GROOT ALGEMEEN
HISTORISCH, GEOGRAPHISCH, GENEALOGISCH EN OORDEELKUNDIG
WOORDENBOEK,

BEHELZENDE

Het voornaamste, dat vervat is in de Woordenboeken van

MORERI, BAYLE, BUDDEUS, enz.

ALS DE GEHELE

KERKELYKE EN WERELDLYKE GESCHIEDENIS;

Of een kort begrip van de Levens en merkwaardigste Bedryven der Patriarchen, Rechters, Joodsche Koningen, Propheten, Apostelen, Vaders der eerste kerke, Pauzen, Kardinalen, Bisschoppen, Prelaten, voorname Godgeleerden, befaamde Ketters, en der zelver gevoelens, benevens een Historisch verhaal van de CONCILIEN en KERKVERGADERINGEN, de instelling en voortgang van de GEESTELYKE en WERELDLYKE ORDENS, en de Levens van der zelver Stichters;

Voorts de Levensbedryven der Keizeren, Koningen, Keurvorsten, Vorsten, Opperveldheeren, vermaarde Krygshelden, uitmuntende Staatsdienaren, geleerde Mannen, en der zelver werken, Wysgeren, eerste Uitvinders van Kunsten, Dichters, en in het algemeen van alle de genen, die zich in alle soorten van beroepingen door hunne Wetenschappen, of uitmuntende Bedryven hebben vermaard gemaakt;

ALS MEDE

EEN HISTORISCH VERHAAL EN ZEDEKUNDIGE UITLEGGING

Van de oude Heidensche Verdichtselen en Fabelen, der zelven gewaande Goden en Godinnen, de aloude EEUW-, REN- en SCHOUWSPELEN, benevens de gene, die tegenwoordig by openbare en andere plegtigheden gebruikelyk zyn; als mede alle andere Ceremoniën en Gewoontens; de benamingen der Waardigheden en Eerampten; verscheide Kloostergeloften en Gezindheden van Christenen, Joden en Heidenen; Wetten, Willekeuren, Plakkaten en Ordonnantiën, die in de Geschiedenissen der byzondere Ryken en Staten aanmerkelyk zyn;

VERDER

EENE GEOGRAPHISCHE, STAATKUNDIGE EN HISTORISCHE BESCHRYVING

Van de Keizerryken, Koninkryken, Vorstendommen, Republyken, Landschappen, Eilanden, Gebergtens, Rivieren, Steden, Kasteelen, Kloosters, en andere aanmerkelyke plaatsen der Oude en Nieuwe Wereldbeschryving, met aanwyzinge van der zelver Gelegenheit, Naam, Uitgestrektheit, Oorsprong, Staatsbestier, Regeringswyze, Godsdienst, Wetten, Zeden, Gewoontens, enz. enz.

EINDELYK

EENE ZEER NAAUWKEURIGE GENEALOGISCHE BESCHRYVING

Van de doorluchtige Afkomsten der aloude en hedendaagsche gekroonde Hoofden en aanzienlyke GESLACHTEN des gehelen Aardbodems, der zelver verdeeling in Stamhuizen en Liniën, en van alle de voornaamste Familiën, byzonderlyk de ZEVENTIEN NEDERLANDSCHE PROVINCIEN betreffende.

Alles in eene nette order naar het Alphabeth, en volgens de schikking, die de bovengemelde en andere vermaarde Schryvers in hunne Woordenboeken in andere Talen gehouden hebben, opgestelt, vertaalt, en met een aanzienlyk getal Artykelen doorgaans en alom, doch voornamentlyk ten opzichte van de zaken der NEDERLANDEN, *waar van andere Woordenboeken weinig of niets melden, uit allerlei zo gedrukte als geschrevene Boeken, Papieren, echte Berichten en Bewyzen vermeerdert, verbetert, beschaaft, verandert en opgehelderdt, met al het gene tot kennisse van*

GESCHIEDKUNDE, TYDREKENING EN WERELDBESCHRYVING

kan dienen.

Onder het opzicht van

DAVID VAN HOOGSTRATEN

En van

JAN LODEWYK SCHUER.

TIENDE DEEL.

DE LETTERS T — Z.

Te Amsterdam, *Te Utrecht*, *'s Gravenhage*, By BRUNEL, DE WETSTEINS EN SMITH, WAESBERGE, De Wed. DE COUP, HUMBERT. WILLEM VAN DE WATER. *Leiden*, SAMUEL LUCHTMANS. De Weduwe A. MOETJENS, VAN DOLE, VAILLANT.

MDCCXXXIII.

Met Privilegie.

AANSPRAAK
VAN
JAN LODEWYK SCHUER
TOT DEN
BESCHEIDEN LEZER.

MEer dan eene reden beweegt my de laatste Letteren van dit Groot Algemeen Woordenboek met eene Aanspraak of Nareden te verfellen. Ik zal de zelve evenwel zo kort maken, als het doenlyk is, en niets gezochts voor den dag brengen, maar alleen het geen nodig dient gezegt te worden, en dat wel zo als het myne penne, zonder veel bedenken, zal ontvallen.

Dat het vermetel bestaan van eenige Haagsche Boekverkopers gelegenheit tot dit Werk heeft gegeven, is eene al te bekende zaak om my daar lange mede op te houden: ook is daar van in de Voorreden, welke aan het hoofdt van dit Woordenboek wordt gevonden, gesproken. Want hoe konden de brave Boekhandelaars, by welke dit Werk uitkomt, met goede oogen aanzien, dat twee van hunne aanzienlykste Werken, als die van BAYLE en MORERI, daar zy alleen recht op hadden, door anderen zouden worden geplundert? Zy wierden dan, om het geen hen rechtmatig toekwam, te bewaren, genoegzaam gedwongen het werk zelf aan te vatten, en de twee voorgemelde Woordboeken van BAYLE en MORERI in 't Nederduitsch te laten drukken, daar by voegende uit andere Woordenboeken en Schryvers het geen tot een zo Algemeen Woordenboek, om het voor onze Nederlanders in der daadt van een algemeen nut te doen zyn, vereischt wierdt.

Zy stelden zich derhalven in staat om zulks ten eersten uit te voeren; zochten naar de bekwaamste Overzetters, die 'er te vinden waren, en bewogen den Heere D. VAN HOOGSTRATEN het opzicht over het Werk op zich te nemen, en het zelve met eenige nieuwe artykels te verryken. Maar alzo de Heer HOOGSTRATEN toen al een man van hoge jaren was, daar by afgesloofd door een langjarigen schooldienst, was de last, van het bestier over een zo groot en wydluftig Werk, als dit Groot Algemeen Woordenboek is, te hebben; de stoffe en zaken, waar uit het zelve zou bestaan, te schikken, te beschaven, te veranderen, te vermeerderen, en wat daar al meer aan vast is, voor zyne nu zwakke schouderen veel te zwaar, en daar wierdt iemandt vereischt, die hem het grootste gedeelte van dien last afnam. De keur viel op my, en ik heb dien goeden ouden Man, voor wiens naam ik, wegens 's Mans taalkunde en geleerdheit, altydt eene diepe achting zal hebben, zo lang hy leefde, in dat werk naar al myn vermogen ondersteunt; en alzo hy kwam te sterven eer de twee eerste Letteren van dit Woordenboek eens het licht zagen, ben ik met dien last alleen beladen gebleven, dien ik nu, by het uitkomen van deze laatste Letteren, van den hals schudde. De Hemel zy gedankt, die my lust en krachten geeft om dit gedurig letterploegen, welkers gewigt niemandt kent dan die het heeft beproeft, te kunnen uitharden, en die my dit, en andere webbens, van geen minder omslag en arbeidt,

beidt, tot hier toe gelukkig heeft laten afweven. Ook hadden onze Heeren Boekhandelaars, uit loutere zucht om alles aan te wenden, wat tot verbetering van het ondernomen Werk kon ſtrekken, een zeker jaarlykſch verdrag aangegaan met den Hre. en Mr. MATTHEUS BROUËRIUS VAN NIDEK, om het zelve met fraaie artykels, de zaken van onze Nederlanden betreffende, te vermeerderen. Zy wierden daar toe des te meer aangezet, om dat die Heer hen uit de zestig ſtukken in folio van zyn *Verheerlykt Nederlandt* vele dingen beloofde, en zeide van den kant van den Hre. LUÏSCIUS ſterk aangezocht te worden om hem met zynen voorraadt en aantekeningen aan de handt te komen. Maar hoe het daar mede zy, na dat de Letters A en B, welke de Hr. BROUËRIUS met eenige bladen heeft vergroot, na verloop van ruim derdehalve jaren voor den dag kwamen, is het met hem gemaakte verdrag vernietigt, en hy heeft na de doodt van den Hre. HOOGSTRATEN, en het uitkomen van de twee voorgemelde Letteren, niets meer tot dit Werk gedaan.

Maar om tot den eerſten aanleg van dit Werk weder te keren, en van de uit het Franſch en Hoogduitſch in 't Nederlandſch vertaalde Woordenboeken van MORERI, BAYLE, en BUDDEUS, op den tytel van dit Groot Algemeen Woordenboek vermeld, te ſpreken, de Letters van die Woordenboeken wierden, het beſluit, om het Werk voort te zetten, door onze Boekhandelaars genomen zynde, aan verſcheide Overzetters gegeven, om uit die Letters de beſte artykels (te weten uit de Franſche die, welke de Franſche zaken, en uit de Hoogduitſche die artykels, welke de zaken van Duitſchlandt raken) uit te kippen, en de zelve in 't Nederduitſch over te brengen; gelyk vaardig in 't werk wierdt geſtelt.

Maar hoewel de yver van onze brave Boekhandelaars, om het Werk, dat zy by inſchryvinge hadden ondernomen te drukken, ſpoedig het licht te doen zien, verdient geprezen te worden, heeft die grote ſpoedt, welke met de vertalinge (de welke, als gezegt is, door verſcheide handen te gelyk geſchiedde) wierdt gemaakt, evenwel eene zwarigheit veroorzaakt, welke onzen Boekhandelaren, als bezorgers van het Werk, vry koſtbaar is geweeſt, en my zeer veel moeite en hoofdbreken heeft gekoſt: want alzo ieder Overzetter de Letter, die hem was gegeven, voor de vuiſt weg vertaalde, kon het niet miſſen, of een zeer groot getal van artykelen wierdt een, twee, en zomtyds driemalen overgezet, om dat zy naar den aardt der tale, in welke zy geſchreven waren, als ook naar de verkiezinge en zinlykheit van dezen en genen Woordenboekſchryver, den eenen Overzetter in deze, den anderen weder in gene letter voorkwamen. Dus vondt ik, by voorbeeldt, in de overgezette copy van de Letter M een artykel van MOSCOVIE, door den Vertaler van die letter genomen uit het Woordenboek van *Moreri*, de welke daar van ſpreekt op den tytel van MOSCOVIE; en lange daar na de letter R onder handen nemende, vondt ik daar in nogmaals een artykel van het zelve landt, alzo de Overzetter van die Letter het Woordenboek van *Buddeus* hadt gevolgt, die dat artykel in zyne tale opgeeft op den name van RUSZLAND. Het artykel van de beruchte Maagdt van Orleans was in dit ons Woordenboek, uit dat van *Moreri*, reets op haren name, zynde: ARC (JOHANNA VAN) gebragt; en naderhandt vondt ik het zelve artykel nog eens onder de vertaalde copy van de letter J, op den name van JOHANNA, zynde genomen uit het Woordenboek van *Buddeus*. Het leven van UBBO EMMIUS was in de letter E vertaalt uit *Buddeus*, en naderhandt nogmaals uit de letter U van *Moreri*. Ik zou duizend diergelyke ſtaaltjes kunnen aanhalen; maar men kan dit gemakkelyk van zelf begrypen, als men zyne gedachten ſlechts laat gaan over het onderſcheidt, dat 'er is tuſſchen de Franſche, Hoog- en Nederduitſche talen, en het ongemeen groot getal van overwyzingen, welke in dit Woordenboek van de eene Letter naar de andere worden gedaan, maar ter loops nagaat; en men zal, dus de moeite gezien hebbende, die 'er aan het uitmonſteren van die dubbelde artykels is vaſt geweeſt, my des te eerder verontſchuldigen, indien het mogt gebeurt zyn, dat een artykel voor de twede maal, onder een anderen naam, in dit Werk was ingeſlopen.

Geen minder moeite heeft het my gekoſt, onder het ſchikken en nazien der geſchrevene papieren zorge te dragen, dat 'er geen artykels, welke uit de eene Letter in de andere moeſten overgebragt worden, wierden overgeſlagen; hoewel ik juiſt daar voor niet wil inſtaan, dat my het een of het ander artykel niet is ontglipt, het welk immers in zo groot eene menigte en verſcheidenheit van zaken, als dit Groot Algemeen Woordenboek behelſt, genoegzaam onvermydelyk is geweeſt. Zeer dikwils hebben de Woordenboek-ſchryvers, welke men in dit Werk heeft gevolgt, ook overwyzingen gemaakt, die zy niet hebben voldaan; en alzo onze Overzetters de zelve niet hebben mogen overſlaan, maar moeten naſchryven zo als zy hen voorkwamen, hebben my de gene, die niet voldaan waren, zomtyds zeer verlegen gemaakt, en ik ben wegens den ſpoedt, met welken het Werk op twee drukkeryen (en dus telkens twee verſcheide Letters te gelyk) wierdt gedrukt, om het zelve niet op te houden, eenige malen genoodzaakt geweeſt daar over heen te ſtappen. En hoewel die, en andere gebreken, om de reets gezegde, en hier na nog volgende redenen geenzins op myn rekening kunnen worden geſtelt, zal ik de zelve evenwel, indien my Godt leven en gezondheit geeft, in een BY-

VOEG-

VOEGSEL, het welk dit Woordenboek noodzakelyk vereifcht, verbeteren en goed maken.

Ik zal niet roemen op het groot getal van artykelen en byzondere zaken, welke ik hier en daar, het ganfche Werk door, heb ingevoegt, en die in geen andere Woordenboeken gevonden worden. Ik bekenne, dat daar vele zaken onder zyn, welke andere Schryvers reets voor my hebben gezegt. Maar wat is de plicht en het werk van eenen, die een Algemeen Woordenboek zamenftelt? Beftaat het niet daar in, dat hy met oordeel verzamelingen en aantekeningen uit allerhande Schryvers moet maken, de zelve in order brengen, en in zekeren rang fchikken, en dus als in een bondel aan het gemeen mededelen het geen in honderd boeken hier en daar verfpreid is? Moet zo een, of, om beter te zeggen, is het wel mogelyk, dat zo een zyne aanmerkingen en *kritiken* overal kan byvoegen? Ten minfte, hy moet dan geen Algemeen Woordenboek, maar een van eenige door hem uitgekipte artykels, gelyk de fchrandere *Bayle*, die daarenboven van alle daar toe nodige rare boeken, en andere hulpmiddelen, is voorzien geweeft, heeft gedaan, onder handen nemen. Wy hebben de Schryvers, uit welke wy de zaken, door ons bygebragt, hebben getrokken, merendeels, zo niet altydt, genoemt; en hebben ons die eens misleid, men kan het ons, menen wy, zonder ons het grootfte ongelyk aan te doen, niet te laft leggen. En is het wel te verwonderen, als de moeite, welke ik aan het fchikken, verbeteren, befchaven, en, zo veel het doenlyk was, op eenen lyft fchoeien van de overgezette artykels, daar verfcheide perfonen, die ieder hunnen afzonderlyken trant van fchryven hadden, en alle op ver na daar toe niet even bekwaam waren, aan bezig zyn geweeft, my dikwils heeft afgeflooft, en den luft, die tot het opftellen van andere zaken wierdt vereifcht, veel in my heeft vermindert? Want het geen men met drie of vier van de bekwaamfte hadt kunnen doen, indien men door de onbillyke onderneminge van de tegenparty niet was genoodzaakt geweeft het Werk te verhaaften, daar toe heeft men nu wel veertien moeten te werk ftellen. Het is een groot onderfcheidt, of men jaren tydt neemt om iets te ontwerpen; het ontworpene daar na te bewerken; het bewerkte verder te befchaven, te verbeteren, te veilen, te polyften, enz. dan of men over allerhande ftoffe, zo als ze voorkomt, moet fchryven, en zyne papieren ter drukperffe overgeven, zonder dat ons kwalyk de tydt wordt gegunt de zelve eens ter dege na te lezen. Zyn nu de fchriften der eerften, gelyk niemandt zich zal vermeten te roemen, niet zonder misflagen, hoe kan men zulks dan redelyker wyze van de laatften vorderen? Schryvers, die jaar en dag aan een boekje van eenige weinige bladen hebben gearbeid, en alle man te hulp geroepen om de handt daar aan te lenen, begaan grove misflagen in die weinige bladen, zelfs in beufelingen, en die zy zeer gemakkelyk hadden kunnen vermyden; en ondertuffchen weten die wyshoofden veel op anderen, die de wereldt met geen onnut werk, gelyk zy veeltyds doen, overladen, te zeggen. Het is veel ligter iets te berifpen dan te verbeteren. Al doende leert men, en het behandelen van velerhande fraaie en geleerde fchriften maakt ons van dag tot dag bekwamer. Wat my aangaat, het is my een groot vermaak van brave Mannen iets te leren, en ik neem het altydt met dank aan, als zy my in zaken van belang met hunnen goeden raadt onderfteunen; waar in ik hier opentlyk belyde, dat wylen de zeer geleerde en eerwaardige Heer Hermanus van de Wall, roemwaardig predikant der Hervormde Nederduitfche Gemeente binnen deze ftadt, den 7 May dezes jaars in den Heere ontflapen, een der welmenendfte en trouwhertigfte omtrent my is geweeft, wiens verlies ik ook, gelyk vele anderen, om die reden van herten beklage.

Ook zyn wy, wat dit Werk in 't byzonder betreft, zeer verplicht aan den hooggeleerden Heere Arnoldus Drakenborch, vermaard hoogleeraar in de hogefchole van Utrecht, voor den zonderlingen yver, waar mede Zyn Ed. het zelve van den beginne af (gelyk in de Voorreden van dit Werk al dankbaarlyk is vermeld) tot het einde toe heeft begunftigt; verzoekende verder, ten nutte van het gemeen, Zyn Ed. behulpzame handt, gelyk mede die van alle andere wakkere Letterminnaars, tot het voortzetten van het Byvoegfel tot dit Woordenboek, waar toe wy reets een goeden voorraadt hebben verzamelt, en nog dagelyks vergaâren.

Verfcheide andere Heeren, waar onder ook de Heer Gerrit Schoemaker, hebben my nu en dan eenige aantekeningen medegedeelt, het welk ik, om hen myne erkentenis deswegen te betonen, hier niet hebbe mogen verzwygen, herhalende met eenen myn zo even gedaan verzoek betreffende het onder handen hebbende BYVOEGSEL tot dit Werk.

Wy hebben nodig geoordeelt den Lezer en het gemeen van dit ons voornemen te verwittigen, op dat zy zich niet laten misleiden door de berichten van anderen, die hen een gewaand Byvoegfel tot dit ons Werk uit een *Engelfch Woordenboek*, dat by de Engelfchen zelf ganfch geen byval heeft gevonden, en dat wy, als 'er nog al iets goeds in is, immers ook wel kunnen gebruiken, en tot een ander Woordenboek, namentlyk dat van den Hre. Luïscius, dat tot nog toe in de wereldt niet is, en dat, als men het algemeen gerucht en de waarfchynlykheit plaats wil geven, ook nooit (wy menen in 't geheel) zal komen, durven beloven. En zeker, waar blyven onze Haagfche Boekhandelaars nu met alle de fcho-

ne beloften, welke zy, omtrent elf jaren geleden, hebben gedaan? Zyn die honderd bronnen, daar men toen opentlyk zo ftout op roemde, zo haast uitgeput? Is die aanzienlyke verzameling van aantekeningen en grote voorraadt van artykels, welke men voorgaf dat ter drukperffe gereed lag, al verbruikt en weggefmolten, eer een derde gedeelte van het plegtig beloofde, en door de Intekenaars reets voor twee derden betaalde Werk eens het licht ziet? Maar wy zullen dit niet verder roeren, en zouden 'er in 't geheel niet van gerept hebben, indien het niet zo by geval was te pas gekomen.

De Heer A. H. WESTERHOVIUS, Rector der Latynfche fcholen te Gouda, die, als in de Voorreden van dit Werk is gemeld, de Vertaler is van de Letter B, heeft met veel vaardigheit verfcheide andere Letters van dit Woordenboek overgezet, als de Letter C, van het artykel van CARAFFA (bladz. 79) af; verder de Letter R, en een gedeelte van de Letters K, T, en V; als mede eenige bladen van de Letter A, als AS, AT, en AU, welk laatfte men in de voorgemelde Voorreden heeft vergeten te zeggen. De Hr. J. HAVERKAMP, die de letter A, door wylen J. SCHOOLHOUDER tot aan AS vertaalt, heeft verbetert, en de zelve met eenige artykels vermeerdert, gelyk op de zo even gemelde plaats is gezegt, heeft verder tot dit Werk overgezet een groot gedeelte van de Letters F, L, en N, en voorts de Letters O, P, en Q. De Hr. AMMAN, wylen niet onvermaard Doctor in de geneeskunde te Warmondt, by Leiden, heeft de Letter D, en de Hr. SCHRODER, bekend kruidmenger te Leiden, de Letters G en M vertaalt. De overige Letters zyn door andere Overzetters in 't Nederduitfch overgebragt; maar alzo eenige der zelven reets overleden, en de andere daar mede niet gedient zyn, dat ik hunne namen melde, zal ik ze hier niet optellen.

Maar ik moet nog een woordt of twee zeggen van de geflachtregifters der oude en voorname Nederlandfche Familiën, welke hier en daar in dit Woordenboek zyn gebragt. Van deze zyn SIX, STALPERT VAN DER WIELE, WASSENAAR, en meer andere, door *Carpentier*, *van Leeuwen*, *Butkens*, en andere Schryvers, begonnen, en worden hier zeer verbetert, en tot dezen tydt vervolgt. Andere, als VANDER DUSSEN, RENESSE, VALCKESTEYN, VAN VEEN, enz. zeer gebrekkelyk in andere boeken gevonden wordende, zyn van nieuw opgemaakt. En eindelyk ziet men hier een groot getal van geflachten, als: DEDEM, DELEN, LEIDEN, VAN DE POLL, RANDWYCK, SCHIMMELPENNINCK, STRIK VAN LINSCHOTEN, STRYEN, TAETS VAN AMERONGEN, TRIP, VALCKENIER, VAN LOON, WITSEN, WYNBERGEN, en zeer vele andere, welke nergens anders worden gevonden, en nu voor de eerfte maal in 't licht komen. Deze geflachtlyften nu, of eenige der voornaamfte ftukken, waar uit de zelve zyn opgemaakt, zyn ons van die aanzienlyke Familiën zelf, of door andere Heeren van hunnent wegen, ter handt geftelt; behalven die van SIX, waar van ons de Heer M. VAN WEERT een geftachttafel, door Zyn Ed. tot een vervolg van het geflachtregifter, het welk by Carpentier, *Hift. de Cambray III Partie*, *pag.* 1011 *&c.*, wordt gevonden, opgeftelt, heeft behandigt, de welke wy op Zyn Ed. verzekering, dat ze met alle naauwkeurigheit was gemaakt, hebben gevolgt; hoewel ons naderhandt is aangetoont, dat de zelve in alles niet voldoedt. Wy zullen de volkome verbetering daar van tot ons Byvoegfel, waar van boven is gefproken, fparen, en hebben by voorraadt in het Byvoegfeltje, het welk by dit Werk is gevoegt, eenige mistaftingen verholpen, hopende deze aanzienlyke Familie voor tegenwoordig daar mede te zullen voldoen.

Hier mede wenfchen wy den Lezer altydt wel te varen. Gegeven te Amfterdam den 29 van Zomermaandt 1733.

BE-

BERICHT

VAN DE

BOEKVERKOPERS,

DRUKKERS VAN DIT WERK.

IEder zal buiten twyfel met ons toestemmen, dat het eene onmogelyke zaak is geweest het nette getal der bladen van zo een Werk, als het tegenwoordige is, van te voren te bepalen, en het by gevolg gansch niet vremd vinden, dat het zelve, afgedrukt zynde, eenigzins boven het van ons gemaakte bestek is uitgelopen. Wy zullen derhalven, om den Heeren Intekenaren goede rekening te doen, voor eerst het juiste getal der bladen, welke het zelve beslaat, opgeven; daar na den prys daar van, naar de by de inschryvinge voorgestelde Voorwaarden, opmaken; en eindelyk eene nette uitcyffering doen van de penningen, welke door de Intekenaars by de gedane afleveringen daar op reets betaalt zyn, en hoe veel door hen by slot van rekening, by de aflevering van dit laatste Deel, nog moet betaalt worden.

Het Werk beloopt in 't geheel veertien honderd bladen en een half, daar onder begrepen zeven nieuwe rode tytels, welke wy ten voordele van de Heeren Intekenaren hebben laten drukken, om het Werk, dat anders tien banden vereischt, op eene zeer bekwame wyze in zeven banden te kunnen laten binden.

Het bladt is by de Voorwaarden van inschryvinge gestelt op 7 duiten, zo dat

1466½ bladen bedragen - - -	*f*	64 : 3½.
Voor de kopere tytel, vignetjes, enz. volgens de Voorwaarden van inschryvinge - - - - - - - -		1 : 10 : —
	f	65 : 13½.

Hier

Hier op is betaalt

By de inschryvinge - - - -	f	8 : — : —
By de afleveringe van de twee eerste Delen -		16 : —
By de twede afleveringe - - - - -		12 : —
By de derde afleveringe - - - - -		12 : —
By de vierde afleveringe - - - - -		12 : —
Zo dat by deze laatste afleveringe nog moet betaalt worden - - - - -		5 : 12
	f	65 : 12 : —

Een exemplaar op groot Rojaal papier, groot 1200 bladen, is by de intekeninge gestelt op 80 gl. maar het Werk, als boven is aangewezen, tot op 1466 bladen uitgelopen zynde, moet daar voor nu betaalt worden f 98 : 8.

Hier op is betaalt

By de inschryvinge - - - - -	f	12 : — : —
By de afleveringe van de twee eerste Delen -		24 : — : —
By de twede afleveringe - - - -		18 : — : —
By de derde afleveringe - - - -		18 : — : —
By de vierde afleveringe - - - -		18 : — : —
Moetende nog betaalt worden by deze laatste afleveringe - - - - -		8 : 8 : —
	f	98 : 8 : —

Naardien onze Compagnie, dit Werk nu voltooit zynde, staat te scheiden, zo worden de Heeren Intekenaars verzocht hunne resterende Delen voor den 1 October van dit lopende jaar af te halen, zullende de genen, die daar omtrent in gebreke blyven, niet kwalyk moeten nemen, dat wy ons van die Delen, welke na verloop van dien tydt niet zyn afgehaalt, zullen bedienen om verscheide andere exemplaren, aan welke de zelve door zekere toevallen ontbreken, daar mede compleet te maken.

GROOT

GROOT ALGEMEEN
WOORDEN-BOEK.

T.

T In meer dan eene tale wordt deze letter met de S verwiſſelt. Dus zeggen de Grieken *πράσσω* en *πράττω*, *θάλασσα* en *θάλαττα*, enz. en in 't Hoogduitſch *das*, *nas*, *was*, en duizend diergelyke woorden noemen de Nederlanders *dat*, *nat*, en *wat*. In de Engelſche tale wordt *Th* zomwylen, als *D* uitgeſproken, gelyk in *The*, *This*, *That*, zwemende naar *de*, *dit*, *dat*. De Romeinen gebruikten oudtyds de letter T, wanneer zy iets tekenden, dat van de zogenaamde *Tribuni plebis*, of volksbeſchermers, bekrachtigt was. Volgens Lucianus wierden de ſtraatſchenders met het teken der letter T aan hun voorhoofdt gebrandmerkt, om daar mede te kennen te geven, dat zy verdient hadden aan 't kruis gehecht te worden. De letter T nu hadt eenigzins de gedaante van een kruis. Vervolgens hebben de Chriſtenen dit teken ook gebruikt; immers de ſuperieuren der orde van St Antonius van Vienne hebben gewilt, dat de ordensbroeders een blaauw T op hun gewaadt zouden dragen, ter aanduiding, dat zy onder de beſcherming van 't kruis ſtonden. *Voſſ. de literar. permutat. Auſon. de litt. monoſ. Lucian. Dial. Ruſin. lib. II. c.* 20. *Socrates l. V. c.* 17. *Falco Hiſt. Antiq. Gretſerus de Cruce.*

TA is een rivier in 't koninkryk van China, lopende in dezelfs landſchappen Quangſi en Quantung, naar 't Zuiden. *Mart. Martini Atlas Sin.*

TABBACHASAN, oudtyds *Comana Cappadocum*, en *Comana Cruſa*, een ſtadt gelegen in Natolië, niet verre van Bozoc, anders het Beglerbegſchap van Maraſc genaamt. Zy heeft rondom zich gebergtens; en niet verre van daar ontſpringt de rivier *Adena*, omtrent twintig mylen boven de ſtadt van dien name. *Baudrand.*

TABAGO, of TABAKS-EILANDT, in Weſt-Indië, gelegen in de Noordzee, wordt ook *Nieuw-Walcheren* genaamt. Het is een der Karibiſche eilanden, gelegen acht mylen van la Trinidad ten Noord-Ooſten, en negentig van de Barbados ten Zuiden. Het eilandt heeft achttien kleine rivieren, en zeer veilige havens. In de lengte behelſt het omtrent negen, maar in de breedte drie Hollandſche mylen. Het is zeer vruchtbaar, en heeft byna geen gebrek aan eenigerlei levensmiddelen. De Hollanders begonnen omtrent het midden der XVII eeuwe dit eilandt te beplanten. De Engelſchen veroverden en plunderden het zelve in 't jaar 1673 onder Tobias Bridges, en voerden vier honderd gevangenen van daar, nevens een gelyk getal zwarten. In 't jaar 1677 wierdt de graaf van Eſtrées van wegens Lodewyk den XIV, koning van Vrankryk, derwaarts gezonden met een vloot van tien ſchepen. Deze voeren in de zee-kromte Klips, alwaar zy een Hollandſche vloot van acht ſchepen ontmoetende, die door Jakob Binckes gekommandeert wierdt, het fort niet konden bemachtigen, maar gedwongen wierden het eilandt onverrechter zake te verlaten. Dit gehele eilandt is met tabak beplant. Naderhandt heeft het koning Karel de II van Engelandt aan den hertog van Courlandt geſchonken. *Du Tertre Hiſt. des Antill. De Laet Deſcript. Novi Orb.*

TABARCA, eene ſtadt in Afrika, omtrent de Middelandſche zee, en op de kuſt van 't koninkryk Tunis. Eertyds was hier de ſetel van een biſſchop; doch thans is deze plaats alleen wegens de haven vermaard, van welke het huis der *Lomellini* te Genua het bezit heeft. *Claudian. in Eutrop. lib. II.*

TABARESTAN, een geweſt in 't koninkryk van Perſië, aan de Kaſpiſche zee gelegen, die ook daar van genaamt wordt. Het is een gedeelte van het oude Hyrkanië, leggende tuſſchen de landſchappen Gilan en Khœmus. De hoofdſtadt van Tabareſtan is Aſterabath. *Chardin Voiage.*

TABASCO, een landſtreek in 't Noorden van Amerika, gelegen in 't gouvernement van Mexico, in Nieuw-Spanje. In 't Ooſten paalt dit geweſt aan Yacatana, in 't Weſten aan Guaxaca, in 't Zuiden aan 't gebergte Chiapa en Verapaz, en in 't Noorden aan de Noorderzee. De lengte is van omtrent veertig mylen; de breedte niet veel minder. De lucht is de gezondſte niet, aangezien men aldaar negen maanden lang regen heeft, en de drie overige een onverdraaglyke hette. De grondt is doorgaans gelyk en vol moeraſſen, behalven de meiren en vyvers, in welke vele en grote viſſchen gevonden worden. Des niettegenſtaande is het landt zeer vruchtbaar, heeft goede weiden, en brengt veel ryſt en kakao voort: ook hebben de inwoners van de Spanjaarden geleert de aarde te ploegen, wynſtokken, vygebomen, citroen- en oranje-bomen enz. te planten. In de boſſchen groeit een zekere vrucht, by hen *Mameyes* genaamt. Men vindt 'er tygers, leeuwen, herten, daſſen, en wilde zwynen.

Zy gebruiken drie talen, van welke de eerſte *Chontal* genaamt wordt, en is zeer ryk van woorden; de twede gebruiken de *Zoques*, die op het gebergte wonen, en dit landſchap van Chiapa onderſcheiden; de derde is die van Mexico, die wel meeſt gebruikt wordt. Men vindt 'er maar eene ſtadt in, namentlyk *Tabaſto*, die door de Spanjaarden bewoont, en van de zelve *la Ciudad de Nueſtra Sennora de la Vittoria* genaamt wordt; namentlyk ter gedachteniſſe van de overwinning, door den Spaanſchen generaal Cortez aldaar op de inwoners behaalt. *De Laet Deſcript. Ind. Occid. p.* 276.

TABELLÆ. Dit woordt heeft by de Romeinen meer dan eene betekenis; want zy noemen dus zo wel brieven als ſchilderyen. In de *Comitia*, of vergaderingen des volks te Rome ontfingen alle burgers, die hunne ſtem geven zouden, zulke *Tabella* van den zogenaamden *Diribitor*, of uitdeler. Hier op ſchreven zy vervolgens den name des genen, dien zy ſtemmen wilden. Daar na wierden deze *Tabella* in een zekere daar toe gemaakte kiſt geworpen, en die geen, die dus bevonden wierdt de meeſte ſtemmen te hebben, wierdt verkoren.

Op diergelyke *Tabella*, zynde met waſch overtogen, gaven ook de rechters hunne ſtemmen; en tot dien einde hadt een ieder drie in 't getal by der handt en gereed. De eerſte gebruikte hy tot vryſpreking, de twede tot veroordeling, de derde tot het uitſtellen van 't vonnis. Deze *Tabella* wierden van dit driedubbeld gebruik genaamt *Abſolutionis*, *Condemnationis*, en *Ampliationis*. Zo als nu een rechter van gevoelen was, daar naar wierp hy een der Tabellen in de kiſt. *Sigonius de Judic. II.* 22. *Pitiſcus II.* 889. 890.

TABELLARII wierden in de eerſte Chriſten kerk genaamt die gene geeſtelyken, welke de brieven van de eene gemeente tot de andere overbragten: want aangezien men voor de liſten en lagen van de vyanden der waarheit te vrezen hadde, zo gaf men de brieven aan bekende en getrouwe vrienden, om ze te overhandigen. Immers nooit hebben zich de geeſtelyken geſchaamt dezen dienſt aan de kerke te bewyzen. Dus worden Tychicus en Oneſimus in de H. Bladeren genaamt, als welke de brieven van den Apoſtel Paulus aan de Ephezen en Coloſſenzen hebben overgebragt. *Epheſ. VI.* 12. *Coloſſ. IV.* 7. *Fiſcherus de Θεοδρόμοις ſ. Legatis V. E. cap.* 5.

TABENNA, een Egyptiſch eilandt in Thebaïs, alwaar thans het Ooſtelyk gedeelte van Sahid is, naby de oude ſtadt Syene, die gehouden wordt *Aſna* of *Aſvan* te zyn. Op dit eilandt was een kleine ſtadt, *Tabennis* genaamt, van welke in 't leven van den H. *Pachomius* gewag gemaakt wordt. Dit eilandt was eertyds vermaard wegens zyne monniken, die daar van daan den naam van *Tabennioſiten* droegen. *Palladius Hiſt. Tripart.*

TABOR, eene koninklyke ſtadt in Bohemen, op een berg, niet verre van de rivier Lausnik, in den Bechiner kreits gelegen, is door den generaal der Huſſiten Ziska in het jaar 1419 gebouwt. Deze berg wierdt voortyds *Hradiſſe* genoemt, en een oud verwoeſt ſlot, Chotnow genoemt, lag op den zelven. Ziska vondt deze gelegenheit bekwaam tot zyne voornaamſte veſting, en noemde ze *Tabor*, dat is *ſchans*, en niet, als zommigen willen, in vergelyking met den berg Tabor, van welken in de H. Schrift gewag gemaakt wordt. Doordien deze plaats zo wel van nature als door kunſt zeer ſterk was, diende de zelve den Huſſiten tot een veilige wyk, die ook daar van daan den naam van *Taboriten* kregen, en van welke hier na zal geſproken worden. Na den oorlog der Huſſiten gaf de keizer Sigismundus aan deze ſtadt vele vryheden. In het jaar 1438 wierdt ze te vergeefſch van den keizer Albert belegert. In den jare 1493 gaf zy zich aan Georg Podiebrad, en in het jaar 1611 gewillig aan de Paſſauſche troepen over. In den dertigjarigen oorlog

wierdt zy eerst in 't jaar 1621 van de keizerschen by verdrag, en in het jaar 1648 door de Zweden met storm ingenomen. *Theobald Hussiten oorlog P. I. c. 29. p.* 138. *Zeiler Topogr. Bohem. p.* 80. *Balbin. Miscellan. Dec. I. l. III. c.* 7. §. 3. *p.* 76. *Vogt Jetzl. Bohmen p.* 137.

TABOR, (JOHANNES OTTO) een vermaard rechtsgeleerde, wierdt den 3 September 1614 te Bautsen, de hoofdstadt in de opper-Lausnitz, geboren. Zyn vader was Tobias Tabor, ontfanger aldaar, en Actuarius aan 't hofgerecht. Hy wierdt en door huisselyk onderwys, en door opentlyke meesters der scholen dus onderwezen, dat men hem in 't jaar 1619 naar Halle op het Gymnasium zondt. Van daar begaf hy zich naar de universiteit van Leipzich, alwaar hy tot meester in de vrye kunsten bevordert wierdt. Voorts begaf hy zich tot de rechten, en was daar in zeer gelukkig. Doch hy verliet Leipzich, en bezocht Jena. Hy begon aldaar zynen medeleerlingen de *Paratitia* van *Wesenbecius* te verklaren, en maakte zich voorts door zyne openbare redenwisten vermaard. Daar na wierdt hy hofmeester van twee jonge edellieden uit Silesië, met namen Georg Poser, en Martinus Guiller, aan welke hy ook nevens anderen de *Institutiones* verklaarde. Vervolgens begaf hy zich met Guiller naar Straasburg; van daar naar Geneve, en verder naar Vrankryk; doch keerde met hem weder naar zyn vaderlandt. Na dezen tocht doorreisde hy Silesië, Bohemen, Moravië, en Oostenryk; doch keerde in 't jaar 1629 weder naar Straasburg, alwaar hy kennis met Reinhard Bachovius maakte, en wierdt van hem aan 't keizerlyke hof gerekommandeert. Hy onthieldt zich een geruimen tydt by den Ryks-hof Raadt Gustus Gebhard, en doorzag by hem de akten naarstig. In 't jaar 1631 wierdt hy andermaal hofmeester van twee jonge edellieden. Met deze reisde hy eerst naar Regensburg, alwaar een Ryksdag was; van daar naar Leipzich, alwaar de Protestanten hunne zamenkomst hielden: en eindelyk naar Straasburg. Hier wierdt Tabor den 10 November 1631 tot doctor der beide rechten verklaart. Hy hadt besloten naar Italië te reizen, maar aangezien zyn broeder Tobias Tabor overleden was, wierdt hy van zyne ouders naar huis ontboden. Niet lange daar na verloor hy vader en moeder in den tydt van 8 dagen. De woedende oorlog in Duitschlandt deedt hem vier huizen en zyne gansche bibliotheek verliezen. Des niettegenstaande nam hy de bediening van syndicus of pensionaris zyner vaderlyke stadt, hem opgedragen zynde, aan; hoewel hy de zelve maar voor een korten tydt bekleedde, wordende in plaats van Joachimus Clutenius tot professor der rechten naar Straasburg beroepen, alwaar hy wel haast de voornaamste der Juridische faculteit wierdt. Hem wierden wel verscheide andere beroepen opgedragen; maar hy weigerde die alle aan te nemen: doch wanneer hy eindelyk in 't jaar 1656 tot kancelier te Gustrow wierdt beroepen, nam hy dat beroep aan. Deze hertog gebruikte hem in vele gewigtige zaken: doch Tabor het hofleven niet langer beminnende begaf zich in 't jaar 1659 naar Giessen, wierdt aldaar tot kancelier der universiteit verklaart, en tot hof-Raadt van den landgrave van Hessen-Darmstadt. Ten laatste begaf hy zich in 't jaar 1667 van daar naar Frankfort, alwaar zyn zoon was, en stierf aldaar den 12 December 1674. Zyne voornaamste schriften zyn: *De Fide & Jure hasta fiscalis*; *De Metatis & Epidemeticis*; *De contractu & jure solida*; *De obligatione successorum in officiis*; *De præsidiis debitorum infelicium*; *De Testamento principi aut comiti oblato*; *De jure cerevisiario*; *De admodiatione*; *De jure obstagii*; *Criminalium definitionum racemationes*; *De refutatione feudi*; welke alle, nevens meer andere, van D. *Andreas Mylius* in 't jaar 1688 te Leipzich uitgegeven zyn. *Prasch̄ius*, zyn schoonzoon, heeft het leven van zynen schoonvader Tabor in 't licht gegeven. *Bayle Dict. Crit.*

TABORITEN. Dus wierden de navolgers van Johannes Hus in Bohemen genaamt, na dat zy een gebergte naby Praag hadden versterkt, en TABOR genaamt. Hun hoofdt was de beroemde Ziska. Zy waren geen minder vyanden van de zogenaamde Calixtinen, dus genaamt van *calix*, dat is, drinkbeker, om dat zy van de Roomsche kerk in 't stuk van den drinkbeker in 't H. Avondmaal verschilden, als van de Roomschgezinden zelf. De Calixtinen deden hen in 't jaar 1434 een hevigen oorlog aan, waar by vele Taboriten sneuvelden. Roxane, het hoofdt der Calixtinen, was hun aartsvyandt, en poogde hen geheel uit te roeien. Eindelyk heeft Pagebrak, koning van Bohemen, na dat hy den voornoemden berg hadde verovert, het welk geschiedde in 't jaar 1544, de Taboriten verdelgt.

TABUC, een landschap in Woest-Arabië, tusschen Damasco en Medina, aan de landzyde gelegen. Men meent dat het die plaats is, die Ptolemæus *Medaba* noemt. Daar is een fraai kasteel, en grote springbron, die den palmbomen voedsel geeft. De stadt is omtrent veertig Duitsche mylen Zuidwaarts van Damascus, omtrent zeventig Noordwaarts van Medina, en dertig Zuidwaarts van Herat gelegen. *Nubiensis.*

TABULÆ NOVÆ wierden by de Romeinen genaamt een zeker plakkaat, somtyds in den staat gemaakt, en waar by alle soorten van schulden wierden afgeschaft en kwydgescholden; ook alle obligatien vernietigt. Men noemde het *Tabula*, of Tafelen, om dat men eertyds, vooraleer het papier in gebruik was, houte tafeltjes, die uitgeholt, met wasch bestreken, en met een griffie beschreven wierden, gebruikte; en deze naam is gebleven, zelfs na dat men parkement en papier begon te gebruiken. *Nieuwe Tafelen* noemde men dit plakkaat, om dat alle oude schulden en verbintenissen van nu aan met een nieuwe kerfstok, om dus te spreken, begonnen. *Gellius l. IX. cap.* 6. Ook beloofden de genen, die een oproer verwekten, doorgaans zulke *Tabula Nova* aan de gemeente, om zich dus een groten aanhang te maken.

TACFARINAS, een Numidiër, die ten tyde van den keizer Tiberius een leger tegen de Romeinen in Afrika voerde. Hy diende eerst in 't leger der Romeinen als gemeen soldaat, doch verliet zyn vaandel, en stelde zich aan 't hoofdt van eene menigte straatschenders. Deze verdeelde hy in zekere kompagnien, en oeffende die zelve in de krygskunde. Vervolgens voegde hy zich by de Muzulanen, zynde een magtig volk, dat naby de woestynen van Afrika woonde; en hebbende zich als opperveldheer dezer natie opgeworpen, maakte hy een verbondt met de naburige Mauren. Furius Camillus, voorburgermeester (*proconsul*) der Romeinen in Afrika, wapende zich tegen hem, en sloeg hem op de vlucht: weshalven hem de eer van de zegepraal in 't 770 jaar van Rome toegestaan wierdt. Doch Tacfarinas herzamelde zyne krachten, belegerde Decius, een Romeinsch bevelhebber, in zyn kasteel; en wanneer des zelfs bezetting in 't veldt kwam verschynen, sloeg hy het zelve; zo dat Decius onder de doden was. Maar aangezien Tacfarinas door den Roomschen proconsul Apronius andermaal geslagen wierdt, en niet meer in 't open veldt dorst verschynen, verdeelde hy zyne benden in verscheide minder ligchamen, trok daar mede naar het gebergte, en poogde hem van daar door stroperyen te benadeelen. Onderwylen versterkte hy zich andermaal; invoegen de keizer Tiberius genoodzaakt was Junius Blæsus met een leger tegen hem te zenden. Tacfarinas in 't tegendeel hadt de stoutheit, dat hy de Romeinen dreigde alles te vuur en te zwaardt te zullen verwoesten, ten ware hem een zekere landstreek wierdt ingeruimt. Junius Blæsus wierdt wel gelast zich van zyn persoon te verzekeren, het kostte wat het wilde, doch hy kon tot zyn oogmerk niet komen; tot dat eindelyk Dolabella als proconsul dezen oorlog eindigde; hoewel hy ook te vergeefsch poogde Tacfarinas levendig in zyne handen te bekomen, aangezien de zelve zich dood gevochten heeft. *Tacitus Annal. Bayle.*

TACHAU, eene Boheemsche stadt in den Pilsner kreits, aan de rivier Mies, digt aan het Bohemer bosch, aan de opper-Paltsische grenzen gelegen, behoorde eerst den vorst van Lobkowitz toe, maar is tegenwoordig in andere handen. *Zeiler. Topogr. Bohem. p.* 78. *Balbin Miscell. Dec. I. l. III. c.* 7. §. 3. *pag.* 76. *Vogt Jetzl. Böhmen p.* 137.

TACHENIUS (OTTO) is de auteur van een boek, gedrukt te Venetië, onder den tytel van: *Hippocrates Chymicus.* Noch heeft men van hem twee werken, een genaamt: *Tractatus de morborum principe*, het andere: *Antiquissima Medicina Clavis.*

TACHUS, een koning van Egypten ten tyde van Artaxerxes Ochus. Hy verwekte een opstandt tegen de Persen, en trok Agesilaus, koning der Lacedemoniërs, in zyne belangen. Deze kwam hem ook werkelyk te hulp; doch wierdt wel haast misnoegt, aangezien Tachus hem alleenlyk het bevel over de buitenlandsche benden gaf, doch Chabrias den Atheniënzer tot admiraal verklaarde, behoudende het opperbevel in alles voor zich zelve. Doch Agesilaus vondt wel haast gelegenheit om zich aan Tachus te wreken: want hy meer dan tachtig jaren oud zynde, en hebbende reets een onsterflyken naam wegens zyne oorlogsdaden verworven, kon het ongelyk, hem aangedaan, niet verduwen, ziende daarenboven, dat hy by de wereldt uit dien hoofde veracht wierdt. De gelegenheit tot wrake was deze: Nectanebus, bloedverwant van Tachus, die een deel van 't Egyptische leger geboodt, poogde hem te bewegen zyne party te kiezen, en zich als koning van Egypten op te werpen, gelyk hy deedt. Hy zondt derhalven gezanten aan hem, om hem zyne belangen te doen omhelzen. Tachus in 't tegendeel zocht hem te behouden. Beide zonden eindelyk hunne gezanten naar Sparta of Lacedemonie; zo deedt Agesilaus ook. Het antwoordt der raadsvergaderinge was, dat Agesilaus te doen hadde het geen met de belangen van den staat meest overeenkwam. Dus hadt Agesilaus de handen ruim. Tachus verloor den veldslag en zyn koninkryk. Sommigen hebben deze daadt van den geldgierigen Agesilaus, die zyne benden voor het geldt van Tachus hadt geworven, willen verschonen, beschuldigende daarenboven den koning, dat hy Agesilaus hadt beschimpt; doch des niettegenstaande staat hy in 't algemeen als een verrader gebrandmerkt. *Plutarchus. Athenæus. Bayle.*

TACINA, oudtyds TARGINES, een rivier in 't koninkryk van Napels, stromende in het zogenaamde *Calabria ulterior*, niet verre van *Calabria citerior*. Zy ontlast zich in de golf van Squillazzo, twee mylen van Belcastro, ten Noorden. *Baudrand.*

TACITA wordt de tiende Zanggodin genaamt, die de koning Numa Pompilius by het vermaarde negen-tal voegde, en wilde dat zy van de Romeinen wierdt aangebeden. Deze koning veinsde een heimelyke zamenkomst met de godinne *Egeria* te hebben, en insgelyks met de Zanggodinne *Tacita*, om zyne bevelen en wetten dies te meer gezag by te zetten. Men kan den zedelyken zin van deze fabel ligt ontdekken, als men door de eerste godinne het noodlot, aangemerkt als een schrandere raadgeefster, en stoute uitvoerster van allerlei ondernemingen, verstaat; de tweede godin verbeeldt de geheimhouding, hoognodig in raadsbesluiten van een vorst. *Danet.*

TACITUS, (MARCUS CLAUDIUS) Roomsch keizer, was vermaard wegens zyne schranderheit. Hy was de opvolger van Aurelianus na een tusschenregering van omtrent zeven maanden. Het leger keurde deze verkiezing goed, en beloofde zich veel goeds onder des zelfs regering. Hy erkende den historieschryver Tacitus voor zynen bloedverwant, latende des zelfs beeldt en schriften in alle bibliotheken brengen, om ze niet te laten verloren gaan. Men leest niets van zyne daden, behalven dat hy met de Scythen heeft geoorloogt. De meeste berichten willen, dat hy in 't jaar 272 by Tarsis zyne natuurlyke doodt gestorven is: anderen willen, dat hem zyne soldaten verradelyk hebben om 't

leven

leyen gebragt, na eene regering van 6 maanden, en in het zeventigste jaar van zynen ouderdom. Zyn broeder *Florianus* bemachtigde het ryk, doch genoot de keizerlyke waardigheit niet langer dan 2 maanden. *Vopiscus. Zosimus. Eutropius l. IX. Aurelius Victor.*

TACITUS, (CORNELIUS) een vermaard Romeinsch historieschryver, dien sommigen zeggen dat van een ridderlyke afkomst geweest is. Anderen beweren, dat de luister van zyne familie met hem begonnen is. Zyne goede hoedanigheden hebben hem tot de aanzienlykste bedieningen van staat bevordert. Hy leefde onder de regering van Vespasianus en eenige volgende keizers. De voornoemde Vespasianus maakte hem allereerst tot stadhouder (*procurator*) van Gallia Belgica. Van daar naar Rome wedergekeert zynde, wierdt zyn aanzien nog vermeerdert; gelyk hy zelf in 't begin van zyne Historie getuigt. Domitianus verklaarde hem tot *prætor*, of stads schout, zynde de eerste bediening na de *consules*; of burgermeesters; daarenboven ook *Quindecimvir*, of een der vyftienmannen, die de bezorging der openbare plegtigheden hadden. Zie zyne *Annal. XI*, 11. De keizer Nerva eindelyk heeft hem tot *consul* benoemt. Het is onzeker, of hem Domitianus in ballingschap gezonden heeft, gelyk sommigen willen. Hy trouwde met de dochter van Julius Agricola, zynde gouverneur in Britannië. Doch van zyne kinderen heeft men weinig naricht.

Alle zyne eerampten kunnen by den luister niet halen, dien hy zich door zyne onsterffelyke schriften verworven heeft. Zyne *Annales*, of Jaarboeken, en Historie zyn een seldzaam meesterstuk, het zy men aanmerke zynen zonderlingen schryfstyl, het zy men gade sla zyne fraaie gedachten, en hoe hy de kunstenaryen der staatkundigen, nevens de zwakheit der gemoedsneigingen zo naar 't leven weet te schilderen. Men gelooft in 't algemeen, dat hy in zyn hogen ouderdom eerst heeft beginnen te schryven, te weten onder de regering van den keizer Trajanus, volgens zyn eigen getuigenis. Eerst schreef hy zyne Historie, van welke maar vyf boeken tot ons gekomen zyn; naderhandt zyne *Annales*, of Jaarboeken, van welke insgelyks een groot deel verloren is. Boven dien heeft hy nog een werkje *van de zeden en gewoonten der Germaniers* of *Duitschers* geschreven, en nog een *van het leven zyns schoonvaders Agricola*. Sommige willen, dat hy ook de autheur van het geschrift, handelende *van het verderf der Latynsche sprake*, is; hoewel anderen *Quintilianus* daar voor erkennen. Lipsius zegt, dat geen van beide autheur van dit boek geweest is.

Maar het dient ten hoogsten tot lof van Tacitus, dat zo vele groten der wereldt des zelfs werken boven andere bemint hebben. Paus Paulus de III hadt zyn exemplaar der werken van Tacitus zo menigmaal gelezen en herlezen, dat het byna versleten was. Cosmus de Medicis, eerste groothertog van Florence, schepte boven alle andere schryvers vermaak in de werken van Tacitus. Behalven dat Muretus in zyne XVI Redenvoering vele vorsten en vorstelyke Raden noemt, die Tacitus, en zyne staatkundige lessen gedurig raadpleegden.

De vyf boeken der Historie behelzen maar een geschiedenis van een groot jaar, daar nochtans de gansche Historie een reeks van omtrent negentien jaren hadt behoren te behelzen. De Jaarboeken, beginnende met de doodt van Augustus, en eindigende met die van Nero, moeten als een afzonderlyk werk aangemerkt worden. De vyf eerste boeken van deze *Annales* zyn in Duitschlandt door een ontfanger van paus Leo den X te Corbey gevonden, en door Philippus Beroaldus, op 't bevel van Leo, gedrukt. De vinder genoot een vereering van vyf honderd guldens. Eindelyk was onder de grote personadien, die veel werks van Tacitus gemaakt hebben, ook de koningin Christina van Zweden, die wel Grieksche en verscheide andere autheuren voor een uitspanning las, maar Tacitus met aandacht en opmerking; dies te meer men reden heeft om zich te verwonderen, dat de kardinaal du Perron dezen schranderen en staatkundigen autheur heeft kunnen verachten. Men heeft van genen der oude autheuren meer overzettingen, onder welke de Nederduitsche van den ridder *Hooft* uitmunt. *Tacitus Hist. l. 1. Plinius Hist. Nat. VII. 16. Vopiscus in Tacito. Lipsius in Not. ad Tacit. Vossius de Hist. Lat. Le Vayer Jugem. des Hist. Lat. Fabricii Bibl. Lat. Bayle.*

TACQUET (ANDREAS) wierdt in 't jaar 1611 te Antwerpen geboren, en tradt in 't jaar 1629 in de societeit der Jesuïten; was vyftien jaren lang leeraar der wiskunde, en stierf in 't jaar 1600. Zyne schriften zyn: *Cylindricorum & Annularium libri V*; *Elementa Geometria*; *Arithmeticas Theoria*; *Astronomiae libri VIII*; *Opticae libri III.* enz. *Sotwel Bibl. S. J.*

TADCASTER, een marktstadt in 't Wester gedeelte van Jorkshire, in Engelandt, hebbende een grote stenen brug over de rivier Warfe. Deze plaats is zeer vermaard wegens de kalkstenen, die aldaar in een grote menigte uitgegraven worden. Zy is 182 Engelsche mylen van Londen gelegen. *Cambden.*

TADDA, (FRANCISCUS) een vermaard Italiaansch graveerder in koper, was een gunsteling van Cosmus de Medicis. Deze in 't jaar 1555 eenige stukken van porphyrsteen onder verscheide oude marmere stukken vindende, wilde een grote schotel tot een lampet daar van laten maken. Om dit oogmerk te bereiken liet hy uit zekere kruiden een water distilleren, ten einde de yzere werktuigen daar in te harden. Op deze wyze nu maakte *Tadda* een grote en fraaie schotel. Na dat hem de hertog dit geheim geopenbaart hadde, beproefde hy het ook omtrent andere stukken, en was daar in zo gelukkig, dat hy nog drie diergelyke ovalen, en wel in het eerste het hoofdt van Christus, in de twee andere de hoofden van den voornoemden hertog en des zelfs gemalinne maakte. Vervolgens zag men nog meer diergelyke meesterstukken van Tadda: doch dit geheim is naderhandt verloren, en het is onzeker of deze kunst nog wel by iemandt gevonden wordt.

TADICA was de naam van de Arabische vrouwe, by welke Mahometh als slaaf diende. Zy was reets vyftig jaren oud, maar zeer ryk, wanneer de monnik Sergius haar bewoog met Mahometh te trouwen, die naderhandt autheur van een nieuwen godsdienst geworden is.

TÆNARUM was een vermaarde kaap in 't gebiedt der Lacedemoniënzen. Hier onder was een grote spelonk, die den dichteren aanleiding heeft gegeven om te zeggen, dat Hercules alhier den ingang in de hel gevonden heeft. In het zelve voorgebergte wordt ook gezegt een bron geweest te zyn, waar in verscheide havens en schepen zouden gezien zyn. *Pausanias in Lacon.*

TAETS VAN AMERONGEN, een adelyk geslacht, het welk sedert vele eeuwen in het sticht van Utrecht bekend is geweest, en eertyds alleen TAETS, of TAETSE genoemt wierdt. Dit geslacht heeft lange jaren bezeten de ridderhofstadt Voorn, by Utrecht, waar door het geschied is, dat de afkomelingen van dezen stam zich dikwils in plaats van *Taetse*, *van Voorn* genoemt hebben, of *Taetse van Voorne*, en dat daarom het wapen van het geslacht van Taetse mede aangenomen is voor het wapen van de ridderhofstadt Voorne. Dit wapen is een schildt van zilver; en op het zelve een balk van keel. De oudste, die ons van dit geslacht is voorgekomen, is

WILLEM VAN VOORNE, die geleeft heeft in den jare 1160, en getrouwt is geweest met vrouwe Rusela ..... die het klooster, of wel de kerk van het adelyke vrouwenklooster van Oudwyk, even buiten Utrecht, heeft laten bouwen, of helpen bouwen. Zy hadden te zamen twee zonen, namentlyk:

Heer *Gerard Havese van Voorne*, die volgt, en

Arnoud Loef, of *Loef van Ruwiel*, getrouwt met vrouwe Swaneldis ...., van welke het geslacht van *Ruwiel*, gelyk wederom uit een jonger zone der heeren van Ruwiel het geslacht der heeren van *Nieuwenrode* gesproten is. Deze Arnoud Loef van Ruwiel veranderde de kouleuren van zyn wapenschildt, om zich van zyn ouder broeder te onderscheiden, aannemende een schildt van goudt, en op het zelve een balk van keel. Zyn zoon, heer *Gysselbert*, heer van Ruwiel, getrouwt met vrouwe N. van Velsen, heer Dirks dochter, hadt drie zonen, namentlyk: 1. Heer *Arnoud*, genoemt heer *Loef van Ruwiel*, door wien de heeren van *Ruwiel* voortgeplant zyn; 2. Heer *Gysselbert van Ruwiel*, die zyn wapen boven de balk met een ster brak; 3. Heer *Gerard Splinter van Ruwiel*, die zyn wapen brak met een blaauwe lambel van vyf voeten boven de balk, en de stichter en voortplanter van het geslacht der heeren van *Nieuwenrode* geweest is.

GERARD HAVESE VAN VOORNE, ridder, een zoon van heer Willem van Voorne, en van vrouwe Rusela ...., trouwde met N. N., en heeft nagelaten

1. *Gernoud van Voorne*, ridder, die volgt.
2. *Gysselbert Havese*, ridder.

GERNOUD VAN VOORNE, ridder, zoon van Gerard Havese van Voorne, en N. N., trouwde met N. N., en liet na deze twee zonen, genoemt

1. *Gerard Taetse*, ridder, die volgt.
2. *Gysselbert Havese van der Wiersche*, ridder, die zich op zyn zegel noemde *Gysselbert Taetse van der Wiersche*, en trouwde met Sophia van Velse, Dirks dochter.

GERARD TAETSE, ridder, heer van Voorne, en daarom ook heer *Gerard van Voorne* genoemt, een zoon van Gernoud van Voorne, en van N. N., leefde in 't jaar 1242, en trouwde met N. van Wulven, met welke hy in 't koor van de Nicolaaskerke te Utrecht begraven is, nalatende

1. *Willem, heer van Voorne*, ridder, die volgt.
2. *Dirk Taetse.*
3. ..... *us Taetse van der Weyde*, die zyn wapen verandert, en aangenomen heeft een schildt van goudt, met vier zwarte gegolfde balken; doch het helmteken van zyn geslacht behoudende.
4. Juffr. *N. Taetse*, getrouwt met N. van Vlooten, wiens nakomelingen den naam van *Taetse van Vlooten* gevoert hebben.

WILLEM, HEER VAN VOORNE, ridder, een zoon van Gerard Taetse, heer van Voorne, en van N. van Wulven, trouwde met N. N., en liet een zoon na, die volgt.

GERARD, HEER VAN VOORNE, een zoon van Willem, heer van Voorne, en van N. N., trouwde met N. van Ruwiel, zyne nicht, eene dochter van heer Arnoud Loef van Ruwiel, ridder, en van N. van Loendersloot, en liet na de volgende kinderen, als:

1. *Jakob Taetse*, ridder, die volgt.
2. *Johannes Taetse.*
3. *Henrik Taetse.*
4. *Splinter Taetse.*
5. *Gysbert Havese.*
6. *Willem Taetse van Voorne*, die getrouwt, en kinderen nagelaten heeft, welke de ridderhofstadt Voorne bezeten hebben.

7. *Arent Taetse*, mede getrouwt, en kinderen nalatende, die den naam van *Taets van der Maren*, en alleenlyk *Van der Maren* aangenomen hebben, en heeren van de ambachts-heerlykheit Heyenkoop of Heykoop geweest zyn.

JAKOB TAETSE, ridder, een zoon van Gerard, heer van Voorne, en van N. van Ruwiel, trouwde met N. van Groenewoude van der Aa, en heeft nagelaten

1. *Ernst Taetse*, die volgt
2. *Gerard Taetse van Voorne*, de oude; kanunnik te Utrecht.
3. *Arnoldus Taetse*.
4. *Dirk Taetse*.
5. *Gerard Taetse* de jonge, trouwde eerst met N. van Ryn, by welke hy een zoon gewonnen heeft, *Gerard Taetse van Ryn* genaamt Hy trouwde andermaal met Lysbeth; Peter Lysens zoons dochter.
6 *Jan Taetse*, schepen te Wyck.
7. Juffr. *N Taetse*, getrouwt met N. van Stoutenburg, een zoon van heer Wouter, heer van Stoutenburg, ridder, en N. van Woerden van Meerlo.
8. *Hasa*, of *Hadewich Taets*, getrouwt met Lubbert van Groenewoude van der Aa.

ERNST TAETSE, een zoon van Jakob Taetse; ridder, en van N. van Groenewoude van der Aa, trouwde met Mechtelt van Loendersloot van Houdaan, dochter van Dirk van Loendersloot, heer van Oudaan of Houdaan, by welke hy nagelaten heeft de volgende kinderen, als:

1. *Dirk Taetse*; die van zyn moeders broeder Zweder van Loendersloot, heer van Oudaan, gemeenlyk Zweder van Houdaan genaamt, by des zelfs uitersten wille de ridderhofstadt Oudaan bekomen, en daarom den naam van *Dirk van Houdaan* aangenomen, en evenwel het volle wapen van Taets behouden heeft. Hy was in het jaar 1409, en in verscheide volgende jaren schepen te Utrecht, en is in het jaar 1396 getrouwt met Hadewig, dochter van Henrik Walvisch, by welke hy verwekt heeft 1. *Henrik Taetse van Houdaan*, priester, heer van Houdaan, die in het jaar 1456 overleden is; 2. *Kornelis Taetse van Houdaan*, in het jaar 1425 getrouwt met Frederik van Drakenborch de jonge, heer van Drakenborch, hoofdschout der stadt Utrecht in het jaar 1436, en de twee volgende, een zoon van Frederik, heer van Drakenborch, en van Geertruid van Heukelom van Leyenborch, door welk huwelyk de ridderhofstadt Oudaan, die zy na de doodt van haren broeder erfde, aan het geslacht van Drakenborch gekomen is. 3. *Elizabeth Taetse van Houdaan*, getrouwt met Henrik van der Aa, zoon van Gysbert van der Aa, en van Agnese van Drakenborch; 4. *Glorie Taets van Houdaan*, getrouwt met Gerrit van der Haar.
2. *Willem Taetse*, van wien aanstonts volgt.
3. *Gerard Taetse*, getrouwt met N. van Wyckersloot, wiens moeder was Wateringe. Hy stierf in het jaar 1430, en heeft kinderen nagelaten, wier mannelyke nakomelingen in zyn achterkleinzoons uitgestorven zyn.
4. *Jakob Taetse*, getrouwt met Margareta Dols, Henriks dochter.
5. *Daem Taetse*, heer van Rynestein, in het dorp Koten Hy trouwde eerst met N. van Ryn; naderhandt met Wenne Hadewy, Wouters dochter, en heeft kinderen gehad, die geen mannelyke erven hebben nagelaten.
6. *Mechtelt Taetse*, getrouwt met Willem van Groenewoude van der Aa, die de ridderhofstadt Woudenberg, waar mede hy beleent wierdt in het jaar 1382, opgetimmert, en naar zynen naam Groenewoude heeft doen noemen.
7. *Hasa Taetse*, getrouwt met Johan van Abkoude van Meerten, wiens kinderen den naam van *Taetse van Meerten* gevoert hebben.

WILLEM TAETSE, ridder, een zoon van Ernst Taetse, en van Mechtelt van Loendersloot van Houdaan, getrouwt met Heilwig Borre van Amerongen, eene dochter van Jan Borre van Amerongen, en van N. Mouwer Tot teken, dat hy een ouder broeder hadt, brak hy zyn wapen met een rode leggende halve maan boven de balk. Hy liet na

1. *Johan Taetse*, van wien aanstonts volgt.
2. *Dirk Bor Taetse*, aldus genaamt naar zyne moeder. Hy trouwde met Wendelmoet N.

JOHAN TAETSE, een zoon van Willem Taetse en Heilwig Borre van Amerongen, is, zo het schynt, naar zyne moeder, *Johan Taetse van Amerongen* ook *Johan van Amerongen* genaamt. Hy was in het jaar 1423 schepen der stadt Utrecht, en brak het wapen van Taets met een lelie of rode roos boven de balk, vermits 'er nog mannelyke nakomelingen van zyns vaders ouder broeder in 't leven waren. Hy trouwde met Margareta Kolverschoten, eene dochter van Willem Kolverschoten, en van Margareta van Woudenberg. Zy is overleden des maandags na Paaschen in het jaar 1423, hy des daags na sint Bonifaasdag des jaars 1450. Zy hebben te zamen nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Ernst Taets van Amerongen*, die aanstonts volgen zal.
2. *Jan Taets van Amerongen*, hoofdschout te Utrecht in het jaar 1468, en de twee volgende, en wederom in het jaar 1477, en de drie volgende. Hy trouwde met Geertruid van den Dom, Willems dochter, wiens moeder was Anna N.
3. *N. Taets van Amerongen*, kanunnik te Utrecht.
4. *Margareta Taets van Amerongen*, getrouwt met Gerard van Kuilenborg, heer van Renswoude, een zoon van Gerard van Kuilenborg, en van Arnolda van Zevender, vrouwe van Renswoude Zy was in haren tydt eene schone vrouw, en wierdt gemeenlyk *La belle Taets d'Amerongen* genaamt.
4. *Alyd Taets van Amerongen*, getrouwt met Johan van Lantkroon van Lichtenberg, de Jonge toegenaamt.

ERNST TAETS VAN AMERONGEN, ridder, een zoon van Johan Taets van Amerongen, en van Margareta Kolverschoten, was in het jaar 1446 en verscheide volgende jaren schepen te Utrecht, zegelende met het volkomen wapen van Taets zonder breuk; waar uit blykt, dat de mannelyke nakomelingen van zyn oudoom, Dirk Taets, genaamt Houdaan, nu al uitgestorven waren, en hy daar door het hoofdt van zyn geslacht geworden was. Na het overlyden van Johan van Groenewoude van der Aa, zyn neef, wierdt hy den 26 Juny des jaars 1458 beleent met de ridderhofstadt Groenewoude. Hy trouwde omtrent het jaar 1440 met Johanna van Gaesbeek van Driebergen, dochter van Johan van Gaesbeek, heer van Driebergen en Lievendaal, en van Tymanna Mouwer. Hy stierf in het jaar 1473, en zyne vrouw omtrent het jaar 1496, of 1497, by welke hy verwekt hadt de volgende kinderen, als:

1. *Johan Taets van Amerongen* de oude, die aanstonts volgt.
2. *Johan Taets van Amerongen* de jonge, ridder van Jeruzalem, en kanunnik der kerke van sint Jan te Utrecht, overleden den 6 October des jaars 1531, en in de kerk aldaar begraven. Hy hadt nagelaten eene natuurlyke dochter, Geertruid genaamt, die een bagyn te Utrecht was.
3. *Willem Taets van Amerongen*, die achter de nakomelingen van zynen oudsten broeder volgen zal.
4. *Ernst Taets van Amerongen* was in het jaar 1468 schepen der stadt Utrecht, en wierdt *Jonge Ernst Taets van Amerongen* genaamt, om dat zyn vader, mede *Ernst Taets van Amerongen* genaamt, op dien tydt nog leefde. Hy zegelde met het volkomen wapen van Taets, zonder eenige breuk. Hy was getrouwt met Stephania Taets, eene dochter van Dirk Taetse (zoon van Gerard Taetse en N. van Wyckersloot, boven vermeld) en van N. van der Haer; doch stierf zonder kinderen in het jaar 1484.
5. *Pieter Taets van Amerongen*, kanunnik van de kerk van St. Maria te Utrecht, overleden den 27 February des jaars 1517, leggende in die kerk begraven.
6. *Jakob Taets van Amerongen* de oude, kanunnik geworden van de kerk van St. Maria te Utrecht den 13 July des jaars 1483, overleden den 18 January des jaars 1508, leggende in die kerk begraven.
7. *Harman Taets van Amerongen*, kanunnik der kerke van St. Pieter te Utrecht.
8. *Jakob Taets van Amerongen* de jonge, jong overleden.
9. *Geertruid Taets van Amerongen*, getrouwt met Gysbert van Nyenrode, een zoon van Splinter van Nyenrode, heer van Boelestein en Maarsenbroek, en van Johanna Hertog Jans dochter van Beyeren. Hy stierf den 18 Juny des jaars 1511, zy den 21 May des jaars 1519, en zyn beide begraven te Utrecht in de kerk der Witte-vrouwen.
10. *Maria Taets van Amerongen*, verkoren tot abdisse van het adelyke klooster van St. Servaas binnen Utrecht in het jaar 1494, en gestorven den 1 Augusty van het jaar 1505. Zy wierdt begraven in de kerk van het voorgemelde klooster.
11. *Margareta Taets van Amerongen*, was geestelyke juffrouw in het adelyke vrouwenklooster buiten Utrecht, en is in de kerk van dat zelve klooster begraven.
12. Juffr. *N. Taets van Amerongen*.

JOHAN TAETS VAN AMERONGEN de oude, een zoon van Ernst Taets van Amerongen, en van Johanna van Gaasbeek van Driebergen, wierdt na het overlyden van zynen vader heer van Groenewoude den 8 February des jaars 1474. Hy trouwde met Alida Braem, eene dochter van Werner Braem, en van Mabelia van Raephorst, en was in het jaar 1470 schepen te Utrecht. Hy is in het jaar 1482 overleden. Zyne vrouw stierf in het jaar 1532, en wierdt begraven in de kerk van het adelyke klooster van St. Servaas binnen Utrecht. Zy lieten na eene dochter, die volgt.

JOHANNA TAETS VAN AMERONGEN, eene dochter van Johan Taets van Amerongen den ouden, heer van Groenewoude, en van Alida Braem, wierdt na het afsterven van haren vader beleent met de ridderhofstadt Groenewoude den 9 May des jaars 1485. Zy trouwde eerst met Johan Borre van Amerongen, een zoon van Dirk Borre van Amerongen, en van Clementia Sloyer, die als haar man vermeld wordt den 7 January des jaars 1505, en den 29 October des jaars 1512 al overleden was. Zy hertrouwde naderhandt met Amelis Uteneng, een zoon van Beernt Uteneng, en van des zelfs twede huisvrouwe, Beatrix van Kuilenborg, die als haar man vermeld wordt den 2 October des jaars 1516. Zy stierf den 27 Maart van het jaar 1552, na dat haar twede man voor haar overleden was, en heeft by geen van beide hare mannen kinderen nagelaten. Zy wierdt begraven in de kerk van het adelyke klooster van St. Servaas binnen Utrecht.

Volgen

Volgen nu de kinderen van ***Willem Taets van Amerongen***, twede zoon van Ernst Taets van Amerongen, heere van Groenewoude, en van Johanna van Gaesbeek van Driebergen.

WILLEM TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Ernst Taets van Amerongen, heer van Groenewoude, en van Johanna van Gaesbeek van Driebergen, is in de jaren 1492, 1493, 1495, 1497, 1499 en 1501 schepen der stadt Utrecht geweest. Hy is getrouwt geweest met Magdalena van Meaux van Vorselaar, eene dochter van Gerlof van Meaux van Vorselaar, en van Sibylla van Nywaal, vrouwe van Ryneſtein te Koten. Wanneer hy in het jaar 1503 als heemraadt op de schouw van den Lekkendyk boven dams was, wierdt hy den 1 Augusty door de Geldersche, met welke men op dien tydt vrede hadt, gevangen, en naar het slot van Hattem gevoert, alwaar hy omtrent een maandt krank heeft gelegen, en den 1 September overleden is. Hy wierdt begraven te Hattem onder een zark, daar de wapenen van Taets van Amerongen en Gaesbeek op gehouwen zyn. Zyne vrouw heeft hem lang overleeft, en is gestorven den 17 January des jaars 1538. Zy hebben te zamen gewonnen de volgende kinderen:

1. ***Ernst Taets van Amerongen***, die aanstonts volgt.
2. ***Gerlach Taets van Amerongen***, kanunnik van de kerk van St. Jan te Utrecht.
3. ***Antoni Taets van Amerongen***, ridder van Jeruzalem, die kanunnik der kerke van St. Maria te Utrecht geworden is, den 23 December des jaars 1523, en den 11 February des jaars 1524 ook mede van den Dom aldaar, waar op hy de kanunnikdy van St. Mariakerk den 15 October des jaars 1526 vrywillig wederom afgestaan heeft. Hy heeft den 21 October des jaars 1528 als kanunnik ten Dom te Utrecht gestaan over de overdragt van de temporaliteit des lands van Utrecht van bisschop Henrik van Beyeren op keizer Karel den V. Hy is ook kamerling van paus Adriaan den VI geweest; en overleden zynde den 20 October des jaars 1555 is hy begraven in den Dom aan de linkerhandt van het koor, onder een zark, daar de wapens van Taets van Amerongen op gehouwen staan.
4. ***Daniel Taets van Amerongen***, is eerst kanunnik, en naderhandt monnik geweest in het Karthuiser klooster buiten Utrecht.
5. ***Johan Taets van Amerongen***, kanunnik van St. Maartensdyk.
6. ***Sibylla Taets van Amerongen***, eerst getrouwt met Godert van Rodenborch, een zoon van Alferd van Rodenborch en van Mabelia van Voirde de Koninck, en naderhandt hertrouwt met Gerrit van Woerde van Vliet, heere van Vliet en van der Boukhorst, weduwenaar van Johanna Ruygrok, zoon van Jan van Woerde van Vliet, ambachtsheer van Bergambacht en Hoenkoop, en van des zelfs eerste vrouwe, Badelo van der Boukhorst. Haar twede man stierf in het jaar 1553, en schoon zy uit beide hare mans gene kinderen gewonnen hadt, wierdt zy evenwel door den laatsten gelyftocht aan zyne goederen, waar over de kinderen van het eerste bedt tegen haar proces gevoert hebben. Zy stierf in het jaar 1573.
7. ***Magdalena Taets van Amerongen***, die juffrouw in het adelyke sticht van St. Servaas binnen Utrecht geweest is.
8. ***Margareta Taets van Amerongen***, die juffrouw is geweest in het adelyke klooster der Witte vrouwen binnen Utrecht.

ERNST TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Willem Taets van Amerongen, en van Magdalena Meaux van Vorselaar, was in het jaar 1518 schepen, en in het jaar 1524 schepen-burgermeester der stadt Utrecht, uit welken hoofde hy het ampt van hoofdschout der zelve stadt, op dien tydt onbegeven zynde, in bewaring gehad en bedient heeft. Hy was in het jaar 1526 maarschalk des Overstichts, en wierdt door bisschop Henrik van Beyeren, ter ootmoediger begeerte van de geestelyken, Ridderschap, Raadt en gilden der stadt Utrecht tot eenen van zyne twee stedehouders gestelt, wanneer hy door lyfsnoodt genoodzaakt was te vertrekken. Twee jaren daar na heeft hy het huis ter Horst, by Rhenen, dat hem als maarschalk te bewaren aanbevolen was, aan den hertog van Gelder overgegeven, die het heeft doen afbreken, en met de stenen van het zelve de muren van Rhenen laten herstellen. Hy is tweemaal getrouwt geweest. Zyne eerste vrouw was Mabelia de Ridder van Lunenborch, eene dochter van Jan de Ridder den ouden, heer van Lunenborch, en Wendelmoet Spalle van der Does, de welke overleden is den laatsten May des jaars 1540, en te Utrecht in de kerk van St. Servaas begraven wierdt. Hy hertrouwde naderhandt in het jaar 1546, of 1547 met Agnes van Abkoude van Wyk, weduwe van Gerard van Eck, eene dochter van Willem van Abkoude van Wyk, en van Judith van Oostrum. Hy stierf in het jaar 1565, en zyne twede vrouw in het jaar 1582, by welke hy gene kinderen nagelaten heeft, doch wel by zyne eerste vrouwe, gelyk blykt uit een schone memorietafel, wiens afbeelding nog voor handen is. In de zelve wordt hy met deze eerste vrouwe verbeeld knielende voor een krucifix op een tafel geplaatst, aan welke deze acht kwartieren, vier van hem, en vier van haar, gehecht zyn:

TAETS VAN AMERONGEN — RIDDER VAN LUNENBORCH
DRIEBERGEN — DOMPSELAAR
MEAUX VAN VORSELAAR — SPALLE VAN DER DOES
NYWAAL VAN RYNESTEIN — KUYLENBORCH.

Achter haar knielen vyf zonen op een rei, en achter die vier dochters, alle te zamen, zo het schynt, bejaard. In het verschiet ziet men drie zonen en twee dochteren heel jong en flaauw afgemaalt, die men heeft willen betekenen jong overleden te zyn: in het geheel veertien kinderen, waar van nog vyf zonen en vier dochteren in het leven waren. Onder aan zyn der zelver negen wapenen geplaatst, waar uit blykt, dat drie van de vyf zonen, en eene van de dochteren getrouwt zyn, en dat eene andere der dochters eene abdisse geweest is; ook nog, dat de eerste der getrouwde zonen weder zes zonen gewonnen hadt, van welke een in een ridderorde aangenomen, en een ander getrouwt was; dat de twede der getrouwde zonen drie zonen en eene dochter verwekt hadt, van welke een zoon getrouwt was; dat de derde der getrouwde zonen een zoon en eene dochter gewonnen hadt, van welke de dochter getrouwt was; en eindelyk, dat de eenige getrouwde dochter weder eene dochter gebaart hadt. Dit alles zullen wy ook alzo in het vervolg zien. Hy heeft dan by zyne eerste vrouwe, behalven drie zonen en twee dochteren, jong overleden, gewonnen deze negen kinderen:

1. ***Johan Taets van Amerongen*** de oude, die aanstonds volgen zal.
2. ***Willem Taets van Amerongen***, deken der kerke van Oudmunster te Utrecht geworden den 9 February des jaars 1559, kanunnik van den Dom den 18 December des zelven jaars, welke laatste waardigheit hy weder afstondt den 28 September des jaars 1564. Hy wordt ook vermeld als geestelyke stedehouder, of vikaris van Frederik Schenk van Tautenburg, aartsbisschop van Utrecht, op het jaar 1571. Hy is gestorven den 4 May des jaars 1592. Hy zegelde zyn wapen gehalveert met dat van zyne moeder De Ridder.
3. ***Johan Taets van Amerongen*** de Jonge, van welken na zyn ouder broeder volgen zal.
4. ***Jakob Taets van Amerongen***, van wien nog naderhandt achter de nakomelingen van zyne twee ouder broeders gehandelt zal worden.
5. ***Florens Taets van Amerongen***, de welke ongetrouwt gestorven is den 13 Juny des jaars 1576.
6. ***Maria Taets van Amerongen***, getrouwt met Jan van Amstel van Mynden, een zoon van Amelis van Amstel, heer van Mynden, Kronenburg, en Loenen, en des zelfs twede vrouwe, Elburg van den Boetzelaar, van welke hy eene dochter gehad heeft, volgens de bovenaangehaalde memorietafel; doch die jong schynt overleden te zyn. Haar man stierf in het jaar 1587, welken zy gevolgt is in het jaar 1610.
7. ***Sibylla Taets van Amerongen***, die in het jaar 1564, of 1565 abdisse van het adelyke sticht van St. Servaas binnen Utrecht gekoren zynde die waardigheit omtrent 37 jaren bekleed heeft, en den 22 of 24 Maart des jaars 1602 overleden, en in de kerk van dat klooster, op het koor, begraven is.
8. ***Geertruid Taets van Amerongen***, die juffrouw in het vrouwenklooster buiten Utrecht geweest is.
9. ***Willemina*** of ***Johanna Taets van Amerongen***, die by het leven van hare ouders juffrouw in het klooster ten Dael buiten Utrecht geworden, en priorinne van het zelve voor den 12 Juny des jaars 1576 gekoren is. Zy stierf den 12 November des jaars 1588.

JOHAN TAETS VAN AMERONGEN, de oude genaamt, tot onderscheidt van zyn jonger broeder, mede aldus genaamt, een zoon van Ernst Taets van Amerongen, en van Mabelia de Ridder van Lunenborch, wierdt in het jaar 1541 heemraadt van den Lekkendyk boven dams, is van het jaar 1556 tot het jaar 1566 verscheide malen schepen der stadt Utrecht geweest, en heeft ook van dien tydt tot het jaar 1577 in het hevigste der Nederlandsche beroertens meermalen het ampt zo van schepen-burgermeester, als Raad-burgermeester aldaar bekleed, en is toen door de moedwilligheit der razende Spanjaarden in gevaar van zyn leven te verliezen geweest. Zie ***Bor*** in de ***Nederl. Hist. VI Boek, fol.*** 357. Hy wierdt volgens uiterste wille van zyne nicht, Johanna Taets van Amerongen, boven vermeld, heer van Groenewoude, en na hare doodt met deze ridderhofstadt beleent den 12 October des jaars 1552. In het jaar 1576 is hy een der afgezondenen van de Staten van Utrecht geweest, om met de afgezondenen van de Staten der andere landschappen te handelen wegens de pacifikatie van Gent. Hy trouwde met Johanna van Gaasbeek, weduwe van Jakob Schimmelpenninck, eene dochter van Johan van Gaasbeek, en van Martina van Westerstein, zynde haar huwelyksche voorwaarden opgestelt den 7 November des jaars 1538. Zy stierf den 26 February des jaars 1578, hy den 18 January van het jaar 1589, by haar de volgende kinderen verwekt hebbende, als:

1. ***Willem Taets van Amerongen***, van wien volgen zal.
2. ***Jakob Taets van Amerongen***, geboren omtrent het jaar 1542

en aangenomen onder de ridders van de Duitsche orde in de balye van Utrecht, alwaar hy omtrent het jaar 1579 geworden is de XXX land-kommandeur, welke waardigheit nu drie en dertig jaren bekleed hebbende, en omtrent vyftig jaren in die order geweest zynde, is hy in den ouderdom van zeventig jaren overleden den 4 December des jaars 1612, en begraven in de kerk van zyne orde.

3. *Johan Taets van Amerongen*, die den 26 September des jaars 1562 kanunnik, en den 12 December des jaars 1578 thesaurier of schatbewaarder geworden is van de kerk van St. Maria te Utrecht. Hy overleedt den 30 September des jaars 1589.
4. *Gerlach Taets van Amerongen*, die den 22 September des jaars 1562 kanunnik wierdt van St. Maria te Utrecht, en den 26 December des jaars 1573, of 1574, door een Samson René vermoord is.
5. *Maarten Taets van Amerongen*, jongman te Hoorn, in Noord-Hollandt, overleden, in dienst zynde des konings van Spanje.
6. *Sander Taets van Amerongen*, die als vaandrager met Sebastiaan, koning van Portugal, naar Afrika getrokken, en van daar niet wederom gekeert is, zynde in den slag tegen de Moren gebleven, in zyn vaandel gewonden.

Willem Taets van Amerongen, een zoon van Johan Taets van Amerongen, en van Johanna van Gaesbeek, wierdt door afstandt van zynen vader heer van Groenewoude, met welke ridderhofstadt hy beleent wierdt den 29 April des jaars 1566, zynde de zelve hem ten huwelyk mede gegeven, wanneer hy zich in den echt verbondt met *Kornelia* van Valladolit, eene dochter van Jakob van Valladolit, burgermeester te Middelburg, en van Maria van Hoogelande, met welke hy zyne huwelyksche voorwaarden opgerecht heeft den 17 April des jaars 1566. Hy was kapitein in dienst van Philips den II, koning van Spanje, en stierf in het leger voor Haarlem, wanneer die stadt door de Spaanschen belegert was, den 22 July van het jaar 1573. Zyne vrouw heeft hem omtrent 54 jaren overleefr, en is gestorven den 24 Augusty des jaars 1627, oud omtrent 84 jaren, en is begraven in de kerk van St. Maria te Utrecht. Zy hadden te zamen gewonnen de volgende kinderen, als:

1. *Ernst Taets van Amerongen*, die na het overlyden van zynen vader, Willem Taets van Amerongen, met de ridderhofstadt Groenewoude beleent is den 6 Augusty des jaars 1574. Hy trouwde in het jaar 1605 met Beatrix Mulard, eene dochter van Ernst Mulard, drost van Lingen, en van Cunera van Camp, zynde de huwelyksche voorwaarden opgerecht in de maandt February: doch hy is zonder kinderen na te laten overleden den 20 Augusty des jaars 1617, waar na zyne weduwe hertrouwde met Rutger van den Boetzelaar tot Toutenburg, en overleden is den 22 September des jaars 1666.
2. *Jakob Taets van Amerongen*, van wien aanstonts volgen zal.
3. *Willem Taets van Amerongen*, kanunnik van de oude-Munsterskerk te Utrecht, die den 24 November des jaars 1610 te Antwerpen ongetrouwt overleden, en aldaar in de Borgkerk begraven is.
4. *Jan Taets van Amerongen*, jong overleden.
5. *Maria Taets van Amerongen*, den 5 van de maandt October des jaars 1605 getrouwt met Henrik van de Werve, heer van Westkerk en Spierenbroek, weduwenaar van Geertruid van Bronkhorst, een zoon van Dirk van de Werve, ridder, buiten-burgermeester der stadt Antwerpen, en van Catharina van Varnewyk. Hy was grootstalmeester van den hertog van Lotharingen, en stierf den 20 May des jaars 1616, zy den 24 July (nieuwe styl) des jaars 1648, en is begraven in Brabandt.

Jakob Taets van Amerongen, een zoon van Willem Taets van Amerongen, en van Kornelia van Valladolit, wierdt kanunnik der kerk van St. Maria te Utrecht den 1 February des jaars 1682, doch gaf zyne prebende weder over den 12 December des jaars 1600. Na de doodt van zyn ouder broeder, Ernst Taets van Amerongen, zonder kinderen overleden, wierdt hy beleent met de ridderhofstadt Groenewoude den 30 July des jaars 1618. Hy trouwde in het jaar 1601 Kornelia van Drenkwaardt, eene dochter van Willem van Drenkwaardt, heer van Giessenburg, enz. en van Maria van der Laan, zynde de huwelyksche voorwaarden opgerecht den 7 January van dat jaar. Door dit huwelyk schreef hy zich vryheer van Giessenburg, heer van Giessen-Nieuwkerk, Nattres, Natendaal, Hoogelande, en Groenewoude. Hy stierf den 28 September des jaars 1622, en zyne vrouw is tien jaren daar na, den 8 December des jaars 1632, overleden, hebbende te zamen gewonnen de volgende kinderen, als:

1. *Willem Taets van Amerongen*, jong overleden.
2. *Willem Taets van Amerongen, vryheer van Giessenburg*, die aanstonts volgt.
3. *Ernst Taets van Amerongen*, geboren in Maart 1616, en jong gestorven.
4. *Maria Anna Catharina Taets van Amerongen*, eerst getrouwt met Gaspar de Valdes, luitenant gouverneur van het kasteel van Gent, sergeant majoor van een regiment te paardt ten dienste van den koning van Spanje, zoon van Don Gaspar de Valdes en Donna Maria d'Orando. Hy stierf den 30 July 1649. Zyne weduwe hertrouwde naderhandt met Adriaan van Montmorency, burggraaf van Roullers, een zoon van Willem van Montmorency, heer van Neuville, en van Anna de Montoye, burggravinne van Roullers. Hy was geboren in het jaar 1610, en stierf in het jaar 1667, zonder kinderen by zyne vrouwe na te laten.
5. *Johanna Taets van Amerongen*, was religieuze Brigittine te Brussel, alwaar zy stierf den 10 October des jaars 1658. Hare 16 kwartieren waren de volgende:

Taets van Amerongen	Drenkwaardt
Valladolit	Van der Laan
Gaasbeek	Hoogelande
Hoogelande	Kerkwerve
De Ridder van Lunenborch	Stranhuise
Over de Vecht	Van der Laan
Westerstein	Cleyburg
Van der Heide	Poeldirck.

Willem Taets van Amerongen, een zoon van Jakob Taets van Amerongen, en van Kornelia van Drenkwaardt, is na het overlyden van zynen vader beleent met de ridderhofstadt Groenewoude den 16 September des jaars 1623, en wierdt na het overlyden van zyne moeder vryheer van Giessenburg, heer van Giessen-Nieuwkerk, enz. Hy trouwde met Anna Walravina Schellard, uit het hertogdom van Kleef, eene dochter van Vincent Schellard, heer van Geisteren, en van Elisabeth van Schagen. Men kan met geen zekerheit zeggen, of hy ook hertrouwt geweest is, en kinderen, die deze tak van dat geslacht voortgeplant hebben, nagelaten heeft, vermits hy zyne goederen in het sticht van Utrecht en Hollandt verkocht, en zich elders, vermoedelyk naar Brabandt, begeven heeft, alwaar ook afkomelingen uit het geslacht van Taets geweest zyn: want die gene, die Butkens *Troph. de Brabant* vervolgt heeft, *Tom. II, fol.* 379, heeft opgegeven het grafschrift van Jan Antonis de Locquet, ridder, burggraaf van Hombek, heer van Impel, van den Broek, enz. kancelier van Brabandt, rondom het welke deze vier kwartieren gevonden worden:

Locquat	Taedts
Sainct Jean	Cocquail.

Zynde *Taedts*, gelyk aldaar uitgedrukt is, het zelve wapen, dat de stam van Taets, in het sticht van Utrecht, voert. Dit weet men evenwel, dat deze Willem Taets van Amerongen overleden is den 18 September des jaars 1657, en by zyne vrouw Anna Walravina Schellard gewonnen heeft gehad deze kinderen:

1. *Willem Taets van Amerongen*, jong overleden.
2. *Jakob Taets van Amerongen*, heer van Giessen-Nieuwkerk, overleden in het jaar 1657.
3. *Willem Taets van Amerongen*.
4. *Vincent Taets van Amerongen*, vermoord in het jaar 1668.
5. *Kornelia Maria Taets van Amerongen*, in het vorstelyke jufferen-klooster te Santen in het landt van Kleef.
6. *Isabella Taets van Amerongen*.
7. *Maria Taets van Amerongen*.
8. *Maria Taets van Amerongen* de jonge.
9. 10. 11. 12. *Vier zonen*, alle jong overleden.

Volgen nu de nakomelingen van *Johan Taets van Amerongen de jonge*, een zoon van Ernst Taets van Amerongen en van Mabelia de Ridder van Lunenborch.

Johan Taets van Amerongen, gemeenlyk toegenaamt *de jonge*, om hem van zyn ouder broeder, mede *Johan* genaamt, te onderscheiden, was een zoon van Ernst Taets van Amerongen, en van des zelfs eerste vrouwe Mabelia de Ridder van Lunenborch. Hy trouwde met Geertruid van Bourlo de jonge, eene dochter van Thomas van Bourlo, heer van Empo, in het jaar 1532 gekoren burgermeester der stadt Zutphen, en van Geertruid van der Capelle tot Ryssel, en stierf den 5 September des jaars 1619, zy den 21 Augusty des jaars 1577, hebbende met malkander verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Antoni Taets van Amerongen*, overleden in de maandt September des jaars 1616. Hy is in den Dom te Utrecht begraven.
2. *Thomas Taets van Amerongen*, van wien aanstonts gehandelt zal worden.
3. *Ernst Taets van Amerongen*, den 15 February des jaars 1606 getrouwt met Johanna Ruysch, eene dochter van Alphard Ruysch, en van N. N. Zy stierf in de maandt May des jaars 1607; hy is overleden in de maandt Augustus des jaars 1616, en hebben geen kinderen nagelaten.
4. *Geertruid Taets van Amerongen*, geboren den 27 Juny des jaars 1577, ongetrouwt overleden in het jaar 1599.

Thomas Taets van Amerongen, een zoon van Jan Taets van Amerongen de jonge, en van Geertruid van Bourlo, geboren den 13 October des jaars 1574, wierdt kanunnik in de Domkerk te Utrecht den 17 May des jaars 1594, en heeft van zyne kanunnikdye, die hy nu een en zestig jaren bezeten hadt, weder afstandt gedaan den 12 July des jaars 1655. In het zelve jaar, in de zelve maandt, wanneer hy nu reets een en tachtig jaren oud was, is hy getrouwt met Frederika van Zuylen van Nyveldt, eene dochter van Frederik van Zuylen van Nyveldt, en van Johanna van den Berg, maar vyf-

vyftien jaren oud zynde; en is den 5 April des jaars 1657 in den ouderdom van vier en tachtig jaren overleden zynde, in de kerk van Overlangebroek begraven, alwaar zyn wapen met de volgende kwartieren en grafschrift gevonden wordt:

TAETS VAN AMERONGEN	BOURLO
RIDDER VAN LUNENBORCH	VAN DE CAPELLE
MEAUX VAN VORSELAER	CORLSACK
SPALLE	LUYCKENSEN.

Obiit piè in Christo & antiquissimâ nobilitatis Dus. Thomas Taets d'Amerongen Vto. Aprilis Ao. MDCLVII. postquàm vixisset Annos LXXXIV. hoc perpetua memoria monumentum conjux marito suo posuit.

Volgen nu de nakomelingen van *Jakob Taets van Amerongen*, een zoon van Ernst Taets van Amerongen, en van des zelfs twede huisvrouwe Mabelia de Ridder van Lunenborch.

JAKOB TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Ernst Taets van Amerongen en van des zelfs twede huisvrouwe Mabelia de Ridder van Lunenborch, is tweemaal getrouwt geweest. In het jaar 1576, in de vasten, is hy getrouwt met zyne eerste vrouwe, Alyd van Zuylen van Nyveldt, eene dochter van Adriaan van Zuylen van Nyveldt, en van Elizabeth Foeyt, by welke hy wel kinderen verwekt heeft, doch die alle jong overleden zyn. Na de doodt van deze eerste vrouwe is hy hertrouwt met Christina van Blois van Treslong, eene dochter van Adriaan van Blois van Treslong en van Agatha Beets. Hy is ten tyde der Leicestersche faktie, in het jaar 1586; Raadt, en in het jaar 1587 schepen der stadt Utrecht geweest, welke eerste waardigheit hy ook in het jaar 1588 bekleed heeft. Hy stierf op zyn huis te Ruyschdaal, in Goollandt gelegen; in de maandt van April des jaars 1619. Zyne twede huisvrouw is overleden in de maandt van November des volgenden jaars 1620, hebbende by malkander gewonnen de volgende kinderen, als:

1. *Adriaan Taets van Amerongen*, van wien aanstonts gehandelt zal worden.
2. *Belia Taets van Amerongen*, den 28 May des jaars 1609 getrouwt met Gysbert van Rysenborch, (te onrecht Gerrit genaamt by Gouthoeven *Chron. van Holl. fol.* 209, en by van Leeuwen *Batav. ill. fol.* 1124) een zoon van Willem van Rysenborch, en van Anna Pieck. Hy was den 3 Maart des jaars 1587 kanunnik van de Domkerk te Utrecht geworden, doch hadt van deze kanunnikdye afstandt gedaan den 3 January des jaars 1609: ook was hy maarschalk van Eemlandt, in het sticht van Utrecht, geworden den 24 January des jaars 1606. Zyne vrouw is overleden den 22 Juny des jaars 1622, en hy naderhandt den 10 April des jaars 1646.

ADRIAAN TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Jakob Taets van Amerongen, en van des zelfs twede huisvrouwe Christina Blois van Treslong, trouwde met Margareta van Oye, eene dochter van Reinoud van Oye, en van Anna van Blois van Treslong, zyne rechte nicht, zynde zyn moeders zusters dochter. Zy stierf te Rhynsburg, in Hollandt, den 30 October des jaars 1631; hy ook aldaar den 7 Augusty des jaars 1639, alwaar zy ook beide begraven zyn, en hebben by malkander de volgende kinderen verwekt, als:

1. *Jakob Taets van Amerongen*, van wien aanstonts zal gehandelt worden.
2. *Anna Christina Taets van Amerongen*, jong overleden.
3. *Anna Christina Taets van Amerongen*, getrouwt in het jaar 1635 met Dirk van Haarlem, heer van Berkenrode, de Grote Linde, Schotervlielandt, enz. en van Maria van Persyn. Hy stierf in het jaar 1640, zy den 1 April des jaars 1698, en is te Utrecht in de Domkerk begraven.
4. *Christina Taets van Amerongen*, den 30 November des jaars 1647 getrouwt met Johan Strick, heere van Linschoten, Polanen, enz. een zoon van Johan Strick, ridder, heer van Linschoten, enz. en van Beatrix Gibels van der Goes. Hy wierdt maarschalk van het Overkwartier des lands van Utrecht den 12 April des jaars 1644, daar hy weder vrywillig afstandt van gedaan heeft in het jaar 1682, en overleedt den 10 January des jaars 1686. Hy wierdt begraven in de Domkerk te Utrecht, daar zyn wapen met deze acht kwartieren opgehangen is:

STRICK VAN LINSCHOTEN	GIBELS
WYCK	VAN DER GOES
KORVORT	NICOLAI
FEYDACH	SIMONETTI.

Zy is haren man kort daar aan gevolgt, en overleden den 8 April des jaars 1686. Zy wierdt by hem ter aarde besteld.

5. *Eva Taets van Amerongen*, ongetrouwt in den ouderdom van 93 jaren overleden den 29 May des jaars 1712, en in den Dom begraven.
6. *Sibylla Taets van Amerongen*, ongetrouwt overleden den 9 December des jaars 1692, en begraven in den Dom.
7. *Geertruid Taets van Amerongen*, ongetrouwt overleden den 25 October des jaars 1695, en mede in den Dom begraven.

JAKOB TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Adriaan Taets van Amerongen, en van Margareta van Oye, is den 16 April des jaars 1674 aangestelt tot Raadt en vroedschap der stadt Utrecht, en heeft aldaar in de jaren 1675, 1676, 1683 en 1684 het ampt van schepen bekleed. Hy is tweemaal getrouwt geweest. Den 26 April des jaars 1648 trouwde hy zyne eerste vrouw, Anna van Rysenborch, eene dochter van Gerard van Rysenborch, en van Maria Pynssen van der Aa, die den 1 January des jaars 1660 overleden is. Den 18 December des jaars 1661 trouwde hy zyne twede vrouw, Lucia Ruysch tot den Eng, eene dochter van Frederik Ruysch, heer van den Eng, en van Susanna van der Meulen. Hy stierf den 12 Juny des jaars 1686, en wierdt begraven in den Dom, daar zyn wapen met deze acht kwartieren opgehangen is:

TAETS VAN AMERONGEN	OYE
BLOIS VAN TRESLONG	BLOIS VAN TRESLONG
RIDDER	PAFFENRODE
BEETS	BEETS.

Hy heeft aan beide zyne huisvrouwen kinderen verwekt, en wel by de eerste:

1. *Adriaan Gerard Taets van Amerongen*, ongetrouwt overleden den 8 September des jaars 1661.
2. *Joost Taets van Amerongen*, van wien aanstonts gehandelt zal worden.

By de twede vrouwe:

3. *Anna Lucia Taets van Amerongen.*

JOOST TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Jakob Taets van Amerongen, en van des zelfs eerste vrouwe, Anna van Rysenborch, is drie malen getrouwt geweest. Eerst trouwde hy in de maandt July des jaars 1671 met Emerentia Geertruid van Zuylen, vrouw van Natewisch, eene dochter van David van Zuylen, heer van Natewisch, en van Maria van Reede tot Nederhorst, welke den 3 September des jaars 1689 overleden, en te Wyk by Duurstede begraven is. Hy trouwde ten twede male den 9 Maart des jaars 1692 met Anna de Kasembroot tot Ryneftein, oudste dochter van Jan de Kasembroot, heer van ter Moer en Ryneftein, en van Charlotta van Ledenberg, vrouw van Willigelangerak. Zy is den 12 September des jaars 1700 overleden, en te Utrecht in den Dom begraven, daar haar wapen met deze kwartieren opgehangen is:

KASEMBROOT.	LEDENBERG.
ROMYN.	SYPESTEIN.
VAN POPPE.	RYSENBORCH.
DE BOOT.	UYTTEWEERD.

Hy trouwde ten derde male den 11 February des jaars 1703 Jeanne Borre van Amerongen, jongste dochter van Floris Borre van Amerongen, landkommandeur van de balye der Duitsche orde te Utrecht, en van Elizabeth van Brakel. Zy stierf den 8 Augusty des jaars 1719, en wierdt begraven in den Dom, daar haar wapen met deze acht kwartieren opgehangen is:

BORRE VAN AMERONGEN	BRAKEL
DAEEL	DOORNIK
PALLAAS	TEMPIER
WASSENAAR VAN DUVENVOORDE	HAARSOLTE.

Hy is hoofdschout der stadt Wyk by Duurstede geworden den 5 Maart des jaars 1684, en wierdt wegens de ridderhofstadt Natewisch beschreven in het lidt der Edelen en Ridderschappen 'slands van Utrecht den 11 Maart des jaars 1691. By de twee eerste vrouwen heeft hy verscheide kinderen verwekt, en wel by de eerste:

1. *Adriaan Gerard Taets van Amerongen*, geboren den 15 Juny des jaars 1672, is als kapitein ten dienste dezer landen in de belegering van Namen aan vyf dodelyke wonden, van den vyandt bekomen, overleden den 26 July des jaars 1695.
2. *David Taets van Amerongen*, geboren den 25 October des jaars 1674, was pagie van den koning van Groot-Britannië, en vaandrager ten dienste der Vereenigde Nederlanden, en is overleden den 23 October des jaars 1693. Hy wierdt begraven in den Dom te Utrecht, daar zyn wapen met deze acht kwartieren opgehangen is:

TAETS VAN AMERONGEN	ZUYLEN VAN NATEWISCH
RYSENBORCH	REEDE
OYE	NESSELRAAD
PYNSSEN VAN DER AA	WYNGAARDEN VAN BENTHUISEN.

3. *Jakob Ernst Taets van Amerongen*, geboren den 5 Augusty des jaars 1677, is als kapitein ten dienste der Vereenigde Nederlanden door een kanonkogel aan het voorhoofdt in de belegering van Bon gekwetst en aan zyne wonde overleden den 8 May des jaars 1703.
4. *Gerard Godard Taets van Amerongen*, geboren den 16 July des jaars 1679, was ridder van de Duitsche orde in de balye van Utrecht, en wierdt uit dien hoofde in het jaar 1723 kommandeur van Doesburg. Hy wierdt houtvester van den lande van Utrecht den 5 September des jaars 1708, kanunnik van de kerk van St. Jan te Utrecht den 28 July des

des jaars 1713, en den 12 September daar aan volgende verkoren tot geëligeerde Raadt in het eerste lidt der Staten van Utrecht, en is sedert dien tydt afgezonden in de vergadering der algemene Staten van de Vereenigde Nederlanden. Hy stierf ongetrouwt den 12 Juny des jaars 1730.

5. *Frederik Batavodurus Taets van Amerongen*, wierdt door de Staten 's lands van Utrecht in het jaar 1717 aangestelt tot kolonel van een regiment infantery in dienst der Vereenigde Nederlanden, en is bregadier geworden in het jaar 1726.

6. *Segoald Taets van Amerongen*, geboren den 2 November des jaars 1687, is ongetrouwt overleden.

By de twede vrouwe:

7. *Anna Charlotta Taets van Amerongen*, geboren den 10 July des jaars 1694, getrouwt den 16 July des jaars 1724 met George de Villegas, een zoon van Gotier de Villegas, luitenant generaal van de infantery van den Staat der Vereenigde Nederlanden.

8. *Jane Taets van Amerongen*, geboren den 27 November des jaars 1695, getrouwt den 29 April van het jaar 1725 met Georg Lodewyk de Bar van Baren, Averohden, en Blanckenborg.

9. *Josina Antonia Taets van Amerongen*, geboren den 12 February van het jaar 1697, is den 19 September des jaars 1723 getrouwt met Koenraad Borre van Amerongen, heere van Bergesteln, prooft der kerke van St. Pieter te Utrecht, een zoon van Frederik Borre van Amerongen, heere van Kersbergen, deken der kerke van St. Pieter te Utrecht, geëligeerde Raadt in de Staten van Utrecht, landkommandeur in de ridderlyke Duitsche orde in de balye van Utrecht, en van Gerendina Borre van Amerongen. Hy stierf den 7 February des jaars 1724, zynde de laatste van het mannelyk oir van zyn geslacht, en wierdt begraven in de kerk van St. Pieter te Utrecht, daar zyn wapen in het graf gelegt, en de kas met deze 16 kwartieren en opschrift opgehangen is:

BORRE VAN AMERONGEN	BORRE VAN AMERONGEN
BARRAN	BRAKEL
DAERL	DAERL
ZUYLEN VAN DE HAAR	DOORNIK
PALLAAS	PALLAAS
ZUYLEN VAN HARMELEN	TEMPIER
WASSENAAR VAN DUVENV.	WASSENAAR VAN DUVENV.
SCHAGEN	HAARSOLTE

Viro generosissimo
atque antiquissima stirpe
Nobilium apud Trajectinos majorum orto,
Conrado Baroni Borre van Amerongen,
Dynastæ Bergesteinii,
Dei gratia præposito & archidiacono collegii D. Petri,
qui ultimus illustrissimæ
& de rep. Trajectina optime meritæ gentis
in ipso ætatis flore
annos XXXIV. natus
Obiit die VII Februarii anno CIↃIↃCCXXIV.
H. M. F. C. vidua mæstissima
Josina Antonia Baronissa Taets van Amerongen.

Zy stierf niet lang daar na den 28 February des zelven jaars, en is mede in de St. Pieterskerk te Utrecht begraven.

10. *Kornelis Jan Taets van Amerongen*, geboren den 5 Maart des jaars 1698, is jong overleden.

11. *Leonard Taets van Amerongen*, die aanstonts volgt.

LEONARD TAETS VAN AMERONGEN, een zoon van Joost Taets van Amerongen, heer van Natewisch, en van des zelfs twede huisvrouwe, Anna de Kasembroot, geboren den 6 Augusty des jaars 1700, wierdt in het jaar 1722 door de Staten der Vereenigde Nederlanden tot ontfanger der beden van Brabandt, en in het jaar 1725 tot drost van Valkenburg en Daalhem aangestelt. Hy is den 25 van de maandt April des jaars 1725 getrouwt met Maria Jakoba Pynssen van der Aa tot Deyl, eene dochter van Gerard Maximiliaan Pynssen van der Aa, heer van Deyl, deken der kerke van St. Jan te Utrecht, en president van de Staten 's lands van Utrecht, en van Johanna Antonia van Lynden tot Hoevelaken, by welke hy tot nog toe (1732) verwekt heeft de volgende kinderen, als:

1. *Joost Taets van Amerongen*, geboren den 8 May des jaars 1726.
2. *Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen*, geboren den 6 July des jaars 1727.
3. *Anna Maria Taets van Amerongen*, geboren den 17 December des jaars 1728.
4. *Gerard Godard Taets van Amerongen*, geboren den 20 November des jaars 1729.
5. *Frederik Taets van Amerongen*, geboren den 20 May van het jaar 1731, en den 4 July van het zelve jaar overleden.

TAFEL (DE RONDE) was een soort van tournooispelen, dat dien naam daar van daan kreeg, om dat de ridders, die met malkander op dit tournooispel vochten, naderhandt met den aanlegger van het tournooi eene avondmaaltydt hielden, wanneer zy aan een ronde tafel wierden geplaatst. De ouden schryven de uitvinding der tournooispelen en der ronde tafel den vermaarden Britannischen koning Arthur toe. Zommige Engelsche schryvers melden, dat deze tafel aan den muur op het oude slot te Winchester vast gemaakt was, en nog hedendaags wordt getoont, dat echter Cambden in twyffel trekt, en daar by aanmerkt, dat deze tafel eerst na de doodt des gemelden konings is gemaakt. Thomas van Walsingham zegt, dat koning Eduard de III, die in het jaar 1042 begon te regeren, te Windsor-Castle een huis liet bouwen, dat hy de Ronde Tafel noemde. Dit is zeker, dat tusschen de tournooispelen en het gevecht der Ronde Tafel dit onderscheidt was, dat de eerste van een gansche menigte, maar het laatste door enkele personen met een lancie geschiedde. *Cambdens Britannia. Walsinghami Hist. Angl. Du Cange Dissert. in S. Ludov. vitam. Gryphius van de Ridder-ordens.*

TAFEL-BERG wordt een zeker hoge berg genaamt, gelegen aan de kaap de Goede Hope. Men heeft aangemerkt, dat, wanneer op den top van dezen berg een kleine wolk gezien wordt, de schepen daar omtrent een zwaren storm te verwachten hebben; waarom de schippers deze gedekte Tafel, gelyk zy ze noemen, zo veel hen mogelyk is zoeken te myden. *Varenii Geograph.*

TAFELEN (DE XII). Zie WET DER XII TAFELEN.

TAFILET, een Afrikaansch koninkryk in Biledulgerid, aan de overzyde van het Atlantische gebergte gelegen. De grondt is zeer zwaar van zandt, en wegens de onmatige hette meest onvruchtbaar. Daar groeien gene granen dan een weinig gerst, die langs de rivieren gezaait wordt: doch niemandt mag de zelve kopen dan alleen de Cherifs of vorsten, en Alkaiden, of landvoogden. Het gemene volk gebruikt dadelen en kemelsvleesch tot zyn dagelyks voedsel. De landschappen, tot dit koninkryk behorende, zyn: *Toues*, Oostwaarts, *Dras*, Zuidwaarts, en de woestyne Sara, in welke de volkeren van *Terquela*, *Tudega*, *Leguerilsi*, *Toguedour*, *Sedrat*, *Mongorena*, *Secqura* en *Hades* wonen, ieder aan een rivier van gelyken name. In het gansche koninkryk is gene stadt, uitgezondert *Tafilet* alleen. De inwoners zyn van driederlei soorten, Cherifs, Arabieren, en barbaren. De eersten roemen van Mahometh af te stammen, en wonen op kastelen. De Arabieren zyn met hunnen vorst Muley Meherez uit Arabië gekomen, en hebben hunne tenten op de vlakte. De barbaren zyn de oude inwoners, en ingezetenen, en wonen in de dorpen. Deze zyn een groot, dik, en zwartbruin volk, weiden het vee op de bergen, en verruilen het zelve den Arabieren tegen dadelen. Dit landt heeft een grote menigte van dromedarissen, zynde een soort van kamelen, die zo snel lopen, dat zy in 24 uuren een groter weg kunnen afleggen dan een goed paardt in 7 of 8 dagen. *Mouette Hist. du Royaume de Maroc.*

TAFILET, de hoofdstadt van het bovengemelde koninkryk, heeft een sterk kasteel, en wordt van een grote menigte *Berberes*, anders *Fideles* genaamt, bewoont. Het omleggende landt is zeer vruchtbaar, voornamentlyk in goede dadelen, allerlei soorten van vee, en een menigte van kamelen. Zy dryven ook een sterken handel in Indigo, die tot verwen gebruikt wordt, insgelyks met bokkevellen, die de kooplieden uit Europa en Barbarye derwaarts brengen. Men bereidt hier schilden van wilde ossevellen, ook gestreepte zyde stoffen met bloemwerk, en kostelyke rokken, by hen *Fideles* genaamt, insgelyks kunstige tapyten, die den Turkschen niet ongelyk zyn. *Marmol Africa lib. VII.*

TAFILET, (MULEY ARCHY) een vermaard koning in Afrika, leefde in de XVII eeuw. Hy wierdt dus van 't koninkryk Tafilet toegenaamt, alwaar zyn vader, die hem by een Mauritaansche byzit geteelt hadde, koning geweest was. By het leven van zynen vader gaf hy opentlyke preuven van zyne dapperheit en bekwaamheit in den wapenhandel. Maar na des zelfs doodt volgde zyn oudste broeder in de regering, die hem in den beginne zeer beminde, en in zekeren veldslag van hem gered wierdt, wanneer hy in levens gevaar was. Doch daar rees wel haast een onderling misverstandt tusschen beide, waar van de uitslag was, dat Tafilet zynen broeder in een veldslag doodde, en zich uit vreze voor des zelfs nagelaten zone tot zekeren vorst van Abyssinie begaf. Hier verwekte hy een opstandt der onderdanen tegen hunnen vorst, dien hy zelf op een maaltydt worgde, en het vorstendom aan zich trok. Vervolgens onderwierp hy zich zo door list, als geweldt, verscheide naburige landen, en begon naar het oppergebiedt van gansch Afrika te staan. Om dit oogmerk te bereiken poogde hy de vorsten, die het koninkryk van Marocco onder elkander gedeelt hadden, voor en na zich te onderwerpen. Daar na trouwde hy met een zeer schone vrouw, zynde de dochter van een zeer ryk vorst, wonende aan de kust der Atlantische zee, dien hy insgelyks van alle zyne schatten beroofde, en tot zyn vasal maakte. Den koning van Fez overwon hy in een treffen, overweldigde des zelfs koninkryk, en noodzaakte hem eerst naar 't gebergte, naderhandt naar Salé te vluchten. Op Gailan, zeer vermaard wegens zyne dapperheit, en een der Afrikaansche vorsten, bevocht hy een volkome overwinning, verwoestende des zelfs landen te vuur en te zwaardt, en noodzaakte de stadt Tetuan zich aan hem te onderwerpen. Arzilla, werwaarts Gailan gevlucht was, belegerde hy met een talryk leger, doch moest onverrechter zake de belegering opbreken, aangezien de belegerden met volk en krygsbehoeften van Engelandt versterkt wierden. Zo veel nochtans bereikte hy, dat Gailan zich van daar derwaarts henen begaf, alwaar hy hem niet meer beschadigen

gen kon. Na dezen poogde hy zyn leger door verscheide Christenen, zo in andere krygszaken, als in 't byzonder in 't gieten van grof geschut ervaren, bekwamer te maken, en door commercie-traktaten met Engelandt en Hollandt zyne onderdanen in een bloeienden staat te brengen. Na dat hy zich dus voor zyne naburen, en zelfs den Turk ontzagchelyk hadde gemaakt, en een toeleg op Algiers maakte, stierf hy in 't jaar 1670. *Lor. Crasso Elog. di capit. illustri p. 428. Histoire de Tafilette, écrite par un Agent du Roi d'Angleterre en Afrique.*

TAGASTE, eene stadt in Afrika, was voor dezen een bisschoppelyke setel, en is vermaard om dat Augustinus aldaar ter wereldt is gekomen. Tegenwoordig is het een slecht dorp in 't landschap Constantina, gelegen in 't koninkryk van Algiers. *Plinius l. V. c. 4. Augustinus Confess. l. II. c. 3. Cellarii Notit. Orb. Antiq. l. IV. c. 5.*

TAGAT, een berg in 't Oosten van Fez, zynde de hoofdstadt van een koninkryk, ook TAGAT genaamt, in Afrika. De gansche zyde van dezen berg, tegen over Fez, is met wynstokken beplant; maar de overzyde en den top des bergs bestaat uit zaallandt. Hy strekt zich uit tot aan de rivier Bunacer, zynde een streek van omtrent twee mylen. *Marmol Africa.*

TAGETE, een leen van 't landschap Frioul, het welk het Venetiaansche gebiedt van het patriarchaatschap van Aquileja, volgens een verdrag, in 't jaar 1445 tusschen de republyk en den patriarch gemaakt, onttrokken hadde. *Lettr. d'Ossat I. Amelot, de la Houss. Not. 9. 10. 11. sur cette lettre. Idem Hist. du Gouvern. de Venise p. 237. 238.*

TAGLIACOZZO, in 't Latyn *Taliacotium*, eene kleine stadt, met den tytel van een hertogdom, in 't Napelsche landschap *Abruzzo oltra*, tusschen twee en drie mylen van *Lago di Celano* ten Westen gelegen. De Romeinsche familie der heeren van Colonna heeft ze in eigendom. Het landt daar omtrent is zeer aangenaam en vruchtbaar.

TAGUS, of TAJO, een rivier in Spanje, ontspringt in nieuw-Castilië, naby de grenzen van Arragon, loopt van daar naar Toledo en Talavera, ontfangt eenige andere rivieren, loopt voorby Estremadura, en door Portugal. Zy maakt de grote haven by Lissebon, en valt aan de Zuider zyde van deze stadt in de Atlantische zee, na dat ze honderd en tien Spaansche mylen heeft gelopen, en by den mondt twee Spaansche mylen breed geworden is. De dichters maken veel gewag van deze rivier, wegens het goud-zandt, dat zy mede voert. *Plinius. Mela. Resendii Antiq. Cellarii Not. orb. antiq. l. II. c. 1. Colmenar Delices d'Espagne.*

TAIBA, eene stadt op de grenzen van Arabië. Wanneer de Arabieren ter plaatse, daar de stadt gesticht is, een bron van 't heerlykste water, het welk in die landen iets seldzaams is, ontdekten, bouwden zy aldaar aanstonts eenige huizen, die zy met bomen omringden. Maar naderhandt ziende de vruchtbaarheit van den grondt, waar door vele duizenden van menschen konden gevoed worden, begonnen zy aldaar een fraaie stadt te stichten. Deze wierdt eertyds alleen van ryke Arabieren bewoont, die de reizigers ondersteunden, die daar door naar Syrië gaan, en van daar wederkeren. Zy hebben deze stadt met veel moeite verbetert, leidende het water derwaarts van twintig en dertig mylen verre, en tot dien einde grachten en waterleidingen met onuitsprekelyke kosten makende. Zy hebben ook telkens op een zekere tusschenwydte putten gemaakt, tot gemak der reizigers. Dit alles heeft de stadt Taiba zeer aanzienlyk doen zyn, werwaarts de kooplieden graag reisden, om handel te dryven in een tydt, wanneer zy nog onder het gebiedt der Arabieren stondt. Maar sedert de Turk zich meester van de Arabische grenzen gemaakt heeft, is ook de stadt Taiba en haar koophandel vervallen. Hedendaags is 't maar een vlek, waar in zich de struikrovers onthouden, en waar voor zich de reizigers naaukeurig te wachten hebben. *Carré Voyages des Indes Orientales.*

TAICOSAMA, een zeer vermaard keizer van Japan, was geboren in 't koninkryk Mino. Zyne ouders waren zo arm, dat hy met hout hakken de kost moest winnen: doch hy, hebbende een verheven geest, verliet wel haast deze levenswyze, en begaf zich in den oorlog. Hier in toonde hy zo vele preuven van bekwaamheit en dapperheit, dat hem Nobunanga, keizer van Japan, tot zynen generaal verklaarde. In deze bediening deedt hy voornamentlyk den koning der Amanguzzen veel nadeel; want hy ontweldigde hem, die dertien koninkryken bezat, vyf van de zelve. Wanneer in 't jaar 1573 Nobunanga door een rebel was om 't leven gebragt, trok hy met een talryk leger naar Meaco, de hoofdstadt van Japan, onder voorwendsel van des keizers doodt te wreken, en de voogdyschap over des zelfs minderjarige kinderen te aanvaarden; doch hy bemachtigde de kroon voor hem zelve; en wanneer zyn voorgaande naam geweest was *Fascuba Cichidono*, liet hy zich eerst *Cambacu*, dat is een schatkist, en eindelyk *Taicosama*, dat is opperheer, noemen. Om het keizerryk, dus met geweldt ingenomen, beter te beweren, ging hy voort met zich voor zyne naburen ontzagchelyk te maken, en onderwierp zich in korten tydt dertig kleine koninkryken. Omtrent zyne onderdanen en voornaamste bedienden van 't keizerryk wist hy zich zo arglistig en fyn te gedragen, dat hem sommige den Japanschen *Tiberius* noemden; welke naam hem ook waarlyk toekomt, wegens de wreedheit, die hy betoonde aan allen, die hy heimelyk haatte, of vreesde. Om zyne gedachtenis te vereeuwigen liet hy verscheide prachtige gebouwen en gedenkstukken oprechten. Hy scheen den Christenen een tydlang niet ongenegen te zyn; maar aangezien de wellustigheden, aan welke hy overgegeven was, oorzake waren waarom hy den Christelyken Godsdienst niet kon beminnen, zo begon hy eindelyk ook den zelven te vervolgen; hoewel de vreze voor de Portugezen hem eindelyk te rug hieldt. Eindelyk besloot hy de Chinezen, en der zelver bondgenoten, of vasallen, onder zyn gebiedt te brengen, en gaf de regering over aan eenen zyner kleinzonen. Maar na een ongelukkigen veldtocht wederkerende, wanneer hem ook een zoon geboren wierdt, liet hy den voornoemden kleinzoon, onder voorwendsel van verraadt, om 't leven brengen; dit geschiedde in 't jaar 1595. Hy zelf stierf in 't jaar 1598, in September, oud 64 jaren. Hy was klein, maar sterk van ligchaam, hebbende zes vingeren aan zyn regter handt. Tot voogdt over zynen zone Findejori bestelde hy een vorst van acht koninkryken, genaamt *Gejasa*. Doch deze volgde zyn voorbeeldt, en wierp zich zelf onder den name van *Daifusama* tot keizer van Japan op. *Elogi di Capitani illustri di Lor. Crasso.*

TAILLEBOURG, eene Fransche stadt in Xaintonge, aan de Charante gelegen, is vermaard wegens de overwinning, die koning Lodewyk de VIII aldaar op *Hugo de la Marche*, en andere misnoegden, die den koning van Engelandt in het ryk geroepen hadden, in 't jaar 1242 behaalde. *Mezeray.*

TAISNER, (JOHANNES) geboortig van Aat, in Henegouwen, oeffende zich in de rechten, philosophie, wis- en zangkunde. Na dat hy in de rechten gepromoveert was, gaf hy opentlyk lessen in de zelve, en in andere wetenschappen. Maar aangezien hy een liefhebber van wat nieuws was, zo verliet hy zyn vaderlandt, en doorreisde byna alle wereldgewesten. Hy kwam vervolgens aan 't hof van keizer Karel den V, en wierdt pagen-onderwyzer. Maar wanneer de keizer zich tot de belegering van Tunis toerustte, stelde hy hem tot zyn kapellaan en muzykant van 't Oratorium aan. Hy trok ook werkelyk mede, en kreeg by die gelegenheit naricht van den Godsdienst der Mauren en Arabieren. Uit Afrika trok hy naar Asië, en na dat hy verscheide personen in de Oostersche landen in de wiskunst hadde onderwezen, zeilde hy naar Malta en Sicilië, alwaar hy een soort van een schip, zynde van een zonderlinge gedaante, en zeer groot, uitvondt. Te Rome heeft hy meer dan drie honderd leerlingen in de wiskunst gehad. Zo deedt hy ook te Ferrara, en op sommige andere universiteiten. Naderhandt onthieldt hy zich een tydlang te Keulen, om het opzicht over de muzyk van den aartsbisschop Johannes Gebhard te hebben. Weder in zyn vaderlandt gekeert zynde schreef hy een traktaat van den zeilstein, het welk den zeevarenden zeer nuttig geweest is. Ook schreef hy een werk, genaamt: *De locali motione*, tegen Aristoteles en de Peripatetici; insgelyks een *De Sphæra*, en een *De rapidissima motione*, van welk onderwerp men toen noch gene schriften hadde. Maar in plaats van zich door deze en diergelyke studiën nog beroemder te maken begaf hy zich tot de *Chiromantie*, en trok daar door het ligtgelovig volk aan zich. Hier mede heeft hy zyn overigen leeftydt doorgebragt, verliezende den roem, dien hy overal door zyne zonderlinge wetenschap verworven hadde. Hy stierf in een hogen ouderdom in 't einde van de XVI eeuwe. Het wonderlykste is, dat vele zodanig met hem ingenomen waren, dat zy hem hunne handt naar 't leven getekent toezonden, om hen daar uit hun geluk en ongeluk te voorzeggen. Daarenboven is hy ook opentlyk beschuldigt, dat hy de werken van anderen voor de zyne heeft in 't licht gegeven. *Bullart Acad. des Sciences Tom. II. p. 288. Thomas. Eloq. p. 162. Bayle.*

TAJO. Zie TAGUS.

TALANDI, eene Grieksche stadt in Livadië gelegen. De ridder Wheler verzekert in zyne *Reizebeschryving*, dat ze anderhalve myl van 't meir van Livadia, ten Noorden, en een myl van Negroponte, tegen over 't eilandt Talanda gelegen is. Hy voegt daar by, dat het een bisschoppelyke setel is, zynde een suffragaan van Athene, hebbende vyf of zes duizend inwoners, Christenen, Joden, of Turken; voorts dat deze stadt veel groter geweest is, om dat wel anderhalve myle van daar de puinhopen der oude stadt gevonden worden. Hy meent, dat *Talandi* der ouden *Opus* of *Opuns* is, de hoofdstadt der Opuntische Locrenzen. Anderen houden het voor het oude *Larymna inferior*, in Beotië.

TALAPOINS worden zekere priesters in Siam genaamt, gelyk ook in Pegu en andere naburige landschappen. Zy leven van aalmoezen, gaan barvoets, met geschoren hoofdt en baardt. Zy eeten maar eens 's daags, en leiden een streng leven, voorts yveren zy zeer tegen die genen, die de duivelen aanbidden. Wanneer iemandt van hunne secte het Christendom omhelst, nemen zy zulks niet kwalyk, maar geloven, dat men goede werken doende in allerlei Godsdienst kan zalig worden. Zy worden na hunne doodt zeer prachtig begraven, want zy zeggen, dat iemands ziel met zo veel meer voordeel in een ander ligchaam, het zy van een mensch, het zy van een dier, overgaat, met hoe veel meer pracht het eerste ligchaam begraven is. *Olearius. Mandelslo. Tachards Reize naar Siam.*

TALASSUS, een godt, die naar de mening der Romeinen het opzicht over het huwelyk en de bruiloften hadt, gelyk *Hymenæus* by de Grieken; waarom zy hem op hunne bruiloftsdagen plagten aan te roepen, en hem om een gelukkig huwelyk te bidden. Deze gewoonte heeft haren oorspronk hier van daan. Toen de Romeinen de dochters der Sabynen schaakten, en sommige onder hen eene zeer schone maagdt hadden weggevoert, riepen zy op de straten: *Talassio! Talassio!* ten einde niemandt zou bestaan hen de zelve te ontweldigen; aangezien zy uitstrooiden, dat de voornoemde schone maagdt voor zeker jong en dapper Romein, die by het volk uitnemend aangenaam was, zyn zoude. En aangezien dit een gelukkig huwelyk wierdt, is hy naderhandt van de Romeinen, wanneer zy trouwden, aangeroepen, en gebeden, dat hun

huwe-

huwelyk niet min gelukkig, als het zyne geweest was, zyn mogte. *Livius l. I. Plutarch. in Problem. & vita Romuli.*

TALAVERA, in 't Latyn *Talabrica*, een plaats in Spanje, in Nieuw Castilië, naar de grenzen van Estremadura, aan de rivier de Tajo gelegen. Oudtyds noemde men ze *Libora*, *Ebura*, of *Elbora*. Deze stadt was reets ten tyde der Romeinen vermaard, en met sterke muren omringt. Volgens het bericht van Livius heeft Fulvius Flaccus, hoofdschout (*prætor*) zynde, in 't jaar na den opbouw van Rome 573 aldaar de Celtiberen in een bloedigen slag overwonnen. Naderhandt is Talavera van de Mooren zeer versterkt, en met een driedubbelden muur omringt, van welken men nog op den huidigen dag vele overblyfselen ziet.

Men vindt thans twee plaatsen van dien name, niet verre van elkander gelegen, te weten eene naby de grenzen van Estremadura, bygenaamt *la Vieja*, dat is *de Oude*, de twede die voor der ouden *Ebura* gehouden wordt, nader aan Toledo, met den byname *de la Reyna*, dat is *de koninginne*; aangezien men in 't midden der XIV eeuwe begonnen heeft deze stadt aan de koninginnen als een afgedeelt lyfgoedt te geven. Deze bynaam is gebleven, niettegenstaande in 't jaar 1371 dit Talavera aan den aartsbisschop van Toledo gegeven is, zynde toen Gomez Manriquez, die de gemalin van Henrik den II, koning van Castilië, een zonderlingen dienst gedaan hadde. *Mariana Hist. d'Esp. l. IV. c. 13. 14. l. XII. c. 10. l. XVI. c. 16. l. XVII. c. 16. Colmenar Delic. d'Esp. p.* 35 355. 384.

TALAUS, koning van Argos, zoon van Abas, of Bias, kleinzoon van Lynceus, een der schoonzonen van Danaüs, verloor zyn ryk en zyn leven door de lagen van Amphiaraüs. Zyn zoon Adrastus wierdt genoodzaakt naar Sicyon te vluchten, alwaar hy, volgens het verhaal van sommigen, de dochter van koning Polybius trouwde, en zynen schoonvader in 't ryk opvolgde; hoewel anderen getuigen, dat hy een kleinzoon des voornoemden konings geweest is, namentlyk de zoon van 's konings eenige dochter, en uit dien hoofde zyn opvolger. Noch anderen beweren, dat hy, die door Amphiaraüs van den troon geschopt, en van 't leven beroofd is, *Pronax*, zoon van Talaus, was. Zie den Scholiast van Pindarus over de IX *Ode* in de *Nemea*, die het gene, waar op Amphiaraüs zynen eisch kon schynen te gronden, verhaalt, te weten, dat Melampus, hebbende genezen de dochters van Prœtus, koning van Argos, die krankzinnig geworden waren, tot een vergelding de helft van 't koninkryk Argos ontfing, en met zyn broeder Bias deelde. Melampus nu liet een zoon na, met name *Antiphates*, zynde de vader van Oiclus, en de grootvader van Amphiaraüs. *Bayle Dict. Crit.*

TALBOT, een oud geslacht in Engelandt, dat reets sedert de tyden van Willem den Veroveraar vermaard is geweest. Toen vindt men van den eersten Talbot, genaamt RICHARD, gewag gemaakt. Zyne nakomelingen hebben zich ten allen tyde door den degen of tabbaardt vermaard gemaakt, en zyn gedurig leden van 't parlement geweest. GILBERT de III TALBOT, opperkamerheer van koning Eduard den III, voegde zich by die genen, die zich tegen de twee gunstelingen van 't hof, Pieter Gaveston, en Hugo Spencer, kantten, en den laatstgemelden om 't leven bragten. JOHANNES TALBOT, van wien beneden in een afzonderlyk artykel zal gesproken worden, heeft de familie den meesten luister bygezet, en de graaflyke waardigheit van Shrewsbury verworven. Zyn zoon JOHANNES de II was kancelier van Ierlandt, en tresorier der krone van Engelandt, doch sneuvelde in 't jaar 1460 in het treffen by Northampton, strydende voor 't huis van Lankaster.

Onder zyne nakomelingen heeft zich voornamentlyk GEORG de II ten tyde van de koninginne Elizabeth door zyne getrouwigheit, voorzichtigheit en dapperheit meest vermaard gemaakt, zynde uit dien hoofde ook tot oppermaarschalk van Engelandt benoemt. Hem wierdt de bewaring der gevangene koninginne van Schotlandt, Maria, toevertrouwt, wanneer zyne vyanden te vergeefsch poogden hem wegens deze princesse verdacht te maken. Wanneer zyne zonen zonder mannelyke erfgenamen na te laten gestorven waren, kwam de graaflyke waardigheit in 't begin der XVII eeuwe aan GEORG TALBOT *van Grafton*, die van een kleinzoon van den voornoemden Johannes den I, grave van Shreuwsbury, afstamde, wiens nakomelingen dezen tytel nog op den huidigen dag bezitten. *Dugdale. Imhof Geneal. M. Brit. Heilin's help to the English History.*

TALBOT, (ELEONORA) de dochter van Johannes Talbot, grave van Shrewsbury, en Catharina, dochter van Humphredus Stafford, hertog van Bukkingham. Zy trouwde eerst met Thomas, lord Buthler, vryheer van Sudesley. Na des zelfs doodt verliefde koning Eduard de IV op haar, zo wegens hare uitnemende schoonheit, als bevallige zeden, en liet zich door Thomas Stillington, bisschop van Bath, heimelyk met haar in huwelyk verbinden. Na dat hy een tydlang dus met haar geleeft, en reets een zoon by haar geteelt hadde, liet hy, volgens zyne natuurlyke ongestadigheit, zyne genegenheit op Elizabeth, weduwe van den ridder John Grey, vallen, en trouwde met de zelve in 't jaar 1464 in 't openbaar. In 't tegendeel wilde hy Eleonora niet anders dan voor zyne byzit houden, het welk ook in 't algemeen dus geloost wierdt, maar oorzaak was, dat Eleonora wel haast van hertzeer stierf. *George Buck's Life of King Richard III. Memoires de Com. ch. 5. 6. Habington's Life of King Edward IV.*

TALBOT, (JOHANNES) graaf van Shrewsbury, heeft zich door zyne krygskunde en dapperheit in Engelandt vermaard gemaakt; hoewel men van zyne daden voor de regering van koning Henrik den V weinig vindt. Het geluk scheen hem in den beginne der regering van dezen koning tegen te zyn, aangezien hy onder die genen was, die in den Tour gezet wierden, zonder dat de oorzaak daar van gemeld wordt. Doch hy wierdt in 't volgende jaar 1414 weder op vrye voeten gestelt, en als koninklyke stadhouder naar Ierlandt gezonden, alwaar hy het koninklyk gezag tegen de misnoegden nadrukkelyk verdedigde, en eenen der voornaamste rebellen, Donel-Mak-Murghe, in verzekering nam, en naar Londen zondt. Na dezen wierdt hy in den Franschen oorlog gezonden, en woonde sedert het jaar 1418 byna alle voorname belegeringen en veldslagen by, waar door hy zich voor Vrankryk ontzaggelyk maakte. Doch met het geluk van Engelandt begon ook het zyne te veranderen, aangezien hy niet alleen de belegering van Orleans nevens de overige Engelsche veldheeren in 't jaar 1429 moest opbreken, maar nog in het zelve jaar by Patay van de zogenaamde Maagdt van Orleans geslagen, en van den here van Saintrailles gevangen genomen wierdt: hoewel hem deze uit aanmerking van zyne verdiensten zonder losgeldt weder op vrye voeten stelde, diergelyke edelmoedigheit Talbot naderhandt wederom omtrent hem gebruikte. Aanstonts na deze geledene nederlage bragt hy nieuwe benden op de been, met welke hy Vrankryk eenige jaren lang op verscheide plaatsen benadeelde; hoewel hy in 't jaar 1442 door den dauphin genoodzaakt wierdt de belegering van Dieppe op te breken, en met zyne manschap op de naaste schepen te vluchten. Zyn koning verklaarde hem des niettegenstaande, uit aanmerking van zyne verdiensten, nog in het zelve jaar tot grave van Shrewsbury; en wanneer in 't jaar 1445 een stilstandt voor eenige jaren met Vrankryk getroffen wierdt, zondt hem de koning weder als onderkoning naar Ierlandt, nevens de waardigheit van grave van Waterford en opperrechter van Ierlandt. In 't jaar 1450 wierdt hy wederom naar Vrankryk gezonden, alwaar de oorlog wederom begon uit te barsten. Maar aangezien de Engelschen gedurende den stilstandt hunne zaken verzuimt hadden, kon Talbot niets vorderen, maar moest gedogen dat gansch Normandië verloren ging. Guiënne hadt het zelve lot. Maar dewyl dit landschap de Engelsche regering beminde, en vele heimelyk Engelandt om hulpe aanzochten, wierdt Talbot in 't jaar 1452 met eenige manschap derwaarts gezonden, die ook aanstonts Medok veroverde, een bezetting in Bourdeaux wierp, en Fronsak, nevens Castillon-sur-Dordogne, innam; waar door het gansche landt wederom uit de macht van Vrankryk gerukt wierdt. In het volgende jaar rukte het koninklyke leger weder voor Castillon; en aangezien het een plaats van aangelegenheit was, haastte Talbot zich tot het ontzet, gelyk hy ook zeer gelukkig begon, wanneer de Franschen door nieuwe manschap versterkt, en de Engelschen in 't naauw gebragt wierden. Talbot deedt nochtans zyn plicht, en hoewel hy wegens zyne hoge jaren niet meer vechten kon, gaf hy nochtans zyne bevelen zonder de minste wanorder. Doch hy wierdt door een veldslange getroffen, van zyn paardt geworpen, en sneuvelde op de plaats van 't gevecht den 20 July 1453, na dat hy meer dan 60 jaren lang de wapenen gevoert hadde. Hy vermaande voor zyne doodt zynen jongsten zoon, *Johannes de l'Isle*, dat hy zich zyns stervenden vaders niet zou bekreunen, maar zyn eigen leven redden: doch deze weigerde die vermaning op te volgen, maar vocht zich naby de plaats, alwaar zyn vader gesneuvelt was, dood. Beide de lyken zyn naderhandt naar Engelandt gevoert.

De historieschryvers van Vrankryk hebben 'er doorgaans zeer veel mede op, en noemen hem eenigzins den laatsten van zyne natie, aangezien na hem niemandt zyner landslieden diergelyke daden in Vrankryk gedaan heeft: want ook onmiddelyk op zyne doodt volgde andermaal het verlies van geheel Guiënne. *Mezeray Hist. de France T. II. Bussieres Hist. Franc. Imhof Geneal. M. Brit. P. II. c.* 20.

TALED is de naam, dien de Joden aan een zeker vierkant wollen doek, hebbende kwasten aan de hoeken, geven. Nooit bidden zy, of zy bedekken hunne hoofden met diergelyk een Taled, dat ze over den hoedt hangen, of ten minsten om den hals. Leo van Modena, een Venetiaansch Rabbi, getuigt, dat zulks geschiedt om de Joden aandachtiger te doen zyn in hunne gebeden, en niets van ter zyde te zien, waar door zy zouden kunnen gestoort worden. Doch die genen, die in hunne synagogen geweest zyn, kunnen getuigen, dat 'er gene natie bekend is, die zo weinig aandacht en eerbiedigheit in het gebedt en verderen Godsdienst doedt blyken als de Joden, sprekende onder het bidden menigmaal met elkander van hunne koopmanschap, of andere wereldsche zaken.

TALENT was by de oude Grieken de naam van een zekere geldspecie. Een Attisch talent, dat gemeenlyk onder de benaminge van talent verstaan wordt, was van 60 *minæ*, of 6000 Attische *drachmen*, makende naar de Romeinsche munte 24 *sestertiën*, en naar de Duitsche omtrent 600 goudguldens. Een talent van Alexandrië of Cyrene was van een dubbelde waardy. Een *Talentum Cistophorum* en *Rhodium* wierdt op 4500 denariën geschat. Een Hebreeuwsch talent van zilver was zo veel als 3000 sikkels, maar van goudt 3250. In 't tegendeel een Syrakusaansch talent maakte 30 denariën, een Napolitaansch zes, en een van Rhegio maar een halve. *Du Fresne. Gronovius de pec. vet.*

TALIO is eene straffe, waar by gelyk met gelyk vergolden wordt, en hoedanige straf Godt den Joden beval te gebruiken, om namentlyk oog voor oog, tandt voor tandt, handt voor handt, voet voor voet te geven. Zie *Exod. XXI*, 24, welke woorden nochtans geenzins van byzondere wrake, maar van een ordentelyk gerecht te verstaan zyn. In volgende tyden ontstondt 'er een misbruik dezer wet, zo dat een ieder zich zelve wilde wreken, en zynen naasten beschadigen, waar tegen de Zaligmaker geyvert, en den gelovigen des Nieuwen Testaments eenen zachtmoedigen geest aangeprezen heeft.

De Rabbynen zeggen, dat het juist niet altydt vereischt wierdt het zelve lidt te verliezen, dat beschadigt was, maar dat men wel een gelykheit hebbende *Talio* of wedervergeldinge kon geven. Hier toe zeggen zy dat vereischt wordt: 1. de beschadigde mogte iets ontfangen voor het verloren lidt; 2. voor het verzuim; 3. voor de smerten; 4. voor de onkosten der genezing; 5. voor den schandvlek, dien de andere omfing. De Grieken en Romeinen hebben dit van de Joden geleert, en men vindt iets diergelyks in de wetten van Solon, en de wet der XII Tafelen. *Danzius de Orig. Talionis* §. 8. *seq.* die ook §. 7. met vele voorbeelden toont, dat deze wet in de natuur zelve gegrond is. *Exod. XXI.* 23. *Levit. XXIV.* 17. *Deut. XIX.* 19. *Matth. V.* 38. *Rom. XII.* 17. *Godwin Mos. & Aar. V.* 8. *Leydecker de Rep. Hebr. VII.* 12. 3.

TALISMANS, of MUTHALSANS, zyn zekere beelden, of in steen of erts gegravene figuren, die op zekere tyden tot een zeker oogmerk, en met zekere plegtigheden gemaakt worden, welke eindelyk, wanneer men ze by zich draagt, of ergens begraaft, allerlei kwaadt van menschen, landen en steden kunnen afwenden; immers volgens de bygelovige inbeelding van velen. Dus zegt men, dat de figuur van een leeuw, in den tydt, wanneer de zon in den Leeuw is, gegraven, hem, die dezen Talisman by zich draagt, voor dat gesternte, en de figuur van den scorpioen, onder het hemelsteken van den Scorpioen gemaakt, voor de wonden van een scorpioen bewaart. Al wie blydschap, schoonheit, en ligchaamsterkte verlangt, graveren de figuur van Venus, wanneer de zon in het teken der Waag, Visschen, of Stier is. Om tot bedieningen van eere te geraken, graveren ze de figuur van Jupiter, dat is, een man met een rams hoofdt, op zilver, of een witten steen. Men maakt elkander wys, dat hy, die zo eenen Talisman by zich draagt, verbazende dingen zien kan. Om in koopmanschappen en spelen gelukkig te zyn, graveren zy het beeldt van Mercurius in zilver; maar dat van Mars, als zy willen dapper en onvertzaagt zyn. Om by koningen en vorsten aangenaam te zyn, graveren zy de zon in de gelykheit van een koning, zittende op den troon, en hebbende een leeuw ter zyden, in zyn goudt, als de zon in den Leeuw komt. Onder het getal der Talismans wordt ook het Trojaansche *Palladium* geteld, nevens de schilden der Romeinen, *Ancilia* genaamt; zo ook de fatale standbeelden te Constantinopel, om die stadt te verdedigen; het beeldt van Memnon in Egypten, dat zich bewegde en godspraken gaf, zo dra als de zon opging; het beeldt der godinne Fortuna, dat Sejanus hadde, en alle, die het aandragen, gelukkig maakte; de vliegen van erts, en den gulden bloedegel van Virgilius, die gezegt wordt de vliegen van Napels te brengen, en alle bloedegels van een zekere bron in die stadt te doden; de figuur van een ojevaar, door Apollonius te Constantinopel opgerecht, om die dieren van daar te dryven; het beeldt van een ridder, dienende de stadt tot een behoedmiddel voor de pest; de figuur van een slange in koper, waar door alle slangen geweert wierden derwaarts te komen. Hier van daan geschiedde het, dat, wanneer Mahometh de II na de verovering der stadt Constantinopel de tanden dezer slange hadt verbroken, een onnoemelyk getal slangen de inwoners kwelden, zonder ze nochtans te beschadigen, aangezien hare tanden insgelyks gebroken waren.

De Talismans worden in driederlei soorten onderscheiden, namentlyk *sterrekundige*, *toverkundige*, en *vermengde*. De sterrekundige hebben hunne betrekking tot het gesternte des hemels, die nevens andere figuren en sommige verstaanbare karakters gegraveert worden. De toverkundige hebben buitengewone figuren, en eenige bygelovige woorden, nevens de namen van zekere onbekende engelen. Daar zyn 'er, die gemeent hebben, dat Apollonius van Thyane de eerste uitvinder der Talismans geweest is: doch anderen hebben beweert, dat het eene uitvinding der Egyptenaren is; het welk ook Herodotus in zyn twede boek schynt te kennen te geven, schryvende, dat deze volkeren aan XII hemelsgoden zekere namen hebben gegeven, en hunne figuren in steen gegraveert. Wederom anderen ontzien zich niet koning Salomon den insteller der Talismans te noemen.

De inwoners van 't eilandt Samothracië maakten Talismans met goude ringen, in welke, in plaats van juwelen, yzer gezet was; en de Joden van Samothracië worden gezegt het opzicht over de wetenschap dezer Talismans gehad te hebben. Hunne namen zyn: *Axierus*, *Axiocersus*, en *Casmilus*; door welke men *Ceres*, *Proserpina*, *Pluto* en *Mercurius* verstaan wil. De Egyptenaars, van welke meest alle andere natiën het geheim dezer ringen geleert hebben, hadden ook nog andere Talismans voor alle delen van 't ligchaam; en dit zal mogelyk de oorzaak zyn, dat men zo vele kleine beelden van goden, menschen en dieren in de begraafplaatsen van Egypten vindt. De oudste Talismans zyn op platen, takken van bomen, en wortelen gegraveert. De hedendaagsche Talismans zyn zo fraai noch kunstig niet uitgewerkt als de oude. Men onderscheidt ze aan de karakters of letters, die daar op gegraveert, en of Arabisch, Turksch, of in andere talen zyn. Gregorius van Tours verhaalt, dat de stadt Parys onder zulk een teken is gesticht, waar door ze voor brandt, slangen en muizen bewaart was, en dat ze niet lange voor den brandt aldaar ontstaan, wanneer men de puinhopen van een ingevallen stenen brug vergaderde, de twee Talismans, bewaarders der stadt, namentlyk een slange, en een muis, gevonden hebbe. *Salmasius Geber. Baco. Paracelsus. Agrippa de occulta philosophia. Gaffarelli Curiositates inaudita.*

TALLARD, een oude vicomté, of burggraafschap, behoorde eertyds tot Provence, en heeft nu den naam van een graafschap. Sedert het jaar 1327 is het 't Dauphiné ingelyft geweest door Guigon, dauphin van het Viennois. Toen was 'er Armand van Trians, bloedverwant van paus Johannes den XXII, bezitter van. Naderhandt is dit graafschap in 't huis van Clermont overgegaan. De vereeniging van het vicomté Tallard met het Dauphiné is ook door een openbrief van koning Lodewyk den XII in October 1513 gelast, en naderhand bevestigt door Henrik den IV in 't jaar 1605, en Lodewyk den XIII in 't jaar 1619. Het kasteel TALLARD is maar twee mylen van Gap aan den oever der rivier Durance gelegen, alwaar Provence van het Dauphiné afgescheiden wordt. Het heeft gedurende de binnenlandsche oorlogen vele belegeringen uitgestaan; onder anderen die onder den heere van Lesdiguieres, naderhandt veldmaarschalk van Vrankryk, maar die in den jare 1580 genoodzaakt wierdt de belegering op te breken. Dit graafschap is in het huis van den heere grave *Camillus d'Hostun de la Baume*, maarschalk van Vrankryk, gekomen op de navolgende wyze.

HOSTUN DE LA BAUME DE TALLARD, een oud en aanzienlyk huis van 't Dauphiné, was zeer vermaard in de XIII eeuwe, als blykt uit een inventaris der tytelen van dit huis, gemaakt in 't jaar 1564: maar aangezien de oudste bewyzen in 't huis van Hostun Clavezon zyn overgegaan, kan men door de nog overige niet verder dan tot Wilhelm d'Hostun opklimmen, sedert welken de geslachtlinie zeker is.

I. WILHELM, heer van Hostun, maakte zyn testament in 't jaar 1311, stellende tot zyn erfgenaam in JOHANNES D'HOSTUN, zyn oudsten zoon. Deze noemde zich *Edel*, het welk toen in 't Dauphiné aanzienlyker was dan *ridder* of *stalmeester*.

II. JOHANNES, heer van Hostun, trouwde met Juliana de Quincien, en teelde by haar Johannes, die volgt. In zyn uiterste wille, gemaakt den 10 Augusty 1347, wordt hy genaamt *Nobilis & potens Dominus*, dat is, *Edel Mogend Heer.*

III. JOHANNES de III, heer van Hostun, en mede heer van Baume, Beauregard, enz. hadt gene kinderen uit zyn eerste huwelyk. Hy trouwde den 25 January 1361 met Miralle de Montelier. By deze, van hem tot voogdesse der kinderen gemaakt, liet hy na WILHELM D'HOSTUN, ridder, heer van Baume, d'Hostun, Beauregard, enz. hoofdman over honderd gewapende mannen in 't koninkryk van Napels. Hy trouwde met Falconne van Vendome, maar liet gene kinderen by haar na, benoemende tot zynen erfgenaam zyn jonger broeder Antonius; 2. Antonius, die volgt; 3. *Johannes*, kanunnik van St. Bernard; 4. *Ghionette*; en 5. *Catharina d'Hostun.*

IV. ANTONIUS D'HOSTUN, ridder, heer van Hostun, van Baume, van Laupie, enz. nam ten huwelyk Paulice of Pauline de Belsey. Zyne kinderen waren: 1. Jacobus, die volgt; 2. *Antonius*, van de orde van St. Antonius van Vienne, kommendeur van Grenoble; 3. *Gerard*, kanunnik van St. Bernard de Romans; 4. *Joyeux*, van wien men niet dan den name vindt; 5. Johannes, van wien de linie der heeren *de la Baume* gesproten is, nevens de graven van *Verdun*, waar van beneden; 6. *Wilhelm*, heer de la Laupie, hoofdman over honderd ruiters in 't koninkryk van Napels, die stierf zonder erfgenamen; en 7. *Claudina d'Hostun.*

V. JACOBUS, heer van Hostun, la Laupie, Veicors, enz. trouwde met Beatrix van Blancson, dochter van Godfried, heere van Clavezon, by welke hy teelde: 1. Geofroi, die volgt; 2. *Gilles d'Hostun*, genaamt *de Clavezon*; 3. *Izabelle*; en 4. *Antonette d'Hostun Clavezon*. De eerste trouwde met N. de Bressien, heere de Beaucroissant, enz. de twede met Antonius Bolomiez, heere de Tullins, ontfanger generaal van 't Dauphiné.

VI. GEOFROI, heer van Clavezon, Hostun, Murcil, Mercurol, S. Just, la Bastie, enz. trouwde met Johanna Bolomier, dochter van Antoni, heere van Tullins, en teelde by haar Lodewyk, die volgt; *Jacobus*, heere van Mercurol; *Antonius*, kommandeur en maarschalk der orde van St. Jan van Jeruzalem, te Rhodus; en *Charlotte d'Hostun-Clavezon.*

VII. LODEWYK, heer van Clavezon, Hostun, Mercurol, enz. trouwde met Merande van Montchenu, en teelde by haar Petrus, die volgt; *Johannes*, heer van Mercurol, prioor van S. Aoust; *Louiza*, gemalin van Lodewyk de la Roüe, vicomte van Lavien; *Agnes*, gemalin van Aymar, heere van Chaste, en Pavelin; *Peronne*, gemalin van Honoratus du Puy, heere van Rochefort; en *Johanna de Clavezon-Hostun*, van welkers huwelyk men niets weet.

VIII. PETRUS, heer van Clavezon, Hostun, Murcil, Mercurol, enz. een der honderd edellieden van 's konings huis; trouwde 1. met Johanna du Fay; 2. met Magdalena de Montignak. De kinderen van het eerste bedde waren Karel, die volgt; *Petrus*, gouverneur van Covey; *François*, ridder van Malta, veldoverste over de ruitery; *Johannes*, baron van Montfrein, gouverneur van Briançon, prioor van S. Aoust; en *Claudius d'Hostun-Clavezon*, ongetrouwt gestorven. Van het twede bedde waren, *Magdalena d'Hostun-Clavezon*, gemalin van Aymar van Gestana van Chaste, heere de la Bretonniere; *Louiza*, gemalin van Karel du Pelous, heere van Escolans en Bressinan; en *Leonarda d'Hostun Clavezon*, gemalin van Johannes de Blank, heere van Alenet.

IX. KAREL, heer van Clavezon, Hostun, enz. ridder der koninklyke orde, trouwde met Elizabeth van Beaufremont, dochter van Nicolaas, baron de Sanacy, en van Anna Paterin, vrouwe van Erutilles. Na hare doodt nam hy ten huwelyk René du Pelour, by welke hy teelde *Karel Clavezon d'Hostun*. Deze trouwde met Maria du Park. Zyne kinderen van het eerste bedde zyn geweest Florisel, die volgt; *Claudius*, heer van Rives; *Anna*; *Helena*, en *Laurentia*. Deze laatste trouwde met Hugo van Lyonne, heere van Pressins, Raadt in 't parlement van Grenoble.

X. FLORISEL DE CLAVEZON D'HOSTUN, heer van Mercurol, enz. trouwde met Johannes d'Apchon, dochter van Karel, baron

van

van Tournouelles, en van Eleonora van Gadagne. By deze teelde hy *Karel*, die jong ſtierf, en *Magdalena Clavezon d'Hoſtun*, die in 't jaar 1618 trouwde met Claudius Loup, heere van Bellenave.

Linie der heeren de la Baume, graven van Verdun.

V. Johannes d'Hostun de III, vyfde zoon van Antoni, heere van Baume, en van Paulina de Beſſey, was heer van Baume, S. Nazaire, Beauregard, enz. Hy trouwde den 7 January 1444 met Johanna van Groſlee, dochter van Imbert de Groſlee, heere van Chateauvillain en Virville, en Beatrix de Laure. Uit dit huwelyk wierden geteelt: 1. Karel, die volgt; 2. *Claudius*, kanunnik van S. Bernard de Romans, deken van S. Apolinaris van Valence, prioor van S. Manois, S. Saphorin d'Ozon, enz. 3. *Barlek*, die zynen ſetel in Burgundië veſtigde, alwaar hy een ryke erfdochter van 't huis van Marnuis trouwde; 4. *Philibert*; 5. *Franciſca*, gemalin van Johan de Bontin, heere van Pariſet; 6. *Alix*, gemalin van Ivo van Terrail, heere van Cernui; 7. *Paulina*; 8. *Margareta*, beide religieuzen.

VI. Karel d'Hostun, ridder, heer van Baume, Beauregard, trouwde met Franciſca Chabod, vrouwe van Leſcheraine in Savoje, by welke hy naliet: 1. *Meraud d'Hoſtun*, heere de la Baume. Deze trouwde den 23 October 1516 met Franciſca van Clermont, dochter van Bernardinus van Clermont, vicomte van Tallard, en van Anna van Huſſon, gravinne van Tonnerre; by welke hy gene kinderen verwekte, en derhalven tot zyn erfgenaam verklaarde zynen neve *Johannes d'Hoſtun*. Hy ſtierf den 20 Auguſtus 1553. 2. Andreas, die het geſlacht heeft voortgeplant; 3. *Antoni*, prioor van Pomies en Forez; 4. *Johannes*, kanunnik van S. Apollinaris van Valence; 5. *Theodorus*, ridder van S. Jan van Jeruſalem, die met een falkonetkogel wierdt doodgeſchoten by de inneming van Rhodus door den Turkſchen keizer Solyman den II in 't jaar 1522; 6. *Emanuel*, van de orde van S. Antoni in Viennois, en kommandeur van S. Aubans in Gaſcogne; 7. *Humbert*, kanunnik van Saphorin d'Ozon, S. Donat, enz. 8. *Izabelle*, gemalin van Antoni van Sugny en Forez; 9. *Franciſca*, gemalin van Jacobus van Phelizat; 10. *Johanna*, gemalin van Arnaut Odoard, heere van Barcelona; 11. *Anna*; 12. *Claudia*, twee religieuzen te Montfleuri, naby Grenoble; 13. *Charlotte d'Hoſtun*, religieuze te Nyons.

VII. Andreas d'Hostun, ridder, jongſte zoon van Karel d'Hoſtun, trouwde den 24 Maart 1501 met Izabella Boniface, dochter van Antoni van Boniface, heere van la Fortereſſe, en van Antonetta Loubert. Hy ſtierf voor zyn oudſten broeder, nalatende: 1. Johannes den IV, die het geſlacht heeft voortgeplant; 2. *Petrus*, heere van la Godiniere; 3. *Aimard*, prioor van Gellonay; 4. *Louiza*, religieuze te Montfleury; 5. *Antonetta*, gemalin van Exuperius van Clavezon, heere van Fernans; 6. *Johanna*, gemalin van Willem van Gramont, heere de Vacheret; 8. *Claudia d'Hoſtun*, religieuze te Montfleuri.

VIII. Johannes d'Hostun de IV, ridder, heer de la Baume, Beauregard, S. Nazaire, enz. trouwde den 3 Jan. 1550 met Claudina van Gramont, weduwe van Joseph, baron van Cadaillak, dochter van Willem van Gramont, heere van Vacheres, en van Claudine van Baume Suze. Hy maakte den 13 July 1583 zyn teſtament. Zyne nagelatene kinderen waren: 1. Antoni, die volgt; 2. *Franciſcus*, heer van la Fortereſſe, geſtorven zonder nakomelingen, en 3. *Franciſca d'Hoſtun*, gemalin van N. heere van Aubignon.

IX. Antoni d'Hostun, heer de la Baume en S. Nazaire, baron van Charmes, S. Donat, Marjaiſſ, enz. lidt van 's konings Raadt van ſtaat, en geheime Raadt, veldmaarſchalk en ſenechal te Lion, wierdt geboren den 13 December 1555. Hy trouwde den 22 May 1584 met Diana van Gadagne, erfdochter van Willem van Gadagne, ridder der koninklyke orde, kapitein van honderd gewapenden, ſenechal van Lion, baron van Verdun en Botheon, en van Johanna de Lugny. Uit aanmerkinge der dienſten, door hem aan den ſtaat bewezen, wierdt hy tot veldmaarſchalk van 's konings legers benoemt den 19 September 1614, en den 5 November daar aan volgende tot ridder der koninklyke orde; doch hy ſtierf vooraleer de plegtigheit der inſtallering geſchied was. Zyne kinderen waren: 1. Balthazar, die volgt; 2. *Gaſparde*, gemalin van Antoni van Clermont, heer van Montoiſon; 3. *Martha*, gemalin van Claudius de Bron, heer van Ligue; 4. *Franciſca*, en 5. *N. N.* twee religieuzen, nevens nog eenen natuurlyken zoon, genaamt *Ceſar*, ſtalmeeſter, heere van S. Jan, en naderhandt voogdt van zyne neven.

X. Balthazar d'Hostun, genaamt *de Gadagne*, marquis de la Baume, grave van Verdun, baron van Mirabel, Charmes en Rumai, heer van Botheon, ſenechal van Lion, wierdt tot erfgenaam verklaart van Willem van Gadagne, zynen grootvader van moeders zyde, onder die voorwaarde, dat hy den naam en de wapens van Gadagne zou aannemen, volgens het teſtament van den 2 Sept. 1591, vernieuwt den 5 Sept. 1596, den 25 April en in July 1600. Hy trouwde den 10 Juny 1613 met Franciſca de Tournon, dochter van Juſtus Lodewyk van Tournon, baron van de ſtadt Tournon, en van Chalençon, grave van Rouſſillon, ridder der koninklyke orde, kapitein van honderd gewapende mannen, bailli van 't Vivarez, en grootſenechal van Auvergne, en van Magdalena van Rochefoucault. Uit dit huwelyk teelde hy: 1. Lodewyk, die volgt; 2. Rogerius, ſtichter der linie van *Tallard*, waar van beneden zal geſproken worden; 3. *Laurentius*; 4. *Henriette*, gemalin van Franciſcus van Nagu, marquis van Varennes, baron van Marzé, gouverneur van Aiguemorte, en ridder der koninklyke orde; 5. *Maria d'Hoſtun*, religieuze van St. Urſel te Lion.

XI. Lodewyk d'Hostun, genaamt *de Gadagne*, graaf van Verdun, baron van Botheon, enz. luitenant des konings, en kommandant in Forez, twiſtte met zyn jonger broeder, en trok naar zich Verdun, Botheon, nevens andere goederen, behorende tot het huis van Gadagne. In 't jaar 1647 trouwde hy met Philiberta van Becerel, dochter van Claudius, heer van Marlia, la Baſtie, enz. en van Philiberta van Thenay, by welke hy onder andere kinderen teelde Gilbert, die volgt.

XII. Gilbert d'Hostun, genaamt *de Gadagne*, graaf van Verdun, baron van Botheon, enz. trouwde met Maria Clara d'Albon, dochter van Gilbert Antoni, grave van Chazeul, hofridder van Henriëtta van Engelandt, hertoginne van Orleans; en van Claudia Bouthillier van Rancé, by welke hy teelde *Charlotte Louize d'Hoſtun de Gadagne*, gravinne van Verdun, baronneſſe van Botheon. Deze trouwde den 1 February 1702 met Franciſcus d'Hoſtun, marquis de la Baume, haren neve, en naderhandt in 't jaar 1710 met Renaud Conſtant, marquis de Pont, kornet der Gendarmerie van 's konings lyfwacht.

Linie der graven van Tallard.

XI. Roger d'Hostun, marquis de la Baume, graaf van Tallard, baron de Charmes, enz. kommandant des konings, by de afwezendheit der gouverneurs, in de landſchappen Lionnois, Forez en Beaujolois, was de jonger zoon van Balthazar d'Hoſtun, marquis de la Baume, en wierdt van zyn vader tot erfgenaam ingeſtelt by een teſtament, gemaakt den 17 October 1640. Acht jaren daar na trouwde hy met Catharina de Bonne, dochter van Alexander de Bonne, grave van Auriak en Tallard, veldmaarſchalk, ſtadhouder van Lion, en van de landſchappen Lionnois, Forez, en Beaujolois, en van Maria van Neufville-Villeroi, die toen hertrouwt was met Lodewyk van Champlais, marquis van Courcelles, luitenant generaal der artillery. Uit dit huwelyk is geſproten Camillus, die volgt.

XII. Camillus d'Hostun, graaf van Tallard, marquis de la Baume, enz. maarſchalk van Vrankryk, ridder der koninklyke orde, ſtadhouder van 't Dauphiné, gouverneur van 't Franche-Comté, voorhenen gouverneur van 't graafſchap Foix en de omleggende landen, ook extraordinaris ambaſſadeur in Engelandt by koning Willem den III, naderhandt generaal der koninklyke legers in Duitſchlandt; alwaar hy Brizak veroverde, onder den hertog van Burgundie, naderhandt dauphin, in 't jaar 1703. In den voorgaanden oorlog ſtiet hy zyn hoofdt voor S. Goar. In 't zelve jaar 1703 veroverde hy Landau van de keizerlyken, na dat hy de hulpbenden, die tot het ontzet gekomen waren, hadt geſlagen. Dit geſchiedde den 15 November omtrent Spiers. In 't volgende jaar bragt hy den keurvorſt van Beyeren talryke hulpbenden toe, doch hy hadt het ongeluk, dat hy by Hogſtedt geheel geſlagen wierdt, met den gehelen regter vleugel, over welken hy het bevel hadde. Deze nederlaag geſchiedde den 13 Auguſtus. Hy zelf wierdt nevens zynen zone, den marquis van Saſſenage, krygsgevangen gemaakt, en naar Engelandt gezonden, alwaar hy bleef tot de byzondere vrede tuſſchen Vrankryk en Engelandt. Deze maarſchalk van Tallard was getrouwt met Catharina de Groſlee, de Viteville, de la Tivoliere, dochter van Karel van Groſlee, grave de Viteville, gouverneur van de ſtadt en 't kaſteel van Montelimart. Zy ſtierf den 30 May 1701. Hy teelde by haar *Franciſcus*, marquis de la Baume, kolonel van een regiment kavalery, en brigadier der koninklyke legers. Deze ſtierf den 20 September 1704 aan zyne wonden, die hy by Hogſtedt ontfangen hadde, zonder kinderen by zyne gemalinne, en nicht, Charlotta Louize, eenige dochter van Gilbert de Gadagne d'Hoſtun, grave van Verdun en Botheon, na te laten.

TALLEMANT, (Franciscus) abt van Val-Chretien, en onderdeken der Franſche akademie, was wegens zyne geleerdheit en andere hoedanigheden vermaard. Hy was eerſt koninklyke aalmoezenier; naderhandt hadt hy de zelve bediening by de hertoginne van Orleans. In de Griekſche, Italiaanſche, Engelſche en Franſche talen was hy zeer ervaren. Men heeft van hem de levens der vermaarde mannen, door *Plutarchus*, en *Nani Republyk van Venetie* in 't Franſch vertaalt. Hy ſtierf den 6 May 1693, oud 37 jaren.

TALMOND SUR LE JARD, een kleine ſtadt in Poitou, een landſchap van Vrankryk, aan de zeekuſt gelegen. Aldaar is een kanaal, waar door men een halve myl van daar met vaartuigen in de volle zee kan komen. Dit veroorzaakt, dat de plaats zeer neringryk is. Voorts ſtaat het ſtedeke onder 't gebiedt der hertogen van Tremouille, die zich vorſten van Talmond noemen. *Mezeray Hiſt. de France Tom. III. pag.* 300 *Etat de la France Tom. II. p.* 189.

TALMUD. Dus wordt eigentlyk het boek genaamt, waar in de burgerlyke en geeſtelyke wetten der Joden begrepen zyn. Het zegt uit kracht zyner betekeniſſe een *Onderwys*. Deze Talmud beſtaat uit twee grote hoofddeelen. Het eerſte, zy de gelyk als de text, wordt *Miſchna* genaamt; het twede, zynde een verklaring, *Gemara*. Tot deze verzameling hebben de verdeeldheden der Joden gelegenheit gegeven, en ze is door hunne verſtrooijinge nog vermeerdert. Tot dien einde verzamelde Rabbi *Jehuda Hakkadoſch*, dat is, de Heilige, in 't jaar 190 alle overleveringen, uitleggingen en gevoelens der ſynagoge in verſcheide tyden, en maakte de *Miſchna* daar uit, welke benaming een *herhaalde lezing* te kennen geeft. Drie honderd jaren na de verwoeſtinge des tempels maakte Rabbi *Jochanan*, nevens zommige andere geleerde Joodſche meeſters, de *Gemara*; en deze, gevoegt

voegt by de *Mischna*, maakt den *Talmud van Jeruzalem*.

Wanneer zich naderhandt de Joden naar Persie begaven, maakten hen Rabbi *Ase* en *Hammas* een andere *Gemara*, die ze nevens de *Mischna* den *Talmud van Babylon* noemen. Maar aangezien Rabbi *Ase* het werk niet naar wensch voor zyne doodt kon voltooien, heeft zulks Rabbi *Meyer*, zyn zoon, naderhandt gedaan, volgende nauwkeurig de aantekeningen zynes vaders. Dit werk nu eeren de Joden zomwylen boven de H. Schriftuur zelf. Doch de Talmud is van zommige pauzen veroordeelt en verboden, als van Gregorius den IX in 't jaar 1230, van Innocentius den IV in 't jaar 1244, van Julius den III in 't jaar 1555, en van Paulus den IV in 't jaar 1559. De Mischna nu is in de zuivere Rabbynsch-Hebreeusche tale geschreven, doch zo beknopt en kort, dat ze zeer moeielyk om te verstaan is. De Gemara is in bedorven Chaldeeusch en zeer verward geschreven; invoegen zelfs weinig Joden gevonden worden, die ze verstaan kunnen. Zy halen derhalven gemeenlyk een Babylonischen Talmud aan; en als zy den anderen verstaan, zetten zy 'er *Jeruschalmi* by.

Behalven de fabelen, waar mede de Talmud vervult is, ontmoet men 'er ook openbare misslagen ten opzichte der historie en tydrekenkunde in. Doch de minste der Joden letten hier op; en deze Talmud is den Joden in Italië verboden, zo dat zy den zelven noch lezen, noch hebben mogen.

Men heeft verscheide uitgaven der Mischna. Onder anderen is vermaard die de Joden voor eenige jaren in Hollandt hebben in 't licht gegeven; en de vokalen daar by gevoegt. De Hr. *Wilhelm Surenhuizen heeft* in de jaren 1688 en 1689 de Mischna in 't Hebreeusch en Latyn, met de verklaringen der twee vermaarde Rabbynen *Maimonides* en *Bartenora*, en aanmerkingen der geleerden over zommige traktaten, in VI deelen in folio in 't licht gegeven. Men heeft ook verscheide edition van den ganschen Talmud. De Venetiaansche druk van *Bombergius* is de seldzaamste; aangezien de Oostersche Joden meest alle exemplaren opkopen. *Eusebius. Sulpitius Severus. Sixtus Senensis. Genebrardus. Bartolocci Bibl. Rabb. Marsham Can. Chron. p.* 158. *Vignier Bibl. Hist. Buxtorff. Bibl. Rabbin. Pfeiffer. Crit. Sacr. cap.* 15. *Basnage Hist. des Juifs.*

TALMUDISTEN noemt men die genen, die den Talmud handelen, zich zelve daar in oeffenen, of anderen daar in onderwyzen; ook zulke, die tot het opstellen van den Talmud de handt geleent hebben.

TALUS, een jongeling, was de zusters zoon van Dedalus, en de uitvinder van de zaag, die hy naar 't voorbeeldt van een kinnebak eener slange maakte. Men noemt hem ook den uitvinder van torens, en van het radt der pottebakkers. Met een woordt, hy wierdt zo vermaard door zyne menigvuldige en schrandere uitvindingen, dat zyn oom Dedalus daar door tot yverzucht bewogen, hem heimelyk besloot te doden, menende, dat het een schande voor hem was van een jongeling overtroffen te worden, dien hy zelf de beginselen der kunst geleert hadde. *Diod. Siculus lib. V.*

TAMAGA, een rivier in Portugal, lopende in 't landschap genaamt Entre Duro e Minho. *Colmenar Delices d'Esp. & de Portugal T. IV. p.* 699.

TAMAR, in 't Latyn *Tamaris*, een rivier in 't Oosten van Cornwall, waar door dit graafschap van Devonshire wordt afgescheiden. Zy loopt van haren oorspronk in Devonshire Zuidwaarts van naby langs de Iersche zee, voorby Bridgrevel, Tamerton, Boyton, Lawhitton, en Caulstok, en maakt by Plymouth een grote haven, alwaar ze zich in de Britsche zee ontlast. *Cambdens Brit.*

TAMARACA, eene der XIV gouvernementen van Brasilië, gemeenlyk *Capitania* genaamt, behoort niet eigentlyk tot de krone van Portugal, maar staat onder 't gebiedt der graven van Monsanto. Het draagt den naam van het naastgelegen eilandt, waar op ook de voornaamste plaats der Capitania, genaamt *Villa de Concepsion*, gelegen is. *De Laet Beschryving van West-Indië. Dappers Amerika p.* 438. *Barlaeus in Brasilia p.* 206.

TAMASUS, een stadt op 't eilandt Cyprus, naar den kant van Famagusta. Hier waren eertyds vermaarde bergwerken van koper en vitriool *Ptolemaeus. Strabo. Plinius. Cellarii Notit. Orb. ant. l. III. c. 7. p.* 277.

TAMAYO, (MARTINUS) een Spaansch soldaat, diende onder keizer Karel den V in Duitschlandt, en maakte zich door een zonderlinge daadt beroemd: want wanneer in den Smalkaldischen oorlog het keizerlyke en Protestantsche leger by Ingolstadt niet verre van elkander stonden, en uit het leger der Protestanten zich dagelyksch een verbaast groot man vertoonde, en den dapperften der vyanden uitdaagde, liet Karel de V het op lyf- en levensstraffe verbieden, het met dien reus te wagen, vrezende, dat iemandt van zyn leger door hem geslagen zynde, zy alle verzaagt mogten worden. Doch Tamayo kon dezen hoon niet langer verdragen; maar nemende zyn makkers hellebaardt, en gaande uit het leger, liep hy toe, bragt den reus met zyn hellebaardt een steek in de strot toe, die hem deedt vallen. Daar op nam hy des zelfs zwaardt, en na dat hy hem daar mede den kop hadt afgehouwen, bragt hy hem te rug in 't leger. Hy liet dit hoofdt den keizer aanbieden, wierp zich voor hem neder, en badt om zyn leven. Doch keizer Karel nam het zeer kwalyk, dat Tamayo tegen zyn verbodt den strydt hadde begonnen, en veroordeelde hem ter doodt: niet alleen alle hoge bevelhebbers baden voor hem, maar zelfs de koning van Hungarië, de kardinaal Farneze, de pauselyke nuncius, de vorst van Piémont, en de hertog van Parma; maar de keizer weigerde zich te laten verbidden.

Als nu Tamayo ter doodt geleid wierdt, toonde hy zynen makkers het afgeslagen hoofdt en het zwaardt, verzoekende hen, dat zy hem daar mede wilden doorsteken. Op de plaats van 't gerecht gekomen zynde, wanneer hem nu de oogen wierden toegebonden, begonnen de Spanjaarden, die ten getale van 9000 in 't keizerlyke leger waren, een opstandt te verwekken, en noodzaakten den keizer de zaak aan den hertog van Alba over te geven, die den veroordeelden vry sprak. Tamayo vertrok daar op naar Spanje. *Histoire de Duc d'Alba.*

TAMBRE, of TAMARO, in 't Latyn *Tamaris*, een rivier in 't Spaansch Gallicië, aan wiens oever eertyds de Tamaniërs woonden. Zy loopt beneden de Ulla, en ontlast zich niet verre van Muros in de Atlantische zee. *Colmenar Delices d'Esp.*

TAMER, een rivier in Engelandt, heeft haren oorsprong omtrent het kanaal van Bristol, en loopt gedurig van 't Noorden naar 't Zuiden, tot de grenzen van 't graafschap Devon, en Cornwall. Zy valt by Plymouth in 't Kanaal *Maty Dict.*

TAMERLAN, of TEMIR LENE, wierdt van zyne onderdanen *Temir Cuthlu*, dat is, *Gelukkig yzer*, genaamt. Hy was keizer van Tartarye, en maakte zich in 't einde van de XIV eeuwe vermaard. Zommigen hebben verhaalt, dat hy een bloedverwant van den Tartarischen Cham, zyn voorzaat, geweest is; doch het is veel waarschynlyker, dat zyn vader maar een gering herder is geweest, en dat hy door zyne schranderheit en dapperheit zyn geluk gemaakt heeft. In den beginne wierp hy zich als hoofdt van eenige schielyk zamengeraapte manschap op, en behaalde verscheide overwinningen in Persië. Dus wierdt zyn leger allengskens vermeerdert, en groeide eindelyk tot achtmaal honderd duizend man aan. Met dit ontzagchelyk leger overviel hy zyne naburen, zonder dat hem iemandt van allen kon tegenstaan. Hy bragt de Parthen wel haast onder zyn gebiedt; viel zeer verwoed op den muur van China aan, veroverde verscheide Indiaansche steden, en beroemde zich, dat hy drie delen der wereldt onder zyn gebiedt hadt gebragt; en uit dien hoofde voerde hy drie O O O in zyn wapen.

De historieschryvers spreken verscheidentlyk van zyn inborst en aardt, ook van zyne veroveringen. Zommigen pryzen zyne vriendelykheit, maar anderen laken zyne wreedheit. Dit is zeker, dat hy eenige kennis van de wiskunde, en den Mahomethaanschen Godsdienst gehad heeft. Wanneer hy een stadt belegerde, hadt hy de gewoonte, dat hy den eersten dag een witte vaan opstak, om den inwoners te kennen te geven, dat hy gereed was hen vriendelyk te handelen, ingeval zy zich zonder tegenstandt aan hem kwamen over te geven. Den tweeden dag was de vaan rood, of geel, om aan te tonen, dat de voornaamsten hunne hoofden zouden moeten missen; maar op den derden dag stak hy een zwarte vaan op, om aan te duiden, dat hy niemandt, ryk noch arm, oud noch jong, enz. zou sparen.

Onder alle overwinningen van Tamerlan is die, welke hy op Bajazeth, Turksch keizer, behaalt heeft, de beroemdste. Deze was zeer eergierig en trotsch, beschuldigende Tamerlan van opstandt en straatschendery. Deze, dit horende, besloot zich te wreken, te meer, na dat hem de vorsten, door Bajazeth of cynsbaar gemaakt, of van hunne landen en goederen berooft, daar toe aanporden. De veldslag tusschen deze twee hoge machten geschiedde in 't jaar 1402 omtrent de stadt Angoria, in Galatië. Bajazeth wierdt geslagen en gevangen. Tamerlan handelde den gevangen koning in den beginne vriendelyk; maar wanneer de zelve in zyne trotschheit en hoogmoedt bleef volharden, en zynen overwinnaar allerlei bedreigingen deedt, en smadelyk van hem sprak, wierdt hy in een yzere kooi opgesloten. Doch dit verdroot Bajazeth dermaten, dat hy zyn hoofdt zo lange tegen de traliën aanstiet, tot dat 'er de doodt op volgde. Tamerlan stierf 2 of 3 jaren na deze overwinning. Maar zyne zonen verloren byna alle veroverde landschappen, hebbende noch 't geluk, noch de dapperheit van hunnen doorluchtigen vader geerft. *Chalcondylas Hist. Turc. Perondinus Hist. Tamerl. Leunclavii Ann. Turc. Mirkond. Hist. regn. Pers. Bizari Hist. Pers. Ahmed d'Abrasia vita Tamerl. Boecler Timur. Sr. de Sanctyon Hist. Tamerlan.*

TAMIAI, of QUÆSTORES, in 't Grieksch *Ταμίας τῆς διοικήσεως*, was te Athene een zekere overigheit, bekledende de bediening van een ontfanger generaal, die de nodige uitgave teffens moest doen, doch de overige penningen in de gemene lands schatkist brengen. Zyne bediening duurde eigentlyk vyf jaren; doch wanneer hy zyn doen by de gemeente kon goed maken, wierdt hy wel eens en andermaal gecontinueert. *Ταμίαι τῆς Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν*, of *Quaestores deae & deorum*, waren over dat geldt te Athene gestelt, het welk de godinne Minerva en anderen goden toegeheiligt was. Dit geldt wierdt bewaart in een verwulfde kelder, achter aan het kasteel, genaamt *Ὀπισθόδομος*. Minerva nu ontfing den tienden penning der geldboeten, en van 't gene als buit van den vyandt verovert wierdt. Derhalven heften de *Tamiai* of *Quaestores* die penningen ook; maar waren ook bevoegt zulke, die zy oordeelden onschuldig in geldboeten geslagen te zyn, vry te spreken. *Ταμίας τῶν Θεωρικῶν*, of *Theorica*, wierdt dat gene geldt genaamt, dat de Atheniënzen uit de gemene inkomsten tot de openbare schouwspelen gebruikten. De reden was deze: de arme gemeente hadt in de schouwburgen geen setel, die van de ryken en aanzienlyken alle wierden ingenomen, waar uit niet selden onlusten zyn gerezen. Om dit voor te komen wierdt aan ieder behoeftig burger van de *ταμίαι* zo veel gegeven, als zy nodig hadden om een plaats nevens anderen te bezitten. *Ταμίαι τῶν στρατιωτικῶν*, dat is: *Quaestores militarium pecuniarum*, waren die genen by de Atheniënzen, die de krygskas bezorgden, en des zelfs penningen ontfingen en uitgaven. *Sigonius de Repub. Athen. IV.* 3.

TAMING, een stadt in China, aan de rivier Guiea, in 't gebiedt van Peking, alwaar zy de zevende stadt in rang is, en nog elf andere steden onder zich heeft. *Maty Dict.*

TAMIRAS wierdt uit Cilicië naar 't eilandt Cyprus ontboden, om aldaar het volk in de wigchelary te onderwyzen. De tempel van Venus te Paphos was door Cinyras ingewyd, en men zeide, dat die godin, in zee ontfangen en geboren, aldaar was aangedreven. Maar men nam zyne toevlucht tot Tamiras uit Cilicië, om de zake te regelen, en men bestelde het dus, dat de nakomelingen van Cinyras en Tamiras het bewindt over de plegtigheden van den Godsdienst der godinne Venus zouden hebben; maar ten einde de koninklyke familie eenig voorrecht en luister zoude hebben, zo heeft die van Tamiras aan de zelve de helft van hare bediening wel haast afgestaan, zo dat men de priesters der familie van Cinyras in 't vervolg alleen raadpleegde. *Bayle Dict. Crit.*

TAMMUZ wierdt by de Oostersche volkeren een afgodt genaamt, waar van *Ezech. VIII*, 15 gezegt wordt, dat hem de wyven in Israël beweent hebben. Hieronymus en vele anderen menen, dat 'er *Adonis* door verstaan wordt. Andere geleerden houden daar voor, dat het *Osyris* is, als zynde van Typhon verscheurt, en by de Egyptenaren zeer beweent. Maar de Joden zeggen, dat het een valsche propheet, genaamt *Tammuz*, geweest is; en dat de zelve de kinderen van Israël tot de aanbidding der sterren heeft willen verleiden, maar die door zekeren koning is om 't leven gebragt. Zy voegen daar by, dat in dien zelven nacht alle afgodenbeelden in een tempel van Babylon zyn zamengekomen, en zyne doodt beweent hebben; het welk de Heidenen jaarlyksch zouden hebben nagevolgt.

Daar zyn geleerden, die menen, dat door Tammuz of *Cham*, of *Jozeph*, of *Mozes* moet verstaan worden, als zynde zeer vermaard by de Egyptenaren, en van hen op velerlei wyze geëert, het welk naderhandt van de Joden, geneigt tot afgodery, nagevolgt is. De allerwaarschynlykste mening (want met volle zekerheit kan men niets zeggen) is deze. *Tammuz* beduidt by de Joden de maandt Juny, in welke de *Tekupha Tammuz*, namentlyk het *solstitium*, of de langste dag invalt, waar na de zon wederom te rug keert, en de dagen korter worden. Die gene volkeren derhalven, die de zon aanbaden, gelyk meest alle Oostersche volkeren deden, verheugden zich, wanneer de zon na den kortsten dag wederom begon te klimmen; maar zy treurden en weenden zo dra als zy na den langsten dag begon te dalen. *Seldenus de diis Syris II.* 11. *Andr. Beyerus. Godwin Mos. & Aar. IV.* 2. 27. *Ursinus Annal. I.* 6. 37. *II.* 2. 15. 17. 18. *Dougtaus Annal. V. T. Exc.* 161. *Schedius de diis Germ. I.* 4. *pag.* 72. *Basnage Ant. Jud. II.* 4. 30.

TAMUL, een landschap in Oost Indië, aan deze zyde van de rivier den Ganges, in Bisnagar.

TAMWORTH, een marktstadt in Engelandt, op de grenzen van Stafford, en Warwikshire, niet verre van de rivier Tame, heeft een sterk kasteel, een fraaie grote kerk, en zendt twee gedeputeerden uit de burgery in 't parlement. Zy is 89 mylen van Londen gelegen.

TANAGRA, thans **ANATORIA** genaamt, is een bisschoppelyke stadt onder het aartsbisdom van Athene, naby de rivier Asopus, in Stramulipa, zynde een stuk van Livadië, en in het Europisch Turkye gelegen. Plinius schryft, dat hier ter plaatse zeer grote hanen geweest zyn, die gedurig met elkander vochten. Athenæus getuigt, dat hier een ongemeen grote walvisch aan strandt is komen dryven, en dat daar van daan het spreekwoordt *Cetus Tanagraus*, dat is: *Walvisch van Tanagra*, voor een vette buit of voordeel genomen, ontstaan is. Stephanus noemt deze plaats *Gephyra*, maar Aristoteles noemt ze *Grops. Pausan. Plin. lib. X. c.* 21. *Varro III.* 3.

TANAIS, of **DON**, een rivier in Muskovië, die Europa van Asië afscheidt. Zy ontspringt in het landschap Rezan, uit de zee Juvannouvo Ezioro, loopt naby de Wolga, en valt eindelyk na een langen loop in 't Meotische meir, omtrent de stadt Tanais. Aldaar is ook de kleine Tanais, komende uit het hertogdom Sevesky, en vallende in de grote Tanais, niet verre van een stadt van den zelven name, thans *Azak*, of *Azaph* genaamt. *Strabo. Ptolemeus. Cellarii Orb. Ant. l. III. c.* 24.

TANAQUIL, van anderen **CAJA CÆCILIA** genaamt. Zy was de gemalin van Tarquinius Priscus, een der oude Romeinsche koningen. Zy was geboren te Tarquinii, een stadt in Hetrurie. Haar man wierdt eerst *Lucumo* genaamt, en was de zoon van een ryk koopman van Corinthus, doch die uit zyn vaderlandt was gebannen, en naar Italië gevlucht, vestigende zyne woning te Tarquinii. Lucumo meende door dit huwelyk tot aanzien te komen; doch ziende, dat hem zulks miste, volgde hy den raadt zyner eerzuchtige vrouwe Tanaquil, en begaf zich naar Rome, niet twyffelende of hy zou aldaar zyn oogmerk beter bereiken. Hier noemde hy zich derhalven niet meer *Lucumo*, maar met een veranderinge, gebogen naar de wyze der Romeinsche namen, *Lucius Tarquinius*. Zyne hope wierdt vermeerdert, na dat hem een arendt onderweeg zynen hoedt van 't hoofdt hadde genomen, en daar mede omhoog vliegende, hem wederom op zyn hoofdt hadde geset. *Tanaquil*, op diergelyke voortekenen afgerecht, versterkte hem in zyne verwachtinge. Hy wist zich dus by den koning Ancus te Rome, en by de gansche gemeente aangenaam te maken, dat hy na des zelfs doodt met eenparigheit van stemmen tot zynen opvolger benoemt wierdt. Doch hy hadt het ongeluk, dat hy in het 38 jaar zyner regering van de zonen des overleden konings Ancus gedood wierdt. *Tanaquil*, hier door niet verschrikt, wist de zaak dus te beleggen, dat zy haren schoonzoon Servius Tullius op den troon bragt; wiens geluk zy ook te voren gezien hadde, toen hem, noch in de wieg leggende, een vlam rondom het hoofdt liep, zonder hem te beschadigen.

De gedachtenis van *Tanaquil* is by de Romeinen lange in eere geweest, en men heeft verscheide van haar gemaakte dingen, onder anderen een gordel, zynde een bewaarmiddel voor allerlei krankheden, aan haar standbeeldt in den tempel van *Deus Fidius* gehecht, en zorgvuldig bewaart. *Livius lib. I.* 34. *Dion. Halic. l. III. Plinius. Bayle.*

TANARO, of **TANERO**, in 't Latyn *Tanarus*, of *Tanerus*, ook *Tanagrus*, en *Tanager*, een rivier, die haren oorsprong neemt in 't gebiedt des hertogs van Savoje, op de grenzen van 't graafschap Tende. Na dat ze voorby Ceva, Cherasco, Alba, Asti, en Alexandria heeft gelopen, vereenigt ze zich niet verre van Valenza, in 't hertogdom van Milaan, met den Po.

TANCREDUS, gewaande hertog van Rohan, wierdt door een kapitein noch zeer jong zynde in Hollandt gebragt. Deze gaf hem aan een boer, om hem op te voeden. Groot geworden zynde wierdt hy naar Leiden gezonden, om de Latynsche taal te leren: maar hy wierdt dermaten verzuimt, dat hy niets meer hebbende om te verteeren, besloot een ambacht te leren. Hy ging opentlyk by de Protestanten ter kerk, doch heimelyk in de Misse, aangezien hy de gronden der Roomsche religie gelyk als uit de borsten zyner moeder gezogen hadde. Doch hem wierdt eindelyk verboden de Roomsche kerk te bezoeken. Aangezien nu de hertogin van Rohan besloten hadt hem voor haren zone te erkennen, maakte ze hem geldt over, om zich beter in staat te stellen. Naderhandt kwam hy weder te Parys; en na dat 'er een geruimen tydt over zyne geboorte getwist was, wierdt hy eindelyk in 't jaar 1646 van 't parlement voor een onecht kindt verklaart. Hy zag 'er zeer wel uit, doch stierf noch jong zynde, sneuvelende in 't jaar 1649 in den binnenlandschen oorlog door een musketschoot. *Du Verdier Histoire universelle.*

TANCREDUS *van Hauteville*, een heer uit Normandië, zynde een vazal van Robert, hertog van Normandië. Hy hadt een zeer grote familie, maar weinig middelen; waarom hy zyne twee oudste zonen naar Italië zondt. Deze verkozen Sicilie tot hun verblyf, alwaar hunne nakomelingen naderhandt tot de regering bevordert wierden. Als na de doodt van Wilhelm den II, bygenaamt de Goede, die voorviel in 't jaar 1159, Sicilie door binnenlandsche beroerten zeer verdeelt was, beklom Tancredus, zoon van Rogerius, hertog van Apulie, den troon, en stierf na eene regering van drie jaren, nalatende een zoon, *Rogerius*, die van zyn gezicht berooft wierdt, en in de gevangenisse stierf. Zie SICILIE.

TANDEMUS, een ketter, heeft in 't jaar 1124 in de Nederlanden, voornamentlyk te Antwerpen, zyne dwalingen uitgebreid. Zommigen noemen hem een leek, maar zeer welsprekend; doch anderen beweren, dat hy een prediker te Antwerpen geweest is, maar dat hy, tegen het verbodt van die tyden in huwelyk levende, daarom in den haat der geestelykheit geraakte, hoewel wegens zyne zonderlinge gaven by het gemeen bemint. Hy was ten opzichte van zyne klederen en tafel zeer prachtig, waar uit het gevoelen van Moreri wederlegt wordt, die op het artykel van ADAMITES zegt, dat de secte van *Tandemus* met die der Adamiten overeenkwam, die naakt gingen, daar in 't tegendeel Tandemus de pracht der klederen beminde. *Prateolus*, in zyn *Elenchus Heres.* schryft 'er dus van: *In pretioso habitu & vestibus deauratis incedens.* Dat is: „ Gaande in een kostelyk gewaadt en goude klo„ deren." Hy wierdt verselt van drie duizend gewapende mannen, om aan zyne lere nadruk by te zetten, en die hy niet overreden kon te noodzaken zich by hem te voegen, onder bedreiging van lyf- en leversstraffe. Men zegt van hem, dat hy het gebruik van het H. Avondmaal als nut- en nodeloos verworpen, het onderscheidt tusschen geestelyk en wereldlyk vernietigt, ja dat hy het als een pryswaardige daadt geroemt heeft, maagden in de tegenwoordigheit harer ouderen, en vrouwen in 't byzyn hunner mannen te misbruiken. Des niettegenstaande verhaalt men, dat zyne aanhangers zich niet ontzien hebben zelfs zyn handwater (anderen zeggen zyn pis) als een heiligdom te bewaren, ja te drinken. Doch eindelyk wierdt hy van een priester, die met hem op een schip was, op het hoofdt geslagen, waar aan hy stierf. St. Norbertus wordt gezegt tot bekering der genen, die door Tandemus verleid waren, veel toegebragt te hebben. *Sigeb. Gemblac. Prateolus Catal. Heres. Bayle. Mezeray Hist. de France T. II. p.* 173. *Arnold Kerk- en Ketter-Hist. XII.* 5. §. 10.

TANDKUST, of **QUAQUAKUST**, in 't Latyn *Ora dentium*, en in 't Fransch *Côte des Dens*, of *Côte de l'Ivoire*, een landstreek van de Afrikaansche provincie Guinea, de welke zich van Cabo das Palmas tot het voorgebergte de Tres Puntas uitstrekt, en alwaar vele olifantstanden en peper vallen. Verscheide Europische volkeren hebben zich wegens den kouphandel hier nedergeslagen. Men zegt, dat de natuurlyke bewoners van 't landt zeer groot en sterk zyn.

TANDRA, een eilandt op de Zwarte zee, naby den mondt van den Dnieper.

TANEGAXIMA, een klein eilandt in Japan.

TANEGGERAMT, een gebiedt in 't landschap Thurgow, stondt eerst onder de heren van Tanneg, doch wierdt ten tyde van keizer Frederik den II aan 't bisdom van Constants, en vervolgens van dien keizer in 't einde der XVII eeuwe aan 't sticht van St. Gal verkocht.

TANFANA was eene godin, ter eere van welke de Marsen, die toen hunnen setel in Westphalen hadden, een tempel bouwden, die naderhandt door de Romeinen verstoort is. *Tanfana* was by de oude Duitschers zo veel als het *begin aller dingen*, of, *de allerhoogste Godt*. Zommigen noemen *Tan* een denne of denneboom, *Fan* of *Fana*, een heer, wanneer *Tanfana* een *heer der Denne* betekenen zoude. *Tacitus Annal. l. I. Hachenberg. Germ. Med. Dissert. VIII.* §. 25. *Imm. Weberus de Postere, sect. I.* § 1.

TAN-

TANFELD, (ELIZABETH) een geleerde vrouw in Engelandt, was in de Hebreeuſche, Griekſche, Latynſche en Franſche talen wel ervaren, en vertaalde het antwoordt van den kardinaal Perron op het geſchrift van koning Jacobus den I in de Engelſche tale. Zy ſtierf te Londen in 't jaar 1639, oud 60 jaren. *Hilarion de Coſte Elog. des femmes illuſtres. Sanderi Schiſma Anglicum.*

TANGER wierdt eertyds *Tingis* genaamt, een ſtadt in 't landſchap Habata, gelegen in 't Afrikaanſche koninkryk Fez. Zy paalt aan een zeeboezem van den Weſtelyken Oceaan, zeer na aan de ſtraat van Gibraltar. De gelegenheit van deze ſtadt is zeer aangenaam, doch de grondt van het omleggende landt zeer onvruchtbaar. Zy was eertyds wel verſterkt, en hadt een goed kaſteel met verſcheide baſtions, en een zeer hogen toren, dienende voor een blokhuis. De Gotthen veroverden ze van de Romeinen, en voegden ze by 't gouvernement van Ceuta. Alphonſus, koning van Portugal, veroverde ze in 't jaar 1471; maar in 't jaar 1662 wierdt ze de princeſſe van Braganze, dochter van Johannes den IV, koning van Portugal, en aan haren bruidegom Karel den II, koning van Engelandt, ten huwelyk gegeven. Doch deze, overwegende de vergeefſche koſten, die ze hem hadt veroorzaakt, en het verlies van zo vele brave gouverneurs, en dappere mannen, ter beſcherming van Tanger gewaagt en verloren, liet de plaats in de jaren 1684 en 1685 ſlechten. *Villaut Relation des côtes d'Afrique. Becmanni Hiſt. Orb. Terr. p.* 471.

TANGER, eene rivier. Zie ANGER.

TANGERMUNDE, een keur-Brandenburgſche ſtadt aan de Elve, in de Oude Mark, alwaar de rivier Tanger, of Anger, in de Elve loopt. Men noemt ze ook *Anger*, en *Angermunde.* De ſtadt is gelegen op een hoogte, zeven mylen van Maagdenburg, en wordt gezegt van de Angrivaren lange voor de geboorte des Zaligmakers aangelegt te zyn. Karel de Grote heeft ze in 't jaar 804, en Henrik de Vogelaar in 't jaar 924 weder opgebouwt; hoewel ze niet voor 't jaar 1188 van markgraaf Henrik met een muur omringt is. Wanneer keizer Karel de IV het markgraafſchap aan zich bragt, heeft hy 'er in 't jaar 1374, of 1376 een kaſteel gebouwt. Naaſt Praag hadt hy nergens meer vermaak in zyn verblyf dan op dit kaſteel. In 't jaar 1617 is de ſtadt byna geheel afgebrand, en heeft ook in den dertigjarigen oorlog veel geleden. Frederik de I, koning van Pruiſſen, heeft 'er een zeer ſchoon gebouw geſticht, om de plaats wederom in luiſter te ſtellen. Men heeft hier den tol der Elve, een hof- en landgericht. *Scriptores Brandenburgici. Caſp. Helmreich Beſchr. van Tangermunde.*

TANGUT, een Aſiatiſch koninkryk, wordt ook TANIN en BAGHARGAR genaamt. TANGUV is 'er de hoofdſtadt van, die ook volgens Sanſon *Tanin* en *Campion* genaamt wordt. TANGU is ook een koninkryk in Ooſt-Indië, aan de overzyde van de rivier den Ganges.

TANIAOR, een ſtadt in de Indiaanſche provincie Cormandel, heeft een afzonderlyken vorſt, genaamt de *Naique van Taniaor.* Deze is een vazal des konings van Biſnajar.

TANIOXARES. Zie SMERDIS.

TANIS, een ſtadt en ſetel der oude koningen van Egypten, alwaar Mozes aan Pharao de macht van den Godt Iſraëls bekend maakte. Hoewel ze eene der oudſte ſteden van Egyptenlandt was, getuigt echter Mozes, dat Hebron zeven jaren voor de zelve gebouwt is. Hier door heeft hy de hoogmoedige gedachten der Egyptenaars wederlegt, welke roemden, dat ze de oudſte volkeren der wereldt waren. De ſtadt Tanis was op een eilandt, gemaakt door een mondt van den Nylſtroom, eenigzins van de zee af gelegen Het eilandt wordt insgelyks TANIS genaamt. Ten tyde der kruistochten wierdt van de Latynen aldaar een bisdom geſticht, ſtaande onder Damiate. De Cophthen hebben dit bisdom *Thennis* genoemt. *Numer. XIII. Baudrand. Clericus in Pentateuch*

TANISTRI, of TANISTRIA, wierdt een zekere wet genaamt, volgens welke in Ierlandt de nalatenſchap der verſtorvenen niet de naaſte, maar de oudſte en machtigſte bloedverwanten erfden. Aangezien deze wet niet alleen in zich zelve zeer onredelyk was, maar ook niet ſelden langdurige en bloedige geſchillen onder familiën veroorzaakte, wierdt ze in 't jaar 1605 onder Jacobus den I, koning van Groot-Britannië, afgeſchaft. Zodanig een erfgenaam wierdt van de Ieren *Taniſt* genaamt; miſſchien van de Denen, by welke (gelyk ook by de inwoneren van 't Noorder-Britannië) het woordt *Thane* een voornaam perſoon, en een koninklyken bediende betekent. *Cambden Britan. p.* 1043. *De Larrey Geſchiedenis van Engeland II en III Deel.*

TANKERVILLE, of TANKARVILLE, een plaats in 't Franſche Normandië, naby den mondt van de Seine, tuſſchen Caudebek, en Harfleur. Na dat koning Henrik de V van Engelandt in zyne oorlogen met Vrankryk deze plaats hadt bemachtigt, gaf hy den 31 January 1418 den ridder *Johan Gray*, hoofdman van Mauny, in Normandië, den tytel van graaf van Tankerville. Deze ſneuvelde in 't jaar 1421 in een treffen met de Franſchen. Hem volgde in zyne tytels zyn zoon *Henrik Gray*, lord Powis, die in 't jaar 1450 zyn zoon *Richard Gray* tot zynen opvolger naliet In 't jaar 1468 maakte men dezen een crimineel proces; en ſedert is de tytel van graaf van Tankerville twee hondert jaren lang niet gebruikt, tot eindelyk koning Willem de III den 11 May 1695 den zelven weder vernieuwde in den perſoon van *Ford* lord Gray van Wark, die afſtamde van Thomas Gray van Heton, ridder, en broeder des voornoemden Johannes Gray, eerſte graaf van Tankerville. Doch deze Ford ſtierf den 25 Juny 1701 zonder mannelyke erven; zo dat deze graaflyke tytel andermaal afgebroken is. *Heylin's help to the English hiſtory*

TANNENBERG, een dorp in Pomeſanië, een landſchap in 't Brandenburgſch Pruiſſen, niet verre van de ſtadt Hohenſtein, alwaar de Kruisheeren in 't jaar 1410 van Uladislaus Jagello geheel verſlagen wierden.

TANNER (ADAM) was geboortig van Inſpruk, en begaf zich in het jaar 1590, in het achtiende zyns ouderdoms, in de ſocieteit der Jeſuiten. Hy gaf te Ingolſtadt leſſen in de Hebreeuſche tale, en te Munchen 5 jaren lang in de Theologie. Na dat hy in 't jaar 1601 te Regensburg de Religie-onderhandeling hadt bygewoont, en de zelve in 't licht gegeven, liet hy zich te Ingolſtadt als doctor der H. Godgeleerdheit promoveren, en begaf zich van daar naar Praag, om de plaats als univerſiteits kancelier aldaar te bekleden: doch aangezien hy hier altydt onpaslyk was, keerde hy na verloop van een jaar weder naar Ingolſtadt, en ſtierf in 't jaar 1632 in 't dorp Uncken aan de waterzucht, wanneer hy wegens den inval der Zweden in 't landt van Beyeren naar Tirol meende te wyken. Hy hadt een ongemene kennis niet alleen van de Latynſche, Griekſche en Hebreeuſche talen, maar ook van de kerkelyke geſchiedeniſſe en Godgeleerdheit Men heeft verſcheide ſtrydſchriften van hem tegen de Proteſtanten, nevens een *Theologia Scholaſtica*, beſtaande in IV ſtukken *in folio. Alegambe Bibl. S. J. p.* 6.

TANNHAUSEN, een kleine ſtadt, nevens een graafſchap, in Zwaben, aan de rivier Mindel, tuſſchen Augsburg en Ulm gelegen. In 't begin der XVIII eeuwe wierdt ze van de graven van Sintzendorf aan den grave van Stadian, kancelier van keur-Mentz, verkocht; waar op deze laatſtgemelde in 't jaar 1709 van den keizer Jozephus een voorſchryven wegens zyne inleiding in 't ryksgraaflelyk collegie aan de Ryksvergadering te Regensburg erlangde.

TANOR, een ſtadt en klein koninkryk van dien name op de kuſt van Malabar, op het Indiaanſche halfeilandt aan deze zyde van den zeeboezem van Bengale, vyf mylen Zuidwaarts van Calicut. Dit koninkryk is maar van 8 of 10 mylen; en nochtans is des zelfs koning noch den koning van Malabar cynsbaar, noch minder dan een der naburige koningen. Hy heeft ſedert de komſte der Portugezen in Ooſt-Indië een vaſt verbondt met hen gehadt, en deze hebben altydt een vertrouwelyke vriendſchap met hem gehouden. Hy heeft zynen gewonen ſetel gemeenlyk eene myl van de ſtadt Tanor, alwaar hy een gouverneur heeft, die onder zyne onderdanen, welke of Heidenen, of Mauren zyn, de gerechtigheit handhaaft, doch over de Chriſtenen geen gezag oeffent, aangezien een Jeſuit, zynde directeur der kerkelyke zaken, de criminele jurisdictie over de zelve heeft. Het aardryk in Tanor is vruchtbaar, en de lucht gezond. Daar is veel wildt en viſſchen. Deze zyn de gemene ſpyze der inwoonderen; doch de ryken eeten vogelen en bokkevleeſch; want rundvleeſch is dezen Heidenen verboden te eeten. *Dellon Relat. des Ind. Orient.*

TANQUEREL, (JOHANNES) baccalaureus der Sorbonne te Parys, verdedigde in 't jaar 1561, onder de regering van Karel den IX, deze ſtelling, „Dat de paus macht over de koningen hadde, „ niet alleen in 't geeſtelyke, maar ook in 't wereldlyke, ja dat „ hy de zelve naar zyn welgevallen kon van den troon ſchop- „ pen". Hierom wierdt hy van 't parlement te Parys in een zware boete veroordeelt. Maar aangezien hy niet verſcheen, ordonneerde het parlement, dat de pedel of bode in de tegenwoordigheit der faculteit in zyn plaats in de Sorbonne deze boete doen zoude, ten overſtaan van een preſident, twee raadsheren, een deken, en de doctoren, welke alle onder bedreiging van het verlies hunner privilegien genoodzaakt wierden daar by tegenwoordig te zyn. *Mezeray la vie de Charles IX.*

TANRODE, een ſtedeke in Thuringen, aan de rivier Ilm, tuſſchen Kranichveldt en Berka, behoort de hertogen van Saxen-Weimar toe. Deze plaats hadt voortyds afzonderlyke heeren, die 'er ook den naam van voerden, gelyk als men in het jaar 1214 in zekeren openbrief des landgraven Herman van Thuringen als getuigen gevonden heeft *Manegoldus* en *Conraad van Tanrode*, zynde vader en zoon geweeſt. Dus vindt men in het jaar 1259 *Conraad* en *Ehrenbert*, broederen, heeren van Tanrode en Strausfurt; insgelyks in het jaar 1295 *Conraad* en *Ehrenbert* den Jongen. In het jaar 1372 leefden *Conraad* en *Frederik*, heeren van Tanrode, twee broeders, als uit de oude oirkonden blykt. *Frederik*, heer van Tanrode, droeg in het jaar 1383 zyn ſlot Tanrode, met al het onderhorige, den landgrave Balthaſar van Thuringen als een leen op, dat ook, behalven *Conraad van Tanrode*, Lodewyk en Henrik, heeren van Blankenhayn, van hem als zodanig hebben ontfangen. In het jaar 1447 heeft *Apel van Vitzthum* het goedt Tanrode bezeten Naderhandt is het aan die *van Bunau* gekomen, en eindelyk den hertogen van Saxen Weimar te beurt gevallen. Op den berg legt noch het oude ſlot, dat in het jaar 1551 afbrandde. Het ſteedtje zelf is voor eenige jaren door brandt zeer beſchadigt. *Diploma Friderici Tanrodenſis d. an.* 1385 *ap J. Mullerum in zyn Staats-Kabinet P. III, pag.* 39, 49. *Mulleri Annal. Saxon. beyeri Geogr Jenenſ. p.* 229. *ſeq.*

TANSILLO, (LODEWYK) een Italiaanſch dichter, van Nola geboortig, leefde onder paus Paulus den IV te Napels, en ſchreef verſcheide kleine ſtukken, die hem zeer vermaard maakten. Doch een wulpſch en onkuiſch ſtuk wierdt van de Inquiſitie gecenſureert, en eindelyk alle andere ſtukken verboden. Hoewel hy bekende, dat het voornoemde geſchrift verdiende veroordeelt te worden, zo verootmoedigde hy zich ook om de overige ſchriften, en zyn goeden naam te redden, voor paus Paulus den IV, en bragt daar door te weeg, dat de ſchande en ſchimp, hem aangedaan, vergeten wierden. Vervolgens begon hy boetvaardige gedachten te krygen, die hem gelegenheit gaven om een ſtuk over de *Tranen van Petrus* op te ſtellen, hoewel hy door de doodt weggerukt wierdt voor al eer hy het zelve hadde ten einde gebragt. Nochtans wordt dit ſtuk zeer geprezen, zynde van Mal-

herbe in 't Fransch, en van een anderen in 't Spaansch vertaalt. Zommigen stellen Tansillo zelf boven *Petrarcha. Ghilini Theatr. d'Huom. lette. P. L. Toppi Biblioth. Napolit. Menage Observat. sur le liv. I. des poetes de Malherbe.*

TANTALUS, koning van Phrygië en Paphlagonië, was, naar 't zeggen der dichters, de zoon van Jupiter en van Plota. Hy was de eenige onder alle naburige vorsten, die van Tros tot de eerste plegtigheit, die te Troje geviert wierdt, niet wierdt genodigt. Om zich hier over te wreken schaakte hy des zelfs zoon Ganymedes, wanneer Tros zelf op de jagt was. Ilur, twede zoon van Tros, verzamelde hier op een talryk leger, en noodzaakte Tantalus naar Peloponnesus te vluchten.

De Fabel zegt, dat Tantalus op een zekeren tydt Jupiter nevens alle andere goden ter maaltydt heeft onthaalt, en dat hy, om te toetsen, of zy wel goden waren, zynen zoon Pelops, dien hy hadde laten doden, hen onder andere spyzen laten voorzetten. Maar de goden, dezen moordt bemerkende, wilden daar van niet eeten, behalven alleen Ceres, die nergens anders om denkende dan hare dochter Proserpina, onvoorziens van 's kinds linker schouder at. Jupiter verzamelde alle de delen van Pelops, maakte hem weder levendig, en vervulde de plaats der verteerde schouder met yvoor. Maar Tantalus wierdt voor eeuwig veroordeelt, om by de onderaardschen altoos te hongeren en te dorsten. Hy wierdt in een zee geplaatst, alwaar hem het water tot aan de lippen kwam, zonder dat hy nochtans daar van drinken konde; en de vruchten van een boom boven zyn hoofdt dreven gedurig voorby zyn mondt, zonder dat hy ze vangen konde. Hyginus getuigt, dat Tantalus die straffe heeft moeten uitstaan, om dat hy de geheimen, hem van Jupiter toevertrouwt, den menschen geopenbaart hadde. Het zelve getuigt ook Ovidius. Deze dichter zegt van hem:

> *Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat*
> *Tantalus; hoc illi garrula lingua dedit.*

Horatius, het zelve zeggende, maakt 'er een toepassing van op een gierigaardt, die al zo weinig van zyne goederen geniet als Tantalus. Zyne woorden zyn *Serm. I, 1:*

> *Tantalus à labris sitiens fugientia captat*
> *Flumina. Quid rides? mutato nomine de te*
> *Fabula narratur. Congestis undique saccis*
> *Indormis inhians, & tanquam parcere sacris*
> *Cogeris aut pictis tanquam gaudere tabellis.*

De voornoemde Hyginus voegt daar by, dat 'er een zware steen boven 't hoofdt van Tantalus hangt, die hem gedurig dreigt te verpletteren. Het zelve zegt ook Lucretius:

> *Nec miser impendens magnum timet aëre saxum*
> *Tantalus.*

Anderen in 't tegendeel zeggen, dat het een straffe zyner onverzadelyke heblust geweest is. Smyrna wordt gezegt door hem gesticht te zyn. Hy hadde drie zonen, *Pelops*, *Dascylus* en *Broteas*, nevens eene dochter, *Niobe* genaamt. *Diod. lib. IV. Hyginus Fab.* 82.

TANUSIUS GEMINUS, een vriendt van Cicero, heeft een geschiedenis geschreven, van welke Suetonius gewag maakt. Cicero zelf spreekt 'er met veel lof van. Men meent, dat Seneca van hem spreekt onder den name van *Tamisius*, of *Tamusius*. Zie *Seneca Epist. XCIII.*

TAORMINA, of TAORMIA, in 't Latyn *Tauromenium*, een sterke stadt in 't Oostelyk gedeelte van 't dal van Demona, in 't koninkryk van Sicilië, gelegen aan de zeekust, tusschen Messina en Catanea. Zy wordt de *Merkwaardige* toegenaamt.

TAPAISA, of TAPI, een rivier in 't Zuiden van Amerika, ontspringt op de grenzen van Brazilië, en loopt eindelyk in de rivier der Amazonen. Naar deze rivier wordt een geheel landschap aldus genaamt.

TAPHIE, een eilandt in de Ionische zee, naby de zogenaamde Echinades, tusschen Achaje ten Oosten, en Leukadië ten Westen. Het is dus genaamt van *Taphus*, zone van Pterela, die een zoon was van Neptunus, en van Hippothoë, dochter van Nestor. De broeder van dezen Taphus was Telebous, waarom de inwoneren van het eilandt zonder onderscheidt *Taphii* en *Teleboi* genaamt wierden. Het gebeurde, dat de nakomelingen van Taphus en Teleboüs een zekere somme van Electryon eischten, die hare grootmoeder Hippothoë hadde toebehoort. Wanneer Electryon weigerde die penningen te geven, wierden ze handgemeen, en de kinderen van Electryon wierden gedood, uitgezondert Alcumena alleen. Deze, willende de doodt van haren vader wreken, trouwde met Amphitruo, een machtig Thebaner, en die de Teleboers beoorloogde, overwon, en aan zyn onderveldoverste Cephalus, een Atheniënzer, hun koninkryk overgaf. Homerus spreekt van de Taphiers als van een roofzuchtig volk. Strabo en Plinius maken ook van *Taphii* gewag, zynde een volk van het Europisch Scythië. Zie *Homerus Odyss. O* 11. *Strabo lib. X. Plinius IV*, 12. Zie ook beneden op TELEBOERS.

TAPHRES, een stadt in Chersonesus Taurica, thans Precopië, en de hoofdstadt der Precopenzer Tartaren, dertig mylen van den mondt der rivier Tanaïs gelegen. Deze stadt is door den keizer Trajanus ingenomen. Stephanus noemt ze *Taphre*, en verhaalt, dat de inwoners daar uit getrokken zynde om de Thraciërs te beoorlogen, hunne slaven eerst de nagelatene wyven, en daarna de stadt zelf onder hun geweldt gebragt hebben. *Plinius. Stephanus de Urbibus.*

TAPIAU, een stadt in 't Brandenburgsch Pruissen, alwaar de Deine in de Pregel valt. Het kasteel aldaar wordt gezegt in 't jaar 1351 gebouwt te zyn, wordende oudtyds *Sugurbi* genaamt. Hier bewaarde men de Pruissische archiven. Tapiau wordt van zommigen tot Samlandt, van anderen tot Nadravië gerekent. *Pruiss. en Brandenb. Staats-Geogr.*

TAPPER, (RUARD) een geleerd Nederlandsch Theologant, was geboren te Enkhuizen, in Noord-Hollandt. Hy heeft de gronden zyner studien te Loven gelegt, alwaar hy naderhandt 39 jaren hoogleeraar in de Godgeleerdheit, en omtrent 24 jaren deken van de St. Pieterskerk geweest is. Eindelyk wierdt hy ook kancelier van de akademie aldaar. Hy stondt by keizer Karel den V in een zonderling aanzien, en wierdt niet alleen dikwils aan des zelfs hof geroepen, maar ook in 't jaar 1551 naar het concilie van Trente gezonden, alwaar hy zich zeer vermaard maakte. Van daar wederkerende begon hy zich tegen Michael Bajus, die de leer van Augustinus poogde te beweren, aan te kanten, en verviel by die gelegenheit tot het gevoelen van Pelagius. Voorts was hy een zeer groot vyandt der Protestanten. Hy stierf den 2 May 1559 te Brussel, oud 71 jaren, en wierdt te Loven begraven, nalatende den armen zyne goederen, maar zyne bibliotheek maakte hy aan de Theologische faculteit te Parys. Zyne schriften zyn: *Explicationes in articulos hoc seculo controversos; Orationes Theologicæ; de Providentia Dei & de Prædestinatione.* Dit laatste werk is te Loven noch in handschrift, hoewel zeer onleesbaar. *Henricus Geldorpius* heeft een tractaat onder den naam van *Apotheosis* tegen hem geschreven, waar in hy hem scherpelyk doorhaalt. Dit werk is een zamenspraak tusschen Tapper, een Geest, en St. Pieter; en men ontdekt 'er in, dat Tapper naar het bisdom van Loven gestaan heeft. Wanneer hy in de gemelde stadt een lofreden aan Maximiliaan, koning van Bohemen, deedt, deedt die prins hem stilzwygen, zeggende: *Ik heb zo wel gehoort het geen hy zeggen zal, als 't gene hy gezegt heeft.* Zie *Valer. Andr. Bibl. Belg. Bayle Dict. Crit.*

TARAGALA, een stadt in 't landschap Darha, in Biledulgend, in Afrika, naby de stadt Darha. Alhier is een sterk kasteel, alwaar de Cherif van Marocco een gouverneur heeft, nevens 400 ruiters en 500 snaphanen, om het goudt van Tibar te bewaren, het welk in stofgoudt, van het zandt gezuivert, van Tagaza gebragt wordt. Dit goudt wordt te Taragala gesmolten, en van daar naar Marocco gezonden. De stadt is groot, en in de zelve wonen meer dan 400 Joodsche familien. Het landt is vruchtbaar aan granen en vee. De palmbomen aldaar dragen vele dadelen. *Marmol Africa l. VII.*

TARANTAISE, of TARENTAISE, een landschap in 't hertogdom van Savoje, tusschen het Alpische gebergte, Mauriënne, het eigentlyk zogenaamde Savoje, en Faucigni. *Moustiers* is de hoofdstadt van dit landschap. *Franc. Aug. della Chiesa in Chron. Hist. Episc. Pedemont. Guichenon Hist. de Savoye. Sammarth. Gall. Christ.*

TARANTO. Zie TARENTUM.

TARASCON, een stadt in Vrankryk, gelegen in Provence, aan de Rhone, nevens een kasteel, door de graven van Provence gesticht. Dit is buiten twyffel die plaats, welke Strabo *Taraschon* noemt. Zy is het hoofdt van verscheide grote vlekken, onder den tytel van *Viguerie*. Alhier zegt men dat de overblyfselen van *S. Martha* bewaart worden, zynde van koning Clodoveus en vele andere groten bezocht. *Bouche Hist. de Provence.*

TARASCON, een fraaie stadt in Foix, een landschap in Vrankryk, gelegen aan de rivier Auriege, by het begin van 't Pyreneesche gebergte.

TARASIUS, patriarch van Constantinopel, was de zoon van den stadvoogdt Georgius, en Encratia. Hy wierdt eerst burgermeester, en naderhandt eerste staats-secretaris ten tyde van den keizer Konstantyn en Irene. Maar wanneer de patriarch Paulus, zich tegen den beeldendienst aankantende, in de gevangenisse geworpen wierdt, en men naar een bekwaam opvolger zocht, wierdt Tarasius verkoren. Hy veinsde in den beginne als of hy weigerde die aanzienelyke bediening aan te nemen, ten ware men hem alvorens belootde een algemeen concilie te vergaderen, om den beeldendienst wederom te herstellen. Hy wierdt derhalven in 't jaar 768 tot bisschop ingewyd, hieldt het twede concilie van Niceen, en bevorderde de herstelling van den beeldendienst; doch wierdt over Simonie aangeklaagt. Hy keurde in 't jaar 795 het huwelyk van keizer Konstantyn met zyn byzit Theodora goed, en stierf den 25 February in 't jaar 806. *Theophanes. Baronius. Cave Hist. Litt. Philippus Cyprius Chron. Eccl. Gr.*

TARAXIPPUS. Dus noemden de Grieken den geest of de gewaande godheit, die de paarden in de renperken om strydt lopende schuw maakte, om het welk te verhoeden men hem alvorens een offerhande bragt. Te Olympia was voor deze paardeschrik een gansch rond altaar, staande aan 't einde der renbaan, alwaar moest gezwenkt worden. Men zegt, dat de paarden, daar gekomen zynde, zonder eenige uiterlyke en zichtbare oorzake in verwarring geraakten. De verborgene werking hier van heeft men genen zekeren heldt weten toe te schryven; waarom men op de gedachten is gekomen, dat deze en gene, die eertyds een ongeluk met paarden hadden gehad, aldaar begraven waren. In de Isthmische spelen zegt men dat Glaucus, de zoon van Sisyphus, die van de paarden was om hals gebragt, de Taraxippus geweest is, en dezen schrik heeft te wege gebragt. Te Nemea wierden de paarden door een glinsterenden steen, staande aan 't einde van het renperk, verschrikt; en bygevolg schreef men dit aan niets anders toe. In de Delphische of Pythische renbaan wist men van geen

geen diergelyken Taraxippus, of paardeſchrik; waarom men oordeelde, dat de paarden daar bygeval ſchuw wierden. *Pauſanias in Eliacis c. 20. in Phocicis c. 37.*

TARBES, de hoofdſtadt van Bigorre, in Vrankryk, heeft een bisdom, ſtaande onder Auch, en is aan de rivier Adure, op een zeer vruchtbaren grondt gelegen. Zy wordt by de ouden *Tarba*, *Turba*, en *Caſtrum Bigorra* genaamt. *Oihenart Notit. utr. Vaſcon. Sammarth. Gall. Chriſt.*

TARBULA was de zuſter van Simon, biſſchop van Seleucië. De Joden beſchuldigden haar, dat ze de koningin van Perſië getracht hadde met vergift te doden, om zich dus over de doodt van haren broeder Simeon te wreken, dien Sapores, koning van Perſië, hadt laten om 't leven brengen. Op deze valſche beſchuldiging wierdt Tarbula door den magiſtraat ter doodt veroordeelt. Onder deze was een, die op hare ſchoonheit verlieft wierdt, en haar beloofde in 't leven te behouden, ingevalle zy hem wilde te wille zyn: doch zy verkoos liever de doodt. *Euſeb. Hiſt. Eccl.*

TARCHO, of TARCHON, een veldheer der Hetruriers, en te gelyk een vermaard waarzegger, helpende Eneas tegen de Rutulen en hunnen koning Turnus. Telephus, zyn zoon, wordt gezegt den naam aan de Tyrrheniſche ſtadt *Tarchonium* gegeven te hebben. *Virgil. Æn. VIII.* 603. *Stephan. de Urbibus.*

TARCHO was de zoon van een Toskaan, en wierdt geboren in 't jaar der wereldt 3231, volgens Photius, in zyne Bibliotheek. Hy was geheel grys toen hy ter wereldt kwam, het welk als een voorteken van wysheit wierdt aangemerkt; en men verhaalt, dat Tyrrhenus, hebbende Toskane bemachtigt, aldaar twaalf kleine ſteden bouwde, gevende het beſtier over de zelve aan Tarchon, die maar zeven of acht jaren oud was; om dat hy in hem een zonderlinge wysheit en bekwaamheit, overtreffende die der ouden, beſpeurde. Dit doen wordt van zommigen gelaakt, uit hoofde van een algemenen ſtaatkundigen regel, die niet wil, dat kinderen tot de regering bevordert worden, al was het, dat men van een kindt kon zeggen het geen een dichter van Hercules, zeide:

In cunis etiam jam Jove dignus erat.

Dat is:

„ Hy lei noch in de wieg, maar toonde reets te zyn
„ Een zoon van godt Jupyn.

Doch de keizer Probus oordeelde anders zeggende: *Auctoritas non comparatur annis, ſed moribus.* Dat is: „ De achting wordt niet „ door de jaren verkregen, maar door de zeden.

TARENTUM, of TARANTO, by de Latynen ook *Urbs Salentinorum* genaamt, een ſtadt in Otranto, in 't koninkryk van Napels, aan de Adriatiſche zee gelegen. Men zegt, dat ze van Taras, zone van Neptunus, gebouwt is; doch zy wierdt van de zogenaamde Parthenii, komende van Lacedemonië, ingenomen. Zie PHALANTUS. Deze ſtadt is na verloop van tyden een aanzienlyke republyk geworden. Hare inwoneren hitſten Pyrrhus, koning van Epirus, op om de Romeinen te beoorlogen. In 't jaar 451 na den opbouw der ſtadt Rome wierdt de ſtadt Tarentum van Melo, een der inwoners, aan de Romeinen verraden. In den tweden Puniſchen oorlog veroverde ze Hannibal, en in 't jaar van Rome 545 wierdt ze van Fabius Maximus hem weder ontrukt, en in 't jaar 631 tot een kolonie of volkplanting der Romeinen gemaakt. In 't jaar na de geboorte des Zaligmakers 1194 gaf ze keizer Henrik de IV aan Wilhelm, zone van Tancredus, vorſt van Taranto, dien hy het ontmannen, om gene kinderen te telen. De haven van Tarentum was eertyds zeer goed, maar is thans door de menigvuldige grote ſtenen, die men in den ingang heeft laten zinken, grotelyks verdorven; invoegen gene andere dan kleine ſchepen daar in kunnen komen. De ſtadt voert den tytel van een vorſtendom, en is gelegen op een halfeilandt, dat van een kleine zeekromte, die den zelven naam voert, gemaakt wordt, by den mondt der rivier *Tara*, waar van zommigen *Tarentum* afleiden. Aan de Weſtzyde heeft de ſtadt een goede haven, en aan de Noordzyde een zee, zynde 12 mylen breed, in welke zich drie rivieren ontlaſten, en welke nevens de haven de ganſche ſtadt omloopt, behalven ten Noorden, alwaar een grote dam is, zynde 300 mylen lang, en 15 breed. Horatius vondt zo veel genoegen in deze ſtadt, wanneer hy de zelve eerſt zag, dat hy wenſchte, zy mogt eene der plaatſen zyn, in welke hy zyn leven mogt eindigen. De hertogen van Tremouïlle, in Vrankryk, voeren noch op den huidigen dag den tytel van vorſten van Taranto. Alhier toont men in den Dom de overblyfſelen van St. *Cathaldus*. Alhier is ook de vermaarde wiskunſtenaar *Archytas* geboren. *Livius. Strabo. Lucanus. Juſtinus. Virgilius. Horatius. Ptolemaus. Joh. Juvenes de Ant. Tarent. Leander Alberti Deſcript. Ital. Cellarii Notit. Orb. ant. lib. II. cap. 9. Rogiſſard pag. 556.*

TARGOROD, een ſterke plaats in Moldavië, aan de rivier Sereth; vyftien mylen beneden de ſtadt Soczowa. Zommigen houden Targorod voor der ouden *Ziridavia*, een ſtadt in Dacië, die van anderen gehouden wordt te zyn *Schareſten*, thans een dorp in Moldavië.

TARGOVISCO, of TERVIS, is de hoofdſtadt van Wallachie.

TARGUM betekent wel in 't algemeen een overzetting, doch in 't byzonder de Chaldeeuſche overzetting der boeken des Ouden Teſtaments. Daar zyn verſcheide, die deze en gene boeken des Ouden Teſtaments in 't Chaldeeuſch hebben vertaalt; onder welke de vermaardſte zyn *Jonathan* en *Onkelos*. De eerſtgenoemde was de zoon van Uziël, en heeft de eerſte en laatſte propheten vertaalt, dat is, de boeken van Joſua, Rechteren, Samuel, en Koningen; vervolgens de propheten, van Jeſaia tot Malachia ingeſloten, uitgezondert Daniël. Deze Jonathan wordt voor den eerſten en oudſten der Targumiſten gehouden.

Onkelos, die ook noch voor de geboorte des Zaligmakers gezegt wordt geleeft te hebben, heeft de vyf boeken van Mozes vertaalt, welke vertaling boven andere geprezen wordt. Daar is ook een vertaling der vyf boeken van Mozes, onder den naam van *Jonathan*; doch de geleerden hebben reets overlang getoont, dat Jonathan geen auteur daar van is. Van deze moet nog een andere vertaling, geſchikt naar den Jeruſalemſchen dialect, of tongval, en *Targum Hieroſolymitanum* genaamt, onderſcheiden worden. Het is onzeker van wien de zelve gemaakt is: ook is het onzeker wie de auteur der Chaldeeuſche overzetting der zogenaamde *Hagiographa*, zynde de overige boeken des Ouden Teſtaments, geweeſt is; hoewel zommigen den Jood Rabbi *Joſeph Luſcus* als auteur noemen.

De Chaldeeuſche vertaling van de boeken der Kronyken is langen tydt verborgen gebleven, zo dat zommigen meenden die boeken waren nooit in de Chaldeeuſche tale overgezet; tot dat eindelyk Matthias Fredericus Beckius de zelve in de jaren 1680 en 1683, nevens een Latynſche vertaling en aanmerkingen, te Augsburg in 't licht gaf.

Men heeft verſcheide editiën van de voornoemde Targumim, onder welke die gene meeſt geacht is, die men in de *Biblia Rabbinica* van *Joh. Buxtorff*, te Baſel gedrukt, vindt. Deze heeft klinkſtippen (*puncta vocalia*) waar omtrent echter *Richard Simon* veel aangemerkt heeft. De Joden hebben zeer veel met deze overzettingen op, voornamentlyk met die van Jonathan en Onkelos. Zy vertellen ook vele wonderwerken, die daar omtrent zouden gebeurt zyn; hoewel men grote reden heeft om ze te verwerpen. Voorts vindt men in deze overzettingen, voornamentlyk in de laatſte, verſcheide Joodſche fabelen, dwalingen en ongerymdheden; invoegen men eens en andermaal in twyffel heeft geſtaan of men de zelve in de *Biblia Polyglotta* zou voegen. In de *Biblia Complutenſia* vindt men alleen de uitbreiding van Onkelos, en het is bekend, dat *Arias Montanus* veel moeielykheit is aangedaan toen hy ook de andere vertalingen in den Antwerpſchen druk van den Bybel hadde gevoegt. *Sixtus Senenſis Bibl. Sancta lib. IV. Poſſevinus in Appar. Sacr. Petrus Galatinus de arcanis Cathol. verit. lib. I. c. 3. Waltherus in Offic. Bibl. Pfeifferus Crit. Sacr. c. 8. Kortholt. de variis Script. edit. c. 3. Simon Hiſt. Crit. V. T. l. II. c. 18. Du Pin Prolegom. ſur la Bible P. I.*

TARICHEA, TARICHÆA, of TARACHIA, was een ſterke en volkryke ſtadt in Galilea, aan 't meir Tiberias gelegen. Zy wierdt van Caſſius verovert, toen hy na den ongelukkigen veldtocht van Craſſus tegen de Parthen uit Syrië in Judea kwam, en voerde 30000 inwoneren gevankelyk weg. Jozephus heeft ze in de Joodſche oorlogen tegen de Romeinen zeer verſterkt: doch Titus Veſpaſianus nam ze by gelegenheit van een oneenigheit onder de inwoneren by verraſſching in. *Jozephus Joodſche Oudh. XIV, 12. Joodſche Oorl. III, 31. enz.*

TARIFFA, een Spaanſche ſtadt in Andaluſië, by de Straat van Gibraltar, vyf mylen van die ſtadt gelegen. Zy is de hoofdſtadt van een markgraafſchap, den hertog van Medina-Celi toebehorende. *Tariffa* wordt dus genaamt van een veldheer der Mauren, wiens naam was *Tarif.* Voorhenen noemde men ze *Julia Traducta*, of *Julia Leza*, dewyl de Carthaginenzen een volkplanting derwaarts gezonden hadden. Het was oudtyds een grote en ſterke plaats, maar is thans verwoeſt, en ſlecht bewoont; hoewel 'er noch een kaſteel met een tamelyke haven is. De Mauren veroverden Tariffa in 't jaar 1292, die in 't jaar 1340 by de zelve een zware nederlaag geleden hebben. *Colmenar Delices d'Eſpagne p.* 474.

TARLO, een graaflyke familie in Polen, afſtammende uit het huis van *Starza*, anders *Topor* genaamt, en het welk reets ten tyde van Lechus, eerſten hertog in Polen, gebloeit heeft. *Otto Tarlo* van Sczekarzoviec leefde in 't jaar 1354. *Petrus Tarlo* wierdt niet lang daar na Waywode van Sendomir. *Zaklik* wierdt in 't jaar 1430 van den koning en de ſenatoren des ryks in zaken van gewigt naar Kaminiek gezonden. *Andreas* erfde in 't jaar 1470 Babrownicki. *Johannes* en des zelfs zoon zyn in 't einde der XV eeuwe na elkander Waywoden van Sendomir geweeſt, gelyk ook verſcheide hunner nakomelingen. *Nicolaus* was ten tyde van koning Sigismundus den III rykskancelier. *Paulus* was in de XVI eeuw aartsbiſſchop van Lemberg. *Alexander Pieter* was in 't jaar 1630, en *Karel*, heer van Tenczyn, in 't jaar 1689 Waywode van Lublin. De laatſtgenoemde wierdt in 't jaar 1702 ryks-vicekancelier, en koninklyke hof-theſaurier. *Stanislaus Tarlo*, graaf van Melſtin, en kroons-keukenmeeſter, nam in 't jaar 1705 de party van koning Stanislaus tegen die van Auguſtus aan, doch kwam in 't jaar 1713 met een Turkſch gezantſchap in Polen, en erlangde van koning Auguſtus vergiffenis. *Cholski Orb. Polon. P. III.*

TARN, een rivier in Languedok, ontſpringende op den berg Lozere, in de Cevennes; van daar loopt ze door Albi en Montauban, en valt eindelyk in de Garonne. *Sidonius Apollinaris.*

TARNOU, een ſteedtie gelegen in 't Poolſche Waywodſchap Sendomir, tien mylen van Crakau. De gemalin van den vorſt Jozeph Karel Lubomirski was 'er in 't jaar 1709 bezitſter van. *Dlugoſſ. Hiſt. Pol. P. I.*

TARNOU, een graaflyke familie in Polen, ſtamt uit het huis

huis *Leliva*, of *Morstein*: want *Specimirus* de II, zoon van Specimirus den I van Mondstein, of Morstern, begaf zich uit Duitschlandt naar Polen, en bouwde in het Waywoodschap Sendomir het kasteel *Tarnou*; waar van naderhandt een zyner zonen den name aangenomen heeft. Deze was hofmeester van den minderjarigen Casimir den III, en te gelyk gouverneur des ryks; doch naderhandt veldheer in den Russischen oorlog; nalatende 1. Spitko; 2. *Johannes*; 3. *Raphaël*, wiens nakomelingen haast wederom zyn uitgestorven.

(1) Spitko, die zich van zyn kasteel Melstin *Melstinsky* noemde, was heer in Podolië, en gouverneur in Silesië, zynde reets in zyn 18 jaar Waywode van Crakau, en daar na veldheer geweest. Hy was 't, die niet alleen de verkiezing der koninginne Hedwig, maar ook haar huwelyk met Jagello, of Jablonski, hertog van Litthauwen, bevorderde, en daar door Litthauwen met Polen vereenigde. Hy sneuvelde in 't jaar 1398 in een treffen; wanneer naderhandt zyne nagelatene weduwe een hertog van Munsterberg ten huwelyk nam. Zyn zoon *Isaak*, kastellein van Crakau, was by de minderjarigheit des konings Uladislaus den III gouverneur des ryks. Deze heeft zyn geslacht voortgeplant.

(2) Johannes de II, Waywode van Sendomir, was heer van Jaroslau, een stadt gelegen in 't Waywoodschap Lemberg. Hier van daan noemden zich zommige van zyne nakomelingen *Jaroslauski van Tarnou*. Onder deze hebben zich zommige als Waywoden, kastelleinen, kroons-en veld-maarschalken, doch voornamentlyk *Johannes de Sterke* vermaard gemaakt. Deze sloeg als generaal-veldmaarschalk de Kruisheeren by Groenewoudt t'eenemaal, ook bragt hy de vereeniging van Polen en Litthauwen te weeg. Voorts was hy oorzaak, dat Alexander Vitoldi niet tot koning van Litthauwen verklaart wierdt. Hy sloot de vrede met Hungarië by Käsemark, de opende de binnenlandsche en onderlinge geschillen der Poolsche magnaten. Zyne gemalin, zynde eene gravin van Sternberg, en zuster der eerste gemalinne van Georg, koning van Bohemen, baarde hem vyf zonen, met namen: (1) *Johannes* de Oude, (2) *Johannes* de Jonge, die beide in 't jaar 1444 by Varna sneuvelden; (3) *Johannes Raphaël*, die kanunnik te Crakau gestorven is; (4) een andere *Johannes*, die op zyne eige kosten eenige regimenten tegen de Duitsche ridders onderhieldt, en de Wallachische vorsten noodzaakte den koning van Polen te huldigen. Hy was ook afgezant in Bohemen, en maakte dat de Bohemers vrede met Polen maakten, en den Poolschen prins Uladislaus tot hunnen koning verkoren. Onder zyne drie zonen was de jongste ook *Johannes* genaamt, hoofdman te Sendomir, en eindelyk veldmaarschalk; by welke gelegenheit hy zodanige preuven van zyne bekwaamheit gaf, dat niet alleen de Bohemers hem tot hunnen veldmaarschalk, maar ook de Portugezen tot hunnen admiraal begeerden. Hy stierf in 't jaar 1556, oud 75 jaren, nalatende een eenigen zoon, met name *Johannes Christoffel*, kastellein van Voynitsch, die de laatste van zyne linie was. (5) Johannes Felix, Waywode van Lublin. Deze heeft zynen stam voortgeplant. Zyn zoon Johannes Srzam wierdt Waywode van Crakau, en heeft onder zyne nakomelingen vele vermaarde mannen gehad. In 't jaar 1641 waren onder anderen vermaard *Stanislaus*, Waywode van Sendomir, en *Joachim*, Waywode en hoofdman te Pernau in Lyflandt, welke laatste naliet (1) *Theodorus Karel*, hoofdman te Krepitz; (2) *Barbara*, gemalin van den kroons-kancelier Zamoysky; (3) *Hedwig*, gemalin van den veldheer Potocki. Op den huidigen dag bloeien nog in Hungarië graven van Tarnou; hoewel het onzeker is of deze van den Poolschen stam moeten afgeleid worden. *Okolski Orb. Pol. T. II. Dlugoss. Hist. Pol. P. I.*

TARNOVIUS, (Johannes) een beroemd Godgeleerde, wierdt geboren in 't jaar 1586, en stierf in 't jaar 1629, nalatende: *Exercitationes* of Beoeffeningen over de H. Schrift; een verklaring over de grote en kleine Propheten, en Boet-Psalmen, enz. *Henning Witte in Theol. p.* 318.

TARNOVIUS, (Paulus) mede een vermaard Godgeleerde, wierdt geboren in 't jaar 1562, en stierf in 't jaar 1633. Hy gaf eene verklaring over 't Evangelium van *Johannes* in 't licht, behalven nog drie boeken van 't huwelyk; drie andere van den kerkelyken dienst; nevens een tractaat van de Drieeenheit, tegen Socinus, enz. *Henning Witte in Theol. p.* 362.

TARNOWITZ, een kleine stadt in opper-Silesië, aan de grenzen van klein-Polen, en het vorstendom Oppeln. Het steedtie behoort tot de vrye standsheerlykheit Beuthen.

TARO, een rivier, ontspringende in 't gebiedt van Genoa, tusschen Tajola en San Steffano, en niet verre van Casal Maggiore, in 't Milanees, in den Po vallende. Het omleggende landt wordt van zommigen *Val di Taro* genaamt, waar in onder anderen het steedtie *Borgo Val di Taro* gelegen is.

TARPA, (Spurius Metius) een vermaard oordeelkundige te Rome, was keurmeester der vaarzen, die op 't schouwburg opentlyk stonden gelezen of uitgesproken te worden. Hy hadt vier amptgenoten, en zy hielden hunne zaamenkomst in den tempel van Apollo Palatinus. Cicero heeft hem in 't oog, schryvende *Fam. VII*, 1: *Nobis erant ea perpetienda, quae scilicet Sp. Metius probavisses*, dat is: „ Wy moesten willens onwillens „ horen het geen Spurios Metius hadde goedgekeurt". Horatius maakt ook eens en andermaal gewag van hem. Aldus zegt hy *Sat. I*, 10:

Haec ego ludo,
Quae nec in aede sonent certantia judice Tarpa;
Nec redeant iterum atque iterum spectata theatris.

Hy wil zeggen, dat zyne vaarzen niet nodig hebben het oordeel van Tarpa te ondergaan, om vervolgens op het schouwtoneel gebragt te worden. *Bayle Dict. Crit.*

TARPEJA was de dochter van Tarpejus, gouverneur van 't Kapitool te Rome. Van haar wierdt het Kapitool aan Tatius, koning der Sabynen, verraden. Zy hadt hier voor bedongen het gene de soldaten aan hunne regter armen droegen, menende daar door de goude armbanden. Maar wanneer Tatius het Kapitool verovert hadde, wierp hy zelf eerst wel zynen gouden armbandt op haar, maar ook zyn schildt, dat hy ook aan zyn regter arm droeg, en beval voorts alle soldaten het zelve te doen; en dus wierdt Tarpeja onder de armbanden en schilden gedood. De berg is naderhandt naar haren name *Mons Tarpejus* genoemt, en van den zelven plagten de misdadigen gestort te worden. *Livius. Plutarchus in vita Romuli. Dionys. Halic.*

TARQUINIUS de I, bygenaamt PRISCUS, dat is *de Oude*, koning van Rome, was de zoon van Demaratus, koopman van Corinthe. Zyn eigentlyke naam was *Lucumo*. Hy woonde eerst te Tarquinium, een stadt in Hetrurië, doch ziende, dat hy hier zyn oogmerk in het bestieren van staatszaken niet kon bereiken, begaf hy zich op den raadt van zyne gemalinne Tanaquil naar Rome. (Zie Tanaquil.) Daar naar toe reizende kwam een arendt, en nam hem zynen hoedt van 't hoofdt; maar na dat hy daar mede in de hoogte was gevlogen, daalde hy wederom neder, en plaatste den hoedt weder op 't hoofdt van Tarquinius; het welk Tanaquil, die in de wigchelarye ervaren was, als een goed voorteken van de verheffing hares mans opnam. Hy veranderde zynen naam naar de wyze der Romeinen, en noemde zich *Lucius Tarquinius*, en wist de Romeinen dus door zyne milddadigheit en vriendelykheit te bekoren en in te nemen, dat hy in 't jaar der stadt Rome 139 na Ancus Martius tot koning verkoren wierdt. Hy is de insteller der Circensische spelen (*ludi Circenses*), en heeft de Hetruriërs onder zyn gebiedt gebragt. Voorts vermeerderde hy het getal der Raadsheeren. Door hem is ook de grondt van het Kapitool gelegt, behalven dat hy nog verscheide aanzienlyke werken ondernomen heeft: ook wordt hy gezegt de bundels en bylen (*fasces & secures*), de rokken der koningen, wigchelaren en Raadsheeren, het elpenbenen gestoelte, als mede de ridderlyke ringen, en andere sieradien eerst ingestelt te hebben. Hy wierdt in zyn 80 jaar, na dat hy 38 jaren was koning geweest, van zyns voorzaats zonen gedood, en van zyn schoonzoon *Servius Tullius* opgevolgt. *Livius. Dionys. Halic. Florus. Eutropius.*

TARQUINIUS, wegens zynen onverdraaglyken hoogmoedt *Superbus*, dat is de *Hovaardige*, toegenaamt, was de zevende en laatste koning der Romeinen. Na dat hy zynen schoonvader Servius Tullius hadde vermoord, beklom hy op 't aanraden van zyn wyf Tullia den troon. Men zegt, dat hy de eerste geweest is, die gevangenissen en andere straffen te Rome heeft ingevoert. Hy was zeer wreed omtrent zyne onderdanen, zonder ridders, of zelfs Raadsheeren te verschonen; invoegen zyne wreedheit onverdraaglyk was. Hy bouwde een gemeenen tempel voor alle Latynen, en voltooide door den buit der vyanden het Kapitool. De stadt der Gabiers veroverde hy door een krygslist, en oeffende aldaar de uiterste wreedheit. Maar wanneer zyn zoon Sextus Tarquinius de kuische Lucretia met geweldt hadde verkracht, wierdt hy en zyn gansche huis buiten Rome gejaagt. Dit geschiedde in 't 245 jaar na den opbouw der stadt. Maar hoewel de koning Tarquinius Superbus zyne uiterste pogingen in 't werk stelde om den troon wederom te beklimmen, en tot dien einde een verbondt met Porsena, koning van Hetrurië, en andere naburige machten maakte, ook deze de wapenen tegen de Romeinen opnamen, was nochtans alles te vergeefsch. *Livius. Eutropius. Florus.*

TARQUINIUS COLLATINUS. Zie COLLATIA.

TARRACONA, een stadt in Arragon, op de grenzen van Castilië, Arragon en Navarre, tusschen Catalajud en Calahorra, aan de rivier Queillos, die by de stadt Tudela in de Ebro valt. De grondt rondom Tarracona is zeer aangenaam, en vruchtbaar in granen. Daar is ook een bisschoppelyke zetel. In 't jaar 1707 wierdt ze van koning Philips de *Allergetrouwste* en *Zegerykste* bygenaamt, en de inwoners met voortreffelyke vryheden begiftigt, aangezien zy zich kort te voren, wanneer byna het gehele landt de party van Karel den III omhelsde, zeer getrouw betoont hadde. *Colmenar Delices d'Esp.*

TARRAGONA, eene stadt in Catalonië, aan de Middelandsche zee, waar van daan oudtyds een gedeelte van Spanje den naam van *Hispania Tarraconensis* ontfangen heeft. Hier is een aartsbisschoppelyke zetel. De Latynen noemen haar *Tarraco*. De stadt is op het hellen van een steenrots naby de zee gelegen. De haven kan wegens de steenrots maar kleine schepen ontfangen. De muren zyn oud en sterk; maar hoewel de plaats groot is, heeft ze nochtans weinig inwoners. Plinius noemt het een kolonie der Scipioos, wordende toen *Colonia Julia victrix* genaamt. Zy wierdt in 't jaar 1083 door de Mauren verwoest. De grondt is zeer vruchtbaar in olyven, granen en wyn. Men ziet 'er ook nog overblyfsels van een oude Romeinsche Circus, en van den tempel van den keizer Augustus. Het aartsbisdom van Tarragona wordt gezegt in 't begin der IX eeuwe door Otogerius Normandinus, veldheer van Karel den Groten, gesticht te zyn. De kardinaal Casparus Cervantes is de stichter van de akademie, in 't jaar 1572 aldaar aangelegt. Daar zyn verscheide concilien gehouden, als in de jaren 516, 614, 1242, en 1279. *Petr. de Marca Hisp. Oihenart Not. Utr. Vascon. Merula Descr. Hisp. Cellarii Notit. Orb. Ant. Colmen. Delices d'Esp. p.* 594.

TAR-

TARREGA; de hoofdstadt van een afzonderlyke viguerie, of landschap in Catalonië, aan de rivier Cervera, tusschen het gebiedt van Lerida, Agramont, Cervera en Monblancq gelegen, *Colmenar Delices d'Esp. p.* 611.

TARRUNTIUS, (Lucius) een oud Italiaansch sterrekundige en philosooph, van de stadt Firmum, zynde zyne geboorteplaats, *Firmanus* bygenaamt. Hy was een vriendt van Cicero. Hy heeft op het verzoek van Varro de geboorteuur van Romulus uit des zelfs daden, en het uur, wanneer Rome is begonnen gebouwt te worden, uit de lotgevallen dezer stadt aangetoont. *Plutarchus in Romulo. Cicero Divin. lib. II. Bayle.* Deze laatste schryver toont klaarlyk, niet alleen dat Cicero van Plutarchus in 't verhaal van Tarruntius, en het bepalen der voornoemde uuren grotelyksch verschilt, maar ook de ydelheit van diergelyke ondernemingen.

TARSIS is volgens het gevoelen van het meerder gedeelte der uitleggeren die plaats, alwaar Salomons vloot goudt, zilver, en andere kostelykheden haalde. Josephus Acosta, en Pineda willen, dat het een plaats in Indië geweest is. Vatablus maakt 'er *Carthago* van. Eman neemt het voor *Angola*, op de Westelyke kust van Afrika. Ribera zegt, dat het *Natolie* is, of klein-Asie. Anselmus en Liranus nemen 't voor *Tarsus*, in Cilicië, vermaard door de geboorte van den Apostel Paulus. Lipenius meent, dat *Tarsis* beduidt de *grote zee*, en dat bygevolg de schepen van Tarsis zulke zyn, die bekwaam zyn de grote zee te bevaren, en een langen tocht te doen. Volgens dit gevoelen was het even veel uit welke haven de schepen van Salomon uitliepen, het zy van Eziongeber, aan de Rode zee, of van Joppe, aan de Middelandsche zee, om dat ze altydt naar Tarsis zeilden. Maar hoe zal Lipenius de plaatsen der H. Schriftuur verklaren, daar gezegt wordt, dat Jonas naar Tarsis vluchtte? Zie *Jon. I*, 3, en dat de koningen van Tarsis zullen geschenken aanbrengen? *Psalm* LXXII, 10. Goropius eindelyk beweert, dat Tarsis het zelve is met *Hispania Baetica*, of *Andalusie*. Zyn bewysgrondt is onder anderen, om dat 'er toen in de Straat van Gibraltar, by den ingang van den Oceaan, een klein eilandt, met name *Tartessus*, was, zynde naderhandt door de zee bedekt, behalven dat de scheepvaart der Tyriërs naar Spanje in de oude gedenkschriften zeer vermaard is. Maar het is niet waarschynlyk, dat Salomon zyne schepen van Eziongeber aan de Rode zee gezonden heeft tot in Spanje. Daarenboven leest men niet, dat het oude Tartessus iets anders als zout, en een zeker zeevisch, Thonyn genaamt, uitlevert. Men zou kunnen zeggen, dat Salomon zyne schepen van Eziongeber naar Ophir, en van Joppe naar Tartessus zondt; maar daar tegen strydt, dat in de H. Bladen maar van een en de zelve vloot gesproken wordt, die het zeker is, dat uit de haven van Eziongeber zeil ging, werwaarts zich Salomon niet selden begaf, om de schepen te zien uitlopen.

Andere schryvers zyn van gedachten, dat 'er een afzonderlyke plaats verre van 't Joodsche landt gelegen geweest is, genaamt Tarsis, het zy daar door Tarsus in Cilicië, of Tartessus in Spanje moet verstaan worden, en dat de Hebreën, gene ervarene scheepslieden zynde, en den tocht naar Tarsis als verre en gewigtig aanmerkende, naderhandt alle verre en zware tochten en scheepvaart naar Tarsis genoemt hebben, het zy ze naar 't einde der Middelandsche zee, of naar de Oostersche delen van Asië zeilden. Op de zelve wyze is in de XVI eeuwe de naam van Indië gegeven aan alle de Zuidelyke kusten van Asië, het welk door de rivier Indus bespoelt wordt; om dat alle verre reizen ter zee Oost-Indische tochten genaamt zyn. Zie OPHIR.

TARSUS, een stadt in Cilicië, in klein-Asië, thans *Terasse*, of *Tersis* genaamt. Anderen noemenze *Hamsa*. De ouden noemden ze *Tarsus* en *Tarsos*. Naderhandt is ze ook *Antonina*, *Severina*, en *Adriana*, ter eere van drie keizeren, die ze zeer beminden, genaamt. Zy was zeer vermaard, zo wegens hare gelegenheit aan de rivier Cydnus, oudheit, pracht en rykdom, als wegens den goeden inborst der inwoonderen, en allerlei wetenschappen, die aldaar bloeiden. Onder de beroemde mannen, uit Tarsus gesproten, zyn ook de Apostel Paulus, Antipater, Archidamus, zynde een Stoïsch philosooph, Nestor, de twee Athenodorussen, en meer andere. *Plinius. Solinus. Strabo. Cellar. Notit. Orb. Ant. III.* 6.

TARTA, een zee aan de grenzen van Cappadocië, waar van men verhaalt, dat de vogelen, derwaarts naderende, de vleugelen zwaar worden, en zy dus gemakkelyk gevangen worden. *Strabo.*

TARTAC was de afgodt der Aviten, of inwoonderen van Ava. Zie *II Koning. XVII*, 31. De Joden beweren, dat het een esel geweest is: doch men kan 'er met zekerheit niets van zeggen. *Selden, de Diis Syris II*, 9.

TARTAGLIA, (Nicolaus) een vermaard wiskunstenaar, van Brescia geboortig, bereikte, niettegenstaande de armoede zyner ouderen, een hogen trap van geleerdheit, gelyk uit zyne schriften, maar in 't byzonder uit zyn groot werk van de getallen en maten blykt. Hy was hoogleeraar te Milaan, doch vondt aldaar vele twisten met Cardanus. Men begeerde hem in zyn vaderlandt Brescia, om *Euclides* te verklaren; maar ook hier hadde hy redenen van misnoegen, invoegen hy zich van Brescia naar Venetië begaf, alwaar hy vele onder de Raadsheeren en afgezanten aantrof, die hem zeer genegen waren. Hy stierf aldaar in 't einde van 't jaar 1557, volgens Thuanus; hoewel anderen zyne doodt later stellen. Zyne werken heeft hy aan Henrik den VIII, koning van Engelandt, andere aan Franciscus Donatus, Doge van Venetië, opgedragen. *Thuanus. Vossius de Scient. Mathem. Ghilini Theatr. P. II. Cozzardo libraria Brasciana p.* 272. *Teissier. Bayle Dict. Crit.*

TARTAGNI, (Alexander) bygenaamt *van Imola*, een vermaard Italiaansch rechtsgeleerde, leefde in de XV eeuwe, en was uit de stadt Imola in Romagna geboortig, zynde een leerling van Johannes van Imola, en Johannes van Anagnia. Der beide rechten doctor gepromoveert zynde, wierdt hy rechter te Rheggio, en vervolgens professor te Ferrara, daar na te Padua, alwaar hy een harde tegenparty aan Bartholomaeus Caepolla vondt. Van daar wierdt hy naar Pavie, en eindelyk naar Bononië beroepen, in welke bedieningen hy 30 jaren heeft doorgebragt, en den roem van een groot rechtsgeleerde verworven. Hy stierf in 't jaar 1477. Zyne schriften zyn: *Commentarii ad Jus Civile*; *in sextum Decretalium*; *in Clementinas*; *in Codicem*; *super Digesta*. *Richardi vitae Ictorum. Forsters Hist. Jur. Civ. lib. III. Alberti Descript. Ital. Bumaldi Bibl. Bonon. Ghilini Theatr. Freheri Theatr.*

TARTAREN, een woest volk, het welk merendeels in Asië gevonden wordt. Het zelve woont niet in steden, maar op het veldt in verstrooide hutten, en zoekt by gehele benden of horden met hun vee goede weilanden. De Tartaren dragen lange linnen of lakensche rokken, behalven dat de voornaamste onder hen ook zyde klederen dragen, of van kattoen, dat zy meest uit China laten brengen. Zy dragen brede gordels, en laten aan beide zyden een neusdoek nederwaarts hangen. Zy laten hunne hoofden kaal scheren, behalven dat de ongetrouwde op de kruin van het hoofdt een lang bosch haair laten wasschen, en het zelve of met knopen opbinden, of in een bosch gevlochten achter nederwaarts laten hangen. Hunne nering bestaat in de veetucht, visch- en vogelvangst, behalven dat de Kalmukken en Bulgaren zich met stropen en roven geneeren. Hun drank is water en melk, waar van zy paardemelk voor de beste houden. Hun rykdom bestaat in paarden, kameelen, runderen, schapen, geiten en gevangene menschen, die zy stelen, en op de Persiaansche kusten verkopen. Al hun huisraadt bestaat in eenige smerige potten en ledere zakken. Hunne voornaamste spys is paarde- en kameelvleesch, dat zy voor lekker houden, en het zelve maar half gebraden eeten. Hunne vrouwen moeten zich van hare ouders gelyk als afkopen, en de jonkvrouwen leven onder hen zeer ingetogen, daarentegen hebben de vrouwen meer vryheit. Zy staan onder de gehoorzaamheit van den Cham, en hunne grootste macht bestaat in ruitery, waar van zy wel 100000 man kunnen in 't veldt brengen. Hunne wapenen zyn pyl en bogen, ook ledere schilden, en zy weten zeer net met pylen te schieten, doch hunne wyze van oorlogen is meest branden en plunderen. Zy spreken de Tartarische of Muskovische taal. De meeste onder hen belyden den Mahomethaanschen Godsdienst, doch men vindt 'er eenige, die den Muskovischen Godsdienst toegedaan, Joden of Heidenen zyn. De laatsten hebben een afzonderlyken afgodt, Natagai genoemd, van wien zy zeggen, dat hy vrouw en kinderen heeft, gelyk zy ook zulke beelden aan zyne zyde plaatsen. Als zy eeten, besmeren zy den mondt der beelden met vet, zetten ook eeten voor het huis van den afgodt, en zeggen, dat hy het eet. In Sachië hebben zy verscheide kloosters voor hunne afgoden, die zy hunne kinderen toewyden, en op de feestdagen bokken offeren; maar de beenderen worden als een heiligdom bewaart. De priester krygt het hoofdt, de huidt, de voeten, het ingewandt, en iets van het vleesch. Zy hebben weinig wetten, doch kiezen de aanzienlykste onder zich uit, die zy voor rechters erkennen. Zy zyn in zekere classen of horden verdeelt, van welke de voornaamste tusschen de steden Kilia en Biologrod, en in de streek van Okzakow wonen. *Mar Paulus. Haitho Armenus. Davity Ambassade des Hollandes. Sanson. Briet.*

TARTAREN VAN KIN, een volk in 't koninkryk van Niuche, op de grenzen van China, omtrent het landschap Leaotung wonende. Zy worden gemeenlyk heren van de goude bergen genoemt, dewyl men zegt, dat in dit landt vele goudbergen zyn; gelyk ook het woordt *Kin* in de Tartarische tale zo veel als goudt betekent. Zy zyn altoos dodelyke vyanden der Chinezen geweest; want zy vielen in het jaar 1206 in hun landt, en vermeesterden de provinciën Peking, Leaotung, Xantung, Xansi en Xensi, zo dat de keizer van China uit de Noorder provinciën, Catai genoemd, in de Zuider, die Mangin genoemt worden, verdreven wierdt. De Tartaren zouden toenmaals het gansche ryk van China onder zich gebragt hebben, byaldien niet de Tartaren van Samahania, of Samarkande, die hunnen voorspoedt benydden, door de provinciën Xensi en Suchen in China waren gekomen, de zelve van daar verjoegen, en eenen van hun eigen geslacht van Ivena in het jaar 1278 op den troon stelden, wiens opvolgers zo lange regeerden, tot dat de priester *Cha*, het hoofdt van het geslacht van Tominga, hen in het jaar 1368 wederom naar hun landt te rug dreef, en zyn eigen geslacht op den troon zette, dat den zelven tot het jaar 1644 bekleedde, wanneer de Tartaren van Kin hen van den troon stieten, die nog tegenwoordig aldaar regeren. *Tsumte* was de eerste Tartarische keizer: na hem regeerde zyn zoon *Xunchi*, en op dezen volgde *Yunchi*.

Deze Tartaren wonen gemeenlyk in tenten, die met zware huiden bedekt zyn. Sommige dragen huiden, andere zyde of wolle klederen. Zy dragen den zabel aan de linker zyde, met de handgreep naar boven, zodanig, dat zy den zelven met de regter handt alleen gemakkelyk kunnen uittrekken. Deze Tartaren schynen veel beter zeden te hebben dan de andere, om dat zy digter by China wonen. Zy zyn beter soldaten dan de Chinezen, en worden van jongs af in den arbeidt geoeffent.

Zy hebben in 't geheel geen Godsdienst, haten inzonderheit de leer van Mahometh, en de Turken, om dat de zelve de Chinezen hebben bygestaan. Doch zy hebben verscheide bygeloviglheden van de Indianen overgenomen, en houden hunne priesters, *Lamas* genoemt, in grote achting. Zy schynen zeer genegen den Christelyken Godsdienst aan te nemen, en vele onder hen hebben den zelven reets aangenomen. Hunne taal komt in vele dingen met de Persiaansche overeen. Zy lezen van boven naar beneden, gelyk de Chinezen, en van de regter handt naar de linker, als de Hebreen en de Arabiers, en alle Chinezen doen. *Thevenot Descript. de Chine vol III.*

TARTAREN (DE NOGAYSCHE) aan de Przecopische grenzen, bewonen het halfeilandt Crim, omtrent Circassië, Muskovië, Polen en Moldavië gelegen. Zy hebben gene steden, maar wonen in kleine hutten, of huisjes, die zy op wagens vervoeren, en staan onder afzonderlyke vorsten, de welke *Chamkariers*, dat is hoofden der horden, of gilden genoemt worden, en kunnen wel 50000 man te paardt uitleveren. Zy zyn wel Mahomethanen, maar onderhouden Mahomeths wetten niet al te streng. De *Coggis*, of leeraars en priesters komen niet onder hen, om dat zy zich aan hunne levenswyze niet kunnen gewennen. Zy leven van vleesch en melk, zonder broodt. Hun drank is zure melk en water. Op de feestdagen drinken zy paardemelk met garst gekookt. Zy hebben goede weilanden in hunne vlaktens, en vee in grote menigte, ook wilde paarden. Reên, wolven, elanden, vossen, berevellen, slaven en boter zyn hunne voornaamste waaren, die zy tegen boomwol, laken, messen en diergelyke dingen verruilen; want zy geven om geen geldt. Zy zien zeer lelyk uit, en bezitten geen de minste hoffelykheit. Hunne kinderen kunnen eenigen tydt na de geboorte niet zien, om dat hunne oogen klein zyn, en zeer diep in het hoofdt leggen. Die over hen het gezag voert, bekleedt ook de plaats van rechter. Zy hebben noch gedrukte, noch geschrevene boeken. *Paulus Venetus I. De Luca Relation des Tartares.*

TARTAREN (DE PRZECOPISCHE, of CRIMSCHE) bewonen het halfeilandt tusschen de Zwarte zee en de zee van Limen, wordende eertyds *Chersonesus Taurica* genoemd, en zynde met het vaste landt door een landengte, zynde een halve myl breed, verknocht. Deze landstreek begrypt omtrent 700 Engelsche mylen in haren omtrek, en heeft 80000 *Cois*, of dorpen, en acht steden, namentlyk: *Przecop*, of *Or*, aan de landengte gelegen, *Baciesarai*, in het midden van het landt, alwaar zy galeien en andere schepen bouwen; *Criminda*, of *Solat*, *Kersi*, of *Karasu*, *Mancob*, *Coselow*, en *Caffa*, werwaarts de grote Sultan een Bassa zendt, doch die niet over het omleggende landt gebiedt, zynde de Cham des zelfs eenige opperregent. Deze vorst noemt zich koning der Tartaren van Nagay, Circassie, en Malibase. *Przecop* is een zeer vlak maar koud landschap. Daar zyn vier rivieren, *Alma*, *Cabarta*, *Bejesula*, of *Kacia*, en *Carasu* genoemd. Deze Tartaren hebben zeer goede koren- en weilanden, ook zeer veel vee, goede paarden, en kameelen met twee bulten. Alle levensmiddelen zyn by hen zeer goed koop. Hun water is goed; maar het beste is digt aan zee. Zy hebben zo veel visch, dat de zelve veel beter koop is dan het vleesch: ook hebben zy geen gebrek aan vruchtbomen, die men zo wel in de vlakte, als langs de zee en aan de rivieren vindt. Het zout, dat zy gebruiken, wordt zonder eenige moeite in de moerassen en sommige plaatsen verzamelt, daar iedereen zo veel halen kan als hy wil. Men vindt aldaar geen wilde dieren, maar vele hazen. De wyn is in Tartarye duur, als mede de olie van olyven. De Tartaren eten zeer weinig broodt, maar veel vleesch, en inzonderheit paardevleesch. Wanneer een Murse of heer van het landt een gastmaal houdt, wordt het zelve niet geacht, als 'er geen jong veulen op tafel is geweest. Paardemelk met garst gekookt is hun gewoonlyke drank, waar onder zy somtyds een weinig wyn mengen. Zy eten zittende op de aarde, op tapyten, of matte dekens. Hunne tafels zyn rond, en met leer bedekt. De vremden onthalen zy zeer hoffelyk: want als iemandt in hunne dorpen komt, zenden zy hem naar de mosquee, alwaar zy hem spys laten brengen; maar als zy hem kennen, nemen zy hem in huis, en plaatsen hem in een kamer, die voor vremden gemaakt is. Hunne huwelyken geschieden ten overstaan des Coggi, of priesters van hun geslacht. Zy nemen zo vele vrouwen als zy kunnen onderhouden, behalven welke zy ook slavinnen hebben, wordende Cuma, dat is byzitten, genoemt. Het gemene volk dryft kouphandel met de kinderen van deze byzitten. De Crimsche Tartaren hebben gemeenlyk oorlog met de Polen, Moskoviters, Russen, Circassiers, en Moldaviers, en maken vele menschen van die natien tot slaven. Zy weten van geen ander handteering dan van oorlog, somtyds kunnen zy over de 100000 man te paardt opleveren, en trekken wel vier maanden lang in woestynen, om dat al het volk by hunnen optocht wegloopt, en zyne woningen verlaat. Ieder voert een zak met garstemeel op zyn paardt, nevens een weinig beschuit, en zeker deeg, dat zy *Cusum* noemen. Zy zorgen meer voor hunne paarden dan voor zich zelf, hebbende dit spreekwoordt: *Die zyn paardt verliest, verliest zyn hoofdt.* Hunne paarden zyn meest klein en mager, maar doen groten dienst, en kunnen veel uitstaan. De murses, of edelen hebben zeer kleine paarden: zy zetten de zelve nooit in een stal, zelfs niet in den hardsten winter, als 'er veel sneeuw valt. Hunne zadels zyn zeer ligt, en kunnen tot vele dingen gebruikt worden. Het onderste gedeelte is een grote wolle lap, dien zy kunnen uitspreiden, om 'er op te leggen; het achterdeel dient tot een hoofdkussen, en hun mantel, op piken hangende, en dien zy overal mede nemen, strekt tot een tent. Hunne wapenen zyn zwaardt en boog, nevens schilden, die in Tartarye zeer hoog worden gehouden. Zy kunnen hunne pylen achterwaarts schieten, gelyk de oude Parthen plagten te doen. De Tarter Cham heeft geen vaste troepen, uitgenomen 500 schutters, die zyne lyfwacht zyn. Hy krygt de tienden van allen buit, dien zyne onderdanen maken. De beste handelsteden in Tartaryë zyn: *Caffa*, *Carasu*, *Coslow*, en *Baciesarai*, alwaar altydt slaven verkocht worden, die de Turken, Arabieren, Joden, Armeniërs en Grieken kopen: want van alle deze natiën wonen eenige in dit landt, die aan den Tarter Cham en Bassa van Caffa schatting geven. De Przecopiërs onderhouden zeer streng hunnen Godsdienst, en gaan 's daags 4 of 5 malen in hunne Namas, of mosqueën, en zy doen ieder zonder onderscheidt recht, zo wel in crimineele als in burgerlyke zaken. Hunne huizen zyn gemeenlyk van hout, zonder eenige kunst. In den zomer hebben zy ronde hutten van gras gemaakt, die zy op hunne wagens zetten, en overal wegens het gemak mede voeren. Zy spreken de Turksche taal, met eenige verandering. De koning heeft vyf wel gebouwde Seragliën, of vrouwenvertrekken; zyn schat legt in eene stadt, Mancop genoemd, die op een berg gebouwt is, en van Joden bewoont wordt, die een Tartarischen gouverneur over zich hebben. Als 'er in het landt eenige onlust of oproer is, of als hy met den Sultan oorlog voert, die Caffa, de beste stadt in Tartaryë, bezit, en eene sterke bezetting daar in houdt, begeeft zich de Cham derwaarts. *Marcus Paulus. Thevenot Relation des Tartars. Hauteville Relation Historique*

TARTARO, of TARTAJO, eene kleine rivier in Lombardyë, ontspringende by Castel Gusfré, by de grenzen van het vorstendom Castiglione. Zy valt na een korten loop, niet verre van Redoldesco, in de Oglio. In 't gebiedt van Verona is nog een andere rivier van den zelven name, en zeer voordeelig wegens de vangst van een zeker visch, by de Italianen Arelaro genaamt. In 't jaar 1447 hadt Lodewyk de II, hertog van Mantua, aan deze laatstgenoemde rivier een kasteel, genaamt Ponte Molino, nevens eene houte brug laten bouwen, alwaar de Veronezen sedert dien tydt vele jaren lang een zekeren tol hadden moeten betalen; maar de republyk van Venetië, dit niet kunnende gedogen, wendde voor, dat haar de vischvangst en de tol dezer rivier, zynde in hun gebiedt, toekwam; en wanneer Karel de III, hertog van Mantua, zich daar tegen wilde aankanten, dreigden de Venetianen hem te beoorlogen; zo dat hy genoodzaakt wierdt een verdrag te maken. *Schaupl des Kriegs in Ital. p.* 501. 818. *Amelot de la Houss. Hist. du Gouvern. de Venise p.* 102.

TARTARUS, of TARTARA noemden de ouden, in 't byzonder de dichters, de benedenste plaats der hel, wordende van Plato, gelyk het schynt, voor het middelpunt der aarde gehouden. Hy noemt den *Tartarus* elders de gevangenis der godlozen. Hesiodus zegt in zyne *Theogonia*, dat de Tartarus uit de *Chaos*, of verwarden mengelklomp is voortgekomen, en zo verre van de aarde, als deze van den hemel, is afgescheiden. *Plato in Phaedone Hesiodus.*

TARTARYE, een groot landt, behelst byna een derde deel van Asië, en wordt gemeenlyk *Groot-Tartaryë* genaamt, om het dus van het Europisch Tartarye te onderscheiden. Sommigen delen dit grote landt in vier of vyf stukken, namentlyk 't eigentlyk zo genaamde *Tartarye*, *Woest-Tartarye*, *Zagatai*, *Catai*, en *Turquestan*. Dit gansche landt is gelegen tusschen de Yzee, de Chineesche zee, de zeestraat van Anian, de Kaspische zee, Persië, China, en de rivieren Obi en Tanais. Men vindt daar in het koninkryk *Thibet*, of *Tobbat*, zynde het Noorder deel van Scythië, *Maurenaher*, of *Mawaralnahara*, *Olgaria*, of het landt der *Kalmukken*, de *Chazilguet*, de *Caulachites*, of *Cata Kathai*, *Mongal*, *Moal*, of *Magog*, de *Casmachites*, of *Naimans*, het koninkryk van *Tangut*, of *Tanin*, en *Bagarbar*, de koninkryken *Niuche*, of *Tenduk*, en *Jupi*

Het oude of eigentlyk zogenaamde Tartarye la in 't Noorden gelegen, en grotendeels onbekend. Sommigen zeggen, dat 'er een plaats in gevonden wordt, *Tartar* genaamt, waar van het gansche landt zou genaamt zyn; hoewel het waarschynlyker is, dat het zynen naam van eene rivier ontfangen heeft. Woest-Tartarye strekt zich uit van de rivieren Jaaarte en Tanais tot aan den berg Imaus, en wordt voor een stuk van der ouden Asiatisch Sarmatie gehouden: daar in wonen verscheide genootschappen van menschen, by de Tartaren eigentlyk *Horden* genaamt. Deze komen eenigzins met de XII stammen der kinderen Israel overeen. *Tartaria Zangatai* heeft inwoners van beter zeden, als het voornoemde deel, dus ook Catai. Dit is het ryk van den Groten Cham, die gezegt wordt meer dan honderd cynsbare koningen onder zich te hebben. Hy wordt van zyne onderdanen zodanig geeert, dat zy hem den zoon, schat, en de ziel van Godt noemen. Als de Cham sterft, doden zy al wien zy ontmoeten, ten einde die gedoodden den Cham in de andere wereldt volgen en hem aldaar dienen zouden; by welke gelegenheit somwylen meer dan 10000 menschen om 't leven komen.

De gewone setel van den Groten Cham 's winters is de hoofdstadt *Cambalo*, in het achterste deel van *Catai* gelegen. De hedendaagsche Reizebeschryvingen spreken 'er van, als of 't eene der grootste en rykste steden der wereldt was. Wat Quensai aangaat, welke naam betekent eene stadt des hemels, en die van Marcus Paulus ook hier geplaatst wordt, het is onzeker waar de zelve eigentlyk gelegen is: ook kan men de 12060 stene bruggen nergens aantreffen.

Behalven dit koninkryk Catai heeft de Grote Cham nog verscheide andere, welke alle zeer aanzienlyk zyn, als het koninkryk

ryk *Tangut*, alwaar de boekdrukkery reets meer dan duizend jaren gezegt wordt bekend en in gebruik geweest te zyn. Van hier ontfangen die van Europa hunne beste rhabarbar. De overige landen zyn het koninkryk *Tenduk*, alwaar zich eenige Nestorianen onthouden, en *Thebat*, alwaar een grote menigte van koralen gevonden wordt, welke de inwoonders in plaats van gemene munt gebruiken. Men houdt daar voor, dat dit gansche landt eertyds van de Scythen, zynde een wreed en barbaarsch volk, bewoont is. Eertyds behoorde tot het zelve ook 't hedendaagsch Moskovisch Tartarye, aan deze zyde van de rivier Oby, over de Wolga, en welke thans van de Kalmukken bewoont wordt. *Pauli Veneti & Haithonis Armeni Hist. Tartar. Breniovius Descript. Tartar. Fernandez. Ortelius.*

TARTARYE *in Europa*. Dit is de naam van *Klein-Tartarye*, behelzende niet alleen de zogenaamde Chersonesus Taurica, maar ook verscheide andere landschappen tusschen de rivieren den Dnieper en Tanaïs gelegen. De benaming *Precopensis* komt van een gracht, in de landengte, omtrent een halve myl, of 1200 schreden lang tot hunne versterking gemaakt. Zy wordt in de *Precopensische*, die het halfeilandt begrypt, en de *Crimmische* verdeelt. Deze laatste strekt zich nog veel verder uit, en wordt dus van de stadt *Crim* genaamt. *Baciesarai* is 'er de hoofdstadt van.

Hier by mogen nog gevoegt worden de Nagaische Tartaren van Budziak in Bessarabië, de Dobruczische Tartaren in Bulgarië, en de Oczacovische omtrent den Pontus Euxinus, of de Zwarte zee; welke alle in Europa zyn. *Chersonesus Taurica*, alwaar thans de kleine Tartaren zyn, hadde eerst afzonderlyke vorsten, tot dat het van de Taurische Scythen verovert wierdt, van welke dit halfeilandt dus genaamt is. Mithridates nam dit landt in, en vereenigde het met het koninkryk van Pontus. Maar wanneer hy door de Romeinen van zyn ryk berooft wierdt, stelden deze souvereine heeren over Chersonesus, wordende koningen van Bosporus genaamt. In volgende tyden behoorden deze landen tot het Oostersche keizerryk. De Genuezen hebben 'er een groot gedeelte van onder zich gebragt, doch waren den Tartaren cynsbaar, die in 't jaar 1250 het gansche landt veroverden, tot eindelyk Mahometh de II in 't jaar 1452 Caffa innam, en de Tartaren geheel verdreef. De kleine Tartaren hebben zich altydt op 't roven en plunderen gelegt; waarom ook hunne grenzen zeer woest zyn. Hun vorst wordt *Cham* genaamt. Deze is den groten Turk cynsbaar, en moet op des zelfs bevel menigmaal een inval in Polen en Muskovië doen. *Marcus Paulus. Haithe Armenus.*

TARTAS, eene Fransche stadt in Guiënne, tusschen Dax en Albret, welke landstreek *Les Landes* genaamt wordt. Deze stadt wierdt in 't jaar 1441 door de Engelschen belegert, en genoodzaakt in 't volgende jaar te kapituleren. Doch vooraleer de bestemde dag der overgave verschenen was, kwam Karel de VII, koning van Vrankryk, met een talryk leger, en noodzaakte de Engelschen de belegering op te breken. *Mezeray Hist. de France T. II. p. 632.*

TARTENOIS, een klein landschap op de grenzen van Isle de France, Pikardië, en Champagne, en behorende tot het kerkgebiedt des bisschops van Nojon. De hoofdstadt daar in is een kleine plaats, genaamt *la Fere*, of *la Ferte*, bygenaamt *in 't Tartenois.*

TARUDANT, in 't Latyn *Tarodantum*, eene stadt in Afrika, is de voornaamste plaats in 't koninkryk Sus, in 't Westelyk gedeelte van Biledulgerid. Deze stadt staat tegenwoordig onder 't gebiedt des konings van Marocco. *Marmol Africa.*

TARUGGI, (FRANCISCUS MARIA) een kardinaal, van Montepulciano, en bloedverwant van paus Julius den III, voorts kleinzoon van den grootmeester van Malta, Petro del Monte. Hy leefde eerst onder 't opzicht van Philippus Neri in de congregatie van 't Oratorium te Rome; begaf zich vervolgens met den kardinaal Alexandrini naar Vrankryk, Spanje en Portugal, wierdt in 't jaar 1593 aartsbisschop van Avignon, in 't jaar 1596 kardinaal, en vervolgens aartsbisschop van Siëna. Hy bevorderde wel meest de verkiezing van paus Leo den XI, en leefde vertrouwelyk met den kardinaal Baronius, willende in een en het zelve graf met hem begraven worden. Hy stierf in 't jaar 1608, in Juny, in 't 84 jaar van zynen ouderdom, nalatende eene Italiaansche vertaling der Jaarboeken van *Baronius. Victorellus Add. ad Ciaccon. Petramellarius. Gallani in vita Philippi Neri. Ferdinandus Ughellus in Italia Sacra. Lettres d'Ossat.*

TARVISER MARK, een kleine landstreek boven Venetië, hoewel zommigen het gansche Venetiaansche gebiedt in Terra Firma dus noemen. Het wordt dus genaamt van de stadt *Trevigo*, of *Tarvis*, alwaar de Longobarden een markgraaf aanstelden, die het gebiedt over 't gansche landt hadde. Tot deze Tarviser Mark behoren drie kleine landen, *il Trevigiano*, boven Venetië, *il Feltrino*, noch hoger gelegen, en *il Bellunese*, dat aan Tirol paalt. Het landt heeft een zeer vruchtbaren grondt, gezonde baden, en meiren. *Maginus Geogr. Zeileri Itin. Ital. Rogissard.*

TASGET, een koning, of souverein vorst van Chartres, welk landt zyne voorvaderen 600 jaren in bezit hebben gehad. Zyne onderdanen wilden hem niet erkennen, tot dat hy van Julius Cesar, wien hy zeer getrouw geweest was, op den troon geplaatst wierdt. Des niettegenstaande wierdt hy na verloop van drie jaren van zommige zyner vyanden vermoord, zonder dat hem iemandt der onderdanen wilde beschermen, waar uit een vermoeden ontstondt, dat zyne onderdanen ook in de zamenzwering waren. Cesar, hier van verwittigt, vreesde een algemenen opstandt; zondt Plancus met zyn legioen derwaarts, om het volk te beteugelen, en de belhamels van den oproer en moordt te ontdekken, om ze naar verdiensten te straffen. *Cæsar de B. G. l. V.*

TASSILO. Zie THASSILO.

TASSIS, een voornaam geslacht. Zie THURN.

TASSO, een eilandt in den Archipel, naar den kant van Europa, wierdt eertyds *Thasso*, of *Thalassia* genaamt. Het is een halve myl van het vaste landt van Romanie afgelegen, en begrypt in zynen omtrek zeven of acht mylen. Het landt is ten dele vlak, ten dele bergachtig. De bergen aan de Zuidzyde hebben voortreffelyke marmer groeven en wynbergen. Men vindt 'er onder andere bomen ook vele dennen. Het blykt ook noch uit het schuim der bergstoffen, dat hier eertyds grote schatten van goudt en zilver gegraven zyn, invoegen men leest, dat Philippus, en zyn zoon Alexander de Grote, koningen van Macedonië, jaarlyksch tachtig talenten uit dit eilandt getrokken hebben. Een kolonel der Pheniciers bouwde hier eertyds eene stadt, die noch op den huidigen dag wel bewoont is, maar weinig van haren ouden luister heeft. Vooraleer de Pheniciers in dit eilandt kwamen, wierdt het zelve *Chryse*, dat is, *Goud-eilandt*, genaamt. *Thas*, waar van de benaming van *Thasso* afkomt, zegt in de Phenicische tale een dun goudbladt. *Bochart Can. lib. I. c. 40.*

TASSO, (TORQUATO) een vermaard Italiaansch dichter, geboortig van Sorrento, eene stadt in 't koninkryk van Napels, werwaarts zyn vader Bernardo Tasso van Bergamo gevlucht was. Men verhaalt van hem, dat hy, noch maar zes maanden oud zynde, reets heeft beginnen te spreken, en met zyn derde jaar te studeren. Hy begon zyne studiën te Padua, en toonde aldaar reets zyne natuurlyke genegenheit tot de dichtkunst. Vervolgens reisde hy met den pauselyken nuncius naar Vrankryk, en wierdt aldaar een gunsteling van koning Karel den IX. Wederkerende te Ferrare, gaf hy verscheide dichtkundige stukken in 't licht; als een van het *verloste Jeruzalem*, en zyn *Amynthas*, zynde het meesterstuk van alle zyne herderszangen. Doch zyn geschil met de akademie te Florence, genaamt *della Crusca*, wegens zyne gedichten, en zyn voorval te Florence, alwaar hy in de gevangenisse gezet wierdt, maakten hem het leven verdrietig. Hy was verlieft op Eleonora van Este, zuster van Alphonsus, hertog van Ferrare. Naderhandt onthieldt hy zich een geruimen tydt te Pavië en Napels. Van daar wierdt hy door den kardinaal Aldobrandini, neef van paus Clemens den VIII, naar Rome beroepen, alwaar hy in 't jaar 1595 in de uiterste armoede stierf, oud 51 jaren. *Lorenzo Crasso Elog. d'Huom. letterati. Thomasinus Elog. De Charnes la vie del Tasse. Bayle Dict. Crit.*

TASSONI, (ALEXANDER) een Italiaansch dichter, van Modena geboortig, was een lidt der akademie van de zogenaamde *Humoristen*, en bestondt Petrarcha en Homerus te critiseren, waar door hy in verachting kwam. Zyn dichtstuk van den oorlog tusschen Modena en Bologne wordt geprezen. Hy was zo verdrietig van inborst, dat hy zich met een vyge in de handt schilderen liet, om daar door te kennen te geven, dat, niettegenstaande hy een vryen toegang tot voorname mannen hadde, dit hem nochtans geen vyg waardig was, noch eenig voordeel aanbragt. Oud geworden zynde verliet hy de dichtkundige oeffeningen, en begon een kerkelyke geschiedenis te schryven, die hy van de geboorte des Zaligmakers tot op de XV eeuwe vervolgde. *Erythræus de Vir. Illustr.*

TATA, een kleine, maar sterke stadt in 't graafschap Comorra, gelegen in neder-Hungarië vyf mylen van Raab. Het slot aldaar is door Matthias Corvinus, koning van Hungarie, zeer versterkt. Hier liet koning Lodewyk de II de Turksche gezanten heimelyk vermoorden, tot groot nadeel van zyn koninkryk. Niet verre hier van daan vindt men voortreffelyke marmergroeven. *Zeiler. Topogr. Hung.*

TATIANUS was een Syriër van geboorte, en een heidensch Sophist, doch omhelsde het Christen geloove, en wierdt een leerling van Justinus den martelaar. Men hieldt hem in den beginne voor een zeer geleerd en Godvruchtig man, en Origenes haalt een boek van hem aan, geschreven tot verdediging der Christenen tegen de Grieken. Nochtans vindt men in dit werk ook verscheide valsche stellingen, als by voorbeeldt, dat de ziel van natuur sterffelyk is, en onsterffelyk zou moeten gemaakt worden. Doch de vermaarde Nourrius onderneemt deze en meer diergelyke stellingen in Tatianus te verschonen. Na de doodt van Justinus kwam hy van Rome in 't Oosten, alwaar hy tot de dwalingen der Valentinianen en Marcioniten verviel. Naderhandt wierdt hy het hoofdt der zogenaamde Enkratiten, veroordeelde den huwelyken staat, en dreef verscheide andere ongerymde gevoelens. Hy schreef een Harmonie der IV Evangelisten, onder den name van *Diatesseron*, in welk werk hy de bewysredenen van des Zaligmakers menschheit oversloeg. Hem is noch een ander werk, onder den naam: *De perfectione secundum Salvatorem*, toegeschreven. *S. Irenæus. Tertullianus. Clemens Alexandrinus. Origenes, Baronius. Bellarminus. Cave p. 34. Nourrii Dissertatio in Tatianum.*

TATIUS, een koning der Sabynen, was zeer vergramt op de Romeinen, die de wyven en dochteren zyner onderdanen geschaakt hadden, en trok derhalven tegen de zelve te velde: doch deze ontling wierdt door de vaardige schranderheit der wyven beslist; want deze kwamen in 't midden tusschen hare vaderen, broederen, en voorgaande mannen aan de eene, en hare tegenwoordige mannen aan de andere zyde, verzochten, en erlangden stilstandt van wapenen en vrede. Drie jaren daar na verliet Tatius zyne hoofdstadt Cures, en trok ook naar Rome; en naar die stadt zyn de Romeinen naderhandt *Quirites* genaamt. Na verloop van zes jaren wierdt hy vermoord, men zegt op heimelyk bevel van Romulus, als die geen mederegent verdragen konde. *Livius. Plutarchus in Romulo. Dionys Halicarn.*

TATIUS, (Achilles) een vermaard wiskunstenaar van Alexandrië, van wien Suidas getuigt, dat hy eerst een Heiden is geweest, maar naderhandt een Christen, en bisschop geworden. Hy heeft een werk van de *Sphaera* geschreven, zynde niet anders dan eene verklaring over *Aratus*. Dit werk is van *Petrus Victor* allereerst uit de Vatikaansche bibliotheek, en naderhandt door *Dionysius Petavius* in 't licht gebragt. *Salmasius* heeft 'er aanmerkingen op gemaakt. *Photii Bibl. Vossius de Hist. Grae. lib. III. & de Scient. Mathem.*

TATTA, een Indiaansch koninkryk, staande onder 't gebiedt van den groten Mogol, nevens een stadt van den zelven name, gelegen aan de rivier Indus, en de Persiaansche grenzen.

TATTERSHALL, of TATTESHAL, een kleine stadt in 't Engelsche landschap Lincolnshire, 98 mylen van Londen gelegen.

TAUBER, in het Latyn Tuberus, een rivier, die in Frankenlandt op de grenzen van Zwaben, eene myl boven Rotenburg ontspringt, naderhandt, by de laatstgemelde stadt, en verder voorby de steden Kreling, Roeting, Weichersheim, Markelsheim, Margentheim, Koningshoven, Landa en Bisschofsheim heen loopt, en eindelyk by Wertheim in den Mayn valt.

TAUBMAN, (Frederik) een beroemd hoogleeraar te Wittenberg, was den 15 May des jaars 1565 geboren. Zyn vader was genoemt Marcus Taubman, een schoenmaker en burgermeester te Wonses, in Frankenlandt, en de moeder Barbara Hofman. Zyn vader ontviel hem vroeg; dies trouwde zyne moeder wederom met een kleermaker, die hem eerst in zyn ambacht opbragt, maar ziende, dat hy 'er geen lust toe hadt, bestelde hy hem in het school te Culmbach, alwaar hy zyn broodt met zingen moest verdienen. In het jaar 1582 kwam hy in het nieuw-gestichte gymnasium te Heilbron, en muntte in de dichtkunde boven anderen uit, zodanig, dat hem Paulus Melissus keizerlyke gekroonde poëet maakte. In het jaar 1592 wierdt hy naar de hogeschole van Wittenberg gezonden, alwaar hy binnen drie jaren zo vermaard wierdt, dat men hem in het jaar 1595 hoogleeraar in de dichtkunde en welsprekendheit maakte. Hy was zeer yverig in zyn ampt, en voorts om zyne kortswylige redenen en vermakelyke invallen by vele groten zeer bemind, tot dat hy eindelyk den 24 Maart des jaars 1613 overleedt. Hy heeft van zyne vrouwe Elizabeth Matthias vyf kinderen nagelaten. Men heeft van hem onder anderen: *Columba poëtica*; *Melodæsia*; *Schediasmata poëtica*; *Dissert. de lingua Latina*; *Comment. in Virgilium*; *Comment. in Plautum*; *Orationes*; enz. en van zyne vermakelyke invallen is een traktaatje onder den tytel van *Taubmanniana* uitgekomen. *Balduini Conc. funebr. Smid. Laudat. funebr. Adami vit. Philosoph. Sennerti Inscrips. Wittenberg. Lotichius Bibl. Poet. Quenstedt de patr. Freheri Theatr. Brands Leven van Taubman.*

TAUCHA, een steedtje, met een kasteel, in Meissen, een myl van Leipzich gelegen, en behorende tot het gebiedt der Leipzicher overheit. Het wierdt in 't jaar 1220 van Albrecht, aartsbisschop van Maagdenburg, tegen markgrave Diderik van Meissen en Oostlandt gebouwt, en met muren omringt. Markgraaf Diderik de Wyze belegerde Taucha in 't jaar 1289, en na dat hy het verovert hadt, wierdt het geslecht: doch ten tyde van Frederik den II wierdt de muur weder opgebouwt. Na dat de stadt Merseburg voornamentlyk in 't jaar 1387 door den brandt zeer was beschadigt, en by gevolg de koophandel van daar naar Grimma was overgebragt, begon Taucha door de koopmanschap te bloeien, die naderhandt naar Leipzich is verlegt. In 't jaar 1433 wierdt de stadt door de Bohemers, of Hussiten zeer verwoest. Vervolgens bleef ze in de macht der edelen, tot dat eindelyk die van Leipzich de zelve onder hun gebiedt gekregen hebben. *Menachus Pirnensis. Dressers Isagog. Hist. P. V. p. 561. Knaut Prodr. Misn. Albin. Meisn. Land-Chronik L. XI. c. 42. Zeiler. Topogr. Sax. sup. pag. 180. Jer. Simons Eilenburg Chron. p. 540. Chronic. Montis Sereni p. 136.*

TAUER, THAUER, een kasteel in Tirol, nevens eene heerlykheit, waar toe elf ridderstetels en vyftien dorpen behoren. Naar deze plaats heeft eertyds een vermaarde graaflyke familie haren naam gevoert; doch de zelve is in 't jaar 1308 uitgestorven. In Silesie bloeit een adelyk geslacht van dezen name, dat zyne goederen in 't vorstendom Glogau bezit. *Brandis Tyr. Ehrenkr. P. II. Lucae Siles. Chron.*

TAULERUS, (Johannes) een vermaard Godgeleerde van Straasburg, was een Duitscher van geboorte, zommigen zeggen van Keulen aan den Rhyn. Nog zeer jong zynde begaf hy zich in de orde der Dominikanen. Hy wierdt wegens zyne kennisse in de Philosophie en Mystyke Theologie zeer geacht; hier by kwam zyn voorbeeldig leven: hoewel hy den haat van zommige zyner kloosterbroederen, die hy tot boetvaardigheit en bekering vermaande, niet ontgaan kon. Men geloofde in 't algemeen van hem, dat hy een byzondere verlichting hadt; waarom hy ook *Theologus illuminatus* toegenaamt wierdt. Hy was een vermaard prediker, en men kende zyns gelyken niet. Doch het schynt, dat Godt hem heeft willen vernederen, ten einde hy zich door zyne uitnemende predikgaven niet zou verheffen: want het gebeurde hem op een zekeren tydt, dat hy op den predikstoel verstomde, en in plaats van prediken weende, het welk hem by velen geen kleine verachting baarde, en men meende, dat hy simpel geworden was; hoewel hy door een leek daar van genezen wierdt. Vervolgens predikte hy met veel toeloop zo te Keulen, als te Straasburg, tot dat hy eindelyk te Straasburg in 't klooster der Dominikanen kwam, alwaar hy ook den 15 July 1379 gestorven en begraven wierdt. Men vertoont 'er zyn grafsteen nog op den huidigen dag. Zyne schriften zyn Predikatiën, Brieven, Bedenkingen over het leven en sterven des Zaligmakers; *Merg der Ziele*, enz. *Johan Arend*, die ook zyn leven beschreven heeft, en na hem *Spener* heeft ze zamen in 't licht gegeven, en zy zyn van *Surius* in 't Latyn vertaalt, aangezien Taulerus zyne werken in zyne moedertale schreef. Zy zyn reets in 't jaar 1548 te Keulen in 't Latyn gedrukt: doch of hy ook de autheur der zogenaamde *Hoogduitsche Godgeleerdheit* is, welk werkie in de jaren 1518, 1519, 1520, 1528 en 1681 enz. gedrukt is, zynde vermoedelyk door Sebastiaan Castalio vertaalt, daar aan wordt getwyffelt, eensdeels om dat hy 'er zelf in aangehaalt wordt, anderendeels, om dat de schryver van dit werkie zich uitgeeft voor een priester en gardiaan der Duitsche ridderorde. Het is iets zeldzaams omtrent *Taulerus*, dat hy van zommige Roomschgezinden gelaakt, en in 't tegendeel van Protestanten geprezen wordt. Men kan ondertusschen niet ontkennen, dat hy den lezer tot de geestdryvery leidt, het welk Beza, Voetius, Hoornbeek en andere Hervormden, Nicolaus Hunnius, nevens verscheide andere Lutheranen erkent en getuigt hebben. *Surius. Lutherus Epist. 23. Sixtus Senensis. Quenstedt de Patr. illustr. Vir. Bellarminus. Labbeus. Freheri Theatr. pag. 29. Heupelii Memoria Joh. Tauleri instaur. Arnoldi Vitae Patrum. Bayle.*

TAUNTON, een fraaie stadt in 't Engelsche landschap Sommersetshire, nevens een schone brug over de rivier Tone, die aldaar vaarbaar is. Dit is de beste stadt in het graafschap, hebbende brede straten, en twee parochiekerken. Zy is welbewoont, voornamelyk van allerlei fabrikeurs, die in 't byzonder een sterken handel in sergie dryven. *Cambden Brit.*

TAUREA TUBELLIUS, een dapper soldaat van Kampanië, dienende in 't leger van Hannibal, daagde Claudius Asellus, een Romeinsch soldaat, by de stadt Nola uit, doch wierdt genoodzaakt in die stadt te vluchten. Claudius, hem vervolgende, drong teffens met hem binnen Nola, en verwekte zodanig een schrik onder de inwoonderen, dat hy midden door de stadt zwom, en de andere poort wederom uit trok. Taurea was binnen Capua wanneer die stadt door Fulvius verovert wierdt; en na dat hy zyn wyf en kinderen met eige handen gedood hadt, doorstak hy zich zelve voor de voeten van den Romeinschen veldheer. *Livius.*

TAURELLUS, (Laelius) geboortig van Fano, was hoogleeraar in de rechten, en geheime Raadt by Cosmus van Medicis te Florence. Hy hadt het opzicht over het vermaarde *Codex Florentinus*; waarom hy van vele geleerden wierdt geraadpleegt, die hy alle, volgens het gene in het voornoemde *Codex* gelezen wierdt, antwoordde. Hy zelf heeft met zynen zone, *Franciscus Taurellus*, daar aan gewerkt; en van dezen laatsten zyn ook de zogenaamde *Pandectae Florentinae*, toen zyn vader naar alle waarschynlykheit reets gestorven was in 't jaar 1553 te Florence, in drie delen in folio in 't licht gegeven. *Bibl. Hist. des Auteurs du Droit par Simon T. I.*

TAURELLUS, (Nicolaus) een vermaard geneesheer en philosooph, wierdt den 26 November des jaars 1547 te Montpeliard geboren. Na dat hy al vroeg op de studiën geschikt was, wierdt hy in 't jaar 1565 te Tubingen meester der vrye kunsten verklaart. Wanneer in 't jaar 1581 de universiteit te Altorf wierdt aangelegt, beriep men Taurellus als hoogleeraar der geneeskunde derwaarts: doch aangezien hy zich omtrent de Philosophie te verre uitliet, verwekte hy by de Godgeleerden misnoegen, en wierdt van de Heidelbergsche Theologanten van ongodistery beschuldigt. Hy stierf te Altorf den 21 September 1606 aan de pest. Hy was klein van lichaam: dit gaf iemandt te Bazel, alwaar Taurellus als doctor in de medicynen gepromoveert wierdt, gelegenheit om onder anderen in een lofdicht te zeggen:

Corpore Taurellus, Taurus et ingenio.

Waar van de zin deze is, dat Taurellus klein van ligchaam, maar groot van geest was. Zyne schriften zyn: *Dissertationes Physicae de mundo*; *Methodus praedictionis Medicae*; *Annotationes in Opera Arnoldi Villanovani*; *Metaphysica philosophandi methodus*; *De rerum aeternitate*. enz. *Adami Vitae Medic. Freheri Theatr. Voetius in Theol. Philos. Coroll. Bayle.*

TAURICA CHERSONESUS is een halfeilandt in klein-Tartarye, en wordt van de Zwarte zee en 't Mar delle Sabache gemaakt. Het is 24 mylen lang, en 15 breed, heeft een getemperde lucht, en goede weiden. De inwoonders zyn zeer traag, en verwaarlozen den landbouw. Men vindt 'er allerlei wildt, en aangename jagten. Het landt wordt door een gebergte in twee delen gedeelt, en maakt dus het Noorder- en Zuider-halfeilandt. Het Noorder gedeelte wordt door de Crimsche Tartaren bewoont. Kaffa, de hoofdstadt van 't Zuiderdeel, is een zeehaven, en een grote koopstadt. Het was een oude kolonie der Genuezen, tot dat ze in 't jaar 1475 van den Turk wierdt ingenomen. De oude inwoners waren zeer wreed, en hadden de gewoonte, dat zy de vremdelingen, voornamentlyk de Grieken, ter eere van hunne godinne Diana offerden. De hoofden der vyanden, die van hen in den strydt gedood waren, plagten zy aan hunne schoorstenen op te hangen, gelovende, dat hunne huizen dus beveiligt waren. Thans leven zy naar de wetten van Mahometh, zo in staatszaken als Godsdienst. Het recht wordt 'er op staande voet, zonder langwylige processen, uitgesproken. *Herodot. lib. IV. Mercator in Atlante. Cellar. l. II. cap. 6.*

TAURINUS wierp zich ten tyde van Alexander Severus, in 't jaar 233, of 234, in Syrië tot keizer op; maar wanneer hy hoorde, dat Alexander met een leger, dat hy tegen de Perzen aanvoerde, naby was, wierdt hy dermaten verschrikt, dat hy zich

zelf

zelf in den Euphraat flortende om 't leven kwam. *Lampridius in Alexandro Severo.*

TAURIS, of TABRIS, TEBRIS, ook SERNERDEHI genaamt, in 't Latyn *Taurisium*, eene Persiaansche stadt in 't landschap Adirbeizan. Over haren oorspronk en benaming verschillen de schryvers onder elkander. *Texeira*, *Olearius*, en anderen houden ze voor *Gabris*, maar *Leunclavius*, *Jovius* en *Bizarus* voor *Terva*, daar toch *Terva* in Armenië, maar *Tauris* in Macedonië gelegen is, en Ptolemæus eenige eeuwen te voren zyn *Gabris* en *Terva* beschreven heeft vooraleer *Tauris* dus genaamt is. *Niger* meent, dat het de stadt *Tigranoama*, anderen, dat het *Tiganocerta* is, nog anderen houden het voor *Susa*, daar de H. Schrifttuur van gewaagt; en zommigen eindelyk zeggen, dat men 'er *Acmatha*, of *Amatha*, in 't boek van Esther gemeld, door te verstaan heeft. *Ptolemaeus* en zyne taalsmannen plaatsen ze in Assyrië, *Niger*, *Cedrenus*, *Aython*, *Jovius* en *Bizarus* in Armenië, *Marcus Paulus Venetus* in 't landt der Parthen, *Chalcondylas* in 't landt, waar van Persepolis eertyds de hoofdstadt was, doch de waarschynlykste mening is die van Molet, en meest alle nieuwe reizebeschryvers, dat *Tauris* het oude *Ekbatana* is, waar van men in de H. Bladen, en in de oude Asiatische geschiedenissen leest; niettegenstaande men tegenwoordig niets van de puinhopen van het oude en prachtige paleis van Ekbatana, alwaar de koningen hun verblyf des zomers hielden, noch van Daniels slot aantreft, het welk naderhandt in een begraafplaats der koningen van Meden is verandert, en waar van Jozephus in zyn *X Boek* getuigt, dat beide paleizen te zyner tydt nog in staat waren. Indien derhalven deze prachtige paleizen ten tyde van Jozephus ter zelver plaatse, alwaar thans *Tauris* gelegen is, nog hebben gestaan, zo moet volgen, dat de overblyffels zelf reets vergaan zyn: want het oud vervallen muurwerk, het welk in 't gebiedt dezer plaatse nog gevonden wordt, is maar van leem, aarde en keisteen; diergelyke men oudtyds by de Meden tot het bouwen der koninklyke paleizen niet gebruikte.

Wat den hedendaagschen toestandt dezer stadt betreft, Tauris is een der voornaamste, grootste, en rykste koopsteden in gansch Persië. Zy is gelegen in een vlakte aan den voet van een berg, dien de hedendaagsche schryvers den berg *Orontes* noemen, doch zonder muren of bolwerken: de kleine rivier Spingtcha loopt 'er door, doch loopt dikwils tot groot nadeel der inwoonderen over. Aan de Noordzyde loopt de rivier Ali, die alle 6 maanden brak water heeft, komende uit zommige zoute beken, die daar in lopen. De stadt zelf is in negen kwartieren verdeelt, heeft vyftien duizend huizen, en even zo veel kraamtenten. Men telt 'er ook drie honderd karavansera's, en 250 mosqueën, van welke zommige half verwoest zyn. Zy hebben drie hospitalen, in welke wel niet ligtelyk iemandt geherbergt wordt; die genen nochtans, die daar in zyn, worden dagelyks tweemalen gespyzigt. De zogenaamde Meidan alhier is zeer merkwaardig, en veel groter dan die te Ispahan: ook hebben 'er de Turken meer dan eens dertig duizend man op in slagorder gestelt. Alhier hebben zy hunne speelen, worstelgevechten, stiergevechten, wolfs-dansfen, enz. ook is alhier een verheven galdery, op welke dagelyks by den op- en ondergang der zonne een geweldig geluidt met pauken en trompetten gemaakt wordt. Het zelve geschiedt in alle Persiaansche steden, in welke gouverneurs gevonden worden. De Kapucynen hebben alhier een bekwame woning, welke hen de gewezen opperlandvoogdt Mirza Ibrahim heeft laten bouwen. Buiten de stadt, in 't Zuiden, ziet men de overblyffels van den setel of de hoofdstadt der laatste Persiaansche koningen; maar in 't Oosten eenige puinhopen van het kasteel, waar op, naar het zeggen der Armeniërs, de koning Cosroës gewoont heeft.

De stadt Tauris is zeer wel bewoont, en telt meer dan vyfmaal honderd duizend inwoonders. Het getal der vremdelingen is ook zeer groot: want de koophandel van deze stadt gaat door gansch Persië, in Turkye, Moskovië, Tartarye, Indië, en over de Zwarte zee. De inwoonders maken stoffen van kattoen, zyde, en goudt. Hier worden de beste Persiaansche tulbands gemaakt, en men verzekert, dat in Tauris jaarlyks wel zes duizend balen zyde verarbeid worden. Hier wordt ook het beste chagryn-leer gemaakt, van welke alle Persianen, uitgezondert de boeren, schoenen en laarzen dragen. Dit leer wordt van het achterste der huiden van paarden, esels, en muilesels gemaakt; doch het beste is van eselshuiden. Men vindt hier ook fraaie paarden, en hoewel de zelve niet duur zyn, wordt 'er nochtans een sterke koophandel in gedreven.

De lucht alhier is koud en droog, doch zeer gezond. De koude duurt lang, aangezien de stadt Noordelyk gelegen is, zynde omringt van bergen, die 9 maanden lang met sneeuw bedekt zyn. Daar valt veel regen, doch niet 's zomers, en de hemel is het gansche jaar met wolken betrokken. De mondkost is 'er zeer goedkoop, zo dat men in gansch Persië nergens voor een lager prys leven kan.

Voorts heeft Tauris in de oorlogen tusschen de Persianen en Turken veel uitgestaan. In 't jaar 1490 overstroomden de prinssen van den stamme van Cheik-Sefi gansch Persië, en verplaatsten hunnen setel van Ardevil in deze stadt. Selim de I veroverde ze in 't jaar 1514, twee jaren daar na, als de koning van Persië zynen setel te Casbin hadt genomen. Selim vertoefde niet lange te Tauris, maar voerde een groten root en drie duizend handwerkslieden, meest Armeniërs, naar Constantinopel. Kort na zyn vertrek verwekten de inwoonders, ten gevalle van het Persiaansche leger, een opstandt, bragten alle Turken om 't leven, en bemachtigden Tauris andermaal. Selim kon deze plaats niet weder veroveren; doch zyn opvolger Solyman deedt het door Ibrahim Bassa. Deze liet aldaar een sterke vesting aanleggen, die hy met 305 stukken grof geschut beplantte, en 'er een bezetting van 4000 man in plaatste. Des niettegenstaande verwekte het gemeen na zynen aftocht een nieuwen opstandt, het welk Ibrahim op de wreedste wyze gewroken heeft; want hy veroverde ze in 't jaar 1548 stormenderhandt, en gaf ze ter plundering aan zyn leger over. Nochtans rebelleerden de inwoners onder Sultan Amurath al wederom; wanneer de Turksche bezetting van tien duizend man door hulpe van weinige Persiaansche manschap wierdt om hals gebragt. Amurath ontzette zich over de stoutheit der inwoonderen, en zondt onder den grootvizier Oman een talryk leger tegen de stadt, die in 't jaar 1585 stormenderhandt verovert en geplundert wierdt. Maar in 't jaar 1603 wierdt Tauris den Turken door Abas den Groten wederom ontweldigt, wel met weinig volk, doch met een zonderlinge krygslist en onvergelykelyke dapperheit. Sedert is Tauris in de macht der Persianen gebleven, en in 't jaar 1651 door een aardbeving grotelyksch beschadigt. De Begler-Beg, of gouverneur van Tauris is de voornaamste van het koninkryk, en heeft de Chams of gouverneurs van *Cars*, *Oroumi*, *Maraga*, *Ardevil*, enz. onder zich. Eindelyk is *Tauris* in 't jaar 1721 door een vreeslyke aardbeving vergaan. *Chardin Voyage P. II. Tavernier Voyage P. I. L. 2. Historia Rer. Pers. lib. XII. p.* 320.

TAURISCI, TAURISII, waren zekere volkeren, dus genaamt van 't gebergte, dat men Taurus noemt. Hunne woning wordt verscheidentlyk getoont. Strabo heeft ze in Gallië geplaatst, maar Cluverius meent, dat ze in het gedeelte van Illyrië, tusschen Duitschlandt en Italië, en tusschen Vrankryk en Hongarië aan den Donauw, en op de Alpen gelegen, gewoont hebben. Men zegt, dat de *Norici* en *Vindelici* van hen afstammen; hoewel Stumpffius van gedachten is, dat de eerstgemelden de laatsten uit Beyeren, Karinthië, en Stiermarken verdreven hebben. Guillimannus beweert, dat de inwoonders van 't Zwitsersche canton Uri van de Taurisci afstammen. *Strabo Geogr. l. VII. Cluveri Germ. Antiq. p. 727. seq. Stumpffii Zweitzer Chron. Megiseri Annal. Carinth. Zeileri Itin. Germ. cap. 1. 2. Guillim. de Helvet. reb. l. III. c.* 1.

TAUROBOLIUM, dus genaamt van Ταῦρος, en Βάλλω, was by de oude heidenen een zekere offerhande, waar door men geloofde dat de menschen nieuw geboren wierden. Te weten, men maakte een opening in de aarde, en liet een priester daar in kruipen. Boven op wierdt de opening met planken toegedekt, maar die vol gaten waren. Boven op deze planken wierdt een stier gedood, wiens bloedt door de gaten der planken in de gemaakte groeve liep, de priester liet dit bloedt op zyn gansche ligchaam lopen, om dus zich zelven en de gansche stadt en landt van zonden te zuiveren. Dit wierdt ieder twintig jaren hervat; want men twyffelde niet, of de kracht van het offerbloedt kon zich wel zo verre uitstrekken. Diergelyk eene offerhande nu wierdt wel meest ter eere van de *Magna Mater Deorum*, of *Cybele*, zomwylen ook van *Mars*, *Diana*, en andere godheden gedaan. *Spon Misc. p. 20. 99. Fabrettus Inscrips. cap. 99. pag. 665. Van Dalen Diss. I. pag. 157. Pitiscus II.* 903.

TAURUS, het grootste gebergte der wereldt, splitst Asië in twee delen, te weten van de Rhodische kust tusschen Karie en Lycië tot aan de uiterste grenzen van Tartarye en China. De Grieksche landbeschryvers hebben het gedeelte van Asië, dat ten Noorden van dit gebergte gelegen is, *het inwendige* genaamt. Het ontfangt ook naar zyne verscheide gelegenheden verscheide namen, want het wordt *Amanus*, *Niphates*, *Choatres*, *Parchoatres*, *Betius*, *Zagrus*, *Orontes*, *Coronus*, *Imaus*, *Emodus*, *Sericus*, enz. genaamt. Een zeker schryver zegt, dat dit gebergte vyftig Engelsche mylen breed, en meer dan 1560 mylen lang is, de hoogte wordt gezegt zodanig te zyn, dat men de zelve binnen twee dagen naauwlyks beklimmen kan. Die zelve schryver voegt daar by, dat de weg, langs welken men op dit gebergte klimt, in een steenrots is gehouwen, en zomwylen maar anderhalve voet breed is, gaande over schrikkelyke hoogtens en steiltens. De byzondere naam van *Taurus* is maar aan dat deel eigen, het welk Pamphylië en Cilicië van klein-Armenië afzondert. *Strabo. Plinius. Mela. Herbert Perziaansche Reize. Cellarii Notit. Orb. Ant. l. III. c. 3. Olearii Pers. Reisbeschr. p.* 472.

TAUS, TUSTA, in het Boheemsch DOMALICZ, eene koninklyke stadt, met een oud slot, in Bohemen, in den Pilsner kreits, 14 mylen van Praag gelegen. De Hussiten hebben daar omtrent in het jaar 1431 het Duitsche leger, en in het jaar 1466 de Kruisdragers uit het veldt geslagen. Men wil, dat by het laatste treffen het veldt een gansche myle lang met dode lyken bedekt was, dat nog tegenwoordig het Kruisveldt genoemt wordt. Men verhaalt, dat, als hertog Boleslaus de Wrede zyn broeder Wenceslaus den Heiligen hadt om het leven gebragt, hy op die voorwaarde in het keizerlyke leger wierdt vrygesproken, dat hy in 's keizers keuken een ketel over het vuur moest houden. Als hem nu op een tydt de keizer zittende aantrof, hadt hy tegen hem gezegt: *Tu sta* (Staa op), dat Boleslaus bewoog eene stadt in die streek te bouwen, en aan de zelve den naam van *Tusta* te geven. Niet verre van die stadt is een meir, Babylon genoemd. *Balbin. Miscell. Rer. Boh. l. III. Dec. I. p. 95. Hagec. Chron. Bohem. Sylvii Hist. Boh. Theobalds Hussiten-oorlog P. I. & III. Weingart Vorstenspiegel P. I. p. 61. Vogt Tegenw. Bohemen p.* 137.

TAUSTE, een fraai vlek in 't koninkryk van Arragon, twee mylen van de grenzen van Navarre, tusschen Saragossa, en Tudela, aan de kleine rivier Riguel, die niet verre van daar

in de Ebro valt. Deze plaats heeft een zeer aangename situatie, en een vruchtbaren grondt. *Tauste* wierdt van koning Philips den V in 't jaar 1708 wegens zyne aankleving aan de belangen dezes konings tegen Karel den III de *zeer getrouwe* bygenaamt, met het privilegie om een Fransche lelie in zyn wapen te voeren. *Colmenar Delic. de l'Esp. p. 669. Mercure Hist.*

TAUTENBURG, een oud bergslot in Thuringen, dat voortyds de heeren van Schenk toebehoorde. Het zelve legt midden in het bosch, dat 't Tautenburger bosch genoemt wordt, op een berg, is door Rudolph Schenk den II in het jaar 1232 gebouwd, en aldaar heeft zeer lang zekere linie der heeren van Schenk gewoont, tot dat dit geslacht geheel uitstiert, wanneer de heeren van Werther, Döring en Taube van den keurvorst Johan Georg den I daar mede begiftigt wierden. Eindelyk is het onder keurvorst Johan Georg den II by de deling aan het huis van Zeitz gekomen, dat ook deze heerlykheit tot het jaar 1711 bezeten heeft, wanneer zy voor zekere somme gelds aan het keurvorstelyke huis van Saxen wierdt overgelaten. De daar toe behorende dorpen zyn Tautenburg, Potzdorf, Frauen-Prisnitz, Rothkau, Wehdorf, Mertendorf, Poppendorf, Dothen, Grabsdorf, Wetteburg, Wetterscheid, Molphitz, Grossenberingen, Pfulsborn, Steudnitz, enz. *Peckenstein Theatr. Saxonia.*

TAUVRY, (Daniel) geboren in 't jaar 1669, was de zoon van Ambrosius Tauvry, geneesheer der stadt Laval, en oeffende zich onder zyn vader in de Latynsche tale en philosophie. Hier in vorderde hy zo gelukkig, dat hy, negen jaren oud zynde, opentlyk een philosophische stelling verdedigde; en aangezien Ambrosius Tauvry geneesmeester in 't hospitaal te Laval was, onderwees hy ter zelver tydt zynen zoon in de theorie der medicynen, en in de praktyk omtrent de zieken in 't hospitaal. Doch om Daniel Tauvry nog meer in de geneeskunde te doen vorderen, zondt men hem in zyn dertiende jaar naar de universiteit van Parys, en twee jaren daar na wierdt hy te Angers tot Doctor gepromoveert. Van daar keerde hy weder naar Parys, en oeffende zich in de Anatomie drie jaren lang. Achttien jaren oud zynde gaf hy zyne *Beredeneerde Anatomie* in 't licht, gelyk drie jaren daar na, te weten in 't jaar 21 van zynen ouderdom, een traktaat van de medikamenten.

Eenige jaren daar na, wanneer de koning van Vrankryk den vremden Doctoren verboodt te Parys te praktiseren, wierdt Daniel Tauvry nochtans als Doctor aangenomen; en van dien tydt af zag men zyne begeerte tot die professie, die hy reets in zyne eerste jeugdt gehad hadde, grotelyks vermeerderen. By de in 't jaar 1699 door koning Lodewyk den XIV gemaakte verandering omtrent de akademie der wetenschappen wierdt hy van een zogenaamde *Elevé* tot een *Associé*, of lidt aangenomen. Aanstonts verviel hy met den heere Mery in den bekenden pennestrydt nopens de circulatie van 't bloedt in de ongeborene vrucht, by welke gelegenheit hy zyn traktaat *van de generatie en 't voedsel der vrucht* in 't licht gaf. Doch mogelyk is deze strydt oorzaak van zyne doodt geweest: aangezien hy een zeer geleerd man tot zyn tegenparty hadt, en bygevolg vele uuren van zyne nachtrust afbrak, om zyne gevoelens behoorlyk te bestudeeren, zonder nochtans zyne praktyk te verwaarlozen. Daarenboven was hy van nature zeer engborstig, welke kwaal in 't begin van 't jaar 1700 grotelyks vermeerderde. Hy stierf in 't jaar 1701, in February, aan de tering, oud 31 jaren en een half. Hy was levendig en doordringend van oordeel, en bezat een grondige geleerdheit; waarom hy ook in vele aanzienlyke huizen bekend en bemind was. Zyne doodt is zeer beklaagt.

TAVASTHIA, of TABAST, een landschap in Finlandt, paalt in 't Oosten aan Savolax en Karelië, in 't Zuiden aan Nyelandt, in 't Westen aan 't Noorder-Finlandt, en in 't Noorden aan Cajanië. Dit landt is vol rivieren en meiren, onder welke het meir *Jende* berucht is. Door dit meir loopt de rivier *Kumer*, die tusschen Nyelandt en Karelië zich in vier armen verdeelt, en zich in de zee van Finlandt ontlast. In 't Noorder deel van dit landt vindt men sommige meiren en putten, uit welke de inwoonderen gansche klompen yzer halen, dat ze buigzaam weten te maken. Voorts is Tavasthia naar de zyde van 't Noorden vol bergen, en bygevolg onvruchtbaar en onbewoond; doch in 't midden, en rondom de meiren is het neeringryker en bewoonder. *Hermannida Descr. Suec. Beschryving van Zweden c. IV. p. 144.*

TAVASTHUS, eertyds *Kronenberg* genaamt, is de hoofdstadt van het bovengemelde *Tavasthia*, in 't midden van het zelve gelegen, aan een klein meir, het welk de rivier Tameko en andere maken. Aldaar is een sterk kasteel, door *Birgerus Jarl* in 't jaar 1250 gesticht, om die van Tavasthus te beteugelen. De stadt heeft meest houte huizen. De koningin Christina heeft 'er een school opgerecht. *Beschryv. van Zweden p. 149.*

TAVEAU (Renata) was de eenige dochter van Leo Taveau, baron van Mortemar, heere van Lussak. Zy wierdt de gemalin van François van Rochechouart, heere van Tonnay-Charente. Zy leefde zeer voorbeeldig, en verzwakte haar lichaam dermaten door bidden en kastydingen, dat ze eindelyk in onmacht en eene flaauwte viel; waarom ze voor dood gehouden en begraven wierdt. Maar iemandt der huisgenoten hadt gezien, dat men onder anderen een kostelyken diamantsteen met haar begraven hadde. Deze opende derhalven 's nachts het graf, en vondt tegen vermoeden, dat Renata leefde. Zy heeft naderhandt nog kinderen gebaart. Zy gebruikte op een zekeren tydt de vrymoedigheit om Catharina van Medicis, aan welker hof zy leefde, in haar gewissen te raken, na dat de zelve reets naar het uiterlyk aanzien door de predikatie van een Franciskaner monnik geraakt was; doch zo dra de schrik der conscientie voorby was, wierdt Renata met een ballingschap naar Poitou beloont. *Bayle Dict. Crit.*

TAVERNA, een stadt in het Napelsche landschap Calabria ulterior genaamt. Hier was eertyds een bisschoppelyke setel, staande onder 't bisdom van Rheggio. *Megiserus.*

TAVERNIER, (Johannes Baptista) baron van Aubonne, in Zwitserlandt, heeft zich door zyne reizen zeer vermaard gemaakt. Hy wierdt in 't jaar 1605 te Parys geboren, en gaf al vroeg blyken van zyne genegenheit om vremde gewesten te bezoeken. Hier toe wierdt hem in 't huis van zyn vader, die met landkaarten handelde, aanleiding gegeven. In zyn twee en twintigste jaar begon hy door Vrankryk, Engelandt, de Nederlanden, Duitschlandt, Zwitserlandt, Polen, Hungarië en Italië te reizen. Vervolgens deedt hy binnen 40 jaren zes reizen naar Turkye, Persië en Indië, alle te lande, behalven dat hy eens te water te rug keerde. Ondertusschen bragt hem zyn handel in edelgesteenten een aanzienlyken winst; zo dat hy de heerlykheit Aubonne, in Zwitserlandt, daar voor kocht. Doch ten laatste was hy zeer ongelukkig, aangezien iemandt zyner bloedverwanten, dien hy met een schip met waren, voor 222000 ponden in Vrankryk van hem gekocht, naar 't Oosten gezonden hadde, in hope van een groten winst, hem bedroog. Dit deedt hem byna tot gebrek vervallen, zo dat hy zyne heerlykheit Aubonne in 't jaar 1687 aan den heere du Quesne moest verkopen. Men meent doorgaans, dat hy zyne zevende reize ondernomen heeft om zyne zaken wederom te herstellen: doch hy stierf onderweeg in July 1689 in Moscou, oud 89 jaren.

Zyne Reisbeschryving is in 't jaar 1679 in twee delen in 't licht gekomen, hoewel hy de zelve niet zelf geschreven heeft, alzo hy de Fransche taal noch schryven noch spreken kon. Hy bediende zich derhalven van de pen van *Samuel Chappuzeau*, en van den heere *de la Chapelle*, die geheimschryver van den heere president Lamoignon was.

Hy heeft ook een verhaal van het Turksche Serrail, van Japan, en van het koninkryk Tunquin onder zynen name uitgegeven. Het een en 't ander is naderhandt in 't Hoog- en Nederduitsch vertaalt. *Memoires Hist. Bayle Dict. Crit.*

TAVESTOK, een marktstadt in 't Engelsche landschap Devonshire, zeer vermakelyk gelegen aan de Teve, van waar ze vele en goede visschen ontfangt. De stadt was eertyds zeer beroemd wegens hare voortreffelyke abdy, in welke het graf van Ordoupa, zone des graven van Devonshire, te zien was. Deze was een reuze, en kon over de rivier aldaar, zynde tien voeten breed, schryden, en de grendels der grootste poorten aan stukken breken. De voornoemde abdy wierdt omtrent 30 jaren na hare stichting door de Denen verbrand, doch heerlyk weder opgebouwt, en daar door zeer beroemd, om dat men in de zelve in de Saxische tale las, om te beletten, dat die sprake niet in vergetelheit zou geraken; die ook, gelyk Cambden getuigt, tot op zynen tydt onderhouden is. Van Tavestok worden twee leden in 't Parlement gezonden. *Guil. Mamelsb. Cambden.*

TAVIGNANI, eertyds *Rhotanus* en *Rotanus*, is een der hoofdrivieren van 't eilandt Corsika. Zy ontspringt omtrent in 't midden van 't eilandt, niet verre van de rivieren Golo en Limone; en naar 't Westen lopende, valt ze by Aleria distrutta in zee. *Baudrand.*

TAVILA, of TAVIRA, de hoofdstadt van het koninkryk Algarvië, in Portugal. Zy heeft een goede haven, nevens een vesting aan de rivier Xilaon; doch zy is noch groot, noch behoorlyk bewoond. De landsregering is niet te Tavila, maar te Lagos. *Colmenar Delices de Portugal.*

TAXANDER, hertog van Tongeren, wierdt in zyne jeugdt aan 't hof van den keizer Gratianus opgevoed; maar moest van Eugenius Grammaticus en Arbogastes, zyne benyders, veel lyden. Doch den tyde van St. Martinus, aartsbisschop van Tours, omhelsde hy het Christendom. Naderhandt verliet hy den keizer Gratianus, en verkoos de party van Maximinus, die hem vele privilegiën toestondt. In zynen tydt verliet Servasius, bisschop van Tongeren, deze stadt, hebbende alvorens de vervolging onder de Hunnen voorzegt, als die na de doodt van Gratianus die plaats stonden te verwoesten. *Taxander* was een gunsteling van den keizer Theodosius den Groten, en stierf onder des zelfs regering. *Thomas de Tongris & Eburon.*

TAXANDREN. Zie 't volgende artykel.

TAXANDRIA, TOXANDRIA, of TOXIANDRIA, een landschap, waar van Ammianus Marcellinus getuigt dat het door de Galliërs, *Salii* bygenaamt, is ingenomen. *Phil. Cluverius* en *Menso Alting* zyn van gedachten, dat de Zeeuwsche eilanden daar door moeten verstaan worden. *Gothefridus Wendelinus* in 't tegendeel beweert, dat *Taxandria* zo veel is als *Tessenderlo*, een plaats of dorp in de Luiksche Kempen, niet verre van de rivier den Demer gelegen, en dat eertyds de landstreek, tusschen de Maas, het uiterste deel van de Schelde, en de rivier den Demer gelegen, daar toe behoort heeft. Zie *Cluverius de tribus Rheni alveis cap. 11, & Germ. ant. lib. II, cap. 29. Alting Notit. Germ. Inf. P. I, fol. 121. Mezeray Hist. de France Tom. I, p. 133.*

TAXILA is, volgens het bericht van *Strabo*, de grootste stadt van Indië; doch zy is thans onbekend, ten ware het *Cambaja* was. Koning Phraates heeft, naar 't verhaal van *Philostratus*, alhier zynen setel gehad: ook getuigt hy, dat 'er alle huizen van aarde geweest zyn. *Philostr. in vita Apollon. Strabo l. V.*

TAXIS, een graaf in Duitschlandt, was de eerste, die aldaar op zyne kosten de postery in standt bragt, en tot vergelding van den keizer Matthias in 't jaar 1616 postmeester generaal voor zich en zyne erfgenamen gemaakt wierdt.

TAY, de grootste rivier in gansch Schotlandt. Zy ontspringt in Braid-Albin, uit het meir Loch-Tay, dat 24 mylen lang is, en loopt langs het Grampiaansche gebergte, het landschap Athol, de stadt Dunkel en S. Johnston, verder voorby het vruchtbare landschap Gowry, en valt eindelyk by Dundee, alwaar ze twee mylen breed is, in zee. Deze rivier is vaarbaar tot aan St. Johnston, omtrent twintig mylen landwaarts in.

TAYA een rivier in Moravië, ontspringt in den Iglauer kreits, omtrent de grenzen van Bohemen, loopt voorby de stadt Znaym, en door den Brunner-kreits, alwaar ze de rivier Zwartz, met welke zich de Zwittawa beneden Brun, en de Iglawa beneden Porlitz vermengen, ontfangt, en beneden Eisgnib de grenzen tusschen Oostenryk maakt, en digt aan de grenzen van Hungarië, alwaar de Witteberg is, in de March valt.

TAY-BOU is de naam van een der twee grootste toveraars van 't koningryk Tunquin in Indië, naar de zyde van China. De inwoonders van dit landt hebben een zonderlinge eerbiedigheit voor twee befaamde toveraars, die ze *Tay-Bou*, en *Tay-Phou-Thovy* noemen, nevens een zekere toverheze, genaamt *Bacoti*. *Tay-Bou* maakte hen diets, dat hy toekomende dingen kon voorzeggen. Hier van daan is het, dat, wanneer ze hunne kinderen uithuwelyken, of een stuk lands kopen, of eenig ander gewigtig werk ondernemen, zy de godspraak van dien toveraar raadvragen. De toverpriester houdt een boek in de handt, zynde met allerlei figuren van mannen, dieren, kringen, en driehoeken vervult, nevens drie stukken koper, met zonderlinge karakters, hoewel maar aan eene zyde. Deze werpt hy in een beker, schudt ze om, en werpt ze op de aarde. Wanneer nu alle karakters boven leggen, dan wordt het voor een gelukkig teken gehouden; maar in 't tegendeel voor een zeer ongelukkig, ingeval ze anders leggen. Als 'er maar twee of drie karakters boven leggen, dan moeten ze hunne boeken raadplegen, en uit de zelve voorzeggen. Die zelve priester zegt ook, dat hy de oorzaak der krankheden weet, en de zielen der afgestorvenen kan doen te voorschyn komen. *Tavernier Reize naar Indië.*

TAY-PHOU-THOVY is de naam van een tweden toveraar in Tunquin. Deze hadt een diergelyk boek, als de voorgaande, in 't welke hy de oorzaken der ziekten meende te ontdekken. Ingeval hy zeide, dat de Duivel de krankheit hadde veroorzaakt, dan moest men hem een tafel met ryst en andere keurlyke spyzen offeren, van welke de toveraar zyn gebruik nam. Wanneer hier op de ziekte noch niet wilde vergaan, omringden alle zyne vrienden en bloedverwanten het huis, en schoten hunne snaphanen driemaal los, om den bozen geest te verschrikken en weg te jagen. Zomwylen maakte de toveraar den kranken diets, dat het de watergodt was, die zyne ziekte veroorzaakte; gelyk hy doorgaans zeide, ingeval de kranke ter zee voer, of een visscher was. Alsdan verordende de toverpriester tapyten uit te breiden, en hutten te bouwen, in de zelve drie dagen lang maaltyden te houden, en wel een weinig van des zieken huis af aan de naaste rivier, om deze godheit te nodigen, van daar te gaan, en den zieken in zyne heerschappy wederom genezen te zien. Om de oorzaak der ziekte beter te kennen, zondt hem deze toveraar dikwils tot *Tay-Bou*, die tot antwoordt gaf, dat het de zielen der afgestorvenen waren, die de krankheden veroorzaakten; en hy beloofde alsdan die zielen door zyne geheime kunst en wetenschap tot zich te doen komen; want men gelooft aldaar de zielsverhuizing. Wanneer hy nu, volgens zyn zeggen, die ziel aantrof, die de oorzaak der ziekte was, floot hy ze in een vat met water, tot dat de zieke wederom genezen was. Als hy genas, dan wierdt het vat gebroken, en de ziele vryheit gegeven om te gaan werwaarts het haar behaagde; maar in geval hy stierf, dan beval de toveraar de opgeslotene ziel geen kwaadt meer te doen; en dus zondt hy ze weg. *Tavernier.*

TAYGETHA, de dochter van Atlas en Pleione, eene der zogenaamde Plejaden, by welke Jupiter teelde *Lacedæmon*, stichter der stadt Lacedemonië. *Virgil. Ecl. IV.*

TAYGETUS, een berg in Laconië, zynde een landstreek in Peloponnesus, thans Morea. Deze berg was zo naby de stadt Sparte, dat hy door een aardbeving op de zelve viel, en ze byna geheel verwoestte. Taygetus was den goden Castor en Pollux toegewyd, die aan den voet des zelfs gezegt wierden geboren te zyn. *Homerus. Plinius.*

TAYLOR, (JEREMIAS) een Engelschman, was kapellaan van koning Karel den I, en hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Oxford, maar moest, om dat hy des konings belangen aankleefde, veel lyden. Wanneer Karel de II in zyn ryk herstelt was, verklaarde hy hem tot bisschop in Ierlandt. Hy stierf in 't jaar 1667. Men roemt zyne geleerdheit. Zyn schrystyl was zonderling goed. In zyne Historie van de oudheden der universiteit van Oxford poogde hy de bisschoppelyke regering en de Engelsche kerkplechtigheden zeer op te helderen. Men heeft verscheide werken van hem, onder anderen een traktaat, *Doctor dubitantium* genaamt. *Memoires du Tems. Morlin Angl.*

TAYLOR (JOHANNES) de *Water-poëet* genaamt, wierdt in 't Engelsche landschap Glocestershire geboren, en leide zich alleen op de letterkunde. Naderhandt wierdt hy by een schipper te Londen bestelt; doch hy liet niet na zich in de dichtkunde te oeffenen, waar toe zyne natuurlyke genegenheit strekte. Hy schreef meer dan tachtig boeken, van welke hy zommige aan koning Jacobus, andere aan Karel den I opdroeg, die ze beide gunstig aannamen.

TAYLOR (WILLIAM) wierdt den 30 September 1616 te Kigley, in 't Engelsche landschap Jorkshire, geboren, maar te Magdalen-Hall, in Oxford, opgevoed. Hy wierdt rector der scholen te Keynton, in Herefordshire, en in 't jaar 1639 te Cirencester, in Glocestershire. Wanneer deze stadt in 't jaar 1642 door de koninklyke benden verovert wierdt, begaf zich Taylor naar Londen, en predikte aldaar eerst te Bow naby de stadt, maar naderhandt in de S. Stevenskerk in de Colemanstreet, in plaats van Johannes Godwin, die door het parlement was afgezet. Doch hier tegenstandt vindende, predikte hy in een kerk in Woodstreet, en hieldt lessen te S. Giles in Cripplegate en S. Peters Cornhill. Eindelyk wierdt hy te St. Stevens weder ingestelt, en bleef aldaar tot den 5 September 1661, zynde de dag van zyne doodt. Hy was een yverig Presbyteriaan, en daar by een zeer geleerd en arbeidzaam man. Men heeft eenige predikatiën van hem over *Philipp. II*, 10, en andere.

TAYNE, een rivier in 't Noorden van Schotlandt, loopt door het graafschap Sutherlandt, bespoelt Tayne en Dornok, en valt met een wyden mondt, de golf van Dornok genaamt, in zee.

TAYNE, een steedtje in 't graafschap Rosse, in Schotlandt, gelegen aan de rivier Tayne, heeft een fraaie haven, tegen over de stadt Dornok.

TAYOAN, of TAYWAN, een vlek, met een haven en kasteel, op het eilandt Formosa, naby China, wierdt door de Hollanders ingenomen, doch door de Chinezen wederom verovert.

TCILDIR, of CHIELDER, by de ouden *Pariedrus*, *Paryadris Mons*, en *Pariedri Montes* genaamt, is een Asiatisch gebergte in groot-Armenië, vermaard wegens zyne uitnemende hoogte, maar in 't byzonder wegens de rivieren de Euphraat, de Tigris en de Arazes, die uit dit gebergte haren oorsprong hebben.

TEANO, of TIANO, een kleine stadt in Terra di Lavoro, zynde een landschap gelegen in 't koninkryk van Napels, tusschen Capua en Sessa. Zy behoorde tot het gebiedt der hertogen van Medina-Celi, en wierdt in 't jaar 1708 door Karel den III, koning van Spanje, aan den grave Wirich Philips van Taun, zynde onderkoning van Napels geweest, met den tytel van een vorstendom gegeven.

TEARUS, eene rivier in Thracië, of Romanië, ontstaat uit 38 springbronnen, en valt in de rivier Hebrus, thans Mariza genaamt. Men verhaalt, dat Darius, zoon van Hystaspes, zo zeer op het water van deze riviere verlieft was, dat hy zich drie dagen lang by de zelve heeft opgehouden, latende een naaldt oprechten, met een opschrift van dezen inhoudt, dat dit water alle andere wateren der wereldt in klaarheit en hoedanigheden overtrof. *Herodotus.*

TEATE, (FAITHFULL) een Engelsch dichter, wiens schriften zo wegens hare schrandertheit als stichtelykheit hoog geschat worden. Zyn voornaamste werk is het gene hy *Ter Tria* noemt, zynde door Gotfried Wagner te Leipzich in 't jaar 1698 in fraaie Hoogduitsche vaarzen vertaalt. Boven dien schreef hy noch twee of drie werken. Van zyn leven weet men dit maar, dat hy te Dublin, in Ierlandt, in het collegie van de Drieëenheit is opgevoed, en naderhandt in die zelve stadt tot predikant van de S. Warpurgskerk beroepen; doch eindelyk ten tyde van Cromwel naar Engelandt ontboden, alwaar hy te Sudbury, in 't graafschap Suffolk, insgelyks de bediening van predikant bekleed heeft.

TEBESCA, een stadt in Afrika, hadt eertyds een bisdom, dat onder 't aartsbisdom van Carthago stondt.

TECHORT, een stuk lands in 't Afrikaansche gewest Biledulgerid, nevens een stadt, een rivier, en woestyne van den zelven naam.

TECHTIMEROW, een Cozaksche vesting in Ukranië, aan den Nieper, 120 mylen van Kiow, waar toe een grote landstreek behoort. Koning Stephanus van Polen ruimde ze in 't jaar 1576 den Kozakken in, nevens een landt van 20 mylen. Deze maakten 'er een wapenplaats van, en versterkten de zelve met een bezetting: maar wanneer de vesting scheen te machtig te zullen worden, ontweldigden ze hen de Polen in 't jaar 1638, onder koning Uladislaus; doch gaven ze naderhandt van zelf weder. *Cellarii Polon. p. 390. Pastorius de B. Cosacico. Hartknoch de Rep. Polon. l. II. c. 8. Happelii Hist. moderna Eur. p. 16.*

TECK. Zie TEK.

TECMESSA was de dochter van een vorst in Phrygië, en wierdt van de Grieken gevangen, toen de zelve den Trojaanschen bodem verwoestten. Zy wist den Griekschen heldt Ajax dus te bekoren, dat hy haar ter vrouwe nam; en by haar Euryfaces teelde, die de opvolger van zynen grootvader op het eilandt Salamis geweest is. Dictys de Cretenser noemt den vader van Tecmessa *Teuthrantes*, die van Ajax in een tweegevecht gedood wierdt. Doch Sophocles in zynen *Ajax* noemt hem *Teleutes*, en zegt, dat hy reets dood was toen Ajax des zelfs landt uitplunderde, en zyne weduwe door het zwaardt doodde. Teucer, de twede zoon van Telamon, en broeder van Ajax, meende weder naar Salamis te keren, na dat hy zich reets in 't eilandt Cyprus gevestigt hadde; maar hy wierdt hier in van Euryfaces belet. De Atheniënzen hebben Ajax en zynen zoon op een zonderlinge wyze geëert; en Pausanias getuigt, dat deze eer en gedachtenis noch op een plegtige wyze in zynen tydt onderhouden wierdt, en dat men te Athene noch een altaar van Euryfaces zag. *Dictys Cretensis. Sophocles in Ajace. Horatius lib. II. Od. 14. Q. Calaber lib. V. 546. Bayle Dict. Crit.*

TECOANTEPEQUE, een stadt in West-Indië, in nieuw-Spanje, zynde een gedeelte van Guaxaca, aan de Zuidzee gelegen, en hebbende een fraaie haven.

TECTOSAGEN, *Tectosages*, een oud volk in 't Narbonneesche Gallië, hebbende Toulouze tot een hoofdstadt. Zy deden een inval in Duitschlandt, en namen hunne woonplaats onder

onder hun hoofdt Sigovesus naby het Hercynische woudt. *Jul. Cæsar. Livius.*

TEDDELES, een gewest en stadt in Barbarye, 30 mylen ten Oosten van Algiers, heeft oude en sterke muren, rondom vruchtbare koornlanden, en daar vele door lopende stromen. De inwoners zyn meest alle verwers. De visschen zyn 'er zo overvloedig, dat zy voor niet worden weggegeven. *Leo Africanus.*

TEDNEST is de hoofdstadt in Hea, een landschap in 't Afrikaansche koninkryk Marocco, aan de rivier Amana gelegen. De koning van Portugal ontweldigde ze in 't jaar 1514 den Cherif Mahometh, die aldaar zynen setel gevestigt hadde: doch de Cherif herwon ze niet lange daar na, wiens opvolgers in 't bezit van de zelve bleven tot op Tafiletta, die zich niet alleen Tednest, maar ook de koninkryken van Fetz en Marocco onderwierp. *Marmol Africa lib. III.*

TEDZA, TEZZA, TEZA, een ryke en aanzienlyke stadt in 't koninkryk Fez, en des zelfs landschap Chantz, vyf mylen van den berg Atlas, 50 van Fez Zuidwaarts, 130 van de zee Oostwaarts. Deze stadt hadt oudtyds omtrent vyf duizend familiën, was prachtig gebouwt, en met paleizen, collegiën en tempels voorzien. Uit het gebergte Atlas ontspringt een kleine rivier, die eertyds door de voornaamste mosquee geleid wierdt; maar dit water is door de naburen afgesneden, zo dat ze thans zich met putwater moeten behelpen. Ten opzichte van rykdom, hoflyke zeden, en volkrykheit verdient Tedza de derde plaats in 't koninkryk Fez. Men vindt 'er onder anderen een zeer grote mosquee, verscheide baden, vruchtbare velden, geleerde en ryke inwoners, en omtrent vyf honderd Joodsche familiën. Deze maken den besten wyn van gansch Afrika. Het voortreffelyk slot aldaar is de setel van den gouverneur, zynde de twede zoon des konings van Fez. De koning zelf bezoekt deze plaats menigwerf wegens hare gezonde lucht, en om de stadt tegen de wilde Arabieren te beschermen. Deze brengen de dadelen van Segelmesse, nevens grote geldsommen derwaarts, om granen daar voor te verwisselen, waar door de stadt zeer ryk wordt. *Leo Afric.*

TEEMS. Zie THEEMS.

TEES, een rivier in 't Noorder gedeelte van Engelandt, ontspringt op de grenzen van Cumberlandt, en loopt Oostwaarts vier mylen lang. Door deze rivier wordt het bisdom Durham van Westmorlandt gescheiden, en van daar maakt ze de grenzen tusschen dat bisdom en Jorkshire. Zy valt omtrent zeven mylen Zuidwaarts van Hartlepool in zee.

TEFETHNE, een stadt met een zeehaven in 't koninkryk van Marocco, en des zelfs landschap Hea, aan de Noordzyde van den berg Atlas, drie dagreizen van Messa Noordwaarts, in 't landschap Sus. Deze stadt bestaat uit omtrent 600 familiën, en heeft een bekwame haven voor kleine schepen. De Portugezen dryven hier een sterken handel in de Afrikaansche boksvellen en wasch. De stadt is omringt met een muur van uitgehouwene en tichelstenen, zynde een werk der Afrikanen. De inwoners zyn thans Mahomethanen, die rechters hebben, om hunne burgerlyke geschillen te beslissen; doch moordt en doodslag wordt door de naaste bloedverwanten gewroken; waar omtrent het recht van gelyke vergelding (*Jus talionis*) plaats heeft. Ingeval de moordenaar de vlucht neemt, wordt hy voor zeven jaren gebannen. Alsdan komt hy weder, en betaalt een geldboete; waar door hy vry is. De inwoners zyn blank en wellevend. Zy hebben een overvloedt van geiteboKken en gerst. De eerstgemelde worden 's nachts in de huizen gesloten, die ze zeer vuil en morssig maken. Alhier begint de berg Atlas.

TEFFEREGGERTHAL is een landstreek, behorende tot het aartsticht Saltsburg, en gelegen aan de grenzen van Tirol. Dit landt is daar door vermaard, dat in 't jaar 1684 des zelfs inwoners bevonden wierden Protestantsch te zyn, niettegenstaande men van gedachten geweest was, dat sedert langen tydt daar omtrent niemandt van een anderen dan Roomschen Godsdienst geweest was, maar zo dra de aartsbisschop van Saltsburg ter voornoemden tydt de gelteldheit der zaken hadde ontdekt, verdreef hy alle Protestanten, en voerde het Roomsche geloof weder in. *Burnet Reize naar Italië p.* 228.

TEFFLIS, of TIFFLIS, in 't Latyn *Tiphlis*, maar by zommige landbeschryvers *Tebile Cala* genaamt, is de hoofdstadt in Gurgistan, of het eigentlyk zogenaamde Georgie, en staat onder 't gebiedt der Perzen. De stadt is gelegen aan den voet van een gebergte, aan den oever der rivier Cur, of Cyre, en met sterke muren omringt. Hare vesting wierdt in 't jaar 1576 door de Turken gebouwt, en tot een vryplaats gemaakt. De prins van Georgië moet door deze sterkte, wanneer hy die van den Sophi hem toegezondene brieven en geschenken naar gewoonte buiten de stadt ontfangen wil. De Persianen hebben tot dien einde die gewoonte ingevoert om zich zonder moeite van zyn persoon te kunnen verzekeren. In de stadt zyn veertien kerken, van welke zes den Georgianen, de overige acht den Armeniërs toebehoren. De hoofdkerk der Georgianen, genaamt Sion, is van grote vierkante stenen gebouwt, en vol schilderyen. Niet verre van hier is de woning van den *Tibilele*, of bisschop van Tefflis. Na de hoofdkerk zyn de voornaamste de zogenaamde *Tesrarchen*, en *Angueseat*, dat zo veel betekent als, het beeldt van Abgarus. De Georgianen noemen ze *Abgare Anguos*, en beweren, dat het beeldt of de schildery des Zaligmakers, door den Heere Christus zelve aan koning Abgarus gezonden, langen tydt in deze kerk is bewaart geweest.

De hoofdkerk der Armeniërs wordt *Pacha-vanc*, of het klooster van den Bassa genaamt, om dat het van een Bassa, hier henen vliedende, en het Christelyk gelove omhelzende, wordt gezegt gesticht te zyn. Hier is gene eenige mosquee, niettegenstaande een Mahomethaan de stadt in eigendom bezit, en de inwoners door een Mahomethaanschen onderkoning bestiert worden. Zy hebben wel verscheide malen getracht een mosquee te stichten, doch zyn daar in telkens door de oproerige menigte verhindert, behalven op het kasteel. Maar wanneer de priester voor de eerste maal dienst in die mosquee wilde doen, wierdt hy van de menigte met stenen van daar gejaagt, en sedert heeft geen priester durven ondernemen de geloofsbelydenis aldaar te lezen.

Voorts heeft de stadt aanzienlyke gebouwen, grote *Bazars*, en bekwame *Caravanseras*. Zy is ook zeer volkryk, en dryft een sterken koophandel. Tweemaal is ze onder het gebiedt van den Turk geweest, eerst onder Ismaël den II, en wederom onder zynen opvolger, wanneer Solyman omtrent den zelven tydt, toen hy Tauris innam, ook Tefflis veroverde; doch naderhandt hernam ze de koning van Persie, wanneer Tefflis den bynaam van *Dare Meleth*, dat is, koninklyke stadt, ontfangen heeft. *Chardin Voyages T. XI.*

TEFSIS, of SEFSIS, eene rivier in Barbarye, loopt in 't koninkryk van Algiers, en des zelfs landschap Telensin, en valt ten Westen de stadt Telensin in de Middelandsche zee. *Mary Dict.*

TEFZA, of TEBZA, eene stadt in 't koninkryk van Marocco, is de hoofdstadt van Tedles, en gelegen aan de rivier Darna, zeven en twintig mylen Westwaarts van de stadt Marocco. *Baudrand.*

TEGAN, eene stadt in China, en de hoofdstadt van 't landschap *Huquang*. Onder deze staan noch vyf andere steden.

TEGAZA, eene woestyn op de grenzen van Zaara, en het landt der Negers in Afrika. De inwoners van deze landstreek verschynen nooit voor een ander volk. Die van Zanghaga handelen op een zeer seldzame wyze met hen. Zy brengen hun zout, en leggen het zelve aan den oever van een zekere rivier. Dit gedaan hebbende, gaan ze wederom weg. Alsdan komen de andere, en leggen by ieder hoop zout den prys, dien zy daar voor menen te geven. Wanneer nu deze ook wederom zyn weggegaan, keren de Zanghagers wederom, en nemen het geldt, 't welk voor de anderen aldaar gelegt was. Dit geschiedt wederzyds met een ongemene oprechtheit. Voor eenige jaren wierden eenige van deze wilde menschen gevangen, doch die stierven, zonder dat men hen ooit hadde horen spreken; en dit heeft doen gedenken, dat ze stom zyn. *Johannes Leo.*

TEGEA was eene stadt, die van de inwoners uit negen dorpen in Arkadië gesticht wierdt. Deze stadt hadt geduurig onlusten met andere Arkadische steden, en erlangde eerst in den Trojaanschen, naderhandt in de Persische oorlogen een zonderling aanzien. Toen het bekende Calydonische wilde zwyn in Griekenlandt vele ongelukken veroorzaakte, hebben Ancaeus en Atalanta door het doden van het zelve deze stadt noch vermaarder gemaakt. Die van Lacedemonië trokken tegen Tegea ten oorlog, en verzekerden zich ten volle van de overwinning; waarom zy ook ketenen en boeien medebragten, om de inwoners der overwonne stadt daar in te kluisteren, en gevankelyk weg te voeren; doch zy hadden het ongeluk, dat zy geslagen, en in hunne eige ketens en boeien gelegt wierden. *Pausanias in Arcad.*

TEGERN-ZEE, of MEIR, is een meir, dat in zynen omtrek vier of vyf Duitsche mylen beslaat, in opper-Beyeren, niet verre van de Tyrolsche grenzen, tusschen de rivieren de Iser en de In. In het Noord Oosten legt een aanzienlyk Benedictyner klooster, dat omtrent het jaar 700 door twee broeders, Albert en Ottoger, vorsten en graven van Warngow en Tegern-zee, gesticht wierdt. Hertog Arnold dreef die vaders daar uit, en zette ridders in hunne plaats. Maar keizer Otto de II en zyn broeder, van den zelven naam, hertog van Beyeren, herstelden die vaders wederom; van welken tydt af aan dat klooster zodanig ryk wierdt, dat het byna 't rykste daar te lande mag genoemt worden. Eertyds wierdt aan den abt door keizers en koningen de tytel van vorst gegeven, en de edelen moesten de gewoonlyke erfampten by hem waarnemen; en hoewel nu dit is vervallen, heeft nochtans de abt van die plaats in alle byeenkomsten der Beyersche Standen voor alle den voorrang. Het klooster is met muren, grachten en torens voorzien, en de abt heeft het recht, dat hy het met geschut mag beplanten, en tot een vasten burgt kan maken. Men vindt ook aldaar eene voortreffelyke bibliotheek. *Bucelin. G. S. P. I, 12. Hospin. de Orig. monach. f.* 248. *Luca Fursten-Saal p.* 336. *Chur-Beyern p.* 241.

TEGLIO, een vlek in Graubunderlandt, met een sterkte, heeft den naam gegeven aan 't *Valtelin*, en is op een berg gelegen, niet verre van de Adda, tusschen Sondrio en Tiranno, omtrent drie mylen van de eene en de andere plaats. *Mary Dict.*

TEGRE, een Afrikaansch koninkryk in Abyssinie, wordt van anderen *Tegremahon* genaamt: Franciscus Alvarez noemt het *Ausen*. Het is het beste en grootste deel van Abyssinie, en behelst zeventien landschappen, onder welke de Noordelykste, en naast aan Egypten gelegene *Barnagas* genaamt wordt. In de stadt *Arka* wordt de koningin van Scheba gezegt haar hof gehad te hebben; behalven welke stadt 'er noch een ander aanzienlyke plaats is, *Kaxumo*, of *Accum* genaamt; en hier menen zommigen dat de voornoemde koningin haren ryksetel gehad heeft. Men vindt hier noch zeventien schone pyramiden, en drie kerken, staande op een berg. De Jesuiten hebben te Fremona een collegie en fraaie kerk. Deze plaats is midden in 't ryk gelegen, en zeer volkryk. *Dapper Beschr. van Afrika. Ludolph Hist. Æth.*

TEHAMA, een grote landstreek in Gelukkig Arabië, in 't Noorden van Mocca, dat in zommige landkaarten onder het Begler-

lerbegschap van Aden. De voornaamste steden van Tehauca zyn *Saada* en *Sanaa*. *Maty Dict.*

TEILINGEN. Zie TEYLINGEN.

TEIS, of THEISSE, in het Latyn *Tibiscus*, van de Hungaren *Tissa* genoemt, eene der kleinste rivieren in Hungarie, ontspringt uit het Karpatische gebergte in opper-Hungarië, in het Marosmarosienser komitaat, op de grenzen van Zevenbergen en Rood-Russen, uit een kleine bron op den Koltberg, en wordt door vyf daar digt voorby lopende beken zodanig groot, dat hy drie mylen van zynen oorspronk vaartuigen, die twintig stukken steenzout, ieder steen van 4000 ponden, voeren, kan dragen. Naderhandt neemt hy de rivieren Samutz, Grasna, Bodrog by Tockay, Heinate, Sajo, Sagyra by Szolnock, Korös by Czongrad, Marosch by Szegedin, en eindelyk den Temes tot zich; valt daar op 2 mylen beneden Peterwaradyn, en 4 mylen boven Belgrado in den Donauw, niet verre daar van daan, alwaar op de andere zyde de Sau daar in valt. Deze rivier is zo vischryk, dat men zegt, dat zy twee delen visch en een deel water heeft, en de visschen zyn ongemeen vet en groot. By de vrede van Carlowitz, in het jaar 1699 gesloten, is deze rivier van de plaats aan, alwaar de Marosch daar in valt, tot eene grensscheiding tusschen het Christen en Turksche ryk gestelt, en aan wederzyds onderdanen het gemeenschappelyk gebruik toegelaten; maar in het jaar 1716 is die gansche landstreek wederom door de keizerlyken verovert. Aan deze rivier leggen de grote Hungarische velden en heiden, daar de Cumanen wonen, in het Latyn *Campi Cumanorum* genoemt. *Szent-Yvans Miscellan. Dec. II. P. I. p. 120. Instr. pacis Carlow. art. 1.*

TEISSIER, (ANTONIUS) wierdt te Montpellier den 20 January 1632 geboren. Zyn vader was ontfanger generaal van Languedok, doch verloor zyne bediening en goederen, om dat hy des konings geldt aan den hertog van Montmorenci, toen deze een opstandt verwekte, gegeven hadde, en hy stierf kort daar na. De jonge Teissier wierdt derhalven by zynen grootvader van moeders zyde, den heere van Vastrik, Raadt in 't landgerecht te Nimes, opgevoedt. Hy oeffende zich op de scholen loffelyk in de Grieksche tale, doch verzwakte te Saumur door het al te veel nuttigen van ooft en zuivel zyne gezondheit dermaten, dat hy niet dorst ondernemen in de Godgeleerdheit te studeren. Hy wierdt te Bourges der beide rechten doctor verklaard, en te Nimes tot landgerechts-advokaat bevordert; doch kon gene dezer bedieningen waarnemen. In 't jaar 1659 wierdt hy Raadsheer te Nimes, en schreef verscheide werken. In 't jaar 1683 trouwde hy met de weduwe van een edelman te Nimes, doch moest in 't jaar 1685, by gelegenheit der herroeping van 't edikt van Nantes, nevens zyne huisvrouwe Vrankryk verlaten. Hy nam zyn verblyf te Zurich, en wierdt een tydlang van den burgemeester Escher onderhouden; vervolgens onderwees hy eenige jonge edellieden. Van 't jaar 1689 tot 1691 schreef hy te Bern de Fransche nieuwstydingen; en aangezien hy, als een vremdeling zynde, in Zwitserlandt gene bevordering voor zyne kinderen kon hopen, begaf hy zich in 't jaar 1692 met brieven van rekommandatie naar Berlyn, alwaar hy op een jaarlyksche wedde tot legations-Raadt en koninklyke historieschryver verklaard wierdt, in welke bediening hy den 7 September 1715 stierf. Zyne voornaamste schriften zyn: *Eloges des hommes sçavans*; Levensbeschryving van *Calvinus*, *Beza*, en *Caraccioli*; nevens eene vermeerdering van de *Bibliotheca Bibliothecarum van Labbeus.*

TEISTERBANDT, een aloud graafschap, waar van thans niet dan de naam bekend is. Daar onder behoorde al het gene tusschen de Maas, de Waal, en den Rhyn gelegen was, namentlyk van Nimwegen af tot aan Worcum toe. Te weten, het behelsde de *Betuwe*, den *Bommelser-* en *Thielerwaardt*, het gebiedt van *Heusden*, *Arkel*, *Altena*, *Batenburg*, *Buren*, *Kuilenburg*, *Tiel*, *Vianen*, enz. De hoofdstadt was *Tiel*. Dit graafschap was oudtyds een leen van Utrecht, en des zelfs graven waren erf-kamerheeren van het sticht aldaar. Doch in 't jaar 742 verviel Teisterbandt aan de hertogen van Kleef, na dat graaf Diderik van Kleef *Ida*, gravinne van Teisterbandt, ten huwelyk hadt genomen, en van Karel Martel met dit graafschap beleent was. Graaf Baudewyn van Kleef gaf het in 't jaar 800 aan zynen zone *Robert* als een leen. Des zelfs zonen verdeelden zich; de oudste, genaamt *Lodewyk*, plantte de Teisterbandsche linie voort; *Robert*, de twede, nam zyn verblyf te Heusden, en *Diderik*, de derde, te Altena. *Ansfridus*, naneef van Lodewyk, en bisschop van Utrecht, verdeelde in 't jaar 994 (of omtrent 't jaar 1008 volgens *Beka*) zyne landen onder zyne bloedverwanten, doch gaf het opperste gedeelte aan 't sticht van Utrecht. Het leen van Heusden en Altena heeft graaf Diderik van Kleef in 't jaar 1290 aan graaf *Floris* van Hollandt gegeven, van wien het aan *Johannes*, hertog van Brabandt, doch eindelyk weder aan *Willem* van Beyeren, graaf van Hollandt, gekomen is, zo dat dit graafschap tegenwoordig ten dele onder Hollandt, ten dele onder Gelderlandt, en ten dele onder 't sticht van Utrecht behoort. *Teschenmacher Annal. Cliv. Hoppens Geneal. der hertogen van Kleef. Ludovici Germania Princeps. M. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol. 169. Van Leeuwen Batav. illustr. fol. 89. enz.*

TEK, een oud bergslot in Zwaben, is het stamhuis van zekere heeren van *Tek* geweest. Waar van daan deze plaats den naam heeft bekomen, en van wien zy gebouwt is, is onzeker; sommigen willen, dat de keizer Probus, anderen dat Tecto Sager den grondt daar toe gelegt heeft. Doch men vindt tegenwoordig niets meer dan de overblyfselen van dit oude slot. De berg is boven vlak en breed, waar op jaarlyks 60 stukken rundvee geweid worden. Daar is ook eene heerlyke fontein boven, die altydt water genoeg heeft. *B. Rhenani Hist. Germ. Hertzogs Chron. Alsat. Crusii Annal. Suevic.*

TEK, een oud hertogdom in Zwaben, van welkers stichter verscheide gevoelens zyn. In het jaar 1010 wil men dat het door de laatste hertoginne Agnes aan haren gemaal, den grave Egon van Habsburg, is gekomen. Naderhandt gaf het keizer Henrik de IV aan zyn zwager Rudolph, grave van Rheinveldt, die het in het jaar 1077 aan Berthold, hertog van Zähringen, te leen gaf, ten einde hy hem tegen Henrik den IV, tegen wien hy zich als tegenkeizer hadt opgeworpen, mogt bystaan. Doch Berthold stierf gedurende deze onlusten, en Henrik de IV gaf het meeste daar van aan Frederik van Hohenstauffen, zo dat Conraad de I, zoon van den gemelden Berthold van Zähringen, het minste, namentlyk het slot Tek, het steedtje Owen, en andere plaatsen in het Zwarte woudt kreeg. Van des zelfs nakomelingen heeft zich *Albert* de III, die in het jaar 1175 leefde, met verlof van keizer Frederik den I, allereerst hertog van Tek genoemt, terwyl de vorige heeren zich alleen graven van Tek en Calwe noemden. *Conraad* de I stierf in het jaar 1292, en hy schynt die gene te zyn, die tegen den graaf Marquard van Habsburg en tegen Conraad den V van Hohenstauffen tot keizer voorgestelt wierdt. Zyn broeder Berthold was bisschop van Straasburg. *Frederik*, die in het jaar 1370 leefde, voerde het opperbevel over de Zwabische zamen vereenigde troepen tegen Beyeren, en heeft het slot te Mindelheim, welke plaats hy die van Hochsfluz ontnam, gebouwt. *Lodewyk* was patriarch van Aquileja, en stierf in het jaar 1431 op het concilie te Basel. De laatste hertog *Frederik* liet by zyne doodt, in het jaar 1413 voorgevallen, eene dochter, *Beatrix*, of *Judith*, na, die in het jaar 1417 met Eberhard den Zachtmoedigen, grave van Wurtenberg, trouwde. Terwyl nu graaf Eberhard de Greiner reets in den jare 1376 het halve gedeelte van het slot Tek, nevens Kirchheim, en in het jaar 1385 Owen gekocht hadde, is het overige gedeelte insgelyks aan het huis van Wurtenberg gekomen, dat het alsnoch toebehoort. *Crusii Annal. Suev. Imhoff N. P.*

TEKELY, (STEPHANUS) een zeer beroemd en voornaam graaf in opper-Hungarië. Hy hadt zo veel goedt, dat hy 300000 guldens jaarlyksche renten daar van kon ontfangen. Zyne gewoonlyke residentie was op het slot in de stadt Kasmarch, niet verre van de Poolsche grenzen, in het graafschap Zips gelegen. Wanneer in het jaar 1670 de grote zamenzwering in Hungarië wierdt ontdekt, zocht men dien graaf, om dat hy een yverige Lutheraan, en daarenboven zeer ryk en in groot aanzien was, mede daar in te wikkelen; doch hy wierdt onschuldig bevonden. Des niettegenstaande moest hy de kwade behandeling, die de overige Protestanten ontmoetten, mede ondergaan: want toen de generaal Sporck met de keizerlyke troepen in de goederen van dien grave rukte, dwong hy den zelven keizerlyke bezetting in zyn slot en stadt Kasmarch in te nemen; en terwyl de graaf Tekely wel kon denken hoe het met zyn jongen en eenigen zone Emerik Tekely zou gaan, liet hy den zelven onder het opzicht van zyne getrouwe vrienden in boere klederen van het slot naar Polen brengen. Dus wierden alleenlyk zyne drie dochters in het slot gevangen genomen, en naderhandt naar Wenen in een klooster gebragt, alwaar zy den Roomsch-Katholyken Godsdienst moesten aannemen. Zy zyn 'er eindelyk wederom uit gekomen, en volgens haren staat met drie Hungarische graven getrouwt. Dit alles trok zich de oude graaf zodanig ter herten, dat hy zyne doodt daar door verhaastte. Na zyn overlyden wierden alle zyne goederen verbeurd verklaard. *Memoires du Temps.*

TEKELY, (EMERIK, GRAAF VAN) eenige zoon van den voorgemelden Stephanus Tekely. Hy was onder 't opzicht van zynen vader van zyne eerste jeugdt af in de goede wetenschappen en in deugden dusdanig opgevoed, dat men wel haast verscheide preuven van zyn groot verstandt en dapperheit bespeurde. Kort voor zyns vaders doodt kwam hy in Polen. In het jaar 1671 ging hy naar Zevenbergen, en hadt in het eerst weinig lust den toenmaligen vorst Abaffi te gehoorzamen; doch, toen hy onverwacht in verzekering genomen, en twee zyner voornaamste Raden met laarsen en sporen opgehangen wierden, verootmoedigde hy zich, en verkreeg door een voetval des vorsten genade. Daar op maakte hy zich by de zynen zodanig bemind, dat hy ook van iedereen geeert wierdt: want toen de beroemde generaal Vesselini, die tot hier toe de malkontenten in Hungarie hadt gekommandeert, in het jaar 1678 stierf, wierdt dezen grave het opperbevel opgedragen, die zich met de Kozakken, Tartaren, Polen en Wallachiers omtrent 20000 man uitmakende, versterkte, en de Hungarische bergsteden vermeesterde, alwaar hy over de 140000 dukaten aan gemunt goudt vondt. Dit bewoog den keizer de misnoegden nieuwe vredestraktaten te laten voorslaan, en by openlyk plakkaat hen een generaal pardon, herstelling in hunne goederen, vrye oeffening van Godsdienst, enz. aan te bieden; maar terwyl de keizer by de Hungaren reets verdacht stondt, betrouwden zy hem niet, en merkten het als enkele geveinsdheit aan. Tekely zondt zyne eigene bezwaarnissen door zyne afgezanten insgelyks over; maar de afgezondenen wierden kwalyk gehandelt, en de gemoederen daar door noch meer verbittert. Tekely ging derhalven zyn gang, en veroverde vele vestingen met storm of by accoord. Na dat hy ook den generaal Lesle by Zatmar geheel geslagen hadt, wierdt 'er wederom in het jaar 1679 een stilstandt gemaakt; maar dewyl de malkontenten het ampt van Palatyn, en de vrye oeffening van Godsdienst wederom wilden ingevoert hebben, en men daarentegen van de zyde des keizers, nademaal men thans met Vrankryk vrede hadt, zulks niet wilde toestaan, liep ook dit verdrag vruchteloos af. Tekely zocht wel op alle wyze wederom des keizers genade te erlangen, om dat hy gaarne met de princesse Ragoczy wilde trouwen; maar als men

hem

hem deswegen aan het keizerlyke hof bespotte, hieldt hy naderhandt de party der malkontenten des te yveriger dan voorhenen; want hy bragt ook in het jaar 1680 zo een leger van Turken, Tartaren en Hungarische nationale troepen op de been, dat hy den keizer op verscheide plaatsen kon te keer gaan. Het eene gedeelte kommandeerde hy in eigen persoon, en over de twee andere legers gaf hy het opperbevel aan Petrocy en Palaffy Imbre, die hier en daar door hunne sterke tochten de keizerlyken veel afbreuk deden; hoewel nu Stahrenberg en Caprara tegen hen uitgezonden wierden, hadt het keizerlyke leger nochtans slecht geluk; want door de dagelyksche schermutselingen nam hun leger hoe langer hoe meer af; waarom de keizer nochmaals bezocht of hy de Hungaren met goede woorden kon winnen. Ten dien einde wierdt van weerkanten een stilstandt toegestaan, maar door den keizerlyken generaal Caprara wederom gebroken: want als de zelve te Leutsch de afgezondene gevolmachtigden van Tekely by eene zamenkomst in de linker handt den tak des vredes, en in de regter een degen aanboodt, zeggende, dat zy een van beide konden kiezen, en daar benevens geheel onverwacht met eene aanzienlyke macht uit zyn kwartier naar Tockay trok, wierden de Hungaren weder zeer verbittert, en dus begonnen in het jaar 1681 de vyandelykheden op nieuw. Des niettegenstaande schreef de keizer in de maandt van Juny een nieuwen ryksdag te Oedenburg uit, om een verdrag te maken. Maar doordien Tekely geen lust hadt zich te onderwerpen, ook wegens de betaling der troepen allerhande zwarigheden voorvielen, liep alles weder den kreeftgang, schoon de keizer daar in persoon tegenwoordig was. In het jaar 1682 namen de Turken merkelyk de party der malkontenten aan, en waren niet alleen van zelve genegen de vrede te breken, maar ook daarom, om dat zich Tekely geheel onder de bescherming der Ottomannische Porte begeven hadt. In al deze verwarring zocht echter de keizer nochmaals Tekely te winnen, waarom hem ook wierdt vergunt met de nagelatene weduwe des prinssen Ragoczy te trouwen, ten dele om dat de keizer dit huwelyk niet kon beletten, ten dele op dat hy daar door van de Turken mogt afgetrokken worden. Doch alles was te vergeefs, nademaal Tekely door den Turkschen keizer tot vorst over Hungarië benoemt was. Zo haast als hy zich daar op met de Turken hadt vereenigt, joeg hy alle plaatsen, daar hy kwam, grote vrees aan. Ondertusschen zondt hy in October zyne gedeputeerden naar Wenen, met eene memorie aan den keizer, waar in hy en de overige Protestanten ten hoogste betuigden, dat naardien men van de zyde des keizers tot hier toe hun verzoek, rakende hunne vryheden, niet hadt willen toestaan, zy voortaan voor Godt en al de wereldt wegens de onheilen, die voortaan door de Turken de Christenheit mogten overkomen, wilden verontschuldigt zyn, als hebbende niet anders begeert dan 't geen de keizer, by het aanvaarden zyner regering van Hungarië, zo dierbaar hadt belooft, te bewaren. In den beginne des jaars 1683 stelde Tekely eene ryksvergadering te Caschau aan, by welke ook een Turksche Bassa, om het belang van zynen meester waar te nemen, tegenwoordig was. Aldaar wierdt besloten, dat zy het bestendig met de Turken zouden houden. Des niettegenstaande wenschte Tekely noch altydt zich met den keizer te verzoenen, hoewel te vergeefs: derhalven toen de Turken op weg waren om Wenen te belegeren, gaf hy een manifest uit, waar by aan het volk wierdt bekend gemaakt, dat de grote Sultan alle de genen, die het met de misnoegden wilden houden, beschermen, en hen alle vryheden, als mede de vrye oeffening van Godsdienst, vergunnen zou, daarentegen, dat de genen, die zich niet wilden onderwerpen, geen genade te hopen hadden. Dit werkte zo veel uit, dat vele Hungarische graafschappen en magnaten de party van Tekely aannamen; alleenlyk wilde het slot te Presburg zich niet overgeven, waarom Tekely het zelve ook belegerde, maar door den hertog van Lotharingen wierdt afgeslagen, dat Tekely by de Turken gehaat maakte. Maar terwyl Wenen door deze laatste wierdt belegert, stroopte Tekely overal, en veroverde vele vestingen; maar na dat de zelve voor Wenen wierden opgeslagen, zag het ook zeer euvel uit voor Tekely: want vele graafschappen en Hungarische groten verklaarden zich voor den keizer, en de voornaamste generaal van Tekely, graaf Zobor, kreeg van den keizer volkomen pardon. Tekely zelf zondt een gezant aan den koning van Polen, en deedt nieuwe voorslagen van zich te onderwerpen, wanneer de volgende punten door den keizer toegestaan wierden, namentlyk de vrye oeffening van den Godsdienst, de behoudenis der vryheit van 't koninkryk, de herstelling der verbeurdverklaarde goederen, en voorts, dat de graaf Tekely vorst gemaakt, en de hem beloofde graafschappen zouden ingeruimt worden. Maar deze voorslagen wierden verworpen. Wanneer daar op in het jaar 1684 de Turken overal te kort schoten, wierdt ook Tekely verscheide malen uit het veldt geslagen, en by Eperies hadt hy den 16 September naauwlyks den tydt het in zyne onderkleren te ontvluchten, alwaar hy zyn gansche leger, met al de bagage, verloor. Hy vervolgde den generaal Schultz wel, met hulp van eenige Turksche manschap, maar hy kon niet anders uitvoeren, dan dat hy de keizerlyken den volgenden winter in hunne winterkwartieren ontrustte. In het jaar 1685 deedt hy de Turken goede diensten, maar was zo ongelukkig, dat hy op 't aanhitsen zyner vyanden by den groten Sultan in ongenade viel, en in de maandt October geboeiend naar Adrianopel gezonden wierdt. Maar niet lang daar na kreeg hy door zyn verstandt wederom zyne vryheit, en overviel de keizerlyken in het jaar 1686 in hunne winterkwartieren gansch onverwacht, rukte daar op met 7000 man in Zevenbergen, en maakte eene grote opschudding voor het keizerlyke leger. In het jaar 1687 stondt het wederom zeer gevaarlyk voor den grave Tekely: want de gelukkige wapenen der Christenen dus de Turken den moedt benomen hebbende, dat zy op alle mogelyke wyze zochten vrede te maken, boodt de Groot-Vizier onder anderen ook den grave Tekely aan in 's keizers handen te leveren: doch het geviel zo, dat de overige voorwaarden van den keizer niet aangenomen wierden, en dus bleef Tekely vry. Ondertusschen hielden de opper-Hungaren noch altydt verstandhouding met hem, hem belovende, dat byaldien hy by hen wilde komen, en hen van de heerschappy der Duitschers vry maken, zy bereid waren terstondt by zyne aankomst alle steden en vestingen hem in te ruimen. Alle deze brieven zondt Tekely naar Constantinopel, en verwierf van nieuws de genade by den groten Sultan; want hy vereenigde zich daar op met de Turken, om den keizerlyken den ingang in Zevenbergen te beletten. In het jaar 1688 veroverde hy onvoorziens het slot Novigrad, doch kon niet beletten, dat zyn slot Mongatsch zich by accoord aan den generaal Caprara overgaf, waar in zyne gemalin Helena, die dit slot byna drie jaren lang tegen het keizerlyke leger hadt verdedigt, met haren zone Franciscus Ragoczy, naderhandt het hoofdt der malkontenten in Hungarie, en met hare dochter Juliana Ragoczy, nevens de grote schatten van Tekely, gevangen genomen, en naar Wenen gebragt wierden. In het volgende jaar 1689 trachtte hy op alle mogelyke wyze de keizerlyken afbreuk te doen; voornamentlyk beschuldigen hem eenige schryvers, dat hy in dit jaar hier en daar brandstichters heeft uitgezonden, die verscheide plaatsen hebben in de assche gelegt. De keizerlyken in het jaar 1690 slecht geluk hebbende, bediende zich Tekely van deze gelegentheit; daarenboven stierf in het zelve jaar de vorst Michael Abaffi van Zevenbergen, en daar op wierdt Tekely door den Turkschen keizer tot vorst van Zevenbergen verklaard, waar op hy met 16000 man naar Zevenbergen ging, om van dit vorstendom bezit te nemen. De generaal Heusler zocht hem den toegang by Tortzburg af te snyden; doch Tekely wist een anderen weg over het gebergte, daar hy ook doorbrak, en op de keizerlyken aanviel voor dat zy het wisten: de meeste officiers bleven dood, en het gansche leger wierdt geheel verslagen. Onder de doden was voornamentlyk de Zevenbergsche generaal Teleny, en een voorname Bojaar uit Wallachië. Heusler, de marquis d'Oria, de graaf Magni en Koekermes wierden gevangen genomen. De eerste zocht het te ontvluchten, maar het geval wilde, dat zyn paardt doodgeschoten, en hy zelf van den grave Tekely gevangen genomen wierdt. Kort na den slag zondt de zelve aan Heusler broodt en wyn, en liet hem daar by zeggen, dat hy hem wel andere dingen hadt kunnen zenden, indien de keizer hem zyn landt niet hadt ontnomen. Niet lang daar na liet hy hem weten, dat hy zou zorg dragen, dat hy in zyne gevangenisse wel gehandelt wierdt, en vergunde hem van zynen toestandt aan zyne gemalinne verslag te doen. Na verloop van tydt is Heusler tegen de gemalinne van Tekely uitgewisselt. Ondertusschen zondt de zelve eene grote menigte vaandels, keteltrommen en standaarden naar Adrianopel aan den Turkschen keizer, ten bewyze van zyne behaalde overwinning. De kleine steden in Zevenbergen liet hy daar op zamenkomen, die hem plegtelyk tot haren vorst verkozen, en hem eenig krygsvolk byzetten. Maar die vreugd duurde niet lang: want zo haast als prins Lodewyk van Baden met zyn leger in Zevenbergen kwam, moest Tekely van daar naar Wallachië wyken, en dus raakte het gansche landt wederom in keizerlyke handen. In het jaar 1691 viel Tekely met de Tartaren wederom in Zevenbergen, en sloeg onder anderen den prins Frederik Augustus van Hanover byna met al zyn volk by den pas Turtz-felt. Naderhandt, toen het wederom slecht voor de Turken liep, viel Tekely van nieuw by den Turkschen keizer in ongenade; want hy moest zich zelf in het jaar 1695 naar Constantinopel in verzekering stellen, hoewel hy naderhandt wederom los kwam. Maar naardien in het tiende artykel van de Carlowitsche vrede was besloten, dat alle de genen, die gedurende den oorlog zich onder de bescherming van de Ottomannische Porte begeven hadden, in het Turksche gebiedt zouden blyven, heeft Tekely sedert dien tydt in rust en vrede met zyne gemalinne nu te Constantinopel, dan te Galata zyn leven gesleten, en na dat zyne gemalin voor hem was overleden, volgde hy de zelve kort daar na, en stierf te Ismid by Nikomedië den 13 September des jaars 1705, in den ouderdom van ruim zeventig jaren. *Vie de Tekely. Histoire de Troubles de Hongrie. 't Leven van Leopoldus.*

TEKLENBURG, een zeer oud graafschap in den Westphaalschen kreits, tusschen het sticht Osnabrugge en dat van Munster gelegen. Het heeft den naam van het oude bergslot TEKLENBURG, dat op een hogen berg legt, en met sterke wallen, droge grachten, rondeelen en hoge muren voorzien is. Op de middelste wal is de oude vyfkante toren, die van voren wel naar een schip gelykt, en voortyds ongemeen hoog is geweest; maar doordien hy voor 400 jaren door een geweldigen brandt grote schade heeft geleden, en zeer murw is geworden, heeft men hem moeten afbreken. Aldaar is ook een onderaardsche gang, die door eene sterke yzere deur afgesloten wordt. Dit graafschap is tamelyk vruchtbaar, en heeft goed korenlandt, weilanden, bosschen, enz. Daar toe behoren de stadt Teklenburg, nevens negen kerkdorpen, namentlyk *Lengerich*, *Cappeln*, *Linen*, *Lattbergen*, *Werson*, *Lotte*, *Leden*, alwaar ook een adelyk nonnenklooster is, *Ledde*, en *Schale*. Voormaals waren 'er eige graven; maar toen graaf *Conraad* in het jaar 1557 zonder mannelyke erven stierf, matigde zich des zelfs eenige nagelatene dochter, die met den grave Everwyn van Bentheim getrouwt was, deze landen aan, schoon de broeder van Conraad, *Otto* de IX, noch leefde, die weinig verstandt hadt. Conraad hadt ook eene zuster, *Anna* genaamt, die met den grave Philips van Solms Braunfels getrouwt was

trouwt geweest, by wien zy een eenigen zoon, *Conraad* genaamt, hadt gewonnen. Deze eischte de helft van dit graafschap, en de zaak wierdt in het jaar 1576 voor het kamergerecht gebragt, alwaar eindelyk in den jare 1686 aan grave *Wilhelm Maurits* van Solms-Greiffenstein drie achtste delen van de gansche erffenisse, nevens alle genotene inkomsten, van Conraads doodt af, toegekent wierden; en schoon de graven van Bentheim daar tegen protesteerden, is echter in het jaar 1696 de vorige sententie bevestigt. Maar na dat men langen tydt zich te vergeefs hadt bemoeit een vergelyk te maken over de honderdjarige inkomsten, die meer dan de gansche erffenis bedroegen; heeft de bovengemelde graaf Wilhelm Maurits door een vonnis van het kamergerecht van den jare 1702 het gehele graafschap gekregen, en het zelve in het jaar 1707 aan den koning van Pruissen voor 300000 ryksdaalders verkocht, hoewel die van Bentheim, die van de erffenis alleen de heerlykheit Rheda behielden, daar over by den ryks-hof-Raadt zich beklaagt hebben. *Rumpii Beschr. von Teklenburg. Lunigs Grundvesten der Europ. Pot. gerechtf. P. I. n. 57. Fabri Staats-Cantzeley.*

TEKLENBURG. (GRAVEN VAN) Het graafschap van Teklenburg heeft van ouds af, tot aan het midden der XVI eeuwe, zyne eigene graven gehad. Ten tyde van keizer Lodewyk den Vromen regeerde CORRO, een dapper heer, die omtrent het jaar 874 is gestorven. Des zelfs zoon was ALLO, die HARMAN den I naliet, deze WILLEM, wiens zoon HERMAN de II was. Op hem volgde HARMAN de III, wiens zoon RICHARD in het jaar 1119 het tournooispel te Gottingen bywoonde. Hy hadt twee zonen, van welke de jongste *Ludolph* bisschop van Munster wierdt, en de oudste SIMON de I zyn vader opvolgde. Des zelfs vyf zonen waren Otto, *Henrik*, *Diderik*, *Gerhard* en *Albrecht*. De oudste zoon, OTTO de I, volgde zynen vader in de regering op, en liet na *Simon* den II, die eerst overste van den bisschop van Keulen, in Westphalen, was, en tegen hertog Henrik den Leeuw vocht. Hy wierdt daar over gevangen genomen, en diende naderhandt hertog Henrik van Saxen getrouw, maar wierdt in het jaar 1202 van grave Herman van Ravensberg gedood. Zyne zonen waren Otto de II, *Henrik* de II, en *Engelbert*, welke laatste bisschop van Osnabrugge was, en tegen zynen broeder Otto oorloogde, den zelven overwon, gevangen nam, en hem eenige sloten en dorpen ontweldigde. De oudste, OTTO de II, plantte het geslacht voort, en liet na OTTO den III, deze SIMON den III, van wien OTTO de IV was, die na de doodt van Gundinus wegens zyne gemalinne, zynde des zelfs zuster, in het jaar 1326 het graafschap Zwerin kreeg. Hy voerde oorlog met den bisschop van Osnabrugge, die echter door de bemiddeling des bisschops van Munster bygelegt wierdt. Zyn zoon NICOLAAS de I verkocht het graafschap Zwerin in het jaar 1356 aan de hertogen Albert en Henrik van Mekelenburg. Des zelfs zoon, OTTO de V, kreeg door zyne eerste gemalinne, die eene gravin van der Lippe was, in het jaar 1378 de heerlykheit Rheda in eigendom; hoewel hy daar door met den grave van der Lippe in een zwaren oorlog geraakte. Zyn zoon NICOLAAS de II raakte overhoop met zynen vader, en veroverde het slot Teklenburg, maar men bragt hem vergift by, waar door zyn verstandt wierdt geraakt, waarom hem de bisschop gevangen naar Munster voerde, wanneer hy in het jaar 1400 voor zyne loslating het ampt Bevergen, Cloppenburg en andere plaatsen moest afstaan. Ook hebben de graven van Ravensberg het ambacht Limberg, by Teklenburg, met geweldt ingenomen. Zyn zoon was OTTO de VI, wiens zonen NICOLAAS de III en *Otto* waren, welke laatste zonder erven stierf. Daarentegen plantte Nicolaas de III het geslacht voort, en wierdt de Kwade bygenoemt, om dat hy zynen vader hadt gevangen gehouden. Hy hadt vele onlusten met zyne zonen *Otto* den VIII en *Nicolaas* den IV, welke eindelyk in het jaar 1498 op die wyze wierden bygelegt, dat de vader het graafschap Teklenburg nevens de heerlykheit Rheda aan de zonen zou afstaan, en het landschap alleen voor zich behouden. Nicolaas stierf in het jaar 1541 ongetrouwt, maar Otto de VIII volgde zynen vader in de regering, en liet vyf zonen na, van welke *Otto* proost van S. Jan te Osnabrugge, *Nicolaas* de V kanunnik te Keulen wierden, en *Wilhelm* jong gestorven is. OTTO de IX hadt weinig verstandt, en was de laatste van zyn geslacht. Daar by liet hy vyf dochteren na, van welke de oudste, *Anna*, met den grave Philips van Solms trouwde, waar door het huis van Solms recht op dit graafschap kreeg. De oudste zoon, CONRAAD, volgde zynen vader in de regering, die aan grave Maximiliaan van Egmondt, om dat hy mede in het Smalkaldische verbondt was getreden, het graafschap Lingen moest afstaan. Maar terwyl hy geen zonen naliet, kwam het graafschap Teklenburg aan zyn schoonzone, grave *Eberwyn*, die met zyne dochter *Anna* getrouwt was. Van dien tydt af is het graafschap Teklenburg in het graaflyke huis van Bentheim geweest. Op Eberwyn volgde zyn zoon *Arnold*, een zeer Godvruchtig heer. Hy trouwde met Magdalena, geborene gravin van Nuenar, Meurs en Limburg, met welke hy het graafschap Limburg, nevens de heerlykheden Alpen, Lennex en Helffenstein, als mede de erfvoogdy over de stadt Keulen kreeg. Zyne zonen waren *Eberwyn Wirich*, die in het jaar 1595 op de akademie te Padua stierf; *Arnold Joost*, die te Bentheim, *Wilhelm Henrik*, die te Steinfurt, *Conraad Gumprecht*, die te Limburg, en *Frederik Rudolph*, die te Alpen regeerden. Maar de oudste, graaf ADOLPH, volgde in de Teklenburgsche landen. Zyne zonen waren *Arnold*, die in het jaar 1623 te Steinfurt overleedt; *Frederik Lodewyk*, domheer te Bremen, en *Christiaan Adolph*. De twede zoon, MAURITS, volgde hem op, van wien *Johan Adolph*, en *Wilhelm Lodewyk* waren, welke laatste jong stierf, en *Frederik Maurits*. JOHAN ADOLPH volgde in het graafschap Teklenburg, dat hy echter naderhandt den grave van Solms moest inruimen. Hy trouwde eerst in het jaar 1664 met Johanna Dorothea, dochter van Philips, grave van der Lippe te Buckeburg. Na des zelfs doodt trouwde hy met Charlotta, dochter des landgraven Frederik van Hessen-Eschwege, en weduwe van Augustus den Jongen, hertog van Saxen-Weissenfels, die hem *Johan August* in Juny des jaars 1680 baarde, en naderhandt koninklyke Pruissische kamerheer wierdt, maar den 21 April des jaars 1701 is gestorven. Daar benevens hadt hy een zoon, die echter jong stierf, en drie dochteren. De jongste broeder van grave Johan Adolph, Frederik Maurits, is eenyds in Deensche en keurvorstelyke Brandenburgsche diensten geweest. Hy woonde te Limburg, en hadt by zyne eerste gemalinne Maria Theresia, dochter van Johan Albrecht, grave van Ronow en Biberstein, en weduwe van graaf Frederik Wilhelm van Leiningen, in het jaar 1690 een zoon, *Maurits Albrecht* genoemt, verwekt, die in het volgende jaar overleedt. Zyne twede gemalin was Christiana Maria, dochter van grave Casimir van der Lippe in Brakel, by welke hy drie dochteren heeft geteelt. *Crantzii Saxonia. Rumpii Beschr. von Teklenburg. Imhof N. P.*

TELAMON, broeder van Peleus, is een der vermaardste helden, van welke de oude gedichten gewag maken. Zyn vader, koning Æacus, in Egina, hadt noch een tweden zoon, hoewel by een andere vrouw. Deze was genaamt *Phocus*, en wierdt van zyne twee halve broeders Telamon en Peleus in dier voegen gehaat, dat ze hem eindelyk met een werpsteen in de opentlyke spelen om 't leven bragten. Hun rechtvaardige vader Æacus bande beide de moordenaars. Telamon begaf zich naar Salamis, en trouwde aldaar Glauca, de dochter van koning Cythreus, wiens opvolger hy ook wierdt. Na de doodt van Glauca trouwde hy met Peribea, eene Megarische princes, by welke hy den dapperen Ajax teelde. Zyne derde gemalin is Hesione, dochter van Laomedon, koning van Troje, en zuster van den ongelukkigen koning Priamus, die hem Hercules in zynen tocht tegen den ondankbaren Laomedon, van wien hem de verdiende soldy geweigert was, gegeven hadde, om dat hy allereerst de muren van Troje hadde beklommen. Naderhandt was hy een getrouw makker van Hercules in verscheide veldtochten. Ook bevondt hy zich onder de zogenaamde Argonauten, die naar Colchis voeren. Hy zou buiten tegensprake voor de twede maal den Trojaanschen oorlog hebben bygewoont, ingeval hy door zyne hoge jaren niet was belet geworden; waarom hy zyne twee zonen, Ajax en Teucer, derwaarts zondt, van welke de een zeer ongelukkig voor Troje sneuvelde, maar de twede by zyne wederkomste van zynen bedroefden vader weder weggejaagt wierdt, om dat hy zyns broeders doodt niet belet, noch gewroken hadde. *Diodorus Siculus. Pausanias. Apollodorus. Bayle.*

TELCHINES. Dus wierden de kinderen van de Zone en Minerva, of van Saturnus en Aliope genaamt. Zy bewoonden een tydlang het eilandt Rhodus, dat van hen ook *Telchine* genaamt is. Men verhaalt van hen, dat zy toveraars, of liever duivels geweest zyn, die iemandt door hun gezicht alleen konden betoveren; ook regen en sneeuw verwekken zo dikwils als het hen behaagde. Zommigen voegen daar by, dat zy de aarde met het water uit de helsche rivier Styx besproeiden, en dus krankheden, hongersnoodt en pest veroorzaakten, en dat zy om die reden by de Grieken *Alastores*, dat is *verdervers*, genaamt zyn. Doch Jupiter heeft hen, gelyk de Fabel zegt, in steenrotsen verandert, om hunne boosheit te straffen. By anderen staan zy voor grote kunstenaars te boek, die het yzerwerk uitgevonden hebben, en daarom uit nydigheit van zommigen toveraars genoemt zyn. Men zegt ook, dat zy de allereerste afgodenbeelden gemaakt hebben. *Gyraldus de diis, Syntagm. I. Natal. Comes Mythol. lib. V. c. 17. Ovid. Metam. VII.*

TELEBOAS wierdt een zeker Centaurus genaamt, die gezegt wordt van Ixion uit een wolke geteelt te zyn; als mede zekere rivier niet verre van den oorspronk des Tygris. *Ovidius. Stephanus.*

TELEBOES waren inwoners van 't eilandt Taphos, zynde een volk uit Akarnanie afkomstig. Hun koning Pterelas is van den vermaarden Amphitruo overwonnen. De zes zonen van dezen koning togen naar Mycon, om het koninkryk hunnes overgrootvaders Mestor van des zelfs broeder Electryon weder te eischen. Deze Electryon was de zoon van Perseus; en wanneer hy weigerde het ryk af te staan, wierdt het landt verwoest, en de zonen van Electryon gedood. Dit noodzaakte den ongelukkigen vorst zyne dochter Alcmena aan hem te geven, die van de Teleboërs wrake kwam eischen. Amphitruo ondernam dezen krygstocht, doch kon niets vorderen vooraleer de op hem verliefde Cometho haren eigen vader Pterelas het gulden hoofdhaair, dat hem onsterffelyk maakte, hadde afgesneden. Dit geschied zynde doodde Amphitruo den koning Pterelas met eige handen, en gaf het koninkryk aan zyne medgezellen Cephalus en Eleus. *Apollodorus. Plautus in Amphitr. Bayle.*

TELEGONUS, zoon van Ulysses en Circe. Groot geworden zynde was hy begerig zynen vader te zien, en begaf zich derhalven naar Ithaka, alwaar de zelve woonde. Maar aangezien hem de knechten van Ulysses voor een vremdeling hielden, verboden zy hem te naderen, het welk zommigen onder hen het leven kostte. Zyn vader kwam de knechten te hulp, en wierdt insgelyks gedood. Telegonus daar van verwittigt, dat hy zyn vader hadt om 't leven gebragt, verliet Ithaka, en begaf zich naar Italie, leggende aldaar de gronden der stadt Tusculum, thans Frescati genaamt. Hy trouwde met Penelope, en teelde *Italus* by haar, die naar zommiger mening den naam aan Italie gegeven heeft. *Homerus. Apollodorus. Varro. Hyginus. Servius.*

TELEMACHUS, zoon van Ulysses en Penelope, wierdt van zynen vader, toen hy naar Troje trok, tot gezelschap by de moeder 't huis gelaten. De vryers van Penelope handelden Telemachus kwalyk, waar van Ulysses by zyne wederkomste wraak nam. *Homerus.*

TELEMACHUS, een monnik, leefde in de VI eeuwe onder de keizeren Honorius en Arcadius. Hy verliet zyn klooster, en begaf zich naar Rome. Aldaar op een zekeren dag de opentlyke spelen der worstelaren en kampvechters ziende, liep hy in het worstelperk, en wilde de partyen scheiden; maar wierdt van die genen, die vermaak in diergelyke spelen hadden, dood gesteenigt, om welken moordt te straffen de keizer Honorius deze spelen afschafte. *Eusebius Hist. Eccl.*

TELEPHANES was slaaf van een wagenaar in de Asiatische stadt Cumes, en wierdt van de godspraak tot koning der Lydiërs benoemt, wier afgezanten hem in de werkplaats vonden, van zynen heer vry kochten, en voor hunnen koning erkenden. Ter zelver tydt gebeurde het, dat een zeker boer bestelt hadde een wagen te maken, eischende, dat hem Telephanes, die hem begonnen hadt, voltooide, om te kunnen roemen, dat hy een wagen hadt, die van een koning gemaakt was. *Heraclides in Ponticis.*

TELEPHANES, (SICYONIUS) was een voortreffelyk schilder, en de eerste der genen, die door deze kunst zyn vermaard geworden. De vermaardste beeldhouwer TELEPHANES bloeide ten tyde van de Persiaansche koningen Xerxes en Darius. *Plinius Hist. Nat. XXXIV.* 8.

TELEPHAS, zoon van Hercules, geteelt by de nymphe Augea, wierdt op uitdrukkelyk bevel van zynen grootvader in een bosch gelegt, en aldaar gevonden zuigende de uiër van eene hinde. Dit wierdt voor een goed voorteken gehouden, en vermogt zo veel by den koning van Mysië, dat hy hem voor zynen zone aannam. Hy was ook werkelyk des zelfs opvolger in de regering ter tydt wanneer Troje door de Grieken belegert wierdt; maar wanneer hy den Grieken den doortocht wilde betwisten, wierdt hy van Achilles in een treffen gekwetst. Hy raadpleegde de godspraak waar mede hy de wonde zou genezen; doch hem wierdt geantwoord, dat hy van hem moest genezen worden, die hem gekwetst hadde. Hy verzoende zich derhalven met Achilles, die hem dan een geneesmiddel gaf. De omstandigheden van zyn leven en opvoeding worden van de schryvers zeer verscheidentlyk verhaalt. *Ovidius Metam. XV. Dictys Cretensis. Dacier sur la Poëtique d'Aristote p.* 201.

TELEPHUS *van Pergamus*, een letterkundige (*Grammaticus*), was zeer vermaard ten tyde van den keizer Adrianus. Men verkoos hem om Verus de Grieksche taal te leren. Hy schreef de Geschiedenis van Pergamus, het leven der dichteren, enz. *Julius Capitolinus in Vero. Vossius de Hist. Grac. lib. IV. c.* 6.

TELEPHUS, het hoofdt van eene bende Boheemsche struikrovers, drong tot in opper-Hungarië, maar wierdt geslagen door Matthias Corvinus in 't jaar 1470, en genoodraakt weder naar Bohemen te wyken, alwaar hy jammerlyk om 't leven gekomen is. *Bonfin. lib. X. Decad. III.*

TELESCOPIUM. Dus wordt een zeker soort van verrekykers genaamt. De naam wordt zamengestelt van twee Grieksche woorden, τῆλε, *verre*, en σκοπεῖν, *zien*. Dit werktuig is in 't begin der XVII eeuwe uitgevonden door *Jacobus Metius*, vermaard wiskunstenaar, geboortig van Alkmaar, in Noord-Hollandt. Deze bood't in den jare 1608 een aan de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan. Het is door middel van dit *Telescopium* dat men vlekken in de zonne heeft ontdekt, en eene menigte van kleine bergen, die schynen vuur te spuwen. Dus heeft men ook waargenomen zekere ongelykheit in de mane, gelyk als van bergen en dalen: ook heeft men zomwylen de gedaante van een halve mane in den planeet Mercurius ontdekt; insgelyks heeft men op deze wyze gevonden, dat de planeet Venus dan eens rond, dan eens in de gedaante van een halve mane is, zo wel als Mars, die de verscheide gedaanten der mane navolgt naar de verscheidenheit zyner gesteldheit ten opzichte der zonne.

Voorts heeft men door middel van het *Telescopium* vier kleine sterren rondom Jupiter ontdekt, en die men zyne lyfwachters (*Satellites*) noemt, behalven noch vyf sterren, die rondom den Saturnus lopen, alwaar men ook een soort van een gordel, in de gedaante van een kring, gewaar wordt. Daarenboven heeft ons het *Telescopium* ontdekt, dat de Melkweg niet anders is dan een menigte kleine sterren, die minder dan andere gezien en onderscheiden worden. Eindelyk heeft men door dit wonderlyk werktuig ontdekt, dat 'er veel meer sterren zyn, als de ouden ooit geweten hebben.

TELESE, een stadt in 't koninkryk van Napels, en des zelfs landschap, genaamt Terra di Lavoro, wierdt eertyds *Telesia* genaamt, en tot het oude Samnium gerekent. Het was voorheen de zetel van een bisschop, die onder den aartsbisschop van Benevento stondt. Doch die bisschoppelyke zetel wierdt in 't jaar 1612 naar Cerrito verplaatst. De stadt is thans geheel verwoest, zo dat 'er naauwlyks vyf of zes huizen meer overig zyn. Des niettegenstaande voert ze den naam van een vorstendom; en wanneer den 11 Maart 1710 Don Angelo Maria Grimaldi, laatste vorst van Telesia, stierf, verviel dit vorstendom in de handen des konings van Spanje. *Livius. Strabo. Ptolemaeus. Baudrand.*

TELESILLA was een verstandige en dappere vrouw, geboortig van Argos, welke stadt wanneer ze van de Lacedemoniërs belegert wierdt, wapende zy alle vrouwlieden der stadt, en gaf haar zekere plaatsen om te verdedigen. Cleomenes, koning van Lacedemonië, dit ervarende, brak de belegering op. Daarenboven heeft ze door hare dichtkundige wetenschap een standbeeldt verdient, het welk op een der opentlyke plaatsen in Argos opgerecht wierdt. *Pausanias. Plutarchus. Clement Alexandrinus.*

TELESIUS, (BERNHARDINUS) een vermaard Italiaansch philosooph, was uit eene adelyke familie te Cosenza, eene stadt in 't koninkryk van Napels, geboortig, en wierdt te Milaan van eenen zyner bloedverwanten in allerlei wetenschappen opgevoed. Met dezen begaf hy zich ook naar Rome, doch hadt aldaar het ongeluk, dat hy gevangen wierdt, wanneer de benden van keizer Karel den V in 't jaar 1527 Rome veroverden. Na eene gevangenisse van twee maanden wierdt hy los gelaten, en vertrok naar Padua, en oeffende zich geheel en al in de wiskunst, voornamentlyk in de gezichtkunde, in welke hy zonderling uitblonk, ook in de natuurkunde zo nu en dan van Aristoteles afweek. Weder naar Rome kerende wierdt hy van Ubaldinus, Bandinellus, en Johannes della Casa, aartsbisschop van Benevento, bewogen zyne philosophische gedachten in 't licht te geven. Maar aangezien hy te Cosenza zich met Diana Sersali in huwelyk begaf, wierdt hy van dat voornemen eenigzins te rug gehouden. Maar na de doodt van zyne huisvrouwe, wanneer zyn oudste zoon de huisselyke zaken bezorgde, begaf hy zich op 't landt, en schreef aldaar zyne twee boeken *De principiis rerum naturalium*, dat is, van de beginselen der natuurlyke dingen, nevens verscheide andere dingen, welke alle met veel toejuichinge ontfangen zyn. Aangezien nu zyne Philosophie te Napels wierdt ingevoert, moest hy zich derwaarts begeven: doch hy wierdt aldaar ziek, en liet zich naar Cosenza brengen, alwaar hy in 't jaar 1588 stierf. *Thuanus. Imperialis Musaeum. Frehers Theatrum. Teissier Eloges.*

TELESPHORUS, by die van Epidaurus genaamt *Acesius*, maar by de inwoonders van Sicyon *Euemerius*, wierdt geoordeelt nevens *Aesculapius* een voorstander der gezondheit te zyn. Men verbeeldt hem in een zeer wyd kleedt, dat zyn hoofdt en gehele ligchaam, als mede de voeten bedekt. *Pausanias. Gyraldus. Tristanus. Com. Hist. De l'Emp. T. I. p.* 599.

TELESPHORUS, paus, was een Grieksch kluizenaar, maar wierdt na de doodt van Sixtus den I op den bisschoppelyken stoel te Rome verheven. Hy wierdt den 1 April des jaars 140 verkoren, en stierf als martelaar den 5 January des jaars 152. Hy verordende, zegt men, dat het gezang: *Eere zy Godt in de hoogste hemelen*, en by de Communie, en in de Kersmette zou gezongen worden. *Anastasius.*

TELESTAGORAS was een inwoonder van het eilandt Naxus, en zo bescheiden en rechtvaardig, dat men den prys der waaren aan zyn oordeel overliet. Het gebeurde op een zekeren dag, dat zommige jongelingen van aanzien, willende een groten visch kopen, met den koopman in geschil raakten. Doch deze gaf hen tot antwoordt, dat hy den visch liever aan Telestagoras voor niet wilde geven dan hen tot dien pryt, dien zy hem aanboden, verkopen. De jongelingen, door den wyn verhit, begaven zich naar 't huis van Telestagoras, en mishandelden hem en zyne twee dochters. Die van Naxus, daar over gebelgt, grepen de wapenen op, en verdreven den adel uit het landt. Lydamidas was het hoofdt der genen, die de wapenen hadden opgenomen. *Athenaeus lib. VIII.*

TELESTES, koning van Corinthus, zoon van Aristomenes, en de negende der nakomelingen van Hercules, volgde zynen vader in de regering. Hy regeerde zestien jaren onder de voogdy van zynen oom Agemon.

TELGEN, een kleine stadt aan 't meir Melder, in 't Zweedsche landschap Sudermanlandt. Hier wierdt in de jaren 1367 en 1380 van den aartsbisschop van Upzal een concilie gehouden. Hier ziet men het graf van Raguild, gemalinne van koning Ingo den III, werwaarts oudtydt vele pelgrimagien gedaan wierden. *Zeiler. Itin. p.* 61. *Beschr. van Zweden.*

TELIGNI, (KAREL VAN) een voornaam Fransch edelman, diende onder Henrik den II, koning van Vrankryk, en hadt het bevel over de ruitery te S. Quintin, toen die plaats in 't jaar 1557 door de Spaanschen belegert wierdt. Hy gaf ook doorslaande blyken van dapperheit. Doch sneuvelde in een uitval, niettegenstaande de admiraal Coligni, die hem zeer beminde, hem hadt gewaarschouwt, en verzocht, dat hy zyn persoon niet wilde wagen. *Thuanus lib. XIX.*

TELIGNI, (LODEWYK VAN) een voornaam Protestant uit Vrankryk, was de zoon van den bovengemelden, en maakte zich zo in den oorlog, als anderszins vermaard. De admiraal Coligni gaf hem zyne dochter Louïze ten huwelyk. Na dezen wierdt hy een der voornaamste hoofden der Hugenotten in Vrankryk. Wanneer de admiraal Coligni kort voor het bloedbadt van Parys door een vergiftige kogel getroffen wierdt, zondt hy hem aan den koning, en verzocht de genade, dat hy hem nog eens voor zyne doodt bezoeken mogt, alzo hy hem vele geheimen te ontdekken hadde: doch hy bleef zelf in 't bloedbadt van Parys. Prins Willem van Oranje trouwde met zyne nagelate weduwe. *Thuanus. Mezeray.*

TELL (WILHELM) was een van de voornaamste grondleggers van de vryheit van Zwitserlandt: want Grisler, gouverneur van keizer Albert in dit landt, hadt midden op de markt te Altorf een piek, en daar boven op een muts laten zetten, met bevel, dat alle, die voorby gingen, den hoedt daar voor zouden afnemen, en de zelve hunne eerbiedigheit betonen. Wilhelm Tell, verscheide malen zonder den hoedt af te ligten daar voorby gegaan zynde, bragt men hem by den gouverneur, die het vonnis velde, dat hy van zyns zoons hoofdt, die een eind-

weegs

weegs van hem stondt, met een pyl een appel zou schieten. Tell antwoordde, dat dit bevel al te wreed was, en dat hy liever wilde sterven dan het leven van zyn kindt in zo groot gevaar stellen. Maar Grisler dreigde hem, dat hy hen beide zou laten doden, waar op het Tell waagde, en het geluk hadt dat hy den appel zonder zynen zoon in het minst te beschadigen van des zelfs hoofdt schoot. Alle menschen verwonderden zich over deze bekwaamheit; maar de gouverneur, merkende, dat Tell nog een pyl onder zyn rok hadt, vroeg hem wat dat beduidde. Tell antwoordde, dat het altydt gebruikelyk was een boog met twee pylen by zich te dragen: doch de gouverneur, met dat antwoordt niet te vrede, dwong hem de rechte oorzaak te zeggen, hem daar by belovende, dat hy hem het leven zou schenken, als hy hem de waarheit beleedt. Daar op beleedt Tell, dat hy dien pyl daarom hadt mede genomen, om hem dood te schieten, byaldien hy zynen zoon gedood hadde. De gouverneur, dit horende, hieldt wel zyn woordt, dat hy hem liet leven, maar hy liet hem handen en voeten binden, en hem naar het slot Cusnach brengen. Maar midden op zee zynde, ontstondt 'er een zo geweldige storm, dat de bedienden van den gouverneur tot hunnen heer zeiden, dat zy zekerlyk alle zonden om het leven komen, byaldien zy niet den gevangen van zyne banden los maakten, als die niet alleen sterk, maar ook een der ervarenste schippers was. Het gevaar deedt Grisler eindelyk daar in toestemmen. Tell, het roer in handen hebbende, stuurde het schip naar het landschap Zwitserlandt toe; en digt by een klip gekomen zynde, die nog hedendaags *Tells klip* genoemt wordt, sprong hy uit het schip, dat hy met alle geweldt van zich stiet, en vluchtte, terwyl men het schip zocht te doen draaien, op 't gebergte. Aldaar verstak hy zich in een holte achter een dik bosch, langs 't welke de gouverneur zekerlyk moest komen, en schoot hem in het voorbygaan dood. Daar op week hy naar Zweitz, om zulks die van Stauffach, en anderen bekend te maken, die daar op de wapenen opnamen, alle andere gouverneurs verjoegen, en hunne vestingen omverre wierpen, dat vervolgens aanleiding heeft gegeven tot het maken van het beruchte *Zwitsersche* verbondt of eedgenootschap. *Glareanus. Plantinus Descript. Helvetiæ.*

TELLIAS, een dichter van Elis, in Peloponnesus, leerde die van Phocis een seldzame krygslist, toen zy met de inwoonders van Thessalië oorloogden. Te weten, hy riedt hen, dat zy zes honderd van hunne dapperste mannen zouden kiezen, hunne klederen en wapenen met kalk wit maken, en ze dus by nacht in 't leger der vyanden zenden, en hen bevelen alle, die niet op een gelyke wyze wit waren, te doden. Dit was van dat gevolg, dat de Thessaliërs, in de uiterste onsteltenisse gebragt zynde, zich niet verweerden, maar drie duizend van hen op de plaats sneuvelden. *Pausanias in Phocicis.*

TELLIER, (Michiel le) koninklyke staatsminister, en grootkancelier van Vrankryk. Zyn vader was Michiël le Tellier, heer van Chaville, en koninklyke Raadt; zyne moeder was Claudia Chauvelin. Hy wierdt geboren den 19 April 1603. In 't jaar 1625 wierdt hy een lidt van den groten Raadt, en in 't jaar 1631 procureur voor de koninklyke gerechten te Parys. Vervolgens wierdt hy requestmeester, en nevens den kancelier Seguier, en den staats-Raadt Talon gelast den oproer, in Normandië ontstaan, te onderzoeken. Hier in toonde hy zo veel vaardigheit en trouw, dat hy intendant in Piëmont, en naderhandt, op de voorsprake van den kardinaal Mazarin, in 't jaar 1643 geheimschryver van staat wierdt. In de binnenlandsche onlusten na de doodt van koning Lodewyk den XIII gingen alle zaken door zyne handen, te meer, alzo de koninginne weduwe, nevens den kardinaal Mazarin, een volkomen vertrouwen op hem stelden. Maar wanneer de kardinaal in 't jaar 1651 genoodzaakt wierdt het hof te verlaten, begon het parlement en de prins, die tegen den kardinaal waren, ook op het vertrek van Tellier aan te dringen, die derhalven van zelf zyn afscheidt verzocht en erlangde.

Na dat zich de koning meerderjarig hadt laten verklaren, om de regering zelf te handhaven, wierdt Tellier weder aan 't hof geroepen, en is sedert gedurende de onlusten, ook na dat de kardinaal voor de twede maal van 't hof geweken was, altydt in staatszaken gebruikt, wordende tot eene vergeldinge zyner getrouwe diensten in 't jaar 1653 met het ampt van thesaurier der koninklyke orde begiftigt. In 't jaar 1654 wierdt hy naar Peronne gezonden, om te beletten, dat die plaats niet in de handen der vyanden viel. Toen de kardinaal naar St. Jean de Luz reisde, om over de vrede met Spanje te handelen, liet hy Le Tellier aan 't hof, om aldaar de zaken waar te nemen. Na de doodt van den kardinaal bleef hy secretaris van staat tot het jaar 1666, wanneer hy die bediening aan zynen oudsten zone, den marquis van Louvois, afstondt, hoewel hy koninklyke staatsminister bleef. Na de doodt van Aligre verklaarde hem de koning in 't jaar 1677 tot opperkancelier, hoewel hy reets 74 jaren bereikt hadde; waarom hy in zyne dankzegging aan den koning onder anderen deze woorden gebruikte: „ Sire, uwe Majesteit doedt „ myne familie eer aan, en kroont myne grafstede". Hy bediende zyn ampt met een weergaloze naarstigheit en trouwe, stervende eindelyk met veel standvastigheit den 28 October 1685, weinig dagen na dat hy de herroeping van het edikt van Nantes hadde ondertekent. Zommigen zeggen, dat hy deze herroeping niet gebillykt heeft, die van de geestelykheit zo sterk doorgedrongen wierdt. Maar anderen verzekeren, dat hy aan de vervolginge der Gereformeerden reets verscheide jaren voorhenen grotelyks deel heeft gehad, en by zyne ondertekeninge met deze woorden zyn genoegen daar over betuigt: „ Heere, nu laat gy uwen dienst„ knecht gaan in vrede". Doch het kan wel zyn, dat hy in zynen yver tegen de Hervormden niet zo zeer zyne natuurlyke genegenheit, volgens welke hy een afkeer hadt van geweldenaryen, als de inzichten van staat gevolgt heeft, ziende, dat men aan 't hof niet bestaan kon zonder de party der Gereformeerden te haten.

Zyne gemalin was Elizabeth Turpin, dochter van Johannes Turpin, heere van Vauvredon, en koninklyke staats-Raadt. Deze stierf in 't jaar 1698. Hy teelde by haar *François Michiel le Tellier*, marquis van Louvois, van wien beneden; *Karel Maurits le Tellier*, die in 't jaar 1642 aartsbisschop van Rheims, eerste pair van Vrankryk, kommandeur der ridderorde van den H. Geest, doctor en provisor der Sorbonne, koninklyke staats-Raadt, enz. geweest is. Deze was een zeer geleerd man, en hadt een voortreffelyke bibliotheek, waar van de Catalogus in 't jaar 1693 gedrukt is; en eindelyk eene dochter, genaamt *Magdalena Fare le Tellier*, gemalin van Lodewyk Maria, hertog van Aumont. *Perrault Les hommes illustres. Bayle.*

TELLIER (François Michiel le) was de zoon van den bovengenoemden Michiël le Tellier, hoewel hy onder den name van *marquis van Louvois* bekender is. Hy wierdt den 18 January 1641 te Parys geboren, en erlangde reets in 't jaar 1654 de overleving (*survivance*) op de bediening van geheimschryver van Staat in krygszaken, waar van zyn vader ook in 't jaar 1666 ten zynen behoeve afstandt deedt. De koning vertrouwde hem deze gewigtige bediening, niettegenstaande zyne jonge jaren, dies te gereder toe, aangezien hy vertrouwde, dat hy door zyn onderwys staatsdienaren maken kon, en zulks in den marquis van Louvois betonen wilde; hoewel deze zich van 's konings zwakheit zeer tot zyn voordeel wist te bedienen, en zich dus by hem in te boezemen, dat hy naderhandt tot meer aanzienlyke bedieningen gevordert wierdt, als tot het ampt van kancelier der koninklyke orde, en na de doodt van Colbert tot opziender der koninklyke gebouwen.

Zyn hooftdeugdt was, dat hy niet alleen al het gene tot zyne bediening vereischt wierdt grondig verstondt, maar ook de zelve met een onvermoeiden yver waarnam; invoegen de staat van oorlog onder zyne bedieninge op een beter voet gestelt wierdt. Voorts wierden de wanorders, by de koninklyke legers ingeslopen, afgeschaft. Daarenboven wierden op zyn aanraden hier en daar in Vrankryk akademiën voor den adel opgerecht, om de krygskunde te leren; behalven het hospitaal der oude en verminkte soldaten en officieren. Van zyne bekwaamheit moet ook grotendeels de gelukkige uitslag van de onderneming der koninklyke legers afgeleid worden, om dat hy op alles zo wel order stelde, dat het, menschelyker wyze te spreken, niet missen kon. Hier door nu won hy wel des konings gunst, en maakte zich byna noodzakelyk, maar haalde zich ter zelver tydt byna een algemenen haat der onderdanen op den hals, aangezien hy niemandt eenig voordeel, maar in tegendeel grote schade toebragt, ontmoetende de vremde gezanten op een trotsche wyze, en eischende eene byna slaafachtige vernedering; ook die genen, die weigerden zich dus voor hem te verootmoedigen, met een dodelyken haat vervolgende; om niet te zeggen, dat hy een ieder, die iets van hem verzocht, zeer harde ontmoetingen met vloeken en schelden gaf. In 't byzonder wordt hem te last gelegt, dat hy uit eigenbaat den koning tot gedurige oorlogen heeft geraden, en hem niet selden langs een verkeerden weg geleid. Dus geeft men hem de schuldt, dat hy den oorlog tegen de Hollanders in 't jaar 1672 heeft berokkent, om Colbert, zynde opperfinancier, in verlegenheit te brengen, om geldt en de nodige onkosten tot dien oorlog te bezorgen. In dezen oorlog zelve merkte men aan, dat hy overal, daar Turenne het gebiedt hadt, den minsten toestel bezorgde, om dat hy dien veldheer haatte, die weigerde zich voor hem te verootmoedigen. Na de Nimweegsche vrede bragt hy, om nieuwe onlusten te verwekken, waar aan hem dies te meer gelegen was, om dat madáme de Maintenon al te veel deel aan de regering begon te krygen, de bekende vereenigingen op het tapyt, en veroorzaakte, dat Straasburg en Luxemburg in den tydt van vrede wierden weggenomen: daarenboven, om den koning bezigheden te geven, om dat het toch niet aanstonts tot een oorlog wilde uitbarsten, bewoog hy hem verscheide prachtige gebouwen te stichten.

Wanneer naderhandt in 't jaar 1688 de onderneming des prinssen van Oranje op Engelandt ontdekt, en ondernomen wierdt, en de marquis van Segnelai, die het opperbewindt over de zeezaken hadde, riedt een vloot uit te rusten, bragt het in 't tegendeel Louvois, wien het aanzien van dien marquis een doorn in het ooge was, daar henen, dat 'er een afwending (*diversie*) te landt ondernomen wierdt, en wel ten einde de oorlog niet aanstonts zou eindigen, tegen Philipsburg, dat den Hollanders weinig aanging, of raakte, en in 't tegendeel Vrankryk nieuwe vyanden verwekte.

Na dit alles heeft Louvois maar drie jaren geleeft, stervende in een tydt wanneer de koning misnoegen tegen hem begon op te vatten, en hem maar by zich hieldt om dat hy geloofde, dat hy zynen dienst in zaken van oorlog niet kon missen. Voorts kon Louvois wel bemerken, dat des konings genegenheit omtrent hem verandert was: want hoewel zyn hardste party, de marquis van Segnelai, reets overleden was, zynde, gelyk men geloofde, van Louvois door vergift om 't leven gebragt, bevorderde de koning doorgaans zulke mannen, die Louvois niet genegen waren. Dus verhief hy, by voorbeeldt, den hertog van Luxemburg; en in plaats van den geheimschryver van Staat, Pomponne, dien Louvois, in hope van eenen zyner gunstelingen te bevorderen, den voet geligt hadde, den marquis van Croissi. De

voornaamste bewegende oorzaak van 's konings veranderde genegenheit omtrent Louvois was Maintenon, die gedurig het gedrag van hem by den koning hatelyk maakte. Hem wierdt de schuldt gegeven van alle die wreedheden, die de Fransche legers in de Palts pleegden, en waarom de koning overal gehaat wierdt. Men beschuldigde hem, dat hy oorzaak van het verlies der vesting Mens was, aangezien de belegerden geen buschkruidt genoeg hadden, daar nochtans Louvois den koning van het tegendeel hadt verzekert. Men merkte hem aan als den stichter van den oorlog met Savoje, hebbende dien hertog door al te zware eischen verbittert, en iemandt, door hem met wit papier gezonden om een verdrag met Vrankryk te maken, geen gehoor by den koning hadt doen hebben. Eindelyk zeide men van hem, dat hy de eer der verovering van Bergen in Henegouwen, by welke de koning zelf was tegenwoordig geweest, zich alleen hadt toegeschreven.

Boven dit alles weigerde zich Louvois in 't minste voor den koning te verootmoedigen: want wanneer hem de koning een zekeren tydt rekenschap van iets afeischte, sprong Louvois op in toorn, wierp de papieren, die hy in zyne handt hadt, voor den koning op de tafel, en zeide, weggaande, dat hy zich voortaan nergens mede wilde bemoeien. Dit deedt zynen val naderen, die echter door zyne schielyke doodt verhoed wierdt: want wanneer hy naar gewoonte den 16 July 1691 's morgens by den koning kwam, om met hem te arbeiden, bevondt hy zich zo kwalyk, dat hy genoodzaakt wierdt zich naar huis te laten brengen; doch aldaar, toen men bezig was om hem de ader te laten, den geest gaf. Hy heeft verscheide kinderen nagelaten by zyne gemalinne Anna van Souvre, als: 1. *Michiël François*, kapitein over de Zwitser-guarde; 2. *Charlotta Magdalena*, gemalin van François, hertog van Roche-Guyon; 3. *Lodewyk Nicolaas*, marquis van Souvre, meester der koninklyke kleêrkamer; 4. *Lodewyk Franç is Maria*, marquis van Barbesieux, die na zynen vader geheimschryver van Staat wierdt, en in 't jaar 1701 stierf; 5. *Camillus*, abt van Bourgueil en Vaulvisant, intendant over het koninklyke oudheden-kabinet, en 6. *Margaretha*, gemalin van Nicolaas, hertog van Villeroy. *Limiers Hist. de Louis XIV. De la Fare Memoires.*

TELLUS wierdt van de oude Heidenen voor de godinne der aarde gehouden, die Homerus de moeder der goden noemt, om daar door te kennen te geven, dat de elementen van elkander geteelt worden, en dat de aarde de grondoorzaak van alle is. Die zelve Homerus noemde ze ook het wyf der zon, of des hemels, om dat de aarde door de zelve vruchtbaar gemaakt wordt. Deze *Tellus* wierdt verbeeld in de gedaante van eene vrouw, hebbende vele borsten, om daar door te kennen te geven, dat de aarde allerlei dieren voedt; voorts met een getorend hoofdt, en een trommel in de handt. Anderen noemen ze *Titaea*, en de huisvrouw van Uranus, ook de moeder van de Titans, Japetus, en Saturnus. *Diodorus Siculus lib. V. Apollodorus de Orig. Deor.*

TELMESSUS, eertyds een vermaarde zeestadt in Lycië, was gelegen aan den voet van een berg, die den zelven name voert, en een gedeelte van den berg Cragus was. De stadt stondt eertyds onder 't gebiedt van Antiochus den Groten; doch de Romeinen veroverden ze, en gaven ze aan Eumenes. Naderhandt hebben ze de Lyciërs wederom bemachtigt. Telmessus is uit dien hoofde zeer merkwaardig, om dat men waande, dat alle, die daar geboren wierden, de gave der voorzegginge hadden. De oorspronk dezer zake wordt aldus verhaalt, dat namentlyk een zekere *Telmessus*, dien Apollo by de dochter van Antenor geteelt hadde, en die derhalven een groot voorzegger was, deze stadt gesticht heeft, delende aan de geborene inwoners de gave der voorzegginge mede; waarom zy ook de dode overblyfselen van Telmessus onder den altaar van Apollo heiliglyk bewaarden.

Deze zonderlinge gave der stadt Telmessus heeft boven al Gordius ondervonden: want wanneer eene menigte vogelen rondom hem zynde op zyn veldt een tydlang vloog, was hy nieuwsgierig om de betekenis hier van te weten, en begaf zich uit dien hoofde naar Telmessus. Hier ontmoette hy in de poorte een schoon meisje, en vroeg haar waar de beste waarzegger woonde? Het meisje liet zich de zaak verhalen, en verklaarde, dat hy koning stondt te worden. Voorts boodt ze zich zelf hem ten huwelyk aan, om met hem in zyne hope en lotgevallen te delen. Gordius nam die voorwaarde aan, en teelde by haar *Midas*. Eindelyk wierdt hy volgens een twede voorzegging koning van Phrygië. *Cicero de Divinat. lib. I. Arianus de Expedit. Alex. M. lib. II. Plin. lib. XXX. c. 1. Strabo lib. XIII. Stephanus Byzant. Suidas. Salmas. Exercit. Plin. Harduinus in Plin. Cellarii Notit. Orb. ant. Bayle.*

TELOS, een steedtje aan den Archipel, in Asië gelegen, en by de ouden *Agathusa* genaamt, is tegenwoordig onder den name van *Piscopia* bekend. Daar zyn maar twee kleine vlekken op dit eilandt, met namen *Zucora* en *Hagios Stephanos*. Daar stroomt een beke van zoet water, die nooit uitdroogt. De inwoners verzekeren, dat 'er vele bergwerken gevonden worden, maar dat zy, uit vreze van door de Turken bezocht te worden, daar geen gebruik van maken.

TEME, eene rivier in 't vorstendom Walles, in Engelandt, ontspringt op de grenzen van Montgommeri-Salop, en Radnorshire, loopt Oostwaarts, maakt een scheiding tusschen Shropshire en Radnorshire, nevens een deel van Herefordshire, en valt eindelyk in Worcestershire in de Severne. *Cambden Britan.*

TEMEN, of TEMENDFUST, een steedtje in Barbarye, onder 't gebiedt van Algiers, is twee mylen van daar gelegen, en heeft een fraaie haven aan de Middelandsche zee. Sommige landbeschryvers nemen deze plaats voor der ouden *Rusconia*, of *Rustonium*; maar anderen voor *Jomnium*, of *Lomnium*, twee steden in Mauritanië. *Baudrand.*

TEMENUS was de oudste der Heracliden, die nevens zyne twee broederen *Cresphontes* en *Aristodemus* het gebiedt van Peloponnesus, dat men hunnen voorvaderen ontweldigt hadde, wederom bemachtigde tachtig jaren na de verwoestinge van Troje. By de verdeling onder deze drie broeders viel Argos aan dezen Temenus te beurt, hoewel men zynen nakomelingen enkel den koninklyken tytel gelaten heeft. De plaats, alwaar hy in 't gebiedt van Messene begraven is, wordt *Temenium* genaamt, het welk ook de naam van een andere plaats, aan den Argolischen inham gelegen, is. *Pausan. in Lacon. lib. II. Vellejus Paterc. lib. I. c. 1. 2. Strabo. Stephanus.*

TEMES, eene rivier in Hungarië, in den ban van Temeswar, dat by de vrede van Carlowitz in het jaar 1699 aan de Turken overgelaten, maar in het jaar 1716 hen wederom afgenomen wierdt, ontspringt in het Wallachische gebergte, digt by de stadt Severin, niet verre van de zogenoemde Yzere poort, loopt voor by Karansebes, Lugos en Temeswar; naderhandt omtrent drie mylen beneden, by eene tamelyk grote zee, Beckzkereck genoemt, en valt, na dat zy zich met de Barchza, Bersova, Crassus, en andere kleine rivieren, als mede met een arm van de Teis, heeft vereenigt, beneden Panesova in den Donauw, tegen over Belgrado. *Szent-Ivani Miscell. Dec. II. P. I. p.* 122. *Instr. Pac. Carlov. art. 1.*

TEMESNA, een landschap in 't koninkryk Fez, in Afrika, gelegen tusschen de Atlantische zee, het koninkryk Fez, het landschap Chaus, en een gedeelte van 't koninkryk Marocco. De lengte is van 't Westen naar 't Oosten omtrent tachtig, en de breedte omtrent zestig mylen. Het landt is effen, en wordt voor het beste van 't koninkryk gehouden. Men telt 'er veertig grote steden, en drie honderd kasteelen in. De inwoners zyn barbaren. In 't 323 jaar der Hegire, of Turksche tydrekening wierdt het tot een vorstendom verheven. In 't jaar 450 wierdt het door de koningen van Fez en Marocco verwoest, en bleef woest tot het jaar 600, wanneer het door Mansor met Arabieren bezet wierdt. Toen deze na zyne doodt verjaagt waren, kwamen de inwoners van Zenete en Haora in hunne plaats. Deze waren binnen een tydt van eene eeuw in staat om zestig duizend ruiters in 't veldt te brengen. Zy hadden twee honderd kastelen in; invoegen zy den koning van Fez niet meer vreesden. De voornaamste plaatsen van dit landt zyn Anfa, Mansora, en Rebat.

TEMESWAR, of TEMESBURG, in het Latyn *Temesvarinum*, en *Temesium*, eene grote en zo wel van natuur als door kunst zeer sterke stadt in Hungarië, tusschen de rivier de Teis en de grenzen van Zevenbergen, omtrent tien mylen van Belgrado, legt aan de rivieren Bega en Temes, die zich aldaar in vele armen verdeelen, op een moerassigen grondt. Deze stadt, nevens het slot, zyn door de oude Hungarische koningen tegen de veelvuldige invallen der toenmaals noch Heidensche Bulgaren en Cumanen gebouwt, en altoos met krygsvolk bezet gehouden. Deze stadt is met twee diepe grachten, sterke muren en bolwerken versterkt, en de voorstadt met een grote palanka omcingelt, gelyk als 'er by het slot een kleine palanka gevonden wordt. In het jaar 1551 is zy van de Turken te vergeefs belegert, maar in het volgende jaar 1552, onder de regering van Solyman den II, door Mehemeth Bassa door verraadt, na een beleg van 30 dagen, by verdrag verovert, dat hy evenwel de bezetting niet hieldt, maar de zelve, 4000 man sterk, by den aftocht het doden, en den kommandant Stephan Lozoneri gevangen naar Constantinopel brengen, alwaar hem insgelyks het hoofdt afgeslagen, en aan de inwoners bevolen wierdt van zich wederom in de stadt te begeven, en naar hunne wetten te leven. Toenmaals waren twee steden by malkander, waar van de eene ten Oosten het eilandt, en de andere ten Noorden, eigentlyk Temeswar wordt genoemt, die beide nevens het slot (leggende in het midden, en hebbende diepe grachten, en de grote stadt drie poorten, van welke twee met dikke bolwerken van aarde en hout voorzien zyn) door den keizerlyken generaal Castaldi eenige jaren voor de Turksche verovering versterkt waren, en tusschen de stadt en het slot lag de watertoren, die zeer sterk was. Van dien tydt af is zy 165 jaren lang gedurig in de handen der Tartaren gebleven, die ze zodanig hebben versterkt, dat zy voor eene onverwinnelyke grensvesting gehouden wierdt. In het jaar 1557 zyn door den brandt, door het inbrengen van eene menigte buskruidt uit Offen ontstaan, het slot, de stadt en de muren in den grondt bedorven en gesprongen. In de jaren 1596 en 1597 zochten die van Zevenbergen te vergeefs deze plaats te veroveren, doch plunderden en staken de voorstadt in brandt, gelyk ook in het jaar 1603 door de heidukken tweemalen is geschied. In het jaar 1696 heeft de keurvorst Frederik Augustus van Saxen, die den keizer 12000 man te hulp bragt, deze plaats belegert, zynde reets de loopgravens geopent, doch hy moest wegens het aannaderende Turksche ontzet den 20 Augustus het beleg opbreken, en niet verre daar van daan den vyandt slag leveren. Te Temeswar wordt grote koophandel tusschen de Christenen en Turken gedreven. Onder deze vesting behoort een zeer grote landstreek tusschen Servië, waar van het de Donauw scheidt, Wallachie, Zevenbergen, de rivieren Marosch en de Teis, wordende tegenwoordig de ban van Temeswar genoemt, en zynde voortyds in een zo groot aanzien geweest, dat de kommandant aldaar de derde plaats onder de Hungarische graven hadt. By de Turken is Temeswar voortyds door een Beglerbeg bestiert, die eenige Sangiaags onder zich hadde. In het jaar 1699 is by de Carlowitzsche vrede de gansche provincie van Temeswar, waar onder ook het Csanader komitaat begrepen was,

aan de Turken afgestaan, maar onder voorwaarde dat zy, buiten Temeswar, gene vestingen zouden aanleggen. Deze hadden aldaar een Bassa, tot dat de keizerlyke generaal luitenant Eugenius, prins van Savoje, in het jaar 1716, na de overwinning by Peterwaradyn den 5 Augustus bevochten, deze plaats den 28 Augustus belegerde. Hy begon de zelve den 20 September te beschieten, veroverde den 1 October de grote palanka met storm, en dreef de troepen, die het ontzet trachtten te ondernemen, te rug. Hy wierp vervolgens van den 8 October in drie nachten over de 3780 bommen daar in, waar op de kommandanten van de stadt en het slot, het hevige vuur niet langer kunnende uitstaan, den 12 October een accoord moesten verzoeken, 't welk hen ook vergunt, en dus deze aanmerkelyke vesting uit de handen der Turken gerukt wierdt. *Szent-Yvani Miscell. Dec. II. P. I. p.* 142. *Kreckwits Hungarie. Histoire du Ministere du Cardinal Martinusius l.* 5 & 6. *Inst. Pac. Carlow. art.* 1.

TEMIAM, een koninkryk in Nigritië, tusschen de koninkryken Gangara en Bito, de rivier Niger, en de woestynen Seta en Seu.

TEMISTITAN, een groot landschap in 't Noorden van Amerika, bevat Mexico, en het Zuiderdeel van Tlascala, tot aan de stadt los Angelos ingesloten. *Mary Dict.*

TEMPE wierdt genaamt een aangenaam dal in Thessalië, aan beide zyden der rivier Peneus. Het wordt omringt door den berg Olympus ten Noorden, Ossa ten Zuiden, Larissa ten Westen, en den Thessalonischen zeeboezem ten Oosten. Dit dal wordt geheel en al door lauwrieren overschaduwt; en de grondt met weelderige beemden van gras en welriekende bloemen en struiken bekleed. Men noemt Tempe het alleraangenaamste landt der wereldt. Het dal is vyf mylen lang, doch zeer smal. *Plinius Hist. Nat. lib. IV. c.* 8. *Strabo. Ælianus.*

TEMPEL. Dus is van ouds al genaamt een ieder plaats, en gebouw, geheiligt en geschikt tot een plegtigen Godsdienst. Daar is reets een begin van een Godsdienst op aarde geweest voor al eer men besloot eenig plegtig gebouw daar toe op te rechten: immers het is bekend, dat het volk Gods vele eeuwen zonder openbaren tempel geweest is. De Heidenen hadden even weinig een plegtig gebouw tot dien einde. Zommige aanbaden hunne godheden op de hoogtens der bergen, andere op heuvelen, of op grote vlaktens. Doch men ontdekte by verloop van tyden, dat de inspanning van gedachten een afzonderlyke plaats vereischte om tot de godheit te naderen. Hier van daan was het, dat verscheide volkeren tot dien einde de bosschen verkoren. Vervolgens begon men de heilige plaatsen met muren te omringen; maar men liet ze boven open, ten einde men van alle kanten den hemel zou kunnen aanschouwen. Diergelyke plaatsen noemden de Latynen *Templa*. Deze wierden met zekere plegtigheden ingewyd; en sedert heeft men de benaming van *tempel* gegeven aan alle geheiligde plaatsen, om welke reden het ook zyn mogt. Dus wierdt de plaats, alwaar de Roomsche Raadt zamenkwam, uit dien hoofde zomwylen *Templum* genaamt; maar geenzins, om dat de Raadt in deren of genen tempel van zekere godheit vergadert was, gelyk zommigen verkeerdelyk gemeent hebben.

Eindelyk heeft men by verloop van tyden gemerkt, dat de tempelen, die boven open waren, hun ongemak hadden ten opzichte van het verrichten der vereischte plegtigheden en gebeden. Dus begon men zommige tempelen boven te dekken, terwyl andere noch open bleven; en dus heeft men allengskens den naam van *Templum* alleen gegeven aan zulke gebouwen, in welke men gewoon was de godheit aan te bidden. De Egyptenaars zyn de eerste geweest, die tempelen gesticht hebben, volgens het verhaal van *Herodotus* en den auteur van het werk nopens de godinne van Syrië, dat men by de schriften van Lucianus ontmoet. Wanneer zich de afgodery en het getal der goden begon te vermeerderen, wierden ook de tempelen en gewyde plaatsen vermenigvuldigt: ook begon men verscheide namen te gebruiken om die geheiligde plaatsen te kennen te geven. De aangenaamste benaming by de Romeinen was *Ædes*, waar door allerlei gewyde gebouwen benoemt worden. *Templum* noemde men eigentlyk de plaats, alwaar de vogel-wigchelaar zat, om zyne aanmerking over het vliegen en geluidt der vogelen te maken. Hier van daan komt het werkwoordt *contemplari*, dat is beschouwen.

De heilige plaatsen, in welke de godspraken gegeven wierden, wierden zeer ontzagchelyk gehouden, en van de Romeinen *Fanum* genaamt, of van 't werkwoordt *fari*, dat is spreken, of van den afgodt *Faunus*, die gezegt wierdt de allereerste godspraken in Italië gegeven te hebben. *Delubrum* wierdt een tempel genaamt, alwaar een zekere misdaadt uitgezoent wierdt, van 't woordt *deluere*, dat is wasschen, zuiveren, uitwisschen; en alwaar men een belofte betaalde, die in zeker gevaar gedaan was. Anderen meenden, dat *delubrum* zodanig een tempel was, in welken een zekere plaats vol water stondt, waar in zich de priesters moesten wasschen, vooral eer zy offerden. *Sacellum* was de naam van een klein gebouw, ter eere van zekere godheit met een altaar gesticht. Het wordt by verkorting *Sacrum* genaamt, en geenzins in plaats van *Sacra cella*, gelyk zommigen gemeent hebben. Het onderscheidt tusschen *Sacellum* en *Sacrarium* was, dat het eerstgenoemde eigentlyk een geheiligde plaats was, maar het twede niet, zynde alleenlyk een plaats, in welke de heilige zaken wierden bewaart, en telkens daar uit genomen, zo dikwils men de zelve gebruiken moest.

In plaats van een tempel wierdt zomwylen een bosch geheiligt ter eere van zekere godheit. Zodanig een bosch noemde men met een eigentlyken naam van *Lucus*, niet by wyze van tegenstelling, om dat 'er geen licht in was, wegens de digt belommerde bomen, maar waarlyk wegens het licht, dat van de altaren, en van het licht der brandende offerhanden daar in schitterde. Voorts geschiedden in deze bosschen niet alleen offerhanden, maar ook dansseryen, spelen, en andere plegtige oeffeningen, die tot den Godsdienst der Heidenen behoorden. Voorts waren diergelyke bosschen zeer digt bewassen, zonder dat het geoorlooft was een eenigen boom daar in omverre te hakken, om dat men doorgaans geloofde, dat de donkerheit een wezentlyk stuk was, het welk tot de geheimen van den godsdienst vereischt wierdt, en den genen, die in 't bosch traden, bekwaam was eene heilige vrees aan te jagen. Zomwylen zag men tempelen naast aan diergelyke gewyde bosschen; ook wel grafsteden, om dat diergelyke bosschen ook wel aan zekere menschen wierden toegewyd.

Wat nu de bouwkunde dezer tempelen betreft, men vindt, dat zy in de aloude tyden dus gemaakt zyn, dat het volk, daar in zynde, met zyn aangezicht naar 't Westen gewend was. Dit getuigt Hyginus, zonder de reden daar by te voegen. Maar hy zegt ook, dat deze gewoonte wel haast verandert is, wanneer de tempelen naar 't Oosten gekeert wierden, om de goden aan te roepen, met het aangezicht derwaarts gewend, van waar zich het licht over het aardryk verspreidde. Men vindt ook, dat ieder tempel maar eene deur hadt, zo dat men, by voorbeeldt, van de Oostzyde daar in gaande, in de oude tyden met het aangezicht naar 't Westen, maar naderhandt van de Westzyde daar in tredende, het aangezicht naar 't Oosten gekeert hadde. Daarenboven moet men aanmerken, dat de gedaanten der tempelen zeer verscheiden waren, volgens de nature van ieder afzonderlyke godheit. Die van Jupiter waren langwerpig, en meest al van boven open, of ten minste zeer hoog; om daar door te kennen te geven, dat Jupiter boven alle andere goden verheven was, en dat zyne grootheit niet kon bepaalt of ingesloten worden. De tempelen van Ceres, Vesta, Bacchus, de Zon, en andere godheden, die eenigzins betrekking tot den ronden aardkloot hadden, waren ook rond. Die van Pluto en andere onderaardsche en helsche goden, by de Grieken χθόνιοι genaamt, waren onderaardsche verwulfsels: ook was de grondt, op welken de tempelen gebouwt wierden, verscheiden, naar de verscheidenheit der goden. De beschermgoden der steden hadden hunne tempelen op de verhevenste plaatsen in ieder stadt, om dus beter een wakend oog overal te kunnen hebben. Godheden, die over deugden, vrede, en kunsten gestelt waren, hadden hunne tempelen in 't volkrykste gedeelte der steden, om naby te zyn, en den inwoneren dies te bekwamer het goede in te blazen; en eindelyk, de tempelen van godheden, die maar over het vermaak gestelt waren, gelyk de godin Venus, of over den oorlog, gelyk Mars en Bellona, of over vuur en brandt, gelyk Vulcanus, hadden hunne tempelen doorgaans buiten de steden, om te kennen te geven, dat diergelyke dingen den menschen of nadelig waren, of immers dat men zich de zelve niet gemeenzaam moest maken. De tempelen van Neptunus stonden doorgaans aan den oever der zee; maar die van Æsculapius en andere godheden, die het bewindt over de gezondheit hadden, stonden op de aangenaamste plaatsen der stadt, en daar de lucht allergezondst was, ten einde alles zou mogen medewerken tot herstelling van de gezondheit der zieken, die daar henen gebragt wierden. Ten laatste moet men aanmerken, dat ieder godheit dus hare eige tempelen hadde, dat geen godt of godin in een anderen tempel mogt gedient worden.

Dit is genoeg om te weten van de tempelen der Heidensche afgoden. Het blykt uit de heilige Schrift, dat Mozes op het bevel van Godt de *Tente der Zamenkomste* wel heeft gebouwt, maar dat Salomon eerst 480 jaren na den uittocht der kinderen Israëls uit Egypten den TEMPEL TE JERUZALEM gebouwt heeft. Deze tempel stondt op den berg Moria, alwaar David den slaanden engel gezien hadde, en alwaar hy, naar de vermaning van den propheet Gad, een altaar bouwde. Deze heilige plaats begreep vier delen, als: 1. Den voorhof der Heidenen. 2. Den voorhof der Joden. 3. Het Heilige, of den voorhof der priesteren; en 4. het Heilige der Heiligen. De voorhof der Heidenen was van vyf honderd schreden in zynen omtrek, en des zelfs galdery rustte rondom op marmere pilaren. Hy hadt ook vier poorten, naar de vier winden of wereldoorden. Den voorhof hadden Joden en Heidenen gemeen, die aldaar schapen, lammeren, duiven, en andere offerdieren verkochten. Maar aangezien zodanige koopmanschap het huis Gods niet betaamde, zo heeft ze de Zaligmaker tweemaal van daar gejaagt.

Uit dezen voorhof ging men in den voorhof der Joden, zynde zeer prachtig, en insgelyks met galderyen omringt. De grondt was met veelverwige marmerstenen geplaveid, en de muren rondom met fyn goudt, maar de deuren met zilvere platen overtogen. Het Heiligdom, of de voorhof der priesters was veertig ellen lang, en twintig ellen breed. De grondt was van porphyrsteen, en de wanden waren met goudt overtogen. In 't midden stondt een kopere altaar, vierkant, elke zyde twintig ellen breed, en tien ellen hoog. Daar wierden de offerdieren op verbrand, en het vuur wierdt gedurig door de priesters onderhouden. Op beide zyden stonden tien grote kopere vaten, vol water, om de slagtoffers te wasschen. Aan de regter zyde stondt een groot koper vat, het welk wegens zyne ruimte de Kopere Zee genaamt wierdt, rustende op twaalf kopere stieren. Deze kopere zee diende den priesteren en Leviten om hunne handen en voeten daar in te wasschen, vooraleer zy de offerhanden begonnen te doen.

Van hier ging men in den zogenaamden voorhof van Salomon, hebbende de lengte van twintig, en de breedte van tien ellen. Hier stonden twee grote kopere pilaren, zynde met twee honderd granaatappelen van het zelve metaal versiert. Uit dezen voorhof ging men in den tempel, die geen dak hadde. Hier in stondt een altaar, overtogen met goudt, waar op wierook en ander reuk-

werk geoffert wierdt. Aan beide zyden waren tien grote goude kandelaars; ieder kandelaar hadt tien pypen en even zo veel lampen, die altoos brandden: ook waren aldaar tien goude tafels, met hare toonbroden, tot onderhoudt der prieſters.

Eindelyk volgde het Heilige der Heiligen, zynde twintig ellen in 't vierkant, van welke tien ellen met goudt overtogen, en tien andere met goudt en edelgeſteenten bedekt waren. Hier wierdt de Arke des Verbonds bewaart, boven welke twee Cherubins, van klinkklaar goudt, ter hoogte van tien ellen, ſtonden. In dit Heilige der Heiligen was het niemandt geoorlooft te komen dan alleen den hogeprieſter op den groten verzoendag.

Jozephus, die de ſchatten en den prachtigen toeſtel des tempels zamen rekende, getuigt, dat daar in geweeſt zyn 40000 goude kandelaars, tien duizend met goudt overtoge tafels, behalven eene, die zeer dik en van enkel goudt was; 20000 goude, en 160000 zilvere bekers, 80000 goude ſchotels, en 160000 zilvere; 50000 goude bekkens, en 100000 zilvere; 20000 goude reukvaten, en 50000 kleine; 1000 prieſterklederen met edelgeſteenten bezet; 200000 zilvere trompetten, en 40000 goude, en zilvere muzykaal-inſtrumenten. Tot den dienſt des tempels wierden 38000 Leviten, en 28000 prieſters geteld. Daar zyn ſchryvers, die berichten, dat de koning Salomon 3000 millioenen goudt tot den opbouw des tempels beſteed heeft.

De voorhof der Heidenen mogt van een ieder zonder onderſcheidt betreden worden. Maar by den ingang van den naaſtvolgenden voorhof ſtonden pilaren, op welke in 't Hebreeuſch, Griekſch en Latyn geſchreven was, dat het niemandt anders dan den Iſraëliten geoorlooft was daar in te treden. De vrouwen hadden haren afzonderlyken voorhof. De voorhof der Iſraëliten was voor die genen, die van hunne zonden gereinigt wierden. De voorhof der prieſters mogt van gene leken betreden worden, ten ware by gelegenheit van eene offerhande.

Zevenderlei perſonen waren tot den tempeldienſt geheiligt, als 1. de Hogeprieſter; 2. de Sagan, of vikaris van den hogeprieſter; 3. twee Catholikin, of ſubſtituten van den Sagan; 4. zeven Amarkalin, die de ſleutels der deuren in ſchatkiſten bewaarden; 5. drie Gitzbarin, of ſchatmeeſters; 6. de voornaamſte prieſters, die in hunne weken de bediening waarnamen, en 7. de hoofden der familiën van deze orde. De vyf eerſte ordens maakten zamen een collegie of kerken-Raadt uit, die voor 't gene tot den tempel behoorde zorgde. Boven dien waren 'er noch vyftien gedeputeerden, die ieder weke nevens de prieſters verwiſſelden. De Leviten namen de bediening van portieren, wachters, zangers en muzykanten waar. Zy wierden alleen tot de vokaal-muzyk gebruikt, maar tot de inſtrumentaal muzyk wierden ook mannen uit andere ſtammen genomen, wanneer zy met een prieſterlyke familie vermaagſchapt waren.

Daar waren XXIV ordens van Iſraëliten, die verplicht waren in den Tempel te komen, een ieder claſſe in hare bepaalde weke, ten einde de prieſters en Leviten niet alleen by den Godsdienſt zouden tegenwoordig zyn.

Deze Tempel van Jeruzalem heeft verſcheide wiſſelvalligheden gehad. Ahas, koning van Juda, was de eerſte, die hem ontheiligde, en een vremden altaar liet bouwen. Maar de koning Hizkia heeft hem wederom gereinigt. De koning Manaſſe ging nog verder dan Ahas; want hy bragt 'er beelden van afgoden in; doch na zyne bekeering liet hy den Tempel wederom zuiveren en inwyden. Wanneer de koning Nebukadnezar de ſtadt Jeruzalem hadt verovert, liet hy de zelve verwoeſten, en den Tempel verbranden. Ten tyde van den koning Cyrus begonnen Ezra en Zorobabel wel den Tempel weder op te bouwen, doch wierden wel haaſt in hun voornemen geſtuit; en de Tempelbouw wierdt eerſt onder den koning Darius, zoon van Hyſtaſpes, volbragt. Antiochus liet hem andermaal ontheiligen; doch Judas Macchabeus heiligde hem weder. *Jozephus* verhaalt, dat de koning Herodes den Tempel tot den grondt afgebroken, en een nieuwen gebouwt heeft.

Toen Titus Veſpaſianus Jeruzalem veroverde, poogde hy wel den Tempel ongeſchonden te bewaren; maar de Romeinſche ſoldaten ſtaken hem in brandt, zo dat hy geheel tot aſſche verteert wierdt. Dit geſchiedde den 10 Auguſty in 't jaar 70, na dat 'er ſedert den opbouw des eerſten Tempels 1130 jaren en achtehalve maanden verlopen waren. Hieronymus getuigt, dat de Joden ſedert jaarlykt zyn vergadert geweeſt, bewenende het verlies van hunnen Tempel; en hy voegt daar by, dat deze gewoonte tot op zynen tydt geduurt heeft. De keizer Julianus gaf de Joden wel bevel om den Tempel weder op te bouwen, namentlyk uit haat tegen de Chriſtenen, en men begon wel groten toeſtel tot dit werk te maken; maar wanneer de grondt reets gegraven, en de ſtenen van het fondament gereed waren om gelegt te worden, ontſtont 'er een vuur uit de aarde, dat de arbeiders verſtrooide, en het werk verydelde. *I. Koning. VI. II Koning. XVIII. Jozephus. Tract. Talmud. Middath. Conſtantinus l'Empereur in not. Ammian. Marcellin. Hieronymus. Greg. Nazianzenus. Theodoretus. Socrates. Ruffinus. Villalpandus in Ezech. Jac. Judas Leo de Templo Salom. Seldenus de J. N. & G. lib. III. cap. 6. Pfeiffer. Dub. vex. pag. 410. ſeq. Relandus in Antiq. ſacr. vet. Hebr.*

TEMPEL TE JERUZALEM *zo als die hedendaags beſchreven wordt.* Omar, een Arabiſch vorſt, twede opvolger van Mahometh, bouwde in plaats van den Tempel der Joden een anderen in 't jaar 640, om zynen geloofsgenoten tot een mosquee te dienen. Deze Tempel ſtaat in 't midden van een grote vlakte, en is omtrent 50 ſchreden lang, namentlyk van 't Noorden naar 't Zuiden, en 400 breed, van 't Ooſten naar 't Weſten. Dit wordt de voorhof genaamt, en is met bedekte galderyen omringt, gelyk het koninklyk plein te Parys. Op zommige plaatſen is deze vlakte geplaveid, doch het overige met gras bewaſſchen, en met bomen beplant. Omtrent het midden van dezen voorhof is een andere vierkante plaats, acht voeten hoog, tot welke men met verſcheide trappen opklimt, hebbende ieder trap haren bedekten gang. In 't midden van deze plaats, alwaar oudtyds het Heilige der Heiligen wordt gezegt geweeſt te zyn, is de Tempel, in een achtkantige gedaante gebouwt, ganſch van marmer, met bloemen en andere figuren van allerlei verwen verſiert; het welk een heerlyk gezicht geeft, voornamentlyk als 'er de zon op ſchynt. Het hoofdgebouw is met een plat dak van loot bedekt. In 't midden is een hoog verwulfſel, geheel met loot bedekt. Boven op ſtaat een gedaante van een halve mane, ook van loot, zynde drie honderd ponden aan gewigt. Dit verwulfſel heeft op ieder zyde een venſter: op het dak rondom den Tempel zyn 4 of 5 kleine bedehuisjes, ruſtende op verſcheide marmere pilaren. De voorhof heeft vier deuren; twee Noordwaarts; van welke de eerſte naar de zyde van den ſchaapsvyver, en de twede naar die van 't paleis des ſtadhouders Pilatus is. De derde deur is Weſtwaarts, en wordt voor de beſte gehouden; de vierde is Ooſtwaarts, en wordt de goude deur genaamt. Deze deuren hebben hoge verwulfde bogen, 15 ſchreden lang, en zeer breed, onder welke lampen hangen, die de Turken op zekere dagen ontſteken. Het is den Chriſtenen ſcherpelyk verboden in dezen Tempel of voorhof te komen; en zo een Chriſten in een van beide gevonden wordt, moet hy zonder genade ſterven, ten zy hy op ſtaande voet het Mahomethaanſche geloof omhelſt; aangezien de Turken deze plaats voor al te heilig houden dan dat ze zouden gedogen, dat iemandt, die in hunne oogen onheilig is, daar in zou mogen treden.

Omtrent 460 jaren na den opbouw van dezen Tempel, dat is in 't jaar 1099, liet Godfried van Bouillon, eerſte koning van Jeruzalem, den zelven reinigen, en alle tekenen van den Mahomethaanſchen godsdienſt uitroeien. Deze koning heeft ter zelver tydt een choor voor kanunniken geſticht, om den Godsdienſt te verrichten. Dus deedt hy ook in de kerk van 't H. Graf. Tien jaren daar na gaf de patriarch Arnoldus dezen kanunniken den regel van Auguſtinus, en in 't jaar 1134 wierdt deze Tempel op Paaſchdag door den nuncius van paus Innocentius den II ingewyd.

Maar wanneer Saladin in 't jaar 1187, by gelegenheit der onderlinge twiſten onder de Chriſtenen, de ſtadt Jeruzalem veroverde, liet hy den grondt des Tempels, nevens de wanden, met rozenwater waſſchen, om ze dus, volgens de plegtigheit van zynen Godsdienſt, te zuiveren. Dus wierdt deze Tempel wederom in een mosquee verandert. De hiſtorieſchryvers berichten, dat tot het voornoemde zuiveren der mosquee zo veel rozenwater is gebruikt, als vyf honderd kamelen konden dragen.

Aan 't einde van den voorhof, naar 't Zuiden, is een ander fraaie Tempel, gemeenlyk *Templum Praeſentationis*, dat is, Tempel der vertoninge, of daarſtellinge, genaamt, om dat 'er zyn, die geloven, dat de H. Maagdt Maria, wanneer zy maar drie jaren oud was, van hare ouders is daar gebragt, om in alle godzaligheit opgevoed te worden; tot dat naderhandt de prieſter des Tempels haar in 't 14 jaar hares ouderdomt aan Jozeph ondertrouwde. *Doubdan Voyage de la Terre Sainte. Ligtfoot.* Boven, in 't artykel van JERUZALEM, is mede het een en het ander van den ouden en tegenwoordigen Tempel van Jeruzalem aangetekent.

Maar om ook iets van de TEMPELEN DER CHRISTENEN te ſpreken, het is zeker, dat ten tyde der Apoſtelen, en in 't vervolg, tot op de regering van Konſtantyn den Groten, de Chriſtelyke gemeenten wel plegtig op den dag des Heeren vergadert zyn, maar dat ze zich met byzondere huizen, zalen, of wel onderaardſche plaatſen hebben moeten behelpen, uit vreze zo voor de Joden, als voor de Heidenen: doch wanneer men naderhandt prachtige gebouwen tot dien einde ſtichtte, noemde men de zelve of *Oratoria*, of *Baſilicae*, dat is, bedehuizen, en koninklyke gebouwen. Maar het valt bezwaarlyk, wanneer en waar men eigentlyk eerſt begonnen heeft zodanig een gebouw voor de Chriſtenen en hunnen Godsdienſt op te rechten. Dat is zekerder, dat zy hunne Tempelen dus bouwden, dat de Chriſtenen daar in tredende hunne aangezichten naar 't Ooſten keerden, en baden. Het welk den Heidenen gelegenheit gaf om te laſteren, en te zeggen, dat zy de zon aanbaden, gelyk Tertullianus in zyn Apologeticon getuigt. Voorts dede men de Tempelen der Chriſtenen eenige gelykheit hebben met den Tempel van Salomon te Jeruzalem.

TEMPELHEEREN, of TEMPELIERS, was voor dezen eene zekere ridderorde, welke in 't jaar van Chriſtus 1118 te Jeruzalem haren aanvang nam. *Hugo de Paganis*, *Godfried van S. Omer*, en nog zeven anderen, wier namen niet bekend zyn, gaven zich geheel en al aan den Godsdienſt over, gelyk de zogenaamde *Canonici Regulares*, doende hunne drie geloften in handen van den patriarch van Jeruzalem, maar daar by voegende, dat zy zich verplichtten de vremdelingen, reizende naar 't Heilige Landt, tegen de ongelovigen te beſchermen. Balduin de II, koning van Jeruzalem, ruimde hen een huis naby Salomons Tempel in, waar van daan zy den name van *Tempelheeren*, of *Tempeliers*, of ook *Tempel-ridders* ontfangen hebben. Deze leefden in den beginne van aalmiſſen, en waren zo arm, dat twee ridders maar een paardt hadden; ter gedachteniſſe van welke armoede zy in hun zegel twee ruiters op een paardt zittende voeren. In 't jaar 1128 wierdt op het concilie van Trojes beſloten, dat men den Tempelieren een zekeren regel zou voorſchryven, het welk ook van St. Bernardus geſchied is. Men verordende hen

hen ook een zeker gewaadt, en Paus Eugenius de III voegde in 't jaar 1146 daar by, dat zy een rood kruis op hun mantel zouden dragen.

Vervolgens heeft deze orde dusdanig toegenomen, dat ze een gansch leger uitlevetde. Hoge standspersonen lieten 'er zich in opschryven, gevende alle hunne goederen aan de orde. Voorts is hun inkomen door koningen en andere machtigen dermaten vermeerdert, dat zy in Vrankryk, Spanje, Engelandt, en elders omtrent 40000 kommanderyen bezaten, en jaarlyks meer dan twee millioenen aan inkomsten hadden. Doch de dertelheit, gierigheit en nydt wierden eindelyk zo gemeen en zo groot onder deze ordensbroeders, dat men als by wyze van een spreekwoordt plagt te zeggen: *Hy zuipt als een Tempelier*; ja het ging eindelyk zo verre, dat men de Tempelheeren van de allergruwelykste lasteren beschuldigde; en dit bewoog eindelyk Philips den Schonen, koning van Vrankryk, dat hy op een zekeren dag alle, die zich in zyne Staten bevonden, werwaarts zy zich na 't verlies van 't H. Landt hadden begeven, in verzekering liet nemen. Paus Clemens de V was hier in den beginne kwalyk over te vrede; maar wanneer naderhandt de ridders dezer orde ondervraagt wierden, waren 'er vele, die bekenden, dat zy by hunne intrede in de orde van hunnen grootmeester waren genoodzaakt Christus te verloochenen, en een kruцifix te bespuwen; dat ze hem, van wien ze in de orde waren aangenomen, voor den mondt, navel, rug en achterste delen moesten kussen; dat zy de Sodomitische zonde bedreven; een houten beeldt aanbaden; en meer andere gruwelen bedreven; dat deze gewoonten van zeker grootmeester waren ingestelt, die onder dat beding van de Saracenen uit de gevangenisse was ontslagen. Maar of alle deze gruwelyke lasteren met de waarheit overeenkomen, en of zy de ware oorzaak geweest zyn, waarom men naderhandt zo wredelyk met hen gehandelt heeft, dan of niet veel eer koning Philips de IV de grote schatten dezer orde heeft willen aan zich brengen, daar over verschillen de schryvers onder elkander. Hoe het zy, het is zeker, dat de Tempeliers te vergeefs om een advokaat verzocht hebben, die hunne zaak verdedigde, en hunne onschuldt openlyk aantoonde; maar dat zy op een ongehoorde wyze zyn veroordeelt. Zy beweerden ook, dat de getuigenissen van zommigen onder hen met geweldt, of belofte van vryheit of beloning waren afgeperst. Doch dit alles kon niet helpen, maar alle Tempeliers in Vrankryk wierden in 't jaar 1307 op koninklyk bevel gegrepen, en levendig verbrand. In de volgende tyden zyn alle, die het eerst ontkomen waren, op de wreedste wyze om 't leven gebragt. Maar aangezien de meesten het gene zy eens beleden hadden weder ontkenden, zo wierdt in 't algemeen door 't volk gelooft, dat ze onschuldig, ja zelfs als martelaren gestorven waren.

In andere ryken en landen, buiten Vrankryk, ondernam men niets tegen de Tempelheeren, vooraleer in 't jaar 1312 in 't concilie van Vienne besloten wierdt de gehele orde uit te roeien. Hier op wierden hunne goederen aan de Johanniterorde van Jeruzalem, die alstoen het eilandt Rhodus in hadden, toegewezen. Doch dit geschiedde maar in Vrankryk en Engelandt. De koningen van Castilië en Arragon namen de zelve zelfs tot zich. De koning van Portugal gebruikte de goederen zyner Tempelheeren tot het stichten der orde van Christus; in 't tegendeel namen de koningen zonder onderscheidt de gerede penningen, tot een kruistocht geschikt, tot zich.

De veroordeeling van den grootmeester *Jacob Molay*, uit Burgundië, hadt de paus voor zich behouden, zendende tot dien einde twee kardinalen naar Parys, met een voornemen om hem in een eeuwige gevangenisse te werpen. Maar wanneer hem zyne belydenis, nevens die van nog twee anderen, voorhenen gedaan, op het schavot voorgelezen wierdt, ontkende de grootmeester alles, en boodt aan het met zyne doodt te bekrachtigen. Hier op wierdt hy levendig verbrand; doch zyn assche als een heilig overblyssel bewaart; hoewel de zelve voor een grote somme moest gekocht worden. Maar de gerede penningen trok Philips, koning van Vrankryk, naar zich. In Spanje wierdt een groot deel der schatten, die de Tempeliers bezeten hadden, aan de orde van Montosa, maar in Portugal aan de orde van Christus gegeven. In Engelandt waren zy niet minder gehaat. Foulques, een man van een heiligen wandel, sprekende met koning Richard den I over de lasteren, die aan 't hof de overhandt hadden, zeide onder anderen, dat het hoognodig was, dat zyne Majesteit drie rampzalige dochters van daar verbande, met namen, hovaardy, onmatigheit, en gierigheit. Maar de koning gaf hem tot antwoordt, dat hy daar in reets hadt voorzien; want dat hy de hovaardy aan de orde der Tempelieren hadt uitgehuwt, en de onmatigheit en gierigheit aan twee andere ordens. *Guil. Tyrius. Jac. de Vitriaco. Joh. Villaneus Hist. Florent. cap. 92. Matthaeus Paris. Guil. de Nangiaco. Thomas Walsingham. Joh. Trithemius. Æmilius Hist. Gall. Joh. Mariana de Reb. Hisp. lib. XV. cap.* 10. *Massonus Ann.* 3. *Puteanus Hist. condemn. Templar. Mezeray Hist. de France T. II. p.* 333. *P. Daniel Hist. de France T. II. pag.* 373. *seq. Natal. Alex. Du Pin T. II. c.* 2. *Gurtleri Hist. Templar. Thomas. de Templ. equit. ord. sublato.*

TEMPESTE (ANTONIUS) was een vermaard Italiaansch schilder, geboortig van Florence, en leerde die kunst onder den vermaarden Nederlander *Strada*, die toen het paleis des groothertogs van Florence schilderde. Na dat hy zich eenige jaren by zyn meester hadde onthouden, vertrok hy met hem naar Rome; alwaar hy vele voortreffelyke werken maakte. In 't byzonder schilderde hy veldslagen, jagten, optochten, en allerlei dieren naar 't leven. Hy was insgelyks een graveerder in koper, en stierf in 't jaar 1630. *Felibien Entretiens sur les Peintres.*

TEMPLE, (WILLIAM) heer van Sheene, baronet en vermaard Britsch minister onder koning Karel den II. Zyn vader *Johannes* was een lidt van den Ierschen geheimen Raadt. Hy wierdt in 't jaar 1665 naar Munster gezonden, om aldaar het verbondt tegen Hollandt te sluiten. Vervolgens was hy tot het jaar 1667 resident te Brussel, en wierdt in 't jaar 1668 als ambassadeur naar Hollandt gezonden, alwaar hy de zogenaamde triple-alliance tot standt bragt, waar door Vrankryk genoodzaakt wierdt de vrede van Aken te ondertekenen. Hy bewoog de Staten Generaal tot het maken van dit verbondt, zonder dat de byzondere provincien gevraagt wierden; waar toe zyne verstandhouding met den Raad-pensionaris de Witt aanleiding gaf. Maar wanneer naderhandt des niettegenstaande koning Karel de II zich van Vrankryk liet overhalen, en Temple uit Hollandt te rug geroepen wierdt, verliet hy het hof, en begaf zich op zyn landgoedt, van waar men hem nochtans, toen Engelandt de vrede zocht, wederom aan 't hof nodigde te komen, en hem tot de traktaten van Westmunster gebruikte. Vervolgens wierdt hy naar Nimwegen gezonden, om de vrede aldaar te helpen sluiten. Maar aangezien de Fransche party aan 't Engelsche hof de overhandt hadt, moest Temple tegen zyne genegenheit te werk gaan.

Als hem de bediening van geheimschryver van Staat in plaats van Coventry wierdt aangeboden, weigerde hy de zelve wegens den verwarden staat van Engelandt aan te nemen. Hy begaf zich derhalven andermaal naar zyn landgoedt, en zocht zyn tydverdryf in het hovenieren en lezen van boeken. Hier bleef hy van 't jaar 1681 tot aan zyne doodt, terwyl hem zyne vyanden veel verdriet aandeden, en by 't parlement aanklaagden, als of hy verscheide dingen tegen de vryheit van het vaderlandt en de kerk geschreven hadde. Daarenboven hadt hy de hofparty tegen zich, invoegen hy ter naauwernoodt de onkosten van zyne gezantschappen weder erlangde. Hy was een groot liefhebber der Stoische Philosophie; maar wierdt van koning Willem niet bemind wegens zyne bovengemelde vertrouwelykheit met De Witt. Hy stierf eindelyk den 5 February 1699, hebbende voor zyne doodt belast zyn hert onder het compas, van hem in 't midden van zyn hof geplaatst, te begraven. By zyne gemalinne Dorothea Osborn teelde hy vyf kinderen, onder welke maar een zoon tot zyne volwasse jaren is gekomen, van wien beneden, nevens eene dochter, die hem beide overleeft hebben. Zyne *Historische Gedenk-* en *Mengelschriften* zyn bekend, en in 't Nederduitsch overgezet.

TEMPLE (JOHN) was de eenige zoon van den bovengenoemden William Temple, baronet van Engelandt. Zyn vader liet hem zeer zorgvuldig opvoeden; maar toen hy Vrankryk bezocht, leefde hy aldaar eenigzins ongebonden, hoewel hy met juffrouw du Plessis een voordelig huwelyk sloot, ontfangende 100000 ryksdalers aan gereed geldt, behalven nog de verwachting van 50000 andere, met het recht tot de zelve; en aangezien hy van zyn vader insgelyks een grote somme te verwachten hadt, en daarenboven koning Willem de III hem in April 1689 tot sekretaris van oorlog verklaarde, welke bediening hem jaarlyksch ten minste 2000 ponden Sterlings opbragt, zo meende een ieder, dat John Temple reden hadt om met zyn staat te vrede te zyn; nochtans sprong hy nog in de bovengemelde maandt uit een boot, met welke hy onder de brug van Londen voer, in den Teems, en verdronk, zonder dat hem iemandt kon redden; waar tegen hy ook hadde zorg gedragen. Men vondt een briefje by hem, waar op hy de oorzaak van deze zyne onderneming hadde aangetekent, namentlyk om dat zyne onbekwaamheit den koning grotelyks nadelig geweest was. Dit meenden zommigen dat op zyne onbekwaamheit tot de bediening van geheimschryver zag; doch anderen, dat hy in de zaken van Ierlandt tegen zyn vermoeden een ongelukkigen raadt hadde gegeven. *The Compleat History of England Vol. III. pag.* 521. *Memoires de la derniere revolution d'Angleterre vol. II. p.* 290

TEMPLIN, een stadt in de Ukkermark, aan het meir Dolgen, elf mylen van Berlyn gelegen, wordt gezegt van de Tempelheeren gesticht te zyn. Alhier is in 't jaar 1528 de erfvereeniging tusschen Brandenburg en Pomeren vernieuwt.

TEMPS (JOHAN DU) wierdt in 't jaar 1500 te Blois geboren, begon zyne studiën te Orleans, en voltooide de zelve te Parys. Alhier omhelsde hy het gevoelen der Hervormden. Hy was een welsprekend advokaat, en schreef daarenboven verscheide historische en oordeelkundige stukken. Boven al wordt zyne Tydrekenkunde geprezen; en onder anderen van *Salianus* in zyne kerkelyke jaarboeken aangehaalt. Zyne twee zonen, *Johan* en *Adam*, zyn vermaarde wiskunstenaars geweest.

TEMRUCH, of TOMARUCHI, een Asiatische stadt in Circassie, aan de Zuidzyde van de zogenaamde zee Zabache, vyf mylen van de straat van Caffa. Men houdt deze stadt voor der ouden *Tyrambe*, of *Tyrambis*, eene stadt in het Asiatische Sarmatië gelegen. *Baudrand.*

TENARUS, een voorgebergte van Peloponnesus, of Morea, niet verre van Sparta, wordt tegenwoordig *Capo Matapan* of *Maina* genaamt. Hier is nog een tempel, eertyds aan Neptunus toegewyd, zynde een vryplaats voor allen, die derwaarts vloden. Tenarus is nog op den huidigen dag vermaard wegens de menigvuldige marmer-stenen, die aldaar gevonden worden, en van welke de ouden dikwils gewag maken. *Tibullus. Propertius.*

TENBURY, of TEMEBURY, een fraaie marktstadt in het Engelsche landschap Worcestershire, aan de rivier Tin, 100 mylen van Londen gelegen. *Cambden britannia.*

TENBY, een zeehaven, Zuid-Westelyk in Pembrokshire, heeft een bekwame reede, en is 172 Engelsche mylen van Londen gelegen. *Cambden Britannia.*

TENCINI, (ANDREAS) een Poolsch edelman, kwam in 't jaar 1461 in een oproer te Cremona om 't leven: want wanneer hy een wapensmidt, die hem zyne wapenen ter bestemder tydt niet hadde gemaakt, om 't leven bragt, wierdt de menigte dus op hem verbittert, dat ze hem tot in de sakristy van de kerk der Franciskanen vervolgden en dood sloegen. Zyne bedienden vloden in een naby staanden toren, en verweerden zich twee dagen lang, waar na zy hunne vryheit erlangden. Zyn zoon schuilde een tydlang in een oven van zekere weduwe, en nam eindelyk 's nachts de vlucht. *Cromer. Polonia lib. XXIV.*

TENDA, een graafschap in Piemont, zynde in 't graafschap Nizza ingelyft; staat onder 't gebiedt des hertogs van Savoje. Het is wel groot, maar wegens het menigvuldige gebergte niet zeer bewoont. De hoofdstadt TENDA heeft een citadelle, en niet verre van daar is een doortocht over 't Alpische gebergte, insgelyks *Tenda* genaamt. Dit graafschap was eertyds een souvereiniteit van 't huis van Lascaris; doch Johannes Antonius Lascaris gaf het aan Renatus van Savoje, die zyne dochter ten huwelyk nam. Claudius, oudste zoon van Renatus en Anna, wierdt heer van dit graafschap, wiens zoon Honoratus het na des zelfs doodt erfde. Doch deze zonder kinderen overlydende, volgde zyne zuster Renata in des zelfs bezit. Deze verwisselde het nevens de landen Mato en Prela in 't jaar 1575 met den hertog van Savoje voor het landt Ricoles en het markgraafschap Rango.

TENDE (CASPARUS DE) was de kleinzoon van Hannibal van Tende, kapitein onder de ruitery, en natuurlyke zoon van Claudius van Savoje, grave van Tende, en gouverneur van Provence. Hy diende eerst onder de Fransche kavallery, in 't regiment van Aumont; doch hy was ook een zonderling liefhebber der studiën, schryvende zelfs een traktaat van de regelen eener goede vertalinge, het welk hy, onder den name van *l'Estang*, aan de markgravinne van Sablé opdroeg. De Vader Mabillon heeft dit geschrift zeer aangeprezen. Eenige jaren na dat hy dit werk hadt in 't licht gegeven reisde hy naar Polen, alwaar hem koning Johannes Casimir de bediening van kontrolleur generaal van zyn huis opdroeg; en wanneer deze koning, de kroon afleggende, zich naar Vrankryk begaf, volgde hem Tende derwaarts. Doch de kardinaal Janson, bisschop van Marseille, gaf hem gelegenheit om andermaal zich in des zelfs gezelschap naar Polen te begeven; alwaar hem die prelaat het geheim van zyn buitengewoon gezantschap, namelyk de verkiezing van koning Johannes Sobiesky, openbaarde. Aangezien hy derhalven uit deze herhaalde reize naar Polen een behoorlyke kennisse van dat koninkryk verworf, gaf hy daar van een gedrukte beschryvinge onder den name van *Hauteville* in 't licht. Hy stierf te Parys den 8 May 1697, oud 79 jaren. *P. Mabillon Traité des Etudes monastiques. Mercure Historique de l'an* 1697.

TENDERDEN, een marktstadt in het Engelsche landschap Kent, heeft een der fraaiste torens van gansch Engelandt, en is vyftig mylen van Londen gelegen. *Cambden Brit.*

TENDUK, een koninkryk en stadt in Asiatisch Tartarye, paalt in 't Noorden aan Groot-Tartarye, in 't Oosten aan Jupia, in 't Westen aan 't koninkryk van Tangut, en in 't Zuiden aan China. De vorst van Tenduk veroverde in 't jaar 1644 het koninkryk China, en wierdt een der grootste potentaten van den aardbodem, aangezien zich zyne heerschappy van Cochin-China tot aan de rivier Obb Noord West- en Zuid-Oostwaarts uitstrekte.

TENEDOS, een klein eilandt in den Archipel, palende aan Natolie, twee mylen van het oude Troje, naby het vermaarde voorgebergte Sigeum, thans Capo di Janizari genaamt. Men zegt, dat dit eilandt voorhenen *Leucophrys* genaamt is: doch sedert dat Tenes de eerste inwoneren daar in geplant hadt, heeft het zynen naam daar van behouden. Toen de stadt Troje noch in wezen was, was dit eilandt aan Apollo toegewyd. De Grieken, veinzende alle hope om Troje te veroveren ganschelyk te hebben verloren, schuilden in een der havens van het eilandt Tenedos, en maakten het zelve daar door zeer vermaard.

De inwoners van dit eilandt waren zo vasthoudende aan de gerechtigheit, dat volgens de instelling van hun wetgever Tenes, wanneer de rechter op den rechterstoel was gezeten om het vonnis uit te spreken, een gerechtsdienaar met een byl in de handt achter hem stondt om op staande voet of den misdadiger, of valsche getuige het hoofdt af te slaan; waarom ook die van Tenedos een byl in hun wapen voeren; gelyk uit de oude munt blykt. Die van Venetië en Genua hebben een geruimen tydt over de heerschappy van dit eilandt getwist, dat tegenwoordig onder het Turksche juk zucht. Het is beroemd wegens de muskadel-wyn, waar van een vat of ton voor een krone verkocht wordt. Het eilandt draagt ook vele granen en allerlei vruchten; doch de haven is alleen voor kleine vaartuigen bekwaam, maar is van zo veel aangelegenheit, dat, ingeval zy in der Christenen handen was, aldaar een tuighuis kon gemaakt, en de straat van Gallipolis beheerscht, ja de Archipel zelf beveiligt worden. Tenedos behelst 28 Engelsche mylen in zynen omtrek, en heeft twee sterke kasteelen, die beide in 't jaar 1655 verovert wierden; doch de Turk heeft ze door het omkopen van den kommandant weder in zyne handen gekregen. Nergens ter wereldt vindt men schoner maagden dan op 't eilandt Tenedos. *Plinius. Stephanus Byzantinus. Bayle.*

TENERIFA, oudtyds *Nivaria* genaamt, is de voornaamste onder de Kanarische eilanden, en de setel van den Spaanschen gouverneur generaal. Op dit eilandt zyn twee grote steden, Laguna en Oratavia, behalven Santa Cruz, die kleiner is. Oratavia en Santa Cruz hebben een voortreffelyke haven. Dit eilandt heeft niet alleen hoge kusten, maar ook den hoogsten berg der gansche wereldt, *Pico de Adam* of *Teneriffa* genaamt. Deze berg is 15 mylen hoog, en kan doorgaans 60, maar by heldere lucht wel 80 mylen verre in zee gezien worden. De top van dezen berg is meest altydt met sneeuw bedekt, en de lucht zo koud, dat men daar niet op kan klimmen, ten zy in July en Augustus. In 't begin van de jaren 1704 en 1705 braakte deze berg veel vuur uit, gevolgt van een sterke aardbevinge, waar door vele duizend inwoneren omkwamen.

Alle andere eilanden, rondom dit eilandt gelegen, schynen alle aan den voet van dezen berg te leggen, als men van boven neder ziet. Zomwylen ziet men noch een eilandt meer, als in de landkaarten getekent staan; aangezien dit eilandt nederig en doorgaans met wolken bedekt zynde bezwaarlyk gevonden wordt. De Holanders trekken haar *Primus Meridianus* door de *Pico de Adam*, en het Groene voorgebergte. Men zegt, dat deze berg boven een halve myl breed, en hol is, gelyk een ketel. Binnen des zelfs top verzekert men dat ter diepte van twee mylen niet anders dan assche en puimsteen gevonden wordt. Hier beneden is de berg het gansche jaar met sneeuw bedekt. Lager groeien vele grote bomen, die in 't water nooit verrotten. Tien of twaalf mylen lager zyn aangename bosschen van lauwrier-bomen, in welke vele zangvogelen nestelen. Dit eilandt draagt meer granen dan de andere Kanarische eilanden. Eertyds wierdt het van zeven kleine koningen beheerscht. Deze woonden in spelonken, en waren met geitevellen bekleed. Dit en noch twee andere eilanden geven den koning van Spanje jaarlyks 50000 dukaten, en 12000 den bisschop. *Hackluit. Linschoten.*

TENERIFFE, een stedeke in 't Zuidergedeelte van Amerika, genaamt Terra Firma, niet verre van daar de rivier S. Magdalena zich met de rivier S. Martha vereenigt.

TENES, of **TENNES**, was de wetgever van 't eilandt Tenedos, een zoon van Cygnus. Hy wierdt by zyn vader van zyne stiefmoeder beschuldigt, als of hy haar tot overspel hadt aangezocht. Deze beschuldiging wierdt door een valsch getuigenis van een fluiter bekrachtigt. Cygnus, deze zaak gelovende, ontstak in gramschap, en het Tenes in een kist gesloten in zee werpen. Neptunus, zich over zynen kleinzone ontfermende, wierp hem op het eilandt Tenedos, toen Leucophrys genaamt. De inwoners, door dit wonderwerk bewogen, verklaarden Tenes voor hunnen koning. Hy gaf hen zeer gestrenge wetten, en verboodt uit een rechtvaardigen haat alle fluiters den ingang in den tempel. Overspel wierdt door hem met de doodt gestraft; maar wanneer hy gevraagt wierdt wat dan zyn eigen zoon wedervaren zou, die op overspel betrapt was? gaf hy tot antwoordt, dat de wet aan hem moest volbragt worden; en dit zegt men dat de oorspronk der munt en wapen van het eilandt Tenedos is, zynde aan de eene zyde een byl, aan de andere zyde een hoofdt van een man en vrouw op eenen hals. Andere misdaden waren insgelyks op harde straffen verboden, en de gerechtsform was kort en gestreng; waarom ook de rechter altydt een scherprechter by zich hadde, dragende een byl, die beide tot een spreekwoordt geworden zyn. Wanneer Cygnus naderhandt gewaar wierdt, dat zyn zoon Tenes onschuldig was aan 't gene, waar over hem zyne stiefmoeder hadde beschuldigt, voer hy naar 't eilandt Tenedos, om zich met Tenes te verzoenen; doch men verhaalt, dat deze het touw, waar mede het schip van zyn vader aan landt wierdt vast gemaakt, met een byl heeft doorgekapt: doch eindelyk zyn vader en zoon in den Trojaanschen oorlog omgekomen, Tenes by gelegenheit, dat Achilles het eilandt Tenedos doorstroopte, zyne getrouwe zuster Hemithea willende te hulp komen. Menes, zoon van Tenes, wordt gezegt noch onverbiddelyker in 't gerecht geweest te zyn. *Pausanias. Stephanus Byzantinus. Bayle.*

TENES, een landschap in 't koninkryk van Algiers, tusschen de Middelandsche zee en Biledulgerid in Afrika. De hoofdstadt Tenes is gelegen aan de Middelandsche zee, heeft een citadelle, en fraaie haven.

TENIERS, (DAVID) bygenaamt *de Oude*, een schilder, geboren te Antwerpen in 't jaar 1582, was een leerling van den vermaarden Rubens, onder wien hy zo vorderde, dat hy zich naar Rome begaf om daar zyne kunst verder te oeffenen. Hy woonde 10 jaren in Italie by den beruchten Adam van Frankfoort, bygenaamt Elshaimer. De een en de andere verschelige behandeling van schilderen mengelde hy ondereen, en hieldt zich aan die wyze zo in 't groot, als in 't klein. Hy schilderde in miniatuur, tekende keurlyk, en schilderde zeer vaardig en met een luchtige handt. In 't byzonder wist hy een origineel stuk zo gelukkig te copiëren, dat men het een van 't ander nauwlyks kon onderscheiden: de galdery van den aartshertog Leopoldus wierdt onder zyn opzicht voltooit. Hy overleedt in den jare 1694. *De Piles Abregé de la vie des Peintres. Houbraken Schouburg der Nederl. Konstschilders I Deel.*

TENIERS, (DAVID) bygenoemt *de Jonge*, was mede geboren te Antwerpen, in den jare 1610. Deze wierdt door de gelukster van zyns vaders vernuft en kunst van jongs af aan voorgelicht, waar door hy naderhandt acht gevende wat aan zyns vaders penceelwerk nog ontbrak, het zelve in zyne taferelen volkomener naar de kunst gewrocht heeft. De koning van Spanje was zodanig op zyne kunst verlieft, dat hy een lange galdery aan zyn hof liet maken, enkelyk om vol te hangen van zyne penceelkunst. De koningin Christina hadt zulk een gevallen in zyne kunst en persoon, dat zy hem ten bewys van hare gunst beschonk met een goude ketting en medaille, daar hare beeldtenis

boven

boven op gestempelt was. Met gelyke gift beschonk hem ook de aartshertog Leopold, die hem daarenboven edelman van zyne bedkamer maakte. De graaf Fonloldani zondt hem naar Engelandt, om de beste Italiaansche kunst op te kopen, die hy kon bekomen, en schonk hem voor zyne moeite een zware goude keten: ook was hy byzonderlyk gelieft van Don Jan van Oostenryk. Om kort te gaan, de fortuin heeft hem met veel geduldt gedragen, zulks hy wel onder de gelukkige schilders mag getelt worden. Hy hadt een tekenachtig en vleiend penceel, en wist zyne beelden een levendigen zweem by te zetten. *Ibid.*

TENNA, of TIGNO, een kleine rivier in den Kerkelyken Staat, in het Mark van Ancona, loopt omtrent een myl van Fermo Noordwaarts, en valt eindelyk in de golf van Venetië. *Baudrand.*

TENNEBERG, een slot en ambacht in Thuringen, in het vorstendom Gotha gelegen. Het zelve is in het jaar 1572 door de keizerlyke commissie aan de beide onmondige vorstelyke broederen *Johan Casimir* en hertog *Johan Ernst* toegekent, en mede onder de regering van Coburg gebragt, van welke het in het jaar 1641 aan Gotha is gekomen. In dit ambacht, aan de Hessen-Smalkaldische grenzen is de zeer hoge Inselberg, of liever Emseberg gelegen, als die van het digt daar by ontspringende water Emse den naam heeft bekomen. Hertog Johan Casimir van Coburg heeft het slot Tenneberg tot vermaak, als hy op de jagt was, laten bekwaam maken. *Gregorii Thuringen. Rudolph. Goth. P. II. c. 29.*

TENNEUR (JACOBUS ALEXANDER) wierdt in 't jaar 1605 te Parys geboren, en stierf aldaar in 't jaar 1653. Hy was Raadsheer in 't hof van Guiënne, en hebbende zich in de letterkunde zeer geoeffent, schreef hy verscheide geleerde werken, zo historische, als wiskundige. Men heeft ook een geleerd antwoordt van hem op de werken van *Chifflet* aangaande het Recht van Vrankryk.

TENNIS, een groot meir in neder-Egypten, by den mondt van den Oostelyken Nylstroom. Dit meir heeft verscheide eilanden, op een van welke de stadt Tennis legt. Het water van dit meir of zee is in den zomer, by de overstroming van den Nyl, zoet, maar anders brak, om dat het naar de zyde der Middelandsche zee gansch open is. *Nubiensis Geogr.*

TENO, TINE, in 't Latyn *Tenos*, *Hydrusia*, *Ophiusa*, een der Cykladische eilanden in den Archipel, is tusschen de eilanden Mycone en Andros gelegen, en behoort onder 't gebiedt der Venetianen. Des zelfs inwoners zyn meest alle Roomschgezinden. De Turken veroverden Teno in July 1715: doch de Venetianen bemachtigden het in 't jaar 1716 na een belegering van twee dagen weder. De hoofdstadt, insgelyks TENO genaamt, is volkryk, en heeft een sterk kasteel. Hier worden de beste zyde koussen gemaakt, boven die van den gehelen Archipel en Italië.

TENTE wierdt genaamt het Heiligdom, 't welk Mozes volgens Goddelyk bevel bouwde, om den Israëliten te zyn in plaats van een tempel, zo in de woestyne, als in Kanaän, tot op den tempelbouw van Salomon. Deze tent was van dertig ellen in de lengte, en twaalf ellen in de breedte en hoogte. In deze tente waren de Arke des Verbonds, de tafel met de toonbroden, de goude kandelaar, en altaren. Men kan hier van, en hoe kostelyk alle des zelfs delen geweest zyn, Mozes zelf raadplegen *Exod. XXV, XXVI*, en *Jozephus Oudh. III, 7.*

TENTUGAL, een vlek in Estremadura, een landschap van Portugal, aan de rivier Giraon, naby Coimbra gelegen, voert den tytel van een graafschap, waar van de hertogen van Kadaval den name voeren, sedert dat *Alvarus*, een jonger zoon van Ferdinand den I, hertog van Bragance, en een kleinzoon van Alphonsus, zynde een natuurlyke zoon van Johannes den I, koning van Portugal, eerst hadt begonnen den tytel van graaf van Tentugal te gebruiken. *Colmenar Delic. du Portugal p. 728. Spener Ars Herald. T. III. Imhof Stemma regium Lusit. pag. 26. Tab. 5.*

TENZEL, (WILHELM ERNST) koninklyke en keurvorstelyke Saxische Raadt en historieschryver, was den 11 July des jaars 1659 te Greussen, in Thuringen, geboren. Zyn vader was *Jakob Tenzel*, naderhandt superintendent te Arnstadt. Hy wierdt van zyne jeugdt af tot de studiën aangezet, en in het 18 jaar naar Wittenberg op de universiteit gezonden. Hebbende zich aldaar door zyne opentlyke schriften en verscheide disputen beroemd gemaakt, maakte hy zich met Joh. Fell, bisschop van Oxford, bekend, en in het jaar 1683 schreef hy tegen den pausselyken bibliothekaris Emanuel Schelstrat, een traktaat *De arcana disciplina.* In het jaar 1683 wierdt hy adjunctus in de philosophie te Wittenberg, en oeffende zich daar op met allen vlyt in de literatuur, als mede in de kerkelyke en wereldlyke geschiedenissen, en disputeerde *de duplici Constantini M. Baptismo.* Maar doordien zyn vader stierf, verliet hy de akademie, en bleef meest te Arnstadt. In het jaar 1685 wierdt hy tot een opentlyk ampt in het gymnasium te Gotha beroepen, alwaar hy niet alleen de studerende jeugdt wel onderwees, maar ook naderhandt het opzicht over het vorstelyke muntkabinet en over de kunstkamer verkreeg, zich met allen vlyt in de penningkunde oeffenende. In het jaar 1696 wierdt hy Saxische geschiedschryver der Ernestynsche linie. Hy deedt daar op verscheide reizen, bezocht de voornaamste bibliotheken en hoven in Duitschlandt, onderhieldt vriendschap met de geleerdste lieden, en hieldt briefwisseling met verscheide buitenlandsche. Men zegt, dat hy eenige beroepen als bibliothekaris heeft gehad, die hy echter afsloeg, tot dat hy in het jaar 1702 naar Dresden als koninklyke en keurvorstelyke Saxische Raadt en geschiedschryver beroepen wierdt, doch moest die plaats na verloop van een jaar nederleggen, en een burgerleven voeren, en het grootste gedeelte van zyne bibliotheek verkopen. Hy stierf den 24 November des jaars 1707, na dat hy kort voor zyne doodt zyn leven zeker vriendt hadt in de pen gegeven, en daar in veel van zyne voorvallen aangetekent. Zyne schriften zyn de volgende, als: *Tres Diatriba de Corban*; *De medio prascientia Divina circa futura*; *De Proseuchis Judaeorum*; *De Proseuchis Samaritanorum*; *Comparatio historica inter Jacobum Nisibensem & Jacobum Tenzelium*; *Exercitationes selecta*; *De arcana disciplina*; *De ritu lectionum sacrarum*; *Varia eruditorum judicia de Symbolo Athanasiano*; *Animadversiones in Casimiri Oudini Supplementa de Script. Eccles.*; *Saxonia numismatica*; *Supplementa Historia Gothana*; *Genealogia Beichlingica*; *Vindicta pro Hermanni Conringii censura diplomatis cœnobii Lindaviensis*; *Maandelyke Zamenspraken*; *Curieuze Bibliotheek*, enz. *Hilscheri Ep. ad Junkerum. Nova Liter. Hamb. Claramundi vita Tenzelii.*

TEORREGU is een landschap in Afrika, gelegen in Bilédulgerid, tusschen het koninkryk van Tripoli en de woestyne van Berdoa, hebbende die van Barka en het landt van Fez ten Oosten. Men telt in dit landschap drie sterktens, en zes en twintig dorpen, onder welke ook *Teorregu* is.

TEOS was eene der twaalf steden van Iönië, midden in Iönië, op een halfeilandt gelegen, niet verre van Clazomene, aan de Zuidzyde van een straat. Alhier hielden de Iöniërs hunne vergaderingen. Haar stichter was Athamas, wiens grootvader, ook Athamas genaamt, de zoon van Æolus was. Deze bragt een volkplanting van Orchomeniërs derwaarts, waar by zich naderhandt eenige Atheniënzen en Beotiërs voegden. Wanneer Harpalus, veldheer van Cyrus, deze stadt aangreep, en hare inwoners geen uitkomst zagen, begaven zy zich op zee, en stichtten te Abdera, in Thracië, eene volkplanting; hoewel naderhandt sommige van hen wederom in hun vaderlandt keerden. Van Teos waren geboortig *Anacreon* en *Hecataus. Strabo. Stephanus Byzantinus. Pomponius Mela. Bayle.*

TEPIDARIUM wierdt in de oude Romeinsche baden dat vertrek genaamt, het welk tusschen het zogenaamde *Caldarium* aan de eene, en het *Frigidarium* aan de andere zyde geplaatst was. Hier hadt men een getemperde lucht, en laauw water. Dit vertrek wierdt gebruikt om, als men uit het hete badt kwam, niet aanstonts door de koude zyne gezondheit te benadelen. Doch in byzondere baden was *Tepidarium* het gene men anders *Apodyterion* noemde, dat is de plaats, alwaar de klederen wierden uitgetrokken, vooraleer men in 't *Caldarium* ging. *Mercurialis Gymn. I. 10. Baccius de Thermis c. 6. Pitiscus II. 935.*

TEPLICZA, oudtyds *Aquaviva* en *Aquavia* genaamt, is een aloude sterkte in opper-Hungarië, of Pannonië, doch behoort thans tot Stiermarken, aan de Hungarische grenzen, zeven mylen van Pettaw ten Westen gelegen.

TEPLITZ, of TOPLITZ, eene kleine stadt in Bohemen, in den Leutmeritzer kreits, digt aan de grenzen van het Meisnische ertsgebergte, heeft den naam van het digt daar voorby lopende water *Topel.* Zy behoort de graven van Clari en Aldringen toe, en is beroemd wegens een warm badt, dat eenigermate zachter en laauwer dan het Karelsbadt is. Caspar Swenkveldt van Gorlitz heeft dit badt in het jaar 1607 uitvoerig beschreven. Eene andere stadt TEPLITZ, of TEPLA, legt in den Pilsner kreits, by Denssing en Wasserup, die men van de bovengemelde moet onderscheiden. *Zeiler. Topogr. Bohem. pag. 81. Balbin. Miscell. Dec. V. L. I. c. 24. p. 61.*

TER, in 't Latyn *Thicis*, of *Thiceris*, eene rivier ontspringende in Catalonie, op de grenzen van het graafschap Puicerda, tusschen den berg Canigo en het zogenaamde Col de Nuria. Zy loopt eerst van Noord-Oost naar Zuid-West, maar naderhandt, na dat ze door het gebiedt van Campredon en de Viguerie van Vich heeft gelopen, keert ze zich geheel Oostwaarts, lopende voorby de stadt Girone naar de Middelandsche zee, waar in ze beneden Terroella valt, hebbende alvorens een groot getal kleine rivieren ontfangen. *Colmenar Delic. de l'Espagne p. 588.*

TERAH, zoon van Nahor, en vader van Abraham, woonde in Ur, een stadt der Chaldeën, die afgodendienaren waren. Doch toen Godt Abraham beval dat landt te verlaten, trok hy met zyn vader naar Haran in Mesopotamië, alwaar Terah stierf in 't jaar der wereldt 2084. De Joden zeggen, dat hy een beeldhouwer geweest is, en door zyne standbeelden gelegenheit tot afgoderye gegeven heeft. Hy hadt drie zonen, *Abraham*, *Haran*, en *Nahor. Genes. XI. Jos. XXIV. Augustinus de Civ. Dei XVI. 13. Epiphanius Har. lib. I. Syncellus. Torniellus.*

TERAMO, in 't Latyn *Interamnia*, een Italiaansche stadt in Abruzzo oltra, gelegen in 't gebiedt van Napels, draagt den tytel van een vorstendom. De bisschop aldaar behoort onder den aartsbisschop van Civita di Chieti.

TERAPHIM. Dus wierden de goden van Laban genaamt, die hem zyne dochter Rachel afstal. De Rabbynen zeggen, dat men de gewoonte hadt den eerstgeborenen zoon te slachten, des zelfs hoofdt met zout en olie te balzemen, daar na den name van een zeker duivel, of afgodt op een blik of plaat te schryven, het onder de tonge van het gebalzemde hoofdt te leggen, en het zelve dus aan de wandt te hangen. Zy voegen daar by, dat het hoofdt op deze wyze toegestelt en raadgevraagt zynde heeft geantwoord. Andere Joden zeggen, dat het beelden geweest zyn, die op een zekeren tydt van 't jaar, onder een zekere constellatie, met allerlei toverplegtigheden gemaakt wierden, en gelyk een godspraak antwoordt konden geven, hoedanige men gemeenlyk *Talismans* pleegt te noemen.

Zommige onder de geleerde Christenen beweren, dat het een zeker soort van huisgoden geweest is, uit de voorvaderen van Laban, onder welke men Noach en Sem telt. Anderen zyn van gedachten, dat de *Teraphim* beelden van den Egyptischen *Serapis* geweest

geweest zyn, en de gelykheit dezer benaminge schynt dit gevoelen te staven; waar by komt, dat de Hebreën de letter ת, *Thau*, wel als een ש of ס, dat is *Sin* of *Samech* uitspreken, om van meer andere gevoelens nu niet te spreken.

Het zekerste, dat men 'er van zeggen kan, is dit, namentlyk, dat het woordt *Teraphim* noch elders meer in de Heilige bladen voorkomende doorgaans zo veel als *beelden* betekent. Van Michal, Sauls dochter, wordt gezegt dat ze een *Teraphim* in plaats van David in 't bedt gelegt heeft; en het schynt uit *Hos. III*, 4 te volgen, dat *Teraphim* ook zodanige beelden geweest zyn, die by den Godsdienst der kinderen Israël gevonden wierden. Hier door nu worden van sommigen de beelden der Cherubim en Seraphim verstaan, en het is te vermoeden, dat Micha, die gezegt wordt *Teraphim* gemaakt te hebben, Cherubim en Seraphim gemaakt heeft. *Recht. XVII.*

Eindelyk worden *Teraphim* ook voor Heidensche afgoden, die raadt gevraagt wierden, gebruikt. Zy hebben ook, hoewel niet zelf, maar hun priester, gelyk toen de gewoonte was, godspraken gegeven. Maar dat Rachel hares vaders Teraphim heeft gestolen, dat kan geschied zyn of uit eerbiedigheit, en om dat zy de zelve noch voor godheden hieldt, of om dat ze haren vader van den dienst dezer afgoden heeft willen aftrekken. *Genes. XXXI.* 19. *I Sam. XIX.* 13. *Recht. XVII.* 5. *en XVIII.* 14. *Ezech. XXI.* 26. *Zach. X.* 2. *Seldenus de diis Syris XXII. cum Addit. Andr. Beyeri. Goodwin Mos. & Ar. IV.* 9. *Dilherr. Disp. de Teraphim Tom. II. p.* 345. *seq. Pfeiffer Dissert. de Teraph. Basnage Antiq.*

TERAPIA, of TERABIA, een vlek in 't Europisch Turkyë, gelegen in Romanië, aan 't kanaal van Constantinopel, drie mylen van die hoofdstadt. De *Golf van Terapia*, naby het vlek, wierdt eertyds *Pharmacias Sinus* genaamt. *Baudrand.*

TERASQUE, een klein kasteel, behoort een zeker edelman uit Tirol toe, maar is gelegen in 't landt der Graubunders, namentlyk in 't dal neder-Engaddin. In 't jaar 1714 heeft de keizerlyke regering te Inspruk zich dit kasteel aangematigt, bezettende het met 20 man, en voerende vele levensmiddelen derwaarts.

TERBELIS, of TERBELIUS, was de eerste Christen koning aan de Zwarte zee. Hy liet in 't jaar 866 het ryk zynen zone, die insgelyks het Christelyk geloof omhelsde, en wierdt een monnik, tot dat hy hoorde, dat zyn zoon den afgodendienst wederom invoerde, wanneer hy het klooster verlatende hem de oogen uitstak, het koninkryk aan zynen broeder gaf, en dus weder naar zyn klooster keerde. *Sabellicus lib. III.*

TERCERA, een eilandt in de Atlantische zee, tusschen Afrika en Noord-Amerika, is het voornaamste der zogenaamde Azores en Terceras. Het begrypt 16 mylen in den omtrek, en is zodanig met steenrotsen omringt, dat het byna ongenaakbaar is. *Angra* is de hoofdstadt van dit en alle andere eilanden, hebbende een zeehaven, in de gedaante van een halve maan, tusschen twee bergen, die tot in de zee lopen. Het eilandt staat onder 't gebiedt des konings van Portugal, die aldaar een gouverneur houdt. De bisschop van Tercera staat onder den aartsbisschop van Lissebon. Hoewel de grondt wel is, draagt hy nochtans slechte granen, en de zelve moeten tot Kersmis in onderaardsche kuilen geborgen worden. De koeien vallen 'er zeer groot, en zo tam, dat ze tot de menschen komen, gelyk een hondt, wanneer ze geroepen worden. Men gevoelt hier dikwils aardbevingen, waar door kerken en huizen omver geworpen worden. Drie mylen van Angra is een bron, die hout in steen verandert. Dit eilandt wierdt in 't jaar 1597 door de Engelschen geplundert, die vyf Spaansche schepen uit de haven van Fajal wegnamen. Op dit eilandt wierdt in 't jaar 1669 koning Alphonsus van Portugal gezonden, doch na verloop van eenigen tydt van daar naar 't kasteel Cintra gebragt. *Linschoten. Texeira.*

TERDOPPIO, of TREDOPPIO, in 't Latyn *Terduplus*, is een rivier in Lombardye, ontspringende by Lago Maggiore, niet verre van Sestro, en lopende door verscheide landen, valt ze op de grenzen van Pavië in den Po.

TERENTIA, gemalin van Marcus Tullius Cicero, is uit hare brieven bekend, die ze geschreven heeft, na dat ze van haren man verstoten was. Sallustius trouwde met haar, om, gelyk men verhaalt, de geheimen van zynen vyandt te ervaren. Zy leefde 117 jaren volgens het verhaal van *Plinius*, *lib. VII. c.* 48.

TERENTIANUS was generaal over de lyfwacht na de doodt van Konstantyn den Groten, en liet twee Christenen, Johannes en Paulus, heimelyk in de gevangenisse doden, en naderhandt een gerucht lopen, dat zy in ballingschap gezonden waren. Men verhaalt, dat de boze geesten van sommige bezetenen het ontdekt hebben, wanneer by hunne grafsteden vele van den duivel verlost wierden, en onder anderen de jonge Terentianus. De vader, dit wonderwerk ziende, wierdt dermaten daar door geraakt, dat hy zelf het Christendom omhelsde, en de geschiedenis dezer martelaren beschreef. *Ado in Martyrolog. Vossius de Hist. Lat. lib. II. c.* 2.

TERENTIANUS MAURUS was gouverneur te Siëna, thans *Asna*, in Egypten, genaamt. Hy leefde ten tyde van den keizer Trajanus, hoewel de juiste tydt van anderen niet bepaalt wordt. Men heeft een traktaat *De arte metrica* van hem. *Vossius de Hist. Lat.*

TERENTIUS, een vermaard blyspelschryver, was geboortig van Carthago, in Afrika, en een slaaf van Terentius Lucanus, raadsheer te Rome, die hem uit aanmerking van zyne zonderlinge bekwaamheden wel haast in vryheit stelde. Hy, de Grieksche tale verstaande, las de werken van Menander, Apollodorus, Diphilus, Philemon, en anderen, welke hy of vertalende, of ten dele tot zyn bestek gebruikende, vele sierlyke Latynsche blyspelen geschreven heeft, van welke thans maar zes overig zyn. Hy heeft te Rome zyn weerga in zuiverheit van styl en zedelessen, enz. niet gehad, zo dat hy niet alleen in 't algemeen onder de beste Romeinsche schryvers getelt, maar ook in 't byzonder van Cicero meer dan eens gepriezen, en als een voorbeeldt der zuivere Latynsche tale voorgestelt wordt, waar over men zich dies te minder te verwonderen heeft, als men aanmerkt, dat twee vermaarde Romeinen, Scipio en Lælius, nevens Terentius, de handen aan 't werk gehad hebben. Hy stierf in 't jaar 595 na den opbouw van Rome in Arkadië, of, gelyk sommigen verhalen, op zee. Zyne nagelatene werken zyn van verscheide geleerden in 't licht gegeven, en met verklaringen opgeheldert. Des zelfs oudste uitleggers, *Donatus* en *Eugraphius*, zyn onlangs door Arn. Henr. Westerhovius uit handschriften volmaakter en beter dan voorhenen by Terentius zelve gevoegt, en met aanmerkingen verrykt. Het geen omtrent ter zelver tydt door den beroemden Richard Bentlei over dezen blyspelschryver gedaan is, raakt wel meest de oordeelkunde, en ware lezing, waar omtrent die geleerde Engelschman veel uit eige gissingen verandert heeft. Terentius is door Fabrini in 't Italiaansch, door Mad. Dacier in 't Fransch, en door Zwaardekroon in 't Nederlandsch vertaalt. *Crinitus de Poetis. Giraldus de Poetis Latinis, Vossius de Poetis Latinis. Fabricius Biblioth. Lat.*

TERENTIUS, een Romeinsch veldheer onder den keizer Valens, kwam zegepralende uit Armenië t'huis, wanneer hem Valens tot een beloninge aanboodt het geen hy zou eischen. Terentius derhalven verzocht van den keizer een kerk voor die genen, die hun leven voor hun gelove waagden. Valens, een mishagen in dit verzoek hebbende, om dat hy zelf een Ariaan was, verscheurde het smeekschrift, met bevel, dat Terentius een ander verzoek doen zou. Maar deze, alle de verscheurde stukken weder opzamelende, zeide tot den keizer: „ Ik heb een geschenk van u „ ontfangen, dat ik vast houde; en ik zal niets anders eischen; „ de Rechter der gansche aarde alleen kan oordelen over het gene „ ik doen zal." *Theodoretus Hist. Eccl lib. IV. c.* 32.

TERENTIUS LIBO, een dichter, maar onderscheiden van den bovengemelden blyspeldichter, heeft in een onzekeren tydt geleeft. Dit weet men, dat hy geboortig was van Fregellæ, eene stadt in Latium, welke plaats men thans houdt te zyn *Ponte Corvo* in *Campagna di Roma*. Dit is 't gevoelen van Sigonius; hoewel Aldus Manutius en meer anderen beweren, dat Fregellæ nooit herbouwt is sedert des zelfs verwoesting door L. Opimius, in 't jaar 930 na den opbouw van Rome, gelyk Livius getuigt. *Vossius de Hist. Lat.*

TERENTIUS RUFUS was een bevelhebber der Romeinsche benden, die Jeruzalem veroverden onder het opperbevel van Titus. Hy voerde het bevel, wanneer sommige zyner soldaten zich verzekerden van Simon Bengiora, een der oproerige hoofden. Hy liet hem boeien en wel bewaren, waar na hy 'er Titus kennis van gaf. *Jozephus Joodsche Oorl. VII.* 7.

TERENTIUS VARRO. Zie VARRO.

TEREUS was de zoon van Mars, en koning van Thracië. Na dat hy Progne, de dochter van Pandion, koning van Athene, hadt getrouwt, kwam hy, op haar verzoek, in de voornoemde stadt, om Philomela, de zuster van Progne, die begerig was om haar te zien, af te halen. Maar hy wierdt op haar verlieft, en dwong haar naderhandt hare eige tong uit haren mondt te snyden, ten einde zy het geen haar wedervaren was niet klappen zou. Vervolgens hieldt hy ze in een verre afgelegen plaats gevangen, en maakte Progne wys, dat hare zuster onderweeg gestorven was. Doch Philomela vondt een middel om hare zuster te verwittigen van de bloedschande, die met haar gepleegt was. Deze verloste haar uit de gevangenisse, en om haar zelve te wreken aan haren man, kapte ze des zelfs zoon Itys in stukken, en gaf ze hem te eeten. Tereus, hier door verbittert, wilde Progne en Philomela grypen; doch zy wierden zamen in vogelen verandert, hy zelf in een hop, Progne in een zwaluwe, Philomela in een nachtegaal, en Itys in een faizant. *Ovid. Metam. l. VI. Pausanias l. I. Thucydides l. II. Strabo. Hyginus.*

TERICH DILKARNAIM. Dus wierdt genaamt een vermaard jaargetal der Oostersche Grieken, anders onder den name *Aera Seleucidarum* bekend. Zy begon met het jaar der wereldt 3742, en dus 312 jaren voor de geboorte des Zaligmakers, wanneer Seleucus, een der veldheeren van Alexander den Groten, de stadt Babylon, Meden, Susiana, en verscheide andere Oostersche landschappen op Antigonus veroverde, leggende door deze grote overwinningen den grondt tot het Macedonische koninkryk in Syrië. De schryvers van de boeken der Macchabeën hebben deze jaarrekening gebruikt, doch met dat onderscheidt, dat in 't eerste boek het jaargetal begint met de maandt Nisan, die met onze Maart overeenkomt, en in het andere met de maandt Tisri, die gelyk is met onze September. Daar zyn 'er, die deze jaarrekening *Periodus Alexandrina* noemen, begonnen juist met den 6 September, twaalf jaren na de doodt van Alexander. Men moet deze jaarrekening niet vermengen met de *Aera Philippea*, of van *Philippus Aridaeus*, beginnende met het jaar, in het welke Alexander de Grote stierf, dat is het jaar der wereldt 3730, zynde 324 voor de geboorte van Christus. *II Macchab. XV. Scaliger de Emend. Temp. Petavius de Doctrina Temp. Labbeus in Chronol. Strauchii Brev. Chron. c.* 32.

TERKI, in 't Latyn *Terchium*, is de hoofdstadt van het Asiatische landschap Cirkassie, gelegen aan de rivier Temenski, in 't midden van een grote vlakte. In de XVII eeuw wierdt deze stadt door den Czaar verovert, en met wallen en bolwerken versterkt. Hier wordt gedurig een bezetting van 2000 Russen gehouden, om dat het een grensvesting tegen de Persianen is. De stadt is driemaal versterkt, eerst door een Rus, daar na in 't jaar

1636 door Kornelis Klaasze, een Nederlander, en ten derde in 't jaar 1670 door Bayly, een Schot, die 'er nog grote bolwerken byvoegde, en rondom de stadt een wyde gracht maakte. Zy is dus op een vlakte gelegen, dat men boom noch berg ziet, tusschen twee grote baaien Zuidwaarts van Astrakan. *Olearius Pers. Reisbeschr. p.* 291.

TERMES. Zie THERMES.

TERMESSUS, een stadt in Pisidië, moet met de stadt Telmessus, op de grenzen van Lycië, niet vermengt worden. *Bayle.*

TERMINARII wierden eertyds zekere bedelmonniken genaamt, aan welke een zeker distrikt was aangewezen, binnen wiens palen (*termini*) zy aalmoezen konden verzamelen. Hier van daan is het, dat nog in verscheide steden zogenaamde *Terminy-huizen* gevonden worden, welke dezen bedelmonniken hebben toebehoort. *Du Fresne III.* 1212. *Simon Eilenb. Chron. l.* 8. *p.* 216.

TERMINI, TERMOLE, een kleine stadt in Capitanata, een landschap in 't gebiedt van Napels, by den mondt der rivier Tiserno. Zy is bevestigt, en heeft den naam van een hertogdom. Haar bisschop staat onder den aartsbisschop van Benevento. In Sicilië is ook een stadt van dien zelven name gelegen.

TERMINUS, een zeker Heidensch godt, bepaalde, volgens het gemeen gevoelen, de grenzen der landen. Numa Pompilius, twede koning der Romeinen, bouwde ter eere van deze godheit een tempel, en stelde priesters en offerhanden op een der zeven heuvelen van Rome, genaamt *Mons Tarpejus.* De gedaante van dezen *Terminus* was een vierkant sterk hout of steen, met een mannelyk aangezicht en langen baardt; doch zonder handen of voeten. De feestdagen, genaamt *Terminalia*, wierden in 't einde van February geviert, zynde by de oude Romeinen het einde van 't jaar. Hem wierdt niets geoffert, dat leven gehad hadde, om daar mede te kennen te geven, dat deze godheit de eendragt en vrede beminnende een afkeer van bloedvergieten hadde. Men verhaalt, dat, wanneer Tarquinius de Hoogmoedige, de zevende en laatste der oude Romeinsche koningen, ter eere van Jupiter een prachtigen en groten tempel op den Kapitolynschen berg stichten, en tot dien einde de kleiner tempelen van verscheide andere goden afbreken wilde, *Terminus* weigerde te wyken; waarom des zelfs tempel ook staan bleef. *Dionys. Halicarnass. lib. II. Ovidius Fast. II. Plutarchus Quæst. Rom. Apuleius. Struvii Synt. Antiq. Rom. c.* 1. *p.* 148.

TERNATE, het voornaamste der Moluksche eilanden in de Indiaansche zee, heeft het kleine eilandt Ileris ten Noorden, Initerra ten Zuiden, en wordt door een kanaal, zynde een myl breed, van Tidor afgezondert. De Spanjaarden waren de eerste bezitters van dit eilandt, doch wierden door de Hollanders daar uit verdreven. Deze hebben 'er twee havens. *Davity. Baudrand.*

TERNEUSE, een kleine vesting in Hollandsch Vlaanderen, aan den Hondt, of de Wester-Schelde, omtrent anderhalve Duitsche mylen van Axel gelegen.

TERNI, in 't Latyn *Interamnia*, een oude stadt aan de rivier Nara, in 't hertogdom Spoleto, nevens een bisdom, in den Kerkelyken Staat, wierdt in 't jaar 1703 geheel door een aardbevinge verwoest. De stadt was van Numa Pompilius, den tweeden der Romeinsche koningen, gesticht, en de toren aldaar is een werk der oude Romeinen, gelyk uit eenige oude gegraveerde opschriften en adelaars blykt. Doch tegenwoordig is het een slechte plaats, die evenwel nog een zeker aanzien behoudt, zo wegens het bisdom, en het vermaarde geslacht der *Castelli*, als zommige nog overig geblevene kentekenen van oudheden en voorgaanden luister. *Plinius. Strabo. Cellarius. Rogissart Delices d'Italie p.* 266.

TERNIERE, of TERNIAK, een zekere balluage, of ambacht, onder 't gebiedt des hertogs van Savoje, gelegen tusschen 't hertogdom Genevois, de Rhone, en het ambacht Gaillard. De twee voornaamste plaatsen daar in zyn *Saint Julien* en *Ternier*, behalven nog omtrent twintig plaatsen van minder belang.

TERNOVA, in 't Latyn *Ternobum*, een stadt in Bulgarië, en de setel der oude Despoten, doch thans van den Turkschen Sangiak, is gelegen op een berg, naby de rivier Janthra, of Ischar, op de grenzen van Thracië. Deze stadt was eertyds zeer sterk, doch is nu vervallen. Zy legt dertig Duitsche mylen Noord-Westwaarts van Adrianopel, en vyf en twintig mylen Noord-Oostwaarts van Sophia.

TEROUANE, eene stadt in Artois, eene der Nederlandsche provinciën, wordt van de Romeinsche schryvers *Teruana*, of *Civitas Morinorum* genaamt, om dat het de hoofdstadt der oude volkeren, *Morini* genaamt, geweest is. Zy is gelegen drie mylen van St. Omer, aan de rivier Lis, en was eertyds zeer vermaard, hebbende een bisdom, gesticht in 't jaar 531. Henrik de VIII, koning van Engelandt, bondgenoot van keizer Maximiliaan den I, veroverde deze stadt in 't jaar 1513, en haalde hare muren omverre. In 't jaar 1553 greepze keizer Karel de V uit wraakzucht aan, om dat hy de belegering van Metz moest opbreken, en veroverde ze, na dat hy door 142000 kanonschoten de wallen vernielt hadde. Naderhandt is deze plaats ten volle verwoest; invoegen ze thans weinig inwoonders heeft, staande onder den koning van Vrankryk. Het jaargetal der verwoesting dezer stadt wordt door deze twee woorden: *DeLetI MorInI*, te kennen gegeven. Wat de inkomsten van dit bisdom betreft, deze zyn in twee gelyke delen tusschen de Franschen en Nederlanders gedeelt, invoegen het Fransche gedeelte tot het bisdom van Bologne, maar het Nederlandsche eensdeels tot het bisdom van Iperen, anderendeels tot het bisdom van St. Omer gekomen is. *Ptolem. lib. II. cap.* 9. *Cæsar de B. G. Gazæi Hist. Eccl. des Pays-Bas. Sammarth. Gall. Christ. Miræus. Guicciardini Descript. Belg.*

TERPANDER, een vermaard lierdichter, was geboortig van Arna, in Lycië, of uit de stadt Lesbos, en bloeide in de drie en dertigste Olympiade. Wanneer te Lacedemon op een zekeren tydt een opstandt verwekt wierdt, wierdt van de godsprake geantwoord, men zou tot Terpander zenden, om door zyne lier de gemoederen der inwoonderen tot bedaren te brengen. Hier van daan noemen de Grieken een schrander dichtkundig stuk een Lesbisch gezang. Of hy die gene is, van wien men leest, dat hy in de Carnische spelen den prys behaalt heeft, is nog niet ten volle bewezen. *Suidas. Euseb. in Chronol. Salmas. in Capitolin. in Pio, c.* 7. *& ad Solin. p.* 854.

TERPSICHORE was de naam van eene der Zanggodinnen, aan welke de uitvinding der danseryen en balen wordt toegeschreven. Zy wierdt verbeeld met een bekranst hoofdt, een harp in de handt, en meer andere werktuigen der zang- en speelkunst aan hare voeten. *Natalis Comes Mythol.*

TERRA of TIERRA DEL FUEGO, een eilandt in de gedaante van een driehoek, heeft de Magellaansche straat ten Noorden, 't Mar del Zur ten Westen, en 't Mar del Nort, of de Atlantische zee ten Oosten. Het Zuidelykste voorgebergte van dit eilandt wordt *Cabo del Hoorn* genaamt. Het gansche eilandt is byna met hoge sneeuwbergen omringt, en wierdt eerst van Magellanus ontdekt. Anderen hebben naderhandt gevonden, dat dit eilandt uit verscheide kleine eilandtjes bestondt, zynde door een menigte van kanalen van elkander onderscheiden, van welke zommige in de twee openbare zeën, de andere in de Magellaansche straat uitlopen. Het grootste gedeelte is bergachtig, doch heeft zeer aangename en vruchtbare dalen. Tusschen de bergen lopen rivieren en kleine snelle beken. De eilanden hebben bekwame havens: ook zyn de bergen met vele bomen bezet, bekwaam tot timmerhout. De lucht is van 't Westen tot het Zuiden den stormwinden zeer onderhevig. De inwoners zyn blank, gelyk die van Europa, doch beschilderen zich rood. Voorts zyn ze vaardig van geest en lighaam, en wyken de inwoners van Europa noch in grootheit, noch in dapperheit; maar zy zyn ook zeer wild en woest, eeten rauw vleesch, hebben noch Godsdienst, noch burgerlyke regering, en zyn in den hoogsten graadt trouwloos. Eerst vleien zy de vremdelingen, doch brengen ze naderhandt om 't leven, als ze maar het minste voordeel daar door weten te behalen. *De Laet.*

TERRA, of TIERRA FIRMA, *het Vaste Landt*, is een stuk van het Zuidelyk Amerika, en staat onder 't gebiedt van Spanje. Het behelst de provincie van den zelven naam, nevens de landengte, waar door beide delen van Amerika van elkander gescheiden worden; voorts het zogenaamde oude Castilie, Guajana, enz. In het zelve worden de navolgende steden gevonden: *Nuestra Señora de Remedios*, of, *Rio de la Hacha*, *Cali*, *Nieuw-Carthagena*, *Cori*, *Santa Fe de Bogota*, *Santa Martha*, *Nieuw-Cordua*, *Panama*, *Papajam*, en *Puerto Bello*, welke beide laatste steden eigentlyk in de provincie Terra Firma gelegen zyn. *De Laet.*

TERRA DI LAVORO, in 't Latyn *Terra Laboris*, is een landstreek in 't koninkryk van Napels, palende in 't Westen aan Campagna di Roma, en Abruzzo Oltra, in 't Noorden aan Abruzzo Citra en het graafschap Molise, in 't Oosten aan Principati Citra en Oltra, en in 't Zuiden aan de Toskaansche zee. Het wierdt eertyds wegens des zelfs uitnemende vruchtbaarheit *het Gelukkig Landt* genaamt. Capua was 'er oudtyds de hoofdstadt van, hoewel tessens van 't gansche koninkryk. In dit landt telt men noch twee en twintig steden, honderd zes en zestig kastelen, en honderd en zeventig dorpen. Aldaar is overvloedt van granen, wyn en andere levensmiddelen. Voorts zyn hier vele gezondbronnen, en baden, veel zwavel en aluin. Hier is ook het meir Avernus, de berg Misene, en de vuur brakende berg di Somma, of Vesuvius. *Mercator. Ortelius. Megisserus. Rogissart Delices d'Italie p.* 438.

TERRA NOVA, of TERRE NEUVE, een groot eilandt in 't Noordelyk Amerika, in Nieuw-Vrankryk, of Kanada gelegen. De voornaamste plaats in het zelve is *Plaisance*, dus genaamt wegens zyne aangename gelegenheit.

Terra Nova worden ook genaamt die eilanden, die in de Noordzee en de golf van St. Laurens, naar de zyde van Kanada en Nieuw-Vrankryk, gelegen zyn. Deze wierden in 't jaar 1504 door eenige visschers uit Normandië ontdekt; François de I, koning van Vrankryk, nam 'er in 't jaar 1524 door Johan Verazzan bezit van; deze gaf 'er den name van *Terra Nova* aan. Verazzan willende Cap Breton bezoeken, maar wierdt van de wilden opgegeten. Deze eilanden zyn 15 of 16 in getal, onder welke de voornaamste zyn de Zandeilanden van Cap-Breton, S. Jean, en de l'Assumption. Het eilandt van Cap-Breton wordt door de straat van Labrador byna in twee gelyke delen gedeelt. De voornaamste haven in het zelve is die van S. Pieter, wordende door een fort gedekt. In 't Westen is 't eilandt van S. Jean, zynde geheel met bomen beplant. Het eilandt de l'Assumption, anders ook Anticosti genaamt, is aan den mondt der rivier van S. Laurens gelegen. Ours is 'er de voornaamste haven in. Hier omtrent is een ryke vischvangst, voornamentlyk aan de grote zandbank, zynde 150 Fransche mylen lang, en 50 breed, op zommige plaatsen zeer hoog, gaande wel 15 voeten boven 't water, doch op andere plaatsen veel lager. Maar het is te verwonderen, dat de schepen zonder gevaar daar over gaan. Aan 't uiterste einde der

zandbank is de zee ondoorgrondelyk: men vindt 'er zommige rotsen met vele mosselen en kleine visschen, dienende tot onderhoudt der grote. De visschen aldaar zyn tweederlei, die of versch moeten genuttigt, of gedroogt worden. Men brengt ze in menigte naar Parys, zo dat de schepen zomwylen meer dan hare behoorlyke lading hebben, en bezwaarlyk kunnen zeilen. Wanneer de tydt van den vischvangst komt, zynde doorgaans September en October, lopen zy wel met 250 kleine schepen uit, maken een haringkop aan hunne angelen, en lokken dus de visschen tot zich; zo dat 'er wel vier honderd 's daags gevangen worden, hoewel de vischvangst zeer lastig valt, wanneer de visschen zich aan de zandbank zetten.

De Franschen en Engelschen hebben dikwils met de wilden dezer eilanden moeten stryden, en elkanders visschery betwist en bedorven; het welk in den laatsten oorlog wegens de Spaansche successie den Franschen dikwils wedervaren is. Ook hebben de Franschen in den laatsten oorlog de plaatsen der Engelschen verovert, doch wederom verloren. Doch eindelyk is dit nevens alle de naburige eilanden by de Uitrechtsche vrede in 't jaar 1713 volstrekt aan Engelandt afgestaan.

TERRACINA, anders TARRACINA, en ANXUR TRACHINA, een oude stadt, door de Volscen gesticht, wierdt naderhandt een kolonie der Romeinen. Zy is tegenwoordig in Campagna di Roma, op de grenzen van het koninkryk van Napels gelegen, te weten by den mondt der rivier il Portatore, aan de Toskaansche zee, welke landstreek zeer aangenaam is. De stadt heeft wel een kasteel, doch is niet sterk, wegens een nabygelegen berg, van welken ze kan beschoten worden. Zy heeft ook een haven, door den keizer Antoninus den Godvruchtigen gesticht; doch deze is van zeer weinig gebruik, aangezien de stadt een ongezonde lucht en weinig inwoners heeft. Zy is 60 mylen Westwaarts van Rome, en even zo verre Oostwaarts van Napels gelegen. Tusschen Terracina en Fondi vindt men noch vele aanzienlyke stukken van den vermaarden ouden straatweg, *Via Appia* genaamt. *Missons Reize. Regissart Deli et de l'Italie p.* 423.

TERRAIL, (PETRUS VAN) ridder van Bayard, bygenaamt *de ridder zonder vreze* of *gebreken*, was uit de adelyke familie der Bayards, in 't Dauphiné, gesproten. Zyn grootvader, Petrus van Terrail, sneuvelde in 't jaar 1465 in het treffen by Montlehert. Zyn vader Aimon wierdt in 't jaar 1513 in den zogenoemden veldslag der sporen gekwetst. Twee zyner voorvaderen zyn in de jaren 1356 en 1415 in den slag by Poitiers en by Azincourt omgekomen. In zyne jeugdt was hy edelknaap by Philips, graaf van Bauge, heer van Bresse, enz. die toen gouverneur in 't Dauphiné, en naderhandt hertog van Savoje was. Daar na kwam hy in dienst van koning Karel den VIII, die hem mede naar Italië nam, alwaar hy in het treffen by Fornove blyken van zyne dapperheit gaf. Vervolgens diende hy koning Lodewyk den XII by de verovering van het hertogdom van Milaan in 't jaar 1499, en wierdt toen mede naar Napels gezonden, alwaar hy in 't jaar 1503 alleen twee honderd ruiters by een brug tegenhieldt. In 't jaar 1507 wierdt hy tegen die van Genua gezonden, en was in 't jaar 1509 by de belegering van Padua, alwaar hy door zyne aansprake aan de Fransche bevelhebbers veroorzaakte, dat zy weigerden op 't bevel van den keizer Maximiliaan, wiens hulpbenden zy waren, als Gens-d'armes, te voet te dienen, en storm te lopen: het welk gelegenheit gaf, dat de belegering opgebroken wierdt.

Wanneer koning Lodewyk de XII in geschil met paus Julius den II geraakte, wierdt hy in 't jaar 1510 de gravinne van Mirandola en den hertog van Ferrara te hulp gezonden, alwaar het weinig scheelde, of hy zou den paus by de belegering van Mirandola hebben gevangen genomen. In 't jaar 1511 ontzette hy na een schielyk besluit de stadt Bastida, in 't gebiedt van Ferrara, welke plaats van 't gansche leger voor verloren gehouden wierdt, en ondersteunde in 't jaar 1512 den hertog van Nemours in 't veroveren der stadt Brescia, wanneer hy gevaarlyk gekwetst wierdt, doch daar door gelegenheit gaf, dat de soldaten, die hem voor verloren hielden, en zyne doodt wilden wreken, verwoed op de Venetianen los gingen, en de overwinning behaalden.

In de voornoemde stadt betoonde hy ook een edelmoedige daadt aan zyn waardt, waar van alle geschiedschryvers gewag maken, bevrydende hem niet alleen van de plundering, waar aan anders de gansche stadt was bloot gestelt, maar ook weigerende het geldt, hem tot een teken van dankbaarheit aangeboden, te ontfangen, om dat men hem in zyne krankheit zo wel gedient hadde.

Wanneer in 't jaar 1512 de Franschen door de Zwitsers uit het Milanees gejaagt wierden, wierdt hy met zyn leger van Pavie wykende andermaal gekwetst. Vervolgens wierdt hy tegen de Engelschen en den keizer naar de Nederlanden gezonden, en woonde in 't jaar 1513 den slag by Guinegate by, alwaar hy met vyftien man een pas aan een brug tegen een groot getal vyanden alleen verdedigde, en ziende, dat hy te kort zou schieten, schielyk voornam zich te verdeelen, en op een vyandelyken ruiter, niet verre van daar onder een boom leggende, te paardt aankwam, en hem, die niet gewapend was, gevangen nam. Doch Bajard gaf zich wel haast ook aan hem gevangen, en ging dus in zekerheit met hem naar de Engelschen. Naderhandt rees 'er een geschil wie van beide des anderen gevangen zyn zou; doch eindelyk wierdt volgens de uitsprake van Henrik den VIII, koning van Engelandt, en keizer Maximiliaan Bajard vry verklaart.

Wanneer hy in Vrankryk wederkeerde, verklaarde hem de koning tot zynen generaal luitenant in 't Dauphiné in 't jaar 1514. Na de doodt van Lodewyk den XII kwam hy in dienst van François den I, en wanneer deze den slag by Marignan tegen de Zwitsers hadt gewonnen, begeerde hy van hem tot ridder geslagen, en naar de oude wyze der ridders omhelst te worden; gelyk ook geschiedde. Na dezen was hy by de belegering voor Pampelona tegenwoordig, en verdedigde Mesieres, zynde een niet zeer sterke plaats, tegen Karel den V, die het zes weken lang bombardeerde. Maar na dat hy in 't jaar 1523 met den admiraal Bonnivet zich naar Italië begeven hadt, wierdt hy in den slag by Rebek dodelyk gekwetst; en wanneer hy niet langer staan kon, ging hy zitten, met het aangezicht naar den vyandt gekeert, zeggende, dat hy in zyn leven den vyandt nooit den rug hadt toegekeert, en het stervende ook niet wilde doen. De konnestabel van Bourbon, die de Fransche armee vervolgde, kwam tot Bajard, en zeide, dat het hem leed was een man, voor wien hy altydt veel achting gehad hadde, in dien staat te zien. Bajard, na zyne dankzegging voor de beleefdheit van Bourbon betuigt te hebben, zeide, dat het niet nodig was hem te beklagen, aangezien hy als een eerlyk man in dienst van zyn koning stierf, en dat Bourbon in 't tegendeel te beklagen was, als die tegen zyn heer, vaderlandt, en gedanen eedt de wapenen voerde. Bajard stierf kort daar na in 't 48 jaar van zynen ouderdom, tot groot leedwezen van alle, die hem of van naby, of door 't gerucht kenden. Men meent, dat hy wel maarschalk van Vrankryk hadt kunnen worden, in geval hy zich daar om hadt willen bemoeien, of zich naar de hoofsche vleieryen voegen. *Symphorianus Champier vie de Bayard. Du Bellay Memoires. Chorier Hist. de Dauphiné.*

TERRANOVA, of TERRA NUOVA, een stadt in Sicilië, naby de kust van 't landt Val di Noto genaamt, tusschen Camarana en Gergenti gelegen, en met een goede haven en kasteel voorzien. Zy voert den tytel van een hertogdom, waar van zich een voorname Spaansche familie, met den bynaam van *Cordoua*, noemt. De voorbylopende rivier wordt insgelyks Cordoua genaamt. Men meent, dat de eertyds vermaarde plaats en rivier Gela hier omtrent geweest zyn. Zie GELA.

TERRASSA, een vlek in Catalonie, zes mylen van Barcelona, naar 't Noorden. Hier vindt men de puinhopen van het oude *Egara*, eertyds een bisschoppelyke stadt, maar welker bisdom in dat van Barcellona is ingelyft.

TERRIS, eene der Westelyke Schotsche eilanden, ter lengte van acht, en ter breedte van drie mylen. Hier is een overvloedt van allerlei levensmiddelen, vee, granen, vogelen en visschen. Voorts is in dit eilandt een meir met versch water, een oud kasteel, en een goede haven. *Buchananus. Cambden.*

TERSATS, in 't Latyn *Tersatia*, een oude stadt aan de Liburnische zee in Croatië, stondt eertyds onder 't gebiedt van 't huis *Frangipans*, met den tytel van markgraafschap; na het uitsterven van welk huis deze stadt en gebiedt aan 't huis van Oostenryk zyn gekomen.

TERSKOY LEPORI, een landschap in 't Muskovisch Laplandt, zich naar 't Oosten in de gedaante van een groot halfeilandt uitstrekkende, tusschen de Witte zee en die van Muskovië. Ten Westen ziet men Moremanskoy Lepori. De twee voornaamste plaatsen, hoewel van weinig belang, zyn *Jokena*, of *Lokena*, en *Warsiga*.

TER-THOLEN. Zie THOLEN.

TERTULLIANUS, een vermaard Romeinsch rechtsgeleerde, van wiens boeken eenige afgebrokene stukken in het *Corpus Juris* gevonden worden. Nu is de vrage of deze *Tertullianus* de zelve met den kerkvader is, van wien aanstonts zal gesproken worden; het welk Bertrandus in zyn werk *De vitis veterum ICtorum, lib. I, c.* 33, poogt te wederleggen, doch Grotius *De vitis veterum ICtorum, lib. II, c.* 9, beweert.

TERTULLIANUS, (QUINTUS SEPTIMIUS FLORUS) een priester te Carthago, was in 't begin der derde eeuwe in een zonderling aanzien, een Afrikaan van geboorte, en uit een voorname familie te Carthago gesproten. Zyn vader was hoofdman, maar een Heiden, voedende dezen zynen zoon in den dienst der afgoden en allerlei kwade zeden op. Doch Tertullianus, tot Christus bekeert, liet zich dopen, en wierdt een yverig voorstander van 't Christendom. Hy was getrouwt, en wierdt naderhandt presbyter te Carthago, wanneer zommige willen dat hy zich van zyne vrouwe gescheiden heeft; het welk echter niet behoorlyk kan bewezen worden. Een zeer geleerd man zynde hadt hy kennis van alle secten der philosophen, was bedreven in het burgerlyke recht, behalven de geschiedenisse en geheimen van den heidenschen Godsdienst. Zyn schrytstyl is scherp en nadrukkelyk, maar teffens hard en eenigzins duister. Hy hadt de H. Schriftuur naarstig gelezen, en schreef verscheide werken tegen de ketters. Voornamentlyk blinkt zyne verdediging der Christenen uit, wanneer de zelve onder den keizer Severus op de wreedste wyze vervolgt wierden. Doch eindelyk verviel hy zelf tot de dwaling der Montanisten, waar van verscheide redenen gegeven worden. Men zegt onder anderen, dat hy zich bezwaart heeft, dat paus Victor boven hem tot den bisschoppelyken stoel van Rome bevordert wierdt: ook verhaalt men, dat hy tot de bovengenoemde dwaling verleid is, om dat paus Zephyrinus de overspeelders en overspeelderessen zo zacht handelde, staande aan de zelve de openbare boete toe, het welk met den statigen en gestrengen inborst van Tertullianus niet overeenkwam. Anderen getuigen, dat hy een vyandt van den hoogmoedt der Roomsche geestelykheit geweest is, beminnende de leer van Proclus, die een leerling van Montanus was. Het is zeker, dat, aangezien hy aan een strenge levenswyze gewend was, hy de ongebondene zeden der geestelyken in de Roomsche kerk niet verdragen kon. Het is onzeker wat hy naderhandt gedaan heeft, of welke zyne ontmoetingen geweest zyn, als alleen, dat hy in 't jaar 220 zeer oud gestorven is.

Zyne navolgers wierden *Tertullianissen* genaamt, die ten tyde van Augustinus geheel verdelgt wierden. Een zyner voornaamste dwalingen was, dat hy geloofde, dat de ziel der menschen van de ouders voortgeteelt wierdt. Zyne schriften zyn de navolgende: *De Baptismo*; *Apologeticus adversus gentes*; *Ad nationes libri duo*; *De testimonio animæ*; *De pudicitia*; *De jejuniis*; *De Monogamia*; *De spectaculis*; *De idololatria*; *De cultu fœminarum*; *De virginibus velandis*; *De corona militis*; *De pallio*; enz. welke werken dikwils zamen gedrukt zyn. De beste drukken zyn die van *Jacobus Pamelius*, en *Nicolaus Rigaltius*, voor welke ook het leven van Tertullianus gevoegt is; het welk ook *Petrus Alixius* beschreven heeft. *Eusebius Chron. Hieronymus. Augustinus de Heret. Nicephorus. Trithemius. Sixtus Senensis. Baronius. Bellarminus. Godeau. Cave. Zentgrave de lapsu Tertulliani.*

TERTIUS was een leerling van den Apostel Paulus, en des zelfs geheimschryver, toen hy zynen brief aan de Romeinen schreef. Zie *Rom. XVI*, 22.

TERTULLUS, een voorspraak of redenaar, klaagde Paulus voor Felix aan. *Hand. XXIV*, 2. enz. Een andere Tertullus was proconsul in Afrika onder de regering van den keizer Constantinus in 't jaar 326.

TERVEL, in 't Latyn *Julia*, *Terulia*, *Turia*, een kleine stadt in Arragon, gelegen in een aangename vlakte, ter plaatse alwaar de Albambre en Guadalaviar, die van zommigen *Turia* of *Turias* genaamt wordt, zamenlopen. De lucht is 'er zeer getempert, en de inwoners zyn wegens den sterken koophandel ryk. Koning Philips de II heeft alhier een citadelle van vyf bolwerken laten aanleggen. Hier is een bisschop, die onder den bisschop van Saragossa staat, en jaarlyksch twaalf duizend dukaten aan inkomen heeft. Uit deze stadt was *Gilles Sanches Magnos* geboortig, die ten tyde der grote kerkscheuring, na de doodt van Benedictus den III, onder den name van *Clemens* den VII tot paus verkoren wierdt. *Colmenar Delices d'Espagne p.* 746.

TERWESTEN, (Augustinus) kunstschilder, was geboren in 's Gravenhage den 4 February des jaars 1649. Zyne lentejaren bragt hy door eerst met tekenen naar printen en pleisters, naderhandt met bootseren in wasch, dat hem aanleiding gaf tot de drytkunst, waar van hy verscheide stalen zo in goudt, als zilver, met veel roem heeft bewerkt. Maar omtrent 20 jaren oud geworden zynde begaf hy zich tot de schilderkunst, eerst onder den beruchten kunstschilder Wieling. Doch deze tot hofschilder beroepen van Frederik Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, genoot hy maar twee jaren zyn onderwys in de kunst, wanneer hy verder zich oeffende by Willem Doudyns voor den tydt van twee jaren, in welke hy zo ver in de kunst vorderde, dat hy, om tot meerder volmaaktheit te komen, besloot door Duitschlandt naar Italië te reizen: alwaar hy 3 jaren bleef, zich naarstig oeffenende naar de beste voorbeelden. Hebbende zich nog eenige maanden te Venetië opgehouden, nam hy zyne te rug reis door Vrankryk, en over Engelandt naar zyne geboorteplaats, hebbende in 't geheel zes jaren met die reize doorgebragt, wanneer hy te huis kwam in 't jaar 1678. Verscheide grote kunstwerken, zo zalen als folderstukken, heeft hy op zyne reize als naderhandt, gemaakt; nevens andere kunststukken, (daar men een gansche lyst aangezien hy wonder vaardig met het penceel wist om te gaan) van zou kunnen opstellen. Hy was een der voornaamste yveraars, die de Haagsche akademie of hogeschool der kunstoeffeningen, in verval geraakt, in de jaren 1682 en 1683 weder hielpen opbouwen en aankweken. In 't jaar 1690 wierdt hy van den keurvorst van Brandenburg (naderhandt koning van Pruissen) te Berlyn beroepen. Aldaar maakte hy op Oranjeburg in de beroemde porcelein-zaal, gelyk ook naderhandt in de meeste vorstelyke huizen, zo binnen als buiten Berlyn, zyne uitstekende penceelkunst in galderyen en Oranjeryen bekend. Na dezen stelde hy den vorst het oprechten van eene akademie op die wyze, als men ze in Vrankryk heeft, zo smakelyk voor, dat 'er straks toezegging op kwam, en teffens de bouw en het bestier aan Terwesten wierden opgedragen. Deze akademie bestondt uit zes kamers, en drie malen is Terwesten professor van deze akademie geweest, wanneer hy kwam te sterven den 21 April des jaars 1711. *Houbraken III. Deel.*

TESCHEN, een vorstendom in Opper-Silesië, dat aan Moravië, aan Hungarië, aan Polen, aan de vrye stands heerlykheit Ples, als mede aan de twee Silesische hertogdommen Ratibor en Oppelen grenst. Het zelve wordt door verscheide rivieren, voornamentlyk door de Weichsel, Elsa, Billa en Oster bevochtigt. De hoofdstadt heet insgelyks Taschen, of Tessin, legt aan de rivier Elsa, en heeft een fraai slot. Na de vrede van Altranstadt is in de voorstadt eene Luthersche kerk gekomen. Van de andere plaatsen in dit vorstendom leggende zyn meest aan te merken *Bilicz*, *Freystadt*, *Frideck*, *Jablunka*, *Rudzica* en *Stoczow*. Na dat in het jaer 1625 Frederik Wilhelm, hertog van Teschen, zonder erven stierf, is dit landt als een opengevallen leen aan het huis van Oostenryk gekomen. *Henel. Silesiographia. Luca Siles. Merkw. Schikfus Siles. Chr.*

TESINO. Zie TISINO.

TESSAGON, geboortig uit het eilandt Cyprus, wierdt door de Romeinen gevangen, en naakt in een vat vol slangen geworpen, om hem dus een wrede doodt aan te doen. Doch de slangen lekten hem, zonder hem te beschadigen. Hier over stonden de Romeinen verbaast, en oordeelden, dat hy een uitnemend man was; waarom zy hem naar Rome zonden, alwaar hy in een zonderlinge achting leefde. Hy was van 't geslacht der Ophiogenes, welke men geloofde dat van een slange waren voortgeteelt, en aan welke het eigen was, dat zy van geen slangen konden gekwetst worden; maar in 't tegendeel zelf genazen alle die genen, die van een slange gekwetst waren, als zy de zelve maar met hunne handt streken.

TESSERAE wierden by de Romeinen zekere houtten genaamt, gelyk by ons de zogenaamde kerfstokken, op welke iets tot een zeker oogmerk gesneden was. Deze nu waren van verscheide soorten. *Tesserae Comitiales* wierden genaamt, wanneer de prætores in het Comitium het lot wierpen, tot welk wingewest een ieder zou gezonden worden. *Tesserae convivales* wierden zomwylen den burgers of soldaten gegeven, om by een voornaam heer tot een gastmaal te komen. *Tesserae frumentariae* waren die tekenen, die dienden om granen uit de gemene korenschuren te ontfangen. Hier op stondt de naam van den eischer, en het getal der maten, die hem moesten gelevert worden. *Tesserae militares* waren tafelties, diergelyke een ieder soldaat hadde, en waar op dagelyksch het woordt van den bevelhebber geschreven wierdt. *Tesserae theatrales* waren ronde uitgeholde kogels, diergelyke de keizers zomwylen tot vermaak onder 't volk lieten werpen. In 't midden van deze kogels was een briefie, waar op stondt wat een ieder hebben zou. Doch de pryzen waren zeer ongelyk, want zommigen ontfingen een kleedt, anderen een paardt, een zeker huisraat van goudt, of zilver, een schotel eeten, een knecht, enz. na dat iemandt deze of gene *Tessera* opgeraapt hadde. *Tomasinus de Tesseris hospital. cap.* 16. *Senftlebius de Alea cap.* 7. *Schottus Nod. Cicer. II.* 6. *Pitiscus II.* 937.

TESSET, een groot landschap in Biledulgerid, in Afrika; palende in 't Noorden aan 't koninkryk Sus, Darha, en Tafilet, in 't Oosten aan de woestyne Zuenziga, in 't Zuiden aan de woestyne Zanhaga, en in 't Westen aan de Kanarische zee. In Tesset wonen vele geborene Afrikanen, of Arabieren. De hoofdstadt wordt ook Tasset genaamt, en is gelegen aan den oorspronk der zogenaamde Witte rivier, of *Albus*, op de grenzen van Zanhaga.

TEST wordt in Engelandt een zekere eedt genaamt, die gedaan wordt van zulke, welke in een openbare bedieninge treden. Koning Henrik de VIII, na dat hy het pauselyk juk hadt afgeschud, was 'er de stichter van. Naderhandt is deze eedt ten tyde van koning Eduard den VI en de koninginne Elizabeth met eenige punten vermeerdert. Na het ontdekken van 't buschkruidverraadt in 't jaar 1605 verordende koning Jacobus de I onder anderen ook, dat mede in de *Test* zou gezet worden, dat Jacobus de rechtmatige koning was, en dat de paus gene macht hadt om koningen af en aan te zetten, of de zelve in den ban te doen, en de onderdanen van hunnen plicht te ontslaan. In 't jaar 1662 wierdt door koning Karel den II de *Test* by een opentlyk plakkaat vernietigt, en de vryheit van conscientie ingevoert. Dit plakkaat wierdt in July 1669, en Maart 1672 door hem vernieuwt. In 't jaar 1673 verordende het Parlement, dat alle de genen, die eene opentlyke bediening stonden aan te vaarden, drie maanden daar na, volgens de plegtigheden der Anglikaansche kerk het H. Avondmaal zouden genieten, en de leer der Transsubstantiatie afzweren. Toen koning Jacobus de II op den troon kwam, vernietigde hy dit alles, en stondt aan een ieder een volkome vryheit van Godsdienst toe. In 't begin der regeringe van koning Willem de III wierdt de *Test* niet alleen vernieuwt, maar ook daar by gevoegt, dat hy de rechtmatige koning was. Ten tyde van de koninginne Anna wierdt in 't jaar 1707, na dat de onderneming van den pretendent op Schotlandt mislukt was, ook de afzwering van dien gewaanden prins van Walles daar by gevoegt.

TESTACEO MONTE noemen de Italianen een kleinen berg buiten de Porta Ostiensis, of di Santo Paulo, te Rome, begrypende in zyn omtrek tusschen de vyf en zes honderd, en in zyne lynregte hoogte honderd en vyftig voeten. Deze berg wordt *Testaceo* genaamt, om dat hy inwendig met vele gebrokene aarde vaten vervult is. Zommigen hebben gewilt, dat deze potscherven zamen stukken en brokken der gene vaten zyn, waar in eertyds de afgezondenen der wingewesten hunne schattingen naar Rome plagten te brengen. Doch anderen beweren met meer waarschynlykheit, dat oudtyds hier omtrent de Romeinsche pottebakkers hebben gewoont. Nog andere geleerden zyn van oordeel, dat men hier ter plaatse de overal opgegravene doodbussen zamen droeg, om dus de overblyfselen der doden, gelyk by ons in beenhuizen, by elkander te bewaren. Tegenwoordig hebben verscheide Romeinsche wynkopers hunne kelders in dezen berg, waar in zy de wynen zeer koel bewaren.

TESTAMENT, (het Oude en het Nieuwe) of *het Oude* en *het Nieuwe Verbondt*. Dus worden de heilige Boeken, door de ingeving des H. Geests geschreven, genaamt. Het Hebreeusche ברית *Berith*, en het Grieksche Διαθήκη zyn van een verscheide betekenisse. Het eerste is een *verbondt*, het tweede *testament*, of *uiterste wil*; en dus is de heilige Schriftuur genaamt, om dat de zelve behelst het verbondt Gods met den mensch; een getuigenis en verklaring van zyn wil, en de belofte der hemelsche erffenisse, die den genen, die Godt vrezen, van eeuwigheit toebereid is. De boeken des Ouden Testaments zyn oorspronkelyk in de Hebreeusche tale geschreven. De LXX Overzetters hebben 'er een Grieksche vertaling van gemaakt door last van Ptolemeus Philadelphus, koning van Egypten, omtrent drie honderd jaren voor de geboorte van Christus. Dit voorbeeldt hebben naderhandt Aquila, Theodotion en Symmachus gevolgt.

Het Nieuwe Testament is in 't Grieksch geschreven, behalven dat zommige geleerden hebben beweert, dat het Evangelium van *Mattheus*, en de Brief aan de Hebreën oorspronkelyk

in de Hebreeusche tale geschreven zyn; maar dat de Griekfche vertaling onmiddelyk daar na geschied is.

Wat het Oude Testament aangaat, de geleerden zyn het niet eens, of alle plaatsen, die thans anders in 't Hebreeusch dan in 't Grieksch gelezen worden, na de tyden der Grieksche vertaling niet van de Joden vervalscht zyn. De meeste houden het tegendeel staande, en zeggen, dat 'er misslagen in de vertalinge der LXX Taalsmannen door de schuldt der eerste afschryvers zyn ingeslopen, voornamentlyk omtrent de jaren der aartsvaderen.

TESTE, (PETRUS) geboortig van Lucca, hadt een natuurlyke genegenheit tot de schilderkunst; en was uit dien hoofde begerig Rome te zien, alwaar toen verscheide beroemde schilders waren. Hy begaf zich derhalven derwaarts in 't gewaat van een pelgrim. Maar aangezien hy nog niet genoeg onderwezen was in de kunst, die hy meende te oeffenen, zo wierdt hy genoodzaakt in de uiterste armoede te leven. Hy tekende, zo goed als hy kon, de puinhopen, standbeelden, en andere seldzame stukken, die te Rome gevonden worden. Sandrart verhaalt, dat hy hem op een zekeren dag in een elendigen staat, en gelyk een half ontedelyk dier gevonden heeft, tekenende de puinhopen rondom Rome, en dat hy medelyden met hem hebbende, hem mede naar zyn huis nam, met klederen en voedsel voorzag, en hem gebruikte tot het tekenen van verscheide stukken. Vervolgens rekommandeerde hy hem ook aan anderen, die hem te werk stelden. Hy was zo wild en woest, en een menschenhater, dat Sandrart naauwlyks met hem kon omgaan; en gelyk zyn inborst, dus ook zyn penceel, was hard en ruw. Het beste, dat men van hem heeft, zyn eenige gegraveerde platen, in welke men veel vinding en levendigheit ontmoet. Wanneer hy op een zekeren dag naby den Tyber zat, en iets aftekende, waaide hem de windt zyn hoedt van 't hoofdt in den Tyber. Hy liep den hoedt na, en stak zyne handt uit om den zelven weder te krygen, maar wierdt door den windt in den Tyber geworpen en verdronk.

TESTUDO, anders *Chelys* genaamt, was een speeltuig van zeven snaren, dat gezegt wordt van Mercurius uitgevonden te zyn, toen hy een grote mossel opnam, en met de vingeren aan de opgespanne zennwen raakte, zo dat de mossel (in 't Latyn *Testudo*) een geluidt gaf. *Testudo* wierdt ook genaamt wanneer de Romeinsche soldaten digt by elkander drongen, en hunne schilden op hunne hoofden gelyk als in een sloten, en wel zo vast, dat niet alleen een menigte van andere soldaten daar op staan, maar ook wagen en paarden daar over ryden konden. Diergelyk een *Testudo* wierdt gebruikt (1) by belegeringen; want dus konden de soldaten tot den muur der belegerde stadt naderen, zonder dat ze met stenen konden gekwetst worden; (2) in een veldslag, wanneer zommige door het vyandelyke leger willen doordringen, dan sloten zy zich dus in elkander; (3) zy konden zich hier onder verweren wanneer zy van den vyandt aangegrepen wierden. Men ziet de verbeelding daar van in koper gebragt by *Lipsius*, *Poliorc. I*, 5. Eindelyk wierdt *Testudo* ook genaamt een huttie met een opgaand dak, het welk op wielen staande kon voortgedreven worden. Hier onder naderden de soldaten de muren, en ondermynden de zelve. Dus hadden zy ook een *Testudo arietaria*, zynde een beschutsel van den *Aries*, of stormram, waar mede de muren en sterktens der belegerde steden gebeukt en gerammyt wierden. Men ziet 'er een kopere plaat van by Lipsius, *Poliorc. I*, 8. *Feith Antiq. Homer. IV*. 4. *Pitiscus II*. 944. 945.

TET, oudtyds *Ruscinus*, *Ruscio*, en *Thetis*, een rivier in 't Roussillon, ontspringt uit het Pyreneesche gebergte, loopt voorby Perpignan en andere steden, en valt eindelyk in de Middelandsche zee.

TETHYS was de dochter van den Hemel en Vesta, zuster van Saturnus, huisvrouw van den Oceaan, en moeder van alle Nymphen en rivieren, volgens *Hesiodus*; maar *Ovidius* noemt ze een dochter van Titan, die de broeder van Saturnus was. THETYS is ook de naam van een zeegodinne.

TETNANG, of TETNANGEN, een heerlykheit, nevens een stadt van den zelven name, naby de Bodenzee, staande onder 't gebiedt van den grave van Montfort. Zie MONTFORT.

TETRAODIUM wierdt in de Griekscke kerke een zeker gezang genaamt, die zaterdaags voor Paaschen gezongen wierdt. De benaming is gemaakt van *Τέτταρες ᾠδαὶ*, dat is, vier gezangen, waar uit, als uit zo vele stukken, het voornoemde gezang bestondt.

TETRAPLA worden de vier overzettingen der boeken van het Oude Testament genaamt, namentlyk die der zeventig Taalsmannen, van *Aquila*, *Theodotion* en *Symmachus*, door den kerkvader *Origenes* in vier kolommen van regel tot regel regt tegen malkander geschikt. Deze vier gemelde Grieksche vertalingen worden TETRAPLA genaamt van *Τετραπλοῦς*, dat is vierdubbeld, of viervoudig.

TETRAPOLIS, een landschap in Syrië, in het welke vier voorname steden lagen, met namen *Antiochië*, *Seleucië*, *Apamea*, en *Laodicea*, en welke eertyds wegens hare onderlinge goede verstandhoudinge vier zusteren genaamt wierden. *Strabo. Cellarius Notit. Orb. Antiq.*

TETRARCHA zegt een *Viervorst*, van *Τέτταρες*, *vier*, en *ἄρχων*, *een vorst*, en was zodanig een, die van de Romeinen een vierde deel van een wingewest te bestieren ontfing, hoedanig een viervorst Herodes was. *Matth. XIV*, 1. *Luc. III*. 1. *Scaliger ad Euseb. p.* 163.

TETRICUS (CAJUS PESUVIUS) was prefect of gouverneur der Romeinen in Gallie, en proconsul in Aquitanië, en liet zich te Bourdeaux op 't verzoek van Victorina, of Victoria, die een moeder der armen genaamt wierdt, tot keizer uitroepen. Doch de euvelmoedt zyner soldaten was hem zo onverdraaglyk, dat hy zich naar Chalon aan de Marne begaf, en zich aldaar in de handen van den keizer Aurelianus stelde, die hem in zegepraal naar Rome voerde, en een tydlang daar na tot gouverneur van Lucanië verklaarde. Hy hadt een zoon, ook TETRICUS genaamt, die insgelyks in zegepraal naar Rome gevoert wierdt; hoewel hem Aurelianus naderhandt tot Raadsheer maakte, latende hem de goederen zyner voorvaderen; invoegen hy zeer wel leven kon, wordende bemind en geacht van alle die hem kenden. *Trebellius Pollio Hist. triginta Tyrann. Vopiscus in Aureliano. Aurelius Victor. Eutropius. Orosius.*

TETSCHEN, een slot, stadt en heerlykheit in Bohemen, aan de Elve, in den Leitmeritser kreits, aan de Saxische grenzen, 3 mylen beneden de koninklyke stadt Aussig, en 4 mylen boven de keurvorstelyke stadt Pirna gelegen, behoort de graven van Thun toe, die de zelve in het jaar 1628 kochten, hebbende voortyds de heeren van Saalhauzen, en naderhandt die van Bunau, zynde wegens den Lutherschen Godsdienst naar Saxen geweken, toebehoort. Men zegt, dat de eerste koning van Bohemen, Wenceslaus de Heilige, die in het jaar 928 vermoord wierdt, alhier is opgevoed, en dat de stadt Tetschen toenmaals aan de andere zyde van de Elve gelegen was, tot dat zy door een groten watervloedt weggerukt wierdt, wanneer Jakob Berka de zelve in het jaar 1059 op de tegenwoordige plaats liet bouwen. In het jaar 1639, den 23 April, nam de Zweedsche veldmaarschalk Bannier deze plaats in, en hieldtze gewigtiger dan Konigstein, om dat hy den toegang van de Elve zodanig beschermt, dat niemandt by dag of nacht vry daar over kan gaan. In de jaren 1646 wierdt zy door de Zweden te vergeefsch belegert, en in het jaar 1647 verovert, maar by de vrede, kort daar op gevolgt, wederom afgestaan. Het slot, op een klip leggende, met al wat 'er toe behoort, is door Maximiliaan, graaf van Thun, die in het jaar 1701 overleedt, zeer prachtig opgebouwt. *Dubrav. Hist. Boh.* enz.

TETTAU, eene oude adelyke familie in Meissen, in de Mark Brandenburg, en in Pruissen, heeft met de graven *Wchinski*, of *Kinski*, eenen zelven oorspronk. Zy woonde eerst in Moravië en Bohemen, en wierdt in 't jaar 1326 in den heerenstandt in Bohemen aangenomen. In 't jaar 1402 hadt ze op den landdag te Brun in Moravië een geschil wegens haren ouden adelyken oorspronk, diergelyke geschillen ook in de jaren 1459, 1461, 1482, en 1522 op de ryksdagen in Bohemen over haren heerenstandt ontstaan zyn, zo nochtans, dat de familie van Tettau altydt gezegepraalt heeft, erlangende telkens van den hogen landsheer nadrukkelyke getuigenissen van haren ouden adel. *Albrecht Tettauer van Tettewa* hadt twee zonen, met namen *Gutbk* en *Johan*; den eersten zondt hy in 't jaar 1402 naar Rome, om aldaar het geestelyk gewaadt aan te nemen, den tweden naar Jeruzalem, om een Johanniter ridder te worden. Jodocus, markgraaf van Moravië, gaf beide een getuigenis mede, dat de Tettauers van den heerenstandt, en reets sedert vier honderd jaren voor goede ridders des koninkryks van Bohemen gehouden waren.

Die van Tettau zyn reets na het begin der XIV eeuwe uit Moravië in Meissen en in Voogtlandt gekomen, hebbende reets in 't jaar 1400 het slot Vogtberg, nevens Oelnitz, Adorf en Neukirchen, in bezit gehad, welke hen de landsheer voor 1000 guldens verpand hadde. Men vindt ook schriftelyke narichten, dat *Erhard* en *Hans van Tettau* in 't jaar 1513 hebben getekent van hunne goederen in Moravië te verkopen, en het geldt onder den markgrave van Meissen aan te leggen. *Apel van Tettau* was Raadt van den aartsbisschop Ernest van Maagdenburg, en hielp in 't jaar 1479 de geschillen te Halle tusschen den Raadt en zogenaamde Pfanners byleggen. *Willem van Tettau* toonde in 't jaar 1488 als krygsoverste onder Matthias, koning van Hungarië, zyne dapperheit in Silesië tegen hertog Hans van Sagan en Glogau. Na het einde van de XVII eeuw hebben die van Tettau in Voogtlandt de ridderlyke goederen Merchelgrun en Schildbach in bezit gehad. *Christoffel Frederik*, koninklyke Poolsche en keur-Saxische kamerheer, bezat in 't begin der XVIII eeuwe Reinhardsgrun, in Meissen, en liet twee zonen na, namentlyk: (1) *Christoffel Frederik*, den jongen, heer van Kamen en Talpitz, in Pruissen; en (2) *Karel Christiaan*, heer van Mugeln en Heidenau, koninklyke Poolsche en keur-Saxische onderberg-hoofdman te Freyberg.

Werner van Tettau, kwam in 't jaar 1404 uit Voogtlandt met een aanzienlyke manschap in Pruissen, deedt de Duitsche orde vele diensten, en wierdt van anderen van het zelve geslacht gevolgt, tot dat eindelyk *Willem* de stamvader der heeren van Tettau aldaar geworden is. Des zelfs zonen waren in 't begin der XVIII eeuwe (1) *Johan Georg*, koninklyke Pruissische kamerheer, generaal majoor, overste kommandant der garde du corps, gouverneur van Spandau, ridder van den zwarten arendt, en hoofdman te Pruissisch Eilau. (2) *Johan Willem*, die de bediening van koninklyke Pruissische kamerheer bekleedde. *Balbin. Proœm. Stemm pag.* 73. *Luc. Siles. Chron. Knaut Prodr. Misn. Hartknoch Pruissen.*

TETTENBACH, een voornaam oud geslacht, dat in het einde van de XVI eeuwe den vryheerlyken, en in den beginne van de XVII eeuwe den graaflyken tytel verkreeg, bloeit nog hedendaags in Beyeren en in Voogtlandt. De schryvers zeggen eenparig, dat die van Tettenbach van Oostenrykische afkomst zyn, van waar zy zich in Beyeren nedergeslagen, en het thans verwoeste slot TETTENBACH, omtrent 4 mylen van Munchen gelegen,

gelegen, tot hunne residentie gesticht hebben. Bucelinus begint hunne ordentlyke stamlyst met *Otto Tattenpek*, ridder van Tettenbach in het jaar 1280, wiens zoon, *Ottocar van Tettenbach* en Lichtenau, omtrent het jaar 1310 leefde. Des zelfs laatste neef, *Ortolphus*, ridder, wierdt grootvader van *Hans Ritter*, by de keizers Karel den V en Ferdinand den I Raadt, overste in Croatië, en hoofdman te Gurk, in Karinthië. Des zelfs zoon *Sigismund*, vryheer van Tettenbach, teelde *Johan Christoffel*, *Wolfgang Frederik* en *Gothard*, die alle drie afzonderlyke linien gesticht hebben.

Johan Christoffel was de stichter van de oude Beyersche linie: want hy teelde met Judith Rösch, dochter des vryheren Nicolaas Rösch, drie zonen, *Godfried*, *Wilhelm* en *Georg Sigismund*. De nakomelingen van den laatsten bloeien alsnog. De middelste, Wilhelm, graaf van Rheinstein, wierdt eerst by den aartshertog Leopold Wilhelm opperkamerheer, naderhandt keizerlyke werkelyke geheime Raadt, en eindelyk grootprioor der orde van St. Jan. Hy stierf in het jaar 1661, en hadt het graafschap Rheinstein van den bovengemelden aartshertog, toen de zelve bisschop van Halberstadt was, als een leen na de doodt van die graven aan het sticht te beurt gevallen, tot een geschenk bekomen, dat hy nevens zyne andere aanzienlyke goederen aan zyn oudste broeders zonen heeft nagelaten. De zelve waren *Johan Erasmus*, van wien naderhandt afzonderlyk zal gesproken worden, en *Godfried Wilhelm*, keurvorstelyke Beyersche Raadt en opperstalmeester, van wiens zonen *Ferdinand Joseph*, graaf van Rheinstein en Tettenbach, in het jaar 1696 opperhofmeester by den keurvorst van Beyeren is geweest. Misschien dat het de zelve graaf van Tettenbach was, die in het jaar 1701 als keurvorstelyke Beyersche gezant en plenipotentiaris op den Ryksdag te Regensburg was, naderhandt op zyne goederen woonde, en in het jaar 1712, als hy van zyne residentie Stenarten naar een zyner goederen wilde ryden, door een heimelyken moordenaar in het bosch wierdt dood geschoten. Zyn broeder, *Maximiliaan Frans Adolph*, graaf van Rheinstein, vryheer te Ganowitz, was keizerlyke kamerheer.

Wolfgang Frederik, graaf van Tettenbach, stichtte de zogenoemde jongste linie in Beyeren. Van zyne nakomelingen, die als nog bloeien, vindt men niet dan der zelver namen aangetekent. Of de in het jaar 1710 in de stadt Gironne, in Catalonië, kommanderende generaal graaf *van Tettenbach* tot deze linie behoorde, is onzeker.

Gothard, graaf van Tettenbach, heer van Gannowitz, stichtte de linie in Voogtlandt, die Geilsdorf, by Plauen, bezit. Hy wierdt grootvader van *Johan Ernst*, keurvorstelyke Paltzische kamerheer, en van *Gotharius Quintinus*, die nog in de XVII eeuwe als oudste van deze gansche familie bloeide, en zy beide hebben deze linie met mannelyke erven voortgeplant. *Bucelin. Stemm. P. I.*

TETTENBACH, (Erasmus, graaf van) was een der rykste heeren in Stiermarken, en een lidt der regering van Stiermarken. Hy liet zich in het jaar 1699 door den grave Serini overreden om mede in het verraadt, toenmaals tegen het huis van Oostenryk ondernomen, te treden, wanneer men hem het graafschap Cilly beloofde, waar over hy zich aan Serini tot uitvoering van dien aanslag met een plegtigen eedt moest verplichten. Dit werk nu onder handen hebbende, liet Tettenbach een zyner dienaars, die van de geheimen wist, over diefstal gevangen zetten, die daar op, zo uit wraak, als om zich zelf te helpen, zynen heer verriedt, en aan de rechters een opstel van des graven eigen handt overleverde, waar uit bleek wat hy tot hier toe met Serini hadt afgesproken. Dit alles wierdt nog een tydlang verborgen gehouden, en de graaf Brenner kreeg alleenlyk bevel om op het doen en laten van Tettenbach acht te geven. Ondertusschen kwam Serini met eenige manschap op de grenzen, waar over de regering van Gratz by den grave van Tettenbach, als een vriendt van Serini, vernam, of hy ook van des zelfs oogmerk wist. Deze lachte om hunne vreze, doch boodt zich zelf aan om met Serini te spreken, 't welk men hem ook, om dat het nog geen tydt was den aanslag in het werk te stellen, vergunde. Tettenbach bediende zich van deze gelegenheit om Serini aan te manen zich te haasten, openbaarde hem den toeleg, welken de regering tot 's lands zekerheit hadt besloten, boodt ook aan de Turksche hulpbenden in de stadt Gratz te helpen, die de zelve zouden in brandt steken, en zich ondertusschen van het slot ten beste van Serini meester maken. Wedergekeerd zynde om verslag te doen, liet hem de graaf Breuner in verzekering nemen, en op het slot te Gratz zetten. Men vondt in zyn huis wel voor 6000 man geweer, en zynde daar over ondervraagt, beleedt hy terstondt de gevaarlyke aanslagen. Het pleidooi een jaar lang geduurd hebbende, wierdt hy nevens andere hoofden van 't verraadt ter doodt veroordeelt. Doch hy is een half jaar later, namentlyk den 21 November des jaars 1671, onthoofd, om dat hy, gelyk als zommigen willen, eerst tot een eeuwige gevangenis was veroordeelt, tot dat men den eedt ontdekte, dien hy aan Serini tegen den keizer gedaan hadt, dat hem den kop kostte. Maar anderen melden, dat zyn doodvonnis was uitgestelt, om dat men 't verschil, dat 'er over zyn thans vervallen graafschap Regenstein tusschen de huizen Brandenburg en Brunswyk was ontstaan, eerst wilde beslissen. Hy stelde zich by het voorlezen van zyn doodvonnis zeer onzinnig aan. By de uitvoering van het zelve viel hy dikwils in flaauwte, en riep op de gerechtsplaats onophoudelyk: *Ik bidde mynen allergenadigsten heer om de wonden Christi om myn leven.* Zyne doodt was te jammerlyker, om dat hem de scherprechter eerst in de schouders hieuw, en wel driemaal moest slaan voor dat het hoofdt van het ligchaam was afgescheiden. *Wagneri Vita Leopoldi l. III. 't Leven van Leopold. Histoire des Troubles de Hongrie.*

TETTIUS (Scipio) was een geleerd Napolitaan, en leefde in de XVI eeuwe. Hy wierdt van de geleerden in achting gehouden; doch naderhandt van ongodistery beschuldigt, en op de galei gedoemt. Hy heeft een traktaat *De Apollodoris*, en een ander onder den name van *Bibliotheca Scholastica* geschreven. *Thuanaea. Nicodemi Addit. ad Bibl. Neapolit. Colomies Melanges Hist. p. 01. Bayle.*

TETTIX was geboren in 't eilandt Creta, en zeilde met een vloot naar Peloponnesus. Aan de kaap Tenarus aanlandende bouwde hy aldaar een stadt. Hy nam zyn verblyf by de plaats, genaamt ψυχοπομπεῖον, dus genaamt van de plegtigheden, met welke men de afgestorvene zielen verzoende. Derwaarts wierdt van de Delphische prophetesse gezonden die den dichter *Archilochus* vermoord hadde. Immers Plutarchus verhaalt, dat de godspraak tot dezen moordenaar zou gezegt hebben, dat hy naar het huis van Tettix zou gaan, om de ziel van Archilochus te bevredigen, het welk Suidas anders verhaalt. *Bayle.*

TETUAN is een stadt en kleine republyk in Afrika, gelegen in 't koninkryk Fez. Zy heeft een haven naby den mondt der Middelandsche zee. De Latynsche schryvers noemen ze *Tetuanim*. Hier van daan komen alle karavanen, welke door Alexandrië en Egypten naar Mekka reizen.

TETWYL, een kleine plaats in het graafschap Baden, is vermaard wegens den slag, in het jaar 1351 aldaar tusschen die van Oostenryk en die van Zurich voorgevallen, wanneer de laatste, niettegenstaande zy veel zwakker waren, met list de overwinning behaalden, doordien zy de by zich hebbende merriën onder de Oostenrykische ruitery lieten lopen, en dus de zelve in wanorder bragten. *Stumpf.*

TETZEL, (Johannes) een Dominikaner en Inquisitiemeester, leefde in de XVI eeuwe. Hy was van Pirna, in Meissen, geboortig, maar te Frankfort aan den Oder tot Doctor in de Godgeleerdheit gepromoveert. Hy leefde een tydlang in het Pauliner-klooster te Leipzich, en was prioor te Gros-Glogau aan de Oder. Men pryst zyne welsprekendheit, doch hy was zeer wulpsch van leven. Hy was veroordeelt om te Inspruk wegens overspel in 't water geworpen te worden, doch wierdt door de voorsprake van keurvorst Frederik van de doodt bevryd. Men noemde hem een Genadenryk prediker, en hy verkondigde door gansch Duitschlandt den aflaat. De Duitsche ridderorde verkoor hem eerst om den aflaat te prediken, dien zy wegens den oorlog met Muskovië erlangt hadden, het welk hy ook gelukkig deedt. Een tydlang daar na, wanneer Albert, aartsbisschop van Mentz, van Paus Leo den X benoemt wierdt om in 't jaar 1517 den aflaat te verkondigen, gaf hy deze commissie aan Tetzel, die den zelven schandelyk voor geldt verkocht.

Dit bewoog Luther aan de deure der slotkerke te Wittenberg 95 stellingen, meest tegen den aflaat gericht, opentlyk aan te slaan; doch Tetzel beantwoordde deze met 106 andere stellingen te Frankfort aan den Oder. Dit nu gaf allengskens aanleiding tot de Reformatie, de welke gelukkig voortgaande, terwyl Tetzel in 't tegendeel voor den autheur der onlusten in Duitschlandt gehouden wierdt, stierf hy in 't jaar 1519 van hertzeer. Hy legt te Leipzich in de Paulinerkerk begraven. *Albini Chron. Misn. p. 1088. Maimb. Hist. du Lutheranisme. Seckendorf Hist. van 't Lutherdom.*

TEUCER, een zoon van Telamon, koning van Salamin, dien hy by Hesione, zuster van Priamus, hadt geteelt, was de broeder van Ajax, met wien hy den veldtocht tegen Troje ondernam. Van deze belegering wederkomende wierdt hy van zyn vader verjaagt, om dat hy de doodt van zynen broeder Ajax aan Ulysses niet hadt gewroken. Doch Teucer bedroefde zich hier over geenzins, die in 't tegendeel aan alle zyne makkers, die met hem gaan wilden, eene aangename woning beloofde, daar by voegende, dat het vaderlandt overal gevonden wierdt daar men naar genoegen leefde. Hy vertrok derhalven met hen naar 't eilandt Cyprus, en bouwde aldaar Nieuw-Salamin. Na de doodt van Telamon poogde hy het ryk van Salamin in te nemen, doch Eurysaces, zoon van Ajax, wederstondt hem in dit voornemen, en verydelde het zelve. Justinus verhaalt, dat hy zich vervolgens naar Spanje begeven heeft, en by Nieuw-Carthago post vattende tot in Gallicië is doorgedrongen, en zich aldaar heeft vast gezet. Maar het is geloofwaardiger, dat hy op het eilandt Cyprus gebleven is. Hy bouwde te Salamin een tempel ter eere van Jupiter, en stelde in, dat hy met menschelyke offerhanden zou verzoent worden, welke wrede gewoonte tot op de tyden van den keizer Adrianus geduurt heeft. Zyne nakomelingen hebben eenige eeuwen lang op dit eilandt geheerscht. *Cicero Orat. I. 2. Virgil. Aeneid. l. Horat. Carm. l. 7. Justinus lib. XLIX. Strabo lib. XIV. Marmora Arundel. Bayle.*

TEUCER, van Creta, was koning van klein-Phrygië, naderhandt Troas genaamt. Hy regeerde teffens met zyn schoonzoon Bardanus, die zyne dochter Barika in huwelyk hadde. Een kleinzoon van hem, genaamt Tros, gaf aan de stadt Troje, zynde de voornaamste plaats van dit koninkryk, den naam. Van dezen Teucer wierden de inwoonders *Teucri* genaamt. *Ovid. Metam. III.*

TEUDEGILDIS was de dochter van een armen herder, maar zo schoon, dat Charibert, koning van Vrankryk, op haar verlieft wierdt, en ze ten huwelyk nam. Na de doodt van den koning Charibert stelde ze alle vleieryen in 't werk om den koning

Guntram van Orleans tot haren tweden gemaal te verlokken: doch deze berootde haar eerst van allen haren rykdom, en stootte vervolgens in een klooster te Arles op, in het welke zy ook gestorven is. *Gregorius Turonensis l. IV.*

TEUFEL, of DUIVEL, (ERASMUS) vryheer van Gunderrdorff, was een ongelukkig generaal. Na dat hy een tydlang kommandant van Raab was geweest, wierdt hy in 't jaar 1552 door Ferdinand, Roomsch en Hungarisch koning, by gelegenheit van een veldtocht tegen de Turken, opperveldheer verklaart. Maar wanneer hy, in plaats van een uit 7000 man bestaanden, en reets op weg zynden onderstandt af te wachten, zich onvoorzichtig met zyne 10000 man met den Turkschen generaal Ali in een gevecht inliet, wierdt hy den 11 Augusty 1552 niet verre van Plessovik, een stadt in Hungarië, geslagen, en nevens den generaal Sfortia Pallavicino en omtrent 4000 man krygsgevangen gemaakt. Sfortia erlangde voor 18000 kronen zyne vryheit, doch Teufel wierdt naar Constantinopel gezonden; maar aangezien hy zynen naam en staat niet wilde bekennen, hoewel de zelve bekend genoeg waren, verbitterde zulks den Turkschen keizer Solyman den II dermaten, dat hy hem in een zak steken, en in de Zwarte zee werpen liet. Zyn broeder, *Andreas Teufel*, hadt in dit ongelukkig treffen het bevel over een gedeelte der Duitsche ruitery. Hy hadt reets voorhenen een veldtocht tegen die van 't Smalkaldische verbondt, en noch een ander tegen den Turk gedaan. Hy was ook Raadt, opper-keukenmeester, en naderhandt opper-stalmeester van den aartshertog Ferdinand. In de jaren 1565 en 1566 was hy overste over duizend paarden, naderhandt eens en andermaal overste te Raab, en eindelyk Raadt van keizer Rudolph den II. Hy stierf in 't jaar 1592, oud zynde 70 jaren. By zyne gemalinne Maria Anna, vrouwe van Wallenstein, teelde hy *Karel* en *Rudolph*, nevens twee dochteren. *Khevenhuller Annal.*

TEUFELSBRUK, of DUIVELSBRUG, zyn twee bruggen in 't Zwitsersche eedgenootschap, van welke de eene naby Einsiedel over de Sil van abt Geron in 't jaar 1118 gebouwt is; maar de twede beneden aan den St. Gothardsberg over de Rus gaat; wordende dus genaamt of wegens hare verbazende hoogte en kunstig gestel, of om dat haar kunstenaar en bouwmeester *Teufel* genaamt wierdt. Immers dit heeft aan het gemene volk gelegenheit gegeven velerlei vertellingen daar van te verzieren.

TEUKSBURY, in 't Latyn *Theoticuria*, een marktstadt in een landschap van den zelven naam, in 't Engelsche graafschap Glocester, en gelegen by den zamenloop der rivier Avon in de Saverne. Hier wordt het vermaard Engelsch laken gemaakt. In 't jaar 1471 geschiedde hier de beroemde slag tusschen de huizen van Jork en Lankaster, onder de koningen Henrik den VI en Eduard den IV, waar door de langdurige geschillen tusschen deze twee familien beslist, en de kroon in 't huis van Jork bevestigt wierdt. Prins Eduard, eenige zoon van Henrik den VI, sneuvelde alhier.

TEUSAR, een stadt in Afrika, in 't eigentlyk genaamde Biledulgerid, op de grenzen van 't koninkryk Tunis, aan een kleine rivier, die tegen over Tebesse in de Magrada valt. Deze stadt wordt zomwylen *Biledulgerid* genaamt.

TEUTATES. Onder dezen naam aanbaden de oude Gaulen hunnen godt *Mercurius*, dien zy door hunne priesters, Druiden genaamt, menschen offerden. Deze menschen geschikt tot de offerhanden wierden of levendig verbrand, of met pylen doorschoten, of in hunne tempelen gewurgt. Men vindt dit by *Strabo*, *Julius Cæsar* en *Lucanus*.

TEUTEBERG, een gebergte en bosch in den Westphaalschen kreits, of in het eigentlyk zogenaamde Westphalen, omtrent de stadt Detmold, is vermaard wegens de nederlage van Varus en zyne legioenen, en de overwinninge van den keizer Karel den Groten op de Saxen behaalt.

TEUTOMALUS, koning der oude inwoners van Gallia Viennensis, wierdt genoodzaakt zyn ryk den Romeinen in te ruimen, welke onder den burgermeester Cajus Sextius bezit daar van namen. Hy zelf begaf zich in 't landt der Allobrogen, voerende nevens zyne bondgenoten een tweden oorlog tegen Cnejus Domitius. *Liv. Epit. XLI.*

TEUTOMATUS, koning der Nitiobrigen, zynde een volk van het oude Aquitanië, was de zoon van Ollovico, zyn voorzaat in de regering. Hy hieldt het met Vercingetorix, dien hy te hulp kwam, om zyn schade, by Avaricum geleden, te boeten. Wanneer hy met zyne manschap onder de muren van Gergovia stondt gedurende de belegering van die stadt, wierdt hy 's nachts zo schielyk van de Romeinen overvallen, dat hy geen tydt hadt om zich te kleden. Het paardt wierdt onder zyn lyf gekwetst. *Cæsar de Bell. Gall. VII.*

TEUTONES wierden de oude Duitschers genaamt, die naast aan de Cimbren paalden. Zy bewoonden het eilandt Funen en Zeelandt in Denemarken, en drukten hunne naburen. Doch wanneer zy in Italië poogden te dringen, wierden zy van Marius, veldheer der Romeinen, te rug geslagen. *Plutarchus in Mario. Vellejus Paterculus lib. II. cap. 12. Cæsar. Plinius. Tacitus. Valerius Maximus lib. VI. cap. 9.*

TEUTRONIA was eertyds een klein steedtje in Laconië, een landstreek in 't bynaeilandt Peloponnesus, thans Morea. Het overblyfsel daar van is tegenwoordig gelegen aan de kleine golf, genaamt *Porto della Caglio*, ten Zuiden van het vlek Scopia.

TEUTSCHBROD, in 't Bohemisch BROD NIEMECZKY genaamt, is een koninklyke stadt in den Czaslauer kreits, in Bohemen, twee mylen van de grenzen van Moravië gelegen, heeft in den Hussiten- en dertigjarigen oorlog veel uitgestaan. *Zeiler. Topogr. Bohem. p. 15. Balbin. Miscell. Dec. I. lib. III. c. 7. §. 3. pag. 74.*

TEVERONE, in 't Latyn *Anio*, of *Anien*, een rivier, die in 't gebiedt der stadt Rome, op de grenzen van Abruzzo citra, uit het zogenaamde Trebiaansche gebergte ontspringt. Zy loopt tamelyk verre in Campagna di Roma, maakt vervolgens een scheiding tusschen de zelve en het landt der Sabynen, en valt naby Rome in den Tyber. In haren loop neemt ze het water van die meiren met zich, van waar de naam van *Sublacium*, of *Subiaco* gezegt wordt ontstaan te zyn. Niet verre van Tivoli valt deze rivier met een sterk gedruisch van een grote hoogte. Dit riviewater is zeer salpeterachtig, en goed. Aan den oever worden vele stenen gevonden, die de natuurlyke gedaante van allerlei konfituren hebben, waarom men ze ook gemeenlyk *Confetti di Tivoli* pleegt te noemen. De oude benaming van *Anio* wordt gezegt van een ouden koning van Hetrurie haren oorspronk te hebben. De steden *Antemna*, *Collatia*, en *Fidena*, vermaard in de oude Romeinsche geschiedenisse, zyn aan deze rivier gelegen geweest. Over de zelve zyn ook vier aanzienlyke bruggen geslagen, de eerste op den weg, genaamt *Via Salaria*: deze wierdt door den veldheer Narses gemaakt; de twede omtrent de *Via Nomentana*; de derde, gemeenlyk *Pons Mamulus* genaamt, wierdt door den keizer Antoninus den Godvruchtigen gebouwt, maar van de keizerinne Mammea herstelt; de vierde, genaamt *Pons Lucanus*, is in de *Via Tiburtina*. De beschermgodt dezer riviere wierdt by de oude Romeinen ANIENUS genaamt. *Virgil. Æneid. VII. 683. Georg. IV. 369. Horat. Carm. I. 7. 13. Propert. IV. 7. 73. Statius. Sil. Ital. Lloyd.*

TEVERTON, een Engelsch steedtje in 't graafschap Devonshire, aan de rivier Ex, vier mylen boven de stadt Excester.

TEVIOTDALE wordt een landschap van 't Zuidelyk Schotlandt genaamt, zynde een *dal*, door wiens midden de rivier *Teviot* loopt. Hier zyn vruchtbare zaailanden en weiden, en de inwoners hebben den roem van dappere lieden in de oorlogen met Engelandt behaalt. *Jedburg* is 'er de hoofdstadt van, alwaar ook het gerechtshof van 't gansche landschap is, dat in vele oude geschriften en akten den naam van graafschap van Roxbourgh draagt; namentlyk van een oude stadt en kasteel, maar thans verwoest. De familie van Douglas de Cavers waren erffelyke Sheriffs van dit graafschap. Het is van Engelandt afgescheiden door den berg Chevint, en paalt in 't Oosten aan Liddisdale, Eskdale, en Eusdale, in 't Noorden aan 't graafschap Forest, en in 't Oosten aan de zee. De *Scots* en *Kers* zyn de voornaamste familiën van Teviotdale. Van de eerste was de hertog van Bucclugh en Monmouth het hoofdt in 't jaar 1701, en de graaf van Roxbourg van de twede.

TEVIUS, (JACOBUS) een geleerd Portugees, kwam te Bourdeaux, en van daar te Coïmbra, alwaar hy de eerste gronden tot de universiteit gelegt heeft. Hy was een vermaard redenaar, dichter en geschiedkundige. Men heeft verscheide redenvoeringen en gedichten van hem. *Biblioth. Hisp.*

TEXEL, of TESSEL, in 't Latyn *Texela*, en zomwylen *Thessalia*, een eilandt niet verre van den uithoek van Noord-Hollandt, tusschen de Noord- en de Zuiderzee gelegen, en met een grote schans, en goede rede voor de schepen op de Zuidkust ten Westen voorzien. Volgens een openbrief van keizer Otto den III van het jaar 985 was het van ouds een grote landstreek, waar onder begrepen was al het landt, dat gelegen is over de Kinnem (*Kinnemum*) en het Y, en besloten is tusschen de grote zee, de Zuiderzee, en den neder-Yssel. Het was ook weleer, volgens het zeggen van *M. Alting*, in drie graafschappen verdeelt, de welke al te zamen door den gemelden keizer geschonken zyn aan Diderik den II, grave van Hollandt, enz. Dat hier reets van ouds een kasteel heeft gestaan is daar uit genoeg af te nemen, dat graaf Willem de I Ada, dochter van zynen overleden broeder, in het jaar 1211 derwaarts gezonden heeft, om daar bewaart te worden, volgens het geen in het perkamente boek van Utrecht verhaalt wordt van den schryver, welke in dien tydt geleeft heeft. Ook heeft op het uiterste van Texel, naar het Noorden toe, van ouds een groot bosch gestaan, zo als de stronken, die ten tyde van *Junius* nog in groot getal overig waren, konden uitwyzen. Die stronken maakten de rede daar zeer onveilig voor de schepen, zodanig dat de schippers, die door onweer daar heen gedreven wierden, en genoodzaakt waren het anker te werpen, niet konden los raken, of vertrekken zonder het anker te kappen: want de ankers raakten met hunne tanden zo vast en verward tusschen de veselen van de wortelen, dat zy met geen mans kracht op te winden waren; en dit was de reden ook, dat de visschers op die rede niet gingen visschen. Dit bosch zal daar nog gestaan hebben na het jaar 1400: want omtrent veertig jaren te voren eer dat Junius zyn *Batavia* schreef hadt Pieter van Santen, schout van Texel, op het stadhuis doen aantekenen de getuigenis van een Texelaar. Deze man, toen honderd en twintig jaren oud, maar nog gaauw en wel te pas, verklaarde in alle oprechtigheit, dat daar in zynen tydt nog een bosch hadt gestaan. In den droevigen eersten Allerheiligen vloedt in den jare 1170, in welken zo vele duizenden menschen en zo vele landen, voornamentlyk in en omtrent Vrieslandt, verdronken, wierden Texel en Wieringen, tot dien tydt zamen aan het vaste landt, in eilanden verandert, daar nu een zee en vloedt van meer dan drie mylen tusschen door gaat. Het eilandt Texel, het welk thans ten dele door duinen, ten dele door dyken tegen de woede van de zee beschut wordt, bestaat voor een groot gedeelte uit weilandt, en onderhoudt daarenboven eene grote menigte schapen. De dorpen op dit eilandt zyn zeven in getal, te

weten;

weten: *het Westeinde*, *het Oosteinde*, *de Wele*, *het oude Schildt*, *de Koog*, *de Berg*, of *Burg*, en *in den Hoorn*. In 't jaar 1672 meenden de Engelschen op dit eilandt te landen, en zich daar van meester te maken; maar de vloedt bleef, tegen den natuurlyken en gewonen loop, uit, en de ebbe duurde twaalf uuren, waar door den vyandt het inlopen en landen belet wierdt; en alzo een storm daar op volgde, moesten de vyandelyke schepen met veel moeite, en niet zonder veel ongemak en schade geleden te hebben, weder in zee steken, en de aanslag liep dus te niet. *Guicciardyn Beschr. der Nederlanden. Junius Batavia. Alting Notit. Germ. Inf. Bizot Medall. Hist. van Hollandt. Valkenier Verward Europa. Oudheden van Noord-Hollandt.* enz.

TEXEL, een eilandt in de Noorder-zee van Amerika, aan de kust van Nieuw-Nederlandt en Nieuw-Jork, tusschen het eilandt Lange en Vlielandt. De Hollanders hebben het in bezit gehad, en het dezen naam gegeven. Tegenwoordig bezitten het de Engelschen.

TEXERA, (Josephus) een geleerd monnik van de orde der Dominikanen, geboortig uit Portugal, leefde in de XVI eeuwe, en was biechtvader van Don Antonio, koning van Portugal, met wien hy zich naar Vrankryk begaf, en naderhandt 's konings aalmoezenier en hofprediker wierdt. Hoe yverig hy voor zyne party geweest is blykt daar uit, dat hy in zyne predikatiën openlyk zeide, dat men alle menschen moest lief hebben, van wat religie, sekte, of natie zy zyn mogten, uitgezondert de Castilianen; gevende dus zynen haat te kennen tegen Philips den II, koning van Spanje, die Portugal onder den ongelukkigen koning Antonio hadt ingenomen. Hy stierf in 't jaar 1601; nalatende verscheide schriften, als: *Compendium de Portugalliae ortu, regni initiis, rebusque à regibus gestis; Confutatio nugarum Ouardi, Nonii, Leonis & aliorum, qui Portugalliae regnum Philippo Castellae regi jure hereditario obvenisse contendunt; Exegesis genealogica arboris gentilitiae Henrici IV, Galliarum Regis; Rerum ab Henrici Borbonii majoribus gestarum epitome*; enz. Een zyner werken is door last des konings van Spanje wederlegt. *Konig. Bayle.*

TEXTOR (Johan Wolfgang) wierdt in 't jaar 1637 te Neuenstein, in 't vorstendom Hohenloh, geboren, alwaar zyn vader kancelery-director was. Hy studeerde te Jena en Straasburg, doch leerde de kamerale praktyk te Spiers. Hier op wierdt hy in de plaats van zyn vader bevordert, en vervolgens als professor in de Pandekten naar Altorf beroepen; van daar als professor in 't Codex en openbare Recht, als mede de vicepresident van 't hofgerecht naar Heidelberg; en eindelyk als protosyndicus en consulent naar Frankfort aan den Mayn beroepen, alwaar hy den 27 September 1701 gestorven is. Zyne voornaamste schriften zyn: *De vera & varia ratione status; Disputationes Academicae; Praxis judiciaria; Synopsis juris gentium; Decisiones Electorales Palatinae, cum tractatu de judiciis; Jus publicum Caesareum; Jus publicum statuum Imperii*; enz.

TEYDA, een zeer hoge berg op het eilandt Teneriffe, zynde een der Kanarische eilanden. De hoogte wordt gezegt van zeven Fransche mylen te zyn, en dat men by heldere lucht wel honderd en twintig mylen van Teyda in 't rond zien kan; hoewel de berg *Pico* nog hoger is, zynde op het zelve eilandt gelegen. *Herbert Voyage de Perse.*

TEYDER, een rivier in Lyflandt, die in den inham van Riga valt.

TEYLINGEN, of TEILINGEN, en tot onderscheidt van het Teylingen, hier na volgende, Nieuw-Teylingen genoemt, een oud adelyk huis, of kasteel in Rhynlandt, in het dorp Sassem, maar nu vervallen. Het wierdt eertyds door de heeren van Teylingen bezeten, maar in den jare 1296 om de zamenzweringe van Gerrit van Velzen tegen Floris den V, grave van Hollandt, enz. daar de heeren van Teylingen medeplichtig aan waren, verbeurd verklaart en aan de domeinen der graaflykheit gehecht, zynde sedert dien tydt de verblyfplaats der houtvesteren van Hollandt geweest. De graven plagten zich, wanneer zy zich met de jagt of anderszins wilden verlustigen, daar dikwils te onthouden: ook heeft de ongelukkige Jacoba daar met haren lieven Frank van Borsselen gewoont, toen zy van gravinne houtvesterin van Hollandt was geworden. Hier plagt zy de kanneties, waar van boven in haar artykel, als mede in dat van GROENEVEEN (het huis te) en elders in dit Woordenboek gesproken is, uit te drinken, en de zelve over haar hoofdt gooiende in den vyver te werpen. Zy is ook op dit huis in het jaar 1436 overleden. Van het geslacht der heeren van Teylingen zie breder *Van Leeuwen Batavia illustr. fol.* 1117. *enz.* Zie ook *Boxhorn Stedeb. Van Leeuwen Kostuimen, van Rhynl. in de Inleiding. Heemskerk Batav. Arcad.* enz.

TEYLINGEN, of TEILINGEN, (Oud-) anders LOKHORST genoemt, een oud adelyk huis, gelegen in Rhynlandt, by Warmont, en niet verre van Leiden. Het zelve behoorde van ouds aan die van *Poelgeest*; kwam in 't jaar 1511, na het overlyden van heer Adriaan van Poelgeest, zonder kinderen na te laten, op zyn zusters dochters zone, heere *Gerard van Lokhorst*; vervolgens aan heere *Nicolaas van Matenes*, door zyne moeder Geertruid van Lokhorst, zoons dochter van den voorgemelden Gerard van Lokhorst; en deze mede kinderloos overlydende kwam het aan het huis van *Warmont*. *Goutboeven Oude Holl. Kronyk. Van Leeuwen Batavia illustr. en Kostuimen van Rhynl. in de Inleiding.*

TEYLINGERBROEK, een streek lands langs de Vliet tegen over Voorburg, in Delflandt, onder den ban van Stompwyk behorende. *Van Leeuwen Batav. illustr. fol.* 158.

TEYN, of TEIN, eene stadt in den Bechiner kreits, in Bohemen, aan de rivier Mulda, drie mylen van Tabor en Budwes gelegen. Zy wordt tot onderscheidt der volgende plaats *Teyn nad Witawa*, of *Muldateyn* genaamt, en staat onder den aartsbisschop van Praag.

TEYN, eene kleine stadt in den Pilsner kreits, met een kasteel, vyftien mylen van Praag gelegen. Deze stadt wordt in onderscheiding der voorgaande *Teyn Horsseuw* genaamt, en staat onder 't gebiedt der graven van Trautmansdorf. *Zeiler. Topogr. Bohem. p.* 78. *Balbin. Miscell. Dec. I. l. III. c.* 7. §. 3. *p.* 76. *Vogt Jetztl. Böhm. p.* 138.

TEYNHAM, of TENHAM. (Lords) Die onder dezen name Pairs van Engelandt worden, zyn van de familie der heeren *Roper*, die in oude gedenkschriften ook *Rosper*, of wel *de Rubra Spatha* genaamt worden. Uit dit geslacht zyn reets sedert de XII eeuwe voorname mannen gesproten. In 't byzonder hebben zich zommige onder de koningen Henrik den III, Eduard den III, Henrik den IV, Henrik den V, en Henrik den VI boven andere doen uitmunten. John Roper, zoon van Edmund, en kleinzoon van Ralph Roper, was in 't jaar 1520 sherif van 't graafschap Kent. Zyn zoon John was procureur generaal en protonotaris der koninklyke bank onder Henrik den VIII. By Johanna, dochter van den ridder John Fineux, opperrechter der koninklyke bank, teelde hy: (1) William Roper *van Eltham*, een tydlang klerk van de koninklyke bank. Deze trouwde met Margareta, dochter van den Engelschen grootkancelier, Thomas Morus, waar door de linie der *Ropers van Wellhall* gesticht is. (2) Christoffel Roper *van Lodge*, in Linsted, die by Elizabeth, dochter van Christoffel Blore van Renham, Johannes teelde. Deze wierdt den 9 July des jaars 1603 tot ridder geslagen, en in 't jaar 1616 tot Pair van Engelandt verklaart, waar by koning Jacobus de I den tytel van *Lord Teynham* voegde, belenende hem ter zelver tydt met een zogenaamd koninklyk landgoedt. Hy stierf in 't jaar 1618, nalatende by Elizabeth, erfdochter van John Parke van Malmaine, (1) *Christoffel*; (2) *Elizabeth*, gemalin van George, zoon en erfgenaam van William, Lord Faux; (3) *Johanna*, gemalin van den ridder Robert Lovel. Christoffel, zyn zoon en opvolger, teelde by Catharina, dochter van John Sebourne van Sutton S. Michaël, twee zonen. *William*, de jongste, teelde *John*, getrouwt met de dochter van Robert Dormer van Peterley. De oudste, genaamt *John*, volgde in 't jaar 1622 in de waardigheit van Lord Teynham, zynde voorheen by de verklaringe van den kroonprins Henrik tot prins van Walles reets ridder van 't Badt gemaakt. By Maria, dochter van William, Lord Petre, teelde hy: (1) *Christoffel*, die hem opvolgde; (2) *François*, die by Anna, de dochter van William Walker van Bringwood, een zoon, *John* en drie dochters teelde; (3) *William*, die niet ver van Parys in de Seine verongelukte. Christoffel volgde zynen vader John in 't jaar 1627 op, en trouwde eerst Maria, de dochter van den ridder François Englefield, maar naderhandt Philadelphia Knolles van Grovepark. De eerste baarde hem een zoon, *John*, dien hy overleefde. By de twede hadt hy twee zonen, *Christoffel* en *Thomas*. De eerste, Christoffel, volgde hem in 't jaar 1673, en trouwde Elizabeth, erfdochter van François, vicomte Montagu, die hem vier zonen en acht dochteren baarde. Van de zonen zyn 'er tot hunne jaren gekomen, te weten: *John*, *Christoffel* en *Henrik*. John wierdt Lord Teynham, maar stierf buiten huwelyk. Hem volgde Christoffel in zyne tytels op, doch stierf ook ongetrouwt. Dus erfde Henrik, de derde zoon, de vaderlyke goederen en tytels, en teelde by Catharina, dochter van den vicomte Strangford, in Ierlandt, Philippus, geboren den 28 February 1707, en *Elizabeth*, geboren in 't jaar 1709. *Peerage of England II. p.* 62.

TEZA, een stadt in 't koninkryk Fez, is de hoofdstadt van 't landschap Chaus, en gelegen aan de Nocor, omtrent achttien mylen van de stadt Fez, ten Oosten. Teza is een grote stadt, alwaar de koningen van Fez somwylen hun hof houden. Hier heeft de gehele adel van 't landt zyn verblyf, en onder andere seldzaamheden ziet men hier een mosquee, groter dan te Fez zelve, en een halve myl in den omtrek.

TEZEUCO, een stadt van 't landschap Mexiko, in West-Indië, gelegen aan de Oostersche kust van de golf van Mexiko, en zes mylen van de stadt Mexiko. Hoewel deze stadt de setel van den gouverneur van een groot landschap is, heeft ze nochtans weinig aanzien. Wanneer Ferdinand Cortez de stadt Mexiko belegerde, liet hy te Tezeuco een kanaal van een halve myl maken, om 'er achttien brigantynen te maken, die hy tot het beleg van Mexiko nodig hadde; en de stadt Tezeuco onderhieldt viermaal honderd duizend Indianen, welke 40 dagen lang daar toe gebruikt wierden, behalven honderd duizend Indiaansche soldaten, die Cortez in zyn gevolg hadt. Doch hedendaags is 't nauwlyks een schaduw der oude stadt, aangezien de Spanjaarden byna alle oude inwoonders omtrent Mexiko om 't leven hebben gebragt.

THACASTE, een kleine stadt in Numidië, niet verre van Hippo, is vermaard wegens de geboorte van den kerkvader *Augustinus*.

THAIS, een befaamde Grieksche hoer, geboortig van Athene, volgde het leger van Alexander den Groten in Persië, en wist door hare bevalligheden den veldheer Ptolemeus dus te beko-

bekoren, dat hy haar eindelyk ten huwelyk nam. Deze Ptolemeus wierdt naderhandt koning van Egypten. Wanneer Alexander de Grote op een zekeren dag te Persepolis, in Persië, een prachtig gastmaal aan zyne veldheren gaf, die hunne byzitten by zich hadden, verzocht Thaïs den koning, hy wilde het koninklyk paleis te Persepolis in brandt steken. Dit deedt zy om zich te wreken over de wreedheit van Xerxes, die Athene hadt in brandt gestoken. Alexander, half dronken zynde, liet zich bewegen, en stak zelf de eerste fakkel in 't voornoemde paleis; hem volgde Thaïs, en na haar de overige veldheren met hunne Grieksche byzitten, of wyven. Zo getuigt 'er *Diodorus Siculus* van, daar by voegende, dat alle huizen, rondom het paleis staande, teffens door de vlamme verteert zyn. Doch Curtius getuigt, dat en paleis, en stadt verbrand zyn, zonder ooit weder opgebouwt te worden. Het is naar het voorbeeldt van deze dat alle hoeren op de oude schouwburgen *Thaïs* genaamt worden. *Plutarchus in Alex. Athenæus lib. XIII. Diod. Sic. lib. XVII. cap. 72. Curtius V. 7.*

THAIS was eerst eene befaamde hoer, maar wierdt naderhandt bekeert, en leefde in de XIV eeuwe in Egypten. De geschiedenis van hare bekeringe is deze. Paphnucius, een kluizenaar, van Thebaïs geboortig, veinsde als of hy minnaryen met haar wilde oeffenen, doch bragt haar wel haast zo verre, dat zy tot inkeer kwam. Toen wierp zy alle hare meubelen in 't vuur, en begaf zich in een celletie, levende aldaar drie jaren lang onder aanhoudende gebeden en tranen. Doch wanneer zy eindelyk op het aanraden van St. Antonius haar celletie hadt verlaten, stierf zy weinig dagen daar na. Hare gedachtenis wordt in de Roomsche kerke den 8 October geviert. *Rosuveidi Vita PP. Baillet Vies des Saints.*

THALAMITÆ, of THALAMII, wierden by de Atheniënzen de roeiers genaamt, die, op de laagste van drie roeibanken zittende, roeiden; de middelste noemden zy *Zygitæ*, maar de bovenste *Thranitæ*. *Cœlius Calcagninus de Re Naut. cap. 13. Cujacius Observ. 27. 30. Vossius II.*

THALASSIUS was een voornaam keizerlyk bediende in de IV eeuwe, onder Konstantyn den Groten en des zelfs zonen. Aangezien hy tot de kettery der Arianen overhelde, begunstigde hem de keizer Constantius. Ammianus Marcellinus beweert, dat hy overste van de lyfwacht is geweest. Voorts wierdt hy in verscheide gewigtige zaken gebruikt, en van den keizer Constantius op het concilie van Sirmium gezonden. Suidas verhaalt, dat hy de geschiedenis van zynen tydt beschreven heeft. *Athanas. Epist. de Solit. & Apol. ad Constant. Ammian Marcellinus lib. XIV. & XXIV. Zosimus lib. I. Epiphanius Hær. 31. Suidas. Vossius de Hist. Græc.*

THALES, een der zeven wyzen van Griekenlandt, was een zoon van Examius en Cleobulina. Zommigen zeggen, dat hy in de XXXV Olympiade in Phenicië is geboren, en uit het geslacht van Cadmus en Agenor gesproten. Ten minste is het zeker, dat hy de eerste in die landen is geweest, die den naam van een wys man verdient heeft, zynde de stichter der zogenaamde Iönische sekte, om dat hy zelf uit Milete, een stadt in Iönië, geboortig was. Men houdt hem voor den eersten, die het geheim der sterrekunde nagespeurt heeft, en dat voor hem niemandt de zon-eclipsen heeft kunnen uitcyfferen, noch den loop der sterren verstaan heeft. Hy geloofde, dat alle dingen haren oorspronk uit het water hadden; voorts dat de wereldt bezielt wierdt, en vol geesten was; dat het een gewrocht van Godt was, en dat Godt de verborgene gedachten des herten kende. Hy aanmerkte de jaargetyden, en verdeelde het jaar in 365 dagen. Voornamentlyk ontdekte hy hoe veel diameters der zon die kring behelst, die dit grote licht met zynen omloop om de aarde maakt, met welke uitvinding hy zo veel op hadt, dat, wanneer hy de zelve aan iemandt zyner leerlingen openbaarde, en deze hem de keur gaf om te eischen welke beloning hy wilde voor zo een uitmuntende wetenschap, hy niets anders begeerde dan dat zyn leerling, deze uitvinding aan iemandt anders openbarende, hem de eer wilde geven, en zeggen, dat zy van Thales allereerst was uitgevonden.

Deze wetenschap, die voor zynen tydt in Griekenlandt onbekend was, leerde hy eensdeels van de Egyptische priesters, toen hy dat landt doorreisde, en anderendeels door zyne eige naarstigheit. Hy trok Crœsus, toen die met een machtig leger in Cappadocië kwam, te gemoet, en hielp hem zonder bruggen over de rivier Halys. Hy stierf in 't jaar 209 na den opbouw der stadt Rome, oud 95 jaren. Zommigen zeggen, dat hy is getrouwt geweest; maar anderen spreken het tegen, en zeggen, dat hy zyne moeder, die by hem aanhieldt, dat hy trouwen wilde, eerst zou geantwoord hebben, dat zulks nog vroeg genoeg was; maar naderhandt, dat het te laat was. Men verhaalt van hem, dat hy zou gezegt hebben, dat het leven en de doodt van elkander niet onderscheiden waren, en dat hy van iemandt gevraagt zynde waarom hy dan niet stierf, hem geantwoord heeft, om dat leven en sterven eenerlei was. Wanneer hy op een zekeren tydt naar de sterren kykende in een gracht viel, wierdt hy van zyne oude dienstmaagdt uitgelachen, met deze woorden: *Gy wilt onderzoeken het geen in den hemel is, maar gy onderscheidt niet het geen voor uwe voeten is.* Men zegt, dat hy eenige boeken van de *Meteora*, of Verhevelingen, van 't *Æquinoctium*, enz. geschreven heeft. *Diogenes Laertius. Plinius Hist. Nat. lib. I. Lactantius Div. Instit. lib. III. c. 14. Apulej. Florid. IV. Cicero de Div.*

THALES, een liedichter uit het eilandt Crete, leefde in de LVI Olympiade, en wierdt van Solon naar Sparta gezonden om het volk door zyne gedichten tot de deugdt aan te moedigen, en in 't tegendeel om ze van de onderlinge geschillen af te manen. Hier door is de weg voor Lycurgus gebaant om de republyk van Sparta in een goede tucht te brengen. *Plutarchus in vita Lycurgi.*

THALESTRIS, koningin der Amazonen, anders *Minothea*, *Alestra* en *Thalestra* genaamt, wordt gezegt by Alexander den Groten in Asië gekomen te zyn, en gevraagt zynde naar de oorzake van hare komste, geantwoord te hebben, dat zy kinderen van hem begeerde, onder beding, indien het eene dochter was, die zy kwam te baren, zy de zelve wilde by zich houden, maar in geval het een zoon was, zy hem aan zyn vader zou zenden; hoewel Arrianus dit verhaal voor een fabel houdt. *Curtius lib. VI. c. 5. Arrianus de Expedit. Alex. M. Justinus lib. XII. c. 3.*

THALIA is eene der negen Zanggodinnen, en wordt gezegt de kunst van de aardmeting en den akkerbouw uitgevonden te hebben. Zy heeft het opzicht over de blyspelen, en wordt met een ligtvaardig aangezicht vertoont, is met klimop gekroont, en houdt een momaangezicht in de handt. *Natalis Comitis Mythologia.*

THALLUS en CASTOR zyn Grieksche autheuren, die de geschiedenis van Syrië beschreven hebben. Zy worden van verscheide ouden aangehaalt en geprezen. Julius Africanus by Eusebius, *Præparat. Evang. c. 3.* Justinus Martyr gewaagt 'er ook van in zyne *Cohortatio ad gentes*; Tertullianus *in Apolog.* Minutius Felix *in Octav.* Lactantius *lib. I, c. 13 & 23.*

THALYSIA was een feest der Grieken ter eere van Ceres en Bacchus, en wierdt geviert na de inzameling der veldvruchten, als wanneer zy die godheden baden, dat de velden verder mogten groenen en vrucht dragen. De naam van het feest wordt afgeleid van *θάλλειν*, dat is, groenen, uitspruiten. Het zelve wordt ook *συγκομιστήρια* genaamt, van *συγκομίζειν*, dat is, verzamelen. *Meursius Græcia Feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Græc.*

THAMAR, eene Kananitische vrouw, was de huisvrouw van Ger, oudste zoon van Juda. Doch als Ger stierf, gaf ze Juda aan zyn tweden zoon Onan ten huwelyk, om namentlyk zynen broeder zaadt te verwekken. Maar deze wierdt wegens zyne zonden van Godt gedood. Juda beloofde haar wel zynen derden zoon Selah; doch toen deze groot geworden was, weigerde hy het toe te staan, vrezende, dat het hem gaan mogt gelyk zyne broederen. Maar wanneer Juda naar Timna ging om zyne schapen te scheren, veranderde Thamar van gewaadt, ten einde men niet bemerken zou, dat zy een weduwe was, en zy bedekte zich met een sluier, bewondt zich, en zette zich aan den ingang der twee fonteinen aan den weg naar Timna. Juda nu haar ziende hieldt haar voor een hoer, en ging tot haar in, zonder te weten, dat het zyne schoondochter was. Doch naderhandt vernemende, dat zy zwanger was, wilde hy haar laten verbranden; maar na dat hy overtuigt was by haar gelegen te hebben, bekende hy, dat Thamar rechtvaardiger was dan hy zelf. Zy nu baarde tweelingen, met name *Perez* en *Zerah*; welke beide in 't geslachtregister van Christus genoemt worden. Zie *Genes. XXXVIII, Matth. I, 3.*

THAMAR, de dochter van David, was zeer schoon, waarom ook haar stiefbroeder Ammon op haar verliefde. Om tot zyn oogmerk te komen, veinsde hy ziek te zyn, en badt den koning David, zynen vader, dat Thamar spyze voor hem mogt bereiden. Wanneer hem David dit toegestaan hadt, en Thamar by Ammon kwam, verkrachtte hy haar, maar dreef ze naderhandt uit, en haatte haar meer dan hy ze voorhenen bemind hadde. Absalon, wiens volle zuster Thamar was, wreekte deze schenddaadt twee jaren daar na, en sloeg Ammon dood. *II Sam. XIII*

THAME, eene marktstadt in Oxfordshire, op de grenzen van Bukkinghamshire, heeft den naam van de rivier Thame, die ze byna gansch omringt, en alhier een brug heeft, waar over men in Bukkinghamshire gaat. Zy is de hoofdstadt van haar Hundred, heeft een school der vrye kunsten, nevens een hospitaal, door Lord William van Thame gesticht. *Camden. Brit. Mag.*

THAMEN, een dorp in 't Nedersticht van Utrecht, heeft kerk, en predikant, die ook den Uithoorn bedient, staande onder de classis van Utrecht.

THAMMUTZ was een afgodt der Joden en Phenicische volkeren, waar van men *Ezech. VIII* leest. Rabbi David Kimchi getuigt, dat het feest van dien afgodt in de maandt Thammutz geviert is. Deze maandt komt overeen met onze Juny en July. In dien tydt scheen dit beeldt te wenen. Dit nu geschiedde aldus: de priesters van Thammutz besteken het beeldt met loot in en onder de oogen, en maakten het alsdan gloeiend, zo dat het loot smolt, en de gedaante van tranen verbeeldde. Op het feest beweenden zy hem eerst als dood, en prezen hem naderhandt als eenen, die weder levendig was geworden. Zommigen geloven, dat Thammutz of Adonis een en de zelve met Osiris, koning van Egypten, geweest is, ter eere van wien de Egyptenaren twee feesten in de zelve maandt vierden, het eene wegens zyne doodt, genaamt *Ἀφανισμός*, het andere wegens zyne wederopstanding, onder den naam van *Εὕρεσις*. Kircherus getuigt, dat deze Thammutz ook *Tetmosis* en *Tamosis* genaamt is. *Kircheri Oedipus Ægyptiacus Tom. I. Seldenus de diis Syris.*

THAMYRIS was een vermaard dichter, en zangmeester uit Thracië, zynde te Odryse, eene stadt in Thracië, buiten echt geboren. Zyne moeder was Arsinoë, of, gelyk anderen

willen,

willen, Argiope, en zyn vader Philammon. Hy zelf leefde nog voor Homerus. Hy bragt het zo verre in de zang- en speelkunst, dat hem de Scythen, niettegenstaande hy een vremdeling was, tot hun koning maakten. Hy was de derde, die in de Pythische spelen den prys der zangkunst behaalde; doch wierdt eindelyk, volgens het verhaal der dichteren, zo vermetel, dat hy de zanggodinnen zelf uitdaagde, onder die voorwaarde, dat, ingeval hy haar kwam te overtreffen, hy den maagddom van haar alle nemen zou; maar in 't tegendeel, indien hy van haar wierdt overtroffen, dat zy met hem doen konden het geen zy wilden. De zanggodinnen, van de overwinninge ten volle verzekert zynde, namen de voorwaarde aan, en beroofden hem van zyn gezicht en zangkunst; hoewel Pausanias getuigt, dat hy de zelve door een krankheit verloren heeft. Hy is de uitvinder der zogenaamde Dorische muzyk. Men beschuldigt hem, dat hy het gebruik der schandjongens allereerst heeft uitgevonden, houdende tot dien einde een schonen jongeling, Hyacinthus genaamt, by zich. Plato zegt, dat de ziel van Thamyris na zyne doodt in een nachtegaal gevaren is. Hy schreef een dichtkundig stuk van den strydt der reuzen met de goden, nevens andere werken meer; ook vyf duizend vaarzen van de schepping der wereldt, en een Systema van de Theologie, bestaande uit drie duizend vaarzen. Dit laatste werk was ten tyde van Suidas nog in wezen. *Pausanias. Plutarchus. Apollodorus. Photius. Suidas. Buddeus. Bayle.*

THAN, in het Latyn *Pinetum*, eene welgebouwde stadt in Sundgau, aan de rivier Thur, 5 mylen van Basel gelegen, en de kroon Vrankryk toebehorende. By deze plaats wierdt de hertog van Lotharingen in het jaar 1635 van Bernhard, hertog van Saxen-Weimar, geslagen. In het jaar 1674 maakten zich de geallieërden van de vesting aldaar, Engelsburg genoemt, meester, maar gaven de zelve naderhandt weder over aan de Franschen. Digt daar by legt de Rangberg, op welken zeer goede Rangwyn wascht. *Tromsd.*

THANE, in 't Latyn *Thanus*, *Tainus*, *Thegenus*, of *Theguio*, was eertyds in Schotlandt de hoogste eertytel, dien de groten van 't ryk, en voornamentlyk de gouverneurs der byzondere landschappen voerden. Deze naam betekent in de oude Saxische tale een koninklyken bediende. De genen, die boven anderen hunnes gelyken den rang hadden, wierden *Ab-Thanes*, maar die iets minder waren, *Under-Thanes* genaamt. Doch deze eertytels zyn naderhandt allengskens in onbruik geraakt, het welk begon toen koning Malcolmus de III de tytels van graven en vryheeren invoerde. Dat deze tytel eertyds ook in Engelandt, en nog in later tyden is in gebruik geweest, kan men afnemen, om dat in een resolutie van het parlement onder Henrik den VI onder anderen ook deze woorden gevonden worden: *mine Earls and all mine Thegnes*, het welk sommigen vertalen: *myne graven, en alle myne vryheeren.* Anderen leiden het woordt *Thane* af van het oude Duitsche of Gotthische *dögen* of *degen*, dat is, deugdzaam of bekwaam zyn. *Cambden. Brit. p.* 891. 950. *Spelman. Glossar. Selden. titles of honour P. II. c.* 5.

THANET, in 't Latyn *Tanetos*, *Thanotos*, *Tanesland*, een klein eilandt by de Oostelyke kust van Kent, wordt aan de Zuidzyde van de zee, en aan de Westzyde van de rivier de Stoure omringt, die alhier de Yenlade genaamt wordt. Het eilandt is omtrent 8 mylen lang, en 4 breed; ook zeer vruchtbaar. Maar dat Solinus getuigt, als of 'er gene slangen gevonden wierden, heeft de ondervinding anders geleert. Hier zyn de Saxen eerst aangeland, doch wierden van Vortimer geslagen, en genoodzaakt naar hunne schepen weder te keren. Een tydlang daar na is 'er Augustinus aangeland. Toen de Denen in Engelandt heerschten, heeft dit eilandt veel uitgestaan, tot op de tyden der Normannen. *Nicolaus*, Lord Tufton, wierdt van koning Karel den I in 't jaar 1628 tot grave van Thanet verheven. *Richard*, de vyfde van dit geslacht, volgde in 't jaar 1680. *Solinus. Cambden. Brit. p.* 254. *Mieg. P. I. p.* 94.

THANHAUSEN, een voorname graaflyke familie, is uit Tirol in 't aartsticht Saltzburg gekomen, en heeft aldaar de bediening van erfvoorsnyder erlangt. Van daar begaf ze zich ook in Stiermarken, alwaar zy het opperjagermeestersampt aan zich bragt. Ten tyde van keizer Ferdinand den I heeft zy zich eerst in Oostenryk, alwaar ze de heerlykheit Immendorf erlangde, en naderhandt ook in Krain uitgebreid. *Richold* bloeide in 't jaar 1390. *Balthasar* van Thanhausen, ridder, erfvoorsnyder in 't jaar 1407, teelde *François.* Deze is erflandjagermeester in Karinthië, en Raadt des aartsbisschops van Saltsburg, Vice-Dom in Karinthië, en vader van *Paulus* geweest, die by de verovering der stadt Erla in Hungarië door de Turken gesneuvelt is. Zyn broeder *Jakob* was insgelyks by deze verovering als overste in dienst van keizer Maximiliaan den II. *Anton*, die nog in 't jaar 1670 leefde, wierdt in den graaflyken standt aangenomen, en heeft zyn geslacht voortgeplant. *Baro à Valvasor Ehre des H. Crain. Spener. Hist. Insign. lib. II. c.* 99.

THARANT, een oud bergslot, wiens toegangen men met weinig volk kan bezetten, is gelegen in het markgraafschap van Meissen, anderhalf myl Zuidwaarts van Dresden. Het marktvlek, aan den voet van den berg leggende, hiet *Granatum*, en wordt ook dikwils naar het slot *Tharant* genoemt. Het legt aan de wilde Weistitz, en daar was voortyds een ampt, dat echter naar Grillenburg is verlegt, waarom thans dit keurvorstelyke ampt *Grillenburg* genoemt wordt. Hertog Albert de Onvertzaagde heeft het by huwelyk in het jaar 1457 aan Saxen gebragt, wiens weduwe gemalin Zadena of Sidonia, uit den koninklyken stam van Bohemen, eindelyk op het zelve, als haar lyfgeding, in het jaar 1510 is overleden, maar te Meissen begraven legt. *Knaut Prodrom. Misn. pag.* 278, 279. *Zurners Geogr.*

THARBIS was de dochter van een Moorsch koning. Men zegt van haar, dat ze op Mozes verliefde, toen hy de Egyptenaars in de belegering der stadt Saba bystondt; voorts dat ze naderhandt met elkander getrouwt zyn, en dat zich de stadt aan Mozes overgaf, die vervolgens zyne zegepralende Egyptenaren wederom in hun landt voerde; doch voor zyne goede diensten kwalyk beloont wierdt. *Jozephus Joodsche Oudheden II Boek*, 5 *Kap.*

THARGELIA wierdt by de Atheniënzen een feest genaamt ter eere van Apollo en Diana, of, gelyk anderen zeggen, ter eere van de Zon en de *Hora*, of Uuren. Dit feest wierdt den 6 en 7 der maandt Thargelion geviert. De voornaamste plegtigheden bestonden daar in, dat de eerstelingen van verscheide vruchten gekookt in een aarden vat, Θάργηλος genaamt, wierden omgedragen. Vervolgens wierdt de menigte door hare *Chirags* aangevoert, en de genen, die kinderen hadden aangenomen, lieten zy by de *Curia* inschryven. Dit waren zo veel als wyken der stadt. Niemandt vermogt een pandt van iemandt anders te nemen op een zware straffe. Te Milete wierdt insgelyks een feest van den zelven name geviert, doch onder vele brasseryen en overdaadt. *Meursius Græcia Feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Græc. VII*, 5.

THARSAMUNTHUS, een vermaard Romeinsch soldaat in de VI eeuwe, wierdt in een slag tegen de Gotthen aan zyn schenkel gekwetst; doch hier over dusdanig tegen den vyandt verbittert, dat hy eene gelofte deedt van zich te zullen wreken ingeval hy genezen was. Genezen zynde drong hy alleen in 't leger der vyanden, en sloeg 'er vele, vooraleer de anderen het bemerkten, of de wapenen konden opvatten. Eindelyk door de menigte omringt zynde, deedt hy nog vele sneuvelen, en wilde zyn zwaardt niet varen laten vooraleer hy in 't gezicht der Romeinen nederviel, die zich over zyne onverzaagtheit grotelyks verwonderden. *Procop. de Bel. Goth.*

THASSILO de I, hertog van Beyeren, was de zoon van hertog Theobald, en kreeg eerst de helft van Beyeren naar den kant van Zwaben, en naderhandt gansch Beyeren van koning Childebert van Vrankryk. Hy was eerst zeer gelukkig in den oorlog tegen de Slaven, die hy in het jaar 595 versloeg, maar wierdt naderhandt zelf geslagen en overwonnen. *Brunneri Annales.*

THASSILO de II. hertog van Beyeren, zoon van Odillo, en van Chiltrud, die de zuster van Pipin was. Hy volgde zynen vader in de regering op omtrent het jaar 747, naauwlyks 6 jaren oud zynde. Maar Gripho, Pipins broeder, hebbende een opstandt tegen hem verwekt, week naar Beyeren, en vermeesterde dat landt, maar wierdt in het jaar 749 verjaagt, en Thassilo weder herstelt. Zie GRYPHO. In het jaar 757 kwam Thassilo in Vrankryk, en huldigde den koning Pipin te Compiëgne, trok ook met den zelven tegen Vaifar, hertog van Aquitanië, te velde: doch hy week in het jaar 764, onder schyn van eene krankheit, weder naar Beyeren, en besloot den eedt, dien hy aan Pipin en des zelfs kinderen als vazal gedaan hadt, niet te onderhouden. Hy trouwde eerst met Luitberge, dochter van Desiderius, koning der Longobarden, en hadt reets allen toestel tot een opstandt gemaakt, doch maakte vrede met Pipin. Onder Karel den Groten stak hy zich in de Longobardische onlusten, door Desiderius verwekt; maar om dat hy nog niet opentlyk te werk ging, en Karel de Grote met de Saxen en in Aquitanië de handen vol hadt, ontveinsde de zelve zulks; maar na dat hy Desiderius overwonnen en gevangen genomen hadt, bewoog Luitberge haren gemaal tegen Karel den Groten op te staan. De zelve vergaf het hem nogmaals, en zondt, gelyk paus Stephanus de IV, gezanten aan hem, die hem zynen plicht zouden te binnen brengen, en het ook werkelyk daar heen bragten, dat Thassilo op een Ryksdag, te Worms in het jaar 781 gehouden, zich den keizer onderwierp. Maar in zyn landt wedergekeert zynde, bewoog hem zyne gemalin op nieuw zyn woordt, aan Karel den Groten gegeven, te breken, het welk hy ook in het jaar 787 deedt. Kort daar na zondt Thassilo gezanten aan den paus, om den zelven te verzoeken van hem wederom met den keizer te verzoenen; maar om dat hy geen verzekering van zyne getrouwheit voor het toekomende wilde geven, dreigde hem de paus van hem in den ban te zullen doen, indien hy zich niet aan den keizer onderwierp. Daar op zondt Karel de Grote drie legers tegen Thassilo, waar van hy een zelfs kommandeerde, en dwong hem zich aan hem over te geven. Hy moest toen, tot meerder verzekering, dertien gyselaars geven, onder welke zyn oudste zoon *Theodon* was. Maar des niettegenstaande maakte hy, weder in zyn landt gekomen zynde, een verbondt met de Avaren en Slaven, trok ook Aragisus, hertog van Benevento, en de keizerin Irene te Constantinopel aan zyne zyde. Men maakte zulks aan Karel den Groten bekend, die hem in het jaar 788 op eene vergadering naar Ingelheim riep, alwaar hy ook verscheen, denkende, dat zyne verbonden gansch geheim waren. Maar men overtuigde hem aldaar van ongetrouwheit, en veroordeelde hem ter doodt, welk vonnis Karel in zo verre verzachtte, dat hy nevens zynen zone Theodorus in het klooster S. Goar gestoken wierdt, van waar hy te Jumieges kwam. In het jaar 794 verscheen hy op het concilie te Frankfort om boete te doen, badt nogmaals om genade, en standt aan Karel al zyn recht op Beyeren af. Hy stierf ten laatste te

Jumieges in het jaar 795. *Annal. Metens. ad an.* 756 *Eginhard. Annal. ad an.* 763, 781, 787, 794. *Annal. Bertin. Annales Franc. Aimoinus lib. IV. Mabillon Acta Sanct. Mezeray ord. Benedict. P. II, sect.* 3.

THASSILO, gemeenlyk voor den stichter van den stam van Hohenzollern, en dus voor den stamvader van het Brandenburgsche huis gehouden: want hoewel de Jesuit *Schönleben* niet wil toestaan, dat 'er ooit een *Thassilo* in de wereldt is geweest, om dat van de zelve in de geschiedenissen van Karel den Groten, wiens veldheer men zegt dat hy is geweest, geen gewag wordt gemaakt, is hy echter door *Pregitzer* uit oude oirkonden en openbrieven genoegzaam overtuigt geworden. Uit deze oirkonden ziet men, dat zekere graaf van Zollern en Hachingen, of Hechingen, Thassilo genaamt, in den beginne der IX eeuwe geleeft, en voornamentlyk in het jaar 801 aan Karel zeer grote en goede krygsdiensten gedaan heeft. Maar wie zyne ouders waren, is tot hier toe onbekend: want schoon *Pregitzer* veel moeite doedt te bewyzen, dat zyn vader graaf Isenbard, van wien een afzonderlyk artykel handelt, en zyne moeder Irmentrud zyn geweest, van welke laatste hy het slot Hechingen, door des zelfs grootvader Hachingus, hertog van Zwaben, gebouwt, erfde, heeft echter *Abel* aangetoont, dat het bygebragte bewys niet voldoenend is, en een gevoelen voorgestelt, dat, zo niet zeker, ten minste waarschynlyker is, namentlyk, dat Thassiloos vader Albert, oudste zoon van den groothertog van Beyeren, Grimold den II, is geweest, het welk hy met den naam van *Albert*, de welke door sommigen aan den vader van Thassilo wordt gegeven, en uit de overeenkomst van het wapen, als mede daar door, dat de naam van *Thassilo* toen de gebruikelykste in de Beyersche familie was, tracht te bewyzen. Wie zyne gemalin was, is nog onzeker. *Abel* wil, dat hy met Isenbards dochter getrouwt was, op dat hy, als hy al des zelfs eigen zoon niet was, ten minste als zyn schoonzoon het graafschap Hechingen, in Zwaben, kon erven, dat anders niet zyn kon. Van zyne nakomelingschap handeldt het artykel HOHENZOLLERN. *Scriptores Zollerani & Brandenb. Schönleben de origine domus Habspurg. Pregitzer der Teutscher Regierungs-und Ehrenspiegel p.* 78 *seq. Abel Preuss. & Brandenb. Staats-Historie p.* 16 *seq.*

THASSUS. Zie TASSO.

THAUMASTUS was een vrygelaten van Caligula voor dat de zelve keizer was. Toen keizer Tiberius beval Herodes Agrippa, die Caligula graag op den troon gezien hadde, gevangen te nemen, bragt hem deze Thaumastus allerlei ververschingen, en drong daar door in des zelfs gunst. *Josephus Oudh. XVIII*, 8.

THAUN, een stedeke in Duitschlandt, gelegen in de Paltz aan den Rhyn, alwaar Simmeren en de Nahe in malkander lopen, namentlyk vyf mylen boven Creutzenach.

THEACO, een eilandt in de Iönische zee, by de ouden *Ithaca*, en by de later schryvers *Val di Compare* genaamt. Het is gelegen tusschen Cephalonië en het eilandt S. Maur, en heeft een ruime en veilige haven. Plutarchus getuigt, dat dit eilandt oudtyds eene stadt, *Alalcomene* genaamt, gehad heeft: doch thans zyn 'er maar eenige dorpen op. Theaco telt omtrent 15000 inwoonders, die meerendeels uit ballingen van Zante, Corfu en Cephalonië bestaan. Die van Cephalonië verkiezen jaarlyks iemandt, dien zy kapitein van Theaco noemen, hoewel hy door de bedienden der Venetiaansche republyk moet bevestigt worden. Deze beslist de geschillen. Men houdt daar voor, dat dit eilandt de woning van Ulysses en Penelope geweest is, ter gedachtenisse van welke laatstgemelde de inwoonders eenige overblyfselen van een oud kasteel, het welk zy geloven het paleis van Penelope geweest te zyn, in achting houden. De voornaamste dorpen zyn *Vachi*, *Anovoi*, en *Oxoi*. *P. Coronelli. Descr. de la Morée. Cellarii Not. Orb. Ant.*

THEAGENES, een zeer vermaard kampvechter van 't eilandt Thasos, behaalde in 't jaar 140 na den opbouw der stadt Rome den prys in de Olympische spelen, en wierdt volgens de godspraak van Apollo onder de helden geplaatst. Hem ter eere wierdt na zyne doodt een koperen standbeeldt opgerecht: doch iemandt, die Theagenes dezen roem misgunde, sloeg zo lang en dikwils op het standbeeldt, tot dat het omviel, en hem zelve verpletterde. 's Mans kinderen daagden het standbeeldt voor 't gerecht (dat volgens de wetten van Draco geschieden kon) en deden het in zee werpen. Wanneer naderhandt de Thessaliërs door hongersnoodt gekwelt wierden, en de godspraak raadt vraagden, wierden zy gelast hunne ballingen weder in 't landt te roepen. Dit wierdt van 't voornoemde standbeeldt verstaan; weshalven men het zelve weder opvischte en herstelde. Dit geschied zynde, bragt men het ter eere offerhanden, onder voorwendsel, dat het verscheide krankheden genas. *Suidas* gewaagt nog van drie Atheniënzen, die insgelyks *Theagenes* genaamt zyn. *Pausanias in Eliacis.*

THEANO was de dochter van Pithonax, en de vrouw van Pythagoras. Crotona was hare geboortestadt, en zy zelf was zo vermaard wegens hare geleerdheit, dat zy na haar mans doodt zo wel als haar zoon lessen in de philosophie gaf. Men zegt ook, dat ze een dichtkundig werk heeft nagelaten.

THEANO. Zie ANCHITRA.

THEATYNEN zyn mannen van een zekere orde, gesticht door *Johannes Petrus Caraffa*, bisschop van Theate, of Chieti, in 't koninkryk van Napels, die naderhandt onder den name van *Paulus* de IV paus geworden is. Na dat hy in verscheide gezantschappen gebruikt was, gaf hem keizer Karel de V het bisdom van Brindisi, het welk hy niet alleen weigerde, maar nog daarenboven al 't gene hy hadt verliet, en zich in een woestyne begaf, ook met toelatinge van paus Clemens den VII in 't jaar 1523 te Rome zyne gelofte deedt. By hem voegden zich *Cajetanus*, graaf van Thiene, die naderhandt gekanonizeert wierdt, *Marcellus Cajetanus*, *Bonifacius Collensis*, en *Paulus Consiliarius*. Zy wilden de levenswyze der Apostelen aannemen, niets in eigendom bezitten, gene aalmoezen eischen, maar te vrede zyn met het gene hen van zelfs gegeven wierdt. Na dezen zyn ze ook in 't jaar 1257 te Venetië, en 1530 te Napels ontfangen. Vervolgens is deze vergadering zeer aanzienlyk geworden, en uit de zelve zyn vele geleerde mannen gesproten. De kardinaal Mazarini voerde ze te Parys in, en kocht hen een huis naast de Louvre, waar in zy den 25 July 1648 trokken. De zelve kardinaal maakte hen ook by uiterste wil honderd duizend ryksdalers, om een kerk te bouwen. De kardinaal van Saxen-Zeits bragt ze in 't begin der XVIII eeuwe in Wenen. *Thuanus l. XV, in Annal. Theat. Maurolicus in Mar. Ocean relig. Spond.*

THEATRUM (*Tonneel*, of *Schouwburg*) wordt dus genaamt van 't Griekshe werkwoordt Θεάομαι, *ik zie*, en beduidt een plaats, waar op men de bly- en treurspelen enz. vertoont. Te Athene hadt men eerst diergelyke Theaters (Θέατρα) die na 't eindigen van 't spel weder uit malkander genomen wierden. De Raadsheeren hadden hunne afzonderlyke zitplaatsen, dus ook de jonge lieden. De plaats der eerstgenoemden wierdt Βουλευτικὸν genaamt, daar men het woordt μέρος, dat is *deel*, onder verstaan kan. De plaats der jonge lieden wierdt genaamt ἐφηβικὸν. Die eerst kwam, ging eerst zitten, aangezien de plaatsen vry waren. Doch naderhandt wierdt een Δράχμη, dat is schelling, voor ieder zitplaats gevordert, welke prys nochtans tot twee *oboli* of stuivers gedaalt is. Maar aangezien dit voor den armen nog te veel was, en deze begonnen te murmureren, wierdt hen zo veel uit de gemene schatkist gegeven, als zy nodig hadden om dit vermaak mede by te wonen.

Doch de Theaters wierden niet alleen tot blyspelen en diergelyke vermakelykheden gebruikt, maar ook tot allerlei plegtige verrechtingen; die van 't volk moesten gezien worden. Dus hielden de dichters aldaar hunne dichtkundige stryden (*Agones musici*) de Sophisten of professoren der welsprekendheit hielden 'er hunne openbare lessen; zelfs de navolgers der Apostelen, wetende, dat men aldaar een grote menigte vondt, namen deze gelegenheit waar, en predikten het Evangelie op diergelyke Theaters. Dus was het ook met de rechtsplegingen, die men graag in 't openbaar, en onder een groten toevloedt van menschen hieldt, om dus de menigte van de rechtvaardigheit der uitspraken te laten oordelen. Aldaar nu wierden niet alleen de geschillen onderzocht, en het vonnis uitgesproken, maar ook dadelyk uitgevoert; hoewel dit meest in minder lyfsstraffen plaats hadde, terwyl de halsgerechten doorgaans buiten de stadt geschiedden. Aangezien nu diergelyke straffen, voornamentlyk het geesselen, in een zo groten toevloedt van menschen geschiedde, en by gevolg zeer schandelyk waren, zo is het naderhandt geschied, dat de Grieken het woordt Θεατρίζειν voor ten toon stellen en opentlyk schande en smaadt aandoen gebruikt hebben. Uit dien hoofde wierden ook de Apostel Paulus en zyne makkers te Athene op het Theater gesleept, om aldaar hun vonnis aan te horen. *Meursius Lect. Attic. l.* 24. *Hebr. X.* 33. *Hand. XVII.* 29. *Pitiscus II.* 947. 948. *Miscellan. Tom. V. p.* 180. 181.

THEBAE. Zie THEBE.

THEBAIS wierdt eertyds een zeker landschap in Egypten genaamt, waar van Thebe, of Thebes, de hoofdstadt was, welke laatste naderhandt *Diospolis* genaamt is.

THEBALDESCHI, (FRANCESCO) kardinaal en aartspriester van S. Pieter, was een Romein van geboorte, en een der zestien kardinalen, die in 't jaar 1379, na de doodt van paus Gregorius den XI, te Rome vergaderden, toen het collegie der kardinalen in 't konclave bezig was met het verkiezen van een nieuwen paus, en van Bartholomeus Prignani, aartsbisschop van Bari, de toestemming verwachtte. Aangezien nu het volk een Romein tot paus begeerde, liep de menigte zeer onstuimig naar 't konclave; waar op de kardinalen, om dien oploop te stillen, en zich zelf te beveiligen, uitriepen, dat de kardinaal van S. Pieter zo even verkoren was, en dat het by de overheit van Rome stondt hem te bewegen ten einde hy in de verkiezing wilde bewilligen. Zo dra dit in de stadt ruchtbaar was geworden, liep het volk in een grote menigte zamen, om den gewaanden paus eer te bewyzen, die reets meer dan tachtig jaren oud was. Men bragt hem ook met geweldt naar de S. Pieterskerk, en zette hem op een plegtige wyze op het altaar, onaangezien hy met luider stemme riep, dat niet hy, maar de kardinaal aartsbisschop van Bari tot paus verkoren was. Van daar bragten zy hem, in weerwil van zyne protestatie, naar 't pauselyk paleis, alwaar hy met de gewoonlyke plegtigheden tot paus verklaart wierdt. Maar 's anderen daags hoorde men Bartholomeus Prignani onder den name van Urbanus den IV tot paus uitroepen. *Maimbourg Hist. du grand schisme.*

THEBE, of THEBEN, *Thebae*, een Griekshe stadt in Beotië, door Pindarus wegens hare zeven poorten *Heptapyle* genaamt. Deze stadt wierdt in 't jaar der wereldt 2620 door *Cadmus* gesticht, of ten minste met een vesting, *Cadmea* genaamt, voorzien. Dit kasteel is by de oude dichters zeer vermaard. Zeven en dertig jaren voor de verwoestinge van Troje begon

begon Polynices, zoon van Oedipus en Jocaste, tegen zynen broeder Eteocles te oorlogen, en belegerde de stadt Thebe nevens Adrastus, koning van Argos, en nog zommige anderen. Deze oorlog, bekend onder den name van de onderneming der zeven veldheeren tegen Thebe, was vruchteloos; maar hunne kinderen namen tien jaren daar na, te weten in 't jaar der wereldt 2843, de stadt werkelyk in. De Thebanen waren zeer machtig, en oorloogden met die van Athene en Sparte, of Lacedemon, welke laatste in een slag by Leuctra, in Beotië, door Epaminondas geheel geslagen wierden, zo nochtans, dat hun koning Cleombrotus sneuvelde. Philippus, koning van Macedonië, overweldigde Thebe, dodende de Macedonische bezetting der stadt, nevens alle, die hem verdacht waren. Hy dreef de overige in ballingschap, riep de ballingen, die van zyne party waren, weder te rug, en gaf hen de aanzienlykste bedieningen. Maar wanneer de Thebanen van de doodt van koning Alexander den Groten verwittigt waren, verwekten zy een opstandt, en stookten hunne naburen insgelyks op om het Macedonisch juk af te schudden. Doch de stadt wierdt andermaal verovert en geslecht. Alleenlyk wierdt het huis van Pindarus verschoont. Cassander, zoon van Antipater, herstelde de stadt twintig jaren daar na. In volgende tyden heeft ze den tytel van een aartsbisdom ontfangen; doch thans is 't maar een slecht dorp, staande onder 't gebiedt der Turken. *Xenophon l. VI. Diodorus Siculus. Justinus. Arrianus. Pausanias. Strabo. Plinius. Plutarchus. Euseb. Chron.*

THEBE, THEBES, of DIOSPOLIS, eene stadt in 't oppergedeelte van Egypten, was eene der grootste en fraaiste steden, van welke men verzekert, dat ze 140 stadiën in haren omtrek groot geweest is, en honderd poorten gehad heeft, waar van daan ze ook *Hecatompyle* genaamt wierdt, uit ieder van welke poorten des noodt zynde twee honderd gewapende mannen tegen den vyandt konden gezonden worden. De stadt telde zeventig duizend inwoonders, en haar koning Rhamses heeft Lybië en Ethiopië verovert. Cornelius Gallus, landvoogdt van Egypten, heeft Thebe verwoest. Zy wordt tegenwoordig, volgens het getuigenis van Johannes Leo, *Theves* genaamt; doch Sanson beweert, dat het *Minio* is, welke plaats thans onder het gebiedt van den Turk staat. *Paulus Lucas* in zyne Beschryving van 't Oosten maakt 'er gewag van als van iets seldzaams, zeggende onder anderen: „ Na dat ik een geruimen tydt de puinhopen dezer oude stadt doorwandelt „ hadde, zag ik het fraaiste, dat men zich zou kunnen ver„ beelden. Namentlyk, ik stondt gelyk als verbaast over 't „ gezicht van een der fraaiste stukken der wereldt, zo wegens „ zyne grootheit, als kunst. Het is een paleis, in zyn omtrek „ een kleine stadt gelyk. Langs vier wegen, aan weêrzyden „ met kolommen bezet, gaat men naar vier overdekte galde„ ryen. Aan ieder poort ziet men tusschen twee grote por„ phyrstene kolommen twee standbeelden van Reuzen, uit „ zwart marmer gehouwen, en hebbende een mookhamer in „ de vuist. De gang, langs welken men tusschen de kolom„ men naar elke poort gaat, is van drie kolommen driehoeks„ wyze van beide zyden, zamen 1500 kolommen. Op het „ kapiteel van ieder driehoek ziet men een Sphinx: ieder ko„ lom is 70 voeten hoog, en uit maar eenen steen gehouwen. „ Alle pylaren der vier toegangen tot de stadt zamen gerekent „ maken een getal van vyf of zes duizend". Dit verhaal van *Paulus Lucas* is gedrukt te Parys in 't jaar 1704. Men kan 'er de pracht en grootheit van het oude Thebe of Diospolis uit afnemen. *Plin. Steph. Tacitus. Strabo. Diod. Sic. Euseb. Amm. Marcell. Joh. Leo Descript. Africae. Sanson Geogr. Cellarii Not. Orb. ant.*

THEEMS, of THAMES, in 't Latyn *Tamesis*, de voornaamste rivier in Engelandt, aldus genaamt van de rivieren *Thame* en *Isis*, die by Dorchester in Oxfordshire zamenlopen, en daar van den name van *Thames* hebben. De Thame heeft zynen oorspronk in Bukkingshamshire, maar de Isis ontspringt in Wiltshire, en ontfangt de rivieren *Windrush* en *Even Lods* in zich, voor al eer ze nog tot Oxford loopt, beneden welke stadt de rivier *Charwell* daar in valt. De Theems vereenigt zich met deze navolgende rivieren, als met de *Kennet* en *Loddon*, die uit Barkshire komen, met de *Coln* uit Bukkinghamshire, de *Brent* uit Middlesex, de *Wye* en *Wandle* uit Surrey, de *Lea* en *Roden* uit Essex, en de *Darent* uit Kent. Zy loopt by Dorchester en Henley; in Barkshire by Reading en Windsor; in Bukkinghamshire by Maidenhead; in Middlesex by Stanes, Brentford, Westmunster en Londen; in Surrey by Kingston, Richmond, Lambeth, en Southwark; in Essex by Berkin; in Kent by Deptford, Greenwich en Gravesand voorby. Hoewel deze rivier ten opzichte der lengte van haren loop geenzins met den Donauw, Rhyn of de Loire kan vergeleken worden, zo mag men nochtans zeggen, dat ze alle deze rivieren zo in voortreffelykheit van haar water, als voornamentlyk in schatten en rykdommen, die gedurig uit alle wereld-oorden derwaarts gevoert worden, verre overtreft. Men ziet grote vrachtschepen tot aan Londen, welke stadt nog zestig Engelsche mylen van de zee is afgelegen, komen. De ebbe en vloedt strekken zich uit tot aan Kingston, welke plaats nog twintig mylen hoger gelegen is. *Cambden. Brit. Hermannides. Zeiler. Mag.*

THEERS, ook ALCHORES genaamt, zyn zekere Indianen, zonder Godsdienst, en uit dien hoofde versoeielyk by anderen. En dit is de oorzaak, waarom ze in de buitenste delen der voorsteden wonen, om de andere inwoonders uit het gezicht te wyken. Zy worden gebruikt om de misdadigen tot de plaats van het gerecht te leiden. *Olear. Reizebeschr. Tom. II.*

THEGANUS, landbisschop van Trier, leefde ten tyde van keizer Lodewyk den Godvruchtigen, was zeer verstandig, en hadt de gunst des keizers, maar bekommerde zich weinig met den staat der kerke. Men heeft van hem de Geschiedenis van den voornoemden keizer *Lodewyk*, die *Petrus Pithoeus* heeft in 't licht gegeven. *Vossius de Hist. Lat. lib. II. cap.* 53.

THEKOA, eene stadt in den stamme Juda, ten Zuiden van 't kasteel Herodion, en vermaard van wegens de grafstede van den propheet Amos. Rehabeam, koning van Juda, liet ze vergroten. De vrouw, welke met koning David sprak, en oorzaak was, dat Absalom weder te rug aan 't hof geroepen wierdt, was van Thekoa. *II Sam. XXIV*, 4, 9. *en II Chron. XI*, 6.

THELESPORUS, een waarzegger van Pergamus, in Klein-Asië. Hy voorzeide toekomende dingen, en wel met zo een luide stem, dat de zelve uit het binnenste van zyn buik scheenen voort te komen. Hy wordt op alle penningen met een zonderling gewaadt, genaamt *bardocucullus*, vertoont, zynde een kleedt, dat van 't hoofdt tot de voeten even wyd is. Zyne landslieden hebben hem als een godt gedient, en hy wordt als een gedurig makker van Æsculapius aangemerkt, en by hem gevoegt. *Pausanias. Martialis XIV*, 128. *Struvii Antiq. Rom. I.*

THEMAR, eene stadt en ambacht aan de rivier Werra, in het gevorste graafschap Henneberg gelegen, behoort tegenwoordig de hertogen van Saxen-Saalfeldt, Meynungen en Gotha in gemeenschap toe. Voortyds behoorde het aan de gevorste graven van Henneberg; maar toen de zelve in het jaar 1583 uitstierven, viel Themar, gelyk alle de andere Hennebergsche landen, de hertogen van Saxen te beurt, wierdt ook met de overige Hennebergsche landen van de beide Saxische huizen, het Albertynsche en Ernestynsche, in gemeenschap bezeten, tot dat in het jaar 1660, als te Weimar de deling van dit gevorste graafschap geschiedde, en by de zelve de stadt en het ambacht Themar aan de Altenburgsche linie, nevens andere Hennebergsche goederen, is gekomen, van welke het aan hertog Ernst van Saxen-Gotha, en na des zelfs doodt aan den vierden zoon van hertog Ernst, hertog Henrik van Saxen-Römhild kwam. Maar alzo hertog Henrik den 10 May des jaars 1710 zonder erven stierf, vielen het ambacht en de stadt Themar en andere des zelfs landen de naaste bloedvrienden te beurt, waar over vervolgens verschil is ontstaan. Niet verre van de stadt Themar legt het slot Osterburg. *Mulleri Annal.*

THEMATA wierden by de Griekſche keizeren genaamt voor eerst de legioenen, die in de wingewesten gelegt of geplaatst wierden, van 't Griekſche woordt *τίθημι*, by de Latynen *pono*, dat is, ik plaatse; ten anderen de wingewesten zelf, die Constantinus Porphyrogeneta, zynde een prins van keizerlyken bloede, in een boek zamengestelt heeft. *Du Fresne Gl. Gr. III*, 1236. *p.* 487.

THEMIS wordt genaamt de dochter van den Hemel en de Aarde, en gehouden voor de godinne der gerechtigheit. Zy was de eerste, die een *Oraculum*, of goddelyk antwoordt gaf. *Hesiodus Theogon. Diod. Sic. lib. V. Ovid. Metam. lib. I. Apollodorus.*

THEMISON, een vermaard geneesheer, was geboortig van Laodicea, en leefde ten tyde van Julius Cesar, niet lange voor de geboorte des Zaligmakers; maar geenzins onder den keizer Domitianus, gelyk anderen willen. Hy oeffende zich onder Asclepiades in de geneeskunde, en vorderde by uitnemendheit, hoewel hy de stellingen van zyn leermeester niet volgde, maar de sekte der zogenaamde *Methodici* stichtte. Hy schynt van *Themison*, wiens Geschiedenis Athenæus aanhaalt, te moeten onderscheiden worden. *Seneca Epist.* 95. *Plin. l. XIII. c.* 17. *l. XXIX. c.* 1. *Castellanus in Vit. Medic.*

THEMISTIUS, een vermaard Grieksch redenaar, leefde in 't jaar 360, ten tyde der keizeren Constantius, Julianus, Jovianus, Valens, en Valentinianus. Hy wierdt wegens zyne welsprekendheit *Euphrades* toegenaamt, en was een liefhebber der Aristotelische philosophie. Hoewel hy een Heiden was, haatte hy nochtans de Christenen niet: want wanneer de keizer Valens, zynde de kettery der Arianen toegedaan, de rechtzinnigen vervolgde, poogde hem Themistius door een geleerde redenvoering te verzachten. Hy heeft een verklaring der werken van *Aristoteles* geschreven: ook zyn 'er nog eenige zyner gehoudene redenvoeringen tot ons gekomen. *Suidas. Augustinus Cat. l. VI.*

THEMISTO, dochter van Hypseus, baarde by Athamas, koning der Thebanen, twee zonen, *Sphincius* en *Orchomenus*. Wanneer Athamas naderhandt Ino, de dochter van Cadmus, trouwde, besloot de yverzuchtige Themisto de twee kinderen, die Ino gebaart hadde, met namen *Learcus* en *Melicerta*, te doden. Doch de voedster verwisselde de klederen der kinderen, en Themisto, te laat bemerkende, dat ze hare eige kinderen gedood hadde, beroofde zich zelf uit wanhope van het leven. *Hyginus.*

THEMISTOCLEA, de dochter van Mnesarchus, zynde een zilversmidt in 't eilandt Samos, was de zuster van Pythagoras, en zeer verre in de zedelere gevordert, gelyk uit vele goede lessen blykt, welke zy haren broeder medegedeelt heeft.

THEMISTOCLES, een vermaard veldheer der Atheniënzen, en de zoon van Neocles, zynde een man van een aanzienlyke geboorte en een deugdzaam leven; waarom hy zynen zoon wegens zyn ongebonden leven onterfde. Doch dit strekte Themistocles tot zyne behoudenisse: want ziende, dat hy zodanig een schandvlek niet anders dan door dappere daden kon uitwisschen, streefde hy op een buitengewone wyze naar roem. Het bewindt des oorlogs tegen die van het eilandt Corcyra, nu Corfu genaamt, wierdt hem opgedragen, by welke gelegenheit hy de zee van rovers zuiverde. Niet lange daar na, te weten in de LXXXV Olympiade, behaalde hy een doorluchtige overwinning ter zee by Salamis tegen Xerxes, koning der Perzen, doch naderhandt wierdt hy in ballingschap gezonden, en begaf zich by Admetus, koning der Molossers; van daar vertrok hy naar Asië, en ging eindelyk naar 't hof van Persië, alwaar hem de koning eenige steden tot zyn onderhoudt gaf. Hy stierf te Magnesia een natuurlyke doodt, gelyk zommigen melden; hoewel anderen zeggen, dat hy ossenbloedt genomen, en daar door zyne doodt verhaast heeft, ten einde hy niet mogt genoodzaakt worden tegen zyn vaderlandt te oorlogen. Plutarchus en Cornelius Nepos hebben zyn leven beschreven. *Herodotus. Thucydides. Justinus. Diodorus Siculus. Valerius Max.*

THEMISTOGENES was een Grieksch historieschryver, geboortig van Syracuza, en leefde ten tyde van Artaxerxes Mnemon. Hy schreef de Geschiedenis van Cyrus, broeder van dien zelven koning. *Xenophon lib. III. c. 1.*

THEMOSIS, koning van Egypten, wordt van zommigen voor dien Pharao gehouden, die Joseph verhoogt heeft; hoewel deze zaak van een zwaar onderzoek is.

THENGEN, een onmiddelyk gevorst ryksgraafschap in het Zwabische landschap Hegow, dat voortyds de graven van Nellenburg toebehoorde, en na der zelver afsterven aan het huis van Oostenryk is gekomen. Sedert het jaar 1664 hebben het de graven van Auersperg bezeten. Zie AUERSPERG.

THENSÆ wierden by de Romeinen genaamt zekere rytuigen, met een hemel, waar in de beelden der goden geplaatst, en in de zogenaamde *Pompa Circensis* omgevoert wierden. *Schefferus de Re Vehic. II. 24. Schottus Nod. Ciceron. IV. 6. Pitiscus II.* 950.

THEOBALDS, of **TIBBALDS**, een lusthuis der koningen van Engelandt in Hartfordshire, in het Hundred van Hartford, niet verre van Hodsdon aan de Lea, en nog nader by Waltham-Abbey in Essex. William Cecil, thesaurier van Engelandt, is de stichter van dit lusthuis, tusschen zeer aangename losschen en fonteinen, en Robert Lord Cecil, des zelfs zoon, die onder koning Jacobus die zelve bediening heeft bekleed, maakte het noch sierlyker, doch gaf het aan den voornoemden koning, en ontfing in des zelfs plaats Hatfield-house. In 't jaar 1651 wierdt dit koninklyk lusthuis door de krygsknechten byna verwoest. *Cambden. Zeiler.*

THEOBALDUS, of **THEODEBALDUS**. Zie THIBALDUS.

THEOBALDUS, bygenaamt *Stampensis*, een Engelschman van een geringe afkomst, was van een onvergelykelyk begrip, en daarenboven van een weergaloze naarstigheit, dat hy nog zeer jong zynde opentlyk te Kantelberg begon lessen te geven. Het geldt, dat hy daar van maakte, gebruikte hy om Vrankryk, Duitschlandt en Italië te bezoeken. Toen hy te Rome kwam, schepte paus Nicolaus de IV zo veel behagen in zyne geleerdheit, dat hy hem in 't jaar 1288 tot kardinaal-priester, met den tytel van *S. Sabina*, verklaarde; in welke plaats hy in 't jaar 1298 stierf, toen hy gereed stondt om als pausselyke legaat naar Vrankryk te reizen. Men heeft eenige werken van hem, als: *Contra eos, qui negant, Christum S. Petro, & ejus successoribus tradidisse regimen totius Ecclesiæ; Contra errantes in Theologia; Sermones & Epistola; Tractatus variarum Disputationum ad Rob. Capitonem Episc. Lincolniensem.* Dit laatste werk wordt zeer geprezen. *Ughell. Oldoin. Casal. Scriptor. Nomencl. Cardin.*

THEOBALDUS (M. ZACHARIAS) was geboortig van Slakkenwalde, in Bohemen, en in 't begin der XVII eeuwe prediker in dat koninkryk. Doch hy wierdt nevens andere Lutheranen genoodzaakt in het begin van den dertigjarigen oorlog in ballingschap te gaan, en zyn leven te Neurenberg te slyten. Men heeft verscheide schriften van hem, als: *Hussiten-kryg; Geneal. & Chron. Judic. Duc. & Reg. Bohemia; Van het Joachims daler Bergwerk*; enz. *Balb. Miscell. de Arc. Nat. in Bohem.*

THEOCRINAS was een Griek van geboorte, en de eerste autheur der treurspelen. Hy verzon zeer vele lasteringen, waar door zyn naam zo hatelyk wierdt, dat Æschines van Demosthenes een *Theocrinas Tragicus* genaamt wierdt. Hieronymus heeft aangemerkt, dat de Christenen van de Heidenen dus genaamt zyn; aangezien ze door hun heilig leven en gedrag de afgodendienaren zonder ophouden schenen te lasteren. *Hieronymus Epist. ad Furiam.*

THEOCRITUS, een vermaard Grieksch dichter, was de zoon van Praxagoras en Philine, geboortig van Syracuza, en levende aan 't hof van Ptolemeus Philadelphus, koning van Egypten. Men verhaalt, dat hy voorhenen *Mesitus* genaamt is. Ook zegt men, dat hem Hiero, tyran van Sicilië, dien hy gelastert hadde, heeft laten doden. Zyne *Idyllia* zyn van Virgilius in zyne *Ecloga* of Herderszangen nagevolgt. Zyn leven, in 't Grieksch beschreven, is nog voorhanden. *Suidas. Vossius de Poët. Grac. Heinsii Lect. Theocrit. Fabricii Bibl. Grac. l. V. c. 17.*

THEOCRITUS, een vermaard redenaar, was geboortig uit het eilandt Chios, en leefde ten tyde van Alexander den Groten. Hy was een leerling van Methrodorus, en schreef verscheide Brieven, nevens een Historie van Lybië. Hy hadt een scherpe tong, die hem de ongunst van Alexander den Groten en Antigonus verwekte. De laatstgenoemde deedt hem doden. *Strabo. Plutarchus. Macrobius. Athenaus. Diogenes Laertius.*

THEODAMAS wordt gezegt van Hercules gedood te zyn, om dat hy geweigert hadt hem te eeten te geven. Doch zyn zoon Hylas wierdt van Hercules weggevoert en zeer waard gehouden. *Strabo. Plutarchus. Macrobius. Athenaus. Eusob. Diogenes Laertius. Tzetzes. Fabricii Bibl. Gr.*

THEODARDUS, of **THIDARDUS**, vyfde bisschop van Utrecht, was de nazaat van *Albricus*, en een Vries van geboorte, zynde zyn rechte naam THIARD. Hy wordt als een zeer deugdzaam, en, naar dien tydt, doorgeleerd man geprezen, en vooral zeer ervaren in de H. Schrift. Hy deedt ook zyn uiterste best om de Vriezen, die nog Heidenen waren, en welker getal toen nog al vry groot was, tot den Christelyken Godsdienst te bekeeren. Hy stierf omtrent het jaar 800, na dat hy den bisschoppelyken stoel, volgens *Mabillon* en *Bokkenberg*, zes jaren bekleed hadt, en wierdt te Utrecht in de St. Salvatorskerk begraven. *J. Mabillon Tom. II. Annal. Bened. l. XXV, §. 44. U. Emmius Hist. Rer. Fris. l. V, pag. 75. Beka. Heda. Barlandus. Batavia Sacra.* enz.

THEODAS, of **THEUDAS**, was een Jode, maar een tovenaar en berucht bedrieger, verleidende vier honderd man, met welke hy uit Jeruzalem trok, en hen verzekerde, dat hy met een woordt te spreken de rivier de Jordane zou droog en doorwaadbaar maken. Doch zyn aanhang wierdt verstrooit, hy zelf gedood, en zyn hoofdt naar Jeruzalem gezonden. *Handel. III. Eusob. lib. II. c. 2.*

THEODATUS, of **THEODAHADUS**, was koning der Gotthen in Italië, en zoon van Amalfridis, zuster van koning Theodoricus. Zyn vader was een man van aanzien onder de Gotthen. Toen Amalswentha haren zoon Athalricus verloren hadt, en zich op niemandt meer kon verlaten, plaatste ze Theodahatus op den troon, doch onder beding, dat zy zelf alleen regeren zou, het welk hy ook beloofde. Doch wanneer hy zich op den troon bevestigt zag, bande hy zyne weldoenster op een eilandt, en liet ze naderhandt in een badt doden. De keizer Justinianus besloot de doodt van deze vorstinne te wreken, en nam daar toe de gelegenheit waar, wanneer de Gotthen onder elkander oneens waren, en vereenigde dus Italië wederom met zyn keizerryk. Theodahatus verschrikte hier door dermaten, dat hy van zelf aanboodt zyn koninkryk over te geven, bedingende maar een jaarlyksche inkomste. Doch wanneer de zaken naderhandt van gedaante veranderden, bewoog hy paus Agapetus, dat hy hem ten gevalle naar Constantinopel zou reizen, en by den keizer de vrede bewerken. Doch dit alles was te vergeefsch: want zyn eigen schoonzoon Ebremondus onderwierp zich aan den keizerlyken veldheer Belisarius, die Napoli en alle de naburige landen veroverde. Hy derhalven radeloos zynde gaf het bevel over zyn leger aan den veldheer Vitiges. Deze, by de Gotthen zeer bemind, wierdt in 't jaar 536 of 537 tot koning verklaart, en liet Theodahatus, van Rome naar Ravenna wederkerende, in verzekering nemen, ook vervolgens nevens zynen zoon Theodegisilus doden. Men noemt hem een geleerd man, die gezegt wordt eene geschiedenis Geschreven te hebben. *Procop. Hist. Goth. lib. I. c. 3. Jornandes de Reb. Goth. Paulus Diaconus lib. VII. Marcellinus in Chron. Gregorius Turonensis lib. III. cap.* 31.

THEODEBALDUS. Zie THIBALDUS.

THEODEBERTUS, of **THIETBERTUS** de I, koning van Metz, of Austrasië, volgde zynen vader Theodoricus den I, koning van Austrasië, op in 't jaar 534, en pleegde in 't begin zyner regering verscheide geweldenaryen; doch kwam door toedoen van Nicetus, bisschop van Trier, tot inkeer en beter gedachten, levende zeer Godvruchtig (*a*). Aanstonds na het begin zyner regering ondersteunde hy zynes vaders broeder in den oorlog tegen den laatsten koning van Burgundië, welk landt zy veroverden, en onder zich deelden (*b*). Ziende, dat de Romeinen met de Gotthen in den oorlog ingewikkelt waren, nam hy die gelegenheit waar om ze beide van 't ryk van Italië te beroven. Tot dien einde begaf hy zich derwaarts, gelyk zommigen zeggen (*c*), met 100000, of, gelyk anderen verhalen, met 200000 man: en aangezien zo wel de Romeinen als Gotthen meenden, dat hy hen te hulp kwam, gelyk hy belooft hadde, greep hy beide legers te gelyk aan, sloeg ze, en veroverde verscheide plaatsen; hoewel hy door de ziekte, waar door zyn leger aangetast wierdt, wederom te rug, en over het Alpisch gebergte trekken moest (*d*). In het volgende jaar keerde hy weder, om de Gotthen te ondersteunen; doch aangezien deze hem niet betrouwden, ging Ravenna, en te gelyk hun gansche ryk in Italië verloren. Theodebertus keerde weder naar Vrankryk (*e*). Ten derde maal willende een kans wagen, maakte hy een verbondt met de Longobarden om den keizer Justinianus uit Italië te doen verhuizen, en hem tot voor de poorten van Constantinopel te vervolgen, gebruikende tot een voorwendsel, om dat zich de keizer Justinianus onder andere tytels ook *Franciscus* noemde (*f*). Doch hy stierf in deze onderneming in 't jaar 548 (*g*), of 547 (*h*), wanneer hem op de jagt zynde een zware tak door een buffel op 't hoofdt was geworpen (*i*); hoewel anderen melden (*k*), dat hy na een lang-

durige

durige krankheit op zyn bedt gestorven is. Zyne eerste gemalin was Wisigardis, zynde een Longobardische princes, die hy nochtans verstiet, en Deuteria, een getrouwde vrouw, ten huwelyk nam. Doch wanneer deze hare voordochter uit minnenydt liet vermoorden, wierdt ze insgelyks van hem verstoten, en Wisigardis wederom aangenomen, na welker doodt hy tot het derde huwelyk tradt. Zyn eenige zoon en opvolger was *Theodebaldus*, dien hy by Deuteria geteelt hadde (*l*). (*a*) *Gregor. Turon. in vita S. Niceti, & de gest. Franc. lib. III. c.* 25. (*b*) *Marius Avent. in Chron. Pagi in Crit. in Baron. c.* 2. *ad ann.* 530. *n.* 17. *Daniel Hist. de France T. I. p.* 88. (*c*) *Procop. de Bell. Goth. lib. II. c.* 13. *p.* 286. (*d*) *ibid. c.* 25. *Marius in Chron. ad Consulat. Appion. Continuator Marcellini ad eund. conf. Greg. Turon. Hist. Franc. lib. III. c.* 31. 32. (*e*) *Procop. lib. II. c.* 26. (*f*) *Agathias lib. I.* (*g*) *Marius in Chron. Greg. Turon. lib. III. in fin. Fredegar. c.* 46. *Daniel Hist. de France Tom. I.* (*h*) *Pagi Crit. in Baron. T. II. ad ann.* 552. *n.* 21. *seq.* (*i*) *Agathias lib. I.* (*k*) *Greg. Tur. lib. III. c.* 23. (*l*) *Greg. Tur. lib. III. c.* 25. 27.

THEODEBERTUS de II, koning van Austrasië, zoon van Childebertus den II, koning van Austrasië en Burgundië, volgde zynen vader in 't jaar 596 in het eerstgemelde ryk op, latende voor zyn broeder Theodoricus het andere. Zyne grootmoeder Brunehildis nam gedurende zyne minderjarigheit drie jaren lang de regering waar, gedurende welken tydt de vrede met de Avaren en Longobarden getroffen wierdt (1). Maar aangezien de groten des ryks zelf graag aan 't roer zaten, verwekten ze een opstandt, en noodzaakten Brunehildis tot haar anderen kleinzoon Theodoricus in Burgundië te vlieden. Hier op verklaarden Theodebertus en Theodoricus hun bloedverwant Clotarius den II den oorlog, en dwongen hem de steden aan de Seine, door hem sedert eenige jaren verovert, weder in te ruimen (2). Zy onderwierpen zich ook de Vascones (3); en wanneer deze andermaal door Clotarius wierden beoorloogt, sloeg hem Theodoricus van Burgundië, over wiens gelukkige wapenen Theodebertus yverzuchtig wierdt, en met Clotarius vrede maakte (4); hoewel hy naderhandt, om zynen broeder de Elzas te ontnemen, hem den oorlog aandeedt: maar in het treffen by Zulpich geslagen, gevangen, en gedood wierdt. Dit geschiedde in 't jaar 612. Zyn zoon *Meroveus* wierdt insgelyks gedood (5). Zyne gemalin was Bilehildis, die hy in 't jaar 609 liet doden. (1) *Daniel Hist. de France T. I. col.* 276. (2) *Fredegar. c.* 20. *Gest. Reg. Franc. c.* 37. (9) *Fredeg. c.* 33. (4) *Idem c.* 26. (5) *Idem c.* 37.

THEODEBERTUS, of THIETBERTUS, zoon van Chilperik den I, trok met zyn leger tegen Sigebertus den I, koning van Austrasië; doch wierdt in 't jaar 568 gevangen, en een gansch jaar in verzekering gehouden. Weder op vrye voeten gestelt zynde, trok hy andermaal te velde, viel in Touraine en Poitou, pleegde vele vyandelykheden, en sloeg het leger van Sigebertus, onder den generaal Gundebaldus; doch hy sneuvelde eindelyk zelf in 't jaar 545 in een treffen niet verre van Angoulême. *Gregor. Turon. lib. IV. c.* 40. *Aimoinus lib. III. Fredegarius.*

THEODECHILDIS was, volgens het verhaal van sommige historieschryvers, de dochter van Theodoricus, koning van Austrasië, en de gemalin van Hermegisdes, koning der Varnen, zynde een volk wonende in 't landt der Vriezen en Batavieren. Deze prins benodigt om het verbondt met de Franschen, om zyne staten te bewaren, beval by uitersten wil, dat zyn zoon Radiger, die eene dochter van den koning der Britten in huwelyk hadt, zyne gemalin op de best mogelykste wyze zou verlaten, en Theodechildis ten huwelyk nemen. Radiger gehoorzaamde zyns vaders uitersten wil, ziende, dat de belangen van staat, en de groten des ryks zulks eischten. Doch deze ongelukkige princes wierdt hier door dermaten opgehitst, dat zy met toestemming van haar vader een talryke vloot uitrustende, en het bewindt aan eenen van hare broederen opdragende, een inval in het landt der Varnen deedt. Zy leverde haren gewezen man slag, die geslagen en op de vlucht gevangen wierdt. Voor Theodechildis gebragt zynde, betuigde hy plegtelyk, dat hy gereed was om haar andermaal te trouwen, en nooit te verlaten. Hier op wierdt hy aanstonds in vryheit gestelt, en zyn huwelyk met de Britsche princesse vernieuwt. Theodechildis wierdt weder naar Vrankryk gezonden, alwaar zy haar leven in een klooster eindigde. Zy leefde tot het jaar 563. Haar vader Theodoricus, willende den hoon wreken, overviel de Varnen, en maakte ze cynsbaar.

THEODECTUS, een oud treurspelschryver, wordt gezegt blind geworden te zyn, om dat hy de onderwerpen zyner treurspelen uit de H. Schriftuur nam; maar, wanneer hy rouw en leedwezen daar over betoonde, wederom ziende geworden te zyn. *Vossius de Poët. Grac.*

THEODELINDA, de dochter van Garibald, koning van Beyeren, en gemalin van Antharit, koning der Longobarden. Zy behieldt na de doodt van haren man, in 't jaar 592, de kroon, die zy haren tweden gemaal Agilulphus overgaf. De Lombarden, door haar bewogen, verlieten het gevoelen der Arianen; doch zy voegde zich zelf naderhandt by de scheuring der bisschoppen van Istrië, die wegens de zogenaamde drie Kapittelen verschilden, tot ter tydt ze Gregorius de Grote wederom met de kerk vereenigde. Zy overleefde Agilulphus, en regeerde nevens haren zoon Adulovald van 't jaar 616 tot 626, toen Arivaldus beide van den troon schopte. *Paulus Diac. Hist. Longob. lib. IV. Gregor. in Epist.*

THEODEVINUS, van edele ouders in Duitschlandt geboren, wierdt wegens zyne geleerdheit en deugden door paus Innocentius den II omtrent het jaar 1138 kardinaal en bisschop van Porto gemaakt. Naderhandt ging hy als pausselyke legaat naar Duitschlandt, alwaar hy te Coblentz by de verkiezing van keizer Conraad den III tegenwoordig was, en den zelven, om dat de aartsbisschop van Keulen het *pallium* nog niet hadt ontfangen, de kroon opzette. Paus Eugenius de III zondt hem naderhandt als legaat, nevens den kardinaal Vidone Sellagio, naar het Oosten, wanneer hy te Ptolemaïs by de beruchte byeenkomst des gemelden keizers, der koningen van Vrankryk en van Jeruzalem, als mede van ontallyk vele andere geestelyke en wereldlyke personen zich bevondt. Na zyne te rug komst liet hy zich gebruiken om de pausselyke openbrieven en andere schriften te vervaardigen, tot dat hy in het jaar 1154 stierf. Zyne aantekeningen bestaan in brieven en redenvoeringen, wegens het uitvoeren van den heiligen oorlog gehouden, zynde in het Latyn, en nog voorhanden. *Ciacon. Oldoin. Ughelli Wilh. Tyrius. Otto Frising.*

THEODON de I, hertog van Beyeren, was uit den beroemden Agilolfingischen stam in Beyeren, en voerde de Boji omtrent het jaar 508 naar Vindelicië. De schryvers komen daar in met malkander niet overeen hoedanig zulks geschied is; doch het is waarschynlyk, dat Theodoricus, koning van Italië, hem vergunde eene volkplanting derwaarts te brengen, die zich van tydt tot tydt vermeerderde: want het is zeker, dat deze heer de wetten der Gotthen aangenomen, en dat Theodoricus, zoon van Clodoveus, hen nieuwe wetten gegeven heeft.

THEODON de III, hertog van Beyeren, was de opvolger van Garibald den II. Hy trouwde met Reginotruda, dochter van Childebert, of Theodebert, koning van Vrankryk, en wierdt door toedoen van de zelve een Christen, ook te Regensburg van S. Rupertus, bisschop van Worms, gedoopt, dien hy by zyne doodt zynen zone *Teodebert* aanprees om hem als zynen vader te eeren.

THEODON de IV, hertog van Beyeren, vader van Uta, eene eerloze princes, die St. Emmeramnius beschuldigde van oneerlykheit, welke Sigebald met haar gepleegt hadde; waar op die onschuldige door haren broeder Lantbert wredelyk gepynigt en gedood wierdt. *Andr. Brunner Annal. virt. & fort. Bojor.*

THEODON de V, hertog van Beyeren, was een zeer vroom prins. Hy volbragt in 't jaar 716, onder paus Gregorius den II, zyne gelofte, en vertrok naar Rome. Wederkerende vondt hy St. Corbinianus in zyn landt, die de verwondering van gansch Vrankryk was. Hy liet drie zonen na, die na hem geregeert hebben. *Andr. Brunner Annal. virt. & fort. Bojor.*

THEODON de VI was de zoon van Thassilo den II, en van Luitpurga, dochter van Theodoricus, koning der Longobarden. Hy wierdt in 't jaar 772 door paus Adriaan gedoopt; en in 't jaar 787 was hy gyselaar van zyn vader Thassilo by Karel den Groten, die eindelyk beide in 't klooster Laurisham opsloot, om de gedurige oproeren te beteugelen. *Andr. Brunner. Annal. virt. & fort. Bojor.*

THEODON, twede zoon van Theodoricus, grave van Autun, en hertog van Burgundië, was abt van St. Marten te Tours. Hy wierdt in 't jaar 834 gedood, nevens zyne twee neven, Eudes, grave van Orleans, en Willem, hertog van Blois, in de party van Lodewyk den Zachtmoedigen tegen des zelfs kinderen.

THEODORA, stiefdochter van keizer Maximianus Herculeus, trouwde met Constantius Chlorus, wanneer de zelve tot *Cæsar*, of Roomsch koning verklaart wierdt, en die tot dien einde genoodzaakt wierdt zyne voorgaande gemalin te verstoten. *Eutropius. Zosimus.*

THEODORA, gemalin van den keizer Justinianus. De historieschryvers, zo van hare, als volgende tyden, maken geen gewag van hare afkomst, of geslacht, waarschynlyk, om dat ze niet adelyk geweest is. Doch Procopius, die zich een geruimen tydt aan 't hof van den keizer Justinianus onthouden heeft, noemt haren vader Acacius, en zegt, dat de zogenaamde *Factio Prasina* (dus genaamt van de groene verwe, waar door ze in de Circensische spelen van een andere faktie, *Veneta* genaamt, en die in 't blaauw gekleed was, onderscheiden wierdt) hem als opziender der wilde dieren hadt aangestelt. Deze Acacius stierf onder de regering van den keizer Anastasius; wanneer des zelfs weduwe deze nering nevens hare drie dochteren, Comitona, Theodora, en Anastasia, wilde voortzetten; maar zy wierdt van Asterius, opziender der Orchestra, en die zich met geldt hadt laten omkopen, verstoten. Zy wierdt derhalven genoodzaakt in de *Factio Veneta* te treden. Theodora begaf zich op het aanraden van hare moeder onder de bende komedianten, en wierdt door hare kluchtspelen en onkuisch gedrag wel haast befaamd. Na dat ze dus levende de Oostersche landen grotendeels bezocht hadt, keerde ze weder naar Constantinopel. Hier zag ze Justinianus, en wierdt op hare schoonheit verlieft. Hy gebruikte haar eerst als zyn byzit, gelyk Procopius bericht; en niettegenstaande hy besloten hadt haar ten huwelyk te nemen, wierdt dit voornemen echter van Euphemia, gemalinne van den keizer Justinus, die toen nog leefde, en Rignelliza, moeder van Justinianus, belet: ook was het tegen de Romeinsche wetten, dat een Patricius, of oud edelman, veel minder Justinianus, erfgenaam der keizerlyke krone, eene toneelspeelster trouwen zou.

Maar

Maar na de doodt van Euphemia bewoog Justinianus den keizer Justinus, dat hy door een nieuw edikt het huwelyk der raadsheren met een toneelspeelster, die haar leven verandert en gebetert hadde, toestondt. Dit geschied zynde nam Justinianus zyne Theodora ten huwelyk; en wanneer Justinianus naderhandt op den keizerlyken troon verheven wierdt, hadt Theodora het bestier van zaken; hoewel ze hare macht zeer misbruikte, en mannen van verdiensten kwalyk handelde. Zy stierf in 't jaar 549, zynde het 22 jaar der regering van Justinianus. *Procopius in Anecdotis. Alemannus in Notis. Zonaras in Justiniano. Cuspinianus.*

THEODORA, gemalin van den Griekschen keizer Theophilus, bestierde na des zelfs doodt, als voogdes van haren minderjarigen zoon Michaël, de regering. Zy beroofde den patriarch Johannes van zyne bediening, en stelde Methodius in zyne plaats tot patriarch van Constantinopel aan; en na dezen Ignatius. Zy hadt een broeder, genaamt Bardas, die den keizer Michaël bewoog de regering zelf aan te vaarden, en Theodora nevens zyne zusteren in een klooster te steken. *Zonaras. Cedrenus. Nicetas David in vita S. Ignatii. Baron. in Annal.*

THEODORA, bygenaamt *Augusta* en *Porphyrogeneta*, was de dochter van Constantinus den Jongen, en de zuster van Zoë. Zy wierdt in een klooster gestoken, en eindelyk na Constantinus Monomachus op den troon geplaatst; maar stierf, na dat ze zes jaren en acht maanden geregeert hadde, in 't jaar 1056, hebbende alvorens Michaël den IV, bygenaamt Stratioticus, tot keizer gemaakt. *Curopalates in Annal. Cedrenus. Constantin. Manasses.*

THEODORA, een befaamde Romeinsche hoer, leefde in 't begin der X eeuwe. Zy wierdt door den markgrave van Toskane zodanig bevordert, dat ze toen Engelenburg in bezit hadde, en pauzen naar haren zin maakte. Johannes, een van hare minnaren, wierdt door haar toedoen eerst tot bisschop van Bologne, daar na tot aartsbisschop van Ravenna, en eindelyk tot paus bevordert. Hare dochter *Marosia* was niet minder schoon en onkuisch, als hare moeder. *Luitprand. lib. II. Leo Ostiens. Chron. l. 1. Sigon. de Regno Ital.*

THEODORETUS, bisschop van Cyrus, een stadt in Syrië, was geboortig van Antiochië. Zyne moeder, die 13 jaren lang onvruchtbaar geweest was, hadt hem van Godt gebeden. Zeven jaren oud zynde wierdt hy in 't klooster S. Eupre-pius, omtrent Antiochië gelegen, gezonden, alwaar hy met Nestorius, naderhandt patriarch van Constantinopel, en Johannes, naderhandt bisschop van Antiochië, een vertrouwlyke vriendschap maakte. Zyne leermeesteren waren Theodorus van Mopsuesta en Johannes Chrysostomus. In zyne jonge jaren wierdt hy eerst tot voorlezer, vervolgens tot diaken, eindelyk tot bisschop van Cyr of Cyrus bevordert, alwaar hy grote bruggen bouwde, en opentlyke baden en waterleidingen maakte. Hy was dermaten in gunst by de keizerinne Pulcheria, dat om zynent wil zyne parochie met gene nieuwe belastingen bezwaart wierdt.

Hy schreef tegen Cyrillus van Alexandrië, en tegen zynen primaat van Antiochië, aangezien hy geloofde, dat het concilie van Ephezen in het veroordelen en afzetten van Nestorius, patriarch van Constantinopel, al te voorbarig en niet zachtmoedig genoeg geweest was, hoewel Theodoretus eindelyk met die beide weder verzoent wierdt, en schreef tegen de Nestorianen en Marcioniten; gelyk hy van zich zelve roemde, dat hy tien duizend Marcioniten gedoopt hadde. Hy wierdt van de Eutychianen op het concilie van Ephezen afgezet; doch hy wierdt in 't jaar 451 op het algemeen concilie van Chalcedonië wederom herstelt. Na dit concilie wordt van hem in de kerkelyke geschiedenisse niet meer gewaagt, waar uit sommigen gegist hebben, dat hy na het voornoemde concilie niet lange geleeft heeft; hoewel anderen beweren, dat hy niet voor het jaar 460, of 470 gestorven is. Zyne voornaamste schriften zyn: *Quaestiones in Octateuchum*; *Quaestiones in Heptateuchum*; *Quaestiones in libros Regum*; *Commentarius in Psalmos*; *in Canticum Canticorum*; *in Prophetas*; *Historia Ecclesiastica*; *Epistolae*; *Dialogi*, zamen in vyf stukken begrepen, en van Joh. Garnerius in 't licht gegeven. *Leo in Ep. Gennadius in Catal. Liberatus in Brev. Photius. Sigebertus Gemblacensis. Honoratus Augustodunensis. Nicephorus Calixtus. Trithemius. Bellarminus. Labbeus. Cave.*

THEODORICUS, koning van Metz, of Austrasië, was de zoon van Clodoveus eerste koning van Vrankryk. Hem wierdt in de deling met zyne broederen in 't jaar 511 het landt gelegen tusschen den Rhyn, Moezel, en Maas, nevens de landen over den Rhyn in Duitschlandt gelegen, alwaar het oude *Francia* was, gegeven, en hy nam zynen setel te Metz. (Zie CLODOVEUS.) Zo dra als hy zyne regering hadt aangevaard, verviel hy in een oorlog met Theodoricus, koning der Oost-Gotthen, die hem eenige steden op de grenzen van Languedok ontrukte. Maar daar volgde haast eene vrede (1). Na dezen kwamen eenige Deensche kapers uit de Noordzee in de Maas; doch deze wierden door Theodebertus, zoon van Theodoricus, geslagen, en van hun gemaakten buit berooft (2). Vervolgens maakte hy een verbondt met den koning van Thuringen, Hermanfridus genaamt, tegen des zelfs broeder Balderik, onder die voorwaarde, dat ze dezen van zyn landt beroven, en het zelve onder zich delen zouden. Theodoricus hieldt zyn woordt, en hielp Balderik uit zyn landt verjagen; doch Hermanfridus wist het door bedrog dus te bestellen, dat hy het landt alleen behieldt, en Theodoricus te leur gestelt wierdt. Doch deze kwam na eenige jaren nevens zyn broeder Clotarius, koning van Soissons, en veroverde gansch Thuringen. Hermanfridus vervolgde hem wel naar Tolbiak; doch wierdt aldaar om 't leven gebragt (3). Na dezen hadt Theodoricus een zwaren oorlog met zyne onderdanen in Auvergne, die hy door zyne al te harde behandeling tot een opstandt verwekt hadde. Doch ook deze onlusten wierden wederom gestilt (4). Ten laatste begon Theodoricus een oorlog tegen de Oost-Gotthen, en hernam alle plaatsen, die zy hem in 't begin zyner regering ontnomen hadden (5). Hy liet de wetten der Franken, Alemannen en Beyerschen zamen in een boek brengen (6), en stierf in 't jaar 534. Zyn opvolger (7) was zyn zoon *Theodebertus*. (1) *Mezeray Hist. de France T. I. p.* 42. *seq. Daniel Hist. de France T. I. p.* 59. *seq. Marius Avent. in Chron. Gregor. Tur. l. III. c.* 21. (2) *Idem l. III. c.* 3. (3) *Idem l. III. c.* 4. *&* 7. *Gest. Reg. Franc. c.* 22. (4) *Greg. Turon. l. III. c.* 11. 13 14. *Aimon. l. II. c.* 8. (5) *Greg. Tur. l. III. c.* 21. 23. *Cassiodor. l. XI. ep.* 1. (6) *Praef. leg. Sal. Greg. Tur. l. IV. c.* 4. (7) *lib. III. cap.* 24. *Pagi Crit. in Baron. T. II. ad ann.* 530. *n.* 16.

THEODORICUS de II, koning van Burgundië en Austrasië, was de zoon van Childebert den II, koning van Austrasië en Burgundië, erfde na de doodt van zynen vader in 't jaar 596 Burgundië en de Elzas, latende Austrasië voor zyn broeder Theodebertus (1). Toen zyne grootmoeder Brunechild uit Austrasië wyken moest, kwam ze tot hem, en hielp hem de regering bestieren, aangezien hy zelf nog een kindt was. (Zie BRUNECHILD.) Zy bevorderde door haaren raadt en beleidt de overwinning op Clotarius den II en de Vascons. (Zie THEODEBERTUS de II.) Toen Clotarius naderhandt den oorlog vernieuwde, wierdt hy van Theodoricus geslagen, die Parys zelfs innam, maar genoodzaakt wierdt vrede te maken, aangezien hem zyn broeder Theodebertus de II verliet (2). De nayver van deze twee broeders nam naderhandt dus de overhandt, dat het tot een openbaren oorlog kwam, die niet dan met de doodt van Theodebertus een einde nam. Dus wierdt Theodoricus ook heer van Austrasië. (Zie THEODEBERTUS de II.) Hier door verviel hy met Clotarius den II in oorlog; en wanneer hy tegen hem te veldt trok, stierf hy in 't jaar 613 aan den loop, en Clotarius erfde alle des zelfs landen (3). Zyne gemalin was Ermenberga, dochter van Widerich, koning van Spanje; doch die hy naderhandt verstiet. Hy liet vier zonen na, van welke Sigebertus de oudste was: doch zy wierden alle van Clotarius gevangen genomen. Zie CLOTARIUS de II. (1) *Fredeg. cap.* 16. (2) *Idem cap.* 26. (3) *Idem cap.* 37. 38.

THEODORICUS de III, (volgens anderen de II) koning van Vrankryk, en zoon van Clodoveus den II, wierdt na zyns vaders doodt van zyne broederen Clotarius den III en Childerik den II van de erffenis uitgesloten, en wanneer hy na de doodt van Clotarius den III de opvolging eischte, deedt hem Childerik de II in een klooster gaan. (Zie CHILDERIK de II.) Maar ook na de doodt van dezen wierdt hy eindelyk koning, na dat hy de onlusten, hem door Ebroinus, zynde major domus of opperhofmeester, verwekt, ontworstelt hadt. (Zie EBROIN.) Door den nayver tusschen Bertarius, zyn major domus, en Pipin Heristal in Austrasië wierdt een oorlog verwekt, waar in Theodoricus van Pipin gevangen wierdt genomen, die hem wel de koninklyke waardigheit liet, maar van alle macht beroofde. Gelyk van deze tyden aan de koningen van Vrankryk, zynde uit het Merovingisch geslacht, doorgaans in 't verborgen leefden, en zich maar op zekere tyden des jaars van hunne onderdanen zien lieten, terwyl telkens de major domus, of opperhofmeester de regering in handen hadde. (Zie PIPIN de Vette.) Theodoricus stierf drie jaren na den slag met Pipin in 't jaar 710, wanneer Pipin zynen zoon *Clodoveus* den III tot opvolger benoemde. *Annal. Metens. Gest. Reg. Franc. Continuat. Fredegar. Mezeray T. I. pag.* 263. *Daniel T. I. col.* 337. *seq.*

THEODORICUS de IV, (of de III) koning van Vrankryk, zoon van Dagobert den II (1), wierdt na de doodt van Childerik den II in 't jaar 721 door Karel Martel op den troon gezet. (Zie KAREL MARTEL.) Wat gedurende zyne regeringe gebeurt is, moet niet hem, maar Karel Martel alleen toegeschreven worden; waar van des zelfs artykel moet nagezien worden. (1) *Labbé Melanges curieuses pag.* 349. *Daniel Hist. de France T. I. col.* 358.

THEODORICUS, koning der Oost-Gotthen in Italië, was de zoon van Valamer, koning van een gedeelte van Dacië en Mesië, geteelt by een byzit, genaamt Erliva, of Eusebia. Sommige schryvers geven hem den bynaam van *Amalus*, alzo hy van een ouden koning, dus genaamt, afstamde. Hy was ten tyde van den keizer Leo tien jaren lang als gyzelaar te Constantinopel geweest. Wedergekeert zynde wierdt hy in plaats van zyn vader gekroont. Niet lange daar na ondersteunde hy den keizer Zeno, die van Basiliscus verjaagt was, en sloeg de bedienden, die een opstandt tegen hem verwekt hadden. Zeno deedt hem derhalven zegepralen; ook wierdt hem ter eere op het groot plein binnen Constantinopel een koper beeldt te paardt opgerecht. Voorts nam hem Zeno tot zynen zoon aan, en gaf hem een gedeelte van neder-Mesië, nevens de stadt Novi, alwaar hy zynen gewonen setel hadde. Ook stondt hy hem toe tegen Odoacer in Italië een leger te voeren. Deze hadt Phoebas, koning der Herulen, geslagen, wiens zoon Frederik heul by Zeno en Theodoricus zocht. Theodoricus kwam in Italië, sloeg Odoacer in verscheide ontmoetingen, en belegerde hem eindelyk binnen Ravenna. Na

een belegering van twee jaren wierdt 'er in 't jaar 493 vrede tusschen Theodoricus en Odoacer gemaakt, welke beide Italië onder zich verdeelden. Een tydlang daar na bragt hy hem om 't leven, onder schyn van gevaarlyke aanslagen, door hem ondernomen. Wanneer hy dus heer van gansch Italië geworden was, poogde hy zich door traktaten en alliantien in zyne nieuwe waardigheit te bevestigen. Tot dien einde nam hy Angosteda, de zuster van Clodoveus, koning van Vrankryk, ten huwelyk, en gaf zyne twee eige zusters aan Alarik, koning der West-Gotthen, en Sigismundus, zoon van Gundebald, koning van Burgundië; en na dat hy ook met den keizer Anastasius en de Vandalen in Afrika vrede hadt gemaakt, liet hy zyne zorg gaan om zyn koninkryk wederom in een goeden staat te stellen, dat door verscheide beroertens veel geleden hadde. Hier toe gebruikte hy den raadt van den verstandigen en geleerden Cassiodorus, zynde zyn staatsbediende. Deze, hoewel een Ariaan, beschermde nochtans de rechtzinnigen, en nam het zeer kwalyk, zo dikwils iemandt van religie veranderde, om zyne gunst te erlangen; ja, wanneer iemandt zyner bedienden een Ariaan geworden was, veroordeelde hy hem ter doodt, en sprak hem dus aan: „ Hoe kunt gy my, die maar een mensch „ ben, getrouw zyn, nu gy uwen Godt trouwloos „ zyt. " Zyne wyze regering maakte hem zo aanzienlyk, dat hy het voornaamste bestier by de verkiezing van een nieuwen paus hadde. Hy versierde de stadt Rome met verscheide prachtige gebouwen, en liet de muren, die vervallen waren, weder opbouwen. Vervolgens oorloogde hy met de Bulgaren, en sloeg de zelve. Hy noodzaakte de Franken hunne belegering voor Arles op te breken. In zyne laatste jaren was hy zeer wantrouwend, en gaf daar door niet alleen gelegenheit tot de doodt van paus Johannes, maar veroordeelde ook Boëthius en Symmachus, twee der grootste mannen van Italië, enkel op een kwaad vermoeden, tegen de zelve opgevat. Doch hy leefde zelf niet lange daar na: want wanneer hy in 't jaar 526 aan tafel zat, en hem een hoofdt van een groten visch wierdt opgedischt, scheen het hem toe het hoofdt van den gedoodden Symmachus te zyn, en hem te dreigen. Dit deedt hem dermaten verschrikken, dat hy in een krankheit viel, en weinig dagen daar na den geest gaf.

Men roemt hem wegens zyne liefde tot de gerechtigheit, en natuurlyke schranderheit. Des niettegenstaande getuigen de historieschryvers van hem, dat hy zeer langzaam van begrip om iets te leren geweest is, in zo verre, dat hy in den tydt van tien jaren niet leren kon zynen naam te schryven, gebruikende tot dien einde een gulde plaat, door welke de letteren van zynen naam gegraveert waren, en waar door hy de zelve schreef zo dikwils hy iets ondertekenen wilde In de oude Duitsche heldenliederen is hy onder den name van *Diderik van Bern* bekend: de Latynsche schryvers noemen hem ook *Ditericus Veronensis*. Die van Napels hadden ter eere van hem een prachtig standbeeldt opgerecht, dies te merkwaardiger, om dat het gezegt wordt den Gotthen voorspelt te hebben wat hen stondt te wedervaren. Kort voor de doodt van Theodoricus begonnen de stenen, die het hoofdt van het standbeeldt maakten, uit elkander te gaan; de buik te bersten, voor de doodt van Alarik. Toen Amalsuenta ziek was, vielen de teelleden af; en eindelyk, toen de Gotthen Rome belegerden, viel het gansche standbeeldt in duigen. *Cassiodorus. Ennodius Paneg. Jornandes de reb. Goth. Procopius de bello Goth. Sigonius. Joh. Cochlaei, & Joh. Peringskiold vita Theodorici.*

THEODORICUS de I, koning der West-Gotthen in Spanje, was de opvolger van Vallia in 't jaar 419, of, gelyk anderen willen, in 't jaar 429, en belegerde Arles, doch wierdt door Aëtius genoodzaakt de belegeringe op te breken. Een tydlang daar na sloeg hy den Romeinschen veldheer Liborius, en voerde hem gevangen naar Thoulouze; maar wanneer de overgrote krygsmacht van Attila alle vorsten van Gallië deedt schrikken en beven, vereenigde hy zyne benden met Meroveus, koning van Vrankryk, met Aëtius, en Gundicarius, koning der Burgundiërs, en waagde dus een treffen, waar in hy hem deedt sneuvelen, hoewel Theodoricus na een dapper gevecht ook gedood wierdt. Dit geschiedde in 't jaar 451. *Idacius & Isidorus in Chron. Paulus Diaconus. Jornandes. Gregorius Turonensis.*

THEODORICUS de II was de zoon van Theodoricus den I. Hy beroofde zynen oudsten broeder Thorismund in 't jaar 453 van de kroon en van het leven. Hy wist van de verdeeldheit der Romeinen dus zyn gebruik te maken, dat hy zyne landen uit te breiden gelegenheit nam. Immers hy veroverde de stadt Narbonne, die hem in 't jaar 462 van den grave Agrippinus overgelevert wierdt. Toen hy nu diep in Spanje was ingedrongen, leverde hem Richarius, koning der Zwaben, zynde zyn zwager, slag; doch verloor den strydt, en wierdt gevangen; waar op hem Theodoricus ter doodt veroordeelde. Doch hy zelf wierdt niet lang daar na van Evaricus, een zyner broederen, door list vermoord; waar op deze in 't jaar 466 den troon beklom. *Jornandes. Isidorus.*

THEODORICUS, graaf van Autun, en hertog van Burgundië, was de oudste zoon van hertog Childebrand, voerende nevens zyn broeder het gezag in 't graafschap Autun. Hy was by keizer Karel den Groten zeer wel gezien, dienende onder hem tegen de Saxen, en als generaal tegen de Beyerschen. Maar wanneer hy in 't jaar 792 tegen de Hungaren wilde te veldt trekken, sloegen hem de Saxen onderweeg. Zyne vier zonen waren, hertog *Willem* van Aquitanië; *Theodon*, hertog van S. Martin; *Theodevinus*, en *Adelesmus*. *Eginbardus.*

THEODORICUS, markgraaf van Brandenburg in 't begin der XI eeuwe, is deswegen aan te merken, om dat in zynen tydt dat markgraafschap in de handen der Wenden kwam, die het ook een langen tydt tot op keizer Henrik den IV behielden: want deze markgraaf hadt een groot gedeelte der Wendische landschappen onder zich, wanneer hy de inwoonders hard drukte, en de zelve met lasten meer dan zyne andere onderdanen bezwaarde. Hy maakte ten spyt der Wenden, dat keizer Henrik de II twee gevangene prinssen uit de Lausnits liet ophangen. Hy gaf ook zelf aanleiding aan den hertog van Saxen, Bernhard, dat hy zyne zuster, die aan den vorst der Obotriten, Mistovojus, verlooft was, aan een ander gaf, onder voorwendsel, dat deze Wendische hondt niet waardig was zich met het Duitsche bloedt te vermengen. Maar daar door wierden de Wenden geweldig in het harnas gebragt, zo dat Mistovojus met alle zyne onderdanen het Christen geloof verliet, en den markgrave den oorlog aankondigde, die daar op wel zeer stout antwoordde, en zich met grote vermetelheit, tegen den raadt van hertog Bernhard en zyn eigen volk, zonder de hulpbenden af te wachten, een slag met de Wenden waagde, maar daar door maakte, toen de zelve verloren was, dat het gansche markgraafschap van alle verdediging berooft was, en onder de gehoorzaamheit der Wenden geraakte. Theodoricus zelf moest het overige van zyn leven in grote armoede te Maagdenburg doorbrengen; want hy hadt niets anders dan het geen hem de kanunniken gaven. *Observ. Hallens. Tom. VIII. Obs* 16.

THEODORICUS, bygenoemt de Gelukzalige, graaf van Oldenburg, zoon van Christiaan den IV. Hy wierdt aldus bygenoemt, om dat hy niet alleen het halve gedeelte des graafschaps Oldenburg na de doodt van zynen neef Maurits den II erfde, maar ook met zyne eerste gemalinne Adelheit, dochter van Otto den V, grave van Delmenhorst, dit graafschap, dat door eene zydelinie van zynen stam was bezeten, behuwelykte, en door zyn twede huwelyk met Hedwig, erfgenaam van het hertogdom Sleeswyk en het graafschap Holstein, gelegenheit gaf, dat die landen, en eindelyk zelfs de kroon Denemarken, door zynen zoon Christiaan den I aan dat huis zyn gekomen. Behalven dien zoon hadt hy nog twee andere, *Mauritius*, die zonder erven stierf, en *Gerard*, die hem in Oldenburg en Delmenhorst opvolgde. *Hamelm. P. III. cap* 1.

THEODORICUS, aartsbisschop van Maagdenburg, was een lakenbereiders zoon, en uit Stendal, in de Oude Mark, geboortig. Eerst was hy een Cisterciënzer monnik in Bohemen, maar wist zich door zyne spaarzaamheit by keizer Karel den IV zo bemind te maken, dat hy hem een zeker goedt of slot in Bohemen om te bestieren gaf. Als de gemelde keizer op een tydt onverwacht by hem kwam, en Theodoricus hem wel deftig, maar zonder veel kosten te maken, wilde opdisschen, liet hy alle varkens op het hem toevertrouwde landgoedt ooren en staarten afsnyden, en de zelve op verscheide wyzen toebereiden, zo dat de keizer zo wel over de menigte, als over de smakelykheit der spyzen zeer vergenoegt was: en toen hy hem by zyn vertrek beloofde, dat de gemaakte kosten in de rekening zouden goed gedaan worden, bragt Theodoricus den keizer aan een venster, voor het welke de varkens zonder ooren en staarten juist voorby gedreven wierden, en toonde hem zyne spaarzaamheit, die hy thans hadt gebruikt, het welk den keizer zo wel behaagde, dat hy hem zyn kamer-Raadt maakte, in het jaar 1353 tot bisschop van Minden, en in den jare 1361 tot aartsbisschop van Maagdenburg benoemde, welk aartsstieht hy ook kreeg, niettegenstaande de Domheeren reets Lodewyk, bisschop van Halberstadt, verkoren hadden. Hy hieldt ook zo wel huis, dat hy binnen korten tydt achttien verpande steden en sloten weder inloste, en daarenboven Giebichenstein, Sandau, en andere sloten van den grondt opbouwde. In de nieuwe Domkerk vereerde hy een kostelyk altaar, dat op twee tonnen gouds geschat wierdt. Hy liet in het jaar 1363 de inwyding der gemelde kerke met grote plegtigheit verrichten, het welk zyne voorzaten om de grote kosten hadden moeten laten. Men wil, dat daar by tegenwoordig waren zeven aarts- en andere bisschoppen, zes abten, drie hertogen van Saxen, drie markgraven van Meissen, drie hertogen van Brunswyk, vier vorsten van Anhalt, nevens vele graven, edelen, en gedeputeerden der steden, alle welke gasten Theodoricus zonder zyne onderdanen lastig te vallen herbergde. In het jaar 1367 tradt hy met verscheide vorsten en heeren in een verbondt tegen Gerard, bisschop van Hildesheim; maar hy wierdt nevens zyne bondgenoten by Dinkler, in het Hildesheimsche, geslagen, en moest de gevangene Maagdenburgers met 6000 marken zilvers lossen. De meeste schryvers zeggen, dat hy in December des voorgemelden jaars gestorven is, na dat hy te voren vyftien personen benoemt hadt, die tot de komst van een nieuwen aartsbisschop zouden regeren; maar, volgens *Bucelinus*, heeft hy toen van dit aartsbisdom afstandt gedaan. *Krantzii Metropolis. Spangenb. Mansfeld. Chron. Bucel. in Catal. Archiepisc. Magdeb. in Germ. S. Stetersdorf Primatus Magdeb.*

THEODORICUS, of DIDERIK de I, een en der-

tigste bisschop van Utrecht, gezegt *de Hollander*, wierdt na
Balduinus den II in eene scheuring tegen *Arnoldus van Isen-*
burg verkoren. Hoe dat toeging, en wat daar omtrent tot de
doodt van Arnoldus gebeurde, zie op ARNOUT of ARNOL-
DUS *van Isenburg*. Na het overlyden van dezen laatsten be-
vestigde paus Innocentius de III Theodoricus in het bisdom
van Utrecht; maar hy stierf op zyne te rug reize van Rome
naar Utrecht in den jare 1198, en wierdt te Pavië, maar niet
te Padua, als *Bokkenberg* uit de gemene Kronyk kwalyk op-
geeft, begraven. *Gerardus Noviomagus* schryft, dat hy te Ve-
netië begraven is; maar hy heeft daar in alle de andere schry-
vers tegen. *Barlandus in Catal. Episc. Ultraj. Beka. Heda. M.*
Vossius. Batavia Sacra.

THEODORICUS, of DIDERIK de II, twee en
dertigste bisschop van Utrecht, bygenoemt *van Aire*, volgde
Theodoricus den I, van wien boven gesproken is, in het bis-
dom. Hy was proost van Mastricht, en in Italië, toen hy,
met eenparige stemmen, tot bisschop verkoren wierdt. Hy
was, als men getuigt, een zeer voorzichtig man, en die in
groot aanzien was by keizer Henrik den VI en zynen broeder
Philippus, beide Roomsche keizers, de welke hy ook op hun-
ne reize naar Sicilië heeft vergeselschapt. In zyn bisdom aan-
gekomen zynde, en bevindende, dat het zelve met vele
schulden beladen was, heeft hy op allerhande middelen uit
geweest om genoegzaam geldt tot het afdoen der schulden
byeen te krygen. Volgens *Godefridus*, schryvende over het
jaar 1209, heeft een andere Theodoricus, tot bisschop van
Keulen verkoren, van dezen Theodoricus, bisschop van U-
trecht, de priesterlyke wyding ontfangen, zynde den volgenden
zondag door Gerardus, bisschop van Luik, tot aartsbisschop
ingewyd. Onze Theodoricus wierdt op zekeren tydt by Sta-
voren gevangen genomen door Willem, broeder van Diderik
den VII, grave van Hollandt, die zyn volk niet begeerde ge-
schat te hebben, gelyk Theodoricus deedt; maar hy wierdt
door de Vriezen weder in vryheit gestelt. De bisschop, die
dat gevangennemen niet kon verduwen, trok met een machtig
leger tegen gemelden Willem op, waar op graaf Diderik zy-
nen broeder met Otto, grave van Gelderlandt, Willems schoon-
vader, te hulp kwam. Deze twee graven hebben het gan-
sche sticht overweldigt, tot zo verre, dat de Hollander zyn
leger zelfs voor Utrecht heeft neêrgeslagen. Ondertusschen
wierdt de Gelderschman, het zy door list en ingeving van den
keizer, het zy van de vyanden verrascht zynde, door den Bra-
bander, die met den bisschop in een verbondt getreden was,
gevangen gekregen. Daar op heeft de Hollander, om Otto
te verlossen, zyn leger voor Utrecht opgebroken, en 's Her-
togenbosch geweldigerhandt overrompelt. De Brabander, dit
verstaande, is den Hollander, die met groten buit te rug trok,
met zyn beste manschap nagetrokken. Hy is de Hollanders,
die onbezorgt en onbekommerd by Heusden lagen, en om
geen vyandt dachten, gelyk als *Divæus* zelf getuigt *lib. X*, zo
onvoorziens en zo vinnig op het lyf gevallen, dat de leger-
plaats ingenomen, en de graaf gevangen was eer dat iemandt
de wapenen hadt kunnen aanschieten. *Divæus* voegt 'er nog
by: *Dus schryven de Brabanders; maar de Hollanders zeggen daren-*
tegen, dat hun volk het Brabandsche leger, hoewel veel sterker,
met grote kloekmoedigheit heeft wederslaan; doch eindelyk door de
menigte der vyanden is overrompelt; want de Brabander was gestyft
door de hulpbenden van den aartsbisschop van Keulen, van den bis-
schop van Luik, van den hertog van Limburg, en van den grave van
Vlaanderen. Het was hoe het was, zegt Divæus, *dit is gewis,*
dat beide de graven niet dan voor groot losgeldt zyn vry gelaten.
Ook heeft de Hollander by deze gelegenheit afstandt gedaan van zyn
recht op Breda, waar over sedert eenigen tydt al veel gekrakeels
was geweest. Deze oorlog is niet alleen in een goede vrede,
maar ook in een maagschap verandert: want de Brabander
heeft eene van zyne dochteren aan graaf Diderik, en eene an-
dere aan graaf Otto ten huwelyk gegeven. Men vindt ner-
gens, dat de bisschop eenig deel aan deze overwinninge gehad
zou hebben, maar wel, dat hy, de gevangenis van beide zy-
ne vyanden verstaan hebbende, deze gelegenheit wel heeft we-
ten waar te nemen, de gansche Veluwe, brandende en blaken-
de, heeft afgestroopt, Zutphen belegert en ingenomen, De-
venter verovert, en een overgroten buit bekomen. Voorts
dient van dezen Theodoricus nog geweten, dat hy groot deel
heeft gehad in de oorlogen tusschen de gravinne Ada, graaf
Dideriks dochter, of Lodewyk, grave van Loon, daar zy aan
getrouwt was, en tusschen Willem, Dideriks broeder, die,
vele van den grootsten adel op zyne handt gekregen heb-
bende, zyne nicht den voet zocht te ligten, en eindelyk ook
heeft geligt. De bisschop, door twee duizend talenten, en
daar by door grote toezeggingen van den grave van Loon ge-
wonnen, en misschien de zaak van Ada voor de gerechtigste
aanziende, is een van de hardste partyen van Willem geweest:
want ziende, dat de graaf van Loon noch niet kwam opschie-
ten, en geen geduldt hebbende om langer te wachten, is hy
zelf met zyne eigene krygsbenden Hollandt ingetrokken, heeft
daar eenige sloten verovert, Willems eigen broeder gevangen
gekregen, en den grave van Loon, als die eindelyk by hem
gekomen was, byna gansch Hollandt helpen winnen. Maar
de zon van Lodewyks geluk hadt wel haast uitgescheenen, en
toen was de bisschop de eerste, die zyne vrede, hoewel op
gunstige voorwaarden, met Willem heeft gesloten. Volgens
de meeste schryvers heeft Theodoricus ruim twaalf jaren den
bisschoppelyken stoel van Utrecht bekleed, zynde overleden
by Deventer in den jare 1212. Zyn lichaam is naar Utrecht
gevoert, en aldaar in de Domkerke begraven. Eenigen stel-
len zyne doodt in den jare 1210, en anderen in den jare
1211: ja daar zyn 'er, die hem maar eene regering van vier
jaren toeschryven. *De voorgemelde schryvers.*

THEODORICUS (PETRUS) was een predikants
zoon uit het sticht Zeitz, en wierdt te Jena Doctor in de
rechten. Hy stierf in het jaar 1640, zynde in de gemelde
hogeschole gewoon hoogleeraar in de rechten en hofge-
rechts byzitter geweest. Zyne schriften zyn: *Collegium crimina-*
le; Synopsis processus; De renuntiationibus; Centuria assertionum
ex utroque Jure; enz. *Witte Diar. Biogr. Schauplatz einiger Staats-*
und Rechtsgelehrten.

ROOMSCHE PAUZEN.

THEODORUS de I was een Griek van geboorte,
zynde naar alle waarschynlykheit de zoon van een bisschop
van Jeruzalem. Hy wierdt in 't jaar 641 verkoren, weder-
stondt de kettery der Monothelites, en deedt om die reden
Pyrrhus en Paulus, patriarchen van Constantinopel, in den
ban. Hy liet het gebeente der martelaren Primus en Feluc-
carus uit de zandige grotte op den weg, genaamt *Via No-*
mentana, naar Rome brengen, plaatsende de zelve in de ker-
ke van S. Stephanus, den eersten martelaar, zonder kos-
ten omtrent hunne begraafplaats te sparen. Hy heeft ook
een kerk gesticht en versiert op den weg, genaamt *Via Fla-*
minia, nevens twee *Oratoria* of bedehuizen, een naby de
Lateraansche kerk, zynde den H. Sebastiaan, het twede op
de *Via Ostiensis*, zynde den H. martelaar Eupolus toegewyd.
Hy stierf in 't jaar 649. *Anastasius in Vit. Pontif. Platina. Cave*
Hist. Litt. p. 321.

THEODORUS de II, een Romein, zoon van Photius,
wierdt, volgens het verhaal van zommigen, na *Stephanus*
den VI, of, gelyk anderen willen, na *Romanus* tot paus ver-
koren. Vele historieschryvers plaatsen den voornoemden Ro-
manus onder het getal der tegenpauzen. Hy stierf in 't jaar
901, zynde maar twintig dagen na zyne verkiezing, en deedt
niets gedenkwaardigs, behalven dat hy de zogenaamde *Gra-*
dus van Formosus, door Stephanus den VI afgeschaft, we-
der invoerde. *Ciacconius. Genebrardus. Platina. Baronius.*

THEODORUS de III wierdt na *Johannes* den V in 't jaar
687 tot paus verkoren. Zy, die de verkiezing hadden, wa-
ren onder elkander oneens, en gaven daar door aanleiding
tot een scheuring tusschen den aartspriester Petrus en dezen
Theodorus. De eerste wierdt door de klerisy, de twede
door de Romeinsche soldaten verkoren. Doch dit geschil
eindigde met de verkiezing van *Cono*, waar mede beide par-
tyen te vrede waren. Na des zelfs doodt hadden *Theodorus*
en *Paschalis* verscheide aanhangers; hoewel Theodorus de
overhandt behieldt. *Platina. Ciacconius.*

GRIEKSCHE KEIZERS.

THEODORUS LASCARIS, Grieksch keizer te Ni-
cea, in Asië, was de schoonzoon van Alexius Murzuphlus,
en wierdt te Nicea, in Asië, in 't jaar 1204, na dat graaf
Boudewyn van Vlaanderen Constantinopel hadde verovert,
tot keizer verklaart. Hy behieldt ook eenige landen, en re-
geerde achttien jaren, tot het jaar 1222, wanneer hy stierf.
Hy heeft twee gemalinnen gehad: de eerste was Anna Com-
nena; en na dat deze gestorven was, trouwde hy de dochter
van Ruplous, koning van Armenië. Doch deze verstiet hy
wederom, en nam Maria van Courtenay, dochter van Petrus,
keizer van Constantinopel. By zyne eerste gemalinne hadt hy
twee zonen, die jong stierven, en drie dochteren, *Irene*, ge-
malin van Andronicus Paleologus; *Maria*, gemalin van Bela
den IV, koning van Hungarië; en *Eudoxia*, gemalin van Ans-
helmus. Uit het twede huwelyk was *Constans*. By de derde
heeft hy gene kinderen verwekt. *Nicephorus Gregoras Hist. l. II.*
Georg. Logotheta Chron. Blondus Dec. 2. l. VII. Princ. Georg.
Abulpharajus Hist. Dynast.

THEODORUS LASCARIS de Jonge, zomwylen
Ducas, ook wel *Constantinus* bygenaamt, was de zoon van Jo-
hannes Ducas, wiens opvolger hy was in 't jaar 1255, toen
hy 33 jaren oud was. Arsenius, de patriarch, kroonde hem
tot keizer van Constantinopel. Hy beoorloogde de Bulgaren,
en ontrukte hen verscheide plaatsen. Na dat hy vrede met
hen gemaakt hadde, greep hy de Tartaren aan, die een inval
in Cappadocië gedaan hadden. Hy was een geleerd prins, maar
zwak van lichaam; waarom hy zich eindelyk in een klooster
begaf, en in het zelve in 't jaar 1259 stierf, nalatende *Johan-*
nes, een zoon van zes jaren. Behalven dezen hadt hy by zyne
gemalinne Helena, eene Bulgarische princes, vyf dochteren, met
namen, *Irene*, gemalin van Constantinus Thech, koning der
Bulgaren; *Maria*, getrouwt met Nicephorus, die despoot in
Etolië was; *Theodora*, gemalin van Mattheus van Valaincourt;
Eudoxia, gemalin van Gulielmus Petrus Balbus, graaf van Vin-
timiglia, van welke het huis van *Lascaris* in het graafschap Niz-
za afstamt; en nog eene dochter, gehuwt met Wenceslaus,
een voornaam Bulgaar. *Georgius Logotheta. Spondanus. Du Fresne*
Hist. Byzant. Cave Hist. Litt.

GROOTVORSTEN VAN MOSKOVIE.

THEODORUS, of FOEDOR IVANOWITZ,
Czaar van Moskovië, of Ruslandt, was de zoon van Johannes
Basilo-

Basilowitz den II. Toen hy in 't jaar 1584 tot de regering kwam, was hy 12 jaren oud: doch hem wierdt wegens zyn zwak begrip Bogda Bielski tot voogdt toegevoegt. Doch deze stondt naar de regering, en wierdt uit dien hoofde afgezet, maar in 't tegendeel Boris Gudenow, zwager van den Czaar, tot stadhouder verklaart. Zie BORIS GUDENOW. Theodorus stierf in 't jaar 1598, niet zonder achterdocht van vergift, nalatende by zyne gemalinne Gernia, zuster van den stadhouder, gene kinderen; invoegen hy de laatste van den ouden stam der Russische grootvorsten geweest is. *Olear. Muscow. Reisbeschr.*

THEODORUS, of FOEDOR ALEXIEWITZ, Czaar of grootvorst van Ruslandt, was de oudste zoon van Alexius Michaëlowitz, en geboren in 't jaar 1657. Den ganschen tydt zyner regering, beginnende met het jaar 1676, heeft hy met den Turk geoorloogt, brengende in 't jaar 1678 een leger van vyfmaal honderd duizend man in 't veldt, en noodzaakte daar mede den Turk de belegering voor Czechrin op te breken. In 't jaar 1681 maakte hy vrede met den Turk voor 20 jaren, uit krachte van welke alles in den voorgaanden staat herstelt wierdt. In 't jaar 1676 wilde hy de Zweden beoorlogen, nergens anders om dan om dat een Lyflander op de universiteit van Jena over den Godsdienst der Muskoviten gedisputeert hadde. Doch het verschil wierdt bygelegt. In 't jaar 1680 trouwde hy met Euphemia Rutetski, en in 't jaar 1682 met Maria Euphrosina Marveona, die van den Poolschen adel was. Met dit laatste huwelyk waren de Russen niet te vrede, en wanneer zich de grootvorst des niet bekreunde, lieten ze hem nog in het zelve jaar door zynen lyfarts, een gedoopten Jood, met name Daniel van Gaden, met vergift om 't leven brengen. Te weten, deze geneesheer bestreek zyn mes aan de eene zyde met vergift, en sneedt dus een appel door, waar van hy de goede helft at, en de vergifte den grootvorst gaf. Hy liet gene kinderen na, maar twee broederen, Ivan en Petrus, nevens verscheide zusteren, onder welke was eene Sophia. Na zyne doodt ontstondt zo wegens de vergifting, als wegens de achterstallige soldy, en over de erfopvolging een vreeslyke oproer. Eenige duizend Strelitzen drongen op het kasteel binnen Moskou, en doorstaken onder verscheide anderen ook de twee beroemde veldheeren, Dolgorucki en Romodonowski, op vermoeden, dat de grootvorst door hun toedoen was om 't leven gebragt. Aangaande den twist over de opvolging zie boven op IVAN, grootvorst. *Theatr. Eur. Tom. XII.*

BISSCHOPPEN EN ANDERE GEESTELYKEN.

THEODORUS, bisschop van Cesarea, in Cappadocië, begunstigde het gevoelen van Origenes, en was een der zogenaamde Acephali. Aangezien nu deze sekten by de kerk veroordeelt waren, wist hy keizer Justinianus, by wien hy in een zonderlinge gunst was, te overreden, dat 'er in het aannemen van het concilie van Chalcedonië gene zwarigheit was, behalven de buitensporige lofspreuken, die van het zelve aan Theodorus van Mopsuesta gegeven wierden, en de brieven door Ibas van Edessa aan de Maagdt Maria geschreven. Hy riedt den keizer derhalven, dat hy wilde te wege brengen, ten einde deze schriften, nevens die van Theodoretus, tegen Cyrillus van Alexandrië geschreven, veroordeelt wierden, als wanneer niemandt zwarigheit maken zou het concilie te onderschryven. Justinianus, die zynen arglistigen toeleg niet bemerkte, stondt hem zyn verzoek toe. Na verloop van acht jaren nam de keizer den tydt, wanneer Pelagius, pausselyke nuncius, afwezend was, waar, en gaf een geschrift in 't licht, by wyze van een ordonnantie tegen de zogenaamde drie Kapittelen, het welk van een zeer kwaad gevolg was. Theodorus wierdt als roervink van alle deze onlusten van den paus in den ban gedaan; doch ontsloeg hem in 't jaar 552 op zyne belydenisse van rechtzinnigheit, hoewel hy in zyn herte altydt een Eutychiaan bleef. Het was op zyn aanraden, dat de keizer ondernam het gevoelen der zogenaamde Incorruptibiles te verdedigen. *Liberatus Brev. Facundus Defens. trium capit. Baronius Annal.*

THEODORUS, bisschop van Mopsuesta, in Cilicië, was geboortig uit Syrië, of, gelyk zommigen willen, van Antiochië, uit een voornaam geslacht. Hy wierdt van Libanius in de redenkunst, maar van Diodorus van Tarsen en Carterius in de Godgeleerdheit onderwezen. Chrysostomus riedt hem in een klooster te gaan, gelyk hy ook deedt. Maar aangezien hy op een zekere Hermione verlieft wierdt, verliet hy het klooster. Doch hy wierdt door Chrysostomus, die een vermaning aan hem schreef, welke nog onder des zelfs schriften gevonden wordt, en *de gevallene Theodorus* genaamt wordt, tot beter gedachten gebragt. Vervolgens wierdt hy priester te Antiochië, en daar na bisschop van Mopsuesta. Nestorius was zyn leerling, en leerde zyne dwalingen van hem. Theodorus schreef ook voor Nestorius, welk traktaat de Nestorianen na het concilie van Ephezen, gehouden in 't jaar 431, niet alleen in de Grieksche, maar ook in de Syrische, Armenische en Persische talen in 't licht gaven. Theodoretus spreekt met veel lof van dezen bisschop, om dat hy des zelfs dwalingen niet kende; die in 't tegendeel van Cyrillus, Proclus van Constantinopel, en Rabullus, bisschop van Edessa, wederlegt zyn. Ibas, de opvolger van den laatstgenoemden, bestraft hem in een brief aan Marin, een Persiaan, om dat hy Theodorus veroordeelt, dien hy zeer hoog verheft.

Ter zelver tydt blixemde Theodoretus, bisschop van Cyr, zynen ban uit tegen de genen, die van Cyrillus tegen de Nestorianen was uitgesproken, maar wanneer Ibas en hy zich naderhandt verootmoedigden, wierden zy beide in hunne bisdommen herstelt. Des niettegenstaande hebben in de VI eeuwe de schriften dezer drie bisschoppen grote onlusten in de kerk verwekt. Dit wordt 't werk der drie Kapittelen genaamt: ook wierden deze beroerten niet gestilt voor het vyfde algemeen concilie, gehouden in 't jaar 553, toen Theodorus van Mopsuesta en zyne schriften veroordeelt wierden, zynde het eerste voorbeeldt, dat de kerk iemandt na zyne doodt veroordeelde. Zyne schriften zyn: *Symbolum, seu Expositio fidei; Commentarii in Pentateuchum, in Psalmos, Evangelia; Epistola*; enz. *Liberatus. Sozomenus. Evagrius. Theodoretus. S. Gregorius. Hesychius Hierosolymitanus. Baronius. Cave Hist. Litt.*

THEODORUS, een philosooph, bygenaamt *de Ongodist*, was een leerling van Anniceris, Dionysius Logicus, en Aristippus. Hy gevoelde, dat alles uit vreugde en droefheit bestondt; dat de vreugdt in verstandt, de droefheit in dwaasheit en wanorder bestondt. Hy keurde alle ondeugden goed, zeggende, dat 'er niets in zich zelve schandelyk was, terwyl alles maar in de opvatting der menschen bestondt. Hy verstrikte vele zyner toehoorderen door bedriegelyke vragen, en maakte dus een groten aanhang. Doch hy wierdt uit Athene gebannen, en, gelyk anderen willen, zelfs gedood. Diogenes Laërtius getuigt, dat hy een boek van de goden, door Theodorus opgestelt, gezien heeft, dat hy zeer prees. *Diog. Laertius.*

THEODORUS, een veldheer onder den keizer Valens. Zommige philosophen van zynen tydt, de toverkunst nagaande, maakten een drievoet van lauwrierbladen, om dus te ervaren wie de opvolger in 't keizerryk zyn zou. Het antwoordt der zogenaamde godsprake was: „ Een dapper man, wiens naam „ met de letteren *THEOD.* begint." De keizer Valens, dit horende, liet den veldheer Theodorus in verzekering nemen, en hem nevens vele anderen, wier namen met de letteren *Theod.* begonnen, om 't leven brengen. Doch hy kon door deze wreedheit niet beletten, dat hem Theodosius de Grote niet opvolgde. *Sozom.*

THEODORUS ABUCARA, bisschop van Karië, was van het gevoelen van Photius. Hy heeft verscheide schriften nagelaten, die alle door *Gretserus* byeen verzamelt zyn. *Du Pin Biblioth.*

THEODORUS SICEOTES, bisschop van Anastasiopel, in Galatië, leefde onder de regering van den keizer Justinianus, en wierdt aldus genaamt, aangezien hy te Siceon, een stedeke in Galatië, geboren was. Hy begaf zich eerst naar eene wildernis, en wierdt het hoofdt der kluizenaren van zyn landt; vervolgens bisschop van Anastasiopel, welk bisdom hy zeer yverig bestierde. Maar aangezien het volk zeer boosaardig was, zou men hem byna met vergift gedood hebben; invoegen hy besloot wederom naar zyne wildernisse te keren; wanneer de keizer Mauritius, en de patriarch Cyprimus hem verzochten naar Constantinopel te reizen, alwaar hy den keizerlyken prins van de melaatschheit genas. Hy reisde andermaal derwaarts, en ontdekte den patriarch Thomas vele gewigtige geheimen. Eindelyk stierf hy in 't jaar 613 in zyne celle. Zyn leerling Georgius Presbyter heeft zyn leven beschreven. *Surius.*

THEODORUS STUDITES, abt van 't klooster Studium, te Constantinopel, wierdt in 't jaar 759 te Constantinopel geboren, en begaf zich in 't jaar 781 in het Saccudisch klooster, in de voorstadt van Constantinopel gelegen, en wierdt in 't jaar 794 abt van het zelve. Wanneer de keizer Constantinus in 't volgende jaar zyne gemalin Maria verstiet, om Theodora te trouwen, en de patriarch Tharasius daar niet tegen yverde, deedt hem Theodorus Studites in den ban, en wilde met Tharasius geen gemeenschap houden, het welk aanleiding tot een grote scheuring gaf. In 't volgende jaar wierdt hy van den keizer Constantinus naar Thessalonika in ballingschap gezonden. Maar na dat deze keizer door de lagen van zyne moeder Irene van kant was geholpen, wierdt Theodorus wederom naar Constantinopel geroepen, alwaar hy de keizerinne vleiende, en den beeldendienst begunstigende, by Irene in aanzien was. In 't jaar 798 wierdt hy abt van 't klooster Studium, binnen Constantinopel. Toen in 't jaar 806 Nicephorus uit den lekenstaat tot patriarch van Constantinopel verheven wierdt, en de abt Josephus, die Constantinus met zyne onwettige gemalinne getrouwt hadde, wederom in de gemeenschap der kerke opgenomen was, verwekte Theodorus vele onlusten, veroordeelde het synode, den patriarch en keizer Nicephorus; ook bragt hy meer dan zeven honderd monniken op zyne zyde, en van paus Leo daarom bestraft zynde, schreef hy een scherpen brief aan hem. Om deze reden liet hem de keizer Nicephorus, nevens zynen broeder Josephus, en den abt Plato, gevangen op een eilandt niet verre van Constantinopel brengen. Maar na dat hy met den patriarch Nicephorus zyn verdrag gemaakt hadde, wierdt hy in 't jaar 811 op het bevel van keizer Michaël Rangabes wederom op vrye voeten gestelt. Toen keizer Leo de Armeniër den beeldendienst in 't jaar 813 door een opentlyk plakkaat hadt besloten af te schaffen, wederstondt hem Theodorus zeer hevig, zeide hem alle gehoorzaamheit op, en maakte het volk oproerig, deedt openbare processien met beelden door de stadt, liet liederen van den beeldendienst zingen, en keerde alles 't onderste boven. Hy wierdt derhalven van den keizer gebannen; en wanneer hy nog niet rusten kon, wierdt hy te Mesope in eene gevangenisse geworpen. Doch hy liet evenwel niet na allerlei onlusten te stichten, tot dat hy door verscheide gevangenissen

in 't jaar 819 naar Smyrna gevoert, en aldaar zeer hard gehandelt wierdt. Toen hy in 't jaar 821 onder keizer Michiël den Stamelaar op vrye voeten gestelt wierdt, keerde hy weder tot zyne oude gewoonte, en voegde zich in 't jaar 824 opentlyk by den rebel Thomas; doch wanneer deze tot gehoorzaamheit gebragt was, wierdt hy ook genoodzaakt Constantinopel te verlaten. Na een tydlang omgedwaalt te hebben nam hy eindelyk zyn verblyf op het eilandt Chalcis, alwaar hy ook den 11 November 806 stierf. Hy was een zeer geleerd, maar ook heet-gebakert, en den beeldendienst genegen man. Zyne schriften zyn: *Sermones Catechetici*; *Testamentum ad discipulos*; *Sermones*; *Orationes & Epistolæ*: enz. *Michiel Studites* heeft zyn leven beschreven. *Zonaras. Curopalates. Cedrenus. Baronius. Bellarminus. Possevinus. Cave Hist. litt. p.* 360. *Spanhem. Hist. Imag.* enz.

THEODORUS *van Pharan*, bisschop van Pharan, in 't steenachtig Arabië, leefde in de VII eeuwe, en is befaamd wegens zyne dwalingen, zynde de ketteryen van Eutyches en der Monotheliten toegedaan, welke laatste hy zelf gesticht heeft. Zyne schriften zyn: *De operationibus Christi ad Sergium*; *De interpretatione testimoniorum à Patribus.* enz. *Baronius. Cave.*

THEODOSIOPOLIS. Zie APRIO.

THEODOSIUS de I, keizer, toegenaamt *de Groote*, was geboortig uit Spanje, en wordt van sommigen uit het geslacht van den keizer Trajanus afgeleid. Zyn vader, ook *Theodosius* genaamt, was een vermaard veldheer, die op het bevel van den keizer Valens in Afrika gedood wierdt, niettegenstaande hy hem van de dwingelandy van Firmus bevryd hadde. De doorslaande preuven zyner dapperheit en beleidt bewogen den keizer Gratianus, toen hy van de Gotthen en Duitschen aangetast wierdt, het ryk met hem te delen, het welk van alle onderdanen goedgekeurt wierdt. Hy outfing het purper te Sirmium in 't jaar 379, oud zynde 43 jaren. Van daar trok hy naar Thracië, sloeg de Gotthen, en bragt zelfs deze gewigtige tyding aan den keizer Gratianus. In het volgende jaar, toen hy te Thessalonika krank wierdt, liet hy zich dopen, en gaf verscheide plakkaten tegen de ketters in 't licht. Athanaricus, koning der Gotthen, zynde uit zyn ryk gejaagt, kwam te Constantinopel, en wierdt van Theodosius vriendelyk ontfangen. Na dezen maakte hy vrede met de Persen, en wel op de voordeligste voorwaarden. Hy beriep het twede algemeen concilie, dat in 't jaar 381 te Constantinopel gehouden wierdt. Valentinianus, keizer van 't Westen, wierdt door den dwingelandt Maximus zeer ontrust, die, hebbende Gratianus vermoord, met geweldt den keizerlyken troon beklom. Doch Theodosius sloeg hem in twee veldslagen, eerst in Hungarië, daar na in Italië, by welken laatsten veldslag dit wonderwerk gezegt wordt geschied te zyn, dat alle vyandelyke pylen door een sterken Noorde windt weder te rug gedreven wierden, en die kwetsten, van welke zy geschoten waren. Hy vervolgde ook Maximus tot aan Aquileja, en dwong des zelfs soldaten, dat ze hem hun gewaanden keizer overleverden. Maar hoewel hy hem graag het leven hadt geschonken, sloegen hem echter zyne soldaten den kop af.

Na dat derhalven Theodosius de Westersche landen voor Valentinianus in rust gebragt hadde, deedt hy in 't Oosten desgelyks. In 't volgende jaar kwam hy te Rome, om te zegepralen. Voorts vernielde hy alle overblyfselen van afgodery. Wanneer in 't jaar 390 de inwoonders van Thessalonika in een opstandt eenen zyner veldheren om 't leven gebragt hadden, overviel Theodosius die stadt, en gaf ze aan de baldadigheit zyner soldaten over, die alstoen zeven duizend zielen deden sneuvelen, waar over het volk murmureerde. De H. Ambrosius schreef ook over dat onderwerp een brief aan den keizer, hem vermanende boete te doen; en wanneer Theodosius na verloop van eenige maanden te Milaan kwam, weigerde Ambrosius hem in de kerk te laten vooraleer hy over deze onbezonne en wrede daadt acht maanden lang opentlyke boete gedaan hadde. Na dezen gebeurde het, dat Arbogastus, hebbende Valentinianus gedood, om de straffe te ontgaan, Eugenius, die zyn leermeester in de spraakkunst geweest was, tot keizer verklaarde, onder beding, dat hy den dienst der afgoden zou dulden. Tegen dezen trok Theodosius te velde, en sloeg zyn leger. Eugenius wierdt gevangen, en door de soldaten onthoofd. Arbogastus wierdt een moordenaar van zich zelve, om zynen overwinnaar niet in de handen te vallen. Na deze overwinning kwam de keizer te Milaan, en stierf aldaar in 't jaar 395 aan de waterzucht, oud zynde zestig jaren, en nalatende twee zonen, *Arcadius* en *Honorius*, van welke de eerste keizer van 't Oosten, de twede van 't Westen wierdt. *Latinus Pacatus Paneg. Claudianus de Cons. Honor. Ambrosius Orat. fun. Theodoretus. Socrates. Zosimus. Prosper Aquitanicus. Paulus Diaconus. Orosius. Augustinus de Civ. Dei Philostorgius. Joach. Pastorius in vita Theodosii. Flechier Hist. du Theodose.*

THEODOSIUS de II, bygenaamt *de Jonge*, Griekseh keizer, was de zoon van Arcadius, dien hy by Eudoxia geteelt hadt. Toen Arcadius in 't jaar 408 stierf, liet hy dezen zoon na, zynde een kindt van zeven jaren, onder de voogdy van Izdegerdes, koning der Persen, tot wien hy een zonderling vertrouwen hadde. Doch Izdegerdes vondt het niet geraden zyn koninkryk te verlaten, om opzicht over een pupil te hebben, en zondt derhalven Antiochus, een zeer bekwaam man, derwaarts, om voor de opvoeding van den jongen keizer zorg te dragen. In 't begin zyner regering gaf hy scherpe plakkaten tegen de Joden en ketters in 't licht. In 't jaar 415 verklaarde hy zyne zuster Pulcheria tot *Augusta*, met welke, onaangezien zy nog zeer jong was, hy de keizerlyke waardigheit deelde. Deze verkoor voor haren broeder zeer bekwame leermeesters, en zorgde mede voor des zelfs goede opvoeding. Hoewel hy een zachtmoedig prins was, verstondt hy echter de kunst van te regeren geenzins, aangezien Pulcheria onder zynen name volstrekt, hoewel wyslyk, regeerde. Theodosius trouwde Athenaïs, de dochter van den philosooph Leontius, die by haren doop Eudoxia genaamt wierdt. Hy zondt een groot leger naar Afrika tegen Gensericus, koning der Vandalen, onder den veldheer Asparis; en wanneer deze geslagen was, zondt hy een twede leger derwaarts ter zee, onder Arcobindus, Anaxillus, en Germanus. Maar aangezien deze vloot zich al te lange by de kust van Sicilië onthieldt, wierdt Theodosius genoodzaakt de zelve te rug te ontbieden, om Attila, die gansch Thracië verwoestte, het hoofdt te bieden. Wanneer hy voor de te rug komst van zyn leger deze barbaren niet kon aangrypen, zondt hy eenige gezanten aan Attila, en met de zelve zes duizend ponden aan goudt, belovende daarenboven jaarlyksch nog duizend ponden te betalen, onder beding, dat Attila te rug zou trekken. Hy deedt Nestorius Constantinopel ruimen; poogde de bisschoppen met elkander te verzoenen, voornamentlyk Johannes van Antiochië, en Cyrillus van Alexandrië. Voorts gaf hy nieuwe wetten tegen de Heidenen, Joden, Samaritanen, en ketters.

Wanneer ondertusschen Pulcheria het hof verliet, uit hoofde van een geschil met de keizerinne, begon Theodosius, op den raadt van een gesneden kamerling, met name Chrysaphius, de dwalingen der Eutychianen te omhelzen, en liet de zelve op een eenzydig concilie te Ephezen bevestigen. Doch na dat Pulcheria wedergekeert was, begaf zich Theodosius naar Ephezen om boete te doen, daar voor dat hy het valsch concilie beschermt hadde: weder t'huis gekomen zynde struikelde hy op de jagt met zyn paardt, en stierf niet lange daar na in 't jaar 450; hoewel anderen verzekeren, dat hy aan een ziekte gestorven is. Nog anderen willen, dat hy in een rivier gevallen en omgekomen is. Men heeft hem 't zogenaamde *Codex Theodosianus* te danken, zynde op zyn bevel van verscheide vermaarde rechtsgeleerden zamengedragen. Hy heeft gene erfgenamen nagelaten. *Socrates Hist. lib. VII. Zosimus lib. V. Joh. Antiochenus in Excerpt. Peiresci. Procopius de bello Persico. Agathias lib. IV. Prosper. Idacius. Marcellinus in Chron.*

THEODOSIUS de III, bygenaamt *Adramytenus*, wierdt in 't jaar 715 tegen zyn wil en dank op den troon gezet: want wanneer de vloot, door keizer Anastasius den II tegen de Saracenen gezonden, gerebelleert, en haren admiraal gedood hadde, verkoren ze, om de straffe te ontgaan, dezen Theodosius te Adramytum, een stadt in Phrygië, tot hunnen keizer. Hy was een keizerlyk ontfanger. Anastasius ging op dit gerucht in een klooster. Onderwylen verklaarde zich Leo Isauricus, die ook zyn recht tot de krone beweerde, tegen Theodosius, rukte voor Nicomedië, en nam den zoon van Theodosius gevangen, die hem poogde op te houden; waar op hy regelregt naar Constantinopel trok. Hier op zondt Theodosius, die gene kwade gedachten hadde, den patriarch S. Germanus tot hem, met aanbieding van het keizerryk aan Leo over te geven, en in een klooster te gaan, ingeval hy hem het leven wilde schenken. Wanneer hem dit toegestaan wierdt, begaf zich Theodosius naar Ephezen, alwaar hy zyn leven in Godvruchtige oeffeningen eindigde. Stervende beval hy hem geen ander grafschrift te maken dan dit Grieksche woordt: ΥΓΙΕΙΑ, dat is, *Gezondheit. Theophanes. Zonaras. Cedrenus.*

THEODOSIUS, een kettersch patriarch te Alexandrië, wierdt in 't jaar 535, na de doodt van Timotheus, door bemiddeling van de keizerinne Theodora, tegen den gebannen Gajanus tot patriarch verkoren. Maar aangezien hy de dwalingen der Eutychianen toegedaan was, verwekte zulks vele onlusten, zynde thans de stadt in Gajaniten en Theodosianen verdeelt. Eindelyk kwam hy te Constantinopel, en wierdt door de keizerinne beschermt. *Joh. Damascenus lib. III. de Hæres. Baronius. Annal.*

THEODOSIUS, een valsch patriarch van Jeruzalem, was een Eutychiaansch monnik, en wederstondt den bisschoppen, die te Chalcedonië tegen de Nestorianen vergadert waren. De monniken van zynen aanhang maakten het den bisschop Juvenalis zo bang, dat hy genoodzaakt wierdt de stadt te verlaten, en zich naar Constantinopel tot den keizer te begeven. Hier op verkoren zy op Paaschen in 't jaar 452 Theodosius tot hun hoofdt, die allerlei wreedheden begon te plegen, met verscheide huizen in brandt te steken, onschuldigen te doden, misdadigen uit de gevangenisse te ontslaan, en zynen aanhangeren allerlei moedwil toe te laten. Hy bragt Eudoxia, de moeder van Theodosius den Jongen, op zyne zyde. Maar wanneer de keizer Marcianus bevel gaf om hem in verzekering te nemen, vloodt hy op den berg Sinaï, en strooide uit, dat Leo het gevoelen van Nestorius hadt omhelst. Voorts poogde hy den keizer Marcianus en des zelfs gemalinne Pulcheria zwart te maken, en allerlei onbehoorlykheden te ondernemen, tot aan zyne doodt. *Evagrius lib. II. c. 5. Nicephorus lib. XV. c. 9. Baronius.*

THEODOTION, van Ephezen, leefde in 't einde der twede eeuw, en was een leerling van Tatianus, naderhandt een aanhanger van Marcion. Vervolgens wierdt hy een Jode, en vertaalde het Oude Testament in de Grieksche tale. De juiste tydt, in welken dit geschied is, kan niet bepaalt worden. Het is zeker, dat Irenæus gewag van deze vertaling maakt, die gezegt wordt onder den keizer Marcus Aurelius in 't jaar 176 geschre-

geschreven te hebben. *Epiphanius de Ponderibus & Mensuris c. 7. Baronius an. 184. Simon Hist. Crit. du Vieux Testam. Fabricius Biblioth. Gr. lib. III. c. 12. Hodius de Bibliorum textibus originalibus.*

THEODOTUS, een goudsmidt, en ketter van de eerste eeuwe, verzon een nieuwe kettery, noemende den Zoon Gods geringer dan Melchizedek, die, naar zyn zeggen, van eeuwigheit zonder vader en moeder was, zynde een voorspraak der engelen. Ook leerde hy, dat Jesus Christus een bloot mensch was, en een middelaar der menschen. Zyne navolgers wierden *Melchizedekianen* genaamt. *Tertullianus de Præscript. Eusebius. Baronius. Natalis Alexander.*

THEODOTUS, van Byzance geboortig, was een leêrbereider. Na dat hy Christus in de vervolging hadt verloochent, verviel hy daarenboven nog tot deze kettery, dat hy zeide, Jesus Christus zy wel door de werking des H. Geestes ontfangen, doch zy maar een bloot mensch geweest, die anderen in gerechtigheit en heiligheit overtrof. Hy kwam te Rome, om zyne dwalingen aldaar uit te breiden, en was ook inderdaadt een tydlang verborgen, hoewel hy door Victor, bisschop van Rome, in den ban gedaan wierdt, en dus wederom van daar vertrok. *Eusebius. Baronius.*

THEODOTUS, of THEODOTION, leermeester van Ptolomeus, de laatste koning van Egypten, dien hy riedt, dat hy Pompejus doden zou. En om hem hier toe te bewegen, hieldt hy een lange redenvoering, welke hy eindigde met deze spreuke: „De doden byten niet meer." Maar wanneer Julius Cesar de moordenaars van Pompejus vervolgde, nam hy de vlucht, en dwaalde als een rampzalig balling, die van alle menschen gehaat wierdt. *Plutarchus in Pompejo.*

THEODULPHUS, bisschop van Orleans, was uit Gallia Cisalpina geboortig, en wierdt van keizer Karel den Groten aan 't hof genodigt. Deze gaf hem de abdy van Fleury, en naderhandt het bisdom van Orleans. Voorts was hy by den keizer van wegens zyne geleerdheit in groot aanzien. In 't jaar 811 verkoos hem Karel, om zyn testament te ondertekenen, en in 't jaar 816 om paus Stephanus te ontfangen, die in Vrankryk kwam om Lodewyk den Godvruchtigen te kronen. Naderhandt wierdt hem te last gelegt, als of hy aan de zamenzwering des konings Bernardus van Italië deel hadde; weshalven hy te Angers in de gevangenisse gelegt wierdt. Hier schreef hy het liedt, wiens begin is: *Gloria, laus, & honor.* Dit liedt zong hy in de gevangenisse, toen juist de keizer voorby ging, die daar door dus bewogen wierdt, dat hy hem in zyne voorgaande vryheit herstelde. Hy stierf in 't jaar 821. Men heeft van hem: *Capitula ad presbyteros parochiæ: De Spiritu Sancto; Carmina*, of allerlei liederen. *Alcuinus Epist. ad Carolum M. Eginhardus. Theganus de gestis Ludovici Pii. Trithemius. Possevinus. Arnoldus Wion. Baronius. Bellarminus. Sirmondus not. ad Theodulphum. Sammarthanus Gall. Christ. Cave Hist. litt. p. 352.*

THEODULUS, een priester in Cele-Syrië, leefde in de V eeuw, en wierdt zeer oud, stervende, volgens de rekening van *Gennadius*, in 't jaar 490. Zyne werken, van welke Gennadius ook spreekt, zyn: *Overeenstemming der Schriften; Wonderwerken des Ouden Testaments; Fabelen der dichteren.* Men vindt in de *Bibliotheca Patrum* een Uitlegging over de Brieven van *Paulus*; doch dit werk, hoewel het den name van *Theodulus* draagt, kan nochtans van dezen niet zyn, om dat het een kort begrip der uitleggingen van *Oecumenius* is, die lange daar na geleeft heeft. *Gennadius Catal. vir. illustr. Sigebert. in Catal. Sixtus Senensis Biblioth. lib. III. Possevinus in Apparatu. Lilius Giraldus Hist. Poët.*

THEOGAMIA. Dit woordt is zamengestelt van Θεὸς, dat is Godt, of godinne, en γάμος, bruiloft. Het was een feest, dat in Sicilië ter eere van de godinne Proserpina gevierd wierdt, misschien om de gedachtenis van haar huwelyk met Pluto te vernieuwen. *Meursius Græcia Feriata. Fasoldus de Festis Græc. II. 1.*

THEOGNIS, bisschop van Nicea, een leerling van den H. Lucianus, offerde den goden wierook gedurende de vervolginge van Diocletianus, en nam naderhandt de dwalingen van Arius aan. Hy wierdt op het concilie van Nicea afgezet; doch naderhandt herstelt. Hoewel hy nooit voor het rechtzinnig gelove geyvert heeft; maar in 't tegendeel noch heviger zich voor de kettery van Arius heeft betoont. *Baronius in Annalibus.*

THEOGNIS, een Griekſch dichter, geboortig van Megara, eene stadt in Griekenlandt, leefde in de LIX Olympiade, en schreef verscheide werken. Hy moet onderscheiden worden van een tweden THEOGNIS, zynde een treurspelschryver, die zo koud in zyne uitdrukkingen is, dat hy om die reden *Sneeuw* bygenaamt is. *Eusebius in Chron. Lilius Giraldus Hist. Poët. Scaliger. Vossius. Tanaq. Faber Hist. Poët. Græc.*

THEOGNOSTES *van Alexandrië* is een auteur, van wien *Eusebius* en *Hieronymus* niets hebben geweten. Athanasius pryst hem. Men weet zynen juisten leeftydt niet te bepalen; hoewel het zeker is, dat hy na Origenes geschreven heeft, en voor het concilie van Nicea. Zyn werk, genaamt: *Hypotyposes*, was nog in wezen ten tyde van Photius. *Athanasius de Blasphemia in Spiritum Sanctum de Decret. Synod. Nic. Photius Cod.* 106.

THEON, een Griekſch Sophist, wiens Rhetorische werken wy nog hebben, heeft zeer beschaaft, en met veel oordeel geschreven. Zyne regelen zyn kort en bondig. Hy is zeer gelukkig omtrent het stuk van de Goddelyke Voorzienigheit: want hy toont in het XII Hoofdstuk, dat een mensch zeer gelukkig leeft, die gelooft, dat de Voorzienigheit over hem waakt. Het welk een loffelyk gevoelen van een Heiden is; om dat iemandt, die zich de Godheit gedurig voorstelt, als medebewust van alle zyne gedachten, woorden en werken, dikwils van zonden wordt te rug gehouden. Hy oordeelt ook zeer wel aangaande de gebreken der vermaardste historieschryvers en redenaren. Hy dringt onder anderen zeer aan op de klaarheit der bewoordingen, en toont de ongemakken van een duisteren of dubbelzinnigen styl. Zyn werk is gedrukt te Basel, met de Latynsche vertaling van *Joachimus Camerarius*, in 't jaar 1541: doch de beste druk is die van Leiden in 't jaar 1626 in octavo, door *Daniel Heinsius*, die de Latynsche vertaling van vele misslagen gezuivert heeft. *Bayle.*

THEON *van Alexandrië* was een vermaard philosooph en wiskunstenaar ten tyde van Theodosius den Groten, in de IV eeuw. Hy schreef een verklaring over *Ptolemeus*, nevens eenige andere dingen, waar door hy beroemd geworden is. Hy hadt eene dochter, genaamt *Hypatia*, welke Synesius zyne leermeesteresse in de philosophie noemt. *Socrates lib. VII. c. 5. Vossius de Scient. Mathem.*

THEOPASCHITEN. Dus wierden zekere ketters genaamt, die zeiden, dat niet alleen de Heer Christus als mensch, maar ook de Drieëenige Godt geleden hadde. Zie PETRUS FULLO, en PATROPASSIANEN.

THEOPHANES *van Byzance* leefde in de VI eeuw, onder de regering van keizer Justinus den II. Men pryst zyne Geschiedenis, bestaande in X Boeken, en handelende van de oorlogen van den keizer Justinus tegen Cosroës, koning der Persen, behalven nog eenige andere werken; doch die niet meer voorhanden zyn, behalven dat 'er Photius eenige uittreksels van bewaart heeft. *Photius. Vossius de Hist. Græc. Cave.*

THEOPHANES *van Lesbos*, of *Mitylene*, was een man van aanzien, en in achting by Pompejus den Groten, dien hy ook tegen den koning Mithridates ondersteunde, en de Geschiedenis van dien oorlog beschreef. Hy liet een zoon na, dien keizer Augustus tot intendant van Asië verklaarde, maar die naderhandt by Tiberius in ongunst viel. *Julius Cæsar de B. C. Tacitus Annal. Valerius Maximus lib. VIII. c. 14. Plutarchus in Pompejo. Vossius de Hist. Græc.*

THEOPHANES (GEORGIUS) was een voornaam ryk man te Constantinopel, doch verliet zyne huisvrouw, en begaf zich in een klooster, in het welke hy tot abt verkoren wierdt. Hy was in 't jaar 788 op het concilie van Nicea, waar op de beeldendienst weder ingevoert wierdt. Naderhandt moest hy in ballingschap leven, en stierf in Samothracië in 't jaar 818. Hy heeft een Kronyk geschreven, en nog het een en 't ander by de *Historia Miscellanea* gevoegt. *Glycas in Annal. Cedrenus. Curopalates in Hist. Proœm. Vossius de Hist. Gr. lib. II. c. 24. Possevinus.*

THEOPHANIA, eene Griekſche keizerin, was de gemalin van keizer Romanus van Constantinopel, na wiens doodt zy haren oudsten zoon Stephanus met vergift om 't leven bragt, maar Basilius en Constantinus spaarde, als nog zeer jong zynde. Zy dede Nicephorus Phocas door het leger tot keizer verklaren, dien ze toen ten huwelyk nam. Doch hare liefde verkeerde wel haast in haat; waarom ze op de tyding, dat haar leger onder Nicephorus door den veldheer van keizer Otto geslagen, en dus Kalabrië en Apulië den Grieken wederom ontrukt waren, haren gemaal door Johannes Zimisca liet vermoorden, en den moordenaar tot keizer verklaren. Doch deze hadt berouw van zynen gepleegden moordt, verjoeg alle medeplichtigen, en Theophania zelf, en nam de twee jonge prinssen, Basilius en Constantinus, mede in de regering. Deze riepen na de doodt van Zimisca hare moeder weder aan 't hof, en deelden de regering met haar. *Zonaras Annal. l. XVI. Maimbourg de Schismate Græcorum.*

THEOPHANIA. Een woordt zamengestelt van het Griekſch Θεὸς, dat is *Godt*, en φαίνειν, *verschynen*, was een feest, dat van vele steden gevierd wierdt ter gedachtenisse, dat zich de goden eertyds aan hen geopenbaart hadden. In de Christelyke kerk wierdt dus genaamt niet alleen het feest van de geboorte des Zaligmakers, om dat *Godt* toen in 't vleesch *verscheen*; maar ook de zesde dag van January, op welken Christus gezegt wordt gedoopt te zyn. Doch die dag is naderhandt *Epiphania* genaamt. *Hand. XIV*, 11. *Meursius Græcia Feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Græcis. Du Fresne III.* 1237. *Gloss. Gr. p.* 492. *Baronius Martyrol.* 6. *Jan.*

THEOPHILE, bygenaamt *Viaud*, een vermaard Fransch dichter, zo wegens zyne uitmuntende gedichten, als door de rampen, die hy ondergaan heeft. Men beschuldigde hem van ongodistery, en andere gruwelen; waarom hy twee jaren lang in verzekering genomen wierdt. Naderhandt wierdt hy op vrye voeten gestelt, maar zyne straf in eene ballingschap verandert, of om dat het parlement hem zo schuldig niet oordeelde als men gemeenlyk zeide, of om dat de hertog van Montmorenci voor hem sprak, en hem eindelyk tot zich in zyn paleis ontfing, alwaar Theophile ook in 't jaar 1626 gestorven is. Men eigent hem het zogenaamde werk, *Parnasse Fanatique*, toe, hoewel anderen het in twyffel trekken, en het een opstel van verscheide dichteren noemen. *Mad. d'Aunoy Recueil des plus belles pièces des Poëtes François Tom. III.*

THEOPHILUS, een Oostersch keizer, volgde in 't jaar 829 zynen vader Michiël op, van wien hy reets voorhenen mede in de regering was genomen, en een vyandt der beelden gemaakt. In 't begin zyner regering strafte hy alle de genen, die zynen vader in 't vermoorden van Leo den V hadden

hadden bygeſtaan. Hy zondt zyne ſchoonmoeder Euphroſyne in het zelve klooſter, uit het welke zyn vader haar genomen hadde. Hy hadt vele goede bekwaamheden, zynde onder anderen een beminnaar der gerechtigheit, en wiſt zyne gebreken dus te verbergen, dat hem alle zyne onderdanen gelyk als om ſtrydt prezen. In alle zyne veldſlagen tegen de Saracenen was hy ongelukkig. Wanneer hy den laatſten veldſlag verloren hadt, ſtierf hy van gramſchap in 't jaar 842, na dat hy 12 jaren en eenige maanden geregeert hadde. *Curopalates. Leo Grammaticus. Zonaras. Cedrenus. Abulpharajus Hiſt. Dynaſt.*

THEOPHILUS, biſſchop van Alexandrië, en opvolger van Timotheus in 't jaar 385, hadt den roem van een uitmuntende geleerdheit; waarom hy van 't concilie te Capua in 't jaar 389 verkoren wierdt om het geſchil tuſſchen Evagrius en Flavianus te beſliſſen, die beide geordende biſſchoppen van Antiochië waren. De laatſtgenoemde weigerde hem voor zynen rechter te erkennen, en hieldt hem verdacht. Des niettegenſtaande hadt Theophilus door zyne zonderlinge voorzichtigheit het geluk dien ſtrydt by te leggen, en verzoende Flavianus in 't jaar 402 met paus Innocentius den I. Hy was een groot vervolger der Origeniſten, verklaarde zich een openbaar vyandt van Johannes Chryſoſtomus, was voorzitter op het concilie van Chalcedonië, alwaar de zelve wierdt afgezet, en weigerde na des zelfs doodt zynen naam in 't kerkregiſter te laten ſtellen, niettegenſtaande hem paus Innocentius de I daarom in den ban deedt. Hy brak den tempel van Serapis te Alexandrië af, en bouwde een kerk ter eere van Johannes. Hy ſtierf in 't jaar 412, hebbende de kerk van Alexandrië 27 jaren beſtiert. Johannes Damaſcenus getuigt, dat hy op zyn doodbedde veel benaauwdheit heeft uitgeſtaan, en niet kon ruſten vooraleer hy het beeldt van Chryſoſtomus, dat hem gebragt wierdt, eer bewezen hadde. Zyne ſchriften zyn: *Adverſus Origenem*; *De Cyclo Paſchali*; *De Fide*; *Epiſtolæ*. *Hieronymus Epiſt. Leo Epiſt.* 52. *c.* 64. *Socrates. Sozomenus. Theodoretus. Gennadius. Freculphus. Baronius. Bellarminus. Cave Hiſt. Litt.*

THEOPHILUS, een vermaard Griekſch rechtsgeleerde, hoewel zyn naam en leeftydt by de geleerden nog niet onteginſprekelyk zeker is. Zommigen zyn van gevoelen, dat hy die zelve is, die op het bevel van den keizer Juſtinianus aan het zamendragen der Inſtituten en Pandekten geholpen heeft, zynde toen hoogleeraar te Conſtantinopel. Doch dit gevoelen wordt van de geleerden niet zeer aangeprezen, en het is wel het allerwaarſchynlykſt, dat hy of volgens de gedachten van Hugo de Groot die Theophilitzes is, van wien Cedrenus in *Baſilius Macedo* gewaagt, en die voor de *Baſilica* geleeft heeft, of een ander van den zelven name, die over de *Baſilica* geſchreven heeft. Zyne Griekſche uitbreiding over de *Inſtituten* wordt voor de beſte gehouden, hoewel hem hier en daar een misſlag omtrent de oudheden aangetoont wordt. Viglius Zuichemius heeft den Griekſchen text allereerſt in 't jaar 1533 in 't licht gegeven, zynde naderhandt in 't jaar 1545 door Jacobus Curtius in 't Latyn vertaalt. Maar aangezien deze vertaling onvolmaakt was, heeft ze Carolus Hannibal Fabrottus verbetert, en nevens den Griekſchen text en Griekſche *ſcholia*, ook zyne eige aanmerkingen te Parys in 't jaar 1657 in quarto in 't licht gegeven. De zelve Fabrottus eigent hem nog twee andere boeken toe, namentlyk een *De Judiciis*, en een *De Judiciis publicis*: doch die zyn verloren. *Auguſtinus Emend. lib. III. c.* 8. *Pancirol. lib. I. cap.* 80. *Grotius in Flor. ſparſ. ad Pr. Inſt. Jac. Gothofr. in Bibl. Jur. Fabrott. in Præf. ad Theoph.*

THEOPHOBUS was de zwager van den Griekſchen keizer Theophilus. Hy was te Conſtantinopel geboren. Zyn vader was een Perſiaanſch afgezant, uit koninklyken bloede geſproten. Theophilus gaf hem zyne zuſter, om hem te bewegen in zynen dienſt over te gaan. Hy maakte hem tot veldheer over de Perſiaanſche benden, die in Griekſche ſoldy ſtonden. Maar wanneer deze benden naderhandt van Theophilus niet wel betaalt wierden, verklaarden zy Theophobus, hun veldheer, tot keizer. Doch deze ſtilde den oproer, en weigerde de keizerlyke waardigheit aan te nemen. Niettegenſtaande deze preuven van trouwe en dapperheit geraakte hy nochtans dus by Theophilus in achterdocht, dat hy in verzekering genomen, en naauw opgeſloten wierdt; en toen Theophilus bemerkte, dat zyn einde naderde, liet hy Theophobus het hoofdt afſlaan, en het zelve voor zyn bedt brengen, wanneer hy het by 't haair greep, en uitriep: „ Nademaal ik ophoude „ Theophilus te zyn, moet gy ook ophouden Theophobus te „ zyn". *Curopalates. Maimbourg Hiſt. des Iconoclaſtes.*

THEOPHRASTUS, geboortig van Ereſos, een ſtadt op 't eilandt Leſbos gelegen, was de zoon van Melanthus, en een vermaardt philoſooph, een leerling van Leucippus, Plato, en naderhandt van Ariſtoteles, die zynen name *Tyrtamus* in *Theophraſtus* veranderde, en wel wegens zyne zonderbare welſprekendheit. Hy was de opvolger van dezen philoſooph in des zelfs ſchole te Athene, en ſchreef verſcheide werken. Van een redenaar, die van een zake niet wel kon oordelen, plagt hy te zeggen, dat het een paardt zonder toom was. Wanneer hy iemandt zag, die niet ſprak, zeide hy tot hem: „ Ingeval gy goede gaven hebt, zo doedt gy kwalyk; maar „ indien niet, zo doedt gy wel". Hy zeide telkens, dat 'er niets duurder was dan de tydt, en dat die genen, die den zelven nutteloos doorbragten, de grootſte verkwiſters van alle menſchen waren. Cicero getuigt van hem, dat hy by zyne doodt zich bezwaart heeft, dat de nature den herten en raven, die het nochtans niet nodig hadden, zo een lang leven hadt gegeven; en in 't tegendeel het leven der menſchen zo kort gemaakt, die nochtans wel een langer leven hadden nodig gehad om in kunſten en wetenſchappen volmaakt te worden. Hy heeft verſcheide ſchriften nagelaten, waar van Joh. Meurſius een regiſter heeft opgemaakt; onder anderen een *Hiſtoria plantarum*; *De lapidibus*; *De ventis*; *De igne*; *De laſſitudinibus*; *Charakteres morum*, zynde dikwils gedrukt, en in verſcheide talen overgezet, nevens nog vele andere, die verloren zyn. *Diogenes Laertius. Strabo. Jonſius de Script. Hiſt. Philoſ. Fabricii Bibl. Græca l. III. c.* 9.

THEOPHRASTUS PARACELSUS. Zie PARACELSUS.

THEOPHYLACTUS, patriarch van Conſtantinopel, was de zoon van Romanus. Deze, misbruikende de jonge jaren van zyn ſchoonzoon Conſtantinus Porphyrogeneta, plaatſte zyne eige kinderen op den troon, en maakte den jongſten, Theophylactus, maar zestien jaren oud zynde, tot patriarch. Doch het beſtier van kerkelyke zaken wierdt aan Tryphon overgegeven, die in 't jaar 944 zyne bediening niet willende nederleggen, afgezet, en Theophylactus in de volle waardigheit en bediening geſtelt wierdt. Hy was de beſte patriarch niet, aangezien hy de geeſtelyke ampten verkocht. Ook was hy zeer verzot op paarden. Twee duizend ſtuks gaf hy amandelen, dadels, en andere ſeldzame vruchten tot dagelykſch voeder; ja hy was 'er zodanig op verzot, dat wanneer hem onder het houden van het H. Avondmaal de tyding gebragt wierdt, dat een zyner merriën een veulen geworpen hadde, hy den Godsdienſt op ſtaande voet verliet, en naar den ſtal liep, om het veulen te zien, het welk gedaan zynde hy wederkeerde, om den Godsdienſt ten einde te brengen. Niet lange daar na, om zich te vermaken uitrydende, ſtiet hy zich tegen een muur, en ſtierf in 't jaar 956 aan de waterzucht. *Curopalates. Baronius.*

THEOPHYLACTUS, bygenaamt *Simocatta*, bloeide in 't jaar 612, onder den keizer Heraclius. Hy was uit de ſtadt Locros, in Griekenlandt, geboortig, en wierdt eerſte geheimſchryver aan 't Griekſche hof. Hy ſchreef de Hiſtorie van keizer *Mauritius* in VIII boeken. De vyf eerſte handelen van des zelfs oorlogen tegen de Perzen, en de drie laatſte van de oorlogen tegen de Avaren en Slaven. In deze vindt men narigt van zyne doodt. Daarenboven heeft hy Brieven van allerlei inhoudt geſchreven. Wanneer hy zyne hiſtoriſche boeken naar ouder gewoonte opentlyk las, en aan de geſchiedeniſſe van de doodt des keizers Mauritius gekomen was, wierdt het volk dus geraakt, dat niemandt zich van tranen kon onthouden. *Photius. Suidas. Tzetzes. Voſſius. Hanckius de Script. Byzant. P. I. c.* 9. *Cave Hiſt. litt. p.* 315.

THEOPHYLACTUS, aartsbiſſchop van Achrida, in Bulgarië, by de Turken *Giuſtandil* genaamt. Hy was geboortig van Conſtantinopel, en leefde in de XI eeuwe, onder de regering van de keizers Michiël Ducas, Nicephorus Botoniates, en Alexius Comnenus. In zyn vaderlandt wierdt hy in alle goede wetenſchappen onderwezen, en vorderde zo gelukkig, dat hy onder de bekwaamſte mannen van zynen tydt getelt wierdt. Na dat hy door de keizerinne Maria, gemalin van Michiël Ducas, was bewogen de aartsbiſſchoppelyke waardigheit te Achrida aan te nemen, zynde dit de hoofdkerk van ganſch Bulgarië, bemoeide hy zich om den Chriſtelyken Godsdienſt in dat nog meeſt Heidenſche landt voort te planten. Men weet den eigentlyken tydt van zyne doodt niet, behalven alleen, dat hy na 't jaar 1071 geſtorven is. Zyne ſchriften zyn: *Commentaria in IV Evangelia*, *in Acta Apoſtolorum*, *in Prophetas*, *in Epiſtolas Pauli*; *Epiſtolæ*; *Inſtitutio regia*. *Sixtus Senenſis. Poſſevinus. Baronius. Bellarminus. Miræus. Cave Hiſt. Litt. p.* 434.

THEOPOMPUS, een koning van Sparta, heeft de Ephoren eerſt aangeſtelt, en regeerde 812 jaren voor de geboorte van Chriſtus.

THEOPOMPUS, een vermaard Griekſch redenaar en hiſtorieſchryver, was geboortig van het eilandt Chios, en leefde ten tyde van Philippus, koning van Macedonië. Hy was de voornaamſte leerling van Iſocrates, en vorderde onder dien beroemden leermeeſter dermaten, dat hy onder alle redenaren, van Artemiſia ontboden, om eene lykreden over haren gemaal Mauſolus te houden, den prys behaalde. Ja, daar was gene ſtadt in Griekenlandt, in welke hy niet met de grootſte toejuichinge redenvoeringen gehouden heeft. Hebbende op deze wyze een onſterflyken roem behaalt, begaf hy zich ook tot het ſchryven van geſchiedeniſſen, waar door hy geen minder lof verdiende, ſchryvende een Hiſtorie in LVIII Boeken, zonder tydt of geldt te ſparen, om tot de zekerheit der verhaalde zaken te komen. Nochtans beriſpen hem zommigen, om dat hy al te vele uitwydingen gebruikt, vele langdradige redenvoeringen in zyn verhaal inlaſcht, en daarenboven een hekelachtige ſchryfwyze gebruikt. Maar in 't byzonder wierdt hem van zynen vyandt Anaximenes een ſchandelyke poets geſpeelt. Deze gaf een Geſchiedenis in 't licht, onder den name, en met den ſchryfſtyl van Theopompus, in welk werk de voornaamſte ſteden van Griekenlandt ſchamper wierden doorgehaalt. Jammer is het, dat de alverſlindende tydt ons niets van 's mans echte ſchriften geſpaart heeft, die van de ouden zo zeer geprezen worden. Voorts heeft hy ſeldzame lotgevallen gehad, zynde genoodzaakt nevens zyn vader het eilandt Chios te verlaten, om dat hy beſchuldigt wierdt de Lacedemoniënzen al te toegedaan te zyn. Hoewel hy na de doodt van zyn vader, en door de bemiddeling van Alexander den Groten, weder-

wederom in zyn vaderlandt genodigt wierdt. Doch wanneer die koning overleden was, moest Theopompus andermaal zyn vaderlandt verlaten, en als balling omzwerven, en het scheelde weinig, of hy zou in Egypten zyn om 't leven gekomen, aangezien hem koning Ptolomeus, als een bemoeial, met de doodt wilde straffen, ten ware zyne vrienden voor hem gebeden hadden. Onderwylen hadt hy gelegenheit verscheide gewigtige veldslagen by te wonen, en met de veldheeren gemeenzaam te verkeren, het welk hem tot zyne Historie zeer dienstig was. *Cicero Orat. Diodorus Siculus. Dionysius Halicarn. Athenaeus. Photius. Vossius. Jonsius. Bayle.*

THEORI, in 't Griekfch Θεωρὶ, waren priesters te Athene, die buiten 's lands verzonden wierden om offerhanden voor het welzyn van den staat te doen, de godsprakeń raadt te plegen, of schouwspelen en openbare jaarmarkten by te wonen. Het schip, waar mede zy vervoert wierden, wierdt Θεωρὶς, de offerhande Θεωρία, en de voornaamste dezer priesters Αρχιθεωρὸς genaamt. In de Griekfche kerke wierden naderhandt Θεωρὶ genaamt die de kerkelyke sieradiën bewaarden en bezorgden. *Sigonius de Rep. Athen. IV. 7. Castellanus de Festis Graecorum, in Δήλια. Du Fresne Gl. Gr. p.* 494.

THEORIANUS, een Griekfch schryver, leefde in de XII eeuw, en wierdt van keizer Manuel Comnenus in 't jaar 1170 gezonden om de Armeniers te bekeeren. Hy heeft een verhaal van dit gezantschap nagelaten, nevens een zamensprake tusschen een rechtzinnig en een Armenisch bisschop, welke beide stukken in de *Bibliotheca Patrum* gevonden worden. Zommigen hebben gemeent, dat deze Theorianus de zelve is, die van Nicephorus in zyn *Chronicon* de XLVII patriarch van Constantinopel genaamt wordt. Doch men moet weten, dat Nicephorus zelf wel drie of vier honderd jaren voor het bovengenoemd gezantschap is overleden geweest. *Bellarm. de Script. Eccl. Baronius in Annal.*

THEOSKEPOSTI. Dus wordt op het eilandt Pathmos een zekere spelonk of grotte genaamt, in welke men zegt dat de Evangelist Johannes zyne Openbaring geschreven heeft. Zy wordt thans by velen *Palmosa* genaamt. Het eilandt Pathmos is in den Archipel naar de zyde van Asiё gelegen. *Davity de l'Asie.*

THEOTIMUS, bisschop van Thomos, in Scythiё, was nevens Epiphanius te Constantinopel, en verdedigde de werken van *Origenes*. Hy heeft korte en zinryke traktaten, by wyze van zamenspraken, nagelaten. *Hieronymus de Scrip. Eccl. Socrates Hist. VI.* 12. *Sozomenus VI.* 26.

THEOXENIA. Dit woordt is zamengestelt van Θεὸς, *Godt*, en ξένος, *vremd*. Het was te Athene een feest, op het welke alle godheden zamen wierden geëert, niettegenstaande het anders niet geoorlooft was andere goden in te voeren. De stadt Pellene in Achaje hadt ter eere van Apollo Theoxenius ook een diergelyk feest ingestelt, om dat hy hen eens nevens Mercurius bezocht hadt. *Handelingen XVII.* 18. *Meursius Graecia feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Graec. IX.* 6. *Lomeier de Lustrat. c.* 4.

THERAPEUTAE. Dus wierden genaamt die genen van de Joodsche sekte der Essenen, die zich gedurig in de betrachtinge van Goddelyke dingen bezig hielden, en voornamentlyk de Theorie behertigden, daar in 't tegendeel die genen, die een zekere kunst of ambacht oeffenen, *Practici* of Essenen in een afzonderlyken zin genaamt wierden. Zommigen hebben gemeent, hoewel zonder genoegzamen grondt, dat deze Therapeutae Christenen geweest zyn. Zie boven op ESSENEN. De vader Montfaucon heeft een afzonderlyk geschrift van deze Therapeuten opgestelt. *Philo de Vita contempl. Photius. Scaliger de Emend. l. VI. Petavius Miscell. exerc. ad Julian. Euseb. Hist. Eccl. l. II. c.* 17. *Du Pin Contin. de l'Hist. des Juifs. Lettres anonymes sur les Therapeutes.*

THERESA, dochter van Alphonsus den VI, koning van Leon en Castiliё, die de zelve aan Henrik van Lotharingen, of, gelyk anderen verhalen, aan Henrik van Burgundiё, een braaf Fransch heer, die hem in de oorlogen tegen de Mauren goede diensten hadt gedaan, ten huwelyk gaf, en tot dankbaarheit het den Mauren ontweldigde Portugal, onder den name van een erf-graafschap, voor hem en alle zyne wettige erfgenamen uit dit huwelyk gaf, met belofte, dat hy alle landen, die daar omtrent den barbaren zouden ontweldigt worden, aan dit graafschap wilde hechten, onder beding nochtans, dat de graven van Portugal de koningen van Leon ten allen tyde voor hunne opperleenheeren zouden erkennen. Henrik stierf in 't jaar 1112, nalatende zyne weduwe Theresa met een zoon en twee dochteren. Theresa hertrouwde met Bermond Paez van Transtamara, doch verstiet hem, en nam des zelfs vollen broeder, Ferdinand Paez van Transtamara. Bermond nam toen ten huwelyk de oudste dochter van Theresa, genaamt Theresa Henriquez, zuster van den jongen grave Alphonsus Henriquez, die daarenboven gedogen moest, dat de twede man van zyne overspelige moeder, Ferdinand, zich graaf van Portugal noemde, en hem uit hoofde zyner gemalinne beoorloogde. De eerste vyandelyke ontmoeting geschiedde by Guimarana, wanneer Alphonsus al te voorbarig vechtende geslagen wierdt. In het twede gevecht was hy gelukkiger, en nam Don Ferdinand, nevens Theresa, zyne moeder, gevangen; welke beide hy zeer naauw liet opsluiten. Theresa kon deze harde behandeling niet wel verdragen, en vondt gelegenheit om haar zusters zoon Alphonsus Raymond, koning van Castiliё, haar noodt te klagen, hem aanbiedende, dat zy hem tot erfgenaam van Portugal wilde verklaren, ingeval hy haar in vryheit wilde herstellen. Koning Alphonsus schepte al te groot behagen in deze voorwaarde dan dat hy de zelve van de handt zou wyzen, niettegenstaande de graaf hem tegen zyne oproerige moeder Urraca zo getrouwlyk hadt bygestaan. Hy deedt derhalven een inval in Portugal, doch wierdt geslagen, en aan zyn been gekwetst. Genezen zynde hervatte hy den oorlog, en belegerde den grave binnen Guimarana; doch deze boodt hem een dapperen wederstandt, tot eindelyk Cyas Nugnes van wegens den grave zekere voorslagen deedt, die ook aangenomen wierden, namentlyk, dat de graaf naar Castiliё zou komen, en den koning voor zyn opperheer erkennen. De goede Theresa wierdt vergeten, en de koning trok met zyn leger te rug naar Toledo. *Anselmus Hist. de la Maison Royale. Mayerne Turquet Hist. d'Espagne. Bayle* in URRACA.

THERESIA (St.) was van Avila, eene stadt in Oud-Castiliё, geboortig. Haar vader was Alphonsus Sanchez van Capedre; hare moeder was Beatrix van Avila en Ahumada. Zy wierdt den 28 Maart des jaars 1515 geboren, en gaf al vroeg blyken van een zonderlinge bekwaamheit. In 't jaar 1536 begaf ze zich in 't klooster der Karmeliten te Avila, alwaar ze haren zonderlingen yver voor den Godsdienst deedt blyken. Men vertelt, dat de Zaligmaker dikwils aan haar verschenen is, haar belastende het klooster van S. Joseph te stichten, om daar door een ware hervorming te beginnen, belovende haar zynen bystandt en hulpe. Dit geschiedde op St. Bartholomeus-dag in 't jaar 1562, wanneer zy het Barrevoeter Karmeliten klooster stichtte, en in het zelve vier nonnen liet inkleden, noemende haar zelven sedert dien tydt *Theresia à Jesu.* Zy bragt het eindelyk zo verre, dat ze in weerwil van vele tegenhoudingen dertig diergelyke kloosters, 14 voor monniken, en 16 voor nonnen, naliet. Na dat ze 47 jaren in haar klooster geleeft hadde, stierf ze den 4 October 1582, zynde den 12 Maart 1622 van paus Gregorius den XV gekanonizeert. Zy heeft verscheide schriften nagelaten, als: *haar Leven*; *De weg der volmaaktheit*; *Van de stichting der kloosteren*; *Van de visitatie der Barvoeter nonnen*; *Het klooster der Ziele*; *Liefde-zuchten der Ziele, en overdenkingen van Godt*; *Overdenking der Liefde Gods over het Hoogelied*; *Brieven*; *Zeven Overdenkingen over het gebedt des Heeren.* Hare schriften heeft *Arnaldus d'Andilly* verzamelt. De zelve zyn in verscheide spraken vertaalt. *Hist. de la Reforme des Carmelites. Nicolaus à Jesu Maria vita Theresiae. Arnolds Leven der Oudvaderen, & Hist. Theol. Myst. cap.* 12. & 23.

THEREUS, de achtste koning van Schotlandt, leefde in 't jaar 171 voor de geboorte des Zaligmakers. Hy was de zoon van Reutherus, zesde koning der Schotten, en volgde zynen oom Reutha, die hem ten gevalle, hoewel in weerwil van 't volk, den troon verliet. Hy regeerde in de eerste zes jaren zeer loffelyk; maar gaf zich naderhandt aan allerlei lasteren over, dodende zyne edelen en ryksraden op allerlei verzonne beschuldigingen, invoegen het ryk met rovers en dieven vervult wierdt. De hoofden der zogenaamde *Clans*, of gildens, dien de bedroefde staat des ryks ter herte ging, besloten eindelyk gerechtelyk tegen den koning te werk te gaan. Dies Thereus zyne toevlucht tot de Britten nam, onder welke hy ellendig gestorven is. *Buchananus.*

THERIUS (RAPHAEL) was een geneesmeester en goed Latynsch dichter ten tyde van Jacobus den I, koning van Engelandt. Men heeft van hem een brief, *De causa morbi & mortis Isaaci Casauboni*, nevens een gedicht tot lof van den *tabak*, waar uit blykt hoe veel hy met dat kruidt heeft opgehad. In 't tegendeel was hy een groot vyandt van waterdrinken: want wanneer hy op zeker geleerd gastmaal den vermaarden Peirescius een verbaasden beker met wyn toedronk, en zonder de minste verschoning eischte, dat Peirescius desgelyks zou doen, moest deze willens onwillens gehoorzamen, doch bedong alvorens, dat hy op zyn beurt hem ook een beker brengen zou, en dien Therius insgelyks beloofde te zullen uitdrinken. Peirescius hadt zo dra den beker met wyn niet uitgedronken, of hy liet hem wederom met water vullen, dronk hem uit, en dwong Therius insgelyks te doen. Doch deze schrikte daar voor, hoewel alle protestatiёn te vergeefsch waren. Hy begon derhalven zynen ongewonen drank te drinken, doch met zo vele verpozingen, terwyl hy telkens het een of het ander Griekfch en Latynsch vaars tusschen beide opsnedt, dat hy zo lange met den beker in de handt predikte, gelyk men zegt, tot dat het gezelschap begon te scheiden; gelyk Peirescius naderhandt aan koning Jacobus niet zonder lagchen verhaalde. *Gassendus in 't leven van Peirescius.*

THERMAE. Dit woordt komt af van 't Griekfche Θερμὸς, dat is, *warm*, en betekent *warme baden*, diergelyke men te Rome door de kunst naboottste. Dit deden vermogende mannen, zo aan hunne byzondere huizen en buitenplaatsen, als hier en daar in de stadt tot een algemeen gebruik van 't volk. Hier by waren verscheide andere gebouwen zo tot pracht, als tot een algemeen gebruik, onder anderen ook galderyen, bibliotheken, stadeerkamers, enz. Het oogmerk was eensdeels om de jeugdt gelegenheit tot goede oeffeningen te geven, anderendeels om de gezondheit te bevorderen. *Baccius de Thermis. Pitiscus II,* 951.

THERMES, (PAUL LA BARTHE, HEER VAN) was uit een oud, maar niet zeer vermogend Gasconsch geslacht gesproten. Uit het zelve leefden in de XII eeuw *Gerbard*, bisschop van Thoulouze en Auch, en in de XIV eeuw *Arnald Willem*

Willem, biſſchop van Lectoure. Deze Paul begaf zich in den oorlog, en klom langs alle trappen tot de waardigheit van maarſchalk van Vrankryk. In zyne jengdt doorſtak hy een edelman, zynde een gunſteling des konings; en om dat hy zonder dat het landt verlaten moeſt, ging hy in Franſchen dienſt, by 's konings leger, dat in 't jaar 1528 Napels belegerde. Van daar te rug kerende wierdt hy van zeerovers genomen, onder welke hy zo veel ongemak uitſtondt, dat hy 'er zyn leven lang een ongezondheit van behieldt. Na zyne verloſſing diende hy onder het Franſche leger in Piëmont, en betoonde zo veel dapperheit, dat hy in 't jaar 1544 in den ſlag by Cerizoles de ligte ruitery kommandeerde, waar mede hy de Florentynen, zynde op de keizerlyke zyde, ſloeg, en dus de overwinning der Franſchen bevorderde. Doch hy zelf begaf zich al te diep onder de vyanden, en wierdt gevangen genomen. In 't jaar 1548 wierdt hy naar Schotlandt gezonden, om de Franſche hulpbenden te kommanderen, en deedt aldaar tot het ſluiten van de vrede in 't jaar 1550 den Engelſchen geen geringen afbreuk. Onmiddelyk daar na wierdt hy als afgezant in de zake van Parma aan 't pauſſelyke hof gezonden; maar ziende, dat hy aldaar niets vorderde, wierp hy zich zelf binnen Parma, en noodzaakte de keizerlyke en pauſſelyke troepen de belegering op te breken. In 't jaar 1553 deedt hy een tocht naar 't eilandt Corſica, en nam des zelfs Zuidelyke delen in. In 't jaar 1555 zondt hem de koning naar Piëmont, om aldaar het bevel over het leger te voeren; doch hy moeſt wel haaſt te rug keren, aangezien de andere bevelhebbers, zynde van aanzien en geboorte, weigerden onder zyn bevel te ſtaan, naar 't voorbeeldt van welke ook de gemene ſoldaten begonnen te verlopen. In 't jaar 1558 was hy by de verovering van Calais, wierdt aldaar gouverneur, en na de doodt van Strozzi ook maarſchalk. Daar op moeſt hy een inval in Vlaanderen doen, alwaar hy Duinkerken en Winoxbergen veroverde. Maar aangezien hy niet ſchielyk genoeg te rug trok, noodzaakte hem de graaf Van Egmondt tot een gevecht, in het welke hy, hoewel zeer krank zynde, de uiterſte dapperheit betoonde; maar nochtans geſlagen, gekwetſt, en gevangen, doch by het ſluiten der vrede weder op vrye voeten geſtelt wierdt. In den Hugenotten-kryg onder François den II wierdt hy gebruikt om den koning van Navarre en prins van Condé te keer te gaan. Toen deze prins gevangen wierdt, poogde Thermes zich van het landſchap Bearn te verzekeren, maar wierdt door de Hugenotten belet. Hy ſtierf te Parys den 6 May 1562, zonder kinderen na te laten; en niettegenſtaande hy in het treffen by Grevelingen ongelukkig geweeſt was, bleef hy nochtans in zyne volkome achting. Zyne voorzichtigheit is zelfs tot een ſpreekwoordt geworden. Boven dien was hy geenzins baatzuchtig, hebbende met alle zyne gewigtige bedieningen nochtans weinige ſchatten vergadert. *Thuanus. Mezeray. Brantome Capit. Franc. T. II.*

THERMIA, een eilandt in den Archipel, doch minder in aanzien dan andere daar omtrent gelegene eilanden. De grondt is 'er goed. Het voornaamſte dorp heeft den zelven naam; het andere dorp wordt *Silaca* genaamt, doch is niet groot. De inwoonders, zynde Grieken, beſtaan uit omtrent zes duizend zielen, en moeten den Turken jaarlykſch by de vyf of zes duizend ryksdaalders aan ſchatting betalen. *Tournefort Voyage du Levant.*

THERMODON, tegenwoordig *Permon* genaamt, eene rivier in Cappadocië, die naar den kant van Themiſcyra in de Zwarte zee valt. Suidas noemt nog een twede rivier dus genaamt, lopende in Thracië. Plutarchus maakt gewag van de rivier Thermodon, in het Europiſch Scythië, en het landſchap der Amazonen. *Plutarchus. Suidas.*

THERMOPOLIA. Deze naam komt af van het Griekſche Θερμὸς, dat is, *warm*, en πωλέω, *ik verkope*. Thermopolia wierden genaamt zekere huizen, gelyk onze hedendaagſche koffihuizen, immers men verkocht 'er warmen drank, en andere toegemaakte en gebrande wateren. *Lipſius Elect. I, 4. Pitiſcus II, 955.*

THERMOPYLEN, *Thermopylæ*, tegenwoordig *Bocca di Lupo* genaamt, een vermaarde pas of doortocht in Griekenlandt, tuſſchen den inham van Ziton in Theſſalië, en de hoge bergen, die wegens hunne digte boſſchen ondoorgankelyk waren, gelegen, alwaar men uit Theſſalië in Beotië trekt. Deze pas is op zommige plaatſen zo eng, dat 'er ter nauwer noodt een wagen door kan. Hy wierdt om die reden ook πύλαι, dat is, *poorten*, en wegens de *warme baden*, die daar in gevonden wierden, *Thermopylæ* genaamt. Naby deze plaats vergaderde Griekenlandt jaarlykſch eens. Hier wierdt ook het gerecht der zogenaamde Amphyctionen gehouden. Eindelyk wederſtondt hier Leonidas, koning van Lacedemonië, met 300 man het ganſche leger der Perſen onder koning Xerxes. *Demoſthenes. Nepos. Juſtinus. Diodorus Siculus. Herodotus lib. VII. Livius lib. XXXVI. Cellarii Notit. Orb. Ant. lib. I c. 13.*

THERMUTIS. Dit was de naam van de dochter des konings Pharao, die Mozes in 't leven behieldt, en naderhandt opvoedde. *Exod. II. Joseph. Joodſche Oudh. II Boek. Syncellus. Cedrenus.*

THERON (VITALIS) wierdt in 't jaar 1572 te Limoux, in Languedok, geboren, en tradt in 't jaar 1587 in de ſocieteit der Jeſuïten. Hy gaf onderwys in de redenkunde, philoſophie en Godgeleerdheit, deedt de vierde gelofte, en wierdt rector van 't collegie te Montauban, en provinciaal in de provincie van Thoulouze. Hy was een goed Latynſch dichter, en wordt van Balzac zeer geprezen. Hy ſtierf te Thoulouze den 25 February 1657. De ridder THERON, zyn broeders zoon, parlements-Raadt te Thoulouze, en kapitein onder 't regiment van Lanci, was ook een Franſch dichter. *Sotwel. Bayle.*

THERSIPPUS was een zeer ſterk man te Athene, en waagde altoos zyn leven voor zyn vaderlandt. Eindelyk ziende, dat zyne krachten vervallen waren, genoot hy van Solon een zeker jaarlykſch penſioen, die ook een wet maakte, dat alle die genen, die in 's lands dienſt het gebruik hunner leden verloren, op 's lands koſten zouden onderhouden worden. *Heraclides Ponticus.*

THERSITES, een der miſmaaktſte mannen van ganſch Griekenlandt. Wanneer hy Achilles beſchimpte, ſloeg deze hem in de belegeringe van Troje met zyn vuiſt dood. Homerus heeft zyn portrait naar 't leven geſchildert *Iliad. II.*

THESAURARIUS wierdt in de Chriſten-kerk genaamt die het opzicht over de ſchatten en koſtelykheden, als kelken, enz. hadde, hoedanig een ook *Sacriſta* genaamt wierdt. Naderhandt is 't de waardigheit van een kanunnik geworden. *Du Freſne III, 1239.*

THESAURIE. De gemene lands ſchatkiſt wierdt by de Romeinen *Ærarium* genaamt, en beſtondt in de inkomſten van den Staat, komende van het gene de onderdanen zo in tydt van vrede, als van oorlog geven moeſten. De keizer Auguſtus heeft een *Ærarium militare* opgerecht, om de Romeinſche heirbenden te onderhouden. Hier over hadden drie theſauriers het bewindt. *Ærarium vicefimarum* wierdt genaamt het geen van den twintigſten penning verzamelt wierdt. Deze ſchat wierdt niet dan in den dringendſten noodt van den Staat aangetaſt.

Sedert de Romeinen machtig genoeg geworden zyn om zich meeſter van het grootſte deel der bewoonbare wereldt te maken, ontzagen zy zich niet de goederen der overheerde volkeren zich toe te eigenen: tot dien einde zonden zy al het goudt, zilver, en andere koſtelykheden, door hen verovert, naar Rome, na alvorens een gedeelte van den buit onder hunne ſoldaten als een prys hunner dapperheit verdeelt te hebben. Alle deze veroverde ſchatten moeſten eerſt dienen om de pracht hunner zegepraal des te luiſterryker te maken; wanneer zy naderhandt in de algemene ſchatkiſt gebragt wierden, om aldaar te dienen tot een onſterflyken roem der overwinnaren, en hoon der overwonne volkeren: ook eiſchten de overwinnaars een volſlagen recht over het veroverde landt en des zelfs onroerende goederen, waar van zy den ouden opgezetenen niet dan het vruchtgebruik lieten behouden, onder voorwaarde, dat ze het landt bouwen, en den prys der inkomſten voor een zeker gedeelte der vruchten naar Rome zenden moeſten. Deze landen wierden uit dien hoofde *Agri vectigales* genaamt. Men noemde ze ook *Prædia tributaria & ſtipendiaria*, uit hoofde der jaarlykſche ſchatting, die ze den Romeinen opbragten.

Wat de ingezetenen zelve aangaat, die gene, welke zich hardnekkig tegen den overwinnaar aankantten, en naar geen verdrag wilden luiſteren, wierden tot ſlaven gemaakt en verkocht. Maar aangezien men zo vele duizend ſlaven niet wel kon verkopen, en het daarenboven met de belangen van den Romeinſchen ſtaat niet overeenkwam een landt van zyne inwoonders te ontbloten, wierden niet ſelden zeer vele in hunne vryheit en het bezit hunner goederen gelaten; maar moeſten behalven den honderdſten penning nog een jaarlykſche ſchatting by wyze van hoofdgeldt geven. Hier van was niemandt, van wat ſtaat, ouderdom of ſexe hy zyn mogt, uitgezondert; die van de mannelyke ſexe van het veertiende, die van de vrouwelyke ſexe van het twaalfde jaar, tot vyf en zestig jaren. De huisvaders moeſten voor hunne kinderen betalen. Het Roomſche volk is van deze ſchatting niet bevryd geweeſt vooraleer Paulus Æmilius in 't jaar 586 na den opbouw van Rome de Macedoniërs overwonnen heeft, gelyk Plinius getuigt.

Dit hoofdgeldt wierdt naar mate van een ieders inkomſten betaalt, en tot dien einde wierdt telkens na verloop van vier jaren een optelling of monſtering van alle onderdanen van 't Romeinſche gebiedt gehouden. Dit deden eerſt de *Cenſores*, naderhandt de *Cenſitores*, *Peræquatores*, en *Inſpectores*. Deze telden de onderdanen, en taxeerden een ieders have en goedt, om naar mate van die hunne ſchatting op te brengen.

Dus ziet men, dat 'er tweederlei ſchatting in den Roomſchen ſtaat was, een, die voor ieder hoofdt wierdt betaalt, de twede voor de landeryen en erfeniſſen. Een derde ſoort van ſchatting was die voor het vee wierdt betaalt.

Het valt bezwaarlyk naauwkeurig te zeggen hoe hoog deze driederlei jaarlykſche en gewone ſchattingen zich hebben belopen; hoewel het ligt te denken is, dat zy onnoemelyke ſommen hebben opgebragt, om dat ze een achtſte deel, of ten minſte de tienden der inkomſten van zo grote en ryke wingewesten opbragten; te rekenen van de kolommen van Hercules tot aan den Euphraat, zonder nog de penningen daar onder te begrypen, welke de Staat jaarlykſch uit de weilanden trok. Vele hebben de juiſte rekening willen opmaken, doch alle te vergeeſſch.

By deze gewone inkomſten moet nog een vierde getelt worden, namentlyk de belaſtingen op het tranſport van waaren en koopmanſchappen, der zelver inkomen en vervoeren, niet alleen op de grenzen van 't Roomſche gebiedt, maar ook in allerlei havens, zo zeehavens, als binnenlandſche van byzondere ſteden, bruggen, koninklyke wegen, en rivieren. Deze inkomſten waren zo evenredig, noch op een zo vaſten voet niet gebragt, als de voorgaande, maar zeer van elkander verſchillende, naar de verſcheidenheit niet alleen der inkomende en uitgaande koopwaaren, maar ook der plaatſen zelve.

ve. De gemeenste tol echter was de twintigste penning, zomwylen de veertigste, of vyftigste. Het minste was de honderdste, en het hoogste de achtste penning. Vremde en buitenlandsche waaren, die maar tot dertelheit en overdaadt dienden, betaalden een zware schatting. De magistraatspersonen en hoge bedienden waren vry van diergelyke imposten, latende alles onbezwaart tot hun eigen gebruik in 't landt, en de stadt komen.

Nog een vysde inkomste hadt het vrye Rome, niet min aanzienlyk dan alle voorgaande, namentlyk uit de bergwerken, goudmynen, enz.

Uit dit alles kan men oordelen waar uit de inkomsten van het ontzagchelyk gebiedt der Romeinen bestonden, en die besteed wierden om de opentlyke bedieningen en onkosten van den Staat goed te maken, en van welke een zeer groot gedeelte in de gemene lands schatkist kwam. Maar wanneer door de burgerlyke oorlogen de regeringsform verandert wierdt, en het oppergezag alleen by de keizers was, zag men de ryke schatkisten uitgeput, het welk aanleiding tot nieuwe belastingen gaf, om 's keizers hofhouding en hoge bedienden te onderhouden. Dit noodzaakte Augustus alle de bovengemelde inkomsten te verdelen, te weten tusschen hem zelve en het Roomsche volk. Hier uit nu ontstonden ook twee soorten van schatkisten; die van 't volk wierdt genaamt *Ærarium publicum*, en die voor den prins *Fiscus*; welke beide wel eens zamen genoemt en ook van elkander onderscheiden worden, gelyk onder anderen Suetonius in 't leven van den keizer Vespasianus doedt. Doch anderen vermengen deze twee benamingen, aangezien de keizer telkens het oppergezag over beide soorten van schatkisten hadde; hoewel zy verdeelt waren, om kwansuis nog een schaduw der oude vryheit te behouden.

Maar om ook iets van de order en wyze, op welke deze imposten ingevordert wierden, te zeggen, moet men weten, dat in 't begin der veroveringen, onder de regering van het volk, naar ieder wingewest een landvoogdt of stadhouder gezonden wierdt, onder den name van *Proconsul*, of *Propraetor*, aangezien hy in de overheerde landen de macht van een *Consul* of *Praetor* oeffende. Dezen wierdt nog een twede bediende, by wyze van een thesaurier of penningmeester, bygevoegt, genaamt *Quaestor*, om de opentlyke imposten te heffen. Deze twee hoge bedienden hadden een zeker getal hellebardiers tot hun dienst, die ze gebruikten zo in hunne gerechtsoeffening, als om de schattingen te heffen, die in koffers gelegt wierden, en na dat daar uit genomen was het geen vereischt wierdt voor de stadhouders, enz. wierdt het overige naar Rome gezonden, en in de gemene schatkist gelegt, wordende bewaart in den tempel van Saturnus, waar over een *Quaestor*, onder den name van *Praefectus Ærarii*, dat is *Thesaurier*, het opzicht hadt. Hier uit wierden de opentlyke gebouwen aangelegt en onderhouden, de opentlyke spelen en schouwtonelen bekostigt, de legers te water en te landt onderhouden, en de gezanten van buitenlandsche volkeren ontfangen en vrygehouden.

Deze eerste order van imposten en andere belastingen te heffen door de *Quaestores* heeft niet altydt geduurt: want de Raadsvergadering der Romeinen vondt goed de gemene inkomsten van ieder landt aan byzondere mannen te verpachten. Deze verpachting geschiedde tot een zekere somme voor vyf jaren, mits ieder vier maanden de gerechtige portie aan den Staat te betalen. Deze pachters waren ook genoodzaakt borg te stellen. De landvoogden en *Quaestores* wierden gevolmachtigt om deze pachters de behulpzame handt te bieden, en de geschillen, die wegens het invorderen der imposten zouden mogen ontstaan, te beslissen.

Deze pachters maakten gansche societeiten onder elkander, van welke zommige deze, andere die imposten bestierden. Dus hadt men pachters van den honderdsten, twintigsten, tienden, enz. penning, die met de namen van *Centenarii*, *Vigesimarii*, *Decimarii*, enz. onderscheiden wierden. In 't algemeen wierden ze *Mancipes*, *Redemptores vectigalium*, en *Publicani* genaamt, welke laatste benaming de allergemeenste en bekendste is. En deze wyze van pachten is nog een geruimen tydt, zelfs na den vryen Staat, en onder de Roomsche keizeren, in gebruik gebleven; waarom men als nog in de Pandekten een titul *De Publicanis* vindt. Maar sedert Konstantyn de Grote zyn setel van Rome naar Byzance verplaatst heeft, is die wyze van pachten geheel verandert, en men bediende zich van deze navolgende gewoonte.

Ieder jaar tegen het einde van den zomer maakten die genen, die met een keizerlyke volmacht het ryksbewindt hadden, den staat van imposten en belastingen, zo als die over de byzondere volkeren en landschappen stonden uitgeschreven te worden: en na dat de staat van ieder byzondere provincie ook was opgemaakt, wierden de commissiën, by hen *Delegationes* genaamt, derwaarts gezonden; te weten eerst aan de vier stadhouders generaal van het ryk, genaamt *Praefecti Praetorio*; deze hadden elk verscheide provinciën onder zich; en ieder provincie hadt wederom een byzonderen landvoogdt. Deze landvoogden zonden de ontfangene commissiën aan de magistraten der byzondere steden, welke leden der regering *Decuriones* genaamt wierden. Deze benoemden zekere commissarissen uit hun midden om het reglement te maken, hoe veel namentlyk elk inwoonder aan den Staat moest opbrengen. Deze commissarissen wierden *Peraequatores* of *Discussores* genaamt, en hadden zekere *Susceptores*, of vergaarders der imposten, onder zich.

THESAURUS, (EMANUEL) was geboortig van Turin, en begaf zich eerst in de societeit der Jesuïten; doch na dat hy te Milaan een tydlang opentlyke lessen in de welsprekendheit gehouden hadde, verliet hy die societeit. Hy stierf in 't jaar 1678, in een hogen ouderdom, nalatende verscheide schriften, die in drie stukken in folio gedrukt zyn. *Sottwell Bibl. S. J.*

THESEA (Θήσεια) wierdt een zeker feest genaamt, dat de Atheniënzen ter eere van *Theseus* vierden, zich met blydschap herinnerende hoe hy eertyds verscheide hier en daar verstrooide volkeren in de stadt Athene verzamelt hadde. Doch men vierde zo wel den achtsten dag der maandt *Pyanepsion*, als van ieder maandt; waar van daan de offerhande, die hem gebragt wierdt, den naam van ὀγδόδια hadt. De vreugdebedryven bestonden in eeten, drinken, en kampgevechten. *Meursius Graec. feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Graec.*

THESEUM. Dus wierdt de tempel van *Theseus* genaamt, hoedanige twee in getal te Athene waren. Een was in de stadt, niet verre van het Gymnasium. Hier was een gevangenis en een gerecht, voor het welke de geringe zaken bepleit wierden. Ook lagen hier de beenderen van Theseus begraven. De twede tempel was buiten de stadt, niet verre van de zee. Beide waren vryplaatsen voor slaven, of andere misdadigen. *Meursius in Areopago cap. 11. Castellanus de Festis Graec. in* Θήσεια. *Meursius Attic. Lect. V. 15.*

THESEUS. Deze wierdt onder de halve goden geplaatst, en was de zoon van Ægeus, koning van Athene, en van Æthra, de dochter van Pitthaeus. Hy gaf verscheide preuven van dapperheit, zich aankantende tegen alle, die de gemene rust meenden te storen. Dus sloeg hy gansche benden van rovers en straatschenders: ook heeft hy verscheide vreeslyke dieren gedood. Hy beoorloogde de Amazonen in haar landt, en sloeg Creon, den koning der Thebanen. De dichters zeggen daarenboven, dat hy den Minotaurus in het eilandt Creta door hulpe van Ariadne, dochter van den koning Minos, heeft om 't leven gebragt. Doch de ware zin is, dat hy een der veldheeren van Minos, genaamt Taurus, heeft gedood, verlossende dus de Atheniënzen van de jaarlyksche schatting, die zy den voornoemden koning in jonge kinderen leveren moesten. Ariadne trok naderhandt met Theseus weg; hoewel hy ze op het eilandt Naxos liet. Voorts liet Theseus een munt slaan, hebbende een os aan de eene zyde, het zy ter gedachtenisse van Minotaurus, dien hy overwonnen hadde, of om de Atheniënzen hier door tot den akkerbouw aan te moedigen: want het is bekend, dat men de runderen tot het ploegen gebruikt; en hier van daan is het, gelyk Plutarchus aanmerkt, dat de Atheniënzen een zeker getal ossen noemende zo vele stukken van deze munt verstonden.

Voorts heeft Theseus de zogenaamde Isthmische spelen (*Ludi Isthmii*) ter eere van Neptunus ingestelt, in navolginge van Hercules, die andere spelen voor Jupiter hadt gesticht. Men verhaalt, dat hem Lycomedes, koning van het eilandt Scyros, van een steenrots geworpen heeft. Pirithoüs was een boezemvriendt van Theseus. De dichters zeggen, dat Theseus en Pirithoüs in de hel zyn gegaan om Proserpina weder van daar te halen; dat Pirithoüs van Pluto gedood, maar Theseus in boeien gelegt is, tot dat hy op de voorsprake van Hercules in vryheit gestelt wierdt. Zekerder is het, dat hy van Mnesteus uit Athene gebannen is. *Plutarchus in Theseus. Diodorus Siculus. Thucydides. Pausanias. Meursius.*

THESMOPHORIA. Dus wierdt te Athene een feest genaamt, dat ter eere van *Ceres* Θεσμοφόρος, of *Legifera*, geviert wierdt. Deze godin hadt dien toenaam uit hoofde der wetten, die zy gezegt wierdt den menschen gegeven te hebben. Dit feest duurde vyf dagen, namentlyk van den 14 dag der maandt *Pyanepsion*, tot den 18. Die genen, welke de godinne Ceres in 't byzonder dienden, waren twee wyven uit ieder volk van 't landt der Atheniënzen, zynde de voornaamste en die in eerbaarheit en kuisch gedrag uitmuntten. Deze wierden van andere vrouwen uitdrukkelyk daar toe verkoren. De gansche Godsdienst wierdt op kosten der voornoemde wyven, doch welke der zelver getrouwde mannen, hen zulks voor eene byzondere eere achtende, gewillig droegen, verrecht. Dit noemde men Θεσμοφόρια ἑορτάζειν. Deze wyven onthielden zich zelve een tydlang van hare mannen, en begaven zich op den elfden der voornoemde maandt naar Eleusis, dragende onderweeg de wetboeken op hare hoofden; en aldaar gekomen zynde, begonnen ze haar tot het feest toe te bereiden. En ten einde zy zich door onkuische gedachten niet zouden verontreinigen, strooiden ze zodanige kruiden in hare bedden, die bekwaam waren de wellustige gedachten uit te doven. Hare offerhanden wierden zeer stil verrecht, zonder dat iemandt iets daar van wist. Men noemde deze offerhande δίωγμα en χιλιδίωγμα; want men zeide, dat deze vrouwen op een zekeren tydt door hare gebeden den vyandt hadden doen wyken.

De middelste dag van dit feest wierdt Νηστεία, dat is *vasten*, genaamt, om dat alsdan niets genuttigt, en geen gerecht gehouden wierdt. De meergemelde vrouwen hadden een zeker getal maagden, die haar ter handt gingen. Deze wierden op gemene lands kosten onderhouden. De plaats, alwaar zulks geschiedde, wierdt Θεσμοφορεῖον genaamt.

De Atheniënzen vierden insgelyks dit feest, en stelden ter eere van Ceres zommige gevangenen in vryheit. Het zelve feest wierdt niet alleen te Athene, maar ook elders meer in Griekenlandt geviert. Te Lacedemonië en te Mileten duurde

het drie dagen. Te Eretria, in 't eilandt Eubea, moesten de wyven het vleesch, dat zy aten, aan de zon braden, maar geenzins aan 't vuur. *Meursius Attic. Lect. IV, 21. & in Græcia Feriata. Castellanus & Fasoldus de Festis Græc. XII, 1.*

THESMOTHETÆ. Dus wierden te Athene de zes overige Archonten genaamt, die gene zekere namen hadden. De benaming wordt afgeleid van θεσμὸς, een *wet*, en τίθεσθαι, *stellen*. Deze beslisten doorgaans openbare zaken; by voorbeeldt, wanneer een Atheniënzer een vreemde vrouw getrouwt hadde; wanneer rechters, of advokaten met geldt waren omgekocht; eerlyke menschen ten toon gestelt; iets by den rechter valschelyk aangebragt; overspel gepleegt, enz. hoewel zomwylen ook byzondere zaken voor hen bepleit wierden. Zy hadden ook opzicht ten einde alles zedig toeging, en wandelden menigmaal des avonds langs de straten om allerlei moedwil en buitensporigheden te beletten. Hun eedt deden zy op de markt by een zekeren steen, alwaar zy zich verplichtten, dat zy de wetten wilden handhaven, of, ingeval van verzuim, een gulden standbeeldt, zo zwaar als zy zelf waren, den godt Apol te Delphos vereeren. Wanneer zy de vierschaar spanden, hadden ze myrtenkranssen op hunne hoofden. *Postellus de Rep. Athen. cap. 24. Sigonius de Rep. Athen. IV, 3. Meursius Act. Lect. I. 6. Alciphron Epist. II. III. p.* 232.

THESPIA, eene stadt in Beotië, aan den berg Helicon gelegen, hadt eertyds een bisschop, die onder den aartsbisschop van Athene stondt. Het was oudtyds een tamelyke stadt, maar is thans een gering vlek, en staat onder het gebiedt van den Turk. *Pausanias in Bœot. Strabo. Plinius. Cellarius Notit. Orb. Ant. II,* 13.

THESPIS, een Atheniënzer, zoon van Erechtheus, koning van Beotië. Men verhaalt van hem, dat hy Hercules wegens des zelfs daden zo hoog geacht heeft, dat hy hem wel hebbende onthaalt, in eenen nacht by zyne vyftig dochters liet leggen, die ook alle van hem bezwangert wierden. De vyftig zonen, die daar van geboren wierden, zyn *Thespiades* genaamt. Deze hebben naderhandt in Sardinië verscheide steden gesticht. *Pausanias. Strabo. Diodorus Siculus. Apollodorus de orig. deor.*

THESPIS, een treurspeldichter, was van Ikaria, een stadt van Attika, in Griekenlandt, geboortig, en bloeide in 't jaar der wereldt 3530. In zynen tydt wierden de treurspelen door een koor van muzikanten en danssers voorgestelt, die onder het danssen ter eere van Bacchus liederen zongen. Maar ten einde de muzikanten en danssers eenige verpozing zouden hebben, en het volk middelerwyl andere vermakelykheden genieten, deedt Thespis een akteur tusschen beide komen, die tusschen ieder twee gezangen een redenvoering van een treurtoneel-stuk hieldt. Deze redenvoering wierdt *Episode* genaamt; waarom zommigen dezen dichter een uitvinder der treurspelen genoemt hebben. Hy heeft ook akteurs van schimpdichten ingevoert, en Horatius getuigt van hem, dat hy zyne schimpdichten op een onbedekten wagen heeft voorgestelt. De akteurs hadden hunne aangezichten met wynmoer, of, gelyk Suidas getuigt, met lootwit en vermiljoen bestreken, om dus den Saters in gedaante gelyk te zyn, die met hoog-rode aangezichten voorgestelt worden. Toen het volk vermaak in de voornoemde *Episode* hadde, voerde Æschylus twee akteurs in, en Sophocles voegde den derden daar by, waar door het treurspel zyn volle beslag kreeg. *Diogenes Laërtius. Athenæus.*

THESPROTIA, een landschap in Epirus, tusschen de zogenaamde *Sinus Ambracius* en de zee gelegen. De inwoonders van dit landschap worden by de oude schryvers *Thesprotes* genaamt. *Thucydides. Herodotus. Cellarius Notit. Orb. Ant. l. II, cap.* 13.

THESSALIE, een groot landschap in Griekenlandt, is een stuk van Macedonië, tusschen Epirus en Arkadië, ook tusschen de vier bergen, Olympus, Pindus, Ossa en Oeta. Dit landt heeft van zyne verscheide regeerders ook verscheide namen gehad, en wierdt eertyds in vyf delen verdeelt, te weten, het eigentlyk zogenaamde Thessalië, het landschap der Pelasgers, Hestiaeotis, Magnesia, en Phtiotis. Alle deze landschappen hadden zeer fraaie steden, welker inwoonders zeer wellevend, maar ook zeer dertel en wellustig waren. De lucht is 'er gezond, en de grondt vruchtbaar. Dit landt heeft een geruimen tydt zyne afzonderlyke koningen gehad, doch wierdt naderhandt van de Macedoniërs, en eindelyk van de Romeinen overheert. Men meent, dat het dus is genaamt van *Thessalus*, zoon van Pelasgus, en wiens zoon Haemon was. Deucalion is een der oudste en vermaardste koningen van Thessalië, zynde een tydgenoot van Cecrops, eersten koning der Atheniënzen, 349 jaren voor de verwoestinge van Troje. Naar den name van zynen zone *Hellen* is een groot gedeelte van Griekenlandt *Hellas* genaamt. *Dorus*, zyn twede zoon, gaf aan de *Doriërs* den name: deze woonden naby den berg Parnassus. *Xuthus*, zyn derde zoon, was de vader van *Achæus*, van wien de *Achayers* in Peloponnesus afstammen. *Ion* was de stamvader der inwoonders van Attika. Deze waren de eerste, die goudt en zilver begonnen te munten, de paarden te temmen, en schepen in zee te brengen. De hedendaagsche Thessaliërs zyn welgemaakt, zwart van oogen en haair, en fraai van aangezicht. Zy zyn meest alle Christenen. Het landt heeft een ryken overvloedt van aangename vygen, watermeloenen, granaatappelen, oranjeappelen, citroenen, limoenen, druiven, amandelen, olyven en uien. Sultan Amurath veroverde een groot gedeelte van Thessalië, en het is sedert onder des zelfs opvolgers gebleven. Hedendaags wordt het *Janna* genaamt, naar eene dus genaamde stadt in het zelve gelegen, naast welke *Larissa* de voornaamste is. *Herodotus. Plinius. Strabo. Pausanias. Eusebius. Cellarius Notit. Orb. Antiq. l. II. c.* 13.

THESSALONIKA, tegenwoordig SALONICHI genaamt, was eertyds de hoofdstadt van Macedonië, maar staat thans onder het Turksche gebiedt, hebbende een bekwame haven, by het einde van een zeeboezem, ook dus genaamt. Thessalonika is gelegen aan den voet van een berg, by de rivier Vardar, zynde zeer breed, en 220 mylen van Durazzo Oostwaarts, 350 van Constantinopel Zuidwaarts, en 230 van Athene Noordwaarts. De stadt heeft oude muren, en drie kasteelen aan de zeezyde, zynde met grof geschut beplant. Aan de landzyde heeft ze een sterk kasteel, gelyk dat van Constantinopel, ook de Zeven Torens genaamt, van waar de stadt kan beschoten worden. Het was oudtyds een klein vlek, *Therma* genaamt, doch wierdt van koning Cassander ter eere van zyne gemalinne Thessalonika tot een stadt gemaakt, en dus genaamt. Theodosius de Grote liet zeven duizend inwoonders van Thessalonika, schuldig aan een oproer, doden. In 't jaar 895 wierdt deze stadt door de Saracenen ingenomen en geplundert. In 't jaar 1180 veroverde ze koning Willem van Sicilië; doch zy keerde weder in 't bezit der Oostersche keizers. Andronicus Palaeologus verkocht ze in 't jaar 1413 aan de Venetianen; doch in 't jaar 1432 wierdt ze hen door Amurath den II ontweldigt, en sedert zyn 'er de Turken altydt meester van geweest. Zy is nog hedendaags wel bewoont, en een der beste koopsteden in de Levant, dryvende een sterken handel in zyde, wol, allerlei leder, kattoen, granen, buskruidt, en yzer. De voornaamste bedieningen hebben de Joden, zynde vry van alle imposten, uitgenomen dat ze de nodige lakenen tot kledinge der Janitzaren leveren moeten. De Grieken hebben 'er drie kerken, zynde de bisschoppelyke kerk den H. Demetrius toegewyd. Daar zyn ook vyf nonnenkloosters van de orde van S. Basilius. In elk klooster zyn honderd nonnen, die de vryheit hebben daar uit te gaan en te trouwen. De Turken hebben 'er verscheide prachtige mosqueën, gemaakt van de kerken van S. Sophia, Maria, Gabriël en Demetrius. Mahometh de IV maakte de kerk van S. Maria tot een mosquee. In de zelve zyn twaalf grote pylaren van Jaspis, boven welke kruissen staan, die van de Turken niet zyn weggenomen. De Joden hebben 'er dertig Synagogen, zynde de voornaamste die der Spaansche, Portugeesche en Italiaansche Joden. Zy hebben aldaar ook twee collegiën, van meer dan tien duizend scholieren, die van alle kanten van het Turksche gebiedt derwaarts toevloeien. Van de aloude prachtige gebouwen is 'er niets meer overig dan alleen een zegeboog, zynde van twee marmere pylaren onderstut, en met vele figuren versiert. Doch alles is dermaten vergaan, dat men niet meer onderscheiden kan by welke gelegenheit het gemaakt is. De stadt wordt door een Moussélin geregeert, en het recht door een Mollin uitgesproken, die de geschillen beslist. Doch de zaken van Godsdienst worden door een Mufti bestiert. De Apostel Paulus heeft alhier het Evangelie geprodikt, en vele tot het Christendom bekeert. *Strabo. Plinius. Stephanus Byzantinus. Georg. Phranza. Laonicus Chalcocondylas. Coronelli Descript. Moreæ. La Croix Memoires. Cellarii Notit. Orb. Ant. l. II. c.* 13.

THESSALUS was de zoon van Hippocrates, en broeder van Draco, twee geleerde geneesheeren. Die het tegendeel beweren, houden ze voor de zonen van een ander Hippocrates van Athene, zo onkundig, dat men by wyze van een spreekwoordt zeide, dat iemandt zo dom was als de zonen van Hippocrates. Deze Thessalus leefde doorgaans aan 't hof van Archelaus, koning van Macedonië. Men schryft hem eenige boeken toe, die ook onder de werken van *Hippocrates* gevonden worden. *Castellanus in Vita Medic. illustr. Daniel le Clerc Hist. de la Medicine P. I. l. IV, c.* 1.

THESSALUS, een geneesmeester, geboortig van Tralles, in Lydië, leefde ten tyde van den keizer Nero, wiens gunsteling hy was. Hy beroemde zich, dat hy allereerst de ware geneeskunde uitgevonden hadt, en dat alle, die voor hem geleeft hadden, zelfs Hippocrates niet uitgezondert, weetnieten waren. Doch het blykt, dat hy niets nieuws heeft uitgevonden, maar de beginselen van een zekeren Themison gevolgt. Hy stierf te Rome, hebbende geschreven tegen de *Aphorismi* van *Hippocrates*, nevens twee andere traktaten, *de Communitatibus*, en een werk *Syncritica* genaamt. *Plinius l. XXIX. c. 1. Galenus l. I. Meth. c. 2. Castellanus de Vit. illustr. Med. Van der Linden de Script. Med.*

THESTOR, een vorst van Creta, hadt twee dochteren, *Theonoe* en *Leucippe*. De eerstgenoemde wierdt door de kapers weggevoert, en in Karië gebragt, alwaar ze van den koning gekocht, en ten huwelyk genomen wierdt. Een tydlang daar na besloot Thestor zyne dochter te zoeken, en kwam in Karië; doch wierdt als een verspieder vast gehouden, aangezien hy niet openbaarde wie hy was. Leucippe kwam ook derwaarts, in het gewaadt van een priester; want dus hadde haar de godsprake geraden, ingeval ze haren vader en zuster wilde wedervinden. Toen de koningin Theonoë den gewaanden priester zag, wierdt zy op des zelfs schoonheit verlieft; doch ziende, dat ze tot haar oogmerk niet kon komen, veranderde hare liefde in haat, en dus wierdt Leucippe ter doodt veroordeelt. Thestor wierdt verkoren om haar, die als nog voor een priester wierdt aangezien, in den tempel als een offerhande te doden, en op deze wyze zyne vryheit weder te erlangen; maar hoewel hy Leucippe in haar priesterlyk

ſterlyk gewaadt niet kende, beweende hy nochtans zyn ongeluk, en riep zyn name nevens den name zyner twee dochteren verſcheide malen overluid, zo dat de koningin, die nevens den koning in den tempel tegenwoordig was, dit horende, zich ontzette. Leucippe verſchrikte niet minder op het horen van haren name, invoegen zy elkander nader aangezien en betracht hebbende, zich onderling kenden. De koning verheugde zich op het gezicht van zynen ſchoonvader en zyne ſchoonzuſter, die hy beide na een vriendelyk onthaal weder te rug naar het eilandt Creta zondt. *Hyginus fab.* 190.

THESTORIDES opende een ſchool te Phocea, een ſtadt in Aeolis, zynde een landſchap in klein-Aſië. Wanneer hem Homerus bezocht, bewoog hy hem twee gedichten op te ſtellen, onder den name van een kleine *Ilias*, en een *Phocais*. Met deze twee ſtukken begaf hy zich naar het eilandt Chios, en verklaarde de zelve, als of hy 'er zelf autheur van was, tot verwondering van alle, die hem hoorden. *Herodotus Vita Homeri.*

THETFORD, in 't Latyn *Sitomajus*, eene ſtadt van Shoreham-Hundred, op de Zuid-Weſtelyke grenzen van Norfolk, wordt *Thetford* genaamt van de rivier *Thet*, aan welke zy, gelyk ook aan de rivier Ouſe gelegen, en alwaar een brug over de zelve geſlagen is. In de jaren 1004 en 1010 wierdt deze ſtadt door de Denen geplundert. In de zelve eeuwe wierdt de biſſchoppelyke ſetel door den biſſchop van Herfaſt van North-Elmham hier henen verplaatſt, ſedert welken tydt de ſtadt aanzienlyker begon te worden. Doch des zelfs opvolger verkoos in 't jaar 1088 Norwich tot zyn ſetel, alwaar de zelve tot hier toe gebleven is. Thetford is als nog een vrye ſtadt, en zendt twee gedeputeerden in 't Parlement. Hier worden de gewoonlyke landgerechten gehouden. De graaf van Arlington heeft van Thetford den tytel van burggraaf ontfangen. *Cambdens Britannia. Miège Etat de Bretagne.*

THETYS was de vrouw van Oceanus, en de moeder van Nereus, en van Doris, die zamen trouwden. Uit dit huwelyk zyn de nymphen der aarde en zee voortgekomen, onder welke Thetys de ſchoonſte was, waar door Jupiter op haar verliefde, en haar ten huwelyk nam. Maar naderhandt van de godſprake verſtaande, dat zy een zoon ſtondt te baren, die groter zyn zou als de vader, gaf hy ze aan Peleus. Deze bruiloft was zeer prachtig, nademaal alle goden en godinnen op de zelve genodigt wierden, behalven Eris alleen, die, om dezen hoon te wreken, een gulden appel onder de godinnen wierp, met deze woorden daar op geſchreven: *Laat hem aan de ſchoonſte gegeven worden.* Pallas, Venus en Juno twiſtten onder elkander wie onder haar de ſchoonſte was. Zy verkoren Paris om het geſchil te beſliſſen; en deze gaf den gulden appel aan Venus. Thetys was de moeder van Achilles. *Ovidius.*

THEUDAS, een Jood, en berucht bedrieger, maakte een aanhang van omtrent vier honderd man, met welke hy uit Jeruzalem trok, om de wateren der Jordane te klieven, en dus te doen geloven, dat hy de Meſſias was. Doch deze dwaze menigte wierdt verſtrooit, en het hoofdt van den verleider naar Jeruzalem gebragt. *Handeling. V*, 36. *Euſebius.*

THEUDION, de broeder van Doris, eene der vrouwen van Herodes den Groten, koning der Joden. Hy bragt zeer krachtig vergift uit Arabië, om dien prins te doden. Maar Herodes was zo wel op zyne hoede, dat het onmogelyk was hem te beſchadigen. *Joſephus Oudh. XVII*, 6.

THEUDISCLES, de XV koning der Gotthen in Spanje, begon te regeren onder den keizer Juſtinianus, in 't jaar 548; doch wierdt door eene zamenzwering te Sevilië op een avondmaaltydt vermoord, hebbende een jaar en zeven maanden geregeert. *Iſidorus Chron. Joh. Vaſaus Chron. Hiſp. Rodericus Toletanus. Mariana de reb. Hiſp.*

THEUDOREDES, de VI koning der Gotthen, begon te regeren onder keizer Theodoſius den jongen, in 't jaar 421. Hy weigerde een verbondt met de Romeinen te maken, en belegerde Orleans. Wanneer hy zich in het gevecht tegen Attila, koning der Hunnen, op de vlakte van Chalons bevondt, en meer dan drie maal honderd duizend doden hadt, klom hy te paardt, doch wierdt verplettert en gedood na eene regering van 33 jaren.

THEUERDANCK. Aldus wordt een zeker boek genaamt, waar in zommige merkwaardigheden van keizer Maximiliaan den I in oude Duitſche vaarzen verhaalt worden. *Melchior Pfitzing*, prooſt van St. Sebald te Neurenberg, en kapellaan van keizer Karel den V, is 'er de autheur van. Zie *de Hiſtoriſche Beeczaal van den Hrr. Joh. Hubner, en anderen, III Hond. pag.* 62 enz.

THEUTBERGA, gemalin van Lotharius den Jongen, koning van Lotharingen. Zy was zeer ongelukkig, aangezien haar gemaal op Valdrada verliefde, en, om van Theutberga geſcheiden te zyn, de zelve van overſpel beſchuldigde, het welk gelegenheit tot vele onluſten gegeven heeft. Zie LOTHARIUS, koning van Lotharingen. Toen de koning zwevende deze geſchillen ſtierf, begaf zich Theutberga in een klooſter, en eindigde haar leven in het zelve. *Annal. Bertin. Hincmar. de divortio Lotharii & Theutberga. Vit. S. Deicoli.*

THEVART, (Jacobus) Raadt en lyfarts der koninginne Maria de Medicis, naderhandt van Anna van Ooſtenryk, en Lodewyk den Groten, wierdt den 22 October des jaars 1600, uit een aanzienlyke familie van Parys geboren. Na dat hy zyne reizen door Italië volbragt hadde, wierdt hy in 't jaar 1626 te Parys tot doctor in de medicynen verklaart. Willem de Baillou, een vermaard geneesheer, en zyn oudoom, vermaakte hem by uiterſten wille zyne handſchriften, welke Jacobus Thevart byna alle in 't licht heeft gegeven, na dat hy de zelve met zyne geleerde aanmerkingen hadt verrykt. Te weten: *Conſiliorum medicinalium Libri tres; Epidemiorum & Ephemeridum Libri duo*, nevens een traktaat *De virginum & mulierum morbis.* Hy voegde by zyn eerlyk gedrag ook een zonderlinge wellevendheit, en ſchreef Franſche en Latynſche gedichten. Hy ſtierf te Parys den 14 December des jaars 1679, hebbende by Looïſe Pinſon zeventien, en by Françoiſe de Poix drie kinderen geteelt.

THEVATHAT *Sommonacodom* was de broeder van den afgodt der inwoonderen van Siam. De Talapoins, of leeraars van Siam, zeggen, dat hy lang te vergeefſch getracht hebbende voor een godt gehouden te worden, een nieuwe ſekte verzon, invoegen het volk daar door verdeelt wierdt, terwyl zommigen de leer van Sommonacodom, en anderen die van Thevathat volgden. De inwoonders van Siam zeggen, dat de ſcheuring van Thevathat de oorſpronk van den Chriſtelyken Godsdienſt, en alle andere verſchillende gevoelens geweeſt is; ja zy beweren, dat deze Thevathat Jeſus Chriſtus, en de broeder hunner godheit geweeſt is: maar zy voegen 'er by, dat Thevathat wegens zyne grote godloosheit in het onderſte der hel zal geſtraft, en vele jaren gepynigt worden. De Jeſuit Tachard verhaalt, dat Sommonacodom in zyne nagelatene ſchriften getuigt, dat hy Thevathat in de hel aan een kruis genagelt, zyn ligchaam ganſch verwond, en zyn hoofdt met een doorne krone gekroont gezien heeft. Dit hebben de Talopoins buiten twyfel verzonnen, om het volk dus te doen geloven, dat Thevathat de zelve met *Chriſtus* is. Zie SIAM en SOMMONACODOM. *Tachard Voyage de Siam.*

THEVENOT (Melchizedek) heeft zich door zyne reizen, door hem beſchreven, vermaard gemaakt. Naauwlyks hadt hy zyne ſtudiën volbragt, wanneer hy uit een zonderlinge begeerte om vremde landen te bezoeken, niettegenſtaande zyne moeder hem poogde te huis te houden, van Parys wegreiſde. Maar aangezien hy alleenlyk eenige landen van Europa kon doorreizen, zocht hy gelegenheit om van de Reizebeſchryvingen anderer vermaarde mannen zyn voordeel te maken, en liet zich van al het gene de zelve in andere wereldoorden merkwaardig gevonden hadden onderrechten; in 't byzonder poogde hy zich omtrent de natuurkunde en ſtaatszaken te oeffenen, met betrekking tot ieder afzonderlyk landſchap, van welke wetenſchappen hy naderhandt wonderwel zyn gebruik wiſt te maken. In 't algemeen was hy een liefhebber van boeken, handelende van allerlei onderwerpen; waarom hy een talryke bibliotheek verzamelde, en wierdt zelfs koninklyke bibliothekaris, van welke hy zeide, dat hoewel ze eene der volmaaktſte was, nochtans meer dan twee duizend boeken aan de zelve ontbraken, die in zyne bibliotheek gevonden wierden. Boven dien verzamelde hy een groten voorraadt van handſchriften in allerlei talen, zynde zelfs in de Ooſterſche talen zeer ervaren, en bekwaam om van de waarde der handſchriften te oordelen, dienende een ieder, die het begeerde, daar mede, en latende zommige van de beſte op zyne koſten vertalen. Boven dien bezat hy ook zommige marmerſtukken, die hy van den heere Nointel, gewezen ambaſſadeur van Vrankryk te Conſtantinopel, ontfangen hadde, hebbende byna twee duizendjarige opſchriften. Hoewel hy nu zynen leeftydt meeſt by de boeken doorbragt, zonder naar aanzienlyke bedieningen te ſtaan, wierdt hy nochtans op koninklyk bevel na de doodt van paus Innocentius den X mede in 't Konclave gezonden, bekledende naderhandt de plaats van des konings Envojé te Genua. Sterk van natuur zynde was hy vele jaren zonder de minſte ziekte, tot dat hy in 't jaar 1692 van een koorts overvallen wierdt, die hy door onthouding van ſpyze poogde te verdryven, doch daar door zo machteloos wierdt, dat hy in het 71 jaar zynes ouderdoms den geeſt gaf.

THEVET, (Andreas) geboortig uit Angoulême, in Vrankryk, leefde in de XVI eeuw, en reiſde 17 of 18 jaren lang in vremde landen. Na zyne wederkomſt ſchreef hy verſcheide werken. Hy heeft een Coſmographie nagelaten; voorts eenige werken, genaamt: *Singularité de France Antarctique; Diſcours de la bataille de Dreux; Portraits des hommes illuſtres*, en meer andere. *Du Maine Vauprivas Bibl. Franc.*

THIAKI, of DOLICHA, een klein eilandt in de Griekſche zee, is gelegen in de golf van Patras, ten Ooſten van het eilandt Cephalonia. Men ziet aan de Ooſtelyke zyde van dit eilandt de puinhopen van een kleine oude ſtadt, die nog op den huidigen dag den name van *Dolicha* draagt.

THIARD, (Pontus van) biſſchop van Chalon, in Burgundië, wierdt in 't jaar 1521 te Biſſy, gelegen onder Macon, geboren. Zyn vader was Johannes van Thiard, heer van Biſſy, zyne moeder Johanna van Ganay, dochter van Johannes, kancelier van Vrankryk. Hy hadt zich in talen en de fraaie wetenſchappen, voornamentlyk ook in de dichtkunde wel geoeffent, doch meeſt in de Franſche, waar van hy reets in zyne jeugdt preuven gaf. Vervolgens begaf hy zich tot de wiskunde, de Platoniſche Philoſophie, en eindelyk de Godgeleerdheit. Koning Karel de IX en Henrik de III bewezen hem een zonderlinge gunſt, en de laatſtgenoemde verklaarde hem in 't jaar 1578 tot biſſchop van Chalon. Hy heeft verſcheide ſchriften nagelaten, als: *Ephemerides octavæ ſphæræ; De cœleſtibus aſteriſmis; De erroribus amatoriis; De*

de lidtekenen der wonden gezien en betaſt hadde. Deze ongelovigheit gaf aanleiding tot een onwederſprekelyk bewysdom der opſtandinge, aangezien hem de Zaligmaker zynen eiſch toeſtondt, waar door hy tot het gelove gebragt wierdt. Dit heeft eenen der oude kerkvaderen doen zeggen, dat de ongelovigheit van Thomas ons meer voordeel gedaan heeft dan het goed geloof van alle de andere Apoſtelen te zamen. De hedendaagſche Ooſt-Indiſche hiſtorieſchryvers berichten, dat Thomas in de koninkryken van Narſinga en Cranganor, nevens de naburige geweſten, voor hunnen Apoſtel gehouden wordt, en dat hy aldaar het Evangelie gepredikt heeft. De Chriſtenen aldaar noemen zich St. Thomas-Chriſtenen, en verhalen vele wonderlyke dingen van den Apoſtel Thomas, die ze zeggen dat in hunne jaarboeken beſchreven zyn, en van de Malabaarſche kinderen gezongen worden. Origenes bericht, dat volgens de verdeling der wereldt, onder de Apoſtelen gemaakt, om het Evangelium te verkondigen, het landt der Parthen St. Thomas is te beurt gevallen. Hy wordt ook gezegt naderhandt onder de Meden, Perſen, Karamaniërs, Hyrkaners, Baktrianen, en andere naburige volkeren, gepredikt te hebben. Zommigen verhalen, dat hy op zyne reize de Wyzen uit het Ooſten heeft aangetroffen, die het kindeke Jeſus te Bethlehem geſchenken gebragt hadden. Zy voegen daar by, dat Thomas deze Wyzen gedoopt, en tot zyne medehelpers in de verkondiging van het Evangelium gebruikt heeft. Ten laatſte kwam hy ook tot de Indianen, en het eilandt Taprobana, naderhandt Sumatra genaamt, en verkondigde ook aldaat het Evangelium. De Portugezen beweren, dat St. Thomas naar Socotora, een eilandt in de Arabiſche zee, en van daar naar Cranganor gekomen is. Aldaar vele menſchen bekeert hebbende zou hy zich verder naar het Ooſten begeven hebben, predikende Chriſtus overal met veel toeloop. Dat hy wedergekeert zynde in Cormandel is gekomen, en in Meliapur, de hoofdſtadt van dat koninkryk, niet verre van daar de Ganges in den zeeboezem van Bengale loopt, een kerk geſticht, en den vorſt Sagumo bekeert heeft. Maar wanneer de Brachmanen zagen, dat hunne achting door dezen nieuwen Godsdienſt begon te verminderen, doorſtaken zy Thomas terwyl hy badt met een ſpeer. De bovengemelde ſchryvers dezer geſchiedeniſſe beroepen zich op verſcheide oude opſchriften, uit welke zy dit menen te beweren. Zommige willen, dat zyn lyk naar Edeſſa is gebragt; maar de Ooſterſche Chriſtenen verklaren eenparig, dat hy ter plaatſe van zyn marteldoodt ook begraven is, zynde het lyk in een oude kerk te Meliapour gevonden; maar naderhandt op het bevel van Emanuel, koning van Portugal, naar Goa gebragt. *Joh. XIX. 24. enz. Euſebius. Chryſoſtomus in Matth. Nicephorus. Maffei Hiſt. Ind. Cave. Tillemont. Baſnage.*

THOMAS, een Ooſterſch dwingelandt, leefde in de IX eeuw, en klom van gemeen ſoldaat langs verſcheide trappen op den troon. Men verhaalt, dat een zeker kluizenaar Leo Armenius, Michiël Balbus, en dezen Thomas, zamen in het leger zynde, ontmoet, en hen voorzegt heeft, dat de twee eerſte ſtonden keizer te worden, maar dat de derde zyn oogmerk niet zou bereiken. Dit wierdt wel haaſt door de ondervindinge bekrachtigt. Leo wierdt tot keizer verkoren, en gaf aan Thomas het bevel over een legioen. Niet lange daar na beklom Michiël den keizerlyken troon. Thomas, die altydt zyn vyandt was geweeſt, hitſte het leger tegen hem op, verzekerde zich van Aſië, en beſloot, onder ſchyn van het ongelyk, zynen weldoender aangedaan, te wreken, Michiël wederom van den troon te ſchoppen. Horende middelerwyl, dat de Saracenen een opſtandt verwekt hadden, keerde hy zyne wapenen tegen de zelve, bragt ze tot gehoorzaamheit, en verſterkte daar mede zyne benden. Dus trok hy naar Antiochië, en liet zich door den patriarch Job tot keizer kronen. Vervolgens de keizerlyke vloot bemachtigende rukte hy voor Conſtantinopel. Doch hy wierdt tweemaal ter zee, en driemaal te lande geſlagen. Dus keerde hy uit wanhoop naar Adrianopel, alwaar hem de inwoonders in 't jaar 823 aan Michiël overleverden. Deze liet hem op een onmenſchelyke wyze pynigen, om het vermaak te hebben van hem een langzame doodt te zien ſterven. Eindelyk ziende, dat hy wel haaſt den geeſt zou geven, liet hy hem nevens Anaſtaſius, die door den rampzaligen Thomas uit een klooſter gehaalt, en tot *Cæſar* verklaart was, aan een paal doorſpieſſen. Doch anderen verhalen de geſchiedenis van dezen Thomas geheel anders, te weten, dat hy, hebbende de huisvrouw van een raadsheer te Conſtantinopel geſchonden, tot de Saracenen was gevloden, en zyn gelove verzaakt hadde, noemende zich naderhandt Conſtantinus, een zoon van Irene. Eindelyk, dat hy zich onder de regering van Leo den Armeniet van Armenië heeft verzekert. *Cedrenus. Curopalates. Leo Grammaticus. Baronius.*

THOMAS en THOMAS FRANCISCUS, hertogen van Savoje. Zie SAVOJE. (THOMAS en THOMAS FRANCISCUS VAN)

THOMAS AQUINAS, (ST.) een monnik van de orde der Dominikanen, wierdt volgens de gewoonte van dien tydt, wanneer men de geleerden om ſtrydt met eertytels overhoopte, *Doctor Angelicus*, dat is, *de Engelſche leeraar*, bygenaamt. Hy was uit het oude geſlacht der graven van *Aquino* geboortig, dat in 't koninkryk van Napels gelegen is, en kwam ter wereldt op het kaſteel Aquino in 't jaar 1224. In het vyfde jaar zynes ouderdoms deedt men hem in 't klooſter om onderwezen te worden; en van daar wierdt hy naar de hogeſchole van Napels gezonden. In 't jaar 1241 begaf hy zich buiten kennis van zyne ouderen in 't klooſter der Dominikanen te Napels. Zyne moeder, hier van verwittigt zynde, poogde hem op allerlei wyze daar uit te halen; doch de Dominikanen zonden hem naar Terracina, van daar naar Agnania, en eindelyk naar Rome; en wanneer zyne moeder verzocht om hem te mogen ſpreken, wierdt haar zulks geweigert. Maar wanneer hy op een zekeren tydt naar Parys gezonden wierdt, liet zy hem door hare andere zonen onderſcheppen, en naar Aquino te rug brengen. Hier wierdt hy zeer naauw bewaart, doch kon op generlei wyze bewogen worden het klooſterleven te verlaten, maar volhardde in het lezen van de H. Schriftuur. Na verloop van twee jaren ontkwam hy door een venſter, en vloodt naar Napels en Rome. In 't jaar 1244 wierdt hy van den hofmeeſter der Duitſche orde naar Parys gevoert. Hier hieldt hy zich een tydlang op, en begaf zich naderhandt naar Keulen, om Albertus Magnus te horen. Van Keulen wierdt hy weder naar Parys geroepen, om aldaar de zogenaamde *Libri Sententiarum* (boeken der Spreuken) opentlyk te verklaren. In 't jaar 1255 wierdt hy te Parys tot Doctor der H. Godgeleerdheit verklaart. In 't jaar 1263 gaf men hem den tytel van *Definitor* zyner orde in de Roomſche provincie, in welke hoedanigheit hy in 't laatſtgemelde jaar de generale byeenkomſt van zyne orde te Londen bywoonde. Vervolgens heeft hy als hoogleeraar op verſcheide Italiaanſche akademiën de Godgeleerdheit onderwezen. Eindelyk wierdt hy van koning Karel naar Napels beroepen. Hier boodt hem paus Clemens de IV het aartsbisdom aan, doch Thomas weigerde het zelve aan te nemen, gelyk verſcheide andere geeſtelyke bedieningen. Paus Urbanus de IV, die het feeſt van het H. Sakrament inſtelde, beval hem het *Officie* van dien dag op te ſtellen. Met een woordt, Thomas was zo vermaard, dat men hem den Engel der ſcholen, en den Arendt der Godgeleerden noemde. Hy ſtierf in 't jaar 1274 te Foſſeneuve, niet verre van Terracina, op zyne reize naar Lion, zynde van paus Gregorius den X derwaarts op het concilie geroepen, oud 50 jaren. Hy wierdt van paus Johannes den XXII in 't jaar 1323 gekanoniſeert, en van Pius den V in 't jaar 1567 onder het getal der kerkenleeraars geplaatſt. Zyn gebeente wierdt in 't jaar 1368, ten tyde van paus Urbanus den VI, naar Toulouze gebragt, en is ſedert aldaar als een grote ſchat aangemerkt. Te Fondi, in 't ryk van Napels, toont men nog zyne kapel en openbare gehoorplaats: ook onderhoudt men aldaar nog op den huidigen dag een oranjeboom, die gezegt wordt van Thomas Aquinas geplant te zyn. Zyne werken zyn te Venetië in 't jaar 1490, te Neurenberg in 't jaar 1496, te Lion in 't jaar 1556, te Rome in 't jaar 1570, en te Antwerpen in 't jaar 1612 in XVIII Delen gedrukt. De voornaamſte zyn: *Commentaria in Libros Sententiarum*; *Quæſtiones*; *Summa Theologia*; *Expoſitio in Canticum Canticorum*; *in Jeſaiam*, *Jeremiam*, *Matthæum*, *Johannem*. De overige zyn van minder belang. *Baronius. Bellarminus. Cave. Du Pin. Natalis Alexander.*

THOMAS CANTIPRATENSIS, een geleerd Nederlander, geboortig uit het vlek Levis, niet verre van Bruſſel, in Brabandt gelegen. Hy is *Cantipratenſis* bygenaamt, dewyl hy Reguliere kanunnik van St. Auguſtyn in de abdy *Cantimpré*, niet verre van Kameryk, geweeſt is. Hy wierdt in 't jaar 1186 geboren: doch hy begaf zich in de orde der Dominikanen, ſtudeerde onder Albertus Magnus te Keulen, en wierdt vervolgens ſuperieur en lezer, eindelyk hoogleeraar in 't klooſter der Dominikanen en akademie te Loven. Ten laatſte wierdt hy biſſchop van Leuſa, en ſtierf in 't jaar 1263. Zyne ſchriften zyn: *Bonum univerſale de Apibus*; *Vita B. Chriſtinæ mirabilis in Haſbania*; *Vita B. Mariæ Ogniacenſis*; *Vita B. Lutgardis*; *Vita B. Margaretæ Iprenſis*; *De naturis rerum*, en nog eenige andere. *Henricus Gandavenſis. Trithemius. Alberti & Fernandez de Viris illuſtr. ord. S. Domin. Antonius Senenſis Bibl. Dom. Andreas Bibl. Belg. Miræus in Orig. Canon. Regular. S. Auguſtini. Voſſius. Cave Hiſt. Litter. p. 506.*

THOMAS, (PETRUS) een edelman uit Normandië, heer van Foſſe, was vermaard in de XVII eeuw. Zyn grootvader was *Gentianus Thomas*. Hy kleefde in de oproerige tyden des konings belangen aan, en bevorderde de verovering der ſteden Rouaan, Havre, Pont l'Arche, en la Ferte, die alle weder onder 's konings gehoorzaamheit gebragt wierden. Gentianus Thomas was de zoon van den voorgaanden, volgde ook zynen vader in des zelfs bedieningen en yver voor de belangen van koning Lodewyk den XIII van Vrankryk, en hy bragt het graafſchap Montgomeri weder onder des zelfs gehoorzaamheit. Petrus Thomas was de zoon van dezen, en wierdt den 6 April des jaars 1634 te Rouaan geboren. Hy wierdt te Port-Royal des Champs onder het opzicht van M. le Maitre opgevoed, en vorderde zo wel, dat hy hem reets in zyn twintigſte jaar aan zyn werk *De vitis Sanctorum* behulpzaam was. Naderhandt begaf hy zich met Tillemont naar Burlugay, en begon nevens hem de Kerkelyke Geſchiedenis te ſchryven. Vervolgens wierdt hem opgedragen het leven van *Thomas van Kantelberg* te beſchryven; daar na die van *Tertullianus* en *Origenes*. Eenige jaren daar na ſchreef hy een geheel werk van het leven der Heiligen, waar van twee ſtukken in 't licht gekomen zyn. Vervolgens begon hy een verklaring over den ganſchen Bybel te ſchryven; en hoewel men hem verſcheide bedieningen opdroeg, verkoos hy nochtans een ſtil leven; en om in zyne ſtille ſtudiën niet geſtoort te worden, wilde hy gene kennis met andere geleerden onderhouden. Hy ſtierf den 4 November des jaars 1698, oud 64 jaren. Zyn broeder, *Auguſtinus Thomas*, heer van Boſroger, ſtierf te Parys den 26 May des jaars 1700. *Mem. Hiſt. Conſtit Journ. des Sçav. Baillet Diſc. ſur l'Hiſt. de la Vie des Saints.*

THOMAS PLANTAGENET *van Woodstok*, hertog van Glocester, was de zevende en jongste zoon van Eduard den III, koning van Engelandt, die hem by Philippa, dochter van Willem den III, grave van Hollandt en Zeelandt, geteelt hadde. Hy trouwde de oudste dochter van Humphred, grave van Northampton, wiens tytels hy naderhandt erfde. In 't jaar 1378 verklaarde hem zynes oudsten broeders zoon, koning Richard de II, tot grave van Bukkingham, en in 't jaar 1386 tot hertog van Glocester. Hy was ook grootkonnestabel van Engelandt. Hy brugt het in 't voornoemde jaar 1386 by een vergadering van het parlement zo verre, dat Richard de II hem en andere groten van 't ryk macht verleende om zyne hofhouding en staatsdienaarschap te hervormen, by welke gelegenheit de kancelier, Michiël van Pole, graaf van Suffolk, afgezet en gestraft wierdt. Doch deze kwam wel haast weder in 's konings gunst, en zyne voorgaande bediening, als wanneer hy den koning dus tegen den hertog van Glocester ophitste, dat hy hem met vergift zocht van kant te helpen; en wanneer die toeleg miste, hem, als eenen, die in het voornoemde parlement zich aan hoog-verraadt hadt schuldig gemaakt, vervolgde. Hoewel hy nu zeer oplopend van aardt was, en ook een groten aanhang hadt, ook daar benevens wel wist, dat men niet naliet hem lagen te leggen, onderwierp hy zich nochtans in 't jaar 1387 aan den koning, na dat deze belooft hadt de bezwaarnissen zyner onderdanen af te doen: doch de koninklyke gunstelingen gaven nog in het zelve jaar gelegenheit tot nieuwe onlusten, in welke de party des hertogs van Glocester de overhandt behieldt, en Richard de II andermaal genoodzaakt wierdt een vergelyk te maken. Dit geschiedde in 't jaar 1388. Hier door wierdt de hertog in staat gestelt zich aan zyne vyanden te wreken. In 't jaar 1389 wierdt hy heimelyk by den koning beschuldigt, als of hy gevaarlyke ondernemingen tegen zyne Majesteit smeedde; en hoewel hy overtuigende preuven zyner onschuldt gaf, weigerde hem echter de koning in zynen geheimen Raadt toe te laten, maar hieldt hem nog heimelyk verdacht. In 't jaar 1391 reisde hy, volgens het bericht van *Holinshead*, naar Pruissen, tot groot leedwezen van het volk, dat hem zeer beminde: doch hy keerde na verscheide stormen uitgestaan te hebben gelukkig weder in zyn vaderlandt, levende een tydlang op zyn huis Pleshey in 't landschap van Essex. In 't jaar 1392 wierdt hy naar Ierlandt gezonden, om aldaar een opstandt te dempen, waar in hy ook zo gelukkig was, dat hy door het toedoen zyner heimelyke vyanden haast weder in Engelandt geroepen wierdt. De bovengemelde schryver zegt, dat hem de koning tot uitvoering dezer onderneming den tytel van hertog van Ierlandt gegeven heeft; doch hier tegen stryden eenige andere omstandigheden. In 't begin van 't jaar 1393 vertrok hy met zyn broeder, den hertog van Lankaster, en verscheide andere Pairs naar Calais, alwaar hy een stilstandt van 4 jaren met Vrankryk sloot. In 't jaar 1394 verselde hy den koning op des zelfs gelukkigen tocht naar Ierlandt; maar wanneer de koning in 't jaar 1396 een Fransche princes trouwde, en den voornoemden stilstandt met Vrankryk verlengde, toonde de hertog van Glocester zyn misnoegen over deze beide daden, en ontzag zich niet den koning in des zelfs tegenwoordigheit van lafhertigheit te beschuldigen. Maar wanneer hy vervolgens weinig achting voor zyne majesteit betoonde, wierdt Richard de II door de vyanden van den hertog opgehitst, en liet hem in 't jaar 1397 door list uit Pleshey lokken, en op staande voet naar Calais brengen. Hier wierdt hem door den rechter Rikel, een geboren Ier, zyn proces gemaakt; en wanneer deze aan 't hof schreef, dat de hertog al het gene, waar van hy beschuldigt wierdt, beleden hadde, kwam 'er een scherp bevel aan den gouverneur van Calais, Thomas Mowbrey, grave van Nottingham, dat de hertog zonder uitstel met de doodt zou gestraft worden, waar op de zelve den 8 September des jaars 1397 in de gevangenisse door een scherprechter of onthalst, of met de koorde gewurgt wierdt. Eenige weken daar na wierdt hy in Engelandt aan hoog-verraadt schuldig verklaart, met verlof nochtans, om hem in zyn graf, dat hy te Pleshey hadt laten maken, met eerlyke plechtigheden te begraven. *Holinshead Chron: Cambden Britan. Daniel History of King Richard II.*

THOMAS *van Capua*, aldus bygenoemt van zyne geboortestadt, wierdt van paus Innocentius den III uit aanmerking van zyne geleerdheit en deugdzaam leven tot kardinaalpriester verklaart. Naderhandt gaf hy preuven van zyne bekwaamheit in verscheide gewigtige gezantschappen, als aan de stadt Viterbo, aan de steden in Lombardye, en in 't jaar 1227, nevens den kardinaal Johannes, bisschop van Sabina, aan keizer Frederik den II, en aan de steden van het Duitsche Ryk. Omtrent de armen, in 't byzonder der Minoriten, was hy zeer milddadig; en stierf te Anagnia in 't jaar 1243, den 22 Augusty. Zyne nagelatene schriften zyn: *Hymni in laudem Deiparæ & S. Francisci*, nevens een *Summa artis dictaminis*; enz. *Ughelli. Aubery. Panvinius. Ciacconius. Raynald Annal. Eccles. Muraccii Purpura Mariana. Greg. Valent. Hymnologia SS. Patrum.*

THOMAS *van* of *de Jesus*, een kluizenaar van de orde van S. Augustinus, was de zoon van Ferdinand Alvarez van Andrada, uit een der voornaamste huizen van Portugal. Toen hy omtrent 6 jaren oud was, gaf hem zyn vader aan P. Lodewyk van Montaya over, om hem in de gronden van den Godsdienst en de fraaie studiën te onderwyzen. Vyftien jaren oud zynde begaf hy zich in die orde te Lissebon. Na dat hy te Coïmbra zich in de Philosophie en Theologie hadde geoeffent, en met toejuiching gepredikt, wierdt hy tot meester der nieuwelingen (*magister novitiorum*) verklaart, in welke bediening hy de jeugdt tot de oeffening van deugden en Godzaligheit onderwees. Hy hadt ook voorgenomen een nauwkeuriger onderhouding der regelen in zyne ordenskloosteren op te rechten, doch men boodt hem zo veel tegenstandt, dat hy zyn oogmerk niet kon bereiken. Onderwylen maakte hem zyn yver voor de Godvrucht, en zyne liefde tot de armen en kranken zo vermaard, dat hem koning Sebastiaan van Portugal uit het klooster haalde, en in 't jaar 1578 met zich naar Afrika nam, alwaar hy den zieken zeer getrouwelyk bystondt; doch in het ongelukkig treffen by Alkazera met een pyl in zyne schouder gekwetst, van een Moor gevangen, en aan een Morabut, of Muhammedaansch monnik verkocht wierdt. Deze handelde hem in den beginne zeer wel, hopende hem tot zyn gelove te brengen; maar wanneer P. Thomas de Jesu zynen Turkschen meester tot Christus poogde te bekeeren, wierden hem zyne klederen ontrukt, hy zelf in harde boeiens geworpen, geslagen; en in een nare gevangenis opgesloten. Hier kreeg hy wrede stokslagen en weinig onderhoudt. In deze gevangenisse, in welke door een gat een weinig licht scheen, schreef hy tot troost der medegevangene Christenen het boek van het lyden des Zaligmakers. Doch de Morabut wierdt dagelyksch nog wreder tegen hem, tot dat Franciscus d'Acosta, door Henrik koning van Portugal, als afgezant derwaarts gezonden, hem van die wrede behandeling bevrydde. Deze verloste de gevangenen, en bestelde Thomas by een Christen koopman te Marokko, by wien hy kon genezen worden. Doch Thomas begeerde aldaar niet te blyven; maar verzocht naar Sagene gezonden te worden, alwaar omtrent twee duizend Christen slaven waren, met welke hy, wanneer ze van den arbeidt kwamen, badt, en hen in het gelove versterkte, ook die genen, die reets afgevallen waren, wederom poogde te bekeeren, waar door zommige bewogen wierden als martelaren liever te sterven dan Christus te verloochenen. Ondertusschen hadden zyne zuster, de gravin van Linares, nevens zyne andere bloedverwanten getracht hem in vryheit te herstellen; gelyk de koning Philips de II zelf zulks aan zynen gezant te Marokko, Don Pedro Varegas, in last hadt gegeven, en men begon reets over zyne verlossinge in onderhandeling te treden. Maar Thomas, dit bemerkende, verzocht, dat hy by de Christen slaven te Marokko mogt blyven, en tot dienst van de zelve aldaar zyn leven eindigen. Doch aangezien hy behalven zyne zware gevangenisse en predikatiën zich nog daarenboven met vasten en andere kastydingen kwelde, verviel hy in een zware krankheit, en wanneer hy zommige slaven, die Muhammedanen wilden worden, tot bestendigheit vermaande, en hen den dag hunner verlossinge noemde, gaf hy den geest, terwyl hy den name van *Jesus* noemde. Dit geschiedde den 17 April des jaars 1582, in het 53 jaar zyns ouderdoms; zynde het vierde jaar zyner slaverny. Zyn voornoemde boek, door hem in de gevangenisse in de Portugeesche tale geschreven, heeft *Christophorus Ferreira de Sampayo* in de Castiliaansche, de Jesuït *Lodewyk Flori* in de Italiaansche, de Hoogduitsche Jesuït *Henrik Lamparter* te Munchen in de Latynsche tale, onder den name: *Ærumnæ Domini nostri Jesu Christi*, vertaalt. Het zelve is ook in 't midden der XVII eeuwe te Lions in de Fransche tale, onder den name van *Travaux de Jesus*, gedrukt. Doch P. *Alleaume*, een Jesuït, oordeelde deze benaming niet behoorlyk te zyn; waarom hy in 't jaar 1690 een nieuwe overzetting onder den name van *Souffrances de nôtre Seigneur Jesus-Christ* in 't licht gaf. Men vindt het leven van den autheur en een zogenaamd *Advis spirituel* daar by gevoegt.

THOMAS *van Kantelberg*: Zie BECKET.

THOMAS VAN KEMPEN, of *à Kempis*, anders *Hämmerlin* of *Malleolus* genaamt, was uit het stedeke Kempen, in Over-Yssel gelegen, geboortig. Hy kwam in 't jaar 1380 ter wereldt. Zyne ouders waren Johannes en Gertruid. In het dertiende jaar zyns ouderdoms zonden hem zyne ouders naar Deventer, om aldaar te studeren. In 't jaar 1399 begaf hy zich in 't klooster der Reguliere kanunniken van St. Augustinus op den berg van St. Agnes, niet verre van Zwol, alwaar zyn broeder Johannes prioor was; wiens opvolger hy na verloop van eenige jaren geworden is. Hy stierf in 't jaar 1471, oud 91 jaren. Papebrochius getuigt, dat zyn gebeente den 13 Augusty des jaars 1682 gevonden is, en dat men aan 't pausselyke hof in beraadt geweest is om hem onder het getal der Heiligen te stellen. Hy heeft verscheide schriften nagelaten, als: *Sermones*; *Soliloquium animae*; *Hortulus Rosarum*; *Vallis Liliorum*; *De tribus Tabernaculis*; *De disciplina claustralium*; *Doctrina juvenum*; *De vita Christi*; *Hymni*; *Epistolae*; en meer andere. Maar aangaande het boek *de Imitatione Christi*, of *Van de Navolginge van Christus*, is nog op den huidigen dag een zwaar geschil tusschen de Benediktynen en Augustynen, welke laatste ook door de Jesuïten ondersteunt worden, of namentlyk deze *Thomas*, dan *Johannes Gerson*, abt der Benediktynen te Vercelli, autheur van het zelve is. Ondertusschen is het zelve in de meeste talen van Europa, en zelfs in de Arabische en Turksche, overgezet. *Jodocus Badius* heeft zyn leven beschreven. *Trithem. Bellarm. Andreas. Miraeus. Possevinus. Constantinus Cajetanus. Rosweydi Vindiciae. Naudeana. Cave. Du Pin.* enz.

THOMAS *van Kent*, of CANTIUS, wierdt van zyne geboorteplaats, de stadt Kent, dus toegenaamt. Hy studeerde te Oxford, wierdt een vermaard philosooph en wiskunstenaar ten tyde van Eduard den IV, koning van Engelandt. Zyne veelvuldige sterrekundige werken zyn alle verloren. *Lelandus. Pitseus de Script. Angl.*

THOMAS *van Maldon*, een geleerd Engelschman, wierdt van zyne geboorteſtadt Maldon, in 't graafſchap Eſſex gelegen, dus toegenaamt. Hy was van de orde der Karmeliten, en wierdt hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Cambridge, en een beroemd prediker. Zyne ordensbroederen maakten hem prioor in 't konvent te Maldon, alwaar hy in 't jaar 1404, ten tyde van Henrik den IV, koning van Engelandt, ſtierf. Zyne ſchriften zyn: *Introitus Bibliorum ſacrorum*; *Commentarius in Geneſin*, *Pſalmos*, *Epiſtolam Jacobi*; *Sermones*; *Determinationes Theologicae*; *Quaeſtiones ordinariae*; *Quodlibeta*, en meer andere. *Piſeus de illuſtr. Angl. Script.*

THOMAS *van Villanova*, aartsbiſſchop van Valentia, in Spanje, was een der geleerdſte mannen van zynen tydt, en geboren in een vlek onder Toledo, maar noemde zich *Villanova* naar de ſtadt, in welke hy ſtudeerde. Zyne moeder, Lucia Martina, zynde een deugdzame vrouw, boezemde hem de milddadigheit tegen de armen in. Vervolgens ſtudeerde hy op de hogeſchole te Alkala, doch begon wel haaſt in de Godgeleerdheit leſſen te geven. Hoewel hem een bediening van hoogleeraar te Salamanka wierdt opgedragen, weigerde hy nogtans de zelve aan te nemen, en wierdt een Auguſtyn. Sedert begon hy met veel nadruk te prediken, en wierdt hofprediker van keizer Karel den V. Vervolgens zag hy zich tot ſuperieur van zyne orde te Salamanka, Burgos en Valladolid, ook tot provinciaal van Andaluſië en Caſtilië verheven. Keizer Karel de V boodt hem het aartsbisdom van Granada aan, dat hy weigerde aan te nemen. Wanneer een tydlang daar na het aartsbisdom van Valencia open was, hadt de voornoemde keizer het zelve zekeren monnik toegedacht. Doch des zelfs geheimſchryver, gelaſt het brevet op te ſtellen, ſchreef door onvoorzichtigheit den naam van Thomas van Villanova. De keizer, dit aanmerkende als een Goddelyke Voorzienigheit, liet hem het genoemde brevet toezenden: doch Thomas ſloeg het insgelyks af; hoewel hy van zyne ſuperieuren genoodzaakt wierdt het zelve aan te nemen. Hy ſtierf in November des jaars 1555. Men heeft van hem eenige ſermoenen, die in 't jaar 1581 te Alkala gedrukt zyn.

THOMAS-BRUCK, of *Thams-bruck*, een ſteedtje, met een kaſteel, in Thuringen, onder 't gebiedt des hertogs van Weiſſenfels. Maar het ambacht is by het Langenſaltziſche gevoegt *Olear. Synt. Rer. Thur. Tom. II. Gregor. Thuring. p.* 132. *Tromsd. Geogr.*

THOMAS-CHRISTENEN. Dus worden in Indië die Chriſtenen genaamt, die de Chaldeeuſche en Neſtoriaanſche ſekte toegedaan zyn. Deze zyn vyanden van den beeldendienſt, behalven dat ze het kruis gebruiken, hoewel zonder de minſte bygelovigheit. Zy geloven, dat de zielen het aangezicht van Godt voor den dag van het laatſte oordeel niet zullen aanſchouwen. Zy hebben drie Sakramenten, den Doop, de Inwyding der prieſteren, en het H. Avondmaal; hoewel ze het daar in niet geheel met elkander eens zyn, aangezien men in verſcheide kerken ook verſchelde formulieren van den doop ontmoet. Gemeenlyk beſtryken ze de kinderen by den Doop met een zeker olie van Indiaanſche noten. Zy verfoeien de oorenbiecht, uitgezonderd eenige weinige, naburen der Portugezen in de Indiën. Ook weten zy niets van de andere Sakramenten der Roomſche kerke. Tot het broodt in 't H. Avondmaal gebruiken zy dunne koeken met olie en zout gebakken. De wyn beſtaat uit razynenwater. Omtrent de inwyding der prieſteren onderhouden zy gene zekere jaren, maar maken prieſters van 17, 18, 20, of meer jaren, die zo dikwils trouwen, als hunne vrouwen ſterven. Zy geven gene Sakramenten zonder beloning, en tot het trouwen gebruiken zy dien prieſter, welken zy eerſt ontmoeten. Zy houden alle zonder onderſcheidt den patriarch van Babylon in een zonderlinge achtinge. Deze is het hoofdt der Neſtorianen. Den paus kunnen zy zelfs niet verdragen dat in hunne kerken genoemt wordt, in welke zy maar een ouderling hebben, die het bewindt heeft. Zy gaan wel op ieder dag des Heeren in de Mis, maar houden zich in hun gewiſſe daar toe niet verplicht. Hunne kinderen worden niet voor den veertigſten dag na de geboorte gedoopt, ten zy ze zeer zwak en krank zyn. Zy vieren het afſterven hunner bloedverwanten door een vaſten van acht dagen. Zy vieren verſcheide feeſtdagen, voornamentlyk die betrekking tot St. Thomas hebben: by voorbeeldt, den eerſten dag des Heeren na Paaſchen, ter gedachteniſſe der belydeniſſe van dien Apoſtel, rakende de opſtandinge des Zaligmakers, en nog een feeſtdag op den 1 Juny. Dezen dag vieren zelfs de Moren en Heidenen. Die genen, die bedevaarten naar het graf van St. Thomas doen, brengen van daar een weinig rode aarde mede, gelovende, dat de zelve de kracht heeft om allerlei krankheden te genezen. Hunne prieſters hebben een geſchoren kruin, in de gedaante van een kruis. De pauzen hebben zich veel moeite gegeven om deze Thomas-Chriſtenen met de Roomſche kerk te vereenigen; doch telkens te vergeeſſch. Johannes Albuquerque, van de orde der Franciſkanen, en aartsbiſſchop van Goa, ſtichtte in 't jaar 1546 een collegie te Cranganor, om de jonge St. Thomas-Chriſtenen in het zelve te onderwyzen omtrent de gronden der Roomſche kerke: doch als de Jeſuiten zagen, dat deze onderneming vruchteloos was, ſtichtten zy in 't jaar 1587 te Chanote, of Vaipicora, een myl van Cranganor, een ander collegie, om de jeugdt in de Chaldeeuſche en Syriſche talen te onderwyzen; maar deze onderneming was insgelyks vruchteloos. Wanneer zy vermaant worden zich aan St. Pieter te onderwerpen, geven zy tot antwoordt, dat wel Petrus het hoofdt der Roomſche, maar dat Thomas het hoofdt van hunne kerk is, en dat de eene van de andere niet afhangt. *Alexius Meneſes Hiſt. Orient. Simon Hiſt. des nations du Levant*, & *Remarques ſur Gabr. de Philadelphia.*

THOMASINUS, (JACOBUS PHILIPPUS) biſſchop van Emona, of Citta Nuova, in Iſtrië, was een geleerd man in de XVII eeuwe. Hy ſchreef verſcheide werken, onder anderen: *Parnaſſus Euganeus*; *Bibliothecae Palatinae Manuſcriptae*; *Bibliothecae Venetae Manuſcriptae*; *Illuſtrium virorum elogia*; *Petrarcha redivivus*; *Prodromus Patavinarum Athenarum*; *De Teſſeris Hoſpitalitatis*; enz. hoewel sommige geleerden menen, dat het meeſte door *Johannes Rhodius* geſchreven is, die het onder den name van Thomaſinus zou hebben laten in 't licht komen. *Labbei Bibl. Morhofii Polyhiſtor. Struvii Syntagm. Antiq. Rom.*

THOMASIUS, (JACOBUS) een vermaard philoſooph en taalkundige, was geboren te Leipzich den 25 Auguſty des jaars 1622. Zyn vader, *Michiël Thomas*, was erfheer van Troſchenreuthe en Wiedersberg, en der beide rechten Doctor en praktizyn. Hy wierdt van zyne jeugdt af tot de vrye kunſten aangezet, waar in echter de toenmalige oorlog, en voornamentlyk de doodt zyner ouders in de jaren 1632 en 1633 hem zeer hinderlyk vielen; maar na dat zich zyne nog levende grootmoeder zyner aannam, wierdt hy eerſt te Leipzich, en naderhandt, nevens zyn broeder *Johannes* (zynde Doctor in beide de rechten, en eindelyk kancelier te Altenburg geworden) te Gera onderwezen. In het jaar 1640 begaf hy zich op de univerſiteit van Leipzich, en nog in het zelve jaar naar Wittenberg. Vervolgens keerde hy weder naar Leipzich, wierdt in het jaar 1642 baccalaureus in de Philoſophie, en in het jaar 1643 magiſter, waar door hy gelegenheit hadt in de collegiën en by de openbare diſputen zyne kennis in de letterkundige wetenſchappen en Philoſophie te doen uitblinken. Hy wierdt in het jaar 1650 conrector van de S. Nicolaasſchole, en in het jaar 1653 hoogleeraar in de Philoſophie. In het jaar 1656 wierdt hem de profeſſie in de redenkunde, en eindelyk in het jaar 1659 die in de welſprekendheit opgedragen. Ook wierdt hy in het jaar 1654 een lidt van het kleine vorſtencollegie, in het jaar 1659 tegen zyn wil tot rector magnificus, en drie jaren daar na tot drieman der akademie verkoren. Daarenboven heeft hem de Raadt van Leipzich in het jaar 1670 het rectoraat van de S. Nicolaasſchool, en in het jaar 1676 de zelve bediening in de S. Thomasſchole toebetrouwt. Gelyk hy nu alle deze ampten met veel roem heeft bekleed, dus heeft hy zich ook door zyne ſchriften by de geleerde wereldt zeer verdiend gemaakt, alzo hy zyne grondige kennis niet alleen in de Ariſtoteliſche Philoſophie, maar ook in de gansche philoſophiſche hiſtorie en in de Latynſche redeneerkunde heeft getoont, en inzonderheit alles duidelyk en in goede order voorgeſtelt. Hy verdient inzonderheit deswegen geprezen te worden, dat hy by zyne grote geleerdheit zeer beſcheiden was, en niets zo zeer beklaagde dan dat de menſchen, tot ruſt en vrede geſchapen, zo zeer met malkander overhoop lagen en krakeelden, en alzo niet minder dan oprecht, vroom en deugdzaam leefden. Hy is tweemaal getrouwt geweeſt, en hadt in den eerſten echt drie, en in den tweden zeven kinderen verwekt. Van zyne eerſte vrouwe zyn *Chriſtiaan* en *Godfried*, van welke de laatſte zich als Doctor in de geneeskunde te Neurenberg, en de eerſte als koninklyke Pruiſſiſche geheime Raadt en hoogleeraar in de rechten te Halle heeft beroemd gemaakt. Jacobus Thomaſius heeft zeer vele ſchriften nagelaten, onder welke zyn: *Origines Hiſtoria Philoſophica & Eccleſiaſticae*; *Diſſertationes ad Stoica Philoſophia & ceteram Philoſophicam Hiſtoriam facientes argumentis varii, quibus praemittitur de exuſtione mundi Stoica Exercitatio*; *Diſſertatio Philoſophica de plagio literario*; *Dilucidationes Stablianae in partem priorem Regularum Philoſophicarum Danielis Stablii*; *Philoſophia Practica, tabulis comprehenſa*; *Erotemata Phyſica, Metaphyſica, Logica & Rhetorica*, enz. *Witte*, die zyne ſchriften optelt, heeft daarin gedwaalt, dat hy het eerſte *Specimen Juridicum de injuſto Pontii Pilati judicio*, door zynen zone Chriſtiaan Thomaſius opgeſtelt, hem heeft toegeſchreven. Deze geleerde man is in het jaar 1684 te Leipzig geſtorven. *Programma Lipſ. de morte & exequ. Jac. Thomaſii. Witte Diar. Biogr.*

THOMASIUS, (MICHAEL) anders *Taxaquetius* genaamt, was biſſchop van Lerida, in Katalonië, en geboortig uit het eilandt Majorka. Te Lerida en Bologne oeffende hy zich in de Rechten, en vervolgens in de Philoſophie en Hiſtorie. In 't jaar 1556 bevorderde hem koning Philips van Spanje tot zynen Raadt en geheimſchryver. Vervolgens wierdt hy biſſchop van Lerida, wanneer hem paus Gregorius de XIII de korrectie van het *Decretum Gratiani* opdroeg. Zyne ſchriften zyn: *Commentarius de ratione conciliorum celebrandorum*; *Diſputationes Eccleſiaſticae*; *De tota Juris Civilis ratione*; enz. *Antonius Bibl. Hiſp.*

THOMASSIN, (LODEWYK) prieſter van 't Oratorie, wierdt in 't jaar 1619 te Aix, in Provence, uit een oud geſlacht, dat zich onder de hertogen van Burgundië door de wapenen hadt beroemd gemaakt, geboren. Hy wierdt in zyn veertiende jaar in de congregatie der orde van 't Oratorie ontfangen, en na dat hy dus een tydlang de letterkunde en Philoſophie hadt onderwezen, wierdt hy als hoogleeraar der H. Godgeleerdheit naar Saumur beroepen. In deze bediening begon hy de Godgeleerdheit uit de H. ſchriften, conciliën en kerkvaderen te leeraren, welke gewoonte hy ook onderhieldt,

toen

toen hy in 't jaar 1654 in 't Seminarium van S. Magllone kwam, waar op hem zyne superieuren en verscheide geleerden verzochten zyn werk in 't licht te geven. Wanneer paus Innocentius de XI, die hem uit zyne schriften, in 't byzonder uit het gene hy van de kerkelyke tucht hadt geschreven, hadt leren kennen, zynen dienst verlangde, sprak de aartsbisschop van Parys, in den name van den kardinaal Casanate, zynentwegen met den koning; doch zyne Majesteit gaf hem tot antwoordt, dat men zulke bekwame mannen uit het landt niet kon missen. Ten einde evenwel P. Thomassin zyne dankbaarheit tegen den paus zou betonen, en te gelyk zyn kerk dienst doen, vertaalde hy het bovengemelde werk van de kerkelyke tucht in 't Latyn. Onderwylen hadde hy door al te veel bezigheden zyn lichaam verzwakt, en zich buiten staat gestelt om meer te ondernemen. Des niettegenstaande poogde hy het Seminarium door zynen ommegang dienst te doen. Na dat hy omtrent drie jaren lang doorgaans was ziek geweest, en hy nu zeer zwak begon te worden, stierf hy eindelyk in 't jaar 1695, in het 77 jaar zynes ouderdoms. De Fransche geestelykheit gaf hem jaarlyksch duizend livres tot zyn onderhoudt, waar van hy de helft den armen uitdeelde. Hy was zeer arbeidzaam, en schreef zo in de Latynsche als Fransche tale uitnemend fraai. Voorts was hy ook zeer nederig, vriendelyk en liefttallig. Zyn grootste vermaak schepte hy in de eenzaamheit en in zyne studiën. Men hieldt hem in 't algemeen voor een heilig man. In zyne jeugdt ontstonden de geschillen met de Jansenisten. Men verhaalt van hem, dat hy in den beginne zich voegde naar de te Rome verketterde meningen, maar dat hy naderhandt de werken van *Augustinus* lezende de zelve wederom verworpen heeft. Behalven de voornoemde heeft men nog de navolgende schriften van hem: *De la Puissance Ecclesiastique*; *De l'Office Divin*; *Des fêtes*; *Des jeunes*; *De l'unité de l'Eglise*; *Methodes d'etudier & d'enseigner chretiennement la Philosophie*; *Les Historiens profanes & les Poetes. Du Pin Biblioth. des aut. Eccl. XVII siecle. Journal des Sçavans Tom. XXIV. Perrault les hommes illustres qui ont paru en France.*

THOMYRIS, eene koningin der Scythen, leefde ten tyde van Cyrus, en was zeer op dien koning verbittert, om dat hy haren zoon Spargapisus hadt gedood, en des zelfs leger op een arglistige wyze geslagen. Zy greep derhalven den overwinnaar met versche manschap aan, en deedt twintig duizend van des zelfs leger sneuvelen. Zommigen voegen 'er by, dat zy Cyrus zelf gevangen, het hoofdt afgeslagen, en het zelve in een lederen zak met bloedt geworpen heeft, zeggende: „ Verzadig u nu met bloedt, waar naar gy altydt ge„ dorst hebt". Doch anderen verzekeren daarentegen, dat koning Cyrus in zyn eigen ryk in vrede overleden is. *Herodotus lib. II. Justinus lib. I.*

THONGCASTLE, of THONGCASTER, een marktstadt in 't Noorder gedeelte van Lincolnshire, in Engelandt. Zy wordt dus genaamd van een oud kasteel, door Hengist, een Sax, alhier gesticht, na dat hy namentlyk de Pikten geslagen hadde. Koning Vortiger gaf hem tot den opbouw van dit kasteel zo veel ruimte als hy met eene in riemen gesneden ossehuidt kon bedekken; en hier van daan is de name van *Thongcastle* afkomstig. De stadt is wel gebouwt, en op de zyde van een heuvel gelegen. *Cambden.*

THONON, in 't Latyn *Tono*, *Tononum*, of *Tunonum*, de voornaamste stadt in Chablais, een hertogdom van Savoje, naby 't meir van Geneve gelegen, alwaar de grondt uitnemend aangenaam is. Oudtyds hadtze in 't Zuiden een sterk kasteel, zynde de setel van verscheide regenten van Savoje geweest: doch dit kasteel is naderhandt geheel geslecht, en het gene nog goed was, tot den opbouw van geestelyke gebouwen gebruikt. Ook is de stadt met gene muren omringt. Onder de kerken zyn de aanzienlykste die van *Notre Dame de Compassion*, en *La Sainte Maison*, maar onder de wereldlyke gebouwen het paleis van Marchese de Lully. *Theatr. Sabaud. & Pedemont. Guichenon Hist. de Savoye.*

THOR, een afgodt der oude Duitschers, en byzonderlyk der Gotthen. Hy wierdt voor den zone van Othin gehouden, en met een kroon, scepter en twaalf sterren om zich, zittende op een kist, verbeeld. Men gaf voor, dat hy zynen setel in de lucht hadt, en donder, blixem, windt, regen, of schoon weêr kon maken. Hy was de zelve als de *Jupiter* der Romeinen, waar van daan ook de Donderdag, den laatsten toegewyd, by de oude Duitschers *Thordag* genoemt wierdt. De Thuringers hebben van hem hunnen naam gekregen, en zyn tempel stondt te Dornburg, aan de rivier de Saal, werwaarts vele bedevaarten geschiedden. Hy wordt van de Laplanders nog tegenwoordig geëert, die hem in hunne tale *Thurmes*, dat is de donderende, of het geraas des donders, noemen. Zy noemen hem ook *Aijeche*, dat zo veel betekent als overgrootvader, en zeggen, dat hy het oppergebiedt heeft over alle schadelyke en boze geesten, die op de bergen en in de zee wonen, of in de lucht zich onthouden. Zy geven hem ook een boog, om de zelve daar mede te doden, en verbeelden zich, dat hy zich van den regenboog bedient. Zy eerden hem als den heere over leven en doodt, en als den regeerder aller menschen, en beeldden hem door een stok of knods voor, wiens opperste gedeelte de gedaante van een menschenhoofdt heeft. In dit hoofdt staken zy een stuk staal en een vuursteen, om 'er vuur mede te kunnen slaan. Ook gaven zy hem een hamer in de handt, welken hy nu en dan, gelyk zy zeiden, nevens zyn boog en pylen, tegen de kwade geesten gebruikte. Dusdanig zetten zy hem op een tafel, op de wyze van een altaar gemaakt, die gemeenlyk achter hunne hutten stondt. Rondom dien altaar staken zy takken van denne- en andere bomen. De offerhanden, die zy gemeenlyk aan dezen afgodt deden, waren rendieren. Dikwils offerden zy hem ook andere dieren, als lammeren, honden, ratten, en hoenders. Na de offerhande zetten zy voor dit afgodenbeeldt een soort van een bos, die van boomschillen gemaakt, en met stukken vleesch, van ieder deel der offerhande genomen, opgevult was. *Adamus Bremensis. Saxo Grammaticus Hist. Dan. Olaus Magnus l. III. c. 3. Wormius Antiq. Dan. Schefferi Lapponia. Sagittarius de Antiquit. regni Thur. lib. I. cap. 3. Arnkiel Cimbr. Heidenen Godsdienst l. I. cap.* 10.

THORAX, een berg in Lydië, naby de stadt Magnesia, of Manisso, alwaar een zekere spraakkundige, *Daphitas* genaamt, gekruist wierdt, om dat hy van koningen en vorsten kwalyk sprak. Hier van daan is het spreekwoordt ontstaan: *Recordare Thoracem*, dat is, *gedenkt aan Thorax*. Men gebruikte dit spreekwoordt, als men iemandt wilde waarschouwen, dat hy zyne tong moest beteugelen, om zich zelf niet in ongelegenheit te brengen. *Strabo lib. XIV.*

THOREN, eene vermaarde stadt van Poolsch-Pruissen, aan de rivier de Weichsel, 24 mylen van Dantzig gelegen. Zy is door de ridders van de Duitsche orde in de XIII eeuwe, kort na dat zy hier vasten voet hadden gekregen, gebouwt. Volgens een oud zeggen heeft een grote en zware eikenboom, de welke op zyne takken eenige kleine kasteelen heeft kunnen dragen, waar in men, naar de wyze van oorlogen, in dien tydt gebruikelyk, voor den aanval der vyanden als in eene vesting zeker was, gelegenheit daar toe gegeven. De plaats van deze oude sterkte is niet de zelve, daar de stadt tegenwoordig staat, maar omtrent eene myl lager Westwaarts: want alzo de zelve laag was, en by een hogen vloedt van de rivier, de Weichsel, of Weissel, overstroomt wierdt, is de stadt hoger Oostwaarts op gebouwt. De schryvers zyn het niet eens aangaande den eigentlyken tydt van hare stichtinge: want eenigen zeggen, dat het in den jare 1231, en anderen, dat het in den jare 1235 geschied is. Doch beide gevoelens kunnen standt grypen, als hare eerste stichting in den eerstgemelden, maar hare laatste bouwing in den laatstgemelden jare gestelt wordt; hoewel *Hartknoch* daar omtrent eenige zwarigheit maakt. Zy heeft, naar de gedachten van eenigen, haren naam gekregen van een poort, by de Duitschers *Thor* genoemt, om dat zy, volgens hare gelegenheit, hare stichters tot een poort, om in het landt van Pruissen te komen, heeft gedient; maar anderen willen, dat zy haren naam heeft gekregen van een toren, in het Hoogduitsch *Thurn* geheten. Zommigen zeggen ook, dat zy dien heeft van de verscheide poorten (*thoren*), de welke aan deze stadt zyn. De eerstgemelden nemen tot bewys van hun zeggen het wapen der stadt, het welk bestaat uit een half geopende poort; en de laatstgemelden vestigen hunne mening op het eerste begin der stadt, wanneer zy meer naar een toren dan naar een poort geleek, en mogelyk ook om dat zy in de oude handvesten *Turrinia* genoemt wordt. Hare eerste inwoonders zyn uit Duitschlandt derwaarts overgebragt, en hebben zich daar nedergezet, de welke ook de Hoogduitsche taal aldaar hebben ingevoert, die 'er tot op den huidigen dag, gelyk in de overige plaatsen van Pruissen, gesproken wordt, zo dat weinigen onder hen de zelve onkundig zyn, hoewel zy wegens den onvermydelyken omgang met hunne naburen, die zich alle van de Poolsche sprake bedienen, genoodzaakt zyn de zelve mede te leren en te gebruiken. Naar de tegenwoordige landsverdelinge is de stadt Thoren gelegen in het Waywoodschap van Culm, omtrent de grenzen van Cujavië en Masovië, ter regter zyde van de rivier de Weissel. Deze voordeelige gelegenheit der stadt heeft gemaakt, dat ze, gelyk alle de andere steden, van zeer geringe beginselen in korten tydt vry aanzienlyk, en vervolgens zo groot, zo ryk en zo machtig is geworden, als eenige andere stadt in deze gewesten; hoewel zy sedert eenige jaren zeer veel van haren luister heeft verloren door de zware rampen van oorlog en pest, waar mede zy is bezocht geweest. Zy begrypt tegenwoordig in haren omtrek twee steden, namentlyk de *oude* en de *nieuwe* stadt, de welke sedert den jare 1454 zamen zyn gevoegt, zynde van buiten omringt met een dikken muur, en van binnen van elkander afgescheiden door een byzonderen muur en een gracht: ook heeft elke van deze twee steden een afzonderlyk Raadhuis en regering gehad, tot dat de Lutherschen, na dat de St. Jakobskerk door de Roomsch-Katholyken in bezit was genomen, het Raadhuis van de nieuwe stadt, in plaats van de hen ontnomene kerk, tot het plegen van hunnen Godsdienst hebben bekwaam gemaakt. Gedurende de oorlogen in de voorledene eeuwe is deze stadt met eenige vestingwerken, naar de hedendaagsche wyze gemaakt, versterkt: doch de zelve zyn in tydt van vrede weder vervallen, en eindelyk door last van Karel den XII, koning van Zweden, na dat deze stadt aan hem in den jare 1703 was overgegeven, ten eenemaal gesloopt. Zo wel de oude als de nieuwe stadt is versiert met aanzienelyke openbare gebouwen, als kerken, kloosters, scholen, enz. inzonderheit muntte het Raadhuis der oude stadt voor andere uit, om dat het niet alleen een zeer sierlyk en prachtig gebouw was, maar ook om dat het midden op een groten markt, rondom met schone huizen bebouwt, stondt, en zich daarom van alle zy-

den zeer fraai vertoonde. Maar het grootste gedeelte van dit schone gebouw is in de belegering van deze stadt door de Zweden in den voorgemelden jare 1703 door het vuur, dat in de stadt wierdt geworpen, vernielt. Men ziet uit de oude handvesten en brieven dezer stadt, dat ze in de XIV en XV eeuwe niet alleen eene aanzienlyke plaats onder de Hanzéesteden heeft bekleed, maar ook, dat ze een groten koophandel in de Oostzee heeft gedreven, en dat 'er zware schepen de rivier de Weissel op tot aan de stadt hebben kunnen komen. Maar na dat de sterke loop van deze rivier hier en daar veel landt heeft mede genomen, en daar door veel breder is geworden, is zy gevolgelyk ook veel ondieper geworden, en wel zodanig, dat de diepte van langzamerhandt zo zeer heeft afgenomen, dat deze rivier met zo zware schepen, als op zee gebruikt worden, niet meer kan bevaren worden, kunnende de zelve ook niet meer tot aan Dantzig komen dan met halve lading. Echter wordt 'er te Thoren nog goede koophandel gedreven, die de inwoonders in een bloeienden staat houdt. Ook is deze stadt vermaard door de geboorte van den groten wiskunstenaar *Nicolaus Copernicus*, de welke daar den 19 February des jaars 1473 ter wereldt is gekomen.

Wat de regering der stadt Thoren betreft, deze stadt heeft van den beginne af heerlyke vryheden gehad, waar onder inzonderheit zyn de zogenoemde *Culmsche Handvesten*, de welke, nevens Culm, eerst aan deze stadt, en vervolgens aan alle de overige steden van Pruissen verleent zyn, uit krachte van de welke zy de macht en eeuwige vryheit hadden om jaarlyksch hare eigene rechters en overheden te verkiezen, de misdadigen te straffen, hare goederen, als bosschen, beemden, akkers, en wateren, vry te bezitten, in de Weissel te mogen visschen, de rechtsgedingen naar het Maagdenburgsche Recht uit te wyzen, en eindelyk om van alle tollen vry te zyn. Des niettegenstaande is de stadt Thoren den ridders der Duitsche orde onderworpen geweest, de welke daar een sterk slot, en een kommandeur hebben gehad, de welke over den Raadt en de burgery in zaken, de algemene lands bestieringe rakende, te zeggen hadt. Wanneer een groot gedeelte van Pruissen de regering der gemelde ridders, wegens hunne grote strengheit, moede was, en zich der zelver gezag onttrok, wierdt het voorgenoemde slot in den jare 1454 door heimelyke verstandhoudinge verovert en afgebroken. De Standen van dat afgevallen gedeelte van Pruissen begaven zich toen onder de beschermínge des konings van Polen, Casimir den Groten, op voordelige voorwaarden, te weten, dat zy hunne oude voorrechten en vryheden zouden behouden, den koning van Polen, als hunnen opperheer, een diep ontzag toedragen, maar met die kroon verder geen gemeenschap hebben, behalven het onderhouden eener eeuwigdurende vriendschap, uit hoofde van de welke zy eene en de zelve vrienden en vyanden zouden hebben, malkander in alle gevallen bystaan, en ieder het welzyn en behoudt van den anderen als zyn eigen bevorderen. By die gelegenheit hebben de overheden van alle steden een uitgestrekter macht en groter aanzien, maar de drie zogenoemde grote steden, Thoren, Elbing en Dantzig, daarenboven nog verkregen, dat zy tot den Senaat des lands van Pruissen, of de Standen der eerste orde zouden behoren. Zy hebben het hoge rechtsgebiedt, en kunnen crimineele zaken met de doodt straffen, zelfs de genen, die hunne burgers en inwoonders niet zyn, wanneer zy op heter daadt gevat worden; voorts hebben deze steden het recht van hare eigene bezetting te mogen houden, geldt te slaan, en recht te doen zonder appél, of beroep, enz. Maar in vervolg van tydt zyn eenige van deze voorrechten zeer vermindert: want de appellen aan het koninklyke oppergerecht zyn reets in den jare 1521 ingestelt, en naderhandt is ook het Tribunaal of de Dingstoel te Peterkau opgerecht. Ook heeft de geschapenheit der tyden de eene en de andere stadt gedwongen vremde bezetting in te nemen, hoewel zy daar door nog groter gevaar en meerder nadeel zyn onderworpen geweest. De stadt Thoren heeft nog voor andere steden van deze landstreek het voorrecht, dat zy onder de zelve de eerste plaats bekleedt; dat de algemene archiven of handvesten des lands van Pruissen (maar die in den bovengemelden brandt in het Raadhuis veel schade hebben geleden) aldaar bewaart worden, en dat ze gerechtigt is by het houden van het landgerecht van 't Waywoodschap van Culm twee byzitters uit haren Raadt te benoemen.

Aangaande den Godsdienst en het kerkelyke der stadt Thoren, deze stadt heeft van haar begin af gene andere dan Christelyke inwoonders gehad, en men zegt, dat de St. Janskerk, in de oude stadt, reets in den jare 1235 ter plaatse, daar de stadt eerst is gesticht geweest, gestaan heeft, maar daar na op hare tegenwoordige plaats is overgebragt: doch dit wordt door *Harthnoch* niet zonder reden in twyfel getrokken, om dat uit de overblysselen van den ouden sterken muur, op de eerste plaats nog gezien wordende, blykt, dat dit een geheel ander gebouw is geweest. Toen het licht der Evangelische waarheit in den beginne der hervorminge overal doorbrak, en zynen glansch al vroeg in het landt van Pruissen verspreidde, drong het ook in deze stadt door, en vondt daar vele belyders, hoewel maar heimelyk onder het volk, wegens den hevigen tegenstandt der bisschoppen, en zelfs van den koning Sigismundus den I, alzo de zelve reets in den jare 1520 een edikt tegen het invoeren der Luthersche boeken uitgaf; en wanneer in den volgenden jare een pausselyk afgezant de schriften van Luther, nevens des zelfs beeldtenis, op het St. Jans-kerkhof wilde verbranden, wierdt hy van het volk, het welk van alle kanten kwam toeschieten, door het werpen van stenen weggedreven. Zelfs geven eenige geschiedenisschryvers van dien tydt te kennen, dat de koning van Polen, markgraaf Albert van Brandenburg in den jare 1525 met dat gedeelte van Pruissen beleenende, waar over hy, als zynde grootmeester der Duitsche orde, geheerscht hadt, vry meer moeite zou aangewend hebben om het zelve tot een wereldlyk hertogdom te maken, indien hy niet gevreest hadt, dat de grote steden van Poolsch-Pruissen, met de Luthersche lere, zo als men zeide, besmet, als het tot vyandelykheden kwam, zouden afvallen, en tot de andere zyde overgaan. Doch men dorst nog gene Evangelische predikanten beroepen; en schoon 'er eenige Hussiten, uit Bohemen verdreven zynde, met hunne leeraars te Thoren kwamen, wierden de zelve echter door het beleidt van den bisschop van Culm, *Tidem. Gisius*, van den koning gedwongen weder te vertrekken. Des zelfs opvolger op den bisschoppelyken setel, *Stanislaus Hosius*, een groot yveraar voor zynen Godsdienst, waar voor hy door den paus met den kardinaalshoedt vereert wierdt, kantte zich met geweldt tegen den voortgang der hervorminge; maar hy kon weinig uitrechten; en alzo hy kort daar na tot bisschop van Ermelandt wierdt aangestelt, liet hy de verdere zorg van het uitroeien der Evangelischen aan zynen opvolger over, onder wiens regering eindelyk koning Sigismundus Augustus de stadt Thoren een groot privilegie, de vryheit van Godsdienst betreffende, verleent heeft, zynde gegeven den 25 Maart des jaars 1557. Dit privilegie behelst voornamentlyk, dat die van Thoren zullen behouden alle kerken en kloosters, welke zy toen in bezit hadden, namentlyk de Farkerk van St. Jan in de oude stadt, de Farkerk van St. Jakob in de nieuwe stadt, en de St. Mariënkerk, nevens die van St. Joris, in de voorstadt: doch dat 'er aan de St. Janskerke een Roomsch-Katholyk priester zou blyven, daar in onderhouden worden, en dat hy in eene afzonderlyke kapelle zynen Godsdienst zou oeffenen. Voorts wordt die van de Augsburgsche Geloofsbelydenisse vergunt het H. Avondmaal in de gemelde kerken onder beide gedaanten te gebruiken, en den magistraat der stadt toegestaan predikanten van de Augsburgsche geloofsbelydenisse te beroepen. Alleen wordt bedongen, dat omtrent de kerksieraden en andere uiterlyke dingen geen verandering zal gemaakt worden, enz. waar op terstondt Luthersche predikanten beroepen wierden, en de Evangelische Godsdienst opentlyk ingevoert. Dit privilegie is door alle volgende koningen van Polen vernieuwt, en met het grote rykszegel bekrachtigt. Eenige jaren daar na, namentlyk in den jare 1568, zyn het Gymnasium en het Latynsche school van elkander gescheiden, en beide in een beter staat gestelt, wordende in het eerstgenoemde zekere hoogleeraren aangestelt, de boekery merkelyk vermeerdert, en eene boekdrukkery aangelegt, met welke verbeteringen men tot den jare 1594 is voortgegaan, zynde toen alles volkomen tot standt gebragt. Maar niettegenstaande deze vryheit van Godsdienst den Evangelischen plegtig is toegestaan, by de rykswetten uitdrukkelyk vastgestelt, en door de koningen van Polen by hunne kroninge opentlyk heeft moeten bezworen worden, is de zelve echter naderhandt van tydt tot tydt zeer vermindert, wordende de Evangelischen door de Roomschgezinde geestelyken, en inzonderheit door de Jesuïten, zeer verdrukt, en hen de eene kerk voor, de andere na, onrechtvaardiglyk afgenomen, zo dat zy 'er in den jare 1724 niet meer dan eene overig hadden. De Roomschgezinde geestelyken zochten derhalven op alle wyze naar gelegenheit om hen daar mede van te beroven, de welke zich den 16 July des zo even gemelden jaars aanboodt, wanneer by eene openbare processie, eenige Luthersche burger kinderen den hoedt weigerende af te nemen, deswegen met de Jesuïtsche studenten handgemeen raakten, het welk zo hoog liep, dat, door het bedryf der laatsten, eene grote opschudding in de stadt wierdt veroorzaakt, waar in het gemene volk het school der Jesuïten mishandelde. Dit nu wierdt door de Roomschgezinden tot een voorwendsel genomen om de Evangelischen van alle hunne voorrechten, als mede van hunne kerk te beroven, gelyk met de uiterste wreedheit en onrechtmatigheit is geschied, en zo een vreesselyk treurspel in deze stadt met de Luthersche magistraats- en andere personen gespeelt, dat alle brave Roomschgezinden in andere landen daar zelfs een afschrik van hebben gehad, en zo eene onmenschelykheit ten hoogste versoeit. *Henneb. Tab. Boruss. Werdenhagen de Rebuspubl. Hanseat. Cellarii Polonia. Theatrum Europ. Hamb. Bemarq.* 1703. *pag.* 394. *Das betrübte Thorn &c. gedrukt te Berlyn* 1725 in 4.

THORESBIUS, of THORBIUS, (JOHANNES) een Engelsch kardinaal, was Doctor in de H. Godgeleerdheit en beide de rechten te Oxford. Hy leefde onder koning Eduard den III in aanzien, en wierdt wegens zyne zonderlinge geleerdheit en andere bekwaamheden tot de grootste eerampten bevordert, zynde aartsbisschop van Jork, kancelier van Engelandt, en kardinaal. Hy verdedigde de rechten der geestelykheit tegen de Bedelmonniken, en stierf te Jork in 't jaar 1374. Hy heeft geschreven: *Doctrina Christiana Catechismus ad Ecclesiarum pastores. Pitseus de illustr. Angl. Script.*

THORISMUND, koning der West-Gotthen, oudste zoon van Theodoricus, die in 't jaar 451 in het treffen tegen Attila, koning der Hunnen, sneuvelde. Thorismund, die ook in dit gevecht was, wierdt gekwetst. Hy was de opvolger van zynen vader in de regering, hoewel niet langer dan een jaar en eenige maanden; want hy wierdt van zyne broederen Theodoricus en Fredericus vermoord. *Idacius in Chron.*

THORYS, of THEODORUS, koning van Armenië,

was

was de zoon van Haghton, dien hy ook in de regering opvolgde. Hy kon niet dulden, dat Amaury van Lusignan, zyn oom, de regering van het koninkryk van Cyprus, hem door zyn broeder Henrik afgestaan, bekleedde; waarom hy Henrik zeer naauw bewaren liet, om hem dus te noodzaken het bestier van het gemelde koninkryk aan een anderen over te laten. Doch eindelyk wierdt hy zelf gedwongen hem op vrye voeten te stellen, en vrede met hem te maken. Zyne eerste gemalin was Capesa, dochter des keizers van Tartarye. Na hare doodt trouwde hy met Chelvis, dochter des konings van Cyprus. Hy stierf in 't jaar 1300, nalatende zynen zoon *Luion* tot zynen opvolger in de regering. *Hist. du Roiaume de Cypre.*

THOU, een kasteel in Champagne, van het welke de vermaarde familie der heeren *de Thou* genaamt is.

THOU, (DE) een vermaard geslacht in Vrankryk, dat van *Johannes de Thou*, heere van Bignon, wordt afgeleid. Deze vestigde zynen setel omtrent de stadt Orleans, en leefde in 't jaar 1336 onder koning Philips van Valois. Zyn zoon *Sylvester* was gouverneur van 't landschap Orleans, en teelde *Johannes* den II, die drie opvolgers, met name *Jacobus*, gehad heeft. Onder deze was *Jacobus de Thou* de III, heer van Bignon, Beville, en Javerci, die, te Parys wonende, advokaat voor de koninklyke rekenkamer wierdt. Zyn zoon, *Augustinus de Thou*, heer van Bonnœil, was president *au mortier* in 't parlement te Parys, en naderhandt koninklyke Raadt. *Adrianus de Thou*, heer van Hierville, was insgelyks Raadt des konings, geheimschryver van 't parlement te Parys, en naderhandt requestmeester. *Nicolaus de Thou* was ook koninklyke Raadt, aartsdiaken der kerke van Nôtre Dame te Parys, abt van St. Sephorion te Beauvais, en ten laatste bisschop van Chartres. Hy kroonde in 't jaar 1594 koning Henrik den IV. *Augustinus de Thou* de II was koninklyke advokaat voor het gerechtshof van Parys, en vervolgens in 't jaar 1567 koninklyke advokaat generaal voor 't hof van Parys, en eindelyk president *au mortier*. Zie THUANUS. *Memoires Historiques.*

THRACIE. Een groot landschap, thans *Romania*, of *Romelia* genaamt, gelegen tusschen den berg Hemus, waar door het van Mesië, of Bulgarië wordt afgezondert, den Pontus Euxinus, of de Zwarte zee, de Propontis, Archipel, en de rivier Strymon. Eertyds telde men in Thracië verscheide zeer vermaarde steden, als *Abdera*, *Cypsela*, *Perinthus*, *Apollonia*, *Byzantium*, thans *Constantinopel* genaamt, *Philippopolis*, *Adrianopel*, *Trajanopolis*, enz. De aanzienlyke rivieren van Thracië zyn de *Hebrus*, *Mestro*, die door Adrianopel loopt, *Nessus*, en *Marize*. Onder de bergen zyn de *Rhodope*, *Orbelus*, en *Hemus* de voornaamste. De oude Thraciërs waren onder elkander en in name, en in zeden onderscheiden, zonder de minste onderlinge gelykheit, behalven dat ze alle barbaren waren. Zy hadden in het begin hunne afzonderlyke koningen, doch wierden naderhandt genoodzaakt den Macedoniërs cynsbaar te zyn. Cajus Scribonius Curio, als proconsul met een leger derwaarts gezonden, onderwierp hen den Romeinen. Vervolgens hebben zy met de Grieken eenerlei lot gehad, en vervielen eindelyk onder de dwingelandy der Turken, die na de verovering van Constantinopel ook dit landt onder hun geweldt gebragt hebben. De zogenaamde Thransi, die volgens het verhaal van *Livius* blyde waren over het afsterven hunner vrienden, maar by de geboorte der kinderen weenden, waren mede van de oude inwoonderen van Thracië, welk landschap twintig dagreizen in de lengte, van het Oosten naar het Westen, en zeven in de breedte begrypt. *Livius. Strabo. Plinius. Cellarii Notit. orb. antiq.*

THRASEAS, of THRASUS, een waarzegger in Egypten. Hy openbaarde den koning Busiris in een tydt van een buitengewone droogte, dat 'er geen middel was om regen van den hemel te erlangen, dan wanneer men alle doorreizende vremdelingen ter eere van Jupiter offerde. Hier op vraagde hem de dwingelandt, uit welk landt hy was? en toen hy antwoordde, dat hy een vremdeling was, gaf Busiris last, dat hy het eerst zou geoffert worden, gelyk ook geschiedde. *Ovidius de Arte am. lib. III.*

THRASIMUND, of THRASIMOND, koning der Vandalen in Afrika, volgde zynen broeder Gundebald, of Gunthamund op in 't jaar 496. Beide waren van de sekte der Arianen, en vervolgden de rechtzinnige Christenen. Thrasimund gaf ook scherpe plakkaten tegen de zelve uit. Aangezien nu die gene der rechtzinnigen, die nog in Afrika overgebleven waren, meenden, dat hunne kerken niet langer duren zouden, ordenden zo vele personen in den kerkelyken dienst, om in staat te zyn de gemeente tegen de ketters te verdedigen. Dit nam Thrasimund zo kwalyk, dat hy meer dan honderd in Sardinië ten vure doemde. Onder deze was ook Fulgentius, over wiens geleerdheit en welsprekendheit de koning zelf verbaast stondt. Deze vervolging duurde zeven en twintig jaren. Hy oorloogde met de Moren, maar doorgaans ongelukkig. Eindelyk wierdt zyne manschap geheel verslagen door Cabaon, gouverneur van Tripoli, zynde een dapper en Godvruchtig man, en Thrasimund stierf niet lange daar na, namentlyk in 't jaar 522. *Victor de persecut. Vandal. Procopius Hist. Vandal. lib. I. Isidorus in Chron. Evagrius lib. IV. Paulus Diaconus Hist. Miscell. lib. XV.*

THRASYBULUS, veldheer der Atheniënzen, sloeg de dertig dwingelanden, die de Lacedemoniërs over Athene gestelt hadden, en deedt ze uit de stadt wyken, waar door de zelve weder in vryheit gestelt wierdt. Naderhandt behaalde hy verscheide overwinningen op het eilandt Metellino. Hy doodde Therimacus, veldheer der Lacedemoniërs, in een stryde. *Xenophon. Diod. Sicul. Cornelius Nepos. Justinus. Pausanias.*

THRASYBULUS volgde zynen broeder Hieron, dwingelandt van Syracuza, op in de LVIII Olympiade. Doch hy wierdt in het volgende jaar genoodzaakt zich naar het benedenste deel van Italië te begeven, en aldaar buiten alle bewindt van zaken te leven. Hy stierf in de stadt Locris. *Diodorus Siculus.*

THRASYDEUS, de zoon van Theron, die een tyran van Agrigentum was, volgde zynen vader in de regering op: doch hy wierdt van Hieron geslagen, en niet lange daar na van zyne medeburgeren gedood, waar door de Agrigentynen in hunne vorige vryheit herstelt wierden.

THRASYLAUS, een Atheniënzer, waande, dat alle schepen, die in Pireæum, de haven van Athene, ten anker kwamen, hem toebehoorden. Maar wanneer hy door verscheide geneesmiddelen wederom tot zyn verstandt gebragt was, verklaarde hy nooit meer genoegen gehad te hebben dan wanneer hy zich zelf diets maakte, dat hy een heer van zo vele schepen was, en dat hy wel wenschte in dien staat gebleven te zyn, waar in hy zich hadt ingebeeld de gelukkigste aller menschen te zyn. *Athenæus.*

THRASYLLUS, een Atheniënzer, was zeer ervaren in oorlogszaken. Hy hadt nevens Thrasybulus, den admiraal over de vloot, het bewindt van den Staat, en sloeg Mindarus, een Lacedemoniër, zynde het hoofdt van Peloponnesus, thans Morea genaamt, in een zeeslag naby de stadt Sestos. Kort daar na dreef hy Agis, koning van Sparta, die het landt rondom Athene verwoestte, op de vlucht.

THRASYLLUS, een vermaard sterrekundige, was een lieveling van Tiberius, die van Augustus op het eilandt Rhodus gebannen was, alwaar hy hem vertrooste, en hope gaf, dat hy eerlang Rome weder zou zien, en wanneer hy vervolgens een schip naar het eilandt zag zeilen, zeide hy tegen Tiberius, dat het zelve hem goede tyding kwam brengen. Dit was ook alzo, aangezien Augustus en Livia door brieven Tiberius nodigden weder te Rome te komen. Zommigen voegen daar by, dat Tiberius voorgenomen hadt dezen Thrasyllus van een hogen muur af te werpen, om dat hy alle zyne ondernemingen wist; maar dat hy, ziende, dat Thrasyllus zeer bedroeft was, en naar de oorzake gevraagt zynde, tot antwoordt gaf, dat hem een groot ongeluk nakende was, berouw hadt, en niet wel kon besluiten een man van een zo uitnemende kennisse te doden. *Dio. Suetonius in Augusto. Tacitus. Zonaras. Clemens Alexandrinus lib. I.*

THRASYMACHUS, een redenaar, geboortig van Chalcedonië, was de eerste, die van het kunstgestel der woorden in een redenvoering, en van het slot en uiteinde der perioden zekere regelen opstelde. Hy leefde ten tyde van Alexander den Groten. *Suidas* maakt gewag van zyne werken.

THRASYMEDES, een Atheniënzer, was de zoon van Philomelus, en verliefde op de dochter van Pisistratus. Wanneer hy haar derhalven in een zekere grote plegtigheit te gemoet kwam, kuste hy haar in 't openbaar. Dit nam haar broeder, die daar by was, zo kwalyk, dat hy dien hoon wilde wreken: doch Pisistratus zeide: „ Als wy straffen willen die „ ons beminnen, wat zullen wy dan onzen vyanden doen?" Toen naderhandt Thrasymedes vernam, dat de dochter van Pisistratus aan de zee een offerhande deedt, nam hy zommigen tot zich, en joeg het geselschap, dat by haar was, door het zwaardt op de vlucht, en zeilde met de princesse weg. Maar naar het eilandt Ægina zeilende wierdt hy van Hippias, oudsten zoon van Pisistratus, gevangen, en by den tyran van Athene gebragt. Doch hy zeide tegen Pisistratus, dat hy in zyne handt was, en geenzins weigerde te sterven, ingeval hem zyne dochter weder ontrukt wierdt. Hier door wierdt Pisistratus bewogen hem zyne dochter weder te geven, en hem voor zynen schoonzoon te erkennen. *Polyaenus lib. V.*

THRAX, of THREX, was een soort van schermers, dus genaamt van de Thraciërs, wier wapenen zy gebruikten, te weten een klein rond schildt, en een korten degen. Deze *Thraces* moesten tegen de zogenaamde *Myrmillones* vechten. *Lipsius Saturn. II. 8. Pitiscus II. 957.*

THRIZUS, of THRYSUS, een zeer wreed dwingelandt, vreesde, dat 'er eene zamenzwering tegen hem zou gesmeed worden, en verboodt derhalven zyne onderdanen op levens straffe, noch heimelyk, noch opentlyk met elkander te spreken. Dit verbodt behelsde zelfs allerlei gebaarden en tekens, waar door men zich onderling verstaan kon. Doch een der onderdanen waagde het, ging op de markt onder de menigte des volks, en begon bedroeft te zuchten en te wenen, zonder een woordt te spreken, waar op al het volk toeschoot en hem omringde. Doch Thrysus viel met zyne lyfwacht op hem aan; maar de zelve wierdt van de woedende menigte ontwapent, en de dwingelandt doorstak zich zelve. *Ælianus Var. Hist. XIV. 22.*

THUANUS, (CHRISTOPHORUS) eerste president in 't parlement van Parys, en kancelier der hertogen van Anjou en Alençon. Hy was de zoon van Augustinus Thuanus, en wierdt eerst koninklyke Raadt, advokaat en kontrolleur in de kancelary. Koning Henrik de II gaf hem in 't jaar 1554 de bediening van president aan 't hof. Na de doodt van Egidius le Maitre maakte hem Karel de I, op de voorsprake van zyne moeder, Catharina de Medicis, in 't jaar 1562 opperpresident in 't parlement van Parys, welke bediening hy met veel yver heeft bekleed, stervende den 1 November 1582, oud 74 jaren. Hy wierdt van koning Henrik den III en al het volk zeer beklaagt.

en van verscheide geleerden met lofdichten vereert. Zyne Geschiedenis van Vrankryk heeft hy wegens veelvuldige bezigheden niet kunnen voltooien. Zyne zonen waren *Johannes*, heer van Bonnœll, enz. Raadt in 't parlement, en vervolgens requestmeester. Deze stierf den 5 Augusty des jaars 1579, en alzo voor zynen vader. Zyn twede zoon, *Christophorus Augustus*, heer van St. Germain, was opperopziender der bosschen in Normandië, en opperamptman van Melun. Deze wierdt nevens zynen zone *Christophorus*, wegens zynen yver voor de belangen des konings, van de Liguisten in zyn eigen huis vermoord. De derde en jongste zoon was *Jacobus Augustus*, van wien beneden. *Memoires Historiques.*

THUANUS, (JACOBUS AUGUSTUS) president in 't parlement van Parys, is zo wel wegens zyne geleerdheit, als staatkundige bekwaamheden vermaard. Hy wierdt in 't jaar 1552 geboren, studeerde op de universiteiten van Parys en Orleans, doorreisde Italië, Vlaanderen, en Duitschlandt. Dus leerde hy de zeden van verscheide volkeren kennen, het welk hem naderhandt groot licht gaf. Aangezien hy de jongste zyner broederen was, hadt hem zyn vader tot den geestelyken staat geschikt: ook bewoog hy *Nicolaus Thuanus*, bisschop van Chartres, die zyn bloedverwant was, dat hy zyne geestelyke bedieningen en inkomsten ten behoeve van zynen zoon afstondt. Doch deze liet de zelve na zyns vaders doodt weder varen, en wierdt tot lidt van 't parlement en requestmeester bevordert. In 't jaar 1595 wierdt hy president au mortier. Hy was onophoudelyk in de belangen van koning Henrik den III, dien hy gedurende de insluiting van Parys overal verselde, en van den koning nevens den heere van Schomberg naar Duitschlandt, en vervolgens naar Venetië gezonden wierdt. Aldaar het overlyden van koning Henrik den III vernemende, keerde hy weder naar Vrankryk, en wierdt van Henrik den IV, uit aanmerking zyner zonderlinge geleerdheit, in grote achting gehouden. Deze koning nodigde hem dikwils in zynen geheimen Raadt, en gebruikte zynen dienst in de gewigtigste zaken. Dus tradt hy in onderhandeling met de gedeputeerden des hertogs van Mercœur, woonde de conferentie van Surene by, enz. Na de doodt van Amiot, bisschop van Auxerre, wierdt hy tot koninklyken bibliothekaris benoemt, het welk gelegenheit gaf, dat verscheide geleerden des konings bibliotheek bezochten. Naderhandt was hy een der R. Katholyke gevolmachtigden by de beroemde zamenspraak, te Fontainebleau tusschen Perron, bisschop van Evreux, en den heere du Plessis-Mornay gehouden. Gedurende de voogdy van de koninginne Maria de Medicis was hy een der directeuren generaal van de financie. Hy wierdt ook tot de onderhandeling naar Loudun gezonden, en tot meer andere gewigtige zaken gebruikt, in welke alle hy zo veel voorzichtigheit gebruikte, dat men hem den *Cato* van zynen tydt, en een sieraadt van Vrankryk noemde. Voorts verklaarde de koning hem en den kardinaal du Perron tot commissarissen om de universiteit van Parys te hervormen, en het koninklyk collegie, door hem gesticht, in een volkomen staat te stellen. In 't jaar 1601 wierdt hy tot wereldlyk protector van de orde der Franciskanen in 't koninkryk van Vrankryk verkoren. Dit gaf gelegenheit, dat hy de Franciskaner kerk te Parys poogde te voltooien. Niettegenstaande alle deze bezigheden beschreef hy de Geschiedenis van zynen tydt in de Latynsche tale, van 't jaar 1543 tot 1608, in CXXXVIII boeken. Dit werk wordt zo wegens de stoffe, of 't onderwerp, als zynen zuiveren schrystyl in grote waarde gehouden. Hy heeft ook zyne eige levensbeschryving nagelaten. Hy stierf te Parys den 17 May 1617. Zyne eerste gemalin was Maria van Barbançon. Deze stierf in 't jaar 1601, en daar op hertrouwde hy met Gasparde van Chastre, by welke hy drie zonen en drie dochteren teelde, als: *Franciscus Augustus Thuanus*, van wien beneden; *Jacobus Augustus Thuanus*, president van de kamer der Inquisitie, en naderhandt koninklyke ambassadeur in Hollandt, die maar eenen zoon heeft nagelaten; en *Achilles Augustus Thuanus*, Raadt in 't parlement van Bretagne, gestorven den 6 April des jaars 1635, ongetrouwt. *Gerard van Stoechen Thuanus enucl. p. 5. Freherus de vir. illustr. pag.* 1015. *Blount Censur. Perrault les Hommes Illustres. Carols Memorabilia. De Larrey III Deel. Ludolphi Schaubühne l. VII. c. 5. Historische Boekzaal.*

THUANUS, (FRANCISCUS AUGUSTUS) koninklyke Raadt en requestmeester, was de oudste zoon van den vermaarden Jacobus Augustus Thuanus. Hy hadt zich door zyne bekwaamheit den weg tot de voornoemde eerampten gebaant. Negentien jaren oud zynde was hy reets advokaat voor 't parlement van Parys. Sedert klom hy van trap tot trap op, en wierdt ook tot eerste opziender der koninklyke boekery aangestelt. Niettegenstaande zyn groot aanzien wierdt hy in verzekering genomen, en den 2 September des jaars 1642 onthalst, aangezien hy van een zamenzweting, door zynen vriendt, den heere de Cinqmars, tegen den koning gesmeed, kennis gehad, maar de zelve verzwegen hadt; hoewel zommigen menen, dat hem dit ongeluk is overgekomen, om dat zyn vader in zyn historisch werk van een bloedverwant des kardinaals de Richelieu al te vry geschreven hadde. Hy stierf met veel standvastigheit en voorbereiding tot de doodt in het 35 jaar zynes ouderdoms. *Journal du Cardinal de Richelieu. Priolus. Francisc. Traur-saal p. 4. Le Vassor Hist. de Louis XI. liv. LI. Historische Boekzaal.*

THUCYDIDES, een vermaard Grieksch historieschryver. Zyn grootvader, Miltiades genaamt, trouwde de dochter des konings van Thracië, en wierdt daar van *Orolus*, of *Olorus* genaamt. Doch zekerder is het, dat hy een burger van Athene en veldheer over een leger in Thracië geweest is. Hier was hy in groot aanzien wegens de menigte der goudmynen, die hy, of zyn grootvader by erffenisse ontfangen, of behuwelykt hadden. Toen hy in zyne nog tedere jeugdt by de Olympische spelen tegenwoordig was, en Herodotus zyne Historie opentlyk het volk voorlas, weende Thucydides. Herodotus, dit ziende, zeide tegen den vader van Thucydides, dat hy hem gelukkig prees wegens zynen zone, die zo vroeg reets preuven gaf van zyne genegenheit tot de geleerdheit. Hy wierdt door de party van Cleon tegen alle reden en billykheit in ballingschap gezonden, om dat hy de stadt Amphipolis niet was te hulp gekomen. Gedurende deze zyne ballingschap maakte hy grote onkosten om zyne ondernomene Historie te voltooien. Zyn oogmerk was den oorlog van Peloponnesus te beschryven, welke oorlog tusschen die van Sparta en Athene 27 jaren lang geduurt hadde. Doch toen hy tot het 21 jaar gekomen was, stierf hy, latende zyn werk ten opzichte der 6 laatste jaren onvolmaakt, het welk *Theopompus* naderhandt vervolgt heeft. Zommigen zyn van gedachten, dat hy de autheur van het laatste boek niet is, maar zyne dochter, of *Xenophon*; doch vele geleerde oordeelkundigen eigenen het Thucydides zelve toe, zeggende, dat zyne krankheit hem belet heeft het zelve te overzien. Dionysius van Halicarnassus getuigt, dat Demosthenes zo veel behagen in de geschiedenisse van Thucydides heeft geschept, dat hy de zelve wel achtmaal afschreef. De beste uitgave van dezen schryver is die van den Hre. *Carolus Andreas Dukerus*, hoogleeraar te Utrecht, uitgekomen te Amsterdam by de Wetsteins en Smith 1731 in folio, met dezen tytel, in het Nederduitsch overgezet, waar uit het geen door den Hre. Uitgever by deze uitgave is bygebragt zal blyken, namentlyk: *Verhaal van den Peloponnezer Oorlog door Thucydides, begrepen in acht Boeken. Met volkomene Aantekeningen van Henricus Stephanus, en Johannes Hudson. Nagezien en met zyne Aantekeningen vermeerdert door Josephus Wasse. De uitgave is verzorgt door Carolus Andreas Dukerus, die 'er ook zyne Waarnemingen heeft bygedaan. Met verscheide Verhandelingen, Vergelykingen tegen de oude handschriften, en zeer omstandige nieuwe Bladwyzers.* Eenigen menen, dat hy uit zyne ballingschap weder te rug geroepen, en te Athene gestorven is; doch anderen verzekeren, dat hy in Thracië is gebleven. Zyn leven heeft *Marcellinus* beschreven. *Cicero in Brut. c.* 11. *Plinius VII.* 30. *Gellius XV.* 23. *Rutgersius Var. Lect. l.* 9. *Vossius de Hist. Grac. Le Vayer Jugem. des Hist. Fabricii Bibl. Grac. l. II. c.* 25. *Du Pin Bibl. Univers. pag.* 152. *Republyk der Geleerden, November en December* 1731, *pag.* 465. *enz.*

THUIN, in 't Latyn *Tuinum*, of *Thunium*, eene kleine stadt van het sticht van Luik, aan den regter oever van de Sambre gelegen, tusschen Mauheuge en Marchieme au Pont, naby de grenzen van Henegouwen.

THULDEN, eene vryheerlyke familie in Brabandt, die aldaar Rumsdorp, Hautem, St. Marguerite, en andere heerlykheden bezit. *Diderik van Thulden* was Raadt van Philips, koning van Spanje, in de Nederlanden, en vader van *Florens van Thulden*, koninklyke geheime en Staats-Raadt, die in 't jaar 1696 baron van Rumsdorp gemaakt wierdt. Van zyne zonen was de oudste *Cornelius Arnoldus*, kapitein van de keizerlyke kurassiers. *L'Erection de toutes les terres du Brabant pag.* 128.

THUM, een bergsteedtie in het ertsgebergte van Meissen, eene myl beneden Annaberg gelegen. *Knaus Prodr. Misn.*

THUN, eene kleine stadt, met een slot, en eene daar toe behorende voogdy, omtrent in het midden van het Kanton van Bern, aan de rivier de Aar, die aldaar uit het Thunermeer door de stadt loopt, en de zelve in twee delen scheidt. Zy wordt altydt door een schout uit den groten Raadt van Bern, die aldaar in het schone en grote slot woont, geregeert, en heeft daar omtrent een meer, het Thuner-meer genoemt, dat byna derdehalve Duitsche mylen lang en omtrent drie vierendeel van eene myle breed is. Voortyds hadt deze plaats hare eigene graven, van welke *Henrik*, die in het jaar 1238 stierf, bisschop van Basel is geweest. Naderhandt viel zy den grave van Kyburg te beurt, van welke wanneer omtrent het jaar 1320 graaf *Eberhard* vermoord wierdt (naar vermoeden door toedoen van zynen broeder *Hartman*) heeft de zelve, uit vreze voor zyne onderdanen, de stadt Thun, nevens het onderhorige gebiedt, aan die van Bern verkocht, en naderhandt als een leen weder van de zelve ontfangen. Doch kort daar na stondt hy tegen zyne nieuwe leenheeren op, die hem ook, schoon zy het onderstonden, niet bedwingen, noch de stadt Thun innemen konden. In het jaar 1343 wierdt 'er een verdrag gemaakt, en in den jare 1375 heeft graaf *Hartman* de stadt, nevens het slot, voor eene grote somme gelds aan die van Bern verpand, van welken tydt af zy de zelve, behoudens eenige vryheden, bestendig is onderworpen gebleven, niettegenstaande in het jaar 1382 de hertog van Oostenryk, Leopold, haar met list zocht te vermeesteren. *Stumpf Chron. Helv. Simler de Rep. Helvet.*

THUN, voormaals *van Thonne*, zyn voorname graven van Tyrol, Bohemen en Oostenryk. De zelve zyn in de IV eeuwe met St. Vigilius, bisschop van Trente, uit Italië, daar zy onder de Romeinsche patriciën gerekent wierden, eerst in Tyrol gekomen, en hebben aldaar verscheide lenen, nevens het aartsschenkersampt van de bisdommen van Trente en Brixen gekregen, hoewel anderen willen, dat het waarschynlyker

ket is, dat zy van de oude graven van Thun, in Zwitserlandt, zyn afgekomen. *Albert*, ridder *van Tonno*, leefde omtrent het jaar 1000, en *Albertinus van Thun* bloeide omtrent het jaar 1050. *Erasmus van Thun* diende het huis van Oostenryk omtrent het jaar 1298 als overste. *Victor* was in het jaar 1487 landshoofdman in Tyrol. *Christoffel*, zoon van *Balthasar*, Raadt van den aartshertog Sigismund, wierdt hoofdman van Trente, en deedt keizer Maximiliaan den I in Bohemen, Duitschlandt en Italië zeer goede diensten. *Roland* was opperlandsjagermeester in Tyrol. *Sigismund*, keizerlyke Raadt en stadhouder van de opper-Oostenrykfche landen, kweet zich zeer wel in den boerenkryg van het jaar 1526, en was naderhandt gezant op de kerkvergadering van Trente. *Christoffel*, grootprioor der Maltheezer orde in Hungarië, kommandeur te klein-Oels en Lasin, keizerlyke geheime Raadt en opperhofmeester, wierdt graaf gemaakt, en stierf in den jare 1545. *Georg* was eerste pausselyke overste, naderhandt keizerlyke Raadt, opperkamerheer, en in het jaar 1546 generaal veldmaarschalk. *Rudolph* en *Hildebrand* hebben zich in de oorlogen, die keizer Karel de V tegen Vrankryk in Lombardië voerde, als oversten wel gekweten. In de XVII eeuwe bloeiden onder anderen *Sigismund Alphonsus*, die in het jaar 1677 als bisschop van Trente en Brixen stierf; *Johan Jakob*, keizerlyke geheime Raadt, kamerheer van de Duitsche orde, kommandeur te Botzen, en ballif in Tyrol; en *Johan Sigismund*, keizerlyke opperhofmaarschalk, die by drie gemalinnen de volgende negen zonen hadt, als: 1) *Guidobald*, kardinaal en aartsbisschop van Saltsburg, die in het jaar 1662 op den Rykdag te Regensburg keizerlyke principaal commissaris was, en in den jare 1668 overleedt; 2) *Wenceslaus*, bisschop van Passau in het jaar 1664; 3) *Johan Ernst*, aartsbisschop van Saltsburg in het jaar 1687, die in het jaar 1701 de ridderorde van Rupertus stichtte, en in den jare 1710 stierf; 4) *Rudolph Joseph*, bisschop van Sekkau in het jaar 1699; 5) *Joseph*, een Kapucyner monnik; 6) *Franciscus Sigismund*, keizerlyke geheime Raadt, prioor der Maltheezer orde, en kommandeur te klein-Oels, Grebingen en Wenen; 7) *Remedius Constantinus*, keizerlyke geheime Raadt en stadhouder in Bohemen, die by zyne doodt, voorgevallen in het jaar 1702, een zoon, van den zelven naam, naliet; 8) *Michiel Oswald*; 9) *Maximiliaan*, keizerlyke geheime Raadt, ridder van het gulde vlies, en opperhofmaarschalk, die vader was a) van *Johan Maximiliaan*, keizerlyke kamerheer; b) van *Johan Franciscus*, die in het jaar 1719 als keizerlyke werkelyke kamerheer en stadhouder van Bohemen in den ouderdom van 34 jaren overleedt. In Bohemen bezit dit geslacht onder anderen de heerlykheden Klösterle en Tetschen, die beide van de sloten en stedekens, die daar toe behoren, den naam voeren. Van de laatste was graaf *Ernst van Thun* bezitter, die in den jare 1717 stierf. *Bucelini Stemmat. P. III. Brandis Chron. v. Tyrol.*

THUNGEN, (JOHAN KAREL, GRAAF VAN) keizerlyke generaal, was uit een oud adelyk geslacht in Frankenlandt van Wolfgang Albert van Thungen en van Helena van Ebersberg geboren. Men zegt, dat hy eenige dagen voor zyne geboorte, die den 5 February des jaars 1648 voorviel, in 's moeders lichaam met luider stemme weende, en twee tanden mede op de wereldt bragt. Hebbende eenige jaren te Sweinfurth, Gotha en Coburg gestudeert, en voornamentlyk eene uitstekende kennis van de Romeinsche oudheden verkregen, ging hy in den krygsdienst van den hertog van Lotharingen, en wierdt onder het regiment van den overste Maras aan de kroon van Spanje overgelaten, wordende eerst fourier, kort daar na vaandrig, en na verloop van drie jaren overste wachtmeester. In het jaar 1673 gaf men hem het opperbevel over eenige troepen, met welke hy zekeren opstandt dempte, na dat hy des zelfs hoofdt, den marquis van Listenois, geslagen, en eenige vaste plaatsen ingenomen hadt. Hy wierdt daar op overste luitenant en kommandant te Besançon, doch moest in het jaar 1674, in de maandt May, deze plaats aan de Franschen by verdrag overgeven. Vervolgens was hy adjutant van den prinsse Karel van Vaudemont, en tegenwoordig by het treffen by Senef, doch stondt kort daar na deze bediening af, en onthieldt zich op zyne landgoederen. Maar kort daar op wierdt hem de plaats van luitenant kolonel by den Frankischen kreits, en in het jaar 1676 het kommando te Wurtsburg toebetrouwt. In het zelve jaar kreeg hy een keizerlyk regiment, en voerde in twee veldtochten verscheide ondernemingen tegen Vrankryk gelukkig uit, waar op hy in het jaar 1678 kommandant te Straasburg wierdt. In het jaar 1683 hadt hy, als generaal wachtmeester, het bevel over de troepen van den Frankischen kreits, en was met de zelve tegenwoordig by het beleg van Neuheusel, als mede by den slag, in het jaar 1685 niet verre van Gran voorgevallen. In het laatstgemelde jaar wierdt hy generaal wachtmeester over het keizerlyke leger, en in het jaar 1686 kommandant te Funfkirchen, na dat hy die vesting, zo wel als Offen, hadt helpen veroveren. In den jare 1688 maakte hem de keizer luitenant generaal veldmaarschalk, en zondt hem kort daar na de bisschoppen van Bamberg en Wurtsburg te hulp, die door de Franschen zeer benaauwt wierden. In het jaar 1689 was hy tegenwoordig by het beleg der steden Bon en Mentz, en wierdt kommandant van de laatste plaats. In het jaar 1690 maakte hem de keurvorst van Mentz generaal veldtuigmeester en opperkommandant over des zelfs troepen en vestingen. In het jaar 1692 wierdt hem het opperbevel over de infantery van het Ryksleger, nevens de plaats van generaal veldtuigmeester toevertrouwt. In den jare 1696 maakte hem de keurvorst van Mentz, en kort daar na de keizer generaal veldmaarschalk. In het zelve jaar viel hy in de handen van een Fransche party uit Philipsburg, zynde in het leger van prins Lodewyk van Baden geweest; maar hy wierdt na verloop van vier weken voor eene somme van 5000 guldens gelost. Na de Ryswykfche vrede wierdt hy in het jaar 1698 opperbevelhebber in Philipsburg, en toen de oorlog over de Spaansche opvolging begon, was hy in het jaar 1702 als keizerlyke generaal veldmaarschalk voor Landau. In het jaar 1704 veroverde hy de door de Franschen bezette Ryksstadt Ulm, en sprak over de graven Arco en Marsigli, als president in den krygsraadt, het doodvonnis uit. In het jaar 1705 beschonk hem de koning van Pruissen met de orde van den zwarten arendt, wanneer hy zich als keizerlyke gezant te Berlyn bevondt. In de jaren 1706 en 1708 voerde hy, in de afwezendheit van prins Lodewyk van Baden en den keurvorst van Hannover, eenige maanden lang het opperbevel over het Ryksleger. In het jaar 1708 maakte hem de keizer Josephus Ryksgraaf, na dat hem eenige jaren te voren de keizer Leopoldus in den vryheerenstandt verheven, en zyn geslachtwapen met twee krygsvaandels van goudt, den keizerlyken dubbelden arendt vast houdende, vermeerdert hadt. Hy stierf in het jaar 1709, den 8 October, in het leger by Spiers, en wierdt te Freudenthal begraven. Hy heeft met zyne gemalinne, Maria Johanna Faust van Stromberg, met welke hy 31 jaren in den echt hadt geleeft, gene kinderen verwekt. Men roemt van hem, dat hy in alle voorvallen een zonderling verstandt en eene grote dapperheit heeft laten blyken, want hy nooit eenig gevaar vreesde, waar door hy een oog heeft verloren. Hy was wel kortswylig van aardt, maar in zaken van belang, en die het kommando raakten, zeer ernstachtig. Tegen kwaaddoenders was hy zeer streng, zonder iemandt te ontzien, en een groot vyandt der Franschen. *Paulini Leben des Gen. v. Thungen. Anonymi Leben des Kaysers Leopoldi p.* 23 *&c.* enz.

THUN-L'EVEQUE, een kasteel tusschen Kameryk en Valencyn, in de Nederlanden. In 't jaar 1339 belegerde het de Dauphin van Vrankryk, Johannes, en zyn vader Philips van Valois was 'er zelf by; doch als een gemeen soldaat, of kadet, om het kort te voren met keizer Lodewyk den V gemaakte traktaat kwansuis niet te schenden. Maar schoon de graaf van Henegouwen de plaats poogde te ontzetten, moest zich de zelve echter overgeven. *Mezeray Hist. de France Tom. II. p.* 390. 400.

THUR, in het Latyn *Taurus*, eene rivier in het Zwitsersche Eedgenootschap, die in het graafschap Sargans op den Schalberg ontspringt, door Toggenburg en het zogenoemde Thurdal, als mede door het landschap Thurgow, van deze rivier zynen naam voerende, loopt, en beneden Andelfingen, by het steedtie Eglisau, in het Kanton Zurich, in den Rhyn valt.

THURGOW, of THURGAU; in het Latyn *Turgovia*, door *Stumpfius* en andere oude schryvers by de gemaakte verdeling van het Eedgenootschap in zekere *Pagi*, *Gow*, of *Gau*, een der grootste delen van Helvetië of Zwitserlandt genoemt, grenst ten Oosten aan het Rheindal en de Bodenzee, ten Zuiden aan het graafschap Sargans, ten Westen aan de rivieren Tös en Glatt, in het gebiedt van Zurich, en ten Noorden aan het Zeller-meer en den Rhyn, en begrypt aldus een groot gedeelte van het Kanton Zurich, van dat van Appenzell, van het gebiedt des abts van S. Gal, van dat der stadt S. Gal, van het graafschap Toggenburg, en het gansche afzonderlyk zogenoemde Thurgow. Maar volgens de tegenwoordige verdeling van het Eedgenootschap wordt onder Thurgow begrepen een tamelyk groot en volkryk stuk lands in het Eedgenootschap, dat ten Oosten aan de Bodenzee, ten Zuiden aan het sticht van St. Gal, ten Westen aan de Kantons Zurich en Schafhauzen, en ten Noorden aan den Rhyn en het Zeller-meer paalt. Ten Zuiden is het eenigzins bergachtig; maar anders tamelyk vlak, en doorgaans van wyn, koren en boomvruchten wel voorzien. Daar in leggen, behalven een goed getal kloosters, de steden *Frauenfeldt*, *Diessenhofen*, *Bisschofszell*, *Arben*, enz. Men vindt daar in ook zeer vele adelyke huizen en sloten, zo dat 'er 73 geestelyke en wereldlyke standen zyn, die daar hun rechtsgebiedt oeffenen, en op zekere tyden van 't jaar hunne byeenkomsten of zogenoemde gerechtsheeren-dagen houden. Dit landschap wordt tegenwoordig door een landvoogdt, die te Frauenstadt zyn verblyf houdt, en maar voor twee jaren door die van Bern wordt aangestelt, bestiert. *Simler de Republ. Helvet.*

THURINGEN, een landstreek in Duitschlandt, gelegen tusschen den Hartz en 't Thuringerbosch, aan de rivieren de Werra en de Saal, en tot den opper-Saxischen kreits behorende. Des zelfs naam wordt best uit de oude Duitsche tale en natuurlyke gesteldheit des lands afgeleid. Thuringen is ook nog binnen zyne tegenwoordige grenzen, en voornamentlyk volgens zyne oude uitgestrektheit, namentlyk toen zich het zelve tot aan den Mayn en den Rhyn uitstrekte, en alzo een goed gedeelte van de Wetterau, Hessen en Fulda begreep, eene zeer bergachtige landstreek. Van deze gebergtens wordt 'er een door de Romeinen en oude geschiedschryveren *Taurus*, of *Taunus* genoemt, zynde tusschen den Mayn en den Rhyn gelegen. Nu zyn *Taurn*, en *Daun*, of *Dun*, oude Celtische en Duitsche woorden, die een berg betekenen, en daar van daan zyn de inwoonders *Tungri*, naderhandt *Dauringi*, *Teuriochernae*, of *Doringi* (zynde zo veel als *Taurischen*, en die in bergen wonen, dewyl *ingi* het zelve als *isch* betekent, gelyk

als uit de woorden *Carolingi*, *Lotharingi*, *Adelingi*, enz. blykt) genoemt. Deze *Tungri* zyn die volkeren, die, volgens het verhaal van *Cesar* en *Tacitus*, het eerst van de Duitschers onder den naam van *Germaniërs*, om dat zy ook aan de rivier de *Gera* woonden, over den Rhyn zyn gegaan, en de Galliërs van daar verdreven hebben. De Suaven, Semnonen en Hermunduren betrokken de door hen verlatene plaatsen, en misschien komen zy van hen af, als men welgegronde meningen wil plaats geven. Maar het oude Thuringen was veel uitgestrekter dan het tegenwoordige; want het zelve strekte zich uit van de Saal, of Elve, tot aan den Mayn en Rhyn, waar onder de vesting Duisburg, beneden Keulen gelegen, behoorde: het hadt ook zyne eigene koningen, en is eindelyk door den Frankischen koning Diderik in het jaar 525 na den beroemden slag by Ronneburg, in het graafschap Isenburg, tusschen de rivieren de Nidder en de Kinzig (niet te Ronneburg, by Altenburg) in Meissen, ondergebragt. Thuringen dus onder Frankenlandt staande, zyn de *Duces* opgekomen, wordende door de koningen by hunne afwezendheit en onder hen de *Comites* aangestelt, die inzonderheit ten tyde der Carolingi beroemd zyn geweest. Men vindt by geloofwaardige schryvers maar acht van de zelve aangetekent, namentlyk:

1. *Radulphus* omtrent het jaar 648.
2. *Theobaldus*.
3. *Hedo*.
4. *Trachulphus* omtrent het jaar 849.
5. *Ratulphus* omtrent het jaar 874.
6. *Popo* omtrent het jaar 892.
7. *Conraad*.
8. *Burchard*, die stierf omtrent het jaar 909.

Deze *Duces* wierden niet alleen *Duces Thuringiæ*, maar ook *Duces limitis Sorabici*, en hun *Ducatus* de Sorbische Mark genoemt, om dat zy de Sorben-Wenden, die in Thuringen waren gevallen, moesten afweeren, het welk gelegenheit gaf, dat de volgende regenten van Thuringen *Marchiones* genoemt wierden: want schoon *Henrik* de I, toen hy nog maar hertog van Saxen was, in zynen oorlog met den koning Conraad, Thuringen heeft ingenomen, hebben echter de Thuringers, toen Henrik zelf keizer wierdt, hunne eigene regeerders gehad, de welke zy onder zyne nakomelingen behouden hebben. Eenigen willen wel, dat keizer Otto de I Thuringen aan zynen zone Willem, aartsbisschop van Mentz, schonk; maar daar van zyn nog nooit goede bewyzen bygebragt; in het tegendeel, men vindt de markgraven van Thuringen op de volgende wyze vermeld:

1. *Guntharius* stierf in het jaar 982.
2. *Eccardus*, *March. Misn. & Thur.* (dat is: markgraaf van Meissen en Thuringen) stierf in het jaar 1002.
3. *Guilelmus* de I stierf omtrent het jaar 1034.
4. *Guilielmus* de II stierf omtrent het jaar 1062.
5. *Otto* stierf in het jaar 1067.
6. *Egbertus* de I stierf omtrent het jaar 1068.
7. *Egbertus* de II stierf omtrent het jaar 1090.

Otto, de vyfde markgraaf, heeft den aartsbisschop van Mentz wegens de tienden, die hy in Thuringen eischte, al te veel toegegeven, waar door naderhandt onder keizer Henrik den IV vele onheilen zyn ontstaan. Egbert was de laatste markgraaf van Thuringen. Hy hadt vele onlusten met keizer Henrik den IV, en zocht zelf keizer te worden; maar hy wierdt door eene party van den keizer Henrik in een molen by Brunswyk gedood. Na hem vindt men gene markgraven van Thuringen meer vermeld, waar van misschien dit de oorzaak is, dat 'er nu geen vrees meer voor de Wenden was, alzo de markgraven van de Lausitz en Meissen genoeg tegen hen op konden. Daarentegen vindt men sedert dien tydt van *comites patriæ*, of *provinciales Thuringiæ*, en van *comites Palatini Saxoniæ* gewag gemaakt, zynde niet dan de landgraven, die 'er nog tegenwoordig zyn, en die in deze order op malkander gevolgt zyn, namentlyk:

1. *Herman* de I.
2. *Herman* de II, die stierf in het jaar 1152.
3. *Lodewyk* de I stierf in het jaar 1140.
4. *Lodewyk* de II, bygenoemt de Yzere, stierf in 't jaar 1172.
5. *Lodewyk* de III stierf in 't jaar 1191.
6. *Herman* de III stierf in 't jaar 1215.
7. *Lodewyk* de IV stierf in 't jaar 1227.
8. *Herman* de IV stierf in 't jaar 1241.
9. *Henrik Raspo* stierf in 't jaar 1247.
10. *Henrik*, markgraaf van Meissen.

De beide eerste Hermans waren uit het graaflyke geslacht van die van *Winzenburg*, in het bisdom van Hildesheim, gesproten. *Herman* de I bezat die waardigheit reets in het jaar 1100. *Herman* de II, zyn zoon, bragt Burchard van Luckem, een keizerlyk bediende, om het leven, maar wierdt daar over in den ban gedaan, en van zyne waardigheit afgezet, de welke door keizer Lotharius in het zelve jaar van 1130 aan grave *Lodewyk* wierdt gegeven. Herman is naderhandt, in het jaar 1152, met zyne gemalinne te Winzenburg in het bedt dood gestoken door zekeren ridder, wiens vrouw hy verkracht hadt. De nieuwe landgraaf Lodewyk was een neef van Lodewyk met den Baardt, en door keizer Koenraad den II, zyn zwager, in het jaar 1039 met vele goederen in Thuringen begiftigt. Zyn zoon *Lodewyk* wierdt *de Springer* bygenoemt, wegens een sprong, welken hy, als men zegt, van Giebichenstein, by Halle, in de Saal deedt, maar het welk, om dat geen geloofwaardig schryver daar gewag van maakt, met reden als eene fabel verworpen wordt. Hy stierf in het jaar 1123, nalatende *Lodewyk* den III, die van zynen schoonvader, den keizer Lotharius, het landgraafschap van Thuringen erfelyk ontfing. Dat hy twaalf graven onder zich heeft gekregen, wordt wel van eenige nieuwe geschiedschryvers verhaalt, maar niet bewezen. Op hem volgde zyn zoon *Lodewyk*, *de Yzere* bygenoemt, om dat hy gemeenlyk een harnasch droeg: want alzo hy in het eerst zeer zachtzinnig was, en den adel en zyne bedienden wel handelde, kwelden zy hem echter zodanig, dat hy van gedrag moest veranderen; gelyk hy dan op een tydt eenige gevangene edelen, als men verhaalt, in den ploeg heeft gespannen, en met de zelve een ganschen akker by Naumburg, tegen over Fryburg, omgeploegt. Zyn broeder *Frederik* stichtte de *Ziegenheimsche* linie, die alleenlyk den tytel van graven voerden, en in het jaar 1450 met *Johannes* den Sterken uitstierven; maar het graafschap zelf kwam aan Hessen. De twede broeder, *Herman*, kreeg van keizer Frederik den I in het jaar 1182 Palts-Saxen, en volgde naderhandt zynen oudsten broeder, toen de zelve zonder erven in Syrië stierf, in het landgraafschap op. Van hem wordt in een afzonderlyk artykel, op zynen name, gesproken. Na hem kwam zyn zoon *Lodewyk*, bygenoemt *de Heilige*, tot de regering, die in het jaar 1221 met Elizabeth, dochter des konings Andreas van Hungarië, trouwde, maar niet lange daar na in het jaar 1227 te Hydrunt, op zyne reize naar het Oosten, stierf. Eindelyk volgde *Henrik Raspo*, de laatste land- en Paltsgraaf uit dit geslacht. Hy was zo gezien by keizer Frederik den II, en by het Ryk, dat hem de eerste in zyne afwezendheit tot stadhouder en bestierder des Ryks in Duitschlandt aanstelde. Wanneer Innocentius de IV keizer Frederik den II in den ban deedt, en hem trachtte af te zetten, en de landgraaf ook den keizer betichtte, dat hy te Frankfort op den Ryksdag de Godslasterlyke woorden van de drie bedriegers (*de tribus impostoribus*) hadt gesproken, stelde hem de paus tot keizer voor, en hy wierdt in het jaar 1246 te Wurtsburg van verscheide geestelyke vorsten verkoren, waarom men hem uit spot den *Papen-koning* noemde. Eenige nieuwe schryvers geven voor, dat hy in de belegering van Ulm, met een pyl gewond zynde, daar aan gestorven is; maar men vindt by geloofwaardige schryvers, dat hy te rug naar Thuringen is gekeert, en te Wurtsburg in het jaar 1247 aan de rode loop overleden. Hy heeft verscheide gemalinnen gehad, van welke de laatste, Beatrix, de dochter van hertog Henrik van Lotharingen, en naderhandt met grave Wilhelm van Vlaanderen is getrouwt geweest. Terwyl nu de oude stam der landgraven van Thuringen met hem uitstierf, deden zich twee mededingers tot het landgraafschap op, te weten *Henrik* de Doorluchtige, markgraaf van Meissen, die niet alleen de oudste zoon van den laatsten landgrave van Thuringen was, maar ook van keizer Frederik den II in het jaar 1242 met de verwachting op Thuringen en Palts-Saxen beschonken was. Maar Sophia, gemalin van Henrik van Brabandt, en dochter van Lodewyk den Heiligen, kwam ook op de baan, en eischte Thuringen voor haren zone Henrik, die, tot onderscheidt van den zo even gezegden, in de Historie *het Kindt van Brabandt* bygenoemt wordt; en op dezen twist over de opvoedinge volgde een bloedige oorlog, die tot het jaar 1263 duurde. Hertog Albrecht van Brunswyk was op de zyde van Henrik van Brabandt, dewyl Henrik het Kindt in 't jaar 1258 met zyne dochter getrouwt was; maar hy wierdt in het jaar 1263 gevangen genomen, en kwam niet los voor dat hem zyn zoon Otto (die naderhandt met des markgraven dochter Elizabeth trouwde) voor 8000 marken zilver en acht sloten, aan de Werra gelegen, loste. De oorlog nam toen een einde, alzo de partyen een vergelyk te zamen aangingen. Henrik van Brabandt kreeg *Hessen*, met de acht sloten, *Eschwege*, *Beilstein*, *Allendorf*, *Furstenstein*, *Witzenhauzen*, *Ziegenberg*, *Wanfried*, en *Sontra*, nevens 7000 marken zilver, en van hem stammen alle landgraven van Hessen af. In het tegendeel behieldt Henrik, markgraaf van Meissen, *Thuringen* en *Palts-Saxen*. Maar of de erfvereeniging tusschen de beide huizen Meissen en Hessen toen, als eenigen willen, is gemaakt, is twyfelachtig, maar daarentegen zeker, kunnende uit de Archiven bewezen worden, dat ruim honderd jaren daar na, te weten in het jaar 1373, de eerste erfbroederschap tusschen die twee huizen is opgerecht. Sedert dien tydt nu hebben de markgraven van Meissen, en naderhandt ook de keurvorsten en vorsten van Saxen het landgraafschap van Thuringen bezeten. Zy bezitten dan niet alleen het grootste gedeelte daar van, hebbende uit dien hoofde drie stemmen op den Ryksdag; maar zy hebben en eischen nog vele andere rechten, als de landsvorstelyke hoogheit over de graven, heeren, edelen, enz. het beschermheerschap van het sticht Quedlinburg, de Ryksteden Mulhauzen en Nordhauzen, enz. Het overige bezit ten dele de keurvorst van Mentz, namentlyk de stadt en het gebiedt van Erfurth, en ten dele de koning van Pruissen, als vorst van Halberstadt, namentlyk de heerlykheden *Lora* en *Klettenberg*; ten dele ook de vorsten van Swartsburg te Sondershauzen en Rudelstadt; de graven van Mansveldt, de graven van Stolberg, de graven van Hohenlo, van wegens Ordruf, de graven van Hatzveldt, van wegens Blankenhain, Gleichen en neder-

neder-Kranichveldt, de burggraaf van Kirchberg te Farnrode, de graven van Werther, enz. voorts de Duitsche orde van wegens de balye van Thuringen en Griesstadt, de Ryksteden Mulhauzen en Nordhauzen, enz. van welke alle op ieders name in 't byzonder gesproken wordt. Voor 't overige is Thuringen niet alleen wegens de vele residentieplaatsen, en vooral wegens de universiteiten *Jena* en *Erfurth*, maar ook wegens zyne natuurlyke welgesteldheit, een volkryk, goed en byna doorgaans vruchtbaar landt, schoon het hier en daar wat bergachtig is. Rogge, weite, gerst, haver, en allerlei veldvruchten wasschen 'er rykelyk. Hier groeit een zeker kruidt, dat zeer dienstig is om blauw meê te verwen, en dat eertyds alom vermaard was; maar het zelve is, sedert de Indigo in gebruik is geraakt, niet meer zo gezocht, en zo voordelig voor de Thuringers. Alles is 'er in overvloedt, en de rivieren zyn vischryk. De voornaamste rivieren zyn de *Werra*, *Saal*, *Unstrut*, *Gera*, *Wipra*, *Ilm*, *Swartza*, *Helm*, *Helbe*, *Leina*, *Nessa*, enz. Hout levert de Hartz en 't Thuringer bosch in menigte uit. *Wittikindi Annal. Albini Specim. Hist. nova Thuring. pag.* 367. *Sagittarii Antiquit. ducat. Thur. p.* 294. *Paullini Annal. Isenac. p.* 6. *seq. Reinhardi Antiquit. Marchionat. & origin. Landgraviat. Thur. Weeks Beschr. von Dresden pag.* 152 *seq. Ludwigs Germ. Princ. dom. Sax. p.* 139. *Lunigs Reichs-Archiv, Pars spec. p.* 410.

THURNAJUS, (SIMON) Doctor van de Sorbonne te Parys, was geboortig uit Cornwall, een landschap in Engelandt; doch verliet zyn vaderlandt, begaf zich naar Parys, en gaf openbare lessen in de Philosophie. Vervolgens leeraarde hy de H. Godgeleerdheit, en hadt een ongemenen toeloop van toehoorderen. Maar by zyne geleerdheit was hy zeer laatdunkend: want wanneer hy op een zekeren tydt een stelling nopens de menschwording van Gods Zone met een zonderlinge toejuiching van het volk hadt verdedigt, riep hy deze onbezonne woorden uit: *ô Jesule, Jesule, quantum in hac quæstione confirmavi legem tuam & exaltavi; profecto si malignando & adversando vellem, fortioribus argumentis scirem illam infirmare & deprimendo improbare.* Hy spreekt den Zaligmaker in deze woorden aan, en verklaart, dat hy in staat is, zo wel als hy des zelfs wet bevestigt en verheven heeft, die ook, indien hy afkerig van hem was, zou kunnen onderdrukken en afkeuren. Doch naauwlyks hadt hy deze woorden uitgesproken, of hy verstomde, en verloor eensklaps zyne geheugenis. Zyn zoon heeft twee volle jaren doorgebragt met hem het Gebedt des Heeren, en de letteren van het A B C weder te leren. Men houdt dezen Thurnajus ook voor den autheur van het goddeloos geschrift van de drie grootste Bedriegers der wereldt. *Matth. Paris. in Hist. Angl. ad an.* 1201. *Polydorus Vergil, Struvius de Doct. impost. & doctus Atheus p.* 11.

THURTHAL, een gedeelte van 't graafschap Toggenburg van Lichtenstein. In het zelve zyn zes gerichten, en het heeft den naam van de daar door lopende rivier de Thur. In vele oude geschriften wordt het gansche graafschap Toggenburg onder dezen name verstaan.

THURTUR, een graafschap in opper-Hungarië, tusschen de Teisse en Berethon gelegen, waar door het in 't Westen, Zuiden en Noorden bepaalt wordt. In 't Noorden grenst het aan 't graafschap Kalo. Het graafschap is niet groot, en heeft *Thurtur* tot zyne hoofdstadt.

THYATIRA, was oudtyds eene voorname stadt in Lydië, aan de rivier Lycus, by anderen *Hyllus* genaamt, zynde dertig duizend schreden van Sardes in 't Zuiden, en acht en vyftig duizend van Pergamus in 't Noorden gelegen. Thans is het die plaats, die in klein-Asië, of eigentlyk in Natolië gelegen is, en by de Turken *Ak-hissar*, dat is *Witslot*, genaamt wordt. De rivier Sarabat loopt 'er voorby. Men vindt 'er nog verscheide overblyfselen van oude gedenkstukken en tempelen. Thyatira is een der zeven gemeenten van klein-Asië, van welke in de Openbaringe van Johannes gesproken wordt. Hedendaags is deze stadt alleen van Turken bewoont. *Stephanus. Baudr. Spon Itin. P. III. p.* 111. *Apocalyps. II.* 18.

THYESTES was de zoon van Pelops en Hippodamia, de vader van Ægirthus, en de broeder van Atreus. Hy bedreef met Europa, het wyf van zyn broeder Atreus, bloedschande, die, om zulks te wreken, het kindt, zo dra als het geboren was, de neus afsneedt, en hem 't zelve over tafel aanboodt. De dichters zeggen, dat de zon haar licht heeft ingetrokken, om zo een schandelyk stuk niet te aanschouwen. *Ovidius. Pausanias. Orosius. Hyginus.*

THYMBRÆUS. Dus wordt *Apollo* bygenaamt, of wegens zommige vlakke plaatsen in Troas, *Thymbra* genaamt, of van een zekere stadt, die dien name hadde. Strabo getuigt, dat *Apollo Thymbræus* een tempel heeft gehad, alwaar de rivier Thymbus in de Scamander valt; het welk die plaats is, alwaar Achilles van Paris gedood wierdt. Hier van daan wordt Paris gezegt door Apollo met pylen doodgeschoten te zyn. *Virgilius Æn. III.*

THYMELE, eene zekere koordedanster, of zangeresse, in welke keizer Domitianus een groot behagen schepte. Van haar wierden de liederen, die ter eere van Bacchus plagten gezongen te worden, *Thymelia* genaamt. *Martial. lib. I.*

THYMELICI, aldus genaamt van het Grieksche woordt θυμέλη, dat is *lessenaar*, waren muzykanten, die zich by de Romeinen lieten gebruiken om op het toneel niet alleen op muzykalische instrumenten te spelen, maar ook onder het spelen hunne rollen op te zeggen. *Dempsterus ad Rosin. V,* 29. *Pitiscus II,* 958.

THYMES, de kleinzoon van Laomedon, leefde ten tyde van den beroemden dichter Orpheus. Hy doorreisde, naar het verhaal van Diodorus Siculus, het Wester gedeelte van Libyë tot aan den Oceaan. Hier vondt hy een eilandt, op het welke, volgens het zeggen van zommige ouden, Bacchus opgevoed is. Wanneer hy derhalven van de inwoonderen de daden van dien godt vernomen hadt, maakte hy een gedicht, onder den name van *Phrygia*, zynde in oude bewoordingen en karakters geschreven. *Du Pin Biblioth. universelle des Hist. profanes.*

THYMOETHES, de zoon van Priamus en Arisbe, wierdt op dien dag geboren, toen Hecuba haren zoon Paris ter wereldt bragt. Aangezien nu de waarzeggers voorzegt hadden, dat de stadt Troje door iemandt, die op dien dag stondt geboren te worden, zou verwoest worden, gaf Priamus last om beide te doden; doch dit bevel wierdt alleen omtrent Thymoëthes volbragt, maar Hecuba hieldt Paris in 't leven. Anderen zeggen, dat Thymoëthes de man van Arisbe geweest is, en dat hy zyne wraak over het ombrengen van zynen zoon zo lange heeft uitgestelt, tot dat hy de verovering van Troje kon helpen bevorderen: want hy wist, dat de Grieken in het houte paardt waren, en was onder de eersten, die daar op stondt, dat men het zelve in de stadt zou brengen. *Servius ad Virgil Æn. lib. II.*

THYNNÆA. Dus wierdt een zeker feest genaamt, het welk van de visschers ter eere van Neptunus geviert wierdt, wanneer zy vele Thynni, of Tonvisschen gevangen hadden. De eerste dezer visschen, dien ze vingen, wierdt geoffert, en de offerhande *Thynnæum* genaamt. *Meursius Græcia feriata.*

THYONÆUS. Dus noemden de oude Heidenen hunnen afgodt *Bacchus*, van zyne moeder Semele, die ook *Thyon* genaamt wierdt, of van zyne minne, die insgelyks dien name voerde. *Horatius Carm. lib. I. Pomey Panth. Myth.*

THYR, een plaats in Argolis, van welke Plutarchus in 't leven van Nicias, en Stephanus in zyn werk van de steden gewag maken. Deze laatste merkt aan, dat die van Argos en Lacedemonië malkander wegens Thyr beoorloogden, om dat die plaats op de grenzen van beide die volkeren gelegen was. Pausanias noemt het Χωρίον, dat is een landstreek. Volgens Thucydides was Thyr gelegen in het landschap Cynuria, twee stadiën van de zee. Thans wordt Thyr *Burdugna* genaamt.

THYREA, of THYRE, en THYRÆUM, was de naam van eene stadt in Pelopounesus, op de grenzen der Argiven en Lacedemoniërs. Zie boven op THYR. De strydt tusschen deze twee steden geschiedde 17 jaren na den opbouw der stadt Rome. Zie ook boven op OTHRYADES. *Pausanias in Lacon. Solinus c.* 7. *Statius Theb. lib. IV.* 48. *Scaliger ad Eusebium. Niger.*

THYRSO, of TORSO, wordt de grootste rivier in Sardinië genaamt, lopende van 't Oosten naar 't Westen. Zy ontlast zich in de golf van Oristagni, na dat ze de steden Goclana en Solarossa bespoelt heeft.

TIARA. Dus noemt men een zeker hoofddeksel der koningen en andere groten in Persië. Deze Tiara was van tweederlei gedaante. Zommige waren spits of kegelrond. Deze droegen alleen de koningen, en wien zy zodanig een voorrecht vergunden. Andere waren eenigzins ingebogen. Deze droegen de groten en vorsten des ryks. De Tiara was eenigermaten gelyk aan een Turkschen tulbandt, die uit en in malkander kan gerolt worden. Van de koninklyke Tiara zag men achter een lange sleep afhangen, gelyk uit de oude penningen blykt. In het groeten nam men de Tiara af, zyn hoofdt ontblotende, op de wyze der Europeanen. *Brissonius de regno Pers. Taubman. ad Plaut. Pers. IV.* 2. 2. *Barthius ad Stat. Theb. VIII.* 293.

TIBALDEUS, (ANTONIUS) een vermaard Italiaansch dichter, was geboortig van Ferrara, en hadt een natuurlyke genegenheit tot de dichtkunde. Hy begaf zich eerst tot de Italiaansche poëzy; doch ziende, dat Bembus en Sannazarius daar in boven alle uitmuntten, begon hy zich op de Latynsche dichtkunde te leggen, en was daar in ook zeer gelukkig. Hy onthieldt zich meest te Rome, doch wierdt ten laatste zo moeielyk van geest, dat hy nooit buitens huis kwam. *Jovius in Elog. c.* 94. *Pin. Hist. Ferrar.*

TIBARENII, een zeker volk onder de zogenaamde *Chalybes*, woonde niet verre van de Zwarte zee. Men pryst het zelve van wegens zyne zonderlinge rechtvaardigheit, waar door het geschiedde, dat zy hunnen vyandt nooit aangrepen vooraleer zy hem en van den tydt en van de plaats van 't gevecht hadden kennis gegeven, en dus de nodige waarschouwing gedaan. Wanneer hunne wyven in de kraam kwamen, gingen de mannen te bedt leggen, en lieten zich van de wyven oppassen, even als of zy een kindt hadden ter wereldt gebragt. Voorts waren ze liefhebbers van spelen en boerten. Men zegt ook, dat ze hunne bejaarde ouders, die der wereldt geen dienst meer doen konden, dood sloegen. Het geen wy van het kraambedde gezegt hebben, getuigt Diodorus Siculus ook van de Corsen, of inwoonders van het eilandt Corsica. *Valerius Flaccus. Strabo. Bayle.*

TIBER, in 't Latyn *Tiberis*, by de Italianen *Tevere* genaamt, een vermaarde rivier, die haren oorspronk uit den berg Verghereto, naby Monte Cornojo, op het Apennynsche gebergte, tusschen de landschappen van Florence en Romandiola neemt. Met de zelve vereenigen zich de Chiana, Nera, Teverone, en veertig kleine rivieren. Zy loopt voorby Rome, en valt in de Toskaansche zee, honderd Italiaansche mylen van haren

haren oorsprong, doch door twee monden, van welke de kleinste, *Fiumicinio* genaamt, een haven maakt, zynde een werk der oude Roomsche keizeren, en door de pauzen sedert onderhouden. Zie boven op ALBULA. *Leander Alberti Ital. Cellarii Notit. Orb. Rogissard Delices d'Italie.*

TIBERIAS, of GENEZARETH, gemeenlyk *Tabaria* genaamt, eene stadt in 't Heilig Landt, gelegen in Galilea, niet verre van de Jordane. Koning Herodes heeft ze ter eere van den keizer *Tiberius* aldus genaamt. Aldaar is de Galileesche zee, die ook de zee van Tiberias genaamt wordt. Na dat Jeruzalem door de Christenen onder Godefroi van Bouillon was ingenomen, kwam Hugo van St. Omer in 't landt, en ontfing van Boudewyn den I het vorstendom van Galilea, en het gebiedt van Tabaria. Zie CENERETH. *Jozephus XXIII, 3. Stephanus de Urb. Cellarii Notit. Orb. antiq. lib. III, cap.* 13.

TIBERIUS (CLAUDIUS NERO) was de zoon van Tiberius Nero en van Livia Drusilla, die naderhandt met Augustus trouwde. Zyne moeder Livia bevorderde zyne verkiezing tot de keizerlyke waardigheit door hare kunstenaryen. Hy begon aanstonts na de doodt van Augustus de regering aan te vaarden. In den beginne was hy zeer zachtmoedig; doch het duurde niet lange, of hy gaf verschelde preuven van zyne wreedheit. Hy liet Germanicus, die tegen de Duitschers gelukkig hadde geoorloogt, in Egypten door vergift doden. Het zelve lot hadt Agrippina, des zelfs huisvrouw, met hare twee zonen, Drusus en Nero; want hy meende alle de genen, die hem in zyn boosaardig voornemen schenen te kunnen beletten, van kant te helpen. Sejanus, dien hy tot eer en aanzien boven alle anderen hadt verheven, wierdt insgelyks vermoord; gelyk ook alle de genen, die maar eenigzins by hem verdacht waren. Zyne eerste gemalin was Vipsania, de dochter van Agrippa, die hy verstiet, en trouwde Julia, de dochter van Augustus. Doch ook deze heeft hy wel haast van kant geholpen. By Vipsania teelde hy *Drusus*, en by Julia twee zonen, waar van de eerste jong stierf; maar de twede is naderhandt van keizer Caligula gedood, nevens eene dochter, die tweemaal is getrouwt geweest, eerst met Nero, zoon van Germanicus, en na des zelfs doodt met Rubellius Plautus. Aangaande de doodt van Tiberius zyn de schryvers van een verscheiden gevoelen. Suetonius getuigt, dat hem Caligula een langzaam vergift heeft bygebragt. Anderen verhalen, dat men hem, van een koorts genezen zynde, voedsel geweigert heeft. Wederom anderen beweren, dat hy door een hoofdkussen, dat op zyn aangezicht gedrukt wierdt, gestikt is, terwyl hy om zyn ring riep, die van zyn vinger gerukt was. Zommigen voegen daar by, dat Caligula, ziende, dat Tiberius den ring niet wilde varen laten, aangezien door het overhandreiken van den ring iemandt tot opvolger verklaart wierdt, hem zelf vermoord heeft. Ten minste, het is zeker, dat Tiberius een geweldige doodt is aangedaan, oud zynde 78 jaren, en na dat hy 22 jaren keizer geweest was. Suetonius getuigt van hem, dat hy niet alleen in de Griekfche tale, maar ook in de dichtkunde ervaren was, en zomwylen een lierdicht opstelde. In zyne Grieksche gedichten volgde hy Euphorion, Rhianius, en Parthenius na, en liet de beelden en schilderyen dezer mannen in de opentlyke bibliotheken stellen. *Suetonius. Tacitus. Dio Cassius. Vellejus Paterculus.*

TIBERIUS, (FLAVIUS ANICIUS CONSTANTINUS) een Grieksch keizer, was een Thraciër van geboorte, en wierdt van Constantinus den jongen tot *Cesar* verkoren. Hy regeerde na de doodt van Justinus alleen, en sloeg de Perzen, die onder hun koning Cosroës een algemenen schrik in het ryk veroorzaakt hadden. Hy stierf naby Constantinopel in 't jaar 582, na dat hy 3 jaren en 4 maanden met lof geregeert hadt, nalatende een schoonzoon, *Mauritius*, dien hy tot *Cesar* verklaarde, en na den Persiaanschen veldtocht een heerlyke aanspraak aan hem deedt, welke van Nicephorus opgeschreven is. *Nicephorus lib. XVIII. cap. 6. Evagrius lib. V. cap. 14. Simocatta lib. III. cap. 13. Gregorius Turon. lib. V. cap.* 30.

TIBERIUS, een befaamd bedrieger, nam in 't jaar 726 dezen naam aan, en zeide, dat hy uit het keizerlyke geslacht gesproten was, menende dus op den troon van Italië te klimmen. Hy maakte ook werkelyk een aanhang in Toskane, en wierdt aldaar tot keizer verklaart. Doch de Exarcha belegerde hem in een kasteel, nam hem gevangen, en onthoofdde hem. Zyn hoofdt wierdt aan den keizer Leo Isauricus gezonden. *Maimburg Hist. des Iconoclastes.*

TIBERIUS ABSIMARUS. Zie ABSIMARUS.

TIBERIUS ALEXANDER, zoon van Alexander, Alabarcha van Alexandrië, en neef van Philo den Jode, verliet den Joodschen Godsdienst, en omhelsde dien der Roomsche keizeren. Hy wierdt tot vergelding na Caspius Fadus tot bestierder van Judea aangestelt, welke bediening hy met lof waarnam. Onder hem was 'er eene ongemene duurte te Jeruzalem, die het gansche landt dreigde te verwoesten, ten ware Godt door zyne voorzienigheit Helena, koningin der Adiabenen, met haren zone Izates hadt verwekt, die onlangs beide tot het Jodendom bekeert zynde de stadt met geldt en granen ondersteunden. Tiberius Alexander liet Jacobus en Simon, twee zonen van Judas Galilæus, die de Joden tot een opstandt hadt verwekt, aan 't kruis hechten. Ter zelver tydt stierf zyn vader te Alexandrië, en verklaarde hem tot zyn opvolger als Alabarcha van die aanzienlyke stadt. Het bestier over Judea stondt hy af aan Cumanus. Sedert de doodt van Alexander den Groten hadden de Joden altydt eenerlei privilegiën met de Grieken gehad, uit aanmerking der goede diensten, die zy dien koning in den Egyptischen oorlog gedaan hadden; maar thans wilde men hen deze privilegiën betwisten. Dit geschiedde in dezer voegen. De Grieken van Alexandrië hadden voorgenomen een gezantschap wegens hunne byzondere belangen aan den keizer Nero te zenden. Hier over begonnen de Joden argwaan op te vatten, zich inbeeldende, dat het gezantschap der Grieken tot hun nadeel mogt strekken. Zy wilden derhalven eenige gezanten uit hun midden daar by voegen, om te zien en te letten op alle ondernemingen der Grieken. De Grieken in 't tegendeel waanden, dat de Joden hen zochten in hun voornemen te benadeelen. Zy poogden ze derhalven eerst met goede woorden van zich af te zonderen; en als dit geen ingang vondt, wierden ze zo verbittert, dat ze de Joodsche gezanten dreigden levendig te verbranden. De Joden, ziende hunne broederen dus mishandelt, namen stenen op, en wierpen op de Grieken, waar na ze zich van het Amphitheater verzekerden. Dus kwam de gansche stadt op de been, terwyl vele met brandende fakkels toeliepen om die onder de menigte te werpen. Doch Tiberius Alexander kwam tydig toeschieten, en verzocht dat ze geen oproer wilden verwekken, uit vreze voor de Romeinen, belovende onderwylen, dat hy hen recht wilde wedervaren laten: doch in plaats van naar hem te luisteren gingen ze in hunne woede voort, en braakten nog daarenboven vele lasteringen tegen hem uit. Tiberius Alexander, hier door verbittert, zondt twee legioenen op hen af, die hy in de stadt hadde, behalven nog vyf duizend Lybische soldaten. Doch dit alles kon den oploop niet dempen. Tiberius liet derhalven alle zyne manschap naar Delta trekken, met last om alles te vuur en te zwaart te vernielen, het welk geschiedde. Vyftig duizend Joden kwamen om 't leven; en de slachting zou nog groter geweest zyn, ten ware Tiberius hadt bevel gegeven een einde te maken. Dit geschiedde in 't twaalfde jaar der regering van Nero, en in 't begin van den Joodschen oorlog tegen de Romeinen. De Roomsche keizers waren Tiberius wegens zyne getrouwigheit, dapperheit, en andere loffelyke hoedanigheden zeer genegen. De keizer Titus benoemde hem tot zyn luitenant generaal in den oorlog tegen de Joden, gedurende welken hy hem met raadt en daadt veel dienst deedt. *Jozephus Oudh. XX*, 3. *Joodsche Oorl. II*, 36, *en V*, 6.

TIBERTUS, (ANTIOCHUS) een vermaard Italiaansch sterrekundige, leefde in de XV eeuwe. Cesena, in Romanië, was zyne geboortestadt. Een zeker edelman bragt hem in Vrankryk, en liet hem te Parys studeren. Hy oeffende zich in de *Magia naturalis*, of natuurlyke toverkunst, na dat hy zich in de natuur-, genees- en wiskunde tot volmaaktheit gebragt hadde. Om veiliger te leven keerde hy weder naar zyn vaderlandt, alwaar hy wegens zyne waarzeggeryen in groot aanzien leefde. Pandulphus Malatesta, heer van Rimini, liet hem uit achterdocht van een zamenzwering in verzekering nemen, en op het slot gevangen zetten. Tibertus, hoewel onschuldig, poogde heimelyk te ontsnappen, en was reets in de gracht, wanneer een schildwacht hem ontdekte, en hem op het bevel van Malatesta, zonder verder onderzoek, het hoofdt wierdt afgeslagen. *Varillas Anecdotes de Florence.*

TIBET, een koninkryk in groot-Tartarye, dat vele andere koninkryken in zich behelst. In 't Noorden heeft het 't eigentlyk zogenaamde Woest Tartarye, in 't Oosten Tangut en Cataï, in 't Zuiden de rivier Indus, en in 't Westen Usbek. Zommigen houden het voor een stuk van Turquestan. Hier heeft men 's jaars zes of zeven maanden lang een buitengewone koude, waar door de inwoonders genoodzaakt worden zich van leeftocht te voorzien; waarom ze met het begin van November vele koeien en schapen doden en inzouten. De inwoonders van Tibet straffen de misdadigen zeer streng en voorbeeldig: want zy houwen hen eerst den regter voet af, en steken hem het regter oog uit. Twee dagen daar na houwen ze den linker voet af, en steken het linker oog uit. Als de misdadige daar van niet sterft, dan houwen ze hem ook de handen af. Zy zyn zeer afkeerig van den Alkoran; maar willen echter gene Heidenen genaamt zyn. Hunne priesters worden *Lamas* genaamt, en gebruiken eenerlei godsdienst, hoewel ze verscheide plegtigheden gebruiken. Zommige van de zelve trouwen; andere leven buiten echt; andere leven in een societeit, onder zekere superieuren, en alle leven van aalmoezen, en bedelen, hoewel zommige ryk zyn. Zy geloven, dat Godt drie en een is, en noemen de eerste Persoon *Lama-Conjoc*, de twede *Cho-Conjoc*, en de derde *Sanvuya-Conjoc*. Zy geloven ook, dat 'er een paradys voor de vromen, en een hel voor de godlozen is. De Lamas hebben zekere grote plegtigheit, met het wyen van water, terwyl ze eenige gebeden uit een boek, dat by hen hoog geschat wordt, lezen. Daar na mengen ze goudt, koralen en ryst met het gewyde water, en besproeien 'er hunne huizen mede, om de boze geesten te verdryven. Zy wanen ook, dat ze de kracht hebben om verscheide krankheden te genezen, enz. Zy roepen het volk door het geklank van trompetten in den tempel. Doch dit geschiedt maar tweemaal 's jaars. De Lamas in 't tegendeel bezoeken de tempelen zeer dikwils, en blyven 'er zomwylen wel 3 of 4 maanden in, om te bidden, en met elkander over den inhoudt hunner boeken te spreken. Zy drinken uit bekkenelen van menschen, en dragen paternosters van kleine doodsbeenderen, om zich dus de sterffelykheit te herinneren. Zie de *beschryving van Tibet*, die by de *Geschiede-*

nisse

nisse van Morenlandt, gedrukt in de jaren 1624, 1625 en 1626, gevoegt is.

TIBHATH, eene ftadt in Syrië, wierdt door den koning David geplundert, die een menigte van koper tot buit maakte, dat naderhandt in den tempelbouw van Salomon gebruikt wierdt. *I Chron. XVIII*, 8.

TIBIA. Dus noemden de Latynen een zeker blaastuig, of pyp, hoedanig by vele oude volkeren zeer gemeen was. De uitvinder daar van is zeer onzeker. Zommigen noemen Apollo, anderen Pallas, Hyagnis, Marfyas, enz. Men maakte ze van allerlei ftoffe. Zy wierdt by grote maaltyden en begraaffeniffen gebruikt, ook by de blyfpelen, en in andere gelegenheden. Daar waren *Tibia dextra* en *Tibia finiftra*, zo dat iemandt op twee pypen of fluiten te gelyk fpeelde. Men ziet de figuur by Lambecius. Daar waren ook *Tibia pares* en *Tibia impares*, die elkander in grootheit of luchtgaten gelyk of ongelyk waren. *Bartholinus de Tibiis. Pitifcus II.* 959.

TIBILENUS was een afgodt der oude Norici, van wien Tertullianus, *Apolog. c.* 30, gewag maakt. Zommigen menen, dat hy eigentlyk *Tybol*, of *Dyiel*, dat is *Duivel*, genaamt is. Maar Voffius, *de Idol. I*, 38, is van gedachten, dat hy *Belenus* is genaamt, maar dat *Ti* daar by gekomen is uit de laatfte fyllabe van het even voorgaande woordt *Norici*. Zie *Weberus de Pufltero fect. I. §. 4. p.* 32.

TIBNI was de zoon van Ginath, en betwiftte Omri het koninkryk van Ifraël: doch hy moeft voor zynen mededinger wyken. *I Kon. XVI*, 22.

TIBULLUS, (A. ALBIUS) een Romeinfch ridder, en Latynfch dichter, leefde ten tyde van den keizer Auguftus. Hy wierdt in 't jaar van Rome 711 geboren, toen Hirtius en Panfa burgermeefters waren, namentlyk 43 jaren voor de geboorte van Chriftus. Horatius, Ovidius, Macer en Meffalla Corvinus waren van zyne boezemvrienden. Den laatftgenoemden verfelde hy in zynen tocht naar het eilandt Corcyra, thans Corfu genaamt. Hier viel hy in een ziekte, en om dat hy meende daar aan te fterven, ftelde hy zelf zyn graffchrift op, het welk nog onder zyne werken gevonden wordt. Doch hy wierdt herftelt, en verliet den oorlog. Sedert fchreef hy niet dan *Carmina Elegiaca*, die zeer zoetvloeiende zyn. Hy ftierf 17 jaren voor de geboorte des Zaligmakers, en bygevolg nog zeer jong. Zyne werken worden of afzonderlyk, of met die van *Catullus* en *Propertius* gedrukt. Vele geleerden, en onder anderen *Janus Broeckhufius*, hebben 'er verklaringen over gemaakt. *Ovidius. Gyraldus de Poët. Lat. Voffius de Poët. Lat. Fabricii. Bibl. Lat.*

TIBUR. Zie TIVOLI.

TICHONIUS bloeide in de V eeuwe, onder de regering van den keizer Theodofius den Groten, en van zynen zone. Hy was een tydgenoot van Rufinus en Auguftinus, en begunftigde de Donatiften. Men pryft hem als een groot kenner van den letterlyken zin der H. Schriftuur. Hy ftelde een traktaat op, behelzende *zeven regelen*, die men in het verklaren der Bybelboeken volgen moet, van welke Auguftinus een korte fchets in zyn III Boek van zyne Chriftelyke Lere gemaakt heeft. Tichonius heeft nog daarenboven drie Boeken van den Burgerlyken Oorlog gefchreven, en voorts een verhaal van verfcheide zaken. Hier in haalt hy de oude conciliën aan, om zyne party te verdedigen. Ook fchreef hy eene Verklaring over de *Openbaring* van *Johannes*, waar in hy dat boek gansch geeftelyk uitlegt. Hy verwerpt de gevoelens van het duizendjarig ryk; maar hy verdedigt de mening der genen, die den engelen een lichamelyk wezen toefchryven. Men heeft niets meer van hem overig dan het werk van de *zeven regelen*, het welk in de *Bibliotheca Patrum* gevonden wordt. *Gennadius. Du Pin Biblioth. des Auteurs Eccl. V fiecle.*

TICINO, of TESINO, in 't Latyn *Ticinus*, een rivier, die in Zwitferlandt by den berg van S. Gothard ontfpringt, vervolgens by Magadino in de Lago Maggiore valt, by Sefto daar weder uit komt, by de grenzen van Novara, Vigevano en Lumellino aan de eene, en het gebiedt van Milaan aan de andere zyde loopt, en eindelyk by Pavië in den Po valt. In de XIII eeuwe wierdt deze rivier op het bevel van Martinus Turrianus, regent van Milaan, boven Turbingo, by Cafa della Camera gedeelt. Deze liet een wyde gracht maken, in welke het derde deel der rivier valt. Dit water wordt naderhandt door fluizen en dammen tot naar Milaan geleid. Deze waterleiding wordt by de inwoonders *il Naviglio grande* genaamt, in onderfcheiding van *il Naviglio minore*, welk kanaal uit de Adda geleid wordt, en min bekwaam is om fchepen te voeren. De voornoemde arm der rivier Tefino omloopt een groot gedeelte der ftadt Milaan, en is bekwaam om grote fchepen derwaarts te brengen. Vervolgens valt hy niet verre van de poort, genaamt *Porta Ticinefe*, in de ftads gracht, waar uit hy door kanalen wederom in de Tefino geleid wordt. De naburige ingezetenen bedienen 'er zich van om het landt te bewateren. Maar wanneer de Tefino van zelfs het landt overftroomt, wordt het landt door de ongemene koude van dat water dermaten bedorven, dat het eenige jaren tydt heeft om zich te herftellen. Deze rivier heeft een zeer fnellen loop, waarom ze felden of nooit toevrieft, en haar water in de Lago Maggiore, en naderhandt in den Po vallende, langen tydt van het andere water kan onderfcheiden worden.

TICKHALL, een ftedeke van Strafford-Wapentacke, in 't Weften van 't Engelfche landfchap Jorkshire, hebbende een byzondere vryheit, die de Ere van Tickhall genaamt wordt. *Cambdens Britannia.*

TIDEMAN, (PHILIPS) een beroemd kunftfchilder, geboren te Hamburg den 22 December des jaars 1657. Het verborgen kunftvuur brak by hem in zyn twaalfde jaar uit, en dus beftelde hem zyn vader ten dien einde by den kunftfchilder Raas, by wien hy na verloop van 8 jaren zo ver in de kunft was gevordert, dat hy geen leidsman meer nodig hadt, maar op zich zelve beftondt te fchilderen, en leerlingen aan te kweken. Voorts befloot hy naar Amfterdam te trekken, alwaar hy zich onder het onderwys van Gerard de Laires, die in dien tydt inzonderheit in 't hiftoriefchilderen uitftak, en aangezien Tideman op de verbeeldingen der hiftoriën geftelt was, begaf. Doch dit duurde maar een half jaar; hy ging toen op zich zelve wonen, en kreeg verfcheide werken aan de handt. Laires lokte hem weder tot zich, doch na verloop van 2 jaren fcheidden zy voor altoos van malkander. Van den eerften dag af kreeg hy de handen vol werk, waar door hy zich als burger daar ter neder floeg, en in den huwelyken ftaat tradt. Onder zyne voorname kunftwerken zyn onder anderen het orgel in de Lutherfche oude kerk, enz. De menigte van tekeningen en fchetfen, zo van hiftoriën, fabelen en zinnebeelden, die hy nagelaten heeft, geven blyken van zyn onvermoeiden yver; en zo hy eenige uitfpanning nam, het was alleen door het fnarenfpel, inzonderheit de handviool, daar hy zich wel op verftondt. Buiten dit vondt men hem nooit ledig, maar altoos, buiten zyn fchildertydt, of met een boek, of met de tekeningen in de handt. Daarenboven was hy deugdzaam, oprecht en vroom van wandel, 't welk hy ook met groten ernft, op zyn krankbedt leggende, zynen kinderen aanbevolen heeft. Hy ftierf den 9 July des jaars 1705.

TIDESWELL, een ftedeke in Darbyshire, heeft den naam van een naburige fonteine Wedonwell, die ebbe en vloedt heeft. Het is een fraaie plaats, heeft een fchone kerk en fchool. *Cambdens Brit.*

TIDONE, eene rivier in 't graaffchap Bobbio, gelegen in 't gebiedt van Milaan, alwaar ze ontfpringt, en boven, alwaar de grenzen van Pavië en Lodi zamenkomen, in den Po valt. De landftreek rondom deze rivier, op de grenzen van Pavië, wordt daar van *Val di Tidone* genaamt.

TIDOR, een eilandt van den Ooftelyken Oceaan, en een der Molukkifche eilanden, gelegen by de Wefter-kuft van Gilolo, tuffchen Ternate en Motir. Het heeft maar omtrent 12 mylen in den omtrek, doch vele fpeceryen, in 't byzonder nagelbloemen. De Hollanders hebben 'er eenige fterktens, hoewel het eilandt een afzonderlyken koning heeft, die ook een gedeelte van 't eilandt Gilolo bezit. De Europeanen noemen 't *Tidor*, naar den name van des zelfs hoofdftadt; maar de inwoonders noemen het *Tadura*, *Doco*, of *Daco*.

TIEFFENFURTH, eene heerlykheit in de opper-Laufnitz, op de grenzen van Silefië, tuffchen de Queis en de grote Tfchirne, die beide in de Bober vallen. Zy paalt in 't Weften aan de heide van Görlitz, in 't Noorden aan de heerlykheit Halbe, en in 't Ooften aan de Silefifche heerlykheit Klitfchdorf, tot welke eertyds ook Tieffenfurth behoorde. *Groffer Laufitz. Merkw.*

TIEFFENORTH, een dorp aan de Werra, in Thuringen, beneden Saltzungen, nevens een ambacht, dat onder het gebiedt des hertogs van Saxen-Eifenach behoort. Maar aangezien de amptman op het thans verwoefte kafteel Krainburg woonde, wordt het nog gemeenlyk het ambacht Krainburg genaamt. In 't jaar 1588 is tuffchen de Saxen-Erneftynfche linie ter eene, en het fticht Hirfchfeld ter andere zyde wegens een gefchil over dit ambacht een vergelyk getroffen, waar by het aan die linie onder anderen toebehorende zesde deel van Trefurt aan het voornoemde fticht is afgeftaan. *Mulleri Annal. Sax.*

TIEL, of THIEL, in de oude fchriften THYL, of TYL, en in 't Latyn *Tila* genaamt, eene oude, maar kleine, en voor dezen fterke ftadt in Gelderlandt, gelegen aan de Noordzyde van de Waal, vier uuren van Nimwegen, en drie van Zaltbommel. Zy is de hoofdftadt van den Tielerwaardt, en tamelyk welvarend wegens hare goede en korenryke velden, en het dagelykfch op- en nedervaren der fchepen langs de rivier de Waal, waar door veel koren en andere waaren van en door deze ftadt vervoert worden: ook vindt men omtrent de zelve veel gevogelte, tam en wild vee. Behalven de gemelde rivier de Waal geven de Rhyn, de Maas en de Yffel eene gedurige verfriffching van water aan deze ftadt, en eene aangename verandering, nevens een groten overvloedt van alles, waarom 'er 's weeks drie marktdagen gehouden worden, te weten des Maandaags, zynde de befte, des Woensdaags, en des Vrydaags. Tiel is, volgens vele, zo oude als nieuwe fchryvers, weleer de hoofdftadt des graaffchaps van Teifterbandt geweeft, waar onder Bommel, Heufden, Buren, Kullenburg, Vianen, en eenige andere fteden behoorden. De eerfte reden, door Slichtenhorft, in zyn *Toneel des lands van Gelder fol.* 42, bygebragt, om dit gevoelen te bewyzen, komt hier op uit, dat Walger, graaf van Teifterbandt, halve broeder van Diderik den I, grave van Hollandt, in 't jaar 902 zyne woonplaats in het vlek Avezaat, digt by Tiel, heeft genomen. enz. Maar men zal kwalyk kunnen bewyzen, dat Tiel toen al eene ftadt is geweeft; en, zo neen, waarom zou die eer dan Avezaat niet beter toekomen dan Tiel? Zyne twede reden om het bovengezegde te beveftigen is overtuigender, namentlyk, dat de fteden Buren en Kuilenburg, met haren ban, zo als Slichtenhorft

zegt, en daarenboven alle de dorpen tusschen Maas en Waal, te samen gerekent op twee en zeventig, van ouds verplicht waren zes weken lang te komen werken aan de sterkte van de stadt Tiel, het welk *burgwerken* genoemt wierdt. Deze dienstbaarheit wierdt telkens met zekeren penning gelost en afgekocht, het welk zeven-jaars-geldt genaamt, en, gelyk Slichtenhorst schryft, nog in 't jaar 1650 betaalt wierdt, staande wederom te verschynen in den jare 1657. Volgens Menso Alting, *Notit. Germ. inf. P. II, fol.* 171, wordt 'er geen gewag van Tiel gemaakt voor het jaar 890, wanneer het vermeld staat in een openbrief van koning Zuentibolchus, wordende in den zelven genoemt een plaats van het bisdom van Utrecht, waar omtrent aan de kerke vrydom van tollen vergunt was. Maar dit strydt tegen het zeggen van Slichtenhorst, en eenige andere schryvers, die verzekeren, dat Tiel in de jaren 456 en 460 een haven van het Fransche Nederlandt is geweest, en dat 'er in eene oude geschrevene Kronyk, op het stadhuis van Tiel bewaart wordende, aangetekent staat, dat in 't jaar 618, onder de regering van den keizer Heraclius, hier aangeland is koning Dagobert, de welke op deze plaats een bedehuis gesticht hebbende, zich meester van Hollandt gemaakt, en het slot Wiltenburg, daar Utrecht nu staat, gesticht heeft. Daar op, voegt hy daar by, is Teisterbandt tot het Christendom bekeert, en in 't jaar 695 buiten Tiel, op Zandwyk, eene kerk ter eere van St. Vincent getimmert. Pontanus komt aangaande de oudheit van deze stadt met Slichtenhorst overeen, aanhalende, dat Sigebertus van Gemblours (*Gemblacensis*) de zelve in zyne Jaarboeken al vermeldt op het jaar 451, verhalende, dat zy in dat jaar door Attila, koning der Hunnen, is ingenomen; „ maar, voegt hy daar by, „ dit wordt alleen gevonden in de beste „ handschriften van dien schryver; want in de gemene afschrif- „ ten staat verkeerdelyk *Ticla* voor *Tila*", Zie *Pontanus Hist. Gelr. lib. I, fol.* 31. Ondertusschen is het zeker, dat Tiel eene zeer oude stadt is, en dat zy van ouds grote voorrechten heeft genoten, die de zelve door verscheide keizers, koningen en hertogen verleent waren, als vryheit van tollen op alle de stromen van Gelderlandt, Utrecht, Over-Yssel, Brabandt, Kleefslandt, Gulik, enz. Ook was deze plaats eene der voornaamste Hanzeesteden.

Den oorspronkelyken naam van deze stadt betreffende, men is, als boven is aangetekent, van gevoelen, dat de zelve *Thyl* of *Tyl* is geweest, welke spelling men nog in oude zegels van over meer dan 360 jaren vindt, een *ry* betekenende. Men gist dan, dat deze plaats in den aanvang, niet dan eene haven zynde, met een *tyl* of *tal* en *ry* visschershuizen of hutjes is bebouwt geweest, die, om de bekwame gelegenheit van de landeryen, aan den Waalkant gelegen, allengskens aangroeiende, met een burgt is verzekert, die eerst door de Noormannen is vernielt, en, onder grave Reynald den I op nieuw weder opgebouwt, en het *Tolhuis* genaamt zynde, in den volgenden oorlog al weder omver is geraakt. Na dat deze plaats eene stadt was geworden, met hoge muren omringt, en met stene torens versterkt, behieldt zy echter haren eersten naam van *Tyl*, of *Tiel*; voerde ook van haar begin af tot op het jaar 1336 eene burgt, met een daar voor staanden leeuw, in haar wapen, het welk naderhandt in twee klimmende leeuwen is verandert. Voorts lacht Slichtenhorst op de boven aangehaalde plaats met het voorgeven van eenigen, die willen, dat Tiel het beruchte *Thule* zou zyn, waar van de oude schryvers zo dikwils gewag maken, om dat voor het Raadhuis, by het afbeeldsel van keizer Henrik, die deze stadt met vele privilegiën heeft beglstigt, het halve vaars van *Virgilius* gevonden wordt:

Tibi serviat ultima Thule.

Tiel heeft door brandt en oorlogen zeer veel geleden. Tweemalen, te weten in de jaren 838 (of, als sommigen zeggen, in den jare 880) en 1007 (of 1009) is het door de Noormannen, de welke Nederlandt toen zeer verwoestten, vernielt en geplundert. In de jaren 1134 en 1136 is het grootste deel, en in den jare 1420 de gehele stadt afgebrand, in welken laatsten brandt niet meer dan de St. Walburgs- en de St. Martenskerk, met het Tolhuis en tien andere huizen, zyn blyven staan. Adelboldus, XIX bisschop van Utrecht, heeft den hertog van Brabandt, zynen drossaardt, met Tiel beleent, de welke hem daar op in 't jaar 1021, of 1022, in het byzyn van keizer Henrik den II, hulde en manschap heeft gedaan. In 't jaar 1200 is deze plaats door Diderik den VII, grave van Hollandt, ingenomen en geplundert, en de burgt in brandt gestoken, in weerwrake, dat de hertog van Brabandt graaf Ottho van Gelder, zynen bondgenoot en bloedverwant, met een vrygeleide naar den keizer reizende, door een lozen streek hadt opgeligt, waar over een nieuwe oorlog is ontstaan, die na de doodt van Ottho door zynen zone Reynald den I is voortgezet, in wiens tydt deze stadt door de Gelderschen eenige jaren achtereen vele onheilen zyn overgekomen. In de jaren 1270 en 1274 heeft hertog Jan van Brabandt den dyk boven Tiel doen doorsteken, en het omgelegen platte landt onder water gezet, om te beletten, dat de Gelderschen de stadt zouden benaauwen, of overweldigen. Des niettegenstaande heeft Reynald de zelve in den jare 1286 verkloekt, maar ze, op den aantocht der Brabanders, weder verlaten, na dat hy ze van alle hare vestingwerken hadt laten ontbloten. De zelve wierden in den jare 1305 door de burgers weder opgemaakt; maar dit belette niet, dat de stadt in den jare 1332 op nieuw door den Gelderschman wierdt overrompelt, en in den volgenden jaro van hare muren en poorten ontbloot. Eindelyk wierdt 'er, door de bemiddeling van koning Philips van Vrankryk, eene vrede gesloten tusschen den hertog van Brabandt en grave van Gelder, waar by onder anderen is bedongen, dat Tiel, met de dorpen Zandwyk en Herwarden, tegen de stadt en heerlykheit van Heusden zou verwisselt worden, het welk ook in 't jaar 1336 in het werk is gestelt, sedert welken tydt Tiel aan Gelderlandt is gebleven. Naderhandt heeft zich Tiel gemengt in de binnenlandsche onlusten en partyschappen tusschen de Hekerschen en Bronkhorstschen, en is in Augustus des jaars 1350 (of, als anderen zeggen, 1354) door de heeren van Valkenburg, Asperen en Arkel, van de party der Bronkhorstschen, van wegens hertog Reynald overrompelt. De toren van St. Walburg, met honderd en vyf en veertig man, die daar op waren gevlucht, wierdt verbrand, wordende het dak van de kerk door de vlam mede weggenomen, het welk eerst in den jare 1400 (volgens *Pontanus* in den jare 1388) door den kommandeur van het Duitsche huis, Warner van Buren, weder is herstelt. De Hekerschen overweldigden Tiel weder in den jare 1372; maar wierden 'er kort daar na door de andere party weder uit gedreven. In 't jaar 1528 heeft deze stadt zich boven andere steden zeer beroemd gemaakt door hare dappere tegenweer, toen keizer Karel de V haar met 18 of 20000 man, in drie legers verdeelt, zeer streng aantastte, en echter met groot verlies verlaten moest. Onder de oorlogen tusschen Spanje en den Vereenigden Staat wierdt Tiel zwaar gedrukt door den overlast der Spaansche en Walsche bezettingen; maar toen de inwoonders van hen ontlast waren, begaven zy zich aan de zyde van den Staat, onder prins Willem van Oranje, en zynen broeder grave Jan van Nassau, stadhouder van Gelderlandt, die, ziende Tiel tot den Staat genegen, in February des jaars 1597 aan Diderik Vyg, heere van Zoelen, amptman, volkomen last gaf om soldaten op zynen name aan te nemen, en de stadt op de beste wyze te beschermen, gelyk hy ook loffelyk nakwam, onaangezien de prins van Parma zyn uiterste best deedt om 'er zich, zo wel door geweldt, als door list meester van te maken: maar tot het eerste geen kans ziende, trachtte hy Vyg door grote beloften om te zetten, het welk hem mede mislukte. Toen de Franschen in het jaar 1672 dien plotselyken inval in den Vereenigden Staat deden, bevondt deze stadt zich zonder vestingwerken; ten minste waren zy zeer vervallen en verwaarloost, als mede zonder magazyn, zonder bezetting, enz. De vyandt ondertusschen naderende, vaardigde de magistraat eenige heeren af, om den prins de zwakheit van hunne stadt voor te dragen, en bystandt te verzoeken, dien zy niet verkregen. De magistraat bedacht middelerwyl een vondt om den vyandt af te kunnen snyden tusschen de over- en neder-Betuwe, door den aldaar leggenden dwarsdyk met soldaten, en iets tot verwering opwerpende, te voorzien en te bezetten, waar door Tiel, de Tielerwaardt, de landen tusschen Waal en Rhyn, benedenwaarts, verzekert zouden kunnen worden: zonden ook eenige heeren met dat ontwerp aan den amptman, en de ridderschap van de Neder-Betuwe, die het niet onaangenaam voorkwam: derhalven zondt men eenige edelen af om het aan den prins bekend te maken; maar die vonden den zelven al naar Utrecht opgebroken, en dat de vyandt vast naderde. De magistraat was, door verbaastheit, meest naar Hollandt gevlucht. De nog overgeblevene van hen ontboden de burger-kapiteinen op het stadhuis, vonden te zamen goed nogmaals afgevaardigden aan den prins om spoedige hulpe te zenden; maar die konden den prins niet aantreffen, schoon zy te Utrecht en verder waren geweest: derhalven wierden 'er gedeputeerden aan den hertog van Turenne afgevaardigt, om sauvegarde te verzoeken. Dus kwam Tiel onder de Franschen den 17 Juny; maar op Paaschdag des jaars 1674 hebben zy het weder verlaten.

De kerk van St. *Walburg* is, volgens *W. Heda* in zyne Utrechtsche Historie (*pag.* 110) even zo oud als de kerk van Utrecht. Wanneer deze kerk in de twede verwoesting van deze stadt door de Denen en Noormannen, waar van boven gesproken is, mede vernielt was, is ze, als de zo even gemelde schryver verhaalt, door Adelboldus, bisschop van Utrecht, weder opgetimmert, en een genootschap van kanunniken daar in opgerecht, de welke naderhandt, te weten in den jare 1315 (of 1328) om dat zy zich met de ingezetenen niet konden verdragen, van daar naar Aarnhem zyn verhuist. De twede kerk van deze stadt draagt haren naam van St. Marten, of Martinus, bisschop van Tours. De stichting van deze kerk is, gelyk die van St. Walburg, onbekend: doch men weet 'er dit van, dat zy in 't jaar 1327 en verscheide daar aan volgende jaren vele voorrechten van verscheide aartsbisschoppen en bisschoppen heeft verkregen; dat men in 't jaar 1378 een nieuw gebouw aan den toren heeft aangevangen, en twee jaren later het kruiswerk van de kerke, aan de Noordzyde, in 't jaar 1394 aan de Oostzyde, en in 't jaar 1403 naar het Zuiden te vernieuwen, en dat men ten laatste in 't jaar 1410 het getimmerde te zamen heeft gesloten. Eerst heeft 'er een houte toren op deze kerk gestaan, de welke daar op gezet wierdt in 't jaar 1387, zynde zeventig voeten hoog, en met leien bekleed. Des zelfs spits is by verloop van tydt afgebroken, en naderhandt is 'er een ander maaksel op getimmert. Maar volgens de akten dezer stadt is 'er in 't jaar 1431 een nieuwe toren van de St. Martenskerke, van den grondt af, opgebouwt, en het kruiswerk tot aan den top van de kerke getrokken. Te Tiel is ook een kommandeurschap van de Duitsche orde geweest, het welk onder het landkommandeurschap van Utrecht stondt, en in 't jaar

1270 zyn begin in het naburige dorp Hemert heeft genomen; maar wanneer de kanunniken van St. Walburg, als boven verhaalt is, naar Aarnhem geweken waren, zyn de Duitſche heeren in hunne plaats gekomen. Nog heeft hier, volgens *Slichtenhorſt*, een klooſter van Franciſkaner nonnen geſtaan, hebbende den naam van St. *Agnieten klooſter*, waar aan in 't jaar 1478 een kerk wierdt getimmert, de welke nog in wezen is. De zelve ſchryver gewaagt ook van een nonnen-klooſter, het welk den naam zou gedragen hebben van St. *Cecilia*, waar van de kerk nog is blyven ſtaan. Ook hebben 'er de Cellebroers een kerkie gehad, het welk mede nog in zyn geheel is, en de *Cel* genaamt wordt. Dan heeft 'er nog eene byzondere kerk geſtaan even buiten de Dampoort, ter plaatſe daar thans de ſtads waag ſtaat. De Regering der ſtadt Tiel beſtaat uit een Rechter, twee Burgermeeſters en zeven Schepenen; en in het geeſtelyke wordt de zelve door drie Gereformeerde Predikanten bedient, ſtaande onder de claſſis van Tiel, de twede van het ſynode van Gelderlandt. *Pontanus Hiſt. Gelr. Slichtenhorſt Toneel van Gelderlandt en Gelderſche Geſchiedeniſſen. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 171. *Guicciardyn Beſchryving der Nederl. Valkenier Verward Europa. Sylvius Vervolg op Aitzema I Deel, I Stuk. Hiſtorie van het Utrechtſche Bisdom II Deel.* enz.

TIELER- of THIELERWAARDT, van ouds genoemt THIELREWERT, een der zes ampten van het kwartier van Nimwegen, in Gelderlandt, zynde voor het grootſte gedeelte gelegen tuſſchen de Linge en de Waal, en aldus genoemt naar de hoofdſtadt *Tiel*, in het voorgaande artykel omſtandig beſchreven, en het woordt *waardt*, het welk een eilandt betekent. Een klein gedeelte daar van, ter plaatſe daar de twee bovengemelde rivieren te zamen komen, behoort hedendaags onder Hollandt. Het alleroudſte gewag, zegt de Hr. *Alting*, dat men daar van vindt, is in de lyſt der leenmannen van Utrecht. Zie *Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 172. Deze waardt plagt een halfeilandt te zyn: maar Diderik Vyg, heer van Zoelen, amptman van Tiel en den Tielerwaardt, heeft den zelven in den oorlog tegen Spanje van de Linge in de Waal doen doorgraven, waar door de Tielerwaardt een eilandt wierdt, daar men niet dan te water kon aan komen. Zie *Houve Charter-Kronyk I Deel, fol.* 80. *Petit Nederl. Republyk pag.* 57 *Van Leeuwen Batavia illuſtr. fol.* 209.

TIELRECHT, TIELLANDEN, TIELRECHTERS. Om deze woorden te verſtaan moet men weten, dat in 't jaar 888 de Noormannen met een groot leger in Ooſt-Vrieslandt, by de ſtadt Norden, vielen, en Rembertus, aartsbiſſchop van Bremen en Hamburg, dat pas in Ooſt-Vrieslandt was om 't volk te bekeeren, verjoegen de Ooſt-Vriezen hem om tegen de Noordſche volkeren te helpen; waar op zy gezamentlyk deze vyanden zo dappere tegenweer boden, dat zy 'er over de tien, of veertien duizend van verſloegen, behalven de gene, die in 't water verdronken, en zo voorts deze Noormannen ten lande uit joegen. Ter gedachteniſſe nu van deze overwinninge der Noorder Ooſt-Vriezen zyn de landen, op welke deze Noormannen verſlagen wierden, tot eeuwiger erfeniſſe aan het mannelyk geſlacht geſchonken, en met de benaming van *Tielen*, of *Thielen* genoemt, over welke *Tiellanden* nog heden ten dage vier *Tielrechters* geſtelt zyn, om de zelve te beſtieren, welke *Tielrechters* jaarlykſch te Norden op 't Raadhuis vergaderen, acht tonnen bier opleggen, en alle *Tielboeren*, of die 't *Tielrecht* hebben, te zamen roepen, en alsdan aan elk, die 'er toe gerechtigt is, zyn aandeel van de inkomſten uitdelen.

TIENEN. Zie TILLEMONT.

TIENHOVEN, een Hollandſch dorp en ambachtsheerlykheit, gelegen tuſſchen Leerdam en Schonerwoert.

TIENHOVEN, een dorp en ambachtsheerlykheit, behorende onder het landt van Vianen, en zynde digt by Ameiden gelegen, aan de rivier de Lek. Het was eertyds eene heerlykheit der heeren van Brederode, en is laatſt bezeten door den grave van der Lippe, de welke Vianen, met het geen daar onder behoort, aan de Staten van Hollandt verkocht heeft. Het heeft een klein kerkie, met een lagen toren, en wordt met Ameiden door een Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van Gouda en Schoonhoven.

TIENHOVEN, een dorp en ambachtsheerlykheit, met eene moerige ſtreek lands van omtrent twee uuren gaans, gelegen in het Nederſticht van Utrecht, aan de regter zyde van de rivier de Vecht. Het heeft in de oude brieven den naam van *Decem Manſi*. De kerk van Utrecht verkreeg het rechtsgebiedt van deze heerlykheit door het zweren van haren Domprooſt, als die in 't jaar 1289 tegen de heeren van Abkoude met eede verklaarde, dat het de gemelde kerke toebehoorde. Zy behoorde naderhandt aan den Heere *Adriaan Ploos*, die ook heer van 't Geyn was, en is nu onderhorig aan de vermaarde Ridderhofſtadt en het huis van GUNTERSTEIN, wordende tegenwoordig (in 't jaar 1732) bezeten door den Wel-Ed. Gr. Achtb. Heere en Mr. FERDINAND VAN COLLEN, Burgermeeſter en Raadt der ſtadt Amſterdam, enz. enz. enz. Zie boven op GUNTERSTEIN. Kerk en Predikant ſtaan onder de claſſis van Utrecht.

TIENJARIGE FEESTEN, in het Latyn *Decennalia feſta*, waren zekere feeſten te Rome, die de later keizers alle tien jaren, met offerhanden aan de goden, en geſchenken aan het volk, deden vieren. *Danet.*

TIENLI, een klein koninkryk in Indië, gelegen in 't landſchap van Biſnagar.

TIENMANNEN, in het Latyn *Decemviri*. Aldus noemde men de tien mannen te Rome, die de wetten der twaalf Tafelen in order ſchikten. Om dat de wetten der oude koningen zeer duiſter en weinig in getal waren, hadt 'er die ſtadt veel ongemak by: daarom gaf een zeker balling van Epheſen, met name *Hermodorus*, den Romeinen den raadt, dat zy drie gezanten naar Athene en andere wel geregeerde ſteden van Griekenlandt zouden zenden, om der zelver zeden en gewoontens te onderzoeken, het welk gedaan zynde, ſtelde men uit die vremde wetten en gebruiken in 't jaar van Rome 303 de twaalf Tafelen op. Drie jaren daar na, als deze tienmannen allerhande geweldenaryen pleegden, en hun ampt niet goedwillig wilden nederleggen, wierden zy met geweldt afgezet, waar toe de geile drift van Appius Claudius wel meeſt aanleiding gaf, als die de dochter van eenen Virginius tot zyne ſlavinne meende te krygen, en haren vader daar door noodzaakte haar met eigene handen om te brengen. *Livius l. III. Dionyſius Antiq. Rom. Florus l. I. c.* 24. *Cicero l. II. de Fin.*

TIENSU. Dus wordt een zeker afgodt der Indianen in Tonquin genaamt, welk landſchap naar de zyde van China gelegen is. Deze afgodt wordt aangebeden als een patroon der kunſten en wetenſchappen. Zy doen hem offerhanden, en bidden, dat hy hunne kinderen wysheit en verſtandt wil geven. *Tavernier.*

TIEPOLI, (BAJAMOND) de zoon van een Doge van Venetië, poogde de vryheit van zyn vaderlandt te onderdrukken, en zich zelve ſouverein te maken. Doch zyn toeleg wierdt ontdekt, en de republyk zondt een genoegzame manſchap naar Venetië, verzekerde zich van zyn perſoon, en ſtrafte de zamengezworenen met de doodt. *Egnatius l. III. c.* 5.

TIEPOLO, eene der oudſte edelſte familiën te Venetië, waar uit twee Dogen geſproten zyn. De eerſte, met name *Jacobus*, wierdt in 't jaar 1229, in plaats van Petro Ziani, tot Doge verklaart. Hy dwong Kandië en Zara, welke beide eilanden een oproer verwekt hadden, zich weder te onderwerpen. Hy oorloogde ook tegen die van Ferrara, en den dwingelandt Azzolino, die Padua, Verona, en andere ſteden hadt ingenomen. Hy was ook een groot rechtsgeleerde, en hervormde de *Codex Venetianus*: ook heeft hy de Dominikanen in Venetië gebragt. Keizer Boudewyn de II gaf hem een groot ſtuk van het kruis des Zaligmakers, nevens de ſpongie en ſpeer. Daarentegen zondt de republyk dien keizer van Conſtantinopel een talryk leger tegen zynen vyandt, den Griekſchen keizer Johannes Ducas, te hulp. In 't jaar 1249 ſtondt *Jacobus Tiepolo* vrywillig de hertoglyke waardigheit af, die naderhandt 19 jaren lang door Marino Moroſini en Reniero Zeno bekleed zynde, aan zynen zoon *Laurentio Tiepolo* in 't jaar 1268 opgedragen wierdt. Deze hadt zich daar toe den weg gebaant door een heerlyke overwinning, op die van Genua behaalt. Vervolgens maakte hy met de zelve een ſtilſtandt voor 5 jaren, en oorloogde zeer gelukkig tegen die van Bologne. Hy ſtierf in 't jaar 1275. Toen na hem Jacobus Contareni en Johannes Dandolo tot het jaar 1289 hadden geregeert, eiſchte de gemeente van Venetië *Jacobus Tiepolo* tot haren Doge: doch hy, weigerende die waardigheit aan te nemen, begaf zich uit de ſtadt, tot dat Petrus Gradonigo verkoren was. Wanneer nu deze Doge de regering in een Ariſtokratie verandert hadde, en de gemeente buiten de verkiezing ſloot, ondernam *Raymundus*, zoon van Jacobus Tiepolo, wiens moeder uit het koninklyke huis van Cyprus geſproten was, gelegenheit, om nevens zommige edelen, namentlyk de familiën Quirini, Badoari, en Barozzi, en vele gemenen, in 't jaar 1310 een gevaarlyke zamenzwering te ondernemen, om den Doge en Raadt te vermoorden, en zich zelf als hoofdt der republyk van Venetië op te werpen. Doch weinige uuren voor dat de onderneming in 't werk zou geſtelt worden ontſtondt 'er een ſchrikkelyk onweder, als of het ſcheen, dat de Natuur zelf een afgryzen van die euveldaadt hadt. Dus wierden de zamengezworenen afgeſchrikt, en zommige vloden buiten hun vaderlandt; andere wierden verſtrooit, of geſtraft. Op het hoofdt van Raymundus wierden 2000 dukaten gezet. Zyn huis by S. Agoſtino wierdt geſlecht, en een gedenkzuil ter zelver plaatſe opgerecht. Het Quirynſch paleis by Rialto wierdt in vleeſchbanken verandert, en ter gedachteniſſe van deze zamenzwering bezoekt nog hedendaags de Raadt van Venetië jaarlykſch den 15 Juny de kerk van San Vito, en de Doge onthaalt de ambaſſadeurs en Raadsheeren met een prachtige maaltyde. De gemeente bedryft vreugde en maskerades. By deze gelegenheit is ook het ſtrenge gerechtshof, *il Conſiglio di dieci* genaamt, opgerecht.

Voorts is uit de familie der heeren *Tiepolo* onder anderen zekere *Bartholomeus*, die in 't jaar 1049 procurator van St. Marcus was, de eerſte, waar van in de oudſte Archiven gewag gemaakt wordt. Ook is van 't jaar 1049 tot het jaar 1231, toen 'er niet meer dan een procurator teffens zyn kon, deze waardigheit in 't jaar 1124 aan *Marino Tiepolo* opgedragen. In de volgende tyden telt men deze procurators uit dit geſlacht. In 't jaar 1552 *Stephanus*, die de Turken meer dan eens ter zee geſlagen heeft; in 't jaar 1570 *Lodewyk*, en in 't jaar 1576 *Paulus*, zoon van den voornoemden Stephanus. *Laurentius Tiepolo* was gouverneur van Paphos, en 71 jaren oud, toen hem in 't jaar 1571 Muſtapha Baſſa, veldheer van den Turkſchen keizer Selim den II, na de verovering van het koninkryk van Cyprus, om dat hy een al te dapperen tegenſtandt hadt geboden, lier ophangen. In het laatſtgemelde jaar 1571 zondt de republyk *Antonius Tiepolo* als ambaſſadeur naar Portugal, om koning Sebaſtiaan in een verbondt tegen den Turk te doen over-

overgaan. In 't jaar 1574 bragt *Paulus Tiepolo*, als Venetiaansche ambassadeur, aan paus Gregorius den XIII de boodschap, dat zyne republyk de vrede met de Porte gesloten hadde; doch waar over die paus zo kwalyk te vrede was, dat hy hem zelfs geen gehoor wilde geven. *Hermolaus* (of, gelyk hem anderen noemen, *Almero*) *Tiepolo*, broeder van den procurator Stephanus, wierdt in 't jaar 1576 als veldheer tegen de Uscochen gezonden, die hy in hunne roofnesten dus insloot, dat een groot gedeelte van hen door honger verging. In 't jaar 1592 wierdt hy voor de eerste, en in 't jaar 1597 voor de twede maal als generaal-proveditor naar Dalmatië gezonden, in welk jaar hy ook aldaar gestorven is. In 't jaar 1619 was *Johannes Tiepolo* patriarch van Venetië. Hy liet de patriarchale kerk naar de hedendaagsche wyze bouwen. Zeer vele andere uit dit geslacht hebben zich door gezantschappen en andere opentlyke bedieningen beroemd gemaakt. In 't begin der XVIII eeuwe heeft zich *Laurentius Tiepolo* als gezant aan de Fransche, keizerlyke, en pausselyke hoven vermaard gemaakt. Deze familie voert in haar wapen een Corno, of hertoglyke muts, waar uit men gist, dat ze oudtyds in de Levant het oppergebiedt over verscheide plaatsen gehad heeft, aangezien zodanig een muts alleen den vorsten eigen is. *Andr. Morosini Hist. Ven. Paul. Morosini Hist. Venet. Palatii Fasti ducal. Nani Hist. Reip. Venet. Jannot de Rep. Venet. Amelot de la Houssaye Hist. du Gouvern. de Venise p.* 27. 88. 174. 183. 477. 523. 524. 532. *Idem Remarques sur l'Examen de la lib. de Venise pag.* 100. *Idem Hist. des Uscoches pag.* 38. *S. Didier de la Ville de Rep. de Venise pag.* 110.

TIERACHE, of THIERACHE, een klein landt in Pikardië, voerende den tytel van een hertogdom. Op de grenzen ontspringt de rivier de Oise. De voornaamste plaats is *Guise*, waar van zich eertyds zekere prinssen van Lotharingen geschreven hebben. Daar na volgt *Rosoy*, en eenige minder plaatsen. *Zeiler Itin. Gall.*

TIERS, (LE) een zeker soort van Franciskanen, anders *Congregatio pœnitentiæ*, en *Ordre de la penitence* genaamt. Het was eerst een vergadering van wereldlyke personen, die zamenkwamen om zich in geestelyke dingen te oeffenen. Hun gewaadt is grof graauw laken, omtrent gelyk dat der Kapucynen, behalven dat ze gene zo spitze kap op hun hoofdt, en hoge schoenen dragen. Eindelyk is deze vergadering naar den regel van Franciscus ingericht. Doch aangezien deze vergadering zeer ongebonden leefde, is ze door zekeren Vincentius Massart, van Parys, in 't jaar 1595 hervormt. Het eerste klooster dezer hervorminge wierdt in het vlek Francoville, tusschen Parys en Pontoise gelegen, gesticht; het twede in de zogenaamde plaats Piquepuces. De orde wordt in vier provinciën gedeelt, en men telt 'er meer dan 60 kloosters in.

TIERSTEIN, een kasteel en dorp in 't Zwitsersche Kanton Solothurn, omtrent twee mylen van Lauffen, Zuidwaarts, gelegen. Het wierdt eertyds een graafschap genaamt, wiens bezitters en door huwelyk, en door erffenisse en koop verscheide landeryen der graven van Froburg aan zich gebragt hebben. De laatste graaf van Tierstein, *Henrik*, stierf in 't jaar 1519, sedert welken tydt die van Solothurn Tiernstein, het welk aan hen reets een geruimen tydt verpand was, in eigendom gekregen hebben. Het zelve Kanton heeft nog meer van de Tierstynsche goederen ontfangen: doch het overige heeft de bisschop van Basel gekregen. *Stumpf Chron. Helv. Urstis. Hist. Basil.*

TIESENHAUSEN, een vryheerlyk en graaflyk geslacht, dat in 't jaar 1196 met *Engelbert* en *Theodoricus* uit Duitschlandt in Lyflandt kwam, gevende niet alleen preuven hunner dapperheit tegen de Heidenen, maar bevorderende ook de vereeniging der Zwaarddragers met de Duitsche orde in Pruissen. Hunne nakomelingen hebben verscheide kasteelen en steden gehad, ook verscheide bisschoppen, dekens, en auditores van de Rota te Rome voortgebragt. *Casparus* was in 't einde der XVI eeuw een vermaard Zweedsch generaal. *Dederik* bloeide in 't jaar 1640 als overste in Courlandt. *Detleef*, kamerheer des konings van Zweden, stierf in 't jaar 1652. In 't jaar 1700 sneuvelde een vryheer van *Tiesenhausen* als Zweedsche generaal luitenant in een uitval voor Riga. Ter zelver tydt was een zekere *Tiesenhausen* koninklyke Poolsche overste-luitenant, wiens weduwe *Catharina*, uit het adelyk geslacht van *Albadil*, de twede gemalin van Petrus Alexiowitz, keizer van gansch Ruslandt, en na des zelfs doodt zelf keizerin is geweest. In 't jaar 1712 was een graaf van *Tiesenhausen* maarschalk van de ridderlyke kreits in Polen. *Casmeri Theatr. Livon. Hartkn. Preuss. p.* 603. *Prauns Adl. Europa pag.* 67.

TIETJERK, een dorp van de Vriesche grietenye Tietjerksteradeel, in het kwartier Oostergoo, het welk met Zuidwolde door een Gereformeerd Predikant bedient wordt, staande onder de classis van Leeuwarden.

TIETJERKSTERADEEL, of TIETZERKSTERADEEL, eene Vriesche grieteny in het kwartier van Oostergoo. De dorpen, daar in gelegen, zyn: *Tietjerk*, boven gemeld, *Wyns*, *Oldkerk*, *Oenkerk*, *Giekerk*, *Ryperkerk*, *Suawolde*, *Hardegaryp*, *Bergum*, *Eestrum*, *Oostermeer*, *Suameer*, *Garyp*, en *Eernewolde*. Hier hebben ook voor dezen vele stinsen, sloten en adelyke huizen gestaan.

TIFERNAS. Zie TIPHERNAS.

TIGADE, een sterk Oostersch roofnest, omtrent de stadt Tyrus gelegen. Het hoofdt der rovers wierdt eertyds *de Oude van het gebergte* genaamt, en hadt zich nevens zynen aanhang, Assassiniërs, Casidres, en Arsacides genaamt, op een ongeloofIyke wyze overal ontzagchelyk gemaakt: doch eindelyk hebben de Tartaren in 't jaar 1257 dit gehele gezelschap van rovers uitgeroeit; hoewel ze voor Tigade met 10000 man 27 jaren lang doorbragten, voor dat zy het veroverden; en de belegering zou naar allen schyn nog langer geduurt hebben, ten ware de belegerden meer uit gebrek van klederen als leeftocht waren genoodzaakt geweest zich over te geven. Zie ASSASSINIERS. *Wilh. Tyr. Bell. Sacr. lib. XX. c.* 3, 32. *Spondan. ad an.* 1231. & 1257. *Mezeray Hist. de France Tom. II. p.* 252. 253.

TIGLATPILESAR, koning van Assyrië, veroverde het landt aan de overzyde van de Jordane, nevens Galilea, en voerde de Joden weg naar Assyrië. Vervolgens wierdt hy van de Joden tegen de Syriërs te hulp geroepen, en veroverde de stadt Damascus. *II Kon. XXV. I Chron. V. Josephus Oudh. IX.* 12.

TIGNONVILLE (WILLEM) was prevoost van Parys onder de regering van koning Karel den VI. Hy maakte aan twee studenten van de universiteit te Parys het proces, die in 't jaar 1408 een manslag begaan hadden. Zy wierden veroordeelt om gehangen te worden: maar aangezien de universiteit een zonderling privilegie hadt, en hy vreesde, dat de andere studenten hunne makkers uit zyne handen zouden rukken, liet hy ze by nacht ophangen. Dit geschiedde by het licht van brandende toortsen, en de twee misdadigen bleven aan de galg van Parys wel drie of vier maanden hangen. Midlerwyl deedt de universiteit hare uiterste poging tegen den prevoost om satisfaktie te hebben voor de schending van hare privilegiën. Eindelyk wierdt Tignonville genoodzaakt de lyken van de galg te nemen, te kussen, en ze met zyne bedienden te verzellen tot aan het klooster der Maturynen, waar henen zy in een kist op een wagen gevoert wierden. De beul reedt te paardt vooruit, in 't wit gekleed.

TIGRANES, koning in Armenië, was een der machtigste vorsten van zynen tydt. De Syriërs, verdrietig over de veelvuldige oproeren, waar door hun landt verwoest wierdt, begaven zich onder zyne bescherming. Hy oorloogde met de Romeinen, en wierdt van Lucullus en Pompejus den Groten overwonnen. Maar wanneer hy dezen overwinnaren een deel zyner landen afstondt, beloofden zy het overige in hunne bescherminge te nemen, en lieten hem in vrede leven. Zelfs gaf hem Pompejus Armenië weder. *Justinus l. XL. Appianus in Syriacis. Strabo lib. XI. Plutarchus. Vellejus Paterculus. Dio lib. XXXVI.*

TIGRIS, TIGIL, of TEGIL, in 't Hebreeusch *Hiddekel*, een rivier in Asië, ontspringende in groot-Armenië, in de vlakte, Elegosine genaamt. Zy wordt eerst *Diglito* genaamt, maar zo dra als hy snel begint te lopen, ontfangt zy den name van *Tigris*, dat in de talen der Meden een *pyl* betekent, om den snellen loop dezer rivier te kennen te geven; hoewel anderen verzekeren, dat ze dus van een dier, ook *Tigris*, of *Tyger*, genaamt wordt. Zy loopt door het meir Arethusa, en in een hol aan den voet van het gebergte Taurus, komt te Zoronda weder te voorschyn, loopt van daar in een ander meir, genaamt Thospitis, en verbergt zich naderhandt andermaal onder de aarde. Na dat ze zich met verscheide rivieren vermengt heeft, maakt ze een scheiding tusschen Syrië en Mesopotamië, verdeelt zich in twee delen, maakt een groot eilandt, en ontfangt ter plaatse, alwaar ze zich wederom zamenvoegt, den name van *Pasitigris*. Vervolgens loopt ze door de meiren van Chaldea, en valt eindelyk door twee monden in de golf van Persië. Semiramis, en naderhandt de keizer Trajanus hebben ondernomen een kanaal te maken, en den Tigris met den Euphraat te vereenigen. Maar wanneer men bemerkte, dat de Euphraat de grootste dezer twee rivieren was, vreesde men, dat zich de zelve van al te veel water in den Tigris zou ontlasten, en daar door onvaarbaar worden. Thevenot, die over den Tigris gezeilt heeft, heeft aangemerkt, dat de zelve vele bochten en kleine eilanden heeft. Tavernier voegt daar by, dat zich de Tigris onder Bagdad verdeelt, en dat aldaar tusschen beide stromen de puinhopen van een zeer grote stadt gezien worden, waar van de nog staande muren zo breed zyn, dat 'er zes koetsen naast elkander over ryden kunnen. By de punt van het eilandt, door deze twee stromen gemaakt, zyn drie sterke kasteelen. Wat den snellen loop van den Tigris aangaat, daar van getuigen zommigen, dat de zelve in eenen dag zo verre loopt, als een ruiter in zeven dagen draven kan. Andere reizebeschryvers, die hem gezien hebben, getuigen, dat de snelle loop den aanschouwer doedt duizebollen, hoewel Petrus della Valle, die ook daar op gezeilt heeft, getuigt, dat de Euphraat nog sneller loopt. De overstroming van den Tigris maakt het naburig landt vruchtbaar aan granen, reist, peulvruchten en dadels. *Strabo. Plinius. Ptolemæus. Curtius. Bochart. Thevenot. Tavernier. Della Valle. Cellarius.*

TIL, (SALOMON VAN) vermaard hoogleeraar in de Godgeleerdheit op de hogeschole van Leiden, in Hollandt. Hy wierdt in den aanvang des jaars 1643 te Wezop, een stedeke twee mylen van Amsterdam gelegen, geboren. Zyn vader was *Johannes van Til*, zyne moeder *Barbara le Grand*, zynde de eerste uit een oude familie in het landt van Kleef gesproten. De overgrootvader van Salomon van Til hadt zich naar Oost-Vrieslandt begeven, om de Spaansche dwingelandy te ontgaan, latende drie broeders, en eene of twee zusters in zyn vader-

vaderlandt, aan welke hy zyn goedt toevertrouwde. Zyn grootvader teelde uit het twede bedt *Johannes*, van wien boven gesproken is. Deze, zynde eenige malen ouderling der kerke van Wezop geweest, wierdt eindelyk predikant van Zuidscharwonde en Broek, twee dorpen in Noord-Hollandt gelegen. De nabyheit van Alkmaar gaf gelegenheit, dat de jonge Salomon van Til op de Latynsche scholen aldaar bestelt wierdt, welke hy wel haast met veel vrucht en lof doorliep. Van daar naar Utrecht gaande, leide hy zich eerst eenigen tydt op de Philosophie en letterkunde, en voornamentlyk op de Oostersche talen. Vervolgens hoorde hy Voetius en Essenius in de Godgeleerdheit, en daar na Franciscus Burmannus, onder wien hy eenige stellingen *De Veteri Testamento* verdedigde. Hy bleef eenige jaren te Utrecht, en oeffende zich met allen vlyt in al het gene hem een goed kerkelyk redenaar kon maken, hoewel hy wegens een zekere belemmerdheit in zyne uitsprake vreesde, dat hy zyn oogmerk niet zou bereiken. Dit bewoog hem ook om zich eenigen tydt in de geneeskunde te oeffenen, waar in hy zo gelukkig vorderde, dat hy in 't jaar 1662 willens was een traktaat in 't licht te geven onder den name van: *Hortus Sanitatis, continens plurima diversorum morborum remedia, in unum codicem digesta.* Maar dit werk heeft nooit het licht gezien. Onderwylen was de Godgeleerdheit zyn hoofdwerk, in welke hy zo goede voortgangen maakte, dat hy daar door de vertrouwelykste vriendschap van den hoogleeraar Burmannus won, die in een leerling van zo grote verwachting het grootste vermaak der wereldt schepte. Hier na begaf hy zich tot het opstellen van eene ontleding (*Analysis*) van alle de Brieven van den Apostel *Paulus*, onderzoekende den netten tydt, wanneer ieder Brief, en de gelegenheit, by welke de zelve geschreven was, als mede het oogmerk, dat de schryver zich in het byzonder by elken Brief hadt voorgestelt. De Hr. Burmannus riedt hem, voor dat hy zich tot den heiligen dienst begaf, Leiden eens te bezoeken. Hy vertrok derhalven in den jare 1664 derwaarts, en was van gedachten onder het opzicht van den Hre. Johannes Coccejus een dispuit, het welk hy reets gereed hadt gemaakt, opentlyk te verdedigen; maar de zwakheit van dien beroemden hoogleeraar belette hem zulks te voltrekken. Ondertusschen won hy, op het goede getuigenis van Burmannus, terstondt des zelfs vriendschap, nevens die van den voortreflyken professor Abrahamus Heidanus, en gebruikte Coccejus wel het meest tot raadsman in alle zyne ondernemingen, zo dat hy zich de gronden van dien vermaarden Godgeleerde geheel eigen maakte. Hy begaf zich tot de prophetische studie, en behaalde daar omtrent een zeer loffelyk getuigenis van zynen groten leermeester. Ook hoorde hy den Hre. Johannes Hoorenbeek zeer naarstig, en in de Oostersche talen bediende hy zich van het onderwys van den in de zelve by uitmemendheit bedreven Hre. Golius. Hy wierdt vervolgens met roem als proponent aangenomen, en daar op als predikant op twee dorpen in 't uiterste van Noord-Hollandt, genaamt Huisduinen en de Helder, beroepen. Dit beroep geschiedde den 25 April des jaars 1666, wanneer Salomon van Til naauwlyks 23 jaren bereikt hadt: want de wet, verbiedende, dat iemandt in Hollandt voor zyn vyf en twintigste jaar tot het predikampt zal toegelaten worden, was toen nog niet gemaakt. Hy wierdt door zynen vader in den H. dienst bevestigt. Op deze eenzame plaats vondt hy eene gewenschte gelegenheit om zich geheel en al aan de studiën over te geven, en zyne geleerdheit verder uit te breiden. Hy bevlytigde zich, benevens de Godgeleerdheit, in de Philosophie, en in 't byzonder in de natuur-en bovennatuurkunde (*Physica* en *Metaphysica*): ook oeffende hy zich in de geneeskunde, als mede in de kruid- en ontleedkunde, en het heeft in 't vervolg gebleken, dat hy in de Chymie, of stofscheikunde, niet onervaren is geweest; immers dit getuigen zyne papieren, die hy onder andere schriften heeft nagelaten. Ondertusschen verwaarloosde hy de Theologie geenzins. In 't byzonder behertigde hy ook de kennis der Oostersche talen, nevens de gewoontens en plegtigheden van verscheide volkeren. Met een woordt, hy zocht eene volkome kennis te erlangen van alles, dat bekwaam is om de H. Schriftuur recht te doen verstaan en te verklaren. Hy besteedde ook een zekeren tydt aan een naauwkeurig onderzoek der geschillen, die toen tusschen de Nederlandsche Godgeleerden zweefden, en, zonder hunne schriften te verzuimen, poogde hy zyn meeste licht te halen uit de nagelatene werken der ouden. Hoe zeer hy in dit voornemen gevordert heeft getuigen zyne schriften, die hy aan de geleerde wereldt heeft medegedeelt. Hy las ook zorgvuldig die genen, die over de praktikale Godgeleerdheit geschreven hadden, waar in hy altydt een groot behagen schepte, en van welke hy de lessen zyne gemeente inscherpte. Het geen hem het allerbezwaarlykst viel, was het van buiten leren zyner predikatiën. Dit noodzaakte hem een nieuwe predikwyze uit te vinden, namentlyk, om ontledender wyze (*analyticè*) te prediken, hoedanig eene predikorder hy heeft opgestelt, en zelf met veel voordeel gebruikt.

Doch Salomon van Til was niet geboren om altydt in een zo afgelegen dorp te wonen; in 't tegendeel, hy wierdt op het grootste schouwtoneel, om zo te spreken, der Hollandsche geleerdheit verwacht. Elf jaren en een half was hy by zyne eerste gemeente geweest, wanneer hy den 8 November des jaars 1676 naar de Ryp, in Noord-Hollandt, door zynen koophandel en rykdommen bekend, beroepen wierdt. Daar wierdt hy den 15 daar aan volgende door zynen vader bevestigt, en predikte over *Coloss. IV*, 17. Zyne eerste gewone predikatie was over *Jes. VI*, 5--8; en aangezien de leden zyner nieuwe gemeente beter onderwezen waren dan het gros van landlieden, of boeren, hadt van Til gelegenheit om zyne gaven hen mede te delen. Hy verklaarde derhalven de Brieven aan de Romeinen, Galaten, Hebreën, beide de Brieven aan de Thessaloniceuzen, het Evangelium van Mattheus, de XXVI eerste kapittelen van Jesaias, en de Openbaring van Johannes. In dien tydt gaf hy twee Nederduitsche traktaten in 't licht, waar van het eerste voor tytel voert: *Salems vrede*, en wel op 't aanhouden van zynen vader, hebbende dit werk al een geruimen tydt in gereedheit gehad. Het andere is eene inleiding tot het verstandt der prophetische schriften, gedrukt te Alkmaar in 't jaar 1682, staande in plaats van zynen name op den tytel deze letteren: *S. J. F. V. T. P. R. Bedienaar des Goddelyken Woords.* Dit stuk liet hy twee jaren daar na te Dordrecht herdrukken, met een verweerschrift tegen alle die genen, die hem deswegen aangetast hadden. Eenigen jaren in de Ryp gestaan hebbende wierdt hy naar Medenblik beroepen, en deedt aldaar zyne eerste predikatie den 8 November des jaars 1682 over *Coloss. I*, 25, hebbende in de Ryp zyne afscheidspredikatie gehouden over *Hand. XX*, 26, 27. Weinig maanden daar na, te weten den 7 July des jaars 1683, wierdt hy naar Dordrecht beroepen, alwaar hy den 1 Augusty daar aan volgende zyne intreepredikatie deedt. Hier vondt hy de liefde en achting van zyne gemeente, die hem met het uiterste genoegen hoorde. De voornaamsten van de stadt betoonden hem geen minder genegenheit, en woonden zyne byzondere lessen over de H. letteren en andere wetenschappen by. Zommige schreven het gehoorde zelfs op, het welk gelegenheit heeft gegeven tot het boek, naderhandt onder dezen tytel uitgekomen: *Atrium gentium apertum.* Hy was nog niet lang te Dordrecht geweest, wanneer hy zyne verklaring over het Evangelium van *Mattheus* in 't licht gaf. Dit werk, gevoegt by zyne andere schriften, en dagelyksche preuven van eene uitsteekende geleerdheit, bewoog de Regering van Dordrecht hem den 10 July des jaars 1684 tot professor in de Historie en heilige letterkunde te benoemen. Deze bediening opende hy door eene redenvoering *De officio Magistratus erga scholas & gymnasia, atque eos, qui studiorum patrocinia pro viribus suscipiunt.* Den 21 Augusty des jaars 1685 beriepen hem die van Amsterdam, welk beroep de Magistraat aldaar 's anderen daags goedkeurde; maar de Regering van Dordrecht, vrezende een zo bekwaam man te verliezen, stelde alles in 't werk om hem te houden; gelyk van Til ook op de voordeligste beloften en voorwaarden bleef, bestedende zyne snipperuurties niet alleen tot dienst zyner gemeente, maar ook der genen, die zich tot den H. predikdienst schikten, namentlyk om de zelve alvorens ook in de Philosophie en fraaie letteren te onderwyzen. Van Til wierdt derhalven alom zeer vermaard, zo dat 'er van alle kanten jongelingen toevloeiden om zyne geleerde lessen te horen, en in 't byzonder om in de Bybelkennisse en predikkunst geoeffent te worden; gelyk 'er dan uit het gehoor van den vermaarden van Til vele bekwame predikanten voortgekomen zyn, die de aanzienlykste plaatsen in Nederlandt en elders bekleed hebben.

Zyne twee gewigtige bedieningen konden hem echter niet beletten verscheide werken in 't licht te geven, waar uit zyne zonderlinge en uitgestrekte kennis zo in de Philosophie, als in de Joodsche, Griekscbe, Romeinsche, en andere oudheden, in de penningkunde, Chronologie, Geographie, en andere wetenschappen overvloedig blykt. Behalven zyne Verklaring over het Evangelie van Mattheus, die in 't jaar 1682 het licht zag, heeft van Til te Dordrecht nog deze volgende werken uitgegeven, als: *Methodus concionandi*, waar voor gedrukt is een werkie, genaamt *Methodus studendi*, te Dordrecht 1688; *Dicht- Zang- en Speelkunst zo der ouden, als byzonder der Hebreen*, enz. te Dordrecht 1692; *Het eerste Boek der Psalmen des konings en Propheten Davids*, enz. te Dordrecht 1693; *Het Voorhof der Heidenen voor alle ongelovigen geopent*, enz. te Dordrecht 1694; *Vervolg op het Voorhof der Heidenen*, te Dordrecht 1695; *Het twede Boek der Psalmen, beginnende met Psalm XLII, en eindigende met Psalm LXXII*, te Dordrecht 1696; *Eerste Wereldts Op- en Ondergang, na Mosis oogwit en beschryving ontvouwt*, enz. te Dordrecht 1697; *Het derde Boek der Psalmen, beginnende met Psalm LXXIII, en eindigende met Psalm LXXXIX*, te Dordrecht 1698; *Phosphorus Propheticus, seu Mosis & Habakuki Vaticinia*, &c. *Hisce accedit Dissertatio Paradoxa Theologico-Chronologica de anno, mense, & die nati Christi*, te Leiden 1700; *Malachias illustratus*, &c. *Cui accedit Dissertatio singularis Geographico Theologica de situ Paradisi terrestris*, te Leiden 1701: hier by mag men voegen zulke werken, die door van Til op nieuw ter drukpersse bevordert zyn, onder welke zyn: *Clarissimi Viri, Adriani Junii*, &c. *Operum Analytico-Practicorum Tomus singularis*, te Dordrecht 1685; *Christophori Wittichii*, &c. *Annotationes ad Renati Cartesii Meditationes*, te Dordrecht 1688; *Jacobi Lydii Syntagma Sacrum de Re militari, nec non de Jurejurando Dissertationem Philologicam ex tenebris eruit, notisque illustravit Salomon van Til*, te Dordrecht 1697.

Na dat hy nu verscheide jaren te Dordrecht geweest was, verklaarde hy verscheide stukken der praktikale en prophetische Godgeleerdheit, delende zynen toehoorderen en anderen vrienden de zelve mede. Hier henen moeten gebragt worden zyne Analytische werken, dienende tot verklaring der H. Schriftuur, behalven die gene, die van hem zelve zyn uitgegeven, nevens de Openbaring van Johannes. Zyne Uitbreiding over de *Methodus concionandi*, en zyne *Theologus Paracleticus* zyn van eene zonderlinge nuttigheit.

Salomon van Til bleef dus onderwyzende en schryvende binnen Dordrecht tot den 13 Augusty des jaars 1702, wanneer hy zyne afscheidspredikatie deedt over *II Cor. XIII*, 11, zynde den 6 May des zelven jaars naar Leiden beroepen, om aldaar de bediening van hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te bekleden. Hy deedt zyne intreêreden *De exitu Ecclesiæ Reformata ex Babylone spirituali*, dat is: *Van den uitgang der Hervormde kerke uit het geestelyk Babel.* In zyne opentlyke akademische lessen verklaarde hy den propheet Jesaias, en te huis het werk van Coccejus *De Fœdere*, en zyn *Methodus concionandi*, enz. Zyn huis stondt voor de geleerden altoos open, en de ledige uuren van zyne opentlyke bediening besteedde hy tot het schryven en uitgeven van geleerde werken. Thans gaf hy zyn *Opus Analyticum* in 't licht, nevens zyne Uitbreiding over de predikkunst: ook deelde hy de geleerde wereldt verscheide Godgeleerde en tydrekenkundige werken mede. Toen hy in 't jaar 1705 zyne bediening van Rector Magnificus aan zynen opvolger overdroeg, deedt hy eene redenvoering *De Conscientia, in functionibus & proprietatibus contemplanda, quo ejus cultura diligentius observetur.* Wanneer de Magistraat van Leiden hem een maandelyke predikbeurt opdroeg, verklaarde hy verscheide prophetische en praktikale texten om zynen leerlingen een voorbeeldt te geven. Voorts gaf hy sedert zyn verblyf te Leiden in 't licht in 't jaar 1704: *Theologiæ utriusque Compendium, cum Naturalis, tum Revelata, unà cum Appendice de Origine Controversiarum.* In 't jaar 1707 het *IV* en *V Boek der Psalmen*; in 't zelve jaar: *Antidotum, viperinis morsibus D. Joncourt oppositum*; In 't jaar 1708: *Ernstige Aansprake aan Mr. Pieter de Joncourt over zyn klagtbrief*, enz. en: *Disputationes Academica.* Verscheide van zyne werken zyn in de Hoogduitsche tale overgezet, en eenige Latynsche zyn ook in 't Nederduitsch gedrukt. De schriften, door hem in handschrift nagelaten, en voor het grootste gedeelte naderhandt in het licht gegeven, zyn: *Commentarius de Tabernaculo Mosis, ad Exod. XXV-XXX. & Zoologia Sacra*, uitgegeven in 't jaar 1714 door den Eerw. Heere *Hermanus van de Wall*, die in zyne Voorreden het leven van den Schryver en de naamlyst van alle zyne werken, zo gedrukte, als ongedrukte, heeft opgemaakt, met een korte schets aangaande den inhoudt van ieder der zelve. Achteraan heeft zyn Eerw. gevoegt zyne doorgeleerde Verhandeling *De Pileis, sive Tiaris sacerdotum & Pontificum Hebræorum*, welke laatste ook afzonderlyk is gedrukt. *Homiliæ in omnia anni Festa, & Catechesin Heidelbergensem*; *Tota sacra Scriptura analyticè resoluta à Genesi ad Apocalypsin, &c.*; *Vaticinia Jesaiæ, Danielis & Hoseæ, uberiori Analysi referata*; *Commentarii in Epist. Pauli ad Corinthios primam, Ephesios, Philippenses, & Colossenses*; *Uitlegging over den Brief aan de Romeinen*; *Acta Apostolorum in Annalium formam redacta*; *Oratio D. Pauli ad Antiochenses Pisidiæ explicata, ad Act. XIII, 16-47*; *Diatriba de septem Asiæ Ecclesiis, ad Apoc. II & III*; *Eclogas Chronologicas*; *Theologia Paracletica*; *Isagoge ad scripta Prophetica, more Mathematico proposita*; *Sciagraphia Syntagmatis Antiquitatis Sacræ*; *Genealogia Sacra*; en: *Geographia Sacra.*

Salomon van Til overleedt den 1 November des jaars 1713 van eene beroerte, na dat hy vele jaren te voren ongemeen met het voeteuvel was gekwelt geweest. Hy is tweemaal getrouwt geweest, eerst met Maria Tetrode, en na hare doodt met Agatha Catharina Molenschot. Benjamin van Hees, predikant van het dorp Burgt, in Zeelandt, is met eene dochter van het eerste bedt getrouwt geweest. De Heer *Johan Rochus van Til*, eenige zoon van het twede bedt, Pensionaris van Purmerend, en Baljuw van de Beemster, wierdt in den jare 1731 als Resident van den Staat der Vereenigde Nederlanden naar het hof van Portugal gezonden. *Zie de bovengemelde Voorreden van den Eerw. Heere Hermanus van de Wall.*

TILBURG, een schoon dorp in de Meiery van 's Hertogenbosch, onder het kwartier Oosterwyk, het welk door de lakenwevery en bereidery zeer welvarend is. In 't jaar 1672 wierdt dit dorp, zo als het 'er kermis was, van de Franschen onverwacht overvallen, en aan den eenen kant uitgeplundert. Tilburg en Goirle worden in gemeenschap door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van 's Hertogenbosch.

TILBURY, eene sterkte in Essex, gelegen aan den Teems, niet verre van Graveland. Hier liepen de zogenaamde vier *Viæ Proconsulares*, door de Romeinen gemaakt, door malkander. Deze plaats is voornamentlyk vermaard, dewyl S. Gad, bisschop der Oost-Angelen, hier zynen setel hadt, toen hy in 't jaar 630 deze natie bekeerde en doopte. In 't jaar 1588 wierdt alhier op het bevel van de koninginne Elizabeth een legerplaats gemaakt, toen de Spaansche vloot verwacht wierdt. *Cambden's Britannia.*

TILDONK, of TILDONCQ, een kasteel in Brabandt, gelegen in 't kwartier van Loven, waar van *Karel d'Archier* in 't jaar 1699 bezitter was, en den graaflyken tytel erlangde.

TILENUS, (DANIEL) een Silesier, was predikant te Sedan. Hy volgde het gevoelen van Arminius, en disputeerde zeer hevig tegen Pieter du Moulin, ook predikant aldaar, en een voorstander van Gomarus. *Spondan. ad an.* 1613.

TILESIO, (BERNARDINUS) een Italiaan, van Cosenza, in 't koninkryk van Napels, was een vermaard philosooph, die het genoegen hadde, dat in zynen tydt te Napels een akademie wierdt opgerecht, alwaar men de stellingen van hem opentlyk leeraarde, welke in vele delen met die van Aristoteles strydig waren. Hy gaf twee stukken in 't licht van de beginselen der natuurlyke zaken, en nog sommige traktaten aangaande de Natuurkunde. Te Rome verwurf hy de gunst van vele geleerden, en zelfs van paus Paulus den IV, die hem het bisdom van zyne geboortestadt opdroeg; doch Tilesio weigerde het zelve aan te nemen, en maakte, dat het zyn broeder gegeven wierdt. Naar Cosenza wedergekeert zynde, trouwde hy aldaar, en stierf in 't jaar 1588, oud 79 jaren.

TILIUS, of DU TILLET, (JOHANNES) was geboortig van Angoulême, en leefde in de XVI eeuw, zynde protonotaris en sekretaris des konings van Vrankryk, en griffier in 't parlement van Parys. Hy begon met een weergaloze naarstigheit de Historie van Vrankryk te onderzoeken, en zou het nog verder gebragt hebben, ingeval de koning hem de nodige penningen daar toe gegeven hadde. Van zyne grote verzamelingen is zeer weinig gedrukt, uitgezondert een *Recueil des Rois de France, leur couronne & maison*; *Traité de la majorité du Roi*, door welk werk hy het by de Protestanten heeft verkurven, niettegenstaande hy een yverig voorstander van de vryheit der Fransche kerke was, en de oorzaak van het koninklyk edikt, waar by verboden wierdt eenig geldt voor de geestelyke bedieningen naar Rome te zenden. Onder zyne werken is ook: *Institution du vrai Chrétien à ses enfans.* Hy stierf te Parys den 11 November des jaars 1570. De bediening van griffier is eenige eeuwen lang in die familie gebleven. *Johannes du Tillet*, baron de la Bussieu, kleinzoon van Johannes du Tillet, stierf den 29 December des jaars 1646 als eerste griffier van het parlement; zynde wegens zyne milddadigheit tegen den armen zeer bemind en geroemd. *Thuanus. Sammarthanus. Teissier. Bayle.*

TILIUS, of DU TILLET, (JOHANNES) de broeder van den griffier Johannes Tilius, verkoos den geestelyken staat, en wierdt eerst bisschop van S. Brieux, in Bretagne, daar na van Meaux; hoewel het onzeker is welk van beide die bisdommen het eerste, welk het twede geweest is. Hy was een zonderling liefhebber van de talen, het oude Roomsche recht, en de kerkelyke oudheden. Vervolgens doorzocht hy met toestemming van koning François den I de vermaardste bibliotheken van Vrankryk, en vondt verscheide voortreffelyke handschriften, die hy voor en na in 't licht gaf. Behalven zyne Kronyk der koningen van Vrankryk, van koning *Pharamond* tot het jaar 1550, heeft hy zich in verscheide geschillen met de Hugenotten gemengt. Des niettegenstaande wierdt hy van den kardinaal du Perron beschuldigt, als of hy het heimelyk met de Kalvinisten hieldt, eensdeels om dat men meende, dat hy in zyne jeugdt, anderendeels om dat hy in de voorreden der boeken van Karel den Groten *De cultu imaginum* onder den name van *Eliphilus* tegen den afgodischen beeldendienst zeer scherp geschreven hadt; en men meent, dat de naam van *Eliphilus* een zinspeling op *Elias*, dien groten vyandt der Baälspapen, en *Philyra*, dat is *Tilia*, of *Lindeboom*, is. Anderen leiden *Eliphilus* af van *Elias*, en Φίλος, dat is een vriendt. Hy stierf met zyn broeder in het zelve jaar en maandt. *Thuanus. Sammarth. Teissier. Bayle.*

TILLEMONT, in 't Nederduitsch TIENEN, by de Latynen *Tena, Tuena*, en *Tillamontium* genaamt, eene aanzienlyke stadt in 't hertogdom van Brabandt, aan de rivier de Gete, drie mylen van Loven gelegen. Het was eene der vier voornaamste steden van Brabandt, doch wierdt in de binnenlandsche oorlogen tusschen Vrankryk en Luik byna gansch verwoest. De hertog van Gelder plunderde Tillemont in 't jaar 1507 uit; doch hy wierdt van de inwoonders van Namen vervolgt, zyn leger 's nachts by S. Hubert in Ardenne overvallen, de gemaakte buit weder verovert, en vele gevangen genomen. In 't jaar 1635 wierdt deze stadt door de Hollanders met geweldt ingenomen en geplundert. Aldaar is een fraaie kerk, aan St. Germanus, gewezen bisschop van Parys, toegewyd. In de zelve toont men twee beelden, vermaard wegens verscheide wonderwerken. Daar is ook een collegie van twaalf kanunniken. In Tillemont zyn meer dan zestig zo grote als kleine straten, twaalf stene bruggen over de Gete, en nog meer houte bruggen. Het landt daar omtrent is zeer vruchtbaar. *Guicciardyns Beschryv. der Nederl. Ditels Diction. Geogr. Belgii.*

TILLEMONT, (SEBASTIAAN LE NAIN VAN) een geleerd Franschman, wierdt den 30 May des jaars 1637 te Parys geboren. Zyne ouders waren Johan le Nain, requestmeester, en Maria le Ragois, welke beide in een goed aanzien leefden, en hunnen zoon al vroeg tot de studiën schikten. Maar aangezien hy met de zaken van de wereldt zich niet wilde bemoeien, leide hy zich geheel op de kerkelyke geschiedenisse; maar ziende, dat de zelve voor hem alleen al te wydlopig was, verkoos hy alleen de VI eerste eeuwen. Dit doende ondervondt hy, dat de wereldlyke geschiedenis hem tot een grondslag van zyn voornemen diende; waarom hy vooraf de historie der keizers liet in 't licht komen. Daar op volgde de kerkelyke historie der VI eerste eeuwen, die hy in verscheide stukken na elkander uitgaf. Daar in gaf hy blyken van eene zonderlinge bekwaamheit, bewyzende alles uit de beste schryveren. Dit veroorzaakte, dat men zo veel achting voor hem hadt, dat hy in 't stuk van de historie der eerste eeuwen overal wierdt geraadpleegt, in 't byzonder ten opzichte van het leven der kerkvaderen, zynde grotendeels uit zyne geschiedenisse gehaalt. Hy schreef ook gedenkstukken van St. Lodewyk, die echter nooit in 't licht zyn gekomen, hoewel *la Chaise* zyne gedenkschriften meest al daar uit ontleent heeft. Hy wilde geen bediening aannemen, maar liet zich eindelyk door le Maître de Sacy overreden om priester te worden. Hy stierf den 10 January des jaars 1698 te Parys, na dat hy vele jaren een streng leven geleid hadde. *Perrault des Hommes illustres.*

TILLEN, de oudſte bergſtadt in opper-Hungarië, twee mylen van Schemnitz, is thans in een zeer ſlegten ſtaat. *Ortelius rediv. p.* 25.

TILLET (DU). Zie **TILIUS**.

TILLOTSON, (JOHANNES) aartsbiſſchop van Kantelberg, wierdt geboren in 't jaar 1629. Zyne ouders konden hem weinig onderſtandt doen. Zyne eerſte opvoeding geſchiedde volgens de beginſelen der zogenaamde Puriteinen: maar na dat hy de werken van *Chillingworth* gelezen hadt, liet hy zyne gevoelens varen. Johan Wilkins, vermaard biſſchop van Cheſter, zynde een zeer geleerd man, verſterkte hem daar in. Met dezen heeft hy een langdurige en naauwe vriendſchap onderhouden. De Godgeleerdheit was zyn voornaamſte ſtudie, voornamentlyk poogde hy door zyne predikatiën de toehoorders te ſtichten, en tot dien einde beſloot hy ganſche 4 of 5 jaren tot het lezen der H. Schrifture te beſteden. Na dat hy dus den waren zin der H. ſchryvers hadt nageſpeurt, nam hy alle oude philoſophen en ſchryvers der zedelere onder handen, vervolgens de oude kerkenleeraars, en onder anderen de werken van *Baſilius Magnus*, of den Groten, en *Chryſoſtomus*, die hy boven al in waarde hieldt. Hier door, en door de onvermoeide oeffening zyner natuurlyke bekwaamheden bragt hy het zo verre, dat zyne predikatiën, die in verſcheide talen, en onder anderen ook in 't Nederduitſch, gedrukt zyn, by de Proteſtanten hoog geſchat wierden. Hy onthieldt zich altydt te Londen, uitgezondert een eenig jaar, toen hy buiten op het landt leefde, waar toe hem een zekere geeſtelyke bediening aanleiding gaf. Binnen Londen was hy vele achtereenvolgende jaren lezer in de kerk van S. Laurence-Jury, voornamentlyk des Dingsdaags. Hy hadt een ongemenen toeloop van toehoorderen. Naderhandt, wanneer hy reets een tydlang Doctor in de Theologie geweeſt was, wierdt hy tot deken van de S. Paulus-kerk te Londen benoemt; en eindelyk, toen William Sancroft, aartsbiſſchop van Kantelberg, meer dan twee jaren lang geweigert hadt Willem den III en Maria als koning en koningin te erkennen, wierdt Tillotſon den 16 May in des zelfs plaats verkoren, en den 31 der zelve maandt plegtig ingewyd; ook vier dagen daar na als een lidt van den koninklyken geheimen Raadt aangenomen. In beide deze bedieningen verdiende hy de gunſt en liefde van Willem en Maria, en voorts van een ieder welmenende, uitgezondert weinige, die de belangen van Jacobus den II volgden; en anderen, die of zyne gematigtheit omtrent de zogenaamde Diſſenters afkeurden, of hem wegens zyne genegenheit voor Arminius haatten. Hy ſtierf den 22 November des jaars 1694 in 't aartsbiſſchoplyk paleis te Lambeth, zynde 5 dagen voorhenen gedurende den Godsdienſt van een ziekte overvallen, die ten laatſte in een beroerdheit veranderde. Zyn lyk wierdt volgens zyn begeren in de S. Laurence-Jury-kerk begraven. Zyne gemalin heeft hem overleeft, nevens zyne dochter, die hy aan Mr. Chadwick hadt uitgetrouwt. *Burnets funeral Sermon. The compleat Hiſt. of Engl. vol. III.*

TILLY, eene heerlykheit in Brabandt, op de grenzen van Namen, 2 mylen van Gemblours gelegen. Zy behoorde voortyds aan het huis van *Warfuza*; maar *Robert Warfuza* liet ze in het jaar 1389 over aan *Gerhard Marbis*. Naderhandt kreeg ze *Johan van Limilette*, en vervolgens *Sanſon van Lalain*, die de zelve nevens al het onderhorige den 25 Juny des jaars 1448 aan *Johan Tſerclaes* overliet, zynde uit een oud adelyk geſlacht te Bruſſel geſproten, dat van *Pedion Tſerclaes*, een voornaam heer in Brabandt, die omtrent het jaar 1064 leefde, afſtamde. Zy was toen nog eene vrye allodiale heerlykheit; maar *Johan Tſerclaes* droeg den hertog van Brabandt het leen daar van op. Hy liet *Jakob Tſerclaes* na, vader van *Martinus Tſerclaes*, heere van Tilly en Montigny, erfſeneſchal des graafſchaps Namen, die *Johan Tſerclaes* naliet, die keizerlyke krygs-Raadt was. Uit dezen echt was *Johan Tſerclaes* geſproten, die van keizer Ferdinand den II graaf van Tilly wierdt gemaakt, en een der grootſte generaals van zynen tydt was. Hy liet gene kinderen na, maar zyn oudſte broeder plantte het geſlacht voort, die een zoon, graaf *Werner*, naliet, wiens vier zonen in den beginne van de XVIII eeuwe in groot aanzien waren. De een was genoemt *Antony Ignatius*, regerend graaf; de twede, *Albert Tſerclaes*, graaf van Tilly, was eerſt generaal adjutant onder de Spanjaarden, wierdt naderhandt generaal veldmaarſchalk over de Luikſche troepen, en van koning Karel den II in den vorſtenſtandt verheven, die hem ook zynen kamerheer en generaal van zyne legers in de Nederlanden maakte. Na de doodt van Karel den II nam hy de party van Anjou aan, en wierdt in Auguſty des jaars 1705 Grande van Spanje van den eerſten rang gemaakt, en in het jaar 1706 onderkoning en kapitein generaal van Navarre. De derde, *Claudius*, graaf van Tilly, generaal luitenant onder de Hollandſche kavallery, kommandeerde na de doodt van den heere van Ouwerkerke de Hollandſche troepen. Hy wierdt naderhandt generaal van de kavallery, en trouwde met eene gravinne van Rechteren. De vierde, *Thomas*, was Domheer te Keulen en Namen. *Grammaye Deſcr. Belgii. Le Roy Topogr. Brabant. Bayle. Hamb. Remarquen an.* 1706. *p.* 396.

TILLY, (JOHAN TSERCLAES, GRAAF VAN) een beroemd generaal, was de zoon van Johan Tſerclaes, keizerlyke krygs-Raadt, geboren in het jaar 1599. Om dat hy de jongſte was, wierdt hy den geeſtelyken ſtaat toegewyd, en aan de Jeſuïten overgegeven, om door hen onderwezen te worden. Maar hy ging in den oorlog, en diende de Spanjaarden in de Nederlanden eenige jaren, tot dat hy onder den hertog Philips Emanuël van Mercœur, wanneer de zelve een tocht naar Hungarië tegen de Turken deedt, overſte luitenant wierdt. Keizer Rudolph de II maakte hem in het jaar 1602 overſte te voet, wanneer hy in de Nederlanden een regiment Walen worf, die hy naar Hungarië voerde, en zich daar zeer wel kweet. Hy bleef ook na de gevolgde vrede in keizerlyken krygsdienſt, holp den hertog Maximiliaan van Beyeren de ſtadt Donauwerth veroveren, en tradt daar na in dienſt van de Roomſch-Katholyke Ligue. Wanneer hertog Maximiliaan van Beyeren met het leger van de Ligue keizer Ferdinand den II te hulp kwam, nam hy hem als generaal luitenant mede, wanneer hy het landt boven den Ens eerſt onder des keizers gehoorzaamheit bragt, en naderhandt den ſlag by Praag den 28 October des jaars 1620 bywoonde. Hy kommandeerde daar op het leger van de Ligue alleen, veroverde eenige ſteden in de Paltz, en behaalde in het jaar 1622 twee aanzienlyke overwinningen, de eerſte den 17 May by Wimpffen op den markgrave Georg Frederik van Baden-Durlach, en de twede by Hochſtedt op hertog Chriſtiaan van Brunswyk. Daar op veroverde hy de ganſche neder-Paltz, en daar in na eene harde belegering de reſidentieſtadt nevens de veſting Manheim, blokkeerde Frankendal, dat in handen van de Spaanſche infante, Iſabella Clara Eugenia, als tot verzekering wierdt overgegeven. Om deze zyne goede dienſten maakte hem keizer Ferdinand de II te Regensburg in het jaar 1623 Ryksgraaf, en beſchonk hem met eenige verbeurd verklaarde goederen. In het zelve jaar, den 27 July, ſloeg hy hertog Chriſtiaan van Brunswyk weder by Stadlo, en was in het jaar 1624 op den keurvorſten-dag te Schleuſingen, als keurvorſtelyke Beyerſche gezant, tegenwoordig. In het jaar 1625 trok hy met zyn leger in Neder-Saxen, en vermeeſterde eenige plaatſen aan de Weſer, maar moeſt van voor Neuburg opbreken. In het jaar 1626 rukte hy in Heſſen, nam Hirſchveldt in, veroverde Minden aan de Werra met ſtorm, en dwong den landgrave Maurits van Heſſen niet alleen verzekering te geven, dat hy den keizer zou gehoorzaam blyven, maar ook zyne veſting Kaſſel aan hem inruimen, die hy echter aan des zelfs prins, den landgrave Wilhelm, weder overgaf. Hy trok daar op tegen koning Chriſtiaan van Denemarken op, en ſloeg den zelven by Kalenberg, gelyk hy hem den 27 Auguſty by Lutter aan den Bährenberg in een bloedigen ſlag doodde, over welke overwinning hem paus Urbanus de VIII ſchriftelyk geluk wenſchte. Hy vervolgde daar op, nevens den hertog van Friedlandt, zyne overwinningen, en maakte zich meeſter van ganſch Holſtein, tot dat eindelyk in het jaar 1629 de vrede tuſſchen den keizer en Denemarken geſloten wierdt, by welkers onderhandeling hy tegenwoordig was. Na dat de hertog van Friedlandt in het jaar 1630 afſtandt van zyne bedieningen moeſt doen, wierdt hy keizerlyke generaal luitenant over alle de legers. Hy oorloogde vervolgens tegen koning Guſtaaf Adolph van Zweden, veroverde den 10 May des jaars 1631 de ſtadt Maagdenburg met ſtorm, kreeg den beſtierder (adminiſtrator) des aartsſtichts Maagdenburg, den markgrave Chriſtiaan Wilhelm van Brandenburg, gevangen, maar bedreef in die ſtadt grote wreedheit. Hy rukte daar na in Thuringen, en terwyl de landgraaf Wilhelm van Kaſſel op zyn verzoek geen bezetting in Kaſſel en Ziegenhain innemen, noch geen inkwartiering in het landt duiden wilde, zondt hy een leger tegen hem, maar wierdt gedwongen op het annaderen des konings van Zweden tegen den zelven op te trekken. Hy legerde zich tegen over hem aan de Elve, by Tangermunde, maar trok vervolgens weder naar het aartsſticht Maagdenburg, na dat de koning van Zweden drie van zyne regimenten hadt geſlagen. Hy taſtte in het einde van Auguſtus den keurvorſt Johan Georg van Saxen vyandelyk aan, voerde den oorlog in zyn landt, nam eenige ſteden, onder anderen het ſlot nevens de ſtadt Leipzig in, waar op de vereeniging der Zweedſche en Saxiſche legers by Duben en de ſlag by Leipzig den 7 September des jaars 1631 volgde, waar omtrent aanmerkelyk is, dat Tilly den groten krygsraadt voor den ſlag in het doodgravershuis voor Leipzig, waar in allerhande baren aan den muur geſchildert waren, hieldt. Hy wierdt in dien ſlag geheel verſlagen, en zou zelf van een Zweedſch ritmeeſter, de lange Fritz genoemt, gevangen genomen zyn, indien de hertog Rudolph Maximiliaan van Lauenburg den ritmeeſter niet met een kogel door het hoofdt hadt geſchoten, en dus Tilly bevryd. Hy wierdt daar op genoodzaakt naar Neder-Saxen te keren, daar hy zich herſtelde, en toen naar Frankenlandt trok, Rotenburg weder innam, en de Zweedſche troepen in het ſticht Bamberg gelukkig te keer ging. Maar als hy de zelve den overtocht over de Lek, in Beyeren, zocht te beletten, wierdt hy met een kogel aan de regter zyde dodelyk gewond, waar van hy den 20 April des jaars 1632 te Ingolſtadt, gedurende de toenmalige belegering van die plaats, is geſtorven. Hy belaſtte 60000 ryksdaalders van zyne nalatenſchap onder zyne oudſte officiers uit te delen, prees den keurvorſt van Beyeren, die hem zelf bezocht, den generaal majoor Cratz aan, en riedt Regensburg te bewaren, gelyk hy dan met het woordt *Regensburg* in den mondt den geeſt gaf. Hy zeide zyne *hora* dagelykſch als een prieſter op, en wierdt daarom van de zynen de *Duitſche Joſua* genoemt. Voor den ſlag by Leipzig plagt hy op drie zaken te roemen, namentlyk, dat hy geen vrouwsperſoon aangeraakt, zich nooit dronken gedronken, en geen ſlag verloren hadt. Keizer Ferdinand de II wilde hem in den vorſtenſtandt verheffen; maar hy weigerde het, en gaf aan den keizerlyken ſekretaris 500 ryksdaalders, om den openbrief niet op te maken. Aan het klooſter te Alten-Oetingen ſchonk hy een ſchone ketting met diamanten bezet, die hem

de

de bovengemelde Spaansche princes Isabella Clara hadt vereert, en 1000 rosenobels, die hem de stadt Hamburg vereert hadt, gaf hy mede terstondt weg. Zyn broeders zoon, graaf *Werner*, dien hy zeer beminde, en die by hem tot zyne doodt toe bleef, was zyn universele erfgenaam. *Bellus in Laura Austriaca. Lotichius de bello Germ. La blanc Hist. de Baviere. Chemnitz van den Duitschen oorlog. Puffendorf de Reb. Suec. Ludolphs Schaubühne.*

TILSA, *Tilsit*, eene stadt, met een slot en ambacht, in het Brandenburgsch Pruissen, aan de Memel gelegen. Deze plaats is voortyds een vlek geweest, maar heeft in het jaar 1552 stads gerechtigheit verkregen. Het slot, dat in het jaar 1298 gebouwt is, wierdt voormaals, als men zegt, *Schalauerburg* geheten. Aldaar is een der drie landscholen. *Pruiss. Staats-Geogr. P. I. p.* 77.

TIMÆUS, een vermaard Grieksch historieschryver, was de zoon van Andromachus, die door zyne rykdommen en voortreflyke hoedanigheden een zonderling aanzien in Sicilië verkreeg, en de stadt Tauromenia bouwde, in welke Timæus geboren wierdt. Hy hadt den roem van geleerdheit en welsprekendheit, maar greep anderen in zyne Geschiedenisse zeer scherp aan; waarom hem zommigen *Epitimæus* noemen. Agathocles, tyran van Sicilië, joeg hem in ballingschap, het welk hy by het leven van Agathocles geduldig verdroeg. Maar zo dra de tyran dood was, schreef hy zeer scherp tegen hem, lasterende zelfs de beste en loffelykste daden van dien koning, het welk met den plicht van een eerlyk historieschryver geenzins overeenkomt: in 't tegendeel prees hy die genen, wier vriendt hy was, hemelshoog, stellende onder anderen Timoleon boven de onsterflyke goden. Daarenboven was hy zeer bygelovig, en plaatste vele voorzeggingen in zyne Geschiedenisse. Voorts leefde hy zeer stil en gerust, en stierf eindelyk in het 96 jaar zynes ouderdoms. Zyne schriften zyn: *Historia Syria*; *De argumentis Rhetorica*; *Olympionica*, of *Acta Chronica*, *Italica* en *Sicula*. Van welke stukken niets tot ons is gekomen. *Diodorus Siculus. Plutarchus in vita Timoleontis. Dionysius Halicarnassensis. Athenæus. Polybius. Suidas. Vossius. Bayle.*

TIMÆUS, geboortig van Locris, leefde ten tyde van Plato, die hem in zyne zamenspraken sprekende invoert. Hy heeft het leven van *Empedocles* en *Pythagoras*, nevens eenige wiskundige en natuurkundige traktaten geschreven. *Timæus*, van wien Photius gewag maakt, is van dezen onderscheiden.

TIMAGENES, een redenaar van Alexandrië, wierdt door de soldaten van Pompejus gevangen genomen. Maar na dat hy te Rome op vrye voeten gestelt was, opende hy aldaar een school, en schreef verscheide werken. Horatius spreekt van hem *Epist. I*, 17. Voorts maken ook Suetonius, Plinius, Jozephus, en verscheide anderen met lof gewag van hem.

TIMAGORAS, een Atheniënzer, wierdt als afgezant aan Darius, koning der Perzen, gezonden, dien hy op de Persiaansche wyze aanbadt. Doch die van Athene, zulks na zyne wederkomst horende, veroordeelden hem ter doodt, gelovende, dat deze onmatige eerbewyzing hun vaderlandt tot een schande strekte. *Valerius Maximus.*

TIMAGORAS, geboortig van Eleïs, leefde in 't jaar der wereldt 3293. Hy was verzot op een jongeling van Athene, zonder nochtans des zelfs liefde te kunnen winnen. Om hem derhalven te overtuigen van zyne onmatige liefde tot hem, boodt hy hem aan alles te doen, wat hy van hem zou komen te eischen. De jongeling, genaamt *Meles*, eischte, dat hy zich van een steilte zou nederwerpen. Dit deedt Timagoras zonder de minste schroom. Doch Meles hadt berouw over zyn onbezonnen eisch, en wierp zich insgelyks van boven neder. De Atheniënzen hebben ter gedachtenisse van beide een gedenkteken opgerecht. *Cœlius Rhodig. lib. XVI. cap.* 15.

TIMANTHES, geboortig van Cleon, was een vermaard worstelaar, en behaalde verscheide pryzen in de Olympische spelen. Oud geworden zynde, en ziende, dat hy van de jongelingen overtroffen wierdt, wierp hy zich in een brandend bosch, en stierf gelyk een twede Hercules. *Romualdus Tom. I. ad an.* 3377.

TIMARATA, eene der drie oude wyven, van welke zich Jupiter bediende om zyne godspraken te Dodona te geven. De twee andere waren *Promenia* en *Nikandra*. By de Thessaliërs worden deze drie wyven *Peliades* genaamt. Maar aangezien *πελειάδες* by de Grieken *duiven* betekent, menen zommigen, dat het waarlyk duiven geweest zyn, door welke Jupiter zyne orakelen van Dodona heeft uitgesproken.

TIMARIOTEN. Dus worden zekere Turksche leenmannen genaamt, die de inkomsten van zekere landeryen, of goederen genieten, welke hen van den Groot-Sultan worden ingeruimt, om hem in zyn leger te dienen. Deze leengoederen, die ze bezitten, worden *Timars* genaamt, misschien van het Grieksche woordt *Τιμή*, dat is prys, waardy, of leen: want *Timar* wordt die beloning genaamt, die de Grote Heer voor de hem bewezene diensten geeft: diergelyke inkomsten worden door opentlyke plakkaten van de Porte bestemt, en kunnen tien duizend tot twintig duizend Aspers zyn, min een; want de volle som van twintig duizend Aspers zyn de inkomsten van een Zaim. De Timarioten zyn verplicht voor ieder drie duizend Aspers, die zy hebben, een ruiter in 't veldt te brengen. Deze ruiters worden in regimenten verdeelt, die hunne oversten, vaandel en keteltrom hebben. Zy zyn ook verplicht zo wel te water als te landt te dienen. Als zy krank worden, moeten zy in draagstoelen gedragen worden, en hunne kinderen worden hen in manden nagedragen, en dus van der jeugdt tot den oorlog gewend. De meeste Timarioten bezitten de inkomsten hunner landeryen voor zich zelve en hunne erfgenamen, doch andere hebben ze maar voor hun leven; en als zy zonder erfgenamen sterven, vervallen de goederen wederom aan de Porte, wanneer zy niet selden in een beter staat gebragt worden. *Ricaut de l'Empire Ottom. Joh. Andr. Bosius de Imp. Turcico.*

TIMAVO, van anderen TIMARIO genaamt, is eene kleine rivier, die haren oorspronk uit de rivier Recca heeft, en tusschen Aquileja en Trieste in de golf van Trieste valt. Men vindt by de oude schryvers veel gewag van de rivier *Timavo*. Zommige hebben deze rivier met de *Brenta* vermengt, die voorby Padua loopt. *Virgilius Ecl. VIII. Georg. IV. Martialis IV.* 25. *Claudianus in Paneg. Honorii. Julius Cæsar Scaliger Exercit.* 202. 5. *Plinius Hist. Nat. III.* 18. *Historia di Trieste del P. Ireneo della Croce l. III. c.* 10. *l. IV. c.* 10. *Delic. de l'Italie I. p.* 149.

TIMESIUS, een voornaam man, geboortig van Clazomene, meende, dat hem een ieder beminde wegens zyne zonderlinge verdiensten voor het vaderlandt: doch hy ondervondt wel haast het tegendeel: want het gebeurde, dat hy over de straat gaande een gezelschap van jongens aantrof, die met bikkels, of kleine beenties speelden. Een der jongens moest een bikkel uit een gat slaan; waar aan de makkers twyfelden, of het wel doenlyk was; doch de jonge zeide: „Ik „ wenschte, dat ik het hoofdt van Timesius zo ligt van zyn „ romp kon slaan, als ik deze bikkel van zyn plaats zal slaan!" Timesius, dit horende, merkte wel, dat hy in een algemenen haat was; waarom hy t'huis gekomen zynde dit voorval aan zyne vrouwe verhaalde, en haar teffens last gaf om alles in te pakken, en zich tot het vertrek gereed te maken. Hy verliet derhalven Clazomene, en begaf zich naar Thracië, om aldaar de stadt Abdera te herbouwen. Doch hier met een nieuwe volkplanting aangekomen zynde hadt hy het misnoegen, dat de Thraciërs hem wederstonden. Doch die van Teïa, welke ten tyde van de LIX Olympiade hunne stadt verlieten, waren veel gelukkiger in het herbouwen der stadt Abdera. Deze hadden een ongemene achting voor den name van Timesius, eerende hem byna als een godt, en hy ondervondt, dat de godspraak hem de waarheit gezegt hadde, toen hy de zelve aangaande het overvoeren van een nieuwe kolonie raadpleegde; want hem was geantwoord: „ Zoek „ byezwermen; gy zult wespen genoeg ontmoeten". Maar zyn ongeluk was, dat hy in plaats van de wespen te verjagen, gelyk de byen by Virgilius gezegt worden te doen, de wespen hem in 't tegendeel deden verhuizen. Timesius wordt by Plutarchus *Timasius* genaamt. *Herodotus lib. I. Bayle.*

TIMOCHARES, geboortig van Ambracia, eene stadt in 't Grieksche landschap Epirus, was een bediende van den koning Pyrrhus, en kwam heimelyk by Fabricius, burgermeester van Rome, en beloofde hem, dat hy zynen koning met vergift zou doden, ingeval hy hem deze daadt wilde belonen. Wanneer Fabricius de Roomsche Raadsvergadering daar van verwittigt hadt, zondt hy aanstonts gezanten aan den koning Pyrrhus, om hem te waarschouwen, dat hy zich voor zyne bedienden te wachten hadde: want dat deze het op zyn leven gemunt hadden; zonder echter in 't byzonder iets van Timochares te melden. *Gellius l. III. c.* 8.

TIMOCLEA, eene adelyke vrouw van Thebe, wierdt van een der bevelhebberen van Alexander den Groten, na de verovering der stadt Thebe, verkracht; maar vondt een middel om zulks te wreken. Wanneer de bevelhebber haar noodzaakte te zeggen waar ze haren schat hadt, zeide zy, dat ze hem in een bron hadt geworpen, daar hy blymoedig in sprong. Maar zy, bemerkende, dat hy op den grondt was, wierp zo vele stenen op hem, dat hy stierf. Deze daadt wierdt van Alexander geprezen, die beval in 't toekomende diergelyk een geweldt niet meer te plegen. *Plutarchus de virt. mul.*

TIMOCLES, een blyspeldichter van Athene, schreef verscheide stukken, van welke *Athenæus* gewag maakt. Zie hem *l. VI en IX. Meursius Biblioth. Attic.*

TIMOCREON, een blyspelschryver van Rhodus, leefde in de LXXV Olympiade. Hy schreef tegen Simonides en Themistocles, en maakte zich door zyne wellustigheit en lastertaal befaamd. *Athenæus* heeft zyn grafschrift bewaart.

TIMOLEON, een veldheer van Corinthe, was een der grootste helden van het oude Griekenlandt, en een geessel der dwingelanden van zynen tydt. Zyn yver voor de vryheit van het volk bewoog hem zynen oudsten broeder Timophanes, die zich tot tyran van Corinthus hadt opgeworpen, en naar geenerlei raadt van Timoleon wilde luisteren, om zynen medeburgeren de vryheit weder te geven, om 't leven bragt; hoewel hy zelf de handen niet aan hem sloeg, maar met twee anderen een verbondt maakte, met name *Aeschylus*, wiens zuster de huisvrouw van Timophanes was, en *Satyrus*, een priester. Doch deze broedermoordt verwekte Timoleon een algemenen haat, en in 't byzonder den vloek van zyne moeder; zo dat hy de handen aan zich zelve wilde leggen. Maar wanneer hem zyne vrienden hier van wederhielden, begaf hy zich in een wildernisse, en leefde twintig jaren lang in de zelve zeer droefgeestig. Middelerwyl wierden de Corinthiërs van de Syracuzanen tegen hunnen dwingelandt Dionysius te hulp geroepen. Zy rusten ook een vloot uit, en gaven Timoleon

moleon het opperbevel over het zelve. Vele voorbeduidingen verzekerden het leger van een zekere overwinninge. Men verhaalt onder anderen, dat de godinnen Ceres en Proserpina met brandende fakkels in de lucht verschynende de vloot den weg naar Sicilië aanwezen. Het begin was zeer hagchelyk, aangezien Icetas, tyran der Leontinen, nevens de Carthaginenzen alle havens hadden bezet, onder voorwendsel van Syracuza te willen bevryden, maar inderdaadt om het koninkryk van Dionysius voor zich zelve en zyne bondgenoten in te nemen. Doch Timoleon verzon een krygslist, en deedt een gelukkige landing, sloeg Icetas, belegerde Syracuza, dwong Dionysius zich met zyn kasteel over te geven. Voorts vermeesterde hy de stadt, en wierp het kasteel omver, herstelde de vryheit, en maakte billyke wetten. Vervolgens greep hy Icetas aan, en noodzaakte hem het verbondt met de Carthaginenzen te breken, en onder de Leontinen buiten bewindt van zaken te leven. Daar na keerde hy de wapenen tegen den tyran Leptines van Apollonia, dien hy gevangen nam, en naar Corinthus zondt. Voorts sloeg hy de Carthaginenzen, en liet Icetas en andere, die by de Leontinen de oude heerschappy weder poogden op te rechten, onthalzen. Mamercus, tyran van Catana, deedt hy naar Messina wyken, alwaar hy van den tyran Hippon ontfangen wierdt. Doch hy belegerde ook deze plaats, en verzekerde zich van beide dwingelanden. Voor het overige van zyn leven bleef hy te Syracuza, alwaar hy in der daadt regent was, hoewel hy den naam niet hadt. Hy wierdt na zyne doodt prachtig begraven. Zyne heldendaden noemde hy werken der goden, en der fortuin, zonder ergens de eer van te willen hebben. Zyne grafstede was teffens de plaats, alwaar de jeugdt tot den kryg geoeffent wierdt, wordende naar zynen name *Timoleonteum* genaamt. *Plutarchus. Nepos. Diodorus Siculus. Bayle.*

TIMOMACHUS, een schilder te Byzantium, schilderde Ajax en Medea, welke beide stukken Julius Cesar voor tachtig talenten gekocht heeft, zynde omtrent 48000 Fransche kronen. Zy wierden van hem in den tempel van Venus geplaatst. Maar deze waren zyne voornaamste stukken niet. Een *Iphigenia* van hem wierdt zeer hoog geschat, en een *Gorgona* voor een meesterstuk gehouden. *Plinius XXXV*, 11. *Bayle.*

TIMON, een Atheniënzer, was zeer eigenzinnig, en een hater van 't geselschap der menschen; waarom hy *Μισάνθρωπος*, dat is menschenhater, toegenaamt wierdt. Eens gevraagt zynde waarom hy een vyandt van alle menschen was, uitgezondert Alcibiades alleen, dien hy beminde, gaf hy tot antwoordt, dat hy wel voorzag, dat Alcibiades t'eeniger tydt oorzaak van der Atheniënzen ondergang zyn zou. Op een zekeren tydt zich in een talryk geselschap bevindende, dat hy anders plagt te myden, zeide hy overluit, dat hy een vygenboom hadt, waar aan zich verscheide hadden opgehangen; doch aangezien hy besloten hadt een huis te bouwen, en tot dien einde den vygenboom weg te nemen, erinnerde hy die genen, die lust hadden zich daar aan te verhangen, dat zy zulks haastelyk doen moesten. Zyn graf was aan den oever der zee, en in des zelfs opschrift wenschte hy allen, die het lazen, den ondergang. Hy leefde ten tyde van den Peloponnezischen oorlog. *Plutarchus in 't leven van Antonius. Clemens Alexandrinus. Diogenes Laertius.*

TIMOPHANES, een veldheer der Corinthiërs, was de broeder van Timoleon, en wierdt tot bevelhebber over de ruitery aangesteldt, toen die van Corinthus tegen de Argiven oorloogden. Een tydlang daar na gaven zy hem het bevel over vier duizend ruiters, met welke hy zich het oppergebiedt poogde aan te matigen; doch hy wierdt wegens deze onderneming van zyn broeder Timoleon gedood. Zie TIMOLEON.

TIMOR, een der Molukkische eilanden, in een ruimen zin genomen, in 't Oosten van 't eilandt Florida gelegen. De lengte van 't Oosten naar 't Westen is 60, en de breedte 15 mylen. Dit eilandt is vruchtbaar in granen en boomvruchten. Men vindt 'er ook gember en kaneel, nevens gansche bosschen van citroenbomen. De inwoonders zyn Heidenen en halve wilden. Men verzekert, dat zy niet heel lang geleden het gebruik van vuur eerst geleert hebben.

TIMOSKA ANKADINA, een befaamd bedrieger, noemde zich de zoon van Zuski, grootvorst van Muskoviё. Hy was geboortig van Vologda, de hoofdstadt van een Muskovisch hertogdom, ook dus genaamt. Om dat hy uitnemend schoon was, nam hem de aartsbisschop aldaar in zyn dienst, en gaf hem naderhandt zyne nicht ten huwelyk. Dit verwekte in hem een onverdraaglyken hoogmoedt, zo dat hy zich in zyne brieven een schoonzoon van den Waywode van Vologda noemde, en het huwelyksgoedt zyner gemalinne verteerde; waarom hy zich na de doodt van den aartsbisschop naar Muskou begaf, alwaar hy een bediening op 't accynscomptoir erlangde. Doch hier keerde hy weder tot zyne voorgaande overdaadt, en ontzag zich niet een groot gedeelte van 's lands geldt te verkwisten. Doch vrezende, dat men hem rekenschap zou afeischen, en ziende zich door zyne huisvrouwe bestraft, sloot hy de zelve op, stak het huis in brandt, en vloodt heimelyk naar Polen, terwyl men in Muskou meende, dat hy met zyn huis verbrand was. Deze vlucht geschiedde in 't jaar 1643; maar toen in 't jaar 1645 de grootvorst van Muskoviё een gezant aan den koning van Polen zondt, en Timoska vreesde ontdekt te worden, vloodt hy van daar tot Chmielnitzki, veldheer der Kozakken, en badt hem om bescherming tegen zynen vervolger, zeggende, dat hy een bloedverwant van Zuski, gewezen grootvorst van Muskoviё, was. In 't jaar 1649 wierdt hy door een zekeren Muskoviter verraden, en genoodzaakt naar Constantinopel te vlieden. Hier liet hy zich besnyden, en wierdt een Muhammedaan. Doch na dat hy wederom zekere feitelykheit hadt bedreven, vloodt hy heimelyk naar Rome, en nam den Roomschen Godsdienst aan. Van Rome begaf hy zich in 't jaar 1650 naar Wenen, in Oostenryk, en van daar naar Zevenbergen, tot den vorst Ragoczi, die hem aan Christina, koninginne van Zweden, rekommandeerde. Deze nam hem in hare bescherming, gelovende, dat hy de zoon van den grootvorst Zuski was. Maar de afgezant van den Czaar Alexius Michaëlowitz ontdekte zyne ware afkomst. Christina liet hem derhalven te Reval, in Lyflandt, werwaarts hy gevlucht was, in verzekering nemen. Doch hy ontsnapte uit de gevangenisse, en vloodt naar Brussel, in Brabandt, en van daar naar Leipzich, alwaar hy den Lutherschen Godsdienst omhelsde. Niet lang daar na leverde hem de hertog van Holstein den genen over, die in 't jaar 1653 door den grootvorst daar toe gezonden waren. Dus wierdt hy naar Muskou gevoert. Op de pynbank gebragt zynde bleef hy beweren, dat hy een vorst, en zoon van den grootvorst Zuski was; maar wanneer zyne moeder en zoon voor hem gebragt wierden, sprak hy geen woordt meer. Zyn vonnis was, dat hy op het grote plein zou gevoert, en dat hem daar handen en voeten, en daar na het hoofdt zou afgeslagen worden, gelyk geschiedde. Het hoofdt wierdt op een paal gezet, en de romp op de vilplaats geworpen. Zie DEMETRIUS GRISKA UTREPEJA. *Olearii Reize naar Muskoviё.*

TIMOTHEUS, leerling van den Apostel Paulus. Zyn vader was een Heiden, zyne moeder eene gelovige Jodinne. Paulus nam hem te Lystra tot zich, alwaar hem de inwoonders het getuigenis van een voorbeeldige vromigheit gaven; waarom hem ook Paulus tot zyn reisgenoot verkoor, beminnende zynen yver voor den Christelyken Godsdienst. Hy bestelde hem ook tot bisschop van Ephezen. Wanneer hy op een zeker heidensch feest tegen de afgodery der godinne Diana yverde, wierdt hy in een oploop van 't volk dood gestenigt. *Handeling. XVI. Eusebius. Baronius. Herm. Witsius Miscell. Sacr. P. II. de vita Timothei. Tillemont. Cave.*

TIMOTHEUS de II, genaamt *Ælurus*, was van de sekte der Eutychianen. Hy wierdt door twee prelaten geordent, die wegens hunne kettery waren afgezet. Hy vervolgde de geestelyken, die in gevoelens van hem verschilden, pynigde de leken, en oeffende vele andere wreedheden; waarom hy door den gouverneur van Alexandriё uit de stadt gebannen wierdt. Ter zelver tydt wierdt Proterius door zynen aanhang en op zyn bevel vermoord. Naderhandt wierdt Timotheus van den keizer Leo in ballingschap gezonden; doch van Basiliscus herroepen, wanneer hy zyne vervolging tegen de rechtzinnigen verdubbelde. Hy bragt zich eindelyk zelf met vergift om 't leven in 't jaar 477. *Evagrius lib. III. Liberatus. Nicephorus. Baronius.*

TIMOTHEUS, de zoon van Conon, den Atheniënzer, was een vermaard veldheer, en vermeerderde den roem van zynen vader. Hy was welsprekend, ervaren in de oorlogskunde, en daar by zeer gelukkig. Hy veroverde het eilandt Corcyra, thans Corfu genaamt, en sloeg de Spartanen ter zee, ontweldigde hen zommige plaatsen en sterktens, betonende allezins, dat hy een getrouw en dapper voorstander van zyn vaderlandt was. Die van Athene hebben hem ter eere, ter gedachtenisse zyner overwinning op de Lacedemoniërs behaalt, en om dat hy de stadt Athene met muren omringt hadde, een standbeeldt op de markt opgerecht. Zommige nydige stelden zyn beeldtenis naast die van de Fortuin. Dit verdroot hem geweldig, aangezien hy zyne daden geenzins aan het blinde geluk wilde toegeëigent hebben; waarom men zegt, dat de godin Fortuna deze zyne ondankbaarheit gestraft heeft, hem belettende ooit eenige gelukkige daden te verrechten. Cicero pryst zyne uitmuntende geleerdheit.

TIMOTHEUS, de Milesiër, zoon van Thersander den muzykant, die de tiende en elfde snaar by de harp voegde, bloeide ten tyde van Philippus, koning van Macedoniё. Men verhaalt, dat hy door de aangenaamheit van zyn spelen de dapperheit van Alexander vermeerdert heeft, zynde deze prins door het geluit zyner instrumenten tot grote daden opgewekt. Hy heeft XVII boeken van de Zang- en Speelkunst, enz. geschreven. *Plinius VII. 57. Suidas. Scaliger in Manil.*

TINDAL, (WILLIAM) een Engelsch geneesheer, omhelsde den Godsdienst der Protestanten onder Henrik den VIII, en begaf zich naar de Nederlanden, alwaar hy het Nieuwe Testament in 't Engelsch vertaalde. Doch deze vertaling wierdt in 't jaar 1530, onder voorwendsel, als of ze niet naauwkeurig genoeg was, in Engelandt verbrand. Tindal ondernam derhalven een twede vertaling; doch deze wierdt insgelyks afgekeurt; en eindelyk wierdt de autheur zelf in 't jaar 1536 naby Brussel, om dat hy een Protestant was, verbrand. Hy was een zeer geleerd, maar al te driftig man. *De Larrey Geschied. van Engel. II Deel.*

TINE, een rivier in Northumberlandt, in 't Noorden van Engelandt, ontspringt Westwaarts op de grenzen van Schotlandt, loopt van daar Zuid-Oostwaarts, scheidende Northumberlandt van 't bisdom van Durham, en valt eindelyk in zee. Verscheide rivieren vermengen zich met de Tine. De voornaamste zyn de *Read* en *Alow*. De stadt *Newcastle* is aan de

Tine gelegen. De meeste kolen daar omtrent worden over deze rivier tot Sheales, en van daar verder over zee vervoert. *Cambden. Miege Etat de la Grande Bretagne p.* 16. 70.

TINE, een der Cykladische eilanden in den Archipel, naar den kant van Europa, wierdt in den begin *Hydrusia* van zyn water, naderhandt *Ophiusa* van de slangen, maar eindelyk *Tenos* genaamt, waar van de naam van *Tine* gemaakt is. Dit eilandt was oudtyds vermaard wegens een tempel, en klein bosch, aan Neptunus toegeheiligt, werwaarts het volk in een grote menigte kwam om dezen godt te offeren. De stadt Tine is een grote myl van zee gelegen, beneden aan een vesting, die nevens het eilandt den Venetianen toebehoort. Het landt heeft voortreffelyke wynbergen, en vygen, nevens overvloedt van konynen. De inwoonders dryven een zydehandel, en zyn den Roomschen Godsdienst toegedaan, behalven eenige, die van de Griekfche religie zyn. Aristoteles getuigt, dat dit eilandt een bron gehad heeft, wiens water met geen wyn kon gemengt worden. *Plinius. Athenaus. Aristot. in Mirab.*

TINGMOUTH, een zeestadt in 't Zuid-Oosten van 't graaffchap Devon, in Engelandt gelegen, wordt dus genaamt, om dat ze aan het kanaal by den mondt der rivier Ting gelegen is. De plaats is klein, open en flecht, en veel eer een dorp, als een stadt te noemen. Hier wonen vele visschers in stroohutten, die in 't jaar 1690 door de Fransche vloot afgebrand wierden. *Cambden.*

TINMOUTH, in 't Latyn *Tunocellum, Tinemothum*, een aanzienlyke zeehaven, met een kasteel, op de grenzen van Northumberlandt, in het bisdom van Durham, aan de rivier de Tine, die de beide graaffchappen van elkander deelt, na dat ze voorby Newcastle is gelopen, welke plaats van deze rivier Newcastle aan de Tine genaamt wordt. Onder de regering van koning Willem den II wierdt Robert Mobray, graaf van Northumberlandt, die zich al te zeer op de sterkte van dit kasteel verliet, door den gemelden koning na een scherpe belegering gevangen genomen.

TINTO, by de Spanjaarden *Rio Tinto des Azige*, maar oudtyds *Iberus* en *Urium* genaamt, eene rivier in Andalusië, loopt ten Westen van de Guadalquivir, bespoelt Niebla, en valt in de golf van Cadix. *Baudrand.*

TINTORET, of TINTORETTE, (JACOBUS ROBUSTI) bygenaamt *de vermaarde schilder*, wierdt in 't jaar 1512 te Venetië geboren. Zyn vader was een verwer, waar van daan de zoon *Tintoret* wierdt bygenaamt. Nog een kindt zynde begon hy reets met houtskolen allerlei figuren op de wanden te maken. Dit bewoog zyne ouderen het kindt aan zyne natuurlyke genegenheit over te geven. Zy bestelden hem derhalven by Titiaan. Hy overtrof wel haast alle jongelingen van zynen tydt, en niet lange daar na zynen meester zelve, zo dat zyne stukken by een ieder de uiterste verbazing baarden. Titiaan wierdt jaloers over den ongemenen voortgang van dezen zynen leerling, en gaf hem zyn afscheidt. Dit verwekte by Tintoret, die het voor een hoon opnam, een nog veel groter begeerte om zich in de kunst volmaakt te maken; hoewel hy niet ophieldt achting voor Titiaan te behouden; want hy oeffende zich by des zelfs schilderyen, naar de beelden van den vermaarden Michel-Ange. Dus wierdt hy door zyne gelukkige uitvindingen, bekwaamheit in het uitdrukken zyner gedachten, en onvermoeiden arbeidt een der beste schilders van gansch Italië. Om de zenuwen en pezen naar het leven te schilderen, vervoegde hy zich tot de lyken. De broederschap van St. Rochus willende een zeker schildery in hare kerk ophangen, verkoos daar toe deze navolgende meesters: Tintoret, Veroneze, Schiavon, Salviati en Zucchero, om het stuk te doodverwen, met een voornemen om het beste daar uit te verkiezen. Wanneer nu alle de anderen hunne gedoodverfde stukken vertoonden, hadt Tintoret het zyne reets voltooit. Alle, die dit stuk te Venetië gezien hebben, kunnen zich over het fraaie van het zelve niet genoeg verwonderen. Twee zyner voornaamste stukken zyn van vyftig voet in de hoogte in de kerk van Madona del horto. Het eerste vertoont de afgodery van het gulden kalf, het twede het laatste oordeel, en nog eenige andere. Alle verwondering overtreft het schildery van dertig voet hoog, en twee en zeventig breed, genaamt het *Paradys*. Dit maakte hy in 't einde van zyn leven. Alle geleerden van zynen tydt onderhielden vriendschap met hem. Behalven zyne vrienden schilderde hy ook verscheide prinssen en andere groten, onder anderen Henrik den III, koning van Vrankryk, toen deze uit Polen wederkerende te Venetië kwam. Tintoret stierf in 't jaar 1594, in den ouderdom van 82 jaren. Zyn zoon *Dominicus Tintoret* is ook een vermaard schilder geweest. Deze stierf te Venetië in 't jaar 1637, oud 75 jaren. Van zyne dochter is in het artykel van ROBUSTI gesproken: doch voor 1500, het jaar van hare doodt, moet in dat artykel 1590 gelezen worden. *Ridolfi vit. de Pittor. P. I. p.* 3. *Felibien Entret. des Peintr. T. I.*

TIPASA, eene oude stadt in Mauritania Cæsariana, gelegen in Afrika, hadt eertyds een bisdom, doch is thans verwoest, en maar een dorp, Sæca, naby Algiers, genaamt. Hier verhaalt men dat in het jaar 489 een groot wonderwerk geschied is, toen Cyrola, patriarch der Arianen, onder Hunnericus, koning der Vandalen, bisschop was. Deze dwingelandt was een wreed vervolger der rechtzinnigen. Hy liet door zyne uitgezondene bedienden alle, die weigerden het gevoelen van Arius te belyden, de tong uitrukken. Doch des niettegenstaande riepen deze rampzaligen nog heviger overluid, dat Jesus Christus waarachtig Godt was. Nog groter wonderwerk was het, dat een jongeling, die van zyne geboorte stom geweest was, het zelve nevens anderen uitriep. *Gregorius M. Victor Uticensis. Procopius. Æneas Gazaus. Maimbourg Hist. de l'Arianisme.*

TIPETOT, (JOHANNES) graaf van Worcester, in Engelandt, was uit het geslacht der oude koningen van Engelandt. Ten tyde der binnenlandsche beroerten tusschen de huizen van Jork en Lankaster deedt hy een gelofte van naar Jeruzalem te gaan, en hy bezocht alle heilige plaatsen daar omtrent. Van daar begaf hy zich naar Venetië, en verder naar Ferrara, om aldaar de lessen van den vermaarden Guarino te horen. Daar na reisde hy naar Rome, alwaar hy voor paus Pius den II een zeer beweeglyke aanspraak hieldt, en hem de tranen uit de oogen perste. Zommigen verzekeren, dat hy nog maar vyf en twintig jaren oud opperthesaurier van Engelandt geweest is. Doch hy wierdt over een verraadt tegen koning Eduard den IV aangeklaagt, waarom hy in 't jaar 1471 onthalst, en het lyk by de Dominikanen begraven wierdt. Men heeft eenige boeken met Brieven van hem. *Pitseus de illustr. Angl. Script.*

TIPHAINE, (CLAUDIUS) een Jesuit, wierdt geboren te Parys in 't jaar 1571, en begaf zich in de societeit in 't jaar 1593. Na dat hy een tydlang lessen in de Philosophie en Theologie gegeven hadt, wierdt hy rektor te Rheims, Metz, en elders. Te Pont-à-Mouson tot Doctor in de H. Godgeleerdheit verklaart zynde, wierdt hy rektor en kancelier van die akademie. Voorts was hy provinciaal van Champagne. Hy stierf te Sens den 27 December des jaars 1641, nalatende den roem van een zonderlinge zachtmoedigheit, en die de Godvrucht by zyne geleerdheit voegde. Zyne gevoelens verschilden van die der andere Jesuiten ten opzichte van de Predestinatie en vrye genade, want hy verdedigde de leer van Thomas aangaande de vrye predestinatie, bewerende voorts een krachtdadige en onwederstaanbare genade, uit krachte van de Goddelyke oppermacht en alvermogen op het hert des menschen, zonder tusschenkomen van de zogenaamde *scientia media*. Hy schreef een werk *De Ordine, seu de Priori & Posteriori*, gedrukt te Rheims in 't jaar 1640, na dat hy in 't jaar 1634 hadt uitgegeven: *Declaratio & Defensio scholasticae doctrinae SS. Patrum, & Doctoris Angelici de hypostasi seu persona.* enz.

TIPHERNAS, of TIFERNAS, (GEORGIUS) een geleerd Italiaan, leefde in de XV eeuwe, en was geboortig uit Tiferno, in Italië. Hy vorderde zeer gelukkig in de Griekfche tale onder Manuel Chrysoloras. Vervolgens begaf hy zich naar Parys, boodt den rektor der akademie aldaar zynen dienst aan om Griekfche lessen te geven, waar op hy tot professor in die tale aangestelt wierdt. Het gedeelte van *Strabo*, het welk Guarinus hadde overgeslagen, is van hem vertaalt. Hy heeft ook *Herodianus* in 't Latyn overgebragt, welke vertaling Politianus zich toeëigent. *Amama Antibarb. Bibl. p.* 197. *Pontan. de Serm. l. V. c.* 1. *Matthieu Hist. de Louis XI. Naudé Addition à l'Hist. de Louis XI. Jovius.*

TIPORA, een koninkryk in Indië, aan de overzyde van de rivier den Ganges, met een hoofdstadt, ook dus genaamt. Dit koninkryk strekt zich uit naar de grenzen van het koninkryk Pegu en Arracan. De inwoonders hebben veeltyds gezwellen in de keel wegens het ongezonde water. *Davity de l'Asie.*

TIPPERARY, een graaffchap in het Iersche gewest Mounster gelegen, wordt van de Ieren *Cnutae Thebouldearum* genaamt. Het paalt ten Oosten aan het graaffchap Kilkenny, ten Westen aan het graaffchap Limmerik, ten Zuiden aan het graaffchap Waterford en Cort, en ten Noorden aan Galloway, waar van het door de rivier Shannon afgescheiden wordt. De voornaamste plaatsen van dit graaffchap zyn *Cashel, Caryk, Clomele*, enz. De hertog van Ormond noemt zich ook graaf van Tipperary, gelyk ook een groot gedeelte van het zelve onder zyn gebiedt staat. De grondt aldaar heeft goede weiden en granen. *Cambden's Britan.*

TIRANO, of TYRANO, de hoofdstadt van opper-Terzier, in het Valtelin, aan de Venetiaansche grenzen naby de rivier Adda, over welke aldaar een brug geslagen is. De Mariënkerk alhier wordt van vele vreemdelingen bezocht. In 't jaar 1508 veroverden de Franschen deze stadt, doch verlieten ze niet lange daar na weder. *Guleri Rhaetia. Tromsd.*

TIRAQUELLUS, (ANDREAS) een vermaard Fransch rechtsgeleerde, was van Fontenay-le-Comte, eene stadt in Poitou, uit een oud geslacht gesproten. Na dat hy zich in de rechtsgeleerdheit behoorlyk hadt geoeffent, wierdt hy rechter in zyn vaderlandt. Vervolgens maakte hem koning François parlements-Raadt te Bourdeaux; maar koning Henrik de II verhief hem tot lidt van 't parlement te Parys, en stelde hem boven die genen, die ouder in die doorluchtige vergadering waren. Deze bediening heeft hy niet alleen met lof bekleed, maar daarenboven verscheide geleerde werken geschreven. Hy stierf in 't jaar 1558, oud 80 jaren, by eene eenige vrouwe nalatende 30 kinderen, onder welke een zoon, van gelyken name, was, insgelyks Raadt in 't parlement van Parys. Deze heeft voor verscheide werken van zynen vader Voorredenen gemaakt. Zyne schriften zyn: *De legibus connubialibus*; *De praescriptionibus*; *De nobilitate*; *De jure primigeniorum*; *De jure constituti possessoris*; *De privilegiis piae causae*; *De utroque retractu*. Zyne *Semestria in Alexandri ab Alexandro Dies geniales* worden boven al geprezen. *Thuan. lib. XXI. Sammarth. Elog. lib. I. Thomasius de Plagio. Bullard Acad. des Scienc. Teissier Eloges. Bayle.*

TIRAS,

TIRAS, de zevende zoon van Japheth, en kleinzoon van Noach. De meeste geleerden, zo oude, als hedendaagsche, zyn van gevoelen, dat deze Tiras de vader en stichter der inwoonderen van Thracië geweest is. *Bochart Phaleg lib. III. c. 2.*

TIRCONEL. Zie TYRCONEL.

TIRESIAS, een zeer vermaard waarzegger, was de zoon van Penelus, dien hy by de nymphe Chariclo teelde. Hy was afkomstig van Udeus, die nevens anderen uit de slangentanden, door Cadmus gezaait, gesproten was. Van zyne blindheit worden verscheide redenen gegeven. Zommigen zeggen, dat hem de goden van zyn gezicht berooft hebben, om dat hy den menschen toekomende dingen openbaarde. Anderen verhalen, dat hem Minerva blind gemaakt heeft, na dat hy ze, zich in de bron Hippocrene badende, naakt gezien hadde. Zy voegen daar by, dat zyne moeder Chariclo wel voor hem gebeden heeft, maar dat Pallas haar tot antwoordt gaf, dat de eensbestemde straf onvermydelyk was, doch dat zy hem in 't tegendeel met een zeer scherp gehoor, en de kunst van waarzeggen begiftigde, gevende hem daar by een zeer lang leven, nevens een staf, waar by hy veilig gaan kon. Anderen verhalen, dat Tiresias op een zekeren tydt twee slangen, die met elkander speelden, aantreffende, met stokken heeft geslagen, en op staande voet in een wyf is verandert. Een tydlang daar na zou hy andermaal twee slangen op gelyke wyze hebben aangetroffen, en wanneer hy ze insgelyks sloeg, wierdt hy weder in een man verandert. Ter zelver tydt twistte Jupiter met Juno, wie van beide, de man of het wyf, groter vermaak in het byslapen schepte. Jupiter noemde het wyf, doch dit ontkende Juno. Tiresias, die man en wyf geweest was, wierdt tot scheidsman verkoren, en wees het vonnis voor Jupiter uit. Juno, hier over vergramd, sloeg Tiresias met blindheit; doch Jupiter, willende dit vergoeden, gaf hem de gave der voorzegginge. Hy was ervaren in allerlei waarzeggery, en de uitvinder van het waarzeggen uit het vliegen en geroep der vogelen. Maar hy wist niet, dat het water van den bron Tilphusa voor hem dodelyk zyn zou: want wanneer hy in den tweden Thebaanschen oorlog met zyne landslieden op de vlucht was, dronk hy uit dezen bron, en stierf. Te Orchomene wierdt hy voor een godt gehouden, alwaar hy ook eenige eeuwen lang godspraken gaf; tot dat eindelyk dit orakel na een zware pestilentie, die meest alle inwoonders wegrukte, verstomde. De befaamde waarzeggeresse Manto was de dochter van dezen Tiresias. *Ovidius Metam. III. Diodorus Siculus. Pausanias. Apollodorus. Bayle.*

TIRGATAO, gemalin van Hecatæus, koning van een Scythische natie, Sinder genaamt, wierdt van haren man in de gevangenisse geworpen, toen hem Satyrus, koning van Bosphorus, zyne dochter ten huwelyk aanbodt. Doch Tirgatao vondt gelegenheit om uit de gevangenisse te ontsnappen, bragt een talryk leger op de been, viel Hecatæus in 't landt, en noodzaakte hem om vrede te bidden. *Polyænus lib. VIII.*

TIRHAKA, koning der Moren, by Josephus *Tharsises* genaamt, kwam den koning van Egypten te hulp, toen Sanherib Pelusium door een belegering hadt ingesloten, en noodzaakte dezen de belegering op te breken, en de vlucht te nemen. *II Kon. XIX, 9. Joseph. Oudh. X, 1.*

TIRIDATES, koning van Armenië, broeder van Vologesus, die koning der Parthen was. Hy oorloogde een geruimen tydt tegen Corbulo, den Romeinschen landvoogdt van Syrië, doch wierdt eindelyk overwonnen, en genoodzaakt zich aan de Romeinen over te geven. Keizer Nero heeft hem de kroon weder opgezet. *Tacitus. Dio Cassius.*

TIRIMIMPI. Dus worden zekere Bramines by de Indianen genaamt, die gene vleeschelyke gemeenschap met de vrouwen hebben, en ze zelfs niet aanzien willen. Wanneer ze derhalven in 't openbaar verschynen, gebruiken ze voorlopers, die de vrouwlieden waarschouwen uit den weg te gaan. *Baldæus beschryving van Malabar, Cormandel, en Ceilon.*

TIRINUS (JACOBUS) wierdt in 't jaar 1570 te Antwerpen geboren, en begaf zich in 't jaar 1614 in de societeit der Jesuiten. Men heeft van hem een Verklaring over den ganschen Bybel, in III Delen in folio. Hy stierf in zyne geboortestadt in 't jaar 1630. *Sotwel Bibl. S. J.*

TIRIOLO, eertyds een steedtje in groot-Griekenlandt, zynde thans het koninkryk van Napels. Tegenwoordig is het een vlek, gelegen in Calabria ulterior, aan de zyde van 't Noorden.

TIRO. Zie TYRO.

TIROEN, of TIRONE, in 't Latyn *Comitatus Tironensis*, is een gewest in Ierlandt, dat den name van een graafschap voert, gelegen in 't landt van Ulster, en wierdt eertyds in Upper- en Nether-, dat is, Opper- en Neder-Tiroën verdeelt, hoewel Opper-Tiroën tegenwoordig tot het graafschap van Londonderry behoort. Hier in zyn gelegen de steden *Charlemont* en *Ublogabel*, alwaar de heeren van Ulster oudtyds plagten ingehuldigt te worden. *Cambden's Britann. Zeilers beschr. van Brit.*

TIROL. Zie TYROL.

TIROS, geboortig uit het Franche-Comté, was een weergaloze vraat. Bonvalot, abt van Luxeu, kon niet geloven het geen van hem gezegt wierdt; maar zag hem op een zekeren tydt een gebraden schaap binnen een uur tyds opeeten, zonder meer dan voor eenen stuiver aan broodt daar by te nuttigen. Hy dronk ter zelver tydt drie pinten wyn, Parysche maat. De voornoemde abt hadt sedert zulk een afkeer van dien vraat, dat hy hem nooit meer wilde zien. *Goulart Histoires admirables.*

TIRRIS, een der Westersche eilanden van Schotlandt, 8 mylen lang, en 3 breed, zynde het vruchtbaarste van alle aan vee, granen, visschen en vogelen, hebbende een meer van zoet water, nevens een oud kasteel, en een haven, bekwaam tot galeien. *Buchananus.*

TIRYNTHA, of TIRYNTHUS, eene stadt in Peloponnesus, niet verre van de stadt Argos, alwaar Hercules geboren wierdt, die daar van daan ook *Tirynthius* genaamt wordt; hoewel hy insgelyks *Thebanus* is bygenaamt, als zynde geboortig van Thebe. In 't landt van Argos zegt men dat ook een rivier, Tirynthus genaamt, geweest is. *Hesychius.*

TIRZA, eene stadt gelegen op een berg in den stamme Manasse, tusschen Azer en Akrabata, aan de kleine rivier Cana. Zy wierdt van Josua verovert, en haar koning gedood. Het was de setel der koningen van Israël voor den opbouw der stadt Samaria. *Jos. XII, 24. I Koning. XIV, 17. XV, 21. XVI, 6. II Koning. XV, 14.*

TIRZA, eene der dochteren van Zelaphead. *Numer. XXVI, 33. XXVII, 1. XXXVI, 11. Jos. XVII, 3.*

TISCHNOWITZ, anders *Hemelspoort* genaamt, is een Cistercienzer maagdenklooster in 't markgraafschap van Moravië, met een stedeke, van den zelven name, drie mylen van Brun gelegen. Constantia, koningin van Bohemen, heeft het in 't jaar 1234 gesticht, en legt daar in begraven. Hare beide zonen, Premislaus, markgraaf van Moravië, en Wenceslaus, koning van Bohemen, hebben naderhandt deze stichting bevestigt en vermeerdert.

TISIPHONE is de naam van eene der drie helsche Furiën, dus genaamt van het Grieksche woordt *τίσις*, dat is straffe, of wraak, en *φόνος*, doodslag, om dat zy namentlyk de moordenaars en doodslagers straften. Hier door wilden de oude dichters den rampzaligen staat der godlozen in dit en het toekomende leven voorstellen.

TISSAPHERNES was een der voornaamste Persiaansche landvoogden ten tyde van koning Artaxerxes, hadt het bevel over het leger van dien prins, wanneer hem Cyrus, broeder van Artaxerxes, slag leverde. Hy behaalde een volmaakte overwinning, toen Artaxerxes reets gekwetst was. Deze gaf hem ter beloning zyner dapperheit zyne dochter ten huwelyk, nevens alle de landen, die zyn broeder Cyrus eertyds gehad hadde. Maar wanneer Tissaphernes naderhandt van Agesilaus, veldheer der Lacedemoniërs, in den Asiatischen oorlog geslagen wierdt, verloor hy de gunst van koning Artaxerxes, die door zyne moeder Parisatis tegen hem opgehitst wierdt. Tissaphernes wierdt derhalven in Phrygië gedood. *Xenoph. Nepos.*

TISSERANUS, (JOHANNES) een Franciscaner monnik van Parys, stichtte in 't jaar 1493 de orde der zogenaamde boetende maagden van S. Magdalena. Hy was een uitmuntend prediker, en wordt gezegt zo vele wulpsche vrouwlieden bekeert te hebben, dat, als het getal van de zelve reets grotelyks vermeerdert was, aan zommige vryheit gegeven wierdt om opentlyk in de stadt voor de overige aalmoezen te verzamelen. Lodewyk van Orleans, naderhandt koning, met den name van Lodewyk de XII, gaf haar in 't jaar 1500 het hospitaal van Orleans. Hier bleven zy tot het jaar 1572, wanneer zy van de koninginne Catharina de Medicis verplaatst wierden. *Genebrard. Chron. Spondanus.*

TISSINGTON, (JOHANNES) provinciaal van de orde van S. Franciscus, Doctor en professor der H. Godgeleerdheit te Oxford, woonde de vergadering, aldaar gehouden in den jare 1381, by, en was onder die genen, die Wiclef veroordeelden. In 't jaar 1392 was hy by de vergadering, die te Stamfort gehouden wierdt, in tegenwoordigheit van koning Richard den II, wanneer Wiclef andermaal wierdt veroordeelt. Hy schreef verscheide werken tegen de zogenaamde ketters van zynen tydt. Onder anderen een werk, genaamt *Scutum pro defensione Eucharistiæ*, enz. Men meent, dat het zelve dat gene is, het welk onder de handschriften van Cambridge gevonden wordt. *Pitseus de illustr. Angl. script.*

TITAN wordt van de dichters genoemt een zoon van den Hemel en de Aarde, of Vesta, en de oudste broeder van Saturnus, ten behoeve van wien hy op het verzoek van zyne moeder Vesta de kroon afstondt, onder beding, dat hy gene mannelyke kinderen zou opvoeden, ten einde het ryk t'eeniger tydt wederom van zyne kinderen (*Titans*) konde geërft worden. Maar wanneer Jupiter, Neptunus en Pluto door hare moeder Rhea waren in 't leven behouden en groot gemaakt, zag Titan nevens zyne kinderen alle hope verydelt. Deze derhalven namen de wapenen tegen Saturnus op, die van hen gevangen en in verzekering genomen, doch door zynen zoon Jupiter weder op vrye voeten gestelt wierdt, na dat Titan met zyn volk geslagen was. Diodorus Siculus en anderen tellen maar zes *Titans*, en even zo veel dochteren. Van dit getal was *Japetus*, vader van Prometheus en Hyperion, die de vader van Zon en Mane genaamt wordt. Hier van daan wordt de Zon *Titan*, en de Maan *Titanas* genaamt. De Egyptenaars tellen 45 Titans; anderen vermengen deze Titans met de Reuzen; wederom anderen onderscheiden ze, en zeggen, dat de Titans met *Saturnus*, maar de Gigantes of Reuzen met *Jupiter* geoorloogt hebben. *Titan* beduidt in de oude Phenicische tale *slyk*, van 't Hebreeuwsche woordt *Tit*, dat van de zelve betekenisse is; en dit komt met de fabel overeen, die zegt, dat de *Titans* kinderen der Aarde zyn; hoedanig een by de Grieken *Αὐτόχθων* genaamt is. *Natalis Comes Mythol.*

TITARESIUS, thans TITARESO genaamt, een rivier in Thessalië, die aan den voet van den berg Titaro ontspringt. Van daar loopt zy voorby de stadt Farsa, en valt in de rivier Falampria, eertyds Peneus genaamt. Zommige der oude schryvers hebben aangetekent, dat Falampria de rivier Titaresius weigert te ontfangen, of zich daar mede te vermengen; maar hebbende des zelfs water, dat gelyk olie daar boven op dryft, een tydlang mede gevoert, het zelve eindelyk uit zyn kanaal werpt, en een anderen loop doedt nemen, om dat het uit de onderaardsche hel-rivier Styx ontspringt. Maar Lucanus getuigt in 't tegendeel, dat de Titareso, zynde een gedeelte van de rivier Styx, die van de goden zelfs hoog geschat wordt, zich met het water van eenige andere rivier weigert te vermengen. *Plinius IV, 7. Lucanus.*

TITELMAN (FRANCISCUS) was geboortig van Hasselt, in 't sticht van Luik, en tradt te Loven in de orde der Franciskanen. Naderhandt te Rome komende, ging hy in 't jaar 1535 over tot de orde der Kapucynen, en maakte zich door zyne geleerdheit beroemd, zynde in de Philosophie en Scholastyke Godgeleerdheit, naar den aardt van dien tydt, zeer ervaren. Hy stierf in 't jaar 1553, nalatende verscheide werken, als: *Apologia Versionis vulgatae*; *Collatio in Epistolam Pauli ad Romanos*; *Contra Erasmum & Jacobum Fabrum*; *Commentaria in Psalmos*, *Canticum Canticorum*, en meer andere. *Bellarminus de Script. Eccl. Bonerius in Annal. Capuc. Willotus. Sweertius. Val. Andreas. Wadingus. Miraeus.*

TITHON, zoon van Laomedon, koning van Troje, en broeder van Priamus, wierdt wegens zyne schoonheit door Aurora weggevoert, en in Morenlandt gebragt, alwaar ze hem Memnon baarde. De dichters voegen 'er by, dat Tithon op het verzoek van Aurora door Jupiter onsterffelyk gemaakt is. Maar aangezien zy vergeten hadde te gelyk te verzoeken, dat hy niet oud mogt worden, zeggen ze, dat Tithon een zo katyvig gryzaardt geworden is, dat hy verdriet in zyn leven krygende op zyn verzoek door Aurora in een sprinkhaan verandert wierdt, welke dieren hunne huidt veranderende telkens weder jong worden. Hy wordt gezegt de stadt Suza gesticht te hebben. *Strabo. Diodorus Siculus. Apollodorus.*

TITIAAN. Zie het volgende artykel.

TITIANUS VECELLI, een vermaard schilder, meest bekend onder den name van TITIAAN, wierdt in 't jaar 1477 te Pieve de Cadore, een stadt in 't Venetiaansche gebiedt, geboren, en van zyn vader, Gabriël Vecelli, zorgvuldig opgevoed. Al vroeg liet hy een natuurlyke genegenheit tot de schilderkunst blyken, en wierdt uit dien hoofde te Venetië by den vermaarden Bellino bestelt. Het duurde niet lang of hy overtrof zyn meester, insgelyks Giorgion, die toen den roem hadde, dat hy de eerste schilder was. Zyne stukken wierden dermaten bemind, dat hem de voornaamste steden van Italië nodigden om tot haar te komen, en 'er zyne kunst te oeffenen. Te Rome weigerde hy een aanzienlyke bediening aan te nemen. Keizer Karel de V wilde van hem geschildert zyn, en verklaarde hem tot ridder en Paltsgraaf. Toen hy den gemelden keizer voor de derde maal schilderde, ontviel hem het penceel, het welk Karel de V opnam, en het hem weder in de handt gaf, daar by voegende, dat Titiaan wel verdiende van een keizer gedient te worden, en dat hy wel dagelyksch hovelingen by zich hadt, maar niet altydt een Titiaan. Koning Henrik de III, uit Vrankryk door Venetië reizende, deedt Titiaan de eer aan van hem te bezoeken. Ariostus, Marini, en verscheide andere poëten hebben lofdichten op hem gemaakt. Hy stierf eindelyk in 't jaar 1576 aan de pest. *Chatbrunot Traité de la Peinture. Ridolfi Vie des Peintres de l'Etat de Venise. Vasari Vie des Peintres.*

TITICATA, TIQUICACA, een groot meir in 't koninkryk van Peru, wiens begin 40 mylen van Cusco Zuidwaarts is, zynde omtrent 80 mylen in den omtrek, en op zommige plaatsen zeer diep. Als dit meir door de winden bewogen wordt, is het zo ontstuimig als de openbare zee, waar mede het echter geen gemeenschap heeft, als zynde 60 mylen van de Zuidzee gelegen, en door grote bergen daar van afgezondert. In het zelve zyn vele grote eilanden, op welke de Indianen hunne beste schatten bewaren. *Acosta* getuigt, dat zich tien grote rivieren in dit meir ontlasten, en dat het zelve maar eenen uitloop heeft, zynde niet breed, doch zeer diep, en zo snel, dat 'er geen brug kan over geslagen worden, of eenig schip daar over varen. Doch de Indianen hebben middel gevonden om een brug van zellen te maken, die van gras, en zo sterk zyn, dat menschen en beesten veilig daar over gaan kunnen. Het water is eenigzins onzuiver, doch zo brak niet als 't zeewater, maar dik en onbekwaam om te drinken. In dit meir zyn maar twee soorten van visschen, doch zeer vele watervogels. De uitloop is Zuidwaarts in een klein meir, dat 50 mylen van dit meir afgelegen is, en genaamt wordt *Paria* en *Aulagis*. Dit kleine meir heeft geen uitloop; maar men gist, dat het zich onder de aarde doorlopende in de Zuidzee ontlast. *De Laet Hist. Novi Orbis.*

TITII. Dus wierden zekere priesters te Rome genaamt, die van minder aanzien waren dan de *Sodales*. Varro is van gedachten, dat ze hunnen naam hebben van zekere vogelen, *Titii* genaamt, op wier vliegen deze priesters acht gaven. Hun oorspronk wordt van Titius, koning der Sabynen, afgeleid, die gezegt wordt de zelve aangestelt te hebben om de wigchelary der Sabynen te Rome te doen onderhouden. *Varro de L. L. l. IV. Tacitus.*

TITIUS, (CAJUS) een vermaard Latynsch dichter en redenaar, ook Romeinsch ridder, heeft het met zyne welsprekendheit zeer verre gebragt, onaangezien hy geen Grieksch verstondt. Toen de burgermeester Fannius de wet, genaamt *Lex Fannia*, waar by alle overdaadt by de gastmalen verboden wierdt, voordroeg, deedt Titius een redenvoering, waar in hy de nuttigheit dezer wet voorstelde, en der Romeinen genegenheit tot dronkenschap zeer levendig afschilderde. Maar toen hy zyne welsprekendheit op het schouwburg en in treurspelen tonen wilde, was hy daar in zo gelukkig niet als in zyne redenvoeringen aan het volk. *Cicero in Bruto. Macrobius Saturn. l. II. c. 12. Bayle.*

TITIUS, (GOTTLIEB GERARD) een vermaard rechtsgeleerde, wierdt in 't jaar 1661, den 5 Juny, te Nordhausen geboren. Hy studeerde te Leipzich onder Val. Alberti, Jac. Thomasius, en Gottlob Frederik Seligman; doch hy verliet die plaats wegens de pest, en begaf zich naar Rostok, alwaar hy begon zich in de rechten te oeffenen; gelyk hy naderhandt te Leipzich wederkerende, onder Bornius, Schwendendorffer, Carpzovius, Ittigius, en Christianus Thomasius gedaan heeft. In 't jaar 1688 wierdt hy aldaar der beide Rechten Doctor verklaart. Vervolgens maakte hy zyn werk geheel en al van de studiën, en poogde de Rechten van alle vooroordeelen te zuiveren, en in haren ouden luister te herstellen, invoegen thans geen deel der rechtsgeleerdheit is, dat hem niet grotelyksch hare klaarheit te danken heeft. Hy heeft zich nooit met pleiten bemoeit, om dat hem zulks in zyne meditatiën hinderlyk was; in 't tegendeel gaf hy aan de jeugdt, die het verlangde, onderwys in de Rechten. Berampten heeft hy wel niet veracht, doch ook nooit gezocht, en zou niet kwalyk zyn te vrede geweest, ingeval hy altoos buiten bediening gebleven was. Maar na dat hy in 't jaar 1709 in de Fakulteit gekomen was, wierdt hy op eenmaal verheven. Nog in het voornoemde jaar wierdt hy tot professor in de Pandekten, en kort daar na in 't Codex bevordert. In het zelve jaar wierdt hy ook Appellations-Raadt, en in 't jaar 1713 byzitter in 't opper-hof-gerecht, en Rector Magnificus. Doch hy stierf gedurende die jaarlyksche bediening den 10 April 1714, zynde de vierde, die aldaar als Rector Magnificus gestorven is. Zyne schriften zyn: *De arte cogitandi*; *Nota ad Pufendorfium de Officio Hominis & Civis*; *Institutiones Juris Publici*; *Monzambanus cum notis Variorum*; *Observationes ratiocinantes ad Compendium Lauterbachianum*; *Van het Duitsche Leenrecht*; *Proef van het Geestelyk Recht*; *Systema Juris universi*. De twee voornoemde werken zyn in 't Hoogduitsch geschreven. *Acta Erudit. an. 1714. Mens. Aug.*

TITUL, in het Latyn *Tibiscum*, eene kleine stadt in Opper-Hungarië, legt in de streek, daar de Theis in den Donauw valt, op een heuvel, 4 Duitsche mylen van Belgrado, en 3 van Peterwaradyn. Zy is nog op de oude wyze met torens versterkt, en wierdt den 25 July des jaars 1688 door de keizerlyken ingenomen, en voor een zeer bekwamen toegang gehouden om de brug by Peterwaradyn te bewaren, en het veroveren der stadt Griekschweissenburg te bevorderen. Vyf honderd Janitzaren, die daar in waren, gaven zich by de eerste opeissching over, niettegenstaande zy 18 stukken kanon, en viktalie, nevens allerlei ammunitie, hadden om eene langdurige belegering te kunnen uitstaan. In het jaar 1695 gaf zich deze plaats op zekere voorwaarden aan de Turken over, die de zelve met 15000 man te water en te landt aangetast hadden. De bezetting, uit 1600 man bestaande, moest uit hoofde van de kapitulatie naar Peterwaradyn gebragt worden, maar wierdt naar Salankement gevoert, en de plaats verbrand en verlaten, waar op de keizerlyken de zelve weder in bezit namen. *Zeilerus. Kreckwitz.*

TITUS, leerling van den Apostel Paulus, die hem tot bisschop of opziender van Creta bestelde, en een Brief aan hem schreef, waar in hy toont waar in de plicht van een dienaar des Zaligmakers bestaat. Titus betoonde doorgaans een zonderlingen yver voor de waarheit van het Evangelie, predikte het zelve in Dalmatië, en stierf op het eilandt Creta in zyn vier en tachtigste jaar. *Eusebius Hist. Eccl. Hieronymus de Script. Eccl. Baronius.*

TITUS, bisschop van Bostra, in het Steenachtig Arabië, was in 't jaar 363 op het concilie van Antiochië. Keizer Julianus wilde hem van zyn bisdom beroven, gelyk uit een Brief van hem aan de gemeente van Bostra blykt. Hy stierf onder de regering van den keizer Valens in 't jaar 378, nalatende eenige schriften tegen de Manicheën, van welke Canisius drie in 't licht gegeven heeft. Men heeft ook eene Verklaring over *Mattheus* en *Lucas*, die gezegt wordt van dezen Titus te zyn; hoewel dit niet zyn kan, aangezien Chrysostomus, Isidorus Pelusiota, en anderen, die na hem geleeft hebben, daar in aangehaalt worden. Het schynt derhalven, dat de voornoemde Verklaring een ander, en jonger *Titus* tot autheur heeft. Combefis heeft 'er eenige stukken van in de *Bibliotheca Patrum* gebragt. *Sozomenus. Hieronymus. Honoratus Augustod. Bellarminus. Cave.*

TITYRUS is de naam van een herder, door Theocritus en Virgilius in hunne Herderszangen gebruikt. De naam heeft zynen oorspronk van 't Grieksche Τιτυρος, dat een riet betekent, hoedanige de herders plagten te gebruiken om fluiten en pypen van te maken.

TITYUS, een zoon van Jupiter en de Nymph Elare, dochter van Orchomenes. Toen deze Nymph zwanger was, en Jupiter voor de gramschap van Juno vreesde, verburg hy

ze in eene ſpelonk onder de aarde, tot dat ze Tityus baarde, die ongemeen groot ter wereldt kwam. Elare ſtierf in de kraam; maar de Aarde nam het kindt voor haren voedſterling aan, en kweekte het op; waarom hy ook een zoon der Aarde genaamt wordt. Hy wierdt naderhandt zo ſtout, dat hy zelfs Latona, de moeder van Apollo, wilde beſlapen; maar wierdt van Apollo en Diana met pylen doodgeſchoten, en in den afgrondt der helle geworpen. Hier wierdt zyn lichaam dusdanig uitgerekt, dat het negen mergen lands bedekte, en een ſlange, of, gelyk *Homerus* zegt, een gier, gedurig in zyn lever pikte, die met de mane telkens af- en toenam. *Homerus. Virgilius. Ovidius. Apollonius Rhodius.*

TIVERTON, een ſtadt in 't Engelſche graafſchap Devon, alwaar de rivieren Leman en Ex zamenlopen. Hier wordt een ſterke handel, voornamentlyk in lakens, gedreven. Zy is 136 Engelſche mylen van Londen gelegen, en heeft een fraaie ſtenen brug. *Cambden's brit.*

TIVISA in de landkaarten gemeenlyk *Twiſa* genaamt, is een kleine ſtadt in Catalonië, tuſſchen Tortoſa en Tarragona Noordwaarts gelegen. In de nabuurſchap van deze ſtadt is een berg, uit welken een ſoort van onyxſtenen gegraven wordt, wiens koleur naar een nagel van een vinger zweemt. Zyne aderen zyn gelyk die van een Jaſpis en Sardonyx. *Colmenar Delic. de l'Eſp. p.* 592.

TIVOLI, in 't Latyn *Tibur*, een ſtadt in Campagna di Roma, aan de rivier Teverone, heeft een bisdom, en was ten tyde van *Æneas*, toen hy in Italië aankwam, reets vermaard, zynde of van de oude Aborigines, of van die Grieken, welke uit Peloponneſus derwaarts kwamen, geſticht. Dit Tibur heeft Rome een geruimen tydt tegenſtandt geboden. Naderhandt hebben de Romeinen alhier, wegens de gezonde lucht, en vruchtbaren grondt, verſcheide luſthuizen en hofſteden aangelegt. Deze plaats wordt nog hedendaags wegens de menigte van oudheden, ſchilderyen, bronnen, paleizen, en hoven bezocht. De hertog van Modena heeft 'er een luſthuis voor de kardinalen uit het huis van Eſte geſticht. De watervallen der rivier Teverone hebben gewelven in de ſteenrotſen gemaakt, in welke de zogenaamde Sibylla Tiburtina gezegt wordt haar verblyf gehouden te hebben. Men ziet 'er nog eenige overblyfſels van een ouden tempel, die men gelooft dat ter eere van deze Sibylle geſticht is. Doch anderen zeggen, dat het een tempel van Hercules geweeſt is, nademaal men nog dit opſchrift in de ſtadt vindt: HERCULI SAXANO; dat is, DEN ROTSSTEEN HERCULES. Zy hebben ook Tiburnus onder hunne godheden getelt. Dit oude Tibur is ook vermaard wegens eenige ſteengroeven, zynde van die natuur, dat de ſtenen, die daar uit gehaalt wierden, windt en onweder, en allerlei laſten, doch geenzins het vuur, konden uitſtaan. Drie mylen van Tivoli is een meir, genaamt *Lago di Bagna*, of *Solforata*, in 't Latyn *Lacus Albanus*, zynde min of meer 200 ſchreden breed, en byna rond. Des zelfs water is zeer doorſchynend, hoog-blaauw van koleur, daarenboven zeer diep en zwavelachtig. De inwoonders en andere naburen baden zich wegens verſcheide lichaams zwakheden in een kleine beke, die uit het gemelde meir komt, en niet verre van daar in de Anieno valt. Het zelve meir heeft verſcheide dryvende eilanden, zynde met riet bedekt, en hebbende zeer diepe aarde. Men telt 'er zestien, waar van daan het gemene volk dit meir ook *Sedan Barchette*, dat is zestien ſcheepkens, noemt. Men heeft geen middel om des zelfs diepte te pylen dan alleen dat men een ſteen daar in werpende vertoeft, tot dat 'er een blaas op komt. Het grootſte der gemelde dryvende eilanden is omtrent 25 ſchreden in de lengte, en 15 in de breedte. De natuurlyke reden dezer zwemmende eilanden is, om dat het meir zeer vele zwavelachtige bronnen heeft, die vele ſtoffe met zich in de hoogte voeren, welke alsdan boven dryvende, en aan de biezen en kruiden vaſt rakende, gedurig groter wordt, als nog meer andere diergelyke ſtoffe daar by komt. Deze eilanden zinken nooit naar beneden, maar dragen riet en biezen, gelyk andere poelen. Tivoli heeft in de oorlogen van Italië veel uitgeſtaan. Totila, koning der Gotthen, veroverde het in 't jaar 545, en liet alle de inwoonders vermoorden. Naderhandt wierdt deze plaats door de Duitſchen verwoeſt, tot eindelyk keizer Frederik Barbaroſſa de muren weder opbouwen, en de ſtadt vergroten liet. Paus Pius de II heeft hier een veſting geſticht, met dit vaars van Joh. Ant. Campanus boven de poorte:

Grata bonis, invisa malis, inimica superbis
Sum tibi Tibur, enim sic Pius instituit.

Dionyſ. Halic. lib. I. Virgilius. Æn. VII. Strabo lib. V. Alberti Deſcript. Ital. Cellarii Notit. Orb. ant. Miſſon Reizebeſchr. I Deel. Bayle.

TLASCALA. Dit geweſt wordt ook *de los Angelos*, of *de Guaſtacan* genaamt, en is gelegen in Mexico, in het Noordelyk Amerika, tuſſchen de eilanden Mexiko, Panuko, en Guaxaka. De hoofdſtadt *Tlaſcala* is gelegen aan het riviertie de los Yopes, 17 Engelſche mylen van de hoofdſtadt Mexiko, heeft een generaal preſident, wiens gebiedt zich 20 mylen in 't rondt uitſtrekt, en die telkens na verloop van 3 jaren uit Spanje een nieuwen opvolger ontfangt. Mexiko is met ſteenrotſen omringt, dryft een ſterken handel in kochenille en andere Indiaanſche waaren. De Spaanſchen hadden alhier een bisdom aangelegt, doch het zelve is in 't jaar 1550 naar Pueblo de los Angelos verplaatſt. De inwoonders van deze ſtadt, oude vyanden der Mexikanen, voegden zich by Cortes, en veroverden nevens hem Mexiko. Cortes derhalven kreeg van keizer Karel den V, dat deze trouwe onderdanen geen anderen impoſt betaalden dan jaarlyksch een garwe van tarw voor ieder perſoon, het welk meer dan 13000 ſchepels bedraagt. *De Laet Hiſt. Novi Orbis.*

TLEPOLEMUS, zoon van Hercules en Aſtyoche, door Hercules uit Epirus, eene ſtadt in Peloponneſus, geſchaakt. Na dat hy Lycimnius, zoon van Mars, gedood hadde, vloodt hy uit zyn vaderlandt, en eene vloot uitruſtende deedt hy eene landing op het eilandt Rhodus. Hier veroverde hy drie ſteden, en liet zich over de zelve tot koning verklaren. Ten tyde van den Trojaanſchen oorlog onderſteunde hy de Grieken met negen ſchepen, doch wierdt van Sarpedon, koning van Lycië, gedood. *Homerus.*

TLEPOLEMIA. Dus wierdt zeker feeſt genaamt, dat door de inwoonders van het eilandt Rhodus ter eere van TLEPOLEMUS den 24 der maandt *Gorpiaeus* gevierd wierdt. Niet alleen de mannen, maar ook de jongens, oeffenden zich alsdan met kampgevechten. De overwinnaren wierden met populierkranſſen begiſtigt. *Meurſius Graecia feriata. Faſoldus de feſtis Graec.*

TMARUS, of TOMARUS, was de naam van een berg in Epirus, omtrent het landſchap Theſprotia. Deze berg hadt honderd bronnen, en een tempel van Jupiter Dodonæus. TMARUS is ook een berg in Peloponneſus, tuſſchen den Cypariſſiſchen en Meſſeniſchen inham, niet verre van het Coryphaſiſch voorgebergte. *Plinius. Heſychius. Callimachus Hymn. in Cererem. Solinus.*

TMOLUS, een berg in Phrygië, by de grenzen van Lycië, is vermaard wegens den ſaffraan en de wynbergen, die aldaar gevonden worden. De goudryke rivier Pactolus neemt 'er haren oorſpronk uit. Thans wordt hy *Tomalitze* genaamt. *Homerus. Virgilius. Strabo. Plinius. Solinus. Cellarii Notit. orb. ant.*

TOAM, in 't Latyn *Tuama*, eene ſtadt in Ierlandt, gelegen in 't graafſchap Galloway. Eertyds was ze zeer vermaard, doch is thans gering, en alleen wegens haren aartsbiſſchoppelyken ſetel merkwaardig.

TOB was, gelyk men gelooft, een landſchap in Meſopotamië. Des zelfs koning zondt Hanan, koning der Ammoniten, twaalf duizend man te hulp tegen David, koning van Iſraël, wanneer deze zich wilde wreken over den hoon, hem in zyne gezanten aangedaan. Doch deze hulpbenden wierden nevens de ganſche macht van Hanan geſlagen door Joab, Davids krygsoverſte. Zie *II. Sam. X.*

TOB, een landſtreek in Kanaän, gelegen in den ſtamme Gad, aan de overzyde van de Jordane. Hier henen vluchtte Jephtha, wanneer hy van zyne broederen verjaagt wierdt, toen hy nog niet tot rechter in Iſraël verkoren was. *Richteren XI.*

TOBEL, eene kommandery der Johanniter orde in 't landgraafſchap Thurgau, is van graaf Diethelm van Toggenburg in 't jaar 1228 geſticht.

TOBIAS, een Jode, uit den ſtamme Naphthali, wierdt van zyn vader, ook *Tobias* genaamt, Godvruchtig opgevoed, en van Salmanaſſar, koning van Aſſyrië, naar Ninive gevoert, en bleef aldaar onder de gevangenen; doch hieldt vaſt aan zyne Godvrucht, vertrooſtende zyne medegevangene broederen, en begravende de overledene Joden, tegen het bevel des konings. Sanherib, opvolger van Salmanaſſar, dreigde derhalven Tobias te doden; doch hy ontkwam het gevaar. Daar na verloor hy zyn gezicht, verviel tot armoede, en wierdt nog daarenboven van zyn wyf gekwelt, behalven nog van zyne bloedverwanten, die hem verweten, dat alle zyne liefdewerken hem geen voordeel deden. Zeer oud geworden zynde, zondt hy zynen zoon, ook Tobias genaamt, naar Rages, om van daar een zekere ſom gelds te halen. Deze was hem iemandt, genaamt Gabel, ſchuldig. Zyn leidsman was de engel Raphaël, in de gedaante van een jongeling. Deze gaf hem niet alleen een middel aan de handt om zynen vader van de blindheit te verloſſen, maar riedt hem ook den bozen geeſt van zyne bruidt Sara door het gebedt te verdryven. Dus kwam de jonge Tobias met blydſchap weder tot zynen vader, en genas zynen ouden vader van de blindheit, die daar na in zyn 102 jaar ſtierf. Men kan hier van breder nazien het apocryfe boek van *Tobias. Sixtus Senenſis. Bellarminus. Tornielius. Melchior Canus. Serrarius. Du Pin.*

TOBOL, eene grote rivier in Moskovië, op de grenzen van groot-Tartarye, aan welke eene ſtadt, TOBOLSKO genaamt, legt, in de landſtreek, daar de rivier Irtiſch zich met deze rivier vereenigt. De gemelde ſtadt Tobolsko is de voornaamſte in het landſchap Siberië, die een aartsbiſſchoppelyken ſetel, een kaſteel (doch maar van hout) en een groot rechtsgebiedt heeft.

TOCAT, TOKAT, of TOCHAT, eene zeer grote ſtadt in de provincie Amaſia, in Natolië, aan de rivier Caſalmach, legt aan den voet van een hogen berg, en ſtrekt zich om een hogen klip, leggende omtrent in het midden, waar op een vaſt ſlot ſtaat. Deze ſtadt is oud, en men zegt dat zy voortyds *Neo-Caeſarea* heeft geheten. Zy is zeer volkryk, en wordt van Turken, Armeniërs, Grieken en Joden bewoont. Hare ſtraten zyn naauw, maar de huizen wel gebouwt. De Chriſtenen hebben aldaar twaalf kerken, en de aartsbiſſchop reſideert in deze ſtadt, onder wien zeven wybiſſchoppen ſtaan. Daar zyn ook twee mans- en even zo veel nonnenkloosters, en 14

of 15 mylen rondom Tokat wonen niet dan Armenische Christenen, maar weinig Grieken. De meeste dezer Christenen zyn handwerkslieden, en byna alle smids. Hier, en hier omtrent wordt het schone blaauwe korduaan gemaakt, en Tokat, nevens het vlek Charkliquen, zyn deswegen inzonderheit zeer vermaard, gelyk als Biarbequir en Bagdad wegens het rode, Moussul, of het oude Ninive wegens het gele, en Oursa wegens het zwarte. De wyn omtrent Tokat is voortreffelyk. Zy is ook de eenige stadt in Asië, alwaar de saffraan overvloedig wascht, en zy is met het onderhorige het lysgeding der moeder van den Groot-Sultan. Aldaar is maar een Aga en een Kady. De Bassa, van wien zy hun bevel ontfangen, resideert te Sivas, en aangaande Tokat staat nog aan te merken, dat het een der grootste toegangen van het Oosten is, alwaar gedurig de karavanen uit Persië, Diarbequir, Bagdad, Constantinopel, Smyrna, Synope, en meer andere plaatsen aankomen, en alwaar de gene, die weder uit Persië komen, zich van malkander scheiden. Deze stadt is in het jaar 1714 door brandt geheel in de assche gelegt. *Tavernier Voyage P. I. l. I. p.* 10-13.

TOCAYMA, of TOKAYMA, eene kleine stadt in Terra Firma, gelegen in 't Zuiden van Amerika, in het nieuwe koninkryk van Granada, alwaar de rivieren Pati en Magdalene zamenlopen, omtrent 20 mylen van St. Fé de Bogota ten Westen. Naby deze stadt ziet men den zogenaamden Vulkaan van Tokayma, zynde een vuurspuwende berg.

TOCHO, een vermaard man onder de Gotthen, was een ervaren boogschutter, en kon een appel, die maar onder het bereik van zyn pyl en boog was, zonder te missen van een paal schieten. Koning Herald, dit horende, wilde een proef van deze ervarenheit nemen, hem belastende een appel van zyns zoons hoofdt te schieten. Tocho gehoorzaamde, maar nam drie pylen, stelde zyn zoon op een plaats, alwaar hy niets dan den appel op zyn hoofdt zien kon, en schoot den appel regt door midden. Toen hem de koning vroeg, waar toe hy de twee andere pylen genomen hadde, gaf hy tot antwoordt, dat hy, ingeval van een ongelukkigen schoot naar zyn kindt, op hem, den koning, zou geschoten, en dus zyn wreed bevel gewroken hebben.

TOCIA, een grote stadt in Natolië, is op verscheide heuvelen gebouwt. Op den hoogsten heuvel is een vesting gesticht, alwaar de Bassa zynen setel heeft. Het meerder getal der inwoonderen bestaat uit Griekschè Christenen, en het omleggende landt is zeer vruchtbaar in wynbergen. *Tavernier Voyage P. I. l. I. p.* 8, 9.

TOCKAY, eene zeer sterke stadt in opper-Hungarië, heeft eene sterke citadel, en legt aan de rivier Bodroch, die aldaar in de Theis valt. De landstreek daar omtrent is zeer vruchtbaar: want de Tockayer wyn wordt onder alle Hungarische wynen voor de beste gehouden. De Turken bemachtigden weleer deze plaats; maar zy wierdt van de keizerlyken wederom verovert. Zy wierdt in het jaar 1605 door de Turken hard belegert, en de keizerlyke kommandant Rueber tot zo groten hongersnoodt gebragt, dat hy met zyne soldaten hunne ledere kolders moest eeten. In het jaar 1683 vermeesterde de graaf Tekely deze stadt, maar moest de zelve in het jaar 1684 wederom inruimen. *Ortelius Chron. Hung. fol. 409 seq. Zeilerus. Krekwitz Beschr. von Hung. La Vie du Comte Tockely.*

TODI, in 't Latyn *Tuder*, een bisschoppelyke stadt in 't Italiaansche hertogdom Spoleto, niet verre van den Tyber gelegen. Zy legt op een hoogte, en heeft rondom een vruchtbaren en aangenamen grondt. Oudtyds was ze zeer vermaard, doch is door de binnenlandsche beroerten zeer vermindert. Zy is de geboortestadt van paus Martinus den I.

TOGA. Dus wierdt het opperkleedt der oude Romeinen genaamt, zynde zonder mouwen, en hebbende boven aan den hals een wyde opening, zo dat men doorgaans nevens het hoofdt ook den regter arm daar door stak, doch den linker arm omwondt. Dit opperkleedt wierdt met een gordel vast om 't lyf gemaakt. Het wierdt alleen in de stadt, maar niet in 't veldt gedragen, waar van daan *Toga* niet selden voor de vrede gebruikt wordt. Onder de regering der keizeren zyn de *Togae* in onbruik geraakt, buiten twyffel wegens haar ongemak. Dat dit opperkleedt van velerlei fatsoen geweest is, zal een kenner der Romeinsche oudheden niet ontkennen, waarom ook de plaatsen der schryveren, die tegen elkander schynen te stryden, geenzins moeten verandert worden. Deze Toga hadt in 't midden voor de borst een *sinus*, waar in iets kon verburgen of verwaart worden, en hier van daan zyn de spreekwyzen: *in sinu fovere, gestare*, enz. voor iets in waarde houden. *Ferrarius de Re vest. Rubenius de Re vest. Pitiscus II*, 968.

TOGA VIRILIS. Dit was een opperkleedt, dat de Romeinsche jongelingen aantrokken, als ze meerderjarig waren, na dat ze in hunne minderjarigheit een zogenaamde *Praetexta* gedragen hadden. Hier door nu erlangden ze de vryheit om op 't stadhuis te komen, en burgerlyke en staatszaken by te wonen. Het zelve kleedt wierdt ook *Toga libera*, en *Toga pura* genaamt: *Libera*, dewyl ze dan in de vryheit kwamen, en *pura*, om dat 'er geen boordsel op was. Van het jaar, waar in dit opperkleedt eerst wierdt aangedaan, vindt men verscheide gevoelens der schryveren. *Torrentius* en *Bosius* zyn van gedachten, dat zulks met het zeventiende jaar is geschied. Aldus Manutius, Norisius, en Graevius stellen het in 't begin van 't zestiende jaar; hoewel ze toestaan, dat het onder de keizeren in het veertiende jaar geschied is. Door aanmerkinge derhalven van de verscheide tyden kan de verscheidenheit der jaren vereffent worden. *Lipsius Elect. I*, 13. *Ejusd. not. ad Tacit. Annal. XII. Dodwell Praelect. V. ad Spartian.* §. 6. *Masson vita Horatii. p.* 25. *Vita Ovid. p.* 28. *Pitiscus II*, 975.

TOGARMA, derde zoon van Gomer, en kleinzoon van Japheth, die de zoon van Noach was. Daar zyn 'er, die menen, dat de Phrygiërs, of de Turken hunnen oorspronk van hem hebben. Doch Bochart is van oordeel, dat hy Cappadocië bevolkt heeft, steunende voornamentlyk op het gene 'er gezegt wordt *Ezech. XXVII*, 14, alwaar van *Tyrus* gezegt wordt, dat uit den huize van *Togarma* paarden, ruiteren, en muilezels op hunne markten gelevert zyn. In Cappadocië nu was een grote overvloedt van diergelyke beesten, welke in het Oosten op een hogen prys gehouden wierden; gelyk Bochart uit verscheide getuigenissen der oude schryveren getoont heeft. Dit gevoelen wordt van den Hre. *Le Clerc* met nieuwe bewysgronden gestaaft. Zie hem over *Genes. X*, 3.

TOGGENBURG, een graafschap in het Eedgenootschap, dat ten Westen en Oosten aan het Kanton Zurich, ten Noorden aan het Kanton Appenzel en Thurgow, als mede aan het landt van den abt van S. Gall, en ten Zuiden aan de heerlykheden Utznach en Gestal, tot de Kantons Zweitz en Glarus behorende, paalt. Het zelve is omtrent tien uuren lang, en drie of vier uuren breed, zynde in het *neder-* en *opperampt* verdeelt. Daar in leggen de steden *Lichtensteig*, *Watwyl*, *Thurthal*, *Alt S. Johan*, *Henschweyl*, *Nekkardal*, *Kichweil*, *Katzenbell*, enz. en de sloten *Yberg*, *Swartzenbach* en *Luthisburg*. Men rekent het getal der inwoonders op 9000 man, van welke een derde deel den Roomsch-Katholyken Godsdienst toegedaan is. Dit graafschap hadt eertyds zyne eigene graven, van welke de laatste, *Frederik*, behalven dit graafschap, nog andere graafschappen en heerlykheden bezat, en in het jaar 1402 met de stadt Zurich een burgerrecht voor den tydt van achttien jaren oprechtte, dat in het jaar 1415 vernieuwt is: doch in 't jaar 1435 maakte hy wegens zeker rechtsgeding, door hem te Zurich verloren, tot spyt van die stadt, ook een landrecht met het Kanton Zweitz, met vergunning, dat zyne onderdanen na zyne doodt met die van Zweitz een eeuwig landrecht zouden maken, waar over naderhandt onder de Eedgenoten een zware oorlog is ontstaan, die zeven jaren heeft geduurt. Na dat de gemelde graaf den laatsten April des jaars 1436 gestorven was, stelden zich de ingezetenen van Toggenburg terstondt in 't bezit van de heerlyke vryheden, welke hun laatste meester aan hen hadt nagelaten, en maakten niet alleen een onderlinge verbindtenis, maar ook een verbondt en landrecht met de Kantons Zweitz en Glarus, wordende daar in, niettegenstaande des gemelden graafs weduwe, Elizabeth van Mätsch, zich daar tegen aan wilde kanten, door een gerechtelyk vonnis bevestigt, zo dat de gemelde gravin gedwongen wierdt van hare eischen af te zien. Hier op is dit graafschap in het jaar 1439 door een vergelyk tusschen de erfgenamen van den voorgemelden Frederik en de vryheeren van *Raren*, uit Wallis geboortig, aan de laatstgemelde gekomen, die de bovenverhaalde vryheden hebben bevestigt, en in het jaar 1468 alle hunne eischen op Toggenburg voor 14500 guldens aan den abt Ulrich van S. Gall verkocht, wiens opvolgers zich van langzamerhandt een volstrekt gezag over de ingezetenen hebben aangematigt, tot dat de zelve eindelyk in den beginne van de XVIII eeuwe hunne oude vryheden weder hebben opgezocht, en, alzo de abt tot herstelling van de zelve niet wilde helpen, hunne zaak voor de vierschaar der Kantons hebben gebragt, waar op de Kantons Zurich en Bern zich dezer ingezetenen hebben aangenomen, waar over het in het jaar 1712 tot een oorlog is uitgeborsten, in welken de abt zyn landt moest verlaten, sedert welken tydt die van Toggenburg hunne eige, en wel Demokratische regering hebben gehad, bestaande uit een landraadt van tachtig personen, wiens eene helft den Hervormden, en de andere den Roomsch-Katholyken Godsdienst is toegedaan. Ondertusschen is in het jaar 1714 een traktaat aangaande de wederoprechting van dit graafschap aan den abt van S. Gall, tusschen hem en de Kantons Zurich en Bern voorgeslagen, maar door den abt, (als die zich onder de bescherming van den keizer hadt begeven, en van hem het graafschap te leen ontfangen) niet bevestigt. *Stumpf. Chron. Frid. Luca Graven-Saal. Hamburg. Hist. Remarqu. an.* 1701, *pag.* 298.

TOGOTES, een afgodt, van wien in een zeker oud opschrift, in Portugal gevonden, gewaagt wordt. Men gist, dat hy zynen oorspronk heeft van den name van *Togus*, die een koning der oude Celtiberen is geweest. *Reinesius ad Rupert. Epist.* 69. *p.* 632.

TOINARD (NICOLAUS) wierdt in 't jaar 1627 te Orleans uit een goed geslacht geboren. Niettegenstaande zyne zonderlinge kennis in de oudheden en andere wetenschappen heeft men nochtans naauwlyks iets anders van hem dan alleen een nieuwe, doch zeer naauwkeurige *Konkordantie der IV Evangelisten*, die nochtans niet voor zyn overlyden is in 't licht gekomen, nevens nog eenige aanmerkingen over het werk van Lactantius *De mortibus persecutorum*. Men eigent hem voorts nog een klein geschrift toe nopens de overzettingen des N. Testaments, van welke eene te Bergen in Henegouwen, de andere door Vader *Bouhours* gemaakt is. Doch hy heeft dat geschrift nooit voor het zyne willen erkennen. Hy stierf in 't jaar 1706. *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. XVII siecle.*

TOIRAS, (JEAN DE ST. BONNET, HEER VAN) maarschalk van Vrankryk, was gesproten uit het oude huis van *Caylar*, aldus genaamt naar eene vrye heerlykheit van dien naam, de welke naderhandt aan de bisschoppen van Lodeve, in Languedok, verkocht is. Hy was te St. Jean de Gar-

donnenques,

donnenques, in de gemelde provincie gelegen, den 1 Maart des jaars 1585 geboren. Zynde edelknaap, of pagie, eerst van den heere de la Verune, en daar na van den hertog van Condé geweest, ging hy over in dienst van koning Henrik den Groten en van koning Lodewyk den XIII, die hem tot zynen jagermeester en valkenier aanstelde: maar alzo hy zyn fortuin in den oorlog of krygsdienst wilde zoeken, verzocht hy den laatstgemelden koning om een kompagnie onder het regiment van de guarde, en verkreeg de zelve. Hy gaf daar op in verscheide voorvallen blyken van zyne dapperheit en goed beleidt. Hy woonde de belegeringen van Montauban, Montpellier, het eilandt Rhee, en de stadt St. Martin by, hebbende daar in het bevel nevens St. Luc en de la Rochefoucaut. Naderhandt droeg de koning van Vrankryk het bestier van het gemelde eilandt van St. Rhee aan hem op, en hy verdedigde het zelve kloekmoedig tegen de Engelschen. Na dat hy in de belegering der stadt Rochelle was tegenwoordig geweest, wierdt hy naar Italië gezonden, hadt aldaar het bevel over de troepen des konings van Vrankryk in het Montferrat, en verdedigde Casal tegen den markgrave Spinola, veldheer over het Spaansche leger, de welke die stadt den 23 May des jaars 1630 hadt begonnen te belegeren, en geroemt de zelve binnen zes weken te zullen veroveren; maar Toiras kweet zich zo wel, dat Spinola niet voor in de maandt van October zyn oogmerk bereikte. De koning maakte hem derhalven, tot vergelding van zyne getrouwe diensten, maarschalk van Vrankryk en generaal luitenant over alle zyne troepen in Italië; en eenigen tydt daar na wierdt hy ridder van den Heiligen Geest. Maar des niettegenstaande viel hy eindelyk in ongenade, zonder te weten waarom, wordende van alle zyne eerampten en inkomsten berooft, waar door hy tot gebrek en armoede verviel. De mogendheden, met welke Vrankryk toen in oorlog was, namen deze gelegenheit waar om hem op hunne zyde te trekken; maar hy wilde liever ongelukkig dan trouwloos zyn. Hy was evenwel in Italië zeer geacht, als blykt uit het goed onthaal, het welk hem te Rome, te Venetië, en in andere steden, gedurende den tydt dat hy in 's konings ongenade was, wierdt aangedaan. Eenigen tydt daar na verzamelde Victor Amadeus, hertog van Savoje, toen met Vrankryk in een verbondt zynde, een leger tegen Spanje, en stelde den heere van Toiras, met toestemminge des konings van Vrankryk, tot generaal luitenant over het zelve aan. Hy trok met dat leger in 's vyands landt, tastte de sterkte Fontane, of Fontanette, in het hertogdom van Milaan, aan, en wierdt in die belegering, willende eene bresch, welke door zyn geschut den 14 Juny des jaars 1637 gemaakt was, bezichtigen, met een musketkogel dood geschoten. Zyn lichaam wierdt naar Turin gebragt, en aldaar in het Kapucyner klooster ter aarde bestelt. *Baudier Histoire de la Vie de saint Bonnet, Seigneur de Toiras.*

TOLAND (JOHANNES) was een natuurlyke zoon van een Roomsch-Katholyk priester, in den jare 1671 in Ierlandt geboren, en aldaar in den Roomsch-Katholyken Godsdienst opgevoed. Door zyne bekwaamheit kreeg hy al vroeg een naam, en hy las in zyn 15 jaar Grieksche en Latynsche schryvers, inzonderheit *Livius*, zeer naarstig. In zyn 16 jaar nam hy de party der Nonconformisten aan. Hy hadt den grondt zyner studiën te Redcastle, by Londonderry, gelegt, waar na hy in den jare 1687 de hogeschool van Glascow bezocht, en in de Theologie studeerde, maar kort daar op naar Edenburg ging, en aldaar in het jaar 1690 zich meester liet maken. Van daar reisde hy naar Engelandt, en van daar kort daar na naar Hollandt, bediende zich van het onderwys van Frederik Spanheim in de kerkelyke historie, op wiens aanraden hy ook den Bybel en de kerkvaders vlytig las. Zyne grote zucht om een naam te maken bragt hem tot allerhande buitensporigheden; want na dat hy zich in den jare 1695 weder naar Engelandt hadt begeven, roemde hy overal op eene gemeenzame vriendschap met Joh. Clericus en Limburg, maar wierdt wel haast van onwaarheit overtuigt. Men zegt, dat hy reets in zyn veertiende jaar voorgaf, dat hy nog voor zyn dertigste het hoofdt van eene nieuwe sekte wilde zyn, en dat hy voor zyn veertigste geen minder verwarring in den Staat wilde verwekt hebben dan Cromwel. Zyne tegenstrevers hebben hem ook opentlyk verweten, dat hy heimelyk de party van den hertog van Monmouth heeft gehouden, en, zynde nevens anderen gevangen genomen, was gevonnist om voor zyn leven lang alle jaren eens door alle de steden der provincie van Dorseth gegeesselt te worden; dat hy zich toen liever wilde laten ophangen, maar dat hy eindelyk om zekere onbekende redenen zonder straffe wierdt los gelaten. In zyn 20 jaar gaf hy een gedicht in 't Engelsch tegen de geestelykheit uit; maar een ander schilderde zyn leven en gedrag in een ander gedicht zeer hatelyk af. Na zyne te rug komst uit Hollandt hadt hy veel op de Nonconformisten te zeggen, en trachtte de geopenbaarde waarheden op eene andere wyze uit te leggen, schreef ook een Dispuit tegen de gewone *Systemata Theologica*; maar het zelve is niet ter drukpersse gebragt. Hy ondernam ook een werk van de gronden des Christelyken Godsdiensts, waar van hy het eerste Deel in zyn vyf en twintigste jaar onder den tytel van *Christianity not mysterious* in het licht gaf, en daar door zo veul geruchts maakte, dat dit boek wel haast in Ierlandt van alle predikstoelen wederlegt, ook eindelyk op 't bevel van het Parlement opentlyk door den beul verbrand wierdt; ja men zou hem zelf zwaar deswegen gestraft hebben, indien hy zich niet haast hadt weggepakt, naardien hy in alle gelagen en geselschappen van slecht volk met den Godsdienst opentlyk spotte, en daar omtrent zo roekeloos sprak, dat ieder, die maar eens met hem hadt omgegaan, verdacht wierdt gehouden; en reets wierden hier en daar mans- en vrouwspersonen gevonden, die men voor scholieren van zyne nieuwe sekte hieldt, en uit dien hoofde naar hem *Tolandisten* noemde; waarom de koninklyke rechters by hunne komst te Dublin in eene openbare aansprake verzocht wierden de kerk voor alle hare vyanden, en inzonderheit de Tolandisten, te willen beschermen. Toland, weder naar Londen gegaan zynde, kreeg vele tegenstrevers, die zyn boek wederleiden, en hem scherp aantastten; maar hy vondt niet raadzaam de zelve te beantwoorden, gevende slechts een verdedigschrift tegen het Parlement van Ierlandt uit, waar in hy beleedt vele dingen in dit boek onbedacht voorgestelt te hebben. Hebbende dan besloten zich niet meer met Godgeleerde geschillen te bemoeien, ging hy over tot de zaken van Staat, koos de party der Republikanen, en gaf de schriften van *Joh. Milton* in het licht. Hy hadt het leven van Milton daar by gevoegt, en daar in des zelfs gevoelen aangaande de echtscheidinge gebillykt, ook niet ten beste van koning Karel den I gesproken, trachtende inzonderheit te beweren, dat het boek, *Εἰκὼν βασιλική*, dat op des zelfs rekening wordt gestelt, door *D. Gaudenius* geschreven was, waar door hy zich nieuwe vyanden verwekte, de welke daarenboven een plaats in de levensbeschryvinge van Milton vonden, in welke Toland aan de geloofwaardigheit der boeken des N. Testaments scheen te twyffelen. Doch Toland betuigde in eene verantwoording, dat hy niet de Bybelsche boeken, maar de boeken der Apostolische Vaderen voor ondergestoken hieldt, en zocht daarentegen zyn zeggen aangaande den bovengemelden koning Karel met duidelyke bewysredenen te bekrachtigen. Maar hy hadt het ook door deze Verantwoording op nieuw verkurven, doordien hy van de regelmatigheit des Nieuwen Testaments zodanig hadt gesproken, dat eenige Godgeleerden het nodig oordeelden hem te wederleggen. De beraadslagingen des Parlements aangaande het vermeerderen van Engelands krygsmacht en rykdommen gaven hem toen ook gelegenheit een geschrift rakende eene beter order onder de militie in Engelandt in het licht te geven. Kort daar na was zyn boek, in Ierlandt verbrand, nevens zyn *Amyntor*, ook door het parlement van Engelandt veroordeelt, indien deze zaak niet door den tweespalt der leden des Parlements was blyven steken. Des niettegenstaande gaf Toland toen de schriften van *Harrington* uit, die by de koninklyke party nog erger dan Milton te boek stondt, en ter zelver tydt wierdt zyn gedicht, *Clito* genoemt, buiten zyn weten in het licht gegeven, waar in hy insgelyks vele buitensporigheden hadt ter neder gestelt. Niet lange daar na zocht hy de op het huis van Hanover gebragte successie in zyn *Anglia libera* te verdedigen, ging daar mede in den jare 1702 naar Hanover, gaf dit boek aan de keurvorstinne Sophia over, en wierdt daar voor rykelyk beschonken; waar op hy over Berlyn, en door Hollandt weder naar huis keerde, zynde zo wel by den koning van Pruissen, als by koning William ter gehoor toegelaten. Na dezen besteedde hy zynen tydt aan het maken en uitgeven van vele Godgeleerde en staatkundige boeken, van welke de *Letters to Serena*, de *Adeisidaemon*, de *Origines Judaicae*, de *Nazarenus*, en het *Panteisticon* het meeste gerucht hebben gemaakt, uit welke genoegzaam blykt, dat hy tot zyn einde niet gezond in den Godsdienst is geweest. Hy stierf te Putney den 21 Maart des jaars 1722. Zyne schriften zyn: *The tribe of Levi; Christianity not mysterious; Letter tho a member of the house of commons in Ireland; The Works of John Milton; Amyntor, or a defence of Milton's life; The militie reform'd; Vindicius Liberius, or Mons. Toland's defence of him self; Oceana of James Harrington and his orther Works; Clito, a poemon the force of eloquence; Anglia Libera or the limitation and succession of the crown of England; The art of governing by Portys; Paradoxes of State; Relation des Cours de Prusse & de Hanover; Reasons, for addressing his Majesty; Letters to Serena; a Philippic oration against the French; Gallus Aretalogus; Adeisidaemon, sive T. Livius a superstitione vindicatus; Origines Judaicae; The elogy and character of the late Princess Sophia; Reasons for naturalizing the Jews; Nazarenus; Tetradymus; Pantheisticon, s. formula celebrandae societatis Socraticae; Spaccio della bestia triomphante, of Jordanus Brunus*, enz. *Mosheim Vindiciae antiquae disciplinae. Gelehrte Zeitungen.*

TOLBIACUM. Zie ZULCH.

TOLEDO, in 't Latyn *Toletum in Carpetanis*, de hoofdstadt van 't Spaansche nieuw-Kastilië, aan de rivier Tajo gelegen. Hier is een bisschoppelyke setel. Zy is op een steenrots gesticht, die door de rivier de Taag van hoge bergen, waar mede ze omringt is, wordt afgezondert. Op des zelfs top staat de kerk, en het koninklyk kasteel, Alcaçar genaamt, door Karel den V gesticht. De stadt is zeer groot, doch ongelyk, zynde omringt met een sterken muur, op het bevel van Bamba, koning der Gotthen, behalven nog honderd en vyftig torens. De kerk, wegens de menigte der heiligdommen *de Heilige* genaamt, en daar een meer dan koninklyke schat in is, is nevens het aartsbisschoppelyk paleis zeer merkwaardig. Hier was eertyds de setel der West-Gotthische, en sommiger Mauritaansche koningen, onder welke laatste Alfonsus de VI, toegenaamt de Dappere, in 't jaar 1086 deze plaats veroverde. De aartsbisschop van Toledo is primaat van 't koninkryk, en geboren kancelier van Castilië. Hy heeft 19 bisschoppen onder zich, en wordt voor een der grootste en machtigste prelaten van de gansche Christenheit gehouden, zynde zyne jaarlyksche inkomsten byna 350000 ryksdaalders. Oudtyds hadt deze stadt een merkwaardig paleis, zynde zeer

sterk,

ſterk, en altydt met grendelen en ander yzerwerk geſloten; aangezien men vooronderſtelde, dat dit paleis geopent zynde, de ondergang van Spanje naby was. Maar wanneer koning Roderik deze deuren opbrak, in verwachting van geldt daar in te zullen vinden, zag hy, dat 'er niets dan allerlei oude lompen in verborgen waren, nevens dit opſchrift: *A TALI GENTE EXITIUM HISPANIÆ IMMINET*, dat is: „Van „ zodanig een volk hangt Spanje zyn ondergang boven 't „ hoofdt.“ Dit is ook bewaarheid; want Roderik wierdt overwonnen, en de ganſche Gotthiſche adel door de Saracenen en Mauren geſlagen. Men houdt Toledo voor het middelpunt van Spanje, aangezien het 9 dagreizen van Cordua Noordwaarts, van Lisbon Noord-Ooſtwaarts, van S. Jean de Luz Zuidwaarts, en even zo verre van Valencia en Almeria Weſtwaarts gelegen is. *Franciſco de Viſa Deſcripcion de la Imperial ciudad de Toledo. Garſias de Eccleſ. Tol.* Zie ALBA.

TOLEN, THOLEN, of TERTOLEN, een eilandt in Zeelandt, tuſſchen de eilanden Bevelandt, Schouwen, Overflakké, en het hertogdom Brabandt gelegen. Het was voor dezen een gedeelte van het landt van Schouwen, en daarentegen van het landt van St. Martensdyk afgezondert; maar het is nu van het eerſte door de zee afgeſcheiden, en met het laatſte aan een gedykt. Van des zelfs naams oorſpronk zal in 't volgende artykel geſproken worden. De graven van Hollandt zyn, volgens *Reygersbergh*, eerſt heeren van Tolen geweeſt. Daar na is het zelve aan de graven van Henegouwen, en van deze aan de graven van Blois gekomen. Op dit eilandt zyn twee ſteden, namentlyk *Tolen*, en *St. Martensdyk*, behalven eenige goede dorpen. In Auguſtus des jaars 1712 overvielen de Franſchen dit eilandt onder den brigadier Jakob Paſteur, plunderden de ſtadt Tolen, en brandden in de zelve, nemende by hunnen aftocht eenige gyſelaars mede. *Jan Reygersbergh Kronyk en Hiſt. van Zeelandt. Smallegange Kronyk van Zeelandt.*

TOLEN, THOLEN, of TERTOLEN, de hoofdſtadt van het voorgemelde eilandt, het welk dien naam waarſchynlyk heeft gekregen van de graaflyke tollen, welke daar ter plaatſe, daar vermoedelyk een tolhuis ſtondt, betaalt moeſten worden, by welk tolhuis vervolgens eenige huizen zyn gebouwt, die met den tydt tot een dorp, en eindelyk tot een ſtadt zyn aangegroeit. Zy geeft den naam aan het ganſche eilandt, waar op zy gelegen, en waar van in het voorgaande artykel geſproken is. *De zelve ſchryvers.*

TOLENTINO, eene ſtadt in de Anconitaanſche Mark, tuſſchen Macerata en San Severino, aan de rivier Chiento, op een heuvel gelegen. Zy was eertyds een Romeinſche kolonie, en van geen gering aanzien; doch is thans van weinig belang. Hier vertoont men de zogenaamde wonderdadige overblyfſelen van St. Nicolaas, monnik van de orde der Auguſtynen, die van deze zyne geboorteplaats toegenaamt is.

TOLET, (JOHANNES) een Engelſchman, wierdt van een Ciſterciënzer monnik door paus Innocentius den IV in 't jaar 1244 tot kardinaal prieſter, met den tytel van *St. Laurentius in Lucina*, en door Urbanus den IV in 't jaar 1261 tot biſſchop van Porto verheven. Van den eerſtgemelden paus wordt gezegt, dat hy dezen *Tolet* in 't jaar 1246 gebruikt heeft om tuſſchen hem en Henrik den III, koning van Engelandt, een vergelyk te treffen, en de zeden der Engelſche geeſtelykheit te hervormen. Hy bezat naar mate van die tyden een goede kennis van gewyde en ongewyde wetenſchappen, hadt een vaardigen en ſcherpzinnigen geeſt, en maakte goede vaarzen. Men heeft van hem verſcheide Elegiën, Byſchriften, Satyren; voorts eenige Philoſophiſche, Theologiſche en Hiſtoriſche werken, ook Oratiën. Men zegt, dat hy de verkiezing van paus Gregorius den X door een boertigen en ſchranderen inval grotelyks bevordert heeft: want wanneer na de doodt van paus Clemens den IV de kardinalen tot in het derde jaar oneens waren, en elkander over de verkiezing van een opvolger niet verſtaan konden, doch eindelyk den 1 September 1271 meer uit gewoonte dan met een voornemen om de zaak ten einde te brengen, vergaderden, gaf hen Tolet den raadt, dat men het dak van 't konclave behoorde af te breken, ten einde dus de H. Geeſt beter in de vergadering zou komen om de verdeelde gemoederen te vereenigen, en de kerk een waardig hoofdt te ſchenken. Dat gezegt hebbende, ſtelde hy hen zeer nadrukkelyk de verdienſten en hoedanigheden van Theodorus van Placenza, aartsdiaken van Luik, voor, die ook aanſtonts met eenparigheit van ſtemmen onder den name van *Gregorius* den X als paus erkent en uitgeroepen wierdt, waar op Tolet voor de vuiſt dit vaars maakte:

Papatus munus tulit Archidiaconus unus,
Quem Patrem patrum fecit diſcordia fratrum.

Tolet ſtierf te Lion den 13 July 1274, hebbende alvorens twee nonnenkloosters van zyne orde geſticht, een genaamt het Paradys, dat naderhandt aan de Broeders Minoriten van den ſtrengen regel is ingeruimt; het twede te Perugia, van de H. Juliana genaamt, en dat nog op den huidigen dag in wezen is. Zommigen hebben dezen kardinaal met *Johannes van Abbeville* vermengt. *Seguin de Vir. illuſtr. Ciſterc. Reinald Annal. Ciacon. Ughelli. Frizon. Roberti Gall. Chriſt. Turrig. de Script. Card.*

TOLETUS, (FRANCISCUS) een kardinaal en geleerd Theologant in de Roomſche kerk, wierdt in 't jaar 1532 te Cordua, in Spanje, geboren, en ſtudeerde te Salamanka, alwaar hy in het 15 jaar zynes ouderdoms tot profeſſor in de Philoſophie benoemt wierdt. Vervolgens begaf hy zich in de ſocieteit der Jeſuïten, en behaalde een groten naam, zynde van de ſocieteit naar Rome gezonden, alwaar hy leſſen in de Philoſophie en Theologie gaf. Paus Pius de V maakte hem zynen hofprediker, welke bediening hy ook onder de volgende pauzen, Gregorius den XIII, Sixtus den V, Urbanus den VII, Gregorius den XIV, Innocentius den XI, en Clemens den VIII bekleed heeft. Hy wierdt in verſcheide gewigtige zaken gebruikt. Paus Clemens de VIII gaf hem in 't jaar 1593 den kardinaalshoedt. Hy was het, die Henrik den IV, koning van Vrankryk, de pauſſelyke abſolutie deedt erlangen. Hy ſtierf te Rome in 't jaar 1596, vermakende zyne bibliotheek aan het Jeſuïten-collegie aldaar. Men heeft verſcheide ſchriften van hem, als: *Commentarius in Johannem, in quatuor capita Lucæ, in Ariſtotelem; Summa caſuum conſcientiæ*, en meer andere. *Spondanus Annal. Eccl. Petramellarius. Sanderus. De Coſta. Alegambe. Aut. Lettres d'Oſſat.*

TOLFA, een plaats in den Kerkelyken Staat, tuſſchen Civita-Vecchia en Bracciano gelegen. Ten tyde van paus Pius den II zyn hier omtrent aluinmynen ontdekt, die 'er nog op den huidigen dag zyn. *Deſcript. Ital. p. 149. Delic. de l'Ital. t. p.* 276.

TOLHUIS, (HET) een dikke toren, of zwaar kaſteel in de Betuwe, een halve myl beneden Schenkenſchans gelegen, alwaar zich de Rhyn aan zyn linker oever verdeelt. In 't jaar 1672 brak Lodewyk de XIV, koning van Vrankryk, daar met zyn leger door, na dat hem een ſchelmſche boer, *Jan Pieterſſen* geheten, eene ondiepte in de gemelde rivier daar ter plaatſe hadt aangewezen; en hoewel Jan Berton de Mombas, commiſſaris generaal van de Staatſche ruitery, deze poſt moeſt beſchermen, trok hy nochtans mede verradelyk met het grootſte gedeelte van het leger te rug. De weinige overgeblevene, beſtaande in Vriezen, boden den Franſchen evenwel goeden wederſtandt, en deden hen geen kleinen afbreuk: want de hertog van Longueville kwam in dien overtocht te ſneuvelen, de prins van Condé wierdt met twee kogels gewond, en vele andere voorname officiers bleven 'er dood, of wierden zwaarlyk gekweeſt. *Guicciardyn Beſchryving der Nederl. Duitſe Diction. Belg. Valkenier Verwart Europa.*

TOLLENAARS, PACHTERS, in 't Latyn *Publicani*, waren zulke, die by de Romeinen over de tollen geſtelt waren, en wierden uit de Roomſche ridderſchap, dat de voornaamſte claſſe van het Roomſche volk was, genomen. Zulks geſchiedde niet alleen toen Rome nog eene vrye republyk was, maar ook onder de keizers, waarom *Cicero* hen het ſieraadt van de ridderſchap en der ſtadt Rome, en een ſteunſel der ganſche republyk noemt. Zy kochten of pachtten echter den tol by de keurmeeſters voor eene ſomme gelds, en wierden ook *Redemptores* en *Vectigaliarii* genoemt. De tollenaars waren niet eenerlei, maar de eene hadt altoos een hoger rang dan de ander, en een tollenaar of pachter hadt wederom zyne bedienden onder zich. Omtrent hunnen oorſpronk is aan te merken, dat de Romeinen hunne ſteden in *vectigales* en *immunes* verdeelden, waar van de laatſte ganſchelyk van den tol bevryd waren: doch de andere waren gehouden zekere ſchatting te betalen, en zulks geſchiedde op eene geregelde of bepaalde, of op eene ongeregelde of onbepaalde wyze. De geregelde tol was wanneer zy jaarlykſch hoofdgeldt en ſchatting van goederen moeſten geven: doch de ongeregelde tol was die, welke in de haven op de waren, die verkocht wierden, of op de akkers en weiden gelegt was. Het laatſte ſlag van tol wierdt wederom verdeelt in *portoria*, wat in- en uitgevoert wierdt, wordende de genen, die daar over geſtelt waren, *portitores* genoemt, en in *ſcriptura*, wat wegens den veehandel betaalt moeſt worden, wordende de opzienders, die daar over geſtelt waren, *Magiſtri ſcripturæ* genoemt. Eindelyk was 'er nog een tol, *decumana* genoemt, die de veldvruchten raakte. Deze naam is daar van oorſpronkelyk, dat men gemeenlyk het tiende deel der granen tot ſchatting moeſt geven. Die dezen tol invorderden wierden *decumani* genoemt. De tollenaars waren in zulk een aanzien gekomen by de Romeinen, dat zy van gevoelen waren, dat men hen niet kon ontbeeren, als of de republyk zonder hen niet kon beſtaan, waar toe de gemaklykheit, die zy in den beginne gebruikten, mogelyk veel geholpen heeft. Hunne commiſen, of onder-tollenaars, en minder bedienden, waren echter minder gezien, ja zelfs als dieven in de uiterſte verachting. Men vroeg eens aan Theocritus, welke de wreedſte waren van alle beeſten. Hy antwoordde: *De beer en de leeuw onder de dieren der gebergtens, en de tollenaars en pluimſtrykers onder die der ſteden.* Uit de Evangeliſche hiſtorie blykt overvloedig, dat 'er ook diergelyke tollenaars in het Joodſche landt geweeſt zyn: want na dat Paleſtina tot een Roomſch wingeweſt was gemaakt, heeft Pompejus de Grote de zelve daar ingevoert. Dewyl zy nu met de Joden zeer ſcherp handelden, die zich waanden een vry volk te zyn, en dien laſt niet verdragen konden, waren zy in Judea zeer gehaat en veracht, meer dan op eenige andere plaats der wereldt, wordende aldaar gelyk geſtelt met de grootſte zondaars, als hoeren, doodſlagers, rovers, dieven, en diergelyke. Wanneer de Joden een Godvergeten menſch recht wilden afſchilderen, ſcholden zy hem voor een tollenaar. De Joden roemden inzonderheit op hunne vryheit. Zy zeiden: *Wy hebben nooit iemandts gedient*, Joh. VIII, 33. Zy konden niet dan met den uiterſten tegenzin de tollenaars in hun landt zien, die met ſtrengheit de rechten en ſchat-

schattingen der Romeinen invorderden, op dat zy hun geldt, waar voor zy den tol gepacht hadden, mogten wedervinden, en daarenboven voor zich zelve goeden winst doen; waarom zy de menschen onuitsprekelyk en tot den bloede vervolgden. Het is niet onwaarschynlyk, dat de Joden ook onder anderen daarom zulke grote vyanden van de pachters en tollenaars waren, om dat zy door den tol of de pacht hun vermogen ligtelyk konden schatten, en zulks den Romeinen aandienen, op dat de zelve hen, te machtig wordende, het overtollig bloedt konden aftappen. Vooral leden de Galileërs, dat is de Herodianen, met groot ongeduldt deze dienstbaarheit, en geloofden zelfs niet, dat het geoorlooft was aan eene vremde macht schatting te betalen, gelyk zy betuigden wanneer zy aan Christus vroegen: *Is het geoorlooft den keizer schatting te geven, of niet?* De Joden merkten die van hunne natie, die zich in deze bedieninge begaven, als Heidenen aan, Matth. XVIII, 17. Men zegt zelfs, dat zy hen geen ingang gaven in hunnen tempel, nog in hunne Synagogen, en hen niet toelieten tot hunne gebeden, of in eenige ampten, noch om in rechten te getuigen; ja men verzekert, dat men hunne gaven niet ontfing in den tempel, niet meer dan het hoerenloon, en diergelyke. Het is echter onbetwistelyk uit de H. Schriftuur, dat 'er ten tyde des Heilands vele tollenaars gevonden wierden in Judea, en dat 'er zelfs verscheide Joden waren, die zich in de hoge en lage bedieningen van den tol lieten gebruiken. Zacheus was een der voornaamste tollenaars, dewyl hy een overste of prins der tollenaars genoemt wordt Lucas XIX, 2. Maar Mattheus was een gering commis, of bediende van den tol. De Joden verweten Christus, dat hy een vriendt was der tollenaars, en dat hy met hen at, en Christus zeide tegen de Joden, dat de hoeren en tollenaars hen zouden voorgaan in het koninkryk der hemelen. In de gelykenisse van den tollenaar en van den Phariseër, welke baden in den tempel, ziet men de nederigheit, welke het gezicht van zynen staat den tollenaar doedt hebben. Hy staat van verre, en durft waarschynlyk zelfs niet in 't voorhof des volks komen; hy durft zyne oogen niet ten hemel heffen; hy slaat op zyn borst, en bidt Godt ootmoediglyk om genade. Zacheus zeide tegen den Zaligmaker, die zyn verblyf in zyn huis genomen hadt, dat hy vaardig was de helft van zyne goederen aan den armen te geven, en viervoudig te vergoeden het geen hy door bedrog verkregen mogt hebben, Lucas XIX, 8. Het laatste was volgens de Roomsche wetten van dien tydt, welke de tollenaars, die van ontrouw overtuigt waren, veroordeelden om viermaal de waarde weder te geven van het gene zy gestolen hadden. De Joden hebben echter al van oude tyden af ook zelfs hunne tollenaars en pachters gehad: want Godt hadt hen geoorlooft tegen vremden woeker te plegen, en de steden, die zy door het zwaardt veroveren zouden, cynsbaar te maken, als in verscheide plaatsen van het vyfde Boek Mozes te zien is. *Tacit. Ann. IV, 6. Sigonius de ant. Jur. civ. Rom II, 4. Cicero in Orat. pro Cn. Planco c. 9 Dilherrus Disp. Philol. T. I, p.* 196 *Schardius Lexic. Jur. p.* 1897. *Lightfoot Hor. Hebr. ad Luc. XIX,* 2. *pag.* 871. *Id. in Matth. Burmann. Diss. de Vectigal c.* 9. *Bulenger. de Vectigal. c.* 3. *Gronov. Obs. IV,* 23. *Lipsius ad Tacit. Ann. XIII,* 1. *Brissonius de Form. l. VI, p* 521. *Grotius ad Matth. XVIII.*

TOLLENSPICKER, een kleine plaats, die de steden Hamburg en Lubek in gemeenschap toebehoort, en aan de Elve, by de grenzen van de zogenoemde Vierlanden, en het Lunenburgsche gebiedt legt, alwaar van de voorby varende schepen een matige tol betaalt wordt.

TOLNA, een graafschap in Neder-Hungarië, tusschen de gespanschappen van Simogetië, Segetië en Beranywarië, en den Donauw gelegen. De hoofdstadt, die aan de laatstgemelde plaats niet verre van Colocza legt, hiet insgelyks TOLNA, en het omleggende landt brengt goeden wyn voort. Naast deze plaatst is *Berasen* de voornaamste, insgelyks aan den Donauw gelegen, alwaar de rivier Zarwitza zich met de zelve vereenigt.

TOLOSA, of TOLOSETTA, eene stadt in 't Spaansche landschap van Biskaje gelegen, is de voornaamste plaats in des zelfs gedeelte, Guipuscoa genaamt. De stadt is niet groot, maar fraai gebouwt, en heeft aan weerzyden een berg, alwaar de rivieren Araxe en Oria zamenlopen, over welke beide twee fraaie stene bruggen geslagen zyn. Hier worden vele en voortreffelyke degenklingen gemaakt. *Colmenar Delices d'Esp. pag.* 86.

TOLSBURG, een kleine, maar sterke stadt in de Lyflandsche provincie Esthen, aan den zeeboezem van Finlandt, tusschen Reval en Nerva gelegen.

TOLTZ, een Beyersch marktvlek in 't bisdom van Freysingen, aan de Iser, tusschen Dietramszell en Tegernsee gelegen. Het heeft een eigen landgerecht, en een middelmatig kasteel. Voor het vlek is een goed Franciskaner klooster, en twee uuren van daar is de befaamde gezondbron, werwaarts zelfs vorsten en andere voorname personen zich begeven.

TOLU, eene stadt in de provincie Carthagena, in Goud-Castilië, dat in 't Zuider-gedeelte van West-Indië gelegen is. Deze stadt legt 12 mylen van de zee, op een zeer aangename vlakte, en is den H. Jacobus toegewyd. Hier valt heerlyke balzem, die van Tolu den name heeft. Hy vloeit uit een boom, die een pynboom niet ongelyk is, een goudkoleur, en een aangenamen reuk en smaak heeft. *De Laet Hist. Novi Orbis.*

TOMAR, eene stadt in Estremadura, een gewest van Portugal, aan de rivier Navancia, of Navaon. By de zelve is een kasteel, dat voor het rykste der huizen van de orde van Christus gehouden wordt. *Colmenar Delices.*

TOMASSI, (JOSEPH MARIA) oudste zoon des hertogs van Palma, die zich in zyne eerste jeugdt aan de H. Maagdt toewydde; waarom hy zich ook in zyne meeste schriften *Josephus Mariacarus* noemt, doende een gelofte van kuischheit, om dus de bescherming van de Moeder-maagdt te verdienen. Hy begaf zich derhalven in de orde der Theatynen, en behaalde in de zelve wegens zyne strenge levenswyze, die menigmaal de natuurlyke gesteldheit zynes ligchaams te boven ging, een zonderlingen roem. Hy sliep op de blote aarde, leerde alle honderd en vyftig Psalmen van buiten, enz. doch voornamentlyk was hy uitmuntende in geleerdheit, zynde zeer ervaren in de Griekſche, Hebreeusche en Chaldeeusche talen, behalven zyne Philosophische en andere wetenschappen, maar voornamentlyk de Godgeleerdheit en Bybelkennis. Men zegt, dat hem paus Clemens in 't jaar 1711 byna noodzaakte om den kardinaalshoedt aan te nemen. De inkomsten, die hy in deze waardigheit genoot, deelde hy onder de armen uit; ook stondt hy zyne geloofsgenoten in de Zwitsersche geschillen met de Protestanten dapper by. Hy predikte ieder Zondag, en verzocht na zyne doodt, dien hy, gelyk men verhaalt, voorzegt heeft, zonder de minste pracht begraven te worden. Doch hy wierdt in 't jaar 1712, oud 63 jaren, stervende, met een grafstede van marmer vereert. Zyne schriften zyn vele in getal, als: *Codices Sacramentorum*; *Psalterium juxta duplicem editionem Romanam & Gallicanam*; *Responsorialia & Antiphonaria Ecclesia Romana*; *Antiqui libri Missarum Ecclesia Romana*; *Institutiones Theologia antiquorum Patrum*; en andere meer. *Memoires de Trevoux.*

TOMBELAINE, een klein eilandt, met een vlek, van den zelven name, op de kust van Normandië, gelegen in een kleine golf, tusschen Avranches en St. Malo. Dit eilantie, nevens dat van St. Michel, dat den naam van een klooster draagt, dat daar op gebouwt is, is dagelyksch een vast landt, en een eilandt, naar mate dat de zee wascht, of daalt door hare ebbe en vloedt. De Latynen noemen deze twee eilanden *ad duas Tombas.*

TOMBUT, een koninkryk in 't landt der Negers, in Afrika. De koning van Tombut onderhoudt altydt 3000 ruiters, en een grote menigte van voetvolk, die vergifte pylen gebruiken, waar uit men van des zelfs macht kan oordelen. Ook onderhoudt hy een groot getal geleerde mannen; maar hy is een groot vyandt der Joden. De hoofdstadt van dit koninkryk is insgelyks TOMBUT genaamt, hebbende huizen van kalk en stroo gebouwt, behalven het koninklyk paleis. De inwoonders zyn zeer wild, en brengen den tydt met danssen en springen door. Zy weven lynwaat en lakens van kattoen. Zy hebben aan niets gebrek, behalven aan zout, het welk van Tegaza door de woestyne en 500 mylen verre derwaarts gebragt wordt. Zy gebruiken in hunne koopmanschappen ongemunt goudt. De koning van Fez en Marokko zondt in 't jaar 1593 zeventien honderd man derwaarts, om het landt te veroveren. Hun veldheer Hamade, hoewel hy veel in de woestyn verloren hadde, die uit gebrek van water waren omgekomen, trok echter in Tombut, en noodzaakte den koning jaarlyksch 60 quintalen aan goudt te betalen. In 't jaar 1594 kwamen 'er 30 muilesels van Tombut te Marokko, die de gemelde somme medebragten, in welken tydt de koning van Marokko 3000 man uitzondt om daar mede het gansche koninkryk te veroveren, aangezien de inwoonders zeer onervaren in den oorlog zyn, en gene andere wapenen voeren dan vergiftige stangen en pylen. *Marmus in Geogr. Marmol Africa.*

TOMI. Zie TOMOS

TOMIERES. Zie S. PONS DE TOMIERES.

TOMITANUS, (BERNHARDINUS) een geleerd geneesheer en philosooph van Padua, gaf reets in zyne jeugdt preuven van zyne geleerdheit. Naderhandt begon hy te Padua lessen in de redenkunde te houden, en hadt vele voorname toehoorders, onder anderen ook Commendon, naderhandt kardinaal, en Jacobus Zabarella. Maar wanneer het hem ten laatste verveelde altydt een en het zelve te leren, verzocht hy een andere bediening, en toen hem zyn verzoek geweigert wierdt, verliet hy de akademie, en kon niet be ogen worden zyne voorgaande bediening weder aan te vaarden. Hy heeft verscheide zaken geschreven, en stierf in 't jaar 1576 aan de pest. Een ander BERNHARDINUS TOMITANUS leefde in de XV eeuw, bygenaamt *de Kleine*, was geboortig van Feltri, in den Staat van Venetië gelegen. Deze was van de orde der Franciskanen, en schreef eenige geestelyke traktaten. Hy stierf den 28 September des jaars 1494 te Padua. *Imperialis in Museo Hist. Thomasinus in Elog. doct. Vir. Wadingus.*

TOMORHAEUS, (PAULUS) aartsbisschop van Colocza, van wiens afkomst en geboorte men niets vindt aangetekent. Hy volgde eerst den oorlog; waarom hem te gelyk met het aartsbisdom van Colocza ook de bescherming dier landen, die sedert door de Turken ontrust waren, van de landstanden, met bewilliging van den paus, wierdt opgedragen. In 't jaar 1526 verklaarde hem Lodewyk de II tot zynen veldheer tegen den Turk; doch hy wierdt in het beroemde treffen by Mohatsch geslagen. De meeste schryvers geven hem de schuldt van die grote nederlage der Christenen, aangezien hy met 25000 man het treffen met 200000 Turken waagde, en voorts weinig voorzichtigheit gebruikte. Toen zyn hoofdt den Turkschen keizer aangeboden wierdt,

verhaalt men, dat de zelve gezegt heeft, dat vermetelheit billyk dus gestraft wierdt. *Sambuci Append. ad Bonfin. Luca Siles. Chron. p.* 137.

TOMOS, by anderen TOMI en TOMIS genaamt, was eertyds een stadt in Neder-Mysië, by de kust der Zwarte zee. Hier heeft de dichter *Ovidius* zyn leven in ballingschap geëindigt. De stadt wordt dus genaamt van 't Grieksche woordt Τόμος, dat is, een stuk of deel; aangezien de dichters zeggen, dat hier omtrent Medea haren broeder Absyrtus in stukken gesneden heeft, om haren vader Jason, die haar vervolgde, met het oplezen der stukken van zyns zoons ligchaam op te houden. Men meent, dat het hedendaagsche *Tomiswar*, in Bulgarië, aan de Zwarte zee (*Pontus Euxinus*) gelegen, zynde met een sterk kasteel, en een goede haven voorzien, het oude *Tomos* is. *Ovidius Trist. III. Eleg. IX. de Ponto I.* 1. *II.* 5. 77. *Cicero Orat. pro L. Manil. Stat. Sylv. II.* 255. *Ælian. Strabo. Ptolemaus. Marcellinus. Loyd.*

TOMUMBEI, Emir Chemir der Mammelukken, was de machtigste onder den Sultan van Egypten; doch wierdt trouwloos. Want wanneer hem Sultan Campso tegen Zambalat, gouverneur van Damascus, zondt, die weigerde den Sultan te erkennen, voegde hy zich by dien rebel, en keerde met hem naar Caïro, alwaar ze zich van Campso verzekerden, en hem te Alexandrië gevangen zetten. Vervolgens wierdt Tomumbei de laatste Sultan van Egypten, doch regeerde niet lang; want Selim de I belegerde Caïro, en noodzaakte hem te vluchten. Doch hy wierdt achterhaalt, en driemaal op de pynbank gelegt, om te ervaren waar hy zyne schatten verborgen hadde. Naderhandt liet hy hem op een kameel omvoeren, en ter plaatse, alwaar de runderen en schapen gedood wierden, in 't jaar 1517 met stokken dood slaan, oud zynde 65 jaren. *Jovius. Thevet des hommes illustr. Petrus Martyr.*

TONANTIUS, (FERREOLUS) bevelhebber over de keizerlyke lyfwacht in Gallië, was omtrent het jaar 450 op het slot Trevidon, 4 mylen van Milaan, aan de kleine rivier Trevezels, geboren. De vader van Ferreolus, die onder den keizer Honorius de zelve bediening hadt bekleed, was uit een zeer voornaam geslacht gesproten, want meest alle zyne voorvaderen waren Raadsheeren geweest, en hadden de eer der zegepraal genoten. Zyne moeder Papianille was de dochter van Afranius Siagrius, en zo wegens hare geboorte, als hare andere hoedanigheden zeer beroemd. Tonantius Ferreolus was in het zelve jaar bevelhebber toen Attila tot aan de rivier de Loïre rukte, en Orleans belegerde. Hy was het ook, die de Galliërs bewoog hunne troepen by die van Attila, die overste van de Romeinsche ruitery was, te voegen, ten einde zy dien machtigen vyandt des Roomschen ryks konden tegenstandt bieden. Zyne gelukkige uitvoeringen maakten hem zo bemind, dat hy als hun verlosser wierdt aangezien. Ook hielden de Romeinen zeer veel van hem, en bedienden zich van hem in zaken van de meeste aangelegenheit, die hy ook altydt gelukkig uitvoerde. Men vindt aangetekent, dat Thorismund, koning der Gotthen, toen hy de stadt Arles belegerde, die toenmaals den Romeinen toebehoorde, zich door de welsprekendheit van Ferreolus, dien hy by zich te gast hadt, liet bewegen om van voornemen te veranderen. In het jaar 467, toen de Galliërs besloten hadden zich over het gedrag van Arvandus, die generaal van het keizerlyke lyfregiment was, en tot de vyanden was overgegaan, te beklagen, wierdt Tonantius deswegen naar Rome gezonden, in het gezelschap van Thaumastus en Petronius, die beide geleerde en welsprekende mannen waren, en de opgevangene brieven mede namen. Zy verschenen voor den Raadt in zwarte klederen, en stelden de zaak van Arvandus zo wel voor, dat hy wierdt gevonnist om onthoofd te worden; doch Sidonius veranderde deze straf in eene ballingschap. Hy trouwde met de dochter van den keizer Avitus, die ook zeer geprezen wordt. Eenige later schryvers houden dezen vermaarden Galliër voor den stamvader van het geslacht van Karel den Groten. *Du Bouchet.*

TONCOUA, een gedeelte van het landt der Agous, zynde een volk in het Westelyk gedeelte van het koninkryk Golam, in 't landt der Abyssinen, gelegen in Afrika. Hier heeft men den oorspronk van den vermaarden Nylstroom ontdekt, die aldaar twee bronwellen heeft, welke een klein meir van 30 of 40 schreden in de lengte maken. Uit dit meir loopt een kleine rivier, waar in zich vervolgens verscheide kleine beken ontlasten. De Nyl loopt eerst naar 't Oosten, doch wendt zich naderhandt naar 't Noorden, vallende voorts in 't meir Bed. Van daar loopt hy naar 't Zuiden, doch keert weder naar 't Noorden, en maakt byna een halfeilandt. Dit meir heeft verscheide kleine eilanden, alwaar vele krokodillen en zeekalveren gevonden worden. *Bernier Hist. du Mogol.*

TONDER-AU, een middelmatige rivier in Sleeswyk, wordt niet verre van haren oorspronk in het ampt Apenrade de *Rode-au*, nog verder de *Saarbeek*, daar na *Wierleaw*, en eindelyk, alwaar ze niet verre van Tondern in de Noordzee valt, de *Widau* of *Widaw* genaamt. *Dankwerth Beschr. von Sleesw. und Holstein P. II, c.* 5. *p.* 84.

TONDERN, TUNDER, of TUNDERN, eene fraaie stadt, met een slot, in het midden van de Westelyke kust des hertogdoms van Sleeswyk gelegen. Zy behoort tot het aandeel van het hertogdom van Gottorp, en heeft een ampt, dat daar onder behoort, en de meeste inkomsten opbrengt. De stadt zelf is niet groot, maar tamelyk wel gebouwt, en dryft een sterken koophandel met granen en vee. Men wil, dat zy in oude tyden eene goede scheepvaart hadt, waarom zy nog een schip in haar wapen voert. Digt daar by legt een vorstelyk slot, dat eenigermaten versterkt is, en daar de amptman van Tondern gemeenlyk op woont. *Dankwerth Beschr. von Sleesw. und Holstein P. II, c.* 5. *p.* 84, 85.

TONGERN, in 't Latyn *Tongri*, of *Aduatum Tongrorum*, eene stadt in 't sticht van Luik, aan de rivier Jekker gelegen, is zeer oud, en was eertyds vermaard, als zynde toen de hoofdstadt van het zogenaamde Belgisch Gallië (*Gallia Belgica*) in welke omtrent honderd kerken waren. Zommigen verhalen, dat St. Maternus van den Apostel Petrus herwaarts is gezonden om 'er het Evangelie te prediken; voorts dat deze Maternus de eerste bisschop van Tongern is geweest, welke bediening hy acht jaren bekleed, en Servatius tot opvolger gehad heeft. Doch het is zekerder, dat Tongern, Trier en Keulen zamen een bisschop gehad hebben. In 't jaar 312 wierdt *Servatius* de eerste bisschop van Tongern. Na dat deze stadt verwoest was, wierdt de bisschoppelyke setel naar Mastricht verplaatst, en van daar in 't jaar 709 door bisschop Hubertus naar Luik overgebragt. Thans is Tongern in een gering aanzien, hebbende maar eene eenige kerk, in welke vele zogenoemde H. overblyfselen getoont worden. *Cesar. Tacitus. Plinius. Chapeville Descript. Episc. Tungr. Guicciardini Descript. Belg. Miraus in Fast. Belg. Gazey Hist. Eccl. du Pais-Bas. Heuteri Belg. Thomas de Tongris & Eburonibus. Valesii Notit. Gall.*

TONEELPOEZY. De toneelpoëzy, bestaande in treur- en blyspelen, is een zeker soort van schouwspelen, waar in de bedryven en gemene toevallen der menschen voorgestelt worden. *Athenaus* zegt, dat het eene soort der toneelpoëzy, te weten de blyspelen, den zelven oorspronk gehad hebben als het andere, namentlyk de treurspelen, zynde in den beginne een soort van gezangen geweest, door de Heidenen ter eere van *Bacchus* gezongen, danssende onder het zingen rondom een altaar, op welken zy gewoon waren dien afgodt een bok te offeren. Wy zullen van het instellen dezer plegtigheit, of vertoninge, hier na breder spreken. *Clemens van Alexandrie* schryft de uitvinding der blyspelen aan eenen *Sisarion*, uit Ikarië, toe, om dat de zelve waarschynlyk eerst van allen de gezangen (*hymni*) heeft opgestelt, die by het offeren van den bok, door *Ikarius* in 't jaar der wereldt 2700 ingestelt, gezongen wierden. Zulk een gezang wierdt eerst *Comœdia* genoemt, toen zich de Atheniënzen van die plegtigheit bedienden: als zy daar by speelden en dansten, wierdt het *Tragœdia* genoemt, en wanneer die plegtigheit op het landt wierdt verrecht, gaf men de zelve den naam van *Comœdia*: want het laatstgenoemde woordt betekent zo veel als een *dorpgezang*, zynde afkomstig van het Grieksche woordt Κώμη, een dorp, en van ᾠδὴ, een gezang. Maar de komediën, of blyspelen waren zo voorspoedig niet als de Tragediën, of treurspelen geweest waren: want de zelve bestonden ten tyde van *Aristophanes*, die in 't jaar der wereldt 3630, na *Sophocles* en *Euripides*, heeft geleeft, alleen uit boerteryen en openbare lasteringen, schoon zy ten tyde van *Epicharmus*, zynde uit Italië geboortig, en hebbende in 't jaar der wereldt 3600 gebloeit, door zekere personadiën op het toneel wierden voorgestelt. Om die reden beweren de Sicilianen, dat de blyspelen te Syracuza onder hunnen *Epicharmus* hunnen oorspronk hebben gehad, hoewel 'er eenige overgeblevene stukken van de blyspelen van *Alceus* voorhanden zyn, die twee honderd jaren voor *Epicharmus* geleeft heeft. Maar de Sicilianen houden zulks om de volgende reden staande, namentlyk om dat *Epicharmus* de eerste is geweest, die het gebruik der speeltuigen onder de blyspelen heeft ingevoert, gelyk zommigen om de zelve reden de uitvinding der treurspelen aan *Thespis* toeschryven. Dus houdt *Diomedes* de volgende voor de eerste uitvinders der blyspelen, namentlyk *Sannyrion*, die de vermommingen of masqueraden, en de posturen daar in gebragt heeft; verder *Cratinus*, die de akteurs, of personadiën, die zich op het toneel vertonen, heeft ingestelt, en eindelyk *Aristophanes*, die het werk zyn volle beslag heeft gegeven. De blyspelen der Grieken worden in oude, middelste, en nieuwe verdeelt. De dichters der oude blyspelen stelden de zaken zonder eenige bewimpeling voor, en noemden de menschen by hunnen naam, volgens het getuigenis van *Horatius*, van *Eupolides*, *Cratinus*, en *Aristophanes* verhalende, dat de zelve, nevens alle de andere oude blyspelschryvers, alle de genen, die over hunne gebreken, als gierigheit, onkuischheit, overdaadt, enz. verdienden berispt te worden, met de uiterste vrypostigheit daar over gestraft hebben, het welk maakte, dat die dichters van iedereen ontzien wierden. Maar schoon zulks door het gemene volk met groot genoegen wierdt aangehoort, en eenige voorname personen eenigen tydt wel behaagde, begon het evenwel eindelyk te vervelen. *Alcibiades* deedt derhalven een bevel afkondigen, waar in allen blyspeldichteren verboden wierdt iemandt by zynen naam te noemen. Dit gaf gelegenheit tot een nieuw soort van blyspelen, de middelste geheten. De zelve waren door *Aristophanes* uitgevonden, die daar in door *Philemon*, den blyspelschryver *Plato*, en anderen wierdt nagevolgt, de welke, naar het voorbeeldt van den eerstgenoemden, den middelweg tusschen het ernstige en het boertige zochten in te slaan. Maar schoon in die blyspelen niemandt by zynen naam wierdt genoemt, wierden de zaken evenwel op zodanige wyze behandelt, dat iedereen gemakkelyk kon begrypen wien men in het oog hadt. Men verzon derhalven eindelyk een derde soort van blyspelen, gemeenlyk de nieuwe genoemt, waar in men zich naar de algemene mode of trant der tyden zocht te voegen, en zich daarenboven van verdichte gebeurtenissen en allerhande verzierde namen bediende. *Menander* wordt voor den uitvinder van dit

laatst-

laatstgenoemde soort van blyspelen gehouden, ten minste is het zeker, dat hy daar in boven anderen heeft uitgemunt. Dus is het met de blyspelen op de volgende wyze gelegen: de makers der oude of eerste blyspelen verdichtten gene zaken: maar de zaken, die door hen wierden voorgestelt, waren waarlyk gebeurt, en de namen, van welke zy zich bedienden, waren de eigentlyke namen van zekere personen. De dichters van de middelste blyspelen bedienden zich wel van ware geschiedenissen, maar gebruikten verzierde namen: maar de nieuwe blyspelschryvers verzonnen zo wel de stoffen als de namen.

Maar het wordt tydt om nu tot den oorsprong en den voortgang der treurspelen over te gaan. De zelve waren eerst, als in het begin van dit artykel gezegt is, maar een zeker soort van gezangen, welke ter eere van Bacchus gezongen wierden, en dezen oorsprong hadden. Namentlyk, wanneer *Ikarius* de kunst om wynbergen te planten en wyn te maken van Bacchus geleert hadt, vondt hy eens een bok in zynen wynberg, die de druiven opat en vertradt. Hy nam dezen bok, en offerde hem ter eere van Bacchus, terwyl die genen, die daar by waren, rondom den altaar dansten, en ter eere van Bacchus liederen zongen. Deze plegtigheit wierdt naderhandt jaarlyksch herhaalt, en eerst *Trygodia*, dat is wynoogst-gezang, genaamt, en naderhandt is deze naam in *Tragodia*, of *Tragædia* verandert, zynde zamengestelt van het woordt τράγος, een bok, en dat van ᾠδὴ, een gezang. De Atheniënzen voegden 'er choorgezangen en dansseryen by, en sedert hebben de beste dichters hunnen roem in het maken van zulke gedichten gestelt, zo dat de naam van *Tragedie*, of Treurspel, toen zeer vermaard wierdt. Maar wanneer de stoffe der dichteren ten opzichte van Bacchus allengskens ten einde gezongen was, verkozen zy kleine historiën en fabelen, en namen daar by gelegenheit om dien godt te pryzen. Zommigen willen, dat *Epigenes*, geboortig van Sycion, de eerste uitvinder der treurspelen geweest is, dat is, dat hy de choorgezangen heeft ingestelt, die ter eere van Bacchus liederen opdeunden, of dat hy de fabelen en historiën eerst daar by heeft gevoegt. Anderen verhalen, dat *Theognis*, die in 't jaar der wereldt 2880 geleeft heeft, de autheur daar van geweest is, maar dat *Auleas* de grote zangchoren daar by heeft gedaan. Ten minste, het is zeker, dat de treurspelen een geruimen tydt in dien staat gebleven zyn: want men telt veertien vermaarde treurspelschryvers, die elkander hebben opgevolgt, tusschen den voornoemden *Epigenes*, en *Thespis*, die in 't jaar der wereldt 3530 leefde, en de eerste was, die de akteurs deedt spreken, en dus den zangeren en speellieden een tusschenpoos en rust gaf: want te voren speelde het choor het treurspel alleen, gelyk *Diogenes Laërtius* heeft aangemerkt. Het geen de gemelde akteur zeide, wierdt *Episodium* genaamt, dat is zodanig een stuk, dat tusschen twee gezangen ingevoegt wierdt. Na dat men derhalven hadt begonnen de gedaante van het treurspel te veranderen, wierdt ook het getal der akteurs allengskens vermeerdert. *Æschylus*, die omtrent 50 jaar na Thespis leefde, heeft tot de Episoden twee akteurs gebruikt, voorziende de zelve met kleding en behoorlyke momaangezichten, als mede met hoge toneelschoenen, *cothurni* genaamt, om dus de gedaante der helden, wier daden men vertoonde, te verbeelden. *Sophocles*, die 10 of 12 jaren na de doodt van Æschylus leefde, voegde een derden akteur daar by, en beschilderde het toneel met allerlei sieradiën, naar vereisch van het onderwerp, dat gespeelt wierdt.

Men hadt tweederlei soort van treurspelen. Eenige eindigden met een merkwaardig ongeluk der helden; andere daarentegen hadden een blyden uitgang, eindigende met genoegen der voornaamste personen. Nochtans hebben zommigen gemeent, dat de naam van tragedie of treurspel alleenlyk aan zodanige toneelstukken eigen was, die met een treurig geval eindigden. Deze misslag is daar uit ontstaan, dat de treurspelen doorgaans zodanig waren; het zy dat de geschiedenis zelf zulks vereischte, het zy dat de dichters zich daar omtrent naar de zinnelykheit der Atheniënzen voegden, die daar in behagen schenen te hebben. Maar dit is niet altydt zo geweest: want men ziet in de negentien treurspelen van *Euripides*, dat de meeste blyeindigende zyn.

Aristoteles verdeelt de oude treurspelen in vier delen, namentlyk *Prologus*, *Chorus*, *Episodium* en *Exodus*. Maar de nieuwe stukken, die naderhandt opgestelt zyn, hadden vyf Bedryven, of *Actus*, en verscheide *Scenæ*, of Uitkomsten, waar by nog de zogenaamde *interactus* en *intermedia* (tusschen-Bedryven) en een *symphonia*, of gezang, waren. *Hyginus lib. II. Athenæus lib. II & IV. Diogenes Laërtius lib. III. Gyrald. Hist. Poet. Hedelin Pratique du Theatre. Eschenbachs Epigenes.*

Wy moeten nu nog een woordt of twee van de bly-eindigende treurspelen, *Tragicomædia* genaamt, zeggen. Men gaf dezen naam ten tyde van den kardinaal Richelieu aan de treurspelen, die, als gezegt is, een blyden uitgang hadden, hoewel anders in het gehele stuk niet dan heldendaden vertoont wierden. *Garnerius* schynt de eerste geweest te zyn, die dit woordt gebruikt heeft, noemende zyne *Bradamantes* aldus, waar in hem velen zyn nagevolgt. Plautus heeft het woordt *Tragicomædia* ook in de *Prologus* van zyn *Amphitruo*, maar in een geheel anderen zin: want daar wordt Mercurius sprekende ingevoert, zeggende, dat hy van deze komedie een *Tragicomædia* wilde maken, om dat goden en helden stonden te spreken; en in dien zin kunnen vele komediën van Aristophanes *Tragicomædia* of bly-eindigende treurspelen genaamt worden; want de goden en helden spreken 'er veeltyds met slaven en narren. Doch in de hedendaagsche bly-eindigende treurspelen is niets, dat naar een komedie zweemt, maar alles wordt op eene seldzame wyze voorgestelt. *Hedelin Pratique du Theatre.*

TONNA, een vlek, of steedtie, en heerlykheit, met een groot rechtsgebiedt, waar onder verscheide dorpen behoren, gelegen tusschen Gotha en Langensaltza, in Thuringen, omtrent de rivier de Unstrut. Eertyds bezaten de graven van Gleichen deze heerlykheit, maar na dat de laatste graaf van dien stam, graaf *Johan Lodewyk*, den 11 January des jaars 1631 zonder erven gestorven was, kreeg de gravin weduwe, Erdmud Juliana, deze heerlykheit tot haar lyfgeding. Na hare doodt, voorgevallen in het jaar 1633, viel Tonna den vryheer *Christiaan Schenk van Tautenburg* te beurt. Wanneer nu deze stam den 3 Augusty des jaars 1640 met hem uitstierf, kregen de graven van Waldek, uit hoofde van zeker verbondt, over de erfvolging in het jaar 1623 gemaakt, deze heerlykheit. Maar in het jaar 1677 heeft hertog Frederik van Saxen-Gotha, van wien Tonna een leen was, al het recht op deze heerlykheit van den grave Christiaan Lodewyk van Waldek gekocht, en naderhandt eene kancelary en consistorie, als 'er te voren waren geweest, aldaar opgerecht. *Pfefferkorns Thuringen p.* 244, 340. enz. *J. G. Olearii Syntagma Rer. Thuring. p.* 347. *Mulleri Annal. Saxon. ad an.* 1640 & 1677.

TONNEINS, eene kleine stadt in 't Fransch Guiënne, gelegen in 't landschap Agenois, tusschen Marmaude en Cletak, aan de rivier de Garonne. Zy wordt in *Opper-* en *Neder-Tonneins* verdeelt, heeft rondom eene vruchtbare landstreek, en is wegens de vervolgingen en oorlogen tegen de Gereformeerden in Vrankryk beroemd geworden.

TONNERRE, in 't Latyn *Ternodurum*, of *Tornodurum*, eene kleine stadt in 't Fransche landschap Champagne, aan de rivier Armançon, tusschen Auxerre en Chatillon sur Seine gelegen. Het heeft den tytel van een vicomté, en reets in 't jaar 1210 den naam van een graafschap gehad, welken tytel *Pieter van Courtenay* gevoert heeft. Thans zyn die van het huis van Clermont graven van Tonnerre; behalven welke stadt ook Ancy le Franc, Cichées, Ravieres, en Marmaigre tot dit graafschap behoren. *Hadr. Vales. Notit. Gall. Du Chêne Antiq. des villes de France.*

TONNINGEN, de voornaamste plaats van het kleine landschap Eiderstede, tot het hertogdom van Sleeswyk behorende. Men geeft voor, dat zy haren naam van tonnen heeft, die zy ook in het wapen voert. Zy legt aan den regter oever ter plaatse, daar de rivier de Eider in de Duitsche zee loopt, en was wegens hare bekwame zeehaven beroemd. Zy was voor dezen zeer sterk. Men zegt, dat de eerste vestingwerken, door hertog Georg Frederik van Holstein-Gottorp om deze stadt gemaakt, over de zes en dertig tonnen gouds gekost hebben. Zy wierdt in het jaar 1675 door de Denen verovert, en geheel geslecht. Naderhandt is zy in het jaar 1680 door hertog Christiaan Albrecht weder opgebouwt, en door hertog Frederik op nieuw versterkt. In het jaar 1700 liet de koning van Denemarken deze plaats door den hertog van Wurtemberg belegeren, en geweldig bombarderen; maar de zelve moest na een beleg van zes weken vruchteloos aftrekken. Eindelyk is zy in het jaar 1715, wanneer de vermaarde Zweedsche generaal Steenbok daar in geweken was, wederom door de Denen verovert, wordende hare vestingwerken geslecht. De omleggende streek is zeer vruchtbaar, en heeft mede schone weilanden. De inwoonders bestaan uit verscheide natiën, als Vriezen, Saxen, Denen en Hollanders. *Angeli Chron. Holsatiæ. Dankwerth Chorogr. Holf. Zeileri Chron. Holf. Hamb. Remarqu. an.* 1700, *p.* 126. *'t Leven van Karel den XII.*

TONQUIN, een koninkryk in Indië, aan de overzyde van den Ganges, naar de zyde van China, paalt in 't Oosten aan het landschap Cantou, in 't Westen aan het koninkryk van Brama, in 't Noorden aan de landen Quansi en Junnan, en in 't Zuiden aan Cochinchina. Men zou schier denken, dat deze landstreek uittermaten heet was, maar de lucht is 'er zeer gematigt, zo wegens de veelvuldige rivieren, als regen, waar door gelyk als een gedurige lente gemaakt wordt. Vorst of sneeuw is hier seldzaam, maar de bomen zyn gedurig in 't bladt. Men weet in Tonquin ook van gene pest, jicht, steen, of andere kwalen van Europa. Men heeft 'er maar tweederlei winden, die de een na den ander waaien. De Noordewindt begint in Augustus, en ververscht het landt dermaten, dat 'er in de wereldt geen aangenamer geweest zyn kan dan Tonquin. De Zuidewindt begint in February, en duurt tot Juny en July, in welke twee maanden het gedurig regent. Om de zeven jaren heeft men hier stormwinden, waar door huizen en bomen omver gesmeten worden; doch zy duren niet langer dan 24 uuren. Tonquin is omtrent zo groot als Vrankryk, en bevat verscheide provinciën, welker grenzen niet zeer bekend zyn, aangezien de inwoonders in de landmeetkunde niet ervaren zyn. Men verzekert, dat 'er meer dan 20000 steden en vlekken in gevonden worden, en het getal zou nog groter zyn, ten ware vele ingezetenen zich in schepen op de rivieren onthielden, in plaats van in huizen te wonen. De voornaamste steden zyn *Checo*, of *Kecio*, zynde de hoofdstadt van het koninkryk, *Bodego*, *Cuadag*, *Keran*, *Ketor*, *Tumpa*, en *Cuasay*. Het landt wordt door vele rivieren bewatert, waar op zomwylen grote schepen varen. Zy hebben geen wyn, en gene andere granen dan ryst, die hier in overvloedt wascht, invoegen ze ook tot dagelykschen drank en brandewyn gebruikt wordt. Men vindt 'er velerlei seldzame bomen, en onder anderen een palmboom, die noten draagt, zynde zo groot

als een mans hoofdt, en hebbende een zeer harde bast. De pit is zeer wit, en in smaak den amandelen gelyk: ook heeft een dezer noten wel twee glazen vol versch en aangenaam water. In vier eilanden, naar Cochinchina toe, vindt men vogelnesten, die een aangename sause maken. De vogelen zyn omtrent zo groot als zwaluwen, en maken hunne nesten van een zeker gom, het welk in warm water geweekt en gesmolten zynde bekwaam is om voor kruidt by vleesch en visch te dienen. Het maakt ook de sausen zeer smakelyk. Aan de Oostzyde der gemelde eilanden zyn nog vyf andere kleine eilanden, alwaar een ongeloofiyke menigte van schildpadden gevonden wordt, zynde zo smakelyk, dat die van Tonquin en Cochinchina menigmaal wegens de zelve handgemeen worden. Men heeft hier ook overvloedt van zuiker, en bedient zich daar van by alle maaltyden. Schapen, esels, en leeuwen worden 'er weinig of niet gevonden. In 't tegendeel zyn de bosschen vol tygers, herten en aapen, en de velden vol runderen en zwynen. Hoenders, vogels, en tortelduiven zyn 'er insgelyks in overvloedt. De paarden zyn goed van aardt, van welke zomwylen vier of vyf honderd in 's konings stal gevonden worden. De olifanten van Tonquin worden voor de beste van gansch Asië gehouden.

Wat den Godsdienst der landzaten aangaat, men moet aanmerken, dat de inwoonders van Tonquin in drië sekten verdeelt zyn. De eerste heeft haren oorspronk van zeker oud philosooph, genaamt *Confucius*, wiens achting in gansch China, en de aangrenzende koninkryken zeer groot is. Deze geloven, dat, wanneer een mensch sterft, de ziel in de lucht verdwynt. Zy eeren de Zon, Maan en andere planeten met offerhanden, en hebben vier hoofdgoden, nevens eene godinne. De namen der goden zyn *Brama*, *Raumu*, *Bacola*, en *Ramonu*, en die der godinne *Salibana*. Doch de koning, de Mandarynen of groten aan 't hof, nevens de geleerden, bidden alleen den Hemel aan. De twede sekte heeft haren oorspronk van een kluizenaar, *Chacabout* genaamt, die hen tien geboden gegeven, en de zielsverhuizing geleert heeft. De derde sekte is die van *Lanthu*, een befaamd tovenaar, die een gedeelte der lere van Chacabout heeft voortgeplant, en iets rakende de liefde en milddadigheit tegen den armen daar by gevoegt. Die van Tonquin bidden in hunne huizen drie dingen aan; eerst hun zogenaamden huisgodt, ten twede een zekeren afgodt, *Tiensu* genaamt, die voor den patroon der kunsten en wetenschappen gehouden wordt, ten derde een afgodt, onder den name van *Buabin*, dien ze aanroepen, om hunne huizen voorspoedig te maken. Zommigen bidden de vyf delen der aarde aan, want zy stellen nog een vyfde deel in 't midden der vier delen. Zo dikwils als ze deze aanroepen, hebben ze voor elk deel een byzondere koleur: want wanneer ze het Noorderdeel offerhanden doen, zyn hunne klederen, tafels en schotels gansch zwart. Voor het Zuiderdeel kleden ze zich in 't rood. Voor het Oosterdeel is de groene, voor het Wester de witte, en voor het vyfde of middeldeel de gele verw gewyd. Op nieuwejaarsdag hebben ze vele plegtigheden ter eere van die genen, die of by hun leven iets loffelyks gedaan, of zich dapper gekweten hebben. Op dien dag worden meer dan 40000 soldaten op een vlakte gemonstert, werwaarts de vorsten en Mandaryns ontboden worden. De koning zelf is 'er ook tegenwoordig. Na de offerhande ontsteken ze wierook op vele altaren, op welke de namen der veldheren en andere voorname mannen, wier gedachtenis geviert wordt, geschreven zyn. Vervolgens buigen zich de koning met de vorsten en voornaamste hovelingen voor alle altaren, uitgezondert die gene, welke tegen hun wettigen heere gerebelleert hebben. Tegen zulk een altaar schiet de koning vyf pylen af. Alsdan wordt het geschut gelost, en een driedubbelde salvo met de musquetten gegeven, om alle deze zielen op de vlucht te jagen. Wanneer deze plegtigheit volbragt is, eeten de Bonzes het geofferde vleesch. De eerste en laatste dag der maandt zyn ook heilig. De gemelde Bonzes leven met malkander onder een superieur, of overste, in hunne grote pagoden, of tempelen, volgen de lere van Chacabout, en leven van aalmoezen. Zy dragen alle paternosters van 100 stenen of koralen aan hunne halzen, die ze op heilige dagen zesmaal rond bidden. Zy mogen trouwen, doch onder die voorwaarde, dat ze het klooster verlaten moeten. Als ze de begravenissen van voorname mannen bywonen, blazen ze op horens, onder een treurig geluidt der klokken hunner Pagoden. Zy hebben een zonderlinge eerbiedigheit voor twee beruchte tovenaars, *Taybou*, en *Tayphoutuy*, nevens een toverhex, *Bacott* genaamt. Zy menen onder andere dwaze bygelovigheden, dat ze de Maan kunnen te hulp komen, wanneer de zelve door een eclips verduistert wordt: want zy geloven, dat ter zelver tydt een draak met de Maan in 't strydperk treedt, om de zelve te verslinden. Zy luiden derhalven alle hunne klokken, slaan de trommel, en schieten met snaphanen, om dien draak te verschrikken en weg te jagen; en zo dra de Maan-eclips voorby is, maken ze zich uitermaten vrolyk, gelovende, dat zy het zyn, die de zelve gered hebben. Ieder uur van dag en nacht noemen ze met den name van een zeker dier. Dus noemen ze het eene uur *tyger*, het twede *leeuw*, het derde *beer*, het vierde *paardt*, het vyfde *draak*, enz. Zy doen het zelve omtrent de dagen. Als een kindt geboren wordt, geloven zy, dat het dier, in wiens uur het geboren is, het kindt schadelyk is. Hier van daan was het, dat de laatste koning van Tonquin, zynde in het uur van het paardt geboren, nooit in dat uur uitging, vrezende, dat hem een paardt zou mogen beschadigen.

De Jesuït Alexander Rhodes predikte in 't jaar 1654 aldaar het Evangelie, en begon 'er een kerk te stichten. Sedert hebben de Roomschen verscheide missionarissen derwaarts gezonden.

Tonquin was eertyds afhankelyk van China; doch sedert 800 jaren heeft het zyne eigene koningen gehad. De eerste koning, genaamt *Din*, was een groot straatschender, verzamelde een grote menigte van misnoegden, en wierdt door zyne dapperheit en behaalde overwinningen zo vermaard, dat hy eindelyk den troon beklom. Zyne twee zonen waren na elkander zyne opvolgers. Maar aangezien zy zonder erfgenamen stierven, wierdt het koninkryk door binnenlandsche onlusten verdeelt. De zwakste party riep de Chinezen te hulp, en behaalde dus de overwinning. Toen wierdt een Mandaryn op den troon geplaatst. Deze was uit de familie van *Lelequel*, en bouwde het prachtig paleis te Tonquin. Deze koning liet een eenige dochter na, die een der grootste Mandarynen in 't gansche koninkryk van 't geslacht Tran trouwde: doch hy wierdt in zyne regering door zyne onderdanen ontrust, die hem gevangen namen en doodden. Na dat het landt dus tien jaren lang in gedurige oproeren geweest was, wierdt het door de Chinezen verovert, en gouverneurs derwaarts gezonden: doch een dapper heldt, met name *Le*, verloste het landt, verdreef de Chinezen, en beklom den troon, die tachtig jaren lang in zyne familie gebleven is. Vervolgens matigde zich een der groten, uit het geslacht van *Mar*, de regering aan; doch wierdt door een Mandaryn, uit het geslacht van *Tem*, wederom van den troon geschopt, door des zelfs leger geslagen, en gedood. Deze overwinnaar begeerde den koninklyken tytel niet, maar noemde zich veldheer, en liet door het gansche koninkryk uitroepen, dat, ingeval 'er nog iemandt uit het huis van *Le* overig was, hy hem de kroon wilde opzetten. Hier op kwam 'er een te voorschyn, die als gemeen soldaat dienende zyn geslacht verzwegen hadde. Deze wierdt derhalven tot koning verklaart; hoewel de voornoemde veldheer het opperbevel over het leger behieldt, nevens de beste inkomsten van het koninkryk, invoegen 'er sedert altydt twee koningen in Tonquin geweest zyn, waar van de een, *Bua* genaamt, den uiterlyken schyn van een koning voert, de twede, genaamt *Chova*, het werkelyk gezag heeft. De koning blyft gemeenlyk in zyn paleis, en gaat maar op zekere dagen uit, zittende in een Palanquin, voor wien olifanten, handpaarden, en eenige officieren te paardt ryden; achter hem volgen muzykanten, trompetters, en zyne lyfwacht, die gemeenlyk 2000 in getal zyn. Hy houdt doorgaans 20000 man op de grenzen, nevens 50 olifanten, die ten oorlog gewent zyn. Voorts heeft hy meer dan 100 grote galeien, nevens een groot getal van kleine galiotten op alle rivieren, door welke de vyanden een inval in zyn landt kunnen doen. De roeiers roeien en keren hunne aangezichten naar de voorstevens hunner schepen, anders als wy hier te lande gewent zyn. De koning geeft dagelyksch opentlyk gehoor; maar de gewigtigste plakkaten moeten door den Chova gezegelt en ondertekent worden. De oudste zoon volgt den vader niet altydt in de regering op, aangezien de Chova, of ryks-veldmaarschalk, nevens de Staats-Raden goedgevonden hebben den koning de vrye verkiezing onder zyne zonen tot een opvolger over te laten. Wanneer derhalven een der zonen tot den troon benoemt is, wordt hy door de groten en bevelhebbers begroet, en hem onder eede belooft, dat ze hem na zyns vaders doodt op den troon zullen zetten. De andere broeders moeten in het paleis opgesloten blyven, en durven maar viermaal in 't jaar daar buiten komen, wanneer aan een ieder maar zes dagen tot zyn vermaak gegeven worden, gedurende welken tydt de bedienden van den Chova deze koninklyke prinssen gedurig vergeselschappen.

Het koninkryk van Tonquin is in acht grote provinciën verdeelt, waar van elke haren afzonderlyken gouverneur en regering heeft, zo nochtans, dat men daar van aan 't hof appelleren kan. Hier zyn 100 Staats-Raden, daar toe gestelt om alle appellen te onderzoeken. Boven dien zyn 'er nog 32 Raden van den zogenaamden koninklyken Raadt. Deze zyn altydt by den koning, wanneer de zelve opentlyk gehoor verleent. De koning heeft noch goude noch zilvere munt; want de inwoonders gebruiken in hunne koopmanschappen goudkoeken, van welke zommige 100 kronen naar onze munt, zommige 200 waard zyn. Zy hebben ook zilvere platen, die ze, om geringe sommen te betalen, in stukken snyden, naar proportie der somme, die ze willen betalen. Tot dien einde heeft koper en verkoper een weegschaal by zich, hoewel ze ook buitenlandsche munt gebruiken, voornamentlyk Spaansche Realen. Zy ontfangen hun goudt en zilver uit China en Japan voor hunne zyde stoffen, muskus, en aloë.

De koninginnen hebben gene andere dienaren in hare paleizen dan wyven en maagden, aangezien niemandt anders tot de zelve mag genaken, zelfs gene gelubden. Als ze uitgaan, worden ze in een Palanquin gedragen; zes olifanten gaan twee en twee vooruit, insgelyks verscheide gewapende officieren. Hare hofdames volgen achter aan, en na de zelve acht voorname vrouwen, trekkende een wagen, in welken de koninginne, uit haar Palanquin tredende, gezet wordt. Als dan gaan de officieren en kamerheeren uit haar gezicht: want het is niet geoorlooft haar te aanschouwen.

Wat het gemene volk aangaat, het zelve is doorgaans goed van aardt. Zy verwonderen zich over dingen, die uit andere landen komen, en van vremdelingen gemaakt worden, meer als over hun eigen: doch niemandt is begerig om te reizen, zeggende, dat zy t'huis blyven om hunne voorouderen

te

te eeren. Hunne koleur zweemt naar die van olyven, doch zy hebben een beter gestalte dan de overige Oostersche volkeren. Hunne aangezichten en neuzen zyn zo plat niet als die der Chinezen. Zy dragen het haair zo lang als het wasschen kan. Gemene lieden krullen het haair, en binden het op den kruin zamen: doch de edelen, en andere voornamen, nevens de soldaten, bewinden hunne halzen daar mede. De zwartste tanden worden voor de beste gehouden. Dus oordeelen ze ook van de langste nagelen, dieze tot dien einde laten groeien. Hun gewaadt is een lange rok, die tot de enklaauwen nederhangt, en met een zyden, of half zilveren en half gulden gordel gebonden wordt; maar de rokken der soldaten gaan maar tot aan de kniën, zonder kousen of schoenen. De handwerkslieden en burgers in Checo, de hoofdstadt des koninkryks, zyn een tydlang in 't jaar slaven, zynde verplicht drie jaren voor het koninklyke huis, en twee maanden voor de Mandaryns of grote heeren te arbeiden. Den overigen tydt hebben zy voor zich, en arbeiden voor loon. Dit noemenze in hunne tale *Viequan*, dat is slavendienst. Zy zyn graag op het water, het welk in hun landt noch krokodillen, noch eenig ander schadelyk dier heeft; hoewel in den Ganges een menigte van de zelve gevonden wordt. Hun huwelyk moet met bewilliging van den rechter der afzonderlyke plaatsen voltrokken worden. Het volgende jaar na deze plegtigheit noemt de man het wyf zyne zuster, en zy hem haren broeder. Een man kan het wyf volgens de rykswetten verlaten; doch deze vryheit heeft het wyf niet. Het overspel wordt by hen met de doodt gestraft. Zy geven elkander dikwils een bezoek met een gevolg, dat met ieders staat overeenkomt. De vorsten of Mandaryns ryden op olifanten, of worden op een stoel, of wel van zes mannen in een Brankard gedragen. Hun gewoon gevolg bestaat uit 50 of 60 man, boven welk getal zy niet mogen komen. Gemene edellieden, of hofbedienden, die te paardt ryden, mogen maar 7 bedienden houden. Een kaal hoofdt is by hen een schande; waarom men niemandt by hen zonder hoofdhaair ziet, uitgenomen de misdadigen, wier hoofden kaal geschoren worden, zo dra als ze gevangen worden. Zittende leggen ze de benen kruisselings over malkander. De groten hebben ter plaatse, alwaar ze bezoek ontfangen, een soort van aarde banken, die met een fraaie deken van biezen bedekt is, zynde zo fyn en dun, als eenige draadt zyn kan. Zy houden diergelyke dekens kostelyker dan de beste Indiaansche of Persiaansche tapyten, als zynde in der daadt ook duurder, en in de grootste hette verkoelender, voorts zo zacht als de beste zyde, en daarenboven van die natuur, dat 'er generlei klein ongedierte, dat in de Oostersche landen anders zo gemeen is, in nestelen kan. Op deze dekens zitten de vorsten en Mandarynen. De andere edellieden, die hen opwachten, zitten in de vertrekken in 't rondt op kussen, en achter hunnen rugge wederom andere. Onder het eeten gebruiken zy noch mes noch vork, aangezien de spyzen klein gesneden zyn eer ze in de eetzaal gebragt worden. Deze stukies nu nemen ze met een gulden grifie. Het gemene volk eet ryst in water gekookt, gedroogde visschen, en ingezoutene eieren. Selden eeten ze vleesch, ten zy op feestdagen. Zy zyn liefhebbers van komediën, in welke ze rivieren, zeën, en zeetreffens zeer kunstig weten te vertonen. De personadiën, die de komedie vertonen, zo mannen als wyven, zyn zeer kostelyk uitgedoscht. Het hoofdsieraadt der vrouwen is een soort van een myter, die hen zeer wel staat.

Geleerdheit is in Tonquin het eenige middel om tot aanzien te komen. Ze hebben de grootste achting voor de kennis hunner wetten, de wiskunst en sterrekunde. Zommige oeffenen zich in de dicht-en zangkunst. Alle, die naar den adeldom streven, moeten in hunne jeugdt langs drie trappen van wetenschappen opklimmen. De eerste is de gradus of trap van een *Sinde*, de twede van een *Doucum*, en de derde van een *Tansi*. Om den eersten trap te bereiken, moeten ze zich acht jaren lang oeffenen in het gene een notaris en advokaat nodig heeft te weten. Als ze na een plegtig onderzoek daar toe bekwaam gevonden worden, dan moeten ze zich nog vyf jaren in de sterrekunde, dicht- en zangkunst oeffenen, en voorts Mathematische instrumenten leren maken. Voorts moeten ze nog vier jaren besteden om de letteren der Chinezen te leren schryven en lezen, en eindelyk zich in de wetten en gewoontens dezer natie oeffenen. Het laatste onderzoek geschiedt met grote plegtigheden, in de tegenwoordigheit des konings, der Mandarynen en andere Tansi. De kandidaten, die het examen loffelyk hebben doorgestaan, en wanneer de koning zelf zyne goedkeuring gegeven heeft, ontfangen een violet-atlasse rok, met den name van *Tansi*, wordende dus onder het getal der edelen aangenomen, en met zekere bedieningen, die jaarlyksche inkomsten hebben, begiftigt. Alsdan worden ze gelyk als in zegepraal naar het hof gevoert, en in de gewigtigste staatszaken onderwezen, om dus tot de waardigheit der Mandarynen bekwaam gemaakt te worden. Alle gezanten, die naar China, of andere aangrenzende landen gezonden worden, plegen uit het getal der Tansi genomen te worden.

Hunne lyfartsen oeffenen zich meest in de kennisse van de natuur der kruiden, die ze naar de verscheidenheit der ziekten gebruiken. Zy hebben een onvergelykelyk middel tegen de vallende ziekte, purperkoorts, en andere kwalen, die elders, en in Europa voor ongeneeslyk gehouden worden. Het aderlaten is by hen in geen gebruik, maar zy ordonneren tegen hoofdpyn, graveel, enz. het drinken van thee, die ze uit China en Japan krygen; hoewel de Japansche ver de beste is. Zy oordelen van de krankheden uit het slaan der pols, die ze op drie verscheide plaatsen, en wel aan beide handen voelen: want ze beweren, dat de pols aan de linker handt de gesteldheit van het hert, die aan de regter handt van de lever, maar de slaappols de gesteldheit der nieren aanwyst.

Drie dagen na des konings doodt komen de Chova nevens alle groten van het hof in het vertrek van den prins, dien de overleden vader tot zynen opvolger benoemt heeft. Deze prins wordt aldaar naar de wyze der Chinezen gekleed. Dus wordt hy op een olifant gezet, en in de grootste zaal van het paleis gebragt, die gelyk een tent met goud en zilver laken behangen is. Hier wordt hy op een prachtigen troon geplaatst, en ontfangt den eedt van de voornaamste hofbedienden, die hy vervolgens ryke geschenken geeft. Dan wordt het geschut gelost, en dertig duizend soldaten schieten een driedubbele salvo met hunne snaphanen. Vervolgens wordt hy in zyn vertrek gedragen, wanneer alle hofbedienden weggaan, behalven de gelubden; wanneer ook de vrouwelyke sexe den koning geluk komen wenschen. Het overige van den dag wordt met schouwspelen en vreugdevuren doorgebragt. 's Anderen daags begeeft zich de koning naar 't veldt, alwaar hy zyne soldaten in een goede order geschaart vindt. Hier klimt hy op een olifant, en ontfangt van de krygsbedienden insgelyks den eedt van getrouwigheit, en deelt ryke geschenken uit. Daar na begeeft hy zich in een paleis, dat van enkel hout op een vlakte opgeslagen, doch met schilderyen en andere sieradiën uitgedoscht is. De gansche nacht wordt met vreugdebedryven doorgebragt, en des volgenden daags keert de koning weder te rug naar zyn paleis te Checo. Hier plaatst hy zich op den troon, en geeft den gedeputeerden des volks gehoor, die hy met kostelykste geschenken begiftigt. By deze gelegenheit worden meer dan 100000 offerhanden gedaan: ook wordt een millioen aan gulde koeken en zilvere platen, nevens verscheide zyde stukken tot een sieraadt der Pagoden, of tempelen, en afgoden gezonden. Na dezen wacht de koning naar de nieuwe mane, om zich met de Bonzes, of wetgeleerden naar een eenzame plaats te begeven. Met deze leeft hy, zo lang als het eerste quartier duurt, zeer ingetogen, bezoekt de hospitalen, en verkiest een plaats tot het bouwen van een nieuwe Pagode, die aan een zekere godheit toegewyd wordt. Na dezen worden op een vlakte, door welke een rivier loopt, drie paleizen gebouwt, een voor den koning, een voor den Chova, en een voor den president, nevens een menigte tenten voor het volk. Derwaarts begeeft zich de koning in het twede quartier, en aldaar worden zeegevechten, vreugdevuren, en meer andere vrolykheden vertoont, waar in die van Tonquin boven andere zeer ervaren zyn. Eindelyk komt hy na 7 dagen te Checo in het paleis, en bezoekt de princessen, zonder van iemandt dan alleen de gelubden verselt te zyn.

De koninklyke lykstatie is niet min prachtig. Want als de koning overleden is, wordt zyn gebalzemd lyk op een praalbedt gelegt, en aldaar 65 dagen lang opgewacht, niet anders dan of hy nog leefde, terwyl ondertusschen alle opgedischte spyzen onder de Bonzes en armen uitgedeelt worden. Alle Mandarynen, die of veldheeren, of justitie-Raden geweest zyn, gaan gemeenlyk drie jaren lang in den rouw; gelyk het koninklyk huis drie maanden; de gemene adel zes, maar het gemene volk drie maanden. In deze drie jaren houden alle vreugdebedryven op, behalven de gene, die by de kroning gepleegt worden. Daar na snydt de jonge koning zyn haair af, en draagt een muts van stroo. Zo doen ook de vorsten, nevens de 40 Mandarynen, *Staats-rust* genaamt, tot dat de koning begraven is. De drie klokken op den toren van het paleis worden gedurende dien tydt geluid. Het koninklyke lyk wordt in een woestyne gebragt, aan de overzyde der stadt Bodego; zynde omtrent 2 dagreizen van Checo afgelegen. Maar ingeval de koning en het hof te voet derwaarts gaan willen, worden 'er 15 of 16 dagen toe besteed. De gansche weg is met een violetkoleurd linnen bedekt. Op ieder quartier van een myl vindt men tenten met allerhande ververschingen. Voor ieder dag zyn ook de verblyfplaatsen gereed. De voornoemde lykstatie wordt door twee koninklyke kamerbedienden begonnen. Beide dragen strydkolven, die met allerlei vreugdevuren gevult zyn. Onder het gaan roepen ze den naam van den verstorven koning uit. Deze worden gevolgt van twaalf galeibedienden, trekkende de koninklyke graftede in de forme van een vierkanten toren, op welken des konings naam geschreven staat. Dan volgen twaalf olifanten. Op de vier voorste ryden krygsbedienden, houdende 's konings standaarden; de vier volgende dragen ieder een houten toren, waar in zes gewapende mannen zyn, en de vier laatste dragen ieder een koffer, in de gedaante van een vogelkooi. Daar na volgen de stalmeesters, van twee pages verseld, en 12 handpaarden, alle heerlyk uitgedoscht, zynde het gebidt en meeste sieraadt van klinkklaar goudt. Deze worden door de officieren der lyfwacht geleid. Dan volgt de wagen met het prachtige mausoleum, waar in des konings lichaam is. Deze wagen wordt van acht harten voortgetrokken, die daar toe afgericht zyn, en door zo vele hoofdmannen der lyfwacht geleid worden. Achter dezen wagen gaat de koning in wit atlas te voet, nevens zyne broederen, zo hy die heeft, en een menigte muzykanten. Vervolgens komen vier princessen, insgelyks in wit atlas, en gevolgt van twee hofdames in violet-klederen, hautbuisten,

boiſten, en andere muzykanten. Deze dragen de ſpyze en drank voor den doden. Dan volgen de prinſſen van den bloede in violet atlas gekleed, en ſtroomutſen op hunne hoofden. Daar op komen de kroonsbedienden, Mandarynen en gouverneurs der vier hoofdprovinciën des koninkryks, die ieder een ſtaf op zyn ſchouder draagt, nevens een zak met goudt, en allerlei koſtelyk reukwerk, zynde een geſchenk hunner afzonderlyke provinciën. Eindelyk volgen twee wagens, ieder met acht paarden beſpannen, dragende kaſten vol goudklompen, zilvere platen, en andere koſtelykheden. Alles wordt door de bolbedienden, en andere perſonen van aanzien beſloten, waar van zommige te paardt ryden, zommige te voet gaan, naar een ieders ſtaat en aanzien. Zo dra het koninklyk lyk te Bodego is aangekomen, wordt het in een galei gezet, en naar de woeſtyne gebragt, om aldaar heimelyk begraven te worden. De plaats der begraveniſſe weten maar zes gelubden. Deze moeten zweren, dat ze de eigentlyke plaats aan niemand: zullen openbaren. Men onderhoudt deze plegtigheit, ten einde niemandt het geen met het lyk begraven wordt wederom opgraven en wegſtelen zou. Maar dat ze zo vele koſtelykheden met den koning begraven, ontſtaat buiten twyffel uit een bygelovigheit van Chacabout, die de inwoonderen van Tonquin deedt geloven, dat de zielen der genen, die de wet niet nauwkeurig volbragt hadden, 3000 jaren in andere lichamen voeren, en in de zelve allerlei ongemak van koude, en armoede uitſtonden. Uit dien hoofde nu begraven ze zo vele ſchatten met den koning, ten einde hy zich daar van in de andere wereldt zou bedienen. Ook laten ze de ſpyzen en drank, door de princeſſen naar Bodego gebragt, aldaar, als mede de geſchenken der vier provinciën van het koninkryk, nevens verſcheide andere dingen. Het merkwaardigſte is, dat zich verſcheide groten van beide ſexen levendig met den koning laten begraven, om hem in de andere wereldt te dienen. De gemene begraveniſſen zyn doorgaans van meer of minder pracht, naar den ſtaat des overleden. By hunne begraveniſſen gebruiken ze vele vuurwerken, gelyk by andere vreugdebedryven: ook zetten ze vele lekkernyen en konſituren op het graf, in verwachting, dat ze van den overleden zullen gebruikt worden. Doch deze dwaling ontſtaat van hunne doorſlepene papen, die wel zorg dragen, dat 'er 's anderen daags niets meer van gevonden wordt. *Tavernier Relat. de Tonquin. Marini Hiſt. de Tonquin. Relat. de Siam.*

TONSBERG, een middelmatige ſtadt, met een grote haven, in de Noorweegſche provincie Aggerhus, zes of zeven Duitſche mylen van Aggerhuslot en Olslo gelegen.

TONSTAL, (CUTBERTUS) een voornaam en geleerd Engelſchman, was zeer ervaren in de wiskunſt, philoſophie en rechtsgeleerdheit, maar een dood vyandt van Thomas Morus. Eerſt was hy profeſſor te Oxford, naderhandt kanselier van den aartsbiſſchop van Kantelberg, koninklyke kabinet-ſekretaris, en wierdt in de gewigtigſte zaken van ſtaat gebruikt. Hy wierdt dikwils als afgezant aan vremde hoven gebruikt, en was eerſt biſſchop van Londen, doch naderhandt van Durham. Hy ſchreef ten gevalle van koning Henrik den VIII een boek, waar in hy des zelfs echtſcheiding met Catharina van Arragon goedkeurde; doch naderhandt veranderde hy van mening. Laatſtelyk wierdt hy wegens zyne leer een korten tydt gevangen gezet, en ſtierf in 't jaar 1559 onder de koninginne Elizabeth in 't aartsbiſſchoppelyk paleis te Lambeth, alwaar het hem vergunt was zyn leven by den aartsbiſſchop Parker te eindigen. Men heeft verſcheide werken van hem, onder anderen: *Commentarius in Apocalypſin; De reali præſentia corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia;* enz. *Pitſeus de illuſtr. Angl. ſcript. Burnet Hiſt. der Reform.*

TOPAZOS, een eilandt in de Rode zee, omtrent 300 ſtadiën van het landt, is doorgaans zodanig met miſt en nevel bedekt, dat men ze nauwlyks zien kan. Dit eilandt is wegens de menigte der Topazen en Chryſolithen, twee beroemde edelgeſteenten, vermaard. Men vondt hier diergelyk een ſteen, ter lengte van vier ellen, die aan Berenice, moeder des konings Ptolemeus Philadelphus, tot een geſchenk gegeven wierdt. Deze prins liet 'er een beeldt der koninginne Arſinoë uit maken. *Plinius Hiſt. Nat. XXXVII. c.* 8.

TOPEL, in 't Latyn *Tepla*, een ſteedtie in den Pilſner kreits, in Bohemen gelegen, alwaar de kleine rivier Töpel ontſpringt, die naderhandt niet verre van Karelsbadt in den Eger valt. Hier is een klooſter van Premonſtratenzen, zynde in 't begin der XIII eeuwe door Hrosnata, grave van Guttenſtein, geſticht. *Bromsd. Balb. Miſc. bob. Dec. 1. l. IV. p.* 54.

TOPETORKAN, oudtyds *Cherroneſus, Cherſoneſus, Cherſo*, en *Heraklea*, is een ſtedeke van het bynaeilandt 't Crimſch-Tartarye, by de Golf van Nigrepoli, omtrent tien mylen van Baluclawa ten Noord-Weſten gelegen. Het was eerſt een biſſchoppelyke, naderhandt een aartsbiſſchoppelyke ſetel. Hier henen wierdt *Clemens* de I, biſſchop van Rome, in ballingſchap gezonden, en ſtierf aldaar als martelaar in 't jaar 101. *Baudrand.*

TOPINO, of TINO, eene rivier in 't hertogdom van Spoleto, in den Kerkelyken Staat. Zy ontſpringt omtrent Nocera, uit het Apennynſche gebergte, loopt voorby Foligno, en vervolgens zich met de Chiaſcio vereenigende, lopen ze beide te Torciano in den Tyber.

TOPLITZ. Zie TEPLITZ.

TOPLIZA, een vlek in Servië, vyf mylen van Novibazar ten Noord-Ooſten gelegen.

TOR, of ELTOR, eene ſtadt en haven aan de Rode zee, in het Steenachtig Arabië, nevens een kaſteel, dat een Turkſche bezetting heeft. Deze ſtadt is de vermaardſte plaats omtrent deze kuſt, zo wegens baren koophandel, als gehouwen, en de hoflyke zeden der inwoonderen, die meeſt al Jakobitiſche Chriſtenen zyn. In het S. Catharynen-klooſter aldaar zyn ook Griekſche monniken, die met de monniken op den berg Sinaï overeenkomen, welke berg maar 18 mylen van daar gelegen is. Hier beweert men, dat Mozes Iſraël tuſſchen *Tor* en *Suez* door de Rode zee geleid heeft, zynde aldaar thans een onvruchtbare woeſtyne zonder water. Omtrent 3 mylen van *Suez* zyn bronnen, *Mozes-bronnen* genaamt, die gezegt worden van Mozes gegraven te zyn, na dat hy door de Rode zee gegaan was. De Arableren hebben een zonderlinge eerbiedigheit voor deze bronnen, hoewel ze niet alle van gevoelen zyn, dat Mozes hier ter plaatſe door de Rode zee zou gegaan zyn: want velen zyn van gevoelen, dat zulks te Corondol geſchied is, welke plaats 15 mylen van *Suez*, en 25 van *Tor* afgelegen is. *Marmol Africa.*

TORALBA, een ſtadt in Sardinië, heeft een biſſchoppelyken ſetel gehad, doch welke naar Saſſari verplaatſt is.

TORBAY, een bekende zeeboezem aan de Engelſche zeekuſt van Devonshire, is door de landing van prins Willem van Oranje vermaard geworden, die aldaar geſchiedde den 5 November des jaars 1688. *Becmannus Hiſt. Nov. Orb. Miege Etat de la Grande Bretagne p.* 65.

TORBERNE, (ULRICUS) gouverneur van Coppenhagen onder Chriſtiern den II, koning van Denemarken. Wanneer hy van den Staats-ſekretaris Febourg beledigt was, maakte hy den koning diets, dat Columbula, zyne meeſtereſſe, op Febourg verlieft was, het welk den koning dermaten verbitterde, dat hy hem met een brief aan den gouverneur zondt, waar in een uitdrukkelyk bevel was de zake te onderzoeken, en den ſekretaris, ingeval hy eenigermaten ſchuldig bevonden wierdt, ter doodt te veroordelen. *Torberne* was blyde, dat hy gelegenheit hadde om zich te wreken, niets minder gedenkende, als dat de beurt ook haaſt aan hem zou komen, waarom hy den ſekretaris veroordeelde om opgehangen te worden. Niet lange daar na wierdt de gouverneur, zo als hy van den koning ter maaltydt genodigt was, ook by den kop gevat. Hy bekende by de gerechtspleging tegen hem, dat hy op een zekeren tydt gewenſcht hadde by Columbula te mogen ſlapen. Maar aangezien de enkele gedachten de doodt niet verdienen, wierdt hy by den rechter vrygeſproken. Hier mede was de koning, die zyne doodt zocht, niet te vrede, en zondt hem derhalven naar Colberg, alwaar de rechters door bedreigingen en andere middelen genoodzaakt wierden hem te veroordelen. Dit geſtreng gedrag verwekte een opſtandt onder den adel, vrezende in tydt en wyle een gelyk onthaal, welke opſtandt ook waarlyk van een kwaad gevolg zou geweeſt zyn, ten ware de koning zyne Raden overreed hadde, dat *Torberne* de doodt wel verdient hadde. *Meurſius Hiſt. Dan. Varillas Hiſt. des Revolutions.*

TORCELLO, in 't Latyn *Torcellum*, een klein eilandt, met eene ſtadt van den zelven name, vyf Italiaanſche mylen van Venetië, aan de kuſt der Tarviſer Mark, naby de puinhopen der oude ſtadt Altino gelegen. Na dat Attila deze ſtadt verwoeſt hadde, wierdt de biſſchoppelyke ſetel in 't jaar 635 naar Torcello verplaatſt, gelyk de zelve nog op den huidigen dag aldaar is, en onder den patriarch van Venetië ſtaat. Voorts is dit eilandt wegens des zelfs ongezonde lucht ſlecht bewoont.

TORCOLA, anders *Tracula* genaamt, een klein Venetiaanſch eilandtie in de golf van Venetië, tuſſchen de eilanden Curzola en Leſine, naar de zyde van Dalmatië gelegen.

TORDERA, of TARDERA, oudtyds *Alba* genaamt, eene Spaanſche rivier in Katalonië, loopt voorby Saloni en Oſtalrik, en valt by Blanes in de zee.

TORDESILLAS, in 't Latyn *Turris Sylla*, eene kleine ſtadt in 't Spaanſche koninkryk Leon, aan de rivier Duero, tuſſchen Valladolid en Toro, op een zeer vruchtbaren grondt gelegen. Aldaar is een koninklyk kaſteel, op het welke de koningin Johanna, moeder van keizer Karel den V, haar leven geëindigt heeft. *Colmenar Delic. d'Eſp. p.* 150.

TOREDORIX, uit het landt der Toliſtoboges, in Galatië, geboortig, kwam met zestig zyner landslieden om Mitridates te zien. Deze ontfing hem zo trotſch, dat hy tegen zyne makkers zeide, dat het hun plicht was dezen hoogmoedt en de kleinachting hunner natie te wreken. Wanneer ze andermaal in een diergaarden ter gehoor van den koning Mithridates wierden toegelaten, hoodt zich Toredorix, zynde groot en ſterk, den koning aan te vallen, en zich met hem in een diepte te werpen, waar uit hy niet meende dat een menſch levendig komen kon. Maar aangezien 'er op dien dag iets voorviel, waarom de koning niet uitging, wierdt Toredorix en zyn gezelſchap op het paleis ontboden, om aldaar gehoor te hebben. Zy beſloten derhalven alle den koning aan te grypen, en hem in ſtukken te kappen. Doch wanneer deze toeleg ontdekt wierdt, wierden zy veroordeelt om onthalſt te worden; maar ten einde Toredorix, als belhamel van het ſnood bedryf, voorbeeldig geſtraft wierde, gaf de koning laſt, dat zyn lyk onbegraven zou weggeworpen worden. Plutarchus, die deze geſchiedenis verhaalt, voegt daar by, dat een jong vrouwsperſoon van Pergamen, op dezen Galatiër verlieft zynde, hem, niettegenſtaande het koninklyk verbodt, echter begraven heeft. Maar wanneer die zaak den koning verhaalt, en zy voor hem gedagvaard wierdt, deedt hy haar geen leedt, om dat hy iets,

iets, dat de liefde tot zynen oorſpronk hadde, niet wilde ſtraffen.

TORELLI, (Pomponius) graaf van Montechiarugulo, leefde in de XVI eeuwe. Zyn grootvader van moeders zyde was Johannes Franciſcus Picus, graaf van Mirandola. Hy zelf voerde in de akademie der *innomati* te Parma den naam van *il Perduto*: en aangezien zyn zoon ridder van Malta was, ſchreef hy een werk, genaamt: *Trattato del debito del Cavalliero*, hoewel hy het ongeluk hadt, dat zyn zoon ſtierf terwyl het boek gedrukt wierdt. Hy was een vazal van Ranutio Farneſe, hertog van Parma, aan wien hy zyn voornoemde boek opdroeg. Zyn yver voor den Roomſchen Godsdienſt was zo groot, dat hy buiten de Roomſche kerk generlei ridderorden erkennen wilde.

TOREN van LEANDER, eene kleine veſting, door de Turken *Khes-Calaſſi*, dat is: *Maagden-ſlot*, genaamt. Doch de Europeërs noemen het den *Toren van Leander*, hoewel zonder grondt, aangezien het hier niet was, alwaar Leander plagt over het water te zwemmen, zo dikwils als hy Hero, zyne beminde, wilde bezoeken, maar het was by de Dardanellen. Deze veſting is gelegen op een rots midden in zee, tuſſchen den top van het Seraglio te Conſtantinopel, en Scutari, daar tegen over in Aſië. Zy heeft de gedaante van een vierkant, en is wel met grof geſchut voorzien. Hier is een fraai uitzicht op Conſtantinopel, en de ganſche nabuurſchap; zo dat zommige reizenden daar van getuigen, dat ze van deze hoogte nederziende meenden, dat de plaats betovert was. *Grelot Voyage de Conſtantinople.*

TORENVLIET, (Jakob) een braaf kunſtſchilder, wierdt geboren te Leiden in 't jaar 1641. Zyn vader hadt veel op met zyn zoon, en was gewoon hem in zyne jeugdt tot yver aan te moedigen door ſchone beloſten. Dit geloofde hy, en 't ſtrekte hem ten ſpoor, wanneer zyn vader doorgaans gewoon was te antwoorden: *Ja, zoon.* Dit wierdt onder de genen, die aan des zelfs huis verkeerden, een ſpreekwoordt. Wanneer hy zo ver in de kunſt gevordert was, dat hy braaf tekenen en een goed portret ſchilderen kon, vertrok hy van Leiden naar Rome, om zich verder in de kunſt te oeffenen. Torenvliet, te Rome gekomen zynde, was zo koſtelyk uitgedoſcht, dat hy zich zelf naauwlyks kende, beginnende ook, wanneer hy in een herberg kwam, met de ſchilders te ſpotten, om dat zy wat ſchraal en ongezien uitzagen. Naderhandt wiſten de ſchilders, hem in de bent inhuldigende, deze ſmaadwoorden te betalen. Onder den hoop waren 'er, die het oude ſpreekwoordt van *Ja zoon* nog onthouden hadden, en hy wierdt 'er ongemerkt mede gedoopt. Hy zulks in die vrolykheit niet opmerkende, beeldde zich in, dat zy hem gebentnaamt hadden naar den ridder *Jazon*, den verwinnaar van 't gulde Vlies, tot dat hy den volgenden dag anders onderrecht wierdt; maar dit was niet te herroepen. Hy was ruim 29 jaren toen hy te Rome kwam, en hadt toen al vele portretten geſchildert, daar hy roem door behaalde. Naarſtig en yverig heeft hy zynen tydt te Rome waargenomen met tekenen naar de ſchilderyen van Raphaël, Paulo Veronees, Tintoret, enz. Hy was getrouwt met eene vrouw te Venetië, die veel geldt hadt, welke hy medebragt toen hy wederkeerde tot zyne geboorteſtadt Leiden. Hy overleedt in zyne geboorteſtadt in den jare 1719. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. kunſtſchilders III Deel.*

TORGAU, eene ſtadt, ampt en ſlot in Meiſſen, den keurvorſt van Saxen toebehorende. Men zegt, dat het een Wendiſche naam is, die een kandelaar betekent, om dat zy de voornaamſte plaats van het landt is geweeſt. *Garzo* en *Bretuf* zoeken den oorſpronk van die plaats te verre, namentlyk by *Turgebertus*, overſte van den vermaarden Duitſchen Arminius; maar dit is zeker, dat de plaats zeer oud is, want *Fabricius* ſtelt, volgens zeker handſchrift van hem aangehaalt, dat in het jaar 960 Torgau maar een zeer ſlecht dorpie is geweeſt, en dat 'er aan den kant van de Elve maar weinige viſſchershutten ſtonden. Deze ſtadt hadt hare eigene regenten, wordende de graven van Torgau genoemt; maar zy is hen door de keizers Adolph en Albrecht ten tyde van de grote onluſten tuſſchen den landgrave Albert den Ontaarden en des zelfs zonen Frederik en Dietzman in het jaar 1282 afgenomen. Naderhandt is dit graafſchap en de heerlykheit aan den vorſt Waldemar van Anhalt, onder de regering van keizer Lodewyk den IV, vervolgens onder de beſcherming en het gebiedt der markgraven van Meiſſen gekomen, voornamentlyk om dat kort daar na deze graven zonder erven ſtierven; het welk, als men zegt, in *Leutbold* en *Johan*, die nog te Torgau reſideerden, omtrent het jaar 1348 gebeurde, hoewel men nog oude openbrieven van de jaren 1378, 1380 en 1391 vindt, in welke van *Diderik van Torgau*, heere van Biechen, gewag gemaakt wordt. Het ſlot is wel oud, maar prachtig en vermakelyk, in de hoogte door hertog Albrecht opgehaalt. Op het zelve woonden de oude graven, en het heeft nog de eer, dat de keurvorſt van Saxen daar dikwils zyn hof houdt. In het jaar 1442 is de ſtadt Torgau met alle hare oirkonden en oude papieren tot op zes huizen na afgebrand. De brug over de Elve, met ſtene pylaren, heeft keurvorſt Frederik de Wyze in het jaar 1491 van het aflaatsgeldt, dat toen verzamelt was, laten bouwen. Ook zyn keurvorſt Frederik de Wyze, en Johannes de Standvaſtige alhier geboren. Hertog Auguſtus ſtelde in het jaar 1576, in de maandt May, een collegie van achttien Saxiſche, Brandenburgſche, Brunswykſche, Meklenburgſche en Wurtenbergſche Godgeleerden aan, die den 7 Juny den keurvorſt eene verklaring aangaande de in zwang gaande Religie-verſchillen overgaven, de welke *Formula Concordiae* genaamt wierdt. Ook heeft de adminiſtrator des keurvorſtendoms van Saxen, Frederik Wilhelm, hertog van Saxen-Altenburg, aldaar van het jaar 1591 tot het jaar 1601 zyn hof gehouden. In den dertigjarigen oorlog nam de Zweedſche generaal Banner deze plaats in, en verliet ze wederom in het jaar 1637; doch de Zweden hebben de zelve in de jaren 1639, 1642, 1644 en 1645 verſcheide malen ingenomen. De inwoonders hebben goede nering van 't bierbrouwen, dat overal vervoert wordt. Het ampt Torgau bevat tegenwoordig de ſteden *Belzern*, *Schilda*, *Domitſch*, en de jagthuizen *Weyſſenhayn*, en *Sitzerode*, en wordt wel van zommigen tot den keurkreits gerekent, om dat dit graafſchap voortyds, zo men wil, een leen van de Saxiſche keurvorſten van den Anhaltſchen ſtam, was; maar wordt op de tegenwoordige Saxiſche landdagen tot den Meiſniſchen kreits gerekent. *Albinus. Dreſſerus. Zeiler Topogr. Sax. ſup. Peckenſtein Theatr. Sax. P. II & III. Mulleri Annal.* &c.

TORI, of TORY, en WHIG, zyn in Engelandt, Schotlandt en Ierlandt, doch meeſt in Engelandt de namen van twee partyen, die wegens de verſcheidenheit van grondbeginſelen, die ze of werkelyk hebben, of ten minſte elkander verwyten, in een gedurig onderling wantrouwen, en zomwylen in een opentlyken twiſt leven. De zogenaamde *Torys* beweren, volgens hun eigen zeggen, de voorrechten der koninklyke macht tegen alle de genen, die der zelven Goddelyken oorſpronk, erfvolging, en volkomen gezag over de onderdanen op een onrechtvaardige wyze betwiſten; in 't tegendeel zeggen de *Whigs*, dat op deze wyze het welbehagen der vorſten tot een grondregel van gehoorzaamheit, maar de onderdanen tot ſlaven, en de koningen tot dwingelanden gemaakt worden, waar door bygevolg de oude Engelſche regeringsform in duigen valt. De grondbeginſelen der Whigs zyn de navolgende: dat de onderdanen hunne hoge overheden alle eerbiedt en gehoorzaamheit ſchuldig zyn, zo lang deze de voorwaarden, op welke ze of uitdrukkelyk, of ſtilzwygende tot overheden verkoren zyn, nakomen; maar dat, zo dra deze met een volſtrekte macht over het gewiſſen, lyf en goederen der onderdanen beginnen te heerſchen, en de grondwetten opentlyk te verbreken, het in zulk een geval den onderdanen vry ſtaat, en zelfs tot hunne en hunner nakomelingen veiligheit verplicht zyn, niet alleen alle gehoorzaamheit te weigeren, maar ook hun beſt te doen, dat de wetten in het toekomende onderhouden worden. De tegenwerpingen, die tegen de zelve gemaakt worden, komen hier op uit, dat ze dus doende hunne koningen niet boven den Doge van Venetië verheffen, en de kroon ondraaglyk maken; dat op die wyze de handelingen hunner landsheeren, die niemandt behalven Gode rekenſchap ſchuldig zyn, aan het oordeel zelfs der geringſten, en grotendeels onervarene onderworpen worden, waar door het nooit aan oproer en binnenlandſche onluſten ontbreken zou. Maar gelykerwyze men niet kan ontkennen, dat beide partyen waarlyk doen het geen men van hen zegt, te weten, dat ze of den koning eene onbepaalde macht, of het volk een tomeloze vryheit geven; dus moet men ook toeſtaan, dat vele der Torys by het verdedigen der koninklyke rechten ook het beſte der onderdanen, en in 't tegendeel vele Whigs by hunnen yver voor de rechten des volks ook hunnen plicht omtrent den koning niet vergeten. Men zou derhalven reden hebben om metter tydt tuſſchen beide partyen, zo niet eene volkome vereeniging, ten minſte een nader vergelyk en eendragt, immers minder haat en verbittering te hopen, ten ware het getal der laatſten nog dagelykſch om verſcheide andere inziehten onderhouden en vermeerdert wierdt. Eene dezer oorzaken van verdeeldheit is het verſchil tuſſchen die genen, die zich tot de Anglikaanſche kerk belyden, en die genen, die men *Non-Conformiſten*, of *Diſſenters* noemt, die de leer en Hiërarchie der Engelſche kerke beſtryden. Aangezien deze Nonconformiſten nu onder de koningen, die de rechten der kroon meeſt verdedigden, menigmaal vervolgt zyn, en in 't tegendeel de vryheit van conſcientie door een akte van het parlement onder koning Willem den III, die meeſt volgens de grondbeginſelen der Whigs op den troon gezet wierdt, erlangt hebben, zo houden ze het doorgaans (uitgezondert de Roomſchen, die zich nu by de eene, dan by de andere party voegen, na dat het in hun kraam te pas komt,) met de Whigs, van welke ze ook vele gunſt genieten, aangezien deze daar door grotelykſch verſterkt worden, en aangezien ze een gewetensdwang voor onverdraaglyker houden als de wreedſte dwingelandy omtrent al het wereldlyke goedt. Aan de andere zyde wordt de party der Torys geweldig onderſteunt door alle de genen, die voor de plegtigheden der Anglikaanſche kerke ſtryden. Deze merken de voornoemde akte van *Tolerantie* aan als een middel om het getal der *Nonconformiſten*, en hun gezag dermaten te vermeerderen, dat daar door eindelyk de vaſtgeſtelde Anglikaanſche kerk in gevaar zou kunnen gebragt worden. Derhalven ſpreken en ſchryven ze tegen al het gene den Nonconformiſten eenigzins voordelig ſchynt te zyn; en aangezien deze, gelyk gezegt is, de grondſtellingen der Whigs verdedigen, zo dryven ze ook zeer nadrukkelyk de leer der zogenaamde *paſſive gehoorzaamheit* en *nonreſiſtentie*, dat is, dat de onderdanen verplicht zyn niet alleen niets kwaads tegen de bevelen der hoge overheit te ondernemen, maar zelfs de onrechtmatigſte bevelen geduldig te verdragen, zonder zich ooit of ooit daar tegen aan te kanten. Het grootſte gedeelte der Engelſche geeſtelykheit ſtemt deze ſtellingen toe; in 't byzonder beſchuldigt men de mindere klerizy, dat ze door deze ſtellingen zich in de gunſt van het hof zoeken in te dringen, van het welke, ſe-

der

dert de pausselyke macht in Engelandt afgeschaft is, alle bisdommen, en hoge geestelyke bedieningen vergeven worden. Deze byzondere belangen, die men den geestelyken Torys te laste legt, en met recht eene der hoofdoorzaken van de Engelsche faktiën gehouden wordt, beheerschen ook zomwylen de wereldlyke Torys en Whigs, zo dat ze zich tot geen ander einde by het hof of de gemeente pogen aangenaam te maken dan alleen om hunne en hunner vrienden eer- en geldgierigheit te kunnen verzadigen. Daarom heeft men ook aangemerkt, dat de hoofden van beide partyen, zo dra ze de overhandt hebben, in het begin wel het voordeel der natie behertigen, maar naderhandt door onderdrukking van de tegenparty, door al te grote toegevendheit omtrent die van hunnen aanhang zyn, enz. voornamentlyk hun eigen belang behertigen, en om het zelve te bevorderen regelregt tegen de grondstellingen der Torys of Whigs handelen, en dus doende hunnen vyanden gelegenheit geven om ook op hun beurt zo aan 't hof, als in 't parlement over hen te zegepralen. Hier by komen de vooroordeien der opvoeding en ommegang, voorts de wispelturigheit van inborst, waar van de Engelschen meer dan eenige natie beschuldigt worden; om niet te spreken van eigenzinnigheit en wraakgierigheit, waar door het niet selden gebeurt, dat ze van de eene party tot de andere overgaan, om dat hunne vyanden in de andere party zyn. Niet selden gebeurt het ook, dat die genen, voornamentlyk welke deel in de revolutie van den Staat hebben, de grondbeginselen der bovendryvende party in schyn omhelzen, tot dat ze hun oogmerk bereikt hebbende, het momaangezicht wegdoen. Het hof zelf, hoewel het altydt zich gelaat de party der Torys te begunstigen, vindt dikwils staatkundige redenen om de Whigs boven anderen te verheffen en te vleien. Dus zag men, dat koning Jacobus de II voor zyne verheffinge op den troon eerst de Torys, en naderhandt de Whigs begunstigde. Hoewel het anderendeels zou mogen schynen, als of de Whigs altydt de genegenheit van het gemeen moesten hebben, valt zulks nochtans niet selden anders uit; zo dikwils namentlyk de middelbare of onmiddelbare gunstbewyzingen van het hof, de vrees voor veranderinge in den Godsdienst, of eenige andere voorstellingen tot de hoofdgronden der Torys komen. Met een woordt, deze verdeeldheit der twee Engelsche faktiën is zo groot en zo algemeen, ook zo ontelbaar velen tot bereiking van hun oogmerk zo noodzakelyk, dat ze zonder een wonderwerk niet schynt te kunnen ophouden.

Wat voorts den oorspronk der benaming van deze twee partyen aangaat, ten tyde der binnenlandsche beroerten tusschen koning Karel den I en des zelfs parlement wierden de koningsgezinden eerst *Cavaliers*, (om dat de voornaamsten onder de zelve zich hofsyk en als edellieden gedroegen) maar de aanhangers van het parlement *Round-heads*, dat is, *rond-hoofden*, genaamt, aangezien ze doorgaans in hun uiterlyk gedrag veel eenvoudigheit vertoonden, en tot dien einde ook hun hoofdhaair kort afgesneden hadden. Maar wanneer naderhandt de opvolging van den Roomschgezinden hertog van Jork een groten twist in het parlement verwekte, en voornamentlyk in 't jaar 1678 tegen den persoon van keizer Karel den II een zamenzwering ontdekt wierdt, van welke de hofparty de Presbyterianen en andere Dissenters, maar het grootste deel der gemeente den Roomschgezinden de schuldt gaf, ontstonden eerst de namen der *Torys* en *Whigs*. Het woordt *Tory* is uit de Iersche tale ontleent, in welke het een straatschender betekent; en dus wierden spotsgewyze de aanhangers van den hertog van Jork genaamt, als zynde, gelyk toen de meeste Ieren, vrienden van den paus, en pogende de Engelsche natie van hare geestelyke en wereldlyke rechten te beroven. Doch de zogenaamde *Torys* noemden hunne vyanden ook by wyze van beschimping *Whigs*, dat in de Schotsche tale een onzinnigen en verachtelyken betekent. De oorspronk van *Tory* is geheel onbekend; doch *Whig* menen zommigen dat van het Latynsche woordt *Vicus*, dat is een dorp, afgeleid wordt. Anderen menen, dat *Whig* in Schotlandt een geringe melkdrank, dien gelyke arme menschen plegen te drinken, betekent. Maar hoewel beide deze benamingen als by wyze van hespotting zyn uitgevonden, heeft echter naderhandt ieder party, gelyk de Nederlanders met het woordt *Geus* in 't jaar 1566 gedaan hebben, haren name vrywillig behouden; en men is daar in als 't ware beiderzyds met elkander overeengekomen, dat gene dezer twee benamingen iemandt tot schande strekken zou. De Torys worden anders ook de hofparty, koningsgezinden, en in 't Engelsch *High-Church-Men*, dat is, iemandt van de hoge kerk; de *Whigs* in 't tegendeel Republikanen, van de lage party, in 't Engelsch *Low-Church-Men*, genaamt.

TORI, (Godfried) van Bourges, was koninklyke drukker, en gezworen boekhandelaar te Parys, en deedt veel tot bevordering der drukkery, schryvende daar van een afzonderlyk boek, onder den name van: *Le Champ Fleury, contenant l'art & science de la proportion des lettres Attiques ou antiques, & vulgairement appellées lettres Romaines.* Dit werk drukte hy zelf in 't jaar 1529 te Parys in quarto. Men heeft ook verscheide vertalingen van hem. Voorts deze navolgende werken: *Aediloquium, seu disticha partibus adium urbanarum & rusticarum suis quaque locis adscribenda*; *Epitaphia septem de amorum aliquot passionibus.* Hy was ook rektor van het collegie van Bourgogne te Parys. Zyne philosophische lessen wierden zeer geprezen. Hy stierf in 't jaar 1550. Koning François de I gaf hem een privilegie om de *Heures* te drukken, aangezien hy vele sieraden en fraaie lysten gebruikte. *Du Maine Bibl. La Caille Hist. de l'imprimerie. Bayle.*

TORMES, eene rivier in Spanje, ontspringt in het Castiliaansche gebergte van Avila, loopt dwars door het koninkryk van Leon, voorby Alva de Tormes en Salamanka, en valt in de Duro beneden Miranda de Duro.

TORNA, eene kleine stadt in opper-Hungarië, 4 of 5 Duitsche mylen Westwaarts van Cassovië, op een berg gelegen. Van haar heeft een tamelyk groot graafschap, dat ten Noorden aan het koninkryk van Polen grenst, en onder anderen de plaatsen *Muran* en *Zendren* begrypt, zynen naam. De rivieren *Horat* en *Sayo* nemen haren oorspronk in het zelve.

TORNAU, of TORNOW, eene kleine Boheemsche stadt in den Buntzlauer kreits, aan de rivier Gitzera, niet verre van de Silesische grenzen gelegen, en den grave van Waldstein toebehorende. De Hussiten namen de zelve in het jaar 1424 in, en verbrandden alle Roomsch-Katholyke inwoonders. *Balbin. Misc. Bohem.*

TORNBURG, in het Latyn *Torda*, eene stadt in Zevenbergen, tusschen twee bergen aan de rivier Aranyus, die naar 't gevoelen van zommigen goudt heeft, gelegen. Zy dryft goeden koophandel, en hare inwoonders zyn meest de Ariaansche dwalingen toegedaan. Zy is de voornaamste plaats van een graafschap van dien naam. Hier is eene zeer merkwaardige zaak gebeurt. Te weten, zekere vrouw klaagde haren man aan over overspel, overtuigde hem van dat feit, en verkreeg van het gerecht om hem zelf opentlyk op de markt het hoofdt af te slaan, het welk zy deedt. *Cortoz. l. IV. bell. Transylvan. Hist. Remarq. an.* 1704.

TORNE, de hoofdstadt van Bothnië, in Zweden, aan de rivier de *Torne*, die in Noorwegen ontspringt, en in den Bothnischen zeeboezem valt, gelegen. Deze plaats is in het jaar 1620 gesticht, heeft eene goede haven, als mede een bisdom. Van de oude stadt *Torne*, eenige honderd schreden meer naar het Zuiden toe gelegen, ziet men nog een oude kerk. De inwoonders aldaar dryven sterken koophandel met de Russen, Vinnen en Laplanders. In de kerk hangt een bordt, waar op met goude letters geschreven staat, dat Karel de XI, koning van Zweden, den 14 Juny des jaars 1694 alhier gezien heeft, dat de zon midden in den zomer by de uiterste Noordlanden, aan den Bothnischen zeeboezem, niet ondergaat. *Topogr. Suecia.*

TORNE LAPMARK, een stuk van Laplandt, dat goede koper-en yzerbergwerken heeft, maar anders onvruchtbaar en meest woest is. Het heeft twee scheepryke rivieren, die midden door het landt lopen, en by hunnen zamenloop niet verre van Kangis een waterval, 36 voeten hoog, maken. *Descript. Livon.*

TORNHOUT, of TURNHOUT, een kleine stadt, met den tytel van baronny, of vrye heerlykheit, nevens een meiery, in 't Spaansch Brabandt, tusschen de barony van Breda, het graafschap Hoogstraten, de meiery van Zandhoven, de meiery van Herentals, en Kempenlandt, by de rivier de Aa gelegen. Zy wierdt als een gedeelte der nalatenschap van Willem den III, koning van Engelandt, in 't jaar 1708 door het souvereine leenhof van Brabandt den koning van Pruissen overgegeven. Niet verre van de stadt Turnhout wierdt in 't jaar 1597, den 24 January, de graaf van Varax, generaal der Spaansche artillery, door prins Maurits van Oranje geheel verslagen, zo dat hy zelf nevens 2500 man van de zynen sneuvelde, en 500 gevangen wierden. In 't jaar 1708, den 29 September, viel alhier een scherp gevecht tusschen de geallieërden en Franschen voor, waar by de laatstgemelden 3000 man verloren.

TORNIEL, (Augustinus) van Novara, wierdt in 't jaar 1543 geboren, en begaf zich, 26 jaren oud zynde, in de orde der Barnabiten. Hy ondernam te verklaren en te ontvouwen alle zwarigheden in de kerkelyke geschiedenisse, van de schepping der wereldt tot op de geboorte des Zaligmakers, en de zelve dus in order van Jaarboeken te schikken. Hy is de eerste geweest, die deze stoffe uitvoerig en naauwkeurig behandelt heeft. Zyn werk behelst niet alleen eene geschiedenis, maar ook een opheldering der Chronologische en Geographische zwarigheden, nevens eene verklaring der gewoontens, die in deze geschiedenisse voorkomen, invoegen hy voor een goed uitlegger der historische boeken des Ouden Testaments mag gehouden worden. Zyn schryfstyl is eenvoudig en natuurlyk. Hy houdt doorgaans een goede methode. Torniel stierf in 't jaar 1622. Zyn werk wierdt in 't jaar 1610 te Milaan, in de jaren 1611 en 1640 te Frankfort, in 't jaar 1620 te Antwerpen, en in 't jaar 1622 te Keulen gedrukt. *Du Pin Biblioth. des Auteurs Eccles. XVII siecle.*

TORNIELLE, een voornaam huis, dat zynen oorspronk uit Novara, in Italië, heeft, en sedert meer dan vyf eeuwen zo aldaar, als in Duitschlandt de voornaamste bedieningen, zo kerkelyke als militaire, heeft bekleed. Een tak daar van heeft zich onder hertog Karel in Lotharingen gevestigt.

Agnes de Tornielle trouwde in 't jaar 1250 met keizer Frederik den II, en baarde *Manfredus*, koning van Napels.

Victoria de Tornielle, uit het zelve huis gesproten, was de moeder van paus Alexander den VIII. De huizen Visconti, Bentivoglio, Cassara, Blandrate, Pimentel, nevens alle andere doorluchtige familiën in 't Milanees, hebben

getracht

getracht zich met die van TORNIELLE te verzwageren, gelyk deze wederom hunne dochteren den voornaamsten huizen, zelfs van prinssen en hertogen, enz. ten huwelyk gegeven hebben.

PHILIPPUS DE TORNIELLE, generaal der legers van de keizeren Karel den V en Ferdinand den I, trouwde met Antonetta van Gonzaga.

JOSEPHUS DE TORNIELLE trouwde met Philiberta, gravinne van Chalant, souvereine van Arberg en Valangin, kleindochter van Ferdinand den II, hertog van Bragança, zoon van Ferdinand den I, infant van Portugal. Door dit huwelyk wierden alle potentaten van Europa met de TORNIELLES verzwagert.

LODEWYK, vader van Josephus, hadt getrouwt Izabelle van S. George, dochter van Guido, grave van S. George, en van Margareta de Rastremotte, gravinne van Blandrate, en uit het vervolg zal blyken, dat het doorluchtig huis der TORNIELLES meer dan zeven eeuwen lang in luister geweest is.

Een twede luister van dit huis bestaat daar in, dat 'er zelfs de souvereiniteit in geweest is. Brionne, door Galeacius Sfortia, hertog van Milaan, in 't jaar 1488 ten behoeve van MELCHIOR DE TORNIELLE tot een graafschap verheven, gelyk ook Solarolle door keizer Karel den V ten gevalle van JOHAN DE TORNIELLE, en uit aanmerking van des zelfs goede diensten, zyn een geruimen tydt, nevens Baring, souvereine landen geweest. Door het huwelyk van grave Josephus met Philiberta de Chalant voegde hy by deze drie souvereiniteiten ook de baronny van Arberg, nevens het graafschap Valangin in 't prinsdom van Neufchatel, in Zwitserlandt gelegen, zynde verkocht door Joachim-Charles-Emmanuel, grave van Tornielle, om Karel den III, in 't jaar 1589 met geldt te ondersteunen, wanneer hy de vyanden van den Godsdienst en den staat een inval in Lotharingen dreigden te doen. De verkoping geschiedde aan den grave van Longueville, met het recht van weder-naastinge, voor zeven en vyftig duizend, acht honderd, zes en veertig ryksdaalders, van welke somme graaf Joachim aan hertog Karel maar zes en veertig duizend, vyf honderd ryksdaalders te leen gaf.

Hoe aanzienlyk deze familie in het Milanees geweest is blykt daar uit, dat verscheide uit de zelve 't *Podestaatschap* aldaar bekleed, en den rang van *Patricii* gehad hebben, gelyk ook te Novara. Voeg hier by, dat het vikarisschap van het ryk eenigzins erflyk in die familie geweest is

Uit de kerkelyke geschiedenis van Novara, door bisschop Karel opgestelt, blykt, dat de familie der TORNIELLES ook in het geestelyke de eerste bedieningen bekleed heeft. Die autheur noemt onder anderen WILHELM DE TORNIELLE, bisschop van Novara, bloeiende in 't jaar 1133. In 't jaar 1220 leefde OLDEBERT DE TORNIELLE, insgelyks bisschop van Novara. PAGANUS DE TORNIELLE stierf in 't jaar 1478, nalatende een reuk van heiligheit.

Onder de schryveren van deze familie is HIERONYMUS DE TORNIELLE, vikaris generaal van de orde van S. Franciscus. Deze schreef *Sermoenen over de heilige voorbeelden*; *Uitleggingen over de Dekretalen*; en andere werken, gedrukt te Milaan in 't jaar 1510, enz.

FRANCISCUS DE TORNIELLE, reformateur der Kordeliers van Milaan, stierf in 't jaar 1588. Hy schreef tegen Luther een traktaat *over de eenigheit der kerke*.

Wy zullen nu het geslachtregister der TORNIELLES in Lotharingen opmaken, beginnende met

ENGELBERT DE TORNIELLE, paltsgraaf, levende in 't jaar 1050, en zynde de vader van OTHO, keizerlyke kamerheer, die by Aldegonde, dochter van grave Adde, LAMPUGNAN DE TORNIELLE teelde. Lampugnan was de vader van DIDERIK DE TORNIELLE. Deze teelde LEONINUS, burgermeester te Milaan, in 't jaar 1194, wiens zoon was RIBALDON DE TORNIELLE, vader van JOHANNES, die gewan GAUDENTIUS, gouverneur der citadelle van Novara, in 't jaar 1316. Van dezen is gesproten

RIBALDON DE TORNIELLE de II, graaf van Arone, en in 't jaar 1324 vikaris van 't Ryk. Hy teelde by Brimassante, zyne gemalinne, dochter van Thomas, marquis de Malaspina, *Johannes*, *Antonius* en *Albertus*.

JOHANNES was de vader van

CALCINOLUS, of CACCINUS, in 't jaar 1379 vikaris van 't ryk. Wiens zoon was

JOHANNES, vader van ANTONIUS, en grootvader van ZANARD. JOHANNES, souverein van Baringh, Brionne, en Solarolle, teelde

MELCHIOR DE TORNIELLE, hertog van Brionne, souverein heer van Baring, Casalin, en Solarolle, teelde by Donna Aloïsia *Guido*, *Floris*, en *Manfredus*, keizerlyke generaal in Italië, welke beide hun geslacht hebben voortgeplant, en *Leonora de Tornielle*, gemalin van Philippus Visconti.

GUIDO DE TORNIELLE, graaf van Brionne en Solarolle, trouwde Lucretia, gravinne van Becarie, by welke hy teelde *Lodewyk*, die volgt; *Johannes Dominicus*, gouverneur van Stoelweissenburg, in Hungarië, in het beleg van welke stadt hy gesneuvelt is; en *Zanard de Tornielle*, Patricius te Milaan. Deze trouwde Lelia, gravinne van St. George, by welke hy verwekte *Aurelius de Tornielle*, souverein van Baring, die by Lucia de Raudé een eenigen zoon, genaamt *Manfredus*, teelde, die in 't jaar 1654 stierf, zonder by zyne gemalinne, zynde een gravin van Mazetta, kinderen na te laten.

LODEWYK DE TORNIELLE, graaf van Brionne en Solarolle, generaal over het keizerlyke voetvolk in Piëmont, trouwde in 't jaar 1537 met Isabelle van St. George, dochter van Guido, grave van St. George, in 't hertogdom van Montferrat, en van Jaqueline, gravinne van Valperg. Hier by teelde hy *Josephus*, die volgt; nevens *Horatia*, getrouwt met Alexander Isambard, kapitein, en van den rang der Patricii te Pavië: en *Lucretia*.

JOSEPHUS DE TORNIELLE, graaf van Brienne en Solarolle, enz. trouwde in 't jaar 1565 Philiberta de Chalant, dochter van Renatus, grave van Chalant, grootmaarschalk van Savoje, enz. en van Mencia van Portugal, dochter van Dionys van Portugal, grave van Lemos. By deze teelde hy

JOACHIM KAREL EMANUEL DE TORNIELLE, graaf van Brionne, Solarolle, Chalant, baron van Beaufremont, eerste edelman van de kamer van Karel den III, hertog van Lotharingen, en naderhandt surintendant der financiën en opperhofmeester. Deze trouwde in 't jaar 1590 Anna du Chastelet, dochter van Orry du Chastelet, marquis de Gerbeville, grave van Deully, baron van Bullegneville, en van Johanna de Scepeaux, dochter van François, grave van Duretal, maarschalk van Vrankryk, en van Renatus le Roux. By deze teelde hy *Karel Joseph*, die volgt; en *Henriëtte de Tornielle*, gemalin van Georg Afrikaan de Bassompierre, marquis de Remonville, enz.

KAREL JOSEPH DE TORNIELLE, marquis de Gerbeville, graaf van Brionne en Deuilly, baron de Beaufremont en Bullegneville, opperbewaarder van de kleerkamer, en ambassadeur van den hertog van Lotharingen in Spanje in 't jaar 1622, trouwde Claudia Dorothea de Porcelets, dochter van Andreas, heere van Valhay, Goussainville, Ville-au-Val, enz. maarschalk van Lotharingen, gouverneur van Marsal; en van Elizabeth Catharina de Sarnay, na welker doodt hy trouwde in 't jaar 1640 Susanna de Hautefeuille. By de eerste teelde hy *Renatus de Tornielle*, marquis de Gerbeville, die by Angelika de Choiseul, dochter van Ferri de Choiseul, grave van Autel, gouverneur van Bethune, kapitein van de lyfwacht, en eerste edelman van Gaston, hertog van Orleans, en van Gabrielle de Bauves-Contenan, gene kinderen verwekte; *Johannes Baptista Gaston*, marquis van Gerbeville, heere van Gelnoncourt, Bauzemont, Frouart, enz. ambassadeur van KAREL den IV, hertog van Lotharingen, in Engelandt en Hollandt, trouwde in 't jaar 1662 Charlotte d'Estournel, dochter van Antony, marquis de Fretoy, opperstalmeester van Margareta van Lotharingen, hertoginne van Orleans, en van Françoise de Choiseul Lanques, zonder erfgenamen by haar te verwekken; en *Henrik Hyacinthus*, die volgt; voorts *Gabrielle de Tornielle*, gemalin van N. baron de Clinchamp, generaal veldmaarschalk der Spaansche legers in Vlaanderen. Uit het twede bedt was *Anna de Tornielle*, gemalin van N. de Cultz, baron van Samboin.

HENRIK HYACINTHUS DE TORNIELLE, graaf van Deuilly en Brionne, baron van Beaufremont, en Bullegneville, heer van Valhay, gouverneur van Luneville, kapitein der lyfwacht van Karel den IV, hertog van Lotharingen, en Raadt van State des hertogs Leopold, voorts maarschalk van Lotharingen, trouwde Maria Margareta Angelika de Thiercelin, dochter van Karel, marquis de Brosse, heere van Saveuse, enz. en van Maria de Vienne, nicht van den maarschalk van Luxemburg, en kleindochter van Karel de Thiercelin, marquis de Brosse, enz. en van Henriette de Joyeuse, baronnesse van St. Lambert, van welke afstammen Anne Joseph, die volgt, en *Henrik Hyacinthus*, graaf van Tornielle, heer van Valhay, die ongetrouwt gebleven is.

ANNE JOSEPH DE TORNIELLE, marquis de Gerbeville, graaf van Brionne, Raadt van State des hertogs van Lotharingen, enz. trouwde in 't jaar 1700 Antonetta Louisa de Lamberty, dochter van George, marquis de Lamberty, Raadt van State en maarschalk van Lotharingen, enz. en van Christina de Lenoncourt.

TORNUS, een stadt in Burgundië, een landschap van Vrankryk, nevens een vermaarde abdy, waar van de geschiedenis afzonderlyk beschreven is. Alhier is in de jaren 994 en 1109 een concilie gehouden.

TORO, in 't Latyn *Taurus*, een stadt in 't Spaansche koninkryk Leon, aan de rivier Duero, tusschen Zamora en Valladolid gelegen, wierdt eertyds *Sarabis* genaamt, welke naam in dien van *Toro* verandert wierdt, wanneer in 't einde der IX eeuwe Alphonsus de III, koning van Leon, de zelve door zyn kroonprins, Don Garçia, op nieuw liet opbouwen. In 't jaar 1476 behaalde Ferdinand de Katholyke omtrent deze stadt een grote overwinning op Alphonsus den V, koning van Portugal, en des zelfs kroonprins, Johannes den II. In 't jaar 505, den 11 January, na de doodt der koninginne Isabella, wierdt alhier een algemene vergadering der standen des koninkryks van Spanje, op het bevel van den voornoemden Ferdinand den Katholyken, gehouden, en zekere voorheen opgestelde wetten opentlyk voorgestelt, welke van dezen Staat *las Leyes de Toro* genaamt, en nog op den huidigen dag in Spanje onderhouden worden. Het omleggende landt is zeer vruchtbaar aan granen en allerlei vruchten. In 't byzonder groeit hier voortreffelyke rode wyn. De vrouwelyke sexe wordt hier omtrent voor uitnemend schoon gehouden, en men pleegt van de zelve te zeggen,

gen, dat ze zo in lichaams geſtalte als zoden der vrouwen en maagden der oude Romeinen gelyk zyn. *Mariana Hiſt. d'Eſp. l. VII. c. 19. l. XXV. c. 10. l. XXVIII. c. 13. Manuel de Farya y Souſa Epit. de las Hiſt. Portugueſ. P. III. c. 13. 14. Colmenar Delic. de l'Eſp. p. 150.*

TORO, een klein eilandt by de Zuider kuſt van Sardinië, bezuiden het eilandtie van S. Antiogo. Het eilandt Toro, en dat van Vacca, zynde daar naby gelegen, wierden eertyds zamen *Ilonares Inſulas* genaamt. *Baudrand.*

TOROPET, of TOROPIETZ, een ſteedtie in 't hertogdom Reſcow, gelegen in Muſkovië, naby den oorſpronk der rivier Dzwine, op de grenzen des hertogdoms van Novogrod-Weliki, dertig mylen Zuidwaarts van de ſtadt van den zelven name.

TORQUATUS, (ANTONIUS) een vermaard ſterrekundige, was van Ferrara geboortig, en voorzeide Matthias, koning van Hungarië, dat in 't jaar 1595 het Ottomanniſch ryk zou ondergaan. Dit was oorzaak, dat deze koning de Porte den oorlog verklaarde, doch in welken de Hungaren hun ondergang verhaaſtten. Zommige andere zyner voorzeggingen wierden bewaarheid; doch de voornaamſte zyn verydelt. De voornoemde voorzegging beſtondt hier in: „ De Turken zullen de Chriſtenen beoorlogen, maar veel volks verliezen. Zy zullen eerſt „ de Venetianen aangrypen, en hen een groot nadeel toebrengen. Daar na zullen ze vrede met deze republyk maken. Zy „ zullen Belgrado en het eilandt Rhodus innemen, en Hungarië verwoeſten. Na een grote verwoeſting onder de Hungaren zullen ze den Roomſchen keizer en het Ryk aangrypen. „ Maar zy zullen in 't jaar 1594, of 1595 in de macht der „ Hungaren vallen. Doch voorheen zullen zy Apulië in Italië, Sicilië, en het verdere Italië, Vrankryk, en Spanje „ ontruſten. Niet lang daar na zal hun keizer in den ſtrydt „ ſneuvelen, en de monarchie der Ottomannen zal onder den „ XIII, of XIV keizer vernietigt worden. Dit alles zal voor „ het jaar 1596 geſchieden, en dus zullen de Chriſtenen dit „ groot keizerryk innemen." *Leunclavius Hiſt. Muſulm. Filejacus de Idol. mag. Bayle.*

TORQUATUS, Zie MANLIUS TORQUATUS.

TORQUEMADA, of TORREQUEMADA, in 't Latyn *Turris Cremata*, een kleine ſtadt in 't Spaanſche koninkryk Leon, digt by de grenzen van oud-Caſtilië, naaſt de rivier Piſuerga, en de ſtadt Palencia gelegen. Zy behoort tot het gebiedt der hertogen van Lerma, uit het huis van Sandoval. *Colmenar Delic. de l'Eſp. p. 152.*

TORQUES. Dus noemden de Romeinen een halsbandt, die eertyds van allerhande ſtoffe gemaakt wierdt, hebbende ook velerlei fatzoen. De Romein Manlius wierdt van zo een *Torques*, dien hy een Galliër in den ſtrydt ontwrongen hadt, allereerſt *Torquatus* bygenaamt, welke benaming naar hem een gansch Romeinſch geſlacht behouden heeft. Vervolgens wierden de ſoldaten wegens hunne verdienſten tegen het vaderlandt onder anderen ook met halsbanden begiftigt. *Schefferus de Torquibus. Pitiſcus II, 980.*

TORRE D'AGRI, of ACRI, was eertyds een klein ſteedtie in Lukanië, maar is thans een vlek, gelegen in 't koninkryk van Napels, alwaar de rivier Agri in de golf van Tarente valt.

TORRE D'ANASSO. Zie ANAZZO.

TORRE DEL GRECO, een kleine, en eertyds fraaie ſtadt, of vlek in 't ryk van Napels, en des zelfs landſtreek, Terra di Lavoro genaamt, en niet verre van den berg Veſuvius gelegen, door wiens brande ze in 't jaar 1698, in 't begin van Juny, byna geheel verwoeſt wierdt. Men meent, dat het der ouden *Herculaneum* is. Hier omtrent valt de voortreffelyke wyn, *Vino Greco* genaamt.

TORRENTIUS, (JOHANNES) een berucht kunſtſchilder, wierdt geboren te Amſterdam in 't jaar 1589. Hoewel hy nooit buiten zyn vaderlandt geweeſt is, om zyne kunſt in Italië, of elders tot volmaaktheit te brengen (dat buiten dat ook niet onmogelyk is) maakte hy niettemin zeer levendige ſtukken. Hy ſchilderde kunſtige en uitvoerige kleine naakten; maar de werking dier beeldtjes, en 't geen de zelve verrechtten, was niet alleen ſchaamachtig om aan te zien, maar geil, onkuiſch, onbeſchoft, of ergerlyk, verleidende en aanlokkende tot vuile bedryven. Hy wierdt daar over menigmalen van zyne vrienden beriſpt, en hem van de Regering wel ſtrengelyk, met bedreigingen, verboden zulke ſtukken meer te maken en te verkopen. Maar wanneer hy daar naar niet wilde luiſteren, denkende met ontkennen vry te komen, wierdt hy door laſt van 't Gerecht te Amſterdam in hechtenis genomen; en daar over verhoort weigerde hy te bekennen, dat hy de maker was van 't gene, waar mede hy beſchuldigt wierdt, ſchoon de bewyzen daar toe al te klaar waren. Dies wierdt hy op de pynbank gebragt; maar hy bleef hardnekkig zonder het zelve te willen belyden, en ſtierf onder 't pynigen. Het penceelwerk, dat men van hem vondt, wierdt door beuls handen verbrand in 't jaar 1640. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. kunſtſchilders I Deel.*

TORRENTIUS, (LEVINUS) geboortig van Gent, wierdt de derde biſſchop van Antwerpen, en naderhandt de vierde aartsbiſſchop van Mechelen. Hy heeft zich door zyne Uitleggingen over *Suetonius* en *Horatius*, behalven zyne dichtkunde, by de geleerden vermaard gemaakt. Zommigen hebben hem den prins der Lierdichteren na Horatius genoemt. Hy ſtierf in 't jaar 1595. *Sand. de Gandav. Erud. clar. l. II. Val. Andreas Bibl. Belg. Voſſemius in Appar. Lipſ. Havanus de erect. nov. in Belg. Epiſc.*

TORRES, of TORRENSIS, (HIERONYMUS) was van Monblank, in Katalonië, geboortig, en begaf zich in 't jaar 1550 in 't geſelſchap der Jeſuiten. Drie jaren daar na leerde hy te Rome opentlyk de Philoſophie, en naderhandt te Ingolſtadt de Theologie. Hy ſchreef tegen de Augsburgſche Confeſſie een werk, dat hy *Confeſſio Auguſtiana* noemde. Hy ſtierf in 't jaar 1611 te Munchen. *Sotwel Bibl. S. J.*

TORRES, een kleine plaats, met muren en een kaſteel voorzien, in Eſtremadura, een landſchap in Portugal, tuſſchen Tomar en Santaren, een myl van de Tajo, in een vruchtbare landſtreek gelegen, waar van telkens de eerſtgeborene zonen der hertogen van Aveiro, uit krachte van een privilegie, door Philippus den III, koning van Spanje en Portugal, verleent, den hertoglyken tytel voeren. In het zelve landſchap, niet verre van de zee, is nog een twede plaatsje, insgelyks met een ſterk kaſteel voorzien, en in onderſcheidt van dit tegenwoordige TORRES VEDRAS genaamt. Deze laatſtgenoemde plaats wierdt eertyds tot een leeſtocht der koninginne weduwe gegeven: doch koning Philips de IV gaf Torres Vedras aan Don Juan Suarez de Alarçon, met den tytel van een graafſchap. *Manuel de Farya y Souſa Epit. de las Hiſt. Portugueſ. P. III. c. 20. P. IV. c. 2. 10. Colmenar Delic. de Portugal p. 741, 745.*

TORRIGLIA, een vlek en marquizaatſchap van 't huis Auria, in den ſtaat van Genua, gelegen op de grenzen van Tortonois, twee mylen van Montebruno ten Weſten.

TORRINGTON, een ſtadt in 't Noord-Weſten van Devonshire, in Engelandt, aan de Towridge gelegen. In 't einde der XVII eeuwe heeft *Arthur Herbert*, koninklyke admiraal, den graaflyken tytel van Torrington gevoert. *Cambden's Brit.*

TORRINGTON, (ARTHUR HERBERT, GRAAF VAN) was de zoon van Eduard Herbert, kancelier van koning Karel den II in zyne ballingſchap. Deze Arthur hadt het bevel over de vloot, die de gemelde Karel de II naar Tanger zondt, en onder koning Jacobus den II opperkleêrbewaarder, en commiſſaris van de admiraliteit. Doch aangezien hy weigerde in de maatregelen van 't hof te treden, wierdt hy afgezet. Hy begaf zich derhalven naar Hollandt by den prins van Oranje, kommandeerde de vloot, waar mede die prins in 't jaar 1688 naar Engelandt wierdt overgebragt, en wierdt van hem, tot koning gekroont zynde, met den tytel van baron van Torbay, en graaf van Torrington, insgelyks vice-admiraal van Engelandt vereert. Doch wanneer hy in 't jaar 1690 van de Franſchen geſlagen wierdt, eiſchte het parlement rekenſchap van hem; en hoewel men hem onſchuldig bevondt, wierdt hem nochtans zyne admiraliteits-waardigheit ontnomen. Sedert heeft hy als een particulier geleeft, ſtervende in 't jaar 1716, zonder kinderen na te laten.

TORROELA, een Spaanſch vlek in Katalonië, naby den mondt van de Ter, zeven mylen van Gironna gelegen.

TORSAAS, een ſteedtie in 't Zweedſche landſchap Smalandt, by den oorſpronk der rivier Torſaas, zeven mylen van Chriſtiaanſtadt in 't Weſten gelegen. *Baudrand.*

TORSILA, een ſteedtie in het Zweedſche Sudermanië, naby het meir Meler, tuſſchen de ſteden Strengnes en Arboga, zes of zeven mylen van beide gelegen. *Baudrand.*

TORSTENSOHN, (LEONHARD) graaf van Ortala, koninklyke Zweedſche generaal veldmaarſchalk, was geboren uit een oud ridderlyk geſlacht in Zweden, anders *Serblat* genoemt, uit het welke *Linnart Torſtenſohn* zich in het jaar 1564 door zyne dapperheit heeft beroemd gemaakt. Zyn vader was genoemt *Dorſten*, Linnarts zoon, die langen tydt in ongenade van koning Guſtaaf Adolf zynde geweeſt, wederom door toedoen van dezen zynen zone met den zelven verzoent wierdt. Leonhard diende dien koning in den Poolſchen oorlog, voerde als kapitein des zelfs lyfkompagnie, kwam daar mede in het jaar 1630 in Pomeren, was overſte van de artillery in het jaar 1631, in den ſlag by Leipzig, woonde de verovering van Wurtsburg by, als mede des konings aanval op het leger van de Ligue of zamenverbondenen aan de rivier de Lech in het jaar 1632, was by den koning in het leger by Neurenberg, maar wierdt by den aanval van het keizerlyke leger gevangen naar Ingolſtadt gebragt, en na een jaar gevangen gezeten te hebben tegen den grave van Harrach uitgewiſſelt, waar op hy zich naar het leger van den Zweedſchen veldmaarſchalk Guſtaaf Horn begaf, die hem in het jaar 1634 Landsberg aan de Lech beval in te nemen, welke ſtadt hy ook met ſtorm vermeeſterde. Hy kwam na verloop van eenigen tydt weder in Zweden, en bragt na den met den koning van Polen in het jaar 1635 geſloten ſtilſtandt nieuwe troepen uit Pruiſſen in Pomeren, leverde den keizerlyken niet verre van Wollin een gelukkig treffen, voegde zich by het leger van den veldmaarſchalk Bannier, by wien hy vier jaren lang als generaal veldtuigmeeſter bleef, en in dien tydt de kroon Zweden goede dienſten deedt. In het jaar 1635 veroverde hy de ſchans by Werben, vocht ook in het zelve jaar gelukkig tegen de keizerlyken, voerde in het jaar 1636 een tydlang het opperbevel aan de Saal, ſloeg in het jaar 1637 eenige keurvorſtelyke Saxiſche troepen, en by Demin eenig keizerlyk krygsvolk, en kreeg den overſte Felix de Zuniga gevangen. Hy kommandeerde daar op in het jaar 1638 wederom een afzonderlyk leger in Weſtphalen, en won den ſlag by Chemnitz in den jare 1639; hulp ook den keizerlyken generaal Hofkirch in Bohemen ſlaan. In het zelve jaar ging hy weder naar Zweden, en wierdt aldaar ryks-Raadt gemaakt. Alzo de veldmaarſchalk Bannier in het jaar 1641 geſtorven, en het Zweedſche leger in Duitſchlandt zonder hoofdt was, wierdt hy, niettegenſtaande

genstaande hem het podagra zeer kwelde, als generaal veldmaarschalk naar Duitschlandt gezonden, en kwam by het leger, toen het in het Lunenburgsche gebiedt stondt. Hy liet terstondt den overste Seckendorf, hebbende met de keizerlyken brielwisseling gehouden, onthoofden, bragt vervolgens het leger in den jare 1642 naar Silesië, vereenigde zich met den generaal Stalhans, nam Sagan, Sorau, Wolau, Trachenberg, Groot-Glogau, en verscheide plaatsen in Silesië in, sloeg den keizerlyken veldmaarschalk, den hertog Franciscus Albrecht van Saxen-Lauenburg, by Sweinitz, viel in Moravië, en vermeesterde de stadt Olmutz. Het keizerlyke leger onder den aartshertog Leopold Wilhelm en den generaal Piccolomini tegen hem aanrukkende, trok hy door Silesië, alwaar hy Groot-Glogau ontzette, naar Meissen, hieldt met het keizerlyke leger den 23 October des jaars 1642 by Leipzig een slag, veroverde Leipzig, en belegerde Fryberg; doch de generaal luitenant Piccolomini ontzette in het jaar 1643 deze plaats, zo dat hy moest aftrekken. Hy sloeg vervolgens den keizerlyken generaal wachtmeester, den grave Brouay, by Senftenberg, ging weder naar Bohemen en Moravië, ontzette Olmutz, veroverde verscheide plaatsen, hieldt onderhandeling met den vorst Ragoczy van Zevenbergen, doch deedt een vruchteloozen aanslag op Brun. Naderhandt rukte hy in het jaar 1644 door Silesië in Neder-Saxen, ging onverwacht naar Holstein, nam Kiel, Christiaanpreis en Segeberg in, sloeg de Deensche troepen by Middelfart, brak in Jutlandt, dreef den keizerlyken generaal Gallas tot in het vorstendom Anhalt te rug, stelde zich by Bernburg aan de Saal tegen hem in slagorder, en sloeg zyn leger, wanneer de keizerlyke generaal Enkenfort wierdt gevangen genomen. Hy keerde vervolgens weder naar Bohemen, alwaar hy den 24 February des jaars 1645 tegen de keizerlyke generaals Hatzfeldt en Götze den slag by Jankowitz won, en Iglau, Stein, Crembs, Gräfenek, nevens de schans aan den Donauw by Wenen veroverde, en op dien tocht Olmutz ontzette. Hy veroverde daar op Znaim en Durenstein; rukte voor Brun, en vereenigde zich met het krygsvolk van Ragoczy. Maar na dat de zelve met keizer Ferdinand den III hadt vrede gemaakt, trok hy te rug naar Bohemen, veroverde Friedlandt en Leutmeritz, trok vervolgens naar Leipzig, en bragt den stilstandt met den keurvorst van Saxen volkomen tot standt. Maar terwyl hy wegens het podagra en andere ongemakken niet langer kon dienst doen, deedt hy afstandt, en ging, om zyne gezondheit weder te erlangen, naar de gezondbron van Hornhauzen, en van daar naar Pomeren en Zweden, alwaar hem de koningin Christina in het jaar 1647 wegens zyne trouwe diensten graaf van Ortala en vryheer van Wirsta maakte, en zyn wapen met twee op affuiten leggende stukken kanon, en twee gekroonde leeuwen, in hunne klaauwen de vleugels van een arendt vast houdende, vermeerderde, en hem het gouvernement van Pomeren, Bremen en Verden gaf, dat hy naderhandt afstondt, en dat van Hallandt in de plaats kreeg. Hy stierf eindelyk den 17 April des jaars 1651 met vollen roem te Stokholm, in den ouderdom van omtrent 48 jaren. Zyne gemalin was Beata de la Gardie, dochter van Pontus de la Gardie, die hem twee zonen en eene dochter baarde, en na zyne doodt met den Zweedschen ryksdrost, Petrus Brahé, grave van Wintingsburg, trouwde. Van zyne zonen stierf *Gustaaf Adolf* in het jaar 1652 te Straasburg, alwaar hy studeerde; maar de andere heeft zynen stam voortgeplant. *Theatr. Europaeum. Pufendorf de Reb. Suec. Beschr. v. Zweden P. I. c.* 18. *A.*

TORSTOK, eene kleine volkryke stadt in het vorstendom Twer-Muscow, die welgebouwd is, en omtrent 30 kerken heeft, zo dat zy, wanneer men 'er nog verre van af is, groter schynt dan zy in der daadt is. Zy legt aan eene rivier van den zelven naam, die by Twere in de Wolga valt, en wel aan de Noordzyde, tegen over Twere.

TORTELLIUS, (CAROLUS) anders *Aretinus* genaamt, was van Arezzo, in Italië, geboortig, en wegens zyne geleerdheit vermaard. Hy volgde Leonardus Aretinus in de bediening als geheimschryver van Florence. Hy schreef eenige werken, en stierf in 't jaar 1443, oud 74 jaren. Men heeft van hem Brieven, Gedichten, enz. *Poggius Florentinus Hist. Discept. Vossius de Hist. Lat. l. III. c.* 7.

TORTELLIUS, (JOHANNES) broeder van den voorgaanden, was onderdiaken der Roomsche kerk ten tyde van paus Eugenius den IV. Des zelfs opvolger Nicolaus de V maakte hem zynen Raadt en kamerheer. Onder zyne schriften zyn: *Orthographia Latina*; *Vita Athanasii*, en meer andere. *Vossius.*

TORTONA, in 't Latyn *Dertona* of *Terdona*, eene stadt aan de rivier Scrivia, in 't hertogdom van Milaan, nevens een bisdom, dat onder den aartsbisschop van Milaan staat, is drie Duitsche mylen van Alessandria gelegen, en de hoofdstadt van een afzonderlyk landschap, *il Tortonese* genaamt, doch zeer verwoest, en niet wel versterkt; hoewel het slot en de citadelle beide zeer sterk zyn. Zommigen menen, dat *Tortona* zo veel zegt als *Tergona*, van 't Latynsche woordt *tergum*, dat is de rug, om dat de stadt eenigzins op den rug van het Apennynsche gebergte, dat aldaar begint, gelegen is. Doch verre de meesten leiden den oorspronk van den name af van *tria dona*, of *drie wonderen*, die aldaar gezegt worden geweest te zyn; van welke het eerste was een steen, waar uit gedurig olie vloeide; het twede een zekere bron, uit welke op St. Jansdag een ongemene menigte water ontsprong; het derde een zekere brug, uit welke bloedt vloeide, zo menigmaal iemandt van een adelyke familie sterven zou. Dit wordt door het stads zegel bevestigt, waar op deze woorden staan:

Pro tribus donis similis Tortona Leonis.

Ten tyde der oude Romeinen is deze plaats zeer vermaard geweest. Doch keizer Frederik Barbarossa heeft ze in 't jaar 1173 geheel verwoest. Naderhandt is ze door de Milanezen herbouwt; waarom men zegt dat tusschen die twee steden als nog een vertrouwlyke vriendschap is. In 't jaar 1642 veroverde ze prins Thomas van Savoje met een Fransch leger, na een belegering van meer dan een maandt. Doch de graaf van Sirvella, gouverneur van Milaan, hernam ze in 't volgende jaar. In 't jaar 1706 wierdt ze van den erfprins van Hessen-Cassel, thans koning van Zweden, bemachtigt. *Plinius. Strabo. Ptolemaeus. Alberti Descript. Italiae. Rogissard.*

TORTOSA, in 't Latyn *Dertosa*, en *Dertusa*, eene stadt in Catalonië, aan de rivier Ebro gelegen, en met twee kasteelen, op een berg tegen over malkander leggende, voorzien. Hier is een akademie, en een bisschop, staande onder Tarragona. De H. Rufus wordt voor den eersten bisschop van Tortosa gehouden. Het omleggende landt is vruchtbaar, hoewel de stadt zomwylen overstroomt wordt. In de hoofdkerke aldaar toont men een gordel, waar van men zegt dat hem de H. Maagdt Maria aan zeker kanunnik geschonken heeft. De koningin van Spanje, zwanger zynde, plagt dezen gordel te dragen. In 't jaar 809 wierdt Tortosa van de Franken belegert. In 't jaar 1649 veroverden de Franschen deze stadt; doch zy wierdt nog in het zelve jaar door de Spaanschen hernomen. In 't jaar 1708, den 20 Juny, wierdt Tortosa van de Franschen onder den hertog van Orleans belegert, en den 15 July met verdrag ingenomen, na dat zich deze stadt eenige jaren te voren aan koning Karel den III, thans keizer Karel de VI, hadt overgegeven. In December van het voornoemde jaar meende de generaal Starrenberg deze vesting wederom door verrasschlug in te nemen, en greep ze tot dien einde met 5000 man 's nachts aan, drong ook werkelyk daar binnen, en schoot den kommandant dood; doch de Franschen vochten zo verwoed, dat hy 's anderen daags met verlies van 600 man genoodzaakt wierdt af te trekken. *Adelmus Benedictinus. Rogissard Delices d'Esp.*

TORTOSA, in 't Latyn *Orthosia Antaradus*, een verwoeste stadt in Asië, aan de Syrische kust gelegen. Zy was eertyds vermaard. Tegen de zelve over is een klein eilandt, ook *Tortosa* genaamt, waar op de Turken een vesting tegen de zeerovers hebben aangelegt.

TORTUE, een Amerikaansch eilandt niet verre van het grote eilandt Domingo gelegen. Dit eilandt wordt om zyne kromte *Tortue* genaamt. Het is omtrent zestien mylen in zyn omtrek. Men kan 'er niet anders dan van de Zuidzyde aan komen; want hier is een voortreffelyke en veilige haven, en selden stormwinden. Naby de haven is een sterke schans gebouwt, en daar aan een vlek, *la Basseterre* genaamt. Hier onthouden zich de inwoonders. Voorts is het eilandt ongenaakbaar, als zynde met steenrotsen omringt. Toen in 't jaar 1667 de Fransche ingenieur Blondel een tocht naar de Antillische eilanden deedt, begaf hy zich naar Tortue, en maakte aldaar een tekening van een nieuwe sterkte, waar van echter niet meer dan een eenige toren gebouwt is. Men vindt op dit eilandt zes bewoonde kwartieren, *la Basseterre*, *Cayone*, *la Montagne*, *le Milplantagne*, *le Ringot*, en *la Pointe au Mason*. Daar is nog een zevende bewoonbaar kwartier, *Capterre* genaamt. Hier is de grondt zeer goed, doch zonder water, het welk op het gansche eilandt schaars is; waarom de inwoonderen het regenwater opvangen en vergaderen moeten. Het aardryk is anders zeer vruchtbaar. De bergen zyn harde steenrotsen, dragende nochtans allerlei voortreffelyk geboomte. Ook is hier een goede tabaks-plantagie. De zuikerrieten zyn hier veel groter dan elders, behalven de menigvuldige heilzame kruiden. Van de viervoetige dieren vindt men 'er alleen wilde zwynen. De Cameleons aldaar veranderen hunne verwe niet in allerlei koleuren, gelyk men gemeenlyk van die dieren verhaalt; maar zy worden alleenlyk van zwart wit, en van rood staalverwig. Daar groeit ook een vergifte boom, wiens bladeren naar die van een wilde laauwrier zwemen: des zelfs appelen zyn wel aangenaam van reuk, doch zeer vergiftig, zo dat ze in 't water geworpen zynde de visschen doen sterven. De Spaanschen noemen dezen boom *Arbol de Mançanillas*, dat is een boom, die kleine appelen draagt. De Franschen hebben op dit eilandt een kolonie, en een gouverneur. *Wytfliet des Indes Occidentales. P. du Tertre Hist. des Antilles. Oexmelin Hist. des Avanturiers.*

TORTUGA, een eilandt gelegen aan den zeeboezem van Mexiko, 14 mylen van St. Margareta Westwaarts, en 5 van Blanka Zuidwaarts. Op een helderen dag kan men S. Margareta, en het vaste landt van Amerika zien. De lengte van 't Oosten naar het Westen is van omtrent 4 mylen; en van het Noorden naar 't Zuiden by de anderhalf graadt. Het grootste deel, voornamentlyk in 't Oosten, is bergachtig en onvruchtbaar. Op den oever zyn bosschen, doch de oever zelf is moerassig en onvruchtbaar. Daar is niets merkwaardigs, behalven dat men 'er eenig zout maakt, tot 3 of 4 scheepsladingen jaarlyksch. *De Laet Hist. Novi Orbis l. XVIII. p.* 686.

TOSA, of TOSSA, een kleine stadt, met een voorgebergte en haven, omtrent Girona, in Catalonië, omtrent 5 Duitsche mylen Zuidwaarts van Palamos gelegen. *Colmenar Delic. d'Esp. p.* 616.

TOSA, een vlek in Sicilië, gelegen in het dal van Demone, by den mondt van Pollina. Zommigen houden het voor der ouden *Alesa*, of *Halesa*, dat by anderen het hedendaags vlek *Caronia* is.

TOSA, of TONSA, de hoofdstadt van een klein koninkryk van den zelven name in Japan, aan de Zuidkust van het eilandt Chickock.

TOSCANELLA, of TOSKANELLA, een stadt in Italië, in den Kerkelyken Staat gelegen, wierdt eertyds *Salumbrona*, *Tyrrhenia*, *Thuscia* en *Tuscania* genaamt, en was zeer aanzienlyk, doch is thans vervallen, en door zestien belegeringen verwoest. Hier van daan zyn verscheide pauzen gesproten, als *Eutychianus*, *Paschalis* de I, *Leo* de I, *Johannes* de I, *Lucas* de III, *Leo* de VI, *Bonifacius* de VI, en *Paulus* de III. *Alberti Descript. Ital.*

TOSCANEN, of TOSKANEN, een groot hertogdom in Italië, tusschen den Tyber, de Toskaansche zee, en het Apennynsche gebergte gelegen, wierdt eertyds *Hetruria* genaamt, en *Thuscia*, gelyk de inwoonderen *Thusci* en *Hetrusci*. De tegenwoordige groothertog bezit het grootste deel van dit landt. Boven dien hebben de paus, en verscheide Italiaansche vorsten, nevens de republyk van Luca ook iets daar in. Dit landt is by uitnemendheit vruchtbaar, wordt door verscheide rivieren doorwatert, en is zeer volkryk. *Florence* is 'er de hoofdstadt van, en de hoofdsetel van den groothertog. De andere steden zyn: *Arezzo*, *Chiusi*, *Cortona*, *Fiesole*, *Liverno*, *Volterra*, *Pisa*, *Siëna*, enz. Tot den Kerkelyken Staat behoren *Civita-Vecchia*, *Aquapendente*, *Monte Fiascone*, *Nepi*, *Orvieto*, *Perusa*, *Toskanella*, *Sutri*, *Viterbo*. Het huis der Medicis kwam tot het groothertogdom in 't jaar 1531. *Merula. Cluverius. Leander Alberti Descript. Ital.* Zie FLORENCE.

TOSS, een rivier in 't Eedgenootschap en Kanton van Zurich, ontspringt op des zelfs grenzen, omtrent Toggenburg, en na dat ze een groot gedeelte daar van doorlopen heeft, valt ze niet verre van Eglisau in den Rhyn.

TOSS, een dorp, en eertyds een nonnenklooster van de orde der Dominikanen, in het Kanton van Zurich', aan de rivier Töss, naby Winterthur gelegen, wierdt in de XIII eeuwe gesticht, en door de graven van Kyburg en andere voorname rykelyk begiftigt. Doch sedert de Reformatie hebben het die van Zurich door een amptman laten bestieren.

TOST, eene kleine stadt in het Silesische vorstendom Oppelen gelegen, nevens een aanzienlyk slot en daar toe behorende heerlykheit, die in de XVII eeuwe van de graven Räder aan de graven van Colonna en Fels, van deze aan den baron Peterswalky, en in het jaar 1719 aan den grâve Frans Karel Kottulinsky, opperamptskanselier van Silesië, gekomen is. *Luca Siles. Chron.*

TOSTATUS, (ALPHONSUS) bisschop van Avila, in Spanje, was geboortig van Madrigalejo, en wierdt te Salamanka Doctor der H. Godgeleerdheit gemaakt. Men zegt, dat hy in tegenwoordigheit van paus Eugenius den IV zommige stellingen heeft verdedigt, van welke de paus zommige verwierp, doch die Tostatus aannam in geschrift nader te bewyzen. Hy kwam nevens Johannes Capreolus op het concilie van Basel, alwaar hy zich zeer deedt gelden, en stierf in 't jaar 1454, oud 40 jaren. Men heeft zyne Verklaringen over de meeste boeken der H. Schrift, die nevens andere zyner werken te Venetië in 't jaar 1596 en te Keulen in 't jaar 1612 in 27 folianten gedrukt zyn. *Bellarm. de script. Eccl. Mariana lib. IV. Spondanus. Alphonsus Garzias Possevinus.*

TOTAY, een stadt in Indië, naby de rivier den Ganges, is de hoofdstadt van een koninkryk, ook zo genaamt, aan de rivier Caor, omtrent het meir Chiamay, en de grenzen van Mogolistan gelegen.

TOTILAS, koning der Gotthen in Italië, wierdt in 't jaar 541 na de doodt van Evaricus op den troon gezet. Hy bragt de zaken der Gotthen, die toen zeer vervallen waren, wederom in een beter staat, ontweldigde den Romeinen verscheide steden en landen, sloeg ze in verscheide veldslagen, en veroverde geheel neder-Italië, nevens de eilanden Corsica, Sardinië, en Sicilië, ja Rome zelf, welke stadt hy zynen soldaten ter plunderinge overgaf, waar door het geschiedde, dat zelfs de aanzienlykste vrouwen, en onder anderen de huisvrouw van Boëthius, haar broodt langs de huizen moesten bedelen. Totilas hadt besloten Rome in 't geheel te slechten; doch veranderde zyn voornemen op het ontfangen van een brief van Belisarius, en vergenoegde zich met een gedeelte der stads muren omver te halen, ten einde om altydt naar zyn welgevallen wederom in de stadt te kunnen komen. Doch naauwlyks was hy vertrokken, of Belisarius kwam haastelyk, en liet de muren herbouwen, en wel van zeer grote stenen. Totilas, hier van verwittigt, keerde te rug, belegerde Rome andermaal, doch moest onverrechter zake aftrekken, en wierdt van Narses, die in 't jaar 552 in Italië gezonden wierdt, geslagen en gedood. *Procopius. Jornandes. Marius Victor. Agathias.*

TOTNES, een stadt in 't Zuid-Oosten van Devonshire, in Engelandt, gelegen ten Westen der riviere Dart, omtrent 8 mylen Westwaarts van Darmouth, hadt eertyds den naam van een graafschap, doch ten laatste van een burggraafschap, welke waardigheit Charles Fiz Charles, natuurlyke zoon van koning Karel den II, erlangde, zynde van zyn vader tot baron van Darmouth, burggraaf van Totnes, en graaf van Pleimouth verklaart. *Cambden.*

TOTONACA, een landstreek in 't gewest van Tlascala, gelegen in Mexico, strekt zich uit langs de Mexikaansche golf, beginnende met Vera-Crux, tot aan 't landschap Panuco. De oude inwoonders zyn *Totonacas* genaamt, waar van daan deze landstreek den naam heeft.

TOTT, een voornaam geslacht in Denemarken en Zweden, dat den graaflyken tytel van *Carlebic* voert. *Achatius Tott* was in 't midden der XIV eeuw veldheer over het Deensche leger. Zyn kleinzoon *Axel*, Deensche ryks-maarschalk, teelde *Erik Axelson*, die de dochter van Karel den VIII, koning van Zweden, trouwde, en na dat zyn schoonvader in 't jaar 1466 was afgezet, tot stadhouder des ryks verklaart wierdt. De oudste zyner zonen was *Olaf*, die Christiaan den I, koning van Zweden en Denemarken, goede diensten deedt; waar voor hy het eilandt Gothlandt erlangde, het welk naderhandt zyn broeder *Ivar* erfde. Maar wanneer deze als een souverein heer over het zelve wilde heerschen, wierdt hy van den Zweedschen ryxgouverneur Sture in 't jaar 1487 daar uit gejaagt, en genoodzaakt zyne toevlucht tot Johannes, koning van Denemarken, te nemen. *Tage Tott*, een zyner nakomelingen, was in 't jaar 1650 ryks-Raadt van Denemarken, en president te Malmoe. *Clajus Tott* was in 't jaar 1566 kommendant te Warberg in Zweden, wiens zoon *Henrik*, stadhouder van Finlandt, by zyne gemalinne, dochter van koning Erik den XIV, een zoon, met name *Acke*, teelde, van wien beneden. *Claudius Tott* heeft allereerst den tytel van graaf erlangt. Hy was koninklyke staatsminister, en generaal-veldmaarschalk in de oorlogen met Polen, naderhandt afgezant in Vrankryk, in welke bediening hy in 't jaar 1674 te Parys stierf. *Messen. Theatr. Nob. Suec. Pufend. Gesta Caroli Gustavi. it. Frid. Wilhelmi.*

TOTT, (ACKE) koninklyke Zweedsche ryks-Raadt en veldmaarschalk, was de zoon van Henrik Tott, en van Siegfrida, dochter van koning Erik van Zweden. Hy diende den koning Gustaaf Adolf in den oorlog van Pruissen en Lyflandt tegen den koning van Polen. Wanneer hy nevens Alexander Lesle en Klaas Dietrich Sperreuter was uitgezonden om het Poolsche leger te verspieden, wierdt hy door de Polen by het bosch Greppin in Pruissen omringt: doch hy sloeg 'er met zo grote dapperheit door heen, dat hy van de zelve nog vier standaarden te rug bragt, waarom hem de koning in het open veldt tot ridder sloeg. Hy voerde toenmaals zyn koninklyk lyfregiment te voet, dat het gele regiment genoemt wierdt. Naderhandt wierdt hy den 14 Maart des jaars 1630 ryks-Raadt van Zweden, en ging nog in het zelve jaar met zyn koning naar Pomeren, die hem het beleg van Grypswaldt toevertrouwde, hem kort na het veroveren van die plaats generaal veldmaarschalk maakte, en hem opdroeg het hertogdom Mekelenburg in te nemen, wanneer hy Gustrau, Butzow, Swan, en andere plaatsen, zynde door de keizerlyke troepen verlaten, vermeesterde, in zeker dorp by Rostok twee kompagniën van de zelve sloeg, Plauen, Mierow en Zwerin innam, en de beide hertogen van Mekelenburg, uit hunne landen door den hertog van Friedlandt verdreven, namentlyk Adolf Frederik en Johan Albrecht, wederom in hunne landen herstelde, dat naderhandt de koning zelf door eene byzondere manier van inwyding nog met meer luister deedt. Hy tastte ook vervolgens, nevens den hertog van Mekelenburg, de stadt Rostok aan, en nam ze by verdrag in, hoewel de keizerlyke overste Virmond de zelve tot na den slag by Leipzig, en tot dat hy van de nederlage van het keizerlyke leger hadt tyding bekomen, heeft beschermt. Hebbende ook naderhandt de stadt Wismar ingenomen, en den keizerlyken kommandant, den overste Gram, om dat hy eenigermaten tegen het verdrag hadt gehandelt, by den uittocht gevangen genomen, en des zelfs meeste volk onder zyn leger gestoken, leverde hy het gansche hertogdom van Mekelenburg weder aan zynen ouden heer over, rukte daar op in het jaar 1632 in het aartsticht Bremen, nam Buxtehude in, en belegerde Stade, dat de keizerlyke veldmaarschalk, de graaf van Pappenheim, ontzette, en zyn volk eenige schade toebragt, doch naderhandt de bezetting uit Stade mede wegnam, waar op hy kort daar na deze stadt kon vermeesteren. Wegens zyne zwakheit deedt hy niet lang daar na afstandt van zyn veldmaarschalksampt, ging naar eenige Duitsche warme baden, was mede by het overbrengen van het lyk van koning Gustaaf Adolf naar Zweden te Wolgast in het jaar 1633, en ging zelfs wederom naar Zweden, alwaar hy als ryks-Raadt het overige van zyn leven doorbragt, tot dat hy in 't jaar 1640 overleedt. Zyne eerste gemalin was Sigfrida Bilke, met welke hy *Claudius Tott*, zynen erfgenaam, teelde, dien de koningin Christina graaf van Carleby maakte. Zyne twede gemalin is Christina Brahé, dochter van Abraham Brahé, grave van Wissingburg, geweest.

TOTTES, in het Latyn *Totisa*, wordende ook van zommigen *Thata*, *Tata* en *Dotis* genoemt, is een plaats in Hungarië, tusschen Comorra en Gran, niet verre van den Donauw gelegen. Eenigen willen, dat het voortyds eene grote stadt is geweest, die *ad Statuas*, of *Theodata* genoemt wierdt. De koningen van Hungarië hebben voormaals aldaar hunne lusthoven gehad, en voornamentlyk liet Matthias Corvinus het slot van binnen prachtig maken, en van buiten treffelyk versterken. In het jaar 1543 nam de Turksche keizer Solyman deze stadt in, en verwoestte de zelve voor het grootste gedeelte. Naderhandt hebben ze de Christenen weder bezet, en van nieuw met vestingwerken voorzien. In het jaar 1557, of 1558 kregen de

Turken

Turken deze ſtadt door een krygsliſt in; maar de graaf van Salm nam ze hen in het jaar 1566 weder af. In het jaar 1594 is zy weder door de Turken verovert; en hoewel ze de Chriſtenen in het jaar 1597 door een krygsliſt onverwacht innamen, moeſten zy ze echter na verloop van zes maanden weder overgeven, tot dat eindelyk in het jaar 1598 Adolf, graaf van Swartzenburg, zich meeſter daar van maakte. In het jaar 1662 wierden de Turken tweemaal daar voor afgewezen. Tegenwoordig heeft ze buiten het ſlot zeer weinig huizen. Op een heuvel digt daar by leggende wordt rode en witte marmer gevonden. *Ortel. Iſthuanfius. Bonfinius. Lundorp. in Sleidan. Comin. Beregh Chron.*

TOUAR. Zie LOPEZ, (GREGORIUS) bygenaamt *de Touar.*

TOUARS, of THOUARS, een plaats in de Franſche provincie Poitou, op de grenzen van het hertogdom van Anjou, waar van het omleggende landt al oudtyds den tytel van een vicomté gevoert heeft. In 't jaar 1563 wierdt het tot een hertogdom verheven, en in 't jaar 1595 wierdt 'er een pairſchap van gemaakt, het welk in 't jaar 1599 door het parlement van Parys bekrachtigt is. In 't einde der XV eeuw bragt Lodewyk de I, heer van Tremouille, dit vicomté aan zyn huis, namentlyk door zyne gemalinne, Margareta van Amboiſe, erfdochter van Lodewyk van Amboiſe, vicomte van Touars, en vorſt van Talmont. *Du Bouchet Hiſt. de Tremouille. Sammarth. Hiſt. Geneal. Lettr. d'Oſſat, avec les Notes d'Amelot de la Houſſaie Tom. III. p.* 468.

TOUCESTER, of TOWCESTER, een ſtadt in 't Zuiden van de Engelſche provincie Northamptonshire, gelegen aan een riviertie, dat van daar Ooſtwaarts in de Ouſe loopt, heeft een fraaie kerk, hoewel het een kleine ſtadt is. Cambden meent, dat Toucester der ouden *Tripontium* is, dus genaamt van zyne drie bruggen. In 't jaar 917 was Toucester zo ſterk, dat het den verwoeden aanval der Denen wederſtaan kon. Deze ſtadt is 60 mylen van Londen gelegen. *Cambden. Miege Etat de la Grande Bretagne p.* 114.

TOUCHET (MARIA) was de byzit van Karel den IX, koning van Vrankryk. Van haar vader wordt verſcheidentlyk geſchreven. Zommigen hebben beweert, dat de zelve een apotheker van Orleans geweeſt is. Dit ſteunt op het getuigenis van *Brantôme. Papyrius Maſſon* ſtelt ze nog lager, en zegt, dat haar vader een reukmenger, of een die reukwerk verkocht, zou geweeſt zyn. Anderen noemen ze een dochter van een notaris: doch het is zeker, dat Touchet van een beter afkomſte was: want het blykt uit *Laboureur*, dat haar vader, Johannes Touchet, was heer van Beauvais en Quillart, koninklyke Raadt en luitenant van het preſidiaal binnen Orleans, zoon van Petrus Touchet, zynde een burger van Orleans, en kleinzoon van Johannes Touchet, advokaat en Raadsheer van Orleans in 't jaar 1492. Voorts zegt die ſchryver, dat al het geen men tegen de geboorte van Maria Touchet zou kunnen zeggen, daar in beſtaat, dat hare moeder, Maria Mathy, natuurlyke dochter van Orable Mathy, een Nederlander van afkomſt, en koninklyke geneesheer geweeſt is, die om het huwelyk van zyne dochter met den voornoemden Johannes Touchet te ſluiten haar twee duizend ryksdaalders, zynde in die tyden een aanzienlyke ſomme, ten uitzet gaf. Maar *Bayle* heeft zeer wel aangemerkt, dat de ſchryvers in diergelyke gevallen van iemands verheffing tot een geluk verre boven zyn ſtaat doorgaans des zelfs afkomſt door twederlei uiterſten verduiſteren, ſtellende de zelve of al te hoog, of al te laag, gelyk men omtrent meer andere voorbeelden gezien heeft. Maria Touchet baarde koning Karel den IX een zoon, die eerſt grootprioor van Vrankryk, naderhandt graaf van Auvergne, en ten laatſte hertog van Angoulême wierdt, wordende in de voornaamſte en gewigtigſte zaken gebruikt. Na des konings doodt trouwde ze met François Balzac van Entragues, gouverneur van Orleans. Uit dit huwelyk zyn twee dochteren geſproten, van welke de eene onder den name van *Marquiſe van Verneuil* bekend is, zynde de byzit van koning Henrik den IV, de twede, genaamt *Mademoiſelle d'Entragues*, was de byzit van den maarſchalk van Baſſompiere, die by haar een zoon, met name *Lodewyk van Baſſompiere*, naderhandt biſſchop van Xaintes, geteelt heeft. *Brantôme. Laboureur Addit. aux Memoires de Caſtelnau. Mezeray. Sully Memoires. Baſſompierre Memoires. Bayle Dict. Crit.*

TOUCQUE, een rivier in Vrankryk, ontſpringt in Normandië, loopt voorby Liſieux en Pont-l'Evêque, en valt omtrent den mondt van de Seine in zee. *Baudrand.*

TOUE, ook TONE genaamt, een rivier in Vrankryk, loopt voorby Parthenay en Touars, in Poitou, Monſtreuil-Bellay in Anjou, en valt een weinig beneden Saumur in de Loire.

TOUL, een ſtadt in Lotharingen, gelegen aan de Moeſel, is de ſetel van een biſſchop, en ſtaat onder den koning van Vrankryk, en het aartsbisdom van Trier. Eertyds wierdt ze *Tullum Leucorum* genaamt. Zy is vier mylen van Nancy Weſtwaarts gelegen, en wel niet groot, doch tamelyk wel gebouwt, en met goede muren en grachten voorzien. De St. Stevens-Domkerk is groot, en heeft fraaie kapellen. Men toont daar het graf van St. Bernardus. Zommigen beweren, dat Toul van den Roomſchen koning *Tullus Hoſtilius* geſticht is. Doch dit heeft weinig waarſchynlykheit. Deze ſtadt behoorde eertyds tot het Duitſche Ryk, doch wierdt in 't jaar 1552 door Henrik den II, koning van Vrankryk, ingenomen, ſedert welken tyde het gedurig in Franſche handen gebleven is. In 't jaar 1700 wierdt deze ſtadt met nieuwe muren en ſterktens voorzien. Hier zyn verſcheide conciliën gehouden, als in 't jaar 550 over de zake van den H. Nicier van Trier, die zommige wulpſche heeren in den ban hadt gedaan, en nog een in 't jaar 859, wanneer Karel de Kale, die zyne twee neven, Lotharius en Karel, by zich hadt, over Ganelon, aartsbiſſchop van Sens, klaagde, die overtuigt wierdt, dat hy het met Lodewyks broeder hadt gehouden, die des voornoemden konings Karel vyandt was. Het bisdom van Toul heeft koning Dagobert geſticht, ſchenkende aan het zelve al het gene vier mylen in 't rondt van de ſtadt gelegen was, het welk Karloman met het gebiedt van Blchery, beſtaande in tien dorpen, vermeerdert heeft. Naderhandt zyn de biſſchoppen in den Ryksvorſtenſtandt verheven, hoewel ze in volgende tyden veel van hun gebiedt verloren hebben. *Valeſius Notit. Gall.*

TOULON, in 't Latyn *Telo Martius*, een Franſche ſtadt in Provence, aan de Middelandſche zee, heeft een goede haven, en bisdom, dat onder het aartsſticht van Arles behoort. Men kan met gene zekerheit zeggen of *Toulon* van *Telo* gebouwt is, die gezegt wordt een Romeinſche kolonie derwaarts gevoert te hebben. Het ſchynt veel eer, dat deze naam afſtamt van *Tolon*, den vermaarden zeeman, van wien *Lucanus* in zyne *Pharſalica* ſpreekt. Of mogelyk heeft *Tolumnus*, een Gotthiſch veldheer onder Theodorik, koning van Italië, deze ſtadt herſtelt, en haar den name gegeven. Zeker is het, dat deze ſtadt zeer oud, en ten opzichte van hare ſituatie, haven, handel, en rykdom een der beſte ſteden van Provence is. Koning Henrik de IV heeft ze met ſterke muren, en de haven met twee hoofden omringt, zynde ieder hoofdt van omtrent 700 ſchreden. De zee gaat omtrent drie Duitſche mylen in 't landt, en is overal wel met ſchanſſen, torens en grof geſchut voorzien. Daar zyn ook twee havens, eene voor de koninklyke ſchepen en galeien, de twede, zynde veel kleiner, voor de koopvaardyſchepen. Aldaar is ook het voornaamſte tuighuis. De ſtadt heeft fraaie huizen en kerken. In de Domkerk vertoont men vele zogenaamde heilige overblyfſelen. De eerſte biſſchop van Toulon was *Honorius*, van wien in de brieven van S. Leo aan de biſſchoppen van Vrankryk gewag gemaakt wordt. Zyn opvolger was *Cyprianus*, die het leven van *Ceſarius van Arles* beſchreven heeft. In Auguſtus 1707 wierdt Toulon door de geallieerden onder het bevel van Eugenius, hertog van Savoje, den erfprins van Heſſen-Caſſel, thans koning van Zweden, en prins Johan Willem, hertog van Saxen-Gotha, te water en te landt, door hulpe der Britſche en Hollandſche vloten, onder den admiraal Shovel te vergeefſch belegert. Sedert is de plaats nog meer verſterkt. *Sanſon Deſcript. Gall. Hadr. Valeſ. Notit. Galliae.*

TOULOUZE, in 't Latyn *Toloſa*, de voornaamſte ſtadt in Languedok, gelegen aan de Garonne, heeft een aartsbiſſchop, akademie en parlement. Zy hadde eertyds verſcheide benamingen, als *Toloſa*, *Tectoſagum*, *Toloſum* en *Toloſatium*, en is een der grootſte, vermaardſte en oudſte ſteden van Vrankryk. Zommigen willen, dat ze van *Tolus*, of *Taleſſus*, Japheths kleinzoon, of van de Trojanen geſticht is. Het was de hoofdſtadt der Tectoſagi, die wegens hunne veelvuldige overwinningen vermaard waren, waar door ze een zo groten rykdom verzamelden, dat ze een gedeelte aan Apollo toeheiligden, en in des zelfs tempel verborgen, en het overige in de poelen dompelden. Dit laatſte ontdekte Cepio, burgermeeſter van Rome, in 't jaar 648 na den opbouw dezer ſtadt; hoewel het niet zeer tot zyn geluk ſtrekte, noch van iemandt, die 'er iets van erlangde; waarom ook by wyze van een ſpreekwoordt *Aurum Toloſanum* gezegt is van zodanig een rykdom, die den bezitteren nadeelig is. Naderhandt wierdt Toulouze een kolonie der Romeinen, gelyk nog op den huidigen dag zommige gedenktekenen te kennen geven. Vervolgens hebben ze de Gotthen verovert, tot dat ze koning Clodoveus hen weder ontweldigde. Na verſcheide wiſſelvalligheden heeft Toulouze zyne afzonderlyke graven gehad; en wanneer deze zonder erfgenamen uitſtierven, veroverde het koning Philips de Stoute in 't jaar 1271, en nam het ganſche graafſchap in. Koning Johannes heeft het in 't jaar 1361 aan de kroon gehecht. De aartsbiſſchoppelyke S. Stevenskerk ſtaat op het grote plein, heeft een fraaie fontein, waar op een kunſtig gemaakte pyramide ſtaat. Deze kerk is zeer prachtig. Buiten de zelve zyn 'er nog verſcheide fraaie kerken, in 't byzonder die gene, welke men *la Dorade* noemt; behalven een groot getal kloosteren. In de kerk van St. Saturninus toont men verſcheide overblyfſelen van de Apoſtelen, en andere heiligdommen. De begraafplaats der Franciskanen is vermaard, om dat de lyken in de zelve niet verrotten, maar verdrogen. De kerk der Dominikanen roemt op het lichaam van *Thomas van Aquino*. De univerſiteit te Toulouze is de twede van het koninkryk. De zelve heeft verſcheide collegiën, onder welke dat van Foix het vermaardſte is, zynde wegens zyne profeſſoren altydt in een zonderling aanzien geweeſt.

Het parlement van Toulouze is het twede in het koninkryk, zynde begonnen ten tyde van koning Philips den Schonen, en van koning Karel den VII voltooit. Behalven het parlement heeft men hier nog eenige andere rechtbanken, nevens een Munt, welkers teken de letter M. is. Het ſtadhuis is zeer prachtig, en wordt *Capitole* genaamt, gelyk de burgermeeſters *Capitouls*, die door deze bediening onder de edelen geteld worden. Toulouze wierdt eertyds door 24 Capitouls geregeert, die ten dele uit de ſtadt zelve, ten dele uit de voorſtadt verkoren wierden. Doch dit getal is onder Alfonſus, laatſten graaf van Toulouze, tot op 12 vermindert, het welk naderhandt koning

Philips de Kale bekrachtigt heeft, die door een opentlyk patent verordende, dat 'er telkens zes uit de stadt, en zes uit de voorstadt zouden verkoren worden. Doch sedert is dit getal en vermeerdert, en vermindert. In de laatste tyden waren 'er acht voor de stadt, en twee voor de voorstadt. De brug, die alhier over de Garonne geslagen is, wordt voor een der fraaiste werken van het gansche koninkryk gehouden.

Naby Toulouze, zegt men, dat de vreeslyke veldslag tusschen Attila, koning der Hunnen, en Aëtius, veldheer der Romeinen, in 't jaar 451 geschied is, in welken strydt vyfmaal honderd duizend man bleven, en Aëtius de overwinning behaalde. Na dat Karel Martel deze stadt en landt den Mauren ontweldigt hadde, gaf ze Karel de Grote in 't jaar 779 aan eenen met name Thursinus, nevens den graven tytel; sedert welken tydt ze in des zelfs geslacht tot op het achttiende lidt gebleven is. Dit geslacht heeft zich daar door beroemd gemaakt, dat het de Albigenzen, welke hier omtrent woonden, in hunne oorlogen bystondt. In 't jaar 1270 wierdt Toulouze wederom met de kroon van Vrankryk vereenigt. Het vermaarde aartsbisdom dezer plaats is door paus Johannes den XXII in 't jaar 1317 opgerecht. Daar onder staan de bisschoppen van *Pamiers*, *Montauban*, *Mirepoix*, *Lavaur*, *Rieux*, *Lombes* en *S. Papoul*.

Hier zyn verscheide conciliën gehouden, als in 't jaar 829 door koning Lodewyk den Godvruchtigen; in 't jaar 1056 door paus Victor den II; voorts in de jaren 1068, 1088, 1090, 1110, 1118, 1119, 1124, en voornamentlyk in 't jaar 1128 tegen de Albigenzen. Ook heeft men hier verscheide verzamelingen van geleerden, en akademiën gehad, onder welke de zogenaamde *Ludi Florales* de vermaardste zyn, welke sedert het jaar 1694 in een beter staat gebragt zynde tot op den huidigen dag duren. *Caesar. Strabo. Plinius. Mela. Justinus. Ptolemaeus. Ausonius. Ammianus Marcellinus. Sidonius Apollinaris. Gregorius Turonensis. Bertrand Gestes de Toulousains. Noguier Hist. Tolos. Cave Hist. des Comtes de Toulouse. Delbene de March. Gothia. Sammarth. Gall. Christ. Chabonel Hist. de l'Eglise de la Daurade. Faille Ann. de Toulouze. Valesii Notit. Gall. Cellarii Notit. Orb. ant. Bayle.*

TOUPINAMBOUS, in 't Latyn *Tupinumbae* en *Toropinimbartii*, een zeker volk in Brasilië, in 't Zuider gedeelte van Amerika

TOUR, TORRE, THURN, (DE LA) en TASSIS, eene ryksgraaflyke en ten dele vorstelyke familie, welke *Flacchio* van een jongen edelman van Milaan afleidt. St. Ambrosius, bisschop van Milaan, die in 't jaar 359 leefde, en gezegt wordt ook de wereldlyke regering gehad te hebben, vertrouwde hem by gelegenheit van een oproer der Arianen de zogenaamde Nieuwe Poorte; en wanneer hy deze en den daar by staanden toren mannelyk verdedigde, wierdt hem de name *De la Tour*, en tot beloning zyner getrouwigheit de volstrekte macht over Valsassina gegeven. Van zyne nakomelingen wordt *Tacitus de la Tour*, die in 't jaar 889 als souvereine graaf van Valsassina, en baron der oeveren aan de Comerzee, op de grenzen van 't Valtelin en Bergamo, geleeft heeft, gezegt maar twee erfdochters gehad te hebben, die hy aan twee broederen, *Aliprand* en *Eriprand* (die van keizer Karel den Groten afstamden, en wier voorouderen koningen in Italië geweest zyn) ten huwelyk gaf. De laatstgenoemde heeft de familie voortgeplant. Zyne nakomelingen zyn heeren van Milaan, Bergamo, Novara, enz. geweest, bewerende die bezittingen meer dan tachtig jaren lang, wanneer ze voor de macht der heeren van Visconti wyken moesten. *Napus de la Tour*, bygenaamt de Bloeddorstige, wordt gezegt de heeren van Visconti zevenmaal geslagen, doch zyn leven in 't jaar 1278 in de gevangenisse geëindigt te hebben. Keizer Rudolph de I verklaarde hem tot vorst van Milaan, en vikaris van het Lombardische ryk. Van zyne zonen is de oudste, *Casson*, en de jongste], *Conradus* genaamt, merkwaardig. De eerste hadt het bevel over de manschap, die de keizer zynen vader te hulp zondt, en wierdt in 't jaar 1281 by Vavaro geslagen. *Spener* getuigt, dat hy aartsbisschop van Milaan, en patriarch van Aglar is geweest; dat hy keizer Henrik den VII gekroont, en nog lange daar na geleeft heeft. De voornoemde Conradus, heer van Milaan en Placentia, stierf in 't jaar 1307, nalatende onder andere zonen ook *Florimond*. Deze wierdt de stamvader der graven van Tour en Valsassina in de hertogdommen Frioul, Krain, Karinthië, Moravië, 't gevorste graafschap Görtz, enz. van wien beneden. Doch de voornoemde Napus de la Tour hadt nog twee broederen, *Hermannus* en *Franciscus*, welke beide hunnen stam voortgeplant hebben.

I. HERMANNUS DE LA TOUR, graaf van Valsassina, heer van Bononië en Florence, was de grootvader van *Phoebus*, heere van Castelletti en Fiambri, die leefde in 't jaar 1278. Zyn naneef *Hermagoras* heeft den graaflyken tytel van Valsassina niet meer gevoert, zich alleenlyk noemende heer van Fiambri. Hy was de grootvader van *Johannes Phoebus de la Tour*, Raadt van keizer Maximiliaan den I, en van Phœbus den Jongen, zich noemende vryheer van Tour, maar zyne zonen wederom graven van Tour en Valsassina. Van deze heeft *Johannes*, zynde de middelste, het geslacht voortgeplant. Maar zyne nakomelingen zyn in de XVII eeuw met *Johannes Ambrosius*, en *Lodewyk Leopold*, graven van Tour en Valsassina, uitgestorven.

II. FRANCISCUS DE LA TOUR, graaf van Valsassina, was de broeder van den bogenoemden Hermannus, en wordt gemeenlyk heer van Novari genaamt. Zyn zoon *Guido*, bygenaamt de Ryke, heer van Milaan, wordt gezegt in 't jaar 1306 door keizer Henrik den VII verjaagt te zyn. Hy was de vader van *Lamoraldus*, grave van Tour en Valsassina, die zyn verblyf in Bergamasco vestigde. Hy begon zich allereerst *van Tassis* of *Taxis* (van zynen bovengemelden stamvader *Tasius de la Tour*) te laten noemen: ook bezat hy de heerlykheit Cornelliendal. Zyn naneef *Rogerius*, graaf *de la Tour* en *Taxis*, is in 't jaar 1450 tot ridder geslagen, ook keizerlyke kamerheer en jagermeester geworden, hebbende zich uit het gebiedt van Milaan naar Duitschlandt begeven. Hy heeft onder keizer Frederik den IV in Tyrol de posteryen uitgevonden. Onder zyne zonen zyn de vier navolgende aanmerkelyk: (1) *Franciscus*, graaf *van Tour* en *Taxis*, generaal-postmeester van keizer Maximiliaan den I, stierf ongetrouwt; (2) *Antonius Franciscus de la Tour* en *Taxis*, was de vader van Matthias, die zyn verblyf te Wenen nam, opperpostmeester wierdt, en zyn geslacht voortplantte; (3) *Gabriel*, keizerlyke generaal-postmeester in Tyrol, en oudovergrootvader van *Paulus*, vryheer van Tour en Taxis, generaal-postmeester in Tyrol, in welke bediening hy en zyne nakomelingen bevestigt zyn. Deze teelde *Franciscus Wernerus*, heer in Waschenbauern, ridder van 't H. Graf, en keizerlyke regerings-Raadt te Inspruk, alwaar zyne nakomelingen, die erfpostmeesters der voorste Oostenryksche landen genaamt worden, nog op den huidigen dag bloeien. Hier toe zal misschien die graaf van Tour en Taxis behoren, die in 't jaar 1718 generaal over de lyfwacht des keurvorsten van de Palts, toen deze zich nog te Inspruk ophieldt, geweest is. (4) *Simon*, graaf van Tour en Taxis, was de vader van

a. FRANCISCUS, des Roomschen ryks en der Nederlanden generaal postmeester. Deze stierf in 't jaar 1518 buiten huwelyk.

b. JOHANNES, van wien de vryheeren van Rothenfels, opperpostmeesters te Augsburg, afstammen. En

c. ROGERIUS, vader van *Simon*, koninklyke Spaansche kamerheer, en opperpostmeester in Milaan, wiens zoon *Antonius* stamheer der marquizen van *St. Paul* te Rome geweest is, alwaar die nog in bloei zyn; en van *Johannes Baptista*, generaal-postmeester in het H. Roomsche Ryk, Spanje en de Nederlanden. Deze verkoos zyn verblyf te Brussel, en teelde

I. ROGERIUS, kancelier van de universiteit te Loven, Domdeken te Antwerpen, en Spaansche gezant aan 't hof van Rome.

II. JOHANNES BAPTISTA, kommandeur der orde van S. Jakob, en koninklyke Spaansche gezant in Vrankryk.

III. RAYMUNDUS, koninklyke Spaansche kamerheer en postmeester generaal in Spanje. Deze teelde

1. PHILIPPUS, eerst Domheer te Salamanka, naderhandt kancelier, en generaal commissaris der Spaansche Inquisitie, en eindelyk in 't jaar 1619 aartsbisschop van Granade.

2. PATAUS, ridder van St. Jakob, is een vermaard generaal geweest.

3. JOHANNES, eerste graaf van Villamediana, die de vrede tusschen Spanje en Engelandt bevorderde. Zyn zoon, ook *Johannes* genaamt, graaf van Villamediana, en generaal-postmeester in Spanje, wierdt in 't jaar 1622, 's nachts naar huis rydende, in zyn koets met een pistool doorschoten. Men zegt, dat de koning zulks belast heeft, bemerkende, dat de graaf op de koninginne verlieft was. Men roemt hem als een goed Spaansch dichter: doch zyn stam is in Spanje met hem uitgestorven.

IV. LAMORALDUS (by sommigen LEONARDUS genaamt) generaal-postmeester in de Nederlanden, en keizerlyke kamerheer. Keizer Rudolf de II verklaarde hem tot vryheer. Hy stierf in 't jaar 1612, nalatende een zoon, van den zelven name, die van den keizer tot ryksgraaf en generaal-erfpostmeester verheven wierdt. Zyn kleinzoon *Lamoraldus Claudius Franciscus*, graaf van Tour en Taxis, keizerlyke kamerheer, en generaal-postmeester des Roomschen Ryks en der Nederlanden, stierf in 't jaar 1677, nalatende drie zonen. De jongste, genaamt *Franciscus Sigismund*, graaf van Valsassina, bloeide nog in 't jaar 1714 als koninklyke Spaansche generaal-luitenant en gouverneur te Limburg. De middelste, *Innicus Lamoraldus*, graaf de la Tour, is in 't jaar 1713 als keizerlyke generaal over de ruitery gestorven. De oudste, EUGENIUS ALEXANDER, graaf de la Tour, Valsassina, Taxis, en des H. Roomschen Ryks baron van Foudremont, heer van Braine le Château, en opper-Ittre, erfmaarschalk van Henegouwen, en generaal-postmeester in de Nederlanden, en des Roomschen Ryks, wierdt in 't jaar 1681 eerste vorst van Tour en Taxis des Roomschen Ryks; na dat de koning van Spanje zyne voornoemde heerlykheit Braine, in Henegouwen gelegen, tot een vorstendom hadt verheven. Hy stierf in 't jaar 1714, oud 60 jaren, nalatende drie prinssen, van welke de twee jongste den geestelyken staat verkoren, en Domheeren te Keulen wierden; maar ANSELMUS FRANCISCUS, de oudste, geboren den 1 January des jaars 1679, trouwde in 't jaar 1703 met Louisa Anna Francisca, vorstinne van Lobkowitz, waar by hy heeft verwekt 1) *Alexander Ferdinand*, geboren den 15 February 1704; 2) *Maria Augusta*, geboren den 11 Augusty 1706, en getrouwt met Karel Alexander, hertog van Wurtemberg; 3) *Christiaan Adam*, geboren in 't jaar 1708.

Van de nakomelingen des voornoemden Lamoraldus, die in Bergamasco zyn verblyf hadde, is ook een tak afgestamt, en heeft zich naar Rome begeven, wordende postmeester generaal in den Kerkelyken Staat, en voerende den tytel van graven van la Tour en Taxis.

De nakomelingen van den bovengemelden Florimond van la Tour en Valsassina hebben zich eerst in 't hertogdom van Frioul nedergezet, alwaar voorhenen verscheide van dit voornaam

naam geslacht patriarchen van Aquileja geweest zyn. By voorbeeldt, *Raymund de la Tour*, die in 't jaar 1292 de Venetianen, welke hem met een leger van 6000 man te paarde, en 40000 te voet aangrepen, op de vlucht sloeg; en *Cassion de la Tour*, die in 't jaar 1317 de Venetianen dwong de belegering van Ferrara op te breken. *Nicolaus*, graaf van la Tour, naneef van den bovengenoemden Florimund, was de grootvader van *Michiel*, bisschop van Ceneto, en kardinaal; en van *Hieronymus*, wiens oudste zoon *Johannes* bisschop van Vegli, en pausselyk legaat in Zwitserlandt geweest is; maar de twede, genaamt *Sigismund*, verdronk in 't jaar 1602 in een rivier. Zyne nakomelingen zyn in Frioul niet lange daar na uitgestorven.

Van den bovengemelden Florimund was ook in den vyfden graadt afgestamt *Antonius de la Tour* en *Valsassina*, die van keizer Karel den V tot Ryksgraaf en vryheer van het H. kruis verklaart wierdt. Zyne nakomelingen hebben niet alleen in 't graafschap Görtz de hertogdommen Karinthië, Krain, enz. vele heerlykheden en kasteelen, maar ook in het voornoemde graafschap het erfmaarschalksampt, in Krain het erfrechtersampt, en in Karinthië het oppererf-allverkamerheersampt in 't jaar 1660, nevens de waardigheit van keizerlyke erfhof-Paltsgraven aan zich gebragt. De zonen van dezen Antonius waren *Andreas* en *Vitus*.

De oudste; ANDREAS DE LA TOUR, enz. teelde:

1. *Johannes*, bygenaamt *Phœbus*, opperschenker van keizer Maximiliaan de I.

2. *Erasmus*, generaal der Kroatische grenzen, en kommandeur der Neder-Oostenryksche balye.

3. *Christiaan*, die zich in den Hungarischen oorlog vermaard maakte.

4. ANTONIUS, hoofdman van Mettling. Deze heeft nagelaten:

a. *Jodocus Josephus*, keizerlyke generaal en kommandant te Zeng, een heer van grote dapperheit. Hy stierf in 't jaar 1589, na dat hy in den name des keizers, en van den aartshertog Karel afgezant by de republyk van Venetië geweest was.

b. ACHATIUS, keizerlyke hof-krygs-Raadt. Deze was vader van

I. FRANCISCUS ULRICUS, keizerlyke geheime Raadt, en afgezant by de Venetianen; die in 't jaar 1695 zyn leven eindigde, hebbende zynen stam met mannelyke erfgenamen voortgeplant.

II. KAREL MAXIMILIAAN, broeder van den voorgaanden; ridder van het gulde Vlies, keizerlyke geheime Raadt, opperhofmeester der keizerinne weduwe Eleonora, opperhofmeester en hoofdman van Moravië. Hy stierf in 't jaar 1716, nalatende onder andere zonen

ANTONIUS MARIA, keizerlyke kamerheer, en opperkoukenmeester der voornoemde keizerinne.

Van dezen tak is waarschynlyk ook afgestamt *Maximiliaan Augustus*, graaf van Tour en Valsassina, keizerlyke generaalontfanger, en oorlogs-betaalmeester, die in 't jaar 1719, den 25 January, keizerlyke werkelyke geheime Raadt geworden is.

De voornoemde VITUS, broeder van Andreas, was stadhouder te Gradisca, en naderhandt hofmeester des kroonprinssen van koning Ferdinand den I. Hy heeft het huis van Oostenryk 64 jaren in staats- en krygszaken gedient. Zyne zonen waren:

α. *Georg*, die in 't jaar 1540 met Salome, princesse van Munsterberg, trouwde.

β. *Franciscus*, die in Bohemen aanzienlyke heerlykheden en goederen kocht. Hy teelde *Georg*, opperpresident in Oostenryk; *Hieronymus*, erfmaarschalk van 't sticht Saltsburg; die in 't jaar 1642 zonder erfgenamen stierf; en *Henrik Mattheus*, van wien beneden. *Spener Hist. insignis Theatr. Nobil. P. II. Henning Theatr. Geneal. Lazius de Migrat. Gent. lib. XII. p.* 672. *Bucel. Stemm. P. IV. Lehmans Jetzl. Europa Tom. III. Valvasor Ehre des H. Crain. Schrenk. Heldenb. Luca Schles. Chron: Puffendorf Kriegs-Gesch.*

TOUR (HENRIK MATTHEUS DE LA) was uit het bovengemelde geslacht gesproten, en den Hervormden Godsdienst toegedaan; waarom hy in de Religiegeschillen, die in 't begin der XVII eeuwe in Bohemen ontstonden, ingewikkelt wierdt; dies te meer, aangezien hy een der zogenaamde *Defensores* of verdedigers der Standen *sub utraque*; dat is van het H. Avondmaal onder beide gedaanten, was. In 't jaar 1617 heeft hy zich tegen de verkiezing van den aartshertog Ferdinand tot koning van Bohemen aangekant; en wanneer de zelve echter voortging, wierdt hem de burggraaflyke waardigheit van Karelstein ontnomen, in welke waardigheit hy de koninklyke kroon, en des lands privilegiën bewaarde. In het volgende jaar was hy onder die genen, die zommige keizerlyke ministers te Praag uit het venster wierpen; en wanneer de Bohemen daar op de wapenen opnamen, wierdt hy tot luitenant generaal verkoren. In het zelve jaar boodt hy de keizerlyken onder den grave Buquoi het hoofdt, en deedt een sterken inval in Opper-Oostenryk. Zo deedt hy ook in 't jaar 1619 in Moravië en Neder-Oostenryk, versterkende dus de Protestanten, die aldaar woonden, en bewoog de zelve mede in het verbondt tegen Ferdinand te treden. Hy belegerde ook Wenen, doch wierdt genoodzaakt de belegering weder op te breken, horende, dat de graaf van Mansveldt in Bohemen geslagen was; hoewel hy toezegging hadt de stadt, door verstandhoudinge van zommigen, die daar binnen waren, te veroveren. Ook was hy onder de genen, die de verkiezing van den keurvorst van de Palts tot Roomsch keizer meest bevorderden, wiens belangen hy in 't veldt nog verder verdedigde, hoewel hy wegens den slechten toestandt in Bohemen weinig vorderde; behalven dat hy de keizerlyke veldheeren Buquoi en Dampier eens by Wenen over den Donauw deedt wyken. Eenige maanden daar na volgde het ongelukkig treffen op den Witten berg, alwaar de graaf onder den vorst van Anhalt het bevel hadde; maar ziende, dat de vyanden de overwinning behaalden, zich in de stadt tot Frederik begaf, en eenige uuren daar na met hem naar Breslau vloodt: want hy kon niet hopen, dat hy aan 't keizerlyke hof vergiffenis zou erlangen, alwaar hy als een der voornaamste belhamels van de Boheemsche onlusten wierdt aangezien, en reets voor rebel was verklaart. Vervolgens begaf hy zich tot den vorst van Zevenbergen, Bethlen Gabor, die nog tegen den keizer te velde lag. Maar toen deze vrede maakte, vertrok hy naar den koning van Zweden, Gustavus Adolphus, dien hy eerst in den Poolschen oorlog goede diensten deedt, en vervolgens met hem naar Duitschlandt ging. Hy woonde het treffen by Leipzig en Lutzen by, en wierdt na 's konings doodt van den ryks-kanselier in Silesië gezonden, om aldaar de Zweedsche manschap te kommanderen. Maar hy voerde niets uit; want hy kon het misverstandt tusschen Zweden en Saxen niet verhelpen, waar door alle gewigtige ondernemingen verhindert wierden. Naderhandt liet hy zich door Wallenstein misleiden, en tot een vruchteloozen stilstandt bewegen, aangezien hem deze by de voorslagen tot vrede grote beloften deedt, dat en hy, en andere verdrevene Bohemers wederom in hun vaderlandt zouden herstelt, en hunne privilegiën hen wedergegeven worden. Eindelyk wierdt alles door zyne onbedachtzaamheit bedorven: want wanneer hy na het eindigen van den stilstandt meende, dat Wallenstein naar Meissen trok, en derhalven geen zwarigheit maakte alleen met weinig manschap in 't veldt te blyven, na dat de Saxen ook naar huis gekeert waren; waarom hy van het gansche keizerlyke leger overvallen, en genoodzaakt wierdt zich over te geven; hoewel hy na verloop van maar acht dagen wederom op vrye voeten gestelt wierdt. Werwaarts hy zich naderhandt heeft gewend, of waar hy eindelyk gestorven is, is onbekend. *Hist. Persecut. Eccl. Bohem. Caraffa Germ. Sacra restaur. Pufendorf. in Reb. Suec.*

TOUR D'AUVERGNE is de naam van een vermaard geslacht in Vrankryk, wiens stamvader was BERNHARDUS, zoon van *Acfredus* den II, grave van Auvergne, die van de graven van Auvergne de heerlykheit van Tour tot een afgedeelt goedt erlangde. Hy teelde GERALDUS den I DE LA TOUR, vader van BERNHARDUS den II, van wien *Geraldus* de II; *Bertrandus*, monnik van Clugny, en *Bernhardus*, monnik van Sausillang, geteelt zyn.

De zonen van GERALDUS den II waren *Bernhardus* de III; *Bertrandus*, *Wilhelmus*, en *Stephanus*, prioor van Sausillang.

Van BERNHARDUS den III stammen af GUIDO, van dezen GERALDUS de III, vader van ALBERTUS, die met koning Philips Augustus in 't jaar 1190 naar Palestina reisde, en na zyne wederkomst eenige landen in Auvergne erlangde.

Deze teelde ALBERTUS den II, die vader was van *Bernhardus* den IV; *Hugo*, bisschop van Clermont; *Guido*, aartsbisschop van Lions, en *Albertus* den I, *de la Tour du Pui* genaamt, dewyl hy in de vaderlyke delinge de heerlykheit du Pui, in het Dauphiné gelegen, erlangde, en *Berlio*.

Dus wierdt dit geslacht in twee liniën gedeelt, van welke de jongste door ALBERTUS DU PUI wierdt voortgeplant; van wien ALBERTUS de II, vader van *Ainardus* en *Albertus* den III, geteelt is.

AINARDUS teelde HENRIK, genaamt *Perlio*, die de vader was van HUGO, *Tarpin* genaamt. Deze teelde AINARDUS den II, vader van *Antonius* en *Hugo*, met welke deze linie is uitgestorven.

De twede linie is door BERNHARDUS den IV voortgeplant. Hy teelde BERNHARDUS den V, en *Bertrand*, kanunnik van Clermont. De zonen van Bernhardus den V waren *Bertrandus* de I, en *Antonius*. BERTRANDUS de I trouwde Beatrix van Maymont, dochter van Anna, heere van Oliergues, en teelde by haar *Bernhardus* den VI, en *Bertrandus*, van wien de heeren van *Oliergues* afstammen, van welke beneden; voorts *Wilhelm*, kanunnik van Clermont, en *Anna*, prioor van Crespy.

BERNHARDUS de VI teelde *Bertrandus* den II, en *Bernhard*, die kardinaal wierdt.

BERTRANDUS de II was de vader van *Wilhelm*, die in 't jaar 1343 voor zyn vader stierf; van *Guido* den II, voorts van *Johannes*, kardinaal; en *Bertrandus*, bisschop van Langres.

GUIDO de II heeft het geslacht voortgeplant, nalatende BERTRANDUS den II, wiens gemalin was Maria, gravinne van Auvergne en Boulogne, welke beide graafschappen zy als weduwe erlangde, na dat de laatste gravinne, Johanna de III, zonder erfgenamen gestorven was. Zy liet deze landen by haar afsterven aan haren zone BERTRANDUS den I; want hoewel Georgius, heer van Tremouille, die Johanna de II in huwelyk gehad hadde, welke hem zommige plaatsen in het graafschap van Auvergne hadt gemaakt, daar over een hevigen twist verwekte, wierdt de zelve nochtans dus bygelegt, dat Bertrand de II zyne dochter ten huwelyk nam. Maar ondertusschen hadt hertog Philips de Goede van Burgundië het graafschap Boulogne, waar op hy van wegens Johanna de I recht meende te hebben, ingenomen: doch het wierdt hem

door

door koning Lodewyk den XV, grootvader van Maria, weder ontweldigt, en aan Bertrand den V wedergegeven. Naderhandt heeft de voornoemde koning in 't jaar 1477 dit graafschap tegen dat van Lauraguais verruilt. Dus wierdt Bertrandus de I wederom de eerste graaf van Auvergne en Boulogne. Deze teelde

BERTRAND den IV, vader van *Johannes*, grave van Auvergne en Boulogne; *Johannes*, here van Montgascon; *Bertrandus*, welke beide gene kinderen nalieten; en *Godefredus*, vryheer van Montgascon, die maar twee dochters teelde. Doch Johannes, de oudste, liet drie dochteren na, van welke de eerstgeborene, *Anna de la Tour*, gemalin van hertog Johannes Stuart van Albanië, eenige erfgename van Auvergne en Lauraguais, wierdt. Deze, gene erfgenamen hebbende, benoemde Catharina van Medicis, hare zusters dochter, tot erfgename van het graafschap Auvergne. Maar het graafschap Lauraguais maakte ze haren gemaal, die insgelyks in 't jaar 1536 stervende het zelve aan de voornoemde Catharina overliet. Doch na dat ook deze overleden was, erfde haar gemaal, koning Henrik de III, deze landen, en gaf het graafschap van Auvergne, nevens de heerlykheit Tour, aan Karel van Valois, natuurlyken zoon van koning Karel den IX. Maar Margareta, zuster van koning Henrik den III, eischte deze landen, en erlangde de zelve, volgens de uitsprake van het Parlement van Parys in 't jaar 1606. Van haar wierdenze aan den Dauphin geschonken.

De linie van *Oliergues* heeft BERTRANDUS de I DE LA TOUR gesticht. Deze was de zoon van BERTRANDUS DE LA TOUR den II, en erlangde van wegens zyne moeder de heerlykheit van Oliergues. Zyne zonen waren *Annas de la Tour*, *Bertrandus*, en *Petrus*, welke beide laatstgemelde den geestelyken staat verkoren.

ANNAS was de vader van *Johannes*, die zonder wettige erfgenamen stierf; *Bertrandus*, bisschop van Toul, naderhandt van Pui, van ANNAS den II, die *Lodewyk* teelde, doch die voor zyn vader stierf; van *Annas* den III, die in 't jaar 1415 in het treffen by Asincourt sneuvelde; van *Wilhelm*, die bisschop van Rhodes, en patriarch van Antiochië was; van *Johannes*, ridder van Rhodes; van *Bertrandus*, en van *Petrus*. Doch BERTRANDUS de III heeft het geslacht voortgeplant, en geteelt ANNAS den IV DE LA TOUR, heere van Oliergues, grave van Beaufort in Anjou, vicomte van Turenne, en kamerheer van koning Lodewyk den XI, die door zyne gemalinne, erfdochter van den grave van Beaufort, en grave van Turenne, het vicomté van Turenne erlangde. Des zelfs zonen waren: *Franciscus* de I, die in 't jaar 1492 buiten huwelyk stierf; *Egidius*, kanunnik van Rhodes, prioor van St. Gery, abt van Vigeoux, pausselyke protonotaris; *Pantaleon*, heer van Limueil, Raadt en kamerheer van Renatus den II, koning van Sicilië; *Antonius* de jonge, heere van Murat, die insgelyks eenige erfgenamen naliet.

ANTONIUS, de oudste, heeft het geslacht voortgeplant. Hy was vicomte van Turenne, heer van Oliergues, Raadt en kamerheer van twee koningen, Karel den VIII en Lodewyk den XII. Zyne zonen waren: *Franciscus de la Tour* de II, van wien beneden, en *Egidius* van Limueil, welke laatste teelde *Galeotus*, die buiten huwelyk stierf; *Karel*, en *Jacobus*, beide jong gestorven; *Antonius*, Malthezer ridder.

FRANCISCUS de II heeft het geslacht voortgeplant. Zyn zoon was FRANCISCUS de III, die *Henrik de la Tour*, hertog van Bouillon, teelde, van wien beneden; voorts *Frederik Mauritz de la Tour*, hertog van Bouillon, prins van Sedan en Raucourt, die genoodzaakt wierdt het gebiedt van Sedan voor het graafschap van Auvergne en Albret aan den koning over te laten. *Henrik de la Tour*, vicomte van Turenne, maarschalk van Vrankryk.

Van FREDERIK MAURITIS waren *Godfried Mauritis de la Tour van Auvergne*, hertog van Bouillon, Albret, en Chateau-Thierry, graaf van Auvergne en Evreux, vicomte van Turenne, pair en opperkamerheer van Vrankryk, gouverneur van opper- en neder-Auvergne; *Frederik Mauritz de la Tour*, graaf van Auvergne, marquis van Bergen-op-Zoom, voorhenen kolonel generaal over de ruitery van Vrankryk, gouverneur en senechal, van 't opper- en neder-Limousin, generaal-luitenant der koninklyke legers. Hem wierdt by de Ryswykische vrede het markgraafschap van Bergen-op-Zoom bevestigt, en hy vertrok in 't jaar 1702 derwaarts, doch stierf in 't jaar 1707; *Emanuel Theodosius*, kardinaal deken, en een tydlang groot-aalmoezenier van Vrankryk, bisschop van Ostia en Veletri, abt van Clugny, S. Olu, S. Rouaan, S. Vaas te Atrecht, van Vicogne, S. Marten van Pontoise en Tournus, domproost van Luik, doctor der Sorbonne te Parys, viel in 't jaar 1700 in des konings ongenade, verliet in 't jaar 1710 Vrankryk, begaf zich naar de Spaansche Nederlanden, en wierdt door een vonnis van het parlement van Parys van alle zyne eerampten in Vrankryk berooft, en alle zyne goederen in beslag genomen. Vervolgens hieldt hy zich een tydlang in de Nederlanden op, doch begaf zich na de Utrechtsche vrede naar Rome, en stierf aldaar den 2 Maart 1715, oud 72 jaren. *Constantius Ignatius*, ridder van Maltha; en *Henrik*.

De zonen van GODFRIED MAURITIS zyn: *Lodewyk*, prins van Turenne, die in 't jaar 1692 in den slag by Enghien, in Brabandt, sneuvelde; *Emanuel Theodosius*, hertog van Albret, eertyds abt te S. Salvator Redon, die na de doodt van zyn ouder broeder het geestelyk gewaadt verliet, en in 't jaar 1696 Maria Amande de la Tremouille trouwde, by welke hy *Godfried Mauritius* in 't jaar 1701, *Frederik Mauritz* in 't jaar 1702, en *Armand* teelde; *Henrik Julius*, ridder van Bouillon; en *Lodewyk*, graaf van Evreux, overste van 't regiment Blesois. De zonen van FREDERIK MAURITIS waren: *Frederik Godfried*, marquis van Bergen, die in zyn achtste jaar stierf; *Emanuel Mauritis*, prins van Auvergne, en marquis van Bergen-op-Zoom, geboren in 't jaar 1679, verliet in 't jaar 1702 Vrankryk, begaf zich naar de Nederlanden, en wierdt luitenant generaal in dienst van Hunne Hoog-Mogende. Hy stierf den 26 July 1710 te Douay aan de kinderpokken, nalatende by zyne gemalinne Maria Anna, princesse van Aremberg en Aarschot, een eenige dochter; *Henrik Oswald*, abt van Auvergne en domheer te Straasburg; *Franciscus Egon*, prins van Auvergne, mestre de camp van een regiment kavallery, verliet in 't jaar 1700 Vrankryk; *Frederik Constantinus de la Tour van Auvergne*, graaf van Oliergues, kanunnik te Straasburg, en proost te Luik. *Fauchet l'Origine des dign. de France. Thuanus. Justel Hist. Geneal. d'Auvergne. Imhof Geneal. Gall.*

TOUR, (FRANCISCUS de III DE LA) vicomte van Turenne, ridder der koninklyke ordens, kapitein over 100 edellieden van 't koninklyke huis, gouverneur en generaal-luitenant in Isle de France, baron en heer van Montgascon, Olliergues-Croc, Boussols, Fay en Servissat. Hy was de zoon van Antonius den ouden, geboren den 5 Juny 1497 te Limueil, en wierdt een gunsteling van koning François den I, die hem in verscheide gewigtige zaken gebruikte. In 't jaar 1526 wierdt hy nevens Gabriël van Gramont, bisschop van Tarbes, als buitengewoon afgezant naar Engelandt gezonden. Na dezen bevorderde hy de vrede tusschen den paus en de Venetianen. In 't jaar 1529 wierdt hy aan keizer Karel den V in Spanje gezonden, om de princesse, aldaar in gyseling gegeven, weder te halen, en den ondertrouw van koning François den I met de princesse Eleonora van Oostenryk te sluiten. Hy stierf op het kasteel Villanche, in Bretagne, den 12 July des jaars 1532. Zyne eerste gemalin was Catharina van Amboise, erfdochter van Guido, heere van Ravel. Na de doodt van deze trouwde hy in 't jaar 1518 Anna de la Tour, dochter van Godfried de la Tour den II, heere van Montgascon. By de eerste verwekte hy gene kinderen. Van het twede bedt waren *Franciscus de la Tour* de III, en *Claudia*, gemalin van Justus den II, heere van Tournon; *Anna*, gestorven nog by het leven van haar vader; *Antonette*, getrouwt in 't jaar 1545 met Lodewyk le Roy, heere van Chavigny, en kapitein van 's konings lyfwacht, en eindelyk *Renata*, nonne in de abdy van St. Louis te Poissy. *Justel Hist. Geneal. d'Auvergne. Frizon Gall. Purp. Aubery Hist. des Card. Imhof Geneal. Gall.*

TOUR, (FRANCISCUS de III DE LA) vikomte van Turenne, ridder der koninklyke ordens, en gouverneur van Bresse, wierdt den 25 January 1526 op het kasteel Fourrieres in 't Bourbonnois geboren, en deedt den koning goede diensten. Doch hy wierdt den 10 Augusty 1557 in den slag by St. Quintin gekwetst, en stierf 3 dagen daar na. Hy trouwde den 15 February des jaars 1545 Eleonora van Montmorency, oudste dochter van Anna Montmorency, konnestabel van Vrankryk. By deze teelde hy *Magdalena de la Tour*, die in 't jaar 1572 met Honoratus den I van Savoje, grave van Tende, senechal en gouverneur van Provence, trouwde, maar gene kinderen baarde, nevens *Henrik de la Tour*, van wien beneden. *Justel. Imhof.*

TOUR, (HENRIK DE LA) burggraaf van Turenne, hertog van Bouillon, en souverein vorst van Sedan, en Raucourt, gemeenlyk maarschalk van Bouillon genaamt, was de zoon van den bovengemelden Franciscus den III, en wierdt den 28 September des jaars 1555 te Auvergne geboren. In het zeventiende jaar zynes ouderdoms hadt hy het bevel over een compagnie voetvolk in de belegering der stadt Rochelle, onder koning Karel den IX; doch hy wierdt naderhandt een Protestant, veroverde verscheide plaatsen in Perigord, en voegde zich in 't jaar 1576 by den hertog van Alençon, die hem tot gouverneur van Touraine verklaarde. In 't jaar 1581 wierdt hy in den slag by Kameryk van de Spaanschen gevangen, in welken staat hy byna drie jaren lang bleef, doch eindelyk zich voor 53000 kronen los kocht. In 't jaar 1585 gebruikte hem de koning van Navarre tegen de Roomschen in Guiënne, en in 't jaar 1585 won hy den slag by Courtras. In 't jaar 1590 was hy by den gemelden koning in de belegering van Parys; en in 't jaar 1591 wierdt hy aan de koninginne Elizabeth en andere Protestantsche potentaten gezonden, om hulp voor de Protestanten in Vrankryk te zoeken. Vervolgens wierdt hy kamerling van koning Henrik den IV, die hem in 't jaar 1592 tot maarschalk verklaarde. In October des zelven jaars sloeg hy de Lotharingsche armee by Beaumont, en ontfing zelfs twee wonden. Hy veroverde Dun aan de Maas, insgelyks Laon en Ivoy, sloeg graaf Karel by Wirton, en noodzaakte de Spaanschen in 't jaar 1595 de belegering voor la Ferté, in 't gebiedt van Luxemburg, op te breken. In 't jaar 1596 gebruikte hem de koning om een vredestraktaat en verbondt met Engelandt en Hollandt te maken: doch niettegenstaande zyne veelvuldige en grote diensten verviel hy echter eindelyk in 's konings ongunst, als of hy mede aan de zamenzwering van den maarschalk Biron deel hadde gehad. Doch hy wierdt na verloop van 4 jaren wederom met den koning verzoent. Na de doodt van Henrik den IV wierdt hy op den Ryksdag te Rochelle tot veldmaarschalk verklaart. Maar hy dankte wel haast van zelfs af, en verliet den Protestantschen Godsdienst. Hy stierf den

den 25 Maart in 't jaar 1523, na vele merkwaardige daden verrecht te hebben. Met zyne eerste gemalinne Charlotta, of Karola, gravinne van der Mark, souvereine van Sedan, Jamets en Racourt, baronesse van Scrignan, behuwde hy die landen, nevens het recht op het hertogdom van Bouillon; doch verwekte by haar gene kinderen. By zyne twede gemalinne, Isabella van Nassau, dochter van prins Willem van Oranje, en Charlotte van Bourbon, teelde hy *Frederik Maurits*, en *Henrik de la Tour*, van welke beide beneden; *Louisa*, die jong stierf; *Maria*, gemalin van Henrik van Tremouille, hertog van Touars; *Juliana Catharina*, gemalin van Franciscus de la Rochefoucaud, grave van Roye en Roussi; *Elizabeth*, gemalin van Guido Aldontius van Durasfort; *Henrika Catharina*, gemalin van Almaricus Goyon; en *Karola*, die ongehuwt stierf. *Thuanus. Grammond. Justel. imhof.*

TOUR, (FREDERIK MAURITS DE LA) hertog van Bouillon, souverein prins van Sedan en Raucourt, burggraaf van Turenne, en kapitein over een koninklyke compagnie, was de zoon van den voorgemelden Henrik, en wierdt den 22 October des jaars 1605 geboren. Onder prins Maurits, en Frederik Henrik van Oranje, zyne oomen, gaf hy de eerste blyken zyner dapperheit. Toen koning Lodewyk de XIII Spanje in 't jaar 1635 den oorlog aangekondigt hadde, en tot dien einde een sterke armee in Brabandt zondt, gaf hy hem het bevel over zyne gehele ruitery. Maar aangezien hy den kardinaal Richelieu niet genegen was, begaf hy zich in 't jaar 1641 tot de party des graven van Soissons, hoewel na des zelfs doodt in het treffen by Sedan hem de koning weder in genade aannam. Na dezen volgde hy de belangen van Cinqmars, doch wierdt te Casal gevangen, en in verzekering genomen. Om derhalven de straffe te ontgaan, wierdt hy genoodzaakt Sedan aan den koning af te staan: daarentegen wierdt hy in 't jaar 1642 in alle zyne voorgaande bedieningen en waardigheden, die hy in Vrankryk bekleed hadde, herstelt, en wierdt nog in het zelve jaar tot generaal luitenant over 's konings leger in Italië aangestelt. In 't jaar 1651 gaf hem de koning in plaats van de souvereiniteit van Sedan de hertogdommen van Albret en Chateau-Thierry, met de graafschappen van Auvergne en Evreux. Hy stierf eindelyk den 9 Augusty des jaars 1652 te Pontoise, en wierdt te Evreux begraven. Zyne gemalin was Eleonora Catharina Fabronia van den Berg, dochter van grave Frederik van den Berg, gouverneur van Vrieslandt, by welke hy verscheide kinderen teelde. *Justel. Spener Op. Herald. P. spec. l. 1. c. 93. Imhof.*

TOUR, (HENRIK DE LA) vicomte van Turenne, en generaal-veldmaarschalk der Fransche legers, was een der vermaardste generaals van zynen tydt, zynde de twede zoon van den bovengenoemden Henrik de la Tour, hertog van Bouillon, en geboren te Sedan in September 1611. Zyne eerste veldtochten deedt hy in Hollandt onder prins Frederik Henrik van Oranje, zyn oom van moeders zyde. Maar na dat hy naar Lotharingen was gegaan, diende hy met zyn regiment in de belegering van la Mothe, in de jaren 1634 en 1635 insgelyks in de veldslagen by Melissay, Hautremont en Vaudrevange. Vervolgens wierp hy hulpbenden in het kasteel van Sancy, in Luxemburg. Hy sloeg drie regimenten Croaten, en wierdt in de belegering der stadt Zabern in 't jaar 1636 gekwetst. Twee jaren daar na hadt hy het bevel over de achterhoede van het leger des hertogs van Weimar in den slag by Rheinhausen, en in het treffen by Ensisheim, en hielp Brizak innemen. In 't jaar 1639 gaf hy zonderlinge preuven van zyne dapperheit en beleidt in den slag omtrent Quiers, en by Casal in 't jaar 1640; vervolgens by Montcallier, aan de overvaart van den Po; alwaar hy den 2 Juny des zelven jaars gekwetst wierdt, en in de belegeringen van Colioure en Perpignan, in 't Roussillon. In aanmerking dezer verdiensten gaf hem de koning den maarschalksstaf in 't jaar 1643. Na dezen diende hy als generaal luitenant in Vrankryk, en toonde zich dapper tegen het Beyersche leger den 3 en 5 Augustus des jaars 1644, als ook by de verovering der steden Philipsburg en Mentz. Maar hy wierdt den 5 May des jaars 1645 door den generaal Mercy in het treffen by Mariëndal geslagen. Doch hy wreekte dit naderhandt in den slag by Nordlingen; en bevorderde grotelyks de overwinning, die den 3 Augusty op de keizerlyken bevochten wierdt. Hy veroverde ook de stadt Schondorf, en een tydlang daar na Aschaffenburg, Höchst, Steinheim, en Gernsheim, en behaalde een zonderling voordeel op de keizerlyke en Beyersche legers in het treffen by Sommerhoven, alwaar de generaal Melander den 17 May 1648 gedood wierdt. Na dezen voerde hy zyne eigene en de Zweedsche armee in Beyeren, welk landt hy plunderde, na dat hy de steden Freysingen, Muldorf, Landshut, Pfaffenhoven, en meer andere hadde verovert. Gedurende de Fransche beroertens hieldt hy de party der prinssen, doch wierdt met den koning wederom verzoent, die hem in 't jaar 1652 het bevel over zyn leger gaf. De slag by Bleneau, en die, welke by de voorstadt S. Antoine voorviel, bragten hem een zonderlingen roem te wege. Ook wierdt het als een voorzichtig stuk van hem aangemerkt, dat hy by Villeneuve en St. George voor des prinssen leger te rug week. Hier by kwam de verovering der steden Rethel en Monzon in 't jaar 1653, het bevryden der stadt Atrecht van de Spaansche belegering in het volgende jaar, het overweldigen der Spaansche liniën, en het veroveren der steden Landrecy, Condé, en St. Gilain in 't jaar 1655. In 't volgende jaar wierdt hy wel genoodzaakt de belegering van Valencyn op te breken, doch hy veroverde la Chapelle. In 't jaar 1657 kwam hy tot ontzet van Ardres, en veroverde St. Venant en het fort Mardyk. In 't jaar 1658 hieldt hy het roemruchtig treffen niet verre van Duinkerken. Uit aanmerking van deze grote diensten verklaarde hem de koning in 't jaar 1660 tot generaal veldmaarschalk over zyne legers.

Na dat in 't jaar 1667 de Spaansche oorlog begonnen was, hadt hy het bevel over het leger, het welk de steden Doornik, Douay, Oudenaarden, Aath, Ryssel en Alost innam. In 't jaar 1668 zwoer hy den Protestantschen Godsdienst af, om dat hy geen ander middel zag om zyne schulden te betalen. By den inval des konings in de Vereenigde Nederlanden in 't jaar 1672 volgde hy hem aan de overzyde van den Rhyn, en hadt het bevel over het leger, het welk de steden Arnhem en Nimwegen, nevens de sterktens Burik, Knotzenburg, Bommel, Krevekoeur, Voorn en S. Andries innam. Hy eindigde dezen veldtocht daar mede, dat hy zyne winterkwartieren in de landen des keurvorsten van Brandenburg nam, en de troepen, die dezen toeleg meenden te beletten, sloeg. In 't jaar 1673 wilde het keizerlyke en keur-Brandenburgsche leger, dat naar den Rhyn trekkende de Hollanders meende te hulp te komen, Westphalen innemen, en de landen des bisschops van Munster en keurvorsten van Keulen overstromen, wanneer de maarschalk van Turenne den keurvorst van Brandenburg noodzaakte de belegering van Werle, zynde een Keulsche stadt, op te breken. Vervolgens nam Turenne de steden Ham, Soest, Hoxter aan de Weser, Byleveldt, Ravensberg, en meer andere Brandenburgsche plaatsen weg. Toen de koning van de verbindtenisse des keurvorsten van de Palts met den keizer naricht hadde ontfangen; zondt hy zyne benden uit om Germersheim, een myl beneden Philipsburg gelegen, te veroveren, en die vesting te slechten. Ter zelver tydt trok de maarschalk over den Rhyn, en sloeg de troepen van hertog Karel van Lotharingen, en den grave Caprara. Drie weken daar na sloeg hy de keizerlyken en die van Lotharingen, die, na dat ze zich met nieuwe manschap des hertogs van Bournonville versterkt hadden, aan den Nekker, niet verre van Ladenburg, kampeerden. De hertog van Bournonville, die het geallieërde leger in de Elzas kommandeerde, wierdt den volgenden 4 October van Turenne by Ensisheim geslagen. Na dat het leger der geallieërden door de Brandenburgers weder versterkt was, meende het een inval in de bisdommen Toul en Verdun te doen, om dus in Champagne te dringen; doch Turenne verydelde dezen toeleg, hoewel zy hem verre in manschap overtroffen. Toen hy naderhandt Zabern en Hagenau in verzekering gestelt hadde, deedt hy zyn leger over het Vangezisch gebergte trekken, en kwam den 29 December een weinig aan de overzyde van Beffort, eene stadt in Sundgau gelegen. Van daar trok hy naar Muhlhauzen, alwaar hy der geallieërden ruitery sloeg. In 't jaar 1675 sloeg hy ze andermaal tusschen Turkheim en Colmar, een stadt in de opper-Elzas, nam de stadt Ruffadi in, en noodzaakte de geallieërden weder over den Rhyn te trekken. Dit geschied zynde kwam hy aan 't hof van Vrankryk; doch keerde in May weder naar 't leger. Hy dwong die van Straasburg zich geheel en al neutraal te houden. Vervolgens trok hy by Rheinau, beneden Straasburg, den 8 Juny over den Rhyn, en kampeerde altydt naby het keizerlyke leger, dat door den grave Montecuculi gekommandeert wierdt, om op de bewegingen van dezen generaal een wakend oog te houden, en te beletten, ten einde hy uit Straasburg geen toevoer ontfing, nog eenige manschap over de brug in den Elzas zondt. Voorts liet hy vele grote met stenen gevulde, en met kabels zamen gebondene manden in de rivier werpen, om daar door de scheepvaart te stremmen. Doch wanneer hy den 27 July by het dorp Saltsbach de Duitschen, met welke hy zich in een treffen wilde inlaten, naderde, en het landt aldaar nevens den heere van St. Hilaire, zynen luitenant over de artillery, recognosceerde, wierdt hy met een kanonkogel uit het Duitsche leger, in het 64 jaar zynes ouderdoms, dood geschoten. De koning van Vrankryk, om te tonen hoe zeer hem zyne doodt ter herte ging, en hoe grote diensten hy van hem bekende ontfangen te hebben, liet hem met een gelyke pracht en plegtigheden begraven, als of hy een prins van den bloede was. Over hem wierdt een lykreden in de aartsbisschoppelyke kerk binnen Parys gehouden, behalven een plegtige zielmis, wordende bygewoont van verscheide prinssen en hoge standspersonen. Zelfs liet de koning zyn ligchaam in het koninklyke graf te St. Denys leggen, en hem een prachtige tombe oprechten. Zyn leven is in een afzonderlyk traktaat in 't Fransch beschreven. *Justel Hist. Geneal. d'Auvergne. Imhof. Ludolphs Schaubuhne.*

TOUR, (BERTRAND DE LA) geboortig van omtrent Cahors in Vrankryk, begaf zich in de orde der Minderbroeders, en wierdt naderhandt in 't jaar 1319 aartsbisschop van Salerno, en kort daar na van paus Johannes den XII tot kardinaal-bisschop van Tusculum benoemt. Voor en na deze waardigheit heeft hy verscheide gezantschappen in Italië bekleed. In 't jaar 1328 wierdt hy tot opperopziender zyner orde, in plaats van Cesena, die afgezet wierdt, aangestelt. Men plagt hem ten aanzien zyner uitmuntende wetenschappen; zo in de Philosophie en Rechten, als Godgeleerdheit, *Doctor famosus* (de beruchte leeraar) te noemen. Hy heeft verscheide werken geschreven; als: *Commentarius in IV. libros Sententiarum*; *Tractatus de Paupertate Christi & Apostolorum*; *Collationes Theologicæ*; *Sermones Epistolares*; *Quadragesimales*; *De tempore, & de Sanctis*;

Explanationes in Evangelia & Epistolas; enz. Ten opzichte van zyne doodt is het allerwaarschynlykst, dat die in 't jaar 1332, of 1334 is voorgevallen. *Aubery. Fenson. Maraccii Purpura Mariana. Wadding Annal. Min. Contelor. Elench. Cardin. Gonzaga Hist. Seraph. Raynald. Annal. Nostradam. Hist. Provinc. Izovius.*

TOUR, (Claudia de la) een vermaarde vrouw wegens hare dapperheit, was de oudste dochter van Franciscus de la Tour den II, die hy by zyne gemalinne Anna de la Tour geteelt hadde. Zy trouwde in 't jaar 1535 Justus, vryheer van Tournon, en grave van 't Roussillon. Blyken harer dapperheit gaf ze voornamentlyk wanneer de Hugenotten Tournon belegerden, die zy noodzaakte deze belegering op te breken. Koning Karel de IX benoemde haar tot staatvrouw van zyne zuster Margareta, toen die koning Henrik van Navarre trouwde. Zy hadt twee zonen, en verscheide dochteren, die niet minder beroemd zyn geworden. *Hilarion de Coste des femmes illustres.*

TOURAINE, een provincie in Vrankryk, wordt dus genaamt van de oude *Turones*, die hier omtrent gewoont hebben, voert den tytel van een graafschap, en behoort tot het gouvernement van Orleans. Zy is gelegen tusschen Anjou, Poitou, Berry, het landschap Blois, en Maine. De hoofdstadt is *Tours*: mindere plaatsen zyn: *Amboise, Loches, Langres, Chinon, Chaumont, Mont-Richard*, en *Caude*. Daar zyn ook schone lustkasteelen, waar onder de voornaamste zyn *Chinon, Loches*, en *Amboise*. Deze provincie is omtrent 30 mylen lang, en is zo overvloedig in allerlei gewas, dat ze met recht de tuin van Vrankryk mag genaamt worden. Ook heeft ze vele bosschen, eilanden, en scheepryke rivieren, zeer bekwaam tot den koophandel; onder anderen de *Loire, Cher, Indre, Claysse, Greusse, Bransle, Indrois, Vienne*, en de *Cisse*. De inwoonders zyn vriendelyk van aardt, wellevend, schrander en arbeidzaam. Naby Tours vloeit water uit een rots, dat in steen verandert, en allerlei figuren formeert. Niet verre van Colombieres zyn holen, in welke het water zelfs midden in den zomer tot ys bevriest. Men vindt 'er ook minerale wateren, voornamentlyk te Rochepofay. *Isaac Frahsois Topogr. du pais de Tour. Masson Descr. Flum. Gall. Valesii Notit. Gall. Tibald Pleiney Description de la Touraine. Cellarii Notit. orb. ant.*

TOURNAY. Zie DOORNIK.

TOURNEBU, een oude barony, vyf mylen van Caen, tusschen Thury en Falaise gelegen, behoort tot het huis van *Tournebu*, zynde een der oudste en voornaamste huizen dezer provincie. Men vindt reets in de X eeuw sommige uit dit huis gemeld, die van daar in Engelandt zyn gekomen. Andere uit dit geslacht hebben in 't jaar 1099 de eerste kruistocht bygewoont.

I. Willem de I van Tournebu was een der weldoenders van de abdy de la Trinité, Mont-Lez-Rouën, en een der scheidsmannen tusschen Willem den Veroveraar, hertog van Normandië, en de religieuzen van Feskamp.

II. Richard van Tournebu, zyn zoon, bevestigde de fondatie van de abdy du Val, in het bisdom van Bajeux, gedaan door Gosselin de la Pommeraye en Emminie zyne huisvrouw in 't jaar 1135. Hy trouwde N. d'Aubigné, dochter van Olivier d'Aubigné, by welke hy *Simon* teelde, die volgt.

III. Simon van Tournebu tekende in 't jaar 1165 als baron van de Charter de privilegien, aan die van Rouaan toegestaan door Henrik den II, koning van Engelandt. Hy teelde by zyne gemalinne N. de la Pommeraye, dochter van Gosselin de la Pommeraye: 1. *Thomas*, die volgt, en 2. *Willem*, bisschop van Coutance, in 't jaar 1182.

IV. Thomas van Tournebu was een der voornaamste hovelingen van koning Henrik den II van Engelandt, en hertog van Normandië, die in 't jaar 1170 nevens Josselin Castellan, broeder der koninginne Alix, aan den aartsbisschop van Kantelberg gezonden wierdt. Hy deedt met toestemming van zyne gemalinne en kinderen twee aanzienlyke geschenken aan de abdy van Bek. Zyne eerste gemalin was Philippina Tesson, en de twede Idoine, by welke hy gene kinderen verwekte. Uit het eerste bedt waren 1) *Johannes*, die in 't jaar 1229 de abdy van Bek, in 't jaar 1232 de abdy van Bonport, in 't jaar 1234 de abdy van Barberie begiftigde. Hy was gehouden aan den hertog van Normandië drie ridders bevelhebberen, en nog zeventien ridders onder hem te leveren. Hy stierf in 't jaar 1253 zonder kinderen; (2) *Wilhelm*, die het geslacht heeft voortgeplant; (3) *Robert*; (4) *Aumary*.

V. Wilhelm de II van Tournebu, heer van Marbœuf, naderhandt van Tournebu, na de doodt van zyn oudsten broeder Johannes in 't jaar 1253. Hy bevestigde de gift, door zyn broeder aan de abdy van Bek gedaan. Zyn eige gift is naderhandt bevestigt door zyn broeder Johannes van Tournebu, zyn zoon, in 't jaar 1260, in het welke hy ook waarschynlyk gestorven is.

VI. Johannes de I van Tournebu, ridder, baron van Tournebu, en Bethomas, heer ven Marville, Tourville en Londe, droeg de wapenen by zyns vaders leven. Hy wierdt in de jaren 1242 en 1246 gelast om nevens Richard d'Harcourt, heere van Neuburg, Robert Mallet, den kamerheer van Tancarville, in de wapenen te verschynen tegen Hugo van Lusignan, grave van la Marche, en de baronnen van Poitou, ondersteunt van Henrik den III, koning van Engelandt. In 't jaar 1290 ontfing hy van koning Philips den Schonen de landen van Tourville en Londe, voor die van Neufmarché, die hy met zyne gemalinne Isabelle de Beaumont-sur-Oyse ontfangen hadde. Hy heeft een zoon, *Guido* genaamt, nagelaten, van wien beneden.

VII. Guido van Tournebu, ridder, baron van Tournebu, enz. volgde in 't jaar 1270 koning Lodewyk den Heiligen op zynen tocht naar Afrika. Hy nam in 't jaar 1283 zitting in 't parlement boven Wilhelmus Crespin, maarschalk van Vrankryk, Johannes d'Harcourt, en andere heeren van dien rang; onmiddelyk na Imbert de Beaujeu, veldmaarschalk van Vrankryk, en Johannes, zoon des konings van Jeruzalem, enz. In 't jaar 1292 bevestigde hy de begiftigingen, door zyne vooroudcren aan de abdy van Val gedaan. By zyne gemalinne Johanna Crespin, dochter van Johannes Crespin, baron de Thury, enz. teelde hy *Johannes* den II.

VIII. Johannes de II van Tournebu, en Bethomas, gouverneur van Caen, wierdt in 't jaar 1308 benoemt om nevens de hertogen van Burgundië en Bretagne, de graven van Vlaanderen, Nevers, enz. den Tempelheeren hun proces te maken. In 't jaar 1313 wierdt hem de orde des konings omgehangen. Ook was hy onder het getal der heeren, die in de jaren 1336, 1338 en 1343 het hoge gerechtshof uitmaakten. Drie jaren daar na wierdt hy te Caen door de Engelschen krygsgevangen gemaakt. Zyne gemalin was Johanna Comin, by welke hy teelde (1) *Petrus*, die zyn vaderlandt tegen de Engelschen grote diensten deedt. Hy was getrouwt met Beatrix de la Rocheguion, dochter van Philippus de la Rocheguion, en van Margareta de Montmorenci-Laval, by welke hy gene erven gewan. In 't jaar 1377 trouwde hy Johanna de St. Jean, nicht van den veldmaarschalk du Guesclin, by welke hy een zoon teelde, die buiten huwelyk stierf, zynde toen als gyselaar in Engelandt, alwaar zyn vader een geruimen tydt krygsgevangen geweest was. (2) *Robert*, heer de la Vacherie, die het geslacht voortgeplant heeft.

IX. *Robert van Tournebu*, ridder, heer de la Vacherie, en baron van Tournebu, kwam na de doodt van zyn neef in 't bezit der erfvolging van zyn huis in 't jaar 1393. Hy trouwde Maria de Palluau, by welke hy maar een eenigen zoon, *Johannes* den III, teelde, van wien beneden.

X. Johannes de III, ridder, baron van Tournebu, en Bethomas, koninklyke schenker, was een lidt van 't hoge gerechtshof des konings in de jaren 1420, 1424 en 1425; voorts een der honderd negentien ridders, die in 't jaar 1423 den berg St. Michiël tegen de Engelschen verdedigden; ook een der heeren, die als gyselaars gegeven wierden, tot dat Johannes de II, hertog van Alençon, in 't jaar 1424 te Verneuil in den slag gevangen, vry gekocht wierdt. Hy trouwde Alix Poignant in 't jaar 1406, en teelde by haar (1) *Johannes*, die Johanna de Fontenay, vrouw van Mesnil-Touffray, trouwde, en by haar maar een eenige dochter, Alix de Tournebu, verwekte. Deze trouwde in 't jaar 1452 Johannes de Theres. Deze Alix was het, die na een bezit van vier honderd jaren de barony van Tournebu uit dat huis deedt overgaan, zynde eerst in de XVIII eeuw daar weder in gekeert: (2) *Robert*, vader van twee dochteren, getrouwt aan de huizen Meheudin en Tully; (3) *Petrus*, die het geslacht voortgeplant heeft.

XI. Petrus van Tournebu, ridder, heer de la Vacherie en St. Vast, trouwde in 't jaar 1462 Johanna Louvet, dochter van Guillebert Louvet, baron de Livet, en van Maria de Mailloc. Uit die huwelyk, waar door de barony van Livet in 't huis van Tournebu gekomen is, in het welke ze nog op den huidigen dag is, wierdt geboren *Johannes* de IV, die volgt.

XII. Johannes de IV van Tournebu, ridder, baron van Livet, Pont Mauvoisin, enz. trouwde in 't jaar 1522 Johanna van Betteville, en teelde by haar *Jacobus* den IV, die volgt

XIII. Jacobus van Tournebu, baron van Livet, diende met roem in Italië en elders onder koning François den I. Zyne gemalin was Genoveva le Pilois, uit het landschap Maine, en erfdochter der landen Prevorie, en Pont-Mauvoisin. Zyn zoon *Johannes* heeft het geslacht voortgeplant.

XIV. Johannes van Tournebu, ridder, baron van Livet, Pont-Mauvoisin, enz. trouwde in 't jaar 1555 Maria de Croismare, en verwekte by haar *Robert van Tournebu*.

XV. Robert de II van Tournebu, ridder, baron van Livet, heer van Pont-Mauvoisin, trouwde in 't jaar 1586 Magdalena Seghizzo, vrouw van Bouges, dochter van Antonius Seghizzo, een Florentyn, opperhofmeester der koninginne Maria de Medicis, en van Catharina Maignard, vrouwe van Hauville en Rosebeuard, enz. Uit die huwelyk wierden geboren (A) *Anna van Tournebu*, baron van Livet en Moudelis, die by zyne gemalinne Anne de Prunele vyf kinderen teelde, als: (1) *Karel*, kornet onder de Gendarmes, stierf aan een kwetsuur in den slag van Sedan; (2) *Andreas*, kapitein van een compagnie ligte paarden der koninginne, sneuvelde ongetrouwt; (3) *Anna*; (4) *Francisca*, beide religieuzen te Poissy; (5) *Magdalena*, gemalin van Claudius le Roux, heere van Chambremont. (B) *Antonius* de II, zoon van Robert den II, die het geslacht heeft voortgeplant.

XVI. Antonius van Tournebu, ridder, heer van Bouges, Menil-Eudes, Pont-Mauvoisin, enz. trouwde in 't jaar 1618 Elizabeth van Courtavel de Pesé, dochter van Karel van Courtavel, ridder der koninklyke orde, kamerjonker, heer van Courtavel, baron van Pesé, en Gusonne de Tremignon. Hun oudste zoon was *François*, die volgt.

XVII.

XVII. François van Tournebu, ridder, baron van Livet, heer van Bouges, du Menil-Eudes, Pont-Mauvoisin, enz. trouwde in 't jaar 1651 Maria de Guitton, dochter van Jacobus de Guitton, heere van Launay, en Cour des Bois, by welke hy teelde: (1) *Petrus*, die het geslacht heeft voortgeplant; (2) *Jacobus van Tournebu*, heer van Chiffretot.

XVIII. Petrus van Tournebu, ridder, baron van Tournebu, Livet, Bouges, Menil-Eudes, Pont-Mauvoisin, enz. bragt de barony van Tournebu door een verdrag in 't jaar 1701 met Willem, Rhyngraaf van Salm, en souverein van Fenestrange, wederom aan zyn huis. Hy trouwde in 't jaar 1680 Elizabeth van Cousteux, by welke hy teelde *Johannes Henrik van Tournebu*, geboren in 't jaar 1684. Deze wierdt in 't jaar 1708 by Oudenaarden krygsgevangen gemaakt, en naar Hollandt gevoert, van waar hy niet voor het jaar 1711 naar Vrankryk wederkeerde. Hy was in 't jaar 1712 in 's konings dienst, zynde adjutant van den maarschalk van Harcourt.

TOURNEFORT, (Joseph Pitton de) een vermaard kruidkundige (*Botanicus*), wierdt uit een adelyke familie te Aix den 5 Juny des jaars 1656 geboren. Hoewel hy tot de Godgeleerdheit geschikt wierdt, hadt hy echter doorgaans meer genegenheit tot de Botanie; waarom hy menigmalen zyne lessen by de Jesuïten te Aix verzuimde, en den tydt of op het veldt, of in tuinen by de bloemen en kruiden doorbragt. Na de doodt van zyn vader, die in 't jaar 1677 voorviel, begaf hy zich geheel en al tot de geneeskunde, doorreisde het gebergte van Savoje, en van het Dauphiné, ook het Pyreneesche gebergte, alleenlyk om kruiden te verzamelen. Hy onthieldt zich een geruimen tydt te Montpellier, om zich in de Anatomie en verdere geneeskunde volkomentlyk te oeffenen. Van het Pyreneesche gebergte weder naar huis kerende, wierdt hem in 't jaar 1683 de bediening van professor in de Botanie te Parys opgedragen, gedurende welken tydt hy nochtans Spanje, Portugal, Engelandt en Hollandt doorreisde, en zich in het laatstgemelde landt zeer bemind maakte. Dus doende verzamelde hy vele seldzame drogeryen, die hy grotendeels tusschen de rotsen en op de gebergtens gevonden hadt, alwaar ze mogelyk van niemandt voor hem gezocht waren. Met een woordt, de ongenaakbaarste steenrotsen dienden hem, die sterk, en onvermoeid was, voor een aangename bibliotheek; hoewel hem de Spaansche Miquelets meer dan eens van alles beroofden. Eens gebeurde het, dat een oud gebouw, waar in hy sliep, instortende hem twee uuren lang onder de puinhopen bedekte. Te Leiden maakte hy een boezemvriendschap met den vermaarden professor in de Botanie, *Herman*. Deze boodt hem aan zyne bediening te laten varen, indien hy die wilde aannemen, met belofte, dat hy hem een jaarlyksch pensioen van 2000 guldens by den Staat zou bezorgen; ja nog vermeerdering van dien, zo dra hy wat bekender zou geworden zyn. Doch hy weigerde zulks aan te nemen, en keerde weder naar Vrankryk, alwaar hy in 't jaar 1691 als een lidt van de akademie der wetenschappen wierdt aangenomen, en der Medicynen Doctor verklaart. In 't jaar 1700 reisde hy op koninklyk bevel met een Duitscher, genaamt Jundelsheimer, en een schilder, naar Griekenlandt, Asië, en Afrika, om kennis van de kruiden, stenen, en andere gewasschen in die gewesten te nemen. Weder te huis kerende nam hy zyne bediening naarstig waar, zonder zyne gezondheit te verschonen. Hy stierf aan een kwaal in de borst den 28 December des jaars 1708, nalatende den koning zyn kabinet van allerlei seldzaamheden, het welk op 50000 Livres geschat wierdt, en zyne Botanische boeken den abt Bignon. Men heeft van hem *Elemens de Botanique*, naderhandt door hem in 't Latyn vertaalt, onder den name van: *Institutiones rei herbariæ*. Voorts heeft hy een *Histoire des Plantes, qui naissent aux environs de Paris* geschreven. Als ook een werk, of ten minste een gedeelte daar van, het welk door hem niet in 't licht gekomen is, genaamt: *Schola Botanica, sive Catalogus Plantarum, quæ ab aliquot annis in horto regio Parisiensi studiosis indigitavit Vir Clarissimus, Josephus Pitton de Tournefort, Doctor Medicus; ut & Pauli Hermanni Paradisi Batavi prodromus &c. Amstelodami* 1699. Een zeker Engelschman, Simon Warton genaamt, die drie jaren onder den heere Tournefort in 's konings hof gestudeert heeft, maakte deze naamlyst van planten, die hy aldaar gezien hadde.

TOURNEILLE, in 't Latyn *Quæsitorum Tribunal*, is in sommige parlementen van Vrankryk een vastgestelde gerechtskamer, of daar van daan genaamt, dat een zeker getal Raden, die uit de zogenaamde grote kamer, en uit de kamer der Enquêtes genomen zyn, *tour à tour*, dat is by beurten, in de zelve zitten; of van een kleinen toren (in 't Fransch *Tourneille*) alwaar eertyds te Parys de leden van dit gerechtshof zamenkwamen. Van 't jaar 1667 tot 1698 was in 't parlement van Parys een zogenaamde *Chambre de la Tourneille civile*, alwaar zekere burgerlyke zaken voor een president au Mortier, zes Raden van de grote kamer, en vier Raden uit elke kamer der Enquêtes afgedaan wierden. Maar sedert het jaar 1698 is deze *Tourneille civile* gelyk als vernietigt gebleven. In 't tegendeel is sedert een geruimen tydt in het parlement van Parys een zogenaamde *Chambre de la Tourneille criminelle*, hebbende door koning François den I in 't jaar 1519 een nieuwe forme ontfangen, waar door ze thans het recht van een ordinaris gerechtkamer bezit. Voor de zelve behoren alle criminele zaken, daar het niet op een blote geldboete, maar op lyf- en levensstraffe, verbanning uit het landt en op de galeien aankomt. Deze *Tourneille criminelle* bestaat uit vier presidenten au Mortier, zes wereldlyke Raadsheeren der grote kamer, en twee van ieder kamer der Enquêtes. Alle deze byzitters worden na verloop van 3 maanden door andere afgelost, behalven die van de grote kamer, die van zes maanden tot zes maanden verandert worden. De criminele processen der geestelyken, adelyken, koninklyke geheimschryvers, en voornaamste gerechtsamptenaren in de ondergerichten worden wel in de kamer *de la Tourneille* afgedaan, doch naderhandt in de grote kamer door een laatste vonnis beslist. Te Rouaan, en in zommige andere parlementen van 't koninkryk zyn ook diergelyke kamers *de la Tourneille criminelle*.

TOURNEMINE, een vermaard oud geslacht in Bretagne. Des zelfs stamvader wordt gezegt een prins uit het huis van *Anjou*, een zoon van *Godefridus Plantagenet*, en een broeder van *Henrik* den II, koning van Engelandt, geweest te zyn. Uit dit geslacht zyn vele voorname heeren gesproten, onder anderen *Renatus* de II, van wien beneden in een afzonderlyk artykel zal gesproken worden. Wy zullen hier het algemeen verhaal der schryvers van Bretagne voorstellen.

Conan de III, bygenaamt de Dikke, hertog van Bretagne, ziende zich in 't jaar 1155 uit zyne staten verdreven door Eudon, vicomte van Porrhoët, zyn schoonvader, verzocht Henrik, koning van Engelandt, om hulpe. Deze bestondt hem in den bloede. Deze derhalven, geraakt over het ongeluk van Conan, kwam in 't volgende jaar in Normandië, en liet van daar onder 't bevel van een zyner broederen een talryk leger in Bretagne trekken. Deze broeder was twintig jaren oud, en wierdt graaf Willem genaamt, maar geenzins Eduard, gelyk zommigen geschreven hebben. De bynaam van dezen jongen prins was *Tournemine*, gelyk doorgaans de prinssen uit het huis van Anjou genaamt wierden. Naauwlyks was hy in Bretagne aangekomen, of de zaken van *Conan* namen een anderen keer. De vicomte de Porrhoët wierdt geslagen, en de hertog Conan zich na het veroveren van Rennes herstelt ziende, gaf in erkentenisse der weldaadt, aan hem bewezen, zynen verlosser zyne zuster Constantia ten huwelyk. Deze was toen weduwe van Alanus den III, vicomte van Rohan, wiens grafstede nog op den huidigen dag gezien wordt in de abdy van St. Aubin des Bois.

I. Wilhelm van Tournemine de I van dien naam, ontfing van den hertog van Bretagne de landen van Botloy, Leshadre, Carmelin, enz. Hy teelde by Constantia, princesse van Bretagne, een zoon, genaamt *Godefridus*, naar zyn grootvader, grave van Anjou.

II. Godefridus van Tournemine de I, heer van Botloy, enz. trouwde Edile van Bretagne, erfdochter van Rivallon, grave van Lamballe. Zy verwachtte de erffenis van haren broeder, die zonder kinderen gestorven was; doch deze hadt den grave Alanus, naderhandt hertog van Bretagne, zynen neef, tot erfgenaam verklaart, welke uiterste wil naderhandt door *Olivier van Tournemine*, zoon van deze princesse, en Godefridus den I bevestigt is.

III. Olivier van Tournemine de I, vicomte de Pleherel, heer van Landiblau en Foret-de-Lanmur, alwaar hy het kasteel Hunaudaye bouwde, ontfing deze landen voor het recht, dat hy hadde op het graafschap Lamballe, by een verdrag, tusschen hem en Petrus van Dreux, hertog van Bretagne, in 't jaar 1214 gemaakt. Den tytel van vicomte, toen zeer aanzienlyk, hadt in Bretagne behalven hem niemandt dan de vicomten van Rohan en Leon. Hy was in 't jaar 1225 tegenwoordig by een akte van overdragt, gemaakt door den hertog van Bretagne ten behoeve der inwoonderen van Saint Aubin du Cormier. By zyne gemalinne Sibylla van Chateaubriant teelde hy: (1) *Godefridus van Tournemine* den II, die volgt; (2) *Margilia van Tournemine*, gemalin van Roland van Pleguen; (3) *Olivier van Tournemine*, die het geestelyk gewaadt aannam; (4) *Julianus van Tournemine*, insgelyks een geestelyke; (5) *Sibylla van Tournemine*, gemalin van Godefridus van Dol.

IV. Godefridus van Tournemine de II, heer van Hunaudaye, passeerde een akte, in welke hy van zyne voorouderen met de geestelyken van St. Aubin des Bois spreekt, in 't jaar 1238. Hy stierf in 't jaar 1264. Uit zyn uitersten wil blykt, dat hy zeer ryk geweest is. Hy hadt by zyne gemalinne Juliana vier zonen en eene dochter. (1) *Petrus van Tournemine*, die het geslacht voortgeplant heeft; (2) *Olivier van Tournemine*; (3) *Godefridus van Tournemine*, bisschop van Treguier; (4) *Willem van Tournemine*, thesaurier van de kathedrale kerk te Treguier; (5) *Alix van Tournemine*, gemalin van Guido d'Argenton.

V. Petrus van Tournemine de I was executeur van zyns vaders uitersten wil. Hy leefde nog in 't jaar 1294; maar de naam zyner gemalinne is onbekend, by welke hy teelde *Godefridus van Tournemine* den III, die volgt.

VI. Godefridus van Tournemine de III trouwde in 't jaar 1276 Johanna van Beaumanoir, by welke hy verwekte (1) *Olivier van Tournemine*, die het geslacht heeft voortgeplant; (2) *Willem van Tournemine*, heere van Barahe, vader van *Johanna van Tournemine*, gemalin van Alanus du Cambout.

VII. Olivier van Tournemine de II was een yveraar voor de belangen van Karel van Blois, de welke Johan van Montfort het hertogdom van Bretagne betwistte. Hy maakte zich zeer vermaard in de drie belegeringen, die de stadt Vannes uitstondt gedurende dezen oorlog; want hy hadt het bevel over deze sterkte met den vicomte van Leon, toen de zelve in 't jaar 1343 door Jan van Montfort wierdt verovert. Hy en de vicomte, zich voegende by den heere van Beaumanoir, verzamelden een leger van twaalf duizend man,

en hernamen de stadt Vannes. Robert, graaf van Artois, de gouverneur, wierdt in een storm gedood. Deze hadt een opstandt tegen zyn souverein, koning Philips van Valois, verwekt. Naderhandt stonden ze binnen de zelve stadt een belegering des konings van Engelandt uit, en noodzaakten hem de zelve op te breken. Olivier van Tournemine stierf in het volgende jaar. Zyne gemalin was Isabelle de Machecoul, met welke hy het konvent der Augustynen van Lamballe gesticht heeft. In 't jaar 1339 trouwde hy zyne twede gemalin Maria de Rougé. Uit het eerste bedt hadt hy (1) *Godfried van Tournemine*, heere van Hunaudaye, die zonder erfgenamen stierf, sneuvelende in de belegering van Roche-de-Rien; (2) *Olivier van Tournemine*, zo vermaard in de geschiedenissen onder den name van *Sire de Tournemine*, wegens zyne preuven van dapperheit voor zynen meester, Karel van Blois, onder wien hy als luitenant generaal diende. Hy wierdt aan de zyde van dien prins gedood in het gevecht van Auray in 't jaar 1364, zonder kinderen na te laten. Uit het twede bedt van Olivier den II wierdt *Petrus van Tournemine* geboren, die het geslacht heeft voortgeplant.

VIII. Petrus van Tourkemine de II, heer van Hunaudaye, was opvolger van zyne broeders, en verselde den vermaarden Bertrand du Guesclin in den oorlog. Wanneer Johan van Montfort in 't jaar 1364 met de weduwe van Karel van Blois handelde, verzoende hy zich ter goede trouwe met hem, hoewel zonder in 't geheel de belangen dezer ongelukkige princesse te verlaten, voor welke hy dikwils middelaar by den hertog was. Dit deedt hy uit een beweginge van zuivere oprechtheit, aangezien zyn yver voor zyn nieuwen souverein niet min oprecht was. En in der waarheit, toen Johan van Montfort genoodzaakt wierdt naar Engelandt te vlieden, deedt Petrus van Tournemine zyn best om de groten van Bretagne met hem te verzoenen, die alle op hem verbittert waren. Wanneer hy in 't jaar 1371 verlof van de Staten hadt ontfangen om een zeker getal manschap op de been te brengen, stelde hy zich aan 't hoofdt van de zelve, en vertrok om den hertog van St. Malo te ontfangen. By zyne gemalinne, Johanna de Craon, die aan de meeste souvereine huizen van Europa vermaagschapt was, zynde de dochter van Willem de Craon, en van Margareta van Vlaanderen, verwekte hy de navolgende kinderen, als: (1) *Johannes van Tournemine*, die volgt; (2) *Petrus van Tournemine*, die trouwde met Tiphaine du Guesclin, en die in 't jaar 1386 in een tweegevecht gedood wierdt van Robert van Beaumanoir, van wien hy beschuldigt wierdt, dat hy zyn brooder Johan van Beaumanoir vermoord hadt. (3) *Francisca van Tournemine*, gemalin van Robert de Lanvallay, heere van Tressant.

IX. Johannes van Tournemine de I, heer van Hunaudaye, trouwde Isabelle van Beaumanoir, de dochter van Johannes van Beaumanoir, en van Margareta van Rohan, zyne twede gemalinne, en zuster van Petrus, Robertus en Johannes van Beaumanoir, van welke wy reets gesproken hebben. Hy teelde by haar *Johannes van Tournemine* den II, die volgt.

X. Johannes van Tournemine de II, heer van Hunaudaye, en luitenant-generaal in Bretagne, onder den hertog van Burgundië, regent van dat hertogdom, was in 't jaar 1422 een der hoofden van 't leger, die Chantoceaux belegerden in 't jaar 1420. Hy verloste hertog Johannes den V door de kleinzonen van Karel van Blois, in de voornoemde plaats gevangen genomen, nevens zyn broeder Richard en de voornaamste bevelhebbers. Naderhandt sneuvelde Johan van Tournemine in het treffen by Bas-Courtils in Normandië in 't jaar 1427, nalatende by zyne gemalinne Johanna van Saffré, vrouwe van Saffré en Sion, (1) *Gilles van Tournemine*, die volgt; (2) *Johan van Tournemine*, heere van Guerche, en stamvader der heeren van *Tournemine le-Guerche*, van welke beneden; (3) *Jaqueline van Tournemine*, die trouwde met Johanna van Coëtquen, grootmeester van Bretagne.

XI. Gillis van Tournemine, heer van Hunaudaye, deelde met zommige heeren het bevel over het Britsche leger, het welk in 't jaar 1449 in Normandië verscheide plaatsen, als St. James de Beuvron, Mortaing, vervolgens Coutances, St. Lo, Carentan, Avranches, en andere, veroverde. In 't jaar 1451 betwiste hy den Staten van Bretagne den rang der voorzitting, en liet aldaar zyn protest aantekenen tegen de heeren Derval, Quintin en Malestroit, wier landen door hertog Petrus tot baronyen verheven waren. Twee jaren daar na benoemde hem deze prins om onder den jongen grave van Estampes, zynen neef, het bevel over de hulpbenden, die uit Bretagne aan koning Karel den VIII gezonden wierden, te voeren. De vermaarde Engelsche generaal Talbot sneuvelde in 't gevecht. Gilles van Tournemine stierf in 't jaar 1474, zonder kinderen by zyne eerste gemalinne, Beatrix de la Porte de Vesins, na te laten. By zyne twede gemalinne, Maria van Villiers, vrouwe van Hommet, erfdochter van Johan van Villiers, heere van Hommet, erfmaarschalk van Normandië, en het hoofdt van het huis, uit het welke gesproten zyn de hertogen van Bukkingham, in Engelandt, teelde hy: (1) *François van Tournemine*, heer van Hunaudaye, Saffré, Hommet, enz. erfmaarschalk van Normandië, en luitenant-generaal onder den hertog van Bretagne, in de bisdommen van St. Malo en St. Brieu. In erkentenisse zyner verdiensten, voornamentlyk in het innemen van Montoncour, welke plaats hy den Franschen ontweldigde, erlangde hy van den hertog in 't jaar 1487, dat Hunaudaye tot een barony wierdt verheven, tegen het protest der baronnen van Derval, Quintin en Malestroit. Hy stierf zonder kinderen uit het eerste bedt, zynde getrouwt met Margareta du Pont, erfdochter van het huis van Plusquellec, noch by zyne twede gemalinne, Jaqueline de Treal. Zyn broeder *Georg van Tournemine* was zyn opvolger.

XII. Georg van Tournemine, baron van Hunaudaye en Retz, heer van Saffré, Hommet, enz. volgde zyn oudsten broeder François in 't jaar 1500 op, en vervolgens wierdt hy erfgenaam van Andreas van Chauvigny, baron van Retz, uit hoofde van Johanna van Saffré, zyne grootmoeder. Hy hadt veel deel aan de overwinning, in 't jaar 1509 door Hercules, hertog van Ferrara, en bondgenoot van koning Lodewyk den XII, op de Venetianen behaalt. By zyne eerste gemalinne, Renata van Ville-Blanche, dochter van Henrik van Ville-Blanche, grootmeester van Bretagne, teelde hy gene kinderen, en by zyne twede gemalinne, Anna van Montejan, maar een eenige dochter, genaamt *Francisca van Tournemine*. Deze Francisca, vermaard aan 't hof van koning François den I onder den naam van *Amirale d'Annebaut*, trouwde eerst Petrus de la Val, heere van Montafilant; daar na Renatus van Montejan, maarschalk van Vrankryk, by welke zy gene kinderen baarde. Haar derde gemaal was Claudius d'Annebaut, admiraal en maarschalk van Vrankryk. Haar zoon, *Johan d'Annebaut*, sneuvelde in den slag van Dreux in 't jaar 1562. Hy was getrouwt met Catharina van Clermont, die de barony van Retz als een huwelyksgoedt bezittende, de zelve aan het huis van Gondi bragt door haar huwelyk met Albert van Gondi, naderhandt de maarschalk van Retz genaamt.

Linie der heeren de la Guerche.

XI. Johannes van Tournemine de III, heer de la Querche, jongste zoon van Johannes van Tournemine den II, en van Johanna van Saffré, was opperjagermeester van Bretagne, en stierf in 't jaar 1477. Hy was getrouwt met Mathurina du Perier, gesproten uit de oude graven van Quintin, en teelde by haar: (1) *François van Tournemine*, heer van Querche, in 't jaar 1500 ambassadeur van koning Lodewyk den XII in Hungarië, om derwaarts te geleiden de princesse Anna van Foix, dochter des graven van Kandale, en gemalin van Ladislaus, koning van Polen, Hungarië en Bohemen. De zelve heeft ook verscheide blyken van dapperheit tegen den Turk gegeven. Na dat hy tweemaal het H. Landt bezocht hadde, stierf hy in 't jaar 1529 ongetrouwt; (2) *Roelof van Tournemine*, die het geslacht heeft voortgeplant.

XII. Roelof van Tournemine, heer van Guerche, en kamerjonker der twee koninginnen Anna van Bretagne en Claudia van Vrankryk, verselde de koningen Karel den VIII en Lodewyk den XII in de Italiaansche oorlogen. Hy wierdt den 5 July 1495 door den eerstgemelden koning, na de overwinning van Fornoue, op het slagveldt tot ridder verklaart. Hy was ambassadeur te Rome en in Engelandt. By zyne gemalinne Margareta Caillon, staatjuffer der koninginne, en na de doodt van hare broederen erfdochter der heerlykheden Bellejoye, Leotarderie, Chabreuille, Chedurie, en Nitoak, verwekte hy: (1) *Renatus van Tournemine*, die volgt; (2) *Petrus van Tournemine*, stamvader der linie van *Tournemine Camsillon*; (3) *Johan van Tournemine*, ridder van S. Jan van Jeruzalem, en kommandeur van Ville-Dieu; (4) *Karel van Tournemine*, abt van Bournet, koninklyke aalmoezenier, en een der voorstanders van geleerde mannen in zynen tydt; (5) *Julianus van Tournemine*, heer van Montmoreal. Deze trouwde eerst Anna de Montbourcher, daar na Margareta van Coligny, erfdochter van 't huis van Laval, zonder erfgenamen by deze twee te verwekken. (6) *Francisca van Tournemine*, gemalin van Renatus van Bintin.

XIII. Renatus van Tournemine de I, heer van Guerche, Jakson, Rouault, Chemere, enz. opperkeukenmeester van den Dauphin, trouwde Francisca Hingant, vrouw van Hak, Cicé, en Bintin. Hy verwekte by haar: (1) *Renatus van Tournemine*, die volgt; (2) *Antony van Tournemine*, heere van Jakson; (3) *Catharina van Tournemine*, gemalin van Joseph de la Mothe-Vaucler; (4) *Francisca van Tournemine*, gemalin van Henrik, vicomte van Rohan, prins van Leon, moeder van twee dochteren, die jong gestorven zyn; (5) *Margareta van Tournemine*, gemalin eerst van N. heere de la Boutellerie, daar na van Troilus de Mescouer, marquis de la Roche.

XIV. Renatus van Tournemine de II, baron van Hunaudaye, van wien beneden in een afzonderlyk artykel zal gesproken worden, erfde in 't jaar 1589, door de doodt van Magdalena d'Annebaut, zyne nicht in den vierden graadt, dochter van den admiraal van Annebaut, en van Francisca van Tournemine, en kleindochter van George Tournemine, de baronny van Hunaudaye, die uit zyn huis gekomen was. Hy verwekte by zyne gemalinne, Maria van Coëtlogon, vicomtesse van Mejusseaume, vrouwe van Gaudinaye, en erfdochter van de twede linie uit een aanzienlyk en oud huis van Bretagne.

XV. Renatus van Tournemine de III, kaptein over honderd koppen, trouwde Helena van Beaumanoir, die zeer ryk was; doch stierf in 't jaar 1609 zonder kinderen.

Linie der heeren van Camsillon.

XIII. Petrus van Tournemine de II, baron van Camsillon, jongste zoon van Raoul of Roelof van Tournemine, en van Margareta Caillon, trouwde Renatus van Rieux, doch-

ter

ter van François van Rieux, heere van Affetak, en van Renatus de la Feuillée, de Plouder, en kleindochter van den maarschalk van Rieux, en van Isabella van Bretagne. Hy stierf in 't jaar 1582, nalatende: (1) *François van Tournemine* den I, die volgt; (2) *Samuel van Tournemine*; (3) *Gedeon van Tournemine*; (4) *Petrus van Tournemine*; (5) *Daniel van Tournemine*; (6) *Isaak van Tournemine*; (7) *Paulus van Tournemine*, getrouwt eerst met Johanna van Pierre-Buffiere, daar na met Esther Arnaud; (8) *Maria van Tournemine*, gemalin van Johan, heere van Atfy.

XIV. François van Tournemine de I, baron van Camfillon, diende de koningen Henrik den III en Henrik den IV, het welk hem veel van zyne goederen gekost heeft, en onder anderen zyn kasteel Camfillon, het welk na een langdurige belegering verovert en geslecht wierdt door de Spaansche bezetting van Croific. Dus stelde hy zich bloot voor de woede der Ligue, hoewel hy van den Roomschen Godsdienst was, alleen voor de belangen van koning Henrik den IV, zelfs vooraleer deze prins van religie veranderde. Gelyk ook zyn vader Petrus de II, hoewel Protestant, voor de Roomschgezinde koningen tegen de Protestanten gevochten heeft. Deze onschendbare trouw hadden ze van hunne voorouderen gelyk als by erfenisse ontfangen, van welke nooit iemandt de wapenen tegen zynen wettigen souverein heeft opgevat gedurende de binnenlandsche beroertens van Bretagne. François van Tournemine stierf in 't jaar 1597 op het slagveldt by Amiens, werwaarts hy op zyne eige kosten vyf honderd edellieden gevoert hadde. By zyne gemalinne, Odette Goulard, gesproten uit een oud huis van Poitou, namentlyk van Rochefoucaut-Montandre, teelde hy *Renatus* den IV, die volgt.

XV. Renatus van Tournemine de IV trouwde Renata Peschart, erfdochter van het huis van Botteleraye, by welke hy onder andere kinderen teelde *Johan Joseph van Tournemine*, die volgt.

XVI. Johan Joseph van Tournemine, baron van Camfillon, heer van Bois-au-Voyer, de la Botteleraye, Piriak, enz. thans stamvader van den naam en de wapens van Tournemine, trouwde met Maria van Coëtlogon, dochter van Renatus van Coëtlogon, luitenant des konings in opper-Bretagne, en van Philippa, marquizinne van Coëtlogon. Zy is de nicht van Lodewyk Emmanuel, marquis van Coëtlogon, luitenant generaal over 's konings troepen te water en te landt, en zuster van Renatus Hyacinthus, marquis van Coëtlogon, luitenant des konings in opper-Bretagne. Ook is ze de nicht van Lodewyk Marcellus, bisschop van Doornik, en van Louisa, gemalin van Lodewyk d'Oger, marquis van Cavois, opperhofmaarschalk. De kinderen uit dit huwelyk zyn: (1) *Renatus Joseph van Tournemine*, Jesuit, geboren te Rennes den 25 April 1661, vermaard door zyne geleerdheit; (2) *Theresia van Tournemine*, gemalin van den grave van Talhouët; (3) *Renatus Guido van Tournemine*, die volgt; (4) *Lodewyk Marcellus van Tournemine*, luitenant over de vloot; (5) *Lodewyk Ignatius van Tournemine*; (6) *Johanna van Tournemine*; (7) *Francisca van Tournemine*. Johan Joseph van Tournemine stierf den 17 September 1711.

XVII. Renatus Guido van Tournemine, graaf van Tournemine, kapitein-luitenant van de gendarmery der koninginne, brigadier der koninklyke legers, stierf aan de wonden, te Malplaquet ontfangen, na dat hy dapper gevochten hadt, gelyk de maarschalk van Boufflers aan koning Lodewyk den XIV schreef. Hy was niet minder wegens zyne oprechtheit, Godsdienstigheit en kennisse in de wetenschappen, als wegens zyne dapperheit vermaard.

XVIII. Lodewyk Ignatius van Tournemine, baron van Camfillon, enz. was het hoofdt van dien name en de wapens, en in 't jaar 1712 nog ongetrouwt.

Linie der marquizen van Coëtmur.

X. Godefridus van Tournemine, heer van Carmelin, waarschynlyk de jongste zoon van Johannes den I en van Isabella van Beaumanoir, trouwde N. de Coitivy, dochter van den heere van Taillebourg, by welke hy teelde *Johannes*, die volgt.

XI. Johannes van Tournemine trouwde Cathrina van Rivel, erfdochter van het huis van Coëtmur, en teelde by haar *Alanus van Tournemine*, die volgt.

XII. Alanus van Tournemine, vicomte van Rosenet, heer van Coëtmur, Carmelin, en Escouët, teelde by Margareta du Chastel, zyne gemalinne: (1) *François*, die volgt, en (2) *Maria van Tournemine*.

XIII. François van Tournemine trouwde Renata van Saint Amadour, en verwekte by haar *Jacobus van Tournemine*, die volgt.

XIV. Jacobus van Tournemine, marquis van Coëtmur, enz. trouwde Lucretia de Rohan, dochter van Lodewyk de Rohan, prins van Guemené, by welke hy twee dochters teelde, *Renata van Tournemine*, en *Johanna van Tournemine*, gemalin van den heere van l'Isle-de-Rouet, in Poitou. Renata trouwde eerst met den heere de Marivauk, welke in den oorlog met de Ligue sneuvelde in 't jaar 1589, wordende in een tweegevecht van den heere de Marolle gedood; daar na met Alexander van Vieuxpont van Neuburg, dien ze drie dochteren baarde, gemalinnen der marquizen van Sourdeak, Vieuxpont, en Crequi.

In Auvergne is ook een linie der heeren *van Tournemine*, uit welke de veldmaarschalk van dien name in 't jaar 1704 gesproten is.

TOURNEMINE, (Renatus de II van) baron van Hunaudaye, ridder van de orde des konings, en zyn luitenant generaal, deedt zyn eersten veldtocht in Piëmont onder den maarschalk van Brissak, dienende vervolgens onder vyf achtereenvolgende koningen, met een uitmuntende dapperheit en beleidt. In de belegering van Lusignan in 't jaar 1574, wanneer de rebellen des konings leger tot aan de battery hadden te rug gedreven, hieldt hy de zelve alleen tegen, verzekerde zich van de artillery, en dreef de belegerden wederom naar binnen. Naderhandt wierdt hy gebruikt om de stadt Rochel door een minnelyken weg wederom tot gehoorzaamheit te brengen, waar toe men de zelve met de wapenen niet hadde kunnen dwingen. Hier in was hy zo gelukkig, dat hy tot vergelding zyner diensten tot luitenant generaal van Bretagne verklaart wierdt. Zyne voornaamste zorg liet hy gaan om dat landschap wederom tot de gehoorzaamheit van koning Henrik den IV te brengen, en uit de handen des hertogs van Mercoeur te rukken. Om tot dit oogmerk te komen verzekerde hy zich door heimelyke verstandhouding van Rennes, zonder naar de minste voorslagen van den voornoemden hertog te luisteren. De Staten van Bretagne, overtuigd van zyne grote verdiensten, verzochten den koning by een request, dat het zyne Majesteit mogt behagen hem met zyne orde te vereeren. Eindelyk afgemat zynde door zyne veelvuldige bezigheden tot dienst van den Staat viel hy in 't veldt voor Rouaan in een ziekte, wanneer die stadt door den koning belegert wierdt, en naar Rennes wederkerende stierf hy in 't jaar 1590. De koning schreef met zyn eigen handt aan den baron, zyn zoon, hem betuigende de smert, die hy over dit groot verlies gevoelde, gevende hem ter zelver tydt de compagnie van honderd edellieden, die zyn vader gehad hadde, hoewel de jonge baron naauwlyks de bekwame jaren tot die bediening bereikt hadde.

TOURNON, een kleine stadt, met een kasteel, aan de Rhone, in 't Fransche landschap Vivarais gelegen, voert den naam van een graafschap, en is eene der elf vrye heerlykheden dezer provincie. De ouden noemden te *Turonium*, of *Tauroduum*. Daar is een fraaie hoofdkerk, nevens een voortreffelyk collegie der Jesuiten, door François, kardinaal van Tournon, aartsbisschop van Lion, gesticht. Tournon, en het daar toe behorende gebiedt hadden eertyds zyne eigene heeren, van welke de laatste in 't jaar 1644 in den slag by Philipsburg sneuvelde, zonder kinderen na te laten, invoegen het gehele landt Charlotta van Montmorency, weduwe van Vantadour, te beurt viel.

TOURNON, (François de) kardinaal van Ostia, deken van het collegie der kardinalen, en aartsbisschop van Ambrun, Auch, Bourges, Lion, enz. was de zoon van Jacobus de Tournon, en Johanna van Polignak. Twaalf jaren oud zynde begaf hy zich in de orde van St. Antonius van Vienne. Hy erlangde de abdy Chaise-Dieu, wierdt vervolgens aartsbisschop van Ambrun, en maakte zich zo aanzienlyk, dat hem koning François de I tot een zyner voornaamste Raden verklaarde. Wanneer die koning in 't jaar 1525 in den slag by Pavië gevangen wierdt, wierdt Tournon nevens anderen naar Spanje gezonden, om des zelfs loslating te bevorderen, waar op hem de abdy van S. Antonius van Vienne, nevens het aartsbisdom van Bourges gegeven wierdt. Vervolgens beschikte hem de koning by Clemens den VII den kardinaalshoedt, gaf hem het gouvernement van 't Lionnois, en gebruikte hem in vele gewigtige zaken. By de navolgende koningen, Henrik den II, François den II, en Karel den IX, genoot hy de zelve gunst. Hy deedt verscheide reizen naar Rome, woonde twee verkiezingen van een paus by, en hadt by de verkiezing van paus Pius den IV verscheide stemmen tot het pausschap. Deze maakte hem bisschop van Ostia, en deken van 't Sacro Collegio: ook wilde hem deze paus graag by zich houden, doch koning François de II riep hem te rug in Vrankryk, en gaf hem het aartsbisdom van Lion, wanneer hy zich hevig tegen de Gereformeerden begon aan te kanten. Hy was een groot liefhebber van geleerden, hebbende altydt Lambinus, Muretus, of andere geleerde mannen by zich. Hy stichtte het collegie te Tournon, dat hy naderhandt den Jesuiten te Lion overgaf, en stierf den 22 April des jaars 1562, oud 73 jaren. De kardinaal Johannes Vincentius Laurus, die zyn huisgenoot geweest is, heeft zyn leven beschreven, gelyk ook Petrus Rouer. *Thuanus. Sadoletus. Petramellarius. Ciacconius. Ughellus. Genebrardus. Frizon Gall. Purp. Du Cosla. Lambinus. Chorier Etat Polit. de Dauphiné. Sammarthanus Gall. Christ.*

TOURNON, (Karel Thomas Maillard de) was een Savojaardt van geboorte, uit een geslacht, dat zich door den tabbaardt en den degen hadt vermaard gemaakt, en wierdt in 't jaar 1668 te Turin geboren. Paus Clemens de XI benoemde hem in 't jaar 1701 tot patriarch van Antiochië, en zondt hem als pausselyk legaat naar China, daar hy in 't jaar 1705 aankwam. Hier openbaarde hy de pausselyke bulle, welke in Europa nog niet was bekend gemaakt tegen den bygelovigen Godsdienst der Chinezen, hen door verscheide missionarissen toegestaan, verbiedende in de kerken, gelyk sedert was gebruikelyk geweest, een tafel met het opschrift: Bidt den Hemel aan, te stellen, schaffende voorts allen Godsdienst en eerbewyzing der geesten en afgestorvene zielen hunner voorouderen af, en die Confucius en den planeten wierdt aangedaan. In den beginne wierdt hy te Pe-

quin van den keizer zeer wel ontfangen, die naderhandt vader Maigrot, biſſchop van Conon, en Apoſtoliſch vikaris, tot zich ontboodt, de welke naderhandt bewerende, dat de Godsdienſt der Chinezen met dien der Chriſtenen niet beſtaan kon, in verzekering genomen, en uit het ryk gebannen wierdt. Doch Tournon, die zich de keizerlyke ordonnantie wegens het beſliſſen van den ſtrydt tuſſchen de Dominikanen en Jeſuiten niet wilde onderwerpen, wierdt in 't jaar 1707, na dat hy alvorens een mandement hadt uitgegeven, waar naar zich de miſſionariſſen te gedragen hadden, naar Macao gebragt. Hier wierdt hy van de Jeſuiten, op het bevel des keizers van China, niettegenſtaande alle poging van het pauſſelyke hof by den koning van Portugal, tot aan zyne doodt in 't jaar 1712 gevangen gehouden, in welke gevangeniſſe hem de tyding in 't jaar 1709, dat hy in 't jaar 1707 door Paus Clemens den XI tot kardinaal verheven was, niet weinig vertrooſtte. Hy ſtierf met een zonderlingen roem van heiligheit, aangezien hy in weerwil van de kwade behandelingen hem aangedaan, in 't byzonder ook van den biſſchop van Macao, nochtans tot aan zyn einde by zyn gevoelen bleef volharden; waarom ook de paus in zyn Conſiſtorie een lofreden over hem hieldt, gevende den abt Fatinelli voor de levensbeſchryving van Tournon, en de geſchiedenis zyner vervolgingen een ſomme van 150 ſcudi. *Memoires du tems. Fatinelli Relatio pretioſa mortis Eminentiſſ. & Rev. D. Caroli Thomæ Maillard de Tournon*, eerſt in 't Italiaanſch, en naderhandt te Venetië en in Duitſchlandt in 't Latyn gedrukt. *'t Leven van paus Clemens den XI.*

TOURNOS, een ſtadt in het vorſtendom Barcelonette, in Italië, behoort aan de kroon van Vrankryk.

TOURNUS, een ſtadt in het hertogdom van Burgundië, gelegen aan de Saone, ſtaat onder het kerkgebiedt van Chalon.

TOURS, de hoofdſtadt van *Touraine*, is een aartsbiſſchoppelyke ſetel, en wierdt eertyds *Turonum*, *Turonium*, ook *Cæſarodunum Turonum* genaamt. Zy is groot, fraai en oud, gelegen tuſſchen de rivieren Cher en Loire: waar door ze tot de koopmanſchap wordt bekwaam gemaakt, voornamentlyk wat aangaat de zydewevery. De Domkerk van S. Gratianus is waardig om bezien te worden, en wegens hare biſſchoppen vermaard, onder welke de voornaamſte zyn Gratianus zelf, S. Lidorius, S. Martinus, Gregorius Turonenſis, en meer anderen. De aartsbiſſchop van Tours heeft onder zich de bisdommen van Mans, Angers, Nantes, Rennes, Vannes, Cornuaille, Leon, Trequier, S. Malo, S. Brieux, en Dol. Behalven de voornoemde kerk van Gratianus ziet men daar ook de S. Martenskerk, oudtyds een zeer prachtig gebouw, enz. waar door, gelyk ook door verſcheide andere grote pleinen, brede ſtraten, en fraaie huizen, het preſidiaal, de generaliteit, en munt, deze ſtadt zeer aanzienlyk gemaakt wordt. Naby Tours ſloeg Karel Martel een leger van viermaal honderd duizend Saracenen, van welke driemaal honderd en vyf en zeventig duizend in het gevecht ſneuvelden. Hier zyn verſcheide Conciliën gehouden, onder welke het geen 'er Karel de Grote in 't jaar 813 hieldt het vermaardſte is. Paus Alexander de III en Lodewyk de VII, koning van Vrankryk, hielden alhier met 30 kardinalen, 124 biſſchoppen en 414 abten een concilie tegen den keizer. Te Tours zyn de Franſche Proteſtanten, als men verhaalt, allereerſt Hugonotten genaamt, om dat ze by een poort aldaar, gemeenlyk de poort van koning Hugo genaamt, hunnen Godsdienſt oeffenden. Van den name dezer ſtadt komt ook het woordt *Tournois*, het welk men by den name der Franſche munt plagt te voegen. Dus zeide men: *Sous Tournois*, *Livres Tournois*, enz. aangezien te Tours een beſaamde munt was. *Gregorius Turonenſis. Papyrius Maſſon. Du Cheſne Antiq. des villes de France. Valeſii Notit. Gall. Cellarii Not. Orb. antiq.*

TOURVILLE, of COTANTIN TOURVILLE, een oud vermaard geſlacht in het landt van Cotantin, in onder-Normandië. Voor des zelfs ſtamvader wordt gehouden *Wilhelmus van Cotantin*, ridder, heer van Tourville, die ten tyde van koning Lodewyk den Heiligen leefde. Onder anderen heeft dit geſlacht vermaard gemaakt ANNAS HILARION VAN COTANTIN en TOURVILLE, maarſchalk, viceadmiraal van Vrankryk, en generaal over de koninklyke zeemacht. Hy was de zoon van *Ceſar*, grave van *Fiſmes* en *Tourville*, en wierdt in 't vierde jaar van zyn ouderdom Malthezer ridder gemaakt. Groter geworden zynde toonde hy by vele gelegenheden zyne dapperheit, ruſtende nevens den ridder Hocquincourt een ſchip uit, waar mede hy ryke pryzen haalde, zes ſchepen van Algiers op de vlucht ſloeg, en zes en dertig galeien niet verre van Pont-Dauphin deedt wyken, die zamen in een ſcheepsſtrydt van negen uuren meer dan vyf honderd mannen verloren. In 't jaar 1667 maakte hem de koning kapitein, ſedert welken tydt hy in vele zeeſlagen is tegenwoordig geweeſt. Na dezen wierdt hy met drie ſchepen uit Sicilië gezonden, om in de golf van Venetië te kruiſſen. Hy verbrandde in 't gezicht der ſtadt Barletta een ſchip van Raguſa, dat den vyanden nieuwe manſchap hadt toegevoert; hy bombardeerde de ſtadt, en nam een ſchip van 50 ſtukken, zynde met granen, enz. geladen, waar mede hy de ſtadt Meſſina te hulp kwam. Vervolgens veroverde hy nog eenige ſchepen by de ſtadt Brindiſi. Van Meſſina wederkerende bombardeerde hy Rheggio, en liet een brander in de haven lopen, die een oorlogſchip, nevens 14 andere in brandt ſtak. Hy kommandeerde onder den maarſchalk van Vivonne in den zeeſlag by Palermo, daar negen ſchepen verbrand wierden, onder welke de admiraal van Spanje was. Hy was de eerſte, die in de haven van Agoſti kwam, alwaar hy het fort Aroley wegnam; waar op zich de ſtadt aanſtonts overgaf. In 't jaar 1677 wierdt hy het opperhoofdt van 't esquader, wanneer hy den heere Du Queſne gedurig byſtondt. In 't jaar 1681, toen hy generaal-luitenant was geworden, plaatſte hy by helderen dag de eerſte galeotte, om Algiers te bombarderen, dat voorhenen nooit anders dan by nacht geſchied was. In 't jaar 1684 was hy voor Genua, en was de eerſte, die met den degen in de handt aan landt ſprong, om de vyanden in hunne verſchanſſing aan te grypen. In 't jaar 1689 paſſeerde hy met een vloot van 20 oorlogſchepen de ſtraat van Gibraltar, om zich te Breſt by de overige Franſche ſchepen te voegen; gelyk hy in 't gezicht der vyanden deedt. Hier op wierdt hem het bevel over de ganſche vloot gegeven, wanneer hy de vloot der vyanden opzocht, om de zelve ſlag te leveren. Doch deze week terug. In 't jaar 1690 maakte hem de koning tot vice-admiraal en generaal over zyn zeevolk, met bevel om het pavillon van den admiraal te planten. Hier op behaalde hy by la Manche een heerlyke overwinning op de Engelſchen en Hollanders; wierdt in 't jaar 1693 maarſchalk van Vrankryk; doch wierdt by la Hogue, in Normandië, geſlagen. Hy trouwde met de weduwe van den marquis van Popeliniere, dochter van Logeois, heere van Imbercourt, by welke hy kinderen teelde. Hy ſtierf in May 1701, oud 59 jaren. *Memoires du Tems.*

TOUTIN, (JOHANNES) een zilverſmidt van Chateaudun in Bleſois, was vermaard in de ſmeltkunſt, en vondt in 't jaar 1632 het geheim van brandſchilderen, het welk andere zilverſmids van hem hebbende geleert, de kunſt meer en meer volmaakt hebben. *Dubie*, een zilverſmidt, die in de galdery van de Louvre werkte, was een van de eerſten, dien *Morliere*, geboortig van Orleans, maar zich te Blois onthoudende, volgde. Doch ſedert hebben zich zo te Parys, als elders vele op deze kunſt gelegt. *Felibien Principes des arts.*

TOUVRE, een rivier in het Franſche landſchap Angoumois, loopt in de Charante. Zy is maar 4 voeten diep, zo dat 'er maar platte ſchuitkens op kunnen gebruikt worden, zynde maar van een eenig uitgeholt hout gemaakt. Ingeval daar meer hout aan is, worden ze van de wormen, die daar in menigte gevonden worden, doorknaagt. In 't jaar 1567 is te Poitiers een boek gedrukt, handelende van deze rivier, en van een graf, dat daar in onder de aarde gevonden wordt. *Paſquier Recherches liv. IV. ch.* 29.

TOWARZYSEN. Dus worden in Polen die ſoldaten genaamt, die zwaar gewapend zyn, dragende over de wapenen huiden van beeren, luipaarden, en andere wilde beeſten. Zomwylen behangen ze zich met vlerken van oojevaren en kranen, om zich daar door voor de vyandelyke paarden verſchrikkelyk te maken.

TOWNSHEND, (HORATIUS) vryheer van Raynham, in het Engelſche graafſchap Norfolk, ſtamde uit een oud en beroemd geſlacht aldaar af. Zyne moeder was Maria, erfdochter van den Lord Vere van Tilbury, uit het oude geſlacht der Veres, graven van Oxford, geſproten. Hy wapende zich op zyne eige koſten, en verſterkte de haven van Kings Lynne, om koning Karel den II weder te ontfangen. Om zyn voornemen dies te veiliger werkſtellig te maken bragt hy een aanzienlyke macht te water en te landt te zamen. Hierom wierdt hy uit kracht van een openbrief, geſchreven te Weſtmunſter den 20 April, in het XIII jaar der regering des voornoemden konings tot baron van Engelandt, met den tytel van *Lord Townshend van Kings Lynne*, verklaart, en hem die waardigheit voor hem en zyne mannelyke erfgenamen gegeven. Hy trouwde eerſt Maria, erfdochter des ridders Edward Lewknore, by welke hy gene kinderen teelde. Zyne twede gemalin was Maria, dochter van Joſeph Athe, ridder in het graafſchap Middleſex. Deze baarde hem een zoon, genaamt *Karel.*

TOWTON, een klein dorp in de zogenaamde Weſt-Riding van Jorkshire, in Engelandt, tuſſchen Sherborn en Tadcaſter, aan de rivier Wherf gelegen. Zommige ſchryvers noemen het 't Engelſche *Pharſalië*, aangezien op Palmzondag in 't jaar 1461 aldaar eene der bloedigſte en merkwaardigſte veldſlagen tuſſchen die van Jork en Lankaſter, tot nadeel der laatſtgemelden, voorgevallen is. Men telt, dat van 100000 man, waar uit beide de legers beſtonden, meer dan een derde deel, en onder de zelve vele van aanzien, op het ſlagveldt geſneuvelt zyn. *Cambden. Habington lyfe of King Edward IV.*

TOXARIS, een Scythiër, was te Athene ten tyde der Archonten beroemd, en een tydgenoot van den vermaarden wysgeer Solon. Hy gaf zich niet minder dan Anacharſis voor een philoſooph uit, en wilde niet minder dan deze zyn landsman de zeden der menſchen verbeteren. Dit deedt hem te Athene den naam van *vreemd geneesmeeſter* hebben. Lucianus getuigt, dat zyn lyk met een kolom, waar op zyn naam gegraveert was, gevonden is. *Lucianus in Scytha.*

TRABEA, (QUINTUS) was geen ongeleerd Romeinſch dichter, wiens gedichten van Cicero en Nonius Marcellus aangehaalt worden. Valentius Sedigitus plaatſt hem onder de tien vermaarde blyſpelſchryvers van het oude Rome den achtſten in rang. De gedachtenis van zynen naam is in later tyden wederom vernieuwt, wanneer Muretus, wetende dat Joſephus Scaliger roemde, dat hy blindelings uit den ſtyl der Latynſche tale de eeuw, in welke iets geſchreven was, kon onderſcheiden, zekere vaarzen opſtelde, en ze aan den voornoemden Scaliger overgaf, veinzende, dat ze hem als een oud ſtuk uit Duitſchlandt toegezonden waren. Scaliger, nog maar achttien

jaren

jaren oud zynde, overwoog de vaarzen met aandacht, en zeide, dat het een stuk van den ouden blyspeldichter *Trabea* was. Vervolgens in die gedachten blyvende haalde hy die zelve vaarzen onder den name van *Trabea* in zyne verklaring over *Varro de Re Rustica* aan. De vaarzen zelf verdienen hier aangehaalt te worden, en luiden aldus:

> *Hera, si querelis, ejulatu, fletibus*
> *Medicina fieret miseriis mortalium,*
> *Auro paranda lacrumæ contra forent.*
> *Nunc hæ ad minuenda mala non magis valent;*
> *Quam nænia præfica ad excitandos mortuos.*
> *Res turbidas consilium, non fletum expetunt.*

Doch Muretus, ziende dat hy Scaliger misleid hadde, openbaarde het bedrog. Scaliger in 't tegendeel, niet kunnende verduwen, dat hem deze pots van Muretus gespeelt was, wreekte zich door het volgende schimpdicht:

> *Qui rigidas* flammas *evaserat ante Tolosæ,*
> *Muretus*, fumos *vendidit ille mihi*;

in welke woorden een raadsel legt opgesloten, het welk Costar ontvouwt heeft, schryvende, dat Muretus voorhenen by het parlement van Toulouse over een misdaadt, die met het vuur gestraft wordt, aangeklaagt is. *Bayle Dict. Crit.*

TRABEA was een kleedt, dat van de voorname Romeinen gedragen wierdt, voornamentlyk van de *Augures*, of wigchelaars. Men kan des zelfs gedaante niet eigentlyk beschryven, aangezien de plaatsen der Romeinsche schryveren, die van het zelve gewag maken, eenigzins duister zyn. *Piersius II.* 981.

TRABUCO, een vlek op de kust van Barka, in Barbarye gelegen, omtrent 50 mylen van Bonandrea, Oostwaarts. Men houdt het voor het oude *Bathracus*, een steedtie in Marmarica.

TRACHENBERG, een vrye standsheerlykheit in neder-Silesiä, grenzende aan Polen, de vorstendommen Wolau en Oels, als mede aan de standsheerlykheit Militzsch. Zy is van de vryheeren van Kurtzbach aan de vryheeren van Schafgotsch, en van deze aan de graven van Hatzfeld gekomen. De plaatsen, tot deze heerlykheit behorende, zyn: *Trachenberg*, *Prausnitz*, *Barsenschin*, *Karsensky*, *Laskowo*, *der Sam*, *Schimmeran*, en meer andere. *Lucas Siles. Chron. Henelii Siles. Renov.*

TRACHINA, ook TRESMIS genaamt, een vlek of steedtie in het Europisch Turkye, gelegen in Bulgarië, aan den Donauw, tien of twaalf mylen van Silistrië in 't Noorden.

TRACHONITIS, een landstreek in Palestina, by het meir, dat de Jordane maakt, en de wateren van Meron genaamt wordt. Deze landstreek paalt in 't Oosten aan het Woeste Arabië, in 't Noorden aan den berg Libanon, in 't Westen aan de Jordane en Galilea, en in 't Zuiden aan Iturea. Trachonitis strekt zich uit tot aan de zee van Tiberias. Hier woonde eertyds de halve stam van Manasse, aan de overzyde der Jordane. Den naam van *Trachonitis* heeft dit landt van zynen steenachtigen grondt ontfangen. *Baudrand.*

TRACHSEWALD, een landvoogdy, met een kasteel, in 't Canton Bern, op de grenzen van Lucern. Hier in is het steedtie *Hutwyl* gelegen.

TRADITIE, of OVERLEVERING noemt men een zekere wyze om een leerstuk of gevoelen van een zekere sekte, of een historisch verhaal mondeling voort te planten, en in de geheugenisse der menschen te doen blyven. Op deze wyze hebben de oude philosophen van allerlei natie hunne gevoelens voortgeplant, lerende de zelve hunne discipelen, en deze wederom hunne toehoorders. Dus zyn de alleroudste geschiedenissen in de geheugenisse der menschen bewaart. Deze wyze van Traditie heeft by alle volkeren plaats gehad, voornamentlyk by de minst beschaafde. Men heeft de zelve ook in 't stuk van Godsdienst gebruikt. De Joden hebben een sekte van Talmudisten onder zich, die onderscheidt maken tusschen de geschrevene wet van Mozes, en de wet, die ze zeggen by overlevering ontfangen te hebben; deze laatste leiden ze ook van Mozes af, en houden ze in geen minder waarde dan de beschrevene wet. Maar een twede sekte, genaamt die der Karaïten, houden zich alleen aan de geschrevene wet. Onder de Christenen maken de Roomschen een onderscheidt tusschen de Traditie en het geschreven Woordt Gods, gelovende, dat ze door beide kunnen zalig worden. Beide hebben by hen een gelyk gezag. Door de Traditie verstaan ze de schriften der kerkvaderen, die hunne leer van hunne voorzaten en leermeesters ontfangen hebben. Om nu deze overleveringen tot een geloofsregel te maken, eischen ze, dat de zelve de behoorlyke oudheit, algemeenheit en eenstemmigheit heeft.

TRADITORES. Dus wierden in de oude Christen kerk, die gene Christenen genaamt, die de heilige Boeken den Heidenen overleverden, van wien ze verbrand wierden. Onder de vervolging van den keizer Diocletianus was het getal dezer *Traditores* zeer groot. Voornamentlyk wierden de Donatisten hier van beschuldigt. Doch Cæcilianus, en andere rechtzinnigen, die van de Donatisten beschuldigt wierden, toonden hunne onschuldt, en wierden vrygesproken. *Optat. Milevit. Augustinus contra Donatist.*

TRAGE, een rivier in de Mark Brandenburg, loopt voorby Kalis, en valt niet verre van Driessen in de rivier de Netze.

TRAGEDIE. Zie TONEELPOEZY.

TRAGONARA, een kleine stadt in 't koninkryk van Napels, en des zelfs landschap Capitanata, nevens een bisdom, dat onder het aartsticht van Benevento behoort. *Megiserus.*

TRAHON, een groot vlek in 't Valtelin, aan de rivier Adda, tusschen Morbegno en Dalebio, waar van het omleggende landt het *Trahonerdal* genaamt wordt. Niet verre van St. Martyn is in het zelve het vermaarde Masinerbadt, dat met vele voortreffelyke gebouwen voorzien is. *Guleri Rhæt. Geron.*

TRAIGUEROS, een plaats in 't Westelyk gedeelte van 't Spaansche koninkryk Andalusië, tusschen de rivieren Odier en Tinto, even zo verre van Niebla als van Gibraleon gelegen. Het is een der fraaiste plaatsen in die landstreek, hoewel maar een vlek, doch zo groot en wel bebouwt, dat het de gedaante van een goede stadt heeft. In 't jaar 1665 wierdt Traigueros door de Portugezen in de assche gelegt, waar by ook een prachtig klooster met een gansch stenen dak tot een puinhoop gemaakt wierdt. Het omleggende landt is van alle kanten, behalven naar de zyde van Niebla, zeer vruchtbaar in wyn en granen. *Colmenar Delices de l'Esp. p.* 446.

TRAJANOPOLIS, een stadt in Thracië, heeft een aartsbisschoppelyken setel, en wierdt oudtyds *Zernis* genaamt; doch is naderhandt naar den naam van den keizer Trajanus *Trajanopolis* genaamt. *Ptolemæus. Cellarius lib. II. c.* 15.

TRAJANOPOLIS, een stadt in Cilicië, met een bisdom, staande onder Seleucia, wierdt in oude tyden *Selinus*, of *Selinunte* genaamt. Hier is de keizer Trajanus gestorven. De Turken noemen deze stadt *Islenos*, gelyk Leunclavius heeft aangemerkt. *Xiphilinus. Strabo. Leunclavius. Cellarii Notit. Orb. ant. lib. III. c.* 6.

TRAJANOPOLIS, een stadt in Sicilië, wierdt by de Grieken *Dragma* genaamt, gelyk Curopalates getuigt. Hier was ten tyde van St. Gregorius een bisschoppelyke setel. Men gelooft, dat het die plaats is, die tegenwoordig *Traina* of *Troina* genaamt wordt.

TRAJANUS, (MARCUS ULPIUS) een Roomsch keizer, was van Italica, een Spaansche stadt in Andalusië, of, volgens anderen, van Todi, in Italië, geboortig, en wierdt wegens zyne dapperheit en andere vorstelyke deugden tot die hoge waardigheit verheven, waar toe hem zyne geboorte anders geen hope gaf. Hy deedt Vespasianus en des zelfs zoon Titus in de Joodsche oorlogen goede diensten, hebbende het bevel over het tiende legioen. Vervolgens gaf hy nog verscheide andere blyken van dapperheit, invoegen hem de keizer Nerva alleen uit aanmerking zyner verdiensten tot zyn amptgenoot in de regering aannam. Dus wierdt hy in 't jaar 98 na de geboorte des Zaligmakers van het leger als keizer uitgeroepen, wanneer namentlyk de voornoemde Nerva overleden was. Hier op schreef hy aanstonds aan de Raadsvergadering te Rome, dat nooit een eerlyk man door zyn toedoen ter doodt zou veroordeelt worden. Doch deze belofte heeft hy naderhandt ten opzichte der Christenen niet gehouden: want hoewel hy geen uitdrukkelyk plakkaat tegen de zelve liet uitgaan, gaf nochtans het algemeen verbodt van nachtelyke zamenkomsten en vremden Godsdienst den stadhouderen der byzondere landschappen gelegenheit de onnosele Christenen te vervolgen. Toen naderhandt Plinius de Jonge, landvoogdt van Bithynië, den keizer door een brief over dit onderwerp schreef, wierdt daar omtrent de hevige vervolging wel voor een tydlang gestaakt, doch ze begon naderhandt veel heviger. Trajanus, horende, dat Decebalus, koning van Dacië, een oproer verwekte, zondt zyn leger derwaarts, sloeg hem tweemaal, en maakte Dacië tot een Roomsch wingewest: ook maakte hy een voortreffelyke stenen brug over den Donauw. Doch de keizer Adrianus heeft de zelve wederom afgebroken. Na deze overwinning keerde hy weder naar Rome, alwaar twee gezantschappen uit verre landen aankwamen, zelfs uit Indië, niettegenstaande die naam toen ter tydt den Romeinen niet bekend was. Vervolgens behaalde hy ook grote overwinningen op de Parthen, Armeniërs, Arabieren, Assyriërs, Iberiërs, en de inwoonderen van Colchis. De Persianen wierden boven al van hem tot gehoorzaamheit gebragt. Gedurende de vervaarlyke aardbevinge te Antiochië moest hy zich door een venster doen nederlaten. Na dezen sloeg hy de Joden, die een opstandt verwekt hadden, en stierf in 't jaar 117 in Cilicië te Selinunte, welke stadt naderhandt *Trajanopolis* genaamt is. Hy was buiten tegenspraak een voortreffelyk keizer; waarom hem de Roomsche Raadsvergadering den name van *Optimus* gegeven heeft, stellende te Rome ter eere van hem een kolom, waar van in 't volgende artykel zal gesproken worden. De voornoemde Plinius heeft een zeer geleerde lofreden van hem gehouden, waar in hy het geluk der Romeinen onder zyne zachte en rechtmatige regering, in tegenstelling van zommige voorgaande keizers, in 't byzonder van Domitianus, met lof verheft. Des niettegenstaande beschuldigen hem zommigen van overdaadt in den wyn, en het gebruik van schandjongens. Johannes Diaconus verhaalt, dat wanneer de H. Gregorius op een zekeren tydt een rechtvaardige daadt van Trajanus in een steen uitgehouwen zag, hy daar door dus wierdt bewogen, dat hy Godt een geruimen tydt voor de verlossing van dezen keizer uit de helle badt, en in een droom vermaant wierdt, dat zyn gebedt verhoort was. Doch de beste leeraars der Roomsche kerk, als Baronius, Bellarminus, Sammarthanus, enz. hebben deze fabel al overlang verworpen. De loffelyke daadt des keizers, van welke wy gesproken hebben, bestondt

volgens

volgens het verhaal van Diaconus hier in: Trajanus, eens ſpoedig voorttrekkende, wierdt van een arme en oude weduwe, welker zoon men gedood hadde, ootmoedig gebeden, hy wilde die euveldaadt wreken. Hy vertrooſtte haar daar mede, dat hy wederkomende de zaak zou onderzoeken: doch de oude weduwe, het woordt hervattende, zeide, wie haar helpen zou', ingeval hy niet weder te rug kwam te keren? Verder gaf zy hem in bedenken, of het niet beter was, dat hy zelf een goede daadt deedt, dan die aan een ander overliet? Trajanus liet hier op, tegen den raadt van alle zyne bevelhebbers, het leger halte houden, onderzocht de zaak, en liet de klagende vrouw recht wedervaren. *Xiphilinus. Aurelius Victor. Eutropius. Euſebius. Conr. Rittershuſius in opt. principe. Ciacconius Hiſt. Belli Dac. & Apologia pro Hiſt. Trajani. Donati Roma. Kortholt de Perſecut. Chriſt.*

TRAJANUS, (DE KOLOM VAN) in 't Latyn *Columna Trajana*, wierdt van de Raadsvergadering te Rome ter eere van Trajanus in den Parthiſchen oorlog ter plaatſe, die hy daar toe geſchikt hadt, opgerecht. Zy hadt de hoogte van 128 voeten, waar langs men door 185 trappen, die door 45 venſters verlicht wierden, opklom. Rondom zag men de daden van dezen keizer geſchreven. Trajanus wierdt na zyne doodt boven op deze pylaar in een doodbuſch geplaatſt.

TRAJETO, een kleine en ſlecht bewoonde ſtadt, met een biſſchoppelyken ſetel, en den tytel van een hertogdom, in Terra de Lavoro, gelegen in 't koninkryk van Napels. Zy is van de puinhopen der oude ſtadt *Minturna* gebouwt. *Alberti. Aegiſerus.*

TRALLES, een oude biſſchoppelyke ſtadt in Lydië, onder het aartsbisdom van Ephezen, of, gelyk anderen willen, onder dat van Sardis. Hier was in oude tyden een vermaarde tempel der godinne Victoria, in welken onder het beeldt van Ceſar een groene palmboom gezegt wordt gewaſſen te zyn, ter zelver tydt, toen hy in de Pharſaliſche velden de overwinning op Pompejus behaalde. Doch thans is die tempel byna geheel verwoeſt, en het geen nog daar van over is, wordt *Chora* genaamt. *Cicero. Caſar. Plinius. Ptolemaeus. Stephanus Byzantinus. Cellarii Notit. Orb. Ant.*

TRA LOS MONTES, in 't Latyn *Transmontana Provincia*, is een gedeelte van het koninkryk van Portugal, tuſſchen Gallicië en de rivier Duero. Het heeft dezen naam, om dat het aan de overzyde van het gebergte gelegen is, begrypende, volgens zommigen, het kleine landt *Ribeira de Coa*, dat echter anderen tot *Beira* brengen. Het is omtrent 30 mylen lang, en 20 mylen breed. De ſteden, daar in gelegen, zyn *Miranda de Duero* en *Braganza*. Het is rondom met hoge bergen omringt; met namen *Marano*, *Jureſſo*, *Muro*, en *Soaro*, zynde een ſtuk van den berg Vindius: ook zyn 'er verſcheide rivieren in, als *Tamaga*, *Pinhaon*, *Tuelo*, *Tabora* en *Coa*. *Colmenar Delices du Portugal p.* 712.

TRAMBOWLA, eene ſtadt in Poolſch Ruslandt, gelegen in opper-Podolië, aan de rivier Seret, omtrent 20 mylen van Kaminiëk, Noord-Weſtwaarts. De plaats is ſterk, en de ſetel van den kaſtellaan. De Turken hebben de zelve in 't jaar 1675 te vergeefſch belegert.

TRAMIN, een vlek in Tyrol, tuſſchen Trente en Botzen, niet verre van den regter oever der Adige gelegen. Hier omtrent waſcht voortreffelyke wyn.

TRANCOSO, een klein ſtedeke in Beira, een landſchap van 't koninkryk van Portugal, tuſſchen Viſeo en Pinhel, aan de rivier Tavora gelegen. Hier is een kaſteel, dat zeer fraai, en eenigzins ſterk is. *Colmenar Delices de l'Eſp. p.* 720.

TRANEQUER, een ampt en kaſteel op het eilandt Langelandt, een myl van Ruthköping, ſtondt eertyds onder de graven van Rantzau. Doch graaf Chriſtiaan Rantzau heeft het aan den grave van Ahlefeld tot een pillegift gegeven.

TRANGUEBAR, of TRANGABAR, een kleine ſtadt by de kuſt van Kormandel, is met een zeer goede haven voorzien. Hier dryven de Denen ſterke koopmanſchap, en bezitten aldaar de veſting Daneburg. De koning van Denemarken heeft ook in 't begin der XVIII eeuw verſcheide Lutherſche miſſionariſſen derwaarts gezonden, om de inwoonders tot het Chriſtendom te bekeren.

TRANI, in 't Latyn *Iranium* en *Tranum*, een ſtadt in 't landſchap Bari, gelegen in 't ryk van Napels. Zy is groot en volkryk, en heeft een aartsbiſſchoppelyken ſetel. Het landt aldaar, zynde aan de Adriatiſche zee gelegen, is zeer vruchtbaar. De eertyds vermaarde haven is tegenwoordig met zandt en ſlyk vervult. Keizer Frederik de II heeft 'er een ſterk kaſteel gebouwt, om deze plaats tegen de Saracenen, die zich in die tyden in Europa ontzagchelyk gemaakt hadden, te beſchermen. *Megiſerus.*

TRANQUIER, by zommigen TRANKERA genaamt, een koninklyk Deenſch kaſteel op het eilandt Langelandt, omtrent in het midden van het zelve gelegen.

TRANQUILLINA, gemalin van keizer Gordianus den III, was de dochter van Miſitheus, zynde een zeer geleerd en welſprekend man. De keizer benoemde hem ten aanzien van des zelfs dochter tot overſte van de lyſwacht. Men heeft nog een koperen penning te Sardes geſlagen, en een anderen te Smyrna, in welke gewag van deze *tranquillina* gemaakt wordt. *Julius Capitolinus in Gordiano cap.* 23. *Sponii Itin.*

TRANQUILLITAS was een heidenſche godin, die van de Romeinen wierdt aangebeden. Haar tempel was buiten de ſtadt Rome, naby de *porta Collinia* gelegen. *Livius. Auguſtinus de Civ. Dei. Struvii Synt. Ant. Rom.*

TRANSYLVANIA. Zie ZEVENBERGEN.

TRAPANO, of TRAPANI, in 't Latyn *Drepanum*, een zeehaven in Sicilië, in het dal van Mazara, gelegen op de Weſtelyke kuſt, naar de zyde van het voorgebergte Marſale, of Coco. De Latynſche naam *Drepanum* ſtamt af van het Griekſche *Δρέπανον*, dat is een zikkel, om dat namentlyk de ſituatie dezer haven zeer naar een zikkel zweemt. Niet verre van daar is een klein eilandt, of veel liever een rots, die in zee loopt, en *Columbara* genaamt wordt, en een citadelle heeft. De ſtadt is aan den voet van een berg gelegen, eertyds *Erix* genaamt, doch thans *Trapani*, alwaar de overblyfſelen der oude ſtadt, ook eertyds *Erix* genaamt, maar nu *Trapano Vecchio*, te zien zyn. De zelve wierdt in 't jaar 488 na den opbouw van Rome door Hamilaar den Carthaginenzer geſticht, en zes jaren daar na door Attilius Calatinus, een Romeinſch veldheer, ingenomen. Zy is wel verſterkt, en heeft een bekwame haven, die eertyds zeer nuttig voor de ſtadt was. De inwoonders dezer ſtadt hebben thans den roem, dat zy de beſte zeelieden van ganſch Sicilië zyn. Aldaar worden ook koralen geviſcht; doch deze zyn klein, en van een ſlechte verwe. De Romeinen en Carthaginenzen hebben deze ſtadt zeer hoog geſchat, zo wegens hare haven, als wegens de nabyheit van Afrika. *Polybius. Livius. Cellarius l. II. c.* 15. *Cluver.*

TRAPEZUNT. Zie TREBIZONDE.

TRAPPE, (NOTRE DAME DE LA MAISON DIEU DE LA) een vermaarde abdy van de orde der Ciſterciënzen in la Perche, een landſchap van Vrankryk. Zy wierdt in 't jaar 1140 door Rotrou, grave van Perche, geſticht, en in 't jaar 1214 door Robert, aartsbiſſchop van Rouaan, Radulphus, biſſchop van Evreux, en Sylveſter, biſſchop van Sees, ingewyd. Maar wanneer de ordensbroeders zeer ongebonden begonnen te leven, namen ze door toedoen van Armandus Johannes Bouthilier, van Rancé, zynde Doctor in de Theologie, en eerſte aalmoezenier van Gaſton Johannes Baptiſta van Vrankryk, hertog van Orleans, ook abt van la Trappe, den 16 February 1663 de orde der Ciſterciënzen aan. De abt zelf verliet het hof en andere geeſtelyke bedieningen, om het behoorlyk opzicht over deze abdy te hebben. Sedert onderhoudenze een zeer ſtrenge levenswyze, zich onthoudende van wyn, eeten eieren en viſch, en dagelykſch drie uuren met hunne handen werkende, waar in ze hunnen abt zelfs tot voorganger hebben. *Felibien Deſcript. de la Abbaye de la Trappe. Layle.*

TRARBACH, een kleine ſtadt, met een bergſlot, Greiffenberg genoemt, gelegen in de neder-Palts, aan den Moeſel, en den Paltsgrave van Birkenveldt toebehorende. Zy legt op een zeer vruchtbaren bodem, acht mylen van Coblentz, achter den Hundsrug, en is een toegang van de Moeſel in de Palts. Het bergſlot legt zeer bekwaam om de Moeſel te beſchieten, waarom ook het zelve in den dertigjarigen oorlog nu van de Spanjaarden, dan van de Franſchen is bezet geweeſt. In het jaar 1687 hebben de Franſchen tegen over Trarbach de ſterke veſting Montroyal aangelegt, en zelfs deze plaats laten verſterken; doch moeſten by de Ryswykſche vrede Montroyal ſlechten, en Trarbach wederom inruimen. In het jaar 1702, den 8 November, veroverden de Franſchen onder den maarſchalk van Tallard dit ſlot, dat de Geallieërden den 18 December des jaars 1704 hernamen, waar by de Hollandſche kommanderende generaal, de baron de Trogne, door een musketkogel zyn leven verloor.

TRASMAUR, een kleine ſtadt in Ooſtenryk, aan den mondt van de Draſain, alwaar de zelve in den Donauw valt, twaalf mylen beneden Wenen.

TRASPE, een klein bergſlot in 't landt der Graubunders, in dat gedeelte, het welk onder-Engadin genaamt wordt, niet verre van de rivier Jun.

TRASYMENUS LACUS, een meir in Toſkanen, wordt thans de zee van Perugia genaamt, en is gelegen in Umbrië, een gedeelte van den Kerkelyken Staat, op de grenzen van Toſkanen, zeven mylen van Perugia. Men noemt het ook *il Lago di Paſſignano*. Deze plaats is vermaard ſedert de overwinning, die Hannibal aldaar op Flaminius, burgermeeſter van Rome, behaalde. *Plutarchus in vita Flaminii. Polybius l. III. Livius. Florus III*, 6.

TRAU, een ſterke ſtadt en haven in Dalmatië, op een klein eilandt van dien zelven name, zynde door een brug met het vaſte landt vereenigt. Hier is een biſſchop, ſtaande onder den aartsbiſſchop van Spalatro. De ſtadt en 't eilandt behoren tot het gebiedt der Venetianen.

TRAUN, een ſlot, met eene heerlykheit, in opper-Ooſtenryk, tuſſchen Lintz en Weltz, aan de rivier Traun gelegen. De graven van Abensperg voeren den tytel daar van, als hebbende de zelve weder aan zich gebragt, na dat de graven van Tilly een tydlang 't bezit daar van hadden gehad. *Frankenb. Europ. Herald P. I. Tromsd.*

TRAUNSTEIN, een fraai ſtedeke in Beyeren, in het aartsbisdom van Saltsburg, heeft een eigen landgerecht, en voert den naam van het water *Traun*. Het bierbrouwen en zoutkoken wordt aldaar veel gedaan. De keurvorſt Maximiliaan heeft 'er vele koſtbare werken, om het zoute water over de hoge bergen van Reichenhal te leiden, aangelegt. In de ſtadt is een tamelyk ſlot, en eene fraaie kerk van S. Oswald. *Chur-Bayern p.* 248.

TRAUTMANSDORF, een Ryksgraaflyk geslacht in Zwaben. Men wil, dat zy van de oude graven van Tyrol afstammen, hoewel anderen zeggen, dat zy afkomstig zyn uit Stiermarken, alwaar ook het slot Trautmansdorf legt, dat echter van het slot Trautmansdorf, in neder-Oostenryk leggende, en de graven van Windisgrätz toebehorende, moet onderscheiden worden. Dit geslacht wordt afgeleid van *Albrecht Stuchs*, genoemt van *Trautmansdorf*, die in het jaar 1260 leefde: doch het is waarschynlyk, dat het zelve veel ouder is, om dat in den slag tusschen den keizer Rudolph van Habsburg en den koning Ottocarus van Bohemen, in het jaar 1278 gehouden, veertien personen van dit geslacht gesneuvelt zyn. Des bovengemelden Albrechts zonen, *Herrand* en *Hector*, zyn het in den bloedigen slag by Muldorf in het jaar 1322 van achttien personen van hun geslacht alleenlyk ontvlucht, van welke de laatste kamerheer by den keizer Lodewyk van Beyeren is geweest. De zoon van Herrandus was *Herrandus* de II, die ook een zoon naliet, genaamt *Nicolaas*, wiens zoon *Adalrik*, en des zelfs zonen *Andreas* en *Herrandus* hebben geheten. De laatste liet na, behalven *Udalrich*, die proost te Pöln was, *Johan*, *Wilhelm* en *Leopold*. Leopold ging in het jaar 1497 wonen in het graafschap Tyrol, en stichtte de Tyrolsche linie, uit welke graaf *Ehrenreich* beroemd is, die omtrent het jaar 1621 landshoofdman aan de Etsch, in Tyrol, was. Wilhelm stichtte de Stiermarksche, en Johannes de nog bloeiende Oostenryksche linie, die in de Oostenryksche landen van keizer Ferdinand den I Kirchstetten, Reipoltenbach, Dozenbach, en andere goederen kreeg. Uit deze linie heeft *David van Trautmansdorf* het geslacht voortgeplant. Hy hadt drie zonen, van welke de middelste, *Karel*, in het jaar 1605 voor Gran sneuvelde; maar de twee andere hebben afzonderlyke liniën gesticht. Van den eersten, *Johan Frederik*, stamt de zogenoemde *Johan-Frederiksche linie* af. Hy was keizerlyke krygspresident, en liet drie zonen na, genoemt *Siegmund Frederik*, *Johan David*, en *Maximiliaan*. De oudste, Siegmund Frederik, was kamerheer van de keizers Rudolph den II en Matthias, hof-en krygs-Raadt, en generaal te Waradyn; doch stierf zonder mannelyk oir. De jongste, *Maximiliaan*, was gevolmachtigde van keizer Ferdinand den III by de Westphaalsche vrede, en wierdt deswegen Ryksgraaf gemaakt. Onder zyne zonen was de twede, Johan Frederik, keizerlyke Raadt en kamerheer, als mede Boheemsche stadhouder en opperste landskamerheer, die onder anderen *Frans* of *Franciscus Wenceslaus*, *Frans Antoni*, *Frans Adam*, *Frans Frederik* en *Frans Joseph* naliet. De derde, *Karel*, was ridder van Malta, en sneuvelde in het jaar 1664 in den slag by S. Gothard. De vierde, *Maximiliaan*, diende eerst den koning van Spanje in den oorlog in de Nederlanden, wurp zich naderhandt in 't jaar 1683 in de door de Turken belegerde stadt Wenen, en wierdt over vier compagniën hofbedienden als hoofdt aangestelt, wanneer hy zich dapper hieldt. De vyfde, *Ferdinand Ernst*, was keizerlyke kamerheer, generaal wachtmeester, en generaal te Waradyn, en stierf in het jaar 1692, zonder erven. De zesde was *Georg Siegmund*, keizerlyke geheime Raadt en kamerheer, die naliet graaf *Maximiliaan Siegmund*, keizerlyke kamerheer, en deze wederom graaf *Siegmund* en graaf *Maximiliaan*. De oudste, *Adam Matthias*, plantte het geslacht voort. Deze was ridder van het gulde vlies, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, kamerheer, en koninklyke stadhouder in Bohemen, als mede opper-Ryksmaarschalk. Des zelfs zonen waren *Rudolph Wilhelm*, Boheemsche Ryksmaarschalk, die in het jaar 1689 stierf, en *Johan Joseph* naliet; *Siegmund Lodewyk*, en *Leopold Antoni*; die *Karel Antoni Ignatius* naliet. Door den tweden zoon van David van Trautmansdorf, *Johan Hartman*, is de Hartmansche linie gesticht. Deze was Oostenryksche afgezant op den Ryksdag, in het jaar 1587 te Augsburg gehouden, en wierdt in het jaar 1596 in de belegering van Hatwan door een kanonkogel doodgeschoten. Zyne zonen waren *Johan*, *Georg Lodewyk*, *Johan Joachim*, *Karel*, en *Wolf Christoffel*. Van deze heeft alleen Johan Joachim het geslacht voortgeplant. Des zelfs eenige zoon, *Adam Maximiliaan*, die in het jaar 1670 stierf, liet verscheide kinderen na, onder welke de oudste, *Siegmund Joachim*, eerst keizerlyke overste van een regiment dragonders, en naderhandt keurvorstelyke Saxische generaal wachtmeester, voorts generaal in dienst der Venetianen, naderhandt koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische generaal luitenant, en ten laatsten keizerlyke veldmaarschalk is geweest, in welke laatste bediening hy in het jaar 1706, den 1 April, te Wenen, in den ouderdom van 86 jaren, en het 47 jaar van zyne krygsdiensten, is overleden. Zyn eenige zoon, *Siegmund Leopold*, kreeg de waardigheit van krygs-Raadt van binnen-Oostenryk. De twede zoon van Adam Maximiliaan voornoemd was *Ferdinand Maximiliaan*, die in het ontzet van Wenen in het jaar 1683 sneuvelde. De derde was *Hector Siegfried*, die eerst den keizer als ritmeester, naderhandt de republyk Venetië als gouverneur te Lepanto en proveditor in Romelië diende, en in Hungarië kwam te sterven. De vierde, *Adam Karel*, sneuvelde in den Turkschen oorlog. De vyfde, *Frans Jacob*, stierf jong. De zesde, *Frans Ehrenreich*, keizerlyke kamerheer, geheime Raadt, onder-kamerpresident van de binnen-Oostenryksche regering, en keizerlyke gezant in Zwitserlandt, wierdt geboren den 21 January des jaars 1662, en stierf in het jaar 1706; wiens zoon *Maria Joseph Ehrenreich* is. De zevende en laatste zoon was *Herrandus Rudolph*, jong overleden. *Lazius de Gent. migr. Birchen Spiegel der Ehren. Bucelins Stemmat. Germ. Adam Brands Tyrol. Adels Ehren-kranz. Gamarini Geneal. Spener i Op. Herald. l. II. c. 101. Europ. Herolt.*

TRAUTSOHN, of **TRAUTSON**, een vorstelyk en ten dele graaflyk huis, dat van de edele heeren van *Matray*, die reets in het jaar 1000 in de oude oirkonden voorkomen, afstamt. De plaats *Matray* legt in Tyrol, niet verre van Inspruk, en was voortyds eene stadt, maar is door den oorlog zeer verwoest, en in een vlek verandert. Digt daar by leggen twee sloten, van den zelven naam, die ten tyde van het Vuistrecht aanmerkelyk waren; en aan twee liniën den oorspronk gaven, van welke de eene linie zich bestendig van *Matray* noemde, en de andere den naam van *Trautsohn* aannam, na dat *Pieter*, heer van Matray, by zyn landheer, dien hy als page hadt gediend, zich zo bemind hadt gemaakt, dat de zelve hem den naam van *trouwe zoon* of *Trautsohn* gaf. Men vindt in vele kloosters en kerken hunne gedachtenis en altoosdurende merktekenen van hunne milddadigheit, als, by voorbeeldt, in de farkerk te Matray, in het klooster Wilthau, in de abdy S. Georgenberg, in het vrouwenklooster te S. Prixen, in het klooster te Neustift, te Trens, by het slot Sprechenstein, te Pölling, te Botzen, te Innichen, te Waldrost, enz. In zekeren openbrief van 't klooster Stambes wordt van den heere *Anton van Trautsohn*, en van zyne gemalinne Gerwig van Liebenberg gewag gemaakt. Hertog Frederik van Oostenryk hebben twee heeren *van Trautsohn* in den oorlog, door hem in Tyrol en Zwaben gevoert, goede diensten gedaan. Te Matray ziet men op een zark den edelen heere *Conraad*, die in het jaar 1235 is gestorven, uitgehouwen. Des zelfs zoon *Berchtold* was Raadt en hofmaarschalk by den hertog Otto van Meran, welke waardigheit naderhandt zyne nakomelingen onder den tytel van erflandsmaarschalken van Tyrol erffelyk bezeten hebben. Hy ontfing de lenen van de twee sloten te Matray, van Steiffeneg en Sprechenstein, in 't jaar 1234 van den gemelden hertog Otto. De naam van dien *Trautsohn*, die keizer Rudolph den I diende, en van wien in den graaflyken openbrief van keizer Rudolph den II gewag wordt gemaakt, is onbekend, om dat men in dien openbrief geen Doopnaam vindt. In den zogenoemden heiligen oorlog was *Jacob*, heer van Trautsohn, by den koning van Jeruzalem, Conraad, hertog van Zwaben, in groot aanzien, en bezat van den zelven in pandt Amergau, nevens de heerlykheit en het slot Pettenau, uit hoofde van zeker verdrag, te Stambes in het jaar 1275 gemaakt. *Pieter Trautshsohn* van Matray en Steiffeneg kreeg van koning Henrik de zelve waardigheden, en ontfing van den koning van Polen de opengevallene lenen, die voortyds Tobias van Rodeeg hadden toebehoort. Zyne grafstede is te Neustift, alwaar men in het doodboek de volgende woorden leest: *Anniversarius nobilis Domini Petri dicti dilecti filii, vulgò Trautsohn; obiit An. Dom. MCCCXIX*; waar uit genoegzaam blykt, dat Adam Brand zich vergist, als hy den naam, het wapen en de heerlykheit van Matray allereerst omtrent het jaar 1380 aan zekeren *Conraad Trautsohn*, door zyn huwelyk met Catharina van Matray, toeëigent. Het blykt uit de oirkonden van Tyrol, dat de heeren Trautsohn voor 300 jaren in Wippthal zes sloten en sterktens hebben bezeten, namentlyk de sterkte Sprechenheim, de sloten Steiffeneg en Auffenstein, Pfitsch (dat zy na het afsterven der oude geslachten van Auffenstein en Pfitsch door huwelyk verkregen hebben) de twee sterktens Matray, de voogdy te Kemath, en de toenmalige oude stadt Matray. Keizer Maximiliaan kocht het slot Matray, dat naderhandt by die van Freundsberg, van Stampf en Haidenreich is verpand, maar door *Antoni*, heere van Trautsohn, weder ingelost, en het stamhuis ingelyft. Te Brixen is het graf van *Victor Trautsohn van Matray*, wiens gemalin uit het geslacht Weisbriach was, en die in zeker tournooispel zyn leven verloor, en zynen zone *Balthasar* het landmaarschalksampt van Tyrol naliet. Het graf van *Balthazar Trautsohn*, en van zyne gemalinne, eene geborene van Lichtenstein, is te Matray. Des zelfs broeder *Caspar* was staatsdienaar van den aartshertog Sigismund, voor wien hy, als uit zeker geschrift, als nog voorhanden, blykt, was borg gebleven. *Sixtus Trautsohn* sneuvelde in het jaar 1508 in het dal Cadobro als keizerlyke krygsoverste in den Venetiaanschen oorlog, en legt te Matray met zyne gemalinne, eene geborene van Schroffenstein, begraven. Zyn zoon, *Johan* of *Hans Trautsohn*, dien de keizer Maximiliaan in Tyrol grote bedieningen gaf, heeft van zyne gemalinne, Maria van Sigwein te Bideneg, maar een zoon nagelaten. Deze, genoemt *Johan* of *Hans* de jonge, was landshoofdman van Tyrol, en naderhandt geheime Raadt en opperhofmeester, en wierdt door keizer Ferdinand den I in den vryheerenstandt verheven. Zyne gemalin was baronesse van Madrutsch, en zuster van den beroemden kardinaal en bisschop van Trente en Brixen, Christoffel. Van zyne zonen *Balthasar* en *Paulus Sixtus* was de eerste staatsbedienaar van den aartshertog Ferdinand. Zyne gemalin, eene geborene van Fugger van Weissenhorn, liet drie zonen na, waar van twee zonder erven stierven; maar de oudste, *Antoni*, was opperhofmeester en geheime Raadt van den aartshertog Maximiliaan. By zyne gemalinne, vryvrouw van Schenenberg, verwekte hy *Maximiliaan*, die met zyne gemalinne, eene geborene van Wolckenstein, maar een zoon teelde, die in zyne jeugdt stierf. *Paulus Sixtus*, ridder van het gulde vlies, keizerlyke geheime Raadt en opperhofmaarschalk, naderhandt Ryks-hofraads-president, diende de keizeren Rudolph den II, Matthias en Ferdinand den II, en heeft den stam

voortgeplant. Keizer Rudolph de II verhief hem in het jaar 1598 in den gravenstandt, en maakte de heerlykheit Falkenstein tot een graafschap, waar op Balthasars twee zonen, *Antoni*, en *Ferdinand*, ridder der orde van S. Jan, en kommandeur van Grobergk, insgelyks in het jaar 1599 den graaflyken tytel verkregen hebben. Voor het overige wierden den grave Paul Sixtus van den keizer Matthias de punten, rakende het recht der eerstgeboorte, voorgeschreven, zynde den 26 January 1615 vergunt de zelve verder by testament uit te voeren. In den zelven openbrief wordt aan de eerstgeborene het recht om te munten toegestaan. Paulus Sixtus heeft drie gemalinnen gehad, namentlyk: 1) eene vryvrouw van Eitzing; 2) eene Popel van Lobkowitz, en 3) eene gravin van Meggau. De waardigheit van oud-erfmaarschalk van Tyrol heeft de zelve Paulus Sixtus onder keizer Ferdinand den II in het jaar 1620 met het erfhofmeestersampt van Oostenryk, beneden den Ens, als het voornaamste van de erfampten, vermeerdert, dat te voren aan die van Roggendorf, als een nieuw opgerecht erfampt, van Ferdinand den I, Roomsch koning, was gegeven. Des zelfs zoon *Johan Frans*, geheime Raadt, ridder van het gulde vlies, landmaarschalk, en naderhandt stadhouder, heeft drie gemalinnen gehad, als: 1) Maximiliana, gravin van Zollern; 2) Christina, gravin van Mansveldt, en 3) eene geborene van Rappach. Van zyne kinderen hebben zich beroemd gemaakt: 1) *Ernst*, bisschop van Wenen; 2) *Paulus Sixtus*, die, zynde gezant in Spanje, met zyne gemalinne, eene gravin van Königseg, en zyne kinderen aldaar gestorven is. 3) JOHAN LEOPOLD DONATUS, die onder keizer Leopold geheime Raadt en ridder van het gulde vlies, en onder Josephus opperkamerheer, en naderhandt opperhofmeester is geweest. Hy wierdt in het jaar 1711 in den Ryksvorstenstandt verheven, zodanig, dat de eerstgeboren uit dit geslacht de vorstelyke, maar de overige kinderen de graaflyke waardigheit zouden bezitten, en dat by 't afsterven van deze linie de andere liniën het zelve voorrecht zouden hebben. Onder keizer Karel den VI wierdt hy een lidt van den geheimen conferentie-Raadt, en in het jaar 1721, in de plaats van den vorst van Lichtenstein, keizerlyke opperhofmeester. Hy stierf den 18 October des jaars 1724, nalatende by zyne gemalinne Maria Theresia, geborene gravinne van Weissenwolf, een zoon, genaamt JOHAN WILHELM, thans twede vorst van Trautsohn, geboren den 5 January des jaars 1711, en getrouwt met Maria Josepha, dochter van Franciscus Antoni, grave van Weissenwolf, by welke hy heeft verwekt: 1) *Karel Borromeus*, geboren 1723; 2) *Maria Rosalia*, geboren 1724; 3) *Maria Theresia*, geboren 1725. De zusters en broeders van Johan Wilhelm, van den graaflyken standt, zyn: *Maria Christina*, geboren 1702, en getrouwt in 't jaar 1726 met Henrik Joseph, vorst van Auersberg; *Johan Joseph*, geboren 1704, Domheer te Passau en Saltsburg; *Maria Antonia*, geboren 1706; *Antonius Ernestus*, Maltheezer ridder; *Franciscus Karel*, geboren 1707; *Maria Francisca*, geboren 1708; *Maria Elizabeth*, geboren 1709; en *Lodewyk Franciscus*, geboren 1713.

TRAVADOS. Dus noemen de Portugezen een zekeren stormwindt, die alles overhoop werpt, diergelyke veel op de Atlantische zee tusschen Brasil en Afrika, en omtrent de Kaap de Goede Hoop waait, alwaar men des zelfs schade allereerst ondervonden heeft. Voor deze stormwinden is het doorgaans zeer stil, als wanneer een kleine wolk, by de zeevarenden een ossen-oog genaamt, boven een punt van de Kaap gezien wordt. Deze wolk een weinig lager nederdalende bedekt de gansche oppervlakte van het gebergte. Zo dra de zeevarenden dit teken gewaar worden, halen ze de zeilen in, en haasten zich van strandt weg, om den storm te ontgaan: want onvoorziens ontstaat 'er een vervaarlyke storm van den top des bergs, en slaat alle schepen, die hy aantreft, in stukken. De wervelwinden, die men in de woestyn van Arabië pleegt te ondervinden, schynen van de zelve natuur te wezen. Aldaar ziet men ook eerst een dikke wolk, die den hemel verduistert. Hier op volgt een storm, die de aarde snellyk met een menigte van rood zandt bedekt, waar onder zomwylen karavanen van 6000 man bedekt worden. Zommigen zyn van gedachten, dat de lyken der menschen, die dus om 't leven zyn gekomen, en van de hette der zonne uitgedroogt, de Arabische en Egyptische mumien zyn. *Becmannus Hist. Orb. terr. Geogr.*

TRAVAGLIATI. Dit is de naam, dien de leden van de societeit der geleerden te Siena, in 't gebiedt van Florence, hebben aangenomen, met een zinnebeeldt van een zeef, die door twee handen bewogen wordt, waar by deze woorden staan: *Donec impurum.*

TRAVAUX, ook *Labours* genaamt, en by de Spanjaarden *Bahia des los Trabajos*, by de Latynen *Sinus Laborum*, een zeeboezem in het Zuider gedeelte van Amerika, op de kust van Magellanika. By anderen wordt het de *Witte zeeboezem*, en van *S. George* genaamt.

TRAVE, eene rivier in het Holsteinsche landschap Wagriën, die niet verre van Arensböcke ontspringt, naderhandt voorby Segeberg, Oldeslo, Lubek en Travemunde loopt, en eindelyk by de laatstgenoemde plaats in de Oostzee valt, na dat zy eerst tusschen Wagriën en Stormarn, en naderhandt tusschen Wagriën en het Meklenburgsche een grensscheiding gemaakt heeft. *Dankwerth.*

TRAVEMUNDE, eene sterke stadt, met een haven voorzien, in het Holsteinsche landschap Wagriën, aan de Meklenburgsche grenzen, alwaar de Trave in de Oostzee valt. De Ryksstadt Lubek, maar 4 mylen daar van daan gelegen, heeft het gebiedt daar over, als mede nog over 7 daar toe behorende dorpen, voor 4000 marken Lubsch van den grave van Holstein, Johannes den III, aan zich gebragt.

TRAVENDAL, een slot in het Holsteinsche landschap Wagriën, de linie van Holstein-Plön toebehorende, alwaar in den jare 1700, den 18 Augusty, tusschen den koning van Denemarken, Frederik den IV, en den hertog van Holstein-Gottorp, Frederik, zekere traktaten zyn gesloten.

TRAXT, een vlek in Diarbek, een landstreek van Asië, aan den Tigris, twaalf mylen beneden Bagdad. Men houdt het voor der ouden *Apamea*, welke stadt aan de rivier de Tigris gelegen was, onderscheiden van een ander *Apamea*, ook in Mesopotamië, maar aan den Euphraat gelegen. *Baudrand.*

TRAYGUERA, een vlek in Spanje, in 't koninkryk van Valentië, by de grenzen van Katalonië, aan de rivier Servol, drie mylen van Peniscola gelegen in 't Noorden, en negen van Tortosa in 't Westen. Uit deze situatie oordeelt men, dat het der ouden *Intibilis*, *Indibilis*, en *Thiara Julia* is. *Baudrand.*

TREBATIUS, (CAJUS) bygenaamt *Testa*, was een der vermaardste Romeinsche rechtsgeleerden, en leefde ten tyde van Julius Cesar. Hy was van de sekte der Epicuristen, hoewel onberispelyk van leven. De Rechten hadt hy onder P. Cornelius Maximus geleert, gelyk hy wederom de leermeester van Labeo geweest is. Cicero maakte, dat hy een gunsteling van Julius Cesar wierdt, toen deze tegen de Galliërs oorloogde; en wanneer hy door de voorsprake van Cesar kon Tribunus worden, weigerde hy die bediening aan te nemen, en bleef liever in 't leger by Cesar. Toen de binnenlandsche en burgerlyke oorlog met Pompejus begon, kleefde hy gedurig de belangen van Cesar aan, en verwurf daar door een groot aanzien, het welk hy ten tyde van den keizer Augustus gehouden heeft. Hoe veel ingang hy by Julius Cesar gehad heeft, blykt onder anderen daar uit, dat wanneer de Raadsvergadering tot hem in den tempel van Venus kwam, en Cesar zitten bleef, Trebatius hem vermaande op te staan, hoewel Cesar deze vermaning van Trebatius niet wel opnam. Ook blykt het, dat hy Cicero geraden heeft insgelyks de party van Pompejus varen te laten, en die van Cesar te volgen. Augustus heeft hem over de kracht der Codicillen geraadpleegt, aangezien hy voor een der grootste rechtsgeleerden gehouden wierdt. Hy heeft verscheide schriften nagelaten, handelende van het burgerlyke Recht, en den Godsdienst. *Cicero in Epist. Rutilius de vitis ICtorum cap. 34. Bertrandus de vit. ICt. lib. II. cap. 18. Menagius Amœn. Jur. Civil. Gul. Grotius de vit. ICtor. lib. I. cap. 10. Bayle.*

TREBBIN, een kleine stadt in de Middel-Mark Brandenburg, 4 mylen van Berlyn gelegen.

TREBELLIANUS, (CAJUS ANNIUS) vorst van Isaurië, liet zich in de III eeuw, onder de regering van den keizer Gallienus, tot keizer verklaren, en maakte zich door zyne overwinningen zeer ontzagchelyk; doch wierdt in het veldt van Causisoleus, broeder van Theodotus, die veldheer van Gallienus was, gedood. *Trebellius Pollio.*

TREBELLINUS, koning der Bulgaren, herstelde den keizer Justinianus Rhinotmetus in 't jaar 705: doch beoorloogde, en sloeg hem naderhandt. Dit geschidde in 't jaar 708. *Paulus Diaconus Longobard. lib. IX.*

TREBELLIUS POLLIO, een Latynsch historieschryver, leefde ten tyde van Constantius Chlorus, vader van Constantinus den Groten. Hy beschreef het leven der keizers, beginnende van beide de *Philippussen* tot op *Claudius*, en des zelfs broeder *Quintillus*. Maar wy hebben thans niets anders van hem als de levensbeschryving van *Valerianus*, vader en zoon; van beide *Galienussen*, en de *dertig Tyrannen*. *Flavius Vopiscus. Gesnerus. Vossius.*

TREBIA, of TREBBIA, een rivier, ontspringt in het gebiedt der republyk van Genua, loopt door het graafschap Bobbio, en valt niet verre van Piacenza in den Po. Een der vyf dalen in 't gebiedt van Piacenza wordt naar deze rivier *Il Val di Trebbia* genaamt.

TREBIGNA, een kleine stadt in Dalmatië, aan de rivier Trebinska, heeft een bisschoppelyken setel, staande onder den aartsbisschop van Raguza, maar 5 of 6 Duitsche mylen van daar gelegen.

TREBISACCI, een vlek in 't koninkryk van Napels, gelegen in Calabria citerior, aan de golf van Tarente, omtrent twee mylen van Cassano, Oostwaarts. Men houdt het voor der ouden *Vicesimum*, of *Vicenumum*, een steedtie in Lukanië. *Baudrand.*

TREBISONDE, ook TRABISONDA, en TARABOSAN, in 't Latyn *Trapezus* genaamt, de hoofdstadt in Natolië, of klein-Asie, heeft een goede haven aan de kust der Zwarte zee, en twee citadellen, waar van de eene op een berg, de andere in een vlakte gelegen is. Hier is ook een Grieksche aartsbisschop, en de stadt is een vierde van een myl in haren omtrek. Doch de voorsteden zyn zo groot, dat 'er omtrent 20000 inwoonders in getelt worden. Het was eertyds de hoofdstadt van het Trapezuntisch keizerryk, zynde door Alexius Comnenus opgerecht, toen hy in 't jaar 1204 uit Constantinopel de vlucht nam. Mahometh de II eindigde in 't jaar 1460, of 1461 dit keizerryk, na dat hy de stadt Trebisonde verovert hadde. Dit ryk behelsde Cappadocië, Paphlagonië, nevens eenige andere provinciën. *Xenophon. Diodorus Siculus.*

Siculus. Tacitus. Plinius. Strabo. Pomponius Mela. Chalcondylas l. IV. Hist. Turc. Nuetas Chomates. Nicephorus Gregoras. Cellarius Notit. orb. ant. lib. III. c. 8.

TREBNITZ, eene kleine ſtadt in het Sileſiſche vorſtendom Oels, drie mylen van Breslau gelegen. Aldaar is eene beroemde abdy van Ciſtercienzer nonnen, die Henrik met den Baardt, hertog van Liegnitz, in het jaar 1203 ſtichtte, en met zo heerlyke inkomſten begiftigde, dat duizend perſonen rykelyk daar van hebben kunnen onderhouden worden. Naar het graf van de heilige Hedwig, die zo wel als haar gemaal, de bovengemelde hertog, alhier begraven leggen, worden jaarlykſch vele bedevaarten, voornamentlyk uit het naburige Polen, gedaan. In het jaar 1709 kreeg deze plaats, uit krachte van het Alt-Ranſtadſche traktaat, eene Lutherſche kerk en ſchool. *Henelii Silesiogr.*

TREBONIUS, (CAJUS) bygenaamt *Asper*, was luitenant generaal van Ceſar in Gallië, en wierdt van hem in 't jaar der wereldt 3905 tot burgermeeſter verheven. Des niettegenſtaande tradt hy in een zamenzwering tegen hem, en hieldt Antonius op de markt onder een zamenſpraak op, terwyl Ceſar op het ſtadhuis vermoord wierdt, om hem niet te hulp te komen. Na dezen wierdt, hem Aſië als proconſul opgedragen; doch hy viel in de handen van Dolabella, die hem te Smyrna op het wreedſte deedt pynigen, geeſſelen en doden.

TREBSEN, een open vlek aan de Mulda, by Grimme, in den Leipziger kreits van het markgraafſchap Meiſſen gelegen, ſtaat onder het gebiedt der heeren van Dieskau. *Knaut Prodr. Misn. p.* 349.

TREBULA, een oude ſtadt der Aborigines, wordt thans *Monte Leone* genaamt, en is gelegen in 't landt der Sabynen, behorende nu tot den Kerkelyken Staat in Italië. Hier is een ſlot, en verſcheide oude opſchriften, nevens andere gedenkſtukken van een ſchouwburg, waar uit blykt, dat deze plaats oudtyds zeer aanzienlyk geweeſt is. *Plinius, Zeileri Descript. Ital. Cellarius Not. orb. ant. lib. II. c. 9.*

TREBULIUM, oudtyds *Gerva*, en *Terva*, een ſtadt in groot-Armenië, thans in Turkomannië gelegen, niet verre van de Perſiaanſche grenzen. *Baudrand.*

TREBUXENA, oudtyds *Colobana*, een oud vlek in Hiſpania Betica, thans Andaluſië, op een heuvel, naby Guadalquivir, twee mylen beneden St. Lucar en Barrameda gelegen. *Baudrand.*

TRECASTE, een kleine ſtadt niet verre van Novara in 't hertogdom van Milaan, aan de rivier Ticino, onder 't gebied der graven van Lampugnani.

TREEN, of TREYEN, een rivier in Sleeswyk, wordt by haren oorſpronk, in het ampt Flensburg, de *Bundenow* genaamt, loopt voorby Treya, en verdeelt zich aldaar in twee armen, die onder Hollingſtrole wederom zamenlopen, en vallen beneden Frederikſtadt in de Eyder. Deze rivier is zeer viſchryk, en hare ſnoecken worden voor een lekkerny gehouden.

TREFONTANE, of TREFONTI, zyn drie kleine eilanden, aan de kuſt der valleie van Mazara in Sicilië gelegen. Zy zyn drie mylen van Mazara gelegen in 't Ooſten. Een dezer drie eilanden wierdt eertyds *Cosyrus* genaamt. *Baudrand.*

TREFURT, DREFURTH, of DREYFURTH, eene kleine ſtadt, met een onderhorig ampt, aan de rivier Werra, leggende aan de Thuringſche, Heſſiſche en Eichsfeldiſche grenzen. Zy wordt van de meeſten tot Heſſen, en van zommigen tot Thuringen gerekent, maar behoort in gemeenſchap aan den keurvorſt van Ments, den keurvorſt van Saxen en den landgrave van Heſſen-Caſſel, van welke drie ieder een afzonderlyken amptman aldaar heeft. Zy hadt eertyds hare eigene heeren, van dien naam, welken zy in het jaar 1339, of 1327, door keurvorſtelyke Mentziſche, Heſſiſche en Thuringiſche troepen, wegens zekere vredebreuk, wierdt ontweldigt. Digt daar omtrent legt 1) een hoge berg, Hellerſtein genoemt, op welken, zo als men verhaalt, een verwonderenswaardig hol gevonden wordt; 2) een ſteenrots, Nortmanſtein genoemt, op welken een verwoeſt ſlot, met drie torens, te zien is, dat, zo als men zegt, drie Romeinſche patricii, die zich de Nortmannen ſchreven, en zich in het jaar 455 in Thuringen nederzetten, gebouwt hebben. *Muliers Annal. Sax. Winkelm. Beschr. von Hessen. Gregorii Thuring. Tromsd. Geogr. Volkelsi Oratio de urbe Sangerhusa.*

TREGARON, een klein marktvlek in 't Engelſche graafſchap Cardigan, genaamt Pennarth, wordt door een major beſtiert, en heeft een fraaie kerk. Het is 140 Engelſche mylen van Londen gelegen.

TREGONY, een Engelſch vlek in Cornwall, genaamt Powdez, zendt twee gedeputeerden in 't parlement, en is 210 mylen van Londen gelegen.

TREGUIER, of LANTRIQUIET, in 't Latyn *Trecorium*, een ſtadt op een eilandt aan de Noordkuſt van Bretagne, heeft een bisdom, dat onder Tours ſtaat. Deze ſtadt is oud, en door de invallen der Saxen, Denen en Normannen dikwils verwoeſt. De biſſchop is een geeſtelyk en wereldlyk heer dezer ſtadt, en voert een graaflyken tytel. De Domkerk heeft den naam van St. Zudgal, den eerſten biſſchop aldaar. *Argentrae. Sammarth. Gall. Christ.*

TREIDEN, een ſterke plaats in Lettlandt, een landſtreek in Lyflandt, niet verre van Riga, aan de rivier de Aa gelegen.

TRELLBURG, een ſtaale koopſtadt in Schonen, aan de Ooſtzee. Waldemar, koning van Zweden, heeft ze nevens Malmoe in 't jaar 1263 met de Deenſche princeſſe Sophia ten huwelyk ontfangen. *Hubner Hist.*

TREMELLIUS (EMANUEL) wierdt te Ferrara geboren. Zyn vader was een Jode, en zeer ervaren in de Hebreeuſche tale. Hy kwam met Petrus Martyr, en zommige anderen, die heimelyk den Proteſtantſchen Godsdienſt beleden, in Duitſchlandt. Na dat hy zich een tydlang te Straasburg hadt opgehouden, vertrok hy naar Engelandt; maar keerde na de doodt van koning Eduard den VI weder te rug, en gaf in het collegie te Hornbach, in Tweebruggen, leſſen. Van daar wierdt hy naar Heidelberg als profeſſor der Hebreeuſche tale beroepen, alwaar hy de Syriſche overzetting van het Nieuwe Teſtament in 't Latyn vertaalde, en de vertaling van het Oude Teſtament uit het Hebreeuſch ondernam. Hier toe bediende hy zich van de hulpe van *Franciscus Junius* van Bourges, die na de doodt van Tremellius in het verbeteren van dat werk, waar van hy doch zelfs geen ontheur was, al te veel vryheit gebruikte. Tremellius begaf zich van Heidelberg naar Metz, en trouwde aldaar. Van daar begaf hy zich naar Sedan, om aldaar de Hebreeuſche taal te leren. Hier ſtierf hy in het 70 jaar zynes ouderdoms. Zyne ſchriften zyn: *Grammatica Chaldaea, Syriaca; Biblia Sacra scholiis illustrata; Novum Testamentum Graece & Syriace; Interpretatio in Hoseam; Catechismus Religionis Christianae*, enz. *Adami Vit. Theol. Genebrard. Chron. Freheri Theatr. Teissier Eloges Tom. I. p.* 342.

TREMES, in 't Latyn *Trama*, of *Tremae*, een kleine plaats met een kaſteel aan een kleine rivier van den zelven naam, in 't Franſche landſchap Champagne, en des zelfs kerkgebiedt van Meaux gelegen. Een tydlang den graaflyken tytel hebbende gevoert, is ze eindelyk een hertoglyk pairſchap geworden, met welke eer *Renatus Poitier*, graaf van Tiênres, begunſtigt wierdt. Dit geſchiedde door een koninklyk patent in 't jaar 1648, het welk eerſt in 't jaar 1663 door het parlement van Parys bevelligt is. *Hadr. Vales. Notit. Gall. Etat de France de l'an.* 1708. *T. II. P.* 137.

TREMISSEN, of TREMESEN, een koninkryk in Barburye, heeft drie provinciën onder zich, nevens het gebergte Tenez, en het gebergte Algezer, of Algiers. Wat Bugia aangaat, dit was zomwylen onder dezen koning, zomwylen onder Tunis, na dat de eene of de andere koning de overhandt hadde. Dit koninkryk grenſt in 't Weſten aan 't koninkryk van Fez, in 't Ooſten aan Tunis, in 't Noorden aan de Middelandſche zee, en in 't Zuiden aan het Atlantiſch gebergte, en wordt van de Arabiſche familie, *Delleg* genaamt, bewoont. De rivier Zha ſcheidt het zelve af van Chantz, een landſchap in 't koninkryk van Fez. De Romeinen noemden het *Caesaria Mauritana*. De lengte van het Ooſten naar het Weſten is 380 Engelſche mylen, doch de breedte maar 25 mylen. Het heeft twee vermaarde havens, *Horam*, of *Oran*, en *Marsa*, *Elkabir*, of *Mersalkabir*, die beide in de macht der Spaanſchen zyn. Toen eens een koning van dit landt, om dat hy ongelukkig geweeſt was van zyne onderdanen verjaagt, en van Barbaroſſa, den Turk, toen deze dit landt veroverde, geſlagen wierdt, heeft Karel de V in 't jaar 1535 des zelfs zoon Abuchemmu weder op den troon gezet. Hem volgde *Habdulla*. Naar den zeekant is dit koninkryk zeer houtryk, maar in 't Zuiden bergachtig, droog en onvruchtbaar. De wilde Arabieren hebben het veldt eeuwen lang verwoeſt, gelyk het naderhandt in de wrede oorlogen met de koningen van Fez verder ſlecht gehandelt is. Tegenwoordig ſtaat het onder de republyk van Algiers, en heeft de beſcherming van de Ottomanniſche Porte. *Leo Africanus p.* 216. *Marmol Africa.*

TREMISSEN, de hoofdſtadt van het bovengemelde koninkryk, hoewel ze van de Afrikaanſche landbeſchryvers *Telamsan* en door Leo den Afrikaner met den name van *Telensin* genaamt wordt. De ſtadt is groot, en was eertyds de ſetel des koninkryks. Oudtyds was ze klein, doch begon in 't jaar 1001 met meer inwoonderen bezet te worden. Onder koning Abuteſſin telde ze 1600 familiën. Na dezen belegerde ze Joſeph, koning van Fez, zeven jaren lang, en wanneer hy ze tot het uiterſte gebragt hadde, wierdt hy zelf onder de ſtads muren van een zyner onderdanen gedood, en daar op het ganſche leger geſlagen. Abulheſen, een ander koning van Fez, veroverde ze naderhandt na een belegering van 18 maanden, voerde den koning gevankelyk weg, ſloeg hem dood, en plunderde Tremiſſen. Na dezen is ze andermaal opgebouwt, en tot 1200 familiën vermeerdert, hebbende prachtige mosqueën, en vyf collegiën, baden en herbergen, van welke twee door de kooplieden van Genua en Venetië veelzins bezocht wierden. De Joden hadden veel deel aan den koophandel, en waren eertyds zeer ryk; doch in 't jaar 1514, na de doodt van koning Abuhabdilla, wierdt de ſtadt geplundert. De muren zyn hoog en ſterk, hebbende vyf poorten. Aan de Zuidzyde ſtaat het koninklyk paleis, zynde groot, en met aangename bomen verſiert, die in de koninklyke tuinen geplant zyn. De velden rondom de ſtadt zyn zeer aangenaam. Men vindt in de zelve zeer vele vygen, amandelen, perziken, meloenen en citroenen. Drie mylen van daar, naar 't Ooſten, is de rivier Seffif. De inwoonders overtreffen die van Fez in dapperheit. Alle zyn ze goede kunſtenaars, kooplieden, geleerden, of ſoldaten. De kooplieden dryven een ſterken handel met de Negers in Afrika. *Leo Africanus.*

TREMITI, een eilandt in de golf van Venetië, aan de kuſt van 't koninkryk van Napels. Het is het eerſte van de

zogenaamde *Diomedes* der ouden, en geeft aan sommige andere den naam, die de eilanden van *Tremiti* genaamt worden. Het eerste heeft een vermaard klooster van Reguliere kannunniken van S. Jan van Lateraan.

TREMITHUNTE, in 't Latyn *Tremithus*, was eertyds een bisschoppelyke stadt op het eilandt Cyprus, en is wegens de wonderwerken van des zelfs bisschop Spiridion zeer vermaard. Doch thans is 't maar een gering vlek. Zommigen verzekeren, dat de tegenwoordige stadt *Nicosia* op de plaats van het oude Tremisunthe gesticht is. *Stephanus. Suidas.*

TREMOUILLE, een vermaarde hertoglyke familie in Vrankryk, die haren oorspronk uit Poitou heeft, alwaar de heerlykheit *Tremouille* gelegen is, van welke de stamvader *Petrus* in 't jaar 1040 bezitter was. Deze liet vier zonen na, *Willem*, *Gerald*, *Albrecht*, en *Josbert*, van welke GERALD het geslacht heeft voortgeplant. Zyn zoon was GUIDO de I VAN TREMOUILLE, die de kruistochten van hertog Godfried van Bouillon bywoonde, en WILLEM den II naliet. Deze teelde *Willebald*, *Willem*, *Theobald*, *Hugo*, *Umbert*, en *Peter*. *Hugo* teelde *Johannes*, die zonder erfgenamen gestorven is. WITTEBALD heeft het geslacht voortgeplant, nalatende *Albert* den II, en *Wilhelm*. De zonen van ALBERT waren, *Umbertus*, heere van Tremouille, en van Châteu; *Wilhelm*, *Aboran*, en *Lussac*. In 't jaar 1205 leefden *Petrus*, *Aldebertus*, *Amiel*, *Godefredus*, THEOBALDUS, welke laatste een eenigen zoon, genaamt IMBERTUS, naliet, die in 't jaar 1249 in een veldslag sneuvelde. De zonen van Umbertus waren *Wilhelm* de III, *Aldebertus* de III, *Guido*, *Willebaldus*, *Amiel*. ALDEBERTUS heeft het geslacht voortgeplant, telende *Guido* den II, *Petrus*, en *Wilhelm*. De zonen van GUIDO den II waren, *Guido* de III, heer van Tremouille, Châteu Guillaume, Lussak en Rochefort in Berry, en *Godfried*, heere van Tremouille, ridder, heere du Bois de la Carte. GUIDO de III teelde *Guido* den IV, en *Wilhelm*, heere van Rochefort. De laatste teelde een zoon van den zelven name, doch die zonder erfgenamen stierf; dies de oudste, GUIDO de IV, alleen het geslacht heeft voortgeplant. Zyne zonen waren *Guido* de V, en *Amiel*, heer van Fontmorant; van welken laatsten de heeren van Fontmorant tot op *François* afstammen. Deze stierf in 't jaar 1586, en liet twee dochteren na. GUIDO de V heeft het geslacht van Tremouille voortgeplant. Hy was opper-voorsnyder van Vrankryk, en stierf in Augustus des jaars 1350. Zyne zonen waren *Guido* de VI, *Wilhelm*, ridder, heere van Ulion en Espoisse, maarschalk van Burgundië, Raadt en kamerheer van Karel den V en Karel den VI, koningen van Vrankryk, van welke beide beneden; en *Petrus de la Tremouille*, heere van Dours, Raadt en kamerheer van hertog Philips den Stouten van Burgundië. Deze leefde in 't jaar 1426, en was de stamvader van de linie der heeren van Dours. De zonen van GUIDO den VI waren, *Guido*, bygenaamt *Guyot*, die in 't jaar 1390 jong stierf; *Johannes*, heer van Jonville, ridder van het gulde vlies, opperhofmeester en opperkamerheer van Johannes en Philippus, hertogen van Burgundië. Deze gaf vele blyken van dapperheit in verscheide oorlogen, doch stierf in 't jaar 1449, zonder kinderen na te laten; *Georgius*, die alleen het geslacht voortgeplant heeft, van wien beneden; en *Guido*, die in 't jaar 1390 voor zyn vader stierf. De zonen van Georgius waren, *Lodewyk van Tremouille*, graaf van Guines en Benon, viconte van Thouars, prins van Talmont, baron van Sully en Craon, enz. GEORGIUS, heere van Craon, Jonvelle, Rochefort, Isle-Bouchard, enz. overste, erfkamerheer van Burgundië, van welke beide beneden. Daarenboven hadt hy twee natuurlyke kinderen, *Jacobus*, heere van S. Cioran, en *Johannes*, genaamt *de l'Ebergement*, die twee zonen naliet, *Renatus* en *Johannes*. LODEWYK alleen heeft het geslacht voortgeplant, nalatende *Lodewyk* den II, van wien beneden; *Johannes*, in 't jaar 1505 bisschop van Poitiers, wierdt van paus Julius den III den 4 February des jaars 1506 te Bononië tot kardinaal, met den tytel van *S. Martinus*, verklaart, en stierf in July des jaars 1507; *Jacobus van Tremouille*, heere van Mauleon, van wien beneden; *Georgius*, heere van Jonvelle, en *Johannes*, bastaardt van Tremouille, die *Johannes de la Rue* heeft geteelt, en van koning Karel den VIII in 't jaar 1495 gewettigt wierdt.

De eenige zoon van Lodewyk den II was KAREL VAN TREMOUILLE, prins van Talmont en Mortagne, graaf van Taillebourg, zynde zeer dapper in verscheide veldslagen. Hy sneuvelde den 13 September des jaars 1515 in den slag by Marignan, in Italië, oud zynde 29 jaren. Zyn eenige zoon was FRANÇOIS VAN TREMOUILLE, viconte van Thouars, prins van Talmont, graaf van Guines, Benon en Taillebourg, vryheer van Rohan, ridder van de koninklyke orde, generaal-luitenant van Poitou, Xaintogne en Rochelle. Hy wierdt in den slag by Pavië gevangen, doch in 't jaar 1528 voor een grote somme weder op vrye voeten gestelt. Hy ontfing op het bevel van koning François den I keizer Karel den V te Poitiers, toen de zelve in 't jaar 1529 door Vrankryk reisde. Daar op wierdt hy gelast de onlusten in Languedok en Guienne te stillen. Hy stierf den 5 January des jaars 1541 op zyn kasteel Thouars. Zyne zonen waren *Lodewyk* de III, van welken beneden; *François*, graaf van Benon, vryheer van Montagu, die de stadt Metz, toen de zelve in 't jaar 1552 door keizer Karel den V belegert was, verdedigde, en stierf in 't jaar 1555, zonder kinderen; *Karel*, heer van Mauleon en Marande, abt van S. Laon, en Chambon, omtrent Thouars gelegen; *Georg*, baron van Rohan, stierf in 't jaar 1584, zynde de stamvader der linie van *Rohan*, van welke beneden; *Claudius*, baron van Noir-Moustier en Mornak, diende koning François den II, en Karel den IX in de binnenlandsche oorlogen van Vrankryk, en stierf in 't jaar 1566. Van hem stammen de marquizen en hertogen van Noir-Moustier af, van welke beneden. Van LODEWYK den III stammen af *Annas*, prins van Talmont, en *Lodewyk*, graaf van Benon, die beide jong gestorven zyn; *Claudius*, hertog van Thouars, pair van Vrankryk, prins van Talmont, graaf van Guines, Benon, Taillebourg, die den 25 October des jaars 1604 stierf, en van wien beneden; en *François*, bastaardt van Tremouille, baron de Bourneraux. De zonen van CLAUDIUS waren, *Henrik*, hertog van Thouars, pair van Vrankryk, prins van Talmont, graaf van Laval, ridder der koninklyke orde, van wien beneden; *Frederik*, graaf van Laval, en Benon, die in February des jaars 1642 te Venetië in een tweegevecht met den heer de Coudray Monpensier sneuvelde, zonder erfgenamen na te laten. Hy hadt wel kinderen geteelt by Anna Orpe, een Engelsche, en by eene Moussy, een Venetiaansche, onder welke *Henrik Stephanus* aangemerkt wordt, die voor een echt kindt wilde gehouden worden; hoewel hy by een uitspraak van het Parlement den 23 Maart des jaars 1647 voor bastaardt verklaart wierdt. Claudius heeft ook een natuurlyken zoon nagelaten, genaamt *Hannibal*, heere van Marcilly. De zonen van HENRIK waren *Henrik Karel*, prins van Tarante, ridder van het gulde vlies, die den 14 September des jaars 1672 stierf, en van wien beneden; *Lodewyk Maurits*, abt van Charroux en Talmont, die den 25 January 1681 stierf; en *Armand Karel*, graaf van Taillebourg, geboren den 15 Juny 1635, stierf den 13 November 1643, en twee dochteren, van welke de jongste in 't jaar 1662 de gemalin van Bernhardus, hertog van Saxen-Jena, wierdt, en den 24 Augusty 1682 den geest gaf.

HENRIK KAREL heeft het geslacht alleen voortgeplant. Zyn oudste zoon, KAREL BELGICUS HOLLANDUS, hertog van Thouars, pair van Vrankryk, ridder der orde van den H. Geest, prins van Tarante en Talmont, graaf van Laval, Montfort, Guines, Benon, Lonvelle, en Taillebourg, marquis van Espinay, vicomte van Rennes en van Bays, baron van Vitre, Mauleon, Berric en Didonne, en koninklyke kamerheer, wierdt in 't jaar 1655 geboren, en trouwde den 3 April 1675 Magdalena van Crequi, erfdochter des hertogs van Crequi, by welke hy twee prinssen teelde, van welke de oudste, KAREL BRETAGNE, prins van Tarante, de twede graaf van Laval genaamt wierdt. Zyn eenige broeder, *Frederik Willem*, was abt van Charroux en Talmont. Uit de kollaterale liniën van dit huis zyn nog overig de marquizen van Rohan. De stichter der eene linie is *Georgius van Tremouille*, vierde zoon van François, die by de vaderlyke deling de landen Royans, Olonnes, Genfay in Poitou, Saugeon, Quergolay, en Las in Bretagne ontfing. Van koning Karel den IX wierdt hy tot opperlandvoogdt benoemt, en stierf in 't jaar 1584. Zyn eenige zoon was GILBERTUS, marquis van Royan, graaf van Olonnes, die den koning van Vrankryk, Henrik den IV, trouwe diensten bewees, en verscheide plaatsen weder onder des zelfs gehoorzaamheit bragt; in aanmerking van welke diensten hy ook van hem tot ridder der H. Geestsorde gemaakt wierdt. De zelve koning maakte Royan tot een marquizaatschap, en Olonnes tot een graafschap, insgelyks tot vergelding zyner verdiensten. Hy stierf den 25 July 1603. Zyne zonen waren *Philippus*, van wien het geslacht voortgeplant is; *Gilbertus*, abt van Chambon; *Georgius*, ridder van Maltha. PHILIPPUS teelde *Lodewyk*, die den 5 February 1686 zonder erfgenamen stierf; *Cesar de la Tremouille*, een Jesuit; *Paulus Augustinus*, een abt; en *François*, die een eenige dochter naliet, met name *Maria Anna*, gemalin van Paulus Sigismund, hertog van Chatillon, twede zoon des hertogs van Luxemburg.

De twede kollaterale linie is die der marquizen en hertogen van *Noirmoustier*. Deze wierdt van CLAUDIUS VAN TREMOUILLE, vyfde zoon van François, gesticht. Deze ontfing in de vaderlyke deling de baronnyen van Noirmoustier en Mornak, nevens de heerlykheden Rochedire en Chasteauneuf. Hy toonde zyne dapperheit in de oorlogen, wierdt ridder der koninklyke orde, en stierf in 't jaar 1562. Zyn zoon was FRANÇOIS, die van koning Henrik den III uit aanmerking zyner verdiensten in 't jaar 1584 tot marquis verklaart wierdt. Hy stierf in February 1608, nalatende, behalven *François*, die na zyne doodt geboren wierdt, ook LODEWYK VAN TREMOUILLE den II, hertog van Noirmoustier. Deze wierdt in 't jaar 1690 door koning Lodewyk den XIV tot hertog verklaart, en de baronny van Montmirail tot een hertogdom en pairschap, van wien beneden. Zyne zonen waren *Lodewyk Alexander*, geboren in 't jaar 1642, en in 't jaar 1667 in Portugal gestorven; *Antoni François*, die zonder kinderen stierf; en *Joseph François*, abt van Soreze, en Auditeur van de Rota te Rome; door paus Clemens den XI, op rekommendatie van de kroon Vrankryk, den 17 May des jaars 1706 tot kardinaal verheven, nevens verscheide dochteren. *Du bouchet Hist. de Tremouille. Sammarthan. Hist. Geneal. Imhof Geneal. Gall. P. III.*

TREMOUILLE, (GUIDO de VI VAN) heer van Sully, Craon, Jonvelle, graaf van Guines, vryheer van Darcy, Ste. Hermine, en Marevil, heer van Courcelles, koninklyke Raadt en kamerheer, erflyk opperkamerheer van het hertogdom van Burgundië, bewaarder van den standaardt van Vrankryk, bygenaamt *de Dappere*, was de zoon van Guido den V,

en diende eerst koning Karel den V in de oorlogen met Engelandt. In 't jaar 1377 was hy by de verovering van Ardres. Twee jaren daar na begaf hy zich met den hertog van Burgundië naar Vlaanderen, toen deze zynen schoonvader tegen zyne oproerige onderdanen te hulp kwam. Hy verdedigde in 't jaar 1380 de stadt Troyes, die van de Engelschen belegert wierdt; diende naderhandt koning Karel den VI van Vrankryk in de Nederlandsche oorlogen, en was de eerste, die by de belegering der stadt Bourbourg in de gracht kwam. Hy droeg in 't jaar 1382 den standaardt van Vrankryk tegen de Engelschen, die hem de voornoemde koning in de kerk van St. Denys zelf overgaf. Toen de veldmaarschalk Cliſſon zyne bediening nederleide, droeg hem de koning de zelve op: doch hy bedankte. Daar na volgde hy den koning in de stadt Kameryk, was by het bylegér des hertogs van Burgundië, en wierdt vervolgens in 't jaar 1387 nevens anderen naar Parys gezonden, om aldaar de oproerige gemoederen tot rust te brengen. In het volgende jaar wierdt hy van den koning benoemt om nevens den aartsbisschop van Keulen, den hertog van Lotharingen, en den heere van Coucy, de geschillen tusschen den hertog Willem van Gulik en de hertoginne van Brabandt te helpen beslissen. Ter zelver tydt kwam een Engelsch ridder, met name Petrus Courtenay, te Parys, die dezen hertog van Tremouille naar de wyze van die eeuw in een tweegevecht met de lancie uitdaagde. Wanneer de koning dit hadt toegestaan, renden ze in het gezicht van den koning en het gansche hof tegen elkander aan, en braken de lanciën, zo dat geen van beide op de overwinning roemen kon. Daar op liet ze de koning van elkander scheiden. Vervolgens woonde hy een steekspel by, het welk by de inhaling der koninginne Isabella, uit het huis van Beyeren, te Parys gehouden wierdt. Daar op deedt hy in 't jaar 1395 met hertog Lodewyk den II van Bourbon tegen de Saracenen een tocht in Afrika, en vervolgens tegen die van Genua. Na dezen vertrok hy met Johannes, hertog van Burgundië, die het bevel over het Fransche leger hadt, in Hungarië tegen den Turk, doch wierdt den 26 September des jaars 1396 in het treffen by Nikopolis gevangen. Hy wierdt weder los gelaten, om het losgeldt voor den gevangen hertog van Burgundië en andere Fransche heeren te weeg te brengen; doch hy wierdt onderweeg te Rhodis van een krankheit overvallen, en stierf aldaar in 't jaar 1398. By de buitenlanders was hy in groot aanzien, en genoot van paus Clemens den VII, Johannes Galeacius, hertog van Milaan, en van Amadeus, grave van Savoje, een jaarlyksch pensioen. De hertog van Burgundië gaf hem ook de heerlykheit Joinville. Hy trouwde in 't jaar 1382 Maria van Sully en Craon, erfdochter van Lodewyk, heere van Sully en Craon, met welke hy vele landen, ook het recht tot het graafschap Guines behuwelykte. Uit dit huwelyk waren *Guido*, *Georgius*, *Johannes*, en drie dochteren. *Isabella* trouwde in 't jaar 1409 Petrus van Fourcel, heere d'Alegre en Pierry, naderhandt Karel, heere de la Riviere, grave van Dammartin en vervolgens tot haren derden echtgenoot Willem, heere van Chateau-Villain, opperkamerheer van Vrankryk. *Maria* wierdt de gemalin van Lodewyk van Chalon den II, grave van Auxerre en Tonnere; doch baarde gene kinderen. *Margareta* trouwde Renaldus den II, heere van Pons. *Du Bouchet. Sammarthanus. Imhof.*

TREMOUILLE, (Wilhelm, heer van) ridder, heer van Usson en Espoisse, Bourbon Lancy, maarschalk van Burgundië, Raadt en kamerheer der koningen Karel den V en Karel den VI, en van den hertog van Burgundië, Philips den Stouten, en eerste kapitein over des zelfs gendarmerie. Eerst diende hy in Pikardië tegen de Engelschen, wierdt naderhandt in 't jaar 1387 tot hulp der hertoginne van Brabandt gezonden, en trok met den koning tegen den hertog van Gelder. In 't volgende jaar was hy by 't leger in Duitschlandt. Hy wierdt nevens verscheide andere Fransche heeren benoemt om de Engelsche gezanten in de Louvre te ontfangen. Vervolgens verselde hy den hertog Lodewyk den II van Burgundië in zynen tocht tegen die van Tunis; trok onder koning Sigismundus van Hungarië met een leger tegen den Turk, doch sneuvelde in 't jaar 1396, nevens zyn tweeden zoon, Philippus van Mont-Real, in het treffen by Nikopolis. Zyne gemalin was Maria de Mello, vrouw van Usson, dochter van Guido, heere van Espoisse: zyne kinderen waren, *Wilhelm* de II, die buiten huwelyk stierf; *Philippus*, die in den slag by Nikopolis omkwam; *Guido*, graaf van Joigny, die het geslacht heeft voortgeplant; *Johannes*, die den 13 September des jaars 1408 in een slag tegen die van Luik sneuvelde, en drie dochteren. *Johanna* trouwde Johannes van Rochefort, heere van Chatillon; *Margareta* was de gemalin van David, heer van Auxy; *Bona* tradt in huwelyk met Mattheus van Longvy. *Bouchet, Sammarthanus, Imhof.*

TREMOUILLE, (Georgius de I, heer van) graaf van Guines, Boulogne en Auvergne, baron van Sully, Craon, Sainte-Hermine, l'Isle Bouchard, heer van Jonvelle, en grootkamerheer van Vrankryk. Hy was de zoon van Guido den VI, en diende eerst in den oorlog tegen Engelandt, doch wierdt in den slag by Asincourt gevangen. Na dezen geraakte hy by koning Karel den VII dus in gunst, dat hy hem tot stadhouder van het koninkryk, voorts tot kamerheer, en in 't jaar 1427 tot generaal luitenant verklaarde, zo dat hy een voornaam deel in het bewindt van zaken hadde. Doch hy verwekte zich een grote nydigheit, waarom hem ook de veldmaarschalk Richmond, hertog Karel van Anjou, en graaf van Maine, te Chinon, alwaar hy by den koning was, overvielen, kwalyk handelden, en gevangen namen; doch na een aanzienlyke somme voor losgeldt betaalt te hebben, wierdt hy weder op vrye voeten gestelt. Dit nam de koning wel zeer kwalyk; maar wierdt door de voorsprake der koninginne wederom bevredigt. Tremouille stierf den 16 May des jaars 1446. Zyne eerste gemalin was Johanna de II, gravin van Auvergne, erfdochter van Johannes, grave van Auvergne en Boulogne, en weduwe van Johannes van Vrankryk, hertog van Berry; na de doodt van welke hy in 't jaar 1425 ten huwelyk nam Catharina van Isle-Bouchard. Zyne kinderen waren, *Lodewyk* de I en *Georg*, nevens eene dochter, *Aloïsa*, gemalin van Bertrand den VI, heere de la Tour, en nog drie bastaarden. *Bouchet. Sammarth. Imhof.*

TREMOUILLE, (Lodewyk de I, heer van) graaf van Guines en Benon, vicomte van Thouars, prins van Talmont, baron van Sully en Craon, enz. erfkamerheer van Burgundië, wierdt in 't jaar 1431 geboren, en was de zoon van den bovengemelden George den I. In zyn twintigste jaar woonde hy onder koning Karel den VII de belegering van Rouaan by. Vervolgens deedt hy onder koning Lodewyk den XI een tocht tegen de Engelschen, die een inval in Pikardië gedaan hadden. In het jaar 1475 wierdt hy tot de vredestraktaten tusschen gemelden Lodewyk, en Eduard, koning van Engelandt, gebruikt, welke vrede te Pequigny gesloten wierdt. Naderhandt verliet hy het hof, en leide op zyn landgoedt te Bomiers, alwaar hy in 't jaar 1483 stierf. Zyne gemalin was Margareta, erfdochter van Lodewyk van Amboise, vicomte van Thouars, en prins van Talmont, met welke hy het vorstendom Talmont, het vicomté Thouars, nevens de landen van Mauleon, Berry, Olonnes, Curson, Chateaugautier, la Chaume, les Sables en Marans behuwelykte. Zyne zonen, die hy by de zelve teelde, waren, *Lodewyk* de II, van wien beneden; *Johannes*, bisschop van Auch en kardinaal; *Jacobus*; *George*, en een bastaardt, met name *Johannes*, nevens twee dochteren, van welke de oudste de gemalin was van Lodewyk van Anjou, naderhandt van Willem van Rochefort, en eindelyk van Jacobus van Rochechouart. *Bouchet. Sammarth. Imhof.*

TREMOUILLE, (George de II, heer van) van Craon, Jonvelle, Rochefort, en Isle-Bouchard, enz. eerste erfkamerheer van Burgundië, was de zoon van Georgius, en broeder van den bovengenoemden Lodewyk. Hy was in 't jaar 1468 by de verovering van Luik, wierdt van koning Lodewyk den XI in 't jaar 1469 ridder der orde van St. Michiël, en in 't jaar 1474 generaal luitenant van Champagne en Brie gemaakt. Toen de koning in 't jaar 1477, na de doodt van den laatsten hertog van Burgundië, Karel den Stouten, Burgundië poogde in te nemen, wierdt Tremouille derwaarts gezonden, om op Johannes den I van Oranje, dien deze onderneming was toevertrouwt, maar op wien men zich niet veilig kon verlaten, nauwe acht te slaan. Doch hy kon zich met dezen niet al te wel verdragen, en aangezien hy zelf stadhouder van het hertogdom verlangde te zyn, dat nochtans den prins van Oranje belooft was, nam deze zulks zo kwalyk, dat hy de belangen van Burgundië tegen den koning verkoos, het landt wederom veroverde, en Tremouille by Dijon van al zyne artillery beroofde. Dus viel Tremouille in ongenade, en verloor het gouvernement van Burgundië. Hy begaf zich derhalven op een zyner kasteelen, en eindigde aldaar zyn leven. Hy stierf in 't jaar 1481, gene kinderen nalatende by Maria van Montauban, erfdochter van Johannes van Montauban, admiraal van Vrankryk. *Bouchet. Sammarth. Imhof.*

TREMOUILLE, (Lodewyk de II, heer van) vicomte van Thouars, prins van Talmont, graaf van Guines, enz. was de zoon van Lodewyk den I, en wierdt den 20 September 1460 geboren. Hy wierdt aan 't hof van koning Lodewyk den XI als edelknaap opgevoed, en deedt zyn eersten veldtocht onder de aanleiding van Georgius den II van Tremouille. In zyn acht en twintigste jaar wierdt hem onder de minderjarige regering van koning Karel den VIII het Fransche leger tegen hertog François den II van Bretagne toevertrouwt, die den hertog Lodewyk van Orleans, en andere vorsten, tot de Ligue behorende, verblyf in zyne landen hadt gegeven; die hy ook in het treffen by St. Aubin du Cormier den 28 July 1488 sloeg, en den hertog van Orleans nevens den prins van Oranje en andere gevangen nam. Na dezen veroverde hy de steden Dinant en St. Malo, en veroorzaakte, dat Bretagne by de kroon gevoegt wierdt. Daar na verselde hy Karel den VIII op zynen tocht naar Napels, en hadt het bevel als generaal onder hem. Na de verovering van dit koninkryk verselde hy dien zelven Karel in des zelfs te rug reize naar Vrankryk, en droeg zich zeer dapper in den slag, die onderweeg in 't jaar 1491 by Fornoue voorviel. Hy sloeg de Italiaansche armee, die wel driemaal zo sterk was, uit het veldt. Hier op wierdt hy tot generaal luitenant van Poitou, Angoumois, Xaintonge, Aunis, Anjou, en Bretagne verklaart. Hy bekleedde de plaats van opperkamerheer by de lykstatie van koning Karel, reedt aan de linkerhandt van koning Lodewyk den XII, wanneer die zyne plegtige intrede in Parys deedt. Deze gaf hem het bevel over zyn leger in Italië, met het welke hy gansch Lombardië veroverde, de Venetianen aan de Adda sloeg, en hen noodzaakte Lodewyk Sforce, nevens zyn broeder, den kardinaal, hem weder vry te geven. Wederkomende wierdt hy door den koning tot gouverneur van Burgundië benoemt, voorts tot admiraal van Guienne, en kort daar na tot admiraal van Bretagne. Hy kommandeerde in 't jaar 1509 het lichaam van 't leger in

den slag by Agnadel; doch wierdt in 't jaar 1513 door de Zwitsers by Novara geslagen en gekwetst. Daar na verdedigde hy Dijon zes weken lang; was in 't jaar 1515 in den slag by Marignan, verdedigde Pikardië tegen de keizerlyken en Engelschen; en na dat hy in Provence was getrokken, noodzaakte hy de keizerlyken onder den generaal Bourbon in 't jaar 1523 de belegering van Marseille op te breken. Vervolgens begaf hy zich met koning François den I naar Italië, doch sneuvelde den 24 February 1525 in het treffen by Pavië. Men hieldt hem voor een der dapperste veldheeren van zynen tyde. Zyne eerste gemalin was Gabriëlla van Bourbon, dochter van graaf Lodewyk van Montpensier, by welke hy een eenigen zoon, genaamt *Karel*, teelde. By zyne twede gemalin, Aloysia Borgia, dochter van Cesar Borgia, hertog van Urbino, heeft hy gene kinderen verwekt. *Guicciardin. Bouchet. Sammarth. Imhof. Daniel Hist. de France Tom. II.*

TREMOUILLE, (JACOBUS, HEER VAN) heer van Mauleon, derde broeder van den bovengenoemden Lodewyk, diende koning Karel den VIII in den Napelschen oorlog, deedt onder koning Lodewyk den XII een tocht in Italië tegen Lodewyk Sforce, hertog van Milaan. Vervolgens begaf hy zich naar het koninkryk van Napels, en veroverde Maillance, woonde den slag by Marignan by, doch stierf zonder kinderen na te laten. *Bouchet. Sammarth. Imhof.*

TREMOUILLE, (FRANÇOIS, HEER VAN) vicomte van Thouars, prins van Talmont, graaf van Taillebourg, baron van Royan, enz. generaal luitenant van Poitou, Xaintonge, la Rochelle, en ridder der koninklyke orde, was de zoon van Karel de la Tremouille, en wierdt in den slag by Pavië gevangen: doch hy kocht zich vry, en keerde in 't jaar 1528 met den heere van Lautrek weder in Italië, om den paus te helpen. Wanneer keizer Karel de V in 't jaar 1529 door Vrankryk reisde, wierdt hem Tremouille tot Poitiers te gemoet gezonden. Na dezen kreeg hy bevel in Languedok en Provence te trekken, en aldaar eenige onlusten te stillen. Hy stierf den 5 January 1541 op zyn kasteel te Thouars. Zyne gemalin was Anna de Laval, dochter van Guido den XV, grave van Laval. By deze verwekte hy *Lodewyk* den XIII van *Tremouille*; *François*, grave van Benon; *Karel*, baron van Royan; *Claudius*, baron van Noirmoustier; *Guido*, en *Annas*. De moeder van deze gemalinne was Karola van Arragon, dochter van Frederik, koning van Napels, en zuster en erfgenaam van Ferdinand, hertog van Kalabrië, die in Spanje in de gevangenisse stierf. Hier van daan maakt dit geslacht ook een eisch op het koninkryk van Napels, gelyk zy by de Westphaalsche en Nimweegsche vredehandelingen in geschrift hebben pogen te beweren. *Bouchet. Imhof.*

TREMOUILLE, (LODEWYK de III, HERTOG VAN) eerste hertog van Thouars, prins van Talmont, graaf van Taillebourg en Benon, baron van Sully en Craon, was de oudste zoon van den bovengemelden François, en wierdt in 't jaar 1521 geboren. Hy verzelde den dauphin Henrik, naderhandt koning van Vrankryk, in 't jaar 1542 naar Perpignan, en diende onder den maarschalk de Piez in Pikardië tegen de Engelschen. Vervolgens wierdt hy nevens andere heeren als gyzelaar naar Engelandt gezonden, tot meerder verzekering der vrede, in 't jaar 1549 tusschen koning Henrik den II en Eduard den VI gesloten. Aangezien hy zich by andere gelegenheden zeer wel gedroeg, maakte koning Karel de IX ten zynen behoeve het vicomté Thouars in 't jaar 1563 tot een hertogdom. In 't jaar 1567 erlangde hy het bevel over de landen aan de Loire, om de Gereformeerden van daar te verjagen. In 't jaar 1576 maakte hem koning Henrik de III tot zyn generaal luitenant in Poitou, alwaar hy den misnoegden eenige plaatsen ontweldigde. Doch toen hy de stadt Melle belegerde, viel hy in een ziekte, en stierf den 25 Maart 1577. Zyne gemalin was Johanna van Montmorenci. Deze baarde hem *Annas*, prins van Talmont, en *Louis*, graaf van Benon, welke beide jong gestorven zyn. *Claudius*, hertog van Thouars, zyn opvolger; *Louise*, die jong stierf, en *Charlotta Catharina*, twede gemalin van prins Henrik den I van Bourbon. *Thuanus lib. LXIII. Bouchet. Sammarthan. Imhof.*

TREMOUILLE, (CHARLOTTA CATHARINA VAN) dochter van Lodewyk den III, hertog van Tremouille, eerste hertog van Thouars, enz. en van Johanna van Montmorenci. In 't jaar 1586 trouwde ze met Henrik den I, prins van Condé. Twee jaren daar na, als deze prins gestorven was, wierdt ze met waarschynlyke blyken beschuldigt, dat ze hem door vergift gedood hadde; ja zy wierdt door den luitenant krimineel te S. Jean d'Angeli, alwaar de doodt was voorgevallen, gevonnist om onthalst te worden. Doch tot haar geluk kon dit vonnis niet aanstonts volbragt worden, aangezien zy zwanger was; en wanneer zy *Henrik* den II, prins van Condé, baarde, wilde de koning van Navarre, die kort daar na onder den name van Henrik den IV koning van Vrankryk wierdt, niet, dat de executie in 't werk gestelt wierdt, voorziende, dat de voornoemde jonge prins zyn naaste erfgenaam zynde, door zulk een schandelyke doodt zyner moeder zou benadeelt worden. Ondertusschen wierdt ze zes jaren lang in een naauwe gevangenisse opgesloten, zonder toegang van iemandt, buiten een zeker getal bedienden. Eindelyk liet ze Henrik de IV naar Parys brengen, en aldaar hare zaak andermaal door het parlement onderzoeken. Hier wierdt ze onschuldig verklaart, en op vrye voeten gestelt: doch men geloofde in 't algemeen, dat dit meer uit staatkundige redenen dan naar recht geschiedde. In 't jaar 1597 ging ze van den Gereformeerden tot den Roomschen Godsdienst over, doende de afzwering te Rouaan in de handen van den pausselyken legaat, Alexander de Medicis, kardinaal van Florence. Zy stierf in 't jaar 1629. *Thuanus Hist. l. XC. Amelot de la Houssaye Not. sur les lettres d'Ossat Tom. I. p. 339. Tom. II. p. 396.*

TREMOUILLE, (CLAUDIUS, HERTOG VAN) hertog van Thouars, pair van Vrankryk, prins van Talmont, was de zoon van den bovengenoemden Lodewyk den III, en wierdt geboren in 't jaar 1566. Hy deedt zyn eersten veldtocht in Poitou onder François van Bourbon, hertog van Montpensier. Na dezen nam hy den Hervormden Godsdienst aan, en hadt onder den koning van Navarre het bevel over den regter vleugel in den slag by Coutras in 't jaar 1587. Vervolgens zondt hem deze koning nevens den heere van Chatillon tot hulpe van koning Henrik den III, toen des zelfs leger door den hertog van Majenne wierdt aangetast. Naderhandt was hy by de verovering van Parys, en wanneer koning Henrik de III omgebragt was, wierdt hy van des zelfs opvolger, den koning van Navarre, gelast in Touraine te trekken, en den Ligisten eenige plaatsen te ontweldigen. Daar na was hy by de verovering van het fort Meulan, in Normandië, en gaf in 't jaar 1590 blyken van zyne dapperheit in het treffen by Ivry. Daar na voegde hy zich met den prins van Conti zamen, belegerde Parys andermaal, en veroverde een deel der voorsteden. Wanneer de Spaanschen een inval in Normandië gedaan hadden, voerde hy den koning 500 edellieden, die zyne vazallen waren, toe, nevens nog 2000 voetknechten, die hy in zyne landen hadt geworven. Voorts zondt hem de koning nevens den prins van Conti in Poitou, alwaar ze de vyanden omtrent Montmorillon sloegen, en Chauvigny, St. Savin, le Blank, nevens andere plaatsen veroverden. Naderhandt was hy by de belegering van Rouaan en Poitiers, woonde in 't jaar 1595 den slag by Fontaine Françoise by, en wierdt in aanmerking zyner verdiensten tot pair van Vrankryk verheven. Hy stierf eindelyk op zyn kasteel te Thouars den 25 October des jaars 1604. Zyne gemalin was Charlotta Brabantina van Nassau, jongste dochter van Willem den II van Nassau, prins van Oranje, en teelde by haar *Henrik*, hertog van Thouars; *Frederik*, graaf van Benon; *Elizabeth*, die jong stierf; en *Karola*, gemalin van Jacobus Stanley, nevens een natuurlyken zoon, *Hannibal* genaamt. *Bouchet. Sammarthan. Imhof.*

TREMOUILLE, (HENRIK, HERTOG VAN) hertog van Thouars, pair van Vrankryk, prins van Talmont, graaf van Laval, ridder der koninklyke orde, een zoon van Claudius, wierdt in 't jaar 1599 geboren. Hy was in 't jaar 1628 by de belegering van Rochelle, wanneer hy den Hervormden Godsdienst varen liet, en den Roomschen omhelsde. Hier op maakte hem de koning generaal over de ligte ruitery. In 't jaar 1630 was hy by het leger in Piëmont, alwaar hy, willende de stadt Carignan met 400 paarden recognosceren, aan zyn knie gekwetst wierdt. Doch hy veroverde de gemelde stadt, gelyk vervolgens Casal, en was by de belegering van Corbie. By de Westphaalsche vredehandeling liet hy zynen eisch op het koninkryk van Napels voordragen. Hy stierf den 21 January des jaars 1674. Zyne gemalin was Maria de la Tour, twede dochter van Henrik de la Tour, hertog van Bouillon, by welke hy teelde, *Henrik Karel*, prins van Tarante; *Lodewyk Maurits*, abt van Charroux en Talmont, die den 25 January 1681 stierf; *Armand Karel*, grave van Taillebourg; *Elizabeth*, die stierf in 't jaar 1640 te Thouars; en *Maria Charlotta*, gemalin van Bernhard, hertog van Saxen-Jena. *Bouchet. Sammarth. Imhof.*

TREMOUILLE, (HENRIK KAREL VAN) prins van Tarante en Talmont, hertog van Thouars, pair van Vrankryk, ridder van den Kousebandt, generaal der Hollandsche ruitery, en gouverneur van 's Hertogenbosch, was de oudste zoon van den bovengemelden Henrik, en wierdt geboren in 't jaar 1621. Hy hadt in 't jaar 1648 het bevel over de Hessische ruitery; doch tradt in Hollandschen dienst, wanneer die met den bisschop van Munster in oorlog waren. Hy verliet in 't jaar 1670 den Gereformeerden Godsdienst, en omhelsde den Roomschen; en stierf den 24 September des jaars 1672. Zyne gemalin was Emilia, dochter van Willem den V, landgrave van Hessen, by welke hy teelde *Karel Belgicus Hollandus*, prins van Tarante; *Frederik Willem*, prins van Talmont; *Karola Emilia Henrietta*, die in 't jaar 1680 aan graaf Antoni van Altenburg uitgehuwt wierdt; en *Maria Sibylla Brabantina*, geboren in 't jaar 1666, en in 't jaar 1692 te Parys gestorven. *Imhof.*

TREMOUILLE, (LODEWYK de II VAN) hertog van Noirmoustier in Vrankryk, was de zoon van Lodewyk den I van Tremouille, geteelt by Lucretia Bouhier, dochter van Vincentius Bouhier, vryheer van Plessis aux Tournelles, heere van Beaumanhais, thesaurier des konings van Vrankryk, en wierdt geboren den 15 December 1612. In 't volgende jaar verloor hy zyn vader, en was des zelfs opvolger in 't markgraafschap Noirmoustier, in het Vicomté Thouars, en in de goederen Chateau-Neuf Samblancy en verscheide andere; maar Charsay heeft hy zelf aan zich gebragt. Zyn eersten veldtocht deedt hy in 't jaar 1653 onder den maarschalk van Chatillon in Brabandt, woonde den slag by Alvein, de verovering van Thienen, en de belegering van Loven by. Vervolgens begaf hy zich als vrywillige onder den prins van Oranje; was in 't jaar 1641 by de belegering van Perpignan in 't graafschap Roussillon, wierdt in 't jaar 1643 veldmaarschalk

over het leger, dat de hertog van Angoulême in Pikardië geboodt; kwam vervolgens in Duitschlandt onder de armee van den maarschalk van Guebrian; hadt een tydlang het opperbevel over een byzonder lichaam; was by de inneming van Rothweil, en wierdt by den inval der keizerlyken by Dutlingen, nevens den generaal Rantzau en andere Fransche heeren gevangen. Wederom op vrye voeten gestelt zynde vervolgde hy den krygsdienst, en nam onder den maarschalk van Villeroy in 't jaar 1645 de stadt la Mothe in Lotharingen in. Vervolgens woonde hy in 't leger des hertogs van Orleans in Vlaanderen de verovering van Bethune, Armentiers, Menin, Quesnoy, en Comines by, gelyk in 't jaar 1646 de verovering van Kortryk, Mardyk en Duinkerken; doch wierdt in 't jaar 1647 by Dixmuiden gekwetst. Toen in 't jaar 1649 het Parlement en de stadt Parys met den koning in een oorlog geraakten, verliet hy het hof te St. Germain, en begaf zich naar Parys, en voerde verscheide oorlogs- en mondbehoeftens derwaarts. Hy wierdt wel van den maarschalk van Grammont aangetast, doch bragt het meerder gedeelte gelukkig binnen Parys. Hier op zondt hem prins Armand van Conty naar Brussel, om by den gouverneur hulp te verzoeken, die hy ook erlangde. Doch alvorens het leger in Vrankryk aankwam was de vrede reets getroffen. Naderhandt verklaarde koning Lodewyk de XIV het graafschap Noirmoustier tot een hertogdom, en maakte Tremouille den 29 January des jaars 1657 pair van Vrankryk, hoewel het parlement van Parys dit nooit bekrachtigt heeft. Hy was ook koninklyke generaal luitenant in Anjou, en gouverneur van Charleville. Hy stierf in 't jaar 1666 te Chateauvilain. Zyne gemalin was Renata Julia Arbery, by welke hy teelde *Lodewyk Alexander*, zyn opvolger; *Antoni François*, abt van Noirmoustier; *Henrik*; *Robertus*; *Anna Maria*, gemalin van Adrianus Blasius Taillerand, vorst van Chalais; *Jolanta Julia*, gemalin des markgraven van Royan, *Louisa*; *Angelika*, en *Charlotta*. *Priols Hist. Gall. Imhof.*

TREMSBUTTEL was eerst een adelyk goedt, dat in 't jaar 1474 aan Saxen-Lauenburg, naderhandt van 't zelve aan Holstein-Gottorp, eerst als een pandt, doch naderhandt in 't jaar 1649 in eigendom is gekomen. Het is een ampt, eigentlyk op den Holsteinschen bodem gelegen, doch in de landsmatrikul niet te vinden. *Dankwerth Beschr. von Sleswu. und Holstein P. III. c. 11. p. 247.*

TRENT, in 't Latyn *Trenta*, eene der drie merkwaardigste rivieren van Engelandt, ontspringt in 't Noorden van Straffordshire, naby Leck. Zy heeft twee niet verre van elkander gelegene wellen, die uit een moerassigen grondt te voorschyn komen. De Trent loopt door Straffordshire, Derbyshire, Nottinghamshire, en Lincolnshire. Daar de Noordelyke grenzen der laatste provincie aan Jorkshire palen, vereenigt zich de Trent met de Ouse, en maakt den doortocht, *Humber* genaamt, die naderhandt in zee valt. Behalven de gemelde Ouse lopen nog verscheide andere rivieren in de Trent, als de Dove, Darwent, Erewasch, Idle, Ankam, enz. Zommigen leiden de benaming van *Trent* af van het Fransche woordt *Trente*, noemende uit dien hoofde deze rivier met een Latynschen name *Triginta*, dat is Dertig. Om deze afleiding der benaming nog waarschynlyker te maken heeft men dertig rivieren, die daar in lopen, en dertig soorten van visschen, die daar in gevonden worden, weten te noemen. *Cambden Brit. p.* 550.

TRENTE (HET BISDOM VAN) legt op de grenzen van Duitschlandt en Italië. Het grenst ten Oosten en Zuiden aan 't Venetiaansch Lombardië, ten Westen aan het Valtelin, en ten Noorden aan het graafschap Tyrol en aan het sticht Brixen. De steden en vlekken daar in zyn *Trente*, *Botzen*, *Riva*, *Roveredo*, *Tramin*, alwaar goede wyn wascht, zynde in gansch Duitschlandt beroemd, *Perzeno*, *Levego*, *Ludicaria*, *Fiemo*, *Randeria*, en meer andere plaatsen. De rivieren daar in zyn de *Etsch*, de *Eysack*, de *Chiese*, de *Cismone*, en de *Nevia*. Niettegenstaande het landt zeer ruuw en bergachtig is, wordt echter dit gebrek door het heerlyk wyngewasch, door de veelvuldige boom- en aardvruchten, en door het vele wasch, dat daar in gevonden wordt, vergoed, voornamentlyk is de streek rondom Botzen zeer vermakelyk en vruchtbaar, en de steden zyn wegens den sterken koophandel met zyde beroemd.

De oorsprонk van het sticht is zeer oud, en men vindt, dat *Hermagoras*, leerling van den Evangelist Marcus, en bisschop van Aglar, in het jaar 78 in deze landstreek het Evangelium gepredikt, en over eene nieuw-gebouwde kerk een bisschop, *Jovinus* genoemt, gestelt heeft, waarom dit bisdom in 't geestelyke den aartsbisschop van Aglar nog tegenwoordig onderworpen is. Onder des zelfs opvolgers is naar het algemeen gevoelen een voornaam Romeinsch edele, *Vigilius*, geweest, die ten tyde van den keizer Honorius zich herwaarts begaf, en over het verstoren van den Heidenschen afgodentempel van Saturnus door de inwoonders is dood gestenigt. Naderhandt hebben verscheide graaflyke personen dit bisdom bestiert. Na dat de bisschop Albrecht, graaf van Oltenburg, aan het huis van Oostenryk in het jaar 1365 de erffelyke bescherming en de voogdy over dit sticht opdroeg, heeft dit huis de meeste rechten der oppermacht in dit sticht bekomen; want de bisschop wordt mede op de Tyrolsche landdagen geroepen, en het landt contribueert tot de Tyrolsche landkas: doch de bisschop heeft als nog plaats en stem op de Ryksdagen. *Janus Pyrrhus de Episc. Trident. Imhof N. P. Europ. Herolt P. I. p.* 364.

TRENTE, de hoofdstadt van het gebiedt van Trente, digt aan de Italiaansche grenzen gelegen. Men zegt, dat zy den naam van de drie kleine rivieren heeft, die van het omleggende gebergte afkomen, en by deze stadt in de Etsch vallen, of van de drie toppen der bergen, tusschen welke zy legt. Maar anderen oordelen, dat zy ter eere van Neptunus gebouwt, en van de *Tridens*, of drietandige vork, die hy in de handt heeft, den naam van *Tridens*, zynde haar rechte naam in 't Hoogduitsch, gekregen heeft; gelyk 'er als nog in de kerk van S. Vigilius een steen getoont wordt, waar op men de gemelde drietandige vork van Neptunus uitgehouwen vindt. Zy is zeer oud, en dus weet men niet eigentlyk wie ze gebouwt heeft; want zommigen willen, dat Rhetus zulks gedaan heeft, en anderen schryven het den Toskaners toe, zeggende, dat zy naderhandt door de Cenomani vergroot is. Koning Diderik van Bern heeft ze met een muur van vierkante stenen laten omringen. Zy stondt eerst onder het gezag der Gotthen, en naderhandt onder dat der Longobarden, en ten laatste onder het gebiedt der Romeinen. Zy is niet zeer groot, legt diep in 't gebergte, en is op een platte rots gebouwt, die naar rood en wit marmer gelykt, waar van de meeste huizen gebouwt zyn. De Etsch loopt 'er voorby, waar over aldaar een tamelyk lange brug legt. De hoofdkerk van deze stadt is S. Vigilius toegewyd, daar in een kapel een krucifix getoont wordt, dat, toen men zekere synodale besluiten onder het zelve bezwoer en afkondigde, tegen eenigen, als men verhaalt, zyn hoofdt boog. Verder is aldaar de kerk van Sint Maria Maggiore, in welke in de XVI eeuwe het concilie wierdt gehouden, en welkers orgel het grootste en schoonste van gansch Italië is. In de St. Pieterskerk wordt het lyk van een kindt getoont, dat de Joden den 23 Maart des jaars 1475 vermoordden, en dat paus Sixtus de IV onder den naam van *Simon* heeft gekanonizeert. Het bisschoppelyk paleis legt buiten de stadt, zynde door Bernhard Olesius gebouwt, en gelykt wel naar eene kleine citadel. *Alberti. Misson. Rogissard Delices de l'Italie.*

TRENTE (KERKVERGADERING VAN) is het laatste concilie der Roomsche kerke, dat nog tegenwoordig by de zelve met yver onderhouden wordt. De toen over den Godsdienst gerezene verschillen gaven 'er aanleiding toe. Hoewel men zich nu dikwils op eene algemene kerkvergadering beriep, toonden echter de pauzen nooit een rechten ernst om de zelve te houden, tot dat eindelyk paus Paulus de III den 15 Maart des jaars 1545 eene uitschreef, maar die niet voor den 13 December des zelven jaars begon, en naderhandt onder drie pauzen in 25 zittingen is vervolgt. By de eerste zitting waren niet meer dan vier aartsbisschoppen en twee en twintig bisschoppen, nevens de afgezanten van den Roomsch koning Ferdinand, tegenwoordig, doordien de keizerlyke gezant te Venetië krank lag, en de Fransche wegens het langdurig uitstel wierdt te rug geroepen. Daar waren ook vyf generale ordens, en verscheide vermaarde Doctoren van alle natiën. In deze zitting wierdt niet anders uitgevoert dan dat men besloot hoedanig de zaken in deze kerkvergadering zouden behandelt worden, en dat de stemmen niet volgens de natiën, gelyk als op de conciliën te Constants en Basel was geschied, zouden opgenomen worden, maar dat ieder een vrye stem zou hebben, en dat dus alles by meerderheit van stemmen zou worden vastgestelt, gelyk als in de kerkvergadering van Lateran onder paus Leo den X was geschied, en voorts dat het een algemeen concilie zou heten, dat door den bystandt des H. Geestes ordentelyk vergadert, en onder het opzicht der pausselyke gezanten regelmatig gehouden was. In de twede zitting, die men na het feest van heilige drie koningen in het jaar 1546 hieldt, wierdt het besluit voorgelezen hoedanig het concilie zou gehouden worden. In de derde zitting, wordende den 4 February gehouden, en by welke vyf kardinalen, zes aartsbisschoppen, dertig bisschoppen, en verscheide abten tegenwoordig waren, wierdt de geloofsbelydenis van Constantinopel voorgelezen, en om de bisschoppen, die onderweeg waren, af te wachten, de 8 April tot de vierde zitting benoemt, waar by negen aartsbisschoppen en een en veertig bisschoppen verschenen, wanneer men vaststelde wat voor kanonyke boeken, zo wel des O. als des N. Testaments, zouden aangenomen worden. Ook wierden de overleveringen, welke men van der Apostelen tyden afleidde, vastgestelt, en de gemene Latynsche overzetting (*versio vulgata*) voor authentyk verklaart. In de vyfde zitting, den 17 Juny gehouden, wierdt verhandelt wat men van de erfzonde moest houden, en dat de jonkvrouw Maria daar mede niet besmet was geweest, en dat de kerkdienst, welken paus Sixtus de IV voor het feest der onbevlekte ontfangenisse van de H. Maria hadt ingestelt, als rechtmatig zou gehouden worden. De zesde zitting, zullende den 19 July gehouden worden, wierdt wegens de in Duitschlandt ontstane onlusten tot den 13 January des jaars 1547 uitgestelt. In de zelve wierdt de leer der rechtvaardigmaking onderzocht, en die der Pelagianen, als mede die der Lutherschen veroordeelt. De zevende zitting wierdt den 3 Maart gehouden, en in de zelve van de Sakramenten gehandelt. In de achtste zitting, die den 11 Maart geschiedde, wierdt besloten het concilie naar Bologne te verplaatsen, ter oorzake van de pest, die te Trente woedde. Zes en vyftig prelaten woonden de zelve by, van welke acht en dertig tot het verplaatsen van 't concilie stemden, veertien zich daar tegen aankantten, en de vier overige zich niet duidelyk genoeg verklaarden. Ondertusschen keerden de pausselyke legaten nevens de meeste prelaten naar Bologne, maar de Duitsche

pre-

prelaten bleven, nevens den kardinaal Pachiecco, te Trente, gelyk hen door den keizer bevolen was. Doch te Trente wierden gene zittingen gehouden. Te Bologne hieldt men de negende en tiende zitting, in welke niet anders voorviel, dan dat men voorbereidſelen tot nieuwe beſluiten maakte. Eindelyk wierdt op 't bevel van paus Julius den III den 1 Maart des jaars 1551 het concilie weder te Trente begonnen, en in de elfde zitting de bulle, deswegen uitgekomen, voorgelezen. In de twaalfde zitting viel niets voor, en om dat men nog meer prelaten verwachtte, wierdt alleen de dertiende zitting tegen den 11 Oćtober vaſtgeſtelt. In de zelve wierdt het geen men aangaande het leerſtuk van het H. Avondmaal hadt beſloten voorgelezen, zynde daar in de Transſubſtantiatie en de aanbidding der gewyde hoſtie begrepen; en doordien de Proteſtanten mede op deze kerkvergadering beſchreven waren, om tegen den 25 January des jaars 1552 te verſchynen, en ten dien einde vrygeleidsbrieven ontfangen hadden, wilde men omtrent het gebruik des H. Avondmaals onder beide gedaanten, en de offerhande van de Mis niets beſluiten alvorens men hunne bewysgronden verſtaan hadt. De veertiende zitting wierdt den 25 November des jaars 1551 gehouden, en in de zelve van de boete en het laatſte olyſel gehandelt. In de vyftiende zitting, op den 15 January des jaars 1552 gehouden, wierdt aan de Proteſtanten op nieuw een vrygeleide gegeven, en hen de tydt tot den 1 May gelaten om hunne beweegredenen in te brengen. Ondertuſſchen arbeidden de R. Katholyke Doćtoren in verſcheide vergaderingen om aangaande 't punt rakende den huwelyken ſtaat een vaſt beſluit te nemen, welk leerſtuk in de zeſtiende zitting zou verhandelt worden. Doch als de zelve den 18 Auguſty ſtondt gehouden te worden, vernam men, dat de keurvorſt Maurits van Saxen de ſtadt Augsburg hadt vermeeſtert, en zelfs voorhadt te Trente te komen. Dit noodzaakte de gezanten met bewilliging van paus Julius den III het concilie een tydlang op te ſchorten. Men kon ook onder de pauzen Marcellus den II en Paulus den IV niet zo ſchielyk weder in ſtaat raken; maar paus Pius de IV beriep het wederom door eene byzondere bulle, zynde den 29 November des jaars 1560 gedagtekent, om het tegen Paaſchen des volgenden jaars te houden. Maar doordien 'er toen maar negen biſſchoppen verſchenen, wierdt de vergadering niet voor den 18 January des jaars 1562 geopent, en daarom het beſluit aangaande het weder beginnen van de kerkvergadering voorgelezen, ook beſloten, dat men zou zoeken de verſchillen over den Godsdienſt uit den weg te ruimen, en de ingeſlopene misbruiken te verbeteren. In de achttiende zitting, die den 16 February gehouden wierdt, wierdt een beſluit rakende den *Index expurgatorius* gemaakt; doch de *Index* gedurende het concilie niet gemeen gemaakt, om de Proteſtanten, wier ſchriften daar in veroordeelt waren, niet meer te verſtoren. Ondertuſſchen wierdt nogmaals aan de Proteſtanten, niet alleen in Duitſchlandt, maar ook van alle andere natiën, een vrygeleide toegeſtaan. De negentiende zitting wierdt den 14 Maart gehouden; doch ter oorzake van eenig misverſtandt, tuſſchen de keizerlyke en Spaanſche gezanten ontſtaan, wierdt beſloten alles tot de volgende zitting, die den 4 Juny ſtondt gehouden te worden, uit te ſtellen. Wanneer de Franſche gezanten in de maandt May daar by kwamen, wierdt het verſchil nog groter: want de Spaanſche gezant begeerde, dat men zou verklaren, dat dit concilie een vervolg van het voorgaande was; daarentegen wilden de Franſchen, dat men het als een nieuw concilie zou aanmerken, alzo anders de Proteſtanten in Duitſchlandt, en zelfs de Franſchen het niet zouden aannemen. Maar terwyl de pauſſelyke gezanten daar op antwoordden, dat zy hier in geen verandering konden maken, hielden zich de keizerlyke en Franſche gezanten ſtil, uit vreze, dat het concilie anders geheel mogt geſcheurt worden. Toen men den 4 Juny de twintigſte zitting hieldt, wierdt de deciſie, reets genomen zynde, tot op de volgende zitting, die op den 16 July was vaſtgeſtelt, verſchoven. Maar nademaal de keizerlyke, Beyerſche, Hungariſche, Boheemſche, en Franſche gezanten begeerden, dat de Communie onder beide gedaanten zou gehouden worden, om de Proteſtanten te eerder te winnen, wierdt die zaak in verſcheide byeenkomſten onderzocht, en daar op den 16 July, in de een en twintigſte zitting, een beſluit genomen, dat den leken en geeſtelyken, die niet konſakreerden, het gebruik van 't Avondmaal alleen onder eene gedaante ter zaligheit nodig was. Maar wat 't verlof betrof, het welk door eenige volkeren in het byzonder begeert wierdt om het onder beide gedaanten te gebruiken, dit zou op een anderen tydt onderzocht worden. In de twee en twintigſte zitting, den 17 September gehouden, wierdt een beſluit aangaande de Mis gelezen. Na dat ook twee beſluiten aangaande het verbeteren der kerkelyke tucht gelezen waren, wierdt de drie en twintigſte zitting tegen den 12 November uitgeſchreven, doch die tot den 15 July des volgenden jaars 1563 is uitgeſtelt gebleven, doordien de gezanten van keizer Ferdinand en van koning Karel den IX van Vrankryk aanhielden, dat 'er ook eene hervorming omtrent den pauſſelyken ſtoel mogt gemaakt worden, het welk echter de paus weigerde, voorgevende, dat hy reets zodanige hervorming hadt begonnen, en voortaan niet zou nalaten zynen yver daar omtrent te tonen. In de drie en twintigſte zitting, wordende den 15 July gehouden, wierdt beſloten, dat het Sakrament der Inwydinge of ordening zou ſtandt grypen. In de vier en twintigſte zitting, op den 11 November, is beſloten, dat de huwelyke ſtaat een Sakrament was, maar dat de zelve den ongehuwden ſtaat niet moeſt voorgetrokken worden. De vyf en twintigſte en laatſte zitting wierdt den 3 en 4 December gehouden, en daar in drie beſluiten, als rakende het vagevuur, de aanroeping der heiligen, en het gebruik van den aflaat, gelezen. Naderhandt gaf het concilie het aan den paus over om over alle zwarigheden, die over de gemelde beſluiten konden ontſtaan, zyne uitſpraak te geven. Dus ſcheidde deze kerkvergadering, die achttien jaren hadt geduurt, en binnen dien tydt driemaal was beroepen, zynde onder vyf pauzen, als Paulus den III, Julius den III, Marcellus den II, Paulus den IV, en Pius den IV, gehouden. *Paul. Sarpius Hiſt. Concil. Trident. Sfortia Pallavicin. Hiſt. Conc. Trid. Spondan. Bzovius. Rainaldus. Surius. Chemnitius Examen Conc. Trid. Aquilinus de tribus Hiſt. Conc. Trid. Scip. Henrici Cenſura adverſus Polani Hiſtor. Gentilleti Examen Conc. Trid. Heideggerus Anatome Conc. Trid. Seckendorff Hiſt. Luth. Lettres & Memoires de François de Vargas, de Pierre de Malvenda, &c. touchant le Concile de Trente par Michel le Vaſſor.*

TRENTSCHIN, een geſpan- of graafſchap in opper-Hungarië, aan de Sileſiſche en Moraviſche grenzen, hebbende voortyds zyne eigene graven van dien naam gehad. *Mattheus*, graaf van Trentſchin, wederſtondt in het eerſt koning Karel Robert van Napels; maar hy wierdt in het jaar 1312 in een ſlag door den zelven overwonnen. In den jare 1473 ſchonk koning Matthias dit graafſchap aan den graaf Stephanus van Zips, als die hem in den Poolſchen en Boheemſchen oorlog trouwe dienſten hadt gedaan, met beding, dat wanneer zyne opvolgers het zelve wederom wilden inloſſen, zy aan den bezitter 15000 goude penningen zouden betalen, gelyk als Bonfinius meldt. In dit graafſchap leggen de hoofdſtadt *Trentſchin*, die een ſterk ſlot, op eene rots gebouwt, heeft, het ſlot en de ſtadt *Silain*, en andere plaatſen. In het jaar 1708, den 3 Auguſty, wierden de misnoegde Hungaren een kleine myl van Trentſchin door den keizerlyken generaal, den graaf Heiſter, geſlagen. *Bonfin. Rer. Hung. Dec. IV. l. III.*

TREPORT, een dorp, met een abdy en haven, in Normandië, op de grenzen van Pikardië, aan de rivier Bresle, beneden het ſteedtje d'Eu gelegen. *Baudrand.*

TREPTOW. Dezen naam voeren twee ſteden in Pomeren. De eerſte heet *Treptow aan de Tollenzee*, legt in voor-Pomeren, en heeft een ſlot. De Mekelenburgers dwongen ze in het jaar 1468 met vuur tot de overgave. Zy wierdt door de Zweden in het jaar 1631, en door de keizerlyken in het jaar 1643 ingenomen. De twede wordt *nieuw-Treptow* genoemt, en legt in achter-Pomeren, aan de rivier Rega. Zy is in het jaar 1285 met muren omringt, en heeft zich van de daar by leggende abdy Belbuck, zynde tegenwoordig een ampt, vrygekocht. *Micral. Pom. Zeileri Topogr. Brand. Staats-Geogr.*

TRESEN, een vlek, met een haven, in 't Zweedſche landſchap Sudermanië, aan den Belt, twee mylen van Stokholm ten Zuid-Weſten gelegen.

TRESSILIAN, (ROBERT) een Engelſch ridder, en een der opperrechters van het koninkryk, was een gunſteling van koning Richard den II, en hielp nevens Robert Vere, hertog van Ierlandt, Alexander Nevil, aartsbiſſchop van Jork, Michiel van Pole, graaf van Suffolk, en andere by het volk gehaatte groten, verſcheide misbruiken in de regering invoeren, of verdedigen; ook den hertog van Glooeſter, nevens andere Lords, die op een reformatie drongen, zeer vervolgen. Maar wanneer in 't jaar 1388 de laatſtgemelde party de overhandt behieldt, en hy door zyne eige bedienden verraden wierdt, wierdt hy op ſtaande voet van het Parlement ter doodt veroordeelt. Dus wierdt hy naar Tiburn geſleept, en opgehangen. Zommige ſchryvers melden, dat hem volgens het vonnis de keel is afgeſneden, om door een buitengewoon oordeel de grootheit zyner misdaden te kennen te geven. *Walſingham. Holin-head. Sam. Daniel's Life of King Richard II.*

TRETHYMIROW, of TECHTIMIROW, een kleine, maar ſterke ſtadt in neder-Volhynië, een geweſt in Polen, is gelegen aan den Boryſthenes, omtrent achttien mylen beneden Kiow. Koning Stephanus Battori gaf deze ſtadt den Kozakken, om ze tot een wapenplaats te maken, en om aldaar krygsraadt te houden; voorts tot een ſetel van hun veldheer: doch naderhandt hebben hen de Polen de zelve wederom ontrukt. Maar na vele oorlogen is deze ſtadt weder in de handen der Kozakken gekomen. *Baudrand.*

TREUCHTLINGEN, een ſlot en ſteedtje, nevens eene heerlykheit, in Frankenlandt, aan de rivier Altmuhl, twee mylen van Weiſſenburg gelegen. De markgraven van Anſpach hebben deze plaats in den dertigjarigen oorlog van de heeren van Pappenheim gekocht.

TREUEN, eene ſtadt in Voigtlandt, niet verre van Reichenbach, tuſſchen Plauen en Sneeberg gelegen. Zy legt wel in den omtrek des ampts Plauen, maar behoort eigentlyk onder den keurvorſt van Saxen. Zy is tamelyk groot, heeft wel 800 huizen, en wordt in opper- en neder-Treuen verdeelt, hebbende goede nering. Men vindt anders, dat reets in het jaar 1329 keizer Lodewyk Henrik, voogdt van Plauen, met het ſlot Treuen beleende.

TREUTLERUS, (HIERONYMUS) een vermaard rechtsgeleerde, was van Sweidnitz, in Sileſië, geboortig, en wierdt in 't jaar 1590 te Marpurg der beide Rechten Doćtor gepromoveert. Kort daar na erlangde hy aldaar de bediening van profeſſor in de redeneerkunſt. Na verloop van twee jaren begaf hy zich naar de opper-Lauſnits, en wierdt eerſt ſyndicus te Bautzen, naderhandt keizerlyke Raadt, en opperfiskaal van de Lauſnits. Daarenboven wierdt hy van den keizer tot den adelſtandt

ftandt verheven. Hy ftierf in 't jaar 1607, in het 42 jaar zynes ouderdoms, nalatende: *Disputationes selecta ad Jus Civile Justinianeum*; *Annotationes in Jurisprudentiam Romanam*; *Processus Judicialis*; en meer andere fchriften. *Freheri Theatr. vir. illustr.*

TREVI was eertyds een biffchoppelyke ftadt; doch is tegenwoordig maar een vlek in den Kerkelyken Staat, gelegen in 't hertogdom van Spoleto, en des zelfs Noord-Weftzyde.

TREVI, oudtyds *Trebana Civitas* genaamt, was een biffchoppelyke ftadt, doch is thans maar een vlek in Campagna di Roma, gelegen aan den oorfpronk der rivier Teverone, en behoort tot het gebiedt des abts van Subiaco. *Baudrand.*

TREVICO, of VICO DELLA BARONIA, in 't Latyn *Trevicus*, een ftadt in 't koninkryk van Napels, gelegen in Principato Oltra. De biffchop dezer ftadt ftaat onder den aartsbiffchop van Benevento. De ftadt is groot en fterk, ook aan alle kanten met water omringt; waarom ze niet wel te genaken is. De Venetianen veroverden ze in 't jaar 1339; maar in 't jaar 1509 veroverde ze keizer Maximiliaan, doch gaf ze wel haaft den Venetianen weder. *Mogerus.*

TREVIGIANO, of TREVISANO, een voorname en talryke familie onder de oude edelen van Venetië. Uit de zelve is een Doge, met name *Marcus Antonius*, geweeft, die na het affterven van Franciscus Donatus genoodzaakt wierdt deze waardigheit aan te nemen. Hy, zynde van een Godvruchtigen inborft, poogde de veelvuldige misbruiken, die in Venetië de overhandt genomen hadden, te keer te gaan: doch hy ftierf in het volgende jaar van een beroerte, knielende voor een kruelfix. Zyn opvolger was Franciscus Venier. Voorts heeft deze familie byna ten allen tyden Procurators van St. Marcus gehad; als in 't jaar 1249, toen 'er maar twee zyn mogten; in 't jaar 1277, wanneer maar drie te gelyk mogten zyn. In het eerftgenoemde jaar was het *Petrus*, in het andere *Bianchinus*; in 't jaar 1365 wederom *Petrus*, die daar in den nieuwverkoren Doge, Marco Cornato, opvolgde: in 't jaar 1396 *Nicolaus*, volgende daar in den Doge Andreas Contarenus; in 't jaar 1377 *Johannes*; in 't jaar 1431 *Jacobus*, die ook tweemaal kapitein generaal ter zee geweeft is; in 't jaar 1485 *Thomas*; in 't jaar 1499 *Nicolaus*; in 't jaar 1503 *Dominicus*, vader van den voornoemden Doge Marcus Antonius, die in 't jaar 1549 insgelyks Procurator was, enz. *Melchior Trevigiano* voorzeide in den Raadt, waar van hy een lidt was, 't verbondt, dat in 't jaar 1507 tot nadeel der republyk te Kameryk gemaakt wierdt: ook hadt hy voorhenen in 't jaar 1494 in den flag by Fornuove, als Venetiaanfche generaal dapper tegen de Franfchen gevochten. In 't jaar 1560 was *Johannes Hieronymus Trevigiano* patriarch van Venetië, en een ander, genaamt *Hieronymus Trevigiano*, biffchop van Verona. Deze beide waren op het concilie van Trente, alwaar de laatftgemelde in 't jaar 1562 ftierf. *Andreas Trevigiano* heeft in 't jaar 1528 te Venetië openbare leffen in de Filofofie gehouden. Vele anderen van dit geflacht zyn door gezantfchappen en andere gewigtige bedieningen vermaard geweeft. *Andr. Morosini Hist. Venet. Nani Hist. Rep. Ven. Amelot de la Houss. Hist. du Gouvern. de Venise p.* 28, 147, 460, 461, 469, 554.

TREVIGNO, eene kleine ftadt in 't Spaanfche landfchap Biskaje, omtrent Alva, vier mylen van Miranda di Ebro gelegen. Zommige landbefchryvers nemen deze ftadt voor der ouden *Veleia*, een dorp aldaar gelegen. *Baudrand.*

TREVIGO, of TREVIGI, in 't Latyn *Tarvisium*, de hoofdftadt van een Venetiaanfch landfchap, daar van de *Tarviser Mark* geheten. Zy is middelmatig groot, en heeft, behalven verfcheide kerken en openbare gebouwen, een groot getal fraaie huizen. Aldaar wonen ook vele adelyke familiën, en ryke burgers, meeft kooplieden. De grondt daar omtrent is zeer vruchtbaar in granen en wyn. De kleine rivier Sile loopt 'er midden door, en boven dien heeft deze ftadt ook het water van een groot getal bronnen. Hier is een biffchop, die onder den patriarch van Aquileja ftaat. Maar hoewel zommige den Egyptifchen koning Ofiris den ftichter dezer ftadt genoemt hebben, vindt men 'er nochtans geen gewag van gemaakt voor de fchryvers der Gotthifche gefchiedeniffen. De befaamde koning der Ooft-Gotthen, Totila, wierdt hier geboren, wiens vader gouverneur van Verona was, en deze plaats wegens hare aangename fituatie verkoos. Na de verftoring van het ryk der Gotthen wilde Alboinus, koning der Longobarden, Trevigo, om dat het geweigert hadt zich in tyds te onderwerpen, laten flechten; doch biffchop Felix verbadt hem. Aangezien naderhandt de Longobarden deze ftadt tot een fetel hunner markgraven verkoren, wierdt federt dit ganfche landt de *Tarviser Mark* genaamt. De Longobardifche koning Rotharis wordt gezegt hare fterkte in de VII eeuw omver gehaalt te hebben. Toen de ftadt wederom begon herbouwt te worden, en het ryk der Longobarden vernietigt was, kwam Trevigo onder de macht der keizers en koningen van Italië. In de XIII eeuwe veroverde ze de tyran Ezzelin, wanneer voorhenen Richard van Camino van keizer Henrik den VI tot vikaris over de zelve was aangeftelt. In volgende tyden hebben de heeren van Carrara en della Scala de zelve onder hun gebiedt gebragt, tot het jaar 1388, wanneer de republyk uit krachte van een vergelyk tuffchen de zelve ter eene, en den eerften hertog van Milaan, Johannes Galeacius Vifconti, nevens Maftinus della Scala, ter andere zyde, het eigendom daar van aan zich gebragt heeft. Sedert is Trevigo altydt onder het gebiedt der Venetianen gebleven, in zo verre, dat het ook in 't begin der XVI eeuwe, waar in de Geallieërden te Kameryk al 't gene de republyk in Terra Ferma bezat hadden ingenomen, alleen befloot zich niet over te geven. Die van Venetië zyn gewoon alle 16 maanden twee edelen naar Trevigo te zenden, van welke de eene als *Podesta*, de tweede als *Capitano d'armi* het oppergezag voert. Paus *Benedictus* de XI en vele andere vermaarde mannen zyn uit Trevigo gefproten. *Leand. Albert. Paul. Diac. Andr. Morosini Hist. Venet. Theatr. delle citta d'italia.*

TREVISA, (JOHANNES) een Engelfch priefter, en vikaris van Barkelai, heeft veel gefchreven. Hy vertaalde op het verzoek van den heere van Barkelai den Bybel in 't Engelfch. Voorts heeft hy in die zelve tale overgezet het *Polychronicon* van Roelof van Chefter. Men heeft ook van hem: *Polychronici continuationes*; *De Memorabilibus Temporum*; en: *Gesta regis Arthuri*, nevens een Befchryving van Britannië en Ierlandt. Hy leefde omtrent het jaar 1399, onder de regering van koning Richard den II. *Pitseus de illustr. Angl. Script.*

TREVISANUS, (BERNHARDINUS) een vermaard geneesheer van Padua, was de zoon van Marius, ook een geneesheer, en vorderde dus in de wetenfchappen, dat hy reets in het achttiende jaar zynes ouderdoms te Palermo in het koninkryk van Sicilie openbare leffen in de medicynen hieldt. Vervolgens wierdt hy hoogleeraar te Padua, en ftierf in 't jaar 1383. *Thomas. Elog. illustr. vir.*

TREVISER MARK. Zie TARVISER MARK.

TREVOUX, gelegen aan de Saone, is de hoofdftadt der fouvereiniteit van Dombes, en heeft een parlement, rekenkamer, en collegiale kerk. Deze ftadt is drie mylen van Lion gelegen, en op een heuvel gebouwt, die zich tot aan de Saone uitftrekt. Beneden is een grote vlakte, op welke tuffchen keizer Severus en Albeinus in 't jaar 198 een bloedige flag gehouden wierdt. Lodewyk Auguftus van Bourbon, fouverein vorft van Dombes, hertog van Maine, heeft in Trevoux in 't jaar 1696 een parlement aangelegt, nevens een rekenkamer, en liet een prachtig paleis tot de kancelary bouwen. Ook liet hy aldaar een voortreffelyke drukkery aanleggen, nevens een groot collegie. Paus Clemens de VII heeft hier een groot Kapittel geflicht, dat, behalven vele kapitularen, ook een deken heeft, die telkens door den prins benoemt wordt. De heer de Malezieu, kancelier van Trevoux, heeft 'er een groot gefchenk aan gemaakt. De ftadt is zeer oud, aangezien ze by het eindigen van het ryk van Burgundië, dat met de doodt van Rudolph den III in 't jaar 1032 gefchiedde, nevens alle fouvereiniteit, den heeren van Villars toebehoorde, die ze van Adelard den I tot op Stephanus den II bezeten hebben. Deze hadt maar een eenige dochter, genaamt Agnes, die deze ftadt aan Stephanus den I, heere van Thoire, in 't jaar 1200 ten huwelyk bragt. Van dien tydt af, tot op Humbert den VII, heeft Trevoux verfcheide heeren gehad, wordende altydt aan den jongften van het geflacht gegeven. Doch Humbert de II verkocht het in 't jaar 1402 aan hertog Lodewyk van Bourbon. Deze voegde de ftadt, nevens haar toebehoren, by de landen, die hy van Eduard den II, laatften hertog van Beaujeu, gekocht hadde, en maakte daar van de fouvereiniteit van Dombes, zo als de zelve nog op den huidigen dag is. Dit behaagde den hertog van Savoje niet, die de ftadt Trevoux door zyn veldheer, François de la Palue, grave van Veraubon, liet innemen. Doch hy wierdt genoodzaakt de zelve weder over te geven, waar op de ftadt aan 't huis van Bourbon kwam, van waar ze door huwelyk aan Gafto Johannes Baptifta, hertog van Orleans, gekomen is. Maar aangezien deze gene kinderen, behalven een enige dochter, naliet, en deze buiten huwelyk ftierf, zo wierdt deze ftadt nevens het hertogdom Dombes onder koning Lodewyk den XIV wederom met de krone vereenigt, tot dat deze de ftadt Trevoux nevens de fouvereiniteit van Dombes zynen voornoemden oudften natuurlyken zoon, hertog Lodewyk Auguftus van Maine, zynde een geleerd prins, gegeven heeft. Zie ook BEAUJEU en DOMBES.

TREYSA, eene kleine ftadt aan de rivier Swalm, in het Heffen-Caffelfche graaffchap Ziegenhayn, de welke in het jaar 1173 van Frederik, den eerften grave van Ziegenhayn, gebouwt wierdt. De keizerlyken hebben de zelve in het jaar 1640 over de helft in de affche gelegt, doch wierden in het zelve jaar den 15 November door den Weymarfchen overfte, Reinhard van Rofen, daar omtrent uit het veldt geflagen, en verloren daar by hunnen generaal, den baron van Bredau. De Ryksridderfchap heeft deze plaats tot hunne vergaderplaats gemaakt. Het onderhorige ampt wordt het gericht van Schönftein genoemt. *Winkelm. Beschr. v. Hessen P. II. p.* 251. *seq. Theatr. Europ. T. IV. f.* 222. *seq. T. V. f.* 1275.

TREZEGNIES, een der oudfte en voornaamfte vryheerlyke huizen in de provincie van Henegouwen, het welk in den jare 1614 den tytel van marquis heeft bekomen. *Karel van Trezegnies* bekleedde by keizer Maximiliaan den I de plaats van Raadt en opperkamerheer, wiens zoon *Johannes*, baron van Trezegnies, deken der orde van het gulde vlies, en kapitein generaal van Brabandt, Henegouwen, enz. in den toenmaligen oorlog van keizer Karel den V met Vrankryk is geweeft, en hy heeft ook in den name van den gemelden keizer het huwelyk met Izabelle, dochter van koning Emanuel van Portugal, voltrokken. Zyn neef *Karel*, baron van Trezegnies en van Silly, Pair van Henegouwen, wierdt, gelyk hoven gemeld is, eerfte marquis van Trezegnies gemaakt. *L'Erection de toutes les familles du Brabant p.* 11.

TREZINA, een oud vlek van Meffenia, thans in Belvedere, een landftreek in Morea, in 't Noorden der ftadt Coron, en een weinig Weftelyk van de ftadt Calamata.

TREZZO, een plaats in 't hertogdom van Milaan, aan de rivier Adda, niet verre van daar, alwaar de rivier Brembo daar in valt, en daar het kanaal, genaamt *il Naviglio minore*, begint. Aldaar is een oud kasteel, met een driedubbele gracht omringt, en met een Spaansche bezetting voorzien. In 't begin der tegenwoordige XVIII eeuwe stondt het onder de graven van Cavenago.

TRIANA, eene fraaie plaats in 't Spaansche landschap Andalusië, zynde maar door de rivier Guadalquivir, en een schipbrug, over de zelve geslagen, van de stadt Sevilië afgezondert, waarom men Triana als een voorstadt van Sevilië aanmerkt. Onder andere aanzienlyke gebouwen is aldaar het huis der Inquisitie, en een vermaard Karthuizer klooster, *las Cuevas* genaamt, waar in zich gewoonlyk zeventien Karthuizers, zamen persoonen van aanzien, onthouden. Ten tyde der Romeinen wierdt deze plaats *Osetum* of *Julia Constantia* genaamt: doch anderen zyn van gedachten, dat deze stadt het hedendaagsche vlek *San Juan d'Alfarache*, omtrent Triana, is. *Colmenar Delic. de l'Esp. Baudrand.*

TRIANGOLO, een eilandt in de Noordzee van Amerika, een der Lucaische eilanden, gelegen tusschen de eilanden Samana en S. Salvador. *Baudrand.*

TRIANON, een lusthuis der koningen van Vrankryk, omtrent 12 of 1500 schreden van Versailles. Koning Lodewyk de XIV heeft en het gebouw en de tuinen dus laten aanleggen en voltooien, dat beide zeer fraai zyn, en het verwonderlykste is, dat het werk in den winter begonnen, en in de naastkomende lente voltrokken wierdt. *Delices de France T. II. p. 98.*

TRIARII. Dus wierden in het Romeinsche leger die soldaten genaamt, die in de achterhoede geplaatst wierden. Maar de voorsten wierden *Hastati* en *Principes* genaamt. Zy kwamen selden tot het gevecht; waarom het ook niet zeer fatsoenlyk was *post principia* te staan, gelyk de Romeinen spraken. Hier van daan is ook het spreekwoordt der Romeinen gekomen: *Res redacta ad Triarios*, wanneer ze zeggen wilden, dat de zaak tot het uiterste was gekomen, en nu maar het plegtanker overig was. *Lips. de Milit. Rom. Salmasius de Milit. Rom. c. 5. Pitiscus.*

TRIBALLEN, *Triballi*, een oud volk in Neder-Mysië, thans Bulgarië genaamt. Temore, een aartsbisschoppelyke stadt, was eertyds de setel hunner vorsten; doch thans is Sophia de hoofdstadt, alwaar de Bassa zyn verblyf houdt. Plinius getuigt, dat 'er onder de Triballen zommige geweest zyn, die de menschen enkel door hun gezicht betoverden en deden sterven, te weten als ze hunne oogen een tydlang in grimmigheit op iemandt gestagen hielden. *Plinius. Nicephorus. Laonicus. Lazius. Cellarius.*

TRIBBECHOVIUS (ADAM) wierdt den 11 Augusty des jaars 1641 te Lubek geboren. Zyne ouders waren Justus Tribbechovius, schoolcollege in het doorluchte school te Lubek, en Anna, dochter van Adam Helmsius, die senior of oudste predikant te Lubek was. Na dat hy zo wel door zyn vader als ook in de opentlyke scholen in de gronden der vrye wetenschappen wel onderwezen was, ging hy in het jaar 1659 naar de hogeschole van Rostok, en daar op naar die van Maagdenburg, Wittenberg en Leipzig. Te Helmstadt woonde hy een tydlang in het huis van Calixtus, en bediende zich van des zelfs bibliotheek. Hem wierden wel verscheide plaatsen in lage en hoge scholen opgedragen, en voornamentlyk wierdt hy als conrector naar Lubek, insgelyks als rector naar Worms beroepen; doch hy sloeg de zelve alle af, begaf zich naar Rostok, wierdt aldaar meester, en ging in het jaar 1662 met den eenigen zoon van den burgermeester David Gloxim van Lubek naar Giessen, en verkreeg 'er het ryke Schabbeliaansche stipendium. Hy liet zich aldaar niet alleen dikwils van den predikstoel horen, maar kreeg ook van de Filosofische Faculteit verlof om te mogen onderwyzen, tot dat hy in het jaar 1664 als buitengewoon hoogleeraar in de zedekunde naar Kiel beroepen wierdt; en terwyl in het zelve jaar de hoogleeraar in de geschiedkunde, Michiël Watson, overleden was, kwam hy in des zelfs plaats. In het jaar 1672 beriep hem de hertog Ernst naar Gotha tot zynen kerkelyken Raadt, en in het jaar 1677 wierdt hy aldaar generaal superintendent. Hy stierf den 17 Augusty des jaars 1687. Zyne nagelatene schriften zyn de volgende, als: *De doctoribus scholasticis*; *De Philosophia morum inter barbaros*; *Exercitationes ad Baronii Annales*; *De Chiliasmo*; *De veritate creationis mundi*; *De Angelis*; *De Mose, Ægyptiorum Osiride*; en in het Hoogduitsch: *Overdenkingen van het eeuwige leven*; *Betrachting van het lyden Christi*. Na zyne doodt kwam uit zyn traktaat *De naturalismo*; ook heeft hy over het traktaat van Herbert van Cherbury aanmerkingen nagelaten, en hy hadt voorgenomen aantekeningen over den Bybel en de Historie der Hervorming te schryven; maar hy heeft daar van maar eenige brokken nagelaten. *Sagittar. Hist. Gothana. Pippingii Mem. Theol.*

TRIBESEES, of TRUBSEE, eene kleine stadt, en eertyds een sterke pas naar voor-Pomeren, in het Barthische gewest, op de Mekelenburgsche grenzen, aan de rivier Trebel gelegen. Zy is reets voor het jaar 1151 vermaard geweest, wanneer de Pomersche vorst Ratibor die van Rugen de zelve ontweldigde, en tot het Christen geloof bragt. *Script. Pomer.*

TRIBOCCI, een Duitsch volk, dat ten tyde van Julius Cesar in de Elzas woonde, zynde door hem overwonnen. Zy worden by Ptolomæus *Tribones* genoemt. Irenicus meent, dat zy hunnen naam hebben van *Trebeta*, des Assyrischen konings Ninus zoon, en stichter van Trier, om dat die van Trier in het eerst over de Elzas heerschten, en, als men zegt, het zelve ook bezaten. Doch Schilter heeft bewezen, dat de geschiedenis van Trebeta niet dan eene fabel is. Hoewel nu de Tribocci door de Romeinen overwonnen waren, hebben zy echter den naam van Tribocci behouden, gelyk als Tacitus den zelven nog gebruikt, tot dat eindelyk de Alemannen de Romeinen uit dat landt verdreven, en die streek Elzas noemden, waar door de naam van Tribocci eindelyk is verdwenen. *Cluver. Schilter. Aanmerk. over Königshof p. 1064. Irenic. in Exeges. G. l. II. f. 202.*

TRIBONIANUS, een vermaard rechtsgeleerde in de VI eeuw, was geboortig uit Pamphylië, en de zoon van Macedonianus. Keizer Justinianus benoemde hem tot zyn *Magister officiorum*, *Assessor* en *Quæstor*, en eindelyk ook tot *Consul* en *Præfectus Pretorio*. Maar aangezien hy zich by zommigen zeer gehaat gemaakt hadde, en van de twee factiën der *Veneti* en *Prasini* vervolgt wierdt, verwekte het volk een opstandt, eisschende hem en zyn amptgenoot Johannes ter doodt. Maar na dat de gemoederen wederom eenigzins bedaart waren, herstelde hem keizer Justinianus, gebruikende hem nevens anderen om het *Corpus Juris* te verzamelen. Men pryst hem wegens zyne geleerdheit; maar zyne gierigheit wordt gelaakt; behalven dat hy beschuldigt wordt de wetten zomwylen verandert, en den keizer tot kwade zaken verleid te hebben. *Procopius de B. Pers. Suidas. Bernhardinus Rutilius in Vitis ICtorum veterum p. 174. Gravina de ortu & progressu Juris Civilis p. 194.*

TRIBUNI ÆRARII. Dit was te Rome geen soort van regering, maar een zekere classe van menschen, wier bediening daar in bestondt, dat ze het geldt, 't welk van de Romeinsche *Tribus* inkwam, in de schatkist bragten, om het naderhandt onder de soldaten uit te delen. De *Quæstores* zyn daar in van hen te onderscheiden, dat zy het geldt, dat van de tollen inkwam, ontfingen. *Pitiscus.*

TRIBUNI CELERUM. Dus wierden zekere bevelhebbers over de Romeinsche ruitery ten tyde hunner koningen genaamt. Hunne *Celeres* kwamen eenigzins met onze hedendaagsche *Dragonders* overeen; want zy vochten dan te paardt, dan te voet, naar vereisch van zaken. Hun getal bestondt maar uit drie honderd. Deze verkoos Romulus uit de edelste familiën van Rome, en verdeelde ze gelyk als in drie compagniën, elk van honderd man; waarom hunne hoofdmannen ook *Centuriones* genaamt wierden. *Livius. Dionys. Halicarnassensis. Rosinus Antiq. Rom. l.*

TRIBUNI MILITUM. Deze waren zekere Romeinsche bevelhebbers, met een burgermeesterlyke macht, en wierden eerst in 't jaar 317 na den opbouw van Rome, op het aanhouden van Canulejus, aangestelt; want hy klaagde uit name van het volk, dat zy niet mede tot de burgermeesterlyke waardigheit bevordert wierden. Daar wierdt derhalven een wet gemaakt, uit kracht van de welke deze nieuwe *Tribuni* een gelyk gezag met de burgermeesters ontfingen. Eerst wierden 'er maar drie aangestelt: doch naderhandt is hun getal dus vermeerdert, dat Pomponius de rechtsgeleerde aanmerkt, dat 'er in zyn jaar wel twintig verkoren zyn. Doch sedert ook uit het volk burgermeesteren begonnen verkoren te worden, heeft de magistraat der *Tribuni militum* opgehouden. *Livius. Dionys. Halicarn. Alexander ab Alex. Sigonius. Rosinus.*

TRIBUNI PLEBIS. Deze waren zekere magistraatspersonen te Rome, die verkoren wierden om de privilegiën en vryheden van het volk tegen het geweldt van den adel en Raadt te beschermen. Zy wierden eerst verkoren na dien groten twist, die tusschen het volk en den adel ontstaan was, en die door Menenius Agrippa wierdt bygelegt. In 't begin wierden maar twee *Tribuni plebis* verkoren: doch deze namen naderhandt nog drie andere in hun collegie aan: doch L. Trebonius heeft hun getal tot tien vermeerdert. Hun gezag was zo groot, dat ze het volk konden doen zamenkomen, en aan het zelve voordroegen het geen zy wilden. Voorts konden ze de ondernemingen der Raadsvergadering beletten, of bevestigen, de andere magistraatspersonen voor het volk dagvaarden; ja zelfs konden ze iemandt hunner amptgenoten voor hun collegie te recht stellen. Hun gezag is eindelyk zo groot geworden, dat ze wel burgermeesters gevangen gezet, en *Dictatores* of oppergezaghebbers met een geldboete gestraft hebben. In den begin strekte zich hunne macht niet meer dan duizend schreden, dat is een myl buiten Rome, uit. Maar C. Cotta heeft een wet gemaakt, waar by hen macht gegeven wierdt hun gezag insgelyks in de wingewesten te oeffenen. Dit duurde nog na de tyden van Sulla, die deze *Tribuni plebis* dus haatte, dat hy verordende, dat ze voor altoos buiten alle bedieningen van aanzien zouden gesloten blyven; maar hoewel deze *Tribuni* in den beginne maar uit het gemene volk verkoren wierden, hielden nochtans de edelen, Raadsheeren en Patricii deze bediening voor zo aanzienlyk, dat ze menigmaal, om tot deze bediening te geraken, den adelyken staat verlieten; ja de keizers zelf namen de *Tribunitia potestas* aan, hoewel uit een staatkundig inzicht, om onder dien name alle geweldt te oeffenen. Aangezien nu deze Tribuni tot bescherming van het volk waren aangestelt, hielden ze hunne deuren dag en nacht open, om een ieder te ontfangen, die heul by hen zocht. Zy vermogten niet uit de stadt te gaan dan op zekere bestemde dagen. *Cicero*

de Legibus. Livius. Dionyf. Halicarn. Gellius. Sigonius. Hotteman. de Magiftr. Rom.

TRIBUR, TREBUR, een fraai vlek in het graaffchap Catzenellebogen, tuffchen Mentz en Oppenheim, in de ftreek, die Ried genoemt wordt. Het behoort onder Heffen-Darmftadt, en was oudtyds eene grote ftadt, twee mylen in haren omtrek beftaande. In de jaren 809, 895 en 1679 zyn aldaar van de aartsbiffchoppen van Mentz conciliën gehouden. Men wil, dat de Romeinen deze plaats verwoeft hebben, om dat hy het twede Rome genoemt wierdt, en den afvalligen een fchuilplaats vergunde. In den jare 1540 is aldaar een zware brandt geweeft. *Trithem. Chron. Hirfaug. Freher. Orig. Palat. P. II. c. 8. p. 19. Serrar. Rer. Mogunt.* 136. *Tromsd. Winkelm. Befchr. v. Heffen p.* 109.

TRIBUS. Dit is de naam van zekere verdeeling eenes volks; hoedanige de Grieken, voornamentlyk de Atheniënzen, ook hadden, by hen *φῦλαι* genaamt. Ten tyde van Cecrops en Cranaus telde men vier *Tribus* te Athene. Clifthenes heeft het getal tot tien vermeerdert. Sedert zyn 'er nog vier bygevoegt.

De namen der *Tribus* of *φῦλαι* te Athene zyn: *Hippothoontis*, *Antiochis*, *Ajantis*, *Leontis*, *Erechtheis*, *Aegeis*, *Aeneis*, *Achamantis*, *Cecropis*, *Pandione*, *Antigonis*, naderhandt *Attalis*, en *Demetrias*, naderhandt *Ptolemais* genaamt.

De Romeinen hebben ook *Tribus* in hunne ftadt gehad. Romulus heeft 'er drie ingeftelt, welker hoofden *Tribuni* genaamt wierden, die van de *Tribuni Plebis* en andere *Tribuni* moeten onderfcheiden worden. Deze drie *Tribus* wierden genaamt *Rhamnenfis* van Romulus, *Tatienfis* van Titus Tatius, en de Tribus *Lucernus*, van welke benaming men den oorfpronk niet duidelyk weet. Immers Livius getuigt, dat het hem onbekend is. Varro zegt, dat ze dus genaamt is van de *Lucumones*, of Toskanen, die Romulus tegen Tatius te hulp kwamen. Ieder dezer *Tribus* wierdt wederom in tien *Curia* of wyken verdeelt. Tarquinius Prifcus, vyfde koning der Romeinen, ziende, dat de ftadt en derzelver inwoonders vermeerderden, maakte zes *Tribus*. Sedert is dat getal van tydt tot tydt aangegroeit. In 't jaar 512 na den opbouw van Rome, zynde het jaar 242 voor de geboorte des Zaligmakers, wierden 'er vyf en dertig *Tribus* gemaakt, van welke zommige *Urbana*, andere *Ruftica* genaamt wierden: de eerfte wierden van de ftadt, de andere van het platte landt dus genaamt. Doch wanneer de *Tribus Ruftica* de machtigfte wierden, wilden de machtigfte Romeinfche burgers in de zelve opgefchreven worden, niettegenftaande zy in de ftadt woonden. Hier uit is het ontftaan, dat de naam van *Tribus* niet zo zeer betekende de plaats van het verblyf in of buiten de ftadt, als wel een zekere party der burgery. Daar bleven ook maar vier *Tribus Urbana* overig, welker namen waren, *Suburana*, *Esquilina*, *Collina*, of *Quirinalis*, en *Palatina*. De eerfte woonde op den berg Cælius, en de omleggende vlakte aan de Ooftzyde; de twede nam byna de gansche oude ftadt in, te weten de bergen Palatinus en Capitolinus, met het plein van de markt; de derde den berg Esquilinus, en de vierde de bergen Quirinalis en Viminalis. Servius Tullius, zesde koning der Romeinen, bragt de *Tribus Ruftica*, of die ten platten lande woonden, tot een getal van XV, welker namen waren: *Romulia*, *Lemonia*, *Pupinia*, *Galeria*, *Pollia*, *Voltinia*, *Claudia*, *Aemilia*, *Cornelia*, *Fabia*, *Horatia*, *Menenia*, *Papyria*, *Sergia* en *Veturia*. Welke namen ontleent zyn van de afzonderlyke plaatfen hunner woning, of van hare hoofden. Men heeft 'er nog twee andere bygevoegt, te weten *Cruftumina* en *Vejentina*. In de jaren 258 en 366 na den opbouw van Rome zyn 'er nog vier andere bygevoegt, namentlyk *Stellatina*, *Tromentina*, *Sabatina*, *Arnienfis*, of *Narnienfis*. In 't jaar 395 kwam 'er de *Tribus Publicia* en *Pomptina* nog by: doch men bleef nog by dit getal niet; want in 't jaar 421 wierden 'er nog twee gemaakt, met namen *Matia* en *Scaptia*; gelyk in 't jaar 435 *Ufentina* en *Falerina*; in 't jaar 454 *Anienfis* en *Terentina*; en in 't jaar 512 *Velina* en *Quirina*. Zie daar vyf en dertig *Tribus*, op verfcheide tyden gemaakt. Deze bleven tot op den tydt van het *Bellum fociale*, of den oorlog der bondgenoten, wanneer nog tien daar by gevoegt wierden, die echter een tydlang daar na den anderen zyn ingelyft door de Cenfores L. Martius Philippus en M. Perpenna.

1. SUBURANA, of SUBURBANA was de eerfte *Tribus* der ftadt, befloeg den berg Cælius, en de omleggende vlakte, dus genaamt volgens Varro, *quod fub terreo muro carinarum effet.*
2. ESQUILINA is dus genaamt van den berg *Esquilius*; daar ze woonde.
3. COLLINA befloeg de bergen Quirinalis en Viminalis.
4. PALATINA woonde op de bergen Palatinus en Capitolinus, naaft de Romeinfche markt.
5. ROMULIA, of ROMILIA, was de eerfte van de *Tribus Ruftica*, en woonde op de oude bezitting van Romulus, waar van daan ze genaamt is, of om dat ze naaft aan de ftadt Rome was.
6. LEMONIA, dus genaamt van het vlek *Lemonis*, werwaarts men ging door de poort Capena, langs den zogenaamden groten Latynfchen weg.
7. PUPINIA. Deze woonde aan de overzyde van den Tyber in het oude Latium, en wierdt van haar landt dus genaamt.

8. GALERIA }
9. POLLIA } onzeker waar van daan den name hadden.
10. VOLTINIA }
11. CLAUDIA, dus genaamt van *Appius Claudius*, die het landt der Sabynen verliet, en zich naar Rome begaf.
12. AEMILIA, genaamt van eenen *Aemilius*, van wien verfcheide doorluchte familiën gefproten zyn.
13. CORNELIA, genaamt van de vermaarde *Corneliuffen*.
14. FABIA, dus genaamt van *Fabius*.
15. HORATIA, genaamt van de familie der *Horatiuffen*.
16. MENENIA, van *Menenius*.
17. PAPYRIA, van *Papyrius*, daar Livius van gewaagt.
18. SERGIA, van *Sergius*.
19. VETURIA, genaamt van de *familia Veturia*.
20. CRUSTUMINA, genaamt van *Cruftuminum*, een ftadt der Sabynen.
21. VEJENTINA. Deze bewoonden een gedeelte van het landt der *Vejenten* in Hetrurië.
22. STELLATINA, van een dus genaamt landt in Hetrurië.
23. TROMENTINA, van het landt *Tromentum* in Hetrurië.
24. SABATINA, van een zo genaamt meir in Hetrurië.
25. ARNIENSIS, of NARNIENSIS, van de rivier *Arno*, die voorby Florence loopt.
26. POMPTINA, van een zogenaamd landt, drie mylen van Terracina, en zeven of acht mylen van Rome, daar men naar Napels reift.
27. PUBLILIA, POBLILIA, en POPILLIA, onzeker waar van dus genaamt.
28. MAETIA, genaamt van het kafteel *Mætium*.
29. SCAPTIA, van een ftadt, ook zo genaamt.
30. UFENTINA, van de rivier *Ufens*, in 't landt der Privernaten, tuffchen de zee en Terracina.
31. FALERINA, genaamt van de ftadt *Falerii*, van welke de inwoonders *Falifci* genaamt zyn.
32. ANIENSIS, van de rivier *Anien*.
33. TERENTINA, van *Terentum*, in de *Campus Martius* gelegen.
34. VELINA, van een meir in 't landt der Sabynen.
35. QUIRINA, van de ftadt der Sabynen *Cures*.

Behalven deze XXXV *Tribus* vindt men nog andere namen op de oude marmerftenen, als: *Papia Oenuslava*, *Camilla*, enz. Doch men moet deze brengen tot deze of gene der bovengenoemde, die verfcheide benamingen hadden. Deze *Tribus* nu vergaderden om de magiftraatsperfonen van den tweeden rang te verkiezen, by voorbeeldt, de *Tribunus Plebis*, *Aediles*, *Triumviri*, *Proconfules*, enz. om wetten te maken, eigentlyk *Plebifcita* genaamt, en om andere diergelyke redenen. De vergadering dezer *Tribus* was zomwylen in de *Campus Martius*, zynde het veldt van den koning Tarquinius den Hovaardigen, na des zelfs verftoting van de Romeinen verbeurd verklaart; maar zomwylen op de markt der ftadt Rome, zomwylen elders.

TRICA, of TRICCA, een ftadt in Griekenlandt, by de rivier Peneus, op de grenzen van Macedonie en Theffalië gelegen, wordt dus genaamt van *Tricca*, de dochter van *Peneus*. Alhier is de beroemde Aefculapius, gelyk zommigen verhalen, geboren, die daar van daan ook *Triccaus* bygenaamt wordt. In later tyden zegt men dat deze plaats ook *Tricala* genaamt is, en een biffchop heeft gehad, ftaande onder den aartsbiffchop van Lariffa. Men vindt ook, dat oudtyds in Apulië een ftadt TRICA, en niet verre van daar een andere was, genaamt *Apina*. Deze door de verwoefting der vyanden in een jammerlyken ftaat gebragt zynde, gaven gelegenheit tot het fpreekwoordt, waar door *Trica* en *Apina* voor flechte en verachtelyke dingen genomen wierden. *Ptolem. Plin lib. III. cap.* 11. *Stephanus. Trebell. Pollio in Galliano cap.* 8. *Martialis XIV.* 4. 7.

TRICAE. Zie APINAE.

TRICALA. Zie TRICA.

TRICARICO, in 't Latyn *Tricaricum*, een ftadt in 't koninkryk van Napels, heeft een biffchop, die onder den aartsbiffchop van Madera ftaat. *Meziferus*.

TRICASTINOIS, een landfchap in 't Dauphiné.

TRICAUD, (FRANCISCUS) een zeer verftandig en deugdzaam magiftraatsperfoon, leefde in de XVII eeuw, en was geboren in Vrankryk, te Bellay, in 't landt Bugey, in 't jaar 1621, uit een oude familie, die van Beaujolois hare afkomft heeft. Hy was de zoon van Philibert van Tricaud, en Georgette van Montfalcon uit Savoje. Vyf en dertig jaren was hy luitenant generaal van Bellay. Door zyne rechtvaardigheit en zedigheit verwekte hy de achting van verfcheide prinffen voor hem. De grootfte rechtsgeleerden hebben hem meer dan eens geraadpleegt in zaken van het uiterfte gewigt, die in de naburige vierfcharen verhandelt wierden. Zyne advyfen hadden een algemene goedkeuring; insgelyks zyne redenvoeringen, voor verfcheide prinffen gehouden. De hertogin van Savoje, moeder van Amadeus den II, was hem zeer genegen, en verkoos hem tot fcheidsman omtrent de landen, die haar als weduwe waren toegelegt: ook poogde zy hem te bewegen om aan 't hof te komen. Tricaud ftierf in 't jaar 1682, oud 63 jaren. Zyne gemalin was Maria de Clemençon, gefproten uit een oude familie van Auvergne.

TRICENARIUM wordt ook *Tricennale*, *Trentenarium*, en *Trigintale* genaamt. Men noemde dit in de Room-

fche kerk, wanneer 30 zielmiffen voor een afgeftorven gedaan wierden. *Du Frefne.*

TRICESIMA. Dus wierdt eertyds in de Roomfche kerk de twede week der Vaften genaamt, niet om dat 'er nog juift 30 dagen voor Paafchen waren, maar om dat men van *eptua efima* alle weken dus voortelde. *Schmidius Lex. Ecclef. P. III p. 97.*

TRICKINGHAM (ELIAS) was een Engelfchman, van de orde der Benedictynen. Hy leefde onder de regering van koning Eduard den I, en fchreef Jaarboeken van 't jaar 626 tot 1270, dat is tot op zynen tydt.

TRICLINIUS. Zie DEMETRIUS.

TRIE, een fraai kafteel der hertogen van Longueville in Isle de France, en des zelfs landfchap Vexin, omtrent Gifors gelegen. *Baudrand.*

TRIEBEL, een flot, ftadt, ampt en heerlykheit in de Neder-Laufits, tuffchen Sorau en Forfte, aan de Silefifche grenzen, den graven van Promnitz toebehorende. Voormaals bezaten het de heeren van Ilburg: maar omtrent het jaar 1538 hadden het de heeren van Biberftein, te Sorau en Friedlandt, na welker affterven het als een open gevallen en door de bloedverwanten verzuimd leen keizer Ferdinand de I kreeg, die het aan den biffchop van Breslau, Balthazar van Promnitz, overliet, na wiens doodt het ook in zyn geflacht is gebleven. *Groff rs Lauf. Merkw. P. III.*

TRIEGLAND. Zie TRIGLAND.

TRIER, in het Fransch *Treves*, eene aartsbiffchoppelyke ftadt aan de Moefel. Zy wierdt door de ouden *Augusta Trevirorum* genaamt, en was de hoofdftadt van 't *Gallia Belgica*, zynde door Trebeta, zone van koning Ninus van Affyrië, gebouwt, ook voortyds zeer machtig en vermaard, en om hare grootheit het twede Rome genoemt. Zy wierdt door de Hunnen, Wandalen, Gotthen en Franfchen vier of vyf malen verwoeft, maar altydt veel heerlyker weder opgebouwt, waar door de keizers, die een tydlang in Gallië bleven, bewogen wierden deze ftadt tot hunnen gewoonlyken fetel te verkiezen, en de zelve met een *Circus* en *Capitolium* te verfieren. Men geeft voor, dat alhier de rok van onzen Heilandt bewaart wordt, en op dat hy niet zal geftolen worden, houdt men de plaats, alwaar hy gezegt wordt te leggen, zeer geheim. Deze ftadt heeft vele fchone kerken, van welke de aartsbiffchoppelyke te St. Pieter de voornaamfte is. Voormaals was het eene Ryksftadt, maar wierdt van den keurvorft Jacobus den III in het jaar 1568 belegert, en moeft zich eindelyk overgeven. Aldaar zyn verfcheide fynoden gehouden. Het voornaamfte van de zelve wierdt op 't bevel van den tyran Maximus in het jaar 386 tegen de Prifcillianiften gehouden. De priefter Ithacius drong 'er zo fterk op, dat deze ketters zouden veroordeelt worden, het welk hy ook eindelyk verkreeg; maar de biffchoppen oordeelden, dat hy daar in de kanons overtreden, en de eer hunner kerke bevlekt hadde, als die een afkeer aan bloedvergieten hadt, en deden hem deswegen nevens zyne party in den ban. Daar op koos hy de party van Maximus, die een concilie beriep, op 't welke Hugo, en anderen, die tegen koning Lodewyk van Overzee van Vrankryk waren opgeftaan, in den ban gedaan wierden. Paus Eugenius de III was by eene andere kerkvergadering tegenwoordig, die in het jaar 1148 gehouden wierdt. In het jaar 1632 wierdt deze ftadt in de handen der Franfchen gelevert, om de zelve, als men voorgaf, tegen de Zweden te befchermen, waar op zy de zelve tot het jaar 1645 behielden, wanneer de Spanjaarden na een geringen tegenftandt de ftadt weder vermeefterden. In het jaar 1675 hernamen de Franfchen de zelve, doch ze wierdt hen, na dat de maarfchalk van Crequi het veldt hadt verloren, haaft wederom ontweldigt. In het jaar 1688 namen de Franfchen van nieuw deze plaats in, en bezaten ze tot op de Ryswykfche vrede. In het jaar 1704 bemachtigde de hertog van Marlborough de zelve; maar toen de ondernemingen der geallieerden aan de Moefel een anderen keer namen, moeft zy de zelve weder verlaten. Van de abdy van S. Maximus zie het volgende artykel. *Jul Cæfar. Tacitus. Plinius. Strabo. Pompon. Mela. Amm. Marcell. Kyriandri Ann. Trev. Broweri & Mafenii Ann. Trev. Valef. Not. Gall. Cellar. Not. Orb. Antiq.*

TRIER. (HET KEURVORSTEN- EN AARTSBISDOM VAN) Het zelve paalt ten Weften aan het hertogdom van Luxemburg, ten Noorden aan het aartsbisdom van Keulen, aan de graaffchappen Manderfcheidt en Virneburg, ten Zuiden aan de hertogdommen Lotharingen en Tweebrugge, en ten Ooften aan Heffen en de Naffaufche landen. Het wordt meeft door de Moefel in de lengte bewatert, en door den Rhynftroom in twee ongelyke delen gedeelt. De hoofdftadt van het zelve is *Trier*. Naaft deze volgt *Coblentz*, nevens het daar tegen over leggende flot *Ehrenbreitftein*, welke plaatfen, nevens de omleggende landen, keizer Henrik de II in het jaar 1018 aan het aartsfticht fchonk. *Boppart* en *Ober-Wefel* behoorden in eigendom aan den aartsbiffchop Balduin, geboren grave van Lutzelburg, de welke dit fticht met vele andere goederen heeft vermeerdert. Voorts behoort daar toe *Montabour*, *Witlich*, *Kochem*. *Munfter* in Meyenveldt, *Sarburg*, als mede de gevorfte abdy te *Prum*, welke voortyds hare eigene abten hadt, maar door paus Bonifacius den IX by dit aartsfticht gevoegt is, het welk in het jaar 1576 op nieuw is beveftigt. De abdy van S. Maximinus, van de orde der Benediktynen, buiten Trier leggende, was voortyds eene onmiddelbare Ryksabdy, maar in het jaar 1570 is het gezag daar over het aartsfticht toegewezen, waarom ook de aartsbiffchop aartskapellaan der Roomfche keizerinne is. Naderhandt hebben wel de abten dikwils, en voornamentlyk in het jaar 1630, voor het keizerlyke kamergerecht hevig daar tegen geprotefteert, maar niets uitgerecht. De voornaamfte rivieren zyn de *Rhyn*, de *Moefel*, de *Saar*, en de *Laan*, nevens verfcheide kleiner. Deze landen hebben juift geen groten voorraadt van koorn, maar daarentegen veel heerlyken wyn. Men vindt 'er ook eenige yzer-, loot- en zilver-bergwerken, en verfcheide gezondbaden. *Kyriander. Browerus. Zyllefius de abbatia S. Maximini. Europ. Herolt.*

HET AARTSSTICHT VAN TRIER wordt voor het oudfte fticht in Duitfchlandt gehouden. Men zegt, dat *Eucharius*, een der 70 difcipelen van Chriftus, de fichter van het zelve is geweeft, dien *Petrus* in het jaar 50, om de ongelovigen te bekeeren, van Rome derwaarts zou hebben gezonden, en toen hy den zoon van eene ryke weduwe, Albans, wederom uit den doden hadt opgewekt, hadt hy door der zelver milddadigheit de eerfte Chriften kerk binnen deze plaats gebouwt. *S. Agritius*, in order de XXVII biffchop, en door paus Sylvefter in het jaar 327 van Antiochië derwaarts gezonden, zegt men dat den tytel van primaat van Gallië en Germanië, en te gelyk de aartsbiffchoppelyke waardigheit bezeten heeft; hoewel anderen zeggen, dat de paus Victor aan den aartsbiffchop Eberhard in het jaar 1057 het primaatfchap van het Belgifche Gallië allereerft heeft opgedragen. Dit aartsfticht is, als gezegt is, het oudfte van Duitfchlandt, en hadt voortyds verfcheide biffchoppen onder zich; maar tegenwoordig behoren alleen die van *Metz*, *Tul* en *Verdun* daar onder, fchoon die landen by de Weftphaalfche vrede aan Vrankryk zyn afgeftaan. Het collegie der kanunniken beftaat uit 40 perfonen, waar onder 16 Kapittelheeren en nog 24 Domicellarii zyn, die alle ten minfte uit een oud adelyk geflacht moeten zyn. De aartsbiffchoppen zyn ook meeft uit adelyke geflachten genomen, en onder de zelve zyn hertog *Ludolph van Saxen*, Paltsgraaf *Eberhard* aan den Rhyn, *Johan* en *Jakob*, markgraven van Baden, als mede negen graven en elf vryheeren geweeft. De aartsbiffchop is te gelyk keurvorft en aartskanceller van Gallië en het ryk van Arlet, hoewel het laatfte tegenwoordig niet dan in den tytel beftaat. Hy heeft de eerfte ftem by de verkiezing eens keizers, zit gemeenlyk regt tegen over den keizerlyken troon, en heeft vele andere gerechtigheden. Dit fticht heeft verfcheide ampten. Des zelfs maarfchalken zyn de edele heeren van Eltz, des zelfs voorfnyders (Truchfeffen) de barons van der Ley, des zelfs kamerheeren de heeren van Keffelftat, anders de ridders van Sötern genoemt, en des zelfs erffchenkers de Schenken van Smiedberg.

Naamlyft van alle biffchoppen, aartsbiffchoppen en keurvorften van Trier.

1. *St. Eucharius.*
2. *Valerianus.*
3. *Maternus.*
4. *St. Aufpicius.*
5. *St. Celfus.*
6. *St. Felix.*
7. *Manfuetus* omtrent 't jaar na Chriftus 160.
8. *Clemens* omtrent 't jaar 175.
9. *Mofes.*
10. *St. Martinus.*
11. *Anaftafius.*
12. *Andreas.*
13. *St. Rufticus.*
14. *Actor*, of *Auctor.*
15. *Fabritius.*
16. *Caffinus.*
17. *Marcus.*
18. *St. Naritus*, of *Avitus*, zoon des laatften konings der Tungren.
19. *St. Marcellinus*, of *Marcellus.*
20. *Metrapolus.*
21. *St. Severinus* onder den keizer Gordianus.
22. *St. Florentinus.*
23. *St. Martinus* de II.
24. *St. Maximinus* onder den keizer Probus.
25. *St. Valentinus*, geftorven in het jaar 316.
26. *Mauritius.*
27. *St. Agritius*, of *Agrippinus*, eerfte aartsbiffchop van Trier, ftierf in 't jaar 346.
28. *Maximilianus* omtrent het jaar 349.
29. *St. Paulinus*, ftierf in het jaar 363.
30. *Bonofus.*
31. *St. Breilo*, of *Brictio*, ftierf in het jaar 380.
32. *St. Felix*, ftierf in het jaar 393.
33. *Mauritius* de II.
34. *St. Leontius.*
35. *St. Auctor* de II.
36. *St. Severus*, ftierf in het jaar 420.
37. *St. Cyrillus.*
38. *Hommerius.*
39. *Emerus.*
40. *Marcus* de II.
41. *Valufianus.*
42. *Meletius.*
43. *St. Modeftus*, ftierf in het jaar 486.

44. St.

44. *St. Maximianus;*
45. *St. Fibicius.*
46. *St. Apruncului*, ſtierf in het jaar 515.
47. *Rusticus* de II.
48. *Apruncului* de II. Hy wordt van zommigen uitgelaten.
49. *St. Nicetius.*
50. *Magnerius* omtrent het jaar 585.
51. *St. Gaugericus.*
52. *Sabaudus.*
53. *St. Severinus* de II.
54. *St. Modoaldus*, uit het geſlacht der hertogen van Aquitanië.
55. *St. Cladulphus*, uit koninklyken bloede, ſtierf in het jaar 700.
56. *St. Numerianus*, ſtierf in het jaar 715.
57. *St. Baſinus*, uit het geſlacht der hertogen van Auſtraſië.
58. *St. Luwin*, een geboren hertog van 't Belgiſche Gallië, ſtierf in 't jaar 721.
59. *St. Hidulphus*, ſtierf in het jaar 754.
60. *Vermad*, of *Veomad.*
61. *Richbold.*
62. *Wazo.*
63. *Hamularius Fortunatus*, kardinaal, omtrent het jaar 822.
64. *Hetho*, abt van Echternach.
65. *Thietgaud*, of *Thietbauld.*
66. *Bertbold*, geſtorven in het jaar 883.
67. *Ratbod.*
68. *Rutger.*
69. *Rupert*, een geboren hertog van Saxen, ſtierf in 't jaar 956.
70. *Henrik.*
71. *Diderik.*
72. *St. Ekbert*, zoon van grave Diderik van Hollandt, ſtierf in 't jaar 989.
73. *Ludolf*, een geboren hertog van Saxen, wordt voor den eerſten keurvorſt van Trier gehouden, en ſtierf in het jaar 998.
74. *Adalbero*, graaf van Luxemburg, en broeder der H. Cunigunda, gemalin van keizer Henrik den II.
75. *Minzard*, of *Megingaud*, omtrent het jaar 1008.
76. *St. Poppo*, zoon van Leopold, markgraaf van Ooſtenryk, ſtierf in 't jaar 1037.
77. *Eberhard*, zoon van Ezelo, Paltsgraaf aan den Rhyn, ſtierf in 't jaar 1067.
78. *Conraad*, of *Cuno*, vermoord in het jaar 1069.
79. *Udo*, graaf van Nellenburg, ſtierf in het jaar 1077.
80. *Ado*, ſtierf in het jaar 1079. Deze wordt van zommigen voor een perſoon met den voorgaanden gehouden.
81. *Engelbrecht*, uit Beyeren, ſtierf in het jaar 1101.
82. *Bruno*, ſtierf in het jaar 1122.
83. *Gotfried*, deedt afſtandt, en ſtierf in het jaar 1130.
84. *Meginther*, ſtierf in het jaar 1130.
85. *Adelbert*, verkoren in het jaar 1132.
86. *Hilin*, ſtierf in het jaar 1 54.
87. *Arald*, of *Arnold*, ſtierf in het jaar 1188.
88. *Johannes* de I, ſtierf in het jaar 1213.
89. *Theodoricus*, graaf van Wied, ſtierf in het jaar 1242.
90. *Arnold*, graaf van Izenburg, ſtierf in het jaar 1259.
91. *Henrik van Venſtingen*, ſtierf in 't jaar 1286.
92. *Boemund van Wansberg*, of *van Vosberg*, ſtierf in het jaar 1299.
93. *Diether*, graaf van Naſſau, en broeder van keizer Adolph, ſtierf in 't jaar 1307.
94. *Balduin*, graaf van Luxemburg, broeder van keizer Henrik den VII, ſtierf in 't jaar 1354.
95. *Boemund*, graaf van Saarbrugge, ſtierf in 't jaar 1368.
96. *Conraad*, graaf van Falkenſtein en Muntzberg, ſtierf in 't jaar 1388.
97. *Werner*, graaf van Koningſtein, ſtierf in het jaar 1418.
98. *Otto*, graaf van Ziegenhayn, ſtierf in het jaar 1430.
99. *Raban van Helmſtadt*, deedt afſtandt, en ſtierf in 't jaar 1439.
100. *Jakob*, vryheer van *Sirck*, of van *Syreck.*
101. *Johan*, markgraaf van *Baden*, ſtierf in 't jaar 1503.
102. *Jakob*, markgraaf van *Baden*, ſtierf in 't jaar 1511.
103. *Richard Greiffenklau van Wolfrat*, ſtierf in 't jaar 1531.
104. *Johan van Metzenhauzen*, ſtierf in het jaar 1540.
105. *Johan Lodewyk van Hagen*, ſtierf in 't jaar 1547.
106. *Johan*, graaf van *Iſenburg*, ſtierf in 't jaar 1556.
107. *Johan van der Ley*, ſtierf in het jaar 1567.
108. *Jakob van Els*, ſtierf in het jaar 1581.
109. *Johan van Schonberg*, ſtierf in het jaar 1599.
110. *Lotharius van Metternich*, ſtierf in het jaar 1623.
111. *Philips Chriſtoffel van Sotern*, ook biſſchop van Spiers, ſtierf in 't jaar 1652.
112. *Karel Caſpar van der Ley*, ſtierf den 1 Juny des jaars 1676.
113. *Johan Hugo*, vryheer van *Orsbek*, verkoren den 13 July des jaars 1676, na dat hy in het vorige jaar den 17 July ook biſſchop van Spiers was geworden.
114. *Karel Joſeph Ignatius*, hertog van Lotharingen, verkoren in het jaar 1710, ſtierf in 't jaar 1715.
115. *Franciſcus Lodewyk*, Paltsgraaf, verkoren tot biſſchop van Breslau den 30 January 1683, tot biſſchop van Worms, Duitſchmeeſter, en prooſt te Elwangen in 't jaar 1694, tot coadjutor of medehelper van Mentz in 't jaar 1710, en tot keurvorſt en aartsbiſſchop van Trier den 20 February 1716, geſtorven 1729.
116. *Franciſcus Georg*, graaf van *Schönborn*, tot keurvorſt en aartsbiſſchop verkoren den 2 May 1729.

Kyriander Ann. Trev. Brouwri Antiq. Trevir. Meſſri Catal. epiſc. Trev. Thulemarii Octovir. Imhof N. P. Europ. Herols P. I.

TRIERARCHI. Deze worden dus genaamt van *τριήρης*, in 't Latyn *Triremis*, en *ἄρχων*, *princeps.* Te Athene waren het gene zekere magiſtraatsperſonen, gelyk zommigen gemeent hebben; maar een zeker getal van burgeren, die op hunne eige koſten de vloot der Atheniënzen onderhielden. Twee, drie of vier zamen onderhielden een ſchip. In den beginne moeſten alle burgers zonder onderſcheidt daar toe iets toebrengen, en dus de vloot helpen onderhouden; maar naderhandt wierden uit alle claſſen 1200 van de rykſte uitgekozen, die de opentlyke bedieningen voor hun geldt bezorgden. By de Romeinen betekende het zo eenen, die het bewindt over een ſchip met drie roeibanken hadt. *Poſtelius de Rep. Ath. c. 9. Sigon. de rep. Ath.*

TRIESTE, in 't Latyn *Tergeſtum*, de oudſte ſtadt van Iſtrië, ſtaat onder het huis van Ooſtenryk, en is gelegen in het hertogdom van Krain, aan de Adriatiſche zee, 12 mylen van Laybach, en wordt in hare tale *Terſt*, of *Terſt* genaamt, dat ſchelf of zeeriet betekent. Men zegt, dat deze ſtadt van de *Carni*, een Galliſche natie, omtrent het jaar 278 na den zondvloedt, in 't jaar der wereldt 1934, geſticht is. Dit was 880 jaren voor dat de Colchers onder het geleide van Jaſon tot het veroveren van het gulde vlies hier door trokken. Toen wierdt deze plaats *Pagus Carnicus* genaamt, gelyk Strabo getuigt. Naderhandt wierdt ze *Mons Mulianus* genaamt, miſſchien van Amulius, den XIV koning der Latynen. De Romeinen hebben 'er verſcheide oorlogen mede gevoert, zonder dat ze deze plaats van hare vryheit konden beroven. Maar wanneer de Romeinſche burgermeeſter Sempronius Tuditanus Iſtrië hadt overwonnen, wierdt 'er een Roomſche kolonie naar toe gezonden, onder den name van *Colonia militaris*, en de ſtadt wierdt *Tergeſtum*, *Tergeſte* en *Tergeſta* genaamt. Deze ſtadt is een republyk geweeſt, gelyk uit verſcheide opſchriften en autheuren blykt, en is in 't jaar 46 door St. Hermagoras, biſſchop van Aquileja, tot het Chriſten gelove bekeert: ook hebben hier in de drie eerſte eeuwen vele heilige mannen en vrouwen de doodt als martelaren ondergaan, onder anderen in 't jaar 256 St. Euphemia, en Tecla. Wanneer naderhandt de Hunnen, Gotthen, Longobarden, Slaven, en andere barbaren het Roomſche Ryk afliepen, heeft Trieſte ook veel van hen uitgeſtaan, en is verwoeſt; gelyk ook in de IX eeuw door de Saracenen. Koning Lotharius, zoon van keizer Lodewyk den Godvruchtigen, gaf de ſtadt en haar gebiedt haren biſſchop Johannes, zo nochtans, dat de ſtadt ganſch vry onder de markgraven van Iſtrië zyn zou. Naderhandt heeft Trieſte vele onluſten met de Venetianen gehad, en wanneer de Doge Henrik Dandolo in 't jaar 1202 met 240 zeilen voor de ſtadt kwam, gaven hem de inwoonders de ſleutels over, en ſtonden hem jaarlykſch 100 vaten wyn tot een ſchatting toe. Doch ſedert heeft zich de ſtadt wederom herſtelt, tot dat ze zich in 't jaar 1382 onder de beſcherming van den aartshertog Leopold van Ooſtenryk begaf, zynde beſtendig onder de gehoorzaamheit van het huis van Ooſtenryk gebleven, grote vryheden bezittende. Thans wordt Trieſte door een hoofdman beſtiert, die van den landsvorſt derwaarts gezonden wordt. De haven dezer ſtadt is zeer beroemd. Rondom de zelve is overvloedt van rode en witte wyn: ook heeft men hier vele zoutmakeryen. *Cagnaroni Statuta Tergeſta. Valvaſor Crain l. II. p. 589. ſeq. Schönleben Carniol. Ughelli Ital. Sacra. La Croce.*

TRIETERICA. Dus wierdt een der feeſten van Bacchus genaamt, dat van de Grieken geviert wierdt. Het heeft zynen oorſpronk in Thracië gehad, en wierdt ieder derde jaar eens 's nachts geviert. Men hieldt dit feeſt onder de geheimen van den Godsdienſt; hoewel de ſchryvers daar in niet overeenkomen, of dit feeſt in den winter, dan in de lente is geviert, welke onzekerheit uit de menigte der Bacchusfeeſten ontſtaat. Die tot dit feeſt ingewyd waren, liepen met ſpieſſen gewapend, en met een geſchreeuw door de ſtadt, en propheteerden. Gelegenheit tot dit driejarig feeſt gaf de gedachtenis van de wederkomſte van Bacchus uit Indië na verloop van drie jaren; wanneer hy dit feeſt, gelyk zommigen willen, zelf inſteide. *Ovidius in Faſtis & Metam. VI. Plutarch. in Sympoſ. Caſtellan. de Feſtis Græc.*

TRIEU, een riviertie in Vrankryk, ontſpringt in Britannie, en loopt by Treguier in zee. Zommigen noemen ze der ouden rivier *Titus Fluvius*, waar door anderen nochtans de rivier *Couſnon* verſtaan. *Baudrand.*

TRIGAULTIUS (NICOLAUS) wierdt in 't jaar 1577 te Douay geboren, en begaf zich in 't jaar 1594 in de ſocieteit der Jeſuiten. In 't jaar 1606 begaf hy zich naar de Indiën; en na dat hy zich eenige jaren lang aldaar hadt opgehouden, wierdt hy uit China naar Europa gezonden, om nog meer medehelpers te halen. Na zyne te rug komſt in Ooſt-Indië doorreiſde hy Perſië, het woeſte Arabie, en het Turkſche ryk. Hy ſtierf in 't jaar 1628 te Nanciam, in China. Zyne ſchriften zyn: *Vita Caſp. Barzæi, S. J. De Chriſtianorum expedit. ad Sinas à S. J. ſuſcepta l. V. De perſecutione Chriſti in Japonia anno 1612 l. V. Annuæ literæ è regno Sinarum 1611, 1612. Comment. rei Chriſtianæ apud Japones. Vocab.*

Vocab. Sinic. T. 3. *Penta-Biblion Sinense. Annales regni Sinensis. De Computu Eccl. lib.* in de Chineesche tale. *Sotwel Bibl.*

TRIGLA, TRIGLAF, was de voornaamste afgodt der Wenden in Pomeren, Mekelenburg, Brandenburg, en de omleggende landen. Zy vertoonden hem met drie aangezichten, om dat zy oordeelden, dat hy op aarde, in den hemel en in de hel zyn gebiedt voerde. Dit beeldt was te Brandenburg en te Stettin van klaar goudt, en daar by lag een grote schat. Het eerste vondt koning Christiern van Denemarken nog aldaar, en nam het naar zich, en het laatste zondt de bisschop Otto, de Apostel van die van Pomeren, naar Rome. Om dat de Diana insgelyks met drie aangezichten wordt afgebeeld, wil men den gemelden afgodt voor deze godinne nemen. *Micral. Pom. Chytrae Sax. Range Orig. Pomer.*

TRIGLAND, (JACOBUS) een vermaard hoogleeraar in de Godgeleerdheit en Joodsche oudheden te Leiden, was de zoon van Jacobus Trigland, predikant te Amsterdam, en van Johanna de Marees, dochter van een aanzienlyk en ryk koopman aldaar. Zyn overgrootvader van vaders zyde was insgelyks een geacht hoogleeraar en predikant te Leiden, en liet verscheide schriften na. Jacobus, van wien wy nu spreken, wierdt geboren te Haarlem den 8 May 1652, alwaar toen zyn vader woonde. Hy verloor beide zyne ouders in een en de zelve maandt, toen hy nog maar elf jaren oud was. De gronden zyner studien heeft hy eerst te Haarlem en daar na te Amsterdam gelegt. Van daar vertrok hy naar Harderwyk, en vervolgde aldaar zich in de letterkunde en philosophie te oeffenen. Eindelyk begaf hy zich naar Leiden, alwaar hy zich geheel aan de Oostersche talen en Godgeleerdheit overgaf, in welke beide hy boven zyne medeleerlingen uitblonk. Te Leiden waren ter zelver tydt drie vermaarde professoren in de Theologie, namentlyk Abraham Heidanus, Christophorus Wittichius, en Frederik Spanheim. Hoewel hy van alle deze drie grote lichten der geleerden veel vorderde, hieldt hy zich nochtans voornamentlyk aan den laatstgenoemden. In 't jaar 1676 wierdt hy tot proponent in de H. Godgeleerdheit verklaart. Een korten tydt op een dorp, en naderhandt te Breda en Utrecht den predikdienst waargenomen hebbende, nam hy eindelyk, na dat hy vele andere beroepen hadt afgeslagen, dat van Leiden aan in 't jaar 1681. Zes jaren daar na wierdt hy in de zelve stadt tot hoogleeraar in de plaats van Antonius Hulsius verkoren. In deze aanzienelyke bediening trok hy vele studenten van alle kanten tot zich. In 't jaar 1702 wierdt hem ook het hoogleeraarschap in de Hebreeusche oudheden opgedragen. De prins van Oranje, naderhandt koning van Engelandt, Willem de III, was hem zeer genegen, en verklaarde hem tweemaal tot Rector Magnificus, namentlyk in 't jaar 1689 en 1699. Hy stierf den 22 September 1705, oud 54 jaren, nalatende een zoon, die naderhandt in de regering van Leiden gevordert wierdt, en drie dochteren. Hy heeft verscheide werken in 't licht gegeven, als: *De Dodone; De Karaeis; Scriptura Vindiciae*, behalven verscheide Redenvoeringen en Disputatiën over keurstoffen, als: *De librorum apocryphorum appellatione; De libro Justorum; De corpore Mosis; De trium Coelestium Testium apud Johannem authentia; De legitima Fidei propaganda ratione; De Utilitate Religionis in Republica; De origine & caussis rituum Mosaicorum; De Josepho Patriarcha in Sacri Bovis Hieroglyphico ab Aegyptiis adorato*; enz. Hy heeft ook de lykreden over den beroemden Frederik Spanheim gehouden. *Joh. à Mark Orat. Funebr.*

TRIGNO, ook TRENIO, een rivier in 't koninkryk van Napels, ontspringt in 't graafschap Molise, loopt voorby het vlek Molise en Trivento. Van daar loopt ze dwars door Abruzzo, en valt in de golf van Venetië. *Baudrand.*

TRIGONUM was een vierschaar te Athene, dus genaamt van de driehoekige form der plaats, alwaar ze gehouden wierdt. *Sigonius de Republ. Athen. l.* 3. *Meursii Areop. cap.* 11.

TRIM, of TRYME, een kleine marktstadt, maar de voornaamste plaats in 't graafschap East-Meath in 't Iersche landschap Leinster, aan de rivier de Boyne gelegen. Zy is met muren omringt, en heeft een kasteel. De bisschop aldaar staat onder den aartsbisschop van Armach. Eertyds hebben die van het geslacht der Lacys Trim onder den name van een barony bezeten: doch naderhandt hebben zich de hertogen van Jork altydt Lords van Trim geschreven. *Cambdeni Britan. Boeverel Delic. d'Irlande.*

TRIMOUILLE. Zie TREMOUILLE.

TRINACRIA, of TRINACRIS. Aldus wierdt eertyds het eilandt Sicilië genaamt, wegens de drie in zee uitspringende punten of kapen, in 't Grieksch τρία ἄκρα. Hier van daan zyn de inwoonders ook wel *Trinacri* genaamt. *Virgil. Aen. III*, 429. *Ovid. Metam. V*, 347. *Trist. V*, 13, 22. *Fast. IV*, 419.

TRINIDAD, een vlek gelegen in 't Noorder gedeelte van West-Indie, en des zelfs landschap Guatimala, aan de Zuidzee. Hoewel het een open plaats en zonder muren is, nochtans is Trinidad aanzienlyk, aangezien daar omtrent geene andere haven is, en de schepen van Mexiko, Panama en Peru derwaarts gezonden worden. Een halve myl van Trinidad is een plaats, by de Spanjaarden een van de monden der hel genaamt, zynde een lage grondt, waar uit zonder ophouden een dikke zwarte damp, met vlammen vermengt, opgaat, het welk een onverdraaglyken stank veroorzaakt. *Thomas Gage.*

TRINITAS. Zie DRIE-EENHEIT.

TRINITE, of LA TRINIDAD, eene der Karibische eilanden in de Noordzee, naar de zyde van Amerika, en wel van die eilanden, die *Sotto-Vento* genaamt worden. Het is het grootste eilandt aan de Zuidkust van Amerika, en acht graden van de linie Noordwaarts gelegen, en in 't Westen van Paria door een kanaal afgescheiden, door Columbus, den eersten ontdekker, *Boca del dragon* genaamt. Zuidwaarts heeft dit eilandt de armen der rivier Orenoque, en Westwaarts de Atlantische zee. Het is 200 mylen van Hispaniola Zuidwaarts, maar van Domingo, Margareta en Cuba 40 mylen afgelegen. De lengte is van 50, en de breedte van 30 mylen. Het is van een driehoekige gedaante en zeer ongezond, zynde doorgaans met dikke wolken en mist bedekt. Columbus heeft het in 't jaar 1498 ontdekt, en Walther Rawleigh naauwkeurig onderzocht, toen hy in 't jaar 1595 aldaar voor anker lag. Hy zag, dat het Noorderdeel onvruchtbaar en bergachtig, maar het overige zeer vruchtbaar, voornamentlyk in muskaatnoten en foelie was, insgelyks in zuikerriet, en diergelyke dingen, die hier omtrent zeer gemeen zyn. De Spanjaarden bouwden een stadt aan de Zuid-Westelyke zyde, S Joseph genaamt, hebbende 400 huizen, toen ze Rawleigh innam. De zuiker wordt aldaar van een zeker water gemaakt, het welk van nature het spongieachtig pit of kern van het riet, dat in en omtrent dit eilandt in menigte groeit, bevochtigt. Daar zyn ook zuikerrieten, die op het vaste landt van Amerika groeien, hoewel het zap zo aangenaam niet is als dat der rieten, die op de Amerikaansche eilanden vallen. Deze rieten wassen niet hoger dan zes voeten, en zyn doorgaans twee duim dik. De dikke zyn de beste niet; doch alle hebben ze knotten. Wat de plantagien aangaat, zy nemen kleine stukken, en poten de zelve in een daar toe bereid landt, alwaar ze in zes of zeven maanden volkomen ryp worden. Men ziet aan de koleur of ze ryp zyn, wanneer ze namentlyk geel worden. Alsdan worden ze afgesneden, de bladen afgestroopt, en dus de rieten zamengebonden, en naar Tripache of elders gebragt, alwaar de zuiker gemaakt wordt. De rieten worden door de Negers met moolens gekneust; wanneer het zap in een groot vat loopt, en van daar door een kleinen trog in een pan, in het welke het boven een vuur gekookt en geschuimt wordt. Als het begint dik te worden, gieten ze het door een grof linnen doek, en verdelen het in kleine pannen, in welke het geduurig wordt omgeroert, tot dat het genoeg gekookt is en dik wordt; dan wordt het weg gezet om te koelen, doch noch telkens omgeroert, tot dat 'er eenige korreltjes als zandt in gezien worden. Dit is het teken, dat de zuiker goed is. Vervolgens giet men het in formen, als pyramiden. Wanneer het nu kout en styf geworden is, wordt een soort van vette aarde, die tot water geworden is, daar by gezet, waar door het nog overige roodachtig water daar van afgezondert wordt. *P. du Tertre c.* 14. *Joh. de Laet. Hist. Novi Orbis.*

TRINO, in 't Latyn *Tridinium*, of *Tridinum*, een klein steedtje in 't hertogdom van Montferrat, omtrent zes honderd schreden van den Po gelegen. Het is reets in 't jaar 1631 door de Cherasquische vrede aan de hertogen van Savoje gekomen. Het was eertyds tamelyk sterk, en wierdt in de jaren 1643, 1652 en 1658 verovert: doch Karel Emanuel de II, hertog van Savoje, heeft de vestingwerken ten dele laten vervallen, ten dele afgeworpen. Het gebiedt van Trino is een der vyf delen, in welke het gansche hertogdom verdeelt wordt, en behelst 15 andere kleine plaatsen in zich.

TRINOBANTE, TRINOBANTES, of TRINOVANTES, door Ptolemæus en Tacitus *Trinoantes* genaamt, waren oudtyds zekere volkeren in Britannië, wonende daar ter plaatse, alwaar thans Middlesex en Essex zyn. Zommigen hebben gemeent, dat deze naam van *Troja nova* afgeleid wordt: doch Cambden gist, dat hy van den ouden Britschen name *Tronant* afstamt, dat is *dal-steden*. *Mandubratius*, of, gelyk hem anderen noemen, *Androgeus*, wiens vader *Imanuentius* een tydlang over de Trinobanten hadt geheerscht, maar die naderhandt door *Cassibelinus* wierdt geslagen, wilde dit wreken, en onderwierp zich nevens zyne onderdanen eerst van alle Britten aan het Romeinsche gebiedt. *Tacitus Annal. XIV.* 31. *Ptolem. Eutrop. Beda. Cambden's Brit.*

TRINQUENEMALE, een fraaie haven, zynde een der beste en grootste van Ceilon, wierdt in 't jaar 1622 door de Portugezen versterkt, doch naderhandt door de Hollanders verovert. *Baldaei Beschr. van Malabar en Ceilon.*

TRIODIUM. Dus wordt in de Grieksche kerk een boek genaamt, waar in beschreven wordt hoedanig de Godsdienst van *Septuagesima* tot Paaschen, zo lange namentlyk de Vasten der Grieken duurt, moet waargenomen worden. De reden dezer benaming is, om dat de gezangen, van welke daar in gehandelt wordt, gemeenlyk drie *odes* of wetten behelzen. *Du Fresne Glossar. Graec.*

TRIODOS, of THROHODOS, is de naam, dien de Calojers, of Grieksche geestelyken, den berg Olympus op het eilandt Cyprus geven.

TRIOPAS was de zoon van Phorbas, en koning van Argos. Hy begon te regeren in 't jaar voor de geboorte des Zaligmakers 1588. Zyn ryk duurde 46 jaren. Na dat hy Karië hadt beoorloogt, noemde hy het voorgebergte *Triopion* naar zynen name. Hier bouwde hy ook een stadt en een tempel voor Apollo, beide van dien zelven name. Vervolgens zondt hy een kolonie naar 't eilandt Rhodus. Daar is ook een koning

ning van Perea van dien zelven naam, geweest, de welke door zynen zone Carnabas gedood wierdt. *Pausanias. Apollodorus. Eusebius. Hyginus.*

TRIP. De naam van een beroemd en aanzienelyk geslacht in Hollandt, waar van de takken zich ook verspreid hebben in Groningen, Zeelandt, en elders, zynde overal aan zeer aanzienelyke familiën vermaagschapt, welke zo wy ze alle wilden optellen, zou dit artykel te groot worden. Derhalven zullen wy alleen spreken van die afkomelingen, welke, of zelf of een van beide hunne ouderen, dien naam hebben gevoerd.

Omtrendt den jare 1550 vindt men gewag gemaakt van JACOB TRIP, welke ten huwelyk heeft gehad *N. Elias*, by welke hy heeft overgewonnen

ELIAS TRIP, die te Bommel geboren, tot het einde van zyn leven 1635 wegens Dordrecht bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie ter kamer van Amsterdam is geweest. Hy is twee malen getrouwd geweest: eerst in den jare 1595 te Luik met *Maria de Geer*, by welke hy heeft verwekt drie zonen, *Jacob*, *Louis*, en *Elias*, die wel tot jaren zyn gekomen, maar zelf gene kinderen hebben nagelaten; en naderhandt (*Maria de Geer* in den jare 1605 overleden zynde) met *Aletta Adriaans*, eene dochter van *Adriaan Jansze*, die in de jaren 1605 en 1606 burgermeester te Dordrecht is geweest, en in den jare 1614 is komen te overlyden, volgens het getuigenisse van *Balen*, *Gesch. Van Dordrecht*, *bl.* 1087. die ook heeft aangetekend, dat *Aletta* gestorven is in den jare 1656. Uit dat twede huwelyk zyn gesproten twee zonen, I. *Adriaan*, en II. *Jacobus*, en drie dochters, III. *Sophia*, IV. *Maria*, en V. *Jacoba*, welker aller nakomelingen volgen.

I. ADRIAAN TRIP, heer van Warfumburg, oudste zoon van *Elias*, is in den jare 1645 getrouwd met zyne nicht *Adriana de Geer*, eene dochter van *Louis de Geer*, en heeft zich nedergezet te Noord-Copping in Zweden; doch is naderhandt weder in Hollandt gekomen, en eenigen tydt in de stede Beverwyk gewoond hebbende naar Groningen vertrokken, alwaar hy het overige van zyn leven heeft doorgebragt op eene herelykheit, Trip genaamd, omtrendt de Wildervanck. Uit zyn huwelyk met *Adriana de Geer* zyn gesproten twaalf kinderen, van welke drie zonen, *Louis*, *Joseph*, en *Laurens*; en twee dochters, *Adriana*, en *Sophia Christina*, nakomelingen hebben nagelaten.

1. LOUIS TRIP, oudste zoon van *Adriaan*, geboren te Noord-Copping in den jare 1654 is eerst getrouwd geweest met *Johanna de Geer*, weduwe van den hoogleeraar *Tobias Andrea*, en naderhandt met *Christina Trip*, eene dochter van zyn oom *Jacobus*, uit welk huwelyk gesproten zyn *Adriaan Joseph*, *Jacob Elias*, *Louiza Christina*, en *Elizabeth Sophia*.

ADRIAAN JOSEPH, oudste zoon van *Louis*, te voren President van den krygsraadt, en tegenwoordig mede hoofdman van de hoge Justitie-kamer van Stadt en Lande te Groningen, geboren in den jare 1687, heeft eerst ten huwelyk gehad *Anna Elizabeth Wolthers*, en is na des zelfs overlyden, in den jare 1714, hertrouwd aan *Johanna Bondina Gales*, uit welk huwelyk gesproten zyn *Louis Trip*, 1721. *Vincent Berent Trip*, 1723. en *Jan Lucas Trip*, 1726.

JACOB ELIAS TRIP, twede zoon van *Louis*, is getrouwd geweest met *Anna Titia Nysingh*, welke beide overleden zynde hebben nagelaten eenen zone, genaamd *Lucas Trip*.

Louiza Christina Trip is getrouwd geweest met *Gerard Sichterman*, Collonel, Commandeur van Grave, enz. waar uit gesproten is eene dochter, *Christina* genoemd, welke ten huwelyk is besteed aan *Andreas Coenring*, eerst ontfanger Generaal, en naderhandt Raadsheer te Groningen.

Elizabeth Sophia Trip is getrouwd geweest met *Jan Wichers*, Raadsheer te Groningen, welke by haar zeven kinderen heeft verwekt, drie zonen, *Louis*, *Wicher*, *Jan*, en vier dochters, *Beerta*, getrouwd met *H. M. Appius*, Secretaris der stadt Groningen, *Wibbina*, *Christina*, en *Elizabeth*.

2. JOSEPH TRIP, twede zoon van *Adriaan*, geboren te Noord-Copping in den jare 1656, is Raadsheer te Groningen geweest, en getrouwd met *Beerta Elizabeth Gockinga*, by welke hy heeft verwekt een zoon, genaamd

SCATO TRIP, uit wiens huwelyk met *Maria Lant* gesproten zyn *Joseph Trip*, *Hendrik Jan Trip*, *Hendrik Rudolph Trip*, en *Anna Trip*, getrouwd met *W. Muntinghe*.

3. LAURENS TRIP, derde zoon van *Adriaan*, te Beverwyk in den jare 1663 geboren, heeft uit zyn huwelyk met *Lucretia Gockinga* gehad twee kinderen, *Adriaan* en *Henriette*.

ADRIAAN TRIP is getrouwd met zyne nicht *Adriana Bothenius*, by welke hy verwekt heeft *Laurens Trip*, en *Adriaan Trip*.

Henriette Trip, getrouwd met *Anthoni van Peer*, uit welk huwelyk een zoon is gesproten.

4. *Adriana Trip*, oudste dochter van *Adriaan*, geboren te Noord-Copping in den jare 1649. is getrouwd geweest aan *Henrik Bothenius*, burgermeester te Groningen, uit welk huwelyk gesproten zyn twee zonen, *Adriaan Bothenius*, die Luitenant Collonel is geweest, en wiens oudste dochter *Adriana* (by *Sophia van Velsen* verwekt) ten huwelyk is besteed aan *Adriaan Trip Laurensz.* als zo even gezegd is.

5. *Sophia Christina Trip*, jongste van alle *Adriaans* kinderen, geboren in de Wildervanck in den jare 1671, is getrouwd geweest aan *Albertus Brunsvelt*, uit welk huwelyk eene dochter, *Adriana Louiza* genaamd, is gesproten.

II. JACOBUS TRIP, twede zoon van *Elias*, heeft eerst ten huwelyk gehad *Elizabeth Bicker*, eene dochter van *Jan Bicker* en *Agneta de Graaff*, en zuster van *Wendela Bicker*, die met den Raad-pensionaris *Jan de Wit* is getrouwd geweest, uit welk huwelyk drie dochters, *Aletta Maria*, *Agneta*, en *Christina*, zyn gesproten.

1. *Aletta Maria Trip* is getrouwd geweest met *Stephanus Wolters*, en heeft nagelaten drie kinderen, *Jan Wolters*, *Elizabeth*, en *Sara*.

2. *Agneta Trip* is getrouwd geweest met *Arnold van Alsum*, die by haar heeft verwekt eene dochter, genaamd *Elizabeth*, tegenwoordig getrouwd met *Jacob Frederik du Fay*, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

3. *Christina Trip* is getrouwd geweest met haren neve *Louis Trip Adriaansz.* als boven aangetekend is.

Na het overlyden van *Elizabeth Bikker* is *Jacobus Trip* wederom getrouwd met *Margarita Munter*, eene dochter van den burgermeester *Jan Munter* en *Margarita Geelvinck*; uit welk huwelyk gesproten zyn drie zonen, *Jan*, *Lucas*, en *Jacobus*.

1. JAN TRIP, heer van Berkenroden, burgermeester en Raadt der stadt Amsterdam, Curator van de Leidsche Academie, Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie, Directeur van de Surinaamsche Societeit, enz. oudste zoon van *Jacobus*, geboren in den jare 1664. heeft twee vrouwen gehad, welker eerste is geweest *Margarita Nys*, en de twede *Elizabeth Tielens*. By de laatste heeft hy geen kinderen verwekt, maar uit het eerste huwelyk zyn gesproten twee zonen *Jan* en *Jacobus*, en eene dochter genaamd *Sara Maria*.

JAN TRIP, Commissaris te Amsterdam, en Bewindhebber van de West-Indische Compagnie, de oudste van die twee, geboren in den jare 1691, is getrouwd geweest met *Petronella Wilhelmina van Hoorn*, dochter van *Jan van Hoorn*, generaal van Nederlands Indië, uit welk huwelyk is gesproten *Jan Willem Trip*, geboren in den jare 1716.

JACOBUS TRIP, de jongste van die twee broeders, en schepen te Amsterdam, geboren in den jare 1695, is twee malen getrouwd geweest, eerst met *Maria Jacoba Six*, eene dochter van den burgermeester *Jan Six*, uit welk huwelyk geen kinderen zyn nagebleven; en ten twede male met *Agatha Maria Pancras*, eene dochter van den burgermeester *Gerbrand Pancras*, waar uit gesproten zyn *Jan-Corver Trip*, geboren in den jare 1720. en *Johanna Elizabeth Trip* in den jare 1719.

Sara Maria Trip, geboren in den jare 1693, is getrouwd geweest met *Jan Corver* de jonge, schepen te Amsterdam en Collonel der burgery, klein-zoon van den toen levenden burgermeester *Jan Corver*, en broeder van *Gerrit Corver*, heer van Velzen, burgermeester der stadt Amsterdam, enz. Doch uit dat huwelyk geen kinderen overgebleven zynde, is volgens beider uiterste wille uit een gedeelte van hunne nalatenschap gesticht eene aanzienelyke woning voor oude lieden, bekend onder den name van CORVERS HOF, waar van zie boven op het woordt AMSTELDAM.

2. LUCAS TRIP, tegenwoordig in den jare 1732. regerend burgermeester der stadt Amsterdam, enz. twede zoon van *Jacobus*, geboren in den jare 1666, is getrouwd geweest met *Elizabeth Calkoen*, en heeft by de zelve verwekt twee zonen, *Dirk* en *Cornelis*.

DIRK TRIP, heer van Groet, Schepen der stadt Amsterdam, Collonel der burgery, enz. geboren in den jare 1691, is de eerste maal getrouwd geweest met *Christina Ezels*, uit welk huwelyk gesproten zyn *Lucas Trip*, geboren in den jare 1720. *Pieter Trip*, 1724. en *Catharina Elizabeth Trip*, 1715. Na het overlyden van zyne eerste huisvrouwe hertrouwd zynde met *Agatha Levina Geelvinck*, eene dochter van den burgermeester *Lieve Geelvinck*, is reeds uit dat huwelyk gesproten *Jan Trip*, geboren in den jare 1732.

CORNELIS TRIP, vryheer van Oud- en Nieu Goudriaan, schepen der stadt Amsterdam, enz. geboren in den jare 1695. is getrouwd met *Maria Le Sentre*, en heeft by de zelve verwekt eenen zone, genaamd *Lucas Trip*, geboren in den jare 1720. ruim drie maanden voor zynen eveneens genoemden neve.

3. JACOBUS TRIP, Commissaris te Amsterdam, en aldaar Gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit uit het Noorder-quartier, derde zoon van *Jacobus*, geboren in den jare 1671. is getrouwd geweest met *Jacoba Margarita Clopper*, en heeft nagelaten eenen zone, *Jan* genaamd, en drie dochters, *Margarita*, *Catharina*, en *Sara Agatha*.

JAN TRIP, tegenwoordig Secretaris der stadt Amsterdam, geboren in den jare 1702. is getrouwd met *Elizabeth Johanna Schildbouwer*, by welke hy in den jare 1723. heeft overgewonnen eenen zone, genaamd *Jacobus Trip*.

Margarita Trip, geboren in den jare 1699. is getrouwd met *Herman Hendrik van de Poll*, van wiens geslacht en kinderen zie boven op het woordt POLL: en doedt by de kinderen, uit *Margarita Trip* gesproten, *Jacoba Brigitta van de Poll*, geboren te Amsterdam in den jare 1732.

Catharina Trip, geboren in den jare 1701. is getrouwd met *Gillis van Hoven*, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, en heeft by de zelve bereids verwekt twee kinderen *Jacoba Margarita van Hoven*, geboren in den jare 1728. en *Catharina Johanna van Hoven*, 1729.

Sara Agatha Trip, geboren in den jare 1704. is getrouwd met

met *François Lesthevenon*, Secretaris der ſtadt Amſterdam, uit welk huwelyk zyn geſproten twee dochters *Jacoba Margarita Leſtevenon*, geboren in den jare 1726. en *Geertrui Leſtevenon*, in den jare 1729.

III. *Sophia Trip*, oudſte dochter van *Elias*, geboren in den jare 1615. is ten huwelyk beſteed aan *Jan Coymans*, een zoon van *Balthazar*, uit welk huwelyk geſproten zyn drie zonen, *Jan*, *Elias*, en *Joſeph*, en vyf dochteren, *Sophia*, *Elizabeth*, *Aletta Maria*, *Johanna Cornelia*, en *Eliana*.

1. *Jan Coymans*, Schepen te Amſterdam, is getrouwd geweeſt met *Erkenraad Bernard*.

2. *Elias Coymans*, Commiſſaris te Amſterdam, is getrouwd met *Iſabella Catharina van der Meulen*.

3. *Joſeph Coymans*, geboren in den jare 1656. Commiſſaris, en bewindhebber van de Weſt-Indiſche Compagnie te Amſterdam, en Dykgraaf van de Beemſter, is getrouwd geweeſt met *Clara Valkenier*.

4. *Sophia Coymans*, getrouwd met *Jan Huydecoper*, ridder, heer van Maarſſeveen en Neerdyk, burgermeeſter, en bewindhebber van de Ooſt-Indiſche Compagnie te Amſterdam.

5. *Elizabeth Coymans*, getrouwd met *Willem van der Meulen*, heer van Niecoop, Blyenburg, enz. Raadt, vroedſchap en ſchepen te Utrecht.

6. *Aletta Coymans*, is getrouwd met *Carel Voet*.

7. *Johanna Cornelia Coymans*, is getrouwd met *Everard Scott*, Raadt, ſchepen, en bewindhebber der Weſt-Indiſche Compagnie te Amſterdam.

8. *Eliana Coymans*, is getrouwd geweeſt met *Samuel Timmerman*, maar zonder kinderen na te laten geſtorven.

IV. *Maria Trip*, twede dochter van *Elias*, geboren in den jare 1619, heeft, getrouwd zynde geweeſt met *Balthazar Coymans*, een ouder broeder van *Jan Coymans*, die met hare zuſter *Sophia* getrouwd was, nagelaten zes dochters, *Baltina*, *Aletta*, *Maria*, *Iſabella*, *Sophia*, en *Conſtantia*.

1. *Baltina Coymans* is getrouwd met *Jan Bernard*.

2. *Aletta Coymans* is twee malen getrouwd, eerſt met *Geleyn Lamſingh*, en naderhandt met *Nicolaus Dag*.

3. *Maria Coymans* is getrouwd met *Gualterus Bodaan*, bedienaar des Goddelyken Woords te Amſterdam.

4. *Iſabella Coymans*, is ten huwelyk beſteed aan *Jacob Boreel*, heer van Duinbeek, Weſthove, en Mereſtein, hoofd-ſchout, burgermeeſter, en Raadt te Amſterdam, afgezant aan de hoven van Vrankryk en Moſcovie, en eerſte gevolmachtigde op de vredehandeling te Ryswyk.

5. *Sophia Coymans*, getrouwd met *Pieter Bodaan*, bewindhebber van de Ooſt-Indiſche Compagnie in Zeelandt.

6. *Conſtantia Coymans*, getrouwd met *Karel Smiſſaert*, hoofdſchout te Rhenen, en Gecommitteerd in de Generaliteits rekenkamer wegens de Provincie van Utrecht.

V. *Jacoba Trip*, jongſte dochter van *Elias*, geboren in den jare 1622, is getrouwd geweeſt met *Joſeph Coymans* (neve van *Balthazar* en *Jan*, met welke hare zuſters *Sophia* en *Maria* zyn getrouwd geweeſt) heer van Bruchem en Nieuwal, en baljuw van Brederoden, maar zonder verder nakomelingſchap overleden.

TRIPOLI, eene ſtadt in Afrika, *Tripoli Vecchio* genaamt, is der ouden *Sabrata*, gelegen aan de Middelandſche zee. De lucht is hier zo ongezond, dat 'er weinig menſchen wonen kunnen.

TRIPOLI, eene vrye republyk in Afrika, deswegen een koninkryk genaamt, om dat 'er eertyds een koning geheerſcht heeft. Het landt grenſt in 't Ooſten aan Barkan, in 't Weſten aan Tunis, in 't Zuiden aan het Atlantiſche gebergte, en in 't Noorden aan de Middelandſche zee, en beſlaat in de lengte twee honderd, en in de breedte zestig Italiaanſche mylen. De lucht is hier zeer gematigt, doch de grondt zeer onvruchtbaar. Daar waſſen evenwel citroenen, oranje-appelen, limoenen en vygen, ook *lotus*, daar de inwoonders een aangenamen drank van maken. Elders vindt men niet anders dan dadelen. Men vindt hier ook leeuwen, tygers, cameleons, wilde geiten, en ſtruiſſen, voornamentlyk ongemeen grote en vette ſchapen. Het landt wordt door eenige rivieren bewatert, onder welke de *Salinet*, *Capes* en *Meſcata* de voornaamſte zyn. De merkwaardigſte ſteden zyn *Tripoli* en *Capes*, nevens eenige kleine, als *Zanzora*, *Sarmana*, *Garelgara*, *Hamrozum*, *Brata*, *Seraches*, *Caſaſullum*, *Libida*. Hoewel het eene vrye republyk is, ſtaat het nochtans onder de beſcherming der Ottomanniſche Porte, en betaalt aan de zelve een jaarlykſche ſchatting: ook zendt de Sultan een Baſſa derwaarts. Voorts wordt Tripoli door een Dei geregeert, zynde gelyk de Doge van Venetie, trekkende zyne inkomſten uit de tollen. Na hem is de grote Divan, die uit de voornaamſte inwoonderen beſtaat. *Leo Africanus. Grammaye. Dapper. Marmolius. La Croix. P. Daniel Hiſt. de la Barbarie.*

TRIPOLI, de hoofdſtadt der bovengenoemde republyk, is de ſetel van den Divan, en van den Turkſchen Baſſa. Zy wordt *Tripoli di Barbaria* genaamt, en is door de Pheniciers geſticht. Eertyds was ze onder den name van *Oea* bekend: ook was hier voorhenen een biſſchop. Deze ſtadt is gelegen in een onvruchtbare landſtreek, heeft hoge en ſterke muren, goede torens, ſterke bolwerken, en een fraaie haven, die met eenige ſchanſſen bewaart wordt. De ſtadt is niet groot, en hare huizen zyn laag, weinig boven de 16 of 25 voeten, zonder venſters, maar boven breed. In de meeſte huizen heeft men waterkommen gegraven, om dat het zoet water aldaar ſeldzaam, en de bronnen brak zyn. Daar zyn maar twee poorten, de eene in 't Noorden, de andere landwaarts in 't Zuiden. Het kaſteel is tamelyk ſterk, buiten het welke de ſtadt nog door drie ſchanſſen gedekt wordt. De plaats is zeer volkryk, en de inwoonders zyn Moren, Turken, en Joden. Hunne voornaamſte neering is de kapery. Een half uur van daar is *Miſſie*, of de Nieuwe ſtadt gelegen, alwaar de voornaamſte inwoonders van Tripoli hunne luſthuizen hebben. De Pheniciërs zyn 'er de eerſte bezitters van geweeſt: naderhandt de Romeinen. By de kruistochten veroverden de Chriſtenen Tripoli. Karel de V heeft deze plaats verovert; doch zy wierdt hem in 't jaar 1551 door Solyman Dragut wederom ontweldigt. In 't jaar 1665 liet de koning van Vrankryk, Lodewyk de XIV, Tripoli ſterk bombardeeren, welke ſchade nog niet volkomen herſtelt is. *Thuanus. Leunclavius. Bochart Canaan. Dapper. Marmolius. La Croix. P. Daniel.*

TRIPOLI DI SORIA, in 't Latyn *Tripolis*, is een ſtadt in Syrie, by de Turken *Taraboles Scham* genaamt. Zy wierdt in 't jaar 1289 van de Saracenen ingenomen, en verwoeſt, doch naderhandt door de Franken herbouwt, en met een ſterk kaſteel voorzien, dat op een ſteenrots gelegen is. De ſtadt is thans in een goeden ſtaat, en heeft omtrent twintig duizend huizen, nevens eene zeer bekwame haven aan de Middelandſche zee, en is 20 Duitſche mylen van Damaſcus Noordwaarts, en nog eenigzins verder van Famaguſta Zuidwaarts gelegen. In de zo genaamde heilige oorlogen wierdt ze in 't jaar 1109 door koning Balduin den I van Jeruzalem verovert, en hadt ſedert afzonderlyke graven, onder welke *Johannes* den Griekſchen keizer Manuel in 't jaar 1161 aangreep. Doch zy wierdt in 't jaar 1288 door de Saracenen hernomen. Thans is het de ſetel van een Turkſchen Sangiak. Hier omtrent zyn vele moerbeziebomen: ook is 'er een vlakte van omtrent 12 mylen, die gantſch met olyfbomen beplant is. *Wilh. Tyrius lib. XVIII. Marian. Sanutus lib. III. Grammaye. Dapper.*

TRIPTOLEMUS, de zoon van Eleuſius, of liever van een zeker Eleuſiniſch man, wordt gehouden voor den eerſten, die de menſchen leerde de aarde beploegen. De dichters zeggen, dat hem Ceres die kunſt geleert heeft, en dat hem deze den gehelen nacht onder het vuur verburg, om hem te doen begrypen, dat het zaadt in de aarde legt, en den gantſchen winter verborgen blyft. *Ovidius. Hyginus.*

TRISSIANO, of TRISSINO, (JOHANNES GEORGIUS) een Italiaan, was uit een adelyke familie van Vincenza geſproten, en begon zyne ſtudiën onder Demetrius Chalcondylas. Naderhandt oeffende hy zich alleen in de wiskunſt, maar las ook Griekſche en Latynſche dichters, en ſchreef zomwylen een Italiaanſch vaars. Men heeft een Treurſpel van hem, onder den name van *Sophoniſba*, dat hy paus Leo den X aanboodt, nevens een gedicht, van hem *Italia liberata* genaamt. Dit is het eerſte Heldendicht, dat men in Italie geprezen heeft. Paus Leo de X en Clemens de VII zonden hem dikwils aan keizer Karel den V en des zelfs broeder Ferdinand, van wien hy den tytel van graaf erlangde. By de kroning van Karel den V te Bologne hadt hy de eer den ſleep van paus Clemens den VII te dragen, wordende daar in boven vele vorſten geſtelt. Men heeft ook van hem een geſchrift, onder den name van: *Rale del Chriſtiano*, en een, genaamt: *Colonna della Republica*; nevens nog een, onder den name van: *Commento delle Roſe d'Italia*; voorts: *Oratione*; *Epiſtole*; *Dialoghi*; *Comedia regale*; *Ritratti della belliſſime Donne d'Italia*, en meer andere dingen. *Thuanus. Thomaſ.*

TRISTAN DE CUNHA, twee kleine eilanden in den Ethiopiſchen Oceaan, 350 mylen van de Kaap van Goede Hope, naar 't Weſten, gelegen.

TRITA, eene ſtadt in Achaje, op de grenzen van Arkadië.

TRITHEMIUS, (JOHANNES) abt van Spanheim, gelegen in het kerkgebiedt van Ments, wierdt den 1 February des jaars 1462 geboren in het vlek Trittenheim, niet verre van Trier, aan den Moeſel gelegen. Hy ſtudeerde eerſt te Trier, en Heidelberg, doch begaf zich in het 22 jaar zynes ouderdoms in het klooſter der Benediktynen van St. Marten, en wierdt door zyne geleerdheit wel haaſt vermaard. In het volgende jaar 1483 wierdt hy tot abt verkoren, welke bediening hy ook 22 jaren lang met lof bekleed heeft. Maar aangezien hy de belangen van den Paltsgraaf Philips tegen den landgrave van Heſſen aankleefde, moeſt hy van zynen prior, Nicolaus Remittus, en des zelfs factie, veel lyden, waar op hy eindelyk den 1 April 1505 het klooſter verliet, en zich tot den keurvorſt Johannes van Brandenburg begaf. In het jaar 1506 wierdt hy tot abt van het klooſter St. Jacobus, in de voorſtadt van Wurtsburg gelegen, verkoren, alwaar hy tot aan zyne doodt, namentlyk het jaar 1519, ſtil leefde, en ſtudeerde. Hy was een zeer geleerd man, groot wiskunſtenaar, poëet, hiſtorieſchryver en Godgeleerde. Zommigen houden hem zelfs voor een tovenaar. Hy heeft in het klooſter Spanheim een bibliotheek van twee duizend keurlyke boeken nagelaten. Zyne ſchriften zyn: *Chronologia Myſtica*; *De origine Francorum*; *Chronicon ſucceſſ. ducum Bavariæ*; *Catalogus Script. Eccl.*; *Chronicon coenobii Hirſaug.*; *Chronicon monaſterii S. Martini*; *Epiſtolæ Familiares*; *Polygraphia*; *Steganographia*; en verſcheide andere. *Bellarm. Voſſ. Thevet. Elog. Naudai Apol. des grands Hommes. Cave,*

TRI-

TRIVENTO, of **MOLISSA**, in 't Latyn *Triventum*, eene kleine ſtadt in 't koninkryk van Napels, gelegen in 't graafſchap Moliſe, heeft een biſſchop, die onder den aartsbiſſchop van Benevento ſtaat. Het ſtedeke is naby de grenzen van Abruzzo, aan de Adriatiſche zee, zeventien mylen van Bojano, Noordwaarts, gelegen. *Megiſerus.*

TRIVERIUS. Zie **DRIVERIUS.**

TRIVETH, (NICOLAUS) een Engelſchman uit het graafſchap Nortfolk, was de zoon van den ridder Thomas Triveth, die een lidt der regering was. Hy wierdt by de Dominikanen opgevoed, welke orde hy ook, nog zeer jong zynde, aannam. Vervolgens wierdt hy naar Oxford gezonden, om zich in allerlei wetenſchappen te oeffenen. Aldaar Doctor in de H. Godgeleerdheit zynde geworden, begaf hy zich naar Parys, om de Franſche taal te leren; en aangezien hem zyne geleerdheit hadt vermaard gemaakt, wierdt hy weder naar Engelandt kerende prioor van de orde der Dominikanen te Londen gemaakt. Hier begon hy een hiſtoriſch werk in XII delen te ſchryven, onder den name van *Annotationes temporum ab exordio mundi.* Hy ſtierf te Londen in 't jaar 1328. Men heeft ook van hem: *Commentaria in Geneſin, Exodum, & Leviticum; Nota in Regulam Auguſtini; De Miſſa; De Juſtitia; De virtutibus; De peccatis; De quaſtionibus variis; Commentarius in Valerium Maximum, Senecam, Livium, Juvenalem, Ovidium, & in Problemata Ariſtotelis; De eclipſibus ſolis & luna; Hiſtoria regum Anglia*; nevens verſcheide andere werken. *Pitſeus de ſcript. Angl.*

TRIVILAR, eene kleine ſtadt op 't halfeilandt van Indië, aan deze zyde van de rivier Ganges, behoort tot Malabar, tuſſchen de bergen van Gate, in 't Ooſten der ſtadt Ganor. Trivilar is de hoofdſtadt van een koninkryk, ook dus genaamt. *Baudrand.*

TRIVULTIA (DAMIGELLA) leefde in de XVI eeuw, en hadt den roem van geleerdheit. Zy was wel ervaren in de philoſophie, ſchreef ſierlyk Latyn en Griekſch, en hieldt redenvoeringen voor pauzen en prelaten. *Joſeph Betuzzi. Coccius Eloq. De Coſta Elog. des Dames illuſtres.*

TRIVULTIUS (ANTONIUS de I) was de zoon van Petrus Trivultius, en eigen oom van den befaamden maarſchalk van Vrankryk. Eerſt was hy Auditeur van de Rota te Rome, naderhandt biſſchop van Como, en een der Raden van Johannes Galeacius, die hem ook als gezant naar Venetië en Napels zondt, om zyne bruidt, Iſabella van Arragon, af te halen. Maar wanneer de Franſchen in den Staat van Milaan de overhandt hadden, verklaarde zich Trivultius voor de zelve, en wierdt op het verzoek des konings van Vrankryk in 't jaar 1500 van paus Alexander den VI tot kardinaal verklaart. Hy ſtierf in 't jaar 1508 van hertzeer over de doodt van zynen broeder Aloiſius. Hy hadt vele goede hoedanigheden, maar was zeer oplopend, wanneer hy zich zelf te buiten ging. *Palatii Faſti Cardin. Tom. II.*

TRIVULTIUS (ANTONIUS de II) was de zoon van Hieronymus Trivultius, en eerſt Referendaris der beide ſignaturen; naderhandt biſſchop van Toulon; voorts onderlegaat te Perouze, en in 't jaar 1544 biſſchop van Avignon, in welke laatſte bediening hy zich hevig tegen de opkomende nieuwe leringen aankantte, en verſcheide om die reden uit Cabrieres en Merindol, alwaar zy zich hadden nedergezet, verjoeg. In 't jaar 1557, toen hy zich als pauſſelyke nuntius te Venetië bevondt, wierdt hem de kardinaalshoedt gegeven; waar op hem paus Paulus de IV tot *prafectus ſignatura* verklaarde, en als legaat naar Vrankryk zondt, om tuſſchen de koningen Henrik den II en Philips den II vrede te maken, die ook naderhandt te Chateau-Cambreſis geſloten is. Op zyne te rug reize zynde ſtierf hy een dagreize van Parys in 't jaar 1559 aan een beroerte. *Palatii Faſti Cardin. Tom. III.*

TRIVULTIUS, (AUGUSTINUS) zoon van Johannes Trivultius, was eerſt abt te Froimont, in Vrankryk, naderhandt kamerling van paus Julius den II, die hem ook den kardinaalshoedt zou gegeven hebben, ten ware de oorlog, dien de maarſchalk Trivultius uit name des konings van Vrankryk, tegen den Kerkelyken Staat voerde, zulks belet hadde. Maar in 't jaar 1517 wierdt hy van paus Leo den X kardinaal gemaakt, eensdeels op het verzoek van zyn oom, den voornoemden maarſchalk, anderendeels wegens zyne eigene verdienſten, en de oude verwantſchap van zyn huis met dat van Medicis. Naderhandt wierdt hy biſſchop van Bajeux en Toulon, vervolgens van Bobio en Novara, en naderhandt aartsbiſſchop van Rheggio. Paus Clemens de VII verklaarde hem gedurende de onluſten met het huis van Colonna tot legaat van Campagna di Roma: maar wanneer Rome ingenomen was, wierdt hy als gyſelaar naar Napels gevoert, alwaar hy, zeer Franſchgezind en protector der krone van Vrankryk zynde, veel verdriet moeſt uitſtaan, waar in hy zich nochtans zeer kloekmoedig hieldt. Paus Paulus de III, tot wiens verkiezing hy veel geholpen hadt, zondt hem aan koning François den I van Vrankryk, om hem tot de vrede met den keizer te bewegen. Hy ſtierf eindelyk in 't jaar 1548 te Rome, na dat hy onder drie pauzen, als Leo den X, na dat de Franſche oorlog was begonnen, Adrianus den VI, die hem in verzekering nam, en Clemens den VII, wiens verkiezing hy poogde te dwarsbomen, om dat hy een vyandt van Vrankryk was, vele wederwaardigheden hadt uitgeſtaan. Ook liet hem paus Paulus de III, die hem zo zeer verplicht was, een tydlang op Engelenburg vaſt zetten, waar uit hy eindelyk door de komſte des konings van Vrankryk in Italië bevryd wierdt. Toen de doodt van Paulus den III naderde, hoopte hy des zelfs opvolger te zullen worden, zich van de ſtemmen der Franſche kardinalen verzekerende, insgelyks van die der Spaanſche en Italiaanſche, voornamentlyk der behoeftige kardinalen, welke hy grotendeels hadt omgekocht. Maar aangezien de kardinaal van Lotharingen by zyne aankomſte te Rome op koninklyk bevel hem de geheimen zyner handelingen weigerde te openbaren, en hy daarenboven zag, dat de Franſche kardinalen hem hunne ſtemmen wegens zyne hoge jaren niet ſtonden te geven, om dat zy nauwlyks weder in Vrankryk gekeert zynde, aanſtonts zich weder naar Rome zouden moeten begeven, tot verkiezing van een nieuwen opvolger, viel hy uit hertzeer in een dodelyke ziekte. Hoewel hy ten voordeele zyner bloedverwanten een teſtament hadt gemaakt, wierdt echter het zelve door den paus, op wiens doodt hy gewacht hadde, omver geſtoten, en alles genaaſt; dies zyne bloedverwanten na zyne doodt in een armelyken ſtaat vervielen, aangezien noch de paus, noch Vrankryk de zelve onderſteunde. Trivultius heeft uit oude ſtukken de geſchiedenis der pauzen en kardinalen met een zonderlingen vlyt opgeſtelt, hoewel de zelve nooit is in 't licht gekomen. *Onuphrius Panvinius* heeft zich van de zelve wel weten te bedienen. *Palatii Faſti Cardinalium.*

TRIVULTIUS, (JOHANNES JACOBUS) marquis van Vigere, uit den Staat van Milaan geboortig, wierdt wegens zynen zonderlingen yver voor de Guelphiſche party van hertog Lodewyk Sfortia uit zyn vaderlandt gebannen, en tradt eerſt in dienſt van Ferdinand den I, koning van Napels, die hem ook in 't jaar 1494, toen de koning van Vrankryk, Karel de VIII, Napels meende te veroveren, de ſtadt Capua toevertrouwde. Doch nauwlyks was de voornoemde koning op de Napolitaanſche grenzen aangekomen, of hy gaf hem Capua over, waar door de verovering van Napels bevordert wierdt. Hier op verſelde hy in 't jaar 1495 koning Karel den VIII op des zelfs te rug reize naar Vrankryk, en hadt nevens den maarſchalk de Gie in den ſlag by Fornou het bevel over de voorhoede des legers. Hier op wierdt hy ridder der orde van St. Michiël, en generaal luitenant der koninklyke legers in Italië; en wanneer koning Lodewyk de XII in 't jaar 1499 Milaan meende te veroveren, zondt hy dezen Trivultius onder anderen derwaarts, die ook door de heimelyke verſtandhouding, welke hy in verſcheide voorname ſteden hadt, de verovering van het hertogdom niet weinig bevorderde. Dus verklaarde hem de koning tot gouverneur over dit hertogdom, en kort daar na tot maarſchalk van Vrankryk, hoewel tot zyn ongeluk: want aangezien Trivultius de party der Gibellinen op allerlei wyze zocht te onderdrukken, begonnen deze een opſtandt te verwekken, en de gebanne Lodewyk Sfortia rukte met een leger voor Como. Trivultius verdedigde deze plaats wel dapper; maar aangezien ondertuſſchen de ſtadt Milaan in de wapenen kwam, trok hy derwaarts, doch te vergeefſch; waarom hy zich vergenoegde met de overige plaatſen te bewaren, tot dat 'er nieuwe hulpbenden uit Vrankryk aankwamen, die in 't jaar 1500 aankomende Lodewyk Sfortia gevangen namen, en dus een einde van dezen oorlog maakten. Hier door verloor Trivultius het gouvernement van Milaan. Naderhandt behaalde hy een zonderlingen roem in den ſlag by Agnadel, die van Novara en Marignan, en ſtierf eindelyk in December 1518 te Chartres van hertzeer, ziende, dat hy aan 't hof van Vrankryk door de koninginne moeder en Lautrek vervolgt en gehaat wierdt. Daar by kwam, dat hem de koning, dien hy over zyne wederwaardigheden aanſprak, een onvriendelyk antwoordt gaf. De Zwitſers hadden hem het burgerrecht gegeven, waar over hy van zyne vyanden in Vrankryk veel hoon moeſt uitſtaan. Op zyn graf te Milaan liet hy uit aanmerking zyner gedurige onluſten deze woorden zetten: *EO IN TUMULO JOH. JAC. TRIVULTIUS QUIESCIT, QUI ANTEA NUNQUAM QUIEVIT.* Hy liet een natuurlyken zoon, met name *Camillus*, na, die in 't jaar 1522 by Milaan in 't Franſche leger doodgeſchoten wierdt. *Jovius. Guicciardin. Mezeray.*

TRIVULTIUS (SCARANUZIA) was te Padua een vermaard hoogleeraar in de rechten, en wierdt van koning Lodewyk den XII van Vrankryk tot zyn ſtaats-Raadt beroepen, en naderhandt biſſchop van Como gemaakt. In deze waardigheit was hy een lidt van het Lateraanſche concilie, by welke gelegenheit hy zich in de gunſt van paus Leo den X indrong, die hem ook uit eige beweging, zonder iemands voorſprake, tot kardinaal verklaarde. Vervolgens benoemde hem de koning tot protektor van Vrankryk, om het wederom te vergoeden, dat hy niet hem, maar een ander tot de waardigheit van kardinaal hadt voorgedragen. Hy was boven dien ook biſſchop van Placentia: doch dit bisdom ſtondt hy na verloop van drie jaren ten behoeve van zynen bloedverwant, Catalanus Trivultius, af. Zo dra als Franciſcus Sfortia zich meeſter van het Milanees gemaakt hadde, nam hy alle inkomſten van den kardinaal in beſlag; en wanneer de benden van keizer Karel den V Rome bemachtigden, wierdt hy genoodzaakt de zelve te verlaten. Hy ſtierf in 't klooſter Maguzzano, in 't gebiedt van Verona, in 't jaar 1527. *Palatii Faſti Cardinal. Tom. II.*

TRIVULTIUS, (THEODORUS) een Italiaan, was gouverneur van Lion. Hy hadt in 't jaar 1509 in den ſlag by Agnadel het gebiedt over de voorhoede van het Franſche leger, en in 't jaar 1512 in den ſlag by Ravenna. Naderhandt diende hy de Venetianen zo lange als het die republyk met

Vrankryk hieldt; doch wierdt in 't jaar 1523 afgedankt, toen de Venetianen een verbondt met den keizer maakten, om dat hy van de Fransche party was. Hy wierdt in 't jaar 1525 gouverneur van Milaan: doch hy verliet deze bediening na den slag by Pavië, en begaf zich naar Vrankryk. Koning François de I maakte hem maarschalk van Vrankryk, en gaf hem in 't jaar 1527 het gouvernement van Genua, alwaar hy in 't jaar 1528 het kasteel tegen de inwoonders dapper verdedigde, maar het zelve eindelyk uit gebrek aan levensmiddelen moest overgeven. Hy stierf in 't jaar 1531 te Lion zonder kinderen. *Guicciardin. P. Daniel. Anselmus. Godefroi Officiers de la Couronne.*

TRIVULTIUS, (THEODORUS) kardinaal, was eerst getrouwt; maar gaf na de doodt zyner gemalinne alle zyne landen aan zyn oudsten zoon, en begaf zich naar Rome, alwaar hem paus Urbanus de VIII eenige jaren daar na den kardinaalshoedt gaf. *Aubery Hist. des Card.*

TROEZEN, eene stadt in Peloponnesus, vermaard wegens hare trouwe, den Atheniënzen bewezen. Thans wordt ze *Pleda* genaamt. In Karië is ook eene stadt van dien name. *Strabo. Polybius l. II. c. 52. Cellar. l. II. c. 13.*

TROGLODYTEN, *Troglodyta*, een zeker volk in Afrika, aan de Rode zee. Hunne steden waren Suaquem, Enoco en Zelta. Hedendaags wordt dit landt de kust van Abex of Abexim genaamt, zynde het Oostelyk gedeelte van Abyssinië, dat verscheide koninkryken in zich behelst. De zeeboezem *Troglodyta* wordt ook *Golfo di Melinde* genaamt.

TROGLODYTEN. Dus worden ook zekere menschen genaamt, die in holen, en onder de aarde wonen, of uit gebrek aan huizen, of om zich tegen de hette der zon te dekken. Zommige dezer menschen zyn op het eilandt Malta, in een berg, naby Bosquet, zynde een der lusthuizen van den grootmeester. De inwoonders noemen dergelyke onderaardsche plaats *Ghaar Kebir*, het welk in de Arabische tale, die deze menschen spreken, een grote spelonk betekent. Hunne slaapplaatsen zyn uit steenrotsen uitgehouwen. In de zelve hebben zy ook stallen voor hunne paarden en ander vee, insgelyks bakovens en schoorstenen. De inwoonders zyn den ganschen dag buiten deze spelonken, om het landt te ploegen, enz. Zy zyn sterk en groot, en leven lang. De vrouwelyke sexe is van een goede statuur, levendig en fraai. Zy zyn dus op hunne onderaardsche woningen verlieft, dat zy geen nacht buiten de zelve zyn kunnen. De grootmeester Lascaris liet in 't jaar 1637 zommige van dit volk in zyn paleis komen, die hy tweederlei spyze op een tafel deedt voortzetten; aan de eene zyde allerlei lekkernyen van vleesch, enz. aan de andere zyde wortelen, kaas, knoflook, enz. doch de Troglodyten verkozen het laatste. Hunne taal is zuiver Arabisch, en hun Godsdienst Roomsch. In het naaste dorp gaan zy ter Mis. Op het eilandt Goza, naby Malta, is nog een twede spelonk, in welke zodanige menschen wonen, weinig van de voorgaande onderscheiden. Niet verre van Viterbo, in den Kerkelyken Staat, is naast een grote weide ook zulk een grote spelonk, waar in verscheide familiën wonen, die omtrent zodanig een leven leiden, gelyk de Troglodyten op het eilandt Malta. In Indië, Afrika, en op andere plaatsen vindt men een veel groter getal. Het geen, waar over men zich omtrent dit volk te verwonderen heeft, is, dat 'er zommige onder zyn, die nooit de zon gezien hebben, om dat zy de moeite niet willen nemen om uit hunne donkere spelonken te gaan. *Kircher. Mund. subterr. T. II. Martini Atlas Sinicus. Bochart Phaleg l. IV. c. 29.*

TROGMORTON (FRANCISCUS) was de oudste zoon van een vrederechter in het Engelsche landschap Chester, die in 't jaar 1583 door den grave van Leicester was afgezet, uit argwaan, als of hy een heimelyk vyandt der koninginne Elizabeth was. In het volgende jaar wierdt zyn zoon Franciscus in verzekering genomen, en beschuldigt, dat hy door toedoen van den Spaanschen ambassadeur, Don Bernardino de Mendoça, en verscheide groten des ryks, hadt besloten vreemde troepen in Engelandt te brengen, om niet alleen Maria, koningin van Schotlandt, te bevryden, maar ook de gansche regering en kerkstaat te veranderen. Hy wilde in den beginne niets bekennen, en stondt de pynbank uit. Doch wanneer hy voor de twede maal daar op gebragt wierdt, bekende hy al het bovengemelde. Maar hy ontkende het andermaal, en niet lange daar na deedt hy wederom belydenis, onderschreef de beschuldigingen, en voegde daar nog meer omstandigheden by. Doch hoewel hy op het schavot wederom alles ontkende, wierdt hy des niettegenstaande ter doodt gebragt. *Cambden in vita Elisab. Du Larrey Geschied. van Engel. III Deel.*

TROGMORTON, (NICOLAUS) gesproten uit een ridderlyke familie in het Engelsche landschap Warwikshire, die, na dat ze door huwelyk de goederen der familie van Speney erlangt hadde, zeer aanzienlyk geworden is. Nicolaus heeft zich in de XVI eeuw door verscheide gezantschappen, voornamentlyk in Vrankryk en Schotlandt, beroemd gemaakt. Weinige waren te zyner tydt in Engelandt zo geoeffend in staatszaken als hy. Hy bezat een zonderling talent en bekwaamheit, gepaart met een doordringend oordeel en een natuurlyke welsprekendheit. Doch hy was daarenboven zeer onrustig, en altydt geneigt tot heimelyke ondernemingen, het welk oorzaak was, dat hy onder de koninginne Maria vele wederwaardigheden hadt, en onder Elizabeth zyn oogmerk insgelyks niet kon bereiken. Deze laatste gebruikte hem wel in gezantschappen; doch, behalven de eer, die hy daar door hadt, waren ze hem tot niets voordelig; en hoe groter zyne verdiensten waren, hoe meer hy benyd wierdt. Onder zyne benyders was voornamentlyk de geheimschryver van Staat, Cecil, die toen byna alles in handen hadt. Deze, ziende, dat Trogmorton doorgaans van gedachten was, die strydig met de zyne waren, poogde hem buiten alle bedieningen van staat, die hy anders met recht hadt kunnen eisschen, te sluiten. Hy stierf in 't jaar 1570 op een gastmaal, waar op hem de graaf van Leicester hadt genodigt. Dit gaf vermoeden, als of hem heimelyk vergift was bygebragt. Zommigen hebben geoordeelt, dat hy ter rechter tydt gestorven is, aangezien zyne heimelyke ondernemingen hem anders een schandelyke doodt zouden veroorzaakt hebben. *Cambden in vita Elisab. De Larrey Geschied. van Engel. III Deel.*

TROGUS POMPEJUS, een oud Latynsch historieschryver, was oorspronkelyk van de Vocontii, een volk, dat in Gallia Narbonensis woonde. Zyn grootvader hadt van Cn. Pompejus het Romeinsche burgerrecht erlangt. Zyn vader was geheimschryver van oorlog onder Julius Cesar. Maar waar hy eigentlyk van daan geboortig is, kan men met geen zekerheit zeggen. Zommigen noemen hem een Spanjaardt, anderen een Franschman. Hy leefde ten tyde van den keizer Augustus, zo nochtans, dat hy reets voor de geboorte des Zaligmakers schynt gestorven te zyn. Hy heeft XLIV boeken geschreven onder den name van *Philippica*, waar in hy voornamentlyk de geschiedenis van het Grieksche ryk beschryft. Men houdt daar voor, dat de historieschryver *Justinus* dit grote werk tot een kort begrip gemaakt heeft. *Genebrard. Chronol. Jac. Gualteri Tab. Chron. Vossius de Hist. Lat. l. I. c. 19.*

TROILO, (FRANCISCUS FERDINAND VAN) een Silesisch edelman, uit het vorstendom Neisse, maakte zich in 't jaar 1676 door zyne Oostersche reizen beroemd, en wierdt ridder van het H. Graf. Weder in 't vaderlandt kerende gaf hy zyne Reize in 't licht, en wierdt keur-Saxische kamerjonker. Hy stierf in 't begin der XVIII eeuwe als kommandant van Stolpe, nalatende een eenigen zoon, genaamt *Franciscus Christianus*, die in 't jaar 1709 luitenant van de compagnie der kadetten te Dresden was. *Luca Siles. Chron.*

TROILUS, zoon van Priamus en Hecuba, was zo stout, dat hy zich met Achilles in een tweegevecht inliet, doch wierdt gedood, niettegenstaande hy wist, dat Troje behouden was, zo lang als hy zich in veiligheit hieldt, om dat het orakel gezegt hadde, dat Troje niet zou ondergaan zo lang als Troilus leefde. *Virgilius.*

TROJA. Dus wierdt een zeker ridderspel van jongelingen en knapen genaamt, die in twee hopen verdeelt tegen elkander vochten. *Meursius in Orchestra. Rosinus Antiq. Rom. V. 25. Pitiscus.*

TROJA, eene stadt in Capitanata, een landschap in 't koninkryk van Napels, heeft den tytel van een vorstendom, en een bisschoppelyken setel, die onmiddelyk van den pausselyken stoel afhangt. Hier zyn eenige vergaderingen van bisschoppen gehouden, die onder andere gewigtige stukken ook de echtscheiding tusschen personen, die elkander te na in den bloede bestaan, besloten hebben. *Megiserus.*

TROJA, TROJE, in 't Latyn *Ilium*, eene stadt in Phrygië, by de kust van den Archipel, omtrent den Hellespont, of de zeeëngte der Dardanellen, was gelegen aan de rivier Xanthus, naby den berg Ida, drie mylen van den Archipel, 32 Duitsche mylen van Smyrna Noordwaarts, en even zo verre van Constantinopel Zuidwaarts. Men vindt 'er nog eenige overblyfselen van op een kleinen heuvel omtrent een myl van den oever der zee; en men gelooft, dat Dardanus uit Kandië in 't jaar der wereldt 2574 deze stadt gebouwt heeft, en de eerste koning aldaar geweest is. Zyne opvolgers waren Tros, Ilus, Laomedon en Priamus. Voorts zegt de geschiedenis, dat ze eerst door de Amazonen en Hercules, naderhandt na een tienjarigen oorlog door de Grieken is ingenomen en verwoest, namentlyk in 't jaar der wereldt 2870, invoegen dit koninkryk maar omtrent 296 jaren zou geduurt hebben. Deze oudtyds zo vermaarde stadt is thans met struiken en bomen bewasschen, en de haven met zandt toegestopt. Mahometh de IV liet tot een nieuwe mosquee voor zyne moeder vele pilaren van de Trojaansche puinhopen opgraven. *Strabo. Eusebius. Diodorus Siculus. Dionys. Halic. Suidas. Cellarius. Spon. Grelot.*

TROJA, TROJE, in 't Latyn *Ilium* en *Ilium novum*, wierdt van Alexander den Groten na het treffen by de rivier Granicus tot een stadt gemaakt, toen hy derwaarts kwam om in den tempel van Minerva een offerhande te doen. Deze stadt is gelegen aan den Propontis, negen Duitsche mylen Zuidwaarts van de oude stadt. Hier stondt voorheenen een dorp, *Troja* genaamt, met een tempel van Minerva. Na de doodt van Alexander bouwde Lysimachus nog een prachtigen tempel, en omringde de stadt met muren. Sulla, oorlogende met Mithridates, koning van Armenië, heeft deze plaats verwoest; doch herstelde ze naderhandt. Julius Cesar, die zyn geslacht van Julus, den Trojaan, een zoon van Aeneas, afleidde, heeft de privilegien dezer stadt vermeerdert. Ten tyde van Strabo was ze in een bloeienden staat. Wheeler, die in 't jaar 1675 hare puinhopen gezien heeft, ontdekte, dat alle grafsteden aldaar Romeinsch werk waren. *Livius. Justinus. Strabo. Wheeler Voyage du Levant. Cellarius.*

TROJAANSCHE OORLOG. Dit is een der vermaardste

maardſte oorlogen der oudheit, hoewel vele aan de waarheit der geſchiedeniſſe twyffelen. Men verhaalt, dat de twiſtgodin Eris een gouden appel onder het geſelſchap der goden werpende, met dit opſchrift: *VOOR DE SCHOONSTE*, een geſchil tuſſchen Juno, Venus en Pallas verwekte, die alle haar de ſchoonheit boven andere aanmatigende den gulden appel eiſchten. Maar wanneer ze het niet konden eens worden, ſtelden ze het aan Paris, zoon van koning Priamus van Troje, om de uitſpraak daar over te doen. Hy derhalven op den berg Ida zynde, ontfing door Mercurius deze tyding. Paris nam de uitſpraak op zich. De drie godinnen poogden hem ieder op hare zyde te halen. Juno beloofde hem een groten rykdom, indien hy haar den appel toekeurde; Pallas de grootſte wysheit; maar Venus de ſchoonſte vrouw. Deze laatſte bekoorde Paris, en hy gaf haar den appel. Venus hielde haar woordt, en beſchikte hem Helena, gemalin van den Griek Menelaüs, die voor de ſchoonſte gehouden wierdt. Juno en Pallas, om dit te wreken, hitſten de Grieken tegen de Trojanen op. Dus wierdt de ſtadt Troje tien jaren lang door geheel Griekenlandt, en alle des zelfs vorſten belegert: doch ziende, dat ze te vergeefſch op de verovering hoopten, veinſden zy af te trekken, houdende zich in 't tegendeel heimelyk achter het eilandt Tenedos op; maar latende ondertuſſchen een groot houten paardt voor de ſtadt Troje ſtaan, in wiens buik zy een menigte gewapende mannen verborgen hadden. De Trojanen, gelovende, dat de Grieken waarlyk weggetrokken waren, en dit paardt ter eere van Minerva aldaar geſtelt hadden, voerden het zelve met gejuich in de ſtadt, en wierpen tot dien einde een ſtuk van den ſtads muur omver. Wanneer nu de Trojanen na hunne vreugdebedryving in dronkenſchap en ſlaap geraakt waren, kwamen de Grieken 's nachts uit den buik van het paardt, lieten die gene, die zich by Tenedos hadden verborgen, in de ſtadt, en ſtaken de zelve in brandt, dodende met het zwaardt alle, die zich te weer ſtelden. Aeneas, een der Trojaanſche vorſten, een tydlang te vergeefſch hebbende gevochten, vertrok met zyn vader Anchiſes, en zoon Aſcanius, nevens de Trojaanſche ſchermgoden of het Palladium, en zyn wyf Creuſa, uit de ſtadt; kwam met een vloot, en een menigte Trojanen, na veel ſukkelens eerſt te Carthago, by de koninginne Dido, en van daar eindelyk in Italië aan. Maar Dio Chryſoſtomus verhaalt in 't tegendeel, dat de Grieken van de Trojanen overwonnen zyn, wanneer ze dit houten paardt ter eere van Minerva bouwden. Hyginus wil, dat het houten paardt maar een oorlogstuig geweeſt is, waar mede de muren omver geſtoten wierden. Anderen zeggen, dat Antenor zyn vaderlandt verraden heeft, latende de Grieken door een poort, op welke de figuur van een paardt ſtondt, binnen de ſtadt. Wederom anderen beweren, dat de Grieken by hunnen geveinſden aftocht zich achter den berg Hippius hebben verborgen, die van een paardt dus genaamt is, en men kan aantonen, dat de nakomelingen van Priamus nog een geruimen tydt te Troje geheerſcht hebben; waar uit dan zou volgen, dat al het bovenverhaalde veel eer voor een fabel dan een ware geſchiedeniſſe te houden is. Nochtans kan men dit wel toeſtaan, dat tuſſchen de Grieken en Trojanen een oorlog gevoert is, en dat zommige verjaagde Grieken zich in Italië hebben geveſtigt. Maar dat Troje zou verwoeſt zyn, immers met alle die omſtandigheden, die daar by verhaalt worden, is ongegrond. Het heeft meer zekerheit, dat de dichters onder dit verhaal drie voorname hertstochten, namentlyk eerzucht, geldgierigheit, en wellust, op deze wyze hebben willen voorſtellen, en hare droevige gevolgen gelyk als met levende verwen afſchilderen. Immers dit blykt klaarlyk uit de drie godinnen, Juno, Venus en Pallas: en waar uit blykt, dat de wellust de ſterkſte aller hertstochten is, waar door de menſchen wel meeſt vervoert worden; ook dat de twiſt een oorzaak van allerlei onheilen is. *Homer. Virgil. Dion. Halic. Hygin. Dict. Cret. Dares Phryg. Dio Chryſoſt. de Ilio non capto. Jac. Hugo de Orig. Latii. Rychius de prim. Ital. colon. Beger. de B. Troj. Obſerv. Halenſ. T. III.*

TROJAANSCHE ZWYN, in 't Latyn *Porcus Trojanus.* De Romeinen hadden uit wellust onder anderen ook dit bedacht: zy lieten een ganſch zwyn braden, in 't welke men, in plaats der ingewanden, ganſche hoenders, en ander gevogelte, gekookte eierdoiieren, ſpek, en meer andere zaken geſtoken hadt, en het alzo op de tafel bragt. Zomwylen waren de vogelen ook wel levend, en vlogen in de kamer om, wanneer men het zwyn opſneedt. Het wierdt het *Trojaanſche* genoemt om dat allerhande zaken daar in verborgen waren, gelyk de Griekſche ſoldaten in het Trojaanſche paardt ſtaken. *Caſtellanus de eſu carnium II, 3. Bulengerus de Conviv. II, 5. Pitiſcus.*

TROJES. Zie TROYES.

TROKI, een Waywoodſchap in Lithauwen, tuſſchen de Waywoodſchappen Vilna, Novogrodek, en Bielsko, en tuſſchen het Brandenburgſch Pruiſſen en Samogetie. Dit Waywoodſchap behelſt vier grote landſchappen, als, *Grodno, Lida, Cowno* en *Upita.* De hoofdſtadt, TROKI, in 't Latyn *Trocum*, is gelegen aan de landengte, die in zee loopt, in 't midden van welke een ſterk kaſteel ſtaat. De moeraſſige grondt maakt de ſtadt ſterk, heeft een Mariënbeeldt, waar van men vele wonderen verhaalt, en is vier mylen van Vilna gelegen. De ſtichter was Gedminus, groothertog van Lithauwen, die in 't jaar 1321 uit den Ruſſiſchen oorlog wederkerende zynen ſetel van Kiow herwaarts verplaatſte. Na dezen heeft de groothertog Jagello, met zynen bloedverwant Keyſtatus oorlogende, deze plaats belegert, en ze nevens het ſlot verovert. In 't jaar 1390 heeft Vitoldus, toen hy met den groothertog in oorlog was, deze plaats in brandt geſtoken. In 't jaar 1655 hebben ze de Muskoviters geheel en al vernielt. *Staravolcii Polon. Cellarii Polonia p. 28.*

TROLHETTE, een rivier in Zweden, neemt haren oorſpronk uit het meir Wener, loopt voorby Bahus, Gotthenburg, en Elsburg; waar na ze zich in het Deenſche kanaal ontlaſt.

TROLL, TROLLE; een der oudſte adelyke geſlachten in Denemarken, voerende een duivel in haar wapen, gelyk *Troll* by de Denen den duivel betekent. *Birgerus Troll* was een vermaard generaal, en verdreef koning Erik van Pomeren uit het eilandt Gothlandt. *Erik Troll* was in 't jaar 1512 onder die genen, die tot ryksſtadhouder van Zweden verkoren wierden. Doch een buitenlandſch edelman zynde, wierdt hy voorby gegaan, en Steno Stur, de Jonge, verkoren. *Guſtavus*, zoon van dezen Erik, wierdt in 't jaar 1513 tot biſſchop van Upſal verkoren, en verkoos, naar het voorbeeldt van zyn vader, de Deenſche party tegen den voornoemden Stur. Doch deze belegerde hem op zyn kaſteel Stecka, en noodzaakte hem zich als krygsgevangen over te geven, van het aartsbisdom voor eeuwig af te ſtaan, en in 't klooſter Weſteras te gaan. Des niettegenſtaande matigde hy zich in 't jaar 1620, na de doodt van Stur, het aartsbisdom weder aan, kroonde Chriſtiaan den II, koning van Denemarken, te Stokholm als koning van Zweden, en gaf aanleiding tot het befaamde Zweedſche bloedbadt. Toen naderhandt Guſtavus de I den troon van Zweden beklom, wierdt hy genoodzaakt naar Denemarken te wyken, en wierdt door den pauſſelyken afgezant, Johannes Magnus, van het aartsbisdom afgezet. Hy ſtierf eindelyk in 't jaar 1548 in Noorwegen, na dat hy te vergeefſch getracht hadt koning Chriſtiaan den II in zyne verlorene ryken te herſtellen. Zie CHRISTIAAN de II, koning van Denemarken. *Pontanus de Reb. Dan. p. 732. Chytræi Sax. p. 176. Guldenſtolp. Deſcr. Suec. VIII, 5. Puffendorf.*

TROMMIUS (ABRAHAM) wierdt in den jare 1633 te Groningen geboren. Zyne ouders bragten hem van zyne jeugdt af tot de Godgeleerdheit op; en om zich daar toe recht bekwaam te maken bevlytigde hy zich, onder de aanvoeringe van Mareſius, Alting, Andreas, Schoockius, en anderen, in de letterkunde, wysgeerte en talen. In de Godgeleerdheit vorderde hy in korten tydt zo wel, dat hy in den jare 1655 als proponent wierdt aangenomen. Vervolgens begaf hy zich tot het bezichtigen van vreemde landen, reizende naar Duitſchlandt en Zwitſerlandt, alwaar hy zich door Buxtorf in de Hebreeuſche tale grondig liet onderwyzen. Van daar begaf hy zich naar Vrankryk, en vervolgens naar Engelandt, wordende na zyne te rug komſt tot predikant verkozen op zeker dorp, Haren genoemt. Vervolgens wierdt hy in den jare 1671 tot bedienaar des Goddelyken woords te Groningen beroepen, welk ampt hy acht en veertig jaren bekleed heeft. Vier malen heeft hy zich in den echten ſtaat begeven, en voor de laatſte maal in den zes en zeſtigſten jare van zynen ouderdom; maar alle zyne kinderen zyn voor hem overleden. Den tydt, die hem van zyne gewone ampts verrechtingen overſchoot, beſteedde hy aan het zamenſtellen zyner Neder-Duitſche *Concordantie* van het Oude en Nieuwe Teſtament, op welke kort daar aan de Griekſche *Concordantie* der LXX Overzetteren volgde. Reets tachtig jaren oud zynde begon hy nog zyne Neder-Duitſche *Concordantie* te verbeteren, de zelve tot beter gemak in twee delen verdelende; maar in het uitgeven der zelve wierdt hy door verſcheide beletſelen verhindert. De hogeſchool van Groningen maakte hem wegens deze nieuwe uitgave, tot erkenteniſſe, Doctor in de Godgeleerdheit, hebbende reets, gelyk gezegt is, den ouderdom van tachtig jaren bereikt. Hy heeft langen tydt in goede gezondheit geleeft, en zyn gezicht tot aan zyn einde behouden. Eindelyk is hy overleden in den jare 1719. Hy was een zeer vredelievend en zachtzinnig man, die den ontydigen yver van zommigen zeer wel wiſt ter neder te zetten. *Leipziger Gelehrten Zeitungen 1719, pag. 2.*

TROMP, (MARTEN HARPERTSZOON) ridder, luitenant admiraal van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, zeer beroemd zo wegens zyne dapperheit en goed beleidt, als wegens zyne minzaamheit, en des zeevolks liefde t'hem waarts. Hy was in den Briel geboren in het jaar 1597, en maar negen jaren oud toen hy onder zynen vader, kapitein *Herbert Martenszoon*, ter zee begon te varen. Zyn vader hadt in den vermaarden zeeſlag voor Gibraltar onder Heemskerk 't bevel op een fregat; raakte vervolgens op de kuſt van Guinee met een rover ſlaags, wierdt, alzo hy eerſt in zyn kuit was gekwetſt, zittende op de ſtuurplegt, in het midden van een geſchoten. Toen hoorde men 't zoontie, elf jaren oud, ſchreiende tegen het volk roepen: *Zult gy myns vaders doodt niet wreken?* Maar 't kindt moeſt, na 't nemen van 's vaders ſchip, den rover wel derdehalf jaar voor kajuitwachter dienen, eer hy middel vondt om te ontkomen. Sedert bekleedde hy verſcheide ſcheepsampten en dienſten; wierdt kwartiermeeſter, ſtuurman, en in het jaar 1622 luitenant op een oorlogſchip. Twee jaren daar na gaf hem prins Maurits 't bevel op een klein fregat, met veertig mannen bemant. Na dien tydt viel 'er ter zee naauwlyks iets voor, daar hy niet jaar op jaar proeven van zyne dapperheit en beleidt in gaf. In 't jaar 1629 wierdt de admiraal *Piet Heyn*,

die zich op zyn ſchip, genoemt de *Groene Draak*, als 't beſt bezeilt, begeven hadt, aan zyne zyde dood geſchoten. Van gedachten admiraal wordt verhaalt, dat hy op zekeren dag betuigde, *Dat hy vele kloekmoedige kapiteins gekent hadt; maar altydt eenigen misſlag in hen gevonden, doch nooit in Tromp; dat hy in hem erkende alle deugden, in een zeeoverſte vereiſcht*; enz. Niet lang daar na kreeg dat zo bezeild ſchip een anderen kapitein, 't welk Tromp zo verdroot, dat hy de zee verliet, en daar na zeker ampt over zeezaken te landt bekleedde, ook gedurende dit geruſt doorbrengen van zynen tydt in den kerkdienſt niet onledig gelaten wierdt. Maar na dat de jonker Philips van Dorp, luitenant admiraal van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, in 't jaar 1637 zynen dienſt verliet, wierdt aan Tromp, op het aanpryzen der Staten van Hollandt, het bevel over 's lands vloot door prins Frederik Henrik, met den tytel van luitenant admiraal, opgedragen. Hy gaf niet lang daar na blyken van zyne mannelyke dapperheit, doende zeer grote dienſten aan den Staat, zo dat niemandt berouw hadt, dat Van Dorp ontſlagen was geworden. In het jaar 1639, in Februarius, liepen dertien Spaanſche konings ſchepen, nevens drie fregatten, en zeven koopvaarders, uit Duinkerken. Tromp, hoewel maar acht ſchepen ſterk, viel echter op hen aan, veroverde twee der zelve, en joeg de andere binnen. Hy bragt de twee genomene ſchepen te Hellevoetſluis, en begaf zich vervolgens naar den Haag, om verſlag van zyne onderneminge te doen, alwaar hy en zyne officieren, ieder naar zyne verdienſten, met een gouden ketting beſchonken wierden. Kort daar na ontfing hy ook twee brieven uit Vrankryk, den eenen van den koning, zynde Lodewyk de XIII, en den anderen van den kardinaal van Richelieu, des zelfs eerſten ſtaatsdienaar, met een goude ketting, wordende door den koning ridder van St. Michiel gemaakt. Deze en diergelyke zonderlinge eerbewyzingen moedigden hem aan om groter zaken te ondernemen en gelukkiglyk uit te voeren. Namentlyk, de koning van Spanje was lang bezig geweeſt om eene ſterke krygsvloot uit te ruſten, en de zelve met ſoldaten op te proppen, om daar mede wat groots tegen den Vereenigden Staat te ondernemen, hoewel het eigentlyke oogmerk onbekend bleef; doch bekend, dat hy alle zyne uiterſte krachten daar aan te koſte gelegt, en daar door zyne ryken ook zeer uitgeput hadt. De Vereenigde Staat, van het dreigende gevaar bewuſt, ſtelde zich in ſtaat om het nakende onweer naar vermogen af te keren. Om dan geweldt met geweldt te keer te gaan, liep de dappere Tromp met zyne onder hebbende vloot in zee, omtrent twee maanden lang daar op kruiſſende. Hem kwam ter ooren, dat het zilver uit de Spaanſche vloot door Engelſche oorlogſchepen in Duinkerken zou overgebragt worden. Het was ook alzo. Met den uitgang van Junius ontdekte hy drie Engelſche ſchepen, die hy aandeedt, overweldigde; en bevracht vondt met 1070 Spaanſche ſoldaten, en twee prieſters. Tromp nam hen alle gevangen, en zondt ze op vier van zyne ſchepen naar Barfleur, alwaar hy 'er 900 van aan landt zette, houdende de overige met de officieren by zich. Belangende de Engelſchen, hy liet de zelve weder naar hun landt keren. Den 15 September wierdt men de gedachte geweldige vloot, beſtaande in drie en dertig zeer grote Spaanſche gallioenen, en vier en dertig zware oorlogſchepen, op hebbende omtrent 25000 man, onder den Spaanſchen admiraal Don Antonio d'Oquendo, op de hoogte van Bevezier gewaar. De admiraal Tromp was toen niet boven dertien ſchepen ſterk: echter taſtte hy met die kleine vloot den 16 September den vyandt aan, en hieldt ſchutgevaart tegen hem. Het gebulder van 't geſchut wierdt van den onder-admiraal, Witte Korneliszoon de Wit, gehoort, die, met vier ſchepen op de Singels leggende, den admiraal Tromp nader by kwam, die toen zeventien ſchepen ſterk de gehele Spaanſche macht naderende, vurig op haar los donderde. Het gevecht was zeer hevig; het ongelyk minder getal der Nederlanderen wierdt door hunne dapperheit geſterkt, en die verſlaauwde niet, ſchoon het ſchip van kapitein *Hoveling* ſprong, en Tromp toen nog maar zestien ſchepen ſterk was. De namen der overige zeehelden, die een eeuwigen lof verdienen, waren: 1. de luitenant admiraal *Tromp*; 2 de onder-admiraal *Witte Wittenszoon*; 3 de kapiteins *Kolſter*, 4 de *Wind*, 5 *Poſt*, 6 *Ham*, 7 *Halsboorn*, 8 *Kamp*, 9 *Foran*, 10 *J. Gerbrands*, 11 *Ryngels*, 12 *Brederode*, 13 *Waterdrinker*, 14 *Vlieger*, 15 *Bak*, 16 *Adr. Thomaszoon*, nevens de gedachte en geſpronge *Hoveling*. Don d'Oquendo ging in het begin zeer moedig en vol vuur op Tromp los, in meninge om hem voor een ontbyt weg te nemen; maar hy wierdt zodanig ontfangen, dat hem die eeteńsluſt haaſt verging, en hy zich weder naar zyn vloot wendde. Het gevecht duurde evenwel tot vier uuren na den middag, wanneer Don d'Oquendo met klein zeil, om den windt, naar den hoek van de Singels liep. Tromp bleef met gelyk zeil in ly van Don d'Oquendo leggen, om zich in 't keren van den windt by de Spaanſchen te kunnen houden, en daags daar aan hen weder te kunnen aantaſten. Het was in dien nacht, tot 's voormiddags ten negen uuren, zo duiſter door een zwaren miſt, dat de vloten malkander niet konden zien; maar de lucht opgeklaart zynde, beſpeurde men de Spaanſche vloot geweken te zyn digt onder Engelands kuſt, omtrent de kaſteelen Yda en Folkſton. Tromp zeilde derwaarts; doch de windt, die omliep, belette hem het bykomen tot het aanbreken van den dag, op den volgenden 18 September. Toen kwamen de kommandeur *Banlert*, de kapiteins en ſchout by nacht *Cats*, *Hoen*, *Lieve de Zeeuw*, *Frans Janszoon*, *Abraham Quirynszoon*, *Sluys*, *Veen*, *Joris Pieterszoon*, *Tjaert Dorrevelt*, en de ſchipper van den *gloeienden oven* nog by Tromp. Dus was Tromp twee en dertig ſchepen ſterk, want te voren waren nog by hem gekomen kapitein *Vyt* en ſchipper *Lob*. Daar mede dwong hy die zo ontzaggelyke Spaanſche vloot tot in Duins te aanſelen, achterlatende een groot gallioen, en nog een ander ſchip, beide naar 't vaderlandt gezonden. Ondertuſſchen hieldt Tromp de Spaanſchen in Duins bezet: want zyne vloot was eindelyk tot honderd ſchepen aangegroeit, en hy zou ook niet gewacht hebben de Spaanſchen daar op nieuw aan te taſten, indien de Staten niet eenige zwarigheit hadden gemaakt van zulks in Duins te laten doen, terwyl men blykelyk zag, dat koning Karel de I zich partydig droeg; goed Spaanſch, kwaad Staatsgezind, en door hem in Duins aan te taſten ligt in haperinge met de Engelſchen zou kunnen geraken. Een blykbaar teken zyner afkerigheit van Hollandt en genegenheit tot Spanje zag men ook daar in, dat hy, op het verzoek van den Spaanſchen ambaſſadeur te Londen, vyftien zyner ſchepen liet leggen tuſſchen de Spaanſche en Nederlandſche vloten, om der Staatſchen aanval op de Spaanſchen te ſtremmen. Daar by waren 'er in 't begin van October nog vele meer zyner oorlogſchepen gereed, en nog andere wierden 'er ten zelven inzichte toegeruſt: hy hadt ook den Spaanſchen vryheit gegeven om het zilver uit hunne ſchepen aan landt te mogen brengen, en deedt daarenboven al wat hy kon om hen te redden, zendende hen zelfs vyftig tonnen buſchkruidt toe: kortom, Karel paſte weinig op 't verbondt met den Staat, en betoonde zich goed Spaanſch te zyn. De Staat eindelyk, ziende hoe 't daar geſchapen ſtondt, gaf den admiraal Tromp verlof om de Spaanſche vloot in Duins aan te taſten, het welk den 21 October onder een dikken miſt geſchiedde. Kort na dat die begonnen was op te klaren ging 't gevecht aan, met eene grote verbaaſtheit der Spaanſchen, inzonderheit toen zy zeventien hunner ſchepen ellendig zagen in brandt ſtaan, en onder deze hunnen onder-admiraal. Ondertuſſchen hadden de overige zich uit Duins begeven, om zich naar 't Weſten te redden; maar Tromp volgde hen, en bragtze in wanorder. Tromp en de onder-admiraal Jan Evertszoon gingen op dat vreeslyk grote ſchip, de *Thereſa*, admiraal van Portugal, los: het was te ſterk om met kogels doorboort, en te wel bemant om aangeklampt te worden; derhalven wierden 'er eenige branders naar toe gezonden, om dat machtige gevaart, dat een dryvend eilandt geleek, te verbranden. Het raaktê eindelyk in de vlam, die, aan de kruidkamer gekomen, het een ſlag deedt uitbraken, als of het ingewandt der aarde ſcheurde. Van 1500 zielen op dit ſchip ontkwamen 'er geen honderd. Groot was de zege: twaalf of dertien gallioenen, en andere konings ſchepen wierden 'er van in onze havens opgebragt: noch dertig of een en dertig waren in den ſlag vernielt, zo dat van die ganſche oorlogsvloot, daar Spanje zo veel gelds en tydt aan verſpilt hadt, niet meer dan twee of drie gallioenen, en twee of drie en twintig andere kielen dien heten dans, echter nog zeer beſchadigt en doorboort, ontſprongen; vry gelukkig door Engelands byſtandt of handbieden voor 't verderf bewaart, waar van 'er anders (immers zo ſtondt het geſchapen) niet een zou overgebleven zyn. Zy namen echter zes Spaanſche ſchepen, die op 't ſtrandt waren gejaagt, en verklaarden de zelve prys, zonder dat daar door de Spanjaarden eenige navraag naar wierdt gedaan. In 't jaar 1641 ſloeg de admiraal Tromp met vier ſchepen tegen vyf Duinkerkſche kapers, dreef vier van de zelve op de vlucht, en nam eenen, zynde een fregat van den koning met acht en twintig ſtukken. Hy nam ook een galjoot, en een ſchip met boter geladen, het welk op het punt was om in Duinkerken te lopen. In het volgende jaar ontjoeg Tromp den Spaanſchen een buit van vier millioenen. Van elf ſchepen, voerende uit Spanje vele zilvere platen en koſtelyke waaren naar Duinkerken, nam hy 'er tien, en zondtze in Zeelandt op: vier koninklyke Engelſche ſchepen, hen tot geleidde dienende, liet hy naar huis zeilen. Niet lang na 't eindigen van den oorlog, en 't ſluiten van de vrede met Spanje in 't jaar 1648 vondt Tromp weder ander werk. Na het onthalzen van koning Karel den I raakte Cromwel aan de regering van de nieuwe Engelſche republyk, en met den Staat der Vereenigde Nederlanden in een fellen oorlog ter zee, waar in Tromp als admiraal zich tegen Blake naar gewoonte heldhaftig kweet. Tromp, tyding krygende, dat zeven ryk geladene Straatvaarders, waardig over de vyftig tonnen gouds, van twaalf Engelſche oorlogſchepen en eenige fregatten onderzocht wierden, en gevaar liepen van genomen te worden, maakte zich vaardig om die te ontzetten. Zo als hy den 28 May Robert Blake met vyftig Engelſche ſchepen of fregatten by Douvres ontmoette, liet hy terſtondt de zeilen innemen, en ſtelde zich in ſtaat om de Engelſche vlag behoorlyke eer te bewyzen; maar Blake, dat niet afwachtende, liet een ſchoot doen over het ſchip van Tromp, waar op hy niet antwoordde. Blake liet daar op nog een ſchoot doen, die mede niet wierdt beantwoord; maar ten derde male geſchoten zynde, antwoordde Tromp daar op. Terſtondt loſte Blake een gehele laag, waar door veel volk op het ſchip van den Hollandſchen admiraal gekweſt wierdt; maar Tromp gaf hem daar op ook de laag, daar een hevig gevecht op volgde, dat omtrent vier uuren duurde, en met den nacht eindigde. De Nederlanders dreven den ganſchen nacht met vuren op, en miſten 's anderen daags twee ſchepen, die in den achtertocht waren geweeſt, en omtrent den avondt van de Engelſchen waren genomen.

genomen. Maar een van de zelve, dat zyn grote mast verloren hadt, hadden zy, uit vreze dat het zou zinken, verlaten, en 't kwam nog dien zelven dag in 's lands vloot. Dit was de vredebreuk, daar elk den anderen de schuldt van gaf. Doch alle Nederlandsche kapiteins betuigden, dat de vyandschap eerst van Blake begonnen was. Deze eerste zeeslag geschiedde voor Douvres, of daar omtrent, op den 29 May des jaars 1652. De Staat verloor 'er een schip, maar de Engelsche admiraal was tot zinkens toe doorboort, wanneer de nacht het gevecht scheidde. De twede zeestrydt viel voor in het zelve jaar 1652, op den 10 December; maar eer deze twede scheepsstrydt voorviel wierdt Tromp van den heere van Heemstede, met de andere Nederlandsche gezanten, uit Engelandt te huis ontboden, ontmoet, en verstendigt, ook een lyst gegeven van de Engelsche zeemacht, die onder Askue met een en twintig schepen in Duins lag, en ligt kon geslagen worden. Tromp besloot zynen raadt te volgen, en Askue te overvallen; maar eerst een stilte, en naderhandt een tegenwindt noodzaakte hem van voornemen te veranderen. Ondertusschen verstroolde Blake de haringbuizen, waar van een deel, nevens eenige oorlogschepen, tot geleide dienende, genomen wierden, dat een zware slag voor de ingezetenen van den Staat was. Daar na poogde Tromp den Engelschen zeevoogdt Blake in zee aan te treffen; maar hy wierdt door een zwaren storm overvallen, zo dat meer dan de helft der vloot van hem afdwaalde, en verscheide schepen zonken. Hy zocht echter Blake, na het onweer, in te wachten; maar te vergeefsch: ook kon hy door tegenwindt niet by de Engelschen komen. Hy zette het naar de Maas, maakte den Staat den ellendigen toestandt der vlote bekend, en verzocht order waar naar zich te richten. Al deze tegenspoedt verwekte veel opspraaks, en men gaf Tromp de schuldt van 't een en 't ander onheil, ja 't liep schier ter verantwoording toe, die echter van meer bezadigden verworpen wierdt. Doch het wierdt goedgevonden 's lands vloot onder 't beleidt van een anderen in zee te brengen, gelyk ook geschiedde, wordende het gebiedt over de zelve de Ruyter aanbevolen. Zie op RUYTER (MICHIEL ADRIAANSZ. DE). Maar kort daar na wierdt om de afgunst van eenigen op de Ruyter, die van spyt zwollen om dat hy hen boven 't hoofdt was gestelt, schoon zy in bekwaamheit en dapperheit by hem niet waren te vergelyken, als om andere redenen, weder van den Staat het oog op Tromp geworpen, om dat hy meer dan Witte Wittensz. van 't scheepsvolk bemint was. Tromp ging daar op in zee met zeventig oorlogschepen van den Staat, en drie van de Oost-Indische maatschappy, behalven de branders, en het ander klein vaartuig. By deze vloot voegden zich omtrent drie honderd koopvaardyschepen, om die tot de kaap van Lezard en Engelands endt te geleiden. Maar op den 10 December viel de twede zeeslag voor: want toen wierdt Tromp de Engelsche vloot, onder Blake, gewaar in de Hoofden, tusschen Douvres en Folston. 's Namiddags begon hy 'er schutgevaart mede te houden; omtrent ten drie uuren raakten zy met den anderen in een scherp gevecht by de Singels: doch een groot gedeelte der Hollandsche vloot kon by den strydt niet komen. Tromp zelfs lei een Parlements schip van vier en veertig stukken, de *Rozekrans* genoemt, aan boordt, dat hy veroverde, en Jan Evertszoon een met zes en dertig stukken, *Bonaventura* geheten. Tromp droeg zich ook naar gewoonte zo dapper, dat Blake naar den Teems op de vlucht raakte; en van Tromp wordt gezegt, dat, indien hem nog tien of twaalf van 's lands schepen geholpen hadden, hy naar alle waarschynlykheit de gansche vyandelyke vloot zou geslagen hebben. Van anderen wordt verhaalt, dat ter zelver tydt, als de gedachte twede slag zou aangaan, *Blake*, *Baltyn*, en *Acheson* zouden gezworen hebben den Hollandschen admiraal of weg te slepen, of in den grondt te boren. Zy vielen ook met alle geweldt op Tromp aan, zo dat hy zyn gallioen en boegspriet verloor. Doch hy gaf daar door den moedt zo weinig op, dat hy in 't tegendeel niet alleen dit uiterste gevaar ontworstelde, maar daar by nog twee van zyne bespringers, boven genoemt, veroverde. Blake liep angstig den Teems op, en Tromp zou hem de rivier op gevolgt hebben, indien hy goede lootsen hadt kunnen bekomen. Behalven de gezegde schepen verloren de Engelschen nog de *Herkules*, de *Blyde inkomst*, een fregat, en nog drie pryzen: daar tegen was het schip van Tromp zeer lelyk gehavent; en dat van kapitein *Juinbol* verbrand; maar dit laatste geschiedde na het gevecht, en door wat ongeluk wist men niet. Na dat gevecht bleef Tromp, en door hem de Staat, een tydt lang meester ter zee. De luitenant admiraal was met 's lands oorlogsvloot, na dat hy eenigen tydt in 't Kanaal had gekruist, daar by ook op eenige schepen, uit Hollandt komende, gewacht, al in 't begin van February des jaars 1653 by 't eilandt Rhee gekomen, om de Nederlandsche schepen, aldaar vergadert, af te halen; en een vloot van omtrent twee honderd en vyftig koopvaarders te geleiden, als geschiedde. Doch op den laatsten dag van Februarius, en de twee eerste dagen van Maart viel die vermaarde scheepsstrydt tusschen de Engelschen en Nederlanders voor, die, als gezegt is, drie dagen duurde, en diergelyk een men zegt dat in eene menigte van jaren niet was voorgevallen, hebbende Tromp de zes en zestig stukken geschut, die zyn schip voerde, meer dan zeventig malen gelost. Namentlyk, Tromp was toen nauwlyks zeventig schepen van oorlog sterk, daar by, als gezegt is, belemmert met by de 250 schepen. De Engelschen hadden ook in de zeventig kielen, maar veel groter en zwaarder bemant. Tromp liet tien of twaalf schepen by de koopvaarders, en ging met de overige op den vyandt los, zelf vooruit, en op Blake aan, die met zyne zes en dertig ponders van verre op hem afschoot. Maar Tromp wachtte tot dat hy op een musketschoot by hem was. Toen wendende, en Blaak op zyde komende, loste hy zyn gansche laag; en in der yl zich omkerende, gaf hy hem nog eens de laag op de zelve zyde; en voorts omlopende gaf hy hem de derde laag op de andere zyde, waar door een jammerlyk geschreeuw onder de Engelschen wierdt gehoort, waar uit men besloot, dat 'er vele gekwetst waren geworden. En sedert vocht Blaak niet anders dan van verre en al wykende. De strydt wierdt den anderen en derden dag hervat, en de uitkomst van den zelven was, dat de Engelschen omtrent vier en twintig koopvaarders veroverden, nevens eenige Hamburgsche, Oostendische, en Embdische schepen, die van gedachten waren by Blake vry te zullen zyn, en daarom moedwillens naar hem toe liepen. Voorts bragten zy vier veroverde Staatsche oorlogschepen op, en vyf waren gezonken, of gesprongen; daarentegen waren 'er vyf van hunne kielen in den grondt geschoten, een verbrand, en nog zeven andere, die zy nauwlyks binnen konden slepen, zo dat zy nooit daar na weder zee konden bouwen. Zy hadden ook veel meer volk verloren dan de Nederlanders: want zy hadden verre over de twee duizend doden, en meer dan drie duizend gekwetsten, en onder deze den admiraal Blake boven de knie. Het is zeer waarschynlyk, dat Tromp, indien hy met de koopvaardyschepen niet was belemmert geweest, eene volkome overwinning zou behaalt hebben. De Nederlandsche kapiteinen, die zich dapper gekweten hadden, wierden van den Staat begiftigt; andere, die zich kwalyk gedragen hadden, gestraft: twee gehangen, vier onthoofd, drie gekielhaalt, enz. Tromp raakte daar na weder in zee; zag, na dat de vloten elkander al verscheide malen gemist hadden, den 12 Juny 's morgens vroeg, die der Engelschen onder den generaal George Monk, en den admiraal Richard Deane, die beide op een schip waren, omtrent ten elf uuren op zyne vloot afkomen, en ook ter zelver tydt zich met hen in 't gevecht niet verre van Nieuwpoort. Deane wierdt met een van de eerste schoten uit de Nederlandsche vloot getroffen. Monk dekte 't lyk met zynen mantel, en volhardde den strydt even moedig. Tromp zocht den Engelschen admiraal aan boordt te leggen, doch te vergeefsch, alzo hy hem niet genaken kon, zo dapper wierdt daar omtrent gevochten. De Engelschen raakten wel aan 't lopen; maar door wanorder in een gedeelte van de Nederlandsche vloot wonnen zy weder eerlang den windt. De nacht scheidde de vechtenden. Met het aanbreken van den volgenden dag besloot Tromp, hoewel zyne vloot van buschkruidt en oorlogsbehoeften zeer slecht voorzien was, den vyandt echter nog eens aan te tasten, en dan, zo hy hem bybleef, binnen de Wielingen te wyken, om de vloot van het gebrekkige te voorzien; doch 's lands vloot verviel, door 't keren des winds, beneden de Engelschen. Evenwel toonde hy zyn beleidt, en boodt hen 't hoofdt met grote manhaftigheit; de andere hoofden der vloot vochten ook op de zelve wyze tot een uur na de zon, en tot dat zy onder Oostende ten anker kwamen. Des anderen daags hadt hy de Engelsche vloot nog wel in 't gezicht; maar Tromp met de andere krygshoofden besloten, wegens gebrek van vele oorlogsbehoeften, zich binnen de Wielingen te begeven. Het schip *Brederode*, dat Tromp hadt gevoert, was zeer doornagelt, en hadt verscheide schoten onder water, die men zo veel doenlyk was hadt gestopt; maar het bleef echter zo lek, dat het water tegen al het pompen aanwiesch, zo dat men genoeg te doen hadt om het schip in het inkomen met macht van volk door balien boven te houden. Op den 8 Augustus liep Tromp weder uit de haven van Vlissingen in zee. Hy trof de Engelschen by het eilandt Texel aan, op de hoogte van Ter Heide, ter zelver plaatse, daar in het jaar 1651 dat verwonderlyk luchtgezicht zou gezien zyn. Het gevecht duurde al weder drie dagen. Tromp, die verscheide reizen door de Engelsche vloot heen geboort was, zou buiten twyfel de zege bevochten hebben, indien niet een musketkogel hem uit het leven hadt gerukt. De Engelschen waren honderd tien, Tromp drie en tachtig schepen sterk. Het gevecht begon 's avonds ten 7 uuren, en 't wierdt ten 10 uuren door den nacht gescheiden. De onder-admiraal Witte Wittenszoon kwam den 10 van de gemelde maandt by Tromp, die 's daags te voren, wegens den sterken windt, het gevecht niet hadt kunnen hervatten, dat den Nederlanderen een groot voordeel was; want dit gaf den onder-admiraal de Wit tydt en gelegenheit om met de schepen in Texel leggende buiten te komen: en de zes en twintig schepen, die 'er de onder-admiraal uit Texel bybragt, waren de beste van de vloot. Des daags daar aan viel echter, als gezegt is, het bloedigste gevecht voor. Tromp bevondt zich byna alleen onder het dikste der vyanden, en niet al te wel bygestaan. Men hoorde hem toen zeggen: *Zal 'er wat gedaan worden, ik moet voorgaan: niemandt zal my 't werk afnemen; ik zie wel, Bestevaar* (dezen naam hadt hy onder 't scheepsvolk) *moet altydt het spits afbyten.* Maar kort daar op trof hem een kleine kogel onder de slinker tepel, en nam hem zo uit deze wereldt. Hy uitte nog, eer hy stierf, deze woorden: *Ik heb gedaan, houd goeden moedt, ô Heer! wees my en dit arme volk genadig.* De hoofden der vloot, nevens eenige dappere kapiteins, vochten even heftig, vloegen zelfs tot vier maal toe heen en weer door de vyanden. Witte

Wittenszoon verduurde hun geweldt tot den avondt. Jan Evertszoon en de Ruyter gaven ontzagchelyke proeven van hunnen manhaften inborst. Het gevecht eindigde 's nachts ten elf uuren, en toen weken de Engelschen in volle zee, behalven omtrent dertig van hunne minst beschadigde kielen, die, bemerkende, dat byna vyftig Nederlandsche schepen, die zeer kwalyk gestelt waren, op de order van Witte Wittenszoon naar het Noord-Oosten in ly liepen, hen vervolgden: doch zy wierden van Witte Wittenszoon achterhaalt, en van hem zo begroet, dat zy mede diep in den nacht zee moesten kiezen. Van onzen doorluchtigen admiraal mag men met recht zeggen, dat hy door zyne dapperheit en verdiensten zyn eigen fortuin gemaakt hadt, en dat hem 't geluk nooit begaf dan in het laatste oogenblik van zyn leven; hoewel men dien den allergelukkigsten mogt noemen, vermits hy 't leven met geen meer glorie kon eindigen dan ten dienste van 't vaderlandt en voor de vryheit der zee. De Staten der Vereenigde Nederlanden lieten zyn lichaam te Delft in de Oude kerk met eene treflyke lykstatie ter aarde brengen, en vereerden hem, op 's lands kosten, met eene heerlyke grafstede van marmer, die de vremdelingen gewoon zyn te bezichtigen. Men ziet daar zyn beeldt uitgehouwen, in het volle harnasch, rustende met het hoofdt op een tromp of stuk geschut, en het lichaam op een roer van een schip. Achter het beeldt ziet men een groten vierkanten witten marmersteen, houdende in zyn bovenste gedeelte besloten een toetssteen, kortelyk vervattende zyne deugden en heldendaden. Men kan de afbeelding en verdere beschryving van deze prachtige tombe by Bleyswyck in zyne *Beschryving der stadt Delft*, *pag.* 182 *enz.* als mede by Bizot in zyne *Medallische Historie*, *pag.* 206, zien. De Staten, niet vergenoegt met hem zodanige grafstede en lof te geven, lieten daar benevens een gedenkpenning slaan, op de eene zyde in een borstbeeldt zyne afbeelding, en om den randt: MARTEN HERBERTSZ. TROMP, RIDDER. Op de andere zyde ziet men een zeeslag, met deze woorden: *Lieutenant Admiraal van Hollandt, voor 't Vaderlandt gesneuvelt den* 10 *Augustus Anno MDCLIII.* In zyn plaats wierdt de heer *Jakob van Wassenaar*, heer van Obdam, luitenant admiraal. Tromp hadt den ouderdom van omtrent zes en vyftig jaren bereikt. *Brandt Leven van de Ruyter. Aitzema Zaken van Staat en Oorlog II en III Deel. Van den Bosch Leven der doorluchtige zeehelden. Commelin Leven en Bedryf van prins Frederik Henrik.* enz.

TROMP, (Korneliß) een manhafte zoon van den voorgaanden doorluchtigen en helddadigen vader. Hy wierdt geboren te Rotterdam den 9 September des jaars 1629. Zyne moeder was Dina de Haas. Al vroeg hadt hy eene begeerte om den roem van zynen vader te evenaren. De oorlog der Hollanders met de Turksche zeerovers gaf hem al in 't jaar 1650 gelegenheit om zich ter zee bekend te maken, welken tocht hy, niettegenstaande zyne jonge jaren, als kapitein bywoonde. In de jaren 1652 en 1653 kweet hy zich zeer dapper tegen de Engelschen in de Middelandsche zee, en in den slag, voorgevallen in den laatstgemelden jare, klampte hy een Engelsch schip, op hebbende veertig stukken, en honderd en dertig man, na het zelve beschoten te hebben, aan boordt, en dwong het zich over te geven. Hy was kort te voren door het collegie ter Admiraliteit te Amsterdam tot schout by nacht aangestelt. In den jare 1664 behaalde hy eenige aanmerkelyke voordelen op de rovers van Algiers. Hy wierdt in den volgenden jare 1665 tot onder-admiraal aangestelt; en alzo Karel de II, koning van Engelandt, den Vereenigden Staten in dat jaar den oorlog verklaart hadt, leverden de twee zeemachten elkander in de maandt van Juny een zeer bloedig gevecht, waar in Tromp preuven van een zonderling beleidt en heldenmoedt gaf, brengende na de doodt van den admiraal Obdam, en die van den luitenant admiraal Kortenaar, beide in dat gevecht gesneuvelt, de vloot in goede order binnen in Texel. In het jaar 1676 bevondt hy zich, met eenige van 's lands schepen, ter hulpe van de Denen: de Deensche vloot sloeg, met hem vereenigt, de Zweden. In het jaar 1677 sloeg hy hen andermaal. Wegens de gedachte zeer grote diensten verhoogden de Staten hem tot luitenant admiraal generaal; welke hooge bediening de heer Michiel de Ruyter, niet lang te voren in Sicilië gesneuvelt, met groten lof laatst bekleed hadde. Hy kweet zich vervolgens by uitnemendheit in den vierdendaagschen zeeslag van den 11, 12, 13 en 14 Juny des jaars 1666 tusschen 's lands vloot, onder den luitenant admiraal generaal de Ruyter, tegen de Engelsche, onder den generaal Monk. Daar raakte de luitenant admiraal Tromp allereerst des namiddags, omtrent ten een uur, met eenige van zyne schepen in 't gevecht; maar hy betoonde zich in 't voorste en hevigste van den strydt onverzaagt en dapper. Tromp was zo reddeloos geschoten, dat hy op 't schip de *Provincie van Utrecht* moest overgaan, op welk schip hy zynen plicht niet minder betrachtte, ook niet minder van den vyandt wierdt aangetast, die hem, slechts met zes of zeven schepen beneden den windt ziende, zo sterk in getal omcingelde, dat hy 'er mogelyk met de zynen aan gekleeft zou hebben, indien de Ruyter met zyn smaldeel hem niet ontzet hadt. In 't gevecht van den 13 Juny naderde Tromp, toen weder overgegaan op 't schip *Gouda*, gevoert van den schout by nacht Zweers, den admiraal Askue, die met het schip de *Royale Prins*, 90 of 92 metale stukken voerende, op de Galpert vast geraakt was, zo kort op zyde, dat Askue, ziende twee van Tromps branders op hem afkomen, de vlag streek, en zich aan Tromp overgaf. Het verder verhaal van dezen vreeslyken slag kan boven in 't leven van DE RUYTER nagezien worden. In het zelve jaar, na dat 's lands vloot al in 't begin van Julius uitgelopen was, en in Engelandt vruchteloos hadt gezocht te landen, kwam ook de Engelsche vloot in zee, en den 4 Augustus raakten beide de vloten in een zeer scherp gevecht, als ook den 5, daags daar aan. Hoe zich die zeeslag toedroeg zie boven op DE RUYTER; maar daar viel iets voor aangaande Tromp. Als luitenant admiraal hadt hy met zyn geheel onder hebbend smaldeel, dat het ontzagchelykste van des lands vloot was, de achterhoede; doch bleef, zegt Brand in *'t Leven van de Ruyter*, *fol.* 513, met opgegyde zeilen, als of hem 't werk niet aanging, leggen, wel twee mylen bewesten de Ruyter, waar door hy een stuk weegs achteruit dreef, zo dat 'er de Engelschen tusschen in braken. Men wist ondertusschen niet wat Tromp daar toe bewoog; want middelerwyl kreeg de Ruyter een groot geweldt van vyanden op den hals. Het gevecht was fel tot dat de Zeeuwsche admiraal dood, en den Vrieschen zyn eene been afgeschoten was. Dit veroorzaakte, dat de Zeeuwen wat weken, schoon dapper van de Ruyter aangezocht om hem by te staan. Ondertusschen kwam Tromp met het Engelsche smaldeel van de blaauwe vlag in 't gevecht, dat hy na een hard treffen op de vlucht bragt, en den ganschen nacht vervolgde. Des anderen daags keerde Tromp naar de Ruyter om hem te zoeken, die middelerwyl met zyn smaldeel, van meer dan 60 Engelsche schepen besprongen, echter middel vondt om 'er zich van te redden, en met klein zeil zynen aftocht te beginnen, alleen twee schepen verloren hebbende. Vermits dan de admiraal de Ruyter zag, dat Tromp, die hem hadt moeten ondersteunen, niet voor den dag kwam, wendde hy het al vechtende naar Zeelandt, en maakte een zo heerlyken en ontzagchelyken aftocht, dat 'er al de wereldt van weet te spreken. Maar de Ruyter lei de schuldt van dat hy niet meer hadt kunnen verrichten op Tromp, om dat hy zyne ordres niet gevolgt hadde. Tromp daarentegen zeide, dat hy met zyn klein esquader meer dan de Ruyter met zyn groot uitgewerkt hadt; dat hy zynen vyandt, dien hy voorhad, hadt doen vluchten; de Ruyter daar tegen was, voor den zynen wykende, in de Hollandsche havens en in de Wielingen ingevallen. Tromp wierdt echter van zynen dienst ontslagen, en Willem Joseph baron van Ghent in zyne plaats gestelt. Eenige provinciën, als Utrecht, Over-Yssel en Groningen, met de Ommelanden, waren 'er wel tegen; maar de Staten van Hollandt zeiden, dat zy zulks vermogten te doen, alzo het ampt van luitenant admiraal van Hollandt hem van Hollandt gegeven was, en dat zy bygevolg hem dat konden ontnemen. enz. Doch het zeevolk was over dit ontslaan van Tromp niet al te wel te vrede, en daar viel op zyne manhaftigheit in der daadt niet te zeggen: want hy was in den voorgemelden slag van 't jaar 1666 zevenmaal van schip verandert, alzo de zyne, daar hy telkens op was overgegaan, reddeloos geschoten waren: maar sommigen menen, dat zyne zonderlinge genegenheit voor den prins van Oranje al vry wat tot het ontslaan van zynen dienst toebragt. Hy leefde sedert ruim zes jaren buiten bediening, tot dat prins Willem de III hem in het jaar 1673 herstelde, doende hem den luitenant admiraal van Ghent, die, als boven gezegt is, in zyn plaats was gestelt, in die waardigheit opvolgen. Hy kweet zich daar op, naar gewoonte, zeer dapper in den oorlog met Engelandt, het welk de Staten bewoog hem na den slag op den 21 Augustus een jaarlyksch inkomen van 400 guldens toe te staan. Na dat in 't volgende jaar de vrede tusschen den Staat en Engelandt gesloten, en de Hollandsche vloot onttakelt was, verlangde de koning van Engelandt hem te zien. Tromp begaf zich derhalven in January des jaars 1675 naar Londen, alwaar hem door koning Karel den II eene zonderlinge eer wierdt aangedaan. Hy wierdt door hem tot baron verheven, voor zich en zyne familie, zo dat hem zyn oudste broeder, *Marten Harpertszoon*, by gebrek van mannelyke erfgenamen, in die eere zou opvolgen, en, ingeval ook deze zonder kinderen kwam te sterven, Adriaan, zyn derde broeder. Den 7 May van het zelve jaar verklaarden de Staten Generaal den koning van Zweden den oorlog, en voegden zich by Denemarken. Tromp hadt het opperbevel over de vloot, en bragt de zelve den 12 op de rede van Coppenhagen. Twee dagen na zyne aankomst vereerde hem de koning van Denemarken de ridderorde van den Olifant, en naderhandt verklaarde hy hem tot grave van Syliesbourg. In 't einde van Maart des jaars 1677 verselde hy den prins van Oranje in de belegering van St. Omer; en in de maandt van May volgde hy de Ruyter, niet lang te voren in Sicilië gesneuvelt, op als luitenant admiraal generaal der Vereenigde provinciën. De Staten hebbende hem toegestaan voor een tydt in dienst des konings van Denemarken te blyven, deelde hy ook in de eere der overwinningen, die deze kroon in het Noorden behaalde. De kort daar op gemaakte vrede, de zaken van zyne familie, en misschien ook eenig misnoegen, door hem opgevat, bewogen hem de zee te verlaten. Maar in 't jaar 1691 wierdt hy op nieuw bewogen het bevel over de vloot aan te nemen; doch hy stierf onder het toerusten van de zelve den 29 May des gezegden jaars, oud 62 jaren. Daar liep toen een gerucht, dat hy vergeven was. Hy was getrouwt met vrouwe Margareta van Raaphorst; maar heeft by haar, als boven gezegt is, gene kinderen verwekt. Zyne uitvaart wierdt te Amsterdam gehouden den 6 Juny; maar het lyk daar na in een jagt naar Delft gevoert, en daar in de heerlyke grafstede van zynen vader

der

der bygezet. Zyn leven is in 't Fransch en in 't Nederduitsch, maar zeer gebrekkig, beschreven, zynde gedrukt in den Hage in 't jaar 1694 in duodecimo. Zie ook *Brands Leven van de Ruyter*, *Aitzema*, enz.

TRONCHIN (Theodorus) wierdt den 17 April des jaars 1582 te Geneve geboren, werwaarts zyn vader van Trojes, in Champagne, wegens het bloedbadt te Parys in 't jaar 1572 gevlucht was, en tot welke vlucht hem een priester, die zyn vriendt en nabuur was, aanleiding gaf. Door Geneve reizende, om verder naar Duitschlandt te gaan, wierdt hy van eenen zyner bekenden bewogen aldaar te blyven. Men gaf hem het burgerrecht, en vervolgens wierdt hy in den Raadt der twee honderd ontfangen, uit aanmerking der diensten, die hy aan de republyk bewezen hadt in den tydt, wanneer de zelve met den hertog van Savoje in oorlog was. Zyn zoon *Theodorus* wierdt van Theodorus Beza ten doop gehouden, en op des zelfs aanraden tot de studiën geschikt. Na dat hy de gronden der vrye wetenschappen te Geneve gelukkig gelegt hadt, vertrok hy van daar om vremde akademiën te bezoeken. In 't jaar 1600 begaf hy zich tot dien einde naar Basel. Hier hoorde hy Amandus Polanus en Antonius Walæus. In 't jaar 1602 keerde hy weder te rug naar Geneve, en begaf zich in 't jaar 1604 naar Heidelberg, alwaar hy David Paræus in de Godgeleerdheit, en Aemilius Portus in de Griekſche tale naarstig hoorde. Een tydlang daar na maakte hy te Frankfort met Janus Gruterus kennis. In 't jaar 1605 vertrok hy naar Franeker, in Vrieslandt, om aldaar Sibrandus Lubbertus te horen. Van daar begaf hy zich over Amsterdam naar Leiden, en hoorde Franciscus Gomarus, Lucas Trelcatius, en Petrus Bertius, nevens Jacobus Arminius, onder welken hy ook openbare akademische twistredenen hieldt. Ook ging hy aldaar gemeenzaam om met Paulus Merula, en Dominicus Baudius, als mede met Josephus Scaliger, en Daniel Heinsius, welke laatste hem zeer waard hieldt wegens zyne deugdt en geleerdheit. In 's Gravenhage leerde hy Hugo Grotius kennen. Van daar begaf hy zich naar Engelandt, en maakte zich te Londen bekend met Aaron Cappellus, te Oxford met Drusius en Johannes Rainoldus, en te Cambridge met Richard Tomson. Uit Engelandt vertrok hy naar Parys, alwaar Montigni en Petrus de Moulin, twee predikanten, nevens Isaacus Casaubonus hem een zonderlinge gunst bewezen. Te Blois bezocht hy den groten kenner der historiën, Nicolaus Vignier; en te Saumur Philippus Birgan, hoogleeraar in de Oostersche talen. In 't jaar 1606 reisde hy door Montauban, alwaar hy met Sonius, hoogleeraar in de Godgeleerdheit, kennis maakte; gelyk hy te Montmeliart met den vermaarden Daniel Chamier deedt. In het zelve jaar te Geneve wederkerende, wierdt hy tot hoogleeraar in de Hebreeusche tale verklaart. Hier trouwde hy met Theodora Rocca, welker broeder naderhandt eerste syndicus van Geneve geweest is. Zy was de kleindochter der huisvrouw van Theodorus Beza. In 't jaar 1608 wierdt hy nevens Johannes Diodati tot predikant van Geneve verklaart. In 't jaar 1610 wierdt hy rector magnificus op de universiteit aldaar; gelyk in 't jaar 1618 ook hoogleeraar in de Godgeleerdheit, waar in hy sedert het jaar 1614 reets openbare lessen hadt gehouden; en wanneer de Jesuit Cotton de Fransche vertaling van den Bybel der Gereformeerden in een boek, genaamt *Geneve plagiaire*, aangreep, wierdt Tronchin van de predikanten te Geneve verzocht dien Jesuit te wederleggen, gelyk hy deedt in een geleerd geschrift, genaamt: *Coton plagiaire*. In het zelve jaar 1618 wierdt hy nevens Johannes Diodati op het verzoek der Heeren Staten Generaal van de republyk van Geneve naar het vermaarde Synode van Dordrecht gezonden. In 't jaar 1632 verzocht Henrik de Rohan, extraordinaris ambassadeur des konings van Vrankryk, en generaal over des zelfs legers in 't Graubunderlandt, de republyk van Geneve, nevens de predikanten aldaar, om een predikant tot zynen byzonderen dienst; en om des zelfs raadt ten beste der Gereformeerden aldaar te gebruiken. Deze brief wierdt door eenen der edellieden van Rohan overgebragt, en hier op wierdt Tronchin derwaarts gezonden, hoewel maar voor zekere maanden, na verloop van welke men hem nog twee maanden toestondt, om dat de universiteit van Geneve zyne tegenwoordigheit nodig hadt. Gedurende zyn verblyf aldaar heeft hy zo wel den hertog van Rohan, als ook de Gereformeerde gemeenten der Graubunders zeer verplicht. In 't jaar 1638 deedt hy eene lofreden over den voornoemden hertog, weinig dagen na des zelfs begravenisse. In 't jaar 1655 wierdt hem van de gezamentlyke geestelykheit opgedragen om nevens Joh. Duræus, Engelsche gemachtigde, aan de vereeniging der Gereformeerden en Lutherschen te arbeiden, over welk onderwerp Tronchin ook verscheide dingen geschreven heeft. Voorts onderhieldt hy met de geleerdsten en voornaamsten van Europa een gemeenzame briefwisseling. Hy was ervaren in verscheide talen, in de Rechten, gewyde en ongewyde historien, voornamentlyk van de XVI eeuw, van welke hy vele byzonderheden wist. In het opstellen van redenvoeringen en gedichten bezat hy een zonderlinge vaardigheit. Voorts was hy van een vryen en oprechten inborst, een yveraar voor den Hervormden Godsdienst; en den dienst der kerken, een vyandt van lasteren, hoewel zeer zachtmoedig tegen iedereen. Zyne gevoelens in zaken van de kerk en akademie waren in 't algemeen zeer geacht. Dikwils wierdt hy van buitenlandsche gemeenten geraadpleegt. Hy stierf den 19 November 1657, in een goeden ouderdom, onmiddelyk na dat hem de gezamentlyke professoren en predikanten bezocht hadden, nalatende een zoon, genaamt *Lodewyk Tronchin*, van wien in het volgende artykel. *Bayle Dict. Crit.*

TRONCHIN, (Lodewyk) zoon van den bovengenoemden Theodorus Tronchin, en van Theodora Roc, zynde de kleindochter der huisvrouwe van Theodorus Beza. Hy studeerde te Geneve in de Theologie onder zyn vader, en onder Antonius Leger en Philippus Mestrezat. Van daar begaf hy zich naar Saumur, studerende onder de drie vermaarde mannen, Ludovicus Capellus, Moses Amyraldus, en Josua de la Place, wier voornaamste grondstellingen hy naderhandt gevolgt heeft. In 't jaar 1651 wierdt hy predikant. Sedert reisde hy door Vrankryk, Engelandt, Hollandt en Duitschlandt, alwaar hy de voornaamste geleerden hoorde. Wederkerende wierdt hy te Lion tot predikant beroepen. In 't jaar 1657 wierdt hem het hoogleeraarschap te Saumur, door de doodt van la Place opengevallen, opgedragen. Doch hy weigerde het aan te nemen. In 't jaar 1661 wierdt hy tot professor in de Theologie te Geneve verklaart, in plaats van Leger, die overleden was. Ter zelver tydt nam hy ook, volgens de gewoonte van die kerke, den predikdienst aldaar waar. Hy stierf den 8 September des jaars 1705, oud 76 jaren, na dat hy 55 jaren predikant, en 44 jaren hoogleeraar geweest was. Hy heeft een aanzienlyke familie nagelaten, en een zyner zonen heeft de eerste bedieningen der republyk bekleed. Zyne zedigheit en uitnemende naauwkeurigheit waren oorzake, dat hy zeer weinig schreef.

TRONO, een oude en voorname familie onder de edelen te Venetië. Uit de zelve was gesproten de doge *Nicolaus*, in 't jaar 1471 opvolger van Christophorus Morus. Onder zyne regering wierden de Turken geslagen. Hy bevorderde ook, dat de koningin Catharina Cornara haar recht op het koninkryk van Cyprus ten behoeve der republyk van Venetië afstondt. Om dat in zynen tydt de valsche munten de overhandt namen, liet hy zilver geldt, met toestemming van den senaat, slaan. Men noemde het zelve *Troni*, om dat zy het beeldt van den doge hadden. Doch sedert heeft geen doge geldt met zyn beeldt mogen laten slaan, maar alleen met zynen name, en het beeldt van een doge, knielende voor S. Marcus. Hy stierf in de 18 maandt zyner regering. Zyn opvolger was Nicolaus Marcellus. Uit deze familie van Trono zyn ook verscheide procurators van S. Marcus gesproten, als in 't jaar 1442 *Paulus*, zynde een der negen eerste gewone procurators; in 't jaar 1467 *Nicolaus*, naderhandt doge; in 't jaar 1492 *Philippus*, des zelfs zoon; in 't jaar 1507 *Antonius*, die deze waardigheit 22 jaren lang bekleed heeft; in 't jaar 1526 *Lucas*; in 't jaar 1550 *Philippus*, en meer andere. Ook vindt men uit dit geslacht sommige, die andere aanzienlyke bedieningen bekleed hebben.

TRONTINO, oudtyds *Batinus*, en *Juvantius*, een riviertje in 't koninkryk van Napels, loopt in Abruzzo oltra, voorby Teramo, en valt in de Adriatische zee. *Baudrand.*

TRONTO, een rivier in Italië, neemt haren oorspronk in Abruzzo oltra, by Amatrice, loopt in het markgraafschap van Ancona, voorby Ascoli, en valt in de Golf van Venetië. *Baudrand.*

TROODE, of *Olympus*, is een zeer hoge berg op het eilandt Cyprus. Op den zelven is een zeer grote steen, die van de inwoonders zeer hoog geschat wordt, om dat ze geloven, dat de arke van Noach op den zelven gerust heeft. Om deze reden wordt hy plegtig omgedragen, voornamentlyk ten tyde van eene grote droogte, om dus een regen van den hemel te verwerven.

TROPEA, ook POSTROPEA, TROPIA, en TROPAS genaamt, eene stadt aan de Golf van S. Eufemia, in Calabria oltra, een landstreek van 't koninkryk van Napels, nevens een bisdom, dat onder het aartsbisdom van Rheggio staat. *Megiserus.*

St. TROPHIMUS. Het is zeker, dat onder de leerlingen van den Apostel Paulus ook een zekere Trophimus geweest is. Men verwart hem doorgaans met *Trophimus*, bisschop van Arles. De leerling van Paulus was geboortig van Ephezen, in Asië, en van heidensche ouders. Na dat hy tot Christus bekeert was, volgde hy Paulus in Macedonië en Achaje. Naderhandt verselde hy dien Apostel van Corinthus naar Jeruzalem in 't jaar 58. Hy was oorzaak van den oproer, die tegen Paulus verwekt wierdt, onder schyn, dat hy de Heidenen in den Tempel gebragt hadde. Paulus wierdt hier op gevat, en naar Rome gezonden. Wat Trophimus gedurende dien tydt is wedervaren weet men niet. Maar sedert de Apostel wederom op vrye voeten gestelt is, heeft hem Trophimus op zyne reizen verselt in 't jaar 65. Paulus liet hem ziek te Milete. De Grieken zeggen, dat hy wederkeerde naar Rome, en dat hy aldaar met Paulus als martelaar gestorven is. Maar Trophimus, bisschop van Arles, is onderscheiden van dien leerling des Apostels. Gregorius Turonensis stelt hem onder die genen, die in 't jaar 250 tot de Gaulen gezonden wierden. De brief van Cyprianus nopens Martianus van Arles doedt zien, dat hy reets bisschop van Arles voor dien tydt geweest is. Maar uit de brieven der bisschoppen van Gallia Narbonensis aan St. Leo blykt, dat hy van den H. Petrus tot de Gaulen is gezonden: doch dit kan men van den Apostolischen stoel verstaan. Men weet gene byzonderheden van het leven van Trophimus, bisschop van Arles.

TROPHIODORUS, een Egyptenaar, was een Griekſch dichter, en leefde ten tyde van den keizer Anaſtaſius. Hy ſchreef een dichtſtuk van de verovering der ſtadt Troje. Men heeft in het werk van dezen dichter een grote gelykheit gevonden met het onderwerp aan *Quintus Smyrnenſis*, en het ſchynt, dat ze beide den hoofddichter *Homerus* hebben willen voltooien. Hoewel Tryphiodorus nog eenigzins zwaarder te verſtaan is dan de andere. *Borrichius. Rapin. Baillet Jugemens des Savans ſur les Poët.*

TROPHONIUS, zoon van Apollo, volgens het verhaal der Heidenen, ter eere van wien ze te Lebadi, eene ſtadt in Beotië, in Griekenlandt, een tempel bouwden, alwaar de godſpraak wierdt geraadvraagt. Deze plaats was op een berg in een boſch, hebbende een muur van marmer, twee ellen hoog, waar op vele pyramiden van koper ſtonden. Binnen dit rondt was een groeve in den berg gegraven, hebbende de gedaante van een oven, hebbende gene trappen, maar een ladder om af te klimmen. Beneden aan dit hol was nog een twede, zeer nauw: die in het zelve klom, ging op de aarde leggen, houdende twee honingkoeken in zyn handt, om de ſlangen daar door in ſlaap te brengen. Dus wierdt hy naar beneden getrokken, zonder te weten door wien, of op welke wyze. Die beſloot in het hol van Trophonius te gaan, begaf zich met de prieſteren des tempels eenige dagen lang in eenzaamheit, en deedt verſcheide offerhanden. Vervolgens wieſch hy zich in verſcheide rivieren, die naby dezen tempel voorby liepen. Dus wierdt hy aan het beeldt van Trophonius getoont, dat hy aanbadt. Na deze plegtigheit begaf hy zich naar het hol, bekleed met een linnen rok, en een gordel over den zelven. Ingaande hoorde hy een ſtem, of zag een gezicht, dat hem toonde wat 'er geſchieden zou. Daar na wierdt hy met de voeten voorwaarts wederom uitgedreven, zo als hy daar in gekomen was. Dan plaatſten hem de prieſters op een troon, genaamt de troon van Mnemoſyne, of de Geheugeniſſe. Hier wierdt hy gevraagt wat hy gehoort hadde. Daar na wierdt hy te rug getrokken op een plaats, die de goede Fortuin toegewyd was. Hier moeſt hy opſchryven het geen hy van de godſprake verſtaan hadt. Die genen, die geloven, dat dit maar een bedriegery der prieſters geweeſt is, om het blinde volk te verleiden, zeggen, dat 'er zommige menſchen in de kleine groeve zyn verborgen geweeſt, die de raadvragende by de voeten daar in trokken; maar zo dra ze binnen kwamen, wierden zy door den rook en damp van zekere ſpeceryen in ſlaap gebragt, waar door allerlei ſeldzame dromen in hen opkwamen. Men verhaalt, dat die genen, die in dit hol gingen, naderhandt nooit meer gelacht hebben. Doch anderen willen, dat deze Trophonius een der eerſte bouwmeeſters van Griekenlandt geweeſt is, naar de mening van zommigen de broeder van Agamedes, die ook in deze kunſt zeer ervaren was. Beide waren zonen van Erginius, koning der Thebanen. Dat is ten minſte zeker, dat ze goede vrienden geweeſt zyn, en met veel roem in het jaar der wereldt 2600 de bouwkunſt met elkander geoeffent hebben. Onder andere gebouwen, die ze ſtichtten, was de tempel van Neptunus, naby Mantinea, in Peloponneſus, en voornamentlyk de tempel van Apollo te Delphos. Cicero verhaalt, dat ze na des zelfs voltrekking den godt Apollo in plaats van een beloning gebeden hebben, dat hy hen geven wilde het geen hy oordeelde nuttigſt voor den menſch te zyn, en dat ze dus na verloop van drie dagen dood zyn gevonden. Doch dit ſtrydt met het gene Pauſanias verhaalt, namentlyk dat ze na 't voltrekken van den tempel te Delphos nog aan verſcheide gebouwen, en onder anderen aan den tempel van Lebadia gewerkt hebben. Hyricus verbergde in dezen tempel zyne ſchatten, het welk voor de ware oorzake van de doodt dezer twee beroemde bouwmeeſters gehouden wordt: want aangezien zy wiſten waar toe dit werk beſtemt was, hadden zy een ſteen dus gelegt, dat ze hem telkens daar weder uit nemen, en weder in leggen konden; gelyk ze menigmalen door die opening in den tempel gingen, zonder dat het iemandt merkte, tot dat eindelyk Hyricus ontdekte, dat zyn geldt verminderde, en derhalven een val in de vaten, waar in het geldt was, plaatſte. Wanneer nu Agamedes zyne handt daar in ſtak, wierdt hy gevangen. Trophonius deedt zyn uiterſte beſt om hem weder los te maken: doch ziende, dat alles te vergeefſch was, hief hy hem het hoofdt af, om hem voor een opentlyke en ſchandelyke doodt te bevryden, en zyn eigen leven in zekerheit te ſtellen. Doch nauwlyks hadt hy dit gedaan, of de aarde ſpleet onder hem, en verſlondt hem levendig, gelyk Pauſanias verder verhaalt. Sedert is daar een diep hol gebleven, waar in men klom om de godſpraak raadt te plegen, die men meende dat Trophonius aldaar gaf. Men bouwde ter eere van hem ook altaren, en hieldt ſchouwſpelen, de Trophoniſche ſpelen genaamt. Die genen, die Griekenlandt doorreiſt hebben, getuigen eenige opſchriften gevonden te hebben, in welke van deze ſpelen gewaagt wordt. *Cicero Tuſc. Quaeſt. I. Pauſanias. Lucan. Spon. Felibien vies des Architectures.*

TROPPAU, in 't Latyn *Troppavia*, een vorſtendom in opper-Sileſië, op de grenzen van Moravië. Oudtyds hadden de hertogen van opper-Sileſië, uit den Piaſtiſchen ſtam, die te Teſchen hun ſetel hadden, ook het gebiedt over Troppau. De laatſte was *Mieciſlaus* de II, die in 't jaar 1246 zonder erfgenamen ſtierf. Naderhandt bragt Wenceslaus Ottocarus de III, koning van Bohemen, dit vorſtendom aan zich. Zyn zoon en opvolger, koning Premislaus de III, gemeenlyk Ottocarus genaamt, beleende zynen natuurlyken zoon *Nicolaus* daar mede. Doch de erfgenamen van dezen zyn in 't jaar 1469 uitgeſtorven. Wanneer koning Georgius van Bohemen en Matthias van Hungarië wegens Sileſië met elkander twiſtten, behieldt Victorinus, zoon van Georgius, in 't jaar 1471 dit vorſtendom; dat hy nochtans naderhandt den koning Matthias voor eenige heerlykheden in Slavonië weder afſtondt. Deze gaf het zynen zone *Corvinus*. Na dat in 't jaar 1490 de vader geſtorven was, en de zoon het verlaten moeſt, kwam Troppau wederom aan Bohemen, waar op het koning Uladislaus de IV zynen broeder *Johannes Albertus* vereerde. Deze, toen hy in 't jaar 1492 koning van Polen wierdt, gaf het weder; en hoewel des zelfs jongſte broeder daar mede beleent wierdt, verviel het nochtans al weder aan Bohemen, toen deze in 't jaar 1507 insgelyks den Poolſchen troon beklom. Hier op wierdt in 't jaar 1523 *Caſimir* de IV, heer van Teſchen, voor zyn leven van koning Lodewyk met dit vorſtendom begiftigt. Naderhandt is het in 't jaar 1614 van den keizer en koning Matthias aan *Karel*, vorſt van Lichtenſtein, tot een pandt gegeven, wiens nakomelingen het nog op den huidigen dag bezitten.

De hoofdſtadt TROPPAU is eene der voornaamſte in Sileſië; heeft een ſterk kaſteel, en is in den dertigjarigen oorlog verſcheide malen belegert. Tot dit vorſtendom behoren ook de ſteden *Beniſchau*, *Wagſtadt*; *Kranowitz*, *Hildſchin*, *Radſchor*, *Freudenthal*, *Eilenberg*, *Engelsberg*, nevens verſcheide kaſteelen en ridderlyke goederen. *Luca Sileſ. Chron. p. 719. ſeq. Tromsdorf Accur. Geogr.*

TROS, koning der Trojanen, was de zoon van Erichthonius, en vader van Ilus, van wien het landſchap klein-Phrygie den naam van *Troas* ontfangen heeft, en de Trojanen *Troes* zyn genaamt, gelyk hunne hoofdſtadt *Troja*. *Virgilius Georg. III*, 35. *Aeneid. I*, 176.

TROSA, een kleine ſtadt in 't koninkryk van Zweden, in het landſchap Sudermanlandt, aan den Belt, zeven mylen van de ſtadt Nikoping Noordwaarts gelegen.

TROYES, of **TROJES**, de hoofdſtadt van 't graafſchap Champagne, gelegen aan de Seine, is de ſetel van een biſſchop, die onder Sens ſtaat. Zy wordt by de ſchryvers verſcheidentlyk genaamt, als: *Treca*, *Tricaſſis*, *Tricaſſium*, *Auguſta Tricaſſinorum*, en *Auguſtobona*. Zy is een zeer oude, grote en welverſterkte koopſtadt, hebbende een citadel, preſidiaal, en balluage. De St. Pieters-Domkerk is fraai, behalven welke daar nog drie ſtichtskerken en zes parochiekerken zyn, nevens eene abdy van S. Loup, een collegie van 't Oratorie, en verſcheide kloosters. Zy heeft ook vele vermaarde biſſchoppen gehad, onder welke St. *Lupus* de achtſte was, en de eenigſte, die Attila van de verwoeſtinge der ſtadt te rug hieldt, die naderhandt door de Normannen vernielt is. Graaf Robert heeft ze herbouwt. De volgende graven hebben aldaar hun paleis en ſetel gehad. Hier zyn ook verſcheide concilien gehouden. Paus Johannes de VIII heeft Lodewyk den Stamelaar in 't jaar 878 te Trojes gekroont. *Plinius. Ptolemaeus. Amm. Marcellinus. Greg. Turonenſis. Nic. Camuzat Prompt. Antiq. Tricaſſ. Du Cheſne Recherches des villes. Sammarth. Gall. Chriſt. Cellarii Notit. Orb.*

TRUBERUS (PRIMUS) wierdt in 't jaar 1508 in Slavonië geboren, en was de eerſte, die de kunſt om Slavoniſch te ſchryven leerde, in welke tale hy het Nieuwe Teſtament, den Catechiſmus, de Augsburgſche Confeſſie, en eenige werken van Philippus Melanchthon heeft overgezet. Dit gaf aanleiding, dat de Godsdienſt der Lutherſchen niet alleen in Krain en Karinthië wierdt uitgebreid, maar zelfs in de Staten van den Turk. Truberus ſtierf in 't jaar 1586, nalatende een zoon, genaamt *Felicianus Truberus*, die predikant te Laubach, in Krain, geweeſt is, na dat hy te Tubingen in het collegie van den hertog van Wurtenberg was opgevoed. *Bayle Dict. Crit.*

TRUBRIDGE, een ſtadt in Wiltshire, een landſchap in Engelandt, is wegens de goede lakenen, die aldaar bereid worden, zeer vermaard, en 18 mylen van Londen gelegen. *Cambden.*

TRUCHSES, eene der vier oude en voornaamſte hofbedieningen van de Conſtantinopolitaanſche, Frankiſche, en Duitſche ryken. Men noemde den Truchſes eertyds *Praepoſitus regiae menſae*, naderhandt *Archidapifer*, en thans in Vrankryk *Seneſchal*. In Duitſchlandt beſtaat het ampt van den aarts-Truchſes daar in, dat hy by de keizerlyke kroning een ſtuk van den groten gebraden os in twee boven elkander gezette zilvere ſchotelen op des keizers tafel zet. Deze bediening wierdt eertyds naar het welgevallen der keizeren nu dezen, dan genen ryksvorſt opgedragen; tot dat het eindelyk in het keurhuis van de Palts gebleven is. Maar wanneer in 't jaar 1623 de keurwaardigheit van de Palts aan het huis van Beyeren kwam, wierdt deze bediening ook aan het zelve gegeven, tot dat keur-Palts in 't jaar 1708, nevens zyne voorgaande waardigheit, ook dit aartsampt weder erlangde, dat nochtans in 't jaar 1614 andermaal aan Beyeren gegeven is. Het erfampt heeft de erf-Truchſes, de graaf van Waldpurg. *Codinus de Offic. Aulae Conſtantinop. Eginhardus Annal. Franc. Pancirollus Notit. Imp. Fauchet de l'Origine des dignitez. Paſquier Recherches de la France. Wagenſeil de ſumm. Offic. Coccejus Prud. Jur. Publ.*

TRUCHSES. Dezen naam hebben verſcheide Duitſche geſlachten wegens het erf-Truchſesampt, dat ze by hunne meeſters bekleedden, ontfangen. Zommige hebben den naam van *Truchſes* enkel gehouden, en hun ſtamnaam laten varen.

An-

Anderen hebben of hun geslachtnaam daar by behouden; of een bynaam van hunnen ridderlyken setel of stadt; in welke ze woonden, aangenomen; doch vele zyn uitgestorven. Als (1) in Stiermarken de erf-Truchsessen van *Emerberg*, of *Emmerberg*, van welke Frederik in 't jaar 1441 het aartsbisdom van Saltsburg door list verkreeg; (2) in Zwitserlandt de Truchsessen van *Kyburg*, van *Welhusen*, van *Wildek*, van *Lenzburg*, van *Herblingen*, enz. (3) in het hertogdom van Wurtemberg de erf-Truchsessen van *Stetten*, die van de adelyke geslachten Stetten in Zwaben en Stetten in Frankenlandt te onderscheiden zyn; (4) in het vorstendom Zollern de Truchsessen van *Sigmaringen*; (5) in het Coburgsche de Truchsessen van *Kemmaten*, van welke de laatste in 't jaar 1600, in het 64 jaar zynes ouderdoms, te Coburg opentlyk onthalst wierdt, om dat hy zynen eenigen zoon opzettelyk vermoord hadde; (6) in Frankenlandt de Truchsessen van *Wildburrstetten*; van welke *Raban* in 't jaar 1384 als bisschop van Aichstadt gestorven is. Maar of de Truchsessen van *Götzerdorf*, in Oostenryk, die van *Dissenhoven*, en die van *Rheinfelden* in Zwitserlandt onder de afgestorvene te tellen zyn, kan men niet verzekeren. Onder die gene, die nog bloeien, zyn de *Truchsessen van Waldpurg* vermaard, waar van hier na op WALDPURG zal gesproken worden. *Bucelin. Stemm. P. III. & IV. Spangenb. Adelsp. P. I. Stumpf. Zweed. Chron. Hönns Cob. Chron.*

TRUGILLO, of TRUXILLO, eene stadt in Peru, gelegen by het dal Chimo, aan den oever van een kleine rivier, op een vruchtbaren grondt. De Spanjaarden hebben 'er tarwe, wynstokken, vyge-, oranje- en andere bomen in menigte geplant; invoegen ze een overvloedt van allerlei voorraadt hebben. Zy was in de XVII eeuw eene der voornaamste steden in Peru, hebbende 500 huizen, en 4 kloosters. In de nabuurschap waren 50000 Indianen, die den burgeren schatting betaalden. Omtrent twee mylen van de stadt is een haven aan de Zuidzee, die onveilig is, maar nochtans veel bevaren wordt. In 't jaar 1630 woonden in Trugillo 1500 Spanjaarden, nevens vele Indianen en Negers. *De Laet.*

TRUHENDINGEN, ook HOHEN-TRUHENDINGEN genaamt, is een in het markgraafschap Anspach gelegen bergkasteel en ampt, dat eertyds een graafschap is geweest, en na het afsterven der twee broederen Otto en Conradus ten dele aan de burggraven van Neurenberg, ten dele aan het klooster Lankheim gekomen. Pastorius bericht, dat Hohen-Truhendingen, nevens Heydenheim, in 't jaar 1366 van den hertog van Beyeren aan de burggraven van Neurenberg voor 1700 guldens verkocht zyn, en dat dertig jaren daar na van graaf *Oswald van Truhendingen* alle leenstukken aan de voornoemde burggraven zyn gekomen. *Frederik*, graaf van Truhendingen, heeft van 't jaar 1363 tot 1366 de waardigheit van bisschop van Bamberg bekleed. *Luca Gravens. P. II. p.* 1010. *Spangenb. Adelsp. P. I. lib. X. cap.* 15. *Tromsd. Pass. Franc. rediv.*

TRULLUS, Dus wordt een zekere plaats van het keizerlyke paleis genaamt, om dat de zelve boven verwulft was, diergelyke verwulfsels de Latynen *Trulla* noemden. Hier in wierdt in 't jaar 680 het derde algemeen Concilie van Constantinopel onder keizer Constantinus tegen de kettery der Monothelliten gehouden, die beweerden, dat 'er maar een eenige wil in den Zaligmaker was. In 't jaar 692, of, gelyk anderen willen, 707 wierdt alhier een twede concilie onder keizer Justinianus den II, bygenaamt Rhinotmetus, van 147 bisschoppen gehouden. Hier wilde men volbrengen het gene aan het V en VI algemeen concilie nog ontbrak, dat is, zommige stellingen en regelen tot onderhouding van goede discipline opstellen, het welk in de voornoemde conciliën verzuimt was. Om deze oorzake wierdt dit concilie *Synodus Quini-sexta*, (πενθέκτη) dat is, het *vyf-zesde concilie*, genaamt. Hier wierden 102 kanons opgestelt, die, hoewel van de Griekfche kerk aangenomen, van de Roomsche nochtans niet geheel goedgekeurt wierden, als tegen welke de XIII kanon gericht was, niet willende, dat men de geestelyken noodzaakte ongehuwd te leven. *Balsamo. Lambecius Bibl. Vindob. Tom. VIII. Spanheim Hist. Eccl. Donidas Hist. du Droit. Canon. Cabassutius Nat. Eccles.*

TRURO, eene stadt in het Engelsche graafschap Cornwall, en Pouwder Hundred gelegen, heeft het recht der verkiezing van twee leden van 't Parlement. Zy legt tusschen twee rivieren, die in de Falmouth-haven lopen. Charles Bodville Robert, graaf van Radnor, was baron van Truro. Zy heeft het munt-recht; en hier worden de Westelyke landgerechten gehouden. Zy is 212 Engelsche mylen van Londen gelegen *Cambden. Zeiler.*

TRUTMANNUS. Men heeft nog een openbrief van keizer Karel den Groten, in welken staat, dat de Christenen tot het Christen gelove gebragt, en hen alle belastingen kwyd gescholden worden, met deze byvoeginge: *Quapropter in illa parte Saxoniæ, Trutmannum virum illustrem ibidem Comitem ordinamus, ut resideat in curte, ad campos, in mallo publico, ad universas causas audiendas &c. Et ita memoratus noster Comes Trutmannus bene ingenuus & securus existat.* Deze brief is gedagtekent in 't jaar 789, *in villa Trutmanni* (a). Maar men heeft sedert een geschil gehad wie deze *Trutmannus* geweest is: doch niemandt heeft getwyfelt, of het is een zeker voornaam heer geweest, dien keizer Karel tot een graaf van geheel Saxen heeft aangestelt (b). *Meinders in Vindic. libert. antiq. Sax.* heeft eerst de moeite genomen om te bewyzen, dat het woordt *Trautmannus* geen eigen naam geweest is, waar mede een zeker man zou genoemt zyn, maar een gemene naam, die zo veel betekende als *Trau-man*, of *vasal*, en dat de voornoemde openbrief een gemeen formulier is geweest, diergelyke aan alle graven van Saxen gegeven wierdt. Anderen (c) hebben het gansche Diploma of openbrief voor onecht gehouden (a) *Meibom. in not. ad Widekind. Corbej. lib. II. Baluzius Capitular. Schaten. Hist. Westph. lib. VIII. pag.* 539. *Stangefoll. Annal. Circ. Westphal, lib. XI. p.* 90. 103. 113. *Crusii Diatr. de Diplom. Carolin. Trutmanno Com. dato, fol. Mind.* 1679 *impr.* (b) *Loc. cit.* (c) *Gryphiander de Weichb. Sax. cap.* 33. *n.* 3. & *cap.* 55. *n.* 8 *seq.*

TRYPHAENE was de dochter van Ptolomeus Physcon, koning van Egypten, en trouwde met Antiochus Gryphus, koning van Syrië, terwyl hare zuster Cleopatra des zelfs broeder Antiochus van Cycicum tot echtgenoot hadt. Deze twee broeders vervielen zamen in oorlog, en wierden door hunne gemalinnen in 't veldt gevolgt. Antiochus Gryphus hadt het geluk, dat hy in het treffen de overhandt behieldt, wanneer Tryphæne, hare zuster by een altaar aantreffende, de zelve daar van daan rukte, en met vuisten sloeg. Doch een tydlang daar na behaalde Antiochus van Cyzicum de overwinning, en liet Tryphæne op een wrede wyze doden. *Justinus.*

TRYPHILIUS, een vermaard letterkundige, hadt zich te Berythus in de Romeinsche wetten geoeffent. Spiridion, bisschop van Trimithunte, op het eilandt Cyprus, onderwees hem in de Bybelkennis. Vervolgens wierdt hy tot bisschop van Ledre, eene stadt in Cyprus, verkoren, in welke hoedanigheit hy in 't jaar 347 op het concilie van Sardes was. Hy wierdt voor een der grootste redenaren van zynen tydt gehouden. Hieronymus getuigt, dat hy zyne Verklaring over het Hogeliedt gezien heeft, en dat hy boven dien nog verscheide werken heeft geschreven. Suidas gewaagt van Jambische vaarzen, door Tryphilius over het leven en de wonderwerken van Spiridion gemaakt *Hieronymus Catal. Script. Sozomenus Hist. lib. I. cap.* 11. *Du Pin Biblioth. des Auth. Eccl. VI siecle.*

TRYPHON. Justinus Martyr noemt dus een zeker Jode, met wien hy te Ephezen eene onderhandeling en zamenspraak over den Godsdienst hieldt in 't jaar 160, zonder dat men met zekerheit kan zeggen of het waarlyk de naam van zeker Jode geweest is, dan of hem Justinus maar verziert heeft, gelyk anders in zamenspraken wel geschiedt. *Euseb. Hist. Eccl. VIII*, 4. *Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl. III. premiers siecles.*

TRYPHON, een leerling van Origenes, die aan hem zommige brieven geschreven heeft. Hy was zeer bekwaam in de Bybelkennis. Ten tyde van Hieronymus hadt men nog verscheide werken van hem, voornamentlyk een traktaat nopens de *Rode Koe*; over het XIX Hoofdstuk van *Numeri*, en over *Genes. XV* rakende de offerhande van Abraham.

St. TRYPHON, een martelaar, leefde in de III eeuw, en was geboortig uit Phrygië. Hy wierdt onder den keizer Decius aangebragt aan den stadhouder van Bithynië, die hem in verzekering nam, en naar Niceen voerde, nevens St. Respice. Aldaar wierden zy beide voor den rechterstoel van den stadhouder ondervraagt: doch na een openhertige belydenisse van hun gelove in Jesus Christus, en weigering om de afgodische beelden aan te bidden, wierden zy beide veroordeelt om onthalst te worden, het welk den 1 February 251 geschiedde, op welken dag de Griekfche kerk hunne gedachtenis viert; maar de Latynsche den 10 November. *Tillemont Memoir. pour servir à l'Hist. Eccles. T. III.*

TRYPHON, een baardscheerder van Herodes den Groten, koning van Judea, verklaarde dien prins, dat hy verscheide malen was aangezocht van Tyron, een oud en dapper heldt, om hem met zyn scheermes de keel af te snyden, met belofte van een grote vergelding. Doch hy wierdt op de pynbank gebragt om nog meer omstandigheden te ontdekken. *Jozephus Oudh. XVI*, 17.

TRYPHON was onder de genen, die de Joden als afgezanten aan den keizer Claudius zonden. *Jozephus Oudh. XX*, 1.

TRYPHON, een tyran uit Syrië, liet zyn pupil Antiochus doden, om in des zelfs plaats den troon te beklimmen. Doch hy wierdt door Antiochus, bygenaamt Sidetes, wel haast wederom daar van geschopt, en nam de vlucht naar de stadt Dora, en van daar naar Apamea, alwaar hy in 't jaar 138 na de geboorte des Zaligmakers gevangen en gedood wierdt. *I Machab. XV. Josephus XIII*, 12. *Justinus. Appianus.*

TSCHELMINAR, dat is: *XL pilaren.* Dit is de naam, dien de Persianen aan zommige oude stukken van een muur geven, die naby de stadt Schiras, in Farsistan, een landschap van Persië, gevonden worden. Men gelooft in 't algemeen, dat daar omtrent, alwaar deze puinhopen leggen, eertyds een vermaard paleis gestaan heeft, zynde dat van koning Cyrus, of Ahasverus, en een deel der oude stadt Persepolis. Aldaar is een grote platte grondt, nevens een berg, Oostwaarts. Hier zyn ook verscheide kolommen, met de overblyfselen van afgodenbeelden daar boven op, nevens een groot vierkant bekken, gansch uit eenen steen; ook vele ingestorte poorten, muren en deuren, zynde met verheven werk van koper en zeer grote letteren versiert, welke letteren eertyds schynen verguld geweest te zyn. Boven dien ziet men daar nog eenige overblyfselen van verscheide kanalen, waar door het water herwaarts gevoert is. Ook zyn 'er nog twee kelders in een rots gehouwen, die tot begraafplaatsen dienen. Men

meent, dat 'er meer dan twee duizend beelden van verheven werk, hebbende lange rokken, en platte mutsen, gevonden worden. Dit is buiten twyfel een der voornaamste oudheden in gansch Persië; want hoewel de figuren niet naar de Roomsche wyze zyn gesneden, zyn ze nochtans zeer wel uitgewerkt. *Thevenot Voyage de Levant. Deslandes des beautes de Perse. Chevreau Hist. du Monde.*

TSCHERNEMBEL, een stadt, nevens een heerlykheit, in de Windische Mark, tien mylen van Laibach gelegen. Het kasteel aldaar is het stamslot der vryheeren van Tschernembel, die in Krain en de Windische Mark het ampt van aartsschenker bezeten hebben, zich naderhandt in Oostenryk nederzettende, alwaar ze in 't jaar 1676 uitgestorven zyn. Otto van Karstberg wordt gezegt het voornoemde slot in 't midden der XII eeuwe gesticht, en zich en zyne nakomelingen daar van genaamt te hebben. De stadt, in welke een kommandery van de Duitsche orde gevonden wordt, is reets in 't jaar 1373 aan de graven van Görtz, en na het overlyden van deze aan den landsvorst gekomen; doch het slot nevens de heerlykheit hebben in 't jaar 1688 de heeren van Sweiger bezeten. *Spen. Hist. Insig. c. 93. Bucelin. Stemm. P. II. Valvass. Ehre des H. C. lib. XI.*

TSCHIRNHAUS, (Ehrenfried Walther van) heer van Kislingswald en Stoltzenberg, wierdt geboren den 10 April 1651 te Kislingswald, in Opper-Lusatië. Zyne ouders waren Christoffel van Tschirnhaus, en N. van Sterling, beide uit een oud adelyk geslacht. Deze Christoffel was de oudste der ridderschap in Lusatië, en keur-Saxische Raadt. Na dat by de eerste gronden der geleerdheit gelegt hadde, begaf hy zich in 't jaar 1671 naar Hollandt, om zyne studiën te Leiden voort te zetten. Aldaar oeffende hy zich voornamentlyk in de Physica en Mechanica, en erlangde daar door een zonderlinge achting. Wanneer in 't jaar 1672 de Nederlandsche oorlog begon, liet hy zich door den baron van Nieuwlandt bewegen als vrywillige mede het leger te volgen. Na 18 maanden te rug komende reisde hy in het gevolg des vorsten van Anhalt door Hollandt, Engelandt, Vrankryk, Italië, Sicilië, en het eilandt Malta. Op deze reize heeft hy vele en gewigtige aanmerkingen gemaakt. In Duitschlandt stelde hy zyne *Observationes Mathematicae & Physica* op; onthieldt zich een tydlang aan 't hof van den keizer Leopoldus, en onderhieldt de kennis, die hy met verscheide geleerden op zyne reize gemaakt hadt, voornamentlyk met Hugenius, Riccius en Kircherus. In Vrankryk wierdt zyne geleerdheit zo hoog geschat, dat hy in 't jaar 1682 het geluk hadde als een lidt van de akademie der wetenschappen aangenomen te worden, nevens een jaarlyksche wedde. Doch deze liet hy met het begin van den daar op volgenden oorlog varen. Hy schreef een traktaat, genaamt: *Medicina mentis & corporis.* Het laatste vertaalde hy ook in 't Hoogduitsch onder den name van *XII Levens-regelen*, voegende naderhandt het andere deel in die zelve tale daar by. Doch het derde heeft hy voor zyne doodt niet kunnen voltooien. Hy meende de nodige onkosten, om zyne natuurkunde meer en meer te voltooien, aan het hof van Saxen te vinden, alwaar hy ook niet weinig ondersteunt wierdt. Al dit geldt gebruikte hy tot zyne ontdekkingen in de *Optica*, en het maken van verbaasde brandspiegels; voorts in zyne Mineralische Observatiën. In Saxen ontdekte hy vele plaatsen, in welke koralen en agaten gevonden wierden, maakte ook die glasblazeryen, diergelyke men in Saxen nooit voorheen gezien hadt: ook toonde hy hoe uit zekere aarde aldaar porcelain kon gemaakt worden. Hier by spaarde hy voor zich zelf gene kosten om in de geheimen der natuur in te dringen. Doch hy wierdt in 't midden zyner aanmerkingen door de doodt verrascht, namentlyk den 11 October des jaars 1708, nalatende verscheide kinderen. *Acta Erudit. 1709.*

TUBAL-KAIN was de zoon van Lamech, by Zilla geteelt. Hy is de eerste geweest, die met koper en yzer omging, ont 'er wapenen van te smeden. Toen begonnen de menschen, naar het verhaal van zommigen, beelden te maken, en de zelve aan te bidden. Philo getuigt, dat hy ook in andere bergstoffen, als goudt, zilver, en andere, heeft gewerkt, waar uit ze naderhandt hunne goden maakten, gelyk in het zogenaamde boek van *Henoch* verhaalt wordt, het welk de kerkvader *Tertullianus* aanhaalt. Het is zeer waarschynlyk, dat de Heidenen hunnen godt *Vulcanus* onder dezen *Tubal-Kain* hebben willen voorstellen. *Genes. IV. 12. Philo Antiq. IV. Tertullianus lib. de Idol. Heideggerus Hist. Patriarch. Introduct. ad Hist. Philosoph. Hebr.*

TUBAN, de hoofdstadt van een klein koninkryk van den zelven name, gelegen in Asië, aan de Noordkust van Java. Zy heeft een goede haven, vyf en twintig mylen van Japara in 't Oosten. *Baudrand.*

TUBERO, (Aelius) een Romein, leefde ten tyde van Cicero, en hadt verscheide gewigtige bedieningen in de Romeinsche republyk. Hy was een zeer schrander en bekwaam man, en schreef een Historie, die van later schryvers dikwils aangehaalt wordt. Daar zyn nog meer voorname mannen van dezen name geweest. Onder anderen Tubero, een rechtsgeleerde, van wien Plutarchus en Gellius gewag maken. *Cicero. Dionys. Halic. Seneca. Valerius Maximus. Orosius. Vossius.*

TUBINGEN, voor dezen een oud graafschap, welkers bezitters de graven van Tubingen genoemt wierden, en keizerlyke Paltsgraven van het hertogdom Zwaben waren, maar voor eenigen tydt zyn uitgestorven. Daar onder behoort de stadt Tubingen aan den Nekkerstroom, met het beruchte Wurtenbergsche Blauthal en Vilstal, nevens de op deze grenzen gelegene sloten Gernhauzen en Blau-Beyern, alwaar zy een klooster hebben gesticht. Zy bezaten ook het slot en de heerlykheit Lichteneck, in Brisgow, en in Rhetië het slot Ruckh, waar van zy hunnen oorsprong hadden. Men kan niet eigentlyk zeggen wie de eerste graaf van Tubingen is geweest; maar Rabato de I wordt gezegt in het jaar 71 by het veroveren der stadt Jeruzalem tegenwoordig geweest te zyn. Rabato de II leefde, als men zegt, omtrent het jaar 419, en heeft de stadt Tubingen met muren omringt. Lodewyk, graaf van Tubingen, was mede tegenwoordig by den slag, onder Henrik den I tegen de Hunnen gehouden, en by het eerste tournooispel te Maagdenburg. Maar sedert Adelbert, die in de XI eeuwe leefde, is de stamlyst dezer graven veel zekerder. Des zelfs zoon was Hugo de I, die zich Paltsgraaf van Tubingen, graaf van Ruckh, en heer van Gernhauzen noemde. Deze hadt drie zonen, Hugo den III, van wien men niets zonderlings kan melden, Sigisboth, en Anshelmus, die twee byzondere liniën oprechtten. De zoon van Sigisboth was *Werner*, die jong in den geestelyken staat tradt. De twede zoon, *Walther*, wierdt bisschop van Augsburg, maar gaf na eene dertigjarige regering het bisdom aan grave Conraad van Böl en Lutzelstein, en stierf in het jaar 1154. De derde, Siegfried, liet een zoon na, *Hartman* genoemt, die eerst trouwde, maar, om dat hy gene kinderen kreeg, in het klooster Blaubeyern ging, en dus zynen tak eindigde. Anshelmus plantte de twede linie voort, en leide in het jaar 1095 den grondt tot het prachtige Benedictyner klooster Blaubeyern. Zyne zonen waren *Henrik*, van wien men niet met zekerheit kan zeggen, of hy erven heeft nagelaten, en Hugo de III, die met hertog Welpho van Beyeren dikwils oorloogde. Zyne zonen waren *Frederik*; *Henrik*, die *Mangold* naliet; Rudolph, die in 't jaar 1165 het prachtige tournooispel te Zurich bywoonde, en zyn geslacht voortplantte: want zyn zoon was Hugo de V, van wien Rudolph, en van dezen Gotfried zyn afgekomen. De zonen van den laatsten waren Gotfried de II en Wilhelm. Deze twee broeders verkochten in het jaar 1342 aan grave Ulrich van Wurtenberg het slot en de stadt Tubingen, met al het onderhorige; gelyk dan hunne landen van tydt tot tydt zeer verminderden, doordien zelfs hunne oude stamhuizen Ruckh, Gernhauzen en Blaubeyern in de handen der graven van Helffenstein vielen, die de zelve, nevens Blauenstein, in het jaar 1447 aan graaf Lodewyk van Wurtenberg voor de somme van 4000 guldens verkochten. Naderhandt schreven zy zich alleenlyk graven van Tubingen, en hielden hof te Lichteneck, in Brisgau, welk slot de gemalin van grave Wilhelm hem aanbragt. Onder deze laatste graven waren beroemd Conraad, die in het jaar 1530 stierf; Georg, die in het jaar 1570 in een brandt om het leven kwam; Albicus, die den 25 October des jaars 1592 te Straasburg wierdt doodgestoken; Georg Eberhard, die stierf in het jaar 1630, zonder mannelyke erven na te laten. Hem volgde in het jaar 1631 op zyn broeder Conraad Wilhelm, maar liet niet dan eene eenige dochter na, genaamt *Elizabeth Bernhardina*, gemalin van grave Karel van Salm. Daar op ontstondt 'er verschil over de opvolging tusschen den grave Karel van Salm en Nieuwburg aan de Inn, en Frederik Lodewyk, grave van Leeuwenstein, wiens gemalin, *Agnes Maria*, zuster van de twee laatstgenoemde graven van Tubingen was. Men maakte wel in het jaar 1635 een verdrag, dat de dochter van grave Conraad Wilhelm de heerlykheden Lichteneck, Umkirch, Limburg, en de voogdy Schalingen zou hebben; maar de zelve overleden zynde, nam haar gemaal alle deze heerlykheden in bezit, waar tegen zich het huis van Leeuwenstein aankantte. *Crusii Annal. Suev. Lazius de Migrat. Gent. Zeileri Itin. Germ. Hennings Theatr. Geneal. Bruschius Monast. Speneri Op. Herald. P. II. l. 2. c. 56. Luca Graven-Saal p. 675. Bucel. Stemmat. P. III.*

TUBINGEN, eene stadt in het Wurtenbergsche, aan den Nekker. Zy legt aan een berg, en is zeer ongelyk, hebbende slechte straten en gebouwen. Zy heeft maar een eenigen muur, en is gansch niet sterk; maar misschien is zy eertyds eenigzins sterk geweest: want in het jaar 1519 meende hertog Christoffel na het verjagen van zynen vader aldaar op het slot veilig te zyn, en die van het Zwabische verbondt wierden van deze plaats en van het slot, onder hertog Wilhelm van Beyeren niet dan na eene belegering meester. Naderhandt heeft hertog Ulrich deze stadt te vergeefsch belegert. Wanneer hy ook in het jaar 1546 door keizer Karel wegens het Smalkaldische verbondt op nieuw uit zyn landt wierdt verdreven, konden de keizerlyken echter het slot Tubingen niet vermeesteren, schoon zich de stadt aan hen hadt overgegeven. In het jaar 1647 belegerden de Franschen de stadt en het slot; maar braken het beleg wel haast weder op. In het jaar 1688 kwamen zy wederom daar voor, en lieten na hunnen aftocht de stads muren springen: doch die schade wierdt kort daar na wederom vergoed. Aan den kant naar Reutlingen, Hohenzollern en Rotenburg heeft zy een vermakelyk dal, daar de Nekker door loopt. Aldaar is de vermaarde akademie, welke hertog Eberhard de I in het jaar 1477 stichtte, en keizer Frederik in 't jaar 1484 met vele vryheden beschonk. Nauclerus was de eerste rector, die de zelve nevens Reuchlin wel haast in aanzien bragt, hoewel

de toevloedt derwaarts nooit zeer groot is geweest, om dat 'er weinig gelegenheit is de studenten te herbergen. De hoogleeraars hebben hunne besolding uit de aangeslagene geestelyke goederen, en andere inkomsten, over welke zy alleen het bestel hebben. De rector wordt verkoren zonder juist de order daar omtrent te volgen, om dat het een last zonder voordeel is, moetende de rector het geen daar van komt in de gemene kas leveren. Voorts heeft deze universiteit grote vryheden, de welke zy altydt by het heffen van het leen van Wurtenberg van den keizer in het byzonder laat bevestigen, zo dat zy omtrent een afzonderlyk lichaam in dat landt uitmaakt. Zy heeft de macht om hare hoogleeraars zelf te verkiezen: doch aan het hof staat de bevestiging van de zelve, het welk ook sedert eenigen tydt heeft begonnen, zonder het de akademie te vragen, nieuwe hoogleeraars aan te stellen, welk recht zich het zelve wegens zekere bygevoegde Clausul aanmatigt, waar in gezegt wordt, dat de hertog de vryheit heeft de hoogleeraars naar zyn believen te vermeerderen of te verminderen. De hertog stelt ook een kancelier aan, aan wien het beroep van de universiteit geschiedt, en zonder wiens bewilliging niets van gewigt kan ondernomen worden. Behalven de hogeschool is daar nog een *Stipendium* in het Augustyner klooster, zynde in 't jaar 1464 van grave Eberhard den Ouden gesticht, en door hertog Ulrich ten voordeele van de studerende jeugdt geschikt, op de navolgende wyze. De studenten in de H. Godgeleerdheit wonen in dit huis by malkander, en worden op kosten van den hertog onderhouden. De hertog moet dit zo lang doen, tot dat zy ieder met een kerkendienst in het landt voorzien zyn. De oudste der zelven, die de naaste tot de open vallende kerkelyke ampten zyn, heten *Repetenten*, en worden beter onderhouden dan de andere: ook laat de hertog op zyne kosten eenige der zelven vremde universiteiten en landen bezoeken. Zy zyn alle verplicht meester te worden. Voorts is te Tubingen het sticht van St. Georg, werwaarts Eberhard met den Baardt de proostdy van Syndelfingen in het jaar 1477 heeft overgebragt. Nog is 'er een school of collegie, door Lodewyk den Vromen gesticht, door Frederik den Grootmoedigen beschonken, en door Eberhard den III vernieuwt. Het is eigentlyk voor de prinssen van den bloede aangelegt, de welke daar in opgetrokken, en tot de studiën bekwaam gemaakt worden; hoewel men ook gewoon is andere groten daar in te nemen. Doch als 'er de zelve niet studeren, is het gesloten, schoon de opperhofmeester en de hoogleraars blyven. Eindelyk is te Tubingen nog een opperhofgerecht, dat om het jaar, of om de twee of drie jaren zit. Van dit hofgerecht kan men niet aan den hertog appelleren; doch hy heeft het recht van revisie. Nog staat aan te merken, dat in deze stadt het ridder-kanton Nekker zyne ridderdagen houdt. *Meibomius de Cancellar. Academicis. Autor Prodromi Vindic. Wurtemb. Eccl. Burgmeist. de Statu Equ. p.* 526. *Crusius Ann. Suev. Hist. Ephimerid. Wurtemb. Europ. Herolt p.* 485.

TUBINGEN, (HOHEN-) een slot digt by de stadt Tubingen gelegen op een berg, die met de stadt vereenigt is. Het zelve heeft rondom goede wallen, grachten en muren, maar kan evenwel geen rechte vesting heeten, om dat niet alleen de stadt geheel niet versterkt is, en van den vyandt zou verwoest worden, wanneer zich het slot wilde verweren, maar ook de stadt aan de zyde van 't slot zeer gevaarlyk legt. De huizen strekken tot aan de wallen, en tegen over de stadt legt een berg, zo hoog als het slot, van welken het ook gevaar heeft te verwachten. Aan den kant van den Nekker hebben het de Franschen in het jaar 1688, toen zy het verlieten, willen laten springen; maar dit was vruchteloos. De hertog is gewoon een tydlang aldaar hof te houden, en de aartshertog Ferdinand heeft aldaar in het jaar 1525 over de drie maanden gewoont. Daar is ook een groot vat te zien. In het jaar 1535 liet hertog Ulrich na zyne te rug komst in dat hertogdom het oude slot afbreken, en het nieuwe opbouwen, dat zeer wel legt, tamelyk wel gebouwt is, en een fraaien tuin heeft.

TUCCA, (PLAUTIUS) een Latynsch dichter, leefde ten tyde van Virgilius en Horatius, en was een gunsteling van den keizer Augustus, die hem en Varro last gaf het grote werk van Virgilius, genaamt *Aeneis*, door te zien. *Hieronymus in Chron. Euseb. Olymp. XIX.*

TUCHO, een landt in 't Zuider gedeelte van Afrika, staat onder het gebiedt der Spanjaarden.

TUCUMANNIA, *Tukumannië*, een landt, gelegen in 't Zuiden van America, en onder het gebiedt des konings van Spanie. Het legt in 't midden van het Zuidelyke vaste landt, tusschen de rivier Plata Oostwaarts, en de bergen nevens het koninkryk Chili Westwaarts. De hoofdstadt is *S. Miguel de Estero*. Het is 300 mylen breed, en 200 lang, en heeft 8 kleine steden, die door Spanjaarden bewoont worden. Het wordt in 3 delen gedeelt, namentlyk de *Tucumans*, *Jurees* en *Diaquits*, die onlangs zeer beschaaft van zeden geworden zyn. *De Laet Hist. nov. Orb.*

TUCUYO, een vlek in Terra Firma, gelegen in het Zuiden van America, aan een rivier van den zelven naam, in 't gouvernement van Venezuela, omtrent 80 mylen van een stadt, die den zelven naam heeft.

TUDBURY, of TUTBURY, een Engelsch marktvlek in 't graafschap Stadford, en des zelfs landstreek Oslow genaamt, aan de rivier Dove.

TUDDINGTON, eene kleine stadt in Manshead-Hundred; zynde het Zuiderdeel van Bedfordshire in Engelandt, gelegen tusschen Amthill en Dunstale Zuidwaarts, omtrent 25 mylen van Londen. *Cambden.*

TUDELA, een stadt in 't Spaansche koninkryk Navarre, alwaar de rivier Queiles in de Ebro valt, niet verre van Tarracona Noord-Oostwaarts gelegen. Het is de hoofdstadt van een Merindad, of landstreek, waar in twee steden en twee en twintig vlekken of dorpen leggen. Daar in zyn verscheide fraaie gebouwen, in welke voorname mannen wonen. Aangezien ze aan de grenzen van Castilië en Arragon gelegen is, zo plegen zich allerlei heimelyke moordenaars en straatschenders, die de justitie vrezen, derwaarts te begeven. In 't jaar 1710 gaf ze zich aan koning Karel den III over. *Colmenar Delic. de l'Esp. p.* 680.

TUDESCHI, (NICOLAUS) anders ook *Panormitanus* genaamt, was uit de stadt Catanea, in Sicilië, geboortig, en wierdt in de XV eeuw voor een der vermaardste rechtsgeleerden gehouden, en uit dien hoofde *Lucerna Juris* bygenaamt. Zyne leermeesters waren de kardinaal Zabarella en Antonius van Butrio. Hy gaf eerst openbare lessen in de rechten te Siena; en na dat hy in 't jaar 1425 te Parma een tydlang onderwezen hadde, wierdt hy naar Rome beroepen, en aldaar tot auditeur van de Rota gemaakt. Vervolgens wierdt hy abt van S. Agatha, zynde van de orde der Benedictynen, en naderhand aartsbisschop van Palermo. In 't jaar 1431 wierdt hy van den koning van Arragon op het Concilie van Basel gezonden, en was by de verkiezing van paus Felix, die hem tot kardinaal en zyn gezant in Duitschlandt verklaarde. In 't jaar 1443 begaf hy zich naar Palermo, alwaar hy in 't jaar 1445 stierf. Men heeft van hem: *Commentarius in Libros Decretalium & Clementinas*; *Consilia*; *Quaestiones*; *Thesaurus singularium*; *Tractatus de superioritate Concilii supra Papam*, die zamen verscheide malen te Venetië en Lion gedrukt zyn. *Antonius. Trithem. Bellarm. Possevinus. Cave.*

TUDOR, (OWEN) of OWEN THEODOR, grootvader van Henrik. Zyn geslacht wierdt afgeleid van den laatsten Britschen koning, uit den ouden Britschen stam, genaamt Cadwallader: doch hy was in zyn vaderlandt, het vorstendom Walles, een gemeen edelman, en was van een zeer gering vermogen: doch hy was zo fraai van gedaante en lichaamsgestalte, en hadt daar by zo vele loffelyke hoedanigheden, dat Catharina, de dochter van Karel den VI, koning van Vrankryk, en weduwe van Henrik den V, koning van Engelandt, die insgelyks een zeer schone princesse was, hem eerst heimelyk hare genegenheit waardig oordeelde, en naderhandt in 't jaar 1424 opentlyk voor haren echtgenoot verklaarde; waar in haar de hertogen van Glocester en Bedfort, voogden van haren minderjarigen zoon, koning Henrik den VI, niet tegenstonden. Zy baarde hem drie zonen, Edmund, Owen, en Casparus. Owen wierdt een monnik in de abdy van Westmunster, de middelste, met namen Casparus, bygenaamt Hatfield, erlangde van zynen halven broeder, koning Henrik den VI, eerst de waardigheit van graaf van Pembroke, maar naderhandt den tytel van hertog van Bedford, en stierf den 21 December des jaars 1495 zonder erven. De oudste zoon, *Edmund*, bygenaamt *Hadham*, wierdt in 't jaar 1453 tot grave van Richmont verklaart. Hy trouwde Margareta, erfdochter van Johannes Beaufort, hertog van Sommerset, die hem *Henrik* baarde, dien hy het geluk hadde een jaar voor zyne doodt als koning van Engelandt gekroont te zien. Dit geschiedde in 't jaar 1485. Wat den grootvader van dezen Henrik den VI, genaamt *Owen Tuder*, en zyne lotgevallen betreft, des zelfs koninklyke gemalinne stierf in 't jaar 1437, waar mede zyn geluk, dat hem van velen was benyd, daalde: want na verloop van tydt liet hem zyn stiefzoon, koning Henrik de VI, in den Tour zetten, om dat hy buiten uitdrukkelyk koninklyk verlof zyne moeder getrouwt hadde. Maar hoewel hy nevens andere gevangene van Staat middel vondt om uit de gevangenisse te ontkomen, wierdt hy echter andermaal daar in gezet en naauwer bewaart. Doch wanneer hy weder ontsnapte, wierdt hy den 2 February des jaars 1461 in den slag by Mortimers-Cros, in welken hy voor de party van Lancaster vocht, gevangen genomen, en van koning Eduard den VI, die overwinnaar was, te Herford onthalst. *Holinshead Chron. The Compleat Hist. of Engl. Vol. I. Heylyns help to English History.*

TUEDA. Zie TWEDE.

TUERTO, eene Spaansche rivier in 't koninkryk Leon, loopt voorby Astorga; en na dat ze de rivieren Orbegna en Esla ontfangen heeft, valt ze in de Duro, tusschen Camora en Miranda de Duro.

TUFTON (NICOLAUS) was uit een oud adelyk geslacht van dien name in het karspel Norulam in Sussex gesproten, en wierdt uit aanmerking zyner goede diensten, van zyne voorvaderen en hem zelve aan de kroon bewezen, van koning Jacobus den I te New-Castle aan de Tine by zyne eerste aankomst in Engelandt in 't jaar 1603 ridder gemaakt; maar naderhandt in het andere jaar van koning Karel tot baronnet van het koninkryk verklaart, met den tytel van Lord Tufton van Tufton in Sussex, en eindelyk den 5 Augusty, in het vierde jaar van Karel den I, tot grave van Thanet, een eilandt in Kent. Zyn oudste zoon, *Johannes*, die hem overleefde, trouwde Margareta, de oudste der twee dochteren, en mede-erfgenaam van Richard, laatsten grave van Dorset, by welke hy zes zonen en zes dochteren teelde. Hy stierf in 't jaar 1664. Hem volgde zyn zoon en erfgenaam *Nicolaus*,

die trouwde met Elizabeth, dochter van Richard, grave van Burlington. *Dugdale.*

TUIFORD, (ROGERIUS) by de Engelschen genaamt *Good Luck*, dat is *goed geluk*, was een Engelschman, van de orde van S Augustinus, Doctor der H. Godgeleerdheit, en een vermaard prediker. Oud wordende begon hy de H. Schriftuur te lezen, en de plaatsen der kerkvaderen te verklaren. Men heeft van hem een *Itinerarium mentis ad Deum*; en *sermones ad populum*. Hy leefde in 't jaar 1390, onder de regering van koning Richard den II van Engelandt. *Pitseus de illustr. Angl. Script. Josephus Pamphil. in Chron. Augusti.*

TUILLE, (LA) een plaats in Aosta, een hertogdom van Savoje, op de grenzen van 't graafschap Tarantaise, in het zelve hertogdom gelegen, niet verre van den kleinen zo genaamden S. Bernardsberg, aan de rivier Dora Baltea. In de oorlogen met Vrankryk is *la Tuille* altydt als een goede grensplaats aangemerkt, en by gevolg dikwils van heer verandert. *Baudrand.*

TUILLIER, (ADRIANUS) zoon van Tuillier, Doctor in de medicynen te Parys, wierdt den 10 January 1674 geboren, en reets in zyne eerste jeugdt tot de pleitbank geschikt. Maar men bespeurde in hem een ingeboore genegenheit voor de Natuurkunde; waar door het geschiedde, dat hy den tabbaardt der rechtsgeleerden varen liet, en zich tot de medicynen begaf, wordende in zyn 26 jaar als Doctor regent aangenomen. In 't jaar 1699 tradt hy als een lidt in 't Collegie van de akademie der wetenschappen. In 't jaar 1702 wierdt hy als geneesheer van het Hospitaal te Keyzersweerth gezonden. En aangezien de belegering van deze plaats lang duurde, wegens de hartnekkige verdediginge van den heere de Blainville, hadt Tuillier zo vele gekwetsten en zieken te bezoeken, dat hy 'er onder bezweek, en den 2 Juny aan een aanhoudende koorts stierf.

TUILLERIES, een paleis des konings van Vrankryk naby de Louvre, waar aan het door een groote gallery, naar de Seine toe gebouwt, paalt. Dit prachtig gebouw wierdt in 't jaar 1564 door Catharina de Medicis, moeder van Karel den IX, aangelegt, doch naderhandt voltooit. Het bestaat uit twee grote en vierkante paviljoenen, die met zamengezette pilaren versiert zyn. In 't midden is een groot paviljoen, dat de form van een verwulffel heeft; hier onder is de zaal, en wenteltrap, waar langs men tot de vertrekken gaat. Henrik de IV heeft dit paleis voltrokken; maar Lodewyk de IV heeft 'er veel pracht bygevoegt. Het front ziet op de tuinen, die in 't jaar 1600 aangelegt wierden, ook met den name van *Tuilleries. Le Maire Paris ancien & nouveau.*

TUITZ, of DUITZ, in 't Latyn *Tuitium*, een vlek in Duitschlandt, tegen over Keulen gelegen aan de overzyde van den Rhyn. Men houdt daar voor, dat het van keizer Constantinus den Grooten gesticht is, en met Keulen door een brug zamengevoegt; wiens stenen gebruikt zyn tot het opbouwen van het klooster van St. Herbert, vermaard door het zogenaamde mirakel der Hostie, die in de XII eeuw midden in den brand onbeschadigt bleef.

TULCA, de XXIX koning der Gotthen, begon te regeren in 't jaar 638, en hadt vele bevallige begaafdheden van een goed prins. Hy stierf te Toledo in Spanje, na een regeringe van 2 jaren en 4 maanden. Zyn doodt is van de Spaansche natie zeer betreurt.

TULDEN, (DIODORUS VAN) in 't Latyn *Tuldenus*, een Nederlandsch edelman, geboortig uit 's Hertogenbosch, was der beide Rechten Doctor, advokaat en raadsheer aldaar, maar naderhandt professor in de Rechten te Loven, en eindelyk byzitter in den koninklyken Raadt te Mechelen. Hy stierf in 't jaar 1645, nalatende: *De principiis Jurisprudentiæ; De Jurisprudentia extemporali, seu de Regulis Juris; Commentarius in Institutа; Commentarius in Codicem*; enz. *Reiman. Hist. lit. Germ. Sect. III, c. 4. p. 254.*

TULENUS, een zeer geleerd Franschman, leefde in de XVI eeuw, onder de regering van koning Henrik den II. Hy was de leermeester van den kardinaal en admiraal van Chatillon geweest. Doch hy verviel naderhandt tot krankzinnigheit, en hadt zomwylen wonderlyke invallen, dan eens menende, dat hy bisschop van Cameryk, dan dat hy een princesse, die reets overlang gestorven was, zeer beminde. Doch wederom bedarende, was een ieder over zyne schranderheit en verstandige redenen verbaast. Pasquier, die 'er ooggetuige van geweest is, verhaalt 'er wonderbaarlyke omstandigheden van. *Bayle Dict. Crit.*

TULLES, of TULLE, in 't Latyn *Tutela*, een middelmatige Fransche stadt in 't landschap Limousin, zynde nochtans de voornaamste in het benedenste deel van het zelve. Zy is gelegen aan de rivier Conteze, in een zeer bergachtigen, doch aan wyn en olyven vruchtbaren grondt. Zy dryft een sterken koophandel, en heeft drie voorsteden, die groter zyn dan de stadt zelf. Eertyds was 'er een vermaarde abdy van de orde der Benedictynen, die paus Johannes de XXII in het begin der XIV eeuw tot een bisdom verhief. De bisschoppen alhier noemen zich vicomten en heeren van Tulles, en staan onder den aartsbisschop van Bourdeaux. De toren der Kathedrale kerk, die als een pyramide eindigt, wordt voor uitnemend schoon gehouden. Ook is hier een koninklyk balliage en zogenaamde *Election. Du Chesne Antiq. des Villes de France I. pag. 674. Zeiler. Itiner. Gall. pag. 549. Petrarch. Rer. Mem. IV. I.*

TULLIA, de dochter van Servius Tullius, zesde koning der Romeinen, wierdt Tarquinius Superbus of den Hovaardigen, zevenden koning, ten huwelyk gegeven, dien zy bewoog haren vader om 't leven te brengen, om tot de regering te komen. Het welk geschiedt zynde, en zy haastende tot Tarquinius te ryden, vondt zy het lyk van haren vader op de straat leggen, en de paarden stonden stil, niet willende over het lyk lopen; doch zy dwong den voerman voort te ryden, zonder het lyk te ontzien. Doch zy was door haar kwaad gedrag, en verkeerde opvoeding harer kinderen oorzake, dat haar man door de Romeinen van den throon geschopt wierdt. *Livius. Florus.*

TULLIA, de dochter van Marcus Tullius Cicero, die van haar in zyne Brieven menigmaal gewag maakt. Waarom ze verdient, dat de historie van haar opgemaakt worde. Zy wierdt den 5 Augustus geboren, gelyk haar vader aan Atticus *lib. IV, Epist. I* schryft. Doch het jaar is onzeker. Zy is driemaal getrouwt geweest, eerst met Cajus Piso, in 't jaar na den opbouw van Rome 689. Deze was een braaf man, schrander en welsprekend, het welk in een tydt der vrye republyk van Rome ten hoogste in een man van staat vereischt wierdt. Casaubonus meent, dat *Tullia* maar 12 jaren oud was, toen zy met Piso trouwde. Hy ondersteunde zynen schoonvader in des zelfs ballingschap op allerlei wyze; gelyk Cicero in zyne brieven aan Atticus getuigt, zeggende onder anderen, dat hy een voetval voor den burgermeester Piso als voorspraak van zyn schoonvader gedaan heeft, maar afgewezen is. Het zelve herhaalt hy in zyne Redenvoering aan de Raadsvergadering na zyne te rug komst uit de ballingschap. Doch aangezien Piso gedurende die ballingschap van Cicero kwam te sterven, trouwde Tullia voor de twede maal Furius Crassipes. Doch het is onzeker, of deze voor haar gestorven is, dan of hy ze verstoten heeft, gelyk blykt uit den IV en VII Brief van het II boek aan *Atticus*. Het is zekerder, dat Tullia het derde huwelyk heeft aangegaan met Publius Cornelius Dolabella, ter tydt van haar vaders afwezenheit, die als proconsul het bestier van Cilicië hadt. De vrienden, die van Cicero verzocht waren om naar den staat van Dolabella te vernemen, verzuimden hier in hun plicht. En Cicero betuigde naderhandt zyn leedwezen over dit huwelyk, en dat hy niet zelve te voren naar des zelfs staat hadt vernomen: want het blykt onder anderen uit een brief van Cœlius aan Cicero, waar in hy hem wegens dit huwelyk geluk wenscht, dat Dolabella zyne jonge jaren zeer wulpsch heeft doorgebragt, hoewel Cœlius vertrouwt, dat hy door het gezag van Cicero, nu zyn schoonvader geworden zynde, en door de eerbaarheit van Tullia, zich in het toekomende beter zou gedragen. Doch hy heeft zynen schoonvader zeer veel verdriet aangedaan, na dat hy Terentia, des zelfs huisvrouw, en Tullia zelf door zyne vleieryen de oogen gelyk als verblind hadde, dat ze het huwelyk toestonden, zonder te onderzoeken of naar zyn gedrag, waar door hy vele schulden gemaakt hadde; of zonder hem wegens zyne uitnemende kleine ligchaamsgestalte te verachten; waar op Cicero, vol van schertsingen, eens het oog hadt, toen hy Dolabella met een degen aangegord ziende, vraagde: *Quis Dolabellam alligavit gladio?* dat is, „ Wie heeft mynen schoon„ zoon Dolabella aan den degen gebonden?" Voorts was Dolabella een roervink in den staat. Toen hy *Tribunus plebis*, of een der tien voorstanders der gemeente was, bemoeide hy zich onder anderen om een wet van *Tabula Nova*, gelyk het de Romeinen noemden, door te dringen. Hier by wierden alle gemaakte schulden vernietigt, en de schuldenaren niet meer verplicht hunne schuldheeren te voldoen. Dolabella nu was zelf onder die genen, die wegens hunne schulden de wetten vreesden. De aanhang nu van Dolabella was zo groot, dat Marcus Antonius volk binnen Rome liet trekken, die acht honderd van de zelve deden sneuvelen. Men kan daar van het kort begrip van het CXIII boek van *Livius* nazien. Tullia begaf zich daarom naar Brundusium tot haren vader, om met hem te overleggen hoe ze haar omtrent haren zo oprecrigen man te gedragen hadde. Zie *Cicero Famil. XIV, 11.* Met een woordt, Tullia liet zich van hem scheiden, gelyk opgemaakt wordt uit den brief van Servius aan Cicero, *Fam. IV, 5*, hoewel Cicero nog een geruimen tydt achting voor hem behouden heeft, die hy toch eindelyk verloor, na dat Trebonius van hem vermoord was. Zy stierf eindelyk in 't jaar van Rome 708, waar over Cicero een tydlang ontroostelyk was, zo dat Plutarchus getuigt, dat de philosophen van alle kanten gelyk als om strydt hun best deden om hem die droefheit te doen verzetten, de krachtigste beweegredenen daar toe bybrengende. Sagittarius is van gedachten, dat de droefheit van Cicero daar door vermeerdert is, om dat ze niet alleen haren vader op een uitnemende wyze wist te behagen, maar ook in de letterkunde onderwezen was. Men wil zelfs, dat hy ze heeft willen vergoden, en haar ter eere een tempel oprechten. Hier uit hebben zyne vyanden gelegenheit genomen om uit te strooien, dat hy met zyne dochter in onkuische liefde geleeft hadde. Het boek *de Consolatione* is verloren; en het gene Sigonius onder dien name in 't licht gegeven heeft, is zyn eigen maaksel; hoewel men niet twyfelt, of Cicero heeft by gelegenheit van de doodt zyner dochter Tullia een boek onder dien name geschreven, waar in hy zich zelf heeft getracht over dat smertelyk verlies te vertroosten. Immers het blykt uit Lactantius, dat het ten tyde van hem nog in wezen is geweest: want deze haalt het niet alleen aan, maar brengt ook de woorden van Cicero uit dat boek by, in welke hy het poogt te billyken, dat hy zyne dochter wil vergoden, onder

onder anderen voor redenen bybrengende, om dat toch alle de bekende goden en godinnen der Romeinen zo wel als Tullia eertyds menschen geweest zyn. Rhodiginus getuigt, dat ten tyde van paus Sixtus den IV, in 't einde der XV eeuwe, op den weg, genaamt *Via Appia*, het graf en de doodbusch van Tullia gevonden is. Doch anderen getuigen, dat men in 't midden van de XVI eeuwe op de *Via Appia*, ten tyde van paus Paulus den III, een oud graf, met dit opschrift: TULLIOLÆ FILIÆ, heeft gevonden, met een lyk van een vrouwspersoon, doch het welk, zo dra de lucht daar by kwam, tot assche verviel. In het zelve graf vondt men een nog brandende lampe. *Plutarchus in vita Ciceronis. Casparus Sagittarius in vita Tulliæ. Oct. Ferrarius de lucernis sepulchralibus. Bulleus. Bayle.*

TULLIANUM, een gevangenhuis te Rome, aan den voet van het Kapitool, daar men naar de markt ging. Het wordt dus genaamt van koning Tullus, des zelfs stichter. Hier in wierden gebragt die het leven verbeurd hadden, en de zodanigen wierden meerendeels daar in om 't leven gebragt; gelyk den zamengezworenen van Catilina' gebeurt is. *Rycquius de Capitolio cap. 45. Nardinus Roma Vetus. Pitiscus.*

TULLUS HOSTILIUS, derde koning der Romeinen, was de opvolger van koning Numa Pompilius in 't jaar der stadt 83. Hy was een oorlogzuchtig prins; opende den tempel van Janus, en bragt zich by zyn volk in een groot aanzien. De inwoonders van Alba waren de eerste, die zyne wapenen gevoelden: want na den afzonderlyken stryd van de Horatii en Curiatii, als mede na de doodt van Metius Fufetius, den oppergezaghebber (*dictator*) verwoestte hy de stadt Alba, en bragt de schatten en inwoonders dezer stadt naar Rome. Vervolgens beoorloogde hy de Latynen, en andere naburige volkeren. Hy was doorgaans gelukkig, en behaalde verscheide overwinningen. Hy wierdt eindelyk in 't jaar der stadt Rome 114; zynde het 32 jaar zyner regering, van zyn leven berooft. *Livius. Florus. Dionysius Halic.*

TULN, of TULLN, een kleine stadt in Neder-Oostenryk, vyf mylen boven Wenen, aan den regter oever van den Donauw; alwaar de rivier Tuln daar in valt. Tot hier plegen de aartshertogen van Oostenryk hunne verloofde gemalinnen te gemoet te reizen, en by de ontmoeting van de zelve een hoedt, rykelyk met juweelen bezet, tot een geschenk te ontfangen. Aldaar is een Kapucyner en een adelyk nonnenklooster. Zommigen hebben de stadt Tuln voor der ouden *Castra Catulina*, een steedtje van het zogenaamde Noticum, gehouden. *Baudrand.*

TULO, was de negen en twintigste koning der Gotthen; en begon te regeren in 't jaar 638. Hy bezat alle hoedanigheden, die bekwaam waren hem by het volk aangenaam te maken. Hy stierf te Toledo, hebbende twee jaren en eenige maanden geregeert, en wierdt van alle zyne onderdanen zeer betreurt. *Vasæi Chron. Hisp.*

TULUJAS, in 't Latyn *Tulujæ*, een kasteel in 't Fransche graafschap Rousfillon, in Catalonië, een myl van Perpignan gelegen, is vermaard wegens een concilie, in 't jaar 1050 aldaar gehouden, en onder den name van *Concilium Tulujense* bekend. *Baluzius. Baudrand.*

TULUPHAN, anders TURPHAN, een stadt in 't koninkryk van Tangut, in groot-Tartarye gelegen. Sanson plaatst ze by Camul, of Xamo; maar de Heer Burgermeester Witsen op de grenzen van Indië en de rivier Hoang, in 't Oosten van het meir Chiamay. Men houdt deze plaats voor der ouden *Ottorocorra*, of *Ottorocorra*, een stadt der Chinezen; doch dit is niet zeker. Men haalt hier van daan een menigte van Rhabarber.

TUMEN, een grote en welbewoonde stadt, gelegen aan een rivier van den zelven name in 't Moskovisch Tartarye. Hier laat de Czaar vele inwoonders, zynde Tartaren van afkomst, leven, die den Muhammetaanschen Godsdienst belyden. De stadt is 55 mylen van Tobolsk afgelegen. Anderen getuigen, dat 'er gene andere dan Muskovitische inwoonders in gevonden worden.

TUNBRIDGE, eene stadt in Tunbridge-Hundred, gelegen in 't Zuid-Westen van het Engelsche graafschap Kent, en aan de rivier Medway. Zy is vermaard wegens hare gezondbronnen, die in de nabuurschap te Speldhurst gevonden worden. Tunbridge is 28 mylen van Londen gelegen. *Cambden. Miege.*

TUNGHANG, eene stadt in China, aan de rivier Jun, is de derde in orde in de provincie Xantung. Men telt zeventien steden, die onder haar gebiedt behoren; waar uit het vermogen dezer stadt blykt. *Baudrand.*

TUNCHUEN, eene stadt in de provincie Foquien, in China gelegen, is vermaard door een afgodenbeeldt, het welk op een naburige rots, *Te* genaamt, gevonden wordt. Dit beeldt zit met de voeten kruiswyze over malkander, en de handen op de borst. Het schynt door geen menschen handen gemaakt te zyn, maar veel eer een natuurlyk gewasch van de steenrots. Van verre schynt het een reus te zyn: dus vindt men niet verre van de stadt Palermo in Sicilië ook een beeldt van een keizer, in een steenrots, waar van men geloven zou, dat het door een groot kunstenaar gemaakt was. *Kircherus in China.*

TUNDERN. Zie TONDERN.

TUNGGIN, eene stadt in China, de zesde van de provincie Queicheu, gelegen aan den voet van een gebergte, by de grenzen van het landschap Huguang.

TUNGUSIA, van zommigen TINGOESI genaamt, een groot landschap op de Noord-Westelyke grenzen van groot-Tartarye, staande onder het gebiedt van Muskovië. Hier worden vele zabels gevangen, die een ryke inkomst geven.

TUNICA was het onderkleedt niet alleen der oude Romeinen, maar ook der Oostersche volkeren. Deze *Tunica* wierdt onder de *Toga*, of 't opperkleedt gedragen. Die der vrouwen waren lang, en hadden mouwen; maar die der mannen waren van voren een weinig lager dan het knie, maar van achteren tot het midden van het been. De zelve een weinig lager te dragen was een sieraadt der vrouwen; een weinig hoger voegde de mannen, voornamentlyk in den oorlog.

TUNIS, een Afrikaansch koninkryk in Barbarye, paalt in 't Oosten aan 't koninkryk Tripoli, in 't Westen aan 't koninkryk Algier, in 't Zuiden aan den berg Atlas, en in 't Noorden aan de Middelandsche zee. De lengte wordt op tien, maar de breedte op zeventig mylen gerekend. Het gansche koninkryk heeft eene tamelyk gezonde lucht, doch het aardryk is overal niet even vruchtbaar. In 't Oosten is het meest onvruchtbaar; doch in 't Westen is de grondt zeer goed. In 't Zuiden op het gebergte vindt men oranjeappelen, citroenen, limoenen, dadels, en vele andere bomen. In 't Noorden zyn vele woestynen; en daar nog eenigzins een vruchtbare grondt is, daar is men voor de Arabische rovers niet veilig. Hier van daan is het, dat de inwoonders hunne tuinen en landeryen doorgaans met muren omringen. Op het gebergte vindt men vele faizanten, struissen, patryzen, ossen, leeuwen, aapen, slangen, maar in de dalen hagedissen, hazen, rheën, en andere dieren. De voornaamste rivieren zyn *Guadilbarbar* en *Madriga*. Het was eertyds een afzonderlyk koninkryk, dat zyn eigen koning hadde, en die, wanneer keizer Karel de V in 't jaar 1534 de stadt Tunis verovert hadde, onder de Spaansche bescherming stondt, tot dat in 't jaar 1574 de Turken het gansche koninkryk weder onder hun geweldt bragten. Doch naderhandt heeft het zich in een nieuwe republyk verandert, die door een Divan, of groten Raadt bestiert wordt, en een Dey heeft. Deze wordt van de gezamentlyke inwoonders verkoren, en heeft het bewindt der zaken, die tot de regering behoren; stelt rechters in criminele zaken, enz. doch alles met toestemming van den Divan. De Turken houden 'er ook een Bassa, die het jaarlyksche beschermgeldt ontfangt; doch voorts weinig aanzien heeft. De voornaamste inkomsten der republyk zyn, dat ze vele granen uit Afrika naar Italië voeren, en op de Middelandsche zee ter kaap uitlopen. De voornaamste steden zyn: *Tunis*, *Goulette*, *Marsa*, *Susa*, *Mahometa*, *Napoli de Tunis*, *Biserta*, *Beja*, en *Cairoan*. *Marmol Afric.*

TUNIS, eene volkryke en machtige stadt, gelegen daar eertyds het oude Carthago stondt: zy is omtrent een Duitsche myl in haren omtrek, en behelst tien duizend familiën, die doorgaans wegens een sterken koophandel, dien ze met de Venetianen, Genuezen, en andere volkeren dryven, zeer ryk zyn. Men houdt daar voor, dat Tunis van de eerste Saracenen, of Arabieren, die zich in Afrika gevestigt hebben, gesticht is. Het is gelegen op een vlakte, naby het meir Goulette, vier mylen van de zee, is langwerpig vierkant, en heeft een kasteel, gelegen op een heuvel in 't Zuiden. Men telt 'er meer dan drie duizend linnenwevers- en lakenbereiders-winkels, tien hoofdstraten, en een groot getal kleine, die alle zeer wel aangelegt, en bebouwt zyn, hoewel de meeste huizen maar een eenige verdieping hoog zyn, doch van gebakke en andere stenen gebouwt; ook zyn ze van binnen en van buiten met Mosaïsch werk versiert. De grondt van deze huizen is uit gebrek van hout doorgaans van steen. Men ziet 'er vele prachtige vloeren. De daken zyn eenigzins afhangende, om het water dies te beter in de cisternen op te vangen. Daar is geen ander water in de stadt, dan twee grote cisternen, in welke het regenwater zamen loopt, en het welk tot den drank en andere noodzakelykheden gebruikt wordt. Buiten de stadt Tunis is wel een Dabian, of bron van versch water, doch dit wordt langs de straten verkocht, aangezien het voor beter dan het regenwater gehouden wordt. Boven dien zyn 'er nog eenige kleine bronnen rondom de stadt. Doch deze worden alleen van den Dey en des zelfs bedienden gebruikt. De winkels der kooplieden, die in welriekende waaren handelen, staan den ganschen nacht open, dewyl als dan de wyven in het badt gaan. Men telt te Tunis 300 mosqueën, 12 kapellen in de voorsteden en gevangenissen voor de Christenen, 8 synagogen voor de Joden, 12 cellen voor de kluizenaren, 150 badstoven, 86 scholen, 9 collegien voor zulke, die op 's lands kosten onderwezen worden, en 64 hospitalen voor de vreemdelingen. De voornaamste paleizen der stadt bestaan in een prachtige mosquee, met een hoogen en fraaien toren; een koninklyk paleis, met torens bevestigt, hebbende voorts eenige bedekte galderyen, een groot hof, fraaie tuinen, en vertrekken. Voorts ziet men daar het rechthuis, koophuis, en het paleis van den Turkschen Bassa. De muren der stadt Tunis zyn zeer hoog, en met verscheide kleine torens bezet. Eertyds waren 'er ook wallen, bastions en grachten; doch deze zyn door de Turken, toen ze de stadt voor de laatste maal veroverden, vernielt. Van het naby gelegen fort Goulette zie op GOULETTE.

TUNQUIN. Zie TONQUIN.

TUR, of THUR, eene der voornaamste rivieren in Zwitser-

serlandt, loopt dwars door het landt van S. Gal, het eigentlyk genaamd Turgow, voorby Phun, in het Canton Zurich, en valt in den Rhyn twee of drie mylen beneden Schafhauzen.

TUR, (Wilhelm) president in 't Parlement van Parys, was wegens zyne geleerdheit en eerlykheit zeer geacht. In 't jaar 1413 wierdt hem de bediening van procureur generaal opgedragen. Naderhandt verselde hy den Dauphin aan de overzyde van de Loire, en na de doodt van Karel den VI wierdt hy in vele gezantschappen gebruikt, en tot president van 't Parlement te Poitiers verkoren; maar in 't jaar 1427 wierdt hem die zelve bediening te Parys opgedragen, alwaar hem mannen van den eersten rang raadpleegden. Hy leefde nog in 't jaar 1442, wanneer hy nevens een requestmeester en drie Raadsheeren gecomitteert wierdt om een verzameling van ordonnantiën te maken.

TURANIUS, een Latynsch dichter, leefde te gelyk met Ovidius, en schreef Treurspelen. Ovidius zelf heeft in zyne werken gewag van hem gemaakt.

TURANO, of *Salto*, oudtyds *Telonius*, een rivier in 't koninkryk van Napels. Zy ontspringt naby *Tagliacozzo*, in Abruzzo Oltra, en ontlast zich in de Velino, niet verre beneden Rieti in Umbrië. *Baudrand.*

TURBAN, een zeker soort van mutsen, die de Turken, Persianen en andere Muhammedanen gebruiken. De benaming van *Turban* wordt afgeleid van het Arabische woordt *Dul*, dat is omcingelen, en het Persiaansche *Bend*, dat is een bindsel; waarom het de Turken ook *Dulbend* noemen. Het is een zeker hoofddeksel, zynde een dik bindsel van lynwaadt; doch de *Dulbend* der Persianen is van rode wolle. De koning Sophi, die van de sekte van Ali was, verkoos deze koleur, om zich van die genen, die onder de Turken en Arabieren de sekte van Omar volgden, te onderscheiden. De groot-Sultan heeft drie reigersvederen op zynen Turban, die met diamanten en edele gesteenten verciert is. De groot-vizier heeft 'er twee: de overige hebben maar een of gene. De bedienden van den Divan dragen een geheel afzonderlyken Turban, *Mugenezeh* genaamt. Maar de Turban der Emirs of nakomelingen van Mahometh is groen. *Rycaut de l'Empire Ottoman.*

TURCHESTAN. Zie TURQUESTAN.

TURCKEN, of TURKEN, een groot en machtig volk in Asië, van wier oorspronk de schryvers verscheidentlyk berichten. Doch het is zeer waarschynlyk, dat ze van de oude Scythen afkomstig zyn, die tusschen den Pontus Euxinus, of de Zwarte, en de Caspische zee woonden. Zy waren eertyds een afzonderlyk volk, wordende verdeelt in de *Oostersche* en *Westersche*. De eerste woonden aan den Donauw in Hungarië, de laatste in Asië. Zy voegden zich by de Saraceenen, die onder Mahometh waren zamengekomen, maakten gemeenschap met hen, en wierden door zekere vorsten, by hen Kalifen genaamt, geregeert. Zy hadden twee vorstelyke familiën, de *Ommiaden* en *Habbasiten* genaamt, welke laatste het langste geduurt hebben. Na dat hun vorst *Marwan* in de VIII eeuwe gestorven was, en met hem het geslacht der Ommiaden, verkoren de Syriërs, Egyptenaars, Arabieren, Persianen, en Spanjaarden ieder voor zich afzonderlyke vorsten, van welke de eerste te Bagdad, de twede te Caïro, de derde te Carvan, in Afrika, de vierde te Fetz zynen setel hadt. Maar Bagdad en Caïro bleven de hoofdsetels; en de vorst van Bagdad wierdt Kalif, maar die van Caïro Sultan genaamt. Deze Turksche Sultanen verdeelden zich wederom, aangezien 'er te Niceen, Iconië, Damascus, Aleppo en Ninive hunnen setel hadden. Deze hebben gedurende de kruistochten veel uitgestaan, tot de XIII eeuw, wanneer ze de Christenen wederom noodzaakten Palestina te verlaten. In het begin der XIV eeuwe maakte zich Ottoman machtig, en bragt de andere Sultanen onder zich. Dus was hy alleen regent der Turken, leggende dus den grondt tot het groot en machtig gebiedt der Ottomannen. Deze ontrukte den Christenen eenige plaatsen, als Ancyra, Nicea en Prusa, welke laatste plaats hy voor zynen ryksetel verkoor. Zyn zoon *Orchan* volgde hem in 't jaar 1327, en veroverde alle steden in de nabuurschap van Nicea. Des zelfs zoon *Solyman* trok over den Hellespont, en veroverde Gallipolis. *Amurath* de I brak allereerst in Europa, en veroverde Adrianopel en andere steden in Thracië. *Bajazeth* de I, bygenaamt Donderpyl, drong in Bosnië en Servië, sloeg Sigismund, koning van Hungarië, en belegerde Constantinopel, doch wierdt naderhandt van Tamerlan geslagen en gevangen. Na een tusschenryk wierdt *Emir Solyman*, of *Vorst Solyman*, van zyn broeder *Musa Zelebi*, en deze wederom van *Mahometh* den I gedood. Hier op volgde *Amurath* de II die het Turksche ryk, dat door Tamerlan veel geleden hadde, wederom herstelde, en Uladislaus, koning van Hungarië, in 't jaar 1444 by Varna sloeg. *Mahometh* de II regeerde na hem, die in 't jaar 1453 het ryk van Constantinopel, en in 't jaar 1460 dat van Trebizonde, ook in volgende tyden twaalf koninkryken, en 200 aanzienlyke steden onder zyn geweldt bragt. Doch hy wierdt eindelyk door den beroemden Scanderbeg voor Croy geslagen, waar door de loop zyner overwinningen zeer gestremt wierdt. *Bajazeth* de II veroverde voorts al het geen onder de voorgaande regering in Morea of Peloponnesus was. *Solyman* de I bragt Syrië, Arabië en Egypten onder zich. Zyn opvolger, *Solyman* de II, veroverde in 't jaar 1521 het eilandt Rhodus, nevens verscheide plaatsen in Hungarië. *Selim* de II veroverde het eilandt Chios. Na dezen regeerden *Amurath* de III, *Mahometh* de III, *Achmeth* de I, *Ottoman* de II, die door de Janitzaren gestranguleert wierdt, voorts *Mustapha*, Achmeths broeder, *Amurath* de IV, Ottomans broeder, *Ibrahim*, die ook van de Janitzaren gestranguleert wierdt, en vervolgens *Mahometh* de IV, die het eilandt Kandië den Venetianen, Neuheusel in Hungarië den keizer; en Kaminiek den koning van Polen ontweldigde. Maar wanneer hy in den laatsten oorlog tegen de Christenen ongelukkiger was, wierdt hy den 9 November 1687 afgezet, en zyn broeder, *Solyman* de III, op den troon gestelt. Dezen volgde *Achmeth* de II, des zelfs broeder, naderhandt *Mustapha*, en wanneer deze afgezet was, in 't jaar 1703 *Achmeth* de III. Hun keizerlyke setel was eerst te Prusa; in Bithynië, naderhandt te Adrianopel, en eindelyk te Constantinopel.

De Godsdienst der Muhammedanen, door Muhammeth, of Mahometh gesticht, bestaat uit de Heidensche, Joodsche, Grieksche en Christelyke religie zamengestelt, en behelst voornamentlyk zes geboden, namentlyk aangaande de besnydinge, het gebedt, de vasten, aalmoezen, pelgrimagiën, en onthouding van wyn. De besnydenis is hunne voornaamste plegtigheit, die, naar hun zeggen, de zelve kracht met den doop heeft; en zy geloven, dat het onmogelyk is zonder de zelve zalig te worden, waarom ze hunne mannelyke kinderen met een zonderlinge plegtigheit besnyden, en daar by prachtige maaltyden houden; gelyk de Christenen by hun trouwen. Hunne gebeden zyn kort, doch worden dikwils herhaalt. Zy bidden dagelyksch vyfmaal. Mahometh noemt de gebeden pilaren van den Godsdienst, en de sleutelen van het paradys. Zy bestaan meest in buigingen en nederwerping des ligchaams. Als ze beginnen te bidden, wenden zy het aangezicht Oostwaarts; hoewel meest Zuidwaarts, naar het graf van hunnen propheet Mahometh. Hunne aandacht is zo groot in 't gebedt, dat ze het zelve niet zouden nalaten, al was het, dat de Sultan iets anders beval, of hunne huizen in brandt stonden. De vrydag is hun plegtigste dag der weke, wanneer zy langer bidden dan op andere dagen. Zy wasschen hunne ligchamen vooraleer zy hunne mosqueën bezoeken. In de negende maandt, Ramadan genaamt, onderhouden zy een buitengewone vasten, beginnende met de nieuwe maan. Tot dien einde klimmen zy boven op hunne huizen, om het opgaan der maan waar te nemen, het welk ze als dan den anderen inwoonderen der plaatsen toeroepen. Van dien tydt af eeten noch drinken zy iets, dan alleen 's nachts, levende zeer matig, en zich van brandewyn en tabak onthoudende, daar zy anders zeer genegen toe zyn. Als een Turk deze vasten verwaarloost, verbeurt hy zonder genade het leven. Wanneer deze vasten in den zomer invalt, om dat hunne maandjaren geen zeker en vastgesteld begin hebben, invoegen de maandt Ramadan allengskens in alle saizoenen van het jaar invalt, dan durven zelfs de arbeiders op het landt geen droppel waters nuttigen tot hunne verkwikking, al moesten zy van dorst versmachten. Gedurende deze vasten bezoeken zy hunne mosqueën dag en nacht, mydende alle zamenkomsten en vermakelykheden, en hebben meer dan ooit een afkeer van godslasteringen. Zy geloven, dat Godt in deze maandt de poorten des hemels opent, maar de poorten der hel toesluit. Na den Ramadan volgt het feest *Bairam*, het welk te Constantinopel met het lossen van het geschut wordt bekend gemaakt. Dit feest duurt drie dagen. De voornaamste Bachas kleden zich als dan op het prachtigste, en begeven zich naar het Serrail, alwaar ze van den Divan prachtig onthaalt worden, en van den Sultan geschenken ontfangen. Zy hebben zekere geestelyken, *Dervis* genaamt, die een zeer gestreng leven leiden, onder een gedurig stilzwygen en nederigheit, gaande barvoets, en zich met een lederen gordel omgordende. Die gordel is vol scherpe punten, en bekwaam om het vleesch te tuchtigen. Zomwylen slaan en branden ze zich met een gloeiend yzer. Voorts zyn de Turken zeer mildadig in het uitdeelen van aalmoezen, en in het onderhouden hunner hospitalen, zynde doorgaans zeer prachtige gebouwen. Dus zyn ook de tempelen of mosqueën, welker inkomsten een derde deel van de schatten des keizerryks uitmaken. Boven dien is een ieder verplicht den honderdsten penning tot den *Zagat*, of de aalmoezen te geven. Zy reizen jaarlyksch zeer plegtig naar Mekka, om het graf van Mahometh te bezoeken. Zomwylen begeven ze zich in een gezelschap van vyftig duizend derwaarts. By deze stelt de groot-Sultan een opziender, om alle ongeregeldheden en daar uit gevreesde onlusten te vermyden. Deze voert een met goud laken overtrokken Alkoran met zich op een kameel. Dit dier wordt na de wederkomste met bloemen bekranst, en blyft voorts altydt van alle lasten vry tot aan zyne doodt. Zy bezoeken ook de heilige plaatsen te Jeruzalem, doch meer uit nieuwsgierigheit dan uit aandacht; want zy geloven niet, dat Jezus Christus gestorven is. Zy eeren het dal van Josaphath, houdende het voor die plaats, alwaar het laatste oordeel zal gehouden worden. Zy geloven eenen Godt en LXX propheten, noemende Mahometh den grootsten van alle, en de Sultanen des zelfs stedehouders. Christus houden zy voor een groot propheet, doch voor een enkel mensch, zeggende, dat niet hy, maar Simon van Cyrene gekruist is. Hunnen Alkoran noemen ze een regelmate van den ganschen Muhammedaanschen Godsdienst, stellende hem verre boven de H. Schriftuur. De wyn is hen in hunne wet verboden, het welk meest uit staatkundige inzichten schynt te geschieden. Doch zy houden zich niet al te zeer aan deze wet. De Mufti is hun opperpriester, en heeft een groot gezag; doch kan naar believen

van

van den Sultan af- en aangezet worden. Hy durft zo vele wyven nemen als hy zelf wil. De gemeente houdt hem in een ongemene eere, gelovende, dat hy alle geheimen der wet verstaat, en noemende hem den Geest, die het leven aan den Godsdienst geeft. Zyne uitspraken stellen zy gelyk met den Alkoran, invoegen gene rechters hem tegenspreken, niettegenstaande hy den Sultan zelf wel eens ter doodt veroordeelt. Immers dit is Osman en Ibrahim wedervaren. Doch Amurath de IV heeft dit gezag van den Mufti vernietigt, en liet hem stranguleren. De Saracenen en Mamelukken doen insgelyks belydenis van den Mahomethaanschen Godsdienst, gelyk mede de Mauren, Arabieren en Tartaren. Daar zyn nog verscheide andere sekten; als de *Azimes*, *Schourdes*, en andere, ten getale van 67, die al te zamen den Alkoran volgen, maar den zelven niet op eenerlei wyze uitleggen. Dit geschil heeft dikwils oorlog tusschen de Turken en Persianen verwekt. Deze laatstgenoemde volgen Ali, een der leerlingen van Mahometh. Zyn graf, gelyk ook dat van Omar, een ander leerling, is te Babylon. Het eerste wierdt by de Persianen heilig gehouden, boven het welke hunne koningen het zwaardt ontfangen. Welke plegtigheit by hen zo veel is, als de kroning by de Christenen. Als ze Babylon bezitten, steken ze lampen daar voor aan, nevens reukwerk, en versieren het graf. In 't tegendeel houden ze het graf van Omar voor onheilig en smadelyk. Maar als de Turken heeren van Babylon zyn, verkeert de kans dezer twee graven. Men vindt ook vele ongodisten onder de Turken, die in 't geheel genen Godsdienst hebben.

De Turksche regering is een Monarchie, en de keizer heeft een volstrekte macht over het leven en de goederen zyner onderdanen. Zyne bevelen gaan boven de wetten, die zeer weinig in getal zyn. Deze alle hebben den voortgang der wapenen, en de uitbreiding van het ryk tot hun oogmerk. De Turken geloven vastelyk, dat de wil van den Sultan de wil van Godt zelve is: die in zynen dienst sterven, moeten naar hun gevoelen als martelaren gekroont worden. Doch die zyne bevelen ongehoorzaam zyn, worden van hen als godvergetene menschen aangezien. Zy beminnen hun Sultan, doch vrezen hem nog meer. Wanneer des zelfs bedienden ryk geworden zyn, worden ze doorgaans gestranguleert, en de goederen in beslag genomen, aangezien hun rykdom als een zeker teken van ongetrouwigheit wordt aangezien. Door deze maximen maken zy dat de Sultan de talrykste legers, en zyne staatsbedienden onderhouden kan; hoewel hy de Janitzaren en het gemene volk zeer te vrezen heeft: want wanneer hy de eerstgemelden niet gedurig door geschenken in zyne belangen houdt, verwekken ze een oproer, werpen den Sultan in de gevangenisse, of stranguleren hem, verkiezende een ander, die hen beter aanstaat. Dit geschiedt ook doorgaans wanneer een Sultan in den oorlog ongelukkig is.

De Sultan staat vroeg op, en eet gemeenlyk viermaal 's daags. Hy zit op een kussen, en laat zich door zyn hofmeester de spyzen op een Sofa, of klein tafeltje, dat de gedaante van een voetebank heeft, opdisschen. Hy houdt zyne serviette op zynen arm, en heeft nog een twede linnen op zyne kniën, zittende kruislings met de voeten over malkander, op de wyze der Turken. Het broodt, dat hy nuttigt, is zo fyn en teder, dat het met de vingeren tot gruis kan gewreven worden. Alle spyzen zyn zeer smakelyk toebereid, en worden in gulde schotelen opgedragen. Hy gebruikt geen voorsnyder, en drinkt selden meer dan eens. Selim en Amurath de IV, die hunne wet verwaarloosden, dronken veel wyn. De laatstgenoemde zeide, dat de wynstok de boom des levens was. Zyne hofnarren en stommen maken over de maaltydt een blyspel, en allerlei seldzame gebaarden. Indien hy iemandt van zyne Agalares een zonderlinge eer bewyzen wil, werpt hy hem een stuk broodt toe, het welk deze met een buitengewone eerbiedigheit ontfangt, het zelve in kleine stukken breekt, en als een groot heiligdom aan de overigen daar van mededeelt. Na dat de tafel opgenomen is, speelt hy met zyne stommen en hofnarren, aan welke hy geldt geeft, om dus alles geduldig te verdragen. De voornaamste Sultane wordt ook prachtig ter tafel gedient. Haar wordt van zwarte gelubden in enkel wit porcellein opgedischt. Na dat de Sultan nevens de voornaamste Sultane gegeten hebben, dan volgen de voornaamste bedienden, en vervolgens het gantsche Serail. Als de Sultan in zyne prachtige Saiques eens tot zyn vermaak wil uitvaren, wordt hy van de Agalares en voornaamste bedienden van het Serail staande verselt: doch de Bostangi, die achter hem zit, en het schip stuurt, heeft de vryheit met hem te spreken. Ingeval de Sultan op de jagt gaat, of op vrydag, zynde hun wekelyksche heilige dag, de mosqueën bezoekt, gaat hy te paardt uit het Serail, verselt van een menigte Bassaas, en andere hoge bedienden. Sommige bedienden volgen hem, om de requesten te ontfangen, welke hem in 't voorbygaan van het volk gegeven worden. De gemeene menschen, die nooit aan 't hof komen, of den Groten Heer niet durven naderen, hebben een brandend bosch stroo op hunne hoofden, als ze hun smeekschrift overleveren. Dit geschiedt om twee redenen; de eerste is, ten einde de Sultan zyn oog op hen moge werpen, en belasten hunne requesten aan te nemen; de twede oorzaak is om hem te herinneren, dat zyne ziel dus in de hel staat te branden, ten zy hy de rechtvaardige klachten zyner onderdanen aanhoore, en hen recht late wedervaren. Voornamentlyk dient het daar toe, ten einde de Sultan de klagten der onderdanen over de eerste staatsbedienden wete.

De Sultan groet het volk met een kleine buiging van het hoofdt; en hem wordt doorgaans voorby rydende toegeroepen, voornamentlyk wanneer hy geldt onder het volk laat werpen. Hy houdt 1000 keurlyke paarden in zyne stallen, behalven die gene, die in het Serail zyn. Hier over heeft een opperstalmeester het bewindt; onder wien verscheide mindere bedienden staan. Voorts heeft hy voortreffelyke stoeteryen in Prusië, Magnesië en Adrianopel: ook worden hem de fraaiste paarden uit Persië, Caïro, Arabie, Hungarie en Zevenbergen toegebragt. Het getal zyner muilesels is insgelyks zeer groot: want als de Sultan zelf te velde trekt, zyn 'er 12000 voor handen, die dezen veldtocht mede doen. Op het feest *Bairan* laat hy zich opentlyk in zyne volle pracht zien, zittende op een kostelyk Persiaansch tapyt, latende de Bassaas ter handkus, en ontfangende van zyne onderdanen den eedt van getrouwigheit. De Vizier, die by hem staat, openbaart hem de onbekenden, en herinnert hem, wanneer de wetgeleerden of voornaamste bedienden komen, om deze met onderscheidt te ontfangen. Deze plegtigheit voorby zynde, gaat hy in statie naar de St. Sophiën-kerk, en keert van daar in zyn vertrek te rug, alwaar hy alle, die hem verzellen, onthaalt, en de Sultane nevens den opper-Vizier met juweelen en kostelyke klederen beschenkt. Ook zenden de Turken op dit feest doorgaans elkander geschenken. 's Nachts ontsteken ze fakkelen, vertonen een verovering van een stadt, en andere diergelyke vermakelykheden meer. Deze duuren drie dagen, binnen welken tydt de voorname standspersonen, van beide sexen, den Sultan geschenken geven, om des zelfs gunst daar door te verwerven. Aangezien nu gansch Constantinopel dit vermaak geniet; moeten middlerwyl de Christenen in hunne huizen blyven, om niet van de Turken, soldaten, of baldadige dronkene mannen beledigt te worden, die hen of geldt afperssen, of allerlei smaadheit aandoen.

De eerste bediende in het Turksche ryk is de Mufti, die by hen in de zelve achting is, als by de Roomsche Christenen de Paus. Naast dezen volgt de opper-Vizier, die het bewindt over alle krygszaken heeft, en by afwezendheit van den Sultan de gansche Turksche macht gebiedt, voornamentlyk als de zelve te velde is. Deze beide, wanneer ze een misslag begaan, of anderszins in ongenade by den Groten Heer vallen, worden ze op des zelfs bevel ligtelyk gestranguleert; hoewel zulks dikwils oorzaak van een groot oproer geweest is, wanneer ze namentlyk by het volk bemind waren. Na dezen volgen de Vizieren, zynde tien in getal, en welke alle zo wel aan 't hof, als in 't leger hoge bedieningen bekleden. Daar na de drie Beglerbeggen of stadhouders, die de Sultan in zekere, het zy nieuw-veroverde, het zy verre afgelegene landen zendt. De Bassaas zyn zo veel als vorsten, en worden als gouverneurs in de provinciën gezonden, ook wel als afgezanten gebruikt. Deze moeten den Alkoran en de Turksche wetten verstaan. Uit deze wordt de groot-Vizier verkoren. Onder deze staan de Sangiacs, die gelyk als graven zyn. De Agaas zyn gelyk aan onze oversten. De Aga der Janitzaren is de voornaamste van alle. Eindelyk volgen de Chiaûsen, of kavaliers, die in bezendingen gebruikt worden. De ryks-Effendi, of groot-kancelier, bestiert de voornaamste staatszaken. Deze moet alle talen, zo vele als 'er in het Turksche gebiedt zyn, verstaan; namentlyk de Turksche, Arabische, Grieksche en Slavonische, ten einde aan ieder natie opene brieven in hare moedertale gezonden worden. Deze Effendi heeft een geheimschryver onder zich; deze wederom lager sekretarissen, of klerken, die alles te papier zetten. In ieder stadt is een Cadi, of rechter, om de justitie te handhaven, die een Sabbaschi, of gerechtsdienaar heeft. In 't veldt zyn de Cadileschiri over de gerechtszaken gestelt. Deze zyn vier in getal, en gelyk als byzitters van den opper-Vizier. Doch in tydt van vrede worden ze in zekere plaatsen verzonden, om aldaar de justitie te administreren. De eerste wordt in Europa, de twede in Natolië, de derde, die eertyds in Hungarië was, is thans in Asië, en de vierde te groot-Caïro.

De Turksche macht is zeer ontzagchelyk. Voor eerst zyn 'er 12000 Janitzaren: want na vele oproeren is het getal van 30000 eindelyk zo verre verminderd. Dit is der Turken beste manschap. Zy wierden eertyds van Christen kinderen gemaakt; maar thans zyn 'er vele geborene Turken onder. Daar na volgen de 14000 Spahis, of ruiters, die in tydt van oorlog wel tot 40000 vermeerdert worden. Na dezen volgen 15000 Capi, zynde wel-geoefende voetknechten; behalven nog 180000 Pasi, of soldyruiters, die ordentelyk onderhouden worden. Behalven deze alle heeft de Sultan nog de Timarioten. Deze zyn ridders of leenmannen, welke ten aanzien hunner dapperheit met een landgoedt begiftigt zyn, het welk zy voor hun leven bezitten. Na hunne doodt wordt 'er een ander mede beschonken. Men telt in het gansche Turksche gebiedt meer dan 44000 Timarioten, van welke de minste 2, de ryker wel 10, tot 20 man, in den oorlog leveren moet. Boven dit alles is ook de Cham der Tartaren verplicht den Turkschen keizer te hulp te komen, en kan in tydt van noodt wel 100000 man in 't veldt leveren; hoewel deze grote Turksche macht in de laatste Hungarische oorlogen grotelyksch verzwakt is. Hunne zeemacht is zo aanzienlyk niet; ook zyn de Turken niet zeer ervaren ter zee, uitgenomen de roofnesten Algiers, Tunis en Tripoli.

Wat hunne inkomsten belangt, daar zyn ordinaris twee schatkameren. De eene, zynde voor het ryk, wordt gezegt omtrent 20 millioenen inkomen te hebben. Hier uit wordt

het leger betaalt, als mede de bedienden, vloten uitgerust; vestingen aangelegt, en de gansche oorlogsstaat onderhouden. De twede schatkamer houdt de Sultan voor zich zelve. Deze heeft insgelyks ryke inkomsten. By de rentkamer zyn gewoonlyk drie Teffterdars, of rentmeesters, die het hoofdgeldt van de Christenen ontfangen, den impost der byzondere landschappen; de inkomsten der bergwerken, tollen, zout, enz. heffen. Boven dien ontfangt de Sultan ook grote schatten van de gestranguleerde Bassaas.

De openbare Divan wordt tweemaal ieder weke gehouden; en dit is gelyk als de algemene landsregering. De geheime Raadsvergaderingen worden in de afzonderlyke vertrekken van den groot-Vizier gehouden. Hier vergaderen de twee Cadileschers, zynde de voornaamste der Cadis, nevens de Wetgeleerden, om in het Ottomannische ryk de justitie te administreren. Insgelyks vergaderen aldaar ook de zogenaamde Teffterdars, de Camerlingues, de Reichirap, kancelier of Archivarius, de geheimschryvers en Nisangis; door welke alle akten verzegelt worden. De Chiaüs Bassa, zynde het hoofdt van alle Chiaüssen, die des keizers expressen of boodschappers zyn, is daar ook tegenwoordig, om te bezorgen, dat alles spoedig uitgevoert worde. De Viziers zeggen wel hun gevoelen, doch hebben eigentlyk geen stem. Wanneer de Aga der Janitzaren, en de Kapitein Bassa te Constantinopel zyn, komen ze ook in den Divan, voornamentlyk als 'er iets aan den Sultan aangaande het tuighuis of het leger te berichten is. Wanneer de laatste niet anders als Kapitein-Bassa is, zit hy op de laatste plaats; maar ingeval hy de twede of derde Vizier is, dan plaatst hy zich volgens zynen rang. Daar is geen setel van den Aga der Janitzaren. Maar als hy in den Divan komt, dan is hy de eerste, die daar in komt, en de laatste, die daar uit gaat. De Notarissen zitten op de aarde, met de pen in de handt. Die iets verzoeken, doen het staande, en dragen hunne zaken zelf voor. De opper-Vizier gebruikt de onder-Vizieren tot verrechting van zaken, waar toe ze gene procuratie gebruiken. De Sultan kan uit zyn vertrek in den Divan zien, zonder evenwel gezien te worden. Dit geschiedt om de bedienden in hunnen plicht te houden. Wanneer de Sultan zelf de regering waarneemt, nemen zy alle zon- en dingsdagen kennis van het gene besloten is. Als de opper-Vizier met den Sultan spreekt, geschiedt zulks met de diepste eerbiedigheit, en deze overhandrykt hem de smeekschriften van het volk in een zilvere beurs. Andere menschen spreken met hem met gevouwe handen, om hunne diepe achting daar door te kennen te geven. Wanneer afgezanten van gekroonde hoofden audientie begeren, dat gemeenlyk op zondagen of dingsdagen geschiedt, vergadert de Vizier den groten Divan. Daar verschynen de Bassaas, die de opwachting hebben: in het naaste hof zyn de Chiaüssen, de Mutiferagas, of lansdragers, de Zeis, Spahis, en Janitzaren, die aan beide zyden staan. De Vizier zendt den Chiaüs-Bassa met zyn geheel gevolg den afgezant te gemoet; die dus in den Divan geleid wordt, en zich tegen over den Vizier plaatst, op een stoel met gebloemde stoffe overtrokken, maar zonder rug-bladt, of leuning. Na het verrechten der gewone komplimenten komt een bediende, die kennis geeft, dat de maaltydt gereed is. Vervolgens gaan de voornaamste bedienden en standspersonen met den afgezant aanzitten: want de Sultan geeft tot zo een maaltydt 1000 kronen aan goudt. De Dragoman of tolk is 'er altydt by tegenwoordig, om te vertalen het geen over tafel van weerzyden gesproken wordt. Ter zelver tydt worden ook de bedienden van den afgezant onder een der bedekte gangen onthaalt. Na het eindigen dezer plegtigheit zendt de Sultan den afgezant en zyn gevolg kostbare Turksche klederen, en laat weten, dat hy gereed is gehoor te verlenen. Hier op gaat de gezant afzonderlyk, tot ter tydt alle leden van den Divan vergadert zyn, om die plegtigheit by te wonen. Als dan komt de ceremoniemeester, om hem tot het vertrek van den Sultan te geleiden. Dit geschiedt midden door de Capigi-Bassaas, die aan beide zyden geschaart zyn. Twee van deze grypen den afgezant onder de armen, hem brengende tot by den Sultan, om des zelfs handt te kussen. Dan begeeft hy zich in een hoek van het vertrek, tot dat zyn gevolg den Sultan insgelyks gegroet heeft. Dan wordt de Dragoman ontboden, die het geen de afgezant schriftelyk overlevert vertolkt. De Sultan antwoordt selden, of zo ja, met zeer weinig woorden. Doch de opper-Vizier geeft behoorlyk antwoordt. Dit geschied zynde neemt de gezant afscheidt. Zyne edellieden en verdere bedienden gaan voor hem henen. Hy maakt by zyn vertrek maar een kleine buiging, zonder zyn hoofdt te ontdekken, volgens de gewoonte van dat landt. Gezanten van minder vorsten worden naar hun staat ontfangen. Zommige worden in 't geheel niet onthaalt. Andere staan of zitten maar voor den opper-Vizier. Hier omtrent is te Constantinopel een zeker reglement of ceremoniëel: want de Turken zyn zeer naauwkeurig in het onderhouden van deze plegtigheden, volgens den rang der vorsten, van welke de afgezanten gezonden worden, en omtrent de zelve wordt nooit iets verandert. Buitengewone gezanten worden gemeenlyk vry gehouden. Zomwylen schenkt hen de Sultan ook kostelyke tapyten voor hunne vertrekken.

Het Seraglio, of paleis van den Groten Heer, alwaar de zelve met zyne familie woont, is van Solyman den II gebouwt; staande in 't beste van Constantinopel, namentlyk aan 't einde der stadt, omtrent het kanaal van de Zwarte zee. Dit paleis heeft vele poorten, van welke maar een eenige open is, doch welke door zeer vele *Capigis*, of soldaten van de lyfwacht, onder een der tien Bassaas, die het bevel in het Seraglio heeft, bewaakt wordt. Zommige Azomoglans, zynde kinderen der afgevallene Grieken, hebben 's nachts de wacht op de torens. Aan de zeekant zyn verscheide veldstukken, om alle schepen af te weren, die bestaan tot de muren te naderen. De Sultan schept nu en dan het vermaak van zich in een vertrek van een toren naar de zyde van Asie te verlustigen. Aldaar zyn ook verscheide Chosques, of balkons, die een aangenaam uitzicht hebben. Een weinig verder naar de zee is een haven voor de galiotten; *saiken*, of brigantynen van den Sultan, om het vermaak op het water te nemen. In drie grote boven aldaar mag het volk gaan; doch de andere blyven voor het gemeen gesloten. In den eersten hof is het vertrek der Azamoglans aan de eene zyde, aan de andere zyde het ziekenhuis der slaven van het Serail. De twede hof is vol cypressenbomen. De vleugels zyn gelyk als bedekte gangen gebouwt. Hier zyn de keuk van het Serail, de stallen van den Sultan, en de Divan. Ook is in dezen hof de Casna, of schatkamer. Op de zyde vindt men de Oda, of kamer voor de Ichoglans, zynde die jonge knapen, die in plaats van schatting worden gegeven, en tot dienst van den Sultan opgevoed. In het zelve hof is ook de Childar-Oda, met allerlei kostelykheden aangevult, voornamentlyk met de geschenken der gezanten. Deze is met dikke muren omringt, en met yzere deurens bewaart, hebbende voorts weinig vensters, zynde met yzere tralien voorzien. De Casna is van buiten met het zegel van den Sultan verzegelt. In het derde hof is een grote zaal, alwaar de Sultan den vremden gezanten gehoor verleent. Hier ziet men veel pracht en kostelykheit. Voorts is hier het vertrek der Odaliques, of slavinnen, die de Sultan tot zyn vermaak houdt. Men kan niet ervaren wat hier in geschiedt, ten zy door een kamerling van het Serail, of door een vrouwspersoon, die wegens haar kwaad gedrag daar uit gejaagt is, of eindelyk die een Bassa heeft ten huwelyk genomen. Het volk gaat selden in het vertrek van den Sultan, immers niet als by des zelfs afwerendheit. Zo groot is in 't algemeen de eerbiedigheit, die de onderdanen voor des zelfs persoon hebben, en bygevolg ook voor al het gene zyne Hoogheit gebruikt. Dit vertrek gaat op een groot hof, doorgaans met fraaie marmerstenen geplaveit, met een meir omringt, en met Mosaïsch werk en fonteinen versiert. Het vertrek van den ouden privaat-Divan is Oostwaarts gebouwt, rustende op pilaren, en van een meir omringt, 't welk rondom dertig fonteinen maakt. Op dit meir is een kleine brigantyn, waar in zich de Sultan zomwylen met zyne stommen en narren vermaakt. De muren van het vertrek, in het welke de Sultan slaapt, zyn met fyn porcelein en bloemwerk versiert. Het bedt heeft de gedaante van een Romeinsch paviljoen, met een goud doorwrocht behangsel. De pilaren van het ledikant zyn van klinkklaar zilver, en het overige is naar proportie zeer kostelyk. Geduurende den winter worden kostelyke bonten en pelteryen onder en op het bedt gespreid. Beide zyden zyn met Persiaansche tapyten, met goudt doorwrocht, bedekt. De Sultan slaapt in een kleinen tulbandt. Als hy alleen slaapt, heeft hy drie schildwachten, een aan de deur, de twee andere naby het bedt, om op het minste gerucht by der handt te zyn, om hem zyne klederen aan te trekken. Aldernaast zyne slaapkamer is een vertrek, waar in hy zich met boog en pylen oeffent. De Turken eeren de tekenen zyner pylen met geen minder eerbiedigheit, dan de Roomschen hunne waardigste Reliquien.

In het Serail der vrouwen worden de voornaamste hofdames, ten getale van 3000, onderhouden. Zommige van de zelve zyn jong, en worden in alle nodige wetenschappen onderwezen, andere zyn aanzienlyke vrouwen, die het opzicht over de maagden hebben; wederom andere zyn slavinnen, die de eerste ter handt gaan. Men vindt 'er vrouwlieden uit allerlei landen, die den Sultan toegezonden worden. De Tartaren zenden de uitgelezenste der gevangene vrouwlieden; en zo ergens in een overwonnen landt een zonderling begaafde vrouw of maagdt is, die wordt voor den Sultan geschikt. Als ze begint oud en onbevallig te worden, wordt ze in het oude Serail opgesloten. Alle die in het Serail zyn, worden voor Turken gehouden, van wat Godsdienst zy ook zyn mogen. Hier toe wordt niets anders vereischt dan dat ze eenen vinger opsteken, en roepen: *La Allah, Mohammet resoul Allah*, dat is: „ Daar is maar een Godt, en Mahometh is zyn Pro„ pheet!". Als ze in het Serail komen, worden ze van een oud wyf ontfangen; deze wordt genaamt Checaja Chedun, dat is, regentinne van het vertrek der vrouwen. Zy wonen in dit vertrek geheel afgezondert, en hebben altydt hare oude matronen by zich, die ze nooit uit haar gezicht laten gaan. Zy hebben hare baden, aangename tuinen, en leermeesteressen, die haar allerlei vermakelyke kunsten leren. De Sultan vermaakt zich met gene andere, dan die hem van de Checaja Chedun aangeboden wordt: deze laatze voor hem danssen, op instrumenten spelen, en andere kunsten, die ze best verstaat, doen. Als de Sultan weggaat, werpt hy haar, die hem meest behaagt, zyn neusdoek toe. Deze wordt hem derhalven toegebragt. 's Morgens opstaande laat hy zyn kleedt en al het geldt, dat hy by zich droeg, voor die gene, die by hem geslapen heeft, en ingeval hy haar zyne liefde verwaardigt, geeft hy haar daarenboven nog ryke geschenken. Dit

het

het geluk heeft, dat ze zwanger by den Sultan wordt, wordt met den tytel van *Assechi Sultane*, dat is 's Sultans koninginne, vereert, welke tytel naderhandt bevestigt wordt, ingeval ze een prins ter wereldt brengt. Maar ingeval het een dochter is, wordt ze enkel *Sultane* genaamt. Nochtans worden haar lieden afzonderlyke vertrekken, nevens alle andere noodzakelykheden gegeven. Deze dochteren worden aan de voornaamste Bassaas uitgehuwelykt. Deze hebben een uitnemende achting voor de zelve, en oordeelen zich zelf niet waardig om ze te gebruiken. Zy dragen altydt een dolk met paarlen bezaait tot een teken van gezag. De Sultaninnen zyn yverzuchtig omtrent elkander, en de eene staat altydt naar den rang boven de andere; hoewel ze zich uiterlyk vriendelyk onder elkander betonen. Als een prins, van een Sultane geboren, wederom sterft, dan wordt de moeder weder een gemene Sultane, en een andere, die na haar een prins gebaart heeft, komt in hare plaats. Eertyds wierdt zodanig een Sultane plegtig getrouwt, welke cerimonie in de tegenwoordigheit van den Mafti volbragt wierdt. Doch die gewoonte is nu geheel afgeschaft, om de jaarlyksche inkomsten der 500000 Zequins te sparen, die haar van Selim den I gegeven wierdt om haren staat te voeren. De Chislar Agasi, zynde het hoofdt der zogenaamde zwarte gelubden, bewaakt de deur der groot-Sultane met dertig Moren. Gene Sultane gaat ooit uit, ten zy ze van den Sultan gehaalt wordt: doch niemandt ziet haar, aangezien de vensters der huizen, langs welke zy gevoert wordt, moeten behangen worden. Wanneer ze het hof op een lange reize volgen, zitten ze in toegemaakte koetzen, zo dat ze niemandt, uitgezonderd de zwarte gelubden, zien kan. De oude matronen onderzoeken al het gene aan de zelve gebragt wordt, en de minste misslag is oorzaak, dat ze in het oude Serail gebragt wordt. Als ze van toverkunst of eenige andere grove misdaden overtuigt worden, naait men ze in een zak, en werpt ze in zee. In het Serail worden des Sultans moeien, zusters en dochteren, elke naar haren staat, onderhouden. De Sultanen gebruiken tot haren dienst jonge Morinnen. Gene mannen durven in haar vertrek komen, uitgezondert zulke, die amptshalven aldaar vereischt worden. Zelfs mag geen lyfarts, zonder kennisse en vergunning van den Sultan, daar in komen, of een Sultane bezoeken, en wanneer dit geschiedt, dan gaan alle andere, onderwylen naar buiten. De zwarte gelubden leiden hem in 't vertrek der zieke Sultane, die gansch bedekt legt, uitgezonderd een klein gedeelte van den arm, alwaar hy de pols voelt. Is het de opper-of eenige andere Sultane, dan heeft zy hare handt en arm met een fyne deken bedekt, ten einde de Doctor hare huidt niet aanrake; en zo dra hy haar een geneesmiddel heeft geordonneert, vertrekt hy weder. De jonge prinssen, als hunne moeders nog leven, worden buiten het Serail van zekere wachterinnen, Rintracciate genaamt, opgepast. Maar in geval de Sultan vele heeft, die hy bemint, dan worden ze in afzonderlyke vertrekken opgevoed. De dochters van den Sultan worden ook zeer zorgvuldig groot gemaakt, hoewel niet gelyk de prinssen, die een Chozza of leermeester hebben. Deze onderwyst ze van het vyfde tot het elfde jaar. Hy wordt op zekere uuren door twee zwarten in een vertrek geleid, en vertrekt aanstonts, na dat hy een les gegeven heeft. Men geeft zeer naauw acht, dat 'er gene vrouwlieden in komen, en zelfs, dat de prins gene ziet. Oudstyds wierdt hy, die als kroonprins wierdt aangemerkt, hoewel hy reets tamelyk groot was, naar de wet besneden; en als de Sultan het toestondt, wierdt hem vryheit gegeven om uit het Serail te gaan. Hem wierdt een afzonderlyk huis ingeruimt, nevens een hofmeester, Sala Pancha genaamt, en een tamelyk getal bedienden uit het Serail tot zyn gevolg. Vervolgens ontfing hy van den Sultan, de Sultanen, en Bassaas grote geschenken, en wierdt naar Magnesia, eene stadt in Asië, gebragt, om aldaar zyn verblyf te houden. Des niettegenstaande wierdt de gouverneur gelast naauwe acht op hem te geven, en van alles aan het hof te berichten. De andere prinssen, dien men het leven schonk, ontfingen ook hunne afgedeelde goederen. Ook wierden hen getrouwe bedienden toegevoegt, om ze binnen de palen van hunnen plicht te houden, en te beletten, dat ze niet met zodanige menschen, die ze tot kwade ondernemingen zouden kunnen verleiden, gemeenschap hebben. Deze prinssen nu wierden veel eer in Asië, dan in Europa gezonden, om dies te verder van de Christenen afgezonderd te leven. Doch thans hebben de Turken deze gewoonte afgeschaft, en de prinssen worden alle in het Serail onder het opzicht van den Groten Heer opgevoed.

Aldaar zyn ook 7 of 800 Azamoglans, die van hun twaalfde tot het dertigste jaar opgevoed worden. Deze zyn zonen dar afgevallene Christenen, en kinderen, die uit de Ottomanische provinciën als een jaarlyksch tribuit aan 't hof gezonden worden. Over deze heeft de Bostangi Bassa, of opperhovenier het opzicht, en gebruikt ze tot zynen dienst, als ze groot geworden zyn. Zy zyn altydt gereed en volbrengen de bevelen van den Sultan in de doodvonnissen tegen de voornaamste Bassaas. Volgens de eerste instelling moesten alle Janitzaren, Azamoglans, en Agalares uit enkele Christen kinderen bestaan, doch men heeft nog niet lang geleden ook geborene Turken onder de zelve genomen. Deze jonge lieden staan onder het opzicht van blanke gelubden, die ze zeer streng opvoeden, en al vroeg een denkbeeldt geven, dat 'er niets zo loffelyk is, als de bevelen van den Groten Heer te volbrengen, en in geval ze door zyne handt sterven, dat ze onfeilbaar zalig worden. Deze maximen hebben by de Turken die kracht gehad, dat vele voornaame Bassaas zich ongelukkig oordeelden te zyn, ten ware ze of door de handen van den Sultan, of op zyn bevel gedood wierden, wanneer ze menen de voornaamste plaats in het Paradys te erlangen. Zy worden eerst in het lezen, schryven, en de Turksche tale onderwezen. Dan komen ze in een ander school, alwaar ze zich vyf jaren lang in het schieten met den boog, worstelen, en weddelopen oeffenen, terwyl ze zich ondertusschen in de voorgaande oeffeningen nog vaster maken, maar zich ook in het te paardt ryden en springen oeffenen. Boven dien leren ze nog andere dingen, tot dienst van den groten Sultan, als baardscheren, tabberds en klederen maken, valken en jagthonden af te richten, bogen en pylen te maken, om zich dus tot kamerdienaren, en diergelyke bedieningen bekwaam te maken. Wanneer ze nu verscheide preuven hebben gegeven, dat zy hunnen vaderlyken Godsdienst gansch zyn vergeten, en dat zy by den Mahomethaanschen volharden, dan worden zy tot eerampten bevordert. Die gedurig by den Sultan zyn, kunnen tot allerlei bedieningen bevordert worden. Alsdan worden ze op nieuw in een groot boek geschreven, en hen tot dienst van den Sultan een zekere bediening gegeven. Zy ontfangen dagelyksch 40 Aspers, en dragen zyde, en naar verdiensten ook met goudt doorwerkte klederen. Hun hoofdt is kaal geschoren, latende alleen aan den slaap, om de ooren te bedekken, twee lokken hangen, tot een teken, dat ze tot dienst van den Sultan ingewyd zyn. De voornaamste hofbedieningen, die zy bekleden kunnen, zyn Selictar Aga, die den degen van den Sultan draagt; Rohodar Aga, de drager van den Jamberluco; Glepptar Aga, of opperopziender der lakeien; Matarangi Aga, die het vat met water draagt; Dulbert Aga, die den tulbandt draagt; Chiamachir Aga, die het opzicht over allerlei huisraadt heeft; Cesnigir Bassi, of opperhofmeester; Dogangi Bassi, of oppervalkenier; Busanangi Bassi, of kamerpresident; Ternargi Bassi, die den Groot-Sultan de nagels afsnydt; Berber Bassi, of opperbarbier; Fellach Bassi, die den Sultan in 't badt dient, en Leschierigi Bassi, de geheimschryver. Uit deze hofbedienden neemt de Grote Heer de Beglerbegs in Griekenlandt en Natolië, de Agaas der Janitzaren, oversten der Spahis, gouverneurs van de provinciën des ryks, enz. Ook worden de afgezanten en Chiaussen, die eertyds den vorsten van Wallachie, Moldavië, en Zevenbergen de bevestiging der vorstendommen bragten, uit deze Azamoglans verkoren. Maar tegenwoordig worden de Capigis Bassaas, die doorgaans zonen der Sultanen zyn, tot diergelyke bedieningen gebruikt. Zy komen niet eerder uit het Serail, voor dat zy ten minste 30 jaren bereikt hebben; en aangezien ze, zo lange als ze daar in vertoeven, gansch geschoren zyn, worden zy 'er niet uitgelaten vooraleer ze een langen baardt hebben; want dit houden de Turken voor een teken van een ryp verstandt. Als ze uit het Serail gaan, wordt hen van den groot-Vizier een zonderlinge eer bewezen. Hy zendt hen zyn Checara te gemoet, die ze in zyn paleis geleidt. Vervolgens beginnen ze hunne eige huishouding, en ontfangen van den Sultan en Bassaas aanzienlyke geschenken. Maar als ze eens uit het Serail zyn, wordt hen niet vergunt weder daar in te komen, ten zy op uitdrukkelyk bevel van den Sultan.

Het oude Serail, dat met zeer hoge muren omringt is, is wegens zyne gebouwen, fonteinen en baden zeer aanzienlyk. Hier heeft de Sultan een gemeubileert vertrek, waar in hy komt zo dikwils als hy een Sultane bezoekt, die na de doodt van haren gemaal derwaarts gaat wonen. Dit Serail wierdt van Mahometh den II in een der beste delen van de stadt gebouwt. Het heeft maar eene poort, die van gelubden bewaart wordt. Hier mogen gene mansperfonen in gaan, uitgezondert die genen, die leeftocht daar in brengen. Doch deze vertoeven daar niet lang, en zien gene vrouwen. De vrouwen, welke uit het ander Serail van den Sultan verstoten zyn, of oud worden, of ook door dezen of genen misslag in ongunst van den Groten Heer vallen, worden in dit Serail gezonden, alwaar ze van een oud wyf zeer streng gehouden worden. De groot-Sultane, en andere Sultanen hebben hare byzondere vertrekken, en houden met vrouwen van minder aanzien gene gemeenschap. Deze laatste worden zo slecht gehandelt, dat het haar zomwylen aan nodig onderhoudt ontbreekt; waarom ze niets meer vrezen dan voor dit Serail. Haar eenige troost is, dat het haar vry staat te trouwen. De gelubden zyn hare makelaars, en brengen ze aan den man. Haar uitzet bestaat maar in het gene zy in haren welstandt gewonnen en gespaart hebben; en dit plegen ze te verbergen, uit vreze, dat het haar zou ontnomen worden.

Daar zyn blanke en zwarte gelubden in het Serail. De blanke waken aan de deur van den Sultan, maar de zwarte aan die van de binnenvertrekken der Sultanen, en andere vrouwen. De aanzienlykste onder alle is de Capigi Aga, zynde het hoofdt van alle blanke gelubden. De twede wordt genaamt Casnadar Bassi, zynde de opperthesaurier; de derde Chilergi Bassi, die van de uitgegevene penningen rekening houdt; de vierde Serrai Agasi, opziender van het Serail. Deze vier, die doorgaans bejaard zyn, leven in een groot aanzien, voornamentlyk de eerste, als welke onmiddelyk van den groot-Sultan afhangt. Alle requesten, die aan 't hof worden overgegeven, gaan door zyne handen, en hy bekleedt de bediening van opper-kamerheer. Hy volgt den Sultan werwaarts de zelve gaat, en verselt hem tot aan de deur van het vertrek der vrouwen. Hy ontfangt da-

dagelykſch meer dan tien ſultanen, en kan daarenboven nog veel geldt maken, aangezien al het gene in het Serail geſchiedt door zyne handen gaan moet; invoegen hy grote geſchenken ontfangt. De Caſnadar, die het opzicht over de Caſna, of ſchatkamer heeft, heeft een ſleutel, en de Sultan insgelyks een. Ingeval ze wegens noodzakelykheden van den Staat, of eenige andere gewigtige redenen daar iets uit ligten, geſchiedt het onder beding van het zelve daar weder in te brengen: want de theſaurier houdt een naauwkeurige rekening van al het gene in of uit deze ſchatkamer komt. De Chilergi Baſſa heeft het opzicht over alle kroonsſieradiën, goude en zilvere klederen, koſtelyke pelteryen, met juweelen rykelyk bezette Turkſche zabels, amber, muſcus, balzem, bezoar, zegelaarde, allerlei vaatwerk van agaat, turkois, jaſpis, en andere juweelen. Hy heeft dagelykſch 1000 aſpers, die omtrent 100 kronen maken. Aldaar is nog een ander vertrek, namentlyk de gemene ſchatkamer, alwaar ze alle goederen der op het bevel van den Sultan geſtranguleerde Baſſaas brengen; ten zy deze voor hunne doodt hunne goederen aan deze of gene mosquee vermaakt hebben. De Sarrai Agaſi is opziender van het Serail, waar uit hy nooit gaat als de Groot-Sultan afwezend is. Het wordt hem wegens zyn hogen ouderdom vergunt door de ſtadt te ryden, en hem worden dagelykſch 8 kronen tot zyn onderhoudt gegeven, buiten zyne andere voordeelen, die hy maakt. Deze vier bedienden dragen tulbands, en aangezien ze gedurig omtrent den Sultan zyn moeten, zo zyn ze in een groot aanzien. Daar zyn omtrent 100 gelubden in het Serail, die zomwylen tot grote bedieningen bevordert worden; want uit het midden van hen worden wel Baſſaas van Caïro, gouverneurs van landſchappen, en Viziers gemaakt; en om dat ze den roem hebben van een zonderlinge getrouwigheit, worden hen de penningen en vrouwen toevertrouwt. De zwarte gelubden, die de Sultanen oppaſſen, komen van Caïro, en worden van een zekere bloem of juweel genaamt; invoegen men den eenen Diamant, den anderen Parel, Koraal, Roze, enz. noemt. Deze zwarten ſpreken zomwylen met den Groten Heer, als ze hem een boodſchap van zyne meeſtereſſe brengen. Zy komen nooit uit het Serail zonder uitdrukkelyke toelating van de groot-Sultane. De blanken durven in het vertrek der vrouwen niet komen, maar een ieder van hen heeft zyne afzonderlyke bediening.

Als de Turken trouwen, geſchiedt zulks zonder de minſte plegtigheit, dan alleen, dat in de tegenwoordigheit van een Cadi, of rechter, die het huwelyksgoedt en de wederzydſche toeſtemming van beide partyen aantekent, een huwelykskontrakt gemaakt wordt. Zomwylen worden 'er getuigen by geroepen. Doch te Conſtantinopel wordt wegens de menigte van valſche getuigen deze gewoonte ſelden meer in acht genomen. Zelfs de nakomelingen van Mahometh, die aan hunne groene klederen gekent worden, worden zomwylen omgekocht. Een Turk vermag vier wyven te trouwen, en zo vele ſlavinnen, als hy onderhouden kan. De kinderen erven zamen zonder onderſcheidt. Onder de voornaamſte, voornamentlyk die genen, die met hun heer vermaagſchapt zyn, worden der ſlaven kinderen voor de gelukkigſte gehouden, aangezien ze door een zekere yverzucht of ſtaatsmaxime de anderen niet al te hoog willen laten verheven worden, ten einde hunne geboorte gene aanleiding tot het verwekken van onluſten geve. De mannen mogen hunne wyven om vele redenen, die in den Alkoran gemeld worden, verſtoten; voornamentlyk als ze met de zelve in twiſt leven, en 'er een gedurig huiskrakeel niet anders kan vermyd worden. De verſtotene nemen haar goedt wederom mede. Maar wanneer ze in haar twede huwelyk niet gelukkig zyn, hebben ze de vryheit weder tot hare eerſte mannen te keren. De ſlavinnen, by welke ze kinderen teelen, mogen niet verkocht worden, maar worden als leden der familie aangemerkt, die ze ook uit dien hoofde onderhouden moet. Maar een onvruchtbare ſlavin mag opentlyk op de markt verkocht worden. Een Turk mag wyven en ſlavinnen van allerlei Religie hebben, en zy kunnen naar hun welgevallen met de zelve leven; uitgezonderd dat zy ze niet mogen doden. Doch Chriſtenen en Joden mogen gene Mahomethaanſche ſlavinnen kopen, maar enkel vrouwlieden van hun Godsdienſt: die een ſlavinne beſlaapt, wordt niet geſtraft, maar wel als het een vrye is. De ſlavenhandel by de Turken is gelyk de veehandel by de Chriſtenen. Men onderzoekt ze, hoe oud en ſterk of gezond ze van ligchaam zyn. Zomwylen worden kinderen met of zonder hare moeder verkocht. Jonge dochteren zyn de duurſte waar. Deze worden van oude vrouwen onderzocht; maar als 'er een bedrog aan de zelve ontdekt wordt, moet de verkoper den ontfangenen prys wederom geven. Dit wordt zo naauwkeurig in acht genomen als met andere koopmanſchappen.

Voorts is een Turk zeer ſtatig, maar ook oplopend en wreod, zwaarmoedig en breed van aangezicht, welgemaakt van ligchaam, en zeer welluſtig. Behalven den tulbandt op het hoofdt draagt hy lange klederen en een koſtelyken zabel. Hy houdt zyne wyven zeer ſtreng. De doden worden aan de gemene wegen begraven, behalven dat de Sultan, en eenige weinige groten in een mosquee worden bygezet. De gevangenen worden zeer ſtreng en hard gehouden. De linkerhandt heeft by hen de eer boven de regterhandt. Als ze gaan, bewegen ze het hoofdt voorwaarts, vooraleer ze een voet voortzetten. Hunne maaltyden zyn eenvoudig; maar ze laten al hunne pracht omtrent het toeruſten hunner paarden zien. Zy tellen hunne jaren van de vlucht van Mahometh af, vliedende van Mekka naar Medina. Dit geſchiedde den 15 July 622. Zy noemen hunne jaarrekening Hegire. Hunne voornaamſte goude munt noemen ze Sheraſi, die met een Venetiaanſche Secchin overeenkomt. Altin is een Turkſche dukaat: de zilvere munten zyn Aslan, een daler, Solota, een gulden, enz. Hunne ſommen tellen ze by beurſen, zynde ieder beurs 500 daalders.

Hoewel men gemeenlyk van de Turken zegt, dat ze de geleerdheit haten, zo vindt men nochtans profeſſoren te Caïro en Conſtantinopel. Deze geven leſſen in de ſterrekunde, landmeetkunde, en in de Arabiſche en Perſiaanſche talen, van welke de eerſte by hen de tale der geleerden is. Zy hebben gene andere dan geſchrevene boeken, behalven dat men onlangs in Conſtantinopel een drukkery heeft beginnen op te rechten, waar op reeds verſcheide boeken gedrukt zyn. Niet lange na de uitvinding der drukkunſt hadt Cyrillus Lucaris, patriarch van Conſtantinopel, aldaar reeds begonnen een drukkery op te rechten; maar deze loffelyke onderneming wierdt aanſtonts door de Jeſuiten als een zeer hatelyke en ſchadelyke zaak aan de Porte voorgeſtelt, en daar op aanſtonts weder verboden. Men kan hier van breder nazien *Thomas Smith* in 't leven van den voornoemden patriarch.

De Sultan heeft een voortreffelyke bibliotheek, waar in men zegt een volkomen afſchrift van *Titus Livius* te zyn. Te Conſtantinopel is een Bazar, of markt van handſchriften in de Turkſche, Arabiſche en Perſiſche talen, en van verſcheide onderwerpen. Doch het is den Chriſtenen niet geoorlooft de zelve te kopen, aangezien de Turken geloven, dat die boeken door de Chriſtenen ontheiligt worden. Nog op den huidigen dag zyn zekere hiſtorieſchryvers beſtelt, die de Chronyk van het Turkſche ryk beſchryven moeten. Deze behelſt reeds VIII grote ſtukken, die twee honderd kronen koſten. Men heeft in de Hungariſche oorlogen verſcheide nuttige boeken van allerlei onderwerpen uit der Turken handen bekomen. Zy oeffenen zich doorgaans in nuttige wetenſchappen, zonder zich met zaken, die enkele beſpiegelingen en nieuwsgierigheden zyn, op te houden *Georg. Phrantza. Laonicus Chalcondylas. Georg. Elmacini Hiſt. Sarac. Joh. Cuſpinianus de Turc. Orig. Leunclavii Ann. Turc. Tavernier. Ricaut Hiſt. de l'Empire Ottom. La Croix. Hottingerus Hiſt. Orient. Lud. Cervarius & Joh. Bapt. Egnatius de Turc. Orig. Curio in Hiſt. Sarac. Camerarius Comment. de reb. Turc.*

TURKYE, of het TURKSCHE RYK, een groot en machtig ryk, dat vele landen in Europa, Aſië en Afrika behelſt; invoegen de Turkſche keizer met recht de Groot-Sultan genaamt wordt: want hy bezit, gelyk zommigen hebben aangemerkt, van het Ooſten naar 't Weſten alles dat tuſſchen Belis, of het Weſtelyk einde van het koninkryk van Algier, het welk hem cynsbaar is, tot aan Baſſora gelegen is, aan het uiterſte einde van den Sinus Perſicus. Van het Noorden naar het Zuiden, dat is van Caffa of Cherſoneſus Taurica, of liever van Tana, over den Palus Mœotis, tot aan Aden, aan den mondt van de Rode zee, of by de zeeëngte van Babelmandel, begrypt dit ryk meer dan 200 Duitſche mylen. In Europa behoort tot het Turkſche gebiedt Romanië, Griekenlandt, Macedonië, Albanië, Thracië, de eilanden van den Archipel, Slavonië, Servië, Croatië, en Bulgarië; in Aſië Natolië, Soriſtan, Turkomannië, Diarbek, en de drie Arabiëns, die vele en grote landſchappen behelzen; in Afrika de koninkryken van Barka en Egypten, nevens Tunis, Algier en Tripoli, welke ſtaten onder de beſcherming van de Ottomanniſche Porte ſtaan. De vorſten van Moldavië en Wallachië nevens de republyk van Raguſa zyn haar ook cynsbaar. Klein-Tartarye hangt insgelyks van den Groten Turk af, en ſtaat onder des zelfs beſcherming. De meeſte dezer landſchappen zyn vruchtbaar, doch de aarde wordt niet naar behoren gehandhaaft, wegens de traagheit der Turken, en de onderdrukking der Chriſtenen, die bygevolg het landt liever ongeploegt laten. Het Turkſche gebiedt heeft weinig inwoonders ten aanzien van des zelfs uitgeſtrektheit. Dit wierdt door de aanhoudende peſt en oorlogen veroorzaakt; want deze beide verſlinden zeer vele menſchen. Hunne voornaamſte waar is zyde, katoen en olie. Niettegenſtaande het Noorder-Turkye in Europa midden in de *Zona temperata* gelegen is, nochtans is de lucht overal niet zuiver, noch gezond, voornamentlyk in Hungarië, waar in de vremdelingen naauwlyks gezond kunnen worden. Het landt is heuvelachtig, heeft in 't Noorden bergen, maar in 't Zuiden grote vlaktens. In de bergen zyn verſcheide goede ertsgroeven, voornamentlyk van kwikzilver. Voorts zyn de bergen vol boſſchen, en wilde dieren. Het ganſche Turkſche gebiedt wordt in 25 gouvernementen verdeelt, zynde 1 in Egypten, 7 in Europa, en 17 in Aſië. Elk gouverneur heeft twee Beglerbegs onder zich. De overige zyn Baſſaas, of minder bedienden. Het gouvernement van Egypten, of Caïro, heeft 12 Kaliſen, of kleine gouverneurs; het twede van Aleppo in Aſië behelſt 9 Sangiaks. Het derde van Diarbek of Caramit, heeft 12 Sangiaks. Het vierde is het Beglerbegſchap van Natolië, en begrypt 15 Sangiaks. Het vyfde, van Boſnië in Europa, heeft 8 Sangiaks. Het zesde was eertyds van Offen, vooraleer die ſtadt van den keizer verovert wierdt, en behelſde 20 Sangiaks. Het zevende van Caffa heeft genen Sangiak. Het achtſte van Karamanië, of Cogni heeft 7 Sangiaks. Het negende van Chars heeft 6 Sangiaks. Het tiende van Kandië telt 4 Sangiaks. Het elfde van Cyprus heeft

heeft 7; en het twaalfde van Scham of Damas insgelyks 7 Sangiaks. Het dertiende van Van heeft 9; het veertiende van Marasch, of Zulkadne 4; het vyftiende van Mosul 5; het zestiende gouvernement van den Kapitein Bassa in Asië is in 13 ampten verdeelt; het zeventiende van Rica in 7; het achttiende is het Beglerbegschap in Romanië, en heeft 24 Sangiaks onder zich; het negentiende van Suvas heeft 6; het twintigste van Schehersus, of Scahirisul, in Assyrië, heeft 12; het een en twintigste van Bagdad heeft 10; het twee en twintigste van Erzerum 9; het drie en twintigste van Temiswar 6; doch het wierdt in 't jaar 1717 door den keizer verovert. Het vier en twintigste van Trebisonde heeft gene Sangiaks; het vyf en twintigste van Tripoli heeft 'er 4. *Postel. Resp. Turc. Baudur Inventaire de l'Hist. des Turcs. Mich. Fevre Theatre de la Turquie. La Croix*, enz. Zie ook op MAHOMETH.

TURCKHEIM, in 't Latyn *Turckemum*, of *Turchimum*, een kleine stadt in de opper-Elzas, omtrent een myl van Colmar, Westwaarts, aan het riviertje de Fach gelegen: zy behoort onder de tien steden in de Elzas, die eertyds onmiddelyk onder het ryk stonden. Omtrent deze plaats geschiedde in 't jaar 1674, den 25 December, een veldslag tusschen de keizerlyken en Franschen; waar in de laatstgemelde uit het veldt geslagen wierden, en 1800 man, nevens den ouden generaal Faucoul, verloren.

TURCKHEIM, een stedeke in 't ampt Neustadt, gelegen in de onder-Palts, aan de Frankendaler beke, staat onder het gebiedt der graven van Leiningen, van welke eene linie op het daar naby gelegen slot Hartenberg woont. In 't jaar 1689 is dit stedeke door de Franschen in de assche gelegt.

TURCOMANNI. Zie TURKOMANNEN.

TURCOMANNIA. Zie TURKOMANNIE.

TURENNE. De stadt en het kasteel van Turenne, in 't Limousin, hebben den naam aan een klein omleggend landschap gegeven, als ook van Querci, Perigord, en op de grenzen van Auvergne. De uitgestrektheit is zeer groot, behelzende meer dan honderd vlekken of karspels, eenige kastelen der edelen van dat landt, en verscheide steden. De vermaardste zyn de stoofdstadt *Turenne*, *Martel*, *S. Sere*, *Beaulieu*, *Argentat*, en een gedeelte van *Brive la Gaillarde*. Turenne, dat den tytel van een Vicomté draagt sedert meer dan acht honderd jaren, is een leen van de kroon, hoewel het in het hertogdom van Guiënne is ingelyst; waar omtrent het zich onderscheidt van verscheide andere Vicomtées in Vrankryk, die van de graven beleent worden, en maar achterlenen der kroon zyn. Deze Vicomten, die gedurig hunne baronnen gehad hebben, hebben, gelyk de graafschappen van Champagne en Poitiers, nog verscheide blyken van oudheit, rechten, privilegiën, in welke ze zich tot op den huidigen dag verdedigt hebben, onder een eenvoudige huldiging, die ze aan de kroon doen. Onder anderen het muntrecht, welk geldt in 't Limousin, Querci en Perigord gangbaar is; het recht om edelen en ridders te maken, vrygeleide te geven, en die gene, die het zelve schenden, te straffen. Voorts om wetten te maken, hunne vazallen met de wapenen te dwingen, aan 't hof te verschynen, den ban en arrierban der edelen op te ontbieden, bevelhebbers over de zelve te benoemen, jaarlyksch de Staten van 't landt te doen vergaderen, en met der zelver toestemminge tot veiligheit van het landt een zekere belasting op de onderdanen te leggen. Maar zy zelf zyn vry van alle belastingen en imposten ten opzicht van de kroon. Deze en meer andere privilegiën heeft koning Lodewyk de XIV in 't jaar 1656 bevestigt. Karel de Grote gaf in 't jaar 778 Turenne aan een grave, zynde uit het geslacht van *Wifroy*, grave van Bourges. Deze hadt een zoon, genaamt *Roelof*, gequalificeert graaf van Turenne en Cahors, van wien de heren d'Echelles, Vicomten van 't neder-Limousin, en wereldlyke abten van Tulle, hunnen oorsprong hebben. Deze tak eindigde in 't midden der X eeuwe. Van den grave Roelof zyn ook gesproten de heren van *Souillak*. Ook is deze graaf de stamvader van den eersten tak der Vicomten van Turenne, die bloeide tot omtrent het jaar 1000, wanneer de mannelyke linie uitstierf, en *Bernard* maar dochteren naliet, met name *Ainarda van Turenne*, gemalin van Ranulphus, Vicomte d'Aubusson, en *Sulpitia*, Vicomtesse van Turenne, gemalin van Archambaud, Vicomte van Comborn en Vantadour, neef van Bernard de Comborn, bisschop van Cahors, in 't jaar 946, en kleinzoon van Hugo, Vicomte van Comborn. Uit het huwelyk van Archambaud en Sulpitia wierdt *Ebles*, Vicomte van Comborn, Vantadour, en Turenne geboren. Deze heeft twee gemalinnen gehad: de eerste was Beatrix van Normandië, dochter van Richard den I, hertog van Normandië. By deze teelde hy ARCHAMBAUD, Vicomte van Comborn en Vantadour, die de stamvader geworden is (1) van de twede linie der Vicomten van Limoges, die eindigde in het huis der hertogen van Bretagne (Zie LIMOGES); (2) van de Vicomten van Vantadour, waar van de vrouwelyke linie nog blyft by de heren de Levi-la-Voute, ten gevalle van welke het Vicomté van Vantadour tot een graafschap is verheven, naderhandt tot een hertogdom en pairschap; (3) van de Vicomten van Comborn, heeren van Treignak, waar van de nakomelingschap in het huis van Pampadour is uitgestorven; (4) van de heeren van Blanchefort, die zeer vermaard geworden zyn, eerst onder dien name, naderhandt onder den name van hertogen van Crequi en Lesdiguieres; (5) van de heeren van Chambret, welke tak gevestigt is in het huis van Pierre Bussiere; (6) van de heeren d'Esneval, wier nakomelingen in de laatstvoorledene eeuw nog in wezen waren. De Vicomte EBLES, van wien boven gesproken is, teelde by Petronelle, zyne twede gemalinne, WILHELM, die zich schreef: *By de gratie Gods vicomte van Turenne*. Deze wierdt het hoofdt van de twede linie der graven van Turenne, vermaard in de kruistochten. Hier uit is gesproten de tak der heeren van S. Genet, baronnen en marquizen van Aynak, naneven van Boson den I, zoon van den voornoemden Wilhelm. Deze tak is uitgestorven in het begin der XIV eeuwe met Margareta, Vicomtesse van Turenne, en gemalin van Bernard den VI, grave van Cominge. Uit dit huwelyk zyn gene kinderen overig; en deze graaf, zynde erfgenaam van de Vicomtesse Margareta, trouwde voor de twede maal met Martha d'Isle-Jourdain, en gewan by haar *Alienor de Cominge*, Vicomtesse van Turenne; welke in 't jaar 1349 trouwde met Willem Roger, hertog van Beaufort en Alais. Uit deze familie zyn verscheide pauzen, kardinalen, aartsbisschoppen en bisschoppen gesproten. Zy ging over tot het huis van *la Tour* door het huwelyk van *Anna de Beaufort*, *vicomtesse van Turenne*, met *Agniet de la Tour*, heere van Olliergues, kamerheer van koning Lodewyk den XI. Van dezen zyn de overige Vicomten van Turenne gesproten, zynde hertogen van Bouillon, die den name van Turenne in de drie laatste eeuwen zo vermaard gemaakt hebben. *Justel Hist. d'Auvergne & de Turenne. Baluzius Hist. des papes d'Avignon. P. Amable Annales du Limosin.*

MARKGRAVEN VAN AINAK,
uit het huis van TURENNE.

I. WILHELM VAN TURENNE, jongste zoon van BOZON, eerste graaf van Turenne, en van Gerberge, deszelfs twede gemalinne, was de broeder van Raimond den I, Vicomte van Turenne, die zich in 't Heilige Landt vermaard gemaakt heeft. Hy stierf voor 't jaar 1105, in het welke zyn broeder Raimond een fondatie voor hem in de kerk van S. Martin de Tulle maakte. Dus leest men in het register van deze abdye, aangehaalt van *Justel*. Hy was de vader van

II. PHAIDIT VAN TURENNE. Deze was 'er tegenwoordig, wanneer Renaud, Vicomte van Gimel, zynen leenheer Raimond den II, Vicomte van Turenne, in 't jaar 1163 wegens zyn kasteel van Gimel hulde en getrouwigheit zwoer. Hy teelde

III. PETRUS VAN TURENNE. Deze, hoewel nog zeer jong, was by de voornoemde huldiging ook tegenwoordig. Behalven Petrus, monnik in de abdye van Vigeois, was hy ook de vader van

IV. HUGO VAN TURENNE, bygenaamt *de S. Genet*, van een kasteel van dien name gelegen in Querci. Hy was de vader van

V. PETRUS den II VAN TURENNE. Deze teelde by zyne gemalinne Saure, behalven *Archambaud*, die volgt, ook *Willem*, die den geestelyken staat aannam, en het klooster Carennak verkoos; en *Agline*, eene der eerste Religieuzen van Beaulieu, zynde van de orde van S. Jan van Jeruzalem. Men vindt haren naam in de confirmatie der stichting van dit klooster, geschied in 't jaar 1310 door Wilhelm van Villaret, grootmeester dezer orde.

VI. ARCHAMBAUD VAN TURENNE bevestigde in 't jaar 1305 de privilegiën der vazallen zyner landen in Querci. Hy teelde by zyne gemalinne Galiene d'Araquis, dochter van Flotard d'Araquis, uit den ridderlyken stam der heeren van S. Seré, en Vicomten van Cahors, *Flotard van Turenne*, van wien de stam is voortgeplant; voorts *Gramoard*, en *Archambaud*.

VII. FLOTARD VAN TURENNE, heer van S. Genet en Ainak, trouwde in 't jaar 1337 Raimonde Gasc, weduwe van Aimery de Gourdon, ridder, by welke hy verwekte

VIII. WILHELM VAN TURENNE den II, die den 12 February 1374 van Wilhelm Roger, grave van Beaufort, beleent wierdt met de kasteelen van S. Genet, gemeenlyk le Peiratel genaamt, Molieres, en een gedeelte van Aynak, afhangende van den koning, uit hoofde van des zelfs graafschap Querci, nevens nog een gedeelte van het Vicomté van Turenne, hoewel daar in niet ingelyft. By zyne gemalinne Peyronne de Malefayde, dochter van Geraud de Malefayde, ridder, teelde hy *Petrus van Turenne*, van wien beneden; *Flotard*, die den geestelyken staat aannam; *Johannes*, kapellaan des konings van Sicilië, en raadsheer in 't parlement van Parys in 't jaar 1400, en *Raymonde*, nonne van 't klooster, genaamt Hôpital-Beaulieu.

IX. PETRUS de III VAN TURENNE, ridder, heer van Aynak, teelde by Dordette de la Vergnhe-Valons, Dieudonne, welke ongetrouwt stierf; *Flotard*, die den oudsten tak van het geslacht heeft voortgeplant; *Arnoud*, stadhouder der heren van Soursak en Durfort, in 't Limousin.

X. FLOTARD VAN TURENNE, ridder, heer van Aynak, enz. trouwde in 't jaar 1431 Blanche d'Ornac, dochter van Astorg, here van Bie-Palaret, en Blanche de Teminel, en teelde by haar *Petrus van Turenne*, die volgt; *Guido*, kanunnik van Rhodes; *Johannes*, die jong stierf; *Blanche*, religieuze van 't Hôpital-Beaulieu; en *Gabrielle*, religieuze van de zelve orde te Fieux.

XI. PETRUS de IV VAN TURENNE, ridder, heer van Aynak, enz. trouwde Anna de la Roche, erfdochter van Lodewyk, heer van la Roche, en van Maria de la Gorce, weduwe van den ridder Begon, by welke hy gene

kinderen verwekte. By zyne twede gemalinne teelde hy *Annet*, van wien beneden; *Fronton*, of *Flotard*, ridder van St. Jan van Jeruzalem, ſneuvelde in 't jaar 1522 in de belegering van Rhodes; *Victor*, heer van Broſſes, ſneuvelde in 't jaar 1520 in den ſlag by Pavië; *Gabrielle*, commandatrice van Fleux, van de orde van St. Jan van Jeruzalem, in 't jaar 1516; *Antoinette*, weduwe van Johannes, heer van Anglats en la Roque-du Port in Querci, in 't jaar 1536; *Fleurette*, en *Blanche van Turenne.*

XII. Annet van Turenne, heer van Aynak, enz. ridder van de koninklyke orde, ordinaris edelman van de kamer, luitenant van de artillery, hadt nevens zyn ſchoonbroeder Galliot het ongeluk in den ſlag van Pavië gevangen te worden. Om hem te loſſen verkochten zyne gemalin en kinderen in 't jaar 1526 de kaſtelny van Bie-Palaret, zynde toen een ſtuk der baronny van Aynak. Hy trouwde in 't jaar 1495 Jacquette de Genouillac, dochter van Johannes, heere van Acier, ridder van de orde des konings; en van Catharina du Boſc, zuſter van Jacobus de Genouillac, genaamt Galliot, heere van Acier, opperſtalmeeſter, en grootmeeſter over de artillery onder de koningen Lodewyk den XI en Karel den VIII. By deze teelde hy (1) *Galliot*, die zeer jong in Italië ſtierf, alwaar hy zyn eerſten veldtocht deedt; (2) *Flotard*, geſtorven buiten huwelyk; (3) *Lodewyk*, door paus Leo den X in 't jaar 1517 tot een der protonotariſſen van den H. Stoel benoemt; (4) *Fleurette*, getrouwt in 't jaar 1539 te Pont-Caſtelnau, heere van Reyrevigues, in Querci; (5) *Blanche*, religieuze van de Malthezer orde in 't zogenaamde Hôpital-Beaulieu; en (6) *Catharina van Turenne.*

XIII. Lodewyk van Turenne trouwde in 't jaar 1513 Franciſca de Vayrac, erfdochter van Gaillard de Vayrac, ridder en kapitein der ſtadt en 't kaſteel Puymerol in Agenois, enz. Dit huis van Vayrac, ſedert een eeuwe omtrent uitgeſtorven, was een der edelſte en oudſte huizen van Querci: want Pons de Vayrac was in 't jaar 1163 tegenwoordig by de huldiging van Renaud de Gimel, van welken wy boven hebben gewag gemaakt; en Johannes de Vayrac wierdt in 't jaar 1203 tot biſſchop van Limoges verheven. Zyne kinderen waren *Galliot van Turenne*, die volgt; en *Antoine*, die jong ſtierf.

XIV. Galliot van Turenne, baron van Ayrac, enz. ridder van de koninklyke orde, kapitein der ſtadt en 't kaſteel Puymerol in Agenois, enz. was erfgenaam van zyn oudoom, mits hy des zelfs naam en wapens aannam, ingeval François de Genouillac, baron d'Acier, of Johanna de Genouillac, Vicomteſſe d'Uzes, des zelfs kinderen, gene erfgenamen kwamen na te laten. Hy trouwde in 't jaar 1548 Margareta de Lauzieres, dochter van Lodewyk, baron de Themines, ridder van de orde des konings, en van Magdalena de Roquefeuil, moeie van Pons, marquis van Themines, maarſchalk van Vrankryk, en achter-nicht van Guiot de Lauzieres, heere de la Chapelle, enz. Zyne kinderen waren: (1) *Verdun van Turenne*, baron van Aynak, gouverneur van Puymerol, geſtorven in 't jaar 1592, zonder kinderen na te laten by N. de Caſtelnau, dochter van Pons de Caſtelnau, heere de Reyrevignes, en van Iſabella de Genouillac Vaillac, zyne eerſte gemalinne; (2) *François*, die volgt; (3) *Petrus*, prioor van Villeneuve de Rovergue, by afſtandt van Petrus de Lauzieres-Themines, zyn oom; (3) *Gabrielle*, gemalin van Caſparus de Montagut, heere van Granel; (4) *Margareta*, religieuze van de Malthezer orde in 't Hôpital-Beaulieu; en (5) *Johanna*, religieuze van de zelve orde te Fieux.

XV. François van Turenne, baron de Molleres, naderhandt van Aynak, na de doodt van zyn oudſten broeder, voor wiens doodt hy trouwde Antonetta de Pontaniez in 't jaar 1591. Deze was de erfdochter van Antonius, heere van Sales en Rovergue, enz. en van Valentina de la Peze, by welke hy teelde (1) *Flotard*, die volgt; (2) *Valentine*, gemalin van Wilhelm de Mural, heere van Louplac, in Rovergue: en (3) *Margareta van Turenne*, gemalin van Jacobus de Boiſſet, heere de la Salle-de-Vicq, in Carladois.

XVI. Flotard de III van Turenne, marquis van Aynak, enz. was kornet in de compagnie der Gendarmerie van den maarſchalk van Themines, zyn neef, en diende onder dien generaal in Guiënne tegen de zogenaamde Religionariſſen. Koning Lodewyk de XIII zondt hem gedurende deze beroerten naar Cardaillak, om die van opper-Querci, welke hunne vergaderingen aldaar hielden, in toom te houden. Hy trouwde in 't jaar 1633 Claudia de Gourdon, de Genouillac, vrouwe van Aubepeyre, zuſter des grave van Vaillac, ridder der koninklyke orde, eerſte ſtalmeeſter van Philips van Vrankryk, hertog van Orleans, en dochter van Lodewyk de Gourdon en Genouillac, grave van Vaillac, en van Franciſca de Cheyradour, vrouwe van Aubepeyre, by welke hy teelde (1) *Lodewyk van Turenne*, die volgt; (2) *Johan Galliot*, genaamt graaf d'Aynac, kapitein in 't regiment des konings. Zyne gemalin was Franciſca Antonetta des Armoiſes, die ſtierf in 't jaar 1709, zonder kinderen. Zy was de dochter van François des Armoiſes, baron van 't H. Ryk, graaf van Aunoy, en van Antonette le Boutteilles-de-Senlis; (3) *Johannes*, graaf van Aubepeyre, ſtamvader van de linie, hier beneden gemeld; (4) *Flotard Galliot*, ridder van Maltha, kapitein in 't regiment van den hertog van Orleans, enz. ſneuvelde in zyne bloeiende jaren in het treffen van Katſel in 't jaar 1677; (5) *Marie Gelone Romaine*, gemalin van Bartholomeus van Gontau-Biron, marquis van Lauſak; (6) *Claudia*, en (7) *Johanne van Turenne*, religieuzen van Maltha in 't Hôpital-Beaulieu.

XVII. Lodewyk de II van Turenne, marquis van Aynak, enz. was eenige achtereen volgende jaren kapitein in 't regiment van zyn oom, den grave van Vaillak. Hy ſtierf in 't jaar 1697. Hy was in 't jaar 1646 getrouwt met Marie Helene de Felzins, kleindochter van Martha de Noailles, Vicomteſſe de Sedieres, en dochter van Johannes, baron de Felzins, marquis de Montmurat, eerſte baron de Querci, en van Johanna de Lentillac, by welke hy teelde (1) *Johannes Paulus*, die volgt; (2) *Amable Karel*, doctor der Sorbonne, abt van Isle-Chauvet, die in 't jaar 1705 tot de algemene vergadering der geeſtelykheit wierdt gedeputeert; (3) *Galliot Emanuel*, genaamt Ridder d'Aynac, kapitein der kavallery, gaf van zyne eerſte jaren preuven van zyne dapperheit, en ontfing van den koning een jaarlykſch penſioen van twee duizend livres. Hy wierdt in 't jaar 1704 gedood in Zwaben, aan 't hoofdt van een detachement, omtrent Notre-Dame des Sapins. (4) *Catharina*, vrouw van Molieres, gemalin van Lodewyk de la Garde, grave van Saignet; (5) *Charlotte*, en (6) *Maria*, twee religieuzen van Maltha in 't Hôpital-Beaulieu; (7) *Maria Cecilia*, (8) *Maria Helena*, en (9) *Claudia*, religieuzen; (10) *Suſanna van Turenne* trouwde in 't jaar 1704 Mercurius de Corn, marquis de Queiſſac.

XVIII. Johannes Paulus van Turenne, marquis van Aynak en Montmurat, baron de Felzins en Gramat, voorheen kapitein over een compagnie ligte paarden, voerde de wapenen van 't jaar 1675 tot 1696. Hy trouwde in 't jaar 1698 Maria Victoria de Durfort, baronneſſe van Gramat, zuſter des graven van Boiſſieres, gouverneur van Rovergue, kommandant des konings te Querci, en dochter van Armand van Durfort, grave van Boiſſieres, en van Anna van Touchebœuf, gravinne van Clermont-Vertillac, by welke hy teelde *Lodewyk Annas*; *Marcus Galliot*, kanunnik van Figeal, by den afſtandt van zyn oom; *Amable Karel*, en verſcheide andere.

Tak der heeren van Aubepeyre.

XVII. Johannes van Turenne, graaf van Aubepeyre, derde zoon van Flotard van Turenne, marquis van Aynak, en van Claudia de Gourdon, begaf zich in zyne jeugdt in den geeſtelyken ſtaat, wanneer hem Johan de Gourdon, biſſchop van Tulles, zyn oom, tot prioor van Bourqueirou verklaarde. Naderhandt wierdt hy kapitein in 't regiment van Vaillak, en overſte in 't regiment van Armagnak. Hy ſtierf in 't jaar 1711, nalatende by Catharina de Felzins, zuſter van de marquiſinne van Aynak, van welke boven gemeld is, en met welke hy in 't jaar 1671 getrouwt was, (1) *Johan Galliot*, die volgt: (2) *Bartholomeus*, genaamt *Ridder van Aubepeyre*, kapitein onder het voetvolk; (3) *François*, heer van S. Hyrier, ſneuvelde in 't jaar 1703; (4) *Johanna*, gemalin van Bartholomeus d'Eſtreſſes, heere van Groleiac, erfgenaam van den marquis van Lanſak, zyn oom, boven gemeld; (5) *Thereſia*, religieuze van Maltha in 't Hôpital-Beaulieu; en (6) *Catharina van Turenne*, vrouw van Aubepeyre.

XVIII. Johannes Galliot van Turenne, graaf van Aubepeyre, trouwde in 't jaar 1703 Anna de Cazelede, erfdochter van François de Cazelede, ridder, heer van Marcorinian, enz. en van Antonette du Buiſſon-Bauteville, by welke hy teelde *Johannes Antoni*, *Bartholomeus*, en *Bartholomeus Henrik van Turenne.*

Tak der heeren van Sourſak.

X. Arnaud van Turenne, jongſte zoon van Petrus van Turenne, heere van Aynak, en van Dordette de Vergnhe, was erfgenaam van Arnaud de Durfort, heere van Sourſak in 't Limouſin, zyn ſchoonbroeder. Hy teelde by Cecilia van Raſtellene, uit het huis van Chambon, verſcheide kinderen, onder anderen

XI. Annet van Turenne, heere van Sourſak en Durfort, die by Franciſca de Moleeau, uit het huis van Bar, onder andere kinderen teelde *Petrus van Turenne*, die volgt, en *Johannes*, kanunnik van Rhodes.

XII. Petrus van Turenne, heere van Sourſak, enz. trouwde Iſabelle de Valans, en verwekte by haar *Johannes van Turenne*, die het geſlacht heeft voortgeplant; en *Wilhelm*, kanunnik, graaf van Brioude, enz.

XIII. Johannes van Turenne, heer van Sourſak, enz. trouwde Suſanne de Reilhak, en teelde onder andere kinderen

XIV. Armand van Turenne, heer van Sourſak, enz. trouwde in 't jaar 1578 Charlotte de Scorraille, dochter van Antoni de Scorraille, here van Rouſſille, enz. en van Anna de Sedieres; by welke hy teelde

XV. Arnaud van Turenne, baron van Sourſak en Durfort. Deze trouwde Johanna de Monclar, uit het huis van Montbrun, en verwekte by haar verſcheide zonen, die in den oorlog geſtorven zyn; en *Anna van Turenne*, vrouwe van Sourſak, Durfort en Courdez, erfgenaam van hare broederen. Zy was de laatſte van haren ſtam, en ſtierf in 't jaar 1680.

TURENNE, (S. Roelof van) patriarch, aartsbiſſchop van Bourges, primaat van Aquitanie, en abt van Fleury-ſur-Loire, was de zoon van Roelof, grave van Turenne, en van Querci, wereldlyk abt van Tulle, en van Aigue, dochter van Aimon, grave van Perigord. Zyn vader, die

hem

hem al vroeg tot den kerkelyken staat geschikt hadt, vertrouwde zyne opvoeding aan Bertrand, abt van Solignak. Hy was abt van Fleury, en naderhandt in 't jaar 839 aartsbisschop van Bourges. Hy volgde de belangen van Pipin den II, koning van Aquitanië, tegen Karel den Kalen, en was een der genen, die tusschen deze twee prinssen de vrede troffen in 't jaar 845. Dit geschiedde in zyne abdye van Fleury. In 't jaar 855 kroonde hy den koning van Aquitanië, Karel den jongen, zoon van Karel den Kalen, in de kerk van Limoges. In 't jaar 869 was hy op het concilie van Savonieres, by Toul, in tegenwoordigheit van den voornoemden Karel den Kalen, en wierdt van het concilie bestelt tot het onderzoek der klagten van dien prins tegen den aartsbisschop van Sens, Venillon, en om die geschillen te vereffenen. In 't jaar 860 was hy op het concilie van Toucy; vervolgens op de algemene vergadering te Pistes in de jaren 862 en 864. Paus Nicolaus de I schreef hem een brief nopens de choorbisschoppen, over welken brief de geleerden een geruimen tydt getwist hebben, of hy namentlyk echt, dan of hy onecht is. Hy heeft in 't Limousin de abdy van Sarrazak gesticht, die thans verwoest is, en in Berry de abdy van Deure, die van daar naar Vierzon verplaatst is. Hy heeft ook den grondt der kathedrale kerk van Bourges gelegt, en het kasteel Gourdon herstelt, zynde een der hoofdplaatzen van Saisseau, gelegen in Berry, waar van hy een gedeelte bezat, en Robert le Fort het ander gedeelte, door zyne gemalinne Agane. Hy bragt het ligchaam van S. Satyr in de kerk van de abdy van Chateau-Gourdon, naderhandt S. Satyr genaamt. Hy stierf den 21 July in 't jaar 876.

TURFORD, een marktvlek in 't Engelsche graafschap Nottingham, 105 Engelsche mylen van Londen gelegen.

TURGAU. Zie THURGOW.

TURI was oudtyds een stedeke in Apulië, doch is tegenwoordig een vlek in het landt van Bari, zynde een stuk van het koninkryk van Napels, omtrent twee mylen van Conversano, Zuidwaarts. *Baudrand.*

TURIN, de hoofdstadt in Piëmont, de gewoone setel der hertogen van Savoje, is eene der fraaiste steden van Europa. De ouden maken 'er reets gewag van; want het was een Romeinsche kolonie; waarom ze ook *Taurinum*, of *Augusta Taurinorum* genaamt wordt. Zy is op een zeer aangenamen grondt gelegen, hebbende aan de eene zyde de rivier de Po, aan de andere zyde de Doria. Men verdeelt ze in de *oude* en in de *nieuwe* stadt. De nieuwe is uitnemend schoon, heeft fraaie huizen, die meest alle op eenerlei wyze gebouwt zyn. Turin is middelmatig groot, doch met zeven bastions zeer wel versterkt. Victor Amadeus heeft in 't byzonder de vestingwerken verbetert. De citadelle, door hertog Emanuel Philibert aangelegt, heeft de gedaante van een vyfhoek, en wordt voor een der sterkste plaatsen gehouden, en nog gedurig meer versterkt. Onder de paleizen munt het hertoglyk paleis uit, dat voornamentlyk van binnen zeer fraai versiert is. In het byzonder is de galdery op het kasteel verwonderenswaardig, nevens de vele en voortreffelyke schilderyen, standbeelden, de bibliotheek, en andere zeldzaamheden. Vervolgens is het aartsbisschoppelyk paleis voortreffelyk, nevens dat van Carignan, en het collegie der Jezuiten. Onder de kerken, die twintig in getal zyn, is die van St. Jan de voornaamste. In de zelve ziet men een heerlyke kapel van zwart marmer voor den zogenaamden heiligen zweetdoek gebouwt. Men ziet in dezen zweetdoek het aangezicht, en een deel van het ligchaam des Zaligmakers verbeeld. Te Turin is een aartsbisschop, zynde het aartsbisdom in 't jaar 1515 gesticht. Hier onder staan de bisschoppen van Ivrea, Mondovi en Fossano. Ook is hier een beroemde akademie, die in 't jaar 1405 gesticht is. Victor Amadeus de II heeft hier ook een ridderlyke akademie aangelegt, die voor de beste van gansch Europa gehouden wordt; behalven dat het aldaar zeer kostbaar te leven is. Van de inwoonderen pleegt men te zeggen, dat ze al het goede bezitten, dat de Duitschers, Italianen en Franschen hebben: want zy zo schrander zyn als de Italianen, van zo goeden inborst als de Franschen, en zo oprecht, milddadig en grootmoedig als de Duitschers. Buiten de stadt zyn verscheide hertoglyke of koninklyke lusthuizen, als *la Veneria*, of het jagthuis, *il Valentino*, *Rivoli*, en *Millafiori*. Het klooster der Kapucynen is op een heuvel naast aan de stadt gelegen, en insgelyks versterkt. In 't jaar 1536 veroverden de Franschen Turin, welke stadt toen nog niet versterkt was. Men verhaalt, dat de inwoonders den Franschen zo genegen waren, dat zy voor eeuwig aan de zelve begeerden verbonden te blyven, het welk ook in het parlement geregistreert is; waarom ook de hertogen naderhandt, toen Vrankryk Turin weder overgaf, tot straffe der inwoonderen een citadelle aldaar aangelegt hebben. In 't jaar 1640 veroverden de Franschen Turin onder den grave van Harcourt na een belegering van 17 dagen. In 't jaar 1705 blocqueerden de Franschen deze plaats in Augustus onder den hertog van Feuillade, doch wierden genoodzaakt den 4 October weder af te trekken. In 't jaar 1706 kwamen 'er de Franschen andermaal voor, en grepen de plaats hevig aan, doch wierden den 7 September door prins Eugenius met verlies te rug gedreven. *Pingon Augusta Taurin. Louis della Chiesa Hist. du Piemont. Tesauro Hist. di Torin. Mezeray. Varillas. Misson Reizen. Hamb. Remarq.* 1705. *p.* 267.

TURKOMANNEN, *Turcomanni*, of *Turcmanni*. De inwoonders van Turkomannie belyden zich tot den Turkschen Godsdienst, en gebruiken ook de Turksche spraak. Men houdt ze voor de voornaamste werktuigen van de verheffing der Ottomannen. Zy kwamen met hen uit Persië, alwaar zy veehoeders en veekopers waren, welke levenswyze ze nog op den huidigen dag behouden hebben. Doch zy zyn nog liefhebbers der Turken, noch der Arabieren, aangezien de eerstgemelde een grote dwingelandy oeffenen, en ze van de laatste zware vervolgingen uitstaan. Zy leven in tenten, en veranderen hunne woning zeer dikwils, naar vereisch van hun vee, en weiden. Zomwylen voegen zich twee of drie honderd familiën zamen, om zich des te beter tegen de Arabieren, hunne vyanden, te beschermen. Zy dryven zo vele kameelen, schapen en geiten voor zich henen, dat de aarde daar van meer dan twee mylen wyd bedekt schynt. Men houdt ze uit dien hoofde voor de rykste veehoeders in het gansche Turksche gebiedt. Zy voeren boog en pylen, een zwaardt, en eenig schietgeweer, hebbende een afzonderlyke regering onder zich, die van den Bassa onafhankelyk is. Hun Aga, of opperhoofdt, die van de zelve sekte is, geeft jaarlyksch een zekere schatting aan het Turksche hof. *Mich. Fevre Theatre de la Turquie.*

TURKOMANNIE, *Turcomannia*, anders *'t Armenische Turkye* genaamt, is het Wester gedeelte van het hedendaagsch Armenie, dat in Asië onder het Turksche gebiedt staat. Het is naby het gebiedt der koningen van Persië gelegen. Dit was het eerste landt, dat de Turken in bezit hadden, na dat ze in 't jaar 1037 uit Tartarye gekomen waren. Zie ARMENIE.

TURLUPINS. Dus wierden zekere ketters in de XIV eeuw genaamt. Zy waanden, dat een mensch tot een zekere maat van volmaaktheit gekomen zynde het juk der Godlelyke wet veilig kon afschudden. Voorts geloofden zy, dat men Godt alleen in zyn gemoedt moest aanbidden, en dat men zich over gene leden, die ons van de nature gegeven zyn, behoorde te schamen. Uit dien hoofde gingen zy geheel naakt, doende alle werken des vleesches en der natuur in 't openbaar, gelyk eertyds de Heidensche philosophen, genaamt *Cynici*, die dat van hun meester *Diogenes* geleert hadden; hoewel nooit eenigerlei Heidenen tot die onbeschaamdheit vervallen zyn, dat zy de teelleden niet bedekten, zelfs de *Gymnosophisten* niet. Maar dat het verwonderlykste is, deze Turlupins wilden des niettegenstaande den naam van geestelyke menschen hebben, en die door de Goddelyke genade verlicht zynde wederom in den staat van Adam en Eva voor den val herstelt waren. Van waar zy genoemt zyn, is onzeker; hoewel zommigen menen, dat ze *Turlupini* genaamt zyn, om dat ze zich meest in zulke plaatsen onthielden, in welke een menigte *Lupi*, dat is wolven, waren: niettegenstaande zy zich zelve *de Broederschap der armen* noemden. Zy wierden meest in de XIV eeuw onder Karel den IX, koning van Vrankryk, befaamd, en onthielden zich voornamentlyk in 't Dauphiné en in Savoje: doch paus Urbanus de XI heeft hen in 't jaar 1372 veroordeelt. *Sanderus. Prateolus. Genebrardus. Du Fresne Glossar. Bayle.*

TURNEBUS, (ADRIANUS) een geleerd Franschman, leefde in de XVI eeuwe, en was geboortig van Andely aan de Seine, gelegen niet verre van Rouaan in Normandië; maar gesproten uit een adelyk geslacht. Elf jaren oud zynde kwam hy te Parys, en vorderde aldaar in de gronden der geleerdheit zodanig, dat hy niet alleen zyne medeleerlingen, maar ook zyne meesters overtrof. Eerst was hy koninklyke boekdrukker te Parys. Doch wierdt van daar tot hoogleeraar in de talen en welsprekendheit naar Thoulouze, en verder naar Parys beroepen. Hoewel hem verscheide voorname bedieningen in het ryk wierden opgedragen, weigerde hy nochtans de zelve aan te nemen. Hy was zo onvermoeid in zyne studiën, dat hy zelfs op den dag zyner bruiloste eenige uuren op zyne studeerkamer doorbragt. Niettegenstaande hy vele jaren in de scholen hadt doorgebragt, waren nochtans zyne zeden zo aangenaam, dat men gene de minste blyken van een schoolvos aan hem bespeurde, dan alleen den rok. Hy leefde met Ramus in een gedurige vyandschap. Door zyne *Adversaria* heeft hy zich zeer vermaard gemaakt. Hy stierf in 't jaar 1565, oud 53 jaren, willende zonder de minste plegtigheit begraven worden. *Thuanus. Sammarthanus. Leodeg. Quercet. Orat. Funebr. Adr. Turnebi. Montagne Essais liv. I. ch. 24. La Croix du Maine. Teissier Eloges.*

TURNEISSER, een uitnemend kunstenaar, de welke by de nakomelingen verdient vereeuwigt te worden, aangezien hy gelegenheit tot een fabel gegeven heeft, die men op het bericht der reizigers wel ligt geloven zou, ten ware men van elders nader bericht hadde. Te weten, deze Turneisser was een ervaren werkbaas, en kenner der scheikunde (*Chymie*), en hadt in de tegenwoordigheit van den groothertog van Toskanen een stuk van een nagel in olie geweekt. De nagel scheen geheel van yzer, maar het geweekte stuk goed goudt te zyn, zo dra het namentlyk uit den olie genomen wierdt. Vele die dezen nagel en des zelfs stuk nauwkeurig beschouwden, konden niet twyffelen, of daar was een ware verandering uit yzer in koper geschied: want men hieldt zich verzekert, dat het onmogelyk was de eene helft door eenig soudeersel aan de andere te voegen. Doch daar is niets gemakkelyker, ingeval men het yzer alvorens op een zekere wyze toebereid, gelyk Otto Tachenius in zyn *Hippocrates Chymicus* getoont heeft. Deze houdt staande, dat het gansche geheim van Turneisser hier in bestaan heeft; en dat al het overige een loutere bedriegery was; nademaal, wanneer hy door dit middel een

stukje goudt met de helft van een nagel hadt gesoudeert, hy het goudt de koleur van yzer zo wel wist te geven, dat niemandt twyffelde, of de gehele nagel was van yzer; maar wanneer hy dien zelven nagel in 't vuur wierp en in olie weekte, dan zag men het goudt weder, wiens koleur voorheen verborgen was. Het is onzeker, of deze Turneisser de zelve is met een Brandenburgsch geneesmeester, genaamt Turneisserus, die beweerde, dat alle planten en gewasschen van een tweederlei sexe, een mannelyke, en een vrouwelyke, waren. *Otto Tachenius in Hippocr. Chym. Monconis Reizabeschryving.*

TURNERUS, (ROBERTUS) een Engelschman, verliet ten tyde van de koninginne Elizabeth wegens den Roomschen Godsdienst zyn vaderlandt, en begaf zich eerst naar Vrankryk, en van daar naar Italië. Te Rome wierdt hy in het Duitsche collegie tot doctor verklaart. Vervolgens reisde hy naar Aichstadt, en wierdt rector der Latynsche scholen; maar naderhandt professor in de redenkunst en zedekundige philosophie te Ingolstadt. Hier kwam hy in een zonderlinge achting, wordende rector der universiteit en Raadt van hertog Willem van Beyeren, die hem in verscheide gewigtige bedieningen by de Duitsche vorsten gebruikte. Doch hy viel in des zelfs ongenade, en begaf zich naar Parys. Twee jaren daar na keerde hy weder naar Ingolstadt, en wierdt van den aartshertog Ferdinand van Oostenryk tot zyn geheimschryver verkoren. Hy stierf den 28 November 1599 te Gratz, in Stiermarken, nalatende eene uitlegging over de H. Schriftuur. *Pitseus de illustr. Angl. Script.*

TURNER (JOHANNES) leefde in de XVII eeuw, en beweerde, dat het *Woorde* niets anders was als de ziel des Zaligmakers, wel geschapen, maar te gelyk van eeuwigheit met het Goddelyke wezen vereenigt, door welke vereeniging hy waande dat ze alle Goddelyke eigenschappen deelachtig was.

TURNUS was koning van een volk in Italië, genaamt *Rutuli*, die na de doodt van koning Latinus ook Latium meende te veroveren, nademaal hy des gemelden konings dochter Lavinia hoopte ten huwelyk te nemen. Doch Aeneas beroofde hem na vele dappere daden en van deze zyne gewaande bruidt, en van het leven zelf. *Virgilius Aeneid. lib. VII.*

TUROBIN, een Poolsch steedtje in het Palatynschap Belz, en onder het landschap en stadt Zamosch, tot welke stadt nog vyf of zes andere steden behoren, in een gebiedt van vyftien mylen, zynde het beste landt van Polen. Turobin heeft in plaats van een muur pallissaden en planken, doch poorten van enkel steen. *Memoires du Chevalier de Beaujeu.*

TUROCZ, een graafschap in opper-Hungarië, omtrent het Carpathische gebergte. In 't jaar 1705 wierdt dit graafschap van de malkontenten ingenomen: en wanneer vervolgens eenige landstanden den gevaarlyken toestandt des oorlogs aan Ragoczy in een geschrift voorstelden, en hem vermaanden de wapenen neder te leggen, wierden zy niet alleen aan het leven gestraft, maar ook besloten dit graafschap te verdeelen, en andere gespanschappen in te lyven. Van de hoofdstadt, daar in gelegen, heeft *M. Johannes Turocz* den name, die ten tyde van den keizer Maximiliaan den I een Kronyk van Hungarië schreef, de welke onder de *Scriptores Rerum Hungaricarum* gevonden wordt. In 't begin der XVII eeuw noemde zich *Petrus de Reva* graaf van Turocz. Deze heeft een boek *De corona regni Hungariæ* geschreven. *Zeiler. Topogr. 't Leven van keizer Josephus P. II.*

TURPINUS, of TULPINUS, een monnik van St. Denys, by Parys, wierdt door keizer Karel den Groten in 't jaar 769 tot aartsbisschop van Rheims verklaart, en ontfing van paus Adrianus in 't jaar 774 den aartsbisschoppelyken mantel. Hy bragt in de kerk van S. Remigius in 't jaar 786 Benedictynen, in plaats van kanunniken, die 'er voorhenen in waren, en stierf in 't jaar 811. Men eigent hem een Historie van het leven van Karel den Groten toe. Doch het is een louter Roman, door een bedrieger in de XI of XII eeuw onder den name van Turpinus opgestelt; hoewel zommige beweren, dat het van paus Calixtus voor een echt stuk gehouden is. Men vindt in dit Roman vele buitensporigheden van den befaamden en groten Roland. *Catel Hist. de Languedoc. Vossius de Hist. Lat. lib. II. c. 32. Morn. Myst. d'iniq. Struvius de doct. impost. Bayle.*

TURQUESTAN, of TURCHESTAN, een landschap tusschen Groot-Tartarye en het ryk van den Groten Mogol, heeft Catay in 't Oosten, Zagatay in 't Westen, het gebiedt van den Mogol in 't Zuiden, en Oud-Tartarye in 't Noorden. Hier omtrent hebben de oude Massageten en Turken gewoont vooraleer ze zich by de Saracenen voegden. De voornaamste plaats in Turquestan is Belk, zynde de setel van den vorst, en des zelfs hofhouding. *Dappers Beschryving van Asië.*

TURRELLUS, of TURREAU (PETRUS) van Dijon, was een beroemd philosooph en sterrekundige ten tyde van de koningen Lodewyk den XII en François den I. Men verhaalt, dat hy aan de regentinne het ongeluk, dat den koning voor Pavië wedervoer, kort te voren voorzegt heeft. Hy was rector der scholen te Dijon, en hadt den vermaarden Castellanus zomwylen in zyn gehoor, die naderhandt zyn amptgenoot geworden is. Wanneer hy als een befaamd waarzegger voor het gerecht gedagvaard wierdt, wierdt hy door de welsprekendheit van Castellanus vry verklaart. Hy heeft verscheide werken geschreven, als: *La Periode, c'est-à-dire la fin du monde; Fatale precision sur les astres & disposition d'icelles sur la région de Jupiter; Table Chorographique de Bourgogne; Histoire de Bourgogne.* Men moet hem niet vermengen met een ander *Petrus Turrellus*, die advokaat voor 't parlement van Parys geweest is. Deze was geboortig uit Champagne, en heeft een werk onder den name van *Contra Othomannus Franco-Galliam* geschreven; dit werk is opgedragen aan Christophorus de Tou, eerste president in 't parlement van Parys, en gedrukt in 't jaar 1575. Hy poogt daar in te bewyzen, dat de erfvolging in koninkryken boven een vrye verkiezing gaat. Hy handelt ook kortelyk van de Salische wet, en de befaamde vrage, of de vrouwelyke sexe den troon van Vrankryk wel kan beklimmen? *La Croix du Maine. Verdier. Gallandus in vita Castellani. Paradin Hist. de notre temps. Bayle.*

TURRETINUS, (FRANCISCUS) professor en predikant te Geneve, was uit een oude en aanzienlyke familie gesproten, die haren oorspronk uit Lucca, in Italië, heeft. Zyn grootvader *Franciscus Turretinus* verliet Italië wegens de religie, en onthieldt zich een tydlang te Antwerpen, alwaar hy met den vermaarden Marnix, heere van St. Aldegonde, in een vertrouwelyke vriendschap leefde; vertrok van daar naar Zurich; maar verkoos eindelyk Geneve tot zyne woning. Hy liet een zoon na, genaamt *Benedictus Turretinus*, die insgelyks een vermaard professor te Geneve, en de vader van dezen Franciscus was, die den 17 October 1623 te Geneve geboren wierdt. Na dat hy in zyne geboortestadt, te Leiden, Parys, Saumur, Montauban en Nimes hadt gestudeert, wierdt hy in 't jaar 1648 predikant, predikende ter zelver tydt in de Fransche en Italiaansche kerk te Geneve. Twee jaren daar na wierdt hem het hoogleeraarsampt in de philosophie opgedragen; doch hy weigerde het zelve, en nam het beroep van predikant te Lion aan. In 't jaar 1653 beriepen hem die van Geneve tot hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit en kerkelyke geschiedenisse, welke bediening hy aldaar allereerst bekleed heeft. In 't jaar 1661 wierdt hy naar Hollandt gezonden, om aldaar een collecte voor de stadt Geneve te verzoeken; waar in hy zeer gelukkig was, en by de Hollanders in een zonderlinge achting gehouden wierdt. Hy stierf te Geneve den 28 September 1687, nalatende verscheide schriften, als: *Institutio Theologiæ elenchticæ; De satisfactione Christi, adversus Socinianos; De necessaria secessione ab Ecclesia Romana;* en meer andere. Het laatstgenoemde werk diende tot antwoordt op den brief van den bisschop van Lucca aan die van Geneve, waar in die prelaat de kerk van Geneve vermaande weder te keren tot het Katholyk gelove, het welk hunne voorouderen verzaakt hadden. *Bayle Dict. Crit.*

TURRIANUS, (FRANCISCUS) een vermaard Spaansch Godgeleerde, was geboortig van Herrera, een vlek onder Valentia. Na dat hy reets verscheide werken hadt geschreven, en vele Grieksche kerkvaderen in 't Latyn vertaalt, zynde nu tot een hogen ouderdom geklommen, begaf hy zich in de societeit der Jesuiten, en reisde naar Duitschlandt, alwaar hy nog verscheide werken schreef. Hy was een lidt van het concilie van Trente, en stierf in 't jaar 1584 te Rome, omtrent 80 jaren oud. Zyne voornaamste schriften zyn: *De summi pontificis supra concilium auctoritate; De Actis Nicænæ seu sexta Synodi; De dogmaticis characteribus verbi Dei; De votis monasticis; De cœlibatu; De matrimoniis clandestinis; De sanctissima Eucharistia; Adversus Magdenburgenses Centuriatores pro Canonibus Apostolorum; De Ritibus Ecclesiasticis,* en meer andere. *Thuanus. Sarpius Hist. Concil. Trident. Teissier. Alegambe Bibl. S. J.*

TURSELLINUS, (HORATIUS) een Jesuit, was van Rome uit een aanzienlyke familie gesproten, en begaf zich van der jeugdt tot goede wetenschappen. In 't jaar 1562 tradt hy in de societeit der Jesuiten, wierdt vervolgens rector der scholen te Rome, maar naderhandt te Florence en Loretto. Te Rome leefde hy in die bediening twintig jaren lang, en stierf in 't jaar 1599. Zyne voornaamste schriften zyn: *De Vita Francisci Xaverii; Epistolæ; Historia Lauretana; De usu particularum Latini sermonis; Historia Universalis;* om van andere niet te gewagen. *Erythræi Pinac. II. Ribadeneira & Alegambe de Script. S. J. Freheri Theatrum.*

TURSIS, of TURSI, een kleine stadt in Basilicata, een landschap van Napels, niet verre van de kust van de Golf van Taranto, tusschen de twee rivieren, de Sino en Agri, gelegen. Hier is een bisschop, die onder den aartsbisschop van Cirenza staat. Zy voert ook den tytel van een hertogdom. Zie DORIA.

TURY, een steedtje in het Fransche landschap Normandië, aan de Orne gelegen, zes mylen beneden Caen. Men houdt Tury voor *Augustodurus*, eene stadt in *Gallia Lugdunensis.*

TURZO, of THURZO, een graaffelyke familie, oorspronkelyk uit Tartarye, en van daar gekomen in Polen en Hungarië. Naderhandt heeft zich eene linie te Augsburg nedergezet, doch is van daar weder naar Hungarië gekeert. Doch eindelyk begaf ze zich onder keizer Ferdinand den I naar Oostenryk, en kocht de heerlykheit Gravenek, niet verre van den Donauw aan de Crems gelegen. Hoewel reets voorhenen in 't jaar 1300 *Otto Thurzo* te Wenen gestorven is, zynde aldaar by de Minoriten begraven. Uit deze familie zyn vele voorname mannen gesproten. *Georg Turzo*, heer van Bethlemfalva, bloeide in 't jaar 1446. Des zelfs zoon *Johannes*,

nus, die uit de Hungarische bergwerken een onnoemlyken schat vergadert hadt, en by Crakau vorstelyke goederen bezat, wierdt in den gravenstandt verheven. Hy stierf in 't jaar 1508, acht zonen nalatende, met namen (1) *Franciscus*, bisschop van Neutra, naderhandt van Waradyn; (2) *Stanislaus*, bisschop van Olmutz; (3) *Johannes*, bisschop van Breslau; (4) *Alexius*, stadhouder van Hungarië; (5) *Georgius*, Palatyn in Hungarië. *Emmericus*, een naneef, hadt in 't jaar 1615 de eer, dat hy van de universiteit van Wittenberg tot haren rector magnificus verkoren wierdt. In 't jaar 1620 moest hy uit name des vorsten van Zevenbergen, Bethlen Gabor, een gezantschap by Frederik den V, verkoren koning van Bohemen, bekleden. Maar in het volgende jaar wierdt hy door vergift van het leven berooft. Zyn broeder Stanislaus, Palatyn van Hungarië, was in 't jaar 1621 keizerlyke gevolmachtigde by de vredehandeling met den voornoemden Bethlen Gabor. Ter zelver tydt leefden *Christophorus* en *Nicolaus*. Uit dit geslacht waren ook *Alexius*, stadhouder van keizer Ferdinand den I in Hungarië; *Franciscus*, kamerpresident en hofmeester in Hungarië onder de keizers Maximiliaan den I en Rudolph den II, en *Georgius Thurzo* van Bethlemsfalva, graaf van Arva, keizerlyke geheime Raadt, Palatyn van Hungarië. Deze stierf in 't jaar 1617. *Sambucus in Append. Bonfinu. Rhenan. Prefat. in Tertullian. Hrocbtii Orat. exeg. Georg. Thurzonis. Spener Hist. Insig. lib. I. cap. 94. Bucelinus Stemm. P. III. Chytrai Sax. p. 132. Luca Siles. Hist. Sennerts Athen. Wittenb.*

TUSCH, of TOSCO, (DOMINICUS) een vermaard en geleerd kardinaal, was van Rheggio, in 't koninkryk van Napels, geboortig; hadt een voortreffelyk begrip en geheugenis. Vooraleer hy zyn vaderlandt verliet, wierdt hy der beide rechten doctor verklaart; en na dat hy zich een tydlang als advokaat te Rome hadt opgehouden, wierdt hy aldaar auditeur van de Rota, en erlangde van paus Clemens den VIII den kardinaalshoedt. Hy zou ook na de doodt van Leo den XI tot paus verkoren zyn, ten ware zich Baronius tegen hem hadt aangekant. Na dezen schreef hy *Conclusiones Juris* in VIII stukken in folio, waar in hy naar het alphabeth alle uitspraken van het recht onder zekere tytels heeft gebragt. Dit werk is by de rechtsgeleerden wel gewilt. Hy stierf in 't jaar 1620, oud 90 jaren. *Thomasinus Elog. Vir. illustr.*

TUSCULUM. Zie FRESCATI.

TUSCUS, (BALERUS) wierdt gehouden voor den schryver van een boek, dat in 't jaar 1622 door de Inquisitie veroordeelt wierdt. De tytel van het zelve was: *Tela Catholica contra judicia erronea.* Men meende uit den schryfstyl te ontdekken, dat hy 'er autheur van was. Fra Angelo, historieschryver der ongeschoeide Karmeliten, bediende zich van dit voorbeeldt om te bewyzen, dat de Jesuit Conradus Jenningus autheur van een brief was, die in 't jaar 1696 onder den name van den keizer gezegt wierdt aan den koning van Spanje geschreven te zyn. Tot dien einde haalde hy ook aan het voorbeeldt van den kerkvader Hieronymus, die uit den schryfstyl van zekeren brief ontdekt hadt, dat hy van Johannes van Jeruzalem geschreven was. Doch het is zeker, dat de voornoemde brief van den keizer zelve geschreven is. Papebruchius, die in zyne werken gestelt heeft de klagten van den bovengemelden historieschryver, verhaalt, dat de ambassadeur van den keizer te Madrid op keizerlyk bevel begeert heeft, dat de autheur dezer klagte, zo smadelyk voor zyne keizerlyke Majesteit, gestraft wierdt. Hy voegt daar by, dat die Karmelyt zyn zeggen heeft moeten herroepen. Die zelve Papenbruchius getuigt verder, dat hy in geen register van veroordeelde boeken den naam van *Balerus Tuscus* gevonden heeft. Voorts gist hy, dat deze *Tuscus*, hebbende zyn name gestelt voor zeker boek, waar in de Oost-Indische compagnie gehekelt wierdt, het zelve van de Hollanders gecensureert is; en dat de autheur, zonder zyn name te noemen, het bovengemelde traktaat, genaamt *Tela Catholica* enz. hier tegen geschreven heeft. *Bayle Dict. Crit.*

TUSINI, een ridderorde dus genaamt, begon in 't jaar 1562, bloeiende volgens den regel van St. Basilius een geruimen tydt in Bohemen en Oostenryk. Hunne gelofte bestondt in een gedurige onthoudinge van het huwelyk, en gehoorzaamheit omtrent de geboden der Roomsche kerke. Hun gewaadt was een rode rok met een groen kruis daar op, zynde van voren toegegord. Den oorspronk, en de reden van benaming, te weten waarom deze orde *Tusini* genaamt is, weten de schryvers niet. De grootmeester wordt gezegt de Roomsche keizer zelf geweest te zyn.

TUSPA, een klein aangenaam stedeke aan de golf van Mexiko in 't Noorder Amerika, by een klein riviertje van den zelven naam, vyftien mylen van Vera Cruz gelegen.

TUTELA. Dus noemden de oude Romeinen een zekeren beschermgodt, wiens beeldtenis men op de achtersteven der schepen zag. Aldaar wierdt hy van de zeevarende gedient. Men maakte daar by verbonden, en bewees die gewaande godheit een gelyke achting als andere goden. *Schefferus de Milit. Rom. III. 1. Brodaus Miscell. I. 10. Pitiscus.*

TUTIA, eene Vestaalsche maagdt, die over bloedschande aangeklaagt zynde, en zich zelve volgens de gewone en wettige wyze weigerende te ontschuldigen, met een zeef naar den Tyber ging, en de godinne Vesta badt, dat, nademaal zy zuiver van dien vuilen laster was, zy de zeef vol water mogt scheppen, en in de stadt dragen. Dit verhaalt men, dat op haar verzoek geschiedt, en zy dus vrygesproken is. *Livius. Valerius Maximus.*

TUTOCORI, of TUTOCORIN, een koninkryk op het halfeilandt van Indië, aan deze zyde van den Ganges, het welk in 't jaar 1658 door de Hollanders den Portugezen ontweldigt wierdt. De stadt, van den zelven name, heeft poorten, noch grachten, maar fraaie stene huizen. Op den oever der zee is een parel-visschery. *Schulz Oost-Ind. Reizebeschryv.*

TUTTLINGEN, een Wurtembergsche stadt aan den Donauw, by Möringen, in het Furstenbergsche gebiedt gelegen, stondt eertyds onder de graven van Wurtenberg, wier meeste goederen aan die van Furstenberg gekomen zyn. Doch de heeren van Lustnar hebben Duttlingen of Tuttlingen voor hen zelve gehouden, en nog in 't jaar 1394 in bezit gehad, tot dat deze plaats aan Wurtenberg is gekomen. Voor de stadt ziet men nog de overblyfsels van het oude slot Honberg, dat nochtans met Hochberg en Hohenberg niet moet vermengt worden, welke laatste plaats niet verre van daar gelegen is. *Crusius Annal. Suev.*

TUTULINA, of TUTELINA, eene godin, die oudtyds van de Romeinen aangeroepen wierdt, wanneer ze hunne vruchten hadden ingeoogst, om de zelve in zekerheit te bewaren. Hier van daan komt de benaming van *Tutulina* en *Tutularis*. In het paleis der heeren Ursini ziet men nog deze inscriptie: *DIIS TUTELARIBUS. Macrobius. Augustinus de Civ. Dei lib. IV.*

TUY, in 't Latyn *Tuda*, of *Tide*, eene stadt in 't Spaansche koninkryk Gallicië, aan de rivier Minho, niet verre van daar de zelve in de Atlantische zee valt, gelegen op een berg. Zy heeft goede wallen en muren, veel grof geschut, en een goede bezetting; dies te nodiger, om dat maar een kanonschoot van daar de Portugeesche sterke stadt Valencia gelegen is. Men verhaalt, dat ze van Diomedes, koning van Etolië, gesticht, en naar den name van zynen vader *Tydeus* genaamt is. Hier is een bisschop, staande onder den aartsbisschop van Compostella, en hebbende een jaarlyksche inkomste van 4000 (anderen zeggen van 10000) dukaten. Die zelve bisschop is ook wereldlyk heer der inwoonderen. Het omleggende landt is by uitnemendheit aangenaam en vruchtbaar. Voornamentlyk wascht hier en hier omtrent de beste Spaansche wyn. Onder koning Johannes den I wierdt deze plaats tweemaal ingenomen. *Mariana Hist. Hisp. lib I. cap. 13. lib. XVIII. cap. 13. lib. XIX. cap. 7. Manuel de Faria y Sousa Epit. de las Hist. Portuguez. P. I. c. 3. P. III. c. 11. Colmenar Delices d'Esp. p. 130.*

TUYL, of THUYL, een Geldersch dorp in den Tielerwaardt, op den oever van de Waal, regt tegen over Bommel gelegen. De keizers Otto de I, Otto de III, en Lotharius de II schynen in hunne brieven van de jaren 970, 996, en 1034, rakende de abdy van Elten, van dit dorp te spreken. Kerk en predikant staan onder de classis van Zalt-Bommel.

TWEDE, de achterste rivier in 't Engelsche landschap Northumberlandt, door welke Engelandt van Schotlandt gescheiden wordt. Een zekere streek lands, op de grenzen van Teifidale gelegen, wordt van deze rivier *Tuedale*, in 't Latyn *Twedia*, genaamt. Omtrent daar de zelve in zee valt wordt *Berwik* uit dien hoofde *Berwik aan zee* genaamt. Hier wordt veel zalm gevangen. *Cambden.*

TWEEBRUGGEN, in 't Hoogduitsch *Zweybrücken*, in 't Latyn *Bipontinum*, en in 't Fransch *Deux Ponts* genaamt, een hertogdom in Duitschlandt, gelegen in Wasgau, in de onder-Palts. Men zegt, dat des zelfs hoofdstadt, den zelven naam dragende, haren oorspronk verschuldigt is aan Drusus, die aldaar een kasteel tegen de Allemannen heeft gesticht. Het landt heeft van ouds zyne eige graven gehad, de welke het zelve onmiddelyk van het Ryk te leen bezaten, tot dat het zelve eindelyk aan de Palts is gekomen: want Paltsgraaf *Conraad* heeft reets van wegens zyne moeder *Agnes* een gedeelte daar van bezeten. Naderhandt heeft graaf *Eberhard* in 't jaar 1385 de helft van dit landt, nevens Hornbach en Bergzabern, door 25000 guldens aan Paltsgraaf *Ruprecht* den Ouden verkocht, en de andere helft, tot spyt van zynen broeder, aan den zelven grave Eberhard geschonken, en daar na van de Palts weder te leen ontfangen; gelyk dan de nakomelingen van gemelden grave dit graafschap hebben bezeten tot op *Jakob*, heere te Bitsch, Lichtenberg en Oxenstein, de laatste van dat geslacht, na wiens doodt zyn aandeel van Lichtenberg aan de graven van Hanau, en Tweebruggen, als een openstaand mannelyk leen, aan de Palts zyn gekomen. In de deling tusschen de zonen van koning Rupert, of Ruprecht, is dit graafschap aan het huis van Paltsgraaf *Stephanus* van Simmeren gekomen, van wiens tak of linie in 't volgende artykel zal gesproken worden. Tegenwoordig voert dit landt den tytel van hertogdom, zynde door des zelfs bezitters daar aan gegeven; gelyk dan de koning van Zweden van wegens het zelve stem en zitting op de Duitsche Ryksdagen heeft gehad. Het bestaat uit vyf ambachten, als: *Tweebruggen*, *Landsberg*, *Neucastel*, *Lichtenberg* en *Meissenheim*, waar toe nog een gedeelte van de ambachten *Guttenberg* en *Bischweiler* behoort. De koning van Vrankryk heeft zich in de XVII eeuwe in 't bezit daar van gestelt; maar heeft het zelve in den jare 1693 aan den koning van Zweden weder afgestaan. Naderhandt heeft Stanislaus Leszczinsky, na dat hy Augustus den II het koninkryk van Polen na de Alt-Ranstadsche vrede weder moest inruimen, daar langen tydt zyn verblyf gehouden. Eindelyk heeft Paltsgraaf *Gustaaf Samuel* dit hertogdom na de doodt van Karel den XII, koning van Zweden, in den jare 1718 in bezit genomen. *Topograph. Palat. Beutkens Erzählung*

zehlung wie Zweybrücken van 1410 *bis* 1616 *regiert worden. Giovanni Germ. Princ. l. V, pag.* 58. *Tollner H. P. pag.* 57. *Lünigs Reichs-Arch. Cont. II. Abth.* 4 *pag.* 579.

TWEEBRUGGEN. De linie der Paltsgraven van Tweebruggen begint met LODEWYK den Zwarten, twede zoon van Paltsgrave *Stephanus* van Simmeren, den welken dit hertogdom in de deling met zynen broeder Frederik te beurt viel. Hy overleedt in den jare 1489, en liet na ALEXANDER, die in zyn uiterften wil beval, dat zyn oudfte zoon LODEWYK hem in de regering van zyne landen zou opvolgen, en dat zyne twee andere zonen, *Georg* en *Rupert*, het geeftelyke kleedt zouden aantrekken. Maar zy hebben daar gewillig verandering in gemaakt, hebbende Rupert het graaffchap Veldentz, tot zyn genoegen, van zyn onder broeder ontfangen, het welk ook aan zyne nakomelingen gebleven is. Zie VELDENTZ. Lodewyks zoon was WOLFGANG, wiens zonen, PHILIPS LODEWYK en JOHANNES, bygenaamt de Oude, wederom twee liniën, genaamt die van *Neuburg* en die van *Tweebruggen*, hebben gefticht, die beide nog bloeien. Johannes, die op het aanraden van Panthaleon Candidus in 't jaar 1588 den Lutherfchen Godsdienft varen liet, en den Hervormden aannam, was een groot liefhebber van de Genealogie, en befteedde veel moeite en koften aan de befchryvinge van zyn ftamhuis. Hy overleedt den 12 Augustus des jaars 1604, nalatende van zyne gemalinne Magdalena, dochter van Wilhelm, hertog van Gulik, Kleef en Bergen, van welke de vruchteloze eifch der hertogen van Tweebruggen op de van hertog Johan Wilhelm nagelatene vorftendommen voortkwam, drie zonen, genoemt *Johannes* de II, *Frederik Cafimir*, en *Johan Cafimir*, door welke even zo veel liniën zyn opgerecht. JOHANNES de II was geboren den 26 Maart des jaars 1584, en verkreeg het hertogdom Tweebruggen uit hoofde van het recht der eerftgeboorte, door zynen vader ingevoert. Gedurende de minderjarigheit van keurvorft Frederik den V hadt hy, als den Hervormden Godsdienft toegedaan, de regering van des zelfs landen, niettegenftaande Philips Lodewyk, Paltsgraaf van Nieuwburg, het meefte recht daar toe hadt. Hy ruimde daar op, ingevolge van 's keizers uitfprake, de abdy Hornbach aan het aartsfticht Trier weder in, en ftierf midden in den dertigjarigen oorlog, in den jare 1635. Hy was tweemalen getrouwt geweeft. Zyne eerfte gemalin was Catharina, dochter van René, grave van Rohan, de welke in den jare 1607 zonder kinderen kwam te fterven. Zyne twede gemalin was Louifa Juliana, dochter van Frederik den IV, keurvorft van de Paltz, de welke hem den 5 April van 't jaar 1616 een zoon baarde, genoemt FREDERIK. Hy volgde zynen vader op in den jare 1635; verloor zyne ftaten door den Ryksban, de welke tegen zynen neef, Frederik den V, was afgekondigt, en wierdt in 't jaar 1648 door de vrede van Osnabrugge herftelt. Hy overleedt den 9 July des jaars 1661, zynde zyne drie zonen, *Wilhelm Lodewyk*, *Frederik Lodewyk*, en *Karel Guftaaf*, reets voor hem geftorven, des hy by zyne gemalinne, Anna Julians, dochter van Wilhelm, grave van Naffau, alleen drie dochters naliet. Namentlyk, de oudfte, *Elizabeth*, was geboren den 22 Maart des jaars 1642, en trouwde in 't jaar 1667 met Victor Amadeus, vorft van Anhalt in Bernburg; de twede, *Sophia Amalia*, kwam ter wereldt den 15 December des jaars 1646, en trouwde eerft in 't jaar 1678 met Siegfried, grave van Hohenlo, van de Neufteinfche linie, en daar na in 't jaar 1686 met Johan Karel, Paltsgrave aan den Rhyn, van den tak van Birckenveldt; en de derde, *Charlotta Frederika*, geboren in 't jaar 1653, trouwde in 't jaar 1672 met haren neef Wilhelm Lodewyk, Paltsgrave te Landsberg, den welken zy in 't jaar 1675 door de doodt verloor, waar na zy eenigen tydt regentin van het hertogdom van Tweebrugge van wegens den koning van Zweden is geweeft.

De linie van *Landsberg* is gefticht door FREDERIK CASIMIR, twede zoon van Johannes den I, geboren den 10 Juny des jaars 1585. Hy was Domdeken te Straasburg, en vermeerderde zyne goederen door zyn huwelyk met Amalia, dochter van Willem, prinffe van Oranje, met welke hy de heerlykheit Montfort, in 't hertogdom van Burgundië gelegen, verkreeg. Hy ftierf in den jare 1645, nalatende FREDERIK LODEWYK, die den 17 October des jaars 1619 geboren wierdt. De zelve wierdt door den koning van Vrankryk wegens de voorgemelde heerlykheit van Montfort genaturalifeert, en volgde zynen vaders broeder *Frederik*, zonder mannelyke erven geftorven, in 't jaar 1661 op in 't hertogdom van Tweebruggen. Hy verkocht zyn recht op 't Gulikerlandt aan den Paltsgrave van Neuburg, en de regering moede geworden zynde overgaf hy de zelve aan zynen zone WILHELM LODEWYK; maar na dat de zelve in 't jaar 1675 zonder erven geftorven was, alzo de by zyne gemalinne Carola Frederika, dochter van Paltsgraaf Frederik, geteelde kinderen geftorven waren, moeft hy de regering, voornamentlyk toen Vrankryk het hertogdom van Tweebruggen, onder voorwendfel dat het onder de Elzas behoorde, naar zich wilde flepen, weder aanvaarden. Hy ftierf eindelyk den 1 April des jaars 1681, zynde in 't jaar 1645 getrouwt met Juliana Magdalena, jongfte dochter van den Paltsgraaf Johannes, die ftierf in den jare 1672, waar na hy een onedel vrouwsperfoon, welke in dienft van zyne overledene gemalinne was geweeft, ter vrouwe nam. Hy liet maar twee dochteren na, zynde zyn oudfte zoon, *Wilhelm Lodewyk*, in den jare 1675, en zyn jongfte, *Karel Lodewyk*, in den jare 1673 overleden. Zyne oudfte dochter, *Charlotta*, geboren in 't jaar 1653, trouwde in 't jaar 1678 met Johan Philips, grave van Izenburg; de twede, genaamt *Elizabeth Chriftina*, geboren in 't jaar 1656, trouwde eerft in 't jaar 1678 met Emrich, grave te Leiningen-Hartenburg, en daar na in 't jaar 1692 met Chriftoffel Frederik, grave van Dohna.

JOHAN CASIMIR, jongfte zoon van Johannes den I voornoemd, was geboren den 12 April des jaars 1589, en ftierf in 't jaar 1652. Hy fttichtte de *Kleebergfche* linie, en trouwde in 't jaar 1615 met Catharina, dochter van Karel den IX, koning van Zweden, by welke hy het geluk heeft gehad de ftamvader der laatfte koningen van Zweden te worden, doordien hy door dit huwelyk zyn huis den weg tot de Zweedfche kroon heeft gebaant, welken zyn zoon KAREL GUSTAAF het eerft heeft bekleed. Hy wierdt geboren den 8 November des jaars 1622; zocht ftrax in den beginne zyn geluk aan 't hof van Zweden, en wierdt opperveldheer der Zweedfche krygsmacht in Duitfchlandt; eindelyk den 23 May des jaars 1649 tot kroonprins verklaart, en in 't jaar 1654 op den troon verheven. Hy overleedt in den jare 1660, nalatende van zyne gemalinne Hedwig Eleonora, dochter van Frederik, hertog van Holftein, met welke hy in 't jaar 1654 getrouwt was, KAREL den XI, koning van Zweden, geboren den 24 November des jaars 1655. Deze trouwde met Ulrika Eleonora, dochter van Frederik, koning van Denemarken, by welke hy wan KAREL den XII, geboren in 't jaar 1682, die zynen vader in 't koninkryk van Zweden en het hertogdom van Tweebruggen opvolgde. Na zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1718, kwam Tweebruggen aan Paltsgraaf *Guftaaf Samuel*.

De twede zoon van Johan Cafimir, boven gemeld, was *Adolf Johannes*. Hy kwam ter wereldt den 11 October des jaars 1628, en verliet de zelve wederom door de doodt in den jare 1689. Hy was tweemalen getrouwt geweeft. Zyne eerfte gemalin was Elza Beata, dochter van Petrus Brahé, grave van Wiezenburg, die overleedt in 't jaar 1653. De twede was Elza Elizabeth, dochter van Nikolaas Brahé, grave van Wiezenburg, weduwe des graven van Oxenftirn, gewezen rykskancelier van Zweden. Deze laatfte baarde hem (1) *Catharina*, geboren in 't jaar 1662, en getrouwt met Chriftoffel, grave van Guldenftern; (2) *Maria Elizabeth*, geboren in 't jaar 1663, die in 't jaar 1700 den Roomfchen Godsdienft heeft aangenomen; (3) *Adolf Johannes*, geboren in 't jaar 1666, in 't jaar 1701 in den Lyflandfchen oorlog gefneuvelt; en (4) GUSTAAF SAMUEL, geboren den 2 April des jaars 1670. Hy wierdt in 't jaar 1696 Roomfch-Katholyk, en nam, na dat Karel de XII, koning van Zweden, den 11 December des jaars 1718 was dood gefchoten, bezit van 't hertogdom van Tweebruggen. Hy is voor de eerfte maal getrouwt den 2 April des jaars 1707 met Dorothea, laatfte princeffe van Veldentz, en na hare doodt voor de twede maal den 13 May des jaars 1723 met Louïze Dorothea, dochter van Johan Henrik van Hofman, zynen geheimen Raadt en opperjagermeefter. Maar hy heeft by geen van beide die vrouwen kinderen verwekt. *Imhof Notit. Proc. Europ. Herold. Souverainen van Europa*, enz.

TWEEMANNEN, in het Latyn *Duumviri*, waren een foort van overheden by de Romeinen, die men twee te gelyk verkoos. Daar waren 'er wederom van verfcheide foorten: want eenige droegen zorg voor de geheiligde dingen, als het verbeteren der tempelen; andere namen de zeezaken waar; en andere waren als een minder foort van rechters. De eerfte Tweemannen wierden aangeftelt ten tyde van Tarquinius den Hovaardigen, om de boeken der Sibyllen te bewaren. In 't jaar van Rome 356 zochten de Tweemannen, na eene langdurige peft, een hulpmiddel daar tegen in gemelde boeken, en bevalen de eerfte heilige maaltydt voor Jupiter, Juno en Minerva, *Lectifternium* genaamt, op drie byzondere tafelbedden aan te rechten. *Tit. Livius l. V. seq.*

TWELLE, een dorp van Over-Yffel, aan de Veluwe palende. Het wierdt in de dertiende eeuwe *het Veenlo* genoemt.

TWENT, TWENTH, of TWENTHE, een gedeelte van de Nederlandfche provincie Over-Yffel, gelegen tuffchen het graaffchap Zutphen, het fticht van Munfter, het graaffchap Benthem, en het droftampt Sallandt. Het landt is zeer moeraffig, en draagt den tytel van droftampt. Volgens de gedachten van eenigen zyn de *Tubanten* de oude inwoonders van dit landfchapje geweeft, en hebben hunnen naam aan het zelve, of het landt den zynen aan die oude bewoonders daar van gegeven. Het landt van Twenthe heeft ook van ouds uit verfcheide graaffchappen beftaan, onder welke dat van *Goor*, of *Ghore* het voornaamfte is geweeft. De befte plaats daar in is het ftedeke *Oldenfeel*. De andere zyn, *Almelo*, *Delden*, *Diepenheim*, *Enfchede*, *Goor*, *Ootmarfum* en *Ryffen*.

TWER, ook TWERSKO, in 't Latyn *Tweria*, een hertogdom in Muskovië, tuffchen Novogrod-Weliki, Reskhou, Moskou, en Rofthou. De hoofdftadt TWER is gelegen aan de rivier de Wolga, alwaar zich de Twerfa met de zelve vermengt, en heeft een kafteel, nevens een aartsbisdom. Johannes Bafilowitz overviel deze ftadt in 't jaar 1569, dodende al wat hy daar in vondt. Reden tot deze wreedheit gaf, dat hy de inwoonders verdacht hieldt, dat zy befloten hadden Groot-Novogrod en Pleskou aan de kroon van Polen over te geven. *Quaginus. Olearius. Petrejus.*

TWIKKELO, een oud slot of adelyk huis in Twenthe, in Over-Yssel. *Frederik van Twikkelo* was omtrent het jaar 1521, of 1522 landvoogdt van Drenthe, en burggraaf of kastelein van Koevorden, en wordt van *J. Pikart* in zyne oudheden en beschryving van Drenthe over zyne dapperheit en oorlogskunde zeer geprezen. Maar het gebeurde, dat hy op een tydt om eenige redenen naar Oost-Vrieslandt was gereist, wanneer Koevorden schielyk door de Gelderschen wierdt berent en ingenomen. Het kasteel, hoewel 'er Twikkelo by alle geluk nog binnen geraakt was, moest ook in korten tydt buigen. Zie *Pontanus*, *Slichtenhorst* en den voorgemelden *Pikart*.

TWISK, TWISCH, of **TWYS**, een dorp in Noord-Hollandt, onder Medenblik, met kerk en predikant, staande onder de classis van Hoorn.

TWOKENHAM-PARK, een prachtig huis in het Engelsche landschap Middelsex, tegen over Richmond, behoort tot de goederen van den Lord Carigan.

TYALLENHUZEN, anders **TYLAHUZUM**, een dorp in de Vriesche grietenye Wimbritzeradeel, in 't kwartier Westergoo.

TYANA, een der voornaamste steden in Cappadocië, aan den voet van het gebergte Taurus, was het vaderlandt van Apollonius Tyanæus. Alhier is in 't jaar 365 een concilie gehouden. *Strabo. Theodoretus. Sozomenus. Baronius. Cellarius.*

TYARMARUM, anders **TYEMARUM**, of **TZUMMARUM**, een dorp van de Vriesche grietenye Barradeel, in 't kwartier Westergoo. Hier heeft de vermaarde abdy *Lidlum*, van de Premonstret-orde, als mede het huis *Roordema* gestaan.

TYBEIN, in 't Latyn *Duinum*, eene stadt met een sterk kasteel, en kleine haven in het hertogdom van Krain, twee mylen van Triest, aan de Adriatische zee gelegen. Het is het stamhuis van het geslacht der heeren van dien name, die reets in 't jaar 1400 zyn uitgestorven, en staat thans onder het gebiedt der graven van Thurn en Valvassina. *Valvass. Ehre des Hertzogth. Crain.*

TYBOUT, (WILLEM) een Nederlander, en een kunstig glasschilder. Men ziet nog van hem op de glazen van het groot vertrek van de voorste Doelen binnen Leiden alle de Hollandsche graven ten voeten uitgeschildert, naar de aftekeningen, die hy gemaakt hadt naar de oude muur-schilderyen in 't klooster van de Karmeliter monniken, of de Lieve Vrouwe broeders, gesticht in den jare 1249 binnen Haarlem, na dat de geschilderde paneelen met de zelve beeldtenisse der graven beschildert waren: hoewel anderen willen, dat deze alleen voor echte namaaksels moeten gehouden worden, welke de kloosterlingen (wanneer de eerste en echte afbeeldsels, met waterverf op den muur geschildert, door afbryzeling des muurs en onduurzaamheit der waterverwe verdondert waren) op houte paneelen lieten schilderen, en die van de magistraten van Haarlem in 't laatste van de XV eeuwe uit handen der beeldestormers zyn gered, en geplaatst op de voorzaal van hun stadhuis, daar zy nog te zien zyn. Tybout stierf den 24 July in 't jaar 1699, oud 73 jaren. *Houbraken.*

TYBURN, oudtyds *Elms* genaamt, een plaats vier of vyf hondert schreden buiten Londen gelegen, alwaar gemeenlyk de doodvonnissen der veroordeelden uitgevoert worden. Aangezien vele Roomschgezinden aldaar hun leven verloren hebben, is deze plaats van velen van hunne geloofsgenoten verwaardigt om een pelgrimagie derwaarts te doen; gelyk onder anderen in 't jaar 1626 door de koninginne Henriëtta Maria wierdt gedaan, tot groot misnoegen van Karel den I, haren gemaal. *The compleat Hist. of England Vol. I. p.* 213. *Vol. III. p.* 27.

TYCHE. Dus wierdt genaamt (1) een der vier delen van de stadt Syracusa. *Cicero in Verr. IV.* (2) Eene Nymph, zynde de dochter van Oceanus en Tethys. *Hesiod. Theogon.*

St. **TYCHICUS**, een leerling van den Apostel Paulus, geboortig uit Asië, onzeker of van Joodsche, dan van Heidensche ouders geteelt. De Apostel heeft hem na zyne bekeering zeer dierbaar gehouden; waarom hy hem verscheide eernamen geeft. Paulus gebruikte hem onder anderen tot het overbrengen zyner brieven, en om den gemeentens mondeling bericht te geven. Hy hadt onder anderen besloten hem naar het eilandt Creta, in plaats van Titus, en naar Ephezen, in de afwezendheit van Timotheus, te zenden, om die gemeenten te bestieren. Men heeft gene zekere naricht van het gene Tychicus naderhandt wedervaren is. Sommige Grieksche schryvers zeggen, dat hy bisschop van Colophon geworden is; anderen noemen hem bisschop van Chalcedon. Doch daar zyn 'er, die beweeren, dat hy maar een diaken geweest is. De Grieksche kerk viert zyne gedachtenis den 8 of 9 December: doch in de oude Latynsche martelaarsboeken wordt hem de 19 April toegeëigent; maar in het hedendaagsche Roomsche de 29 van de zelve maandt. *Hand. XX en XXIV. Coloss. IV. Ephez. VI. Tit. I. Timoth. IV. Tillemont Mem. Eccl. Tom. I.*

TYDAEUS, zoon van Oeneus, koning van Calydon, in Etolie, hadt het ongeluk, dat hy zynen broeder Melanippus doodde. Hy wierdt derhalven uit zyn vaderlandt gebannen, en vloodt naar Adrastus, koning der Argiven, die hem zyne dochter Deiphile ten huwelyk gaf. Polynicus, die Argia, de zuster van Deiphile, getrouwt hadde, zondt Tydæus, om Eteocles te bewegen hem het koninkryk van Thebe, volgens verdrag, over te geven. Doch wanneer Tydæus hier in ongelukkig was, en kwalyk gehandelt wierdt, daagde hy Etheocles met alle de zynen uit, en sloeg de zelve. Dit verbitterde de Thebanen, zo dat zich vystig van hen zamenvoegden onder het bevel van Meon en Lycophron, om Tydæus op zyne te rug reize te overvallen: doch zy wierden alle ook gedood, uitgezonderd Meon alleen, dien het leven geschonken wierdt, om de tyding hier van aan Neocles te brengen. Maar wanneer hy naderhandt nevens Adrastus en Polynicus voor Thebe kwam, wierdt hy van Menalippus, zoon van Astacus, dodelyk gekwetst, na dat hy weergaloze blyken zyner dapperheit gegeven hadt. Zyn zoon *Diomedes* wordt by de dichters *Tydides* genaamt. *Diodorus Siculus. Statius. Pausanias. Apollodorus.*

TYKOCZIN, een plaats in 't Poolsche landschap Podlachië, aan de rivier Narew, niet verre van Bielsk op een vlakte gelegen. Het kasteel is byna van een moeras omringt, voorts door kunst versterkt, en met grof geschut voorzien. Alhier plagt een gedeelte der koninklyke schatten bewaart te worden. Ook liet 'er koning Sigismundus Augustus geldt slaan. In 't begin der XVIII eeuwe veroverden de Zweden deze plaats: doch koning Augustus nam ze in 't jaar 1703 weder in. *Connor state of Poland P. I. Lett. 6. Mercure Historique.*

TYMPANISMUS was een doodstraffe by de ouden, in 't byzonder de Grieken, waar by iemandt op de pynbank uitgerekt, en zo lange met stokken geslagen wierdt, tot dat hy den geest gaf. *Hebr. XI.* 35. *Drusius in loc. cit. Grotius ad II Macchab.*

TYMPANITAE. Dus wierden by de latere Grieken, en nog op den huidigen dag genaamt die genen, welke in den kerkelyken ban gestorven waren, van welke men verhaalt, dat ze in 't graf niet verrotten, maar als een trommel (waar van ze den name hebben) opzwellen, zwart en afschuwelyk uitzien. Wanneer een bisschop of ander geestelyke tot het graf komt, en den doden van den ban ontslaat, zegt men, dat hy, die opgeblazen was, invalt, en gelyk andere doden de verrotting onderworpen is. *Du Fresne Gloss. Gr. p.* 1621. *Joh. Andr. Schmidius Dissert. de absolutione mortuor. Tympanicorum.*

TYNDARUS was, volgens het verhaal der dichters, een koning van Lakonië, wiens gemalin was Leda, de dochter van Thestius, die van Jupiter, die zich in een zwaan verandert hadde, verkracht wierdt, zynde toen ook zwanger by Tyndarus. Zy baarde twee eieren, uit een van welke, zynde van Jupiter ontfangen, *Pollux* en *Helena*, uit het andere, waar van Tydarus vader was, *Castor* en *Clytemnestra* te voorschyn kwamen. Des niettegenstaande hebben de dichters zo wel Castor als Pollux *Tyndarida* genaamt: zelfs wordt Helena somwylen *Tyndaris* by hen geheten. *Ovid. Metamorph. VI. Horat. Sat. I. Pomey Panth. Myth. p.* 246.

TYPHON, of **TYPHAEUS**, wordt van de oude dichters genaamt een zoon der Hel en der Aarde, gelyk Hesiodus schryft. Anderen noemen hem alleen een zoon van Juno: want Homerus getuigt, dat deze godin, verbitterd om dat Jupiter Minerva bezwangert hadde, de aarde met hare handt heeft geslagen, en hare opkomende dampen tot zich getrokken; waar uit die dichter zegt dat Typhon geboren is. Deze wordt gezegt van een ongemeene grootte geweest te zyn, zo dat hy met de eene handt het Oosten, met de andere het Westen kon aanraken, stotende met de kruin van zyn hoofdt tot aan 't gesternte. Zyne beide oogen schenen enkel vuur te zyn, blazende vuur uit zyn mondt en neusgaten. Zyn lichaam was met pluimvederen gedekt; en zyne lendenen en voeten waren gelyk die van een draak. Dit gedrocht wilde nevens andere reuzen den hemel bestormen, en de goden van hunnen troon bonzen, die daar op zo verschrikt wierden, dat ze naar Egypten vloden, en aldaar hunne gedaante veranderden. Doch eindelyk schoot hem Apollo met zyne pylen dood. Anderen zeggen, dat hem Jupiter met een donderpyl dood geslagen, en onder den berg Ethna begraven heeft. Ovidius, willende zyne verbaasde grootheit beschryven, zegt, dat hy het voorgebergte in Sicilië, Peloro, of Capo de Faro op zyne regter, Pachino, of het voorgebergte de Passaro op zyne linkerhandt, maar Lilybeum, of Capo di Coco op zyne heupe, en den berg Ethna op zyn kop draagt. Sommigen beweren, dat Typhon een koning van Egypten geweest is, zynde zeer wreed, invoegen hy zynen broeder Osiris doodde, om dus het koninkryk te bemachtigen; maar dat hy eindelyk van Isis, gemalinne van Osiris, is overwonnen en gestraft. Dickinson houdt staande, dat Python en Typhon een en de zelve geweest zyn, door welke niemandt anders dan Og, koning van Basan, te verstaan is, die van Apollo, dat is Josua, overwonnen is. De natuurkundigen verklaren deze fabel van Typhon van de natuur der winden, die van het Oosten naar het Westen waaien; dat de pluimvederen de snelheit der winden betekenen, maar de drakenvoeten het gevaar en de schade der wervelwinden. Door het vuurspuwen van dit gedrocht zy te verstaan, dat de aarde allerlei dampen, heet en droog, uitwaassemt. Dat de reuzen de goden hebben willen van den troon schoppen, is naar het begrip van het gemene volk gezegt, dat de wolken voor den hemel aanziet; en om dat de windt somwylen zo sterk waait, dat hy de wolken wegdryft, zo hebben de dichters daar uit gelegenheit genomen om te zeggen, dat Typhon de goden op hunnen troon ontrust heeft; en nademaal de hette en zonnestralen, of het goede weêr diergelyke stormen pleegt te stillen, hebben de dichters gezegt, dat Apollo of Jupiter hem met een don-

derpyl doodgeslagen heeft. Eindelyk, dewyl 'er vele holen in Sicilië zyn, in welke onderaardsche winden en vuur gemerkt worden, die zomwylen eene aardbeving of vuur veroorzaken, hebben de dichters hier uit gelegenheit genomen om te zeggen, dat Typhon onder de zelve begraven lag. *Homerus. Hesiodus. Diodorus Siculus. Ovidius. Strabo. Apollodorus.*

TYPICUM. Dus wordt in de Grieksche kerk een boek genaamt, waar in gezien wordt, wat de geestelyken dagelyksch by hunnen Godsdienst en Misse zingen of lezen moeten. Τυπικὸν, van Τύπος dus genaamt, zegt een Formuller. Ieder kerk heeft haar afzonderlyk *Typicum*, gelyk eertyds de kerken in 't Westen, vooraleer ze zich alle naar het voorbeeldt der Roomsche kerk geschikt hadden. Dat van St. Sabas is onder de geleerden meest vermaard, dit is het Typicon van Jeruzalem, en uit het klooster van St. Sabas genomen. *Du Fresne Glossar. Grac. p.* 1622.

TYPOTIUS, (JACOBUS) een vermaard Nederlandsch rechtsgeleerde, was uit een oude en aanzienlyke familie te Diest in Brabandt gesproten. Na dat hy de voornaamste akademiën van Europa hadt bezocht, en in Italie lessen in de rechtsgeleerdheit gegeven, wierdt hy van koning Johannes den III naar Zweden beroepen. Hier leefde hy in den beginne in een groot aanzien, en was koninklyke Raadt, doch wierdt van velen benyd. Hy schreef een werk, genaamt: *Historia rerum in Suecia gestarum*. Hier in verschoonde hy den koning zelf niet, en greep ook verscheide groten, onder anderen Petrus de la Gardie, aan. Hier over wierdt hy ter doodt veroordeelt. Maar aangezien zyn broeder Matthias koninklyke lyfarts in Denemarken was, bewoog hy zynen koning, Frederik den II, voor hem te spreken. Dit was van die uitwerking, dat Jacobus Typotius van koning Sigismundus den III wierdt vrygesproken, en in zyne gunst aangenomen. Vervolgens begaf hy zich in 't jaar 1595 naar Duitschlandt; gaf te Wurtsburg zyne twee boeken *De Fortuna*, en de twee *De Fato* in 't licht. Het eerste droeg hy koning Sigismundus, het twede koning Frederik, ten teken van dankbaarheit op. Vervolgens kwam hy aan 't hof van keizer Rudolph den II; doch stierf in 't jaar 1600 te Praag, alwaar de keizerlyke lyfarts, Johannes Jessenius van Jessen hem een voortreffelyke lykreden hieldt. Zyne overige schriften zyn: *De justo; De salute reipublica; De Monarchia; Historia Gothorum; Orationes; Poëmata*, en meer andere. *Thuanus. Val. Andreas Bibl. Belg. Swertii Athen. Belg. Claudius Arrhenius in Vita Ponti de la Gardie. Teissier. Bayle.*

TYRAN. Zie DWINGELANDT.

TYRANNEN. (DE DERTIG) Zie DWINGELANDEN.

TYRANNION, een vermaard spraakkundige (*Grammaticus*) leefde ten tyde van Pompejus den Groten, en was geboortig van Amise, in het koninkryk van Pontus. Eerst wierdt hy *Theophrastus* genaamt; maar wanneer zyn leermeester Hestiæus bemerkte, dat hy zyne medeleerlingen kwalyk handelde, noemde hy hem Τυραννίων, dat is, een kleine tyran, of dwingelandt. Te Rhodus studeerde hy onder Dionysius Thrax. Wanneer Lucullus den koning Mithridates op de vlucht sloeg, en des zelfs koninkryk innam, viel hy in de handen van dien Romeinschen veldheer. Dit viel zeer gelukkig voor hem uit, aangezien hy daar door gelegenheit kreeg om zyne bekwaamheit te Rome te laten zien, en aldaar schatten te vergaderen: want Lucullus gebruikte hem om een bibliotheek van meer dan dertig duizend boeken te verzamelen. Hy stierf in een hogen ouderdom; hoewel Suidas den rechten tydt van zyne doodt niet heeft aangetekent; want wanneer die schryver zegt, dat Tyrannion in het derde jaar der CX Olympiade gestorven is, merkt Bayle hier omtrent een tegenstrydigheit aan, en zegt, dat Tyrannion niet voor de CLXXVII Olympiade naar Rome gebragt is, namentlyk na de overwinning van Mithridates door Lucullus. Murena, die graag de eer hadt gehad een zo geleerden slaaf de vryheit te schenken, verzocht hem van Lucullus. Doch Plutarchus heeft wel aangemerkt, dat dit schenken der vryheit een heimelyk verwyt van een gewezene slaverny behelsde, en dat het Lucullus tegen de borst geweest is, een man, die zo geleerd en vermaard was, van zyne vryheit eerst te beroven, en ze hem kwansuis naderhandt weder te geven. Ondertusschen heeft de zorg van Tyrannion omtrent het vergaderen van boeken niet weinig toegebragt tot het bewaren der werken van Aristoteles, die sedert de doodt van dien groten philosooph een zonderling lot hadden gehad; want Aristoteles stervende hadt de zelve nevens zyn school en overige boeken nagelaten aan zyn leerling Theophrastus. Deze maakte ze aan Neleus, gewezen discipel van hem, en van Aristoteles. Neleus liet zyne bibliotheek zynen erfgenamen te Scepsis na. Deze, ongeletterde menschen zynde, sloten al die geleerde werken op, en bemerkende, dat de koningen van Pergamus, onder wier gebiedt zy woonden, bezig waren met een luisterryke bibliotheek te vergaderen, begroeven hunnen onbekenden schat onder de aarde. Een geruimen tydt daar na wierden de boeken van Neleus, onder welke ook die van Aristoteles waren, van de nakomelingen der voornoemde erfgenamen weder opgegraven, grotelyks van de wormen en de dampen der aarde beschadigt, en op vele plaatsen onleesbaar geworden. Des niettegenstaande verkochten ze de boeken van Aristoteles en Theophrastus zeer duur aan een zeker Apellicon. Deze liet ze in 't net schryven. Doch de afschryvers lieten 'er vele fauten insluipen, by gelegenheit dat ze de letteren, en woorden, die of door de vochtigheit, of door de wormen bedorven waren, niet lezen of verstaan konden. Na de doodt van Apellicon wierdt deze bibliotheek naar Athene, en van daar door Sulla naar Rome gebragt. De bibliothekaris nu van Sulla vergunde aan Tyrannion de schriften van Aristoteles te gebruiken. Te Rome derhalven wierdt Aristoteles verscheide malen afgeschreven, maar zonder de bedorven kopy behoorlyk met het oorspronkelyke handschrift naar behoren te vergelyken; invoegen de werken van Aristoteles meer te Rome, als voorhenen te Athene, bedorven zyn. Zo verre verhaalt Strabo deze geschiedenis. Plutarchus gaat nog verder, en getuigt, dat Andronicus van Rhodus verscheide stukken dezer bibliotheek, die Tyrannion daar van ontwend hadt, in 't licht heeft gegeven. Doch Athenæus zegt, dat de bovengenoemde Neleus, bezitter der meergemelde boeken van Aristoteles, deze aan koning Ptolomeus Philadelphus van Egypten verkocht heeft, en dat ze van dezen naar Alexandrië zyn gezonden. Wederom anderen zyn tot die buitensporigheit vervallen, dat ze ontkent hebben, dat Aristoteles ooit iets in geschrift heeft nagelaten. Onder deze is Franciscus Picus van Mirandola. Doch om weder tot Tyrannion te keren, onder zyne leerlingen waren ook de zonen van Marcus Tullius, en des zelfs broeder Quintus Cicero, insgelyks ook Strabo, volgens des zelfs getuigenis, en de vermaarde Cicero gebruikte hem om zyne bibliotheek in order te schikken. *Cicero. Plutarchus in Lucullo. Strabo. Suidas. Bayle.*

TYRANNION. Deze wierdt dus genaamt, om dat hy een leerling van den bovengemelden geweest was, maar geenzins naar den name van zyn oom Tyrannion, gelyk Lloyd, Hoffman, Moreri, en anderen willen, die zulks te vergeefsch uit Suidas zoeken te bewyzen. Hy was een Phenicier van afkomst, en wierdt gevangen in den oorlog van Octavius en Marcus Antonius. De vrygelaten Dymas kocht hem. Vervolgens wierdt hy aan Terentia, huisvrouw van Marcus Tullius Cicero, gegeven, die hem de vryheit schonk. Tyrannion, zyne vryheit nu hebbende erlangt, en een school opgerecht, schreef zestig boeken. Onder deze was een werk, waar in hy poogde te bewyzen, dat de Latynsche taal haren oorspronk uit de Grieksche hadt. *Suidas. Bayle.*

TYRATHABA, een vlek in Palestina, gelegen in den stamme Ephraims, niet verre van den berg Garizim, en vermaard wegens den moordt der Samaritanen, door Pilatus aldaar geoeffent. Doch Pilatus over deze gepleegde wreedheit van de inwoonders by Vitellius, stadhouder van Syrië, aangeklaagt zynde, zondt deze Marcellus naar Judea, om de zaak te onderzoeken. Pilatus wierdt naar Rome gezonden, om zyn gedrag by den keizer Tiberius te rechtvaardigen. Doch Tiberius was reets gestorven vooraleer hy te Rome aankwam. Het is deze moordt, van welken de Zaligmaker gewag maakt *Luc. XIII, 1.*

TYRI, een kasteel in Palestina, aan de overzyde van de Jordane, naby Essedon, op de grenzen van Arabië en Judea, was uittermaten sterk. Des zelfs muren waren geheel van wit marmer, en figuren van allerlei beesten, overtreffende de natuurlyke grootheit. Voorts waren 'er in het kasteel grote zalen en andere gemeubileerde vertrekken, behalven de aangename fonteinen. Met een woordt, het was een der vermakelykste plaatzen. *Josephus Oudh. XII. 5.*

TYRKONEL, een kasteel en graafschap in Ulster, een landschap van Ierlandt, in 't Latyn *Conatia* genaamt, paalt aan de Zuid-West- en Noordzyde aan de Vergiviaansche zee, maar in 't Oosten aan Tyrone en Colrane. Men noemt ze 't graafschap Dunghall. Het landt is zonder heuvels en bergen, en heeft vele havens. Het strekt zich in de lengte van het Noord-Oosten tot het Zuiden tot meer dan 80 Engelsche mylen, en in de breedte byna tot 30 uit; invoegen het een der grootste graafschappen van Ierlandt schynt te zyn. Dunghall is de eenigste plaats van eenig aanzien, de andere zyn van weinig belang. Dit graafschap wordt door de rivier Dugs, en het meir Foyle van het overige landt van Ulster afgezondert. *Cambdens britan.*

TYRKONEL (RICHARD TALBOT, HERTOG VAN) was afkomstig van de graven van Shrewsbury. Zynde de jongste van zeven broederen poogde hy die alle in roem voorby te streven. Vyftien jaren oud zynde bevondt hy zich in zeer gevaarlyke omstandigheden, want hy wierdt zo zwaar gekwetst, dat hy drie dagen lang onder de doden bleef leggen. Een gemeen soldaat hem vindende, en ziende, dat 'er nog leven in was, nam een besluit hem te herstellen. Hy verzocht derhalven noch iemandt by hem, om Tyrkonel weg te dragen. Doch deze wilde eerst weten van welke religie de gekwetste was, om dat 'er order was gegeven geen Roomschgezinde te sparen. Richard zeide met een flaauwe stem, dat hy Roomsch was, niet twyffelende of deze belydenis zou hem het leven gekost hebben, het welk echter niet geschiedde. Na de doodt van Cromwel bragt hy de klagten der Roomschgezinde Ieren, die van hunne goederen berooft waren, aan Karel den II, koning van Engelandt; doch te vergeefsch. Naderhandt beschuldigt zynde, dat hy aan de Iersche zamenzwering deel hadt, wierdt hy nevens zyn broeder, den aartsbisschop van Dublin, in een naauwe gevangenisse opgesloten. Koning Jacobus de II gaf hem het gouvernement van Ierlandt, wanneer hy de steden met Roomschgezinde officieren en soldaten vervulde, met dat oogmerk om het landt wederom tot den Roomschen Godsdienst te doen we-

wederkeren. Wanneer Jacobus de II Engelandt verliet, en naar Vrankryk vloodt, weigerde Tyrkonel koning Willem den III te erkennen, niettegenstaande hy van Engelandt en Schotlandt erkent was. En ingeval koning Jacobus zo veel dapperheit hadt gehad, als Tyrkonel, de reductie van die koninkryken zou veel bezwaarlyker geweest zyn. Doch in een tydt, wanneer hy het leger van koning Willem meende het hoofdt te bieden, wierdt hy van een dodelyke ziekte overvallen, en gaf na drie dagen den geest, in 't jaar 1692. Men heeft te Parys een lykreden over hem uitgesproken en in druk uitgegeven. Zy wierdt uitgesproken door den abt Anselmus. *Journal des Savans Tom. XX. p.* 644

TYRO (MARCUS TULLIUS) was de vrygelaten van Marcus Tullius Cicero, wiens leven hy nevens andere werken geschreven heeft. Onder anderen heeft men van hem een register van de verkortende schryfwyze der ouden (*Abbreviaturen*) dat gemeenlyk achter de werken van *Gruterus*, over de inscriptien der ouden, gevoegt wordt, en de *Notæ Tironis* genaamt worden. *Macrobius Saturn. II. 1. Asconius Pedianus.*

TYROL, een gevorst graafschap in den Oostenrykschen kreits. Des zelfs grenzen zyn ten Zuiden de landen van Venetië, ten Oosten Karinthie, de Treviser Mark, Frioul, en het aartsbisdom van Saltsburg, ten Noorden Beyeren en Zwaben, en ten Westen Zwitser- en Graubunderlandt. De lengte strekt zich uit, van 't Garder meir tot aan Kufstein, omtrent 24, en de breedte, van het slot Ehrenberg tot aan Lintz, op 20 mylen. Het is zeer bergachtig; maar de dalen zyn vruchtbaar van koren en wyn, en voornamentlyk vindt men 'er goed weilandt. Ook zyn daar in allerhande bergwerken en zoutputten, als mede voortreffelyke vestingen en passen over het gebergte; waarom de keurvorst van Beyeren, toen hy in het jaar 1703 een inval in dit landt deedt, met groot verlies wierdt te rug gedreven. Het bestaat uit vier delen, namentlyk (1) het bisdom Trente; (2) het bisdom Brixen; (3) het eigentlyk zogenoemde Tyrol, (4) en de ingelyfde landen, namentlyk het markgraafschap van Burgau, de heerlykheit van Nellenburg, het graafschap van Feldkirch en Montfort, de steden Constants, Pludentz, Elzach, Villingen, Mengen, Munderkingen, Ratolfzel, Riedlingen, Schelklingen, Stekborn, Saigen, Tengen, Voringen en Waldsee, en de vier Waldsteden. Het eigentlyk zogenoemde Tyrol behoort tot het huis van Oostenryk, en bestaat uit Etschlandt en Inthal. Dit landt was voortyds een gedeelte van het oude Rhetië, en hadt met het zelve eene en de zelve gevallen, tot dat het onder de Romeinen kwam. Maar als de hertog van Beyeren, Theodo de II, omtrent het jaar 520 een gedeelte van dat landt innam, bragt hy ook Tyrol onder zich. Daar op stelden de hertogen zekere markgraven daar over aan, die de markgraven aan de Etsch wierden genoemt. In de X eeuwe kwam dit landt onder de hertogen van Meran. Maar toen de mannelyke linie van die hertogen in het jaar 1248 met *Otto* den II uitstierf, en hunne domeinen geheel verscheurt wierden, matigde zich Albert, die eene princes van Meran, *Judith* genoemt, ter gemalinne hadt, de Tyrolsche landen aan. Na zyne doodt volgde hem zyn schoonzoon *Meinhard* de II, graaf van Görtz, op, zynde met zyne dochter *Adelheit* getrouwt. Deze hebben dit graafschap bezeten tot op *Margareta*, die wegens haren wyden mondt *Maultasch* wierdt genaamt. Zy hadt wel van haren tweden gemaal, prins Lodewyk van Beyeren, een zoon, *Meinhard* den IV; maar die is voor haar gestorven. Zy stondt toen in het jaar 1363, by een afzonderlyk traktaat, dit graafschap aan het huis van Oostenryk af, by het welke het zelve tot hier toe bestendig gebleven is. *Zeileri Topogr. Fuggers Spiegel der Ehren lib. III. c.* 8. *Beschr. van het graafschap Tyrol. Europ. Herold P. I p.* 404 *Gerhardus de Roo Ann. Austr.*

TYRON, een oud heldt, maar al te onvoorzichtig, als hy met de groten sprak, voornamentlyk met Herodes den groten, koning van Judea. Hy misprees voornamentlyk des zelfs haat omtrent zyne twee zonen, Alexander en Aristobulus, die zeer wreed van hun vader gehandelt wierden. Op een zekeren tydt gehoor by Herodes verzocht en erlangt hebbende sprak hy hem zo nadrukkelyk aan, dat, ingeval hy met een weinig meer achting zyne reden geschikt hadde, Herodes waarlyk daar door zou bewogen geweest zyn. Doch hy verbitterde den koning door zyn al te scherp verwyt, en wierdt in verzekering genomen, en op de pynbank gebragt. Tryphon beschuldigde hem, dat hy van hem verzocht was den koning onder het baardscheeren de keel af te snyden; hoewel zulks onwaar was. De jonge Tyron, zoon van dien ongelukkigen, niet kunnende verdragen, dat zyn vader dus gepynigt wierdt, maakte een zamenzwering nevens drie honderd andere bevelhebbers; doch zyn toeleg wierdt ontdekt, en zyn vader nevens hem en zyne zamengezworene ter doodt gebragt. *Josephus Oudh. XVI.* 17.

TYROPHAGUS, een woordt, gemaakt van het Grieksche *τυρὸς*, dat is *kaas*, en *φάγειν*, *eeten*; wierdt van de Grieksche kerk gebruikt om te betekenen de week, in de Roomsche kerk *Quinquagesima* genaamt, zynde by hen de eerste week in de Vasten, in welke hen geoorloft was *kaas* en eieren te nuttigen. *Du Fresne Gloss. Græc. p.* 1624.

TYRREL, (GUALTHERUS) een Fransch ridder, geboortig van Pontoise, en van verre met Willem den II, koning van Engelandt, verwant; waarom hy zich aan des zelfs hof begaf. Doch wanneer deze koning den 2 Augusty 1100 in 't zogenaamde Newforest, by Choringham, op de jagt was, hadt Tyrrel het ongeluk, dat hy, menende een hert te schieten, een pyl midden door des konings hert schoot. *Ordericus Vital. John Hayward. Sam. Daniel Life of King William II. Wilh. Malmesbur.*

TYRREL, (JACOBUS) een Engelsch ridder, en kamerjonker van koning Richard den II. Op des zelfs bevel ondernam hy in 't jaar 1483 de twee jonge prinssen van Eduard den IV, van welke de oudste onder den name van Eduard den V reets tot koning verklaart was, en de twede, Richard, hertog van Jork genaamt wierdt, van kant te helpen. Tot dien einde begaf hy zich in den Tour, alwaar de twee gemelde prinssen opgesloten waren, en liet ze aldaar door twee bedienden in hun bedt smoren. Tot beloning van deze daadt gaf hem koning Richard het gouvernement over zeker landschap in 't vorstendom van Walles, nevens dat van Glamorganshire: ook wierdt hy tot gouverneur van het kasteel te Guines, in Vrankryk, verklaart. Boven dien gaf hem Richard de III nog vele andere geschenken, en gebruikte hem in Vlaanderen, en tegen den hertog van Bukkingham, behalven in andere gewigtige zaken, daar hy niet nodig hadt zyn persoon naby hem te hebben. Na dat Richard de III in 't jaar 1485 in het treffen by Boswart gesneuvelt was, en Henrik de VII den troon beklom, bleef Tyrrel wel in zyn volle aanzien niet, doch wierdt ook niet zeer benadeelt. Men wist ook niet eigentlyk, of hy aan de bovengemelde daadt schuldig was; en niet tegenstaande hy het zelve by gelegenheit van een opstandt, door Samuel Perkin in 't jaar 1493 verwekt, bekende, kon hy nochtans, wegens het koninklyk bevel, dat hy kon voorwenden, niet aan 't leven gestraft worden. Doch men ontdekte na verloop van eenigen tydt, dat hy zich in een zamenzwering tegen koning Henrik den VII hadt ingelaten; waarom hy in 't jaar 1505, of, gelyk anderen willen, den 6 May des jaars 1503 opentlyk onthalst wierdt. Forrest en Digton, de twee bedienden, door welke Tyrrel de twee prinssen vermoord hadt, worden gezegt by levenden lyve verrot te zyn. *Thom. Moor Life of King Richard III. George Backs Life of King Richard III Holinshead Chronicles. Verulam. Hist. Henr. VII. The compleat Hist. of Engl. V. I.*

TYRTAEUS, een vermaard dichter en luitenist, te Athene, of, gelyk anderen willen, van Milete geboortig. Hy wierdt op den raadt van de godsprake tot opperveldheer der Lacedemoniërs tegen die van Messene verkoren, en moedigde het leger door zyne gedichten en aangename luit dusdanig aan, dat die van Lacedemon de overwinning behaalden. *Pausanias. Justinus. Diod. Siculus. Strabo. Polyænus. Plutarchus. Suidas.*

TYRUS, eene stadt in Phenicië, is zeer oud, en heeft vele wisselvalligheden ondervonden, die ze vermaard gemaakt hebben. Zommigen verhalen, dat ze van Agenor gesticht is, na welken men zegt dat Phœnix en Cadmus geregeert hebben. Doch Josephus beweert, dat de stadt Tyrus 240 jaar voor den tempel van Apollo, en bygevolg in 't jaar 2783 na de scheppinge der wereldt gebouwt is. De oudste koning van Tyrus, zo veel men weet, was *Abibalus*, de vader van Hiram, een vriendt der koningen David en Salomon. Deze regeerde in 't jaar der wereldt 2921. De voornaamste van zyne opvolgers zyn geweest *Pygmalion*, *Strato*, en *Marion*, de laatste koning van Tyrus, in 't jaar der wereldt 3908. Die genen, die oordeelen, dat de stadt Tyrus nog ouder is, menen zulks uit het XIV Hoofdstuk van Josua, en het XXIII van Jesaia te konnen bewyzen. Het is ondertusschen zeker, dat die van Tyrus niet alleen de naast aan gelegene zee, maar ook verre afgelegene plaatsen en koloniën onder hunne macht gehad hebben. Tot de laatste moeten Carthago, en Cadix in Spanje gebragt worden; gelyk ze wegens haren handel ter zee zeer ryk waren. Men houdt gemeenlyk de Tyriërs voor de eerste uitvinders der letteren en van het gebruik der zelve. Men verdeelde de stadt in *Nieuw-* en *Oud-Tyrus*. *Palætyrus*, of het Oude Tyrus, is door koning Nebukadnezar verwoest. Dit gedeelte der stadt was op het vaste landt gesticht. Nieuw-Tyrus, gelegen op een eilandt, is door Alexander den Groten na een belegering van zeven maanden verovert, en geslecht. Doch het is naderhandt wederom opgebouwt. De keizer Adrianus maakte het tot een hoofdstadt van Phenicië. Toen de Christenen in Asië zich vermeerderden, wierdt Tyrus een aartsbisschoppelyke setel, onder den patriarch van Antiochië, en naderhandt onder dien van Jeruzalem. Tegenwoordig is Tyrus maar een gering vlek, onder het Turksche gebiedt, en wordt *Tzur* genaamt. *Jes. XXIII. Ezech. XXVI. Justinus. Plinius. Diodorus Siculus. Strabo. Tyrius. Marianus Sanutus. Cellarius III.* 12.

TYSTADT, of THYSTEDT, een vlek, met een citadel, in 't Noorden van Jutlandt gelegen, aan de golf van Lymford, drie mylen van de zee, en negen van de stadt Wiburg, in 't Zuid-Westen. Het behoort onder het gebiedt des konings van Denemarken.

TYTON, (MAXIMILIAAN) heer van Ognon, geheimschryver en directeur generaal der magazynen des konings van Vrankryk, was de eerste, die den koning riedt diergelyke magazynen op te rechten, om in tydt van noodt alles in gereedschap voor het leger te hebben. Hy wierdt derhalven in 't jaar 1666 gelast met een magazyn in de Bastille te Parys te beginnen. Van hier gingen de koninklyke bevelen naar alle andere steden en sterktens van het koninkryk. Tyton bleef in deze bediening als directeur tot het jaar 1712 wanneer hy stierf. *Memoires du Temps.*

TZARITZA, een Muskovisch stedeken in Astrakan, aan

de Westelyke kust van de Wolga, omtrent vyftig mylen van Astrakan, volgens de landkaarte van den Heere Burgermeester Witsen, maar negentig volgens Sanson, die deze stadt *Larisa* noemt. Omtrent twintig mylen boven deze stadt is het kanaal van Tzaritza, of van Camous, waar door de communikatie tusschen de grote rivieren de Wolga en de Don onderhouden wordt.

TZELAFEE. Dus wordt de jaarrekening der Persianen genaamt, beginnende met den 14 dag van 't jaar 1079. Deze jaarrekening kwam op het bevel van Alba-Arsalan, koning van Chorasan, Mesopotamië, en Persië, in plaats van de jaarrekening van Jezdegird, die de Persianen sedert het jaar 632 gebruikt hadden. Hier mede begon het ryk van Izdegerdes den III, de laatste hunner koningen, uit het geslacht der Sassaniden. De benaming van *Tzelafee* stamt af van 't Persiaansche woordt *Tzelaf*, dat *Majesteit* betekent. Maar tegenwoordig gebruiken de Persianen den Almanak der Arabieren. *Olearius. Scaliger de Emendat. Temp.*

TZERCLAAS, (JOHANNES) graaf van Tilly, oorspronkelyk uit Vlaanderen. Het huis der heeren van Tzerclaas heeft reets in de XI eeuwe als de zevende familie der Patricii te Brussel gebloeit. Deze JOHANNES TZERCLAAS was de zoon van MARTINUS TZERCLAAS, erflandvoogdt van 't graafschap Namen. Zyn oudste broeder was

JACOBUS TZERCLAAS, graaf van Tilly, stervende in 't jaar 1624, in dienst van de keizeren Rudolph en Matthias, nalatende verscheide kinderen by Dorothea, dochter van Maximiliaan, grave van Oost Vrieslandt, ridder van het gulde vlies; onder anderen *Johannes*, die volgt, en *Werner*, die ook een byzondere linie gesticht heeft; nevens *Dorothea Tzerclaas*, in 't jaar 1626 getrouwt met Antonius van Burgundië, heere van Froimont, en gestorven in 't jaar 1643.

JOHANNES TZERCLAAS was erfgenaam van zyn vader in de Nederlanden, en trouwde Maria Francisca de Montmorenci, dochter van Johannes, prins van Robek, en grave van Esterre, by welke hy teelde

(1) *Antonius Ignatius Tzerclaas*, graaf van Tilly, en van het H. Roomsche Ryk, baron van Morbaix, enz. erfstadhouder van Namen. Deze trouwde Johanna Ursula, dochter van Engelbert van Immerzeel, grave van Buchoven, en van het H. Roomsche Ryk, en van Helena van Montmorenci, by welke hy maar een eenige dochter teelde, met namen *Magdalena Francisca Tzerclaas.*

(2) *Franciscus, graaf van Tzerclaas*, die in 't jaar 1684 in de belegering van Buda sneuvelde.

(3) *Albert Tzerclaas*, prins des H. Roomschen Ryks, graaf van Tilly, heer van Montigni, grande van Spanje, ridder van het gulde vlies, generaal over de legers van zyne Katholyke Majesteit in Vlaanderen en Spanje, kapitein van des zelfs lyfwacht, onderkoning en kapitein generaal in Navarre, en voorhenen kapitein generaal over de legers van den bisschop van Luik. Hy trouwde met Maria Magdalena van Longueval, dochter van Karel Albert, grave van Buquoy, en van Wilhelmina Maria van Croy, by welke hy teelde *Magdalena Maria Francisca*, kanunnikesse te Bergen in Henegouwen.

(4) *Claudius*, luitenant generaal in Hollandschen dienst, getrouwt met Anna Antonetta, dochter van Ferdinand, grave van Aspremont en Recheim.

(5) *Thomas*, kanunnik van St. Alban te Namen.

(6) *Magdalena*, gemalin van Thomas van Immerzeel, grave van Buchoven, en broeder van Johanna Ursula voornoemt.

(7) *Maria Clara*, kanunnikesse te Nivelle, maar naderhandt gemalin van Franciscus van Dongelberg, baron van Reves.

(8) *Dorothea*, gemalin van Immanuel de Colonna, ambassadeur van Spanje in Engelandt.

WERNER TZERCLAAS, graaf van Tilly, twede zoon van Jacobus, was keizerlyke en keur-Beyersche kamerjonker, ook Raadt van zyne keurvorstelyke doorluchtigheit, voorts overste over een regiment voetvolk, en gouverneur van Ingolstadt. Zyn oom, de vermaarde graaf van Tilly, benoemde hem tot zyn erfgenaam in Duitschlandt. Hy trouwde met Francisca Barbara, dochter dan Karel, prins van Lichtenstein, by welke hy teelde:

(1) *Franciscus Andreas*, jong gestorven.

(2) *Ernestus Emericus*, die volgt.

(3) *Damianus Elfridus*, kamerjonker des keurvorsten van Beyeren.

(4) *Ferdinand Paulus*, een geestelyke van de orde der Theatynen.

(5) *Maria Francisca*, ongehuwt gestorven.

(6) *Elizabeth Apollonia*, gemalin eerst van Christoffel Ferdinand Poppel, prins van Lobkowitz, onderkoning van Bohemen, en daar na van Albert Wilhelm Krakawsky, grave van Kolowrath, insgelyks onderkoning van Bohemen.

ERNASTUS EMMERICUS, graaf van Tilly, volgde zynen vader op, en was keizerlyke kamerjonker. Hy stierf den 22 April 1675, na dat hy by zyne eerste gemalinne Clara Catharina Maria, dochter van Johannes Maximiliaan, grave van Lamberg, hadt geteelt *Antonius Ferdinand Johannes*, grave van Tilly, die den 5 Maart 1685 in den bloei zyner jaren en ongehuwt te Venetië stierf. By zyne twede gemalinne, Maria Anna Theresia, baronnesse van Haslang, teelde hy *Ferdinand Laurentius Franciscus Xavier*, die volgt; *Maria Judith*, gestorven in 't jaar 1687, en *Maria Anna Catharina*, in 't jaar 1692 getrouwt met Antonius, bygenaamt de Oude, grave van Montfort.

FERDINAND LAURENTIUS FRANCISCUS XAVIER grave van Tilly en Breitenegk, het hoofdt dezer familie in Duitschlandt. *Imhof Notit. Imp. Rittershusius*, enz.

TZERKGAAST, of TZERGEST, een dorp van de Vriesche grietenye Doniawerstal, onder het kwartier der Zevenwolden. Het heeft een fraaie kerk en toren, en wordt met de dorpen St. Niklaasga en Idschenhuizen door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van de Zevenwolden.

TZERNOYAR, of TZERNOGAR, MICHAILO, NOVOGROD, een kleine stadt, door de Russen in Astrakan gesticht, en gelegen aan den Westelyken oever der rivier Wolga. P. Avril noemt ze *Tschernie*, plaatsende de zelve 60 mylen boven Astrakan. Doch mogelyk heeft deze Jesuit, over de Wolga trekkende, den weg langer gevonden dan hy waarlyk is; want de Heer Burgermeester Witzen stelt maar dertig mylen lynregt van Astrakan naar Tzernoyar.

TZETZES, (JOHANNES) een Griekseh dichter, leefde in 't jaar 1170, en schreef een historisch werk in XIII duizend-tallen. Men houdt daar voor, dat zyn schryfstyl opgeblazen en verdrietig is. Het blykt uit zyne *Scholia* over *Hesiodus*, in welke vele goede zaken zyn, dat hy een goed letter- en oordeelkundige is geweest. Zyne Grieksche *Epigrammata* zyn te Basel gedrukt, nevens eenige stukken van Heraclides uit Pontus. *Nicol. Gerbel. Præfat. in Tzetz. Hist. Polit. Olaus Borrichius. Dissert. de Poet. Græc. Baillet Jugem. des Savans sur les Poet.*

TZETZES, (ISAACUS) broeder van den voorgaanden Johannes, schreef een verklaring over den Griekschen dichter Lycophron, en des zelfs werk *Alexandra*, of *Cassandra*. In deze verklaringe zyn vele nuttige aanmerkingen, bekwaam om de Historie der oude Fabelen te doen verstaan; behalven dat ze aan verscheide andere duistere plaatsen licht geven: ook vindt men 'er gewigtige verklaringen in, wat de Grieksche taal aangaat, behalven nog de gevoelens en zetregels der aloude philosophen. *Olaus Borrichius Dissert. de Poet. Græc. Vossius de Hist. Græc. Baillet Jugem. sur les Poëtes. Arnauld. Arlen. Peraxyl. Epist. ad Lycophr. Gerbel. Præfat. in Hist. Job.*

TZOSCHA, een adelyk kasteel en heerlykheit in Opper-Lusatië, aan de Queis, op de grenzen van Silesië, boven Mark-Lissa gelegen. Het behoort nevens het stedeke Goldentraum tot het gebiedt der heeren van Uchteritz. *Grosser P. III, p. 59. 69.*

TZUM, van ouds genaamt *Tzumgum*, een groot en wyduitgestrekt dorp in de Vriesche grietenye Franekeradeel, in 't kwartier Westergoo. Hier leggen de Staten en stinsen van *groot-* en *klein Herema*, *Dekama*, *Toetlum*, en meer andere. In dit dorp staat ook eene schone kerk, gebouwt in 't jaar 1546, met een spitsen toren, daar men langs een bestraten weg naar toe gaat. Hier is een vermaarde paardemarkt, de welke op den 5 Juny gehouden wordt. Ook heeft hier, volgens Sibrandus Leo, een nonnenkloostertje gestaan, het welk op den naam van St. Maria Magdalena was ingewyd, en zeer bekend was onder den naam van *Medum*. Kerk en predikant van Tzum staan onder de classis van Franeker.

TZUMMARUM. Zie TYANMARUM.

GROOT ALGEMEEN
WOORDEN-BOEK.

U.

U, de letter. Zie op V.

UBALDUS, (de H.) bisschop van Eugubio, in Umbrië, leefde in de XII eeuwe, en was uit de gemelde stadt geboortig. Hy wierdt onder de geestelyken van St. Marianus opgevoed, maar volbragt zyne studiën in het collegie van St. Secundus. De bisschop van Eugubio beriep hem om het kapittel van die kerk te herstellen. Hy herbouwde de kerk, die door den brandt verteert was. Wanneer de bisschop van Peruza in 't jaar 1126 overleden was, wierdt hy daar toe verkoren. Doch hy reisde naar Rome, en erlangde van paus Honorius den II dispensatie en vryheit om dat bisdom niet aan te nemen. Wanneer twee jaren daar na het bisdom van Eugubio open was, twistten de geestelyken en het volk over de verkiezing van een nieuwen bisschop. Hy wierdt derhalven genoodzaakt andermaal naar Rome te reizen, om dat geschil te eindigen. Maar paus Honorius de II verkoor hem zelf in 't jaar 1129. Naderhandt, te weten in 't jaar 1155, bemiddelde hy de vrede tusschen de inwoonderen van Eugubio en keizer Frederik Barbarossa, by wien hy zeer aangenaam was. Hy stierf in 't jaar 1160, den 16 May. *Theobald. apud Bolland. Baillet Vies des Saints.*

UBAYE, of HUBAYE, eertyds *Sanctio*, eene rivier in Provence, loopt voorby Barcelonetta, in 't graafschap Nice, en valt vyf mylen beneden Ambrun in de Durance.

UBBO, de zoon van Adel, en kleinzoon van Friso, eerste vorst van Vrieslandt, volgde zynen vader op, en was, zo als de Vriesche schryvers verhalen, niet alleen zeer dapper, en in de krygszaken wonderwel ervaren, maar daar by in de wetenschappen en letteren niet onbedreven: want hy heeft, gelyk Suffridus en Furmerius getuigen, het leven van zynen doorluchtigen grootvader, en de daden der Vriezen van zynen en den voorgaanden tydt omstandig beschreven, welke werken echter verloren zyn. Hy zou ook zynen naam aan de *Ubiers*, van welk volk in 't vervolg zal gesproken worden, gegeven hebben, en na eene regering van tachtig jaren, in 't 71 jaar voor Christus geboorte, gestorven zyn. Zyn zoon *Asinga Askon* was zyn opvolger. *Winsemius Kronyk van Vrieslandt fol. 13 enz.*

UBBO, gehouden voor den vierden hertog van Vrieslandt, was de zoons zoon van Adelbold, twede hertog van Vrieslandt, en de broeders zoon van Titus Bojokalus, gezegt de derde hertog van dat landschap, dien hy in 't jaar 240 opvolgde. Men vertelt, dat hy een goed krygsman, en in de wapenen zeer wel geoeffent was; maar dat hy desniettegenstaande veel groter zucht voor de vrede hadt. Men voegt daar by, dat hy, om te tonen, dat hy de zelve uit geen blohertigheit zocht, en dat hy, als hy 'er voordeel in zag, de wapenen wel dorst opvatten, een tocht tegen de Westphalingers deedt. Daar zou hy, na het bevechten van de zege, de stadt Tekelenburg, of Titenburg, gesticht hebben; maar dit wordt van anderen aan zynen broeder *Titus* toegeschreven. Daarenboven heeft hy, volgens *Andreas Cornelius*, en andere Vriesche schryvers, de stadt Dokkenburg gesticht, en die van Stavoren merkelyk vergroot en verbetert. Ondertusschen vielen de Batavieren in Vrieslandt, en hielden daar zeer slecht huis met roven en branden, dat 'er het gansche landt van waagde. Ubbo schoot flux de wapenen aan, en trok den vyandt met een goed leger onder de oogen. Daar wierdt met zulk eene vinnigheit en kloekmoedigheit gevochten, dat geen der twee partyen over den uitslag veel te roemen hadt. Dit ging den Batavieren, die zulk een tegenstandt niet verwacht hadden, uit hunne gissing, zo dat zy raadzaamst vonden, eer het nog erger mogt gaan, naar huis te keren. Ubbo overleedt in den jare 299, na eene regering van negen en vyftig jaren, nalatende twee zonen, *Haron Ubbo*, zynen opvolger in de regering, en *Odilbaldus*, de welke den Roomschen keizer Diokletiaan in 't Oosten groote diensten heeft gedaan. *Winsemius Kronyk van Friesl. fol. 33 enz. Naberichť op de Oudheden van Vrieslandt.*

UBBO EMMIUS. Zie EMMIUS.

UBEDA, eene stadt in 't Spaansche koninkryk Andalusië, niet verre van Baëza gelegen, in een landstreek, die zeer vruchtbaar is in wyn, koren, olie, en allerhande vruchten, maar meest in vygen. De inwoonders zyn door gansch Spanje, uitgenomen in 't gebiedt van Toledo, van Seville, en van Murcië, van alle imposten vry, welke vryheit hen in de XII eeuwe koning Sancho de IV van Castillë gaf, om dat zy de stads muren op hare eigene kosten hadt gebouwt. In den jare 1212 behaalden de Christenen eene merkwaardige overwinning hier omtrent tegen de Moren, van welke 200000, en daarentegen van de eerstgenoemden maar 115 sneuvelden. *Colmenar Delices de l'Esp. p. 397. Mariana. Turquet.*

UBERLINGEN, eene vrye Rykstadt in Zwaben, legt aan 't meir van Constans, op een hoge en style klip, en is overal met vruchtbare bomen en wynbergen omringt. Zy wordt in de benedenstadt en den Gallerberg verdeelt, welke laatste zynen naam van 't nonnenklooster te St. Gall heeft bekomen. De hertogen van Zwaben hebben hier wegens de vermakelykheit van de plaats dikwils hun hof gehouden; maar naderhandt is zy aan het Ryk gekomen. Zy bezit op het landt de sloten *Hohen-Bodman*, *Ramsperg*, en *Ittendorff*, dat zynen byzonderen adel gehad heeft. Het hospitaal in deze stadt wordt onder de rykste in Zwaben geteit. Deze plaats heeft in den dertigjarigen oorlog veel geleden, waarom zy niet meer in standt is als te voren. *Crusii Ann. Suev. Zeileri Topogr. Suev. Knipschild de Civ. Imp. l. III. c. 53.*

UBERTI, (Farinata degli) een Florentyner, en het hoofdt der Gibellinen, of der keizerlyke party, in zyn vaderlandt. Hy leefde in de XIII eeuwe, en moest eerst wegens de Guelphen, of de pausselyke party, naar Siëna vluchten. Hy bragt aldaar een tamelyke manschap byeen, en als de zelve by Santa Petronella geslagen wierdt, tastte hy met versche troepen aan de rivier Arbia de Guelphen aan, doodde de zelve, en leverde Florence weder in handen der Gibellinen. Deze besloten daar op die stadt tot den grondt toe te verwoesten; doch Uberti kantte zich zo nadrukkelyk daar tegen, dat zulks nableef. Naderhandt beoorlogde hy de Guelphen van Lucca, en bragt insgelyks die stadt onder des konings gehoorzaamheit. Maar toen de pausselyken wederom in Florence de overhandt kregen, moest hy van nieuw zyn vaderlandt verlaten, en zyn leven, dat tamelyk hoog van jaren was, in ballingschap besluiten. *Alipr. Capriolo Ritratti di cento Capit. illustri p. 16.*

UBERTIN van Casal, van de orde der Minnebroeders, leefde in de XIV eeuw, en was een der hoofden van die orde, die zich *Spirituales* noemden. Hy beweerde in de tegenwoordigheit van paus Clemens den V de schriften van den Minnebroeder Oliva. Hy heeft ook veel geschreven om die party te verdedigen. Paus Clemens de V gaf hem eene bulle van absolutie. Evenwel wierdt hy onder paus Johannes den XII andermaal beschuldigt, en na een dappere verdediging andermaal in 't jaar 1330 vrygesproken. Men heeft behalven de voornoemde schriften nog van hem een traktaat, genaamt: *Arbor vitæ crucifixa*, en nog een *De spectaculis Ecclesiæ*. Meer is van hem niet bekend. *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. XIV siecle.*

UBERTIS, (Facius de) een Florentyner, heeft zich door zyne dichtkundige werken en geographische wetenschap beroemd gemaakt. Hy leefde in 't begin der XV eeuwe. Zyn werk, genaamt: *Dicta mundi*, wordt van Annius van Viterbo, van Leander Alberti, en anderen, zeer geprezen. *Annius Viterb. Antiq. Var. lib. XVII. quæst 15. Albertin. Differt. ad Jul. II. de laudib. Florent. illustr. Ugolin. Verin. lib. II. Florent. illustr. Albert. Descript. Ital. p 47. edit. Venet. 1581. Vossius de Hist. Lat. lib. III. c. 1.*

UBIERS, *Ubii*, wierden voormaals de inwoonders van dat gedeelte van Nederlandt, daar tegenwoordig het aartsticht van Keulen en het hertogdom van Gulik leggen, genoemt. De voornaamste stadt daar in is *Keulen*. Zie van hunnen naamsoorsprong boven op UBBO, zoon van Adel, enz. *Cæsar l. IV. Tacitus de Mor. Germ. c. 28. Cellarii Notitia orb is ant. l. II. c. 3.*

UBIGAU, van zommigen *Elbigau* genoemt, is een steedtje in 't ambacht Liebenwerda, in den keur-Saxischen kreits gelegen,

legen, aan de Zwarte Elster, tusschen Wartenbruk en Hertzberg. *Zeileri Top. Sax. sup. p.* 184.

UCALEGON was een der voornaamsten binnen de stadt Troje, die om zyne hoge jaren zich buiten den oorlog hieldt, wanneer die stadt door de Grieken belegert wierdt. Zyn huis wierdt mede door den brandt vernieit. *Homerus Iliad. III. & XIII. Virgil. Aen. II. Juvenal. Sat. III*

UCCELLO, of MONTE UCCELLO, anders *Vogelberg* genoemt, is een gedeelte van het Alpische gebergte. Het is een der toppen van den berg van St. Godard, en een der bronwellen van den Rhyn.

UCHIALI, dien anderen *Lucchiali*, *Ochiali*, *Uluccioli*, of *Aluch Ali* noemen, koning van Algiers, Tunis en Tripoli, was een der beroemdste admiraals, die de Ottomannische Porten ooit gehad heeft. Hy was een arme boeren jonge, geboortig van Castella, een dorp in de Napelsche provincie Kalabrie, en wierdt op een tydt by 't landen van eenige Turksche zeerovers als een slaaf weggevoert. Maar naderhandt het Mahomethaansche geloof aangenomen hebbende, bragt hy het door zyne dapperheit en de ongemene kennisse, die hy in de zeezaken bezat, zo verre, dat hy het Turksche ryk meer dienst deedt, en daarentegen de Christenen meer schade toebragt, dan de beide Barbarossen en Dragut onder Solyman den II gedaan hadden. Wegens deze verdiensten gaf hem Selim de II niet alleen zyne dochter ter vrouwe, maar maakte hem ook tot opperften admiraal over zyne gansche zeemacht, en daarenboven tot koning van Algiers, Tunis en Tripoli. Zyne merkwaardigste daden zyn kortelyk de volgende. In den jare 1570, den 15 July, tastte hy in het kanaal van Malta vier van de sterkste galeien van deze orde aan, die onder aanvoering van den generaal San Clement bestelt waren om het koninkryk te hulp te komen, en bragt ze na een krachtigen tegenstandt, waar in ruim 80 ridders, zonder de overige manschap te rekenen, sneuvelden, op. In het volgende jaar hielp hy mede de stadt Famagusta veroveren, en was het alleen, die in het beruchte zeegevecht by Lepanto de eer der Ottomannen ophieldt: want wanneer in dien slag zo wel Ali Bassa, als Portaut Bassa, gebiedende de beide voornaamste smaldeelen der Turksche vloot, ten eenemaal geslagen waren, hieldt hy zich van zyn kant met 91 galeien, uit welke dat smaldeel, dat hy ter linkerhandt geboodt, bestondt, zo sterk tegen het smaldeel van Johannes Andreas Doria, dat de zelve met alle zyne krachten en bekwaamheit hem niet kon overwinnen; ja hy viel onverwacht met zulk eene woede op de Maltheezer galeien aan, onder het opperbevel van Giustiniani, dat hy de zelve in wanorder bragt, en de hoofdstandaardt der orde veroverde. Vervolgens sloeg hy tegen de Venetiaansche galeien zodanig, dat 8 kapiteins gedood, een gevangen, eene galei verbrand, en elf andere verovert wierden, doch moest van de laatste tien weder verlaten. In 't kort, hy kwam uit dit gevecht juist wel niet als overwinnaar, maar ten minste als een, die niet hadt kunnen overwonnen worden. By zynen aftocht zochten de admiraals Bassano en Doria te vergeefsch hem aan te tasten, en Cardona, die digst by hem was genadert, kwam zeer beschadigt te rug. Wanneer hy nu met een smaldeel van meer dan 40 onbeschadigde schepen in de haven van Constantinopel wederkwam, maakte hem Selim de II, in plaats van den gesneuvelden Ali Bassa, tot generalissimus van zyne gansche zeemacht; wanneer hy, niettegenstaande de Turken zeer veel verloren hadden, tot verwondering der gansche wereldt, binnen weinig maanden 250 schepen van nieuw liet uitlopen, en over de Christenen, schoon zy verwinnaars waren geweest, den meester speelde. Naderhandt vertoonde hy zich by het eilandt de' Cervi, by Capo Matapane, by Modone, by Navarino, en by Corone, en gebruikte zo grote list, dat zy altydt meenden, dat hy met hen een ordentelyk zeegevecht zou aangaan, terwyl ondertusschen het jaargetyde hen beide noodzaakte hunne zeehavens te zoeken. Als in 't einde des zelven jaars de prins van Parma Navarino belegerde, zette Uchiali een gedeelte van zyne troepen aan landt, en sloeg de belegeraars voor die plaats op. In 't kort, de ongemene schranderheit van dezen renegaat, en daar benevens de oneenigheit der Christen admiraals veroorzaakten, dat in den jare 1572, toen men meende, dat Morea verovert, of Cyprus wederom van de Turken hernomen, of zelfs Constantinopel zou belegert zyn geworden, de Ottomannische Porte niet een voet breed lands, en Uchiali maar een eenige galei, door de dapperheit van den admiraal Bassano, verloor. In den jare 1574 bragt hy het koninkryk Tunis, en voornamentlyk de vesting Golette, die Don Jan van Oostenryk kort te voren ingenomen, en aan eenen uit 't geslacht van Portocarero te verdedigen gegeven hadt, wederom volkomen onder de gehoorzaamheit van den groot-Sultan. Behalven deze gewigtige daden maakte hy zich nog meer by de Turken verdiend, en onzagchelyk by de Christenen, voornamentlyk in de onderneming op de vesting Gerbes, en andere door de Spanjaarden bezette plaatsen in Afrika, in de belegering van 't eilandt Malta, en wel meest daar mede, dat hy het koninkryk van Dalmatië, de eilanden in den Archipel, de koninkryken van Napels en Sicilië, en byna alle zeekusten der Christenen aan de Middelandsche zee met gedurige en omtrent altydt gelukkige kaperyen en landingen ontrustte. Dit bewoog de pauzen Pius den V en Gregorius den XIII, als mede den koning van Spanje, Philips den II, dat zy met 't aanbieden van grote rykdommen, gewigtige landeryen, en aanzienlyke eertytelen hem zochten te bewegen, dat hy den Turkschen Godsdienst zou verlaten, en den Christelyken weder aannemen. Doch hy wilde daar naar niet luisteren; hoewel men zegt, dat Marcus Antonius Colonna, onderkoning van Sicilië, het daar omtrent na den zeeslag by Lepanto reets op een goeden voet hadt gebragt, en dat het zou gelukt hebben, ten ware het door de misgunst en door de byzondere vyandschap tusschen hem en den kardinaal van Granvelle belet was. Uchiali zocht de vrede, die Selim de II in den jare 1574 met de Christenen sloot, te beletten, en de zelve naderhandt onder Amurath den III te breken; doch dit wierdt in den jare 1576 door den Persiaanschen oorlog belet. Het is aanmerkelyk, dat hy te dier tydt, toen hy den hoogsten top van eere hadt beklommen, aan zyne arme moeder dacht, en om haar te zien aan de kusten van Kalabrië kwam; en wanneer de Spaansche onderkoning verzekering van hem, en hy wederom van den zelven genomen hadde, liet hy ze by zich aan boordt komen, en zondt ze met grote geschenken te rug, verdragende zeer geduldig, dat zy hem over zynen afval met hevige woorden bestrafte. Deze oorlogsheldt was daar benevens ook vry veel aan de wellusten overgegeven. Hy behieldt de hoge eerampten, die hem Selim de II hadt gegeven, tot aan zyne doodt, die te Constantinopel, in een hogen ouderdom, voorviel. *Primo Damaschini nella Spada d'Orione P. I. p.* 443. *Gratian. Hist. de bello Cypr.*

UCHT, een vlek in 't Westphaalsche graafschap Hoja, is de voornaamste plaats van een zeker ambacht, waar mede de landgraaf van Hessen-Cassel de graven van Bentheim beleent, na dat de zelve door de doodt van den laatsten grave van Hoja het zelve, nevens het ambacht Freudenberg, geërft heeft.

UCHTEN, of OCHTEN, een dorp van de Neder-Betuwe, niet verre van de stadt Thiel gelegen. De kerk van dit dorp, in de Roomsche tyden eene parochiekerk, voorzien met eene vikary, ter eere van de maagdt Maria, wordt sedert de veranderinge van Godsdienst hier te lande door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Thiel.

UCHTLANDT, of NUCHTLANDT, van zommigen ook het *Nuchtlandt* of *Nuithlandt*, in 't Latyn *Uchtlandia* genoemt, is een zekere streek in Zwitserlandt, waar in 't Kanton Freyburg gelegen is. Zy heeft den naam van de oude inwoonders, die *Nuithones* geheten wierden, en daar vandaan wordt de voor dezen genoemde *Lacus Aventinus*, of 't hedendaagsche *Murtter meer* zomtyds ook 't *Uchter meir* geheten. Anderen leiden deze benaming daar van af, dat, toen keizer Vespasianus eene grote menigte volks uit dit landschap met zynen zone naar Judea zondt, de minste daar van weder te rug kwamen, dus dit landt uit gebrek van volk het *Ucht-* of *Oedlandt* genoemt is. *Tacitus van de zeden der Duitschers* 4. *Kap. B. Rhenan. Rer. Germ. l. I. & III. ibique Ottonis Not. p.* 193, 490. *Stumpf. de Pago Aventico.*

UCKER-MARK, enz. Zie UKKER-MARK.

UCLES, een vlek, met een priory, van de orde van St. Jakob, in Nieuw-Castilië, aan de Bedija, achttien mylen van Toledo Westwaarts gelegen. Zommige landbeschryvers nemen *Ucles* voor der ouden *Velica*, een stedeke der Carpetanen; doch anderen voor *Urcesa*, of *Ursetia*, eene stadt in Celtiberië. *Baudrand.*

St. UDALRICUS. Zie ULRICUS.

UDALRICUS de I was de twee en twintigste hertog van Bohemen, en regeerde zeer wel, doch ontweldigde zyn broeder Jaromirus met geweldt de regering, en liet hem de oogen uitsteken. Hy was een der dapperste regenten van Bohemen, doordien hy de naburige Duitsche markgraven dwong aan hem schatting te geven, en den markgrave Gero in de Lausnitz in een slag doodde. Hy trouwde met Beatrix, een boeren dochter, die vele deugden bezat, en hem *Bretislaus* baarde, die de Polen, de welke Moravië hadden ingenomen, daar uit verjoeg, en daarom van zynen vader tot hertog daar van verklaart wierdt, en hem ook na zyne doodt in den jare 1037 in de regering van Bohemen opvolgde. *Julius Solimannus de Elog. Duc. & Reg. Bohem. Dubravius. Hagec. p.* 164. *Balbin. Epit. l. II. c.* 14. *p.* 175 & *l. III. c.* 1. *p.* 160 *Miscell. dec. I. l. VII. sect.* 1. *c.* 18.

UDALRICUS de II was de zevende vorst, die Bohemen gedurende de tusschenregering regeerde, zynde de zoon van Sobieslaus den I. Keizer Frederik bragt hem daar toe, dat hy na de doodt van Uladislaus den II de regering van Bohemen aannam, en van de onder de vorsten zwevende verschillen een einde maakte. Kort daar na gaf die vorst de regering over aan zyn oudsten broeder Sobieslaus, waar door hy meer roem verkreeg dan toen hy naderhandt het keizerlyke leger in Italië geboodt: want hy hieldt geen order onder de soldaten, en veroorzaakte daar door het volkomen bederf van het leger, zo dat hy maar met 8 man van 't gehele ligchaam te rug kwam, zynde de overige of gedood, of straatschenders geworden. *Julius Solimannus. Dubravius.*

UDESSA, een koninkryk, en een gedeelte der heerschappyen van den groten Mogol in Asië, aan de overzyde van den Ganges en Perseli, tusschen de koninkryken Kanduana, Jesual, Mevat, en het meir Chiama. De hoofdstadt is *Urkanak.*

UDIA, de hoofdstadt van het koninkryk van Siam. Zie SIAM.

UDINE, in 't Latyn *Utinum*, de hoofdstadt van Frioul, is, volgens zommigen, door de Hunnen, of, als anderen willen, door de hertogen van Oostenryk gebouwt. De setel van den patriarch wierdt hier geplaatst, toen Aquileja verwoest wierdt.

De republyk van Venetië heeft aldaar een gouverneur. *Maginus. Zeileri Topogr. Ital.*

UDINE, (Leonard van) een monnik, van de orde der Dominikanen, leefde in de XV eeuwe, en was een befaamd prediker. Zyne sermoenen zyn in de jaren 1446 en 1495 zamen gedrukt. Men heeft ook een werk van hem over de *Loci Communes*, gedrukt in 't jaar 1478. *Zwaert. Ath. Belg. Olearius in Abaco.*

UDINSKOI, eene stadt in Moskovisch Tartarye, aan de rivier Uda, die niet verre van daar in de rivier Segia valt. Het kasteel van deze plaats legt op een berg, en was voortyds met een sterke bezetting van Kozakken bezet. *Brands Reize.*

UFENS, ook OUFENS, of AUFENS, is de naam van zekere rivier, die hedendaags *Aufente*, of il *Portatore* hiet, ontspringende in Campagna di Roma, twee mylen beneden Sezze, en ontlastende zich eindelyk by Terracina in de Thyrrhenische zee. Van die rivier heeft zeker Romeinsch geslacht, dat in den jare van Rome 435 van de keurmeesters L. Papirius Crassus en C. Mænio by de overige Romeinsche geslachten gevoegt wierdt, den naam van *Tribus Ufentina* ontfangen. *Ennius. Virgil. Æn. l. VII. vs. 802. Plin. l. III. c. 5. Claudius de Prob. Olybr. Consulat. vs. 257. Silius l. VIII. vs. 383. Cluver. Baudrand.* In het landschap Picenum, daar tegenwoordig de Mark van Ancona is, als mede in het landschap Emilië, op de grenzen van 't hedendaagsch Lombardië, zyn van ouds twee rivieren van dien naam geweest. *Liv. l. V. c. 35.*

UFENS was de naam van zeker generaal der Equicolen, die den koning der Rutulen, Turnus, tegen Eneas te hulp kwam, maar door den Trojaan Gyas gedood wierdt.

UFFELN. Zie SALTZ-UFFELN.

UFFENHEIM, UFFINGEN, eene kleine stadt, met een slot, aan de rivier Gollach, 2 mylen van Rotenburg en Windsheim gelegen, tegenwoordig toebehorende aan de markgraven van Anspach, de welke de zelve in 't jaar 1370 van den grave Gerlach van Hohenlohe voor 24000 goudguldens kochten. Aldaar is een opper-ambacht, als mede een ryk hospitaal, waar uit de studerende jeugdt van die stadt aanzienlyke jaargelden voor zekeren tydt trekt. Ook heeft deze plaats vele vryheden wegens den koophandel bekomen. De grondt rondom die stadt is zeer vruchtbaar aan koorn en boomvruchten. *Topogr. Francon. Brandenb. Cadernbayn. Spener. Op. Herald. p.* 207. *Pastor. Francon. rediviv. p.* 434.

UFFO, koning van Denemarken, was de zoon van Vermundus. Men hieldt hem in zyne jeugdt zeer onnosel te zyn. Maar toen op een tydt zekere Saxische vorst Frovinus met zynen ouden vader een verschil over de opvolging verwekte, en daar benevens zyne blindheit bespotte, begon Uffo, dien men gedurende 23 jaren niet hadt horen spreken, uit gramschap voor de eerste maal te spreken, en twee personen op een maal tot een tweegevecht uit te dagen, de welke hy ook doodde. Wanneer zyn blinde vader vroeg waarom hy tot hier toe niet gesproken hadt, antwoordde hy, „ dat hy tot nu toe hadt ge„ zwegen, en zyn vader laten spreken". Na de doodt van Vermundus, die in 't jaar der wereldt 3656 voorviel, regeerde Uffo 30 jaren, zyn zoon *Danus* den II tot opvolger nalatende. *Sax. Grammat. Hist. Dan. Meursii Hist. Dan. Pontani Hist. & Chorogr. Dan.*

UFFO, of UFFINGUS, een Vries, geboren te Workum, is een Benediktyner monnik te Weert in het klooster van St. Ludgerus geweest, en heeft gebloeit omtrent het jaar 1000. Hy heeft het leven van de weduwe *Ida* beschreven, het welk by *Surius* op den 4 September gevonden wordt. Ook heeft hy het leven van St. *Lucius*, vyfden koning van Britannië, zamengestelt.

UGENTO, OGENTO, in 't Latyn *Uxentum*, eene kleine stadt in Terra d'Otranto, in Napels, nevens een bisdom, onder den aartsbisschop van Otranto behorende.

UGLITZ, een Moscovische stadt in het hertogdom van Rostow, op de grenzen van 't hertogdom Jeroslaw, waar toe het van zommigen gerekent wordt. Uglitz is vermaard geworden door het ongeluk van Demetrius, zoon van den Czaar Juan Basilowitz, die aldaar in zyn negentiende jaar vermoord wierdt, gedurende den oploop, die 'er wegens den brandt, door zyn schoonbroeder Bons verwekt, ontstondt.

UGOGH, of UGOZA, een stedeke in Opper-Hungarië, drie of vier mylen van Zatmar, Noordwaarts, gelegen. Het is de hoofdstadt van het graafschap Ugogh, gelegen tusschen de graafschappen Pereczaz, Kalo, Zatmar en Maromarus. *Baudrand.*

UGOGNA, anders VOGOGNA genaamt, een stedeke in 't hertogdom van Milaan, gelegen in 't graafschap Anghiera, aan de rivier Tosa, een myle van Arona, in 't Noord-Westen.

UGOLINUS *a Porta Ravennata*, van Bononië, een der vier vermaardste Rechtsgeleerden in de XII eeuwe, dien keizer Frederik Barbarossa, of met den roden baardt, gebruikte om zyne eischen in Italië te onderzoeken. Hy heeft ook door zyne kennisse van het leenrecht een groten naam verkregen. Hy stierf in 't jaar 1168 als priester te Bononië, en legt daar in de kerk van St. Victor begraven. *Panciroł. de clar. Leg. interpr. l. II.*

UGONIUS, (Matthias) bisschop van Famagusta, in het eilandt Cyprus, bloeide in de XVI eeuwe. Men heeft van hem een werk nopens de patriarchale waardigheit, by wyze van een zamensprake, gedrukt te Bresse in 't jaar 1507: doch zyn voornaamste werk is een traktaat van de Conciliën, genaamt *Synodia Ugonica*, gedrukt te Venetië in 't jaar 1565, dat van paus Paulus den III den 16 December des jaars 1553 goedgekeurt is. Dit is een der volmaaktste werken, die in de XVI eeuwe over dat onderwerp geschreven zyn.

UGURLI MEHEMETH, of URLUMAMETH, oudste zoon van Usunkassan, koning van Persië. Hy bragt de stadt Shiras, eene der grootste en beste steden des koninkryks van Persië, onder zyn gebiedt, en vatte daar op de wapenen tegen zynen vader op, die hem dwong met vrouwe en kinderen naar Constantinopel te vluchten, daar hem de Grote Heer vriendelyk ontfing, en hem een leger gaf, om met het zelve te rug naar Shiras te trekken, en zynen vader te beoorlogen. Ondertusschen liet Usunkassan uitstrooien, dat hy was ziek geworden, en een tydlang daar na, dat hy dood was, zo dat zyne uitvaart in 't gansche koninkryk geviert wierdt, dat Ugurli Mehemeth ook deedt geloven, dat hy zekerlyk dood was. Daar op ging hy naar Tauris, om bezit van zyns vaders koninkryk te nemen, maar vondt zich zeer bedrogen; want hy vondt zynen vader nog levendig, die hem niet lang daar na liet doden. *Contarin. Voyage de Perse.*

UILENBURG (Gerard) was geboren te Amsterdam, en een bekwaam landschapschilder. Maar naderhandt begaf hy zich tot den kunsthandel, sloeg verscheide brave schilders en jonge borsten aan, die anderszins niet konden te recht raken, en liet hen stukken van geachte meesters, ieder naar zyne bekwaamheit, na schilderen, om de zelve met winst uit te venten, en 'er zomwylen een onecht stuk onder den hoop doorsluipen. Hy kreeg gelegenheit om een grote party van kunststukken, zo Italiaansche als andere, aan 't hof te Berlyn te leveren, daar die vorst hem 4000 guldens vooruit op geschoten hadt; maar deze som kon weinig helpen, aangezien hy zulk een groot getal alzins (op voorwaarde van de zelve te betalen zo haast die gelevert waren) byeen geschraapt hadt, dat hy daar voor een somme van 30000 guldens van den vorst vorderde. Doch die vorst zag daar van af, boodt 'er geen bodt voor, maar beval de zelve weder weg te voeren, en schonk hem gemelde 4000 guldens voor de kosten daar op gelopen door 't vervoeren. Zyne achting hier door gekrenkt zynde, vertrok hy naar Engelandt, en hielp by wylen voor Pieter Lely (daar hy kennis aan hadt) kleeren en landschappen achter zyne portretten schilderen, en kwam aldaar te sterven. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders II Deel.*

UITDAM, een dorp van Noord-Hollandt, gelegen byna in den uitersten hoek van Waterlandt, een weinig beneden de stadt Monnikendam, daar het buiten- en binnen-Y zich weleer zamen vereenigde, het welk door dezen dam verhindert wierdt, waar van het dorp, daar by aangelegt, zynen naam heeft gekregen. In het wereldlyke behoort dit dorp onder Zuiderwoude, waar mede het ook in het geestelyke van het jaar 1628 tot het jaar 1651 is vereenigt geweest, maar in het laatstgemelde jaar daar van afgescheiden, wordende met een eigen predikant voorzien, behorende onder de classis van Edam. *Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia met de Aantek. van G. Schoemaker, pag.* 24. 25.

UITGEEST, een dorp en ambachtsheerlykheit in Noord-Hollandt, gelegen onder Kennemerlandt. Het is een der oudste dorpen van deze landstreek, en gelegen aan de uiterste grenzen van de Geest, halfwegen de Beverwyk en Akersloot. Het zelve heeft eerst de heeren van Blois, en naderhandt de graven van Hollandt toebehoort. Het was weleer een zeer welvarend dorp, en wierdt in den jare 1518 gemeten wordende, zo als Soeteboom zich uitdrukt, op 296 morgentalen bevonden. *Kornelis Korneliszen*, de eerste uitvinder van de zaagmolens, was in dit dorp geboren. Het zelve wierdt in den jare 1573 door de Spanjaarden byna op de helft afgebrand, en omtrent zeventig inwoonders vermoord. De kerk van Uitgeest was in de Roomsche tyden eene parochiekerk, op den naam van de maagdt Maria ingewyd, en plagt door den paus en den prooft van St. Mariaaskerke te Utrecht by beurten vergeven te worden. Sedert de veranderinge van den Godsdienst hier te lande wierden Uitgeest met Akersloot, doch maar voor den tydt van een jaar, door een Gereformeerd predikant bedient, maar in den jare 1584 van malkander gescheiden, wordende voor ieder van deze twee dorpen een byzonder predikant verkoren; staande onder de classis van Haarlem in 't Hoog. In den ban van deze heerlykheit legt een klein meer, *het Uitgeestermeer* genoemt, strekkende van den zogenoemden lagen dyk tot omtrent de Doorgeester polder. *Soeteboom Saanlandsche Arkadia pag.* 83 *enz. Oudheden van Kennemerlands pag.* 284 *enz.* Zie ook de *Aantekeningen van G. Schoemaker op de Noord-Holl. Arkadia van Claas Bruin pag.* 135 *en* 498.

UITHEMERT. Zie HEMERT.

UITWYK, een dorp van Zuid-Hollandt, in het landt van Altena, het welk met Waardhuizen door een Gereformeerd predikant bedient wordt, staande onder de classis van Gorinchem.

UKKER-MARK, een gedeelte van de Mark Brandenburg, dat van zommigen voor een streek van de Middel-Mark, en van anderen voor een afzonderlyk landschap gehouden wordt, zynde het laatste meer waarschynlyk, om dat het van een eigen landvoogdt, die te Prentzlow woont, geregeert wordt. Het legt aan 't grote Ukkermeir en de daar door lopende rivier de *Ukker*, daar het den naam van draagt. Hoewel ook Ukranië nog tegenwoordig by de Polen een Mark, of grenze be-

tekent, en *Ucri*, of *Ucrani*, een afzonderlyk volk der Wenden geweest is. De rivier de Ukker ontspringt by een kleine plaats, Henneberg genoemt, loopt vervolgens voorby Schonebek, Prentzlow, en Pasewalk, formt by Prentzlow 't gemelde Ukkermeir, en is omtrent 10 mylen groot. Om dat het digt aan Pomeren legt, en daar van eerst in den jare 1256, ten tyde van markgrave Johannes den I, uit den Askanischen stam, is afgescheurt, hebben die hertogen altydt getracht het wederom aan zich te brengen, waar door dat landt veel moest lyden. De voornaamste steden zyn *Prentzlow*, *Angermunde*, *Lochenitz*, *Schwet*, enz. *Preuss. und Brandenb. Staats-Geogr.*

UKKERMUNDE, een stadt en slot in Voor-Pomeren, aan den uitloop der rivier Ukker, wierdt in den jare 1190 eene bemuurde stadt. In den jare 1469 wierdt ze van de Brandenburgers en Mekelenburgers te vergeefsch belegert, ook in den dertigjarigen oorlog van de keizerschen en Zweden zeer kwalyk gehavent. Voortyds vondt men op de Ukkermunder heide vele wilde paarden, die van de inwoonders gevangen, en tam gemaakt wierden. *Script. Pomeran.*

UKRANIE, een gedeelte van rood-Ruissen, bestaande neder-Volhynië, de Woywoodschappen Kiow en Braclaw, nevens neder-Podolië. Het legt op de grenzen van Moskovië en klein-Tartarye, en behoort ten dele aan Polen, ten dele aan Moskovië. *Starovolscii Polonia. Cellarii Polonia. Christ. Hartknoch de Rep. Polon.*

ULA is de naam (1) van een groot meir in de Finlandsche provincie Kajanië, by de stadt Kajaneburg; (2) van eene rivier, die uit dit meir voortkomt; (3) van eene stadt, by welke die rivier in het Noorder deel van den Bothnischen meirboezem valt. Deze laatstgemelde stadt is nog niet zeer lang geleden gebouwt, en tot den koophandel bekwaam. Daar tegen over legt op een eilandt een sterk slot, *Ulaburg* genaamt.

ULADISLAUS. Zie LADISLAUS.

ULADISLAUS de I, hertog van Bohemen, was de vierde zoon van Wratislaus den II, koning van Bohemen, stak zich in de onlusten, die verscheide prinssen der hertoglyke familie zynen oudsten broeder Borzivojus den II verwekten; doch was van die gematigtheit, dat, wanneer de Bohemers in 't jaar 1106 zyn broeder hadden afgezet, hy de hem aangebodene regering weigerde te aanvaarden, maar de zelve aan Suatopluc overliet, die een der hevigste mededingers was. Maar na de doodt van dezen in 't jaar 1109, toen des zelfs broeder Otto naar de opvolging stondt, wierdt Uladislaus door de standen tot hertog verkoren. Toen reisde hy naar 't hof van keizer Henrik den V, die te Regensburg was, wanneer onderwylen zyn broeder Borzivojus weder poogde tot de regering te komen. Doch de keizer bevestigde Uladislaus. Naderhandt verwekte hem zyn broeder Sobieslaus nieuwe onlusten, en spande tot dien einde met Stephanus, koning van Hungarië, aan; doch hy kon hem niet benadelen. Eindelyk ontfermde zich Uladislaus over zyn broeder Borzivojus, die in ballingschap omzwurf, en gaf hem in 't jaar 1117 de regering vrywillig over. Maar wanneer deze andermaal van de standen wierdt afgezet, nam Uladislaus ook andermaal de regering aan, en beminde zyne broederen in dier voegen, dat hy by zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1125, zyne eige kinderen voorby gaande, zyn broeder Sobieslaus tot zyn opvolger aanprees. Hy hieldt doorgaans zyn verblyf te Buntzlau; waarom hy veelzins hertog van Buntzlau genaamt wordt.

ULADISLAUS de II, hertog, naderhandt koning van Bohemen, was de zoon van hertog Uladislaus den I, en kleinzoon van koning Wratislaus den II. Hoewel hem twee der oudste Boheemsche historieschryvers voor den zoon van Sobieslaus den I, wiens vader ook koning Wratislaus was, houden. Na de doodt van den gemelden hertog Sobieslaus den I in 't jaar 1140 wierdt hy van de Bohemers met eenparige stemmen tot hun hertog verkoren. Maar wanneer ze zagen, dat hy zich meer om de genegenheit van keizer Lotharius, als om de stemmen zyner onderdanen bekommerde, ontstonden 'er partyschappen. Het grootste getal was voor Conradus van Znoym, een nakomeling van den broeder van koning Wratislaus den II. Hy sloeg ook Uladislaus in een treffen; doch wierdt naderhandt van hem, door hulpe van keizer Conradus den III, tot gehoorzaamheit gebragt. Toen hy dezen keizer op des zelfs reize naar Palestina verzelde, verwekte Sobieslaus de II, zoon van Sobieslaus den I, een opstandt, doch wierdt door den broeder van Uladislaus geslagen. Onderweeg geraakte Uladislaus met den Griekschen keizer Manuel in Hungarië in geschil, dat echter wel haast beslist wierdt. Vervolgens stondt hy keizer Frederik den I tegen die van Milaan dapper by, die hem daarom in 't jaar 1159 niet alleen tot koning verklaarde, met een rykswapen, zynde een leeuw met een dubbelden staart, maar ook belastte, dat de schatting van Polen, die aan het Duitsche Ryk betaalt wierdt, voortaan in de schatkist van den koning van Bohemen zou gebragt worden. Wanneer naderhandt keizer Frederik de I met den paus in een zwaar geschil verviel, en de koning hem niet meer zo yverig bystondt, liet de keizer Sobieslaus den II, dien hy in verzekering hadt, los, verklaarde hem tot hertog van Bohemen, en ondersteunde hem met nodige hulpe. Toen nu Sobieslaus met een leger in Bohemen trok, week Uladislaus naar Lusatië, en stierf weinig maanden daar na, in 't jaar 1174, nalatende een zoon, *Frederik*, dien hy tot zyn opvolger benoemt hadde; nevens *Uladislaus*, die ook hertog geworden is; en *Primislaus*, die den koninklyken tytel weder vernieuwt heeft.

ULADISLAUS de III, hertog van Bohemen, vierde zoon van koning Uladislaus den II, wierdt na de doodt van hertog Brzetislaus Henricus in 't jaar 1196 uit de gevangenis, in welke hy wegens de beroerten van zyn broeder Primislaus, aan welke hy deel hadt, geworpen was, van de standen tot de hertoglyke waardigheit verheven, de welke hy in 't jaar 1199 gewillig aan zyn broeder Primislaus, die ook tegen hem oorlog verwekte, overgaf, zich vergenoegende met de regering van Moravië, die hy voor zich bedongen hadt. Hy heeft sedert tot aan zyn doodt, die voorviel in 't jaar 1222, in vriendschap met zyn broeder geleeft.

ULADISLAUS de IV, koning van Bohemen en Hungarië. Zie ULADISLAUS de II onder de koningen van Hungarië.

ULADISLAUS de I, koning van Hungarië en Polen, geboren in 't jaar 1423. Zyn vader was Jagello, koning van Polen; zyne moeder Helwig, dochter van Lodewyk den groten, koning van Hungarië en Bohemen. Hy wierdt na de doodt van Albert den II in 't jaar 1440 tot koning van Hungarië verkoren; en nademaal de weduwe van Albert de Hungarische kroon met zich hadt genomen, wierdt hy met de goude krone van St. Stephanus, die uit des zelfs graf gehaalt wierdt, gekroont. Hy hadt niet lange rust van de Turken, doch behaalde door zynen generaal Hunniades verscheide overwinningen op de zelve. Eindelyk wierdt in 't jaar 1443 tusschen Amurath en hem een vrede voor tien jaren getroffen en bezworen. Uladislaus gaf tot verzekering van zyne trouwe een gewyde Hostie aan den vyandt: doch de paus met deze vrede niet te vrede, zondt den kardinaal Julianus tot den koning Uladislaus, en ontsloeg hem van den gedanen eedt. Maar hoewel verscheide den oorlog afrieden, en allerlei ongelukkige voortekenen den koning daar van afmaanden, wierden nochtans de wapenen weder opgenomen. De veldslag geschiedde den 11 November 1444 te Varna, waar in de Christenen wel eerst vele voordelen behaalden; maar zo dra Amurath de gewyde Hostie in de handt nam, en Christus aanriep om het geschonden verbondt te wreken, indien hy Godt was, veranderde de kans. De paarden der Christenen konden den reuk der Turksche kameelen niet verdragen, en bragten het leger in wanorder. Koning Uladislaus zelf raakte onder de Janitzaren, en na dat zyn paardt gestruikelt was, wierdt hy met ontelbare pylen doorschoten, en zyn hoofdt in zegepraal omgedragen. De Christenen verloren tien duizend man; en niettegenstaande omtrent dertig duizend Turken sneuvelden, behielden zy nochtans wegens hunne overgrote menigte het slagveldt.

ULADISLAUS de II, koning van Hungarië, en de IV van dien naam in Bohemen. Hy was de oudste zoon van Casimir den IV, koning van Polen. Zyne moeder was Elizabeth, dochter van keizer Albert den II, en wierdt in 't jaar 1456 geboren. Hoewel hy nu uit dien hoofde de naaste erfgenaam der drie koninkryken, Polen, Bohemen, en Hungarië, was, hadt hy nochtans verscheide mededingers naar die kronen, want wanneer in 't jaar 1457 na de doodt van Ladislaus Postumus, koning van Hungarië en Bohemen, hy van rechtswegen de opvolging eischen kon, wierdt nochtans Georgius Podiebrat van Cunstad door die van Bohemen verkoren, en de Hungaren maakten Matthias Corvinus tot hunnen koning, onder voorwendsel, dat ze van een kindt, dat nog maar een jaar oud was, niet konden geregeert worden. Na de doodt van Georgius in 't jaar 1471 wierdt Uladislaus den 16 May te Kuttenberg tot koning verkoren, hoewel vele standen Matthias Corvinus, koning van Hungarië, gestemt hadden. voornamentlyk was de stadt Breslau dezen toegedaan, die door Uladislaus in 't jaar 1474 te vergeefsch belegert wierdt. Eindelyk wierdt in 't jaar 1479 de vrede tusschen beide de partyen gesloten, onder beding, dat Uladislaus Bohemen, Matthias Moravië, Silesië en Lusatië zouden behouden; maar dat na het afsterven van den eenen de andere des zelfs bezittingen erven zou. Toen derhalven Matthias in 't jaar 1490 eerst van beide stierf, erfde Uladislaus niet alleen de drie gemelde Boheemsche landen, maar ook de kroon van Hungarië. Hy moest van keizer Maximiliaan den I en van zyn eigen broeder Albert veel lyden; doch maakte in 't jaar 1491 met Maximiliaan een verdrag, en gaf Polen aan zyn broeder Albert over. In 't jaar 1493 verloor hy in een treffen tegen den Turk negen duizend man; doch aangezien de Turk insgelyks veel volk verloor, wierdt de strydt beslist. Hy trouwde in 't jaar 1502 Anna van Foix, dochter van Johannes den II, grave van Kandale en Benauges, in Vrankryk. Maar aangezien hy reets oud was, en maar een eenige dochter hadt, hielden de Hungaren buiten zyn weten een ryksdag, en besloten, ingeval hy zonder erfgenaam kwam te overlyden, geen buitenlander, maar een geboren Hungaar de kroon erven zou. Wanneer dit den koning bericht wierdt, en dat de Hungaren zyne princes Anna aan graaf Johannes van Zips wilden uithuwelyken, zeide hy maar, dat Godt voor hem en voor de zynen wel zorge zou dragen. De koningin wierdt ook andermaal zwanger; en ten einde de malcontenten geen oorzaak van twyffeling hebben zouden, begeerde de koning, dat iemandt van hen by de geboorte zou tegenwoordig zyn. Zy baarde derhalven den 11 July 1506, in de tegenwoordigheit des graven van Zips, een jongen prins, genaamt *Lodewyk*; doch zy zelf stierf in de kraam. Uladislaus reisde vervolgens naar Bohemen, alwaar tusschen de Hungarische edelen, die in zyn gevolg waren, en het gemene volk van

Bo-

Bohemen zodanig een opstandt verwekt wierdt, dat de burgery van Praag het koninklyke slot by nacht bestormde; en het scheelde weinig of de koning, aan een venster staande, was dood geschoten. Doch de belhamels wierden strengelyk gestraft, en hem, die naar den koning geschoten hadt, de huidt over de ooren gehaalt. In 't jaar 1514 ontstonden in Hungarië nieuwe onlusten, aangezien de kardinaal van Gran het kruis tegen den Turk predikte, en Uladislaus in 't tegendeel de vrede met Selim, den Turkschen keizer, vernieuwde. Ingevolge van die wierden de Kruisbroeders gelast hunne wapenen neder te leggen; doch aangezien deze meest al desperate menschen waren, keerden ze hunne sabels tegen de bisschoppen en den adel, en verkoren een welbeproefden kapitein, Georg Zeckel, tot hun hoofdt, die binnen vier maanden het grootste gedeelte der Hungaren vernielde; gelyk ook ter zelver tydt meer dan veertig duizend menschen, en onder die meer dan vier honderd edelen wierden om 't leven gebragt. Eindelyk wierdt dit gespuis, op het bevel van koning Uladislaus, door Johannes, Woywode van Zevenbergen, geslagen, en de meeste, waar onder Zeckel zelf was, gevangen genomen, die nevens de andere belhamels een wrede doodt sterven moest. Eindelyk stierf Uladislaus den 13 Maart des jaars 1516 te Offen, hebbende wegens zyne traagheit noch by die van Bohemen, noch by de Hungaren veel achting gehad; nalatende zyn zoon *Lodewyk*, tien jaren oud.

ULADISLAUS de IV, koning van Polen, was de zoon van koning Sigismundus den III, dien hy by zyne eerste gemalinne Anna, uit het huis van Oostenryk, den 30 May des jaars 1595 te Crakau geteelt hadt. Hy wierdt in 't jaar 1602 onder het opzicht van een hofmeester, Michiël Kanausky, Kastellaan van Dantzig, gestelt. Gabriël Provancius, naderhandt proost te Warschau, was zyn leermeester. Hy wierdt een geleerd prins, en verstondt de Latynsche, Italiaansche, Hoogduitsche en Poolsche talen, welke alle hy vaardig sprak; en was daarenboven in de geschiedenis niet onervaren. Toen na de doodt van den grootvorst Demetrius de onlusten in Muskovië begonnen, en koning Sigismundus de III grote overwinningen behaalde, nodigde by de Russen, om dezen zynen zoon Uladislaus tot hun grootvorst te verkiezen; en wanneer de Poolsche veldheer Stanislaus Zolkiewsky by Clusin een heerlyke overwinning op de Muskoviters behaalde, de stadt Moskou veroverde, en den grootvorst Basilius Suski gevangen nam, wierdt dit voornemen bekrachtigt, en deswegen een openbrief opgestelt. Men begon op des zelfs name geldt in Moskovië te slaan; de rykstekenen wierden aan Zolkiewsky overgegeven; een gezantschap naar Polen gezonden, om de overkomst van Uladislaus te verzoeken. Maar aangezien verscheide Poolsche magnaten die reize afrieden, en koning Sigismundus verlangde, dat de Russen zo wel hem, als zynen zoon hulde zweren zouden, verwekten deze een opstandt, herwonnen in 't jaar 1612 de stadt Moscow weder, verdreven de Poolsche bezetting, en verkoren Michiël Federowitz tot hun grootvorst. Uladislaus trok wel in 't jaar 1617 tegen de Moskoviters te veldt, nam verscheide plaatsen in, en rukte zelfs voor Moskou, doch wierdt genoodzaakt weder te rug te trekken. Eindelyk wierdt den 1 December des jaars 1618 een stilstandt voor 14 jaren getroffen, by welken den Russen wel zommige steden wierden wedergegeven, doch Smolensko en het vorstendom van Siberië aan de kroon van Polen bleef. In 't jaar 1619 kwam Uladislaus weder te Warschau; was in 't jaar 1621 gelukkig tegen den Turk, en noodzaakte dien tot de vrede. In 't jaar 1623 deedt hy nevens zyn vader eene reis in Pruissen en groot-Polen. In 't jaar 1624 trok hy door Silesië tot keizer Ferdinand den II naar Wenen; reisde door Duitschlandt naar de Nederlanden, en begaf zich in het leger voor Breda. Hy wierdt overal met de uiterste betuiging van eer ontfangen. Verder trok hy door Zwitserlandt in Italië, deedt een bedevaart of pelgrimagie naar Loretto, trok over Milaan naar Rome, en wierdt aldaar tegen den zin van zommige kardinalen door paus Urbanus den VIII tot kanunnik van St. Pieter in 't Vatikaan verklaart. Voorts gaf hem de paus een gewyden hoedt en zwaardt, nevens de overblyfselen van de twee martelaren Primus en Felicianus. Daar op reisde hy te rug over Florence, Piza, Livorno, Venetië, Karinthië, Stiermarken, Wenen en Silesië naar Polen. By zyne wederkomst ontstondt 'er eenig misnoegen tusschen hem en zyn vader, die met de al te grote milddadigheit niet wel te vrede was; en de kostelykheden van Adam Kasanowski, gunsteling van Uladislaus, liet verzegelen. Ook moest een Italiaansch priester, met name Lampagnano, Polen verlaten. Toen in 't jaar 1626 koning Gustaaf Adolf in Pruissen een inval deedt, onthieldt zich Uladislaus meest al in het Poolsche leger, en in 't jaar 1631 begaf hy zich, om zyne gezondheit te herstellen, naar Eger. Van daar wederkerende onthieldt hy zich te Merkzin in Litthauwen; doch kreeg in 't jaar 1632 de naricht, dat zyn vader een beroerte gekregen hadt. Hy haastte zich derhalven naar Warschau, en zyne handt op des zelfs hoofdt leggende, droeg hy zyn recht op aan de kroon van Zweden. Toen koning Sigismundus overleden was, wierdt Uladislaus den 3 November des jaars 1632 tot zyn opvolger verklaart, en den 27 gekroont. Hy hieldt zyn eersten ryksdag te Crakau, alwaar verscheide geschillen tusschen de Religieverwanten bygelegt wierden. Wanneer ter zelver tydt de stilstandt met Muskovië ten einde liep, vielen de Russen in Litthauwen, en belegerden Smolensko. Doch Uladislaus sloot ze in hun eigen leger in, en noodzaakte hen door honger, ziekte en andere rampen, dat ze zich in Maart des jaars 1634 aan hem moesten overgeven. Ondertusschen hadt de grootvorst de Turken tegen de Polen opgehitst, die onder Abazi Bassa een inval in Podolië deden: doch de Poolsche ryksveldheer Stanislaus Koniecpolski sloeg hen den 12 October 1633 by Kaminiëk, en dwong hen in Moldavië te rug te trekken. Toen hy nu in 't jaar 1634 weder in Muskovië trok, boden hem de Russen de vrede aan, die ook tusschen Viasma en Drozovis getroffen wierdt; uit krachte van welke vrede hy van alle eisschen op Muskovië afstondt, renuncieerende insgelyks van zyn recht op Plescow, Novogrod, enz. Daarentegen stonden de Moskoviters het vorstendom Smolensko en Czernichow, nevens geheel Siberië voor eeuwig aan Polen af; waar door deze republyk een landt van 100 mylen in de lengte, en 40 in de breedte erlangde. Tevens stondt de Czaar af van zyn eisch op Estlandt, Courlandt en Lyflandt, en gaf daarenboven een aanzienlyke somme, nevens een groot getal van de beste sabels. Dit bevorderde de vrede met den Turkschen keizer Amurath den IV, die den Sehin Aga aan Uladislaus zondt, den inval van Abazi Bassa afkeurde, en hem liet wurgen (stranguleren). In 't jaar 1635 wierdt de stilstandt met Zweden den 2 September te Stumsdorf voor 26 jaren verlengt, en den Polen al het geen zy in Pruissen verloren hadden wedergegeven. Vervolgens begaf zich koning Uladislaus zelf naar Pruissen, en hieldt te Koningsbergen een mondgesprek met keurvorst Georg Willem van Brandenburg. In 't jaar 1637 poogde hy met Elizabeth, princesse van de Paltz, een huwelyk te sluiten; doch aangezien deze van den Hervormden Godsdienst was, wilden de Poolsche standen daar in niet bewilligen. Hy verzocht derhalven door zyn broeder Johan Casimir Cecilia Renata, dochter van keizer Ferdinand den II, ten huwelyk, en trouwde met de zelve te Warschow zonder vele plegtigheden. In het zelve jaar sloeg hy ook de oproerige Kozakken, die een aanval op zyn nieuwgebouwt kasteel Hudak gedaan, en de bezetting gedood hadden. In 't jaar 1638 geraakte hy met de stadt Dantzig wegens een nieuw aangelegden tol in geschil; en vervolgens met de Kozakken in oorlog, die zyn leger veel nadeel deden; doch eindelyk by het weder erlangen hunner privilegiën onderdanigheit beloofden. In het zelve jaar maakte hy een verbondt met de Persianen tegen den Turk, en om dat hy van den steen en 't voeteuvel gekwelt wierdt, vertrok hy naar de warme baden in Oostenryk, en sprak onderweeg te Nikolsburg in Moravië, twee dagen met keizer Ferdinand den III. Vervolgens onthieldt hy zich een tydlang in Litthauwen, en gaf dit landt aan den zone van den verjaagden hertog Willem van Courlandt weder; gaf in 't jaar 1642 zyne zuster Anna Catharina aan Paltsgraaf Philips Willem van Neuburg. In 't jaar 1644 wilde hy wel keizer Ferdinand den II tegen vorst Georg Ragoczy van Zevenbergen helpen, doch wierdt daar in door de Poolsche senatoren belet. In het zelve jaar sloeg hy de Tartaren by Oesnaton op de vlucht; en vernieuwde de vrede met den Turk. In 't jaar 1645 sloot hy zyn twede huwelyk met de princesse van Nevers, Louïsa Maria Gonzaga, die hem door zyn gezant Christoffel Opalinsky, Woywode van Pozen, den 26 October des zelven jaars te Parys aangetrouwt wierdt. In 't zelve jaar stelde hy de zogenaamde liefdadige zamenspraak (*Colloquium charitativum*) te Toren aan, en meende daar door een vereeniging tusschen de drie Religiën te bewerken; doch dat miste hem. In dit jaar heeft hem ook keizer Ferdinand de II de vorstendommen Oppelen en Ratibor in Silesië voor twaalf maal honderd duizend guldens verpand. Hy hadt wel besloten de republyk van Venetië tegen den Turk by te staan; doch de Poolsche Raadsheeren spraken dit op den ryksdag, te Warschau gehouden in 't jaar 1647, tegen. Hy stierf eindelyk den 10 May 1648 aan een hete koorts, en de geneesheer wierdt beschuldigt zyne doodt door een verkeerd middel, met antimonie toegemaakt, verhaast te hebben. Hy hadt by zyne eerste gemalinne wel twee kinderen geteelt, doch die waren beide voor hem gestorven. Hem volgde derhalven zyn broeder *Johan Casimir* in de regering op, en trouwde met zyne nagelatene weduwe. *Piasecii Chron. Siri Memoires. Pastorii Florus Polon. Ludolphi Schaubühne.*

ULADISLAW, eene stadt in Polen, aan de Weixel, is de voornaamste plaats in de provincie Cujavië. Zy heeft een bisdom, dat in 't jaar 1173 is gesticht, en onder Gnezen behoort. *Crameri Hist. Polon. Starovolscii Polonia. Cellarii Polonia.*

ULAM, de zoon van Seres, en kleinzoon van Machir, uit den stam van Manasse, *I Chron. VII*, 16. Men leest *I Chron. VIII*, 39 van een ander ULAM, zoon van Esek, uit den stamme Benjamin, en wiens kinderen gezegt worden geweest te zyn mannen, kloeke helden, den boog spannende.

ULASTA, eene Boheemsche heldin, was eene bediende der vorstinne Libussa van Bohemen, en doordien zy na des zelfs doodt met haren nagelaten gemaal, Primislaus den I, te vergeefsch zocht te trouwen, verwekte zy een opstandt, trok eene menigte vrouwspersonen aan zich, en bouwde het slot Duvin in een bosch, liet zich ook als vorstin uitroepen, zoekende eene vrouwelyke regering, die verscheide mannen mogten hebben, in te voeren. Maar wanneer de Boheemsche koning Primislaus dat slot belegerde, kwam zy in een uitval om. Daar op wierdt 't zelve verovert en geslecht. Het is onzeker wanneer dit gebeurde, gelyk dan de gehele zaak zeer onzeker is; want zommigen zeggen, dat ze in de zesde, anderen, dat ze in de zevende, en nog anderen, dat ze in de achtste eeuwe gebeurt is. *Dubravius Hist. Bohem. Aen. Sylvii Hist. Bohem. Hages. Böhm. Chron.*

Chron. p. 23. *seq.* Balbin. *Miscell. dec.* I. *l.* VII. *sect.* I. *c.* 4. *p.* 14.

ULEFELD, of ULEVELDT, (CORNIFICIUS) rykshofmeester in Denemarken, is een zeer vermaard, maar ongelukkig staatsbediende geweest. Hy was de zoon van *Jacobus Ulefeld*, en wierdt in het tiende jaar van zyn ouderdom met een hofmeester naar Vrankryk gezonden. Maar aangezien hy nu volwassen geworden zynde niet meer naar hem wilde luisteren, verliet hem zyn hofmeester. Daar op begaf hy zich onder een vreemden naam naar 't hof van graaf Antony Gunther van Oldenburg, en vertoefde aldaar drie jaren lang. Vervolgens nam hy dienst onder het leger van Christiaan den IV, koning van Denemarken, in Duitschlandt, en wierdt aldaar van de pest aangetast. Daar na deedt hy andermaal een reis naar Vrankryk en Italië. Te Padua maakte hy met Cremoninus, een Venetiaansch edelman, een boezemvriendschap, en getuigde naderhandt dikwils, dat hy dien Venetiaan zyne meeste wetenschap verschuldigt was. Uit Italië begaf hy zich naar Duitschlandt; en van daar naar Denemarken, alwaar hy zich aan zyn vader openbaarde, en wel haast voor kamerjonker aangenomen wierdt. Hy kon zich dusdanig by Christiaan den IV, koning van Denemarken, inboezemen, dat hem deze eerst tot zyn opperkamerheer, ryks-raadt, gouverneur van het eilandt Mone, stadhouder van Coppenhagen, en naderhandt, wanneer hy een gezantschap aan het keizerlyke hof gelukkig volbragt hadde, in 't jaar 1637 tot rykshofmeester en eerste Raadsheer benoemde. Daarenboven gaf hem de koning zyne natuurlyke dochter, Eleonora, die hy by Christina Munk geteelt hadt, ten huwelyk. Doch Ulefeld was zeer eergierig, en konde niet verdragen, dat men zyn raad niet aanstonts opvolgde. Onderwylen vergaderde hy door munten als anders een groten schat. In 't jaar 1641 wierdt hy op den ryksdag naar Regensburg gezonden, om de Paltsische Restitutiezake te bevorderen. In 't jaar 1645 was hy by het sluiten der Bromsebroische vrede, en bragt te Constantinopel het traktaat der vereeniging met de Nederlanders ten einde. In 't jaar 1646 wierdt hy als ambassadeur naar de Nederlanden gezonden, en sloot den 2 February 1647 in 's Gravenhage het verdrag wegens den tol in den Zondt. Van daar begaf hy zich naar Vrankryk; doch keerde in 't jaar 1648 weder naar Hollandt, alwaar hy uit name zyns konings de orde van den Olifant aan Willem Frederik, grave van Nassau, Frederik Magnus, Rhyngrave, en Johan Wolfert, vryheer van Brederode, gaf. Van daar trok hy weder naar Denemarken, en na de doodt van koning Christiaan den IV stondt gedurende het tusschenryk het oppergezag by hem, behalven dat hy met Casparus Erasmus Brochman, bisschop van Rotschild, wegens het bewaren van kroon en scepter, geschil hadt. Toen de verkiezing van een anderen koning ondernomen wierdt, wilde hy prins Frederik den III, toen aartsbisschop van Bremen, uitsluiten, en zyner gemalin broeder, graaf Woldemar Christiaan van Sleeswyk, of, gelyk zommige willen, zich zelve tot koning doen verkiezen. Maar Frederik wierdt eenparig verkoren, en den 23 November 1648 te Coppenhagen gekroont, by welke plegtigheit Ulefeld de koninklyke kroon droeg. Hy wierdt hier op in 't volgende jaar 1649 naar 's Gravenhage gezonden, alwaar hy niet alleen een verwerend verbondt (*defensiv-alliance*) maar ook het zogenaamde Redemptie-traktaat den 29 met de Vereenigde Nederlanden sloot; waar by deze zich verbonden, voor de vryheit van den tol jaarlyksch 140000 ryksdaalders aan de kroon van Denemarken te betalen; doch welk traktaat na verloop van eenigen tydt met wederzyds bewilliging wederom gebroken is. Na dezen begon Ulefeld by den koning meer en meer verdagt te worden, voornamentlyk wanneer hy zich alle Raadsvergaderingen onttrok, en van den koning nadeelig begon te spreken. Ook was zyne gemalin trotsch, en meende, dat zy zo goed was als de koningin. In 't jaar 1651 wierdt hy van een schoon, doch ligtvaardig vrouwmensch, Dina genaamt, by den overste Georg Walther aangebragt, als of hy den koning met fenyn hadt willen om 't leven brengen; daar by voegende, dat ze dit op de navolgende wyze hadt ontdekt: dat ze op een zekeren tydt by den rykshofmeester hadt te bedt gelegen, wanneer des zelfs gemalinne tot hem by het bedt was gekomen, en zich, terwyl zy, Dina, wegkroop, op het zelve hadt gezet, by haar hebbende een vlesch met vergift, door D. Sperling toebereld, sprekende met haren man over deze zake. Zy voegde verder daar by, dat haar de Rykshofmeester door plegtige eeden hadt verpligt, van het gehoorde niets te zeggen, maar dat zy nochtans dat gruwelyk voornemen niet hadt kunnen zwygen. De overste Walther dit van Dina horende gaf 'er den koning kennis van. Waar op zy aanstonts voor de Ryksraden ontboden en ondervraagt wierdt. Dit geschiedde ook in 't geheim. De rykshofmeester in tegendeel liet den koning door twee Ryks-Raden bekend maken, dat zommigen een aanslag voorhadden, om hem, Ulefeld, nevens zyne gemalin, in zyn eigen huis te vermoorden; en dat de overste Walther kennis van dien toeleg hadde. Waarom hy den koning om zyne bescherming verzogt. Niemandt was in staat om dezen verwarden handel te ontvouwen; waarom door het gansche koninkryk van de predikstoelen gebeden wierdt, dat Godt de waarheit wilde openbaren. Doch aangezien Dina hare beschuldiging niet kon bewyzen, wierdt ze in verzekering genomen, en de zaak voor het gerecht getrokken, waar voor zich de rykshofmeester nevens zyne gemalin met een groot gevolg stelde; en wanneer Dina in hare antwoorden zich zelve tegensprak, wierdt en Ulefeld, en zyne gemalin, en D. Sperling vry gesproken; doch Dina den 11 July 1651 opentlyk onthalsd, het hoofdt op een paal gestoken; hoewel zy voor hare doodt een der bedienden van den rykshofmeester tot haar riep, en hem liet zeggen, dat ze hem voor de Goddelyke vierschare dagvaardde. Daar op liet hem de overste Walther over verscheide punten dagvaarden; doch hy voer den 18 July onvoorziens naar Helsingör, nam daar een Hollandsch schip, en voer met zyne gansche familie naar de Nederlanden. Maar hy wierdt even daarom van alle zyne hoge bedieningen berooft, en de overste Walther uit het landt gebannen. Aangezien zich Ulefeld in Hollandt niet veilig genoeg oordeelde; begaf hy zich nog in het zelve jaar naar Zweden, voerende zyne gemalin in mansklederen met zich, in welke zy ook de handt van de koninginne Christina gekust heeft. Deze nam hem in hare bescherming, maakte hem tot grave, en gaf hem voor een grote somme het ambacht Barth, in Pomeren, in pandt. Doch hy keerde weder naar Zweden, hieldt het met den Spaanschen gezant Piementel, riedt de koningin tot een oorlog tegen Denemarken, en beloofde haar acht tonnen gouds op te schieten. Maar hoewel de koning van Denemarken deze koningin dikwils verzocht, zy wilde hem afschaffen, bleef zy hem echter genegen, tot dat ze eindelyk in 't jaar 1654 van de Zweedsche kroon afstandt deedt. Toen koning Karel Gustaaf in 't jaar 1657 den oorlog tegen Zweden begon, begaf zich Ulefeld in des zelfs leger, en was den koning van grote nuttigheit. Vervolgens wierdt hy nevens Steno Bielke tot de vredestraktaten van Rotschildt gebruikt, die ook in 't jaar 1658 gesloten wierden. Uit krachte van deze wierdt Ulefeld niet alleen met den koning van Denemarken verzoent, maar hem ook zyne goederen wedergegeven; behalven dat hy, om zyne onkosten en schade te vergoeden, met het ambacht Mumhelm en St. Johannesklooster in Noorwegen beleent wierdt. De koning van Zweden gaf hem daarenboven het graafschap Silburgk, en nevens Gustaaf Otto Steenbok het gouvernement van Schonen, alwaar hy ook eige goederen bezat. Ook wilde hem de koning van Zweden by de vrede van Coppenhagen gebruiken, doch dit wierdt door den gezant van Vrankryk gedwarsboomt. Maar aangezien hy zeer misnoegt was, dat hem het gouvernement van Schonen niet alleen wierdt opgedragen, en het voor een wantrouwen des konings aanzag, hieldt hy met eenige Raadsheeren een geheime onderbandeling om Schonen weder onder de macht van Denemarken te brengen. Doch die toeleg wierdt ontdekt, en Ulefeld in verzekering genomen, in welke hy 15 maanden lang bleef, en zich aanstelde, of hy wegens een beroerdheit niet kon spreken. Het was ook reets zo verre gekomen, dat hy op de voorspraak van den Franschen gezant zou ontslagen worden; doch hy, hier van niets wetende, ontsnapte door verstandhouding en list van zyn dienaar, in het gewaadt van een geestelyke, en kwam nevens zyne gemalinne te Coppenhagen aan. De voornoemde knecht hadt zommige onbandige hengsten toom en teugel afgetrokken, en dus gemaakt, dat alle, die de wagt hielden, toeschoten, en Ulefeld gelegenheit gaven om te ontkomen. Maar aangezien hy in de vrede van Coppenhagen niet begrepen was, en den koning toen juist de souverainiteit stondt opgedragen te worden, en men vreesde, dat Ulefeld hier omtrent eenige onlusten zou komen te verwekken, wierdt hy op koninklyk bevel gearresteert, en naar het eilandt Bornholm gebragt. Wanneer hy hier een tydlang hadt gezeten, maakte hy door sterk water de yzere trallen zeer bros, en liet zich nevens zyne gemalinne en dienaar langs gescheurde bed-lakens van boven neder; doch wierdt door een schipper, aan wien hy al te veel voor het overvaren aanboodt, verraden, en door den generaal majoor Fuchs, die het bevel over het eilandt Bornholm hadt, te rug gehaalt, en in een diep, duister en stinkend gat gezet. Men zegt, dat hy een somme van 30000 ryksdaalders aan juweelen en goudt by zich hadt. Hy hadt zich zeer ontydig gezocht door de vlucht te redden; want in geval hy noch maar acht dagen lang gewagt hadde, zou hy door de voorsprake der koningen van Vrankryk en Zweden op vrye voeten gestelt zyn. Toen een tydlang daar na graaf Christiaan van Rantzau op het eilandt Bornholm uit name des konings den eedt van getrouwigheit afnam, gaf hy den 27 October 1661 een ootmoedig smeekschrift aan den koning over, en de voornoemde graaf bemiddelde de zaak, zo dat hy den 20 December naar Coppenhagen wierdt gebragt, en na gedane afbede, en eedt, nevens een nadrukkelyk revers, of verklaring, waar by hy schriftelyk getuigde, dat hy voortaan zyn leven te Ellesburg, op het eilandt Fuhnen, wilde doorbrengen, gene buitenlandsche bediening aannemen, zich nergens anders heen begeven, noch zich aan den generaal majoor Fuchs, door wien hy zo streng gehouden was, wreken wilde, den 23 December 1661 weder op vrye voeten gestelt. Hy erlangde ook het vierde deel zyner goederen, die in beslag waren genomen, weder. Maar in tegendeel wierden alle zyne goederen in Zweden geconfisqueert. Vervolgens leefde hy een tydlang op zyne landgoederen in Fuhnen, en erlangde eindelyk van den koning verlof naar 't Spaa te reizen, om aldaar de wateren te gebruiken. Van daar begaf hy zich naar Amsterdam; verder onbekend (*incognito*) naar Parys; en ten laatste naar Brugge, in Vlaanderen. Maar aangezien hy alhier eenige kwade ondernemingen brouwde, om den koning van den troon te schoppen, zo wierdt hy in een opentlyke ryksvergadering met eenparigheit

heit van ſtemmen ſchuldig aan gekwetſte hoogheit verklaart, en als een verrader van het vaderlandt veroordeeld. Het vonnis was, dat hem het hoofdt en de regterhandt zou worden afgehakt, het ligchaam gevierendeelt; hy, zyn wyf, en nakomelingen voor eerloos gehouden, en voor eeuwig uit de ſtaten van Denemarken gebannen, zyn huis geſlecht, en zyne goederen zouden verbeurd verklaart worden. Dit vonnis wierdt ook in 't jaar 1663 te Coppenhagen in zyn beeldtenis, zynde van waſch gemaakt, volbragt, zyn wapen door den ſcherprechter in ſtukken gebroken, en ter plaatſe, alwaar zyn geſlecht huis geſtaan hadt, een ſchandpylaar opgerecht. Voorts een grote ſom op zyn hoofdt gezet, om hem levendig of dood in handen van de Deenſche juſtitie te leveren. Eindelyk wierdt zynenthalven aan alle hoven in Europa geſchreven. Uleſeld hield zich een tydlang te Brugge op, en liet aldaar den generaal majoor Fuchs, die derwaarts was gekomen, in zyne karoſſe vermoorden. De dader van dit feit was zyn eigen zoon Chriſtiaan Ulefeld; hoewel hy veinſde, dat het tegen zyn wil geſchied was. Van Brugge zondt hy zyne gemalin naar Engelandt, die zich aldaar een geruimen tydt onbekend onthieldt, doch eindelyk by den koning ter gehoor toegelaten wierdt. Maar wanneer ze te Douvres weder meende ſcheep te gaan, wierdt ze op het verzoek van den Deenſchen gezant gevangen genomen, naar Denemarken gezonden, en aldaar in een eeuwige gevangenis gezet. Ulefeld, dit ervarende, oordeelde zich te Brugge niet langer veilig, en trok nevens zyne zonen en een dochter naar Zwitſerlandt, liet zich te Baſel voor een Engelſchman inſchryven, en noemde zich *Johan Anglois*; en alzo hy vele juweelen by zich hadt, wierdt hy gemeenlyk voor een juwelier aangezien. Men zag hem ook dikwils met een zwart kleedt, zonder degen en mantel, allerlei voor zich gekochte eetwaaren dragen. Maar aangezien een Nederlander, die zyn zoon te Rome gekent hadt, in 't jaar 1664 te Baſel aankwam, en hem bekend maakte, betrouwde hy zich aldaar ook niet langer, zondt zyne kinderen naar Lauſanne; en aangezien hy zelf zich aan een borſtziekte en pleuris niet wel bevondt, huurde hy een klein ſchip, om naar Neumberg, een Ooſtenrykſch ſtedeke in de Elzas, te varen. Doch hy viel onderweeg in een dodelyke krankheit, laafde zich met een dronk water, en gaf den geeſt, toen hy nog maar een musketſchoot van Neumberg was, in February des jaars 1664. Zyn lyk wierdt in het naaſtgelegen klooſter gebragt, en aldaar begraven. Doch zyne zonen haalden het lyk weder van daar, en begroeven het in 't open veldt onder een boom. Zyne geſchiedenis is onder den name van *Le Comte d'Ulefeld* in 't jaar 1677 te Parys gedrukt. Tegen hem is in 't licht gekomen *Machinationum Cornificii Ulefeldii ſuccincta narratio*. Maar in 't tegendeel heeft hy een wydlopige Verantwoording en Verdediging van zyn eer in 't jaar 1652 in de Deenſche tale uitgegeven, die in het zelve jaar in 't Nederduitſch vertaalt is. *Parival Hiſt. du Siecle de fer, tom. I. Sorbiere Relation d'Angleterre. Chanut Memoires. Terlon Memoires. Ogerius Itin. Dan. Wicquefort de l'Ambaſſadeur. Happelii Hiſt. Modern. Europa. Bayle Dict. Crit.*

ULEFELD, of ULEVELDT, (JAKOB) heer van Urip en Zegeskö, koninklyke Deenſche rykskancelier, was de zoon van Jakob Ulefeld, heere van Ulfeldsholm en Selſon, een Deen van adel en ryks-Raadt in Denemarken, en wierdt al vroeg tot de ſtudiën aangezet. Hebbende verſcheide hogeſcholen, en voornamentlyk in 't jaar 1591 die van Baſel bezocht, en naderhandt Italië en andere vreemde ryken doorgereiſd, nam hem koning Chriſtiaan de IV van Denemarken in zyn dienſt, gebruikte hem in vele bezendingen, ſloeg hem tot ridder, maakte hem ryks-Raadt en amptman van Neyborg, en wierdt in 't jaar 1607 by de vredehandeling tuſſchen den koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden gezonden, wanneer hy eenige maanden in 's Gravenhage bleef, en van daar aan den aartshertog naar Bruſſel wierdt afgevaardigt. Na de doodt van den rykskancelier Harald Huitfeld verkreeg hy het rykskancelierſchap; was mede in den jare 1619 by het vernieuwen der vredestraktaten met Zweden op de grenzen der beide ryken tegenwoordig; wierdt ook in 't jaar 1621 naar de Nederlanden gezonden, en ſloot met die Republyk den 30 July een verbondt. In het jaar 1625 deedt hy nogmaals eene reis naar de Nederlanden, en ſloot met die Republyk, als mede tuſſchen Engelandt en Hollandt een nog vaſter verbondt. In het jaar 1629 woonde hy de vredehandeling te Lubek mede by. Doch hy ſtierf den 24 Juny des jaars 1630. Zyne gemalin was Brigitta Broggenhus, uit den huize Urip, by welke hy verſcheide kinderen teelde, van welke een, met name *Jakob*, in het Kalenbergſche omkwam, zynde de ander *Cornificius* genoemt. *Holdualderus Sylv. Chron. Guaning Chronol. Dan.*

ULEFELD, of ULEVELDT, (LEO, DES H. ROOMSCHEN RYKSGRAAF VAN) ridder van St. Jakob, keizerlyke geheime Raadt, enz. was de jongſte zoon van grave Cornificius van Uleveldt, geboren in den jare 1651, den 22 Maart. By zyne volwaſſene jaren ging hy in keizerlyken krygsdienſt, en kreeg in het jaar 1682, onder den generaal Montecuculi, eene kompagnie. De keizer Leopold maakte hem zynen kamerheer, en zyne verdienſten bragten hem zo verre, dat hy een regiment kuraſſiers kreeg, en generaal majoor, voorts in het jaar 1704 keizerlyke luitenant veldmaarſchalk, en in den jare 1706 werkelyke generaal veldmaarſchalk wierdt. Hy hadt ondertuſſchen in den jare 1702 den ſlag by Luzzara mede bygewoont, en in 't jaar 1703 reiſde hy met keizer Karel den VI, toen tot koning van Spanje verklaard, uit Wenen, begeleidde hem naar Spanje, was geſtadig by hem in alle zyne veldtochten aldaar, en verdedigde in zyne tegenwoordigheit in 't jaar 1706 de ſtadt Barcellona, waar voor hem de koning kapitein generaal in Catalonie maakte. By zyne te rug komſt in Duitſchlandt diende hy den keizer Karel als Hatſchir hoofdman der lyfgarde, wierdt zyn geheime Raadt, en is den 11 April des jaars 1716, in den ouderdom van 65 jaren, te Wenen overleden. Zyne gemalin was Anna Maria, dochter van Rudolf, grave van Sintzendorf, keizerlyke Ryks-hofraadt, hofdame der keizerinne Eleonora, met welke hy in 't jaar 1697 in de keizerlyke Favorita te Wenen trouwde, en haar weduwe naliet. Zyne by haar verwekte kinderen zyn *Cornificius*, die te Cronſtadt in Zevenbergen is geboren den 15 Juny des jaars 1699; *François Antony*, ter wereldt gekomen te Barcellona den 7 July des jaars 1711, en *Carolina Elizabeth*, geboren te Wenen den 7 January des jaars 1715.

ULFT, (JAKOB VAN DER) een vermaard kunſtſchilder, is tot de waardigheit van burgermeeſter te Gorkum verheven geweeſt. Men weet niet by wien hy de kunſt heeft geleert: maar dat hy zich door de kunſt een naam heeft gemaakt, en dat zyn penceelwerk nog in de braafſte kabinetten plaats ingeruimt wordt, is by elk bekend. Hy ſchilderde meeſt Roomſche en Italiaanſche gezichten, markten, of pleinen, en daar op in 't verſchiet kolommen, gedenknaalden, triomfbogen, pronkbeelden, of eenige oudtydſche zegetekenen, zodanig (ſchoon hy nooit te Rome is geweeſt) dat de genen, die Italië bereiſt hadden, de zelve met den eerſten opſlag van hun oog kenden; het welk in zo ver niemandt moet wonder dunken, aangezien de meeſte overblyfſelen van oud Rome in prent, of door afſchetzingen bekend, ligt te bekomen zyn; maar dit is te verwonderen, dat men ziet, hoe natuurlyk en kunſtig hy de bouwvalligheit, reeten en ſcheuren, en de bedropenheit in de zelve heeft waargenomen; en nog meer, als men ziet hoe geeſtig hy doorgaans zyne werken met menigte van kleine beeldtjes, en die vaſt getekent, en kunſtig byeen geſchikt, fraai koppelen, ja ook zomwylen gebeurde heidenſche hiſtoriën vertonen, heeft weten op te cieren. Een kunſtſtukje alleen, 't geen op 't Amſterdamſche Raadhuis hangt, en het zelve verbeeldt, nevens den Dam, en daar op toont het dagelykſch gewoel van allerhande ſoort van menſchen in hunne eige en kennelyke dragt, is alleen genoeg om eeuwen aan hem en zyne edele penceelkunſt te gedenken. Daar benevens was hy wel de voornaamſte glasſchilder van die eeuw, zo dat vele kerkglazen, omſtreeks Gorkum, en in Gelderlandt, met zyne penceelkunſt pronken. *Houbraken II Deel.*

ULLA, eene rivier in Gallicië, neemt haren oorſpronk in het Spaanſche vlek ULLA, loopt voorby Padron, en valt eindelyk in een kleine Golf, drie mylen Zuidwaarts van Compoſtella. Men houdt deze rivier voor der ouden *Nelo.*

ULLOA, (ALFONSUS) een Spanjaardt, leefde in 't jaar 1560, en wordt voor een der beſte en vermaardſte Italiaanſche overzetters gehouden, die in de XVI eeuwe gebloeit hebben. Na dat hy zyn beſten leeftydt te Venetie hadt doorgebragt, ſchepte hy een zonderling behagen in de Italiaanſche tale, en verkoor derhalven de beſte Spaanſche werken, die hy beſloot in 't Italiaanſch te vertalen. De werken, door hem vertaalt, zyn de navolgende: (1) *Hiſtorie van Chriſtopherus Columbus*, door des zelfs zone *Ferdinand Columbus* in 't Spaanſch opgeſtelt; maar welk origineel thans onder de verlorene gedenkſtukken getelt wordt; (2) *De berg Calvaria*, door *Antonio de Guevara*; (3) *Petrus Meſſie Leven der Keizers*; (4) *Zamenſpraken van Meſſie*; (5) *Petrus Covarruvias Nodig Bericht aan de Directeurs*; (6) *Antonius Benter Kronyk van Spanje en Valencie*; (7) *Auguſtinus de Corate Hiſtorie der ontdekking en verovering van Peru*; (8) *Frederik Furio Ceriol* traktaat van den *Raadt en Raadsheer*; (9) *Meeſter Olivа* zamenſpraak over de *waardigheit van een Man*; (10) *Hieronymus d'Urrea* zamenſpraak over de *ware eere in den oorlog*; (11) *Johannes Lopez d'Hoses* verhaal van de *doodt en begravenisse van prins Karel*; (12) *De Filoſofie van Johan de Jarava*, nevens zyne zamenſpraken of redeneringen; (13) *Inſtructie voor de Kooplieden* rakende de *Commercie*, nevens een traktaat van de *Wiſſel*; door Dr. *Sarava*; (14) *Johan de Barros* twee eerſte *Decades der Hiſtorie rakende de ontdekking en verovering van Ooſt-Indië.* Dit is uit het Portugeeſch vertaalt. (15) *Hiſtorie van Ferdinand Lopez de la Caſtagneda* rakende die zelve ontdekking, enz. De ſchryfſtyl van Ulloa is klaar, verſtaanbaar en gepaſt voor een Hiſtorie, en men kan met waarheit zeggen, dat hy in alle zyne vertalingen gelukkig is geweeſt. *Nic. Anton. Biblioth. Hiſp. Hieron. Ghilini Theatr. d'Huom. letter.*

ULM, eene aanzienlyke Ryksſtadt in Zwaben, de welke al van oude tyden af zeer beroemd is geweeſt. Ptolomæus noemt ze *Alcimoennum*, en Cluverius wil, dat zy voortyds *Samulocenis* heeft geheten. Zy zou dezen naam, volgens zommigen, van de Hulmigeren, Bructeren, of Pruiſſen, die zich aldaar nederzetten, bekomen hebben, en men wil dit daar mede bewyzen, om dat men in oude oirkonden meer *Hulma* dan *Ulma* geſchreven vindt. Maar 't waarſchynlykſt is, dat Ulm van de menigvuldige Ulmbomen, die daar waren, zynen naam heeft ontfangen; want daar is nog tegenwoordig een ſtraat, die van wegens de daar geſtaan hebbende Ulmbomen de *Ulmen-ſtraat* genoemt wordt. Æneas Sylvius doelt mogelyk daar

op

op als hy die van Ulm *Ulmigeri* noemt. Men vindt van haren ouderdom reets by de geschiedschryvers verscheide voetstappen. Sebastiaan Frank geeft voor, dat Ulm reets lang voor Christus geboorte een dorp is geweest. Maar dat kan niet wel bewezen worden, en 't is geloofwaardiger, het geen Merian meldt, namentlyk dat Ulm tusschen de jaren 343 en 352 eene stadt is geworden: want van haar wordt in den jare 346 in het Toneel der steden gewag gemaakt; hoewel zich zommigen daar aan stoten, dat Karel de Grote in den giftbrief aan den abt van Reichenau, by *Crusius* te vinden, de stadt Ulm een *Villa regia* noemt, dat men van een dorp verstaat. Maar men zal bevinden, als men oude oirkonden met vlyt naziet, dat *Villa regia* niet een dorp, maar eene koninklyke stadt, en die niemandt dan het Ryk onderworpen was, betekent; weshalven ook Karel de Dikke, wanneer hy in 't jaar 883 die van Ulm hunne vryheden bevestigde, haar uitdrukkelyk *oppidum*, dat is eene stadt, noemt. Eindelyk is het ontwistbaar, dat als keizer Frederik de Roodbaardt in zyne Bulle van de grenzen des stichts van Constants van den jare 1155 by *Pistorius* Ulm zyne *villa* noemt, dat niet van een dorp moet verstaan worden, aangemerkt Mutius meldt, dat keizer Lotharius, die nog voor Frederik leefde, Ulm met groot geweldt belegerde en veroverde, dat immers niet van een dorp kan gezegt worden. Niettemin hebben de schryvers het ongegrond gevoelen behouden, dat zy *villa* voor een dorp nemen, daar naderhandt die dwaling uit ontstaan is, dat Ulm een der vier Ryksdorpen is. Dit is zeker, dat Ulm voor het jaar 1300 nog geen muren hadt, maar slechts met een diepe gracht omringt was: want schoon Stumpfius in zyne Zwitsersche Chronyk wil, dat Ulm reets onder Otto den I, gedurende de stroperyen der Hunnen, met muren omringt was, verhaalt echter Mutius, dat Ulm toen maar met grachten en paalwerk besloten was, toen het de keizer Lotharius belegerde, en na een langdurigen tegenstandt veroverde. Vervolgens heeft keizer Conraad, hebbende in den jare 1140 Welfo van Zwaben in een treffen overwonnen, de door den keizer Lotharius verwoeste stadt Ulm weder opgebouwt en versterkt, doende toen alleen diepe grachten en pallisaden daar om trekken, tot dat naderhandt de huizen buiten de stadt ook daar in getrokken, en nog in den jare 1300 de kostbare vestingwerken zyn begonnen en voltooit. Tot welke vestingwerken, als zeer dienstig voor het gansche Roomsche Ryk, voornamentlyk de keizers Lodewyk de IV en Karel de IV grote sommen gelds hebben besteed, en de toen gebruikelyke Joden-schatting, nevens andere belastingen, daar toe vergunt. Eindelyk is zy in de jaren 1564 en 1606 nog sterker gemaakt, zo dat zy tegenwoordig eene goede belegering kan uitstaan. Dus blykt, dat Ulm reets voor de tyden van Karel den Groten eene stadt is geweest; maar of zy onder de Ryksteden wierdt gerekent, alvorens zy zich van den abt van Reichenau, aan wien ze Karel de V hadt geschonken, hadt ontslagen, daar van wordt verscheidentlyk gesproken. De giftbrief van Karel den Groten van den jare 813 aan den abt Hetto, by *Crusius* te vinden, geeft zo veel te kennen, dat de abt de kerkelyke rechten genoot, de tienden van Ulm trok, voogden en advokaten van 't klooster verkoor, en den zelven belastte hoedanig en op wat tydt zy zouden het recht houden; waar uit men mag besluiten, dat de stadt Ulm, voor dat zy zich van de opperheerschappy des abts hadt ontslagen, voor geen Ryksstadt kan gehouden worden: want Knipschild, *De Civit. imperii*, schryft, dat die van Ulm van dien tydt af hebben begonnen zelf een Magistraat en gemeentsmannen aan te stellen. Maar vermits men zelfs uit den openbrief van Karel den Groten ziet, dat de voogden noch keizerlyke voogden zyn gebleven, niettegenstaande zy door den abt verkoren waren, en de zelve hen wetten voorschreef; vervolgens de gelegenheit des tyds toenmaals niet mede bragt, dat de abten het wereldlyke recht in handen hadden; en nog meer, dat de keizers uit krachte der dokumenten van de jaren 1222, 1240, 1241 en 1249 in die stadt het recht, en voornamentlyk het halsrecht door hunne voogden oeffenden; als mede dat keizer Frederik de I in de aangehaalde Bulle by *Pistorius* Ulm zyne *villa* noemt, dat hy, toen zy nog onder den abt stondt, niet zou hebben kunnen doen, indien zy geen Ryksstadt was geweest; ook dat keizer Rudolf de I in den jare 1278 niet den abt, maar de burgers in Ulm hunne rechten onmiddelyk bevestigt heeft; en eindelyk het onwaarschynlyk gevolg daar uit zou voortkomen, dat Ulm onder alle Zwabische steden 't laatst tot eene Ryksstadt was gemaakt, zo houdt men billyk daar voor, dat de abt, gelyk als andere bisschoppen in de Ryksteden, in Ulm maar zekere rechten hadt, en des niettegenstaande die stadt het Ryk ingelyft bleef; doch niet met zo grote vryheit als andere steden: want de monniken bewaarden de sleutels der poorten, en hadden meer andere gerechtigheden, waar aan eene gansch vrye Ryksstadt niet onderworpen is. Tegenwoordig bezit zy buiten twyffel de Ryksvryheit, als hebbende zich van den abt van Reichenau vry gemaakt, dat buiten twyffel van langzamerhandt zal geschied zyn. Crusius meldt, dat reets onder Lodewyk van Beyeren die van Ulm den abt met een stuk gelds hebben te vrede gestelt. Maar na dat de monniken daar weder instelden, verzochten die van Ulm Karel den IV het privilegie van Lodewyk van Beyeren te willen bevestigen; en om dat dit nog niet genoeg was, gaven zy den monniken nog een stuk gelds, en baden keizer Frederik den III, dat hy hen wilde beschermen, het welk de zelve ook zo nadrukkelyk deedt, dat van dien tydt af de abt en de monniken niet meer van Ulm eischten. Maar om voortaan de monniken te beletten een eisch te doen, hebben die van Ulm den groenen hof, daar de monniken voortyds woonden, en dien zy met muren omringt hadden, geheel omverre geworpen. Hebbende dus het Reichenausche juk van hunnen hals geschud, begon de stadt onder de Zwabische Ryksteden het hoofdt op te steken, en bragt door hare wapenen en geldt verscheide graafschappen en heerlykheden aan zich, daar haar bloeiende koophandel veel toe hielp; strekkende zich haar gebiedt langs den Donauw digt aan Beyeren, en byna tot aan het einde der Zwabische landen uit, en kunnende dus naar Beyeren de Rhynsche en Nekkerwyn, en het Zwabische linnen voeren, en wederom hare stadt met zout, daar het gebrek aan heeft, voorzien. Ten dien einde is aan den Donauw, die by Ulm door den zamenloop der rivieren Iler en Blau eerst vaarbaar wordt, eene bekwame haven aangelegt, gelyk zy ook op een zeer vruchtbaren en gezonden bodem legt. Daar door zyn die van Ulm ryk geworden, bezittende een omtrek van 6 mylen lang, en 3 mylen breed. Het graafschap Helffenstein, nevens de stadt Geislingen, en de daar toe behorende plaatsen, hebben zy, na dat die van Helffenstein verarmt waren, in 't jaar 1396 voor een hogen prys gekocht, welke vette brok hen echter altydt de Zwabische standen en hertogen van Beyeren misgunt hebben. Daarom hebben zy hen ook dikwils die goederen ontweldigt, en niet eerder met rust laten bezitten, voor dat de paus, de keizer, en de standen des Ryks zich als guarandeurs van dien koop stelden, dat ook zo veel kracht hadt, dat die van Ulm naderhandt in 't volkomen bezit daar van zyn gebleven. Op deze wyze kan men begrypen, waarom Geertruid, gravin van Helffenstein, en naderhandt koningin van Hungarie, aan die van Ulm schryvende, hen hare zonen noemt, namentlyk om dat zy hare stamgoederen bezaten. Van den grave van Werdenberg hebben zy het graafschap Albek gekocht, hebbende die graven dit graafschap aan de Joden te Ulm verpand gehad, zynde boven dien die van Ulm zelf veel geldt schuldig: waarom die graven toelieten, dat die van Ulm dit graafschap van de Joden losten. De stadt en 't slot Leiphelm, met hun toebehoren, wordende van zommigen een graafschap genoemt, hebben die van Ulm van de heeren van Rietheim gekocht; om niet te spreken van verscheide andere plaatsen, vlekken en dorpen, de welke die van Ulm zo door kontrakten, als door de wapenen aan zich gebragt hebben, als hebbende zich van oude tyden af, en zonderling in de zeer verwarde tyden een groten naam verkregen. Karel de Grote kende reets hare macht. Hy belastte deswegen uitdrukkelyk in den giftbrief den abt van Reichenau, dat hy de stadt niet met een muur zou omringen, op dat zy niet steunende op hare kracht geheel en al de gehoorzaamheit des keizers zich mogt onttrekken. In de volgende tyden verdedigde zy zich tegen keizer Lodewyk dapper, die haar ook op een tydt te vergeefsch belegerde. Ook heeft de stadt met de hertogen van Beyeren, de graven van Wurtenberg, de aartshertogen van Oostenryk, en de heeren van Teck, ten dele alleen, ten dele met de hulp van andere Zwabische steden, bloedige oorlogen gevoert. Inzonderheit heeft zy hertog Georg van Beyeren in 't jaar 1489 grotelyks belet om de voorste Oostenryksche landen te vermeesteren. Daar door, en reets te voren, raakten die van Ulm in zulk een aanzien by de Zwabische Ryksteden, dat de zelve haar wegens hare macht, en dragende veel meer lasten dan de andere in hun verbondskonvent, altydt twee stemmen vergunt hebben; ook hebben de keizers deze stadt met grote vryheden begiftigt. In 't jaar 1359 bevrydde keizer Karel de IV de burgers van Ulm van alle landgerechten en het Rothweilsche hofgerecht, welke vryheit niet alleen door den keizer Rupert in 't jaar 1401 is bevestigt, maar ook van Frederik in den jare 1479 over alle onderdanen van Ulm uitgestrekt. Daar benevens geniet zy het recht *de non appellando* (van niet te appelleren) haar door de keizeren Frederik den IV en Maximiliaan den I geschonken, doende de keizer Ferdinand de II in 't jaar 1631 daar by, dat de som anders meer dan 600 Rhynsche goudguldens moet belopen. Volgens de vryheit van den keizer Sigismundus van den jare 1433 zyn tot hoofdrechters der stadt Ulm de steden Memmingen, Gemunde en Biberach aangestelt, van welke Ulm de keuze doedt. Van den keizer Albert verwierf zy in den jare 1300 de vryheit, dat de geestelyke goederen, onder hare stads gerechtigheit behorende, mogen belast worden. Keizer Karel de IV gaf haar in 't jaar 1366 het privilegie, dat die genen, die in den Ryksban zyn gedaan, in hare stadt vry zyn. Ook gaf haar keizer Maximiliaan in 't jaar 1494 de vryheit, dat zy macht zou hebben de Joden uit hare stadt te bannen. Keizer Karel de V voegde daar by, dat geen Jode een burger *ex contractu* aanspreken, of met den zelven volkomen een kontrakt maken kan. Om zekere jaarmarkten te mogen houden, daar toe heeft de keizer Sigismundus haar in 't jaar 1428 vryheit vergunt. Keizer Frederik de III gaf haar het halsgerecht, dat zy altydt met zodanige omzichtigheit en rechtmatigheit heeft geoeffent, dat de naburige vorsten, graven en prelaten de misdadigers wel derwaarts, om hunne straf te ontfangen, hebben gezonden. Ten laatste vindt men een openbrief van Karel den IV van den jare 1361, de welke by eenige andere dokumenten in het klooster Herwertingen bewaart werdt, dat 'er eertyds te Ulm in den Stadelhof een keizerlyk landgerecht is geweest, dat met dat van Rothweil byna gelyke macht hadt. Behalven die gerechtigheden heeft deze stadt nog andere schone vryheden in het Ryk en in den Zwabischen kreits gehad; want zy is eene der vier steden, die de uit-

uitschryving doen in Zwaben. In de Rykslyst is zy op zeker aanzienlyk getal te voet en te paardt geschat. Zy bewaart het archief der Frankische en Zwabische Ryksteden, dat by hen van Augsburg wordt gebragt, na dat deze het verbondt der steden sedert het jaar 1593 verlaten hebben. Om die reden zit hun boekhouder in den Raadt der steden aan de tafel van den direkteur, en houdt het boek of protocol. De stadt is uit dien hoofde sedert vele eeuwen zeer volkryk geworden. Inzonderheit weken de omleggende edelen derwaarts in die troebele en gevaarlyke tyden, en lieten zich daar burger maken, zo dat 'er van ouds vele adelyke geslachten geweest en nog tegenwoordig zyn. Daar door wierdt de stadt, zynde eerst in haren omtrek niet boven de 2100 schreden groot, reets ten tyde van keizer Conraad in 't jaar 1140, wanneer de voorsteden daar in wierden getrokken, tot op 6400 huizen begroot, en naderhandt nog meer uitgelegt, hebbende thans vyf hoofdpoorten. Ten Noorden is de Vrouwen en de Nieuwe poort, en ten Oosten de Ganzepoort. Onder de kerken is de Dom of het Munster zeer beroemd, wordende in lengte, breedte en hoogte voor het grootste gebouw in Duitschlandt gehouden, schoon die van Straasburg wegens den toren en andere fraaiïgheden nog uitsteekt. Hy is van binnen 317 voeten lang, en 152 breed. De eerste steen daar van wierdt gelegt in den jare 1377, en het gebouw is in 111 jaren voltooit, hebbende, niettegenstaande het geldt toen zeer schaars was, nog over de negen tonnen gouds gekost. Het orgel bestaat uit 3000 pypen, van Engelsch tin en metaal gegoten, waar van de grootste 24 voeten hoog is. Wanneer de Christelyke Godsdienst eerst in deze stadt is gepredikt, kan men niet eigentlyk zeggen. Dit is zeker, dat die van Ulm in 't jaar 1531 de onveranderde Augsburgsche Confessie hebben omhelst, behalven dat de Roomsch-Katholyke Godsdienst in het klooster Wengen, en in 't Duitsche huis sedert den jare 1624 is geoeffent. De stads regering is Aristokratisch, wordende meest van patriciën bekleed, waar van de meeste hunnen adel van Karel den V afleiden, die in 't jaar 1552 zeventien familiën in den adelstandt verhief; hoewel boven reets is verhaalt, dat vele adelyke huizen in Ulm zich burger hebben laten maken, die met ter tydt ingezetenen geworden zyn. De collegiën en de gansche bestelling der regering vindt men by *Knipschild* en in den *Europ. Herolt*, waar van wy nog zullen zeggen, dat gene buitenlanders tot de stads regering toegelaten worden. Men heeft hier dikwils Ryks- en andere vergaderingen gehouden. De koning Lodewyk heeft 'er in 't jaar 858, en keizer Conraad de II in 't jaar 1027 een Ryksdag gehouden. In den jare 1076 vergaderden aldaar de vorsten, die van keizer Henrik den IV waren afgevallen. Ook heeft keizer Frederik de I een Ryksdag in deze stadt gehouden, en den bisschop Otto van Freysingen derwaarts beschreven. In 't jaar 1508 hieldt Maximiliaan de I aldaar eene vergadering der standen tegen de Venetiaanen. Maar hoe groot deze stadt ook is geworden, zy heeft evenwel ook veel door de oorlogen moeten uitstaan. In het jaar 1122 belegerde zekere Nothardus de Mird de zelve; doch kon ze niet veroveren. Weinige jaren daar na nam koning Lotharius de II deze plaats in, en verwoestte de zelve. In 't jaar 1346 heeft Lodewyk van Beyeren Ulm, toen hy door den paus in den ban was gedaan, en hier zyne toevlucht zocht, maar niet wierdt binnen gelaten, belegert, tot dat die van Ulm hem op 't aanraden van eenige vorsten goedwillig innamen. Niet lang daar na belegerde keizer Karel de IV, nevens Eberhard van Wurtenberg, deze stadt, maar trok haast weder af; kwam echter wederom, en verwoestte de stadt te vuur en te zwaardt. In het jaar 1372 sloeg Eberhard van Wurtenberg die van Ulm in zeker treffen, nam de stadt in, doch moest ze aanstonts weder verlaten. Daarentegen hebben die van Ulm in den jare 1378 Arneck en Brandenberg ingenomen, en in het volgende jaar in het graafschap Helffenstein 25 dorpen in de assche gelegt. In den religieoorlog van Karel den V met de protesterende Standen moest zich Ulm den keizer onderwerpen, toen de zelve met eene aanzienlyke macht in Zwaben stondt, en de Protestanten zo verdeelt waren. De keizer vergaf het hen wel, doch zy moesten 100000 floreinen en twaalf stuk grof geschut als eene boete opbrengen. Kort daar op hebben de markgraaf van Baden en zyne bondgenooten in 't jaar 1552 deze stadt, om dat zy niet mede met hen in verbondt wilde treden, belegert, en kunnende de zelve niet bedwingen, heeft hy het omleggende landt geweldig verwoest. In het jaar 1702, den 8 September, nam ze de keurvorst van Beyeren met krygslist in, maar na den slag van Hochstedt moest zich deze plaats den 17 September des jaars 1704 weder aan de keizerlyken overgeven. *Knipschild de Jure Civitatum l. III. c. 54. Europ. Herold P. I. p. 754. Burgmeister de Statu Equestri p. 674 &c. Crusius in Annal. Suev. Merian Topograph. Suev. Zeiler. in Suev. Europ. Fama II en III Deel.*

ULPHILAS, een bisschop der Gotthen, die in Mesië woonden. Hy leefde omtrent den jare 370, en was van Christelyke ouders geboren, zynde de zelve geboortig van Salagolthina, in Cappadocië, en onder den keizer Galienus van de Barbaren gevangen genomen. Na de doodt van Theophilus wierdt hy bisschop der Gotthen, beleedt eerst den Roomsch-Katholyken Godsdienst, maar wierdt naderhandt een Ariaan. Echter bragt hy vele Gotthen daar toe, dat zy het Christendom aannamen. Men houdt hem gemeenlyk voor den uitvinder der Gotthische letteren. Dit is zeker, dat hy de eerste is geweest, die den Bybel in de Gotthische tale heeft overgezet, dat de reden kan zyn, dat men hem de gemelde uitvinding toeschryft, om dat die letteren voormaals niet bekend waren. *Socrates l. V. c. 33. Sozomenus. Philostorgius H. E. l. II. c. 5. Simon Histoire Critique des Versions du N. T. Cave. Kortholt de variis Scriptura S. edit. c. 29.*

ULPIA MARCELLA, dochter van Marcus Ulpius en van Canidia Bassa, was priesteresse van Diana in de stadt Thyatira. Hier wierdt haar ter eere een standbeeldt opgerecht, dat aldaar nog op den huidigen dag gezien wordt. De stadt zelf wordt thans *Ackhissar* genaamt. *Spon Itin. Part. III.*

ULPIANUS, (DOMITIUS) een voornaam Romeinsch Rechtsgeleerde, leefde ten tyde van Alexander Severus. Hy was geboortig uit de stadt Tyrus, kwam aan 't hof van den keizer Severus, maar wierdt van Heliogabalus gebannen. Maar Alexander Severus herstelde, zo haast hy begon te regeren, Ulpianus wederom, gebruikte hem in de gewigtigste zaken: want hy moest gedurig by hem zyn, en deedt hem grote diensten. Hy was eerst des zelfs kanselier, naderhandt verzorger van den leeftocht, en eindelyk overste van de lyfwacht, doch een groot vyandt der Christenen; hoewel Grotius zegt, dat men hem te onrecht daar mede beschuldigt. Om dat hy zich by de soldaten zeer gehaat maakte, alzo hy vele dingen, die hem van Heliogabalus waren toegestaan, weder afschafte, is hy op 't aanraden van Epagethus 's nachts van de oversten om het leven gebragt. Hy maakte verscheide boeken, waar van men vele brokken in de Pandekten vindt. *Lampridius vita Alexandri. Xiphilinus. Rutilius c. 72. Bertrandus Vit. ICt. l. I. c. 22. Gravina de ortu & progr. Juris. Grotii vita ICtorum l. II. c. 10.*

ULPIUS MARCELLUS, een beroemd Romeinsch rechtsgeleerde, wordt voor den zoon of neef van Marcellus gehouden, die ten tyde van den keizer Domitianus wegens zyne welsprekendheit vermaard was. Deze leefde ten tyde van Antoninus den Godvruchtigen, die zich van hem in de gerechtelyke vonnissen zeer veel bediende. Men zegt, dat hy ook een bekwaam generaal is geweest, en ten tyde van Marcus en Commodus goede krygsdiensten heeft gedaan. *Statius Theb. Bertrandi Vita ICtorum. Grotii Vita ICtorum. Gravina.*

St. ULRICUS, of UDALRICUS, bisschop van Augsburg, was de zoon van Augobaldus, grave van Kyburg en Dillingen, en geboren in den jare 890. Hy studeerde eerst in 't klooster St. Gall, in Zwitserlandt, en wierdt daar op kamerheer by den Augsburgschen bisschop Adalbero. Naderhandt reisde hy naar Rome, om de heilige plaatsen te bezichtigen, en ging by zyne wederkomst naar zyne ouders, doordien by zyne afwezendheit de bisschop Adalbero was overleden. Eindelyk wierdt hy na de doodt van den bisschop Hiltinus in 't jaar 923 zelf bisschop van Augsburg, en bekleedde zyn ampt loffelyk. In het jaar 925 hieldt hy zich tegen de Hungaren, die Augsburg belegerden, zo dapper, dat zy 'er niets konden uitvoeren, en liet naderhandt de stadt verder uitleggen. In het jaar 967 stichtte hy het St. Stevensklooster, en veranderde de kerk van St. Afra in een sticht van Reguliere kanunniken. In het jaar 971 wierdt hy ook abt van het klooster Ottenbeuren, doch deedt nog in het zelve jaar vrywillig afstandt daar van; trok voor de twede maal naar Rome, en hieldt een mondgesprek met den keizer te Ravenna. By deze gelegenheit verkreeg hy van den keizer, dat zyn zusters zoon Adalbero de verwachting op het bisdom zou hebben, en hem na zyne doodt opvolgen. Maar de Duitsche bisschoppen, die kort daar na deswegen een synode te Ingelheim hielden, wilden zulks niet bewilligen, zelfs moest Ulricus dat bisdom terstondt nederleggen, en zyn overigen leeftydt in een Benediktyner klooster doorbrengen. Hy stierf in den jare 973, en wierdt in 't jaar 993 onder de heiligen gestelt. De stadt en het sticht Augsburg eeren hem als hunnen patroon. *Velseri Res Augusto-Vindeb. Bucelini Catal. Episc.*

ULRICH, of ULRICUS, hertog van Mekelenburg, bygenaamt de *Duitsche Nestor*, wegens zynen hogen ouderdom en schranderheit, was de zoon van Albert den VI, bygenaamt de Schone, hertog van Mekelenburg, en van Anna, princesse van Brandenburg, die hem den 22 April des jaars 1528 ter wereldt bragt. Hy was in 't jaar 1550 bisschop van Zwerin, alwaar hy den Lutherschen Godsdienst, door zyn oom en voorzaat Magnus aldaar eerst ingevoert, heeft voortgeplant: ook ondersteunde hy zynen ouder broeder Johan Albrecht in des zelfs landen. Toen zyn vaders broeder, Henrik de Vreedzame, in 't jaar 1552 stierf, en des zelfs zoon Philips zwak van begrip was, hadt hy met zyn broeder over de voogdy van dezen geschil, en dwong hem eindelyk tot een gelyke deling, waar op hy Gustrou tot zyn setel verkoor. Hy overleefde ook zyn broeder, en was voogdt over des zelfs kinderen, Johannes den IV, en Sigismundus Augustus, ja zelfs over Adolf Frederik en Johan Albrecht, zonen van Johannes den IV; en aangezien hy zelf geen zoon hadt, liet hy de voogdy, nevens zyn landt, aan zynen jonger broeder Karel, bisschop van Ratzeburg. Hy stierf in 't jaar 1603. Zyne eerste gemalin was Elizabeth, dochter van Frederik den I, koning van Denemarken. Deze stierf in 't jaar 1586. De twede was Anna, dochter van Philips den I, hertog van Pomeren, die hem overleefde. By de eerste teelde hy een eenige dochter, genaamt *Sophia*, gemalin van Frederik den II, koning van Denemarken. *Spener Sylloq. p. 718. Imhof N. P. Lib. IV. c. 5. §. 5.*

Graven en hertogen van Wurtenberg.

ULRICH, of ULRICUS, bygenaamt *de Veelgeliefde*, graaf van Wurtenberg. Zyn vader was Everard de jonge, of de V, en zyne moeder Henriëtte, erfdochter van 't graafschap Mompelgard. Toen hem in 't jaar 1419 zyn vader vroeg ontviel, stondt hy nevens zyn ouder broeder, graaf Lodewyk, onder de voogdy van zyne moeder, op welker bevel ook naderhandt de twee broederen hunne landen dus verdeelden, dat Ulrich het landt beneden de Staig ontfing, en zyn hof te Stutgard hieldt. Met de stadt Eslingen hadt hy wegens zekeren tol, als anderszins, vele onlusten. Hy bragt in 't jaar 1450 de heerlykheit Heidenheim met het kasteel Hellenstein, van Lodewyk, hertog van Beyeren, aan zich; hoewel hy de zelve wel haast weder verloor. Toen zyn broeder Lodewyk in 't jaar 1450 stierf, voerde hy de voogdy over des zelfs nagelatene zonen. Zie EVERARD met den Baardt. Tegen den keurvorst van de Palts was hy zeer ongelukkig: want wanneer hy de inwoonders van Ments tegen den afgezetten aartsbisschop bystondt, in wiens belangen keur-Palts was, wierdt hy in 't jaar 1462 in den slag van Sekkingen gevangen, en niet losgelaten voor dat hy 100000 guldens aan losgeldt betaalt hadt, erkennende daarenboven Marpach als een leen van keur-Palts, van zynen eisch wegens het huwelyksgoedt zyner gemalinne Margareta, dochter van Amadeus den VIII van Savoje, en weduwe van Lodewyk den IV, keurvorst van de Palts, afstaande. Dit was zyne derde gemalin; want zyne eerste, Margaretha van Kleef, was in 't jaar 1443, en de twede, genaamt Elizabeth, dochter van hertog Henrik van Beyeren, in 't jaar 1451 gestorven. In het Ryk hadt hy een zo groot aanzien, dat de keizer menigmalen getracht heeft hem tot vorst te verklaren. In 't jaar 1480 stondt hy van de regering ten behoeve van zyn oudsten zoon *Everard*, bygenaamt de Jonge, af, na dat zyn twede zoon *Henrik* reets voorhenen Mompelgard van zyn vader verkregen hadt. Hy stierf in het zelve jaar. *Hist. Ephem. Wurtemb. Datt. de pace publ. lib. III. cap.* 12. *n.* 81. *&c.*

ULRICH, of ULRICUS de I, hertog van Wurtenberg, is door verscheide lotgevallen in de geschiedenisse vermaard geworden. Hy was de oudste zoon van Henrik den III, die te Mompelgard zyn hof hadt, en geboren uit des zelfs eerste gemalinne Elizabeth, dochter van Simon, grave van Tweebrugge en Bitsch, den 5 February des jaars 1487. Hy wierdt by het vormsel *Ulricus* genaamt, zynde voorhenen by den doop *Henrik* of *Estel-Frederik* genaamt. Zyne moeder stierf den 17 February, toen hy naauwlyks twaalf dagen oud was. Hy wierdt derhalven in de wieg naar Stutgard, tot zyn oom, hertog Everard met den Baardt, gebragt. Hier wierdt hy zorgvuldig opgevoed: doch hy was naauwlyks negen jaren oud, toen hy zyn oom Everard verloor. Toen naderhandt Everard de II, zyns vaders broeder, de regering varen liet, wierdt de zelve van keizer Maximiliaan den I in 't jaar 1498 hem, thans elf jaren oud zynde, overgegeven, doch verscheide Raden toegevoegt. In dezen staat zondt hy den keizer in 't jaar 1499 hulpbenden tegen de Zwitsers; doch maakte kort daar na tot meerder zekerheit van zyn landt in 't jaar 1500 een twaalfjarig verdrag met de Zwitsers. Het zelve deedt hy met Oostenryk, Baden, Hessen, Beyeren, keur-Ments, Brandenburg, Keulen, de Palts, Saxen, en eenige Ryksteden in Zwaben. Hy vernieuwde ook de bescherming over de proostdy en het sticht van Elwangen. Daar op begaf hy zich naar het keizerlyke hof, en gedroeg zich aldaar zo wel, dat hem keizer Maximiliaan in 't jaar 1503, toen hy nog maar 16 jaren oud was, de regering geheel toestondt. In 't jaar 1504 wierdt hem de executie van den Ryksban tegen paltsgraaf Philips, en zyn zoon opgedragen, die hy ook met 2000 man voetknechten, en 300 te paardt verricht heeft. Hy veroverde het klooster Maulbrun, het graafschap Leeuwenstein, nevens de steden en ambachten Neustadt, Weinsberg, Meckenicht, en Besickheim, die hy met keizerlyke ratifikatie aan 't huis van Wurtenberg bragt; hoewel hy in 't jaar 1510 het grootste deel van het graafschap Leeuwenstein aan den grave weder gaf, onder beding nochtans, dat ze vazallen van Wurtenberg zouden zyn. Hertog Albrecht van Beyeren, dien door deze onderneming het grootste voordeel geschiedde, gaf hem de heerlykheit Heidenheim en het kasteel Hellenstein weder, welke plaatsen zynen grootvader, graaf Ulrich den Veelgeliefden, in 't jaar 1462 door den Paltsgraaf ontnomen waren. In 't jaar 1506 kocht hy van graaf Ferdinand van Neufchatel des zelfs eischen op de landen van Blamont, Hericourt, Clermont, Chastelot, en Isle, insgelyks Clerval en Passavant: en niettegenstaande de graven van Furstenberg en Werdenberg zich daar tegen meenden aan te kanten, veroverde hy nochtans de stadt en het kasteel van Blamont. Hier over ontstondt wel een wydlopig proces, doch het zelve wierdt in 't jaar 1684 te Besançon ten voordele van het huis van Wurtenberg beslist. In 't jaar 1508 stondt hy den keizer in den oorlog tegen de Venetianen by. In 't jaar 1510 vernieuwde hy met keizer Maximiliaan de erfvereeniging tusschen Oostenryk en Wurtenberg. In 't jaar 1511 maakte hy met keurvorst Lodewyk van de Palts een erfverbondt. Dus deedt hy ook met markgraaf Christoffel van Baden. In 't jaar 1613 verminderde hy het gewigt in zyne landen, waar over de boeren in 't ambacht Schorndorf een opstandt verwekten, onder hun hoofdt Conrad, anders Geispeter genaamt, zynde een arm boer van Beutelsbach. Doch deze wierden wel haast van den hertog verstrooit, wanneer zestien van de belhamels onthalst wierden. Vervolgens maakte hy een verdrag met het landt van Tubingen. Voorts bevorderde hy de vrede tusschen keizer Maximiliaan en de koninkryken van Hungarië, Bohemen en Polen op de grote zamenkomst te Wenen. Zo lang als nu deze keizer leefde, was hertog Ulrich zeer gelukkig; want hoewel hy eens en andermaal in 's keizers ongenade verviel, wierdt hy nochtans telkens met den zelven weder verzoent. Maar na des zelfs doodt in 't jaar 1519 maakte hy zich zo wel by zyne onderdanen, als naburen gehaat; by de eerstgemelde, om dat hy de zelve met al te zware lasten drukte, en het wild al te zeer tot schade van den landman liet vermeerderen. Voornamentlyk viel hy in een zwaar geschil met de stadt Reutlingen; want wanneer iemandt, die op den Wurtenbergschen bodem een manslag hadt begaan, derwaarts vloodt, en de stadt weigerde hem over te leveren, belegerde hy de zelve, veroverde ze, en stelde aldaar een stadvoogdt aan. Maar aangezien de stadt Reutlingen in het Zwabische verbondt stondt, zonden de leden van dat verbondt den hertog een brief, waar by zy hem de vriendschap opzeiden. Deze liet by de Zwitsers 15000 man werven, en voegde 16000 man van zyn eigen volk daar by. Doch de bondgenoten hadden een leger van 26000 man te voet en 4000 te paardt. Daarenboven maakten zy de Zwitsers afkerig van den hertog, die genoodzaakt wierdt zich naar Mompelgard te begeven. Dus speelden de Zwabische bondgenoten in 't landt van Wurtenberg den baas, niettegenstaande de hertog eenige duizend man op de been bragt, en sommige plaatsen weder veroverde; maar wanneer hy van nieuw de stadt Eslingen verongelykte, moest hy andermaal het landt ruimen, dat in 't volgende jaar 1520 van de bondgenoten tot vergoeding van gemaakte oorlogskosten aan keizer Karel den V verkocht wierdt, die het by de deling aan zyn broeder Ferdinand overgaf. Hertog Ulrich onthieldt zich middelerwyl te Lucern, in Zwitserlandt, en kocht in 't jaar 1520 van een adelyke weduwe van Klingenberg de bergvesting Hohendwiel, die hy zeer bevestigde; en nam nu daar, dan te Mompelgard zyn verblyf. In 't jaar 1521 wierdt hy op den Ryksdag te Worms van de steden hard aangeklaagt, en in den ban gedaan. In 't jaar 1525 verzocht hy zyn geluk andermaal, viel met 6000 geworvene Zwitsers in 't landt, nam Dutlingen en eenige andere steden in, en twee voorsteden te Stutgard; doch wierdt van koning Ferdinands stadhouder geslagen, met verlies van 't grof geschut en de bagage. In 't jaar 1530 beleende keizer Karel de V zyn broeder Ferdinand op den Ryksdag te Augsburg met dit hertogdom; en niettegenstaande des hertogs zoon Christoffel, en andere Ryksvorsten voor hertog Ulrich baden, weigerde de keizer nochtans daar naar te luisteren, maar gaf tot antwoordt, dat als hertog Ulrich het landt met het zwaardt hadt verloren, hy kon zien, dat hy het met het zwaardt weder won. Zelfs moest François de I, koning van Vrankryk, toen hy van keizer Karel den V gevangen was, in het verdrag van Madrid beloven, dat hy hertog Ulrich van Wurtenberg geen hulp zou toezenden. Doch landgraaf Philips van Hessen nam zich zyner aan: want wanneer de keizer in 't jaar 1533 buiten het Ryk, en het verbondt van Zwaben, voor 11 jaren opgerecht, nu ten einde was, reisde hy naar Vrankryk, en verpandde, met bewilliging van hertog Ulrich, het graafschap Mompelgard voor een aanzienelyke somme gelds, onder die uitdrukkelyke voorwaarde, dat, ingeval het geldt binnen den tydt van drie jaren niet wedergegeven wierdt, het landt aan de kroon van Vrankryk zou vervallen. Met dit geldt bragten ze 30000 man te voet en 5000 te paardt op de been, en vielen dus in 't jaar 1534 in 't hertogdom van Wurtenberg. De koning boodt wel een minnelyk verdrag aan, doch de hertog wilde naar niets luisteren; en het kwam by Lauffen tot een treffen, waar in het leger van Ferdinand geslagen wierdt, wanneer het gansche hertogdom zonder verder bloedstorten den hertog weder in de handen viel. In het zelve jaar wierdt tusschen den Roomsch koning Ferdinand en keurvorst Johan Frederik van Saxen te Cadan, in Bohemen, een vergelyk getroffen, waar by onder anderen bedongen wierdt, dat de hertog en zyne nakomelingen de landen van Wurtenberg voortaan als een leen van het Oostenrykschе huis zouden bezitten, en ingeval de mannelyke linie kwam uit te sterven, die landen aan het voornoemde huis van Oostenryk zou vervallen; voorts dat de hertog geen Religiedwang zou oeffenen, en den keizer en Ferdinand te voet vallen en afbede doen. De hertog wilde daar toe in 't eerst niet verstaan; doch liet zich eindelyk overreden. Toen beleedt hy den Lutherschen Godsdienst, dien hy in het gansche landt invoerde, en de meeste kloosters in scholen veranderde. Het klooster der Augustynen te Tubingen wierdt in een beurs, of collegie, waar uit eenige arme studenten onderhouden wierden, verandert. In 't jaar 1535 loste hy Mompelgard van Vrankryk weder in, tradt in 't jaar 1536 in het Smalkaldische verbondt, versterkte Schorndorf, Neiffen, en Asperg. In 't jaar 1546 trok hy in den Smalkaldischen oorlog; maar wanneer de Protestanten in het volgende jaar geslagen wierden, rukten de Spaanschen in 't landt van Wurtenberg, namen Stutgard in, en noodzaakten den hertog naar Hohendwiel te wyken. Van daar schreef hy een ootmoedigen brief aan den keizer, en wierdt door bemiddeling van keurvorst Frederik van de Palts in een te Heilbron getroffen vergelyk met den keizer weder verzoent, hoewel

onder

onder harde voorwaarden, namentlyk, dat hy niet alleen den keizer zou afbede doen, maar ook drie tonnen gouds tot vergoeding der krygskosten geven, en tot verzekering de vestingen Asperg, Kirchheim en Schorndorf inruimen. Uit dien hoofde dorst hy zich tegen het keizerlyk *Interim*, dat den Protestanten in 't jaar 1548 opgedrongen wierdt, niet aankanten, maar moest de abten en monniken laten herstellen. Hy stierf eindelyk den 6 November des jaars 1550 op het kasteel te Tubingen, alwaar hy ook op het koor in de Stichtskerk begraven is. Zyne gemalin was Sabina, dochter van hertog Albrecht van Beyeren, en van de zuster van keizer Maximiliaan den I. Doch dit huwelyk was niet vreedzaam: waarom de hertogin, na dat ze een dochter en een zoon gebaart hadt, in 't jaar 1515 weder naar Beyeren keerde, zonder ooit wederom tot hem te keren. Hem volgde zyn zoon *Christoffel* in de regering op. *Joh. Tettingeri Wurtenbergia. El. Eobani Hessi de exsuisse & restituto duce Ulrico. Nic. Asclepius Barbatus de restituto duce. Hertleder Hamb. Hist. Remarquen An.* 1703. *p.* 73.

ULSTER, in 't Latyn *Ultonia*, is de Noordelykste van de vier provinciën des koninkryks van Ierlandt, wordende door de Ieren *Cui Gualis* genoemt. Zy paalt ten Noorden aan de zee, ten Westen aan Connaught en aan de gemelde zee, ten Zuiden aan Leinster, en ten Oosten aan de Iersche zee. In de lengte, van 't Noorden naar 't Zuiden, strekt zy zich op 100, en in de breedte, van 't Oosten naar 't Westen, op 130, en dus in den geheleu omtrek op 420 mylen uit. Schoon zy zeer verre naar 't Zuiden legt, is 'er nochtans een gezonde lucht. De grondt is zeer vruchtbaar in koren en gras, en heeft veel timmerhout en vruchtbomen. Ook zyn 'er vele meiren en rivieren, tamelyk visch- en vogelryk, en diep genoeg voor bekwame vaartuigen. Ook heeft deze provincie goede havens, zo aan de Iersche, als aan de Grote zee. Daar in legt *Dunghald*, of *Tyrkonel*, *opper-Tyroen*, *Fermanach*, *Caven Monaghan*, *Colran*, *Antrime*, *Down*, *Armach*, en *Louth*. De hoofdstadt is *Armach*. De andere merkwaardige steden zyn: *Londondery*, *Dunghal*, *Downe* en *Knockfergus*. *Cambden. Beverell Delices d'Angleterre. Miege Etat de Grande Bretagne.*

ULTROGOTHE was de huisvrouw van Childebert den I, koning van Vrankryk, en vermaard wegens hare deugden en Godvrucht. Gregorius Turonensis, Fortunatus van Poitiers, en een oud schryver van het leven van de H. Bathilde, hebben haar zeer geprezen in hunne schriften. Zy overleefde den koning vele jaren, en wierdt in de abdy van St. Vincent, thans St. Germain des Prez genaamt, begraven, alwaar de koning haar man, en twee dochters, Chrotberga en Chrodesinde, ook begraven waren. *Greg. Turon. Fortunatus. Du Breuil Antiq. de Paris.*

ULTZEN, eene stadt, tot het hertogdom van Luneburg behorende, 5 mylen van Luneburg en 6 van Zelle gelegen, wordende ook *Louen-* of *Löwenwalde* genoemt, gelyk als haar wapen uitwyst. De inwoonders willen, dat zy door de Angel-Saxen gebouwt is, die uit Engelandt herwaarts kwamen, en daar koophandel dreven. Zy tonen in het grote Koor van de parochiekerk een koper schip, sterk verguld, dat van de gemelde Angel-Saxen aan de stadt is vereert. Maar dit is al zo onzeker, als dat, als anderen zeggen, keizer Otto de I deze stadt zou gebouwt hebben. Zo veel is bekend, dat zy in 't jaar 1247 van hertog Otto het Kindt met stads rechten, gelyk als Luneburg, en in 't jaar 1270 van hertog Johannes met meer andere vryheden is begiftigt; welke laatste openbrief nog in het midden der XVII eeuwe jaarlyks in zyne oude Saxische oorspronkelyke tale de burgery op 't stadhuis wierdt voorgelezen. In 't jaar 1396 heeft hertog Henrik van de zogenaamde *Hudes-* of *Gudespoort* een slot gemaakt, doch naderhandt in betaling voor 2500 marken ten gevalle der stadt weder laten slechten. In den dertigjarigen oorlog wierdt deze stadt wel zeer met schattingen bezwaart, maar niet zodanig verwoest, als in 't jaar 1646 door den brandt, uit verzuim en achteloosheit eens burgers, ontstaan, die het meeste gedeelte der stadt verteerde; doch heeft zich de zelve, door den noestigen yver der goede inwoonders en goede gelegenheit tot den akkerbouw, ook door den koophandel met koren en andere waaren, tamelyk herstelt. De rivier, die aan den eenen kant voorby de stadt loopt, en de zelve aan den anderen kant gelyk als met twee armen omvat, ontfangt hier haren naam, en hiet *Elmenau*, of *Elvenau* (van de elf stromen, daar zy vele schone weilanden van maakt) tot achter Luneburg, daar zy de *Aw* of *Ow* genoemt wordt. Deze stadt heeft twee kerken; die van St. Maria, of de parochiekerk, en die van den H. Geest; ook een ander gebouw, de kleine H. Geest-kerk genoemt, of 't huis van St. Antony en Elizabeth, daar eenige nooddruftige vrouwspersonen onderhouden worden. *Zeiler. Topographia p.* 196. *seq.*

ULUCCIALI: Zie UCHIALI.

ULVA, eene der Schotsche Westelyke eilanden, is omtrent 2 mylen lang, en zeer vruchtbaar in koren en weilanden. Het heeft een zeer bekwame haven voor middelmatige schepen. *Buchananus. Cambden. Beeverell Delices d'Angleterre.*

ULVERSTON, eene marktstadt in de Engelsche provincie Lankashire, aan een stroom, die digt by Bersand in een arm van de zee valt. *Cambden. Beeverell.*

ULYSSES, zoon van Laërtes en Anticlea, en kleinzoon van Sisyphus, of, gelyk anderen verhalen, de zoon van Sisyphus, was koning van Ithaka, een eilandtje gelegen in de Iönische zee, thans *Isola di Compare* genaamt. Zyne huisvrouw was Penelope, dochter van Icarus, die hy zo zeer beminde, dat hy veinsde gek te zyn, om niet nevens andere Grieksche vorsten in den Trojaanschen oorlog te trekken; en om deze zyne zotheit uiterlyk waarschynlyk te maken ploegde hy het strandt der zee. Doch Palamedes ontdekte het bedrog, werpende Telemachus, zoon van Ulysses, in een der vooren. Ulysses, uit vreze van zyn zoon te zullen kwetsen, ligtte het ploegyzer op, en liet dus zyn zoon onbeschadigt; maar gaf teffens te kennen, dat hy zo zinneloos niet was, als hy uiterlyk wilde aangezien zyn: hy wierdt derhalven genoodzaakt zich mede ten optocht naar Troje gereed te maken. Hier deedt hy den Grieken veel voordeel door zyne schranderheit en beleide. Hy ontdekte Achilles, die zich onder de dochteren van Lycomedes in vrouwen-gewaadt verborgen hadt. Hy erlangde van Philoctetes de pylen van Hercules, om die tegen de stadt Troje te gebruiken. Vervolgens haalde hy door eene behendigheit den asch van Laomedon weg, die in de zogenaamde *Porta Scea* te Troje bewaart wierdt. Hy maakte zich nevens Diomedes meester van het Trojaansche *Palladium*; doodde Rhesus, koning van Thracië, en nam des zelfs paarden weg. Alle te zamen stukken, met welke de overgave van Troje gepaart was, aangezien de godspraak gezegt hadt, dat de stadt Troje onoverwinnelyk zou zyn zo lange zy deze panden bewaarde. Maar wanneer hy zich aan Palamedes, die hem tot den krygsdienst genoodzaakt hadt, wilde wreken, maakte hy hem verdacht van verraadt, en heimelyke verstandhouding met koning Priamus van Troje, en was oorzaak, dat die onschuldige gesteenigt wierdt; welk stuk den dichteren een stoffe tot een treurspel verschaft heeft. Na de doodt van Achilles streedt hy met Ajax over des zelfs wapenen, die hy ook erlangde. Na dat Troje verovert was, doodde hy Orsilochus, zoon van Idomeneus, koning van Creta, die hem zyn deel van den buit wilde betwisten. Eindelyk offerde hy Polyxene op de grafstede van Achilles. Het zelve lot hadt Astyanax zoon van Hector.

Toen zich Ulysses naderhandt scheep begeven hadt om weder naar Griekenlandt te zeilen, na verloop van een tienjarige belegering, wierdt hy door onweêr aan de kust der Ciconiërs gedreven, alwaar hy het landt plunderde. Doch de inwoonders zamenrottende vielen op hem aan, en deden vele van zyn volk sneuvelen. Van daar wegzeilende wierdt hy door een ander onweder op de Afrikaansche kust der Lotophagen geworpen. Hier wierdt hy vriendelyk ontfangen: doch hy liet 'er ook verscheide van zyne makkers, die de befaamde vrucht *Lotos* hebbende gesmaakt, hun vaderlandt vergaten, en weigerden derwaarts weder te keren. Van daar voer hy naar het eilandt der Cyclopen, smidsgesellen van Vulcanus; alwaar hy in het uiterste levensgevaar geraakte. Wanneer hy nevens twaalf makkers in het hol van Polyphemus gegaan was, van welke die reus zes verslondt, vondt Ulysses middel om hem dronken van wyn te maken, en hem dus zyn eenig oog, dat hy in 't midden van het voorhoofdt hadt, uit te steken. Vervolgens van daar vluchtende kwam hy in Eolië, alwaar men zegt, dat hem de windgodt Æolus zulke winden gaf, die hy tot zyn verder tocht nodig hadt. Deze winden sloot hy in zakken op. Maar wanneer hy nu naby het eilandt Ithaka gekomen was, en zyne makkers meenden, dat 'er grote schatten in een der zakken verborgen waren, openden ze hem, en waren dus oorzaak, dat het schip wederom naar Eolië gedreven wierdt. Æolus weigerde Ulysses andermaal te ontfangen, die derhalven op de kust van de Lestrigonen geworpen wierdt. Dit was een wreed volk, waarom Ulysses aldaar niet lang vertoefde, en kwam in 't landt van Circe, dochter van de Zon, en een befaamde toveresse, die de makkers van Ulysses, welke hy aan haar gezonden hadt, in zwynen veranderde. Hy zelf nam voor zich die voorzorge, welke hy van Mercurius geleert hadt. Hy begaf zich met het zwaardt in de handt naar Circe, en noodzaakte haar zyne makkers wederom in de gedaante van menschen te herstellen. Eindelyk wierdt hy een vriendt van Circe, vertoefde een jaar lang in haar landt, en teelde by haar *Telegonus*, of, volgens het getuigenis van Hesiodus, twee zonen, met namen *Agrius* en *Latinus*. Van daar wederom vertrekkende, kwam hy aan den mondt van den Oceaan, alwaar hy met Tiresias raadpleegde. Vervolgens geraakte hy op het eilandt van de Sirenen, die befaamde zangsters, die door haar gezang de reizigers deden omkomen. Doch hy ontkwam dit gevaar daar door, dat hy de ooren zyner makkers met wasch toestopte. Daar na tusschen Scylla en Charybdis door zeilende, kwam hy in 't eilandt Sicilië, by Phaëtusa, de dochter der Zon, die nevens hare zusters de kudde van haren vader hoedde. Ulysses verboodt haar te beschadigen: doch wanneer hy sliep, doodden zyne makkers eenige der runderen. Deze euveldaadt wierdt met een vreeslyk onweder gestraft. De gansche vloot ging te grondt, en Ulysses alleen, zich aan een mastboom vast houdende, ontkwam het, en wierdt aan het eilandt Ogygia gedreven. Hier wierdt hy van de Nimf Calypso vriendelyk ontfangen; waarom hy zeven jaren lang by haar bleef, telende by de zelve *Nausithous* en *Nausinous*. Jupiter, die voor Ulysses zorgde, zondt Mercurius naar het eilandt Ogygia, om Calypso aan te kondigen, dat zy Ulysses zou laten vertrekken. Hy nam derhalven een ander schip, en voer weg, doch leedt schipbreuk op de kust van Pheacia. Doch Ino, of Leucothoë gaf hem een wrak om aan landt te komen. Hier verburg hy zich naakt tusschen de biezen; doch hy wierdt ontdekt door Nausica, dochter van Alcinoüs, koning van dat eilandt. Nausica beschikte hem klederen, om hem dus weder

naar Ithaka te zenden. Doch het bootsvolk, dat hem zou overvoeren, namen hem, terwyl hy ſliep, en lieten hem by een rivier leggen. Ontwaakt zynde nam hy op den raadt van Minerva een bedelaarsrok, en ging in de ſtadt, geleid wordende van Eumeus, een herder, die hem niet kennende tot in zyn paleis verſelde. Hier wierdt hy door verſcheide heeren beſpot, die ſedert een geruimen tydt zich aldaar hadden onthouden, om de liefde van Penelope te gewinnen. Niemandt kende hem dan alleen Euriclea, een oude voedſter. Deze ziende het lidteken van een wonde, dat hem een wild zwyn eertyds op de jagt hadt toegebragt, wilde hem aanſtonts openbaren: maar hy verboodt het haar. Penelope, die belooſt hadt te zullen ten huwelyk nemen den gene onder hare vryers, die den boog van Ulyſſes kon ſpannen, hadt het vermaak, dat niemandt daar toe in ſtaat was. Ulyſſes, die zyn bedelaarsrok nog aan hadt, ſpande den boog, en maakte zich teffens bekend, dodende Antinous, die Penelope hadt willen tot oneer brengen. Maar van de godſpraak zynde gewaarſchouwt, dat hy van zyn eigen zoon ſtondt gedood te worden, beſloot hy zyne overige dagen in eenzaamheit door te brengen, gelovende, dat de godſpraak Telemachus meende, waarom hy hem de regering afſtondt, ten einde hem gene lagen te leggen. Maar het gebeurde, dat zyn zoon Telegonus, dien hy by Circe geteelt hadde, op Ithaka aankwam, met een voornemen om zyn vader te bezoeken. Als hy nu naby het huis van Ulyſſes ten platten lande kwam zonder het te kennen, en om dat hy onbekend was, weigerde men hem in te laten. Maar wanneer hy met geweldt daar in wilde dringen, en alle die binnen waren hem tegen hielden, doodde hy onwetend zyn vader. *Homerus Iliad. & Odyſſ.*

ULZEN, een dorp gelegen in het graafſchap Benthem. Andreas van Kuik, vyf en twintigſte biſſchop van Utrecht, ſchonk de parochiekerk van dit dorp in het jaar 1131 aan het Kapittel van St. Pieter te Utrecht, waar van de brief in de *Oudheden en Geſtichten van Deventer pag.* 342 *enz.* gevonden wordt.

UMA is de naam van zekere rivier, die op de grenzen van Noorwegen ontſpringt, door een gedeelte der Zweedſche provincie Nordlandt, wordende daar van *Uma Lapmark* genoemt, loopt, en eindelyk by eene fraaie, en tot den koophandel welgelegene ſtadt, insgelyks *Uma* genoemt, in den Bothniſchen zeeboezem valt.

UMAGO, oudtyds *Ningum* genaamt, een kleine Venetiaanſche ſtadt, gelegen op de kuſt van Iſtrië, zeven mylen van Trieſte, in 't Zuiden. Deze ſtadt heeft eene ruime haven, maar is niet zeer volkryk, wegens de dikke en ongezonde lucht. *Baudrand.*

UMANO, VOMANO, VOLMANO, eene rivier in Abruzzo Olteriore, een geweſt in het koninkryk van Napels, ontſpringt naby den oorſpronk der Tronte, loopt voorby de vlekken Fano en Montorio, waar na ze in de golf van Venetië valt.

UMBRIATICO, in 't Latyn *Umbriaticum*, of *Braſtiaca*, eene kleine ſtadt in het koninkryk van Napels, in het aan deze zyde leggende Kalabrië. Zy heeft een bisdom, dat onder Santa Severina behoort. *Megiſerus.*

UMEGUINABE, eene ſtadt in de provincie Cuz, in 't koninkryk van Fez, in Afrika, tuſſchen de rivieren Mulvia en Efacha. De inwoonders aldaar verbeelden zich, dat, indien zy niet op zekere naby de ſtadt gelegene hoogte gaan danſſen en ſpringen, zy de koorts krygen. Daarom ſpringen en huppelen zy 'er altydt, wanneer zy maar kunnen uitbreken om derwaarts te gaan; gelyk als die in Italië doen, die van de zogenaamde Tarantelen gebeten zyn. *Marmol lib. IV.*

UMMERSTADT, een ſtedeke in Frankenlandt, tot het Saxen-Hildburghauſiſche ambacht Heldburg behorende. Men vindt al in den jare 1291 van deze plaats, daar zich zekere edelen van ſchreven, gewag gemaakt. *Honns Coburg. Chron. p.* 30. *Mulleri Annal. Sax.*

UMSTADT, een kleine ſtadt en ambacht in Ottenwald, twee mylen van Darmſtadt, is nevens den burg Utzberg voor de eene helft van den abt van Fulda aan de Palts verkocht, en wordt voor de andere helft van Hanau bezeten, tot dat de landgraaf Willem van Heſſen in 't jaar 1524 de beide delen voor zyne executiekoſten tegen den Paltsgrave Philips ontfing. In 't jaar 1521 vergeleken zich Palts en Heſſen wederom om het in gemeenſchap te bezitten, zynde Hanau met iets anders te vrede geſtelt, hebbende dus de landgraaf van Heſſen-Darmſtadt twee derde, en de keurvorſt van de Palts een derde deel. Men noemt het eigentlyk *groot-Umſtadt*, ten onderſcheidt van een ſlechte, niet verre van daar gelegene plaats, *klein-Umſtadt* geheten.

UNDECIMVIRI. Zie ELFMANNEN.

UNESLAUS, de achtſte hertog van Bohemen. Hy volgde zynen broeder Vogenus op, en ſchoon hy wel alleen hadt kunnen regeren, nam hy echter zynen broeder Uratislaus mede in de regering. In zynen tydt beoorlogde Karel de Grote de Bohemen, en maakte de zelve cynsbaar. Gedurende de regering van dien vorſt kwam 'er een verſchrikkelyke ſtormwindt op, die twee maanden duurde, bomen met wortelen uit den grondt rukte, en de huizen omver wierp. Daar op volgde een hongersnoodt, gedurende den welken deze vorſt zynen onderdanen zo lang mededeelde, als hy voorraadt hadt. Men ontdekte in zynen tydt een goudmyn, en de overvloedt van het koren wierdt zo groot, dat men ganſche wagens vol buitens lands voor weinige ſtuivers verkocht. *Dubravius. Æneas Sylvius. Julius Solimannus.*

UNGEPAUER, (ERASMUS) een burgers zoon van Naumburg, ſtudeerde zo naarſtig in de rechten, dat hy in 't jaar 1614 te Altorf hoogleeraar in de Rechten, en eindelyk Schepen of Raadsheer te Neurenberg wierdt. Van daar ging hy omtrent 't jaar 1634 naar Jena, en wierdt kort daar op byzitter in die faculteit en in 't hofgerecht, en in 't jaar 1641 hoogleeraar en opperſte byzitter. Hy ſtierf in 't jaar 1641, en liet na: *Exercitia Juſtinianea*; *Comment. ad Decretales*; *Collegium Feudale. Witte Diar. biogr.*

UNGHWAR, eene ſtadt in opper-Hungarië, in zeker graafſchap van dien naam. Zy is voornamentlyk wegens haren koophandel en natuurlyke ſterkte aanzienlyk. Zy legt onder aan den berg Craprack, op de grenzen van rood Ruiſſen, en wordt door de kleine rivier Ungh bevochtigt. De graaf Töckely bezat voormaals deze plaats, maar ze wierdt naderhandt van de keizerſchen verovert. *Zeilerus. Kreckwitz. Hiſtoire de Troubles de la Hongrie.*

UNGNADEN VAN WEISSENWOLF, een Ryksgraaflyk geſlacht, dat uit Frankenlandt is geſproten, en zich van daar in Karinthië, en eindelyk in Ooſtenryk heeft nedergezet. *Arend van Weiſſenwolf*, reizegeſel des hertogs van Frankenlandt en Lotharingen, ſneuvelde in 't jaar 955 in den ſlag tegen de Hungaren. Zyn zoon *Conraad* teelde *Henrik*, die *Gebhard* en *Henrik* den II naliet. Des eerſten ſtam ſtierf in 't jaar 1237 met *Gebhard* uit, maar de andere bloeit nog, wordende door *Diderik* voortgeplant. Deze trok in 't jaar 1147 met keizer Conraad den III tegen de Saracenen te velde, en wierdt, om dat hy by de rivier Meander in 't jaar 1148 tot de bevochtene overwinning wel het meeſt hadt gedaan, ridder van Jeruzalem geſlagen. Na zyne te rug komſt in zyn vaderlandt zondt hem Eberhard, biſſchop van Bamberg, met eenige troepen naar Karinthië, om zo wel de verſchillen tuſſchen de hertogen van Beyeren en Karinthië by te leggen, als ook om de biſſchoppelyke goederen te beſchermen. Dit bewoog hem zich aldaar neder te zetten, en liet by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1158, drie zonen, *Sigiſmund*, *Gotkard* en *Gunther*, na. De laatſte teelde by Suſanna, dochter des graven van Guſſing, *Johannes*, *Henrik*, en *Conraad*, die met keizer Frederik den II naar 't H. Landt trokken, en in 't jaar 1220 tot ridders van Jeruzalem geſlagen wierden. De middelſte daar van, Henrik, diende naderhandt Ulrich, hertog van Karinthië, tegen den belhamel Turpin van Schachenſtein, en dwong hem om zich en zyn ſlot aan hem over te geven, waar op des zelfs gemalin, of, gelyk als anderen willen, hertog Ulrich hem den bynaam van *Ungnade* gaf, welken hy naderhandt behieldt, en op zyne nazaten bragt, hoewel de zelve, toen zy in de XVII eeuwe Ryksgraven wierden, den ouden naam van *Weiſſenwolf* vernieuwden en by dien van *Ungnade* voegden. De jongſte broeder, Conraad, beklom by het veroveren der ſtadt Damaſcus eerſt de muren, weshalven hem de keizer vergunde een hogen muur in zyn wapen te voeren. Hy was de grootvader van *Ulrich van Ungnade*, die, nevens zynen broeder *Bernhard*, in 't jaar 1323 op de brug van den Tyber te Rome van keizer Lodewyk den VI tot ridder geſlagen, en door zyne twee zonen *Conraad* en *Wolfhard* ſtamvader van twee liniën wierdt, waar van de eerſte weder is uitgeſtorven. Wolfhards zoon, *Johannes*, kreeg van keizer Frederik den III, by wien hy opperkamerheer was, het ſlot Sonneck, in Karinthie, als een leen, van welken tydt af die familie den vryheerlyken tytel daar van voerde. Hy hadt twee neven, *Johannes* den III, van wien naderhandt zal geſproken worden, en *Andreas*, dien zyne gemalin, Johanna van Bernſtein, een zoon, met name *David*, baarde, die als keizerlyke gezant by de Porte een onſterflyken roem heeft verworven, en in 't jaar 1600 is overleden. Van zyne gemalinne, Eva Lange van Wellinburg, liet hy na *Andreas*, die vader wierdt (1) van *Elizabeth*, die by den laatſten grave van Oldenburg, Antoni Gunther, in 't jaar 1633 *Antoni*, Ryksgrave van Altenburg, heeft geteelt; (2) van *David*, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, hof-kamerpreſident, en opperſte erflands-hofmeeſter van opper-Ooſtenryk, die 't eerſt in Ooſtenryk zich zou nedergezet hebben. Hy wierdt in 't jaar 1646 onder de Ryksgraven geplaatſt, en in des zelfs naam in 't jaar 1652 op den Ryksdag geroepen, daar hy in den jare 1654 de Ryksbeſluiten mede ondertekende. Na de doodt van Guidobald, aartsbiſſchop van Saltsburg, moeſt hy in 't jaar 1699 de plaats van principaal commiſſaris by de Ryksvergadering te Regensburg bekleden, en ſtierf in 't jaar 1672, in den ouderdom van 68 jaren. Zyn zoon *Helmard Chriſtoffel Ungnad van Weiſſenwolf*, ridder van 't gulde vlies, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, en kamerheer, ook opperſte erflands-hofmeeſter in opper-Ooſtenryk, ſtierf in den jare 1702, en liet van drie gemalinnen verſcheide erven van beide geſlachten na. *Calini Theatr. gentis Weiſſenwolf. An.* 1675. *Dreſſers Ungnad Chron. Lipſ. An.* 1602. *Spener. Hiſtor. inſign. p.* 545 *ſeq.*

UNGNAD VAN WEISSENWOLF, (JOHANNES DE III) was geheime Raadt by keizer Ferdinand den I, oppergeſpan van Waradyn, landshoofdman in Stiermarken, oppergeneraal der keizerlyke troepen in Karinthië, Croatië en de Windiſche Mark. Doch hy moeſt, om dat hy een Lutheraan was, alle deze bedieningen nederleggen, en in een vrywillige ballingſchap gaan, wanneer hem de hertog van Wurtenberg, Chriſtoffel, niet alleen gunſtig aannam, maar hem ook by zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1564, in de vorſtelyke ſlotkapel

kapel te Tubingen, aan de zyde van hertog Ulrich, liet byzetten. Thuanus meldt van hem, dat hy de H. Schrift en andere Godgewyde boeken met grote kosten in de Turksche en Croatische tale hebbende doen overzetten, den ongelovigen heeft toegezonden. Hy liet van zyne eerste gemalinne, eene gravin van Thurn, vier zonen na, namentlyk: (1) *Lodewyk*, keizerlyke overste en hofmaarschalk, die in 't jaar 1584 zonder erven stierf; (2) *Christoffel*, kommandant van Erla, die in den jare 1587 te Caschau overleedt, maar een eenige dochter nalatende; (3) *Simeon*, die zich aan 't hof van Johan Wilhelm, hertog van Saxen, onthieldt, en (4) *Sigismund*, welke beide zonder erven stierven. By zyne twede gemalinne, eene gravinne van Barby, hadt hy twee zonen verwekt, die beide ongetrouwt zyn gestorven. *Thuanus l. XXXVIII. pag.* 428. *Crusii Annal. Suev. P. III. l. XII. c.* 2. *p.* 162.

UNGULÆ was een soort van yzere tangen, die men by het martelen der eerste Christenen gebruikte. Zy waren zeer scherp en spits, om 'er stukken vleesch mede uit het lyf te rukken, en den ganschen rug op te splyten. Ten tyde van paus Paulus den III vondt men een van deze *Ungula* onder andere overblyfselen op 't Vatikaansche kerkhof, wordende aldaar nog bewaart. *Roma Subterranea l. II. c.* 4. *n.* 16. *p.* 149.

UNIE. Aldus wierdt het verbondt genoemt, dat verscheide Protestantsche Standen in 't jaar 1610 te Heilbrun oprechtten, om de Augsburgsche religie-vrede in standt te houden. De voornaamste leden van het zelve waren keur-Palts, het keur- en vorstelyke huis Brandenburg, Baaden, Wurtenberg, Anhalt, Oettingen, en verscheide Ryksteden. Anderen voegen 'er Vrankryk en Hollandt by, welke evenwel maar eenige onderstand-gelden beloofden, als mede van zich tegen deze Unie niet te zullen aankanten. Daarentegen sloten de Roomsche Standen in het zelve jaar een verbondt, dat zy de *Liga* of *Ligue* noemden. De voornaamste leden van het zelve waren de drie geestelyke keurvorsten, de bisschoppen van Worms, Spiers, hertog Maximiliaan van Beyeren, en meer anderen. De laatstgenoemde wierdt tot generaal over het krygsvolk benoemt, waar tegen de Unie dat ampt aan markgrave Joachim Ernest opdroeg, en den vorst van Anhalt, Christiaan, tot hunnen luitenant generaal aanstelde. Het kwam wel juist niet tot opentlyke vyandelykheden, doch het gaf gelegenheit tot den dertigjarigen oorlog: want de Unie koos in 't jaar 1618 de party der Boheemsche misnoegden, bezorgde den Protestanten in Bohemen 200000 floreinen om den oorlog voort te zetten, en beloofde den nieuwverkozen koning, Frederik van de Palts, met alle macht by te springen: de Ligue in het tegendeel moedigde den keizer nog meer tot den oorlog aan. Naderhandt verdroegen zich de beide partyen in 't jaar 1620 te Ulm, dat zy zich in de Boheemsche zaken niet mengen, en dat de Unie alleenlyk zo veel volk op de been houden zou, als nodig was om de Palts te dekken. Maar toen de gemelde nieuwe koning den slag op den witten berg by Praag verloor, wierdt de Unie wel haast verbroken: in het tegendeel deedt de Ligue den keizer in den dertigjarigen oorlog grote diensten. *Lunigs Reichs-Archiv P. spec. Cont.* 2. *Becmann. Anh. Hist. P. V. l. III, c. I. Pufend. Schw. Kriegs-Gesch.*

UNIE, (DE UTRECHTSCHE) aldus genaamt om dat zy, door de zorgen van Willem den I, prinsse van Orange, in het begin des jaars 1579 te Utrecht gesloten wierdt door de provincien van Gelderlandt en Zutphen, Hollandt, Zeelandt, het sticht van Utrecht, en de Vriesche Ommelanden tusschen den Eems en de Lauwers, onder verklaringe van geenzins de Pacifikatie of het Verdrag van Gent, in den jare 1576 tot onderlinge verdedigingе tegen Spanje gemaakt tusschen die van Brabandt, Vlaanderen, Artois, Henegouwen, en andere landschappen, onverheert door de gezegde kroon, aan de eene, en die van Hollandt en Zeelandt, met den prinsse van Orange en hunne bondgenoten, aan de andere zyde, te willen krenken, maar het zelve veel eer sterken; by welke Unie zich naderhandt nog eenige andere landschappen, voorname steden van Brabandt en Vlaanderen, en doorluchtige personen gevoegt hebben. Alzo zich nu de gemelde landschappen, steden, enz. by deze Unie of eeuwig verdrag verbonden ten eeuwigen dage by malkander te blyven, als of zy maar een eenig landschap uitmaakten, doch onverminderd de voorrechten, vryheden, rechten en gewoonten van ieder landschap, stadt, enz. in 't byzonder, waar omtrent zy elkander geen hinder of letsel zouden doen; als mede om dat de inhoudt van dit aanmerkelyk verbondt den Lezer een zeer klaar denkbeeldt van de grondvesten van het Gemenebest der Vereenigde Nederlandsche Provincien geeft, en daarenboven tot stavinge van het gene in het artykel van de VEREENIGDE PROVINCIEN aangaande haren staat en regeringe is gezegt ten uiterste noodzakelyk is, alzo men zich in dat artykel dikwils op deze Unie heeft beroepen, zal men de zelve hier liever in haar geheel laten volgen, dan 'er een verminkt uittreksel, onbekwaam om tot bewys van het voorgezegde te verstrekken, van te maken. Zie hier dan den inhoudt daar van:

Alzoo men bevint, dat zedert dat de Pacificatie tot Gent gemaakt, by de welke genoeg alle die Provincien van deze Nederlanden hen verbonden hebben, malkanderen met lyf ende goet by te staan, om die Spanjaarden en de andere uytheemsche Natien met haren aanhang uit deze landen te verdryven, dezelve Spanjaarden met Don Johan d'Austriche en de andere haarluyder Hoofden ende Capiteinen alle middelen gezocht hebben ende noch dagelyks zoeken om die voorsz. Provincien, zoo in 't geheel als in 't deel, te brengen onder hare subjectie, tyrannische regeeringe ende slavernye: Ende diezelve Provincien zoo met wapenen als practyke van den anderen te scheiden, dismembreren, ende die Unie, by die voorsz. Pacificatie gemaakt, te niet te doen, ende te subverteren tot uiterlyke ruine ende verderffenisse van de voorsz. landen ende Provincien, gelyk men metter daat bevint dat zylieden in 't voorsz. voornemen volherdende, noch onlancx eenige Steden en Quartieren met brieven gesolliciteert, eenige (namelyke van de landen van Gelre) met wapenen aangegrepen ende overvallen hebben: SOO IST, dat die van den Furstendomme van Gelre ende Graafschappe Zutphen, die van de Graafschappen ende Landen van Holland, Zeeland, Utrecht en de Vriessche Ommelanden, tusschen die Eems ende Lauwers, geraatzaam gevonden hebben zich nader ende particulierlyker met den anderen te verbinden en te vereenigen, niet om hen van de voorsz. generale Unie by de Pacificatie tot Gent gemaakt te scheiden, maar om die zelve nog meer te sterken, ende hen zelven te verzien tegens alle inconvenienten, daarin zy zouden mogen vallen door eenige practyke, aanslagen ofte gewelt van hare vyanden, om te weten, hoe ende in wat manieren die voorsz. Provincien hen in zulken gevalle zullen hebben te dragen, ende jegens 't geweld van hunne vyanden konnen beschermen: Ende om vorder separatie van de voorsz. Provincien ende particuliere Leden van dien te schouwen, blyvende anders die voorsz. generale Unie ende Pacificatie van Gent in weerden: Zyn dien volgende by de gedeputeerden van de voorsz. Provincien vulkomelyken by den haren respective hiertoe geautoriseert, gearresteert ende gesloten die Poincten en Articulen hierna vulgende, zonder in allen gevalle hen by dezen te willen onttrekken van ofte uit den Heiligen Roomschen Ryke.

I. Ende eerst, dat die voorsz. Provincien zich met den anderen verbinden, confedereren ende vereenigen zullen, gelyk zy hen verbinden, confedereren ende vereenigen midsdezen, ten eeuwigen dage by den anderen te blyven in alle forme ende maniere, als of zyluiden maar een Provincie waren, zonder dat dezelve hen t'eenigen tyde van den anderen zullen scheiden, laten scheiden, of separeren, by Testamente, Codicille, Donatie, Cessie, Wisselinge, Verkopinge, Tractaten van Peys, van Huwelyk, nog om geen andere oorzaken hoe dat 't gebeuren zoude mogen, onverminderd nochtans een iegelyken Provincie, ende de particuliere steden, Leden ende ingezetenen van dien, haarluider speciale ende particuliere Privilegien, Vryheden, Exemptien, Rechten, Statuten, loffelyke ende wel hergebragte Costuimen, Usancien, ende alle andere geregtigheden, waarin zyluiden den anderen niet alleen geen prejudicie, hinder, ofte letzel doen zullen, maar zullen den anderen daarin met alle behoorlyke ende mogelyke middelen, ja met lyf ende goet (is 't noot) helpen hand-houden, styven ende sterken, beschutten, ende ook beschermen jegens allen en een iegelyk wie ende hoedanig die zoude mogen wezen, die hen daarin eenige datelyke inbreuke zoude willen doen: Welverstaande dat die questie, die eenige van de voorsz. Provincien, Leden ofte Steden van deze Unie wezende, met ten anderen hebben, ofte namaals zouden mogen krygen, nopende haarluider particuliere ende speciale Privilegien, Exemptien, Rechten, Statuten, loffelyke ende wel hergebragte Costuimen, Usancien, ende andere haarlieder gerechtigheden, dat dezelve by ordinaris Justitie, Arbiters, of minnelyk accoort beslicht zullen worden, sonder dat de andere Landen ofte Provincien, Steden ofte Leden van dien (zoo lange zich beide partyen 't recht submitteren) hen des zullen hebben te bemoeien, ten ware 't hen geliefde te intercederen tot accoort.

II. Item, dat die voorsz. Provincien in conformiteit ende tot voltrekkinge van de voorsz. Eenigheid ende verbant gehouden zullen wezen malkanderen met lyf, goet ende bloed by te staan jegens alle fortzen ende gewelden, die hen iemant zoude mogen aandoen, uit ende onder 't dekzel van den naam van de Kon. Majesteit, ofte van zynentwegen, het ware ter cause van 't Tractaat van den Peys tot Gent gemaakt, of van dat zy de wapenen tegen Don Johan d'Austriche aangenomen, den Aarts-Hertoge Matthias tot gouverneur ontfangen hebben, met alle 't geene dat 'er aankleeft, van dependeert, ofte uit gevolgt is, ofte uit volgen zal mogen, al waar 't ook onder coleur alleene van de Catholyke Roomsche Religie, met de wapenen te willen retablisseren, restaureren of invoeren, of ook van eenige nieuwigheden ofte alteratien die binnen eenige van de voorsz. Provincien, Steden, ofte Leden van dien, zedert den Jare 1558. gebeurt zyn, of ook ter cause van dezer tegenwoordiger Unie ende Confederatie, ofte andere diergelyke oorzaken, ende dit zoo wel ingevalle men die voorsz. fortzen ende gewelden zoude willen gebruiken op een van de voorsz. Provincien, Staten, Steden ofte Leden van dien alleen, als op allen in 't generaal.

III. Dat die voorsz. Provincien ook gehouden zullen wezen in gelyke maniere malkanderen te assisteren ende helpen defenderen jegens alle uitheemsche ende inheemsche Heeren, Fursten ofte Princen, Landen, Provincien, Steden ofte Leden van dien, die hen in 't generaal ofte particulier eenige fortzen, gewelden ofte ongelyk zouden willen aandoen, ofte oorloge maaken: Behelselyk dat die assistentie by de generaliteit van deze Unie gedecerneert zal werden met kennisse ende na gelegentheid van der zake.

IV. Item, ende omme die voorsz. Provincien, Steden en Leden van dien beter tegens alle macht te mogen verzekeren,

dat die Frontier-Steden en ook andere daar men des van noode vinden zal, 't zy van wat Provincien die zyn, by advys ende ter ordonnantie van deze geünieerde Provincien zullen vast gemaakt ende gesterkt worden tot kosten van de Steden ende Provincien, daarinne die gelegen zyn, mits hebbende daar toe assistentie van de generaliteit voor d'eene helft: Beheltelyk dat zoo verre by de voorsz. Provincien raatzaam bevonden word, eenige nieuwe Forten ofte Sterkten in eenige van de voorsz. Provincien te leggen, ofte die nu leggen te veranderen, ofte af te werpen, dat die kosten daartoe van noode by alle die voorsz. Provincien in 't generaal gedragen zullen worden.

V. Ende omme te voorzien tot die kosten, die men van noode hebben zal (in gevalle als boven) tot defensie van de voorsz. Provincien, is overkomen dat in alle die voorsz. geunieerde Provincien eenpaarlyk ende op eenen voet, tot gemeen defensie der zelver Provincien, opgestelt, geheven ende openbaarlyk den meest daarvoor biedende, van drie maanden tot drie maanden, ofte eenige andere bequame tyde, verpacht ofte gecollecteert zullen worden alomme binnen die voorsz. geünieerde Provincien, Steden ende Leden van dien, zekere imposten op alderhande Wynen, binnen en buiten gebrouwen Bieren, op 't gemaal van Koorn ende Graan, op 't Zout, Gouden, Silvere, Syde ende Wolle Laakenen, op de Hoornbeesten ende bezaaide Landen, op de Beesten, die geslacht worden, Peerden, Ossen die verkost ofte vermangelt worden, op de goederen ter Wage komende, ende alzulke andere als men namaals by gemeen advys ende consent goet vinden zal, ende dat achtervolgende d'ordonnantie, die men daarop concipieren ende maken zal, dat men ook hiertoe emplojeren zal d'inkomen van de Domeinen van de Koninklyke Majesteit, die lasten daarop staande afgetogen.

VI. Welke middelen by gemeen advyse verhoogt ende verlaagt zullen worden, na dat die noot ende gelegentheid van der zake vereisschen zal, ende alleenlyk verstrekt tot die gemeene defensie, ende tot 't geene die generaliteit gehouden zal wezen te dragen, zonder dat dezelve middelen tot eenige andere zaken zullen mogen worden gekeert.

VII. Dat die voorsz. Frontier-Steden, ende ook andere, als die noot vereisschen zal, t'allen tyden gehouden zullen wezen te ontfangen alzulke Guarnizoenen, als diezelve geünieerde Provincien goet vinden, ende henluiden by advys van den gouverneur van de Provincie, daar 't Guarnizoen geleit zal werden, ordonneren zullen, zonder dat zy des zullen mogen weigeren: Welverstaande dat die voorsz. Guarnizoenen by de voorsz. geünieerde Provincien betaalt zullen worden van haarluider soldye, ende dat die Kapiteinen ende Soldaten, boven den generalen Eedt, particulierlyk die Stad ofte Stede ende Provincie daarinne die geleit zullen worden, Eed doen zullen, ende dat 't zelve te dien einde in haarlieder Artikel Brief gestelt zal worden, dat men ook alzulke ordre stellen ende discipline onder den Soldaten houden zal, dat die Borgers ende inwoonders van de Steden ende platte Landen, zoo wel geestelyk als werreltlyk, daarby boven die redenen niet bezwaart worden, nog eenige overlast lyden zullen, ende en zullen die voorsz. Guarnizoenen van geen excynst ofte impost meerder exempt wezen als die Borgers en inwoonders van de plaatze daar die geleit zullen worden, mits dat ook den zelven Borgers ende inwoonders by de Generaliteit logysgelt verstrekt zal worden, gelyk tot nog toe in Holland gebruikt is.

VIII. Ende ten einde men t'allen tyden zal mogen geassisteert wezen van de inwoonders van den Landen, zullen d'ingezetenen van elke van deze geünieerde Provincien, Steden ende platte Landen, binnen den tyd van een maant, na date van dezen ten lancxsten gemonstert ende opgeschreven worden, te weten die gene die zyn tusschen 18. en 60. jaren, om die hoofden ende 't getal van die geweten zynde, daarna ter eerster t'zamenkomste van deze Bontgenoten vorder geordonneert te worden, als tot de meeste bescherminge ende verzekerheid van deze Geünieerde Landen bevonden zal worden te dienen.

IX. Item, zal men geen accoort van bestant of peis maaken, nog oorloge aanveerden, nog eenige imposten of Contributie instellen, die Generaliteit van deze verbande aangaande, dan met gemeen advys ende consent van de voorsz. Provincien, maar in andere zaken 't beleit van dezer Confederatie ende 't gene daarvan dependeert ende uit volgen zal aangaande, sal men hem reguleren na 't gene geadviseert ende gesloten zal worden by meeste stemmen van de Provincien in dezen verbonde begrepen, die gecolligeert zullen worden zulks als men tot nog toe in de Generaliteit van de Staten heeft gebruikt, ende dit by provisie tot dat anders zal worden geordonneert by gemeen advys van de Bondgenoten: Beheltelyk, dat oft gebeurde dat die Provincien in zaken van Bestant, Peis, Oorloge ofte Contributie met den anderen niet accorderen en konden, zal 't geschil gereferеert ende gesubmitteert worden by provisie aan de Heeren Stadhouders van de voorsz. Geünieerde Provincien nu ter tyd wezende, die 't voorsz. geschil tusschen partyen zullen vergelyken ofte daarvan uitspreken, zulks als zyluiden bevinden zullen in der billykheid te behooren. Welverstaande, indien dezelve Heeren Stadhouders daarinne niet en zouden konnen verdragen, zullen tot henluiden nemen en verkiezen alzulke onpartydige Assesseurs ofte Adjoncten, als henluiden goet dunken zal, ende zullen partyen gehouden wezen na te komen 't gene by de voorsz. Heeren Stadhouders in manieren als boven uitgesproken zal wezen.

X. Dat geen van deze voorsz. Provincien, Steden ofte Leden van dien eenige confederatien ofte verbonden met eenige nabuur-Heeren ofte Landen zullen mogen maken zonder consent van deze Geünieerde Provincien en de bondgenooten.

XI. Des is overkomen, dat zoo verre eenige nabuur Fursten, Heeren, Landen ofte Steden zich met deze voorsz. Provincien begeerden te unieren, ende hun in deze Confederatie te begeven, dat zy daartoe by gemeen advys ende consent van deze Provincien ontfangen zullen mogen worden.

XII. Dat die voorsz. Provincien gehouden zullen zyn zich met den anderen te conformeeren in 't stuk van der Munte, te weten in den Cours van den gelde, naar uitwyzen zulke Ordonnantien, als men daar op met den aldereersten maken zal, dewelke d'een zonder d'ander niet en zal mogen veranderen.

XIII. Ende zoo veel 't poinct van de Religie aangaat, zullen hun die van Holland ende Zeeland dragen na haarlieder goetduncken, ende d'andere Provincien van dezer Unie zullen hun mogen reguleren na inhoud van de Religions-Vrede, by den Aarts-Hertog Matthias, Gouverneur ende Kapitein Generaal van deze Landen, met die van zynen Rade by advys van de Generaal Staten alrede geconcipieert, ofte daarinne generalyk ofte particulierlyk alzulke ordre stellen, als zy tot rust ende welvaart van de Provincien, Steden ende particuliere Leden van dien, ende conservatie van een iegelyk geestelyk ende werreltlyk, zyn goet en gerechtigheid dienlyk vinden zullen, zonder dat hen hierinne by eenige andere Provincien eenig hinder ofte belet gedaan zal mogen worden, mits dat een ieder particulier in zyn Religie vry zal mogen blyven, ende dat men niemant ter cause van de Religie zal mogen achterhalen ofte onderzoeken, volgende die voorsz. Pacificatie tot Gent gemaakt.

XIV. Item, zal men alle Conventualen ende die van de Geestelykheid, volgende de Pacificatie, laten volgen hunne goederen, die zy in eenige van deze Geünieerde Provincien reciproquelyk hebben leggende, mits dat, indien eenige Geestelyke perzoonen uit de Provincien die gedurende d'Oorloge tusschen die Landen van Holland ende Zeeland, tegens die Spanjaarden, stonden onder 't gebied van dezelve Spanjaarden, hen begeven hadden uit haare Kloosteren ofte Collegien, onder 't gebied van die van Holland ende Zeeland, dat men die by hun Conventen ofte Collegien zal doen verzien van behoorlyke alimentatie ende onderhoud hun leven gedurende, als ook gedaan zal worden die geene, die uit Holland ende Zeeland in eenige van den anderen Provincien van deze Unie vertogen ende hen onthoudende zyn.

XV. Dat mede den geene die in eenige Cloosteren of Geestelyke Collegien van deze Geünieerde Landen zyn ofte geweest hebben, ende diezelve uit zaken van de Religie of andere redelyke oorzaken begeren te verlaten ofte verlaten hebben, uit den inkomst van haren Conventen ofte Collegien, haar leven lang gedurende behoorlyke alimentatie zal worden verstrekt naar gelegentheid van de goeden: Welverstaande dat die na date van dezen hen in eenige Kloosteren zullen begeven, ende dezelve wederom verlaten, geen alimentatie verstrekt zal worden, maar zullen tot haren behoeve naar hen mogen nemen 't geene zy daarinne gebracht hebben. Dat ook die gene die jegenwoordelyk in die Conventen ofte Collegien zyn, ofte namaals komen zullen, vryheid ende liberteit van Religie ende ook van kleederen ende habyt hebben zullen. Beheltelyke dat zyluiden den Oversten van den Conventen in alle andere zaken onderdanig zullen zyn.

XVI. Ende oft gebeurde (dat God verhoeden moet) dat tusschen die voorsz. Provincien eenig onverstand, twist ofte tweedracht geviele, daarinne zyluiden den anderen niet en konden verstaan, dat het zelve (zoo verre het eenige van de Provincien in 't particulier aangaat) ter neder geleit ende beslicht zal worden by den anderen Provincien, ofte den genen die zy daartoe deputeren zullen: Ende zoo verre die zake alle de Provincien in 't generaal aangaat, by de Heeren Stadhouders van de Provincien in manieren als boven in 't 9. Artikel verhaalt is, dewelke gehouden zullen zyn partyen recht te doen, of te vergelyken binnen een maant, (of korter, zoo verre de noot van der sake sulcks uyteyscht) naer interpellatie ofte verzoeck by d'een of d'andere partye daar toe ghedaen, ende wat by de voorschreven anderen Provincien ofte haerluyder Gedeputeerden ofte die voorschreven Heeren Stadhouders, alzoo uytgesproken wort, sal naegegaen ende achtervolcht worden, sonder dat daer van wyder beroep ofte andere provisie van rechten, 't zy van appel, relief, revisie, nulliteit, ofte eenige andere querelen, hoedanich die souden mogen wesen, versocht ofte gebruyckt sullen mogen worden.

XVII. Dat die voorsz. Provincien, Steden ende Leden van dien hun wachten sullen van uytheemsche Fursten, Heeren, Landen ofte Steden eenige occasie te geven van Oorlogen, ende sulcks om alsulcke occasie te vermyden, sullen die voorsz. Provincien, Steden ende Leden van dien gehouden wesen, soo wel den uytheemschen als ingesetenen van de voorsz. Provincien t'administreeren goet recht ende justitie: Ende soo verre yemant van hun daer van in gebreeke blyft, sullen die andere Bondtgenooten die handtholden by alle behoorlycke wegen ende middelen dat sulcks ghedaen sal worden, ende dat alle abusen, daar door sulcks belet ende die justitie deur ver-

achi-

achtert soude mogen worden, gecorrigeert ende gereformeert sullen worden, als na rechten ende vermogena een yeder syn Privilegien, loffelycke en wel-hergebrachte Costuymen.

XVIII. Item, en sal d'eene van de Geünieerde Provincien, steden ofte leden van dien, tot laste ende prejudicie van d'andere, ende sonder gemeen consent geen Impoften, Convoygelden, nog andere diergelycke lasten mogen opstellen, noch eenige van dese Bondtgenooten hooger mogen beswaren, dan hun eygen Ingesetenen.

XIX. Item, omme jegens alle opkomende saecken ende swarigheden te versien, sullen die Bondtgenooten gehouden wesen op de beschryvinge van den genen, die daar toe geauctoriseert sullen zyn, binnen Utrecht te compareren, tot sulcken dage, als hun aangeschreven sal wesen, omme op de voorschreven saken ende swarigheden, die men in de Brieven van beschryvinge sal exprimeeren, soo verre des mogelickes ende die saecke niet secret en dient ghehouden te wesen, by gemeen advys ende consent, ofte by de meeste stemmen in manieren voorsz. gedelibereert; ende geresolveert te worden, al waar 't oock eenige niet en compareerden, in welken ghevalle sullen d'andere, die verschynen sullen, evenwel mogen procederen tot sluitinge van 't ghene sy bevinden sullen tot het gemeen beste van dese Geünieerde Landen en Provincien te dienen, ende sal 't gene alsoo geslooten is onderhouden worden oock by de genen, die niet ghecompareert sullen wesen, ten ware die saken seer wichtigh waren, ende eenich vertreck mochten lyden, in welcken ghevalle men den ghenen die niet ghecompareert en sullen zyn, andermael beschryven sal omme te compareren op seeckere andere dage, op 't verbeuren van haerlieder stemme voor die reyse, ende wes als dan by de genen die present zyn geslooten wordt, sal bundigh zyn ende van weerden ghehouden worden, niet tegenstaende d'absentie van eenige van d'andere Provincien, beheltelyk dat die niet gelegen en sal zyn te compareren, haer-lieder opinie schriftelick over sullen mogen senden, omme daer op in 't collecteren van der stemmen sulcken regard genomen te worden als 't behoort.

XX. Item, ten eynde voorsz. sullen allen ende een yeder van de voorsz. Bondtgenooten ghehouden zyn, alle saecken die hun opkommen ende voorvallen sullen, ende daer aen sy hun sullen laten duncken 't gemeen wel ofte qualick varen van dese gheünieerde Landen ende Bondtgenooten ghelegen te zyn, den genen die tot die beschryvinge geauctoriseert sullen zyn over te schryven, omme by den selven daer op d'andere Provincien beschreven te worden, in manieren voorschreven.

XXI. Ende soo verre eenige donckerheyt ofte twyffelachtigheyt in desen bevonden worde, daer uit eenige questie ofte dispute mochte verrysen, sal d'interpretatie van dien staan in 't seggen van dese Bondtgenooten, die daer op by gemeen advys ende consent ordonneren sullen., sulcks sy bevinden sullen te behooren. Ende soo verre syluyden daer inne niet en konden accorderen, sullen haer recours nemen tot die Heeren Stadthouders van de Provincien, in forme boven verhaelt.

XXII. Insgelyks, soo verre bevonden werdt van noode te zyn d'Articulen van dese Unie, Confederatie ofte Verbondt in eenige poincten of articulen te vermeerderen ofte veranderen, sal 't selve ook gedaent worden by gemeen advys ende consent van de voorsz. Bondtgenooten, ende anders niet.

XXIII. Alle welcke poincten ende articulen, ende een yeder van dien bysonder die voorsz. Geünieerde Provincien belooft hebben ende beloven midts desen na te gaan ende te achtervolgen, doen nagaan en achtervolgen, sonder daer jegens te doen, doen doen, noch gedoogen gedaen te worden, directelyck ofte indirectelyck, in eeniger wyse ofte 'manieren: Ende soo verre yetwes by yemandt ter contrarie gedaen ofte gheattenteert worde, 't selve verklaren syluyden van nu als dan nul, egheen ende van onweerden, daar onder sy verbinden haerlieder en alle d'Ingesetenen van haer luyder respective Provincien, Steden ende Leden van dien, persoonen ende goederen, omme de selve in gevalle van contraventie voor 't onderhoudt van deze, met 't geene daer van dependeert, gheaarresteert, ghehouden, ende bekommert te mogen worden 't allen plaetsen en by allen Heeren, Rechten ende Gerechten, daer men die sal konnen ofte mogen bekomen: Ende verbyen te dien eynde van alle Exemptien, Gratien, Privilegien, Relevamenten, ende generalyck van allen anderen beneficien van Rechten, die hen-luyden eeniehsins ter contrarie van desen souden mogen dienen, ende bysonder den Rechten, seggende generale renunciatie geen plaats te hebben, daer en zy eerst speciaal voorgegaen.

XXIV. Ende tot meerder vasticheyt sullen die Heeren Stadthouders van de voorsz. Provincien, die nu zyn ofte naemaels komen sullen, midtsgaders alle die Magistraten ende hooft-Officiers van yegelicke Provincie, Stadt ofte Leden van dien dese Unie ende Confederatie, ende een yeder Artikel van dien in 't bysonder, by Eede moeten belooven naar te sullen gaen ende onderhouden, doen naegaen ende onderhouden.

XXV. Insgelycx sullen de selve by Eede moeten belooven te onderhouden alle Schutteryen, Broederschappen ende Collegien, die in eenige steden ofte vlecken van dese Unie zyn.

XXVI. Ende sullen hier van gemaeckt worden Brieven in behoorlycke forme, die by de Heeren Stadthouders, ende die voorneemsten Leden ende Steden van de Provincien daer toe specialick by de andere gerequireert ende versocht zynde, besegelt ende by haerluyder respective Secretarissen onderteeckent sullen worden.

Deze voorsz. Poincten ende Articulen zyn by de Ghedeputeerden van den Landtschappe van Gelre ende Graefschappe Zutphen onderschreven, ende namentlick by myn Heere Graaf Johan van Nassauw, Stadthouder van de selve Landen, voor hem selven ende met d'andere Gecommitteerden uiten naam van de gemeene Ridderschap van den voorsz. Furstendomme van Gelre ende Graefschappe Zutphen, mitsgaders by de Gedeputeerden van Hollandt, Zeelandt, Utrecht, en Ommelanden voorsz. binnen Utrecht vergadert ende geauctoriseert als boven, uyterlyck gearresteert ende gesiooten. Des hebben die voorsz. Gedeputeerden van den Lande van Gelre ende Graefschappe Zutphen, omme vorder verklaeringe van de Banre-Heeren, groote ende kleene steden van de Furstendomme ende Graefschappe te doen, dagh ghenomen tot den negenden February toekomende, ende dat binnen der stadt Utrecht aen die Ghecommitteerden van de Staten aldaer. Aldus gedaen t'Utrecht op den 23. January 1579. onder die handen van myn Genadige Heere die Stadthouder voorsz. ende den voorsz. Gedeputeerden ter meerder versekertheyt hier onder gestelt. Ende was onderteyckent, Johan Graef zu Nassau, Catzenelleboge, &c. van wegens de Ridderschap des Furstendoms Gelre ende Graefschappe Zutphen, Alexander van Tellich, Gelis Pieck, Joachim van Liere, Alexander Bentinck: van wegen die van Hollandt, G. Poelgeest, P. Buys, Reynier Cant: van wegens die Staten van Zeelandt, Willem Roellius, Nicolaes Blancx, Pieter de Rycke, Caspaer van Vosbergen: van wegen die Staten van Utrecht, Ausonius van Galama, *de mandato Capituli sui subore*, Jacobus Verhaer, *Vicedecanus Sancti Petri, de mandato Capituli*: Adriaen van Zuylen, Lambertus van der Burgh, *Capitulo jubente*: F. de Uten-Eng, Reynhart van Azwyne, Bartholomeus van den Wael, Nicolaes van Zuylen, A. D. Leyden, Lubbert van Cleeff: van wegen die Staten der Ommelanden, Egbert Clandt, E. Jarges. Ghecollationeert tegens die originele beteyckende Unie is dese Copye bevonden daar mede t'accorderen, by my Lamzweerde.

Verklaring van 't XIII. Artykel.

Alsoo eenige schynen swarigheit te maecken op 't XIII. Artykel van de Unie, den 23 deser Maendt gesloten tusschen die Gedeputeerden van den Lande van Gelre ende Zutphen, Hollandt, Zeelandt, Utrecht ende Ommelanden tusschen die Eems ende Lauwers, als of die meyninge ende intentie ware gheweest, niemandt in de selve Unie te ontfangen, dan die genen, dier der Religions Vrede by de Eertz-Hertoge van Oostenryk ende Rade van Staten nessens hem by advys van de generale gheconcipieert is, ofte ten minsten die beyden die Religien, te weten die Catholycke Roomsche ende Gereformeerde souden toelaten: Soo ist, dat die voorschreven Gedeputeerden, die over die voorschreven Unie gestaen ende de selve ghesloten hebben, omme alle misverstant ende wantrouwen wech te nemen, by desen wel hebben willen verklaren, haer-lieder meyninge ende intentie niet geweest te syn; nog als noch te wesen, eenige Steden ofte Provincien, die sich aen de voorschreve Catholycke Roomsche Religie alleene sullen willen houden, ende daer 't getal van de Inwoonderen selve van de Gereformeerde Religie soo groot niet en is, dat sy vermogens die voorsz. Religions vrede het exercitie van de Gereformeerde Religie souden mogen genieten van de voorsz. Unie ende verbintenisse uyt te willen sluyten: Nemaer dat sy des niet tegenstaende bereydt sullen wesen, alsulcke Steden ende Provincien, die sich alleen aen de voorschreve Roomsche Religie sullen willen houden, in dese Unie te ontfangen, by soo verre sy sich anders in de andere Poincten ende Articulen van de voorschreve Unie souden willen verbinden, ende als goede Patrioten dragen, soo die meyninge niet en is, dat d'een Provincie ofte Stadt hem 't seyt van d'andere in 't point van de Religie sal onderwinden, ende dit om te meerder Vrede ende Eendracht tusschen die Provincien te houden, ende die principaelste occasie van twist ende tweedracht te vermyden ende wech te nemen. Aldus ghedaen t'Utrecht den 1. February 1579.

Ampliatie van 't XV. Artykel.

Alsoo hier vooren in 't XV. Artykel voorsien is tot alimentatie ende onderhoudt van de Geestelicke Persoonen, die geweest zyn in eenige Conventen ofte Collegien, ende hun daer uyt ter cause van de Religie ofte andere redelycke oorsaecke begeven hebben, ofte naemaels begeven sullen, ende dat seer te beduchten is, dat ter oorsaecke van dien eenige Processen souden mogen verrysen, ghelyck sy verstaen, dat alreede verresen zyn, uyt saecke dat alsulcke Personen sullen willen pretenderen gherechtigt te zyn in de successie van de Goederen van hun Ouders, Broederen, Susteren, ende andere Vrinden ofte Magen metter doodt achter ghelaten, ofte noch achter te laten, ende ook die geene, die sy-lieden in hun leven by tytel van Gifte, Transporte, ofte eenige andere souden mogen overdragen, ghealieneert, ofte ook naer hun doodt verseeckert hebben: Soo ist, dat die voorsz. Bondtgenooten, om die selve Processen ende die swarigheden, die daer uyt souden mogen opstaen, te verhoeden, goet ghevonden hebben, alle die Processen, die ter cause voorsz. alreede gheinstitueert zyn, ende noch namaels gheinstitueert sullen mogen worden, te

suf-

fuſpenderen, in ſtate ende ſurſeancie te houden, ter tydt toe anders by de voorſz. Bondtgenooten ende andere, die hen in deſe Eenigheit ende Verband ſullen mogen begeven, generalick daer op (oock by d'authoriteyt van d'Overheyt is 't noot) geordonneert ende verklaringe gedaen ſal zyn. Aldus gedaen by de voorſz. Gedeputeerden op den 1. February 1579. Ende was geteyckent, Lamzweerde.

Verandering gemaakt in het XIII Artykel aangaande de Religie.

De Generale Staten der Vereenigde Nederlanden, bemerkende de geſteltenisse van hunne gemeene zaken, zoo ten opzicht van de magt en liſtigheit hunner Vyanden, als ook van de veranderinge hunner zaken ſedert de toekomſte van de handelinge der Franſchen den 17 January 1583, en de verſcheldenheit van de opiniën en gezintheden der Landzaten, als 't zelve medebrengende grote bekommernisse en onzekerheit, en overzulks meer dan ooit te voren vereiſchende, dat verzien worde op het goed beleit van alle zaken, inzonderheit rakende den oorlog, met dat daar aan kleeſt, waar in eenige onderlatinge en ſtilſtandt geſchapen was te vallen, mits dat den tydt van de vorige regeringe der Landraden was overſtreeken, hadden verſchelde Vergaderingen gehouden, om op alles te voorzien, en bevindende dat het in deze tyden meer dan ooit te vooren noodig was, om alle vriendſchap, eendragt, trouwe, en correſpondentie onder de Provintien te onderhouden, en niet alleenlyk alle liefde te doen aanwaſſen en groeien, maar ook alle Alliantiën en Verbinteniſſen onder henluiden opgerecht te vernieuwen, bekragtigen, en voltrekken: Hadden goedgevonden de nadere Unie, in den Jaare 1579 opgerecht, te reſumeeren, waar na de Gedeputeerden eendragtelyk verklaarden dezelve zoo Chriſtelyk, goed, eerlyk, nodig, loffelyk, en dienſtelyk tot eene eeuwigduurige Eendragt opgerecht, bevonden, dat ze onnoodig achten eenige nieuwe verbintenisse op te rechten: maar zoo de zelve, door de heftigheit des oorlogs, en andere beletſelen, in eenige poincten niet voltogen waren, dat men die behoorde te voltrekken, en zoo daar eenige donkerheit of twyfelachtigheit in bevonden mogt worden, al 't zelve met alle vriendelykheit volgens het XXI Artykel van de zelve te beſlechten. Overzulks alzoo het XIII Artykel van de Unie, ſprekende van de Religie, zodanig was geſteit, ten reſpecte van dat de Provincien, uitgezondert Hollandt en Zeelandt, de Roomſche Religie toen ter tydt waren exercerende, en daarom de vryheit door het zelfde Artykel geraden vonden te ſtipuleeren, om die te mogen veranderen, zoo wanneer zy zulks, tot ruſte en welvaart hunner Provincie, geraden mogten vinden, zoo was rapport genomen of 't nu niet geraden was dit Artykel zulks by gemeen conſent te veranderen, dat, aangezien alle de Provinciën, door Gods genade, de Evangeliſche Gereformeerde Religie nu eendragtelyk hadden aangenomen, zy daar by zouden blyven, zonder eenige veranderinge daar in te mogen doen, als met gemeen conſent van alle de Bondgenooten, en ook malkander met lyf, goedt en bloedt daar in te mainteneeren en beſchermen, om alzoo voor te komen, dat in toekomende tyden door veranderinge van Religie geen ſcheuring mogt worden gepractiſeert of te wege gebragt onder de voorſz. Provinciën, ofte Leden van dien: welverſtaande, dat zoo verre eenige Provincie, Leden, ofte Steden, van de Roomſche of andere Religie wezende, zich na deezen begeerden in deze Unie te begeeven, dat de zelve daar in by gemeen conſent aangenomen en ontfangen zouden mogen worden, en haare vryheit daar in zouden mogen behouden. Hier op is geresolveert geweeſt: „ Dat de Evangeliſche Gereformeerde „ Religie, daar van de exercitie openbaarlyk toegelaten en „ aangenomen is gebruikt te worden, en ook tegenwoordelyk „ in 't openbaar gepredikt en geëxerceert word, zoude wor„ den gemainteneert ende beſchermt alom binnen de Geüni„ eerde Provinciën, zonder de openbaare Leeringe of Exer„ citie van eenige andere Religie in de tegenwoordige Geü„ nieerde Provinciën toe te laten, en voorts anderen in het „ Verbondt toe te laten, achtervolgende 't geene voorſz. is.

UNIENOW, eene plaats, leggende in 't groot-Poolſche Wooiwoodſchap Lenczicz, aan de rivier Warte. Zy behoort den aartsbiſſchop van Gneſen toe, die aldaar een beroemd ſlot heeft. *Connor State of Pol. P. I. lett.* 5.

UNITARISSEN, UNITARII, worden de genen genoemt, die maar een Perſoon in de Godheit geloven. Zie ARIANEN, SOCINIANEN, enz.

UNIVERSITEITEN. Zie ACADEMIEN.

UNNA, eene kleine ſtadt in het graafſchap Mark, in Weſtphalen, tien mylen Ooſtwaarts van Dortmund gelegen, en den koning van Pruiſſen toebehorende. Voortyds was zy eene der Hanzeeſteden, maar is het thans niet meer. *Zeileri Topogr.*

UNSTRUT, een viſchryke rivier in Thuringen. Zy ontſpringt op het Eichfeldt, loopt voorby Mulhauſen, Thomsbruk, Tonna, Vargala, Herbsleben, Dennſtadt, Saxenburg, Wendelſtein, Memleben, Vizeburg, Nebra, Scheidingen, en Laucha, en valt by Fryburg in de Saal. Voorts is het een gevaarlyk water, dat dikwils overloopt. *Zeileri Itin. Germ.*

UNTERWALDEN, of UNDERWALDEN, in 't Latyn *Subſylvania*, een Kanton van het Eedgenootſchap, zynde in order het zesde. Het grenſt ten Ooſten aan het Kanton van Uri, ten Zuiden aan dat van Bern, ten Weſten aan dat van Lucern, en ten Noorden aan 't meir der vier Woudſteden. Het is een vruchtbaar en vermakelyk landt, met hoge bergen omringt, welkers inwoonders in zeden, kleding en neering den ouden tydt verbeelden, en welker eenige voor Roomſche vluchtelingen, zynde in de burgerlyke oorlogen verdreven, en de andere voor de in de IV eeuwe herwaarts overgekomene Zweden en Vriezen gehouden worden. Men verhaalt, dat zy door de voorſprake van paus Gregorius, wegens hunne tegen de Saracenen gedane dienſten, grote vryheden van keizer Lodewyk den Godvruchtigen verkregen hebben. Zy waren in 't eerſt te zamen vereenigt, tot 't jaar 1150, wanneer zy wegens zekere ſchattinge onder malkander oneenig wierden, en zich verdeelden, namentlyk in het landt boven en in het landt beneden den Kernwaldt. Dit landt is ook een van de drie landſchappen, de welke in 't jaar 1315 een verbondt en eedgenootſchap zamen oprechtten. De bovengemelde verdeling vindt alsnog plaats, leggende het hoofdvlek boven het boſch Sarnen, maar niet het boſch Stantz; daar benevens zyn 'er nog verſchelde andere dorpen; maar in 't ganſche landt is geen een bemuurde plaats. In het zelve legt ook het Benediktyner klooſter *Engelberg*. De regering in beide delen is volkomen Demokratiſch, en de gemeente heeft het opperſte gezag. Ieder deel heeft ook een byzondere landsgemeente, en een afzonderlyken landsamptman, die het hoofdt der regering is. Beide zenden hunne gezanten op de vergadering van het Eedgenootſchap; doch beide maken maar een Kanton uit. De Godsdienſt is overal de Roomſch-Katholyke. *Simler.*

UNTERZEE, in 't Latyn *Inter Lacus*, eene ſtadt in Argow, aan de rivier de Aar, tuſſchen 't Thuner en Brientzer meir gelegen, daar het ook den naam van heeft. Zy behoorde eertyds de heeren van Riedt toe, maar kwam naderhandt aan de graven van Habsburg, en vervolgens aan het huis van Ooſtenryk, het welk het die van Bern in 't jaar 1387 afnamen. *Stumpf. Chron. l. VII, c.* 22. *Tromſd.*

UNXIA, een bynaam, welken de Heidenen hunne godinne *Juno* gaven. De zelve is afkomſtig van 't Latynſche woordt *ungere*, zalven, om dat op de bruiloftsdagen de poſten der deuren van de nieuwgetrouwden plagten gezalſt te worden. Daar van daan worden ook de vrouwen in 't Latyn *Uxores* (*quaſi unxores*, dat is, als gezalfde) genaamt. *Lil. Gyrald. Hiſt. deor.*

UPLANDT, eene der voornaamſte provinciën des koninkryks van Zweden. Zy wordt in drie hoofdambachten verdeelt, namentlyk in *Ticundria*, dat tien ambachten beſlaat, *Attundria*, dat tuſſchen Stokholm en Upſal legt, hebbende acht ambachten, en *Fiundria*, hebbende vier ambachten. Daar by komt nog het halfeilandt *Toren*, daar twee ambachten in leggen. De hoofdſtadt van Uplandt en van ganſch Zweden is *Stokholm*. *Hermannida Suecia. Beſchreibung von Schweden.*

UPPINGHAM, eene fraaie, nette en welbebouwde marktſtadt in Engelandt, 64 mylen van Londen, in 't graafſchap Rutlandt gelegen. Zy heeft een zeer goede vrye ſchool en een hoſpitaal.

UPSAL, eene voorname Zweedſche ſtadt en univerſiteit in Uplandt. Men houdt daar voor, dat deze naam zo veel betekent als een hoge ſaal, of een koninklyk huis en paleis. Zy legt omtrent midden in Uplandt, 7 mylen van Stokholm, aan het water de Saal, in eene zeer vermakelyke landſtreek. Anderen leiden dezen naam af van *Ubbo*, een Zweedſch vorſt, die reets ten tyde van Abraham deze plaats zou gebouwt hebben, willende zo veel zeggen als Ubboos ſaal. Dit is zeker, dat het een zeer oude plaats, en ook de reſidentie der oude koningen en vorſten van Zweden geweeſt is, die niet verre daar van daan in 't vrye veldt gekroont wierden, en hunne namen, met den dag der huldiging, op een in 't open veldt ſtaanden ſteen, een myle van Upſal, ter eeuwige gedachtenis lieten uithouwen. Men heeft dit een langen tydt in Zweden gedaan. Maar na dat de regering by de koninklyke familie erffelyk wierdt, hieldt dit gebruik op. Het is een open plaats, in 't vierkant gebouwt, heeft fraaie ſtraten, die zo regt toe lopen, dat men op de nieuwe markt alle vier poorten kan zien. Onder de kerken is de Dom voornamentlyk aan te merken, zynde wegens de grafſteden der koningen van Zweden, en voornamentlyk wegens die van den heiligen Erik, van louter zilver, beroemd. Boven dit graf hangt een zware zilvere kroon, met heerlyke edelgeſteenten bezet. Achter het altaar is een ſchone hoge kapel, waar in koning Guſtaaf begraven legt. Nog zyn 'er verſcheide koninklyke en andere edelgeſteenten, en daar worden vele koſtelykheden, als ook in de Sakriſty als nog de oude Gotthiſche afgodt *Thor* bewaart. Ook worden de koningen daar in gekroont. De niet verre daar van daan ſtaande St. Erikskapel is in 't jaar 1271 gebouwt, maar na den laatſten brandt ganſch verwoeſt, en de ſtenen zyn tot de hoofdkerk gebruikt. Van de wereldlyke gebouwen zyn het ſlot en de veſting de voornaamſte, welke laatſte over de ſtadt op een heuvel legt, zynde door koning Erik aangelegt, en door Johannes en Karel voltooit. De akademie aldaar is in 't jaar 1235 onder de regering van Erik den Stamelaar en den aartsbiſſchop Jerlerus geſticht, die 'er ook een collegie hebben geſticht, en vier hoogleeraren aangeſtelt. Naderhandt heeft zy meer hoogleeraren, en van paus Sixtus den IV in 't jaar 1476 gelyke vryheden als de hogeſchool van Bologne bekomen. Naderhandt verviel dit ſchool, tot dat koning Karel de IX het zelve in 't jaar 1595 herſtelde, en met

nieuwe

nieuwe vryheden beſchonk. Koning Guſtaaf Adolf vermeerderde hare vryheden en inkomſten grotelyks, dat ook de volgende koningen hebben gedaan. Ook heeft de Zweedſche ryks-Raadt en ridder, Johannes Skytte, zo vele inkomſten daar aan gemaakt, dat een eigen hoogleeraar in de welſprekendheit en ſtaatkunde daar van kan onderhouden worden, die daarom ook *Skyttianus* genoemt wordt. Deze akademie heeft ook eene zeer ſchone bibliotheek. Het aartsbisdom alhier is ten tyde van Karel den Groten opgerecht, en *Ansgarius* wordt voor den eerſten biſſchop gehouden. In het jaar 1702 brandde de helft van de ſtadt af, en het collegie, nevens de boekery, wierden met grote moeite gered. Een halve myl van deze ſtadt legt *Upſala Gamala*, of *oud-Upſal*, dat voortyds der koningen reſidentieplaats is geweeſt. Daar zou niet lang voor Chriſtus geboorte een zeer beroemde Heidenſche tempel voor den godt *Othinus* gebouwt zyn. Tegenwoordig ſtaat 'er een matige kerk, voor welke men vier verhevene heuvels ziet opgeworpen, *Königshöhen* (Koningshoogten) genoemt, waar in men de kruiken (*urna*) met de aſſche der verbrande Heidenſche koningen vindt bygezet. *Soters Deſcr. Suecia. Zeileri Itin. Suec. Emberg. Upſalia. Beſchreibung van Schweden.*

UPSU. Zie ALASHEHIR.

UR. Dit woordt betekent in de Hebreeuſche tale *Vuur*, waar uit een oude, maar fabelachtige overlevering der Joden ontſtaan is, dat Abraham door de Chaldeën nevens zyn broeder Aram in 't vuur zou geworpen zyn, om dat zy weigerden de Chaldeeuſche afgoden aan te bidden; en dat Aram, die het zelve geloof met Abraham niet hadt, door het vuur verteert, doch Abraham bewaart wierdt. Hieronymus gewaagt van deze overlevering, waar by de Joden nog verſcheide andere omſtandigheden voegen. Doch het blykt uit *Geneſ. XI* en *XV*, dat *Ur* de naam van eene ſtadt in Chaldea geweeſt is. Ammianus Marcellinus getuigt, dat onderweeg, daar men langs den oever van den Tigris gaat naar Niſibis, een ſtadt, genaamt UR, gelegen heeft. Eupolemus in zyne Hiſtorie der Joden, door Euſebius aangehaalt, zegt, dat Babylonië, bygenaamt *Camarina*, ook *Uria* genaamt is: en Plinius gewaagt van eene ſtadt UR, gelegen aan de rivier den Euphraat. Onder deze drie ſteden, genaamt *Ur*, is waarſchynlyk de eerſtgemelde, van welke in de H. Schrift geſproken wordt, en die de geboorteplaats van Thara en van zynen zone Abraham geweeſt is. *Geneſ. XI. Bochart Canaan & Phaleg. Du Pin Diſſert. Chron. Hiſt. Crit. ſur la Bible.*

URABA wordt eene landſtreek van het Zuider Amerika, op de grenzen van 't gebiedt van Carthagena en van Terra Firma genoemt, daar de Spanjaarden eenige volkplantingen hebben aangelegt. De zee, nevens de Rio de San Juan, of de Rio Grande de Darien, maakt aldaar een kleine meerboezem, die daar van den naam van de *Golf van Uraba* heeft bekomen.

URAK, het aller-Noordelykſte der twintig eilanden in den Archipel van St. Lazarus, welke genaamt worden Marianes, of Dieven-eilanden. Het is vyf mylen van het eilandt Maug, of Tunas afgelegen. *Charles le Gobien Hiſt. des Isles Marianes.*

URANA, een ſtedeke in Dalmatië, gelegen aan een klein meir, dat daar naar genaamt is, tuſſchen Zara en Zebenico; omtrent zeven mylen van de eerſt- en vyf van de laatſtgemelde plaats.

URANA, AURANA, eene ſtadt in Dalmatië, gelegen aan een meir van den zelven naam. Zy heeft wegens hare ſterkte in vorige tyden de Hungariſche koningen veel ongelegenheit toegebragt. Daar was eertyds eene ryke kommandery der Tempelheeren, en een voornaam klooſter der Benediktynen, in den jare 1076 geſticht. De Turken verlieten in 't jaar 1647 deze plaats; waar op de Venetiaanſche generaal Foſcolo de zelve in brandt ſtak. Naderhandt hebben de ongelovigen deze ſtadt wel weder opgebouwt; maar zy moeſten zien, dat de Morlakken haar in 't jaar 1684 onder de gehoorzaamheit der Venetianen bragten. *Beſchr. van Dalmat.*

URANIA, eene van de Muzen, of Godinnen der vrye kunſten. De naam betekent zo veel als hemelſch, om aan te tonen, dat zy de geleerden in den hemel verheft. Zy wordt gemeenlyk in een hemelsblaauw kleedt afgebeeld, met ſterren gekroont, en een grote hemelskloot in de handt houdende, dat te kennen geeft, dat zy den weg tot den hemel leert. *Natalis Comes Mythologia.*

URANIENBURG, een ſchoon ſlot, dat Tycho Brahé met een *Obſervatorium* in het eilandt Ween, aan de zeeëngte van den Zondt, omtrent het einde der XVI eeuwe bouwde. Hy liet ook een kuil maken, *Stallo Borgo* genoemt, met kriſtallyne glazen voorzien. Daar in plagt hy te zitten, en den loop der ſterren in alle jaargetyden waar te nemen. Tegenwoordig zyn op de plaats, daar deze beroemde burg heeft geſtaan, niet dan een vlak veldt en eenige ſteenhopen te zien. Zie WEEN. *Zeileri Topogr. Dania.*

URANIENSTEIN, een ſlot, nevens eene heerlykheit, in het graafſchap Mark, by Limburg, aan de Löhne gelegen. De weduwe van Chriſtiaan Eberhard van Ooſt-Vrieslandt hadt aldaar in den jare 1708 hare reſidentie.

URATISLAUS de I, de vyftiende hertog van Bohemen, zoon van den hertog Borivorius en van de H. Ludmilla. Zyn vader gaf na de doodt van zyn oudſten zoon Spitigneus de regering van Bohemen aan dezen zynen tweden zone over, die om zyne deugden billyk onder de beſte vorſten wordt gerekent. Hy ſtondt eerſt de Hunnen tegen den hertog van Saxen, Otto, vader van Henrik den Vogelaar, by. Naderhandt geraakte hy zelf met hen in onluſten, en hielp hen uit Moravië, dat zy verwoeſtten, verjagen. Zyne gemalin was Drahomira, dochter van een heidenſchen vorſt in Bohemen, die beloofde eene Chriſten te worden, maar haar woordt niet hieldt. Zie DRAHOMIRA en LUDMILLA. Uratislaus teelde twee zonen by haar; waar van de oudſte, *Wenceslaus*, by de grootmoeder Ludmilla, en de jongſte, *Boleslaus*, door hem wierdt opgevoed. Zy waren beide minderjarig toen hy in 't jaar 916 ſtierf. Hy hadt beſtelt, dat beide het ryk onder zich zouden verdelen, en dat Wenceslaus Praag, nevens den ſtreek ter linkerhandt van de Elve, en Boleslaus het overige zou hebben. *Dubravius. Julius Solimannus. Hagec. Böhm. Chron. p.* 100. *Stransky Resp. Bohem. c.* 8. *p.* 346. *Balbin. Miſcell. Dec. I. P. VII. ſect. I. c.* 13. *p.* 55.

URATISLAUS de II, bygenaamt de *Rechtvaardige*, hertog, en naderhandt koning van Bohemen, zoon van hertog Brzetislaus den I, en broeder van Spitigneus den II, dien hy in den jare 1061 in de regering volgde. Hy was eerſt, volgens des vaders beſtelling, vorſt van Olmutz, maar wierdt van Spitigneus den II naar Hungarië verdreven, doch na des zelfs doodt met eenparige ſtemmen der Standen tot hertog verkoren. Hy voerde de regering gedurende de toenmalige moeielyke tyden in Duitſchlandt boven maten verſtandig, en ſtondt in 't eerſt keizer Henrik den IV, die hem de ſtadt Meiſſen in 't jaar 1067 gaf, tegen de Saxen by. In het jaar 1068 verwierf hy zich de gunſt van paus Alexander den II zodanig, dat hem de zelve vergunde, tot een teken van zynen yver voor den Godsdienſt een biſſchoppelyke muts te dragen; want hy maakte, dat Moravië onder dezen zelven paus een biſſchop kreeg. Naderhandt hielp hy keizer Henrik den IV tegen Rudolf van Zwaben dapperlyk, en deedt wel 't meeſt tot de overwinning op den zelven in 't jaar 1075, waar voor hem de keizer een goude kroon opzette, en hem op een ryksdag de koninklyke waardigheit, nevens den naaſten rang na hem gaf; doch maar alleen voor zyn perſoon, en niet erfelyk, en daarenboven de voorrechten en vryheden van het oude Moraviſche koninkryk, nevens Sileſië, en de Lauſits, met de ſchatting, die de Polen tot hier toe aan de Duitſche keizers betaalden, waar van hy werkelyk bezit nam; want zelfs de ſtadt Breslau heeft van hem haren oorſpronk en naam bekomen. Hy hadt eerſt met zyn broeder Conraad veel verſchil; maar na dat zyn zoon Brzetislaus over een ſchimpreden van zekeren bediende gelegenheit nam tegen hem op te ſtaan, verzoende hy zich met zynen broeder, en ſtelde hem met uitſluiting van zynen zone tot erfgenaam en opvolger aan. Hy ſtierf in 't jaar 1093, en legt in de kerk te Wiſſehrad, door hem geſticht, begraven. *Baron. ad an.* 1068. *Goldaſt. l. III. c.* 13. *Hagec. p.* 216. *Stransky c.* 8. *p.* 355. *Balbin. Epit. l. III. c.* 8. *p.* 202. *Miſcell. Dec. I. l. VII. ſect. I. c.* 22. *p.* 86.

URBANEA, in 't Latyn *Caſtrum Durandis*, *Tifernum Metaurum*, eene kleine ſtadt aan de rivier Metauro, in het hertogdom van Urbino, in den Kerkelyken Staat, nevens een bisdom, onder den aartsbiſſchop van Urbino behorende.

URBANISTEN worden in Vrankryk zekere nonnen van de orde van St. Clara genoemt, naar de inſtelling van paus Urbanus den V, die haar een regel heeft gegeven. Zy hebben de vryheit gekregen om landeryen in dat ryk te bezitten, wanneer in het tegendeel de koning het recht voor zich behoudt hare abdiſſen te beveſtigen. *Plaideyers Urbaniſtes at l'Abbé Patru.*

URBANO, (HET FORT) is eene pauſſelyke veſting in 't gebiedt van Bologne, op de grenzen des hertogdoms van Modena. In 't jaar 1708, wanneer opentlyke vyandelykheden tuſſchen paus Clemens den XI en den keizer Joſephus wegens Commachio gepleegt wierden; blokkeerden de keizerlyken dit fort, en bleven 'er voor tot het begin van 't jaar 1709, wanneer 'er een vergelyk met het pauſſelyke hof geſloten wierdt.

URBANUS, een leerling van den Apoſtel Paulus, is, als men zegt, biſſchop in Macedonië geweeſt. Paulus groet hem in zyn brief aan de Romeinen *Kap. XVI*, 9, hem noemende zynen medearbeider. *Theodoret. in Synopſi.*

URBANUS, afgezant, nevens Theodorus en Menedamus, aan den keizer Valens, die toen te Nicomedië was, om uit name der rechtzinnige kerk over de Arianen te klagen. Doch hy wierdt nevens zyne amptgenoten op een ſchip geworpen en weggezonden. De bootsgeſellen ſtaken het ſchip in brandt, en vloden met een bootje, zo dat Urbanus, Theodorus en Menedamus tuſſchen vuur en water omkwamen. Dit geſchiedde in 't jaar 370. De Griekſche kerk viert hunne gedachtenis den 18 May; maar de Latynſche op den 3 July en den 5 September. *Socrates Hiſt. lib. IV. cap.* 16. *Sozom. lib. VI. cap.* 14. *Theodoret. lib. IV. cap.* 24. *Baillet Vies des Saints.*

PAUZEN VAN ROME.

URBANUS, de eerſte paus van dien naam. Hy was de opvolger van Calixtus den I in 't jaar 225, en wierdt, om dat hy den goden niet wilde offeren, in 't jaar 231, onder de regering van den keizer Alexander Severus, onthoofd. Hy bekeerde zeer vele menſchen tot het Chriſten geloof, en maakte, dat de kerk de goederen, die aan haar gemaakt waren, ontfing, doch dat niemandt eigendom aan de inkomſten zou hebben, maar dat zy tot 't gemene beſt onder de ganſche geeſtelykheit zouden verdeelt worden. Hy voerde ook zilvere vaten tot het ge-

bruik des altaars in. *Eusebius. Platina. Baronius.*

URBANUS de II, te voren ODON, of EUDES genoemt, een Franschman, geboortig van Chatillon, aan de rivier de Marne, in 't aartsbisdom van Rheims gelegen. Hy was eerst een monnik van Cluni; maar paus Gregorius de VII maakte hem kardinaal en bisschop van Ostia, en zondt hem in 't jaar 1083 aan den keizer Henrik, die in Italie was, maar hem gevangen nam. In het jaar 1084 bragt hy het banvonnis tegen keizer Henrik in Duitschlandt, en wierdt na Victor den III, in 't jaar 1087, tot paus verkoren, ten tyde dat de Roomsche kerk door den tweespalt van den tegenpaus Guibert verdeelt was. Paus geworden zynde deedt hy den 12 May in 't jaar 1088 keizer Henrik te Terracina in den ban, en ontsloeg in 't jaar 1089 alle des zelfs onderdanen van hunnen eedt en plicht omtrent hem. In 't jaar 1090 hieldt hy eene kerkvergadering tegen de geestelyken, die vrouwen hadden. In den jare 1091 deedt hy in de kerkvergadering te Benevento den tegenpaus Guibert in den ban. In 't jaar 1093 deedt hy keizer Henrik van nieuw in den ban, en stookte des zelfs zoon Conraad tegen hem op. In 't jaar 1095 verdoemde hy in 't concilie te Piacenza de aanhangers van Guibert, ook de Beringerianen, en de geestelyken, die trouwden, of Simonie pleegden. In het zelve jaar hieldt hy het beruchte concilie te Clermont, in Vrankryk, daar hy den koning Philips van Vrankryk, om dat hy Bertrada hadt weggevoert, in den ban deedt, en den zogenoemden heiligen oorlog tegen de Saracenen in 't H. Landt liet afkondigen. Maar den koning sprak hy in 't jaar 1096 te Tours in de kerkvergadering weder vry. In den jare 1097 hieldt hy een concilie te Bari, om de Griekſche kerk met de Latynsche te vereenigen. In 't jaar 1099 verdoemde hy in een synode, te Rome gehouden, den tegenpaus Guibert, en de geestelyken, die bywyven hielden, en hy stierf den 29 July van het zelve jaar. *Lambertus Schaffnaburg. Platina. Baronius. Jacobus bibl. Pontif. Baluzius in Misćellan. Cave.*

URBANUS de III, te voren *Lambertus Crivelli* geheten. Hy was aartsbisschop van Milaan, en wierdt na Lucius den III, den 26 November in 't jaar 1185, tot paus verkoren. Hy hadt met keizer Frederik den I wegens de erffenisse van de vorstinne Machtelt eenige onlusten, maar stondt op 't verzoek van die van Verona daar van af. Hy stierf den 20 October des jaars 1187, en, naar men zegt, van hertzeer over de ingekomen tyding, dat Jeruzalem, terwyl hy de Christenen in 't H. Landt versch volk toezondt, van Saladin verovert was. *Platina. Baronius. Du Chesne. Masson Vit. Pont. Ripamontius Hist. Mediolan. Cave.*

URBANUS de IV, een Franschman, van Trojes, in Champagne, geboortig, was te voren *Jacobus Pantaleon* genoemt. Hy was een schoenlappers zoon, maar bragt zich door zyne geleerdheit en verdiensten in zo groot een aanzien, dat hy eerst kanunnik te Trojes, naderhandt aartsdeken te Laudun, vervolgens bisschop van Verdun, en afgezant van paus Alexander den IV in Pomeren, Pruissen, Lyflandt en Duitschlandt wierdt. Hy wierdt voorts patriarch van Jeruzalem, en eindelyk den 29 Augusty des jaars 1261 te Viterbo, werwaarts hy van Jeruzalem gekomen was, tot paus verkoren. Hy maakte acht kardinalen, en liet de Kruisridders tegen Manfredus opzitten, die zich met geweldt het koninkryk van Sicilië hadt aangematigt. Kort daar na ging hy naar Orvieto, van waar hy Karel, grave van Anjou en Provence, liet verzoeken in Italië te komen, en de kronen van beide de Sicilien te ontfangen. Hy voerde het feest van Maria Lichtmis in 't jaar 1264 in, en stierf den 20 October des zelven jaars te Perugia. Hy heeft een verhaal van Palestina geschreven, daar zich Adrichomius van bedient heeft, nevens eene verklaring over den eersten Psalm. *Platina. Andr. De Saussay. Frizon. Ciaconius. Cave.*

URBANUS de V, een Franschman, uit het kerkgebiedt van Mende, in 't Givaudan, geboortig, hiette voor zyne verkiezing *Wilhelm van Grisak*, en was de zoon van den baron van Grisak. Hy tradt in de orde der Benediktynen, wierdt Doctor in de kerkelyke Rechten en in de Godgeleerdheit, en leeraarde opentlyk te Montpellier en te Avignon. Naderhandt wierdt hy abt van St. Germain te Auxerre, en voorts van St. Victor te Marseille, ook tot pausselyke legaat in het koninkryk van Napels en Sicilië benoemt. In 't jaar 1362 wierdt hy te Avignon, na Innocentius den VI, tot paus verkoren. Zyn eerste werk was om Barnabo, vicomte van Milaan, en eenige andere Italiaansche heeren, die ongehoorde wreedheden aan het volk pleegden, te veroordeelen, zynde zeer gelukkig tegen hen. In 't jaar 1364 deedt hy den koning Petrus van Castilië in den ban, en zocht hem de koninkryken van Corsica en Sardinië af te nemen. In het jaar 1367 kwam hy te Rome, en bestelde daar alles naar zyn zin, liet ook in 't jaar 1368 keizer Karel den IV voor zich komen, die, als hy te paardt klom, zyn stygbeugel moest vast houden. In het volgende jaar kwam de Grieksche keizer Johannes Paleologus te Rome, hopende eenige hulp tegen de Turken te verwerven, die hem de zelve eer moest bewyzen, en daarenboven met eede gehoorzaamheit beloven. Daar na keerde hy weder naar Avignon, en stierf aldaar den 19 December des jaars 1370. *Platina. Spondanus. Bzovius. Du Chesne. Baluzius de Papis Aven. Cave.*

URBANUS de VI, te voren *Bartholomeus Prignani* genoemt, was een Napolitaan, en aartsbisschop van Bari. Na de doodt van Gregorius den XI vreesden de Romeinen, dat, als zy een Franschman tot paus verkozen, de zelve den stoel weder te Avignon mogt plaatsen, van waar hy kort te voren naar Rome was overgebragt. De kardinalen nu over de verkiezing vergadert, wilden de Romeinen met geweldt een Italiaanschen paus hebben, die te gelyk moest beloven te Rome te zullen resideren, en dreigden de onder het Conclave leggende takkebosschen in brandt te steken, zo hun wil niet gedaan wierdt. De kardinalen protesteerden tegen zodanig geweldt, en koren den 8 April des jaars 1378 den aartsbisschop van Bari, schoon hy geen kardinaal was, houdende daar voor, dat hy, als een in het geestelyke Recht zeer ervaren man, eene verkiezing, tegen gebruik gedaan, niet zou goed keuren. Hy wierdt op den volgenden Paaschdag op de trappen van de St. Pieterskerk gekroont, en nam naar gewoonte bezit van het pausschap. Mogelyk zou hy in 't geruste bezit daar van gebleven zyn; indien niet zyne strengheit en zyn hoogmoedt de kardinalen hadt bewogen de rechtmatigheit van zyne verkiezing in twyfel te trekken, en tot eene nieuwe verkiezing te treden. In dezen toestandt der zaken begaven zy zich naar Agnani, en van daar naar Fondi, daar zy eenparig den kardinaal Robert van Geneve tot paus verkoren, die zich *Clemens* de VII liet noemen, en eerst door Vrankryk en Schotlandt, naderhandt door Castilië, Aragon, en eenige Duitsche vorsten erkent wierdt, terwyl in het tegendeel Engelandt, de Noordsche ryken, Italië, Hungarië, en keizer Karel de IV het met Urbanus hielden. Dit veroorzaakte de grote scheuring; die niet eer dan door het concilie van Constants weggenomen wierdt. Clemens begaf zich naar Avignon, om dat hy te Napels niet zeker was, en om dat Urbanus het kasteel van St. Angelo te Rome vermeestert, en het leger van Clemens geslagen hadt. Dewyl nu Clemens van de koninginne Johanna te Napels zeer gunstig ontfangen wierdt, mishaagde zulks Urbanus zodanig, dat hy die koningin deswegen in den ban deedt, en den koning Lodewyk van Hungarië badt, Karel van Duras te willen zenden, om het koninkryk van Napels in te nemen, dat Johanna by testament aan hertog Lodewyk van Anjou vermaakt hadt, dien ook Clemens de VII deswegen in 't jaar 1382 te Avignon kroonde. Maar alzo Urbanus de zelve eer Karel den Kleinen te weeg bragt, doch hem naderhandt wegens eenige verschillen in den ban deedt, vatte Karel de wapenen op, het welk veroorzaakte, dat Urbanus naar Genua moest wyken, daar hy in den jare 1386 vyf kardinalen liet doden. Dit deedt alle de genen, die hem nog genegen waren, een tegenzin in hem krygen. Kort daar na kwam hy weder te Rome, stelde het feest van Maria Boodschap in; bragt het Jubeljaar van 50 tot 35 jaren, en stierf den 15 October des jaars 1389, hebbende elf jaren en 6 maanden geregeert. Zyne doodt wierdt zeer beklaagt. Men heeft van hem eenige kerkelyke constitutiën: *De Niem Hist. Schism. Platina. Jacob. Bibl. Pontif. Du Puy Hist. schism. Baluzius de Papis. Aven. Cave.*

URBANUS de VII, een Romein, te voren *Giovanni Battista Castagna* genoemt, kardinaal van St. Marcellus. Hy was wegens zyne geleerdheit beroemd, en zonderling in de geestelyke en wereldlyke Rechten zeer ervaren. Hem wierden van de pauzen Paulus den IV, Pius den IV, Pius den V, Gregorius den XIII, en Sixtus den V verscheide gewigtige bedieningen toevertrouwt. Onder de regering van den laatstgemelden paus, die hem ook kardinaal maakte, benoemde niet alleen de zelve, maar ook alle vorsten en het volk dezen Castagna tot opvolger in de pausselyke waardigheit, zodanig, dat hy na de doodt van Sixtus eenparig tot paus verkoren wierdt. Hy verdiende den naam van *Urbanus* wegens zyne bevallige zeden. *Ciacconius. Spondanus.*

URBANUS de VIII, te voren *Maffeo Barbarini* genoemt, was te Florence den 26 Maart des jaars 1568 geboren. Zyne ouders waren Antonius Barbarini en Camilla Barbadonna. In zyne jeugdt wierdt hy naar zyn neef Barbarini, pausselyke notaris, die hem tot erfgenaam hadt aangestelt, gezonden, en aldaar in 't collegie der Jesuïten door Horatius Tursellinus en Franciscus Bencius in de Filosofie en in de Rechten onderwezen. Van daar ging hy naar de hogeschole van Bologne, en zynde een goed dichter wierdt hy aldaar in de akademie *delli Gelati* tot een lidt aangenomen. Paus Sixtus de V maakte hem referendarius signaturæ justitiæ en abbreviator majoris presidentiæ, en Gregorius de XIV stelde hem aan tot referendarius signaturæ gratiæ en tot gouverneur van de stadt Fano. Onder Clemens den VIII wierdt hy pausselyke protonotaris en klerk van de kamer. In het jaar 1601 wierdt hy naar Vrankryk gezonden, om de gewyde luieren aan den nieuwgeboren Dauphin te brengen. Na zyne te rug komst wierdt hy in 't jaar 1604 aartsbisschop van Nazareth, in Napels, en ging nogmaals aan het hof van koning Henrik den IV van Vrankryk, daar hy zyn best deedt, dat de Jesuïten weder wierden toegelaten, en de kolom, tot hunne schande opgerecht, weggenomen. Paulus de V maakte hem in 't jaar 1605 kardinaal priester, met den tytel van *S. Petrus in monte aureo*, welken hy naderhandt in dien van *S. Onuphrius* veranderde, en hem daar benevens in 't jaar 1608 het aartsbisdom van Spoleto gaf. Hy wierdt ook protector van Schotlandt, en pausselyke legaat te Bologne, daar hy eenige jaren bleef. By zyne wederkomst te Rome wierdt hy in verscheide congregatiën aangenomen, en tot *præfectus signaturæ justitiæ* aangestelt, doende daarentegen in den jare 1617 afstandt van het aartsbisdom van Spoleto. Naderhandt hielp hy in 't jaar 1621 paus Gregorius den XV verkie-

zen.

zen. Hy ſtelde daar op zyn neef, den kardinaal Franciſcus Barbarini, tot afzonderlyken protector des aartsſtichts van Spoleto aan, liet de Domkerk van nieuw opbouwen, beſchonk de zelve ook rykelyk, en liet op de markt ter zyner gedachteniſſe een byzonder gedenkſtuk oprechten. Hy ſtelde het veertig-uurige gebedt driemaal ter weke in vyf kerken te Rome in, en in eenige andere kerken van de pauſſelyke landen, en ſtichtte een nieuwe ridderorde, van de regels van St. Michiël, St. Baſilius, en St. Franciſcus, met den tytel van *Conception*. De eerſte ridders van die orde waren Karel Gonzaga en Uladislaus de IV, koning van Polen, beſtaande die orde voorts uit 70 perſonen. Het ordensteken was een rood kruis, met een vlag, aan een goude ketting. Daar in was een zeer ſchoon glinſterend beeldt van de maagdt Maria, die den Duivel onder hare voeten hadt, met dit byſchrift: *Vince hoc insigni vere nostro.* Hy liet ook de kloosters, de collegiën en de hoſpitalen onderzoeken, en vermaande de biſſchoppen en kardinalen in hun kerkgebiedt te blyven wonen, om daar door, zo men meent, eenige van het Roomſche hof kwyd te worden, die het zelve met allerlei loze ſtreken ontruſtten. In het jaar 1625 hieldt hy een jubeljaar, wanneer het gebeurde, dat onder andere afgezanten, by deze plegtigheit tegenwoordig, de Spaanſche een zeer merkwaardige redenvoering hieldt, zich en het ganſche koninkryk tot gehoorzaamheit aanbiedende. Hy maakte zyn neef Franceſco Barbarini kardinaal, en protektor of beſchermer van Aragon, Portugal, Engelandt en Schotlandt, ook onderkancelier van de kerk, en zondt hem als pauſſelyken legaat eerſt naar Vrankryk, en daar na in den jare 1626 naar Spanje. Hy herſtelde de vervallene kerk van St. Urbanus en St. Bibiana, en verbeterde die van St. Maria Rotunda en St. Sebaſtiaan te Rome, vernieuwde het collegie der Grieken te Loretto, en ſtelde de koningin Elizabeth van Portugal, nevens Cajetanus Thienæus, eenen der ſtichters der Reguliere Klerken Theatynen, Andreas Avellinus, een geeſtelyke van die orde, en Andreas Corſinus, een Karmeliet, onder het getal der heiligen. Hy bouwde te Caſtel Gandolfo een aanzienlyk paleis, en vermeerderde de gebouwen van het paleis van 't Quirinaal, liet ook voor de naar Rome gebragte Heidelbergſche bibliotheek een grote plaats maken, rechtte het kweekſchool *di Sapienza* weder op, liet de vier kapellen aan de vier hoeken van 't Vatikaan van nieuw ophalen, en bezorgde de Auditores van de Rota eene nieuwe woning in het Vatikaan. Hy liet de haven van Civita-Vecchia, zynde onder keizer Trajanus gegraven, en naderhandt bedurven, weder in ſtandt brengen, verſterkte het kaſteel St. Angelo nog meer, nevens het kaſteel Franco, op de grenzen van Modena gelegen, noemende het naar zynen name het fort Urbino; liet ook den aartsbiſſchop van Spalatro, M. Antonius de Dominis, in de Engelenburg zetten, waar in hy ſtierf. Hy wydde het zogenoemde Baſilicon van de St. Pieterskerk, zynde eerſt van Konſtantyn den Groten gebouwt, en verſierde het Apoſtoliſche graf met Corinthiſch metaal, dat men van het dak van het Pantheon hadt genomen. Van 't geen 'er overbleef liet hy een zeer groot ſtuk geſchut gieten. Dit gaf gelegenheit tot het paſquil, dat men aan de pylaar van Paſquyn vondt, en aldus luidde: *Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barbarini*; dat is: „ Wat de Barbaren „ niet hebben gedaan, hebben de Barbarinen uitgerecht". In 't jaar 1625 zou hy haaſt wegens het Valtelin in een oorlog ingewikkelt zyn: want dit landt was hem tot onderpandt gegeven; maar de koning van Vrankryk hadt den pauſſelyken ſtedehouder, Nicolaas Bagni, daar uit gejaagt. Doch die zaak wierdt haaſt bygelegt. In 't jaar 1631 gaf hy aan de kardinalen den tytel van *Eminentie*, en plaatſte de republyk van Venetië mede onder de gekroonde hoofden. In het zelve jaar bragt hy, door de bemiddeling van zynen nuncius, Julius Mazarini, tuſſchen Vrankryk en Spanje, wegens het hertogdom van Mantua en dat van Monſerrat, de vrede te Cheraſco te weeg, en vereenigde het hertogdom van Urbino met den Kerkelyken Staat. Zynen neef Thadeus maakte hy generaal van Rome, en kocht voor hem het vorſtendom van Paleſtrina van het geſlacht van Colonna. Deze wilde derhalven den rang met de vorſtelyke afgezanten hebben, dat ieder zeer euvel nam. De Venetiaanſche afgezant, die hem voorbyging, moeſt daarom Rome verlaten. Men wilde ook den pauſſelyken nuncius te Venetië niet ter audientie toelaten, het welk, nevens eenige andere dingen, haaſt een openbaren oorlog zou verwekt hebben. Maar de Franſche afgezant bragt die zaak door zyne bemiddeling in 't jaar 1633 tot een vergelyk. Doch zou met de Venetianen wel eenige moeielykheit zyn ontſtaan, vermits in de grote zaal van 't Vatikaan een ſchildery was, de hiſtorie van paus Alexander den III verbeeldende, nevens een loſſpreuk der Venetianen, door welker hulpe die paus den keizer Frederik Barbaroſſa hadt overwonnen. Dit beeldt liet Urbanus wegnemen, waar op de Venetianen hunne afgezanten te rug riepen, en den nuncius de audientie weigerden. In 't jaar 1634 hadt een Franciſkaner monnik, Cherubinus, nevens eenige aanhangers, een aanſlag tegen hem geſmeed, zoekende hem door tovermiddelen te doen uitteeren; maar het lekte uit, en koſtte hem het leven. In den Duitſchen oorlog ſtondt hy keizer Ferdinand den II by, zondt ook tot de Weſtphaalſche vredehandeling zynen nuncius Fabius Chigi, maar beleefde de uitkomſt daar van niet. In 't jaar 1644 raakte hy met den hertog van Parma door de eigenmachtige proceduren van zyne neven in oorlog, als die een leger op de been bragten, en in Caſtro vielen, dat deze hertog van den paus te leen hadt, en de ſtadt van dien naam innamen. De groothertog van Florence, de onderkoning van Napels, en de republyk van Venetië namen de party des hertogs, maar de koning van Vrankryk die van den paus, die hem beloofde de Spanjaarden uit Italië te helpen verdryven, en de kroon van Napels aan zynen neef te leveren. Ondertuſſchen de vorſt van Parma in den ban gedaan zynde, zochten de ſtaatsbedienden van Venetië en Florence de vrede te bemiddelen. Maar daar in niet naar wenſch kunnende vorderen, vatten zy de wapenen op, en traden met den hertog van Modena in een verbondt, om den hertog van Parma by te ſtaan; waar op de laatſte met 3000 man te paardt, zonder voetvolk en geſchut, in den Kerkelyken Staat rukte, het welk de zamenverbondenen voor eene al te ſtoute onderneming, waar in al het volk zou verloren gaan, hielden. Maar de zaak viel beter uit als men gedacht hadt: want Bologne zelf, en andere grote ſteden onderwierpen zich hem, en Rome wierdt in grote vreze gebragt, zo dat de paus wierdt bewogen een vergelyk te maken, hoewel zyne vredensvoorſlagen verworpen wierden. Zynde het voornemen des hertogs van Parma om Caſtro wederom te veroveren dus mislukt, ging hy in 't Ferrarees, en nam la Stellata in. Eindelyk wierdt door de bemiddeling des konings van Vrankryk in 't jaar 1644 de vrede geſloten, en Caſtro weder afgeſtaan. Karel, hertog van Lotheringen, deedt hy in 't jaar 1642 wegens overſpel in den ban, en liet Ferdinand Pallavicini over zekere tegen hem gemaakte ſchriften ter doodt brengen. Men beſchuldigt hem, dat hy al te veel voor zyne neven zorgde, en de zelve te veel toeliet; waarom het neefſchap onder zyne regering ook zeer gehaat was. In negen verſcheide reizen maakte hy 74 kardinalen, van welke drie zyne neven waren, namentlyk zyn broeder *Antonius*, en zyns broeders zonen, *Franciſcus* en *Antonius* de jonge. Men zegt, dat hy zyn geſlacht jaarlyks 40000 kronen inkomſten heeft nagelaten. Hy ſtierf eindelyk den 19 July des jaars 1644, en, zo als zommigen zeggen, van hertzeer, om dat hy by den oorlog tegen den hertog van Parma weinig voordeel behaalt hadt, hebbende den pauſſelyken ſtoel 20 jaren, 11 maanden en 22 dagen bekleed. Men heeft eenige ſchriften van hem, namentlyk: *Variæ Constitutiones & Brevia Pontificia*; *Paraphrases in aliquot Psalmos & Cantica Vet. & Nov. Test.*; *Hymni & Odæ in dies festos*; *Epigrammata in viros illustres. Victorellus. Du Chesne. Siri Memoires. Piasecii Chron. Theatr. Europeum. Ludolphs Schaubühne.*

URBANUS BELLUNENSIS, een Franciſkaner monnik, was de leermeeſter van paus Leo den X, en ſtierf in 't jaar 1533, oud 84 jaren. Hy ſchreef een Griekſche Spraakkunſt of *Grammatica* in 't Latyn. En Voſſius getuigt van hem, dat hy de eerſte geweeſt is, die een goede methode heeft aangetoont, volgens welke de Griekſche taal kan geleert worden. De eerſte druk van deze *Grammatica*, door Aldus Manutius te Venetië in 't licht gegeven, is veel ſlechter dan die naderhandt in Duitſchlandt door *Urbanus* zelve overzien en verbetert is. *Voſſius de Grammat.*

URBINO, een aartsbisdom en hertogdom in den Kerkelyken Staat. Het landſchap, dat de inwoonders *Lo Stato* noemen, heeft Romandiola en de Adriatiſche zee ten Noorden, de Mark van Ancona ten Ooſten, Umbrië ten Zuiden, en Toſkanen ten Weſten. Het vervat in zich het hertogdom van *Urbino*, het graafſchap *Montefeltro*, het graafſchap en 't gebiedt van *Gubio*, *Peſaro*, *Sinigaglia*, *Urbania*, *Cagli*, enz. Het landt is onvruchtbaar, heeft echter fraaie ſteden, drie zeehavens, zeven of acht veſtingen, en byna 450 vlekken. De Staat van *Urbino* behoorde voor dezen 't huis van *Rovere* toe; maar viel na de doodt van den laatſten hertog, *Franciſcus Maria de Rovere*, in 't jaar 1631, onder Urbanus den VIII, den pauſſelyken ſtoel te beurt. *Zeilerus. Boiſſard Delices p.* 224.

URBINO, de hoofdſtadt van het voorgemelde hertogdom, is gelegen naby den oorſpronk der rivier Foglia, onder aan 't Apennynſche gebergte, op een zeer vruchtbaren en vermakelyken grondt. *Franciſcus Ubaldi*, de eerſte hertog, bouwde daar in een heerlyk paleis, en ſtichtte een aanzienlyke boekery, die naderhandt in de pauſſelyke wierdt overgebragt. Behalven dit is ook het paleis der heeren van Feltri aldaar zeer merkwaardig. Niet verre daar van daan vindt men het ſlot *Durante*, zynde door *Wilhelm Durante* gebouwt. *Polydorus Vergilius*, als mede de beroemde ſchilder *Raphael* waren in deze ſtadt geboren. *Zeilerus, Boiſſard.*

URBINO, (BRAMANTE DE) een geleerd bouwmeeſter te Rome, was in 't jaar 1444 te Caſtel Durante, in het hertogdom van Urbino, geboren, daar hy ook den naam van heeft ontfangen. Hebbende in de wiskunde geſtudeert leerde hy tekenen en ſchilderen; maar oordeelende dat hy in die kunſt niet zo beroemd kon worden, als de in dien tydt bloeiende meeſters in Italië, oeffende hy zich in de bouwkunde, waar in hy zeer toenam, gelyk als de vele werken, van hem te Rome en elders gevonden wordende, getuigen; waar onder afzonderlyk het werk van O. L. V. van Loretto, en de St. Pieterskerk, door hem begonnen, en door Raphaël de Urbino, Julianus di St. Gallo, en verſcheide anderen na hem vervolgt. Maar doordien deze de volmaaktheit der aftekeningen van Bramante niet konden verkrygen, maakten zy nieuwe, die echter lang niet by die van dien groten man konden halen. Hy ſtierf te Rome in 't jaar 1514, hebbende den ouderdom van 70 jaren bereikt. *Acad. des arts.*

URBS, eertyds *Orba* genaamt, eene ſtadt in 't koninkryk van Tunis, tuſſchen Beja en Tebeſſe, aan de rivier Guadilbarbar gelegen. *Baudrand.*

URCEUS, (Antonius) bygenaamt *Codrus*, was een geleerd Italiaan, en fabrykmeester te Rome, zynde in 't jaar 1446 te Herberia, in 't gebiedt van Rheggio, geboren, zo dat Pierius Valerianus mistast, die zyne geboorteplaats te Ravenna stelt. Na dat hy te Ferrare een einde zyner studiën hadt gemaakt, begaf hy zich naar Forli, en gaf onderwys aan deze en gene kinderen. Hy wierdt ook professor in de talen en welsprekendheit aldaar. De regent van Forli nam hem in zyn paleis, en gaf hem de vrye tafel, terwyl zyn zoon onder hem studeerde. Hier wierdt hy eerst *Codrus* bygenaamt, by gelegenheit dat hy zich zelf dus noemde, wanneer hem de regent een al te groot compliment maakte. Zyn vertrek, dat hy bewoonde, was zeer donker, invoegen hy 's morgens reets by helderen dag nog licht moest branden. Urceus derhalven op een zekeren tydt uitgaande, zonder het licht uit te doen, raakten de naastgelegene papieren, en dus de overige bibliotheek in brandt. Hy, te huis komende, en het ongeluk ziende, wierdt razend van verdriet, sprak Godslasterlyk, liep den ganschen dag als een onzinnig mensch in 't bosch, en schuilde voorts een half jaar lang by een schrynwerker. Anderen verhalen van hem, dat hy vele dagen in de bosschen geleeft heeft. In zyne overmatige droefheit over het verbranden zyner boeken liet hy zich onder anderen deze woorden tot den Zaligmaker ontvallen: „ Waar mede „ heb ik u, of iemandt van uwe belyders, beledigt, dat gy „ dus tegen my gewapend zyt?" En daar op zich tot een zeker beeldt kerende, voegde hy daar by: „ Hoor het „ geen ik u met bedaarde zinnen zegge: zo het komt te ge- „ beuren, dat ik in 't uur des doods u aanroepe, verhoor my „ niet; want ik heb vast besloten in eeuwigheit by de on- „ deraardsche geesten te leven." Na dat hy omtrent dertien jaren te Forli was geweest, wierdt hy als professor der fraaie wetenschappen naar Bologne beroepen, alwaar hy tot het jaar 1500 gebleven, en ook gestorven is. Doch Leander Alberti verhaalt, dat hy te Bologne in het 70 jaar van zynen ouderdom overleden is, maar begraven in het klooster van St. Salvador, met dit kort grafschrift: *CODRUS ERAM*, uit welke talletteren *Bayle* verkeerdelyk het jaargetal 1516 haalt, aangezien de letteren MDCV het jaar 1605 uitmaken, zo dat *Urceus*, dit grafschrift voorhenen makende, niets minder dan het jaar van zyne doodt in 't oog heeft gehad. Hy was zeer bekwaam tot onderwys der jeugdt: doch het blykt uit zyne schriften, dat hy de beste Christen niet is geweest, noch de beste zeden gehad heeft; hoewel men van hem getuigt, dat hy zich op zyn sterfbedt bekeert heeft: want Spizelius getuigt, dat hy kort voor zyne doodt, zyne oogen en handen naar den hemel opheffende, Godt, die in den hemel woont, om bystandt en barmhertigheit aangeroepen heeft, zeggende: „ Zo „ gy ooit een zondaar zyt genadig geweest, ontferm u over „ my, die tot u myne toevlucht neme, en myne ziel in uwe „ handen bevele!" Anderen verhalen, dat hy aan de onsterfselykheit der ziele getwyffelt heeft. Zyn leven heeft *Bartholomaeus Blanchini* beschreven. Het zelve is by zyne schriften gevoegt, in 't jaar 1515 te Parys gedrukt, bestaande uit eenige redenvoeringen en gedichten. *Bayle Dict. Crit.*

URFE, een zeer vermaard huis van Forez, zynde een klein landschap in 't gouvernement van Lion, hebbende zynen naam van 't landt Urfe, en is zeer oud; hoewel men niet hoger rekent dan van

I. Arnold den I, heere van Urfé, bygenaamt *Raibi*. Deze leefde in 't jaar 1256, en teelde by zyne gemalinne Clementia de Morlac *Arnold* den II, die volgt; *Brunissende*, gemalin van Eustachius, baron van Chasteaumorand; en *Margareta d'Urfé*, gemalin van Falconet de Chasteauvert.

II. Arnold de II, heer van Urfé, leefde in 't jaar 1278, en teelde by zyne gemalinne Margareta de Marcilly onder andere kinderen

III. Arnold den III, heere van Urfé en de la Bastie. Deze leefde in 't jaar 1348, en trouwde Alix, dochter van Guichard, heere van Marze, in 't jaar 1298; maar in 't jaar 1315 nam hy ten huwelyk Alasie de la Tour, by welke hy teelde *Arnold* den IV, die volgt; *Margareta*, gemalin van Johannes de Saint Symphorien, heere van Chamousset; *Helvis*, gemalinne van Willem de Boucler; *Clementia*, gemalinne van N. heere de la Faye; en *Catharina d'Urfé*, gemalinne van N. heere de Salvert.

IV. Arnold den IV, heer van Urfé, de la Bastie, enz. trouwde in 't jaar 1355 Antonette de Montagny, na welker doodt hy in 't jaar 1370 ten huwelyk nam Falques de Montigny; uit het eerste bedt was *Guichard*, heer van Urfé, en la Bastie, enz. die in de belegering van Bourbourg tegenwoordig was in 't jaar 1383, en in 't jaar 1418 door zyn eigen huisgezin op zyn kasteel van Urfé vermoord wierdt. Uit het tweede bedt was *Arnold* de V, die volgt.

V. Arnold de V, heer de la Bastie, stierf in 't jaar 1412, en liet by zyne gemalinne Guillemette d'Espagne de navolgende kinderen na, als: (1) Johannes, die volgt; (2) *Catharina*, gemalinne van Astorgus de Saillans, heere van Morlak; (3) *Anna*, gemalinne van Antoni, heere van St. Marcel; en (4) *Gabrielle d'Urfé*, in 't jaar 1428 getrouwt met Johan de Buene, heere de Morigny, Chavanel, Chaste, enz.

VI. Johannes d'Urfe, heer de la Bastie, trouwde Eleonora de Saint Marcel, nevens welke hy in 't jaar 1418 op zyn kasteel van Urfé vermoord wierdt, gelyk eertyds zyn oom Guichard wedervaren was. Zyne kinderen waren: (1) *Petrus*, die volgt; (2) *Antoni*, prioor van St. Sauveur in Forez; en (3) *Guichard d'Urfé*, heer d'Espey, in Bresse, die de vader wierdt van *Antonette d'Urfé*, vrouwe d'Espey, eerste gemalinne van *Antoni*, heere van Genost.

VII. Petrus de I, heer van Urfé, de la Bastie, Saint Germain le Puy, enz. was te Parys, wanneer zyn vader en moeder aldaar vermoord wierden. Voorts was hy kapitein van de Gendarmes van koning Karel den VII, en woonde des zelfs zalving te Rheims by, als ook het traktaat van vrede, in 't jaar 1435 te Atrecht met den hertog van Burgundië gemaakt. Hy stierf in 't jaar 1444. Zyne gemalin was Isabella de Chauvigny, toegenaamt de Blot. Deze leefde nog in 't jaar 1479. Hy teelde by haar *Petrus* den II, die volgt; *Margareta*, gemalinne van Antoni de Raybe, heere van St. Marcel; *Anna*, een geestelyke dochter; *Claudia*, buiten huwelyk gestorven; *Johanna*, priorinne van Pouilly; *Johan d'Urfé*, genaamt *Paillart*, baron van Orose, Tinieres en Beaulieu, koninklyke Raadt en kamerheer, enz. Deze trouwde (1) Isabella de Langheac, vrouwe van Orose, Tinieres, enz. weduwe van Lodewyk du Breuil, genaamt *du Corn*, en dochter van Jacobus, heere van Langheac, en van Maria de Clermont-Lodève. (2) Johanna de Clermont-Lodeve, bloedverwante van zyne eerste gemalinne, en weduwe van Johan de la Moliere, heere van Apchon, en van N., by welke hy gene kinderen teelde. (3) Margareta d'Albon, weduwe van Lodewyk de Ryvoire, en dochter van Gilles, heere van St. André; en van Johanna de la Palice. Zyne kinderen van het eerste bedt waren *Franciscus d'Urfé*, baron d'Orose, die onder koning Lodewyk den XII in Italië diende, en zonder erfgenamen stierf. *Casparus*, baron d'Orose, na zyn broeder, trouwde Johanna de Jojeuse, dochter van Karel, vicomte van Jojeuse, en van Francisca de Meuillon. *Anna*, gemalinne van Casparus de Boliers, heere de Chamet; en *Isabella d'Urfé*, gemalinne van Gabriël de Grolée, heere de Viriville. Uit het derde bedt wierden geteelt *Antonetta d'Urfé*, gemalinne van Franciscus de Chasseron, heere van Volore; en *N. d'Urfé*, gemalinne van N. heere de la Baume.

VIII. Petrus de II d'Urfe, ridder van de orde des konings, wierdt opperstalmeester van Vrankryk verklaart in 't jaar 1483, en stierf in 't jaar 1508. Zyne gemalin was (1) Catharina de Polignac, weduwe van Johan de la Tour, heere van Montgascon, dochter van Wilhelm, heere van Polignac, en Amadea de Saluces; (2) in 't jaar 1495 Antonetta de Beauvau, dochter van Petrus, heere van Manonville, enz. en van Margareta de Montberon. By de eerste teelde hy *N.*, die jong stierf; en *Maria d'Urfé*. By de twede teelde hy *Claudius*, heere d'Urfé, Rochefort, St. Just, enz. baron van Chateauneuf, ridder van de orde des konings, gouverneur van koning Henrik den II, des zelfs opperhofmeester, ambassadeur te Rome, en op het concille van Trente. Hy trouwde in 't jaar 1532 Johanna de Balsac, vrouwe d'Entragues; en Menetou-Salon, dochter van Petrus, heere d'Entragues; ridder van 's konings orde, gouverneur van opper- en neder-Marche; en van Anna Malet-de-Greville, vrouwe van Marcoussis en Montagu, by welke hy eene eenige dochter teelde, genaamt *Louise d'Urfé*, gemalinne van Casparus de Montmorin, heere van St. Herem, gouverneur van Auvergne; *Jacobus*, heere d'Urfé, die volgt; *Antoni*, gestorven zonder kinderen, en *Claudius d'Urfé*, heere van Entragues; ridder van de orde des konings, edelman van 's konings kamer, die by zyne gemalinne, Francisca de Sugny, weduwe van den heere de Saint Forgeul, en dochter van Mattheus, heere van Sugny, en van Antonetta de Marconnay, teelde *Thomas d'Urfé*, heere d'Entragues, vermoord op zyn kasteel Entragues, zonder by zyne gemalinne Louise de Boney erfgenamen na te laten; *Renata*, gemalinne van den heere de Montravel; en *Isabella*, vrouwe van Entragues, gemalinne van Claudius de Cremeaux, heere van St. Symphorien.

IX. Jacobus de I, heer van Urfé, de la Bastie, de Saint Just, ridder van de orde des konings, enz. stierf den 23 October 1574. Hy trouwde in 't jaar 1554 Renata van Savoje, marquizinne de Bauge, dochter van Claudius van Savoje, grave van Tende en Sommerive, gouverneur van Provence; en van Maria de Chabannes la Palice, by welke hy teelde (1) *Anna*, grave van Urfé, marquis van Bauge, baron van Chateaumorand, heere de la Bastie, ridder van de koninklyke orde, enz. die wegens onmacht zich van zyne gemalinne scheidende den geestelyken staat verkoor, en kanunnik en graaf van Lion wierdt, ook prioor van Montverdun. Hy heeft verscheide werkjes nagelaten, onder anderen een stuk, genaamt: *Diana*, in 140 Sonnets; en meer andere. (2) *Claudius*, jong gestorven; (3) *Jacobus*, die volgt; (4) *Christoffel*, heere van Bussy, getrouwt eerst met Charlotte de la Chambre, dochter van Johannes, grave de la Chambre, by welke hy gene kinderen teelde; daar na met Maria de la Forez, dochter van Johannes, baron de Grisse, en van Francisca Coestier, by welke hy teelde *Charlotte Emmanuelle*, gemalinne van Henricus de Maillard, marquis van St. Damiaan; en *Anna Maria*, gemalinne van Antony de Roquefeuil, heere de la Bastie. (5) *Honoratus*, van wien beneden in een afzonderlyk artykel. (6) *Antonius*, bisschop van St. Flour, en abt de la Chaise Dieu, gestorven in 't jaar 1595. (7) *Francisca*, gemalinne van Claudius de Rochefort, heere de la Valette. (8) *Gabrielle*, gestorven buiten huwelyk. (9) *Diana*, abdisse van Cassel, naderhandt religieuse te Soissons. (10) *Catharina*, die trouwde eerst Johannes du Planet, heere de Beyvlers; naderhandt met Antoni de Montfaucon, heere de Montagu. (11) *Margareta*, gemalinne van Broon, marquis de la Liegue; en (12) *Magdalena d'Urfé*, gemalinne van Paulus Camillus de Cavalque, Parmezaans edelman.

X. Ja-

X. JACOBUS de II D'URFE, genaamt *le Paillart*, marquis d'Urfé en Bauge, enz. ridder van de Annonciada, koninklyke luitenant, enz. trouwde in 't jaar 1596 Maria de Neufville, dochter van Antoni, heere de Magnac, en van Claudia du Bellay, gestorven in 't jaar 1639, by welke hy teelde *Karel Emanuel*, die volgt; *Genoveva*, gemalinne van Karel Alexander, hertog van Croy, naderhandt van Guido de Harcourt, baron de Cirey; en ten derden van Johan, baron de Mailly; *Anna Maria*; *Gabrielle*; en *Isabelle Aimée*, drie religieuzen van Sainte Claire de Montbrison.

XI. KAREL EMANUEL *de Lascaris*, marquis d'Urfé en Bauge, grave van Sommerive, en van Saint Just, heere de la Bastie, enz. maarschalk van 's konings legers, gestorven in 't jaar 1685, oud 81 jaren, was in 't jaar 1633 getrouwt met Margareta d'Alegre, dochter van Christoffel, marquis d'Alegre, en van Louïsa de Flageac, by welke hy teelde *Lodewyk*, marquis d'Urfé, heere van Sommerive, bisschop van Limoges, van wien hier na zal gesproken worden; nevens nog drie geestelyke zonen, wier namen niet bekent zyn; voorts *Karel Maurits Bonaventura*, grave van Sommerive; *Jacobus* de III, die volgt; *Maria Francisca*, gemalinne van Johannes de la Rochefoucault, marquis de Langheac; nevens nog twee geestelyke dochters van Sainte Claire de Montbrison.

XII. JACOBUS de III, marquis d'Urfé en Bauge, vaandrig onder 's konings lyfwacht, naderhandt luitenant generaal van 't Limosin, en kapitein luitenant over de lichte paarden in 't Dauphiné, trouwde in 't jaar 1684 Maria Magdalena Agnes de Gontaud, dochter van François, marquis van Biron, luitenant generaal van 's konings legers, en van Elizabeth de Cossé. Zy was onder de staatjuffers der Dauphine, en naderhandt der princesse woduwe van Conty. Uit dit huwelyk zyn gene kinderen gesproten. *P. Anselme Hist. des Grands Officiers de la Couronne.*

URFE, (HONORE D') kadet van het vermaarde huis d'Urfé, was ridder van Maltha, en maakte zich zo door zyne dapperheit en beleidt, als schranderheit en liestaligheit van geest en ommegang zeer aangenaam. Hy is autheur van een Roman, genaamt *Astrea*, waar in hy zyne eige gevallen op een zeer bevallige wyze voorstelt. Voorleer hy zich naar Maltha begaf, om aldaar zyn verblyf te nemen, was hy verlieft op Mademoiselle de Chasteaumorant, erfdochter van haar huis, schoon, ryk, en hoogmoedig. Doch in zyne afwezendheit wierdt ze aan zyn oudsten broeder ten huwelyk gegeven; en dit huwelyk wierdt van weêrzyds onderen uit eige belangen gesloten, aangezien de huizen van Urfé en Chasteaumorant tot hier toe in de grootste vyandschap geleeft hadden, en men dagelyksch voor feitelykheden vreesde. Honoré d'Urfé van Maltha t'huis komende vondt zyn broeder getrouwt met die gene, op welke hy zelf voorhenen was verlieft geweest. Doch hy bleef volharden met haar te beminnen, wetende naar alle waarschynlykheit het geheim van zyns broeders onvermogen wel, die ook na verloop van tien jaren bekende niet in staat te zyn om kinderen te verwekken; waarom ook de ridder d'Urfé, hebbende dispensatie van zyne belofte erlangt, en na dat hy vele andere zwarigheden was te boven gekomen, met de voornoemde gewezene gemalinne van zyn broeder in huwelyk tradt. Dit gaf aanleiding tot het schryven der avanturen, genaamt *Celadon*, *Silvandre*, *Astrea* en *Diana*, waar in alle die gevallen op een zeer aardige, hoewel bedekte wyze voorgestelt worden. Behalven dat verscheide andere hovelingen van zynen tydt hem stoffe tot deze Romans verschaften. Maar om kortelyk den sleutel daar van op te geven, *Celadon* en *Sylvandre* hebben den autheur zelve tot onderwerp, *Astrea* en *Diane* zyn juffrouw Chateaumorant; *Le Grand Enrik* is koning Henrik de IV; *Galathea* is de koningin Margareta; *Issoure* is het kasteel d'Usson in Auvergne, werwaarts die princes in ballingschap gedreven is. Zie beneden op USSON. De ridder d'Urfé wierdt in de binnenlandsche oorlogen krygsgevangen gemaakt, en op het voornoemde kasteel geret, alwaar hy door zynen bevalligen inborst de gunst van de koninginne Margareta verwierf. *Daphnis* is Gabriëlle d'Estrées, byzit van koning Henrik den IV. *Aleydon* is de hertog Bellegarde, opperstalmeester; *Therismond*, koning Henrik de III. *Dolia* is Diana d'Estrées, gemalin van den maarschalk Balagny, en zuster der hertoginne van Beaufort. *Clarinte* is de princes van Conty, welker historie men ook vindt onder den name van *Milagarda*, *Chrysanthe* en *Florian*. Voorts is *Caliden* de prins van Condé: *Celidée* is de princes van Condé; *Hylas* en *Amentor*, de hertog van Majenne, in de belegering van Montauban gesneuvelt. *Periandre* en *Alcyre* is de graaf van Sommerive, broeder van den voornoemden hertog. *Flaurite* is de vrouw van Beaumarchais, gemalinne van den thesaurier van Vrankryk te Soissons, de welke bemint wierdt van den hertog van Majenne; *Dorinte* is de nicht van deze dame, genaamt *Pajot*, wordende bemint van den grave van Sommerive. Men kan voorts hier van verder nazien Mr. *Patin* in zyn *Eclaircissement* van de Astrea. De ridder d'Urfé stierf in 't jaar 1624, oud 52 jaren.

URFE, (LODEWYK LASCARIS D') bisschop van Limoges, was de zoon van Karel Emanuel, marquis d'Urfé, en van Margareta d'Alegre. By gelegenheit dat koning Lodewyk de XIV hem zyn naam by den doop hadt gegeven, wierdt hy aan 't hof opgevoed. Doch hy verliet alle voordelen, en begaf zich in het kweekschool (*seminarium*) van St. Sulpice, alwaar hy zo verre vorderde, dat hy in 't jaar 1677 tot bisschop van Limoges ingewyd wierdt. Hy stierf in 't jaar 1695. *Anselm. Hist. des Grands Officiers. Mercure galant, Juillet 1695.*

URGEL, door de inwoonders *la Ceu de Urghel* genoemt, eene stadt in Catalonie, aan de Segre, met een bisdom, staande onder den aartsbisschop van Tarragona. De schryvers geven het verscheide namen, als *Orgelum*, *Orgia*, *Orgella*, en *Urgela*. Het legt 5 mylen Zuidwaarts van de Fransche grenzen, 28 mylen van Barcellona, en 9 van Perpignan, tusschen vele wynbergen, in eene zeer schone en vruchtbare landstreek. Het hadt onder de twee liniën der koningen van Aragon zeer machtige graven. Onder de bisschoppen is voornamentlyk *Felix Urgellitanus* of *van Urgel* bekend, die ten tyde van Karel den Groten eenige dwalingen op de baan bragt. Die stadt wierdt in 't jaar 1711 van de troepen des hertogs van Anjou verovert. Het naburige landschap, *la Plaine d'Urgel*, in 't Latyn *Urgelliensis planities* genoemt, draagt daar den naam van, en strekt zich uit van het Pyreneesche gebergte tot aan de stadt Lerida. *Colmenar Delices de l'Espagne p. 626.*

URGEL, (JACOBUS, GRAAF VAN) mededinger van den koning Ferdinand van Castilie naar de kroon van Aragon. Zyn vader was genoemt *Petrus*, en zyn grootvader was *Alfonsus* de IV, koning van Aragon. Wanneer nu de neef van den laatsten, de koning van Aragon, Martinus, zyne doodt voelde naderen, hebbende gene lyfserven, zocht hy door des zelfs zuster Isabella, die met hem getrouwt was, als mede door zyne moeder en andere vrienden, het daar toe te brengen, dat hy nog by des zelfs leven tot ryksopvolger verklaart wierdt. Doch Martinus hadt 'er geen lust toe, en hoewel hy door zyn hard aanhouden wierdt bewogen hem van Barcellona met den tytel van ryksbestierder naar Saragossa te zenden, zondt hy aan den aartsbisschop, als ook aan den gouverneur aldaar, geheime order hem in die hoedanigheit niet te erkennen. Martinus, komende in 't jaar 1410, den laatsten May, te sterven, stelde zich de graaf van Urgel zodanig in staat, dat de meesten zich inbeeldden, dat hy de kroon zou krygen, voornamentlyk om dat hy een zyner gevaarlykste vyanden, Don Garçia de Heredia, aartsbisschop van Saragossa, verradelyk hadt laten vermoorden. Des niettegenstaande volgde eindelyk den laatsten Juny des jaars 1412 van negen daar toe bestemde rechters de uitspraak, daar in bestaande, dat Ferdinand, infant van Castilië, koning van Aragon zou zyn. De graaf van Urgel, die, om tot deze hoge waardigheit te komen, niet alleen de grote schatten, van zynen vader zamengeraapt, verkwist, maar ook nog vele schulden gemaakt hadt, was genoodzaakt den nieuwen koning te erkennen, en liet den zelven den 28 October des laatstgemelden jaars door drie gedeputeerden in zynen naam te Lerida huldigen. De voorwaarden, die hy bedong, waren zeer voordeelig, namentlyk de betaling van alle zyne schulden, een geschenk van 60000 dukaten, de rang tusschen de koninklyke kinderen, het verlof van 't hof naar zyn believen weg te blyven, en de hoop van zyne dochter en erfgenaam met den infant Henrik eens getrouwt te zien. Doch zyn voornemen was niet dit vergelyk te houden; in 't tegendeel sloot hy met de Engelschen en met anderen geheime traktaten tegen Ferdinand, zocht Lerida te overrompelen, en gaf zyne vyandschap door meer diergelyke dingen te kennen; zo dat Ferdinand in 't jaar 1413 in eigen persoon tegen hem moest te velde trekken. Hy besloot zich in Balaguer, en verweerde zich daar in een geruimen tydt zeer hardnekkig. Den laatsten October moest hy zich overgeven, en alles, wat zyne gemalinne voor hem kon bedingen, was zyn leven te sparen; maar het verbeurd verklaren van zyne goederen, ook zyne eeuwige gevangenis kon zy niet beletten. Volgens dit vonnis moest hy eerst naar Lerida, naderhandt naar Castilië, ten dele in het slot Urenna, ten dele in de stadt Mora, en op 't laatst in 't koninkryk van Valentië, te Xativa, in de gevangenisse zyn leven doorbrengen, tot dat hy het zelve in de laatstgemelde plaats eindigde. *Mariana Hist. de Espanna lib. XIX, XX. Laur. Valla lib. II. de Ferd. Blanca Comment. de reb. Aragon. Surita.*

URGULANIA, eene Romeinsche vrouw, wordt voor de huisvrouwe van Marcus Plautius gehonden, en was een favorite of begunstigde van de keizerinne Livia. Dit maakte haar zeer trotsch, zo dat zy op rekeren tydt verzocht zynde in den Raadt te verschynen, om een getuigenis te geven, zulks weigerde te doen, en den prætor of hoofdschout noodzaakte by haar in huis te komen, welke eer zelfs gene Vestaalsche maagden beweezen wierdt. Des niettegenstaande wierdt ze van L. Piso over schuldt aangeklaagt. Urgulania weigerde te verschynen, en nam hare toevlucht tot den keizer Tiberius: doch deze, onaangezien de voorspraak van zyne moeder Livia, wilde zich daar mede niet bemoeien, en Livia wierdt genoodzaakt in plaats van Urgulania de voornoemde schuldt te voldoen. Zy leefde nog in 't jaar na den opbouw van Rome 777, in welk jaar haar kleinzoon Plautius Sylvanus, zynde prætor te Rome, over het vermoorden van zyne huisvrouwe beschuldigt wierdt; en wanneer het scheen, dat hy het vonnis des doods niet kon ontgaan, zondt hem zyne grootmoeder Urgulania een moordpriem, om zich zelve dood te steken; doch hy hadt daar toe geen hert genoeg, maar liet zich een ader openen. *Tacitus Annal. II. & IV. Du Boulay Thresor des Antiquités Romaines. Bayle.*

URGULANILLA, de kleindochter van de bovengemelde Urgulania. Zy trouwde Claudius eer de zelve nog den keizerlyken troon hadt beklommen: doch zy wierdt van hem verstoten, op een kwaad vermoeden van haar opgevat. Zyn zoon Drusus, by Urgulanilla geteelt, was jong gestorven, en zyne dochter Claudia wierdt vyf maanden na de echtscheiding geboren. Claudius erkende haar eerst voor zyne dochter;

doch liet haar naderhandt naakt voor de deur van Urgülanilla neder leggen, voorwendende, dat zyn vrygelaten, met name *Boter*, de regte vader van dat kindt was. *Suetonius in Claud. Reinesius Epist. 27. ad Rupertum. Chevreau Hist. du monde. Bayle.*

URI was de vader van *Bezaleël*, dien groten kunstenaar, de welke tot den opbouw van den Tabernakel gebruikt wierdt. *Exod. XXXI, 2.*

URI, in 't Latyn *Pagus Uraniensis*, een Kanton, en wel het vierde van het Zwitserſche Eedgenootſchap, paalt ten Oosten aan den hogen berg Crispalt, ten Zuiden aan den St. Gothardsberg, en is als van nature bevestigt. Ten Westen grenst het aan 't Waldstedter meir. Het bestaat uit hoge bergen, en uit vruchtbare en zeer warme valeien, daar een grote passage naar Italië is. Zommigen houden de inwoonders van dit landt voor de oude *Tauriscarni*, anderen voor Gotthen, die door den veldheer van keizer Justinianus Narsetes uit Italië verdreven, zich hier nederzetten, en van het ongewone brullen der stieren, die zy daar vonden, alzo genoemt wierden, waarom zy als nog in den oorlog een groot horen gebruiken, wordende de geen, die het zelve draagt, *de Stier van Uri* genoemt. Deze lieden zouden op de voorspraak van paus Gregorius wegens hunne hulp tegen de Saracenen van keizer Lodewyk den Godvruchtigen grote vryheden bekomen hebben. Zy hebben door hunne dappere landgenoten, Walther Furst en Wilhelm Tell, den grondt tot de vryheit van 't Eedgenootſchap gelegt, en zich eerst in 't jaar 1315 met de Kantons Zweits en Unterwalden verbonden, waarom Glareanus van dit Kanton ſchreef:

Hac nostri sons imperii, qua prima tyrannos
Corripere est ausa & veistante plelbore ferro.

Dit landt is in tien delen, *Genosammen* (Genoot-ambachten) genoemt, verdeelt. Van de voornaamste vlekken en dorpen (want daar zyn geen bemuurde plaatsen) zyn de voornaamste: *Altorf, Burglen, Schlattdorf, Silenen, Erstfeld, Wasen, Springen, Ettinghausen, Seelisberg*, enz. Zy hebben eene vrye volksregering, en het landvolk heeft het grootste gezag, van welke alle, boven de 16 jaren oud, in de zogenoemde landsgemeente verſchynen, alwaar alle de ampten begeven, de staatzaken verhandelt, de landswetten gemaakt, of verworpen, en andere zaken verrecht worden. Alle twee jaren wordt een landsamman, zynde het eerste hoofdt van 't Kanton, verkoren. De dagelykſch voorvallende burgerlyke en kriminele zaken worden van den Raadt, bestaande uit zes personen van ieder genosam, afgedaan. De Godsdienst is doorgaans de Roomſch-Katholyke. Dit Kanton heeft portie of aandeel aan alle met de overige Kantons gemeen zynde voogdyſchappen, en inzonderheit eenig recht over het beneden aan den berg van St. Gothard, naar den kant van Duitſchlandt toe, gelegen dal *Urseren*, en stelt een voogdt aan in het dal, naar Italië toe, onder aan den gemelden berg gelegen, *Livine* of *Leventina* genaamt. *Simler. Stumpf.*

URIAH, een Joodſch priester, die, om den koning Achaz te behagen, den Godgewyden altaar uit den tempel nam, om een anderen in des zelfs plaats te bouwen, naar het voorbeeldt, dat hem deze goddeloze koning toezondt, zynde eene afbeelding van den altaar te Damascus. *I Kon. V.*

URIAS, of URIA, de profeet, profeteerde de verwoesting der stadt Jeruzalem, en de ellende, die de Joden zou overkomen. De koning Jojakim beval zyn volk hem te doden, en zyn ligchaam onder het gemene volk te laten begraven. *Jerem. XXVI. Torniel. A. M.* 3426.

URIAS, uit den stamme Levi, was de man van Bathſeba. Zie BATHSEBA.

URIEL was de zoon van Tahath, en vader van Uzia, leefde ten tyde van den koning David, en was onder die genen, die de Arke des Verbonds uit het huis van Obed-Edom in de stadt Davids bragten. Hy gaf zyne dochter ten huwelyk aan Rehabeam, koning van Juda, uit welk huwelyk *Abia*, opvolger van zyn vader, geboren wierdt. *I Chron. VI, 24. XV, 5 en 11. II Chron. XIII, 2.*

URIEL, aartsbiſſchop en keurvorst van Ments, was uit het adelyk geslacht van Gemmingen geſproten, en oeffende zich zodanig in de rechten, dat hy met roem Doctor daar in wierdt gemaakt. Zynde een tydlang Domdeken te Ments geweest, kreeg hy in 't jaar 1509 de biſſchoppelyke waardigheit, en stierf in 't jaar 1514, voor dat 't verſchil, dat hy met den keurvorst van Saxen wegens de stadt Erfurt hadt, kon bygelegt worden. Men verhaalt, dat hy op een tydt zyn keldermeester betrapte bezig met wyn uit den kelder te Aſſchaffenburg te stelen, dat hem zodanig speet, dat hy hem met het stokmes op de plaats dood sloeg; maar hy trok zich dit naderhandt zodanig ter herte, dat hy kort daar na van droefheit stierf. Zommigen willen verzekeren, dat hy zich krank stelde, en in stilte zich wegpakte, wanneer men den ontzielden keldermeester in zyn plaats prachtig begroef, en dat hy zelf zyn overigen leeftydt in een Karthuizer klooster met boete te doen heeft doorgebragt. *Lebensbeschr. aller Churf. zu Maynz.*

URIM EN THUMMIM, dat is *Licht en Recht.* Dus wierden in 't Oude Verbondt genoemt de twaalf edelgesteenten, die in den borstlap des hogepriesters waren, en waar door Godt, wordende geraadpleegt, het verborgene of toekomende plagt te openbaren: want dit is 't waarſchynlykst, wat men 'er van zeggen kan; waar van echter anderen verſcheide gevoelens hebben. 'Maar de manier hoe Godt door dit Urim en Thummim zynen wil openbaarde, is onzeker. Johannes Spencerus houdt staande, dat Urim en Thummim twee kleine beelden waren, gelyk by de ouden de Teraphim, door welke Godt den hogepriester antwoordde, en wil het met het voorbeeldt Labans bewyzen, dat diergelyke profetiſche beelden by de ouden zeer gebruikelyk waren, van welk gevoelen ook Christophorus a Castro voor hem is geweest, dat echter van anderen, als ongegrond, met reden verworpen wordt. *Spencerus in libro de Urim & Thummim. Carpzovius ad Schikhardum de jure regio p.* 30. *& seq. Seldenus de Synedriis lib. III. Cunaeus de Rep. Ebr. l. II. c.* 2. *Sigonius de Rep. l. V. c.* 9. *Pfeifferus Dub. Vex. Cent. I. loc.* 100. *Clericus ad Exod. c. XXVIII. &c. Calmet Woordenboek over den ganſchen Bybel*, enz.

URK, een klein eilandtje gelegen in de Zuiderzee. Men vindt het zelve vermeld in een openbrief van keizer Otto den Groten, gegeven in den jare 968, in een anderen brief van keizer Otto den III van den jare 996, als mede in een brief van Lotharius den II van den jare 1134. Men is van gedachten, dat het zelve van ouds aan de eilandtjes *Ens* en *Emeloort* is vast geweest, en met de zelve een eilandt heeft uitgemaakt. Het behoorde voor dezen, als eene byzondere heerlykheit, de graven van Kuinder toe, en in het geestelyke stondt het onder de kerk van Stavoren: maar de landeryen kwamen voor het grootste gedeelte den burgeren van Stavoren toe. Zie *Schotanus Kronyk van Vriesl. pag* 165. Tegenwoordig wordt het zelve door de stadt Amsterdam bezeten, de welke dit eilandt, met dat van Ens, van hunnen laatsten heere, zynde geweest de heer Jan vander Werve, heeft gekocht, en gemeenlyk een lidt van de Vroedſchap van hare stadt tot heer daar over aanstelt. In het geestelyke wordt het door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Enkhuizen. *Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 192. *Commelin beschryving van Amsterdam.*

URNA. Dus wierden vaten van verſcheide stoffe genaamt, die ook oudtyds in verſcheide gelegenheden gebruikt wierden. Zomwylen dienden ze om uit de zelve de namen der genen te trekken, die in opentlyke ſpelen zamen vechten moesten. Men wierp ook zyne stemmen, zo in de vergaderingen des volks, als rechtbanken der Romeinen, in een *Urna*. Eindelyk gebruikte men deze vaten tot bewaring van de aſſche der verbrande lyken; hoedanige wy *doodbussen* noemen. Deze wierden of onder zarksteenen, met grafſchriften, gestelt; of zy bewaarden ze in hunne huizen. Keizer Trajanus wilde, dat men zyn aſch in een goude *Urna* zou bewaren, en dat die gestelt wierdt op de voortreffelyke kolom, die naar hem *Columna Trajana* zynde genaamt, nog op den huidigen dag gezien wordt. Die van *Demetrius* was insgelyks van goudt, volgens het verhaal van Plutarchus. *Marcellus*, die Syracuza verovert heeft, wordt gezegt een zilvere *Urna* gehad te hebben. Spartianus getuigt, dat de aſch van keizer Severus in een goude *Urna* naar Rome gebragt is. Doch Dion zegt, dat het een Porphyrsteen was, en Herodianus noemt het Alabaster. De glaze *Urna* zyn gemener. Marcus Varro wilde, dat men zyne aſch in een aarde Urna zou byzetten, nevens de bladen van myrthe, olyve en populier. Dit noemt Plinius *Pythagoriſch*, aangezien het de eenvoudigste en gemeenste gewoonte was. Een *Urna* van een gering man was doorgaans groter, uit oorzake, dat het gebeente, niet geheel tot aſſche verbrand, daar ook in geborgen wierdt. Het gebeurde ook wel, dat een gehele familie, ten minste man en vrouw, in een en de zelve *Urna* bewaart wierden; gelyk blykt uit het begin van een oud grafſchrift:

Urna brevis geminum quamvis tegit ista cadaver.

Dat is:

Hoewel deez' bus een dubb'le ſchat
Van lykenaſch in zich bevat.

Wat de vorm aangaat, een *Urna* van aarde hadt omtrent de gedaante van onze aarde potten, behalven dat ze hoger, en naauwer van hals was. Men heeft 'er nog zommige, die onder spits toelopen. Andere hebben handvaten, andere gene. Zommige zyn zonder vlak verheven beeldwerk; andere hebben de figuur van menſchen of beesten. Maar die van metaal of andere bergstoffen waren voor luiden van aanzien, en hadden doorgaans verheven beeldwerk, gelyk uit verſcheide autheuren blykt, die ons de figuur daar van hebben nagelaten.

Men heeft 'er uit Egypten gezien, die van gebakke aarde waren, gegraveert met beeldſprakige figuren, en met mummien vervult, het welk als iets zonderlings wordt aangemerkt, aangezien de Egyptenaren gewoon waren de lyken geheel en al te zalven, en de *Urna* niet in staat waren om de zelve te bevatten.

Onder die gene, die in grote menigte te Rome gezien worden, zyn zommige rond, andere vierkant, groot, glad, met verheven graveerſel, enz. Zommige hebben een grafſchrift; andere alleen den name der genen, wier aſch daar in bewaart wierdt. Daar zyn 'er ook, op welke maar de twee letteren *D. M.* staan, dat is: *Dus Manibus.* Andere vertonen maar den name van den pottebakker, het zy op een handvat, 't zy aan de voet.

Voorts hadden de ouden een bekwaam middel om zodanig een *Urna* te bewaren, ten einde de aſch niet gemengt wierdt

met

met aarde. Voor eerst plagten zy de zelve op kleine vierkante kolommen te zetten, waar op het grafschrift gegraveert was, en hoedanig een kolom wy *Cippus* plegen te noemen, wegens hare figuur. Men plaatste ze ook in zarken van steen of marmer. Beide deze gewoonten blyken uit 't onderstaande opschrift:

Te, lapis, obtestor, leviter super ossa quiesce:
Et nostro cineri ne gravis esse velis.

Voorts hadden luiden van aanzien hunne grafgewelven, alwaar ze de asch hunner voorouderen plaatsten. Diergelyke heeft men te Nimes gevonden. Ook diende een *Urna* in geval van wigchelary, voornamentlyk te Preneste. Te weten, men wierp een groot getal woorden en letteren in de *Urna*. Deze wierden door malkander geschommelt. Dit gedaan zynde keerde men de *Urna* om, en de woorden en letteren, welke men alsdan by geval eerst opraapte: daar uit wierdt een soort van godspraak opgemaakt. Dit noemde men *Praenestina sortes*, om dat die gewoonte in de stadt Preneste eerst gezegt wordt uitgevonden te zyn. Doch ten tyde van Cicero was deze wigchelary reets zeer vervallen, en alleen by het gemene volk geacht: doch by de Grieken maakte men 'er meer werk van.

URNEHOVET, eene geringe plaats in het ambacht Apenrode, in Sleeswyk, daar oudtyds in 't open veldt de ridderschap hare landdagen plagt te houden. Doch anderen zeggen dit aan de plaats *Arnsthövet*. *Danckwerth Schlesw. P. II. c.* 6.

UROTALD was eertyds de naam, dien de Arabieren aan een zekere godheit gaven, die zy geloofden dat de autheur der Sympathie, en eensgezindheit van goede vrienden was. *Herodot. lib. III.*

URRACA, de erfdochter van Alfonsus den VI, koning van Leon in Castilië. Zy trouwde eerst met Raimund van Burgundië, en toen deze in 't jaar 1100 gestorven was, hertrouwde zy in 't jaar 1106 met koning Alfonsus van Arragon en Navarre. Door dit huwelyk wierden de meeste Spaansche koninkryken onder een hoofdt gebragt: want na de doodt van Alfonsus den VI vervielen des zelfs koninkryken Leon, Castilië, en Toledo, uit kracht van dit huwelyk, op dezen Alfonsus van Arragon. Maar aangezien de standen van Castilië met dit huwelyk niet te vrede waren, wierdt hy genoodzaakt zich alvorens in een goeden staat te stellen, om de Castilianen het hoofdt te kunnen bieden; en hoewel de koningin zich niet schuwde ten toon te stellen, en de eerbaarheit te buiten te gaan, ontveinsde hy nochtans dit alles. Hy trok derhalven met haar naar Castilië, en vondt aldaar geen tegenstandt; waarom hy de sterkten met goede bezettingen voorzag, en zich van het gansche landt verzekerde. Doch hy wierdt eindelyk genoodzaakt zyne gemalin wegens haar slecht gedrag in eene vesting op te sluiten. Maar zy ontkwam het, begaf zich naar Castilië, en wilde zich van hem laten scheiden. De aartsbisschop van Toledo, nevens andere prelaten, begunstigden haar voornemen, doch wierden van den koning scherpelyk gestraft. Ook wederstonden de standen en andere voornamen des ryks deze echtscheiding, en bragten Urraca weder tot den koning, haar gemaal, die ze wel weder in gunst aannam; doch toen ze in haar kwaad gedrag bleef volharden, wierdt ze in 't geheel van hem verstoten. Dit bewoog de party der koningin een volkome echtscheiding te wege te brengen, onder voorwendsel, dat ze tot dit huwelyk gedwongen was. De zaak wierdt den paus overgegeven; doch deze stelde ze in handen van Diego Gelmirio, bisschop van Compostella. Deze sprak het vonnis uit, dat de echtscheiding zou geschieden. Alfonsus zocht het koninkryk van Castilië wel te behouden; maar de Castilianen verkoren in 't jaar 1122 Alfonsus Raimundus van Burgundië, zoon van Urraca, uit het eerste bedt; te meer, alzo ze zagen, dat de koningin Urraca den grave Gomez van Candespina tot haren minnaar hadt verkoren, en hem reets een zoon, genaamt Ferdinand Hurtado, geboren. Het kwam wel met koning Alfonsus van Arragon tot een oorlog, doch de nieuwe koning maakte door de bemiddeling der staten zyn verdrag met hem. Maar hy wierdt genoodzaakt zyne eige moeder op het kasteel Leon te belegeren, en dwong haar de landen nevens haren eisch tegen een zeker jaarlyksch inkomen te verlaten. Zy stierf eindelyk in 't jaar 1125. Zommigen zeggen in de kraam van een bastaardt, anderen, dat haar buik geborsten is, toen ze eenige schatten uit de kerk van St. Isidorus nemen wilde. Hare zuster was de befaamde *Theresa*, gemalinne van Henrik van Lotheringen. Zie THERESA. Men heeft reden om zich te verwonderen, dat na dezen tydt een infante van Spanje den naam van *Urraca* gedragen heeft, die ten minste by alle andere naburige volkeren hatelyk geworden is. Het is ook aanmerkelyk, dat, wanneer de Fransche gezanten eene der dochteren van Alfonsus den IX voor hunnen koning ter gemalinne verkoren, zy de min schone, genaamt *Blanca*, boven *Urraca*, die de schoonste was, stelden. *Mariana de Reb. Hisp. lib. X. Turquet Hist. d'Esp. lib. IX. Bayle.*

URSACIUS, bisschop van Singindon, in Mesië; maakte zich in de vierde eeuw bekend door het verdedigen der Ariaansche lere, en door zyne vervolginge tegen de rechtgelovigen. Hy en Valens van Meursa, in Pannonië, mede aanhangers der lere van Arius, zochten hunne toevlucht by Eusebius van Nicomedië, die het zelve gevoelen omhelsde. Zy verschenen in de kerkvergaderinge te Tyrus en in die van Sardes, daar zy afgezet wierden. Op 't concilie van Milaan stonden zy van hunne dwalingen af, maar vernieuwden de zelve wel haast wederom. Hy wierdt door de kerkvergadering van Rimini van nieuw afgezet, doch na eene geveinsde herroeping door 't zelve concilie herstelt, wanneer zy hunne Ariaansche lere in Illyrië nog meer uitbreidden. *Ambrosius. Theodoretus. Socrates. Baron.*

URSATUS, (SERTORIUS) of ORSATO, was uit een oud adelyk geslacht te Padua gesproten, welkers afkomst reets in de oirkonden van de XIII eeuwe bekend is. Hy was den 1 February des jaars 1617 geboren; en kreeg in zyne eerste jeugdt eene ryke erffenis van eenen zyner neven, *Sertorius* genoemt, die ook hadt bedongen, dat altydt de oudste van de familie *Sertorius* zou heten. Hy wierdt ook van de weduwe van dien neef opgevoed, en vorderde door zyne naarstigheit zo verre in de studiën, dat hy in 't jaar 1635 doctor in de Philosophie wierdt, en drie jaren daar na zeker schrift, onder den tytel van *Sertum Philosophicum*, uitgaf. Doch hy oeffende zich meest, behalven de dichtkunde, in de oudheden, waarom ook Carolus Patinus, Octav. Ferrarius, de graaf Joh. de Lazara, en de graaf Karel de Dottori, een beroemd Italiaansch dichter, als liefhebbers van eene zelve wetenschap, zyne vertrouwdste vrienden waren, en ook andere oudheidkenners hem dikwils raadpleegden, en brievewisseling met hem hielden. De Raadt van Venetië, dien hy in 't jaar 1652 zyne *Monumenta Patavina* opdroeg, maakte hem daar voor tot ridder van St. Marcus, en droeg hem eenige jaren daar na het hoogleeraarsampt in de hemelverschynselen (*Meteora*) te Padua op, 't welk hy wel, schoon hy al zyne jaren hadt, aannam, doch zyn werk in de oudheden niet verzuimde, want hy gaf in 't jaar 1672 zyn werk *De notis Romanorum* in 't licht. Hy nam eindelyk onder handen de Geschiedenis van Padua; die hy eerst in 't Latyn opmaakte, maar naderhandt in 't Italiaansch overzette, en dus in den jare 1678 het eerste Deel, gaande tot den jare 1173, uitgaf. De Raadt van Venetië verhief hem wel en alle zyne nakomelingen wegens de opdragt van dit boek in den gravenstandt, maar dat was tot zyn ongeluk: want houdende gedurende zyne redenvoering aan den Raadt zyn water op, veroorzaakte hem zulks eene krankheit, aan welke hy nog in dat zelve jaar stierf. Behalven de reets gemelde schriften gaf hy uit in den jare 1660: *Marmi eruditi*, en in 't jaar 1719 heeft een zyner neven, *Joh. Anton. Ursatus*, het vervolg daar van, door Sertorius zelf opgemaakt, in 't licht gegeven, onder den tytel van: *Marmi eruditi o vero lettere sopra alcune antiche inscrizioni*, daar het leven van Sertorius is bygevoegt.

URSEL, een aanzienlyk geslacht in Brabandt; dat in den jare 1638 van den keizer den Ryksgraaflyken tytel ontfing; zynde te voren maar edelen, en vervolgens vryheeren geweest. Men kan eigentlyk niet zeggen of *Werner van Ursel*, die in 't jaar 1330 als Duitsche ordensmeester in Pruissen te Mariënburg van een zyner ordensbroederen wierdt dood gestoken, van dit geslacht is geweest. Maar dit is bekend, dat een van het zelve door keizer Karel den V tot hof-Paltsgraaf wierdt gemaakt, wiens zoon, vryheer van Wesemale, dertig jaren lang in keizerlyke diensten stondt, en by de toenmalige onlusten in de Spaansche Nederlanden commissaris was om de zelve by te leggen. Zyn zoon *Johannes*, die 52 jaren lang den koning van Spanje trouwe diensten deedt, en op zekeren tydt gezant in Engelandt is geweest, verwekte een zoon, met name *Conraad*, vryheer van Hobocke; die, gelyk boven is gemeld; in 't jaar 1638 den Ryksgraaflyken tytel van Ursel en Hobocke op zyn geslacht bragt. Van zyne nazaten bloeide omtrent het einde der XVII eeuwe zekere graaf *Ursel* als Spaansche generaal veldmaarschalk. In den jare 1715 verkreeg zekere graaf *van Ursel* het ampt van staats-Raadt te Brussel, en in 't volgende jaar kwam 'er tyding van Wenen, dat hy van den keizer tot vorst was verheven. *Gryph. Ritterorden p. 82. L'Erection de toutes les terres & familles du Brabant p.* 26.

URSENBECK, eene graaflyke familie, wier stamslot *Ursenbeck*, of *Ursenbach* in Beyeren, in het Mittelfelder landgerecht, gelegen is. Van daar is ze in Stiermarken gekomen, en heeft aldaar aanzienlyke bedieningen bekleed. Ten tyde van keizer Ferdinand den I kwam ze in Oostenryk, en erlangde aldaar de vryheerlyke, naderhandt, in de XVII eeuw, de graaflyke waardigheit. *Frederik Ursenbek* is in 't jaar 1165 te Zurich, en *Leonhard* in 't jaar 1179 te Keulen by het steekspel tegenwoordig geweest. *Petrus* leefde in 't jaar 1368. De vier zonen van *Georg Bernard* hebben zich in de XVI eeuwe in vier liniën verdeelt, van welke in 't jaar 1699 *Christoffel David*, keizerlyke geheime Raadt, alleen overig was. *Spen. Hist. Insign. Bucel. Stemm. P. III. Lehm. Ietzb. Europ. P. III. Hund. Bayr. Stamb. Imhof. N. P. in mant.*

URSEOLUS, Doge van Venetië in 't jaar 973, gaf vele blyken van wysheit en andere bekwaamheden in het bestieren van die republyk. Hy versterkte de stadt Grado, herstelde de prachtige kerk van St. Marcus, die door den brandt beschadigt was, en bouwde daar naast aan een hospitaal, doende daar aan zeer ryke giften. Eindelyk verliet hy die waardigheit, en begaf zich met toestemming zyner gemalinne, by welke hy reets een zoon geteelt hadt, in een klooster. *Volaterr. lib. IV.*

URSICINUS, anders URSINUS genaamt; was tegenpaus na de doodt van Liberius, en wierdt verkoren in 't jaar 366, terwyl Damasus door een veel groter aanhang van de geestelykheit en het volk ondertusschen den stoel van Rome beklom. Beide partyen wierden handgemeen, en aan weêrzyden

den sneuvelden vele. Prætextatus, gouverneur van Rome, zondt, om dezen oproer te stillen, Ursicinus in ballingschap, op uitdrukkelyk bevel van den keizer Gratianus: doch zyne aanhangers lieten niet na zamen te rotten, en weigerden Damasus te erkennen. Ursicinus wierdt een tydlang te Keulen in verzekering gehouden. Doch hy keerde in 't jaar 381 weder naar Italië, verwekte aldaar nieuwe onlusten, en poogde zich van 's keizers gunst te verzekeren. Doch de Italiaansche bisschoppen, in een concilie te Aquileja vergadert, schreven zo krachtig tegen hem, dat de keizer hem voor altoos bande, en Damasus gerust op den stoel liet. *Platina de Vitis Pontif. Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl. IV. Siecle.*

URSINA, gemalin van Guido Torello, eersten grave van Guastalla, liet hare ongemene dapperheit tegen de Venetianen blyken, toen de zelve in 't afzyn van haren gemaal die stadt hadden belegert: want zy deedt met haar volk een uitval, versloeg eene grote menigte van hen, ja doodde zelfs vele met haar eigen handt. *Fulgosius lib. III. c. 2.*

URSINI, bygenaamt *van Blagay*, een voornaam graaflyk geslacht in Krain, heeft zynen oorspronk van *Nicoletus Orsini*. Deze begaf zich in 't jaar 1150 uit Italië naar Hungarië, alwaar hy en zyne nakomelingen de heerlykheden *Gorichia* en *Woldicha* van de koningen Bela den III en Emeriens erlangden. Maar na dat *Babo Ursini*, graaf van Woldicha, in 't jaar 1249 het slot *Blagay*, tusschen Slun en Karelstadt, niet verre van den oorspronk der rivier Krupa, gesticht hadt, heeft hy den naam daar van aangenomen. *Gregorius* kon niet beletten, dat de Turk in 't jaar 1512 dit kasteel veroverde. Vervolgens heeft zich des zelfs zoon of kleinzoon *Stephanus* in 't jaar 1545 in Krain nedergezet, en aldaar zyn geslacht voortgeplant. *Everard Leopold Ursini*, graaf van Blagay, keizerlyke Raadt, kamerheer en landvitzdom in Krain, stierf in 't jaar 1680. Zyn zoon, *François Adam*, volgde hem in die waardigheit, en teelde *Wichard Leopold*. *Sigismund Antoni* bekleedde in 't jaar 1705 de bediening van keizerlyke kamerheer. *Valvasor Ehre des Hertz. Krain. Lehm. Intzib. Europa P. III. p. 74. Bucel. Stemm. P. II. p. 232.*

URSINI. Zie ORSINI.

URSINI, bygenaamt *van Rozenberg*, een graaflyk geslacht. Zie ROZENBERG.

URSINI, (JOH. BAPTISTA) een Romein, en 38 jaren grootmeester der orde van St. Jan te Jeruzalem, in het eilandt Rhodus. Hy was eerst grootprioor te Rome, en wierdt in den jare 1467, in plaats van den overleden Raimundus Zacosta, grootmeester. Hy kwam dus in December te Rhodus aan, en hebbende dit eilandt versterkt, hieldt hy 'er in 't jaar 1471 een algemeen Kapittel, wanneer hy verscheide voordelige ordonnantiën maakte. In 't jaar 1476 wierdt hy van een sterke koorts aangetast, en met zo krachtige flaauwtens, dat men hem voor dood hieldt. Men maakte ook reets alles tot zyne begravinge gereed, wanneer hy na verloop van 18 uuren weder by zich zelve kwam. Hy leefde daar na nog 66 dagen. *Bosio Histoire de l'Ordre de St. Jean de Jeruzalem. Naberat Privileges de l'Ordre.*

URSINS, (DES) een geslacht, dat vele aanzienlyke mannen heeft voortgebragt. Het heeft zynen oorspronk van

I. PETRUS JUVENALIS, geboortig van Trojes, die leefde in 't jaar 1360, en teelde by zyne gemalinne N. d'Assenay twee zonen, met name *Petrus Juvenalis*, die leefde in 't jaar 1399, en

II. JOHANNES JUVENALIS, heere de la Chapelle-Gautier, la Glaisiere, en Mormans, prevoost der kooplieden in 't jaar 1388, advokaat des konings in 't Parlement in 't jaar 1404, kanceller van Lodewyk de Dauphin, hertog van Aquitanië, in 't jaar 1413. Hy volgde de party van koning Karel den VII, die hem tot president van 't Parlement verklaarde. Hy stierf den 1 April 1431. De historieschryvers noemen hem een oprecht man, en goed staatkundige, die de stadt Parys in een goeden staat stelde, en de voorrechten der kooplieden verdedigde, zich tegen de baldadigheit der groten van 't ryk aankantte, zelfs met gevaar van zyn leven, welke weldaden die van Parys erkennende hem het hôtel, genaamt *des Ursins*, schonken; en dit gaf gelegenheit, dat hy dien naam, nevens de wapens, aannam. Hy trouwde den 20 Juny 1386 met Michelle de Vitry, dochter van Michel, heere van Goupillieres, Crespieres, by welke hy zestien kinderen verwekte, met name: (1) *Johannes*, geboren den 25 September 1387, en jong gestorven. (2) Een tweden *Johannes*, aartsbisschop van Rheims, van wien beneden. (3) *Lodewyk*, geboren den 3 November des jaars 1393, bleef een gevangen der Engelschen by de overgave der stadt Melun in 't jaar 1420, en was naderhandt baljuw van Trojes. (4) *Dionysius*, geboren den 19 February des jaars 1397, schenker van den Dauphin, hertog van Guiënne, gestorven buiten huwelyk. (5) *Wilhelm*, die volgt. (6) *Petrus*, geboren den 13 July des jaars 1406, en twee dagen daar na gestorven. (7) Een tweden *Petrus*, geboren den 6 September des jaars 1407, buiten huwelyk gestorven. (8) *Michiel*, die het geslacht heeft voortgeplant. Zie beneden. (9) *Jacobus*, geboren den 14 October des jaars 1410, aartsdiaken van Parys, president in de Rekenkamer in 't jaar 1443, aartsbisschop van Rheims in 't jaar 1444, welke waardigheit hy varen liet in 't jaar 1449, ten behoeve van zyn ouder broeder. Hy was patriarch van Antiochië, administrator van 't bisdom van Poitiers, enz. en stierf in 't jaar 1456. (10) *Johanna*, geboren den 19 July des jaars 1390, gestorven buiten huwelyk. (11) *Isabella*, geboren den 27 December des jaars 1391, ook buiten huwelyk gestorven. (12) *Johanna*, geboren den 24 January des jaars 1394, gemalinne eerst van Petrus de Chailly, daar na van Guichard d'Appelvoisin, heere de Bois-Chapleau. (12) *Eudes*, geboren den 12 July des jaars 1396, gemalin van Dionysius des Marais. (14) *Maria*, geboren den 27 Augusty des jaars 1399, priorelle van Poissy. (15) *Michelette*, geboren den 10 Maart des jaars 1402. En (16) *Benedicta Juvenalis des Ursins*, geboren den 18 July.

III. WILHELM JUVENALIS DES URSINS, baron van Traynay, enz. geboren den 15 Maart des jaars 1400, wierdt Raadt in 't Parlement in 't jaar 1423, en by de kroning des konings te Rheims in 't jaar 1429 ridder gemaakt. Den 16 Juny van 't jaar 1445 wierdt hy tot kancelier van Vrankryk verklaart. In 't begin der regering van koning Lodewyk den XI, zynde het jaar 1461, wierdt hy van zyne bediening afgezet, en in 't jaar 1464 als gevangen naar Moulins gevoert. Doch hy wierdt in 't jaar 1469 herstelt, bekledende zyne bediening tot aan zyne doodt, die voorviel den 23 Juny des jaars 1472, wordende te Parys in het graf van zyn vader en moeder begraven. Hy trouwde in 't jaar 1423 Genoveva Heron, dochter van Macé Heron, thesaurier van de krygskas, by welke hy teelde *Johannes*, die volgt; en *Jacquette Juvenalis des Ursins*, gemalinne van Jacobus de Beaujeu, heere van Linieres en Amplepuis.

IV. JOHANNES JUVENALIS DES URSINS, baron van Traynel, enz. wierdt den 22 Juny des jaars 1463 als Raadsheer van het Parlement ontfangen, en stierf op zyn kasteel van Traynel den 8 May des jaars 1492, zonder erfgenamen na te laten by Louïse d'Isome, zyne gemalinne, en dochter van Antoni d'Isome, geheimschryver des konings, en van Sibylla de Rossey, met welke hy getrouwt was den 2 September des jaars 1482.

III. MICHIEL JUVENALIS DES URSINS, achtste zoon van Johannes Juvenalis des Ursins, heere de la Chapelle-Gautier, enz. en van Michelle de Vitry, wierdt geboren den 15 January 1408, en was heer de la Chapelle-Gautier, Doné, Armentieres, Bergeresse, enz. Hy stierf in 't jaar 1470. Hy was den 25 November des jaars 1446 getrouwt met Jolanda de Montberon, dochter van François, viconte d'Aunay, en van Louïse de Clermont, by welke hy teelde *Eustachius*, kanunnik van Rheims, heer van Roissy-en-Brie, en Mormans, gestorven te Rome in 't jaar 1483; *Johannes*, die volgt; *Jacobus*, heer van Armentieres, gestorven buiten huwelyk; *Roelof*, kanunnik van Parys, heer van Roissy; *Lodewyk*, heer van Moulin, aartsdiaken van Champagne, en in 't jaar 1493 Raadsheer van 't Parlement; *Karel*; *Johanna*, getrouwt eerst met Enguerrand de Couchy, heere van Vervins, naderhandt met Johannes d'Esmies; *Antonette*, trouwde den 9 September des jaars 1482 met Pieter de Choiseul, heere van Clermont; *Guienne*, en *Michelle*, beide geestelyke dochters te Poissy.

IV. JOHANNES JUVENALIS DES URSINS, heer de la Chapelle-Gautier, Doué, Armentieres, Roïssy, Marly-la-Ville, trouwde Louïse de Varie, dochter van Wilhelm, heere de l'Isle Savary, en van Charlotte de Bar, by welke hy teelde *François*, die volgt; *Johannes*, deken van Parys, abt van St. Meen, naderhandt bisschop van Treguier, gestorven in 't jaar 1566; *Antoni*, viconte van Beaujeu; *Johannes baptista*, abt van Aumale; *Lodewyk*, die de linie der heeren van *Armentieres* gesticht heeft, waar van beneden; *Karel*, abt van St. Nicaise te Rheims; *Jacobus*, prioor te Coincy; *Johanna*, gemalinne van Alpinus de Bethune, baron de Baye; *Charlotte*, gemalinne van Gratianus de Carré, heere van St. Quentin, enz. *Jolande*, gemalin eerst van Claudius Teignel, heere van Espense, naderhandt van Antoni de Geresme, heere de Pre-du-Bus; *Maria*, en *Claudia*, geestelyke dochters te Poissy; en *Catharina Juvenalis des Ursins*, gemalinne van François de Renty, baron van Ribehan.

V. FRANÇOIS JUVENALIS DES URSINS, heere de la Chapelle, Doné, enz. ridder der koninklyke orde, trouwde met Anna Lorphevre, dame d'Armenonville, dochter van Bertrand, heere van Armenonville, en van Valentine Luillier, dame de Cramoyau, by welke hy teelde *Christoffel*, die volgt; *Johannes*, heere van Neuville, zonder kinderen gestorven; *François*, ridder van Maltha; *Jacobus*, gestorven buiten huwelyk; *Anna*, gemalinne eerst van Wilhelm de Launoy, heere de la Boissiere, naderhandt van Karel d'Ongnies, grave van Chaulnes, ridder der koninklyke orde; en *Valentina Juvenalis des Ursins*, gemalinne van François de Hangest, heere de Genlis.

VI. CHRISTOFFEL JUVENALIS DES URSINS, baron de Traynel, heer de la Chapelle, enz. koninklyke luitenant in Isle de France, gouverneur van Parys, ridder van de koninklyke orde, stierf in 't jaar 1588. Zyne gemalin was Magdalena van Luxemburg, dochter van Antoni, grave van Brienne, en van Margareta van Savoje-Tende, by welke hy teelde *François* den II, die volgt; *Philippus*, abt van Valleroy en van St. Thibaut de Bethune; *Catharina*, die in 't jaar 1575 trouwde met Claudius de Harville, heere van Paloiseau, ridder van de koninklyke orde, gouverneur van Compiegne, wiens kinderen den name van *Ursins* hebben aangenomen; *Margareta*, gemalinne eerst van Gillis Juvenalis des Ursins, de II van dien name, heere van Armentieres, haar neef; naderhandt van Henrik des Bauves, baron de Conteran; *Catharina Alphonsina*, abdisse van Hiers; en *Isabella Juvenalis des Ursins*, gemalin eerst van Mercurius de Saint Chamant, heere du Pesché, baron van Marigny, gouverneur van Chateau-Thierry, naderhandt van Lodewyk van der Mark, marquis de Mauny. Zy stierf den 10 July des jaars 1644.

VII. FRANÇOIS JUVENALIS DES URSINS, de II van dien naam, marquis de Traynel, baron de Neuilly, heer de

la Chapelle, enz. ridder der koninklyke orde, ambassadeur te Rome en in Engelandt, stierf den 9 October 1650, oud 81 jaren, hebbende tot erfgenaam verklaart *François de Harville*, zyn naneef, nevens tytels, naam en wapens; want hy hadt maar eene eenige dochter geteelt, die jong gestorven was, by zyne gemalinne Guillemette d'Orgemont, vrouwe van Mery, dochter van Claudius, heere van Mery, en van Magdalena d'Avaugour.

LINIE DER HEEREN VAN ARMENTIERES.

V. LODEWYK JUVENALIS DES URSINS, vyfde zoon van Johannes, heere de la Chapelle, enz. en van Louise de Varie, was heer van Armentieres, vicomte de la Tournelle, heer van Cugny, enz. Hy trouwde Francisca de Wissocq, genaamt de Gepannes, dochter van Karel Wissocq, heere van Robecourt, en van Magdalena de Lamet, by welke hy teelde *Gilles*, die volgt; en *Maria Juvenalis des Ursins*, vrouwe van Villiers, en van Jouvaigne, die den 14 October des jaars 1550 trouwde met Antoni de Conflans, heere de Vielzmaisons, vicomte de Vadencourt, enz.

VI. GILLES JUVENALIS DES URSINS, heer van Armentieres, enz. trouwde Anna d'Arces, weduwe van Lodewyk d'Humieres, heere van Contay, by welke hy teelde *Gilles* den II, die volgt; en *Charlotta Juvenalis des Ursins*, die na de doodt van haren broeder eenige erfgenaam was, en trouwde Eustachius de Conflans, vicomte d'Auchy, ridder van de koninklyke orde, en gouverneur van Sint Quentin.

VII. GILLES JUVENALIS DES URSINS, de II heer van Armentieres, enz. trouwde Margareta Juvenalis des Ursins, zyne nicht, dochter van Christoffel, baron van Trainel, enz. en van Magdalena van Luxemburg-Brienne, by welke hy gene kinderen verwekte. Zyne weduwe hertrouwde met Henrik de Bauves, baron de Contenan, gelyk boven gemeld is. *Du Chêne Hist. des Chanceliers. Anselme Hist. des Grands Officiers.*

URSINS. (JOHANNES JUVENALIS DES) aartsbisschop van Rheims, was in de XV eeuw vermaard, en de broeder van Wilhelm des Ursins, baron van Trenel, en kancelier van Vrankryk. Na dat hy eerst requestmeester was geweest, verkoos hy eindelyk den geestelyken staat, en wierdt bisschop van Beauvais en Laon; maar vervolgens aartsbisschop van Rheims. In 't jaar 1461 zalfde hy koning Lodewyk den XI, en wierdt van paus Callixtus den III, nevens andere prelaten, benoemt om het vonnis, door de Engelschen tegen Johannes van Orleans uitgesproken, te onderzoeken. Hy hieldt ook een concilie, en stierf den 14 July des jaars 1474. Sommigen verhalen, dat hy na de doodt van zyn broeder kancelier is geweest. Doch dit kan niet beweren worden. Hy heeft eene Historie van koning Karel den VI geschreven, beginnende met het jaar 1380, en gaande tot het jaar 1422, die door *Theodorus Gothofredus* is in 't licht gegeven. *Sansovinus Geneal. de la Casa Ursina. Roberti & Sammarth. Gall. Christ. de Episc. Rhemens.*

URSINUS. Dit is de naam van eenen, die het traktaat geschreven heeft tegen de genen, welke beweerden, dat men die genen herdopen moest, welke van ketters gedoopt waren, hoewel in den name van den Drieëenigen Godt. Men vindt dit werk onder de schriften van *Cyprianus*. Gennadius maakt gewag van eenen *Ursinus*, een monnik van de V eeuwe. Doch het is zeer waarschynlyk, dat de schryver van het voornoemde werk veel ouder is. *Gennadius de script. Eccl. Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl. V. Siecle.*

URSINUS, (FULVIUS) een geleerd Romein, was de onechte zoon van zekeren edelman, die een burgers dochter hadt bezwangert, en daarom weinig van zyne vrienden geacht wierdt; doch zeker voornaam kanunnik te Rome nam zich zyner aan, en dus kreeg hy niet alleen gelegenheit zich in de studiën te oeffenen, maar wierdt ook priester aan de Konstantynsche kerk aldaar, by welke gelegenheit hy zich inzonderheit in de kennisse der oude munten en andere oudheden oeffende. Hy stierf den 18 Juny des jaars 1600, en maakte den kardinaal Odoardus Farnesius tot erfgenaam, doch liet de familie van zynen weldoender 16000 guldens na. Zyne uitgegevene werken zyn: *De familiis Romanorum*; *Virgilius, Julius Cæsar, Sallustius, Tacitus, Suetonius, cum notis*; *Appendix ad Petrum Ciacconium de Triclinio*. enz. *Thuanus Hist. lib. CXXIII. Rocca Bibl. Vaticana. Erythreus Pin. Hanckius de script. rer. Roman. Teissier Eloges.*

URSINUS, (JOHANNES) een Fransch geneesmeester, leefde in de XVI eeuwe, en schreef eenige dichtkundige werken, onder anderen een *Prosopopœia animalium aliquot*, het welk te Venetië in 't jaar 1541 in quarto gedrukt wierdt, met de aanmerkingen van *Jacobus Olivier*. Aldaar wierdt ook in het zelve jaar in 't licht gegeven zyn werk, genaamt: *Elegia de peste, eaque Medicinæ parte, quæ in victus ratione consistit.* Voorts heeft hy een verklaring over de *Disticha Catonis* geschreven.

URSINUS, (JOHANNES HENRICUS) was in 't jaar 1608 te Spiers geboren, daar zyn vader *Johannes Ursinus* openbaar beamptschryver, of *notarius publicus*, en procureur was geweest. Hy begon te studeren in zyne geboortestadt, en wierdt in 't jaar 1626 naar de hogeschole te Straasburg gezonden. Toen in 't jaar 1632 Spiers van de Spanjaarden wierdt ingenomen, besloot hy, nevens andere studenten in de heilige Godgeleerdheit, als balling te wandelen, wanneer hy by die gelegenheit in het nieuw-opgerechte Luthersche doorluchte school te Ments tot eersten Rector wierdt aangestelt. Doch vooruit ziende uit alle omstandigheden, dat dit school van geen duur zou zyn, deedt hy afstandt, met voornemen om zyne studiën in Straasburg verder voort te zetten. Maar naauwlyks daar gekomen zynde, besloot hy, op aanraden van sommige goede vrienden, naar Spiers te gaan, en den kerkdienst aan te vaarden, gelyk hy ook in 't jaar 1633 naar Weingarten tot predikant wierdt beroepen. In den jare 1634 moest hy na den slag by Nordlingen met zyne gemeente naar Spiers wyken, en by die gelegenheit wierdt hy eerst als conrector, en naderhandt in 't jaar 1635 tot farheer beroepen. Na verloop van eenigen tydt wierdt hy tot superintendent te Regensburg aangestelt, daar hy in 't jaar 1666 is gestorven. De voornaamste zyner schriften zyn: *Regula fidei Christianæ*; *Salomonische Spruch-Postille*; *Parallela Evangel.*; *Quinquagena Meditationum festivalium*; *Commentarius in Joelem, Jonam, Amos, Ecclesiasten*; *Sacra Analecta*; *Paradigma concionum*; *De Christianis officiis*; *Exercitationes de Zoroastre, Hermete, Sanchoniathone*; *Arboretum Biblicum*; *Sylva Theologiæ Symbolicæ*; *Jeremiæ virga vigilans*; *De Ecclesiarum Germanicarum origine & progressu*; *Miscellanea Theol. & Phil.* enz. *Freheri Theatr. Clarmundi Vita clariss. virorum fasc. VII. n. 20. p. 200 seq.*

URSINUS, (LATINUS) een wiskunstenaar, schreef een werk onder den naam van *P. Radius Astronomicus*, behalven nog verscheide andere werken. *Spond. Bzov. in Annal. Onuphr. Ciaccon.*

URSINUS (ZACHARIAS) wierdt den 18 July des jaars 1534 te Breslau geboren. Zyn vader was *Casparus Beer*, een geleerd man, en aalmoezenier aldaar. Zyne moeder, Anna Reth, was van een adelyk geslacht. Na dat Zacharias de gronden zyner studiën gelegt hadde, wierdt hy in 't jaar 1550 naar Wittenberg gezonden, alwaar hy zich zeven jaren lang onthieldt. Doch aangezien hem zyn vader weinig geldt kon overzenden, moest hy als een stipendiaris leven, en zich met onderwyzen van anderen geneeren. Hy benneide zich uit al zyn vermogen om een geleerd man te worden. In de dichtkunde, talen, Filosofie en Theologie vorderde hy naar wensch, en wierdt van Philippus Melanchthon zeer bemind. Deze nam hem in 't jaar 1557 met zich op de zamensprake te Worms. Van daar begaf zich Ursinus door Zwitserlandt naar Geneve, sprak met Calvinus, en reisde verder naar Parys, eensdeels om de Fransche taal te leren, anderendeels om zich onder Johannes Mercerus in de Hebreeusche tale te oeffenen. Van daar wederkerende onthieldt hy zich een tydlang te Zurich, en kwam door Zwaben en Frankenlandt weder te Wittenberg. In 't jaar 1558 wierdt hy als Rector van 't St. Elizabeths-collegie te Breslau beroepen, welke bediening hy met lof bekleed heeft. Maar zo dra als hy het traktaat van Melanchthon, genaamt: *Examen ordinandorum*, verklaarde, en daarenboven het stuk van het H. Avondmaal naar de mening van Melanchthon begon uit te leggen, wierdt hy aanstonts voor een Sakramentaris uitgekreten. Dit gaf hem aanleiding zyne verdediging aangaande de Sakramenten kortelyk op te stellen; welke ook nu nog onder zyne schriften gevonden wordt. Doch aangezien hy een afkeer van twisten hadt, verzocht hy ontslagen te worden, en erlangde in April des jaars 1560 zyne dimissie, als wanneer hy zich naar Wittenberg begaf. Doch de doodt van Melanchthon maakte, dat hy naar Zurich vertrok, alwaar hy zich voornamentlyk by Petrus Martyr voegde. In 't jaar 1561 wierdt hy naar Heidelberg beroepen. Hier poogde hy zich in 't prediken te oeffenen: doch hy was daar niet zeer gelukkig; en aangezien hem het ampt om de zogenoemde *Loci communes* te verklaren wierdt opgedragen, was hy genoodzaakt, volgens de ordonnantiën der Heidelbergsche akademie, zich den 25 Augusty des jaars 1562 tot Doctor in de Theologie te laten promoveren. In het zelve jaar moest hy op keurvorstelyk bevel den Heidelbergschen Catechismus opstellen, en wanneer die van *Flacius* en *Hesbusius* bestreden wierdt, kon hy niet nalaten hen beide door een Duitsche Apologie te antwoorden. Ook moest hy een *Exegesis veræ doctrinæ de Sacramentis* schryven. In 't jaar 1564 wierdt hy naar Maulbrun tot de zamenspraak gezonden, alwaar hy met Brentius en Smidlinus disputeerde. Voorts riedt hy den keurvorst, te Amberg, Heidelberg en Neuhans scholen aan te leggen, en stelde een methode op hoe men aldaar zou onderwyzen. Dit behaagde den keurvorst uittermaten; zo dat hy hem weigerde zyne dimissie te geven, toen Ursinus in 't jaar 1571 door het Kanton Bern op de akademie van Lausanne beroepen wierdt. Zelfs schreef de keurvorst met eigen handt aan hem, en haalde verscheide redenen aan, waarom hy hem zyne dimissie niet kon geven. In 't jaar 1574 stelde hy door last van den keurvorst een geloofsbelydenis op van de Godheit Christus, en de H. Sakramenten. Maar toen de keurvorst in 't jaar 1577 gestorven was, veranderde de gehele Paltz van gedaante, aangezien des zelfs oudste prins, genaamt Lodewyk, gene andere dan de Luthersche Religie wilde dulden, invoegen Ursinus nevens alle studenten in het zogenoemde collegie der Wysheit genoodzaakt wierden Heidelberg te verlaten; en aangezien de twede prins, Johan Casimir, te Neustadt een groot Gymnasium stichtte, wierdt Ursinus derwaarts als professor in de Theologie beroepen, en begon aldaar den 26 May des jaars 1576 zyne openbare lessen. Ook schreef hy aldaar eenige boeken, en hadt voorgenomen nog meer in 't licht te geven, toen hy den 6 Maart 1583 uit het leven gerukt wierdt. David Pareus heeft zyne schriften na zyne doodt zamen in 't licht gegeven. De voornaamste zyn. *Exegesis de Sacramentis*; *A*

nitio Neustadtiana; *Epigrammata*; *Commentarius de Mortalitate & Consolationibus Christiani. Adami Vit. Theol. Freher Theatr. Bayle.*

URSLINGEN, een oud slot naby Rothweil, daar de oude hertogen van Urslingen, of Ursplingen, in de geschiedenissen zeer bekend, naar genoemt zyn. Zommigen willen de zelve van het geslacht der *Ursinen* te Rome en de hertogen van *Spoleto* afleiden, die ten tyde van keizer Conraad den II met geweldt verdreven zynde, dit slot zouden gebouwt hebben. Een dier broederen, van de eerste vluchtelingen, zou de vrye heerlykheit Rappolstein, in de Elzas, bekomen, doch zich geen hertog daar van genoemt hebben, schoon die van Rappolstein met de hertogen van Urslingen een en het zelve wapen voeren. Die van *Weinsperg* zouden van de zelve afkomst zyn. Doch het schynt, dat het Conraad de III moet zyn geweest, dien de schryvers ook dikwils den tweden noemen, om dat zy den eersten niet voor keizer erkennen; en dit vindt te meer geloof, om dat Weinsperg nog in 't jaar 1140 hertog Guelpho toebehoorde, dien het Conraad de III afnam, en mogelyk aan die van Weinsperg gaf. Deze hertogen zyn ook hertogen van *Schiltach*, in 't Kantziger dal, genoemt, welk steedtje Reinhold, hertog van Urslingen, in 't jaar 1389 voor 6000 floreinen aan Wurtenberg overgaf: want deze hadt reets te voren in 't jaar 1363 de plaatsen Waltenbuch, Schonaich, Guttenhausen, (Tettenhausen) Ober Selgningen, Blattenhard, Diemansweiler, Leinfeld, en Reichenbach aan den grave Eberhard van Wurtenberg verkocht. Reinholds zoon was *Conraad*, hertog van Urslingen, die in 't jaar 1364 de voogdy over het klooster Alpenspach kreeg, waar van de oirkonden by *Crusius l. V, P. III, c. 7 Ann. Suev.* gevonden worden. Het overige is na 't afsterven der hertogen van Urslingen, omtrent het jaar 1340 voorgevallen, aan Wurtenberg, door koop of door vergelyk, gekomen, en dus missen de genen, die geloven, dat Urslingen eerst de hertogen van Teck is te beurt gevallen, wanneer het naderhandt Wurtenberg zou bekomen hebben. Want men vindt, dat nog ten tyde van Eberhard den Zachtzinnigen zekere hertog van Teck en een van Urslingen aan 't Wurtenbergsche hof zekere ampten bekleedden, waar uit men mag besluiten, dat *Urslingen* en *Teck* toenmaals niet aan malkander behoorden. Wanneer nu kort daar op, in 't jaar 1413, de laatste hertog van Teck, *Frederik* de IV, stierf, na wiens doodt het overige van Teck aan Wurtenberg kwam, maar nochtans in 't jaar 1438 zekere *Reinhold van Urslingen* scheidsman in de onlusten, die de heeren van Gerolzeck onder malkander hadden, is geweest, volgt, dat Urslingen eerst na Teck, of ten minste niet door Teck aan Wurtenberg is gekomen. *Lazius lib. VIII. de Migr. gent. Felix Malleolus Dialog. de nobilit. & rusticit. Crusius Ann. l. VI. P. II. c. 8. Struv. in Syntagm. Hist. Gen. Diss. de Conrado I. Datt. de Pace publica. Burgmeister de Statu eq. p.* 625. *Sulgers Annal. Zwifaltenses P. II. f.* 6. *Autor der Historischen Ephem. von Wurtenberg p.* 313.

URSMAR, abt van Lobes, wierdt in 't jaar 643 in Henegouwen geboren. Abt zynde in 't jaar 686 heeft hy de kloosters van Anne en Waalers gesticht. *Anfo. Mabillon. Baillet Vies des Saints.*

URSPERG, eene onder de ongevorstte Zwabische Ryksprelaatschappen behorende Ryksabdy, van de orde der Premonstratenzen, in het hoge sticht Augsburg, aan de rivier Mindel en den zogenoemden Berenberg, halfwegen Augsburg en Ulm gelegen, is in 't jaar 1125 van grave Werner te Baltzhauzen en Schwabeck en des zelfs gemalinne Richenza, geborene markgravinne van Oostenryk, gesticht, beschonken, en van den grondt af opgebouwt. Dit sticht was eerst maar eene proostdy, maar wierdt in 't jaar 1349 van paus Clemens den VI tot eene abdy gemaakt. Het zelve heeft het opzicht over de Godshuizen Roggenburg, Scheftlaren, Osterhofen en Neustift, en bezet de zelve. Onder andere goederen, die het bezit, is ook het zogenoemde *Krumbad*, waar van vele beuzelingen verhaalt worden. De stichtsgebouwen zyn tot viermalen toe afgebrand, en tot den grondt toe verwoest, namentlyk in 't jaar 1141 voor de eerste, in 't jaar 1216 voor de twede, in den jare 1525 voor de derde, en in 't jaar 1632 voor de vierde maal; doch zy zyn naderhandt veel heerlyker weder opgebouwt, en hebben hunne gerechtigheden, door de Roomsche keizeren en koningen, ook den Roomschen stoel verkregen, sedert met rust genoten. *Lunig Spicil. Eccl. des Teutsch. Reichs-Archivs III T. Bilderbecks Teutsch. Reichs-Staat.*

URSULA was de dochter van zeker vorst van groot-Britannië, die, zo als men verhaalt, naby Keulen aan den Rhyn, met zeer vele andere aanzienlyke jonge vrouwspersonen, die haar verzelden, gedood wierdt: want na dat Maximus in 't jaar 382 door zyn leger in Groot-Britannie tot keizer verklaard was, ging hy naar Gallië, om zynen troon te vestigen, en den keizer Gratianus daar van te verdryven. Een van zyne bevelhebbers, met name Conan, een Britannisch vorst, den Christelyken Godsdienst toegedaan, toonde zo grote dapperheit, dat Maximus hem tot beloning zyner grote diensten het opperbevel van Armorica, of klein Britannië gaf. Conan, te Nantes zynde gaan wonen, zondt gedeputeerden naar Groot-Britannië, om met Ursula te trouwen, begerende nog zo vele andere jonge vrouwspersonen uit dit eilandt, als haar zouden begeleiden, voor de Britten, die met hem naar klein-Britannië getrokken waren. Deze gezanten wierden wel ontfangen, en die princes zeilde met hare reisgenoten van Londen af. Maar de vloot door storm aan de kusten van 't Belgische Gallie gedreven zynde, landden zy te Thiel aan, eene haven naar den kant van den inval des Rhyns in Gelderlandt, en gingen van daar naar Keulen aan den Rhyn. Het gebeurde dan, dat juist toenmaals de Hunnen, door Gauno geboden, ter hulpe van den keizer Gratianus tegen den tyran Maximus waren te velde getrokken. Deze gewaar wordende, dat die schepen den Britanniërs, hunnen vvanden, toebehoorden, tastten de zelve aan, en maakten 'er zich wel haast meester van. Die barbaren wilden deze vrouwspersonen schenden; maar zy stelden zich, zynde door Ursula vermaant om liever te sterven dan hare eer te verliezen, tegen de Hunnen zodanig te weer, dat zy door de zelve, niet kunnende hunne schandelyke lusten boeten, alle zeer wredelyk nedergemaakt, en geen een verschoont wierdt. Anderen zeggen, dat Ursula zich met hare jonkvrouwen naar Rome heeft begeven, en dat zy door paus Cyriacus, zynde geboortig uit Britannië, tot naar Keulen was begeleid, wanneer Conan, hertog van Britannië, van hare aankomst verwittigt, haar tot naar Keulen te gemoet trok, en aldaar met Ursula door paus Cyriacus getrouwt wierdt. Doch naderhandt zouden zo wel de paus, als Conan en Ursula als martelaren gestorven zyn. Weder anderen willen, dat zy van den zone van zekeren koning van Engelandt ten huwelyk was begeert. Het getal der gedoden kan men niet eigentlyk bepalen, om dat Usuardus, die in de VIII eeuwe leefde, alleenlyk zegt, dat het zelve zeer groot is geweest. Sigebertus, levende omtrent den jare 1110, schryft, dat 11000 maagden wierden gedood; hoewel anderen voorgeven, dat 'er maar elf in 't geheel zyn geweest, welk gevoelen op eenige oude brieven steunt, waar in dit getal in Romeinsche letteren uitgedrukt wordt, namentlyk XI. M. V. dat zo veel betekent als *undecim martyrizatæ virgines*, dat is elf gemartelde maagden. Doch Jacobus Sirmondus, en na hem Henricus Valesius hebben aangetoont, dat het misverstandt daar uit is ontstaan, om dat men in de oude martelaarsboeken heeft gevonden: *S. S. Ursula & Undecimilla V. M*, daar van men *Undecim millia* (elf duizend) heeft gemaakt, daar het echter maar een eenige vrouwspersoon, *Undecimilla* genaamt, is geweest. *Revelationes Elisabethæ. Jo. Trithem. Chron. Hirsaug. Historia Longobard. Joh Major de Gestis Scot. lib. I. cap.* 14. *Surius Acta Sanct. Tom V. Cromberch S. Ursula vindicata. Usseris Antiquit. Eccles. Britan.*

URSULYNEN, zeker geestelyk ordensgenootschap van jonge dochteren en weduwen, die naar den regel van St. Augustinus onder zekere bisschoppen leefden. Angelus van Brescia heeft dit genootschap eerst gesticht in Italië, alwaar ze in 't jaar 1572 van paus Gregorius den XIII, op het aanhouden van Carolus Borromeus, aartsbisschop van Milaan, en van Paulus Leo, bisschop van Ferrara, bevestigt wierdt. Naderhandt heeft Magdalena Lullier, eene nonne van St. Beuve, in 't jaar 1611 dit genootschap der Ursulynen ook in Vrankryk gebragt, welke stichting aldaar door paus Paulus den V bevestigt is. Het eerste klooster wierdt te Parys gesticht. Doch thans zyn 'er vele andere in het koninkryk van Vrankryk. Een der voornaamste oogmerken dezer orde is, dat 'er jonge dochters in onderwezen worden. *Di Costa. Spondanus.*

URSUS (NICOLAUS RAYMARUS) was een vermaard sterrekundige, en heeft eenige werken geschreven. Hy was geboortig van Henstedt, in Ditmarschen, zynde een gedeelte van het hertogdom van Holstein. In zyne eerste jeugdt was hy een varkenshoeder, en begon eerst in zyn achttiende jaar te leren lezen, bestedende alle zyne uuren, die hy van zyne slaafsche bediening kon uitsplyten, met een weêrgaloze naarstigheit tot het lezen en schryven. En aangezien hy van een vlug begrip was, vorderde hy zeer gelukkig in de Latynsche, Griekſche en Fransche talen; voorts in de wiskunst, sterrekunde, en andere delen der Filosofie; doch meest al uit zich zelve, en door het lezen, zonder de levendige stem van eenig onderwyzer. Waarom ook Mollerus in zyn *Isagoge ad Historiam Chersonesi Cimbricæ* van hem getuigt, het gene eertyds Ovidius van den ouden dichter Ennius zeide: *Ingenio maximus, arte rudis.* Hy reisde daar op in 't jaar 1584 naar Denemarken, en hieldt zich ook een tydlang op de grenzen van Pomeren en Polen op. Hy heeft een nieuw *systema* van de sterrekunde opgestelt, het welk grotelyks met dat van *Tycho Brahe* overeenkwam. En wanneer hy het zelve in 't jaar 1586 aan den landgrave van Hessen opdroeg, noemde hem Tycho Brahé een plagiarius, of letterdief, en zeide, dat hy het hem afgestolen hadt. Hier uit nu ontstondt een zeer hevige twist tusschen deze twee voorname sterrekundigen. In 't jaar 1588 wierdt Ursus naar Straasburg beroepen als professor in de wiskunde. Van daar wierdt hy naar Praag beroepen. Hier liet hy een werk *De Astronomicis Hypothesibus* drukken, in welke hy Tycho Brahé hevig aangreep. Deze wilde hem derhalven een proces krimineel aandoen: doch Ursus, dit voorziende, verliet heimelyk de stadt Praag in 't jaar 1598, en stierf kort daar na. Bayle mist, menende, dat *Nicolaas Reimers* een ander, en onderscheiden van *Nicolaus Raymarus Ursus* is, gelyk *Mollerus* aantoont. Zyne schriften zyn: *Fundamentum Astronomicum*; *De Astronomicis Hypothesibus, seu de Systemate Mundi*; *Astronomicarum Hypothesium Vindicatio & Defensio*; *Problemata totius processus Astronomicæ observationes*; *Tetragonismus circuli*; *Geodæsia Ranzoviana.* Doch hem wordt t'onrecht een werk *De Civitatibus Hanseaticis in Dithmarsia* van *Bartholinus* toegeëigent. *Moller. Isagoge ad Hist. Chers. Cimbr. Bartholin. de Script. Dan. Bayle Dict. Crit.*

URSWICUS, (CHRISTOFFEL) kardinaal, aartsbisschop van Jork, was Doctor in de beide Rechten, wierdt nevens John Morton, aartsbisschop van Kantelberg, onder de regering van koning Richard den III, vervolgt; doch naderhandt van Henrik den VII tot zyn aalmoezenier gemaakt; ook als ge-

gezant by verscheide voorname prinssen van Europa gebruikt. Paus Alexander de VI verklaarde hem tot zyn thesaurier in Engelandt. Hy wierdt in 't jaar 1514 te Rome onder paus Leo den X en Henrik den VIII, koning van Engelandt, van een zyner bedienden, zynde een Italiaan, met vergift gedood. Alle zyne geschreve werken zyn verloren. *Pitseus de illustr. Angl. Script.*

USA. Zie ADROBA.

USBURGERS. Dus wierden oudtyds zodanige menschen genaamt, die op een zekere plaats het burgerrecht, met den aankleven van dien, voor een zekere somme hadden erlangt, niettegenstaande zy elders woonden. Men vindt in het byzonder, dat de stadt Straasburg eertyds vele diergelyke Usburgers gehad heeft, en onder anderen ook hoge standspersonen. *Schilt. Instit. J. P. part. I. lib. I. tit. 6. §. 4. part. II. tit. 19. §. 39.*

USCAM, een Armeniaansch bisschop van Vuschavanch, welke plaats onder aan den berg Aracos, by het klooster van St. Sergius legt. Hy wierdt in 't jaar 1662 van den patriarch, die zynen setel te Egmiazin heeft, naar Europa gezonden, om den Bybel, en eenige andere boeken ten dienste van zyne kerk te laten drukken. Dus kwam hy te Rome, en wierdt van paus Alexander den VII wel ontfangen. Zynde aldaar vyftien maanden lang geweest, ging hy naar Amsterdam, daar hy in 't jaar 1664 den ganschen Bybel in de Armenische tale, nevens nog verscheide andere boeken op zyne eige kosten liet drukken, en naderhandt met verlof des konings van Vrankryk zich te Marseille onthieldt, daar hy vele boeken voor zyne natie liet drukken, en eindelyk stierf. De drukkery, door hem opgerecht, is na zyne doodt voortgezet. *Simon Hist. Crit.*

USCOQUEN, USCOCHEN, zeker volk in dat gedeelte van Croatië, dat het huis van Oostenryk toebehoort. De eerste van dit volk vluchtten uit Dalmatië, om het Turksche juk af te schudden, waar van zommige het woordt *Scoco*, een vluchteling betekenende, afleiden. De voornaamste plaats, die zy kozen, was de vesting Clissa, tegen over Spalatro gelegen. Maar toen deze plaats in 't jaar 1537 van de Turken wierdt ingenomen, vluchtten zy naar Segna, eene stadt tegen over het eilandt Vegia leggende, en toenmaals den grave Franglpani toebehorende. Maar de keizer Ferdinand hechtte deze plaats aan de kroon, om dat de gemelde heer geen macht genoeg hadt de zelve tegen de Turken te beschermen, en gaf ze aan de Uscoquen. Alzo deze menschen een zeer stout en wild volk zyn, meende men, dat zy goede diensten tegen de Turken zouden doen, dat zy ook een tydlang deden; maar kort daar na begonnen zy te plunderen, zodanig, dat zy zelfs de Christenen niet verschoonden, dat hen by iedereen zeer gehaat maakte, des de Venetianen tegen hen optrokken. Schoon zy in den beginne niet boven de 600 gewapende mannen sterk waren, deden zy nochtans den Turken veel schade. Zomtyds stroopten zy tot aan hunne huizen, en keerden gemeenlyk met gevangenen en buit te rug. Dit maakte, dat de Turken hen een ander volk, de *Martelosses* genoemt, op den hals zonden, die nog erger waren dan zy. Men vindt driederlei soort van Uscoquen, *de Citadini*, of *Casaini*, *Stipendiarii*, en *Avanturieri*. De *Citadini* zyn de gene, die in de stadt Cegna geboren zyn, en een vaste woning van vader op zone overerven. De *Stipendiarii* zyn die om soldy dienen, en in vier compagniën verdeelt worden, van welke ieder uit vyftig man, onder vier officiers, bestaat. Voorts zyn 'er nog andere officiers, van welke ieder een schip uitrust, om ter zee te kapen. De *Avanturieri* zyn de vluchtelingen uit Turkye en Dalmatië, die zich met de laatste vereenigen. Hunne schepen hebben gemeenlyk 30, zommige ook 50 man op, en lopen op verscheide tyden, inzonderheit omtrent Paaschen en Kerstydt, uit. Dan voegen zich de Uscoquen van Vinadol by die van Segna, die al het volk, behalven de oude lieden, vrouwen, kinderen, priesters en monniken, mede nemen. Zomtyds zyn zy gelukkig, juist niet door hunne dapperheit, maar wegens de gelegenheit der eilanden, klippen en woestynen, gelyk dan de golf van Venetië vele diergelyke heeft, daar men zich gemakkelyk in kan verbergen. De wapenen, die dit volk gebruiken, zyn snaphanen, bylen en bajonetten. Hun Godsdienst is Roomsch-Katholyk. *Amelot de la Houssaye Hist. des Uscoques.*

USEDOM, in 't Latyn *Usedomia*, een eilandt in de Oostzee, by voor-Pomeren. Het wordt van de zee, het grote haf, en de beide rivieren de Schwine en de Peene gemaakt, is omtrent 7 mylen lang, en 4 mylen breed, en wordt voor eene byzondere provincie van Pomeren gehouden, en daarom ook het landt van Usedom genoemt. Men wil, dat het van ouds met het vaste landt is vereenigt geweest, maar omtrent 100 jaren voor Christus geboorte door het overstromen van de zee tot een eilandt is geworden. Oudtyds lag niet verre van den uitloop der rivier de Peene de beroemde koopstadt Wineta, waar van op zyn plaats zal gesproken worden. Wat den tegenwoordigen toestandt van dit eilandt betreft, het zelve is wel bewoond, heeft een zeer vruchtbaren grondt, schone bosschen, vischryke wateren, en goede weilanden. De beste plaats in het zelve is USEDOM, een klein open steedtje. Het was voormaals eene grote en sterke stadt, maar is naderhandt zo door den oorlog, als door brandt zodanig bedurven, dat zy niet weder op haar verhaal heeft kunnen komen. De overige voornaamste plaatsen zyn: *Pudgla*, een oud slot, *Bentz*, *Mellentin*, *Crincke*, *Morgentz*, *Stolpe*, en *Caseburg*, zynde, behalven deze], de *Penemunder schans* aan te merken, als de eenigste plaats, die eene bezetting heeft. Dit eilandt wierdt in 't jaar 1713, ingevolge van het sequestratie-traktaat van den koning van Pruissen, bezet, in 't jaar 1715 door de Zweden overrompelt, en in het zelve jaar door de Noordsche geallieërden stormenderhandt den Zweden wederom afgenomen. *Scriptores Pomeran.*

USIATYN, eene kleine stadt in Poolsch Reussen, gelegen in opper-Podolië, aan de rivier Sebrowcze, elf mylen Noordwaarts van Kaminiek.

USINGEN, eene kleine stadt, met een slot, in het vorstendom Nassau, aan de rivier Usa, een myle van Wetslar en Friedberg gelegen. Op het daar leggende slot, zynde in de XVII eeuwe gebouwt, resideerde zekere linie van *Nassau-Saarbrugge*. Zie NASSAU.

USIPETEN, USIPETES, een volk van het oude Germanië, of Duitschlandt, naburen van de Tenkteren en Sikambren. Zommigen houden daar voor, dat zy gewoont hebben daar thans het graafschap Zutphen is. *Tacit. Germ. c. 12.*

USK, eene Engelsche stadt in Monmoutshire, aan eene rivier van den zelven name, over welke een brug geslagen is. De stadt is groot en welgebouwt, hadt eertyds een kasteel, dat thans een puinhoop is. Men houdt daar voor, dat het oude *Burrium* hier gestaan heeft. De hertog van Beaufort heeft niet verre van daar een voortreffelyk slot, *Rayland Castle* genaamt. *Cambden. Beeverell. Miege.*

USLAR, eene stadt, met een ambacht, in het hertogdom Brunswyk, in het Sollingerbosch, drie mylen van Gottingen gelegen. Hier was eertyds een vorstelyk slot, *Freudenthal* (*Vreugdendaal*) genoemt; maar het zelve is in den jare 1612 afgebrand. Men zegt, dat een van het geslacht van *Uslar*, een oud adelyk huis in het landt van Hessen en in het Brunswyksche, toen alles hier nog Heidensch was, het zelve gebouwt heeft. *Zeiler. Topogr. Duc. Brunsv.*

USON, een Pheniciër, bouwde een tempel ter eere van de Winden, die de Pheniciërs zo wel als de Persianen aanbaden. Eusebius, die dit verhaalt, zegt ook, dat 'er nog een twede USON geweest is, die de menschen met beestevellen bekleedde. *Euseb. de Praeparat. Evang. Lib. I. & V.*

USON CASSAN, een der machtigste koningen van Persië, wordt by de schryvers nu *Asembech*, dan *Casanes*, en ook wel *Sun Cassianus* genoemt. Hy was de zoon van Caralluchs, een machtig vorst, (buiten twyffel in Turkomannië) en verwierf zich door zyne dappere daden zo groot een aanzien, dat hy heer over Armenië wierdt. Maar daar waren toen twee partyschappen in Turkomannië, die van den *zwarten* en die van den *witten stier*. De eerste hadt de koninklyke regering in Persië, en deze party hieldt het met Uson Cassan, die eindelyk de andere overwon, de beide laatste koningen, namentlyk Jonncham en Azen Aly, in den oorlog doodde, en zich in den jare 1470 op den troon zette. Hy zondt daar op een prachtig gezantschap aan den Turkschen keizer Mahometh den II, en eischte van den zelven ten dele het landschap Cilicië, ten dele het thans onder de Turksche gehoorzaamheit staande Trapezuntische keizerryk, om dat hy de broeders dochter van dien keizer tot zyne gemalinne hadt. Doch Mahometh deswegen verstoort zynde trok met een groot leger tegen hem te velde. Uson Cassan herinnerde vervolgens paus Paulus den II het met zyn voorzaat, Pius den II, tegen de Turken gesloten verbondt; wanneer het de paus zo verre bragt, dat het Roomsche ryk, Hungarië, Vrankryk, Venetië, enz. gezamentlyk op het Turksche ryk wilden aanvallen; doch daar geschiedde niet anders dan dat de Venetianen Uson Cassan eenige hulpbenden gaven, en dus waren de Persianen te zwak den Turken het hoofdt te bieden. Zy behaalden wel in 't eerst in den jare 1472 in twee veldslagen, gehouden aan den Eufraat, vele voordeelen, versloegen ook in het volgende jaar in Natolië een Turksch-corps van 30000 man; maar wanneer naderhandt de beide hoofdlegers by Toccat met malkander sloegen, zynde elk ruim 300000 man sterk, behaalden de Turken door middel van het buschkruidt eene volkome overwinning. Mahometh, weder naar huis kerende, liet op alle plaatsen, daar zyn leger hadt gestaan, 500 Persiaansche gevangenen midden van malkander snyden, en onbegraven leggen. Uson Cassan zocht zich wel te wreken, maar zyn eigen zoon Unghermaumet stondt tegen hem op, nemende zyne toevlucht by den Turkschen keizer, waar uit een nieuwe oorlog scheen te zullen ontstaan. Doch Uson Cassan veinsde zich van langzamerhandt ziek te zyn, toonde groot hertzeer te hebben over zynen zoon, en verzekerde elk, dat deze ramp zyne doodt zou veroorzaken. Wanneer men nu oordeelde, dat hy op 't sterven lag; liet hy zyne vertrouwdste Raden by zich komen, doende daar benevens overal uitstrooien, dat hy overleden was. Daar op kwam de zoon met allen spoedt om van zyn vaderlyk koninkryk bezit te nemen; maar willende het lyk van zynen vader zien, zat de zelve gezond en frisch op zynen troon, en sprak hem met harde woorden aan: hy liet hem naderhandt in de gevangenisse werpen, en eindelyk ellendig om het leven brengen. Niet lang daar na, in 't jaar 1478, stierf ook Uson Cassan, in den ouderdom van 78 jaren, nalatende van zyne bovengemelde gemalinne nog twee zonen, *Kalula* en *Jacubbeck*, van welke de laatste in den zelven nacht, waar in de vader stierf, den eersten gedood, en zich daar door meester van den troon gemaakt hadt. Petrus Bizarus beschryft Uson Cassan op de navolgende wyze. Hy was, zegt hy, van eene lange gestalte, hadt een majesteitsch

wezen, was milddadig, grootmoedig, verſtandig en dapper. Men zegt voorts, dat zyne gemalin, zynde den Griekſchen Godsdienſt toegedaan, hem byna tot den Chriſtelyken Godsdienſt zou overgehaalt hebben. *Bizarus l. X. Hiſt. Perſ. p.* 263. *Angiolello de vit. & geſt. reg. Perſ.*

USORA, een Turkſch geweſt in Europa, eigentlyk in Boſnie, tuſſchen het landt van Cracovo, en de rivieren Sau, Boſna, en Verina *Arki* is 'er de hoofdſtadt van.

USOUS, broeder van Hypſuranius, inwoonder van Tyrus, twiſtte met zyn broeder, en was de eerſte, die een uitgeholden boom tot een ſchuit maakte, en aan het water toevertrouwde, waar op Tibullus gezien heeft, zeggende:

Prima ratem ventis credere docta Tyros.

De Phenicische prieſters telden twee duizend drie honderd jaren ſedert dien tydt: want de ſtadt Tyrus is maar eenige weinige jaren na de verovering van Troje door de Sidoniers gebouwt, namentlyk 240 jaren voor den opbouw van den tempel te Jeruzalem, volgens Joſephus, en 1248 voor de geboorte des Zaligmakers. *Sanchoniathon apud Euſeb. Praparat. Evangel. lib. I. Tibullus l. I. Eleg.* 7. *Marsham Can. Chron. Du Pin Biblioth. Univ.*

USSEL, eene kleine ſtadt in Vrankryk, gelegen in 't Limoſin, is vermaard wegens de bekwaamheit der inwoonderen in het bewerken der valſche diamanten. Het ſtedeke legt naby de grenzen van Auvergne, omtrent acht mylen ten Weſten van Tulle. *Baudrand.*

USSENBERG, eene heerlykheit van den markgrave van Baden, heeft in oude tyden hare afzonderlyke heeren gehad. *Heſſo* doodde in 't jaar 1110 Otto, kleinzoon van Radbodus, grave van Habsburg. Naderhandt hebben de markgraven van Baden, van de Hogbergſche linie, deze heerlykheit aan zich gebragt. Het benedenſte deel heeft markgraaf Henrik de V in 't begin der XIV eeuwe door huwelyk met Anna, dochter van Bernard van Uſſenberg, verkregen, en zyn zoon *Heſſo* heeft niet lang daar na het opperſte gedeelte gezocht. *Spener. Sylloge Geneal. p.* 71. *Schurtzfl. de rebus Badenſibus c.* 14.

USSERIUS, in 't Engelſch genaamt USHER, of USSCHER, (Henricus) aartsbiſſchop van Armach, en primaat van Ierlandt, leefde in den beginne van de XVII eeuwe. Hy was aartsdeken te Dublin, en wierdt in die hoedanigheit tweemaal aan de koninginne Elizabeth van Engelandt gezonden, wanneer hy den hem opgedragen laſt gelukkig volbragt. Hy arbeidde een geruimen tydt aan een groot werk tegen den kardinaal Bellarminus; maar men zegt, dat zyne vrouw alle de papieren by malkander zocht, en in het vuur wierp, zeggende, dat 'er een groot onderſcheidt was tuſſchen een man, die voor zyne huishouding en kinderen, en iemandt, die daar niet voor te zorgen hadt. *Henr. Fitz-Simon Britannomach. miniſtr. Bayle Dict. Crit.*

USSERIUS, (Jacobus) aartsbiſſchop van Armach, en primaat van Ierlandt, was uit een aanzienlyk geſlacht in Ierlandt, te Dublin den 4 January des jaars 1580 geboren. Zyn vader *Arnoldus Uſſerius* was ſekretaris van de kancelary, en zyne moeder Margareta, dochter van Jacobus Stanihurſt, die rechter te Dublin was, en van welken men zegt, dat hy de koningin Elizabeth het eerſt heeft geraden een hogeſchool te Dublin op te rechten. Hy hadt in zyne jeugdt brave leermeeſters, als Jacobus Fullerton en Jacobus Hamelton, die van den toenmaligen koning van Schotlandt, Jacobus, heimelyk naar Ierlandt waren gezonden, om zich van de gemoederen der proteſterende edellieden te verzekeren, en zyne belangen aldaar, wanneer de koningin Elizabeth kwam te ſterven, te behertigen, die dan, om zich des te beter te verbergen, zich niet ontzagen de jeugdt te onderwyzen. Uſſerius vorderde zodanig in de ſtudiën, dat hy reets in zyn dertiende jaar bekwaam geoordeelt wierdt onder de voedſterlingen van 't genootſchap der H. Drieëenheit te Dublin opgenomen te worden, en hebbende een zonderlinge luſt tot de ſtudie der geſchiedkunde, zou hy reets in zyn vyftiende of zeſtiende jaar een Bybelſche Chronyk van de ſchepping der wereldt af, tot op de boeken der Koningen, opgemaakt hebben. Zyn vader wilde, dat hy in de Rechten zou ſtuderen; maar de zelve in den jare 1598 geſtorven zynde, ging hy over tot de H. Godgeleerdheit. Om zonder belet zich in de ſtudiën te kunnen oeffenen gaf hy zyn erfdeel, dat op hem, als den eerſtgeboren, gevallen was, en die niet zeer gemakkelyk was om aan te vaarden en te adminiſtreren, aan zyn broeder *Ambroſius* over, behoudende voor zich alleen zo veel als hy tot zyne ſtudiën en onderhoudt van noden hadt. Wanneer omtrent dien tydt de Jeſuit Henrik Fiz-Symon, te Dublin gevangen zittende, de geleerdſte Proteſtanten aldaar tot een diſpuut uitdaagde, droeg men dien laſt aan Uſſerius op, ſchoon hy nog maar 18 of 19 jaren oud was. Uſſerius, bemerkende, dat de Roomſch-Katholyken dikwils de kerkenvaders bybrengen, beſloot hunne ſchriften naauwkeurig door te lezen, welk werk hy in den ouderdom van 20 jaren begon, en daar in tot zyn 38 jaar volhardde, binnen welken tydt hy alle Griekſche en Latynſche kerkenvaders, ook de meeſte ſchoolgeleerden, van de eerſte tot de XIII eeuwe, doorlas, makende daar by eenige aanmerkingen, en met een aantonende welke ſchriften echt, en welke onecht waren. Hy hadt voor een groot werk daar van te vervaardigen, onder den tytel van: *Bibliotheca Theologica*, dat hy echter, door de doodt verraſcht, niet kon voltooien. Voorts wierdt hy in zyn een en twintigſte jaar van zyn vaders broeder, *Henricus Uſſerius*, die ook aartsbiſſchop van Armach was, tot deken en prieſter te Dublin ingewyd. In 't jaar 1607 wierdt hy baccalaureus in de H. Godgeleerdheit, en kort daar na hoogleeraar in de hogeſchole te Dublin. Wanneer 'er in 't jaar 1615 een Parlement en eene vergadering van geeſtelyken wegens zekere geloofsſtukken en de kerkentucht te Dublin gehouden wierdt, ſtelde Uſſerius eenige artykelen op, die van de ſtanden goedgekeurt, en van den koning beveſtigt wierden. Zommige kwaadgezinden wilden hem wel verdacht maken, als of hy van de Engelſche kerk was afgeweken, en trachtten hem by den koning te beſchuldigen, dat hy het met de Puriteinen hieldt; maar hy wiſt zich zodanig te zuiveren, dat hem de koning in 't jaar 1620 vrywillig het bisdom van Meath opdroeg. Vier jaren daar na wierdt hy aartsbiſſchop van Armach, welk ampt hy tot het jaar 1640 bekleedde. Wanneer hy omtrent dien tydt naar Engelandt reiſde, gelyk hy alle jaren plagt te doen, om de Engelſche boekeryen te bezichtigen, wierdt hy door de onluſten in Engelandt belet weder naar Ierlandt te keren. Hy wierdt te gelyk van alle zyne inkomſten en van zyne goederen berooft, behalven van zyne bibliotheek, die men in het Ierſche ſlot Droghedah hadt bewaart, en die hy naar Engelandt liet overbrengen. De koning gaf hem wel het bisdom van Carlisle; doch hy wierdt ook daar van door het Parlement, dat zich tegen den koning hadt aangekant, wel haaſt berooft. De Hollanders droegen hem vervolgens een hoogleeraarsampt in de hogeſchole te Leiden op, en de kardinaal Richelieu nodigde hem onder zeer aanzienlyke voorwaarden naar Vrankryk; maar hy ſloeg beide af, om dat 'er in Engelandt vele voorname perſonen waren, die hem gaarne onderhoudt bezorgden, om zyn ommegang te kunnen genieten, en hem op den predikſtoel te horen. Eindelyk wierdt hy in 't jaar 1647, zich te Londen by de gravinne van Peterborough onthoudende, van de ſocieteit of Lincolns-Inn tot predikant beroepen, en aan hem een aanzienlyk jaargeldt gegeven, welk ampt hy ook zeven jaren bekleedde, tot dat hy anderhalve jaar voor zyne doodt wegens zyn zwak gezicht en gebrek van tanden afſtandt daar van deedt. Eindelyk ſtierf hy in de ſtadt Reygate, in 't graafſchap Surrey, den 23 Maart des jaars 1655. Cromwel, anders een vyandt van Uſſerius, liet hem echter opentlyk begraven, als wel wetende, dat hy zeer bemind van het volk was. De koning van Denemarken en de kardinaal Mazarin wilden zyne bibliotheek kopen; maar Cromwel belette het, waarom ze naderhandt van het Ierſche leger voor een geringen prys gekocht, en aan de univerſiteit te Dublin geſchonken wierdt. De grote vyandſchap van Cromwel tegen Uſſerius zou onder anderen daar van daan gekomen zyn, gelyk als zommigen melden, om dat Uſſerius tegen Cromwel, toen nog ſtudent te Oxford zynde, zou gezegt hebben, dat hy wel een groot man zou worden, maar dat hy de kerk veel nadeel zou doen. Men zegt nog, dat Uſſerius zou voorzegt hebben, dat de regering van Cromwel niet lang zou duren, en dat het ryk weder aan zynen rechtmatigen erfgenaam zou komen, hoewel hy 't niet zou beleven, enz. Onder de ſchriften van Uſſerius zyn zonderling bekend: *Annales Veteris & Novi Teſtamenti*; *Antiquitates Eccleſiarum Britannicarum*; *Syntagma de LXX Interpretum verſione*; *De Eccleſiarum Chriſtianarum ſucceſſione & ſtatu*; *Epiſtola Ignatii, Barnaba & Polycarpi, cum annotationibus*; *Hiſtoria Godeſchaldi*: enz. *Parthe Life of James Usher. Thomas Smith in Vita quorundam eruditiſſimorum & illuſtrium virorum, &c. Leti Leven van Olivier Cromwel. Bayle Dict. Crit.*

USSON, in 't Latyn *Uxio* en *Uxo*, eene kleine ſtadt in Auvergne, eene myle van de rivier Allier, en zes mylen van Clermont gelegen, behoorde eertyds tot het graafſchap van Brive. Het kaſteel Uſſon is wegens zyne ſituatie op een hogen rots zeer ſterk, zynde door koning Lodewyk den XI in dien ſtaat gebragt, om 'er zyne gevangenen van ſtaat op te zetten. Het is voornamentlyk daar door bekend geworden, om dat Margareta van Valois, gemalin van koning Henrik den IV, aldaar een geruimen tydt gezeten heeft wegens haar wulpſch leven. Hoewel het ſchynt, dat ze zich naderhandt heeft gebetert; waarom vele van hare vrienden deze rots by den berg Thabor vergelyken. Maar deze plaats kan veel eer een twede eilandt Caprea genaamt worden, alwaar de keizer Tiberius zyne wellusten in eenzaamheit pleegde. Zie het Leven van Henrik den IV en dat van Margareta van Valois. *Hadr. Valeſius Notit. Gall. Baudrand. Coulon rivieres de France. Baſſompiere. Bayle Dict. Crit.*

USTEGA, ook USTICA genaamt, een klein eilandt in de Toskaanſche zee, ten Weſten der Lipariſche eilanden, tegen over de Siciliaanſche ſtadt Ciſalu, in Sicilië, gelegen. Het eilandt is woeſt, en een verblyf der zeerovers.

USTIANO, of OSTIANO, een ſteedtje in het hertogdom van Mantua, op de grenzen der beide landſchappen Cremona en Breſcia, daar de kleine rivier Mela in de Oglio valt. *Schaupl. des krie s in Ital. p.* 507.

USTRINA, of USTRINUM, wierdt te Rome de plaats genaamt, alwaar de doden verbrand wierden. Dit geſchiedde gemeenlyk in 't Veldt van Mars (*Campus Martius*) of in eene der voorſteden, zomwylen binnen Rome zelve, als het namentlyk lyken van aanzienelyke mannen of vrouwen waren. Het geringe volk wierdt op den berg Esquilinus verbrand. Tot dien einde wierdt een houtſtapel opgerecht, genaamt *Rogus*, zynde van binnen met droog hout, van buiten met cypreſſe- en pyntakken opgeſtapelt. Boven dien wierden vele welriekende ſtoffen op den houtſtapel geworpen. Plutarchus getuigt, dat 'er in het verbranden van het lyk van den oppergezaghebber (*Dictator*) Sulla twee honderd manden vol ſpeceryen op

den

den houtſtapel zyn geworpen. By gemene lieden wierden pik en harſt daar toe gebruikt. Een voorbeeldt daar van ziet men in 't onderſtaande opſchrift:

D. M.
P. ATTILIO. RUFO. ET. ACTILIÆ. BERONICÆ
UXOR. VIXER. A. XXIIII. SED
PUB. MENS. X. ANTE. NATUS
EST. ET. EADEM
HORA. FUNGOR. ESU. AMBO
MORTUI
SUNT. ILLE. ACU. ISTA. LANIFICIO
VITAM. AGEBANT. NEC. EX
EORUM. BONIS
PLUS. INVENTUM. EST. QUAM
QUOD
SUFFICERET. AD. EMENDAM
PYRAM. ET
PICEM. QUIBUS. CORPORA. CREMARENTUR
ET. PRÆFICA. CONDUCTA. ET
URNA. EMPTA.

Wanneer nu de houtſtapel dus gereed was, leenden de naaſte bloedvrienden, nevens de kinderen, de handt, om het lyk daar op te tillen. Hier op ziet het zeggen van Horatius: *Omnes composui.* Dat is: „ Ik hebze alle bygezet." Vervolgens opende hy, die den overleden de oogen hadt geſloten, de zelve weder, om den hemel te aanſchouwen, als zyne aanſtaande verblyfplaats. Zy, wier werk het was het lyk te verbranden, en die *Uſtarii* genaamt wierden, volbragten het overige der lykplegtigheit, bekledende den overleden met purper en koſtelyke tapyten, overeenkomende met zynen ſtaat. Eindelyk nam de naaſtbeſtaande een brandende ſakkel in de handt, en zyn gezicht omkerende, om te tonen, dat het met zyn leedwezen geſchiedde, ſtak hy den brandt in den houtſtapel, onder het geluit van trompetten en kromhorens. Daar na deden zy eene offerhande voor de afgeſtorvene ziele, en baden de winden, dat ze in de vlammen van den houtſtapel wilden blazen, en het lyk verder verteeren. Wanneer nu de vlam ophieldt, en het lyk ſcheen verteert te zyn, zeiden de naaſte vrienden den overleden het laatſte vaarwel, roepende: *Salve æternum, & vale æternum; nos eo ordine, quo Natura dederit, te ſequemur.*

USUARDUS, een monnik van de orde der Benediktynen, wordt van zommigen voor een monnik van St. Germain, van anderen voor een abt van St. Sauveur, in neder-Normandië, van anderen voor een monnik van Fulda gehouden. Men gelooft, dat hy een leerling van Alcuinus geweeſt is, en dat hy van Karel den Groten belaſt is een Martelaarsboek te ſchryven, dat nog tegenwoordig in wezen is; hoewel anderen beweren, dat hy in den uitgang der XI eeuwe geleeſt heeft, en dat de opdragt van het voornoemde Martelaarsboek niet aan Karel den Groten, maar aan Karel den Kalen gericht is. *Sigebertus. Trithemius. Bellarminus. Molanus in Martyr. Bollandus Præf. gen. in Vit. Sanct. Voſſius de Hiſt. Lat. Valeſius in Not. ad Hiſt. Eccleſ. Euſeb. Baronius in Martyr.*

UTCESTER, een zeer groot en nog tamelyk wel gebouwt marktvlek in de Engelſche provincie Staffordshire, tuſſchen heerlyke weilanden gelegen. De markt van die plaats zou de grootſte in die landſtreek van Engelandt zyn omtrent het vee, boter en diergelyke dingen. Deze plaats legt 104 mylen van Londen. *Beeverell. Mute.*

UTENHOVEN, of UITENHOVEN. Daar zyn drie geleerde mannen van dien naam geweeſt, geboortig van Gent, daar hun geſlacht in zonderling aanzien was. NICOLAAS VAN UTENHOVEN en des zelfs zoon KAREL wierden in hun vaderlandt tot gewigtige bedieningen gebruikt, en niet minder om hun verſtandt dan om hunne geleerdheit zeer hoog geacht, waarom ook Eraſmus van Rotterdam, Nicolaas met een Griekſch grafſchrift en Karel met verſcheide brieven vereerde. Deze laatſte liet een zoon na, insgelyks KAREL genoemt, die wel den meeſten tydt van zyn leven met reizen doorbragt, doch daar by altydt ſtudeerde, ja zodanig, dat hy een ongemenen roem daar door heeft behaalt. Hy verſtondt vele talen, en ſchreef onder anderen in de Hebreeuſche, Chaldeeuſche, Griekſche, Latynſche, Franſche, Duitſche en Nederduitſche een grafſchrift ter eere van koning Henrik den III, behalven welke talen hy ook nog de Engelſche en Italiaanſche machtig was. De drie geleerde dochters van den beroemden Johannes Morel, met name *Camilla*, *Lucretia*, en *Diana*, genoten een tydlang zyn onderwys. Hy deedt ook, onder het geleide van Paulus Fox, een reis naar Engelandt, en wierdt daar door de koninginne Elizabeth, om welke te behagen hy vele dingen ſchreef, met geſchenken en andere gunſtbewyzingen weder te rug gezonden. Op 't laatſt ging hy wonen in de ſtadt Keulen, en ſtierf daar in den jare 1600, in den ouderdom van 64 jaren. Langen tydt voor zyne doodt arbeidde hy aan zekere aanmerkingen over de *Dionyſiaca* van Nonnius, en voltooide dat werk. Zyne overige werken ſtaan opgetelt by *Teiſſier Eloz. P. II. La Croix du Maine Bibl. Melch. Adam. Valer. Andr. Bibl. Belg. Du Verdier Bibl. Adr. Turneb.*

UTERET, eene kleine ſtadt in Georgië, en des zelfs landſchap Migrelië, alwaar de Abbaſcia in de Fazzo loopt, tien mylen van den mondt der laatſtgemelde rivier, lopende in de Zwarte zee. Men gelooft aldaar, dat het der ouden *Æa*, of *Æapolis*, gelegen in 't landt van Colchis, is. *Baudrand.*

UTICA. Zie BISERTA.

UTILO de I, of ODILO, hertog van Beyeren, volgde zynen vader Theodon op, en voerde een tydlang oorlog in Italië, doch ſtierf in 't jaar 565, tien jaren daar na, toen de Gotthen door Narſes den geſneden uit Italië verdreven wierden. *Andrea Presbyteri Chron. Bavar. Aventini, Adlzreiter. Brunnerus Annal. Boj.*

UTILO de II, hertog van Beyeren, was de opvolger van Hugibert in den jare 379, en vereenigde zich in den jare 741 met Karel Martel tegen de Saracenen, die toen een ſchrik voor de ganſche Chriſtenheit waren. Hy gaf in den met hen gehouden ſlag grote blyken van zyne dapperheit. In het zelve jaar trouwde hy met Hiltrudis, dochter van Karel Martel, en liet zich koning noemen, doch moeſt naderhandt dien tytel weder afſtaan. *Andr. Presbyt. Jo. Aventinus. Andr. Brunner.*

UTINO, (LEONARD DE) een Jakobyner monnik, leefde in de XV eeuwe, en was een vermaard prediker. Zyne predikatiën zyn van de allereerſte werken, die van de drukperſſe gekomen zyn, zynde gedrukt in 't jaar 1446. Zyn traktaat, genaamt: *Loci Communes*, is gedrukt in 't jaar 1478, en zyne ſermoenen over de Vaſten en Zondags-texten te Lion in 't jaar 1495.

UTO (HET KONINKRYK VAN) is een landſchap van Japan, gelegen in het eilandt Ximo, tuſſchen de ſteden Bungo en Figen.

UTRECHT. Met dezen naam wordt zo wel het gehele landſchap, of ſticht, als de ſtadt genoemt. Ten tyde van de biſſchoppen pleeg het ſticht of bisdom van Utrecht verdeelt te worden in 't *Over-* en in het *Nederſticht*. Tot het *Overſticht* behoorde onder anderen ook de provincie van *Over-Yſſel*. Hoe nu dat landſchap onder de regering van Henrik van Beyeren, LVIII biſſchop van Utrecht, door verſcheide binnen- en buitenlandſche oorlogen vernielt en bedorven is, en de gemelde biſſchop niet langer in ſtaat zynde om het tegen het geweldt van den hertog van Gelder te beſchermen, de Staten van die provincie de wereldlyke macht aan keizer Karel onder zekere voorwaarden, met toeſtemminge van den biſſchop, in de jaren 1527 en 1528 hebben opgedragen, kan in 't brede nagelezen worden in dit Woordenboek op de artykels OVER-YSSEL en KAMPEN.

Dit Nederſticht, of de Provincie van Utrecht, is thans eene der zeven Vereenigde Landſchappen, of Provinciën, leggende genoegzaam in 't midden der zelver, in eene zeer aangename landſtreek, hebbende doorgaans een vruchtbaren grondt, en zeer ſchoon bouw- en weilandt. Het wordt beſpoelt door de rivieren de Lek, of den Neder-Rhyn, den Yſſel, de Vecht en de Eem, als mede door de Zuiderzee. Het grenſt ten Ooſten aan Gelderlandt, en ten Zuiden, Noorden en Weſten aan Hollandt. Dit landſchap is buiten twyffel het vierde in rang onder de zeven Vereenigde Provinciën; waar omtrent is aan te merken, dat de Provincie van Vrieslandt, al van den beginne der vrye regeringe af, aan die van Utrecht den rang, dien zy onder de Vereenigde Bondgenoten te houden hadden, betwiſt heeft; welk verſchil geduurt hebbende tot in den jare 1674, eindelyk aan de uitſpraak van beide de ſtadhouders dier Provinciën is verbleven, en na dat ieder zyne ſtukken en bewyzen tot ſtaving van zyn recht onder de zelve gelevert hadt, tot voordeel van de Provincie van Utrecht is uitgeſproken. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Stuk, I Boek, 1 Tit. 3 Deel, num.* 51.

Dit landſchap begrypt in zich vyf ſteden, te weten *Utrecht*, zynde de hoofdſtadt, daar de Provincie den naam naar voert, *Amersfoort*, *Wyk by of te Duurſtede*, *Rhenen*, en *Montfoort*; daar by in de zeventig dorpen, waar onder zyn verſcheide hoge of vrye heerlykheden, als mede zeer vele riddermatige hofſteden, welker lyſten te vinden zyn in het gemelde *Utrechts Plakkaatboek I Stuk, I Boek*, 2. *Tit.* 5 *Deel*, *num.* 24 enz.

Het wordt verdeelt in vier kwartieren of maarſchalkampten, namentlyk, van het *Overkwartier*, *Montfoort*, het *Nederkwartier*, (anders van *Abkoude*) en *Eemlandt*, van welke maarſchalkampten men hier na nog een woordt melden zal.

Om verder te komen tot de tegenwoordige regeringswyze van dit landſchap, zo dient vooraf gemeld, dat het van ouds door biſſchoppen is geregeert geweeſt; maar alzo de levens en verrechtingen van de zelve, als zeer veel invloedt hebbende in de oude en later geſchiedeniſſen van dit landt, in dit Werk op ieders name in 't brede beſchreven worden, zal men zich daar in tegenwoordig niet inlaten, maar den nieuwsgierigen Lezer derwaarts wyzen, en hier alleen eene nauwkeurige naamlyſt der biſſchoppen, (waar onder de twee eerſte den tytel en de waardigheit van aartsbiſſchop gehad hebben) met de jaren van hunne verkiezinge, en hoe lang zy geregeert hebben, volgens de rekening van Suffridus Petri (zonder ons met eenig verſchil over de tydrekening, waar van in hunne levens breder geſproken wordt, hier op te houden) opgeven.

Naamlyſt der biſſchoppen van Utrecht.

1. St. *Willibrordus*, van den paus hernoemt *Clemens*, eerſte aartsbiſſchop van Utrecht in 't jaar 696, heeft geregeert 40 jaren.

2. St. *Winfridus*, anders *Bonifacius*, twede aartsbisſchop in 't jaar 736, heeft geregeert 16 jaren.
3. St. *Gregorius*, nu alleen bisſchop, in 't jaar 752, heeft geregeert 32 jaren.
4. St. *Albricus*, of *Adelbricus*, in 't jaar 784, heeft geregeert 10 jaren.
5. St. *Theodardus*, of *Thiadardus*, enz. in 't jaar 794, heeft geregeert 6 jaren.
6. St. *Harmacharius*, *Hermacurus*, *Harcamacarus*, *Erwahirus*, of *Ermacarus*, in 't jaar 800, heeft geregeert 27 jaren.
7. St. *Rixfridus* in 't jaar 827, heeft geregeert 7 jaren.
8. St. *Fredericus* in 't jaar 834, heeft geregeert 2 jaren.
9. St. *Alfricus*, *Albricus*, of *Albertus*, in 't jaar 836, heeft geregeert 19 jaren.
10. St. *Ludgerus* in 't jaar 855, heeft geregeert een jaar.
11. St. *Hungerus* in 't jaar 856, heeft geregeert 10 jaren.
12. St. *Odilbaldus*, of *Adilbaldus*, in 't jaar 866, heeft geregeert 34 jaren.
13. St. *Egilboldus*, of *Eivoldus*, in 't jaar 900, heeft geregeert 6, of, zo anderen willen, 10 maanden.
14. St. *Radbodus* in 't jaar 901, heeft geregeert 17 jaren.
15. St. *Baldricus* in 't jaar 918, heeft geregeert 59 jaren.
16. St. *Folckmarus*, *Volckmarus*, of *Wolckmarus*, in 't jaar 977, heeft geregeert 13 jaren.
17. St. *Balduinus* in 't jaar 990, heeft geregeert 4 jaren.
18 St. *Aufridus*, of *Ansfridus*, in 't jaar 994, heeft geregeert 14 jaren
19. St. *Adelboldus* in 't jaar 1008, heeft geregeert 19 jaren.
20. *Arnulphus*, *Bernoldus*, *Warnulphus*, of *Bernulphus*, in 't jaar 1027, heeft geregeert 27 jaren.
21. *Wilhelm van Gelder* (*Hermannus*) in 't jaar 1054, heeft geregeert 21 jaren.
22. *Conradus* in 't jaar 1075, heeft geregeert 24 jaren.
23. *Burchardus* in 't jaar 1099, heeft geregeert 13 jaren.
24. *Godebaldus* in 't jaar 1112, heeft geregeert 15 jaren.
25. *Andreas van Kuyck* in 't jaar 1127, heeft geregeert 11 jaren.
26. *Harderbertus*, *Harbertus*, *Harpardus*, *Heribertus*, of *Sandebertus*, in 't jaar 1138, heeft geregeert 12 jaren.
27. *Herman van Hoorn* in 't jaar 1150, heeft geregeert 6 jaren.
28. *Godefridus van Rhenen* in 't jaar 1156, heeft geregeert 22 jaren.
29. *Balduinus* de II *van Hollandt* in 't jaar 1178, heeft geregeert 18 jaren.
30, 31. *Arnoldus van Ysenburg*, en *Theodoricus van Hollandt*, in 't jaar 1196, de een na den anderen door den paus bevestigt, hebben beide maar 2 jaren geregeert.
32. *Theodoricus* de II *van Are* in 't jaar 1198, heeft geregeert 4 jaren.
33. *Otto* de I *van Gelder* in 't jaar 1202, heeft geregeert 3 jaren.
34. *Otto* de II *van der Lip* in 't jaar 1205, heeft geregeert 20 jaren.
35. *Wilbrand van Oldenburg* in 't jaar 1215, heeft geregeert 8 jaren.
36. *Otto* de III *van Hollandt* in 't jaar 1233, heeft geregeert 16 jaren.
37. *Gysewyn van Amstel* in 't jaar 1249, heeft geregeert een jaar.
38. *Henrick van Vianden* (*de Vienda* of *de Vianda*) in 't jaar 1250, heeft geregeert 17 jaren.
39 *Johannes* de I *van Nassau* in 't jaar 1267, heeft geregeert 21 jaren.
40. *Johannes* de II *van Zirck*, of *Syrick*, in 't jaar 1288, heeft geregeert 8 jaren.
41. *Willem van Mechelen* in 't jaar 1296, heeft geregeert 5 jaren.
42. *Guido van Avesnes* in 't jaar 1301, heeft geregeert 16 jaren.
43. *Frederik van Zirck* of *Syrick* in 't jaar 1317, heeft geregeert 5 jaren.
44. *Jakob van Oudshoorn* in 't jaar 1322, heeft geregeert 2 maanden.
45. *Johannes* de III *van Diest* in 't jaar 1322, heeft geregeert 18 jaren.
46. *Nicolaus de Capuciis* in 't jaar 1340, heeft geregeert 1 jaar.
47. *Johannes* de IV *van Arckel* in 't jaar 1341, heeft geregeert 23 jaren.
48. *Johannes* de V *van Vernenburg* in 't jaar 1364, heeft geregeert 7 jaren.
49. *Arend* of *Arnoldus van Hoorn* in 't jaar 1371, heeft geregeert 7 jaren.
50. *Floris* of *Florentius van Wevelinkhoven* in 't jaar 1379, heeft geregeert 13 jaren.
51. *Frederik van Blankenheim* in 't jaar 1393, heeft geregeert 30 jaren.
52. *Zweder* of *Zwederus van Kuilemburg* in 't jaar 1423, heeft geregeert 10 jaren.
53. *Rudolph van Diepholt* in 't jaar 1433, heeft geregeert 23 jaren.
54. *Gysbert* of *Gysbrecht van Brederode* in 't jaar 1455, heeft geregeert omtrent 2 jaren.
55. *David van Burgundië* in 't jaar 1457, heeft geregeert 39 jaren.
56. *Frederik van Baden* in 't jaar 1496, heeft geregeert 20 jaren.
57. *Philips van Burgundië* in 't jaar 1516, heeft geregeert 8 jaren.
58. *Henrik van Beyeren* in 't jaar 1524, heeft geregeert 5 jaren.

De drie navolgende zyn alleen geestelyke bisſchoppen geweest, zonder eenige wereldlyke macht.

59. *Willem van Enckevoirt* in 't jaar 1529, heeft geregeert 7 jaren.
60. *Georgius van Egmondt* in 't jaar 1536, heeft geregeert 24 jaren.
61. *Frederik Schenck van Tautenburg* in 't jaar 1560, is kort daar na tot aartsbisſchop verkoren, en in die waardigheit gebleven tot de verandering van de regering en den Godsdienst in deze landen, omtrent welken tydt (op den 25 Augusty des jaars 1580) hy is overleden.

De bisſchoppelyke regering dan, in opzichte van het wereldlyke gebiedt, is ten einde gelopen ten tyde van den bovengemelden bisſchop *Henrik van Beyeren*. Deze bisſchop, van wien niet t'onrecht gezegt wordt, dat hy onder de wapenen verkoren is, onder de wapenen heeft geregeert, en onder de wapenen zyn treurſpel voleindigt heeft, was, in weêrwil van zyne machtige mededingers, voornamentlyk door de Utrechtſe gemeente, als met de wapenen in de handt, op den bisſchoppelyken ſetel geplaatst. De stadt Utrecht was van binnen vol oproer; het landt van buiten wierdt jammerlyk geplaagt en verwoest door den hertog van Gelder, met wien dit landſchap in een' gestadigen oorlog was. Alle die beroerten, ſchoon bisſchop Henrik zyne uiterste pogingen daar toe aanwendde, namen met zyne verheffinge tot die waardigheit nog geen einde, maar kwamen van dag tot dag te vermeerderen. Het zou van te langen adem zyn de velerlei oproeren, onder zyne regering voorgevallen, te verhalen; hoe eenige der gemeente, naardien de geestelyken tot de bezwaarnissen, door Henrik op het sticht gelegt, weigerden iets te dragen, den hertog van Gelder binnen Utrecht lieten komen, die echter door den bisſchop daar weder uit gedreven wierdt; hoe de oorlog tusſchen den bisſchop en den hertog van Gelder gevoert is; hoe de gildens van de stadt Utrecht, om geldt te bekomen tot betaling van het ingelegerde krygsvolk, de kerkelyke zilvere bekkens, kandelaars, ook eenige zilvere beelden ſmolten, en 'er geldt van maakten, en wat dies meer is. De nieuwsgierige Lezer kan daar van by Slichtenhorst in zyne *Gelderſche Geſchiedenisſen*, by Lambertus Hortensius, *Secesſion. Ultraj.*, by Diedenhov. *in Henric. Bavar.*, in de *Historie van het Utrechtſche Bisdom*, en by andere ſchryvers in 't brede onderrecht worden. Men zal hier alleenlyk als met den vinger aanroeren, dat de bisſchop van tydt tot tydt bemerkende, dat de haat van de gemeente tegen hem aangroeide, en hy alzo de klem der regering allengskens kwyd raakte, ook daar benevens het landt in zware ſchulden gezonken was, waar uit hy niet voorzag het zelve te zullen kunnen redden, een voornemen nam om zich van het wereldlyke gebiedt te ontdoen, en het aan keizer Karel, die hem met geldt, volk en wapenen was te hulp gekomen, over te dragen. Vele voortreffelyke mannen en liefhebbers van de vryheit en voorrechten des volks stonden die overdragt heftig tegen, maar verloren 'er het hoofdt door: de kanunniken, die de vryheit der kerke wilden voorstaan, wierden in leêre zakken gestoken en verdronken. De aanhangers en vrienden van keizer Karel sliepen onder dien twist en holgaande beroerten niet, maar kochten des bisſchops Raden en vrienden met geldt om, die hem zo ver bragten, dat hy de wereldlyke oppermacht aan gemelden keizer in het jaar 1528 voor eene geringe ſomme gelds verkocht, en in eene plegtige vergadering van de Staten, die willens onwillens zulks met goede oogen moesten aanzien, overgaf, behoudende alleen aan zich de geestelyke regering, die hy in het volgende jaar aan paus Clemens den VII ook afstondt, de welke den kardinaal Willem van Enckevoort tot bisſchop aanstelde. Dat bisſchop Henrik niet lang daar na groot berouw van deze overdragt gehad, en zyne aanraders vervloekt heeft, wordt by de ſchryvers als een zekere waarheit getuigt. Alle de stukken en bewyzen rakende deze overdragt zyn te vinden in het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Stuk*, 1 *Boek*, 1 *Tit.*, waar uit men kan zien, dat de paus dit grote werk met zyne goedkeuring heeft bekrachtigt, en de onderdanen door den bisſchop van den eedt aan hem gedaan ontslagen zyn; waar op de Kapittelen, Edelen en Steden den eedt van getrouwheit aan den grave van Hoogstraten in name van den keizer hebben afgelegt; en gemelde graaf van zyn kant gezworen dit landſchap voor alle geweldt te zullen beſchermen, in goede order en politie regeren, en by zyne voorrechten en gewoontens handhaven. Hoe verre nu keizer Karel aan dien eedt voldaan heeft, is daar uit klaarlyk af te nemen, dat hy aanstonts de ganſche regeringsform, wetten en manieren van rechtspleging heeft verandert, en naauwlyks een ſchaduwe van de oude regeringswyze overgelaten; hoewel wy ook gaarne bekennen willen, dat hy vele zaken op een beter voet heeft gebragt, en de regering, die door de oproerige verkiezingen van de gildens, voornamentlyk in de stadt Utrecht, op losſe ſchroeven stondt, op vaster grondt gevestigt heeft. Zie de Voorreden van het *Groot Utrechts Plakkaatboek* en het *I Stuk*,

1 Boek,

I Boek, *II Tit.*, en het *III Stuk*, *I Boek*, *I*, *II Tit.* Hier op is verder gebeurt, dat dit landſchap, even gelyk de andere Vereenigde Landſchappen, het ondragelyk juk van Philips den II afgeworpen, en de vrye Staatsregering aangenomen heeft, en vervolgens een lidt is geworden van het gemenebeſt der Vereenigde Nederlanden, waar van op de artykels van ieder Provincie, en inzonderheit in dat van de VEREENIGDE PROVINCIEN breder is geſproken.

De Staten des lands van Utrecht beſtaan uit drie leden, namentlyk: I. de *Geeſtelyken*, of *Geeligeerde Kannunniken uit de vyf Kapittelen*; II. de *Ridderſchap*; III. de *ſtadt Utrecht*, waar by de vier ſteden, *Amersfoort*, *Rhenen*, *Wyk*, en *Montfoort*, gevoegt worden.

Nopens het eerſte lidt moet men weten, dat ten tyde der biſſchoppen de dekens met de twee oudſte kanunniken der vyf Kapittelen doorgaans naar de vergadering der Staten, die in het groot Kapittelhuis van den Dom (nu voor de Akademie geſchikt) gehouden wierdt, plagten gezonden te worden. Na het veranderen van de regering zyn deze Kapittelen om redenen te niet gedaan; maar heeft de ſtadt van Utrecht, voornamentlyk op het aanhouden van de acht burger-hoplieden, en andere aanzienlyke burgers, in den jare 1582 alle middelen aangewend om het eerſte lidt, of der geeſtelyken, te doen vernietigen, en wel onder anderen om deze redenen, dat aan geeſtelyken noch naar Goddelyke, noch naar wereldlyke rechten geen regering toekwam, en zy met geen wereldlyke dingen zich mogten bekommeren; dat zy ook in gene andere Vereenigde Provinciën eenigen Staat uitmaakten, of in de vergadering der Staten geroepen wierden; dat zy meeſt alle van den Roomſchen Godsdienſt waren, 't welk met de aangenomene lere niet kon zamengaan. Niettegenſtaande deze en meer andere redenen konden echter die van de ſtadt van Utrecht hun oogmerk niet bereiken. Vermits nu door dien twiſt de gemene zaken ſtil ſtonden, niet zonder groot nadeel van den nieuw gemaakten Staat, is men eindelyk overeengekomen het geſchil te laten verblyven aan den Landraadt aan deze zyde der Maze. Door die vergadering zyn eenige artykelen by voorraadt vaſtgeſtelt, die by de Ridderſchap en ſtadt van Utrecht, mitsgaders by den prins van Orange zyn goedgekeurt, ter tyd en wyle gemelde prins de zaak in den grondt zou hebben onderzocht en uitgeſproken. De inhoudt kwam hier op uit: „Dat de vyf Kapittelen in hunne vergaderingen niet meer zouden mogen handelen over zaken van „de regering, maar alleen over het bewindt hunner goederen; dat by den Raadt van de ſtadt tien of twaalf perſonen „zouden genoemt worden, alle van den Hervormden Godsdienſt, en daar uit by de Ridderſchap en kleine ſteden zes „of acht verkoren, de welke niet als geeſtelyken, maar als „wereldlyken zouden geacht worden; en dat die Geëligeerden met de Ridderſchap en ſteden ter vergadering van de „Staten zouden verſchynen". Hier mede waren de gerezene onluſten voor een wyle geſtilt; maar wierden niet lang daar na, ten tyde van Leiceſter, in de jaren 1586 en 1587 weder levendig. *Zie Bor Nederlandſche Hiſtor. XVII Boek*, *bladz.* 317, *en XXII Boek*, *bladz.* 857 *enz.* Des niettegenſtaande is het lidt der Geëligeerden in wezen gebleven, ingevolge van de uitſpraak van den Landraadt, de welke in het jaar 1610 door de arbitrale uitſpraak van den Raadt van State is beveſtigt. Naderhandt verſchil zynde ontſtaan wegens de vermeerdering van het voornoemde eerſte lidt, en het zelve aan de uitſpraak van prins Maurits zynde verbleven, heeft gemelde prins in het jaar 1618 verſtaan, dat het lidt der Geëligeerden voortaan zou beſtaan uit acht perſonen, waar van vier edellieden, en vier burgers; en wanneer een edelman of burger mogt komen te ſterven, dat alsdan een dubbeld getal by de Vroedſchap der ſtadt Utrecht zou worden opgegeven, om daar uit by de Ridderſchap en de vier kleine ſteden een te doen verkoren worden. Op dien voet beſtaat het lidt der Geëligeerden tegenwoordig nog. In het jaar 1708 hebben de Staten verſtaan, dat de prooſten van de Kapittelen in dit lidt zouden kunnen verkoren worden. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek*, *I Stuk*, *I Boek*, *II Tit.* *II Deel.*

Het twede lidt beſtaat uit de Edelen en Ridderſchap, maar aan een zeker getal van perſonen niet gebonden. De Edelen genegen zynde hun lidt te vermeerderen, moeten, alvorens daar toe te treden, zulks aan de ordinaris Gedeputeerden bekend maken, om daar van een poinct van beſchryvinge te maken. De Edelen, die in het lidt van de Ridderſchap beſchreven mogen worden, moeten zyn van den Hervormden Godsdienſt, van riddermatige geboorte, en daar voor by de gezamentlyke drie leden van Staten erkent; mitsgaders bezitten een riddermatige hofſtede, by de Staten daar voor gehouden en erkent, hebbende een huis of ridderwoning met opgetogen bruggen, en het bouwhuis binnen de grachten, zulks dat een huisman zyn lyf en goedt daar op mag bergen, en ten tyde van noodt daar vry op ſlapen. Daarenboven moeten de te beſchryven Edelen hebben den vollen ouderdom van 24 jaren, en in deze Provincie 25000 guldens aan vaſte goederen bezitten. Vader en zoon, hele en halve broeders mogen te gelyk niet beſchreven worden; gelyk ook niet die eenige politike of militaire bedieningen hebben, maar moeten de zelve alvorens nederleggen. Een edelman komende uit een andere Provincie, en door huwelyk met eene erfdochter bekomen hebbende eene riddermatige hofſtede, moet die bezeten, en in deze Provincie gewoont hebben den tydt van twee volle jaren, alvorens in het lidt te mogen beſchreven worden. Een edelman, komende uit eene andere Provincie, en door erfeniſſe eene ridderhofſtede hebbende bekomen, moet de zelve bezeten, en in deze Provincie gewoont hebben vier achtereen volgende jaren; doch door koop een ridderhofſtede hebbende verkregen, moet hy de zelve bezeten en in deze Provincie gewoont hebben zes volle jaren: alles uit hoofde van zekere Reſolutie van den 24 July des jaars 1667. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Boek*, *II Tit.* 5 *Deel.*

Het derde lidt van Staten maken de veertig Raden van de Vroedſchap der ſtadt Utrecht uit, waar by doorgaans de vier kleine ſteden gevoegt worden. Of nu de ſtadt van Utrecht, met uitſluiting van de vier andere ſteden, het derde lidt van Staten alleen uitmaakt, is op het artykel van AMERSFOORT breder uitgehaalt. De Staten worden door de ordinaris Gedeputeerden jaarlykſch Staatsgewyze tweemaal beſchreven, namentlyk op den eerſten Woensdag in de maanden Julius en December, volgens Reſolutie van den 5 July 1698. Behalven deze zyn 'er nog verſcheide andere vergaderingen, die naar vereiſch en belang van zaken uitgeſchreven worden. Om dat nu de Staten by allerlei voorvallende gelegenheden zo ſchielyk niet kunnen vergaderen, en 'er vele zaken van minder belang dagelykſch voorkomen, die echter noodzakelyke afdoening vereiſchen, zo is 'er een collegie van twaalf ordinaris Gedeputeerden, als vier uit het eerſte, vier uit het twede lidt, de twee burgermeeſters van de ſtadt van Utrecht, een van Amersfoort, en een by beurten uit de drie andere ſteden, de welke malkander alle drie maanden afloſſen. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Boek*, *II Tit.* 6 *Deel.* By de bovengemelde uitſpraak van den Raadt van State van den 8 Juny des jaars 1610 is dit Collegie, het welk te voren maar uit negen perſonen beſtondt, op twaalf gebragt. Zy vergaderen alle Dingsdag en Vrydag morgen ten tien uuren, uitgezonderd in de vakantiën.

Wegens deze Provincie worden ook drie Heeren afgezonden in de vergadering van de Staten Generaal, als een uit de Geëligeerden, een uit de Ridderſchap, en een wegens de ſtadt van Utrecht: daarenboven by beurten van de voorgezegde drie leden een in den Raadt van State, twee in de Generaliteits Rekenkamer, een in de Admiraliteiten van Rotterdam, Amſterdam, Noord-Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt; een in de Ooſt en een in de Weſt-Indiſche Maatſchappy. Deze ampten worden voor zes, of wel voor drie jaren vergeven. De vier kleine ſteden zyn genoegzaam daar van uitgeſloten, uitgenomen dat door tuſſchenſprake van prins Maurits de ſtadt van Utrecht aan de vier ſteden, by Reſolutie van den 23 January des jaars 1623, heeft toegeſtaan, dat zy by beurten in een van de Collegiën ter Admiraliteit, Ooſt- en Weſt-Indiſche Maatſchappy iemandt voor drie jaren zouden mogen afzenden.

De *Finantie-* of *Rekenkamer* dezer Provincie beſtaat uit drie perſonen, uit ieder lidt een, behalven een preſident uit de ordinaris Gedeputeerden, die van jaar tot jaar by beurten van de drie leden door de zelve Heeren Gedeputeerden daar toe verkoren wordt.

Behalven de gemelde Collegiën zyn 'er nog andere tot regering van dyken, dammen, rivieren, en andere wateren, zo ten tyde van de biſſchoppen, als van keizer Karel, en onder de vrye Staatsregering opgerecht, en ieder met zyne eige handveſten en voorrechten voorzien: te weten, van den Lekkendyk bovendams, den Lekkendyk benedendams, Byleveldt, Lange Vliet, Yſſel, Eem, de Vecht, Nieuwe Grift, Vaartſen, en krommen Rhyn, Bunſchoter Veen- en Veldendyk, enz. Alle die handveſten en keuren zyn vervat in het *Groot Utrechts Plakkaatboek II Stuk*, *II Boek.*

Wy hebben boven aangetekent, dat keizer Karel, heer van dit Landſchap zynde geworden, de gansche wyze van rechtspleging ook verandert heeft. Ten dien einde heeft hy een Hof Provinciaal van Juſtitie opgerecht, het zelve met een inſtructie op den 24 Maart 1529 (naar ſtyl van den Hove, of, naar onzen ſtyl, 1530) voorzien, en op den 2 April daar aan volgende ingewyd. Deze Provinciale Raadt ſchynt toen beſtaan te hebben uit een Preſident, drie extraordinaire en vier ordinaire Raden, daar onder de Procureur generaal gerekent, met den Griffier. Na den tydt der hervorming hier te lande is by de inſtructie van het Hof van den 3 April 1583 goedgevonden, dat het zelve zou beſtaan uit een Preſident en vyf ordinaris Raden, met den Procureur generaal, en daar benevens uit drie extraordinaire Raden, uit elk lidt van Staten een te verkiezen. In den jare 1622 is het getal der ordinaris Raden gebragt tot op acht perſonen, den Preſident en Procureur generaal daar onder begrepen. Tot het jaar 1630 pleeg een van de ordinaris Raden het Procureur generaals ampt waar te nemen, doch is het zelve ampt toen daar van afgeſcheiden, zulks dat het Hof tegenwoordig beſtaat uit acht ordinaris en drie extraordinaris Raden, behalven den Procureur generaal. Thans is 'er ook geen Preſident, maar wordt ingevolge van de Reſolutie van den 21 Auguſty 1706 die plaats door de ordinaris Raden by beurten ieder een maandt waargenomen. De extraordinaris Raden mogen gene andere zyn dan die werkelyk een van de drie leden van Staten zyn. Zy worden maar voor zes, of drie jaren, of wel korter tydt aangeſteit. De ordinaris Raden moeten van den Hervormden Godsdienſt zyn, en bereikt hebben den vollen ouderdom van 26 jaren (te voren 28, by Reſolutie van den 10 May 1649) mitsgaders gepraktiſeerde rechtsgeleerden, volgens gemelde Reſolutie, en van den 14 February 1667; mogen ook volgens de laatſtgemelde in-

ſtructie

structie van den Hove in geen anderen eedt of dienst zyn.

Tot bevordering van de justitie zyn 'er van oude tyden af vier Maarschalken door de bisschoppen aangestelt, waar van daan dit Landschap in vier kwartieren, of Maarschalkampten verdeelt is, gelyk boven is aangetekent. Deze Maarschalken zyn eertyds meest edellieden geweest, of ten minste van aanzienlyken huize: naderhandt zyn de burgers zo wel als de edelen met die ampten begiftigt. Der zelver plicht is voornamentlyk zorge te dragen, dat de overtreders der plakkaten, en voorts alle misdadigen, vechters, enz. achterhaalt en voor het Hof te recht gestelt worden. Zy mogen over geen vechtboete met iemandt eenig verdrag maken dan met kennisse van het Hof. Tot de rechtspleging ten platten lande behoort ook, dat keizer Karel aan de meeste dorpen van het Sticht, in plaats van het Buurrecht, het welk zy tot nog toe gebruikt hadden, Schepenrecht vergunt heeft. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek V Boek*.

Alzo boven, ter gelegenheit van het lidt der Geëligeerden, gewag is gemaakt van de vyf Kapittelen binnen Utrecht, is het nodig daar van nog uitvoeriger te handelen. Het is bekent, dat 'er in de stadt van Utrecht vyf Kapittelen zyn, als van den *Dom*, *Oud-Munster*, *St. Pieter*, *St. Jan*, en *St. Marie*. Ieder Kapittel heeft zyn Proost, Deken, Scholaster, Thesaurier, en Kanunniken. Het getal der Kanunniken is in ieder Kapittel niet even groot. In den Dom maken de Kanunniken, met den Proost, Deken, Scholaster en Thesaurier, het getal van veertig uit; in Oudmunster twee en twintig, in St. Pieter dertig, in St. Jan twintig, in St. Marie dertig. Ten opzichte van de Proostdyen, Thesaurien, en Scholasteriën, die eertyds door de Staten plegen weggegeven te worden, is by Resolutie van den 5 May des jaars 1707 goedgevonden, dat de zelve met alle de voordeelen, daar aan van ouds behoort hebbende, zouden worden verkocht, en de penningen ten dienste van het gemene landt aangelegt. De verkiezing der Dekens geschiedt door de Kapittelen, stellende ieder zyn eigen Deken, volgens zeker verdrag tusschen de Kapittelen, de Ridderschap, en stadt van Utrecht den 9 Juny 1579 gemaakt. Nochtans moet die verkiezing, gelyk ook de overgave van de prebenden door de Staten, of der zelver ordinaris Gedeputeerden goedgekeurt worden. De voorgemelde Proosten, Dekens, Thesauriers, Kanunniken, Vikarissen, enz. moeten belydenis doen van den Hervormden Godsdienst. De Prebenden, of Kanunnikdyen, die in ieder der vyf Kapittelen, door de doodt, of anderszins, komen open te vallen, worden volgens het voorzegde verdrag by beurten van het Kapittel, van de Ridderschap, en van de stadt van Utrecht vergeven, of verkocht, zo wanneer zy vervallen in de oneeven, of pausselyke, nu Staten maanden, te weten January, Maart, May, July, September, en November; maar indien zy openvallen in de eeven of Kapittels maanden, als February, April, Juny, Augustus, October, en December, dan staan ze ter vergevinge van de Kanunniken in elk Kapittel, hebbende daar in ieder Kanunnik zyn beurt, die gezegt wordt *in turno* te zitten. Men vindt ook, dat een Kanunnik wordt gezegt *in utroque turno* te zitten; zulks is te verstaan, zo wanneer de *Turnarius* van een der Kapittelen staat op zyn ordinaris tourbeurt van het Kapittel, en daar by op de tourbeurt van het eerste lidt van Staten; het welk dan gebeurt, wanneer de stadt van Utrecht de laatste opengevalle prebende vergeven heeft, en alzo de tourbeurt aan het eerste lidt gekomen is, zo dat zulk een *Turnarius* de vergeving heeft van de eerst open te vallen prebende, het zy in de eeven, het zy in de oneeven maanden. Gelyk nu elk Kapittel zyne byzondere wetten en gewoonten heeft, zo is in het Kapittel van Oudmunster als iets byzonders aan te merken, dat aldaar geen ordinaris tourbeurten voor de Kanunniken zyn; maar is in dat Kapittel gebruikelyk, dat zo wanneer iemandt vier jaren een prebende hebbende gehad in de eeven maanden komt te sterven, zyne erfgenamen het recht hebben om die dode prebende ten hunnen behoeve te verkopen; maar sterft hy in de oneeven maanden, zo krygen die erfgenamen zes duizend guldens van het Kapittel weder.

De Kanunnikdyen worden verkregen door overgift, doodt, en begeving van den gene, die daar toe recht heeft. Maar hier dient op gelet, of iemandt, die zyn prebende verkocht heeft, of uit eenigen anderen hoofde aan iemandt wil overgeven, gezond en frisch, dan of hy eenige ziekte of zwakheit heeft, schoon die niet dodelyk is: want in dit laatste geval moet de overgever nog volle twintig dagen na de overgifte leven, te rekenen van het oogenblik en 't uur of klokspel af, dat de overgift geschied is; en binnen dien tydt stervende, vervalt de prebende aan den gene, die op de tourbeurt zit. Doch wanneer de overgift geschiedt door iemandt, die frisch en gezond is, dan is de zelve van waarde, al kwam hy kort daar na schielyk te sterven. Iemandt eene Kanunnikdy hebbende bekomen, moet een geheel jaar lang in de stadt blyven, zonder daar buiten te mogen vernachten, het welk dikwils voor een geringe somme wordt afgekocht. Als iemandt eene Kanunnikdy bekomen heeft, is hy aanstonts geen volkomen Kapitulair: want daar is een groot onderscheidt tusschen een dode en een levendige prebende. Ten aanzien van een levendige prebende is de tydt veel korter dan van een dode, waar omtrent in ieder Kapittel een zeker getal van jaren beraamt is om vol Kapitulair te kunnen worden, en 't genot van de prebende te hebben, met al haar toebehoren, alzo de erfgenamen eenige jaren van gratie trekken. Zie dit alles in het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Boek*, 11 *Tit*. 3 *Deel. Ordonnant. Decis. van den* 14 *April* 1659, *in den* 13 *Tit*. 11 *Deel. Wesel ad Novell Ultraj. art*. 18.

Ten opzichte tot het Kerkelyke is dit Landschap verdeelt in drie kwartieren of Classen, te weten van *Utrecht*, *Amersfoort*, *Rhenen* en *Wyk*. Ieder Classis heeft viermaal 's jaars hare vergadering, namentlyk in de maanden van Maart, Juny, Augustus, en October, of ook wel in November, alzo de eene Classis na de andere hare byeenkomst heeft, en zy met den anderen correspondentie houden. De Classis van Rhenen en Wyk wordt by beurten, dan te Rhenen, dan te Wyk, gehouden. Eens 's jaars wordt 'er binnen Utrecht Synode gehouden, waar op elke Classis drie Predikanten en twee Ouderlingen zendt, behalven de vier Deputaten van 't Synode, waar van uit elke Classis een verkoren wordt, hebbende een van hen een dubbelde commissie, het welk by beurten van ieder Classis gaat. Gelyk nu dit Synode zyne Correspondenten zendt naar de Synodens van Zuid- en Noord-Hollandt, Gelderlandt, Vrieslandt, Over-Yssel en Groningen, zo ontfangt het ook afgezondenen uit die Synodens.

UTRECHT, in 't Latyn *Ultrajectum* en *Trajectum ad Rhenum*, eene zeer oude en vermaarde stadt, de hoofdstadt van de voorgemelde provincie, is gelegen op den middelstroom van den Rhyn, op en tusschen de uiterste palen en scheidinge van Duitschlandt en Walslandt. Ten tyde der Romeinen is zy al, indien niet in de gedaante van eene bemuurde stadt (want men gelooft niet, dat 'er in Batavië, of Nederlandt, noch in gansch Germanië, of Duitschlandt, binnen twee honderd jaren na Christus geboorte zodanig eene geweest is) ten minsten met verscheide *Castra*, legerplaatsen, en blokhuizen, tegen den gedurigen aan- en overval hunner vyanden, gesterkt en voorzien geweest; zo wel ter bescherminge hunner krygsmachten, als ter krygs- en lyftochts voorzieningen en behoeften, opgebouwt. Zulks getuigen eensdeels de oude historieschryvers; maar inzonderheit de onderaardsche en uitgegravene overblyfselen: want niet alleen op vele plaatsen binnen de stadt, als op het Bisschops-hof, en elders, zyn 'er weleer, als ook naderhandt tusschen den Dom en 't kerkhof van St. Pieter, zo vele gevonden, dat men 't geloof geven moet. Vry meer betuigen het op Wiltenburg boven, en op andere plaatsen beneden Utrecht, insgelyks de oude fondamenten en reliquiën, by de Romeinen nagelaten, bestaande niet alleen in zeer kunstige en van zuivere rode aarde gebakkene potten, testen, kannen, kommen, schalen, tegelen, en altaarstenen, met Roomsche opschriften, maar boven dien eenige goude, vele zilvere, en een menigte kopere penningen van de eerste Roomsche keizeren, *Augustus*, *Tiberius*, *Claudius*, *Nero*, *Vespasianus* en *Trajanus*; doch by uitstekendheit van de *Antonynen*. Daar uit is het by vele, gene ongeleerde, noch ongerymde, schryvers gelooft, dat deze stadt eertyds wel *Antonina* genaamt mogt zyn geweest, naar zekeren Romeinschen Raadsheer, genoemt *Antonius*, de welke voor de dwingelandy van den keizer *Nero* zyne vlucht herwaarts nam, en deze stadt bouwde; hoewel het bewys daar van niet dan met bescheidenheit zou kunnen worden aangenomen. Zeker is het, dat Utrecht altydt eene van de oudste steden van Nederlandt geacht, en ook geweest is: dat deze stadt by de inboorlingen aldaar begrepen, en op den Rhyn, waarschynlyk onder het besluit van bovengedachte *Castra*, legerplaatsen, of blokhuizen (by zommigen *Legio tricesima Ulpia*; van Ptolomaeus *U. Tricesima*, of *Utrecesium* van Marcellinus genoemt) gebouwt zou zyn, is byna buiten tegenspreken. Wy moeten, eer wy verder gaan tot later tyden, dit vooraf zeggen, dat Utrecht veel ouder is, en vroeger, om zyne schone gelegenheit, hoewel onder een anderen naam, bewoont is geweest dan de naam *Antonina*, of *Antonia* medebrengt. Lambertus Hortensius houdt het daar voor, dat Utrecht, eer nog Julius Cesar in Germanië overkwam, om de bekwaamheit der plaatse, zo hoog aan en nevens den Rhyn leggende, een treflyk vlek en woonstede der Heidensche inwoonderen geweest is; dat daar ook om de zelve reden veel koophandel zou gedreven zyn: maar dat zyn gissingen, en is 'er al zo weinig zekerheit van, als van het zeggen en schryven, dat het, vele eeuwen voor Christus geboorte, van de Reuzen gesticht zoude zyn. Beter is het te geloven, dat het ten tyde van de eerste Christen leeraars, Wiltbert, Wiltfried, Willibrord, Winfried, en andere hunne Angel-Saxische medegesellen, uit Engelandt ter bekeeringe van de ongelovige Saxen en Vriezen overgekomen, *Wiltaburgum*, *Wiltrajectum* (nu in 't gemeen *Ultrajectum*, te voren *Trajectum* en *Trecht* geheten) of *Trajectum inferius ad Rhenum*, ook wel *Trajectum vetus*, *Autrecht*, dat is, *Oud Trecht*, genaamt zou zyn geweest: doch na de bemuuringe, omtrent het jaar 230 geschied, ook zomtyds *Trajectum novum*, *Nutrecht*, dat is, *Nieuw Trecht*, en sedert *Utrecht* geheten zyn geworden: want *Trect*, *Trecht*, *Drecht*, *Trecht*, betekent by de ouden een overtocht, zo over als door eene rivier, beek, of water: hoedanig een over- en doortocht alhier niet alleen over de rivier den Rhyn, maar ook te water langs de gedachte rivier, voor dat 'er de stroom van, die daar langs heen, en voorby Katwyk plagt te lopen, en daar in zee te vallen, gestopt was; als eene zeer bekwame plaats, en ongemeen wel gelegen; daarom ook veel oorlog, aanstoot en overval van vyanden, van oude tyden af, onderworpen is geweest; waar van het eerste kennelyk is aldaar en in Batavia geschied te zyn, toen de oude Bataviers, met de Romeinen als vrienden en bondgenoten levende, van de oude Franken, toen Germani genaamt, overvallen wierden, en uit

Batavia

Batavia tot in het binnenste van Gallië gedreven, dus daar uit verjaagt wierden. Daar na, toen de Saxen, Vriezen, Denen, Noormannen, en Sclaven Trecht overvielen, en alles ter neder wierpen: nogmaals is Trecht zulks overgekomen, toen het de Franken ingenomen en bezeten hebben. Daar na hebben het de Vriezen, onder hunnen koning Radbodus, ingehad, en het behouden tot dat zy 'er van Pipyn, koning van Vrankryk, weder wierden uitgedreven, die aan de nieuwe Christen kerke, ter verdere voortplantinge, en om de bisschoppen, Willibrord en Winfried, te meer aan te moedigen, grote goederen en vryheden gaf. Na de doodt van Winfried wierdt Autrecht, na dat het Roomsche ryk onder de zonen van keizer Lodewyk den Vromen gesmaldeelt was, van de Noormannen, die als sprinkhanen overkwamen, als ook van de ongelovige Saxen en Vriezen, met meer kracht besprongen, en eindelyk van dat eerste Noordsch gespuis, in den algemenen overloop van Duitsch- en Walschlandt, t'eenemaal verniclt en verbrand; daar by wierden des lands inwoonders meest alle door het zwaardt omgebragt; zo dat byna alle de eerste bisschoppen van 's werelds hoogheit niet veel te bet zyn geweest, noch 'er zich van hebben kunnen dienen; maar in 't tegendeel, als van hen getuigt wordt, het geestelyke alleen en met een eenvoudigen yver betrachtende, daarom veel smaadt, wederwaardigheit, en meer andere hatelykheden moeten lyden en doorstaan.

Het bestek van dit Woordenboek lydt niet, dat wy nopens den oorspronk van de stadt van Utrecht, hare benaming, gelegenheit aan den ouden Rhyn, historie van hare verwoestingen, oorlogen, enz. ons breder uitlaten; die zulks nader wil nagaan, kan te recht raken by Alting *Notit. German. Inferior. P. I, p.* 123. en *P. II, p.* 177. Heda en Beka *in Histor. Ultraj.*, Lambert. Hortens. *de reb. Ultraj. in princ.*, Goudhoeven *Chron.*, Cortgeen *Stichts Chronykje*, *Beschryving der stadt Utrecht*, te vinden in het *Groot Utrechts Plakkaatboek III Stuk*, in 't begin, en anderen. Wy melden maar alleenlyk, dat gelyk het onderdrukte doorgaans heerlyker opryst, men zulks ook aan Utrecht heeft gezien.

Naardien sedert de bovengemelde verwoestingen verscheide Roomsche koningen en andere vorsten, 't zy uit mededogen, 't zy uit een yver tot Godvruchtigheit en zaligheit, de kerk en de bisschoppen van Utrecht met vele nieuwe en treflyke goederen en inkomsten hebben begiftigt, doende niet alleen goed aan hen, en aan 't geestelyke, maar ook aan de stadt, die nu lang verwoest gelegen hebbende, van bisschop Baldrik op nieuw bemuurt was: zy vergrootten en vermeerderden *Nutrechts*, of *Utrechts* privilegiën zodanig, dat de bisschoppen daar door vorsten des Ryks (*Principes imperii*) genoemt wierden. Hun bisdom en geestelyke jurisdictie strekte over alle de tegenwoordige Vereenigde Provinciën, en over alles verder dat van Embderlandt en 't sticht van Munster af, door Kleefslandt, tot aan en in Brabandt en Vlaanderen reikte en raakte. Het vorstelyk gebiedt, anders het wereldlyke genoemt, sprong niet alleen over het Nedersticht, aan deze zyde van den Yssel, maar ook tot in en over de Veluwe, het landt van Kuilenburg, en Thiel, in Gelderlandt; over de landen van Vianen, Ysselstein, Woerden, Amstellandt, en verder in Hollandt; nog daar boven over het Oversticht, aan gene zyde van den Yssel, daar de provinciën Over-Yssel, Groningen, en de Ommelanden, Drenth, Twent, mitsgaders eenige kleiner heerlykheden aan onderhorig waren; zo dat het schryven van eenige autheuren niet ongeloofiyk is, dat dit vorstendom wel veertig duizend man te velde kon brengen. Daarom hebben niet alleen naburige, maar ook ver afgelegene vorsten en heeren, zelfs gekroonde hoofden, dikwils met grote hevigheit en kracht den bisschoppelyken Utrechtschen myter, als een verkiesbaar vorstelyk oppergezag, getracht aan den hunnen, of in hun geslacht te brengen; die dan, verkozen en op den stoel geraakt, meer zorgden om hunne neven en bloedvrienden te verryken, dan om den bisschoppelyken stoel wel te bekleden, vermits zy dien maar in lyftocht hadden. Ondertusschen hebben ook eenige van des Stichts edellieden van buiten, als des zelfs ministers en bedienden van binnen, zich wel weten te bedienen van St. Martens rok, of mantel. Daar door is 't bisdom van vele bisschoppen, rustiger in het wegschenken van vele treffelyke heerlykheden, en aanzienlyke goederen en inkomsten, dan wel eer hunne goede voorzaten van koningen, keizers, en vorsten mildelyk daar mede beschonken en begiftigt waren, vry ontbloot. Daar over zyn de Staten van den lande ook veelmalen ontroert geworden, en hebben zich ook daarom menigwerf tegen zulke onrechtmatige verspillende vervreemdingen en wegschenkingen van 's lands goederen gekant: waar uit dan meer dan eens oorlogen met naburige vorsten spruitende, ook vry dikmaals volgde, dat die niet neder te leggen waren, noch die vorsten te bevredigen, dan met het afscheuren van 't een of 't ander stuk van den gedachten mantel van St. Marten. Doch toen vrouw Jacoba, wettige gravin van Hollandt, onwettig door hertog Philips den Goeden van Burgundie van hare erflanden berooft was, hebben de Burgundiërs, nu des Stichts naburen geworden, aan dezen, en de Gelderschen aan genen kant nooit nagelaten te rukken, te plukken, en dien rok van St. Marten al verder te tornen. Zy zaaiden dan ten dien einde allerlei zaadt van oneenigheit en twist, drongen de Burgundiërs overal in, in de plaatsen der wettig verkorene bisschoppen; hitsten die tegen de Staten, ja ook wel tegen elkander op, en styfden dan den eenen, dan den anderen met hunne macht; doch wel inzonderheit tegen de stadt Utrecht, welker gezag en groot vermögen hen meest in de oogen stak, om dat ze de hoofdstadt van het gansche Sticht, en, als eene vrye stadt, van ouds het recht en de gewoonte hadt van buiten den bisschop, of iemandt anders, haar eigen magistraat te bestellen, wetten en ordonnantien te maken, niet alleen in Politie, maar ook in Justitie, zo civil, als krimineel; geleide binnen der mylen te geven; gratie te verlenen; munt te slaan (immers van klein geldt), en evaluatie van geldt te maken; oorlog te voeren, te soenen, en vrede te sluiten. Ook waren de bisschoppen by hunne blyde inkomsten, en voor 't aannemen der regeringe, gehouden stads vrydommen en gerechtigheden, privilegiën en oude herkomens, met bezegelde brieven te sterken, en in het stadhuis, voor den ganschen Raadt, met plegtigen eede te staven en te bevestigen; als ook daar na in het groot Kapittelhuis ten Dom de kerkelyke gerechtigheden en gewoonten; mitsgaders voor de drie leden der Staten, insgelyks den landbrief van den jare 1379 (gebragt in het *Groot Utrechts Plakkaatboek I Boek, I Tit. I Deel, num.* 25) met eede, zegel en schrift te bekrachtigen. Maar in 't jaar 1518, toen de stadt Utrecht, door 't zamenspannen van binnen en van buiten, met eenigen uit *Amersfoort* (zulks was ook in 't jaar 1449 geschied) maar inzonderheit door hulp der Burgundische ruiteren en voetknechten, van bisschop Henrik by verrassinge ingenomen, de leden der Staten, met den ganschen magistraat der stadt, verjaagt of gevangen waren; daar by een merkelyk getal van hen ongehoord door beuls handen omgebragt, zyn 's lands en stads privilegien, voorrechten, enz. eerst door gedachten bisschop, daar na door keizer Karel, en vervolgens door zynen zone koning Philippus zodanig verbroken, dat zy voor 't jaar 1579 (het jaar, waar in de gezegende, ook zo bekende Unie, en 't eeuwig Verbondt van Utrecht zyn gesloten) niet weder levendig geworden zyn, noch ook verder in het gebruik gekomen dan voor zo veel ze door de gemelde Unie, mitsgaders de eenparige Staatsche besluiten, en onderlinge overeenkomsten, niet tegengaan, of ook dat 'er geen uitdrukkelyke afstandt van gedaan is.

Ondertusschen heeft de stadt Utrecht altydt den voorrang, zelfs ook voor de hoofdsteden der nu ter tydt voorstemmende Provinciën, gehad, en zelfs toen zy nog te zamen eenen en den zelven landvorst onderhorig waren, behouden, onaangezien Hollandt en Zeelandt, als zyne erflanden, hem vry aangenamer en liever waren dan Utrecht, schoon van hem doorgaans bejegent, en mede gehandelt als met eene door hem gewonne stadt; daar hy ze nochtans by form van koop, en in schyn van wettige overdragt hadt verkregen, zich veel meer rechts en gezags aanmatigende dan de overdrager zelf, of eenige zyner voorzaten ooit of ooit zich hadden laten voorstaan, of gehad hadden. Hy hadt het daar by nog verkregen, zonder eenige de minste bewilliginge, van die ten tyde der handelinge daar vry meer dan de bisschop in te zeggen hadden, ja ook met geen andere goedkenninge van stads wegen, dan van de *Auditeurs* alleen, die onder hun vieren het gansche bewindt der stadt, zo polityk, als judicieel, overweldigt en aangenomen hadden, op commissie van die tot het magistraats-bestel geen recht hadt, of hadden. Overzulks alomme onwettig ingedrongen; daar na uit des keizers name op gelyke wyze in 't bezit gebleven, in plaats van den zo mishandelden wettigen, of anderen wettig verkoren magistraat.

Dezer stads burgers, van goede en geëerde ingeboorte, voortyds *Dienst-* en *Martens-mannen* (naar *St. Marten*, patroon van Utrecht) al eens als de *Knapen van den lande* genaamt, ter erkentenisse en betoninge van vrywilligen dienst, zeer dikmaals van stads wegen den lande bewezen, waren, en zyn overzulks tot alle 's lands ampten, mitsgaders tot de jagt, als boortige of welgeborene van alle oude tyden mede gerechtigt. Daarenboven waren zy eertyds niet betrekkelyk voor een vremden rechter, niet arrestabel, noch bezettelyk binnen der *Neude* en *Bodegraven*, de oude grenspalen van het *Neder-sticht*. De burgers dragen gene andere schattingen dan die hunne regenten zelf mede onderworpen zyn; hebben vryheit van verscheide tollen, ook meer andere privilegiën en voorrechten. Om die reden hebben ook vele naburige heeren en edelen, namentlyk van Abkoude, van Kulenburg, Vianen, Ysselstein, Amstel, Bronkhorst, Woerden, Montfoort, Zuilen, Renesse, Boetselaar, van der Haar, Wten-Hamme, Wulven, Wten-Eng, Brakel, Lienden, Ruweel, Sterkenburg, Hardenbroek, Teylingen, Almonde, Raaphorst, Gent, Rossem, Zwieten, Buchorst, Van der Aa, Beesde, Nyenrode, Amerongen, Loenresloot, Woudenberg, Lokhorst, Laar, Kronenburg, Blokhoven, Jutfaas, Koevorden, van der Horst, Maurik, Rysenburg, Ysendoorn, Over de Vecht, Schalkwyk, Van der Maaren, Heemstede, Jode, Stoutenburg, Schonauwen, Hinderstein, Huchtenbroek, en veel meer andere, dezer stads burgerschap verzocht, en het hoogwaardig gehouden. Zelf koning Willem van Rome, burger te Utrecht geworden, heeft zich in zeker voorval daar op beroepen. Paus Adrianus de VI, wanneer hem, tot die waardigheit verheven zynde, van eenige kwaadsprekers zyn vremdelingschap en geringe afkomst schimpig verweten wierdt, gebruikte niet anders tot tegenweer, en om hen den monde te stoppen, dan dat hy een geboren burger van Utrecht was.

Na de verwoestingen, waar van boven is gesproken, wierdt

de stadt op nieuw betrokken in eene langwerpige en byna eironde form, in welke gestalte zy nog tot aan den tydt van keizer Karel toe gezien is; maar door het bouwen van vier stene bolwerken, nevens een kasteel, *Vreêburg*, of *Vredenburg* genaamt, is zy een weinig verandert. Dit kasteel was door dien keizer, zeer kort na dat hy door onwettigen koop heer in 't wereldlyke van het landschap van Utrecht waa geworden, binnen deze stadt, digt by de Katharyne-poort gebouwt. Hy hadt het Vredenburg genoemt, het zy om dat hy het kasteel van Vreêlandt hebbende doen afbreken, met die bouwstoffe dit kasteel liet opbouwen; het zy (het welk ruim zo waarschynlyk voorkomt) om dat hy daar mede de Utrechtsche burgery, die zich eenige jaren herwaarts door vele oproeren tegen haren bisschop hadt vergrepen, en die hy door een vooruitgezicht wegens de grote veranderingen, welke hy in de regering voorhadt door te dryven, niet te onrecht vreesde, heeft willen onder zyn juk in vreedzaamheit houden. Het is buiten twyfel zeker, dat het hem niet alleen, maar zynen zoon Phillips den II daar toe gedient, en de burgery door de Spaansche bezetting, die daar binnen lag, van tydt tot tydt ondragelyken overlast geleden heeft. Geen wonder dan, dat zy na de Pacifikatie van Gent de Spanjaarden gedwongen hebben het zelve te ruimen, gelyk het dan door den Spaanschen gouverneur Francisco Ferdinando Davila in handen van den grave van Bossu op den 11 February des jaars 1577 gestelt, en in dat zelve jaar door de Utrechtsche burgery, die wegens den geleden overlast niet rusten kon, zo lang het nog in wezen waa, is afgebroken. De eer van dit afbreken wordt by eene oude Utrechtsche overlevering voornamentlyk gegeven aan eene klocke heldinne en burgeresse van Utrecht, Catharina Bergers, huisvrouw van Jan Jakobsz. van Leemput, burger-hopman, naar dezen haren man doorgaans genoemt Tryn van Leemput, of wel door den gemenen man *Tryn van Limpen*. Het verhaal daar van luidt aldus:

Na dat de magistraat over het afbreken van het kasteel meermalen was vergadert geweest, en daar toe geen bekwaam middel kon uitvinden, zo gebeurde het, dat Jan Jakobsz. van Leemput, schepen der stadt, en hopman der burgery, eens wat laat uit den Raadt t'huis komende, zyne gemelde huisvrouw hem vroeg wat 'er zo lang te doen was geweest? waar op hy antwoordde, dat men vast overlei, hoe men het kasteel zou weg krygen; maar dat 'er geen doorkomen aan scheen te zyn, alzo zich van alle kanten zulke grote zwarigheden opdeden. *Wel*, zeide zy daar op, *weet gy mans daar geen mouwen aan te zetten, laat 'er my mede begaan, ik zal het wel haast aan kant helpen.* Hy hier over bevreest wordende, en hare onvertzaagtheit wel kennende, badt haar zich toch niet daar mede te willen bemoeien: maar zy, door groten yver ontsteken, maakte terstondt eenige van hare bekenden op, die alle met houweelen op hare schouderen naar het kasteel trokken. Tryn hadt de voortocht, en een blaauw schortekleedt aan een raagstok gebonden, 't welk deze nieuwe soldaten tot een vaandel strekta. Maar omtrent het kasteel komende, en overdenkende het gevaar, 't welk haar allen hier over op den hals kon komen, begon de meeste hoop te bezwyken, en te rug te keren: doch Tryn, vol moedt en dapperheit, tradt voort, en begon alleen de eerste stenen af te breken, tot dat het volk, ziende, dat het werk al begonnen was, haar te hulpe kwam: en alzo wierdt het kasteel door de kloekmoedigheit eener vrouwe afgebroken, en tot den grondt toe gesloopt. De zoon dezer vrouwe, toen ter tydt te Madrid zynde, zag in 's konings hof haar afbeeldsel, het welk daar uit Nederlandt gezonden was; maar hy wachtte zich wel te openbaren, dat zy zyne moeder was. Om nog een voorbeeldt van haren moedt te doen zien, vindt men aangetekent, dat als twee Spanjaarden, ten haren huize ingelegert, eenig geweldt, volgens gewoonte, wilden plegen, zy den eenen van een hogen trap schopte, den anderen onder den voet smeet, en haren voet op zyn borst zettende, een groot mes trok uit de schede, die haar op zyde hing, en het zelve den Spanjaardt dreigde door den hals te jagen, die haar erbarmelyk om genade badt, en wien 't lang heugde in die benaauwdheit onder eene vrouw gelegen te hebben. Of nu deze vertelling nopens het afbreken van het kasteel door die heldinne met genoegzaam gezag gesterkt zy, en schyn van waarheit hebbe, laten wy aan het oordeel van den Lezer over. Onze voornaamste historieschryvers, *Hooft*, *de Groot*, en *Bor*, (welke laatste omtrent de Utrechtsche zaken anders zo naauwkeurig is) melden 'er niets van, en maken in het geheel geen gewag van deze vrouwe. Bor zegt alleen, dat de Spaanschen, ten getale van 150 man, op den gemelden 11 February, omtrent twee of drie uuren des namiddags, uit het kasteel trokken; dat de magistraat de sleutels ontfangen hebbende, de burgers met vliegende vaandelen ten zelven dage onder hopman Kessel daar in trokken; dat de Spanjaarden nog eenige dagen buiten in het Karthuizer klooster bleven; dat de burgers daar na ergens over morrende, op den 2 May tegen den avondt het kasteel begonnen af te breken, zelfs des nachts en eenige dagen daar aan, tot den 5 May toe, en een wyl daar na nog daar mede voortgingen, doch eindelyk ophielden, tot den 5 Augusty des zelven jaars, wanneer zy het voort afbraken: pryzende nevens anderen daar in het wyslyk overleg en pryslyk besteken van gemelden Jan Jakobsz. Leemput. Daarenboven komt het zeer bedenkelyk voor hoe Jan Jakobsz. Leemput ter dier tydt kan gezegt worden Raadt en hopman geweest te zyn, zo om dat de hoplieden van de burgery toen uit den Raadt nog niet verkoren wierden, als om dat de gemelde Leemput in dat jaar geen Raadt geweest is, maar eerst in de maandt November tot schepen verkoren, volgens de lyst der regering, te vinden in het *Groot Utrechts Plakkaatboek III Stuk*, *bladz.* 174. Echter schynt het vremd, hoe zulk een gebeurtenis, indien ze verdicht is, door eene zo volstandige overlevering, als een zekere waarheit voortgeplant, mitsgaders de verbasterde naam van *Tryn van Limpen*, en dit haar heldenstuk te Utrecht in den mondt der oude lieden als bestorven zyn. Om dat men evenwel niet zou denken, dat wy zonder gezag van eenigen schryver deze historie hier inlaschten, moeten wy zeggen, dat wy de zelve hebben aangetekent gevonden by den Heere *Johan van Beverwyk*, schepen, en voornaam geneesheer te Dordrecht, in zyn boek van de *Uitnemendheit des vrouwelyken geslachts*, *bladz.* 553 *enz.* Maar uit wat voor gedenkschriften dit verhaal door hem overgenomen zy, hebben wy niet kunnen uitvorsschen. Men vindt in de aantekeningen van Utrechtsche burgeren van dien tydt, dat voor de poort van 't kasteel in gulde letteren uitgehouwen stondt:

Arx dicor Pacis, a Quinto condita Carlo;
Grata bonis statio, sed ferrea virga malignis.

Dat is: „ Ik worde Vredenburg genoemt, gebouwt door Ka-
„ rel den V; voor den goeden een aangename verblyfplaats,
„ maar een yzere roede voor de kwaadaardigen".

Nog heeft men dit gedicht gevonden:

Hactenus Arx Pacis dicta es, sed nomine falso;
Posthac diceris pyrgia dissidii.

Dat is: „ Tot nog toe hebt gy den naam van Vredenburg ge-
„ voert, maar 't was uw valsche naam; na dezen tydt zult gy
„ de vuurbaak van twist genoemt worden." De plaats, daar dit kasteel gestaan heeft, is tegenwoordig een grote ruime vlakte, nog *Vreêburg* genaamt, en dienende voor een beeste- of paardemarkt.

Buiten de stadt zyn nog vyf aarde bolwerken, in het jaar 1579, na dat het Spaansche juk afgeworpen was, door order van den prins van Orange aangelegt: echter is de stadt in de lengte gebleven, van 't Zuiden Noordwaarts wat smalder boven, dan beneden naar het Noorden. Men kan de stadt binnen de wallen in een uur, en buiten langs de cingels in omtrent anderhalve uur omgaan, als zynde 1213 roeden in den omtrek. De stadt is, naar de hedendaagsche vestingbouwkunst, niet sterk, schoon ze hoge muren, zware wallen, diepe grachten en hoge torens heeft, daar by vier schone hoofdpoorten, vry wyd van den anderen staande, ieder met een brave voorstadt voorzien, waar van de minste, namentlyk die van buiten de *Witte-vrouwen-* en *Katharyne-poorten*, voor goede en volkryke dorpen kunnen verstrekken; maar veel meer de voorstadt buiten de *Tolsteeg-poort*, en voornamentlyk die van buiten de *Weerdt*, die voor geen kleine stadt behoeft te wyken, en wel een goed kwartier uurs lang is: welke grote voorsteden (by staatkundigen niet onaardig gehouden voor uitwasschen aan een gezond ligchaam) gelegenheit aan den magistraat hebben gegeven om op het uitleggen en vergroten van de stadt met ernst te denken. Ten dien einde heeft de burgermeester Moreelse, die in de jaren 1662 en 1663 burgermeester was, en dit werk het yverigst aanzette, een vertoog aan de Vroedschap overgelevert, en daar door getracht om die regenten, by welke hy den meesten tegenstandt ontmoette, over te halen. Het is ook van die uitwerking geweest, dat 'er reets aan de Westzyde van de stadt drie nieuwe grachten, genoegzaam de lengte hebbende van de stadt, gegraven zyn. Doch door de verandering, kort daar na in de regering voorgevallen, (zynde de voornoemde burgermeester in 't jaar 1664 Raadt in het Hof van Justitie geworden, en in het jaar 1666 overleden) en voorts de opkomende beroerten van het jaar 1672, is dat werk blyven steken, mogelyk tot behoudenis en voordeel van de stadt, gelyk de steden Haarlem en Leiden daar van ten voorbeelde strekken. De cingels rondom de stadt zyn met schone dubbele ryen ypebomen beplant; daar buiten leggen kostelyke hoven, boomgaarden, en moeslanden, allerlei veld- en boomvruchten overvloedig opleverende: tusschen beide zyn vele genoeglyke wandelingen en dreven, waar door men de stadt verre buiten de cingels rondom kan wandelen; doch nergens vindt men het lustiger dan aan en in de *Palemaillebaan*, welke baan de kroon spant boven alle andere, niet alleen in de zeventien Provincien, maar in verdere naburige gewesten en ryken. De baan is twee honderd drie roeden lang, beplant aan elke zyde met vier ryen lindebomen, waar tusschen aan elke zyde drie wandelpaden leggen, nevens een wagenweg buitenom, zynde de naaste enkele ry van die hoge lindebomen naast aan de planken, of het midden van de *Palemaille*, zeer gelyk afgeschoren, makende met eenige bomen, verder in 't verschiet staande, een aardig gezicht en perspektief, gelyk ook doen de drie, en andere drie wandelingen ten weêrkanten der bane, van achteren naar voren daar op staroogende. Om recht daar naar toe te gaan is een tamelyke poort, de *Maliepoort* gemeenlyk genaamt, gemaakt, tusschen de Tolsteeg en Wittevrouwen poorten; men kan 'er buitenom, langs de cingels van de gedachte twee poorten, ook by komen. Nog zyn 'er, vermits de poorten vry wat

wyd

wyd van een ſtaan, tot gerief van den binnen- en buitenburger, land- en tuinman, twee waterpoorten. Het omleggende landt is zeer vruchtbaar, beſtaande in vette wei-, koorn-, veen- en moeslanden, en plantagiën, zo overvloedig vruchten en behoeften uitleverende, dat 'er al vry wat veel overig is om naburige provinciën te ſpyzen en te voorzien, als voornamentlyk met vermaak kan gezien worden op de Zaterdagſche marktdagen, wanneer de naburige ſteêluiden uit andere provincien hier komen, om het geen hen ontbreekt in te kopen en te vervoeren, daar de menigvuldige toewegen te lande en te water groot gemak toe verſchaffen; ten dien einde dient de *Steenſtraat* niet vergeten, een weg ſtadwaarts van de *Bilt* af, tot aan de Witte-vrouwen-poort, nu al ver over de vierdehalf honderd jaren beſtraat, voor die uit Gelderlandt, over Amersfoort, en van den heikant, komen. Te water dienen *de Oude Rhyn*, *Vecht*, en *Yſſel*, alle lopende ſtromen, mitsgaders de twee grote vaarten, de eene over de drie honderd jaren Lekwaarts, en de andere in 't midden der laatſte eeuwe, naar den Hollandſchen Rhyn, nederwaarts gegraven, en met trekwegen voorzien, waar door ze gemakkelyk tot binnen de ſtadt kunnen varen, hunne waaren en goederen in- en uitſchepen, zo in de Oude Graft (want Utrecht heeft twee graften, de ſtadt in de lengte doorſnydende, de eene de *Oude*, de andere de *Nieuwe graft* genaamt) als in de Nieuwe graft; waar van de Oude kort na den zwaren brandt in 't jaar 1148, welke de ſtadt ten twede maal voor 't merendeel vernielde, by de Regeerders en Gilden is doen graven. De Nieuwe graft is ook van hen omtrent het jaar 1300, en voort weinig voor 't jaar 1400 gegraven. Over beide leggen zeer vele ſtene bruggen, waar van eenige zulk een ſchone breedte hebben, dat zy voor markten verſtrekken. De voornaamſte op de Oude graft zyn de *Plaats* (zo wordt de brug genoemt voor het Stadhuis) de *Smee-* en *Bakkerbrugge*: op ieder van de twee laatſte wordt Zaterdags markt gehouden van boter, kaas, groente, enz. niettegenſtaande de ſtadt genoegzaam doorgaans met ruime markten en marktplaatſen voorzien is; namentlyk met de Hoendermarkt, enz. op de *Marten* plaatſe, daar mede allerhande uitdragers of oude kleêr-verkopers waren, tot oude ſchoenen toe, op den Zaterdagſchen marktdag, van 's morgens tot des middags ten 12 uuren toe, worden geveilt. Nog is 'er de Ganze- of Vogelmarkt; een Viſchmarkt, een Varkensmarkt: een Beeſte- en Paardemarkt op het Vreêburg, daar meeſt het gehele jaar door Zaterdags ſchapen en beeſten te koop komen. Doch by uitnemendheit zyn 'er de jaarlykſche vrye markten van paarden vermaard, welke vyfmaal in ieder jaar gehouden, en genoemt worden: Vaſtenavonds-, Palm-, Pinxter-, Laurentie- en Michiels-markten; maar de Vaſtenavonds gaat, by uitſtekendheit, alle de andere vier niet alleen ver te boven, maar ſpant zelfs de kroon van alle in de zeventien Provincien. Nog is 'er eene jaarlykſche vrye Oſſen- of Beeſtemarkt, beginnende met Victoris oude, of den 21 October N. ſtyl. De vrye jaarmarkt, of Kermis, gaat in den tweden maandag in Julius, en duurt 14 dagen, met ongeloofelyken toevloedt van menſchen en allerhande koopmanſchap en waaren. Ook zyn 'er twee Korenmarkten, de hoge, by de *Reguliers*, of, zo men het nu noemt, by het *Weeshuis*, de lage, op de *Neude*, daar negen ſtraten op inſchieten, zynde eertyds de algemene loopplaats voor burgers en krygslieden geweeſt. De Groenmarkt is by de Viſchmarkt, en op de *Smeebrug*. Nog zyn 'er twee Vleeſchhuizen, of Hallen, een boven in de ſtadt naaſt de Katharyne-kerk, de andere beneden op de Voorſtraat.

Deze ſtadt is als opgepropt met kerken, kloosters, abdyen, en gaſt- of Godshuizen, waar van (om de beſchryving, van den Heere Booth in het *Groot Utrechts Plakkaatboek* geplaatſt, voorby te gaan) de Heer Antonius Matthæus een boek geſchreven heeft, te weten *De Fundationibus Eccleſiarum*. Het is ons ondoenlyk om al het geen men van die gebouwen kan zeggen te berde te brengen. Wy zullen alleen het hoofdzakelyke aanroeren, en eerſt van de kerken beginnen.

Daar zyn tegenwoordig negen kerken, waar in de Gereformeerden hunnen Godsdienſt oeffenen, als zeven voor de Nederduitſchen, eene voor de Franſchen, en eene voor de Engelſchen. Onder die kerken zyn een kathedrale, drie kollegiale, vier parochiale, en een konventuale: als namentlyk de *Dom*, of *St. Martenskerk*, zynde de kathedrale of hoofdkerk, de *St. Pieters*, *St. Jans*, en *St. Mariën kerk*, alle drie kollegiale kerken; (de vierde kollegiale kerk, van *St. Salvator*, is thans niet meer in wezen, waar van hier na breder) de *St. Jakobskerk*, *Buurkerk*, *St. Nicolaas-* en *St. Geertruidekerk*, alle vier parochiale kerken; en de *St. Katharyne* konventuale kerk; om van vele andere kloosterkerken, die thans tot ander gebruik geſchikt zyn, niet te ſpreken. In den Dom, St. Jans, St. Jakobs, Buur en Katharyne kerken wordt door de Nederduitſche Gereformeerden de Godsdienſt des Zondags voor en na de middag gepleegt; doch in de St. Nicolaaskerk alleenlyk des morgens, en in die van St. Geertruid des na de middags: boven dien geſchiedt de vroegpreek in den Dom des zomers, maar des winters de avondpreek, gelyk ook in de St. Jakobskerk. De Franſchen prediken in de St. Pieterskerk des voor en na de middags, en de Engelſchen in de St. Marienkerk. Alle deze kerken zullen wy beneden afzonderlyk beſchouwen.

De *Lutherſchen* hebben hunne kerk in de Strooſteeg, aan de ſpringweg; de *Remonſtranten* in de Rietſteeg, by de Wittevrouwenpoort; de *Mennoniten* in de Jufferenſtraat, digt by de St. Geertruide-kerk; en de *Roomſchgezinden* hebben verſcheide kerken, zo binnen, als buiten in de vryheit van de ſtadt.

Zo binnen als buiten deze ſtadt heeft men eene menigte van abdyen, kloosters en konventen; doch alle nu niet meer in wezen.

Van de abdy van *St. Paulus*, binnen de ſtadt in de korte Nieuw-ſtraat, die met twee zeer fraaie ſpitſe torens en eene kerk pronkte, en door biſſchop Bernulphus van den Heiligen Berg, buiten Amersfoort, aldaar verplaatſt was, is voor 't merendeel het Hof Provinciaal gemaakt, de reſt het Kapittel van Oudemunſter ter vergaderplaatſe toegewezen; maar na dat de kerk en torens in het begin van deze eeuwe waren afgebroken, zyn de ledige erven verkocht, en ter verbetering der naaſtgelegene huizen van der zelver eigenaars aangeſlagen.

De abdy van *St. Laurens* in *Ooſtbroek*, buiten de ſtadt gelegen, is over omtrent 130 jaren, met het konvent der Karthuizer monniken in Bloemendaal, geſlecht.

Het erf van *St. Servaas-klooſter*, 't welk aan het einde van de Nieuwe Gracht geſtaan heeft, is aangeſlagen, en ten dienſte van het gemeen verkocht. Op dien ledigen grondt is maar een huis gebouwt: van 't overige grote erf is een zeer ſchone hof gemaakt.

Het *St. Magdalenen-klooſter* wordt tot eene lakenbereiderye, met het geen daar toe behoort, van verſcheide meeſters gebruikt.

Der *Karmeliten-* of *Vrouwebroers-klooſter* ſtondt weleer omtrent daar het kaſteel heeft geſtaan; maar de grondt is, na het afbreken van 't kaſteel, aan huizen en erven uitgeſlagen en verkocht, of tot ander gebruik geſchikt.

Het *Witte Vrouwen-klooſter*, een der vyf jufferen-kloosters, met kerk en toren, door een vreeslyken brandt op zekeren Goeden Vrydag in de voorgaande eeuwe meeſt in de aſſche gelegt, is in deze eeuwe tot zeven huizen in de Witte-Vrouwen-ſtraat niet onſierlyk overgebragt, gelyk daar uit de Ridderſchapsſtraat, met verſcheide fraaie huizen voorzien, is ontſtaan.

De drie andere buiten (want van het *St. Servaas* jufferenklooſter is boven geſproken) namentlyk *Oudwyk*, *Mariendaal*, en *'t Vrouwen-klooſter*, zyn in de vorige oorlogstyden meeſt vernielt, en den jufferen is binnen de muren huisveſting bezorgt.

Het Konvent der *Regulieren*, met de kerk, enz. is aan de Weeskinderen gegeven, om dat hun oude Weeshuis, met *St. Elizabeths-Kapel*, zeer door de Spaanſchen van 't kaſteel met ſchieten beſchadigt en bedorven was; welke kapel en Weeshuis van den Heere *Everard van Zoudenbalg* geſticht, en rykelyk begiſtigt zyn.

Der *Karmeliten* nieuw Konvent by *St. Niklaas kerk* is in den tydt der vorige onluſten afgebroken, met der Predikheeren of Dominikaner kerk, klooster, enz. Ook der Palmiten Tempel aan *St. Jans*, en der Franciſkanen- of Minnebroers-kerk, welke gebruikt zyn ten dele tot de ſtads Amunitie, Looibal, of Zegelhuis, doch meeſt tot der Staten-kamer.

Van der *Hieronymiten kerk* is der Staten Amunitiehuis gemaakt; doch van 't konvent woningen voor den Rector en de meeſters van de Latynſche ſcholen.

De Konventen van *Brigitta*, voor mannen en vrouwen, zyn, met de bouwvallige kerk, tot aanbouw van ſchone huizen verkocht, uitgezondert de kameren voor de Aalmoezeniers- en Ambachtsheeren.

't Vrouwen- of *Niklaas-Konvent* is al over de honderd jaren in een ſterk Tuchthuis verandert.

Van *Cecilien* is der Heeren Staten Munt gemaakt, en, omtrent zeſtig jaren geleden, verplaatſt, van daar men nu de ſchone Muntſtraat ziet, daar voorheen niet dan een zeer eng ſteegjen en doorgang by de oude Munt was.

Het *Agnieten-klooſter* is tot het ſtads Arme-kinderhuis gemaakt.

De verdere Vrouwen-Konventen, namentlyk *Jeruzalems*, *St. Annaas*, en *Marienhage*, *Maria Magdalena*, *Bramdele*, en het *Geſalyde Bagynhof*, zyn alle tot huizen, erven, enz. uitgeſlagen en verkocht, en dat van *Bramdele* tot een Schermſchool gegeven.

De Konventen, Kapellen, enz. buiten de ſtadt, zo van *Bethlehem*, *St. Kornelis*, *St. Anna*, op *'t elendige Kerkhof*, van *St. Marten*, *St. Antonis*, *St. Martha*, en van het *Kruis-Gaſthuis*, als ook der *Melaten*, zyn alle in de onluſten, of wat daar na, afgebroken, en eenig inkomen daar van de Ambachtskinderen, dat is de ſtads Wezen, toegevoegt.

Noch zyn 'er in en buiten de ſtadt Gaſt- Ziek- en Godshuizen in menigte, als van *St. Catharina* en *der drie Koningen*, ook wel het *Zieken-Gaſthuis* genaamt; *Barbaren* en *Laurens*, van *St. Elizabeth*, of *'t Weeshuis*, daar boven van geſproken is; van *Apollonia*, nu *St. Bartholomeus*, *St. Sebaſtiaans-* of *Kruis-Gaſthuis*, der *Apoſtelen*, van *St. Eloy*, *St. Hiob*, *St. Marten*, *St. Antonis*, *St. Jooſt*, in de *Tolſteeg*, van de Duitſche knechten verbrand; het nieuwe *Leeuwenburgs Peſt-Gaſthuis*, van *Johan van Leeuwenburg*, achter het oude van *St. Quintyn*; het *Dolhuis*, het *Margrieten-hof* op St. Jans-veldt by de Neude, of achter het Vleeſchhuis, en het *vrywillig Spinhuis*, by St. Niklaas, van Mr. *Everhard van de Pol* geordonneert. Nog zyn 'er doorgaans in de achterſtraten eene grote menigte van Godskameren, of huisjens voor behoeftigen geſticht, en wel begiſtigt met wekelyke uitdelingen, of anders.

Maar laat ons nog wat afzonderlyk van dezer ſtads kerken en torens ſpreken. Het is bekend, dat deze ſtadt pronkt met

ſchone torens en kerken. Onder de torens is die van den *Dom* overal vermaard, zynde zeer hoog, zwaar en dik, echter zeer wel naar den maatregel geſchikt. Daar in hangen vele zeer grote luiklokken, waar van de grootſte, *Salvater* genaamt, veel duizend ponden weegt; het uurwerk, voorſpel, en beierwerk zyn mede zeer uitmuntende. De Domkerk is de hoofdkerk, ter eere van *St. Marten*, patroon van Utrecht, geſticht, van biſſchop Baldrik herbouwt, door Adelbold, omtrent het jaar 1015, vernieuwt, en laatſt by biſſchop Henrik van Vianden in 't jaar 1224, gelyk men ze tot het jaar 1674 heeft gezien; want in 't jaar 1674, in 't begin van Auguſtus, ſtondt 'er een zeer zwaar donker weêr tusſchen 7 en 8 uuren des avonds op, gevolgt van een fellen orkaan, die, binnen den tydt van een groot half uur, het zydelings muurwerk der kerke, tot byna aan 't Koor, omver wierp. Het gedruis en geweldt, dat de windt of winden maakten, was zodanig, dat men horen noch zien kon wat 'er viel of gevallen was, voor dat het weêr na een half uur bedaarde: toen zag men de Domkerk aan den Zuidkant naar 't Noorden meer dan half nederleggen; verder de uittermaten ſchone ſteile torenſpits van *St. Jakobs-kerk*, met het overaardig klokſpel daar in, ter aarde gevelt; de torens van verſcheide kerken, als van de *Pieterskerk* twee, van de *Pauwels* ook twee; voorts vele gebouwen, daar Utrecht weleer dapper op praalde, onder den voet. Het torentje, met het klokſpel, op *St. Niklaas-kerk*, aan het boveneinde der ſtadt, bleven ſtaan, doch de ſpits van den anderen toren, daar naaſt aan, wierdt neêrgevelt, gelyk meeſt alle andere kerken en torens vry veel ſchade leden: ook zag men eene menigte van gevels, daken, molens, en bomen ter aarde leggen, en naauwlyks een huis, dat niet beſchadigt was.

De twede kollegiale kerk was die van *St. Salvaters Munſter*, ten tyde van Leiceſter afgebroken. Zy was de oudſte van de kerken, en daarom *Oude-Munſter* genaamt, immers den Dom in oudheit gelyk, en met dien, zo men gelooft, van St. Willibrord geſticht. Aldaar zag men ook de praalgraven der oudſte biſſchoppen, van *Winfried*, of *Bonifacius* af, tot *Hungerus* toe.

De derde, *St. Pieters-*, en de vierde, *St. Jans-kerk* genaamt, zyn beide van Bernulphus, den twintigſten biſſchop, in de elfde eeuwe geſticht.

De vyfde en laatſte, *St. Mariën-kerk*, is van biſſchop Koenraad omtrent het jaar 1090 geſticht, gebouwt op de Italiaanſche wyze, en van keizer Henrik den IV rykelyk met inkomſten begiſtigt. Zy heeft by onze tyden twee torens gehad, meeſt al van duifſteen, of tufſteen, die de kerk, noch de ſtadt ontſierden; maar om dat ze of bouwvallig waren, of wel dat de Heeren andere redenen hadden, thans zyn ze tot den grondt toe afgebroken: ook is de kerk aan de zelve Weſtzyde, daar de gedachte twee torens geſtaan hadden, naderhandt omtrent twintig voeten ingetrokken, en korter gemaakt, blykens 't opſchrift, door den heere *François van Heſſel*, kanunnik aldaar, opgeſtelt, en aan den muur te lezen. Men vindt op een pylaar binnen de kerk een zwarten ſtier ſtaan, met dit byſchrift:

Accipe, poſteritas, quod per tua ſecula narres;
Taurinis cutibus fundo ſolidata columna eſt.

Dat is:

Nakomeling, vertel dit vry tydt in, tydt uit,
Deez zuil ſtaat hier gevaſt met oſſenhuidt op huidt.

Het wordt by velen voor waarachtig gehouden, dat de St. Mariën-kerk op een grondt zo vol wellen zou zyn gebouwt, (nog heden ſtrekt het voor een ſprookjen, dat die kerk daar is komen aandryven, dat ook waar is: want de duifſteen, of tufſteen, daar ze van gebouwt is, kwam te ſcheep den Rhyn of de Rhoer af tot Utrecht aandryven) dat men 'er naauwlyks mede kon te recht raken. Onder anderen was 'er een wel, die niet te dempen, noch te ſtoppen was: ook wierdt 'er groot geldt belooft aan die haar ſtremmen en ſtoppen kon. Een zeker niet onvernuftig man zou 't middel uitgevonden, en zulks, met zyn vrouw en zoontje pratende, gezegt hebben, dat hy het, en hoe hy 't uitgevonden hadt. Een loze paap, die het kindt vry veel, en toen te meer, om dat de vader zich vermeten hadt het uitgevonden te hebben, troetelde, vraagt het kindt, of het niet gehoort hadt door wat middel zyn vader zulks dacht uit te werken. Het kindt zegt door gezoute oſſehuiden. De paap meldt zich, en wyſt met een het middel aan. De vader, zich daar door van de beloning verſteken vindende, en horende, dat het door zynen zoon was uitgekomen, zou, toornig geworden, het kindt dood geſlagen hebben. Hoewel het nu in 't brede met Latynſche vaarzen, tegen over 't Koor aan beide de pylaren, te lezen is, wordt het echter niet voor al te geloofwaardig gehouden. Wy laten aan den beſcheiden Lezer het oordeel of het waar, of voor een oudwyfs verdichtſel te achten zy.

De andere, geen kathedrale, noch kollegiale kerken, zyn de *St. Jakobs*, eene parochiekerk, van welkers toren wy boven gezegt hebben, dat in het jaar 1674 door dien fellen orkaan de uitnemend ſchone en kunſtig ſteile ſpits is weggenomen, daar de ſtadt aan den Noorder- of benedenkant veel ſieraadt door verloren heeft. De kerk is groot en ruim, en pronkt met een Koor, dat met dikke kopere traliën van de Zuid- tot de Noordzyde getrokken is.

De *Buurkerk* heeft dien naam gekregen, om dat de buren rondom wel en rykelyk opſchoten tot het herbouwen, na dat ze was afgebrand. Voorheen hadt ze den naam van *Maria Magdalene-* of de *Vrouwenkerk*. Het Koor van deze kerk is niet lang na de Reformatie, in het jaar 1586, afgebroken, en het erf met huizen betimmert, waar van daan nog de Koorſtraat haren naam heeft. Deze kerk is evenwel nog groot en ſchoon, en de grootſte van alle de kerken. In de zelve waren eertyds vele Broederſchappen, als onder anderen die van de *minder Kalenderbroeders*. Wie de zelve geweeſt zyn, daar over zou men verſcheide giſſingen mogen maken. Zie in dit Woordenboek op CALENDERBROEDERS, en het *Groot Utrechts Plakkaatboek III Stuk*, *bladz.* 575, 576, alwaar een oude ordinantie en lyſt van die broeders te vinden is. In deze kerk plegen de biſſchoppen, als zy eerſt ter inhuldiging in de ſtadt kwamen, zich te begeven, en in de ſakriſty hun wereldlyk kleedt met het geeſtelyk te verruilen: daar mede dan zynde uitgedoſcht gingen zy tot aan de Borg- nu de Martensbrug, alwaar zy door de geeſtelyken ingewacht, en geleid wierden naar den Dom, voorts naar het groot Kapittelhuis, om aldaar der kerken en Staten rechten, als mede den landbrief te bezegelen en te bezweren. Men heeft ook uit zeer geloofwaardige aantekeningen, dat in deze kerk in 't jaar 1538 begraven is zekere edelman, genaamt *Albert van Leeuwen*, die by zyne vrouwe *Maria Salm* hadt gewonnen twaalf zonen, en twaalf dochters, de welke hy alle vier en twintig hadt getrouwt gezien, en ieder drie honderd guldens jaarlyksch ten huwelyk gegeven. Hy hadt aan een tafel gezeten met twee honderd vier en tachtig zoons, dochters, ſchoonzoons en ſchoondochters, nichten en neven, en verdere nakomelingen, uit zynen lyve geſproten.

Wanneer de *St. Nicolaaskerk* geſticht is, is onzeker. Zy ſtaat digt by de Tolſteegpoort, heeft een toren, uur- en ſpeelwerk.

De *St. Geertruidekerk* ſchynt in de twaalfde eeuwe gebouwt te zyn, heeft een fraaien ſpitſen toren en uurwerk; ſtaat digt by de wal, niet verre van den Smeetoren.

De *Catharyne*, eene konventuale kerk, is de kerk en het klooſter, daar de *Catharyne-poort* den naam naar voert, en die weleer naar den Weſtkant, digt by 't kaſteel van Vredenburg, ſtonden, maar om meer gemak nu tuſſchen de Zuileſtraat en Catharyneſteeg verplaatſt, of liever met den naam van *St. Catharine* genaamt is, gelyk ook 't zieken Gaſthuis.

De overige klooſters, konventen, en kerken zyn meeſt alle tot andere gebruiken, als gezegt is, verandert. Nog zyn 'er in de ſtadt, behalven het Biſſchops-hof, by den Dom ſtaande, (daar die prelaat weleer zyn hof hieldt) zeer deftige en heerlyke heerenhuizen, als het Duitſchen Huis, eene vorſtelyke woning, en hof voor die van de Ridderorde van onze *L. Vrouwe* van *Jeruzalem*, begonnen in 't jaar 1164, en in het jaar 1190, onder paus Celeſtinus den III, en keizer Henrik den V, beveſtigt: daar in hebben gewoonlyk de land- en huiskommandeurs van de gemelde Ridderſchap hun verblyf en hof.

Ook zyn 'er binnen Utrecht de Kommandeurs en de Kommanderyen van de balye der Ridderordens *St. Catharina*, *Johanniten*, en *Maltbezers*, begonnen in het jaar 1119. Hun verblyf en hofplaats was daar weleer, voor den opbouw van het kaſteel, de Karmeliten of Vrouwen-broêrs hun konvent hadden; maar het is al voor vele jaren uitgeſlagen en verkocht tot huizen en erven, of tot ander gebruik aangelegt.

Vele andere oude gebouwen en ſtamhuizen, als kaſteelen, vindt men 'er ook, te lang om alle te noemen, en die te vinden zyn in de bovengemelde beſchryvinge van den Raadsheer *Booth*. Uit de voorſchreven huizen, die boven meeſt alle kanteelen en muurwerk met ſchietgaten hadden, wierdt dikwils in de Hoekſche, Kabeljauwſche, en andere tyden van onruſt, veel kwaad den eenen van den anderen aangedaan, naar 't keren der kanſſe voor de een of de anders-gezinden. Na dien tydt heeft ook paus Adrianus de VI daar een huis laten bouwen, dat nog heden den naam van *Paus huizen* voert; hoewel dat huis door hem langen tydt te voren, eer hy tot de pauſſelyke waardigheit geſtegen was, gebouwt is. Waarlyk een hoogachtbaar teken van oude deftigheit, en deftige oudheit der ſtadt *Utrecht*, waar uit ook de meeſte edelen des lands geſproten zyn.

De ſtadt is verſcheide malen heftig door verwoeſtingen en brandt aangetaſt, waar van in het vorige genoeg is aangeroert, zo door de Noormannen al in het begin van Utrechts grondlegginge, als ten tyde der eerſte en later biſſchoppen geſchied; maar telkens kort daar aan weder heerlyker voor den dag gekomen, daar Utrechts gelegenheit veel toe dient, door de menigvuldige toewegen naar de naburige provinciën en ſteden, zynde zodanig midden in 't landt gelegen, dat men van daar in een gemene dagreize gemakkelyk in de verſte van over de zestig bemuurde ſteden, en eene ganſche maandt lang ieder dag in eene byzondere ſtadt zyn middagmaal kan houden, zonder elders dan in Utrecht zyne nachtruſt te nemen, daar een zo goed verblyf als ergens in Nederlandt is.

De *Akademie* dezer ſtadt zet haar geen kleinen luiſter by. Men heeft al in de zeſtiende eeuwe in ernſtige overweging genomen om in deze ſtadt, die als van de natuur daar toe geſchikt ſcheen, eene Akademie op te rechten. Paus Adriaan de VI heeft dien toeleg al gehad, om daar door zyne geboorteſtadt vermaard te maken. In het jaar 1580 is dat werk weder

der op de baan gebragt, doch als voren blyven steken. Eindelyk heeft de magistraat der stadt, na dat de twee voorzittende leden van Staten het van de handt gewezen hadden, of ten minsten daar henen helden om de Akademie te Amersfoort op te rechten, een illustre school in het jaar 1634 opgerecht, en daar in tot professoren beroepen *Gisbertus Voetius* in de Theologie, *Antonius Matthaus* in de Rechten, *Antonius Æmilius* in de Historien; in de Latynsche en Grieksche talen *Justus Lyraus*, en in de Filosofie *Henricus Regnerius*. De inwyding geschiedde den 17 Juny des jaars 1634; en de school wierdt geopent door eene redenvoering van den Heere Johan van der Nypoort, sekretaris dezer stadt. Maar door den groten toeloop van studenten is in het jaar 1636 deze illustre school verandert in eene Akademie, by octroi van de Staten, verleent op den 16 February 1636 (O. S.) en is de Akademie ingewyd op den 16 Maart daar aan volgende, onder het burgermeesterschap van de Heeren *Gysbert van der Hoolck*, en *Diderik van Veldhuizen*, met zeer grote plegtigheit, waar by vele hoge en lage standspersonen zich lieten vinden. De hoogleeraar *Voetius* hadt des Zondags te voren een predikatie daar toe gericht, en zyn text genomen uit Lukas II, vs. 46: *En het geschiedde na drie dagen, dat zy HEM in den tempel vonden, zittende in het midden der leeraren, hen horende, en hen ondervragende.* De eerste Rector Magnificus was *Bernardus Schotanus*. In het Agnieten-klooster hadt de magistraat een prachtige maaltydt doen bereiden, daar zich 102 personen lieten vinden, en waren daar onder anderen genodigt de twee voorstemmende leden der Staten, en de Heeren van het Hof Provinciaal. De eerste, die in het zelve jaar gepromoveert wierdt tot Doctor in de Rechten was *Justus Kraeks*, de welke ter dier oorzake met een groten verguld en pokaal en het burgerrecht der stadt Utrecht beschonken wierdt. Voor hem was *Martinus Schoock* tot Doctor in de Filosofie gepromoveert, en mede met een stuk gelds beschonken. Het wapen der Akademie is een zon, hare stralen uitschietende, met dit omschrift: *Sol Justitia, illustra nos*, dat is: *Zon der Gerechtigheit, verlicht ons.* Met een woordt mogen wy hier aanhechten, dat, behalven de geleerde en vermaarde mannen, die ter oorzake van de Akademie alhier gebloeit hebben, deze stadt zeer vele en vermaarde mannen (om van uitmuntende kunstenaars niet te spreken) heeft voortgebragt, als, by voorbeeldt, *Guil.* en *Theod. Canterus*, *Johannes* en *Otto Heurnius*, *Johannes*, *Antonius*, en *Timannus van Cuyck*, *Cornelius Valerius*, *Lambertus* en *Adrianus van der Burg*, *Herbertus van Roxweyle*, *Otho van Zyl*, *Johannes Cnyf*, *Franciscus Harant*, *Gisbertus Longolius*, *Johannes Cotovicus*, *Guilielmus Radelant*, *Georgius Ratalier*, *Paulus Montanus*, *Guilielmus Diemenus*, *Henricus Agylaus*, *Pieter Bor*, *Timan van Gessel*, *Christiaan Rodenburg*, *Lambert van Veldhuizen*, *Abraham van Wezel*, *Johan van Someren*, *Regnerus van Mansveld*, *Paulus Voet*, *Johan Voet*, *Gerard de Vries*, en meer anderen. Vooral behoort men *Adriaan Florisz.*, die den pausselyken troon heeft beklommen, met den naam van *Adrianus* de VI, en de geleerde jonkvrouw *Anna Maria Schuurman* hier ook niet te vergeten.

De stadt Utrecht heeft ook vry groten naam en luister gekregen door de onderhandelingen en 't sluiten van de vrede tusschen de kroon van Vrankryk en de hoge bondgenoten, uitgezondert den keizer, die den 12 April des jaars 1713 des nachts wierdt getekent, en de voorwaarden daar van dien zelven morgen nog naar den Hage, door onze gevolmachtigden ter vredehandelinge, aan de Algemene Staten overgezonden. De zamening der hoge afgezanten tot dit heilzaam vredewerk was in het stadhuis, dat daar toe in 't byzonder naar vereisch wierdt vervaardigt, dat op de plaats, of 't voorplein, wegens de grote menigte der koetsen, en prachtigen stoet der bedienden, by elke vergadering, een grootsch en vermakelyk gezicht gaf, vooral by 't scheiden der gezanten, wanneer elk, in zyn koets tredende, zynen hogen staat door den luister zyner statie-klederen vertoonde. Veel voordeels hebben de ingezetenen in het gemeen, regeerders en burgers uit dezen vredehandel getrokken, zo door 't vertier van koopwaaren, als voornamentlyk 't verhuren en inruimen van de aanzienlykste huizen, waar van veleo de volle waarde door de huur, gedurende den vredehandel, wel van betaalt wierdt, gelyk dan ook de stadt sedert dien tydt in de gebouwen der huizen grotelyks is verbetert.

't Is bekend, dat 'er in 't jaar 1720 in de stadt ook een *Wisselbank* is opgerecht, die in of onder het stadhuis is geplaatst, waar toe het ontwerp en de aanstelling eener Maatschappy van scheepvaart, koophandel, en verzekeringe, met alle hare voorrechten, aanleiding heeft gegeven; en hoewel deze Maatschappy niet geheel in duigen is gevallen, heeft zy echter hare voornaamste zenuw, de zeevaart, niet gekregen, en zal die vermoedelyk nimmer krygen, hoe zeer 'er elks oog, tot hare bestendigheit en voortzettinge, op gedoelt heeft. 't Was een groot voorgeven eene vaart te zullen graven van de stadt door den Eemstroom in de Zuiderzee, dat is omtrent 4 uuren verre, wyd en diep genoeg om van koopvaarders te worden doorsneden, en die verzekert was tegen de inkalving der oeveren. Doch hoewel die zelve toeleg voor ruim 50 jaren, door Jr. *Everhard Meister* (befaamt door het trekken des groten keisteens van 't midden der heide tot binnen de stadt Amersfoort) was opgegeven, en toen reeds zo veel ingang vondt, dat de gansche vaart, van den plompen toren af tot aan de zee toe, wierdt afgebakent, gelyk 'er op dezen toren nog lange daar na een baak uit het dak ten toon stondt, zo wierdt eindelyk, na ryp beraadt en overleg met wiskundigen en landmeters, de zaak onmogelyk, en te kostbaar in de uitvoeringe geoordeelt; welke afkeuring van dien tydt in dezen wel tot een baak hadt kunnen strekken, om niet te schielyk tot het besluit der onderneminge te komen; doch hoewel dit groot ontwerp al geen voortgang mogt hebben, is 'er echter vry veel door uitgewerkt, dewyl 't tot eene voorname brugge heeft gedient, om de inlagen der gedachte Maatschappy tot over de 60 ten honderd te doen steigeren, wel tot veler verdriet en schade, door de schielyke en onverhoopte dalinge tot op, ja beneden den inleg, maar daar zommigen, die ver genoeg vooruit zagen, en den tydt van verkopinge wel kavelden, niet luttel baat van getrokken hebben. De voornaamste zenuw dezer Maatschappy zyn thans aanzienlyke loteryen, die de schranderheit en yver van vyf wakkere Bewindhebbers tot bestandt der Maatschappye tracht eeuwigdurend te maken. Doch wy stappen hier van af, en verzenden den Lezer naar het artykel ACTIE-HANDEL in dit Woordenboek.

Wy vinden ons genoodzaakt van de tegenwoordige Regeringsforme, zo in het wereldlyke, als in het kerkelyke, nog met weinig woorden ons op te houden. Ten opzichte van de wereldlyke Regeringswyze zouden wy hier vele wetenswaardige zaken kunnen voortbrengen; doch naardien dit eene stof van te groten omslag is, zullen wy den Lezer wyzen tot het *Groot Utrechts Plakkaatboek, III Stuk.* Alleenlyk merken wy aan, dat de oude Regeringsform zeer verschilt vao de nieuwe. Ten tyde der bisschoppen wierdt de Regering jaarlyksch verandert, en geheel vernieuwt door de gildens, die volstrekt alleen het recht hadden. De Regering bestondt toen uit twee Burgermeesters, een Raad- en een Schepen-Burgermeester, twaalf Schepenen, en 24 Raden; behalven twee Overste Oudermans, (zynde zo veel als twee oversten van de Oudermans, of Dekens der gildens) die jaarlyksch door de Oudermans verandert wierden. Ook wierden jaarlyksch twee nieuwe Kameraars, Schutmeesters, Libelmeesters, Vyven, Weigraven, Busmeesters, Keurmeesters van de Vechtkeuren, en andere, die Regeringsampten bekleedden, aangestelt. De Schout, of Hoofd Officier hadt niets gemeen met de regering, en mogt, zo lang hy schout was, in den stads Raadt niet zitten: hy wierdt door den bisschop aangestelt, en was alleen het hoofdt van de Schepenbank, de welke uit een Schout, twee Burgermeesters, en twaalf Schepenen bestondt, gelyk hy ook de Schepenen uit name van den bisschop in den eedt nam. Wanneer een Schout kwam te overlyden, en de bisschop binnen een maandt geen anderen aanstelde, zo nam de eerste of Schepen Burgermeester het Schoutsampt in bewaring. Des bisschops stoel door zyn overlyden, of anderszins, komende open te vallen, zo hieldt aanstonts de bediening van den Schout op, te gelyk met alle des bisschops officianten, of bedienden, en kreeg de Schepen-Burgermeester, of wel de oudste Schepen het Schoutsampt in bewaring, waar op hy den eedt aan den Domdeken, of eersten kanunnik afleide ter tydt en wyle dat 'er een nieuwe bisschop verkoren zou zyn.

Al het zelve, ten opzichte van den Schout, heeft tegenwoordig nog plaats, immers in het hoofdzakelyke. De Schout wordt tegenwoordig wel, ingevolge van zekere Resolutie van de Staten van den 2 February des jaars 1659, door de Vroedschap der stadt Utrecht, tot Schout aangestelt voor den tydt van drie jaren, maar krygt zyn commissie van de Staten, en doedt aan de zelve, of hunne ordinaris gedeputeerden, ook den gewoonlyken eedt, om het ampt van hunnent wegen trouwelyk te bedienen. Hy kan ook gedurende zyne bediening in den Raadt der stadt geen zitting hebben, en mag zich met zaken van Politie niet bemoeien. Een Schout komende te overlyden, heeft de eerste Burgermeester het Schoutsampt in bewaring.

De verkiezing van de Regering door de gildens heeft geduurt tot aan den tydt van keizer Karel, die door de overdragt van bisschop Hendrik van Beyeren in het jaar 1528 de wereldlyke oppermacht van het Sticht in handen gekregen hebbende, de aanstelling van de Regering aan zich getrokken heeft, en door zyne stadhouders de Burgermeesteren, Schepenen, Raden, en Kameraars jaarlyksch aangestelt. Na het afzweren van den koning van Spanje is de Regering jaarlyksch door de stadhouders verandert tot aan het jaar 1618, als wanneer de Raadt der stadt Utrecht, met kennis en goedvinden van prins Maurits, als Stadhouder dezer Provincie, een Erfraadt, of Vroedschap van veertig personen, de welke als Burgermeesters, Schepeneo, en Raden de stadt hun leven lang gedurende regeren zouden, heeft aangestelt, hebbende ten dien einde een dubbeld getal aan gemelden Stadhouder opgegeven, die daar uit veertig Raden verkoos.

Dit oprechten van een' Erfraadt was in vorige tyden, zelfs van de bisschoppen, al menigmaal op de baan gebragt, doch telkens met een vruchtelozen uitslag, gelyk in het *Groot Utrechts Plakkaatboek III Stuk, bl. 96*, breder kan nagezien worden.

In de artykelen, waar op de Vroedschap is vastgestelt, was men onder anderen overeengekomen, dat by versterf van een uit de Raden twee personen by de Vroedschap zouden benoemt, en een daar uit door den Stadhouder verkoren worden, 't welk standt heeft gegrepen tot het overlyden van prins Willem den II in den jare 1650, als wanneer, de Provincie zonder Stadhouder zynde, de verkiezing van de Raden aan de Vroedschap is gekomen, en daar op een zekere order beraamt, volgens Resolutie van den 20, 22, 23, 24 en 25 May 1651.

Thans staat de verkiezing nog aan de Vroedschap, en moet binnen drie weken na dat 'er een plaats is opengevallen geschieden.

Niemandt kan tot een lidt van de Vroedschap verkoren worden, of hy moet zyn van den Hervormden Godsdienst, een geboren burger, of ten minsten tien jaren burger der stadt Utrecht geweest zyn, en aldaar zo lang gewoont hebben; maar iemandt in de andere steden, of ten platten lande dezer provincie gewoont hebbende, kan volstaan met een burgerschap en inwoning van vyf jaren. Vader en zoon, of zwagers van dien, twee broeders, mogen niet te gelyk in de Vroedschap zitten: wel verstaande, dat een Raadt trouwende aan eene dochter van een mede-Raadt, zyn plaats niet verliest. Een oom kan niet meer dan met een neef in den bloede, en een in aangetrouwde maagschap, of een neef met een oom in den bloede, en een in aangetrouwde maagschap, (waar onder oud-oomen begrepen zyn) in de Vroedschap zitting hebben. De Raden moeten alle uit echten bedde gesproten, of door opgevolgt huwelyk gewettigt zyn; mogen ook niet in dienst van eenige vreemde heeren, of vrouwen zyn, of van de zelve eenige weddens trekken. Niemandt kan tot Raadt verkoren worden, die eenige kanunnikdyen of vikaryen heeft; maar hy moet zyne kanunnikdy een half jaar kwyd geweest zyn. Meer andere zaken, dit Collegie, en de ampten, die by het zelve vergeven worden, betreffende, gaan wy met stilzwygen voorby. Zie het *Groot Utrechts Plakkaatboek III Stuk*, 11 *Tit.*

De Vroedschap vergadert elke Maandag morgen ten negen uuren op het stadhuis, om op de zaken van de Politie, neeringen, welvaren van de burgery, en bewaarnisse en verzekerdheit van de stadt goede order te stellen, mitsgaders op 's lands algemene zaken, die uit der Staten vergadering ter overweging van de Vroedschap overgebragt worden, de nodige besluiten te nemen, en voorts den welstandt van hunne akademie te bevorderen. Alle jaren op den 12 October wordt de Wet verzet, en voorts die ampten, die by de leden van den Raadt bekleed worden, en dan open vallen, vergeven. De twee Burgermeesteren worden voor een, ook, gelyk den meesten tydt geschiedt, voor twee jaren verkoren. Zy worden ook afgezonden in de vergadering van de Heeren ordinaris Gedeputeerden, en van de Staten; hoewel op de vergadering van de Staten nevens hen de oud-Burgermeesters, met vier andere leden uit den Raadt, by beurten te verkiezen, gevoegt worden. De Burgermeesters zyn ook leden van het Gerecht, of de Schepenbank, de welke bestaat uit den Hoofd-Officier, twee Burgermeesteren, en twaalf Schepenen, die uit de Vroedschap alleen genomen worden, schoon ten tyde van de Stadhouders de Schepenen buiten de Vroedschap konden gekoren worden. Waar in het ampt der Schepenen bestaat, is te bekend, om daar op te blyven staan. De Vroedschap en het Gerecht hebben ieder twee Sekretarissen, die voor hun leven lang door de Vroedschap aangestelt worden. Uit de Vroedschap worden ook voor een, of twee jaren, vier Raden gestelt in de Momber- of Weeskamer, tot regering der onmondigen, en bewindt van der zelver goederen, ten ware die Kamer door de overledenen daar van was uitgesloten. Deze Kamer heeft ook een Sekretaris, wiens ampt staat ter begeving van Burgermeesteren.

Vier andere leden van den Raadt hebben ook bestelling en regering over de Finantie van de stadt, waar toe ook behoren de Thesaurier en Kameraar, die mede voor gelyken tydt van een of twee jaren uit de Vroedschap aangestelt worden. Der zelver bediening bestaat in het ontfangen van de stads inkomsten, betalingen van traktementen, leverantien, en andere penningen, die ten behoeve van de stadt moeten uitgegeven worden. De Kameraar boven dien heeft de zorg en 't opzicht over de stads werken, gebouwen, straten, wegen, timmerhuis, en verder het geen daar toe zyne betrekking heeft. Het bewindt over de postery wordt ook jaarlyksch aan vier leden van den Raadt gegeven.

Wy zullen hier niet weder ophalen het geen in het artykel van de Provincie van Utrecht gezegt is, te weten dat de stadt Utrecht hare afgezondenen heeft in de Staten Generaal, Raadt van Staten, Generaliteits Rekenkamer, Staten Finantie, Admiraliteiten, Oost- en West-Indische Compagniën, Hof van Justitie, Collegiën van Lekkendyk boven- en beneden-dams, en wat dies meer is. Dit zy in het algemeen genoeg gezegt om een denkbeeldt van dezer stads Regering te krygen.

De Nederduitse Kerkelyke Regering bestaat uit een collegie van twaalf Predikanten, zestien Ouderlingen, en twintig Diakonen, met een boekhouder, uitmakende eene vergadering van 49 personen. Een Predikantsplaats open vallende, staat het aan die vergadering om na verkregene handopening, of met goedvinden van de Vroedschap, te treden tot een beroep. Ten dien einde maakt men eerst een grote nominatie, waar op ieder lidt de vryheit heeft zo vele personen te noemen, als hy goed vindt. Eenige dagen daar na verkiest men daar uit een drietal, en wyders een, die by de Vroedschap moet goedgekeurt worden, als wanneer die despectie (zo als men dit noemt) des na de middags kerkelyk gemaakt, en in een beroep verandert wordt, het welk op de eerst aankomende ordinaire classis, ook wel, na tyds gelegenheit, een extraordinaire, insgelyks moet goedgekeurt worden. Daarenboven hebben Predikanten en Ouderlingen nog eene byzondere vergadering des Maandags na de middag ten twee uuren, en de Diakonen met den boekhouder des Donderdags na de middag ten vier uuren. De Ouderlingen en Diakonen worden door den Kerkenraadt verkoren.

Om een einde van dit artykel te maken zullen wy hier nog maar byvoegen, dat de meeste Heemraadschappen en Waterschappen binnen deze stadt hunne vergadering houden; gelyk mede de Vyf Kapittelen, waar van genoeg in het voorgaande artykel gesproken is.

Tot regering en bezorging der armen, mitsgaders Gast- en Godshuizen, zyn 'er ook verscheide vergaderingen van Collegiën en Broederschappen, te lang om op te noemen, alle volgens de stichtingbrieven daar van zynde.

In de Vryheit der stadt Utrecht zyn verscheide gerechten, of ambachtsheerlykheden gelegen, waar van ten dele de stadt Utrecht, ten dele byzondere personen ambachtsheeren zyn, namentlyk het gerecht van *Tollesteeg*, of *Kleine Covelswade*, *Hoog* en *Laag*, of *Oostraven*, *Westraven*, *Buiten Cathrynen*, en *'t Lynpads*, *Hoge* en *Lage Weyde*, *Grote Covelswade*, met *Abstede*, *Blyenburg*, *Seestbergen*, *Lauwenrecht*, *Hogelande*, *den Ouden* en *Nyen Oort*, *Bemuurde Weerd*, *Nyen Weerd*. De stadt heeft nog de hoge heerlykheit van *Vreeswyk*, anders genaamt *de Vaart*, leggende omtrent anderhalf uur van de stadt, aan de Lek. Zie op VREESWYK. *Booth Beschryving der stadt Utrecht. Alting Notitia Germaniae Inferioris. Beka & Heda Historia Ultrajectina. Lambert. Hortens. de reb. Ultrajectin. Cortgeen Stichts Chronykje. Beschryving van het Utrechtsche Bisdom. Groot Utrechts Plakkaatboek.* enz.

UTREDUS BOLTONIUS, een Benediktyner, van Durham, in Engelandt. Hy ging naar Oxford, om daar te studeren, en toonde zyne bekwaamheit in zekere zamenspraken, die hy met Wiclef hieldt. Hy wierdt van koning Eduard den III aan paus Gregorius den XI gezonden. Men heeft van hem verscheide schriften, als: *De regia Christi dignitate*; *De regali & sacerdotali officio*; enz. *Pitseus de illustr. Angl. Script.*

UTTENDORF, een Beyersch marktvlek en slot in 't bisdom van Passau, aan het water Mattich, tusschen Mattichhoven en Braunau gelegen. *Chur-B. p.* 283.

UTZBERG, eene kleine stadt, met een daar toe behorend ambacht, dat wel in het Hessen-Darmstadsche graafschap Catzenellebogen, tusschen de steden Darmstadt en Erpach, legt, maar nochtans tot de Neder-Palts gerekent wordt.

UTZNACH, een steedtje, slot en heerlykheit aan de linker zyde van 't opper-Zuricher-meir, in dat Eedgenootschap gelegen, dat voormaals den graven van Toggenburg toebehoorde, maar van de zelve in 't jaar 1437 aan de Kantons Zweits en Glarus is gekomen, die het door een landvoogdt laten bestieren.

UYTENBOGAARD (JOHANNES) wierdt te Utrecht den 11 February des jaars 1557 geboren. Zyn vader was genoemt Augustyn Uytenbogaard, uit een oud en eerlyk geslacht, wel bekend in de Provincie van Utrecht, en zyne moeder Helena of Helwich Hamels, van Heusden. Zyn vader was in de kanunnikdy van St. Pieter schoolmeester en onder-choorzanger; te weten, de opper-choorzanger heft het gezang in de kerk op, en de onder-choorzanger antwoordt hem daar op. Hy onderwees zynen zoon zelf in de beginselen van de Latynsche tale, en zondt hem naderhandt in de stads scholen; waar na hy hem bestelde by een advokaat, alzo hy hem tot de Rechten hadt geschikt. Deze advokaat, een geest en opmerking in den jongeling bespeurende, verklaarde zelf hem de Instituten. Daar na was hy by een procureur, om zich in de praktyk te oeffenen. Deze procureur genoodzaakt zynde naar Mechelen te gaan ter oorzake van een proces, beval de zorg over zyne zaken aan hem, die hy ook zeer getrouwelyk waarnam. Thans ontstondt de pest te Utrecht, waar van des procureurs vrouw wierdt aangetast, nevens twee kinderen, die beide daar aan stierven. Het huis was zes weken gesloten, zonder dat Uytenbogaard daar uit wilde gaan, en hy bewees dat bedroefde huisgezin alle mogelyke hulp, zonder zelf van die besmetting geraakt te zyn, als of zyne kloekmoedigheit hem daar voor hadt behoed. Adriaan van der Burch, griffier van den Hove van Utrecht, liet hem kort daar na de plaats van eerste klerk der Griffie, die open gevallen was, aanbieden, mits dat hy verklaarde niet waar te zyn het geen men hem nagaf, namentlyk dat hy zomtyds ging horen de predikatiën van Mr. Hubert Duifhuis, pastoor van St. Jakobskerk, die, hoewel hy het choorkleedt toen nog aan hadt, en de vierkante muts droeg, op de Gereformeerde wyze predikte, en daarom by de Roomschgezinden zeer verdacht was geworden van kettery. Uytenbogaard wilde dat niet ontkennen, en verklaarde zelfs, dat hy dit bezwaarlyk zou kunnen laten, waar door hy van dat voordeel wierdt versteken. Zyn vader en moeder hadden reets eenigen smaak gekregen van de Hervormde lere door het lezen van de H. Schriftuur, en van eenige boeken van Luther, Bullingerus, en anderen, het welk zy heimelyk deden. Jan Blok, kanunnik van St. Pieter, die hem over de doopvondt hadt gehouden, gelyk men in de Roomsche kerke spreekt, helde mede naar de Reformatie, hoewel hy het choorkleedt nog droeg, en de Roomsche plegtigheden waarnam: doch hy wierdt by zyne medebroeders wel haast verdacht. Deze man bezorgde hem van tydt tot tydt boeken, ten voordele van de hervorminge geschreven; onder anderen gaf hy hem de boeken van Mr. Dirk van Abkoude, vikaris van St. Pieterskerk, die om den Godsdienst lange in het geestelyke hof gevangen hadt gezeten, en door eene gedwongene wederroepinge daar uit was geraakt, schu-

wende

wende evenwel de Misse onder voorwendselen van ligchamelyke zwakheit zo veel hy kon. Uytenbogaard las ook de boeken van Anastasius Veluanus en de Zamenspraken van Erasmus, boeken welke by de Roomschgezinden voor kettersche wierden gehouden. Hy ging dagelyksch de predikatiën van Dulshuis horen, die het choorkleedt hebbende uitgeschud, gemeenlyk predikte als pastoor der zelve kerke. Hier door, en door andere diergelyke zaken, begreep Uytenbogaard, dat de kerk eene hervorming van noden hadt, en hy deedt openbare belydenis daar van. In 't jaar 1580 ging hy, ten dele op de kosten van de stadt Utrecht, naar Geneve, om daar in de Godgeleerdheit te studeren, alwaar hy de lessen hoorde van Theodorus Beza en Antonius de la Faye. Hy maakte daar kennis met Jacobus Arminius, en eene vriendschap, die naderhandt altydt ongeschonden is gebleven. Hy kreeg in die stadt ook grote kennis aan den predikant Karel Perrot, en aan Simon Goulart, die hem de boeken leende uit zyne boekery, welke zeer groot was. In 't jaar 1584 kwam hy weder te Utrecht, en wierdt kort daar na tot predikant van die stadt aangestelt. Hy wierdt eerlang elders beroepen; maar vondt niet goed dat beroep aan te nemen, en was zelf van gedachten om uit het landt te gaan: doch door toedoen van prins Maurits wierdt hy in den Hage beroepen, het welk hy echter niet langer dan voor twee jaren aannam. Hy keerde evenwel niet naar Utrecht om daar te wonen, maar om den magistraat te helpen in het bezorgen van de vrede der kerke, welke ook in der daadt in rust bleef tot het jaar 1598. Hy predikte naderhandt in 't Nederduitsch en in 't Fransch. In 't jaar 1599, ten tyde van het beleg van Bommel, in het leger zynde om daar te prediken, gaf hy zulk een genoegen aan prins Maurits, dat hy hem zes maanden langer by zich hieldt dan Uytenbogaard zich hadt verbonden daar te zullen blyven: want hy was een man, die onder de groten wist te leven, zonder evenwel iets te doen tegen de plichten van zyn ampt. Maurits verzocht naderhandt, dat hy hem wilde volgen in den veldtocht van het jaar 1600, waar in de veldslag by Nieupoort voorviel. Eindelyk kreeg de prins zulk eene genegenheit en achting voor hem, dat hy niet rustte voor dat de Staten en de Haagsche kerk hadden toegestaan hem tot zynen hofprediker te mogen hebben, die hem in alle de veldtochten verselde, en dat Uytenbogaard zelf dit hadt aangenomen. De prins deedt hem ook verzoeken tot zynen Raadt, doende hem ten dien einde verscheide redenen voorstellen: doch hoewel Uytenbogaard waarlyk een goed Raadsman, en uit de natuur vruchtbaar van uitvindingen was, sloeg hy dit echter geheel af, als zynde een ampt. met zyn beroep niet overeenkomende. Ondertusschen volgde hy den prins van het jaar 1599 tot het jaar 1614 in alle zyne veldtochten, wanneer hy menigmaal in gevaar van zyn leven is geweest, zo door zyn beroep waar te nemen by de soldaten, als door den prins te vergeselschappen. Hy hieldt ook byzondere vriendschap met den Raadpensionaris Johan van Oldenbarneveldt, die zeer grote achting voor en vertrouwen op hem hadt. Hy is ook tot het einde van des zelfs leven zyn vriendt gebleven, niet om prins Maurits te dwarsbomen, maar om zonder oproer en geweldt de verschillen over den Godsdienst van dien tydt te doen eindigen. Hy vertrok, zo haast Oldenbarneveldt wierdt vast gehouden, uit Hollandt, en begaf zich naar Brabandt, alwaar hy bleef tot dat de Remonstranten, die door het synode te Dordrecht gedagvaard, en daar na uit de Vereenigde Provinciën gebannen waren, aldaar by hem kwamen. En schoon prins Maurits op hem t'onvrede was geworden, om dat hy de party van Oldenbarneveldt en der Remonstranten hieldt, hadt hy evenwel de gunst van de princesse weduwe van Orange, Louïze van Coligni, en van haren zone, prins Frederik Henrik, niet verloren, gelyk blykt uit verscheide brieven, in 't Fransch van hem aan die princesse geschreven, tot antwoordt van die hy van haar hadt ontfangen, of om haar bekend te maken den staat, daar hy zich in bevondt. Zie de verzameling der brieven onder den tytel van *Epist. præstant. virorum.* Men zal van deze brieven hier na nog iets aantekenen. Uytenbogaard schreef ook aan prins Maurits om zich zelf te ontschuldigen; maar zyne brieven deden geen uitwerking. De rechters, die over zyne zake waren gestelt, hebbende hem driemalen ingedaagt om voor hen te verschynen, en hy dit niet doende, banden hem ten eeuwigen dage uit alle de Vereenigde Provinciën, op pene van aan den lyve gestraft te worden; indien hy wederom kwam in het gebiedt der Algemene Staten, verklarende alle zyne goederen verbeurd. De princesse weduwe van Orange en haar zoon lieten wel niet na om voor Uytenbogaard by Maurits te spreken; maar het was te vergeefsch. Men zegt, dat 'er, behalven de vriendschap, die 'er was geweest tusschen Uytenbogaard en Oldenbarneveldt, nog eene andere zaak was, waar over Maurits by zich zelven een onverzoenlyken haat tegen Uytenbogaard hadt opgevat. Namentlyk, zekere Jan van Parys, eerste kamerling van den prins, en vertrouweling van zyne heimelyke vermaken, hebbende een juwelier van Amsterdam in het hof van Maurits gelokt, vondt middel om den zelven te vermoorden, met hulp van eenen Jan de la Vigne, hellebardier van den prins. Dit ontdekt zynde, toonde *Maurits*, met grote reden, daar over zeer verstoort te zyn, en verklaarde te begeren, dat deze moordenaars gestraft wierden, gelyk zy ook levendig wierden gerabraakt. Uytenbogaard wierdt belast Jan van Parys tot de doodt te bereiden, en by hem te zyn als hy wierdt gerabraakt. Deze persoon betuigde groot berouw te hebben over zyne misdaadt; en om zyn geweten t'eenemaal te ontlasten ontdekte hy hem zekere geheimen en verborgendheden der goddeloosheit, die Uytenbogaard deden beven, en wel zodanige, dat hy naderhandt heeft gezegt, „ dat indien men ze „ met letters aan den hemel zag geschreven, men echter werk „ zou hebben om ze te geloven". Hoe voorzichtig nu Uytenbogaard was, hy oordeelde echter, dat het van zynen plicht was iets daar van te zeggen aan hem, die 'er het meeste belang by hadt, om hem te bewegen vergiffenis van Godt te bidden, en door eene waarachtige boetvaardigheit die te erlangen, zonder tot zyn laatste uur daar mede te wachten. In der daadt, dit was de plicht van een oprechten vriendt, en van een goeden herder; maar de zelve wierdt omtrent Uytenbogaard kwalyk beloont; want men zegt, dat hy sedert dien tydt t'eenemaal uit de gunst van Maurits is geraakt, en dat dit de voornaamste reden van des zelfs onverzoenlyken haat tegen hem is geweest; hoewel de zaak gedurende zyn leven verborgen is gebleven. Uytenbogaard begaf zich, gelyk vele andere Remonstranten na het eindigen van het twaalfjarige bestandt, gesloten tusschen Spanje en den Staat der Vereenigde Nederlanden, deden, alzo zy toen niet langer veilig waren in de landen, staande onder de heerschappy van de eerstgemelde kroon, van Antwerpen naar Vrankryk, alwaar zy alle niet kwalyk wierden ontfangen, schoon men hen de vrye oeffening van hunnen Godsdienst niet wilde toestaan, onder voorgeven, dat de wetten van het ryk niet toelieten, dat men daar eene derde gezindheit duldde. Men stondt hen echter toe alle de voorrechten, die de onderdanen der Vereenigde Staten in Vrankryk genoten. Uytenbogaard bleef daar tot na de doodt van prins Maurits, en kwam toen, gelyk Episcopius, en meer andere Remonstranten, in den jare 1626, in het einde van September, te Rotterdam. Hy leverde den 9 January des volgenden jaars een verzoekschrift in aan de Algemene Staten, om verlof te bekomen van zich te mogen zuiveren voor het Hof van Hollandt wegens de misdaadt van gekwetste hoogheit, waar mede men hem hadt beschuldigt; maar zyn verzoekschrift wierdt op den zelven dag verworpen, zonder de reden daar van te zeggen, niettegenstaande twaalf der voornaamste advokaten in den Hage een advys daar by hadden gevoegt, waar by zy betuigden, dat zyn verzoek wel gegrond was. Doch men wierdt allengskens gewent hem in den Hage te zien, alwaar hy predikte, en in rust leefde tot zyne doodt toe. Men hadt hem ook zyn huis wederom gegeven; en hy overleedt zeer Christelyk den 4 September des jaars 1644, oud zynde zeven en tachtig jaren. Uytenbogaard schreef in zyne moedertale zeer verstandig, net, en daar by eenvoudig, gelyk blykt uit zyne *Kerkelyke Historie*, uit zyn *Leven*, en eenige andere boeken, door hem in de Nederduitsche tale in het licht gegeven. Boven is aangetekent, dat hy verscheide brieven in de Fransche tale heeft geschreven aan de princesse weduwe van Orange, Louïze van Coligni, de welke nog voor handen zyn, wordende gevonden in de verzameling der brieven van uitmuntende mannen, gedrukt in folio. Men zal 'er hier byvoegen, dat de zelve in opzicht van den tydt, in welken, en den persoon, door wien de zelve geschreven zyn, als zynde geen Franschman, maar een Hollander van geboorte, zeer wel en sierlyk zyn opgestelt: want het is bekend, dat de Fransche taal sedert dien tydt zeer is verandert en beschaaft. En zeker, als men de zelve vergelykt by brieven, in dien tydt door verscheide Franschen geschreven, men zal bevinden, dat zy zo goed, ja mogelyk beter geschreven zyn, en fraaier zwier hebben; en wat de zaken zelve belangt, die zyn alle zeer verstandig, en volmaakt overeenkomende met het merkteken van een eerlyk, wys en omzichtig man. *Het Leven van Uytenbogaard. Du Maurier in zyne Memorien of Gedenkschriften van Hollandt, in 't artykel van Maurits, pag. 291. Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden door J. le Clerc II Deel.* Zie ook *Caroli Memorab. Ecclesf. Aubery Memoires pour servir à l'Histoire d'Hollande. Benthem Holl. Kirchen-und Schulen-Staat.* enz.

UZANGUES, een generaal van het leger van den keizer van China. Hy wierdt in 't jaar 1644 tegen de Tartaren gezonden, die in China waren gevallen. Maar ondertusschen verwekte zeker Chineesch generaal, met name Licungs, een opstandt tegen hem, en overrompelde onverwacht de stadt Peking. De keizer, die niet gaarne in zyne handen wilde vallen, vluchtte uit zyn paleis in den tuin, en verhing zich zelf aan een boom. Uzangues, van dien opstandt, als mede van des keizers doodt, en van het veroveren der stadt Peking, verwittigt zynde, riep de Tartaren tegen de rebellen te hulp. De Tartarische koning Tsumte kwam ook met 80000 man te paardt en 200000 te voet in 't landt, en dwong Uzangues nevens zyn gansche leger daar toe, dat zy zich naar de wyze der Tartaren moesten laten scheren. Doch in 't jaar 1674 zocht Uzangues, hoewel hy den tytel van onderkoning van Quangsi hadt aangenomen, gelegenheit dit juk af te schudden. Ten dien einde liet hy zyn haair wassen, verklaarde zich tegen de Tartaren, wierdt in korten tydt meester van de vier grote provinciën naar de Westzyde toe, en trok in 't jaar 1676 den onderkoning van Fokien, wiens landen Oostwaarts leggen, en den onderkoning van Canton, die in 't Zuider gedeelte van China regeerde, op zyne zyde; doch deze onderwierpen zich haast weder den Tartarischen keizer, zodanig, dat hy maar alleen Quangsi en Huguan behieldt. *Relation de la Chine.*

UZEDA, of UCEDA, eene stadt in Nieuw-Castilië, naby

naby Alcala des Henares gelegen. Zy behoorde ten tyde van koning Philips den II, met den tytel van graafschap, aan het huis van *Velazquez*, doch Philips de III verhief het tot een hertogdom, en beleende daar mede een uit het geslacht van *Sandoval*, van wien het aan het huis van *Giron*, en van dit aan die van *Pacheco*, uit den huize van *Acunna*, is gekomen. *Johannes Franciscus Pacheco van Uzada*, kamerheer van Philips den V, opperbevelhebber en kapitein generaal van Gallicië, was in 't jaar 1709 afgezant te Rome; maar nam in 't jaar 1711 de party van Karel den III aan, om dat hem, zo men zeide, de prins van Santo Buono in het stadhouderschap van Peru was boven 't hoofdt gestelt. *Imhof von Grand. in Span.*

UZERCHE, of USARCHA, eene kleine stadt in Vrankryk, gelegen in 't neder-Limosin, aan de rivier Vezere. Zy heeft een slot en eene abdy, en legt zeer voordelig, behorende den abt toe, die 'er heer van is. Hier is ook een Benediktyner klooster, waar in men een tafellaken vertoont, daar men zegt dat Christus zyn laatste avondmaaltydt op heeft gedaan.

UZERTE, een slot in Guiënne, gelegen tusschen Bourdeaux en Bazas. Men ziet daar de grafstede van paus Clemens den V, die, voor dat hy tot paus wierdt verheven, bisschop van Bourdeaux is geweest, en in 't jaar 1316 alhier begraven.

UZES, eene stadt in Vrankryk, gelegen in neder-Languedok, aan de kleine rivier Eisent. Zy heeft een bisdom, onder Narbonne behorende, en is het *Ufetia* en *Castrum Ufeticense* der ouden. Zy was eertyds eene vrye heerlykheit, wierdt daar na een burggraafschap, en ten laatste door koning Karel den IX in den jare 1572, ten gevalle van *Antoni van Crussol*, tot een hertogdom en Pairschap verheven. De bisschop van deze plaats laat zich den tytel van graaf geven. De koning is insgelyks heer van deze plaats, en heeft 'er een kasteel, zo wel als de bisschop, en de hertog. De stadt dryft goeden koophandel, en is wegens hare manufakturen, en inzonderheit wegens het laken, dat daar gemaakt wordt, zeer bekend. Zy heeft gedurende de binnenlandsche onlusten over den Godsdienst in de XVI eeuwe zeer veel geleden. *Catel Hist. de Languedoc. Sammarth. Gallia Christ.*

GROOT ALGEMEEN WOORDEN-BOEK.

V

V Deze letter wordt nu voor een medeklinker (*consonans*) gelyk in de woorden *nativus*, *gavisus*, en meer andere, dan voor een klinker (*vocalis*) gebruikt. In de oude handschriften worden *B* en *V* voor een en de zelve letter genomen. Dus vindt men ook op oude munten en opschriften, by voorbeeldt: ***BULCANUS*** voor ***VULCANUS***, en ***BENERI*** voor ***VENERI***, voorts ***JUBENTUS*** voor ***JUVENTUS***, enz. De Gaskonjers en Spanjaarden zeggen nog op den huidigen dag *Vivere* in plaats van *Bibere*, en in 't tegendeel *Bibere* voor *Vivere*. Hier op heeft Scaliger al schertsende gezegt: *Felices populi, quibus vivere est bibere!* Maar de oude Romeinen, zo dikwils hen een woordt met een dubbelde *u* voorkwam, gebruikten voor het twede een *o*, zeggende, by voorbeeldt: *Equom*, *Servom*, enz. Maar ten tyde van den keizer Augustus begon men eerst de *V* als een medeklinker te gebruiken. Doch aangezien dit velen bezwaarlyk toescheen, heeft keizer Claudius het *Digamma* der Eoliërs in gebruik gebragt, namentlyk de letter F verkeerd (Ⅎ) die nochtans met des zelfs doodt wederom opgehouden heeft, wanneer de *V* als een consonans gebruikt wierdt. In het zamenstellen der woorden wordt de *U* zomwylen in een *I* verandert, als in *Coraiger*, *fatidicus*; gelyk ook in *de superlativi*, als *Optumus*, *Maxumus*, enz. *Tacitus Annal.* II. 14. *Quintilianus* I. 7, *Scaurus Orthogr. Priscianus lib.* I. *De la Faye Differt. sur le tems, ou l'on à commencé de se servir de l'V pointé, & de le distinguer de l' U rond. Nouvelles de la Republ. des Lettres, Juliet* 1704. *Cellarii Orthographia Lat. p.* 9.

VAART. (DE) Zie VREESWYK.

VAAST, VADESIUS, (DE HEILIGE) bisschop van Atrecht in de V en VI eeuwe, was geboortig uit Aquitanië, op de grenzen van Perigord en 't Limousin; maar verliet zyn vaderlandt uit Godsdienstigheit, en begaf zich naar Toul in Lotharingen. Hier maakte hem de bisschop tot priester. Koning Clodoveus, besloten hebbende het Christendom te omhelzen, en by geval in Lotharingen zynde, verzocht den bisschop van Toul om een bekwaam man, die hem in de gronden der Christelyke lere onderwees. Deze beschikte den koning S. Vaast. Na dat Clodoveus gedoopt was, en S. Vaast zich omtrent Rheims onthieldt, wierdt hy tot opvolger van S. Remigius, bisschop van Atrecht, gemaakt, in welke bediening hy 40 jaren geleeft heeft. Hy stierf den 6 February des jaars 539. *Bolland. Mabillon.*

VABRES, in 't Latyn *Vabra*, *Vabricum*, *Castrum Vabrense* of *Vabrium* genaamt, een kleine stadt aan de rivier Dourdan, in Rovergne, heeft een bisdom, dat onder Albi staat. Hier was een vermaarde abdy van de orde der Benediktynen: doch deze is van paus Johannes den XXII in 't jaar 1317 tot een Domkerk gemaakt. De bisschoppen aldaar worden graven van Vabres genaamt. *Gregorius Turonensis lib.* IX. *cap.* 9.

VACASA, een stadt en koninkryk van den zelven name by de Noordkust van Jersengo, een gedeelte van het eilandt Niphon, zynde het voornaamste eilandt van Japan.

VACCA. Daar zyn twee kleine eilanden van dien name, het eene in de golf van Mexiko, by de Zuidkust van het eilandt S. Domingo, alwaar zich het zelve naar 't Westen keert, het andere in de Middelandsche zee, omtrent de Oostkust van Sardinië. *Baudrand.*

VACHET (JOHANNES ANTONIUS LE) was een priester en onderwyzer der zogenaamde zusters van de Christelyke Unie, en opziender der maagden van 't hospitaal van S. Servaas. Hy hadt by zyn leven zyne geboorte zeer zorgvuldig verborgen, doch na zyne doodt ontdekte men, dat hy van Roman, in het Dauphiné, uit twee aanzienlyke geslachten geboren was. Hy was van negen kinderen, alle jong gestorven, alleen overgebleven. Hy wierdt in zyne eerste jeugdt naar Grenoble gezonden, om onder de Jesuiten de fraaie wetenschappen te leren. Wanneer hy deze scholen was doorgegaan, begaf hy zich naar Italië, om een huwelyk, dat hem voorkwam, te ontgaan, en bezocht Loretto, nevens de kerken van Rome. Hy was als een bedelaar gekleed, en geneerde zich onderweeg met bedelen. In dien zelven staat in Vrankryk wedergekeert zynde kwam hy te Dijon, om onder de Jesuiten de Godgeleerdheit te leren. Hier wierdt hy aangestelt tot portier, en om de scholen te vegen. Onderwylen was zyn vader gestorven, en zyne moeder schreef hem. Doch in plaats van haar te bezoeken riedt hy haar in een klooster te gaan. Zy volgde zynen raadt, en leefde vertien jaren lang in de uiterste devotie. Na hare doodt verkocht hy het meerder gedeelte der goederen, die hy onder de armen verdeelde, zonder meer te behouden dan nodig was om een geestelyke orde te ontfangen. Tot dien einde begaf hy zich naar Parys, en nam de orde der Predikheeren aan. Dit geschiedde den 3 Maart des jaars 1635. In het hospitaal der Religieuzen de la Raquette las hy de schriften der kerkvaderen. Dit maakte hem bekwaam om zelf op staande voet sermoenen te houden, wanneer een prediker, die verwacht wierdt, wegens deze of gene beletselen niet kon komen. Wanneer hy op een zekeren tydt een Religieuze over haar ongebonden leven berispte, scholdt hem deze de huidt zo vol, dat hy naar buiten moest vluchten. Hy begaf zich derhalven naar 't klooster van St. Sulpitius. Vervolgens maakte hy zyn werk van het bezoeken der gevangenhuizen en hospitalen. Naderhandt gaf hy zich over tot dienst der armen in 't hospitaal van S. Servaas. Hier vondt hy gelegenheit om zyn geduldt te oeffenen, zo by arme en gekwetste, maar daar by zeer roekeloze en ongodsdienstige soldaten, als by de bedorvene geestelykheit. Hy kwelde zyn lichaam zodanig, dat het hem een krankheit en de doodt zou veroorzaakt hebben, ten ware hem in tyds een ader was gelaten, en de zelve ader andermaal was geopent. Dit verschafte den geneesheeren een krachtig bewys, dat 'er niets heilzamer in diergelyke omstandigheden is dan een overvloedige aderlating. Herstelt zynde vervolgde hy een zeer streng leven te lyden, en verviel andermaal in een krankheit, die hem drie jaren bybleef, en de doodt veroorzaakte, te weten den 6 February des jaars 1681, oud zynde 88 jaren. Men heeft vier werken van hem: (1) Het voorbeeldt der kinderen Gods; (2) De weg van J. C. Gods eengeboren zoon; (3) De Christelyke ambachtsman; (4) Christelyke ordonnantiën voor de maagden en weduwen, levende in de societeit van de zusteren der Christelyke Unie. Boven dien vindt men nog een klein werkie, onder den name van Aanmerkingen voor de genen, die dikwils ter communie gaan. Men heeft ook belooft een verzameling van zyne Brieven, aan verscheide geschreven, die onder zyn bestier geleeft hebben. De abt Richard heeft zyn leven beschreven, gedrukt te Parys in den jare 1692. *Journaal des Savans Tome* XX. *p.* 334.

VACQUERIE, (JOHANNES DE LA) eerste president in 't Parlement van Parys onder koning Lodewyk den XI, was eerst pensionaris der stadt Atrecht, wanneer hy de rechten der gravinne van Burgundië tegen den koning verdedigde, toen de zelve door zyne gedeputeerden eischte, dat die stadt hem voor haren wettigen souverein zou erkennen. Dit geschiedde in 't jaar 1476, en het protest van Vacquerie was vruchteloos. Toen hy eerste president van het Parlement was, protesteerde hy zeer nadrukkelyk tegen de plakkaten, die koning Lodewyk de XI stondt uit te geven, en erlangde het, dat ze ingehouden wierden. Na de doodt van dezen koning hervatte hy zyn protest nopens de regering, toen men het Parlement wilde noodzaken zyn gezag te gebruiken omtrent de verkiezing van een regent. Te weten, na de doodt van koning Lodewyk den XI was des zelfs oudste dochter, de gravin van Beaujeu, regentin gedurende de minderjarigheit van Karel den VIII. De hertog van Orleans, om haar van de regering te weren, riep het Parlement van Parys te hulp: doch de president La Vacquerie zeide, dat het Parlement zich met zaken van die natuur niet bemoeide. *Bayle Dict. Crit.*

VACUNA, de godin der luiheit, welker feest onder den naam van *Vacunalia* te Rome in de maandt December gevierr wierdt, wanneer de landman zyne vruchten ingezamelt, en weder op nieuw gezaait, en dus niet veel te doen hadt. *Giraldus Synt. Deorum* I. *p.* 52. *Pitiscus.*

VADA, of VADI, een klein vlek, met een kasteel, in 't Toskaansche gebiedt, by den mondt der river Cecina, zes mylen van Livorno, ten Zuid-Oosten, gelegen.

VADDER. (LOUIS of LODEWYK DE) geboren te Brussel, was een fraai landschapschilder, en byzonder yverig in 't naspeuren van den aardt en de eigenschappen der bomen, gronden, enz. minder en meerder wykingen naar mate van hunnen afstandt, en wat meer om een goed landschapschilder te wezen dient in acht genomen te worden. Men zegt van hem, dat hy dikwils al vroeg op de been was om acht te geven hoe de nachtdampen allengskens verdunt wordende, de zaken zich hoe langer hoe klaarder aan 't oog ontdekken, tot aan 't uiterste verschiet, 't geen hy met een kunstig oordeel in zyne stukies heeft waargenomen. Daar by ziet men overal in zyn werk zulke zoete bespiegelingen van bomen en gronden in de zoetvloeiende beken, die hy doorgaans te pas bragt, dat zyn werk ieders oog streelde. Het jaar van zyne geboorte en doodt vindt men niet aangetekent.

VADIANUS. (JOACHIM) een geleerd Zwitser, zoon van zeker Raadsheer van S. Gall, wierdt aldaar den 29 November des jaars 1484 geboren. Hy studeerde te Wenen, daar hy in 't eerst een kwaad leven aanstelde, maar door zeker goed vriendt daar

van afgetrokken wierdt. Hy wierdt in den jare 1508 hoogleeraar te Wenen, en hebbende Polen, Hungarië, Duitschlandt en Italië doorreist, en zich binnen Wenen in den jare 1518 laten Doctor maken in de geneeskunde, keerde hy weder naar zyn vaderlandt, om de praktyk te oeffenen. Hy kreeg daar op een Raadsheersplaats, wierdt meermalen burgermeester, en holp mede den Roomschen Godsdienst aldaar afschaffen. Hy stierf in den jare 1551, in den ouderdom van 66 jaren. Hy was ook zeer ervaren in de wiskunde, landbeschryving, philosophie en in de geneeskunde, zynde daar benevens een goed dichter. Hy oeffende zich ook in de Godgeleerdheit, en schreef tegen Schwenkfeld. Men zegt, dat hy den dichter *Virgilius* altydt onder zyn hoofdkussen hadt leggen. Men heeft van hem: *Commentarius in Pomponium Melam*; *Epitome Asiæ, Africæ, & Europæ*; *Scholia in lib.* II *Plinii*; *Consilium contra pestem*; *Poemata*; enz. *Thuanus. Adami Vita Medicor. Freheri Theatr. Teissier.*

VADO, van ouds *Vadum Sabatium*, een kleine plaats naby Savona, in 't Wester gedeelte van 't Genueesche gebiedt. Men vindt daar niet alleen eene goede haven, maar ook hebben de Genueezen in den jare 1619 om ze te dekken een tamelyke vesting aldaar aangelegt. *Schoupl. des kriegs in Italien p.* 655.

VADSTEN, een Zweedsche stadt in Ostro-Gothlandt, naby de rivier Motala, omtrent dertien mylen van Nordkoping, ten Westen. De koningen van Zweden hadden eertyds te Vadsten een paleis, dat thans verwoest is.

VADUTZ, een graafschap, leggende in 't Rheindal, op de grenzen van Graubunderlandt, is in de XV eeuwe van de vryheeren van Schellenberg aan die van Brandis, en van deze, nevens de heerlykheit Schellenberg, in den jare 1507 door huwelyk aan de graven van Sultz gekomen. Caspar van Hohenembs kocht ze in 't jaar 1614 voor zich, waar op zekere linie van des zelfs nakomelingen op het slot Vadutz, leggende op een steilen klip een myl van Veldkirch, zich nederzetten, en zich daar van lieten noemen, van welke ze de vorst Johan Adam van Lichtenstein in den jare 1699 kocht, en in 't jaar 1712 by testament aan zyn neef Joseph Wentzel, vorst van Lichtenstein uit de Philippynsche linie, vermaakte. In den jare 1710, den 2 November, wierdt in dit graafschap de hertog van Vendôme, grootprioor van Vrankryk, onder de aanvoering van den Hre. Masner, gevangen genomen, naar Hohenembs, en van daar in 't slot Baltzers in Tyrol gebragt, maar naderhandt weder losgelaten. *Guleri Rhat. Imhof N. P. l.* VII. *c.* 6.

VAENA, of VALNA, een tamelyke stadt in Andalusië, op de grenzen van het koninkryk Granada, tusschen de steden Cordova en Loja gelegen, op een hogen berg, en staat onder het gebiedt der hertogen van Sexi. Een kwartier uurs van daar is een bosch van citroenen, oranjeappelen, dadelen en olyfbomen. *Colmenar Delices de l'Esp. p.* 411.

VAEZ, of VASIA, (ANNA DE) een juffrouw uit Portugal, leefde in de XVI eeuwe, en was vermaard wegens hare schranderheit en geleerdheit. Zy was nevens Louisa Sigea aan 't hof van Maria van Portugal, dochter van koning Emanuel, die hy by zyne derde gemalinne, Eleonora van Oostenryk, geteelt hadt. Deze princes, buiten huwelyk levende, beminde de letteren, zo dat haar hof vol geleerden was. Anna de Vaez was in 't byzonder in de Latynsche tale ervaren, en bezat daar by een natuurlyke welsprekendheit. Arias Barbosa, een dichter, pryst haar in zyne puntdichten. En Andreas Resendius spreekt 'er ook met lof van in een gedicht aan de voornoemde princesse Maria van Portugal, zeggende onder anderen:

Porro autem comitum, quæ jam maturior ævi
Carminibus tibi nota tuis est Vasia, *cujus*
Ut sileam mores, inculpatæque juventam
Hactenus exactam, laus est ea magna, quod aula
Dux bona virginibus Latias præluxit ad artes.

Nic. Anton. P. II. *Bibl. Script. Hisp. p.* 340.

VAFERINE, of VAUFERINE, is een rivier, die ontspringt in het dal van Chesiri, in 't landt Bugei, loopt door de brug van Oules, aan den voet van 't gebergte Credo, vervolgens door de brug van Bellegarde; en loopt dus verder, tot dat ze zich met de Rhône vereenigt aan deze zyde van de brug van Lucei. Door deze rivier wordt Savoje van 't landschap Michaille afgescheiden, en zy loopt dwars over de rotsen. *Guichenon Hist. de Bresse.*

VAG, een grote rivier in opper-Hungarië, ontspringt uit het gebergte Krapach, en loopt naar 't Zuiden voorby Transchin, Likava, Leopoldstadt, Schinta, en Schelis, en ontlast zich in den Donauw eenige mylen beneden Comorra. Eertyds strekte zich het Turksche gebiedt uit tot aan deze rivier; doch is sedert den laatsten oorlog met den keizer weder grotelyksch verminderd.

VAGITANUS was zekere afgodt, van wien de Heidenen geloofden, dat hy over de eerste woorden, die de kinderen uitspreken, het opzicht hadt. Deze benaming komt van 't Latynsche woordt *Vagitus*, dat zo veel betekent als het geschreeuw der kinderen. Men hadt te Rome ter eere van dezen afgodt zekere altaren gebouwt. *Festus. Augustinus lib.* IV *de Civit. Dei.*

VAIFARIUS, hertog van Aquitanië, zoon van Hunaldus, aan wien hy de regering afstondt, en zelfs het kloosterleven begon. Hy heeft zware oorlogen met koning Pipin gevoert, makende tot dien einde een verbondt met Tassilo in Beyeren. Doch hy wierdt ten laatste zeer in 't naauw gebragt, en stierf, terwyl zyne zaken in een slechten staat waren, latende het ryk aan zynen vader over. *Eginharti Annal. ad ann.* 760 *seq. Contin. cap.* 125 *seq. Daniel Hist. de France Tom.* I. *col.* 412. *&c.*

VAIHINGEN, eene stadt en ampt in 't hertogdom van Wurtenberg, aan de rivier Entz, niet verre van Pfortzheim gelegen. Van ouds was het een graafschap, welkers graven zeer beroemd waren. In 't eerst en omtrent den jare 1237 zouden het de graven van Villingen bezeten hebben, dat echter weinig gronde heeft, om dat de bisschop Ruger van Wurtsburg, die in 't jaar 1125 stierf, graaf van Vaihingen is geweest. In den jare 1271 heeft *Koenraad*, graaf van Vaihingen, den vrywilligen afstandt der heeren van Walther van de bescherming des kloosters Lorch ondertekent. In 't jaar 1276 ondertekende deze Koenraad wederom de vryheit, die Ulrich, graaf van Asperg, aan die van Sindelfingen gaf, en het zelve deedt hy in 't jaar 1279 by zekere scheiding aan het klooster Lorch. Volgens de gedachten van Crusius zou *Henrik* de laatste van dit geslacht zyn geweest, die in den jare 1311 overleedt, en wiens grafschrift men te Vaihingen heeft gevonden. Doch Gabelcover gewaagt nog by *Crusius l.* IV, *P.* III, *c.* 2 *Ann. Suev.* van eenen *Henrik van Vaihingen*, die in den jare 1358 leefde; ja Crusius zelf schryft *in Paralip. p.* 58, dat in den jare 1384 *Koenraad* en des zelfs zoon *Jan van Vaihingen* de tienden van de stadt Vaihingen aan den Duitschmeester verkocht hebben. Zo meldt ook Lorentz Friese, dat 'er te Vaihingen oirkonden leggen, waar uit blykt, dat de graven van Vaihingen nog van den bisschop Otto den II van Wurtsburg, die in den jare 1345 stierf, de lenen van zekere gerechtigheit hebben ontfangen, en doedt daar by, dat eenige jaren daar na de graven zyn uitgestorven, welker graafschap daar op 't zy by verruiling, of by verdrag aan Wurtenberg is vervallen; dies het niet waarschynlyk is, gelyk als men in 't algemeen voorgeeft, dat Eberhard de Twister, graaf van Wurtenberg, dit graafschap van den laatsten grave Henrik van Vaihingen zou gekocht hebben. Het kan wel zyn, dat Eberhard een gedeelte daar van voor zich kocht, maar niet het gansche graafschap. In oude tyden is dit graafschap een leen van Wurtsburg geweest, en die graven hadden de vryheit, wanneer de bisschop van Wurtsburg overleedt, dat zy, tot zo lang 'er wederom een ander wierdt verkoren, in 't hertogdom Franken den ban en andere gerechtigheden mogten oeffenen: want zo hebben zy dit recht nog ten tyde van den bisschop Otto den II als een leen ontfangen. In de gemelde stadt legt nog het oude slot, daar de graven op woonden, en niet verre van de stadt vindt men nog eenige overblyfselen van een oud slot, de Burg of Efelsburg genoemd. *Crusius Annal. Suev. l.* III *&* IV. *P.* III. *Friese Wurtzburg. Chron.*

VAILA, een kleine plaats in Lodi, een landstreek van 't Milanees, is voornamentlyk beroemd wegens de nederlage, die den 14 May des jaars 1509 de Venetianen daar omtrent van de Franschen hadden. Vele schryvers noemen dezen slag met den name van *Ghiara d'Adda* (zynde niet wyd van daar gelegen) doch van andere wordt hy de slag van *Vaila* genaamt. *Machiavel Discorsi l.* III. *c.* 31. *Id. del Principe c.* 12. *Nardi Hist. de Fiorenza l.* IV, V. *Guicciard. lib.* VIII.

VAILLAC, (GALLIOTE DE) bygenaamt van *S. Anne*, was een geestelyke dochter van S. Jan van Jerusalem in 't klooster, genaamt Hôpital de Beaulieu. Door haar is deze orde van geestelyke dochters in Vrankryk herstelt. Zy stierf in den jare 1618, oud 30 jaren.

VAILLANT, (FRANÇOIS FOI) zoon van Johannes Vaillant, die hier na volgt, was in 't jaar 1665 te Rome geboren, en wierdt van zyn vader zo wel in de geneeskunst, als oudheitkunde onderwezen, in welke laatste hy ook gelukkig vorderde, toen zyn vader met het koninklyk muntkabinet bezig was, en naar Engelandt reisde, om aldaar een nog groter schat te verzamelen, op welke reize hy zynen vader verzelde. Van daar wederkerende begon hy in de medicynen te studeren, en wierdt in den jare 1691 professor in de geneeskunde te Parys. In den jare 1702 wierdt hy in de koninklyke akademie aangenomen, en schreef by die gelegenheit verscheide traktaten rakende de verklaring der oudheden. Hy hadt ook voorgenomen van de verkorte woorden, of enkele letteren te schryven, diergelyke gemeenlyk in de omschriften der goude munten na Constantinus tot op Leo Isauricus gevonden worden; doch hy stierf den 17 November des jaars 1708, hebbende zyn vader maar twee jaren overleeft. *Memoires de Trevoux* 1709.

VAILLANT (GERMANUS) was geboortig van Orleans, en abt van Pimponce, naderhandt bisschop van Orleans. Hy leefde in de XVI eeuwe, en was een groot kenner der Grieksche tale, en een goed dichter. Hy wierdt opgevoed in 't huis der heeren van Coligni, en wierdt Raadsheer in 't Parlement van Parys. Sammarthanus getuigt, dat koning François de I, wanneer hy hem op een zekeren dag aan zyne tafel hadt horen disputeren, hem in de tegenwoordigheit van vele geleerden, die hy gemeenlyk aan zyn hof hadt, opentlyk geprezen heeft. Behalven zyne verklaring over Virgilius, die hy aan Elizabeth van Oostenryk, gemalin van koning Karel den IX, opdroeg, zynde zeventig jaren oud, schreef hy een gedicht, waar in hy voorzeide den moordt van koning Henrik den III, nevens de droevige gevolgen van de zelve. Hy stierf te Meun, aan de Loire, een stedeke van zyn kerkelyk gebiedt, na dat hy weinige dagen voor zyne doodt dit grafschrift op zich zelve gemaakt hadt:

Turbabant Musæ, moriente Valente; *sororum*
Uraniæ Vati sed comes una fuit.

VAILLANT, (JAKOB) een bekwaam kunstschilder, hadt de kunst van zyn oudsten broeder Wallerant Vaillant, van wien hier na, geleert, en vorderde door zynen yver zo ver in 't schilderen van historiën, dat de gezant van Brandenburg, ziende eenige van zyne penceelwerken, hem mede lokte naar Berlyn, daar hy schilder van den keurvorst wierdt, die groot genoegen hadt in zyn persoon en kunst. Hy wierdt van den keurvorst gezonden naar 't

kei-

keizerlyke hof, om des keizers beeldtenis te malen, die hem een goude medallie met een keten tot een geschenk gaf. Weder te rug gekomen zynde te Berlyn, is hy gestorven, en liet wegens zyn hupsch gedrag en kunst veel roem na. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders* II *Deel.*

VAILLANT, (JOHANNES) een vermaard geneesmeester in Vrankryk, en oudheitkenner (*Antiquarius*) des hertogs van Maine. Hy wierdt den 24 May des jaars 1632 te Beauvais geboren, alwaar zyn vader een opentlyke bediening hadt. Doch deze stierf toen Johannes nog maar drie jaren oud was. Hy wierdt derhalven van zyn oom opgevoed. Deze liet hem ook tot zyn opvolger in zyn rechterlyk ampt verklaren, en maakte hem daarenboven zyne meeste goederen. Doch zo dra deze overleden was, verliet hy de rechten, begaf zich tot de medicynen, en wierdt in zyn vier en twintigste jaar Doctor gemaakt. Wanneer ter zelver tydt een grote menigte van oude penningen te Beauvais wierden opgegraven, bragt men de zelve tot Vaillant, die dus gelegenheit kreeg om zich in de oudheit-en penningkunde te oeffenen, in welke hy ook door briefwisseling met diergelyke geleerden dus vorderde, dat hem de vermaarde Fransche staatsdienaar Colbert gelegenheit gaf een reize door Italië, Sicilië, en Griekenlandt te ondernemen, en het koninklyke muntkabinet, door hertog Gasto van Orleans nagelaten, te vermeerderen. Na dat hy deze reize gelukkig volbragt hadt, zondt hem Colbert in den jare 1674 andermaal over zee, om nog meer oude penningen te zoeken. Toen hy te Marseille scheep was gegaan, om Rome te bezoeken, wierdt hy onderweeg door een kaper van Algiers gevangen genomen, en bragt vyfdehalf maanden in de gevangenisse door. Wanneer hy eindeweder op vrye voeten gestelt was, en zyne een en twintig goude penningen, die hy reets verzamelt hadt, weder machtig was, en dus van Algiers naar Marseille voer, wierdt hy andermaal van een kaper vervolgt, en vrezende weder gevangen te worden, slikte hy de voornoemde penningen in, ten einde ze in des vyands handen niet zouden komen. Hy ontkwam den zeerover wel, nademaal zyn schip aan de kust van Catalonië wierdt gedreven, doch de goude penningen, wegende zamen omtrent 10 loot aan gewigt, veroorzaakten hem een groot ongemak in de maag, tot dat hy ze de eene voor, de andere na door den natuurlyken afgang wederom loosde. Niet lang daar na ondernam hy een derde reis, en bezocht Egypten en Persië, brengende van daar telkens een groot getal munten mede, waar door het koninklyk kabinet grotelyksch vermeerdert wierdt. Vervolgens maakte hem de hertog van Maine tot zyn Antiquarius, en in den jare 1705 wierdt hy in de koninklyke akademie der medalliën aangenomen. Hy stierf te Parys den 27 October des jaars 1706. Zyne schriften zyn: *Numismata Imperatorum Romanorum*; *Historia Seleucidarum*; *Selecta Numismata ex Museo Fr. de Camps*; *Numismata Populorum, Coloniarum, & Urbium*; *Historia Ptolemaeorum*; *Numismata familiarum.* Hy hadt ook voorgenomen een Historie der koningen van Macedonië, Pontus, Bithynië, Thracië, en Cappadocië te schryven; doch wierdt door de doodt verhindert. *Spon Itin. T.* I. *p.* 10. *Nova Litterar. Hamb.*

VAILLANT, (WALLERANT) geboren te Ryssel in den jare 1623, heeft de schilderkunst geleert te Antwerpen by Erasinus Quellinus, en kwam door ongemenen yver tot de zelve zo ver, dat hy geroemt wierdt voor een braaf portretschilder en kunstig tekenaar met krajon; doch hy leerde dit aan zynen broeder Bernard, naardien hy genoeg te doen hadt met schilderen op doek met 't penceel. Wanneer Leopold tot keizer te Frankfort gekroont wierdt, trok hy daar naar toe, en vondt gelegenheit om de beeldtenis des keizers, nevens verscheide ambassadeurs, en prinssen van 't Duitsche Ryk, welke by de kruninge tegenwoordig waren, te schilderen, daar hy veel roem en geldt door won. Van daar nam hem de maarschalk Granmont, onder belofte van hem den koning te doen schilderen, mede naar Vrankryk, dat ook geschiedde; en om dat het stuk den koning zo wel beviel, schilderde hy ook de koninginne moeder, den hertog van Orleans, en alle voorname heeren van 't hof. Hy bleef daar vier achtereenvolgende jaren, waar na hy zich te Amsterdam neerzette, daar hy een grote menigte portretten maakte, daar men 'er niet selden nog van ziet, die kunstig geschildert zyn. Hy was ook een groot yveraar in 't voortzetten van de schraapkunst, of zwarte kunst, die hy van prins Robert, grootadmiraal van Engelandt, die de zelve heeft uitgevonden, hadt geleert, onder belofte van ze aan niemandt anders voort te leren, gelyk als hy ook getrouwelyk nakwam. Maar alzo hem het gronden der kopere platen te lastig viel, maar zeker arm eerlyk man veel goed deedt, als ook des zelfs zoon uit medelyden tot zyn knecht gebruikte, onderwees hy dezen ouden man hoe de kopere platen te bewerken. De zoon, dit bemerkende, dwong den ouden man door bedreigingen, dat hy wilde van hem weglopen, indien hy hem zulks niet openbaarde en liet zien, het geen de goede man, hoe node, eindelyk deedt. Zo haast als de zoon de gereedschappen gezien en een begrip van de behandeling dier nieuwe kunst hadt, bediende hy zich tot zyn bederf daar van; want hy veilde deze kunst aan elkeen voor geldt, daar velen lang naar gedoelt hadden. Wallerant stierf te Amsterdam in den jare 1677. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. kunstschilders* II *Deel.*

VAILLI, president in 't Parlement van Parys, leefde ten tyde van de koningen Karel den VI en Karel den VII. De getrouwigheit tegen zynen souverein deedt hem huis en goederen verlaten; want hy liever de ballingschap wilde verkiezen, dan de aanbieding des konings van Engelandt, en hertogs van Burgundië, vyanden van het koninklyke huis, annemen. Hy was geboortig van Parys, en zoon van Richard de Vailli, vermaard notaris van 't Chatelet. De Dauphin benoemde hem tot zyn kancelier, in welke bediening hy zo vele preuven van getrouwigheit gaf, dat de hertog van Burgundië, wiens party te Parys de overhandt hadt, hem in verzekering nam, en in de Louvre deedt brengen. Hier uit wederom verlost zynde wierdt hy president à Mortier in 't Parlement van Parys. Dit geschiedde in den jare 1413. De Dauphin, naderhandt koning Karel de VII, gebruikte hem in verscheide gewigtige zaken, en verklaarde hem tot president van 't Parlement, dat naar Poitiers verplaatst wierdt. Hy stierf den 9 Maart des jaars 1433, nalatende een zoon, Raadsheer van 't zelve Parlement, en in den jare 1431 verkoren bisschop van Orleans, welk bisdom echter by een arrest van 't hof aan een ander wierdt opgedragen.

VAIR, (WILHELM DU) bisschop van Lisieux, in Normandië, wierdt den 7 May des jaars 1556 te Parys geboren, en gaf al vroeg blyken wat men van hem te verwachten hadt. Zyne ouders waren van een voorname familie, doch niet ryk; waarom hy door zyne goede hoedanigheden zyn geluk zoeken moest. Eerst was hy fiskaal, naderhandt Raadt in 't Parlement te Parys, vervolgens requestmeester, en intendant van Marseille, en niet lang daar na Raadt van State. Koning Henrik de IV zondt hem als afgezant naar Engelandt; en aangezien hy hier de belangen van den staat met lof behertigde, wierdt hy by zyne te rug komst opperpresident in 't parlement van Provence, alwaar hy in 't byzonder met Nicolaas Peirescius vriendschap maakte. Koning Lodewyk de XIII verklaarde hem tot grootzegelbewaarder van Vrankryk, nevens de survivance op de bediening van grootkancelier. In het eerstgemelde ampt was hy zo oprecht, dat hy liever het zegel weder wilde geven dan den marquis d'Ancre te wille zyn: doch hy wierdt wel haast herstelt. In 't jaar 1618 wierdt hy ook bisschop van Liesieux, In Normandië, en in 't jaar 1621 van Tonneuis, in Agenois, alwaar hy zich gedurende de belegering van Clerak by den koning bevondt. Zyn lyk wierdt naar Parys gevoert, en in 't klooster der Bernardynen bygezet. Hy heeft het volgende grafschrift op zich zelve gemaakt, het welk aldaar gelezen wordt: *GUILLELMUS DU VAIR, EPISCOPUS LEXOVIENSIS, FRANCIÆ PROCANCELLARIUS, HIC EXSPECTO RESURRECTIONEM ET MISERICORDIAM. NATUS VII MARTII M D LVIII.* Hy was zeer geleerd en welsprekend, maar ook zeer wreed en trotsch. Men houdt hem voor een der voornaamsten, die den koning tot den oorlog tegen de Hugenotten hebben opgehitst. Met betrekking tot zyne welsprekendheit wierdt het volgende uit den dichter Claudianus op hem toegepast:

Oracula Regis
Eloquio crevere tuo, nec dignius unquam
Majestas meminit Francorum se esse locutam.

Hy heeft Meditatien over de Psalmen geschreven; ook een traktaat van de Christelyke lere, enz. die alle in een stuk zamen gedrukt zyn. *Grammondus Hist. Gall. lib.* IX. *Sammarth. de Episc. Lexov. Leo Aibema. Perrault Hommes illustres P.* I. *p.* 70.

VAISON, een stadt in 't graafschap Venaissin, in Provence, in oude tyden *Vasio Vocontiorum* genaamt, is gelegen aan de Louvese, en heeft een bisschop, die onder den aartsbisschop van Avignon staat. De stadt behoort tot het pausselyk gebiedt, en hadt eertyds een groter aanzien dan tegenwoordig; want zy is verscheide malen door de Gotthen, Wandalen, en Saracenen verwoest. Naderhandt is ze op de zyde van een heuvel wederom opgebouwt. Maar eertyds was ze op een vlakte gesticht, daar nu de kerk van O. L. Vrouw is, die toen de Domkerk was. De kerk van Vaison heeft een Kapittel; maar de monniken, die voor dezen kanunniken van de orde van Augustinus waren, zyn gesecularizeert. Hier zyn ook twee of drie conciliën gehouden. De oudste bisschop van Vaison, van wien men leest, is *Dafnus*, of *Damas*, die het concilie van Arles in 't jaar 314 ondertekent heeft. Zyne opvolgers zyn onbekent tot op *Auspicius*, die in 't jaar 429 een lidt van het concilie van Riez, en in 't jaar 441 van Oranje was. *Plinius. Pomponius Mela. Ptolemaus. Sammarth. Gall. Christ. Colombi de Episc. Vasion. Cellarii Notit. Orb. lib.* II. *cap.* 2.

VAL. (GODFRIED DU VAL) Zie VALLEE.

VAL, (JAN DU) een geneesheer, van Issoudun geboortig, heeft in 't Fransch vertaalt het zogenaamd *Antidotarium* van *Johannes Jacobus Wecker*, medicyn te Basel, voegende verscheide dingen van zyn eigen opstel daar by. Dit werk is in quarto gedrukt te Geneve in 't jaar 1609. De nieuwe druk van Van der Linden *de Scriptoribus Medicis* maakt van dezen du Val geen gewag, al zo weinig als van JACOBUS DU VAL, een geneesheer van Evreux. Deze gaf in 't jaar 1612 een werk in 't licht, onder den name van *De Hermaphroditen, en het in de kraam komen der vrouwen.* Voorheenen hadt hy reets een ander boek aan de geleerde wereldt medegedeelt over de gezondbronnen omtrent Rouaan, en nog een ander, handelende van de nieuwe wyze hoe men de zinkingen moet genezen. *Bayle Dict. Crit.*

VAL, (PETRUS DU) bisschop van Seez, in Normandië, was onderwyzer der prinssen van koning François den I, en wierdt naderhandt kanunnik te Rouaan, doch eindelyk bisschop van Seez. Hy was een yverig voorstander van den Roomschen Godsdienst; woonde het concilie van Trente, en de onderhandeling te Poissy by. Hy heeft verscheide werken geschreven, en is gestorven in 't jaar 1564. *Sammarth. Gall. Christ.*

VAL, (PETRUS DU) een vermaard landbeschryver, was de zoon van den bovengenoemden Petrus du Val, dien hy by Maria Sanson geteelt hadt, zynde deze de zuster van den beroemden landbeschryver Sanson. Hy wierdt den 19 May des jaars 1619 te Abbeville, in Pikardië, geboren; en hebbende de eerste gronden zyner studiën gelegt, begaf hy zich tot Johan Baptista Gault, die naderhandt bisschop van Marseille wierdt, en oeffende zich onder

hem te Parys in de Geographie. Na des zelfs doodt kwam hy tot Henrik van Savoje, abt van S. Sorlin, naderhandt onder den name van hertog van Aumale en Nemours, onder welken hy diende: doch de wapenen verlatende wierdt hy geheimschryver van Egidius Bontaut, bisschop van Aire, naderhandt van Evreux. Hy trouwde in 't jaar 1654 met Maria de Marais, by welke hy zes kinderen teelde, twee zonen en vier dochteren, en stierf te Parys den 29 September des jaars 1683. *Memoires Historiques.*

VAL DES ECOLIERS, een abdy in het kerkgebiedt van Langres, is het hoofdt van de Reguliere kanunniken van S. Augustyn. Wilhelm Richard begaf zich in 't jaar 1212 nevens eenige andere Doctoren van Parys, met verlof van den bisschop, tot deze eenzame plaats, werwaarts hem wel haast een groot getal studenten van de akademie der zelve plaats volgde. Hier van daan is deze plaats *Val des Ecoliers*, dat is *Studenten-dal*, genaamt. Dit gezelschap vermeerderde dagelyksch in getal; zo dat zy in den tydt van twintig jaren reets zestien huizen hadden. St. Lodewyk stichte het Catharinen-huis te Parys. Onderwylen wierden 'er zo in Vrankryk, als in de Nederlanden nog meer gesticht. Clemens Cornuot, generaal prioor dezer congregatie, wierdt van den paus met den tytel van abt voor zich en zyne opvolgers beschonken. In den jare 1653 wierdt deze orde met de Congregatie van de Reguliere kanunniken van S. Genoveva in Vrankryk vereenigt. *Albericus in Chron. Sammarth. Gall. Christ. Du Molines Descript. sur les hab. des Chanoines Reguliers.*

VAL DE GRACE, eertyds *Val profond* genaamt, is een abdy in het kerkgebiedt van Bievre le Chatel, drie mylen van Parys gesticht, en van daar in de voorstadt St. Jaques van Parys verplaatst. Deze oude abdy is in de IX eeuwe allereerst gesticht, en bleef tot het jaar 1300 in een goeden staat: doch sedert is ze merkelyk vervallen. Koning Lodewyk de XIII benoemde aldaar in 't jaar 1618 eene abdisse, om 'er wederom een goede orde naar den regel van S. Benedictus te herstellen. Om deze reformatie dies te meer te bevorderen liet de koningin Anna van Oostenryk in den jare 1621 de nonnen naar Parys komen, en kocht aldaar het vermaarde paleis, genaamt *Petit Bourbon*, voor de zelve. Eenige jaren daar na begonnen de nonnen een klooster te stichten, waar toe de koningin in den jare 1644 den eersten steen gelegt heeft. Maar wanneer de koning juist ter zelver tydt stierf, en de koningin regentin wierdt, besloot zy een prachtige kerk te bouwen. Hier toe wierdt in den jare 1645 de grondt gelegt, en Lodewyk de XIV, toen maar zeven jaren oud, leide den eersten steen. Deze kerk wierdt eerst in den jare 1665 voltooit, invoegen twintig jaren daar aan gearbeid wierdt. Het hoog altaar is van gedaante gelyk een stal, en met hoge marmere pylaren omringt. In 't midden ziet men het kindeken Jesus tusschen Joseph en Maria. Alle andere cieradien zyn of van marmer, of verguld metaal. De schilderyen aan de wanden zyn verwonderenswaardig, en het fraaiste werk van gansch Vrankryk, gemaakt door den vermaarden kunstenaar Mignard, gemeenlyk *Romein* genaamt. Het gebouw is van Gabriël le Duc, koninklyke bouwmeester, voleindt; doch het voornaamste beeldwerk van Michel Ange gemaakt. In de kapel van S. Anna, op de eene zyde van het altaar, tegen over de nonnentraliën, worden de herten der koninginnen, vorsten en princessen van het koninklyke huis begraven. *Le Mere Paris ancien & nouveau.*

VAL ROMEY, in 't Latyn *Vallis Romana*, wordt een kleine streek van Bugey, in Vrankryk, genaamt, gelegen in 't midden van een hoog gebergte, aan de Noordzyde van het landschap Genevois, alwaar de rivier Vallerine in de Rhone valt. Deze streek lands is van omtrent 3 Duitsche mylen in de lengte.

VALA. Zie WALA.

VALADE, (Diboo) een Spaansch Franciskaner monnik, leefde in den jare 1570, en wierdt van zyne oversten naar Indië gezonden. Hier poogde hy de Inwoonders tot het Christendom te bekeren. Wederom te huis ontboden zynde wierdt hy onder het getal der geleerden van zyne orde gesteld. Men heeft van hem een werk, genaamt: *Epitome Magistri Sententiarum*, en nog een ander, *Rhetorica Christiana* genaamt. *Biblioth. Hisp.*

VALANIA, of BAGNIAS, een kleine stadt, hadt eertyds een bisschoppelyken setel, behorende tot het aartsbisdom van Apamea, vyf en twintig mylen van Tripoli di Soria, by den mondt der rivier Valania, die uit den berg Libanon ontspringt. Dit is der ouden rivier *Eleutherus.*

VALARESI, eene oude adelyke familie te Venetië, uit welke in den jare 1648 een, met name *Lodewyk*, procurator van St. Marcus was. Wanneer de republyk van Venetië besloten hadt het eilandt Kandië den Turken goedwillig af te staan, wierdt zulks van dezen Valaresi krachtig tegengesproken.

VALASCA, een vermaarde princesse van Bohemen, die met de dapperste vrouwen van dat koninkryk een zamenzwering maakte om de mannen daar uit te jagen, en een nieuwen Staat op te rechten, gelyk die der oude Amazonen. Maar de jonge manschap wapende zich tegen de zelve, en het leger van Valasca verdedigde zich zeer dapper. Doch zy wierdt eindelyk door een krygslist gevangen, en dus nam deze nieuwe republyk met haar een einde. *Æneas Sylvius. Volaterranus.*

VALBELLE, een landschap in Provence gelegen, naby Melne, Signe, en la Chartreuse de Montrieux, heeft den naam aan het huis van *Valbelle* gegeven. Dit oud en doorluchtig huis heeft zynen oorspronk van de graven van *Marseille.* Onder deze was de eerste Pons, broeder van Willem, grave van Provence, en van Rothel, grave van Forqualquier, alle drie zonen van Boson, grave van Provence. Peirescius, en alle, die het geslachtregister dezer vicomten nagespoort hebben, komen daar in overeen, dat onder hunne nakomelingen sommigen andere namen gehad hebben, naar hunne byzondere domeinen, als *Trets*, *Signe*, *Melne*, *Valbelle*, enz. en dat de linie van Melne reets in den jare 1055 gesticht was.

I. Lambertus de II, heer van Melne, Valbelle, en la Garde, teelde by Elerende, zyne gemalinne, (1) *Drogo*, heere van Melne; en (2) *Wilhelm* den I, die volgt.

II. Willem de I, heer van Valbelle, geboren in den jare 1102, erfde in de deling der vaderlyke goederen het landt van Valbelle, en noemde zich daar naar. Deze naam is tot zyne nakomelingen overgegaan. Hy deedt een kruistocht, en bezocht het H. Landt eens en andermaal, hebbende zich verbonden aan het hof van Raimundus Berengarius, toegenaamt de Jonge, grave van Provence, en van Alphonsus den I, ingelyks grave van Provence. Hy stondt als getuige by de bevestiging der privilegien van de Karthuizers van la Verne door grave Alphonsus den 4 October des jaars 1174. Vier jaren te voren hadt hy een aanzienlyke gift gedaan aan de Karthuizers, welke hem als hunnen voornaamsten stichter aanmerken. Hy trouwde in den jare 1140 met Avida, en stierf in den jare 1170, nalatende

III. Bertrand den I, heere van Valbelle, die trouwde in den jare 1189 met Beatrix de Sabran, en by de zelve teelde

IV. Wilhelm den II, heere van Valbelle, trouwde in den jare 1200 met Douce van Oraison, by welke hy verwekte

V. Bertrand den II, heere van Valbelle, trouwde met Johanne d'Agoult, uit welk huwelyk gesproten is

VI. Goderoi de I, heere van Valbelle, getrouwt met Mathilde de Mazaugues, de Signe, afstammende van de vicomten van Marseille. Uit dit huwelyk zyn geboren (1) *Godefroi* de II, heer van Valbelle, die volgt; (2) *Rostaing*, vader van *Rostaing* den II, grave van Provence, die in den jare 1391 van koning Lodewyk den II gelast wierdt de oproerigen, die het kasteel de la Vallette hadden ingenomen, uit te roeien; (3) *Johannes*, heer van la Garde, stichtte in de kerk aldaar twee kapellen.

VII. Godefroi de II, heere van Valbelle, gaf in verscheide gelegenheden blyken zyner dapperheit onder de regering van Robert, koning van Napels en Sicilië, grave van Provence. Hy verzamelde in Provence een bende, en voerde de zelve in den jare 1327 naar 't koninkryk van Napels, tot dienst van Karel, hertog van Kalabrië, en zoon van koning Robert. Hy trouwde in den jare 1315 met Bermunde de Hugolans, en teelde by haar

VIII. Johannes, heere van Valbelle. Hy hadt het landt van la Garde tot een geschenk ontfangen van Johannes en Jacobus van Valbelle, kleinzonen van Godefroi den I van Valbelle, en trouwde in den jare 1374 met Beatrix de Boniface, uit welk huwelyk gesproten zyn: (1) *Godefroi* de III, die volgt; (2) een tweede *Godefroi*, die dapper sneuvelde in de verdediging der stadt Marseille in den jare 1423, toen die stadt door Alphonsus, koning van Sicilië, verovert wierdt.

IX. Godefroi de III, heer van Valbelle en la Garde, was gouverneur van Brignolle, en wierdt van de koninginne Maria van Blois, gravinne van Provence, gelast de beroertens, aldaar gerezen, te stillen. Hy trouwde in den jare 1374 met Thecla van Barthelemi, en teelde by haar

X. Lodewyk, heere van Valbelle en la Garde, trouwde in den jare 1392 met Alaïonne de Lautis, en verwekte by haar: (1) *Petrus de Valbelle*, die by Blanka de Puyaut maar eene eenige dochter teelde, genaamt *Alaionne de Valbelle*, gemalinne van Guido de Baroncellijuvon; (2) *Jacobus*, die volgt; (3) *Sicarde de Valbelle*, abdisse van Hieres.

XI. Jacobus, heer van Valbelle, de la Garde, en Soissons, trouwde in den jare 1418 met Anna de Renaud d'Alleins, dochter van Jacobus de Renaud, en verwekte by haar: (1) *Honorade de Valbelle*, gemalinne van Jacobus d'Albe; (2) *Alauette*, gemalin van Willem d'Albis; (3) *Barthelemi*, die volgt.

XII. Barthelemi, heer van Valbelle en de la Garde, trouwde in den jare 1474 met Margareta de Candolle, dochter van Bertrand de Candolle, en teelde by haar: (1) *Honoré*, die volgt; (2) *Antonia*, hare eenige dochter. Honorade was de gemalin van Casparus de Gamiez, heer de Julians.

XIII. Honore, heere van Valbelle, de la Garde, en Baumelle, trouwde in den jare 1515 met Alayonne d'Arsaqui, erfdochter van Stephanus d'Arsaqui. Hy gaf preuven van zyne dapperheit in twee belegeringen van Marseille, de eerste onder den opperstalmeester van Bourbon in den jare 1514, de tweede onder keizer Karel den V in den jare 1536. Hy heeft gedenkschriften, door hem zelve geschreven, nagelaten, van het gene in zynen tydt, in het byzonder in die twee belegeringen, geschied is. Dit handschrift wordt nog in de koninklyke bibliotheek bewaart. Zyne kinderen waren: (1) *Cosmus*, die volgt; (2) *Margareta de Valbelle*, in den jare 1532 getrouwt met François de la Cepede.

XIV. Cosmus de I, heer van Valbelle, en Beaumelles, kapitein over een compagnie van vyftig man onder koning François den I, toonde zyne dapperheit in het treffen by Cerisolles. Hy was ook kapitein over een galei, en vertrok met een esquader van drie galeien den 1 Juny des jaars 1552 op het bevel van Henrik den II naar Napels, om den prios van Salerno te ondersteunen. In den jare 1553 wierdt hy gezonden tegen het eilandt Corsica. Eindelyk benoemde hem de gemelde koning Henrik de II tot zyn opperkeukenmeester. Hy trouwde den 7 January des jaars 1539 met Francisca de Huc, dochter van Johannes de Huc, gouverneur van Marseille, en verwekte by haar: (1) *Antonius*, heere van Valbelle, die volgt, stamvader van den oudsten tak van dit huis; (2) *Barthelemi de Valbelle*, stamvader van twee takken, namentlyk van *Merargues-Rians*, en van *Montfuron-Ribiés*; (3) *Leo de Valbelle*, stamvader van den tak, genaamt *Tourves*; (4) *Hugo de Valbelle*, sakristein van de abdy van St. Victor-lez-Marseil-

feille; (5) *Clara*, een geestelyke dochter; (6) *Catharina*, getrouwt in den jare 1559 met Antonius d'Arene, heere van Septeme.

Linie van Valbelle.

XV. ANTONIUS, heer van Valbelle en Baumelles, is de stamvader van den oudsten tak van dit huis geweest. Hy was kapitein in dienst des konings te water en te landt. Hy hadt het bevel over de manschap van Provence, toen de stadt de Cueurs onder het opperbevel van den grave van Tende aangegrepen wierdt. Hy geboodt ook de genen, die in den jare 1579 van de stadt Marseille geworven waren, en in den jare 1584 in den binnenlandschen oorlog met de Hugenotten. Hy trouwde in den jare 1574 met Anna de Felix de la Reynarde, dochter van Philippus de Felix de la Reynarde. Uit dit huwelyk zyn gesproten: (1) *Cosmus* de II, die volgt; (2) *François de Valbelle*, fakristein in de abdy van St. Victor-lez-Marseille.

XVI. COSMUS de II, heer van Valbelle en Baumelles, kapitein over honderd man, en over een galei, heeft den staat goede diensten gedaan; waarom hem ook koning Lodewyk de XIII de compagnie, die zyn overleden vader Antonius de Valbelle gehad hadt, gaf, en de zelve met vyftig man vermeerderde. In den scheepsstrydt tusschen Vrankryk en Spanje voor Genua in den jare 1638, den 15 Augusty, wierdt hy, 70 jaren oud zynde, met twaalf wonden gekwetst; en wanneer hem zyne krachten begaven, liet hy zich aan de mast binden, en na dat hy tot den laatsten snik van zyn leven het bevel gevoert hadt, liet hy zich door de vyandelyke galeien wegbrengen. De koning, hier over aangedaan, schreef aan des zelfs zoon, betuigende zyn leedwezen over het verlies van een zo braaf officier, en droeg hem zyns vaders bediening op. De republyk van Genua liet hem prachtig begraven. Men ziet in de kerk der Karmeliten te Marseille zyn grafschrift, van een der eerste dichters van dien tydt opgestelt. Hy was in den jare 1606 getrouwt met Anna Magdalena de Paule, dochter van François de Paule, en van Johanna de Puget, by welke hy teelde: (1) *Johannes Philippus*, die volgt; (2) *Johannes Baptista*, ridder van Malta, van wien beneden.

XVII. JOHANNES PHILIPPUS, heer van Valbelle, Baumelles, en Aiglun, kapitein over honderd man, en over een galei, was in zyne jeugdt tegenwoordig by het veroveren der eilanden van Provence. Hy was luitenant onder zyn vader in het gevecht van den jare 1638, waar in zyn vader sneuvelde. Hy zelf wierdt gekwetst en gevangen. Vervolgens gaf hy blyken van zyne dapperheit in de belegeringen van Orbitello, Tarragona, en Cap de Quiers. Hy stierf eindelyk aan een kwetsuur, die hy voorbenen aan zyn hoofdt ontfangen hadt. Zyne gemalin was Francisca de Savournin d'Aiglun, dochter van Johannes Savournin, heer van Aiglun, en van Johanna d'Arene, by welke hy teelde: (1) *Francisca*, gemalin van Johan Baptista de Felix de la Raynarde, marquis du Muy; (2) *Cosmus* den III, die volgt.

XVIII. COSMUS de III, heer en marquis van Valbelle, heer van Aiglun en Baumelles, erfamptman der stadt Marseille, en der onderhorige landen, te voren kapitein, vryeling (*exempt*) van 's konings lyfwacht, naderhandt kornet, kommandant der compagnie ligte paarden van zyne Majesteits lyfwacht, maître de camp over de kavallery, deedt zyn eersten veldtocht als kadet onder de lyfwacht, volgde den koning naar Vlaanderen, Hollandt, Duitschlandt, en het Franche Comté. Overal gaf hy blyken van zyne trouwe en uitmuntende dapperheit. Hy waadde door den Rhyn aan 't hoofdt van een esquadron der koninklyke lyfwacht. By de verovering van Mastricht, alwaar hy met een detachement van de koninklyke lyfwacht een halve maan verdedigde, wierdt hy onder de aarde begraven, en aan zyne regterhandt gekwetst. In het treffen van Senef ontfing hy verscheide contusien, en was de eenigste officier, die van 's konings lyfwacht overbleef, aan het hoofdt van welke hy streedt tot het einde van het gevecht, terwyl alle de andere of gekwetst, of gedood waren. In den slag van Cochersberg sloeg hy met een eenige compagnie ligte paarden vier esquadrons keizerlyke, die hem meenden te omcingelen.

Linie der heeren van Merargues-Rians.

XV. BARTHELEMI DE VALBELLE, heer van Cadarache, twede zoon van Cosmus den I, heer van Valbelle, en Baumelles, heeft het gouvernement van verscheide gewigtige plaatsen in Provence onder de regering der koningen Henrik den III, Henrik den IV, en Lodewyk den XIII gehad. Door zyn gezag, dat hy daar door verworven hadt, wist hy de gemoederen in eene gedurige gehoorzaamheit te houden. Hy trouwde in den jare 1597 met Aimara de Cabre de Saint-Paul, dochter van Johannes de Cabre, heer van Saint-Paul, en van de marquisin d'Albertas de Ners, by welke hy teelde: (1) *Leo*, die volgt; (2) *Antonius*, stamvader der linie van *Montfuron-Ribiez*; (3) marquizinne *de Valbelle*, getrouwt in den jare 1626 met Alphonsus de Bouliers, marquis de Cental, vicomte van Demont in Piemont, en van Reillane in Provence.

XVI. LEO DE VALBELLE, heer van Cadarache, en Merargues, trouwde in den jare 1626 met Anna Sylvia de Galiens des Issars, dochter van Franciscus de Galiens, marquis van Issars, en van Lucretia de Mistral de Montdragon, by welke hy, behalven verscheide geestelyke dochteren, teelde: (1) *Franciscus Paulus*, die volgt; (2) *Josephus*, heere van Cadarache; (3) *Barthelemi*; (4) *Lodewyk*; (5) *Alphonsus*; (6) *Ignatius*. Deze vier laatste waren ridders van Malta, van welke drie zyn gestorven, maar *Alphonsus de Valbelle* is kommandeur van Montfrein geworden.

XVII. FRANCISCUS PAULUS VAN VALBELLE, marquis van Rians, baron van Merargues, heer van Cadarache, Velaves, Artigues, Mirat, enz. trouwde in den jare 1661 met Susanna de Fabri-Rians, dochter van Claudius de Fabri, marquis van Rians, en van Margareta des Alries de Rousset. Uit dit huwelyk zyn gesproten: (1) *Cosmus*, die volgt; (2) *Claudius*, ridder van Malta; (3) *Susanna*, geestelyke dochter van Hieres; (4) *Margareta*. Deze trouwde in den jare 1702 met Josephus, marquis de Simiane, heere de la Cote, enz. (5) *Theresia de Valbelle*.

XVIII. COSMUS DE VALBELLE, marquis de Rians, baron van Merargues, heere van Cadarache, Velaves, Artigues, Mirat, enz. kapitein te paardt onder het regiment van den Dauphin, wierdt door den koning tot maitre de camp in het zelve regiment benoemt; doch kon wegens ziekte die bediening niet aannemen. Hy trouwde den 22 December des jaars 1700 met Maria Theresia d'Oraison, dochter van Andreas, heere van Oraison, vicomte van Calinat, enz. uit welk huwelyk geboren wierdt.

XIX. GODEFROI de IV, DE VALBELLE, marquis de Rians, baron de Merargues, wierdt geboren den 19 October des jaars 1701.

Linie der heeren van Montfuron-Ribiéz.

XVI. ANTONIUS DE VALBELLE, heer van Montfuron, twede zoon van Barthelemi de Valbelle, heere van Cadarache, trouwde in den jare 1627 met Francisca de Felix, vrouwe van Valfere, dochter van Lazarin de Felix, heere van Valfere en Beaulieu, en van Francisca d'Andrea, en teelde by haar: (1) *Leo*, die volgt; (2) *François*, cellebroer van St. Victor-lez-Marseille; (3) *Bruno de Valbelle-Montfuron*, ridder van Malta, zeevoogdt van een esquader. Hy stierf te Lissebon den 2 Augusty des jaars 1702, alwaar hy het bevel over des konings galeien hadt; (4) *Lodewyk Alphonsus de Valbelle Montfuron*, 's konings aalmoezenier, agent generaal der Fransche geestelykheit, bisschop van Alet, St. Omer, voorhenen koninklyke kapelmeester, stierf den 29 October des jaars 1708, oud 65 jaren; (5) *Josephus*, ridder van Malta, sneuvelde in het treffen van Senef naast den marquis de Valbelle, zynen vader; (6) *Aymare* gemalin van Johan Baptista de Villages, heere de la Salle; (7) *Lucretia*, gemalinne van Nicolaus de Roux, heere van Bonneval.

XVII. LEO DE VALBELLE, marquis de Montfuron, graaf van Ribiéz, baron de Pomets en Eaures, heer de Salerans, l'Etoile, opper-en neder-Baret, grootbaljuw van Ambrun, Gap, Briançon en Buis, is tweemaal getrouwt geweest, eerst in den jare 1655 met Maria de Ponteve de Buous, dochter van Angelus de Ponteve, marquis de Buous, en van Margareta de Monteil-Adheimar de Grignan; andermaal met Antonetta d'Albon, dochter van Caspar d'Albon, marquis van St. Forjeu, en van Francisca de Damas de Thiange. Uit het eerste bedt zyn: (1) *Caspar Franciscus de Valbelle*, graaf de Ribies, kapitein onder het regiment kavallery van den Dauphin, stierf in den jare 1689; (2) *Lodewyk de Valbelle*, graaf van Ribiéz, was na de doodt van zyn broeder kapitein in 't regiment kavallery van den hertog van Berry, en stierf in den jare 1691; (3) *Margareta de Valbelle*, gemalin van Karel Armand de Laurencin, marquis de Mison. Uit het twede huwelyk wierdt hem geboren *Cosmus Alphonsus*, die volgt.

XVIII. COSMUS ALPHONSUS DE VALBELLE, marquis de Montfuron, in Provence, graaf van Ribiez in het Dauphiné, baron de Pomets en Eaures, heere van Salerans, Etoile, opper-en neder-Baret, enz. erf-opperbaljuw van Ambrun, Gap, Briançon en Buy, geboren den 2 May des jaars 1691, in de zelve maandt, en het zelve jaar, waar in zyn vader overleden was.

Linie der heeren van Tourves.

XV. LEO DE VALBELLE, heer de la Tour, St. Symphorien en Beuvons, derde zoon van Cosmus den I, heere van Valbelle en Baumelles, was kapitein over een compagnie van honderd man, wierdt van den adel in Provence in den jare 1614 tot de Algemene Staten gedeputeert. Hy trouwde in den jare 1599 met Margareta de Doria, erfdochter van Johan Baptista de Doria, en teelde by haar: (1) *Johan Baptista*, die volgt; (2) *Magdelena*, gemalin van Johan Baptista de Martins, heer van Puiloubier; (3) *Isabelle*, gemalin van Johan Baptista de Montolieu, kapitein van een koninklyke galei.

XVI. JOHAN BAPTISTA DE VALBELLE, marquis de Tourves, baron de la Tour, heer van St. Symphorien, Beuvons, Seissons, Guillet, enz. trouwde in den jare 1640 met Margareta de Vintimille de Marseille, dochter van Magdelon de Vintimille, baron van Tourves en Olioules, en van Louisa de Corrolis, by welke hy teelde: (1) *Josephus*, die volgt; (2) *Johan Baptista*, Jesuit; (3) *Henrik*, deken van Alet; (4) *Alphonsus*, kapitein ter zee; (5) *Ignatius*, vaandrig ter zee; (6) *Bertrand*; (7) *Petrus*; (8) *François de Valbelle*, abt van Tourves, Doctor van de Sorbonne, deken en grootvikaris van St. Omer, aalmoezenier des konings, en des zelfs kapelmeester, en in den jare 1708 bisschop van St. Omer.

XVII. JOSEPHUS DE VALBELLE, marquis de Tourves, graaf van Sainte Thulle, baron de la Tour, heer van St. Symphorien, Beuvons, Seissons, Guillet, Revest, Rougies, enz. trouwde met Gabrielle de Brancas, dochter van Honore de Brancas, grave van Forcalquier, baron de Sereste, en van Francisca de Cambis-la-Falecbe, marquisinne de Courbons. Uit dit huwelyk zyn gesproten: (1) *Cosmus Maximiliaan Lodewyk Joseph*, die volgt; (2) *Alphonsus Josephus*, abt van Valbelle en Tourves; (3) *Claudius Leo*, ridder van Malta.

XVIII. COSMUS MAXIMILIAAN LODEWYK JOSEPH VAN VALBELLE, marquis de Tourves, graaf de Sainte Thulle, enz.

 trouw-

trouwde in de maandt January des jaars 1704 met Anna Maria de Demandols, vrouwe van Trigane en Leſtelle, erfdochter van Barthelemi de Demandols, heere der voornoemde plaatſen, en van Margareta Delphina de Vento.

VALBELLE, (JOHANNES BAPTISTA DE) ridder van Malta, zoon van Coſmus den II, heere van Valbelle, Baumelles, kapitein over een compagnie van honderd man, was eerſt kapitein van een koninklyke galei, naderhandt van een oorlogſchip. Onder de regering van de koninginne moeder gaf hy preuven van zyne getrouwigheit, ruſtende op zyne eige koſten oorlogſchepen uit tegen Spanje en den Turk. In den jare 1655 wierdt hy van vier Engelſche ſchepen aangetaſt, en ſchoot met maar een ſchip twee Engelſche ſchepen maſteloos. In den jare 1669 hadt hy het bevel over een esquader om het eilandt Kandië te hulp te komen, en nog een ander op de kuſten van Tunis en Algiers. In de jaren 1672 en 1673, wanneer zich de Franſchen by de Engelſchen, hunne bondgenoten, tegen de Hollanders gevoegt hadden, verloſte hy het ſchip Cambis, gekommandeert door den kapitein Erbert, wanneer het ſtondt genomen te worden door den Hollandſchen admiraal Tromp. In den jare 1674 bragt hy met zes oorlogſchepen en vier branders ſecours naar Meſſina, nam het kaſteel Salvador in, en noodzaakte de Spaanſchen alle hunne veroverde ſterktens te verlaten. In den jare 1675 bragt hy verſche manſchap derwaarts, en bezeilde de haven van Meſſina, in weerwil van de Spaanſche oorlogſchepen en galeien, die hy deedt wyken. In het zelve jaar gaf hy ook opening aan den hertog van Vivonne, die nieuwe troepen derwaarts bragt. Tot dien einde deedt hy een dapperen uitval op het Spaanſche leger, dat wegens meerderheit van manſchap Vivonne de aannadering meende te beletten. In 't jaar 1676 kommandeerde hy de achterhoede na de doodt van Almeras, die in 't begin van het gevecht tegen de Spaanſchen en Hollanders geſneuvelt was; en de Hollandſche admiraal de Ruyter, die van het ſchip van Valbelle dodelyk gekwetſt was, bekende, dat hy, tegen wien hy geſlagen hadt, verdiende een vloot te gebieden. In den jare 1679, wanneer de Corſairen van Tripoli zich aan trouwloosheit omtrent den koning van Vrankryk hadden ſchuldig gemaakt, wierdt Valbelle derwaarts gezonden, om die rovers tot reden te brengen. Hy noodzaakte hen om vergiffenis te bidden, en een groot getal ſlaven in vryheit te ſtellen. Van daar wederkerende, wanneer hy van paus Innocentius den XI tot grootmeeſter van Malta verklaart was, overviel hem eene krankheit, die hem in den jare 1681 uit het leven rukte.

VALCKENBURG. Zie VALKENBURG.

VALCKENSTEIN. Zie VALKENSTEIN.

VALCOWAR, een ſtedeke in Hungarië, aan de Walpo, in Slavonië gelegen, niet verre van daar die rivier in den Donauw valt, tuſſchen Eſſek en Peterwaradyn. Zommigen nemen Valcowar voor der ouden *Valcum*, een klein ſtedeke in neder-Pannonië: doch anderen houden daar voor, dat *Veliz*, een dorp ook daar omtrent gelegen, het oude *Valcum* is.

VALDESIUS, (JACOBUS) een geleerd Spanjaardt, leefde in de XVI eeuwe, en was geboortig uit Aſturië. Hy ſtudeerde te Valladolid, alwaar hy ook advokaat was. Vervolgens heeft hy twintig jaren lang opentlyk leſſen over het Kanonyke Recht gehouden. Na dezen wierdt hy tot Raadsheer te Granada gevordert. Hy hieldt op een zekeren tydt te Valladolid een redenvoering in de tegenwoordigheit van koning Philippus den II over den rang der koningen van Spanje boven alle koningen der wereldt, waar in de koning zo veel behagen ſchepte, dat hy hem beval dit onderwerp nog verder uit te breiden. Hier uit is het traktaat, genaamt: *Prærogativa Hiſpaniæ*, ontſtaan. Hier in vergelykt zich Valdeſius by *Egidius Romanus*, van wien hy uit *Paulus Æmilius*, in 't leven van *Philips* den IV, koning van Vrankryk, getuigt, dat de zelve in de tegenwoordigheit van koning Philips den Schonen een redenvoering *De Regno* heeft gehouden, en daar op van dien koning gelaſt was het werk *De Regimine Principis* in het licht te geven. Doch dit ſpreekt *Bayle* tegen, en beweert, dat het onwaar is, dat de voornoemde Egidius ooit zo een redenvoering in tegenwoordigheit van koning Philips den IV gehouden heeft; en dat hem gelaſt is zodanig een werk te ſchryven: want hy toont uit de eige woorden van Paulus Æmilius, dat die de zelve de autheur der voornoemde redenvoering is, waar toe Egidius, wegens zyne onkunde der zuivere Latynſche tale, die in deze redenvoering voorkomt, onbekwaam was. Men heeft ook van Valdeſius een werk, *Additiones ad Roderici Suarez Lectiones variorum jurium* genaamt. *Anton. Bibl. Hiſp. Bayle Dict. Crit.*

VALDESIUS, (JOHANNES) een Spaanſch ridder en voornaam rechtsgeleerde, die de leer der Proteſtanten in 't koninkryk van Napels poogde in te voeren. Men gelooft, dat hy, door Duitſchlandt reizende, het gevoelen der Proteſtanten ingezogen heeft. Te Napels wedergekeert zynde, en eenige ſchriften van Luther, Bucerus, en de Wederdopers medebrengende, hieldt hy heimelyk vergaderingen naar de wyze der Lutheranen in hun Godsdienſt. Verſcheide vrouwen van aanzien, voorts Petrus Martyr, Bernardus Ochinus, en anderen, voegden zich by hem: doch dit wierdt door de Inquiſitie wel haaſt ontdekt, die deze vergaderingen ſtoorde. Valdeſius was ongetrouwt, en leefde zeer ingetogen. Hy ſtierf te Napels in den jare 1540. Hy omhelſde in alle ſtukken der Proteſtanten leer niet, voornamentlyk nopens de leer van de Drieëenheit; waarom hem ook de zogenaamde *Unitarii* onder hun getal plaatſen. Wat zyne leerlingen aangaat, deze waren van meer dan eenerlei gevoelen: want daar zyn er onder geweeſt, die na het verſtoren hunner zamenkomſte door de Inquiſitie liever in ballingſchap hebben willen leven, dan de eens erkende waarheit wederom afzweren. Onder deze waren nevens andere voorname ſtandsperſonen Galeazius Caracciolus, en Izabella Manriques. Anderen in 't tegendeel hinkten op beide zyden, omhelzende wel het voorname leerſtuk van de rechtvaardigmakinge des zondaars voor Godt, zonder verdienſten, en verwerpende zommige grove bygelovigheden van het Pausdom, terwyl ze ondertuſſchen de Mis nog bywoonden, en dus in de gemeenſchap der Roomſche kerke bleven; waarom ook velen ontdekt zynde hunne Proteſtantſche gevoelens liever wilden afzweren dan de ballingſchap of doodt ondergaan. De ſchriften van Valdeſius zyn de navolgende: *Eene zamenſpraak tuſſchen Charon en Mercurius*, in 't Italiaanſch; *Godvruchtige en geleerde overdenkingen*, *Verklaringen over zommige Pſalmen*, *Over de Evangelien van Mattheus en Johannes*; *Over den Brief aan de Romeinen*; *Eene korte verklaring of beknopte uitlegging over den eerſten Brief van S. Paulus aan de Corinthiërs, zeer nuttig voor alle liefhebbers van de Chriſtelyke Godvrucht*, in 't Spaanſch. Dit laatſte werk is door de Inquiſitie onder het getal der verbode boeken geſtelt. Maar zyn voornaamſte werk is geweeſt: *Honderd en tien Heilige Conſideratiën*. Dit werk is eerſt in 't Italiaanſch, en uit het Italiaanſch in 't Franſch vertaalt. *Bayle Dict. Crit.*

VALDESIUS, (JOHANNES) een jong en welgemaakt Spanjaardt, leefde onder paus Julius den II te Rome, en onderhieldt met vele aanzienlyke mannen vriendſchap, waar door hy een groot vermogen verwurf, dat hem zyne geleerdheit, gepaart met eene natuurlyke bevalligheit, te weeg bragt. Doch hy hadt het ongeluk, dat hy op de dochter van een Romeinſch Raadsheer verliefde. Deze, niet min deugdzaam dan ſchoon, weigerde al het genot van liefde buiten een wettig huwelyk. Hy begon derhalven van trouwen te ſpreken, en de zaak kwam eindelyk zo ver, dat ze elkander trouwbeloften gaven. Aanſtonts ondervondt de Raadsheer, dat Valdeſius wegens zynen geeſtelyken ſtaat zyne dochter niet vermogt te trouwen, en klaagde hier over by den kardinaal de Rovere, die in afwezendheit van paus Julius den II de regering waarnam. Deze liet Valdeſius op Engelenburg zetten. Valdeſius beloofde, dat hy, met toeſtemming van den paus, zynen geeſtelyken ſtaat wilde verlaten, en zyne verloofde bruidt trouwen. Hy wierdt derhalven onder borgtocht ontſlagen: doch thans de zaak ryper overwegende kon hy niet beſluiten zyne ryke geeſtelyke inkomſten te verlaten. Ondertuſſchen bleef hy verlieft, en wilde zyne bruidt ook niet verlaten. Dit veroorzaakte, dat hy in een verwarring van gedachten geraakte, en terwyl de pauſſelyke diſpenſatie gezocht wierdt, wierp hy zich zelve van zyn huis, en viel dood ter aarde. Zyne bruidt, op dit gerucht wanhopig zynde, wilde dit voorbeeldt volgen; doch wierdt door allerlei beweegredenen daar van te rug gehouden, en verkoos eindelyk het kloosterleven. *Bayle Dict. Crit.*

VALDINIA PEREZ, (DIEGO) een voornaam Spaanſch Godgeleerde, en befaamd prediker, was meer dan tien jaren hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Barcellona. Zyne voornaamſte werken zyn: *De concionandi ratione*; *Conſilia eorum, qui ſe colligunt*; *Summa inſtitutionis Chriſtianæ*, gedrukt te Keulen, nevens verſcheide andere ſchriften. *Bibl. Hiſp.*

VALDIVIA, eene ſtadt in 't Zuiden van Amerika, en des zelfs koninkryk Chili, by den mondt van Chabin, hebbende een haven, omtrent 25 mylen van de hoofdſtadt af gelegen. Valdivia is dus genaamt van een der gouverneurs van Chili, die des zelfs inwoonders door zyne hardigheit, en dwang, om ze in de goudmynen te doen arbeiden, tot opſtandt verwekte, en van hen geſlagen en gedood wierdt; want de barbaren hem geſmolten goudt in zyn mondt goten, zeggende, dat hy zich nu verzadigen kon met het goudt, waar naar hy zo zeer gedorſt hadt. Vervolgens hebben de Amerikanen Valdivia ingenomen en verbrand.

VALDRADE was een nicht van de keizerin Hermingard, gemalin van den keizer Lotharius den I. Zy was eerſt aan den middelſten zoon van Lotharius den I, ook Lotharius genaamt, verlooft, die echter naderhandt met Thietberga trouwde, die hy toch niet lang daar na van gepleegde bloedſchande met haren broeder, hertog Hubert, valſchelyk beſchuldigde. Hy liet zich derhalven door de twee aartsbiſſchoppen van Trier en Keulen, twee bloedverwanten van Valdrade, opentlyk van Thietberga ſcheiden, en trouwde in 't tegendeel met Valdrade. Doch paus Nicolaus de I deedt alle de genen, die de handt tot dit laatſte huwelyk geleent hadden, in den ban, en noodzaakte Lotharius Valdrada te verlaten, en Thietberga weder te nemen. Lotharius gehoorzaamde, doch handelde Thietberga kwalyk, maar onderhieldt heimelyke liefde met Valdrade, die na de doodt van Lotharius in een klooſter ging. Zy was de moeder van Hugo den baſtaardt, die de Normannen nodigde in Vrankryk te komen; maar dien koning Karel de Vette in den jare 885 de oogen liet uitſteken, en hem te St. Gal in een klooſter zondt. *Anaſtaſius in Biblioth. Vita Nicolai I. Pith. & Bertin ad ann. 863 ſeq. Rhegino ad ann. 864.* Zie THIETBERGA, en LOTHARIUS, koning van Lotharingen.

VALENCE, in 't Latyn *Valentia*, *Segalaunorum urbs*, de hoofdſtadt van het landſchap *Valentinois*, gelegen in 't Dauphiné, aan de Rhône. Deze ſtadt is tamelyk groot, en welgebouwt, heeft een citadel, een preſidiaal, en eene univerſiteit. De biſſchop van Valence ſtaat onder den aartsbiſſchop van Vienne. Het is een kolonie der oude Romeinen. De eerſte biſſchop, zo veel men weet, is St. *Emilianus* geweeſt, die vele vermaarde opvolgers gehad heeft. De hoofdkerk, aan St. Apollinarius toegewyd, was eertyds de kerk van St. Stephanus, eerſten martelaar. Het Kapittel beſtaat uit een deken, een provooſt, een aartsdiaken, een Theologaal, en negen kanunniken. Het bisdom van Die is eertyds met Valence vereenigt geweeſt, waar van de biſſchoppen ook graven genaamt worden. Daar is ook een kollegiale kerk, een abdy van St. Rufus, hoofdt der orde, nevens een groot getal

kloo-

kloosters. Onder koning Karel den IX was de universiteit van Grenoble met die van Valence vereenigt. De stadt heeft in de XVI eeuwe, gedurende de binnenlandsche beroerten wegens de Religie, veel uitgestaan.

Conciliën van Valence.

Zommige bisschoppen uit 't landt der Gaulen hielden in den jare 374 te Valence een concilie, om de vervallen kerktucht te verbeteren. Phebadius, bisschop van Agen, was voorzitter. Men stelde vier kanons of wetten op, in de laatste van welke geordonneert wierdt, dat de genen, die, om gene diakonen, priesters of bisschoppen gemaakt te worden, zich zelve over eene zware misdaadt beschuldigen, geenzins tot diergelyke bedieningen zullen toegelaten worden. Deze kanon wierdt gemaakt by gelegenheit van den bisschop van Frejus. De derde kanon van dit concilie is gesticht tegen de genen, die, na dat ze gedoopt waren, den afgoden geoffert hadden. Nicolaus van Albaspina, bisschop van Orleans, heeft hier voortreffelyke aanmerkingen over gemaakt.

Het twede concilie van Valence wierdt gehouden den 23 May des jaars 584; maar niet, gelyk zommigen verhalen, in den jare 589. Hier was Sapandus, bisschop van Arles, voorzitter. Men bevestigde de geestelyke geschenken, door koning Gontradus aan de kerk gedaan.

Het derde concilie van Valence wierdt gehouden den 8 January des jaars 855 door 14 bisschoppen, behorende tot de landen van Vienne, Arles en Lion. Dit concilie is vermaard wegens het gewigtig leerstuk van de vrye genade, waar over toen gehandelt wierdt. Men maakte 23 kanons.

In den jare 890 wierdt Lodewyk, zoon van Boso, als koning van Arles bevestigt door eene geestelyke vergadering, te Valence gehouden.

Hugo de Flavigni verhaalt van een concilie, gehouden te Valence in den jare 1100.

In den jare 1248 is te Valence wederom een concilie over gewigtige zaken gehouden. Johannes de Montluc, bisschop van Valence, heeft in den jare 1558 de synodale ordonnantiën in het licht gegeven.

VALENCE, (Henrik van) grootprioor van Vrankryk, was de zoon van Jacobus d'Estampes van Valence, en wierdt in den jare 1603 geboren. In de ridderorde van St. Jan van Jeruzalem aangenomen zynde, begaf hy zich naar Malta, vyftien jaren oud zynde. Na dat hy verscheide preuven van zyne dapperheit gegeven hadt, wierdt hy tot kapitein van een galei verheven, wanneer hy St. Maur in den Archipel, en la Mahometa in Afrika veroverde. De grootmeester Lascaris zondt hem als afgezant naar Rome, en vervolgens naar Venetië. Koning Lodewyk de XIV verklaarde hem tot kommandant generaal over zyne zeemacht, onder den hertog van Richelieu gedurende de binnenlandsche oorlogen van Vrankryk in den jare 1652. Vervolgens wierdt hy als extraordinair ambassadeur naar Rome gezonden, alwaar hy drie jaren bleef, en den luister der orde van Malta staande hieldt. De paus, over zyn gedrag zeer voldaan, gaf hem de abdyen van Bourgueil en Champagne. Vervolgens wierdt hy grootprioor van Champagne, en in den jare 1670 van Vrankryk, wanneer hy tot zyn luitenant benoemde den kommandeur de Fresnoy, terwyl hy zelf van 't eilandt Malta niet week, aangezien de hoofden der orde hem tot opvolger van den grootmeester Cotoner geschikt hadden: doch hy stierf voor den zelven in den jare 1678. *Memoires du Temps.*

VALENCYN, in 't Latyn *Valentianum*, een oude Nederlandsche stadt in Henegouwen. Men meent, dat ze dus genaamt is van keizer *Valentinianus*, die wegens de gezonde lucht, en den aangenamen grondt dezer plaats zich hier een tydlang heeft opgehouden, en by het kasteel aldaar een stadt gesticht, die ten dele op een vlakte, ten dele op een heuvel gebouwt is. De Schelde loopt 'er midden door, waar mede zich de rivier Ronelle, die by de poort, genaamt Cardone, in de stadt loopt, vermengt. Deze beide rivieren maken in de stadt verscheide eilanden. Boven dien loopt 'er een beeksken door alle straten onder de huizen; waarom men van buiten het grootste deel der stadt kan onder water zetten, maar van binnen byna op ieder schrede een schans opwerpen. Maar daar de stadt hoog legt, heeft ze diepe grachten, sterke wallen en muren, waar door ze eene der sterkste en fraaiste steden is. Onder de kerken en andere opentlyke gebouwen munt de St. Mariënkerk uit, zynde een oud en fraai, maar ook donker gebouw; vervolgens de St. Janskerk, het Franciskaner klooster, het collegie der Jesuiten, het gravenhof, tughuis, en het prachtig stadhuis, met zyn kunstig uurwerk, dat zeer verre gezien wordt, en niet alleen de uuren, maar ook den loop der maan en andere planeten, de maanden, de vier jaargetyden, de lengte der dagen, enz. aantoont. De meeste torens hebben een klokkenspel, dat boven andere in de Nederlanden geprezen wordt. Men maakt te Valencyn zeer fyn lynwaat, gelyk kamerdoek, ook kamelot, en andere diergelyke stoffen. Hier is ook de stapel der Fransche wynen. Dit maakt, dat 'er vele ryke kooplieden wonen. Valencyn wierdt in den jare 1656 van de Franschen onder de twee maarschalken van Turenne en la Ferté belegert; doch Don Jan van Oostenryk, die het bevel in de Spaansche Nederlanden hadt, en van den prins van Condé ondersteunt wierdt, noodzaakte de Franschen de belegering op te breken, en nam zelfs den maarschalk de la Ferté gevangen. In den jare 1677 belegerde koning Lodewyk de XIV deze stadt, nam ze stormenderhandt in, en dwong de inwoonders, onder bedreiging van plundering, een citadelle op hunne eige kosten te bouwen. *Guicciard. Descript. Belg. Dicolli Diction. Geogr. Belg.*

VALENDAR, een slot en heerlykheit in 't graafschap Sayn, dat in den jare 1294 door den grave van Sayn aan Engelbert, heere van Sayn, zynen broeder, moest afgestaan worden, om dat Engelbert met het door zynen vader ingevoerde recht van eerstgeboorte niet te vrede was. Doch hy kreeg het onder voorwaarde, dat hy en zyne nakomelingen de heerlykheit Valendar van de linie van grave Jan als een leen dragen, en alleen den tytel van heer van Sayn voeren zou. Maar na dat graaf Jan van Sayn de jonge in den jare 1386 deze heerlykheit aan den keurvorst van Trier te leen hadt opgedragen, hebben de afkomelingen van Engelbert de zelve van den keurvorst als een leen moeten aannemen, van welken tydt af zy nu aan de heeren van Runckel, dan aan den keurvorst van Trier verpand, doch altydt weder ingelost is. *Lunigs Reichs-Archiv P. V. Cont.* III. *Abth. 5. Abs.* 27. *n.* 257, 259.

VALENS (Cajus Hostilianus Messius) was een uit het getal der genen, die onder de regering van keizer Decius zich de keizerlyke waardigheit aanmatigden. *Pollio in Triginta Tyrannis.*

VALENS, (Flavius) keizer van 't Oosten, was de zoon van Gratianus, een touwerker, geboren te Cibale, in Pannonië. Zyn broeder Valentinianus nam hem in den jare 364 tot ampt genoot in de regering aan, en gaf hem het bestier van 't Oosten. In 't eerste jaar bragt hem Procopius tot dat uiterste, dat hy willens was de keizerlyke kroon neder te leggen. Doch in het volgende jaar behaalde hy een volkome overwinning op hem, sloeg hem het hoofdt af, en zondt het aan zyn broeder. Ondertusschen waren de Gotthen, die Procopius onderstandt gedaan hadden, ontzaggelyk. Maar Valens besloot die natie ook te beoorlogen, en maakte een groten toestel daar toe. Hy wierdt gedoopt van een Ariaansch priester der keizerinne Eudoxia van Constantinopel. Deze deedt hem zweren zyn gevoelen te verdedigen. Hier toe wierdt hy des te meer door zyne Ariaansche gemalinne aangezet, invoegen hy van een voorstander een hevig vervolger der rechtzinnige kerk wierdt; en in der daadt, nauwlyks hadt hy den oorlog met de Gotthen geëindigt, door het maken van een verdrag met hunnen koning, of hy liet aanstonts een plakkaat uitgaan, waar by alle rechtzinnige prelaten in ballingschap wierden gezonden. Dit plakkaat wierdt met de uiterste wreedheit uitgevoert. Keizer Valens begaf zich zelf naar Cesarea in Cappadocië, om Basilius van daar te verjagen. Van Antiochië verdreef hy Meletius. Die van Egypten wierden op de allerbitterste wyze gehandelt. Ook strafte hy de toverzieke philosophen met de doodt. Deze voorzeiden, dat des keizers opvolger iemandt zou zyn, wiens naam met de letteren THEOD. zou beginnen. Dit wierdt op zekeren THEODORUS, een dapper man, maar van den ouden Heidenschen Godsdienst, geduid; en deze scheen zich zelf op die voorzegging hope te maken. Doch Valens liet hem grypen en verbranden, en alle die gewaande propheten onthalzen. Vervolgens liet hy alle de genen doden, welker namen met de letteren THEOD. begonnen, en die eenigzins by hem verdacht waren, zonder zelfs THEODOSIUS, vader van den keizer van dien naam, te sparen. Ondertusschen hadt Valens de Gotthen in Thracië laten nestelen. Deze wierden van verscheide andere barbaren gevolgt. Maar wanneer het voorzeide landt die alle niet kon voeden, begonnen ze door hunne stroperyen ook de naburige volkeren te plunderen. Lupicinus, veldheer der Romeinen, die den voortgang der wapenen van die barbaren wilde stuiten, wierdt geslagen en gedood. Valens zelf kon ze niet t'onderbrengen, en moest onverrechter zake weder naar Constantinopel keren, werwaarts hy gevolgt, en de voorsteden zelf bemachtigt wierden. Dit was oorzake, dat het volk overluit murmureerde, en den keizer zyne lafhertigheit verweet. Hy trok derhalven te velde, en wanneer hem de Gotthen de vrede aanboden, weigerde hy die aan te nemen. Omtrent Adrianopel leverde hy hen slag; maar ziende, dat zyn leger geslagen was, wierdt hy zelf genoodzaakt te vluchten. Op de vlucht wierdt hy met een pyl geschoten, en liet zich van de genen, die by hem waren, in een hut dragen. De vyanden hem vervolgende, en niet wetende, dat hy in die hut was, staken de zelve in brandt; zo dat keizer Valens levendig verbrand wierdt. Dit geschiedde den 9 Augusty in den jare 378, in het vyftigste jaar van zynen ouderdom. *Ammianus Marcellinus. Rufinus. Socrates. Sozomenus. Theodoretus. Orosius.* enz.

VALENS, (Publius Valerius) voorburgermeester (*proconsul*) van Achaje. Hy wierdt ten tyde van den keizer Galienus van zyn leger tot keizer uitgeroepen, en sloeg kort daar na Lucius Calpurnius Piso, die tegen hem was opgetrokken: doch hy wierdt op 't laatst van zyne eigene soldaten afgemaakt. *Trebellius Pollio.*

VALENTANO was eertyds een stadt met een bisschoppelyken setel; doch is thans maar een vlek in 't Italiaansche hertogdom Castro, naby het meir Bolsena, drie mylen van de stadt Aquapendente, naar 't Zuiden, gelegen.

VALENTIA, *Valentië*, of *Valencia*, een afzonderlyk koninkryk in Spanje, tusschen Katalonië, Arragon en Murcië, aan de Middelandsche zee gelegen. Hier in worden gezegt de zogenaamde Edetani en Contestani gewoont te hebben. Dit landt is vol geploegde velden en aangename tuinen. Men telt 'er meer dan 1000 dorpen, 7 grote, en 64 kleine steden. De lucht is overal zo gctempert, dat de inwoonders roemen het gansche jaar door een aangename lente te hebben, en het vruchtbaarste landt van geheel Spanje te bezitten. Hier toe dienen de menigvuldige grote en kleine rivieren, waar door het landt doorsneden wordt. Deze rivieren zyn 35 in getal. Onder de zelve zyn de *Guadalaviar*, *Xucar*, *Seguva*, *Murviedro* en *Millar* de voornaamste. Het landt brengt een menigte van granen, ryst en wyn voort, voorts zuiker, wolle, zyde en zout. De beste steden in Valentië zyn *Valentia*, *Origuella*, *Elche*, *Alikante*, *Denia*, *Gandia*, en *Xativa*. Eertyds wa-

waren de Moren in 't bezit van dit landt, welker koning *Cordova* was: doch *Abdalla*, gouverneur van Valentië, verwekte in den jare 788 een opstandt, en wierp zich tot koning op, zo nochtans, dat hy een jaarlyksche schatting van 17000 Maravedis betalen moest. De beroemde *Rodriguez*, genaamt *Cid*, veroverde omtrent de XI eeuwe dit ryk. Een tydlang daar na namen het de Moren weder in. Doch Zaben, de laatste koning van Valentië, moest met 50000 Mauren het landt ruimen, en het in den jare 1239 koning Jacobus van Arragon overlaten. In den jare 1704 veroverden het de Geallieërden voor koning Karel den III, thans keizer Karel de VI: doch het wierdt na den ongelukkigen slag by Almanza in den jare 1706 weder door hen verlaten. De inwoonders, die ten getale van 50000 begroot worden, hebben den besten roem niet: want men zegt zelfs te Madrid van hen, dat men nergens in de wereldt meer struikrovers en moordenaars ontmoet dan in het koninkryk van Valentië. Wanneer derhalven een uit dit landt te Madrid komt, houdt men hem voor een Bandelero, dat is bandiet; ten minste zy laten zich voor geldt tot alle zulke dingen gebruiken. *Lud. Nonni Hisp. Mariana. Aunoy Memoires. Beschr. van Spanje. Cellarii Notit. Orb. Antiq. Colmenar Delic. de l'Esp.*

VALENTIA, een stadt in 't koninkryk van Portugal, aan de rivier Minho, is sterk, en van de Spaanschen dikwils te vergeefsch aangetast. Het is de hoofdstadt van een graafschap, en staat onder het gebiedt van den marquis del Villa Real, uit het huis van Menese. *Colmenar Delices de l'Esp.*

VALENTIA, of VALENZA, in 't Latyn *Valentia Valentinorum*, anders *Forum Fulvii* genaamt, in den Staat van Milaan, eenige honderd schreden van den Po gelegen, is gebouwt op een hoogte niet verre van daar het gebiedt van Alessandria en Casal aan elkander grenzen. Het is een der beste vestingen van het Milanees. In den jare 1635 wierdt deze stadt door den Franschen veldheer, den marquis van Crequi, belegert: doch hy wierdt genoodzaakt met verlies te rug te trekken. In den jare 1656 veroverden de Franschen na eene belegering van eenige weken deze plaats, die nochtans in den jare 1660 onmiddelyk na de Pyreneesche vrede aan Spanje weder ingeruimt wierdt. Wanneer in den jare 1696 de hertog van Savoje eene afzonderlyke vrede met den koning van Vrankryk getroffen hadt, belegerde hy met hulp van de Fransche manschap deze plaats, en zou de zelve buiten tegensprake verovert hebben, ten ware de koning van Spanje de neutraliteit in Italië hadt aangenomen. In den jare 1707 wierdt Valentia van den keizer aan den hertog van Savoje overgelaten. *Regissard.*

VALENTIA D'ALCANTARA, een Spaansche stadt in Estremadura, aan de Savar gelegen, wierdt van de Portugezen in het midden der XVII eeuwe ingenomen, en in den jare 1668 by de vrede van Lissebon wedergegeven.

VALENTIA, (Nieuw-) een vlek in Amerika, gelegen in Terra Firma, in des zelfs gouvernement Venezuela, aan het meir van Tocarigua, vyf mylen van de zee.

VALENTIA, (Gregorius van) een Spaansch Jesuit, was te Medina del Campo in de maandt Maart des jaars 1551 geboren. Men zegt, dat zyne moeder, van hem zwanger gaande, gedroomt heeft, dat zy een altoos blaffenden hondt droeg, het welk zyne geloofsgenoten als een teken van zyne waakzaamheit voor de Roomsche lere uitleiden. Hy tradt in de societeit der Jesuiten te Salamanka in den jare 1565, wierdt daar op door den generaal van die orde in den jare 1571 naar Rome geroepen, alwaar hy twee jaren lang de Philosophie leeraarde, en in den jare 1575 naar Duitschlandt, daar hy over de 20 jaren achtereen, zo te Dillingen, als te Ingolstadt, de H. Godgeleerdheit onderwees, en veel verschil hadt met de Protestanten. Men beriep hem onder paus Clemens den VIII weder naar Rome, om aldaar de Godkunde te leeraren; en doordien toen de beruchte twist tusschen de Jesuiten en Dominikanen aangaande de middelen der Genade door 's pauzen tusschenkomst zou bygelegt worden, wierdt Vader Valentia tot een der voorstanders van zyne orde benoemt. Daar wordt verscheidentlyk aangaande zyn gedrag in deze zake gesproken, zo als de schryvers deze of gene party toegedaan zyn. Zommigen zeggen, dat hy, zullende beginnen te disputeren, den gewoonlyken eedt met de gewone bewoordingen weigerde te doen, te weten: *Juro quod alii jurarunt*; dat hy voorts by deze gansche zake zich zo gemaakt en onbescheiden aanstelde, dat de door den paus benoemde commissarissen hem aan zyn plicht moesten herinneren, en dat hy eindelyk in de tegenwoordigheit van den paus het zo kwalyk maakte, dat de zelve op hem vertoornt wierdt, hebbende namentlyk den 30 September des jaars 1602 een plaats uit *Augustinus* kwalyk aangehaalt, waar van hem de Dominikaner Lemos op staande voet overtuigde, waar over de paus hem met een dreigend gelaat zeide: *Ho, Ho!* dat Valentia zo speet, dat hy op de plaats van een beroerte aangetast, en dus naar Napels gebragt wierdt, daar hy den 25 April des jaars 1603 overleedt. Maar anderen roemen in 't tegendeel hoe treffelyk Vader Valentia zyne tegenstrevers den mondt stopte, en hoe veel de paus van hem hieldt, hebbende hem reets te Ingolstadt leren kennen, hem wegens zyne grote geleerdheit en bekwaamheit in het disputeren *Doctor Doctorum* noemende, en hebbende ter oorzake van zyne onpasselykheit, om dat hy hem gaarne zelf wilde horen, de vergadering uitgestelt. Rakende de kwalyk aangehalde plaats uit Augustinus, en zyne daar op gevolgde doodt, zeggen zy beide een fabel te zyn, en willen, dat hy zich die ziekte door de ongewoonte van de Romeinsche lucht en door gedurig zwoegen hadt op den hals gehaalt, waar door hy den 30 September des jaars 1602 met eene duizeling wierdt bevangen, en dus de vergadering moest opgeschort worden, waar op hy naar Napels was gebragt, alwaar hy op den gemelden dag overleedt. Doch men liet de gansche zaak rakende het dispuut over de middelen der Genade, met des zelfs byzonderheden, onafgedaan. Men heeft van hem: *Commentarii Theol. in Summam Thomæ*, en verscheide strydschriften, welke onder den tytel van: *De rebus fidei suo tempore controversis* by malkander gedrukt zyn. *Alegambe Bibl. Script. S. J. Thom. de Lemos Acta congregat. de auxiliis Gratiæ. Le Blanc Hist. congregat. de auxil. Theodor. Eleutherii Hist. controversiarum de auxil. Gratiæ.*

VALENTINIANUS de I, Roomsch keizer, was in Pannonië, naby de stadt Cibale, geboren, zynde zyn vader Gratianus geheten. Na de doodt van den keizer Jovianus wierdt hy eenparig van het leger in den jare 364 tot keizer uitgeroepen, waar op hy aan zyn broeder Valens het bestier over het Oostelyk gedeelte gaf, en zelf het Westelyk behieldt. Hy was zeer gelukkig in den oorlog tegen de Duitschers, en bragt verscheide barbaren onder 't juk. Alle schryvers bekennen, dat hy een zeer deugdzaam en bekwaam man was, maar zeer genegen tot toorn. Wanneer de Quaden by hem om vrede aanhielden, en de afgezant eenige harde woorden gebruikte, wierdt hy daar over zo toornig, dat hy eene bloedstorting kreeg, waar aan hy kort daar na, in den jare 375, stierf, hebbende 11 jaren en eenige maanden geregeert. Hy liet van zyne eerste gemalinne Severa na *Gratianus*, en van zyne twede *Valentinianus* den II, nevens drie dochteren, met name *Galla*, die met Theodosius trouwde; *Grata*, en *Justa*, die beide ongetrouwt stierven. *Ammian. Marcell. Prosper. Orosius.*

VALENTINIANUS de II, zoon van Valentinianus den I, wierdt in de stadt Anicium, in Pannonië, in den jare 375 tot keizer uitgeroepen. Zyn oudste broeder Gratianus, die nog voor zyns vaders doodt tot keizer was verklaart, wederstondt hem eerst, maar gaf naderhandt toe. Na de doodt van Gratianus zondt hy Ambrosius uit om den tyran Maximus tegenstandt te bieden: maar wanneer dit vruchteloos afliep, begaf hy zich met zyne moeder naar Thessalonika, om Theodosius om hulp te verzoeken, die, hebbende den tyran geslagen, Italië, Gallië, Spanje en Engelandt aan Valentinianus overgaf, en hem in 't bezit dier landen bevestigde, hem echter bestraffende, dat hy zyne moeder, zynde de sekte der Arianen toegedaan, al te veel volgde. Na verloop van eenigen tydt geraakte Arbogastus, een Frank, by den keizer zodanig in gunst, dat de zelve niets buiten zyne toestemminge deedt. Deze man wikkelde hem in een oorlog tegen de Franken in, doch bragt hem naderhandt in den jare 392 te Viënne, in 't Dauphiné, om 't leven. *Ambrosius in fun. Valentin. Ammian. Marcell. Socrat. Sozomen. Rufinus.*

VALENTINIANUS de III, zoon van Constantius en Placidia, wierdt zeven jaren oud zynde keizer, welke waardigheit hem Theodosius de jonge na de nederlage van den tyran Johannes te weeg bragt, en wierdt dus in den jare 427 keizer over gansch Italië. Maar hy wierdt ongelukkig, doordien zyn leger door de Gotthen in Gallië geslagen wierdt. Toen Attila in Italië kwam, joeg hy hem zo grote vrees aan, dat hy paus Leo moest te hulp roepen. Middelerwyl verliefde de keizer op eene Romeinsche vrouwe, de gemalin van Maximus, hoewel hy van haar geen de minste gunst kon genieten. Doch op een tydt met haren man in 't verkeerbordt speelende, en hem al zyn geldt, ja zelfs zynen ring afgewonnen hebbende, zondt hy den ring, als een teken van haren man, haar toe, liet haar in zyn paleis komen, en schondt haar aldaar. Deze vrouw klaagde dit haren man, die, om zulks te wreken, besloot den keizer van kant te helpen, ook zyn voornemen zo listig in 't werk stelde, dat hy den keizer bewoog Aetius uit den weg te ruimen, als de eenige, die zyn ondernemen kon dwarsbomen, waar op hy hem zelf in 't dal van Martius in den jare 455, in den ouderdom van 36 jaren, liet om 't leven brengen. *Cassiodor. Marcell. Evagrius. Procop.*

VALENTINO, eertyds een voortreffelyk slot, met een lusthof, in Piëmont, drie of vier honderd schreden van Turin gelegen. *Theatre de Savoye. Baudrand. Lettres de Voiture.*

VALENTINOIS, een landschap in Vrankryk, gelegen in 't neder-Dauphiné, tusschen de landen Viennois en Diois, het graafschap Venaissin, en de Rhone, door welke rivier 't Valentinois van Languedok afgezondert wordt. Het wordt in opper-en neder-Valentinois verdeelt. Het eerste strekt zich uit van de Isere tot aan de Droume, langs de Rhone; maar het laatste van de Droume tot aan het graafschap Venaissin. Behalven de hoofdstadt *Valence* zyn ook in 't Valentinois de steden *S. Marcellin, Romans* en *Montelimar*. Het Valentinois heeft eertyds afzonderlyke graven gehad, doch verviel na het afsterven van den laatsten grave *Lodewyk* aan de kroon van Vrankryk. Koning Lodewyk de XI heeft het met het Dauphiné vereenigt. Koning Lodewyk de XII verhief het tot een hertogdom, en gaf het aan Cesar Borgia, zoon van paus Alexander den VI, waar tegen nochtans die van het huis Poitiers protesteerden. Deze beweerden, dat hun vader dit graafschap tot hun nadeel niet hadt kunnen weggeven. Johannes van Poitiers, heer van Valliers, die toen leefde, liet in 't parlement van Grenoble zyn protest tegen des konings procureur aantekenen. Des zelfs dochter Diana hieldt by koning François den I zo lange aan, tot dat het aan haar voor haar leven wierdt toegestaan, en tot ter tydt het geschil zou beslist zyn. Tegenwoordig bezitten het de hertogen van Monaco. *Plinius. Ptolemæus. Chorier Hist. de Dauphiné. Colombi de Episc. Valent. Sammarth. Gall. Christ.*

St. VALENTINUS, een martelaar van de kerk van Rome, leefde in de XIII eeuwe, hoewel de gedenkschriften van zyn martelaarschap weinig geloof verdienen. Zyne gedachtenis wordt op den 14 February geviert. *Martyrolog. Rom.*

VALENTINUS, een aartsketter, het hoofd der *Valentinianen*, bragt zyne dwalingen in de II eeuwe, omtrent den tydt van den kei-

keizer Antoninus den Godvruchtigen, voor den dag. Hy was geboren uit Egypten, een welſprekend man, en de Platoniſche Philoſophie toegedaan. Men geeft voor, dat hem dit, alzo hem een ander in zeker bisdom was voorgetrokken, daar toe bragt, dat hy van het rechtzinnige geloof afviel, en op de dromeryen van de 30 goden kwam, die hy *Æones*, dat is *eeuwigheden*, noemde, hebbende mogelyk zulks uit de fabelen van Heſiodus, of, volgens anderen, waarſchynlyk uit de bedorvene Kabbale der Joden getrokken. Hy ſtelde, dat vyftien der zelve van het vrouwelyk geſlacht waren, lerende daar benevens, dat onze Heilandt uit der zelver vermenging, als een tweede Pandora, geſproten, en met zyn ligchaam, uit den hemel medegebragt, door het ligchaam der H. Maagdt Maria, als door een kanaal, doorgegaan was, als mede, dat niet alle menſchen weder zouden opſtaan. Hy verſpreidde deze zyne dwalingen in Egypten, te Rome, en elders. Zyne toehoorders kleefden ook de dwalingen der Gnoſtiken aan, en noemden zich naar hunnen naam. Valentinus gaf een Evangelie en Pſalmen uit. Hy kwam te Rome, en zwoer zyne dwalingen af; maar het was van geen duur: want naderhandt begon hy de zelve van nieuw te verdedigen, ja met groter yver dan te voren. Zo wel *Irenaus* als *Tertullianus* hebben tegen hem geſchreven. *Irenaus. Auguſtin. Theodor. Epiphan. Har.* 31. *Euſeb. Philaſtrius Diſſert. de hareſ. Valentiana, addita Introduct. ad Hiſt. Philoſ. Ebraor.*

VALERIA, eene Romeinſche vrouw, de zuſter van Valerius Publicola. Zy wierdt te Rome zeer geëert en bemind, om dat zy deze ſtadt van de wapenen van haren zone Marcus Coriolanus hadt vrygemaakt: want Marcus, generaal der Volſciërs, voorgenomen hebbende de ſtadt, door hem belegert, te verwoeſten, was zy juiſt in den tempel van Jupiter Capitolinus, maar ging nevens Volumnia, Vergilia, en andere vrouwen, naar buiten, en bragt het door bidden en ſmeken daar toe, dat hy van voornemen veranderde. *Plutarch. de vir. illuſtr.*

VALERIA, eene Romeinſche vrouw, de zuſter van den beroemden redenaar Hortenſius. Zy was zeer ſchoon, hadt treffelyke hoedanigheden, maar was van haren eerſten man geſcheiden. Naderhandt trouwde zy op eene zonderlinge wyze met Sylla: want deze een weduwenaar zynde, kwam zy juiſt in zeker ſchouwſpel naaſt hem zitten, en trok hem eenige wol uit zyn rok. Sylla haar deswegen met verwondering aanſchouwende, zeide zy tegen hem, dat zy het daarom hadt gedaan, dat zy ook eenigermaten aan zyn goed geluk mogt deel hebben. Dit behaagde hem zodanig, dat hy naar haar vernam, en eindelyk met haar trouwde. Hy liet haar zwanger na van eene dochter, de welke naderhandt *Poſthumia* genoemt wierdt. *Plutarch. in vita Sylla. Bayle Dict. Crit.*

VALERIANUS wierdt in den jare 244 na de doodt van Gallus door de Romeinſche legioenen tot keizer verklaart. Hy nam zynen zoon Gallienus tot zyn amptgenoot in de regering aan. Deze twee regeerden zamen zes of zeven jaren. In het begin zyner regering ſcheen hy de Chriſtenen te begunſtigen, die in menigte in zyn paleis en onder zyne bedienden waren: doch naderhandt door een Egyptenaar betovert zynde gaf hy zich aan allerlei buitenſporigheden over, bragt den duivelen offerhanden van menſchen, wroetende in de ingewanden van kinderen, om door zulke wigchelaryen toekomende dingen te weten. Ten laatſte verwekte hy de wreedſte vervolging tegen de Chriſtenen, die de zelve nog ooit ondervonden hadden: doch de Goddelyke wraak vervolgde hem ook. Sapores, koning der Perzen, nam hem te Ceſarea, door het verraadt van eenen zyner veldheeren, Macrinus genaamt, gevangen, zonder dat hy ooit weder in vryheit geſtelt wierdt. In 't tegendeel wierdt Valerianus tot een ſlaafſchen dienſt gebruikt, en moeſt Sapores zynen rug geven zo menigmaal die koning wilde te paardt klimmen. Eindelyk wierdt hy levendig gevilt, om dus door een Goddelyke wedervergelding te boeten al het onſchuldig vergoten bloedt der Chriſtenen. Dit geſchiedde in den jare 260. *Aurelius Victor. Eutropius. Euſebius. Oroſius.*

St. VALERIANUS, een martelaar te Tournus, in Burgundië, leefde in de twede eeuwe, ten tyde van den keizer Marcus Aurelius, en wierdt op het bevel van den ſtadhouder Priſcus gevangen genomen, en na vele pynigingen eindelyk den 15 September des jaars 179 gedood. Op zyn graf te Tournus wierdt een kerk gebouwt, van welke Gregorius Turonenſis gewag maakt. Naderhandt heeft men aldaar een klooſter, onder den naam van *Congregatio S. Valeriani*, geſticht, het welk keizer Karel de Kale in den jare 875 den monniken van l'Isle de Mermoutier inruimde. In het begin der XI eeuwe wierdt het door den brandt verteert. Naderhandt is het herbouwt, en op den name van St. Philibert ingewyd. De gedachtenis van dezen Valerianus wordt den 4 September geviert. *Greg. Turonenſ. de Glor. Mart. cap.* 54. *Acta apud Boland. Baillet Vies des Saints.*

VALERIANUS, biſſchop van Cemele, een verwoeſte ſtadt, en wiens bisdom naar Nicea verplaatſt is, leefde in de V eeuwe, en was een man van een zonderlinge achting. St. Eucherius, biſſchop van Lion, was zyn nabeſtaande en boezemvriendt. Deze ſchreef hem een nadrukkelyken brief, waar in hy hem de ydelheit der wereldt, en het gevaar, waar in hy zich bevondt, aantoonde. Valerianus begaf zich op het ontfangen van dien brief naar de woeſtyne van Lerins, van waar hy met geweldt genoodzaakt wierdt weder te keren, en den biſſchoppelyken ſtoel van Cemele te bekleden. In den jare 439 was hy op het concilie van Riez tegenwoordig, en in den jare 455 op dat van Arles, ter oorzake van Fauſtus, abt van Lerins, die nevens zyne monniken de biſſchoppelyke achtbaarheit gekwetſt hadt. Men heeft van hem twintig Homiliën, nevens een brief aan de monniken, in welken hy handelt van de deugdt en Apoſtoliſche ordonnantie. *Bellarminus de Script. Eccl. Vincent. in Apol. pro Valer. Cemel. Petrus Jofred. de Epiſc. Nic.*

St. VALERIANUS, biſſchop van Aquileja in de IV eeuwe, was de opvolger van den Ariaanſchen biſſchop Fortunatianus in den jare 355. Hy zuiverde zyn bisdom van die kettery, en trok verſcheide geleerde mannen onder zyne geeſtelykheit. In den jare 381 was hy voorzitter op het concilie te Aquileja. In het volgende jaar was hy tegenwoordig op het concilie van Rome, dat door paus Damaſus aldaar belegt was. Chromacius wordt voor zyn opvolger gehouden, na dat hy in den jare 389 geſtorven was. Volgens het *Martyrologium* wordt zyne gedachtenis geviert, op den 7 November. *Hieron. in Chron. Epiſt.* 42, 43. *Act. Concil. Aquilej. Theodoretus lib.* V. *c.* 8, 9.

VALERIANUS, een Afrikaanſch biſſchop, leefde in de V eeuwe, weigerde de genen, die de Ariaanſche koning der Vandalen, Genſerik, gezonden hadt, zyne boeken en kerkgewaadt, enz. over te leveren. Hy wierdt derhalven uit zyn bisdom van Abenze verjaagt, met een algemeen verbodt van hem niet in huis te ontfangen. Dus was hy genoodzaakt op open velden en wegen te verblyven, tot dat hy jammerlyk van gebrek om 't leven kwam. *Victor. Hiſt. Perſecut. Vandal. lib.* I. *cap.* 4.

VALERIO, (VINCENTIO) een vermaard plaatſnyder en beeldhouwer, die de ouden in hunne kunſt navolgde. Hy maakte een kriſtallyne bos voor paus Clemens den VII, en ſneedt daar op de ganſche hiſtorie van 't lyden Chriſtus. Deze paus in Vrankryk komende, vereerde dit ſtuk aan den koning, die hem daar voor een koſtelyken ring, en een ſchoon Nederlandſch tapyt gaf. Voorts ſneedt deze Vincentio nog verſcheide andere geſchiedeniſſen op kriſtallyne vaten voor den gemelden paus, die andere vorſten daar mede beſchonk. Hy maakte de afbeeldſels der 12 eerſte keizers, zeer vele medailles, en andere werken. Hy ſtierf in den jare 1546, en liet eene dochter na, die ook voortreffelyk kon ſnyden. *Felibien.*

VALERIUS ASIATICUS was een der voornaamſten onder de genen, die tegen Caligula zamengezworen hadden. Hy deedt zulks uit zekere wraakzucht, om dat Caligula van zyn vrouws gedrag kwalyk geſproken hadt. Na des keizers doodt droeg hy 'er zelf roem op in zekere redevoering tegen het volk. Hy was zeer ryk, en tweemalen burgermeeſter geweeſt. Ten tyde van Claudius, die hem beſchuldigde, dat hy met Poppa overſpelig leefde, liet hem Meſſalina, onder voorwendſel van tot nadeel van den Staat geſproken te hebben, aanklagen, hoewel dit de ware oorzaak daar van was, dat zy garen zyn koſtelyken tuin wilde hebben. Dus wierdt hy te Bajs gevangen genomen, en van daar naar Rome gebragt, daar men hem niet vergunde om zich voor den Raadt te mogen verdedigen, hem alleenlyk toeſtaande, dat hy in de tegenwoordigheit van den keizer, van Meſſalina en van zynen aanklager Suilius mogt ſpreken. Hy deedt dit zo nadrukkelyk, dat hy niet alleen het hert van Claudius zeer raakte, maar dat ook Meſſalina de tranen uit de oogen rolden: doch hy vorderde daar mede niet meer dan dat men hem vergunde de wyze, op welke hy wilde ſterven, te verkiezen. Hy was zo weinig over dit zeggen ontroert, dat hy zich met de grootſte ſtandvaſtigheit, hebbende te voren een goede maaltydt gedaan, de aderen het openen, en de houtmyt, daar hy na zyne doodt op zou gelegt worden, en die hy zelf van naby hadt bezichtigt, belaſtte elders heen te verplaatſen, op dat het vuur aan de bomen, daar omtrent ſtaande, geen ſchade zou doen. *Tacitus Annal. l.* 11. *cap.* 1.

VALERIUS, (AUGUSTINUS) biſſchop van Verona, en kardinaal, leefde in 't einde der XVI eeuwe, was geboortig van Venetië, en leeraarde aldaar opentlyk de zedekundige Philoſophie. Hy was verre in de Latynſche tale gevordert, die hy zeer ſchielyk ſprak. Zyn leven was ingetogen en zedig. Paus Gregorius de XIII gaf hem den kardinaalshoedt. Toen paus Pius de V de republyk van Venetië in den ban deedt, ſtierf hy van hertzeer, nalatende een *Rhetorica Chriſtiana*, nevens meer andere werken. *Nicius Erythraus Pinac.*

VALERIUS CATO was een vrygelaten van Burſinus, doch vry van geboorte, gelyk hy zelve getuigt in een geſchrift, by hem *Dira*, of *Imprecationes* genaamt. Doch hy wierdt in den oorlog van Sulla zo wel van zyne goederen als vryheit berooft. Hy was een vermaard ſpraakkundige (*Grammaticus*) te Rome, en wierdt daarenboven voor een der beſte meeſters in de dichtkunde gehouden. Men hadt verſcheide werken van hem, die by verſtandige lieden geprezen wierden, onder anderen zyne *Lydia*, en *Diana*, waar van het eerſte ſtuk genaamt wierdt *het vermaak der geleerden*, het twede *de roem zyner eeuw*. Suetonius getuigt van hem, dat hy niettegenſtaande deze zyne zonderlinge geleerdheit in armoede geleeft heeft, zynde veeltyds een medegeſelin der geleerde mannen. In 't laatſt van zyn leven wierdt hy genoodzaakt zyn huis te Tuſculum te verkopen, om zyne ſchulden te betalen. *Sueton. de illuſtr. Gramm.*

VALERIUS, (CORNELIUS) van Oudewater, ſtierf in den jare 1578. Hy ſchreef een werk, genaamt *Encyclopadia Artium*. Zyne ſchryfwyze is zonderling, doch zeer natuurlyk. Hy beweerde, dat men, om een wetenſchap behoorlyk anderen mede te delen, het licht der Philoſophie moeſt te baat nemen. Hier mede beoogde hy in 't byzonder zekere pedanten, die het fraaie der wetenſchappen door hunne barbaarſche ſchooltermen bederven en verduiſteren. *Valerius Andreas Bibl. Belg.*

VALERIUS CORVINUS MESSALA, een Romeinſch burger, was vermaard wegens zyne geboorte en natuurlyke hoedanigheden. Appianus getuigt van hem, dat hy in zyne jeugdt voor de Driemannen reets ontzaggelyk was. Doch naderhandt wierdt hy nevens Auguſtus tot burgermeeſter verklaart, en heeft de aanzien-

lykste bedieningen van den Staat bekleed. Hy schreef een boek van de letter *S*, nevens nog eenige andere, die dikwils van de ouden worden aangehaalt. Maar het werk, genaamt: *De progenie Augusti*, dat is: van de afkomst van Augustus, wordt hem verkeerdelyk toegeëigent; want de Latynsche styl is te slecht voor de eeuwe van den keizer Augustus. Plinius verhaalt van hem, dat hy twee jaren voor zyne doodt zyne geheugenis geheel verloren heeft. Tibullus heeft de derde Elegia van zyn I boek aan dezen Messala geschreven. Van hem gewagen ook *Cicero*, *Suetonius*, *Seneca*, *Vellejus Paterculus*, *Aulus Gellius*, en *Macrobius*.

VALERIUS, (CYPRIANUS) een Protestantsch schryver, heeft een Spaansche overzetting van de boeken des Ouden Testaments uit den Hebreeuschen grondtext in 't licht gegeven; insgelyks van het Nieuwe Testament uit de Griekfche grondtale. De eerste gebruiken de Portugeesche Joden te Amsterdam in hunne huizen. Doch Richard Simon heeft aangemerkt, dat het veel eer een twede uitgave van *Cassiodorus de Reyna* is, dan een nieuwe vertaling, en dat hy des zelfs misslagen behouden heeft. Doch nademaal die van Cassiodorus zeer seldzaam geworden is, moet de overzetting van Valerius gebruikt worden van de genen, die de H. Schriftuur in de Spaansche tale lezen willen: want de Spaansche vertaling der Joden te Ferrara is zeer hard en byna onverstaanbaar. *Richard Simon Hist. Crit. V. T.*

VALERIUS FABIANUS was een bloedverwant van een zeer ryken gryzaardt, genaamt *Domitius Balbus*, eerst prætor of hoofdschout der stadt Rome, en gaf zich voor des zelfs erfgenaam uit. Doch wanneer het testament, door hem zelve valschelyk opgestelt, geopent wierdt, heeft hem de Raadsvergadering van Rome volgens de *Lex Cornelia* veroordeelt. Dit geschiedde onder de regering van den keizer Nero. *Tacitus Annal. l.* XIV.

VALERIUS FLACCUS, een Latynsch dichter, van Sezze, of Setia, eene stadt in Campagna di Roma. Hy leefde ten tyde van den keizer Domitianus, en wierdt van Martialis zeer bemint. Hy maakte een poëtisch werk van de Argonauten in VIII boeken. *Girald. Hist. Poët. Crinitus. Scalig. Fabritii Bibl. Lat.*

VALERIUS LAEVINUS, burgermeester (*Consul*) van Rome, hadt het opperbevel over de benden der Romeinen tegen Pyrrhus, koning van Epyrus, in Lukanië; doch wierdt geslagen. Onderwylen liet hy een gerucht lopen, dat Pyrrhus gesneuvelt was. Voor de twede maal burgermeester zynde, nam hy Agrigentum in, dat Hanno, veldheer der Carthaginenzen, verovert hadt, en liet de gansche regering dezer stadt doden. *Livius lib.* XXVII.

VALERIUS, (LUCAS) een beroemd wiskunstenar, leeraarde langen tydt de landmeetkunde in een collegie te Rome, en maakte zich een zo groten naam, dat hem Galilæus den Archimedes van zynen tydt noemde. Hy bleef den ganschen tydt ten huize der geleerde Sarrochia te Rome, waar in hy ook stierf. Men heeft van hem: *De centro gravitatis solidorum*; *De quadratura per simplex falsum*; enz. *Janus Nicius Erythræus Pin.* I. *n.* 130.

M. VALERIUS CORVINUS, een Romeinsch overste, hieldt met zeker generaal der Galliërs, die de Romeinen in het gezicht der beide legers hadt uitgedaagt, een tweegevecht. Wanneer het zelve begon, zette zich een rave op zynen helm; en toen zy begonnen te vechten pikte hy den generaal der Galliers in 't aangezicht, waar door hy den zelven zodanig in verwarring bragt, dat ten laatste Valerius de overwinning behaalde, en den Gallier doodde. Daar van kreeg hy den naam van *Corvinus*. Zommigen willen den beruchten Matthias Corvinus van Hungarië uit dit geslacht afleiden. *Livius lib.* XVI, *c.* 26. *Florus l.* I, *c.* 13. *Valer. Maxim. l.* VI, *c.* 15. *Eutropius l.* II. *Aurel. Victor.*

VALERIUS MAXIMUS was van Rome geboortig, en van vaders zyde uit het geslacht der Valerii, en van moeders zyde uit dat der Fabii gesproten. Hy oeffende zich eerst in de studiën, maar trok naderhandt met Sextus Pompejus te velde. Na zyne wederkomst nam hy voor de heldendaden en merkwaardige redenen der Romeinen en andere grote mannen te beschryven, het welk hy in dat werk deedt, dat men nog van hem in IX boeken heeft, zynde aan den keizer Tiberius opgedragen. Nog andere werken worden hem toegeschreven. Verscheide geleerden houden Valerius Maximus niet eigentlyk voor den maker van dat boek, dat 'er nog van hem overig is. Dit is zeker, dat in de tyden van Tiberius deze vermaarde Romein in verscheide boeken de voorbeelden en aanmerkenswaardige daden der Grieken en Romeinen heeft verzamelt: doch om dat dit werk zeer wydlopig was, zou Januarius Nepotianus het zelve kortelyk hebben zamengetrokken, dat men voor dat werk houdt, dat 'er thans nog voor handen is. *Vossius lib.* X. *de Hist. Lat. P. Cantel. in Commentar. Harduinus in Plinio. Fabricius Bibl. Lat. lib.* II, *c.* 5.

P. VALERIUS PUBLICOLA, een voornaam Romein, wierdt kort na het verjagen der koningen uit Rome burgermeester, en zegepraalde met Brutus over de Vejen en de Volscen. Deswegen wierdt hy Publicola genoemt, om dat hy 't in alles met 't gemene volk hieldt. Men vatte argwaan tegen hem op, dat hy voorhadt Tarquinius wederom in de stadt te brengen, om dat hy een huis op een berg op de wyze van een vesting bouwde. Daar op haalde hy het terstondt onder de voet, en bouwde een ander in eene vlakte. Hy was viermalen burgermeester, maar stierf zo arm, dat het gemeen geldt tot zyne begravenisse moest zamelen. *Livius l.* II, *c.* 1. *Dion. Halicarn. l.* IV, *c.* 2. *Florus l.* I, *cap.* 9. *Aurel. Victor. Entrop. lib.* I.

VALERIUS POTITUS, een der tienmannen van het oude Rome, bevredigde het volk, dat op hem en zyne amptgenoten verbittert was; en na dat de burgermeesterlyke waardigheit binnen Rome herstelt was, is hy de eerste geweest, die de zelve wederom bekleed heeft. Hy behaalde een grote overwinning op de Volscen. Maar wanneer hem de Raadsvergadering de eer van een opentlyke zegepraal weigerde, verzocht hy de zelve door den gemeentsman (*Tribunus plebis*) Icilius van het volk. Dus is hy nevens zyn amptgenoot *Marcus Horatius* de eerste geweest, die tegen de toestemming der Raadsvergadering heeft gezegepraalt. *Plutarchus.*

VALERIUS PROBUS, een beroemd letterheldt, die ten tyde van den keizer Adrianus, omtrent den jare 130, leefde. Hy was van Berytum geboortig, en zocht eerst in den oorlog hoofdman te worden. Maar deze plaats niet kunnende krygen, begon hy te studeren. Toen las hy vlytig in de boeken, en bragt het zo verre, dat hy daar na anderen kon onderwyzen, hoewel hy nooit meer dan drie of vier toehoorders hadt. Hy schreef eenige traktaten, onder welke zyn: *Commentaria in Virgilium*; *De notis antiquis*; *De temporum connexione*; enz. *Sueton. de illustr. Grammat. Servius. Fabricius.*

Q. VALERIUS ANTIAS, een Latynsch geschiedkundige, schreef Jaarboeken (*Annales*) doch die verloren zyn. Hier in schreef hy met veel lof van de daden der Romeinen. Het schynt een groot werk geweest te zyn; immers Priscianus haalt het zevende boek aan, en Gellius het vyf en zeventigste. Hy wordt ook van Plinius, Livius, Plutarchus en anderen aangehaalt.

VALERIUS SORANUS, een Latynsch dichter, van wien Cicero spreekt, als van een man, die de Grieksche en Romeinsche talen volmaaktelyk verstondt, en die daarenboven zeer welsprekend was. Hy leefde ten tyde van Julius Cesar. Varro heeft de navolgende vaarzen van hem aangehaalt:

Jupiter omnipotens, Regum Rex ipse, Deûmque
Progenitor, genitrixque Deûm, Deus unus & omnes.

St. VALERY, of WALARICUS, abt in 't landt van Vimeu, in Pikardië, wierdt in 't midden der VI eeuwe te Auvergne geboren, en was in zyne jeugdt een hoeder der schapen van zynen vader. Des niettegenstaande vondt hy middel om te leren lezen. Groot geworden zynde begaf hy zich in weerwil van zyne ouders in een klooster. Vervolgens bezocht hy het klooster van Luxeu, en genoot aldaar het onderwys van St. Columbanus. Hier bleef hy tot den jare 614, wanneer alle kloosterlingen door koning Theodoricus verstrooit wierden. Hy vloodt derhalven naar het kerkgebiedt van Amiens, alwaar hem Clotarius een stuk lands gaf niet verre van den mondt der rivier de Somme. Hier bouwde hy een kapel; en na dat hy een geruimen tydt het volk aldaar onderwezen hadt, sloot hy zich in een celletje op, om het overige van zyn leven in eenzaamheit door te brengen. Hy stierf in den jare 622, den 12 December. Naderhandt heeft men hier ter plaatse een klooster gesticht. In dit klooster hebben tot den jare 981 kanunniken gewoont, toen namentlyk Hugo Capet de geestelyken van St. Lucianus de Beauvais derwaarts liet komen, en daar henen de overblyfselen van St. Valery deedt brengen, die Arnulphus, graaf van Vlaanderen, in den jare 952 hadt gekocht, en in de abdy van St. Bertinus geplaatst. *Bollandus. Baillet vies des Saints.*

VALESIUS, een Arabisch ketter, van wien de *Valesianen* hunnen naam bekomen hebben. De zelve plagten alle hunne aanhangers of met geweldt, of goedwillig te besnyden, en deden dat ook dikwils aan andere menschen, die ze daar toe konden bewegen. Zy hadden nog verscheide andere dwalingen, en verwierpen de Wet en de Propheten. *Epiphan. Hær.* LVIII. *Augustin. Hær.* XXXVII. *Baronius.*

VALESIUS, (ADRIANUS) historieschryver des konings van Vrankryk, wierdt den 14 January des jaars 1607 te Parys geboren. Zyn vader Carolus Valesius was uit een adelyke familie in Normandië gesproten. Hy begon reets in den jare 1646 de Historie van Vrankryk te schryven, waar op in den jare 1658 het twede en derde deel volgde. In den jare 1662 wierdt hy koninklyke historieschryver, met een jaarlyksche wedde van 1200 livres. In deze hoedanigheit heeft hy vele dingen geschreven. Hy stierf den 2 July des jaars 1692, hebbende een bestendige gezondheit genoten. Hy was van een vriendelyken ommegang, en liet twee kinderen na, een zoon, en eene dochter. De zoon heeft de *Valesiana* in 't licht gegeven. Zyne voornaamste schriften zyn: *Annales Francici*; *Dissertatio de Basilicis*; *Dissertatio de Petronii Arbitri Fragmento*; *Notitia Galliæ*; *Ammianus Marcellinus cum notis*, en nog eenige andere. *Perrault les hommes illustr. T.* II. *p.* 15. *Acta Erud.* 1694. *p.* 307. *Journal des Savans T.* XX.

VALESIUS, (HENRICUS) historieschryver van Vrankryk, wierdt in den jare 1603 geboren, en was de oudste broeder van den bovengemelden Adrianus Valesius. Hy wierdt eerst naar Verdun gezonden, om aldaar onder de Jesuiten te studeren, alwaar hy preuven van een zonderlinge naarstigheit gaf. Toen de Jesuiten in den jare 1618 wederom binnen Parys gelaten wierden, kwam Valesius ook aldaar, en oeffende zich onder Petavius in de rederykkunst. In den jare 1622 begaf hy zich naar Bourges, oud zynde 19 jaren. Hier begon hy zich in de Rechten te oeffenen. Wederkomende leide hy zich op de praktyk, hoewel meer om zyn vader genoegen te geven dan om 'er zyn werk van te maken. In dezen staat bleef hy zeven jaren lang; doch begon toen zich met ernst op de Grieksche en Latynsche authentren te leggen. De president de Mêmes gaf hem een jaarlyksche wedde van 2000 Fransche livres. Na des zelfs doodt gaf hem de kardinaal Mazarin jaarlyksch 1500 livres, die hy na des zelfs afsterven behieldt. Boven dien wierdt hy in den jare 1660 met een wedde van 1200 livres onder de koninklyke Raden aangenomen, en tot 's koonings historieschryver benoemt. Wanneer vervolgens de plaats van hoogleeraar in de Grieksche taal open viel, en men besloot de zelve den gene op te dragen, die zich in een toe dien

dien einde aangestelt onderzoek best kwam te gedragen, wierdt hy nevens Colbert tot examinator aangestelt. In het 61 jaar zyns ouderdoms trouwde hy een jong meisje, met namen Margareta Chasneau, by welke hy binnen 11 jaren zeven kinderen teelde, te weten vier dochteren, die voor hem stierven, en drie zonen, genaamt *Adriaan*, *Henrik* en *Karel*, die hem alle overleefden. Hy stierf in Maart des jaars 1676, nalatende den roem van een uitmuntende kennis in de kerkelyke geschiedenisse. *Eusebius*, *Socrates*, *Sozomenus*, *Philostorgius*, en andere schryvers zyn door hem in 't Latyn vertaalt, en met aanmerkingen in 't licht gegeven. Ook heeft men van hem: *Exterpta Hist. Graec. de virtutibus & vitiis*; enz. Hy hadt ook voorgenomen verscheide autheuren, als *Sulpicius Severus*, *Rufinus*, *Cassiodorus*, en meer andere, die hy naar zommige handschriften hadt verbetert, in 't licht te geven; doch wierdt daar in door de doodt belet. Zyn broeder *Adrianus Valesius* heeft zyn leven beschreven. *Batesii vita*. *Perrault les Hommes illustres*.

VALESUS, of VALESIUS, wegens zyne afkomst uit een oude familie der Sabynen dus genaamt, was bygeval oorzaak van de instelling der *Ludi Seculares*, of Eeuw-spelen. Te weten, hy hadt een bosch voor zyn huis, wiens bomen uitnemend hoog waren. Deze wierden door den blixem in brandt gestoken en verteert. Dit voorteken, of wonder maakte hem zeer verlegen. Niet lang daar na vielen zyne kinderen in een gevaarlyke ziekte, zonder dat de geneesmeesters haar eenige hulp konden toebrengen. Hy liep derhalven tot de wigchelaars. Deze zeiden hem, dat de goden zeer op hem vergramt waren. Hy poogde derhalven de zelve door offerhanden te verzoenen, en in 't midden zyner bekommernisse wierp hy zich voor de voeten der godinne Vesta, dragende aan de zelve zyn eigen leven, en dat van zyne huisvrouwe op, om het leven zyner kinderen te redden. Zich omkerende naar het afgebrande bosch, hoorde hy een stem, die hem toeriep, dat hy zyne kinderen naar Tarente zou brengen, en hen water uit den Tyber te drinken geven. Dit maakte hem nog wanhopiger, niet wetende hoe aldaar, in den uitersten hoek van Italië, water uit den Tyber te halen, dat hem gelast wierdt alvorens op den altaar van Pluto en Proserpina warm te maken, die beide onderaardsche godheden waren. De wigchelaars zo wel als hy zelf namen dit als een kwaad voorteken op. Ondertusschen begaf hy zich met zyne kinderen scheep, en nam vuur met zich: doch de onmatige hette was oorzaak, dat hy den Tyber bevarende onderweeg aan landt roeide, en zyn verblyf in een herdershutje nam. Hier verstondt hy, dat die landstreek ook Tarente genaamt wierdt. Dit deedt hem uit blydschap geloven, dat het deze plaats wel mogt zyn, die hem aangewezen was om zyne kinderen te genezen. Met een woordt, hy gaf zyne kinderen van het warme Tyberwater, die daar op in slaap vielen, en ontwakende genezen waren, verhalende, dat ze in den droom een man van een buitengewone en goddelyke gedaante gezien hadden, die hen hadt belast een zwarte offerhande ter eere van Pluto en Proserpina te offeren, en voorts drie nachten achtereen te dansen en vrolyk te zyn ter plaatse van de Campus Martius, alwaar de paarden plagten geoeffent te worden. Valesus, willende hier een altaar oprechten, vondt onder het graven der aarde een volmaakt altaar, met dit opschrift:

PLUTONI. ET. PROSERPINÆ.

VALETTA, of VALLETTA (NICOLAUS XAVERIUS) hadt van jongs af grote lust tot de studiën. Hy onderhieldt met de geleerdste mannen briefwisseling over de seldzaamste zaken, als met Clericus over de eigenschappen van een stuk onverbrandelyk hout, zynde in Napels gevonden, met Wilkins in Engelandt over de Egyptische beeldspraakkunde (*Hieroglyphica*), met Jac. S. Arnaud, een Engelschman, over Homerus dichtkunde, enz. Hy trachtte inzonderheit, naar het voorbeeldt van zyn neef, de geleerden in hunnen arbeidt zo wel door het lenen van goede boeken en uitgelezene berechten, als anderszins de behulpzame handt te bieden. In zyn 20 jaar wierdt hy Doctor in de rechten, maar oeffende zich daar benevens afzonderlyk in de Philosophie en wiskunst. Van zyne bekwaamheit in de Latynsche dichtkunst getuigen zyne verscheide op allerhande voorvallen gemaakte gedichten. Hy verstondt de Grieksche taal in den grondt, als mede de Engelsche; want hy heeft zelfs het treurspel van Addison, *Cato* genoemt, in het Italiaansch vertaalt. Door zyn groten vlyt hadt hy zyne natuurlyke zwakheit nog meer vermeerdert, weshalven hy in den jare 1718 te Napels in den ouderdom van 30 jaren stierf. *Gelehrte Zeitungen* 1718. P. I.

VALETTE, een stadt op het eilandt Malta, is de setel van den grootmeester der Johanniter orde van Jeruzalem. Zie het artykel van MALTA.

VALETTE, of VILLEBOIS, een Fransche stadt in Angoulême, voert den tytel van een hertogdom, waar van zich de heeren uit het huis van *Nogaret* en de hertogen van Espernon schryven.

VALETTE, (JAN LODEWYK NOGARET DE LA) hertog van Espernon, Villebois, Pair en admiraal van Vrankryk, gouverneur van Provence en Guiënne, generaal van 't Fransche voetvolk, en ridder van 's konings orde. Hy was uit een oud geslacht gesproten, dat eenige honderd jaren in opper-Gascogne beroemd is geweest. Zyne ouders waren Jan van Nogaret, heer de la Valette, koninklyke Fransche Maitre de Camp van de ligte ruitery, en generaal luitenant in Guienne, zynde na vele dappere daden gedaan te hebben in den jare 1573 gestorven, en Johanna de S. Lary, dochter van den heere de la Bellegarde, gouverneur van Thoulouze. Hy was in de maandt May des jaars 1554 geboren, en hadt een ouder broeder, genaamt Bernhard Nogaret, hertog van la Valette, dies hy eerst de heer van Caumont genaamt wierdt. Zyn vader besteedde hem nevens dezen zynen oudsten broeder te Parys in 't collegie van Navarre; maar doordien zy meer lust tot den oorlog hadden, nam hun vader hen in den jare 1570 mede te velde tegen de Hugenotten, wanneer hy in een treffen by Mauvais zyn vader, in levensgevaar zynde, redde, en in den jare 1573 het beleg van Rochelle bywoonde. Na zyns vaders doodt trok hy naar 's konings hof, en zocht door de voorsprake des hertogs Henrik van Guize eenige bedieningen, door zyns vaders doodt opengevallen, te verkrygen, dat hem echter wierdt afgeslagen, waarom hy nooit een vriendt van den zelven is geweest. In den jare 1574 begaf hy zich in dienst van koning Henrik van Navarre, met wien hy in den jare 1575 heimelyk uit Parys naar Alençon vluchtte; maar hy verliet kort daar na, toen deze koning den Hervormden Godsdienst weder wilde aannemen, des zelfs dienst, en kwam in den jare 1577 weder aan 't hof van koning Henrik den III van Vrankryk. Hy trok met des zelfs broeder, hertog François van Alençon, tegen de Hugenotten te velde, was mede tegenwoordig by de verovering van la Charité, Issoudun en Brouage, en vermits hy eene zonderlinge dapperheit blyken liet, wierdt hy nevens den hertog Annas van Jojeuse in den jare 1579 des konings voornaamste gunsteling. Het gebeurde, dat hem de koning op een tydt berispte, om dat hy niet wel gekleed voor hem verscheen, dat hem zodanig in 't harnasch bragt, dat hy 't hof wilde verlaten; maar hy veranderde van besluit toen de koning hem van nieuw zyne gunst liet blyken. Deze koning maakte hem daar op zynen geheimen Raadt, en zondt hem in den jare 1579 aan hertog Emanuel Philibert van Savoje, om hem den voorgenomen oorlog tegen de stadt Geneve af te raden. Gedurende zyne afwezigheit zocht hem de heer van S. Luc, die ook 's konings gunsteling was, by den koning zwart te maken, dat echter ongelukkig voor hem zelf uitviel, zo dat hy van 't hof moest wyken. In den jare 1580 kreeg hy het regiment van Champagne als overste, en trok met het zelve onder den maarschalk van Matignon voor de stadt Fere. Maar dewyl hem de maarschalk van het met de stadt gemaakte akkoord geen kennis hadt gegeven, trok hy zonder verlof uit het leger, en verwurf by den koning het opperbevel over deze stadt. Ook wierdt hy tot hertog van Espernon verklaart, welke heerlykheit de koning gekocht, en tot een hertogdom gemaakt hadt. De koning wilde hem in den jare 1581 de zuster van zyne gemalinne, de princesse Christina van Vaudemont, geven; maar hy weigerde zulks. In den jare 1582 maakte hem de koning Pair van Vrankryk en ridder van den H. Geest. In den jare 1585 wierdt hy aan den koning van Navarre naar Pamiers, in 't graafschap van Foix, gezonden, om hem voor te stellen van by de toenmaals gemaakte ligue den koning by te staan, zich van de opvolging te verzekeren, en daar benevens tot den Roomsch-Katholyken Godsdienst te willen overgaan; maar hy kon hem tot dit laatste niet bewegen. In het zelve jaar maakte hem de koning generaal over 't Fransche voetvolk, en gouverneur van Metz, Toul en Verdun, waar over de hertog van Guize, nevens de meesten van de ligue, te onvrede waren, die Toul en Verdun ook onder de gehoorzaamheit van de ligue bragt: daarentegen wierdt Metz door dezen hertog, die den koning trouw bleef, bewaart. Nog in dit zelve jaar 1585 wierdt een bestandt tusschen den koning, den hertog van Guize, en die van de ligue te Nemours gesloten, en de oorlog tegen den hertog van Navarre, als het hoofdt der Hugenotten, verklaart, wanneer hy tegen de zelve een leger in Provence geboodt, maar 't zelve kort daar na aan zynen broeder overgaf, naar 's konings hof ging, en aldaar den 28 July des jaars 1587 met Margareta van Foix trouwde, die hem het graafschap Kandale, en andere goederen, aanbragt: daarenboven beschonk hem de koning met een assignatie van 40000 kronen, welke hy echter, als men zegt, nooit heeft ontfangen. Hy trok in 't zelve jaar tegen de Duitsche ruitery, die onder Fabianus van Dohna de Hugenotten te hulp kwam, te velde, en hieldt met de zelve aan de rivier de Loire een gelukkig treffen; hoewel men voorgaf, dat hy nog meer hadt kunnen doen, zelfs ook een pasquil tegen hem wierdt gemaakt, zynde een boek, met den tytel van Beschryving van zyne daden, waar in op alle bladen het woordt *nihil* gevonden wierdt. Wanneer de hertog Annas van Jojeuse in den slag by Coutras gesneuvelt was, wierdt hy de voornaamste gunsteling van koning Henrik den III, en verkreeg kort daar na het opperbevel van Xaintogne, Angoulême en van 't landt van Aunis. De koning maakte hem ook in den jare 1587 admiraal van Vrankryk, en gouverneur van Normandië, van Caen, en Havre de Grace. Maar als de koning met die van de ligue weder vrede hadt gemaakt, drongen zy daar op, dat hy hem van 't hof zou wegzenden, dat ook geschiedde, wanneer hy naar Loches moest wyken, en van zyn opperbevel van Normandië afstandt doen. Daar op zocht de hertog van Guize hem nog meer te bederven, en de ligue liet een manifest tegen hem uitgaan; waar tegen hy zyne nooddruft bekend maakte, maar om zyne zekerheit van Loches naar Angoulême week, daar hy op 's konings bevel zou in verzekering worden genomen; maar hy verweerde zich op 't slot, daar hem de burgers belegert hadden, tot dat hem de heer van Tsyent te hulp kwam, en de burgery dwong het beleg op te breken, en zyne gemalin, in de stadt bewaart wordende, weder los te laten. Maar na dat de heeren van Guize te Blois vermoord waren, stak hy het hoofdt weder op, ontzette Periveux en Blois, en verzoende zich weder met den koning. Als Henrik de III Parys belegerde, voerde hy de achterhoede aan, en toen die koning van Jakob Clemens vermoord wierdt, wilde hy in 't eerst Henrik den IV niet erkennen; maar hebbende het lyk van Henrik den III naar Compiegne gebragt, begaf hy zich naar zyn gouvernement van Angoulême,

en verſterkte dat ſlot nevens de citadelle te Saintes. Naderhandt nam hy Limoges in, veroverde St. Germain, in 't Limouſin, en verdreef den hertog van Aubeterre uit het landt van Angoulême. Eindelyk vereenigde hy zich in den jare 1591 met koning Henrik den IV, woonde het twede beleg van Parys by, en bragt eenige manſchap in Pikardië, daar hy tegen hertog Karel van Aumale ſtreedt, by het beleg van Chartres en Nojon tegenwoordig was, en daar na weder naar zyn gouvernement keerde. Wanneer zyn broeder in den jare 1592 ſtierf, begaf hy zich naar des zelfs opengevallen gouvernement van Provence, nam Montauban, Arles, Antibes en Cannes in, maar ſtiet het hoofdt voor Marſeille en Aix. Doordien hy in Provence al te ſtreng regeerde, verloor hy de genegenheit der inwoonders, die zelfs by den koning om een anderen gouverneur aanhielden, gelyk dan de zelve den maarſchalk van Ornano bevel gaf op 't doen van dezen hertog acht te ſlaan, en hem beval de ſtadt Aix in ruſt te laten. Maar hy kantte zich tegen dit bevel aan, dies de koning den heere de Lesdiguieres in den jare 1595 met een leger tegen hem liet optrekken, die hem ook ſlag leverde, en hem ſloeg, de door hem voor Aix opgeworpene ſterkte innam en verwoeſtte, ook Toulon en Signak veroverde. Als daar op hertog Karel van Guize, dien de koning het opperbevel over Provence hadt opgedragen, aldaar aankwam, hieldt hy met den zelven aan de rivier Argence een treffen, verloor de veſting St. Tropes, nevens andere plaatſen, en toen hy zich te Brignoles onthieldt, maakte een, met name Bartholomeus Bigire, een aanſlag om hem met buſchkruidt, dat hy in ſchyn van meel in 't huis, daar de hertog in woonde, gebragt hadt, in de lucht te doen ſpringen. Zelfs wierp dit buſchkruidt een gedeelte van het huis omver, maar ſchroeide hem, over tafel zittende, alleen zyn baardt en haair. Eindelyk, niettegenſtaande de vyanden van Vrankryk hem verſcheide aanbiedingen deden, nam hy voor in den jare 1596 zich den koning te onderwerpen, die hem ook in genade aannam, en hem in plaats van het door hem geëiſchte gouvernement van Provence dat van opper-en neder-Limouſin gaf. Maar hy bleef by den koning tot de in den jare 1598 geſlotene vrede, en diende in den oorlog tegen Savoje. Na de met den hertog van Savoje gemaakte vrede reiſde hy naar Guiënne, en ſtelde eenige ridderſpelen te Bourdeaux aan, dat hem zyn oude vyandt, de maarſchalk van Ornano, generaal luitenant van die provincie, zocht te beletten, waar over hem de hertog een kartel te huis zondt. Doch het kwam tot geen tweegevecht, maar zy wierden beide naar Parys ontboden, en verzoenden zich daar in 's konings tegenwoordigheit in den jare 1601 met malkander. Wanneer hy na verloop van tydt niet wilde toeſtaan, dat het regiment van de koninklyke lyfgarde, buiten zyne toeſtemminge, als zynde kolonel generaal, aan den heere van Crequi zou gegeven worden, viel hy in ongenade by den koning, doch moeſt zich haaſt onderwerpen, en verkreeg evenwel, dat de heer van Crequi den eedt van getrouwheit aan hem moeſt doen. In den jare 1605 hulp hy de gerezene onluſten in 't Limouſin ſtillen, en deedt met den koning in den jare 1606 een veldtocht tegen den hertog van Bouillon naar den kant van Sedan. Wanneer koning Henrik de IV den 4 May des jaars 1610 in zyne koets te Parys door François Ravaillak dood geſtoken wierdt, zat hy aan zyne zyde. Hy ging terſtondt naar 't Raadhuis en in 't Parlement, en was de eerſte, die voorſtelde om de koningin tot regentinne gedurende de minderjarigheit van koning Lodewyk den XIII te verklaren, dat ook geſchiedde. Hem wierdt daar op de zorg voor de begravinge van den ontzielden koning te S. Denys opgedragen, dat hy ook bezorgde, en hem ter eere een marmer ſtandbeeldt in de kerk van S. Cloud, waar omtrent hy was doodgeſtoken, liet oprechten. In de binnenlandſche onluſten, welke de prinſſen van den bloede verwekten, hieldt hy altoos de zyde der koninginne, doch raakte haaſt by haar in ongunſt, waarom hy zich zeer misnoegt naar Angoulême begaf, en alle toebereidſelen ter verweering maakte, byaldien hy aangetaſt wierdt. Daar na hieldt hy grote vriendſchap met des konings gunſteling, den hertog van Luines, die echter niet lang duurde, zodanig, dat de koning voorhadt hem in verzekering te laten nemen, zo hy niet in tyds zich uit Parys weggemaakt hadt. Wanneer na de doodt van den maarſchalk van Ankre de koningin Maria de Medicis op 't ſlot te Blois gebragt wierdt, bewoog zy hem in den jare 1619, dat hy haar heimelyk van daar zou wegvoeren, en in zyn gouvernement in zekerheit brengen, dat hy ook deedt, brengende haar, na dat hy met een ladder het venſter van het ſlot was uitgeklommen, naar Loches, en van daar naar Angoulême. Koning Lodewyk de XIII zondt daar op den hertog van Majenne, nevens eenig volk, tegen hem; maar men maakte een verdrag, en de koningin verkreeg het opperbevel van Anjou, nevens de ſloten Angers, Ghinon en Pont de Ce. Hy kreeg voor zich volkomen genade, maar van de koninginne niet meer dan een ſchonen diamantring, niettegenſtaande hy harentwegen 200000 kronen koſten gemaakt hadt. Evenwel, toen de koningin in den jare 1620 tegen haren zoon, den koning, de wapenen opvatte, hieldt hy hare party, maar bukte weder voor den koning, na dat haar volk by Pont de Ce geſlagen was, en de koning maakte in den jare 1621, dat zyn twede zoon, de aartsbiſſchop Lodewyk van Thoulouze, van paus Pius den V den kardinaalshoedt ontfing. In 't zelve jaar reiſde hy, op 's konings bevel, naar Bearn, en bragt die provincie onder des konings gehoorzaamheit, voerende daar benevens in den oorlog tegen de Hugenotten een eigen leger, daar hy Rochelle mede belegerde. Maar toen men het opperbevel van dit leger voor Rochelle aan grave Lodewyk van Soiſſons, als prins van den bloede, opdroeg, verliet hy in den jare 1622 het leger, en kreeg van den koning het opperbevel in Guiënne, doch moeſt daarentegen van zyne andere hoge bedieningen afſtaan. Als de oorlog met de Hugenotten weder begon viel hy in Languedok, en pleegde daar groot geweldt. In den jare 1628 was hy generaal luitenant onder prins Henrik van Condé in den hervatten oorlog tegen de Hugenotten, en men ſchryft hem toe, dat hy 't allereerſt voorſtelde den dam te leggen, waar door de haven van Rochelle geſtopt, het Engelſche ontzet verhindert, en de ſtadt tot de overgave gedwongen wierdt. Wanneer in den jare 1632 des konings broeder, de hertog van Orleans, nieuwe onluſten in 't ryk verwekte, bragt hy eenig krygsvolk op de been, en nam de ſtadt Montauban in, waar over de koning op hem te onvrede was, hoewel hy den zelven van zyne trouwe liet verzekeren. Vervolgens raakte hy in onmin met den kardinaal Richelieu, die te weeg bragt, dat hy zyn opperbevel verlaten en zich naar zyn ſlot Plaſſak begeven moeſt; en doordien hy ook met den aartsbiſſchop van Bourdeaux in onmin leefde, en de zelve hem in den ban hadt gedaan, wierdt in den jare 1634 te Parys in een grote vergadering der prelaten het vonnis tegen hem uitgeſproken, waar by hy in den ban wierdt gedaan, en zo lange van zyne waardigheden vervallen verklaart, tot dat hy uit den zelven weder ontſlagen was, waarom hy by paus Urbanus den VIII om zyne ontſlaging aanhieldt, maar de zelve niet ten volle verkreeg, voor dat hy eindelyk door zyn zoon, den kardinaal de la Valette, zich met Richelieu verzoende, en daar op volkomen wierdt vrygeſproken, waar op hy zich naar zyn gouvernement van Guiënne begaf. In den jare 1635 ſtilde hy een zeer gevaarlyken opſtandt, in dit landſchap ontſtaan, en wederſtondt in den jare 1636 de Spanjaarden, die aldaar gedurige invallen deden. Wanneer daar op de Franſchen in den jare 1638 onder den prins van Condé in Spanje vielen, en Fuentarabië belegerden, maar daar voor geſlagen wierden, gaf de prins van Condé alle ſchuldt aan zynen zoon, den hertog de la Valette, die ook naar Engelandt moeſt vluchten, en den hertog van Eſpernon wierdt ook deswegen zyn gouvernement afgenomen, en wel 50000 kronen van zyne jaarlykſche inkomſten ingehouden. Daar by kwam in den jare 1639 nog, dat zyne twee zonen, de hertog Karel en de kardinaal de la Valette, in Italië ſtierven. De prins van Condé liet hem wel in den jare 1640 aanbieden, dat, byaldien hy van de bediening van kolonel generaal wilde afſtandt doen, hy zyne verzoening en de herroeping van zynen zoon zou zoeken uit te werken: doch hy weigerde zulks. Dus haalde hy zich nog meer vervolgingen op den hals, wanneer hy ten laatſte, uit laſt des konings, in den jare 1641 zyn ſlot Plaſſak verlaten, en zich naar Loches in eene koninklyke veſting begeven moeſt, mits dat men hem zyn gouvernement liet behouden. In het zelve jaar wierdt hy van eenen Madaillon genaamt valſchelyk beſchuldigt, dat hy naar 't leven van den koning en dat van den kardinaal Richelieu hadt geſtaan, waar over, ſchoon hy zich genoegzaam kon rechtvaardigen, hy zich zo moeielyk maakte, dat hy daar van den 3 January des jaars 1642 te Loches ſtierf, in den ouderdom van 88 jaren. By zyne doodt waren mede tegenwoordig de oudſte hertog en Pair, de oudſte generaal, de oudſte ridder der orde van den H. Geeſt, de oudſte ſtaats-Raadt, en de oudſte gouverneur van Vrankryk. Zyne gemalin was Margareta van Foix, dochter van Henrik, grave van Foix en Kandale. Hy hadt drie zonen, waar van de oudſte was *Jan de la Valette*, genaamt *Foix*, hertog van Kandale. Dezen hadt hy, nevens Kandale, alle vaderlyke goederen, die ruim 80000 Franſche guldens jaarlykſch beliepen, het hertogdom Eſpernon, het graafſchap Montfort, en de verwachting op de gouvernementen van Angoulême, Xaintogne, Aunis en 't Limouſin toegedacht; maar hy ſtierf te Caſal in den jare 1639 voor den vader. De twede, *Lodewyk*, kreeg de verwachting op het opperbevel van Boulogne en Loches, nevens verſcheide geeſtelyke ampten, wordende aartsbiſſchop van Thoulouze, en van paus Paulus den IV kardinaal gemaakt. Doch hy gaf zyn aartsbisdom over aan Karel van Montchal, geboodt des konings legers in Duitſchlandt, in de Nederlanden, en in Italië, en ſtierf eindelyk den 28 September des jaars 1639 te Rivoli, by Turin. De derde, *Bernhard*, heeft het geſlacht voortgeplant. Hy voerde den tytel van Eſpernon en Kandale, trouwde in den jare 1622 met Gabriëlle Antonia, natuurlyke dochter van koning Henrik den III, by welke hy, nevens eene dochter, *Anna Chriſtina*, die in de orde der Karmeliten tradt, *Karel Guſtaaf* verwekte, die den 28 January des jaars 1658 te Lion overleedt. Hy liet ook twee natuurlyke zonen na, waar van de een biſſchop van Carcaſſone wierdt, en de andere, met den naam van *ridder de la Valette*, was generaal over de Venetiaanſche troepen, en generaal luitenant over de Franſche legers, die, hebbende zich in den jare 1684 in 't beleg van Luxemburg, als mede in den jare 1690 in den ſlag van Fleury wel gekweten, den 9 February des jaars 1695 te Kortryk zonder erven overleedt. Het leven van den bovengemelden hertog van Eſpernon heeft zyn ſekretaris *Girard* beſchreven. *Aubery. Sammarth. Gall. Chriſt. Le Vaſſor Hiſt. de Louis XIII. Ludolphs Schaubuhne der Welt.*

VALETTE, (PARISOT JOHANNES VAN) XLVIII grootmeeſter der orde van St. Jan van Jeruzalem, volgde Claudius de la Sengle op in den jare 1557. In zynen tydt hadden die ridders in minder dan 5 jaren over de 50 Turkſche ſchepen weggenomen, dat Solyman den II zodanig verbitterde, dat hy beſloot Malta te belegeren, en de ridders van daar te verdryven. Hy maakte ten dien einde Muſtapha tot kapitein generaal van de landmilitie, en Piali Baſſa tot opperſten Baſſa van de zeemacht, die den 4 April des jaars 1565 van Conſtantinopel zeilde, en den 11 May te Navarin aankwam, beſtaande uit 150 galeien, 9 grote oorlogſchepen, en 3 transpoortſchepen. Den 20 May wierpen zy twee ſterktens op by den uitgang van de haven van Malta, en bragten 'er 14 ſtukken kanon in. Daar op brak het leger op, en trok naar een plaats, St. Marguerite genaamt, van waar de Turken na eenige voorgevallene ſchermutſelingen naar la Marſe moeſten wyken, daar zy zich den 27 May neerſloegen. De Baſſa ſchoot op 't ſlot S. Elme, en ver-

veroverde den 23 Juny, na vyf stormen, het kasteel, maar verloot daar by een groot getal zyner beste troepen, waar onder ook de beruchte zeerover Dragut was. Den 28 der zelve maandt belegerde Mustapha het eilandt St. Michiël, of de stadt Sengle, en stelde den naast volgenden dag zyne batteryen tegen de voorstadt van Malta, welkers inwoonders de grootmeester met 600 man hadt laten versterken. De Turken deden ook den 21 Augusty een algemenen storm daar op, veroverden de muren, en plantten 7 standaarden boven de poort, de bonne Enseigne genaamt. Doch de grootmeester moedigde de ridders door zyne aanspraak en zyn voorbeeldt zodanig aan, dat zy de Turken met groot verlies te rug dreven. Mustapha evenwel zocht nog op eene andere wyze zyn oogmerk te bereiken, maar moest, toen den 2 September 49 Christen galeien tot hulp der Malthezen aankwamen, 's nachts met allen spoedt vertrekken. De belegering, hebbende 4 maanden lang geduurt, kostte veel bloedt, zo dat ook de meeste vestingwerken verwoest waren, als zynde meer dan 60000 schoten daar op gedaan. De Turken verloren 20000 man, en van de Christenen waren 'er 9000 aan hunne wonden en van ziektens gestorven, zo dat de grootmeester nog maar 6000 man over hadt tegen 80000 Turken, toen zy aftrokken. De grootmeester, ziende, dat Malta geheel verwoest was, besloot eene nieuwe stadt te bouwen, noemende de zelve naar zynen naam *Valette*. De eerste steen wierdt gelegt den 18 Maart des jaars 1566, en op dat de vyandt door een nieuwe onderneming hen niet mogt storen, gaf paus Pius de V bevel, dat zy zo wel op zon-en feestdagen, als in de week daar mede zouden voortgaan te arbeiden. De grootmeester verbeterde ook de voorstadt van Malta, de welke naderhandt de zegeryke stadt wierdt genaamt, versterkte het slot op 't eilandt Goza, en bezorgde alles, wat tot goede tegenweer kon dienen. De gemelde paus zondt ook een expresse aan hem, en liet hem den kardinaalshoedt aanbieden; doch Valette antwoordde, dat hy oordeelde, dat deze waardigheit by zyne bediening, die hy zo langen tydt hadt bekleed, niet paste. Om te gemakkelyker de schulden te betalen, liet hy een kopere munt slaan, waar op aan de eene zyde 't wapen van de orde en dat van den grootmeester, en aan de andere de prys stondt, met dit byschrift: *Non as, sed fides*, dat zo veel wilde zeggen, als dat de waarde van dit geldt niet in de stoffe, maar in 't kredit of goed geloof bestondt. Hy hadt altydt 8000 man in 't werk, en stierf in den jare 1568. *Bosio Hist. de l'ordre de St. Jean. Naberat. Burcardi Niederstädtii Malta lib.* II.

VALID, de I van dien naam, Kalif uit het geslacht der Ommiaden, was de zoon van Abdalmalek, en volgde zynen vader op in 't 86 jaar der Hegire. Hy heeft zich boven alle andere Kalifen vermaard gemaakt, om dat de Arabieren onder geen anderen zo veel voorspoedt gehad, of zo vele overwinningen behaalt hebben. In den tydt van negen en een half jaren veroverden de Musulmannen onder hem Spanje, Sardinië, de eilanden Majorka en Minorka, nevens een gedeelte van Gallia Narbonensis. Het groot gewest Mavaralnahar, nevens Turquestan, zag men insgelyks van hen ingenomen. Voorts maakten ze een groot stuk van Indië, aan de overzyde van den Ganges, cynsbaar. Deze Kalif herbouwde ook den tempel van Mekka, alwaar de grafsteden van Mahometh en der eerste Kalifen zyn. Deze alle wierden van hem vergroot en aanzienlyker gemaakt: ook liet hy de grote en befaamde mosquee van Damascus bouwen, die der Ommiaden genaamt wordt. Hier voegde hy by de prachtige kerk van Johannes den Doper, die door de Griekschе keizers sedert eenige eeuwen herwaarts grotelyksch verrykt was: want hy noodzaakte de Christenen de zelve aan hem te verkopen. Voor het overige verschillen de schryvers der Musulmannen zeer met die van Syrië ten aanzien van dezen Valid: want wanneer hem deze den allerdoorluchtigsten heldt van alle Ommiaden noemen, wordt hy van gene als een wrede dwingelandt beschreven. Hy stierf in 't 96 jaar der Hegire, na dat hy omtrent tien jaren geregeert hadt. *Herbelot Bibl. Orient.*

VALID de II was de derde Kalif van de Dynastie der Ommiaden, en leefde zeer eenzaam in Palestina gedurende de regering van zyn voorzaat Hescham. Maar zo dra hy kennis van des zelfs doodt hadt, begaf hy zich naar Damascus, om in des overleden plaats tot Kalif aangestelt te worden. Naauwlyks hadt hy dien hogen trap van aanzien beklommen, of men zag hem van leven en gedrag eensklaps veranderen, en tot allerlei buitensporigheden overhellen. Hy was van een zeer verkwistenden aardt, zonder iemandt ooit iets te weigeren. Doch eindelyk maakte hy het zo grof, dat zelfs zyne hovelingen een opstandt tegen hem verwekten, verklarende *Jezid*, zoon van Valid den I, tot Kalif, onder wiens beleidt zy hem zelfs in zyn paleis aangrepen. Na een dapperen tegenstandt wierdt hy eindelyk genoodzaakt zich over te geven, en gedood in 't 126 jaar der Hegire, na een regering van maar 14 of 15 maanden, gedurende welken tydt niets merkwaardigs voorgevallen is. Hy wordt beschuldigt opentlyk belydenis van de lere der Sadduceën gedaan te hebben, verachtende en verscheurende zelfs den Alkoran. *Herbelot Bibl. Orient.*

VALIDEE, een beroemde mosquee te Constantinopel, die de Sultane Valide, gemalin van Ibrahim, en moeder van Mahometh den IV, bouwde. Zy legt op eene zeer bekwame plaats, naby het Serail, digt aan zekere kleine poort, daar wel 't meeste volk door gaat. Men is gewoon in de zelve in opentlyke vreugdetyden allerhande illuminatiën aan te rechten. *Grelot Voyage de Constantinople.*

VALIER, een zeer voornaam Venetiaansch geslacht, zynde oorspronkelyk uit Rome. Daar zyn twee uit het zelve Dogen van Venetië geweest. De eerste, *Bertuccio* genaamt, (hebbende tweemalen de zogenaamde ambassade van gehoorzaamheit waargenomen) kwam in den jare 1656 in de plaats van Franciscus Cornaro. Strax in 't eerste jaar van zyne regering behaalden de Venetianen by de grote Dardanellen een heerlyke overwinning op de Turken, namen ook de beide eilanden Lemnos en Tenedos in; doch de zelve wierden kort daar na door de Turken hernomen. Paus Alexander de VII bewilligde toenmaals deze republyk tot 't voeren van den oorlog tegen de Turken die goederen, welke de ordenslieden van 't H. Kruis en van den H. Geest hadden toebehoort. Daarentegen wierden de Jesuiten weder in 't Venetiaansche gebiedt vry toegelaten. Hy oordeelde, dat men Kandië, het welk de Turken reets elf jaren belegert hadden, en dat na verloop van andere elf jaren evenwel in hunne handen viel, hen zonder verderen tegenstandt, en om grote kosten te sparen, mogt afstaan. Voor het overige toonde hy zich grootmoedig in zyne hertoglyke waardigheit, die na zyne doodt, voorgevallen in den jare 1658, aan Johannes Pesaro wierdt opgedragen. De twede Doge uit het geslacht van Valier was des voorgaanden zoon *Sylvester*, die den 24 February des jaars 1694 in de plaats van den vermaarden Franciscus Morosini tot deze waardigheit verheven wierdt, zynde te voren procurator van St. Marcus, als mede buitengewoon afgezant by de Spaansche Infante Margareta Theresia, toen zy naar den keizer Leopold, haren toekomenden gemaal, in den jare 1666 door 't gebiedt van deze republyk reisde, en ambassadeur der zo genaamde gehoorzaamheit aan paus Clemens den X in 't jaar 1670 geweest. In 't eerste jaar van zyne regering veroverden de Franschen niet alleen Ciclut, in Dalmatië, maar ook het eilandt Scio. In 't volgende jaar wierdt het laatste door de vyanden weder verovert. In den jare 1696 wierdt de vesting Dolcigno, in Dalmatië, ingenomen. Eindelyk volgde in February des jaars 1699, door bemiddeling der Engelschen en Hollanders, te Carlowitz, in Sirmië, een stilstandt van wapenen voor 25 jaren met de Ottomannische Porte, welkers voornaamste artykelen behelsden, dat de Venetianen alles, wat zy gedurende den oorlog verovert hadden, zouden behouden, maar Lepanto weder inruimen, en 't kasteel Prevesa, als mede Rumelia, doen slechten. Den 3 July des jaars 1700 wierdt hy van eene beroerte aangetast, waar van hy na verloop van twee dagen overleedt, in den ouderdom van 72 jaren. Hy hadt by zyne gemalinne Elizabeth Quirini geen kinderen verwekt, weshalven hy zyn groot kapitaal ten dele aan de zelve, en ten dele aan de republyk, aan de armen, de geestelyken, aan zyne nabestaanden, en aan zyne goede vrienden en bedienden vermaakte. Den volgenden 15 July wierdt Marcus Antonius Mocenigo tot zyn opvolger verkoren. Uit dit geslacht van *Valier* hebben voorts *Augustinus* en *Petrus* den kardinaalshoedt bekomen. Van den eersten, die een kreatuur van paus Gregorius den XIII was, volgt hier na een afzonderlyk artykel. De twede, Petrus, was een kreatuur van Paulus den V, die hem ook bisschop van Padua maakte, hebbende hy te voren het bisdom van Ceneda, en het aartsbisdom van Kandië gehad. Vele andere van dit geslacht hebben zich by hunne republyk zo in den oorlog als in burgerlyke zaken vermaard gemaakt. *Amelot de la Houssaye Hist. du gouvern. de Venise p. 554. Mercure Historique.*

VALIER, (AUGUSTINUS) kardinaal. In zyne jeugdt was de zorg van zyne opvoeding zyn moeders broeder, den kardinaal Bernhard Navagero, toebetrouwt, en hy wierdt in des zelfs plaats ook naderhandt bisschop van Verona, hebbende te voren een tydlang de zedekundige Philosophie opentlyk te Venetië geleeraart. Hy was een yverig navolger van den wegens zynen vromen wandel vermaarden aartsbisschop van Milaan, Karel Borromeus, genoot ook des zelfs vriendschap, en volgde zyne voetstappen met zo goeden voortgang, dat ieder zich over zyn voorbeeldig leven verwonderde. Dit gaf paus Gregorius den XIII gelegenheit hem den kardinaalshoedt te geven, dien hy door zyne geleerdheit waardig was. Hy schreef het leven van *Carolus Borromeus*, als mede eene *Rhetorica Christiana*, en meer andere boeken, die hem een groten naam gaven. Hy is in den beginne van de XVII eeuwe, onder de regering van paus Paulus den V, overleden. *Mem. del Card. Bentivoglio. Amelot de la Houss. Hist. du gouv. de Venise p. 28, 554. Id. Not. sur les Lettres d'Ossat T. II, p. 284. Erythraeus Pinac. Bayle Dict. Crit.*

VALIERE, (DE LA) ridder, is de autheur van een werk, genaamt: *Pratique & Maximes de la guerre*, gedrukt in den jare 1667. Hy was bekwaam tot het onderwyzen, aangezien hy de voornaamste oorlogsbedieningen bekleed hadde, gevende niet alleen doorslaande preuven van schranderheit in iets te ondernemen, maar ook van dapperheit in het ondernomen in 't werk te stellen en uit te voeren. Hy was nog maar 26 jaren oud, wanneer Lodewyk de XIII hem benoemde tot maarschalk onder den veldmaarschalk van Grammont, in een tydt, wanneer deze hoge bediening maar onder twee personen verdeelt wierdt. Hier in kweet hy zich zo dapper, dat de grootmeester van Malta na des voornoemden konings doodt de koningin moeder van Lodewyk den XIV verzocht de la Valiere uit haren dienst te willen ontslaan, om het eilandt Malta, waar van men zeide, dat het van den Turk stondt aangetast te te worden, te verdedigen. De Venetianen poogden hem insgelyks in hunnen dienst te hebben, met aanbieding van hem kapitein generaal over hunne legers te maken. Hy sneuvelde in de belegering van Lerida. Zyn werk, genaamt: *Le general de l'armée*, zondt hy in handschrift aan den baron van Pencaos. Maar aangezien zyne doodt ter zelver tydt voorviel, wierdt dit geleerde werk van een particulier ter drukpersse bevordert, onder den name van: *Les Maximes de la guerre*, nevens een traktaat van de fortifikatiën.

VALIERE, (LOUISA FRANCISCA DE LA BEAUME LE BLANC LA) was de dochter van Laurens de la Beaume le Blanc, ridder en heer van la Valiere, baron van Maisonfort, en Maitre de Camp van de ligte ruitery van Vrankryk, geboortig uit Touraine. Zy was eerst kamerjuffer van de hertoginne van Orleans, wan-

wanneer zy op koning Lodewyk den XIV verliefde, zeggende dikwils tegen hare vertrouwdste vriendinnen, dat zy wenschte, dat Lodewyk geen koning, maar een schaapherder was, op dat zy met hem zou kunnen trouwen. Deze redenen kwamen ter ooren van den koning, waarom hy haar wenschte te zien, en ook liefde voor haar kreeg. De koningin moeder en de hertogin van Orleans zochten hem daar van af te trekken; maar kunnende zulks niet doen, scholden zy La Valiere geweldig uit, zo dat zy voornam in het klooster te Chaliot te gaan. De koning, dit vernemende, liet den Spaanschen afgezant ter gehoor toe, maar liet den zelven alleen, en zette zich te paardt, rydende naar 't klooster Chaliot, van waar hy La Valiere weder te rug aan 't hof bragt, en haar hertogin van Valiere en Vaujour maakte, schoon zyne gemalin nog leefde. Zy moest in den jare 1670 voor mevrouw van Montespan wyken, en ging in den jare 1675 in een Karmeliter klooster, nemende den naam aan van *Louise de la Misericorde*, dat is *Louize van de barmhertigheit*, alwaar zy den 6 July des jaars 1710, in den ouderdom van 64 jaren, stierf. De koning verwekte drie kinderen by haar, van welke het eerste jong stierf; het twede, *Maria Anna van Bourbon*, mademoiselle van Blois, en hertogin van Vaujour genaamt, wierdt in October des jaars 1666 geboren, den 14 May des jaars 1667 wettig verklaart, en den 16 January des jaars 1682 aan Lodewyk Armand, prins van Conti, ten huwelyk gegeven, die haar in den jare 1685 weduwe naliet; het derde kindt was een zoon, genaamt *Lodewyk van Bourbon*, hertog van Vermandois, grootadmiraal van Vrankryk, chef en surintendant generaal der commercien. Hy wierdt geboren in den jare 1666, en stierf te Kortryk in den jare 1683. La Valiere was wel niet zeer schoon, maar hadt een heerlyk verstandt, en was zeer oprecht. *Hamb. Remarquen An.* 1702. *p.* 318.

VALKENBURG, in 't Fransch genoemt *Faucquemont*, een graafschap, en voor dezen een sterk steedtie, met een kasteel, aan het riviertie de Geule, op de grenzen van het hertogdom van Limburg, omtrent twee Duitsche mylen van Mastricht, en ruim drie van Aken gelegen. Jan de III, hertog van Brabandt, heeft het zelve met geweldt heer Reinout van Valkenburg afgenomen, om dat hy, een zeer onrustig mensch zynde, gedurig de stadt Mastricht en het omgelegen landt daar uit kwelde. De Franschen hadden in 't jaar 1672 eene bezetting van twee honderd man binnen Valkenburg gelegt, en het kasteel van alles wel voorzien; maar het wierdt des niettegenstaande op den 7 December binnen anderhalven dag door prins Willem van Oranje verovert. *De Rooy Dist. Geogr. Valkenier Verward Europa.*

VALKENBURG, een dorp en hoge heerlykheit in Rhynlandt, ruim een uur van de stadt Leiden gelegen. Men houdt daar voor, dat het eertyds een graafschap is geweest, en dat zich de bezitters van het zelve *graven van Valkenburg* genoemt hebben. Het heeft naderhandt die van *Wassenaar* toebehoort, die deze heerlykheit verkocht hebben, sedert welken tydt zy verscheide heeren heeft gehad. De kerk van dit dorp, van tufsteen en grote gebakkene stenen opgebouwt, is kruiswyze getimmert, en in de Roomsche tyden eene parochiekerk geweest. Zy heeft voor dezen een langen en spitsen toren gehad, die daarom de *lange Maai* genoemt wierdt: doch den 5 September van 't jaar 1665 is de toren 's avonds in een zwaar onweêr door den blixem afgebrand. Naderhandt is hy zo als hy tegenwoordig staat weder opgehaalt, hebbende wederom een spits en eene tamelyke dikte, staande daarenboven midden op de kerk nog een ander torentie. Willem de II, graaf van Hollandt, naderhandt Roomsch koning geworden, heeft deze kerk in 't jaar 1241 geschonken aan de ridders van de Duitsche orde. en daar op hebben die ridders een kommandeurschap te Valkenburg opgerecht, het welk in vervolg van tydt te niet is gegaan. Dit dorp is van ouds af beroemd wegens des zelfs jaarlyksche paardemarkt. Kerk en predikant staan onder de classis van Leiden en Neder-Rhynlandt. *Alting Notit. Germ. Inf. P.* II, *fol.* 186. *Orlers Beschryving van Leiden. Oudheden en Gestichten van Rhynlandt.* enz.

VALKENBURG, voor dezen een sterk kasteel in Rhynlandt, niet verre van Leiden. Dat het zelve een Romeinsche burgt, en mogelyk een van die kasteelen is geweest, de welke door Drusus Germanicus, volgens het getuigenis van *Lucius Florus*, aan den Rhynstroom opgeworpen zyn, schynt voor eerst te blyken uit de grondstenen, de welke bewesten de kerk gevonden zyn. Ten twede dient tot bewys van het gezegde eene merkelyke hoogte, by het huis Torenvliet gelegen, de welke benevens den Rhyndyk tot het paardeveldt toe lopende, zich onder door de huizen tot aan de grondslagen van de kerk en den toren, en dan wederom onder andere huizen verspreidt. Dus houdt men voor vast, dat de kerk en de toren op het oude grondwerk van den gemelden burgt gebouwt zyn; en dit schynt wederom te blyken uit de tras-en gebakkene stenen, van Romeinsch maaksel, en uit de penningen der Roomsche keizeren en veldheeren, de welke hier van tydt tot tydt opgegraven worden, zo als 'er eenige van den keizer Caligula, en in den jare 1710 van andere zyn opgedolven. Het is eene waarschynlyker gissing, dat het dorp Valkenburg, boven gemeld, zynen naam van dezen burgt, en van de menigte valken, aldaar bewaart wordende, gekregen zal hebben, dan dat zekere *Falco*, zoon van Aurindilius, Arundelius, of Eselinus (Esels-oor), koning van Vrieslandt, en die kwansuis zo scherp kon zien als een valk, zo als *Henricus Thaborita, Veldenaar*, en anderen vertellen, den naam aan het zelve gegeven zou hebben; en dit wordt ook bevestigt door het kasteel, en de twee valken, die het voorgemelde dorp in zyn wapen voert. *De zelve schryvers.*

VALKENDORF, (CHRISTOFFEL) van Glorup, rykshofmeester van Denemarken, was uit een oud beroemd geslacht in Denemarken gesproten, en hadt het geluk van drie koningen, namentlyk Christiaan den III, Frederik den II, en Christiaan den IV, te dienen, en van hen allen zonderlinge genade te genieten, zo dat hem ook koning Frederik de II in den jare 1575 zynen oppersten ryks-Raadt en rykshofmeester maakte. Na des zelfs doodt wierdt hy in den jare 1588, nevens nog drie ryks-Raden, als Nicolaas Kaas, den ryksadmiraal Peter Muncke, en Georg Rozenkrantz, den onmondigen koning, Christiaan den IV, toegevoegt, om hem den last der regering te helpen dragen. In den jare 1595 stichtte hy 't Valkendorfsche collegie in de hogeschole te Coppenhagen voor 16 studenten, versierde het zelve met kostelyke gebouwen, bezorgde eene bibliotheek daar in, en maakte zekere jaarlyksche renten aan het zelve. Men zegt van hem, dat hy uit een haat, die over een hondt was ontstaan, den beroemden Brahe uit Denemarken deedt verdryven, en hem, nevens den rykskancelier, des konings ongenade liet gevoelen. Hy stierf te Coppenhagen den 17 January des jaars 1601, zynde nooit getrouwt geweest.

VALKENIER, een zeker amptenaar, die het opperbewindt aan de vorstelyke hoven over alle de bedienden van de valkenjagt, en het opperopzicht over die vogels heeft. Dit ampt is onderscheiden van het opper-of grootjagermeesterschap. De grootvalkenier van Vrankryk legt den eedt van getrouwheit af in handen van den koning, en begeeft alle bedieningen, die tot de jagt met vogelen behoren, en door de doodt zyn opengevallen. Het is eene zeer oude waardigheit aan alle hoven. Alle met valken handel dryvende personen zyn in Vrankryk verplicht, onder straffe van verbeuringe hunner vogels, de zelve den grootvalkenier aan te bieden, die, het goed vindende, de zelve voor een billyken prys behouden kan.

VALKENIER, of eigentlyk VALCKENIER, een aanzienlyk Nederlandsch geslacht, uitmuntende in oudheit, en in zyne vermaagschappinge aan verscheide grote huizen zo binnen deze provincien, als in vremde landen; maar van welk laatste men by gebrek of door het verwaarlozen der nodige aantekeningen tot nog toe niets met zekerheit zeggen kan. Zo veel weet men, dat het zelve van ouds den naam van GEELROK heeft gehad, en dat die naam door eenen van dat geslacht, die waarschynlyk omtrent het midden van de vyftiende eeuwe heeft geleeft, om zekere reden in dien van VALKENIER, of VALCKENIER is verandert. Namendyk, deze *Geelrok* te Antwerpen onder het spelen op het schaakbordt met een voornaam heer verschil gekregen hebbende, hadt het ongeluk den zelven in een tweegevecht te doden, waar over hy in hechtenis wierdt genomen. Hy hadt drie broeders, die de stoutheit hadden hem uit de gevangenisse te verlossen. Zy moesten derhalven ieder naar een goed heenkomen omzien, en onze *Geelrok*, die het voorgemelde ongeval hadt gehad, en die de stamvader is geweest van het geslacht, waar van in dit artykel zal gesproken worden, nam de vlucht naar Gelderlandt, daar hy door den toenmaals regerenden hertog tot zyn grootvalkenier en opperjagermeester wierdt aangestelt; waar op hy den naam van *Geelrok* varen liet, en dien van *Valkenier* aannam. Dit is kortelyk het verhaal aangaande den oorspronk van dit geslacht, het welk zich vervolgens in verscheide takken heeft uitgebreid, en vele grote mannen aan den Nederlandschen Staat uitgelevert.

GILLIS VALCKENIER, een zoon van den voorgemelden *Geelrok Valckenier*, was getrouwt met eene adelyke juffer uit de stadt Kampen, in Over-Yssel, en verwekte by de zelve

I. EVERT Gillisz. VALCKENIER, gezegt *de jonge* (zekerlyk om dat 'er een andere *Evert* was, ouder dan hy, maar door een gebrek in de aantekeningen by ons nog onbekend) die naliet

Jan Evertsz. *Valckenier*, van wien, noch zyne afkomelingen, men niets verder gemeld vindt.

II. *Laurens* Gillisz. *Valckenier.*

III. *Willem* Gillisz. *Valckenier*, die volgt.

IV. *Jakob* Gillisz. *Valckenier*, getrouwt met Foyke Foys, by welke hy heeft gewonnen

Gillis Jakobsz. *Valckenier*, die verwekt heeft *Elias* Gillisz. *Valckenier*, die naliet *Gillis Valckenier*, en deze wederom *Elias* en *Jan Valckenier.*

V. *Jan* Gillisz. *Valckenier*, zonder kinderen overleden.

VI. *Ursel* Gillisse *Valckenier*, jong gestorven.

VII. *Jan* Gillisz. *Valckenier*, wiens nakomelingen volgen na die van zynen ouder broeder Willem Valckenier.

WILLEM VALCKENIER, zoon van Gillis Valckenier, en van zyne vrouwe, eene adelyke juffer uit de stadt Kampen, was getrouwt met . . . . , en liet na

1. *Hans* Willemsz. *Valckenier*, die volgt.

2. *Klara* Willemsz. *Valckenier*, getrouwt met Jan Largenberg.

HANS Willemsz. VALCKENIER was getrouwt met Anna Muhl, en wan

1. *Pieter* Hansz. *Valckenier*, volgt.

2. *Anna* Hansse *Valckenier*, in den echt verbonden met Willem Gerritsz. van Wouw.

PIETER VALCKENIER, zoon van Hans Willemsz. Valckenier en van Anna Muhl, was getrouwt met Anna Hambach, en liet na

1. *Pieter* Pietersz. *Valckenier*, die volgt.

2. *Catharina* Pietersse *Valckenier*, getrouwt met Abraham van Friessem.

3. *Johannes* Pietersz. *Valckenier*, gehuwt met Hester Hochepied, waar by hy heeft geteelt

a. *Isaak* Jansz. *Valckenier.*

b. *Pieter* Jansz. *Valckenier*, Commies generaal te Amsterdam, getrouwt met Jakoba van Friessem, die te zamen hebben gewonnen *Abraham Pietersz. Valckenier.*

c. *Lucretia* Jansse *Valckenier.*

4. *Samuel* Pitersz. *Valckenier*, jong gestorven.

5. *Frederik* Pietersz. *Valckenier*, getrouwt met Petronella Moesselaars.

6. *Daniel* Pietersz. *Valckenier*, gehuwt met Amelia Gramprich, waar

waar by hy heeft verwekt een zoon en eene dochter, namentlyk:

a. *Johan Hendrik* Danielsz. *Valckenier*, en
b. *Anna Catharina* Daniels *Valckenier*, getrouwt met N. Geelvinck.

PIETER VALCKENIER, zoon van Pieter Hansz. Valckenier en van Anna Muhl, was getrouwt met Ida Remschet, en verwekte by de zelve

1. *Ida* Pieters *Valckenier*, getrouwt eerst met Samuel Wesselius, by wien zy een zoon overwon, en daar na met Johannes Colonius, zonder kinderen.

2. *Abraham* Pietersz. *Valckenier*.

3. *Petrus* Pietersz. *Valckenier*, Envojee van den Staat der Vereenigde Nederlanden by de loffelyke Zwitsersche Cantons, getrouwt met Charlotta Becx, by welke hy heeft nagelaten

a. *Ida Charlotta* Pieters *Valckenier*, getrouwt met Charles de Mont-Moulin.
b. *Anna Maria* Pieters *Valckenier*.
c. *Abraham* Pietersz. *Valckenier*.
d. *Pieter* Pietersz. *Valckenier*.

4. *Anna Catharina* Pieters *Valckenier*.

5. Nog eene *Anna Catharina*.

6. *Maria* Pieters *Valckenier*, getrouwt met Isaak Caetman.

7. *Hester* Pieters *Valckenier*, getrouwt met Jan David Ports, die te zamen vyf kinderen hebben verwekt.

8. *Anna* Pieters *Valckenier*, getrouwt eerst met Andries Corman, daar na met Christiaan Waffing, en voor de derde maal met John Hegh.

JAN VALCKENIER, jongste zoon van Gillis Valckenier en van zyne gemalinne, eene adelyke juffer uit Kampen, is geweest Ambassadeur van den Staat der vrye Vereenigde Nederlanden aan de hoven van Denemarken en Holstein. Hy was getrouwt met Maria Tengnagel, en verwekte by de zelve

1. *Gillis* Jansz. *Valckenier*, die volgt.

2. *Maria* Jansse *Valckenier*, getrouwt met Frans Hendriksz. Ruysch, die nakomelingen hebben nagelaten.

3. *Margareta* Jansse *Valckenier*, in den echt verbonden met Roelof Egberts de Vry, Burgermeester der stadt Amsterdam in 't jaar 1611, die mede nakomelingschap hebben gehad, waar uit het voornaam geslacht der *Bikkers* zynen oorsprong heeft gehad.)

4. *Willem* }
5. *Willem* } jong gestorven.

6. *Jan* Jansz. *Valckenier*, getrouwt eerst met Styntje Stegman, en daar na met Aaltje Hoefyzer. Hy wan by de eerste:

Jan Valckenier, jong overleden; en
Baartje Valckenier, getrouwt met Dr. David van Noord, met kinderen.

7. *Catharina* Jansse *Valckenier*, getrouwt met Jan Commelin, die eene talryke nakomelingschap hebben gehad, van welke eenige, die door hunne geleerdheit en nagelatene schriften hebben uitgemunt, in dit Woordenboek op den naam van COMMELIN vermeld staan.

8. *Kornelis* Jansz. *Valckenier*, getrouwt met Eva Boom, by welke hy heeft gewonnen

Pieter Valckenier, jong overleden.
Jan Valckenier, ook jong overleden.
Maria Valckenier, getrouwt met Antony Harinxhoek, met kinderen.
Margareta Valckenier, getrouwt met Dirk Arendsz. Kock, die verscheide kinderen hebben verwekt.
Sara Valckenier, getrouwt met Hercules Rogh, die mede verscheide kinderen hebben nagelaten.

9. *Machtelt* Jansz. *Valckenier*, gehuwt met Pieter Pauw, zonder kinderen gestorven.

10. *Jakob* Jansz. *Valckenier*, getrouwt met . . . . , met kinderen.

GILLIS VALCKENIER, zoon van Jan Gillisz. Valckenier en van Maria Tengnagel, wierdt geboren den 24 December des jaars 1550, en stierf den 26 December des jaars 1613. Hy was Gecommitteerde Raadt wegens de stadt Amsterdam ter Admiraliteit binnen die stadt, en den 20 February des jaars 1576 getrouwt met Klara Pauw, geboren den 1 Juny des jaars 1556, uit welken echt de volgende kinderen zyn geboren, als:

1. *Gillis* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 20 January des jaars 1577, en ongetrouwt overleden in den jare 1597.

2. *Maria* Gillisse *Valckenier*, geboren den 25 Maart des jaars 1578, getrouwt met Jan Bellecier, en gestorven den 25 July des jaars 1613, twee kinderen, een zoon en eene dochter, nalatende.

3. *Anna* Gillisse *Valckenier*, geboren den 22 May des jaars 1579, en gestorven den 3 October des jaars 1652.

4. *Anna* Gillisse *Valckenier*, geboren den 31 May des jaars 1580, getrouwt met Casper Bouwer, en gestorven den 3 October des jaars 1652, kinderen nalatende.

5. *Grietje* Gillisse *Valckenier*, geboren den 23 May des jaars 1582, getrouwt met Gerrit de Beer, en overleden den 18 October des jaars 1649, zonder kinderen na te laten.

6. *Adriaan* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 30 October des jaars 1583, en overleden den 30 November des zelven jaars.

7. *Hendrik* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 26 October des jaars 1584, en gestorven den 8 Augusty des jaars 1594.

8. *Adriaan* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 19 Augusty des jaars 1586, en gestorven den 19 December des jaars 1654, zynde getrouwt geweest met Wyntje Veen, waar by hy twee dochters heeft verwekt, genaamt *Kornelia* en *Machtelt*, beide ongetrouwt overleden.

9. *Jan* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 28 November des jaars 1587, en gestorven den 20 Juny des jaars 1594.

10. *Wouter* Gillisz. *Valckenier*, die volgt.

11. *Elizabeth* Gillisse *Valckenier*, geboren den 28 Juny des jaars 1591, gestorven den 27 July des jaars 1610, ongetrouwt.

12. *Klara* Gillisse *Valckenier*, geboren den 20 January des jaars 1593, getrouwt met Hans Reyniersse, en gestorven den 7 Juny des jaars 1661, met kinderen.

13. *Geertruit* Gillisse *Valckenier*, geboren den 6 November des jaars 1594, ongetrouwt overleden den 5 Augusty des jaars 1674.

14. *Jan* Gillisz. *Valckenier*, wiens nakomelingschap zal volgen na die van zynen ouder broeder Wouter Gillisz. Valckenier.

15. *Gillis* Gillisz. *Valckenier*, geboren den 26 December des jaars 1599, gestorven den 21 December des jaars 1609.

16. *Jakob* Gillisz. *Valckenier*, wiens kinderen zullen volgen na die van zynen broeder Jan Gillisz.

Mr. WOUTER VALCKENIER, zoon van Gillis Jansz. Valckenier en van Klara Pauw, was geboren den 7 February des jaars 1589, wierdt Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1632, Raadt in den jare 1637, en Burgermeester in den jare 1644. Hy was getrouwt eerst met Catharina van Drongen, en daar na met Eva Appelman, en overleedt den 23 July des jaars 1650, nalatende van zyne eerste gemalinne

Gillis Woutersz. *Valckenier*, die volgt. En van de tweede

1. *Klara* Wouters *Valckenier*, getrouwt met Gaspar Pellicorne, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1678, die twee dochters by haar heeft verwekt.

2. *Sybrand* Woutersz. *Valckenier*, getrouwt met Agatha Munter, uit welk huwelyk eene dochter is voortgekomen, genaamt *Sybrandina Agatha*, jong overleden.

Dr. GILLIS VALCKENIER, zoon van Mr. Wouter Gillisz. Valckenier en van Catharina van Drongen, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1649, Raadt in den jare 1652, en Burgermeester in den jare 1665, als mede Bewindhebber der Oost-Indische maatschappye. Hy was een der voogden van Willem den III, prinsse van Oranje, en naderhandt koning van Engelandt, die acht dagen na het overlyden van zynen vader, prins Willem den II, geboren wierdt. Hy is ook een van die grote mannen geweest, de welke, naast Godt, door hunne onwrikbare standvastigheit, en zonderlinge kloekmoedigheit belet hebben, dat de Godsdienst en vryheit dezer landen in het rampzalige jaar van 1672 niet te gronde zyn gegaan, en welker namen, tot hunnen onsterflyken roem, by de geschiedschryvers vermeld staan, met het gene zy tot behoudt van het landt in dit uiterste gevaar gelukkiglyk gedaan hebben. Hoe heerlyk is, onder anderen, de aanspraak, waar door de Heer Burgermeester Gillis Valckenier, wanneer byna alle Hollandsche steden op de beste voorwaarden, die men maar kon bedingen, zich aan den vyandt wilden overgeven, de verslagene gemoederen in den Amsterdamschen Raadt weder opbeurde, en hen moedt insprak, zeggende onder anderen, " Dat de noodt zo groot nog „ niet was om de dierbare vryheit, die hunne voorvaderen door „ een geweldigen oorlog van tachtig jaren verkregen, en met hun „ goedt en bloedt bevestigt en bezegelt hadden, in een oogenblik „ vaarwel te zeggen; dat hunne stadt (Amsterdam) alle andere ste„ den van Hollandt in voordelige gelegenheit, goede vestingwer„ ken, overvloedt van krygs-en mondbehoeften, van geschut, „ volk, enz. te boven ging, en daarom te meer gehouden was ha„ re uiterste poging aan te wenden om het Vereenigde Nederlandt „ te redden uit alle zyne ongelukken, en uit de dwingelandy van „ die genen, die hunne glorie niet dan op de puinhopen van de „ gestoorde vryheit aller natiën en volkeren zochten te vestigen". Hy bragt, om eenige voorbeelden daar omtrent aan Amsterdam te geven, by, " Dat de eenige stadt *Dantzig* het grote ryk van „ *Polen*, en die van *Coppenhagen* de koninkryken van *Denemarken* „ en *Noorwegen* hadden gered uit het geweldt hunner vyanden, die „ reets byna van alles meester waren; dat de eenige stadt *Ham*„ *burg* in 't midden van hare benyders en vyanden hare vryheit, „ nevens haren welstandt, van overlang hadt staande gehouden, en „ nooit zou besluiten de wet van anderen aan te nemen; dat het „ oude *Rome*, het welk zyn begin verschuldigt was aan eenige „ vluchtelingen uit Griekenlandt, in plaats van onder het juk van „ anderen te buigen, zich door het veroveren van Italië meestere„ sse van de gehele wereldt hadt gemaakt, en die algemene opper„ heerschappy opgerecht, de welke den naam van de vierde draagt". enz. enz. Eindelyk voegde hy daar by, " Dat als zy nu het aller„ uiterste bezocht hadden, en het ongelukkige noodlot van Hollandt „ het zelve evenwel eindelyk kwam te storten in een kolk van „ ellenden, deze grote en machtige stadt alsdan nooit het verwyt „ zou onderworpen zyn van te moeten horen, dat ze zich voor ande„ re steden aan den vyandt hadt onderworpen; maar dat zy zich „ dan nog altydt daar mede zou kunnen troosten, dat ze de zelve „ gunst hadt genoten, die *Polyphemus* aan *Ulysses* bewees, nament„ lyk, dat hy de laatste zou opgegeten worden, als alle de andere „ gasten door de Cyklopen zouden verslonden zyn". Hoedanig nu deze voortreflyke redenvoering, die omtrent drie kwartier uurs duurde, alle Heeren, in den Raadt tegenwoordig, aanmoedigde, en van welke uitwerking zulks geweest is, kan men by de schryvers van dien tydt nazien. De Heer Gillis Valckenier was getrouwt met Jakoba Ranst, by welke hy naliet

1. *Wouter* Gillisz. *Valckenier*, jong overleden.

2. *Wouter* Gillisz. *Valckenier*, die volgt.

3. *Rebekka* Gillisse *Valckenier*, getrouwt met Pieter Pellicorne, heere van Lauwemegt, kinderloos overleden.

4. *Eva Catharina* Gillisse *Valckenier*, getrouwt eerst met Martinus Fontaine, by wien zy drie kinderen heeft gehad, een zoon en twee dochters, daar na met Aarnout de Cock, zonder kinderen.

5. *Peter Anna* Gillisse *Valckenier*, getrouwt in haar eerste huwelyk

lyk met Jakob Valckenier, zonder kinderen; en in haar twede met Philips van der Ghiesen, waar uit drie kinderen zyn geboren, te weten een zoon en twee dochters.

6. *Jakoba* Gillisse *Valckenier*, getrouwt met Mr. Joan Graafland, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1686, Burgermeester in den jare 1703, die te zamen dertien kinderen hebben geteelt, waar van drie jong overleden zyn.

7. *Piter Ranst* Gillisz. *Valckenier*, volgt daar na.

8. *Klara* Gillisse *Valckenier*, getrouwt met Joseph Coymans, Dykgraaf van de Beemster, en Bewindhebber van de West-Indische maatschappye, die te zamen negen kinderen hebben geteelt, waar van drie jong overleden zyn.

9. *Gillis* Gillisz. *Valckenier*, jong gestorven.

WOUTER VALCKENIER, zoon van Gillis Woutersz. Valckenier en van Jakoba Ranst, wierdt Raadt der stadt Amsterdam in den jare 1687, en wegens de zelve stadt gecommitteert in het collegie ter Admiraliteit in het Noorder kwartier. Hy trouwde voor de eerste maal met Anna Maria Trip, en voor de twede maal met N. van Baerle. Hy heeft by de laatste gene kinderen, maar by de eerste een zoon en drie dochteren verwekt, namentlyk:

1. *Emerentia* Wouters *Valckenier*, vryvrouw van Wimmenum, getrouwt eerst met Nicolaas Six, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, en Kolonel van de burgerye der zelve stadt; en daar na met Jakob Kornelisz. Backer, van beide zonder kinderen.

2. *Anna Jakoba* Wouters *Valckenier*, getrouwt met Mr. Joan van der Voort, by wien zy acht kinderen heeft gehad.

3. *Julia* Wouters *Valckenier*, getrouwt eerst met Jan Clifton, Sekretaris der stadt Amsterdam, zonder kinderen, en daar na met Rogier van Weert, waar van een zoon.

4. *Gillis* Woutersz. *Valckenier*, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1727, getrouwt met Anna Maria Heus, waar by hy heeft verwekt

   a. *Anna Maria* Gillisse *Valckenier*.
   b. *Jan Wouter* Gillisz. *Valckenier*.
   c. *Gillis* Gillisz. *Valckenier*.

PIETER RANST VALCKENIER, zoon van Gillis Woutersz. Valckenier en van Jakoba Ranst, wierdt Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1695, en Bewindhebber der Oost-Indische maatschappye. Hy was getrouwt met Eva Susanna Pellicorne, by welke hy de navolgende kinderen heeft verwekt, als:

1. *Gillis*, ongetrouwt overleden.

2. *Klara* Pieters *Valckenier*, getrouwt met Mr. Johan van Holst, in 's Gravenhage, uit welken echt tot hier toe (1732) twee kinderen zyn geboren.

3. *Gaspar*, ongetrouwt gestorven.

4. PIETER Pietersz. VALCKENIER, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1732, getrouwt met Bregje van Ghesel, tot nog toe zonder kinderen.

5. *Eva Susanna* Pieters *Valckenier*, nog ongetrouwt.

6. *Adriaan* Pietersz. *Valckenier*, Raadt van Nederlands Indië, getrouwt eerst met Joanna Alida Tolling, by welke hy eene dochter heeft verwekt, genaamt

   Susanna Catharina Adriaans *Valckenier*.

En daar na met Susanna Christina Massis.

7. *Rebekka Jakoba* Pieters *Valckenier*.

8. *Anna Catharina* Pieters *Valckenier*.

9. *Wouter* Pietersz. *Valckenier*.

10. *Margareta* Pieters *Valckenier*; alle vier nog ongetrouwt.

Volgen nu de nakomelingen van *Gillis Valckenier*, zoon van Gillis Jansz. Valckenier, en van des zelfs gemalinne *Klara Pauw*.

JAN VALCKENIER, zoon van Gillis Jansz. Valckenier en van Klara Pauw, was geboren den 11 July des jaars 1596, en overleedt den 21 November des jaars 1654, nalatende by zyne gemalinne, genaamt Maria ter Walle, de volgende kinderen, als:

1. *Gillis* Jansz. *Valckenier*, die volgt.

2. *Klara* Jansse *Valckenier*, getrouwt 1. met Willem de Vogel, by wien zy twee dochters heeft gehad; en 2. met Jan Colyn, zonder kinderen.

3. *Maria* Jansse *Valckenier*, getrouwt met Abraham Fabritius, hebbende by hem maar eene dochter.

4. *Catharina* Jansse *Valckenier*, getrouwt 1. met Mattheus Fyt; 2. met Jan Heykoop, by wien zy heeft gehad vyf kinderen.

GILLIS VALCKENIER, zoon van Jan Gillisz. Valckenier en van Maria ter Walle, was getrouwt met Antonia Tullink, en liet by de zelve na

   1. *Jan* Gillisz. *Valckenier*, Schepen der stadt Alkmaar, getrouwt met Emilia Heykoop.
   2. *Antony* Gillisz. *Valckenier*, getrouwt met Catharina Six.
   3. *Willem* Gillisz. *Valckenier*, getrouwt 1. met N. van den Burg; 2. met Johanna Catharina Heykoop.
   4. *Maria* Gillisse *Valckenier*, getrouwt met Jan Woutersz. Valckenier, hier na volgende, die te zamen twee zonen hebben verwekt, *Wouter*, en *Gillis*.

Volgen eindelyk de nakomelingen van *Jakob Valckenier*, jongste zoon van Gillis Jansz. Valckenier, en van des zelfs huisvrouwe *Klara Pauw*.

JAKOB VALCKENIER, jongste zoon van Gillis Jansz. Valckenier en van Klara Pauw, was geboren den 20 April des jaars 1602, en getrouwt met Hillegonda Hasselaar, by welke hy verwekte

1. *Kornelis* Jakobsz. *Valckenier*, die volgt.

2. *Klara* Jakobs *Valckenier*, ongetrouwt overleden.

3. *Catharina* Jakobs *Valckenier*, gehuwt met Abraham van der Voort, hebbende vier kinderen.

4. *Jakob* Jakobsz. *Valckenier*, getrouwt met Peter Anna Valckenier, dochter van Gillis Woutersz. Valckenier, zonder kinderen overleden.

5. *Wouter* Jakobsz. *Valckenier*, Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappy ter kamer van Amsterdam, getrouwt 1. met Kornelia Coulier; 2. met Ida Hochepied. Hy wan by de eerste drie zonen, namentlyk:

   Jakob, ongetrouwt gestorven.
   Jan Woutersz. *Valckenier*, getrouwt met Maria Gillisse Valckenier, die twee zonen hebben geteelt, genoemt *Wouter* en *Gillis Valckenier*.
   Gillis, ongetrouwt overleden.

By de twede vrouwe:

   Ida Wouters *Valckenier*, getrouwt 1. met Jakob Jakobsz. Valckenier, zonder kinderen; 2. met Johannes Visscher, Gereformeerd Predikant te Amsterdam, met kinderen.

KORNELIS VALCKENIER, zoon van Jakob Gillisz. Valckenier, en van Hillegonda Hasselaar, Schepen der stadt Amsterdam in den jare 1680, Raadt 1678, en Burgermeester 1696. Hy was getrouwt met Catharina van Heyningen, en liet na:

1. *Susanna Jakoba* Kornelisse *Valckenier*, getrouwt met Guilliam Pels, Schepen van Amsterdam in 't jaar 1704, en daar na Ontfanger, die te zamen verscheide kinderen hebben verwekt.

2. JAKOB Kornelisz. VALCKENIER, Schepen der stadt Amsterdam in 't jaar 1700, Raadt in 't jaar 1701, en gecommitteert wegens de zelve stadt in het collegie der Staten Generaal. Hy is getrouwt met Constantia Becker, by welke hy heeft gewonnen

   Kornelis, ongetrouwt overleden.
   Jakob Jakobsz. *Valckenier*, getrouwt met Ida Valckenier, zonder kinderen gestorven.
   David, ongehuwt overleden.
   Wouter Jakobsz. *Valckenier*.
   Catharina Justina Jakobs *Valckenier*.

3. *Hillegonda* Kornelisse *Valckenier*.

VALKENISSE, een dorp en heerlykheit op het Zeeuwsche eilandt Zuid-Bevelandt, vier mylen van Ter Goes gelegen. De heeren van Valkenisse, van alouden Zeeuwschen adel, hebben voor dezen het recht van een tol op de Honte gehad. Dit dorp is in den hogen watervloedt van 't jaar 1682 mede ondergelopen, maar naderhandt voor een gedeelte wederom bedykt: doch de kerktoren, die buiten gedykt is, wordt gedurig door het zeewater bezwalpt.

VALKERY, (DE) of de JAGT MET VALKEN, is de kunst om valken en andere roofvogels bekwaam te maken om met het meeste voordeel klein wildt te vangen. Deze kunst was aan de oude Grieken en Romeinen onbekend op die wyze, als de zelve hedendaags in gebruik is. Geen van hunne schryvers maakt daar eenig gewag van, veel min datze ons de kunstwoorden, daar toe behorende, zouden leren. *Desparon*, een Franschman, heeft zeer wel over de Valkery geschreven. *Jean Franchiere*, *Guill. Tardif*, *Artelouche*, *Dalagona*, en anderen hebben zulks ook met veel lof gedaan. *Sammarthanus* heeft de beginselen van deze kunst in zeer goede Latynsche vaarzen uitgegeven, noemende zyn boek: *Hieracosophion, sive de re accipitraria libri tres.* Men kan de algemeenste woorden, tot de Valkery behorende, kortelyk by malkander vinden achter het Woordenboek van *Pomey*.

VALKESTEIN, of VALCKESTEYN, een adelyk huis in Zuid-Hollandt, gelegen buiten Rotterdam, tusschen Rhoon en Portugal. Het is eertyds een der jagthuizen der graven van Hollandt geweest, door eenen der heeren van Putten gebouwt, en heeft naderhandt zynen naam gegeven aan het adelyk geslacht van *Valkestein*, wiens oorsprong men nu zal gaan ophalen. Namentlyk, Johannes de I. koning van Vrankryk, heeft in 't jaar 1350 eenen *Rudolf de Nesle*, graaf van Eu en Guines, konnestabel van Vrankryk, zonder eenige oorzake in zyn eigen paleis van Nesle binnen Parys doen onthoofden, zo als door Meyerus in 't VII boek van zyne *Annales rerum Flandricarum* verhaalt wordt. Een broeder van dezen Rudolf, een gelyk ongeluk vrezende, is heimelyk naar Hollandt geweken, en zich by grave Willem den V bekend makende is hy terstondt door den zelven in zynen dienst aangenomen, en onder anderen benoemt om te ordonneren en doen opbouwen het huis en kasteel te Woerden, hem verder makende Raadt van State en rentmeester generaal van Kennemerlandt en West-Vrieslandt in den jare 1351. Voorts kennis en vriendschap gemaakt hebbende met de ridders, schildknapen en den adel des lands, heeft hy ten echt genomen Bertrada van Oestgeest, zich niet anders latende noemen of schryvende dan *Willem Willemsze*, om niet achterhaalt te worden. Uit dit huwelyk heeft hy geteelt twee zonen, de oudste genaamt *Simon Willemsze*, en de jongste *Herman Willemsze*, en bevindt men in de oude brieven, dat de oudste zoon Simon tusschen zyn voor-en toenaam heeft gezet *Vrederyk*, zich noemende *Simon Vrederyk Willemsze*, zo als mede gedaan hebben zyn zoon *Willem*, en zyn kleinzoon *Simon* de jonge, tot dat *Willem*, zoon van Simon den jongen, verkregen hebbende het huis van *Valkestein*, boven gemeld, daar naar den naam gevoert heeft, zo als des zelfs nakomelingen altydt gevoert hebben; en aangaande den voornoemden Herman Willemsze bevindt men, dat hy zich geschreven heeft *Herman Willemsze*, en zyn zoon *Willem Hermansze*, naar zyn vader, tot dat *Willem*, zoon van Willem Hermansze,

mansze, of by huwelyk, of by koop gekomen zynde aan den huize van Boschuizen; hy en zyne descendenten gevoert hebben den naam van Boschuizen, houdende echter de descendenten zo van Simon Vrederyk Willemsze als van Herman Willemsze het wapen, door den eersten Willem Willemsze, hun beider vader, gevoert, zynde drie regels zilvere lampen in een veldt van azuur, met een duivelskop uit den helm. De voornoemde *Simon*, oudste zoon van Willem Willemsze voornoemd, gevoegt hebbende den naam van *Vrederyk* by zynen vorigen naam, heeft in 't jaar 1399 gesticht een kastelleny op St. Anthonis altaar in de St. Pieterskerk te Leiden, en volgde zynen vader van 't jaar 1376 tot 1389 op in 't rentmeestersampt van Kennemerlandt en West-Vrieslandt, volgens verscheide rekeningen ter kamer berustende. en heeft uit Fyale Willem geteelt zeven kinderen, te weten 1. *Willem Simon Vrederyksz.*; 2. *Bertrade*, getrouwt met Pieter van Alsche; 3. *Catharina*, getrouwt met Jakob Frans Isaaksz.; 4. *Simon*; 5. *Jakob*, kanunnik te Altrudis te Bergen in Henegouwen; 6. *Dirk*; en 7. *Gerrit*.

Willem Simon Vrederyksz., oudste zoon van Simon Vrederyksz. hier voor genoemt, is in de jaren 1411 en 1412 geweest baljuw en rentmeester van Texel, voorts in 't jaar 1416 gewone hofmeester van hertog Willem den VI. blykende uit verscheide rekeningen. Hy heeft by N. van Oestgeest gewonnen twee zonen. *Simon Vrederyk Willemsz.*, en *Simon Vrederyksz.*, die in huwelyk heeft gehad Engelberta van der Mark.

Simon Vrederyk Willemsz. voornoemd is in 't jaar 1442 geweest schout van Leiden, en in 't jaar 1459 gewone Raadt van hertog Philips van Burgundië, drost van 't landt van Arkel en de stadt Gorinchem, en in 't jaar 1460 drost en baljuw van den lande van Voorn en van den Briel. Hy stierf in den jare 1477, en heeft uit Maria van Oosteinde, dochter van Gillis, verwekt drie kinderen, namentlyk: *Willem Vrederyk Simonsz.*, die volgt; jonker *Gillis*, die zonder kinderen overleden is, en *Catharina*, kloosterzuster te Rodenburg; en uit zyne twede vrouwe, Maria van der Does, Dirks dochter, twee dochters, namentlyk jonkvr. *oude Machtelt*, en jonkvr. *jonge Machtelt*, getrouwt aan Dirk van Swieten Willemsz., Raadt van den hove van Hollandt.

Willem Vrederyk Simonsz. voornoemd is de eerste, die den naam van VALKESTEIN, of VALCKESTEYN heeft gevoert: Hy heeft ten wyve gehad N. van Arkel, by welke hy verwekt heeft een eenig kindt, genaamt

Gillis van Valckesteyn Willemsz., baljuw van Voorn, en Ruwaardt van Putten, schout van Haarlem, hoofdman en opper-kapitein binnen Goeree. Deze is getrouwt geweest met Machtelt, edele vrouwe van Rysoordt en Strevelshoek, by welke hy geteelt heeft vier kinderen, te weten: *Gerrit van Valckesteyn* Gillisz., die volgt; *Willem van Valckesteyn*, kanunnik in St. Pankraskerk te Leiden, den 14 Maart des jaars 1511 gestorven; *Cornelia*, jong gestorven, en *Beatrix*, zuster te Rodenburg.

Gerrit van Valckesteyn Gillisz., op 't huis te Geervliet geboren op St. Jakobsdag in 't jaar 1498, is getrouwt geweest met Machtelt Koebels, Klaas dochter, by welke hy gehad heeft tien kinderen, als: 1. *Machtelt*, ongetrouwt gestorven, en in de Grote Kerk in den Briel begraven; 2. *Nicolaas van Valckesteyn*, baljuw en rentmeester generaal van Voorn, en eerste Raadt in den hove van Hollandt, gestorven in den jare 1601; 3. *Geertruid*, getrouwt met N. Berchen, ridder, zonder kinderen overleden; 4. *François*, ontfanger generaal van Hollandt, en thesaurier van oorloge, getrouwt met Maria van Egmondt van der Nyenburg, die nagelaten hebben zes kinderen, alle zonder oir overleden; 5. *Gillis*, zonder kinderen gestorven; 6. *Arend*, getrouwt met Klara de Sabornes, in den jare 1574 te Middelburg zonder kinderen overleden; 7. *David*, die volgt; 8. *Anna*; 9. *Johanna*, en 10. *Roelof*, welke drie zonder kinderen, en de laatste in den jare 1574 te St. Truien zyn gestorven.

David van Valckesteyn Gerritsz. heeft by zyne eerste vrouwe, Johanna van Boisot, weduwe van Philips Coebels, gene kinderen gehad, maar uit Johanna de Wit, dochter van Laurens, te Zierikzee, geteelt vyf kinderen, als: 1. *Johanna*, getrouwt met Willem Wessel Vronensz. 2. *Gillis*; 3. *Geertruid*, getrouwt met Mr. Barent Tolling; 4. *Magdalena*, in huwelyk gehad hebbende Philips Charles de Greun, en 5. *Machtelt*, getrouwt met Pieter van der Meulen.

Gillis van Valckesteyn voornoemd heeft tot zyne eerste vrouwe gehad Hermanna van der Veen, de welke zonder kinderen na te laten overleden is, en tot zyne twede vrouwe Machtelt van Heerde, by welke hy heeft gewonnen drie kinderen, als: 1. *Adam* Gillisz, *van Valckesteyn*, den 10 April des jaars 1668 te Mastricht zonder oir gestorven; 2. *Johanna van Valckesteyn*, ongetrouwt overleden; en 3. *Machtelt van Valckesteyn*, getrouwt met Frans van Westerbeek, met welke doodt van Adam Gillisz. van Valckesteyn het adelyk geslacht van Valckesteyn, het welk sedert den jare 1350 in de provincie van Hollandt gebloeit heeft, in 't mannelyk oir is uitgestorven, zynde alleen nog uit Geertruid van Valckesteyn en Mr. Barent Tolling voornoemd, wonende te Amsterdam, verscheide afkomelingen van de mannelyke sexe in wezen.

VALKO, of WALPO, eene stadt in Hungarië, in 't koninkryk Slavonië, aan eene rivier van dien naam, in 't Latyn *Vulcanus* geheten, 60000 schreden van de Drau, 26000 van den Donauw, en 10000 van Essek gelegen. Men houdt daar voor, dat zy der ouden *Cibala*, *Cibalis*, of *Bubalis* is geweest, en naar het gevoelen van zommigen zyn de keizeren Decius en Valentinianus aldaar geboren. Zy was oudtyds beroemd, en wierdt in den jare 1543 door de huisvrouwe van Petrus Pirenus drie maanden lang krachtig tegen de Turken verdedigt, doch eindelyk van de zelve verovert, maar door de keizerlyken weder herwonnen. Ook is zy de hoofdstadt van zeker gespanschap, *Comitatus Valkoniensis* of *Walpovariensis* genaamt, leggende tusschen de Baranenier, Posegienier en Sirmier komitaten, en wierdt in den jare 1715 op den landdag van Presburg wederom de Hungarische kroon ingelyft. De voornaamste plaatsen daar in zyn, aan den Donauw. *Peterwaradyn*, *Essek*, *Semlin*, *Valkowar*, *Salankemen*, vermaard wegens de overwinninge, aldaar in den jare 1691 door de Christenen behaalt, en *Carlowitz*, mede beroemd wegens de vrede, aldaar gesloten in den jare 1699; aan de Sau *Diakowar*, *Sabacz*, *Ratcza*, *Uyvar*, enz. De landstreek daar om heen is even zo vruchtbaar als Sirmië. By de Carlowitsche vrede wierdt een gedeelte daar van aan de Turken overgelaten; maar sedert de verovering van Belgrado behoort het volkomen aan den keizer. *Hilarion de Coste de femmes illustr. Szent-Yvani Miscell. Dec.* II, *P.* I, *p.* 150. *Dec.* III, *P. I*, *p.* 8, *Art. dieta Poson.* 1715, *art.* 92.

VALLA, (Georgius) een vermaard geneesheer, en hoogleeraar in de fraaie kunsten te Venetië, was geboortig van Piacenza, en leefde in 't midden van de XV eeuwe. Zyne uitnemende kennis van de Latynsche en Grieksche talen veroorzaakte hem een groten toevloedt van leerlingen. Hy was in de party der Trivultii, die in het Milanees vele onlusten verwekten. Doch hy wierdt even daarom van den hertog van Milaan vervolgt, en zelfs te Venetië in verzekering genomen. Gedurende zyne gevangenisse wierdt hy hard gehandelt; doch eindelyk weder vrygesproken, en in zyne bedieninge herstelt. Niet lange daar na, wanneer hy 's morgens vroeg meende naar het Auditorium te gaan, om over de *Tusculana Quæstiones* van *Cicero* nopens de onsterflykheit der ziele opentlyk te lezen, maar alvorens zyn gevoeg wilde doen, stierf hy schielyk. Zyne voornaamste schriften zyn: *De tuenda sanitate per victum*; *De humani corporis partibus*; *De differentiis pulsuum*; *De corporis commodis & incommodis*; *De rebus fugiendis & expetendis*; *Universa Medicina ex Græcis potissimum contracta libri septem*, en meer andere. Hy vertaalde ook uit het Grieksch in 't Latyn het traktaat van *Rhazis* over de Pest, voorts dat van *Psellus*, genaamt: *De victûs ratione*; dat van *Alexander Aphrodisæus*, genaamt: *De Febrium causis & differentiis*; dat van *Nemesius De Natura hominis*; enz. Maar Huët noemt hem een kwaad overzetter. Zyne letterkundige schriften raken de *Grammatica* en *Rhetorica*, behalven nog eene verklaring over zommige werken van Cicero; de Dichtkunst van *Horatius*; de schimpdichten van *Juvenalis*, enz. Ook heeft hy eene verklaring over het twede boek van *Plinius* geschreven. Dit laatste is zeer raar. Gesnerus getuigt van hem, dat hy vele dingen uit de Grieksche autheuren, zonder der zelver namen te melden, genomen heeft. *Trithemius. Valer. de infelicit. litterar. Mercklin. Linden. renov. Bayle Dict. Crit.*

VALLA, (Laurentius) een geleerd Romein, kanunnik van St. Jan te Lateran, wierdt in den jare 1415 te Rome geboren. Hy poogde de toen in zwang gaande onkunde der Latynsche tale te verdryven, en in 't tegendeel der zelver zuiverheit weder in haren ouden luister te herstellen. Doch hier door heeft hy zich vele vyanden verwekt, dies te meer, om dat hy zomwylen te verre ging, zonder de geleerdste mannen van zynen tydt, als Bartholomeus Facius, Antonius Panormitanus, Poggius Florentinus, en Antonius Raudensis, te sparen. Hierom heeft men, om deze scherpigheit te wreken, hem dit grafschrift gemaakt:

Nunc postquam Manes defunctus Valla petivit,
Non audet Pluto verba Latina loqui.
Juppiter hunc coeli dignatus parte fuisset,
Censorem linguæ sed timet ille suæ.

Een twede schimpdicht wierdt op hem om die zelve reden gemaakt, van dezen inhoudt:

Ohe! ut Valla silet, solitus qui parcere nulli est.
Si quæris, quid agat; nunc quoque mordet humum.

Dat wy dus vertalen:

De bitsche Valla, die elkeen plagt aan te randen,
Byt de aarde na zyn' doodt met half verrotte tanden.

Trithemius getuigt, dat hy op het concilie van Constants geweest is. Doch Bayle toont onwederspreekelyk, dat zulks onmogelyk is, om dat het voornoemde concilie in den jare 1414 is begonnen, en in den jare 1418 geeindigt. Ondertusschen is het zeker, dat hy in 't byzonder den haat der geestelyken op zich heeft gehaalt daar mede, dat hy tegen de beruchte Donatie van keizer Konstantyn den Groten schreef. Doch hy, ziende, dat hem het pausselyke hof met den nek aanzag, begaf zich naar Napels tot koning Alphonsus, die een zonderling liefhebber van geleerde mannen was, en nog in zyn vyftigste jaar de Latynsche taal van Laurentius Valla begeerde te leren. Boven dien beweerde hy eenige stukken, die met den Roomschen Godsdienst stryden, waar over hy van de Inquisitie vervolgt wierdt. Men beschuldigde hem, dat hy Godslasterlyk van de H. Drieëenheit hadt gesproken; dat hy in de leer aangaande den vryen wil dwaalde, en het leven der geestelyke dochteren lasterde. Hy wierdt derhalven ter doodt veroordeelt, en zou buiten allen twyffel ten vure gedoemt zyn, ten ware koning Alphonsus voor hem gebeden hadde; hoewel men zegt, dat hy om de bovengemelde redenen te Napels in een klooster der Dominikanen gegeesselt is.

Op een zekeren dag in de Vasten hoorde Valla een monnik van de orde der Franciskanen prediken, wiens text de Apostolische geloofsbelydenis was. De monnik zeide onder anderen, dat Petrus

hadt gezegt: ***Ik gelove in Godt den Vader den Almachtigen***, en Andreas vervolgens: ***Schepper des hemels en der aarde***; en dat dus de andere Apoſtelen ieder het zyne daar hadden bygevoegt. Valla vroeg na de predikatie ***Angelillus Campanus***, die nevens hem in 't gehoor geweeſt was, of hy ergens gelezen hadt het geen de monnik hadt gepredikt? Doch deze gaf hem tot antwoordt, dat hy zulks nergens in eenige geloofwaardige gedenkſchriften hadt gevonden, en dat voorts die monnik het alleen was, dien hy ook hadt horen zeggen, dat de kerkvader ***Hieronymus*** te Rome geboren was. Zy bezochten den monnik, en vroegen hem waar hy gelezen hadt, dat die kerkvader een Romein van geboorte was? Het antwoordt was: ***Velen zeggen het; maar wie is het, die het ontkent!*** Hier op begon Valla te lagchen; en zeker, de monnik hadt behoren te zeggen waar uit hy zyn zeggen gehaalt hadt, voornamentlyk om dat hy daarom verzocht was. Ondertuſſchen zeide hy tegen den ongeleerden monnik, dat Hieronymus van hem zelve getuigde, dat hy van geboorte geen Romein, maar een Pannonier, of Dalmatiër was, uit de ſtadt Stridon. De monnik, dit horende, zeide: ***Zommigen noemen hem een Romein, anderen een Dalmatiër.*** Doch Valla, de onkunde en onbeſchaamdheit van den monnik ziende, verliet dat ſtuk, en ſprak van de geloofsartykelen, hem vragende wat bewysdom hy voor zyn gevoelen hadt, dat de Apoſtelen hoofdt voor hoofdt een afzonderlyk artykel hadden opgeſtelt. De monnik gaf hem tot antwoordt, dat hy zulks van de kerkenleeraren geleert hadt. Men verzocht hem die autheuren te willen noemen. ***Ik heb het u reets gezegt***, zeide de gramſtorige monnik; keerde zich daar op om, en vertrok, noemende Valla een godloos man, en een vyandt van den Chriſtelyken Godsdienſt. Eenige dagen daar na ſcholdt hy hem opentlyk als zodanig eenen in zyn ſermoen. Deze razerny ging zo ver, dat de koning zelf genoodzaakt wierdt tuſſchen beide te komen. Valla, gelovende, dat hy uitgedaagt was om een openbare redentwiſt te houden, liet alle zyne ſtellingen aan de deuren der Kathedrale kerke aanplakken, met aanbieding de zelve ten allen tyde te zullen ſtaande houden. Hier toe nodigde hy verſcheide van den adel, en zelfs koning Alphonſus. Men liet daar toe een grote zaal gereed maken, en iedereen was nieuwsgierig wat uitſlag dit werk hebben zou. Doch de vyanden van Valla, geen redentwiſt durvende wagen, poogden een verbodt van 't hof te erlangen, waar by Valla belet wierdt verder te gaan. Hy hieldt zich derhalven ſtil, maar liet dit vaars aan de deur der zale aanplakken:

> ***Rex pacis, miſerans ſternendas Marte phalanges,***
> ***Victoris cupidum continuit gladium.***

Waar van de zin is:

> ***De koning, zacht van aardt, beminnende de vreê,***
> ***Houdt 's overwinnaars zwaardt geſloten in de ſcheê.***

De geeſtelykheit, hier door nog meer verbittert, ſpande alle hare krachten in om Valla of ter doodt, of tot eene eeuwige gevangeniſſe te doen veroordeelen. Zy dagvaardden hem voor den vikaris van den aartsbiſſchop. Valla verſcheen aldaar, maar was niet weinig verwondert aldaar een zo groot getal van allerlei geſchorene kruinen te zien. Het ſchynt, dat hy zich niet hadt konnen inbeelden, dat men 'er zo veel beweging om zou gemaakt hebben. Hy wierdt dan gevraagt of hy niet geloofde, dat de geloofsartykelen door de Apoſtelen zelf waren opgeſtelt. Hy zeide: ***Neen, maar door het concilie van Niceen, waar voor ik zeer krachtige bewyzen heb.*** De inquiſiteur verklaarde dit antwoordt ketteriſch. Men bragt ook de eigen handt van Valla voor den dag, waar by hy toonde, dat door de nalatigheit der copiiſten zekere misſlagen in de dekreten der pauzen waren ingeſlopen, en men beweerde, dat zodanig eene onderneming verdiende met 't vuur geſtraft te worden. Toen begon Valla het gevaar, waar in hy was, te zien, en verklaarde, dat hy geloofde al het geen de kerk geloofde. Men eiſchte derhalven van hem, dat hy zyne ſchriften en gevoelens zou herroepen: doch hy verzocht, dat men hem alvorens van dwalinge wilde overtuigen, daar by voegende, dat het anders blyken zou, dat men niet zo zeer zyn hert, als wel zyne tong hadt willen verbeteren. Een zeker biſſchop zeide daar op: ***Gy guit, daar gy zyt, gy verdient, dat uw hoogmoedt op ſtaande voet geſtraft worde!*** Valla herhaalde zyn zeggen, namentlyk, dat hy geloofde het geen de kerk geloofde. Men vroeg hem verder wat hy van de tien ***Categoria*** of ***Praedicamenta*** in de ***Logica***, of redenkunde, geloofde? Hy beantwoordde dit met een wedervrage, of die tien ***Categoria*** ook tot het Chriſtelyk gelove behoorden, gelyk de X Geboden? ***Waarom niet?*** was het antwoordt, ***behoren die niet tot het gelove! weet gy niet, dat de*** Dialectica ***bekwaam is om de gewigtigſte ſtukken in de Godgeleerdheit te verklaren!*** Valla, dit horende, zeide wederom: ***Laat ons kort zyn. Hoewel de moeder, de Kerk, deze dingen niet verſtaat: nochtans gelove ik 'er van dat zy 'er van gelooft.*** Hier op wilde men zich van Valla verzekeren; doch aangezien koning Alphonſus aan zekere mannen belaſt hadt hem te beſchermen, zo onthieldt men zich daar van.

Valla keerde eindelyk weder naar Rome, en wierdt met den paus verzoent; nam ook zyne bediening van hoogleeraar in de talen op een jaarlykſche wedde ongemoeid waar. Hy ſtierf den 1 Auguſty des jaars 1465, nalatende den roem van een geleerd man; hoewel hy ook zeer opgeblazen was, willende altydt en overal zyne geleerdheit tonen; ja hy verviel zelfs tot die goddeloosheit, dat hy op een zekeren tydt in een geſelſchap zich niet ontzag tegen Antonius Panormitanus te zeggen, dat hy ook zyne pylen tegen Chriſtus gereed hadt. Hy volgde de leer van Epicurus ten opzichte van het hoogſte goedt; hoewel hy de zelve volgens de regelen van het Chriſtendom verklaarde. Men kan daar van zyn boek ***De voluptate & vero bono*** nazien, dat onder de verbode boeken geplaatſt is. De deugden noemde hy dienſtmaagden van de wellust (***Voluptas***). Hy was een groot liefhebber van Quintilianus, maar een doodvyandt van Ariſtoteles, dien hy by alle gelegenheden verachtte. In de Griekſche tale was hy niet zeer gevordert; waarom zyne vertalingen van ***Thucydides***, ***Herodotus***, en de ***Ilias*** van ***Homerus*** de beſte niet zyn. Nochtans worden zyne Verklaringen over het Nieuwe Teſtament geprezen.

Onder zyne ſchriften munt uit dat ***De elegantia Latini ſermonis***; waarom ook zyne vyanden daar van zeiden, dat dit geen werk van hem was, maar van ***Asconius Pedianus***. Ondertuſſchen pryſt Ludovicus Vives de kuiſche zedigheit van Valla, zeggende, dat hy van een onkuiſch woordt gezegt heeft: ***Ignorari malo quàm me docente ſciri.*** Dat is: "Ik wil liever, dat het onbekend blyve, dan „ dat men het van my lere." Hy heeft vele twiſtſchriften nagelaten, als: ***Antidoti in Poggium libri*** IV; ***Apologus & actus ſcenicus in Poggium; Adverſus Poggium libellus, ſive Dialogus ſecundus; In Antonium Raudenſem Annotationum libellus; In Benedictum Morandum Bononienſem libri duo, ſive Confutatio prior & poſterior; In Bartholomaeum Thurium Ligurem, & Antonium Panormitanum Recriminationum libri*** IV. Uit het opſchrift dezer werken blykt zelfs hoedanig zyn inborſt geweeſt is. ***Bayle Dict. Crit.***

VALLA, (NICOLAUS) der beide Rechten Doctor, en kanunnik van St. Pieter te Rome, was een goed Latynſch dichter, en leefde in de XV eeuwe. Hy hadt voorgenomen de ***Ilias*** van Homerus in Latynſche vaarzen over te brengen: doch hy ſtierf zeer jong, en kon dit werk niet volbrengen. Nochtans is het geen hy daar van opgeſtelt heeft in druk uitgekomen. Men heeft ook eene vertaling der ***Opera & Dies*** van ***Heſiodus***, door hem gemaakt, nevens nog eenige ***Elegia***. Men moet hem niet vermengen met een ander NICOLAUS VALLA, of DU VAL, die in de XVI eeuwe geleeft heeft, en lidt van het Parlement van Parys geweeſt is, en die geſchreven heeft: ***De rebus dubiis & quaeſtionibus in jure controverſis Tractatus*** XX. Hy wierdt naderhandt Raadsheer in 't Parlement van Rennes. Zyn ſchoonzoon, Jacobus Capellus, was Raadsheer in 't Parlement van Bretagne. Het is waarſchynlyk, dat deze Du Val die zelve Raadsheer in 't Parlement van Parys is geweeſt, die verdacht was Proteſtantſch te zyn, maar die het gevaar door de vlucht ontkwam. ***Bayle Dict. Crit.***

VALLADOLID, in 't Latyn, ***Valdoletum***, ***Valliſoletum***, ***Pintia***, eene grote ſtadt aan de rivier Iſerga, in oud-Caſtilie, wordt voor de ſchoonſte van 't ganſche landt gehouden, maar heeft geen muren. Zy heeft een hogeſchool, een hoge vierſchaar, en een bisdom, behorende onder den aartsbiſſchop van Toledo. Verſcheide koningen hebben 'er geresideert. Philips de IV bouwde aldaar een prachtig paleis, en verſierde het zeer koſtelyk. Behalven dat is het paleis des graven van Salinas en Benevent bezienswaardig: ook heeft men daar vele grote en kleine pleinen. Het getal der kerken en kapellen wil men dat by de 130 is. De voornaamſte kerk is die der Dominikanen, te St. Paul door de hertogen van Lerma geſticht. Zy is met palen omringt, waar aan ketingen zyn geſpannen, dienende tot vryheit voor de doodſlagers, die daar in vluchten. Men vindt onnoemelyke ſchatten in deze kerk, en de grote poort is voornamentlyk aanmerkenswaardig. By het hoge altaar ſtaan twaalf zilvere kandelaars, mans hoogte, en het verwulfſel van de kerk is van onderen geheel verguld, wordende daar ook vele zogenoemde H. overblyfſelen (***Reliquien***) bewaart. Niet verre daar van daan ſtaat een ſchoon collegie. Voorts zyn merkwaardig het Profeſſiehuis, 't collegie en de kerk der Jeſuiten, het Franciſkaner klooſter, en het huis der Inquiſitie, dat geen venſters heeft, maar alleen eenige gaten, waar door het licht daar in valt. Deze ſtadt wierdt in den jare 625 van de Gotthen gebouwt, en in den jare 1591 tot een biſſchoppelyken ſetel gemaakt, onder den aartsbiſſchop van Toledo ſtaande. Chriſtophorus Columbus ſtierf daar in den jare 1506. Philips de II, koning van Spanje, ſtichtte, op 't aanraden van Parſon, een Engelſch Jeſuit, in den jare 1589 in deze ſtadt een collegie voor de Engelſchen. ***Ptolomaeus. Cellarii Notit. orb. ant. Colmenar Delices d'Eſpagne.***

VALLADOLID, (NIEUW-) eene kleine ſtadt in de Audientia Guatimala, is de hoofdſtadt van de provincie Honduras, in Noord-Amerika, en heeft een bisdom, onder Mexiko behorende.

VALLANGIN, eene kleine ſtadt, met den tytel van een graafſchap, in 't vorſtendom Neufchatel, tuſſchen de grenzen van Zwitſerlandt en 't Franche Comté, aan eene kleine rivier gelegen. Na de doodt der hertoginne van Nemours is de koning van Pruiſſen in den jare 1707 tot ſouverein vorſt van Neufchatel en graaf van Valangin verklaart. Zie NEUFCHATEL.

VALLE, (ROLANDUS) een Italiaanſch rechtsgeleerde, leefde in de XVI eeuwe, en was geboortig van Caſal, in het Montferrat. Hy noemt zich zelf in zyne werken ***Patritius Caſalenſis, Eques & primarius Montisferrati Senator.*** Zyne werken zyn verſcheide malen zo in Vrankryk en Italië, als in Duitſchlandt gedrukt, namentlyk: ***De Inventarii confectione; Conſilia, quibus graves praecipue Juris controverſiae de jure in Regnis, Principatibus, Ducatibus, Comitatibus, Marchionatibus & Feudis acquirendo vel amittendo deciduntur; De lucro dotis;*** enz. Zyn Latynſche ſchryfſtyl is zeer ſlecht, en komt geenzins by die zuiverheit, die den rechtsgeleerden toen reets eigen was. ***Bayle Dict. Crit.***

VALLEE, (GODEFROI DE LA) geboortig van Orleans, liet te Parys een boek drukken, genaamt: ***Erre Geru, le fleau de la foy bigarrée.*** Dit geſchrift was vol Godslaſteringen tegen den Zaligmaker. Anderen zeggen, dat hy een boek ſchreef, genaamt: ***L'Art de ne rien croire.*** Doch meeſt alle, die van dezen ongodiſt ſchryven, ſteunen op het getuigenis van den Spaanſchen Jeſuit Maldonatus. De la Vallee wordt van hem een Kalviniſt, naderhandt

handt een Atheïst genoemt; en die Jesuit getuigt, dat de eenige waarheit, die in het Godslasterlyk boek gevonden wordt, deze is, " dat men, om een ongodist te worden, alvorens een Kal-„ vinist zyn moet". Doch dit wordt door *Bayle* bondig wederlegt. De schryvers verschillen in het jaar, waar in hy te Parys verbrand is. Zommigen noemen het jaar 1571; anderen dat van 1572; nog anderen dat van 1574. *La Croix du Maine. Bayle Dict. Crit.*

VALLIA, of WALLIA, koning der Gotthen, in Spanje, was de opvolger van Sigerik in 't jaar 416. Wanneer het volk hoopte, dat hy den oorlog met de Romeinen zou voortzetten, maakte hy vrede met de zelve, en boodt zich zelf aan om de andere Barbaren, namentlyk de Alanen, Vandalen en Sueven, die sedert het jaar 400 in het zelve geweest waren, uit Spanje te jagen. Naderhandt heeft hy over de Gaulen geregeert.

VALLONA, oudtyds *Aulon*, of *Aulona Navalis* geheten, eene stadt aan 't einde van de golf van Venetië, tegen over de stadt Otranto gelegen, op de grenzen van Albanië en Epirus. Voortyds was de bisschop aldaar een wybisschop van den aartsbisschop van Athene, en naderhandt was hy het van dien van Durazzo. De Grieken hebben 'er naderhandt een aartsbisdom van gemaakt; doch de Turken plagten aldaar een Bassa te houden. Men heeft alhier een zeer goede vesting, en een ruime haven, by welkers ingang van beide kanten om de stadt te dekken een sterkte is opgeworpen. In den jare 1690, den 18 September, maakten zich de Venetianen, onder 't opperbevel van den kapitein generaal Cornaro, nevens den generaal Proveditor Grimani en den generaal Spar, daar van meester: doch in het volgende jaar belegerde de Seraskier van Albanië deze plaats wederom, en de troepen van de republyk waren genoodzaakt de plaats te verlaten, hebbende de vestingwerken zo veel mogelyk verwoest. *Mercure Historique de l'an.* 1690 *&* 1691.

VALLONIA, eene Heidensche godheit, van welke men geloofde, dat zy eene afzonderlyke heerschappy en opzicht over de dalen hadt. *Pomey Panth. Mythic. p.* 182.

VALOGNE, eene kleine plaats in neder-Normandië, niet verre van Cherbourg, alwaar in den jare 1695 de Jesuit du Nor in het huis der heeren van Falqueterre een onderaardsch theater ontdekt heeft, zynde zo groot, dat het wel voor 15 of 16000 personen bekwaam was om 'er in te zitten. Men meent, dat hier de vermaarde stadt der ouden, *Allona*, gestaan heeft, zynde de voornaamste plaats der zogenaamde *Venelli*, of *Unelli*, van welke Julius Cesar gewag maakt, zynde in de III eeuwe, onder de regering van den keizer Gratianus, van des zelfs oproerigen veldheer Maximus geheel verwoest. Behalven het gemelde theater heeft men daar omtrent nog vele oude penningen, en overblyfselen van warme baden, van een vesting, enz. gevonden. *Mercure Hist. de l'an* 1695. *Nov.*

VALOIS, een hertogdom in Isle de France, palende aan Pikardië. Het was oudtyds maar een graafschap, en een gewoonlyk apanage der kinderen van Vrankryk sedert Karel van Valois, broeder van Philips den Schonen, en vader van Philips van Valois, koning van Vrankryk. *Crespi* is de hoofdstadt van Valois. Daar na volgt *Senlis*, zynde een bisschoppelyke setel; voorts *Agnus*, *Pompoint*, en *Brenouille*.

VALOMBROSA, eene abdy in Toskanen, 6 mylen van Florence, het hoofdt der orde, die van Johannes Gualbertus naar den regel van S. Benedictus is gesticht.

VALPARAISO, eene stadt in Chili, legt in een dal aan 't einde van zekeren meirboezem, en aan den voet van hoge bergen. Zy wordt in de boven-en beneden-stadt verdeelt. Deze legt aan 't strandt, daar vele pakhuizen met koopmanswaaren staan. Aldaar is een Augustyner klooster, en in de bovenstadt de hoofdkerk en een Franciskaner klooster. Het fort is in de form van een schouwburg gebouwt, en wel voorzien van kanon. Deze haven wordt het meest van gansch Chili, wegens de naburige hoofdstadt St. Jago, bezocht. De schepen van Lima komen daar in October, en vertrekken 'er weder van daan in Maart. In den jare 1579 nam François Drake hier omtrent een Spaansch schip met een ryke lading, waar onder 12500 ponden fyn goudt waren, en verbrandde in deze stadt twaalf huizen en een kapel, doende de zelve naderhandt geheel uitplunderen. Wanneer Georg Spilberg hier kwam, brandden de inwoonders hunne hutten af, en weken landwaarts in.

VALPO. Zie VALKO.

VALPUESTA was eertyds eene stadt in Kantabrië, die naderhandt de setel van een bisschop geworden is. Tegenwoordig is het maar een gering vlek in Biskaje, zes mylen ten Westen van Vittoria gelegen.

VALS, een vlek of stedeke in het Fransche landschap Vivarez, een myl Noordwaarts van Aubenas gelegen, heeft zeer beroemde minerale wateren.

VALSERINA, of VAUSERINE, eene rivier in Savoje. Zy ontspringt in 't dal Chesery, in Bugey, loopt onder Pont des Oules achter Chatillon de Michaille langs den voet van 't gebergte Credo, voorts onder door de brug van Bellegarde, en ontlast zich aan deze zyde van Pont-Locey in de Rhône. Zy scheidt Savoje van 't landschap Michaille, in Bugey. Pont des Oules heeft dien naam daar van daan gekregen, om dat de rivier Valserina zich zelf een weg door deze klip maakt, en dus vele plaatsen gelyk als potten geformt heeft, wordende in de Latynsche tale *Olla* genoemt. *Guichenon Hist. de Savoye.*

VALTELIN, (HET) VAL TELLINE, ook HET VELTELIN, en in 't Latyn *Vallis Tellina*, of *Valturena* genaamt, is een stuk van het oude Rhetie, legt tusschen het Venetiaansche gebiedt, het hertogdom van Milaan, Tyrol en Graubunderlandt, hebbende sedert den jare 1512 tot het laatste behoort, en zynde als de sleutel van Italië, waar door Milaan en Tyrol zamen worden gevoegt. Het zelve heeft den naam van de stadt *Tell*, in 't Latyn *Telina*, ontfangen. Dit is het oude landschap der Vennoireten, aan den voet der Alpen. Men verdeelt het in drie delen, de welke *Terzero di Sopra*, *Terzero di Mezzo*, en *Terzero di Sotto* heten. De voornaamste steden en vlekken, daar de landvoogden in wonen, zyn: *Sonders*, of *Sondrio*, *Tiran*, *Tell*, *Morben*, en *Trabona*. Dit landt is tien Duitsche mylen lang, maar ongelyk in de breedte, en brengt zeer kostelyken wyn voort. De inwoonders spreken de Italiaansche taal, maar volgens de Longobardische uitspraak. Voormaals behoorde het Valtelin tot het hertogdom van Milaan, en wierdt van voogden geregeert. In den jare 1404 schonk het de jonge hertog Mastinus aan 't bisdom van Chur, om dat hy van het zelve in zyne ballingschap veel goeds hadt genoten; doch de regerende hertogen van Milaan hebben het naderhandt wederom naar zich genomen, tot dat het hertog Maximiliaan de jonge in den jare 1512 aan de Graubunders vereerde, om dat zy Milaan van de Franschen hadden helpen herwinnen. In den jare 1620 zochten de Spanjaarden zich van dit landt meester te maken, bedienende zich van de toenmaals onder de Graubunders zwevende verschillen, en vooral dewyl die van 't Valtelin met hunne hulp de Protestanten dood sloegen. Ten dien einde bouwden zy by den ingang van dit landt, daar de Ada in 't Comer-meir valt, een fort, *Fuentes* genaamt, versterkten Tiran, Morbegno en Sondrio, en zochten het onder zich te brengen. Maar doordien paus Urbanus de VIII, Vrankryk, Savoje en Venetië de Graubunders ondersteunden, moesten eindelyk de Spanjaarden het landt wederom verlaten. *Campelli Rhatia. Sprecheri Rhetisches Chron. Bucelini Rhatia. Ludolphi Schaubuhne. Ministerium Cardinalis Richelii & Mazarini. Vassor Hist. du Regne de Louis XIII. Guleri von Weineck Rhatia.*

VALVASOR, een vryheerlyk geslacht, oorspronkelyk uit Bergamasco, dat aldaar en in het hertogdom Krain bloeide. *Guido Valvasor* was in den jare 1026, en *Anselmus* in den jare 1090 aartsbisschop van Milaan. *S. Galdinus Valvasor*, kardinaal, pauselyke legaat in Gallië, en aartsbisschop van Milaan, stierf in den jare 1160. *Johannes Baptista* en *Hieronymus Valvasor* zetten zich in den jare 1550 in Krain neder, en de laatste van de zelve plantte aldaar het geslacht voort. Des zelfs neef, JOHANNES WEICHARD, vryheer van Valvasor, heer van Wagensperg, was hoofdman van het benedenste vierde gedeelte des hertogdoms Krain, en een lidt der koninklyke societeit in Engelandt. Hy stierf in den jare 1693, in den ouderdom van 54 jaren, en liet, nevens verscheide kinderen, de volgende schriften na: *Topographia arcium Lambergianarum in Carniola*; *Metamorphosis Ovidiana*; *Topographia Carinth. Salisburgen.*; *Theatrum mortis hum. tripart.*; *Lumen Natura T.* VI; *Flores Physico-Mathematici*; en in 't Hoogduitsch: *Ehre des Hertzogthums Crain.* Uit de Italiaansche linie leefden in den jare 1686 (1) *Hieronymus*, generaal der Augustynen en naderhandt bisschop van Pesaro, en (2) *Dominicus*, bisschop van Caravina. *L'Hist. di Milano del l'excell. M. Bernhardino Corio scritta. Valvas. Ehre des Hertzogth. Crain l.* IX. *p.* 106 *seq. Historische Boekzaal* IV *Hond.* II *Stuk, pag.* 495 *enz.*

VAMBA, een vlek in Portugal, gelegen in des zelfs landschap Beria, op de grenzen van het Spaansche Estremadura. Zommigen houden het voor de ouden *Gertigos*, in Lusitanië gelegen. *Baudrand.*

VAN. Zie eenige Hollandsche geslachten, met dit woordt beginnende, en die men, om het Werk niet op te houden, alzo men met de zelve nog niet gereed was, op hunne rechte plaats niet kan laten volgen, aan het einde van deze letter.

VAN, van ouds *Arcissa*, of *Aslamar*, ook *Vastan* genaamt, een groot meir in Armenië, of Turkomannië, legt tusschen de zee Bachu en de rivier de Tigris in het Asiatisch Turkye. Plinius zegt, dat in dit meir niets kan zinken, maar dat zelfs de zwaarste dingen boven dryven. Digt daar by legt eene stadt van dien naam, wordende voormaals *Artemita* genaamt. Zy heeft een sterk slot, en behoort aan de Turken, hoewel de meeste inwoonders Christenen zyn. *Plinius. Baudrand.*

VANCERA, een koninkryk in Afrika, daar de beste goudmynen zyn. Het is een groot eilandt, dat van de rivier Niger gemaakt wordt. In de maandt Augustus wordt dit landt van den Nyl overstroomt, waar door de inwoonders genoodzaakt worden elders heen te wyken, maar naderhandt, wanneer de rivier valt, wederom keren, en veel goudt opzamelen. De voornaamste steden in het zelve zyn *Terroa*, *Guangara*, *Marasa*, en *Reghebil*. Dit koninkryk wordt ook anders *Guangara* genoemt. *Nubiensis. Marmol.*

VANDALEN, of WANDALEN, een zeer oud volk, het welk, als men zegt, zynen naam heeft ontfangen van den eersten koning *Vandalus*, dien men van Ascenas doedt afstammen. Maar anderen willen, dat zy van het woordt *wandelen* dus genoemd zyn, om dat zy altydt heen en weder trokken. Plinius noemt ze *Vindeli*, Tacitus *Vandalii*, en 't schynt, dat de Romeinen al met hen oorlog gevoert hebben voor dat zy onder dien name bekend waren, oordelende zommigen, dat zy reets met de Cimbren in de Romeinsche provinciën zyn gekomen. Men vermengt dit volk in 't algemeen met de Slaven en Wenden, en 't kan ook wel zyn, dat zy zich met de zelve vermengt hebben; doch zy moeten van malkander onderscheiden worden. Zy woonden langs de Oostzee, van den kant van Holstein tot aan den Oder, maar veranderden naderhandt hunnen setel, en trokken naar den Donauw op de grenzen van Pannonië, wordende zelfs onder Konstantyn den Groten in Pannonië opgenomen. Zy vereenigden zich aldaar met de Alanen, en vielen in den tydt van Honorius, onder de aanvoering van Godogesilus, in Gallië, maar hadden 'er weinig geluk: want in den jare 405 wierden omtrent

20000 van hen door de Galliërs geslagen en gedood, en zouden geheel uitgeroeit zyn, indien niet de Alanen hen by tyds hadden bygesprongen. Naderhandt trokken zy onder hunnen koning Modogisclus en des zelfs opvolger Guderik naar Spanje, en veroverden de provincie Betica, die van dien tydt af *Vandalusia*, of *Andalusia* genaamt wierdt. Maar onder den volgenden koning Genserik wierden zy van den Romeinschen patricius Bonifacius in den jare 427 naar Afrika geroepen, daar zy Carthago innamen, en een eigen ryk onder hunnen naam oprechtten, dat onder de koningen Hunerik, Gunthamund, Trasamund, Hilderik en Gilimer duurde tot den tydt van den keizer Justinianus, die door zynen generaal Belisarius in den jare 534 den laatsten koning Gilimer gevangen nemende een einde daar van maakte, en de meeste Vandalen uit het landt verjoeg. Zy waren Arianen, en vervolgden door hunnen blinden yver, of liever door hunne natuurlyke wreedheit de rechtgelovigen. Buiten dit heir der Vandalen, die in Spanje en Afrika waren gekomen, zou naar 't gevoelen van Kranzius nog het grootste gedeelte van die natie in hunne oude zitplaats aan de Oostzee zyn te rug gebleven. Doch alles, wat van hunne koningen verhaalt wordt, is fabelachtig, en dit alleen kan men met zekerheit zeggen, dat de Wenden, een Slavisch volk, de landen aan de Oostzee hebben bemachtigt. *Idacius. Isidorus in Chron. Procop. de bello Vand. Jornandes. Paul. Diac. Kranzii Vandal. Schurtzfleischii Res Sclav. Tollii Epist. Itin.* II.

VAN DALEN. (ANTONIUS) Zie DALEN. (ANTONIUS VAN)

VAN DER LINDEN. (JOH. ANT.) Zie LINDEN.

VANE, een voornaam geslacht in Engelandt, oorspronkelyk uit het vorstendom Wallis, maar dat naderhandt langen tydt in 't graafschap Kent heeft gebloeit. Men vindt aangetekent, dat *Henrik Vane* in den jare 1356, in den slag by Poitiers van den zogenoemden Zwarten prins, Eduard, wierdt ridder geslagen. *Ralph Vane* ontfing deze eer van koning Henrik den VIII gedurende het beleg van Boulogne, en hieldt naderhandt onder de regering van Eduard den VI de party des hertogs van Sommerset, doch geraakte daar na met hem in onmin, en verloor vele van zyne goederen. Hy liet geen nader erven na dan zynen broeder *Johannes*, die twee zonen teelde, namentlyk *Henrik* en *Richard*. Van den laatsten stammen de graven van Westmorlandt af, die hunnen bynaam gemeenlyk met een *F.* (*Fane*) schryven. De nazaten van Henrik verarmden grotelyks door allerhande toevallen, tot dat eindelyk een van zyne nakomelingen, te weten de ridder *Henrik Vane*, zich en zyn huis wederom in standt bragt: want koning Karel de I, hebbende zyne bekwaamheit in verscheide minder bedieningen gezien, maakte hem zynen buitengewonen ambassadeur by de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en zondt hem naderhandt aan den Zweedschen koning, Gustaaf Adolf, naar Duitschlandt. Na de doodt van den laatsten keerde hy weder naar Engelandt, en wierdt aldaar kontrolleur van de koninklyke hofstadt, na verloop van tydt schatmeester van de zelve, en eindelyk staatsfekretaris. Van zynen zoon, den ridder *Henrik Vane*, volgt een afzonderlyk artykel. Des zelfs zoon, de ridder *Christoffel Vane*, wierdt in den jare 1699 door koning Willem den III tot Pair van Engelandt, met den tytel van *Lord Barnard van Barnard-Castle in Durham*, verheven. By zyne gemalinne Elizabeth, dochter van Gilbert Holles, grave van Clare, en zuster van Johannes, hertog van Newcastle, verwekte hy: 1) *Gilbert Vane*, die hy Maria, dochter van Morgan Kandles van Chilworth, twee zonen, *Henrik* en *Morgan*, teelde; 2) *Wilhelm Vane*, dien Lucia, dochter van Wilhelm Jollifs van Careswel, *Christoffel* en *Johannes* baarde; en *Gratiam. Peerage of England* II, *p.* 139.

VANE, (HENRIK) een Engelsch ridder, en zeer yverig republikaan. Hy was gesproten uit een oud geslacht in 't graafschap Durham, en de oudste zoon van den ridder Henrik Vane, die onder Karel den I staatsfekretaris en kontrolleur van des zelfs hofstadt was geweest. Van zyne jeugdt af toonde hy weinig genegenheit voor de koninklyke regering. Zynde omtrent 18 jaren oud, ging hy uit verdriet wegens de door den aartsbisschop, Willem Laud, ingevoerde nieuwigheden in kerkelyke zaken, naar Nieuw-Engelandt, bleef omtrent 6 jaren aldaar, en hadt het geluk, dat hy in de twee laatste jaren tot opperbevelhebber van het gemelde landschap wierdt aangestelt. In den jare 1640 wierdt hy, zonder dat hy 'er moeite toe deedt, een lidt van het langdurige Parlement, komende uit het graafschap Durham, en toonde zich zeer yverig tegen bovengemelden Willem Laud, en tegen den koning zelf. De laatste nam hem de waardigheit van thesaurier van de Marine af; doch het Parlement gaf hem de zelve wederom, wanneer hy de helft van zyne daar van trekkende inkomsten, 's jaarlyks 2000 ponden Sterlings belopende, vrywillig tot den oorlog gaf, die, zo men voorgaf, tot bescherming van de algemene vryheit tegen den koning gevoert wierdt. Na 't eindigen van den oorlog verminderde hy de inkomsten der bedieningen van de Marine, en toen Olivier Cromwel zich een onbepaalde heerschappy aanmatigde, wilde hy geenzins de zelve billyken, waarom hem ook Cromwel naar Carisbrock-Castle liet brengen. Olivier overleden zynde, wierdt hy een lidt van den onder Richard Cromwel opgerechten Raadt, en in het naastvolgende Parlement verkoos men hem tot een van de zogenaamde Committee of Safety, en tot een van des zelfs Staats-Raden. Het leger benoemde hem naderhandt ook tot lidt van hunne committee of Safety, dat het Parlement bewoog hem van hare vergadering uit te sluiten, ja zelfs hem te bevelen van zich uit Londen weg te maken. Ondertusschen strekten alle zyne aanslagen daar henen om in Engelandt eene volkome republyk op te rechten, en de herstelling der koninklyke Stuartsche familie te beletten. Wanneer echter het laatste in den jare 1660 geschiedde, wierdt hy in zyn huis te Hampstead, by Londen, in verzekering genomen, en eerst naar den Tour, naderhandt binnen 2 jaren naar verscheide andere plaatsen gebragt, tot dat men eindelyk voor 's konings bank tegen hem, als een, die aan 't onthalzen van Karel den I, en voornamentlyk aan den gevoerden oorlog tegen den zelven, mede schuldig was geweest, het doodvonnis uitsprak. Dus wierdt hy den 14 Juny des jaars 1662 voor den Tour onthoofd, en zocht nog op het schavot zyne handelingen als rechtmatig en voor 't gemene best voordeelig te verdedigen. *Ludlow Memorien. The Compleat History of England T.* III.

VANEGAS (ALEXIS) was geboortig van Toledo, eene stadt in Spanje, en begaf zich in zyne jonge jaren tot de Godgeleerdheit. Maar aangezien hy geen geestelyke orde hadt aangenomen, trouwde hy, en onderwees te Toledo in 't openbaar met veel toejuiching. Men heeft eenige Latynsche en Spaansche werken van hem, als: *Van de vier eindens des menschen; Van het onderscheidt der boeken.* enz.

VANINUS (JULIUS CESAR) was in een klein stedeke van 't koninkryk van Napels, Taurisanum genoemt, in den jare 1586 geboren. Zyn vader was Joh. Baptista Vaninus, gouverneur van 't graafschap Castro. Hy toonde al vroeg grote lust tot de studiën, en zocht door zyn scherpzinnig verstandt vele verborgene zaken te doorgronden. Dus leide hy wel haast alle ligt- en bygelovigheit af, en hebbende op een tydt in den R. Katholyken Godsdienst iets gemerkt, dat niet in zyn kraam paste, gebruikte hy voortaan nog meer vryheit in 't spreken. Hier toe hadt hy nog meer gelegenheit, toen hy te Napels in de natuur- en in de geneeskunde studeerde, wanneer hem de wonderwerken, of mirakulen, de meeste zwarigheit maakten. Hy begon dan de Godgeleerdheit te onderzoeken, en genoot daar benevens het onderwys van Barthulomeus Argotus, een Karmeliter, die zeer vermaard was in de heilige welsprekendheit. Vaninus liet zich wel haast op den predikstoel horen, en zynde buiten dat een vyandt van alle fabelen, waar mede de predikatiën toen gemeenlyk opgevult wierden, verhandelde hy, om boven anderen uit te munten, niet dan ongemene zaken: want hy onderzocht op een tydt waarom de mensch geschapen was, en trachtte te beweeren, dat het geenzins was om eene heerschappy over de dieren te hebben, maar op dat 'er iets zou zyn tusschen den hoogsten Godt en de dieren, dat dus door zyne tusschenkomst het hoogste met het laagste verknocht. Van de hoge fakulteiten ontbrak hem nu alleen de Rechtsgeleerdheit, dies oeffende hy zich daar in met veel yver. Hy ging van Napels naar Padua, daar hy alle vermakelykheden van de handt wees, zyn geldt alleen tot de studiën aanwendde, en zich met geringe spyze en slechte kleederen, zelfs in den felsten winter, behielp. Alhier voedeedt hy nog meer zyne gedachten, kreeg onder andere boeken *Cardanus* in handen, wiens geleerdheit hem wel zeer behaagde; doch het geviel hem niet, dat de zelve den sterren eene zo grote kracht toeschreef. De schriften van *Pomponatius* en zyne gevoelens hieldt hy altydt in waarde, maar alleen in zo verre, als het met de waarheit overeenkwam; waarom hy in vele stukken in zyn amphitheater van deze beide afweek, en eenige harde woorden tegen hen gebruikte. Hebbende dus een tydlang in Italië geweest, voegde hy zich by Johannes Maria Sinochius, die voorhadt door Duitschlandt te reizen. Wanneer zy zich te Straasburg scheep begaven, en Sinochius wegens zeker voorteken, hem voorgekomen, zwarigheit maakte de reis te water te vervolgen, sprak Vaninus hem moedt in, en zeide, dat hy zich aan den onveranderlyken wille Gods, die de dagen van 's menschen leven bepaalt hadt, moest overgeven, en gereed zyn, indien 't Godt behaagde, om ook door schipbreuk zyn leven te laten, waar op zy de reis gerust zamen voortzetten. Vaninus ging uit Duitschlandt over naar Bohemen, daar hy veel met de Wederdopers te doen hadt. Uit Bohemen vertrok hy naar Hollandt, daar hy gelegenheit vondt om met menschen van verscheide gevoelens te spreken. Op een tydt hoorde hy van iemandt, die staande hieldt, dat Paulus den echten staat daarom by de vereeniging van Christus met zyne kerke hadt vergeleken, op dat de getrouwden zulke heerlykheit altoos zouden indachtig zyn, en dat dus de menschen voor een gedeelte als Christenen geboren wierden; waar op Vaninus antwoordde, dat Johannes dat gevoelen tegensprak, zeggende, dat Jesus Christus de macht gegeven hadt Gods kinderen te worden die niet uit den wille des vleesches, maar uit Godt geboren waren. Tegen een anderen, willende der Christenen heidenmoedt uit hunne marteldoodt staande houden, en de andere zeggende, dat ook de Turken, Indianen, en anderen, zulks hadden gedaan, zeide hy vol yver, dat hy de Antichrist was. Te Amsterdam trof hy iemandt aan, die de macht des Duivels hoger hieldt dan Gods macht, om dat Gods wil aangaande aller menschen zaligheit zo selden, en daarentegen des Duivels wil omtrent aller menschen verdoemenis zo dikwils vervult wierdt, ja dat Jesus Christus zelf den Duivel was onderworpen geweest, wanneer hy zeide: *Nu is de tydt der duisternis.* Dezen stelde hy des Duivels zwakheit uit zynen val en gevangenis voor, ook dat de Duivel den ondergang van zyn ryk door de doodt van Christus gevreest hadt, waarom hy by de vrouwe van Pilatus alle krachten hadt ingespannen, dat de doodt Christi niet mogt besloten worden, voegende daar by, dat, schoon vele waren beroepen, en weinige uitverkoren, 'er toch niemandt zo onwetend kon zyn, dat hy niet de opperheerschappy Gods en de knechtschap des Duivels kon kennen. Te Brussel vondt hy iemandt, dien hy vermaande de predikatiën vlytig te bezoeken, hoewel zich deze altydt ontschuldigde, dat hy daarom uit de kerk bleef, om dat de predikanten nooit zeiden: *Ik heb het gezien*, maar: *Ik heb het gelezen*. Te Geneve hieldt hy met iemandt een gesprek, die beweerde, dat de zogenoemde zonde van bloedschande, te weten als nabestaanden met malkander trouwden, alleenlyk door den wereldlyken rechter verboden was; want dat Loth het zelf hadt gedaan, en dat het by alle Heidenen maar als een geringe

ringe misslag was aangemerkt. Daar op antwoordde Vaninus, dat Mozes wel de Hebreen hadt toegelaten het huwelyk tusschen nabestaanden, doch alleen om de onder hen gebruikelyke echtscheidingen te verhoeden; maar dat het de Heidenen altydt voor een grote zonde hadden gehouden: doch hy kwam 'er in levensgevaar, om dat hy misschien van de kerkelyke en wereldlyke regering wat al te vry hadt gesproken. Wanneer hy nu van daar geweken, en te Lion gekomen was, maar zich ook aldaar niet veilig oordeelde, ging hy naar Engelandt, daar hy met den priester van den Venetiaanschen afgezant, Henrik Moravius, dien hy tot zyn biechtvader verkoos, een grote vriendschap maakte, en met hem wel vergenoegt leefde. In den jare 1614 wierdt hy te Londen gevangen gezet, en naauw opgesloten, verdragende alles met zonderlinge standvastigheit, en begerig zynde voor den R. Katholyken Godsdienst de doodt te ondergaan. Doch hy wierdt weder losgelaten, en trok daar op naar Genua, daar hy de jeugdt in de Philosophie, volgens zyne algemeene stellingen, onderwees, en deswegen daar en elders, om dat hy de gemene dwalingen te hard tegensprak, zich gehaat maakte. Meest wierdt hy benyd en vervolgt, om dat hy tegen de Predikmonniken en hunne onbezonne spreekwyzen scherp uitvoer, en de gevoelens der schoolgeleerden, door hun gezag gestaaft, verwierp. Deze vervolgingen dwongen hem wederom van daar naar Lion te gaan; en om zich van de beschuldigingen, van een Atheist te zyn, te zuiveren, vervaardigde hy tegen Cardanus en andere Atheisten een zeer hevig geschrift. Maar te Lion maakte hy van nieuw grote beweging. Hy hadt een knecht, van wien de waardt te veel voor huisvesting eischte. Deze, daar over zeer toornig wordende, ging in zyn kamer, sloot de zelve toe, zette een pan op de tafel, en vervulde het gansche huis met eenig reukwerk. De huisknecht, die naar boven wierdt gezonden, begon voor de kamer te dansen, en dit deden alle, die naar boven kwamen. Alle, die het zagen, meenden dat het tovery was; maar Vaninus alleen lachte, en zeide, dat misschien deze karel iets van een gedroogde tarantel, met iets anders vermengt, daar hadt gezet; dat mogelyk de huisknecht, boven gekomen zynde, daar van hadt geproeft, en dat de anderen de damp van de gepulveriseerde tarantel was in de keel gevlogen, en dat zy dus alle hadden begonnen te dansen. Wanneer nu Vaninus ook van daar moest vertrekken, en eindelyk te Toulon kwam, wierdt hy gevangen gezet, om dat hy, hebbende zich eerst stil gehouden, de geheimen van 't R. Katholyke geloof vragenderwyze hadt voorgedragen, maar daar na met verachting daar van gesproken. Wanneer men hem voor het Parlement bragt, en men hem voorhieldt, dat hy ontkende, dat 'er een Godt was, antwoordde hy, dat hy eenen Godt in drie Personen aanbadt, zo als het de rechtzinnige kerk deedt, vermits de Natuur krachtig genoeg bewees, dat 'er een Godt is, en alzo 'er by geval een strootie voor hem op den grondt lag, nam hy het op, en zeide, dat dit strootie hem bewoog een Godt en des zelfs voorzienigheit te geloven: want als des zelfs zaadt in de aarde scheen te zullen sterven en vergaan, vatte het wortel, schoot op, bloeide, droeg airen, wierdt ryp, vervolgens afgesneden, enz. dat menschen en vee hun onderhoudt daar van hadden, dat immers niemandt anders dan Godt kon doen, als zynde de Natuur niet in staat geweest de schepping te weeg te brengen; ja in zyne gevangenisse wisten zelfs zyne vyanden niets tegen hem in te brengen, dat hy onbetamelyk van Godt zou gesproken hebben. Het was derhalven op het punt, dat men hem wilde los laten; maar daar kwamen getuigen op, die staande hielden, dat Vaninus meer dan eens in hun geselschap hadt geloochent, dat 'er een Godt was. Men bragt ook onder anderen een padt, in 't water zwemmende, voor den dag, die men zeide dat hy tot tovery gebruikte, schoon Vaninus antwoordde, dat zo een padt, aan 't vuur gebraden, een heerlyk middel tegen de pest was. Doch men oordeelde, dat dit, en zyne verdere belydenis, meer uit vreze dan oprecht geschiedde. Men sprak alzo het vonnis tegen hem uit, namentlyk, dat hy zou verbrand worden. Doordien men nu, volgens gewoonte, de executie verhaastte, wierdt hy gansch verward, en Grammond zegt, dat hy vry lasterlyk van Godt en Christus gesproken heeft. Want als men van hem begeerde, dat hy Godt, den koning en het gerecht om vergiffenis zou bidden, antwoordde hy, dat hy Godt niet kon om vergiffenis bidden, om dat hy geen Godt geloofde; dat hy den koning geen kwaad hadt gedaan, als zynde altoos een getrouw onderdaan van hem geweest, en dat hy het gerecht ook niet hadt beledigt, maar dat hem 't zelve het grootste ongelyk van de wereldt aandeedt. Als men hem, naar de gerechtplaats gaande, een krucifix voorhieldt, draaide hy, als men zegt, zyn hoofdt om, en zeide, dat Christus uit benaauwdheit gezweet hadt "; maar dat hy stierf als een philosooph, en onbeschroomd de doodt onderging. Wanneer hy op de gerechtplaats kwam, sneedt men hem de tong, die met een tang uit zyn mondt wierdt gehaalt, af; het ligchaam wierdt verbrand, en de asch in de lucht gestrooit. Dit gebeurde in de maandt November des jaars 1619. Zyne schriften zyn: *Amphitheatrum Providentia aterna*; *Dialogi*; *Apologia pro concilio Tridentino*; *Physici Commentarii*; *Commentarii in Aristotelis libros de generatione*; *Commentarii super Meteora Aristotelis*; *Metamorphosis Physico-Magica*; *Astronomici libelli Medici Commentarii*; *De vera sapientia*; *Apologia pro Mosaica & Christiana lege*; *De contemnenda gloria*, waar in hy de genen heeft willen tegenspreken, die zeggen, dat Christus uit eerzucht was aangezet om te sterven. *Merc. Gall. 1619. Grammondus. Rossetus Hist. Trag. Arnold Hist. der Kerken en Ketteren. Schrammii Tractatus de vit. & script. Vanini.*

VAN LOON, een voornaam Nederlandsch geslacht, uit Brabandt oorspronkelyk, en in de Spaansche tyden om de vervolginge over den Godsdienst van daar naar Hollandt gevlucht. De eerste, van wien met zekerheit kan gemeld worden, is geweest

JAN VAN LOON, geboortig van 's Hertogenbosch, die trouwde in den jare 1532 met Anna Hamer, Willems dochter, en by de zelve drie kinderen verwekte, namentlyk:

1. *Marten van Loon*, die niet dan eene dochter heeft nagelaten, genaamt *Anna van Loon*, getrouwt met Nicolaas Heyngaast, waar van verscheide descendenten.

2. *Willem van Loon*, die volgt.

3. *Mergen van Loon*, die geen nakomelingschap heeft gehad.

WILLEM VAN LOON, zoon van Jan van Loon, en van zyne huisvrouwe Anna Hamer, was geboren binnen 's Hertogenbosch in 't jaar 1537, trouwde in den jare 1561 met Petronella van Roy, Lievens dochter, en heeft aldaar gewoont tot in den jare 1577, wanneer hy, om de grote vervolginge der Spanjaarden tegen de Gereformeerden te ontgaan, met zyne vrouwe en twee kinderen heimelyk die stadt heeft verlaten, en zich met der woon naar Rotterdam begeven, na dat hy alvorens zyne boeken en geslachtregister, onder meer andere goederen, in stilte hadt weggezonden naar Embden aan Klaas Jansz. van der Horst, het welk naderhandt is vermist, en nooit weder te recht gekomen. Hy is te Rotterdam geweest onder de eerste Bewindhebbers van de Oost-Indische maatschappy met het begin van het oktroi in den jare 1602, en gestorven den 16 July des jaars 1618, oud 82 jaren. Hy heeft nagelaten vier kinderen, genaamt:

1. *Johanna van Loon*, Willems dochter, getrouwt eerst met Joost Hessels, die nagelaten heeft eene dochter, genaamt *Cornelia Hessels*, getrouwt met Goddert Kerkrink, waar van vele descendenten nog in wezen, en in een twede huwelyk met Dirk van Offenberg, van wien mede nog vele nakomelingen overig zyn.

2. *Hans van Loon*, volgt.

3. *Lieve van Loon*, Willems zoon, getrouwt te Rotterdam met Maria van der Eyck, van wien gene descendenten overig zyn.

4. *Anna van Loon*, Willems dochter, getrouwt met Adriaan Spiering, Kornelis zoon, Schepen en Raadt der stadt Delft, als mede Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappye ter kamer aldaar, waar van nog vele nakomelingen in wezen zyn.

HANS VAN LOON, zoon van Willem van Loon, en van zyne gemalinne Petronella van Roy, wierdt geboren binnen 's Hertogenbosch in July des jaars 1577, en ging in 't jaar 1604 te Amsterdam wonen, alwaar hy is geweest Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappye. Hy trouwde den 27 May des jaars 1597 met Anna Ruychaver, dochter van Marten Ruychaver, Burgermeester te Haarlem en Hoogheemraadt van Rhynlandt, die in den jare 1570, op den 28 Oktober, hadt getrouwt Alida van der Laan, Nicolaas dochter, met welke hy meer dan 50 jaren is getrouwt geweest, en heeft op zyn gulde bruiloft, gevierd den 26 September des jaars 1621, doen munten vele goude en zilvere gedenkpenningen, die nog in wezen zyn, van den navolgenden inhoudt:

Vyftig jaar t'zaam ons trouw en echt volbragt
Zien wy (Godt lof!) de vrucht van ons geslagt.

De zelve Hans van Loon met zyne huisvrouwe zyn mede 50 jaren getrouwt geweest, tot welkers gedachtenis op het vieren der gulde bruiloft in 't jaar 1647 mede zyn gemaakt goude en zilvere penningen, verbeeldende aan de eene zyde het wapen van man en vrouw, en aan de andere zyde het onderstaande opschrift:

De Liefde blyft in eeuwigheit, Geloof en Hoop vergaan;
Als Liefd' noch jaar, noch tyt verbeyt, is 't Jubeljaar voldaan.

Hy is gestorven den 7 April des jaars 1658, oud 80 jaren, en heeft nagelaten zeven kinderen, te weten:

1. *Geertruid van Loon*, Hans dochter, getrouwt met Mr. Dirk Graswinkel, Ridder van de kroon Zweden en van St. Marcus, Advokaat Fiskaal van Hollandt, enz. zonder kinderen gestorven.

2. *Nicolaas van Loon*, die volgt.

3. *Willem van Loon*, wiens nakomelingen zullen volgen na die van zynen oudsten broeder Nicolaas van Loon.

4. *Pieter van Loon*, wiens nakomelingen zullen volgen na die van Willem van Loon.

5. *Anna van Loon*, Hans dochter, geboren den 18 Augusty des jaars 1637, trouwde met Willem Niepoort, Willems zoon, Raadt en Rentmeester der domeinen van Noord-Hollandt, Ambassadeur van den Staat der Vereenigde Nederlanden aan het hof van Engelandt. Zy is gestorven den 27 November des jaars 1687, nalatende eene dochter, genaamt *Anna Niepoort*, geboren den 4 December des jaars 1648, die den 5 November des jaars 1676 trouwde met Arend Vinck, Advokaat in den Hage, waar van descendenten overig zyn.

6. *Marten van Loon*, Hans zoon, getrouwt den 19 April des jaars 1644 met Anna Hasselaar, Nicolaas dochter, en overleden den 20 Juny des jaars 1645, nalatende een zoon, genoemt

Nicolaas van Loon, den 31 July des jaars 1716 ongetrouwt overleden.

7. *Lieve van Loon*, Hans zoon, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, getrouwt den 19 September des jaars 1645 met Catharina Geelvinck, Jans dochter, en overleden den 24 January des jaars 1692, maar eene dochter nalatende, genaamt

Anna van Loon, geboren den 9 November des jaars 1649, en getrouwt den 9 January des jaars 1674 met Joan Geelvinck, Heere van Castricum, enz. Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, als mede Kolonel van de burgerye, en Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappy in de zelve stadt. Zy is overleden den 20 Augusty des jaars 1683, nalatende

twee

twee kinderen, namentlyk *Lieve* en *Catharina Clara Geelvinck*.

NICOLAAS VAN LOON, zoon van Hans van Loon, en van Anna Ruychaver, is geboren den 14 Juny des jaars 1602, en geweest Schepen en Raadt der stadt Amsterdam. Hy trouwde den 26 May des jaars 1624 met Emmerentia van Veen, Adriaans dochter, te Alkmaar, met welke hy in den echten staat heeft geleeft meer dan 50 jaren, waar van de gedachtenis, zo als van zyn vader en grootvader van moeders zyde, op den 26 May des jaars 1674 is geviert, als blykt uit den inhoudt der nagebleevene gedenkpenningen, aldus luidende:

Myn Vaders en myn Grootvaêrs lot
Van vyftig jaar in d'echt te leven
Wert myn met vreugt vergunt van God.
God gun 't ook aan myn' Zoons en Neven.

Hy is gestorven den 29 December des jaars 1675, nalatende drie kinderen, als:

1. *Marten van Loon*, den 26 May des jaars 1689 in een hogen ouderdom ongetrouwt overleden.
2. *Adriaan van Loon*, volgt.
3. *Willem van Loon*, volgt daar na.

ADRIAAN VAN LOON, zoon van Nicolaas van Loon, en van Emmerentia van Veen, wierdt geboren den 26 Oktober des jaars 1631, en is geweest Commissaris te Amsterdam. Hy trouwde den 21 November des jaars 1656 met Kornelia Hunthum, Pieters dochter, met welke hy geleeft heeft 64 jaren, hebbende zynen vyftigjarigen trouwdag geviert den 21 November des jaars 1706, uitwyzende de gedenkpenningen, daar op gemaakt, van dezen inhoudt:

Driemaalen schonk de goede God
Myn' Ouders agtereen het lot
Van vyftig jaar getrouwt te leven.
Wy volgen dat gezegent spoor,
En danken daar den Hemel voor,
Die 't ook gelust heeft ons te geven.

Hy is gestorven den 21 January des jaars 1722, hebbende alle zyne kinderen overleeft, waar van drie 50 en meerder jaren oud zyn geweest, en alle ongetrouwt gestorven, waar onder

Nicolaas van Loon, in zyn leven Schepen te Amsterdam

WILLEM VAN LOON, jongste zoon van Nicolaas van Loon, en van Emmerentia van Veen, wierdt geboren den 3 September des jaars 1633; was Burgermeester en Raadt der stadt Amsterdam, en Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie aldaar. Hy trouwde den 13 Maart des jaars 1663 met Catharina Hunthum, Pieters dochter, en overleedt den 27 April des jaars 1695, nalatende de zeven kinderen, als:

1. *Pieter van Loon*, die volgt.
2. *Emmerentia van Loon*
3. *Nicolaas van Loon*
4. *Kornelia van Loon*
5. *Willem van Loon*

} alle vier ongetrouwt overleden.

6. *Jan van Loon*, die volgt na zyn oudsten broeder Pieter van Loon.
7. *Adriaan van Loon*, volgt daar na.

PIETER VAN LOON, zoon van Willem van Loon, en van Catharina Hunthum, is geweest Raadt der stadt Amsterdam, en Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie ter Kamer van de gemelde stadt. Hy trouwde den 9 July des jaars 1697 met Josina van Loon, Pieters dochter, en stierf den 27 Maart des jaars 1716, nalatende zes kinderen, als:

1. *Willem van Loon*, ongetrouwt.
2. *Pieter van Loon*, getrouwt met Eva Raey.
3. *Jan van Loon*, ongetrouwt.
4. *Agnis Josina van Loon*, getrouwt met Willem Slicher, Wigbolts zoon, Commissaris te Amsterdam.
5. *Catharina Wilhelmina van Loon*, ongetrouwt gestorven.
6. *Anna Emmerentia van Loon*, ongetrouwt.

JAN VAN LOON, zoon van Willem van Loon, en van Catharina Hunthum, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, Bewindhebber van de West-Indische maatschappye, en Kolonel van de burgerye binnen de zelve stadt, trouwde den 15 Augusty des jaars 1706 met Machtelt van Loon, Pieters dochter, van welke een zoon is nagebleven, genoemt

Willem van Loon, Jans zoon, Commissaris te Amsterdam.

En zynde weduwenaar geworden, is hy den 22 February des jaars 1724 hertrouwt met Maria Kornelia Munter, Kornelis dochter, die geweest is Burgermeester en Raadt der stadt Amsterdam, by welke hy ook heeft verwekt een zoon, genoemt

Jan van Loon.

ADRIAAN VAN LOON, jongste zoon van Willem van Loon, en van Catharina Hunthum, Schepen der stadt Amsterdam, en Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappye, is getrouwt den 27 November des jaars 1712 met Apollonia Loten, Jakobs dochter, Raadt te Amsterdam, waar van zyn gekomen drie kinderen, als:

1. *Adriaan van Loon*.
2. *Jacoba Bregitta van Loon*.
3. *Jakob van Loon*.

Volgen nu de nakomelingen van *Willem van Loon*, twede zoon van Hans van Loon, en van zyne huisvrouwe Anna Ruychaver.

WILLEM VAN LOON, twede zoon van Hans van Loon, en van Anna Ruychaver, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, trouwde eerst den 14 December des jaars 1632 met Maria Geelvinck, Jans dochter, en na haar overlyden met Margareta Bas, Nicolaas dochter. Hy heeft by de eerste vrouwe verwekt een zoon, genoemt *Jan*, die volgt.

JAN VAN LOON, zoon van Willem van Loon, en van Maria Geelvinck, trouwde met Wendelina Bas, Jakobs dochter, by welke hy heeft nagelaten drie dochters, genaamt

1. *Maria van Loon*, getrouwt met Marten van Loon, Pieters zoon, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, hier na gemeld onder de kinderen van Pieter van Loon Hans zoon.
2. *Wendela van Loon*, getrouwt met Wigbolt Slicher, Wigbolts zoon, Schout, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, waar van een zoon, genoemt *Willem Slicher*.
3. *Agatha van Loon*, in den echt verbonden met Nicolaas Calckoen, Kornelis zoon, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, waar van vier kinderen, genaamt: *Anna*, *Jan*, *Kornelis* en *Nicolaas Calckoen*.

Kinderen uit het twede huwelyk van *Willem van Loon*, Hans zoon, met Margareta Bas.

1. *Anna van Loon*, Willems dochter, geboren den 12 July des jaars 1638, en getrouwt den 6 May des jaars 1659 met Willem Blaauw, Schepen der stadt Amsterdam, waar van zyn gekomen twee kinderen, *Willem* en *Geertruid Blaauw*.
2. NICOLAAS VAN LOON, Willems zoon, Baljuw van Vosbol, geboren den 5 December des jaars 1639, getrouwt met Maria Berewout, Jans dochter, waar van zyn gekomen twee kinderen, namentlyk
   a. *Willem van Loon*, waar van geen kinderen overig.
   b. *Elizabeth van Loon*, getrouwt met Jan de Mareez.
3. *Maria van Loon*, Willems dochter, geboren den 18 April des jaars 1642, en getrouwt den 17 September des jaars 1669 met Johannes Nieupoort, Willems zoon, Raadt en Rentmeester generaal van de Graaflykheits domeinen van Noord-Hollandt. Zy hertrouwde, weduwe zynde, met Mattheus Valckenburg, Pensionaris der stadt Haarlem, en is overleden den 5 Maart des jaars 1709, geen kinderen nalatende.
4. FREDERIK WILLEM VAN LOON, Willems zoon, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, geboren den 29 Juny des jaars 1644, trouwde den 7 April des jaars 1682 met Alida van Loon, Pieters dochter, en overleedt den 16 January des jaars 1708, gene kinderen nalatende.

Volgen de nakomelingen van *Pieter van Loon*, derde zoon van Hans van Loon, en van zyne gemalinne Anna Ruychaver.

PIETER VAN LOON, twede zoon van Hans van Loon, en van Anna Ruychaver, is geweest Commissaris en Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie te Amsterdam, en getrouwt den 31 Augusty des jaars 1632 met Anna van Foreest, Nannings dochter. Hy is gestorven den 14 November des jaars 1679, nalatende vier kinderen, als:

1. *Anna van Loon*, Pieters dochter, geboren den 7 Augusty des jaars 1634, trouwde den 25 January des jaars 1678 met Jan Vinkel, waar van gene kinderen.
2. PIETER VAN LOON, Pieters zoon, geboren den 1 April des jaars 1641, trouwde met Agneta Graswinkel, Abrahams dochter, en is met de zelve over de vyftig jaren getrouwt geweest, als blykt uit het onderstaande opschrift, op zyn gedenkpenning gestelt ter gedachtenisse van het vieren zyner vyftigjarige bruiloft op den 14 December des jaars 1722, welke viermaal onder zyn geslacht, en tweemaal onder dat van zyne huisvrouwe geviert was. Het gezegde opschrift luidt aldus:

Zesmaal voleer is 't goude feest
In ons geslagt geviert geweest.
Wy, die dat heden nog beleven,
Besluiten het getal van zeven,
En danken voor dat seldzaam lot
Met hart en ziel den' goeden Godt.

Hy is gestorven . . . . . en heeft nagelaten twee kinderen, namentlyk:

   a. *Josina van Loon*, die getrouwt is geweest met Pieter van Loon; en
   b. *Machtelt van Loon*, getrouwt met Jan van Loon, beide kinderen van den Burgermeester Willem van Loon, boven gemeld.
3. *Alida van Loon*, Pieters dochter, geboren den 13 Maart des jaars 1645, trouwde met Frederik Willem van Loon, Willems zoon, hier voor gemeld. Zy is gestorven den 8 January des jaars 1706, zonder kinderen.
4. *Marten van Loon*, Pieters zoon, Schepen en Raadt der stadt Amsterdam, geboren den 25 May des jaars 1647, getrouwt met Maria van Loon, Jans dochter, boven gemeld. Hy is overleden

den den 1 Augusty des jaars 1723. zonder kinderen na te laten.

VANNES. Zie VENNES.

VANNOZIUS, (BONIFACIUS) sekretaris van paus Gregorios den XV, hadt zyn ganschen leeftydt besteed om eene volmaakte kennis van staatszaken te hebben, hebbende al zulke boeken gelezen, en doende ook zyn best om anderen de voortreffelykheit van deze kunst aan te pryzen. Doch hy was niet schrander genoeg, en niettegenstaande hy anderen aanprees te leren zwygen, kon hy zyne eige tong niet in toom houden: want alzo hem de paus nadrukkelyk hadt bevolen van 't aan niemandt te zeggen, dat hy mede op de lyst stondt van de genen, die de paus tot kardinalen meende te benoemen, ontdekte hy het evenwel aan den kardinaal neef van den paus, die voor een anderen arbeidde, en maakte daar door, dat de paus, moeielyk over zyn kwaad gedrag, hem dwong zynen naam uit de gemelde lyst zelf uit te doen, en den anderen, daar men voor arbeidde, in zyn plaats te zetten. *Marville Melanges p. 290.*

VAR, in 't Latyn *Varus*, eene rivier in Provence, een landschap van Vrankryk, waar door het zelve van het graafschap Nizza wordt afgescheiden. Zy ontspringt uit den berg Camelione, behorende tot het Alpische gebergte; loopt van daar voorby Entrevaux en Glandeve; wordt vervolgens door verscheide beken groter, en loopt eindelyk niet verre van Nizza in de Middelandsche zee. *Plinius. Strabo. Cæsar.*

VARANES de I, of WARANES, koning van Persië. Hy was de opvolger van Hormisdas den I in den jare 274, en zocht veel tegen de Romeinen te ondernemen, maar stierf voor dat hy nog iets kon uitvoeren. *Procopius. Agathias.*

VARANES de II, zoon Varanes den I, volgde den zelven op in de regering, en regeerde 16 of 17 jaren. De keizer Carus sloeg, nevens Numerianus, in den jare 283 de Persianen in Mesopotamië, en verdreef de zelve uit de steden Seleucia en Ctesiphon, die zy van de Romeinen hadden genomen. Varanes zocht wel dit verlies te herstellen, maar stierf ondertusschen in den jare 294.

VARANES de III, zoon van Varanes den II, wierdt *Seganfaa* bygenaamt, en regeerde maar 4 maanden.

VARANES de IV, *Kerman* bygenaamt, wierdt in den jare 398 na Sapor den III tot koning van Persië gekroont, en regeerde elf jaren. Zyn zoon *Isdigerdes* volgde hem op. *Vopiscus Caro. Agathias. Procopius. Socrates l. VII.*

VARANES, zoon van Isdigerdes, koning van Persië, begon te regeren in den jare 420, en is in de geschiedenissen van zynen tydt wegens de wrede vervolginge, die hy tegen de Christenen in zyn gansche landt aanrechtte, zeer vermaard, waar toe de yver van zeker priester, met name Abdas, gelegenheit gaf, die een tempel verbrandde, waar in de Persianen het vuur aanbaden. Na deze vervolging trok hy op tegen de Romeinen, die onder Ardaburius, generaal van den jongen Theodosius, hem in verscheide ontmoetingen sloegen. Hy maakte daar op vrede, en stierf in den jare 441. *Socrates l. VII. Thodorus. Procopius.*

VARANES, burgermeester van Rome onder keizer Theodosius den jongen in 't jaar 410. Libanius heeft hem een Brief toegezonden, die nog voorhanden is. *Jac. Gothofr. Prosopogr. Cod. Theod.*

VARANIUS, (VALERAND) een Franschman van geboorte, gaf in den jare 1516 een heldendicht van *Johanna d'Arc*, of de Maagdt van Orleans in 't licht. Dit gedicht is in IV Boeken verdeelt, en begint aldus:

Ordior augusta titulos & gesta puella.

VARANO, oudtyds *Gerne*, een meir in 't koninkryk van Napels, by de kust van Capitanata, twee mylen van Rodi Westwaarts. Het heeft vyf mylen in zynen omtrek, en ontlast zich door een klein kanaal in de golf van Rodi. *Baudrand.*

VARCEVO, een vlek in Dalmatië, op den weg van Zara, daar men naar Scardona gaat. Men neemt het voor de oude stadt *Collentum. Baudrand.*

VARCHI, (BENEDICTUS) een Italiaan, was geacht wegens zyne Latynsche en Italiaansche dichtkunde; hoewel zyn leven en gedrag ruw en plomp waren. Keizer Karel de V geboodt hem het werk van *Boëthius* van de Vertroostinge der wysgeerte in 't Italiaansch te vertalen, en de hertogin Eleonora van Toledo wilde van hem *Seneca* van de Weldaden in die zelve tale overgezet hebben. Hy stierf te Florence in den jare 1566, oud 63 jaren. Boven de twee gemelde vertalingen heeft men nog van hem de navolgende stukken: *Lezioni Academiche; Lezioni sopra la Pittura; Orationi diverse, Suocera. Comedia Pastorale; Ercolano; Lettere; Rime; Epigrammata*, en andere diergelyke. *Thuanus Hist. Lorenzo Crasso Elog.*

VARDARI, oudtyds *Arcius*, de grootste rivier van Macedonië. Zy ontspringt uit het gebergte, dat Macedonië van Albanië scheidt; en lopende naar het Oosten, bespoelt ze Surachi, ontfangt Vistritza in 't Zuiden, en la Vera in 't Noorden. Eindelyk ontlast ze zich in de golf van Salonichi, twee mylen van die stadt, ten Westen, in 't vlek Vardari, by de ouden *Axium* genaamt. *Baudrand.*

VARDOGNA, een stedeke van Zaconia, in 't byna-eilandt van Morea, alwaar eertyds Arkadië was, en op de grenzen van het hertogdom van Clarence, ten Westen van het meir en vlek Faneo.

VARENIUS (AUGUSTUS) was den 20 September des jaars 1620 geboren. Hy studeerde zo wel, dat hy in den ouderdom van 20 jaren te Hamburg in de Hebreeusche tale disputeerde, en weinig dagen daar na in de zelve tale eene redenvoering hieldt. Hebbende zich van daar naar Koningsbergen, en verder naar Rostok begeven, wierdt hy wegens zyne geleerdheit, voornamentlyk in de Hebreeusche tale, zo beroemd, dat men hem in zyn 23 jaar het hoogleeraarsampt in die tale opdroeg; en om dat 'er verscheide by hem kwamen meer om zyne lessen te berispen dan om van hem te leren, wierdt hy daar door aangezet veel geleerdheit in zyne lessen te tonen. Door dien vlyt bragt hy de door Samuel Bohlius in order gebragte klankstippen der Hebreeusche tale tot een beter volmaaktheit, en hadt daarenboven de *Codex*, en andere boeken, daar hy lessen over hieldt, zo vast in zyn geheugen, dat hem geen woordt haperde, hebbende hy deze zonderlinge geheugenis echter een scherpzinnig en ryp oordeel. Hy wierdt in den jare 1649 Licentiaat, en twee jaren daar na Doctor in de H. Godgeleerdheit gemaakt. Hoewel hy het hoogleeraarsampt dikwils hadt afgeslagen, nam hy echter, na 't vertrek van Schukman, de opengevallen plaats aan. Zyn vlyt, geleerdheit, en andere gaven wierden vervolgens overal bekend, dies hy in den jare 1667 in de nieuw opgerechte Zweedsche hogeschole te Lunden, in Schonen, als eerste rector en opperste hoogleeraar, en in den jare 1677 als generaal superintendent in Pomeren en tot eerste hoogleeraar te Grypswalde beroepen wierdt: doch de hoogachting, die hy voor hertog Gustaaf Adolf van Mekelenburg hadt, deedt hem Rostok niet verlaten. Hy diende alzo deze akademie tot aan zyne doodt, voorgevallen den 15 Maart des jaars 1684. Behalven zyne veelvuldig uitgegevene Verhandelingen en andere traktaten berusten 'er nog verscheide werken in handschrift onder zyne erfgenamen en leerlingen, van welke onder anderen reets gedrukt zyn zyne vermeerderde kanttekeningen over den Profeet Jesaia. *Schomerus in Programmate Fecht. Praf. in Jes. Commentar.*

VARENNES, een Fransch stedeke, gelegen in het Bourbonnois, aan de Allier, vyf mylen boven Moulins. *Baudrand.*

VARESE, of VARESIO, een schoon en welbewoond marktvlek in het hertogdom van Milaan, daar veel zyde bewerkt wordt. Het zelve legt niet verre van den oorsprong der rivier Olona. Digt daar by staat een kerk op een berg, waar in een kostelyk Mariënbeeldt gezien wordt; waarom de plaats gemeenlyk *Madonna del Monte* genaamt wordt. De naam zou wegens de omleggende dalen zo veel betekenen als *Valesia*. Doch anderen oordelen, dat deze plaats der ouden *Vicus Varronis*, en dat daar van deze benaming oorspronkelyk is. *Schauplatz des kriegs in Italiën p. 352.*

VARET, (ALEXANDER) priester, en Licentiaat in de Rechten, vikaris generaal van het aartsbisdom van Sens, wierdt te Parys geboren in den jare 1631. Zyn vader was een zeer geacht advokaat. Na dat hy in den jare 1653 Italië hadt bezocht, nam hy het geestelyk gewaadt aan, levende eenige jaren lang in eenzaamheit, terwyl hy zich naarstig in het lezen der H. Schriften oeffende: ook las hy meer dan eens de werken van Augustinus van het begin tot het einde. Toen hy nog in de scholen van de Sorbonne was, gaf hy een fraai werk aangaande de Opvoeding der kinderen in 't licht, te weten van dien tydt af, dat ze het opzicht der voedster onttrokken worden, tot aan den tydt, dat zy zich met rechten ernst in de studiën beginnen te oeffenen. Hier in ontdekt hy de wyze, op welke men de kinderen moet leren spreken, lezen en schryven, hunne geheugenis en oordeel oeffenen, hun geest opwekken, en, met een woordt, hoe men hunne zeden en levenswyze moet leiden. Dit traktaatje is zeer wel opgestelt, en dienstig voor die genen, die het opzicht over kinderen van dien ouderdom is toevertrouwt. Het is verscheide malen herdrukt. Voorts heeft hy verscheide werken geschreven. De Jesuiten waren zyne vyanden, wetende, dat hy de autheur der Voorreden was van een boek, genaamt: *Morale des Jesuites*, gedrukt te Bergen in Henegouwen in den jare 1667, als mede van de Voorreden gedrukt voor het eerste Deel van de *Morale Pratique* der Jesuiten. Na de doodt van Lodewyk Henrik de Gondrin, aartsbisschop van Sens, begaf zich Varet tot een eenzaam leven, na dat hy verscheide aanzienlyke bedieningen in de kerk geweigert hadt. Hy stierf den 1 Augusty des jaars 1675, oud 44 jaren.

VARGAS, (ALFONSUS) aartsbisschop van Sevilië, in Spanje, was geboortig van Toledo, en wierdt een monnik van de orde der Augustynen. Hy wierdt te Parys als Doctor der H. Godgeleerdheit gepromoveert. Tien jaren lang was hy hoogleeraar in de Philosophie en Theologie. In Spanje wederkerende wierdt hy bisschop van Osma, vervolgens van Badajos, en eindelyk aartsbisschop van Sevilië, alwaar hy den 26 December des jaars 1366 stierf, of, gelyk anderen willen, den 13 October des jaars 1359. Men heeft van hem: *Commentarius in primum librum Sententiarum; Commentarius in Aristotelem de Anima.* Daar is nog een ander met dezen name bekend, zynde van de orde der Franciskanen, die in 't begin der XVI eeuwe leefde, en eenige geestelyke traktaten schreef. *Elsius Encom. Augustin. Jos. Pamphilio Chron. ord. Aug. Bellarm. Possevin. Miraus. Schotti Bibl. Hisp. Wadding. Bibl. Franc. Anton. Bibl. Hisp.*

VARGAS, (FRANCISCUS) een Spaansch rechtsgeleerde, leefde ten tyde van Karel den V en Philips den II, en was eerst fiskaal voor den Raadt van Castilië, doch naderhandt zelf Raadsheer. Dus wierdt hy in verscheide gewigtige gezantschappen gebruikt, als in den jare 1548 naar Bononië, in den jare 1550 naar Trente, van daar naar Rome en Venetië. Te Rome bleef hy een geruimen tydt; en aangezien ter zelver tydt aldaar over de bisschoppelyke jurisdictie, van welke te Trente geopper was, gehandelt wierdt, verlangde paus Pius de IV ook het gevoelen van Vargas hier omtrent te verstaan, dat hy in het collegie der kardinalen ook met veel nadruk uitte, en men zondt zyn gevoelen naar het concilie van Trente. Na dezen verklaarde hem koning Philips de II tot zyn Staats-Raadt, welke bediening hy ook eenige jaren lang bekleed heeft. Eindelyk begaf hy zich in een klooster niet verre van Toledo, en eindigde daar zyn leven in rust. Hy was by de geleerden van dien tydt in een zonderling aanzien. Men heeft ook

ook eenige schriften van hem, als: *De Episcoporum jurisdictione; Contra Bracharensem Archiepiscopum; De Concilio Tridentino Epistola*, van welke eenige, nevens die van *Petrus de Malvenda*, en nog andere brieven en gedenkschriften, door *Michiel le Vassor* zyn in 't licht gegeven. *Joh. Verzosa Epist. lib.* I. *Pallavicini Hist. Concil. Trident. Nic. Ant. Bibl. Hisp.*

VARGAS, (JAN DE) Licentiaat, een Spaanjaardt van geboorte, in de Nederlanden zeer berucht van wegens zyne onmenschelyke wreedheit. Hy hadt in zyn vaderlandt een rechtersampt bekleed, maar was om zyne wreedheit en onrechtvaardigheit daar van afgezet, en zelfs, als eenigen zeiden, gebannen. Anderen voegen daar by, dat hy de laatstgemelde straf heeft moeten ondergaan, om dat hy een weeskindt van zyn eigen maagschap verkracht hadt. Dezen deugniet oordeelde de hertog van Alba, in de Nederlanden gekomen zynde, bekwaam tot handhavinge van den Roomschen Godsdienst in die landen, en om 'er de kettery, gelyk hy het noemde, uit te roeien, zeggende, dat men, om de kanker van de Nederlanden uit te snyden, een mes nodig hadt, dat zo scherp was als Vargas: want niettegenstaande die hertog de uitgezochtste wreedheden in de Nederlanden hadt gepleegt, en zelfs roemde, wanneer hy naar Spanje te rug keerde, dat hy meer dan achttien duizend menschen door beuls handen hadt doen sterven, zeide Vargas, die hem derwaarts verselde, nochtans, dat de koning de Nederlanden verloren hadt door de al te grote zachtmoedigheit van dien hertog. Hy was het hoofdt van de schrikkelyke vierschaar, door den gezegden hertog in de Nederlanden opgerecht, met den naam van de Raadt der beroerten, maar door de Nederlanders eigentlyker genaamt de Bloedraadt, en op zyn verslag wierden alle vonnissen van den hertog van Alba gevelt en getekent. Zie *Hoofts Nederlandsche Hist. fol.* 164 *enz. Du Maurier Vie de Guillaume, Prince d'Orange*. enz.

VARGULA, VARISA, een slot en vlek, nevens een ampt, daar toe behorende, in Thuringen, aan de rivier Unstrut, 3 mylen van Erfurt gelegen. Voortyds bezaten het de vryheeren Schenk van Vargula, van welke het in den jare 1270 aan den landgrave Albrecht den Ongeschikten gekomen is. Naderhandt namen het de hertogen van Saxen in; maar hertog Georg stondt het in den jare 1516 voor zekere somme gelds aan de gemelde stadt weder af. *Mulleri Annal. Sax.*

VARGUNTEJUS (QUINTUS) was onder het getal der genen, die te Rome de vaarzen van Ennius opentlyk opzeiden, gelyk men in Griekenlandt die van Homerus gewoon was te doen. *Sueton. de illustr. Grammat. cap.* 2. *Gellius* XVIII, 5.

VARHELI, in de Slavonische tale *Gradisch*, de hoofdplaats van het kleine landschap Haczog, tot Zevenbergen behorende, zynde rondom met bergen omringt. Tegenwoordig is het maar een vlek; maar voortyds was het eene zo grote stadt, dat zy 5 Duitsche mylen in den omtrek hadt. De koning der Gotthen, Sarmizius, resideerde aldaar, en keizer Trajanus heeft ze gebouwt, noemende de zelve *Ulpia Trajana. Cellarii Geogr. Topogr. Transylv.*

VARIA, de moeder van Semiamira, die de moeder van Elagabalus en Mammea was, die *Julia Mesa*, met den eername van *Augusta*, genaamt wierdt. *Varia* is ze van haren echtgenoot Varius bygenaamt. *Capitolinus in Macrino. Lampridius in Heliogab.*

VARILLAS, (ANTONIUS) koninklyke Raadt en geschiedschryver, was geboortig uit de stadt Gueret, en kwam jong te Parys, alwaar hy zich in de historiën en goede kunsten oeffende. De Puteani bragten hem in de koninklyke bibliotheek, wanneer hy voornam eene Geschiedenis van Vrankryk te beschryven, dat hy ook by enkele stukken in 't werk stelde. De hertog van Aumont wilde hem nevens de vrye tafel jaarlyksch 1000 Fransche guldens geven; maar hy weigerde het. Dus leefde hy altydt in de grootste armoede, tot dat hy eindelyk van ouderdom blind wierdt, en stierf den 9 Juny des jaars 1696, in den ouderdom van 72 jaren. Zyne schriften zyn: *Histoire de Louis* XI; *de Charles* VIII; *de Louis* XII; *de François* I; *de Henry* II; *de Charles* IX; *de Henry* III; *Histoire de heresies; Les Anecdotes de Florence; La Politique de la Maison d'Autriche*, en meer andere, te zamen XXI stukken; doch hy is ganch geen voorstander van de waarheit. Zie de *Historische Boekzaal*, IV *Hand*. III *Stuk, pag.* 101 *tot* 130.

VARILLES, of BARILLES, een vlek met een kasteel in 't graafschap Foix, in Languedok, aan de Lauriege, tusschen Foix en Pamiers.

VARIN, (JOHANNES) geboortig van Luik, zoon van Petrus Varin, heere van Blanchard, en edelman des graven van Rochefort, souverein prins van het ryk. Aan dit hof kwam Varin in zyn elfde of twaalfde jaar als edelknaap. Hy hadt al vroeg een natuurlyke genegenheit tot de tekenkunst, oeffende zich in die kunst zo dikwils hy een vry uur van het te paardt ryden, schermen, danssen, enz. hadt, en vorderde daar in zeer gelukkig; en aangezien de tekenkunst de grondslag van het schilderen en graveren is, maakte hy zich hier in ook bekwaam. Koning Lodewyk de XIII, dit vernemende, zondt hem naar Parys, gevende hem een brief van naturalisatie, om hem tot de munt en 't graveren van legpenningen te gebruiken. Weinig tyds daar na, wanneer René Olivier, opperopziender der munte in Vrankryk, overleden was, wierdt Varin tot die hoge bediening bevordert. Toen maakte hy het zegel van de Fransche Akademie, zynde het beeldt van den kardinaal Richelieu, maar zo wel getroffen, dat het voor een weergaloos meesterstuk gehouden wierdt. De kardinaal zelf, het zelve ziende, wierdt in verwondering opgetogen, en zeide in 't openbaar, dat de maker daar van verdiende nooit te sterven. Lodewyk de XIII hadt besloten een generale reforme omtrent alle kleine Fransche goude munt te maken, en stelde Varin tot direkteur aan om dit werk ter uitvoering te brengen. Hier toe wierdt de benedenste galdery van de Louvre genomen. Voornamentlyk wierdt hem opgedragen goede stempels te maken. By die gelegenheit gaf hem de koning twee bedieningen, als directeur generaal over de munte van Vrankryk, en als plaat-en stempelsnyder. Al het geen van hem gemaakt is wordt in waarde gehouden, en den ouden en besten legpenningen gelyk geschat; zelfs de Turken, die anders gene grote achting voor kunsten hebben, waren 'er dusdanig op verlieft, dat ze de kleinste stukjes opzochten, en hunne klederen daar mede versierden. Met een woordt, alle penningen, die gedurende de minderjarigheit van Lodewyk den XIV geslagen zyn, zynde niet min schoon dan die het beeldt van Lodewyk den XIII hebben, zyn het werk van Varin, die alle stempels zelf gemaakt heeft. Van hem zyn alle medailles van koning Lodewyk den XIII, van de koninginne moeder, Anna van Oostenryk, van Lodewyk den XIV na zyne minderjarigheit, van des zelfs kroninge, en vele andere, by verscheide gelegentheden gedurende zyne regering geslagen. Hy maakte ook de medailles, die onder het fondament van de voorgevel der Louvre gelegt zyn; voorts die van den hertog van Orleans, den prins van Condé, den kardinaal Mazarin, de koninginne van Zweden, van Colbert, en van vele andere aanzienlyke personadiën, alle verwonderenswaardig, en een sieraadt der hedendaagsche muntkabinetten. Hy maakte een marmer borststuk van den koning van Vrankryk, dat voor geen der oude borstbeelden behoeft te wyken. Vervolgens maakte hy nog een marmer beeldt van dien zelven koning, zeven of acht voeten hoog, en van een buitengewone schoonheit. Onder alle zyne werken munt ook uit een metalen borstbeeldt des konings. De Hr. Menars, president au Mortier, heeft een gulden borststuk van den kardinaal Mazarin, vyf en vyftig ponden aan gewigt. Dit stuk van Varin wordt voor weergaloos gehouden. Hy was daarenboven koninklyke geheimschryver, Raadt van State, en surintendant over de koninklyke gebouwen. Hy stierf den 26 Augusty des jaars 1672, oud 68 jaren, niet zonder vermoeden van vergift, om dat hy zommigen zyne stempels geweigert hadt. *Perrault Hommes illustres Tom.* II.

VARIORUM. Dus worden de verklaringen en aanmerkingen over verscheide Latynsche autheuren, in Hollandt en elders gedrukt, genaamt. Deze zogenaamde *Notæ Variorum*, zynde uit verscheide geleerde aanmerkingen zamengestelt, wierden, in den beginne zeer graag gekocht, doch meer wegens de verwachting, die men daar van wegens de benaming en den fraaien druk hadt, dan wegens de keurlyke verkiezing der noten, die de uitgevers hadden gemaakt: want men moet bekennen, dat de uittreksels der geleerde aanmerkingen van verscheide mannen zomwylen zeer gebrekkig zyn, daar niet selden by de uitleggers verre beter dingen gevonden worden; behalven dat 'er nog andere goede verklaringen waren, van welke in deze *Notæ Variorum* geen gewag gemaakt wordt, in welke men zich doorgaans met den enkelen letterlyken zin, en deze of gene verscheide lezing ophoudt, ja, dat meer is, die letterlyke verklaringen zyn zomwylen nadeliger voor de autheuren zelf, behalven die verklaringen, die, het zy ze de oordeelkunde, het zy ze den zin en de mening der schryvers raken, in haar geheel gelaten zyn. Men zou ook mogen vrezen, dat diergelyke opstellers van *Notæ Variorum* met den tydt oorzaak zouden kunnen zyn, dat de echte verklaringen der autheuren verloren gingen. Zo heeft men, by voorbeeldt, gehandelt met *Servius* over *Virgilius*, en andere uitnemende werken der ouden: doch buiten deze onbekwame opstellers van de noten der zogenaamde *Variorum* moeten gesloten worden *Thysius, Joh. Fred. Gronovius, Schildius*, voornamentlyk *Joh. Georg. Grævius*, en eenige anderen. Al wat deze uit anderen hebben zamengedragen, is met veel oordeel opgestelt, en bygevolg zyn de aanmerkingen zelf nuttig en gewigtig. Onder die genen, die minst daar omtrent voldaan heeft, is *Cornelius Schrevelius*, gewezen rector der Latynsche scholen te Leiden, daar men eenige van onzen tydt zou kunnen byvoegen. *Journal des Savans du* 8 *Fevrier* 1667. *Ant. Borremansius Var. Lect. cap.* 7. *Nouvelles de la Republique des Lettres de May* 1684.

VARISCI. Zie NARISCI.

VARIUS, een Latynsch dichter, een vriendt van Virgilius en Horatius. Hy was ook een gunsteling van den keizer Augustus, en schreef treurspelen. Zommigen vermengen hem met dien *Varius*, van wien Virgilius spreekt: doch *Varius*, van wien wy nu spreken, is die geen, van wien Horatius zo dikwils gewag maakt. *Vossius de Poët. Lat.*

VARKA, een Poolsch stedeke, gelegen aan de Pilsa, by de grenzen van het Palatynschap van Sendomir, acht mylen van Warschauw. Dit stedeke is zeer aangenaam. Daar wonen vele ryke brouwers; maar gene Joden.

VARMO, een kleine rivier in den Staat van Venetië, ontspringt in het vlek Codripo, gelegen in Frioul, loopt voorby Belgrado en Varmo, en ontlast zich in de Tajamento, een myl boven Latisana. *Baudrand.*

VARNA, in 't Latyn *Dionysiopolis, Barna, Tiberiopolis*, eene stadt in Bulgarië, legt aan een zeer smallen zeeboezem tusschen Galata en Makropolis, en is een bisschoppelyke zitplaats. Zy heeft eene haven aan den Pontus Euxinus by de rivier Zyra, tegenwoordig Varna genoemt. Zy legt tusschen deze rivier Noordwaarts, de zee Oost-en 't meir Devina Zuidwaarts, 7 Duitsche mylen van Mesember, en ten Noorden van de grenzen van Thracië. Zy is voornamentlyk daarom vermaard, om dat de Christenen aldaar onder Uladislaus, koning van Hungarie, in den jare 1444 eene grote nederlage leden. *Chalcondylas lib.* VI. *Hist. Bonfinii Hist. Hungar. Dec.* III. *l.* VI. *Leunclav. Ann. Turc. Phil. Callimachus de Reb. gest. ab Uladislao rege. Cromeri Hist. Polon. l.* XXI. *Zeileri Beschreib. von Ungarn.*

VARONISCH, eene tamelyk grote en volkryke stadt in 't her-

hertogdom Rezan, in Moskovië, aan de rivier Varonecz, die 2 mylen daar van daan in de rivier de Don valt, daar Ovidius zyne ballingschap zou uitgehouden hebben. Zy heeft een aartsbisschop, en een zo genaamde Slaboda, of voorstadt, daar allerhande natiën wonen. In de rivier Varonecz, op een eilandt, legt een flot, naar de nieuwe manier gebouwt. Hier worden vele schepen gebouwt en veel kanon gegoten.

VARRERIUS, (CASPARUS) een geleerd Portugees, en vermaard landbeschryver, wierdt van den Infant Henriques van Portugal naar Rome gezonden, om den paus voor den kardinaalshoedt te bedanken. Men heeft verscheide schriften van hem, als: *Commentarius de Ophyra regione*; *Censura de Beroso, Megasthene, Quinto Fabio Pictore*, & *M. Porcio Catone*; enz. *Bibl. Hisp.*

VARRO, (M. TERENTIUS) amptgenoot van Lucius Æmilius Paulus, burgermeester van Rome. Hy was van een slechte afkomst, en verkreeg dit eerampt door list en geldt. Dit geschiedde in dien tydt, toen de Romeinen met Hannibal oorloogden, en hy trok uit Rome, met voornemen om hem slag te leveren. Fabius zeide het Æmilius vooraf, dat hy hen meer ongelegenheit zou aandoen dan Hannibal, en riedt hem zich met die van Carthago in geen treffen in te laten. Æmilius nam voor zynen raadt te volgen; maar hy hadt 'er geen macht toe: want dewyl Varro het opperbevel hadt, waagde hy een slag by Cannes in den jare van Rome 538. Hy geboodt de regter, Æmilius de linker vleugel, en Cæcilius de achterhoede. De uitkomst toonde, dat Fabius de waarheit hadt gesproken: want Æmilius bleef met 40000 Romeinen op de plaats: doch Terentius Varro, van dit ongeluk de schuldt hebbende, ontvluchtte met 50 ruiters, en verleide het overige van 't leger in de omleggende plaatsen. *Livius. Florus.*

VARRO, (M. TERENTIUS) een van de geleerdste Romeinen, wierdt in den jare van Rome 638 geboren. Hy was voornamentlyk ervaren in de redeneerkunst, in de geschiedenissen, en in de Philosophie. Eenigen verzekeren, dat hy omtrent 500 werken geschreven heeft. Hy droeg zyn boek van de Latynsche tale aan Cicero op, en maakte een ander in 't Latyn over 't boerenleven, als mede een traktaat van de Historie, en Jaarboeken der beroemde mannen en Romeinsche geslachten, nevens vele andere traktaten. Vetranius Maurus heeft zyn leven beschreven, en de tytels zyner schriften uit de oude schryvers byeen verzamelt. *Cicero. Augustinus. Hieronymus in Chronico. Hanckius de script. rer. Rom. Fabricii Bibl. Lat.*

VARRO (P. TERENTIUS) was te Attace, aan de rivier Aude, in de provincie van Narbonne geboren, leerde in zyn 35 jaar de Griekse taal, en was een voortreffelyk dichter. Hy schreef in dichtmaat een traktaat *De bello Sequanico*, en een in vier boeken *de Argonautis*. Deze Varro, *Attaginus* bygenaamt, leefde ten tyde van Julius Cesar en dien van de Driemannen. *Horatius. Plinius. Seneca. Hieronymus. Vossius de Hist. Lat. Giraldus de Poët. Lat.*

VARUS, (QUINTILIUS) een Romeinsch voorburgermeester (*proconsul*) was een zachtmoedig en vreedzaam man. Hy hadt eerst het bestier over Syrië, en naderhandt over Duitschlandt. Ziende, dat het volk van een goeden inborst was, hoopte hy het zelve met goedheit te winnen, en bragt den ganschen zomer daar mede door. Maar wanneer Arminius, het hoofdt der Cherusceen, bekwame gelegenheit vondt zyn vaderlandt weder in vryheit te stellen, maakte hy zyn voornemen aan zyne vrienden bekend, die daar op de Romeinsche troepen tegen trokken, drie keurbenden van de zelve geheel overhoop wierpen, en twee Romeinsche arenden veroverden. Augustus beklaagde zeer hertelyk het verlies van dit leger, liep in zyn kamer als een onzinnig mensch om, en riep: *Vare, redde legiones*, dat is: Varus, geef de keurbenden weder. *Suetonius. Vellej. Paterc. l. II. Hist. Florus. Tacitus.*

VASAEUS, (JOHANNES) een geleerd Nederlander, was van Brugge, in Vlaanderen, geboortig. Na dat hy aldaar de gronden der studiën gelegt hadt, begaf hy zich, nevens Nicolaus Clenardus, naar Portugal, en onthieldt zich 3 jaren lang by Izabella, regentinne van de Indiën, te Lissebon. Vervolgens wierdt hy naar Salamanka beroepen als hoogleeraar in de redeneerkunde, in welke bediening hy zich zeer vermaard maakte. De kardinaal Henriques bragt hem wel in Portugal; doch hy keerde na verloop van eenigen tydt weder naar Salamanka, alwaar hy in den jare 1560 stierf. Hy is de eerste der genen, die de geschiedenis van Spanje in de Latynsche tale beschreven hebben. *Thuanus. Miraus. Val. Andreas. Teissier.*

VASARI, (GEORGIUS) een vermaard schilder, van Arezzo, in Toskane, geboortig, maakte zich zo wel door de pen als door zyn penceel vermaard. Van jongs af liet hy een zonderlinge lust tot de schilderkunst blyken. Hebbende een tydlang onder Guilielmus Marsilla, een Fransch schilder, gestaan, en zich voorts onder Michiël Angelo en Andreas del Sarto geoeffent, bragt hy byna zyn ganschen leeftydt met reizen door, en liet op alle plaatsen tekenen van zyn vlyt en verstandt na. Voornamentlyk bleef hy lang aan 't Florentynsche hof, en badt grote achting onder de geleerden. Hannibal Caro verzekert, dat zyne Historie van de schilders zeer nauwkeurig en met groot verstandt geschreven is; maar Felibien zegt, dat hy in vele dingen misgetast, en zommigen, die nog in zynen tydt leefden, boven hunne verdiensten geprezen, ook altydt zyne landslieden boven vremden verheven heeft. Hy stierf te Florence in den jare 1574, in den ouderdom van 68 jaren. Men heeft ook van hem in 't Italiaansch: *Ragionamenti sopra le inventioni da lui dipinte; Trattato de la pittura. Thuanus lib.* LIX. *Ghilini vol. II. p. 117. Jo. Baglioni vite di Pittori. Teissier.*

VASCONCELLOS, (ANTON DE) was in den jare 1555 te Lissebon geboren, en wierdt in den jare 1570 een Jesuit. Hy stierf in den jare 1622 te Evora, hebbende verscheide collegiën als rektor bestiert. Zyne schriften zyn: *Anacephalaeosis seu summa capita actorum Reg. Lusit.*; *Descriptio regni Lusitan.*; *Philippi III expedit. Lusit.*; *Tr. de Angelo custode*; *Relatio persecut. Japonica an.* 1588 & 1589.

Een ander Portugeesch Jesuit uit het geslacht van Vasconcellos, met name SIMON, leefde in Brasilië, en stierf in den jare 1670, in den ouderdom van 71 jaren. Hy heeft in zyne moedertale geschreven: *Chronicon Soc. Jesu in Brasilia*; *Vita Jo. de Almeyda*; *Vita Josephi Anchieta. Sotw. Bibl. S. J.*

VASCONCELLOS, (MICHIEL) een Portugees, was eerste bediende by de regentinne van Portugal, Margareta van Savoje, hertoginne van Mantua. Hy hing onmiddelyk af van den eersten minister van Philips den IV, den grave van Olivarez, wiens kreatuur hy was. Hy was zeer bekwaam tot openlyke verrechtingen, onvermoeid, en onverzettelyk. Hy hadt gedurende zyne bediening groot goedt verzamelt, en zocht zyn geluk nog hoger te brengen, waar toe hem zyn schoonvader, Don Diego Soarez, koninklyke staatsfekretaris te Madrid, veel hielp. Maar toen de Portugezen in den jare 1640 begonnen het Spaansche juk af te werpen, drongen zy 't eerst in zyn paleis. Zy vonden hem eerst niet, maar een oude bediende, dien men met de doodt dreigde, ontdekte, dat hy in een kas, zynde in den muur verborgen, opgesloten was, alwaar men hem geheel met papieren bedekt vondt. Don Rodrigo Saa, opperkamerheer, gaf hem eerst een schoot, en daar op wierdt hy met vele steken volkomen gedood, uit het venster geworpen, en daar by geroepen: *De tyran is dood; lang leven de vryheit en Don Jan van Portugal.* Het volk liep in grote menigte derwaarts, en scheurde het lyk in duizend stukken. *Histoire de la conjuration de Portugal.*

VASCOSAN, (MICHIEL DE) een boekdrukker te Parys, een bloedverwant van Henricus Stephanus. Hy stierf onder de regering van koning Henrik den III, nalatende den roem van een der vermaardste drukkers van Vrankryk, zo wegens zyne zonderlinge geleerdheit, als andere hoedanigheden, die tot een goed boekdrukker vereischt worden. De boeken, door hem gedrukt, worden om twee redenen boven andere geprezen, voor eerst, om dat Vascosan doorgaans de beste autheuren ter drukpersse bevorderde; ten anderen wegens het zuivere papier, brede randen der bladeren, zuivere letteren, en zorgvuldig gekorrigeerden text. Hier in munten de beide Stephanussen ook uit; insgelyks Patisson, en Morellus, vader en zoon. Zommigen stellen Robertus Stephanus en dezen Vascosan boven alle boekdrukkers van Vrankryk. *La Croix du Maine Biblioth. Franc. Bernard Mallincrot Art. Typogr. cap.* 14. *Bassous Epist. ad Com. Hanov. Baillet Jug. des Savans.*

VASQUEZ (GABRIEL) was van Belmont, in Spanje, geboortig, en wierdt in den jare 1569 een Jesuit, waar op hy 29 jaren lang te Rome en Alkala de Henarez de H. Godgeleerdheit volgens de grondstellingen van St. Thomas leeraarde, en in den jare 1604, in den ouderdom van 55 jaren, overleedt. Zyne schriften zyn in X stukken in folio by malkander gedrukt. *Sotwel Bibl. Soc. Jesu.*

VASSI, in 't Latyn *Vassium*, eene kleine stadt, met een slot, in neder-Champagne, aan de rivier Bloise, op een zeer lustigen en vruchtbaren bodem gelegen. Zy behoort in het kerkelyke onder Chalon aan de Marne, maar in 't wereldlyke onder de voogdy van Chaumont, in Bassigni. Eertyds bezaten de hertogen van Guize deze plaats, en dit gaf aanleiding tot den eersten inlandschen oorlog onder Karel den IX: want wanneer de hertog van Guize in den jare 1562 daar voorby trok, juist op een tydt, dat de Hugenotten in een schuur hunnen Godsdienst oeffenden, liet hy meest alle, eenige weinige, die het ontvluchtten, uitgenomen, door zyn volk nederfabelen. *Thuanus l.* XXIX. *Mezeray.*

VASTAN. Zie VAN.

VASTHI, gemalin van den koning Ahasverus. Zy wierdt, om dat zy op 's konings bevel niet wilde komen, door hem verstoten, en Esther in hare plaats aangenomen. *Esther* I. *Jozephus* II, 6.

VASTO, of GUASTO, bygenaamt *d'Amone*, in 't Latyn *Vastonium*, of *Histonium*, eene kleine stadt in 't Napelsche landschap Abruzzo citra, naby den uitloop van de rivier Trigno in de Adriatische zee, en niet verre van de grenzen des landschaps Capitanata gelegen. Men vindt aldaar de overblyfselen van een schouwburg, van een rechthuis, en van andere oude gedenkstukken. In den jare 1706 wierdt zy door eene aardbeving zeer beschadigt. Die van 't huis van *Pescara* hebben langen tydt den markgraaflyken tytel daar van gevoert, welken de koning van Spanje in den hertoglyken veranderde.

VASTO. (MARKGRAAF VAN) Zie AVALOS. (ALFONSUS D')

VASWAR. Zie EISENBURG.

VATABLUS, (FRANCISCUS) of *Guastebled*, een beroemd hoogleeraar in de Hebreeusche tale te Parys. Hy was niet van Amiens geboortig, als Thuanus stelt, maar van Gamache, eene kleine stadt in Pikardië, en bloeide ten tyde van koning François den I, die hem ook hoogleeraar in de Hebreeusche tale te Parys en abt van Bellozane maakte. Hy was die taal zo machtig, dat de Joden zelf, die zyne openlyke lessen kwamen aanhoren, zich over hem verwonderden. Ook was hy zeer ervaren in 't Grieksch, en wendde allen vlyt aan in de Godgewyde zaken, tonende grote geleerdheit in de zelve te verklaren. Hy zelf heeft nooit iets uitgegeven, doch Robertus Stephanus heeft zyne aanmerkingen, die hy van zyne toehoorders verzamelde, of hy Bertinus, zyn opvolger, vondt, in 't licht gegeven, welke echter door de Godgeleerden van de Sorbonne veroordeelt wierden. Deze zochten ook te maken, dat dit boek zelfs verboden mogt worden, waar tegen zich Robertus Stephanus aankantte, en beweerde, dat 'er niets kwaads in gevonden wierdt; hoewel men zegt, dat Stephanus met

deze aanmerkingen bedriegelyk heeft gehandelt, en de zelve of valschelyk voor den arbeidt van Vatablus uitgegeven, of dat Vatablus heeft gemaakt zeer verandert, en vele dingen daar ingelascht, waarom ze Vatablus ook nooit voor de zyne heeft willen erkennen. Vatablus maakte ook een Latynsche overzetting van Aristoteles boeken, ***Parva Naturalia*** genoemt. De Bybel van Vatablus wordt aldus genoemt wegens de bovengemelde aanmerkingen, die hem toegeschreven worden, en behelst de gemene Latynsche overzetting en die van Leo Juda in twee kolommen. Vatablus stierf in den jare 1547. ***Melch. Adam. R. Simon Hist. Crit. V. T. l.*** III. ***c.*** 1. ***Natal. Alexander Hist. Eccl. sec.*** XVI. ***Du Pin Bibl. Eccl. Tom.*** XIV. ***Teissier.***

VATEUS, (JOHANNES) een Engelschman, en lidt der universiteit van Cambridge, was een schrander philosooph en wiskunstenaar. Hy schreef niet veel; maar zyn traktaat, genaamt: ***Tabula in aquationes domorum***, wordt zeer geprezen. ***Pitseus de illustr. Angl. Script. Leland.***

VATHEK, (BILLAH) negende Kalif uit den stam der Abassiden, was de zoon van Motassem. Zyne moeder, genaamt ***Caratbis***, was eene Griekinne van natie. Hy volgde zynen vader in de regering in 't 227 jaar van de Hegire, was de sekte der Motazalen zeer toegedaan, en begunstigde de nakomelingen van Ali, vervolgende in 't tegendeel alle, die weigerden te geloven, dat de Alkoran geschapen was: want hier over wierdt in die tyden getwist. Voorts was hy een groot liefhebber der geleerden, en daar by zeer milddadig, niet willende, dat 'er een bedelaar in zyne staten gevonden wierdt, invoegen men gene noch te Mecca, noch te Medina vondt. In 't byzonder beminde hy de sterrekunde, en de kunstenaren, die hy hier toe gebruikte, hadden hem nog 50 levens voorzegt; hoewel hy na die voorzegginge niet langer dan 10 dagen leefde, stervende aan het water in 't 232 jaar der Hegire, oud 36 jaren, of, gelyk zommigen verhalen, maar 32. ***Motavakkel***, zyn broeder, volgde hem in de regering op. ***Khondemir.***

VATIA, eene kleine stadt in Thessalië, wordt by zommigen voor der ouden ***Erethria*** gehouden. ***Baudrand.***

VATICA, of BATICA, een stedeke in Zakonië, een landschap van Morea, naby de kaap Mallo, in 't Noorden van 't eilandt Cerigo. Zommigen nemen het voor der ouden ***Boa***, of ***Boea***, waar door anderen ***S. Angelo*** verstaan, wordende door Sanson in zyne landkaarte van beide de voornoemde plaatsen onderscheiden.

VATICANUS, een der zeven bergen van Rome, naby den Tyber gelegen, en palende aan ***Janiculum***. Men meent, dat hy dus van de ***Vates*** en ***Vaticinia***, dat is, priesters en godspraken, genaamt is; immers Varro getuigt, dat de Romeinen hunne godspraken oudtyds alhier ontfangen hebben, en hy verhaalt, dat een zekere godheit, dus genaamt, alhier geweest is, wordende gehouden voor den eersten stichter en de oorzake der eerste uitsprake van de kinderen, namentlyk ***Vava***; en hier uit menen zommigen, dat het woordt ***Vaticanus*** gesproten is. Thans is deze berg vermaard zo wegens de St. Pieterskerk, als 't pausselyk paleis, en de bibliotheek, gemeenlyk de Vatikaansche genaamt. De grootheit van het ***Vatikaan***, of pausselyk paleis blykt daar uit, dat in het zelve 13000 vertrekken, en onder de zelve 12 grote zalen, en 10 kapellen geteld worden: ook behoren 'er meer dan 10 grote pleinen toe. ***Varro. Gellius. Platina. Panvinii Descript. Urb. Roma. Alexandri Donati & Martini Descript. Urb. Rom. Car. Fontana Templ. Vat.***

VATIENUS, (ONRUS) zeker Romein, die tot een eeuwige gevangenisse en de verbeuringe van alle zyne goederen veroordeelt wierdt, om dat hy den vinger aan zyn linker hande afhieuw, op dat hy niet behoefde mede in den Italiaanschen oorlog te trekken. ***Calius Rhodiginus l. X. c.*** 4.

VATINIUS, een Romeinsch burger, was by 't Romeinsche volk zodanig gehaat, dat het spreekwoordt ***Odium Vatinianum*** daar van daan kwam, wordende een onverzoenlyke haat daar mede betekent. ***Gellius.***

VATZ, een plaats in 't Godshuis-Verbondt in Graubunden, waar van zich voormaals zeker beroemd vryheerlyk geslacht schreef, dat de heerlykheden Davas, Ortenstein, en Vatz bezat, en waar van ten tyde van keizer Lodewyk den IV een met den bisschop van Chur en den grave van Momfort oorlog voerde. De laatste, ***Donatus***, is omtrent het midden van de XIV eeuwe gestorven, en heeft zyne landschappen aan zyne met de graven van Toggenburg en Werdenberg getrouwde dochteren nagelaten.

VAU, (LODEWYK LE) een vermaarde bouwmeester, was geboren te Parys in den jare 1612, wierdt opperarchitekt des konings, en hadt het bestier over alle koninklyke gebouwen van den jare 1653 tot het jaar 1670, waar in hy stierf. Men begroef hem in de kerk van S. Germain l'Auxerrois. ***Brice Descript. de Paris.***

VAUBAN, (SEBASTIAAN LE PRESTRE, HEER VAN) ook heer van Basoches, Piere-Pertuis, Pouilly, Cervon, la Chaume, Epiry, le Creuset, en van andere plaatsen, maarschalk van Vrankryk, ridder der koninklyke ordens, generaal commissaris van de fortifikatiën, grootkruis van de orde van St. Lodewyk, en gouverneur van het kasteel van Ryssel. Hy wierdt geboren den 1 May des jaars 1633. Zyn vader was ***Urbanus le Prestre***, een jonger zoon van een adelyk huis in Nivernois, dat sedert meer dan 250 jaren de heerlykheit van Vauban bezeten heeft: zyne moeder was genoemt Amata van Carmagnol. Zyn vader, die het weinige, dat hy gehad hadde, in den krygsdienst hadt opgezet, kon hem niets meer geven dan eene goede opvoeding en een musket, waar mede hy in den jare 1651 zich begaf by den prins van Condé, die het toen met de Spanjaarden hieldt, en hem onder zyn lyfregiment aannam. De eerste sterke plaats, die hy zag, veroorzaakte hem eene krachtige begeerte om de kunst van het ingenieur- of krygsvernufteling schap te leren. Ten dien einde oeffende hy zich met vlyt in de Geometrie, doch voornamentlyk in de Trigonometrie en de meetkunst, zo dat hy al terstondt in den jare 1652 by de versterking van Clermont in Lotheringen gebruikt wierdt. In het zelve jaar diende hy by de eerste belegering van S. Menehoud, alwaar hy eenige logementen maakte, en gedurende den storm, ongeacht het vyandelyke vuur, zich zwemmende over eene rivier begaf, waar door hy de achting van zynen overste verkreeg. In den jare 1653 wierdt hy door eene Fransche party gevangen, en door den kardinaal Mazarin overreed zynen koning, in plaats van den prins van Condé, te dienen, waar op hy nog in het zelve jaar zich in de twede belegering van St. Menehoud liet gebruiken, en na de verovering der plaats op zich nam der zelver vestingwerken weder in goeden staat te brengen. In het volgende jaar diende hy als ingenieur in de belegeringen van Stenay, Clermont, Landreci, Condé, S. Guillain, en Valencyn, voor welke laatste plaats, als mede voor Stenay, hy gevaarlyk gekweest wierdt. In den jare 1657 ontfing hy in het beleg van Montmedi weder drie wonden, en toen, zegt men, vertondt men eerst in zyn vaderlandt, voor de eerste maal na zyn vertrek, hoe het met hem stondt. Hy diende ter zelver tydt onder den maarschalk de la Ferté, die hem het voorgaande jaar een compagnie onder zyn regiment gegeven hadt, en nu nog eene onder een ander regiment in plaats van een jaargeldt, waar by hy hem, indien het krygsgeluk aldus voortging hem te volgen, de verkryging van de hoogste krygsampten voorzeide. In den jare 1658 bestierde hy als opperingenieur de belegeringen van Grevelingen, Iperen, en Oudenaarden, en verwurf zich daar door, behalven een aanzienlyk jaargeldt, een byzonderen lof van den kardinaal Mazarin. Na de Pyreneesche vrede wierdt hem bevolen verscheide plaatsen te slechten, of te versterken, en het laatste op eene gansch nieuwe wyze, waar van hy door zyne ervarenheit, vlytig lezen, en scherp nadenken de uitvinder was. Wanneer in den jare 1667 de oorlog op nieuw begon, hadt hy het opperbestier van de belegeringen, welke de koning in persoon voornam. Voor Douay kreeg hy een musketschoot in 't kinnebakken, waar van hy al zyn leven het liteken behieldt. Na dat Ryssel zich den negenden dag na het openen van de loopgravens moest overgeven, beschonk de koning hem met eene aanmerkelyke gunst, die in volgende tyden dikwils herhaalt en vergroot wierdt, niettegenstaande hy nooit om eenige koninklyke gunst aangehouden heeft. In den jare 1668 maakte hy de ontwerpen van verscheide fortifikatiën in 't graafschap van Burgundië, in Vlaanderen, en in Artois. Inzonderheit bragt hy den opbouw van de nieuwe citadelle van Ryssel ten einde, en wierdt door den koning gouverneur daar van gemaakt. Na de geslotene vrede te Aken versterkte hy vele plaatsen in Vlaanderen, Artois, Provence, en 't Roussillon, of ontwurp ten minste ten dien einde het geen naderhandt voltrokken wierdt. Hy deedt ook in persoon met den heere van Louvois eene reize naar Piemont, en toonde den hertog van Savoje aan hoe de steden Verua, Vercelli, en Turin versterkt konden worden, waar voor de hertog hem met zyne afbeelding, met diamanten omzet, vereerde. Op zyne reize onderstondt hy nauwkeurig naar de waarde der landgoederen, hoe veel de zelve opbragten, hoe men de zelve bebouwde, wat de landlieden in hun vermogen hadden naar der zelver getal, waar mede zy zich plagten te geneeren, wat zy dagelyksch met hunnen arbeidt konden verdienen, en wat diergelyke zaken meer waren, welker wetenschap hem nodig scheen te zyn, wanneer men den innerlyken toestandt van een landt wilde verbeteren. Met dit zelve inzicht viel hy ook op allerhande ontwerpen, de landstraten, bruggen, scheepvaarten, enz. betreffende, waar by zyn yver voor het gemene best zo groot was, dat hy eens aan den intendant van eene provincie, dien hy anders niet kende, schreef, om den zelven voor eene nieuw gemaakte goede schikking, die hy in zyn gebiedt waargenomen hadt, te bedanken. Wanneer in den jare 1672 de oorlog tegen Hollandt verklaart wierdt, kreeg hy op nieuw gelegenheit zich zelf voor te doen, inzonderheit in de menigvuldige belegeringen, waar by zich zyn koning in persoon bevondt. Hy begon in den jare 1673 voor Mastricht zich van de nieuwe wyze om vyandelyke plaatsen aan te tasten, die hy bedacht hadt, het eerst te bedienen, waar by hy zich naderhandt altoos gehouden heeft. Toen kwamen de vermaarde ***Paralellen*** en ***Places d'Armes*** te voorschyn, welke naderhandt de ***Cavaliers de tranchée***, eene nieuwe wyze van hele en halve ***sappes***, de batteryen ***en ricochet***, en meer andere zaken gevolgt zyn, waar door de kunst van het ingenieurschap zeer hoog is geklommen, en inzonderheit te weeg gebragt, dat de belegeraars met weinig verlies van volk hun oogmerk bereiken kunnen. Zo lang de oorlog duurde, die door de Nimweegsche vrede geëindigt wierdt, was hy in gedurige beweging, dewyl hy tot alle voorgenomene belegeringen de nodige aftekeningen maakte, alle die men in der daadt ondernam, ten minste alle, die van eenig belang waren, zelf bestierde, de veroverde plaatsen weder in haren vorigen staat herstelde, en nog meer versterkte, alle grensplaatsen in acht nam, en tegen de vyandelyke aanvallen bewaarde, van het eene leger naar het andere, en zomtyds van het eene einde van het koninkryk naar het andere omreisde, en wat diergelyke bezigheden meer waren. In den jare 1674 wierdt hy brigadier van het voetvolk, twee jaren daar na maarschalk de Camp, en in den jare 1678, na de doodt van den ridder van Clerville, generaal-commissaris van de fortifikatiën in Vrankryk, welke laatste bediening, dewyl zy met het staatsbedienaarschap te veel betrekking hadt, hy niet wilde aannemen voor dat des konings uitdrukkelyke last hem daar toe noodzaakte. Terstondt na het sluiten van de Nimweegsche vrede maakte hy de haven van Dunkerken, welke voor zyn meesterstuk gehouden is. De vestingwerken van Straasburg en Casal, na dat beide deze plaatsen in den jare

1681

1681 in handen der Franschen gevallen waren, gaven hem daar op een nieuwen en zeer gewigtigen arbeidt. In den jare 1683 bragt hy door zyn voorzichtig beleidt te wege, dat de vesting Luxemburg, die voor onwinnelyk gehouden wierdt, onder de macht van den koning geraakte. In de navolgende jaren leide hy door de beroemde waterleiding van Maintenon, door het voltooien van het kanaal, dat de twee meiren vereenigt, en door de versterking van Mont-Rojal en Landau nieuwe eer in. In den jare 1688 belegerde en veroverde hy Philipsburg, Manheim, en Frankendal, wanneer de Dauphin, die aldaar als opperhoofdt het bevel hadt, met zynen dienst zo wel te vrede was, dat hy vier stukken kanon, uit de magazynen van die drie plaatsen, ter zyner keure, aan hem schonk, en hem vergunde de zelve op zyn slot Bazoche te planten, zynde dit eene wyze van krygsbeloning en eene vryheit, waar op zich niemandt anders beroemen kon. In 't zelve jaar wierdt hy luitenant generaal. In 't volgende jaar hadt hy het bevel te Duinkerken, Winoxbergen, en Iperen, met last zich in die van deze plaatsen te werpen, welke de vyanden belegeren zouden. Doch het scheen of zyn enkele naam veel bybragt om hunne onderneming te stuiten. In den jare 1690 viel hy in eene gevaarlyke krankheit, dewyl hy zich aan den arbeidt van den vestingbouw van Iperen te veel hadt laten gelegen zyn. In den jare 1691 hielp hy Bergen in Henegouwen, en in den jare 1692 Namen innemen. In den jare 1693, den 10 May, maakte hem de koning grootkruis van de nieuw-opgerechte orde van St. Lodewyk, en in 't zelve jaar veroverde hy Charlerol. In de jaren 1694 en 1695 verdedigde hy de kusten van neder-Bretagne tegen de Engelschen en Hollanders. In den jare 1697 nam hy Aath van de Spanjaarden. In den jare 1699 verkoos hem de koninklyke akademie der wetenschappen tot een van hare honoraire leden. In den tydt, welke verliep tusschen het sluiten van de Ryswykschen vrede en het begin van den oorlog over de Spaansche erfvolginge, hadt hy byna niets anders te doen dan dat hy nu en dan de grensplaatsen bezichtigde. By die gelegenheit begon hy eene ongelooflyke menigte van allerlei ontwerpen op het papier te brengen, welke gezamentlyk het gemene best betroffen, en wel niet dan zulke, die met zyne professie gemeenschap hadden, als de vestingbouw, de krygstucht, de kunst van zich wel te legeren, enz. Hy schreef ook over ontallyk vele andere stoffen, als de scheepvaart, de zeekapery, de finantiën, de bosschen, den koophandel, en in het byzonder de Fransche volkplantingen in Amerika. Van alle deze verscheide zaken heeft hy XII grote stukken in geschrift nagelaten, welke hy zyne *Ledige Uuren* noemt. In den jare 1703, wanneer hy zich in Namen bevondt, vernam hy, dat de koning hem den 14 January, nevens negen anderen, namentlyk Harcourt, de Tallard, d'Etrees, de Chateaurenaud, de Tessé, d'Uxelles, de Montrevel, de Chamilly, en de Rose, maarschalk van Vrankryk gemaakt hadt, niettegenstaande hy te voren, wanneer de koning hem dit voornemen ontdekte, uit bescheidenheit getracht hadt deze eer van de handt te wyzen. In het einde van het zelve jaar hadt hy mede het bevel onder den hertog van Burgundië in de belegering van oud-Brizak, en noodzaakte deze sterke plaats binnen minder dan 14 dagen na 't openen der loopgravens tot de overgave. De volgende twee jaren wierdt hy in rust gelaten; waarom hy dan ook zyne zogenoemde *Ledige Uuren* met groten yver voortzette, en gene onkosten spaarde om de nodige berechten te bekomen, ook een groot getal van sekretarissen, en diergelyke lieden, welke wel weten te tekenen, te rekenen en af te schryven, gedurig werk gaf. In den jare 1704 boodt hy den koning een groot handschrift aan, waar in de geheimste en byzonderste regelen, de belegeringen van vaste plaatsen betreffende, begrepen waren. In den jare 1705, den 2 February, wierdt hy ridder van de H. Geest-orde. In den jare 1706, na den slag van Ramilly, zondt het hof hem naar Duinkerken, om die plaats nevens de kusten van Vlaanderen, tegen de vyanden te beschermen, het welk hy ook gelukkig verrichtte, zonder dat men nodig hadt het eerstgenomen besluit, van het landt onder water te zetten, te volgen. Dewyl de Franschen in den zelven veldtocht vele plaatsen, na een slechte tegenweer, verloren, was hy voornemens van de verdediging der plaatsen, welke in het toekomende aangetast mogten worden, eene verhandeling te schryven, en de zelve aan den koning over te geven. Doch hy kon dit werk niet volkomen ten einde brengen, dewyl hem in den jare 1707, den 30 Maart, eene zinking, die hem op de borst gevallen was, waar by een sterke koorts kwam, wegrukte, niettegenstaande zyne sterke natuur hoop gegeven hadt, dat hy zynen ouderdom veel hoger gebragt zou hebben. Hy was in den jare 1660 getrouwt met Johanna van Annoi, uit het geslacht der vryheeren van Epiri in Nivernois, die nog voor hem, te weten in Juny des jaars 1705, stierf, en hem twee dochters naliet, *Charlotta*, vrouwe van Epiri, getrouwt in November des jaars 1679 met Jakob van Megrigni, grave van Villebertin, en *Johanna Françoisa*, in January des jaars 1691 getrouwt met Lodewyk Bernin van Valentiné, marquis van Ussé, kontrolleur generaal van het huis des konings. *Du Puy-Vauban*, welken de koning gouverneur van Bethune, kommandeur van de orde van S. Lodewyk, en in den jare 1704 den 26 October luitenant generaal maakte, was een zydelings bloedverwant van dezen maarschalk, als mede de *abt van Vauban*. De genen, die de aanmerkelykste daden van dezen maarschalk in 't kort begrepen hebben, tellen 300 oude plaatsen op, welker fortifikatiën hy verbetert heeft, 33 gansch nieuwe vestingen, die hy gebouwt heeft, dertig belegeringen, die hy onder het bevel van den koning, van den Dauphin, of van den hertog van Burgundië, en 23 andere, die hy onder andere generaals bestiert heeft, en eindelyk 140 scherpe gevechten, die hy heeft bygewoont. In den jare 1707 is van hem eene Verhandeling in 12. in omtrent twaalf vellen papiers bestaande, uitgekomen, welkers tytel was: *Dixme Rojale*, waar in hy een ontwerp maakt om de zogenaamde *Taille*, de *Aides*, en de tollen van de eene provincie tot de andere, als mede de tienden der geestelykheit, en alle andere lasten, welke niet vrywillig zyn, weg te nemen; den prys van 't zout meer dan de helft te verminderen, en echter een zeker en genoegzaam inkomen voor den koning te wege te brengen, en niet alleen zonder onkosten, maar ook zonder dat de een der onderdanen daar door meer dan de andere bezwaart zou worden, 't welk nog ligtelyk te verbeteren, en tot voordeel der koninklyke kasse te vermeerderen zou zyn, indien men voor de rechte bestelling en bebouwing der landgoederen behoorlyke zorge droeg: doch deze Verhandeling is ingetrokken. De wyze van plaatsen te versterken, welke men by zyn leven in eenige gedrukte boeken voor de zyne heeft willen uitgeven, heeft hy nooit daar voor willen erkennen. *Histoire du renouvellement de l'Academie des Sciences l'an 1699. Etat de la France. Mercure Historique.*

VAUCHOUP, een geboren Schotschman. Na dat Henrik de VIII, koning van Engelandt, de gehoorzaamheit aan den Roomschen stoel hadt opgezegt, maakte de paus, om daar door eenigermaten zyn recht te behouden, dezen Schotschman aartsbisschop van Armach in Ierlandt. Hoewel hy nu niet dan den tytel daar van hadt, was hy nochtans in die hoedanigheit mede tegenwoordig op 't concilie van Trente. De ridder *Melvill* verhaalt van dezen bisschop iets seldzaams, namentlyk dat hy, niettegenstaande hy blind was, evenwel de Mis heeft gelezen, en beter dan iemandt kunnen te paardt ryden. Hy stierf te Parys in den jare 1552. *Memoirs of Sir James Melvill. De Larrey.*

VAUCLUSE; in 't Latyn *Vallis Clausa*, een bron in de dalen des graafschaps Venaissin, omtrent een myl van 't gebiedt van Gordes, in Provence. Hy komt uit een zeer groot hol voort, onder aan een berg, rondom den welken vele kleine bronnen ontspringen, die zo veel water geven, dat de rivier Sulga, tegenwoordig Sorgues genoemt, daar uit geformt wordt; waarom Petrarcha deze bron *Regina fontium*, dat is koningin der bronnen, noemt. Men vindt daar in vele forellen, kreeften en andere visschen. Deze bron is inzonderheit daarom berucht, om dat Franciscus Petraarcha daar digt by zich onthieldt, toen hy omtrent den jare 1300 zyne werken schreef. Ook vindt men aldaar ter linker handt eenige oude vervallene muren, alwaar men zegt dat hy gewoont heeft. *Bouche Chorogr. de Provence.*

VAUCOULEUR, een vlek, of stedeke in Champagne, in 't hertogdom van Bar, aan de Maze, drie mylen Westwaarts van Toul gelegen.

VAUDEMONT, in 't Latyn *Mons Vadanus*, *Valdemontium*, een vlek, nevens een slot, met den tytel van vorstendom, in Lotharingen, 6 mylen van Toul en Nanci. Voortyds plagt altydt de oudste prins van Lotharingen graaf van Vaudemont genoemt te worden, en schreef zich, zo lang als hy ongetrouwt bleef, markgraaf van Pont à Mousson; maar getrouwt zynde voerde hy den tytel van hertog van Bar. In de XVII en XVIII eeuwen voerde Karel Henrik, zoon van hertog Karel den III, den tytel van prins van Vaudemont, zynde geboren den 24 February des jaars 1649, maar voor een natuurlyke zoon verklaart. Hy kreeg ook in den jare 1698 het opperbevel in Milaan, maar moest, toen dit landt aan de keizerschen kwam, naar Vrankryk wyken, en stierf in den jare 1714. Hy hadt by zyne gemalinne, Anna Elizabeth, dochter van Karel den III, hertog van Elboeuf, een prins verwekt, *Karel Thomas*, geboren den 7 Maart des jaars 1670, die in keizerlyken dienst stondt, en den 12 May des jaars 1704 te Ostiglia, in Italië, stierf. *Europ. Herold P. II. p. 737. Schaupl. des kriegs in Ital. Etat de France Tom. II. p. 168.*

VAUDEVANGE, in 't Hoogduitsch *Walderfingen*, of *Walderfangen*, eene oude stadt aan de Saar, naby de vesting Saarlouis, in het zogenoemde Westerreich. De balluage of het ambacht, daar zy in legt, wordt van velen daar van aldus genoemt.

VAUDRET, een Nederlandsch dorp, gelegen in Henegouwen, naby de Binche, wordt van zommigen gehouden voor 't *Valgoriacum*, een plaats der oude Nervii, waar voor nochtans anderen het hedendaagsche *Gauryes* houden, zynde ook een dorp in Henegouwen, vier mylen van Bavay gelegen. *Baudrand.*

VAUGE, (HET GEBERGTE VAN) in 't Latyn *Mons Vogesus* of *Vosagus*, een gebergte, dat by Dan in Sundgau begint; Lotharingen ten Zuiden van 't Fransche Comté, en ten Oosten van de Elzas afzondert, maar naderhandt zich in het hertogdom van Tweebruggen, en in een gedeelte van de onder-Palts uitstrekt. Uit dit gebergte hebben de Moesel, Marne en Saone hunnen oorspronk, maar niet de Maas, gelyk men by eenige schryvers vindt. De daar in leggende landstreek wordt het *Wasgau* genoemt. *Julius Cæsar. Roeslin von Elsas. Georg Furner Not. Orb. Hadr. Valesii Not. Gall.*

VAUGELAS, (CLAUDIUS FABER VAN) vryheer van Peroges, was een lidt en een sieraadt der Fransche Akademie. Hy was de zestiende zoon van den vermaarden president Faber van Chambery, en ontfing by de vaderlyke erfdeling de heerlykheit Peroges, in Bresse, waar van hy nochtans weinig inkomsten hadt. Daarenboven hadt hy een jaarlyksch pensioen van 2000 livres, die koning Henrik de IV zynen vader hadt toegelegt, om dat hy den ondertrouw van den hertog van Savoje met de princesse Christina hadt bevordert. Hy kwam zeer jong aan 't hof van Vrankryk, wierdt kamerjonker van den hertog van Savoje, vervolgens hofmeester, en verzelde dien hertog, toen hy het koninkryk weder verliet. Ten laatste wierdt hy hofmeester over de kinderen van prins Thomas van Savoje. Maar schoon hy zeer geacht wierdt, hadt hy nochtans weinig middelen. De kardinaal Richelieu bezorgde hem den ontfangst der voornoemde 2000 livres jaarlyksch, om hem dus te ondersteunen om het Woordenboek der

Fransche Akademie te helpen voltooien. Deze zeide eens al schertsende tegen hem: " Myn Heer, gy moet het woordt *Pension* in ,, uw Woordenboek niet overslaan, " waar op Vaugelas zeer vaardig antwoorde: " Neen, myn Heer, ik zal het niet vergeten; ,, ook het woordt *Reconnoissance* niet. " Zyne Aanmerkingen over de Fransche tale, en zyne vertaling van *Quintus Curtius*, over welke hy 30 jaren lang gearbeid heeft, worden in 't algemeen geprezen. Hy stierf in 't jaar 1649, oud 65 jaren, zonder zo veel na te laten, dat zyne schuldeischers konden voldaan worden. *Patin Lett. 39. Pelisson Hist. de l'Acad. Franc.*

VAUGHN, of VAUGHAN. (LORDS) In den jare 1621 wierdt *Jan Vaughn*, zoon van Walther Vaughn van Goldengrove, in Caermardshire, gesproten uit een oud ryk geslacht, wegens vele door hem in Ierlandt gedane diensten, als mede wegens andere roemruchtige hoedanigheden, die men by hem, toen hy kontrolleur van de hofstadt van den prins Karel was, bespeurde, Pair van Ierlandt, met den tytel van *Lord Vaughn van Molingar*, gemaakt. Eenige jaren daar na verhief hem Karel de I tot grave van Carbery, insgelyks in Ierlandt. Van zyne twede gemalinne, Johanna, liet hy gene kinderen na; maar van de eerste, Margareta, dochter van den ridder Egidius Merrik, overleefde hem een zoon, *Richard*. Deze wierdt by de kroning van Karel den I ridder van 't Badt gemaakt, en toen hy namaals dien koning in de binnenlandsche onlusten in 't Zuider gedeelte van Walles krachtig hielp, maakte hem de zelve zynen generaal luitenant in de graafschappen Pembroke, Caermardhin en Cardigan, en eindelyk, tot beloning van zyne andere diensten, in den jare 1643 Pair van Engelandt, met den tytel van *Lord Vaughn van Emlyn*. Na de herstelling van Karel den II wierdt hy koninklyke geheime Raadt, en Lord president van het gansche vorstendom Walles. Hy trouwde 1) Brigitta, dochter van Thomas Lloyd van Llanyller, die hem wel 4 zonen baarde, maar die al te zamen in hunne kindschheit stierven; 2) Francisca, dochter van den ridder Johan Altham van Oxbey, van welke hy 3 zonen, *François*, *Johannes* en *Altham*, naliet; 3) Alicia, dochter van Johannes, grave van Bridgewater. Zyn oudste zoon en opvolger, François, trouwde met Rachel, dochter van Thomas Whriothesley, grave van Southampton, maar stierf zonder kinderen; dies volgde hem zyn broeder Johannes op, die eerst met Maria, dochter van Humphredus Brown van Greencastle, en na des zelfs doodt met Anna, dochter van Georg, markgrave van Halifax, geboren van Dorothea, dochter van Henrik, grave van Sunderlandt, trouwde, maar by de eerste gene kinderen, en by de laatste maar eene dochter verwekte. *Peerage of England* II, 86.

VAUJOUR, in 't Latyn *Vallis Gaudii* of *Gaji*, een landschap, nevens een vlek van den zelven naam, in Isle de France, tusschen Parys en Meaux, dat de koning van Vrankryk in den jare 1667 tot een hertogdom en Pairschap verhefte, op dat zyne meesteresse de la Valiere, toen zy hertogin gemaakt wierdt, dezen tytel mogt voeren.

VAUMORIERE. (PETRUS DORTIGUE, HEER VAN) Zie DORTIGUE.

VAUREAS, of VAULREAS, een stedeke in 't graafschap Venaissin, gelegen in Provence, aan het riviertie de Letz, vier mylen Westwaarts van St. Paul-trois-Chateaux.

VAURU, (DE BASTAARDT VAN) was een Fransch generaal, en verdedigde de stadt Meaux, die in den jare 1422 door Henrik den IV, koning van Engelandt, belegert wierdt, zeer dapper: doch na dat de koning de stadt eindelyk verovert hadt, liet hy Vauru aan een boom ophangen, die daar van daan *de boom van Vauru* genaamt is. Het zelve lot hadt ook zyn vader, *Dionysius van Vauru*, nevens nog vele anderen. *P. de Fenin Memoires.*

VAUTIER, of GAUTIER, heer van Yvetot, was kamerheer van Clotarius den I, koning van Soissons, welke gunst hy door zyne goede hoedanigheden verworven hadt: doch de wangunst van zommige vleiers was oorzaak, dat hy in ongenade viel. Vautier, wetende, dat de koning in 't begin van zyn misnoegen te vrezen was, week voor een korten tydt van 't hof, nam dienst onder een andere mogendheit, voerende de wapenen tegen de ongelovigen te water en te landt. Tien jaren daar na keerde hy weder naar Vrankryk, hopende, dat des konings toorn nu over was, en dat hy wel wederom in zyne bediening zou kunnen herstelt worden. Tot dien einde verzocht hy een voorschryven van paus Agapetus den I, die hy den koning in de kerk te Soissons zelf meende te overhandigen: doch de koning, hem ziende naderen, dien hy een dodelyken haat toedroeg, rukte het zwaardt van eenen zyner bedienden uit de schede, en doorstak hem voor het altaar in den jare 535. Men zegt, dat hy naderhandt, ziende het voorschryven van den paus, berouw gehad heeft, en de heerlykheit van Yvetot tot een souverein prinsdom heeft verheven. *Dormai de la Ville de Soissons.*

VAUX, of HET LANDT VAN VAUX, in 't Latyn *Romana ditio*, een kleine landstreek in Zwitserlandt, die eertyds onder het gebiedt des hertogs van Savoje stondt, maar thans tot het Kanton Bern behoort. Zy legt tusschen het gebergte Jura en het meir van Geneve. In de zelve zyn de steden *Lausanen*, *Yverdun*, *Mondon*, *Nion*, enz.

VAUX, (ANNA VAN) was in een dorp naby Ryssel, in Vlaanderen, geboren. Wanneer zy den ellendigen toestandt van haar vaderlandt, en daar benevens zag, dat hare eer en haar leven voor de soldaten dagelyksch in gevaar stonden, verzon zy dit middel om beide te bewaren. Zy begaf zich onder een kompagnie voetvolk, onder den naam van Antoni Acis, en noemde zich ook *Bonne Esperance*, of *goede hoop*. Eene van hare gesellinnen, welke zy haar voornemen ontdekte, volgde haar voorbeeldt, en noemde zich *Jeunesse*, of de *jeugdt*. Zy kweten zich beide zo wel, dat zy mede onder de ruitery kwamen, en Bonne Esperance luitenant onder 't regiment van den baron Merci wierdt. Zy was in verscheide treffens, voornamentlyk ook by die van Estampes, en by de voorstadt van St. Antoni, tegenwoordig, daar zy dodelyk gewond en gevangen wierdt. Een tydlang daar na kwam zy met omtrent 30 soldaten in Vlaanderen, daar zy van eene party Lotheringers overvallen en uitgeschud wierdt, die hare sexe ontdekten, en haar eerst naar Pont à Mousson, en voorts naar Nanci voerden, alwaar haar de maarschalk van Seneterre vriendelyk ontfing, haar een kompagnie aanboodt, en daar by beloofde dit te verzwygen. Maar zy antwoordde hem, dat zy om hare eer te bewaren de wapenen hadt opgevat, maar dat zy de zelve zou verliezen, indien zy tegen haren heer diende. De maarschalk roemde hare edelmoedigheit, en liet haar gaan. In den jare 1653 kwam zy wederom te Brussel, en wierdt eene non in de abdy van Marquette. *Parival Hist. de ce siecle P. II. l. II. c. 5.*

VAUX-DE-CERNAY, (PETRUS DE) een Cisterciënzer monnik, leefde in 't begin der XIII eeuwe, en schreef de Historie der Albigenzen, welke naderhandt in de *Bibliotheca Patrum* gevoegt is. Hy begint met den oorlog, dien Simon van Montfort in den jare 1209 tegen de Albigenzen voerde. Arnoldus Sorbin, bisschop van Nevers, heeft deze Geschiedenis in 't Fransch vertaalt, en in den jare 1569 laten drukken: doch Nicolaus Camusat, kanunnik van Troyes, in Champagne, na dat hy eenige oude handschriften daar van gevonden hadt, gaf het werk in den jare 1615 verbetert in 't licht. *Charl. de Visch Bibl. Cisterc. Miraus. Camusat.*

VAVASSOR (FRANÇOIS) was in den jare 1605 in 't graafschap Charolois, in Burgundië, geboren, en begaf zich in den jare 1621 in de societeit der Jesuiten. Hy was 36 jaren hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Parys, en stierf in den jare 1681. Men weet onder zyne tydgenoten niemandt, die by hem in de dichtkunde, redeneerkunde en Godgeleerdheit kon vergeleken worden. Zyne werken, als: *Poëtica Paraphrasis in Hiobum*; *Theurgicon, seu de Miraculis Christi*; *Jansenius suspectus*; *Orationum Volumina* II; *Epigrammatum libri* IV; *De dictione ludicra*, enz. zyn in den jare 1709 te Amsterdam zamen gedrukt. *Sothwel Bibl. S. J. Witte Diar. Biogr. Acta Erudit. Lips.* 1683.

VAYER, (FRANÇOIS DE LA MOTHE LE) geboortig van Parys, koninklyke staats-Raadt, en onderwyzer van hertog Philips van Anjou, eenige broeder van koning Lodewyk den XIV, wierdt den 14 February des jaars 1639 als een lidt in de Fransche akademie aangenomen. De kardinaal Richelieu hadt hem ook tot onderwyzer van koning Lodewyk den XIV geschikt, doch men besloot naderhandt niemandt daar toe aan te stellen, die getrouwt was. Echter wierdt hem het onderwys van den voornoemden Philips van Anjou, naderhandt hertog van Orleans, toevertrouwt. Hy hadt een zonderling verstandt en geleertheit, en zyne levenswyze kwam zeer naby die der oude philosophen, verachtende zelfs allerlei geoorloofde vermakelykheden, en zich alleen met het lezen van boeken vermakende. Des niettegenstaande kon zyn statig wezen niet beletten, dat men hem in 't stuk van den Godsdienst verdacht hieldt, aangezien hy doorgaans in zyne schriften tot het *Scepticismus* scheen over te hellen. Dit deedt hy voornamentlyk in zyne zamenspraken, genaamt: *Orasius Tubero*, zeer vry van hem geschreven; en men meent, dat hem om die reden het onderwys des konings niet is toevertrouwt. Doch boven is reets een andere oorzaak gemeld, om nu niet te zeggen, dat volgens het verhaal van *Pelisson* en anderen hy werkelyk onderwyzer van koning Lodewyk den XIV geweest is. Hoewel hy naar het uiterlyk aanzien over zyn staat niet hadt te klagen, was hy evenwel van oordeel, dat, ingeval het aan hem zelve stondt om andermaal in de wereldt te komen, en de Goddelyke Voorzienigheit dien zelven staat voor hem geschikt hadt, hy liever niet weder wilde komen. Hy trouwde tweemaal, en schoon hy in zyn eerste huwelyk, volgens zyn eigen bericht, geenzins vergenoegt leefde, trouwde hy echter, reets 75 jaren bereikt hebbende, andermaal, om de droefheit over het verlies van zyn eenigen zoon te verzachten. Deze stierf in 't jaar 1664, oud 35 jaren, na dat hy zich reets door een Fransche vertaling van *Florus*, nevens zyne aanmerkingen, by de geleerde wereldt hadt beroemd gemaakt; behalven dat hy ook de schriften van zyn vader hadt verzamelt. De vader stierf in den jare 1672, oud 86 jaren, nalatende zeer geleerde schriften; hoewel de schryfstyl geenzins de zuiverste is. Deze zyn driemaal te Parys in 't licht gekomen, en laatst in den jare 1662 in folio. Doch naderhandt zyn ze in XV delen in 12. gedrukt, welke druk veel volmaakter is dan die in folio, als welke ook des zelfs schriften van de drie laatste jaren 1667, 1668 en 1669 behelst. *Pelisson Hist. de l'Acad. Franc. Naudé Dialogue de Mascarat. Patin Lettre* XXII. *Witte Diar. Biogr. Marville Melanges. Perrault les Hommes illustres. Bayle Dict. Crit.*

VE' S. CLEMENT. Dus wordt een kleine zandachtige landstreek in Normandië genaamt, omtrent den mondt der rivier la Vire, vyf mylen beneden St. Lo. *Baudrand.*

VEAS, een Spaansch vlek in Andalusië, aan de Odier, en vier mylen van den mondt dezer rivier. Zommige landbeschryvers nemen het voor der ouden *Urium*, een stedeke in het landt der eertyds vermaarde Turditani.

VEAU, (ALANUS) een seldzaam voorbeeldt van een eerlyk financier in Vrankryk, gelyk uit het grafschrift, dat hem ter eere gemaakt is, blykt. Dit staat te lezen in de kerk van St. Jan, by het stadhuis te Parys. De inhoudt is deze: HIER RUST ALANUS VEAU, DIEN ZYNE EERLYKHEIT EN TROUWE ONDER DE KONINGEN FRANÇOIS DEN I, HENRIK DEN II, FRANÇOIS DEN II, EN KAREL DEN IX IN HET BESTIEREN DER FINANTIEN BETOONT, DEN EERNAAM VAN EEN ONBERISPELYKEN SCHATMEESTER IN PLAATS VAN EEN GELUK-

LUKKIGE BELONING VERWORVEN HEBBEN. Hy stierf den 1 Juny des jaars 1575. *Brice Descript. de Paris Vol.* I. *p.* 372. *Marville Melanges Hist. Vol.* II. *p.* 225.

VECCHIETTI, (HIERONYMUS) een Florentyn, bloeide in 't begin der XVII eeuwe. Hy was een goed taalkundige, en in de wiskunst en de tydrekenkunde wel ervaren. Paus Clemens de VIII zondt hem tweemaal naar Egypten. Hy schreef een voortreffelyk werk van de Chronologie, genaamt *Annus primitivus*. Dit traktaat begint met de schepping der wereldt, en gaat tot op de jaarrekening van Julius Cesar. Het is in VIII Boeken verdeelt, gedrukt te Augsburg in den jare 1623. Maar aangezien zyne gevoelens niet alle gemeen waren, en in 't byzonder om dat hy stelde, dat onze Zaligmaker geen ongebeuveld broodt in 't Avondmaal hadt gebruikt, zo wierdt zyn boek van de kardinalen, opzienders der Inquisitie, ten vure gedoemt, en hy zelve in verzekering genomen; hoewel hy van zelf in de Inquisitie ging, en daar in tot den ouderdom van 80 jaren leefde. *Du Pin Biblioth. des Auteurs Eccles.* XVII. *siecle.*

VECCUS, (JOHANNES) eerst archive-bewaarder van de kerk van S. Sophia, en naderhandt patriarch van Constantinopel, leefde onder den keizer Michiël Paleologus, omtrent den jare 1270. Hy hadt een zeer goed verstandt, dat hy ook door de studiën zodanig oeffende, dat hy een der geleerdste mannen van zynen tydt wierdt. Doordien hy ook zeer wel bespraakt was, gebruikte hem de keizer in verscheide gewigtige aangelegenheden, en hy wierdt voornamentlyk in ambassade aan koning Lodewyk den IX gezonden. Hy maakte zich door zyn voorzichtig gedrag by iedereen bemind, zo dat hem ook daarom de keizer tot archive-bewaarder, en kort daar na tot grootkancelier van de patriarchale kerk, en tot rechter over de kerkelyke zaken maakte. Hy kantte zich in 't eerst tegen de vereeniging van de Grieksche met de Latynsche kerk; maar na dat hem de keizer de schriften van Nicephorus Blemmida hadt toegezonden, en hy de zelve vlytig hadt gelezen, kwam hy tot andere gedachten. Daarom als de keizer Michiël zich met de Roomsche kerk wilde vereenigen, zondt hy dezen Veccus in den jare 1274 aan den paus. In den jare 1275 wierdt hy patriarch van Constantinopel; maar om dat hy nog altydt sterk op de vereeniging drong, wierdt hy deswegen van de andere party zeer gehaat, en 't kwam zo ver, dat hy het patriarchschap moest nederleggen en in een klooster gaan. Hy wierdt eindelyk zelf in ballingschap gezonden, en zeer hard gehandelt. *Nicephorus Gregoras lib.* V. *Maimbourg Hist. du Schisme des Grecs.*

VECELLI (FRANCISCUS) was de broeder van Titiaan, en begaf zich in den oorlog; maar zo dra de vrede in Italie herstelt was, bezocht hy zyn broeder te Venetië, en oeffende zich in de schilderkunst, waar in hy dus vorderde, dat 'er zyn broeder over verbaast stondt; waarom hy ook, vrezende van hem te zullen overtroffen worden, hem riedt iets anders by der handt te nemen. Hy verkoos derhalven het ambacht van kabinetwerker van ebbenhout, met allerlei figuren ingelegt. Onderwylen schilderde hy voor zyne vrienden. Dit verwekte een nayver in Titiaan, ziende, dat zyn broeder voor gene der grootste meesters behoefde te wyken. *De Piles Abregé de la Vie des Peintres.*

VERCELLI, (HORATIUS) een vermaard schilder, was de zoon van Titiaan, dien hy in de kunst navolgde, zonder veel anders als kopyen van dien te maken, alzo hy zich ook in de scheikunst oeffende. Hy stierf aan de pest in den bloei zyner jaren, in het zelve jaar als zyn vader, dat is in den jare 1576. *De Piles Abregé de la Vie des Peintres.*

VECHT, in 't Latyn *Vidrus*, of *Vecta*, eene rivier, ontspringt in 't sticht van Munster, omtrent 5 mylen van de hoofdstadt van dien naam, loopt vervolgens door het graafschap Benthem, en door Over-Yssel, daar zy, omtrent het steedje Hasselt, den naam van het *Zwarte Water* aanneemt, voorby Zwarte-sluis schiet, en by Geelmuien in de Zuiderzee valt. De voornaamste plaatsen, voorby welke deze rivier loopt, zyn Noordhorn, Hardenberg, Ommen, en de voorgemelde plaatsen Hasselt en de Zwarte-sluis. De rivieren de Dinkel, de Aa, en de Regge lopen in de Vecht.

VECHT. Dus wordt ook een arm van den Rhyn genaamt omtrent Utrecht beginnende, van waar hy voorby Zuilen, Maarssen, Breukelen, de Nieuwersluis, Loenen, Nichtevecht, Wezop, Muiden, enz. loopt, en eindelyk omtrent de laatstgemelde plaats in de Zuiderzee valt. Het water van deze rivier is zeer zuiver en schoon, waarom al het versche water, dat men te Amsterdam tot het bierbrouwen gebruikt, of aan de aan regenwater gebrek hebbende burgers verkoopt, daar uit gehaalt wordt.

VECHT, in 't Latyn *Vechta*, een graafschap in Westphalen, op de grenzen van Diepholt en Osnabrugge gelegen, en onder het sticht van Munster behorende. Het vervat in zich 31 adelyke sloten, en 12 parochiën, waar van elk 10 of 12 dorpen onder zich heeft. Nademaal eenige daar toe behorende dorpen niet verre van de rivier de Ems leggen, wordt het van zommigen het *Emslandt* genoemt, hoewel zich het zelve voortyds verder uitstrekte, en ook in 't eerst de stadt Embden mede daar toe behoorde. Zommige schryvers geven voor, dat de laatste gravin van Vecht, *Munlio* genaamt, dit graafschap aan 't sticht van Munster hadt vermaakt, om dat de toenmalige bisschop haar tegen den grave van Diepholt, die haar beoorloogde, hadt bygestaan: doch anderen willen staande houden, dat Otto, bisschop van Munster, het zelve in den jare 1247 voor een grote somme gelds gekocht heeft. De stadt VECHT, daar in leggende, is wel versterkt, en in den jare 1637 door de Zweden, en in 't volgende jaar door de keizerlichen na eene harde belegering verovert. *Spener Hist. Insign. l.* III. *c.* 25. *Spangenberg Adelsp.* P. I. *l.* X. *c.* 15. *Hamelm. de fam. emort. l.* I. *c.* 26. *Krantz Metrop. l.* VIII. *c.* 31. *Tromsd.*

VECHTEN, een dorp of buurt in het Overkwartier van het sticht van Utrecht, in de oude brieven *Fectima* en *Fetna* genoemt. Het was van ouds eene aanzienlyke heerlykheit, en wierdt in de VIII eeuwe van Karel Martel aan Willebrordus, aartsbisschop van Utrecht, geschonken. *Zie Hedo.* enz.

VECTIUS (VALENS) was de geneesheer van Messalina, en een wigchelaar (*Augur*). Hy leefde met haar in een grote gemeenzaamheit. *Tacitus Annal.* XI. Een andere VECTIUS BOLANUS was keizerlyke afgezant in plaats van Trebellius Maximus. *Tacit. Hist. lib.* II. VECTIUS MARCELLUS hadt een groot bewindt onder keizer Nero. VECTIUS MESSIUS was koning der oude Volsci, een volk in Italië. VECTIUS SABINUS, uit de *Gens Ulpia* te Rome gesproten, was oorzaak, dat Maximus en Balbinus tot keizers verklaart wierden. *Jul. Capitolin. in Max, & Balb.*

VECTURIUS was een flotemaker of kleinsmidt van zyn ambacht, maar wierdt tot keizer verkoren na de doodt van Victorinus, Lollianus en Postumius; doch hy bezat die waardigheit niet langer dan drie dagen; of liever, gelyk 'er Trebellius Pollio van getuigt, hy wierdt den eersten dag tot keizer verklaart; hy scheen den tweeden dag te regeren; maar hy wierdt op den derden dag vermoord. *Trebell. Pollio de* XXX. *Tyrannis cap.* 18.

VEDELIUS, (NICOLAUS) een vermaard Hervormd Godgeleerde, leefde in de XVII eeuwe, en was een Paltzer van geboorte. Tien jaren was hy predikant, en twaalf jaren hoogleeraar der Philosophie te Geneve. In den jare 1630 wierdt hy als professor in de Godgeleerdheit en Hebreeusche tale naar Deventer beroepen, doch liet zich alvorens te Basel Doctor in de Theologie verklaren. Dit geschiedde den 14 Juny van het voornoemde jaar. Hy was een groot yveraar tegen de Remonstranten; waarom hy in den jare 1631 een traktaat in 't licht gaf *De arcanis Arminianismi*, waar in hy poogt te bewyzen, dat de Remonstrantsche leeraren de Atheistery heimelyk pogen in de kerk te brengen, daar by voegende, dat zyn toeleg in het gemelde traktaat was de Arminianen te bekeeren, ziende het gevaar, waar mede hunne leer gepaart was. Doch van de zyde der Remonstranten kwam een vinnig geschrift tegen hem in 't licht, onder den tytel van: *Vedelius Rhapsodus*. Hier op antwoordde hy in het IV Deel van zyn werk, gedrukt in den jare 1634, in welk jaar hy ook provisioneel de bediening van professor in de philosophie waarnam. Van Deventer wierdt hy als hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit naar Franeker beroepen in den jare 1638, en hy stierf aldaar in den jare 1642, niets meer betreurende dan dat hy zo lang niet kon leven, om de genen, die tegen hem geschreven hadden, te antwoorden. Deze waren Revius en Trigland, die zyn traktaat *De Episcopatu Constantini* wederlegt hadden. In dit traktaat hadt hy het recht der wereldlyke overheit in het geestelyke beweert. Te weten, na dat het synode te Dordrecht gehouden was, ontstondt hier over geschil onder de Theologanten. Zommige wilden het gezag der geestelyken aan de wereldlyke overheit onderwerpen; andere wilden de wereldlyke macht geheel en al meester van het geestelyke maken. Vedelius mengde zich in dit geschil, en gaf in 't begin van 't jaar 1638 een traktaat in 't licht, genaamt: *Disputatio Theologica de Magistratu, adversus Bellarmini librum de Laicis.* Hier in gaf hy aan de overheit meer toe dan de anderen konden verdragen. Horende, dat men hem stondt te wederleggen, gaf hy dat geschrift andermaal uit, en met meer uitbreiding van bewysdommen, noemende het zelve: *De Episcopatu Constantini Magni, seu de potestate Magistratuum Reformatorum circa res Ecclesiasticas Disputatio repetita, cum Responsione ad interrogata quadam.* De predikanten van Zeelandt begonnen zich in 't byzonder tegen hem te verzetten door *Gulielmus Apollonius*, predikant te Middelburg. Doch de predikanten van Vrieslandt namen het zwaardt voor Vedelius op. Men zag na de doodt van hem te Franeker een boek in 't licht komen, onder den name van: *Gralla, seu vere puerilis cothurnus sapientia, quo se jactat apud imperitos Gulielmus Apollonius*, enz. Doch Apollonius zweeg hier op niet stil. Maar de Vriezen lieten ook andermaal een werk drukken, genaamt: *Grallator furens de novo in scenam productus, cum Pantomimo suo Bombomachide Vlissingano.* Te Franeker in den jare 1645. De overige werken van Vedelius zyn: *Nota in Epistolas Ignatii*, welke Aanmerkingen ten dele oordeelkundig zyn, en ten dele van geschillen handelen, gedrukt by de Brieven van S. Ignatius te Geneve in den jare 1623 in quarto; *Commentarius de tempore utriusque Episcopatus S. Petri, Antiocheni & Romani*, Geneve 1624; *Rationale Theologicum, seu de necessitate & vero usu principiorum Rationis ac Philosophia in controversiis Theologicis*, te Geneve 1628; *Panacea Apostasia*, te Geneve 1628; *S. Hilarius, sive Antidotum contra Tristitiam, pro sancta Hilaritate*, te Leiden 1632; *De Prudentia veteris Ecclesia*, te Amsterdam 1633; *De Deo Synagoga, contra Casp. Barlaeum*, te Harderwyk 1632; *Opuscula Theologica*, te Franeker 1641, en meer andere. *Vossius Ep.* LXIII. *Benthem Holl. Kirch-und Schul-Staat* P. II. *c.* 4. *p.* 297. *Bayle Dict. Crit.* Hy liet een zoon na, predikant in de Walsche gemeente te Heusden, in Hollandt. Deze teelde eene eenige dochter, getrouwt aan Benion, Walsch predikant te Leiden.

VEDIUS POLLIO, een Romeinsch ridder, was een gunsteling van den keizer Augustus, maar zo wreed over zyne slaven, dat hy de zelve om de minste misdaadt levendig in een vyver den lampryen liet voorwerpen. Het gebeurde op een zekeren dag, dat Augustus zelf by hem ter maaltydt was, en dat een der slaven van Vedius een kristallynen glas brak. Zyn heer gaf op staande voet last, dat de slaaf in den vyver zou geworpen worden. De slaaf deedt een voetval voor Augustus, en zeide, dat hy wel niet om zyn leven badt, maar dat hy smeekte een andere doodt te mogen sterven, en niet van de visschen opgegeten te worden. Augustus, met medelyden aangedaan, en zich belgende over de

wreedheit van Vedius, ſchonk den ſlave het leven, brak alle kriſtallyne glazen, die over tafel waren, in ſtukken, en liet de vyver dempen. *Seneca de Ira* III. 40. *Plin.* IX, 23 *Tertull. de Pallio.*

VEEN, (OCTAVIO VAN) een vermaard kunſtſchilder, geboren te Leiden uit een aanzienlyk en vermaard geſlacht in den jare 1558. Hy verloor zyne ouders vroeg, en zyne voogden lieten hem de talen, en teffens de tekenkunſt leren by Iſaak Nicolai, die in den jare 1566 burgermeeſter te Leiden was. Met zyn vyftiende jaar beſtelden zy hem te Luik, om zich in de taalgeleerdheit voorts te oeffenen. Hy gaf al vroeg blyken van zyn groot vernuft zo in de talen, als in de tekenkunſt, daar hy wel inzonderheit toe geneigt was; dies zocht hy, onder voorwendſel van de taaloeffening voort te zetten, gelegenheit om daar in te kunnen voortgaan, 't geen hem gelukte. Hy hadt byzondere kennis aan den kardinaal Grootbek, die hem brieven van voorſchryving gaf aan den kardinaal Maducio te Rome, daar hy wel wierdt ontfangen. Hy oeffende zich voorts in de talen, in de natuur- en dichtkunde, in de wiskundige wetenſchappen, en in de ſchilderkunſt, onder het opzicht van Fred. Zuchero. Na dat hy nu eenige roemwaardige werken in Italië gemaakt hadt, vertrok hy naar Duitſchlandt, en wierdt ten eerſte in des keizers dienſt ontfangen, naderhandt ook van de keurvorſten van Beyeren en Keulen. Doch alle de voordeelen, die zy hem aan die hoven aanboden, waren niet machtig hem lang te houden; maar hy vertrok, en ging vervolgens zyn dienſt den prins van Parma, die toen het beſtier over de Nederlanden hadt, aanbieden, en ſchilderde des prinſſen afbeeldſel levensgrootte ten voeten uit in 't harnaſch. Na de doodt van dezen prins vertrok hy naar Antwerpen, daar hy vele kunſtwerken maakte, die daar nog in de kerken te zien zyn. Wanneer de aartshertog Albert van Ooſtenryk het beſtier over de Nederlanden in de plaats van Parma hadt, ontboodt hy hem te Bruſſel te komen, en maakte hem opziender van de geldmunt: doch niettegenſtaande hem dit ampt veel belemmering gaf, liet hy niet na te ſchilderen. Hy ſchilderde den gemelden aartshertog, nevens de infante Clara Eugenia Iſabella, dochter van Philips den II, koning van Spanje, geboren in den jare 1566, en getrouwt met den aartshertog Albert in den jare 1599, die een zoon was van keizer Ferdinand den II, welke ſtukken tot een vereering gezonden wierden aan Jacobus, koning van Engelandt. Om nu te tonen, dat zyn geeſt tot alles bekwaam was, maakte hy een lange reeks van zinnebeelden. Dus zag men van hem zinnebeelden van Horatius, het leven van St. Thomas van Aquinas, en zinnebeelden van de ydele liefde die hy opdroeg aan gemelde Infante, de welke hem daar voor zo veel gunſt bewees, dat zy hem verplichtte ook iets diergelyks te maken van de Goddelyke liefde. Lodewyk de XIII, koning van Vrankryk, deedt hem verſcheide malen zyn hof aanbieden, maar te vergeefſch: want hy hadt voorgenomen in de Nederlanden zyn leven in de kunſt te ſlyten, gelyk hy ook den 6 February des jaars 1629 te Bruſſel geſtorven, en aldaar begraven is. *Houbraken* I *Deel.*

VEEN, (ROCHUS VAN) zoon van Octavio van Veen, van wien in 't voorgaande artykel is geſproken, of, als anderen willen, zyn broeders zoon, oeffende zich mede in de ſchilderkunſt, doch meeſt met waterverf op papier of parkement. Deze hadt twee zonen, waar van de oudſte maar de perceelkunſt oeffende. Zy woonden in de Beverwyk, daar zy ſtil en geruſt leefden, verluſtigende zich alleen in die zoete bezigheden van allerhande gedierten en vogelen naar 't leven, in koleuren, af te ſchilderen, op de wyze van P. Holſtein, doch uitvoeriger. In den jare 1706 wierden te Haarlem hunne nagelatene tekeningen, ſchilderyen en prentkunſt verkocht, na dat de laatſte van dien kunſtſtam ten grave gedaalt was. *De zelve* III *Deel.*

VEENHUIZEN, een dorp in Noord-Hollandt, digt by Winkel gelegen.

VEENWOLDE. Zie FEENWOLDE.

VEER, VEERE, KAMPVEER, enz. Zie VERE. (TER)

VEGA, (ANDREAS) een Spaanſch Godgeleerde, van de orde der Dominikanen, was hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Salamanka, en een lidt van het concilie van Trente. Caniſius ſpreekt met veel lof van hem. Hy ſchreef een traktaatje, genaamt: *De Juſtificatione lib.* XV; als mede *De Gratia, Fide, Operibus & Meritis Quaeſt.* XV, en eenige andere. *Biblioth. Hiſp.*

VEGA, (CHRISTOFFEL) een Spanjaardt, vermaard geneesheer te Alkala, heeft verſcheide werken geſchreven, als: *Commentarii in Libros Galeni; De differentia febrium, & de ſanguinis miſſione; In Aphoriſmos Hippocratis & Prognoſtica,* gedrukt te Salamanka in den jare 1552, en te Alkala in den jare 1553; *De medendi methodo; De pulſibus atque urinis; De curatione carunculaorum;* enz. *Bibl. Hiſp.*

VEGA, (LOPES DE) of LOPE FELIX DE VEGA CARPIO, een beroemd Spaanſch dichter, was geboortig van Madrid, en uit een voornaam geſlacht geſproten. Hy diende den biſſchop van Avila, den grave van Lemos, den hertog van Alva, en meer anderen als ſekretaris, en kweet zich ook wel in den oorlog. Hy was tweemalen getrouwt geweeſt, doch hy kreeg naderhandt verlof in de orde der Maltezers te treden. Men zegt, dat hy vele komediën, in 25 ſtukken, heeft nagelaten, waar van ieder twaalf blyſpelen behelſt. *Antonius Bibl. Hiſpan. Lorenzo Craſſo.*

VEGEL, een vlek in Spanje, gelegen in Andaluſië, by den mondt van Barbato, tuſſchen Cadix en de Straat van Gibraltar. *Baudrand.*

VEGETIUS (FLAVIUS RENATUS) was een voornaam man te Conſtantinopel, *Vir illuſtris* en *Comes* genoemt. Hy leefde in de IV eeuwe, was een Chriſten, en droeg aan keizer Valentinianus (waarſchynlyk Valentinianus de II) vyf boeken op, onder den tytel van: *Inſtitutiones rei militaris,* die *Godeſchalcus Stewechius* in den jare 1584 met aanmerkingen heeft opgehelderd.

VEGIA. Zie VEGLIA.

VEGIUS, (MAPHAEUS) een vermaard Italiaanſch redenaar en Latynſch dichter, wierdt in den jare 1407 te Lodi, in 't gebiedt van Milaan, geboren, van waar hy zich naar Pavië begaf, om zich aldaar in de Rechten te oeffenen, na dat hy te Milaan zich reets in de taalkunde en geſchiedeniſſen hadt geoeffent: doch de peſt noodzaakte hem van Pavie weder naar Lodi te keren. Zyn grootſte vermaak waren de fraaie letteren, voornamentlyk de dichtkunde. Hy ſchreef nog jong zynde reets boeken. Ghilini getuigt, dat hy nog maar zeſtien jaren oud zynde geleerde werken in 't licht gebragt heeft. Toen hy te Rome kwam, verklaarde hem paus Martinus de V tot zyn geheimſchryver; en niet lange daar na tot zyn dataris. Vervolgens wierdt hy ook kanunnik van S. Pieter. Daar mede was hy zodanig vergenoegt, dat hy zelfs een ryk bisdom, dat hem opgedragen wierdt, weigerde aan te nemen. Paus Eugenius de IV en Nicolaus de V hielden hem insgelyks in achting, en behielden hem tot hunnen dataris. Maar Panormitanus en Aeneas Sylvius waren zyne dodelyke vyanden. Hy maakte bovenmaten veel werks van St. Auguſtinus, wien ter eere hy te Rome in des zelfs kerk een kapel bouwde, halende zyne overblyfſels, en die van zyne moeder Monica, van Oſtia, die hy in de voornoemde kapel in een koſtelyke kiſt heeft bygezet. Hy maakte ook lofdichten op die twee Heiligen. Zyne zeden waren zeer voorbeeldig. Hy ſtierf te Rome in den jare 1459. Het is zeer aanmerkelyk, dat hy een geruimen tydt zeer verniebbelt was op de dichtkunde der oude Heidenen. Van Virgilius maakte hy ſchier een afgodt, waar by de Pſalmen van David niet in vergelyking kwamen, die by hem zelfs veracht wierden, als een werk zonder een behoorlyke dichtkunde, geeſt of verhevenheit. Doch eindelyk veranderde hy van oordeel, prees Davids Pſalmen boven al, met verachtinge van alle Heidenſche dichtkunde. Sedert begon hy meer luſt in zyne geeſtelyke bediening te ſcheppen, en in 't byzonder zyn werk te maken van het onderwys der nonnen. Zyne ſchriften zyn: *Dialogus de felicitate & miſeria; De educatione puerorum; Philalethes; Diſceptatio inter Terram, Solem, & Aurum; Poemata.* Onder zyne gedichten is voornamentlyk het XIII Boek van de *Aeneis* van Virgilius bekend; want hy ſtondt in de gedachten, als of Virgilius dat groot werk niet voltooit hadt. Voorts heeft men nog een traktaat *De perſeverantia Religionis, ad Sorores,* van hem. *Ghilini Theatr. Baillet Jugem. des Savans. Bayle.*

VEGLIA, een eilandt en ſtadt op de kuſt van Dalmarië, met een bekwame haven, en ſterk kaſteel, zynde de ſetel van den gouverneur. Hier is ook een biſſchop. Veglia ſtaat onder 't gebiedt der Venetianen, zynde in den jare 1480 van het Frangipaanſche huis aan de zelve verkocht. De Latynen noemen deze ſtadt *Vegia,* maar de Slavoniërs *Kirk.*

VEGRE, een riviertje in Isle de France, loopt voorby Houdan, en valt by Anet in de Eure. *Baudrand.*

VEILLANE, of AVIGLIANA, oudtyds *Fines,* of *Ad fines;* een oud vlek van Savoje, gelegen in 't markgraafſchap Suza, aan de Dora, drie mylen boven Turin. *Baudrand.*

VEIROS, een kleine plaats in 't Portugeeſche landſchap Alentejo, tuſſchen Elvas en Eſtremos, Noordwaarts, aan de rivier Anhaloura gelegen. De negende grootmeeſter der ridderorde van Avis, Laurentius Alonſo, heeft 'er een ſlot by gebouwt, dat naderhandt zeer verſterkt, en tot een langdurigen tegenſtandt bekwaam gemaakt is. *Colmenar Delic. du Portug. p.* 794.

VEISUS, (ROBERTUS) een Engelſchman, van de orde der Benedictynen, was op een dorp aan zee, niet verre van Norwich, geboren. Hy was een goed letterkundige, en ſchreef een Woordenboek, genaamt *Catholicon parvum,* dat een geruimen tydt te Cambridge in het collegie der koninginne bewaart is. *Pitſeus de illuſtr. Angl. Script.*

St. VEIT. Zie St. VITUS.

St. VEIT is 1) eene ſtadt in het Luxenburgſche graafſchap Vlanden, het huis van Naſſau toebehorende, de welke in den jare 1689 door de Franſchen afgebrand wierdt. 2) Eene ſtadt, nevens een ſlot, in Karinthië, 2 mylen van Klagenfurt, by den zamenloop der rivieren Wilitz en Glan gelegen. Digt daar by leggen St. Veit, Ulrich, Lorentz en Heleneberg, die wegens de daar op gebouwde kapellen en gedurige bedevaarten derwaarts berucht zyn. 3) Een Benedictyner abdy, zynde door Dithmar, grave van Dornburg, in den jare 1030 te Eiſſenbach in Karinthië geſticht, maar naderhandt in Beyeren, aan de rivier Rotha, naby Neumark op den S. Veitsberg verplaatſt. *Tromſd. Cellar. Megiſeri Hiſt. Salisb. l.* VI. *Bucel. G. S. P.* I.

St. VEITS-DANS, eene zekere ziekte, die in de Nederlanden, voornamentlyk in de ſtichten Luik en Utrecht, in den jare 1374 beſpeurt wierdt, en drie jaren lang duurde. Die daar van aangetaſt wierden, zo mannen als vrouwen, vielen ter aarde; en na dat ze een tydlang gelegen hadden, ſtonden ze weder op, en begonnen te danſſen, tot ze eindelyk vermoeid zynde weder ter aarde vielen. Vele zwollen dermaten, dat men hunne ligchamen met touwen moeſt vaſt binden, om ze niet te doen barſten. Waarom deze ziekte St. Veits-dans genaamt is, vindt men niet aangetekent: doch men weet, dat diergelyk iets reets in de voorgaande, ook in de volgende eeuwen geſchied is, niet alleen in de voornoemde, maar ook in andere plaatſen. Dus heeft men de zelve onder anderen in 't jaar 1021 in 't klooſter Kolbig, gelegen in 't landt van Anhalt, gezien. *Chron. Magn. Belg. p.* 306. *Hubner Hiſt. P.* VII. *Arnolds Ketter-Hiſt. P.* I. *lib.* XXIV. *cap.* 2. §. 7. *Becm. Anhalt. Hiſt. P.* III. *cap.* 4.

VEJA, (CHRISTOFFEL DE) een Jeſuit, wierdt in den jare 1595 te Tabal, in Navarre, geboren, en heeft vele jaren achtereen de Philoſophie en H. Godkunde geleeraart, tot dat hy in den jare 1672 te

te Valentia overleedt. Zyne nagelatene schriften zyn in 't Latyn de volgende: *Theologia Mariana*; *Comment. in libr. Judicum*; *De maxime malorum malo*; *Casus varii Confessionis. Sotwel Bibl. S.*

VEJA, (EMANUEL DE) een Portugeesch Jesuit, die in den jare 1687 in den ouderdom van 80 jaren te Lissebon stierf, en in 't Latyn *Relat. de Statu Christianitatis in Æthiopia ab anno 1624, &c.* als mede *Vita Simonis Gomez S. Sutoris appellati* in zyne moedertale heeft nagelaten. *Sotwel.*

VEJÆ, eene oude stadt naby Rome gelegen. Cluverus houdt daar voor, dat zy eertyds op die plaats stondt, daar tegenwoordig *Scrofano* legt; doch Lucas Holstenius zegt, dat zy tegen over het vlek Isola, het huis van Farneze toebehorende, heeft gelegen. In den jare van Rome 177 doodden de inwoonders van Vejæ 300 man van het geslacht der Fabii, dat zich tegen hen hadt verbonden, in eene achterhoede. Wanneer de oppergezaghebber M. Furius Camillus de Falisci geslagen hadt, veroverde hy ook in den jare van Romens bouwinge 358, na eene tienjarige belegering, de stadt Vejæ. De tienden van den buit uit die stadt wierden van de overwinnaren aan Apollo Pythius geschonken. *Florus. Livius. Plutarchus in Romulo & Camillo. Dionys. Halicarn. lib.* II & III. *Cellarius lib.* II. *c.* 9.

VEJEL, (ELIAS) was te Ulm in den jare 1635 van arme ouders geboren. In den jare 1652 begaf hy zich naar de hogeschole te Tubingen, en in den jare 1655 naar die van Straasburg, daar hy in den jare 1657 meester wierdt gemaakt. Vervolgens bezocht hy Heidelberg, Jena, Wittenberg en Leipzich. Hy kwam voor de twede maal te Jena, en wierdt in den jare 1662 als predikant aan de hoofdkerk te Ulm beroepen, wordende in 't volgende jaar hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit in het doorluchtige school aldaar, en liet zich in den jare 1664 te Straasburg Doctor maken, waar op hy in de jaren 1665 en 1666 de kerkenvisitatie bywoonde. In de jaren 1675 stelde men hem tot bestierder van het doorluchtig school aan, en in den jare 1680 tot superintendent, als ook om opzicht te hebben over de bibliotheek. Hy stierf in den jare 1706, en liet verscheide schriften na. *Concio funebris Vejelii.*

VEJOVIS, VEJUPITER, VEDIUS, of *de boze Jupiter*, een godt der oude Romeinen, dien zy niet om iets te hebben aanbaden, maar op dat hy hen geen schade mogt doen: want hy wierdt naar 't gevoelen van Gellius als een jongeling afgebeeld, houdende pylen in zyn handt om te schieten. Men houdt daar voor, dat door Vejovis de zon wordt verstaan, die door hare hete stralen, die gelyk als pylen zyn, dikwils allerlei krankheden in de menschen veroorzaakt. *Cicero de Nat. deorum.*

VELABRUM. Dus wierdt te Rome een zekere plaats genaamt, alwaar vele winkeliers, voornamentlyk olieverkopers, woonden. Deze plaats was in tweën gedeelt, die door de vischmarkt gescheiden wierden, en niet verre van de *regio Hetruscorum*, of het kwartier der Toskanen.

VELASCO, een Spaansch geslacht, oorspronkelyk van *Johannes Sanchez de Velasco*, die omtrent het jaar 1115 leefde, en het zelve door zynen zone *Diego*, en neef *Sanchez* voortplantte. De laatste wierdt grootvader van *Petrus*, die naliet 1) *Sanctius*, van wien de graven van Revilla gesproten zyn, die naderhandt door huwelyk hertogen van Nagera, en markgraven van Canneta wierden; 2) *Johannes*, heer van Briviesca en Medina de Pomar, van wiens jongsten zone, *Ferdinand*, de kort daar na uitgestorvene graven van Sirvela, wier goederen by huwelyk aan het huis van Cueva kwamen, en van den oudsten, *Pedro Fernandez*, de graven van Haro van Salazar, van Fuensalida, van Colmenar, de markgraven van Salinas, van Fresno, en de hertogen van Frias gesproten zyn. De bovengemelde Pedro Fernandez wierdt in den jare 1430 graaf van Haro, en des zelfs zoon, van den zelven naam, in den jare 1473 konnestabel van Castilië gemaakt, welke waardigheit des zelfs nakomelingen erffelyk behouden hebben. Deze laatste verwekte *Bernardino Fernandez*, dien de koning Ferdinand en de koningin Isabella hertog van Frias maakten. Van zyne nazaten stierf in den jare 1696 *Innigo Melchior*, deken van den staats-Raadt, en koninklyke opperhofmeester. Hy liet een eenige dochter na, genaamt *Maria*, gemalin des hertogs van Ossuna, en een natuurlyken zoon, *François de Velasco*, de welke onderkoning en kapitein generaal van Katalonië geweest is. In den jare 1711 leefde nog *Jozeph Fernandez de Velasco*, hertog van Frias, graaf van Haro, markgraaf van Jodar, en konnestabel van Castilië. Hy was in 't eerst koninklyke opperkamerheer, grootschenker, opperjagermeester, en eindelyk opperhofmeester. Hy teelde een zoon, *Bernardin de Velasco*, en eene dochter, *Maria Catharina*.

Ook hebben de graven van Alcaudete, uit den huize van Cordua, om dat 'er een aan dit geslacht trouwde, den bynaam van *Velasco* aangenomen. *Spener Hist. insign. it. Theatr. nob. Europa. Imhof van de Grandes van Spanje.*

VELASQUEZ (JOH. ANTONIUS) was in den jare 1585 te Madrid geboren, en tradt in den jare 1602 te Salamanka in de societeit der Jesuiten, waar op hy verscheide collegiën als rector bestierde, tot dat hy provinciaal wierdt. Naderhandt riep hem koning Philips de IV aan het hof, en gaf hem het ampt van raadgever van het nieuw opgerechte genootschap, genaamt van de Onbevlekte ontfangenis. Hy stierf in den jare 1669, en liet na: *Commentar. in Epist. ad Philippenses*; *Commentar. in Psalm.* L; *De immaculata conceptione*; *De Maria advocata*; *Rationes regi Catholico exhib. circa Breve Alexandri* VII *de celebratione festi de immaculata conceptione.* Het laatste schrift is in de Spaansche tale geschreven. *Sotwel Biblioth. S. J.*

VELAY, in 't Latyn *Velaunia*, een klein gebiedt in Sevennes, daar voor dezen de oude *Velauni* woonden. Het legt tusschen Auvergne, 't Vivarais, Givaudan, en de bosschen, en wordt deswegen in de streek aan deze en gene zyde van 't bosch verdeelt. De grote bergen Mereres, Pertius en Meigal, zynde met bosschen bedekt, maken deze verdeeling. De hoofdstadt in het zelve is *Puy*; de andere steden zyn *Montfaucon*, *Monistrol*. enz.

VELDE, (ABRAHAM VAN DEN) een braaf schilder van beesten, landschappen, enz. was geboren te Amsterdam in den jare 1639. Hy vondt zich van der jeugdt af door eene overgeërfde natuurdrift tot de teken-en schilderkunst gedreven, waarom zyn vader hem ook in die geneigtheit niet wilde stuiten. Maar alzo hy veel genegenheit toonde tot het scheepschilderen, vondt men goed hem te bestellen by Jan Wynants, en het is aanmerkelyk, dat wanneer aan Wynants wierdt vertoont 't geen hy by zich zelve al getekent en geschildert hadt, des zelfs vrouw, dat mede beziende, tegen haar man, hem op zyn schouder kloppende, zeide: *Wynants, uw meester is geboren*, gelyk ook de tydt deze voorzegging bewaarheidt heeft. Hy oeffende zich eenige jaren by den zelven in de kunst, na welken tydt hy zich yverig hieldt aan het tekenen van koetjes, osjes, schaapjes, en landschappen, torssende dagelyksch met zyne gereedschappen naar buiten in 't veldt, 't welk hy tot het einde van zyn leven eens ter weke heeft onderhouden. De menigte van zyne kunsttaferelen, die de voornaamste kabinetten der kunstminnaars in Nederlandt en elders versieren, tonen duidelyk genoeg, dat hun maker een groot meester in de kunst was. Immers nu nog is 'er niemandt opgestaan, die hem in lieffelykheit, helderheit, en aangename verkiezingen van dusdanige voorwerpen te boven gegaan is. Ook tonen dit zyne Passie-stukken in de Roomsche kerk te Amsterdam in de Spinhuissteeg, en in de kerk over de Appelmarkt, alwaar een afneming van 't kruis, half leven groot, te zien is. Hy was een man, die geregelt en geschikt leefde, en naarstig de kunst beyverde, en daar nevens ook byzonder vaardig was: want hy zou anders onmogelyk binnen zo weinig jaren zynes levens zo vele kunstwerken hebben kunnen maken. Hy overleedt in de maandt van Maart des jaars 1672, in den ouderdom van 33 jaren. *Houbraken* III *Deel.*

VELDE, (WILLEM VAN DEN) mede een braaf kunstschilder, maar van een ander soort van werk, te weten van zeeslagen, waar van hy verscheide zeer fraaie stukken gemaakt heeft. Hy wierdt geboren te Leiden in den jare 1610, en tot de zeevaart geneigt, vondt hy naderhandt gelegenheit om in dienst van den Staat met een zeejagt de oorlogsvloot in dien tydt te verzellen, en door af-en aanvaren berichten over en weder te brengen. Hy, den scheepsbouw, en der zelver toerusting in den grondt verstaande, ondernam door de pen allerhande zo grote als kleine vaartuigen op papier en gewitte paneelen te tekenen, zelfs admiraalschappen en gehele vloten volgens het zeegebruik in 't zeilen te verbeelden, en dus aan de Staten eene zichtbare vertoning nevens zyne woorden tot verslag te geven, welke hem byzonder daar voor beloonden, gelyk hy ook tot hunnen dienst daar toe gehouden wierdt. Wanneer de admiraal Opdam in 't jaar 1665 met zyn schip (dit gebeurde door verzuim van achtgeving op de buschkruidkamer) aan flarden sprong, hadt hy de laatste maaltydt by hem aan boordt gegeten, die zich verwonderde, dat hy uit liefde tot de kunst zich zo naby 't gevaar dorst begeven. Naderhandt geraakte hy in dienst (men weet niet by wat toeval) van koning Karel, en vervolgens van koning Jacobus, voor wien hy vele kunstige aftekeningen van zeeslagen, zeegevallen en andere ontmoetingen op gewitte paneelen en opgeplakte doeken getekent heeft. Hy ondernam ook in zyn ouderdom met olieverwe te schilderen. Hy stierf te Londen in de maandt December des jaars 1693. *Houbraken* I *Deel.*

VELDE, (WILLEM VAN DEN) een ander beroemd kunstschilder van dien naam, een zoon van den laatstvoorgaanden, wierdt geboren te Amsterdam in 't jaar 1633. Deze, van der jeugdt af tot de schilderkunst geneigt, wierdt daar in aangespoort, en met geneigtheit onderwezen, tot dat zyn vader in dienst van koning Karel den II met 'er woon naar Engelandt vertrok, en hem onder 't opzicht van den kunstigen scheepschilder, Simon de Vlieger, te Amsterdam liet. Wanneer van den Velde nu zo ver in de kunst van scheepschilderen gekomen was, dat zyne stukken nevens de beste van dit soort mogten ter monstering komen, nam zyn vader zyn slag waar, en wist zyn zoon ook in de gunst van koning Karel te brengen, die daar op ook naar Engelandt trok, en vele heerlyke kunstwerken tot de koninklyke vertrekken maakte, gelyk ook na des zelfs doodt voor koning Jacobus. Hy stierf aldaar den 6 April des jaars 1707, oud 74 jaren. *De zelve* II *Deel.*

VELDENAAR, (JOHANNES) een Nederlandsch geschiedschryver, wierdt geboren te Utrecht, en bloeide in de vystiende eeuwe. Hy heeft uitgegeven: *Kronyk van Hollandt, Zeelandt en West-Vrieslandt*, voor de eerste maal gedrukt in 't jaar 1480, en naderhandt, te weten in 't jaar 1650, voor de twede maal uitgegeven met de aantekeningen en verscheide byvoegselen van den vermaarden M. Z. Boxhorn.

VELDENTZ, een oud slot, nevens een daar by gelegen steedtje, tusschen Birkenveldt en Trarbach, eene myl van Bern-Cassel. Hier was voortyds de zetel van een afzonderlyk graafschap. Maar de laatste graaf, *Frederik*, overleden zynde, bragt des zelfs dochter, *Anna*, den Paltsgrave Stephanus van Tweebruggen dit graafschap aan, van welken tydt af het ook altoos by het huis van de Palts gebleven is, den naam van een afzonderlyke linie dragende: want Paltsgraaf *Rupertus*, zoon van Alexander den manken, zynde de stamvader van dit gansche Paltsgraaflyke huis, kreeg in den jare 1543 Veldentz en Lauterek als een erfportie van den huize van Tweebruggen. Doch hy trok de inkomsten maar voor een jaar, en was den Lutherschen Godsdienst toegedaan. Des zelfs eenige zoon, *Georg Johannes*, kreeg van keurvorst Otto Henrik in den jare 1559 Lutzelstein, en van zynen neef Wolfgang

de

de landsvorstelyke hoogheit, ook uit dien hoofde in den jare 1566 stom en zitting op de Rykslagen. Hy liet vier prinsen na, van welke de twede, *Johannes Augustus*, in den jare 1611 zonder erven stierf. De derde, *Lodewyk Philips*, sneuvelde in een tournoispel te Heidelberg. De vierde, *Georg Johannes*, stichtte te Lutzelstein een nieuwe linie, en stierf in den jare 1654. Zyn zoon *Georg Otto* overleedt in den jare 1635, voor den vader, op de hogeschole te Tubingen, en dus stierf deze linie uit. Maar de oudste, *Georg Gustaaf*, plantte het geslacht voort. Des zelfs twee oudste prinsen, *Joh. Frederik* en *Karel Lodewyk*, bleven in Zweedschen dienst; maar de jongste, *Leopold Lodewyk*, volgde hem op. Hy moest in den dertigjarigen oorlog veel uitstaan, wierdt wel herstelt, en bezat zyn landt een geruimen tydt in rust; doch na dat by de Nimweegsche vrede de Fransche uniën en reuniën op 't tapyt kwamen, en hy zich de kroon Vrankryk niet wilde onderwerpen, moest hy zyn landt ruimen, en week naar Straasburg; en wanneer die plaats ook in de handen van Vrankryk viel, moest hy evenwel bukken, waar op hy aldaar den 19 September des jaars 1694 in den Lutherschen Godsdienst is gestorven. Hy hadt vyf zonen, die alle voor hem stierven. De oudste der zelven, *Gustaaf Philips*, wierdt, om dat hy zynen vader naar 't leven hadt gestaan, en meer andere kwade stukken uitgevoert, te Lauterek in den jare 1699 in de gevangenisse gedood; de twede en derde, *Christiaan Lodewyk* en *Leopold Lodewyk*, stierven jong; de vierde, *Karel Georg*, sneuvelde in den jare 1686 voor Offen; de vyfde, *August Leopold*, verloor zyn leven in den jare 1689 voor de stadt Mentz. Daar bleven echter drie princessen na, waar van de oudste, *Anna Sophia*, geboren den 20 May des jaars 1650, om dat zy van haren vader te hard gehandelt wierdt, den Roomsch-Katholyken Godsdienst aannam; hoewel zy naderhandt den 2 January des jaars 1694 weder tot den Lutherschen overging, en daar na met den prins Gustaaf Samuel van Tweebruggen trouwde. De twede, *Elizabeth Johanna*, trouwde met den Rhyngrave Johannes. De derde, *Dorothea*, was geboren in den jare 1658. Wanneer de Paltsgraaf stierf, waren de landen in handen der Franschen, en deden zich drie mededingers daar toe op, als de koning van Zweden, als Paltsgraaf van Tweebruggen, om dat dit huis uit de Tweebrugsche linie afstamde, en de laatst overleden Paltsgraaf koning Karel den XI erfgenaam hadt gemaakt: de Paltsgraven van Birkenveldt en Suitsbach eischten het als de naaste bloedverwanten, en de keurvorst van de Palts als hoofdt van 't geslacht, uit hoofde van zeker verding, in den jare 1395 door den Paltsgraaf Rupertus gemaakt. Hoewel nu deze landen by vonnisse van 't Parlement van Metz aan den Paltsgrave van Birkenveldt toegewezen wierden, volgde echter uit krachte van het 10 artykel van de Ryswyksche vrede des zelfs herstelling, voorbehoudens de rechten van alle mededingers. Daar op nam de keurvorst van de Palts den 27 December des jaars 1697 deze landen in bezit, doch met krachtige protestatie van Zweden en Birkenveldt. Eindelyk heeft de Fransche hoge Raadt te Colmar in 't jaar 1699 den Paltsgrave Christiaan van Birkenveldt het graafschap Lutzelstein, de heerlykheit Guttenberg, het huis te Ottenbach, en de tienden van Weissenburg en Kleeburg toegewezen, waar over keur-Palts zyne bezwaarnissen inbragt. In den jare 1708 heeft men te Frankfurt aan den Mayn over de verschillen rakende deze successie een onderhandeling gehouden. *Imhof Not. proc. Hamb. Histor. Remarq.* 1699. *p.* 222. *Europ. Herold P.* I, *p.* 448.

VELDKIRCH, eene kleine, maar welgebouwde en neringryke stadt in Rhetië, gelegen in Nebelgau, aan het water Yll, niet verre van de grenzen van Italië. In de Romeinsche tale hiet zy *Valcircum*, om dat zy in een dal legt, en met bergen omringt is. De oude *Rhetii* noemden het *Campus*, dat is *veldt* (in 't Hoogduitsch gespelt wordende *Feld*). Men geeft voor, dat de inwoonders van die landstreek, hebbende het Christen geloof aangenomen, hier ter eere van St. Pieter een kerk bouwden, en den naam *Campus* in *Veldkirch* veranderden, wordende nog van de Walen *Campo S. Petro* genoemt. Maar anderen zeggen, dat zy *Dannenfeld* heeft geheten, en dat ze, na dat ze het Christen geloof hadt aangenomen, aldus genoemt is. Zy wordt voor de hoofdstadt der Estioniërs gehouden; want digt daar by legt nog tegenwoordig een klein gebergte, de *Esnerberg* genoemt. Aan den Zuidkant staat op een heuvel het oude slot *Schattenburg*. In het zelve woonde eene linie der oude graven van Montfort. Dies trokken de beste burgers, en die aan het hof hunne nering zochten, uit oud-Veldkirch derwaarts, bouwden onder aan den berg huizen, als mede een stenen brug over den Yllstroom, en dus eene nieuwe stadt. Wat nog van de oude stadt overig is, is byna niet meer dan een durp. *Munsteri Cosmogr. Gaffari Descr. Rhetia. Luca Grafen-Saal.*

VELDKIRCH, een graafschap, voerende den naam van de bovengemelde stadt. Het paalt ten Oosten aan het graafschap Zonnenberg, ten Zuiden aan Prettigau, ten Westen aan 't graafschap Werdenberg, en ten Noorden aan Rhyndal. Daar toe behoren *Veldkirch*, *Brudern*, *Blauen*, *Oschau*, *Esthens*, *Frastenz*, *Gisisz*, *Gutenberg*, *Mauren*, *Schlings*, *Tristen*, en *Tisig*. Hier omtrent streedt voortyds Drusus tegen de Rhetiërs, waarom dit landschap van den Rhyn tot aan den oorspronk der Yll *Vallis Drusiana* genoemt wierdt. De graven van Veldkirch stammen van de aloude graven van Montfort af; maar hun geslachtregister is niet al te duidelyk, vermits zommigen het zelve van den jongsten broeder van Roderik, Anselmus, omtrent den jare 849, en anderen nog verder afleiden. Nog anderen willen, dat zy van grave *Ulrich van Montfort*, die in de XII eeuwe leefde, zynde de vierde zoon van Willem, afstammen. Maar dit graafschap wierdt ten dele door erfenisse, ten dele door huwelyken zeer verdeelt, tot dat eindelyk de laatste graaf van dit geslacht, *Rudolph*, het overige daar van aan hertog Leopold den III, bygenaamt de Vrome, van Oostenryk, voor 36000 guldens verkocht. *Munster. Fuggers Spiegel der Ehren l.* III, *c.* 9, *p.* 354. *Luca Grafen-Saal.*

VELEDA, eene befaamde prophetesse by de oude Germaniërs, die naderhandt van die volkeren als eene godin is aangemerkt. Doch zy wierdt van de Romeinen gevangen genomen, en onder de regering van Domitianus in zegepraal omgevoert. *Tacit. Hist. lib.* IV.

VELEN, of VEHLEN, een oud beroemd en Ryksgraaffelyk geslacht, op den Westphaalschen gravenbank zittende. Men leidt het zelve af van zekeren oorlogsheldt van Velia, uit de Italiaansche provincie Lukanië afkomstig, en *Velenius* genoemt, die ten tyde van keizer Karel den Groten by zyne gemalinne Adelheit, geboren uit hertoglyken bloede der Harminien, eenen zoon, met name *Ytterman*, teelde, die zich 't eerst edele heer van Velen schreef; maar dit, noch de by die schryvers daar op volgende geslachtlyst, is geenzins zeker. Maar de zelve wordt best begonnen met *Hartman* den VII. Deze was generaal van den hertog van Gelder, en sneuvelde by Harselt. Des zelfs zoon, *Hartman* de VIII, was stadhouder van het sticht van Munster, en landgraaf van Meppen, Rhenen en Bevergen, en hadt twee zonen, die het geslacht voortplantten, namentlyk *Herman* den II, die in dienst tradt van den keurvorst Ernst van Keulen, en zynen vader in de regering opvolgde, en *Alexander* den I, edele heer en baron van Velen en Raasveldt, die niet alleen geheime Raadt van den bisschop van Munster, hofmaarschalk en generaal over des zelfs troepen, daar benevens landdrost te Saxenburg en Wolbek geweest is, maar ook keizer Rudolph den II als overste in Hungarië diende. Zyn zoon *Alexander* de II wierdt van keizer Ferdinand den III in den Ryksgravenstandt verheven. Des zelfs zoon was *Ferdinand Godfried*, en dezes laatsten zoon was *Alexander Otto*, graaf van Velen, ondergraaf van Bavay, vryheer van Raasveldt, Bretzenheim en Doulieu, heer van Steinwerk, Hagenbeck, Engelrod en Tengerneb, erfmaarschalk van Vlaanderen, gouverneur des hertogdoms van Limburg, keur-Paltsische staats-Raadt, generaal luitenant veldmaarschalk, en overste van een regiment dragonders. Hy was geboren den 12 January des jaars 1657, en verwekte by zyne gemalinne Anna Carolina, burggravinne van Bavay, met welke hy in den jare 1682 trouwde, *Alexander*, keur-Paltsische generaal majoor, getrouwt met Maria Charlotta, gravinne van Merode; *Karel Jansinus*; *Gabriel*, en twee dochters. Zyne zusters en broeders waren: *Anna Ernestina* geboren den 12 April des jaars 1658, getrouwt met een grave van Leiningen; *Maria Izabella*, geboren den 24 April des jaars 1660, getrouwt met Lodewyk l'Aumonier, marquis van Varenne; *Charlotta Amalia*, geboren den 30 September des jaars 1662, gemalin van Herman Otto, grave van Limburg-Styrum, keizerlyke generaal; *Dorothea Wilhelmina*, geboren den 8 May des jaars 1665, trouwde in den jare 1665 met zekeren Boheemschen grave van Wreschowitz; *Christoffel Otto*, geboren den 25 May des jaars 1672, was eerst keur-Beyersche adjutant, en wierdt naderhandt keizerlyke gouverneur van Aath in Henegouwen; *Franciscus Diderik*, geboren den 25 Juny des jaars 1674, en *Sophia*, geboren in den jare 1675. De graaflyke goederen leggen meest in den Westphaalschen kreits, waar onder de graafschappen Velen en Megen behoren. De heerlykheit Raasveldt is gemeenlyk de residentie. De heerlykheit Bretzheim by Creutzenach, zynde een leen van keur Keulen, kocht graaf Alexander van grave Wilhelm Wierich van Falkenstein in den jare 1642, en nam bezit daar van. Maar doordien de graven van Löwenhaupt en Manderscheide daar tegen protesteerden, hebben zy de gemelde graven wederom by wege van rechten hunnen eisch wegens de inkomsten doen ontzeggen. *Europ. Herold P.* I, *p.* 683.

VELETRI, een oude slechte stadt in Campagna di Roma, was voortyds de hoofdstadt der Volsciërs, en tamelyk machtig, maar wierdt door de Romeinen verovert, die 500 jaren voor Christus geboorte eene volkplanting derwaarts zonden. Maar na dat de inwoonders eenige malen tegen de Romeinen waren opgestaan, wierdt zy onder het burgermeesterschap van Furius Camillus weder verovert, hare muren nedergeworpen, en de inwoonders elders heen gevoert. *Livius. Dionysius Halicarn. Cellarius Not. orb. ant. l.* II. *c.* 9. *Rogissart Delices de l'Ital. p.* 418.

VELEZ, de naam van verscheide steden in Spanje. Voor eerst leggen twee plaatsen van dien naam in 't koninkryk van Murcië, niet verre van malkander. De eene, aan de rivier Guadalentin gelegen, wordt bygenaamt *el Rubio*, of *el Roxo*, en de twede *el Blanco*. De eerste was oudtyds een welversterkte grensstadt der Moren. In den jare 1435 wierden zy beide den ongelovigen, en in den jare 1447 den Christenen, na eene harde belegering, ontweldigt, tot dat eindelyk de laatste zich van gansch Murcië meester maakten. Ook legt een ander VELEZ tusschen Solobrena en Orgiva, in het koninkryk van Granada, en men vindt in 't laatstgemelde koninkryk een plaats van dien naam, omtrent een half uur van de Middelandsche zee, niet verre van Malaga gelegen, waarom zy ook *Velez de Malaga* hiet. De laatste stadt is wel de voornaamste van de bovengemelde, heeft een goed slot, op een rotsachtigen heuvel, dat nog door de Moren is gebouwt, en wierdt na een tamelyk langen tegenstandt in den jare 1487 door Ferdinand den Katholyken verovert. De grootste rykdom der inwoonders bestaat in de zogenaamde blaauwe of Spaansche Cubeben, zynde niet anders dan in de zon gedroogde wyndruiven, en wordende daar van in Spanje *Passas de sol* genoemt. *Mariana Hist. de Espanna l.* XXI. *c.* 8; *l.* XXII. *c.* 4; *l.* XXV. *c.* 10. *Turquet Hist. d'Esp. p.* 1096. *Colmenar Delic. d'Esp. p.* 353, 523.

VELEZ, eene stadt in de provincie Errif, in 't koninkryk van Fez, in Afrika, aan de Middelandsche zee gelegen, nevens een sterk

sterk slot en schone haven. Deze laatste kan 30 kleine schepen in zich besluiten, en is de naaste by Fez. Wanneer de Spaansche admiraal Don Pedro van Navarre in den jare 1508 op de Barbarische kusten kruiste, nam hy zich voor op een digt daar by gelegen klip, rondom in zee leggende, eene vesting te bouwen, die hy *Pennon de Velez* noemde. De Moren veroverden die vesting in den jare 1522 met verraadt. Don Garçias van Toledo nam ze hen echter in den jare 1564 weder af. *Marmol Africa l.* IV.

VELEZ, een stedeke in Terra Firma, een landt van Zuid-Amerika, behoort tot het koninkryk van Nieuw-Granada, en is 33 mylen van Fé de Bogota, Noordwaarts, gelegen. Naby deze stadt is een vuurspuwende berg, genaamt *Vulcanus*.

VELEZ MALLAGA, een Spaansch vlek in 't koninkryk van Granada, Noord-Westwaarts vyf of zes mylen van de stadt Mallaga gelegen.

VELIA, eene stadt in het oude Lukanië, door de Phocensen gesticht na dat ze een volkplantig in Italië gezonden hadden. *Herodot. Virgil. Aen. lib.* VI. *Horat. Epist.* I. 6. *Pers. Sat.* V. *Gellius* IX. 16. *Strabo. Steph. de Urb.*

VELIKA, een stedeke in Hungarië, of eigentlyk in Slavonië, aan de rivier Backawa, vier mylen ten Oosten van de stadt Creutz gelegen.

VELILLA, een stedeke in Slavonië, gelegen daar de Backawa en Sau in elkander lopen. Het heeft aan de eene zyde Gradiska, aan de andere Zagabria. Zommigen nemen het voor der ouden *Variana*, in Pannonia Saviana, of Hungarië, aan de Sau gelegen; welke stadt nochtans anderen te *Waram*, een dorp ook daar omtrent, zoeken.

VELILLA, of VILLILLA, een Spaansch vlek in Arragon, aan de Ebro gelegen, tien mylen boven Saragossa. Men verhaalt, dat aldaar een klok is, die van zelfs slaat zo dikwils als 'er eenig ongeluk is nakende, niet alleen voor het vlek, maar ook voor geheel Spanje. Deze klok heeft tien vademen in den omtrek, en men verzekert, dat ze geslagen heeft toen Alphonsus de V naar Italië trok; toen keizer Karel de V stierf; toen Don Sebastiaan naar Afrika overstak; toen koning Philips de II stierf, en eindelyk van Donderdag den 13 Juny des jaars 1601 tot Zaturdag daar aan volgende.

VELINA. Dus wierdt eertyds een gedeelte der stadt Rome, naby den berg Palatinus, onder den name van *Regio Velina* genaamt.

VELINO, een meir in 't landt der Sabynen, naby Ombrië, thans *Lago di piedi Luco* genaamt. Eene rivier van den zelven name loopt 'er dwars door, en valt in de rivier Nar.

VELITES waren by de Romeinen de slechtste soldaten, en wierden de zwakste karels daar toe genomen. Zy droegen ook ligt geweer, namentlyk een degen, piek en een klein schildt. Men gebruikte de zelve, wanneer men de grote infantery niet kon voortbrengen, en stak ze onder de ruiters, ten einde zy, des noodt zynde, mede kunden vechten. *Lipsius de milit. Rom.* III, 1. *Stewechius ad Veget. Pitiscus.*

VELLEJUS PATERCULUS, een Latynsch geschiedschryver ten tyde van den keizer Tiberius. Zyn grootvader was by Pompejus en Claudius Nero, vader van Tiberius, in groot aanzien, maar doodde zich zelf uit spyt, om dat hy niet met den zelven naar Sicilië kon gaan, werwaarts hy ten tyde van den binnenlandschen oorlog trok. Zyn vader diende in Duitschlandt als ritmeester, in welke bediening hem Vellejus Paterculus volgde. Naderhandt wierdt hy veldmaarschalk, voorts rentmeester, en eindelyk luitenant generaal van Tiberius in de legers in Duitschlandt en in Hungarië. Naderhandt begon Vellejus een korte Geschiedenis in elf Boeken te schryven, waar van een groot gedeelte verloren is. Hy is zeer naauwkeurig in de tydrekening, en heeft een goeden styl, maar wordt daarom gelaakt, om dat hy Tiberius en Sejanus al te veel gevleit heeft. *Vossius l.* I. *de Hist. Lat. Le Vayer Jugem. des Hist. Lat. Dodwell Ann. Vellej. Fabricii Bibl. Latina.*

VELOCASSES, *Velokassen*, een volk onder de oude Gaulen, welke Julius Cesar nevens de *Caletes* in 't Belgische Gallië plaatste, om dat zy aan de overzyde van de Seine woonden. Des niettegenstaande heeft naderhandt Augustus deze twee provinciën by 't Celtische Gallië gevoegt. De Velocasses worden gezegt gewoont te hebben daar nu het Vexin is. Zie VEXIN.

VELSEN. Zie VELZEN.

VELSERUS, (MARCUS) wierdt den 20 Juny des jaars 1558 geboren. Zyne familie wordt van den beruchten *Belisarius*, veldheer van den keizer Justinianus, afgeleid, en is door het huwelyk van hertog Ferdinand van Oostenryk met Philippina Velser aan het huis van Oostenryk verknocht. Deze hertog was de zoon van Ferdinand den I, en de broeder van Maximiliaan den II; maar zyne gemalin, op welke hy in den jare 1548, by gelegenheit van den Ryksdag te Augsburg, verliefde, was de dochter van Franciscus Welser, baron van Zinnenberg, maar de zuster van Karel Welser, gouverneur van het markgraafschap van Burgau. Uit dit huwelyk zyn twee zonen geteelt, *Andreas* en *Karel*. De eerste was kardinaal, de tweede markgraaf van Burgau. Beide stierven zonder erfgenamen. Deze familie is als nog eene der voornaamste in Augsburg, en *Mattheus*, de vader van *Marcus*, was een lidt van den Raadt aldaar. Marcus Velserus wierdt van jongs af zeer wel opgevoed, en in den jare 1575 naar Rome gezonden, om onder Muretus te studeren. Hier oeffende hy zich, behalven in de oudheden, in de Italiaansche tale, en wierdt in de zelve zo volmaakt, dat hy niet min sierlyk schreef, als of hy een geboren Florentyn was. In zyn vaderlandt wederkerende begon hy in den jare 1589 de praktyk by der handt te nemen. Hy wierdt in den jare 1594 tot lidt van den Raadt verkoren, en in den jare 1600 tot stadvoogdt. Hy was een ongemeen voorstander der geleerdheit, hadt veel op met de oudheden en munten; waarom hy ook een algemene achting by de geleerden hadt, die van alle kanten briefwisseling met hem onderhielden. Hy schreef zelf vele boeken; vele, die van anderen geschreven waren, liet hy drukken. Onder deze laatste waren ook de *Inscriptiones* van *Gruterus*. Nooit kon hy bewogen worden om zich te laten schilderen, hoewel Peirescius zulks buiten zyn weten doen liet. Hy stierf eindelyk den 13 Juny 1614, gene kinderen en weinig middelen nalatende. Zyne schriften zyn: *Rerum Augustanarum Commentarii*; *Annales Bojorum*; *Passio S. Afra*; *Vita S. Udalrici*; *Fragmenta Tabula Antiqua*; *Epistola*; enz. door Christoffel Arnold in den jare 1682 te Neurenberg zamen gedrukt. Zyn leven is 'er voor gezet. Het befaamde traktaat, genaamt: *Squittinio della Liberta Veneta*, wordt hem ook niet zonder waarschynlykheit toegeëigent: want voor eerst was zyne liefde tot het huis van Oostenryk zeer bekend; daarenboven hadt hy blyken genoeg van zyne bekwaamheit gegeven. Voorts bleek het, dat hy de Italiaansche taal in den grondt verstondt, zo dat zich de Italianen zelfs daar over verwonderden. Eindelyk getuigt het Scioppius, die Velserus wel gekent heeft, uitdrukkelyk. *Adam Vit. Ictor. Bayle Dict. Crit.*

VELSIUS, (JUSTUS) of VAN VELZE, uit den Hage, in Hollandt, geboortig, wierdt in den jare 1542 Doctor in de Medicynen te Loven, alwaar hy verscheide malen de openbare lessen voor zyn goeden vriendt, Petrus Nannius, professor in het collegie der drie talen, waarnam. Doch hy wierdt beschuldigt de leer van Luther toegedaan te zyn; waarom hy, om de Inquisitie te ontgaan, naar Straasburg week. Alhier schreef hy: *Κρίσις, sive Nova Christianaque Philosophia Comprobatoris atque amuli & Sophista per comparationum Descriptio*, welk geschrift in den jare 1554 door de Theologische Faculteit te Loven veroordeelt is. Doch alzo hy in 't stuk van de Religie zeer veranderlyk was, schreef hy te Straasburg: *Commentarius in Cebetis Tabulam, in quibus nonnulla per occasionem cùm de studiorum, & artium, & scientiarum abusu & corruptela, tum contra ea, qua nostra hac atate in religione excerta sunt, falsa & absurda dogmata ad Catholica & Orthodoxa Veritatis propugnationem & defensionem disseruntur.* Doch dit werk veroorzaakte, dat hy Straasburg wederom moest verlaten. Hy begaf zich derhalven naar Keulen, alwaar hy op het verhaal, dat hy wegens de Religie verjaagt was, professor in de Philosophie verklaart wierdt. Het laatstgenoemde geschrift wierdt te Lion in den jare 1551 in quarto gedrukt. De opdragt aan Antoni Perenot, bisschop van Atrecht, is geschreven te Straasburg den 1 January des jaars 1550. Hier in getuigt Velsius zynen afkeer van nieuwigheden in 't stuk van den Godsdienst. Ondertusschen hebben die van de Spaansche Inquisitie niet kunnen goedkeuren het geen hy over het stuk van de rechtvaardigmaking tegen de Protestanten schreef; maar zeggen in hun register, dat men het met omzichtigheit lezen moet. Met een woordt, zy plaatsten Velsius onder de eerste classe der Autheuren *damnata memoria*. In het byzonder veroordeelden zy zyne *Epistola ad Imperatorem & Electores, & ad Judices terra* enz. nevens zyn *Crisis Christiana Philosophia*. Hospinianus heeft aangemerkt, dat Calvinus in den jare 1556 om gewigtige redenen zich naar Frankfort begevende, opentlyk met Velsius over de lere van den vryen wil redentwistte. Men kan wel niet ontkennen, dat Velsius te dier tydt in de gemeenschap der Protestanten leefde, doch met byzondere gevoelens. Dit is dies te waarschynlyker, om dat hy een geloofsbelydenis geschreven heeft, die ook gedrukt is, waar uit men waarneemt de verdeeldheit, die toen onder die genen, welke uit het Pausdom waren uitgegaan, heerschte. Voorts was hy een goed geneesmeester, en daar by een zeer ervaren kruidkundige. *Valer. Andreas. Freherus. Bayle.*

VELTELIN. Zie VALTELIN.

VELTHEIM. Het geslacht der heeren van Veltheim is een der oudste in gansch Duitschlandt, en heeft zich zonderling door opper-en neder-Saxen uitgebreid. Het bezit aldaar Destedt, zynde des zelfs stamhuis, Harbeek, Alvensleben, Bartensleben, en vele andere leengoederen, bekleedde ook voormaals het erfkeukenmeestersampt by den vorst van Brunswyk-Wolffenbuttel, gelyk nog tegenwoordig het erfschenkersampt by het sticht van Hildesheim; maar het erfkamerheersampt in 't hertogdom van Brunswyk is hen waarschynlyk reets in 't einde der XV eeuwe ontnomen. De eerste, dien men uit dit geslacht by geloofwaardige schryvers vindt, is *Werner* de oude, die de laatste straat te Pegau erfelyk bezat, en wiens vader naar alle gedachten *Ortholf* is geweest, die in den jare 996 het tournooispel te Brunswyk bywoonde. *Rutger van Veltheim* wierdt in den jare 1118 tot bisschop van Maagdenburg verkoren, welke waardigheit hy 7 jaren lang, tot aan zyne doodt, in den jare 1125 voorgevallen, bekleedde, schoon hy in 't eerst geen volkomen bezit daar van kon krygen, om dat hem de aartsbisschoppelyke mantel was ontstolen. *Werner* de jonge, broeder van dezen aartsbisschop, voerde den graaflyken tytel, en verwekte by zyne gemalinne Adelheit, dochter van Otto, markgrave van Saltswedel, verscheide kinderen, waar van *Albrecht*, *Rotger* de I, en *Bertram* de I het geslacht voortplantten, hoewel de laatste wederom in zynen zone uitstierf. Van Rotger den I zal naderhandt in een afzonderlyk artykel gesproken worden. Wat Albert aanbelangt, de zelve wordt nu graaf van Veltheim, dan van Osterburg genoemt. Hy leefde omtrent den jare 1190, en teelde by zyne gemalinne Oda, gravinne van Ertenburg, verscheide kinderen, van welke *Koenraad* den tytel van graaf van Arnsburg voerde, gelyk als des zelfs broeder, *Siegfried*, zich nu graaf van Osterburg, dan van Altenhauzen, dan wederom graaf en burggraaf van Arnsburg schreef. Doch Osterburg, is hem van den markgrave Albrecht van Brandenburg ontnomen, gelyk hy ook vele goederen aan hertog Otto van Brunswyk-Luneburg verkocht. Hy leefde in den jare 1238, en teelde *Werner van Veltheim*, met wien de oude graaflyke linie uitstierf. Rotger de I was, als bo-

ven gemeld is, de zoon van Werner den jongen, en leefde in den jare 1218. Van zyne zonen heeft *Bertram* de II het geslacht voortgeplant, en verscheide dingen in 't klooster Riddagshausen gesticht. Van zyne zonen is, behalven *Arend*, ridder, die in zynen zone *Berthold*, vorstelyke Brunswyksche Raadt, uitstierf, aanmerkelyk *Bertram* de III, ridder, en insgelyks vorstelyke Brunswykische Raadt. Deze leefde nog in den jare 1293, en wierdt met zyne gemalinne, Kunigunda van Wanschlaben, vader van verscheide kinderen. Onder deze was *Ludolf* ridder, en voerde den tytel van vorstelyke Brunswyksche erfkeukenmeester, met welk ampt hem, als den eersten van zyn geslacht, in den jare 1313 hertog Albrecht beleende. Des zelfs broeder *Herwig* wierdt abt van Riddagshausen, en stierf in den jare 1332. Van de overige zonen hebben *Bertram* de IV en *Henrik* de I het geslacht voortgeplant, hoewel de laatste, die zich omtrent het klooster Riddagshausen wel verdiend maakte, in zyne zonen weder is uitgestorven. Bertram de IV in 't tegendeel, zynde aartsbisschoppelyke Maagdenburgsche en vorstelyke Brunswyksche Raadt geweest, en in den jare 1553 gestorven, hadt eene ryke nakomelingschap. Wel is waar, dat de oudste zoon, *Bertram* de V, die ook ridder en vorstelyke Brunswyksche Raadt is geweest, in zyn neef *Albrecht* uitstierf, maar de twede zoon, met name *Henrik* de II, bloeit nog als stamvader van alle de tegenwoordig levende heeren van Veltheim. Van zyne zonen stichtten *Henrik* de III de zogenoemde *zwarte*, en *Jan* de *witte* linie. *Henrik* de III, ridder, stierf in den jare 1415, of 1416, na dat hem zyne gemalin, uit het geslacht van Hanensee, *Henrik* den IV, en *Guntzel* den I geboren hadt. Guntzel de I, ridder, te Harpke en Uplingen, aartsbisschoppelyke Maagdenburgsche Raadt, leefde nog in den jare 1578, en teelde *Hartwig Levin*, Domproost te Halberstadt, en *Henrik* den V. Deze laatste kreeg van hertog Henrik van Brunswyk den ouden het ampt Schoningen in pandt, en stierf in den jare 1496, *Guntzel* den II nalatende. Van des zelfs negen zonen hebben *Busso* en *Joachim* het geslacht wel voortgeplant, maar 't is niet lang daar na in hunne neven weder uitgestorven. *Hartwig*, twede zoon van Guntzel den I, stierf in den jare 1469, hebbende twee zonen verwekt, met name *Othrave* en *Achim*. De eerste was erfkamerheer des hertogdoms van Brunswyk, en stierf in den jare 1525. Van zyne zonen was *Christoffel* koninklyke Deensche overste, en bezat van den hertog van Holstein het huis Tritow; *Guntzel* de III sneuvelde onder keizer Karel den V voor Metz in den jare 1552, gelyk als zyn broeder Hartwig voor Maagdenburg in den jare 1551 in 't Otterslebische zyn leven verloor, zonder dat een van de drie den stam voortplantte. Daarentegen zag de gemelde Achim zyne nazaten bloeien: want zyn zoon *Levin*, te Glentdorp, teelde onder anderen een zoon, met name *Joost*, die in den jare 1600 overleedt, hebbende vier zonen geteelt. Van de zelve wierdt *Christoffel* Domheer te Halberstadt; en *Jan* heer van Glentdorf en Groppendorf, die in den jare 1632 stierf, teelde *Christiaan Albrecht*, met wien by zyne doodt, in den jare 1656 voorgevallen, de *zwarte* linie, wat 't Glentdorf-en Ulpingsche huis betreft, eindigde. *Henrik* de IV was aartsbisschoppelyke Maagdenburgsche Raadt, bragt van dit aartsticht het ampt Hötensleben als een pandt aan zich, en leefde nog in den jare 1473. Zyn zoon *Godschalk*, die in den jare 1487 stierf, hadt vele nakomelingen, waar van *Godschalk* de jonge ridder en kommandeur is geweest, en nog leefde in den jare 1526; maar *Lodewyk* monnik te Hamersleben, en *Bernhard* Domheer van Halberstadt is geworden. Twee der zelven, namentlyk *Henrik* de V en *Koert*, hebben het geslacht voortgeplant, hoewel de eerste, wiens zoon *Levin* Doctor in beide de Rechten en Domproost te Hildesheim is geweest, in zyne neven weder uitstierf. Koert was vorstelyke Brunswyksche Raadt, en bevestigde in zyn geslacht het erfkeukenmeestersampt van het hertogdom van Brunswyk. Maar hy geraakte met de stadt Brunswyk in onlusten, en nam hare gezanten, van den landdag te Luneburg te rug komende, gevangen. Voor het overige was hy de eerste leenbezitter van zyn geslacht van de leengoederen van het aartsticht Maagdenburg, en stierf in den jare 1545, nalatende *Achatius* den I. Deze was keurvorstelyke Brandenburgsche Raadt en hoofdman in het sticht Halberstadt. Hy bragt het huis Dernburg aan zich, en hadt vele kinderen van beide kunnen. Van de zonen hebben *Achatius* de II en *Matthias* het geslacht voortgeplant. *Achatius* de II studeerde langen tydt in Italie, wierdt naderhandt Maagdenburgsche land-Raadt, en kocht het huis Ostrau voor zich. Hy stierf in den jare 1588, onder andere zonen *Burchard* nalatende, die verscheide kinderen teelde. De zonen, behalven *Josias* en *Godschalk*, stierven alle jong. Maar deze beide leefden een geruimen tydt: want Josias, heer van Harpke, Ostrau en Glentdorf, stierf eerst in den jare 1696, na dat hem zyne gemalin, Anna Lucretia van Knesebek, *Hempo* hadt geboren. Matthias, heer van Aderstadt, was, gelyk boven gezegt is, de broeder van Achatius den II, en stierf in den jare 1592. Des zelfs zoon *Koert*, heer van Aderstadt en Dernburg, stierf in den jare 1632, en liet van zyne gemalinne Ursula van Bartensleben na *Achatius* den III, heer van Aderstadt, Dernburg en Groppendorf. Deze verwekte by zyne gemalinne, Clara Ottilia van Spiegel, *Arend Henrik*, koninklyke Pruissische land-Raadt des vorstendoms Halberstadt, en ten laatsten de oudste van zyn geslacht. Jan de I stichtte, als boven gezegt is, de *witte* linie, gelyk zyn broeder Henrik de III de *zwarte*. Hy woonde te Ummendorf, en leefde tot 't midden van de XV eeuwe. Zyne zonen, *Lodewyk* de I, *Ludolf*, *Bertram* de VI, en *Jan* de II, plantten het geslacht voort. Doch de nakomelingen der beide laatste stierven in het twede lidt uit. Van Jan den II is aan te merken, dat hy Maagdenburgsche land-Raadt en pandheer der huizen Hötensleben, Ummendorf en Sladen is geweest, en dat zyn zoon, van den zelven naam, insgelyks Raadt wierdt. Van Ludolph is bekend, dat hy opperhoofdman des aartstichts Maagdenburg wierdt, en van des zelfs aartsbisschop Gunther niet alleen de goederen, die Wilcken van Gustede hadt gehad, maar ook het huis Bartensleben te leen ontfing, waarom hy ook als de stichter der Bartenslebische linie voorkomt. Hy stierf in den jare 1452, hebbende by zyne gemalinne, uit den huize van Bunau, verscheide kinderen geteelt. Van de zelve zou *Lodewyk* Domheer te Maagdenburg, Halberstadt en Walbeck zyn geworden; *Ludolph* en *Henrik* stierven uit in het eerste lidt; maar alleenlyk *Hilmar* zou zyn geslacht voortgeplant hebben. Hy stierf in den jare 1504, van zyne gemalinne Anna van Asseburg verscheide kinderen nalatende. Van de zelve stierf *Levin* als Domheer te Hildesheim in den jare 1474. *Jakob* stierf uit in zyne twee dochteren; *Christoffel* de I verwekte *Christoffel* den II, die als ritmeester onder den grave Christiaan van Oldenburg diende. Naderhandt is hy van dien grave zo afkeerig geworden, dat hy met 500 paarden tot den koning Christiaan overging, en zeer veel tot des zelfs overwinninge op den grave in den jare 1534 toebragt. Tien jaren daar na tradt hy in dienst van hertog Erik van Brunswyk, en verloor in den zelven zyn leven in den jare 1544 voor Drakenburg. Zyn broeder *Levin* sneuvelde insgelyks voor Drakenburg, gelyk als *Hilmar*, de derde van deze broederen, in den jare 1566 zyn leven in Hungarië besloot. De vierde broeder, genaamt *Jan*, stierf uit in zyne kinderen, en *Herman*, die in den jare 1603 overleedt, hadt het zelve ongeluk. Lodewyk de I was, als boven gemeld is, de zoon van Jan den I, en teelde *Henrik* den VI te Destedt, die *Lodewyk* den II en *Henrik* den VII verwekte. De eerste teelde nevens twee dochteren zes zonen, van welke *Lodewyk* de III met hertog Henrik van Brunswyk-Luneburg naar Italië ging, en aldaar in den jare 1528 stierf. *Joachim* diende in den oorlog tegen de Protestanten, en sneuvelde eindelyk in Hungarië. Hun broeder, *Henrik* de VIII, bragt het goedt Rozendaal aan zich; doch stierf uit in zynen neef, gelyk als de jongste broeder Levin reets in zyne zonen was uitgestorven. *Henrik* de VII, heer van Mariënburg en Wiedela, teelde verscheide kinderen. *Laurens*, de oudste zoon, studeerde in Italië, en stierf aldaar; *Levin* wierdt vaandrig; *Viche* wierdt in den jare 1550 voor Maagdenburg gevangen genomen; *Joost* is te Valencyn, in Brabandt, gestorven; *Henrik* de IX, te Beintroda, heeft alleen zyn geslacht voortgeplant. Hy stierf in den jare 1577, en liet *Henrik* den X en *Achim* na. Henrik de X was erfschenker des hertogs van Brunswyk-Wolffenbuttel en pandheer te Niedeck, en stierf in den jare 1615, van zyne gemalinne Catharina van Munchhauzen verscheide kinderen nalatende. Van de zelve zyn *Philips Sigismund* en *Frederik Ulrich* aan te merken. De eerste teelde *Henrik Christoffel*, en *Georg Philips*, Domheer te Maagdenburg, dien zyne gemalin, uit den huize van Stammer, *Henrik Adriaan*, in den jare 1709 gestorven, en *Frederik Ulrich* baarde. Frederik Ulrich, Maagdenburgsche land-Raadt te Alvensleben, stierf in den jare 1665, hebbende vyf zonen verwekt, maar die alle vroeg stierven. *Achim*, broeder van Henrik den X, hoofdman te Weverlingen en Westerburg, vorstelyke Wolffenbuttelsche opperjagermeester, stierf in den jare 1610, en liet onder andere kinderen na *Henrik Julius*, en *Achim*, Domheer te Halberstadt, in den jare 1622 gestorven. Henrik Julius te Bartensleben en Destedt overleedt in den jare 1651. Van zyne zonen stierf *Henrik Adriaan* in den jare 1673 zonder erven; maar *Joachim Ludolph*, heer van Bartensleben en Destedt, Maagdenburgsche land-Raadt, verwekte by Helena van Libau *August Rudolph*, opperjagermeester te Wolffenbuttel; *Henrik Julius*, koninklyke Pruissische land-Raadt in het hertogdom van Maagdenburg; *Heidenreich Adriaan*, en *Joachim Ludolph*, hof-Raadt en kamerjonker te Wolffenbuttel. *Albert. Stadens. Chron. Pegav. Reineccii Chron. Riddagsh. apud Meibom. Hamelm. in Chr. Oldenb. Pomarius & Wernerus in Chron. Magdeb. Spangenb. Adelsp.*

VELTHEIM. (VALENTINUS) Doctor en hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Jena, was den 11 Maart des jaars 1645 te Halle in Saxen geboren. Zyn vader, van den zelven naam, was procureur aldaar, en zyne moeder was genaamt Gantzland. Hy leide den grondt zyner studiën in zyn vaderlandt, en wierdt van daar naar Jena op de hogeschole gezonden, alwaar hy Zeisoldus, Chemnitius, Musæus en Gerhard hoorde, en na verloop van eenigen tydt meester wierdt. Vermits hy zich door het doen van openbare disputen een naam maakte, wierdt hy in den jare 1679 hoogleeraar in de reden-en overnatuurkunde. Na de doodt van Johannes Musæus wierdt hy in den jare 1683 hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit, welke plaats hy tot den jare 1700 bekleedde, gelyk als hy nog in dat jaar overleedt. Zyne schriften zyn: *Tabula morales*; *Institutiones Metaphysica*; *Theologia Acroamatica*; *Fontes universalis Theologia*; *Introductio ad Hug. Grotium de Jure B. & P. Zenmer. Vita Theolog. Jenens. Pipping. Memor. Theol.*

VELZE. (JOOST VAN) Zie VELSIUS. (JUSTUS)

VELZEN, een zeer vermakelyk dorp en ambachtsheerlykheit in Noord-Kennemerlandt, gelegen anderhalf uure gaans benoorden de stadt Haarlem, en drie kwartier uurs bezuiden het stedeke Beverwyk, hebbende ten Oosten het Wykermeer, en ten Westen zeer hoge zandduinen en de Noordzee. Het heeft in het Register van de goederen der Utrechtsche kerke den naam van *Valesa*; en in het verdrag tusschen den bisschop van Utrecht en den abt van Epternach van het jaar 1063, of als anderen stellen, 1064, wordt het *Velsereburg* en eene moederkerk genaamt: want het gemeen gevoelen is, dat de parochiekerk eerst is opgerecht door St. Willibrordus, en dat zy eene der vyf moederkerken of alleroudste kerken van ganfch Hollandt is. Zommigen zeggen, dat de oude en rechte naam van Velzen *Bevervoort* is geweest, om dat het oorspronkelyk zou voortgekomen zyn uit de *Beverwyk*; maar dit is een enkel zeggen, zonder bewys. De Banne van Velzen, waar

onder

onder de Zandpoort behoort, is van eene zeer grote uitgestrektheit, hebbende tot in den jare 1724 behoort onder het baljuwschap van Brederode, doch is sedert volgens resolutie der Heeren Staten van Hollandt geveilt voor eene ambachtsheerlykheit, die als een onversterflyk erfleen van de Staten van Hollandt te leen gehouden wordt, en voor de somme van 25000 guldens is ingekocht door den Ed. Gr. Achtb. Heere *Gerrit Corver*, thans Burgermeester der stadt Amsterdam, met alle preëminentiën, voordelen, en lasten, als op de lyst, daar van toen uitgegeven, staan uitgedrukt. De kerk, die 'er tegenwoordig staat, is in een later eeuwe gebouwt dan die, van welke boven gesproken is, en ter gedachtenisse van den abt Engelmundus, den byzonderen patroon der Velzenaren, en den Apostel van Vrieslandt, ingewyd, volgens de getuigenisse van Molanus in zyne Geboortedagen der Nederlandsche Heiligen, die zulks uit de geschriften van Velzen getrokken heeft. Daar zyn altydt vele bedevaarten van bygelovige menschen naar Velzen gedaan om dezen St. Engelmundus tegen de tandpyn aan te roepen, het welk thans op een open veldt geschiedt, daar weleer eene kapel, ter zyner eere ingewyd, gestaan zou hebben; waar tegen van tydt tot tydt door de Staten van den lande verscheide scherpe plakkaten zyn uitgegeven. Kerk en predikant van Velzen staan onder de classis van Haarlem in 't Hoog. De kogel, waar mede de manmoedige admiraal Jakob van Heemskerk op den 25 April des jaars 1607 in het bevechten van de Spaansche zeemacht in de baai van Gibraltar is geschoten, en met zyn lyk naar deze landen gebragt, is in het Velzer torentje opgehangen, en aldaar gebruikt om mostert mede te malen.

Het vermaarde *Huis* of *Kasteel te Velzen* was gelegen tusschen dit dorp en de Zandpoort, aan het duin, en is wegens den bekenden moordt, door *Gerard van Velzen* en zyne medeplichtigen aan grave Floris den V van Hollandt gepleegt, verwoest. Zie op FLORIS de V. De beroemde Janus Douza, of van der Does, bezat 'er in 't begin van de XVII eeuwe den grondt van, en voor zestig jaren heeft de Hr. Jan Hulst de drie zydmuren van dit oude kasteel in een nieuw huis ingesloten. *Oude Holl. Kronyk door W. van Gouthoeven. Van Leeuwen Batavia illustr. Junius Batavia. Heemskerk Batavische Arkadia. Oudheden en Gestichten van Kennemerlandt.* enz.

VELUWE, (DE) anders genoemt *het kwartier van Arnhem*, by de Latynen *Veluvia*, *Tetrarchia Arnheimensis*, of *Arenacensis*, is een van de vier kwartieren van Hollandsch of Staatsch Gelder, en paalt ten Oosten aan het graafschap Zutphen en aan den Ysselstroom, ten Noord-Oosten aan Over-Yssel, ten Noorden aan de stadt Kampen en de Zuiderzee, en ten Westen aan het sticht van Utrecht en de Rheensche venen. De Veluwe is wegens eene menigte van zandduinen, heien, onvruchtbare heuvelen, en daarenboven wegens eene grote wildernis, op sommige plaatsen, doch voornamentlyk omtrent het midden, gansch onbebouwt, zo dat zy ten opzichte van de naast gelegene Betuwe, de welke zeer vruchtbaar is, en schone landsdouwen heeft, wel genaamt mag worden *Vaal-ouwe*: want *vaal* is een kleur tusschen wit en ros, zo als de onbebouwde landen doorgaans uitzien, en *ouwe* betekent een veldt of weide. De Veluwe kan evenwel aan dien naam ook gekomen zyn om de veelheit der landeryen, de welke echter op ver na zo goed niet zyn als die van de Betuwe; en dan zou de naam niet afdalen van *vaal*, maar van *veel*. Anderen hebben gegist, dat zy aldus genaamt is, als of men de *Veenuwe* wilde zeggen, om dat zy hier en daar vele veenlanden heeft. Zy heeft ook hier en daar korengewas, en veel wildt, en aan de oevers, die van den Yssel en Rhyn bespoelt worden, grazige weilanden. Zy heeft gene doorvlietende stromen, maar wel kleine beekjens, van welke de grift, die een weinig boven Hattem loopt, en de doorvaart tusschen Deventer en Zutphen, die zich in den Yssel, wat beneden Zinderen, ontlast. De *Grebbe* schiet tot aan Wageningen en Rhenen ten einde van het Stichtsch gebiedt, in of uit den Rhyn. Het *Uddelermeir*, byna in het midden van het landt, is een kolk of staande water, maar van gene zonderlinge breedte. Van ouds hebben de Marsacen dit landt bewoont. Naderhandt, als in den jare 1196, vindt men van het graafschap van de Veluwe gewag gemaakt: doch men heeft geen recht bescheidt van deze graven. Vervolgens stondt dit landt onder het gebiedt der bisschoppen van Utrecht, die de hertogen van Brabandt daar mede beleenden, van welke de Veluwe tot de hertogen van Gelder overging, wanneer *Henrik van Nassau*, de eerste van dien naam, en de derde graaf van Gelder, de welke van het jaar 1132 tot het jaar 1162 in aanzien was, het zelve uit hoofde van zyn huwelyk met Sinarda, dochter van den Lotheringschen hertog Govert, tot een huwelyksgoedt bekwam. Gerhard van Gelder, die zynen vader Henrik in 't graafschap opvolgde, heeft het zelve, volgens de grote Kronyk van Nederlandt, uitgegeven door *Pistorius*, te leen ontfangen van Henrik den I, hertog van Brabandt; en alzo deze hertogen de Veluwe, als boven gezegt is, te leen hielden van de bisschoppen van Utrecht, zyn daar uit naderhandt vele oorlogen gerezen, waar van in de levens van sommige bisschoppen, en vorsten van Gelder gesproken wordt. Keizer Henrik de VI heeft deze geschillen eindelyk beslist in dier voegen, dat de Veluwe in het geestelyke den bisschop van Utrecht zou onderworpen zyn. De voornaamste steden in de Veluwe zyn: *Arnhem*, *Harderwyk*, *Wageningen*, *Hattem*, en *Elburg*. Zy wordt daarenboven in drie delen verdeelt, namentlyk: *Veluwenzoom*, *Over-Veluwe*, en *Neder-Veluwe*. *Lud. Guicciard. Descript. Belg. Dict. lii Diction. Geograph. Pontanus Hist. Gelr. Hist. van 't Utrechtsche Bisdom.* enz.

VENAFRA, in 't Latyn *Venafrum*, eene kleine stadt in 't koninkryk van Napels, en des zelfs landschap, genaamt Terra di Lavoro, heeft den naam van een vorstendom. De bisschop aldaar staat onder den aartsbisschop van Capua.

V.

VENAISSIN, in 't Latyn *Comitatus Vindascinus*, een graafschap in Provence, staat onder den pausselyken stoel. Het is gelegen by de grenzen van het Dauphiné, tusschen de rivieren de Rhone, de Durance, en de Louvere. De hoofdstadt was eertyds *Venasque*, doch thans is het *Carpentras*. In dit landschap zyn drie bisdommen, namentlyk *Carpentras*, *Vaison*, en *Cavaillon*, nevens 68 andere steden en dorpen. De koningin Johanna van Napels, gravin van Provence, heeft dit graafschap in den jare 1348, nevens de stadt Avignon, aan paus Clemens den VI voor 4000 ponden verkocht.

St. VENANTIUS was een martelaar in Italië, en leefde in de III eeuwe. Van hem wordt in het *Martyrologium* op den 18 May gewag gemaakt. *Acta apud Bolland. Baillet Vies des Saints.*

St. VENANTIUS, een abt te Tours in de V eeuwe, was in Berri uit een geringe familie geboren. Reets ondertrouwt zynde reisde hy nog voor zyn huwelyk naar Tours, om S. Martinus te bezoeken. Hier schepte hy behagen in de geestelyken van des zelfs klooster; liet zyne ondertrouwde varen, en nam het geestelyk gewaadt in dat zelve klooster aan. Na de doodt van den abt Sylvanus wierdt hy in des zelfs plaats verkoren. Men verhaalt verscheide wonderwerken van hem. *Gregor. Turon. de gloria Confessor. cap. 15. Vita Patrum cap. 16. Hist. lib. X. cap. 31. Baillet vies des Saints au 13. Oct.* op welken dag zyne gedachtenis gevierd wordt.

VENANTIUS, (FORTUNATUS) anders genaamt *Clementianus Honorius*, was bisschop van Poitiers, en leefde in de V eeuwe. Hy was geboren in een vlek, niet verre van Tarvis in Italië, en studeerde te Ravenna. Van daar kwam hy te Tours, alwaar hy van den bisschop Gregorius zeer bemind wierdt. Vervolgens nam de koningin Radegondis, die te Poitiers in een klooster was, hem by haar. Hy oeffende zich in de Latynsche dichtkunde, en vorderde in de zelve gelukkig. Eindelyk wierdt hy van Presbyter tot bisschop van Poitiers verklaart. Het is onzeker wanneer hy gestorven is. Zyne schriften zyn: *Poemata*; *De Vita S. Martini*; *Expositiones breves Orationis Dominicæ*; *Vita Sanctorum*, of het Leven van sommige Heiligen. *Gregor. Tur. Beda. Paul. Diac. Almoin. Sigebertus. Trithem. Bellarm. Gerald. Vossius. Cave.*

VENASQUE, een Spaansche stadt in 't koninkryk van Arragon, naby de grenzen van het Fransche landschap Conferans, omtrent 6 mylen van S. Bertrand de Cominges, in 't Pyreneesche gebergte, naby den oorsprong der rivier Cinca gelegen, is door de natuur en kunst sterk; waarom ook de party van Philippus den V in den oorlog over de erfvolging veel zwarigheit ontmoette in het veroveren dezer sterkte. Doch eindelyk nam ze de graaf van Arpajon in den jare 1711 in.

VENATOR, (JOHANNES CASPAR) was Doctor in de Godgeleerdheit, priester van de Duitsche orde, en geestelyke Raadt, ook farheer te Mergentheim, in Frankenlandt. Hy heeft in den jare 1680 een Historisch verhaal van de Mariaansche ridderorde uitgegeven, en in de Latynsche tale geschreven *Annales ordinis Teutonici*, gaande tot het jaar 1414. *Hartkn. Preuss. Hist. Praf.*

VENCE, een stadt in Provence, heeft een bisschop, die onder den aartsbisschop van Ambrun staat. Om dat dit bisdom zeer klein is, wierdt het eertyds het bisdom van Grasse ingelyst; hoewel het naderhandt weder daar van gescheiden is. Plinius noemt deze stadt *Vidantiorum urbs*. Zy wordt ook *Ventium*, *Vencia*, *Ventiensium urbs* genaamt. Zy is niet groot, maar zeer oud; want het blykt uit sommige inscriptiën, dat het een kolonie der Romeinen geweest is. Tegenwoordig staat ze onder een vryheer. Aldaar zyn verscheide vermaarde bisschoppen geweest, onder welke Eusebius, zo veel men weet, de oudste is. Na hem zyn 'er bekend S. Lambertus, en S. Veranus, wiens overblyfselen in de hoofdkerk aldaar bewaart worden. In de latere tyden is Antonius Godeau bekend, wiens opvolger Thomasius geweest is. *Plin. III. 5. Bouche Hist. de Provence. Sammarth. Gall. Christ. Godeau Hist. Eccl.*

VENCHEU, een stadt in Chekiang, zynde een landschap van China, heeft een bekwame haven, die veel bevaren wordt, en is in order de elfde stadt van die provincie. Nog vyf andere steden staan onder haar.

VENDENESSE. Zie CHABANNES.

VENDENIS, of RAVENICZEN, een klein Turksch stedeke in Europa, gelegen in Servië, aan de Ibar, naar de Zuid-Oostzyde van de stadt Semendria.

VENDEUVRE, een Fransch vlek in Champagne, tusschen Trojes en Bar-sur-Aube, zeven mylen van de eerste, en drie van de laatste af gelegen. *Baudrand.*

VENDEVILLE, (JOHANNES DE) bisschop van Doornik in de XVI eeuwe, was eerste hoogleeraar in de burgerlyke wetten te Loven, naderhandt in de Kanonyke Rechten. Na dat hy veel geholpen hadt tot het oprichten der akademie van Douay, wierdt hy eerste professor in de Rechten aldaar. Vervolgens nam hy den geestelyken staat aan, en wierdt in den jare 1587 bisschop van Doornik. In den jare 1590 verklaarde hy zich voor de Censuur van Loven en Doornik tegen *Lessius*, en verdedigde de zelve nevens Mattheus Moulart, bisschop van Atrecht. Hy stierf met een reuk van heiligheit, en als een yveraar voor den Roomschen Godsdienst, den 15 October des jaars 1592. Zyn officiaal, naderhandt bisschop van 's Hertogenbosch, heeft zyn leven beschreven. *Hist. des Censures de Louvain & de Douay p. 136. Sammarth. Gall. Christ.*

VENDOME, in 't Latyn *Vindocinum*, eene stadt in Vrankryk, ten Westen van Beausse, aan de rivier de Loire. Zy is de hoofdstadt van een klein landschap, VENDOMOIS genoemt, dat tusschen Touraine, Perche, Anjou, en het overige van Beausse legt. Daar is een oud slot in de stadt, en eene zamening der Vaders van het Oratorie, nevens eenige kloosters. Men beuzelt, dat 'er on-

der anderen in de kerk der H. Drieëenheit, zynde door Godfried Martel gebouwt, een gedeelte der tranen, welke onze Heilandt by 't graf van Lazarus vergoot, door een engel verzamelt, en aan de Heilige Magdalena zou vereert zyn. Vendomois voerde voortyds den tytel van een graafschap, en viel in de XIV eeuwe den prins Johannes van Bourbon, als getrouwt zynde met Catharina, dochter en erfgenaam des graven Johannes van Vendôme, te beurt. Maar het wierdt naderhandt in een hertogdom verandert, en Karel van Bourbon is in den jare 1514 door koning Lodewyk den XII eerste hertog gemaakt. Des zelfs zoon was Antoni van Bourbon, koning van Navarre, die dit hertogdom aan zynen natuurlyken zone overgaf. *Imhof Gen. Gall.*

VENDOME, het oude graaflyke en hertoglyke geslacht. Zie BOURBON.

VENDOME. Het tegenwoordige hertoglyke geslacht van Vendôme in Vrankryk heeft zynen oorsprong van koning *Henrik* den IV, die van zyne meesteresse, Gabriele d'Estrees, hertoginne van Beaufort, twee zonen naliet, genoemt *Cæsar* en *Alexander*, welke beide hy tot hertogen van Vendôme verhief. De jongste, *Alexander*, was grootprioor der Malthezer orde in Vrankryk: dus plantte de oudste, CESAR, alleen het geslacht voort. Hy liet drie kinderen na. Zyn oudste zoon was LODEWYK, hertog van Vendôme, Mercœur, Ponthievre, en Estampes, Pair van Vrankryk, prins van Anet en Martigues, kommandeur der orde van den H. Geest, en gouverneur van Provence. Hy was in den jare 1612 geboren, trouwde den 4 February des jaars 1651 met Victoria Mancini, moeie van den kardinaal Mazarin, doch wierdt na des zelfs doodt kardinaal, en stierf te Aix den 6 Augusty des jaars 1669. Des zelfs broeder was *François van Vendôme*, hertog van Beaufort, Pair van Vrankryk, ridder der orde van den H. Geest, admiraal van Vrankryk. Hy was in den jare 1616 te Parys geboren, en wierdt in den jare 1669 door den paus generaal over alle de Christen troepen, die tot het ontzet van Kandië gezonden wierden, benoemt, maar sneuvelde in 't beleg van deze plaats, zynde nog ongetrouwt. Zyne zuster was *Izabelle van Vendôme*, die met den hertog Karel Amadeus van Nemours getrouwt was, en den 19 May des jaars 1664 weduwe stierf. De bovengemelde Lodewyk hadt twee zonen, LODEWYK JOSEPH, hertog van Vendôme, Mercœur, en Estampes, Pair van Vrankryk, prins van Anet en Martigues, generaal luitenant der koninklyke legers, generaal van de galeien, ridder der koninklyke ordens, grootsmeeschal en opperbevelhebber van Provence, en van de torens voor Toulon. Hy wierdt den 30 Juny des jaars 1654 geboren, en nam den 8 Juny des jaars 1694 plaats boven alle geestelyke en wereldlyke Pairs in het Parlement van Parys. Hy geboodt eerst het Fransche leger in Katalonië, en veroverde den 11 Augusty des jaars 1697 de stadt Barcelona. Wanneer de maarschalk van Villeroy door de keizerlyken in Cremona was gevangen genomen, geboodt hy het Fransche leger in Italië, en naderhandt in de Nederlanden, alwaar hy in den slag by Ramilli in den jare 1707, en in dien by Oudenaarden in den jare 1708 moest wyken. Hy geboodt naderhandt in Spanje, en stierf aldaar schielyk te Vinaros den 10 Juny des jaars 1712, zonder kinderen van zyne gemalinne Maria Anna, dochter van hertog Henrik Julius van Condé, na te laten, welke hem ook den 12 April des jaars 1718 volgde. Zyn jonger broeder, *Philips*, hertog van Vendôme, koninklyke generaal luitenant, den 23 Augusty des jaars 1655 geboren, wierdt Malthezer ridder en grootprioor van Vrankryk, abt de la Trinité te Vendôme, S. Vigor Cerizy, S. Honorat van Lerins, S. Mansui te Toul en Ivry. Hy wierdt in den jare 1710 op de Graubunder grenzen gevangen genomen, doch kwam in 't volgende jaar weder los. *Etat de France T.* II, *p.* 162.

VENDOME, (ALEXANDER, HERTOG VAN) grootprioor der Malthezer orde in Vrankryk. Hy was de twede zoon van koning Henrik den IV, en van Gabriele van Estrees, geboren in April 1598 te Nantes in Bretagne, en wierdt in den jare 1599 te Fontainebleau wettig gemaakt. Zyn vader deedt hem al vroeg de Malthezer orde aannemen, en in den jare 1604 ontfing hy van den grootprioor van Vrankryk, den vicomte van Gueiche, het kruis en de ridderorde. Hy wierdt eerst grootprioor te Thoulouze, en naderhandt generaal over de galeien der gemelde orde, en kreeg van Lodewyk den XIII in den jare 1610 de abdy te Marremontre. Hy reisde in den jare 1612 naar 't eilandt Malta, dat de maarschalk van Ankre sterk dreef om hem de genade van den jongen koning, Lodewyk den XIII, te onttrekken. By zyne te rug reize door Rome betoonde hy paus Paulus den V zyne gehoorzaamheit. In den jare 1618 wierdt hy grootprioor van Vrankryk, reisde in den jare 1619 naar Piëmont, en hielp de gemalin van hertog Victor Amadeus van Savoje, Christina, dochter van koning Henrik den IV, overbrengen. Wanneer daar op de oorlog tusschen koning Lodewyk den XIII en zyne moeder begon, nam hy in den jare 1620 hare party aan, en ging in persoon by haar te Angers. Maar in den oorlog tegen de Hugenotten hieldt hy het met den koning, en was mede in den jare 1622 by het beleg voor Montpellier. Hy wist de gunst van hertog Gasto van Orleans, des konings broeder, voor zich te verwerven, maar kwam daar over by den koning in verdacht, dat hy hem tot onbehoorlyke dingen zocht te verleiden. Dit veroorzaakte, dat hy nevens zynen broeder in den jare 1626 op 't slot te Blois, daar hem de koning hadt laten komen, in verzekering genomen, op 't slot Amboise gebragt, en van daar in 't slot Vincennes, niet verre van Parys, gevoert wierdt, alwaar hy den 29 January des jaars 1629, niet zonder vermoeden van vergift, stierf. Zyn lyk wierdt te Vendôme in de kerk der vaders van Oratorie begraven. *Scipio du Pleix. Le Vassor Hist. de Louis* XIII. *l.* 23.

VENDOME, (CESAR, HERTOG VAN) hertog van Mercœur, Ponthievre, Beaufort, Estampes, prins van Anet en Martigues, Pair en admiraal, opperopziender over de commerciën en de scheepvaart in Vrankryk, ridder der koninklyke orde. Hy was de oudste natuurlyke zoon van koning Henrik den IV, en van Gabriele van Estrees, geboren in Juny des jaars 1594 in het slot van Coucy, in Pikardië. Zyn vader deedt hem wettig maken in den jare 1595, gaf hem Antoni Pluvinel, zeer ervaren in de kunst van te paardt ryden, tot zynen hofmeester, gevende hem den 24 Maart des jaars 1598 het hertogdom van Vendôme, en het Pairschap van Vrankryk, nevens een geschenk van 500000 Fransche guldens, om nog meer goederen te kopen. Kort daar na sloot zyn vader een huwelyk tusschen hem en Francisca, eenige dochter en erfgenaam van den hertog Philips Emanuel van Mercœur en Ponthievre, met welke hy het gouvernement van Bretagne kreeg, en na haar vaders doodt de twee gemelde hertogdommen. Maar vermits zy beide nog zeer jong waren, wierdt dit huwelyk eerst in den jare 1609 voltrokken. Hy wierdt daar op in allerhande staatszaken gebruikt, en behieldt onder koning Lodewyk den XIII zyn opperbevel van Bretagne. Wanneer de prins van Condé in den jare 1614 eenige onlusten verwekte, nam hy zyne party aan, en schoon hy te Parys wierdt in verzekering genomen, wist hy echter middel te vinden zich naar Bretagne te begeven, daar hy Blavet versterkte: doch hy moest zich wel haast onderwerpen. Wanneer de binnenlandsche oorlog op nieuw begon, week hy naar La Fere, tot dat hy na de doodt van den maarschalk van Ankre in den jare 1617 volkomen weder met den koning verzoent wierdt. In het zelve jaar wierdt hy van iemandt, Gignier genaamt, aangeklaagt, dat hy den koning naar het leven hadt gestaan; maar zulks wierdt onwaar bevonden, en Gignier moest zyn kop missen. In den jare 1609 maakte hem de koning tot ridder der orde van den H. Geest. In den jare 1620 nam hy wel de party der koninginne moeder, Maria de Medicis, aan, doch verzoende zich kort daar na weder met den koning, wanneer hy in Languedok en 't graafschap Foix tegen de Hugenotten een leger geboodt, en in den jare 1621 by 't beleg van Montauban tegenwoordig was; ook in den jare 1624 Blavet, dat de hertog van Soubize hadt ingenomen, heroverde. Hy geraakte daar na in verdacht by den koning, als of hy het huwelyk van hertog Gasto van Orleans met de princesse van Montpensier zocht te beletten, den adel van Bretagne op zyne zyde te trekken, en den kommandant van Nantes tot zich over te halen. Wanneer de koning deswegen de provincie van Bretagne gewapenderhandt aantastte, boodt de grootprioor van Vendôme aan om zyn broeder aan den koning te leveren, dat ook geschiedde. Zy kwamen beide voor den koning te Blois, doch wierden aldaar in den jare 1626 in verzekering genomen, en naar 't slot Vincennes gebragt. Ondertusschen nam men hem zyn gouvernement van Bretagne af, maar stelde hem in December des jaars 1630 weder op vrye voeten, met beding, dat hy een tydlang buiten Vrankryk zou blyven; wanneer hy in den jare 1631 zich naar Brussel begaf, en voorts den prins van Oranje als vrywillige diende. Hy reisde vervolgens naar Italië, en keerde na verloop van eenige jaren weder naar Vrankryk. Maar alzo men hem in den jare 1641 beschuldigde, dat hy tegen den kardinaal Richelieu eenige gevaarlyke aanslagen hadt gesmeed, moest hy nevens zynen zone, den hertog van Beaufort, naar Engelandt vluchten, daar hy tot na de doodt des gemelden kardinaals, voorgevallen in den jare 1642, bleef. By zyne te rug komst geraakte hy in onlusten met den maarschalk van Melleraye, om dat de koning den zelven het gouvernement van Bretagne hadt gegeven. Als men hem nu de admiraalsplaats daar voor aanboodt, en men daar over met hem in onderhandeling was, wierdt ondertusschen zyn zoon, de hertog van Beaufort, over eenige kwade aanslagen tegen den kardinaal Mazarin in hechtenis genomen, waarom hy weder uit Vrankryk week, en meest te Venetië bleef, in welken tydt hy in den jare 1646 te Florence in levensgevaar geraakte. Doch hy wierdt wederom met den koning verzoent, wanneer hy naar Vrankryk te rug keerde, het gouvernement van Bretagne in den jare 1646 aan de koninklyke moeder volkomen afstondt, en daarentegen tot grootmeester, hoofdt en surintendant der scheepvaart en commercie van Vrankryk benoemt, en aan zynen zone de verwachting op die eerampten gegeven wierdt. Toen men den prins van Condé te Parys in verzekering nam, wierdt hy naar Burgundië gezonden, om die provincie in 's konings gehoorzaamheit te houden. In den jare 1652 wierdt hy koninklyke staatsminister, en deedt veel dienst aan de kroon Vrankryk, leverende een gelukkig zeegevecht aan de Spanjaarden. In den jare 1654 was hy mede tegenwoordig by de kroning van koning Lodewyk den XIV te Rheims, wanneer hy den hertog van Normandië verbeeldde. In den jare 1655 liep hy met de koninklyke vloot uit, belegerde de stadt Palamos ter zee, hieldt weder een gelukkigen zeeslag met de Spanjaarden, en reisde in den jare 1658 met den koning naar Lion. Hy stierf eindelyk den 12 October des jaars 1665, nalatende *Lodewyk*, kardinaal; *François*, hertog van Beaufort, die beide jong stierven, en *Elizabeth*, hertogin van Nemours. *Sully Memoires. Le Vassor Hist. de Louis* XIII. *Ludolphs Schaubuhne. Etat de France.*

VENDRAMINO, een voornaam Italiaansch geslacht, dat na den Genueeschen oorlog in den jare 1380 onder den Venetiaanschen adel wierdt aangenomen. Men wil, dat de eerste, die den adeldom verkreeg, een banquier is geweest, *Andreas* genoemt. Dit geslacht is zeer machtig, en een uit het zelve, met name *Andreas*, is omtrent den jare 1467 procurator van S. Marcus, en in den jare 1476, na Petrus Mocenigo, hertog van Venetië geworden. In zynen tydt leden de Venetianen twee zware nederlagen van de Turken, de eene by Croja, en de twede op de grenzen van Frioul. Hy stierf in den 1478, hebbende tot opvolger Johannes Mocenigo. *Zacharias Vendramino* wierdt in den jare

1559

1559 procurator van S. Marcus, in de plaats van hertog Hieronymus Priuli. *Franciscus Vendramino* is in den beginne der XVII eeuwe door den Raadt patriarch van Venetië gemaakt; en alzo 'er toen zware verschillen waren tusschen deze republyk en paus Paulus den V, wilde hem de paus zonder voorgaande ondervraging niet bevestigen. Maar toen deze republyk met den Roomschen stoel zich verzoende, bevestigde hem niet alleen de paus, maar wydde hem ook zelf in, zendende ter zelver tydt aan den Raadt een brevet, waar by hy de toekomende patriarchen van het examen of onderzoek vry kende. De zelve Franciscus Vendramino ontfing in den jare 1619 van gemelden paus den kardinaalshoedt. *Amelot de la Houssaye Hist. du gouvern. de Venise p. 236, 518, 560. Idem Not. sur les Lettr. d'Ossat T. IV. p. 544. Id. Examen de la lib. de Venise p. 138. Morosin Hist. Venet. l. XVI.*

VENDRES, een Fransch dorp in Languedok, aan den mondt van de Aude, omtrent twee mylen van Beziers. Men ziet van daar omtrent twee mylen verre naar 't Westen de vermaarde vyver, genaamt *l'Etang de Vendres*, of *de Capestan*, by de Latynen *Stagnum Veneris. Baudrand.*

VENEDIGER, eene voorname adelyke familie in Pruissen, in Stiermarken, en in Meissen. *Georg Venediger*, een edelman in Pruissen, studeerde ten tyde van Luther te Wittenberg in de Godgeleerdheit, wierdt in den jare 1550 Doctor in de Theologie, en vervolgens bisschop in Pruissen. Hy heeft zich tegen Osiander hevig aangekant. *Jeremias Venediger* was in den jare 1622 kancelier van het Domsticht te Breslau. In den jare 1708 wierdt een *Venediger* als koninklyke Poolsche generaal adjutant door de Zweden in Lyflandt gevangen. In den jare 1716 was 'er een overste *Venediger* in dienst van den keizer Petrus den I. *Knaut Prod. Misn. Spangenb. Adelsp. P. II. p. 99.*

VENEPHRE, koning der Thimiten in Egypten, begon volgens het verhaal van Manethon te regeren in den jare voor Christus 2059, en regeerde 13 jaren. Hy liet de pyramiden te Chocom stichten. *Manethon apud Euseb. Marsham Can. Chron. Du Pin Biblioth. Univers.*

S. VENERE, of VENERIUS, bisschop van Milaan, leefde in de IV eeuwe. Hy wierdt van St. Ambrosius tot diaken verklaart, en was naderhandt de opvolger van Simplicianus, die de opvolger van Ambrosius geweest is, in den jare 400. Hy leefde met de bisschoppen van dezen tydt zeer gemeenzaam. Anastasius, bisschop van Rome, schreef een brief aan hem, aangaande de veroordeling der overzetting van de boeken van Origenes door Rufinus, die Venerius bezorgt hadt. De bisschoppen van Africa schreven ook aan hem en aan den gemelden Anastasius wegens de herstelling der kerkelyke tucht in hunne gemeentens. Venerius zondt hen Paulinus den diaken. Hy werkte ook met Innocentius den I, paus van Rome, aan het herstellen van Chrysostomus. Hy was negen jaren bisschop, en stierf den 4 May des jaars 409. Zyn ligchaam wierdt begraven in de kerk der H. Apostelen, alwaar het zelve bleef rusten tot in de XVI eeuwe, wanneer Carolus Borromaeus, aartsbisschop van Milaan, het liet opgraven en verplaatsen. *Paulinus in vita Ambrosii. Ennodius Ticin. Carm. Hieron. contra Rufin. Chrysost. Epist. ad Venerium. Anastas. Epist. ad Joh. Hieros. Baillet Vies des Saints.*

VENERIE ROYALE, een lustslot des hertogs van Savoje naby Turin, dat zeer kostelyk, met allerhande huisraat voorzien, en de plaats is, waar in alle noodwendigheden, tot de jagt behorende, bewaart worden. In de maandt Augustus des jaars 1705 wierdt het door den Franschen generaal, den hertog van Feuillade, verwoest. *Memorab. Ital. 't Leven van den keizer Jozephus in 't Hoogduitsch.*

VENETIE, een aanzienlyke republyk in Italië, vermaard wegens haren rykdom, macht, en schrandere regering. Zy is gelegen tusschen het Alpische gebergte, de rivier Adda, en de Golf van Venetië. Zy paalt in 't Zuiden aan den Kerkelyken Staat, in 't Westen aan 't hertogdom van Milaan, in 't Noorden aan 't Valtellin, en in 't Oosten aan de Oostenrykschе erflanden. Voorts heeft zy de Turken en den Staat van Raguza tot naburen. Het gebiedt van Venetië bestaat eensdeels uit vast landt, *Terra Ferma* genaamt, anderendeels uit eilanden, waar by naderhandt nog een streek lands in Dalmatië en in de Levant gekomen is. In *Terra Ferma*, zynde gelegen aan de overzyde van de Adriatische zee, hebben de Venetianen drie provinciën; van welke het eerste genaamt wordt *Il Dogato di Venetia*, dat is, het hertogdom van Venetië, behelzende verscheide Podestaten of regeringen, van welke de voornaamste, behalven Venetië zelve, Chiozza is, die by de ouden *Fossa Claudia* genaamt wordt. De andere zyn, *Mestre*, *Marghera*, *Loredo*, en het eilandt *Malamocco*, zynde de haven van Venetië; *Murano*, stadt en eilandt, alwaar de fraaie glazen en spiegels gemaakt worden; voorts *Caorle*, *Giudeca*, *Grado*, *Torcello*, en meer andere; nevens eenige omtrent Venetië gelegene eilanden, omtrent zestig in getal, die zamen een afzonderlyk bisdom zyn. De twede provincie is 't Venetiaansche Lombardye, of *Lo Stato di Terra Ferma*, waar toe zeven gewigtige gouvernementen behoren, met namen: (1) *Il Paduano*, waar in *Padua* gelegen is; *Montignano*; *Castre Baldo*; *Este*; *Montselice*; *Sacco*; *Campo*; *S. Pietro*, en *Citadella*; en nog daarenboven zes of meer voorname vlekken, onder welke Albano wegens zyne warme baden vermaard is. (2) *Il Polesine di Rovigo*. Hier in is Rovigo de voornaamste stadt. De andere plaatsen zyn: Adria, Lendenara, S. Ballino, en andere. (3) *Il Veronese*, in welke Verona gelegen is, en waar toe de vestingen Legnano en Peschiera, nevens Monzambano, en 't zogenaamde Gardermeer behoren. (4) *Il Vicentino*. Hier toe behoren Vicenza, Marostica, Orgnano, Lonigo, Alcignano, Schlio. Thiene en Baldagno. (5) *Il Bresciano*, behelzende Brescia, Iseo, Desenzano, Chiari, nevens vele vlekken en kastelnyen. (6) *Il Bergamasco*, waar in Bergamo gelegen is. (7) *Il Cremasco*. Hier in is de stadt Crema. Deze gouvernementen worden aan edele Venetianen gegeven; doch niet langer als voor 16 maanden, ten einde zy niet te machtig worden. De derde provincie is de Tarviser Mark, of, *il Trevigiano*; waar toe ook de landschappen Caderino en Bellunese, nevens het gebiedt van Feltrin gerekent worden. De vierde provincie is Frioul, waar over de proveditore generale di Palma Nuova het bestier heeft. De vyfde provincie is *Histria*. Dalmatië heeft zich nevens Istrië in 't einde der X eeuwe, onder de regering van den Doge Petrus Urseolus, in de bescherming der republyk begeven; toen deze twee landschappen van de inwoonderen van Varenza veel lyden moesten. Waar op deze stadt verstoort, en den Doge van Venetië de tytel van vorst van Dalmatië gegeven wierdt. Deze provincie wordt door een proveditor generaal bestiert. De Staat van Venetië bezit daar in de steden Zara en Spalatro, Cattaro en Budoa, welke laatste de grensstadt tegen de Turken is. Voorts de kastelnyen Traw en Zebenigo, nevens de bergvesting Clissa. Boven dien hebben de Venetianen in de XVII eeuwe den Turken nog afgenomen Castel Nuovo, Zeno, Clim, Ciclut, Gabella, en Salona. In die zelve eeuwe ontweldigden ze den Turk wederom het byna-eilandt Morea. In de Middelandsche zee bezitten de Venetianen het eilandt Corfu, dat zich in den jare 1385 aan hen onderwierp; St. Maura, dat ze in den jare 1684 op den Turk veroverden; Cefalonia, Zante, Cerigo, Teno, Egina, en meer andere. Op het eilandt Kandië bezitten ze de vestingen Suda en Spina Longa.

De gesteldheit van het landt is naar de verscheidenheit der provinciën ook verscheiden. Rondom Venetië zelf zyn vele stinkende poelen en moerassen, die een ongezonde lucht veroorzaken. Doch de Tarviser Mark is een der voortreffelykste landschappen van gansch Italië. De lucht is aldaar zeer gematigt, en de velden aangenaam en vruchtbaar. In den Staat van Padua is overvloedt van wyn, granen, heilzame kruiden, wild, visschen, vogelen, enz. Dit maakt, dat aldaar alles goed koop is, en een overvloedt van levensmiddelen van daar naar de stadt Venetië gevoert wordt. Het graafschap Brescia is ryk in wynbergen, olyfbomen, yzer, koper, goudt, zilver, aluin, en allerlei marmer. Daar zyn ook verscheide goede meeren, en onder die 't Gardermeer, de Lago d'Iseo, Lago d'Idro, en vele stromen. De landschappen van Verona en Vicenza zyn ook zeer vruchtbaar, in het byzonder heeft het Vicentynsche gebiedt, gemeenlyk de Hof van Venetië genaamt, een menigte moerbeziebomen, van wier loof vele zywormen onderhouden worden. In Frioul is de lucht gezond. Daar groeit ook veel wyn, en granen; behalven de goede weiden en ertsmynen. Istrië is niet zeer vruchtbaar, doch levert veel zout, en steengroeven, onder welke de Romeinsche marmer uitblinkt. Het eilandt Corfu heeft veel ooft, wyn, en zout. Men vindt aldaar gansche bosschen van oranje-appelen, citroenen en granaat-appelen; doch weinig granen. Zante in tegendeel is ryk in granen, rozynen, wyn, en olyfbomen. Van het eilandt Kandië worden voortreffelyke vruchten gebragt; voornamentlyk de beroemde Malvezei-wyn, die in menigte naar Venetië gevoert wordt. Wat aangaat den inborst der Venetianen, zy hebben dit met alle Italianen gemeen, dat ze wel konnen veinzen en ontveinzen, wraakgierig en onverzoenlyk zyn. Daarenboven zyn ze zeer wellustig. En aangezien hunne huwelyken doorgaans uit inzicht van wereldsche belangen geschieden, maken ze gene zwarigheit byzitten te houden, of lichtveerdige vrouwlieden te gebruiken, van welke in de stadt Venetië een zeer groot getal is. Ondertusschen zyn ze omtrent hunne wyven zeer yverzuchtig. Waarom de eerbare vrouwen en maagden dus gehult gaan, dat men ze naauwlyks kennen kan. Zy zyn vreesachtig en bygelovig, en daar by zeer wantrouwig. Waarom ze ook het opperbevel over hunne legers altydt aan een vreemde opdragen. De staatkundige rede is deze, op dat niet een inboorling door hun eigen leger den Staat onderdrukke. Zy willen als yveraars voor de gerechtigheit aangezien worden. Waarom ook op hoge feestdagen openbaar gehoor in rechtzaken in de galeryen van het palleis van S. Marcus gegeven wordt. Doch zy zyn al te gestreng, doemende menigmaal om een geringe oorzake iemand of ter doodt, of ten minsten tot de galei. Dit laatste is ten deel een staats-maxime; om dus een behoorlyk getal roeiers te hebben. Zy zyn langzaam in hunne overleggingen, en zeer koel van bloede in het uit te voeren. Hoewel ze de schranderste niet zyn, en daarom by de Florentynen *Grossolani* genaamt worden, nochtans beloven zy doorgaans meer, als ze houden; dat hen niet zelden tot een verwyt strekt. Hunne grootste wetenschap bestaat in een naauwkeurige kennis van hun eigen Staat; waarom ze ook zelden andere, als hun eige Historie lezen. Doch die in gezantschappen gebruikt worden, leggen zich ook uit om vreemde staten te leren kennen. Doch men moet bekennen, dat ze een statige deftigheit bezitten, gepaart met voorzichtigheit, kloekmoedigheit, stilzwygendheit, en mildadigheit omtrent den armen, getrouwigheit omtrent hun vaderlandt, en gehoorzaamheit omtrent hunne overheit. Boven dien weten de Italianen byna een ieder Venetiaansche stadt byzondere namen en hoedanigheden toe te schryven. Dus by voorbeeldt noemen ze die van Verona hoflyk en getrouw; die van Padua geleerd, maar wraakgierig, en omtrent vreemdelingen onbeleefd; die van Vicenza neerstig, doch insgelyks wraakzuchtig; die van Brescia volherdende, en grote kunstenaars in het maken van wapenen; die van Crema goede linnen-wevers, maar bedrieglyk; die van Bergamo doortrapte praters; de Tarvisers bekwaam tot alle oeffeningen, doch beminnende hun eigen voordeel; die van Frioul arbeidzaam; die van Udine en Istrië goedhertig, en vriendelyk omtrent vreemdelingen.

Wat den oorsprong der Venetianen betreft, daar van kan men wel niets met een volle zekerheit zeggen; maar dit is zeker, dat die van Padua op de rondom Venetië leggende eilanden tot be-

vordering des koophandels eerst eenige hutkens gehadt hebben. Ziende, dat zulks niet zonder grote nuttigheit was, lieten ze in den jare 421 opentlyk uitroepen, dat een der eilanden, genaamt Rialto, in het toekomende een vrye stadt zyn zoude; waar door die plaats wel haast in aanzien kwam. Toen niet lange daar na Attila, koning der Hunnen, een inval in Italië dede, en het omleggende landt, voornamentlyk de stadt Aquileja zeer wredelyk handelde, weken de voornaamsten en rykste op dit eilandt, en op meer andere. Eerst hadt een ieder eilandt een zeker Burgermeester, doch naderhandt een Tribunus of Landvoogdt, die jaarlyksch verwisselt wierdt; wanneer ze byna gelyk de Cantons der Zwitsers een Republyk maakten, welker Raadsvergadering uit diergelyke landvoogden bestondt. Maar wanneer de Gotthen en Longobarden het landt veroverden, vloodt het volk in menigte uit Rome op deze eilanden, waar door de zelve merkelyk versterkt wierden. Dus zich vast gezet hebbende maakten ze een verdrag met de Longobarden, waar by ze bedongen van alle vyandelykheden bevryd te blyven. En na dat nu deze Republyk meer en meer in getal was aangegroeit, de steden op de eilanden en moerassen dagelyks meer wierden, en de regering door zo vele voogden niet langer bekwamelyk konde bestiert worden, maakten ze, raadplegende met den patriarch van Grado, en de geestelykheit, een nieuwen staat van regering, en droegen in den jare 709 *Paulutius Anafestus* de volstrekte macht op. Dezen volgde in den jare 717 *Marcellus Tegalianus*; dezen wederom in den jare 726 *Ursus Hypatius*. Doch deze misbruikte zyne macht, en wierdt van het volk in een oproer gedoodt; en in des zelfs plaats een *Mestra di Cavalieri* of *Magister Equitum* aangestelt. Deze hadt byna een gelyk gezag met den Doge; behalven dat zyne regering maar een jaar duurde. Na hem wierden nog vier van dien zelven name en rang verkoren; doch in den jare 742 schaften ze deze wyze van regering weder af, en verkoren van nieuws een hertog, genaamt *Theodatus*. De volgende hertogen hebben een souvereine macht gehad, hoewel zommige van hen vermoord, andere de oogen uitgestoken zyn. Maar wanneer het volk die volstrekte heerschappy niet langer verdragen konde, maakten ze na de doodt van *Vitalis Michaël* den II in den jare 1171 een nieuwe regerings-form, verkiezende wel een nieuwen hertog, *Sebastianus Ziani* genaamt, doch nevens hem een Raadsvergaderinge van 240 mannen, zo uit den adel, als burgerstand. Voorts hadt de gemeente macht om 12 gemeentsmannen aan te stellen, die in allen gevalle zich tegen des hertogs ondernemingen konden aankanten. De *Ziani* poogde zich in den begin by het volk aangenaam te maken, en strooide by zyne kroning veel geld onder de gemeente: zedert welken tydt deze gewoonte gebleven is. Hy beschermde paus Alexander den III, die van keizer Frederik verjaagt was. Hy bevocht ook een heerlyke overwinning ter zee op de keizerlyke vloot. Wederkeerende vereerde hem de paus een kostelyken ring, dien Ziani op een plegtige wyze in zee wierp, om die dus aan Venetië te doen trouwen. Zedert welken tydt deze gewoonte jaarlyksch op Hemelvaarts-dag gebleven is. Onder *Henricus Dandulus* wierdt de grondt der Venetiaansche macht gelegt, daar door dat de Venetianen in den jare 1204 Constantinopel veroverden, Alexius van den throon stieten, en grave Boudewyn van Vlaanderen daar op plaatsten, die den Venetianen alle eilanden in de Grieksche zee gelegen overgaf, om zyne dankbaarheit aan hen te betuigen. Hier by voegde hy het koninkryk van Kandië. Zedert welken tydt de Venetianen het Monopolium der Oost-Indische waaren gehadt hebben. Onder *Marinus Morosini*, die in den jare 1249 Doge of hertog wierdt, is de verkiezing van een Doge, zo als de zelve nog op den huidigen dag onderhouden wordt, ingevoert. Onder dezen hertog ontstonden ook de zware oorlogen tusschen de Venetianen en republyk van Genua, die 130 jaren geduurt hebben. In den jare 1296 vernietigde hertog *Petrus Gradenigo* de regeringsform, willende, dat enkel de edelen van Venetië in den Raadt verkoren wierden. Hoewel hy om die onderneming vele vervolgingen, en byna levensgevaar heeft moeten ondergaan. Onder *Andreas Contareni* bevochten de Venetianen in den jare 1377 een heerlyke overwinning ter zee tegen de Genuezen, waar door ze niet alleen de heerschappy over de zee beweerden; maar daar wierdt ook niet lange daarna in den jare 1381 een vrede tusschen beide partyen gesloten. *Franciscus Foscari* wierdt in den jare 1423 tot hertog verklaart. Deze veroverde Brescia, Bergamo, en andere steden op die van Milanen. Onder *Augustinus Barberigo* leden de Venetianen een groot nadeel, toen de Oost-en West-Indische landen door de Portugezen ontdekt wierden, en dus het Monopolium der Oostersche waaren, dat hen zo lange eigen geweest was, in duigen viel. Onder *Leonardus Loredano* hadt de republyk van Venetië een slecht aanzien, wanneer namentlyk paus Julius de II, keizer Maximiliaan de I, koning Lodewyk de XII van Vrankryk, en koning Ferdinand de Katholyke van Spanje in den jare 1507 te Kameryk een verbondt tegen die republyk maakten, en hen byna al het gene zy op het vaste landt bezaten ontweldigden. Toen waren ze tot dat uiterste gebragt, dat ze zich ganschelyk aan den keizer, en des zelfs bescherming wilden overgeven. Doch toen dit geen voortgang hadde, zochten ze heul by den paus, aan wien ze Romagna afstonden, en door wiens bemiddeling zy al het verlorene weder erlangden. *Andreas Gritti*, die in den jare 1523 tot Doge verkoren wierdt, veroverde Monopoli in Sicilië, verdedigde Corfu tegen de Turken, veroverde Scardona, ontweldigde den Turk Castel Nuovo in Dalmatië, en deedt de Republyk bloeien. Zyn opvolger *Petrus Lando* maakte vrede met den Turk. Onder *Aloisius Mocenigo*, die in den jare 1570 Doge wierdt, verloren ze Nicosia, Famagusta, en het eilandt Cyprus. *Leonardus Donatus* leefde in een groot geschil met paus Paulus den V, aangezien de Venetianen zommige geestelyken hadden afgeschaft, en hen verboden geestelyke goederen te bezitten. Zy wierden derhalven in den jare 1605 in den ban gedaan; doch door bemiddeling van Henrik den IV, koning van Vrankryk, wederom ontslagen. Onder *Dominicus Contareni* veroverde de Turk de vesting, en te gelyk het gansche koninkryk van Kandië. Onder *Marcus Antonius Giustiniano*; insgelyks onder *Francesco Morosini*, namen de Venetianen Morea in; welk landt hen nevens eenige eilanden en vestingen in Dalmatië, uit kracht van de vrede te Carlowits in den jare 1699 gesloten, overgegeven wierdt.

Voorts is de regeringsform van Venetië Aristokratisch, hoewel de zelve door het aanzien van den Doge eenigzins gematigt wordt. Het voornaamste collegie is de grote Raadt, waar in alle edelen van Venetië zitten, te weten die bewyzen hunner oude adelyke afkomste hebben. Deze moeten volgens hunne wetten den ouderdom van 25 jaren bereikt hebben. Hoewel zommige wel met 20, of minder jaren in dat collegie aangenomen worden, het zy wegens de zonderlinge diensten van hunne voorouderen aan den Staat bewezen, het zy wegens den oorlog, het zy eindelyk door het lot. Dit laatste geschiedt jaarlyks op het feest van S. Barbara, in de tegenwoordigheit van den hertog. Waarom ook deze jonge Raadsheeren *Barbarini* plegen genaamt te worden. De procurators van S. Marcus zyn buiten dezen breeden Raadt gesloten, ten ware zy te gelyk *Savi grandi* waren. De voornaamste verrichtingen van dezen groten Raadt bestaan in het opstellen van staats-wetten, allerlei ordonnantien, magistraats-verkiezingen, en het vergeven van hoge en lage bedieningen. Het getal der leden van dezen Raadt strekt zich zomwylen uit tot 2500 en daar boven. Daar na volgt het *collegie*, zynde een vergadering der voornaamste leden van staat. Hier worden allen anderen staats-vergaderingen hunne verrichtingen gegeven. Hier hebben de vremde gezanten, opper-veldheeren en admiraals, nevens andere hoge bedienden gehoor. Hier ontfangt men alle brieven en memorien. Hier worden de geprivilegeerde zaken der voorname geestelyken en beneficiën geoordeelt; de geschillen tusschen bloedverwanten beslist, en alles naar behoren afgedaan. Dit collegie is ook bevoegt den *Pregadi* te beroepen, wiens besluiten het werkstellig maakt. Het collegie zelve bestaat uit 26 Nobili, als de Doge, en zes Consiglieri, 3 gedeputeerden van de Crimineel-kamer, *Capi di Quarantia* genaamt, die ieder 2 maanden verandert worden, 6 Savi grandi, die uit het collegie van den Pregadi gedeputeert worden; 5 Savi di Terra Ferma; en eindelyk 5 Savi degli ordini, die eertyds de Admiraliteits-zaken waarnamen. Alsdan komt de Senaat, anders *Pregadi* genaamt, zynde het aanzienlykste staats-collegie. Hier in wordt van oorlogszaken gehandelt, verbonden gemaakt, veldheeren verkoren, vredehandelingen getroffen, proveditores over de legers, en oorlogsbedienden aangestelt. Hier worden ze benoemt, die medeleden van het collegie zyn, enz. Hoewel hier niets afgedaan wordt, dat niet alvorens in het collegie op het tapyt geweest is. Dit collegie is *Pregadi* genaamt, om dat het zelve voor dezen nooit, als by buitengewone voorvallen vergaderde, en om dat alsdan de voornaamste burgeren *gebeden* wierden hun goeddunken mede te delen. Het bestondt in den begin maar uit 60 leden; maar aangezien de zaken naderhandt menigvuldiger wierden, heeft men 'er een *Giunta* van 25 of 30, doch eindelyk van 60 leden bygevoegt. Invoegen tegenwoordig hondert en twintig Edelen in den *Pregadi* zitten. Hier toe komen ook eenige magistraatsperzonen, wegens hunne bedieningen. De zestig gewone Raadsheeren worden ieder jaar verandert, en van den groten Raadt verkoren. Deze vergadering zit ieder Woensdag en Zaturdag; zo nochtans, dat hy, die in die weke president is, de Savi des noodt zynde tot den Pregadi op een buitengewone wyze dagvaarden kan. Men vergadert aldaar de stemmen door tonkie balletjes, die in een zekere bos geworpen worden. In deze drie hoge Staats-collegiën is *il Consiglietto* voorzitter, of de hoogste Raadt der 7 Heeren, zynde de Doge nevens zyne zes *Consigliari* of Raden. Deze alle worden *Serenissima Signoria* genaamt. Zy vertonen uiterlyk de majesteit der Republyk van Venetië.

De verkiezing van den Doge geschiedt op deze navolgende wyze. Alle *Nobili*, of Edelen, die meer dan 30 jaren oud zyn, vergaderen in het paleis van S. Marcus. Alsdan worden in een stenen kruik zo vele kogelen gelegt, als 'er perzonen voorhanden zyn: onder deze kogelen zyn 30 verguld. Deze alle worden door een zeker edelknaap daar uit gehaalt, en aan een ieder naar rang overgegeven. Alle die een vergulde ontfangen, gaan in een afzonderlyk vertrek, en een ieders vriendt en nabestaande moet aanstonts buiten staan. Maar die witte of zilvere kogels ontfangen, gaan henen. De XXX Nobili loten in de tegenwoordigheit der staatsraden in een byzonder vertrek andermaal. Niet meer dan IX ontfangen vergulde kogelen; de overige XXI zyn overzilvert, en vallen weder af. Deze IX Nobili gaan in een ander vertrek, alwaar niemandt by hen gelaten wordt, en verkiezen veertig andere, van welke een ieder zes stemmen moet hebben. Ook kunnen zich de nieuwe keur-heeren mede daar toe verkiezen, behalven dat de anderen uit zodanige familiën worden verkoren, die met hen niet vermaagschapt zyn. Zo dra als deze verkiezing geschiedt is, laten ze 't den staatsraden weten, die, als het niet reets te laat is, nog dien zelven avondt, of immers 's anderen daags vroeg den groten Raadt doen zamenkomen, en hen deze verkiezing bekend maken. Als nu de geheimschryver hunne namen opentlyk leest, en de verkoren genoemt wordt, staat hy van zyn setel op, vervoegt zich tot het gestoelte der staats-raden, en van daar nevens zyne medegenoemden in het Conclave. Onderwylen vermag niemand met deze veertig heeren spreken, of door brieven ergens over handelen. Maar zo dra de gemelde veertige in hun Conclave zamengekomen zyn, scheidt de grote Raadt, en de keur-heeren loten andermaal om de twaalf gulde kogelen. Deze twaalf nieuwe

keur-

keurheeren derhalven benoemen vyf en twintig andere keurheeren; de eerste drie, en de overige elf ieder twee; zo nochtans, dat elk acht stemmen moet hebben. Dit geschied zynde, wordt den groten Raadt andermaal kennis gegeven, gelyk by de veertig heeren geschiedt was. Deze vyf en twintig nu verkiezen by het lot negen uit het midden van hen; deze wederom vyf en veertig andere, ieder vyf persoonen. Deze worden wederom tot elf vermindert; en deze verkiezen eindelyk de rechte keurheeren, een en veertig in getal. Deze van den groten Raadt bevestigt zynde, verkiezen den Doge. Tot welken einde ze zich in het paleis van St. Marcus opsluiten, alwaar ze byna gelyk de kardinalen in hun Conclave gehandelt worden, zonder daar uit te mogen gaan vooraleer de verkiezing geschied is. Hoewel deze verkiezing selden lange duurt, nochtans zyn de keurheeren wel eens vyf of zes maanden lang bezig geweest, vooraleer zy het wegens de verkiezing konden eens worden, nademaal hy, die tot Doge verkoren wordt, van de een en veertig stemmen ten minste vyf en twintig hebben moet. Zo dra als de hertog verkoren is, vertoont hy zich aan 't volk, staande in een grote kom, die tot dien einde in het Tuighuis bewaart wordt, moetende van omtrent twee hondert arbeidslieden daar uit gehaalt worden, om deze plegtigheit te verrichten. Hier in zit de Doge, en achter hem staat iemandt zyner kinderen, of naaste bloedverwanten. Van daar werpt hy zilver en goud geldt uit twee bekkens onder het volk, zo lange als hy rondom het plein van St. Marcus gedragen wordt. Hy heeft een byzondere kleding, dragende een soort van een muts, *il Corno* genaamt, zynde rondom met een reie paarlen bezet. Deze zyn zo groot als een hazelnoot. De robyn boven het voorhoofdt wordt op hondert duizend kronen geschat. Boven op is een der fraaiste diamanten van Europa. Hy voert wel den tytel van *Serenita*, die by de Venetianen voor hoger gehouden wordt als *Altezza*, maar zyn gezag is zeer bepaalt, zo dat hy zonder toestemming van den groten Raadt en *Pregadi* niet het minste doen kan. En hier om is 't, dat hy gemeenlyk de mondt van den Staat genaamt wordt. Alle staatsgeschriften, en ordonnantiën, ook commissien van gezanten, geschieden in den name van den Doge. Hy laat ook op zynen name geldt slaan; hoewel zonder zyn beeldtenisse. Hy verleent den vreemden gezanten gehoor, maar kan hen niet anders als in generale termen antwoorden. De missiven van andere potentaten worden wel aan hem gericht; doch hy bestaat de zelve zonder voorkennis van den Raadt niet te openen. Hy is het hoofdt van alle vergaderingen; doedt ook het voorstel in den groten Raadt, waar in hy twee stemmen heeft; in den Pregadi, en den Raadt der Tienheeren. Als hy in de vergadering komt, staan ze alle voor hem op, en ontdekken zich, doch hy ontdekt zich voor niemandt, als voor afgezanten, die hy audientie geeft; hy neemt ook zyn *Corno* voor niemandt af. Hy vergeeft alle bedieningen der kerk van S. Marcus, is protector en voogdt van het klooster *delle Virgini*, welker abdis hem haren *Padre* noemt, en van niemandt anders afhangt. Zyne jaarlyksche inkomsten zyn 14 tot 15000 Ryksdaalders; daarentegen moet hy jaarlyksch vier gastmalen houden, en alle *Nobili* daar op nodigen. Maar zyn meeste voordeel bestaat in de collatie der geestelyke ampten. Zyne gewone hofhouding is niet prachtig, maar bestaat enkel uit twee kamerdienaars, vier *gondolieri*, of roeiers, en zommige andere bedienden. Doch de bedienden, die hem in openlyke plechtigheden opwachten, betaalt de republyk. Zyne familie is van de kleder-orde en andere ceremoniën vry, doch zyne kinderen worden, zo lang als de vader leeft, buiten alle bedieningen gesloten, en kunnen ook tot gene kerkelyke ampten bevordert worden. Zyne gemalinne wordt maar voor de voornaamste *Gentildonna* gehouden; hoewel hy ze kan laten kronen. Doch dit geschiedt selden, aangezien deze plechtigheit wel 100000 Scudi kost. Hy durft buiten toestemming der hoge Raden niet buiten de stadt Venetië gaan, en men geeft nauwkeurig acht op al zyn doen. Hy kan voor de Tienheeren geroepen, en naar bevinding van zaken afgezet worden. Ja, wanneer zelfs na zyn doodt bevonden wordt, dat hy kwalyk geregeert heeft, worden zyne erfgenamen in een zware boete geslagen. Ingeval iemandt de hoge bediening van *Doge* of hertog weigert aan te nemen, die wordt voor altoos uit den Staat gebannen, en alle zyne goederen aangeslagen. Sterft een *Doge*, zo wordt hy op gemene kosten van den Staat prachtig begraven. Des zelfs ridder maakt de doodt bekent, verzelt zynde van alle schildknapen der republyk. Daar op worden alle klokken geluid, en het plein van St. Marcus met zwart behangen. In de zaal *dello Scudo* wordt een praalbedt van goud laken gemaakt. Hier op wordt het beeldt van den overleden met de hertogelyke mantel en hoedt, den degen op de borst, maar de sporen verkeert aangedaan, gelegt. Van daar wordt het in de audientie-zaal, en dus verder in de kerk gebragt. Hier wordt in het byzyn van het Kapittel een lofrede gehouden, het wapen van zilver opgehangen, en een grafschrift gemaakt. Andere kerken, in welke de lykdienst geschiedt, plegen ook in 't zwart behangen te worden, meer dan een *castrum doloris* opgerecht, en onder een grote menigte van fakkels en waschkaarssen het zo genaamde *Venerabile* ten toon gestelt. By de begraffenis verschynen de Senatoren in rood gewaadt, om dat de Republyk onsterfelyk is. Aan de gemeente wordt vergunt de waschkaarssen en het *castrum doloris* af te nemen, en onder hen te verdeelen. Gemeenlyk worden aanstonts na de doodt van den *Doge* drie *Inquisitores* aangestelt, die des zelfs gehouden gedrag onderzoeken, de klagten aanhoren, en den genen, die ongelyk geleden hebben, recht doen. Het *Interregnum* duurt doorgaans niet langer als 8 dagen, gedurende welken tydt gene staatsvergaderingen gehouden worden. By ziekte of afwezendheit van een Doge wordt zyn plaats door een der hoge Raden als *Vice-Doge* bekleed. Doch deze plaatst zich niet op den hertogelyken stoel, draagt geen *Corno*, noch laat zich *Serenissimo* noemen.

De hoge Raden, *Consiglieri della Signoria*, of *di Sopra* genaamt, worden den Doge toegevoegt, en moeten met hem, en met de drie *capi di Quarantia*, of directoren der kriminele zaken, over zaken, die in de Raadsvergaderingen staan voorgedragen te worden, raadplegen. Dit geschiedt in het byzyn van een geheimschryver, *alla voci* genaamt, om dat hy de proclamatiën der Magistraatspersoonen, en het besluit van den groten Raadt overluid lezen moet. Vervolgens openen zy ook de missiven aan de *Signoria*. Zy ontfangen de requesten, die tot den groten Raadt behoren, en die zy, ingeval de zelve niet in de behoorlyke form opgestelt zyn, verscheuren mogen. Voorts geven zy privilegiën, en benoemen zekere commissarissen in zaken van een gerechtelyk geschil. Daarenboven zitten zy in alle collegiën boven aan, doen aldaar het voorstel, en geven gedurende de afwezendheit van een Doge ten tyde van een tusschenregering bevelen aan alle zogenaamde *Podestaten* of regeringen, bevelhebberen over het leger te water en te lande. Deze bediening duurt maar een jaar; hoewel eigentlyk een opper-Raadt niet langer als 8 maanden in het collegie blyft, wanneer hy in de *Quarantia* moet gaan, en zich *al Banco d'Abasso*, gelyk zy het noemen, begeven. Hunne kleding is altydt rood, op boete van 25 dukaten; ten ware een nabestaande bloedverwant van hen gestorven was, in welk geval zy vier weken in 't zwart mogen gaan. Gedurende de tusschenregering blyven zy in 't paleis van St. Marcus, en ontfangen de gewone rouwbeklagten over de doodt van den Doge. De drie hoofden der presidenten van de *Quarantie* zitten in het collegie, om ten allen tyde te beletten, dat 'er gene nadeelige besluiten genomen worden. Deze zyn maar twee maanden in dit collegie, worden *Excellentissimi* genaamt, en gaan in 't violet. Zy hebben ook het opzicht over het gedrag der opper-Raden, en hunne tegenwoordigheit is in het collegie zo noodzakelyk, dat, wanneer zy alle drie afwezend zyn, niets in omvrage kan gebragt, veel min eenig besluit genomen worden. De zes *Savi grandi*, of grote staatsministers, die de *Pregadi* verkiest, hebben zitting en stem in het collegie, en representeren den *Pregadi*. Deze hebben de meeste zaken, die tot den *Pregadi* behoren, te verrechten, en een onder hen heeft by beurten zyne weke, die dan het voorstel doedt, en met zyne collegen een gevoelen ontwerpt, waar aan zich de *Pregadi* doorgaans gedraagt, en op wiens besluit de zake werkstellig gemaakt wordt. De bediening van deze duurt zes maanden. De procurators van St. Marcus staan doorgaans naar deze bediening, als door welke hunne waardigheit meer gezag erlangt. Geen gezant wordt naar eenig buitenlandsch hof gezonden, ten zy hy alvorens *Savio grande* geweest zy. De vyf *Savi di Terra Ferma* worden insgelyks van den *Pregadi* verkoren, en hebben zitting in de zelve. De eene wordt genaamt *Savio alla Scrittura*, of opperkrygs-Raadt. Deze heeft het bewindt, dat hy de bevelen aan de officieren te water en te landt afzendt; woont de monsteringen by; en bezorgt de anneminge en afdankinge der soldaten. Hy is ook de opperrechter van alle militaire personen. In civile en kriminele zaken, die by appel aan hem komen, wyst hy het vonnis. De tweede is *Savio Cassiere*, of opper-krygs-betaalmeester. De derde is *Savio delle ordinanze*. Deze heeft de directie over het krygsvolk in *Terra Ferma*. De twee overige hebben gene afzonderlyke bedieningen, maar arbeiden met de drie voornoemde, en vervangen de zelve in hunne afwezendheit; hoewel zy in den *Pregadi* gene eigentlyke stem hebben. Daar na volgen de *Savi degli ordini*, zynde jonge edellieden van den eersten rang, die wel in het collegie zitten, en alles aanhoren, maar gene stem hebben. Zy zyn daar enkel en alleen om zich in staatszaken te oeffenen. Maar ingeval zy iets willen voordragen, moeten ze opstaan, en zich ontdekken. Zy worden anderzins *Savi di Mare* genaamt, aangezien zy de zeezaken onder handen hebben; zo nochtans, dat zy onder de correctie der andere *Savi* staan.

Oudtyds was 'er maar een *Procurator* van St. Marcus, tot den jare 1231, toen de Procurator *Philippo Memmo* zich als gezant naar Constantinopel begaf, wanneer een tweede verkoren wierdt. Wanneer nu de schatten van St. Marcuskerk en de gebouwen vermeerdert wierden, stelde men in den jare 1259 een derden aan. Drie jaren daar na wierdt de vierde aangestelt. Toen men bemerkte, dat deze waardigheit van de groten gezocht wierdt, is het getal nog vermeerdert, en die tytel aan mannen van verdiensten gegeven. In de XVII eeuwe wierden 'er verscheide voor een grote somme verkoren, zo dat het getal van buitengewone procuratoren dikwils zeer groot is. In den jare 1672 wierden 'er vyf en dertig getelt. De geborene *Nobili* plegen 30000 dukaten voor deze waardigheit te geven. In tegendeel moeten de generi, welke den adeldom met geldt verworven hebben, wel 60000 dukaten daar voor geven. De ordinaire procuratoren, die *Procuratori delli meriti*, of van verdiensten genaamt worden, zyn maar negen in getal, volgens een ordonnantie, gemaakt in den jare 1672, te weten drie in elke *Procuratura* of kamer. De eerste is *Camera di Sopra*, en heeft het bewindt over de kerk van St. Marcus, en over de hertogelyke kapel; de tweede is *Camera di Citra*, administrerende de geestelyke goederen en stichten aan deze zyde der golf van Venetië. De derde wordt genaamt *Camera di Oltra*, aan welke het opzicht der stichten en kerkgoederen aan de overzyde der voornoemde golf is toevertrouwt. Ingeval een Procurator van St. Marcus sterft, dan wordt de klok, genaamt *Trottiera*, die in het paleis hangt, geluid, en de vergadering belegt om een opvolger te verkiezen, aangezien de plaats moet vervult worden vooraleer de gestorven begraven wordt. De buitengewone procuratoren genieten de zelve eer, behalven dat hunne plaats niet weder mag vervult worden. Zy zweren, dat ze den Godsdienst zullen bewaren, en uitbreiden; dus ook, dat ze het gemene welzyn van den staat zullen bevorderen. Zy

heb-

hebben het opzicht over de aalmoezen, hoſpitalen, en kloosters. Zy hebben hun paleis naby het plein van St. Marcus, en vergaderen gewoonlyk Dingsdags, Donderdags en Zaturdags. Aangezien de bibliotheek naby hun vertrek is, zo hebben zy ook het opper-opzicht over de zelve, en het recht om de profeſſoren in de Rechten, Medicynen, en Philoſophie te benoemen. Twee van hen hebben ook altydt het opzicht over de akademie van Padua. Hun gewaadt is een lange zwarte rok met mouwen. Doch by gelegenheit van zonderlinge plegtigheden dragen ze ook een karmoſynfluweelen rok; en ingeval zy ridders van de orde zyn, ook het ridderlyke ordenteken. Voorts zyn ze de voornaamſte Raadsheeren, en hebben den rang boven alle andere *Nobili*, of edelen.

Het collegie der *Tienmannen* wierdt eerſt in de XIV eeuwe enkel tegen de genen aangeſteld, die aan de zamenzwering van *Bajamont Tiepoli* bevonden wierden ſchuldig te zyn. Naderhandt is dat collegie niet alleen gecontinueert, maar des zelfs leden hebben zich thans meer macht aangematigt; als, by voorbeeldt, het kennis nemen en ſtraffen van allerlei openbare misdaden, oproer, malverſatie in openlyke bedieningen, valſche munt, het heimelyk vermoorden van een Nobili, kettery, Sodomie, en diergelyke zonden. Zelfs hebben ze zich in de gewigtigſte ſtaatszaken willen ſteken, doch dit is hen belet. Deze Tienmannen zyn edelen van den eerſten rang, en worden jaarlykſch door den groten Raadt verkoren, en wel uit tien verſcheide familiën, nademaal de een den anderen in den bloede niet mag beſtaan. De Doge komt met zes *Conſiglieri* in dezen Raadt, en is voorzitter in den zelven. Hoewel de tien edelen ook zonder hem een volſtrekt gezag hebben. Zy zyn zeer geſtreng, en men kan van hen aan geen hoger collegie appelleren. Alle buitenlandſche ſtaatsbedienden, als kapiteins en generaal-proveditoren ter zee, podeſtaten, gouverneurs, en andere officieren, moeten voor dit hoog gerecht van al hun doen en laten rekenſchap geven, en worden ingeval van misdaden zeer hard geſtraft. Zy gebruiken drie ſtaats-inquiſiteurs, te weten twee van het tiental, en een hertoglyken Raadt. Deze drie het eens zynde hebben de macht om den Doge zelfs te laten ſtranguleren, zonder toeſtemming van den *Pregadi*. Maar ingeval ze verſchil onder malkander hebben, verlaten ze het aan het collegie der tien edelen. Deze hebben overal hunne verſpieders, en kunnen, zo dikwils als het hen behaagt, in 't vertrek van den Doge gaan, en des zelfs ſchriften onderzoeken. Zo dra iemandt maar een verdacht woordt zich heeft laten ontvallen, of anderzins iets tegen den Staat gedaan, waar van de zelve een kwaad vermoeden opvat, worden maar twee getuigen vereiſcht, die geconfronteert worden, of by gebrek van die het aanbrengen der verſpieders; waar op hy veroordeelt, en in zee geworpen wordt. Doch de Nobili moeten eerſt hunne defenſie inbrengen, zo zy mogten beſchuldigt worden. Ieder maandt wordt het lot over drie directeurs, *Capi-Dieci* genaamt, getrokken. Deze openen alle ſchriften, die aan 't gerecht komen; brengen den inhoudt aan hunne collegen; horen de getuigen, en werpen de verdachten in hechtenis. Onder deze drie heeft ieder zyne weke. Maar het collegie van de Tien vergadert 's weeks maar twee maal; doch de voornoemde *Capi-Dieci* kunnen wegens gewigtige zaken meermalen vergaderen. Zy hebben zitting en ſtem in den *Pregadi*; dragen een violet-kleurden rok, met wyde mouwen. Hun collegie wordt *Eccelſo* genaamt.

Daar zyn drie hoven van juſtitie, *Quarantie* genaamt, om dat elk hof uit veertig leden beſtaat. Het eerſte is het nieuw civiel-gerecht. Hier worden alle burgerlyke zaken, die van buiten de ſtadt derwaarts gebragt worden, beſliſt. Het tweede is het oude civiel-gerecht, alwaar de civile zaken van ſubalterne binnen Venetië zelf beſliſt worden. Het derde is het krimineel ondergerecht, in het welke alle misbedryven, behalven majeſteit-ſchennis, die alleen voor het collegie der tien edelen behoren, afgedaan worden. Dit laatſte is daarom aanzienlyker, doordien alle des zelfs leden in den Pregadi zitting en ſtem, en des zelfs Capi, met de opper-Raden, een gelyk recht in het collegie der Tienmannen ten opzicht der edelen hebben, dat is deze Quarantie ten opzicht van alle onderdanen van den Staat. De leden van deze drie hoven van juſtitie zyn maar 8 maanden in een *Quarantie*; alsdan klimmen ze, te weten uit het nieuwe in het oude collegie, en wederom hier uit in de kriminele kamer. Zy hebben ook een byzonder middel uitgevonden om alle geheimen te ervaren, dat ze *denuncie ſecrete* noemen. Te weten, aan het paleis van St. Marcus, en andere gebouwen van overheden ziet men hier en daar ſtene hoofden, en gapende muilen, in welke een ieder, zonder zynen name te noemen, ſchriftelyke boodſchappen kan werpen, die, ingeval zich iemandt aanmelden wil, rykelyk beloont worden.

De grootkancelier is gelyk als een Doge der burgery, en heeft een zonderling aanzien. Hy wordt van den groten Raadt verkoren, en uit de geheimſchryvers genomen. Voorts is hy ten aanzien zyner bediening een ridder, en wordt *Excellenza* genaamt. Ook heeft hy den rang boven alle Senatoren en overheden der ſtadt, behalven de opper-Raden, de *Signoria*, en *Procuratori di S. Marco*. Hoewel dit alleen van zyne amptszaken te verſtaan is; want behalven dien moet hy voor alle *Nobili* wyken. Het ſtaat hem vry in alle collegiën en Raadsvergaderingen tegenwoordig te zyn. Men geeft hem ook den inhoudt van alle miſſiven te kennen; zonder nochtans dat hy in eenig collegie ſtem heeft. Hy is grootzegelbewaarder, en het hooft of directeur der ſecretariſſen, die nevens hem het ligchaam der burgery vertonen. Hy vermag het purper dragen, zo wel als de Doge, en heeft nog meer privilegiën als de adel. Zyne jaarlykſche wedde bedraagt meer dan 30000 dukaten, zonder het buitengewoon voordeel, dat ook wel 10000 dukaten opbrengt. Na zyn doodt wordt hem byna de zelve eer als den Doge aangedaan, en hy wordt op koſten van den Staat begraven. De geheimſchryvers zyn van driederlei ſoort. De eerſte noemt men *Secretarii del Conſiglio di Dieci*. Deze zyn maar vier in getal. De twede worden genoemt *Secretarii del Pregadi*, en zyn vier en twintig in getal. Deze moeten allerlei ſtaatszaken afvaardigen, en worden ten dele ook aan buitenlandſche hoven, en als legations-ſecretariſſen gehouden. Het derde ſoort beſtaat uit des hertogs geheimſchryvers of notariſſen. Deze zyn weinig in getal, en behandelen rechtszaken, maken inſtrumenten, kontracten, teſtamenten, enz. Alle ſecretariſſen hangen van dat collegie af, dat wy boven der tien edelen genaamt hebben, van het welke zy, in geval van wanbedryf, ſtrengelyk geſtraft worden.

De voornaamſte overheden zyn de drie *Avogadori* of opper-fiskalen, die in kriminele zaken de aanklagte doen. Uit deze drie moet ten minſte een by alle overleggingen in den Raadt en *Pregadi* tegenwoordig zyn. Zy vermogen de nieuwe ordonnantiën, ingeval de zelve met de oude wetten ſtryden, tegenſpreken, en maken, dat de zake nader overwogen worde, het welk zy *intromittere* noemen. De twee *Cenſori*, of tuchtmeeſters, oordelen over zaken, rakende het huurloon, dieftal, en buitenſporigheden der gondoliers. Voorts verhoeden zy ten einde by het vergeven van bedieningen gene kunſtenaryen gepleegt worden. De drie penſionariſſen (*Syndici*) zien toe, dat de ſecretariſſen, procureurs, gerechtsheeren, copiiſten, en anderen, niet meer eiſchen als hun gezette ſomme. De zes kriminele nachtrechters, zynde van adel, ſpannen hunne vierſchaar over nachtelyke ſtraatſchenders, en dieven, over brandſtichters, dubbelgetrouwde, menſchenrovers, verkrachters van vrouwen of maagden, ook Joden, die met Chriſtinnen in onkuiſchheit leven. De zes burgerlyke nachtrechters zitten over nachtzaken, die niet krimineel zyn. De drie *Proveditori del commune* hebben het opzicht over de zuiverheit der ſtadt, verbetering der bruggen, wegen en ſtraten. De drie *Proveditori der domeinen* hebben het opzicht over alle domein-goederen, behalven die van den Staat. Zy onthalen ook de vremde prinſſen, afgezanten en andere voorname heeren, uit name der republyk. Zy zyn het ook, die hen de gewone geſchenken aanbieden. De drie *Proveditori alle ragioni nuove* hebben het opzicht over de pachters. De vier *Proveditori alla giuſtizia vechia* ſtraffen de genen, die valſche el, maat, en gewicht gebruiken; tazeren de vruchten, en viſſchen, die de viſſchers, ſtaande blootshoofds, moeten verkopen, om ze niet te duur te verkopen. Voorts beſliſſen zy ook de geſchillen in handwerkszaken. De drie *Proveditori alla giuſtizia nuova* hebben het opzicht over de herbergen en gaſthoven. Daar zyn ook drie *Sopra Proveditori*, die de ſtadt van allerlei behoeftens van granen en mondkoſt voorzien. Onder deze ſtaan drie andere *Nobili Proveditori alle biade*, en twee magazynheeren, *Signori al formento* genoemt. Boven dien zyn 'er vier *Proveditori* over het zout geſteit. Drie *Nobili* dragen zorge voor de gezondheit. Drie *Reformatori delle Pompe* hebben het opzicht over de onnodige pracht in eeten, drinken, en kleding. Voorts zyn 'er nog drie opzienders over de monniken-en nonnenkloosters. De overige zyn van minder belang. De overheden en bevelhebbers ten platten lande en in de buitengeweſten zyn de *Podeſta* en *Capitani dell' arme*. De eerſtgenoemde oordeelen over ſtaatszaken, de andere hebben het bevel over de krygsmacht. Van hun vonnis apelleert men aan de *Auditori nuovi* te Venetië, of aan de nieuwe civiel-quarantie.

De adel wordt in drie claſſen verdeelt. Tot de eerſte claſſe behoren de familiën der *nuovi Tribuni*, die de keurheeren van den eerſten Doge geweeſt zyn, waarom ze ook *Elettorali* genaamt worden. Zodanige zyn, by voorbeeldt, de Contarini, Moroſini, Balovari, Tiepoli, Michieli, Sanuti, Gradenighi, Memmi, Falieri, Dandoli, Polani, Baruzzi. Deze geſlachten worden boven alle andere tot hoge eerampten bevordert. Daar na volgen nog vier andere, die in oudheit den eerſten niet veel wyken; te weten de Giuſtiniani, Cornari, Bragadini, en Bembi. Hier by komen nog acht andere huizen, onder welke de Quirini, Delfini, Soranzi, Zorzi, en Marcetti vermaard zyn. De twede claſſe heeft haren oorſprong van het *Serrar del Conſiglio*. Want wanneer de Doge Gradenigo het Conſiglio inſtelde, en verordende, dat het by de familiën, by welke het zelve in dien tydt was, zoude blyven, en dat zy den adelſtandt zouden behouden, ontſtondt de twede claſſe van den adel, die toen in het gulde boek wierdt ingeſchreven. Van deze bloeien tegenwoordig nog meer dan tachtig, onder welke de voornaamſte zyn de Mocenighi, Capoli, Foſcarini, Foſcari, Grimani, Gritti, Guſſoni, Loredani, Donati, Malipierri, Nani, Peſari, Piſani, Priuli, Ruzzini, Sagredi, Valieri, Venieri, Baſadonna. Hier toe worden ook dertig familiën geteit, die na den oorlog met Genua in den jare 1380 onder de Venetiaanſche edelen wierden aangenomen, om dat ze gedurende den voornoemden oorlog de Venetianen met geldt onderſteunt hadden. Van deze zyn reets elf uitgeſtorven. Onder de overige zyn de Treviſani, Vendramini, Renieri, Giuſti, en Paſqualighi de voornaamſten. De derde claſſe beſtaat uit zulke, die hun adel voor geldt gekocht hebben, het welk voor honderd duizend dukaten geſchieden kan. Onder deze zyn vermaard de Labbia, Viedeman, uit Duitſchlandt geboortig, Ottoboni, Zanobri, Fini, Manini, Gambara, Fonſeca, en andere meer. Doch deze worden tot de voornaamſte bedieningen der Republyk nog niet toegelaten. Maar het ſtrekt den Venetiaanſchen adel tot gene kleine eer, dat verſcheide gekroonde hoofden, ook Duitſche en andere vorſten, dien aangenomen hebben. Dus is, by voorbeeldt, Henrik de III, koning van Vrankryk, in den hogen Raadt zelf tegenwoordig zynde, met eenparige ſtemmen onder de Nobili ontfangen.

Wat den geeſtelyken ſtandt betreft, moet men weten, dat Venetië van een patriarch beſtiert wordt. Deze uit den Venetiaanſchen adel door den Pregadi verkoren zynde, wordt van den paus bevestigt, hoewel hy van den Roomſchen ſtoel eigentlyk niet afhangt. Waarom hy alleenlyk in zyn tytel ſchryft, *Divina miſe-*

ra-

ratione Venetiarum Patriarcha, zonder, gelyk andere prelaten doen, *Sanctæ sedis Apostolicæ gratiâ* daar by te voegen. Hy is primaat van Dalmatië, en metropolitaan, ook over de aartsbisschoppen van Kandië en Corfu, en de bisschoppen van Chiozza, Torcello en Caorle. Doch de hertoglyke kerk van St. Marcus erkent hem daar niet voor, als hebbende haar eigen bisschop, *Primicerius* genaamt, die met een myter, of bisschoppelyke muts, een bisschopsstaf en ring voorzien is, den zegen uitspreekt, en van de vier mindere ordens disponeert. De patriarch en primicerius zyn altydt Venetiaansche edelen, gelyk ook de aartsbisschoppen van Kandië en Corfu, nevens de bisschoppen van Trevigo, Padua, Vicenza, Verona, Brescia en Bergamo. De Republyk heeft nog een tweden patriarch in hare landen, te weten dien van Aquileja, wiens setel te Udine in Frioul is, aangezien de stadt Aquileja zelf onder het gebiedt van den keizer staat, die uit dien hoofde het recht der benoeming van dezen patriarch eischt. Doch de Venetianen hebben een middel uitgevonden, waar door verhoed wordt, dat deze plaats nooit vakant is, aangezien ze den patriarch de macht geven om een coadjutor te verkiezen, die aanstonts van den Raadt bevestigt wordt, en den name van *Eletto d'Aquileja* voert. De patriarch van Aquileja is primaat van Istrie, en metropolitaan der bisschoppen van Trevigo, Ceneda, Bellune, Feletri, Concordia, Padua, Vicenza, Verona, Capo d'Istria, en voorts van Frioul en eenige keizerlyke erflanden. De Pregadi hadt eertyds het recht, alle deze, en andere bisschoppen en abten in het Venetiaansche gebiedt te benoemen; doch hy stondt daar van af in de vredenstraktaten van den jare 1510 met paus Julius den II. om hem van de Cambresische ligue af te trekken. Naderhandt poogden de Venetianen dit recht weder te erlangen, gebruikende daar toe de gelegenheit, toen de kerk te Trevigo vakant was, welk recht van vervulling zy zich aanmatigden toen paus Clemens de VII door keizer Karel den V gevangen was: doch wanneer die paus weder op vrye voeten gestelt was, zondt hy den bisschop van Siponte naar Venetië, die te wege bragt, dat de Venetianen in den jare 1530 het voornoemde recht aan den paus wederom afstonden, mits dat de paus zich verbondt, geen anderen, als een Venetiaansch onderdaan aan te stellen.

De geestelyken worden buiten alle staatkundige raadslagen gesloten, mogen ook buiten toestemming der Republyk gene onroerende goederen bezitten, waar over de Republyk met paus Paulus den V vele geschillen gehad heeft. De Roomsche Godsdienst is wel de voornaamste in den ganschen Staat van Venetië, nochtans wordt den Grieken en Armenieren de vryheit van Godsdienstoeffening volgens hunne kerkplegtigheden toegestaan. De Joden hebben binnen Venetië zeven synagogen. De Protestanten oeffenen hun Godsdienst heimelyk. Doch de Luthersche regimenten worden in hun Godsdienst niet gestoort.

De Inquisitie bestaat uit geestelyke en wereldlyke leden, en is op verre na zo scherp niet als in andere landen van Roomsche machten. De Joden en Grieken zyn daar van uitgezondert.

St. Theodorus was de eerste patroon van Venetië, maar sedert de overblyfselen van St. Marcus den Evangelist, volgens de Roomsche overleveringe, van Alexandrië derwaarts gebragt waren, hebben de Venetianen dezen patroon tot hun beschermer aangenomen. De kerk van St. Marcus is van marmer, en in vyf delen verdeelt, die alle met loot bedekt zyn, en met Mosaïsch werk geplaveit, ook met jaspis en porphyrstenen overheerlyk ingelegt. Het hoog altaar wordt van vier grote pylaren ondersteunt, waar in de geschiedenissen des Ouden en Nieuwen Testaments met verheven arbeidt vertoont worden. De Sakramentskapel rust op grote pylaren van marmer, die gezegt worden in Salomons tempel geweest te zyn. Hier in rust het lyk van den heiligen Marcus, nevens vele andere reliquien, rykelyk met edelgesteentens versiert. Deze kerk heeft vyf deuren, van klinkklaar koper, alle naar de plaats of plein van St. Marcus. Boven de voornaamste deure staan vier paarden van koper verguld, zynde zo groot, en van de kunst, als die, welke den triomfboog van Nero voorttrokken, toen die keizer in zegepraal van de overwinning der Parthen wederkwam.

De Republyk van Venetië is een vrye Staat, en eischt de souvereine macht over de Adriatische zee. Voorts is ze zeer machtig. Hare jaarlyksche inkomsten worden op de volgende wyze ingericht. Het hertogdom van Venetië brengt aan tol, konvoy, licenten, imposten en schattingen drie millioenen Venetiaansche dukaten op, behalven den impost op het zout, die ook op een millioen geschat wordt. De Tarviser Mark wordt op twee maal honderd en tachtig duizend dukaten geschat; het gebiedt van Padua op vier maal honderd duizend; het gebiedt van Crema op honderd en zestig duizend; dat van Brescia op twaalf maal honderd duizend; het graafschap Rovigo op honderd en veertig duizend, en Frioul op vier maal honderd duizend. De Waterlanders, onder welke die van Istrië, de delen van Dalmatië, Albanië, en de eilanden geteld worden, schat men op acht maal honderd duizend; en dus zamen op acht millioenen twee maal honderd en veertig duizend dukaten. Boven dien zyn nog de buitengewone middelen van allerlei nieuwe imposten, tienden van geestelyke goederen, kooppenningen, konfiskatie, geldboeten, en meer diergelyke niet gering. In tydt van oorlog weet de Republyk door het verkopen van den adelyken standt en het ampt van procurator van St. Marcus, het verlenen van allerlei privilegien, imposten op vremde waaren, en van de Joden zo veel geldt te verzamelen, dat het niet nodig is de onderdanen lastig te vallen. Hoewel men niet ontkennen kan, dat de Republyk eertyds meer inkomsten gehad heeft, en dat haar door het verlies van het eilandt Kandië, en door het ontdekken van de Oost-en West-Indien eenige millioenen onttrokken zyn. Want zy voorheenen het monopolie der Oost-Indische waaren hadt, die over Aleppo en Alexandrië naar Venetië gevoert wierden.

Voorts dient ook tot bevordering van de commercie de zogenaamde Banco di Giro, waar in een ieder zyn kapitaal kan leggen. Hoewel daar in niet meer dan vyf millioenen dukaten ontfangen worden. Over deze finantiën zyn drie opper-opzienders, genaamt *Governatori dell Entrate*, gestelt, onder welke alle rekeningsbeampten, ook de drie ontfangers generaal, *Camerlenghi del commune* genaamt, staan.

De gewone landmilitie bestaat uit 80000 man voetvolk. Een ander ligchaam noemen zy *Gernide*, zynde het uitschot van *Terra ferma*, ten getale van veertien of vyftien duizend man. Deze bestaan uit boeren. Doch deze kosten den Staat niet veel, aangezien de bevelhebbers een geringe soldy ontfangen, en de gemenen weinig vryheit genieten. Zy moeten op ieder ontbodt gereed zyn, en worden niet tot het gevecht, maar tot 't bewaren der bagage, enz. gebruikt. Een ander soort, *Capelleti* genaamt, is van een beter conditie, wordende in de beste sterktens gelegt. Twee compagniën dienen te Venetie tot bezetting van het paleis en plein van St. Marcus. De ruitery bestaat doorgaans uit zes duizend man. Doch in tydt van oorlog worden vele Duitsche regimenten in dienst aangenomen. De Venetiaansche zeemacht is zeer aanzienlyk. Gemeenlyk worden 'er 25 tot 30 galeien, 4 of 6 galeazzen, nevens een groot getal barken en brigantynen onderhouden. De generalissimus is altydt een Nobile, en wordt ingeval van oorlog door den Pregadi over de vloot gestelt. Hy voert een volstrekt gebiedt over alle andere generaalspersonen en kapiteins. Ook heeft hy het opzicht over alle havens en eilanden, doch heeft gene sterke plaats in zyne macht, veel min de krygskas. Ingeval hy een misslag begaat, of een zeeslag verliest, gebruikt men strenge proceduren tegen hem. Zyne bediening duurt niet langer als drie jaren. De *Proveditor generale di Mare* heeft ook een groot gezag, zynde bevelhebber *en Chef* als oudste zeeofficier van de Republyk; als de kapitein generaal niet tegenwoordig, of overleden is. Hy heeft de macht om de officieren te straffen en te belonen, ja zelfs om de Nobili, ingeval ze in gebreke van hun plicht blyven, met de doodt te straffen. Hy vervult de bedieningen van oorlog naar zyn welbehagen met bekwame mannen; heeft ook de krygskas tot zyn dienst; doch moet na verloop van twee jaren van zyne bediening aan den Pregadi rekening doen. Hy heeft zynen gewoonlyken setel op het eilandt Corfu. De generalissimus en proveditor zyn zeer nayverig op elkander, en moeten zich na het einde hunner bediening te Venetië in arrest overgeven. Na dezen volgt de Governadore del golfo, die gedurig een esquader van zes galeien, en eenige jagtschepen in de Adriatische zee eensdeels tegen de zeerovers, anderendeels om op den scheepstol acht te geven, kommandeert. De generaal der galeazzen, van welke ieder gewoonlyk duizend man en honderd stukken kanon voert, is het hoofdt der scheepskapiteinen, of Governadori, die alle van den Venetiaanschen adel zyn. De generaal der gallioenen is de generaal artillerymeester ter zee.

Het generaalschap te lande wordt nooit aan een Venetiaansch Nobile toevertrouwt, maar gedurig aan een buitenlander, met den tytel van *Generalissimo di disbarco*. By dezen voegt de Pregadi twee Proveditori generali, buiten weten van welke hy niets vermag te doen. In des zelfs afwezendheit voert de generaal over het voetvolk, die ook een buitenlander zyn kan, het opperbevel. Na dezen zyn de generaal over de ruitery, de generaal luitenants, de generaal majoors, opperingenieur, en veldtuigmeester.

Het Karneval wordt jaarlyksch te Venetië gehouden, en wel uit een zeker staatkundig inzicht, om dat namentlyk by die gelegenheit vele voorname groten derwaarts komen, en grote sommen verteeren: ook willen zich de edelen, anders niet wel gezien by de gemeente, daar door bemind maken. Het Karneval begint met den tweden Kersdag, wanneer het reets geoorlooft is masquerades te gebruiken, en de tonelen te openen. Alsdan staat alles vry, en een ieder mag zich zo zot aanstellen als hy wil. Speelders en hoeren komen by die gelegenheit in menigte te Venetië. Maar hoe meer Asch-woensdag nadert, wanneer het Karneval eindigt, hoe het buitensporiger toegaat. De *Ridotti* zyn niets anders als speelkamers, alwaar echter niemandt buiten de edelen plaats heeft. By de Operaas en Komedien, die in menigte gespeelt worden, munt de vokaalmuzyk uit. Voorts ziet men 'er allerlei stierengevechten, balen, en andere diergelyke vermakelykheden meer. *M. Antonius Sabellicus Hist. Veneta. Flavius Blondus de Orig. & gestis Venetorum. Bernhard. Justiniani de Orig. Urb. Veneta. Natalis Comes Hist. Veneta. Paruta Hist. Veneta. Maroceni Hist. Veneta. Joh. Bapt. Veri Res Veneta. Petri Bembi Hist. Veneta. Morosini Hist. Reip. Veneta. Nani Hist. Resp. Veneta. Contarenus de Magistr. & Rep. Veneta. Didier la Ville & la Republique de Venise. Amelot de la Houssaye Hist. du Gouvern. de Venise. Europ. Herold P. II, p.* 196.

VENETIË, de hoofdstadt van het Venetiaansche gebiedt, de setel der Republyk, is juist niet aan zee, maar in een moerassigen grondt gelegen, ontstaan uit de overstrominge der zee. De inwoonders noemen dezen grondt Laguna. Doch de zelve is niet overal even diep. Aangezien de stadt Venetië wel anderhalve myl van het vaste landt af gelegen is, zo is de zelve zo te water als te lande byna ongenaakbaar. De straten zyn 'er zeer naauw; de huizen staan op palen; en men vindt 'er verscheide kleine eilandties. De gansche stadt is met kanalen doorsneden, invoegen 'er byna geen huis is, tot het welke men niet zo wel te water als te lande naderen kan. Men gebruikt derhalven een menigte kleine vaartuigen, gondels genaamt, in de stadt. Over de gemelde kanalen zyn 430 bruggen geslagen. Het St. Marcusplein is het voornaamste van alle. Aan den eenen hoek van het

zelve is de St. Marcuskerk, aan den anderen hoek die van St. Geminianus. Aan beide zyden staan de huizen der procuratoren, die alle van marmer op een en de zelve wyze zeer prachtig gebouwt zyn. Aan de eene zyde staat het paleis van den Doge. De St. Marcustoren staat in een hoek, en is 316 voeten hoog. Boven op staat een vergulde engel, die met de vier winden zich omdraait. Het plein, *il Broglio* genaamt, wiens einde aan de Adriatische zee paalt, verstrekt den edelen voor een wandeling, alwaar zich niemandt in hun gezelschap mag voegen. De St. Marcuskerk is wel niet groot, doch zeer ryk van marmer, en Mosaïsch werk, waar in de rotssteen getoont wordt, dien Mozes met zyn staf sloeg. By deze kerk zegt men een schat te zyn, in welken vele kostelykheden, van Constantinopel derwaarts gebragt, getoont worden. Men bewaart hier onder anderen de twee kronen van Kandië en Cyprus, het zogenaamde *Corno* of de muts van den Doge, nevens het Evangelieboek, van S. Marcus, gelyk de overlevering zegt, geschreven. Daar naby is het paleis van S. Marcus, waar in de Doge woont, en de Raadsvergaderingen en rechtbanken gehouden worden. De Bibliotheek is in een procurators huis, tegen over het paleis, aan de andere zyde van het *Broglio*. Hier vindt men verscheide handschriften, door den kardinaal Bessarion aan de Republyk vermaakt, en verscheide fraaie stukken van Titiaan, nevens andere Antiquiteiten. Na de kerk van St. Marcus volgt de Patriarchale kerk, aan S. Pieter toegewyd. Vervolgens eenige andere, welker patronen zommige Heiligen van het oude Testament zyn, als Moses, Job, Samuel, Jeremias, Daniël en Zacharias, nevens een menigte van nog andere, wegens hare heiligdommen, schilderyen en grafschriften vermaart. Men telt in 't geheel 67 parochiekerken, 54 kloosters van mannen, en 26 van vrouwen, 18 oratoriën, 6 collegien, en een menigte hospitalen. De Grieken en Armeniers hebben binnen Venetië ook hunne kerken. De Joden, die in de oude en nieuwe Joden-strate wonen, genaamt *Ghetti*, hebben zeven Synagogen.

Onder vele andere gebouwen is zeer aanmerkenswaardig de brug *Rialto*, gaande over het groot kanaal, en die, hoewel ze tamelyk groot is, nochtans maar uit een eenige boog bestaat. Zy is zeer sterk, en met stenen van wit marmer opgehaalt: op deze brug zyn twee ryen van winkels, die drie straten maken. Aan het groot kanaal staan de beste huizen, van welke zommige van buiten zeer prachtig zyn, voornamentlyk de paleizen van de heeren Pisani, Morosini, Loredano, Morini, Vendramino, en Grimani. Het zogenaamde Duitsche huis is insgelyks aan het groot kanaal gelegen. Hier in worden alle waaren gebragt, die uit Duitschlandt komen, en derwaarts gevoert worden. Het Arsenaal van Venetië is een der fraaiste en grootste van gansch Europa. Men vindt in het zelve omtrent 900 stukken grof geschut, van verscheide grootte, en meer dan voor 30000 man geweer, nevens andere wapenen en oorlogs-gereedschap. Het getal der arbeiders, die dagelyks daar in te werk gestelt worden, voornamentlyk in tyden van oorlog, is van meer dan 1700 menschen, over welke de Amiraglio het bevel heeft. De meesten zyn daar in geboren. In dit gebouw zyn vele grote en voortreffelyke zaalen. Binnen de muren van dit Arsenaal zyn ook de magazynen der schepen, tot welke de smelt-hutte, smids-winkels, het touwwerk, galeazzen, galeien en de Bucentauro behoren. Dit Arsenaal is in de jaren 1507 en 1568 afgebrand, en men verhaalt, dat men het geweldt van het vuur meer dan 40 mylen verre gehoort heeft. Voorts zyn binnen Venetië vele rariteit-kabinetten, voornamentlyk die in het paleis Rosino, in dat van den procurator Giustiniano, de familie Capello, van Morosini, Grimani, Giustiniani, Garzoni en Zani, als mede des grave Taxis. De gondels, doorgaans 35 voet lang, en 4 tot 5 breed, zyn meest zwart, en het vertrek in de zelve, hebbende 4 glasvensters, is zwart behangen. Vreemden kunnen hunne gondels veelverwig behangen laten. *Alberti Descript. Ital. Zeileri Itiner. Italia. Didier la ville & republique de Venise. Misson Reizebeschr. Rogissart. Frischot Relation de la Ville de Venise.*

VENEZUELA, in 't Latyn *Venetiola*, eene provincie in Terra Firma, in Zuid-Amerika, tusschen 't Mar del Nort en nieuw-Andalusië. De hoofdstadt VENEZUELA, of *Caro*, legt op eenige kleine eilanden van het meir Marakaïbo, staat onder de Spanjaarden, en haar bisschop behoort onder den aartsbisschop van St. Domingo. De *Golf van Venezuela*, in 't Latyn *Venetiola Sinus*, is maar een klein gedeelte van 't Mar del Nort, tusschen het landschap Venezuela en de provincie Rio de la Hacha. Deze golf loopt omtrent 27 mylen landwaarts in, en wordt door een kanaal met 't meir Marakaibo vereenigt.

VENIERI, een der voornaamste en oudste geslachten van de Nobili di Venetia. Uit het zelve zyn drie Dogen gesproten. De eerste, met name *Antonius*, kwam in den jare 1382, na de doodt van Michiël Morosini, tot deze waardigheit. Hy regeerde zo streng en onpartydig, dat hy zelfs zyn eenigen zoon ter doodt veroordeelde, of om dat hy eene adelyke juffer hadt geschonden, of het getracht te doen; hoewel naderhandt deze straf, door meerderheit van stemmen, in eene eeuwige gevangenis wierdt verandert. Hy vereenigde zich met Johannes Galeatius Visconti, eerste hertog van Milaan, tegen François van Carraro, heere van Padua. Daar na hielp hy den Griekschen keizer, Emanuel den II, als mede den koning van Hungarië, en naderhandt den keizer Sigismundus, tegen de Turken. Hy stierf in den jare 1400, hebbende tot opvolger Michiël Steno. De twede Doge uit het geslacht der *Venieri* was *François* genaamt. Hy volgde in den jare 1554 op Marcus Antonius Trevigiano, en stierf in den jare 1556, hebbende de republyk, niettegenstaande de naburige onlusten, in rust behouden, waar op in zyn plaats Laurentius Priuli verkoren wierdt. Van den derden Doge uit dit geslacht, genoemt *Sebastiano Venieri*, die in den jare 1577 den hertoglyken troon beklom, volgt hier na een afzonderlyk artykel. Ook heeft dit geslacht vele Procurators van S. Marcus gehad, als in den jare 1266 (wanneer 'er niet meer dan drie op een tydt mogten zyn) *Leonardus*; in den jare 1443 *Lodewyk*; in den jare 1450 *Michiël*; in den jare 1472 *Antoni*; in den jare 1475 *François*; in den jare 1476 (in plaats van den nieuwverkoren Doge Andreas Vendramino) *Benedictus*; in den jare 1489 *Antonius* den II; in den jare 1501 *Marinus*, zoon van Lodewyk, die naderhandt om zyne zwakheit van die waardigheit afstandt deedt, hoewel men hem alle voorrechten van de zelve (behalven alleenlyk de inkomsten) liet behouden; in den jare 1509 *Andreas*; in den jare 1554 *Marcus Antonius*; in den jare 1557 *Bernardinus*; in den jare 1570 *Sebastiaan*, naderhandt Doge; in den jare 1579 *Nicolaus*; in den jare 1620 *Laurentius*; in 't einde der XVII eeuwe *Petrus*; die in den jare 1705 is gestorven, enz. In den beginne der XVII eeuwe was *Marcus Antonius Venieri* generaal in Dalmatië. *Christoffel Venieri* wierdt omtrent dien tydt van de rovers, de Uscochen, gevangen en onthoofd. In den jare 1689 wierdt 'er een uit dit geslacht, zynde buitengewoon kapitein ter zee, voor Napoli di Malvasia met een kanonkogel dood geschoten. Ook is 'er een, met name *Maphaeus Venieri*, aartsbisschop van Corfu geweest; om nu van vele andere grote mannen uit dit huis niet te spreken. Voortyds hebben de *Venieri* het eilandt Paros als een Venetiaansch leen bezeten. *Palatii Fast. Ducal. Andr. Morosini Hist. Venet. Nani Hist. Reip. Venet. Bembo Hist. Venet. Amelot de la Houssaye Hist. du gouvern. de Venise p.* 182, 193, 253, 259, 556. *Idem Hist. des Uscoches p.* 135, 194. *Mercure Historique.*

VENIERI, (SEBASTIAAN) een edele Venetiaan. Hy hadt het opperbevel in het eilandt Corfu, toen hy in den jare 1571, in den ouderdom van 70 jaren, tot generaal van de Venetiaansche vloot verkoren wierdt. Augustinus Barbarigo was zyn amptgenoot. In den slag by Lepanto toonde geen generaal meer dapperheit en beleidt dan hy. Naderhandt trachtte hy het eilandt S. Maur naby de Westkust van Epirus te vermeesteren; doch deze onderneming mislukte hem. Daar op schreef Jakob Soranzo, een van de opzienders der vloot, een goed vriendt van Venieri zynde, aan den Raadt, dat hy zynen behaalden roem door de laatste overwinning door traagheit en onvoorzichtigheit wederom bevlekte. Maar de Raadt, merkende, dat Soranzo naar het ampt van Venieri stondt, verkoos Jakob Foscarini tot generaal, en op dat het niet zou schynen, dat Venieri afgezet was, liet men hem den tytel van opziender generaal behouden, gaf hem het opzicht over de kusten van de golf van Venetië, en beval hem Foscarini niet te gehoorzamen als zy by malkander waren. Na de overwinning by Lepanto wierdt de roem van Venieri zo groot, dat hy na de doodt van Mocenigo in den jare 1577 met eenparige stemmen op den eersten dag der te zamenkomst tot Doge verkoren wierdt. Doch hy stierf in het volgende jaar. *La Spada del Oriente p.* 56. *Gratianus de bello Cyprio.*

VENILIA, eene Nymph, huisvrouw van Faustus, en zuster van Amata, gemalin van den koning Latinus. Zy wordt ook de huisvrouw van Neptunus genoemt, en men wil, dat zy *Salacia* heeft geheten voor dat zy den naam van *Venilia* ontfing, afstammende van 't Latynsche woordt *Venire* (komen) om dat de zee door hare ebbe en vloedt weggaat een wederkomt. *Virgilius l. X. Augustinus de Civit. Dei.*

VENIUS, (OCTAVIUS) een vermaard Hollandsch schilder, was uit een aanzienlyke familie te Leiden gesproten, en wierdt geboren in den jare 1558. Zyne ouders lieten hem by Isaak Nicolaï het tekenen leren: doch by 't opkomen der Nederlandsche beroerten wierdt hy, 15 jaren oud zynde, naar Luik gezonden, om zich aldaar verder te oeffenen. De kardinaal Groosbek, toen bisschop van Luik, gaf hem een brief van voorschryvens naar Rome, alwaar hem de kardinaal Madrucio tot zich nam. Hier begon hy zich op de philosophie, de dicht- en wiskunde te leggen, doch oeffende zich tusschen beide onder Fred. Zuchero in de schilderkunst, en behaalde een zonderlingen roem in Italië. Zeven jaren bleef hy te Rome, en voltooide verscheide stukken. Van daar begaf hy zich naar Duitschlandt, en kwam aan de hoven van Wenen, Beyeren en Keulen. Maar hoewel hem telkens grote voordeelen aangeboden wierden, wilde hy zich echter nergens verbinden. Weder te rug naar de Nederlanden kerende, boodt hy den hertog van Parma, toen gouverneur aldaar, zyne werken aan, nevens zyn portrait, dat naar het leven gemaakt was: de hertog verklaarde hem tot ingenieur en hofschilder. Na de doodt van dezen hertog begaf zich Venius naar Antwerpen, alwaar hy verscheide voortreffelyke stukken schilderde, die nog op den huidigen dag in de voornaamste kerken gezien worden. De aartshertog Albrecht van Oostenryk, opvolger des hertogs van Parma, verklaarde hem tot opziender over de munt. Onderwylen oeffende hy de schilderkunst, maakte de portraiten van den aartshertog en van de Infante Isabella. Voorts schreef hy, ten blyk van zyne bekwaamheit, verscheide werken. De koning van Vrankryk deedt hem grote beloften, indien hy aan zyn hof wilde komen: doch Venius weigerde zyn vaderlandt te verlaten. Hy stierf eindelyk te Brussel 72 jaren oud. Zyne twee nagelatene dochters hebben insgelyks in de schilderkunst uitgemunt. Zyne schriften zyn: *Bellum Batavorum cum Romanis, ex Tacito, cum Iconibus; Historia Hispania Infantum, cum Iconibus; Conclusiones Physica & Theologica, notis & figuris disposita; Horatii Emblemata, cum Notis, Latinè, Italicè, Gallicè, Flandricè; Vita Thoma Aquinatis,* 32 *Imaginibus illustrata. Vasari Vies des Peintres.* Zie ook boven op VEEN.

VENLO, in 't Latyn *Venlona* en *Venlonum*, eene stadt in Gelderlandt, in 't kwartier van Roermondt, aan de Maas, anderhalve myl van Stralen, en een weinig verder van Gelder en Roermondt gelegen. Zy is juist niet groot, maar sterk, en eene bekwame han-

handelplaats, sedert men van de Maas tot aan Rheinberk een kanaal of vaart gegraven heeft, en die twee rivieren daar door zamen verenigt. Venlo was eertyds eene Hanzeestadt, en behoorde tot het hertogdom van Gelder; maar wierdt, nevens dat landt, door keizer Karel den V aan het huis van Oostenryk gebragt. Niet lange daar na kwam Venlo aan de Staten generaal, doch wierdt hen in den jare 1586 door hertog Alexander van Parma ontweldigt. Prins Maurits belegerde de stadt in den jare 1606 te vergeefsch; maar zy wierdt in den jare 1632 door prins Frederik Henrik verovert. Zy wierdt niet lange daar na, te weten in den jare 1637, aan Spanje verkocht, en door het verraadt van den stadvoogdt, Nicolaas van Brederode, aan dien koning overgelevert. In den jare 1646 wierdt ze door de Staten te vergeefsch belegert; maar in 't jaar 1702 veroverden de zamenverbondenen tegen Vrankryk Venlo: doch in 't jaar 1714 wierdt deze plaats by de Badische vrede, hoewel zonder eenig landt, aan 't huis van Oostenryk gegeven. *Guicciard. Descript. Belg. Topograph. Circ. Burgund.* enz.

VENNE, (Adriaan van der) een geacht schilder en dichter, wierdt geboren te Delft in den jare 1589, zynde zyne ouders vermogende lieden, afkomstig uit Brabandt. Naar zommigen is hy van zyne ouders bestelt geweest te Leiden om de Latynsche taal te leren; maar hy leerde met een door 't lezen van de oude poëten zulke fraaie denkbeelden formen, dat hy ook zucht heeft gekregen om de zelve op 't papier, of met verwe af te malen, ten welken einde hy eenen Simon de Valk, meester goudsmidt en schilder, in de arm nam, die hem in de grondbeginselen van de kunst heeft onderwezen. Daar na van voornemen geworden zynde om de kunst met yver te vervolgen, begaf hy zich by Jeronymus van Diest, een fraai schilder in 't graauw, waar by hy een geruimen tydt met yver de kunst voortzette, en naderhandt het door zyn vernuft zo ver bragt, dat zyne kunst in dien tydt den prins van Oranje, den koning van Denemarken en andere vorsten heeft behaagt. Hy was ook een zinryk dichter, gelyk als hy ook zyn ryk vernuft en poëtische vindingen in menigvuldige ordonnantiën, die hy ten dienste van de plaatsnyders gemaakt of getekent heeft, wel heeft laten blyken, inzonderheit aan het dikwils herdrukte rymwerk van den heere *Jakob Cats*, en een groot getal zinnebeelden, die hunne waarde onder de boekminnaars behouden. *Houbraken* I *Deel.*

VENNES, of VANNES, in 't Latyn *Venetia*, en *Dariorigum Venetorum*, de hoofdstadt van neder-Bretagne, aan de golf van Morbiban. Hier is een bisschop, die onder den aartsbisschop van Tours staat. Men ziet daar nog het kasteel Hermine, dat eertyds het paleis der hertogen van Bretagne was. Daar is ook nog de Domkerk van S. Pieter, hebbende een aanzienlyk Kapittel; nevens verscheide andere kerken. Doch de stadt heeft door de oorlogen veel van haren ouden luister verloren. Perpetuus, aartsbisschop van Tours, hieldt te Vennes in 't jaar 465 een concilie, waar van nog zestien kanons in wezen zyn. In 't jaat 1465 hielden verscheide prelaten een vergadering te Vennes over het vervoeren van de overblyfselen van den H. Vincent Ferrier, die in 't voorgaande jaar van paus Calixtus den III gekanoniseert was. *Strabo. Plinius. Casar. Du Chesne. Sammarth. Gall. Christ.*

VENNONES. Dus wierden zekere volkeren genaamt, wonende ter plaatse, alwaar thans 't Valtellin, dat den Graubunderen toekomt, gelegen is. *Delices de l'Ital. P.* I. *p.* 27.

VENONIUS, een Latynsch historieschryver, van wien Cicero, schryvende aan Atticus, *lib.* II. *Epist.* 3, en in zyn werk *De Legibus lib.* I. *cap.* 5. gewag maakt.

VENOSA, in 't Latyn *Venusia, Venusium*, eene kleine stadt in de provincie Basilikata, in Napels, aan de rivier Ofanto, hebbende den tytel van een vorstendom, als mede van een bisdom, onder den aartsbisschop van Matera behorende. *Megiser. Descr. Neap.*

VENTA, een oud beroemd slot, 7 of 8 mylen van Toledo gelegen. Het is de zelve plaats, daar voortyds de Moren de honderd Christen vrouwspersonen, die hen de koning Mauregat van Leon, als ook eenige van des zelfs opvolgers tot schatting leverden, besloten hielden. Na dat de Moren uit Spanje verdreven waren, kocht Zirizco, kardinaal en aartsbisschop van Toledo, in den jare 1573 het slot met zyn toebehoren, bestaande uit verscheide vlekken en dorpen, en stichtte aldaar een klooster voor honderd vrouwspersonen, die uit een ouden Christelyken stam moesten afkomstig zyn, 50 van adel, en 50 uit den burger standt. Naderhandt is dit klooster binnen de stadt Toledo overgebragt, en met nog meer inkomsten voorzien. Men neemt 'er dochters van 7 jaren in, en 't staat haar, tot hare jaren gekomen zynde, vry om 'er in te blyven, of te trouwen, krygende uit de inkomsten van 't konvent 1000 Ryksdaalders, of wel meer tot een bruidschat: want men zegt, dat de jaarlyksche inkomsten van het landt, tot Venta behorende, ruim 15000 dukaten opbrengen. By het begin en aan 't einde van 't bosch Venta staat een grote steen, waar op de gansche geschiedenis der stichting te lezen staat. *Perraults Journaal du Voyage d'Espagne.*

VENTADOUR, in 't Latyn *Ventedora*, *Ventadurea*, of *Ventadorum*, eene kleine stadt in 't Fransche landschap Limosin, aan de rivier Louesse, niet verre van de grenzen van Auvergne gelegen. Oudtyds was 't een vicomté, naderhandt een graafschap. In 't jaar 1578 wierdt het tot een hertogdom, maar in den jare 1589 tot een Pairschap verheven, het welk in 't jaar 1594 den 24 January by het Parlement, en andermaal in 't jaar 1609 bevestigt wierdt. Dit geschiedde ten gevalle van *Gilbert* den III *van Levi*, en des zelfs oudsten zone, genaamt *Annas*. *Du Chesne Recherch. des Antiq. des villes de France* T. I. *p.* 78. *Hadr. Valef. Notit. Gall. Etat de la France de l'an* 1708. *Tom.* II. *p.* 252.

VENTAVON, een dorp in 't Dauphiné, gelegen op een heuvel, drie mylen van Sisteron, Noordwaarts. Een halve myl van deze plaats ziet men aan de Durance de muren van een oud kasteel en eenige kleine gebouwen. Men noemt die plaats *Alamon*, en het is zeer waarschynlyk, dat het der ouden *Alabontis* of *Alapontis*, anders ook *Alabone*, genaamt is, zynde eertyds een klein stedeke. *Baudrand.*

VENTIDIUS BASSUS, een Picentyner, van slechte afkomst, wierdt in den oorlog door Pompejus Strabo nevens zyne moeder gevangen genomen, en voor den zegewagen gevoert. Naderhandt won hy zyn kost met muilesels en wagens te verhuren. Dus ging hy met Julius Cesar naar Gallië, diende naderhandt onder Marcus Antonius, en maakte zich by het leger zo beroemd, dat hy verscheide eerampten te Rome kreeg: want hy was wykmeester, schout, priester, en eindelyk burgermeester. 't Is waar, hy wierdt van den Raadt, nevens M. Antonius, tot vyandt van 't vaderlandt verklaart; maar hy wierdt in 't kort in zyne vorige ampten weder herstelt. Daar op sloeg hy de Parthen tot driemalen, zegepraalde, en wierdt na zyne doodt op gemene kosten begraven. *Aul. Gellius l.* XV. *c.* 4.

VENTIDIUS CUMANUS was stadhouder van Galilea, en wikkelde zich in den oproer, dien de inwoonders tegen de Romeinen verwekten; waarom hy van Quadratus, landvoogdt van Syrië, ter doodt wierdt veroordeelt. *Tacitus Annal. lib.* XII.

VENTOTIENNE, oudtyds *Parthenope*, een klein woest eilandt in de Toskaansche zee, naby de kust van Napels, zeven mylen van de stadt Gaëta. *Baudrand.*

VENUS. Dus wierdt by de oude Romeinen de godin der Liefde genaamt. De dichters voegen 'er by, dat zy uit het zaadt van Cœlus, die van zyn zoon Saturnus ontmant, en zyne zaadballen in zee geworpen wierden, zou voortgekomen zyn; waarom men ook meent, dat ze by de Grieken Ἀφροδίτη, van ἀφρὸς, dat is schuim, genaamt is. Anderen noemen ze eene dochter van Jupiter en Dione. Cicero telt 'er vier, waarom hy de eerste een dochter van Cœlus noemt; de tweede geboren uit het zeeschuim, en de moeder van Cupido; de derde een dochter van Jupiter en Dione, die met Vulcanus trouwde, maar ook met Mars boeleerde; de vierde van Tyrus, genaamt Astarte, die met Adonis trouwde. De eerste en vierde zyn waarschynlyk de Assyrische Venus, die *Urania* of *Cœlestis*, dat is de Hemelsche, genaamt wierdt, en welker Godsdienst uit Assyrië of Babylon in Syrië gekomen is, alwaar ze Astarte genaamt is. Sanchoniathon, een oud schryver uit Phenicië, noemt ze de dochter van Cœlus, en de huisvrouw van Saturnus, by wien ze de zeven dochters, Tytanides genaamt, gebaart heeft. Deze Urania of Astarte was te Ascalon in Phenicië, daar Herodotus gewag van maakt. De Arabieren en Perzen eerden ze insgelyks. De tweede en derde Venus zyn die van Griekenlandt, welker Godsdienst in het byzonder op het eilande Cyprus was, alwaar ze in de stadt Paphos een prachtigen tempel hadt. Men oordeelt, dat ze uit Phenicië derwaarts gekomen is, en dat dit aanleiding tot de fabel gegeven heeft, als of ze uit zeeschuim geboren was. Venus van Cesarea was volgens Pausanias en Hesychius ook uit Phenicie gekomen. Te Rome was een tempel van Venus Libitina. Daar zyn 'er, die Venus als een hermaprodyt begrypen. De dichters hebben haar zwaanen en duiven gegeven, om haren wagen voort te trekken. Men heeft haar vele toenamen gegeven, onder anderen ook van Erycina, van een tempel, door Æneas op den berg Erix in Sicilie gesticht. *Natalis Comes Mythol.* IV, 13. *Geraldus Synt. Deor.* XIII, *p.* 386. *Herodotus. Cicero de Nat. Deor. lib.* III. *Virgilius Aen. lib.* II. *Pausanias. Hesychius. Plutarchus. Hyginus.*

VENUTIUS was een vorst onder de Briganten, eene Britannische natie, en wierdt van de koninginne der zelve volkeren, met name *Cartismandua*, tot haar gemaal genomen. Maar zy verstiet hem wederom na verloop van tydt, en trouwde met eenen van hare hofbedienden, genaamt *Vellocatus*. Dit zocht Venutius te wreken, en het grootste gedeelte der Briganten stondt hem by; en hoewel de Romeinen, onder Aulus Didius, Cesius Nasica, en andere generaals, de party van Cartismandua kozen, en deze laatste den broeder van Venutius, nevens andere van des zelfs nabestaanden, met list hadt in hare macht bekomen, behieldt nochtans haar eerste gemaal de overhandt, en bleef tot aan zyne doodt in 't bezit van 't ryk der Briganten, welk alles omtrent het midden der eerste eeuwe na Christus geboorte geschiedde. *Tacit. Annal. lib.* XII. *it. in Vita Agric. Camden's Britannia.*

VER SACRUM was by de Romeinen, wanneer by zeker nooddringend voorval alles den goden wierdt opgeoffert, wat in 't voorjaar van den 1 Maart tot den 1 May was ter wereldt gekomen. Zomtyds waren 'er ook menschen onder begrepen; maar zy wierden niet geoffert, maar buitens lands gezonden. Doch men dorst zulks niet zonder 's volks bewilliging ondernemen. De plegtigheden, die daar by voorgingen, staan by *Livius* XXII, 10. *Carrio Antiq. sect.* I, 6. *Salmasius ad Solinum c.* 1. *p.* 44. *Pitiscus.*

VERA, eene oude en kleine stadt in het koninkryk van Granada, op de grenzen van Murcië, by den uitloop der rivier Guadalmakar in de Middelandsche zee. Voormaals wierdt zy *Vergi* geheten, waar van daan de naburige golf *Sinus Vergitanus* genoemt wierdt. *Colmenar Delic. de l'Esp. p.* 50.

VERA is de naam van een der dalen, daar het koninkryk van Navarre uit bestaat. Het legt in 't Noorden, is zeer vruchtbaar, heeft schone weiden en zeer veel tam en wild vee, en wordt van de rivier Bidissoa bevochtigt. *Colmenar Delic. de l'Esp. p.* 683.

VERA, of VERATASER, en CALICO, oudtyds *Echedorus*, en *Chidorus fluvius* genaamt, eene rivier in Macedonië, loopt voorby Asera, en ontlast zich in de golf van Salonichi, tusschen de steden Salonichi en den mondt van Vardari. *Baudrand.*

VERACRUS, (ALPHONSUS DE) of **ALPHONSUS GUTIERES**, geboortig van Caspuenuho, in 't gebiedt van Toledo, in Spanje, leefde in de XVI eeuwe, en was professor te Salamanka, toen men hem bewoog een reize naar de Indiën te doen, en alwaar hy de orde der Augustynen aannam, in welke hy wegens zyne zonderlinge hoedanigheden uitblonk. Hy was ook provinciaal van Mexico. Van daar om gewichtige zaken weder naar Spanje kerende, leefde hy in nog groter aanzien, en men droeg hem verscheide geestelyke ampten op, die hy nochtans weigerde aan te nemen, naar de West-Indiën keerde, en te Mexiko, alwaar een akademie gesticht wierdt, professor der Godgeleerdheit wierdt. Men heeft van hem verscheide schriften, als: *Cursus Artium; Speculum conjugiorum, sive de Sacramento matrimonii*, enz. Hy is of in den jare 1546, of, gelyk anderen willen, 1580 gestorven.

VERA CRUZ, eene stadt, leggende aan de zee in de provincie Tepeaca, in Mexiko, of Nieuw-Spanje, in Amerika. Men zegt, dat 200 Spaansche familiën in die stadt wonen, die meest zeevarende personen en faktoors zyn, nemende de uit Spanje gebragte koopmanschappen aan, voerende daarentegen de waaren van hun landt naar Europa. De zware regen, die alhier van April tot in November valt, maakt deze stadt zeer ongezond; maar van November tot het einde van Maart regent het geheel niet, en de Noorde winden matigen de grote hette zodanig, dat de lucht zo zuiver en goed is, als in eene stadt van nieuw-Spanje. De inwoonders lossen en laden de schepen van April tot Augustus, en daar na gaan zy landwaarts in, verre van de zee af, om hunne gezondheit te bewaren. Dit is de eenige haven in de golf van Mexiko, en wordt St. *Juan de Vola* genoemt. De stadt lag voortyds 5 mylen van de haven, maar nu legt zy digter daar by. John Hawkins, een Engelschman, kwam in den jare 1578 in deze haven, daar by, indien hy hadt gewilt, twaalf ryke Spaansche schepen hadt kunnen bederven; doch betrouwende te veel op 't geloof en de trouwe der Spanjaarden, verloor hy meest zyn eigen krediet. Dit was de eerste plaats, daar Ferdinand Cortez op goede vrydag des jaars 1519 met 500 Spanjaarden aanlandde, wanneer hy voort zyne schepen in brandt stak, om daar door zyn volk te tonen, dat zy of 't landt innemen, of sterven moesten. In den jare 1632 wierdt 't getal der inwoonders op 3000 gerekent; doch de huizen waren nog alle van hout, en met planken bedekt. Deze stadt is dikwils geheel afgebrand. Zy heeft een slot op een steenrots, die een musketschoot van de stadt legt, zynde met een kleine bezetting tot verzekering voorzien. *De Laet Histor. Novi orb. Oexmelin Hist. de Boucaniers.*

VERA DE PLACENTIA (LA) wordt een stuk van 't Noorder gedeelte der Spaansche provincie Extremadura genoemt. Het zelve is 12 mylen lang, en 3 mylen breed. De bergen en dalen, daar het uit bestaat, hebben zo heerlyken wyn, en zo vele en onvergelykelyke veld-en tuinvruchten, zo schone kruiden, zo aangename bronnen, en zo vele andere goede zaken, dat men deze landstreek na Andalusië voor de vruchtbaarste en vermakelykste van gantsch Spanje houdt. Men telt daar in 17 welbewoonde plaatsen, onder welke *Placentia* de voornaamste is. Het klooster S. *Justus*, waar in keizer Karel de V zyn laatsten leeftydt doorbragt, legt mede in die zelve landstreek. *Colmenar Delices de l'Esp. p.* 362.

VERAGUA, de Oostelyke provincie in 't gouvernement van Guatimala in Noord-Amerika. Zy grenst ten Westen aan Costa Rica, ten Oosten aan 't gouvernement van Panama, ten Noorden aan de golf van Mexiko, en ten Zuiden aan de Zuidzee. Zy strekt zich van 't Oosten naar 't Westen op 50, en van 't Noorden naar 't Zuiden op 25 mylen uit. De grondt is meest bergachtig, en met bosschen bedekt, hebbende geen goede weilanden, noch overvloedt van koorn, maar is wel voorzien van goud-en zilvermynen. De inwoonders zyn sterk, en hebben de Spanjaarden tot het uiterste toe wederstaan. Christoffel Columbus ontdekte deze provincie in den jare 1502, wanneer de inwoonders 90 marken goudt voor 36 kopere schellen gaven, zeggende, dat 'er veel goudt in de omleggende provinciën was. Des zelfs zoon, Diego Colomb, of Colon, wierdt in den jare 1537 door keizer Karel den V hertog van Veragua gemaakt. By het uitsterven van dien stam is het aan eene linie uit het koninklyke huis van Portugal gekomen. De voornaamste steden daar in zyn *la Conception, la Trinidad*, en *Santa Fe. De Laet Hist. Novi orb. Imhof.*

VERANIUS, stadhouder van Britannië onder keizer Nero, hadt den roem van een zeer gematigt man, doch verklaarde in zyn uitersten wil, dat hy, in geval hem de goden nog twee jaren hadden laten leven, geheel Britannië onder het juk der Romeinen zou gebragt hebben. *Tacitus Annal. lib.* XIV.

VERANUS, zoon van St. Eucherius, wierdt nevens zyn broeder Salonius onder het opzicht van Honoratus en Hilarius in het klooster te Lerins opgevoed, en van Vincentius en Salvianus onderwezen. Beide zyn naderhandt bisschoppen der Gaulen geweest, maar de eigentlyke plaats is onzeker. Veranus schreef aan paus Leo ten voordeele van Ingenuus, aartsbisschop van Ambrun, metropolitaan van Aquitanië. Paus Hilarius, opvolger van Leo, schreef hem antwoordt, en poogde de ordonnantie van Leo werkstellig te maken rakende de vereeniging van het kasteel van Nice en de kerk van Cemele. Hy schreef nog een tweden Brief aan paus Leo, nevens zyn broeder Salonius, en Ceretius, om dien paus dank te zeggen, die hen een afschrift van zyn Brief aan Flavianus hadt toegezonden. Men vindt in een handschrift der abdye van Lerins, dat Veranus bisschop van Vence genaamt wordt. Hy heeft geleeft onder het pausschap van Leo en Hilarius, van 't jaar 430 tot 450. Zommigen hebben dezen Veranus vermengt met Veranus, die gezegt wordt aartsbisschop van Lion tusschen S. Eucherius en S. Patianus geweest te zyn.

VERA-PAZ, eene provincie van nieuw-Spanje, in 't grote gouvernement van Guatimala. Zy wierdt alzo genoemt, om dat zy niet door de macht der wapenen, maar door de prediking der Dominikanen onder 't Spaansche gezag kwam. Zy legt op de grenzen van Guatimala en Honduras. Zommige wilden hebben den Christelyken Godsdienst aangenomen; doch daar zyn 'er nog, die nog geen Christenen blyven. De hoofdstadt is *Vera-Paz*, de zitplaats van den bisschop, die onder den aartsbisschop van Mexiko staat. Het landt is met dikke bosschen en bergen voorzien, die dikwils afgekapt worden, om 'er de lucht zuiver en den grondt vruchtbaar te maken. De wilden geloofden weleer, dat de duivel hen in de gedaante van een tyger verscheen, waarom zy alle deze dieren als goden aanbaden; maar thans tot beter gedachten gebragt zynde, doden zy de zelve met hunne pylen. In het Oostelyk gedeelte van Vera-Paz is de *Golfo dolce*, aldus van het zoete water, daar gevonden wordende, genoemt. Eenige zeevarenden hebben zich bemoeit door deze zee een weg tot de Stille zee, of ten minste tot de kust van Guatimala te vinden; maar deze onderneming is vruchteloos geweest: want zynde ruim 30 mylen in de golf voortgezeilt, verstonden zy van de inwoonders des lands, dat de Zuidzee nog meer dan 20 mylen van 't uiteinde der golf afgelegen, en de weg naar de kust met bergen en bosschen, daar men niet kon door komen, bezet was. Het regent hier negen maanden lang geweldig. Men heeft daar veel koorn, en zeer zwaar riet, zo groot als bomen, dat men tot bouwen kan gebruiken. De inwoonders dryven geen handel met hunne naburen, en zyn zeer arm. *De Laet Hist. Novi orbis.*

VERBANUS LACUS wierdt van ouds de aan de Milaneesche en Zwitsersche grenzen gelegen *Lago Maggiore* of *Locarno* genoemt. Dezen naam willen zommigen van *Verna temperie*, dat is van den byna altoos durenden lentetydt, die in deze landstreek is, anderen van *Verbana*, van 't yzerkruidt, dat daar omtrent in menigte wascht, en anderen van andere dingen afleiden. *Schaupl. des kriegs in Ital. p.* 268.

VERBERI, in 't Latyn *Verberiea*, een koninklyk huis in Valois, aan de rivier de Oise, onder het kerkgebiedt van Soissons gelegen. Alhier zyn vier conciliën gehouden, het eerste in 't jaar 752, het tweede den 27 April des jaars 853, het derde den 25 October des jaars 863, het vierde den 24 April des jaars 869. Op het laatste wierdt Hincmarus, bisschop van Laon, veroordeelt. *Mabillon de re diplom.*

VERBIEST, (FERDINAND) een Nederlandsch Jesuit, wierdt in de XVII eeuwe als missionaris naar China gezonden. Hier vondt hy door zyne kennisse in de wiskunde toegang tot den keizer Cham-hi, die hem tot overste van alle zyne wiskunstenaars verhief, en hem dus begunstigde, dat hy hem niets op zyn verzoek weigerde. Verbiest gebruikte deze goede gesteldheit des keizers tot voordeel van den Christelyken Godsdienst, en erlangde de vryheit om het Evangelie te prediken, en overal te laten prediken. Drie of vier uuren bezocht hy hem dagelyksch in zyn vertrek, en oeffende zich in de wiskunst en andere wetenschappen. Zelfs deedt Verbiest den keizer eenigzins een begrip hebben van de allerheiligste geheimen van het Christendom, zo dat Cham-hi zomwylen uitriep, dat hy een Godt geloofde, en erkende, dat de afgoden nietig waren; hoewel hy van Godsdienst niet veranderde. Verbiest stierf in den jare 1688, en wierdt van den keizer, die hem zyne medicynmeesters toezondt, zeer betreurt. Hy stelde ook met zyn eigen handt een grafschrift voor den overleden op. De lykstatie wierdt verselt van alle geestelyken binnen Peking, op kosten van den keizer, wiens schoonvader nevens een der voornaamsten van 't hof daar tegenwoordig waren.

VERCELLI, eene heerlykheit, den hertog van Savoje toebehorende, en gelegen in Piemont. Zy paalt in 't Oosten aan het hertogdom van Milaan, in 't Zuiden aan 't hertogdom Montferrat, en eenigzins aan het graafschap Asti, in 't Westen aan het graafschap Canavese en aan 't landschap Biella, en in 't Noorden aan 't kleine vorstendom Masserano. Zy behoorde voormaals tot Milaan, maar wierdt in den jare 1427 van hertog Philippus van Milaan aan hertog Amadeus den VIII van Savoje overgelaten. Wat hare grootte aanbelangt, zy is wat kleinder dan het graafschap Canavese, maar volkryk en vruchtbaar. De voornaamste steden daar in zyn *Vercelli, Asiglicano, Burronzo, Crescentia, Gattinara*, en *Santhia*. Van zommigen wordt ook het landt *Biella* daar toe gerekent. *Alberti Descript. Holl. p.* 452. *Guicciardin. Hist. Ital. l.* II. *Zeileri Topogr. Ital. p.* 42. *Schauplats des kriegs in Italien pag.* 278.

VERCELLI, de hoofdstadt van de bovengemelde heerlykheit, legt aan de rivier Sesia, en paalt zo wel aan 't Montferrat als aan 't Milanees. Het is niet alleen een schone, maar ook een sterke plaats, zynde van hertog Karel Emanuel den II met een sterke citadelle voorzien. Men wil, dat de naam zo veel betekent als *Veneris cella*, van de stichteresse Venus, die zich herwaarts met haren zone van Troja hadt begeven, of van een tempel van Venus, die in deze landstreek stondt. De stadt is zeer oud, zynde reets ten tyde der Romeinen beroemd geweest. Naderhandt hadt zy, gelyk de meeste Italiaansche steden, verscheide heeren, is ook voortyds eene afzonderlyke republyk geweest, tot dat zy aan Milaan, en vervolgens aan den hertog van Savoje is gekomen. Hertog Karel de III van Savoje, zynde door de Franschen uit zyne meeste landen verjaagt, moest derwaarts vluchten, en bleef 'er tot zyn einde toe. In den oorlog over de Spaansche erfvolging woonde ook alhier de gemalin van den hertog van Savoje. In den jare 1638 veroverden de Spanjaarden deze plaats, maar moesten ze by de Pyreneesche vrede weder overgeven. In den jare 1704 rukten de Franschen daar voor, namen ze ook den 20 July in, en maakten de bezetting tot krygsgevangenen; maar, toen de Franschen twee jaren daar na, na 't ontzet van Turin, het Milanees moesten ver-

verlaten, ruimden zy ook deze plaats. Zy heeft ook een eigen bisschop, die de wybisschop van den aartsbisschop van Milaan is. Daar zyn twaalf kerken, waar van die van St. Eusebius en St. Maria Maggiore de voornaamste zyn, als mede drie abdyen, zeven kloosters, twee prioraatschappen, en drie proostdyen. In den jare 1050 heeft paus Leo de IX aldaar tegen Berengarius, aartsdeken van Angers, een concilie gehouden. *Alberti. Zeilerus. Hamb. Remarques An.* 1704. *p.* 214.

VERCINGETORIX, een vermaard Gallier, oorloogde met Julius Cesar. Hy was geboortig uit Auvergne, en leefde in groot aanzien onder de zynen. Zyn vader hadt ook groot ontzag onder de Celten, maar wierdt van zyn eigen volk verraderlyk om het leven gebragt, om dat hy zich zocht tot koning op te werpen. Deze sloot een verbondt tegen de Romeinen; maar zulks uitlekkende, wierdt hy uit Clermont gebannen. Doch hy liet zich daar door niet afschrikken, maar bragt eenig volk op de been, vermaande het zelve de wapenen voor hunne vryheit op te vatten, nam met hunne hulpe die stadt in, en bande de genen daar uit, die hem te voren kwalyk gehandelt hadden. Na verscheide veldslagen, waar in Cesar meest zegepraalde, wierp hy zich in Alesia, tegenwoordig Alise genoemt, hieldt het twee maanden lang, wachtende op ontzet, maar wierdt eindelyk genoodzaakt zich over te geven. *Cesar lib.* VII. *Dio Cassius lib.* XL. *Strabo. Orosius lib.* VI. *c.* 9.

VERD, of RIO DE VERDE, eene rivier in Mexiko, in het landschap Panuco, ontlast zich by St. Bartholomeo in de golf van Panuco.

VERDALE, (HUGO DE LOUBEUX VAN) grootmeester van Malta, en kardinaal van de Roomsche kerk. Hy was een Franschman van geboorte, en hebbende zich als Malthezer ridder in verscheide voorvallen wel gekweten, wierdt hy na de doodt van Johannes de la Cassiere in den jare 1581 grootmeester van zyne orde. In den jare 1588 gaf hem paus Sixtus de V daarenboven nog den kardinaalshoedt; doch de Spanjaarden daar over te onvrede zynde, hielden hem zeer verdacht, als of hy Malta den koning van Vrankryk zocht in handen te leveren. Een groot gedeelte van zyne ridders, voornamentlyk de Italianen, verklaarden zich opentlyk tegen hem, en klaagden hem aan, dat hy de inkomsten van de orde tot allerhande onnutte dingen verkwistte; dat hy twee galeien voor zyn eigen dienst uitgerust hieldt, daarentegen zich weinig om de vier ordens-galeien bekommerde, en ten laatste, dat hy te streng regeerde. Deze klachten wierden aan 't Roomsche hof hoog genomen; maar het bleek uit de rekeningen, die hy overzondt, dat hy nog voor zich ruim 100000 Ryksdaalders van zyne orde te vorderen hadt, en zommigen waren van gedachten, dat hy benyd wierdt om dat hy te lang leefde. Hy stierf eindelyk den 4 May des jaars 1595, en maakte by testament aan zyne orde een half millioen aan goudt, waar mede hy, volgens afzonderlyk pauslelyk verlof, naar zyn believen hadt kunnen doen. Piasecius schryft, dat hy van moeielykheit is gestorven, en nog voor zyn eigen schat 300000 kronen heeft nagelaten. Zyn opvolger was Martinus Girces, kastelein van Ampolta. *Thuan. Hist. Pisate. Chron. Ossat Lettr.* 9, 26. *Amelot de la Houssaye Not. sur dites Lettres.*

VERDE, of VELVERDE, eene stadt in Peru. Zy legt 35 mylen Zuidwaarts van Lima, en 6 mylen van de Zuidzee, in een vermakelyk dal van dien naam, dat 6 mylen lang, en meest met wynstokken beplant is, die zeer goeden wyn geven, waar in de grootste rykdom van deze plaats bestaat. De stadt is wel gebouwt, en zeer ryk, hebbende in den jare 1630 vyf honderd Spaansche inwoonders, eene kerk, drie kloosters, en een hospitaal. De lucht aldaar is zuiver en gezond, en de vrouwspersonen zyn de schoonste in Peru. De gouverneur wordt door den koning van Spanje aangestelt. *De Laet Hist. novi orbis p.* 436.

VERDEN, een hertogdom tusschen het landt van Bremen en dat van Luneburg gelegen. Het was voortyds een sticht, dat van keizer Karel den Groten in den jare 776 gesticht, en aan zeker Benediktyner monnik uit Engelandt, met name Swibrecht, gegeven wierdt. Zommigen zeggen, doch zonder bewys, dat het in 't eerst in 't vlek Konnede is aangelegt, of dat de eerste bisschop te Bardewik zynen setel gehad heeft. In den jare 890 heeft bisschop Wigbert alle zyne vaderlyke goederen aan dit sticht vereert. In den jare 994 wierdt Bruno, hertog van Saxen, bisschop van Verden, paus, met den name van Gregorius de V. De bisschop Georgius, uit den huize van Brunswyk, deedt belydenis van den Lutherschen Godsdienst, dien zyn opvolger, bisschop Eberhard, volkomen invoerde. Bisschop Frans Willem trachtte den Roomsch-Katholyken Godsdienst weder te herstellen; maar om dat de koning Gustaaf Adolph van Zweden in Saxen de overhandt hadt, moest hy dit sticht verlaten, waar op het de aartsbisschop Johannes Frederik van Bremen, geboren hertog van Holstein, in bezit nam. Deze overleden, en de Deensche prins, Johan Frederik, aartsbisschop van Bremen geworden zynde, nam hy dit sticht insgelyks in bezit, behoudende het tot op de Westphaalsche vrede, wanneer het tot een hertogdom gemaakt, en aan de kroon Zweden als een erffelyk leen overgegeven wierdt. In den jare 1675 vermeesterden de Luneburgers en Munsterschen dit landt wel, en meenden het onder zich te verdeelen; maar moesten het in den jare 1679, by de vrede te St. Germain gesloten, weder afstaan. In den jare 1709 verpandde het de koning van Denemarken aan den keurvorst van Hanover voor twee tonnen gouds, die het daar op in bezit nam. De voornaamste plaatsen in helve zyn *Verden* en *Rotenburg*. *Wolter Chron. Brem. Dresseri Histor. orb. Germ. Kranzii Metrop. Pfanneri Histor. pac. Westphal. Pufendorf de Reb. Suec. Europ. Herold P.* I, *p.* 436.

VERDENBERG, (JOHAN BAPTISTA, GRAAF VAN) ook graaf van Namest, vryheer van Graueneck, heer van Graffenwerth, Rositz, Strutz, Windorf, Schenberg, Paumgarten, Peurbach, Griskircken, Kemating, Pruk aan de Aschach, Creitz, Osterstein, en Flednigk, keizerlyke geheime Raadt en Oostenrykschehofkancelier, enz. maakte zich door zyne onvergelykelyke hoedanigheden zo luisterryk, dat, toen hy Oostenryksche regerings-Raadt was, keizer Ferdinand de II hem de allergeheimste zaken toevertrouwde, hem tot zynen hofkancelier, kamerheer en geheimen Raadt verhief, en hem vryheer en graaf maakte, en met aanzienlyke goederen en heerlykheden beschonk. Na de doodt des keizers deedt hy afstandt van 't kanceliersampt, maar wierdt door keizer Ferdinand den III als geheime Raadt en kamerheer bevestigt, en ging in zyne heerlykheden in rust leven. Hy stichtte aanzienlyke gebouwen, onder anderen 't Kapucyner klooster te Mödling. Hy stierf te Wenen den 16 September des jaars 1648, in den ouderdom van 66 jaren. Zyne gemalin was Catharina Coronin, vryvrouw van Cronberg, uit het graafschap Görtz, by welke hy drie kinderen teelde, als: 1) *Anna Camilla*, getrouwt met Adriaan, vryheer van Enkefurth, keizerlyke generaal veldmaarschalk; 2) *Maria Cecilia*, getrouwt met Johannes Christoffel, vryheer van Herberstein, kort na haar eerste kraambedt gestorven; 3) *Ferdinand*, des H. Roomschen Ryks graaf van Werdenberg en Namest, keizerlyke kamerheer en landgerechts byzitter in Moravië, die in den jare 1648, den 5 January, met Maria Susanna, dochter van Joh. Rudolph, grave van Buchelm, trouwde, maar die den 12 April des jaars 1650 stierf, en kort daar na ook hare twee kinderen, waar op hy in January des jaars 1653 met Maria Maximiliana, gravinne van Waldstein, zich in huwelyk verbondt, die ook den 24 April des volgenden jaars overleedt. *Kevenhullers Annales Ferdinand. P.* I.

VERDIER, (ANTONIUS DU) heer van Vauprivas, was van Montbrison en Forez in Vrankryk geboortig, en maakte zich in de XVI eeuwe door eenige schriften vermaard. Onder de zelve telt men: *Bibliotheca Auctorum Gallicorum*; *Supplementum Bibliotheca Gesneri*; *Prosopographia virorum illustrium*; *Memoires Historiques*. *Morhofius Polyhist.*

VERDIER, (CLAUDIUS DU) advokaat voor het Parlement van Parys, en een zoon van Antonius Verdier. Hy schreef een oordeelkundig werk over alle oude Autheuren, het welk in den jare 1586 in 't licht kwam, hoewel hy zomwylen den bal daar in mis slaat. *Vossius de Rhet. lib.* IV *&* VI.

VERDIER, (MICHIEL DU) was geschiedschryver van Vrankryk, en schreef verscheide werken, onder anderen een Kort Begrip der Historie van Engelandt, Vrankryk en Spanje, en een ander van het Ottomannische ryk. Het eerste wierdt te Parys in den jare 1655 voor de derde maal gedrukt in 2 stukken in duodecimo. Doch hy hadt moeite om fatsoenelyk te bestaan, niettegenstaande hy veel schreef. *Rocoles Vie de Sultan Gemes. Bayle.*

VERDON, eene Fransche rivier in Provence, ontstaat uit het Alpische gebergte, loopt voorby Colmar, Castellane, Greoux, Vinon, en valt tusschen Manosque en Pertuis in de Durance. Verdon heeft een haven op de kust van Provence, vyf mylen van Marseille, Westwaarts. Men meent, dat dit der ouden *Dila* of *Dilis* is.

VERDUGO (FRANCISCUS) was uit een oud adelyk geslacht gesproten, dat van die van *Vega* afstamt, maar van arme ouders in het Toletaansche vlek Talavero geboren. Sedert zyn negentiende jaar volgde hy den oorlog, bleef daar in 40 jaren lang, en wel meest in de Nederlanden, zodanig, dat Lodewyk van Requesens, gouverneur van die provinciën, aan koning Philips den II schreef, dat hy een der grotste kapiteinen was, die Spanje ooit gehad hadt. Wordende in den jare 1581 tot opperbevelhebber van de provincie van Vrieslandt aangestelt, behaalde hy grote eer, toen hy by Noordhorn met zyn door honger en pest afgemat en verzwakt leger de zege op den beruchten Engelschen ridder John Norris, die hem met veel volk aantastte, wegdroeg. Hy stierf in September des jaars 1595, in den ouderdom van 59 jaren. Van zyne zonen zyn aan te merken *Johannes*, Spaansche generaal luitenant, en gouverneur van Gelder; *François*, keizerlyke generaal, en *Wilhelm*, van wien hier na zal gesproken worden. *Amelot de la Houssaye Not. sur les Letr. d'Ossat Tom.* I. *p.* 427. *Turquet Suite de l'Hist. d'Espagne p.* 16. *Castillo Addicion a la Historia de los Reyes Godos p.* 479. *Strada. Wilh. a Staden in Trophais Verdugianis*. enz.

VERDUGO, (WILHELM) graaf des H. Roomschen Ryks, heer van Bohemisch-Mascha en Nepromitz, keizerlyke en Spaansche generaal, zoon van den voorgaanden, die zich ook, gelyk als zyn vader, in den oorlog beroemd maakte. Hy leerde dit van hem in de Nederlanden, zodanig, dat hy op verscheide plaatsen met roem kommandant is geweest. Hy geboodt ook het Spaansche krygsvolk in Italië, en deedt zonderling in den jare 1617 veel tot de verovering van Vercelli. Van daar wierdt hy met zyn regiment Walen wegens de Boheemsche onlusten den keizer te hulp gezonden. Hy was het voornamentlyk, die maakte, dat de slag voor Praag op dien dag, dat hy voorviel, gehouden wierdt; invoegen hy 't noodzakelyk en bekwaam oordeelde tegen den grave van Bucquoi te slaan, gelyk ook het volk lust hadt om te vechten. In het treffen heeft hy zelf een vaandel verovert, de drie eerste stukken kanon van den vyandt bemachtigt, de zelve omgekeert, en den jongen vorst van Anhalt gevangen bekomen, die den keizer veel werk gaf. Deze vorst boodt hem een groot losgeldt aan; maar hy weigerde het zelve aan te nemen, en gaf hem over aan den keizer, die Verdugo by 't overleveren 3500 guldens vereerde, gelyk ook naderhandt de prins by zyne loslating hem duizend dukaten tot een geschenk gaf. Na den slag van Praag wierdt hy naar Moravië gezonden, om den kardinaal van Dietrichstein aldaar te herstellen, en de ongelovigen tot reden te bren-

brengen. Dit geschied zynde, wierdt hy naar de neder-Palts gezonden, om Gonsalvo van Cordua te helpen, en na des zelfs aftocht behieldt hy het opperbevel in dat landt, in den name der infante Isabelle, aan welke de sequestratie wierdt overgegeven. Hy stierf den 15 January des jaars 1619 te Creutzenach aan eene wonde, die hy 2 jaren te voren in de belegering van Rheinfels ontfangen hadt, en waar van hy niet hadt kunnen genezen worden. Behalven de krygskunde was hy ook niet onervaren in de vrye kunsten, en hy wordt als een verstandig, bescheiden en goedertieren man geroemt. *Willem van Staden* heeft zyn leven beschreven onder den tytel van: *Trophaa Verdugiana*, zynde te Keulen in den jare 1630 in 4. gedrukt. *Theatr. Europ. Tom.* I.

VERDUITZ, of VERDISO, een vlek of kleine stadt in Romanië, gelegen aan de Zwarte zee, tusschen Sisopoli en Stagnara. Men houdt het voor der ouden *Peroutiscum*, eene stadt in Thraciё. *Baudrand.*

VERDUN, eene stadt in Lotharingen, aan de Maas, behoort tot het gebiedt van Vrankryk. Hier is een bisschoppelyke setel, onder het aartsbisdom van Trier. De Latynsche schryvers noemen deze stadt *Verduninum*, *Verodunum*, en *Vereduna*. Zy was eertyds een Ryksstadt, en behoorde tot den boven-Rhynschen kreits, aangezien alhier de Ryksdeling tusschen Lotharius en zyne broederen opentlyk bekend gemaakt, en in verscheide tyden vele Rykszaken verhandelt zyn. Naderhandt hebben zich de bisschoppen, en eindelyk de koning van Vrankryk deze stadt aangematigt. De L. Vrouwen Domkerk heeft een fraai Kapittel. Maar hoewel de bisschoppen in voorgaande tyden een groot gezag voerden, noemende zich graven van Verdun, en bisschoppen des H. Roomschen Ryks, wierdt nochtans in den jare 1552 hier omtrent een grote verandering gemaakt, toen namentlyk koning Henrik de II die stadt veroverde. Vervolgens heeft Henrik de IV alle bedienden van Verdun verplicht hem hulde te doen. Des zelfs zoon, Lodewyk de XIII, begon 'er in den jare 1627 een citadelle aan te leggen; en schoon de bisschop daar tegen protesteerde, en zyn recht beweerde, ook een opene bekendmaking dien aangande liet aanplakken, wierdt nochtans de zelve op koninklyk bevel afgescheurt, en met het werk voortgevaren. Daarenboven gaf de koninklyke president een tegenschrift in 't licht, bewerende het recht zyns konings, en dat men reets voor 100 jaren hadt aangevangen een kasteel te bouwen. De bisschop, na dat hy zyne toevlucht tot den ban genomen hadt, week uit de stadt. In den jare 1628 wierdt de stadt verboden langer naar Spiers te appelleren, of den bisschop eenige inkomsten uit te keren. In de Westphaalsche vrede is Verdun met des zelfs onderhorige landen aan Vrankryk overgegeven, en daar mede het geschil beslist; hoewel het bisdom nog onder de geestelyke jurisdictie van den keurvorst van Trier staat. *Gregorius Turonensis. Richard de Wassebourg Hist. de Verdun. Sammarth. Gall. Christ.*

VERDUN, een stadt in 't graafschap Gavre, gelegen in Gascogne.

VERDUN, (NICOLAUS VAN) eerste president in 't Parlement van Parys. Zyn vader was Nicolaus van Verdun, Raadt des konings van Vrankryk, intendant der financiën, en thesaurier. Zyne moeder was Nicolea van Aubespine. Eerst wierdt hy koninklyke Raadt, en na eenige andere bedieningen ook eerste president in 't Parlement van Languedok te Toulouze, in welke hoge bediening hy zich zo beroemd maakte, dat hem de koninginne moeder, Maria van Medicis, in den jare 1612 tot eersten president van het Parlement van Parys verklaarde. Toen in den jare 1615 het Parlement een deputatie uit het midden van hen aan den koning Lodewyk den XIII deedt, was Nicolaus van Verdun aan het hoofdt van de zelve, en deedt een beweeglyke aanspraak aan zyne Majesteit; en wanneer de koning op den raadt des hertogs van Luines zekere plakkaten nopens eenige nieuwe belastingen door het Parlement wilde geregistreert hebben, sprak de president het nadrukkelyk tegen, en beweerde het gezag van het Parlement. Na de vergadering der ryksstanden, *Notables* genaamt, die in den jare 1626 te Parys gehouden wierdt, en die hy tot aan 't einde bywoonde, begaf hy zich op zyn naby Parys gelegene buitenplaats, en kwam selden in 't Parlement; wierdt ook aldaar van een koorts overvallen, die hem den 6 Maart 1627 uit het leven rukte. Hy wierdt te Parys in de kerk der Jakobynen begraven. Hy was een vyandt van geldgierigheit, scheppende zyn grootste vermaak in boeken en schilderyen. Zyne eerste gemalin was Charlotta van Gue, en zyne twede Charlotta van Fronlebon, weduwe van François van Barbeziers, heere van Chemeraud; maar hy heeft by gene van beide kinderen verwekt. *Grammond. Le Vassor.*

VERE, een Engelsch geslacht, dat ruim 500 jaren achtereen den graaflyken tytel van Oxford gevoert, en de waardigheit van grootkamerling van Engelandt bekleed heeft, het welk in den beginne der XVII eeuwe aan de baronnen van Willoughby is gekomen. Hunne stamlyst begint met *Alberik van Vere*, bygenaamt *de oude*, die in de XI eeuwe, ten tyde van Willem den Veroveraar, in Engelandt vele heerlykheden bezat. Des zelfs neef, *Alberik van Vere* de III, wierdt de eerste graaf van Oxford, en liet by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1194, *Alberik van Vere* den IV, en *Robert* den I na. De laatste volgde zynen broeder op in de graaflyke waardigheit, en maakte zich schuldig aan den opstandt, tegen koning Johannes in den jare 1216 verwekt. Zyn neef, *Robert van Vere* de II, hieldt het met de Montfortsche party tegen koning Henrik den III. *Robert*, graaf van Oxford, markgraaf van Dublin, en hertog van Ierlandt, bragt zich door zynen hoogmoedt in zulk een haat, dat hy eindelyk genoodzaakt wierdt zyn vaderlandt te verlaten, en naar de Nederlanden te wyken, daar hy op een tydt van een wild varken een gevaarlyken slag kreeg, waar van hy in den jare 1392 den geest gaf. *Johannes van Vere* de II hieldt het met Henrik den VI tegen Eduard den IV, en moest deswegen nevens zyn oudsten zoon zyn hoofdt missen; maar des niettegenstaande bleef zyn twede zoon, *Johannes* de III, altydt op de zyde van Henrik den VI. Hy wierdt wel by Barnet gevangen, maar kwam door toedoen van den slotshoofdman weder los, en deedt naderhandt het meest tot de overwinning by Boswart, waar door Henrik de VII den koninklyken troon bekiom. Daar op kreeg hy alle zyne goederen wederom, nevens de eerampten van geheime Raadt en admiraal van Engelandt, Ierlandt en Guiënne, en stierf in den jare 1513, zonder mannelyke erven. *Alberik van Vere* de VI, ridder der orde van den Kousseband, luitenant generaal der koninklyke legers, stadhouder van Essex, kamerheer van Willem den III, was de laatste mans oir van dit geslacht, en stierf den 23 Maart des jaars 1703, oud 77 jaren, met dan twee dochters van zyne twee gemalinnen nalatende. *Imhof Britann. Hist. Geneal. P. II. c. 19. p. 107. Dugdale Baronage Tom. I. pag.* 168.

VERE, of VEER, (TER) ook DER VEER, en KAMPVEER, eene kleine, maar eenigzins sterke stadt, met eene haven, op de Noord-Oostelyke kust van het Zeeuwsche eilandt Walcheren, een uur van de stadt Middelburg; aldus genoemt van het *veer*, dat 'er van ouds op Kampen, eene toen niet onvermaarde stadt op het eilandt Noord-Bevelandt, maar nu door de zeegolven bedekt, plagt te wezen. Melis Stoke maakt dikwils gewag van deze plaats onder haren tegenwoordigen name van *Ter Vere*. Zy heeft den tweden rang onder de Zeeuwsche steden. Zy is door het zamenvloeien van eenige visschers en veerlieden eerst een gehucht, vervolgens een dorp, en eindelyk eene bemuurde stadt geworden. Die gansche streek, daar Ter Vere gelegen is, met de aangelegene zandige schorren, plagt de graven van Hollandt en Zeelandt toe te behoren, onder den name van den *Zanddyk*; maar omtrent het jaar 1286 verkocht graaf Floris de V dit landt aan heere *Wolfert van Borselen* en aan des zelfs huisvrouwe *Sibylle*, aan welke het ook, op hun verzoek, met de nodige plegtigheden tot een goed en onsterflyk leen is opgedragen. Zy gingen daar op aan het bedyken, bepolderen, en toebereiden van hunne heerlykheit; zy plantten lustige bogaarden; stichten 'er een klooster voor de broederen van het Duitsche huis, en bouwden 'er eene vesting, of slot, voor hunne veiligheit, en om hun verblyf daar in te houden, genoemt *Zandenburg*. Doordien nu de ingezetenen door de zeevaart en de vischnering van tydt tot tydt krachtig aangroeiden, en Ter Vere al ryker en weliger wierdt, is Henrik de I, heer van Ter Vere, in den jare 1368 te rade geworden een muur rondom de plaats te trekken; sedert welken tydt Ter Vere voor eene der beste grensplaatsen van Zeelandt is gehouden. Dit is evenwel, zo als Boxhorn, steunende op zekere plaats by Philips van Leiden, in dien tydt geleeft hebbende, zegt, zo niet te verstaan als of Ter Vere toen voor de eerste maal zou bemuurt zyn; maar hy wil, dat de voorgemelde heer Wolfert, de eerste stichter en grondlegger van deze plaats, de zelve ook heeft doen bemuren: doch dat de muren na zyne doodt door het gemene volk, dat op Wolfert om zyne gewelden aryen, gedurende de jonkheit van grave Jan gepleegt, zeer gebeten was, het welk hem ook te Delft het leven kostte, om hunne wraaklust te voldoen, zyn nedergeworpen, en daar na, in den gezegden jare 1368, weder opgebouwt. Hoe dat de koophandel hier gebloeit heeft, kan uit het schryven van Reygersbergh over het jaar 1510 afgenomen worden. Daar kwamen, zo als hy verhaalt, in dat jaar uit het Oosten zo vele schepen in de haven van Ter Vere, dat het een wonder was. Het gebeurde, zegt hy, dikwils, dat 'er des ochtends geen een schip in de haven lag, en dat 'er des avonds, als het uit den Oosten waaide, vyftig of zestig zo Oostersche als Overstichtsche schepen geteit wierden. In 't jaar 1555, wanneer Maximiliaan van Burgundiё, zoon van Adolf van Burgundiё en van Anna van Bergen, en zoons zoon van Philips van Burgundiё en van Anna van Borselen, heer van Ter Vere was, heeft keizer Karel de V, graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. de heerlykheit van Ter Vere tot een markgraafschap verheven; maar deze waardigheit kwam Maximiliaan zeer duur te staan; want de nieuwe markgraaf, zeer prachtig en overdadig levende, raakte daar door in zo grote schulden, dat na zyne doodt, in den jare 1567, alle zyne heerlykheden, op het aanhouden van de schuldeischers, opentlyk moesten verkocht worden, wanneer koning Philips de II het markgraafschap van Vlissingen en Ter Vere, het welk Maximiliaan by uitersten wille aan Maximiliaan van Henin, zone van Johan, grave van Bossu, en van zyne zuster Anna, gemaakt hadt, voor zich liet inkopen: maar de zaken des konings in de Nederlanden zo verlopende, wierden deze steden nogmaals aangeslagen, en door prins Willem den I van Oranje gekocht voor de somme van honderd zes en veertig duizend guldens, welke vorst al voorhenen, als stadhouder van Hollandt en Zeelandt, by opene brieven van oktroi aan Ter Vere de zelve stads rechten en vryheden, als die van Vlissingen genoten, hadt geschonken; uit krachte van welke openbrieven die van Ter Vere in de vergaderingen der Staten van Zeelandt, gelyk de andere Zeeuwsche steden, stem en zitting heeft gekregen. Sedert dien tydt heeft dit markgraafschap het huis van Oranje toebehoort; waarom ook na het overlyden van koning Willem den III de koning van Pruissen, uit hoofde van zyne eischen op de erfvolging, den tytel van markgraaf van Ter Vere heeft aangenomen. Aangaande de gevallen der stadt Vere, in den jare 1506, op den dag van St. Maria Magdalena, stortte by zeer aangenaam en stil weêr, ook zeer lage ebbe, een zeer groot stuk muurs, aan het einde van de Oude Straat, ter lengte van ruim zeven roeden, neder, door 't aanslaan der zee allengskens afgekabbelt. In het jaar 1509 wierdt by een vervaarlyken stormwindt het water zo fel en hoog op de kaai aangezet, dat het eenige huisjes, staande op de Noordzyde van de haven, wegnam. In 't jaar 1540, of niet lang

daar

daar na, wierdt, om de welgelegenheit der plaatfe, binnen Ter Vere een deftig Artilleryhuis voor de Graaflykheit van Zeelandt opgerecht, dat Philips de II, koning van Spanje, merkelyk liet vergroten. Ter Vere leedt in den zo deerlyk bekenden Allerheiligenvloedt van November des jaars 1570 een zwaren ramp: by de haven en aan de muren wierden gaten en diepten gemaakt van meer dan vyf vademen, zo dat men om die te ftoppen verfcheide fchepen moeft laten zinken. Ook wierden 'er omtrent dien tydt muntftukken, of medalliën geflagen, hebbende aan de eene zyde het wapen van Zeelandt, en om den randt deze woorden: ***Benedicite maria & flumina Domino.*** 1570. (Gy zeën en rivieren looft den Heere.) Aan de andere zyde ftondt eene ftadt, rondom van de woedende zee zeer fel befprongen, met dit omfchrift: ***A cunctis hoftibus nos redde fecuros.*** (Behoedt ons tegen alle vyanden.) In het jaar 1617 ftondt de ftadt al weder in geen klein gevaar van in 't geheel of ten dele weggefpoelt te worden. De Magiftraat ontzag toen ook gene moeite, noch koften, alzo reeds een gedeelte by den zogenaamden Mondfortfchen Toren was neêrgeftort. De felheit der zee wierdt eindelyk nog door ryshoofden, rysbermen, zinkftenen, en andere daar toe bekwame ftof geftuit, en de toren behouden, onaangezien de golven daar zeer vervaarlyk tegen aan floegen, en de diepte zeer groot was, waar in de naaft daar aan ftaande huizen al geftort waren. By een anderen toren, genoemt Zwartgat, hadden eenige burgers zes of zeven nieuwe huizen getimmert, die alle in den jare 1631 des nachts, by een groten ftormwindt en grondbrake, in de zee, met al dat 'er in was, behalven de menfchen, van welke niemandt bleef, nederzonken. Niet alleen wierdt toen de oude dyk der ftadt op eene plaats wel half weggefpoelt, maar zelfs zyn de ftene bolwerken met vier huizen in die diepte verloren en nedergedaalt. In het voorgaande jaar wierdt een andere fchone toren, tot een kruidhuis, of toren gebruikt, des nachts by zeer fchoon en ftil weêr, en heldere manefchyn, door eene grondbrake van de zee, die allengs de grondveften los gemaakt hadt, ingeflokt, en zo diep in den afgrondt bedolven, dat toen 'er 's morgens niet een fteen van zien kon. Door die wegzukkinge en grondbrake dreef het gehele Nederhoofdt, dat van hout was, alzo 't zyn grondveft kwyd was geraakt, met het daar op ftaande wachthuis, ganfch weg, behalven omtrent twee of drie roeden van het uiterfte eindt, dat nog ftaande bleef. Toen bevondt Ter Vere zich waarlyk in het uiterfte gevaar van een roof der zee te worden: doch door dag en nacht arbeidt wierdt de grondbrake en het gat nog geftopt, en de zee, die eenige dagen daar door vloeide, geftuit en weêrhouden. Nog overkwam Ter Vere in het jaar 1686 een ander onheil, door het afbranden van de kerk en den toren, daar niet van ftaande bleef dan de zware zydmuren: meeft alle de vloerftenen en zarken waren in ftukken gefprongen, en de pilaren geborften. De brandt was door de onvoorzichtigheit der leidekkers, aan het dak arbeidende, veroorzaakt. In Ter Vere is inzonderheit de cifterne, of regenbak, van de burgers genoemt de Fortuin, bezienswaardig, zynde een waterbak, daar veel honderd tonnen waters in bevat worden, gemaakt van effen witten arduinfteen, boven plat met loot gedekt, ftaande op of over de ftraat, bezuiden de treffelyke kerk gebouwt, aan de oude parochiekerk. In de zelve is een gemene diepe en wyde put, uit den grondt ook van witten arduinfteen opgehaalt: al het regenwater, dat van 't dak der gedachte kerke valt, loopt door verfcheide buizen en pypen, onder de aarde door geleid, ten dienfte der burgeren, 't zelve door byzondere kranen tot hun gemak uit de put kunnende tappen. Vele menfchen, niet alleen uit de omleggende fteden en provinciën, maar zelfs verder afgelegene, komen daarom te Ter Vere om dat kunftig ftuk werks te zien, en ook te meten het portaal van de kerk, den boog, ftaande over haren ingang, en de cifterne, of 't watervat. De Regering der ftadt Vere beftaat in vier en twintig Raden, en de jaarlykfche Magiftraat uit twee Burgermeefters en negen Schepenen. In het geeftelyke wordt deze ftadt door vier Hervormde Predikanten bedient, ftaande onder de claffis van Walcheren, de eerfte van het fynode van Zeelandt. ***Reygersbergh, Boxhorn en Smallegange Kronyken van Zeelandt. Gargon Walcherfche Arkadia. Gabbema en Outhof van de Nederl. Watervloeden.*** enz.

VERECUNDUS was een vermaard inwoonder en letterkundige van Milaan, en een vriendt van een H. kerkvader Auguftinus, die zich een geruimen tydt by hem op zyne buitenplaats onthieldt, alwaar hy verfcheide werken fchreef vooraleer hy nog den H. Doop ontfangen hadt.

VEREENIGDE PROVINCIEN. (DE) het doorluchtige GEMENEBEST van de VEREENIGDE NEDERLANDEN uitmakende, zyn zeven in getal, namentlyk: 1. het hertogdom van ***Gelder***, waar onder begrepen is het graaffchap van ***Zutphen***; 2, 3. de graaffchappen van ***Hollandt*** en ***Zeelandt***; 4. het fticht of de heerlykheit van ***Utrecht***; 5, 6, en 7. de heerlykheden van ***Vrieslandt***, ***Over-Yffel***, en ***Groningen***. Deze Provinciën worden de ***Vereenigde*** genaamt van wegens het nauwe verbondt, of de ***Unie***, te Utrecht in 't begin des jaars 1579 tusfchen haar gefloten tegen Philips den II, koning van Spanje, wegens zyne geweldige en onverdragelyke regering, het verbreken van 's lands oude, en door hem zelf bezworene voorrechten en vryheden, en gepleegde fchrikkelyke geweldadigheden. Zie op UNIE. Zy palen de eene aan de andere, en grenzen, te zamen genomen, ten Zuiden aan het graaffchap van Vlaanderen, het hertogdom van Brabandt, het bisdom van Luik, en Pruisfifch en Oostenrykfch Gelderlandt; ten Ooften aan de hertogdommen van Kleef en Gulik, het bisdom van Munfter, het graaffchap van Benthem en Ooft-Vrieslandt; en ten Noorden en Weften aan de Noordzee. Hare lengte, van de uiterfte palen van Hollandfch Limburg tot die van de heerlykheit van Groningen, wordt gerekent op omtrent veertig mylen, gelyk ook hare breedte, van het uiterfte einde van Zuid-Hollandt tot dat van Over-Yffel. Behalven deze zeven landfchappen, waar van de Vereenigde Staat zyne gedaante heeft, bezit de zelve verfcheide fteden en heerlykheden, federt het maken van de ***Unie*** op den koning van Spanje verovert, en het Gemenebeft ingelyft, wordende genoemt ***de landen der Generaliteit***, om dat zy onmiddelyk van de Staten Generaal afhangen, en niet van eenige Provincie in 't byzonder. Deze plaatfen leggen in Brabandt, als: 's Hertogenbofch, Breda, Bergen-op-Zoom, de Graaf, enz. in Vlaanderen, als: Sluis, Hulft, Aardenburg, Yzendyk, 't Sas van Gent, enz. in het landt van Limburg, als Maftricht; en in het Opperkwartier van Gelder. Van het landfchap Drenthe, mede tot de Vereenigde Provinciën behorende, zie op DRENTHE en hier na breder. De twee Maatfchappyen van Ooft- en van Weft-Indië, als mede de Societeit van Suriname bezitten insgelyks onder de befcherming der Staten Generaal wyduitgeftrekte landen in Afië, Afrika, en Amerika, als hier na, wanneer wy van de OOST- en WEST-INDISCHE MAATSCHAPPYEN, als mede van de SOCIETEIT van SURINAME zullen fpreken, in 't brede zal gemeld worden. Daarenboven onderhoudt het Gemenebeft der Vereenigde Nederlanden federt de Utrechtfche vrede, achtervolgens het traktaat van Barriere, twaalf duizend man in de bezettingplaatfen Iperen, Veurne, Menen, Dendermonde, Doornik, en Namen.

De luchtftreek in de Vereenigde Provinciën is doorgaans meer vochtig dan droog, en bygevolg meer aan de koude kant dan aan de warme, hoewel echter tamelyk gezond. De grondt is 'er van verfcheiden aardt en hoedanigheit, zynde op eenige plaatfen vruchtbaar in graan; op vele andere voorzien met uitftekende weilanden, waar door deze Provinciën, en zelfs andere landen, van heerlyke boter en kaze rykelyk verzorgt worden; en hier en daar veenig, daar de turf, de voornaamfte brandt der inwoonders, geftoken wordt. Maar doorgaans, inzonderheit in de provincie van Hollandt, is het landt zo draffig, dat men genoodzaakt is geweeft een groot getal doorfnydingen te maken, om het water door windmolens in de vaarten te brengen, van waar het zich door verfcheide fluizen, met grote koften gemaakt, in de rivieren ontlaft. De wegen zyn doorgaans bezoomt met bomen, die de zelve zeer aangenaam en vermakelyk maken, en men draagt zorg, dat zy wel onderhouden worden, wordende daar aan befteed de inkomften van zekere belafting, genaamt ***Tol*** of ***Paffagiegeldt***, dat men aan de poorten en flagbomen moet betalen. Het landt heeft overvloedt van tam en wild vee, zo viervoetig, als gevleugeld, maar gene beren, rheën, wilde zwynen, en diergelyk groot wildt: ook zyn 'er weinig wolven, maar vele voffen. De ingezetenen krygen ook jaarlykfch eene grote menigte offen uit Holftein en Jutlandt, die zy verweiden, en, vet gemaakt zynde, in den flagtydt verkopen. Zy kweken ook vele paarden, die gretig gezocht worden.

De voorname rivieren, de Vereenigde Nederlanden befproeiende, zyn de ***Rhyn*** en de ***Maas***, die zich hier en daar in verfcheide armen verdeelen, en andere namen aannemen, als in de befchryvingen van den loop van die rivieren, als mede in die van ieder Provincie in 't byzonder gezegt wordt. Daar zyn ook vele meeren, braken, enz., waar onder het ***Haarlemmer***- of ***Leidfche meer*** het voornaamfte is. Vele der zelven, al van een vry groten omtrek, zyn van tydt tot tydt bedykt en droog gemaakt, zynde tegenwoordig met fchone landhoeven en prachtige hofsteden als bezaait. De rivieren, meeren en vaarten leveren allerhande foorten van vifch, en de kuft allerlei zee- en fchelpvifch, en zelfs oefters.

Daar is geen landt in de wereldt van zulk eene uitgeftrektheit, waar in men een zo groot getal van fraaie fteden, vlekken, dorpen en buurten vindt, als in de Vereenigde Provinciën. Schoon nu het landt zelf op verre na niet voortbrengt het geen tot levensonderhoudt der ingezetenen vereifcht wordt, vindt men 'er echter, door middel van den koophandel, die 'er by uitnemendheit bloeit, een ongemenen overvloedt van alles, zo van het gene voor het leven nodig, als van het gene daar aangenaam voor is, wordende al het raarfte en befte uit de vier wereldelen aldaar gevonden. Behalven den koophandel bloeien 'er de kunften en wetenfchappen, en daar is geen Provincie, of men vindt 'er, behalven een groot getal van doorluchtige en lage fcholen, eene akademie, of hogefchool.

Wy zullen het by deze algemene befchryving van de gelegenheit en hoedanigheit der Vereenigde Provinciën laten, om dat al het geen de zelve in het byzonder betreft in de befchryvinge van ieder Provincie, en van ieder ftadt, plaats, enz. binnen de zelve, in het brede gevonden wordt. De kerkelyke en wereldlyke regering van ieder Provincie, en van elke ftadt in ieder Provincie, wordt mede in dit Woordenboek op hare namen afzonderlyk befchreven. Maar het is hier de plaats om den ftaat van het Gemenebeft der Vereenigde Provinciën in het algemeen, en des zelfs hoge Collegiën, uit de gemachtigden of Gedeputeerden van de zeven Provinciën te zamen beftaande, te befchryven, als mede waar in het gezag van den Stadhouder heeft beftaan; hoedanig het met de macht van dit Gemenebeft te water en te lande gelegen is; wat verbonden het zelve met andere vorften en vrye Staten heeft, en eindelyk welke de inkomften en belaftingen van den Vereenigden Staat zyn. Wy zullen dan met de STATEN GENERAAL, de zeven Vereenigde Nederlandfche Provinciën verbeeldende, een begin maken, en daar omtrent tot den oorfpronk of de beginfelen van het Gemenebeft opklimmen.

Namentlyk, wanneer de ***Unie*** was opgerecht, en de Vereenigde Provinciën een Republyk of Gemenebeft waren geworden, kwamen de afgezondenen der Staten van elke Provincie dikwils by malkander, aan welke de tytel van de ***Staten Generaal der Vereenigde Provinciën*** gegeven wierdt. Nevens deze kozen de Provinciën tot haren opperften veldheer en ftadhouder Willem van Naffau, prins van Oranje,

voor

voor den eersten stichter en grondlegger harer vryheit te rekenen, waar van zyne grote wysheit, voorzichtigheit, kloekmoedigheit, en krygskundige dapperheit in het vervolg doorluchtige bewyzen hebben opgelevert, gelyk hy dan ook, verradelyk te Delft sneuvelende, de opkomende vryheit als met zyn vorstelyk bloedt bezegelt heeft. Hier by zyn 'er van de Vereenigde Staten zulke uitnemende wetten gemaakt, als 't mogelyk was, daar de zaken des Verbonds, zo binnen als buitens lands, en in den oorlog, voortaan naar zouden bestiert worden.

Maar om dat 'er nog geen vaste noch gedurige byeenkomst dezer Algemene Staten was, en 'er een gewone en gedurige Raadt scheen vereischt te worden, door wien de beraadslaagde en beslotene dingen wierden uitgevoert, en tot wien alle voorkomende zaken konden gebragt worden, hebben zy ook vooral bezorgt een gewonen Raadt aan te stellen, welken zy den ***Raadt van Staten*** genoemt hebben. Dezes ampt was de wetten, van de Algemene Staten voorgeschreven, te handhaven, en anderen te bevelen de zelve te onderhouden; het gemene komptoir des Vereenigden Staats te bezorgen; soldyen te betalen, en te voorzien, dat de zaak des Verbonds geen nadeel leedt; eindelyk, om alle zware zaken, die ooit van de Algemene Staten mogten besloten worden, doch tot welker uitvoeringe groter vermogen, ja zelf het gezag van alle de Staten des lands vereischt wierdt, den Staten van elke Provincie bekend te maken, en, als 'er de noodzake toe drong, eene algemene Staatsvergadering te verzoeken; zo dat het gezag dezer Raden, nopens he hoofdzaken, niet onbepaald of oppermachtig is geweest, maar binnen zekere wetten en bepalingen van bevel gehouden. In kleine en ligte zaken beraadslaagden en besloten zy naar hun goeddunken. Indien nochtans eenige grote voorgevallene zaken gansch geen uitstel konden lyden, besloten zy oppermeesterlyk over de zelve, ook zonder het berecht der Algemene Staten deswegen af te wachten. In dien Raadt mogt, behalven de afgezondenen van elke Provincie, toen ter tydt ook komen de gezant van Engelandt, volgens den inhoudt van het verbondt, waar in de koningin Elizabeth, die de Vereenigden met krygsvolk en geldt ondersteunde, zulks voor zich hadt geëischt: want zy oordeelde, dat zy voornamentlyk van de zaken en geheime beradingen dezer Republyk behoorde te weten, die zy zulk eene grote somme gelds vertrouwt, en zulk een groten bystandt gedaan hadt. Verder moesten de Raden of leden van dezen Raadt dezen plechtigen eedt zweren, dat zy in de bediening van dit ampt niet alleen aan de byzondere Provincie, daar zy van waren afgezonden, maar ook aan alle de Vereenigde Provinciën, of den ganschen Vereenigden Staat, zouden verbonden en getrouw blyven. Ook is hen toen, onder andere wetten, deze voornamentlyk voorgeschreven, dat zy alle drie maanden gehouden zouden zyn de redenen der zaken, van hen verrecht, ook van alle hunne beraadslagingen en besluiten, en wat zy ontfangen en betaalt hadden, over te zenden, op dat alzo een ieder mogt weten of ook alles recht en naar order voor de gemene vryheit, en ten voordeele van 't gemeen bedient wierdt. Maar toen was 'er geen vaste plaats voor dien Raadt, of die vergaderinge gestelt; maar men heeft raadzamer geoordeelt, dat zy zomtyds van plaats zou veranderen, en nu in die, dan in deze Provincie spoedig overgaan, naar dat hier of daar de gelegenheit of noodzakelykheit voorkwam. Maar 't Gemenebest in benydenden voorspoedt dagelyksch toenemende, en wegens andere zware zaken daar uit gedurig ryzende; ook vermits het niet alleen in een groter naam, vergaderinge, en macht, maar ook zelf in de gedaante zyner majesteit mogt blyken aan te wasschen, en zich voor te doen, heeft men eindelyk goedgevonden een Hogen Raadt, en vaste byeenkomst, of eene Raadsvergadering aan te stellen, die met haren eigen naam zou genoemt worden ***de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden***.

Daar valt ook grote reden van vermoeden, dat 'er, tot voortzettinge van dit besluit, ook by gekomen is deze innerlyke en aanmerkelyke reden, namendyk, dat, wanneer de Vereenigden zagen, dat 'er in dien Raadt van Staten, waar in, als gemeld is, de gezant van Engelandt ook verscheen, die zo naauw de geheimen dezer Republyk doorkeek, en door zyn aanwezen en gezag belette, dat men iets voortbragt tot behoudt der vryheit, of besloot tegen het gezag der Engelschen, door Leicester in den top opgevyzelt, het raadzamer is gevonden den Raadt van Staten hier na de kleine zaken te laten afhandelen, maar alle gewigtige zaken dezen nieuwen en hogen Raadt te vertrouwen, waar door het verbondt, met de Engelschen gesloten, in den gezant niet geschonden, maar echter de vryheit der Provinciën meer bewaart en bevordert is.

De afgezondenen van ieder Provincie ter Generaliteit worden ***Generaal***, of ***Algemeen*** genoemt, om dat zy in de grote Vergadering te zamen zynde, niet zo zeer de zaken bezorgen, die tot de byzondere Provinciën, als die tot alle de ***Vereenigde*** te gelyk behoren. Wegens het gezag, dat zy voeren, en de majesteit, die zy te zamen vertonen, wordt hen de tytel van ***Hoog-Mogende Heeren***, als of men zeide ***Hoog-vermogende Heeren***, gegeven. Alle vorsten en Staten geven hen tegenwoordig dien tytel, behalven de koning van Spanje, die hen noemt ***Myne Heeren de Staten Generaal***, en hen slechts den tytel van ***Uwe Heerlykheden*** geeft. De Staten der Provincie van Hollandt worden (om dit in 't voorbygaan te zeggen) alleen ***Groot-Mogende Heeren***, als of men zeide ***Groot-vermogende Heeren***, en die van alle de andere Provinciën ***Edele Mogende Heeren*** genoemt.

Maar hoe uit die leden geworden en zamengestelt is een ligchaam van dien zo groten Raadt, is genoeg openbaar uit het zegel, of wapen, 't welk de Staten Generaal, om de kracht van hun gebiedt te bevestigen, gebruiken: want daar in wordt gezien een rode gekroonde Leeuw in een goud veldt, hebbende in de regter klaauw een opgeheven zwaardt, en in de linker een bondel van zeven pylen, zeer digt aan elkander gebonden, de vereeniging der zeven Provinciën betekenende. Voor de Munstersche vrede, in den jare 1648, hadt de leeuw in dit wapen een hoedt op het hoofdt, ten blyk van de vryheit; maar na het sluiten van die vrede is de hoedt in een kroon verandert, om de souvereiniteit van het Gemenebest, door den koning van Spanje op eene plegtige wyze erkent, te kennen te geven. Boven op het schildt ziet men een koninklyke kroon, en rondom den randt deze Latynsche zinspreuk: CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT, gemeenlyk overgezet: EENDRAGT MAAKT MACHT, om de naauwe vereeniging der Provinciën uit te drukken, daar het anders naar den letter kon vertaalt worden: *door eendragt worden kleine zaken groot*, dat omtrent op 't zelve uitkomt.

De opperste Raadt van de Staten Generaal bestaat dan, als gezegt is, uit de afgezondenen van ieder Provincie, en heeft het opperste gebiedt in die dingen, die strekken tot het gemeen verbondt, voornamentlyk in de gewone bedieninge van krygszaken, in een bestandt te maken met uitheemschen, en 't zelve te onderhouden, in gezanten van uitlanders te ontfangen en te horen, als ook de verzoeken en klagten van byzondere Vereenigden, zo verre als zy mede behoren tot het gemene Verbondt, en in alle andere dingen te doen of te besluiten, die of door de wetten van het Verbondt bepaalt, of door byzondere bewilliging hen toegelaten zyn. Maar in alle zware en buitengewone zaken hebben zy zo zeer geen vry gezag om te gebieden, als om voor hunne verkregene vryheit te overleggen, te beraadslaan, aan de Staten van ieder Provincie te schryven, en uit dezer name de zamenstemmende beraadslagingen overgezonden hebbende, een besluit te maken, en uit den naam van alle de Vereenigden af te kondigen. Aldus zyn de genen, die tot dezen oppersten Raadt worden afgezonden, gene souvereinen van de Vereenigde Provinciën, gelyk de meeste uitheemschen wanen, maar zy bekleden en vertonen alleen de plaats van de Vereenigde Provinciën, waar van zy slechts afgezondenen en gemachtigden zyn, verbonden en gehouden aan de bevelen van de Staten van die Provincie, hunne meesters, door welke zy gezonden zyn, kunnende geen besluit in eenige zake van gewigt nemen zonder hunne kennisse en goedkeuringe. Aan de andere zyde kan men de *Unie* der zeven Provinciën aanmerken als een verbondt, door verscheide vorsten tot hunne gemene vryheit en veiligheit aangegaan, zonder door dat bondgenootschap hunne souvereiniteit of voorrechten te verliezen. Dus maken de zeven Vereenigde Provinciën te zamen een ligchaam uit, terwyl elke Provincie buiten dit ligchaam souverein en onafhankelyk van de andere blyft, en bevoegt is om tot hare behoudenisse andere wetten te maken, maar geenzins om die aan de andere op te dringen.

Na deze beschryvinge van den oorspronk en de geschapenheit van deze Algemene Staatsvergadering, of 't Collegie der Staten Generaal zullen wy des zelfs eigentlyke en tegenwoordige gedaante nader beschouwen.

Boven is gezegt, dat de vergadering der Algemene Staten bestaat uit de afgezondenen der byzondere zeven Vereenigde Provinciën. Maar het getal dezer afgezondenen of Gedeputeerden is niet bepaalt, of altydt even groot: want ieder Provincie zendt 'er zo vele, als zy geraden vindt. Men telt de stemmen der afgezondenen niet, maar die der Provinciën, zo dat 'er maar zeven stemmen zyn, niettegenstaande het getal der afgezondenen van alle de Provinciën, zo wel die in de vergaderinge tegenwoordig, als die afwezend zyn, omtrent vyftig personen uitmaakt, waar onder achttien van de Provincie van Gelderlandt. Deze zyn in den rang de *eerste*: de *tweede* zyn de afgezondenen van Hollandt; de *derde* die van Zeelandt; de *vierde* die van Utrecht; de *vyfde* die van Vrieslandt; de *zesde* die van Over-Yssel, en de *zevende* en laatste die van Groningen en de Ommelanden.

Ieder Provincie bekleedt op haar beurt de voorzittersplaats, en dit *Presidentschap* duurt een gansche week, te rekenen van Zondag middernacht tot dat zelve uur van den volgenden Zondag. De geen, die de eerste afgezonden van zyne Provincie is, heeft de eer van het Presidentschap: hy ontfangt de memoriën en verzoekschriften: geeftze over, en doedtze in de vergadering lezen: hy brengt de zaken op het tapyt, neemt de stemmen in, en spreekt het besluit uit. Indien het algemeen advys strydig is met dat van zyne Provincie, heeft hy de vryheit om zyn plaats aan den President van de vorige week af te staan, die de resolutie formeert, en de zelve op de registers van het landt doedt stellen. Alle de afgezondenen van de zeven Provinciën zitten naar den boven aangewezen rang van de zelve aan een lange tafel, in 't midden van de welke de armstoel van den President staat, zittende aan zyn regter handt de Gedeputeerden van Gelderlandt, aan zyn linker die van Hollandt, en vervolgens die van de andere Provinciën naar den gezegden rang.

De Gedeputeerden ontfangen hunne instructiën van hunne Provinciën: ieder Gedeputeerde wordt ter vergadering der Staten Generaal toegelaten, als hy zyne commissie overgeeft, en ingeleid door eenen der oudste Gedeputeerden van zyne Provincie. Indien zy omtrent hunnen plicht te kort schieten, behoeven zy zich deswegen niet te verantwoorden dan voor de Staten van de Provincie, door welke zy gezonden zyn, en de Algemene Staten hebben uit hoofde van een uitdrukkelyk besluit, in den jare 1637 genomen, geen personele jurisdictie over de zelve.

Alle de genen, die krygsampten bekleden, kunnen geen zitting in de vergadering der Staten Generaal nemen, zynde by eene resolutie van den jare 1624, het welk sedert zeer stipt is nagekomen, buiten de zelve gesloten. Zelfs de Stadhouder of Kaptein

en

en Admiraal Generaal (als 'er een is) is daar van niet uitgezondert; hy kan alleen in de vergadering verschynen om 'er voorstellingen te doen: doch als de zelve in overweging worden genomen, is hy gehouden naar buiten te gaan.

Hoe groot het getal der Gedeputeerden ook zou mogen zyn, daar staan niet meer dan zes stoelen voor ieder Provincie, en alle de gene, die boven dat getal gedeputeert worden, zyn genoodzaakt te staan. De meeste Gedeputeerden bekleden dit ampt eenige maar voor drie, en andere voor zes jaren, ten zy hunne commissie vernieuwt wordt, en weinige voor hun leven. Maar daar van moet worden uitgezondert de Provincie van Hollandt, de welke een lidt van hare Edelen en Ridderschap voor zyn leven zendt, als mede de Provincie van Utrecht, die een Gedeputeerde zendt van het kerkelyk ligchaam, en een uit de Ridderschap, die beide ook voor hun leven zitting in dit hoge Collegie hebben. Behalven deze gewone Gedeputeerden hebben alle de genen, die met eene ambassade, of eenige gewigtige onderhandeling in vremde landen bekleed zyn, eene commissie om ter vergadering van de Staten Generaal te verschynen; doch zonder wedde van Gedeputeerde. Deze wedde der Gedeputeerden is niet even groot; maar ieder Provincie bepaalt de zelve naar haar goedvinden.

De Raad-Pensionaris van Hollandt woont de vergaderingen der Algemene Staten dagelyksch by in de hoedanigheit van gewoon of ordinaris Gedeputeerde, en doedt van wegens die Provincie de nodige voorstellingen. Twee gecommitteerde Raden der Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt zyn ook bevoegt om by beurten in deze vergadering dagelyksch tegenwoordig te zyn.

Het landschap *Drenthe*, dat eene souvereine Provincie op zich zelve is, en een ten honderd tot de kosten van de Generaliteit betaalt, heeft ook verscheide pogingen gedaan om gemachtigden ter vergadering van de Staten Generaal te zenden; maar men heeft haar dit voorrecht altydt geweigert. Zie verder van hare regering enz. op DRENTHE.

Eenige Brabandsche steden, waar onder die van *'s Hertogenbosch*, hebben insgelyks beweert uit hoofde van de Unie in deze vergadering zitting te hebben; doch zulks is haar mede geweigert, voornamentlyk om vier redenen, namentlyk: 1. Om dat zy met ge„ weldt en grote kosten der Vereenigden waren ondergebragt, „ en daarom voor gene Provinciën mogten gehouden worden. 2. „ Om dat zy niet zouden kunnen verschaffen zodanige middelen, „ die tot beschermínge van 't gemene verbondt noodzakelyk zyn, „ gelyk alle de andere Vereenigde Provinciën naar mate moeten „ opbrengen. Nu was het (zeide men) onbillyk, dat zy nevens „ de andere zitting en stem zouden hebben in den oppersten Raadt, „ en daar by slotvonnis oordeelen over de voorkomende zaken, „ die nevens de andere tot hulpe en handhavinge der gemene zake „ de zelve lasten niet konden opbrengen. 3. Om dat 'er tot „ deze vergadering meer aangenomen zynde, zwaarder verschil„ len van gevoelen te vrezen waren, naardien het zeker is, dat 'er „ in die openbare vergaderingen met een matig getal van leden „ ook minder verschillen voorkomen. 4. Eindelyk, dat het voor „ de majesteit der Republyk veel standvastiger scheen, indien maar „ by hen het opperste gebiedt bleef, waar uit de eerste beginselen „ dezer Republyk waren voortgekomen.

De *Griffier* of geheimschryver der Staten Generaal leest het gebedt by het openen van alle de zittingen. Hy zit mede aan de tafel met gedekten hoofde terwyl men over eenige zake raadslaagt, maar staat op, ontdekt, en vervoegt zich achter den armstoel van den President, als de zelve brieven, verzoekschriften, of andere memoriën leest. Hy ontfangt uit des zelfs mondt de resolutiën van de vergadering, die den volgenden dag de resumptie passeren, en welke hy op de Staatsregisters aantekent. Deze resolutiën worden gedrukt, om aan alle de Provinciën gezonden te worden, ten welken einde een beëedigde drukker, corrector, enz. zyn aangestelt.

Men zal den Lezer nu nog een nader denkbeeldt geven aangaande de macht en het gezag van deze hoge Staatsvergadering, waar in de zelve eigentlyk bestaat, en hoedanig de zelve bepaalt is, met het laatste een begin makende, en dan tot het eerstgemelde overgaande. Namentlyk, doordien de zeven Provinciën by de Unie het souverein gezag hebben aan zich behouden, zo kunnen de Gedeputeerden, de vergadering van de Staten Generaal uitmakende, buiten der zelver goedkeuringe geen besluit omtrent zaken van gewigt nemen. Voor eerst, de Staten Generaal kunnen geen vrede maken, noch oorlog verklaren, of eenig traktaat met uitheemsche mogendheden sluiten, zonder eenparige goedkeuringe van alle de Provinciën, by welke men alvorens te rade gaat, en die aan hunne Gedeputeerden de resolutiën zenden, die zy genomen hebben, om aan de Staten Generaal te worden medegedeelt. Ten twede, de Staten Generaal kunnen geen krygsvolk werven, of geldt ligten, ten zy de Provinciën zulks eenparig hebben toegestaan. Ten derde, zy kunnen wel algemene wetten en regels maken voor het welzyn van den Staat: doch de zelve zyn van geen kracht, en kunnen niet ter uitvoer gebragt worden dan in Provinciën, die de zelve hebben goedgekeurt. Als zy zodanig eene wet gemaakt hebben, wordt zy by wyze van plakkaat of ordonnantie bekend gemaakt, en aan de Provinciën gezonden: doch zulks geschiedt verzoekswyze, zonder zich van eenige uitdrukkingen, die het minste blyk van bevel te kennen geven, te bedienen. De byzondere Staten van ieder Provincie doen die ordonnantie dan in hun gebiedt afkondigen, om aldaar te worden nagekomen, achtervolgens de resolutie van de Staten Generaal, die met de uitvoering van de meeste dezer plakkaten gelast zyn. Doch in de landen van de Generaliteit geschiedt het alleen in den name van de Algemene Staten. Ten vierde, de Staten Generaal kunnen de oude instellingen en reglementen, met eendragtige bewilliging der Provinciën gemaakt, niet intrekken, of vernietigen, noch vooral eene verandering maken in de artykels van de *Unie*, om dat men zo wel de eene als de andere aanmerkt als de grondvesten van de Republyk, die niet zouden kunnen beroert worden, zonder het gebouw van den Staat te doen instorten, of ten minste aan een hoogdringend gevaar bloot te stellen. Ten vyfde, de Algemene Staten hebben de macht niet om een Stadhouder te verkiezen; maar dit voorrecht behoort alleen aan ieder Provincie in het byzonder. Eindelyk, de Provinciën hebben aan zich behouden de begeving der kommandantschappen van de steden en sterktens, die in de zelve gelegen zyn, als mede de bewaring der sleutelen van de stads poorten, en het voorrecht aan de Magistraten om het woordt te geven; voorts het rechtsgebiedt over de troepen in zaken, die niet geheel militair zyn; de aanstelling van kolonels en van andere officiers, die ter hunner repartitie staan; het recht om de troepen een eedt te doen zweren in handen van de Staten der Provinciën, en in die van de Magistraten der steden, welke deze troepen betrekken, onafhankelyk van den eedt, dien zy hebben afgelegt aan den Raadt van State, en aan de Provincie, ter welker repartitie zy staan.

Betreffende nu het gezag van de Staten Generaal, zy ontfangen alle de voorslagen van vremde mogendheden, het zy van eenige alliantie, of verbondt, den oorlog, of de handhaving van vrede aangaande, het zy van eene gansch andere zaak. Wanneer 'er iets van aangelegenheit op het tapyt is, dat geheim moet gehouden worden, verkiezen de Staten Generaal eenige leden van hunne vergadering, waar onder doorgaans de Raad-Pensionaris en de Griffier zyn, om die zaak in overweging te nemen, na dat zy den eedt van sekretesse of geheimhouding hebben afgelegt. De Commissarissen, omtrent de zaak, waar over gehandelt wordt, tot een besluit gekomen zynde, maken aan de Staten Generaal bekend, dat zy zich in de orders gekweten hebben, waar mede zy gelast waren. Op dit verslag schryven de Staten Generaal aan de Provinciën, om haar te verzoeken, Commissarissen te benoemen, aan welke zy onder het zegel van sekretesse eene zaak van gewigt voor den Staat zouden kunnen mededelen, en welker advys noodzakelyk is tot het ten einde brengen van die zake.

Doordien de Staten Generaal de benoeming hebben van alle de generaalspersonen, brigadiers, gouverneurs, en kommandanten der steden en sterktens, zo zyn alle deze officiers gehouden den eedt van getrouwheit aan hunne Hoog-Mogende af te leggen. Ook worden 'er uit het getal der Algemene Staten in tydt van oorlog eenige gekoren, die, met een Gecommitteerden Raadt van State, altydt den veldheer volgen als hy op een tocht gaat, zonder welker raadt en bewilliging de veldheer niets van gewigt in den oorlog mag ondernemen, noch uitvoeren. Deze gemachtigden, gemeenlyk Gedeputeerden te velde genoemt, genieten in dien tydt zeventig guldens daags. Zy hebben ieder by beurte een detachement gardes te voet en te paardt voor haar deur, of tent, en als zy uitgaan komt de garde onder de wapenen, en de officiers groeten hen met de piek en met het vaandel. De Staten Generaal hebben ook de begeving van alle gouvernementen en kommandantschappen der steden, die onder het ressort van de Generaliteit staan, en de aanstelling van alle veldheeren, van brigadier tot veldmaarschalk; en omtrent regimenten, der repartitie van de Generaliteit staande, hebben zy de begeving van alle de ampten dier regimenten. Belangende de Zwitsers, die voor een gedeelte ter betaling van Hollandt staan, begeven zy insgelyks de ampten van kolonel, van luitenant kolonel, en van majoor; maar compagniën en plaatsen van onderofficiers worden door de kolonels van die troepen, met goedkeuring der Staten van Hollandt, waar van de officiers hunne commissiën hebben, begeven.

De macht der Algemene Staten strekt zich uit over alle de steden van de Generaliteit, waar van in het begin van dit artykel gewag is gemaakt, hebbende zy de bestelling van de Magistraten, en van alle de amptenaren, die van hun ressort zyn.

Nog een blyk van het gezag der Staten Generaal is de toevloedt van ministers, of afgezanten, welke door uitheemsche mogendheden naar den Haag worden afgevaardigt; en de vergadering van de Staten Generaal maakt genoegzaam het middelpunt van byna alle onderhandelingen van Europa. Aan de andere kant dragen de Staten Generaal grote zorg om alle de vremde gezanten die eer te geven, welke hen volgens de verscheide karakters, waar mede zy bekleed zyn, toekomt.

Het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden (het welk men hier nog zal byvoegen) en daar mede van het Collegie der Staten Generaal afscheiden, zendt ook verscheide Ambassadeurs en Ministers naar vremde hoven en landen, daar zy die zelve eerbewyzingen ontfangen als de gezanten van gekroonde hoofden, na welke zy den rang hebben onmiddelyk na die van het gemenebest van Venetië, en voor die van Malta.

Dit Gemenebest houdt een Ambassadeur aan het hof van Vrankryk, een aan dat van Spanje, en een te Constantinopel. Het heeft een extraordinaris Envoyé te Wenen, een te Londen, en een te Stokholm; voorts een ordinaris Envoyé in Polen, en een te Petersburg. Wyders heeft het zelve een Minister plenipotentiaris te Berlyn, en Residenten te Lissebon, Coppenhagen, Dresden, Regensburg, Hamburg, Frankfort, Keulen, en Brussel. Ook heeft het Consuls te Venetië, Genua, Livorno, Cadix, Mallaga, Barcelona, Bilbao, St. Ubes, Smyrna, Tripoli, Tunis, Aleppo, en Algiers, als mede een Commissaris te Helsigneur, en een anderen te Dantzig.

Het twede Collegie van den vryen Staat der Vereenigde Provinciën is dat van den RAADT VAN STATE, van wiens oorsprong boven al iets is aangetekent. Des zelfs gezag was voor dezen

van groter uitgestrektheit dan tegenwoordig, en bestaat thans alleen daar in, dat hy het opzicht en bestier heeft van de krygszaken en van de financiën der Generaliteit. Het eerste bestaat 1. in raadplegingen aangaande de verdediging van den Staat, en de toerustingen ten oorlog; 2. in het geven van bevelen tot den optocht der troepen; 3. in zaken tot het leger en de krygstucht betrekking hebbende; en 4. in het opzicht over de vestingen, magazynen, en voorraadt van levensmiddelen en oorlogsbehoeften. Het twede, namentlyk het bestier der financiën, is verdeelt 1. in het geldt, dat de zeven Vereenigde Provinciën en het kleine landschap Drenthe opbrengen om het Gemenebest in tydt van noodt te hulp te komen; 2. in de domeinen, imposten en lasten der steden van Brabandt, Vlaanderen, enz. onder de heerschappy van den Staat staande; 3. in de brandschattingen, die men in tydt van oorlog over de vyandelyke landen uitschryft, als mede de verbeurdverklaringe van goederen, en de andere zogenoemde casuële partyen.

Belangende de geldsommen, welke de zeven Provinciën tot handhaving van het Gemenebest betalen, de Raadt van State maakt alle jaren een netten staat op van de gewone kosten van het volgende jaar, het welk men noemt den *staat van oorlog*, behelzende de betaling der troepen, de besolding der Generaals, Gouverneurs, en Kommandanten der steden en sterktens, voorts de kosten der vestingwerken, magazynen, logementen, en andere garnizoenskosten, nevens de jaargelden der Ambassadeurs en Ministers van den Staat aan vremde hoven, ook de intresten der sommen, van tydt tot tydt door de Republyk opgenomen; in 't kort, alle de onkosten, die de Generaliteit der Vereenigde Nederlanden aangaan, behalven de gene, die in 't twede artykel der inkomsten van den Staat zyn overgewezen. In tydt van oorlog, of buitengewone gevallen, wanneer de Republyk raadzaam oordeelt hare troepen te vermeerderen, de plaatsen te versterken, of andere buitengewone kosten te doen, maakt deze Raadt een tweden staat op, dien men den *extraordinairen staat van oorlog* noemt; en als de noodt het vereischt, geeft de zelve in een jaar verscheide diergelyke staten van oorlog.

Deze Raadt van State bestaat in twaalf leden, of Gedeputeerden der zeven Provinciën, te weten *een* wegens Gelderlandt, *drie* wegens Hollandt, *twee* wegens Zeelandt, *een* wegens Utrecht, *twee* wegens Vrieslandt, *een* wegens Over-Yssel, en *twee* wegens Groningen en de Ommelanden. Van deze twaalf Gedeputeerden hebben maar drie voor hun leven zitting, te weten die wegens de Ridderschap van Hollandt en de twee van Zeelandt: de andere hebben het doorgaans maar voor drie jaren. Na dat zy door hunne Provinciën benoemt zyn, leggen zy den eedt af ter vergadering van de Staten Generaal, tot wier behulp of verligtinge dit Collegie eigentlyk is ingestelt, belovende by den zelven het algemeen belang van de Republyk te zullen betrachten boven het byzonder belang van hunne Provincie, ontfangende ook hunne lastbrieven van hunne Hoog-Mogende. Voorts is 'er dit onderscheidt tusschen het Collegie van de Staten Generaal en dat van den Raadt van State, dat men in het laatste de stemmen der Gedeputeerden telt, en niet die der Provinciën, en dat het voorzitter-of Presidentschap, gedurende eene weke standt houdende, by beurten van de twaalf Gedeputeerden naar hunnen rang bekleed wordt. Behalven de gemelde Gedeputeerden heeft de Thesaurier generaal, de welke dat ampt en den tytel van Raadt van State voor zyn leven behoudt, zitting in dit Collegie. De Sekretaris van den Raadt van State bekleedt ook gedurende zyn leven dat ampt, en woont dagelyksch de overwegingen van dien Raadt by, welke hy in geschrifte stelt, wordende, gelyk de Thesaurier generaal, door de Staten Generaal aangestelt, gelyk ook de Ontfanger generaal, de derde amptenaar van den Raadt van State. Deze laatste woont ook alle des zelfs zittingen by, zo om de onderrechtingen te geven, welke de Raadt kan van noden hebben, en om de orders te ontfangen, als om de zaken, tot zyn ampt betrekking hebbende, over te leveren, waar na hy uit de vergadering gaat. In eenige plegtigen, by voorbeeldt, als de Raadt *en corps* den staat van oorlog aan de Staten Generaal overgeeft, wordt hy aangemerkt als lidt van den Raadt van State, en heeft zelfs den rang boven den Sekretaris.

De tytel der Heeren Raden van Staat is *Edel Mogende Heeren*. Alle de kolonels, luitenant kolonels, majoors, en kapiteins leggen den eedt af ter vergadering van dezen Raadt, schoon zy den zelven reets gezworen hebben aan de Provincie, van welke zy afhangen. De minder officieren belangende, de zelve doen slechts den eedt van getrouwheit aan de Staten van hunne Provincie.

Nu volgt de GENERALITEITS REKENKAMER, in den jare 1607 met eendrachtige bewilliging der zeven Provinciën opgerecht, om den Raadt van State den last van het bestier der financiën te helpen dragen. Zy bestaat uit *twee* Gecommitteerden wegens ieder Provincie, die te zamen het getal van veertien uitmaken, en doorgaans alle drie jaren worden verandert, naar het welbehagen der Provinciën. De verrechtingen van dit Collegie bestaan daar in, om de rekeningen van den Ontfanger generaal, als mede die van andere rentmeesters van de Generaliteit, en van alle de genen, die gehouden zyn rekening te doen, als mede die van alle de Ministers van hunne Hoog-Mogende aan vremde hoven, en eindelyk van de Commisen der magazynen, en der steden en sterktens van de Barriere, en alle andere, zonder onderscheidt, op te nemen en te sluiten. Dit Collegie onderzoekt en sluit ook de rekeningen van alle de Admiraliteits-collegiën, en registreert alle de ordonnantiën van den Raadt van State ten laste van den Ontfanger generaal, en andere, als ook de akten van verzoek van dien Raadt aan byzondere Provinciën; en alzo de Ontfanger generaal op 't bevel van den Raadt van State zekere ordonnantiën op deze Provinciën afsigneert, brengen zy hunne rekeningen in deze Kamer, om op den generalen omslag te worden afgeschreven.

Men geeft aan de Gedeputeerden, die deze Kamer uitmaken, den tytel van *Edel Mogende Heeren*. Daar zyn twee Sekretarissen, die eenige Commisen onder zich hebben, en een deurwaarder, dien men kamerbewaarder van de Rekenkamer noemt.

Daar is ook een KAMER DER FINANTIE VAN DE GENERALITEIT, de welke eer is opgerecht dan die der rekeningen, en bestaat uit *vier* Commisen en *een* Sekretaris, die door de Staten Generaal worden aangestelt. Aan deze Kamer is de zorg opgedragen om op te maken alle de onkost-rekeningen, die het leger betreffen, als mede die van alle hoge en lage officieren, die van de artillery, schepen, wagens, paarden, enz. als mede van die genen, welke het opzicht hebben over de ammunitie, de levensmiddelen van het leger, en over al wat tot des zelfs onderhoudt vereischt wordt.

Men zal nu ook kortelyk spreken van de GENERALITEITS MUNTKAMER. Namentlyk, wanneer by het oprechten van de Republyk ieder Provincie het voorrecht aan zich behieldt om gelde te slaan, als een wezentlyke blyk van hare byzondere souvereiniteit, heeft men ter zelver tydt verstaan, dat het geldt van ieder Provincie van een en de zelve innerlyke waarde zou zyn, indien het in de gansche uitgestrektheit van de Republyk gangbaar zou zyn. Tot nakoming nu van eene zo rechtmatige schikking besloten de Provinciën in de eerste opkomst van het Gemenebest eenparig, in den Hage eene *Generaliteits Muntkamer* op te rechten, bestaande uit *drie* Raden en Meesters generaal, *een* Sekretaris, en *een* Essajeur generaal. Eertyds was 'er een veel groter getal Raden in dit Collegie: men noemde de eene *ordinaris*, of gewone, en de andere *extraordinaris*, of buitengewone *Raden*. De eerste wierden benoemt door de Staten Generaal, en de andere door de Staten van Hollandt: doch sedert omtrent honderd jaren zyn 'er gene extraordinaris Raden geweest. Alle de leden van deze Kamer staan tegenwoordig ter benoeminge van de Staten Generaal. Deze Kamer heeft het algemeen opzicht over alle geldspeciën, in den name van de Staten Generaal, of in dien van de byzondere Provinciën geslagen, als mede over alle vremde speciën. Zy draagt zorg, dat de munt zy van het alloi en innerlyke waarde, door de Algemene Staten voorgeschreven, en vervolgt de meesters van de munt in rechten, die de schikkingen van den Staat daar omtrent komen te overtreden. Haar gezag strekt zich mede uit over de juweliers, goud-en zilversmeden, assajeurs, wisselaars, en andere menschen van dat soort. In 't kort, zy beslist alle verschillen over het alloi, proef, gewigt, als mede over de waarde van het goudt en zilver, en haar vonnis is zonder beroep: doch alle kriminele zaken behoren onder het ressort van den Raadt van State; en wat aanbelangt de valsche munters, de rechtsvervolging van zulke personen staat aan de rechters der Provinciën, of steden, daar de misdaadt gepleegt is.

Van het Collegie van de *Admiraliteit* zal men hier niet spreken, om dat daar van een afzonderlyk artykel in dit Woordenboek gevonden wordt, daar wy den Lezer naar toe wyzen. Zie ADMIRALITEIT. Maar wy moeten nu het ampt van STADHOUDER, of GOUVERNEUR en KAPITEIN GENERAAL *der* VEREENIGDE PROVINCIEN *zo te water als te lande* beschryven.

Deze hoge waardigheit heeft een begin genomen in den jare 1576, wanneer de Vereenigde Nederlandsche Provinciën zich om de in 't begin van dit artykel gemelde redenen tegen den koning van Spanje verklaarden, zynde door de Staten aan het doorluchtige huis van *Nassau*, prinssen van *Oranje*, opgedragen. De eerste, welke deze waardigheit bekleed heeft, is geweest *Willem* de I *van Nassau*, van de Dillenburgsche linie, prins van Oranje. Hy was reets gouverneur wegens den koning van Spanje van de provinciën van Hollandt, Zeelandt, en Utrecht; maar het bewindt van Stadhouder en Kapitein generaal wierdt hem minder wegens die hoedanigheit, dan om zyne grote zucht tot de vryheit en het aanzien, waar door hy de liefde van het gemeen hadt tot zich getrokken, door de Staten van *Hollandt* en *Zeelandt*, te Delft vergadert, den 8 April des bovengemelden jaars 1576 opgedragen, welk voorbeeldt de Provinciën van *Gelderlandt*, *Utrecht* en *Over-Yssel* kort daar na volgden. Wat de Provinciën van *Vrieslandt* en *Groningen* belangt, de zelve benoemden hunnen gouverneur, den grave van Nassau, neef van den prinsse van Oranje, tot hunnen Stadhouder, waar van hier na breder zal gesproken worden.

Om dan tot den Stadhouder van de vyf andere Provinciën weder te keren, *Willem* de I te Delft in den jare 1584 verradelyk doorschoten zynde, deden de vyf gemelde Provinciën zynen zoon, prins *Maurits*, schoon nog maar in zyn zeventiende jaar getreden, in de regering volgen, en verleenden hem den 8 November des jaars 1585 die zelve macht, welke zyn vader bekleed hadt, en waar van in 't vervolg meer zal gezegt worden. Maar alzo Maurits, als gezegt is, nog zeer jong was toen hy dit hoog bewindt in handen kreeg, en Elizabeth, koningin van Engelandt, den Vereenigden Staat, als boven is aangetekent, groten bystandt deedt, wierdt *Robert Dudley*, grave van Leicester, algemeen overste der Engelsche hulpbenden, den 20 January des jaars 1586 door de Staten de oppervoogdy over hunne Provinciën opgedragen, in der forme gelyk die ten tyde van keizer Karel den V was bedient geweest, waar van een verding wierdt opgestelt, maar van de zyde van Leicester slecht onderhouden, waar uit grote onlusten rezen, de welke niet dan met het vertrek van Leicester uit deze landen in 't laatste van het jaar 1587 eindigden. Maurits in den jare 1625 ongetrouwt overleden zynde, volgde hem zyn halve broeder, *Frederik Henrik*, in de waardigheit van Stadhouder en Kapitein generaal den 24 May van dat zelve jaar op. Hy stierf in den jare 1647, nalatende een zoon, genaamt *Willem* de II, die hem in alle zyne ampten en waardigheden volgde, waar van de

vyf

vyf Provinciën hem by het leven van Frederik Henrik de overleving (het *furvivance*) hadden gegeven, om in den persoon van den zone te erkennen hoe zeer zy in den vader gehouden waren. Maar Willem van een zo zachten en vredelievenden aardt, en zo republyksgezind niet zynde als zyn vader, veroorzaakte zulks eenig ongenoegen en argwaan in de Staten, en was voor den jongen prinsse, zynen zone, acht dagen na het overlyden van zynen vader, voorgevallen den 14 November des jaars 1650, geboren, van zeer verdrietige gevolgen, alzo de zelve, met alle zyne afkomelingen, by een openbaar edikt, waar aan de naam van het *eeuwige edikt* gegeven wierdt, voor altoos van het Stadhouderschap wierdt uitgesloten. Doch de verbazende voortgangen van Lodewyk den XIV, koning van Vrankryk, in de Vereenigde Nederlanden in den jare 1672 het gemeen kwade gedachten van eenige der voornaamste regeerders van het landt hebbende doen opvatten, raakte het zelve overal op de been, en dwong de Magistraten om den prins tot Stadhouder en Kapitein generaal te verklaren, het welk, na het vernietigen van het voorgemelde eeuwige edikt, in het jaar 1672 eerst van de Provincie van Hollandt, en vervolgens ook van de andere Provinciën geschiedde. Willem de III, dus in de ampten van zyne voorouderen herstelt, beantwoordde de hope, die de ingezetenen in hem hadden gestelt, het welk de Staten van Hollandt ook deedt besluiten het ampt van Stadhouder in hunne Provincie erffelyk te maken; gelyk dan, ingevolge van dit besluit, het mannelyk oir van prins Willem den III, uit een wettig huwelyk gesproten, den 2 February des jaars 1674 de overleving (het *furvivance*) van alle de ampten, waar van hy werkelyk in het bezit was, verleent wierdt. De Provincie van Gelderlandt deedt vervolgens het zelve; zo dat Willem de III, gelyk zyne roemruchtige voorouders, door vyf Provinciën als Stadhouder wierdt erkent, blyvende de twee andere onder de regering der Stadhouders van de andere Nassausche telg; en schoon hy in den jare 1689 den troon van Groot-Britannie beklom, bleef hy evenwel zyn gezag oeffenen als Stadhouder der Provinciën van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht, en Over-Yssel, als mede dat van Kapitein generaal der troepen van de Republyk zo te water als te lande, tot zyne doodt toe, die in de maandt van Maart des jaars 1702 voorviel. Hy liet gene kinderen na van zyne gemalinne, de koninginne Maria van Engelandt, zo dat de doorluchtige stam der prinssen van Nassau-Oranje, de grondleggers en beschermers van de Republyk der Vereenigde Nederlanden, met hem uitstierf. Zie op NASSAU en ORANJE, als mede op zynen naam; gelyk ook de daden van alle de bovengemelde Prinssen of Stadhouders op hunne namen kunnen nagezien worden.

Met Willem den III nam het Stadhouderschap in de vyf meergemelde Provinciën een einde; maar het zelve is naderhandt in die van Gelderlandt vernieuwt: want in den jare 1722 is de doorluchtige Prins van Oranje en Nassau, *Willem Karel Henrik Friso*, Stadhouder der Provinciën van Vrieslandt en Groningen, zoon van *Johan Willem Friso*, hoogloffelyker gedachtenisse, afgestamt van *Willem Lodewyk van Nassau*, neef van prins *Willem* den I, door de gezegde Provincie tot haren Stadhouder en Kapitein generaal verkoren, na dat hem de zelve waardigheit kort te voren door het landschap Drenthe was opgedragen.

Maar laat ons nu eens de voorrechten en het gezag van den Stadhouder en Kapitein generaal beschouwen. Het is zeker, dat *Willem* de I een veel hoger en uitmuntender gezag heeft gehad dan zyne nazaten, om dat hy door zyn kloek beleidt en bestier de grondvesten van 't Vereenigde Gemenebest gelegt hadt, ja dat het door hem eerst scheen geboren te zyn; en vermits toen de zaken en raadslagen der Staten nog niet genoeg verzekert, en in een vasten standt gestelt waren; eindelyk ook, om dat de zaken van die onstuimige tyden voornamentlyk het hoog gezag van eenen vereischten: ja de Staten hebben toen ter tydt dien groten *Willem* zo hoog geacht, dat zy hem niet alleen het bestier, maar ook het oppermachtig gebiedt, of de souvereiniteit hebben waardig geacht op te dragen, welke hoogheit van staat hy nochtans zeer wysselyk geweigert heeft, buiten twyfel den inborst der vereenigde volkeren wel kennende, die hy wist dat gereder zouden zyn om te gehoorzamen, en zware lasten van schattingen te dragen onder het hoogste gebiedt der Staten, als van een grave, onder wien zomtyds minder vryheit is. Betreffende dan het gezag der volgende Stadhouders, de verre gelegene Indische volkeren en koningen plagten in hunne brieven en verbonden, met deze Provinciën gemaakt, dit opperhoofdt de hoogste, ja eene volstrekte souvereine macht toe te schryven, niet wetende hoe verre de zelve bepaalt is. Nochtans wraakten de Staten deze wyze van doen niet, om dat die natiën, het opperste gebiedt van eenen gewoon zynde te gebruiken, geen Republyken achten, dan waar in haar gezag door eenen persoon vertoont wordt. Vermits nu dit opperhoofdt de algemene veldheer in den kryg is, moet ieder soldaat aan hem den eedt doen, nochtans niet voor hem in 't byzonder, maar de Staten, wier gezag de Stadhouder verbeeldt: overzulks heeft hy geen macht om naar zyn believen of nieuwe soldaten aan te nemen, of die aangenomen zyn af te danken. De macht van soldaten aan te nemen, of af te danken, blyft alleen by de Vereenigde Staten: echter geschiedt zulks met kennisse en raadt van den Stadhouder; maar 't vermogen om zulks te doen staat alleen by de Staten, die daar in den raadt, maar niet het gezag van den Stadhouder alleen erkennen. Ook heeft de Stadhouder geen macht om soldaten te betalen, waar van de bezorging alleen by de Staten blyft. Ondertusschen, om gouverneurs van frontiersteden, kapiteins, en andere krygsoversten aan te stellen, en met zyn bewindt over andere krygsbedieningen, staat het dus met zyn macht en gezag, dat hy uit een getal van eenige, by de Staten benoemt, een persoon kiest, die, volgens zyn oordeel, tot dat ampt bekwaam is, zo dat deze macht van verkiezinge veeltyds besloten is binnen de palen van de benoeminge, door de Staten gedaan: maar als de Stadhouder in 't leger, of op een tocht is, heeft hy eene vrye en volle macht om alle krygsampten en waardigheden weg te geven aan wien hy wil, zonder daar over met de Staten rugspraak te houden, gelyk de Stadhouder van Vrieslandt ook dit recht heeft en oeffent.

Verder, een tocht te ondernemen, het leger op te breken, vyandelyke steden te belegeren, in 's vyands landt te vallen, of zo iets van groot gewigt te bestaan, staat hem niet vry dan met byzonderen last en bewilliging van de Algemene Staten; en hoedanig deze last wordt gegeven zullen wy in 't vervolg zien.

Zo dikwils het den opperveldheer raadzaam dunkt iets tegen den vyandt te ondernemen, komt hy in de vergadering der Staten Generaal, die hy zyn voornemen bekend maakt, en wyst daar in aan, met bondige en welgegronde redenen, hoe zulks ten nutte van den Staat zou strekken; verzoekt deshalven de toestemming en bewilliging der Algemene Staten in dezen, hen verder omtrent voorstellende 't beloop der onkosten, die op zulk een legertocht zouden mogen vallen, op dat zulks mede, in het beraadt over de voorname zaak, in overweging kome. Dit gedaan zynde verzoekt de veldheer, dat hem twee of drie uit de gansche vergadering van de Vereenigde Staten des lands mogen worden toegevoegt, die hy in 't byzonder de innigste geheimen van den gehelen tocht openbaart, die, wetende de dingen, die zy uit den veldheer gehoort en verstaan hebben als de nutste te zullen zyn, de zelve in de vergadering der Algemene Staten open leggen, ondertusschen de byzondere beraadslagingen op den vyandt bedekt houdende, als die aan zo velen niet mogen geopenbaart, noch ontdekt worden. Indien de Staten het voornemen des veldheers goedkeuren, zo bereidt hy zich tot den tocht, blyvende de zorg van alle noodwendigheden, zonder welke de volvoering onmogelyk is, by de Staten.

Wyders, wanneer de veldheer op een tocht gaat, worden hem drie, of vier, en zomtyds meer Gedeputeerden toegevoegt uit het ligchaam der Vereenigde Staten, die, in 's leger zynde, in gewigtige zaken 't gezag en de macht der Vereenigde Provinciën, of van de Algemene Staten vertonen, den veldheer in alle zyne ondernemingen, en voornamentlyk in zaken van gewigt, als veldslagen en belegeringen, tot Raden dienen, en door hunne toestemminge de besluiten, by den veldheer genomen, bekrachtigen. Ondertusschen mag de Veldheer een Krygsraadt doen vergaderen, bestaande uit de voornaamste hoofden van 't heir, en daar in ten beste overleggen wat 'er te doen is; ook krygswetten maken, die tot een beter tucht van 't leger, en ten nutte van den tocht strekken.

De krygswedde van den veldheer, die over de oorlogsmacht het oppergebiedt voert, bestaat in tien duizend guldens ter maandt; daarenboven, wanneer hy op een tocht en in 't leger is, waar in hy vele onkosten moet doen, worden hem voor elken groten uittocht tot schenkadie gegeven veertig duizend guldens. Maar ook boven deze maand-of jaarwedde wordt den veldheer gegeven een grote somme gelds, meer dan een tonne gouds bedragende, op dat hy dat gebruike om heimelyk de raadslagen der vyanden, door dezen of genen spion, wiens dienst moet verborgen blyven, in den grondt te weten en te doorzoeken; van welk geldt de veldheer niet gehouden is den Staten rekening te doen.

Verder is 't de plicht van den Stadhouder zorg te dragen, dat de besluiten en bevelen der Algemene Staten, als ook van elke byzondere Provincie, uitgevoert en werkstellig gemaakt worden, en hy bedient voorts zodanige ampten, als hem als Stadhouder zyn aanbetrouwt, en die wy in 't vervolg wat nader zullen inzien.

Evenwel is 'er van alle de Vereenigde Provinciën nog nooit een en de zelve Stadhouder geweest; want de Provincie van *Vrieslands* heeft, onder anderen, als wy boven gezien hebben, altoos hare eigene en byzondere Stadhouders gehad, mede uit het *Nassausche* bloedt gesproten, die elkander in dien tak tot op heden gevolgt zyn; terwyl de Provincie van *Groningen* en de *Ommelanden* zich hier, als wy boven mede gezien hebben, meest heeft bygevoegt; zo dat de prinssen van Oranje vyf, en deze *Nassauwers* twee Provinciën als Stadhouders bestiert hebben, tot dat ook in *Henrik Kasimir* het Stadhouderschap van *Vrieslandt* in een *Erfstadhouderschap* is verwisselt, dat nog zodanig by zynen doorluchtigen zoonszone, *Willem Karel Henrik Friso*, bezeten wordt, waar toe *Groningen* nooit heeft kunnen of willen verstaan, die dat hoog en aanzienlyk ampt by versterf altoos verkiesbaar houdt, als nu vervolgens tot tweemalen toe is gebleken: want hoewel alle de Vereenigde Staten een en het zelve opperhoofdt in den kryg moeten hebben, die over de gansche legermacht het hoogste gebiedt voert, zo volgt het echter niet, dat men dien daar ook voor in 't landbestier zou moeten erkennen, dewyl de bestelling van ieder Provincie niet zo zeer strekt ten beste van 't gemeen Verbondt, als wel van elke Provincie in 't byzonder.

De eedt, dien de Stadhouder moet doen, behelst van gehoorzaamheit te zullen betonen aan de Staten Generaal, als mede aan de Staten van ieder Provincie, tot wier Stadhouder hy is aangestelt, welke alle hy gehouden is naar behoren te gehoorzamen. Ook heeft de Stadhouder in alle de Provinciën, waar van hy Stadhouder geworden is, niet even veel macht en gezag: want in sommige Provinciën is hem wat meer, in andere wat minder opgedragen.

Maar wy moeten nu nog in 't algemeen zyn gezag ten aanzien van zyn ampt overwegen, ook ten opzichte van de goederen, welke de Stadhouders in deze of gene Provincie hebben bezeten, en waar over zy wat meer en hoger recht dan den tytel hebben gehad.

Voor eerst dan heeft de Stadhouder amptshalven het recht van misdaden, doodslagen zelf niet uitgezonderd, te vergeven, of de macht om onnoselen en onschuldigen van halsstraffen te bevryden; ook wel, wanneer schuldigen, door vele omstandigheden, of ook op de voorbede van aanzienlyke personen, eenigerwyze verschoonbaar zyn, welke macht gemeenlyk ***het recht van pardonneren*** of ***van kwydschelding*** genoemt wordt. Verder heeft hy byna in alle de Provinciën van zyn gebiedt de macht om alle grote waardigheden, ampten en bedieningen te begeven aan de zulken, die de Staten van elke Provincie genomineert hebben; maar die nominatie bestaat in 't getal van drie, waar uit de Stadhouder eenen verkiest. Ook worden van den Stadhouder, als het hoofdt der Ridderschap in Hollandt, benoemt zo vele als 'er moeten gekoren worden uit den Adel om de Ridderschap uit te maken, welke het voornaamste lidt is in de vergadering van elke Provincie. En het volgende moet niet minder geacht worden, namentlyk, dat hy byna in alle de steden der Provinciën van zyn bestier het recht heeft van alle jaren, op den gezetten tydt, de helft van den Magistraat, somwylen meer of minder naar voorvallende zaken, te veranderen: want de Magistraat der stadt benoemt alle jaren een dubbeld getal van zodanigen, als in de plaats moeten komen van degenen, wier ampt door de wetten bepaalt wordt, het welk te Amsterdam evenwel maar altoos op de Schepensbank heeft gezien, gelyk in meer andere Hollandsche steden. Uit dat dubbel getal nu der benoemden wordt van den Stadhouder een enkel getal, naar zyn believen, gekoren. Daarenboven is de Stadhouder de opperste President en het hoofdt van de gerechtshoven, zo dat zyn naam en tytels in alle afkondigingen, plakkaten, en vonnissen voorgaan, en in 't hoofdt gestelt worden. Verder is hy ook de oppergezagvoerder over alle bosschen en wildernissen, gelyk hy overzulks gemeenlyk ***groothoutvester*** wordt genaamt. Desgelyks is hy de opperste *Curator*, of bezorger der akademie, met den eernaam van *Rector Magnificentissimus*, zo dat 'er zonder zyne bewilliging en toestemminge gene nieuwe wetten mogen gemaakt worden. Daar benevens heeft hy het recht om gezanten te mogen zenden aan vreemde hoven, doch alleen wegens zaken, die hem in 't byzonder raken. Niettemin is hy ook gerechtigt om gezanten, nopende zaken van den Staat aan de Staten Generaal afgevaardigt, in 't byzonder gehoor te geven. In de vergaderingen der algemene en byzondere Staten heeft hy geen ander gezag dan om raadt te geven, of maar, als men spreekt, eene beradende, doch geen besluitende stem; waarom het de manier is geworden, dat de Pensionarissen en Presidenten van de Staten, die in den Hage waren, alle dagen voor het uur als de vergadering bestemt was, den Stadhouder aanspraken, en zyn gevoelen vroegen over die dingen, die in beraadslaginge zouden komen. Aan hem is opgedragen de uitvoering der resolutien van de Staten der Provinciën, waar van hy Stadhouder is. Ook is de Stadhouder, uit hoofde van het IX en XVI artykel van de Unie van Utrecht, een scheidsman van openbare en byzondere verschillen, die of tusschen de Staten van eenige Provinciën, of tusschen leden van de Staten, of tusschen de Staten en eenige ingezetenen zouden mogen ontstaan. In duistere en zware zaken heeft hy de vryheit om eenige byzitters te nemen, van welker advys hy zich bedient, om een uiteindig vonnis, waar van men tot geen hoger recht kan beroepen, te vellen.

Uit krachte van de goederen, die de Stadhouders bezaten, hadden zy in zommige Provinciën eenige groter macht. Men zal hier niet spreken van de goederen, welke zy in Brabandt, Artois, en Henegouwen hadden, en welke ten tyde van prins Frederik Henrik al vele waren, maar die nu alle, weinig uitgezondert, die in Brabandt onder 't gebiedt der Vereenigde Provinciën zyn, en van de Algemene Staten bestiert worden, den keizer toebehoren. In Hollandt, en elders hadt de Stadhouder ook zommige steden, als Leerdam, Ysselstein, Asperen, Heukelom, Buren, Geertruidenberg, en meer andere; maar vermits die steden nooit het recht hebben gehad om afgezondenen te zenden in de vergadering der Algemene Staten, of van de Staten van Hollandt, zo heeft hy geen macht om op den naam van die in de vergaderingen zyne stem en gevoelen te verstaan te geven. Maar in Zeelandt was het met hunne zaak en macht geheel anders gelegen: want dewyl de Staten van Zeelandt in hunne vergaderingen zeven stemmen hebben, zo hadt de Stadhouder genoegzaam macht om 'er drie te geven: om dat hy daar het hoofdt was van den Adel, en dat hy alleen, of zelf, of door een afgezonden, alle de andere Edelen uitgesloten zynde, de gansche Ridderschap vertoonde, als markgraaf van Vlissingen en Ter Vere, twee voorname steden van het eilandt Walcheren: want deze twee steden hebben het recht om afgezondenen te zenden in de vergadering der Staten van Zeelandt.

Willem de III nu in den jare 1702, als boven gezegt is, zonder kinderen overlydende, hadt Johan Willem Friso, prins van Nassau-Diets, stadhouder van Vrieslandt en Groningen, tot zynen algemenen erfgenaam aangestelt. Deze prins, toen nog minderjarig zynde, nam uit hoofde van dezen uitersten wil den tytel van prins van Oranje aan; maar zo wel de tytel, als de nalatenschap, wierden hem van eenige vorsten betwist, waar van de omstandigheden boven in het artykel van ORANJE kunnen nagezien worden. Men zal hier alleen zeggen, dat koning Willem de Staten Generaal tot executeurs van zyn testament benoemt hebbende, de zelve terstondt na het openen van het testament in die hoedanigheit den Raadt, welken de prinssen van Oranje sedert de oprechtinge van de Republyk in den Hage hebben gehad, om het bestier van hunne domeinen en finantiën te hebben, heeft gevolmachtigt om de goederen van de nalatenschap te bestieren, waar van die Raadt sedert den naam van RAADT *der* DOMEINEN ***van wylen koning*** WILLEM ***den derden*** gevoert heeft. De zelve bestaat uit vier Raden, een Griffier, twee Auditeurs, en een Thesaurier. Ondertusschen is de nalatenschap van koning Willem tegenwoordig zeer verdeelt. De koning van Pruissen, de voornaamste medelinger van de zelve (zie het zo even aangehaalde artykel van ORANJE) heeft zich met geweldt van een goed gedeelte van die goederen meester gemaakt, de welke zyn het graafschap Meurs, sedert eenige jaren tot een vorstendom verheven, het graafschap Lingen, Montfoort, de barony van Turnhout, de helft van de barony van Herstal, de welke door de ministers van den koning van Pruissen, en door die van den prins van Nassau-Oranje in den Hage in gemeenschap bestiert wordt, de ambachtsheerlykheden van Naaldwyk, Honselaardyk, Wateringen, het Opstal, het Hoenderlandt, en de Oranjepolder, de ambachtsheerlykheit van 's Gravezande, de Hoge en Lage Zwaluwe, het Hof in 't Noordeinde in den Hage, het huis Ten Bosch, het kasteel van Ryswyk, en dat van Honselaardyk. Daarenboven heeft de koning van Pruissen by de Utrechtsche vrede aan den koning van Vrankryk afgestaan het prinsdom van Oranje, nevens vier vryheerlykheden in het Dauphiné, en de andere aanzienlyke goederen van het huis van Oranje in Burgundië en in het burggraafschap van Besançon; waar voor Vrankryk aan den koning van Pruissen heeft doen hebben een gedeelte van het overkwartier van Gelderlandt, waar van die koning nu in het bezit is. De goederen, welke de prins van Nassau-Oranje bezit, zyn de vrye heerlykheden van Ysselstein, Steenbergen, Rozendaal, en Nispen, de ambachtsheerlykheit van 't Prinssenlandt, de vrye heerlykheit Diest en Zichem, de vrye heerlykheit Kranendonk en Eindhoven, de ambachtsheerlykeit Brevoort, de vrye heerlykheit Oosterhout, de ambachtsheerlykheit Dongen, de goederen van de nalatenschap op het eilandt Noord-Bevelandt, de goederen van de nalatenschap in Hulsterambacht, het huis op Kruitberg, en de helft der vrye heerlykheit van Herstal. Eindelyk, de goederen, onder het bewindt der executeurs van het testament zyn de vrye heerlykheit Breda, het graafschap Buren, het graafschap Leerdam, het markgraafschap van Ter Vere en Vlissingen, de ambachtsheerlykheit Sint Martensdyk en Scherpenisse, de vrye heerlykheit Grave, het landt van Kuik, Niervaart, de Willemstadt, het burggraafschap van Antwerpen, Grimbergen, Meerhout, en Voorst, de goederen van de kommandery van Brage, Geertruidenberg, Monster-Poeldyk, Ter Heide, en de helft van Loosduinen, Dieren, Coldenhave, en Fraterweerden, de kasteelen van Loo en Soesdyk.

Wy zullen nu van de twee MAATSCHAPPYEN *van* OOST-*en van* WEST-INDIE spreken, zo om dat de zelve, inzonderheit de eerste, twee voorname steunselen van de Republyk der Vereenigde Nederlanden zyn, als om dat zy, schoon souverein in haar gebiedt in de Indiën, echter geheel van de Algemene Staten der Vereenigde Provinciën afhangen, en onder hunne bescherminge staan. Wy zullen met de Oost-Indische Maatschappy beginnen.

Voor dezen plagten de Portugezen alleen den handel op Oost-Indië te hebben, werwaarts zy in den jare 1498 een nieuwen weg hadden ontdekt, en de Hollanders voorzagen zich te Lissebon van de kostelykste waaren, welke zy in overvloedt van daar mede bragten; maar de kroon van Portugal in den jare 1580 met die van Castilië vereenigt zynde, deden de vervolgingen, welke de onderdanen der Vereenigde Nederlanden wegens koning Philips den II moesten lyden, en het verbodt, het welk die vorst aan hen deedt van hunne vaarten op Spanje en Portugal voort te zetten, hen besluiten om de goederen, die zy toen van de onderdanen des konings van Spanje kregen, zelf uit Indië te halen, en dien koning daar zo veel afbreuk te doen, als immer mogelyk was. Eenige heeren en kooplieden, waar onder de voornaamste waren ***Jakob Valk***, ***Christoffel Roelsfius***, ***Balthasar Moucheron***, ***Jan Janszoon Kaerle***, ***Dirk van Os***, en meer andere, zonden derhalven eenige schepen uit, om, nevens Tartarië heen, eene vaart te ontdekken, en een nieuwen weg te vinden naar China en Oost-Indië, Japan, de Philippynsche en de Moluksche eilanden: maar die tocht viel vruchteloos uit. Het gelukte eenige kooplieden van Amsterdam beter, aangezet door Kornelis Houtman, dien de eer toekomt van de eerste aanleider dezer tochten geweest te zyn. Hy hadt, in Portugal zynde, zeer net en naauwkeurig onderzocht en ondervraagt naar de gelegenheit van Oost-Indië, en de vaarten derwaarts. Zulks openbaar geworden zynde, smeet men hem in de gevangenisse, en, om los te raken, hadt hy een grote somme gelds van noden. Daar geen raadt toe wetende schreef hy aan eenige kooplieden te Amsterdam, zo zy hem wilden lossen, dat hy hen zou openbaren wat in de reizen van Oost-Indië te doen en waar te nemen stondt. Zy losten hem, en hy kweet zich getrouw omtrent zyne belofte. De directeurs stelden eene Compagnie aan, daar de eerste van waren ***Henrik Hudde***, ***Reinier Pauw***, ***Pieter Hasselaar***, ***Jan Kaerle Janszoon de oude***, ***Jan Poppen***, ***Henrik Buik***, ***Dirk van Os***, ***Sivert Sem***, en ***Arend ten Grotenhuizen***. Zy reedden vier wel toegeruste schepen in den jare 1595 uit, onder den gemelden Kornelis Houtman, die het voortzetten langs de gewone Portugeesche streek, voorby Cabo de bonne Esperance, dat is de Kaap de Goede Hoop, om voort in Oost-Indië op die kusten te handelen, daar de Portugezen geen gebiedt hadden. Drie van de gezegde vier schepen kwamen na verloop van twee jaren en vier maanden weder te huis, (hebbende Houtman het vierde door gebrek van matrozen moeten verlaten) wel niet met groot voordeel; maar echter gaven zy moedt aan de reders, daar zich andere inleggers byvoegden, om andermaal eene vloot uit te rusten, onder 't admiraalschap van Jakob van Nek. Hy ging in den jare 1598 met acht schepen uit Texel t'zeil: maar eer deze laatst uitgezeilde te huis gekomen waren, schikten de directeurs al weder andere derwaarts. Het gelukte zo

wel,

wel, dat zy met goed retour in het vaderlandt kwamen: doch vermits verſcheide byzondere kooplieden ook ſchepen naar Ooſt-Indië afzonden, zouden zy malkander in den weg, en de handel bedorven zyn geweeſt. De Staten Generaal vonden daarom goed de directeurs der verdeelde maatſchappyen tot een lighaam en Compagnie te brengen, gevende hen grote privilegiën en een octroi voor den tydt van 21 jaren, 't welk naderhandt van tydt tot tydt is verlengt. Dus wierdt 'er eene *Nederlandſche geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Maatſchappy* in den jare 1602 opgerecht, die een kapitaal van zes millioenen vier honderd negen en vyftig duizend acht honderd en veertig guldens byeen bragt, welke hoofdſomme door de zes volgende Kamers wierdt ingelegt, namentlyk:

AMSTERDAM	3674915	guldens.
ZEELANDT	1333882	———
DELFT	470000	———
ROTTERDAM	177400	———
HOORN	266868	———
ENKHUIZEN	536775	———
	Maakt 6459840 guldens.	

Deze hoofdſomme wierdt verdeelt in aktiën van drie duizend guldens ieder, welke tegenwoordig, als bekend is, een zeer groten winſt doen, en gekocht en verkocht worden op de zelve wyze als de obligatiën van den Staat, en alle andere diergelyke effekten. Het bovengemelde kapitaal nu byeen gebragt zynde, wierdt 'er terſtondt eene vloot van veertien grote ſchepen uitgeruſt, welke onder het bevel van den admiraal Wybrand van Warwyk in zee liep, het welk in de maandt van Juny des jaars 1602 geſchiedde. Gedurig volgden hem meer andere ſchepen, die, gelyk de vorige, op hunne komſt in Ooſt-Indië niet alleen eene menigte koſtelyke waaren voor leurderyen van geringe waarde bekwamen, maar boven dien de Spaanſchen en Portugezen dapper ſloegen, hunne rykgeladene ſchepen onderweeg aantaſten, veroverden, en grote ſchatten en buit in 't landt bragten. Daar door kwam dan een onuitſprekelyke rykdom in de Vereenigde Nederlanden, en de inleggers deden zo veel voordeel, dat zy, by de uitdelinge, in 't jaar 1605 van hun ingelegt kapitaal vyftien, in het jaar 1606 vyf en zeventig, in het jaar 1607 veertig, in het jaar 1608 twintig, in het jaar 1609 vyf en twintig, en in het jaar 1610 vyftig van het honderd trokken, behalven dat nog zeer veel van den winſt wierdt opgelegt om in voorraadt tegen een kwaden ſtoot te dienen. Daar door rezen de landen in macht, en de Inwoonders in rykdom: want door het inbrengen van zo vele goederen verſpreidden zich de winſten allerwegen het landt door. Daarentegen wierdt de koning van Spanje arm, zo dat het verbodt van op Spanje te handelen, om de Nederlanders te bederven, tot zyn eigen bederf, en daarentegen tot der Nederlanders heerlyker opkomſt ſtrekte.

Omtrent het begin van het jaar 1605 hadden zy de ſterkte, welke de Portugezen op het eilandt Ambon hadden opgeworpen, vermeeſtert, en deze verovering wierdt gevolgt van die der andere Molukſche eilanden, die de Hollanders meeſter maakten van den zeer voordeligen ſpeceryhandel, en voornamentlyk van dien der kruidnagels. In den jare 1609 bouwden de Nederlanders eene ſterkte te Jakatra, op het eilandt Java, het welk zy behielden, niettegenſtaande alle de aanvallen der ingezetenen van het landt, tegen hen opgehitſt door de Portugezen, en daar na door de Engelſchen, waar van men het verhaal in het brede kan lezen in de geſchiedeniſſen van Ooſt-en Weſt-Indië, beſchreven door den Hre. Iſaak Verburg in zyne *Algemene Kerkelyke en Wereldlyke Geſchiedeniſſen*, in het IX Stuk. De Hollanders gaven aan de gemelde ſterkte den naam van Batavia, en bouwden vervolgens eene ſchone ſtadt op de puinhopen van Jakatra, waar van zy vervolgens de hoofdſtadt van hun machtig ryk in Indië maakten. In den jare 1611 begon de maatſchappy op Japan te handelen, en heeft daar mede zodanigen voortgang gemaakt, dat ſedert den jare 1616 de Hollanders alleen aldaar zyn toegelaten om handel te dryven. De ſterkte, die de koning van Isnagar den Hollanders verlof gaf op de kuſt van Coromandel te bouwen, dekte hen voor de aanvallen der Portugezen van St. Thomas, en verſtrekte hen een middel om hunnen koophandel uit te breiden langs die ganſche kuſt, waar uit zy de Portugezen in 't vervolg geheel verdreven hebben. In den jare 1640 veroverden de Nederlanders Malakka, eene der voornaamſte plaatſen, welke de Portugezen in Indië bezaten, waar door zy meeſter wierden van de voornaamſte zeeëngte van ganſch Aſië. Wanneer nu de Portugezen in 't jaar 1641 het Spaanſche juk hadden afgeworpen, ſloten zy met de Hollanders een ſtilſtandt van wapenen voor tien jaren. By dit verdrag wierdt de vaart overal voor beide de volkeren geheel vry, en ieder bleef in het bezit van de plaatſen, die hy in Ooſt-en Weſt-Indië bezat. Maar des niettegenſtaande veroverden de Hollanders Gallo en Colombo, twee voorname plaatſen, welke de Portugezen op het eilandt Ceilon bezaten, en daar door wierden zy ook meeſter van den kaneelhandel, als mede van het naauw tuſſchen dit eilandt en de kaap Komorin, en bygevolg van de gewigtigſte doortochten van Aſië. Deze vyandelykheden veroorzaakten een nieuwen oorlog, die tot den jare 1661 duurde, en in welken de Hollanders op de Portugezen de beſte plaatſen, die zy in Indië bezaten, vermeeſterden. Eindelyk wierdt in het zo even gemelde jaar de vrede in den Hage geſloten, waar by de Portugezen meeſter van Brazil bleven, waar in de Hollanders uitnemende voortgangen hadden gemaakt, maar hunne voornaamſte veroveringen door hunne achteloosheit en onderlinge tweedragt weder hebben moeten verlaten: daarentegen behielden de Hollanders hunne wingewesten in Ooſt-Indië; hoewel deze vrede niet lang duurde, en de vyandelykheden tuſſchen de Portugezen en Nederlanders kort daar na weder begonnen, waar van men de byzonderheden, met de verdere veroveringen der Hollanders in dat geweſt, in het bovengemelde werk van den Hre. Verburg kan nazien.

Een der nuttigſte wingeweſten voor de Maatſchappy is de Kaap de Goede Hoop op de kuſt van Afrika, in 't jaar 1653 verovert. De zelve verſtrekt eene zamelplaats voor de ſchepen, die naar Indië vertrekken, en van daar wederkeren, en hier gemeenlyk vyf of zes weken leggen om zich te herſtellen, en ververſchingen te nemen. De Maatſchappy hadt ook het geluk van in 't jaar 1656, niettegenſtaande alle de tegenſporrelingen der Jeſuiten en Portugezen, van den keizer van China verlof te verkrygen om in zyne ſtaten koophandel te dryven, doch zonder daar een comptoir te hebben, of meer voorrecht te genieten dan andere landaarden, welke hier zonder onderſcheidt alle worden toegelaten.

Belangende de wyze van regeringe der Ooſt-Indiſche Maatſchappye, men kan de zelve aanmerken als een ſoort van ſouvereine Republyk, opgerecht in 't hert der Vereenigde Nederlanden. Zy oeffent een volſtrekt gezag in Indië, en maakt 'er wetten; zy benoemt haren gouverneur generaal, de magiſtraten, admiraals, en alle hare bedienden te water en te landt; zy maakt vrede en oorlog; ontfangt de gezanten der koningen, die met haar in onderhandeling of verbondt willen treden, en doedt ook bezendingen; zy heeft verſcheide koningen ondergebragt, die hunne landen aan haar hebben afgeſtaan, en haar cynsbaar geworden zyn; zy ſticht volkplantingen, en bouwt ſteden en ſterktens, daar zy de zelve tot beſcherming of uitbreiding van haar gezag nodig oordeelt; zy heeft een groot getal goede troepen, en ſchepen, die de Indiſche zeën dekken, of ryk geladen naar Hollandt keren: kortom, haar gezag in Indië evenaart dat der volſtrektſte mogendheden in Europa.

Ondertuſſchen hangt hare ſouvereiniteit ganſchelyk af van die der Staten Generaal, onder welker beſcherminge zy beſtaat, en aan welke zy eene zekere ſomme gelds moet betalen zo dikwils als zy haar privilegie laat vernieuwen, welke ſomme in den jare 1729 bedroeg drie millioenen zes honderd duizend guldens, welke in de Generaliteits ſchatkiſt kwamen. In dringende gelegenheden helpt zy ook zomwylen tot de verligting van den Staat; zy betaalt aan de Admiraliteiten de inkomende rechten van alle de goederen, welke zy uit Indië ontfangt, mits eene geringe verminderinge; en wat aanbelangt de uitgaande rechten, zy betaalt ſlechts zeſtien duizend guldens jaarlykſch aan de Admiraliteit, volgens de ſchikking, den 10 July des jaars 1677 daar omtrent gemaakt.

De regering van deze Maatſchappy in Nederlandt, die welke het hoogſte bewindt van alle zaken heeft, beſtaat in *zes* verſcheide *Kamers*, hoewel in een ligchaam vereenigt, namentlyk de *Kamer* van *Amſterdam*, die van *Middelburg*, die van *Delft*, die van *Rotterdam*, die van *Hoorn*, en die van *Enkhuizen*. De *Kamer van Amſterdam* is de eerſte en aanzienlykſte van alle, om dat zy omtrent zeven twaalfde gedeeltens van de hoofdſomme der Maatſchappy alleen bezit. Zy beſtaat in vier en twintig Bewindhebbers, waar van 'er achttien worden benoemt door den Magiſtraat van de ſtadt, vier door de ſteden Dordrecht, Haarlem, Leiden, en Gouda, een door de Provincie van Gelderlandt, en een door die van Vrieslandt. Daarenboven hebben vier gezworene eerſte geïntereſſeerden zitting in deze Kamer. De *Kamer* van *Middelburg* bezit een weinig meer dan een vyfde gedeelte van het gehele kapitaal der Maatſchappy, en beſtaat in dertien Bewindhebbers, twaalf wegens de Provincie van Zeelandt, en een wegens die van Groningen: ook hebben twee gezworene hoofdparticipanten zitting in deze Kamer. De *Kamer van Delft* heeft omtrent een veertiende gedeelte van het gehele kapitaal der Maatſchappy, en beſtaat in zeven Bewindhebbers, zes wegens die ſtadt, en een wegens de Provincie van Over-Yſſel. De *Kamer van Rotterdam* bezit omtrent een vyf en dertigſte gedeelte van het gehele fonds der Maatſchappy, en beſtaat in acht Bewindhebbers, zeven wegens die ſtadt, en een wegens Dordrecht. De *Kamer van Hoorn* heeft omtrent een vyf en twintigſte gedeelte van het gehele fonds der Maatſchappy, en beſtaat uit zeven Bewindhebbers, zes wegens die ſtadt, en een wegens Alkmaar. Een gezworen hoofdparticipant heeft mede zitting in deze Kamer. Eindelyk, de *Kamer van Enkhuizen* bezit omtrent een twaalfde gedeelte van het meergemelde fonds, en beſtaat in zeven Bewindhebbers, zes wegens die ſtadt, en een wegens de Ridderſchap van Hollandt. Een gezworen hoofdparticipant heeft insgelyks zitting in deze Kamer.

De Bewindhebbers, die deze verſcheide Kamers, en zamen een getal van vyf en zeſtig uitmaken, worden door de geïntereſſeerden van de Maatſchappy benoemt, hebbende ieder Kamer de verkiezing van hare Bewindhebbers. Maar om zyne ſtem te kunnen geven moet men ten minſte eene aktie hebben. Eene plaats open vallende, worden 'er drie met meerderheit van ſtemmen benoemt, en dit drietal wordt aan den Magiſtraat overgegeven, die 'er eenen uit kieſt; maar de zelve moet ten minſte twee aktiën hebben.

Ieder Kamer heeft het volkomen bewindt van zaken, welke haar betreffen. Maar de zes Kamers formeren eene vergadering van zeventien Bewindhebbers, die altydt driemaal 's jaars gedurende den tydt van zes achtereenvolgende jaren te Amſterdam, en voor den tydt van twee andere jaren te Middelburg gehouden wordt. De eerſte dezer vergaderingen wordt gehouden om de verkoping der ſpeceryen, als mede de uitdeling der Maatſchappy vaſt te ſtellen; de twede om in overweging te nemen het antwoordt, dat men op brieven, uit Indië gekomen, moet doen; en de derde geſchiedt om de verkopingen, die in October en November gedaan worden, en het getal der ſchepen, welke de Maatſchappy meent uit te ruſten en naar Indië te zenden, te beramen. Kom-

 VER.

om, in deze vergaderingen bestelt men de zaken der Maatschappy in 't algemeen, men leest de brieven, uit Indië gekomen, men onderzoekt den staat der comptoiren, enz. de goederen, uit Indië gebragt, en de fondsen van de Maatschappy, om de uitdelingen, die aan de geïnteresseerden moeten gedaan worden, daar naar te schikken. De Kamer van Amsterdam zendt op deze vergadering acht Bewindhebbers. die van Middelburg vier, de andere Kamers ieder een, en de zeventiende wordt by beurten door de vier laatste Kamers benoemt. Deze ***Kamer van zeventienen*** benoemt den Gouverneur generaal der Indien, nevens dien van de Kaap de Goede Hoop, den Directeur generaal, den Generaal majoor, de leden van den Raadt van Batavia, en alle de voornaamste amptenaren van de Maatschappy, waar van hier na meer zal gezegt worden.

Behalven deze vergadering van zeventienen wordt alle jaren in den Hage eene andere vergadering gehouden, bestaande uit tien Bewindhebbers, te weten vier wegens Amsterdam, twee wegens Middelburg, en een wegens ieder der vier andere Kamers. In deze vergadering onderzoekt men den inhoudt van alle de brieven, uit Indie gekomen, en maakt een opstel van het gene daar op moet geantwoord worden, het welk daar na ter vergaderinge van zeventienen wordt overgebragt.

Na deze beschryvinge van de regeringswyze der Oost-Indische Maatschappy in Europa zal men tot die in Indië is opgerecht overgaan. Alle de kusten en eilanden, sterke plaatsen, en comptoiren, welke de Maatschappy aldaar bezit, worden door twee hoge Collegiën geregeert, die te Batavia, gelegen op het eilandt Java, en de hoofdstadt van alle de domeinen der Maatschappy in Indië, resideren. Een van de zelve wordt genoemt de ***Raadt van Indië***, voor welken de zaken van regering en politie behoren, en het andere de ***Raadt van Justitie***, beslissende de rechtsgedingen. De Gouverneur generaal is altydt President, of voorzitter van het eerste van die twee Collegiën. Deze Raadt vergadert gemeenlyk tweemalen in de week, en voorts zo dikwils als de Gouverneur, om buitengewone zaken, het laat aanzeggen. In dezen Raadt wordt alles, wat tot belang van de Maatschappy betrekking heeft, overwogen; men leest 'er de bevelen en brieven van de Bewindhebbers der Maatschappy, en ontwerpt de antwoorden, die op de zelve moeten gedaan worden.

Het tweede der gemelde hoge Collegiën, namentlyk de Raadt van Justitie, bestaat in een President, of voorzitter, en acht Raden, een Fiskaal, een water-Fiskaal, en een Sekretaris. De President van dezen Raadt is ook de bewaarder van het groot zegel, het welk vertoont een vaste burg, in wiens midden men ziet de Gerechtigheit, met een weegschale in de eene, en een zwaardt in de andere handt, met dit omschrift: ***Zegel van den Raadt van Justitie des kasteels Batavia.*** Alle twistzaken behoren tot dezen Raadt, en van des zelfs vonnis kan niet geappelleert worden. Hy heeft zelfs macht om den Gouverneur generaal in rechten te vervolgen, en kan hem ter doodt verwyzen als hy van verradery overtuigt wordt. Deze Raadt vergadert tweemaal in de week op het stadhuis van Batavia, en voorts zo menigmaal als 'er zaken van aangelegenheit voorvallen; en ieder mag zyne eige zaak voor den zelven verdedigen, zonder advokaat, of pleitbezorger. De Fiskaal heeft in civile of burgerlyke zaken een stem nevens den Raadt, en geniet een derde van alle boeten beneden honderd guldens, en een zesde van die boven die somme lopen.

De ***Gouverneur generaal***, die zyn paleis op het kasteel van Batavia heeft, is het hoofdt van de gansche Indische regering, en heeft, als President in den Raadt van Indië, eene dubbelde stem. Zyne wedde bestaat in acht honderd ryksdaalders ter maandt, en vyf honderd ryksdaalders voor zyn tafel. behalven het onderhoudt van zyne geheie hofhouding, dat insgelyks eene grote somme bedraagt, en de grote voordeelen, die hy dagelyksch kan maken. Om dat ampt meer luister by te zetten, en de Indische volkeren, aan de praal der Oostersche koningen gewend, in ontzag te houden, heeft de Maatschappy goedgevonden dit opperhoofdt in Oost-Indië een soort van vorstelyken stoet te geven, en dat aan hem zou worden bewezen zodanige eer, als aan monarchen bewezen wordt. Ook is zyne hofhouding byna zo prachtig als van eenige Europeaansche koningen. Zyn trein, als hy buiten de stadt naar eenig lusthuis rydt, is aldus. Voor aan rydt een kwartiermeester met zestien ruiters en een trompetter: na de zelve volgen twee hellebardiers te paardt: dan de Gouverneur zelf in zyn koets, met twee paarden bespannen: ter regter zyde nevens zyn koets rydt zyn stalmeester: achter de zelve zes hellebardiers te paardt: daar achter volgen gemeenlyk nog twee koetsen met andere heeren, die hem verzellen; en een ritmeester, met acht en veertig ruiters, drie kwartiermeesters, en een trompetter, besluiten den trein. Als hy door de stadt rydt, heeft hy, in plaats van ruiters, zo veel soldaten, die hem verzellen, hoewel de stalmeester, en de hellebardiers, ten zelve getale, alsdan ook te paardt ryden, ten zy op een begravenis, of bruiloft, wanneer de stalmeester alleen nevens de koets rydt, gaande de hellebardiers alsdan voor en achter de koets te voet. Eene andere statie om de Indianen in ontzag te houden is de parade, die alle Zondagen na den kerkdienst 's namiddags gemaakt wordt. Deze parade geschiedt aldus. Vooraf gaat een paardt van staat, door een Europeaan geleid: daar na een kompagnie ruiters met yzere harnassen: dan een kompagnie granadiers, en achter deze een geheel batallion soldaten, met hunne stormhoeden. De ruiters hebben hunnen trompetter, en het batallion zes schalmeispelers. Deze vertoning geschiedt niet alleen om de Indianen in toom te houden, maar strekt den Gouverneur, onophoudelyk met zware bezigheden bezet, een soort van verpozing: want van zonnen opgang tot laat in den avondt ziet men hem als overstelpt met brieven en berechten van alle kanten, en 's morgens om gehoor te verlenen aan eene grote menigte van menschen, die zich in de voorzaal bevinden. De twee opperkooplieden, de kommandeur van het krygsvolk, de bouwmeester van het ambachtskwartier, en de konstapel majoor komen hem meest alle morgen van het voorgevallene in hun bewindt verslag doen, en nieuwe bevelen ontfangen. Om half elf komt de licentmeester hem aanzeggen wat schepen, goederen en volkeren zyn aangekomen. Daar op volgt de maaltydt, die maar zeer kort duurt, en selden zonder overweging van zaken, die geen uitstel kunnen lyden, gedaan wordt. Na de maaltydt rust hy een uur, waar na de arbeidt hervat wordt, die tot laat in den avondt duurt. Als 'er een gezant of bode met een brief komt van eenig Indiaansch vorst aan den Gouverneur, dan wordt de Sabander, of meester der ceremoniën, nevens zeven of acht aanzienlyke dienaren der Maatschappy gezonden om dien brief af te halen, die dan door een hellebardier in een grote zilvere schotel, overdekt met een kleedt van geel gebloemd damast, gedragen wordt. De bezetting van het kasteel staat alsdan van de landpoort tot aan des Gouverneurs woning, met vliegende vaandels, slaande trommels, en blazende trompetten en schalmeien, ter weerzyden onder de wapenen. De gezant, de Sabander, en de andere dienaren gaan te midden door de soldaten naar de woning. Na het overleveren van den brief wordt het kanon gelost, en driemalen met de musketten geschoten, waar na de gezant, nevens zyn gevolg, in de zaal der Raden op een banket onthaalt worden, te weten de gezant, de gouverneur, en de overste van het krygsvolk alleen zittende, en de overigen staande. De geheimschryver van den Gouverneur staat naast hem, en de hellebardiers staan rondom de tafel.

Naast den Gouverneur generaal volgt in rang de ***Directeur generaal***, die met eenen eerste Raadt van Indië is. Zyn werk is alle de goederen, die de Maatschappy van noden of zelf te koop heeft, te kopen en te verkopen, hebbende aldus het bestier van den gehelen in- en uitkoop. Hy moet de goederen bezorgen, die naar Hollandt, of elders heen gezonden worden; hy heeft de sleutels van alle de pakhuizen in zyne bewaring, en de opperkooplieden, kooplieden, onderkooplieden, en alle die eenig bewindt omtrent den koophandel hebben, moeten hem alle morgen verslag doen.

De derde persoon in rang der hoge regering van Indië is de ***Majoor generaal***, die onder den Gouverneur generaal het bevel voert over al het krygsvolk. Het getal der geregelde troepen in Indië, die onder zyn gebiedt staan, beloopt omtrent twaalf duizend man, behalven de landmilitie, die zeer wel in den wapenhandel geoeffent is, en in een gevecht vooraan wordt gestelt.

Eindelyk, de acht landvoogdyschappen, welke de Maatschappy bestelt, en die haar de kaneel, muskate noten, kruidnagelen, en andere goederen, waar van zy gansch Europa verzorgt, uitleveren, zyn die van ***Amboina***, van ***Banda***, van ***Ternate***, van ***Malakka***, van ***Ceilon***, van ***Coromandel***, van ***Makasser***, en van de ***Kaap de Goede Hoop***. Deze landen, en vele andere, onder de zelve gelegen, behoren de Maatschappy in eigendom toe; maar zy heeft daarenboven nog een groot getal comptoiren en logiën, faktoors, en commisen, die aan den Raadt van Batavia verrekenen alle de goederen, die zy ontfangen en afzenden. De hoofdcomptoiren zyn te ***Mokka***, te ***Gamron***, te ***Suratte***, in ***Bengale***, in ***Timor***, in ***Pegu***, te ***Siam***, in ***Japan***, in ***China***, in ***Tonquin***, en in ***Sumatra***.

Aldus voor ons bestek genoeg van de Oost-Indische Maatschappy gezegt hebbende, zullen wy tot de West-Indische overgaan.

De oorspronk van de ***West-Indische Maatschappy*** is de zelve geweest als die van de Oost-Indische, namentlyk het verbodt van den koning Philips den II, aan de Vereenigde Nederlanders gedaan om op die gewesten, en zelfs niet op zyne ryken van Spanje en Portugal, te handelen, en de pogingen der laatstgemelden om boven de behertiging van hun eigen voordeel den koning van Spanje en zynen onderdanen allen mogelyken afbreuk te doen. Zy ondernamen derhalven ook op de kusten van Afrika en Amerika, en op de naburige eilanden van die twee werelddelen te varen, en daar koophandel te dryven. Dit duurde tot het sluiten van het twaalfjarige bestandt met Spanje, geschied in den jare 1609, en verhaastte dit traktaat zelfs niet weinig, doordien de koning van Spanje zeer wel ondervondt wat nadeel hy door dien Indischen handel der Hollanders leedt. Het artykel van dat verdrag, het welk dien handel betrof, en waar door de zelve den Hollanderen op eene zekere wyze verboden wierdt, luidde aldus: " De onderdanen van den koning Philips, der aartshertogen van Oostenryk, en der Vereenigde Staten zullen gedurende het bestandt alle vriendschap onderhouden, zonder der onheilen, door den oorlog aangedaan, of geleden, te gedenken. Hen sta vry over en weder te reizen, en onderling te handelen, te lande, ter zee, en op de stromen; het welk nochtans de koning van Spanje verstaat te moeten bepaalt blyven binnen Europa, en andere plaatsen, die door zyn toelaten aan onzydige volkeren, zyne vrienden en bondgenoten, tot nog toe zyn open gelaten: doch in de landen, steden, en havenen, buiten de gezegde palen, zy niet geoorlooft te handelen, zonder daar toe alvorens verlof gekregen te hebben. Doch zullen Philips, zyne bewindslieden, en onderdanen hen niet beletten ook aldaar te handelen met andere koningen en volkeren, die hen zullen willen toelaten handel te dryven, noch ter dier oorzake den Hollanderen, of die den Hollanderen den handel hebben vry gestelt, eenige moeielykheit aan te doen". Maar wanneer dit bestandt in den jare 1621 geeindigt was, wierdt de handel op West-Indië met ernst en yver voortgezet, het welk de Algemene Staten der Vereenigde Nederlanden deedt besluiten eene Maatschappy, met den naam van ***West-Indische***, daar van op te rechten. De grondt

van

van deze Maatschappy en des zelfs octroi wierdt in den bovengemelden jare 1621 gelegt; maar de Maatschappy kreeg wegens eenige opgekomene zwarigheden haar volkomen beslag niet voor den jare 1623. Het octroi, toen verleent, behelsde onder anderen, dat niemandt buiten deze vereenigde Maatschappy uit de Vereenigde Nederlanden zou mogen varen op de kusten en landen van Afrika, of Amerika, noch ook op de eilanden, tot die wereldsdelen behorende, als mede niet op het Zuidlandt, en door de Straten van Magellaan, van le Maire, enz. Dit octroi is in den jare 1645 voor vyf en twintig jaren, en in de jaren 1670, 1700, en 1730 telkens voor dertig jaren vernieuwt: doch de laatste maal met eene aanmerkelyke verandering aangaande de vrye vaart op die gewesten, waar van hier na, op zyn plaats, omstandig zal gesproken worden.

Het eerste kapitaal, dat tot den aanvang, of inleg van deze Maatschappy of vaart geschikt was, beliep op twee en zeventig tonnen gouds, en wierdt verdeelt in aktiën van zes duizend guldens bankgeldt ieder. De regering der Maatschappy in de Nederlanden wierdt in vyf Kamers verdeelt. Amsterdam hadt vier negende gedeelten, Zeelandt twee, Rotterdam, Noord-Hollandt, en Groningen ieder een gedeelte. De Kamer van Amsterdam wierdt bestiert door twintig Bewindhebbers, die van Zeelandt door twaalf, en de drie andere ieder door veertien. Uit alle deze verscheide Kamers maakte men een Raadt, bestaande in acht Bewindhebbers van die van Amsterdam, vier van Zeelandt, en twee wegens ieder der drie andere Kamers, den welken een Gedeputeerde wegens de Staten Generaal wierdt toegevoegt; en deze Raadt, die het opperbewindt van alle zaken hadt, bestondt alzo in negentien leden. Belangende de andere Provinciën, daar zulke Kamers niet waren, de zelve konden een Bewindhebber benoemen voor ieder somme van honderd duizend guldens, die zy van het kapitaal der Maatschappy zouden hebben ingelegt.

De Maatschappy, aldus opgerecht, maakte in den beginne zodanigen opgang, dat zy hope hadt binnen korten tydt gansch Zuid-Amerika te vermeesteren, welke gelukkige voortgangen de Maatschappy, met toestemminge der Staten Generaal, bewogen graaf Johan Maurits van Nassau, een zoon van Johannes, grave van Nassau-Siegen, tot Gouverneur Generaal der landen, in Amerika verovert, aan te stellen, hem toevoegende twee of drie Bewindhebbers tot Raden, die hem naar Brazil verselden, daar de stadt Fernambuk wierdt gekozen om te zyn de hoofdplaats van het gebiedt der Maatschappy in West-Indië. Maurits vertrok in den jare 1637 derwaarts, en wierdt op zyn verzoek in den jare 1644 door de Staten Generaal en de Bewindhebbers der Maatschappye weder te rug geroepen, hebbende gedurende den tydt van zyn bestier verscheide nieuwe wingewesten by die de Maatschappy daar voor hem hadt gevoegt, en vele sterktens langs de rivieren aangelegt, onder welke het kasteel van Maurits, aldus naar zynen name genoemt, de voornaamste was.

Maar deze schielyke opgang van de West-Indische Maatschappy duurde niet lang: de grote uitdelingen, welke de Bewindhebbers strax in den beginne van haren voorspoedt, zonder op het achterste te denken, tot vyftig ten honderd toe, deden, waren de eerste oorzaak van haren val, en door het kwade bestier, de eigenbaat, en verdeeldheid der genen, aan welke de regering in die gewesten, na het vertrek van graaf Maurits, door de Maatschappy wierdt toevertrouwt, verliepen de zaken daar ten eenemaal, wordende de Maatschappy binnen korten tydt door de Portugezen ontnomen al wat zy in Brazil hadt bezeten, nevens het eilandt Sint Thomas, en andere plaatsen. En niettegenstaande den krachtigen onderstandt, welken de Maatschappy, zo in geldt als schepen, van den Staat ontfing, zouden de Portugezen haar naar allen schyn gedreven hebben uit alle de andere plaatsen in Amerika, en op de kust van Afrika, zonder de vrede, die den 16 Augusty des jaars 1661 door de bemiddeling van Karel den II, koning van Groot-Britannië, wierdt gesloten. De West-Indische Maatschappy deedt by dat verdrag afstandt van alle hare eischen op Brazil; en de koning van Portugal beloofde daarentegen eene somme van acht millioenen guldens in verscheide termynen aan haar te betalen, nevens vryheit om als vrienden op de kusten van die landen in alle de havens van de Portugeesche heerschappy te mogen handelen; ook met belofte, dat de Portugezen hun zout voortaan zouden geven tot een minder prys dan tot hier toe geschied was. Aldus behieldt de Maatschappy alleen de schansen op de Goudkust, Kaap Verd, het eilandt Curaçao, en dat van Tabago.

De Maatschappy was alzo niet alleen in een slechten staat, maar ook, om den oorlog tegen de Portugezen te kunnen voeren, diep in schulden geraakt, die zy geen kans zag te kunnen betalen. Om dan daar in te voorzien, en den handel op de kusten van Afrika te bewaren, nevens de plaatsen, welke de Maatschappy daar nog hadt, vernietigden de Staten Generaal in den jare 1674 de Maatschappy, en rechtten eene nieuwe op, bestaande in de oude geïnteresseerden en hunne krediteuren. Men hervormde toen met eenen de vyf Kamers, verminderende der zelver Bewindhebbers; en de generale vergadering, te voren, als boven gezegt is, bestaande in negentien leden, wierdt nu op tien bepaalt, sedert welke schikkinge de Maatschappy zich eenigzins heeft herstelt.

De *Kamer van Amsterdam* bestaat dan tegenwoordig in zeventien Bewindhebbers, te weten tien wegens die stadt, drie wegens Haarlem, Leiden en Gouda, en vier wegens de Provinciën van Gelderlandt, Utrecht, Vrieslandt en Over-Yssel. De tien eerste zyn voor hun leven, en de andere verwisselen, of blyven, naar het goedvinden der provinciën en steden. De *Kamer van Zeelandt* wordt tegenwoordig bestiert door elf Bewindhebbers; die *van Rotterdam* door zeven; die *van Noord-Hollandt*, te Hoorn residerende, door tien; en die *van Groningen* door twaalf Bewindhebbers.

De *generale vergadering van tienen* bestaat in vier Bewindhebbers wegens Amsterdam, twee wegens Zeelandt, drie wegens de andere Kamers, en een Gedeputeerde wegens de Staten Generaal. In deze vergadering worden alle de zaken, die de Maatschappy in het algemeen betreffen, verhandelt; maar zy kan geen oorlog verklaren zonder toestemminge van Hunne Hoog-Mogende. Deze vergadering wordt de zes eerste jaren te Amsterdam gehouden; daar na twee jaren in Zeelandt, en aldus in de drie andere Kamers naar haren rang.

By het octroi, aan de nieuwe Maatschappy verleent, wierden alle de vrydommen en voorrechten, die de oude genoten hadt, bekrachtigt, en om de verschillen tusschen de participanten en de schuldeischers van deze Maatschappy te slissen verklaarden de Staten Generaal, dat de intresten van twee ten honderd van sommen, die zy schuldig was, door alle de Kamers binnen een zekeren bepaalden tydt zouden betaalt worden. Daarenboven wierdt bevolen, dat de oude participanten vyftien guldens kapitaal zouden hebben in deze nieuwe Maatschappy, in plaats van honderd, die zy in de oude hadden, en dat de schuldeischers dertig ten honderd zouden genieten van het geen zy de Maatschappy hadden verstrekt. Immers om het vertrouwen en den koophandel van deze nieuwe Maatschappy te herstellen vondt men geraden, dat ieder participant vier guldens ten honderd van het oude kapitaal, en ieder schuldeischer acht guldens ten honderd van het geen zy te vorderen hadden zouden fourneren. Door deze schikking ontfing de nieuwe Maatschappy in de jaren 1674, 1675 en 1676 aan baar geldt honderd en twintig duizend guldens, het welk, nevens het geen de schuldeischers moesten ontfangen, maakte een kapitaal van omtrent zes honderd en dertig duizend guldens.

Niemandt in de Vereenigde Nederlanden, buiten deze Maatschappy, was het voor dezen geoorlooft handel te dryven op de kusten van Afrika; maar by het nieuwe octroi, in den jare 1730 door de Algemene Staten aan deze Maatschappy verleent, zyn deze vaart en handel voor byzondere personen op zekere voorwaarden open gestelt, de welke in het Reglement, in den gemelden jare daar van gemaakt, met de volgende woorden staan uitgedrukt.

Artykel I.

Alle onderdanen van deze Republyk zullen mogen navigeren en negotiëren door de gehele limiten van het octroi van de West-Indische Compagnie in Afrika gelegen, echter met deze bepaling, dat zy geenderhande negotie zullen mogen dryven, weinig of veel, en hoe genoemt of gepretexeert, langs, noch op des Compagnies kasteelen, forten en logies, in Afrika gelegen, beginnende van Kaap Appolonia, leggende omtrent 9 mylen boven Axim, en zich uitstrekkende tot aan Rio de la Volta, zynde een district van omtrent 60 mylen, waar op de West-Indische Compagnie de vrye negotie voor haar reserveert.

II.

De voorz. onderdanen van deze Republyk zullen den voorz. handel, in het bovengemelde artykel vermeld, niet anders mogen doen, als met schepen en vaartuigen gemaakt en gebouwt onder het district van den Staat, ende binnen deze landen geëquipeert, ende met inlandsche victualie op haar uitreize alhier voorzien, en welke voorz. schepen en vaartuigen alhier te landt op haar uitgevaren plaatsen weder, zonder ergens anders in Europa te lossen, zullen moeten inkomen, op pœne van 6000 guld. aan de West-Indische Compagnie te verbeuren, indien zy ter kwader trouwe ter contrarie kwamen te doen.

III.

De voorz. navigatie op Afrika zal door de onderdanen van deze Republyk mogen geschieden met zodanige schepen, als de zelve goedvinden, doch niet langer als 120 voeten over steven, en ook niet met fluitschepen.

IV.

Die gene, de welke genegen mogten zyn om op Afrika te equiperen, zullen aan de Kamer van de West-Indische Compagnie, in zyn district residerende, by requeste; door de boekhouders of reeders van zodanige schepen getekent, verzoeken een pasport voor een of meerder schepen, by de verzoekers aan te wyzen en te noemen, met specifikatie van de juiste lengte over steven, hoe lang van kiel, de hoogte in het ruim, tusschen deks, onder de schans en bak, de wydte op de uitwatering, en vervolgens hoe veel lasten groot, welke meting zal moeten geschieden naar de volgende methode en regel.

Regel:

Om een schip zyn lasten te meten, zo multipliceert de voeten der lengte over steven, met de voeten der breedte op zyn uitwatering: dat gedaan zynde, dan de diepte van 't ruim met de hoogte tusschen deks, t'zamen geäddeert, en het zelve wederom gemultipliceert met het getal der lengte en breedte, het produkt gedivideert door 400, en dan $\frac{1}{5}$ part afgetrokken, komt de inhoudt der lasten.

Als

Als by Exempel:

Een fregatschip, of eenig ander op de zeilagie gebouwt, lang over steven 70 voet, wyd 21 voet, hol in 't ruim $11\frac{1}{2}$ voet, het dek hoog $4\frac{1}{2}$ voet, zo is de Regel aldus:

Lengte.	Breedte.	Hol.	't Dek.
70 Voet.	21 Voet.	$11\frac{1}{2}$ Voet.	$4\frac{1}{2}$ Voet.

70
———
1470
16
———
8820
1470 (3
———
235(20 { $58\frac{1}{2}$
4 (00
$29\frac{1}{4}$
$14\frac{5}{8}$
———
$43\frac{11}{12}$ Last.

V.

Daar na zullen by die Kamer benoemt werden twee of meerder Bewindhebberen, om gemelde schip of schepen, door een Compagnies aan te stellen beëedigden ykmeester, ten haren presentie te doen hermeten, en daar van formeren twee ykbrieven, met uitdrukking van der zelver lengte over steven, en van de grootte der lasten.

VI.

Als bevonden mogt werden, dat de voorz. hermeting verschillen mogte van het opgeven door de boekhouders of reeders, zo als Artykel 4 vermeldt, is gedaan, zullen de voorz. boekhouders of reeders, *eo ipso* verbeuren 100 guld. voor ieder last, de welke de voorz. schepen groter bevonden zullen werden, als de zelve aan de West-Indische Compagnie opgegeven zyn, gelyk de gezwore ykmeesters aan de zelve pœnaliteiten zullen wezen geadsubjecteert, ten behoeve van de boekhouders, of reeders, in kas van erreur, of ongelyk.

VII.

De voorz. ykbrieven, door de present zynde gecommitteerde Bewindhebberen, als mede door de ykmeesters ondertekent, zullen ten fine van rekalculatie aan de eerstvolgende vergadering van Tienen geëxhibeert werden.

VIII.

Van de schepen, de welke naar de kust van Afrika, door de onderdanen van deze Republyk, ingevolge het eerste Artykel geëquipeert zullen werden, zal aan de Kamer, waar onder de equipagie geschiedt, betaalt werden als volgt:

Van een schip van 70 voet over steven, en daar onder, gestelt op 45 last. gl. 3000.
De boven-lasten à gl. 60 ieder last, met $\frac{1}{3}$ rabat.

Van een schip van 80 voet over steven, op 60 last.
Van de eerste 45 last gl. 3000
Van de 15 last tot de 60, à gl. 60 900
——— gl. 3900
De boven-lasten boven de 60 last, à gl. 60 ieder last, met $\frac{1}{3}$ rabat.

Van een schip van 90 voet over steven, gestelt op 80 last.
Van de eerste 45 last gl. 3000
Van de 35 last tot de 80, à gl. 60 2100
——— gl. 5100
De boven-lasten boven de 80 last, à gl. 60 ieder last, met $\frac{1}{3}$ rabat.

Van een schip van 100 voet over steven, gestelt op 110 last.
Van de eerste 45 last gl. 3000
Van de 65 last tot de 110, à gl. 60 3900
——— gl. 6900
De boven-lasten boven de 110 last, à gl. 60 ieder last met $\frac{1}{3}$ rabat.

Van een schip van 110 voet over steven, gestelt op 125 last.
Van de eerste 45 last gl. 3000
Van de 80 last tot de 125, à gl. 60. 4800
——— gl. 7800
De boven-lasten boven de 125 last, à gl. 60 ieder last, met $\frac{1}{3}$ rabat.

Van een schip van 120 voet over steven, gestelt op 150 last.
Van de eerste 45 last. gl. 3000
Van de 105 last tot de 150, à gl. 60 6300
——— gl. 9300
De boven-lasten boven de 150 last, à gl. 60 ieder last, met $\frac{1}{3}$ rabat.

IX.

De voorz. schepen zullen door de betaling, Artykel 9 vermeld, vry zyn van alle uitgaande en inkomende regten, gelyk mede van het verhoogde last en veilgeldt, metdien verstande nogtans, dat de bovengemelde betaling in het geheel zal moeten geschieden voor dat de nodige lastcedullen conform aan de ordres, gepractiseert omtrent de aangeving op Amerika, uitgegeven zal werden.

X.

Doch dien onverminderd zullen de schippers van zodanige schepen, of wel hunne plaats representerende, op hun arrivement hier te lande, in handen van Bewindhebbers van die Kamer, waar onder die schepen uitgevaren zyn, onder solemnelen eede verklaren wat goederen door hen in Amerika (byaldien zy daar aan geweest zyn) op vragt mede genomen zyn, met specifikatie van der zelver quantiteit en qualiteit, van welke voorz. vragtgoederen aan de West-Indische Compagnie betaalt zal moeten werden recognitie van 3 per cento, zo als de zelve aan de Comp. volgens het octroi competeert.

XI.

Na de betaling, Artykel 8 gemeld, zal het nodig pasport, door twee Bewindhebberen van de Kamer, waar onder de equipagie gedaan is, getekent, uitgegeven mogen werden, zullende de voorz. betaling in margine van het zelve pasport genoteert werden, en de respective Kameren gehouden zyn de zelve uitgegeve pasporten tegen de Metedullen te verrekenen, en daar van exacte notitie maandelyks aan elkander toe te zenden.

XII.

De voorz. pasporten zullen door Haar Hoog-Mogende geconcheert, geparapheert, en gezegelt worden, en aan de Bewindhebberen der respective Kameren op hun verzoek en requisitie ter handt gestelt werden, omme de zelve na eisch en ordre te distribueren; des zullen gemelde Bewindhebberen gehouden wezen voor ieder pasport te betalen ter Griffie van Haar Hoog-Mogende zes guldens, en telkens aan de Presidiale Kamer in der tydt daar van kennisse en advertentie geven, gelyk mede de advokaat van de generale Compagnie van drie tot drie maanden verpligt zal wezen, of zo menigmaal als hy 't nodig zal agten, extracten te ligten van de resolutien van Haar Hoog-Mogende, waar by aan eenige der Kameren pasporten zyn verleent, welke extracten aan hem op zyn verzoek ter handt zullen worden gestelt, en daar uit moeten opmaken een exacte notitie en aantekening van het getal der pasporten, die ieder Kamer van Haar Hoog-Mogende zal hebben verkregen, om van tydt tot tydt in de vergadering van Tienen geëxhibeert en geëxamineert te werden, voor welke moeite, ten alvenante van ieder pasport, zal genieten twaalf guldens, welke voorz. twaalf guldens aan hem door de Kamer van Amsterdam goedgedaan, en betaalt zullen werden, doch door de Kameren, de welke de zelve pasporten uitgeven, van de boekhouders en reeders van de voorz. schepen gerepeteert, en in de kassa van de Compagnie gerefundeert zullen werden.

XIII.

De voorz. pasporten van Haar Hoog-Mogende zullen met eenen inhouden authorisatie, om alle Nederlandsche schepen, de welke in de limiten van het octrol van de West-Indische Compagnie gevonden worden, exhibitie van haar pasport af te vorderen, en vervolgens qualifikatie, om alle Nederlandsche ende verdere onvrye schepen, in de kolonie van Amerika geëquipeert, en de schepen, met geen behoorlyk pasport voorzien, te nemen, met dat zelfde regt, als de West-Indische Compagnie zelf, met dien verstande, dat de voorz. schepen van de genomen pryzen genieten zullen de gerechte helft van het zuivere provenu van de zelve pryzen, en de wederhelft de Compagnie, zullende de zelve schepen, genomen zynde, opgebragt werden of aan het hoofdkasteel Elmina, of op Curaçao, zo als gevoegelykst door den scheepsraadt geoordeelt zal werden te behoren, om door den Raadt aldaar naar bevindt van zaken gesententiëert te werden, dog van welke sententie het aan den schipper of de reeders van de genomene schepen zal vry staan te komen in appel voor den Hove van Hollandt, Zeelandt en West-Vrieslandt, om aldaar *ordinario modo* geinstitueert te worden.

XIV.

De voorz. pasporten zullen niet langer van eenig effect of waarde zyn, als den tydt van twaalf maanden, te rekenen van dien dag af, dat de zelve uitgegeven zullen zyn; en om alle fraudes dien aangaande te preveniëren zal de dag, waar in het zelve uitgegeven wordt, ingevult werden met de eige handt van een van de twee Bewindhebberen, de welke, ingevolge het elfde Artykel, de voorz. pasporten mede tekenen zullen: wyders zullen de voorz. pasporten maar voor een vojage kunnen dienen, en daar na van zich zelf vervallen; dog ingeval om deze of gene wettige redenen een geheel jaar kwam te verlopen, na dato van de uitgegeven pasporten, eer de zelve aan de Compagnie gerestitueert wier-

wierden, zal voor ieder voltrokken maant, dat zodanig ſchip langer als twaalf maanden uitblyſt, een geregte twaalfde part betaalt werden, van 't gund het zelve ſchip, ingevolge het agtſte Articul, aan de Weſt-Indiſche Compagnie op zyn vertrek betaalt heeft.

XV.

De voorz. Pasporten zullen 14 dagen na het retour van gemelde ſchepen alhier te landt, aan de Kameren, onder welker directie zodanige ſchepen uitgevaren zyn, moeten overgegeven werden, op een boete van 6000 guld. door den boekhouder en ſchipper ieder in haar privé te betalen, en zullen de bovengemelde Kameren, na gedane reſtitutie van de zelve Pasporten, die binnen den tydt van een maant aan den Advokaat van de Generale Compagnie te rug zenden, de welke gehouden zal zyn de voorz. Pasporten alle jaren in de vergadering van Tienen te exhiberen, om aldaar gerojeert te werden.

XVI.

Daar en boven zal niemandt van de voorz. Pasporten mogen lenen, verkopen of verpaſſen, aan eenige andere ſchepen, als op welkers namen de voorz. Pasporten geligt zullen zyn, op een boete van 6000 gulden, door de contraveniërende te betalen.

XVII.

De voorz. ſchepen, met het nodige Pasport voorzien, zullen mogen varen en negotiëren overal binnen de voorz. limiten Articul I. gemeld, het diſtrikt uitgezondert, waar op de Compagnie by het voorz. eerſte Articul hare privative negotie heeft gereſerveert (doch ten reſpecte van vreemde natien tot haar eigen pericul en riſico.)

XVIII.

De zelve negotianten zullen dan ook vermogen te handelen ende te vernegotiëren alle ſoorten van goederen en koopmanſchappen, daar ter plaatſe vallende, als ſlaven, goud, oliphantstanden, crevellen, Guineeſch waſch, ryſt, mallegetten, rood hout, en wat 'er verder gevonden werdt.

XIX.

De voorz. naviganten zullen hare ingehandelde ſlaven vermogen te brengen aan Curacao, en verdere plaatſen in Amerika, dog geenzins in de Colonie van Suriname, Iſequebo ende Barbice, alwaar de Weſt-Indiſche Compagnie alleen, ingevolge het Octroi en de conventien daar toe relatif, gequalificeert zal blyven, met de privative invoer van ſlaven, zo als tot nog toe geſchied is, mids dat de Weſt-Indiſche Compagnie gebonden zal wezen om alle jaren 2500 ſlaven voor de Colonie van Suriname te leveren.

Van gelyken zullen in de Colonie van Iſequebo jaarlyks door gemelde Compagnie moeten werden aangebragt zo veel ſlaven, als door de Coloniers en planters zullen werden gepetitioneert, welke aldaar publykelyk aan de meeſtbiedende zullen moeten werden verkocht, en voorts ten aanzien van den aanvoer en verkoop der zelve behandelt op den zelven voet, conditie en ordre, als omtrent de Colonie van Suriname of Barbice is gereguleert en vaſtgeſtelt, ofte namaals gereguleert en vaſtgeſtelt zal werden, en ten dien opzigte genieten alle zodanige avantagies en voorrechten, als aan andere zyn, of zullen werden toegeſtaan en geaccordeert.

XX.

Alle de voorz. ſchepen, met de nodige Pasporten voorzien, zullen mogen komen in alle havenen, baaien en reeden, in het diſtrikt van het octroi gelegen, en onder de directie van de Weſt-Indiſche Compagnie ſtaande, zo als Articul I. is geſtelt, zonder het betalen van eenig zee-havengeldt, of eenigerlei andere rechten, nog aan de Weſt-Indiſche Compagnie, nog aan hare bedienden, hoe die regten en invordering genaamt zouden mogen werden, gelyk het ook aan een ieder gepermitteert zal zyn zich met 'er woon daar neer te zetten.

XXI.

De reeders van ieder ſchip zullen gehouden zyn ſuffiſante borgen, en cautie, ten genoegen van de Weſt-Indiſche Compagnie, (ter Kamer daar zy uitvaren) te ſtellen, ter ſomme van 6000 guld. aan de Compagnie te betalen, voor alle de overtreding tegens de Articulen van verbodt, of contraventie, met dien verſtande nochtans, dat de voorz. borgen zich zullen ſubmitteren aan de judikature van de hoven van Hollandt en Zeelandt in den Haag.

XXII.

De reeders en boekhouders van alle onvrye ſchepen, 't zy de zelve genomen werden of niet, zullen, na dat de voorz. contraventie ontdekt zal wezen, geconveniëert werden voor haren domiciliairen regter, de welke die zaak binnen een jaar, indien door de Compagnie behoorlyk vervolgt werdt, zal termineren, en in cas van Appel aan den Hoogen Raad, voor wien na verloop van het jaar, indien by den domiciliairen regter niet getermineert is, zal mogen geëvoceert werden, ende zullen de zelve ten behoeve van de Compagnie gemulcteert werden in een boete van 20000 guld. waar van de Compagnie de eene helft, en de aanbrenger de andere helft genieten zal, en byaldien het tegens alle verwagting gebeuren mogt, dat aan de executie van de ſententie, door den Gerechte, of Hoogen Raad geſlagen, in de eene of andere Provincie verhindering toegebragt mogte werden, zullen aan de ingeſetenen van zodanige ſtadt, waar in de executie geſtremt wordt, geen Pasporten verleent worden, voor dat aan de Compagnie het effect van de geſlagen ſententie gegeven is.

XXIII.

Dat voorts, wanneer eenig ſchip of ſchepen in Afrika of Amerika kwamen genomen te werden, tot voorkoming van alle abuiſen, de kommanderende officieren gehouden zullen zyn te beſorgen, dat immediaat na de neming worden gemaakt twee pertinente inventariſſen, by de drie eerſte officieren, zo van den nemer, als van het genomen ſchip of ſchepen ondertekent, omme by den nemer en den genomenen ieder een behouden, en des nood geconfronteert te werden, op pœne van 3000 guld. te verbeuren, indien de genomen officieren die niet aan den nemer, benevens de Cargaſoen boeken, en de handel-rekeningen onder recepiſſen overgeven, ende 6000 guld. indien de nemer die niet by behouden arrivement in het vaderlandt behoorlyk mogt overbrengen, en welke voorz. pœnaliteit, zo in het een, als in het ander geval, ten profyte van de Weſt-Indiſche Compagnie zal zyn.

XXIV.

De ſchippers en de officieren, tot de derdewaken inkluis, gelyk ook de ſupra-Cargaas, de welke zich laten gebruiken op onvrye ſchepen, in de limiten van het octroi, 't zy in Afrika, 't zy in Amerika genomen werdende, zullen, byaldien de zelve zich tegens den nemer verweren mogten, met de doodt door het opperhooft aldaar geſtraft werden; ja zelfs ſchoonze maar een ſchoot tot haar defenſie gedaan mogten hebben, maar byaldien de zelve zich vrywillig overgeven, zullenze niet beſchadigt worden, en de kargaſoenen, voor hare particuliere rekening mede genomen, benevens hare maandgelden behouden.

XXV.

Dit Reglement zal met alle de geinſereerde Articulen niet eerder in practyk gebragt werden, als na expiratie van het octroi, of een maandt na dat de prolongatie van het octroi by Haar Hoog-Mog. zal zyn geconcludeert.

XXVI.

Onder beneficie van dit Reglement zal het octroi van de Weſt-Indiſche Compagnie geprolongeert werden voor den tydt van dertig jaren, dog dien onverminderd zal de vrye vaart ten allen tyde revokabel zyn, byaldien de Compagnie ten genoegen van Haar Hoog-Mog. kan aantonen, dat de naviganten niet na behoren aan het zelve Reglement voldoen, doch alleen met relatie tot de contraveniërende naviganten, zonder dat de ingezetenen van de eene Provincie of Stadt voor de contraventie van de andere Provincie of Stadt gehouden zullen zyn te reſponderen, ſtrekkende vervolgens dit Articul eenvoudig om de reſpective naviganten te meer in haar pligt en devoir te houden.

Zie daar de voorwaarden en byzonderheden, welke de vrye vaart en handel op de kuſt van Afrika betreffen. Belangende den handel op Amerika, de zelve heeft al te voren voor alle de ingezetenen der Vereenigde Nederlanden open geſtaan, mits drie guldens betalende voor ieder laſt van de lading der ſchepen, die naar Suriname worden gezonden, en even zo veel van de goederen, die men van daar haalt; (zie daar omtrent het boven aangehaalde Reglement, en het geen hier na in 't byzonder van de Societeit van Suriname zal gezegt worden;) voorts twee en een half ten honderd van de waarde der koopmanſchappen, die men naar Curaçao zendt, of daar van daan brengt. Daarenboven trekt de Maatſchappy vyf ten honderd voor ieder laſt van ſchepen, die op de Karibiſche eilanden handelen, en om die reden vry zyn van het *veilgeldt*, zynde een uitgaand recht, dat men aan de Admiraliteit betaalt. Ook geniet de Maatſchappy het voorrecht, dat geen vaartuig zonder haar verlof te Sint Ubes zout mag gaan halen.

Haar handel ſtrekt zich tegenwoordig uit van de Goudkuſt tot aan die der Kaffers, in de koninkryken van Arden, Benin, Congo, en Angola, en de voornaamſte goederen, welke zy uit die landen haalt, voor allerhande yzerwerk, dat zy derwaarts zendt, beſtaan in goudt, olifantstanden, huiden, waſch, gommen, ryſt en ſlaven. Het goudt valt by het grootſte gedeelte der volkeren, die langs de kuſt wonen, van de ſchans Arguin tot aan de Goudkuſt, aldus genaamt wegens de grote menigte zeer fyn goudt, dat daar of in de naburige provinciën valt, en beſtaat in ſtof-, ſtaaf- en gewerkt goudt, als armringen, of andere ſieraden. De ganſche Weſtkuſt van Afrika levert eene grote menigte yvoor. De handel in huiden is zeer groot op Kaap Verd, langs die ganſche kuſt, tot aan de rivier Gambia, daar ook veel ryſt valt. Met de ſlaven, welke men op deze kuſt koopt, doedt de Maatſchappy groot voordeel in Amerika. Op Kaap Verd valt ook waſch, gom, ſtruisveêren, enz. De eilanden van Curaçao, Tabago, en Buenos-Ayres, in Amerika, leveren aan de Maatſchappy eene grote menigte zuiker, tabak, wol, en huiden, en de inwoonders van het eerſtgemelde eilandt handelen ſterk met de Spanjaarden in Amerika.

Aangande eindelyk de SOCIETEIT van SURINAME, waar van

boven in het voorbygaan gesproken is, de West-Indische Maatschappy, onder welke de volkplanting van dit eilandt te voren alleen stondt, door de boven verhaalde ongevallen niet in staat zynde om de nodige onderstanden derwaarts te zenden, heeft een derde van de zelve aan de Regering van Amsterdam, en een derde aan den Heere van Aarssen, Heere van Sommelsdyk, afgestaan, behoudende het overige derde alleenlyk aan haar zelve. De volkplanting van Suriname wordt alzo geregeert door drie leden, te weten de West-Indische Maatschappy, de Stadt Amsterdam, en den Heere van Sommelsdyk, zamen genaamt *de Societeit van Suriname*, behorende de souvereiniteit aan de Staten Generaal der Vereenigde Provinciën.

By het octroi, den 23 September des jaars 1682 door de Staten Generaal verleent zo ten behoeve van de West-Indische Maatschappy, als tot veiligheit der volkplantinge, hebben Hunne Hoog-Mogende, onder anderen, aan de Maatschappy verleent het recht om drie guldens voor ieder last te heffen van alle schepen, in de haven van Suriname komende, of daar uit gaande; voorts eene jaarlyksche belasting van vyftig ponden zuiker op ieder inwoonder, blanke of zwarte, en twee en een half ten honderd van de waarde van alle de goederen, die naar Hollandt gezonden, of in Hollandt verkocht worden, voor waaggeldt. Daarenboven heeft de Maatschappy het voorrecht om alleen, en met uitsluiting van alle anderen, slaven naar Suriname te brengen: doch zy is gehouden om de zelve daar in 't openbaar, twee en twee, te verkopen, om alle inwoonders zonder onderscheidt te gerieven. Zy kan ook alle de schepen, die daar naar toe zeilen, verplichten om ieder twaalf personen derwaarts te voeren, mits betalende dertig guldens voor ieder voor vracht en kost, wordende twee kinderen beneden twaalf jaren voor een persoon gerekent.

De Maatschappy onderhoudt 'er de sterktens Selandia en Sommelsdyk, en bezorgt de artillery, mond-en oorlogsbehoeften, de soldy der troepen, die 'er leggen tot veiligheit van de volkplantinge, en in vier kompagniën te voet bestaan, en voorts alles wat tot de bewaring der volkplantinge vereischt wordt. Haar werk is ook predikanten aan de volkplantinge te bezorgen, die door de volkplanters betaalt worden.

Wat aanbelangt den koophandel, de voornaamste dingen, welke het landt voortbrengt, bestaan in zuiker, rum, zynde een soort van stroop, katoen, gom, tabak, gespikkeld of gevlakt hout, verfhout, indigo, doch wegens den menigvuldigen regen, die hier valt, in geen groten overvloedt, voorts kassie, balzem, die uitstekend is voor versche wonden, tyst, kakau, banille, koffi, enz. Alle de goederen, die van Suriname in Hollandt gebragt worden, betalen maar een inkomend recht van dertig stuivers aan de Admiraliteit.

De volkplanting van Suriname wordt te Amsterdam bestiert door een Collegie van tien Bewindhebbers, waar van 'er vyf worden benoemt door de Regering van Amsterdam, vier door de West-Indische Maatschappy, en een door den Heere van Sommelsdyk. Schoon nu dit Collegie onder de West-Indische Maatschappy staat, worden echter door het zelve de bevelen aangaande de policy en de handhaving van de volkplanting direkt aan de regering te Suriname afgevaardigt. Deze Bewindhebbers kiezen ook een Gouverneur van Suriname, die door de Staten Generaal wordt goedgekeurt, aan welke hy zo wel als aan de Bewindhebbers den eedt moet zweren.

De Gouverneur, die een kommandant onder zich heeft, oeffent in den naam van de Staten Generaal en van de Societeit het oppergezag over de gansche volkplantinge, zo ten opzichte van de policy, als de krygszaken: doch hy is gehouden in gewigtige gevallen het advys van den Politiken Raadt, waar van hy President is, in te nemen; hy is ook voorzitter in den Raadt van Justitie; doch hy heeft maar eene stem, wordende alles by meerderheit van stemmen besloten. Hy heeft de provisionele begeving van alle openvallende politike en militaire ampten, tot dat zy door de Bewindhebbers van de Societeit vervult zyn; hy deelt de nodige bevelen uit tot handhavinge en veiligheit der volkplantinge: doch wanneer 'er maatregels genomen moeten worden om de volkplanting tegen vyandelyke aanvallen te beschermen, zo belegt hy een Krygsraadt, bestaande in den kommandant, alle de kapiteins, en zo vele leden van den Politiken Raadt, als 'er krygsofficieren zyn. Het werk van den subalternen Krygsraadt is om strafbare soldaten te vonnissen, en bestaat in den kommandant, de kapiteinen, luitenants, en vaandrigs, welke de vier kompagniën soldaten kommanderen. De *Politike Raadt* bestaat in den Gouverneur, als President, den Kommandant, als eerste Raadt, en negen andere Raden; en de *Raadt van Justitie*, behalven den Gouverneur, in vyf andere leden.

Aldus eene kortbondige beschryving van de gelegenheit, hoedanigheit, den staat, en de regering der Vereenigde Provinciën gegeven hebbende, is 'er nu nog overig om van de *land*-en *zeemacht* van den Vereenigden Staat, van des zelfs *verbonden* met andere mogendheden van Europa, en eindelyk van des zelfs *inkomsten* en *belastingen* te spreken.

Belangende het eerste, te weten de *land*-en *zeemacht* van de Republyk, zy heeft werkelyk vier en vyftig duizend man geregelde troepen in dienst, die eigentlyk maar op vyftig duizend weerbare mannen kunnen gerekent worden, ter oorzake van een man van ieder kompagnie ten dienste der Societeit van Suriname, een twede voor de sollíciteurs, als mede twee honderd man voor de West-Indische Maatschappy, en de knechts voor de officiers van het voetvolk. Deze vyftig duizend man zyn verdeelt in *zestien regimenten te paardt*, behalven de Hollandsche gardes, en eene kompagnie lysgardes van den prins van Nassau-Oranje in Vrieslandt; en in *zes en vyftig regimenten te voet*. Van de zestien regimenten te paardt staat 'er *een*, van drie kompagniën, ter repartitie van Gelderlandt: *tien* regimenten staan ter repartitie van Hollandt, te weten de gardes van zes kompagniën, zes andere van zes kompagniën ieder, een regiment karabiniers van zeven kompagniën, en twee van drie kompagniën ieder. Ter repartitie van Zeelandt staan *twee* regimenten van drie kompagniën ieder. Op Utrecht staat 'er *een* van vier kompagniën; op Vrieslandt *een* van zes kompagniën, behalven de gardes du corps van den prinsse van Oranje, die een eskadron uitmaken; op Over-Yssel *een* van drie kompagniën; en op Groningen mede *een* van vier kompagniën. Daarenboven staan *vier regimenten dragonders* ter repartitie van Hollandt, te weten de garde dragonders van tien kompagniën, en drie van acht kompagniën ieder. Van de *zes en vyftig regimenten te voet* staan 'er *vier*, van elf kompagniën ieder, ter repartitie van Gelderlandt: *zes en twintig* staan ter betaling van Hollandt, te weten een regiment gardes van twaalf kompagniën, makende omtrent duizend man; twee andere van twaalf kompagniën ieder; acht van elf kompagniën ieder, en vyftien van tien kompagniën ieder. Daarenboven legt 'er *een* kompagnie op het kasteel van Loevestein, wiens kapitein kommandant van het fort is; en *vyf* kompagniën verminkten, zonder de andere invaliden, die niet meer kunnen dienen, en doorgaans de oude mannen genoemt worden, te rekenen, welke eene jaarlyksche soldy van vier en tachtig guldens trekken. Op Zeelandt staan *zes* regimenten te voet, te weten vier van twaalf, en twee van tien kompagniën ieder; op Utrecht *vier* regimenten, een van twaalf, en drie van elf kompagniën ieder; op Vrieslandt *zes* regimenten, een regiment gardes van vier en twintig kompagniën, uitmakende twee batailIons, en vyf van twaalf kompagniën ieder, behalven eene byzondere kompagnie gardes; op Over-Yssel *twee* regimenten, een van twaalf, en een van elf kompagniën; en op Groningen *drie* regimenten, twee van twaalf kompagniën ieder en een half, behalven eene kompagnie gardes. Het landschap Drenthe betaalt *een regiment te voet* van acht kompagniën, en *een kompagnie te paardt*, die in een regiment, dat ter repartitie van Hollandt staat, is ondergestoken. Behalven alle deze regimenten te voet, waar onder *drie Iersche*, betaalt de Republyk der Vereenigde Nederlanden *vier Zwitsersche*, die tien bataillons, van drie kompagniën ieder, en zamen omtrent zes duizend man uitmaken. Daar is ook een *regiment artillery* van acht kompagniën, waar onder een kapitein der pontons, twee commisen van 's lands artillery te velde, en eene kompagnie mineurs, gekommandeert door drie kapitein luitenants.

Alle de troepen van den Vereenigden Staat wierden eertyds gekommandeert door een kapitein generaal, die onder zich hadt een veldmaarschalk; maar sedert het overlyden van Willem den III, koning van Groot-Brittanje, is 'er geen kapitein generaal geweest, noch ook geen veldmaarschalk na de doodt van den Heere van Ouwerken, en zy worden gekommandeert door den oudsten generaal der ruitery, met gemeen overleg van de Gedeputeerden der Staten Generaal te velde. Van de minder bevelhebbers, gouverneurs en kommandanten der vestingen, als mede van de ingenieurs of vestingbouwkundigen, zal men hier niet spreken.

Wat aanbelangt de *scheeps*-of *zeemacht*, de Admiraliteit onderhoudt in vredes tydt ten minste tusschen de dertig en veertig oorlogschepen, waar van eenige dienen tot geleide van de koopvaardyschepen; andere om op de Barbarysche zeerovers te kruissen, of tot ander gebruik. Zie daar omtrent breeder het artykel van ADMIRALITEIT.

Aangaande de *verbonden*, of *alliantiën*, welke het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden met verscheide mogendheden van Europa onderhoudt, om zich daar door te versterken, het is zeker, dat het zonder die gene, die het in zyne eerste opkomst met Vrankryk en Engelandt heeft gemaakt, die het zelve, inzonderheit het laatste, met volk en geldt krachtig ondersteunden, en zonder de hulp, die het van verscheide Duitsche vorsten ontfing, nooit bestand zou zyn geweest om de Spaansche krygsmacht het hoofdt te bieden, noch ooit tot dien trap van grootheit en macht te geraken, waar in men het tegenwoordig ziet. Daarenboven heeft zich dit Gemenebest zonderling bevlytigt om de verbonden met de twee eerstgemelde kronen heiliglyk na te komen, tot dat eenige staat-en baatzuchtige staatdienaars van de zelve, als mede de droevige omwentelingen in het Groot-Britannische ryk omtrent het midden van de voorledene eeuwe, dien gelukkigen bandt van eendragt gebroken, en zelfs meer dan eens een bloedigen oorlog tusschen dat ryk en dezen Staat veroorzaakt hebben. Dit deedt het Gemenebest der Vereenigde Provinciën het bondgenootschap met Spanje en het huis van Oostenryk, zyne oude vyanden, zoeken, welker belang ook medebragt zich met het zelve te vereenigen, om zich tegen den koning van Vrankryk, die toen eene algemene opperheerschappy beoogde, te verdedigen. Maar wanneer Willem de III, roemruchtiger gedachtenisse, den troon van Groot-Britannië hadt beklommen, wierdt het verbondt, of de unie tusschen die kroon en de Vereenigde Provinciën vernieuwt, waar door dit doorluchtige Gemenebest in zynen vorigen luister wierdt herstelt, en de Protestantsche Godsdienst, nevens de vryheit van Europa, wierden verzekert. Wel is waar, dat op het laatste der regering van de koninginne Anna, die Willem den III, na zyn overlyden, in het ryk was gevolgt, door het beleidt van eenige harer staatsdienaars, gansch tegenstrydige maatregels genomen wierden, het welk haast tot een algemeen bederf van Europa zou gestrekt hebben: maar deze vorstin kort daar na overleden, en Georg de I haar op den troon gevolgt zynde, veranderden de zaken terstondt weder van gedaante, en het oude verbondt tusschen Groot-Britannië en de Vereenigde Provinciën wierdt wederom vernieuwt en bevestigt, wordende kort daar na gevolgt van de beruchte *triple alliantie* tusschen deze twee mogendheden en Vrankryk. Gelyk nu door deze triple alliantie niets anders dan de rust van Europa wierdt beoogt,

dus hebben de andere traktaten, als dat van Hanover, sedert dien tydt door Groot-Britannië en de Vereenigde Provinciën met andere mogendheden aangegaan, als mede het congres van Soissons, nergens anders toe gedient dan om die rust en het evenwigt in Europa te verzekeren; welk heilzaam oogmerk de Vereenigde Staten ook heeft doen besluiten het traktaat van Wenen, waar in Groot-Britannië reets voor hen was getreden, mede aan te nemen, welke accessie van dezen Staat den 20 February des jaars 1632 in den Hage is getekent. Voorts beraamt deze Staat altydt de nodige maatregelen om in een goed verstandt te leven met de Noordsche kronen, met het Russische ryk, en de kroon van Polen, tot handhavinge van zynen koophandel in die gewesten; als mede met alle de Duitsche vorsten, en inzonderheit met den koning van Pruissen, zynen machtigen nabuur. Van de Ambassadeurs, Envojees, Residenten, en Agenten, welke de Staat aan de voorgemelde en andere mogendheden zendt, is boven, daar van de STATEN GENERAAL, en de vremde gezanten, welke aan hen worden gezonden, wordt gesproken, omstandig gewag gemaakt.

Wy zullen nu met een kort verhaal van de *inkomsten en belastingen*, waar van deze Republyk bestaat, een einde van dit artykel maken. De eerste belasting, dragende den naam van accyzen, wordt in de Vereenigde Nederlanden betaalt van alle, die zich daar in onthouden, niemandt uitgezondert, hoewel zulks ongemerkt geschiedt, als wordende geheven van broodt, vleesch, visch, bier, wyn, brandt, vruchten, en al wat tot levensonderhoudt verstrekt. Deze accyzen bedragen jaarlyksch zeer grote sommen gelds in de zeven Provincien en in de landen van de Generaliteit, en worden verpacht aan zekere menschen, die men *pachters* of *impostmeesters* noemt. En behalven deze imposten worden 'er zeer veel andere geligt, als van zout, zeep, koffi, thee, tabak, kortom van al wat in het landt verteert wordt, niets uitgezondert. Daar is ook eene jaarlyksche belasting op ieder knecht en meidt, op de paarden, koetsen, chaizen, en andere rytuigen, jagten, enz. als mede op het hoornvee.

Eene andere zeer grote belasting is die, welke men *verponding* noemt, zynde op de huizen en landeryen, gerekent naar hunnen standt, grootte, enz. By dringende gelegenheden, als in tydt van oorlog, enz. worden 'er dubbelde en driedubbelde verpondingen op de zelve gelegt, tot grote bezwaring der genen, die alleen van de inkomsten hunner vaste goederen bestaan. In die zelve omstandigheden ligt men ook *den honderdsten* en *twee honderdsten penning* van de waarde van alle de goederen der inwoonders, zo van de vaste goederen, als obligatiën ten laste van den Staat, waar door niet weinig besnoeit worden de inkomsten der genen, die alleen van hunne renten leven. Men heft ook eene belasting van alle de bezaaide landen, welke men *bezaaigelds* noemt: doch deze belasting grypt alleen standt in de landen der Generaliteit, en in de Provinciën, daar granen vallen.

Maar eene ryke goudmyn voor den Staat is de *veertigste penning*, dien men trekt uit de verkoping van alle landeryen, huizen, schepen, en collaterale erfenissen. De grondbrieven op vaste goederen zyn de zelve belastinge onderworpen; maar van de goederen, die gerechtelyk verkocht worden, wordt alleen de helft, dat is de twintigste penning, aan het landt betaalt.

Nog eene andere belasting, die den Staat veel voordeel toebrengt, is het *gezegeld papier*, waar van men zich moet bedienen in huurceëlen, grond- en schuldbrieven, akten en gerechtelyke bescheiden, als mede in alle verzoekschriften, die men aan de Regering overlevert, enz. Dit gezegeld papier is van drie stuivers tot hondert en vyftig guldens, naar de somme, in allerhande soorten van verdingen vermeld. De genen, die daar tegen handelen, het zy voorbedachtelyk, of door onkunde, worden in eene geldboete geslagen.

Tot het ontfangen dezer belastingen zyn in de steden van ieder Provincie zekere *Ontfangers* aangestelt, die de zelve vervolgens bezorgen ten comptoire der *Ontfangers generaal*. Deze Ontfangers betalen de interesten der obligatiën op de steden, of op de afzonderlyke provinciën; maar de interesten der Generaliteits obligatiën worden door den Ontfanger generaal betaalt: ook achten de genen, die zodanige obligatiën hebben, de zelve in alle delen als of zy zo veel gereed geldt in hunne koffers hadden, wyl de interesten betaalt worden zo dra men deze obligatiën vertoont, en men de zelve zo ligt kan aan den man brengen als een wisselbrief.

Aangaande de inkomende en uitgaande rechten kan het artykel van ADMIRALITEIT nagezien worden.

De gewone inkomsten van het Gemenebest bestaan in het geen in de landen en steden van de Generaliteit geheven wordt, waar van de Raadt van State alleen het bewindt heeft, of wel in de gewone of buitengewone sommen, welke de zeven Provinciën en het landschap Drenthe alle jaren volgens haar aandeel op de *petitie* of het verzoek opbrengen, welke de Raadt van State aan de Staten Generaal doedt, tot het goedmaken van de kosten, die zy acht dat de Republyk het volgende jaar zal moeten dragen.

VEREENIGDE OOST-INDISHE MAATSCHAPPY. Zie het artykel van VEREENIGDE NEDERLANDEN.

VERESTO, eene kleine rivier in Campagna di Roma, loopt voorby S. Prassede, en valt in de Teverone.

VERGARA, (FRANCISCUS) geboortig van Toledo, in Spanje, zoon van Georgius Vergara, was een groot kenner der Griekſche tale, die hy meer dan twintig jaren te Alkala de Henares geleeraart heeft. Hoewel hy reets bejaard was, woonde hy nochtans dagelyks de Theologische lessen van Georgius Nocerus by. Hy schreef verscheide werken, onder anderen: *Grammatica Græca*; *Theonis Sophistæ Progymnasmata*. Ook heeft hy de *Homilien van Basilius* in 't Latyn, maar *Heliodori Æthiopica* in 't Spaansch vertaalt. Hy stierf in den jare 1545. *Biblioth. Hisp.*

VERGARA, (JOHANNES) geboortig van Toledo, in Spanje, tweede zoon van Georgius Vergara, die oorspronkelyk van Cortone, een stadt in het Toskaansch gebiedt, was, oeffende zich loffelyk in de Griekſche tale en Philosophie. Naderhandt was hy hoogleeraar der H. Godgeleerdheit te Alcala de Henares. De kardinaal Ximenes, stichter van die akademie, begunstigde hem met een kanunnikschap in de Kathedrale kerk. Paus Adrianus de VI verkoos hem onder anderen om aan den Bybel in drie talen te arbeiden. Hy schreef veel, maar wilde niet, dat 'er iets van zyne werken onder zyn name zou in 't licht komen. Hy stierf te Toledo in 't jaar 1555, oudt 64 jaar. *Biblioth. Hisp.*

VERGASILAUNUS, een oud Gallisch heer uit Auvergne. Hy was de nabestaande van Vercingetorix, en een der vier generaals, die het leger der Galliers geboden, om met het zelve de stadt Alesia, of, gelyk als zy tegenwoordig hiet, *Alise* te ontzetten. De Galliërs behaalden het grootste voordeel by zynen aanval, doordien zyne soldaten door de Romeinen heen braken, en schoon hen de Romeinsche generaal dapperlyk tegentrok, kon hy echter niet veel uitvoeren, tot dat Cesar hen door eenige ruitery van achteren deedt overvallen, waar door zy in verwarring gebragt, en ten eenemaal geslagen wierden. Sedulius, de welke die uit 't Limosin geboodt, wierdt gedood, en Vergasilaunus, willende aftrekken, gevangen. *Julius Cæsar lib.* VII *de bello Gallico.*

VERGATE, een aangenaam vlek, met een bisdom, in 't Bolonois, gelegen in den Kerkelyken Staat, vier of vyf mylen ten Zuiden van de stadt Bologne.

VERGATUR, of VERGOTUR, een klein stedeke in het Muskovisch Tartarye, wordt in de landkaarte van Sanson omtrent vyftig mylen van Tumen, Westwaarts, geplaatst. Maar de Heer Burgermeester Witsen plaatst het in 't Zuid-Westen tusschen het gebergte, genaamt *Semino Poyas*, waar door hy der ouden *Montes Riphæi* verstaat.

VERGERIUS, (ANGELUS) was geboortig uit het eilandt Kandië, en vertaalde het werk van *Plutarchus* van de namen der rivieren en bergen uit het Grieksch in 't Latyn. Hy schreef het Grieksch met een zeer fraaie handt; waarom de Griekſche schriften, die François de I op zyne kosten liet gereed maken, naar het voorschrift van hem gemaakt wierden. Hy leefde nog onder koning Karel den IX. Zyn zoon was *Nicolaus Vergerius*, die op de bruiloft van Turnebus een gedicht gemaakt heeft. Angelus Vergerius, by anderen *Vergecius* genaamt, kwam in den jare 1540 uit het eilandt Creta, of Kandië, in Vrankryk. Het werk van Plutarchus, waar van gesproken is, wordt in de Griekſche tale genaamt: *Περὶ Ποταμῶν καὶ ὀρῶν ἐπωνυμίας*: doch Janus Rutgersius doedt hem ongelyk, als hy van een zekere vertaling, door Vergerius gedaan, schryft, dat hy gelooft, dat Vergerius dronken geweest is, toen hy dat schreef, gelyk *Bayle* onwederspreekelyk heeft aangetoont. *Bayle Dict. Crit.*

VERGERIUS, (PETRUS PAULUS) geboortig van Capo d'Istria, anders Justinopel genaamt, gelegen aan de golf van Venetië, was een goed philosooph, rechtsgeleerde en letterkundige. Men hieldt hem voor een der welsprekendste advokaten van zynen tydt. In de Griekſche tale oeffende hy zich te Venetië onder Emanuel Chrysoloras, gelyk te Florence onder Franciscus Zabarella in het Kanonyke Recht. De vorst Carrari, heer van Padua, begunstigde hem zeer, en maakte hem tot onderwyzer zyner kinderen. Hy was op het concilie van Constants, alwaar hy zich in de gunst van keizer Sigismundus inwikkelde, aan wiens hof hy ook gestorven is. Men heeft verscheide werken van hem, als: *De Republica Veneta*; *De Vita & obitu Francisci Zabarellæ*; *De ingenuis moribus, ac liberalibus studiis*; *Historia Principum Carrariensium*; *Historia Principum Mantuanorum*; *Invectiva adversus Malatestam*. Ook heeft hy allereerst *Arrianus* van de daden van Alexander den Groten in 't Latyn vertaalt. *Bergamo Supplem. Chron. lib.* XV. *Jovius in Elog. cap.* 3. *Vossius de Hist. Lat. lib.* III. *p.* 553. *Bayle Dict. Crit.*

VERGERIUS, (PETRUS PAULUS) bisschop van Capo d'Istria, leefde in de XVI eeuwe, was met den voornoemden uit de zelve familie en stadt geboortig, en hadt zich in de rechtsgeleerdheit naar den aardt van die tyden zeer bekwaam gemaakt. Het Roomsche hof gebruikte hem in vele gewigtige gezantschappen, in 't stuk van de Religie. In den jare 1530 was hy pauſſelyke legaat by koning Ferdinand, en woonde den ryksdag te Augsburg by, alwaar hy den eisch der Protestanten wegens een concilie door allerlei kunstenaryen verydelde, en de Godgeleerden, die daar tegenwoordig waren, door giften en gaven tot een volstandigen yver aanporde. In den jare 1533, wanneer de paus over het gedrag en de verrechtingen van zyn nuncius, Hugo Ragonis, dien hy aan de Protestanten gezonden hadt, niet te vrede was, droeg hy Vergerius die zelve commissie op, en gaf hem in 't byzonder in last om te verhoeden, dat 'er een concilie gehouden wierdt, al was het, dat koning Ferdinand daar op aandrong. In het volgende jaar gebruikte de nieuwe paus Paulus de III zyne onderrechting, om hem van den staat van Duitschlandt kennis te geven. Hy wierdt ook andermaal naar Duitschlandt gezonden, met bevel om uiterlyk goede woorden te geven, en een concilie te beloven, maar in der daadt om de gedachten der Protestanten uit te vorschen, en een algemeen concilie te dwarsbomen. Dit geschiedde op het aanhouden van koning Ferdinand, die hem genegen was, en daar toe bekwamer als anderen oordeelde. Vergerius sprak toen te Wittenberg met Lutherus, maar kon niets op hem winnen. In den jare 1536, toen hy den paus, en den keizer, die toen te Napels was, narigt van zyne verrechtingen gegeven hadt, wierdt hy in vergelding zyner goede diensten tot bisschop van Capo d'Istria benoemt. Hy was onder die genen, die aan de bulle werkten, waar in het voornoemd concilie uitgeschreven wierdt. In den jare 1541 keerde

hy wederom naar Duitschlandt, en woonde den ryksdag te Worms uit name des konings van Vrankryk by: doch men gelooft, dat hy in der daadt door den paus derwaarts gezonden was; hoewel zyne voornaamste pogingen daar henen strekten om de Protestanten te verzekeren, dat zich de koning van Vrankryk door den keizer geenzins tegen hen liet opbitsen. Te Rome wedergekeert zynde behaalde hy slechten dank, en men verweet hem, dat hy door den langdurigen ommegang met de Protestanten ook Protestantsch geworden was; waarom hem ook de kardinaalshoedt, die hem toegedacht was, niet gegeven wierdt. Hy besloot derhalven, om zich te rechtvaardigen, een boek tegen de Protestanten te schryven, onder den name van: *Adversus Apostatas Germaniæ*, niet tegenstaande hy in de Godgeleerdheit en geschil-stukken niet zeer ervaren was. Maar toen hy de gronden der Protestanten onderzocht, begon hy tot hun gevoelen over te hellen. Dit verwekte hem vele vyanden, en Grisonius de Inquisiteur ontzag zich niet opentlyk te zeggen, dat de onvruchtbaarheit, die sedert eenige jaren herwaarts in zyn bisdom geweest was, alleen uit de kettery van Vergerius ontstondt. Hy vloodt derhalven eerst naar Mantua, tot den kardinaal Hercules Gonzaga, en wanneer deze gewaarschouwt wierdt hem niet te ontfangen, naar Trente, alwaar hem wel wegens het concilie geen leedt geschiedde, doch hem wierdt onder de bisschoppen geen plaats gegeven, maar hy wierdt gelast weder te vertrekken. Hy besloot derhalven weder naar zyn bisdom te keren; doch dat wierdt hem door den pausselyken legaat te Venetië verboden, wanneer hy op des zelfs vermaninge weigerde naar Rome te gaan. Hy begaf zich derhalven naar Padua, en wierdt in 't jaar 1548 door de bedroefde doodt van Franciscus Spira ganschelyk bewogen de gevoelens der Protestanten te omhelzen. Hy verliet derhalven Italië, en vloodt naar het landt der Graubunders, alwaar hy, gelyk ook in 't Valtelin, eenige jaren predikte. Hy was het, die de Zwitsers afriedt iemandt naar het concilie te zenden; waarom die hun gezant ook weder te rug ontboden. Eindelyk beriep hem de hertog van Wurtenberg naar Tubingen, en gaf hem een jaarlyksch onderhoudt. Hier stierf hy in den jare 1565. Hoewel hy het Pausdom bestreedt, vindt men nochtans niet, dat hy zich aan eenige uiterlyke belydenisse gebonden heeft, maar wel, dat hy een vergelyk tusschen de Protestanten heeft zoeken te bevorderen. De Tubingsche Godgeleerden noemen hem wankelmoedig, en beschuldigen hem zelfs, dat hy het Pausdom wederom getracht heeft in te voeren. Dit menen ze uit zyne zamensprake en onderhandeling in den jare 1561 met den pausselyken nuncius, en uit zyne briefwisseling met den kardinaal Gonzaga te bewyzen. Zyne schriften tegen de Roomsche kerk, en het concilie, zyn in 't jaar 1563 te Tubingen zamen gedrukt. De voornaamste hebben de volgende tytels: *Relatio de persecutione facta contra Evangelium in urbe Justinopolitana*; *Contra librum, cui nomen: Flosculi sancti Francisci*; *Contra librum, cui titulus: Rosarium*; *Contra librum, cui titulus: Miracula Virginis*; *De libro, cui titulus: Lux Fidei*; *De libro, cui titulus: Flosculi Bibliæ*; *De statuis ac imaginibus*; *De Coronatione Papæ Julii III*; *Quid sperandum ex papatu Julii III*; *De literis Othonis Cardinalis Augustani scriptis de creatione Julii III*; *Quatuor literæ sub nomine Benini de Beninis de Statu Romanæ Curiæ*; *De nugis & fabulis Papæ Gregorii I*; *De Idolo Lauretano*; *Scholia in Orationem Cardinalis Poli ad Cæsarem, quâ illum ad arma contra eos, qui Evangelio nomen dederunt, instigat*; *Nova editio libri Cerimoniarum Romanæ Ecclesiæ, cum præfatione & Scholiis*; *Quot modis vir pius, qui in Italia degat, sæpe Deum & Christum negare compellitur*. Nevens verscheide minder werken. Maar men moet weten, dat vele stukken, die tot de schriften van Vergerius gesteld worden, enkele vertalingen zyn van andere werken. *Sleidanus. Thuanus. Sarpius Hist. concil. Trid. Seckendorf Hist. Lutheran. Regenvolscius Hist. Eccl. Slavon. Rainaldus Annal. Bayle Dict. Crit.*

VERGIER D'AURANCE, (JOHANNES DU) gemeenlyk de abt van S. Cyran genaamt, zynde een abdy van de orde der Benediktynen, in het kerkgebiedt des aartsbisschops van Bourges gelegen. Hy was geboortig van Bajonne in Vrankryk, en behaalde niet alleen door zyne zonderlinge Godvrucht zodanig een achtinge, dat hy als een voorbeeldt van deugdt gehouden wierdt, maar maakte zich ook door verscheide Godvruchtige schriften vermaard. Hy stierf den 11 October des jaars 1643, oud 62 jaren. *Brice Descript. de Paris.*

VERGILIÆ wierden zeven sterren genoemt, die in den Dierkring tusschen het hoofdt des Stiers en den staart van den Ram staan. De benaming komt daar van daan, om dat zy, wanneer dag en nacht in 't voorjaar even lang zyn, des morgens verschynen. Anders hieten zy ook *Plejades*. *Propert. l. I. El.* VIII, *vs.* 9. *Plautus in Amphitr. Act.* I, *Sc.* I, *vs.* 119. *Hygin. lib.* II. *de Sign. Cœlest. c.* 20.

VERGILIUS, (POLYDORUS) geboortig van Urbino, in Italië, leefde in de XV eeuwe, en hadt den roem van een geleerd man. In den jare 1498 gaf hy een verzameling van spreekwoorden in 't licht. Waarom hy ook roemde, dat zulks niemandt voor hem ondernomen hadt, zelfs *Erasmus* niet, dien hy naderhandt zyn groot werk, genaamt *Chiliades Adagiorum*, schryvende, scherpelyk aangreep, als of hy het van het zyne gestolen hadt. Doch *Erasmus* de vrede beminnende, nam het niet kwalyk, gelyk ze ook naderhandt wederom verzoent zyn. Zyn tweede werk was dat *de Inventoribus Rerum*. Dit gaf hy in den jare 1499 in 't licht. Dit werk bestondt eerst uit drie boeken, by welke hy in den jare 1517 nog vyf andere voegde, die hy aan zyn broeder, zynde hoogleeraar in de Philosophie te Padua, opdroeg. Paus Alexander de VI zondt hem in 't begin der XVI eeuwe naar Engelandt, om aldaar den zogenaamden *S. Pieters-penning* in te zamelen. Hier maakte zich Polydorus Vergilius zo aangenaam, dat hy zyne commissie varen liet, en aartsdeken der kathedrale kerk te Wells gemaakt wierdt, en besloot zyn leven in Engelandt te eindigen. Thans ondernam hy een groot werk, waar aan hy vele jaren gearbeid heeft, te weten de Historie van Engelandt. Deze droeg hy in den jare 1533 aan koning Henrik den VIII op. Doch dit werk gaf den Engelschen weinig genoegen, als zynde geschreven van een Italiaan, die een vreemdeling in Engelandt zynde, de geschiedenisse van die natie geenzins verstaan hadt. In 't tegendeel heeft Paulus Jovius aangemerkt, dat de Franschen zich over Polydorus Vergilius bezwaren, om dat hy de Engelsche natie al te zeer vleit; en Vossius merkt aan, dat Johannes Lelandus verscheide misslagen in die historie ontdekt heeft. In den jare 1526 heeft hy de laatste handt aan zyn werk *de Prodigiis* gelegt. Dit is geheel en al verscheiden van dat van *Julius Obsequens*, die eertyds ook een werk onder dien name geschreven heeft. Want Polydorus Vergilius kant zich in het zyne aan tegen alle wigchelaars en waarzeggers, die hy van onkunde en bedriegery beschuldigt en overtuigt. Voorts was hy niet goed Roomschgezind, pryzende het huwelyk der geestelyken, en veroordeelende den beeldendienst. Ook vondt de Inquisitie vele dingen in zyn werk *de Inventoribus* te berispen; waarom het in den jare 1576 te Rome verminkt gedrukt, en van paus Gregorius den XIII goedgekeurt wierdt. Wanneer onder koning Henrik den VIII en des zelfs zoon Eduard de revolutie in 't stuk van Godsdienst in Engelandt begon, bleef Polydorus Vergilius daar; en toen hy naderhandt wegens zynen hogen ouderdom van lucht moest veranderen, wierdt hem zulks toegestaan, behoudens zyne inkomsten. Men zegt, dat hy te Urbino in Italië in den jare 1555 gestorven is: ook wordt hy beschuldigt vele handschriften verbrand te hebben, uit vreze, dat zyne misslagen, in de Geschiedenisse van Engelandt begaan, zouden openbaar worden. Deze Geschiedenis is dikwils herdrukt. Zyn broeder, *Johannes Matthæus Vergilius*, was zeer ervaren in de Grieksche en Latynsche talen, en hadt te Ferrara den roem van een vermaard medicynmeester, alwaar hy in de Dialectica ook opentlyke lessen gaf. Doch naderhandt wierdt hy tot professor in de Philosophie te Padua beroepen. *Bayle Dict. Crit.*

VERGIVAANSCHE ZEE plagt dat stuk van den Westelyken Oceaan genoemt te worden, daar het Britannische eilandt Ierlandt legt. Zommigen leiden dit woordt af van 't Latynsche *virere* (groenen zyn). De Ierlanders noemen het in hunne tale *Farig*, en op zyn oud Britsch hiet het *Mor Weridh. Camden's Britannia.*

VERGNE (PETRUS TRESSAU DE LA) wierdt in den jare 1618 uit een oude adelyke familie in Languedok geboren, en in den Godsdienst zyner Hervormde ouderen opgevoed, tot zyn twintigste jaar, wanneer een oom van hem, te Parys wonende, en den Roomschen Godsdienst toegedaan, hem bewoog zyn gevoelen af te zweren. Hy verkeerde een tydlang aan 't hof, en gaf een zonderlinge verwachting van zich. Doch hy keerde eindelyk weder naar zyn vaderlandt, oud omtrent 35 jaar. Hier begaf hy zich onder het opzicht van den bisschop van Alet, Nicolaus Pavillon; die in hem een zonderlinge bekwaamheit bespeurende, niet naliet, hem tot een aanzienlyke bediening in de kerk bekwaam te maken; zonder hem in eenig klooster te laten gaan. Hy liet hem een reize na 't H. Landt ondernemen; die hy by zyne wederkomste naauwkeurig beschreef. Zommige zyn van gevoelen, dat die Reisbeschryving die gene is, die in den jare 1688 te Parys by Dezallier is gedrukt, te weten vier jaren na de doodt van Vergne. Anderen nochtans oordeelen, dat Vergne bekwamer geweest is, als dat hy dat verhaal zou geschreven hebben. Wedergekeert zynde maakte hy zyn werk om verscheide Gereformeerden in Vrankryk wederom tot den schoot der Roomsche kerk te doen wederkeren, voornamentlyk in Languedok, de Sevennes, Provence en 't Dauphiné. In den jare 1670 gaf hy een werk in 't licht, handelende van de zonden, die in allerlei staat van leven kunnen begaan worden. Hier in haalde hy niet anders aan als de woorden der H. Schriftuur, kerkvaders, conciliën, en ordonnantiën der koningen van Vrankryk, rakende het leven en de zeden der onderdanen. Dit werk was in twee stukken gedeelt. In het eerste handelde hy van het leven en gedrag der geestelyken, in het tweede van de wereldlyken. En ziende, dat het by het gemeen aangenaam was, voegde hy nog een derde stuk daar by, namentlyk in 't byzonder van de kooplieden en kunstenaren of ambachtslieden. Dit stuk is met geen minder graagte ontfangen. Hy gaf dit werk in 't licht onder den name van *Sieur de S. Germain*, om zelfs verborgen te blyven. Boven dien wierdt hem het opzicht over verscheide persoonen van aanzien toevertrouwt, zonder daar voor de minste beloning te willen ontfangen: ook wist hy den toeleg der hovelingen, die hem graag tot een bisdom bevordert zagen, te verydelen. Hy was een yverig berisper der gebreken, zonder staat of hoedanigheden van menschen te ontzien. Maar wanneer hy zich in 't byzonder tegen de Casuisten begon aan te kanten, wisten zyne vyanden een gesloten brief des konings te erlangen, waar by Vergne uit Montpellier en geheel Languedok gebannen wierdt. Hoewel de koning naderhandt van zyne goede hoedanigheden onderrecht zynde, hem in volle vryheit herstelde. Wanneer hy naderhandt wegens belangen van Religie na Parys gezonden wierdt, verongelukte hy in een rivier, in den jare 1684, weinig mylen van Terargues, alwaar zyn lyk, na vyf dagen gevonden, in de kapel van het kasteel begraven wierdt, met dit grafschrift:

Exspectat hic, donec veniat immutatio sua, V. Petrus de la
Vergne Tressan, Presbyter, homo missus à Deo,
Ut in eo Clerici & Laici, Milites & Togati, Pusilli & Magni,
Sexus uterque, nulla non ætas, genus omne hominum in
arcta

arcta via, qua ducit ad vitam, ductorem haberent
Non cacum, nec consuentem pulvillos sub omni cubito manus, neque essent complures Sancti in domo Casaris.
Quo nemo flagrantius justitiam esurit & sitiit;
Nemo altius à Christo didicit, quia mitis est & humilis corde;
Nemo melius Evangelicum illud implevit: Gratis accepistis, gratis date;
Nemo felicius Apostolicum cursum cucurrit pertransiens
Benefaciendo, & ubique suadens de Regno Dei.
Debueras Vir Apostolicus, nec modica fidei, super
Aquas ambulare, ita pater, sed aliter
Placitum fuit ante te, in torrente abire maluisti.
De torrente voluptatis sua mox potandum.
Afcota optimo Hieronymo suo
Maria Felicia de Budos
M. de Portes, famula Christi,
Ann. M D C L X X X I V.
Quando sublatus est, post factum planctum magnum,
Posuit.

VERGY, een der vermaardste en oudste huizen van Burgundië, dat zyn oorspronk genomen heeft van het aloude kasteel Vergy, het welk koning Henrik de IV in den jare 1609 liet flechten. Van daar zyn verscheide aanzienlyke mannen, zo in de kerk, als den Staat en den oorlog, gesproten.

I. De eerste, van wien men kennis heeft, is GUI, heer van Vergy, aan wien de pausen Eugenius de III en Anastasius de IV de bescherming der abdy van Vezelay tegen den grave van Nevers in 't jaar 1155 toevertrouwden. Hy leefde nog in 't jaar 1204. Zyne gemalin was Adelaïs de Beaumont, erfdochter van Hugo den V van dien name, heere van Beaumont-sur-Vigenne en d'Autrey, en van Mahaud; by welke hy teelde *Hugo*, die volgt; voorts *Simon*, heere van Beaumont-sur-Vigenne, stichter van de heeren van *Beaumont*, en *Renatus de Vergy Chanter*, naderhandt bisschop van Mâcon, die stierf in 't jaar 1199.

II. HUGO, heer van Vergy, d'Autrey, Chastel-Censoy, enz. oorloogde tegen Hugo de III van Burgonje in 't jaar 1184. Een tydlang daar na verzelde hy koning Philippus Augustus over zee; was tegenwoordig by de belegering van Acre in 't jaar 1191, en stierf in 't jaar 1202. Hy trouwde in 't jaar 1175 Gilles de Trainel, en teelde by haar *Garnier de Vergy*, die zeer jong stierf; *Wilhelm*, die volgt; *Hugo*, heere de Beauvoir en Belvoir, die zyn geslacht voortgeplant heeft; *Gui*, bisschop van Autun; en *Alix*, vrouwe van Vergy, getrouwt in 't jaar 1199 met Eudes den III van dien name, hertog van Burgonje, gestorven in 't jaar 1251, den 3 May.

III. WILHELM VAN VERGY, de I van dien name, heere van Mirebeau, d'Autrey, Fonvens, Champlite, enz. senechal van Burgundië, stierf den 18 January des jaars 1240, na dat hy by Clementia, vrouwe van Fonvens en Fontaines, erfdochter van Henrik, heere van Fonvens, die hy trouwde in 't jaar 1203, nagelaten hadt *Hugo*, die zeer jong stierf; en *Henrik* den I, die volgt.

IV. HENRIK VAN VERGY, heere van Mirebeau, d'Autrey, Champlite, Fontaines, enz. senechal van Burgundië, stierf den 27 October des jaars 1258, nalatende by Elizabeth, zuster van Johannes, heere du Ray, *Willem van Vergy*, de II van dien name, heere van Mirebeau, d'Autrey, enz. senechal van Burgondië, gestorven in 't jaar 1272 zonder erfgenamen; en by Laura van Lotharingen, dochter van Mattheus den II van dien name, hertog van Lotharingen, *Johannes* den I, die volgt, en *Henrik van Vergy*, heere d'Autrey, kanunnik van Langres, naderhandt zanger van Besançon.

V. JOHANNES VAN VERGY de I, heere van Fonvens, Champlite, Autrey, naderhandt van Mirebeau, en senechal van Burgondie, na de doodt van zyn oudsten broeder, stierf in den jare 1310. Hy was getrouwt met Margareta de Noyers, dochter van Miles den VI heere de Noyers; by welke hy teelde *Henrik* den II, die volgt; *Wilhelm*, stichter van den tak van *Mirebeau*, van welke beneden; *Hugo*, kanunnik van Langres; *Heliffente*, gemalin (1) van Henrik den II, grave van Vaudemont; (2) van Gauchet de Chastillon, de IV van dien name, grave van Porceau, veldmaarschalk van Vrankryk; en *Johanna van Vergy*, vrouwe van Fontaine-Françoise, gemalinne van Artaud, heere van Roussillon, en Annonay.

VI. HENRIK VAN VERGY, de II van dien name, heere van Fonvens, Autrey, Champlite, enz. senechal van Burgundië, stierf in April des jaars 1335. Hy was in 't jaar 1298 getrouwt met Mahaud de Trie, vrouwe de Saint-Aubin, dochter van Johan, grave van Dammartin, en van Yolande de Dreux; by welke hy teelde *Johannes* den II, die volgt; en *Margareta van Vergy*, vrouwe van Vadans, getrouwt in den jare 1319 met Lodewyk van Poitiers, grave van Valentinois.

VII. JOHANNES VAN VERGY de II, heere van Fonvens, Champlite, Autrey, enz. bygenaamt *le Borgne*, senechal van Burgundie, stierf in 't jaar 1353, nalatende by Gilles de Vienne, dochter van Willem heere van Sainte George, en Sainte-Croix, *Johannes* den III, die volgt; *Jacobus*, hoofdt der heeren d'AUTREY, van wien beneden; *Wilhelm*, aartsbisschop van Besançon, en kardinaal, gestorven in 't jaar 1407; *Maria*, in 't jaar 1357 getrouwt met *Johannes*, heere van Coligny en Andelot; en *Guillemette van Vergy*, gemalin van Henrik, grave de la Roche, en Villiers-Sexel, gestorven in 't jaar 1401.

VIII. JOHANNES VAN VERGY de III, bygenaamt de *Grote*, en *La Louve*, heere van Fonvens, Champlite, Port-sur-Saone enz. senechal, maarschalk, en gouverneur van Burgundië, verselde Philips den Stouten, hertog van Burgundië, in des zelfs veldtochten. Hy wierdt naar Turkye gezonden, om de vryheit van Johan, grave van Nevers, te bewerken. Deze was de zoon des hertogs van Burgundië, en wierdt van Vergy wederom naar Vrankryk gevoert; gaf preuven van zyne dapperheit in den slag by Montenai, tegen die van Luik, in den jare 1408, en stierf den 25 May des jaars 1418. Hy was getrouwt in den jare 1372 met Johanna de Chalons, dochter van Johan, heere van Harlai, en van Margareta de Mello. Na de doodt van deze trouwde hy in den jare 1401 met Johanna de Vienne, weduwe van Eduard van Vlaanderen, heere van Sain-Dizier, en dochter van Johan, heere van Rollans, admiraal van Vrankryk, by welke hy gene kinderen verwekte. Uit zyn eerste huwelyk hadt hy *Wilhelm* den III, die volgt; *Jacobus van Vergy*, heere de la Fauche, enz. gesneuvelt in den slag by Nicopolis, in den jare 1396, zonder erfgenamen na te laten by Johanna de Saint-Denys, vrouwe de la Fauche, de la Roche, enz. *Antony van Vergy*, grave van Dammartin, enz. maarschalk van Vrankryk, en ridder van het Gulde Vlies, van wien beneden in een afzonderlyk artykel; en *Maria van Vergy*, getrouwt in den jare 1390 met Conradus, grave van Friburg, gestorven den 27 Maart des jaars 1407.

IX. WILHELM VAN VERGY de III, heere van Port-sur-Saone, Montenot, Arc, enz. verselde den grave van Nevers in Hunganë, alwaar hy nevens zyn broeder, Jacobus, heere de la Fauche, in den jare 1396 in den slag van Nicopolis sneuvelde, nog by het leven van zyn vader. Hy was in den jare 1377, nog zeer jong getrouwt met Isabella de Haute-Ribaupierre, dochter van Brun, here van Haute-Ribaupierre; en van Johanna de Blammont, vrouwe van Montenot en d'Orville, by welke hy teelde *Johannes* den IV, die volgt; *Guillemette*, in den jare 1402 getrouwt met Johan, grave van Salms, toegenaamt de Jonge; *Johanna*, in den jare 1406 getrouwt met Johan de Saint-Cheron, here van Sougey en Rollans; naderhandt met Johan de Blammont, here van van Vellesson; en *Margareta de Vergy*, getrouwt in den jare 1409 met Johan, heere d'Oiselet en de Frêne.

X. JOHANNES DE VERGY, de IV heer van Saint-Dizier, Vignori, la Fauche, enz. senechal en gouverneur van Burgundië, verselde den hertog van Burgundië by het congres te Montereau; diende den grave van Vaudemont tegen Renatus van Anjou, hertog van Lotharingen; wierdt in den jare 1433 ridder der orde van 't Gulde Vlies, en stierf in den jare 1460, zonder erfgenamen by Margareta, genaamt Maria, dochter van Guido, heere van Rocheguion, die hy in den jare 1457 hadt getrouwt, na te laten.

LINIE DER HEEREN D'AUTREY.

VIII. JACOBUS DE VERGY, twede zoon van Johannes van Vergy den II, heere van Fonvens, bygenaamt *le Borgne*, en van Gilles van Vienne, was heere van Autrey, Arc, enz. en stierf in 't jaar 1328. Hy trouwde Margareta de Wouffans, vrouwe van Champuant, en de la Mothe, weduwe van Lodewyk, grave van Neufchatel, by welke hy teelde *Johannes*, die volgt, en *Petrus van Vergy*, van wien afstammen de heeren van CHAMPUANT, CHAMPLITE en FONVENS.

IX. JOHANNES VAN VERGY, heere van Autrey, Arc, enz. was een der hoofden, die de Burgundiers in den jare 1408 Johan van Beyeren, bisschop van Luik, te hulp voerde. Hy verselde den hertog van Burgundië in den jare 1417 in zyne onderneming tegen Parys; en was onder die genen, die in den jare 1419, den 11 Juny, het traktaat tusschen den Dauphin en hem bezwoeren. Twee maanden daar na volgde hy hem op het congres van Montereau, alwaar hy van de aanhangers van den Dauphin gedoodt wierdt. Hy trouwde in den jare 1407 Antonetta de Salins, vrouwe van Vaugrenant en Montferrant, dochter van Ancel, heere van Vaugrenant, enz. by welke hy teelde *Karel*, die volgt, en *Louise van Vergy*, gemalin van Johan de Ray, heere de la Ferte en Precigny.

X. KAREL VAN VERGY, heere d'Autrey, enz. senechal van Burgundië, stierf in den jare 1467. Hy trouwde in den jare 1434 Claudia de la Tremouille, dochter van Guido, grave van Joigny, en na haar doodt hertrouwde hy in den jare 1451 Margareta de Cusance, weduwe van Guido de Pontailler, heere de Talmey, ridder van 't Gulde Vlies, maarschalk van Burgundië, by welke hy gene kinderen verwekte. By zyne eerste gemalinne teelde hy *Antoni*, die volgt, en *Guillemette van Vergy*, die in den jare 1471 trouwde Wilhelm de Pontailler, heere de Talmey; en naderhandt Claudius de Toulongeon, heere de la Basse en Senegai, ridder van 't Gulde Vlies.

XI. ANTONIUS VAN VERGY, heere van Montferrant, enz. stierf kort na dat hy getrouwt was met Bonne de Neufchatel, dochter van Thibaut, heere van Neufchatel, die hy ten huwelyk hadt genomen in den jare 1454, en by haar geteelt een eenige dochter. *Margareta van Vergy*, vrouwe van Montferrant, Autrey, Champlite, Rigney, enz. eerste gemalin van Wilhelmus van Vergy, de IV heer van Vergy, van wien beneden. Zy stierf in den jare 1472.

LINIE DER HEEREN VAN CHAMPUANT, CHAMPLITE EN FONVENS.

IX. PETRUS VAN VERGY, twede zoon van Jacobus van Vergy, heere van Autrey, en van Margareta de Wouffans, vrouwe van Champuant, enz. was heer van Champuant, uit hoofde der verdeelinge met zyn broeder in den jare 1407, en leefde in den jare 1439. Hy trouwde eerst met Catharina de Grueres, dochter van Raoul, heere van Grueres, en van Antonetta de Salins, vrouwe van Montferrant, en Vaugrenant; daar na nam hy ten huwelyk Alix van Rougemond. Uit het eerste bedt waren *Johannes van Vergy*, bygenaamt de jonge, heer de la Motthe en

Montrichier, gestorven zonder kinderen in den jare 1467. en *Catharina van Vergy*, gemalin van Willem de Ray, heere de la Ferte-sur-Amance, en Precigny.

X. JOHANNES VAN VERGY, heere van Champuant, Montrichier, enz. stierf in den jare 1481, nalatende by Paula de Miolans, dochter van Jacobus, heere van Miolans, en van Johanna de la Chambre, *Wilhelm* den IV, die volgt; *Johannes*, gestorven in den slag van Bussy; *Claudius*, en *Martinus*, die beide buiten huwelyk in den oorlog zyn gesneuvelt; *Antonetta*, in den jare 1481 getrouwt met Johan de Pontailler, heere van Talmey; *Charlotte*, gemalinne van Humbert de Foucigny, ridder; *Guillemette*, gemalin van Claudius d'Arbecq, heere van Valengin, en *Claudia van Vergy*, den 26 January des jaars 1496 getrouwt met Ferdinand van Neufchatel, heere van Montagu, Fontenai, enz.

XI. WILHELM VAN VERGY de IV, heere van Vergy, Saint-Dizier, Champlite, Fonvens, Autrey, Rigney, Champuant, baron de Bourbon-Lancy, enz. ridder der orde van Savoje, senechal en maarschalk van Burgundië, diende onder Karel, hertog van Burgundië, en was by het gevecht van Morgat den 22 Juny des jaars 1476, en na den slag van Nanci begaf hy zich naar Douay, om dienst te nemen onder Maria, hertoginne van Burgundië; maar wanneer hy zich binnen Arras wilde werpen, wierdt hy met de zyne geslagen, en van den heere du Lude krygsgevangen gemaakt. Koning Lodewyk de XI nam hem in zyn dienst aan, en maakte hem tot zyn Raadt en kamerheer; hy gaf hem ook in den jare 1477 het kasteel Vergy en Dizier. Doch na de doodt van koning Karel den IX verliet hy den Franschen dienst, begaf zich naar het hertogdom van Burgundië, onder het gebiedt van keizer Maximiliaan, die hem in den jare 1498 tot gouverneur van Burgundië verklaarde. Philippus, koning van Spanje, verklaarde hem in den jare 1504 tot zyn stadhouder en kapitein generaal over Gelderlandt en Zutphen, maakte hem voorts ridder der orde van de Annonciada, in den jare 1519. Hy stierf in den jare 1520, na dat hy zyn huis tot dien hogen luister hadt opgeveiselt. In den jare 1469 trouwde hy Margareta van Vergy, vrouwe van Autrey, Champlite, Rigney, enz. erfdochter van Antoni van Vergy, heere van Montferrant, Autrey, enz. en van Bonna de Neufchatel. Na hare doodt in den jare 1472, zonder kinderen na te laten, trouwde hy den 5 Maart des jaars 1480 met Anna de Rochechouart, dochter van Johannes, heere van Mortemar; by welke hy teelde *Claudius*, die volgt; voorts *Johannes*, jong gestorven; *Antoni*, aartsbisschop van Besançon, gestorven den 29 December des jaars 1541; *Wilhelm* den V, die zyn geslacht heeft voortgezet, en van wien beneden; *Margareta*, gemalin van Johan, grave van Grueres; *Paulina*, gemalinne van Michiël, heere van Viry; *Rose*, gemalinne van Willem de Mervilliers, heere van Memullon, Taillepied, enz. een der honderd edellieden van het koninklyk huis; en *Helena van Vergy*, getrouwt met Petrus de Barbançon, heere van Werchin en Roubais, ridder van het gulde vlies, erf-senechal van Henegouwen.

XII. CLAUDIUS VAN VERGY, heere van Champlite, Fonvens, enz. ridder van de orde van 't gulde vlies, maarschalk en gouverneur van 't graafschap Burgundië, wierdt benoemt tot luitenant-generaal van dat zelve graafschap in den jare 1537 door Karel de V, die hem in den jare 1546 tot ridder van 't gulde vlies verklaarde. Hy stierf den 5 January des jaars 1560, oud 75 jaar. Den 30 Augusty des jaars 1501 trouwde hy by dispensatie Helena de Grueres, dochter van Lodewyk, grave van Grueres, en van Claudia de Seissel; na welker doodt zonder kinderen na te laten trouwde hy in den jare 1523 Philiberta de Vienne, dochter van Gerard, heere van Ruffey en Commarin, en van Benigna van Dinteville, by welke hy een erfdochter, *Antonetta*, teelde. Deze, zynde vrouwe van Fonvens, trouwde eerst Henricus de Pontailler, heere van Flagey, en Pont-sur-Saone; naderhandt Johannes de Choiseul, heere van Ferte-sur-Amance en Lanques, gewoon edelman van 's konings kamer.

XII. WILHELM VAN VERGY de V, jonger zoon van WILHELM den IV, heere van Vergy, en van Anna de Rochechouart, was heer van Autrey, Montferrant, enz. edelman van de kamer van keizer Karel den V en koning van Spanje. In zyne jeugt diende hy den keizer, den aartshertog Karel, naderhandt keizer, als Raadt en kamerheer, en wierdt in den jare 1531 benoemt om hem naar Spanje te verzellen. Vervolgens hadt hy het bevel over de ruitery, die hy uit het Fransche Comté naar het keizerlyke leger tot het gevecht van Pavië voerde. Hy stierf te Brussel den 26 January des jaars 1531, nalatende by Marine van Burgundië, natuurlyke dochter van Boudewyn, bastaardt van Burgundië, heere van Fallais, *François*, die volgt; en *Christina van Vergy*, gemalin eerst van Willem de Vienne, baron de Chevreaux, naderhandt van Claudius de Saulx, heere de Ventoux, luitenant-generaal van Burgundië, gestorven in den jare 1566.

XIII. FRANÇOIS VAN VERGY, eerste grave van Champlite, heere van Fonvens, enz. ridder van 't gulde vlies, was eerst page by Karel den V, wiens standaardt hy voerde in den jare 1547, toen de keizer den Protestanten by Muhlberg slag leverde. Naderhandt was hy by de belegeringen van Mets en Dourlens, voorts by het veroveren van Sint-Quintin, en Ham, en in den slag by Grevelingen. Koning Philippus de II benoemde hem in den jare 1560 tot gouverneur van Burgundië, maakte hem ten gevalle Champlite tot een graafschap, en hem zelve tot ridder van 't gulde vlies in den jare 1584. Hy stierf den 5 December des jaars 1591, oud 61 jaren, hebbende by dispensatie getrouwt den 15 Juny des jaars 1553 Claudina de Pontailler, dochter van Henrik, heere van Flagey, en van Antonetta van Vergy, vrouwe van Fonvens; na de doodt van welke hy in den jare 1577 trouwde Renata de Ray, vrouwe van Vaudray, dochter van Claudius, heere de Ray, en van Anna, vrouwe van Vaudrai. By de eerste teelde hy *Claudius* den II, die volgt; *Ferdinand van Vergy*, heere van Flagei, hooftman over een compagnie voetvolk, by ongeluk in de monstering doodgeschoten in den jare 1594, oud 23 jaren; *Anna Maria*, eerst gemalinne van Philibert, heere van Montmartin, in den jare 1581, naderhandt in den jare 1589 van Johan Lodewyk van Pontailler, heere van Talmei; en *Beatrix van Vergy*, die in den jare 1577 trouwde Vandelin-Simon de Cusance, heere van Beauvoir. Uit het twede huwelyk waren *Alexandrina van Vergy*, die in den jare 1592 buiten huwelyk stierf, en *Cleriadus van Vergy*, graaf van Champlite, here van Vaudrai, enz. ridder van het gulde vlies, gouverneur en kapitein generaal van 't graafschap Burgundië, die by Magdalena de Beauffremont, dochter van Claudius, heere van Seneçai, ridder van 's konings orde, gouverneur van de steden Auxonne en Chalon, enz. en van Maria de Brichanteau, gene kinderen naliet.

XIV. CLAUDIUS VAN VERGY de II, graaf van Champlite, heere van Autfrey, enz. ridder van het gulde vlies, gouverneur en kapitein van Burgundië, stierf in den jare 1602, zonder kinderen by Catharina Chabot-Charny na te laten.

LINIE DER HEEREN VAN MIREBEAU.

VI. WILHELM VAN VERGY de I, twede zoon van Johannes van Vergy den I, heere van Fonvens, enz. en van Margareta de Nojers, gewezen heere van Mirebeau, Fontaine-Françoise, Bourbonne, enz. luitenant generaal van het Dauphiné, stierf in den jare 1361. Hy was getrouwt geweest met Isabella de Choiseul, vrouwe van Bourbonne, dochter van Reinard, heere van Bourbonne; naderhandt met Agnes de Durnai. Zyne kinderen uit het eerste bedt waren: *Johannes* de I, die volgt; en *Isabelle van Vergy*, gemalinne van Henrik de Bar, heere van Pierrefort. Uit het twede bedt waren: *Johanna van Vergy*, gemalinne eerst van Aimon de Geneve, heere van Anthon; naderhandt van Godefroy de Charny, heere de Savoisi; *Margaretha*, gemalin van Johan de Grandson, heere de Pennes; en *Henrietta van Vergy*, vrouwe van Fontaines-Françoises, gemalin eerst van Johan de Longwai, heere de Beaumont-sur-Serain; naderhandt van Johan de Vienne, bygenaamt Met den grooten baardt, heere van Pagny, enz.

VII. JOHANNES VAN VERGY de I, heer van Mirebeau, Bourbonne, enz. stierf in den jare 1374. Hy was getrouwt met Isabella de Joinville, dochter van Anseau, heere van Joinville, senechal van Champagne, by welke hy teelde een eenigen zoon, *Wilhelm* den II, die volgt.

VIII. WILHELM VAN VERGY de II, heer van Mirebeau, Bourbonne, enz. stierf in den jare 1374. Hy was getrouwt met Agnes de Jonvelle, dochter van Philippus, heere van Jonvelle-sur-Saône, en van Guillemette van Vergy, by welke hy teelde *Johan van Vergy* den II, heere van Mirebeau. Deze stierf den 27 January des jaars 1388. Voorts *Margareta*, die jong stierf; en *Johanna van Vergy*, vrouwe van Mirebeau, Bourbonne, en Charny, gemalinne van Henrik de Beauffremont, heere van Steich, kamerheer des hertogs van Burgundië, gestorven in den jare 1420. *Du Chesne Hist. de la Maison de Vergy. Le Mausolée des Chevaliers de la Toison d'Or. Anselmus.*

VERGY, (ANTONI DE) graaf van Dammartin, heer van Champlite, enz. maarschalk van Vrankryk, jonger zoon van Johan van Vergy den III, bygenaamt de Grote, heere van Fonvens, Champlite, enz. en van Johanna de Chalon, des zelfs eerste gemalinne, diende by velle gelegenheden Johan, hertog van Burgundië, die hem tot zyn kamerheer benoemde. Hy stondt hem by in zyne onderneminge in den jare 1417, om den Dauphin uit Parys te jagen, nevens de aanhangers des hertogs van Orleans. Hy was ook onder die genen, die hem verzelden tot het congres van Montereau-Faut-Yonne, alwaar hy gekwetst, en den 10 September des jaars 1419 krygsgevangen gemaakt wierdt. De koning van Engelandt, regent van Vrankryk, benoemde hem in 't volgende jaar tot maarschalk van Vrankryk; hy sloeg de Franschen by Crevant, niet verre van Auxerre; en wierdt in den jare 1423 tot kapitein generaal van 't hertogdom Burgundië, en graafschap Charolois verklaart; en in den jare 1430 tot ridder van 't gulde vlies. In 't zelve jaar was hy nevens Antonius van Lotharingen, hertog van Vaudemont, in den slag van Bulligneville, alwaar Renatus van Anjou, hertog van Lotharingen, geslagen en krygsgevangen gemaakt wierdt. Hy stierf den 29 October des jaars 1439, en wierdt begraven in de collegiale kerk te Champlite, door hem zelve gesticht. Hy is tweemaal getrouwt geweest, eerst in den jare 1388 met Johanna de Rigney, erfdochter van Hugo den II, heere van Rigney, Frolois, de Richecourt, en senechal van 't graafschap Burgundië; naderhandt in den jare 1424 met Guillemette de Vienne, dochter van Philippus, heere van Persan, by welke hy gene kinderen verwekt heeft.

VERHEYEN, (PHILIPS) was een boeren zoon in de Nederlanden, en zou by zyns vaders kostwinning gebleven zyn, ten ware de farheer van het dorp, grote bekwaamheit in hem bemerkende, hem, reets 22 jaren oud zynde, begon in de Latynsche tale te onderwyzen, waar in hy het in twee jaren tyds zo verre bragt, dat hy in den jare 1672 in de schole, en in den jare 1675 in de hogeschole te Loven kon gaan, latende zich in den jare 1677 Meester maken. Hy wilde eerst in de Godgeleerdheit studeren, maar wordende aan zyn eene been mank, en daar door tot geestelyke bedieningen onbekwaam, oeffende hy zich in de geneeskunde, in welke hy in den jare 1681 Licentiaat wierdt, en in den jare 1683 Doctor gemaakt, welken eertytel hy echter eerst in den jare 1695 aannam, zynde ondertusschen in den jare 1689 hoogleeraar in de ontleedkunde, en in den jare 1693 in de heelkunde te Loven geworden, in welke bediening hy ook in den jare 1710, in den ouderdom van 62 jaren stierf, hebbende dit grafschrift laten vervaardigen:

P. Ver-

P. Verheyen, Medicinæ Doctor & Professor,
Partem sui materialem in cœmeterio condi voluit,
ne templum dehonestaret,
Aut nocivis halitibus inficeret.
Requiescat in pace.

Onder zyne schriften zyn meest aanmerkelyk: *Anatomia corporis humani*, ook in 't Nederduitsch overgezet. *Præf. ad Anatomiam corporis humani.*

VERHOEK, (Pieter en Gysbert) twee brave kunstschilders in Hollandt, bloeiende in de XVII eeuwe. Zy waren geboren te Bodegraven, namentlyk Pieter in den jare 1653, en Gysbert in den jare 1644. De eerste hadt de kunst van 't glasschilderen geleert te Gorkum by Jakob van der Ulft; maar alzo die kunst toen geheel buiten gebruik raakte, raadde hy zynen broeder Gysbert aan naar Amsterdam te gaan, om 't marmerschilderen ter handt te nemen, als anderen, die veel geldt daar mede wonnen. Deze deedt alzo, en heeft zich daar aan ook gehouden tot het einde van zyn leven toe. Hy stierf binnen Amsterdam den 29 September des jaars 1702. Pieter was inzonderheit geneigt tot de dichtkunst, en maakte vele fraaie vaarzen op menigerhande voorwerpen, als het treurspel van *Karel den Stouten*, hertog van Burgundië, graaf van Hollandt en Zeelandt, enz. Maar hy hadt zich ook, onder het opzicht van Adam Pynaker, aan de schilderkunst overgegeven, en naderhandt schilderende aan de behandeling van dezen zyn meester gewend. Na dezen nam hy de behandeling van Lodewyk Rouhier, anders gezegt de Bourgonjon, aan, daar hy geheel op toeleide om den zelven na te volgen, gelyk als uit verscheide van zyne stukken blykt. Met verwondering ziet men van hem zyne menigvuldige veranderingen, zo in paarden, beelden, als verschillige voorwerpen, uit 's mans vernuft geteelt. Eindelyk stierf hy den 6 Maart des jaars 1690, nalatende eenzoon, die na 't overlyden van zyn vader by zyn oom in 't marmerschilderen is opgekweekt. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. kunstschilders* III *Deel.*

VERIA, een vlek in Spanje, in het koninkryk Grenada, niet verre van de kust, en tien mylen van Almeria Westwaarts gelegen. Zommige houden dit vlek voor der ouden *Vergium*, dat anderen nochtans te *Vierzo* zoeken, zynde een dorp, onder Lerida in Catalonië gelegen. *Baudrand.*

VERIA, oudtyds *Pieria*, een landstreek in Macedonië, omtrent de golf van Salonichi, tusschen den mondt van Vardari en dien van Palacas. *Veria*, of *Carra Veria*, waar van het landt den name heeft, is 'er de hoofdstadt van. *Baudrand.*

VERINGEN, een Zwabisch steedtie aan de rivier Lauchard, drie uuren van den uitloop van den Donauw. Voortyds was het een tamelyk graafschap, wiens grenzen van de Zwabische Alpen tot aan den Donauw zich uitstrekten. Het hadt zyne eigene heeren, die Crusius van de oude Suevi Varini afleidt. Lazius noemt voor den eersten *Nothinger*, bisschop van Constants, die uitleggingen over de vier Evangelisten gemaakt heeft, en in den jare 935 overleden is. *Burchard* droeg zich in den jare 903 tegen de Hunnen dapper, en woonde daar op de tournooispelen te Maagdenburg, Rosenburg, en Constants by. Volgens Crusius zou hy hertog van Zwaben en een zeer machtig heer geweest zyn. In den jare 1069 stierf *Wolfrad*, vader van den beroemden *Hermannus Contractus*, grave van Veringen, die in 't klooster S. Gall die voortreffelyke Kronyk schreef, en nog voor zynen vader in den jare 1054 overleedt. Zie HERMANNUS CONTRACTUS. Zyn broeder hiette *Macegeldus*, en zyns vaders broeder ook alzo, van welke een die gene is geweest, dien de Zwaben, Thuringers en Saxen in den jare 1076 aan paus Gregorius den VII zonden, om hem te verzoeken, dat hy met keizer Henrik den IV een vergelyk wilde maken. *Ulrich* wierdt in den jare 1199 abt van S. Gall, en *Henrik* in den jare 1202 bisschop van Straasburg. Wanneer dit geslacht eigentlyk uitgestorven is, kan men niet met zekerheit zeggen. Lazius doedt het bloeien tot den jare 1337, het welk wel waar kan zyn, om dat Crusius (*c.* 15) schryft, dat in den jare 1386 het steedtie en klooster Isna aan het Ryk gekomen zyn, wanneer het te voren na de doodt der heeren van Veringen aan de heeren Schenk van Waldpurg was te beurt gevallen: want de heeren Schenk van Waldpurg hebben na het afsterven der graven van Veringen het meeste van dit graafschap, maar die van Werdenberg alleen het steedtie Veringen bekomen. Maar na dat deze laatste uitstierven, heeft het huis van Oostenryk deze plaats aan zich getrokken; want uit de handvesten van Inspruk blykt, dat die plaats nog in den jare 1518 onder de Oostenrykfche steden behoorde. Oostenryk gaf ze aan die van Hohenzollern, dat Karel de V zou gedaan hebben, die dit graafschap aan zyn doopkindt, graaf Karel van Zollern, schonk, waarom die van Zollern het nog van het huis van Oostenryk te leen bezitten. By de deling der goederen van het huis van Zollern wierdt dit graafschap aan de linie van Sigmaringen gegeven; maar die van Zollern voeren den gemeenschappelyken tytel daar van. *Sweder in Theatro Pratensf. l.* II, *sect.* I, *c.* 16. *Merian Top. Suev. voor Veringen. Europ. Herold P.* I, *p.* 552. *Crusius Ann. Suev. P.* II, *l.* VII, *c.* 4, & *l.* VI, *c.* 9. *Lazius de Migr. gent. p.* 423.

VERINUS, (Hugolin) van Florence, leefde in het einde der XV eeuwe, en was de vader van Michaël, van wien beneden. Hy schreef verscheide dichtstukken, onder anderen een werk onder den name van *Carliade*, tot lof der daden van Karel den Groten; het beleg en de verovering van Grenada; voorts een *Sylva*, tot lof van Philippus Benita; ook iets over de sterrekunde, nevens verscheide andere stukken, om nu niet te spreken van het gene hy in onrym geschreven heeft. Doch geen van alle zyne werken heeft hem zo veel roem verworven als zyne drie boeken tot lof der stadt Florence, alwaar hy nevens zyn zoon zich onthieldt, na dat hy zyn vaderlandt verlaten hadt, volgens het verhaal van zommigen, die zeggen, dat hy derwaarts van het eilandt Minorca gekomen is. Hoewel hy met dit alles by de dichtkunde van Jovianus Pontanus, Politianus, en zommige anderen niet kon halen. *Vossius de Hist. Lat. Crinitus de Poët.*

VERINUS, (Michaël) een Florentynsch dichter, was de zoon van den bovengenoemden, en schreef Latynsche *Disticha Moralia*, die zeer vermaard zyn wegens hun uitnemende nuttigheit. En men moet zich dies te meer over de zelve verwonderen, als men aanmerkt, dat hy de zelve nog in zyne jeugt geschreven heeft. Men ziet in de zelve een vloeiende dichtkunde, hoewel de zinryke gedachten alles te boven gaan. Hy brengt in de zelve de beste spreuken der oude wereldwyzen, zo Grieken, als Romeinen, doch voornamentlyk die van den koning Salomon by. De sierlykheit van schryfstyl en de fraaie onderwerpen hebben gemaakt, dat men ze de jeugt op verscheide plaatsen gegeven heeft, om ze van buiten te leren. Zyn opstel is voorts eenvoudig, doch zeer natuurlyk en gemakkelyk. Het welk Politianus in het onderstaande gedicht zeer wel heeft uitgedrukt, sprekende ter zelver tydt van des dichters vroege doodt:

Verinus Michaël florentibus occidit annis,
Moribus ambiguum major, an ingenio.
Disticha composuit docto miranda parenti,
Quæ claudunt gyro grandia sensa brevi.
Sola Venus poterat tanto succurrere morbo,
Ne se pollueret, maluit ipse mori.
Hic jacet, heu! patriæ dolor & decus, unde juventus
Exemplum, Vates materiam capiant.

Men oordeelt in 't algemeen, dat hem de overmatige liefde van onthoudenheit zo jong uit dit leven gerukt heeft; waarom ook Politianus in het bovenstaande grafschrift onder anderen zegt, dat Venus, de godinne der Liefde, alleen hem hadt kunnen genezen. *Baco Hist. Nat. Peregrinus in Biblioth. Hisp. J. C. Scaliger in Hypercrit. Ant. Geraldini Epigram. apud Schottum. Georg. Math. König Biblioth. Vet. & Nov. Colletet Art Poët. Traité de la Poësie Morale.*

VERJUS (Antonius) wierdt den 24 January des jaars 1632 te Parys geboren, en na dat hy de gronden der wetenschappen by de Jesuiten gelegt hadt, begaf hy zich in die societeit, oud zynde 19 jaren. Zyn voornaamste werk was om zich tot bekering van ongelovigen bekwaam te maken. Waarom hy ook zich in de Godgeleerdheit hebbende geoeffent, zyne superieuren onophoudelyk badt, dat zy hem hoe verder hoe liever wilden verzenden als een missionaris, om het Evangelium te prediken. Hier stelde zich de graaf van Creci tegen, die hem op generlei wyze wilde missen. Doch vader Verjus begaf zich op het bevel van zyne overheit tot den grave van Creci in Duitschlandt, alwaar hy een zonderlingen roem verwierf. De baron van Schwerin, eerste Staats-Minister des keurvorsten van Brandenburg, hoewel een yveraar voor den Hervormden Godsdienst, betuigde nochtans, dat hy zyn leven lang des zelfs geselschap begeerde te genieten. Hoewel Verjus nooit iets ontveinsde, zo dikwils als 'er van 't stuk der Religie gesproken wierdt. De heer De Grote, een Lutheraan, en eerste Minister aan 't hof van Hanover, bewees hem gene mindere achting. Zo dede ook de princesse Sophia, hertoginne van Hanover. Hier uit kan men wel opmaken hoe aangenaam hy zich aan de hoven der Roomschgezinde vorsten gemaakt heeft. Onderwylen was de opziender der bezendingen naar het Oosten gestorven. Hier toe kwam vader Verjus in aanmerking. En wanneer tot hier toe een groot gebrek aan bekwame missionarissen geweest was, veranderde de zake door zyn toedoen wel haast van gedaante. Verjus was niet te vrede met de gewone wyze, op welke men voorheen de missionarissen hadt gezonden, voornamentlyk uit Vrankryk, en met Fransche schepen naar de Indiën, maar hy zocht nieuwe wegen door Polen, en Persië, nevens de Rode zee. Zelfs Engelandt, hoewel in oorlog met Vrankryk, nam dikwils missionarissen, door vader Verjus gezonden, mede. Doch zyne hoge jaren en zware ziekte deden hem van dien last afzien eenige jaren voor zyn doodt. Hy stierf den 16 May des jaars 1706, oud 74 jaren. Men heeft van hem het Leven van Michel de Noblets, dat hy in den jare 1666 in 't licht gaf, onder den name van abt van Saint-André. Voorts het Leven van S. *Francisco de Borgia*; waar toe hy meer naarstigheit gebruikt heeft. Ook heeft men van hem geschriften van een geheel anderen aardt, als een Apologie van den kardinaal van Furstenberg; en verscheide Manifesten in 't Latyn en Fransch voor de vorsten van Duitschlandt tegen de pretensien van het keizerlyke hof; en verscheide diergelyke schriften, beoogende de belangen van Vrankryk.

VERKOLJE, (Johannes) geboren te Amsterdam den 9 February des jaars 1650. Zyn vader was een slotemaker, Benjamin genaamt. Johannes, omtrent 10 jaren oud zynde, liet blyken, dat zyne geneigtheit tot tekenen strekte, gebruikende daar toe eerst allerhande printjes; maar daar na zette hy zich tot het natekenen van beter prentkunst, en vorderde op zyne eige wieken zo ver, dat men stukken van hem met verwondering ziet, in welke zelfs de wezenstrekken naauwkeurig zyn waargenomen. Door die zelve drift gespoort leerde hy alleen door hulp van boeken de gronden der doorzichtkunde volkomen in den tydt van een maandt. Naderhandt ondernam hy ook uit zich zelve het schilderen met oliverwe, zich oeffenende naar de penceelkunst van Gerrit Pietersz. van Zyl, anders Gerards, en kwam zo ver, dat zyne behandeling van penceelkunst voor die van Gerards wierdt aangezien. In den jare 1672 kwam hy te Delft te trouwen, en bleef daar van dien tydt af wonen, zettende zich tot het schilderen van portretten, daar hy veel geldt voor maakte, en was wegens zyn gedrag by iedereen bemind.

Onder

Onder zyne kunſtſtukken zyn berucht de *Venus en Adonis*, dat ook in print uitgaat. Een ſtuk, waar in een trompetter komt, is verwonderlyk natuurlyk geſchildert. Hy heeft zyn levensloop met veel roem geeindigt, en is geſtorven te Delft in den jare 1693, oud 43 jaren, nalatende zyne vrouw en vyf kinderen, namentlyk twee zonen en drie dochteren, van welke zonen de oudſte, *Nicolaas* genaamt, geboren in den jare 1673, zich alleen geheel tot de kunſt heeft overgegeven, en daar in ook by uitnemendheit is gevordert. *Houbraken* III *Deel.*

VERLIA, een vlek in Natolië, gelegen aan de Noorder kuſt van 't Mar di Marmora. Men houdt daar voor, dat het der ouden *Olbia* is, zynde een ſtedeke van Bithynië. *Baudrand.*

VERMA, een koninkryk van 't vaſte landt in Indië, aan gene zyde der rivier de Ganges, hebbende eene hoofdſtadt, van den zelven naam. Daar worden vele edelgeſteenten gevonden. De inwoonders gaan nakend, en hebben maar alleen een ſtuk kattoen voor hunne ſchameldelen hangen. *Davity de l'Aſie.*

VERMANDER, (KAREL) een Vlaamſch edelman van Maulebrak, gaf al vroeg blyken van genegenheit tot de ſchilderkunſt; waarom hem zyn vader, heer van Maulebrak, onder het onderwys van den vermaarden Lucas de Heer beſtelde, en vervolgens by Pieter Udalric, onder wien hy verſcheide ſtukken uit de heilige Geſchiedeniſſe maakte. Ter zelver tydt oeffende hy zich in het beſchryven van blyſpelen; want de dichtkunde was een zyner natuurlyke bekwaamheden. Zes en twintig jaren oud zynde reiſde hy naar Rome, van waar hy na drie jaren Duitſchlandt bezocht, en te Wenen verſcheide zegebogen maakte voor de intrede van keizer Rudolph: daar na keerde hy weder naar zyn vaderlandt Maulebrak. De onluſteo, over den Godsdienſt gerezen, noodzaakten hem naar Kortryk te wyken; alwaar hy verſcheide kerkſchilderyen maakte, voornamentlyk voor de S. Katharynekerk. Van daar naar Maulebrak wederkerende wierdt hy van de ſtruikrovers naakt uitgekleed, en van alles berooft. Zich dus in de uiterſte armoede ziende voer hy naar Haarlem, alwaar hy door zyne ſchilder-en dichtkunſt overvloedig levensonderhoudt vondt. Onder anderen ſchilderde hy aldaar de geſchiedenis van het Lyden des Zaligmakers. Ook begon hy te Haarlem nevens Goltzius en Cornelius een ſoort van ſchilderakademie op te rechten, om de jeugdt in die kunſt te onderwyzen. Zyne dichtkundige werken, en die hy in onrym geſchreven heeft, zyn al te groot in getal, dan dat men daar van hier eene optelling zou doen. Behalven een traktaat van de ſchilderkunſt heeft hy ook het leven der Nederlandſche ſchilders beſchreven, welk werk door A. Houbraken is vervolgt. Hy ſtierf in den jare 1607, oud 58 jaren, zynde verwaarlooſt door een onkundig medicynmeeſter, welk volk, meer dan goede geneeskundigen overal gevonden wordende, uit alle welgeregelde ſtaten en landen diende gebannen te worden. Hy wierdt te Amſterdam in de Oude kerk begraven. Hy heeft een zoon, ook *Karel* genaamt, nagelaten, die zynen vader in bekwaamheit evenaarde. Deze wierdt van den koning van Denemarken aan zyn hof genodigt, alwaar hy met roem geleeft heeft. *De Piles Abregé de la Vie des Peintres.*

VERMANDOIS, een landſchap in Pikardië, met den tytel van een hertogdom, hadt oudtyds zyne afzonderlyke hertogen, doch is thans de kroon van Vrankryk ingelyft. De oude inwoonders wierden van de Romeinen *Veromandui* genaamt. De hoofdſtadt was *Vermand*, gelegen aan de rivier Oumignon, in 't Latyn *Auguſta Veromanduorum*. Doch tegenwoordig is deze plaats maar een abdy. St. *Quintyn* is de hoofdſtadt van dit hertogdom.

Oude graven van Vermandois.

I. PIPIN, koning van Italië, twede zoon van keizer Karel den Groten, ſtierf te Milaan den 8 July des jaars 810, nalatende een zoon, en vyf dochteren, te weten *Bernhard*, die volgt, *Adelheida*, aan 't hof van haar grootvader Karel opgevoed; *Atala*; *Gundrade*; *Bertaide*; en *Theodrade*. Een der vier laatſtgenoemde wordt genoemt de gemalinne van Lambertus, vader van Guido, hertog van Spoleto, verkoren koning van Italië, in den jare 888, die zich in den jare 892 door paus Formoſus tot Roomſch keizer liet kronen.

II. BERNHARD, koning van Italië, nam de wapenen op tegen keizer Lodewyk, bygenaamt de Zachtmoedige; maar ziende zich te zwak tegen hem, gaf hy zich van zelfs over. Hem wierden derhalven de oogen uitgeſtoken, waar aan hy drie dagen daar na, namentlyk den 18 April des jaars 818, ſtierf, nalatende by zyne gemalinne, welker name niet genoemt wordt, *Pipin* den II, die volgt.

III. PIPIN de II, heere van Peronne en St. Quintin, verloor zyn vader in zyne eerſte jeugdt. Zyne kinderen waren, *Bernard*; *Herbert* de I, die volgt, en *Pipin* de I grave van Vermandois en Senlis. Deze teelde *Beatrix*, gemalinne van Robert, koning van Vrankryk; en *Pipin* den II, grave van Senlis en Valois, vader van *Adelheit*, gravinne van Valois, en gemalinne van Gautier den II grave van Vexin en Amiens.

IV. HERBERT de I, heere van Peronne en St. Quintin, wierdt in den jare 902 door het volk van Boudewyn den II, genaamt de Kale, grave van Vlaanderen, gedoodt. Hy was de vader van *Herbert* den II, en van een dochter, die niet genoemt wordt, maar die trouwde met Uddo, broeder van Herman, hertog van Zwaben.

V. HERBERT de II, GRAAF VAN VERMANDOIS, nam koning Karel den Eenvoudigen te S. Quintin in verzekering, en zondt hem als krygsgevangen naar Peronne. Hy ſtierf in den jare 943, nalatende by Hildebrante, die gehouden wordt voor de dochter van Robert den I, hertog van Vrankryk, (1) *Albert* den I, die volgt; (2) *Herbert van Vermandois*, hertog van Trojes en Meaux, na zyn broeder Robert, geſtorven in een hogen ouderdom den 28 December des jaars 993. Hy trouwde in den jare 951 met Ogiva van Engelandt, weduwe van Karel den Eenvoudigen, koning van Vrankryk; by welke hy teelde *Steven* van Vermandois, grave van Trojes en Meaux, die zonder erven ſtierf in den jare 1019, en *Agnes*, twede gemalinne van Karel van Vrankryk, hertog van Lotharingen. (3) *Robert van Vermandois*, die de ſteden Trojes en Chalon-ſur-Marne veroverde; en teelde by zyne gemalinne Adelheit, bygenaamt Were, twede dochter van Gilbert, grave van Autun, hertog van Burgundië, en van Ermengarde van Burgundië, *Herbert*, genaamt *Robert*, die jong ſtierf; en *Adelheit van Vermandois*, gemalinne van Godefroi den I, genaamt *Griſegonelle*, hertog van Anjou. (4) *Eudes*, grave van Viennois, die in den jare 944 de ſtadt Amiens innam; (5) *Hugo*, aartsbiſſchop van Rheims; (6) *Alix*, die in den jare 944 trouwde Arnoul de I hertog van Vlaanderen, geſtorven den 10 October des jaars 960; (7) *Leutgarde*, twede gemalin van Willem de I hertog van Normandie; en na des zelfs doodt van Thibaldus den I, grave van Tours, Blois en Chartres. Zy leefde noch in den jare 978.

VI. ALBERT de I, GRAAF VAN VERMANDOIS, ſtierf zeer oud in den jare 988, nalatende by Gerberge van Lotharingen, dochter van Gilbert, hertog van Lotharingen, en van Gelberge van Saxen, *Herbert* de III, die volgt; *Eudes*, zonder erfgenamen geſtorven; *Luidulphus*, biſſchop van Noyon; *Guido*, grave van Soiſſons, die zyn geſlacht heeft voortgeplant; en *Giſela*, gemalinne van den grave Arnoul, en moeder van Thibaut.

VII. HERBERT de III, GRAAF VAN VERMANDOIS, ſtierf in den jare 1015. Hy was getrouwt met Ermengarde, by welke hy teelde *Albert* den II grave van Vermandois, geſtorven zonder erfgenamen by zyne gemalinne Emma na te laten; en *Ottho*, die volgt.

VIII. OTTHO, GRAAF VAN VERMANDOIS na zyn broeder, leefde in den jare 1043. Hy teelde by zyne gemalinne Pavia *Herbert* den IV, die volgt; *Eudes*, toegenaamt *Pied-de-Loup*, dat is, *Wolfsvoet*, heere van Ham, van wien de linie der heeren van HAM geſproten is; en *Petrus*, van wien gewag gemaakt wordt by Hermeré, in de oudheden der ſtadt St. Quintin.

IX. HERBERT de IV, GRAAF VAN VERMANDOIS, was in den jare 1059 by de kroning van koning Philips den I van Vrankryk. Zyne eerſte gemalin was volgens zommige ſchryvers Gertrude, by welke hy gene kinderen verwekte; maar naderhandt Adelheit, gravinne van Creſpy en Valois, zuſter van Simon, grave van Creſpy, en dochter van Roelof den II grave van Creſpy en Valois, en van Alix, gravinne van Bar-ſur-Aube; by welke hy teelde *Eudes van Vermandois*, die op den raadt der edelen van Vrankryk onterft wierdt, aangezien hy van een zwak verſtandt was. Zyne nakomelingen hebben den name van SAINT-SIMON aangenomen; en *Adelheit*, gravinne van Vermandois, Creſpy, en Valois, die trouwde in den jare 1077 met Hugo van Vrankryk, bygenaamt de Grote, graaf van Vermandois; en naderhandt Renaldus de II, grave van Clermont en Beauvoiſis, die noch leefde in den jare 1118.

De laatſte graven van Vermandois.

I. HUGO *van Vrankryk*, bygenaamt de *Grote*, heere van Chaumont en Vexin, derde zoon van Henrik den I, koning van Vrankryk, en van Anna de Ruſſie, was graaf van Vermandois en Valois, door zyn huwelyk met Adelheit, dochter van Herbert den IV, grave van Vermandois, en Adelheit, gravinne van Creſpy en Valois. Deze prins bezocht in den jare 1096 het H. Landt, was in den jare 1097 by de veroveringe van Nicea en Antiochië, en gaf zulke preuven van dapperheit, dat hy daar door den toename van de *Grote* verdiende. Hy was het hoofdt van het gezantſchap der Chriſten vorſten aan 't hof van Conſtantinopel, na de roemruchtige overwinning, die zy by Nicea hadden behaalt; om hy hem aan te houden, dat hy volgens belofte zyne hulpbenden zenden wilde. In den jare 1101 dede hy een twede tocht tegen de ongelovigen; doch deze was niet gelukkig, want de Chriſtenen wierden ten getale van meer als vyftig duizend man geſlagen, voor al eer ze noch in Paleſtina aankwamen. Hugo, op verſcheide plaatſen gekwetſt, ontkwam het ter naauwer noodt, en ſtierf te Tarſus in Cilicië den 18 October des jaars 1102, wordende aldaar begraven in de S. Pauluskerk, nalatende *Roelof* den I, die volgt; *Simon*, verkoren biſſchop van Nojon in den jare 1121, die ſtierf in Seleucia den 10 February des jaars 1148, toen hy uit Paleſtina wederkeerde; van waar zyn lyk naar de van hem geſtichte abdy van Orkamp gevoert wierdt; *Henrik*, heere van Chaumont en Vexin, geſtorven in den jare 1130, wiens nakomelingen den name van *Chaumont* hebben aangenomen; *Mahaud*, in den jare 1090 getrouwt met Roelof, heere van Baugency; nog twee dochters, gemalinnen van Bonifacius, marquis in Italië, en van Hugo den I, heere van Gournay; *Elizabeth van Vermandois*, gemalinne van Robert, grave van Meullant; en na des zelfs doodt van Wilhelm van Varennes den II, grave van Surrey in Engelandt.

II. ROELOF de I, bygenaamt *Vaillant*, GRAVE VAN VERMANDOIS, Valois, Amiens en Creſpy, heere van Peronne, enz. ſenechal van Vrankryk, diende met roem onder Lodewyk den Dikken, en Lodewyk den Jongen, tegen de rykswederſpannelingen. Hy was regent van Vrankryk gedurende des konings reize over zee in den jare 1147. Hy ſtierf in den jare 1152. Zyne eerſte gemalinne was Alienor, zuſter van Thibaut den IV, grave van Champagne, die hy in den jare 1142 verſtiet, en daarom in den ban gedaan wierdt. Naderhandt trouwde hy Alix, genaamt Petronella, dochter van Wilhem den X, hertog van Guienne. Uit het

het eerste bedt teelde hy *Hugo*, geboren den 9 April des jaars 1127, die van den H. Bernhardus wierdt opgevoed, en het geestelyk gewaadt aannam, stichtende de orde der Drieëenheit der verlossing van de gevangenen, nevens St. Jan van Maltha, in den jare 1198, gestorven den 4 November des jaars 1212 te Cerfroi, en is gekanonizeert in den jare 1677 door paus Innocentius den XI, onder den name van *Felix van Valois*. Uit het twede bedt waren *Roelof* de II, bygenaamt de Jonge, en de Melaatsche, graaf van Vermandois en Valois. Deze stierf zonder erfgenamen in den jare 1163; *Elizabeth*, gravinne van Vermandois, getrouwt in den jare 1156 met Philips van de Elzas, grave van Vlaanderen, gestorven den 26 Maart des jaars 1182, en *Eleonora* van Vermandois, gravinne van St. Quintin, en vrouwe van Valois, gemalin eerst van Godefroi van Henegouwen, grave van Ostrevandt; voor de twede maal van Wilhelm den IV, grave van Nevers; voor de derde maal van Matthias Alsatus, grave van Bolonië. Haar vierde gemaal was Matthias de III, grave van Beaumont sur Oise, enz. *Sammarth. Anselmus Hist. Geneal. de France.*

VERMEIL, (ABRAHAM DE) geboortig van Cerdon, in Bugey, leefde in 't einde der XVI eeuwe. Karel Emanuel, hertog van Savoje, verhief hem in den jare 1597 in den adelstandt, tot vergelding van een gedicht, dat deze hem hadt overgegeven. Hy ondernam de daden van St. *Lodewyk* in Helden-dicht te beschryven; doch de doodt heeft dit werk afgebroken. In den jare 1605 wierdt hy van den adel van Bugey aan koning Henrik den Groten gezonden.

VERMEYEN, (JOHANNES CORNELIUS) een schilder, op een dorp naby Haarlem, in Hollandt, geboren, was aan 't hof van keizer Karel den V, dien hy op vele tochten verselde, onder anderen ook naar Tunis, waar van hy de belegering geschildert heeft, welke schilderyen in prachtige tapitseryen nagemaakt, en door Philips den II, koning van Spanje, in Portugal gelaten zyn, die men aldaar nog op den huidigen dag ziet. Te Atrecht, in 't klooster van St. Servaas, te Brussel, en in meer steden van de Nederlanden heeft hy vele stukken geschildert. Keizer Karel de V beminde zyn geselschap zeer; want behalven dat hy zeer welgemaakt was, hadt hy een baardt, zo ongemeen lang, dat hy, schoon overeind staande, nochtans met zyn baardt over de aarde sleepte. Hier van daan wierdt hy *Jean le Barbu*, of *de gebaarde Jan*, toegenaamt. Hy stierf te Brussel in den jare 1559, oud 59 jaren, hebbende zyn eigen grafschrift gemaakt.

VERMILIUS. (PETRUS) Zie MARTYR.

VERNEUIL, in 't Latyn *Vernolium*, een kleine stadt in opper-Normandië, gelegen aan de rivier Aure, naby de grenzen van la Perche, waarom het zomwylen *Verneuil la Perche* genaamt wordt. Het behoort tot het hertogdom van Alençon. In den jare 1424 sloegen de Engelschen alhier 4500 Franschen, die alle sneuvelden, ook namen ze den grave van Narbonne gevangen, dien ze met de galg straften, om dat hy deel aan den moordt van grave Johannes van Burgundië hadt. In den jare 1449 hebben zich de Franschen door toedoen van een molenaar wederom van deze plaats meester gemaakt.

VERNON, een kleine stadt in opper-Normandië, aan de rivier de Seine, en gelegen onder het kerkgebiedt van Evreux. Het voert den tytel van een vicomté, en wierdt in den jare 1710 door koning Lodewyk den XIV den hertog van Berry onder andere landschappen als een appanage gegeven. Het koninklyk paleis, in het Latyn *Verno*, *Vernum*, of *Palatium Vernis* genaamt, moet verstaan worden van *Vernon*, maar niet van *Verneil*, een kasteel in *Isle de France*, niet verre van Oise, en wordt in 't Latyn *Verniolum* genaamt.

VERNOUS was eertyds een vlek in Aquitanië, doch is thans maar een dorpje in 't Catalonisch graafschap Comminges, een kleine myl van de Garonne, tusschen Rieux en Toulouse. *Baudrand.*

VEROLI, in 't Latyn *Verulum*; of *Verulanum*, eene kleine bisschoppelyke stadt in Campagna di Roma, niet verre van de Napelsche grenzen, tusschen Trusinone en Alatro op een heuvel gelegen.

VERON, een klein Fransch vlek naby Sens. Aldaar is een klare bron, die voorby de muren van Veron loopt, en door het fyne keizandt, dat hy met zich voert, byna al het gene daar in geworpen wordt in steen verandert.

VERONA, eene stadt in 't Venetiaansche gebiedt, is de hoofdstadt van het landschap *il Veronese*, en heeft een bisschoppelyken setel, onder den patriarch van Aquileja, of Udine behorende. Voortyds was deze stadt eene der grootste en schoonste steden van Italië, want verscheide Italiaansche koningen hebben aldaar gewoont, en de Duitsche keizers, komende in Italië, plagten hier eenige weken te blyven, wordende daarom van de Italianen *La Degna* (de waardige) genaamt. Maar tegenwoordig is zy niet zeer bewoont; want men vindt 'er vele woeste plaatsen. De rivier de Adige loopt daar door, daar vier bruggen over leggen, om in 't eilandt St. Thomas te komen, dat zeer volkryk is, zynde meest arbeiders in zyde. De stads poorten zyn met marmere pylaren versiert, en de stadt is niet alleen met sterke muren, diepe grachten, en sierlyke wallen, maar ook met goede sloten voorzien, namentlyk het kasteel Vecchio, of het oude slot, het kasteel van St. Pieter, en 't kasteel van St. Felix, dat nog sterker is. Zy heeft 35 kerken, 10 kloosters, en 70 torens binnen hare muren. Onder de bisschoppen is St. *Zeno*, dien de Domkerk is toegewyd, de voornaamste. Het graf van paus Lucius den III, nevens andere begravenissen van verscheide bisschoppen, en de kostelyke grote klok by deze kerk zyn bezienswaardig. In de kleine kerk van St. Maria Amica ziet men vele prachtige grafsteden van de *Scaligers*. Om andere gebouwen voorby te gaan zyn zonderling het paleis van den aldaar resiederenden bisschop, het paleis des gouverneurs, en het Raadhuis aanmerkelyk, als mede de grote plaats, die *Campus Marcus* genaamt wordt, de tuin en 't paleis des graven van Giusti, de brug by 't kasteel Vecchio, de akademie der *Philarmonici*, en de kunstkamer van den grave Mascardi. Maar dat meest te Verona verwonderlyk is, is de oude Romeinsche schouwburg, zynde nog 't minst van alle oude gebouwen verwoest, en wordende altydt in goeden staat gehouden. Deze stadt is door de Galliërs of gebouwt, of vernieuwt; maar Pompejus bragt 'er eene Romeinsche volkplanting in. Toen Attila in Italië kwam, plunderde hy ook deze stadt uit. Naderhandt is zy van Odoacer, koning der Herulen, van Theodorik, koning der Oost-Gotthen, en van zyne opvolgers, tot op Totila, dan wederom van de Longobarden, tot den tydt van Karel den Groten, bezeten, die deze stadt, nevens het overige gedeelte van Italië, aan zich en zyne nakomelingen bragt. Maar wanneer de Carolingische stam begon uit te sterven, zochten verscheide heeren van Italië zich meester van die stadt te maken. Keizer Otto de Grote bragt ze wel weder aan het Ryk, maar vergunde haar hare eige magistraatspersonen te verkiezen, invoegen zy als eene vrye Republyk is. In dien staat bleef zy tot dat zich *Azzolinus* in de XIII eeuwe daar van meester maakte. Na des zelfs doodt verkozen de Veronezen in den jare 1269 *Martinus della Scala*, met wien zy zo wel te vrede waren, dat zy hem na verloop van vyf jaren tot hun oppergezaghebber voor zyn leven maakten. Zyne nazaten bleven te Verona in groot aanzien, en wierden in den jare 1269 tot vorsten gemaakt, tot dat zy in den jare 1387 door Johannes Galeacius, hertog van Milaan, van daar verdreven wierden. De Scaligers kwamen wel in den jare 1404 weder aldaar, maar moesten zich haast wederom wegpakken, toen de Venetianen in den jare 1409 meester van die stadt wierden. Zy verloren de zelve wel wederom in den oorlog van de XVI eeuwe, maar kregen ze in den jare 1517, uit hoofde van het tusschen den keizer en koning van Vrankryk gemaakte verdrag, wederom, en bezittenze nog tegenwoordig. De landstreek daar omtrent is zeer vermakelyk, en men heeft 'er overvloedt van alles. *Livius. Tacitus. Plinius. Alberti. Guicciardin. Bayle Dict. Crit.*

VERONICA zou de naam van zeker Joodsch vrouwspersoon zyn, anders ook onder den naam van *Beronice* bekend. Men verhaalt, dat zy, toen Christus zyn kruis naar Golgatha droeg, hem het zweet met haren neusdoek van het aangezicht afveegde, wanneer zich Christus aangezicht daar in volkomen zou afgedrukt hebben. Zommigen willen, dat het beeldt zelf, van het woordt *Veraticon*, dat is, het ware beeldt, dus genoemt wordt; en men vertelt verder, dat deze neusdoek driemaal zamengevouwen zynde, het beeldt van Christus zich op elk stuk volkomen heeft uitgedrukt, waarom men het eene stuk daar van naar Rome, het andere naar Spanje, en het derde naar Jeruzalem heeft gezonden. Dat van Rome wierdt eerst in de kerk van den H. Geest bewaart; maar paus Bonifacius de VIII heeft het in die van St. Pieter laten overbrengen. Zie TURIN. *Baronius in Annal. Molanus lib.* V. *de imag. c.* 2. *Chesletius de linteis sepulchralibus Christi.*

VEROTIVICZA, een tamelyk sterke stadt in Slavonië, of de zogenaamde Windische grenzen, niet verre van de Drau, is met grachten en een zeer diep moeras omringt, zynde over de zelve een brug, met drie torens voorzien, gebouwt, waar over men in de stadt gaat. Zy is in den jare 1553 van de Turken, en in den jare 1684 van de keizerschen ingenomen. Zy is de hoofdstadt van 't Veroczenser gespanschap, dat langs de Drau tusschen de Poseger en Creutzer komitaten legt, en in den jare 1715 op den landdag te Presburg met de kroon Hungarië weder vereenigt is. *Valvasors Ehre des Hertzogth. Crain* XII *B.* 7 *K. Szentyvani Miscell. Dec.* III, *P.* I, *p.* 9, 251. *Artic. Dieta Poson.* 1715. *Art.* 92.

VERRA, of VELLA, oudtyds *Boactus*, en *Boactes*, een Italiaansche rivier in den Staat van Genua, heeft haren oorsprong in het Appennynsche gebergte, loopt voorby Brugneto, en valt in de Macra, een grote myl beneden Sarzana. Zommigen noemen deze rivier *Brignole*.

VERRES, een Romeinsch burger, was schout (*prætor*) in Sicilië, en pleegde in dit ampt alle bedenkelyke ongerechtigheden; waarom hy van de Sicilianen aangeklaagt wierdt. Cicero hieldt hunnentwegen eenige redenvoeringen tegen hem, die nog voorhanden zyn. *Asconius Pedianus*.

VERRIUS, of VERRUS, (FLACCUS) was een vrygelaten, en daar benevens een goed letterheldt, zo bekwaam om de jeugdt te onderwyzen, dat hem de keizer Augustus het onderwys van zyne neven toevertrouwde. Hy heeft verscheide boeken geschreven, die van de oude schryvers dikwils met lof worden aangehaalt. *Sueton. de illustr. Grammat. c.* 18. *Gellius lib.* IV, *c.* 5. *Plinius lib.* VII, 8. *Vossius de Hist. Lat. l.* I, *c.* 20.

VERROCHIO, (ANDREAS) een vermaard graveerder te Florence, leefde in de XVI eeuwe; hoewel hy ook in de schilderkunst, zangkunst en wiskunst verre gevordert was. Zyn eerste stuk was een dans van kinderen rondom een zilver vat. Dit wierdt zodanig geprezen, dat de paus ook daar van horende hem naar Rome ontboodt, om van zyn handt ook eenige zilvere kunststukken in zyne kapel te hebben. Verrochio begaf zich naar Rome, en voldeedt aan de pausselyke verwachting. Te Florence wedergekeert zynde maakte hy twee borstbeelden voor den groothertog van Toskanen, namentlyk van Alexander den Groten en Darius, welke beide stukken die prins als een seldzaam geschenk aan Matthias Corvinus, koning van Hungarië, zondt. De zelve groothertog liet hem ook in de St. Laurenskerke de begravenissen van Johannes, Petrus, en Cosmus de Medicis maken; want hy in de schilderkunst niet minder ervaren was. Ook tekende hy met de pen een gevecht van naakte menschen, welk stuk een algemene verwondering wegdroeg. Hoewel zommige hem berispen, dat hy in het schilderen het koloryt niet natuurlyk genoeg gehouden heeft.

Doch men moet weten, dat zulks byna onmogelyk is by iemandt, die teffens in de kunst van graveeren uitmunt. Hy zich derhalven van Leonard de Vinci, een zyner leerlingen, ziende overtroffen, keerde weder tot het gene, waar in hy uitmuntte, gietende het metalen beeldt, zynde een kindt, dat met een bengel vischt, het welk voor een der grootste sieraden in den tuin der Medicis gehouden wordt. Wanneer de Senaat van Venetië hadt besloten een koperen beeldt te paardt ter eere van Barthelemi de Bergamo op te rechten, wierdt Verrochio ten dien einde derwaarts ontboden, die het stuk zo uitmuntend leverde, dat de Venetianen bekennen moesten, dat dit beeldt van hun vermaarden veldheer alle hunne kunststukken verre overtrof. Verrochio stierf oud zynde 56 jaren. Zyn lyk wierdt naar Florence gevoert, en aldaar in de kerk van St. Ambrosius begraven. *Vasari vies des Peintres.*

VERSAILLES, in 't Latyn *Versalia*, een stadt en koninklyk slot vier mylen van Parys gelegen. Het slot is zeer vermaard wegens des zelfs uitmuntende pracht. Het is midden in een dal gelegen, waar van men naar alle kanten tot de omleggende velden komen kan, om aldaar te jagen. Ten tyde van Lodewyk den XIII stondt aldaar maar een eenig gebouw, nevens een diergaarden, en eene zogenaamde menagerie. Maar toen Lodewyk de XIV voorgenomen hadt alhier zynen setel te vestigen, begon hy in den jare 1661 het oude slot met een nieuw en veel prachtiger te omringen, en liet aan een hoek van het zelve verscheide grote gebouwen voor de heeren van 't hof maken. Aan de naar Parys gaande straat is een fraai stedeke gebouwt, het welk aangename huizen heeft. Hoewel het oude kasteel prachtig genoeg gebouwt was, liet nochtans de koning in den jare 1678 het achterste deel van het zelve nederwerpen, aangezien hy oordeelde, dat het zelve met den luister van het nieuwe slot geenzins overeenkwam. Men vindt de fraaiste schilderyen in het zelve, die door de vermaardste kunstenaren van dien tydt gemaakt zyn. Elk vertrek heeft zyne byzondere schoonheit. De diergaarden is uitnemend groot. In de zelve is nog een kleiner, nevens een fraaie lusthof, waar in een onnoemelyk getal van fonteinen, watervallen, enz. gevonden wordt. Men ziet 'er ook vele beelden van marmer en koper, die onder menigerlei formen het water in zeer kunstig gemaakte vaten uitspuwen; invoegen alle wandelingen en alleen hare byzondere vermakelykheden hebben, en in sieraadt elkander niet wyken. Aan de rechterzyde van het slot is de orangerie, en aan de linkerzyde van het kanaal is het fraaie lusthuis Trianon, waar van de buitenste zyde overal met porcellein bedekt is. Tegen over, en aan de andere zyde van het kanaal is de menagerie, alwaar vele zeldzame en buitenlandsche dieren gehouden worden. Toen in den jare 1678 de koning verlangde, dat de voornaamste staatsbedienden naby hem woonden, liet hy aan de zyde van het slot naar Parys toe vier prachtige paviljons bouwen; waar aan de verheve werken van hout en steen gansch verguld zyn. Ter zelver tydt wierdt ook de grote en kleine stal gebouwt, de eerste aan de linker zyde van het slot, de twede aan de regter. Men gelooft, dat 'er geen gebouw in Europa gevonden wordt, dat hier mede in symmetrie en proportie te vergelyken is. In deze stallen zyn gemeenlyk 500 paarden, die tot 's konings jagt en vermaak dienen. In den jare 1681 wierdt aan de regterzyde van het slot een ander groot gebouw van een gelyke symmetrie gesticht. Ook heeft koning Lodewyk de XIV alhier een prachtige nieuwe kapel laten bouwen, die in den jare 1710 ingewyd wierdt. Deze kapel heeft een proost en 24 kanunniken, alle van adel, en in kleding van andere onderscheiden. Ieder ontfangt een jaarlyksche wedde van 2000 livres.

VERSCHE, eene rivier in Laplandt, heeft haren oorspronk in Zweedsch Laplandt, loopt midden door Moskovië, en valt by Kouada in de Witte zee.

VERSCHUUR, (HENRIK) wierdt te Gorkum, in Hollandt, geboren in den jare 1627. Hy was de zoon van een kapitein in dienst der Staten Generaal, die, ziende, dat zyn zoon een natuurlyke genegenheit tot de teken- en schilderkunst hadt, hem, maar acht jaren oud, onder het opzicht van Dirk Govertsz., een portretschilder te Gornichem, bestelde, om in de beginselen der tekenkunst onderwezen te worden, by wien hy dertien jaren bleef. Toen zyn eersten meester verlatende begaf zich Henrik naar Utrecht by Jan Bot, die toen den roem van een ervaren schilder hadt. Hier bleef hy zes jaren. Twintig jaren oud zynde reisde hy naar Italië, om zich aldaar in de kunst nog verder te oeffenen. Te Rome aangekomen zynde bezocht hy de schilder-akademiën, en gaf allezins blyken van zyne bekwaamheit. Maar aangezien hy eene byzondere genegenheit hadt om dieren, jagten, roveryen, veldslagen, enz. te schilderen, als mede tot 't tekenen van oude ruïnen, gesloopte gebouwen, en eertekenen, vertrok hy gins en elders, om allerhande voorwerpen op te zoeken, waar toe zyne genegenheit hem trok. Ook tekende hy het opmerkelykste in de voornaamste steden, daar hy gewoont heeft, als Rome, Florence, Venetië, zelfs ook van de nieuwe gebouwen en paleizen, waar door hy bouwkunstig wierdt, het geen hy naderhandt uit vele stalen in zyne penceelwerken heeft doen blyken. Te Venetië was zyn penceelkunst inzonderheit gewilt, en hy door de zelve en door zyn hupsch gedrag by alle groten bemind. Na verloop van tien jaren keerde Verschuur weder naar zyn vaderlandt, reizende door Zwitserlandt en Vrankryk. Te Parys vondt hy een zoon van een burgermeester van Amsterdam, die naar Italië reisde, en hem bewoog hem te verzellen. Hy keerde derhalven weder derwaarts, en vertoefde nog drie jaren in Italië. Eindelyk kwam hy in den jare 1662 weder te Gornichem aan. Hier maakte hy zyne genegenheit tot het schilderen van veldslagen werkstellig. Tot dien einde begon hy zich daar op uit te leggen om te weten al wat 'er in den oorlog voorviel. Hy volgde derhalven het leger van den Staat in de jaren 1672 en 1673: ook leerde hy in 't byzonder de paarden van allerlei natuur en gebruik kennen. Hy tekende verscheide kampementen, met al het gene in een veldslag, het overhoop werpen van een leger, en een aftocht voorviel; voorts wat 'er gebeurde na een behaalde overwinning; hoe op het slagveldt stervende en dode menschen en paarden onder elkander, de wapenen weggeworpen hebbende, gevonden worden. In dit alles naar het leven te verbeelden was hy zeer gelukkig. Met een woordt, hy was zo zeer op de kunst gezet, dat hy nooit of ergens was zonder iets of naar het leven, of naar een andere voorname schildery te tekenen, het zy gebouwen, het zy dieren. Zyne beste stukken vindt men in 's Gravenhage, Amsterdam en Utrecht. Zyn goed gedrag bevorderde hem eindelyk tot de regering in zyne vaderlyke stadt, welke eer hy op gene andere voorwaarde aannam dan dat hy des niettegenstaande zyne kunst zou mogen oeffenen. Dus leefde hy in een algemene achting, en vermaak by hem zelve. Wanneer hy zich op een zekeren tydt scheep begaf om een kleine reis te doen, wierdt het schip twee mylen van Dordrecht door een schielyk opkomende onweersbui omver geslagen, waar in Verschuur verongelukte, in den ouderdom van 63 jaren. Dit gebeurde volgens *De Piles* den 26 April, en, zo als *Houbraken* aantekent, den 26 July des jaars 1690. *De Piles Abregé de la vie des Peintres. Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders* II *Deel.*

VERSOIS, (JOHANNES FAURE) een monnik van de orde der Benediktynen, en abt van St. Jean d'Angely, heeft zyne orde schande aangedaan door zyn moordziek gemoedt, voornamentlyk daar door, dat hy in den jare 1472 Karel, hertog van Normandië en Guiënne, broeder van koning Lodewyk den XI, die hem zyne genegenheit hadt verwaardigt, nevens des zelfs maitresse, Catharina van Montsoreau, door een vergifte perzik in dien staat stelde, dat Catharina na weinig dagen, maar Karel na verloop van weinig maanden den geest gaf. Versois wierdt aanstonts in hechtenis genomen, en hem op het bevel des aartsbisschops van Bourdeaux zyn proces gemaakt. Doch koning Lodewyk liet zich de stukken en bewyzen overhandigen, en wierp de zelve in het vuur; wanneer de heer de l'Escun, bedacht zynde, dat hem de koning vry zou spreken, hem onder een goed geleide aan den hertog van Bretagne liet overleveren, die hem te Nantes liet gevangen zetten, en de zaak op nieuw onderzoeken. Doch gedurende deze gevangenschap klaagde de opziender der gevangenisse, dat 'er, sedert Versois vastgezet was, een onophoudelyk geraas van boze geesten in het gevangenhuis gehoort wierdt, waar by het niemandt harden kon. Eindelyk ontstondt 'er 's nachts een schrikkelyk onweêr; en wanneer de cipier met het aanbreken van den dag naar Versois zien wilde, vondt hy hem van den donder dood geslagen, en in een afschuwelyke gedaante ter aarde leggen. *Mezeray Hist. de France.*

VERSORIS, (PETRUS VAN) heere van Fontenai le Vicomte, Marilli, nevens een gedeelte van Montoger, ook voornaamste Raadt der heeren de Guize, leefde in de XVI eeuwe, was advokaat voor 't Parlement van Parys, en een der voornaamste en uitmuntendste van alle. Hy wierdt den 16 February des jaars 1582 te Parys geboren uit een oude en adelyke familie. Hy was geschikt om by het hoogste koninklyke gerecht gebruikt te worden; doch nademaal hy de nodige penningen, hem van zyn vader hier toe gegeven, in zyne jeugdt verkwist hadt, moest hy van den noodt een deugdt maken, en advokaat worden. Doch hy gaf in deze bediening zo vele preuven van zyne bekwaamheit, dat hy wel haast voor allen in achting uitblonk. Hy pleitte in den jare 1564 voor de Jesuiten tegen de universiteit van Parys, en won het proces. In den jare 1576 was hy als gedeputeerde by de vergadering der standen te Blois, en voerde uit name des Tiers Etat het woordt. Het huis van Guize kleefde hy dus aan, dat hy horende, dat de hertog van Guize te Blois vermoord was, hy weinig uuren daar na van hertzeer den geest gaf, namentlyk den 25 December des jaars 1588. Zyne familie is in wezen, en zyne nakomelingen bloeien in Vrankryk nog op den huidigen dag. *Marnaci Feria Forenses. Bayle Dict. Crit.*

VERSOSA, (JOHANNES) een geleerd Spanjaardt, was van Saragossa, de hoofdstadt van het koninkryk van Arragon, en kwam in zyn vyftiende jaar te Parys, daar hy de Grieksche taal met groten roem leeraarde, zo dat hy dikwils wel duizend toehoorders hadt. Hy ging van daar wegens de binnenlandsche onlusten naar Loven, daar hy geen minder roem behaalde. Daar op ging hy naar 't keizerlyke hof, en begeleidde den keizerlyken gezant Diëgo Hurtado Mendoza naar 't concilie van Trente, doende hem ook aldaar grote diensten. Voorts trok hy naar Engelandt, en keerde eindelyk naar Rome, daar hy van den koning van Spanje last kreeg om aldaar te blyven, en de Rechten van Spanje op verscheide koninkryken te onderzoeken. By alle deze gewigtige zaken oeffende hy zich in de dichtkunde, en stierf in den jare 1574, oud omtrent 51 jaren. Zyne schriften zyn: *De Prosodia Graecorum*; *Carmen epinicion in navalem victoriam Johannis Austriaci de Turcis*; *Bibliotheca Hispanica*; enz. *Thuanus. Teissier.*

VERSOY, een kleine plaats aan 't meer van Geneve, omtrent een Duitsche myl van de stadt Geneve gelegen, nevens een klein distrikt, dat het gebiedt der gemelde stadt van het landt van Vaux, behorende tot het Zwitsersche Canton Bern, afscheidt. Deze plaats behoort onder den koning van Vrankryk, die 'er ook gemeenlyk eene kleine bezetting heeft.

VERT (DOM CLAUDIO DE) was van de geestelyke orde der monniken van Cluny, en wierdt den 4 Octöber des jaars 1645 te Parys geboren. Hy hadt zich in 't byzonder uitgelegt op de kennis der kerkplegtigheden, die hy op een letterlyke en historische wyze verklaarde, over welk onderwerp hy twee stukken heeft in 't

licht

licht gegeven, waar by na zyne doodt nog twee andere stukken gevoegt zyn. Ook heeft hy het *Breviarium Cluniacense* verklaart. Hy schreef aan den heere Jurieu over de Mis-plegtigheden, en vertaalde den Regel van St. Benedictus, met Aanmerkingen; en den zin der woorden *Missa* en *Communio*, die in den Regel van St. Benedictus gebruikt worden. Voorts mengde hy zich in het geschil tusschen Mabillon en den abt de la Trappe nopens de studiën der monniken, by welke gelegenheit hy het 78 hoofdstuk van den Regel van St. Benedictus verklaarde. *Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl.* XVII *siecle.*

VERTICORDIA, bygenaamt *Urania*, of *Caelestis*, eene Romeinsche godin. Zy wierdt van de oude Heidenen ten dien einde aangebeden, dat zy haar kwaad hoofdt mogt veranderen. De Romeinen bouwden voor haar ten tyde van Marcellus een tempel, uit hoofde van zekere godspraak, waar in de boeken der Sibyllen bewaart wierden. De maagden offerden in dezen tempel zekere kleine poppen, daar zy mede in hunne kindschheit plagten te spelen. *Pausan. Augustinus de Civ. Dei.*

VERTISCUS, veldheer der inwoonderen van het landt van Rheims, kon wegens zynen hogen ouderdom naauwlyks meer te paardt zitten, doch wilde uit het gevecht niet blyven, waarom hy tegen den vyandt aanrennende dus zyn leven verloren heeft. Dit is naderhandt by de Gaulen een bestendige gewoonte by oude veldheeren en soldaten geworden. *Hirtius de B. G. lib.* VII.

VERTRANIUS, (MARCUS MAURUS) heeft aanmerkingen over *Tacitus* gemaakt, nevens eenige andere werken, waar in de Philosophie met de oude Romeinsche Rechten gemengt is. *Barthius ad Stat. Thebaid.*

VERTUMNUS, een Romeinsch afgodt, die over de tuinen was gestelt, en by wiens tempel te Rome men allerhande ooft plagt te verkopen. Des zelfs feest, *Vertumnalia* genaamt, wierdt in October gehouden. Men zeide van hem, dat hy zich in allerhande dieren kon veranderen, waar van hy ook den naam droeg. *Propertius Eleg.* IV, 2. *Ovid. Met.* XIII, 647. *S. Pius Annot. post.* et 23.

VERUA, eene stadt, met een slot, in het graafschap Asti, op de grenzen van Montferrat, 16 mylen van Turin tegen over Casal. Zy legt op een hoogte, op den oever der rivier, en is zeer wel versterkt, gelyk dan alle hoog gelegene plaatsen voormaals den naam van *Verua* gevoert hebben. Oudtyds behoorde zy tot het hertogdom van Milaan, maar wierdt in den jare 1531 van keizer Karel den V aan hertog Karel den III van Savoje, nevens het graafschap Asti geschonken. Wanneer de Piëmontezen met die van 't Montferrat oorloogden, lieten die van Verua boven de deur van hun slot een varken in steen houwen, die een wyndruif boven 't zelve hangende zocht in te slokken, met dit byschrift:

> *Quando questo porco piglierà l'uva,*
> *Il Marchese di Monferrato piglierà Verua.*

Dat is: „ Wanneer het varken de druif opslokken zal, dan zal de „ markgraaf van 't Montferrat Verua vermeesteren". Maar deze woorden wierden in den jare 1625, toen de stadt van den hertog van Feria belegert wierdt, aldus verandert:

> *Quando il porco piglierà l'uva,*
> *Il Duca di Feria piglierà Verua.*

Dat is: „ Wanneer het varken de druif zal opslokken, dan zal „ de hertog van Feria Verua innemen"; want de stadt wierdt toen van de Franschen en Savojaarden ontzet. Naderhandt hebben de Spanjaarden deze stadt bemachtigt, maar na drie jaren wederom verloren, waar op de Franschen de zelve elf jaren bezet hielden, tot dat zy eindelyk in den jare 1653 volkomen aan hertog Karel Emanuel den II is afgestaan. In den jare 1705 veroverden de Franschen deze plaats na eene zeer moeielyke belegering, en lieten hare vestingwerken slechten. *Theatrum Sabaudiae. Hamb. Hist. Remarques* 1704, *p.* 212.

VERULAM, in 't Latyn *Verulamium*, eene oude Romeinsche stadt en volkplanting, van welke *Tacitus* en *Ptolomaeus* gewag maken. Zy legt in het Engelsche landschap Hartfordshire, en was van ouds de zitplaats van *Cassibellanus*, vorst der Britten, die in een tydt met Julius Cesar leefde, van wien deze stadt 52 jaren voor Christus geboorte, toen hy voor de twede maal in Britannië was gekomen, wierdt ingenomen. In den jare 429 wierdt aldaar door St. Germanus van Vrankryk een synode van de Britannische geestelyken tegen de Pelagianen gehouden. Kort daar na, namentlyk omtrent den jare 465, kwam zy in de handen der Saxen, maar wierdt hen door Uther Pendragon weder afgenomen, die in den jare 498 zyne regering aanvaardde, en 18 jaren lang regeerde. Naderhandt wierdt zy andermaal door de Saxen verovert, en geheel verwoest. In den jare 975 bouwde Offa, koning der Merciërs, op den anderen kant van de kleine rivier, die voorby de muren van deze plaats loopt, een schoon klooster ter eere van St. Albanus. Het wierdt eindelyk eene grote stadt. Koning Jacobus de I vernieuwde de gedachtenis van deze stadt, toen hy *François Bacon*, toen kancelier van Engelandt, in den jare 1620 tot Lord Verulam verhief, maar die zonder erven uit de wereldt scheidde, zo dat deze tytel wederom met hem uitstierf. Zie St. ALBANS. *Beda l.* I. *in Inst. Anglic. Matth. Paris.*

VERUS, bisschop van Sevilie, in Spanje, leefde onder Pipin in den jare 760, en was een groot letterkundige, en vetre gevordert in de verklaring der Bybelboeken. Men heeft van hem de levensbeschryving van den bisschop *Eutropius*, nevens eenige andere werken. *Biblioth. Hisp.*

VERUS, (LUCIUS) anders ook LUCIUS CEJONIUS ÆLIUS COMMODUS VERUS ANTONIUS genaamt, was de zoon van een anderen Lucius Verus, en wierdt van keizer Adrianus in den jare 136 tot zone aangenomen. Marcus Aurelius maakte hem zynen amptgenoot in de keizerlyke regering, en gaf hem zyne dochter Lucilla ten houwelyk. Naderhandt zondt hy hem naar 't Oosten tegen de Parthen, die hy in den jare 163 door zyne luitenants sloeg: want hy zelf bleef gedurende den ganschen oorlog, die 5 jaren duurde, te Laodicea, of Antiochië, baadde zich in alle wellusten, en speelde, terwyl zyne luitenants of stedehouders te velde waren, dag en nacht. By zyne te rug komst te Rome trok hy na zynen schoonvader Antonius in zegepraal in de stadt, en om dat hem de zelve van zyn kwaad leven niet kon afhouden, zondt hy hem, veinzende als of hy nergens van wist, buiten Rome, op dat hy daar van niet zo veel schande mogt hebben. Deze keizers gaven wel gene nieuwe plakkaten tegen de Christenen uit, maar lieten evenwel toe, dat de zelve vervolgt wierden. Zy begonnen tegen de Marcomannen te oorlogen, en wanneer zy zich in een draagstoel lieten over de Alpen dragen, wierdt Lucius Verus van een beroerte overvallen, waar van hy in den jare 169 stierf. *Jul. Capitolinus in ejus vita. Eutropius. Eusebius. enz.*

VERVIERS, eene tamelyk fraaie stadt in 't markgraafschap Franchimont, tot het sticht van Luik behorende, digt aan de grenzen des hertogdoms Limburg, by den zamenloop der Weze en van eene andere rivier gelegen.

VERVINS, in 't Latyn *Verbinum*, een kleine stadt in Tierache, gelegen in Pikardië, tusschen Capelle en Marle. Hier is in den jare 1598 tusschen Vrankryk en Spanje een vrede gesloten. *Thuanus lib.* CXX. *Grotius Jaarboeken* VII *B. Baudrand. Cellar.*

VESALIUS, (ANDREAS) een vermaard geneesheer en ontleedkundige in de XVI eeuwe. Hy was uit een oud en beroemd geslacht te Wesel, in het hertogdom van Kleef, gesproten. Zyne voorvaderen waren meest in de geneeskunde zeer ervaren, en zyn vader *Andreas* was hof-apotheker van keizer Maximiliaan den II. De zoon, Andreas, was te Brussel geboren, en hadt te Loven, Keulen en Parys in de geneeskunde gestudeert, en den beroemden geneesheer Jakob Sylvius tot zynen leermeester gehad. In den jare 1537 wierdt hy hoogleeraar in de ontleedkunde te Padua, en maakte zich door zyne grote kennisse in de ontleedkunde zeer beroemd. Hy wierdt daar op van den hertog van Florence naar Piza beroepen, kwam van daar te Venetië, en ging met den Venetiaanschen gezant in den jare 1546 op den Ryksdag van Regensburg. Naderhandt wierdt hy lyfarts van keizer Karel den V en van koning Philips den II van Spanje, welke laatste hem ook in den jare 1599 naar Vrankryk zondt, om koning Henrik den II van de wonde, door hem in 't ongelukkige steekspel met Montgommery ontfangen, te genezen, maar hy kwam te laat, en de koning was buiten dat ongeneeslyk. Hy deedt wegens zekere belofte een reis naar Jeruzalem, en toen hy van daar wederkeerde, om wederom naar Padua, daar hy in de plaats van Gabriël Falopius was beroepen, te gaan, leedt hy by 't eilandt Xante schipbreuk, en stierf daar in een slechte hut van honger en kommer in den jare 1564. Na verloop van eenigen tydt wierdt zyn lyk van zekeren daar door reizenden goudsmidt gekent en begraven. Anderen zeggen, dat hy daarom die reis naar Jeruzalem moest doen, om dat hy een edelman, dien hy zou genezen, en die in flaauwte was gevallen, als een dood mensch hadt geopent, weshalven hem de koning onder die voorwaarde van de Inquisitie bevrydde, dat hy deze bedevaart zou doen. *Thuanus. Andreæ Bibl. Belg. Freheri Theatrum. Teissier.*

VESCOVATO, in 't Latyn *Vescovatum*, of *Episcopatus*, een zeker distrikt omtrent in 't midden van de Milaneesche provincie Cremona, tusschen de twee rivieren Oglio en Delmon gelegen. Dit distrikt bestaat omtrent drie Duitsche mylen in de rondte, behorende tot het hertogdom van Mantua. De beste plaats daar in, insgelyks *Vescovato* geheten, is maar een vlek. De overige daar toe behorende plaatsen, als S. *Agatha*, en eenige andere, zyn zeer klein. *Schaupl. des krieges in Ital. p.* 324.

VESCOVIO, een vlek in den Kerkelyken Staat, in 't landt der oude Sabynen, vier mylen Zuidwaarts van Narni. Hier was eertyds de setel van den bisschop der Sabynen, waar van daan deze plaats den name van *Vescovio* gekregen heeft.

VESINS, een Fransch edelman uit Querci, en koninklyke luitenant in die provincie. Hy was Roomsch-Katholyk, maar voerde een onmanierlyk leven, en was zeer hevig in zyn toorn. Des niettegenstaande toonde hy aan een anderen edelman uit Querci, met name Renier, tegen wien hy een geruimen tydt een dodelyken haat hadt gehad, die Gereformeerd en wegens den prins in de provincie ook luitenant was, eene zonderlinge grootmoedigheit; want wanneer in den jare 1572, gedurende het bloedbadt der Hugenoten te Parys op St. Bartholomeusdag, de deuren van de kamer, daar zich Renier in opgesloten hadt, opgelopen wierden, en deze zich nu ter doodt bereidde, tradt Vesins, dien de koning naar de gemelde provincie hadt gezonden, onverwacht in de kamer met nog twee andere, te zamen een groot misbaar makende. Renier, dezen zynen vyandt ziende, wierp zich terstondt op den grondt, en badt, dat Godt zyne ziel wilde genadig zyn. Maar Vesins geboodt hem met een harde stem op te staan en hem te volgen. Renier, niet wetende wat hem zou overkomen, gehoorzaamde, en volgde hem tot op straat. Daar liet hem Vesins op een schoon paardt klimmen, reedt met hem in 't gevolg van 15 anderen buiten de poort, en bragt hem binnen 8 dagen, zonder een eenig woordt met hem te spreken, verder dan 100 Fransche mylen, tot digt by de plaats, daar Renier woonde. Daar hieldt hy stil, en zeide tegen hem: „ Renier, myne eer, en de „ goede gedachten, die ik van uwe dapperheit heb, hebben my „ be-

„ belet de handen aan u te slaan; ik ben de man niet, die op „ eene zo onbehoorlyke wyze zich zoekt te wreken, of anderen „ doen denken, dat ik, uit vreze voor u, van deze gelegenheit my zou hebben bedient om u van kant te maken. Nu „ bent gy in volle vryheit, en kunt ons oude verschil met my af„ doen; want ik ben bereid u voldoening te geven". Renier, die van een zeer gemakkelyken inborst was, en beter dan de andere, gaf tot antwoordt: „ Ach! ik heb wil en krachten verloren om „ uw verzoek toe te staan: uwe grootmoedigheit heeft myn hert „ getroffen, en my allen moedt benomen. Moet ik niet myn „ leven, dat gy my geschonken hebt, besteden om zo grote „ weldaadt altydt te vergelden? Wees verzekert, dat het zelve, „ gelyk als het acht dagen lang in uwe handen is geweest, zo „ ook in 't toekomende altydt tot uwen dienst zal zyn. Gy hebt „ my hier gebragt; maar ik ben bereid om u overal te volgen, „ werwaarts gy het zult begeeren". En hebbende dit met tranen in de oogen gezegt, naderde hy den anderen om hem te omhelzen: maar Vesins week te rug, en nemende zyn gewoonlyk gelaat aan, zeide hy: „ Het is my even veel of gy myn vriendt of „ vyandt zyt; beraad u maar, en kies wat gy wilt". Daar op gaf hy zyn paardt de sporen, en liet Renier verheugt en verwonderd staan. Deze Vesins wierdt in den jare 1580, zynde kommandant van de stadt Cahors, door het volk van den koning van Navarre, dat deze plaats veroverde, met een musketkogel gedood. *Mezeray Hist. de France T.* III, *pag.* 259, 491.

VESLE, een kleine rivier in Champagne, loopt voorby Rheims, en valt vier mylen boven Soissons in de Aine.

VESLEY, anders VELLY genaamt, een vlek of stedeke, gelegen in Isle de France, aan de Aine, tegen over den mondt van de rivier Vesle, vier mylen boven Soissons. *Baudrand.*

VESOUL, een stadt in 't oppergedeelte van 't vrye graafschap van Burgundië, waar van een balliage of 't ambacht den naam heeft. Vesoul is niet verre van de Saone gelegen, en vry wel bebouwt, ook volkryk. Hier omtrent wast veel wyn, waar mede de inwoonders een sterken handel dryven. *Zeiler. Itin. Gall.*

VESPASIANUS, (TITUS FLAVIUS SABINUS) Romeinsch keizer, was uit de zogenaamde *Gens Flavia* gesproten, die oudtyds te Rome zeer aanzienlyk was. Zyn vader Flavius Sabinus was een pachter van den tol, hoedanige doorgaans van de Romeinsche ridderorde waren. Ook hadt zich zyn vader zo losselyk gedragen, dat de steden van Asië hem ter eere een standbeeldt oprechtende, deze woorden daar op schreven: ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ. Dat is: DEN TOL LOFFELYK BESTIERENDEN SABINUS. Zyne moeder, Vespasia Polla, was geboortig uit de stadt Narsia, uit het geslacht der Vespasiussen, welken naam deze haar jongste zoon aannam, daar zyn oudste broeder, zynde stadvoogdt (*Præfectus urbi*) in 't tegendeel naar zyn vader *Sabinus* genaamt wierdt. Hy wierdt den 17 November in den jare 761 na den opbouw van Rome, in een vlek niet verre van Reate geboren; en van zyne grootmoeder van vaders zyde, genaamt Tertulla, opgevoed. Deze eerde hy ten allen tyden zo zeer, dat hy zelfs by de hoogste plegtigheden uit haren beker dronk. Voorts wierdt hy langs verscheide trappen bevordert; wierdt *Tribunus* over de soldaten in Thracië, en vervolgens *Quæstor.* Hoewel hem de bediening van bouwheer (*Ædilis*) in den begin geweigert wierdt, erlangde hy nochtans naderhandt de zelve, en wierdt zonder veel tegenstandt *Prætor.* Thans poogde hy de gunst van den keizer Caligula te verwerven, en boezemde zich dusdanig by Narcissus, den vrygelaten van Claudius, in, dat hy door des zelfs toedoen het bevel over een legioen in Duitschlandt ontfing. Daar na was hy onder de veldheeren in Engelandt, alwaar hy de barbaren sloeg, en als overwinnaar in dertien veldslagen twee machtige natiën, nevens 22 steden, en het eilandt Wight, onder het Romeinsche juk bragt. Hem wierdt uit dien hoofde de eer van de zegepraal toegestaan. Voorts wierdt hy tot priester en *Consul* of burgermeester verklaart. Toen Agrippina een groot bewindt van zaken hadt, moest hy Rome een tydlang verlaten, als zynde onder de genen, die van Narcissus bevordert waren, en die alle van Agrippina vervolgt wierden. Wederkerende wierdt hy tot *Proconsul* in Afrika verklaart, welke bediening hy met veel roem bekleed heeft. Naderhandt trok hy met den keizer Nero naar Griekenlandt. Doch by gelegenheit, dat hy in slaap viel onder het zingen van dien keizer, viel hy in des zelfs ongenade, en wierdt van 't hof gezonden. Niet lange daar na wierdt hy van daar te rug ontboden, en met een leger naar Palestina gezonden, om de Joden, die een opstandt verwekt hadden, weder tot gehoorzaamheit te brengen. Vespasianus was in deze onderneming zeer gelukkig; sloeg de Joden tot verscheide malen, veroverde Ascalon, Joppe, Gamala, en meer andere plaatsen, en wilde Jeruzalem zelf belegeren. Doch middelerwyl stierf Nero, welke doodt vele onlusten na zich sleepte, aangezien Galba van het Spaansche leger, Ottho van de keizerlyke lyfwacht, en Vitellius van het leger in Duitschlandt tot keizer verkoren wierden. De Romeinsche macht in Syrië in 't tegendeel riep Vespasianus voor keizer uit, welke waardigheit hem meer dan eens voorzegt was. Dit geschiedde in 't jaar van Christus geboorte 69. De Raadsvergadering van Rome keurde deze verkiezing goed. Hier by kwam, dat men zeide, keizer Ottho hadt een brief nagelaten, en Vitellius daar in gebeden, dat hy zyne doodt wreken wilde. Daarenboven, dat Vitellius voorgenomen hadt het Syrische leger naar Duitschlandt te doen gaan, waar over de Romeinen in Syrië murmureerden. Vespasianus wierdt te Rome met toejuiching ontfangen, aangezien het volk hoopte, dat onder zo een verstandig en dapper regent de zaken wederom tot een goeden staat zouden gebragt worden. Hy liet zyn zoon Titus in 't Oosten, die den Joodschen oorlog door de verovering van Jeruzalem eindigde; en vervolgens nevens zyn vader zegepraalde. Vespasianus bande de Philosophen uit Rome, om dat ze de vryheit gebruikten alles te beredeneeren en te berispen. Vervolgens stichtte hy den Vredetempel, en stierf den 24 July in 't jaar na de geboorte des Zaligmakers 79, oud 69 jaren. Hy was een voortreffelyk prins in vrede en oorlog. Niets bezwalkte zyne loffelyke daden meer dan zyne geldgierigheit. Tot dien einde maakte hy tot ontfangers alle de zulken, die zich meest poogden te verryken; en zo dra hy bemerkte, dat ze het volk wel hadden uitgezogen, viel hy hen schielyk op het lyf, en berooſde hen van alles. Zommige geven zyn boel Cænis de schuldt van deze geldgierigheit, die alle bedieningen voor geldt verkocht, dryvende haar gewin met de keizerlyke bevelen. Doch alles geschiedde met weten en willen van Vespasianus, die ook een zekeren impost eischte van de genen, die op zekere plaatsen der straten hun water maakten. Ondertusschen was hy de eerste van alle keizeren, die den Professoren binnen Rome een jaarlyksche wedde gaf. Toen hy te Alexandrië was, wierden twee mannen tot hem gebragt, een blinde, de andere lam aan de eene handt. Deze baden hem, dat hy hen het gezicht en sterkte des lighaams wilde wedergeven. Vespasianus wilde in den begin niet naar hen horen: doch toen zy aanhielden, bestreek hy de oogen van den blinden met zyn speeksel, en raakte met zyn voet des anderen handt aan; waar op zy beide genezen wierden, en wel volgens de godspraak, gelyk men zeide, van Serapis. Omtrent de genen, die hem beledigden, was hy zeer zachtmoedig, herinnerde zich dikwils den geringen staat, in welken hy voorhenen geleeft hadt, bespottende de genen, die de *Gens Flavia* van de genen wilden afleiden, die gezegt wierden de stadt Reate gesticht te hebben, en makkers van Hercules geweest te zyn. *Suetonius. Tacitus. Xiphilinus. Josephus. Eutropius. Bayle.*

VESPASIANUS, (TITUS CÆSAR) Roomsch keizer, was de zoon van Titus Flavius Sabinus Vespasianus en van Flavia Domitilla. Hy was in zyne jeugdt zeer aan de ondeugdt overgegeven, waarom men hem opentlyk *Nero* noemde; maar hy beterde zyn leven toen hy keizer wierdt. Nero gaf hem eenige eerampten, en zondt hem met zyn vader naar Judea. Wanneer hy naar Rome ging om den keizerlyken troon te beklimmen, liet hy hem voor Jeruzalem blyven, welke stadt hy ook innam, en den Joodschen oorlog voltooide. Toen hy op zyne te rug reize door Asië trok, en hem de Asiatische steden volgens 't toenmalig gebruik goude kronen vereerden, weigerde hy de zelve aan te nemen, zeggende, dat het niet zyn werk in den Joodschen oorlog was geweest, maar dat Godt over de Joden vertoornt was. Hy wierdt na zyns vaders doodt in den jare 79 keizer, en regeerde zo loffelyk, dat hy om die reden *deliciæ generis humani*, dat is, het vermaak van 't menschelyk geslacht, genoemt wierdt. Hy zeide, dat niemandt van den keizer moest droevig heengaan, en als hy over dag geen gelegenheit hadt gehad om genade aan iemandt te betonen, zeide hy: *Ik heb dezen dag kwalyk besteed.* Voorts was hy een zeer geleerd vorst, en maakte verscheide Grieksche en Latynsche gedichten. Hoe hy eigentlyk is gestorven, is nog onzeker. Zommigen zeggen, dat hem een vlieg in het hoofdt was gekomen, die hem zodanig ontrustte, dat hy eindelyk daar van is gestorven. Anderen zeggen, dat hem zyn broeder Domitianus met vergift heeft om 't leven gebragt. Weder anderen willen, dat Domitianus hem, krank zynde, onder voorwendsel van genezing, in een houten kist vol sneeuw heeft laten leggen, waar in hy gesmoort is. *Suetonius. Tacitus. Josephus. Victor. Eutropius. Suidas.*

VESPRIN, in 't Hoogduitsch *Weisbrunn*, en in 't Latyn *Vesprimium, Wesprimium, Besprimium*, een slot in neder-Hungarie, tusschen Palota en Papa op een hogen berg gelegen, die van alle kanten zeer styl is, hebbende oude muren, en geen sterken wal. Aan den Noordkant van den berg zyn diepe kuilen, daar wilde honden in gevonden worden. Hier is een bisschop, staande onder den aartsbisschop van Gran. Onderaan den berg, als mede in de streek daar rondom waren eertyds vele kloosters, kerken en kapellen; ook zyn 'er vele gezondbaden, en onder anderen een, dat de witte bron genoemt wordt, waar van dit slot zynen naam (*weisse brun*, dat is *witte bron*) heeft ontleent. Beneden legt eene stadt, die echter zeer slecht is, doordien de huizen wyd en zyd in de dalen, rondom den heuvel en de bergen leggen, staande daar tusschen de kerken, die meest verwoest zyn. Men zegt, dat de Hungarische en Moravische koning Suadepolugus, of Suatopleucus, alhier zyn hof heeft gehouden voor dat de Hungaren voor de twede maal uit Scythië in dit landt kwamen. Na de doodt van den koning Matthias Hunniades wierdt deze plaats van de Duitschers in den jare 1490 ingenomen; maar in den jare 1551 van de Turken weder verovert. In den jare 1565 heeft de graaf Ego van Salms Vesprin met vuur zeer beschadigt. In den jare 1593 hebben de Turken deze plaats weder verovert; doch zy wierdt in den jare 1598 door den grave van Swartzenburg wederom herwonnen. In den jare 1709 wierdt deze plaats den toenmaligen malkontenten ontweldigt, en de kommandant, Johan Eckstein, met nog zes andere, met de doodt gestraft. *Ortelius. Zeiler.*

VESPUTIUS (AMERICUS) maakte zich door zyne reizen en ontdekkinge van de Nieuwe Wereldt, naar zynen naam *Amerika* genoemt, beroemd. Hy was een Italiaan, geboortig van Florence. Zyn vader was een koopman, en trok hem insgelyks in de koopmanschap op, dat hem gelegenheit gaf naar Spanje en meer andere plaatsen te reizen. Wanneer ter zelver tydt koning Ferdinand de Katholyke van Spanje, na de eerste ontdekking der Nieuwe Wereldt door Columbus, hadt besloten weder andere schepen derwaarts te zenden, boodt zich Americus Vesputius, toenmaals in Spanje zynde, aan, en ging als koopman met de kleine vloot van Alphonsus van Ojedas. Hy liep in de maandt May des jaars 1497 van Spanje in zee, zeilde langs de kusten van Paria, en

vervolgens langs de kusten van het vaste landt tot in de golf van Mexiko, waar op hy den 15 November des jaars 1498 in Spanje weder te rug kwam. Hy zeide, dat hy 't eerst het vaste landt aan de andere zyde van den Middellyn hadt ontdekt, en men noemde alle de grote West-Indische landschappen naar zynen naam *Amerika*. In het volgende jaar ging Vespucius wederom derwaarts, en geboodt zes schepen, met welke hy de Antillische eilanden, en vervolgens de kusten van Guayana en Venezuela ontdekte; waar op hy in November des jaars 1500 te Cadix wederkeerde. De Spanjaarden toonden hem slechte dankbaarheit voor zyne genome moeite, dat hem zeer smertte. Ondertusschen hadt ook Emanuel de Grote, koning van Portugal, willende, naar het voorbeeldt van Ferdinand en Izabella, zich een groten naam maken, schepen uitgezonden, en verscheide plaatsen ontdekt. Deze, hebbende het misnoegen van Vespucius verstaan, nam hem in zyn dienst, en gaf hem drie schepen, om een derden tocht naar West-Indië te doen. Americus zeilde den 13 May des jaars 1501 uit Lissebon, voer langs de kusten van Afrika tot aan Sierra Liona, en langs de kusten van Guinea, komende den 7 September des jaars 1502 weder in Portugal. Koning Emanuel was over zyne reize wel voldaan, en gaf hem het opperbevel over zes schepen, met welke hy den 10 May des jaars 1503 voor de vierde maal in zee stak, zeilende naar de Afrikaansche en Brasiliaansche kusten, in verwachting van een weg door de Weststreek naar de Molukkische eilanden te vinden. Hy kwam in de baai van Alle de Heiligen, tot aan Abrolhos en aan de rivier Curabado. Maar hebbende alleenlyk mondkost voor 20 maanden by zich, en zynde reets 5 maanden, om deze kusten te ontdekken, verlopen, gaf hy den moedt verloren, zo wegens de tegenwinden, als 't kwaad weêr, van te zullen kunnen door komen, en besloot derhalven weder naar Portugal te keren, daar hy den 18 Juny des jaars 1504 aankwam, wordende, om dat hy veel Brasiliehout en andere kostelyke waaren mede bragt, met blydschap ontfangen. Hy zette zich daar op neder om deze zyne vier reizen te beschryven, en stierf kort daar na. *Herrera Dec.* I. *l.* I. *c.* 6. *Maffeus Hist. Ind. l.* II. *Vossius de Hist. Lat. Anton. Leon. Biblioth. Judaea Univers.*

VESSELINI, (FRANCISCUS) van *Hadad*, graaf van Muran, ridder van 't Gulde Vlies, Palatyn des koninkryks van Hungarië, was de zoon van Stephanus Vesseleni, een Hungarisch heer, Raadt en kamerheer van keizer Matthias, en neef van Franciscus Vesselini, kamerheer van den koning Stephanus Bathori van Polen. Hy wierdt aan 't hof van keizer Ferdinand den II opgetrokken, en diende naderhandt in den oorlog tegen de Turken, wanneer hy eenige kompagniën Hungaren den koning Uladislaus den IV van Polen aanbragt, om in den oorlog tegen Moskovië en de Turken te gebruiken, de welke hem de souvereiniteit en omtrent voor 100000 daalders aan goederen in Polen gaf. De gemelde keizer gaf hem het opperbevel van Villek, in Hungarië, uit welke stadt hy verscheide stroperyen deedt, en hebbende onder anderen by het dorp Gata zeker Turk met een houw het hoofdt en de handt, daar hy de standaardt mede vast hieldt, afgehouwen, zondt hy de zelve aan keizer Ferdinand den III. Naderhandt wierdt hy generaal over de Hungarische troepen in den Duitschen oorlog tegen de kroon Zweden. Maar toen in den jare 1644 de vorst van Zevenbergen, Georg de I Ragotzy, de wapenen opvatte, moest hy tegen den zelven optrekken. In dezen oorlog maakte hy zich beroemd, inzonderheit in den jare 1664 door het veroveren van 't sterke slot Muran, dat hy door middel van de weduwe van Stephanus, broeder van den vorst Gabriël Bethlen, genaamt Maria Sechky, deedt; want hy hadt met de zelve buiten het slot een geheim gesprek, en beloofde haar te trouwen, latende zich middelerwyl een heimelyken weg naar die vesting van haar aanwyzen, waar op hem de keizer, wiens kamerheer hy was, den 23 Augusty des jaars 1664 het slot Muran, met den tytel van graafschap, schonk, en hem tot zynen Raadt, gouverneur en generaal over Villek, Zendro, Putznok, en de omleggende plaatsen verhief. Na dat zyne eerste gemalin overleden was, die hem twee zonen, *Adam* en *Ladislaus*, hadt gebaart, trouwde hy met de gemelde weduwe van Bethlen, die hy bewoog den Roomsch-Katholyken Godsdienst aan te nemen, hebbende echter begeert, dat zy by het trouwen door een Hervormd predikant met hem in den echt zou verknocht worden, gelyk als ook geschiedde. Hy wierdt vervolgens generaal in opper-Hungarië, en wel van het Cassausche gebiedt, en voorts den 15 Maart des jaars 1655 op den landdag te Presburg tot Palatyn verkoren. Daar na was hy mede tegenwoordig by de verkiezing van Leopold tot koning van Hungarië, als mede by des zelfs kroning, en by die van Eleonora, gemalinne van Ferdinand den III, en was op den Hungarischen landdag te Presburg. Hy hadt onder zich de gespanschappen Comorra, Pest, Poly en Solth, en was rechter der Cumanen (*Judex Cumanorum*). Wanneer hy in den jare 1660 nevens den grave van Souches het leger by Rakomor hadt opgeslagen, om op de door Ali Bassa belegerde stadt Waradyn een wakend oog te houden, pleegden de standen van Zevenbergen, wier vorst, Achatius Barckzay, door gemelden Bassa was in verzekering genomen, met hem raadt; doch men begon toen aan 't keizerlyke hof eenig misnoegen tegen hem op te vatten, hem beschuldigende, dat hy het keizerlyke hof hadt aangezet om de zeven Hungarische gespanschappen, die keizer Ferdinand de III aan den vorst Georg den I Ragotzy hadt afgestaan, na de doodt van des zelfs zone, vorst Ragotzy den II, in den jare 1660 voorgevallen, weder in te trekken, en echter de weduwe van dien vorst in 't geheim aangemoedigt zich de zelve niet te laten ontnemen; zo hadt hy ook 36000 Hungaren hadt beloofd tot ontzet der stadt Waradyn te zullen op de been brengen, dat evenwel niet geschiedde. In het zelve jaar trok hy naar Patoch, twee mylen van Tokay, by de gemelde weduwe van Ragotzy, om haar te bewegen in Esched keizerlyke bezetting te leggen, die echter zulks niet wilde doen. In den jare 1662 was hy nevens den bisschop van Neutra en den grave Johannes van Rothal keizerlyke commissaris by de zamenkomst der Hungarische standen te Casschau; ook was hy in 't gemelde jaar mede op den landdag te Presburg tegenwoordig, en wierdt aldaar van den keizer, in den naam van Philips den IV van Spanje, met de ridderorde van 't Gulde Vlies in de Franciskaner kerk omhangen. In den jare 1663 volgde de oorlog tusschen den Roomschen en Turkschen keizer, wanneer hy eenige Hungaren byeen verzamelde, en de zelve naar Presburg bragt. Maar toen in den jare 1664 de vrede schielyk gesloten wierdt, toonde hy zich misnoegt, en men leide hem te last, dat hy de autheur was, dat eenige Hungarische heeren op 't afdanken der Duitsche troepen in dit ryk drongen. Wanneer naderhandt ook het keizerlyke hof den grave van Rothal aan hem zondt, toonde hy zich zo misnoegt, dat hy zelfs van het generaalschap van opper-Hungarië, dat hy nevens het ampt van Palatyn bekleedde, in zyne tegenwoordigheit in den jare 1664 afstandt deedt, het welk echter de zelve niet wilde aannemen. Ook vondt hy in dit jaar by het keizerlyke hof veel zwarigheit in zyne voorspraak voor den grave Adam van Forgatsch, gouverneur van Neuheusel. Schoon hy nu de Duitsche natie geweldig haatte, dorst hy echter nevens zyne aanhangers zynen haat tegen het aartshuis van Oostenryk by het leven van den grave Nicolaas van Serin niet opentlyk laten blyken, doordien men des zelfs getrouwheit omtrent het keizerlyke hof zeer wel kende. Hy sloot het huwelyk van Franciscus, zone van den laatstgemelden vorst Ragotzy, met de dochter van den grave Petrus van Serin, die zich mede in dit complot inwikkelden. Wanneer hy eindelyk in den jare 1667 de Hungarische standen te Neusohl beriep, om met hen wegens de kroning van keizer Leopold raadt te plegen, stierf hy gedurende deze byeenkomst in den jare 1667. Als na zyne doodt de zamenzwering der graven Nadasti, Serini, Frangipani, en der andere medestanders, uitlekte, wierdt op keizerlyk bevel het slot Muran, daar de geheimen aangaande de zamenzwering waren bewaart, belegert, en door de weduwe van dezen Palatyn, op 't aanraden van haren biechtvader, een Franciskaner monnik, overgegeven; wanneer men den rechten grondt der zamenzwering, en dat hy 'er een medestander was van geweest, volkomen ontdekte. En dewyl hy alle zyne geheimen zyne weduwe en zynen sekretaris, Frans Negi, plagt te vertrouwen, wierden de zelve ook in verzekering genomen, en zy bragten nog veel meer aan den dag. Het slot Muran bleef door de keizerschen bezet. Zyn broeder, *Paulus Vesselini*, was het hoofdt der toenmalige misnoegden in Hungarië, en stierf in den jare 1678, waar op de beruchte graaf Tockely het leger geboodt. *Theatr. Europ. 't Leven van den keizer Leopold. Ortelius Redivivus.*

VESSERA, of VESTRA, een kleine plaats in het graafschap Henneberg, aan de rivier de Schleusse, niet verre van hare vereeniging met de Werra, een grote myl van Schleusingen gelegen. Daar stondt voormaals een schoon klooster, in welkers kerk de graven van Henneberg begraven leggen.

VESTA PRISCA, eene godin der aarde. Zy wierdt voor de moeder van Jupiter, en de vrouw van Saturnus gehouden, en tot onderscheidt van de volgende *Prisca* genoemt. Anderszins was ook haar naam *Fauna Fatua*, *bona Dea*, *Opis*, *Proserpina*, *mater Deûm*, *mater magna*, *mater Idea*, *Dea Phrygia*, *mater Berecynthia*. Zy wierdt afgebeeld zittende op een troon, van leeuwen gedragen, houdende een trommel en eenige korenaairen in haar handt, en hebbende aan hare zyde haren minnaar Atys. Men hieldt haar voor de moeder aller dingen, en de vrouwspersonen offerden haar wyn. Hare priesters waren de *Cureten*, of *Corybanten*. *Virgilius*. *Macrobius Saturn.* I. *Augustin. de Civ. Dei l.* VIII. *c.* 24 *Struvii Synt. Antiq. Rom. c.* 1. *p.* 122.

VESTA, eene Heidensche godin, dochter van Saturnus en Rhea, die voor het Vuur wordt gehouden. Zy hadt ook geen beeldt, maar men hieldt voor haar een altyddurend vuur. Te Athene stondt haar beeldt in de vergaderplaats der vyf-honderd-mannen, dragende den naam van *Βουλαία*, om dat zy goeden raadt zou geven. *Lipsius de Vestalibus. Pitiscus. Meursius Attic. Lect.* VIII. 27.

VESTAALSCHE MAAGDEN, in 't Latyn *Vestales Virgines*, waren de priesteressen der godinne *Vesta* te Rome. Eerst wierden zy door de koningen verkoren, en Numa stelde de zelve eerst ten getale van vier te Rome in. Tarquinius Priscus voegde daar nog twee by, by welk getal het naderhandt bleef. Maar na dat men de koningen uit Rome verjoeg, wierden zy van den opperpriester (*Pontifex Maximus*) verkoren, die gewoon was twintig der zelven uit de voornaamsten, maar daar na ook uit de minder familiën te verkiezen. Uit deze twintig wierdt eene, op welke het lot viel, in de opentlyke volksvergadering door den opperpriester by de handt genomen, die haar gelyk als eene gevangene uit de handen van haren vader rukte, en haar by de godinne Vesta bragt, het welk genoemt wierdt *Vestalem capere*. Maar zy moesten niet onder de zes, en niet boven de tien jaren oud zyn, noch eenig ligchamelyk gebrek hebben. By dezen Godsdienst moesten zy dertig jaren lang dienst doen; want in de eerste tien jaren leerden zy de manier en plegtigheden van den zelven; in de tien volgende deden zy haren plicht, en in de tien laatste jaren moesten zy de aankomelingen onderwyzen. Deze dertig jaren om zynde, waren zy niet meer aan hare vorige geloften gebonden, en konden trouwen, dat echter selden gebeurde, om dat diergelyke huwelyken ongelukkig wierden gerekent. De oudste van deze maagden droeg den naam van *Virgo Maxima*, hebbende den rang boven de andere, en de zelve gebiedende. Haar ampt was een gedurig vuur voor de godinne Vesta te onderhouden, en het zelve, wanneer 't by geval uit-

uitging (dat echter voor een kwaad teken wierdt gehouden) niet anders dan door tontel, door de zon aangestoken, wederom moest glimmend gemaakt worden. De gene, die het vuur hadden laten uitgaan, wierden van den opperpriester met roeden gegeesselt. Ook bewaarden zy, naar het zeggen van sommigen, het *Palladium*, als een onderpandt der Romeinsche heerschappy. Voorts moesten zy dagelyksch offeren, en zich kuisch houden. Als eene van haar gedurende haar priesterschap hoerery bedreef, en daar op betrapt wierdt, wierdt zy levendig in de aarde begraven. Maar voor haren dienst hadden zy verscheide vryheden: want 1) konden zy een testament maken, schoon haar vader nog leefde, en zy niet mondig waren. 2) Zy hadden de zelve vryheit, die de vrouwen hadden. 3) De roê dragende boden moesten voor haar gaan. 4) Als een misdadige ter doodt wierdt gebragt, en zy by geval daar op aan kwamen, wierdt hy losgelaten. 5) In de schouwspelen hadden zy de beste plaats. 6) Zy mogten op wagens ryden. enz. In 't kort, deze maagden waren zo geacht, dat haar, en voornamentlyk de *Virgo Maxima*, voorname personen hunne testamenten toebetrouwden, en het gebeurde ook wel, dat vremdelingen, willende nog verder reizen, hun geldt in hare bewaring gaven. Voor het overige droegen zy witte klederen met purpere strepen, en op haar hoofdt witte kuiven. Zy kregen haar onderhoudt uit de gemene kas, en hadden daar benevens zekere landeryen. *Plutarch. in Vita Numæ Pompilii. Fenestella l.* II. *Lipsius de Vesta & Vestal. c.* 13. *Gutherius de veteri Jure Pontif. Laurentius de Polymath. l.* I. *Dissert.* I. *p.* 3. *Nieuport Compend. Antiq. Rom. sect.* IV. *c.* 2. §. 17. *Pitiscus.*

VESTALIA, een zeker feest, dat de Romeinen in de maandt Juny ter eere van *Vesta*, de godinne des vuurs, vierden, ter gedachtenisse dat zy voor de vervolgingen van Priapus bewaart was. Zy hielden de plegtigheden van dit feest op de straat voor hunne huizen, en zonden aan de Vestaalsche Maagden eenige spyzen, om ze aan de godinne te offeren. Zy leidden verscheide esels rondom de stadt, die met bloemen gekroont waren, en om den hals kleine ronde koeken, als halskragen, hadden. De molens wierden ook met bloemen verfiert, en op dien dag mogt niemandt arbeiden. De Romeinsche vrouwen gingen barvoets naar den tempel der godinne Vesta, en naar het Kapitool, daar ter eere van Jupiter den Bakker (*Jovi Pistori*) een altaar was opgerecht. Men vindt in de geschiedenissen aangemerkt, dat Brutus op dien feestdag Spanje veroverde, en dat M. Crassus op den zelven dag door de Parthen geslagen wierdt. *Ovidius Fast l.* VI. *Lactantius* I. *c.* 21. *Struvii Synt. Antiq. Rom. c.* 9. *p.* 410.

VESTILIUS (SEXTUS) leefde ten tyde van den keizer Tiberius, en was een goed vriendt van Drusus. Tiberius, die hem tot overste van zyne lyfwacht gemaakt hadt, schreef een brief aan den Senaat, waar in hy over hem klaagde, dat hy iets tegen Cajus Cesar hadt geschreven, en hem daar in zyne onkuischheit hadt verweten. Hy derhalven van 't hof van den keizer Tiberius gejaagt, wilde zich zelf doden. Doch te lafhertig zynde om zich te doorsteken, liet hy zich zelve een ader openen, om dood te bloeden. *Tacitus.*

VESTINUS (LUCIUS) was een Romeinsch ridder, en in aanzien by den keizer Vespasianus, die hem de commissie opdroeg om het Kapitool te Rome te herbouwen. Men houdt daar voor, dat hy van Vienne in Vrankryk geboortig geweest is. *Tacitus.*

VESULA, tegenwoordig MONTE-VISO genoemt, een berg naby de Alpen, tusschen 't Dauphiné West-, en Piémont Oostwaarts, daar de Po uit twee schone brooaderen ontspringt. *Plinius lib.* III. *Baudrand.*

VESUVIUS, een berg in Terra di Lavoro, in 't koninkryk van Napels, acht mylen van de stadt Napels, niet verre van het slot Somma gelegen, waarom hem de Italianen *Il monte di Somma* noemen. Deze berg werpt zomtyds vuur uit, waar door al 't omleggende landt verwoest wordt. Men weet vele van deze vuur-uitbrakingen van den beginne der wereldt af op te tellen. Na Christus geboorte was de eerste in den jare 81; de twede in den jare 243; de derde in den jare 421; de vierde in den jare 685; de vyfde in den jare 968; de zesde in den jare 983; de zevende in den jare 1036; de achtste in den jare 1038; de negende in den jare 1138; de tiende in den jare 1139; de elfde in den jare 1430; de twaalfde in den jare 1500; de dertiende in den jare 1631; de veertiende in den jare 1660; en de vyftiende geschiedde den 14 Augusty des jaars 1681, welke laatste het gansche omleggende landt Massa met zeer stinkende assche bedekte. De vlammen schoten tot aan de bosschen van Orajano, daar zy ook grote schade deden. Den 16 van de gezegde maandt regende het zeer sterk. Den 20 wierdt eene aardbeving gevoelt, die drie uuren duurde, zelfs tot Napels toe. Den 22, in 't begin van den nacht, wierp de berg veel assche en damp uit naar den kant van Mataloni, en naderhandt eene grote menigte kleine kolen, wanneer ondertusschen de aarde schudde, en een verschrikkelyk gedruisch gehoort wierdt. Kort daar na zag men bloedrode vlammen, en het donderde daar by sterk, zo dat de allerhardvochtigste menschen bevreest wierden. Den 23 regende het zodanig, dat men meende, dat het vuur geheel uitgegaan zou zyn: doch het brandde nog al gedurig, en daar kwam veel assche uit den berg, wordende zelfs zo verre geworpen, dat Napels daar van vol wierdt. Eindelyk wierp de berg den 24 witte assche uit, en dit was het laatste. In September des jaars 1685, en in April des jaars 1699, ook in de jaren 1712 en 1714, heeft deze berg wederom fel gebrand. *Alberti. Megiserus. Zeilerus. Vincentius. Crucius Vesuvio ardente. Masculus de incendio Vesuvii. Ginnarus Hist. narr. incend. Vesuv. Recupitus nunt. de incend. Vesuv. Varo in Historia incend. Vesuv. Rogissard. Missons Reizen.*

VETERANI. Aldus wierden by de oude Romeinen de soldaten genoemt, die ten tyde der Republyk vyf en twintig, maar onder de keizeren twintig veldtochten hadden gedaan, en daar na hun afscheidt kregen. Men moet dit van het voetvolk verstaan, want de ruitery ging niet meer dan tienmaal te velde. *Pitiscus.*

VETERANI, (FREDERIK, GRAAF VAN) keizerlyke generaal, was uit Italië geboortig, en behaalde in den oorlog, dien hy van jongs af was gevolgt, een ongemenen roem. In den jare 1684 sloeg hy den graaf van Tockely by Eperies, en maakte zich meester van Stretko. Twee jaren daar na dwong hy den groot-Vizier by Segedin, dat hy na eene tamelyke nederlage moest aftrekken. In den jare 1688 overweldigde hy Cronstadt, Caransebet, en Siklowar; in het volgende jaar veroverde hy Widin stormenderhandt; in 't jaar 1690 moest hy in de afwezendheit van den prins Lodewyk van Baden het opperbevel over het keizerlyke leger op zich nemen; trok daar op naar Zevenbergen, en veroverde de vesting Lippa. Als nu de zelve in den jare 1695 weder stormenderhandt aan de Turken overging, wierdt hy in zyn voordeelig leger by Lugos van de vyanden overvallen en geslagen. Hy zelf ontfing twee gevaarlyke wonden met een sabel, en een musketkogel in de linker borst, waar op hem de zynen, omringt met 500 ruiters, met een kales tot aan zeker moeras bragten, daar hy van eenige duizend Turken wierdt omcingelt, die hem al zieltogende het hoofdt afhieuwen. Het hoofdt wierdt aan den Groot-Sultan gezonden, en op des zelfs order, nevens het ontzielde ligchaam, begraven. Hy bezat heerlyke hoedanigheden, was een zeer eerlyk en openhertig man, maar geen goed hoveling. Hy was in groot aanzien by den keizer wegens zyne krygskunde, en zo wel van de soldaten als van die van Zevenbergen zeer bemind. Zyn zoon *Julius* was in den jare 1709 keizerlyke generaal majoor. *Ricaut Ottom. Ps. P.* II. *Leben K. Leopoldi P.* I.

VETKOPERS, en hunne wederparty, genoemt SCHIERINGERS, maakten twee droevige factiën uit in Vrieslandt, de welke omtrent het begin van de XIV eeuwe ontstonden, en Vrieslandt eenige jaren in vuur en vlam zetten en deerlyk verwoestten. De partyschap der *Vetkopers*, in Oostergoo opstaande, kreeg dien naam van het kopen der vette waaren, in dat kwartier zeer gemeen; en de *Schieringers*, uit Westergoo hunnen oorspronk hebbende, droegen den zelven van zeker soort van aal, aldaar *Schiering*, of *Schieraal* (in Hollandt *Paling*) geheten. Deze twee partyschappen verspreidden zich door geheel Vrieslandt, en het volk viel dan deze, dan gene party toe. Die van Oostergo, of de Vetkopers, zochten hunnen aanhang meest naar Groningen en de Ommelanden, ook in 't Oosten over den Eems. De Schieringers, of die van Westergoo, naar het Vlie en Hollandt, enz. Of nu deze twee factiën zich wel meest in byzondere kwartieren des lands onthielden, waren zy echter allerwegen door en onder den anderen vermengt, doch door byzondere kentekenen van malkander onderscheiden. Dat veroorzaakte nu en dan alle gruwelen, die op moorden, roven en branden uitkwamen. Wat 'er de aanleiding toe gegeven heeft vindt men wydlopig by *Winsemius* en *Schotanus* in hunne *Kronyken van Vrieslandt* vermeld. Om het met korte woorden te zeggen, was het daar mede aldus gelegen. Wanneer Vrieslandt, tegen grave Floris van Hollandt het veldt behouden hebbende, trotsch en weelderig was geworden, begon men daar, onder den dekmantel van zich tegen hoge watervloeden en de invallen der Noormannen te beschermen, stinsen of sloten van sterke en harde steen te bouwen, en dat in zulk een groot getal, dat in een dorp van 30 huizen wel 16 dezer stinsen geteld wierden. In oorlogstyden, tegen de Denen, Stichtschen, en Hollanders, namen vele hunne toevlucht naar deze sterkten; maar in rust binnen zittende, wierden zy onder malkander oneenig: men hadt om de vryheit gevochten; nu zocht de een den anderen te onderdrukken, en 'er zich meester van te maken. Dit kwaad, tusschen byzondere personen ontstaan, brak haast door, en verspreidde zich over gansch Vrieslandt: elk kreeg aanhang, en onderscheidde zich door namen en kleêren. De stinsen en heerenhuizen wierden moordkuilen en roofnesten, gestevigt aan de eene zyde door de Schieringers, en aan de andere door de Vetkopers. enz.

VETRALLA, een Italiaansch stedeke in den Kerkelyken Staat, twee mylen van Viterbo Zuidwaarts. Het oude *Forum Cassii*, een stadt in Hetrurië, is of Vetralla geweest, of het dorp, genaamt *S. Maria de Forcassi*, dat niet meer dan duizend schreden daar van daan gelegen is. *Baudrand.*

VETRANIO, een Romeinsch generaal onder den keizer Constans. Hy liet zich in den jare 350 in Pannonië als keizer uitroepen. Omtrent dien tydt hadt ook Magnentius een opstandt verwekt, en dies trok de keizer tegen hem te velde. Maar om het werk wel aan te leggen wist hy eerst Vetranio van des anderen vriendschap af te trekken, en sprak daar op des zelfs soldaten zo vriendelyk aan, dat zy hem dwongen het purper te laten varen, en een burgerlyk leven te voeren. *Zosimus lib.* II. *Ammianus Marcell. Hieronymus Chron. Jo. Antioch. Socrates.*

VETRANNIO, of BETRANNIO, bisschop van Tomos in Scythië, by den Pontus Euxinus, of de Zwarte Zee, leefde in de VI eeuwe, en wederstondt keizer Valens in 't aangezicht, die hem wilde noodzaken in gemeenschap met de Ariaansche bisschoppen te leven. Hy verliet derhalven de kerk, in welke de keizer was, en wierdt van zyne gansche geestelykheit gevolgt, als mede van de gansche gemeente. De keizer, hier door verbittert, deedt Vetrannio in ballingschap gaan. Doch hy wierdt genoodzaakt hem weder te rug te roepen, vrezende voor een opstandt in Scythië. Vetrannio stierf in 't begin der regering van Theodosius den Groten.

VETSCHAU, een stedeke in de neder-Lausnits, in den Calauischen kreits, aan den arm van de Spree, met een slot. Omtrent den jare 1345 bezat Johan van Strehlen, hoofdman in de Mark

Bran-

Brandenburg, deze plaats. Naderhandt, in den jare 1373, was Diderik van Torgau, en in den jare 1387 waren 'er de heeren van Biberſtein meeſter van. Ook hebben de heeren van Pannewitz en Sebeltitz de zelve bezeten. In den jare 1540 kocht ze Euſtachius van Schlieben te Baruth, die ook aldaar het ſlot liet bouwen, en een ſchonen tuin aanleggen. Deze plaats is wegens een grote vlasmarkt vermaard, ook om dat zich daar van ouds vele knechten en dienſtmaagden plagten te laten verhuren; waar van de heer van Schulenburg op Lieberoſe goed voordeel trekt. De plaats wordt voorts ook onder de zes Wendiſche ſteden gerekent. *Groſſers Lausitz. Merkw. Anonymi Beſchreib. der Lausitz p. 76.*

VETTURI, of VITTURI, een zeer oud en aanzienlyk geſlacht onder de edelen van Venetië. Uit het zelve waren twee Procurators van St. Marcus, namentlyk *Petrus* in den jare 1284 (wanneer 'er op eenen tydt niet meer dan drie mogten zyn) en *Mattheus* in den jare 1460. *Johannes Vetturi* was te gelyk met Hieronymus Peſaro in den jare 1537 kapitein ter zee, en verſcheide Raadsheeren uit dit geſlacht zyn tot de hoogſte eerampten der Republyk verheven. *Amelot de la Houſſaye Hiſt. du Gouvern. de Veniſe p. 259. 1557.*

VETURIA, moeder van Coriolanus, bezocht den zelven met Volumnia, en verſcheide andere Romeinſche vrouwen, in zyn leger, toen hy voor Rome lag, en bewoog hem door hare tranen, dat hy aftrok. Volumnia, huisvrouw van Coriolanus, hadt twee van zyne kinderen by zich, die dezen vyandt des vaderlands het hert braken. Daar op bouwde de Raadt, ter gedachteniſſe van deze grootmoedige vrouwen, een tempel ter eere der godinne Fortuna, waar in de vrouwsperſonen op den dag, toen die ſtadt door de belegeraars verlaten was, plagten te offeren. *Livius l.* II.

VEVAY, VIVIS, in 't Latyn *Viviſcum*, eene ſtadt in 't aan 't Kanton van Bern behorende Pais de Vaud aan 't meir van Geneve, naar den kant van 't landt van Wallis, met eene landvoogdy, welkers landvoogdt niet verre daar van daan in het ſlot Chillion, op een rots in 't meer van Geneve gelegen, woont.

VEXIN, (HET) een landſchap, dat in twee delen onderſcheiden wordt, namentlyk het zogenaamde *Franſche* en het *Normandiſch Vexin*. Het eerſte is gelegen in Isle de France, tuſſchen de rivieren Oiſe en Epte. Hier in zyn de ſteden Pontoiſe, Mante, Meulan, Magni, enz. Het andere is Normandië tuſſchen de rivieren de Epte en Andelle, en behelſt de ſteden Giſors, Andely, Aumale, Eſtrepagny, St. Clair aan de Epte, enz. Dit ganſche landt is zeer vruchtbaar in granen. *Baudrand.*

VEXIN, eene ſtadt in het Zweedſche Gothlandt, met een bisdom.

VEZELAY, in 't Latyn *Vezeliacium*, en *Vizeliacium*, een kleine ſtadt aan de rivier Cure, in Nivernois, naby de grenzen van Burgundië. Zy behoort tot het kerkgebiedt van Autun. Paus Eugenius de III hieldt hier in den jare 1145 een concilie om het H. Landt weder te veroveren.

VEZIER. Zie VIZIER.

VIADANA, eene der beſte kleine ſteden in het hertogdom van Mantua, op de grenzen der landſchappen Cremona, Parma en Rheggio, regt tegen over de veſting Berſello. Tot deze plaats behoort een tamelyk groot gebiedt. *Schaupl. des kriegs in Ital. p.* 507.

VIALES. Dus wierden de goden by de Romeinen genaamt, die het opzicht over de wegen (*via*) hadden, gelyk de *Dii Penates* de zaken binnen 's huis verzorgden. Men offerde hen varkens op de kruiswegen, waar van daan ze ook *Dii Compitales* genaamt wierden. Hier wierden hen ook ſtandbeelden en grote ſtenen opgerecht. Onder deze *Dii Viales* is ook *Mercurius* geweeſt. *Cato de R. R. cap. 5. Plautus Merc. Act.* V. *Arnobius lib.* III. *Auguſtin. de Civ. Dei lib.* VII. *Voſſius de Idololatr. Roſinus. Dempſterus.*

VIANA, eene kleine ſtadt in het Zuid-Ooſterdeel van het Spaanſche koninkryk Gallicië, niet verre van de grenzen des koninkryks Leon. Zy voert den tytel van een graafſchap, waar van zich het geſlacht der *Pimentels* noemt. *Colmenar Delic. de l'Eſp. p.* 141.

VIANA, eene middelmatige ſtadt in 't Spaanſche koninkryk Navarre, op de grenzen der provincie Alava, naby de rivier Ebro en by de ſtadt Logronno gelegen. Zy is de hoofdſtadt van zeker klein vorſtendom, daar zich voormaals de oudſte zonen der koningen van Navarre van plagten te noemen. Het omleggende landt is vruchtbaar in wyn, koorn en allerlei vruchten, en met tam vee en wild gevogelte rykelyk voorzien. *Colmenar Delic. de l'Eſp. p.* 682.

VIANA, eene kleine ſtadt in de Portugeeſche provincie Alentejo, tuſſchen Evora en Beja, aan de rivier Exarama gelegen. Zy wordt door een ſchoon ſlot verdedigt. *Colmenar Delices du Portugal p.* 804.

VIANA, bygenaamt *de boz* (of *foz*) *de Lima*, in 't Latyn *Viana ad oſtium Limæ*, eene ſtadt in 't Portugeeſche landſchap Interamnenſis, aan den uitloop der Lima in de Atlantiſche zee, 5 of 6 mylen ten Weſten van Braga gelegen. Zy heeft vele ſchone gebouwen, en inzonderheit eene zeer ſchone haven, aan welkers ingang een ſterke citadelle, wiens grachten in een klip gehouwen zyn, legt. Daar toe behoort ook zekere *Comarca*, of landſtreek, en de gouverneur van de ganſche provincie, nevens den kommandant en een generaal ſchatmeeſter, plagten aldaar te wonen. Gemeenlyk is deze ſtadt met twee kompagniën te voet, en even zo veel te paardt bezet. Maar de citadelle heeft een bezetting en kommandant. *Colmenar Delic. du Portug. p.* 701.

VIANDEN, eene fraaie en eenigzins ſterke ſtadt in 't Noorden van 't hertogdom van Luxemburg, niet verre van de grenzen van 't aartsſticht van Trier gelegen. De rivier de Our loopt 'er midden door. Daar behoort nog veel landt toe, dragende den naam van een graafſchap, eigen aan 't vorſtelyke huis van Naſſau-Oranje.

VIANEN. Zie VYANEN.

VIANUOLI, eene vermaarde familie, welke onder de zogenaamde *Cittadini*, of voorname burgeren van Venetië, een geruimen tydt in het grootſte aanzien heeft geleeft, maar eindelyk in 't midden der XVII eeuwe, gedurende den Venetiaanſchen oorlog met die van het eilandt Kandië, voor een ſomme van 100000 dukaten den adeldom heeft gekocht. Het was *Auguſtinus Vianuoli*, die deze ſomme betaalde, zynde kancelier der republyk; hoewel hy niet zich zelve, maar zyne kinderen adelyk liet maken, aangezien zyne hoge bediening van geen Venetiaanſch edelman kan bekleed worden. *Amelot de la Houſſ. Hiſt. du Gouvern. de Veniſe p. 292, 563.*

VIAREGGIO, een klein vlek op de kuſten der republyk Lucca gelegen. Digt daar by is een tamelyke haven, zynde de eenige, die de gemelde republyk heeft.

VIARI was eertyds eene der voornaamſte adelykſte familiën te Venetië, uit welke verſcheide mannen van aanzien geſproten zyn. *Vincentius Viari* kocht in den jare 1646, gedurende den oorlog met Kandië, de waardigheit van procurator van St. Marcus: doch aangezien hy maar twee dochters naliet, van welke eene met Julius Giuſtiniani trouwde, ſtierf deze waardigheit met hem uit. *Amelot de la Houſſ. Hiſt. du Gouvern. de Veniſe p.* 480, 558.

VIATICUM. Dus noemden de Romeinen al het gene van wegens den Staat aan de Conſules, Proconſules, Prætores, en andere hoge bedienden, die naar een wingeweſt gezonden wierden, het zy dat het aan tenten, ſlaven of eenige roerende goederen was, gegeven wierdt. Hoewel naderhandt ten tyde van Auguſtus dit *Viaticum* alleen in geldt verandert wierdt. De ſoldy, die den bevelhebbers der ſoldaten in 't leger gegeven wierdt, hebben ze ook *Viaticum* genaamt. *Cicero Verr.* IV. *Horat. Epiſt.* II, 2. *Sueton. Caſ.* 68. *Dio Caſſ. l.* IV. *Tacit. Annal.* I, 37. *Jul. Capitolinus c. 42. Gellius* XV, 4. *Roſin. Antiq. Rom.*

VIATORES. Dus noemden de Romeinen de bedienden van de hoge overheit, die hunne bevelen overbragten. Zy wierden derhalven dus genaamt van *Via*, dat is een weg, om dat ze meeſt altydt als lopers op weg waren, wordende voornamentlyk van de Conſules en Prætores gebruikt het zy om iemandt te ontbieden, het zy om andere bevelen aan te kondigen. Hier toe wierden de *Lictores, Accenſi*, en anderen gebruikt. Cicero, Plinius, Feſtus, en Columella leiden de benaming daar van af, dat de overheden van het aloude Rome doorgaans niet verre van de ſtadt zynde, deze *Viatores* telkens gebruikt wierden om de zelve te gaan vinden. *Lipſius. Roſinus.*

VIAUD, (THEOPHILUS) een vermaard Franſch dichter, geboortig uit de ſtadt Clerak, in Gaſconje, die door zyne ſchimpdichten zich vele voorname vyanden op den hals haalde, die hem zo lang vervolgden, tot hy eindelyk in den jare 1626 op een ongelukkige wyze zyn leven eindigde. Zyn lyk wierdt op 't kerkhof van St. Nicolas des Champs te Parys begraven. *Brice Deſcr. de Paris.*

VIAZO, eene ſtadt, die eerſt in de XVII eeuwe in 't waywoodſchap Sendomir van klein-Polen, aan de Weichſel, gebouwt, en eenigermaten verſterkt is.

VIBILIA, eene door de Heidenen verdichte godin, die de verdwaalden weder op den rechten weg bragt. *Pomey Panth. Mythic. p.* 228.

VIBIUS SEQUESTER, een oud ſchryver, ſchreef aan zyn zoon *Virgilianus* een Geographiſch Woordenboek, handelende van dieren, fonteinen, meiren, bergen, boſſchen, en volkeren. Naderhandt heeft Bocacius het zelve onderwerp verhandelt, hoewel hy dikwils Vibius Sequeſter maar uitſchryft, zonder hem nochtans te noemen. Dit werk wierdt eerſt te Rome gedrukt door Mazochius. Aldus Manutius gaf den tweden druk te Venetië in den jare 1514 in 't licht. Sedert heeft men het veel meer verbetert door Joſias Simler. *Voſſius de Hiſt. Lat.*

VIBIUS VIRIUS, een burger van Capua, was het hoofdt der zamenzwering, die in de gemelde ſtadt ten gevalle van Hannibal, generaal der Carthaginenzen, ontſtondt. Maar bemerkende, dat zyne party de zwakſte was, en dat die ſtadt zich wilde overgeven, ging hy met 27 Raadsheeren, die zich met hem hadden verbonden, naar zyn huis, daar zy, na een groot gaſtmaal, en ſterk gedronken te hebben, om geen pyn te voelen, vergift innamen, en zich onder malkander omarmden, wanneer eenige aldaar bleven, op dat hunne lyken zamen zouden verbrand worden; maar de andere begaven zich naar huis, daar zy ſtierven voor dat nog de ſtadt overging. *Livius.*

VIBULENUS, (AGRIPPA) een Romeinſch ridder, wierdt van gekwetſte majeſteit beſchuldigt onder het Conſulaatſchap van Quintus Plautius en Sextus Papinius; maar wilde zich niet verdedigen, nemende fenyn in de tegenwoordigheit van de rechters. Waarom hy aanſtonts door de Lictores weggebragt, en in de gevangenis gewurgt wierdt. *Tacitus.*

VIC, in 't Latyn *Vicus*, was eertyds een ſterke plaats in Lotharingen, aan de kleine rivier Seille, naby Moyenvic, en niet verre van Marſal gelegen. Den 6 January des jaars 1632 wierdt Karel de IV, hertog van Lotharingen, genoodzaakt nadeelige traktaten met Lodewyk den XIII, koning van Vrankryk, te ſluiten. *Le Vaſſor Hiſt. de Louis* XIII.

VIC, (ÆNEAS) een geleerd oudheitkenner, was geboortig van Parma in Italië, heeft twaalf jaren in Italië en elders beſteed met het verzamelen van oude penningen, die hy vervolgens zelf graveerde, om zich des te meer in die kenniſſe vaſt te zetten. Zyn eerſte werk wierdt gedrukt te Venetië in den jare 1555, zynde een Genealogiſche Tafel van de twaalf keizers. Hier in ziet men de jaren der regering van een ieder, nevens het geſlachtre-

regifter, met aanmerkingen. Vervolgens fchreef hy XXIII Boeken van Romeinfche munten. Ook liet hy graveren de keizerlyke vrouwen, beginnende met Marcia, de grootmoeder van Julius Cefar, tot op Domitia, gemalinne van den keizer Domitianus. Dit werk heeft Natalis Comes uit het Italiaanfch in 't Latyn vertaalt, en te Venetië in den jare 1558 gedrukt. *Mart. Hanck. de Rer. Rom. fcript.*

VIC, (MERI DE) heer van Ermenonville, Fienne, enz. grootzegelbewaarder van Vrankryk, was ook requeftmeefter onder koning Henrik den III, toen de zelve nog hertog van Anjou was. Naderhandt wierdt hy prefident van 't Parlement te Touloufe, en vervolgens Raadt van Staat, fuitintendant der hoven van juftitie in Guiënne, en deedt koning Henrik den IV grote dienften in het vernieuwen der alliantie met de Zwitfers, werwaarts hy als ambaffadeur gezonden wierdt. Toen koning Lodewyk de XIII te Bourdeaux was, maakte hy hem zegelbewaarder van Vrankryk, na de doodt van du Vair, als zynde de oudfte der Raden van Staat. Dit gefchiedde den 24 December des jaars 1621: doch wanneer hy den koning naar Montpellier verfelde, ftierf hy te Pignan den 2 September des jaars 1622. Zyn lyk wierdt naar Ermenonville gebragt, en aldaar naby Senlis begraven.

I. Hy was de zoon van RAIMOND DE VIC, heere van Camarde en Tavers, oorfpronkelyk van Guiënne, die trouwde eerft met Julia de Mercadantis; daar na met een gravinne van Sarred, zufter van Petrus Sarred, geheimfchryver van koning Henrik den III. Uit het eerfte huwelyk wierden geboren *François de Vic*, die des konings wapenen voerde. Uit het twede bedt was *Meri*, die volgt; voorts *Dominicus de Vic*, bygenaamt *Kapitein Sarred*, heere van Ermenonville, kapitein van de lyfwacht, vervolgens gouverneur van St. Denys, Calais, en Amiens, alwaar hy de citadelle heeft aangelegt, en eindelyk vice-admiraal van Vrankryk. Hy ftierf den 14 Augufty des jaars 1610, zonder erfgenamen na te laten by Johanna de Morainvilliers, vrouwe van Mareuil, weduwe van Oudart de Joigny, baron de Bellebrune, en dochter van Karel de Morainvilliers, heere de Flacourt, en van Louifa de Frefnoy, met welke hy getrouwt was in den jare 1578, en die hem overleefde.

II. MERI DE VIC, heere van Ermenonville, enz. zegelbewaarder, van wien boven is gefproken, trouwde met Maria Bourdineau, dochter van Jacobus, heere van Bourneville, en van Anna Garrault, by welke hy teelde (1) *Dominicus de Vic*, biffchop van Auch, abt van Bec, geftorven in den jare 1661; (2) *Gedeon*, die volgt; (3) *Karel*, abt van Nôtre Dame de Gourdon, bygenaamt *la Nouvelle*, en van Froimont, geftorven den 20 September des jaars 1650; (4) *Meri de Vic*, grave van Fiennes, heere van Ermenonville, geftorven den 18 February des jaars 1682. Hy was den 23 December des jaars 1625 ondertrouwt met Louifa van Lotharingen, natuurlyke dochter van Lodewyk, kardinaal van Guife; doch dit huwelyk niet voortgaande, trouwde hy met Magdalena Aubert, geftorven den 25 February des jaars 1695, zonder kinderen; (5) *Diana Clara de Vic*, gemalin van Petrus Gamin, requeftmeefter; naderhandt van Johan Sevin, heere de la Grange en Bizay, Raadsheer van 't Parlement; (6) *Eleonora*, priorelle van St. Michiël de Crefpy, geftorven in den jare 1676; (7) *Maria*, priorelle van St. Michiël de Crefpy na hare zufter, geftorven in den jare 1677; (8) *Charlotta*, gemalin van Leonard le Genevois, baron van Bleigny; (9) *Dionyfius de Vic*, gemalin van François de Grené, heere de Courcelles en Brie, geftorven den 16 December des jaars 1679.

III. GEDEON DE VIC, grave van Fiennes en Ermenonville, veldmaarfchalk des konings, enz. ftierf den 26 February des jaars 1636. Hy was getrouwt den 29 April des jaars 1621 met Catharina de Boullainvilliers, ftaatjuffer der koninginne, en dochter van Lodewyk de Boullainvilliers, heere van Courtenay, en van Jacqueline du Parc. Zy ftierf den 25 Maart des jaars 1669, na dat ze 33 jaren weduwe geweeft was, nalatende *Dominicus*, die volgt; *François*, kommandant van een regiment ruitery der koninginne. Hy fneuvelde in de belegering van Piombino; *Gedeon*, luitenant kolonel in 't regiment voetknechten van den kardinaal Mazarin, fneuvelde in het treffen by Nordlingen in den jare 1645; *Meri*, abt van St. Cyran, geftorven in den jare 1676; en eindelyk *Maria de Vic*.

IV. DOMINICUS DE VIC, heere van Ermenonville, Moran, Autreche, groot-en klein-Breuil, ftierf in den jare 1676. Hy was getrouwt den 14 January des jaars 1649 met Maria de Bar, dochter van Gabriël de Bar-Baugy, heere de Silly, en van Antonetta de Baronet, na welker doodt hy trouwde in den jare 1664 met Maria Boffan, dochter van Petrus, heere van Brinville, en van Catharina de Haraudier. Uit het eerfte huwelyk wierden geboren *François*, en *Dominicus*, beide jong gefturven; *Karel*, die volgt; *Maria*, geeftelyke dochter te Crefpy, en *Charlotta de Vic*, priorelle van St. Michiël de Crefpy na hare oud-moeie. Uit het twede huwelyk waren *Genevova Eugenia de Vic*, vicomteffe van Ermenonville, vrouwe van Pied-de-Fer, Moran, Autrefche, enz. gemalin van Claudius Karel de Vieil-Châtel, grave van Montalant, geftorven den 21 Maart des jaars 1701, oud 35 jaren; en *Catharina de Vic*.

V. KAREL DE VIC, heere van Moran, enz. kornet in een regiment ruitery, trouwde in den jare 1681 met Catharina Quarrefols, dochter van Johan, heere de Coubertin, auditeur der rekeningen, en van Catharina de la Cour, by welke hy teelde *Gedeon*, geboren in den jare 1687; *Catharina*, geboren in den jare 1692; *Charlotta*, en *Elizabeth de Vic*. *Anshelme Hift. des grans Officiers.*

VICARELLO, eertyds *Biracellium*, en *Vicus Aurelii* genaamt, is een klein vlek, maar heeft vermaarde baden, en is gelegen in den Kerkelyken Staat, naby het meir Bracciano, twee mylen van de ftadt van dien name, Noordwaarts. *Baudrand.*

VICECOMES, (JOSEPHUS) een der Godgeleerden, die de kardinaal Borromæus, aartsbiffchop van Milaan, hadt verkoren om Theologifche ftoffen te bearbeiden. Hem vielen de gewoontens en kerkplechtigheden te beurt. Op dat onderwerp derhalven gaf hy in 't licht een traktaat van de Doopplechtigheden; die van het zogenaamde Vormfel; van de Mis; en van het priefter-gewaadt by de Mis. *Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl. XVII fiecle.*

VICENZA, of VINCENZA, in 't Latyn *Vincentia*, of *Vicentia*, eene oude ftadt in 't Venetiaanfche gebiedt, is de hoofdftadt van een klein landfchap, *il Vicentino* genaamt, dat boven aan het graaffchap Tyrol, ter regter zyde van de Tarvifer Mark en aan 't Paduaanfche, maar ter linker handt aan het Veroneefche paalt, en verfcheide andere kleine fteden in zich vervat. Zy legt zeer vermakelyk, 18 Italiaanfche mylen van Padua, beflaat in haren omtrek omtrent 4000 fchreden, en is de helft kleiner dan Verona. De twee rivieren de Bacchilione en de Rerone lopen aldaar te zamen, maar zyn geen van beide vaarbaar. Van buiten heeft deze ftadt de gedaante van een fcorpioen. De ftads muren zyn oud en bouwvallig, en daar zyn geen andere veftingwerken. Men telt daar in 8 poorten, 15 karfpelen, ruim 50 kerken, 17 kloofters, 11 hofpitalen, en 7 bruggen. Het getal der inwoonders wordt op omtrent 30 of 40000 perfonen begroot, waar onder vele graven zyn, die echter zeer armelyk leven. Men ziet daar verfcheide fraaie paleizen, en een groot plein voor de ridderfpelen, zynde met overdekte gangen verfiert. De Domkerk aldaar is ook zeer prachtig, en geen klein fieraadt der ftadt. Ook zyn de kerk van St. Corona di Lorenzo, het Raadhuis, de overblyffelen van een oud Romeinfch fchouwburg, een zegeboog, het theather in de akademie der *Olympici*, en de tuin des graven van Valmarana bezienswaardig. Zy wierdt eerft door de *Euganei* gefticht, van de *Heneti* bewoont, en naderhandt van de *Galliërs* vergroot. Vervolgens kwam zy onder de Romeinen, kreeg het Romeinfche burgerrecht, en wierdt afzonderlyk door Cicero en Brutus befchermt, zynde in groot aanzien. Voorts ftondt zy onder de Lombarden; maar toen keizer Karel de Grote den koning der Lombarden, Defiderius, overwonnen hadt, bemachtigde hy ook deze ftadt. Naderhandt, toen zich nu de een, dan de ander als koning van Italië opwierp, moeft deze ftadt veel uitftaan, tot dat keizer Otho de Grote zich van gansch Italië meefter maakte, en dit ryk aan Duitfchlandt bragt. Deze ftadt verkreeg vele vryheden van dien keizer. In de binnenlandfche beroerten van Italië moeft zy ook veel uitftaan, maar wierdt van keizer Frederik Barbaroffa wederom tot gehoorzaamheit gebragt. Zy maakte wel met de ftadt Milaan een verbondt tegen den zelven keizer, maar wierdt door Frederik den II verwoeft, en verloor toenmaals hare anders zeer beroemde akademie. Naderhandt maakten zich de Scaligers van Verona meefter daar van, tot dat zy zich in den jare 1404 vrywillig de Venetianen onderwierp. Zy wierdt wel in den jare 1506 van keizer Maximiliaan den I ingenomen, maar in den jare 1516 weder afgeftaan. Aldaar is een biffchop, die onder den aartsbiffchop van Aquileja ftaat, en jaarlykfch 12000 dukaten aan inkomen heeft. *Tacitus. Plinius. Paulus Diacon. Alberti. Schotti Itin. Ital. Bajarini Hift. Vicent. Juftin. & Sabell. Hift. Venet. Marzari Hift. di Vincenza. Zeil. Defcr. Ital. Miffons Reize. Rogiffard.*

VICH, eene kleine ftadt in Catalonië, wierdt eertyds *Aufa*, *Aufona*, of *Vicus Aufonenfis*, *Vic de Ofona* genoemt, zynde de hoofdftadt der *Aufetanen*. Zy was van ouds eene tamelyke ftadt, maar wierdt in de IX eeuwe verwoeft, doch haaft weder opgebouwt, en zynde te dier tydt meer een vlek dan eene ftadt, kreeg zy den naam van *Vicus*. Zy legt aan een kleine rivier, die zich in de Ter ontlaft, in eene vruchtbare vlakte. Hier is een biffchoppelyke fetel, en men vindt 'er eenige fraaie gebouwen, van welke de hoofdkerk de voornaamfte is. Deze plaats is voornamentlyk in den oorlog over de Spaanfche fucceffie bekend geworden, doordien des zelfs inwoonders 't allereerft zich voor Karel den III verklaarden. *Ptolem. Cellar. l. II. c. 1. Colmenar Delic. p. 614.*

VICH, (LA VIOUERIA DE) of de landftreek, tot de ftadt Vich, in Catalonië, behorende. De zelve beflaat in hare breedte 6, en in hare lengte 9 Spaanfche mylen. Zy is van alle kanten met bergen en afhangende klippen omringt, door welke men niet meer dan 3 fmalle toegangen vindt, zynde zodanig gefteit, dat 5 of 600 man met weinig moeite een fterk leger kunnen tegenhouden. Ook hebben de inwoonders niet te vrezen, dat men hen zou kunnen uithongeren: want deze gansche ftreek, die van de gemelde bergen omringt is, is eene vlakte, die niet alleen van de rivier Ter, maar ook door verfcheide uit de bergen aflopende beken bewatert wordt, zynde zo vruchtbaar in koorn, aard-, boom-en andere vruchten, dat de inwoonders veel meer hebben dan zy tot hun levensonderhoudt benodigt zyn. *La Clef du Cabinet des Princes, Avril 1711, p. 232, 233.*

VICH, een Franfch vlek in Gafconje, en des zelfs landfchap Bigorre, aan de rivier Lefchez, drie mylen Noordwaarts van Tarbe.

VICHIUS (RICHARD) leefde in den jare 1390 onder Richard den II, koning van Engelandt, en omhelfde eerft de lere van Wielef; doch verliet de zelve naderhandt, en fchreef een traktaat, onder den name van *Retractatio herefis Wiclefiana*. *Pitfeus de illuftr. Angl. fcript.*

VICHY, een kleine ftadt in 't landfchap Bourbonnois, aan de Franfche rivier Allet, alwaar zes bronnen zyn, alle van heilzame minerale wateren. Fouet heeft aanmerkingen over der zelver nature en verfcheide werkingen gemaakt.

VICO, VICO DI SORRENTO, in 't Latyn *Vicus Aquenfis*,

sis, eene kleine ſtadt in Terra di Lavoro, in Napels, nevens een bisdom, ſtaande onder den aartsbiſſchop van Sorrento. Zy is in den jare 1694 door een aardbeving zodanig verwoeſt, dat 'er maar omtrent 40 huizen ſtaan bleven.

VICOGNE, een dorp, met een abdy, in het boſch van Vicogne, of St. Amand, in Henegouwen gelegen, tuſſchen Valencyn, St. Amand, en Condé, een halve myl van ieder van deze ſteden.

VICOVARO, in 't Latyn *Vicus Varronis*, een kleine plaats, met den tytel van vorſtendom, in 't Italiaanſche landſchap Sabina, digt aan de grenzen van Napels gelegen. Zy behoort aan 't Romeinſche geſlacht der *Orſini*.

VICTALIEBROEDERS wierden zekere zeerovers genoemt, die in 't einde der XIV, en in 't begin der XV eeuwe in de Ooſt-en Noordzee veel ſchade deden. Daar toe gaf gelegentheit de gevangenis van Albert, koning van Zweden, en hertog van Mekelenburg, om welken uit de handen der koninginne Margareta los te maken de Hanzeeſteden, afzonderlyk Wismar en Roſtok, insgelyks de Kruisheeren in Pomeren lieten uitroepen, dat de gene, die op hunne eigene koſten ter zee op Denemarken, Noorwegen en Zweden wilden kapen, den buit vry in hunne havens mogten brengen. Daar door krielde het in de ganſche Ooſtzee van rovers, die zich deswegen Victaliebroeders noemden, om dat zy Stokholm, dat de gevangen koning Albert nog in hadt, met victalie voorzagen. Zy verſchoonden vriendt, noch vyandt, en pleegden hunne roveryen na den oorlog nog zo ſterk, dat zy Bergen, de hoofdſtadt des koninkryks van Noorwegen, veroverden, van waar zy de geroofde ſchatten, beſtaande in allerlei waaren, ten dele naar Wismar en Roſtok, ten dele naar Vrieslandt bragten, en op verſcheide plaatſen, voornamentlyk te Aurik, by een voornaam Vries, met name Renno van Brocke, insgelyks by Koenraad, grave van Oldenborg, een ſchuilplaats vonden. Maar dewyl op 't laatſt Hamburg en Lubek de grootſte ſchade van hen leden, vereenigden zich die beide ſteden in de jaren 1398 en 1399 met de Noordiche koninginne Margareta, en daar wierdt in den jare 1400 ten dien einde een vergadering van de gezamentlyke Hanzeeſteden te Lubek gehouden. Om het daar genomen beſluit uit te voeren ruſtte men eene aanzienlyke vloot uit, en door middel van de zelve, als mede door andere heilzame beſtellingen, wierdt binnen weinig jaren dit geſpuis uitgeroeit, voornamentlyk na dat de Hamburgers in den jare 1402 den beruchten Klaas Stortzebecher met 70 anderen, en kort daar na Godeke Michiel en Wicbold met omtrent nog 80 anderen gevangen kregen, en opentlyk deden onthoofden. *Alb. Crantz. l. X. 16. Adelungs Hiſt. Beſchr. der ſtadt Hamb. Pufend. Inleid.* II *D. p.* 151 *ſeq. Pontan. Hiſt. Dan. l.* IX. *p.* 250.

St. VICTOR, een martelaar, was uit een voorname familie te Marſeille geboren, en droeg eerſt de wapenen, doch was een Chriſten. Toen de keizers Diocletianus en Maximianus in den jare 320 een edikt uitgaven, waar by aan alle hunne onderdanen geboden wierdt den goden te offeren, bewoog Victor de inwoonders van Marſeille liever als martelaren te ſterven dan het edikt te gehoorzamen. Hy wierdt derhalven by den kop gevat, en wredelyk gepynigt, doch bleef onbeweeglyk in het Chriſten gelove. Toen wierdt op keizerlyk bevel het beeldt van Jupiter gebragt, nevens vuur en wierook, en Victor wierdt gelaſt het wierook in 't vuur te werpen; doch hy ſtiet het beeldt met zyn voet omver. Men beval hem den voet af te houwen. Eindelyk wilde men hem met een molenſteen verpletteren; doch eer dit geſchiedde, zag men den molenſteen door midden berſten. Hy wierdt derhalven onthoofd. Dit geſchiedde den 21 July des jaars 302. Johannes Caſſianus liet op de grafſtede van Victor een klooſter bouwen; en dit is de beroemde abdy van St. Victor te Marſeille, van de orde der Benedictynen. Men vindt aldaar ook zyne overblyfſelen, behalven den voet, die in den jare 1362 door hertog Johannes van Berry aan de abdy van St. Victor te Parys vereert is. Wat deze abdy van St. Victor aangaat, Wilhelm van Champeaux, na dat hy op de akademie te Parys de Philoſophie geleert hadt, heeft 'er den grondt van gelegt. Eertyds waren monniken van de orde der Benedictynen in de zelve, afhankelyk van de abdy van St. Victor te Marſeille. Doch zy wierdt in den jare 1173 in een abdy van Reguliere kanunniken verandert, en is wegens vele vermaarde mannen, die in de zelve geleeft hebben, vermaard. Paulus Colomeſius heeft de daden van dezen martelaar in zyn *Chartophylax* gevoegt. *P. Guesnay Maſſilia gentilis & Chriſtiana. Le Bon vie de S. Victor. Mabillon.*

Pauzen van Rome.

VICTOR de I, paus van Rome, een Afrikaan van afkomſt, volgde Eleutherius in den jare 193. Men twiſtte in dien tydt over het Paaſchfeeſt. Doch Victor vergaderde een ſynode, in het welke beſloten wierdt het Paaſchfeeſt den eerſten Zondag na den 14 Maart te vieren. In 't tegendeel wilden de biſſchoppen in Aſië het te gelyk met de Joden vieren, en ſchreven derhalven aan Victor. Doch deze verklaarde, dat het ſtrydig was met de Apoſtoliſche inſtelling en met de algemene gewoonte der kerk. Voorts gaf hy hen een ſcherp antwoordt, en zonderde ze van de gemeenſchap zyner kerke af. Doch dit gedrag mishaagde vele biſſchoppen, en Irenæus van Lion beſtrafte hem daar over in een brief. Victor ſtierf als martelaar onder den keizer Severus den 28 July des jaars 201. *Hieron. Euſeb. Ado Vienn. Baron. Cave. Heideggerus.*

VICTOR de II, voorhenen GEBHARD genaamt, biſſchop van Eichſtadt, in Duitſchlandt, wierdt na de doodt van Leo den IX te Ments tot paus verkoren; voorts van keizer Henrik den III naar Rome gevoert, en in den jare 1055 gekroont. De zelve keizer nodigde hem in den jare 1056 in Duitſchlandt, alwaar hy by des zelfs doodbedt was, en den jongen prins Henrik den IV in zyne beſcherming nam. In den jare 1057 hieldt hy een concilie te Rome, en van daar naar Florence gaande, ſtierf hy aldaar den 28 July. *Leo Oſtienſis. Sigebertus. Baronius. Cave.*

VICTOR de III, paus van Rome, was geboortig van Benevento, en de eenige zoon van den vorſt aldaar. Hy wierdt in den jare 1027 geboren. Eerſt wierdt hy *Dauferius* genaamt, doch hy noemde zich naderhandt *Deſiderius*, en begaf zich in 't klooſter Mont-Caſſin, alwaar hy in den jare 1056 tot abt verkoren wierdt. In het volgende jaar zondt hem paus Stephanus de X aan keizer Michiël Stratioticus naar Conſtantinopel. Doch wanneer die paus niet lange daar na ſtierf, keerde hy weder naar zyn klooſter. In den jare 1059 maakte hem paus Nicolaus de II tot kardinaal prieſter. In den jare 1084 ontfing hy den verdreven paus Gregorius den VII, en wierdt het volgende jaar door hem op zyn doodbedde tot zyn opvolger benoemt. In den jare 1086, den 24 May, wierdt hy van de Roomſche geeſtelykheit tot paus verkoren, doch kon op generlei wyze bewogen worden die waardigheit aan te nemen; maar bleef in zyn klooſter tot dat hy eindelyk in het volgende jaar op het concilie van Capua door het geduurig aanhouden der biſſchoppen zich liet bewegen, dat hy den 9 May in 't pausſchap beveſtigt wierdt. In Auguſtus hieldt hy te Benevento een ſynode, alwaar hy den tegenpaus Guibert in den ban deedt. Voorts wierden alle prelaten, die van wereldlyke machten aangeſtelt waren, van hem afgezet. In September viel hy in een krankheit, en liet zich in het klooſter Mont-Caſſin brengen, alwaar hem vergift in den H. drinkbeker gegeven wierdt, het welk zyn doodt verhaaſtte. Hy heeft IV boeken geſchreven *De Miraculis à S. Benedicto aliisque monachis Caſſinenſibus geſtis Dialog. Otto Friſing. Petrus Diaconus de vir. illuſtr. Bened. Wion in ligno vitæ. Leo Oſt. Ciacconius. Baron. Poſſevin. Cave.*

VICTOR de IV, paus van Rome, was een geboren Romein, en voorhenen *Octavianus* genaamt. Hy wierdt in den jare 1161 op het concilie van Pavië door de bevordering van keizer Frederik den I tegen Alexander den III tot paus verkoren. Dezen deedt hy in den ban, en noodzaakte hem naar Vrankryk te vlieden. Doch Alexander deedt hem weder in den ban, en dit geſchil duurde tot den jare 1164, wanneer Victor ſtierf. *Rader. Otto Friſing. de Reb. Frid.*

Hertog van Savoje.

VICTOR AMADEUS de I, hertog van Savoje, prins van Piëmont. Hy was de zoon van Karel Emanuel den I, hertog van Savoje, en van Catharina, dochter van koning Philips den II van Spanje, en geboren den 28 April des jaars 1587, op den dag van St. Victor. In den jare 1603 wierdt hy nevens zyn oudſten broeder onder het geleide van den markgrave Karel Philibert van Eſte aan het Spaanſche hof gezonden. Maar zyn oudſte broeder Philips Emanuel in Spanje geſtorven zynde, wierdt hy erfprins. Koning Philips de III van Spanje gaf hem de ryke priory van Ocrato, maakte hem onderkoning van Portugal, en liet hem over zynen zoon, Philips den IV, ten Doop ſtaan. In den jare 1606 kwam hy weder in Italië by zyn vader, en liet zich in den jare 1607 van de groten huldigen. Na de doodt van den hertog Franciſcus Gonzaga van Mantua eiſchte zyn vader het Montferrat, en toen daar een oorlog uit ontſtondt, maakte hem zyn vader ſtadhouder in Piëmont, wanneer hy den hertog van Nemours, die zich ondertuſſchen tot zyns vaders vyandt hadt verklaart, wel haaſt t'onderbragt, en in den jare 1617 het landt van den prins Maſſerano, die de party van Spanje hieldt, innam, en zich nog in het zelve jaar met de Franſche troepen onder den maarſchalk de Lesdiguieres, tot hulp van zyn vader gezonden, vereenigde. In den jare 1619 trouwde hy in Vrankryk met de Franſche princeſſe Maria, en dewyl juiſt toenmaals de koninklyke weduwe tegen den zin des konings elders heen was geweken, trok hy by de zelve naar Angoulême, hulp het misverſtandt byleggen, en keerde dus weder naar Piëmont. Zyn vader in den jare 1622 mede in den oorlog tegen de Genuezen ingewikkelt zynde, trok hy zelf te veldt, en nam Piëve, nevens andere plaatſen, in, gelyk zich ook Villeneuve, Albenga, Loano, Vintimiglia, en andere plaatſen overgaven, en Oneglia, dat de Genuezen ingenomen hadden, wederom verovert wierdt. Hy reiſde daar op naar Vrankryk, om by den koning om groter byſtandt aan te houden; doch de vrede van Moncon volgde kort daar na. Wanneer in den jare 1628 de twede oorlog in 't Mantuaanſche begon, was hy by de verovering van Trino, en belegerde Montcalvo; maar 't kwam haaſt tot een beſtandt. Als vervolgens in den jare 1630 zyn vader met Spanje een vergelyk hadt gemaakt, rukte de koning van Vrankryk in Savoje, en nam ganſch Savoje, tot op Montmelian na, in. Zyn vader ondertuſſchen geſtorven zynde, volgde hy hem in de regering, en zette ten eerſten den oorlog tegen Vrankryk voort, waar op het bloedig treffen by Carignan omtrent met een gelyk verlies van weerzyden voorviel, waar door hy zo veel van het Montferrat kreeg, dat hy 'er jaarlyksch 15000 kronen van zou trekken, waar onder de ſtadt Trino de voornaamſte was. Maar de koning van Vrankryk behieldt Pignerol. Toen in den jare 1635 de oorlog tuſſchen Vrankryk en Spanje weder begon, koos hy de zyde des konings van Vrankryk, wierdt ook generaliſſimus over de Franſche troepen in Vrankryk gemaakt, en hadt verſcheide gelukkige voorvallen in dezen oorlog. Hy ſtierf echter voor dat de zelve eindigde den 7 October des jaars 1637 te Vercelli, niet zonder vermoeden van vergift. Zyne kinderen waren

François Hyacinthus, die in den jare 1638 ſtierf; *Karel Emanuel* de II, die hem opvolgde; *Aloyſa Maria Chriſtina*, die met haar vaders broeder, hertog Maurits Emanuel, trouwde; *Margareta Jolante*, gemalin van Rainutius den II, hertog van Parma; *Adelheit Maria*, gemalin van Ferdinand Maria, keurvorſt van Beyeren, en *Catharina Beatrix*, die jong is overleden. *Guichenon Hiſt. Geneal. de Savoje. Le Vaſſor Hiſt. de Louis* XIII.

ANDERE VERMAARDE MANNEN VAN DIEN NAAM.

VICTOR, een prieſter te Antiochië, ſchreef een Griekſche verklaring over het Evangelie van Marcus, welk werk door Theodorus Peltanus in 't Latyn vertaalt in 't licht gegeven is. Men houdt daar voor, dat hy in 't einde der IV, of in 't begin der V eeuwe geleeft heeft. Dit werk is te Ingolſtadt in den jare 1580, nevens de verklaring van *Titus Boſtrenſis* over het Evangelie van *Lucas*, in 't licht gegeven. *Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl.* V *ſiecle.*

VICTOR, (ALPHONSUS DE ST.) biſſchop van Zamora, was van Burgos, in Spanje, geboortig. Hy ſchreef in zyne moedertale twee ſtukken in folio over den regel van St. Benedictus. Deze ſtukken zyn het eene te Madrid in den jare 1545, en het andere te Toledo in den jare 1648 gedrukt. In den jare 1651 wierdt Alphonſus biſſchop van Almeria gemaakt, en van Orenſe, in 't Latyn *Auria*, in den jare 1653; eindelyk in den jare 1659 van Zamora, alwaar hy in 't volgende jaar 1660 ſtierf. *Nicolaus Antonio Bibl. Hiſpan.*

VICTOR. (S. AURELIUS) Zie AURELIUS.

VICTOR *de Cartenne*, biſſchop van die ſtadt, in Mauritanië, leefde in de V eeuwe. Gennadius maakt gewag van een traktaat, door dezen Victor geſchreven over de Boetvaardigheit van den tollenaar; insgelyks van verſcheide Homiliën, of Predikatiën, aan zyne gemeente gedaan; vervolgens van een brief, geſchreven aan zekeren Baſilius, waar in hy hem vertrooſtte over de doodt van zyn zoon met de opſtanding uit den doden. Dit laatſte werk vindt men onder de ſchriften van *Baſilius* en *Eucherius*; maar dat van de Boetvaardigheit onder de werken van St. *Ambroſius*. *Gennadius de ſcript. Eccl. Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl.* V *ſiecle.*

VICTOR, (PORCHET DE SALVATICIS) geboortig van Genua, was een Karthuizer monnik, en leefde in de XIV eeuwe. Hy ſchreef in den jare 1315 een traktaat, genaamt: *Defenſio Religionis Chriſtianæ contra Judæos.* Doch dit werk is byna geheel genomen uit de *Pugio Fidei* van *Raimundus Martinus*, gelyk hy zelf bekent. *Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl.* XIV *ſiecle.*

VICTOR *van Capua*, was biſſchop aldaar. In de *Cyclus Paſchalis*, door hem beſchreven, meent hy, dat Victorius gemiſt heeft, ſtellende Paaſchen in den jare 455 op den 17 April, dat zyn moeſt den 25 van die maandt. *Beda de VI. Ætatibus, & de Rat. Temp. c.* 41. *Baron. in Annal. & Martyr. Bellarm. de ſcript. Eccl. Poſſevinus in Appar. Sacro.*

VICTOR *van Tunis*, of *Tunnuneh*, een Afrikaanſch biſſchop, verdedigde nevens anderen de zogenaamde drie Kapittelen; waarom hem keizer Juſtinianus van de eene plaats in Egypten naar de andere bande. Hy wierdt, wel is waar, weder naar Conſtantinopel geroepen, doch aangezien hy in zyn gevoelen bleef volharden, moeſt hy in een klooſter gaan, in het welke hy in den jare 566 ſtierf.

VICTOR VITENSIS, een Afrikaanſch biſſchop van Vita, leefde in de V eeuwe, en is ook onder den name van *Victor Uticenſis* bekend. Hy ſchreef de vervolgingen der Chriſtenen in Afrika onder de Vandalen in drie boeken. De beſte druk daar van is die in quarto, door Chiflet te Dijon in 't licht gegeven. Victor moeſt zelfs onder de regering van Hunerik veel lyden, doch overleefde dien dwingelandt, gelyk uit zyn derde Boek blykt, alwaar hy van des zelfs doodt gewaagt. *Bellarminus. Poſſevinus. Baronius. Voſſius. Cave.*

VICTORIA, eene godin der oude Romeinen. Varro houdt haar voor de dochter van den Hemel en de Aarde. De Romeinen bouwden haar ter eere gedurende den oorlog met de Samniten, onder de regering van L. Poſthumius en M. Attilius Regulus, burgermeeſters, een tempel, en wydden haar toe den tempel van Jupiter in het Kapitool. Na de nederlage by Cannes ſtelde L. Sylla haar ter eere zekere ſpelen in. De Athenienzen wydden haar insgelyks een tempel binnen hare ſtadt, en verbeeldden haar zonder vleugels, op dat zy van hen niet mogt wegvlieden; gelyk als de Lacedemoniërs den godt Mars aan ketenen geboeit hadden, om hem altydt by zich te houden. Maar gemeenlyk wierdt zy afgebeeld in de gedaante van een jong vrouwsperſoon met vleugelen, hebbende in de eene handt een kroon van laauwrier- of olyſtakken, en houdende in de andere een palmtak, zynde met zegetekenen uitgedoſcht. Ten tyde der Chriſten keizers plagt zy gemeenlyk een kruis in de handt te hebben. De Egyptenaars verbeeldden in hunne zinſpreuken de godin Victoria door een arendt, om dat deze vogel alle andere vogels in moedigheit overtreft, waarom ook de Romeinen een arendt in hunne vaandels en ſtandaarden voerden. *Macrobius Saturn.* III, *c.* 2. *Struvii Synt. Antiq. Rom. p.* 140.

VICTORIA, de naam van eene ſtadt, die in den jare 1248 keizer Frederik Barbaroſſa, toen hy de ſtadt Parma belegerde, tegen over deze laatſte van hout liet bouwen. Zy was 4800 voeten lang, en 3600 voeten breed. Zy hadt 8 poorten, en, gelyk andere ſteden, hare grachten en wallen. Maar na verloop van twee jaren deden de belegerden uit Parma een onverwachten uitval op de keizerlichen, dreven ze op de vlucht, en verwoeſtten de nieuwe ſtadt Victoria tot den grondt. *Delic. de l'Ital.* VI, *pag.* 101.

VICTORINA, of VICTORIA, huisvrouw of moeder van Victorinus, dien Poſthumius mede in de regering nam. Zy deedt den keizer Aurelianus in Gallië groot verdriet, als hebbende Tetricus bewogen van zich als keizer te laten uitroepen. Zy wierdt de moeder der armen genoemt, en liet overal hare grootmoedigheit blyken. Hare natuurlyke of geweldige doodt bevrydde Aurelianus van de vreze, waar in haar hare kloekheit en grootmoedigheit bragt. *Trebellius Pollio.*

VICTORINUS, biſſchop van Petaw, in opper-Pannonië, of Hungarie, en daarom *Patabionenſis*, of *Petavionenſis*, maar niet *Pictavienſis*, of *van Poitiers* genaamt, gelyk zommige later ſchryvers verkeerdelyk doen, leefde in de III eeuwe, en wierdt martelaar in 't begin der IV eeuwe, namentlyk in den jare 303, onder de regering van Diocletianus. Het blykt uit Hieronymus, dat Victorinus heeft geſchreven over Geneſis, Exodus, Leviticus, Jeſaias, Ezechiel, Habakuk, den Prediker, 't Hooglied, en de Openbaring; behalven verſcheide werken tegen de ketters. Ook getuigt Hieronymus, dat de ſchriften van Victorinus zeer verheven van zin geweeſt zyn, doch min fierlyk van ſtyl; voorts dat hy aan het gevoelen van het Duizendjarig Ryk vaſt geweeſt is. Doch Sixtus Senenſis ſpreekt hem hier van vry. Ook geeft hy twee giſſingen op aangaande Victorinus, namentlyk dat of het werk, zo als wy het thans hebben, niet van Victorinus van Petaw is, en dat de Voorreden, die den name van Hieronymus draagt, van iemandt anders is opgeſtelt; of dat een zeker kerkvader die plaats, in welke Victorinus van het Duizendjarig Ryk ſprak, heeft uitgeſchrapt, en in des zelfs plaats gezet het geen wy thans in de Boekzaal der Vaderen (*Bibliotheca Patrum*) vinden. Caſſiodorus in 't tegendeel getuigt, dat Victorinus niet anders als zommige duiſtere plaatſen van de Apocalypſis verklaart heeft. Paus Gelaſius ſtelt de ſchriften van Victorinus onder de apocryphe boeken. Het is Joh. de Launoi, die een Beredenering heeft in 't licht gegeven, en daar in betoogt, dat deze Victorinus niet van Poitiers, maar van Petaw geweeſt is. *Hieron. Optat. Milevit. Gelaſius. Beda. Baronius ad an.* 303. *Poſſevin. in Appar.*

VICTORINUS LAMPADIUS leefde ten tyde van den keizer Zeno, van wien hy verſcheide lofredenen gehouden heeft. *Photius Bibl. Cod.* 101.

VICTORINUS, (CAJUS) of FABIUS MARIUS, een Afrikaan, leefde in de IV eeuwe, en leeraarde de redenkunde te Rome met veel roem. De aanzienlykſte Raadsheeren, zyne leerlingen, rechtten hem ter eere op de opentlyke markt te Rome een ſtandbeeldt op, om hem daar door hunne dankbaarheit te betonen. Hy was toen een Heiden; maar wordende in 't laatſt van zyn leven een Chriſten, ſchreef hy verſcheide boeken. Hieronymus haalt zyn traktaat tegen de Arianen aan. Zyne boeken waren zeer duiſter, en zyne kanttekeningen over de Zendbrieven van *Paulus* kwamen niet met den zin van dien Apoſtel overeen, dat men hem wel ten beſte kan houden, om dat hy in zyn hogen ouderdom, toen hy reets zeer zwak was, de H. Schrift eerſt begon te lezen. *S. Hieronymus. S. Auguſtinus. Bellarminus. Baronius. Voſſius. Cave.*

VICTORINUS (MARCUS AURELIUS) wierdt omtrent den jare 260 van Poſthumius, tyran der Galliërs, mede tot de regering genomen. Hy liet genoegzaam blyken, dat hem noch moedt, noch dapperheit ontbrak. Een van zyne eigene party, met name Aterianus, wiens huisvrouw hy geſchonden hadt, liet hem verradelyker wyze om het leven brengen. Zyn zoon Victorinus, dien hy hadt op den troon geſtelt, verloor ook omtrent dien tydt zyn leven, en dus wierden zy beide te Keulen begraven. *Trebellius Pollio.*

VICTORIUS MARIANUS, VICTOR, of VICTORINUS, geboortig uit Aquitanië, was een der vermaardſte wiskunſtenaars in de V eeuwe. Wanneer de Paaſchcirkel, door Theophilus van Alexandrië opgeſtelt, ten einde liep, belaſtte hem paus Hilarius den zelven te vervolgen. Victorius begon met het jaar 464, en eindigde met het jaar 532. *Gennadius in Catal. c.* 48. *Iſidorus l.* VI. *Orig. c.* 17. *Beda. Sigebertus. Baronius. Poſſevinus. Voſſius.*

VICTORIUS, (PETRUS) een geleerd Italiaan, was in den jare 1499 te Florence uit een voornaam geſlacht geboren, en wierdt van jongs af tot de ſtudiën gehouden, zynde zo leergierig, dat hy dikwils met een boek in de handt in een hoek zat, dat men hem niet kon vinden. Hebbende te huis goede gronden in de vrye kunſten en talen gelegt, begaf hy zich naar de akademie van Piſa, alwaar hy zich voornamentlyk in de beſchaafde wetenſchappen oeffende, en daar benevens zich krachtig op de Philoſophie leide, wanneer hy op een tydt door eenige goddeloze knapen, die hem by nacht overvielen en zwaarlyk kwetſten, byna was vermoord geworden. Hy ging van Piſa naar Rome, daar hy de oudheden inzonderheit naſpeurde. Ten dien einde bezocht hy de boekzalen, en kocht zelf vele boeken. Hy keerde eindelyk te rug naar Florence, en maakte zich aldaar door zyne geleerdheit een groten naam, zo dat men hem byna als eene godſpraak aanmerkte. Hy wierdt aldaar hoogleeraar in de Griekſche en Latynſche talen. Hoewel nu de Venetianen en Bolognezen hem gaarne by zich gehad hadden, en hem ook buitens lands grote bedieningen opgedragen wierden, wilde hy echter zyn vaderlandt niet verlaten. Hy ſtondt ook by vele grote mogendheden in zonderlinge genade: want de vorſtelyke perſonen uit den huize van Florence kwamen hem dikwils bezoeken, en koning Henrik de III van Vrankryk ſchreef met eigen handt aan hem, met verzoek, dat hy hem mede onder zyne vrienden wilde aannemen. De groothertog Coſimus van Florence gebruikte hem in verſcheide bezendingen, vooral aan paus Julius den III, die hem ook den tytel van

graaf,

graaf, nevens vele vryheden, gaf. Hy was zeer eergierig, nydig, en eigenzinnig, maar niet gierig: want een voornaam prelaat boodt hem eens 2000 goudguldens, maar te vergeefsch aan, dat hy zyne Redenkunde aan hem zou opdragen. Hy stierf in den jare 1585, in den ouderdom van 87 jaren. Zyne schriften zyn: *Varia Lectiones*; *Annotationes in Epistolas Ciceronis*; *Castigationes in libros de Oratore, Brutum, ad Herennium*; *Annotationes in Catonem, Varronem, Columellam*; *Commentarii in Aristotelem de Arte Poëtica & de Moribus*; *Commentarius in Demetrium Phaleraeum de elocutione*; *Orationes*; *Epistolae*; enz. *Pocciantius Elog. Florent. Thuanus. Imperialis in Mus. Histor. Balzac Epist. Claramandus. Teissier.*

St. VICTRICIUS, aartsbisschop van Rouaan, wierdt in 't landt der Gaulen in den jare 330, ten tyde van keizer Constantinus geboren. Soldaat zynde onder Julianus den Afvalligen verzocht hy om zyn afscheidt, om onder de baniere van Jesus Christus te dienen. Doch dit verzoek wierdt hem zeer kwalyk genomen, en zyn vonnis was, dat hy zou onthalst worden. Maar zo het waar is, dat Paulinus verhaalt, kon dit vonnis niet uitgevoert worden, aangezien hy, die hem onthalzen moest, schielyk blind wierdt. Victricius derhalven wierdt door den keizer in het leven gespaart. Een tydlang in eenzaamheit geleest hebbende, wierdt hy in den jare 385 tot aartsbisschop van Rouaan bevordert, welke bediening hy niet alleen in zyn aartsbisdom, maar ook by de Morini en Nervii, dat is by de inwoonders van Artois, Vlaanderen, en Henegouwen, met een zonderlingen yver waarnam. Wanneer hy over wangevoelens in de Christelyke lere beschuldigt wierdt, begaf hy zich naar Rome in den jare 403, alwaar keizer Honorius tegenwoordig was. Na dat hy vrygesproken was, keerde hy weder naar Rouaan, en schreef aan den Roomschen bisschop Innocentius den I over verscheide stukken rakende de kerkelyke tucht. Innocentius zondt hem een verzameling van kanons en dekreten, die de Roomsche kerk gebruikte, met nog een brief aangaande de kerkelyke tucht. De eigentlyke tydt van zyn doodt is onzeker. Zommigen stellen het jaar 400, anderen het jaar 417. Hy was een vriendt van Martinus van Tours. *Paulinus Epist.* XVIII, 37. *Innocent. I. Epist. ad Victric. Sulp. Severus. Baillet Vies des Saints.*

VICUS. Zie VIC.

VIDA, (MARCUS HIERONYMUS) een beroemd Latynsch dichter, was van Cremona, in Italië, geboortig, en wierdt van paus Clemens den VII bisschop van Alba, in 't Montferrat, gemaakt. Hy was in allerhande wetenschappen wel ervaren, maar voornamentlyk in de dichtkunde. Zyn gedicht van de zydewormen wordt voor een meesterstuk gehouden. Men heeft ook van hem een gedicht, *Christias* genaamt; voorts *Hymni*; *Bucolica*, en meer andere, de welke alle by malkander gedrukt zyn. Hy stierf in den jare 1566. *Thuanus. Lilius Giraldus de Poëtis sui temporis. Ghilini Theatr. Scaligeri Poët. Teissier.*

VIDAME, in 't Latyn *Vice-Dominus*, of *Pro-dominus*, ook met een Griekschen name *Hypodynastes*, is een eertytel, die noch op den huidigen dag in Vrankryk gebruikelyk is. Men meent, dat de benaming van *Vidame* haren oorsprong van het Latynsche *Vicedominus*, of *Vicarius* heeft. Maar wat de waardigheit zelf aangaat, de *Vidames* waren niets anders als zodanige mannen, die de wereldlyke goederen der bisschoppen beschermden, de bisschoppelyke manschap kommandeerden, ingeval een bisdom vyandelyk aangetast, of de *Arrierban* opontboden wierdt; ook de zaken der bisschoppen voor het gerecht bragten; voorts hunnen onderdanen recht deden wedervaren, en beletten, dat de huizen der verstorvene bisschoppen niet geplundert wierden; in welke, en meer andere gelegenheden zy de plaats der bisschoppen bekleedden. Abten en abdissen hadden byna op de zelve wyze hunne *Vidames*, of beschermers. Men stondt ook aan deze *Vice-domini* gelyke voordelen met de *Vicomten* toe. Doch in 't vervolg van tydt hebben de prelaten hunne Vidamyen in lenen verandert, en die genen, welke toen die bediening hadden, tot hunne vazallen gemaakt. By Du Cange worden de kerken, die zodanige Vidames hadden, opgetelt. Maar Loiseau beweert, dat het geen Vidame is, die iemandt anders als een bisschop tot leenheer heeft, en dat ieder bisdom niet meer dan een Vidame heeft. Ondertusschen is de tegenwoordige Vidame van Enneval in Normandië een onmiddelbaar vazal des konings. De bisschop van Beauvais noemt zich zelve Vidame van Gerbroy. Buiten deze zyn nog bekend de Vidames van Rheims, Amiens, en Chartres, die gemeenlyk leengoederen van die prelaten bezitten, van wier stichten zy zich Vidames schryven. *Du Cange Glossar. Loiseau. Diction. de Trevoux. Pasquier.*

VIDDMANN, of VIDEMANN, een geslacht, dat omtrent het midden der XVII eeuwe voor 100000 dukaten den Venetiaanschen adeldom kocht. Het is oorspronkelyk uit Duitschlandt, en van geringe afkomst. *Johannes Viddmann*, dien men, als boven is gemeld, onder de Venetiaansche edelen stelde, was een geruimen tydt faktoor in de zo genaamde *Fontego de Todeschi*, of in het Duitsche huis te Venetië geweest, en hadt grote schatten vergadert, dat zommigen zyne diensten in de kwikzilver bergwerken, maar anderen aan het geluk van zyn vader toeschryven, die gedurende de pest verscheide ryke Duitsche kooplieden hadt gedient, welker nalatenschap, als zynde schielyk van de pest gestorven, hy hadt bekomen. Dit is zeker, dat de bovengemelde Johannes Viddmann zo machtig was, dat hy niet alleen in Terra Ferma, maar ook in Karinthië vele aanzienlyke goederen, en onder anderen het graafschap Ortenburg zocht te kopen, dat echter naderhandt de vorst van Portia kreeg. Hy liet zes zonen na: *Johannes*, *Paulus* (welke beide echter van zommigen voor een zelven gehouden worden) *Lodewyk*, *Marthinus*, *David*, en *Christoffel*. De twee laatste gingen zamen naar Rome, en Christoffel, die in den geestelyken staat was getreden, kocht onder paus Urbanus den VIII eerst de plaats van kamerklerk, en naderhandt die van auditeur van de kamer. Paus Innocentius de X maakte hem den 7 October des jaars 1647 kardinaal, in welke waardigheit hy zich door zyne heuschheit by elkeen bemind maakte. *Amelot de la Houssaye Hist. du Gouvern. de Venise p. 55, 563, 564. Saint Didier de la Ville & Republ. de Venise p. 122. La giusta Statera de Porporati p. 54.*

VIDO. Zie GUIDO.

VIDOMARUS, vicomte van Limoges, vondt in zyn landt eenige standbeelden van goudt, verbeeldende een keizer aan tafel leggende met zyne gemalinne en kinderen, gaf de helft daar van aan Richard, koning van Engelandt, en grave van Poitou, zyn heer. Doch deze beweerde, dat hem de gehele schat toebehoorde, waar door zich Vidomarus een zwaren oorlog op den hals haalde; want de koning greep hem in den jare 1196 aan. Deze oorlog eindigde met de belegering van Chaius. Na verscheide stormen begon men van een verdrag te spreken; doch Richard wilde naar geen verdrag luisteren, en verscheen aan 't hoofdt van eenige waaghalzen om den storm te hervatten. Dit zag een edelman, genaamt Bertrand de Gourdon, die op het kasteel was, en ontstekende in wraakzucht over den moordt van zyn vader en broeders, die Richard hadt doen sterven, trof hy hem met een pyl, en kwetste den koning dodelyk. Men zegt, dat een zeker geestelyke, genaamt Fulco, hem voorzegt hadt, dat hy binnen een jaar zou dood geschoten worden, toen hy op de vermaninge van paus Innocentius den III weigerde zich met koning Philippus Augustus te verzoenen.

VIEFVILLE, een hertoglyke familie in Vrankryk, die haren oorsprong uit de Nederlandsche provincie Artois heeft. Haar stamslot VIEFVILLE is naby Terouane gelegen. De eerste, die genoemt wordt, hoewel zonder bepaling van tydt, is ISIDORUS, ridder in het landt der oude Morini. Des zelfs zoon *Everhard* was proost te St. Omer. JOHANNES VAN VIEFVILLE was in den jare 1023 kamerjonker van Robert, koning van Vrankryk. PETRUS, BARON VAN VIEFVILLE, en heer van Desguinegaste, de laatste, enz. heeft in den jare 1239 de dochter van Arnoldus, schutvoogdt van Terouane, ten huwelyk gehad. Des zelfs kleinzoon, ROBERT, was de grootvader van JOHANNES, stadhouder van Artois. Zyne twee zonen, GAUDINIUS en ROGERIUS, zyn de stamvaders van twee liniën geworden. De eerste noemde zich ook vicomte van Aire, en liet twee zonen na, met namen PETRUS en *Johannes*, van welke Petrus Staats-Raadt en kamerheer der hertogen van Burgundië, in den jare 1408, als gevolmachtigde van Burgundië de vrede met Karel den VI, koning van Vrankryk, sloot. In 't volgende jaar trok hy als generaal dien koning tegen die van Genua te gemoet; maar in den jare 1421 sneuvelde hy als kapitein generaal, en gouverneur in Pikardië. Zyn zoon, insgelyks PETRUS genaamt, liet een eenige dochter na, die de gemalin wierdt van Antoni van Burgundië, natuurlyke zoon van Philips den Goeden, aan wien ze de barony van Viefville ten huwelyk bragt.

De voornoemde JOHANNES erlangde by de vaderlyke erffenisse de landen van Thienen, Steenbeek, en andere, in Vlaanderen. Onder zyne naneven zyn: (1) JOHANNES de II, heer van Fretoy, geheime Raadt des hertogs van Burgundië, kamerheer en gouverneur van St. Quintin; naderhandt kamerheer des konings van Vrankryk, en overste over de koninklyke lyfwacht te paardt; (2) *Karel*, geheime Raadt en kamerheer des konings van Vrankryk, stadhouder des graafschaps Namen; (3) *Lodewyk*, heer van Sains, wiens neneef *Willem*, heer van Mamez, het stamslot en gebiedt van Viefville door koop weder aan zyn geslacht heeft gebragt. Dit geschiedde in den jare 1576; (4) *Philippus*. Deze trouwde de natuurlyke dochter van Philips, hertog van Burgundië, met namen Izabelle, zynde van paus Martinus den V gewettigt. Hy was naderhandt stadhouder van Artois, ook koninklyke Spaansche geheime Raadt, kamerheer, en ridder van 't Gulde Vlies. Hy is de stamvader van alle tegenwoordig in de Nederlanden levende heeren *de la Viefville* en *Steenvoorden*.

ROGERIUS, broeder van den voornoemden Gaudinius, was de stamheer der hedendaagsche hertogen van Viefville in Vrankryk. Zyn zoon MATTHEUS sneuvelde in den jare 1364 in een treffen. Hy was de grootvader van JACOBUS, here van Cosker, wiens neneef PETRUS kamerheer van Karel den IX, koning van Vrankryk, overste en kommandant te Mezieres in Retelois, ook ridder der orde van St. Michiel, en vader van ROBERT geworden is, die behalven zyne vaderlyke eertytels ook ridder van de H. Geests-orde, markgraaf van Viefville, en grootvalkenier van Vrankryk was. Na dat hy als buitengewoon gezant van koning Lodewyk den XIII te Aken de geschillen tusschen keizer Rudolf den II en de burgery aldaar hadt bygelegt, wierdt hy koninklyke geheime Raadt, en stierf in den jare 1612, nalatende een zoon, met namen KAREL. Toen deze het bevel in Champagne hadt, en ten tyde van de binnenlandsche beroerten de gemalin van hertog Karel Gonzaga van Nevers en Retel, die hoog zwanger was, en dagelyksch stondt te bevallen, binnen Rheims wilde trekken, liet hy de poort voor haar sluiten, onaangezien hy een leenman van dien hertog was. De hertog, dit willende wreken, besloot alle zyne goederen in beslag te nemen; doch de koning verdedigde hem; en toen wierdt deze vrage onder de rechtsgeleerden van Vrankryk onderzocht: „Of iemandt, die, om zyne trouw en gehoorzaamheit omtrent den koning te betonen, iets tegen zyn leenheer „doedt, over felonie kan aangeklaagt worden?" In den jare 1632 wierdt hy koninklyke opperrentmeester. Grammond verhaalt wydlopig hoe hy met de penningen des konings omgesprongen heeft, waarom hy na verloop van een jaar afgezet, en in boeien gelegt wierdt.

wierdt. Doch hy ontkwam het, vloodt naar de Nederlanden, en bleef aldaar tot aan de doodt van koning Lodewyk den XIII, niettegenstaande hy meer dan eens te Parys gedagvaard wierdt. Naderhandt keerde hy weder naar Vrankryk, en wierdt in den jare 1651 andermaal tot opperrentmeester aangestelt; doch stierf twee jaren daar na, zynde alvorens tot hertog en Pair van Vrankryk benoemt. By zyne gemalinne Maria, dochter van Vincentius, here van Beaumarchais, die zeer ryk was, teelde hy *Karel François*, die in den jare 1676 als bisschop van Rennes gestorven is; en KAREL, die in de vaderlyke tytels volgde, en in den jare 1664 het gouvernement van Poitiers voor 4000 livres kocht. Zyn oudste zoon RENATUS FRANÇOIS, marquis van Viefville, heeft zyn geslacht met zonen en dochteren voortgeplant. Het zelve heeft ook de twede zoon, KAREL EMANUEL, graaf van Viefville, gedaan. De derde zoon, *François Maria*, is abt van Savigny en S. Maurice geworden. *Imhof Geneal. fam. Gall. P. II. Lehm. itzbersch. Europa* III. *D.*

VIELLA, een Fransch stedeke in Conserans, een landschap in Gasconje, naby de Garonne, zes mylen boven S. Bertrand de Cominges, staat onder 't gebiedt van Spanje.

VIELUN, een plaats in 't Poolsche Waywoodschap Siradië, niet verre van de Silesische grenzen, aan de rivier Prosna gelegen. Zy is met hoge ringmuren en diepe grachten omringt, ook met een goed slot voorzien. Men vindt 'er ook nog eenige fraaie gebouwen. *Connor State of Pol. P.* I, *lett.* 5.

VIENNE, een stadt in het Dauphiné, aan de Rhône, is de hoofdstadt van het landschap VIENNOIS. *Ado Viennensis* wil, dat een, met name *Vernerius*, toen hy uit Afrika verjaagt wierdt, deze stadt gebouwt, en, om dat hy daar toe twee jaren lang besteed hadt, de zelve *Biennium* genaamt heeft. Stephanus Byzantinus getuigt, dat de Cretenzen volgens het antwoordt der Godsprake aldaar een kolonie geplant hebben. Doch het waarschynlykste is, dat de Allobrogen, wonende ter plaatse, alwaar nu Savoje en Piëmont is, deze stadt hebben gesticht; waarom de zelve ook *Vienna Allobrogum* genaamt wordt. Naderhandt wierdt het een Romeinsche kolonie, en de zetel der stadhouders in Gallië; waarom ook de Romeinen op alle wyze gepoogt hebben deze stadt aanzienlyk te maken. In de V eeuwe wierdt Vienne de hoofdstadt van het Burgundische koninkryk. Naderhandt kwam ze onder de macht der Franken, tot dat keizer Karel de Kale het koninkryk van Arles, genaamt *Regnum Arelatense*, aan Boson, broeder van zyne gemalinne, overliet, waar by Vienne gevoegt wierdt. Na dezen zyn 'er verscheide grote veranderingen voorgevallen, en wanneer het ryk van Arles gescheurt wierdt, viel Vienne het Dauphiné te beurt. Toen de laatste Dauphin dit landt aan de kroon van Vrankryk overliet, weigerde Vienne zich over te geven: hoewel het door een afzonderlyk traktaat met koning Lodewyk den XI in den jare 1448 daar toe bewogen wierdt. Vienne is thans tusschen verscheide bergen aan den oever der Rhone gelegen. Die van St. Maurits is de hoofdkerk, behalven welke noch drie kollegiale en tien parochiekerken aldaar getelt worden. De zogenaamde Mauritsburg, voor de stadt gelegen, is een oud, doch sterk gebouw. De aartsbisschop van Vienne noemt zich grootprimaat van Vrankryk. De bisdommen onder hem zyn Valence, Die, Grenoble, Viziers, S. Jean de Maurienne, en Geneve. Onder de aartsbisschoppen waren oudtyds vermaard Mamertus, Alcimus Avitus, en Ado.

Te Vienne zyn verscheide conciliën gehouden; onder anderen wierdt de orde der Tempelheeren aldaar afgeschaft: op een ander concilie wierdt het gedrag van paus Bonifacius den VIII tegen koning Philips den Schonen vernietigt. Paus Clemens de V hieldt alhier in den jare 1311 een concilie, waar op besloten wierdt, den Sakramentsdag, door paus Urbanus den IV ingestelt, overal te vieren. Op het concilie, alhier in den jare 1112 gehouden, wierdt keizer Henrik de V in den ban gedaan, en het wegens de Investiture tusschen paus Paschalis den II en hem gesloten traktaat vernietigt. Men toont te Vienne een toren, dien men *Pilatus-toren* noemt. Hier zegt men dat Pontius Pilatus gevangen gezeten heeft, en gestorven is. De Pyramide buiten de stadt wordt van zommigen een overblyfsel van 't huis van Pilatus genoemt. Doch Chorier heeft getoont, dat deze benaming van *Humbertus Pilati*, geheimschryver van den laatsten Dauphin Humbertus, haren oorspronk heeft. *Jul. Cæs. B. G. lib.* VII. *Ptolemæus. Tacitus. Strabo. Plinius. Ausonius. Pomponius Mela. Stephanus Byzantinus. Jean de Lievre Antiq. de Vienne. Jean du Bois des archeveq. de Vienne. Du Chesne Recherches des antiquites des villes. Sammarth. Gall. Christ. Chorier Recherches des antiquités de Vienne. Spon Recherches Curieuses. Cellarii Notit. Orb. Ant.*

VIENNE, in 't Latyn *Vigenna*, een rivier in Vrankryk, ontspringt in 't Limosin, loopt door Limoges, Confoulent, Chauvigni en Chatelleraud, en valt by Candes in de Loire.

VIENNE, een vlek, dat verdeelt wordt in *Oud-Vienne* en het *slot Vienne*, is gelegen in 't hertogdom Bar, aan de rivier Aysne, naby de grenzen van Champagne, twee mylen beneden Menehoud. Oud-Vienne wordt gehouden voor der ouden *Auxenna*, een vlek in 't landt der Remi. *Baudrand.*

VIENNE, een aanzienlyk geslacht in Burgundië, en zeer oud, heeft vele voorname mannen voortgebragt. Het heeft zynen oorspronk van

I. PHILIPPUS, here van Antigny, Pagny, en Sainte Croix, die leefde in den jare 1180. Hy was vader van *Wilhelm*, die volgt, en van *Hugo*, heere van Pagny, die leefde in den jare 1208.

II. WILHELM, heere van Antigny, Pagny en Sainte Croix, gestorven in den jare 1222. Hy was vader van

III. HUGO den II, heere van Antigny, Pagni, en Sainte Croix, die leefde in den jare 1241. Hy trouwde de dochter van Wilhelm, heere van Neublans, en teelde by haar *Hugo* den III, die volgt; en *Philippus*, heere van Antigny, vader van *Florie*, vrouwe van Antigny, gemalinne van Philippus de Montagu.

IV. HUGO de III, heere van Pagny, Sainte Croix, Neublans, enz. trouwde Beatrix de Vienne, dochter van Wilhelm, grave van Vienne en Mascon, en van Scholastica van Champagne, by welke hy teelde *Hugo* den IV, die volgt, en *Henrik* van Antigny, heere van Sainte Croix, Marnans, Longe-Pierre, die zich van *Sainte Croix* bygenaamt, en zyn geslacht voortgeplant heeft.

V. HUGO de IV, heere van Pagny, Lons-le-Saunier, Pymont, enz. erfde het graafschap van Vienne in den jare 1256 van Wilhelm, zyn oom van moeders zyde; waarom hy in de volgende akten graaf van Vienne, en heer van Pagny genoemt wordt. Hy nam den name en de wapens van Vienne aan, die zyne nakomelingen sedert bestendig gevoert hebben, niettegenstaande hy in den jare 1266 het graafschap van Vienne verkocht aan Johan Bournins, aartsbisschop van Vienne. Hy stierf in den jare 1277. Hy was getrouwt met Alix de Villars, vrouwe van Pouilly-sur-Saone, dochter van Humbert den III, heere van Toire en Villars, en van Beatrix van Burgundië, gestorven in den jare 1302, by welke hy teelde *Philippus* den II, die volgt, en *Johannes*, stamvader der heren van Mirebeau, van wien beneden; *Wilhelm*, heere van St. Georges, gestorven in den jare 1306; *Hugo*, of *Huguenin*, heere van Pymont, die stierf, zonder by zyne gemalinne Belotta, dochter van den ridder Petrus de Broces, erfgenamen te verwekken; *Gerard*, ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem, grootprioor van Vrankryk, gestorven den 14 May des jaars 1304, als blykt uit zyn grafschrift in de kerk van Johannes van Lateran te Parys; *Agatha*, gemalin van den ridder Wilhelm, heere van Oiselet; en *Margareta van Vienne*, getrouwt met Wilhelm, here van Saux, gestorven in den jare 1280.

VI. PHILIPPUS de II VAN VIENNE, heere van Pagny, Seurre, Lons-le-Saunier, stierf in den jare 1312. Hy was getrouwt met Agnes van Burgundië, jongste dochter van Huguenin, Paltsgrave van Burgundië, en van Alix de Meranie. Zyne twede gemalinne was Johanna van Geneve, oudste dochter van Aymon den III, grave van Geneve, en van Agnes de Montfaucon. Uit het eerste bedt teelde hy *Hugo* den V, die volgt; *Simon*, heere van Pymont, aartsdiaken van Besançon, Mets en Macon, gestorven den 9 October des jaars 1312; en *Alix van Vienne*, abdisse van St. Claire, de Lons-le-Saunier. By zyne twede gemalinne teelde hy *Johannes van Vienne*, stamvader der heeren van Pagny en Rollans, van wien beneden; *Hugo*, aartsbisschop van Besançon, gestorven in den jare 1355; *Stephanus*, heere van Delain, die leefde in den jare 1307; *Renaldus Damoiseau*, en *Johanna van Vienne*, gemalin van Wilhelm van Rollans, ridder.

VII. HUGO de V VAN VIENNE, heer de Montmorat, Saint-Aubin, Delain, enz. maakte in den jare 1315 zyn testament, en stierf kort daar na. Hy trouwde eerst Gilles, vrouwe van Longwy, dochter van Mattheus, heere van Longwy; naderhandt met Margaretha, vrouwe van Ruffey, dochter van Stephanus, heere van Ruffey. Zyne kinderen uit het eerste bedt waren *Wilhelm* de II, die volgt, en *Johanna van Vienne*, gemalin van Petrus de Bar, heere van Pierre-Fort. By zyne twede gemalinne teelde hy *Philippus van Vienne*, stamvader der heeren van Ruffey en Chevreau, van wien beneden; *Alix*, die in den jare 1323 trouwde met Mattheus van Longwy, heere van Raon; en *Guillemette van Vienne*, in den jare 1325 getrouwt met Johannes de Rigny, senechal van 't graafschap Burgundië.

VIII. WILHELM de II VAN VIENNE, heere van Longwy, Saint Georges, enz. teelde by Huguette, vrouwe van Sainte Croix, *Jacobus*, die volgt; *Hugo*, stamvader der heeren van Saint Georges, en Sainte Croix, van wien beneden; en *Gilles van Vienne*, in den jare 1340 getrouwt met Johannes de Vergy, here de Fonvans, senechal van Burgundië, gestorven in den jare 1364.

IX. JACOBUS VAN VIENNE, heer van Longwy, enz. was by vele belegeringen en veldslagen tegenwoordig, voornamentlyk by het treffen by Brignais, alwaar hy met vele van zyn volk krygsgevangen gemaakt wierdt. Hy leefde in den jare 1372. Zyne gemalin was Margareta de la Roche-Nolay, weduwe van Wilhelm van Villars, heere van Beauvoir, en dochter van Eudes, here van Roche-Nolay, en Châtillon, by welke hy gewan *Jacobus* den II, die volgt; en *Johanna van Vienne*, gemalin van Philibert van Montagu, den II heere van Couches.

X. JACOBUS de II VAN VIENNE, heer van Longwy, enz. gaf vele preuven van zyne dapperheit in de oorlogen tegen Engelandt en de Nederlanders. Hy volgde den grave van Nevers in Hungarië, alwaar hy in den jare 1396 in het treffen by Nicopolis sneuvelde, nalatende een eenigen zoon, *Johannes*, die in den jare 1399 buiten huwelyk stierf.

LINIE DER HEEREN VAN SAINT GEORGES EN SAINTE CROIX.

IX. HUGO de VI VAN VIENNE, twede zoon van Wilhelm den II van Vienne, heere van Longwy, en van Huguette, vrouwe van Sainte Croix en Antigny, was heer van Saint Georges, van Seurre, Sainte Croix, enz. verselde zyn vader, den admiraal van Vienne, op des zelfs tocht naar Schotlandt in den jare 1385. Hy was getrouwt eerst met Alix de Faucogney, dochter van Johannes, vicomte van Vesoul, en van Henrietta de Joinville. Zyne twede gemalin was Johanna, vrouwe van Chateau-Villain, en van Margareta de Noyers. Uit het eerste huwelyk waren *Hugo* de VII *van Vienne*, heer van Sainte Croix, Seurre, enz. gestorven zonder erfge-

genamen na te laten by Alix de Villars, vrouwe van Montgiffon, weduwe van Philippus van Savoje, heere van Vigon, en dochter van Humbert den VII, heere van Thoire en Villars, en van Beatrix de Chalon; en *Wilhelm* den III *van Vienne*, heere van Sainte Croix, Seurre, enz. insgelyks gestorven zonder erfgenamen te verwekken by Louize de Villars, vrouwe van Lanson, Berre, Istre, enz. nicht van paus Clemens den VII. Uit het twede huwelyk was *Wilhelm* de IV, die volgt.

X. WILHELM de IV VAN VIENNE, heer van Saint Georges, Sainte Croix, Seurre, enz. bygenaamt de Wyze, Raadt en kamerheer des konings, en van den hertog van Burgundië, opper-hofmeester en gouverneur van den Dauphin, eerste ridder van het Gulde Vlies. Hertog Jan van Burgundië benoemde hem tot zyn luitenant generaal in de belegeringe van Calais, en om de grenzen van Pikardië te dekken. Hy wierdt in den jare 1406 gekwetst in een aktie by het kasteel van Ardres, toen hy zyn schoonbroeder wilde te hulp komen. In den jare 1408 trok hy tot 't ontzet van Mastricht. Ter zelver tydt wierdt hy tot opperhofmeester van den Dauphin verklaart, en hem nevens Reinier Pot, heere de la Prugne, gouverneur van het Dauphiné, gelast om het gouvernement van Languedok uit name van den hertog van Berry in te nemen, den eedt van getrouwigheit te ontfangen van de bevelhebberen der steden en kasteelen, de magistraten te veranderen, enz. Hy was in den jare 1419 in 't gezelschap van Johan, hertog van Burgundië, toen deze te Montereau dood geschoten wierdt, en hy zelf wierdt aldaar krygsgevangen gemaakt. Wederom op vrye voeten gestelt zynde, volgde hy bestendig de party van hertog Philippus, die hem tot eerste ridder van de orde van 't Gulde Vlies benoemde in den jare 1429, en hem voorts zyn leven lang veel eer bewees. Hy stierf in den jare 1434. Zyne gemalin was Louisa de Geneve, dochter van Amadeus den III, grave van Geneve, en van Mahaud d'Auvergne, welke wanneer ze zonder kinderen was gestorven, hertrouwde hy den 9 July des jaars 1400 met Maria, Dauphine van Auvergne, vrouwe van Bussy, dochter van Berand, Dauphin, grave van Clermont, en van Margaretha de Sancerre, by welke hy een eenigen zoon teelde, met name

XI. WILHELM de V VAN VIENNE, heer van Saint Georges, Sainte Croix, Bussy, Arc-en-Barois, enz. Hy wierdt krygsgevangen gemaakt in den slag van Anthon in den jare 1430, het welk hem noodzaakte vele zyner landen te verkopen. In den jare 1441 was hy by de onderhandeling tusschen keizer Frederik, en hertog van Burgundië te Besançon, en stierf te Tours in den jare 1456. Zyne gemalin was Alix de Châlon, dochter van Johannes, prins van Oranje, en van Maria de Baux, by welke hy teelde Johannes de Vienne, heere van Bussy, Saint Georges, enz. gestorven buiten huwelyk; *Maria*, vrouwe van Montmaon, getrouwt in den jare 1448 met Ferry, grave van Blamont, gestorven zonder erfgenamen na te laten; en *Margareta van Vienne*, vrouwe van Saint Georges, enz. gemalinne van Rudolph, marquis van Hochberg, heere van Neufchatel en Rothelin.

LINIE DER HEEREN VAN PYMONT, EN RUFFEY, GRAVEN VAN COMMARIN, enz.

VIII. PHILIPPUS VAN VIENNE, oudste zoon van Hugo den V van Vienne, heere van Longwy, enz. en van Margareta, vrouwe van Ruffey, erfde by de vaderlyke deling de landen van Pymont, Montmorot, enz. en trouwde met Margareta de Montluel, vrouwe van Chevreau, erfdochter van Guido, heere van Montluel, en van Margareta, vrouwe van Coligny, na welker doodt in den jare 1334 hertrouwde hy met Huguette de Sainte Croix, vrouwe van Antigny, Chagny, Saint Laurent, enz. By de eerste gemalinne teelde hy *Guido*, die volgt; maar by de twede *Margareta van Vienne*, vrouw van Saint Laurent, Cuiseau en Chagny, gemalinne van Lodewyk de Châlon, here d'Argueil en Viteaux, gestorven in den jare 1385, en van Johanna van Vienne, gemalinne van Tristan de Châlon, here van Chateaublin en Rochefort.

IX. GUIDO VAN VIENNE, here van Pymont, Chevreau, Ruffey, Enthesleux, enz. gestorven in den jare 1406. Hy trouwde in den jare 1350 met Maria de Villars, vrouwe van Brion, dochter van Humbert, here van Thoire en Villars, en van Beatrix van Savoje, by welke hy teelde *Jacobus*, die volgt; *Beatrix*, gemalin van Mattheus de Rye, here van Balançon; en *Margareta van Vienne*, gemalin van Gualterus de Frolois, here van Saint Germain-du-Plain.

X. JACOBUS VAN VIENNE, heer van Ruffey, Chevreau, Antigny, enz. leefde in den jare 1417 nalatende by Maria de Beauffremont, zyne gemalin, zynde de dochter van Philibert, here van Beauffremont, en van Agnes de Jonvelle, *Johannes*, die volgt; *Philippus*, bisschop en hertog van Langres, gestorven in den jare 1456; *Antoni*, kanunnik en grave van Lion; en *Johanna de Vienne*, gemalinne van Wilhelm, here van Estrabonne en Nolais.

XI. JOHANNES VAN VIENNE, here van Pymont, Chevreau, Antigny, enz. leefde in den jare 1468 en trouwde met Catharina de Beaufort, dochter van Lodewyk, here van Canillak, en van Johanna de Norry, by welke hy teelde *Lodewyk van Vienne*, die volgt, en *Johanna van Vienne*, gemalin van Karel, here van Ternant.

XII. LODEWYK VAN VIENNE, here van Pymont, enz. trouwde met Izabella van Neufchatel, dochter van Johannes, here van Montagu, en van Margareta de Castro; by welke hy teelde *Gerard*, die volgt; *Antoni*, bisschop van Chalon, gestorven in den jare 1551; *Wilhelm*, stamvader der heeren van Chevreau, van welke beneden; *Margareta van Vienne*, getrouwt in den jare 1483 met Karel van Neufchatel, here van Chemilly, Conflans en Bosjouan; *Catharina van Vienne*, getrouwt den 1 December des jaars 1483 met Johan de Goux, genaamt de Rupt, here van Rupt, Purgeot, enz.

XIII. GERARD VAN VIENNE, here van Pymont, Antigny, Ruffey, enz. ridder van 's konings orde, enz. trouwde in den jare 1525 met Benigne de Dinteville, vrouwe van Commarin, en dochter van Jacobus, here van Eschenets en Commarin, en van Alix de Pontailher, by welke hy teelde *François*, die volgt; *Philiberta*, geboren den 10 February des jaars 1510, en in den jare 1523 getrouwt met Claudius van Vergy, baron van Champlite, enz. ridder van het gulde Vlies, maarschalk en gouverneur van 't graafschap Burgundië; *Charlotte*, geboren den 4 January des jaars 1513, en gemalin (1) van Jacobus van Montboissier, marquis de Canillac; (2) van Joachim de Chabannes, grave van Curton; en *Christina van Vienne*, geboren den 6 April des jaars 1516, die het nonnengewaadt verkoos.

XIV. FRANÇOIS VAN VIENNE, heer van Pymont, Antigny, baron van Ruffey, enz. geboren den 10 Juny des jaars 1515, trouwde met Guillemette van Luxemburg, dochter van Karel, grave van Brienne, en van Charlotte d'Estouteville, by welke hy teelde *Jacobus van Vienne*, grave van Commarin, geboren den 25 Maart des jaars 1536, en gestorven na het jaar 1566, zonder erfgenomen na te laten by Charlotte van Clermont, vrouwe van Toulongeon, dochter van Claudius, grave van Toulongeon; *Antoni*, die volgt; *Johannes van Vienne*, baron de Ruffey, geboren den 13 October des jaars 1547, ridder van de orde des konings; gouverneur van Bourbonnois, gestorven zonder erfgenamen te verwekken by Catharina van Montgascon; *Gerard*, geboren den 24 January des jaars 1543, en geineuvelt in de belegering van Rouaan; *Eleonora*, geboren den 24 October des jaars 1541, gemalin van François van Rochefoucault, here van Ravelle; *Claudia*, geboren den 11 January des jaars 1544, ging in een klooster; en *Margareta van Vienne*, jong gestorven.

XV. ANTONI VAN VIENNE, baron de la Borde, Grosbois, Montallot, enz. ridder van de koninklyke orde, en graaf van Commarin, na zyn broeder, wierdt geboren den 27 January des jaars 1538, ten gevalle van wien het landt van Commarin in den jare 1588, tot een graafschap verheven wierdt, stierf in den jare 1590. Hy was getrouwt met Claudia d'Esguilly, dochter van Henrik, here van Esguilly, en van Renata de S. Julien, vrouwe van Rouvre, by welke hy teelde *François*, grave van Commarin, die ongetrouwt stierf, en *Jacob François*, die volgt.

XVI. JACOB FRANÇOIS VAN VIENNE, graaf van Commarin, enz. luitenant generaal van 't gouvernement van Burgundië, trouwde met Francisca de la Magdelaine, dochter van Franciscus, here van Ragny, ridder der koninklyke orde, en van Catharina de Marcilly, by welke hy teelde *Karel*, die volgt; en *Jacobus van Vienne*, baron van Ruffey, Chevreau, Antigny, enz. geboren den 11 May des jaars 1599, en gestorven in den jare 1637. Hy was den 14 Augusty des jaars 1626 getrouwt met Claudia Margareta van Saint-Mauris, dochter van Alexander, here van Montbarré, en van Dorothea Bouton; by welke hy teelde *Karel François*, grave van Ruffey, gestorven buiten huwelyk, en *Claudia Alexandrina van Vienne*, getrouwt in April des jaars 1651 met Claudius Damas, here van Breil en Buisson, luitenant generaal in 't landt van Dombes.

XVII. KAREL VAN VIENNE, graaf van Commarin, baron van Chateauneuf en Chevreau, 's konings luitenant-generaal in Burgundië, wierdt geboren den 16 October des jaars 1597, en trouwde met Margaretha van Fauche-de-Dompré, by welke hy teelde drie zonen, en twee dochteren; *Henrik*, die volgt, nevens twee zonen, wier namen niet bekend zyn; *Margaretha*, getrouwt in Augustus des jaars 1654 met Henrik van Sayne, graaf de la Mothe, baron van Thil in Auxois, luitenant generaal in 't hertogdom van Burgundië; en *N. van Vienne*.

XVIII. HENRIK VAN VIENNE, graaf van Commarin, baron van Chateauneuf en Chevreau, here van Pommart, enz. luitenant generaal van 't hertogdom van Burgundië, stondt daar van vrywillig af ten behoeve van zyn zwager. Hy trouwde den 22 May des jaars 1655 Johanna Margaretha Bernard, dochter van Benignus, here van Trouhans, Raadsheer in 't Parlement te Dyon.

LINIE DER HEEREN VAN CHEVREAU.

XIII. WILHELM VAN VIENNE, jonger zoon van Lodewyk van Vienne, here van Pymont, enz. en van Izabella van Neufchatel, was heer van Chevreau, en trouwde den 20 Juny des jaars 1544 met Christina van Vergy, dochter van Willem, baron van Autrey, en van Maria van Burgundië. Doch zy trouwde andermaal met Claudius van Saulx, here van Ventoux, en stierf in den jare 1566. Uit het eerste huwelyk was *Henrik*, die volgt, en *François van Vienne*, ridder van Malta.

XIV. HENRIK VAN VIENNE, here van Chevreau, veldmaarschalk van 's konings leger in Spanje, kolonel van het regiment van Burgundië, stierf in den jare 1582. Hy trouwde den 27 October der jaars 1574 met Anna de Bassey, vrouwe van Trichasteau, dochter van Johannes, here van Trichasteau, Bourbelain, en van Anna Mariniers die den 10 Augusty des jaars 1587 andermaal trouwde met Karel, graaf van Escars. Uit het eerste bedt was *François*, die volgt, en *Henrik van Vienne*, na zyns vaders doodt geboren, en jong gestorven.

LINIE DER HEEREN VAN PAGNY EN SAILLENAY.

VII. JOHANNES VAN VIENNE, oudste zoon van PHILIP-

pus van Vienne, de II van dien name, here van Pagny, enz. en van Johanna van Geneve, des zelfs twede gemalinne, was heer van Pagny, Rethelanges, enz. en stierf in den jare 1340. Hy was getrouwt met N. vrouwe van Rollans, Sallenay, Polans, enz. dochter van Willem, here van Rollans, enz. by welke hy teelde *Philippus*, die volgt; *Wilhelm*, stamvader der heeren van *Rollans*, waar van beneden; *Vaultier*, die leefde in den jare 1332; *Margaretha*, getrouwt in den jare 1325 met Christoffel van Saint-Hilaire, here van Auvilliers; *Archelande*, geestelyke dochter; en *Johannes van Vienne*, here van Polans en Rethelanges, gouverneur van Calais, gestorven te Parys den 4 Augusty des jaars 1351, nalatende by Catharina van Jonvelle, vrouwe van Chauvirey, *Johanna van Vienne*, vrouwe van Vaugrenant, gemalinne van Wilhelm de Grandson, bygenaamt *le Grand*.

VIII. Philippus van Vienne, here van Pagny, Lons-le-Saunier, Mirebeau, enz. stierf in den jare 1353. Hy trouwde met Johanna de Chambly, vrouwe van Neauphle, Thorigny, Persan, enz. dochter van Petrus de Chambly, genaamt de Jonge, here van Neauphle, enz. en van Izabella van Burgundië, by welke hy teelde *Hugo*, die volgt, *Johannes*, *Henrik*, en *Wilhelm van Vienne*, here van Rollans.

IX. Hugo van Vienne, here van Pagny, Neauphle, Thorigny, enz. stierf in den jare 1384. Hy was den 14 May des jaars 1358 getrouwt met Henriette de Chalons, vrouwe van Binans, dochter van Johannes, grave van Auxerres, en van Alix van Burgundië, vrouwe van Montbelliare; by welke hy teelde *Johannes*, die volgt; *Henrik*, die zyn geslacht heeft voortgeplant, en van wien beneden na de kinderen van zyn oudsten broeder; en *Johanna van Vienne*, gemalinne van Antonius de Ray, here van Courcelles, baljuw van Aumont.

X. Johannes van Vienne, here van Pagny, Binans, Saillenay, enz. bygenaamt, *Grootbaards*, stierf in den jare 1435, zonder erfgenamen na te laten by Henrietta van Vergy, vrouwe van Fontaine Françoise, weduwe van Johannes de Longwy, here van Beaumont-sur-Serain, en dochter van Willem den I van Vergy, here van Mirebeau, en van Agnes van Durnay, die stierf den 27 December des jaars 1427.

X. Henrik van Vienne, twede zoon van Hugo van Vienne, here van Pagny, was heer van Neublans, en stierf in den jare 1421. Hy was getrouwt met Johanna, vrouwe van Gouhenans en Essoje, die voor haar tweden gemaal nam Henricus van Saint Aubin, here van Conflandel, en leefde nog in den jare 1441, nalatende uit zyn eerste huwelyk *Johannes*, die volgt; *Henriette*, gemalin eerst van Humbert van Rougemont, here van Usier; naderhandt van Johannes de Rye, here van Balançon; en *Johanna van Vienne*, gemalinne van Johannes de Grandson, here van Pesmes.

XI. Johannes van Vienne, here van Neublans, Saillenay, enz. stierf in den jare 1430 voor zyn moeder en onkel. Hy was den 23 May des jaars 1405 getrouwt met Henrietta de Granson, by welke hy teelde *Gerard van Vienne*, here van Neublans, enz. die alle de goederen van zyn vader, moeder, en oudoom, zonder nakomelingen gestorven, erfde; en *Johanna van Vienne*, die haar broeder in alle zyne heerlykheden opvolgde. Zy trouwde in den jare 1436 Johannes van Longwy, here van Givry, enz. gestorven den 7 September des jaars 1472.

Linie der heeren van Rollans en Listenois.

VIII. Wilhelm van Vienne, jongste zoon van Johannes van Vienne, here van Pagny, en van N. vrouwe van Rollans, was heer van Rollans, Betencourt, enz. en stierf in den jare 1360; nalatende by Claudina, vrouwe van Chaudenay, met welke hy getrouwt was in den jare 1340, en gestorven in den jare 1349, *Johannes*, die volgt; *Wilhelm*, bisschop van Autun; en *Alix van Vienne*, vrouwe van Chaudenay, gemalin van Robert van Beaujeu, here van Jou-sur-Tarare.

IX. Johannes van Vienne, here van Rollans, Montbis, enz. admiraal van Vrankryk, van wien beneden in een afzonderlyk artykel zal gesproken worden, sneuvelde in den slag voor Nicopolis met den Turk den 26 September des jaars 1396. Hy was den 28 Maart des jaars 1356 getrouwt met Johanna van Oiselet, vrouwe van Bonencontre, dochter van Johannes, here van Oiselet, enz. en van Maria van Rougemont, gestorven in den jare 1400, by welke hy teelde *Philippus*, die volgt; *Johannes*, here van Chatelmaillet, gestorven in Kalabrië, en zynde een vader van *Vautier van Vienne*; *Vautier*, die in den jare 1390 reets dood was, en gene erfgenamen heeft nagelaten by N. vrouwe van Joux; *Johanna*, gemalinne van Bouard van Vlaanderen, here van Saint-Dizier; daar na van Johannes van Vergy den III, bygenaamt *le Grand*, here van Fonvens, enz. en *Margaretta van Vienne*, geestelyke dochter.

X. Philippus van Vienne, here van Rollans, Montbis, Clervaux, enz. stierf den 26 December des jaars 1413. Hy was getrouwt by het leven van zyn vader, den 14 Juny des jaars 1395, met Philiberta de Maubec, vrouwe van Chastonay, dochter van Franciscus here van Maubec, en van Alix de Groile, gestorven den 18 May 1421, by welke hy teelde *Johannes*, die volgt; *Wilhelm*, stamvader der heeren van *Montbis* en *Arc*, in Barrois, waar van beneden; *Guillemette*, gemalin (1) van Antoni van Vergy, here van Champlite, grave van Dammartin, ridder van 't gulde Vlies; (2) in den jare 1461 van Thibaut, here van Neufchatel, maarschalk van Burgundië; *Margaretta*, getrouwt den 20 July des jaars 1429 met Johannes de Crux, here van Trohans; en *Johannes van Vienne*, here van Rollans, Chamigny, d'Anvoires, en Bretencourt, zynde zyn twede zoon gestorven den 25 April des jaars 1440, nalatende by Beatrix van Saint-Cheron, vrouwe van Songey, dochter van Johannes, here van Saint-Cheron, en van Johanna van Vergy, *Johanna van Vienne*, vrouwe van Songey, Saint Cheron, Fontenay-sur-Doule, enz. gemalinne van Eudes, here van Ragny; *Guillemette*, vrouwe van Chamigny; en *Johannette van Vienne*.

XI. Johannes van Vienne, here van Bonencontre, Listenois, enz. Raadt en kamerheer des konings, maarschalk van Bourbonnois, stierf in den jare 1425. Hy was getrouwt in den jare 1410 met Isabella Aycelin, eenige dochter van Lodewyk Aycelin, here van Listenois, Montagu, la Ferté-Chanderon, Chatel-Odon, enz. en van Margareta van Beaujeu. Haar twede gemaal was Karel de Mello, here van Saint-Bris. Uit het eerste bedt was *Philippus*, eenige zoon, die volgt.

XII. Philippus van Vienne, here van Listenois, Montagu, baron de la Roche-Nolay, die by Pernelle de Chazeron, dochter van Johannes, here van Chazeron, een eenige erfdochter teelde, met name *Anna van Vienne*, getrouwt den 11 May des jaars 1462 met Johan van Vienne, here van Montbis, haar neef.

Linie der heeren van Montbis en Arc in Barrois.

XI. Wilhelm van Vienne, derde zoon van Philippus van Vienne, here van Rollans, en van Philiberta de Maubek, is geweest heer van Montbis, Arc-en-Barrois, Chaigny, Bonencontre, Persan, enz. Hy stierf in den jare 1471. Zyne eerste gemalin was Beatrix van Cusance, dochter van Gerard, here van Belvoir, en van Margareta van Ray, vrouwe van Flagey: zyne twede gemalin was Claudia van Villiers-Sexel, dochter van Wilhelm, here van Villiers, en van Catharina de Montagu, by welke hy gene kindern teelde. Uit het eerste bedt waren, *Johannes*, die volgt; *Olivier*, kanunnik en graaf van Lion, naderhandt bisschop van Autun; *Philippus*, stamvader der heeren van *Clervaut*, waar van beneden; *Margareta*, geestelyke dochter; *Guie*, prioresse van Champsenoy; *Margareta*, gemalin van Guido van Pontailler, here van Talmey; *Simonne*, en *Louise*, beide geestelyke dochters.

XII. Johannes van Vienne, here van Montbis, Marnay, Arc-en-Barrois, enz. maarschalk en luitenant-generaal van Bourbonnois, stierf den 11 September des jaars 1499. Hy trouwde den 11 May des jaars 1462 met Anna van Vienne, vrouwe van Listenois, enz. zyne nicht, zynde de dochter van Philippus, here van Listenois, en van Pernelle de Chazeron; by welke hy teelde *François*, die volgt; *Casparus*, here de la Roche-Nolay, enz. gestorven zonder nakomelingen na te laten by Johanna d'Aumont, dochter van Ferry, here van Meru; *Johannes*, deken van Autun; en *Margareta van Vienne*, getrouwt in den jare 1493 met Johannes van Beaufort, baron van Montboissier.

XIII. François van Vienne, here van Listenois, Arc-en-Barrois, enz. maarschalk van Burgundië, trouwde in den jare 1513 Benigna van Grandson, dochter van Helyon, here van Nancenyse, en van Avoje van Neufchatel, des zelfs eerste gemalinne; by welke hy teelde *François* den II, die volgt; *Anna van Vienne*, de oude, vrouwe van Villefons, gemalin van Claudius de Beaufremont, here van Sombernon; *Francisca*, vrouwe van Vaulray, Saint-Julien, Bonencontre, gemalinne (1) van Jacobus van Amboise, here van Bussy; (2) in den jare 1527 van Johannes den IV de la Baume, grave van Montrevel; en *Anna van Vienne*, de jonge, vrouwe van Maumont en Chastel-Odon, gemalinne van Lodewyk, here de la Fayette en Pontgibaut.

XIV. François van Vienne de II, here van Listenois, Arc-en-Barroix, enz. stierf te Turin, buiten huwelyk, in den jare 1537. Hy verklaarde by uiterste wil tot zyn erfgenaam zyn neef Antoni de Beaufremont, onder voorwaarde, dat hy de wapens en name van *Vienne* dragen zou.

Stam der heeren van Clervaut.

XII. Philippus van Vienne, derde zoon van Wilhelm van Vienne, here van Montbis, enz. en van Beatrix de Cusance, des zelfs eerste gemalinne, was heer van Clervaut, Persan, Bonencontre, Bretencourt, Arc-en-Barrois, enz. en leefde in den jare 1517. Hy trouwde den 5 December des jaars 1482 Catharina de la Guiche, dochter van Claudius, here van Chaumont, en van Claudina de la Baume; by welke hy teelde *Claudius*, die volgt; *Johannes*, here van Persan, gestorven in den jare 1534, zonder erfgenamen; *François*, ridder van Malta; *Margareta*, kanunnikesse van Remiremont; *Louiza*, insgelyks een geestelyke dochter; *Johanna*, gemalin van Wilhelm de Salins, here van Rans; *Magdalena*, getrouwt den 27 April des jaars 1520 met Lazarus Bauldot, here van Saint-Thibault, Chaudenay, enz. daar na den 7 October des jaars 1526 met Christoffel de Rochechouart, here van Chandenier; *Simonne*, en *Dionysia* geestelyke dochters

XIII. Claudius van Vienne, here van Clervaut, Oignons, Persan, enz. kamerheer van keizer Karel den V, stierf in den jare 1540. Hy trouwde den 4 January des jaars 1532 Claudina du Chastelet, dochter van Erard, here van Chastelet, en van Claudina de Lenoncourt. Zyne nagelatene weduwe hertrouwde met Robert de Heu, here van Maltoy. Andermaal weduwe nam ze voor haar derde gemaal Johan de la Boulaye. Uit het eerste huwelyk waren *Claudius Antoni*, die volgt; *Nicolaus*, stamvader der heeren van *Vauvillars*, waar van beneden; en *Roberte van Vienne*, gemalin van Johannes de Sautour, here d'Iroust en Montigny.

XIV. Claudius Antoni van Vienne, here van Clervaut, baron van Copet, vryheer van Courcelles en Bretencourt, kolonel over vyf duizend Duitsche ruiters in Franschen dienst, was een der hoofden van de Religionarissen in Vrankryk. Hy trouwde

de met Catharina de Heu, dochter van Robert, here van Maltoy, en van Philippine de Cheverson, by welke hy teelde *François van Vienne*, here van Clervaut, gestorven te Brugge; *Gedeon*, baron van Clervaut, gesneuvelt in het verrassen der voorstadt van Parys, in dienst van koning Henrik den IV; *Alexander*, gesneuvelt te Coper, een stedeke omtrent Geneve in 't Kanton van Bern; *Isaak*, overleden te Dreux; *Maria*, buiten huwelyk overleden; *Louize*, gemalin van (1) Tich de Schemberg, een Duitsch edelman; (2) Hermannus Goër, here van Villiers en Paschey; (3) François van Bourzolles, vicomte van Carlins; en *Nicolle van Vienne*, gemalinne van Jacobus de Jaucourt, here van Villarnoul, gestorven den 27 July des jaars 1623, zonder kinderen na te laten.

Linie der heeren van Vauvillars, graven van Chateauvieux.

XIV. Nicolaus van Vienne, twede zoon van Claudius van Vienne, here van Clervaut, en van Claudina du Chatelet, was heer van Vauvillars, Clervaut, Vellesin, enz. hoofdman over hondert piekeniers in dienst des hertogs van Savoje, en stierf te Chatelleraut gedurende de belegering van Poitiers den 23 May des jaars 1569 als hoofdman over een kompagnie ligte paarden. Hy was den 18 Maart des jaars 1563 getrouwt met Peretta de Gereime, dochter van François, here du Pré-du-Brit, en van Maria Regnier; by welke hy teelde *Marcus*, die volgt, en *Maria van Vienne*, den 27 February des jaars 1582 getrouwt met Antoni de Choiseul, here van Clesmont.

XV. Marcus van Vienne, here van Vauvillars, Clervaut, enz. kolonel over een regiment in Savoje, gestorven den 14 Maart des jaars 1598; trouwde den 12 Juny des jaars 1587 Maria, vrouwe van Chateauvieux, dochter van Claudius den II, here van Chateauvieux, Arbent, Fromentes, enz. en van Anna de Rochechouart, by welke hy teelde *Renatus*, die volgt; *Helena*, gestorven in den jare 1619 buiten huwelyk; *Anna Clara*, en *Claudia Sabina*, twee geestelyke dochters; *Margareta van Vienne*, gemalin van Johannes d'Archey, here van Turoise, gouverneur van Dole.

XVI. Renatus van Vienne, graaf van Chateauvieux en en Confolant, here van Vauvillars, baron van Fromentes, enz. trouwde den 26 April des jaars 1628 Maria de la Guesle, vrouwe de la Chaux, dochter van Johannes de la Guesle, here de la Chaux, baron de Nesle, enz. syndicus der edelen van Auvergne, en van Margareta de Beraut, by welke hy teelde *N. van Vienne*, baron de Fromentes, jong gestorven; en *François van Vienne*, gravinne van Chateauvieux, getrouwt den 25 September des jaars 1649 met Karel de la Vieuville, gouverneur van Poitou, gestorven in July des jaars 1669, na dat hy zyn geslacht hadt voortgeplant.

Linie der heeren van Mirebeau.

VI. Johannes van Vienne, jonger zoon van Hugo van Vienne, here van Pagny, den IV van dien name, en van Alix de Villars, vrouwe van Puilly-sur-Saone, was heer van Mirebeau in Montagne, en leefde in den jare 1283. Hy trouwde met Contesson van Geneve, dochter van Aimon den III, grave van Geneve, by welke hy teelde *Girard*, here van Mirebel, die in den jare 1340 zonder erfgenamen stierf; en *Steven*, here van Courcelles, voorts *Gaucher*, die volgt.

Gaucher van Vienne, here van Mirebel na zyns broeders doodt. Hy teelde by zyne gemalinne, welker name niet bekend is, *Henrik*, die volgt, en *Hugo van Vienne*, die stierf zonder erfgenamen.

VIII. Henrik van Vienne, heer van Mirebel, leefde in den jare 1359. Zyne kinderen by Johanna de Sainte-Croix, vrouwe van Montrone, verwekt, zyn *Vautier van Vienne*, heere van Mirebel, kamerheer des hertogs van Burgundië, gestorven in den jare 1399, zonder erfgenamen na te laten by Isabelle d'Estouteville, welke hertrouwde Johannes de Bethune; *Johannes van Vienne*, heere van Montrone, ook zonder erfgenamen overleden; *Johanna van Vienne*, vrouwe van Mirebel, die de goederen van hare broederen erfde, en trouwde met Simon, heere van Grandson. *Anselme Hist. des Grands Officiers.*

VIENNE, (Johannes van) heer van Rollans, Clervaut, Montbis, enz. admiraal van Vrankryk, ridder van de orde der Annonciada, en zoon van Wilhelm van Vienne, heere van Rollans, enz. en van Claudina, vrouwe van Chaudenay, was in krygsdienst der koningen Karel den V en Karel den VI in Vlaanderen in den jare 1370. Hy was onder die heeren, die den koning van Navarre als gyselaars gegeven wierden. Na dat hy met den koning te Vernon een mondgesprek gehouden hadt, wierdt hy den 27 December des jaars 1373 tot admiraal verklaart. Den 3 July des jaars 1375 veroverde hy op de Engelschen de stadt en het kasteel Saint-Sauveur in Costentin. Naderhandt wierdt hy benoemt om nevens andere heeren met den hertog van Bourbon verscheide steden en sterktens in Bretagne in bezit te nemen, volgens een contract tusschen de inwoonders en den koning gemaakt. In den jare 1382 verselde hy koning Karel den VI in Vlaanderen. Van daar wierdt hy naar Normandië gezonden, om de oproerigen binnen Rouaan te beteugelen. Wederkerende in Vlaanderen veroverde hy Grevelingen. In het zelve jaar wierdt hy tot den hertog van Savoje gezonden. Deze maakte hem ridder van de orde der Annonciada. In den jare 1384 verselde hy de hertogen van Berry en Burgundië naar 't Boulonnois, om aldaar de vrede met Engelandt te sluiten. Doch die onderhandeling wierdt afgebroken, en hy gelast te Sluis in Vlaanderen een vloot toe te rusten: doch dit voornemen wierdt ook verandert, en hy met zestig zeilen naar Schotlandt, en van daar naar Engelandt gezonden; doch aangezien hem de Schotten niet ondersteunden, wierdt hy genoodzaakt weder naar Vrankryk te keren. In den jare 1389 verselde hy den hertog van Bourbon naar Barbarye, en was by de belegering van Carthago. Van daar wederkerende verselde hy den koning naar Mans, volgens een besluit in den jare 1392 genomen om Bretagne aan te grypen. In 't volgende jaar verselde hy den koning naar Mont-saint-Michiel. In den jare 1395 verselde hy den hertog van Burgundië naar Bretagne, en in den jare 1396, wanneer Vankryk besloten hadt den koning van Hungarië tegen den Turk te hulp te komen, was hy onder het getal der heeren, die derwaarts gezonden wierden. Hy hadt het bevel over de voorhoede in den slag by Nicopolis, en sneuvelde den 26 September van het voornoemde jaar op het slagveldt. Zyn lyk wierdt naar Burgundië gevoert en in de abdy van Belleraux begraven.

VIER AMBACHTEN, eene landstreek in de Nederlanden, gelegen in 't Noorderdeel van Vlaanderen, tusschen de Wester-Schelde, het landt van Waas, het bisdom van Gent, en het gebiedt van Aardenburg. De zelve zyn: *Hulster*, *Axels*, *Assenedes* en 't *Bouchauter Ambacht*. *De Raey Dict. Geogr.*

VIER LANDEN, eene schone landstreek aan de Elve, niet verre van Hamburg, by den arm, dien de Elvestroom daar maakt. De zelve worden genoemt de *oude Gamme*, de *nieuwe Gamme*, *Kirchwerder*, en *Koslakke*. Aan het einde van deze zogenoemde Vier Landen, digt naar het Lunenburgsche, legt aan de Elve het bekende tolhuis *Tollenspiker*. Zy behoren tegenwoordig onder het ambacht van Bargedorf, en voortyds onder het hertogdom van Lauenburg. Maar hertog Erik de III hadt deze Vier Landen aan de stadt Lubek in pandt gegeven; en toen Erik de IV de zelve weder loste, zonder het verschoten geldt te betalen, hielpen de beide steden, Lubek en Hamburg, malkander, en dwongen Erik den IV, dat hy in den jare 1420 deze Vier Landen, nevens Bargedorf, aan hem by de gemaakte vrede moest afstaan, van welken tydt af zy, tot heden toe, door die twee steden in gemeenschap zyn bestiert. Om hunne vettigheit worden deze Vier Landen naar 't gebruik van Neder-Saxen de *Marsch*, of *Maschlanden* genoemt. *Tromsd.*

VIERRADEN, een stedeke en ambacht in de Ukker Mark, daar de Welse in de Oder valt, hebbende voortyds den grave van Hohenstein toebehoort, en in de oude Pomersche oorlogen, gelyk ook in den dertigjarigen oorlog veel geleden. In den jare 1609 is zy door de doodt van Martinus, laatsten grave van Hohenstein, van de Markische linie, aan keurvorst Johannes Sigismund te beurt gevallen. Markgraaf Philips Wilhelm, broeder van koning Frederik, hadt het van zyne moeder, die het van haren gemaal zou gekocht hebben, geërft. *Preuss. u. Brandenb. Staats-Geogr.*

VIERZON, een vlek, of kleine stadt van Berri, in Vrankryk, aan de Cher, veertien mylen Zuidwaarts van Orleans gelegen.

VIESTA, in 't Latyn *Apenesta*, en *Viesta*, eene stadt in 't koninkryk van Napels, in Capitanata. Zy heeft een bisschop, die onder den aartsbisschop van Manfredonia behoort. *Megiserus.*

VIETA (François) wierdt te Fontenay, in Poitou, geboren, en begaf zich tot de wiskunde, waar in hy zo gelukkig vorderde, dat hy verscheide misslagen in den Gregoriaanschen Almanak ontdekte, en een nieuwen maakte, zynde naar het vast gebruik der Roomsche ingericht. Dezen liet hy in den jare 1600 drukken, en boodt hem den kardinaal Aldobrandini te Lion aan. Doch hy wierdt van 't Roomsche hof niet aangenomen. Ten tyden der Ligisten in Vrankryk, in welke onlusten ook Spanje ingewikkelt was, zonden de Spaanschen verscheide brieven met vreemde karakters aan de hoven der Ligue in Vrankryk; en wanneer deze brieven een en andermaal wierden opgevangen, kon niemandt de zelve uitcyfferen, als Vieta. Dit was bekwaam om de ondernemingen der Spanjaarden twee jaren lang dermaten te dwarsbomen, dat ze te Rome en elders opentlyk zeiden, dat de koning van Vrankryk toveren kon, om dat hy hunne karakters verstondt. Toen Hadrianus Romanus allen wiskunstenaren een zeker Problema gaf op te lossen, loste het Vieta op staande voet op, en zondt het aan Romanus te rug, die aanstonts begerig wierdt om Vieta te leren kennen, reizende tot dien einde naar Vrankryk, om zelfs met hem te spreken, by wien hy zich ook eenige maanden lang ophieldt. Vieta was zo naarstig in zyne overdenkingen, dat hy somwylen wel twee of drie dagen doorbragt zonder te eeten en te drinken, of te slapen, behalven dat hy een weinig sluimerde. Hy stierf in den jare 1603, nalatende verscheide schriften, doch die zeer seldzaam zyn, aangezien hy ze op zyn eige kosten liet drukken, en onder zyne gemeenzame vrienden uitdeelde. Deze zyn de navolgende: *De æquationum recognitione & emendatione*; *Algebra nova*; *Apollonii Pergæi Geometria*; *De numerosa Potestatum resolutione*; *De rebus Mathematicis responsa*; *Relatio Calendarii*; *Canones in Calendarium Gregorianum perpetuum*. Hy heeft ook een *Harmonicum cœleste* geschreven; doch dat is niet gedrukt. Voorts heeft hy nog meer handschriften nagelaten, waar van zich anderen naderhandt bedient hebben. *Thuanus de Scient. Mathem. Scaliger. Teissier.*

VIETRI, een klein vlek in 't koninkryk van Napels, een halve myl van Salerno gelegen. Dit vlek is gesticht op de puinhopen van het oude *Marcina*, een stedeke in 't landt der zogenaamde *Picentes*, verwoest door de Vandalen, en in den jare 1649 byna geheel door een aardbevinge omgekeert.

VIEUVILLE, een aanzienlyk huis in Vrankryk, hebbende tot stamvader

I. Johan *Coskaër*, edelman uit Bretagne, here van Farbus, in 't landt van Artois, die den name van *Vieuville* aannam. Hy leefde in den jare 1470, en teelde by Catharina Kerviher

II Sebastiaan de la Vieuville, here van Farbus. Deze

kaan

kwam met de koninginne Anna van Brittanje, wanneer die met koning Karel den VIII trouwde, in Vrankryk. Hy trouwde in den jare 1510 Perrina van S. Vaast, en gewan by haar

III. PETRUS DE LA VIEUVILLE, here van Farbus, Challenet, enz. ridder van de orde des konings, kamerjonker, gouverneur van Rheims, Mezieres en Rethelois, enz. die trouwde in den jare 1539 Catharina de la Taste, genaamt *van Monsferrand*, by welke hy teelde

IV. ROBERT, MARQUIS DE LA VIEUVILLE, baron de Rugles en d'Arzilliers, vicomte de Farbus, enz. ridder van de koninklyke orde, kapitein en gouverneur der steden Mezieres en Linchamp, ook oppervalkenier van Vrankryk. De koning van Navarre maakte hem in den jare 1573 tot zyn kamerjonker. In den jare 1574 benoemde hem de koning tot zyn luitenant-generaal van 't landt van Rethelois. Ten gevalle van hem wierdt het landt in een marquisaatschap onder den name van *Vieuville* verandert. Hy wierdt als ambassadeur wegens de zaken van Religie naar Duitschlandt gezonden, en in den jare 1599 tot ridder der koninklyke orde verklaart. Hy trouwde eerst met Guillemette de Bossut, dochter van Claudius, here van Longueval, en van Anna de Linanges. Zyne twede gemalinne was Catharina d'O, weduwe van Michiel de Poyssieu, here van Pavant, en dochter van Karel d'O, here van Verigny. Uit het eerste huwelyk was *Henriette de la Vieuville*, gemalin van Antonius de Joyeuse, here van Saint-Lambert; uit het twede was

V. KAREL de I, HERTOG VAN VIEUVILLE, baron van Rugles, enz. ridder van de orde des konings, zyn vaders opvolger als oppervalkenier van Vrankryk, luitenant generaal in Champagne en Rhetelois, enz. stierf den 2 January des jaars 1653. Zyne gemalinne was Maria Bouhier, gestorven den 7 Juny des jaars 1663. Zy was de dochter van Vincent, here van Beaumarchais, en van Maria Hotman; by welke hy teelde *Vincent, marquis de la Vieuville*, die in den jare 1643 in dienst des konings van Engelande stierf; *Karel* den II, die volgt; *Karel Franciscus*, bisschop van Rennes, gestorven den 29 January des jaars 1676; *Andreas, ridder de la Vieuville*, sneuvelde in de belegering van Estampes, oud 25 jaren; *Francisca de Paule*, ongetrouwt gestorven; *Lucretia Francisca*, trouwde in den jare 1655; *Ambrosius*, hertog van Bournonville, hofjonker van de koninginne Anna van Oostenryk, en gouverneur van Parys; en *Maria de Vieuville*, abdisse van Notre Dame de Meaux.

VI. KAREL de II, HERTOG VAN VIEUVILLE, ridder der koninklyke orde, gouverneur van Philippus, hertog van Orleans, en van Poitou, hofjonker der koninginne, diende in de belegeringen van Bourbourg, Bethune, en Duinkerken in den jare 1646, wierdt in den jare 1648 in het treffen van Lens gekwetst, en stierf den 2 February des jaars 1689, oud 73 jaren. Hy was in September des jaars 1649 getrouwt met Francisca Maria van Vienne, gravinne van Chateauvieux, gestorven in den jare 1669, die de erfdochter was van Renatus de Vienne, grave van Chateauvieux, en van Maria de la Guesle. By deze teelde hy *Renatus Franciscus*, die volgt, *Karel Emanuel*, grave van Vienne, enz. die in den jare 1685 trouwde Maria Anna Mittes de Chevrieres, dochter van Armand, marquis de Saint-Chaumont, here van Chevrieres, en van Susanna Charlotta de Gramont-Toulongeon, by welke hy een eenigen zoon teelde; *Franciscus Maria de la Vieuville*, abt van Savigny en S. Maurice, gestorven in den jare 1690; *Johannes*, ridder van Malta; *Barba Francisca*, abdisse van Notre Dame de Meaux; *Maria Francisca Theresia*, abdisse van Amour Dieu, en *Charlotta de la Vieuville*, nonne in 't klooster Nôtre Dame de Meaux.

VII. RENATUS FRANCISCUS, MARQUIS DE VIEUVILLE, kamerjonker der koninginne na zyn vader, en gouverneur van Poitou, trouwde den 12 January des jaars 1676 Anna Lucia de la Mothe-Houdancourt, dochter van Antoni, here van la Mothe-Houdancourt, gouverneur van Corbie, en van Catharina de Beaujeu, na welker doodt, voorgevallen in February des jaars 1689, hy in Juny daar aan volgende hertrouwde Maria Louize de la Chaussée-d'Eu, dochter van Hieronymus, here de la Chaussée-d'Eu, grave van Arrest, en van Francisca de Sermoise. Uit het eerste bedt hadt hy twee zonen; en *Maria Anna Lucie Theresia*, die in July des jaars 1709 trouwde met Johannes Hensicus du Fay, marquis van Maubourg. Uit het twede huwelyk is gesproten *Maria Magdalena van Vieuville*, den 8 Juny des jaars 1711 getrouwt met Cesar de Baudean, grave van Parabere, brigadier in 's konings dienst. *Navi Hist. van Ven. Anselmus.*

VIGENERIUS, (BLASIUS) uit 't Bourbonnois geboortig, was geheimschryver des hertogs van Nevers, en leefde in de XVI eeuwe in grote achtinge. Hy vertaalde een groot getal van de werken der oude schryvers in de Fransche tale; onder anderen *Julius Cesar* en *Titus Livius*, daar hy geleerde aanmerkingen byvoegde; behalven *Chalcondylas* en *Philostratus*, enz. gevende allezins preuven van zyne bekwaamheit en geleerdheit, ook van zyne oordeelkunde.

VIGERANO, in 't Latyn *Viglebanum*, een graafschap in 't hertogdom van Milaan, palende aan de heerlykheit van Vercelli, aan 't landschap Novara, en aan het Lomellynsche. Zy is zeer klein, hebbende niet meer dan 14 of 15 plaatsen. De hoofdstadt is VIGEVANO. Deze legt tusschen de rivieren Ticino en Tredoppio, en zy zou voortyds *Vicus Veneris* geheten hebben. Zy heeft slechte muren en torens, maar is anders een fraaie en vermakelyke plaats. Men wil, dat zy eerst in den jare 1530 van paus Clemens den VII stads rechten heeft verkregen. In den jare 1645 namen ze de Franschen onder den prins Thomas van Savoje in; maar in den jare 1647 kregenze de Spanjaarden wederom, en heten het kasteel geheel slechten. In den jare 1658 viel zy den hertog van Modena te beurt; doch hy moest ze na verloop van twee jaren weder afstaan. Paus Clemens de VII stelde hier, op aanhouden van hertog François den II van Milaan, een afzonderlyken bisschop, die echter onder den aartsbisschop van Milaan staat. Niet verre van de stadt legt een vermakelyk lustslot, dat nevens het daar by leggende vlek gemeenlyk *Sforzesca*, in 't Latyn *Villa Sfortiaca*, genoemt wordt, zynde in het einde der XV eeuwe door hertog Lodewyk Sfortia van Milaan gebouwt. Het veldt daar omtrent is met schone moerbeziebomen bezet. De overige plaatsen van dit graafschap zyn van geen belang. *Albertl. Merula. Zeilerus. Schauplatz des Kriegs in Italien.*

VIGERIUS, (FRANCISCUS) een Jesuit van Rouaan, bloeide in de XVII eeuwe, en stierf in den jare 1647. Hy vertaalde *Eusebius de Preparatione Evangelica*, waar van Vader Labbé oordeelt, dat de Latynsche vertaling zeer zuiver is. *Ph. Labbé Dissert. de Script. Ecclesf. Tom. I. in Euseb.*

VIGERIUS, (MARCUS) kardinaal met den tytel van *S. Maria aan deze zyde van den Tyber*, was geboortig van Savona, tradt in de orde der Franciskanen, en wierdt hoogleeraar der H. Godgeleerdheit te Padua en Rome. Paus Julius de II gaf hem den kardinaalshoedt, nevens het bisdom van Preneste, en benoemde hem daarenboven tot aartspriester der Vatikaansche kerk. Hy stierf den 18 Juny des jaars 1560, oud 70 jaren. Toen Bajazeth, Turksch keizer, van de twee zogenaamde heilige overblyfselen den rok van Christus zelf behieldt, maar de speer, die men zeide de zelve te zyn, waar mede de zyde van den Zaligmaker doorstoken wierdt, aan paus Innocentius den VIII zondt, en de Roomschgezinde geleerden in Italië daar voor hielden, dat de Turk het beste hadt behouden, schreef Vigerius een boek, waar in hy betoogde, dat de speer, die tot aan het herte van den Zaligmaker geraakt hadt, het voornaamste stuk was; terwyl in 't tegendeel de rok maar de buitenste delen van het ligchaam hadt aangeraakt. *Thomas Bartholinus de latere Christi aperto. Bayle.*

VIGILANTIUS, priester te Barcellona, was van geboorte een Franschman, hoewel hem de meesten voor een Spanjaardt houden, dat daar van daan komt, om dat zy Calaguri, of Calahorra, eene Spaansche stadt in oud-Castilië, met Calaguri, een klein vlek in Vrankryk, naby de stadt Cominges, vermengt hebben. Hy was priester te Barcellona, maar begaf zich naar Italië by S. Paulinus, dien hy te Barcellona hadt leren kennen. Van daar ging hy naar Jeruzalem, en wierdt door Paulinus aan Hieronymus aanbevolen, wanneer hy juist in den jare 394, toen 'er de grote aardbeving was, derwaarts kwam, waar over hy zodanig verschrikte, dat hy gansch nakend in een kerk vluchtte. Maar hy verliet wel haast deze gevaarlyke plaats, en reisde naar Egypten en andere plaatsen in 't Oosten, doch keerde weder te rug, en is, zo als 't schynt, te Barcellona gestorven. Deze Vigilantius leerde, dat men de H. overblyfselen (*Reliquien*) der martelaren niet moest vereeren, noemde de genen, die de zelve Godsdienstige eer aandeden, afgodendienaars, en zeide, dat hunne voorgegevene wonderwerken louter bedrog en verblinding waren, voegende daar by, dat men met zulke menschen geen gemeenschap moest houden, die de kerken, de welke den martelaren toegewyd waren, bezochten, ook dat men voor de doden niet moest bidden, en dat het louter dwaasheit was op klaar lichten dag kaarssen en lampen in de kerken aan te steken. Hy verwierp ook de Vasten, het waken, en de kloostergeloften. Hy verklaarde ook een gezicht van den propheet Daniël niet al te wel, en wat diergelyke dingen meer waren. Doch Hieronymus, die hem eerst op de voorsprake van Paulinus hadt opgenomen, naderhandt bemerkende, dat hy het met Ruffinus hieldt, en hem zelfs voor een aanhanger van Origines uitgaf, schreef met grote bevigheit tegen hem, wierp hem allerhande dingen voor, en noemde hem spotswyze *Dormitantius. Hieronymus de Script. Ecclesf. c. 35. Baronius. Godeau Hist. Ecclesf. De Marca Opusc. Du Pin Biblioth. Aut. Ecclesf. Cave Hist. Litter. Bayle Dict. Crit. Clerici Dissert. de argumento Theolog. ab invidia ducto.*

VIGILIUS, Roomsch paus, was geboortig van Rome, en de zoon van Johannes Scytha, die in den jare 498 burgermeester is geweest. Hy was in 't eerst aartsdeken der Roomsche kerke, en wierdt in den jare 531 tot opvolger van paus Bonifacius verklaart. In den jare 535 zondt hem paus Agapetus naar Constantinopel, daar hem Theodora, gemalin van den keizer Justinianus, ook beloofde, dat zy hem op den pausselyken stoel wilde helpen, wanneer hy haar beloofde de akten van zeker concilie, tegen de scheurzieke bisschoppen te Constantinopel gehouden, te zullen vernietigen, Anthimus wederom tot patriarch van Constantinopel te herstellen, en het synode van Chalcedonië te verwerpen. Vigilius beloofde haar dit met eede, kreeg daar op grote geschenken, en kwam weder in Italië, maar vondt aldaar Sylverius op den pausselyken stoel. Doch hy wist Belisarius te bewegen, dat hy Sylverius verjoeg, en de geestelykheit beval Vigilius te verkiezen. Hy bande daar op Sylverius naar 't eilandt Palmaria, daar hy veel moest uitstaan, tot dat hy hem eindelyk door zekere heimelyk daar toe bestelde moordenaars in den jare 540 liet om 't leven brengen. In den jare 544 veroordeelde hy, op 't bevel van keizer Justinianus, Origines. Maar doordien hy in den jare 546 de zogenoemde drie Kapiteels niet wilde veroordeelen, noch zyn aan de keizerinne Theodora gegeven woorde wilde houden, maakte hy zich gehaat by de zelve. Zy porde den keizer aan, dat hy te Constantinopel een concilie aanstelde, en Vigilius van Rome derwaarts riep. Deze, willende niet gaarne daar henen, moest echter op 't aanhoudende keizerlyke bevel zich op weg begeven. Hy landde in December in Sicilië aan, schreef aan den keizer, en badt hem, dat het synode in Sicilië, maar niet te Constantinopel mogt gehouden wor-

worden. Maar ziende, dat zyn arbeidt vruchteloos was, zette hy zyne reis naar Constantinopel voort, alwaar hy ook in 't begin des jaars 547 aankwam. Theodora verzocht hem terstondt Anthimus te willen herstellen, dat hy echter weigerde. In de maandt Maart hieldt hy een synode van alle de bisschoppen, en begeerde, dat ieder zyne mening over de drie Kapittelen schriftelyk zou overgeven. Daar op maakte Vigilius een besluit, uit kracht van het welke de drie Kapittels veroordeelt wierden. Dit zette de bisschoppen in 't Westen aan, en voornamentlyk de geestelykheit van Rome, om zynen naam in de kerkboeken uit te doen, en Pelagius in zyne plaats tot paus te maken. Zelfs de bisschoppen van Afrika zonderden zich van hem af. Dit bewoog Vigilius, dat hy zyn gevoelen herriep, en om dat de keizer zeer misnoegt op hem was, vluchtte hy in de kerk van S. Euphemia, daar hy een pylaar van 't altaar omvatte. Doch hy wierdt op 's keizers bevel daar uit gehaalt, met een strop om den hals door de stadt gevoert, en in de gevangenisse geworpen, daar hy veel ongemak moest uitstaan. Maar hy verdroeg dit alles met grote lydzaamheit, en deedt Theodorus Cæsariensis, die toenmaals in 's keizers gunst stondt, nevens andere bisschoppen en de Romeinsche geestelykheit in den ban. Hy wierdt in den jare 552 weder los gelaten, en men gaf de zaak van de drie Kapittelen over aan een algemeen synode, om 'er uitspraak over te doen. De keizer Justinianus schreef ten dien einde een concilie te Constantinopel uit, dat den 5 May des jaars 553 de eerste zitting hadt: doch men kon Vigilius geenzins bewegen om 'er mede te verschynen. Ten laatste veroordeelde hy de drie Kapittelen op nieuw. Dus wan hy wederom de vriendschap van den keizer Justinianus, die hem met de zynen van Constantinopel liet vertrekken, wanneer hy naar Syracuza, in Sicilië, keerde, alwaar hy den 7 May des jaars 555 van de steen stierf. Hy heeft eenige brieven nagelaten. *Liberatus in Brev. Evagrius l. IV, c. 18. Nicephorus. Baronius. Ciaconius. Cave. Petrus de Marca Annot. ad Epist. Vigil. ad Eutychum. Norisius Dissert. de synodo. Jo. la Placette Observat. Eccles. Obs.* X. *Basnage Hist. de l'Eglise.*

St. VIGILIUS, bisschop van Trente, leefde in de IV eeuwe, en gaf zonderlinge blyken van zyne Godvrucht en geleerdheit. Hy schreef aan Simplicius van Milaan, of aan een anderen bisschop van dien naam over de marteldoodt van Sisinnius, Martyr en Alexander, die niet verre van Trente door de Heidenen waren om 't leven gebragt. Naderhandt kwam hy op de plaats, daar dit was geschied, en liet het beeldt van Saturnus omverre werpen, waar over de afgodendienaars zodanig geraakt waren, dat zy hem dood stenigden. Usuardus spreekt van Vigilius als van eenen, die onder de regering van den burgermeester Stilico, dat is in den jare 400, of 405, als een martelaar is gestorven. *Gennadius in Catal. c.* 37. *Honoratus Augustod. l.* II. *c.* 37. *Baronius. Vossius. Miraus.*

VIGILIUS, toegenaamt *Diaconus*, leefde in de V eeuwe, en schreef een Regel voor de monniken. Gennadius getuigt, dat deze Regel in alle vergaderingen van monniken gelezen wierdt, en in weinig woorden zeer klaarlyk het gehele leven der monniken behelsde. Dit komt overeen met een zekeren Regel, dien men by *Holstenius* vindt. *Gennadius de Script. Eccl. Du Pin.*

VIGINTIMILLIUS, (BERLINGHERIUS) geboortig van Palermo, en gesproten uit een markgraaflyk geslacht, bragt het zelve in groten luister door zyne voortreffelyke studien, waar door hy wel haast in groot aanzien geraakte. Hy was zeer welsprekend, en wierdt tot een lidt der *Academici Reaccensi* aangenomen, oeffenende daar benevens ook de dichtkunst. Hy stondt zeer in de gunst van de pauzen Clemens den VIII en Urbanus den VIII. Ook muntte hy uit in allerhande soort van ridderlyke oeffeningen, was sterk van ligchaam, kostelyk in kleding, en hieldt zich altydt zeer levendig en vaardig. Hy stierf in zyne geboortestadt den 24 November des jaars 1639, nalatende: *Paraphrasis in Psalterium Davidis, In Epistolas D. Pauli tres ad Romanos, In Epist. ad Corinthios, ad Timotheum*; enz. *Bibl. Sicula.*

VIGINTIMILLIUS (CAROLUS MARIA) wierdt geboren te Palermo den 20 Augusty des jaars 1576, en was zeer bedreven in de Godgeleerdheit, Philosophie, en in allerhande soort van wetenschappen. Alle geleerden hadden aan hem een groten vriendt, en hy zelf was zeer geacht by de groten, wanneer hy op 't laatst, na andere hoge bedieningen bekleed te hebben, onderkoning van Sicilië wierdt. Hy stierf den 25 Maart des jaars 1662, en liet na: *Dissertatio de stella crinita, quæ anno 1618 apparuit; De Horologiis tractatus; Antiqua & Nova Sicilia Topographia exactissima; Commentaria absolutissima in Cantica Canticorum; De Astrologia Tractatus; Discorsi, e lettioni accademiche sopra diverse questioni Philosophiche, Mathematiche, e Geometriche*; enz. *Biblioth. Sicula.*

VIGINTIMILLIUS, (JOHANNES) een vermaard redenaar en dichter, was uit een graaflyk geslacht gesproten, en wierdt geboren te Messina in den jare 1624. Hy was een lidt van verscheide akademiën te Napels en Sicilië, en doorreisde verscheide steden van Italië, om zyne kennis te vermeerderen. Wederkerende in zyn vaderlandt oeffende hy zich inzonderheit in de Philosophie, als mede in de wis-en landmeetkunde, was onvermoeid in 't lezen, en zocht alle oude gedenkstukken op, die van Sicilië handelden. Hy stierf te Palermo den 3 October des jaars 1665, oud 41 jaren, en liet na: *Poësie; De Poëti Siciliani Lirici libro secondo; De Poëti Siciliani Eroici libro terzo; Della parentela de Mamertini co' Romani, e Osservatione sopra i libri di Cicerone de Finibus*; en in handschrift: *Annales Siciliæ*; enz. *Biblioth. Sicula.*

VIGLIUS AB AYTA ZUICHEMUS. Zie ZUICHEMUS.

VIGNACOURT, (ADRIANUS) was de twee en zestigste grootmeester van Malta, zoon van Adrianus van Vignacourt, eerste kamerjunker van koning Henrik den IV en van Louise de saint Pettier. Hy wierdt geboren den 13 February des jaars 1619. Zyn oom Alphonsus de Vignacourt, grootmeester, verklaarde hem tot kommandeur. Vervolgens wierdt hy uit aanmerking zyner diensten tot opperthesaurier verklaart, en eindelyk den 24 July des jaars 1690 tot grootmeester, na de doodt van Gregorius Caraffa, die den geest nog niet gegeven hadt, wanneer hem alle ridders eenparig daar voor uitriepen. Hy zelf stierf den 4 February des jaars 1697. Zyn opvolger was Raimond de Perellos de Racaffut. *Francisca de Vignacourt*, zuster van dezen grootmeester, trouwde met Antonius Boyer, heere van Sainte-Genevieve-aux-Bois en Vellemoison, en baarde *Louisa Boyer*, gemalin van Annas, hertog van Noailles, Pair van Vrankryk, by wien ze onder andere kinderen baarde *Ludovicus Antonius*, kardinaal van Noailles, aartsbisschop van Parys, hertog van St. Cloud, enz.

VIGNACOURT, (ALPHONSUS VAN) de LIII grootmeester der orde van Malta. Hy volgde op Martinus Garces in den jare 1601, zynde te voren groot-gasthuismeester, en het hoofdt der Fransche natie geweest. Onder zyne regering veroverden en plunderden de Maltezer ridders de Turksche vestingen Lepanto, Lango, en Castelrosso, in Griekenlandt, nevens meer andere plaatsen, en maakten zeer vele Turken tot slaven. Hy bouwde vele torens en vestingen op de kusten van 't eilandt Malta, en liet een fraaie bron midden in de stadt Valette maken. Hy stierf in den jare 1622, en zyn opvolger was Ludovicus Mendes Vasconcellos. *Naberat.*

VIGNE, (N. DE LA) een beroemd geneesmeester van Vernon, in Normandië, wierdt genoodzaakt deze kleine stadt ter oorzake van de zware imposten te verlaten. Hy begaf zich derhalven naar Parys. Hier gaf hy in het collegie van den kardinaal le Moine lessen in de Rhethorykkunst. Kort daar na hervatte hy de geneeskunde, gevende een zonderlinge wetenschap der koortsen en middelen daar tegen te kennen. Hy schreef ook een klein traktaatje van de Dieet, doch het welk nooit in 't licht is gekomen. Hy was de vader van juffrouw de la Vigne, eene der schranderste van hare sexe in dien tydt. Want nog in hare tedere jeugdt kon ze zo fraaie vaarzen dichten, dat ze scheen door de Zanggodinnen opgevoed te zyn. Paulus Pelisson heeft in 't einde zyner Historie van de Fransche Akademie doen drukken haar zeer keurlyk gedicht tot lof des konings. Men heeft ook van hem verscheide zogenaamde Rustgedichten, van verscheide afsnydingen, zynde van de zelve maat en getal van regelen, by de Franschen *Stances* genaamt, tot lof van den Dauphin: doch deze zyn nog onder verscheide personen berustende, en nog niet gedrukt. Haar vader zeide doorgaans, als hy het onderscheidt tusschen deze zyne dochter en zyn zoon wilde te kennen geven, dat hy, menende een zoon te telen, eene dochter geteelt hadt, en in 't tegendeel in plaats van eene dochter een zoon. Doch de al te grote naarstigheit van juffrouw de la Vigne, en het gedurig zitten op haar kamer veroorzaakte, dat ze in den jare 1684 aan de steen stierf. Menage hadt veel met deze deugdzame en geleerde maagdt op.

VIGNES, (PETRUS VAN) een Duitsch rechtsgeleerde, kancelier van keizer Frederik den II, bloeide in de XIII eeuwe, en hadt de achting van schranderheit, welsprekendheit en geleerdheit. Hy deedt den keizer goede diensten in des zelfs gewigtige geschillen met twee pauzen, Gregorius den IX en Innocentius den IV. Onder andere geleerde werken schreef hy ook een traktaat, genaamt: *De potestate Imperiali.* Doch om dat hy een gezworen vyandt der voornoemde pauzen was, wisten het deze door hunne kreaturen dus te bestieren, dat hy beschuldigt wierdt als hadt hy des keizers geneesmeester willen omkopen om Frederik den II met vergift te doden. De keizer, hier van verwittigt, nam den medicynmeester, en den kancelier in verzekering, en beval, dat de laatstgemelde, na dat hem de oogen uitgestoken waren, van stadt tot stadt ten spektakel zou omgevoert worden. Doch hy te Capua in hechtenis zittende stiet zyn hoofdt uit wanhope tegen een pylaar aan stukken. *Volaterranus. Sigonius. Trithemius. Spon.*

VIGNIER, (NICOLAUS) een Burgundiër, van Bar aan de Seine geboortig, was uit een goed geslacht gesproten, hebbende een koninklyk advokaat tot zyn vader. Gedurende de binnenlandsche oorlogen van Vrankryk verloor hy, een Protestant zynde, alle zyne goederen. Hy begaf zich derhalven naar Duitschlandt, en begon aldaar als medicynmeester te practiseren. Wederkerende benoemde hem de koning tot een van zyne lysartsen, en verklaarde hem tot historieschryver van Vrankryk. Die van 't Pausdom beschuldigen hem, dat hy den paus de behoorlyke achting niet heeft gegeven, voorts pryzen zy hem van wegen zyne ervarenheit in de geneeskunde. Hy stierf in den jare 1596 te Parys, oud 66 jaren. Zyne schriften zyn: *Bibliotheque Historiale; Summarium Historia Francia; Les Fastes des anciens Hebreux, Grecs & Romains; Discours de la Noblesse; Royale famille des Capets; Histoire de la maison de Luxembourg; Traité de la Bretagne; Rerum Burgundicarum Chronicon; Histoire Ecclesiastique*, door zyne zonen Johannes en Nicolaus na zyne doodt in 't licht gegeven. *Thuanus. Gualterus. Sammarth. Elog. Sorel Bibliotheque. Teissier.*

VIGNIER (HIERONYMUS) wierdt in den jare 1606 te Blois, in Vrankryk, geboren. Zyn vader was Nicolaus Vignier, heere de la Motte, en zyne moeder Olympia le Blont. Eerst begaf hy zich tot de Rechten, en wierdt Licentiaat; voorts amptman te Beaugency, welke bediening hy met veel lof bekleed heeft. Maar aangezien zyne ouders belydenis deden van den Hervormden Godsdienst, en hy hen daar in weigerde te volgen, begaf hy zich in de orde der Karthuizer monniken. Doch deze levensaardt al te hard vindende, verliet hy de zelve, en ging over tot de Vaders van het Oratorie, en verdiende onder deze zo veel achting, dat hy superieur te Tours, naderhandt te Rochelle, te Lions, en eindelyk te Parys verklaart wierdt. Hy was in de Grieksche, Hebreeusche, Chaldeeusche en Syrische talen zeer ervaren, insge-

gelyks in de geslachtrekenkunde, in welke hy dikwils wierdt geraadpleegt. Hy doorreisde Lotharingen, Oostenryk, Luxemburg, Baden en de Elzas. Voorts was hy zeer verre gevordert in de penningkunde. Hy verzamelde ook een fraai kabinet, dat naderhandt de hertog van Orleans ontfangen heeft. Toen hy te Venetië was, ontdekte hy een eigen handschrift van den H. Fulgentius, dat hy met veel moeite afschreef, en hadt besloten het zelve in 't licht te geven, doch wierdt van de doodt verrast. In 't klooster van Clairvaux ontdekte hy twee stukken van Augustinus in handschrift, die nog nooit voorheenen gedrukt waren; waarom hy ze nevens een Concordantie der Evangelisten in 't licht gaf. Naderhandt leedt hy veel pyn aan een steen, en besloot zich door den vermaarden operateur Collot te laten snyden, niettegenstaande deze niet lang te voren omtrent prins Ferdinand van Lotharingen ongelukkig geweest was. Collot hadt het geluk, dat hy hem een steen van zeven oncen afhaalde, hoewel deze operatie den lyder een onuitsprekelyke smert veroorzaakte. Na dat hy wederom genezen was, begaf hy zich naar Chalons, en ondernam aldaar verscheide zaken te schryven, die hy te Parys wilde volbrengen. Doch hy was nauwlyks derwaarts gekomen, wanneer hy van de waterzucht en de derdendaagsche koorts wierdt aangetast, die hem den 14 November des jaars 1661 uit het leven rukte. *Perraults des hommes illustres.*

VIGNOLE, (Jacobus) of JACOBUS BAROZZI, een vermaard architect, leefde in de XVI eeuwe, en was van Bologne geboortig. Zyne zonderlinge lust tot de bouwkunde deedt hem een reize naar Rome ondernemen, alwaar hy zich in de kennis der oudheden by uitnemendheit oeffende, en onder het opzicht van Jacobus Meleghini, architect van paus Paulus den III, begon te arbeiden. Voornamentlyk las hy de werken van Vitruvius; was by de zamenkomsten der kenners en liefhebbers van de bouwkunde te Rome, en vorderde op deze wyze by uitstek in de architecture. Wanneer ter zelver tydt le Primatice op het bevel van François, koning van Vrankryk, naar Rome reisde, om standbeelden te kopen, en die te Belvedere af te tekenen, vondt deze niemandt tot zyne onderneming bekwamer als Vignole, die ook met Primatice naar Vrankryk keerde, alwaar hy het koninklyk slot te Fontainebleau mede bevorderde, en dat te Chambor tekende. Twee jaren daar na keerde hy weder naar Rome, alwaar hem de kardinaal Farnese het opzicht over zyn paleis Caprarola opdroeg. Hy heeft eenige schriften nagelaten; onder anderen een boek van de vyf delen der bouwkunst. *Academie des Arts.*

VIGNOLE, (Stephanus) genaamt *la Hire*, was een vermaard Fransch veldheer onder koning Karel den VII. Hy was uit het vermaarde huis der vryheeren van Vignole gesproten: want deze, uit Engelandt gebannen, namen hun verblyf in Languedok. Stephanus Vignier maakte zich door zyne oorlogsdaden beroemt. Hy noodzaakte den hertog van Bedfort de belegering van Montargis op te breken; begaf zich nevens den grave van Dunois en de vermaarde maagdt van Orleans derwaarts, en bragt veel toe tot de behoudenisse van koning Karel den VII. Hy stierf in den jare 1442 te Montauban. *Mezeray Hist. de France.*

VIGNON (Claudius) was een vermaard schilder, en geboortig van Tours. Hy stelde zich Michiel Angelo de Caravage ter navolginge voor, en schilderde verscheide keurlyke stukken. Zyne zonderlinge vaardigheit maakte, dat vele zich van zyne kunst bedienden, om welke alle te voldoen hy zyne handeling nog gemakkelyker maakte, hoewel minder kunstig; want hy mengde de verwen niet eerst, maar voegde telkens onder het schilderen nieuwe koleuren by het stuk, dat hy onder handen hadt. Dit maakte noodzakelyk, dat de oppervlakte der schilderyen ongelyk en hobbelachtig was. Waarom ook zyne stukken by liefhebbers niet zeer gezocht wierden; want hy wilde liever vele dan weinig goede maken. Voorts hadt hy een schrander oordeel, en kende den prys van voorname meesterstukken. Hy stierf in den jare 1670, in een hogen ouderdom.

VIGNON, (Maria) meesteresse, en eindelyk gemalin van François de Bonne, beruchte hertog van Lesdiguieres, naderhandt konnestabel van Vrankryk. Zy was met een koopman in zyde waaren te Grenoble, Ennemond Matel genaamt, getrouwt, en de gemelde hertog, opperbevelhebber van 't Dauphiné, in de genoemde stadt wonende, hadt insgelyks eene gemalin in 't leven. Des niettegenstaande onderhieldt hy met haar zo heimelyk als ook opentlyk gemeenschap, zelfs dat hy na de doodt zyner gemalinne haar in zyn paleis by zich nam, latende haar naar zeker landgoedt mevrouw de Morance noemen, en niet anders, dan of zy met hem getrouwt was, bedienen. Maar om dat zy gaarne opentlyk met hem wilde getrouwt zyn, en oordeelde, dat haar man zulk geluk mogt beletten, liet zy hem door zeker Savoischen overste, met name Alardo, vermoorden. Het Parlement van Grenoble liet terstondt dezen overste in hechtenis nemen. Doch Lesdiguieres ging in eigen persoon naar de gevangenis, en stelde hem op vrye voeten, onder voorwendsel, dat hy een bediende van den hertog van Savoje was, 't welk ook het Fransche hof goedkeurde, om dat het zelve in die onrustige tyden Lesdiguieres om zyn groot aanzien op allerhande wyze moest ontzien. Daar na kreeg Vignon van haren ruim zestigjarigen minnaar den tytel van marquisin van Trefort, en hadt zyn hert zodanig ingenomen, dat zy zo wel in staats-als huisselyke zaken alles by hem vermogt. Zelfs moest het de hertog van Savoje, Karel Emanuel de I, haar dank weten, dat Lesdiguieres, in weerwil van het hof, hem met een aanzienlyk leger tegen den gouverneur van Milaan te hulp kwam, waartegen de gemelde hertog van Savoje zyn best deedt, dat eindelyk in den jare 1617 Lesdiguieres door den aartsbisschop van Ambrun met Vignon plegtelyk trouwde, waar voor hy, om dat hy toenmaals den Hervormden Godsdienst nog toegedaan was, zich ook de kerkboete zodanig, als zy by de Fransche Protestanten was ingevoert, onderwierp. Lang voor hun trouwen hadt hy by haar twee dochters geteelt, namentlyk *Francisca* en *Catharina*. Behalven deze hadt hy gene kinderen dan eene dochter van zyne eerste gemalinne Magdalena. Met de laatstgemelde was Karel de I van Crequi, en des zelfs zoon, by haar geteelt, genoemt François de Crequi, graaf van Sault, in den jare 1620 met de halve zuster van gemelde Catharina getrouwt. Wanneer de zelve in het volgende jaar zonder kinderen stierf, en Karel van Crequi vreesde, dat hare oudste zuster Francisca een groot gedeelte der nalatenschap van 't huis van Lesdiguieres in eene vreemde familie mogt brengen, zocht hy eerst zynen zoon, den grave van Sault, te bewegen om met haar te trouwen; maar naderhandt zyne eerste gemalin, Magdalena, gestorven zynde, trouwde hy haar zelf, zynde de trouwbelofte, met den marquis van Mombrun aangegaan, weder vernietigt. Het hof van Rome hadt hier by veel te doen, dat men spotswyze te Rome zeide, dat een paus werk genoeg hadt, al deedt hy niet anders dan dispensatiën te geven voor die van Crequi en voor die van Lesdiguieres. Zommigen geven voor, zo dat in den tydt, toen de hertog van Savoje de hulp der Lesdiguieres 't meest van noden hadt, hy zich aanboodt te bewerken, dat de gemelde graaf van Sault met eene van zyne dochteren, en een zyner zonen met eene dochter van Vignon trouwden. *Hist. du Connet. des Lesdiguieres. Vittorio Siri Memoire Recondite Tom.* III. *Le Vassor Hist. de Louis* XIII.

VIGOS, een stedeke, met eene schone haven, in de Spaansche provincie Gallicie. Het legt tusschen de bisschoppelyke stadt Tuy en het stedeke Pontevedra aan den zeekant, heeft een goede en van natuur sterke haven, wiens mondt men alleen tusschen de hoogte van Bajonne en de eilanden kan passeren, om dat 'er vele zandbanken en klippen leggen, wordende daarom ook naast Corunna voor de voornaamste haven van Gallicië gehouden; maar het steedtje is met een slechten muur omringt, heeft een oud slot, op een hoogte leggende, en met 4 bastions versterkt, dat het echter niet lang kan houden; want het is door de Engelsche vloot onder het opperbevel van den ridder Joh. Norris in den jare 1598 zonder eenigen tegenstandt verovert, en naderhandt in brandt gestoken. De Franschen hebben het sedert wel laten versterken, doch konden niet beletten, dat de Engelsche en Hollandsche vloten onder de admiraals Rooke en Allemonde in die haven gingen leggen, en zich van de Spaansche zilvervloot, met al haren rykdom, meester maakten. *Colmenar Delices p.* 28. *Hamb. Hist. Remarquen* 1705. *p.* 153.

VIGUERIE, of VIGUERIA, is de naam van zekere landstreken, of afdelingen van landschappen, inzonderheit in Catalonië, Aragon, Valencië, Sardinië en Corsika, ook in Languedok, Provence, 't Limosin, en de omleggende provinciën, gebruikelyk. De naam komt af van 't Latynsche woordt *Vicarius*, nademaal over zo een gebiedt een magistraatspersoon gestelt was, staande onder de hoge overheit, en kunnende de minder verschillen der onderdanen beslissen. In Vrankryk wordt zo een magistraatspersoon *Viguier* genoemt, en de gouverneur van Marseille schryft zich *Gouverneur-Viguier*. Deze Fransche *Viguiers* kunnen dus ter eerster instantie in alle voorkomende verschillen recht doen, eenige weinige uitgenomen, die voor de Seneschallen en Baillifs moeten gebragt worden.

VIKARISSEN DES H. ROOMSCHEN RYKS. Aldus worden die genen genoemt, die by de afwezendheit of na de doodt van een keizer, en als 'er geen Roomsch koning is, het Ryk bestieren, tot zo lang 'er weder een ander keizer verkoren is. In Italië is het de hertog van Savoje, en zommigen willen den oorspronk daar van aan keizer Henrik den VII toeschryven. Maar men vindt in de Beyersche Kronyk van Burgundus, dat na de doodt van Henrik den VII vele over dit Vikarisschap van Italië twistten, waar onder Savoje mede wierdt gevonden; waarom anderen met meer waarschynlykheit den keizer Sigismundus den insteller van deze waardigheit noemen: hoewel dit alleen op Savoje ziet, tot dat eindelyk keizer Karel de V in den jare 1521 eenige landen, behalven Savoje, daar by voegde, van welken tydt af zy zich Vikarissen generaal des Roomschen Ryks genoemt hebben. Doch men moet niet denken, dat de hertogen van Savoje het Vikarisschap over gansch Italië hadden; aangezien het anderszins niet nodig was geweest, noch voor eene byzondere keizerlyke gunst hadt kunnen gehouden worden, dat naderhandt de keizeren Rudolph de II en Matthias nog eenige andere Italiaansche plaatsen daar by deden. Maar des niettegenstaande kantte zich de hertog geweldig daar tegen aan, wanneer keizer Ferdinand de III in den jare 1657 Karel den III, hertog van Mantua, in 't Vikarisschap van zyn hertogdom bevestigde, welk recht des zelfs voorvaderen reets in den jare 1433 van keizer Sigismundus, en in den jare 1631 van Ferdinand den II verkregen hadden. Savoje bragt ook te weeg, dat in den jare 1658 by de Leopoldinische kapitulatie de hertog van Mantua dit recht verloor, gelyk men zulks in de volgende kapitulatiën bevestigde, hoewel de hertog van Mantua nog altydt daar tegen protesteert. Naderhandt is dit verschil in zo verre beslist, toen hertog Ferdinand Karel van Mantua in den jare 1708 in den Ryksban wierdt gedaan. Het zelve recht hebben de hertogen van Milaan in hun landt verkregen, wordende het zelve reets van de tyden der keizeren Adolf van Nassau en Karel den IV af gerekent: want hoewel de laatstgenoemde in den jare 1372 Barnabas, toen vicomte of ondergraaf van Milaan, door den ban alle rechten en eischen weigerde, wierdt nochtans des zelfs opvolger, Johannes Galeacius, plegtig in het Vikarisschap herstelt. Maar wanneer het hertogdom van Mantua naderhandt aan Spanje gekomen was, hebben ook deze koningen het Vikarisschap bekleed. In den jare 1378 maakte keizer Karel de IV den toenmaligen Dauphin, Karel den VI,

VI. Vikaris generaal over het koninkryk Arelat, dat misschien met toestemming der Paltsgraven geschiedde, als tot welker Vikarisschap dat ryk, uit hoofde van een openbrief van koning Rupertus, in den jare 1401 gegeven, voormaals behoorde. Maar tegenwoordig is het niet meer alzo, doordien de kroon van Vrankryk dat ryk meest naar zich heeft getrokken. Echter heeft de heer *Ludewig*, in zyn zogenoemt *Verdedigt Orange*, het Vikarisschap van Arles den koning van Pruissen wegens Orange willen toeschryven.

In Duitschlandt zyn, uit krachte der gulde bulle, de keurvorsten van Saxen en van de Palts Vikarissen van het Ryk; de eerste in de landen van het Saxische Recht, als in Bohemen, Moravie, Silesië, de Lausnits, Sleeswyk, Holstein, Pomeren, de Mark Brandenburg, Meissen, Thuringen, Westphalen, Luneburg, en zo voorts in de opper-en neder-Saxische kreitsen, waar toe van eenigen, doch zonder grondt, Polen, Moskovië, Pruissen, Litthauwen, Lyflandt, en andere landen gerekent worden. Tot het Paltzische Vikarisschap behoort al het overige. Beide bestieren het Kamergerecht, hebbende een gemeen zegel. Het Collegie van den Ryks-hof-Raadt wordt alsdan gesloten, en het hofgerecht te Rothweil staat onder de Palts. Ieder van deze twee stelt in zyne residentie-stadt een Vikariaats-regering aan, voor welke alle zaken uit de daar toe behorende landen gebragt worden. Zy delen eerampten uit, maar vermogen geen opengevallen leen begeven; maar wel den eedt van getrouwheit den Ryksvazallen afnemen, en de lenen bevestigen. Als 'er een nieuwe keizer is verkoren, moeten zy den zelven rekenschap geven van al wat zy gedaan hebben, en hunne akten door hem laten bevestigen. Zommigen geven hen den tytel van Majesteit; maar zy hebben den zelven nooit willen voeren. De gelegenheit, by welke deze twee Ryksvikarissen zyn aangestelt, gronden eenigen op de verdeling des Ryks ten tyde der Carolingen in Frankenlandt en Saxen, zynde die spreekwyze volgens Witichindus Corbejensis gemeen, dat hy onder den naam van Franken en Saxen alle Duitsche volkeren verstaat; het welk daar van daan komt, dat Karel de Grote de Saxen wel heeft bedwongen, maar hen hunne afzonderlyke wetten laten behouden, terwyl de andere overwonnene Duitschers naar het recht der Franken moesten leven. Nademaal nu de twee gezegde Vikarisschappen in de gulde bulle uitdrukkelyk op de Rechten der Saxen gegrond zyn, schynt het, dat de zelve van die eerste verdeeling der Duitsche natie moeten afgeleid worden. Dit is zeker, dat reets lang voor de gulde bulle keizer Rudolph de I by zekeren openbrief, en naderhandt keizer Lodewyk van Beyeren mede in een openbrief het Vikarisschap van de Palts voor een zeer oud recht der Paltsgraven erkennen, waar mede zelfs de gulde bulle en de koning Rupertus in een openbrief overeenstemmen; dies men niet kan zeggen, dat de gulde bulle den grondt daar toe gelegt heeft. In de XVII eeuwe heeft keur-Beyeren tegen het recht van Vikarisschap der Paltsgraven geprotesteert: want toen Beyeren in den Boheemschen oorlog met het keurvorstendom van de Palts en het erfvoorsnydersampt, als mede met het Vikarisschap uitdrukkelyk beleent wierdt, de Paltsgraven by de Westphaalsche vrede herstelt, en het Vikarisschap in den leenbrief van keurvorst Ferdinand Maria in den jare 1652 uitdrukkelyk was uitgelaten, wilde de keurvorst van de Palts na de doodt van keizer Ferdinand den III het Vikarisschap als een gevolg van de herstelde keurwaardigheit aanmerken: Beyeren daarentegen hieldt staande, dat het Vikarisschap aan de aan hem gegevene keurvorstelyke waardigheit verknocht was. Beide de keurvorsten derhalven lieten hunne patenten opentlyk aanslaan. Beyeren drong ook door, dat Saxen het zelve voor zynen mede-Vikaris van 't Ryk erkende, en daar door den nieuwen keizer Leopold gelegenheit gaf de van Beyeren verleende akten, volgens gebruik, te bevestigen, waar door de zaak eenigzins ten voordeele van Beyeren uitviel. Daar op zocht men in den jare 1670 de zaak in der minne by te leggen, wordende eene beurtwisseling voorgestelt; doch men is daar omtrent tot geen besluit gekomen. Hoewel nu keur-Palts na de doodt van den keizer Josephus, wanneer de keurvorst van Beyeren in den Ryksban was gedaan, en de Beyersche keurwaardigheit wederom aan de Palts wierdt gegeven, het Vikarisschap met keur-Saxen waarnam, is nochtans het oude krakeel door de herstelling van den keurvorst van Beyeren door de Badensche vrede weder vernieuwt.

Wat voorts de vraag betreft, of ook in de afwezendheit des keizers buiten Duitschlandt de Vikarissen hun ampt moeten waarnemen, of dat de keizer daar toe een anderen stadhouder kan benoemen, daar omtrent wordt veel voor en tegen gesproken. Omtrent Savoje is het buiten twyfel, en de ondervinding heeft geleert, dat die hertogen alleen by 's keizers leven hun Vikarisschap oeffenen, wanneer de keizers niet in Italië zyn, dat in langen tydt niet gebeurt is. Maar in Duitschlandt vindt men van zeer oude tyden af, dat de keizers, naar Italië gaande, het bestier des Ryks alleen aan de Palts en Saxen hebben toevertrouwt. Om van de oude voorbeelden niet te gewagen, keizer Maximiliaan stelde in den jare 1515 keurvorst Frederik den Wyzen van Saxen aan tot Vikaris, of stadhouder generaal over gansch Duitschlandt, gelyk als ook keizer Karel de V zynen broeder, den koning Ferdinand, deedt. Doch zo wel de Palts, als Saxen hebben daar omtrent voldoening gekregen, waar door 't verschil tamelyk wel tot hun voordeel is uitgevallen, schoon de oude voorbeelden daar tegen zouden schynen te stryden. Evenwel beroept zich koning Ruprecht van de Palts in zyn patent van 't Vikarisschap uitdrukkelyk op zyn oud recht, toen de keizer Wenceslaus in Bohemen wierdt gevangen gehouden. *Churfurst Philippi Vicariats-verkundigung. by Lunig P. XV. Cent. 2. p. 54. Kregel de Vicariatu Sax. in casu absentia Imper. Stryk de Jure prasentia circa negot. Imp. Sweder de Jur. Palat. Rheni. Pfeffinger ad Vitriar. 1. t. 1. Sweder Theatr. Praetens. p. 707. Europ. Herold P. I. p. 160. Tolner H. P. c. 4. Frever. Orig. Pal. Gewold de septemvir. Lundorp. A. P. Schilter. P. I. t. 2. Leibnitz Cod. Dipl.* Zie ook op PALTSGRAAF AAN DEN RHYN.

VIKARISSEN VAN DEN PAUS is een zekere macht, die zommige pauzen aan deze of gene bisschoppen geven. Dus maakte paus Gregorius de Grote Virgilius, bisschop van Arles in het landt der Gaulen, tot zyn Vikaris, gevende hem het recht om brieven aan de bisschoppen te schryven, die eene reize buiten hun kerkstaat te doen hadden, om nevens twaalf andere bisschoppen over zware zaken te oordeelen, en om de bisschoppen van zyn vikarisschap te doen vergaderen. *S. Gregor. lib. V. Epist. 50, 52.*

VILILLA, een klein vlek in Aragon, niet verre van den zamenloop der rivieren Ysuela en Cinca, omtrent 4 mylen Noordwaarts van Fraga gelegen. Deze plaats is wegens een klok, die aldaar gevonden wordt, vermaard, van welke de Spaansche schryvers wonderlyke dingen verhalen, namentlyk, dat zy, zo dikwils het Spaansche ryk een ongeluk boven het hoofdt hangt, van zich zelf begint te slaan en te luiden. Zy is zeer grout, en door de Gotthen gegoten, die, als men voorgeeft, eenen der dertig zilverlingen, daar Christus voor wierdt verraden, daar onder hebben laten smelten. *Colmenar Delic. de l'Espagn. p. 653.*

VILLA DIEGO, een Spaansch vlek, gelegen in oud-Castilië, by den oorspronk der rivier Pizuerga, op de grenzen van Asturië en Leon. Zommigen nemen dit vlek voor der ouden *Morocca*, een stedeke in Cantabrië; doch anderen zoeken het te Fuen-Tibri, en nog anderen te Miranda de Ebro. *Baudrand.*

VILLACH, eene kleine stadt in opper-Karinthië, 4 mylen Westwaarts van Clagenfurth, by den zamenloop der rivieren Drau en Geyl, de welke men zegt ten tyde van Julius Cesar gebouwt te zyn. Keizer Henrik de II schonk haar aan zyne gemalinne Cunigunda, en deze wederom aan het bisdom van Bamberg, dat de zelve, nevens het omleggende landt, als nog bezit. In den jare 1359 wierdt zy, om dat zy tegen haren landsheer was opgestaan, van Frederik van Collonitsch belegert, stormenderhandt verovert, en, uitgenomen de kerk, geheel geslecht. In den jare 1523 brandde zy op eenige huizen na geheel af. De Bambergsche onder-Domheer resideert in het schone slot, het welk aldaar gevonden wordt. *Megiseri Annal. Carinth. Speneri Insign. l. II, c. 5. §. 5. Tromsd. Geogr.*

VILLA DE CONDE, eene middelmatige stadt in het Portugeesche landschap Interamnensis, tusschen Braga en Porto, aan den uitloop der rivier Akre gelegen. Zy heeft eene kleine haven, wiens mondt door eene met geschut bezet taras verdedigt wordt. De inwoonders geneeren zich meest met den vischvangst. *Colmenar Delices de Portugal p. 704.*

VILLA DE PRAGA, eene tamelyk volkryke stadt in het Açorische eilandt Tercera. De inwoonders geneeren zich meest met den akkerbouw. *Baudrand.*

VILLA DE LA REYNA, eene kleine stadt in 't Spaansche koninkryk Extremadura, op de grenzen van Andalusië, naby Ellerena, of Llerena gelegen. Zy heeft een goed slot, en is eene kommandery der ridderorde van St. Jakob. *Colmenar Delic. de l'Esp. p. 390.*

VILLAFLOR, eene kleine, maar fraaie stadt in 't Portugeesche landschap Transmontana, tusschen Villa-Real en Torre de Moncorio gelegen. *Colmenar Delices du Portug. p. 719.*

VILLA FRANCA, de voornaamste stadt in het eilandt Tercera, is een zeer schone plaats, ryk aan wyn en koorn. Zy wierdt in den jare 1597 door de Engelschen zonder tegenstandt ingenomen en geplundert, waar door zy veel buit maakten.

VILLA FRANCA, eene kleine, maar fraaie stadt in het landschap Guipuscoa, aan den oever der rivier Oria.

VILLA FRANCA, eene kleine stadt op de grenzen van oud-Castilië, en van 't Spaansche Extremadura, by de rivier Tormes, in eene zeer vruchtbare landsdouwe gelegen. Daar wordt ook goed laken gemaakt.

VILLA FRANCA, eene middelmatige stadt, gelegen in het Spaansche koninkryk van Leon, op de grenzen van Gallicië, by de rivier Burrina, in een dal, van hoge bergen omringt.

VILLA FRANCA, een vlek in 't Portugeesche landschap Extremadura, tusschen Lissebon en Alenguer, aan den regter oever van de Tajo, in eene landstreek, die zeer ryk van vee is. *Colmenar Delices de l'Esp. & du Portug. p. 87, 213. 246. 747.*

VILLA FRANCA, eene kleine stadt in het graafschap Nizza, nevens eene vrye haven, in welke gemeenlyk de galeien des hertogs van Savoje leggen. Daar is ook, om de haven te verdedigen, eene afzonderlyke vesting, naar den kant van de zee gebouwt. Men zegt, dat deze plaats in den jare 1295 gebouwt is. In den jare 1415 zyn paus Benedictus de XIII. keizer Sigismundus, de koning Ferdinand van Aragon, als mede in den jare 1538 keizer Karel, paus Paulus de III, en François de I van Vrankryk persoonlyk aldaar by malkander gekomen. In den jare 1691 veroverde de Fransche generaal Catinat deze plaats; doch zy wierdt by de vrede, in den jare 1696 te Turin gesloten, den hertog van Savoje weder ingeruimt. In den jare 1705 namen de Franschen deze stadt weder in, doch gaven ze by de Utrechtsche vrede weder over. *Zeilerus. Schauplatz des krieges in Italien.*

VILLA FRANCA DE CONFLENT, in 't Latyn *Villa Franca Confluentum*, eene tamelyk goede en sterke stadt in het graafschap Roussillon, aan de rivier de Tet. Een grote landstreek, palende aan 't Pyreneesche gebergte, aan het landschap Serdagne, en aan het gebiedt van Perpignan, heeft daar van zynen naam gekregen.

VILLA FRANCA DE PANADES is de naam van eene Viguerie, of landschap in Catalonië, dat van den eenen kant aan de Mid-

Middelandſche zee, en van den anderen kant aan het gebiedt van Tarragona, Monblank, Cervera, Manreſa, en Barcellona paalt. In het zelve leggen verſcheide goede vlekken, onder welke vooral zyn *Torra de Barra* en *Igualada*, en zeer vele dorpen. De voornaamſte plaats hiet ook als de Viguerie, en is eene tamelyk grote met muren omringde ſtadt, 4 Duitſche mylen van Barcellona, en iets verder van Tarragona gelegen. Men houdt daar voor, dat de Karthaginenzen deze plaats gebouwt, en haar den naam van hare hoofdſtadt gegeven hebben. *Colmenar Delices de l'Eſp. p. 599.*

VILLA DE GELESIA, eene kleine ſtadt in Sardinië, aan de Weſtzyde, niet verre van de zee gelegen. Zy heeft een bisdom, dat onder den aartsbiſſchop van Cagliari ſtaat. *Baudrand.*

VILLAGOSWAR, eene kleine ſtadt, nevens een ſterk ſlot, in opper-Hungarië, gelegen op de grenzen van Zevenbergen, tien mylen van Giula ten Ooſten. *Topogr. Hung.*

VILLA, (GUIDO, MARKGRAAF VAN) geboortig van Ferrara, een beroemd generaal. Hy kwam zeer jong aan 't hof van Karel Emanuel den I, hertog van Savoje, en toonde, toen hy nauwlyks de wapenen kon voeren, in het beleg van Aſti zo grote dapperheit, dat hem de gemelde hertog daar voor, als mede wegens eene ontfangene wonde, het markgraafſchap van Cigliana tot een vergelding ſchonk. In de treffens by la Motte en Lucedio kweet hy zich insgelyks zo wel, dat hy gouverneur der edelen en der hertoglyke vazallen wierdt gemaakt. Hy veroverde de ſteden Alba en San Damiano na een dappere tegenweer van de bezetting, en Trino nam hy in, na dat hy in eigen perſoon de pallizaden voor de poort hadt beklommen. Gedurende den oorlog van den hertog tegen de Genuezen hielp hy veel tot de verovering van Otaggio, Gavi en Savignona, tot den beruchten aftocht van den prins Victor Amadeus by Beſtagno, in de verdediging van Aſti en Verua, als mede tot het veroveren van Ponteſtura en Moncalvo. Wanneer de koning van Vrankryk, Lodewyk de XIII, den pas van Suza zocht te vermeeſteren, weerde hy zich ongelooflyk dapper, en hadt het geluk, dat wanneer hy zich van zyne ontfangene wonden in de gemelde ſtadt Suza liet genezen, dat de genoemde koning, de kardinaal van Richelieu, als mede andere prinſſen en vyandelyke generaals hem bezochten en zeer roemden. Hertog Karel Emanuel toonde hem insgelyks zyne dankbaarheit, hem vergunnende, dat hy het Savoiſche wapen by het zyne mogt voegen. Na dat in den jare 1630 Victor Amadeus de I de regering van Savoje hadt aangevaard, diende hy hem niet minder getrouw dan voorheen zynen vader, eerſt tegen de Franſchen, en daar na tegen de Spanjaarden. Tegen de laatſtgemelde hielp hy den hertog Odoard van Parma, en gelyk als hy by zynen optocht met geweldt over de rivier Serivia den toegang door het Milanees opende, de vyandelyke ruitery in wanorder bragt, en het ſlot San Giovanni in het Picentyniſche innam, zo kwam hy ook, niettegenſtaande alle beletſelen, gelukkig weder in Piëmont. Hy ſtreedt tegen Don Martin van Aragona met geen minder geluk dan dapperheit, en in den gelukkigen ſlag by Mombaldone was hy altydt in 't vuur. Den grave van Harcourt hielp by Caſal ontzetten. Daar na hernam hy de ſtadt Ceva, en veroverde in den ſelfſten winter Moncalvo. Uit aanmerking van zo vele roemruchtige daden maakte hem de koning van Vrankryk generaal luitenant over zyn leger in Italië onder den prins Thomas van Savoje, wanneer hy zyne bekwaamheit nog meer aan de wereldt liet zien. Paus Urbanus de VIII begeerde hem, als een geboren vazal der kerke, tot zynen generaal in den twiſt over het hertogdom van Caſtro. Eindelyk, wanneer hy in den jare 1648 nevens den hertog van Modena, die toen de Franſche troepen als generaliſſimus geboodt, en nevens den maarſchalk van Pleſſis-Pralin tot de voorgenome belegering van Cremona eenige orders hielp geven, wierdt hy door een kanonkogel gedood. Men roemt onder anderen van hem, dat hy zeer milddadig tegen de armen, en tegen ieder zeer heuſch is geweeſt. *Lor. Craſſo Elogii di Capit. illuſtri p. 248.*

VILLA HERMOSA, eene kleine ſtadt in het Noorder gedeelte van 't Spaanſche koninkryk Valencië, op de grenzen van Arragon, aan de rivier Millas gelegen. Johannes de II, koning van Arragon en van Navarre, verhief deze plaats in den jare 1470 tot een hertogdom, ten gevalle van zynen natuurlyken zoon, Alphonſus. Na hem kwam zy, door zyne eenige dochter *Maria*, aan haren gemaal, den prins van Salerno, uit den huize van Sanſeverino. Naderhandt viel zy het geſlacht van Borgia te beurt. Alzo zy het met den koning van Spanje, Karel den III, hadt gehouden, wierdt zy in den jare 1707 door de troepen van Philips den V uitgeplundert. *Colmenar Delices de l'Eſp. p. 569.*

VILLA JESUS, eene kleine ſtadt op het eilandt Cebu, in Aſië, met een bisdom, dat onder den aartsbiſſchop van Manilla behoort. Zy wordt ook *Nova Caceres* en *Nombre de Jeſus* genoemt. *Baudrand.*

VILLALPANDUS, (JOHANNES BAPTISTA) geboortig van Cordua, was een geleerd Jeſuit, en zo wel in de Godgeleerdheit, als in de wiskunde zeer ervaren. In den jare 1596 gaf hy te Rome uit Aantekeningen over de XXII laatſte hoofdſtukken van den Propheet *Ezechiël*, in drie ſtukken in folio, en ſtierf aldaar in den jare 1608, in den ouderdom van 56 jaren.

VILLA LOYSA, eene kleine ſtadt in 't koninkryk van Valentië, aan de Middelandſche zee, 5 mylen van Alikante in 't Noorden gelegen.

VILLA MARTIN, eene kleine ſtadt in het koninkryk van Leon, 4 mylen van Burgos.

VILLA MAYOR, eene kleine ſtadt in de Portugeeſche provincie Beyra, aan de rivier Coa, 5 mylen van la Guarda.

VILLA MAYOR, eene andere kleine plaats in Arragon, niet verre van Saragoſſa gelegen. *Baudrand.*

VILLANDREAU, in 't Latyn *Villandrada*, een kaſteel naby Bourdeaux, niet verre van 't landſchap Guiënne. Men gelooft, dat het van paus Clemens den V geſticht is. Het wierdt in den jare 1592 door de Ligiſten overrompelt; doch de maarſchalk van Matignon hernam het nog in het zelve jaar, hoewel met verlies van veel manſchap. *Thuanus. Mezeray.*

VILLANI, (JOHANNES) geboortig van Florence, heeft in de Italiaanſche tale eene Algemene Geſchiedenis geſchreven, van *Nimrod* af tot het jaar 1348, in welk jaar hy overleden is. Zyn broeder *Mattheus* heeft de zelve vervolgt, en des laatſten zoon heeft aanmerkingen daar over gemaakt. *Ugolinus Verrinus Florent. illuſtr. Bellarminus. Zeilerus de Hiſtor.*

VILLA NOVA, eene kleine ſtadt in 't Portugeeſche landſchap Interamnenſia, aan den uitloop der rivier Douro, tegen over de ſtadt Porto gelegen. Zy behoort den biſſchop van Porto toe. *Colmenar Delices du Portug. p. 707.*

VILLA NOVA, een ſtedeke in 't Kanton Bern, boven in 't gebiedt van Lucern gelegen; was oudtyds by de Romeinſche ſchryvers onder den name van *Penne* of *Penni Lucus* bekend.

VILLA NOVA, een luſtplaats niet verre van Warſchau, in Polen, door koning Johannes Sobiesky gebouwt, daar hy ook den 17 Juny des jaars 1696 is overleden. Uit krachte der Poolſche grondwetten, waar door de koningen geen eigendom van onroerende goederen mogen hebben, waren de Polen eerſt zeer daar tegen.

VILLA NOVA. Zie VILLE NEUVE.

VILLA NOVA DE CERVEIRA, eene kleine ſtadt in de Portugeeſche provincie Interamnenſis, niet verre van den uitloop der rivier Minho in de Atlantiſche zee, regt tegen over het Spaanſche fort de la Conception in Gallicië gelegen. Zy is met een tamelyk goeden muur, vier baſtions, en eenige andere veſtingwerken, als mede met een gracht voorzien. Daar benevens heeft zy een ſchoon groot fort met 5 baſtions, dat buiten de muren op eene hoogte gebouwt is. *Colmenar Delices de Portug. p. 701.*

VILLA NOVA DE PORTI MAON, een kleine plaats, met eene zeer goede haven, in het Portugeeſche koninkryk Algarbië, naby de ſtadt Lagos gelegen. Deze plaats, of de niet verre van daar leggende haven *Alvor* is der ouden *Portus Hannibalis* geweeſt, *Colmenar Delices du Portug. p. 813.*

VILLANOVANUS. (ARNOLDUS) Zie ARNOLDUS VAN VILLANOVA.

VILLA NUOVA, bygenaamt *d'Aſti*, eene fraaie en tamelyk ſterke ſtadt in het Piëmonteeſche graafſchap Aſti, op de grenzen der beide landſchappen Chieri en Carmagnoola. De burgers van de ſtadt Aſti hebben haar eerſt op de puinhopen van verſcheide kleine plaatſen gebouwt, en daar van heeft zy den gemelden naam ontfangen. *Schoupl. des krieges in Italien p. 155.*

VILLAPANDES, (CASPARUS) Doctor in de Theologie op de univerſiteit van Alcala, was geboortig van Segovia, eene ſtadt in Spanje. Hy wierdt tot het concilie van Trente gezonden, alwaar hy een werk voor 't Roomſch-Katholyke geloof tegen de zogenaamde ketters ſchreef. Hy heeft verſcheide werken nagelaten; onder anderen: *Controverſia fidei*, te Venetië gedrukt; *Oratio, quod non ſit Laicis calix permittendus*; *Oratio de nomine Jeſu, ad Synodum Tridentinam*, gedrukt in de jaren 1562 en 1563; *Commentarii in Organum & Phyſicam Ariſtotelis*, gedrukt te Alcala; *Apologia Ariſtotelis de immortalitate animorum*; *Commentarius rerum in Conciliis Toletanis geſtarum*, gedrukt te Alcala in den jare 1570. *Biblioth. Hiſp.*

VILLAPANDES, (LUDOVICUS) een Spanjaardt, van de orde van St. Franciſcus, leefde in den jare 1564, en bragt de Indiaanſche taal tot zekere regelen der ſpraakkunſt, volgens welke men in ſtaat is om de zelve zonder veel moeite te begrypen. *Bibl. Hiſp.*

VILLA REAL, in 't Spaanſche koninkryk Valentië, aan den oever der rivier Millas, of Mijares, omtrent een myl van de zee gelegen, was eertyds eene kleine, maar fraaie ſtadt, met een goeden muur, ook met torens en wallen voorzien, hebbende omtrent 800 burgers. In den Spaanſchen ſucceſſie-oorlog verklaarde zy zich voor Karel den III, maar wierdt naderhandt in den jare 1706 door den generaal de las Torres van koning Philips den V geplundert, verbrand, en geſlecht, wordende de meeſte burgers gedood. *Colmenar Delices de l'Eſp. p. 568.*

VILLA REAL, eene ſtadt in het Portugeeſche landſchap Tra los Montes, niet verre van de ſtadt Lamego, tuſſchen twee kleine rivieren, Corgo en Ribera genaamt, gelegen. Koning Alphonſus de V ſchonk haar den tytel van graafſchap in den perſoon van *Ferdinand de Noronha*, wiens vader Alphonſus, graaf van Gijon, de natuurlyke zoon van koning Henrik den II was. Koning Johannes de II verhief den tweeden graaf van die plaats, *Don Pedro de Meneſes*, tot markgraaf, en de koning van Spanje, Philips de II, zynde ook koning van Portugal geworden, verhief den markgrave *Manuel de Meneſes* tot hertog van Villa Real. Om dat de zelve gene kinderen naliet verviel deze plaats weder als een markgraafſchap aan *Michiël de Meneſes*, dien Philips hertog van Caminha maakte. *Manuel de Faria y Souſa Epit. de las Hiſt. Portugueſ. P. III. c. 13. 14. 19. 20. P. IV. c. 2. 10. Colmenar Delices de Portugal p. 568.*

VILLA REAL, (EMANUEL FERNANDEZ) conſul der Portugeeſche natie te Rouaan, ſchreef *Du Cheſne* uit, en maakte een boek, waar in hy aannam te bewyzen, dat de kardinaal Richelieu door het huis van Laval met de koningen van Caſtilië en Portugal verwant was. Hier voor gaf hem die eerzuchtige kardinaal een jaarlykſche wedde. De tytel van het gemelde boek is: *El Politico Chriſtiano, o Diſcorſo Politico de la vida, actiones del Cardinal de Richelieu.* Hy ſchreef nog een ander boek, genaamt *An-*

ri-Caramuel ; o Defensa del manifesto del Reino de Portugal. Dit boek wierdt tegen Caramuel geschreven: doch Villa Real wierdt ten laatsten op de beschuldiging, dat hy een Jood was, te Lissebon verbrand. *Nic. Ant. Bibl. Hisp. Bayle.*

VILLARET, (FULCO DE) de XXV grootmeester der orde van St. Jan van Jeruzalem, onder wiens regering de orde zich in het eilandt Rhodus vestigde. Hy volgde in den jare 1308 op Wilhelm de Villaret, nam terstondt na zyne verkiezing voor het eilandt Cyprus te verlaten, om geen misnoegen aan den koning te geven, en besloot het eilandt Rhodus te veroveren, dat de Saracenen vermeestert hadden. Om dit gemakkelyker uit te voeren ging hy by keizer Andronicus den II. die hem met dit eilandt beleende. Zynde door paus Clemens den V, te Avignon residerende, bevestigt, rustte hy eene machtige vloot uit, joeg de Saracenen in den jare 1309 uit Rhodus, en nam nog verscheide andere eilanden in den Archipel in. Hoe dit eigentlyk geschiedde weet men niet met zekerheit te zeggen; men geeft echter voor, dat sommige ridders, in schaapsvellen gekleed, onder eene kudde schapen, die in een donkeren nacht in de stadt wierden gedreven, mede ingeslopen waren. Zo haast als zy daar in waren gekomen, overvielen zy de wachten, en bemachtigden de poorten, dat het digt daar by staande leger kon intrekken. Daar op wierdt het ordenskonvent derwaarts verplaatst, en zy de ridders van Rhodus genoemt. De Turksche keizer Ottoman de I belegerde dit eilandt in den jare 1310, voor dat nog de stadt versterkt was; maar de grootmeester verweerde zich dapper, en dwong de Turken met hulp van Amadeus den IV, grave van Savoje, het beleg op te breken. Kort daar na gaf paus Clemens de V de ridders van Rhodus alle de goederen, die de Tempelheeren toebehoorden, welker orde in den jare 1311 op 't concilie van Viënne, in 't Dauphiné, wierdt afgeschaft, hoewel zy de zelve van den koning van Vrankryk met groot geldt moesten kopen. De zelve paus hadt niet lang te voren het hospitaal van St. Sanson van Constantinopel, leggende in de stadt Corinthus, in Griekenlandt, met de orde der ridders van Jeruzalem vereenigt, zynde zulks op 't aanhouden van den grootmeester en met bewilliging der broederen van die orde geschied. Na vele roemwaardige daden wierdt deze Villaret beschuldigt, dat hy het welwezen der orde niet ter herte nam, maar zich zelf zocht te verryken. Hier uit ontstondt een openbare opstandt, zodanig, dat de ridders onder malkander eene vergadering hielden, een Kapittel oprechtten, den grootmeester afzetten, en in des zelfs plaats Mauritius de Pagnac verkozen; en vermits ieder van hen beide grootmeester wilde zyn, benoemde de paus Gerard de Pins tot vikaris generaal. De twist duurde 5 jaren lang, tot dat Mauritius de Pagnac stierf, namentlyk in den jare 1321. Daar op wierdt de grootmeester de Villaret wederom herstelt; doch hy deedt 2 jaren daar na vrywillig afstandt van dit ampt, en kwam weder in Provence, daar hy in den jare 1325 overleedt. Zyn opvolger was *Elion de Villeneuve*, die in den jare 1323 wierdt verkoren. *Bosio. Naberat.*

VILLARET, (WILHELM DE) de XXIV grootmeester van de orde van St. Jan van Jeruzalem, toen op het eilandt Cyprus. Hy was prioor van St. Gilles in Provence, toen hy in den jare 1296 tot opvolger van Odo de Pins verkoren wierdt. Ten tyde van dezen grootmeester wierdt de grootmeester der Tempelheeren, nevens een groot getal ridders van die orde gevat, en veroordeelt om verbrand te worden. Dit geschiedde in den jare 1308. Wilhelm van Villaret stierf in het zelve jaar, na dat hy verscheide fraaie standbeelden hadt opgerecht. Zyn opvolger was *Fulco de Villaret*, van wien zo even is gesproken.

VILLA RICCA. Zie ALMERICA.

VILLARNOUL, een oud huis, onder de voornaamste edelen van Vrankryk, met dat van JAUCOURT vereenigt. Dit laatstgemelde is insgelyks een zeer oud en adelyk huis, zynde vermaagschapt aan de hertogen van Burgundië. Het stamslot staat in neder-Champagne, in het dal Aube, een myl van Bar, en is gelegen in 't bisdom van Langres. Het is voorzien met negen hoge torens, en heeft vele blyken van een gryze oudheit. *Johanna van Jaucourt*, weduwe van Johannes de Blanzay, ridder, heere van Blanzay, was de eenige dochter van *Erard van Jaucourt* den ouden, heere van Jaucourt, en van Johanna de Plancy. Wanneer deze Erard by de deeling met zyne broeders *Poincars* en *Richard* den 29 January des jaars 1315 heer van Jaucourt geworden was, stelde hy by zyn uitersten wil zyne eenige dochter tot erfgename van het kasteel, landt en heerlykheit van Jaucourt. Doch zy, haar recht niet kunnende staande houden, verkocht het kasteel met den aankleven van dien in den jare 1369 aan Philippus, zoon des konings van Vrankryk, zynde hertog van Burgundië. Het blykt uit vele opschriften, zo oud, dat ze naauwlyks kunnen gelezen worden, dat het kasteel Jaucourt eertyds is bezeten geweest by den hertog van Burgundië, naderhandt by Johanna d'Albret, en eindelyk by den koning van Navarre. Men toont zelfs in de parochiekerk van Jaucourt een overblyfsel, zynde een stuk van 't gewaande H. kruis, in een goud doosje, waar op met oude Gotthische letteren staat: JOHANNA D'ALBRET, DOMINA DE JAUCOURT.

Toen Henrik de IV Beaufort tot een hertogdom en Pairschap verhief, ten gevalle van Gabriëlle d'Estrees, voegde hy Jaucourt daar by, onder zich hebbende achttien vlekken en dorpen. Jaucourt is een onmiddelbaar leen van den koning. De naam van PETRUS is zeer gemeen, en gelyk als bemind geweest in de familie van Jaucourt. Doch om zich omtrent de langdurige erfvolging te bekorten, PETRUS, zoon van PETRUS *de Jaucourt*, nam in den jare 1355 den naam van *Dinteville* aan, behoudende nochtans de wapens van Jaucourt; en de heeren van DINTEVILLE zyn uit het huis van Jaucourt gesproten. Men vindt by *Camusa* in zyne *Melanges Historiques* de geslachtlinie dezer heeren. Hy maakt gewag van eenen PETRUS *de Jaucourt*, heere van Dinteville, in den jare 1371: ook getuigt hy, dat FRANCISCUS *de Dinteville*, ambassadeur te Rome, en JOHANNES *de Dinteville*, ambassadeur in Engelandt, in den jare 1531 uit een en het zelve huis van Jaucourt gesproten zyn, en dat beide die huizen eenerlei wapens hebben. JOACHIM *de Dinteville*, luitenant generaal onder koning Henrik den IV in Champagne en Brie, bewees elf generatien van zyn geslacht, waar onder de namen van Jaucourt en Dinteville met hunne tytels verscheide malen voorkwamen.

De *Jaucourts* aan de eene, en de *Dintevilles* aan de andere zyde zyn aan grote huizen vermaagschapt geweest, en hebben aanzienlyke bedieningen bekleed. In den jare 1278 trof PETRUS *de Jaucourt* een vergelyk met Aulais de Jaucourt, zyne zuster, over de roerende en onroerende goederen van wylen ERARD, heere van Jaucourt, hun beider vader en moeder. In den jare 1292 stondt Philips, koning van Vrankryk, een verponding aan PETRUS *de Jaucourt* toe. Den 19 January des jaars 1315 geschiedde een gerechtelyke en minzame deeling tusschen ERARD, ridder, heere van Jaucourt, POINCARS, en RICHARD, gebroeders, en zamen kinderen van PETRUS, ridder, heere van Jaucourt, nopens de nagelatene goederen van hun vader PETRUS, en wylen vrouwe JOHANNA, hunne moeder.

ERARD hadt maar een eenige dochter, genaamt JOHANNA *de Jaucourt*, by zyne gemalinne Johanna de Blanzay, die alle zyne goederen nevens het kasteel Jaucourt erfde; doch verkocht het in den jare 1367 aan den hertog van Burgundië, gelyk reets gemeld is. POINCARS stierf zonder erfgenamen na te laten.

RICHARD, de laatste, trouwde in den jare 1318 met Maria de Villarnoul in Burgundië. Deze nu zyn de stam van den naam en de wapens van JAUCOURT DE VILLARNOUL. Zy teelden PHILIPS *de Jaucourt*. Deze Philippus nevens Odes de Grance trok dag en nacht tot het ontzet van Chalons, dat Petrus d'Andelee in den jare 1359 by verrassching zou hebben ingenomen, ten ware deze twee dappere ridders niet in tyds waren toegeschoten, gelyk *Froissard* getuigt. Johannes de Dreux, heere de Beu de Bagnaux en de la Chapelle, trouwde in den jare 1368 met vrouwe Johanna de Blanzay, weduwe van ERARD *de Jaucourt*, by welke hy geen kinderen verwekte. PHILIPPUS *de Jaucourt*, van wien Froissard gewag maakt, was de zoon van RICHARD *de Jaucourt*, en van MARIA DE VILLARNOUL. Hy trouwde in den jare 1370 met Isabelle de Beauvoir de Chatelu, weduwe van Girard de Bourbon, heere van Momperoux. Deze hebben kinderen verwekt. De twede, genaamt GUIDO, wierdt de oudste van de familie. Philippus, hertog van Burgundië, zoon van den koning van Vrankryk, gaf hem en zynen erfgenamen, uit aanmerking zyner getrouwe diensten, in erffelyke bezittinge een gedeelte van het huis Villarnoul, dat hy van zyn oom Eudes, hertog van Borgundië, hadt ontfangen, mits het van hem als een leen geheven wierdt. PHILIPPUS van Jaucourt maakte zyn testament in den jare 1392, waar by blykt, dat hy vele goederen bezat: ook ziet men uit zyne geestelyke donatien, dat hy, naar den aardt van die tyden, niet ongodsdienstig geweest is.

GUIDO *van Jaucourt*, thans de oudste der familie, trouwde met Johanna de Damas in Burgundië, by welke hy teelde *Philibert*, *Philippus*, *Wilhelmus*, en *Antonette* de Jaucourt.

PHILIBERT *de Jaucourt*, ridder, heere van Villarnoul, Vaux, Marcaux en Riviere, trouwde met Agnes de la Tremouille, dochter van Petrus de la Tremouille de Doors, weduwe zonder kinderen, in den jare 1462. Deze maakte by uiterste wille in den jare 1488 twee derde deelen van hare goederen aan Agnes du Plessis, gemalinne van Johannes de Jaucourt, heere van Villarnoul, neef van Philibert, haren overleden man; het overige derde deel aan Margareta de la Tremouille, zyne nicht, gemalinne van den heere de Crevecoeur, en hare erfgenamen. Dit testament wierdt by een arrest van 't Parlement den 28 January des jaars 1508 bevestigt. Zyn jongste zoon, *Wilhelm de Jaucourt*, teelde hy Johanna, zyne twede gemalinne, *Johannes de Jaucourt*, genaamt *Digoine*. Hunne zuster *Antonette* trouwde met Thibaut du Plessis, ridder, heere van Chevigny, en baarde eenige dochters.

ANTONETTE *de Jaucourt* gaf uit aanmerking van haren naam hare oudste dochter Agnes du Plessis haren neve *Johannes de Jaucourt* ten huwelyk; en ten gevalle van dit huwelyk maakte Agnes de la Tremouille, weduwe van Philibert de Jaucourt, twee derde deelen van hare goederen aan Agnes du Plessis, waar over een zwaar proces ontstaan is, dat door 't bovengemelde arrest van 't Parlement beslist wierdt.

JOHANNES *de Jaucourt*, genaamt *Digoine*, teelde by Agnes du Plessis, zyne gemalinne, AUBERTUS en *Hugo de Jaucourt*. Hy was Raadt en kamerheer van Karel, hertog van Burgundië. Doch in den jare 1476 tradt hy in dienst van koning Lodewyk den XI, en erlangde die zelve bediening. Daarenboven verklaarde hem het gouvernement van Auxerre opperschout van Dijon, nevens 500 guldens jaarlyksche wedde. Maria van Burgundië, in plaats van met Karel den VIII te trouwen, die de zoon was van koning Lodewyk den XI, gelyk men meende, trouwde te Gent met Maximiliaan, Roomsch koning, zoon van keizer Frederik den III. Dit huwelyk was oorzaak, dat Johannes de Jaucourt al zyne hope verloor, die hy geschept hadt, toen hy in dienst van koning Lodewyk den XI tradt; waarom hy Maria als zyne souveraine aanmerkende, in haren dienst overging, en van Maximiliaan met opene armen ontfangen wierdt. Deze verklaarde hem tot zyn Raadsheer en opperhofmeester. Lodewyk de XI, hier door verbittert, nam Agnes du Plessis, gemalinne van Johannes de Jaucourt, nevens hare zonen, Aubertus en Hugo, in verzekering, als schuldig aan gekwetste majesteit, nemende voorts alle hunne goederen in beslag. Doch de doodt van Maria, voorgevallen te Gent den 4 Maart des

jaars 1482, beroerde de zaken van Maximiliaan niet weinig. Die van Gent verklaarden zich voogden over haar zoon en dochter. De Staten van Vlaanderen, verlangende de vrede met den koning van Vrankryk, wierdt die in den jare 1482 door Maximiliaan getekent.

JOHANNES *de Jaucourt*, die geen voordeel door die vrede genout, gelyk de anderen, bleef de belangen van den ongelukkigen Roomsch koning aankleven; en Maximiliaan, in erkentenisse zyner getrouwe diensten, verklaarde hem tot commissaris generaal over alle zyne krygsmachten, die hy naar Burgundie zondt, met volmacht om in zyn naam, en in dien van den aartshertog zyn zoon, zo veel manschap te lichten, als hy nodig oordeelde. Lodewyk de XII, thans koning van Vrankryk, trouwde met Anna van Bretagne, hoorde met genegenheit het verzoek, dat hem wegens Johannes de Jaucourt gedaan wierdt, en stondt hem toe weder te keren tot zyne familie, waar toe Maximiliaan op het aanhouden van Agnes du Plessis eindelyk zyne toestemming gaf. Ook hadt Lodewyk de XII alle zyne goederen wederom vry gegeven aan Aubertus, zoon van Johannes, die zyn vader in het volle bezit herstelde.

JOHANNES de III, zoon van Aubertus de Jaucourt, en van Renata le Roux, trouwde met Francisca de Bar, en teelde by haar elf kinderen, onder welke LODEWYK alleen erfgenamen verwekte by zyne gemalinne Elizabeth de la Tremouille, dochter van Messire Claudius de la Tremouille, en van vrouwe Adriette van Crecy, die hy trouwde in den jare 1570. Hy teelde by haar zeven zonen, onder welke JOHANNES *de Jaucourt*, heere van Villarnoul, geheime Raadt van den koning, en edelman van zyne kamer, by Martha de Mornay teelde PHILIPPUS, en JOHANNES *de Jaucourt*, heere van Vaux, die trouwde met Francisca Renata van Jaucourt, zyne volle nicht. Van deze is de linie der heeren van JAUCOURT DU VAUX gesproten. Maar PHILIPPUS *de Jaucourt*, ridder, heere en marquis de Villarnoul, baron de la Forest sur Seure, enz. stamvader van den name en de wapens van Jaucourt, teelde by Margareta Queribalde vyf zonen en verscheide dochteren. De oudste der zonen was JOHANNES PHILIPPUS *de Jaucourt*, ridder, marquis van Villarnoul, baron de la Forest sur Seure, enz. Deze teelde by Maria Gazeau twee zonen en drie dochteren. Hy was koninklyke commissaris in de zake van Religie in de provincie van Poitou. Voorziende derhalven de donkere wolken, die de Hervormden over 't hoofdt hingen, zondt hy zyne twee zonen naar Engelandt, om aldaar te studeren; en wanneer de vervolging overhandt nam, wilde hy met zyne gemalinne en drie dochteren het ryk ook heimelyk verlaten; doch wierdt daar in belet. Maria Gazeau, zyne gemalinne, stierf van hertzeer te Parys aan 't huis van den baron van Spanheim, extraordinaris envoyé des keurvorsten van Brandenburg, by wien zy nevens hare drie dochteren schuilde. Deze edelmoedige gezant liet haar heimelyk in zyn huis begraven, om dat de begravenis der Hervormden opentlyk verboden was, maar de lyken wierden door het graau opgegraven en mishandelt. Het edikt van Nantes was reets vernietigt; en wanneer het XI artykel van dat edikt de Hervormden scheen toe te staan een veilig verblyf in het koninkryk, nevens het vrye bezit hunner goederen, zonder nochtans een openbaren Godsdienst te oeffenen, wierdt dit artykel insgelyks vernietigt. Toen zocht Philippus de Jaucourt, marquis de Villarnoul, zyne dochters met accoord buiten 't ryk te brengen: doch het behaagde Godt niet dit voornemen te begunstigen; waarom hy alles achterlatende het koninkryk verliet. De baron van Wassenaar, ambassadeur der Staten Generaal by den koning, die toen een keer naar den Haag deedt, nam hem onder zyne bescherming, en bragt hem veilig in 's Gravenhage, alwaar hem veel eer bewezen wierdt. Margareta de Gueribalde, zyne moeder, en weduwe van zyn vader Philippus de Jaucourt, wierdt in de Bastille gezet; maar zyne dochters hier en daar in kloosters verdeelt; doch eindelyk zamen nevens hare grootmoeder met toelating van koning Lodewyk den XIV naar Hollandt gebragt, zonder haar nochtans iets van hare goederen te laten genieten. De twee zonen van Johannes Philippus de Jaucourt vonden in Engelandt, gedurende de ongunst, waar in hun vader by den koning van Vrankryk gevallen was, een getrouw beschermer aan Mylord Strafford. De oudste van beide, Philippus de Jaucourt, marquis van Villarnoul, was van den begin der revolutie in Engelandt onder koning Willem den III in Engelschen dienst, in den oorlog tusschen Ierlandt en Vlaanderen.

VILLARS, een stedeke in 't graafschap Boglio, gelegen in Piëmont, aan de rivier Varo. Het is de setel des graven van Boglio, en heeft een fraai paleis.

VILLARS. Dit vermaarde huis is oorspronkelyk van Lyon, waar uit een reeks van vyf achtereen volgende aartsbisschoppen van Vienne gesproten zyn, behalven verscheide beroemde mannen van den tabbaardt en den degen. Het is afkomstig van

I. PETRUS VAN VILLARS, die te Lyon trouwde met Susanna Jobert, weduwe van Johan Chapoton, en dochter van Jacobus Jobert, en van Anna du Bourg-de-Geneuray, by welke hy teelde *François*, die volgt; *Claudius*, stamvader der heeren *de la Chapelle*, van wien beneden; en *Claudius*, aartsbisschop van Vienne, van wien beneden een afzonderlyk artykel zal volgen.

II. FRANÇOIS VAN VILLARS, luitenant civiel en crimineel van het presidiaal te Lyon. Zyn huis wierdt door de Hugenotten, voor welke hy zeer straf geweest was, geplundert in den jare 1562. Hy stierf den 1 November des jaars 1582, oud 68 jaar. Zyne gemalinne was Francisca Gayan, dochter van Johan Gayan, geheimschryver des konings, en van Claudina Chapuis; by welke hy teelde *Petrus van Villars*, geboren den 3 Maart des jaars 1545, bisschop van Mirepoix in den jare 1576, naderhandt aartsbisschop van Vienne in den jare 1588, toen zyn oom van die hoge bediening afstondt. Hy stierf te Annonay den 17 Juny des jaars 1613, oud 68 jaren, en wierdt begraven in de kapelle van het collegie der Jesuiten te Vienne, aan welke hy zyne bibliotheek gemaakt hadt; *Balthasar*, die volgt; *Hieronymus*, kanunnik en aartsdiaken van Vienne, Raadsheer in 't Parlement van Parys in den jare 1594, naderhandt aartsbisschop van Vienne in den jare 1599; *Ambrosius*, een Dominikaan; *Clementia*, abdisse van St. Andries te Vienne; *Susanna*, getrouwt den 7 January des jaars 1589 met Thomas Bartholy, voornaam edelman, en *Helena van Villars*, gemalinne van Hieronymus Chastilion, president te Lyon.

III. BALTHASAR VAN VILLARS, heer de Leval en Bousquet, was luitenant generaal in 't presidiaal van Lyon, ook eerste president in 't Parlement van Dombes, na zyn schoonvader. Hy stierf den 12 April des jaars 1629, hebbende den 6 April des jaars 1592 getrouwt Louise de Langes, dochter van Nicolaus, here van Laval, en Dammartin, enz. Hy teelde by haar *Helena van Villars*, vrouwe van Laval, gemalinne van Petrus de Seve, here de Montalier, eerst president in 't Parlement van Dombes, en Raadt van Staat; *Eleonora*, gemalinne van Humbert de Chaponay, here van Lisleman, luitenant-generaal in de jurisdictie van Lyon, enz. en *Clara van Villars*, gemalinne van Artus de Loras, heere van Chamagnieu, en Montplaisant in het Dauphiné.

LINIE DER HEEREN DE LA CHAPELLE, EN HERTOGEN VAN VILLARS.

II. CLAUDIUS VAN VILLARS, twede zoon van PETRUS van Villars, en van Susanna Jobert, was heer de la Chapelle en Masclas, maar begaf zich naar Coindrieu, en wierdt in den jare 1598 door den hertog van Nemours tot kapitein verklaart. Hy trouwde den 26 Juny des jaars 1544 met Charlotte Gayan, zuster van zyn broeders vrouw, en dochter van Johannes Gayan, koninklyke geheimschryver, en van Claudina Chapuis; by welke hy teelde *Claudius*, die volgt; *Nicolaus*, Raadsheer in 't Parlement van Parys in den jare 1585, bisschop van Agen in den jare 1589, gestorven den 10 December des jaars 1608; *François*, heere de la Garde; *Johanna*, gemalinne van N. de Gelas de Voisins, moeder van Claudius de Gelas, bisschop van Agen, na zyn oom; en *Claudina van Villars*, gemalinne van Philippus Chapisson, here van Monteynard.

II. CLAUDIUS VAN VILLARS de II, heer de la Chapelle, en Masclas, ridder van de orde des konings, een der honderd edellieden van zyn huis, was in den jare 1597 kommandant van Montluel, en in den jare 1599 van Coindrieu. De edelen van Lyon gaven hem in den jare 1614 de commissie om een memorie op te stellen, ten einde de zelve aan de Staten van 't landt over te geven. Hy trouwde den 30 July des jaars 1581 met Anna de Fay, dochter van Johannes, baron van Virieu en Chavanay, ridder van de orde des konings, en van Louise de Varey; by welke hy teelde *Claudius*, die volgt; *Petrus*, coadjutor van Hieronymus, aartsbisschop van Vienne, zyn neef, in den jare 1612, gestorven in den jare 1663, zynde de oudste bisschop van gansch Vrankryk; *Louize*; *Charlotte*; en *Elizabeth van Villars*.

IV. CLAUDIUS VAN VILLARS de III, heer de la Chapelle, baron de Masclas, enz. edelman van 's konings kamer, trouwde in den jare 1620 Charlotte Louvet de Nogaret-Cauvisson, dochter van Aymar de Nogaret-Cauvisson, baron van St. Auban, en van Louize Dauzon de Montravel, by welke hy teelde *Petrus*, die volgt; *Henrik*, die in den jare 1652 tot coadjutor van zyn oom, den aartsbisschop van Vienne, verkoren wierdt, welke zyn oom stierf den 28 December des jaars 1693, oud 72 jaren, zynde de vyfde van zyne familie, die den aartsbisschoppelyken stoel achtereen volgende bezeten hebben; *Karel*, ridder van Maltha; *Louize*, gemalinne van Hector Charpin, here de la Forest-des-Halles; en *Charlotta van Villars*, gemalinne van Johannes Andreas de Chastilier, here van Milieu, naby Vienne, in het Dauphiné.

V. PETRUS VAN VILLARS, heer de la Chapelle, baron de Masclas, enz. gemeenlyk genaamt *Marquis van Villars*, ridder der koninklyke orde, was eerste edelman van den prins van Conti in den jare 1654, in wiens leger hy het bevel hadt als luitenant-generaal in den jare 1657, naderhandt in Italië en de Elzas onder den grave d'Estrades. In den jare 1688 wierdt hy tot gouverneur van Besançon verklaart, en in den jare 1672 als extraordinaris ambassadeur naar Spanje, maar in den jare 1676 naar Savoje gezonde. In die zelve hoedanigheit keerde hy in den jare 1679 naar Spanje; en wierdt in den jare 1683 tot lidt van den krygsraadt verkoren. In het zelve jaar wierdt hy benoemt tot extraordinair ambassadeur in Denemarken, en in den jare 1688 ridder van de orde des konings. Hy stierf in den jare 1698, oud 75 jaar. Zyne gemalinne was Maria Gigaut de Bellefonds, dochter van Bernardinus, here van Bellefonds, gouverneur der steden en kastelen van Caen en Valognes, en van Johanna aux-Paules-de-Sainte-Marie, die stierf in den jare 1706, oud 82 jaar. By deze teelde hy LODEWYK HECTOR, die volgt; *Felix*, abt van Monstier-en-Argonne, agent generaal der geestelykheit van Vrankryk in den jare 1688, gestorven te Florence op zyne te rug komst van Rome in October des jaars 1691; *Armand*, genaamt *graaf van Villars*, zeevoogdt over een esquader by den eersten slag van Hochstet in Duitschlandt, in den jare 1703. Vyf jaren daarna benoemde hem koning Lodewyk de XIV tot luitenant generaal over zyne legers, en tot gouverneur van Grevelingen in den jare 1710. *Theresia*, gemalin van N. du Fietat, marquis de Boissieu; *Louize*, den 21 February des jaars 1699 getrouwt met Leonor de Choiseul-Traves, genaamt grave van Choiseul, kolonel onder de ruitery; *Charlotta*, gemalin van N. here van Vaugue in 't Dauphiné;

en

en *Agnes van Villars*, genaamt abdiſſe van Chelles, in den jare 1707.

VI. Lodewyk-Hector, marquis, naderhandt hertog van Villars, Pair en maarſchalk van Vrankryk, ridder van 's konings orde, enz. trouwde den 1 February des jaars 1702 Johanna Angelica Roque de Varengeville, dochter van Petrus Roque, here van Varengeville, ambaſſadeur te Venetië, en van Charlotte Courtin, by wien hy teelde *N. de Villars*, geboren in December des jaars 1702; *Lodewyk*, geboren den 22 December des jaars 1703, en geſtorven den 4 Auguſty daar aan volgende.

VILLARS, een ſchrander man, leefde in de XVII eeuwe, en was bekend onder den name van *Abt de Villars*. Hy begaf zich van Thoulouze naar Parys, om zich aldaar door zyne prediking vermaard te maken. Men houdt hem voor den ſchryver van een zeer frai boek, onder den name van *le Comte de Gabalis*, en waar in hy van de geeſten en der zelver werkingen handelt. In den begin wierdt 'er geen acht op geſlagen; maar wanneer men by verloop van tydt ontdekte, dat zich zommigen daar door lieten verleiden, wierdt hem de predikſtoel verboden, en het boek opgehaalt. Hy hadt beſloten nog een twede deel te ſchryven, waar in hy het voorgaande verder wilde uitbreiden. Doch toen hy van Parys naar Lyon reiſde, wierdt hy door zommige ſtruikrovers aangegrepen en gedood. Waar uit een algemeen gerucht ontſtondt, dat hem de geeſten hadden om 't leven gebragt, om dat hy hunne geheimen hadt ontdekt; hoewel men nooit heeft kunnen ontdekken of hy ſchertzender wyze, dan in ernſt geſchreven heeft. Mogelyk zou hy zich in het twede werk nader verklaart hebben; hoewel 'er ook waren, die meenden, dat de abt Villars voorgenomen hadt met den Godsdienſt in 't algemeen den ſpot te dryven. Men heeft dit werk in Hollandt nagedrukt, vermeerdert met een brief, en antwoordt op de verhandelde ſtoffe. Bayle merkt aan, dat men aan *Borri* een geſchrift heeft toegeëigent, onder den name van: *La Chiave del Gabinetto del Cavaliere Gioſeppe Franceſco Borri Milaneſe.* Hy voegt 'er by, dat dit werk uit tien brieven beſtaat, waar van de twee eerſte zyn geſchreven te Coppenhagen in den jare 1666, en in ſubſtantie niets anders behelzen als *le Comte de Gabalis*, door den abt van Villars geſchreven in den jare 1670; waarom hy het aan het oordeel van verſtandigen overlaat om te onderſcheiden welk van beide deze werken voor het oorſpronkelyke moet gehouden worden. Die zelve abt is autheur van een werk, genaamt: *De la Delicateſſe. Memoires du Temps.*

VILLARS, (Claudius van) zoon van Petrus van Villars, en van Suſanna Jobert, wierdt in zyn twee en twintigſte jaar te Padua der beide Rechten Doctor verklaart; maar hy verkoos den geeſtelyken ſtaat, en kleefde den kardinaal de Tournon aan, die zyne bekwaamheit en trouwe kennende hem tot verſcheide gewichtige bezigheden gebruikte, welke hy alle met lof waarnam. Hy wierdt uit dien hoofde in den jare 1555 tot Raadsheer in 't Parlement van Parys bevordert. Vervolgens bevorderde hem de kardinaal de Tournon tot het bisdom van Mirepoix. Deze bediening heeft hy tien jaren lang bekleed, wanneer hy ondertuſſchen dikwils ten beſten van 't landt naar 't hof reiſde. Eindelyk wierdt hy aartsbiſſchop van Vienne, en Raadsheer van koning Henrik den III, die hem in vele gewichtige zaken gebruikte. Na verloop van tien jare deedt hy vrywillig afſtandt van zyn aartsbisdom, waar toe zyn neef, de biſſchop van Mirepoix, door den koning bevordert wierdt. Claudius van Villars begaf zich in het konvent der Kapucynen te Montcallier in Piemont, in welke ſtilte hy een werk ſchreef, waar in hy van zyne bedieningen en reizen gewag maakt. Hy ſtierf aldaar in 't einde van 't vierde jaar, den 14 November des jaars 1592, oud zynde 75 jaten. *Sammarth. Gall. Chriſt. Anſelme.*

VILLARS D'AHESNES, eene Franſche plaats in het Dauphiné, tuſſchen ſteile gebergten gelegen aan den oorſpronk van Romagne, zeven mylen beneden Oiſans. Deze plaats, gelegen op den rechten weg van Grenoble naar Briançon, wordt by zommigen gehouden voor der ouden *Durotinum.*

VILLA SPANDA, eene kleine ſtadt in het Spaanſche koninkryk Leon, tuſſchen Benavente en Toro, in eene lange en vermakelyke vlakte, daar veel wyn en koorn waſcht, en eene grote menigte van tam vee en wild gevogelte gevonden wordt. De konneſtabels van Caſtilië hebben in deze plaats een prachtig paleis, en een arſenaal, wel voorzien van geweer en artillery. *Colmenar Delices de l'Eſp. p. 157.*

VILLAVICENTIUS, (Laurentius) een monnik van de orde der Auguſtynen, en hofprediker van Philips den II, koning van Spanje, was geboortig van Xeres in Andaluſië. Hy onthieldt zich eerſt in de Nederlanden, en wierdt te Leuven Doctor in de Theologie gemaakt, voorts hoogleeraar der H. Godgeleerdheit, en dus eindelyk koninklyke hofprediker. Hy leefde in den jare 1581, en liet verſcheide werken na, meeſt uit Hyperius en andere Proteſtantſche ſchriften gehaalt, als: *De formandis ſacris concionibus; Tabula compendioſa in Evangelia & Epiſtolas; Conciones in Evangelia & Epiſtolas;* en meer andere. *Bibl. Hiſp. Bayle Dict. Crit.*

VILLAVICIOSA, of VILLAVICOSA, eene ſtadt, nevens een koninklyk luſtſlot in het Portugeeſche landſchap Alentejo, tuſſchen Elvas en Eſtremoz gelegen. De naam betekent zo veel als een aangename plaats. Zy is naar de wyze van de hedendaagſche veſtingbouwkunde verſterkt, legt in eene vruchtbare landſtreek, en daar omtrent wordt ſchone groene marmer gegraven. Men vindt aldaar een grote menigte van gedenkſtukken en opſchriften. Koning Alphonſus de V verhief deze plaats tot een markgraafſchap, en gaf ze aan Ferdinand, tweden zone van Alphonſus, eerſten hertog van Braganza, zone van zyns vadersbroeder, koning Eduard. Van dien tydt af is zy altydt aan het huis van *Braganza* gebleven, het welk in den jare 1640 de koninklyke waardigheit heeft verkregen. Een dorp van dezen naam, in de Spaanſche provincie Nieuw-Caſtilië, naby het vlek Brihueja, tuſſchen Guadalaxara en Ciſuentes gelegen, is wegens eene merkwaardige overwinning berucht, die den 10 December des jaars 1710 door het leger van koning Karel den III onder den grave Guido van Stahrenberg op de troepen van Philips den V, onder den hertog van Vendôme, daar omtrent wierdt bevochten. Zie BRIHUEGA. *Manuel de Faria y Souſa Epit. de las Hiſt. Portugueſ. P. III. c. 13. P. IV. c. 2. Mercure Hiſt. de l'an 1711. Colmenar Delices de Portug. p. 796.*

VILLEBEON, (Gualterus van) de I van dien name, heer van la Chapelle en Brie, (na hem genaamt *la Chapelle-Gautier*) van Villebeon, Tournanſuje, enz. Hy was de broeder van Stephanus de la Chapelle, aartsbiſſchop van Bourges, was kamerheer van Lodewyk den Jongen, en Philippus Auguſtus, koningen van Vrankryk, en ſtierf in een hogen ouderdom den 25 October des jaars 1205. Zyne gemalin was Aveline, vrouwe van Nemours, dochter van Urſion, here van Nemours, en Aveline de Tracy, zuſter van Renaldus, here van Montfaucon en Brie, en dochter van Renaldus de Chaſtillon, prins van Antiochië; by welke hy teelde *Philippus*, die volgt; *Gualterus*, ſtamvader der heeren van Villebeon, van welke beneden; *Stephanus* van Nemours, biſſchop van Nojon; *Petrus*, biſſchop van Parys, geſtorven te Damiate den 13 September des jaars 1220; *Wilhelm*, biſſchop van Meaux, geſtorven den 19 Auguſty des jaars 1221, en *Urſion* van Nemours, here van Brecy, en Aubuſſonville; die teelde *Urſion* den II, heere van Brecy en Aubuſſonville, en *Guido* van Nemours, heere van Mereville en Brecy; die by Iſabella d'Andrezel teelde *Johanna* van Nemours, gemalinne van Roelof le Bouteiller, en *Urſion* den III, heere van Mereville, Acheres en Brecy, die by Ada teelde een eenige dochter, genaamt *Johanna* van Nemours, vrouwe van Mereville, Acheres en Brecy, gemalinne van Willem den IV, baron van Linieres.

II. Philippus de I, heer van Nemours en Guercheville, ſtierf voor zyn vader in den jare 1191. Zyne gemalin was Aveline de Melun, die in den jare 1191 ſtierf in de kraam. Zy was de dochter van Joſſelin den II, vicomte van Melun, hy welke hy teelde *Gualterus* den II, die volgt, nevens een dochter, die trouwde Henrik Clement, here van Mez, maarſchalk van Vrankryk.

III. Gualterus de II, heer van Nemours en Guercheville, leefde in den jare 1216, en teelde *Philippus* den II, die volgt.

IV. Philippus de II, heer van Nemours en Guercheville, kamerheer des konings van Vrankryk, leefde in den jare 1257, en trouwde met Margareta, vrouwe van Acheres, en na hare doodt Iſabella de la Haye, vrouwe van Paſſavant. Zyne kinderen uit het eerſte bedt waren *Gualterus* de III, heer van Nemours, maarſchalk van Vrankryk, die leefde in den jare 1265, zonder by zyne gemalinne Aclide kinderen na te laten; *Johannes* van Nemours, here van Guercheville, kanunnik van Nojon, en S. Maurice de Tours, die leefde in den jare 1274; *Philippus*, heere van Nemours na zyn oudſten broeder, die de heerlykheit van Nemours verkocht aan koning Lodewyk den Heiligen, en ſtierf in den jare 1260; *Aubert* van Nemours, kanunnik van Parys; *Wilhelm*, die ſtierf zonder erfgenamen na te laten by Agnes, genaamt la Cimande, vrouwe van Moulin; en *Blanca* van Nemours, vrouwe van Bury. Uit het twede huwelyk hadt hy *Lodewyk* van Nemours, geſtorven in den jare 1257, en *Gualterus*, die volgt.

V. Gualterus van Nemours, here van Acheres, ſtierf in den jare 1283, nalatende by Clementia de Dreus, jongſte dochter van Robert, here de Beu, en van Clementia, vicomteſſe van Chateaudun, zyne eerſte gemalinne, *Blanca* van Nemours, gemalinne van Wilhelm de Precigny, here van Angy; *Iſabella* van Nemours, gemalinne van Harveus, here van Varennes; en *Mahaut* van Nemours, gemalinne van Petrus de Precigny, broeder van den voornoemden Wilhelm.

Linie der heeren van Villebeon.

II. Gualterus van Villebeon, de II van dien name, bygenaamt de Jonge, here van la Chapelle-Gaultier de Villebeon, Tournanſuy, en Bagnaux, volgde zyn vader als kamerheer van Vrankryk. Hy deedt een tocht naar het H. Landt, en bleef aldaar in den jare 1219 gevangen; ſtierf ook weinig tyds daar na. Het was in zyn tydt, dat de bediening van kamerheer des konings een der aanzienlykſte ampten van de kroon was. Het zelve was eenigzins erfelyk in zyne familie, die het een geruimen tydt bekleed heeft, invoegen zy allengskens den name van *Chambellans* ontfingen. Gualterus trouwde met Eliſabet, welker geſlacht niet bekend is. By haar teelde hy *Adam*, die volgt; en *Mattheus*, *here van Villebeon*, ridder, geſtorven in den jare 1272. Deze liet by Philippine, zyne gemalinne, na *Mattheus van Villebeon.*

III. Adam, heer van Villebeon, de la Chapelle-Gaultier, Tournanſuy, Bagnaux, Fontaines, enz. was kamerheer van Vrankryk in den jare 1223, en ſtierf in den jare 1238. Hy trouwde met Iſabelle, en teelde by haar *Gualterus* den III, die volgt; *Petrus van Villebeon*, kamerheer van Vrankryk, van wien een afzonderlyk artykel; *Adam van Villebeon*, bygenaamt *Chambellan*, here van Tournanſuy en Meſnil-Aubry, geſtorven zonder kinderen; *Wilhelm*, genaamt *Chambellan*, ook zonder kinderen geſtorven; *Iſabella van Villebeon*, vrouwe de la Chapelle-Gaultier, gemalinne eerſt van Mattheus, here van Montmirel, Oiſy, enz. daar na van Robert, here van Beu en Neſle; en *Margareta*, genaamt *Helvidis* van Villebeon, vrouwe van Fontaines, en gemalinne van Johannes Britault, heere de Nangis, opperkeukenmeeſter van Vrankryk.

IV. Gualterus de III, heer van Villebeon, en Tournanſuy, genaamt *Chambellan*, ſtierf voor het jaar 1238, nalatende by Alix van Vierzon, dochter van Harveus den I, heere van Vierzon, *Gualterus* den IV, die volgt.

V. Gual-

V. GUALTERUS de IV, HEER VAN VILLEBEON, Tournanſuy, enz. toegenaamt *Chambellan*, trouwde met Eleonora de Melun, dochter van Adam den III, vicomte van Melun, en van de gravinne van Sancerre; by welke hy teelde *Margareta van Villebeon*, genaamt *la Chambellane*, vrouwe van Villebeon en Tournanſuy, gemalinne van Thibaut de Bomez, heere van Mirebeau, Blaſon en Montſaucon; nevens nog eene dochter, ook toegenaamt *la Chambellane*, gemalin van Aubert de Hangeſt.

VILLEBEON, (PETRUS VAN) kamerheer en ſtaatsdienaar onder Lodewyk den Heiligen, was de twede zoon van Adam van Villebeon, bygenaamt *Chambellan*, here van Villebeon, de la Chapelle-Gautier en Brie, Tournanſuy, Bagnaux en Fontaines. Hy wierdt kamerheer na het afſterven van zyn ouder broeder Gualterus den III, en ſtaatsminiſter van koning Lodewyk den Heiligen. Hy was nog in den bloei zyner jaren, wanneer hy in den overzeeſchen oorlog het gezag van eerſte ſtaatsbediende verwierf. In den jare 1253 wierdt hy nevens den grave van Anjou, en verſcheide andere groten van het Ryk, gedurende de belegering van Sidon, gelaſt de ſtadt Belinas aan te grypen. Hier gaf hy preuven van zyne dapperheit. Wederkerende naar Vrankryk met den koning in den jare 1254 vermeerderde zyn aanzien by dien prins, en hy drong dagelyks dieper in de ſtaatszaken in. Waar door het geheurde, dat de prinſſen van den bloede gene zwarigheit maakten zich met hem te vermaagſchappen. Immers prins Robert de I, grave van Dreux, trouwde zyne zuſter, vrouwe van Montmirel. Koning Lodewyk de Heilige, zich volkomen van de trouwe van Villebeon verzekert houdende, bediende zich in de gewigtigſte zaken van zyn raadt. Hy was het ook, die een vergelyk tuſſchen de graven van Luxemburg en Bar trof. Daarna verſelde hy den koning andermaal op zyne reize naar het H. Landt; en wanneer Lodewyk omtrent het eilandt Sardinie was, maakte hy zyn uiterſte wil, en benoemde tot executeurs van de zelve Petrus van Villebeon, en zyn oudſten zoon, prins Philips van Vrankryk, Odon, aartsbiſſchop van Rouaan, en Bouchard, hertog van Vendôme. Dus trok de koning naar de kuſt van Afrika, nam de have van Tunis in, en veroverde de ſtadt Carthago, alwaar Villebeon nieuwe blyken zyner dapperheit gaf; wanneer hy met dertig ruiters een vyandelyk eskadron, dat gekomen was om het leger van koning Lodewyk te verſpieden, ſloeg. Na deze dappere daadt viel hy in eene krankheit, en ſtierf te Tunis in den jare 1270.

VILLEBRIDE, (PETRUS DE) de XVIII grootmeeſter der orde van S. Jan te Jeruzalem, wanneer des zelfs konvent te Ptolomais, of te S. Jan d'Akre was. In zyn tydt deedt St. Lodewyk van Vrankryk een tocht naar 't H. Landt, om het te veroveren, en landde in September des jaars 1248 in het eilandt Cyprus aan. De grootmeeſter ging met hem derwaarts, veroverde in den jare 1249 Damiate, en wierdt in het volgende jaar nevens hem, en den koning van Cyprus, den grootmeeſter der Tempelheeren, en verſcheide andere vorſten in een treffen met den Sultan gevangen genomen. Na dat men een ſtilſtandt voor tien jaren hadt geſloten, betaalde deze grootmeeſter niet alleen zyn eigen losgeldt, maar hielp ook de gevangene koningen loſſen. Maar de Tempelheeren wilden niet betalen, waarom de koning Lodewyk van Vrankryk hunne ſchatkamer liet opbreken, en 'er 30000 kronen uit nemen, die de koning nog moeſt hebben. Eindelyk, na dat deze grootmeeſter heerlyke preuven van zyne dapperheit en groot verſtandt in zyne regeering hadt gegeven, ſtierf hy in den jare 1251. *Boſio. Naberat.*

VILLEFORT, een kleine ſtadt in 't Franſche landſchap Vivarets, op de grenzen van Givaudan, by de rivier Ardeche gelegen, wordt van zommigen als de ſleutel van de Sevennes aangemerkt.

VILLE FRANCHE, eene middelmatige ſtadt in 't Franſche landſchap Beaujolois, aan de Saone, naby de grenzen van het gebiedt van Lion gelegen. Hier hebben verſcheide geleerde mannen onder malkander een akademie geſticht.

VILLE FRANCHE, een ſtedeke in 't Franſche landſchap Rovergue, aan de rivier Aveiron, heeft een Preſidiaal, nevens een Jeſuitenklooſter.

VILLE FRANCHE. Zie VILLA FRANCA.

VILLEGAIGNON, (NICOLAUS DURANDUS DE) ridder van Malta, geboortig van Provins, in Brie, heeft lang ter zee gedient, en is by vele ondernemingen tegenwoordig geweeſt. En aangezien hy ook eenige ſtudie bezat, wilde hy als een man van verdienſten aangezien worden. Henrik de II, koning van Vrankryk, maakte hem vice-admiraal van Bretanje. Hy heeft de ongelukkige onderneming van keizer Karel den V tegen Algiers, daar hy zelve by was, en gekwetſt wierdt, in 't Latyn beſchreven. Hy raakte in geſchil met den gouverneur van het kaſteel van Breſt, en vreeſde voor kwade gevolgen, die daar uit zouden kunnen ontſtaan. Tot dien einde begon hy een onderneming, diergelyke dikwils zulke geſchillen beſliſſen. Te weten, hy ondernam een nieuwe volkplanting in Brazil op te rechten. En wetende, dat de admiraal de Coligny den Gereformeerden Godsdienſt toegedaan was, liet hy hem weten, dat zyn toeleg was het koninkryk van Godt in dat landt uit te breiden, en aldaar een vryplaats voor de gelovigen, die in Vrankryk vervolgt wierden, op te rechten. De admiraal de Coligny, deze beweegreden volgens zyne gewone voorzichtigheit voor koning Henrik den II verbergende, ſtelde hem deze onderneming als nuttig voor, en waar uit het koninkryk grote voordeelen konde genieten. Dus verwierf hy van den koning twee grote en wel toegeruſte ſchepen, nevens een ſomme van tien duizend guldens. Villegaignon derhalven ging zeil den 15 July des jaars 1555, en kwam in November des zelven jaars aan den mondt der riviere Ganabara, de hoogte van drie en twintig graden in 't Zuiden. Hy poogde zyne volkplanting op het vaſte landt te plaatzen, doch moeſt om vele redenen naar een eilandt wyken, dat naderhandt, ter gedachtenis van den admiraal, Coligny genaamt is. Villegaignon liet een groten yver voor den Hervormden Godsdienſt blyken, aangezien zyn meeſte byhebbend volk dien Godsdienſt toegedaan was; voorts gaf hy blyken, als of hy hen de vryheit van conſcientie hier wilde bezorgen, waar van ze door koning Henrik den II berooft waren. Hy ſchreef tot dien einde met zyne retourſchepen aan de republyk van Geneve, en verzocht om bekwame predikanten, en andere perſonen, tot onderwys der wilden van dat landt. Wanneer zyn brief te Geneve gelezen wierdt, dankte men Godt opentlyk voor de uitbreiding van het koninkryk van Jeſus Chriſtus in die verre gelegene landen. Men zondt ook ingevolge van zyn verzoek twee predikanten derwaarts, met namen Petrus Richier, en Wilhelm Chartier, nevens eenige andere, dienſtig ten einde van het verzoek. Deze vertrokken den 10 September des jaars 1556 van Geneve, en traden te Honfleur den 19 November daar aan volgende ſcheep. Zy kwamen aan het eilandt Coligny den 10 Maart des jaars 1557. Richier predikte op dien zelven dag, en hadt Villegaignon in zyn gehoor, die alle tekenen van aandacht en yver gaf. Eenige dagen daar na hieldt men het H. Avondmaal met een uitnemende devotie, na twee lange en zeer nadrukkelyke gebeden. Doch het bleek wel haaſt, dat Villegaignon niet ter goeder trouwe handelde, en maar twiſt in 't ſtuk van Religie zocht te zaaien; want en hy, en een zeker Cointa, die in de Sorbonne hadt geſtudeert, diſputeerden met de twee predikanten over de wezentlyke tegenwoordigheit van het ligchaam en bloedt des Zaligmakers in het H. Avondmaal. Zy beweerden, dat niettegenſtaande de Transſubſtantiatie en Conſubſtantiatie ongerymt waren, het nochtans waar was, dat het ligchaam en bloedt van Jeſus Chriſtus onder de uiterlyke tekenen gevonden wierden, en daar ingeſloten waren. Eindelyk kwam men aan weerzyden overeen, dat dit geſchil aan de kerken van Duitſchlandt ter beſliſſing zou overgegeven worden, en ook aan die van Vrankryk. Voorts wierdt men 'teens, dat Chartier naar Europa zou worden gezonden, om met de voornoemde kerken raadt te plegen. Villegaignon verklaarde, zich aan de uitſprake dezer kerken te zullen gedragen; in het byzonder aan de verklaring van Johannes Calvinus, voor wien hy een byzondere achting ſcheen te hebben. Calvinus ſchreef hem ook wydlopig nopens het geloofsſtuk van het Heilig Avondmaal, en Villegaignon zondt hem wederom een Latynſchen brief tot antwoordt, waar in hy hem in 't brede zynen toeſtandt bekend maakte; betuigende vervolgens, dat de bewysgronden, die Kalvyn in zyn brief aan hem hadt gebruikt, zo veel kracht op hem hadden, dat 'er niet de minſte twyffeling by hem overbleef, en dat hy ten vollen overtuigt was, dat 'er niets heiliger, of volmaakter was. Hy voegde daar by, dat hy den brief van Kalvyn in de gemeente hadt doen voorlezen, en vervolgens regiſtreren, ten einde de gemeente by de minſte afwyking in het toekomende door het lezen van den gemelden brief wederom op het ſpoor der waarheit zou mogen gebragt worden. Nicolaus Carmeau, die dezen brief van Villegaignon aan Kalvyn overbragt, verhaalde hem daarenboven, dat Villegaignon hem gelaſt hadt mondeling aan Kalvyn te verklaren, dat hy konde verzekert zyn, dat zyn brief van hem in koper ſtondt gegraveert te worden, tot eene eeuwigdurende gedachteniſſe. Voorts verklaart Joh. de Leri, dat de voornoemde Carmeau hem hadt verhaalt, dat hy Villegaignon meer dan eens heeft horen betuigen, dat Kalvyn een der geleerdſte en verſtandigſte mannen was, die ſedert de tyden der Apoſtelen geleeft hadden; en dat hy nooit eenige ſchriften van een Godgeleerde hadt gelezen, die de H. Schrifture zuiverder verklaarde, dan hy. Beza verhaalt, dat Villegaignon den voornoemden brief in der daadt ter griffie heeft laten brengen, en aldaar regiſtreren. Des niettegenſtaande handelde die man geveinſdelyk. Want zo dra het H. Avondmaal voor de twede maal wierdt gehouden, en vooraleer hy van Kalvyn antwoordt konde hebben, verwekte hy andermaal ſtribbelingen, en zeide volmondig uit, dat Kalvyn een der grootſte ketters was. Van dien tydt af wierdt het H. Avondmaal 's nachts en buiten zyne kennis gehouden. Zommigen verklaarden ook opentlyk, dat ze niet langer van hem wilden afhangen. Deze hadden te Geneve de gronden van den Gereformeerden Godsdienſt ingezogen. Villegaignon vondt zich waarlyk te zwak om hen lieden te dwingen tot het gehoorzamen van zyne bevelen. Waarom hy ze geboodt zyn eilandt te verlaten. Maar hoewel ze zulks veilig hadden kunnen weigeren, zonder dat hy hen het minſte leedt hadt kunnen wedervaren laten, wilden ze nochtans liever naar hun vaderlandt keren; en zy lieten hem weten, dat, nademaal hy het Evangelium kwam te verwerpen, zy zyne bevelen niet langer wilden gehoorzamen, waar op hy hen hunne dagelykſche portie, die ze gewent waren te ontfangen, ontnam. Maar zy waren blyde, dat ze dus doende onafhankelyk van hem geſtelt wierden. Indien hy ſterk genoeg geweeſt was, en ten ware de voornaamſten van zyn volk deze Gereformeerden hadden bygeſtaan, hy zou ze alle in zee hebben geworpen. Op een zekeren tydt wilde hy Johannes Leri in de boeien werpen, nevens nog een ander, onder voorwendſel, datze buiten zyne kennis en verlof gedaan hadden; en hy ontveinſde te weten, dat zy verlof van zyn luitenant gehad hadden: maar wanneer zy hem rondborſtig verklaarden, dat zy dus niet wilden gehandelt zyn, begon hy water in zyn wyn te doen, en zachtmoediger te ſpreken: want, ten ware zy een kwaad gerucht by den admiraal de Coligny, en den koning zelve gevreeſt hadden, zy zouden in ſtaat geweeſt zyn hem zelve of in de gevangeniſſe, of wel in zee te werpen. Doch zy verlieten liever het eilandt. Het was den 4 January des jaars 1558 wanneer ze ſcheep gingen, en kwamen den 26 May des jaars 1559 in de haven van Blavet. De hongersnoodt en elende, die ze onderweeg uitſtonden, heeft Leri, die mede van dat geſelſchap

was,

was, beschreven; hoewel zy het gelukkig ontkwamen, wanneer Villegagnon nog daarenboven een zamenzwering tegen hen gebrouwen hadt. Hy zelf keerde een tydlang daar na weder naar Vrankryk, zonder het fort Coligny genoegzaam van tegenweer te hebben voorzien: waarom het de Portugezen veroverden, en het geschut van daar naar Lissebon vervoerden. Zedert zyne wederkomst scherpte hy zyne pen tegen de Protestanten. Doch deze bleven hem niet schuldig, waar door zyne achting niet weinig gekrenkt wierdt. Hy stierf eindelyk in de maandt van December des Jaars 1571 in een kommandery van Malta. Zyne nabestaanden zyn noch by zyn leven, noch na zyne doodt iets van hem gebetert geweest, wegens zyne geringe genegenheit tot de zelve. Zyne schriften zyn; *De expeditione Africana Caroli* V; *De bello Melitensi*; *Ad articulos Calvinianos*; *De Cœna Controversia Philippi Melanchthonis judicio*; *De consecratione mystici Sacramenti*; en meer andere. *Theod. Beza Hist. Eccl. lib.* II. *Leri Hist. d'un Voyage, fait au Brezil. Verdier Bibl. Franc. Thevet Cosmogr. Univ. Maimbourg Hist. du Calvinisme. Jurieu Apol. pour la Reform. Bayle Dict. Crit.*

VILLEGAS, (ALFONSUS) een historieschryver, geboortig van Toledo, bloeide in den jare 1596. Zyne schriften zyn: *Vita Sanctorum*, anders genaamt: *Flos Sanctorum*; *Vita Sanctorum Veteris Testamenti*; *Caterorum Vita Sanctorum*, zamen drie deelen; *Exempla potissimum è Marco Merula hausta*; dit is het IV stuk van de *Vita Sanctorum*, en wordt genaamt *Fructus Sanctorum*. *Bibl. Hisp.*

VILLEGAS, (ANNA DE) van Medina de Campo, in oud-Castilië, was beroemd wegens hare geleerdheit: want zy schreef in vyf-of zesderlei talen, en sprak, behalven Fransch en Portugeesch, ook Italiaansch. *Petrus de Mola de illust. Fam. lib.* III. *c.* 48. *Bibl. Hisp.*

VILLEHARDUIN, (GODEFROI VAN) ridder, maarschalk van Champagne, schreef de Historie van de verovering der stadt Constantinopel door de Franschen.

VILLE JUIF, een Fransch stedeke, een myl van Parys, op den weg naar Lion gelegen.

VILLE MARIE, eene Amerikaansche stadt in nieuw-Vrankryk, op het eilandt Mont-Royal gelegen.

VILLEMUR, in 't Latyn *Villamurium*, een Fransch stedeke in opper-Languedok, aan de rivier Tarn, tusschen Montauban en Rabastins gelegen, wierdt in den jare 1592 door den hertog van Joieuse belegert: doch de hertog brak op de aankomste van den hertog van Espernon de belegering op. Kort daar na greep hy dit stedeken op het verzoek der inwoonderen van Thoulouze nog heviger aan; maar Temines versterkte de bezetting; en wanneer de hertog niet genoeg op zyne hoede was, wierdt hy na een belegering van twee maanden door de benden van koning Henrik den IV niet alleen in zyne legerplaats totaliter geslagen, maar kwam zelf daar in om, verdrinkende in de bovengemelde rivier Tarn. *Thuan. Hist. lib.* CIII. *Mezeray Hist. de France Tom.* III. *p.* 103. *&c.*

VILLENA, een markgraafschap op de grenzen van nieuw-Castilië, en van de koninkryken van Murcië en Valentië, in Spanje. De bezitter van het zelve was Don Juan Manuel, die in de XIV eeuwe de machtigste van het ryk na den koning was. Zyne dochter trouwde in den jare 1350 Don Henriques, grave van Trastamare, natuurlyke zoon van Alphonsus den XI, koning van Castilië. Toen deze graaf na de doodt van Petrus den Wreden in den jare 1366 koning van Castilië wierdt, gaf hy het markgraafschap van Villena aan Don Alphonso van Arragon, grave van Denia. Deze nieuwe markgraaf van Villena verwierf een groot aanzien: want wanneer koning Johannes de I in zyn koninkryk van Castilië, naar het voorbeeldt van Vrankryk, een ryksveldmaarschalk wilde aanstellen, verkoos hy dezen grave tot die hoge bediening. Ook schreef hy in zyn uiterste wil, dat, ingeval hy gedurende de minderjarigheit van zyn zoon Henrik den III kwam te overlyden, deze markgraaf nevens eenige andere groten het ryk zou bestieren. Nu kwam de koning te sterven toen de prins naauwlyks zyn elfde jaar hadt bereikt; maar omtrent de uitvoeringe van het testament wierdt eenige zwarigheit gemaakt. Hy was toen in Arragon; doch aangezien hy de misnoegden begunstigde, en eischte, dat de uiterste wil des konings volbragt wierdt, zag hy zich van zyne bediening als ryks-veldmaarschalk ontbloot. Hy poogde de zelve in den jare 1393 by den jongen koning Henrik den III weder te erlangen, en zy wierdt hem ook toegezegt, ingeval hy met den koning naar Castilië wilde gaan: doch hy zulks weigerende verloor nog daarenboven zyn markgraafschap van Villena. In 't tegendeel verklaarde hem de koning van Arragon in den jare 1399 tot hertog van Gandia. Hy hadt twee zonen, Alfonsus en Petrus, die de moeien van koning Henrik den III trouwden. Doch de eerste, het onkuisch leven van zyne gemalinne niet langer kunnende verdragen, liet zich van haar scheiden; de twede sneuvelde in een slag. Koning Henrik nam de weduwen in zyne bescherming, en eischte, dat haar huwelyksgoedt weder aan haar uitgekeert wierdt. Maar wanneer dit geweigert wierdt, nam hy het markgraafschap weg, behalven het kasteel Villena en Almanza, die bezettingen van Arragon in hadden. Petrus liet een zoon na, genaamt Henrik van Villena. Deze verliet zyne gemalinne Maria Albornos, en gaf zyn markgraafschap ten behoeve van koning Henrik over, hopende grootmeester der orde van Calatrava te worden; hoewel hy zich in deze hope bedrogen vondt; waarom hy in den jare 1434 te Madrit in een slechten staat den geest gaf. Hy was een geleerd man, en oeffende zich daarenboven in de kunst van wigchelarye, waarom zyne boeken na zyne doodt verbrand wierden. In den jare 1445 wierdt Johannes Pacheco, een gunsteling van prins Henrik, zoon van Johannes den II, koning van Castilië, tot markgraaf van Villena verklaart. Maar aangezien des zelfs zoon, Diego Pacheco, twede hertog van Escalona, zich bemoeide, van het koninkryk van Castilië, door een huwelyk der gewaande dochter van koning Henrik den IV met den koning van Portugal, met die krone te vereenigen, veroorzaakte hy hem zelve vele onlusten; tot dat eindelyk het kasteel Villena verovert, en het markgraafschap in den jare 1475 de kroone ingelyft wierdt. Des niettegenstaande hebben de hertogen van Escalona by continuatie den tytel daar van gevoert. Zie PACHECO. *Imhof Grand. in Spanj. Mariana Hist. Hisp. Turquet Hist. d'Espagne. Bayle Dict. Crit.*

VILLE NEUVE, eene Fransche stadt in Agenois. De rivier Lot, die aldaar begint vaarbaar te worden, doorsnydt deze stadt in twee delen, die door een sterke burg aan elkander gevoegt zyn. Anders zyn die twee deelen grotelyks van elkander gescheiden, zo wat de menigte der inwoonders, nevens hun rykdom en vermogen betreft, als ook daar in, dat beiderzyds burgers in geen goed verstandt of vriendschap leven. In 't einde van 't jaar 1585 wilde Margareta, koninginne van Navarre, deze stadt gewapenderhandt haren gemaal Henrik ontrukken; doch wierdt door de zonderlinge trouwe van den Consul Cieutat belet zyn voornemen te volbrengen. Zie CIEUTAT. *Mezeray Hist. de France Tom.* III. *p.* 597.

VILLE NEUVE D'AVIGNON, een kleine stadt in Languedok, aan de Rhone, tegen over de stadt Avignon, aan de andere zyde der rivier gelegen. *Baudrand.*

VILLE NEUVE LA GUERRE, of GUIARD, een stedeke in Champagne. Hier is een brug over de Yonne, drie mylen boven Montereau.

VILLE NEUVE L'ARCHEVEQUE, een Fransch stedeke in Champagne, vier mylen van Sens Westwaarts gelegen.

VILLE NEUVE LE ROY, een stedeke met een brug over de Yonne, gelegen in Champagne, drie of vier mylen van Sens, in 't Zuiden. *Baudrand.*

VILLE NEUVE S. GEORGE, een vlek in Isle de France, aan de Seine, omtrent drie mylen boven Parys gelegen.

VILLE NOCE, een Fransch vlek in Champagne, drie mylen boven Nogent, aan de Seine, Noordwaarts, gelegen. *Baudrand.*

VILLEROY. Zie NEUVILLE.

VILLERS, of VILLARE, een Cisterciënzer abdy in Spaansch Brabandt, tusschen Nivelle en Gemblours, is door St. Bernardus, die in den jare 1153 als abt te Klarendal is gestorven, gesticht. *Bucel. G. S. P.* I. *Zeileri Topogr. Burgund.*

VILLERS COSTE REZ, een groot Fransch vlek in Valois, gelegen in Isle de France, vyf mylen van Compiegne, heeft rondom zich een bosch. Hier is een koninklyk paleis. *Baudrand.*

VILLE SERVE, oudtyds *Sylvacum*, een Fransch dorp in Pikardië, tusschen Nojon en Ham gelegen. *Baudrand.*

VILLIERS, een voornaam geslacht in Engelandt, daar de hertogen van *Bukkingham* uit gesproten zyn. Het zelve heeft zynen oorspronk uit Vrankryk, en zich naderhandt in het graafschap Leicester, in Engelandt, nedergelaten. De eerste, die van dit geslacht bekend is, was GEORG VILLIERS, ridder, de welke uit zyn eerste bedt by Audrey, dochter van Willem Sanders, teelde *Wilhelm Villiers van Broockesby*, die in den jare 1619 baronet wierdt gemaakt, en *Eduard Villiers*, ridder. Uit het twede bedt waren *Jan Villiers*, baron van Stoke, burggraaf van Purbek; *Georg Villiers*, baron van Whaddon, en hertog van Bukkingham, van wien naderhandt meer zal gesproken worden, en *Christoffel Villiers*, baron van Deventre, graaf van Anglesey. De oudste, WILHELM VILLIERS, liet na GEORG VILLIERS *van Broockesby*, en deze een eenige dochter, *Catharina*, die met Philip Herbert, grave van Pembroke, trouwde. De twede, EDUARD, liet na WILHELM VILLIERS, burggrave van Grandison, en *Eduard*. De eerste hadt maar een eenige dochter, *Barbara*, die meesteres van koning Karel den II wierdt, waar van in 't vervolg wordt gesproken. Van de nakomelingschap van *Eduard* moet men het artykel JARSEY (GRAVEN VAN) nazien. *Jan Villiers* liet gene erven na. Maar GEORG, naderhandt hertog van Bukkingham, liet na *Jakob*, die jong stierf; *Georg Villiers* den II, hertog van Bukkingham, en *François Villiers*, grave van Anglesey. Doch zy zyn alle drie zonder erven overleden. *Dugdale Baronage. Spener Op. Herald. Imhof Geneal. Britann.*

VILLIERS, (BARBARA) hertogin van Klevelandt, dochter van Wilhelm, burggraaf van Grandison, in Ierlandt, wierdt meesteres van koning Karel den II van Engelandt, en van hem tot baronesse van Nonsuch, naderhandt tot gravinne van Southampton, en eindelyk tot hertoginne van Klevelandt verheven. Zy stondt vele jaren in des konings genade, en wan drie zonen en drie dochteren by hem over. De zonen waren *Karel*, hertog van Southampton; *Henrik*, hertog van Grafton, en *Georg*, hertog van Northumberlandt. Van de dochteren trouwde *Anna* in den jare 1674 met Thomas Lennard, grave van Sussex, Barbara met Eduard Henrik Lee, grave van Lichfield, maar *Charlotta* ging in Vrankryk in een klooster. Alzo Barbara het oor van den koning hadt, leide zy den grondt tot het geluk van Mr. Churchil, naderhandt hertog van Marleborough. Wanneer de koning haar verliet, gevende haar echter een goed jaargeldt, trouwde zy met Rogier Palmers, grave van Castelmaine. Deze gestorven zynde, verbondt zy zich den 25 November des jaars 1705 wederom met den ridder Robert Fielding, die gemeenlyk de schone Fielding genoemt wierdt; maar vermits hy den 9 November te voren met een jong vrouwspersoon, juffer Maria Wadsworth, getrouwt was, in mening dat zy de ryke weduwe, mevrouwe de Lean, was, waar in hem de koppelaarster, die hy hadt gebruikt, hadt bedrogen, klaagde hem de hertogin van Klevelandt aan, en hy geraakte in hechtenis; doch wierdt van de koninginne vrygesproken, en den 23 May des jaars 1707 volkomen van de hertoginne gescheiden, die daar op den 20 October des jaars 1709, in den ouderdom van 72 jaren, overleedt. *Geneal. History of Engl. Imhof Geneal. Angliæ. Life of Queen Sarah. Atalantis. Tryal of Fielding.*

VILLERS, (Georg) hertog van Bukkingham, voornaamste staatsbediende van koning Karel den I van Groot-Britannië, was den 28 Augusty des jaars 1592 te Brooksby geboren. Men bestelde hem al vroeg ter schole te Billesden, alwaar hy zich in allerhande ridderlyke oeffeningen volmaakte, en hebbende een zonderlingen trek tot de muzyk, leerde hy de zelve in den grondt. In den jare 1610 wierdt hy naar Vrankryk gezonden, daar hy drie jaren bleef, en zou, indien het hem niet was afgeraden, in dat landt getrouwt en 'er zich nedergezet hebben. Hy begaf zich daar op in den jare 1614 aan 't hof van koning Jacobus van Groot-Britannie, die terstondt genoegen in zyn gedrag nam, en hem eerst tot zyn opperschenker, en naderhandt tot zyn kamerheer maakte; en alzo hy zich zeer diep in 's konings gunst indrong, bemoeide zich Robert Carr, graaf van Sommerset, gunsteling des konings, hem daar uit te stoten. Maar alzo hy de groten van 't hof, en zelfs de koningin, op zyne zyde hadt, maakte hy, dat ten laatste de gemelde graaf van Sommerset het koninklyke hof moest verlaten, waar door Villiers nog hoger klum, wordende in den jare 1616 opperstalmeester, ridder van den Kousfebandt, opperrechter over de bosschen in 't voorste gedeelte van Trent, vryheer van Whaddon, burggraaf van Villiers, in den jare 1617 graaf, in den jare 1618 burggraaf van Bukkingham, grootzegelbewaarder, grootschatmeester, grootadmiraal van Engelandt, Ierlandt, en het vorstendom van Walles, koninklyke geheime Raadt, Steward in Westmunster, en konnestabel van het slot van Windsor gemaakt; ja hy klom zo hoog, dat de koning door hem byna het gansche ryk regeerde. Maar om dat hy zich tegen het belang des keurvorsten van de Palts, des konings zwager, aankantte, haalde hy zich den haat van 't Engelsche volk op den hals, dat hem beschuldigde, dat hy de Spaansche party al te veel toegedaan was; gelyk hy ook, volgens zyne eige belydenisse, drie jaren achtereen eenige tonnen gouds van den koning van Spanje, doch met weten van zyn meester, als een jaargeldt ontfing. Op zyn aanraden zondt hem de koning met den prins Karel naar Spanje, om het huwelyk met de dochter van koning Philips den III. daar men toen aan arbeidde, tot standt te brengen. Zy vertrokken den 18 February des jaars 1623 derwaarts, onder verzierde namen, namentlyk die van *Thomas* en *John Smith*. Zy kwamen den 21 February te Parys. Zynde daar een dag gebleven, om die stadt en het hof te bezien, reisden zy binnen zes dagen naar Bajonne, en van daar in vier dagen naar Madrid, daar zy den 5 Maart aankwamen. Men zegt, dat hy zich aldaar zeer kwalyk naar den zin der Spanjaarden droeg, en zich al te gemeen met den prins maakte. Nochtans verkreeg hy, voor dat hy nog van daar vertrok, een openbrief van den koning Jacobus, zynde gedagtekent den 18 May, waar by hy tot grave van Coventry, en tot hertog van Bukkingham verheven wierdt. Doch vermits hy met den Spaanschen staatsbediende, den grave van Olivarez, niet overweg kon, liep dit huwelyk geheel te niet. Daar op bragt hy in October den prins weder gelukkig in Engelandt, deedt verslag van zaken in het Parlement te Londen, en bondt de tot nu toe van Spanje getrokkene jaargelden aan om de Palts tegen Spanje te helpen. Hy wierdt ondertusschen zo door den Spaanschen gezant, als door den Engelschen gewoonlyken Envoje, den grave van Bristol, met vele zaken beschuldigt; maar de koning hieldt hem de handt boven 't hoofdt, en maakte hem zelf na zyne wederkomst tot gouverneur van de vyf Engelsche zeehavens, en tot stadhouder of Steward van 't koninklyke slot Hamptoncourt. Hy reisde in den jare 1624 naar Vrankryk, en haalde de koninklyke princes Henriëtta Maria, aanstaande gemalin van den prins Karel, van daar, en was in al zyn doen zo prachtig, dat gansch Vrankryk daar van wist te spreken; en wanneer in den jare 1625 prins Karel zynen verstorven vader opvolgde, bleef hy ook in des zelfs genade, bekleedde hy des zelfs kroning te Londen het ampt van Lord Steward van Engelandt, en verkreeg daarenboven van den zelven in den jare 1626 het kanceliersampt der akademie te Cambridge. Daarentegen vermeerderde de haat van 't gemeen tegen hem zodanig, dat men hem zelfs beschuldigde, dat hy koning Jacobus met een pleister en een dronk zou van kant geholpen hebben; maar de jonge koning hieldt zyne party, en om dat de graaf van Bristol, als mede de graaf van Arundel wat hard tegen hem spraken, wierden zy beide deswegen in den Tour te Londen gevangen gezet. Naderhandt wierdt hy als gezant naar de Vereenigde Nederlanden gezonden, om de alliantie tusschen Vrankryk, Engelandt, Denemarken en de Nederlanden tegen den keizer en den koning van Spanje te sluiten, wordende by zyn afscheidt door de Hollanders rykelyk beschonken. Hy zou in de zelve hoedanigheit van gezant naar Vrankryk gegaan hebben; maar die koning liet hem weten, dat hem zyne komst niet aangenaam zou zyn, het welk hem zodanig verbitterde, dat hy te weeg bragt, dat de koning Karel alle Fransche bedienden van zyne gemalinne afdankte, en naar Vrankryk te rug zondt, en wel de meeste gelegenheit tot den oorlog, tusschen Vrankryk en Engelandt in den jare 1627 begonnen, gaf. De oorlog nu besloten zynde, zeilde hy met 90 schepen naar Vrankryk, en landde in het eilandt Rhee aan, om de stadt Rochel te hulp te komen, die toen door de Franschen belegert was. Hy zocht, maar te vergeefsch, het fort St. Martin, aldaar leggende, te vermeesteren. Zynde aldaar ruim drie maanden geweest, en verwittigt, dat de Franschen versche hulptroepen hadden gekregen, trok hy af, hebbende 200 dappere edellieden, en omtrent 2000 gemene soldaten verloren, en wel drie millioenen verspilt. Dit gaf hem een kwaden naam, en men beschuldigde hem daarenboven, dat hy gezocht hadt de Arianery in de Engelsche kerk in te voeren, de onderdanen met nieuwe schattingen en lasten bezwaart, het kanon uit het landt gevoert, de zee van rovers niet gezuivert, en alleen zyne gunstelingen bevordert; ja hy wierdt doorgaans zo veracht gehandelt, dat hem, toen hy op een tydt in zyn koets zat, iemandt met een stok in het aangezicht stiet (hoewel hy den zelven, toen hy ter doodt was veroordeelt, in het leven behieldt) en een ander hem in 's konings tegenwoordigheit den hoedt van 't hoofdt nam, en zyn vertrouwdste bediende, D. Lamb, van eenige handwerkslieden wierdt vermoord. Dit bewoog hem zyn geluk nog eens tegen Vrankryk te bezoeken, om dat gene, dat hy in den eersten tocht hadt verloren, weder te winnen. Hebbende dus grote toebereidselen gemaakt, kwam hy in 't volgende jaar te Portsmouth, daar hy den 24 April des jaars 1628 van Joh. Felton, luitenant van een kompagnie te voet onder 't regiment van James Ramsey, met een mes wierdt dood gestoken. Hy riep, zo haast als hy den steek gekregen hadt: *Deze houdt vermoordt my*, waar op hem het bloedt de keel uit vloog, en hem deedt stikken. De dader nam terstondt de vlucht, zo dat zelfs de Franschen, die met den hertog van Soubize in Engelandt overgekomen waren, verdacht wierden gehouden van den moordt begaan te hebben. Doch Felton keerde van zelf te rug, en beleedt de daadt, zeggende, dat hy het alleen hadt gedaan om dat hem deze hertog een opengevallen kapiteinsplaats en zyne achterstallige soldy hadt geweigert, en voornamentlyk om dat hy zo een schadelyken man uit den weg hadt willen ruimen. Hy beleedt ook, dat hy het mes in een onbekenden kraam in Tourhill voor tien stuivers hadt gekocht, en dat hy de koker aan de voering van zyn zak hadt gehecht, om dus het mes met de eene handt te kunnen uittrekken, alzo hem de andere was afgehouwen. De ontzielde wierdt in de kapelle van koning Henrik den VII in de abdy van Westmunster prachtig begraven. Hy hadt by zyne gemalinne Catharina Manours, dochter van grave François van Rutlandt, drie zonen, namentlyk *Jakob*, *George*, en *François*, van welke de laatste na zyne doodt ter wereldt kwam. Jakob stierf jong; van George handelt het volgende artykel; en *François* sneuvelde in een schermutseling, met de Parlements troepen te Kingston in den jare 1648 gehouden, zo als hy koning Karel den I van het eilandt Wight wilde in vryheit helpen. Zyne eenige dochter *Maria* trouwde eerst met Karel, baron van Herbert, en daar na met Jakob Stuart, hertog van Richemont en Lenox. Hy was anders een vriendt der geleerden, hebbende in Hollandt vele Oostersche en Arabische handschriften gekocht, en aan de akademie van Cambridge vereert. *Dugdale Baron. Leti Theatr. Britann. De Larrey Geschied. van Engel.* III *Deel.*

VILLIERS, (George) de jonge, hertog van Bukkingham, zoon van den voorgaanden. De koning van Engelandt, Karel de II, maakte hem ridder van den Kousfebandt, stalmeester, Lord luitenant van het graafschap Jork, en geheime Raadt. In den jare 1666 beschuldigde men hem, dat hy verradelyke verstandhouding en aanslagen tegen 's konings belangen hadt gemaakt, en daar wierdt bevel gegeven om hem in hechtenis te nemen; doch hy wist het te ontvluchten. Kort daar na geraakte de graaf van Clarendon, zyn gezworen vyandt, in ongenade, en hy wierdt in des zelfs plaats niet alleen opperste staatsbediende, maar ook des konings gunsteling. Hy toonde gedurende dit zyn ampt, dat hy de vryheit van het gewisse voorstondt, en was deswegen een groot vriendt der Non-Conformisten. In den jare 1670 zondt hem de koning met geheime zaken aan 't Fransche hof, wanneer hy zyn best deedt tot de alliantie tegen Hollandt. In den jare 1671 was hy een der genen, die den schadelyken raadt gaven van den Exchequer te Londen te sluiten. In den jare 1672 wierdt hy als ambassadeur, nevens den grave van Arlington, en den Lord Halifax, naar Hollandt gezonden, daar hy zich grotelyks tegen de belangen van Vrankryk aankantte. In den beginne des jaars 1676 hieldt hy staande, dat het toenmalige Parlement, wegens het dikwils opschorten van het zelve, volgens de Engelsche wetten als gescheiden moest aangemerkt worden. Hy wierdt derhalven gevankelyk in den Tour gebragt; doch de koning stelde hem op zyn verzoek wel haast weder op vrye voeten. Ondertusschen verloor hy niet alleen zyn krediet aan 't hof, maar verviel ook door zyne kwade huishoudinge op 't laatst tot grote armoede, waar in hy op een slecht landgoedt in Jorkshire den 16 April des jaars 1687 zonder echte lyfserven overleedt. *The compleat Hist. of Engl. Vol.* III.

VILLIERS, (Jan van) XXII grootmeester der orde van St. Jan van Jeruzalem. Hy was van de Fransche natie, en wierdt na de doodt van *Nicolaas de Lorgne* in den jare 1188 verkoren. Hy regeerde drie jaren in het eilandt Cyprus, en was de laatste grootmeester der orde in Syrië; want in zynen tydt wierden alle de steden, die de Christenen nog in Syrië hadden, van Melek Seraf, Sultan van Egypten, ingenomen, die zich ook in den jare 1291 meester van Ptolemaïs maakte. Henrik van Lusignan, koning van Jeruzalem en Cyprus, de grootmeester Villiers, en de hoofden der andere krygsordens wederstonden den vyandt, tot dat alle Christenen ingescheept waren, waar op zy al vechtende naar hunne schepen weken. De koning van Cyprus ruimde hen daar op de stadt Limisson in; en terwyl de grootmeester geen kans zag om weder in 't H. Landt te komen, trachtte hy de zaken van zyne orde in goede order te brengen, houdende ten dien einde twee algemene Kapittelen, en wordende daar by belast, dat alle ridders met hun reistuig moesten opkomen, om het eilandt Cyprus tegen den Sultan te beschermen. Ook bepaalde hy de wyze van een grootmeester te verkiezen omtrent zodanig, zo als het nog tegenwoordig gedaan wordt, volgens de door hem gemaakte wetten. Hy stierf van ouderdom en hertzeer in den jare 1294. Zyn opvolger was *Otto de Pins. Bosio. Naberat.*

VILLIERS ISLE ADAM, (Philips van) XLIII grootmeester der orde van St. Jan van Jeruzalem. Hy volgde op *Fabricius van Caretto* in den jare 1521, en regeerde omtrent 2 jaren te Rhodus, 8 jaren zonder vaste zitplaats, en vierdehalf jaren

te

te Malta. Voor zyne verkiezing was hy groothospitalier, het hoofdt der Fransche natie, en afgezant der orde aan den koning van Vrankryk. Hy landde in September des jaars 1521 te Rhodus aan, en zocht zich aldaar tegen de Turken in goeden staat van tegenweer te stellen. Maar daar mede bezig zynde om de voormuur der Christenheit te behouden, gaf zeker Joodsch geneesheer door zekeren Griek van Scio, die zyne brieven naar Constantinopel bragt, den Turken van alles kennis. Daar benevens deedt ook Andreas van Amarat, prioor van Castilië, en naderhandt kancelier der orde, een groot vyandt van Villiers, om dat hy hem by de verkiezing tot grootmeester was voorgetrokken, heimelyk door zekeren Turkschen slaaf den groot-Sultan van alles verslag. Ondertusschen kwam de Turksche vloot in Juny des jaars 1522 voor Rhodus, sterk in het geheel 400 zeilen, en op hebbende 200000 man, van welke 60000 aan de mynen zouden arbeiden, en gedurende het beleg kwam 'er nog een sekours van ruim 100000 man. Doch dit alles maakte den grootmeester niet vertzaagt, maar hy verweerde zich veel eer zo dapper tegen de Turken, dat de Turksche generaals den Sultan lieten weten, dat hy, byaldien hy die plaats wilde veroveren, in persoon moest komen. Deze nu aldaar aangekomen zynde, en ziende, dat zyn volk telkens zo dapper wierdt afgekeert, was van zins het beleg op te breken, als ook werkelyk zou geschied zyn, ten ware hy door zyne vertrouwden was verwittigt, dat het met de stadt slecht geschapen stondt; en schoon het verraadt uitlekte, Amarat onthoofd, en de Jood opgehangen en gevierendeelt wierdt, was echter de grootmeester genoodzaakt, om dat de Christen mogendheden in 6 maanden tyds geen ontzet zonden, de stadt en het eilandt den 24 December des jaars 1522 by verdrag over te geven. Deze verovering kostte Solyman een onnoemelyke somme gelds, en over de 100000 man, die 'er voor gesneuvelt waren. De Sultan zocht wel den grootmeester onder grote beloften in zyne belangen over te halen, doch hy liet zich niet bepraten, maar verliet Rhodus den 1 January des jaars 1523 met zyne ridders, en 4000 inwoonders. Hebbende zich den winter over te Kandië onthouden, landden zy in het einde van April te Messina, in Sicilië, aan. Van daar trok hy voort naar Rome, daar hy by het afsterven van paus Adrianus den VI tegenwoordig was, en gardiaan van het Conclave gemaakt wierdt, toen men Julius, uit den huize van Medicis, tot paus verkoos, die ordensridder, grootprioor van Castilië, kardinaal, en neef van paus Leo den X was, wordende Clemens de VII genoemt. Deze nieuwe paus gaf hem de stadt Viterbo, tot dat 'er een beter plaats voor hem zou ingeruimt worden, daar die ridders meer dienst tegen de ongelovigen zouden kunnen doen. Hy hieldt aldaar in den jare 1527 een generaal Kapittel, wanneer men besloot het eilandt Malta, dat hen keizer Karel de V aanboodt, aan te nemen. Van daar ging hy naar Saragossa, in Sicilië, daar hy den giftbrief van Malta, Gozo, en Tripoli, in Barbarye, van den gemelden keizer ontfing. Hy landde in October te Malta aan, en maakte aldaar alle de nodige bestellingen. Hebbende gedurende zyne regering aldaar zonderlinge preuven van zyne dapperheit en Godvrucht gegeven, stierf hy eindelyk in den jare 1534, na dat hy te voren het eilandt Malta en de stadt Tripoli hadt begonnen te doen versterken. Zyn opvolger was *Perrin de Pont*. Zie RHODUS. *Bosio. Naberat.*

VILLINGEN, eene tamelyk sterke stadt in Zwaben, gelegen in 't Zwarte woudt, aan 't kleine water Brieg, of Brigach, in een moeras, twee mylen van den oorspronk van den Donauw, het aartshuis van Oostenryk toebehorende. Voortyds was het maar een dorp, maar is van hertog Berthold van Zähringen tot eene stadt gemaakt. By 't afsterven van dit geslacht kwam het aan de graven van Furstenberg, en naderhandt aan het huis van Oostenryk. In den jare 1688 namen de Franschen deze plaats in. In den jare 1704 zocht wel de Fransche generaal Tallard de zelve te veroveren, schoot 'er ook zeer sterk op, en trachtte daar door den toegang door 't Zwarte woudt zich te verzekeren, maar moest vruchteloos aftrekken. *Matth. Quarle Teutscher Nation Herrlichkeit. Zeileri Itin. Germ.*

VILLMERGEN, een dorp in de ampten van het vrye Eedgenootschap Bern, niet verre van het klooster Muri gelegen, hebbende eertyds zyne eigene edelen gehad, van welke *Alrik van Villmergen* in den jare 1267 leefde. Deze plaats is zonderling bekend wegens twee treffens, daar omtrent voorgevallen, toen die van Bern in den jare 1656 van de vyf Roomsch-Katholyke Kantons eenige schade leden, die echter op den 25 July des jaars 1712 door zekere overwinning wederom vergoed wierdt, wanneer namentlyk in dien slag de gemelde R. Katholyke Kantons met verlies van 2000 doden moesten aftrekken.

VILNA, VILDA, of WILNA, het voornaamste waywoodschap in het eigentlyk zo genoemde Litthauwen. Het zelve grenst aan de landschappen Samogetië, Courlandt en Lyflandt, als mede aan de waywoodschappen Troki, Novogrodek, Minski, Witespk en Poloczk. Het beslaat drie grote distrikten; als dat van Osmian, Braslaw, en Wilkomicz. De daar in leggende voornaamste plaatsen zyn *Vilna*, *Osmian*, *Braslau*, *Wilcomicz*, *Ikaczina*, en *Driczwiacz*. De hoofdstadt niet alleen van dit waywoodschap, maar ook van gansch Litthauwen is *Vilna*, wordende van de inwoonders *Willenski* genaamt, en staande altydt onder het opperbevel van den Palatyn van die provincie. Zy legt daar de beide rivieren Wilna en Vilin in malkander lopen, is groot, en zeer volkryk. De gemene huizen zyn laag, en van hout gebouwt, behalven eenige der edelen, of kooplieden, van steen gemaakt. Maar de kerken, zo wel die der R. Katholyken, als der Grieken, nevens andere openbare gebouwen, zyn in het geheel van steen. Onder de laatste is het paleis des voormaligen hertogs van Litthauwen merkwaardig, daar men een beruchte geweerkamer vindt; ook worden in deze stadt veel zwaar geschut en andere krygstoerustingen gemaakt. Daar zyn ook twee kasteelen, waar van het eene in eene vlakte aan de rivier Vilin, en het andere op een berg aan de rivier Wilna staat. Het laatste is zeer oud, en byna geheel verwoest, zynde daarentegen het eerste tamelyk schoon, en volgens de hedendaagsche vestingbouwkunde aangelegt. De koophandel bloeit uitnemend in deze plaats, zynde van de twee voorgemelde rivieren de eerste vaarbaar. Voornamentlyk dryft zy sterken koophandel met Moskovië, en de Moskovische Compagnie heeft aldaar een schoon magazyn. Te Vilna is een Roomsch-Katholyke bisschop, zynde de vyfde van de geestelyke Senatoren des koninkryks van Polen, strekkende zyn geestelyk rechtsgebiedt tot aan de grenzen van Moskovië. In de Domkerk aldaar legt het lyk van den heiligen Casimir, en in den toren is een zeer grote klok, die van meer dan 24 sterke mannen getrokken wordt. Ook heeft een Grieksche prelaat, namentlyk de aartsbisschop van Reussen, zynen setel te Vilna, en de Joden hebben 'er insgelyks vrye oeffening van Godsdienst. Ook wonen 'er vele Turken. In den jare 1579 heeft paus Gregorius de XIII, op 't aanhouden van Valerianus, bisschop van Vilna, en met toestemminge van den koning Stephanus Bathori, eene akademie aldaar gesticht, die zes hoogleeraars in de H. Godgeleerdheit, vier in de Rechtsgeleerdheit, vyf in de Philosophie, en zeven in de letterkundige wetenschappen heeft. Ook wordt hier het algemeen landgerecht van gansch Litthauwen gehouden. Een half uur van de stadt staat een koninklyk lusthuis, dat, om dat het naby het water legt, *Rudnich* genoemt wordt. Het is gansch van hout gebouwt, en met een diergaarden, ook met lust-en fruithoven voorzien. In den jare 1655 namen de Moskoviters deze stadt in, doch moesten ze haast weder aan Polen afstaan. *Connor State of Poland P. I. lettr.* VI. *P.* II. *lettr.* II. *Kojalowicz Hist. Litthuan. Kadlubko Hist. Polon.*

VILS, eene rivier in Beyeren, waar van een gedeelte, *de grote Vils* genoemt, voorby Tauskirchen, Velden, Ebersprunt en Vilsbiburg en het andere, de *kleine Vils* genoemt, voorby Vilsham en Geisenhausen (niet verre van Landshut) loopt. Naderhandt vereenigen zich die twee armen wederom, en lopen voorby Frontenhausen, Reispach, Euchendorf en Allerspach, tot dat eindelyk deze rivier by de stadt Vilshofen, omtrent drie mylen boven Passau, in den Donauw valt.

VILSHOFEN, eene welgebouwde kleine stadt aan den Donauw, daar de Vils zich in die rivier ontlast, in neder-Beyeren, eene myl van Ortenburg gelegen. Aldaar is een landgerecht, waar onder het vlek Plainting, drie kloosters, acht sloten, tien adelyke hofsteden, 34 landhoeven, en eenige dorpen behoren. Eigentlyk staat deze plaats onder het rentampt Straubingen, en heeft eene kostelyke Domkerk, nevens eene proostdy, St. Jan toegewyd. In den jare 1705 wierdt deze stadt door de muitende boeren ingenomen, doch wel haast van de keizerschen met verdrag weder verovert. *Beschreib des Bayer. Kraiss. Tromsd. Geogr. Leben K. Josephi. Ertels C. B. Atlas.*

VILVOORDEN, eene kleine stadt in Brabandt, tusschen Brussel en Mechelen, twee mylen van ieder van die twee steden gelegen, aan den zamenloop der rivieren de Senne en Woluwe. Zy was eertyds zo door de natuur als door kunst versterkt, en men plagt in het oude slot aldaar de gevangenen van Staat te bewaren. Ook heeft men aldaar onder het opzicht van een afzonderlyken amptman de oude vryheden en dokumenten, het hertogdom van Brabandt rakende, van oude tyden af bewaart.

VILWIL, of VILBEL, een lang vlek by de rivier Nidda, in het graafschap Hanau, daar het ook onder behoort. Het was voormaals een zogenaamd ganerbenhuis, de graven van Isenburg, Solms, Epstein en Gulch toebehorende, van welke graaf Diether van Isenburg in den jare 1430 zyn aandeel aan de stadt Frankfort verkocht. Maar naderhandt is alles aan Hanau gekomen, behalven dat de stadt Frankfort het passagiegeldt, nevens andere gerechtigheden aldaar nog geniet. Deze plaats is deswegen ook aanmerkelyk, om dat men jaarlyksch een grote menigte van zeer gezond water van daar wegvoert. *Winckelm. Beschr. Hess. p.* 153.

VIMEUX, een landstreek in Pikardië, omtrent de kust tusschen Bresle en la Somme. De voornaamste plaats daar in is St. Valery. *Baudrand.*

VIMIOSO, (GRAVEN VAN) stammen af van een natuurlyken zoon der hertogen van Braganza, waar van op het woordt BRAGANZA is gewag gemaakt. De zevende graaf van Vimioso, MICHIEL, stierf in den jare 1681, zonder rechtmatige erven, en maar een natuurlyken zoon, *François* genaamt, nalatende, dien koning Petrus de II, om den naam van het geslacht in wezen te behouden, wettig verklaarde. *Imhof Stemm. Lusit.*

VINALIA waren twee feesten by de Romeinen, van welke het eene in April, en het andere in Augustus wierdt geviert. Beide waren ter eere van Jupiter en Venus ingestelt; doch de schryvers verschillen hoe de dagen onder de goden verdeelt wierden. Mogelyk hebben de zelve, gelyk als uit Ovidius schynt te blyken, voor beide te gelyk behoort. Men bragt aldaar de goden de eerstelingen van den nieuwen wyn, en liet uit den tempel van Venus wyn lopen. De laatste *Vinalia* hieten ook *Rustica*, om dat zy meest in 't landt by den wynoogst en by het wegvoeren van den wyn naar de stadt geviert wierden. Om dat de godin Venus mede deel aan dit feest hadt, en zy voornamentlyk de tuinen in hare bescherminge nam, noemt Plutarchus dit *Veneralia. Plut. Qu. Rom.* 45. *Varro de L. L. & de R. R. Festus. Rosinus l.* IV. *c.* 8, *&* 13.

VINAY, (ALEXANDER DE) predikant van de Hervormde gemeente te Annonai, liet te Geneve een werk drukken, onder den tytel van: *Akten nopens de onderhandeling, gehouden te Annonai van den* 10 *December* 1625 *tot den* 25 *February* 1626 *tusschen Alexan-*

der de Vinay, bedienaar des Goddelyken Woords, en Johannes François Martinecourt, Jesuit, aangaande het geloove der kerkvaderen, aangaande de genoegzaamheit der H. Schriftuur, en het H. Avondmaal. Hier is bygevoegt een vervolg op het een en op het ander artykel, nevens een traktaat van het vagevuur, door den zelven Vinay. Die schryver zegt in zyn opdracht, dat 'er toen reets voor dertig jaren een beroemd prelaat geweest was, die beweerde, dat de stadt Annonay ouder in kettery was dan Geneve zelve. Deze prelaat is Petrus de Villars, aartsbisschop van Vienne. Doch den naam van den Jesuit Martinecourt vindt men in de *Bibliotheek* van Alegambe niet, waar uit men gissen mag, dat hy het schriftelyk verhaal van Vinay niet heeft beantwoord; hoewel doorgaans in zulk een geval een ieder zich zelve de overwinning toeschryft. *Bayle Dict. Crit.*

VINCENNES, of BOIS DE VINCENNES, een kasteel en koninklyk huis omtrent Parys, waar toe Philips van Valois in den jare 1327 den grondt heeft gelegt. Koning Johannes heeft 'er de derde verdieping op gezet. Karel de V heeft het voltooit. Maria de Medicis begon in den jare 1614 de galdery aan de zyde van Parys, en Lodewyk de XIV bragt de zelve in den jare 1660 in dien staat, waar in de zelve thans is. Dit prachtig paleis heeft een sterk kasteel, waar in zomwylen de prinssen van den bloede vast gezet worden. In het hof van dit kasteel is een kapel, die in den jare 1379 van Karel den V met een schatmeester, zanger, zeven kanunniken, vier vikarissen, en twee geestelyken gesticht wierdt. Dit slot wordt van een groten diergaarden omringt, welken Philippus Augustus in den jare 1183 met een muur omringt heeft. Toen stondt 'er een oud kasteel, het welk de voornoemde Philippus van Valois deedt slechten, om het van nieuws weder op te bouwen. Koning Karel de V wierdt in den jare 1338 te Vincennes geboren; en drie koningen van Vrankryk zyn aldaar gestorven, namentlyk Lodewyk de X in den jare 1316; Karel de IX in den jare 1574, en Henrik de V, koning van Engelandt, enz. in den jare 1422. Koning Lodewyk de XIV beval by zyn uitersten wil, dat na zyn doodt de Dauphin, zyn opvolger, derwaarts zou gebragt worden, en 'er veertig dagen blyven. Hy stierf den 1 September des jaars 1715, een weinig over acht uuren 's morgens. Hier was die koning verscheide dagen lang zonder toegang, aangezien men hem als reets overleden aanmerkte. Niemandt, behalven den kardinaal de Rohan, en P. Tellier, Jesuit, en biechtvader, kwamen in 's konings vertrek, om de gebeden in 't uur des doods te lezen. *Le Maire Paris anciens & nouveau.*

VINCENS DE MAULEON, DE SAIGNETS, D'ASTRAUT, DE CAUSANS, een zeer vermaard oud adelyk huis in 't graafschap Venaissin, oorspronkelyk uit Italië, volgens de overlevering van dat landt. Een oud handschrift, dat in die familie bewaart wordt, zegt, dat dit huis zyn oorsprook heeft van de oude heeren van Vincenze, de hoofdstadt van 't Vicentin, in 't Venetiaansche gebiedt, van waar de naam gebleven is.

I. VINCENT DE VINCENS zwoer den grave van Toulouze in den jare 1022 getrouwigheit voor de barony en landen van Brantes, Savollian, en St. Leger, welke landen zyne erfgenamen onafgebroken van vader tot zoon bezeten hebben tot den jare 1630. Hy was getrouwt met Hermansade, dochter van den edelen Barras van Barras, heere de la Bastide, en medeheer van Vidauban, in 't kerkgebiedt van Frejus gelegen, by welke hy geteelt heeft *Bartholomeus*, die volgt.

II. BARTHOLOMEUS de I DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian, en St. Leger, trouwde met Blandine, dochter van Johannes de Blacas, bygenaamt de *Ridder zonder zorg*. Volgens een akte van den 12 April des jaars 1078, gepasseert by Dominicus Vendo, notaris van Orange, ontfing deze Blandine van Raimund Robert, prins van Orange, een landhoeve van anderhalf goudgulden jaarlyksch te betalen, nevens het *Dominium directum*. In deze akte, in 't einde van welke men het wapenschildt van Vincens ziet, noemt zy zich de gemalinne van den Edelmogenden *Bartholomeus de Vincens*, baron de Brantes (de Brenzulis) by wien zy baarde *Bertrand de Vincens*, die volgt.

III. BERTRAND DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian, en St. Leger, trouwde met Stephanette, dochter van Godefroi de Meausang, heere van Menamenes, en teelde by haar *Godefroi de Vincens*, die volgt.

IV. GODEFROI DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian, en St. Leger, trouwde met Agnes, erfdochter van Philippus, baron van Murvieux, en heere van St. Victor in Languedok. Uit dit huwelyk wierdt geboren *Adhemar de Vincens*, die volgt.

V. ADHEMAR DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian, en St. Leger, baron van Murvieux, en heer van St. Victor, als erfgenaam van zyne moeder, trouwde met Tiburgette, jongste dochter des prinssen van Orange. Deze bragt hem ten huwelyk de landen van Causans en Montmiral, gelyk blykt uit een originele akte, gehaalt uit de archiven van Orange. Hier uit ziet men ook, dat Joseph de la Pise in zyne Historie van dat prinsdom, den name der familie niet heeft gekent van den baron van Murvieux, echtgenoot van Tiburgette, die uit dit huwelyk teelde 1. *Raymond de Vincens*, die volgt; 2. *Philippus de Vincens*, baron van Murvieux, heere van St. Victor, medeheer van Causans en Montmiral. Deze nam ten huwelyk Clothilde, dochter van den vicomte de Narbonne, by welke hy teelde een eenige dochter, *Beatrix de Vincens*, gemalinne van Bernard de Mauleon, wien ze haar aandeel aan de eilanden van Causans en Montmiral ten huwelyk bragt.

VI. RAIMUND de I DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, was de vader van *Giraud de Vincens*, dien hy teelde by zyne gemalinne Douceline de Villeneuve, dochter van N. de Villeneuve, heere van Trans.

VII. GIRAUD DE VINCENS, baron de Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, was de stichter van het konvent der Predikbroeders te Orange in den jare 1244. Zyne gemalinne was Isabelle de Caronb, dochter van Rican de Caronb, ridder. Hy maakte in den jare 1246 zyn uitersten wil, waar by hy tot zyn erfgenaam aanstelde zyn zoon *Raimund de Vincens* den II, die volgt.

VIII. RAIMUND de II DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian, en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, trouwde met Gasparde de Bonvalat, by welke hy teelde *Gaspard de Vincens*, die volgt.

IX. GASPARD DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, teelde by zyne gemalinne Margareta Ancelle *Petrus de Vincens*, die volgt.

X. PETRUS DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, trouwde met Francisca de Mauleon, dochter van Johan de Mauleon, medeheer van Causans, en teelde by haar *Bartholomeus de Vincens*, die volgt.

XI. BARTHOLOMEUS DE VINCENS, heere van Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, trouwde met Perrine de Peyre, dochter van Astorgio de Peyre, baron van Baume, medeheer van Venasque en Saint Didier, uit welk huwelyk geboren zyn *Jacobus de Vincens*, die volgt, en *Alix*, gemalinne van Eustachius de Levi, baron van Quelus, die onder andere kinderen by haar teelde twee zonen, aartsbisschoppen van Arles, van welke een kardinaal geworden is.

XII. JACOBUS DE VINCENS, baron van Brantes, Savollian en St. Leger, medeheer van Causans en Montmiral, trouwde met Argense Vercherie, dochter van Raimund, ridder, medeheer van Montdragon, by welke hy teelde vier kinderen, *Bartholomeus* den III *de Vincens*, die het geslacht heeft voortgeplant; *Elzear de Vincens*; *Catharina de Vincens*, gemalinne van Jacobus de Grasse, en *Margareta de Vincens*, gemalinne van Simonet Adhemar de Monteil.

XIII. BARTHOLOMEUS de III DE VINCENS, van Mauleon, baron van Brantes, Savollian en St. Leger, wierdt baron van Causans, en medeheer van la Garde-Pariol, als erfgenaam van Jacobus de Mauleon, en voegde in erkentenisse van dien de wapens van Mauleon by die van Vincens. Lodewyk van Chalon, prins van Orange, gaf hem in den jare 1451 de macht om in zyne barony van Causans het gewone recht te oeffenen, zonder uitzondering van steden. Koning Lodewyk de XI verklaarde hem ook tot opperstalmeester. Zyne eerste gemalinne was Miracle de Chanvaleys, dochter van Petrus, genaamt du Pein, heere van Valtz en Vivaretz, by welke hy teelde een eenige dochter, genaamt *Perrette de Vincens*, gemalinne van Raimon de Montauban. Zyne twede gemalinne was Francisca Burgondion, dochter van Astorgio Burgondion, ridder, heere van Agoul, in 't graafschap Venaissin, by welke hy teelde vyf kinderen, als: *Stephanus de Vincens*, die de familie heeft voortgeplant; *Gautier de Vincens*, gestorven buiten huwelyk; *Johannes de Vincens*, prioor van Charas; *Angelina de Vincens*, gemalinne van Petrus de Blessac, en *Rabina de Vincens*. Naderhandt nam hy zyne derde gemalinne Simonette de Simiane Gordes, by welke hy gene kinderen verwekte.

XIV. STEPHANUS DE VINCENS, van Mauleon, baron van Brantes en Causans, heere van Savollian en St. Leger, ook medeheer van Garde-Pariol, is buiten twyfel die heer van Mauleon, die nevens andere groten koning Karel den VIII verselde by het veroveren van 't koninkryk van Napels. Hy trouwde met Antonette Blaine de Plessaland, by welke hy teelde negen kinderen, als: *Lodewyk de Vincens*, die de familie heeft voortgeplant; *Alanus de Vincens*, ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem; *Wilhelm* van Mauleon, door Brantôme onder de vermaarde mannen geplaatst. Hy was kamerjonker van Karel den V, en des zelfs gouverneur in Afrika. Hy wierdt gedood by Bresse de Villeneuve, dat hy verdedigde; *Johan de Vincens*, van Mauleon, hadt het bevel over de artillery binnen Marseille onder koning François den I tegen keizer Karel den V; *Rostaing de Vincens*, geestelyke; *Giraud de Vincens*; *Perrette Miracle de Vincens*, gemalinne van Lodewyk de Merles, heere van Bauchant; *Magdalena de Vincens*, geestelyke; en *Martha de Vincens*, gemalinne van N. de Montenar de Vaison.

XV. LODEWYK DE VINCENS, van Mauleon, baron van Brantes en Causans, heere van Savollian en St. Leger, medeheer van la Garde-Pariol, was regent en gouverneur van het prinsdom van Orange, in het welke hy het Parlement herstelt heeft. By zyne gemalinne Johanna Mayaud, gesproten uit een adelyk geslacht van Valence, in het Dauphiné, teelde hy acht kinderen, als: *Wilhelm de Vincens*, die volgt; *François de Vincens*, die by de deeling der vaderlyke goederen erlangde Savollian, die de linie van dien name in het Dauphiné gesticht heeft, en waar uit een grootprioor van St. Gilles ontstaan is; *Lodewyk de Vincens*; *Magdalena de Vincens*; *Miracle de Vincens*, gemalinne van Esprit de Brunelis, heere de la Chaux; *Ludovika de Vincens*, geestelyke; *Clara de Vincens*, geestelyke; *Anna de Vincens*, gemalinne van Johannes de Silvou, heere van Gouvernet.

XVI. WILHELM DE VINCENS, baron van Brantes, en Causans, heer van St. Leger, en medeheer van la Garde-Pariol, wierdt van Wilhelm van Nassau den IX verzocht het gouvernement van dat prinsdom aan te nemen, om alles in het zelve wederom op een vasten voet te stellen, volgens een openbrief van den 20 Maart des jaars 1561. Zyn yver in het verdedigen van die stadt, volgens den last van zyn souverein, verwekte den haat der Gereformeerden tegen hem, die na zyne doodt het vlek, kerk en kasteel van Causans in brandt staken. En wanneer ze stadt Orange verovert hadden, plunderden ze des zelfs huis, haalden de kerk

der

der Predikbroeders omver, schonden aldaar zyn graf, haalden zyn lyk daar uit, en sleepten het langs de straten. Zyne gemalinne was Claudia de Grasse, dochter van Henrik de Grasse, heere van Mas, in Provence, en van Dauphine de la Baume-Suze. Uit dat huwelyk zyn gesproten *Rostaing de Vincens*, gestorven buiten huwelyk; *Lodewyk de Vincens*, insgelyks ongetrouwt gestorven; *Henrik de Vincens*, die volgt; *François de Vincens*, wiens erfdeel was St. Leger en Nioux, die hy naliet aan Philips, zyn neef, zoon van Henrik; *Scipio de Vincens*, ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem; *Polyxene de Vincens*, vrouwe van Galiettes, en *Catharina de Vincens*, vrouwe van Clandage, beide zonder kinderen gestorven.

XVII. Henrik de Vincens, van Mauleon, baron van Brantes en Causans, heer van St. Leger en Nioux, medeheer de la Garde-Pariol, trouwde met N. Saignets, erfdochter van Francisca de Sade, en van Esprit Saignets d'Astraud, ridder van de koninklyke orde, heere van Vaucluse, Mazans, Laignes, Istres, Miné, en graaf van Ampurie, in 't koninkryk van Arragon, uit kracht van een donatie, gedaan by Jolante, koninginne van Sicilië en Jeruzalem, aan Wilhelm Saignets, ambassadeur van Vrankryk aan haar hof. Hare grote goederen gaven aan haar gelegenheit om menigmaal hare milddadigheit te oeffenen, en verscheide plaatsen tot een kerkelyk gebruik te stichten. Hare kinderen waren: *Philips de Vincens*, die volgt; *Polyxene de Vincens*, gemalinne van N. heere de Chateauneuf-Redoltier; *Claudius de Vincens*; *Johanna de Vincens*, abdisse van St. Cesaire te Arles, en prioresse van Nioux, en *Francisca de Vincens*.

XVIII. Philippus de Vincens, van Mauleon, Saignets, Astrand, baron van Causans en Brantes, heer van St. Leger en Nioux, medeheer van la Garde-Pariol, was uit hoofde zyner moeder graaf van Ampurie, heer van Vaucluse, Mazans, Laignes, Istres en Mimé. Hy gaf doorslaande preuven van getrouwigheit voor zyn prins, voornamentlyk in de zake van den trouwlozen Walkenburg, na wiens doodt hy zich van 't kasteel van Orange verzekerde, om het zelve te bewaren tot de aankomst van een gouverneur, dien de prins zou benoemen, en die hem door een zeer verplichtenden brief daar voor bedankte. Hy is de geen, die in den jare 1630 de barony van Brantes, welke zyne vooroouderen van onheugelyke tyden bezeten hadden, verkocht, voegende de wapens van Astraud by die van Vincens en Mauleon. Hy trouwde met Margareta d'Autrie de Vintimille, dochter van Gaspard d'Autrie de Vintimille, heere van Baumettes, edelman van 's konings kamer, en van Francisca de Simiane la Coste; uit welk huwelyk zyn gesproten *Laurens de Vincens*, gestorven zonder erfgenamen by Ludovica d'Albenas de Valerargues; *Petrus de Vincens*, ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem; *Claudius de Vincens*, die volgt; *Cosmus de Vincens*, geestelyke; *Johan Baptista de Vincens*; *Octavia Maria de Vincens*, abdisse van St. Cesaire te Arles, en *Margareta de Vincens*, gemalinne van Antonius de Clemeuf de Tarascon.

XIX. Claudius de Vincens, van Mauleon, Saignets, Astraud, marquis van Causans, grave van Ampurie, heere van Mazans en Mimé, medeheer de la Garde-Pariol, verwurf van den koning, dat zyne barony van Causans in een marquizaatschap wierdt verandert, volgens een openbrief van den 16 November des jaars 1679. Zyne gemalinne was Louise de Cambis, dochter van Johannes de Cambis, heere d'Orsan, medeheer van Laigues, en van Margareta de Simiane-Truchenu, by welke hy teelde acht kinderen, als: *Margareta de Vincens*, gemalinne van Lodewyk de Montagu; *Joseph de Vincens*, gestorven zonder huwelyk; *Lodewyk de Vincens*, ook buiten huwelyk gestorven; *Lodewyk de Vincens*, die volgt; *Johanna de Vincens*, geestelyke; *Maria de Vincens*; nog een *Maria de Vincens*; en *Geneveva de Vincens*.

XX. Lodewyk de Vincens, van Mauleon, Saignets, Astraud, ridder, marquis van Causans, graaf van Ampurie, heer van Mazans, medeheer van la Garde-Pariol, en 's konings landvoogdt in Provence, trouwde met Margareta de Fourbin de Janson, dochter van Laurens de Forbin, ridder, marquis van Janson, gouverneur van Antibes en Grasse, en van Genoveva de Briançon de la Saludie. Uit dit huwelyk zyn gesproten negen kinderen, als: *Genoveve de Vincens*, geestelyke dochter; *Joseph de Vincens*, marquis van Causans; *Petrus de Vincens*, ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem, kapitein in 't regiment des konings; *Johanna de Vincens*; *Margareta de Vincens*, geestelyke; *Jacobus de Vincens*, abt van Causans; *Maria de Vincens*; *Eleonora de Vincens*, en *Joseph de Vincens*.

St. VINCENT, (de steenrots van) in 't Engelsche graafschap van Sommerset, is zeer vermaard wegens den groten overvloedt van diamanten, die aldaar gevonden wordt, bekend onder den name van *stenen van Bristol*. Zy zyn zeer klaar, en komen naby aan de diamanten van Indië, en men zou ze daar voor kunnen houden, indien ze hen in hardigheit gelyk waren. Aan den voet van dezen rotssteen is een warm en medicinaal water.

VINCENT, een priester der Gaulen in de V eeuwe, moet onderscheiden worden van den monnik van Lerins. Hy was zeer ervaren in de H. Schriftuur, en hadt door veel lezen en schryven een zeer beschaafden styl verkregen. Hy schreef een verklaring over de Psalmen. Gennadius is de eenige, die gewag van hem maakt.

VINCENTE, of VICENTE, (Cabo de san) een beruchte voorgebergte in Portugal, in het koninkryk van Algarbië. De ouden hebben het *Promontorium sacrum* genoemt. Maar na dat de eerste koning van Portugal, Alphonsus de I, na de overwinning, by Orique in den jare 1139 op de de Moren bevochten, op het aanwyzen van twee gevangenen het ligchaam van den martelaar Vincentius aldaar vondt, liet hy het zelve naar Lissebon brengen, en het voorgebergte naar des zelfs naam noemen. Zekere daar omtrent leggende, en eenigzins versterkte plaats hiet van dit voorgebergte nog tegenwoordig *Sagres*. *Manuel de Farya y Sousa Epit. de las Hist. Portuguef. P. III, c. 2. P. IV, c. 2, 6.*

VINCENTIO VALERIO. Zie VALERIO.

St. VINCENTIUS, een diaken en martelaar, leefde onder de regering van Diocletianus en Maximianus. Men weet nog niet met zekerheit te zeggen waar hy is geboren; want vele steden in Spanje twisten daar over. Men toont nog tegenwoordig in de stadt Hueska zyn vaders huis, dat in eene kerk is verandert. Maar te Saragossa zou hy zyn opgevoed. Wanneer Decianus, stadhouder der gemelde twee keizeren in Spanje, voorgenomen hadt de Christenen geheel uit te roeien, nam hy Valerius, bisschop van Saragossa, en Vincentius, diaken van de zelve kerk, gevangen, en voerde hen naar Valentia, daar hy ook trachtte hen van 't Christen geloof af te trekken. Eindelyk zondt hy Valerius in ballingschap, om dat hy een oud zwak man was; maar Vincentius moest alle bedenkelyke pynen ondergaan. Eerst liet hy hem op een ladder uitrekken; daar na deedt hy hem op een rooster, en vuur daar onder leggen, en eindelyk liet hy hem op gebrokene potten uitrekken. Doch ziende, dat hy door die wreedheit niet kon vorderen, liet hy hem in een zacht bedt leggen, in verwachting van door deze zachtigheit meer op hem te zullen winnen; doch Vincentius gaf terstondt den geest, zynde den 22 January des jaars 305. Men bewaart nog in de kerk van St. Germain zynen eenen arm, en den rok, dien hy plagt te dragen. *St. Augustinus. Aimonius. Metaphrastes.*

VINCENTIUS BELLOVACENSIS, een Dominikaner monnik, was uit Burgundië geboortig, en langen tydt te Beauvais, maar geen bisschop aldaar. Hy stondt in grote gunst by koning Lodewyk den IX van Vrankryk, die hem last gaf een groot werk onder den tytel van *Speculum* te schryven, zynde het zelve in vier stukken verdeelt, als: *Speculum Doctrinale*; *Speculum Historiale*; *Speculum Naturale*; *Speculum Morale*. Daar benevens heeft men nog van hem: *Consolatorium de morte amici*; *Libri IV de gratia Dei*; *Liber de gestis & vita B. Mariae*; *Liber de eruditione puerorum regalium*. Men weet niet eigentlyk in wat jaar hy gestorven is. Zommigen stellen het jaar 1264. *Henricus Gandav. Cat. c. 42. Trithemius. Bellarminus. Mart. Polonus. Antonius. Phil. Bergamensis. Ambrosius de Altamira Biblioth. Pradic. Cave Hist. Litterar.*

VINCENTIUS LAURO, kardinaal, was te Tropik, eene stadt in achter-Kalabrië, geboren, wierdt in 't huis der Caraffen te Napels opgevoed, en studeerde te Napels en te Padua. Hebbende zich in de Grieksche en Latynsche talen geoeffent, maakte hy grote voortgangen in de geneeskunde en in de Philosophie. Hy wierdt eerst bediende van Paulus Parisius, kardinaal van Cosenza, en onderhieldt toen goede vriendschap met Hugo Buoncompagno, die naderhandt paus wierdt. Ook wist hy zich in de gunst van den kardinaal de Tournon in te wikkelen, die hem ryke inkomsten in Auvergne bezorgde. Na des zelfs doodt bragt hem de hertog François van Guise aan 't hof van koning Antoni van Navarre, om by den zelven aan te houden, dat hy niet om zyne gemalinne mede den Hervormden Godsdienst aannam. Deze heer overleden zynde, ging Lauro met den kardinaal Hippolytus van Ferrara, die tot nu toe gezant te Rome was geweest, weder naar Rome. Aldaar maakte hy door zyne kennisse in de geneeskunde een groten naam, en verkreeg het aartsbisdom van Mont-Real in Sicilië. Naderhandt wierdt hy in verscheide gewigtige bedieningen gebruikt, voornamentlyk van paus Gregorius den XIII aan koning Sigismundus van Polen afgevaardigt, en men zegt, dat hy den bekenden Jesuit, Antonius Possevinus, aan het hof van koning Johannes van Zweden bragt, die zyn best deedt, dat des zelfs prins den Roomsch-Katholyken Godsdienst omhelsde. Hy bleef ook na de doodt van Sigismundus, onder de regering van Henrik den III en Stephanus Bathori, in Polen. Daar op wierdt hy kardinaal, en schoon men hem dikwils tot de pausselyke waardigheit voorstelde, beletten het echter de Spanjaarden altydt, om dat hy hun vriendt niet was. Hy stierf te Rome in den jare 1592. *Thuanus. Mezeray.*

VINCENTIUS LERINENSIS, of *van Lerins*, een monnik in het klooster Lerins, in Provence, was te Tol geboren. Zyn vader hiette *Epirochius*, en zyn broeder *Lupus*, zynde de laatste bisschop van Troyes geweest. Hy ging al vroeg in den oorlog, en is, als eenigen zeggen, overste van de lyfwacht geworden. Maar hy verliet die levenswyze, en ging in 't bovengemelde klooster, daar hy priester in wierdt. Hy stierf omtrent den jare 450. Zommigen houden hem voor een halven Pelagiaan. Hy schreef onder den naam van *Peregrinus*: *Commonitorium duplex adversus hæreticos*; ook: *Objectiones adversus Augustini scripta*, die door *Jo. Filesaco* en *Steph. Baluzius* zyn uitgegeven. *Gennadius in Catal. Baronius. Bellarminus. Vincentius Barralis. Chron. Lerin. Cave. Du Pin. Vossius. Norisius Hist. Pelagianor.*

VINCENTIUS VICTOR, een Donatist, die echter den naam van rechtgelovige wilde hebben. Hy bragt omtrent den jare van Christus 415 eene nieuwe dwaling aangaande den oorsprong der ziele op de baan, voorgevende, dat zy een gedeelte van 't Goddelyke wezen, maar niet uit niets geschapen was. Hy schreef twee brieven tot verdediging van dit gevoelen, die door St. Augustinus zo grondig wederlegt zyn, dat Vincentius zulks zelf moest bekennen. *Augustinus l. II. de Anim. adv. Vincent.*

VINCI, (Leonard de) een beroemd schilder, uit het Florentynsche geboortig, was zeer ervaren in de dichtkunst, muzyk, ontleed- en wiskunde, als mede in de bouwkunst, en in het ryden, schermen, en diergelyke oeffeningen, zynde daar benevens zo sterk,

dat hy een hoefyzer als loot kon buigen. Ook was hy met grootmoedigheit en andere deugden begaaft. Lodewyk Sforzia, bygenaamt de Mour, gaf hem het opzicht over de door hem opgerechte akademie der schilders en bouwmeesters, en liet door hem een kanaal maken, om het water uit de rivier Adda naar Milaan te leiden, dat voortyds ondoenlyk scheen. Wanneer de inwoonders van Milaan hem te dier tydt, toen koning Lodewyk de XII zynen intocht in hunne stadt deedt, verzochten hem ter eere iets zonderlings te maken, maakte hy het beeldt van een leeuwe, zo kunstig toegestelt, dat het op de zaal van 't paleis voor den koning ging, en daar na staan bleef, zyn borst opende, en het Fransche wapen toonde. De hertog van Milaan in den jare 1500 geslagen, en naar Vrankryk gebragt zynde, begaf zich Leonard Vinci naar Florence, en schilderde aldaar de grote vergader-zaal. Hy bleef daar tot in den jare 1513, en wierdt groot vyandt met Michiel Angelo, die toen zeer beroemd was. Deze vyandschap, oorspronkelyk uit nayver, nam zodanig te Rome toe, dat Leonard eindelyk naar Vrankryk trok, daar hem koning François de I zeer gunstig ontfing. Hy wierdt naderhandt aldaar ziek, en toen de koning hem kwam bezoeken, rechtte hy zich met geweldt in het bedde op, om te tonen hoe zeer hy den koning voor die eere verplicht was; doch hy verloor terstondt zyne spraak, en stierf in des konings armen. Dit geschiedde in den jare 1520, in den ouderdom van 75 jaren. *Vasai Vite de Pittor. Felibien.*

VINDELICIE, een landschap, welkers palen voortyds de Bodenzee, de Alpen, de Inn, en de Donauw waren. Het draagt den naam van de twee rivieren *Vindo* en *Lycus*, die beide daar door lopen. De eerste hiet wel hedendaagsch de *Wertach*, doch wordt van Paulus Diaconus en reets voor hem van Venantius Fortunatus *Vindus*, of *Vindo* genoemt. Van deze rivieren hieten de inwoonders des lands *Vindeliciers*, moetende van de Rhetiërs wel onderscheiden worden. Maar zo haast de Romeinen hen beide bedwongen, en eene eenige provincie daar van gemaakt hadden, stellende een opperbevelhebber over de zelve, hebben zy hen beide met den algemenen naam van *Provincia Rhatia* genoemt (zie RHETIE) hoewel men ook vindt, dat de Romeinsche schryvers niet alleen *Vindelicië* en *Rhetië* zeer wel van malkander onderscheiden, maar ook het landschap Rhetië *Secunda* genoemt hebben. De palen van Vindelicië strekten ten Westen tot aan de Brigantynsche zee, en volgens Strabo behoorden nog de steden *Brigantus* en *Campodunum* tot Vindelicie. Ten Oosten waren de Norici des zelfs naburen, en Tacitus zegt, dat de rivier de Inn tusschen de Norici en Rhetii, verstaande zekerlyk ook daar onder de Vindeliciërs, heen loopt. Ten Zuiden bewoonden de Vindeliciërs de vlakten onder de Alpen, wanneer in het tegendeel de Rhetiërs zich in Italië naar Verona uitstrekten. Dus was Vindelicië altydt een afzonderlyk landt, wiens volk een geheel anderen oorspronk dan de Rhetiers hadt. Maar waar zy eigentlyk zyn van daan gekomen, en of zy Duitsche volkeren zyn geweest, is nog onzeker. Dit is zeker, dat de Romeinen hen voor geen Duitschers hielden: want Tacitus zegt uitdrukkelyk, dat het grote Duitschlandt tot aan den Donauw strekt, en Strabo, nevens anderen, maken de Alpen tot landpalen van Italië, waarom de streek tusschen Italië en Duitschlandt van andere volkeren dan Duitschers moet bewoont zyn geweest. Appianus stelt voor vast, dat de Rhetiërs, Norganers en Bulgaren van de Romeinen al te zamen *Illyriërs* genoemt wierden; en schoon Plinius uit Agrippa bewyst, dat hy zelf Rhetië en Noricum mede tot Duitschlandt rekent, hadt echter Agrippa een goed begrip daar van, als schryvende voor dien tydt, dat de Romeinen Rhetië hadden overwonnen, en kon 'er ook geen beter begrip van hebben; en zelfs Plinius spreekt daar tegen. Wel is waar, dat Mela deze landstreek uitdrukkelyk tot Duitschlandt rekent, dat ook, om dat hy een Romein is, meer grondt heeft dan 't geen de Grieken, als Strabo en Ptolomæus, verhalen. maar vermits de Rhetiers ook tusschen den Donauw en de Alpen woonden, van welke men evenwel niet kan ontkennen, dat zy Duitsche volkeren waren, ziet men wel, dat Mela en Agrippa missen, en dat Strabo meer geloof verdient, als levende in den zelven tydt, dat de Romeinen Vindelicië veroverden. Dit is zeker, dat Vindelicië tegenwoordig van Duitsche volkeren bewoont wordt, na dat de Allemannen en Zwaben een groot gedeelte daar van aan den eenen kant aan zich gebragt, en aan den anderen kant de Boii en Norici hunne palen over den Inn in Vindelicië uitgebreid hebben. Zo is het tot onzen tydt gebleven, en het eene gedeelte van Vindelicië, inzonderheit het oppergedeelte, waar van *Augsburg* de hoofdstadt is, is den Zwabischen kreits, en het andere den Beyerschen ingelyft. Zie RHETIE. *W. Velserus en Werlich Augsp. Chron. P. I. p. 5. Cluverius.*

VINDEMIALIS. Daar zyn verscheide bisschoppen van dezen naam in Afrika geweest gedurende de vervolgingen onder de Vandalen in de V eeuwe. Onder anderen was 'er een dus genoemt, die nevens andere prelaten van Hunnerik naar het eilandt Corsica gebannen wierdt, om aldaar hout te hakken tot den opbouw der schepen. Hy stierf in dien ongelukkigen staat. Een ander VINDEMIALIS was bisschop van Capsa, die als martelaar in Afrika gestorven is kort na de ballingschap van den bovengenoemden. Hy was by Eugenius, bisschop van Carthago. Deze twee hebben zich tegen de Arianen aangekant, en de zelve niet alleen door hunne lere, maar ook door hunne mirakelen overtuigt en wederlegt. Men zegt, dat Cyrillus, een Arriaan, zich noemende patriarch van Afrika, willende een wonderwerk doen, om de wonderwerken der rechtzinnigen beschaamt te maken, een arm man met geldt omkocht, om zich aan te stellen als of hy blind was, en hem in de tegenwoordigheit van de gemeente om hulpe tegen zyne blindheit verzoeken. Wanneer de bestemde tydt gekomen was, en Cyrillus van den gewaanden blinden verzocht wierdt, zeide hy: „ Om te tonen, dat ons geloof het zaligmakende geloof is, zo „ gebiede ik u, dat gy ziende wordt". Doch de uitwerking maakte het bedrog beschaamt; want de man wierdt waarlyk blind; bekende, dat hy daar toe opgemaakt was, en wierdt genoodzaakt tot de rechtzinnigen zyne toevlucht te nemen, om wederom ziende te worden. Koning Hunnerik, hier door zeer verbittert, deedt Vindemialis en Longinus wredelyk pynigen, en daar na onthoofden. *Gregor. Turon. Hist. II. cap. 3 & 4. Ruinart Hist. Vandal. Baillet.*

VINDEX, (JULIUS) een beroemd Galliër, verwekte de inwoonders van Gallië tot een opstandt tegen den keizer Nero, en boodt Galba, toen in Spanje zynde, het keizerryk aan. Nero, daar van verwittigt, maakte zulks aan den Raadt bekend, en zette een grote somme gelds op het hoofdt van Vindex: doch Vindex beloofde den gene, die hem Neroos hoofdt kon brengen, zyn eigen hoofdt. Op het laatst wierdt hy van Virginius Rufus geslagen, en daar toe gebragt, dat hy zich zelf vermoordde. *Suetonius in Galba.*

VINDICIUS, een Romeinsche slaaf, wierdt van het volk vry gemaakt, om dat hy eene zamenzwering der burgeren ontdekte, die van zins waren den koning Tarquinius weder op den troon te zetten. Hy was de eerste slaaf, die door het volk vry gemaakt wierdt, en de vryheit van by het verkiezen der magistraatspersonen mede stem te hebben verkreeg. Maar naderhandt maakte Appius, om in de gunst van het volk te zyn, een wet, waar door allen vrygelatenen het recht by de verkiezingen hunne stemmen mede te geven vergunt wierdt. Die wet wierdt van dezen Vindicius, als den eersten vrygemaakten, *Vindicia* genoemt. *Plutarchus.*

VINEA was by de oude Romeinen een klein gebouw met een dak, dat men op raderen kon voortschuiven. Men gebruikte het daar toe, dat de soldaten in het belegeren van eene stadt de muren naderen, en de zelve ondermynen konden, en echter gedekt waren. Het dak en de zydemuren waren meest met leer overtrokken. *Lipsius Poliorc. l. VII. Stewechius ad Vegetium* IV, 15.

VINEIS, (PETRUS DE) een Rechtsgeleerde, kancelier van keizer Frederik den II, was van Capua geboortig, en bragt het door zyne geleerdheit zo verre, dat hy keizerlyke sekretaris, hofrechter, en ten laatste kancelier wierdt. In den jare 1239 verdedigde hy des keizers party te Padua tegen den paus zeer hevig, en wierdt in den jare 1245 van Frederik den II op het concilie naar Lion gezonden, om des zelfs belangen aldaar waar te nemen. Doch in het volgende jaar gaf men hem schuldt, dat hy den keizer door zeker geneesheer met vergift hadt zoeken van kant te helpen, waarom hy in het slot Miniarum gevangen gezet, en hem de oogen uitgestoken wierden. Hy stiet daar op zyn hoofdt aan een pylaar, dat hy daar van stierf. Men heeft van hem brieven, die hy in den naam van den keizer schreef, by malkander gedrukt. *Matthæus Paris. Collenutius Hist. Napol. Sigonius de Regno Italia l. XVIII. Cave.*

VINESALE, of VINO SALVE, (GODEFROI) was een Norman, of, gelyk anderen willen, een Engelschman, en leefde in 't einde der XII en in 't begin der XIII eeuwe. Hy doorreisde Vrankryk en Italië, maakte zich overal beroemd wegens zyn vlugge pen in rym en onrym, schryvende verscheide werken in de Latynsche tale, als: *De statu curiæ Romanæ; De poëtria nova; De rebus Ethicis; De arte dicendi; De vineis & fructibus conservandis*, welk laatste werk men meent dat hem den naam van *Vinesalf* gegeven heeft. *Pitseus de script. Angl.*

VINETUS, (ELIAS) een geleerd Franschman, was van Vines, een vlek niet verre van Barbesieux, in Xaintogne, staande onder het gebiedt des heere van Rochefoucaut, geboortig. Toen Johannes de III, koning van Portugal, te Conimbria een akademie wilde stichten, wierdt Elias Vinetus ook derwaarts beroepen. Doch hy keerde naar Bourdeaux te rug, en wierdt aldaar Rector. Vinetus stierf in den jare 1587, byna tachtig jaren oud zynde. Zyne voornaamste schriften zyn: verklaringen over *Solinus*, *Pomponius Mela*, *Florus*, *Persius*, *Sextus Victor*, en *Eutropius*. Daarenboven heeft hy drie boeken, genaamt *Logistica*, geschreven; *l'Antiquité de Bourdeaux*; en *Antiquites de Xaintes. Thuanus. Sammarth. Du Verdier Vauprivas. Teissier Eloges.*

VINHAAS, eene kleine stadt in het Portugeesche landschap Transmontana, by de rivier Tuelo, 4 of 5 Duitsche mylen van de stadt Bragança, Noord-Westwaarts gelegen. Zy draagt den naam van den voortreffelyken wyn, de welke in die landstreek wascht. *Colmenar Delices du Portugal p. 717.*

VENIERI, (SEBASTIAAN) een Venetiaansch edelman, hadt het opperbevel op het eilandt Corfu, toen hem de Venetianen tot opperadmiraal over hunne vloot in den jare 1571 benoemden, hoewel hy reets meer dan zeventig jaren oud was. Augustinus Barbarigo wierdt hem als amptgenoot toegevoegt. Hy gaf uitmemende preuven van dapperheit in den slag van Lepanto; en geen der zeeofficieren toonde zo veel onvertzaagtheit, als deze gryzaardt. Na dat hy de overwinning op den Turk bevochten hadt, meende hy ook het eilandt St. Maur, of Leukada, naby de Oostkust van Epirus, te veroveren. Doch die toeleg miste hem. Jacobus Sorancio, een zyner proveditеuren, die geen vriendt van Venieri was, schreef aan den Senaat van Venetië, en lasterde zyn gedrag, zeggende, dat hy de laatst behaalde overwinning bezwalkt hadt eensdeels door zyne onvoorzichtigheit, anderendeels door zyne traagheit. De Senaat, die de intentie van Sorancio wist, en dat hy zelf naar het opperbevel stondt, strafte zyne eerzucht met het verkiezen van Jacobus Foscarini; en om Venieri de schande niet aan te doen, dat hy afgezet was, wierdt hy in het gezag als proveditor generaal bekrachtigt, met het opzicht over de

kust der Adriatische zee; bevelende voorts Foscarini zyne bevelen te gehoorzamen, ingeval zy by elkander waren. Met een woordt, Vinieri behaalde na de overwinning van Lepanto zo veel achting, dat hy na de doodt van Mocenigo met algemene stemmen tot Doge verkoren wierdt. *Gratiani Hist. Cypr.*

VINNE (VINCENT VAN DER) was geboren te Haarlem in den jare 1629. Van jongs af tot de schilderkunst geneigt zynde, tekende en schilderde hy naar prenten zo los en geestig, dat het scheen, dat hy tot de kunst geboren was. Deze kunstlust wakkerde met de jaren op, te meer, toen hy met de zonen van Frans Hals, die in zyn buurt woonden, verkeerde, het welk zyne ouders bewoog hem de kunst by gemelden Frans te laten leren. Na zich by hem geoeffent te hebben trok hy naar Duitschlandt, Zwitserlandt en Vrankryk, daar hy allezins gelegenheit vondt zyne kunst voort te zetten, en keerde in den jare 1655 weder naar zyne geboortestadt, daar hy zich door zyn vrolyken aardt en dichtkunst by iedereen bemind maakte. Hy schilderde ondertusschen al wat hem maar in de handt kwam, kamers, solders, uithangborden, en kunststukjes, alles was hem onverschillig; maar wel zo dat hy de natuur in landschappen, gebouwen, stil leven, beesjes, vogeltjes, boertjes, historiën in 't groot of klein opvolgde. Daarenboven was hy zeer gelukkig in het treffen van beeldtenissen, die hy (naar het voorbeeldt van zyn leermeester) met een stout penceel aantoetste; en dus wist hy alles welstandig te vertonen. Naderhandt ging hy in het geselschap van andere schilders naar Duitschlandt, en van daar naar Geneve, alwaar hy in het huis van den heere Rozet, een der voornaamste van die stadt, schilderde. Hy was een man kloek van ligchaam, en gezond tot 6 of 8 jaren voor zyne doodt, wanneer hy eene beroerdheit kreeg, die hem buiten staat stelde van te kunnen schilderen. Echter deedt hy het zomwylen zo veel en zo goed als hy kon, tot den 24 July des jaars 1702. wanneer hy namiddags in eene slaapziekte viel, en den volgenden dag, 73 jaren oud geworden zynde, stierf. *Houbraken.*

VINNIUS, (ARNOLDUS) een vermaard Nederlandsch Rechtsgeleerde, oeffende zich in de studiën te Leiden, daar hy 6 jaren lang een toehoorder van Gerh. Tuningius in de Rechten was. Naderhandt leerde hy de letterkunde in 's Gravenhage, tot dat hy wederom de rechtsgeleerdheit by de handt vatte, wanneer hy in den jare 1633 hoogleeraar in de Rechten te Leiden wierdt, in welke plaats hy in den jare 1657, in den ouderdom van 70 jaren, stierf, vele heerlyke schriften nalatende, als: *Commentarius ad Institutiones; Nota ad Institutiones; Introductio ad praxin Batavam; Jurisprudentia contracta, seu partitionum Juris Civil. libri* IV; *Quaestiones Juris selecta; Tractatus de pactis; Tractatus de transactionibus & collectionibus;* enz. *Reimann. in Hist. Lit. Germ.*

VINSTGOW, FINSTGOW, in 't Latyn *Vallis venusta*, een dal in Graubunderlandt, daar vele steden en sloten in leggen, die ten dele aan de bondgenoten, en ten dele aan het bisdom van Chur toebehoren. Het strekt zich van Glurentz uit tot aan de stadt Meran, in Tyrol, bevat mede het Munster-en Passer-dal, en is omtrent 9 mylen lang, maar niet meer dan een halve myl breed. Stumpfius houdt daar voor, dat dit dal van de *Vennones* zynen naam heeft ontfangen. *Transl. Geogr. Stumpfii Schw. Chron. p.* 570.

VINSTRINGEN, FINSTRINGEN, FENESTRANGE, een steedtje, slot en heerlykheit aan de rivier de Saar, in Lotharingen, tusschen Sarwerden en Kaufmans-Saarbrug. Van de heeren van Vinstringen wierdt *Henrik* in den jare 1261 keurvorst van Trier, van wien afzonderlyk is gesproken. Ook zou een uit dit geslacht den moordt van keizer Albert mede gedaan hebben. In den jare 1458 leefde *Johannes, heer van Vinstringen*, maarschalk des hertogs van Lotharingen. Na des zelfs doodt verdeelden zyne twee dochteren die heerlykheit onder zich. De oudste, *Johanna*, was getrouwt met den grave van Sarwerden, van wien dit gedeelte door huwelyk de Wild en Rhyngraven te beurt viel; de jongste dochter, *Magdalena*, bragt haar gedeelte door huwelyk aan de graven van Neuchastle, van welke het eindelyk aan de hertogen van Croy is gekomen. *Spen. Hist. Insign. c.* 76. *Imhof Notit. Proc. Imp. l.* V. *c.* 4. §. 7. *Transl. Luca Fursten-Saal p.* 106.

VINTIMIGLIA, VENTIMIGLIA, in 't Latyn *Intimelium, Entimelium album, Albintimellum, Vintimilium, Viginimilia*, eene kleine stadt, met eene citadelle en haven, in het Genueesche gebiedt, digt aan de grenzen van 't graafschap Nizza, daar de rivier de Rotte in de Ligustische zee valt. Zy heeft een bisdom, dat onder den aartsbisschop van Milaan behoort. Men verhaalt van haren oorspronk vele beuselingen: dit is zeker, dat zy reets ten tyde der Romeinen beroemd is geweest, onder welker gehoorzaamheit zy ook stondt. Naderhandt kwam zy onder de Gotthen, Longobarden, en Franken, tot dat zy in het einde der X eeuwe hare eige graven kreeg, die echter in den jare 1222 na een langdurigen oorlog die stadt aan de Genuezen moesten afstaan, schoon zy het grootste gedeelte van hun graafschap behielden. Maar de Genuezen moesten in den jare 1262 de stadt Vintimiglia aan hertog Karel van Anjou afstaan. In den jare 1388 kwam zy onder den grave Amadeus den VII van Savoje, en kort daar na weder aan de Genuezen, die deze stadt nog bezitten. Doch is dit geslacht der graven van *Vintimiglia*, Vintimille, de welke het overige landt bezitten, nog voorhanden. Zie het volgende artykel. *Strabo. Plinius. Merula. Blondi Italia illustr. Verdin. Ughelli Italia Sacra Tom.* IV. *Cellarius.*

VINTIMIGLIA, of VINTIMILLE, een der oudste en doorluchtigste huizen van Europa, zynde een tak der markgraven van Ivrea en koningen van Italië. Dit huis heeft zynen naam aangenomen van de stadt *Vintimiglia* omtrent het einde der X eeuwe, en in het begin der XI. Onder die genen, die een fabelachtigen oorspronk van dit huis gezegt hebben, zyn 'er geweest, die opklommen tot de tyden van *Antonius Eremita*, wiens moeder ze zeggen, dat Guite genaamt wierdt, en eene dochter des graven van Vintimille was. Doch wy zullen ons met het onderzoeken en wederleggen van dit verhaal niet ophouden, dat ondertusschen in Ligurië en de naburige landen als een algemene waarheit aangenomen wordt, voornamentlyk te St. Antoni in het Viennois. Het is hier van daan, dat men jaarlyksch op Hemelvaartsdag voor de processie, waar by men de overblyfselen van dien heilige in zegepraal omdraagt, de namen der graven van Vintimille plegtig uitroept, als bloedverwanten, onmiddelyk na den koning, als hertog van Milaan, en voor de baronnen de Bressieu en Chateauneuf, als fondateurs. Andere geslachtkundigen, wat redelyker, hoewel noch niet ten vollen verlicht, noemen den eersten stichter van dit huis een zekeren gewaanden LASCARIS, natuurlyke zoon van Clodoveus den I, koning van Vrankryk. Anderen houden voor den stamvader THEODORICUS, bloedverwant van Karel den Groten, of een zekeren HENRIK, eersten grave van Vintimille, dien men ook een bloedverwant van dien keizer in de V eeuwe noemt. Doch sommige anderen zoeken den oorspronk van dit oude huis onder de Normansche groten, die in de XI eeuwe een gedeelte van Italië veroverden. Ten laatste zyn 'er ook, welke die van *Vintimille* van een Saxische afkomst afleiden, zynde een algemene toevlucht der onkundige historieschryvers, die den oorspronk van deze of gene doorluchte familie, die onbekend is, zoeken. Doch het allerzekerste gevoelen is der genen, die het huis van *Vintimiglia*, of *Vintimille* afleiden van de markgraven van Ivrea, en koningen van Italië, niet door *Guido*, zoon van *Berengarius* den II; maar door *Conradus*, zoon van dien zelven Berengarius, gelyk nu in eene naauwkeurige geslachtlyst zal aangewezen worden.

BERENGARIUS, marquis van Ivrea, zoon van Albert, en kleinzoon van Anscharius, beide souvereinen van een en den zelven staat, nam den keizerlyken tytel aan in den jare 949, en liet zyn oudsten zoon *Adalbert* tot koning van Italië uitroepen. By de deling gaf hy aan zyn tweden zoon *Ottho* het marquizaatschap van Ivrea, en schonk aan zyne andere kinderen, *Guido* en *Conradus*, aanzienlyke goederen omtrent Modena. Maar na een langdurigen oorlog, hem door Adelheit, weduwe van Lotharius, van wegens Ottho, koning Duitschlandt, en naderhandt keizer, aangedaan, verloor hy zyne staten, en zynde in den jare 964 in een slag gevangen, wierdt hy naar Bamberg in Duitschlandt in ballingschap gezonden, en stierf aldaar. Zyne zonen poogden te vergeefsch zich in de waardigheit van hun vader te herstellen. Adalbert, de oudste, wierdt nevens zyne broeders in een veldslag overwonnen, waar in Guido, de jongste, door de eige handen van Burchard, hertog van Zwaben, en generaal van het leger van keizer Ottho, gedood wierdt. De oudste verzocht bystandt aan andere hoven; doch kon zich niet herstellen. Keizer Ottho behieldt het markgraafschap van Ivrea, dat hy naderhandt aan zynen zone Harduïn gaf; en Conradus, zich door den keizer ziende berooft van zyne landen omtrent Modena en Bologne, zocht zyn gelyk in Ligurië, omtrent den Po, alwaar hy de stamvader der graven van *Vintimille*, of *Vintimiglia*, geworden is.

I. CONRADUS de I, van wien gesproken is, zynde de vierde zoon van Berengarius en Gisela, dochter van Boson, marquis van Toskanen, trouwde Richilde, nevens welke hy in den jare 963 Trecate aan de kerk vermaakte. Zy teelden zamen *Ottho* den I, en *Conradus* den II, die volgt.

II. CONRADUS de II noemde zich graaf, nevens zyn broeder Ottho. Hy trouwde Adelheit, en gewan by haar *Ottho* den II, souverain graaf van Vintimille, die trouwde Donelia, dochter van Albert, by welke men niet weet dat hy erfgenamen verwekt heeft; *Conradus* den III, die volgt; en *Helena*, gemalinne van Thete, marquis van 't Montferrat.

III. CONRADUS de III deelde met zyn broeder Ottho het graafschap Vintimille. Hy leefde noch in den jare 1067. By zyne gemalinne Harmeline teelde hy *Conradus* den IV, die volgt.

IV. CONRADUS de IV, souverain graaf van Vintimille, trouwde Odilia, dochter van Laugier, en verwekte by haar *Raymundus*, die het geslacht heeft voortgeplant; en *Philippus*, in gemeenschap met zyn oudsten broeder souverain graaf van Vintimille.

V. RAYMUNDUS de I, souverain graaf van Vintimille. Wanneer die van Genua in den jare 1130 te S. Reme een toren wilden bouwen, heeft hy zich met zyn broeder *Philips* daar tegen aangekant. Doch naderhandt wierden ze beide opgelicht, en te S. Cyr genoodzaakt den Genuezen hulde en trouwe te zweren. Maar zy meenden naderhandt, dat ze aan een gedwongen eedt niet verplicht waren, en de Republyk van Genua belegerde de stadt Vintimille te water en te lande. Raymundus, die noch leefde, nevens zyn broeder, in den jare 1150, hadt tot zyne opvolgers twee zonen, genaamt Guido de I, die volgt, en *Ottho* den III, wiens geslacht beneden zal verhaalt worden.

GUIDO de I, souverain graaf van Vintimille, bygenaamt *Guerra* wegens zyne dapperheit en sterkte, reisde nevens zyn broeder naar 't hof van keizer Frederik Barbarossa, die alstoen in Italië was, en hem in den jare 1164 met Obizzo, markgraaf van Malaspina, zondt om een traktaat te sluiten, waar by Banson als koning van Sardinië gekroont wierdt. De historieschryvers van Genua beweren, dat hy zyne landen en kasteel aan hunne Republyk geschonken heeft, die volgens hun verhaal hem alles wedergaf als een leen. Doch het is niet waarschynlyk, dat Guido Guerra, zynde van een uitnemende dapperheit, zo ligt van zyne goederen heeft afstandt gedaan aan zyne wreedste vyanden en vervolgers van zyn huis. Hy trouwde de gravinne Ferraria, dus genaamt in een akte van 't jaar 1164, gepasseert tusschen haar en Arnaud, bisschop van Niça. By deze teelde hy *Guido* den II, die volgt.

Guido de II, ſouverain graaf van Vintimille, trouwde in den jare 1189 Eleonora van Savoje, dochter van Hubert den III, bygenaamt de Heilige, graaf van Savoje, Mauriënne en Piëmont, en van Beatrix van Vienne. Wanneer graaf Guido in den jare 1214 gereed ſtondt om een tocht ter zee tegen de Mauren te doen, maakte hy zyn uiterſten wil in April, en gaf aan zyn oudſten zoon *Conradus* het graafſchap Vintimille; aan *Ottho*, zyn tweden zoon, het markgraafſchap, dat van het Alpiſche gebergte aan den zeekant den name heeft; en aan *Conradus*, zyn derden zoon het graafſchap van Lauzane. Hy zelf ſneuvelde in het treffen by Muradal in Spanje, in den jare 1214. Zyne drie zonen zullen waarſchynlyk het zelve lot gehad hebben, aangezien men niets meer van hen leeſt. Voorts hertrouwde hare moeder Eleonora van Savoje met Bonifacius den III, markgrave van Montferrat, en koning van Theſſalië. Zy ſtierf zonder kinderen hy hem na te laten in den jare 1225.

VI. Ottho de III, ſouverain graaf van Vintimille, jonger zoon van *Raimundus* den I, begaf zich in den jare 1164 nevens zyn broeder Guido, bygenaamt Guerra, tot keizer Frederik Barbaroſſa, toen in Italië. In den jare 1177 verruilde hy met de monniken van Lerins eenige landen, gelegen in 't kerkgebiedt van Albenga. Het is waarſchynlyk, dat de inwoonders van Ventimille een opſtandt tegen hem verwekt hebben; want men leeſt in een akte van 't jaar 1185, dat hy hen en hunne nakomelingen de vrede heeft toegeſtaan. Hy liet twee zonen na, met name *Humbert*, die volgt; en *Henrik*, ſtamvader der graven van Geraci in Sicilië.

VII. Humbert, of Obert de I, ſouverain graaf van Vintimille, leefde in den jare 1217, gelyk blykt uit een verkoop, den 2 July des zelven jaars gedaan aan Bartholomeus d'Angery. Zyne gemalinne, Guillemette van Marſeille, ondertekende nevens hem den 27 July te Hieres in Provence een quitantie van zeven honderd en vyftig ryksdaalders, als het noch overige van haar huwelyksgoedt, ten behoeve van Raimundus Godefroi, vicomte van Marſeille. Zy teelden *Wilhelm* den I, ſtamvader der graven van Vintimille in Provence, van wien beneden.

Linie der graven van Vintimille en Tende, bygenaamt Lascaris.

VIII. Wilhelm de I, graaf van Vintimille, en oudſte zoon van Humbert, ſtondt met de grootſte dapperheit de belegering der ſtadt Vintimille door de Genuezen te water en te landt uit. Gedurende de belegering in den jare 1219 hadt hy het ongenoegen, dat hy van zyn broeder Emanuel verlaten wierdt; en na een langen en dapperen tegenſtandt wierdt hy eindelyk genoodzaakt deze zyne hoofdſtadt by verdrag te verlaten in den jare 1221. De natuurlyke haat der inwoonderen van Vintimille tegen hunne nieuwe heerſchers, de Genuezen, gaf hem hope die plaats wederom te veroveren, tot welken einde hy zich van manſchap en nodige oorlogsbehoeften voorzag; doch hy wierdt in den jare 1245 door de doodt verraſt, en konde alzo zyn toeleg niet werkſtellig maken. By zyne gemalinne, die men meent dat geſproten is uit het doorluchtige huis van Balbus, teelde hy (1) *Wilhelm* den II, genaamt *Wilhelminus*, grave van Vintimille, met wien de Genuezen in den jare 1249 een traktaat maakten, het welk zy niet lange daar na onder verſcheide voorwendſels wederom ſchonden. Door deze trouwloosheit zyner vyanden, die hem in den jare 1256, nevens zyne kinderen, in ballingſchap zonden, genoodzaakt zynde, nam hy zyn toevlucht naar Provence, alwaar hy na een oorlog met Karel van Anjou, grave van Provence, den 19 January des jaars 1257, een verbondt met hem maakte, voor zich, zyne kinderen en broederen. Hy gaf aan dien prins al zyn recht op het graafſchap Vintimille over, het welk hy van zyn vader Wilhelm den I ontfangen hadt, onder voorwaarde, dat hem daar voor zekere landen in Provence gegeven wierden, doende vyfduizend goude kronen aan jaarlykſche inkomſten; het welk in die tyden een aanzienlyke ſomme was. Hy liet vier zonen en twee dochteren na, van welke de oudſte, genaamt *Wilhelm*, noch in den jare 1301 leefde. (2) De twede zoon van Gulielmus den I, die zyn geſlacht heeft voortgeplant, was *Wilhelm Petrus*, grave van Vintimille, die volgt. (3) De derde, *Petrus Balbus*, poogde by gelegenheit, dat Karel van Anjou te Napels was, in den jare 1265 de ſtadt Vintimille wederom te veroveren, welke die prins de Genuezen genoodzaakt hadt hem over te geven, uit kracht van een vrywillige gifte van Wilhelmus den II. Deze onderneming wierdt gevolgt van een langdurigen oorlog, die zomwylen door een ſtilſtandt wierdt afgebroken, en eindigde ten laatſten den 21 January des jaars 1285 door een traktaat van vrede, waar by vaſt geſtelt wierdt, dat voortaan de graven van Vintimille zouden bezitten de kaſteelen en landen van het graafſchap Vintimille, en in Piemont, mits den grave van Provence als hun leenheer te erkennen. Petrus Balbus ſtierf zonder kinderen. Wilhelmus de III, graaf van Vintimille, en derde zoon van Willem den I, wierdt in den jare 1274 door Anſald Spinola, een vyandt van Karel van Anjou, in zyn kaſteel Menton belegert. Men weet den uitſlag dezer belegering niet, noch welke nakomelingen Wilhelm de V gehad heeft; of ook Petrus Balbus de II, beide zonen van Wilhelm den III.

IX. Wilhelm Petrus de I, graaf van Vintimille, wordt genoemt in de traktaten, gemaakt door zyn broeder Petrus Balbus in de jaren 1278 en 1285 met Karel van Anjou, grave van Provence, en koning van Napels en Sicilië. Kort na de revolutie, in welke Johannes Laſcaris den keizer Balduinus den II uit Conſtantinopel verdreef, reiſde Wilhelm naar 't Ooſten, en hieldt zich te Conſtantinopel op. In 't vervolg liet zich Michael Paleologus aldaar tot keizer kronen, na de doodt van Theodorus den II, bygenaamt Laſcaris, ter oorzaak van zyne moeder, hoewel hy uit de familie der Ducaſſen was. Deze uſurpateur, die een zamenzwering tegen den wettigen opvolger, Johannes Laſcaris, gemaakt hadt, dien hy veinſde het ryk wederom te zullen overgeven, beſloot, om alle hinderpalen te boven te komen, de drie zuſters van dezen jongen prins uit te huwelyken aan zulke heeren, voor welke hy niets te vrezen hadt. De twee oudſte, Irene en Maria, waren by 't leven van haar vader Theodorus getrouwt met Conſtantinus Teca, prins der Bulgaren, en Nicephorus, Deſpote van Etolië. De drie jongſte, Theodora, Eudoxia, en noch een derde, die niet genoemt wordt, wierden van Paleologus gegeven aan Mattheus de Valaincourt, Wilhelm Petrus, en Wenceslaus. Kort daar na keerde de graaf van Vintimille weder naar zyne ſtaten met zyne gemalinne Eudoxia Laſcaris, by welke hy teelde *Johannes Laſcaris, graaf van Vintimille*, die volgt; en *Beatrix Laſcaris*, gemalinne van een Portugeeſch heer.

X. Johannes Lascaris de I, graaf van Vintimille en Tende, maakte in den jare 1285 een verbondt met Karel van Anjou. Zyn zoon was *Wilhelm Petrus* de II, die volgt.

XI. Wilhelm Petrus Lascaris de II, graaf van Vintimille en Tende, wordt genaamt in een traktaat van vrede, met hem gemaakt uit name der koninginne Johanna van Provence. Zyne kinderen waren: (1) *Johannes* de II, die volgt; *Petrus Laſcaris*, ſtamvader der graven *de la Brigue*, heeren van Caſtelar, die in verſcheide takken verdeelt zyn, en van welke een in de laatſtvoorgaande eeuwe heeft voortgebragt *Johannes Paulus Laſcaris*, uit den ſtam der graven van Vintimille, grootmeeſter van Malta gedurende den tydt van 22 jaren, die ſtierf den 14 Auguſty des jaars 1687. Zyn neef *Johannes Baptiſta Laſcaris* van Caſtelar, grave van Peille, was de vader van Johannes Paulus Laſcaris, grave van Peille, in Savoje, kommandeur van Lucerame, en grootvader van Alexander, ridder van Malta, grave van Peille, na de doodt van zyn oudſten broeder. (3) De derde zoon van Wilhelm Petrus den II was *Lodewyk*, bygenaamt *Luquino* van de Italianen, vermaard van wegens zyne dapperheit en ſterkte. Hy was de ſtamvader der graven van Vintimille de Chateauneuf, verdeelt in twee andere gedeelten, welke beide haren oorſpronk hebben uit het huis van Puget, baronnen van S. Marc. (4) Wilhelm Petrus hadt nog een dochter, genaamt *Renata Laſcaris*, gemalinne van Lodewyk de Carrete, markgraaf de Savonne.

XII. Johannes Lascaris, graaf van Vintimille en van Tende, maakte in den jare 1369 een traktaat met Johanna, gravinne van Provence, en koninginne van Napels. Zyne kinderen waren, Wilhelm Petrus de III, die volgt; en *Anna Laſcaris*, gemalinne van Johannes de Fieſque, grave van Lavagne.

XIII. Wilhelm Petrus Lascaris de III, graaf van Vintimille en van Tende, was de vader van *Antonius Laſcaris*, biſſchop van Riez, in den jare 1466, en naderhandt kardinaal; *Maria Laſcaris*, gemalinne van Honoré Grimaldi, heer van Antibe; *Beatrix Laſcaris*, eerſt gemalinne van Facin Cané, prins van Pavië, en naderhandt van Philippus Maria Viſconti, hertog van Milaan, die haar in den jare 1447 liet onthalzen.

XIV. Antonius Lascaris, graaf van Vintimille en van Tende, trouwde Franciſca de Bouliers de Cental. Behalven *Honoré Laſcaris*, zyn oudſten zoon, die volgt, en *Antonius Laſcaris*, zyn derden zoon, biſſchop van Riez in den jare 1282, hadt hy noch een derden, genaamt *Thomas Laſcaris*, die trouwde Simonette Aderne, en de ſtamvader wierdt der heeren van Riez de Chateauneuf, in Provence, welke familie is uitgeſtorven met *Claudius Laſcaris van Vintimille*, en van Tende, geſtorven zonder erfgenamen in den jare 1630.

XV. Honore Lascaris, graaf van Vintimille en van Tende, in den jare 1455, wierdt bygenaamt *de Grote*, ter oorzake van zyne krachten. Hy trouwde Margareta de Carrette Final, by welke hy teelde *Johannes Antonius Laſcaris*, die volgt; *Rudolphus Laſcaris*, een Karthuizer; *Wilhelm Laſcaris*, monnik van de orde der Auguſtynen; *Magdalena Laſcaris*, gemalinne van Auguſtinus Adorne, hertog van Genua.

XVI. Johannes Antonius Lascaris, graaf van Vintimille, van Tende, enz. trouwde Izabella d'Anglure, by welke hy maar eene dochter verwekte, die volgt.

XVII. Anna Lascaris van Vintimille, erfdochter van Johannes Antonius, trouwde in den jare 1498, toen zy maar elf jaren oud was, met Lodewyk de Clermont, here van Clermont, vicomte van Nebouſon, by wien zy gene kinderen baarde. Naderhandt bragt zy het graafſchap Tende, en alle goederen van haar huis ten huwelyk aan Renatus, grave van Villars, Sommerive, enz. opperhofmeeſter des konings van Vrankryk, gouverneur van Provence, by welken zy kinderen teelde. Zie TENDE.

Linie der graven van Vintimille, in Provence.

VIII. Emanuel, graaf van Vintimille, twede zoon van Humbertus den I, leefde in geſchil met zyn broeder Wilhelm den I, en verliet hem in 't beleg van Vintimille, door die van Genua, in den jare 1219. Dus was hy door zyn aftocht oorzaak, dat de ſtadt verovert wierdt. Uit kracht van een traktaat tuſſchen hem en de Republyk van Genua bleef hy het overige van zyn leven in de geruſte bezitting van zyn gedeelte des graafſchaps Vintimille. Zyne kinderen waren: *Bonifacius van Vintimille*, die volgt; en *Wilhelm van Vintimille*, die zonder erfgenamen ſtierf.

IX. Bonifacius de I van Vintimille, in den jare 1259, maakte een ruiling met Karel van Anjou, grave van Provence, en gaf hem alle zyne bezittingen in 't graafſchap Vintimille voor andere landen in Provence, mits die als een leen te ontfangen. Zyne gemalinne Alaſie erlangde van Karel van Anjou, en des zelfs ge-

gemalinne Beatrix, uit kracht van dit traktaat, het kasteel en landt van Verdiere, Brauch, enz. Zy begaf zich by gevolg naar Verdiere met hare kinderen, van welke de oudste was *Emanuël* de II van *Vintimille*, die volgt.

Linie der graven van Vintimille, heeren de la Verdiere.

X. Emanuel de II, graaf van Vintimille, heer van Verdiere, Brauch, enz. trouwde in den jare 1266 Sibylle van Marseille d'Evenes, dochter van Wilhelm de Signe, bygenaamt van Marseille, om dat hy zynen oorspronk hadt uit het huis der vicomten van dien name; en van Vintimille, uit hoofde van zyne moeder. Een andere Wilhelm de Signe, broeder van den voorgaanden, en die de zelve toenamen hadt, benoemde tot zyn erfgename, onder voorwaarde, dat hy den name en de wapens van Marseille aannam, hertog Emanuël den II van Vintimille, wiens kinderen waren: (1) *Bonifacius* de II van Marseille, van de graven van Vintimille, die volgt; (2) *Bertrand* van Marseille, jong gestorven; (3) *Henrik* van Marseille, van de graven van Vintimille, kanonnik van Toulon; (4) *Johanna* van Marseille, trouwde Bonifacius de Castelane, here van Fos; (5) N. van Marseille, gemalinne van Blacas de Blacas, heere van de stadt Aups.

XI. Bonifacius de II, van de graven van Vintimille, heere de la Verdiere, trouwde eerst met Beatrix Agoult, gestorven zonder kinderen; en naderhandt Philippina de Sabran, erfdochter van Reines de Sabran, heere van Turriez, Montpezat, enz. By deze laatste verwekte hy (1) *Bertrand*, stamvader der heeren van *Olioles* en *Luc*, en erfgenaam van Bertrand, broeder van Sibylla van Marseille; (2) *Emanuel*, stamvader der heeren van *Terriez* en *Montpezat*, welke landen uit hoofde van zyne moeder erfde Philippus de Sabran; (3) *Reynes*, voor wien zyn vader byna alle goederen van zyn huis naliet. Deze heeft de linie *de la Verdiere* voortgeplant.

XII. Reynes de I, van de graven van Vintimille, heer de la Verdiere, Brauch, enz. was een zeer ryk heer, en leefde met een zonderlingen luister en pracht. Hy heeft twee gemalinnen gehadt. De eerste was Etiennette de Blancas, by welke hy gene kinderen verwekte. Zyne twede gemalinne was Sibylle de Castelane. By deze teelde hy *Reynes* den II, die volgt; en *Philippina*, die trouwde Franciscus, baron de Beaux en d'Aubagne.

XIII. Reynes de II, van de graven van Vintimille. Deze stierf buiten huwelyk in den jare 1369, na dat hy een verdrag hadt gemaakt met Bonifacius, heere van Turries, zyn vollen neef, waar by overeengekomen wierdt, dat, ingeval een van beide zonder mannelyke erfgenamen kwam te overlyden, hy des anderen zonen tot erfgenaam zou verklaren. Maar in weerwil van deze conventie stelde zich Philippina, zuster van Reynes den II, in 't bezit van alle goederen, het welk Bonifacius met goede oogen aanzag. Welke goederen zy by uiterste wil in den jare 1409, herhaalt en bekrachtigt by een nader testament van 't jaar 1417, aan Reforciat de Castelane, heere de Foz, haar volle neef van moeders zyde, vermaakte.

Linie der graven van Vintimille, Baronnen d'Olioles.

XII. Bertrand van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, heer van Evenes, enz. jongste zoon van Bonifacius den II en van Philippina de Sabrand, zyne twede gemalinne, hadt een zwaar proces over de erfvolging met zyn oudoom van moeders zyde, Bertrand de Signe van Marseille. Doch hy won het proces door de uitsprake van Elion de Villeneuve, grootmeester van de orde van St. Jan van Jeruzalem, en vyf dagen daar na ontfing hy de hulde van zyne onderdanen van Olioles. Hy trouwde den 16 January des jaars 1322 met Margareta de Ponteves, dochter van Baras, heere van Ponteves, en van Etiennette de Blacas, by welke hy teelde *Bertrand* den II van Marseille, die volgt; *Emanuël* van Marseille, die in den jare 1332 trouwde met Margareta d'Olioles; en *Sibylla* van Marseille d'Evennes, gemalinne van N. de Villeneuve de Vence.

XIII. Bertrand de II van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, Evennes, enz. verselde de koninginne Johanna, gravinne van Provence en Napels. In zyne afwezendheit veroverde Wilhelm de Signe, de V van dien name, tegen wien zyn vader het zware proces hadt gehad, met geweldt de kasteelen van Olioles en Evennes; doch wierdt door 's konings stadhouder van Provence genoodzaakt die kasteelen te verlaten, en twee duizend marken zilver voor de gemaakte schade te boeten. Hy trouwde Beatrix de Villeneuve, by welke hy teelde *Bertrand* den III, die volgt; *Bonifacius* van Marseille, die jong stierf; en *Emanuël* van Marseille, die trouwde Margareta van Monteoux.

XIV. Bertrand de III van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, opper-kamerheer van Sicilië, enz. maakte zich door zyne voortreffelyke hoedanigheden vermaard, en dede de koninginne Johanna van Napels goede diensten. By zyne gemalinne Ermengarde of Belle de Glandevez teelde hy *Bertrand* den IV, die volgt; *Bonifacius* van Marseille, gestorven zonder kinderen; *Honorata* van Marseille, gemalinne van Jacobus d'Agoult, heere van Cabries; en *Margareta* van Marseille, gemalinne van Reforciat de Castelane, heere de la Verdiere.

XV. Bertrand de IV van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, enz. verklaarde zich voor Lodewyk van Anjou, tegen Karel de Duras, en trouwde Sibylla de Castelane, by welke hy teelde *Bertrand* den V, die volgt; *Johanna* van Marseille, die de gunst van koning Renatus van Anjou hadt; *Honorata* van Marseille, gemalin van Jacobus d'Agoult, heere van Cabries; en *Yoland* van Marseille, gemalin van N. de Simiane.

XVI. Bertrand de V van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, gouverneur der stadt en Viguerie van Toulon, maakte zyn testament in den jare 1458. Zyne eerste gemalin was Catharina de Grasse, dochter van Bertrand, heere van Bar; de twede Philippina de Puget, dochter van Wilhelm, heere de Figanerie, en van Luquine de Grimaldi. Uit het eerste bedt zyn gesproten: *Bertrand* de VI, die volgt; *Johannes* van Marseille, heer van Vitroles, die stierf zonder erfgenamen; *Honorata* van Marseille, gemalin van Jacobus Raimboud de Simiane, baron van Casteneuve.

XVII. Bertrand de VI van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, enz. trouwde den 5 October des jaars 1470 Johanna de Castelane, dochter van Bonifacius, heere de la Verdiere, en van Eleonora de Simiane. Hy maakte zyn uiterste wil in den jare 1495, en liet by zyne gemalinne na *Bertrand* den VII, die volgt; *Honoré* en *Emanuël* de I van Marseille, ridders van de orde van St. Jan van Jeruzalem, die in den jare 1522 in de belegering van Rhodes sneuvelden; *Mattheus* van Marseille, ook ridder; *Julia* de Marseille, gemalinne van Isnard d'Arcussia, baron van Tourves; en *Honorata* van Marseille, gemalin van Lodewyk van Vintimille, heere van Turriez.

XVIII. Bertrand de VII van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, enz. in den jare 1511 getrouwt met Yoland de Tende, dochter van Johan Lascaris de Tende, en van Simonette Adorne, teelde by haar *Gaspard* den I, die volgt; *Melchior* van Marseille, een tak van den stam van *Revest*, die uitgestorven is; *Balthazar* van Marseille, ridder van Malta; *Johanna* van Marseille, gemalin van Johan de Manier, baron d'Oppede, eerste president in 't Parlement van Provence.

XIX. Gaspard de I van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, Tourves enz. begaf zich in huwelyk met Anna d'Arcussia, erfdochter van Isnard d'Arcussia, baron de Tourves, by welke hy teelde *Philibert*, die volgt; *Johannes* van Marseille, provoost te Riez; *Bertrand* van Marseille, ridder, en naderhandt kommandeur der orde van St. Jan van Jeruzalem; *Magdalena* van Marseille, proost te Riez na zyn broeder; *Johannes* van Marseille, ridder van de orde van Jeruzalem; *Honoratus* van Marseille, ridder van die zelve orde; *Jacobus* van Marseille, ridder van de zelve orde; *Petrus* van Marseille, ridder van de zelve orde; *Franciscus* van Marseille, baron van Tourves, stamvader der markgraven van Luc, van welke beneden; *Adrianus* van Marseille, zeer jong gestorven; *Lucretia* van Marseille, eerst getrouwt met Johannes de Chiavari, en naderhandt met Johan-Baptist de Castelane, heere van Andon, en Mazaugues; *Anna* van Marseille, gemalinne van Johannes de Thomas, daar na van Balthazar de Signier, heere du Piosin; en *Isabella* van Marseille, gemalinne van Melchior de Paris; behalven noch elf andere zonen en dochteren, die alle jong gestorven zyn.

XX. Philibert van Marseille, van de graven van Vintimille, baron d'Olioles, nam tot zyne gemalinne Margareta de Puget, vrouwe van Figamere, by welke hy teelde *Gaspard* den II, die volgt; *Johan* van Marseille, heere de Cabries, gestorven zonder kinderen; *Hercules* van Marseille, geestelyke; *Honoratus* van Marseille, ridder van Malta, die twee en twintig jaar oud zynde tegen den Turk in een zeegevecht sneuvelde in den jare 1570; *Lucretia* van Marseille, gemalinne van Franciscus de Castelane, heere van Caret; en Margareta van Marseille, gemalinne van Renatus de Castelane, heere van Aluis.

XXI. Gaspard de II van Marseille, van de graven van Vintimille, trouwde in den jare 1570 de marquisinne, vrouwe van Sabran, en maakte zyn uiterste wil den 29 May des jaars 1585. Zyne kinderen waren *Magdalena*, die volgt; *Philibert* van Marseille, stamvader der heeren *de Ficaniere de Seissons*, vader van *Franciscus van Vintimille*, heere van Seissons, en grootvader van *Josephus Hubertus van Vintimille*, heere van Seissons, welke trouwde met Marthe de Fortia, de Piles, en die tot broeders hadt *Franciscus van Vintimille*, Doctor der Sorbonne, kanunnik van Marseille; *Johannes Baptista van Vintimille*, ridder van Malta, en *Marcus Antonius van Vintimille*, gesneuvelt in de belegering van Namen in den jare 1695; *Franciscus* van Marseille, ridder van Malta, kommandant van Montpellier, Trinquetailler, enz. die twee jaren lang een gevangen slaaf in Barbarye geweest is; *Lucretia* van Marseille, geestelyke dochter; en *Margareta* van Marseille, gemalinne van Balthazar d'Agoult, baron d'Olieres.

XXII. Magdelon van Vintimille, van de graven van Marseille, noemde zich allereerst op deze wyze, en is daar in van zyne nakomelingen gevolgt. Hy is twee malen stadhouder der Viguerie van Marseille geweest, namentlyk in de jaren 1616 en 1641, naderhandt consul van Aix, en procureur generaal in den jare 1626. Na dat hy eerst was getrouwt met Eleonora de Grimaldi, by welke hy gene kinderen verwekte, hertrouwde hy in den jare 1624 met Louisa de Coriolis, by welke hy verwekte *Franciscus van Vintimille*, die volgt; *Margareta*, gemalinne van Johan Baptista de Valbelle, heere de Saint-Symphorien, marquis de Tourves, enz. en *Louisa*, die in den jare 1641 trouwde met Gaspard de Balon, heere de Saint Julien.

XXIII. Franciscus van Vintimille, van de graven van Marseille, baron d'Olioles, trouwde Anna d'Agoult, erfdochter van Joseph d'Agoult, en van Louise d'Oraison, by welke hy teelde *Petrus Franciscus Hyacinthus*, die volgt; *Magdelon van Vintimille*, ridder van Malta, in den jare 1700 op een der galeien vergaan; *Gaspard van Vintimille*, ridder; en *Anna van Vintimille*, gemalinne van Wilhelm de Racusset.

XXIV. Petrus Franciscus Hyacinthus van Vintimil-

MILLE, van de graven van Marseille, baron d'Ollioles, enz. trouwde met Johanna Elisabeth Blondel, dochter van Franciscus Blondel, heere van Sissone, intendant over de gebouwen, en geheimschryver des konings.

Linie der graven van Vintimille, marquisen du Luc.

XX. Franciscus de I van Vintimille, van de graven van Marseille, baron de Tourves, du Luc, enz. negende zoon van *Gaspard* den I, en van Anna d'Arcussia, is zeer vermaard in de geschiedenisse, onder den name van *baron de Tourves*. Hy was grotelyks in de binnenlandsche oorlogen van zyn tydt ingewikkelt, gedurende welken tydt hy den koning van Vrankryk zonderlinge diensten dede, zo door zyne achting, als door zyn vermogen. Provence was toen gelyk als gescheurt en verdeelt tusschen de Raisisten en Carcisten, het welk duurde tot ter tydt koning Henrik de IV den throon beklom. De baron de Tourves trouwde Francisca d'Albert, dochter van Antonius d'Albert, heere de Regusse, en weduwe van Timotheus du Mas de Castelane, heere du Luc, die hem ten huwelyk bragt het landt van Luc, dat ze na de doodt van haar eersten man hadt ontfangen, ter vergoeding van haar huwelyksgoedt. Dit landt, dat naderhandt tot een marquisaatschap is verheven, munt onder de beste landen van dat gewest uit. Uit dit huwelyk wierden geteelt *Magdelon van Vintimille*, die volgt; en *Francisca*, gemalinne van Theophilus de Gerente, baron van Senas; behalven noch vier zonen, en eene dochter, alle jong gestorven.

XXI. Magdelon, van de graven van Vintimille en Marseille, grave van Luc, heer van Gonfaron, enz. bleef zyn prins gedurende de beroerten getrouw, en trouwde met Margareta de Vins, dochter van Hubert, marquis de Vins. By deze teelde hy *Franciscus* den II, die volgt; *Anna van Vintimille*, gemalinne van Lodewyk de Lombard, heere van S. Benoit; *Lucretia van Vintimille*, gemalinne van Paulus d'Etienne, heere van Bourguet; *Henrik van Vintimille*, heere van Gonfaron, sneuvelde in de belegering van Beaucaire; *Francisca van Vintimille*, geestelyke van Hieres; *Johannes van Vintimille*, provoost van Riez, deken van Tarascon, en aartsdiaken van Avignon, naderhandt bisschop van Digne, en einde van Toulon. Deze eerwaarde prelaat stierf in den jare 1682; *Gaspar van Vintimille*, ridder van Malta, en luitenant van de galeien, sneuvelde in het treffen by Lens. Na dat hy reets zevenmaal door een snaphaan gekwetst was, vocht hy nog, tot dat hy al zyn bloedt hadt verloren; *Margareta van Vintimille*, Religieuze van Hieres; en *Hubert van Vintimille*, prioor van Flassans, genaamt de *abt van Luc*. Behalven noch twee zonen en drie dochteren, die jong gestorven zyn.

XXII. Franciscus de II, van de graven van Vintimille, en Marseille, grave van Luc, heer van Gonfaron, Revest, enz. koninklyke veldmaarschalk, volgde niet minder als zyn vader en grootvader des konings belangen gedurende de binnenlandsche beroerten, en hadt verscheide aanzienlyke bedieningen. Hy stierf den 2 February des jaars 1667, na dat hy in den jare 1625 was getrouwt met Rojane de Paris, dame van Revest, by welke hy verscheide kinderen verwekte, alle jong gestorven, behalven *Maria van Vintimille*, Religieuze van Hieres. Zyne twede gemalinne was Anna de Forbin, dochter van Johannes de Forbin, heere de la Marthe, by welke hy vyftien kinderen teelde, als: *Magdelon van Vintimille*, geboren in den jare 1640, en jong gestorven; *Lucretia van Vintimille*, Religieuze van Hieres; *Johannes* en *Jacobus van Vintimille*, jong gestorven; *Charlotta van Vintimille*, abdisse over de kloosters van Hieres; *Lodewyk Magdelon van Vintimille*, Religieuze van Hieres; *Isabella* en *Magdalena van Vintimille*, beide vermaarde Religieuzen; *Gabrielle van Vintimille*, jong gestorven; *Lodewyk Josephus van Vintimille*, sneuvelde in den jare 1669; *Magdalena van Vintimille*, van de orde der Augustynen te Riez; *Franciscus Carolus van Vintimille*, grave van Luc, die volgt; *Carolus Casparus Wilhelm van Vintimille*, Doctor van de Sorbonne, bisschop van Marseille, naderhandt aartsbisschop van Aix; en *Johannes Antonius van Vintimille*, jong gestorven.

XXIII. Franciscus Carolus, van de graven van Vintimille, en Marseille, grave van Luc en la Marthe, luitenant des konings in Provence, kommandant van de ridderorde van St. Louis, deedt vele krygstochten naar Messina en elders te water en te lande; en wierdt in den slag by Cassel in zyn regter arm door een snaphaan gekwetst, zo dat hy den arm moest laten afzetten. Dus besloot hy liever ter zee te dienen, en de koning verklaarde hem tot kapitein van een zyner galeien, met een jaarlyksche bezolding van drie duizend guldens, en tot kommandeur van de orde van S. Lazarus, enz. Hy gaf overal preuven van zyne dapperheit en beleidt, en trouwde met pauslelyke dispensatie den 13 Juny des jaars 1674 Louisa Maria Charlotta de Forbin, zyne volle nicht, gestorven in den jare 1700. Deze was de dochter van Franciscus de Forbin, marquis de la Marthe, en van Margareta de Simiane-Gordes; by welke hy nevens drie zonen en twee dochteren, die jong gestorven zyn, noch geteelt heeft *Renata Charlotta Felicitas van Vintimille*, en *Casparus Magdelon Hubert van Vintimille*, geboren den 9 Maart des jaars 1687.

Linie der graven van Vintimille de Geraci, in Sicilië.

Behalven de liniën, van welke boven is gesproken, zyn 'er noch andere, die zich in Sicilië en Ligurië gevestigt hebben. Deze houden voor hun stamvader *Henrik* den I, *grave van Vintimille*, zoon van *Ottho* den III: maar de doorluchtigste onder alle is buiten tegensprake die de markgraven van Geraci in Sicilië, welke noch op den huidigen dag met luister bloeit in den persoon van *Hieronymus* den V, grave van Vintimille, marquis van Geraci, en grande van Spanje enz. vader van *Franciscus* den V, *graaf van Vintimille*, prins van Belmontino, die by Hieronyma de Joanni de Tricasta teelde *Johannes*, prins van Castelbono, geboren den 27 September des jaars 1684, en *Dominica*, geboren in den jare 1697.

VINTIMILLE, (Jacobus van) Raadsheer van Dijon, leefde in den jare 1570, en vertaalde de *Cyropaedia* van Xenophon, en de Historie van *Herodianus*. Toen bloeiden de fraaie wetenschappen; waarom verscheide oordeelkundigen deze vertaling nader ter toetse bragten, en bevonden, dat ze zeer gebrekkig was. Doch Vintimille verdedigde zich door een geschrift. *Baillet Jugem. des Sav. sur les Traduct. Françoises.*

VIO, (Thomas de) bygenaamt *Cajetanus*, om dat hy van Gaeta, eene stadt in 't koninkryk van Napels, geboortig was. Hy tradt in de orde der Dominikanen, wierdt Doctor in den ouderdom van 22 jaren, leeraarde de Philosophie en Godgeleerdheit te Parys en te Rome, verklaarde de H. Schrift, en hebbende verscheide voorname ampten van zyne orde bekleed, was hy tien jaren lang generaal of overste van de zelve. Daar na wierdt hy tot bisschop van Palermo, en vervolgens van paus Leo den X in den jare 1517 tot kardinaal gemaakt, die hem niet lang daar na als zyn gezant naar Duitschlandt zondt, om niet alleen de tienden, by het Lateraansche concilie van de geestelyke goederen toegestaan, in gebruik te brengen, maar ook Luther garde te slaan, die toenmaals begon zyne leer uit te breiden. Hy wierdt ook in verscheide andere gelegenheden gebruikt, tot dat hy in den jare 1535 in den ouderdom van 65 jaren stierf. Men heeft van hem eenige schriften, als over *Thomas de Aquino*; ook kanttekeningen over eenige boeken der H. Schrift, en andere, onder welke 't voornaamste is zyn traktaat *De Potestate Papa. Joh. Bapt. Flavio in vita. Ughelli Ital. Sacr. Alberti. Fernandez de vir. illustr. Ord. Pradic. Antonius Senensis Bibl. Domin. Seckendorff Hist. Luther.*

VION, (Antonius) heer van Herouval, wierdt geboren den 14 September des jaars 1606. Zyne ouders waren Antonius, en Claudia Abelli. Het geslacht, uit het welke hy gesproten is, wordt onder de oudste familien geteelt, waar uit zes ridders van Malta geboren zyn. Hy trouwde den 9 October des jaars 1635 Maria Quantin, by welke hy verscheide kinderen teelde. Den 13 der zelve maandt en in het zelve jaar wierdt hy Auditeur der Rekenkamer, van welke bediening hy in den jare 1670 ten behoeve van eenen zyner zonen afstandt deedt. Hy stierf den 29 April des jaars 1689. De Benedictynen der Congregatie van St. Maur, met welke hy een nauwen ommegang gehad hadde, deden in de tegenwoordigheit van vele geleerden een plechtigen lykdienst over hem. Hy hadt zich van der jeugt aan by de voornaamste mannen van studie aangenaam gemaakt; en onder anderen leefde hy zeer gemeenzaam met Sirmond, Petavius, Bignon, Salmasius, Gassendi, Morinus, du Puy, du Cange, Cotelier, enz. want hoewel hy zelf den hoogsten trap der geleerdheit niet hadt bereikt, beminde hy de zelve nochtans, en het was hem een vermaak, de voornoemde en meer diergelyke geleerden in hunne ondernemingen behulpzaam te zyn. Voornamentlyk ondersteunde hy ze met gedenkstukken, die voorhenen noch niet gedrukt waren, maar die tot dien tydt zo in de kabinetten van oude handschriften, als kloosters enz. gelyk als begraven waren geweest. Tot dien einde bragt hy het beste van zyn leeftydt, zelfs met verwaarlozing van zyne byzondere zaken, en tot nadeel zyner gezondheit, toe in het verzamelen van allerlei antiquiteiten, die hy zeer edelmoedig den genen overgaf, welke hy meende, dat in staat waren om ze met het grootste voordeel van het gemeen het licht te doen zien, niet wachtende, tot dat hy daarom verzocht wierdt. Zo dra als hy een Chronyk, testament, contrakt, of iets diergelyks, bekwaam om de Historie, of privilegien des konings van Vrankryk op te helderen, vondt, gaf hy het over in handen der genen, die hy wist, dat diergelyk een stoffe onder handen hadden. Dus heeft hy, by voorbeeldt, aan den Vader *Labbe* een menigte zeldzame gedenkstukken beschikt, die naderhandt in des zelfs *Bibliotheca* en *Collectio Conciliorum* gevonden zyn. Dus gaf hy ook een menigte van rare stukken aan Dom Luc d'Achери, die in des zelfs XIII stukken van het *Spicilegium* gelezen worden. Weinig autheuren hebben in zyn tydt een Historisch werk geschreven, die door hem niet ondersteunt zyn, en hem daar voor opentlyk bedankt hebben. Wanneer du Cange zyne Historie van Joinville liet herdrukken, verrykt met aanmerkingen, historische beredeneringen, en andere stukken, verklaarde hy in de Voorreden, dat hy de beste stukken van den heere van Herouval hadt, zonder wiens onderstandt hy noch dit, noch eenig ander werk hadt kunnen ondernemen. By gevolg heeft Vion ook grotelyks deel aan het *Glossarium* van du Cange. De andere geleerde mannen, welke hy insgelyks geholpen heeft, hebben hem opentlyk dien zelven lof gegeven. De laatste van alle is vader du Bois, die in het einde zyner Historie van de kerk van Parys hem pryst, dat hy zyn meesten levenstydt heeft doorgebragt met het ondersteunen der geleerden, en met de fraaie wetenschappen te doen loeien

VIPALANCKA, eene gewigtige vesting aan den Donauw, beneden Belgrado, in Hungarië, die in den jare 1695 door den kommandant van Töckeli in brandt wierdt gestoken, toen hy tot de Christenen wilde overgaan. In den jare 1697 wierdt zy van de keizerschen stormenderhandt verovert, en hare vestingwerken geslecht, maar in het volgende jaar wederom door de Turken versterkt. *Ricaut Ottom. Pf. P. II.*

VIPERANUS, (Johannes Antonius) geboortig van Messina, in Sicilië, en niet van Napels, als anderen zeggen, was wel onderlegt in de Philosophie en in de Godgeleerdheit, volgens de leringen van zyne gezindheit, als mede in eenige andere soorten van

van wetenschappen. Hy was in groot aanzien by koning Philips den II van Spanje, die hem zynen historieschryver maakte, wanneer hy ook tot andere waardigheden wierdt verheven, wordende op 't laatst bisschop van Apuleja, in welk bisdom hy overleed: in de maandt van Maart des jaars 1610, hebbende uitgegeven: *De summo bono libri V*; *De Poetica libri tres*; *De scribendis Virorum illustrium Vitis Sermo*; *De componenda Oratione libri tres*; *De scribenda Historia liber*; en meer andere schriften. *Biblioth. Sicula.*

VIPERANUS, (PAULUS) van Palermo, in Sicilie, was een vermaard Doctor in beide de Rechten, en bloeide in den jare 1503. Hy is een tydlang rechter te Palermo geweest, en in den jare 1535 overleden, nalatende de volgende werken, als: *Solemnis repetitio §. & parvi l. 1. ff. qui vi, aut clam, editam ad intelligentiam instrumenti guarentigiati, cum pacto de non opponendo*; *Adnotationes ad consuetudines urbis Panormi*; enz. *Biblioth. Sicula.*

VIPSANIA, dochter van Marcus Agrippa, was de eerste gemalin van Tiberius, dien ze Drusus baarde. Doch wanneer ze van Tiberius verstoten was, trouwde ze Asinius Gallus, zoon van Pollio. Zy was de eenige van alle de kinderen van Agrippa, die hare natuurlyke doodt gestorven is, toen haar zoon Drusus zegepralende over de Germaniërs binnen Rome kwam.

VISPANIUS MESSALA, vermaard wegens zyne geboorte en verdiensten, was bevelhebber in 't leger van Vitellius en Vespasianus. Hy heeft ook eene Historie geschreven, van welke *Tacitus* en *Plinius* gewag maken.

VIRBIUS, anders HIPPOLYTUS genoemt, zoon van Theseus, van Hippolyta, koninginne der Amazonen. Hy was in het geheel geen liefhebber van vrouwen, maar besteedde allen zynen tydt tot het jagen. Zyne stiefmoeder Phenadra verliefde zo geweldig op hem, dat zy zich niet kon onthouden hem zulks te ontdekken. Doch willende haar wil in dezen niet opvolgen, beschuldigde zy hem by haren man, dat hy naar hare eere hadt gestaan. Theseus geloofde die beschuldiging, bande Hippolytus, en badt Neptunus, voor wiens zone hy zich uitgaf, dit schelmstuk te straffen. Daar op vluchtte Hippolytus voor zyns vaders woede, en vondt aan de zee een zeemonster, dat zyne paarden dermaten een schrik aanjoeg, dat zy over de rotsen sprongen, en Hippolytus afwierpen, die in het vallen zich zodanig in den teugel verwarde, dat hy verscheurt wierdt. Zynde nu een liefhebber van de jagt, verkreeg Diana van Æsculapius, dat hy hem weder het leven gaf, maakte hem dus tot een godt, veranderde zyn naam, en noemde hem *Virbius*, welk woordt zo veel zou betekenen als tweemaal geboren. Naderhandt begeerde zy van hem, dat hy in het bosch naby haar zou blyven. Zommigen zeggen, dat hy van daar weggenomen, en aan den hemel geplaatst is, alwaar hy het hemelsteken is, dat men den Wagen noemt. *Ovidius in Metam.*

VIRE, een Fransch stedeke in Normandië, by den oorsprong der riviere van den zelven name, twaalf mylen van Caen in 't Zuid-Westen. *Baudrand.*

VIRET (PETRUS) een Gereformeerd predikant in Zwitserlandt, wierdt in een klein stedeke, genaamt Orbe, gelegen in 't Canton Bern, in den jare 1511 geboren. Hy studeerde te Parys, alwaar hy met Farellus kennis maakte. Deze beide begaven zich naderhandt naar Geneve, alwaar ze zich by Kalvyn voegden, en hem behulpzaam waren in het hervormen der stadt Geneve. Wanneer die van Lausanne in Zwitserlandt in den jare 1536 zich voor den Hervormden Godsdienst hadden verklaart, wierdt Viret derwaarts gezonden, in welke bediening als predikant by zich de liefde en achting der gemeente verwurf; gelyk bleek, wanneer de inwoonders van Lausanne hem voor zes maanden aan die van Geneve, by het afwezen van Kalvyn, volgen lieten. Kalvyn, die uit Geneve was gebannen, en zo dra niet kon derwaarts wederkeren, als de gemeente wel wenschte, moest alvorens naar de conferentie van Regensburg reizen. Onderwylen nam Viret zyne bediening te Geneve met veel yver en lof waar. Calvinus eindelyk wedergekeert zynde, wenschte Viret tot zyn amptgenoot te hebben; doch dat mogt hem niet gebeuren; want die van Lausanne wilden hem niet langer missen. Hier predikte hy derhalven met veel toejuiching, tot ter tydt de Gereformeerden van Vrankryk door hunne bede erlangden, dat Viret tot de gemeente van Lion gezonden wierdt; gelyk het Melchior Adam verhaalt. Doch die vergeet te melden, gelyk Bayle zeer wel heeft aangemerkt, dat Viret alvorens predikant te Nimes en Montpellier was geweest, vooraleer hy zich naar Lion begaf; en dit blykt uit een zekere opdragt van Viret zelve, die hy doedt van zyn eerste deel der *Instructio Christiana* aan de gemeente te Nimes. Maar dat hy naderhandt predikant te Montpellier geweest is, blykt uit zyne opdracht van het twede deel, geschreven te Lion den 12 December des jaars 1563, en gezonden aan die van Montpellier; uit welke opdracht men ziet, dat de vermaarde professoren en geneesheeren, Rondellet en Saporta, met hunne adjuncten, de heeren Joubert, Feynes, Trial, en Michiel, vermaard chirurgyn, ook van den Hervormden Godsdienst geweest zyn. Doch hy wierdt genoodzaakt Lion wederom te verlaten, wanneer koning Karel de IX den Gereformeerden van zyn koninkryk by plakkaat verboodt eenige predikanten buiten inboorlingen te hebben. Dit geschiedde in Maart des jaars 1563. Toen begaf zich Viret naar Orange, van waar hem de koninginne van Navarre naar Bearn beriep. Hier heeft hy zyn talent wel besteed tot het jaar 1571. Hy was klein van gedaante en zwak van complexie; welke zwakheit hem bybleef sedert hy van een Roomsch priester byna half dood was geslagen, behalven dat hem eens venyn was bygebragt. Hy was zeer geleerd en welsprekend; gaf ook vele schriften in 't licht, en was zeer ervaren in de Heidensche autheuren. Het gene Moreri van hem heeft, is zeer verward, en met onwaarheden aangevult. Want voor eerst is het onwaar, dat zich Viret en Farel in den jare 1535 te Geneve by Kalvyn hebben gevoegt, om de Roomschgezinden van daar te bannen, aangezien Calvinus zich niet voor het jaar 1536 naar Geneve heeft begeven. Daar na is het ook onwaar, dat Viret zich zo kwalyk te Geneve gedroeg, dat hy van daar weder naar Lausanne gezonden wierdt. Om van meer andere misslagen niet te gewagen. Zyne voornaamste schriften zyn: *De la vraye & fausse Religion*; *De la Monierie*; enz. *Adam Vita Theol. Aubigne Hist. Univ. Tom. I. lib. V. Beza in Icon. Verheiden Effig. Theol. Spanhem. Genev. Restit. Leti Hist. Genev. Bayle.*

VIRGILIUS, bisschop van Arles in de VI en VII eeuwen, was eerst monnik in 't klooster van Lerins, naderhandt abt van Autun; en in den jare 588 wierdt hy tot bisschop van Arles verkoren. Paus Gregorius zondt hem het pallium in den jare 595, en verklaarde hem tefiens tot zyn stedehouder in de koninkryken van Vrankryk, Burgonje en Austrasie. Hy stierf in den jare 624, oud 77 jaren. *Baillet Vies des Saints. S. Gregor. lib. I. Epist. 45. lib. VII. Epist. 50, 52, 53.*

S. VIRGILIUS, bisschop van Saltsburg, was uit een oud Ierlandsch geslacht gesproten, en kwam in dien tydt in Vrankryk, toen Pipin, vader van Karel den Groten, nog major domus was. Deze droeg hem wegens zyne grote geleerdheit aan den hertog van Beyeren, Odilo, op, die hem tot abt des kloosters van S. Pieter te Saltsburg maakte. Hy hadt groten strydt met St. Bonifacius, en wel eerst daar om, om dat zeker ongeleerd priester by den doop dit formulier gebruikte: *In nomina Patria, & Filia, & Spiritua Sancta*; wanneer S. Bonifacius den gehelen doop deswegen verwierp, dien in het tegendeel S. Virgilius als krachtig hieldt, en van den paus mede goedgekeurt wierdt. Het ander verschil kwam daar van daan, om dat St. Virgilius tegenvoeters (*Antipodes*) stelde, dat toen de menschen onbegrypelyk voorkwam, het welk van S. Bonifacius als noch gevaarlyker wierdt aangemerkt, om dat hy geloofde, dat S. Virgilius een andere wereldt stelde, die van Christus niet verlost was. Deze zaak kwam voor den paus Zacharias, maar bleef wegens zyne doodt onafgedaan. Niet lang daar na, in den jare 756, wierdt S. Virgilius bisschop van Saltsburg, liet eerst de hoofdkerk aldaar bouwen, bekeerde door hulp van S. Modestus de Karinthiërs tot het Christen geloove, en stierf in den jare 784. *Vita S. Virgilii ab anon. scripta apud Canis. Tom. VI Lect. Antiq. p. 1173; & Mabillon Act. S. S. Bened. Sec. IV. part. II. Conf. Mabillon Annal. Bened. Tom. II. lib. XXIII. n. 21. ad an. 756. & lib. XXII. ad an. 747. Metzger. Hist. Salisb. l. II. c. 9. seq. Baron. Annal. Tom. IX. ad ann. 744. Pagi Crit. in Baron. Tom. III. ad an. 746. n. 6. p. 269. Neue Bibl. 22 stuk, p. 136. Staat van Saltsburg c. 2. §. 1 & 3. p. 43 seq.*

VIRGILIUS MARO, een vermaard Latynsch dichter, was de zoon van een pottebakker van Andes, een vlek omtrent Mantua gelegen. Zyn volle name was *Publius Virgilius Maro*. Hy heeft den roem van de prins der Romeinsche dichteren genaamt te worden, gelyk Homerus der Griekische, en wierdt den 15 October des jaars 684 na den opbouw der stadt Rome geboren. Hy bloeide ten tyde der regering van den keizer Augustus; doch leefde in zyne eerste jaren te Cremona. Na dezen hieldt hy zich een tydlang te Milanen op, en begaf zich van daar naar Napels, alwaar hy zich in de Grieksche en Latynsche letteren oefferde. Hier by voegde hy de wiskunst en medicynen. Zommigen getuigen van hem, dat hy in zyne jeugdt zeer onkuisch, anderen, dat hy een voorbeeldt van kuischheit geweest is, en dat hem de inwoonders van Napels daarom den name van *Parthenias*, dat is *Virginius*, overeenkomende met *Virgilius*, gegeven hebben, als of hy een kuische maagdt was. De schryver van het leven van *Virgilius*, wiens autheur *Donatus* gezegt wordt geweest te zyn, verhaalt, dat zommigen dezen dichter van een onnatuurlyke liefde tot schandjongens hebben beschuldigt; maar dat hy gene van die heeft bemind, dan alleen om ze in de dichtkunde te onderwyzen. Daar heeft ook een gerucht gelopen, dat hy met zekere *Plotia Hieria* heeft te doen gehad. Doch *Asconius Pedianus* getuigt, dat Virgilius meer dan eens zelf verhaalt heeft, dat hy daar toe wel was aangezocht, maar het bestendig geweigert hadt. Dat velen hem de zogenaamde *Priapeia* hebben toegeëigent, bewyst ook niets tegen hem, aangezien dat gedicht veel eer een zamenstel van verscheide dichteren is. *Virgilius* kwam eindelyk te Rome, alwaar hy wegens zyne zonderlinge hoedanigheden by de voornaamsten, als keizer *Augustus*, *Mecenas* en *Pollio*, in achting kwam. In Herderskouten heeft hy *Theocritus*, in zyne Landgedichten *Hesiodus*, maar in zyn *Æneïs* *Homerus* nagevolgt. De twee eerste geschriften zyn met den lof van *Mecenas* en *Pollio*, het laatste met den roem van *Augustus* vervult. Maar om noch iets van zyne kuischheit te zeggen, waar aan zo menigvuldig getwyfelt is, al stondt men toe, dat *Virgilius* de autheur der *Priapeia* was, dat zou nochtans zyne achting geenzins verminderen. Want om niet te zeggen, dat 'er meer vermaarde dichters geweest zyn, die, hoewel ze diergelyke dartele vaarzen schreven, nochtans geenzins voor wulpsch wilden gehouden zyn; gelyk dus *Catullus* elders zegt:

Nam castum esse decet pium Poëtam
Ipsum, versiculos nihil necesse est.

En keizer Adrianus, willende het graf van den dichter Voconius vereeren, schreef in dezer voegen:

Lascivus versu, mente pudicus eras.

Wie berispt het in den kerkvader Chrysostomus, dat hy den onkuischen dichter Aristophanes zo menigmaal gelezen heeft? Wie neemt het in Hieronymus kwalyk, dat hy Plautus zo graag las? Niemandt heeft tot op den huidigen dag *Josephus Scaliger*, *Janus Douza*,

Daniël Heinsius, of den president *Malnard* voor onkuische mannen gehouden, hoewel de eerste zeer geleerde aantekeningen over de *Priapeia* en *Catullus*; de twede over *Petronius* gemaakt; de derde eenige dartele vaarzen, en de vierde zelfs *Priapeia* geschreven heeft. Merkwaardig zyn daarom de woorden van *Justus Lipsius* in een zyner Brieven aan *Petrus Pithœus*. " Hebt gy ooit (zegt hy) sedert „ de geboorte der zanggodinnen iets fraaier of schranderder gezien „ dan *Petronius*? Ik niet; als 'er maar die naakte dartelheit af was. „ Hoewel ik daar door niet worde aangedaan. Zyne boerteryen „ en aardigheden bekoren my. Voort laten zyne schriften al zo „ weinig de minste smet in myn gemoedt na, als een schip, dat „ door een stroom vaart, naderhandt eenige voetstappen nalaat. „ Gelyk de wyn, als hy voorgezet wordt, de liefhebbers van „ wyn begerig maakt, maar die genen, die nooit wyn drinken, „ geenzins beweegt; dus mogen die dingen een gemoedt, dat „ reets voorhenen ondeugend was, bewegen, maar zy zullen een „ kuisch en zuiver gemoedt geenzins aankleven".

Men zegt, dat Virgilius drie jaren over de *Ecloga*, of Herderskouten, zeven jaren over de *Georgica*, of Landdichten, maar over het grote werk van *Æneis* twaalf jaren bezig is geweest. Men voegt 'er by, dat hy al het gene hy in dichtmaat wilde brengen, alvorens in onrym opstelde, en naderhandt dichtkundig uitwerkte en beschaafde. Keizer Augustus was zeer begerig om het einde van dit keurlyk dichtwerk te zien, en verzocht hem, hy wilde het zelve voltooien. Om hem derhalven te behagen, liet hem *Virgilius* het twede, vierde, en zesde boek, die de beste van alle zyn, zien en lezen. Ook getuigt men, dat *Augustus*, en zyne zuster *Octavia*, op het horen lezen van die plaats, alwaar van de doodt van Marcellus gesproken wordt, zich van tranen niet hebben kunnen onthouden. *Virgilius* heeft zyne Herderskouten niet gemaakt dan na het Triumviraat van Augustus. Invoegen die genen, die gezegt hebben, dat Cicero zich over de zelve verwondert heeft, grovelyks missen. Het is *Donatus*, of de Autheur der levensbeschryving van *Virgilius*, die dit getuigt, zeggende, dat de *Eclogae* van dezen voornamen dichter by het gemeen zo aangenaam zyn geweest, dat ze dikwils op het toneel door de zingers gezongen wierden. Hy zegt verder, dat Cicero, hebbende op een zekeren tydt sommige dezer vaarzen gehoort, en gemerkt, dat ze van geen gering dichter waren opgestelt, belast heeft een gehele *Ecloga* te zingen; en na dat hy alles naauwkeurig hadt gade geslagen, gezegt hebbe: *Magna spes altera Romæ*. Als of hy daar mede zeggen wilde, dat hy zelve als de eerste, Virgilius als de twede hope van de Latynsche tale was. Doch dit is, gelyk wy gezegt hebben, een grove misslag, aangezien *Cicero* al overlang door last van den Triumvir Antonius gedoodt was, eer Virgilius zyne Herderskouten heeft in 't licht gegeven. Gelyk Vavassor en meer andere geleerden getoont hebben.

Daarenboven heeft men niet kunnen ontdekken, dat Virgilius anderen dichteren hun roem benyd heeft, aan welk euvel dat soort doorgaans ziek is. In tegendeel maakte hy, dat ze hem alle beminden. Maar niettegenstaande zyne *Æneis* doorgaans voor een volmaakt werk gehouden wordt, getuigen nochtans Plinius, Gellius, Macrobius, en Donatus, of wie ook zyn leven beschreven heeft, dat hy, ziende, dat het einde van zyn leven met grote schreden naderde, zyne vrienden verzocht, zy wilden dit dichtstuk verbranden, om dat hy het noch niet naar behoren beschaaft hadt. En het zou ook geschied zyn, ten ware keizer Augustus het belet hadt, die uittermaten veel behagen in des zelfs dichtkunde schepte, en twee vermaarde dichters van dien tydt, *Tucca* en *Varius*, beval, het werk te overzien, en daar het nodig was te verbeteren. Hier van daan de menigvuldige halve vaarzen, die by Virgilius voorkomen, doch alle een volmaakten zin uitleveren. Hy stierf den 22 September in 't jaar van Rome 734 te Brundusium. Zyn lyk wierdt naar Napels gevoert en begraven, gelyk hy belast hadt. Dit volgende grafschrift wordt hy gezegt op zich zelve gemaakt te hebben:

Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope. Cecini pascua, rura, duces.

Niet is bespottelyker, als het gene van zyne toverkunst verhaalt wordt. De vertalingen en verklaringen, over de werken van dezen puikdichter der oude Romeinen gemaakt, zyn zeer menigvuldig. Doch de keizer Caligula heeft zyne zotte onkunde nergens meer in getoont, als wanneer hy Virgilius een weetniet noemde, en zyne schriften en beeldtenis uit alle bibliotheken afschafte. In 't tegendeel heeft hem keizer Alexander Severus der dichteren Plato genoemt, en de beeldtenissen van hem en Cicero nevens die van Achilles en andere Helden in zyn heiligdom doen plaatsen. Cæcilius, een letterkundige, heeft noch by het leven van Virgilius openbare lessen over des zelfs schriften gehouden. Men heeft eindelyk van een zekeren populierboom, die, volgens de gewoonte van die tyden, by de geboorte van Virgilius geplant was, en andere ouder bomen in wasdom overtrof, een wonder-boom gemaakt, gelovende, dat zwangere vrouwen, hem aanrakende, gelukkig verlosten. *Gellius. Servius in Virgilium. Suetonius. Vellejus Paterculus. Eusebius. Crinitus. Scaliger de re Poet. Vossius de Poët. Menage Anti-Baillet. Fabricii Biblioth. Lat. Bayle.*

VIRGINIA, eene Romeinsche vrouw, was uit een adelyk geslacht gesproten. Maar zy trouwde met een gemeen man, en stichtte ter eere van de *Pudicitia Plebeja*, of kuischheit des gemenen volks, een tempel.

VIRGINIA, eene Romeinsche vrouw, was de dochter van L. Virginius, een wykmeester te Rome, en wierdt aan L. Icilius, die ook wykmeester aldaar was, verlooft. Maar een der tienmannen, Appius Claudius, verliefde op haar, liet door M. Claudius voorstellen, dat zy als eene slavin in zyn huis geboren, en naderhandt aan de vrouw van Virginius verkocht was, en bragt daar door te weeg, dat zy hem toegestaan wierdt. Om dat men haar nu van haren vader wilde wegnemen, nam hy een mes, en stak haar daar mede dood, om haar van zulke schande te verlossen. Dit bewoog het volk, dat zy de tienmannen afschaften, en de burgermeesterlyke regering wederom invoerden. Appius Claudius wierdt daar over in hechtenis genomen, in welke hy zich zelf met vergift om het leven bragt. *Dionys. Halicarn. Livius. Florus.*

VIRGINIANA, in 't Latyn *Dea Virginensis*, eene godin der jonkvrouwen, van welke de Heidenen geloofden, dat zy de jonge vrouwen in den eersten nacht van het begonnen huwelyk den gordel los maakte. Zy wierdt van mans-en vrouwspersonen aangebeden wanneer zy wilden trouwen. *Augustinus de Civit. Dei.*

VIRGINIE, een gedeelte van 't Noorder Amerika. Dit landt paalt ten Zuiden aan het Noordelyke Carolina, ten Noorden aan de rivier Potowineck, die het van Marylandt afzondert, ten Oosten aan de Virginische zee, en ten Westen aan de Californische zee, wordende in Zuider en Noorder Virginie verdeelt. Het zelve wierdt onder koning François den I van Vrankryk door Jan Verrazan eerst ontdekt, en naderhandt in den jare 1584 door Walther Raleigh, een Engelschman. Het wierdt in 't eerst *Mocosa* genoemt; maar de Engelschen noemden het ter eere der koninginne Elizabeth *Virginia*. Het heeft de beste rivieren, maar dit ongemak, dat zich jaarlyks in de maandt van Juny zeker soort van wormen aldaar laat zien, die de schepen doorknagen. Dit landt is van eene zeer gematigde luchtstreek. 's Zomers is 't daar zo heet als in Spanje, en 's winters zo koud als in Vrankryk. De grootste hette is in de maanden Juny, July en Augusty, die echter door een Oostewindt, van de Spanjaarden *Brises* genoemt, en door andere uit zee komende winden gematigt wordt. De koude is dikwils zeer groot van September tot in Maart, hoewel niet altydt. Het dondert 'er veel meer dan in Europa. Men komt in dit landt door een grote golf, leggende tusschen twee grote voorgebergten, waar van het Zuidelyke het voorgebergte van Henrik, en het andere dat van Karel genoemt wordt, naar den prins van Walles, en den hertog van Jork, die naderhandt onder den naam van Karel den I koning van Engelandt wierdt. In het midden is dit landt zeer vruchtbaar en vermakelyk. Men vindt 'er weinig inwoonders van den landaardt zelve: want hoewel de grondt in staat is om allerlei zaken in overvloedt voort te brengen, kunnen 'er niet veel menschen bestaan, om dat hy niet bebouwt is. De wilden alhier zyn sterk, gaauw, vernuftig, beminnaars van de rust, en liefhebbers van de jagt. Zy worden niet zo zwart geboren, als zy 'er uit zien, maar bedienen zich van zekere zalve, die hen deze koleur geeft. Zy stelen niet, om dat zy geloven, dat de tovenaars de diefstallen kunnen aanwyzen, en den dief kunnen gevangen nemen. Zy dragen huiden van wilde dieren, en sommige hebben kunstig gemaakte mantels van Italiaansche haneveêren. Zy schilderen hunne handen, aangezichten, wapens en heupen, om te mooier te wezen. Zy hebben drie gaten in hunne ooren, daar paarlemoer in hangt. Sommige dragen pluimen op hunne hoofden. De ryken hebben een breed stuk blik aan hunne zyde, en sommige dragen een verdorde handt van een door hen overwonnen vyandt, ten teken van hunne dapperheit, by zich. De vrouwen wasschen hare jonggeborene kinderen in de rivier, en besmeren ze met zekere speceryen en verwe, om hunne ligchamen tegen de koude en lucht hard te maken. De mannen jagen, visschen en gaan te velde, wanneer ondertusschen de vrouwen al het overige werk doen, het landt bebouwen, en de huisselyke zaken verrechten. Hunne wapenen zyn bogen, pyllen, en strydkolven. Hunnen Godsdienst houden zy zeer geheim. Zo veel weet men daar van, dat zy zekeren afgodt hebben, dien zy *Oxee*, *Quiveros* en *Kiwasa* noemen. Zy geloven ook, dat 'er vele goden van een en de zelve natuur zyn, en dat ieder stadt haren beschermgodt heeft. Zy bidden den Duivel aan, op dat hy hen geen kwaad doe. Zon, maan en sterren houden zy voor halve goden. Zy bouwen ook voor hunne goden zekere tempels, die zy *Machurmuh* noemen. De plaats, daar zy hunnen Godsdienst verrechten, noemen zy *Quioicosan*. Zy hebben zekere altaren en plaatsen, daar zy offeren, en tonen in zekere rots de voetstappen van hunnen afgodt. Hunne priesters noemen zy *Wirvans*, die zy voor zeer geleerd houden. Zy hebben eenige kennis van een hoogsten Godt, schepper der wereldt, nevens wien zy noch andere minder goden stellen. Hunne propheten zyn tovenaars, die den Duivel raadplegen, en hunne bezweringen in eene tale doen, die al het volk niet verstaat. De priesters zyn teffens hunne geneesheeren; maar zy leren niemandt iets van hunne geheimen dan hunne opvolgers. Zy geloven eene onsterfelykheit der ziele, zo dat de zelve na de doodt by de goden of eene gelukzaligheit zullen genieten, of in een vurigen poel gestraft worden, die aan het einde der aarde, in het Westen, op een plaats, die zy *Popogusso* noemen, zou zyn. De grondt van 't landt is zo vruchtbaar, dat een eenige akker 200 schepels koorn geeft. Voornamentlyk wascht hier de Indiaansche tarwe, die zy *Pasagova* noemen, in grote menigte. Zy hebben overvloedt van kaarssen, pruimen en perziken; maar de wyn komt 'er niet al te wel voort. De planten, die suiker en honing geven, wasschen ongeplant aan de rivier, en langs de zee een soort van myrthen, met bessen, daar zy groen wasch van maken, om in plaats van kaarssen te dienen. Men vindt daar zeer veel gevogelte, en onder anderen ook grote wilde Italiaansche hanen, en een soort van vogelen, *Mock-birds*, of spotvogels genoemt, die alle vogels kunnen naklappen, ook allerlei wild gedierte, als tygers, buffels, leeuwen, beeren, civetkatten, vliegende inkhorens, en vischotters. De waaren, die in dit landt vallen, zyn hennip, vlasch, hop, raapzaadt, anyszaadt, hout, rode aarde, potasch, honing,

ning.

ning, gom, balzem van ongemene deugdt, kostelyk reukwerk, elandsvellen, tabak, enz. De Engelschen zyn hier omtrent 30 of 40000 in getal. Hunne hoofdstadt is *James-Thown*. De overige steden en dorpen bestaan gemeenlyk uit 50 of 500 familiën, makende zomtyds een klein koninkryk uit; maar dikwils heeft een eenige prins vele diergelyke steden, die hy of geerft, of overwonnen heeft, houdende in de zelve zyne onderkoningen, die hunnen jaarlykschen tribuut opbrengen. Om dat zy geen schrift hebben, weten zy ook van geen beschreven wet; doch zy hebben zekere gewoonten. De houwelyksbeloften houden zy onkreukbaar: zy staan wel de scheiding toe; maar 't is een grote schande, en als het geschiedt, delen de ouders hunne kinderen onder zich, naar de liefde, die zy hen toedragen. Doch zy moeten zich tegenwoordig naar de Engelsche wetten gedragen. Zy kunnen in 't geheel niet schryven, maar zyn gewoon malkander iets door zekere figuren van schapen, dieren, en diergelyke, te kennen te geven. Niemandt bezit eenigen grondt in eigendom, maar ieder jaagt, vischt, en zamelt vruchten waar hy wil, doordien zy wegens de vruchtbaarheit des lands weinig moeite hebben om het landt te bebouwen. Ook hebben zy weinig vee, dat zy onderhouden: de vellen der beesten schatten zy naar hun gebruik. Wanneer de Engelschen in Virginië kwamen, hadden de inwoonders geen yzere werktuigen, maar hunne messen waren mossel-en oesterschelpen, en hunne bylen van scherpe stenen gemaakt. De grote bomen holden zy uit, en maakten, door middel van vuur, vaartuigen daar van. Zy zitten op de aarde, en voorname personen op tapyten. Hunne spyze is vleesch, visch, en zeker soort van sprinkhanen. Zout gebruiken zy geheel niet, maar in des zelfs plaats assche van zekere bomen en kruiden. Zy eeten zo dikwils als zy honger hebben, en drinken alleenlyk water, en byzonder uit staande rivieren. *Het Britannisch Ryk in Amerika. De Laet Histor. Novi Orb. Hamb. Remarq. an.* 1705, *p.* 410.

VIRGINIUS (Lucius) was de vader van *Virginia*, die deze zyne dochter aan zekeren L. Icilius, gewezen Tribunus, ten huwelyk beloofd hadt; wanneer ondertusschen een der tienmannen, Appius Claudius, driftig op haar verliefde. Om derhalven tot zyn oogmerk te komen, het gene hem anders niet doenlyk was door geschenken, of diergelyke middelen, gaf hy Marius Claudius, een zyner vertrouwelingen, last, deze dochter gerechtelyk te eischen, en voor de vierschare te beweren, dat Virginia van een zyner slaven geteelt was, en by gevolg hem behoorde wedergegeven te worden. Lucius Virginius, een man van achting by de Romeinen, was zelf tegenwoordig, wanneer deze zaak opentlyk bepleit wierdt. Maar ziende, dat hy gevaar liep van zyne dochter in slaverny gebragt te zien, doorstak hy de zelve met een mes, dat hy by zich droeg, om haar als eene vrygeboren dochter te doen sterven. De menigte hier door tegen Appius Claudius opgehitst, schafte de regering der tienmannen wederom af, en herstelde de burgermeesters, die te voren waren afgezet. *Livius lib.* III.

VIRIATUS, een kapitein der Lusitaniërs in Spanje. Hy wierdt van jager hoofdman over een bende struikrovers, en naderhandt generaal van een leger, daar hy de Romeinsche provincie Lusitanië mede veroverde, voorts 14 jaren lang te vuur en te zwaardt het gansche landt aan weerzyden van de rivieren de Ebro en Tago verwoestte, en de generaals M. Ventidius, Cl. Unimanus en Cn. Plancius zodanig sloeg, dat de Romeinen genoodzaakt waren een machtig leger onder het opperbevel van een burgermeester tegen hem in 't veldt te zenden. Eindelyk liet hem Servilius Cepio, burgermeester van Rome, met verraadt vermoorden. Hy wierdt zeer betreurt, en eerlyk begraven. *Livius. Florus. Eutropius.*

VIRIDOMARUS, uit het landt der Eduërs, tegenwoordig Autun genoemt, geboodt, nevens Eporedorix, de Gallische ruitery voor Gergovis. Wanneer de genegenheit, die zyne landslieden voor de Romeinen hadden, door de praktyken van Vergobletus hoe langer hoe meer afnam, ging hy met zyne troepen uit de gemelde streek weg, onder voorwendsel van Litaricus voor te komen, en 't landt te dekken, waar op hy nevens Eporedorix de stadt Nevers vermeesterde, en het beleg van Alise geboodt. *Julius Cesar.*

VIRIDORIX, uit het landt der Unellianen, in 't Lionnois, was generaal der oproerigen, die van alle plaatsen in Gallië zich tegen de Romeinen verzamelden. Hy zocht Titurius Sabinicus, Cesars stedehouder, dikwils tot een slag uit te lokken; doch deze overwon hem eindelyk door een krygslist: want hy liet in het leger van Viridorix uitstrooien, dat zyn leger opgebroken, en geheel in wanorder was, terwyl hy evenwel in goede order was, en gereed stondt de Galliërs te ontfangen, die een grote hoogte moesten innemen, voor dat zy hem konden aantasten. Viridorix en andere hoofdlieden wilden wel niet aan 't vechten; doch wierden door de driftige Galliërs gedwongen, en verloren den slag. *Jul. Cesar de bell. Gall. lib.* III.

VIRIPLACA, een woordt, zamengestelt van *Vir*, een man, en *placare*, verzoenen. Het was de naam van zekere godinne, die van de oude Romeinen wierdt aangebeden, gelovende, dat zy het opzicht over het goed verstandt tusschen echte lieden hadt, en zorg droeg van ze wederom met malkander te verzoenen, wanneer zy te zamen verschil hadden gehad. De tempel der godinne Viriplaca was op den berg Palatinus, daar de mannen met hunne vrouwen plagten te zamen te komen, met malkander te spreken, en de oorzaken van hunne verschillen op te geven. Ieder nu zyn schoonst gesproken hebbende, leiden zy hunne klagten by het altaar neder, en gingen als goede vrienden weder naar huis. *Valerius Max. lib.* II. *c.* 1. *Augustinus de Civit. Dei.*

VIRMOND, VIERMUND, een adelyk en tegenwoordig graaffelyk geslacht, heeft zynen stamsetel Nersen in het aartsticht Trier, aan de rivier Nirs, op de Guliksche grenzen, waar toe eene vrye heerlykheit behoort. *Arend van Virmond* trok in den jare 1562 als ritmeester de Hugenotten in Vrankryk te hulp. In 't begin van den dertigjarigen oorlog was zekere *vryheer van Virmond* keizerlyke overste en kommandant te Rostok, welke plaats hy in den jare 1631 aan de Zweden moest overgeven. In den jare 1686 bloeide *Damian Hugo*, vryheer van Nersen en Nordenbeck, als Domheer te Trier. *Frans Hugo, graaf van Virmond*, keizerlyke generaal luitenant, was in den jare 1715 keizerlyke gezant by den koning van Zweden te Straalzondt, en in den jare 1716 Envojé aan het Pruissische hof. In den jare 1717 wierdt hy keizerlyke hof-krygs-Raadt en generaal veldtuigmeester. In den jare 1718 was hy eerste keizerlyke gevolmachtigde, en ambassadeur by de vredehandeling met de Ottomannische Porte te Passarowitz. In den jare 1719 wierdt hy keizerlyke werkelyke geheime Raadt, en tot gezant aan de Ottomannische Porte benoemt. *Spangenberg Adel-spiegel P.* II. *p.* 261. *Pufendorf Schwedische Kriegs-Gesch.*

VIRNENBURG, of VIRNEBURG, een kleine plaats, met een aanzienlyk graafschap, daar toe behorende, gelegen aan de rivier de Nette, op de Triersche en Keulsche grenzen, in de Eiffel, waar toe Nachzheim, Bons, Langeveldt, Montreal, en Pellentz behoren. Het graaflyk geslacht van *Virnenburg* is in het midden der XV eeuwe met *Wilhelm* uitgestorven, en dit graafschap daar op door des zelfs dochter *Machteld* aan Cuno, grave van Manderscheidt, gekomen, uitgenomen Montreal en Pellents, die als een opengevallen mannelyk leen, uit krachte van een vergelyk, in den jare 1454 gemaakt, aan keur-Trier te beurt zyn gevallen. Naderhandt kreeg het Christoffel Lodewyk, graaf van Lovenstein, die in den jare 1622 stierf, met zyne gemalinne, Elizabeth, dochter van Joachim, grave van Manderscheidt, en bragt het op zyne nakomelingen. Van de graven van Virnenburg is *Henrik* de II keurvorst van Ments, en een ander van dien naam keurvorst van Keulen geweest, van welke afzonderlyk in dit Woordenboek gesproken wordt. *Johannes* wierdt in den jare 1363 tot keurvorst van Keulen verkoren, maar kon de pausselyke bewilliging niet verwerven. Hy wierdt daar op bisschop van Munster en Utrecht, en stierf in den jare 1372. *Imhof N. P. l.* IX. *c.* 4. §. 4. *Luca Grafensaal.*

VIRTON, eene kleine stadt, met eene daar toe behorende proostdy in het hertogdom van Luxemburg, tusschen Arlon en Montmedy, 3 mylen van ieder van die twee plaatsen gelegen.

VIRTUS, *de Deugdt*, wierdt by de oude Romeinen als eene godin geëert, en hadt te Rome een tempel naast den tempel der godinne *Honor*, dat is *Eer*; zo dat men in den tempel der Eere niet anders dan door den tempel der Deugdt kon komen; waar mede men te kennen gaf, dat de deugdt alleen de rechte weg tot eere was. Deze godin wierdt verscheidentlyk afgebeeld; zomwylen als een aanzienlyke vrouw, om de eerbiedigheit te kennen te geven, die men haar schuldig was; zomwylen als een gewapend man, om dus hare standvastigheit en kloekmoedigheit te verbeelden. *Dionys. Halic. Struvii Synt. Antiq. Rom.*

VISANDER, een Gotthisch soldaat, betoonde zyne dapperheit in den slag der Gotthen tegen Belisarius, wanneer hy tot op den laatsten man vocht, schoon het bloedt uit zyne wonden stroomde. Hy viel op 't laatst mede onder de doden, lag 'er ook drie dagen onder, tot dat de Gotthen wederkwamen om hunne soldaten te begraven, en merkten, dat 'er noch leven in hem was, wanneer zy hem in het leger bragten, daar hy van 13 wonden wierdt genezen, en een groten roem behaalde. *Procopius de Reb. Goth.*

VISAPOR, of VISAPOUR, een koninkryk in Dekan, aan de Westkust van 't halfeilandt van den Indus, aan gene zyde van den zeeboezem, naar Begnale toe. De koning van Visapor is de machtigste van gansch Dekan, waarom hy ook dikwils koning van Dekan genoemt wordt. De hoofdstadt VISAPOR heeft haren naam aan het koninkryk gegeven. Zy beslaat 4 of 5 mylen in de rondte, en is met een sterken dubbelden muur, met kanon wel voorzien, omringt. Des konings paleis is in het midden der stadt, en heeft rondom een met water gevulde diepe gracht, daar krokodillen in zyn. De koning, die 'er in den jare 1666 regeerde, was een weeskindt, dat van den vorigen koning en koninginne tot zone was aangenomen, en na 's konings doodt, door toedoen der koninginne, den troon hadt beklommen. Maar dewyl hy noch jong was, wierdt zy middelerwyl tot regentin des koninkryks verklaart. *Thevenot Voyage des Indes Tom.* III.

VISBIUS leefde ten tyde van den keizer Domitianus, in het jaar na de geboorte des Zaligmakers 90, en beschreef het leven van *Dionysius Areopagita*, volgens het verhaal van zommigen. Doch Launoi heeft getoont, dat Hilduinus, die dit getuigt, misleid is, en dat 'er in de oudheit van geen Visbius gewag wordt gemaakt.

VISCH (Karel de) was een Nederlander, van de Cisterciënzer orde, en leefde in 't midden der XVII eeuwe. Hy gaf een *Bibliotheca Cisterciensium* in 't licht, zynde het beste stuk, dat men van dit werk heeft, niettegenstaande de styl geenzins de zuiverste is. Door middel van hem overtreffen die van de orde der Cisterciënzen de Benedictynen, en alle andere Regulieren, behalven de Minoriten, Dominikanen en Jesuiten. Men moet hem nochtans met onderscheidt lezen, om dat hy zommige dingen niet naar behoren onderzocht heeft. Men kan by dit werk van Visch voegen de zogenaamde *Phoenix resuscitatus* van *Hieronymus Henriquez*, een Spanjaardt, gestorven te Loven in den jare 1632. Dit werk bestaat in twee Boeken, van welke het eerste eigentlyk handelt van de oude Engelsche, en het tweede van de Spaansche schryvers. *Nic. Anton. Praefat. ad Bibl. Hisp.*

VISCONTI, een oud beroemd huis in het hertogdom van Milaan, dat ook het gezag over dit vorstendom een tydlang gehad heeft.

heeft. Zommigen willen, dat het oorsprónkelyk is van de aloude graven van *Angleria*, die de laatste van den koninklyken Longobardischen stam zouden geweest zyn, en het recht hadden de koningen van Italië te kronen, maar den naam *Vice-Comes*, daar naderhandt *Visconti* van gemaakt is, hebben aangenomen, toen hun geslacht by het verwoesten der stadt Milaan door Frederik Barbarossa zeer vervallen was. Doch terwyl men reets voor die tyden eenige met zulke namen vindt, is het waarschynlyker, dat de zelve zekere waardigheit betekent, die iemandt van dat geslacht bekleedde, van wien hy namaals om zyne zonderlinge verdiensten op de nakomelingen is voortgeplant. De eerste, van wien met zekerheit kan gesproken worden, is HERIPRANDUS VICE-COMES, die in den jare 1037, toen keizer Karel de stadt Milaan belegerde, in een tweegevecht een Duitscher overwon. Des zelfs zoon zou OTTO geweest zyn, die in den jare 1099 in de belegering van Jeruzalem een voornaam Saraceen overwon, en hem zyn helm afnam, daar de gedaante van een slang op stondt, dat naderhandt in het Milaneesche wapen is overgenomen. Hy wierdt in den jare 1111 te Rome vermoord, wanneer hy keizer Henrik den IV in den oorlog met de Romeinen te paardt diende. In 't vervolg vindt men niets zonderlings van dit geslacht vermeld, om dat het ten dele door Frederik Barbarossa ganich is uitgeroeit, ten dele nevens andere adelyke geslachten door de Turrianische party uit de stadt is verdreven, tot dat OTTO VISCONTI, die des voorgemelden Otto's neef zou geweest zyn, het zelve weder op de been hielp, als zynde niet alleen aartsbisschop van Milaan, maar die ook, de Turrianen overwonnen hebbende, het gezag over die stadt aan zich bragt, en in den jare 1295 stierf. Op hem volgde zyn neef MATTHEUS, die wel van de tegenparty veel moest lyden, maar met hulp des keizers, die hem keizerlyken vikaris maakte, die heerlykheit weder bekwam, en bezat tot den jare 1323, wanneer hy stierf, en ze aan zynen zone GALEACIUS naliet, op wien, na zyne doodt, voorgevallen in den jare 1328, zyn zoon ACTIUS wel volgde, maar in den jare 1339 zonder erven stierf, wanneer de heerlykheit van Milaan eerst zyns vaders broeder *Luchinus*, en daar na *Johannes* te beurt viel. De eerste wierdt in den jare 1349 van zyne gemalinne met vergift om het leven gebragt, en, terwyl de zelve ook naderhandt bekende, dat de van haar geborene kinderen niet de zyne waren, verloren de zelve het recht op Milaan. JOHANNES bezat gansch Lombardye, als mede het Genueesche gebiedt, zynde alles ten dele door zyne voorvaders, ten dele door hem zelve vermeestert. Hy stierf in den jare 1354. Hy verdeelde die goederen onder de drie zonen van zyn jongsten broeder Stephanus, genoemt *Mattheus*, *Galeacius* en *Barnabas*, maar wilde, dat Milaan en Genua gemeenschappelyk zouden geregeert worden. Mattheus stierf in den jare 1356. De twee andere, GALEACSUS en Barnabas, leefden met malkander in goede vriendschap, tot dat Galeacius in den jare 1378 stierf, en zyn aandeel zynen zone JOHANNES GALEACIUS naliet. Deze nam Barnabas, om dat hy kwaad vermoeden hadt gegeven, dat hy wegens zyne vele kinderen ook het erfdeel van Johannes Galeacius poogde te bezitten, in hechtenis, en liet hem in de gevangenisse, in den jare 1385, sterven, sluitende daar benevens des zelfs kinderen van de regering uit. Deze Johannes Galeacius wierdt van keizer Wenceslaus in den jare 1396 voor geldt tot eersten hertog van Milaan gemaakt, en stierf in den jare 1402. Hy liet twee zonen na, *Johannes Maria* en *Philippus Maria*, van welke de eerste het hertogdom van Milaan kreeg, en de laatste graaf van Pavië wierdt. Johannes Maria, een wreed mensch, stierf zonder kinderen in den jare 1412, wanneer zyn broeder Philippus zyn erfgenaam wierdt, die met vele vyanden te doen hadt, de welke sedert de doodt van Johannes Galeacius de heerlykheit van Visconti zeer benadeelt hadden. Hy overleedt in den jare 1448, en liet maar een natuurlyke dochter, *Blanka Maria*, na, getrouwt met François Sforza, die het recht der Visconti op Milaan aan zich bragt. Men houdt gemeenlyk daar voor, dat de rechte mannelyke nazaten der *Viscontis* met dezen *Philippus Maria* zyn uitgestorven; doch zyn nog tegenwoordig in Italië de *Visconti van Somma* en *Visconti Borromai*, en in de Nederlanden, te Mechelen en te Utrecht, de *Milan de Visconti* in wezen. *Georg. Merula Antiquit. Vice-Comitum. Jovii Vita duodecim Vice-Comitum. Sigonius de Regno Italia. Trístani Calchi Hist. Patria. Joseph. Ripamontii Hist. Mediol. l.* I-IV. *Daniel de Mediolano-Vice-comitis Epistola* II *ad Imhofium, in Genealog. viginti illustrium familiarum Italia.*

VISEO, of VISEU, eene stadt in 't koninkryk van Portugal, in het landschap Beira. Zy zou van ouds *Vicus Aquarius* geheten hebben. Daar is een bisschop, wiens inkomsten men jaarlyksch op 20000 dukaten begroot, staande onder den aartsbisschop van Braga. De koning van Portugal, Johannes de I, gaf aan zyn jongsten zone Henrik in het einde van de XI eeuwe den tytel van hertog van Viseo, en na zyne doodt, zonder erven nagelaten te hebben, gaf koning Alphonsus de V in de XV eeuwe zyn broeder Ferdinand den zelven tytel, welke naderhandt, toen des zelfs zoon Emanuel den koninklyken troon beklom, wederom verloren ging. *Manuel de Faria y Sousa Epit. de las Hist. Portuguesas p.* 254, 264, 366. *Colmenar Delic. du Portug. p.* 732.

VISEO, (DON DIEGO, HERTOG VAN) een zoon van den gemelden Portugeeschen infant Ferdinand, wiens vader de koning van Portugal, Eduard, was geweest, en van Beatrix, dochter van Johannes, broeder van den laatstgemelden Eduard. Diego volgde zyn oudsten broeder Don Juan in het hertogdom van Viseo op. Maar na dat Johannes de II, zoon van zyns vaders oudsten broeder Alphonsus den V, in den jare 1481 de kroon van Portugal ontfing, wikkelde hy zich tegen den zelven, niettegenstaande des zelfs gemalin Eleonora zyne lyflyke zuster was, in eene gevaarlyke zamenzwering in, daar ook Garsia de Meneses, bisschop van Evora, Ferdinand, zyn broeder, Petrus van Albuquerque, de graaf van Penamacor, Gutierre Coutinno, en vele anderen, mede handdadig aan waren. Hebbende deze zamengezworenen meermalen gelegenheit gezocht den koning te vermoorden, wierdt Viseo door Diego Tinoco, wiens zuster de meesteres van gemelden bisschop was, gewaarschouwt, en door Vasco, broeder van Gutierre Coutinno, nog nader van alle omstandigheden onderrecht. Daar op liet Johannes de II den hertog van Viseo onder een ander voorwendsel in zyne kamer komen, en zeide tegen hem: *Wat zoudt gy doen, neef, als u iemandt wilde vermoorden?* Hy antwoordde: *Ik zou hem daar in, als ik kon, voorkomen.* Dit gezegt hebbende, hervatte de koning: *Gy hebt dan zelf uw vonnis gesproken*; en terstondt gaf hy hem met zyn ponjaarde zo vele wonden, dat hy dood voor hem nederviel. Daar op liet de koning zyne misdaadt bekend maken, en die medeplichtigen ten dele aan het leven, ten dele met bannissement straffen, maar daarentegen de beide personen, door welke hy den aanslag, tegen hem gemaakt, was te weten gekomen, aanzienlyk belonen. Emanuel was de broeder van den op die wyze neergemaakten hertog van Viseo, die, na dat Johannes den II, zoon van Alphonsus den VI, zonder lyfserven kwam te sterven, koning van Portugal wierdt. *Manuel de Faria y Sousa Epit. de las Hist. Portug. P.* III, *c.* 11, 12. 14.

VISEO, (HENRIK, HERTOG VAN) zoon van Johannes den I, koning van Portugal, en van Philippa, dochter van Johannes van Gaunt, hertog van Lankaster, in Engelandt. Om dat hy nog ouder broeders hadt, gaf hem zyn vader den tytel van hertog van Viseo, en de waardigheit van grootmeester der ridderorde van Christus. Hy oeffende zich zeer naarstig in de wiskunde, waarom hy ook *de Wiskunstenaar* wierdt bygenoemt. Vooral maakte hy zyn werk de Afrikaansche zeekusten naauw te onderzoeken, rustte ten dien einde op zyne eige kosten eenige schepen uit, en ontdekte na lang varens zo vele te voren onbekende landen, dat de Portugezen daar door tot die gelukkige ondernemingen ter zee vaardig en bekwaam gemaakt wierden. Zommigen schryven ook dien prins de ontdekking van 't eilandt Madera, en die der Kanarische eilanden toe. Men moet ook nevens zyne geleerdheit zyne dapperheit en vroomheit roemen. Ten einde om beter gelegenheit te hebben om zyne bespiegelingen na te denken, ging hy wonen in het koninkryk van Algarbië, in het vlek Sagres, naby Cabo de St. Vincent, daar hy ook in den jare 1460 ongetrouwt stierf. *Manuel de Faria y Sousa Epit. de las Hist. Portug. P.* III, *c.* 11.

VISET, eene kleine stadt in het sticht van Luik, tusschen de steden Luik en Mastricht, aan de Maas gelegen.

VISEU. Zie VISEO.

VISIGOTTHEN, dat is, WEST-GOTTHEN, drongen in het Roomsche Ryk, en erlangden van keizer Valens Mesië en Thracië tot hunne bezitting. Maar wanneer de keizer het verbondt van vrede, met hen gemaakt, overtradt, kondigden zy hem den oorlog aan, en sloegen zyn leger. Dus maakten zy zich niet alleen meester van Thracië, maar ook van Dacië, Epirus, Thessalië en Achaje. Keizer Theodosius wierdt genoodzaakt een verdrag met hen te maken. Alricus, koning der Visi-Gotthen, kwam in Italië, en nam Rome in ten tyde van den keizer Honorius. Athaulphus, opvolger van Alricus, veroverde het landt der Gaulen. Vervolgens nam Wallia het koninkryk van Spanje in, en de keizer Honorius stondt hem Aquitanië af. Zy hebben Spanje bezeten tot den jare 711, wanneer de Mauren dat ryk innamen. Zie GOTTHEN.

VISITATION, eene geestelyke orde, die door St. Franciscus de Sales gesticht is. Eerst deden zy maar geringe beloften in het eerste stichtskonvent te Annecy, in Savoje. Zie FRANCISCUS DE SALES.

VISLICZA, een stadt in opper-Polen, is de hoofdstadt van een kastelny, en gelegen aan de kleine rivier Nida, in 't Palatinaatschap van Sendomir, twee en twintig mylen van die stadt, daar men namentlyk naar Crakau reist.

VISO, in 't Latyn *Visus*, maar van de Italianen *Mon-Viso* genoemt, is een berg in het markgraafschap van Saluzzo, tusschen Briançon en Pignerol gelegen. Men houdt hem voor den hoogsten onder de Alpen. De markgraven van Saluzzo hebben midden daar door een verwulfden gang, omtrent 500 voeten lang, en zo hoog, dat een geladen muilesel bekwamelyk daar door kan gaan, laten maken. Digt daar by ontspringt de rivier de Po. *Colmenar Delic. de l'Ital.* I, *p.* 21.

VISP, in 't Latyn *Vespia*, een groot en welbebouwt vlek in opper-Wallis, digt by het welke de rivier Visp in de Roddan valt. Het hadt eertyds zyne eige graven, maar is van de zelve de graven van Blandra te beurt gevallen. Tegenwoordig is het de hoofdplaats der zeven edelen, of der zogenaamde tienden van het gemelde landt, daar nog zes andere parochiën in leggen.

VISTIZA, ook *Vostiza* genaamt, was eertyds een bisschoppelyke stadt in Peloponnesus, thans Morea genaamt, doch is nu byna tot een puinhoop gemaakt. Zy is gelegen in het hertogdom van Clarence, vyf mylen van Patras, Oostwaarts.

VITALIANA, oudtyds *Malpaga*, een klein eilandt in het hertogdom van Milaan, heeft een sterk kasteel, en is gelegen aan de Westzyde van Lago Maggiore, een myl van het vlek Canobio. *Baudrand.*

VITALIANUS, paus, geboren te Segni, in het Italiaansche landschap Kampanië. Hy was de zoon van Anastasius, wierdt na Eugenius den I in den jare 1655 tot paus verkoren, zocht op alle mogelyke wyze het best der Roomsche kerke te bevorderen, was hard tegen de prelaten van Ravenna, vaardigde zendelingen naar Engelandt af, en hieldt verscheide conciliën. Hy voerde het zingen in de kerk in, als mede de orgels, enz. Hy stierf den 25 December des jaars 675. Men heeft van hem eenige Brieven. *Ciacconius. Du Chesne. Possevinus. Cave.*

VITALIANUS, een tyran, was uit Scythië geboortig, en wierdt, om daar door den keizerlyken troon te kunnen beklimmen, een Christen; doch bleef goddeloos in zyn hert. Hy maakte zich meester van Thracië, Scythië, en Mesië, en kwam tot voor de poorten der stadt Constantinopel met een machtig leger van Hungaren, Bulgaren, en eenige Romeinsche benden, die onderweg alles verwoesten. Keizer Anastasius, ziende, dat hy hem niet over mogt, zocht Vitalianus door geldt kwyd te worden, en beloofde, dat hy alle verjaagde bisschoppen weder zou herstellen. Vitalianus liet zich door dit geldt en schone woorden misleiden, trok met zyn leger te rug, en dankte het zelve af. Maar Justinus op den troon gekomen zynde, en wel wetende, dat Vitalianus een kwaad man was, zich zelf van hem niets goeds beloovende, liet hem naar Constantinopel komen, en maakte hem daar tot burgermeester, maar liet hem naderhandt in den jare 520 in zyn paleis vermoorden. *Marcellinus. Evagrius.*

St. VITALIS, bisschop van Salsburg, was een landgenoot van zyn voorzaat, St. Rupertus, dien hy op zyne reize verzelde, en veel dienst deedt in 't uitbreiden van het Christendom. Hebbende een tydlang abt van 't klooster S. Pieter te Salsburg geweest, wierdt hy in den jare 623 bisschop aldaar, en stierf in den jare 646. Men houdt hem voor den patroon der bevruchte vrouwen, en men beuzelt, dat zyn gordel, die in de Sakristy van St. Pieter te Salsburg bewaart wordt, verstondt helpt in een zwaren arbeit. Wanneer iemandt noch de heiligheit van dien man, noch de wonderen, die by zyn graf zouden gebeurt zyn, wilde geloven, zou in zyne tegenwoordigheit uit het hert van dien heilige midden door de zark een witte lelie gewasschen zyn. *Mezgeri Hist. Salisb. Bucel. Catal. Salisb.*

VITALIS, bygenaamt *a Furno, of du Four*, was uit de stadt Bazas, in Vrankryk, geboortig, en eerst een Barrevoeter monnik, maar wierdt naderhandt door paus Clemens den V kardinaal priester van St. Sylvester, en eindelyk door paus Johannes den XXII bisschop van Albano gemaakt. In het geschil, dat in den jare 1322 met grote hevigheit vernieuwt wierdt, namentlyk: „Of men zonder een ketter te zyn kon zeggen, dat „Christus en zyne Apostelen tydelyke goederen in eigendom hadden bezeten?" hieldt hy mondelyk en schriftelyk het tegendeel staande, onderwerpende zich echter aan de uitsprake van den paus, die ook deze twistvrage veroordeelde. Hy heeft ook vele andere geleerde werken geschreeven, als: *Speculum Morale totius Scriptura S.*; *Commentaria in IV libros Sententiarum*; *De conceptione B. Maria Virg.*; *In Proverbia Salomonis*; *In IV Evangelia*; *In Apocalypsin*; *Quodlibeta Theologica*; *De remediis morborum*; *De tuenda sanitate*; en meer andere. Na dat hy in verscheide bezendingen der Roomsche kerke goede diensten hadt gedaan, stierf hy te Avignon den 16 Augusty des jaars 1327. *Maraccii Bibl. & Purpura Mariana. Jongellin. de Card. ord. Min. Aubery. Panvin. Frizon. Possevin. Wadding. Annal. Minor. Raynald Annal. Victorell.*

VITALIS, (JANUS) een priester, geboortig van Palermo, in Sicilië, was een voornaam Godgeleerde en goed dichter. Hy was in zyne jeugdt naar Italië getrokken, bleef lang te Napels, Bologne, en te Rome, en nam aldaar krachtig toe in de studiën. Ook was hy een groot liefhebber van de dichtkunst, en maakte zich door zyne vaarzen een groten naam. Hy is omtrent den jare 1560 overleden. Men heeft van hem: *Epigrammata*; *Hymni de S. S. Trinitate*; *Meditationes in Psalmum Miserere*; *Paraphrases in Psalmos De profundis, & : Deus misereatur nostri*; *Epithalamium Christi & Ecclesia*; *Theratorizion*; *Bellum Africa, qua capta fuit à Sicilia prorege Joanne Vega*; enz. *Biblioth. Sicula.*

VITELLESCHI, (JOHANNES) kardinaal en aartsbisschop van Florence, geboortig van Cornero, eene stadt in Italië, was zeer vernuftig, stout in zyne ondernemingen, en wist zeer wel te veinzen. Alle deze hoedanigheden hielpen hem tot de kardinaals waardigheit. Hy was eerst sekretaris by een Italiaanschen tyran, Tartaglio genoemt. Maar deze op 't bevel van paus Martinus den V onthoofd zynde, ging Vitelleschi naar Rome, kwam aldaar in gunst by Eugenius den IV, en herstelde de rust en vrede te Rome en in gansch Italië. Daar door won hy niet alleen de genegenheit van den paus, maar ook de herten van al 't volk. De paus gaf hem het bisdom van Recanati, maakte hem patriarch van Alexandrië, gaf hem het aartsbisdom van Florence, en maakte hem eindelyk in den jare 1437 kardinaal. Des pauzen genegenheit tot hem nam hoe langer hoe meer toe, tot dat hy, misleid door eerzucht, eenige onlusten verwekte, waar over de paus hem in 't kasteel Engelenburg liet vast zetten. Deze onverwachte verandering smertte den kardinaal zodanig, dat hy in den jare 1440 van hertzeer stierf. Nochtans sprak men tot na zyne doodt veel tot zynen roem, gelyk als de volgende pauzen Sixtus de IV, Julius de II, Leo de X, Clemens de VII, en Paulus de III gedaan hebben. *Jovius in Elog. Aubery Hist. des Cardin. Julio Roscio. Platina. Ciacconius. Scipio Amiratus Hist. Florent.*

VITELLESCHI, VITELLESCUS, (MUTIUS) was in den jare 1563 te Rome uit een adelyk geslacht geboren, en wierdt in den jare 1583, in weerwil zyner ouderen, een Jesuit. Hy leeraarde eerst in zyne geboortestadt de Philosophie, en naderhandt de Godgeleerdheit, tot dat hy bestierder van het Engelsche genootschap wierdt. Hy bekleedde ook dit ampt te Napels, en is daarna provinciaal, in den jare 1608 assistent, en in den jare 1615 generaal geworden. Hy stierf in den jare 1645, nalatende: *Epistola parænetica*, die naderhandt te Antwerpen by malkander gedrukt zyn. *Alegambe Bibl. S. J.*

VITELLI, (ALEXANDER) zoon van Paulus, was te Citta di Castello, eene stadt in den Kerkelyken Staat, geboren. Hy oeffende zich van jongs af aan in den oorlog, en verkreeg daar in een zo groten roem, dat hem paus Clemens de VII voor anderen verkoos, zo tegen de Colonnaas, als ook tegen de Florentynen te dienen. Hy kweet zich tegen deze laatste, nevens andere pausselyke en keizerlyke krygsoversten, zo wel, dat Napolione Orsino, een Florentynsch veldheer, geslagen, Volterra nevens andere plaatsen ingenomen, en by Calamech een nieuwe zege verkregen wierdt. Alexander de Medicis gestorven zynde, bezette Vitelli de citadel te Florence in den name des keizers. Zynde in dienst van paus Paulus den III nam hy Ascanio Colonna zyne landeryen af, en bragt naderhandt eenige pausselyke troepen by den Roomsch koning Ferdinand, met welke hy in Hungarië zich ongemeen kweet tegen de Turken. Naderhandt diende hy ook keizer Karel den V tegen den keurvorst Johan Frederik van Saxen, en tegen den landgrave van Hessen. Op 't laatst geboodt hy het leger van paus Julius den III tegen den hertog Octavio Farnese, en in den oorlog, over Siena ontstaan, hieldt hy het met den keizer, tot dat hy eindelyk, om zyn overigen leeftydt in rust te slyten, naar Citta di Castello week, en aldaar in den jare 1554, in den ouderdom van 54 jaren, overleedt. *Alipr. Caprioli Rhetratti di cento Capitani illustri p. 80.*

VITELLI, (CAMILLUS) heer van Citta di Castello, en zoon van Nicolaus Vitelli. Na dat hy onder Virginius Orsino zich zeer dapper hadt gedragen, nam hem de koning van Vrankryk, Karel de VIII, onder zyne krygsofficiers, ten tyde wanneer hy tegen het koninkryk van Napels te velde trok. Camillus kweet zich in deze onderneming zo wel, en voornamentlyk in de veldslagen en ontmoetingen, die by Locera in Apulië, aan de rivier Chilone, en aan de rivier Taro voorvielen, dat hem de gemelde koning niet alleen ridder maakte, maar hem ook met het hertogdom van Gravina, met het markgraafschap van Civita St. Angelo, en met zes graafschappen in 't koninkryk van Napels beschonk. Wanneer in den jare 1496 de Franschen de stadt Circello aantasten, en Camillus zag, dat de Gasconjers niet moedig genoeg stormden, steeg hy zelf van het paardt, beklom met een stormladder de muren, en belastte zyn volk dat insgelyks te doen. Maar hy wierdt van de belegerden met een steen getroffen, waar van hy in den bloei zyner jaren stierf. Hy was de eerste, die by de Italiaansche legers harkebusiers te paardt in zwang bragt. *Alipr. Caprioli Ritratti di cento Cap. illustri p. 78.*

VITELLI, (CHIAPPIN) zoon van Nicolaus, uit het bovengemelde geslacht gesproten. Hy diende eerst den groothertog van Florence, en bragt het zo verre, dat de Turksche admiraal Barbarossa van voor de stadt Orbitello opbreken, en de Toskaansche kusten verlaten moest. Naderhandt geboodt hy in de Florentynsche oorlogen de Spaansche en Duitsche troepen, en wierdt van den groothertog markgraaf van Cetona gemaakt, om dat de zelve door zyn toedoen de vesting Porto Hercole van de Spanjaarden in den jare 1557 hadt verovert. In het zelve jaar droeg hem de hertog van Alba, toen hy tegen den paus te velde ging, het generaalschap over de Spaansche ruitery op; maar hy weigerde zulks, als hebbende een gelofte gedaan van nooit tegen den Roomschen stoel te dienen. Daar op zondt hem koning Philips de II naar het eilandt Malta, daar hy groot-kommandeur van wierdt, tot dat hy in den jare 1566 met de troepen van den hertog van Alba als generaal veldmaarschalk naar de Nederlanden ging, alwaar hy in 't beleg van Zirikzee, op 't eilandt Schouwen, in den jare 1575, latende zich in een draagstoel dragen, en wordende van de dragers omgeworpen, wegens zyne zwaarlyvigheit van den val grotelyks beseert, den volgenden dag den geest gaf. Hy liet een naam van dapperheit en getrouwheit omtrent zynen koning na, hebbende de grootste aanbiedingen, door de kroon van Vrankryk aan hem gedaan, telkens van de handt gewezen. *Strada.*

VITELLI, (NICOLAUS) uit het bovengemelde geslacht geboren, maakte zich heer van Citta di Castello, na dat hy zyn mededinger, Giustino, daar uit hadt verdreven. Paus Sixtus de IV zondt Frederik Ubaldino met een tamelyk leger tegen hem, wanneer hy zich, met hulp der Florentynen, wel dapper verweerde, maar evenwel eindelyk de stadt moest overgeven. Om zich nu te wreken nam hy het veldheerschap, hem door de Florentynen aangeboden, aan, die toen vyanden van den paus waren, veroverde eenige plaatsen in den Kerkelyken Staat, sloeg de pausselyke troepen niet verre van de zee by Perugia, en nam weder bezit van Citta di Castello. Daar op hieldt men van nieuw een treffen, waar in hy insgelyks zegepraalde, en eindelyk volgde een verdrag met den paus. Dus behieldt hy Citta di Castello in rust, en stierf aldaar in 't einde der XV eeuwe, tamelyk hoog van jaren. *Alipr. Caprioli Ritratti de cento Capitani illustri p. 77.*

VITELLI, (VITELLUCCIUS) heer van Citta di Castello, en broeder van Camillus Vitelli. Hy oeffende zich in de krygskunde onder den beroemden Virginius Orsino, en ging naderhandt over in dienst van den koning van Vrankryk, Karel den VIII, op wiens bevel hy eerst de Genuezen, en naderhandt, ten voordeele der Pizanen, de Florentynen hielp beoorlogen. Wanneer in het vervolg de laatstgemelde met den genoemden koning zekere traktaten sloten, tastte hy die van Pisa aan, en deedt hen veel schade. Naderhandt, hebbende paus Alexander den VI het Orsinische huis verscheide plaatsen ontnomen, vereenigde zich Vitelluccius met Karel Orsino, om de laatstgemelde plaats te ontzetten; wanneer hy by Soriano een heerlyke overwinning op de pausselyken behaalde, en der zelver generaal, Guidobaldo, hertog van Urbino, nevens vele andere voorname personen, gevangen kreeg. Ook stondt hy deze Orsinische familie met ernst by tegen die van Colonna, en behaalde in het treffen by Monte Rotondo groten roem. Daar benevens hielp hy zynen groten vriendt Petrus de Medicis tegen de Florentynen, en nam van de laatsten Abruzzo, Cortona, en vele andere plaatsen in. Gedurende de verschillen tusschen den hertog van Valentinois, Cesar Borgia, en vele groten

in den Kerkelyken Staat ontſtaan, nam hy de party van den laatſten, ſloeg by Foſſonbruno het leger van Borgia onder Hugo van Cardona, kreeg dezen generaal zelf gevangen, en veroverde la Rocca di Foſſombruno, Urbino, Cagli en Agubbio. Kort daar na verdroeg hy zich met den hertog van Valentinois. Ten laatſte, toen hy voor den zelven Sinigaglia met grote dapperheit hadt ingenomen, wierdt hy op des zelfs bevel in den jare 1502. in het beſt van zyne jaren, verraderlyk vermoord. Men getuigt van hem, dat hy de eerſte was, die het Italiaanſche voetvolk in goede order ſtelde; want hy voorzag het zelve met goede wapenen, en liet het volkomen in de krygskunde oeffenen. *Alip. Caprioli Ritratti di cento Capitani illuſtri p. 79.*

VITELLI, een oud ſchryver, heeft de *Agricultura* van Conſtantinus Ceſar, door de zorge van keizer Conſtantinus Porphyrogeneta uit vele oude Griekſche ſchryvers verzamelt, in 't Latyn vertaalt. *Baillet Jugem. des Savans.*

VITELLIO, of VITELLO, een Pool, ſchreef in Italië in 't midden der XIII eeuwe een werk van de *Optica*, of gezichtkunde, dat zeer geprezen wordt. Het wierdt in den jare 1572 in Duitſchlandt door Fredericus Riſnerus ter drukperſſe bevordert, maar veel naauwkeuriger als de druk van Neurenberg in den jare 1535, die men meent, dat de Autheur zelf bezorgt heeft. *Bayle Dict. Crit.*

VITELLIUS, Roomſch keizer. Hy hadt eerſt door zyne grote vleieryen de keizeren Caligula, Claudius en Nero weten aan zich te trekken. Onder de regering van Claudius plagt hy een ſchoen van des zelfs gemalinne Meſſalina by zich te dragen, en de zelve, om zo te ſpreken, aan te bidden. Door deze buitenſporige onderwerpinge wierdt hy tot hoge eerampten verheven. Onder anderen wierdt hy voorburgermeeſter (*Proconſul*) van Afrika, daar hy zich wel gedroeg. Maar opziender over de openbare gebouwen te Rome geworden zynde, droeg hy zich geheel anders, wordende zelfs beſchuldigt, dat hy de kerken hadt beſtolen. Na de doodt van Otto riep hem het Duitſche leger als keizer uit; doch deze verhoging diende hem alleenlyk om zyne wellusten, en voornamentlyk de onmatigheit, op te volgen. Hy plagt 's daags gemeenlyk vier malen tafel te houden, en dikwils koſtte een maaltydt hem wel 10000 kronen. Zyn broeder gaf eens een gaſtmaal, daar 2000 verſcheide ſeldzame viſſchen, en een paſty van faiſanten-tongen, herſſenen van paauwen, en lever van vremd gevogelte, uit Spanje gebragt, opgediſcht wierdt. Deze paſty zou 25000 kronen gekoſt hebben, en om hare grootte het ſchildt van Minerva genoemt zyn. Zyne wreedheit was niet minder dan zyne braſſery, want hy oeffende de zelve ook aan zyne vrienden en bedienden; ja zommigen houden ſtaande, dat hy zelfs zyne eige moeder niet verſchoonde. Daar door maakte hy, dat de legers in Pannonië, Meſië, Judea en Syrië tegen hem opſtonden, en Veſpaſianus tot keizer uitriepen. Vitellius zocht wel dien opſtandt te dempen, maar hy wierdt geſlagen, en, blyvende nog altoos in zyn goddeloos leven volharden, eindelyk van zyne ſoldaten, hebbende 9 maanden geregeert, in ſtukken geſcheurt, en door het volk in den Tyber geworpen. *Suetonius in Vitellio. Tacitus. Dion. Eutropius. Aurelius Victor.*

VITELLIUS, een diſcipel van Donatus, ſchreef een werk, waar in hy het gevoelen van zyn meeſter verdedigde, noemende de rechtzinnigen vervolgers, en de Donatiſten knechten des Heeren, die van de wereldt gehaat wierden. Hy heeft ook tegen de Heidenen en Katholyken geſchreven, die hy beſchuldigde als *Traditores*, om dat ze de Heilige Boeken ten tyde der vervolging van de kerk aan de vyanden hadden overgegeven. Men hadt nog andere ſchriften van hem, betreffende de kerkelyke tucht, ten tyde van den kerkvader Hieronymus, die van hem en zyne werken gewag maakt.

VITERBO, in 't Latyn *Viterbium*, eene der voornaamſte ſteden in den Kerkelyken Staat, heeft een biſſchoppelyken ſetel, zynde van Ferente derwaarts verplaatſt, en onmiddelyk onder den paus ſtaande. In den Dom aldaar leggen vier pauzen begraven. Hier zyn vele prachtige gebouwen; doch zy is niet volkryk, zynde het volk zeer arm, en het grote vlakke veldt, tuſſchen die plaats en Monte Fiaſcone, byna geheel woeſt. *Uberti. Guicciardin. Zeileri Topogr. Ital. Burnet Reize. Rogiſſard.*

VITERIK, koning der Weſt Gotthen in Spanje, volgde op Leuva, dien hy in den jare 603 verradelyk van kant hielp, en regeerde tot den jare 610. Op hem volgde Gondemarus. *Iſidor. Chron. Rodericus l. II, c. 6. Mariana Hiſt. Hiſpan.*

VITESIUS, (JOHANNES) een burgers zoon van Breslau, bragt het door zyn verſtandt zo verre, dat hy eerſt prooſt te Funfkirchen, en naderhandt biſſchop van Erla en Waradin wierdt. In den jare 1464 zondt hem de koning van Hungarië, Matthias Corvinus, als afgezant aan keizer Frederik den III, om de Hungariſche kroon te halen, en vermits hy in die verrechting gelukkig was, maakte hem Matthias in den jare 1473 aartsbiſſchop van Gran. Doch als hem naderhandt een ander als kardinaal wierdt boven 't hooft gezet, ging hy tegen alle gedachten in den jare 1477 tot den keizer over, en was, om dat hy veel geldt mede bragt, welkom. Hy ſchoot ook veel geldt tot het byleger van Maximiliaan met de Burgundiſche princeſſe op, en verwierf daar door, dat hem de keizer in den jare 1479 tot het aartsbisdom van Saltsburg hielp, hebbende Bernhard bewogen om vrywillig afſtandt daar van te doen. Maar hy kon 'er terſtondt geen bezit van nemen: want Bernhard kreeg berouw over zynen afſtandt, en hieldt het met den koning Matthias Corvinus; hoewel hy daar door niet veel vorderde, om dat hem de keizer te ſterk was, en het landt zeer verwoeſtte. Wanneer hy in den jare 1482 nogmaals afſtandt deedt, kwam Viteſius onder den naam van Johannes den III in 't volle bezit van dit aartsſticht. Hy maakte zich ook terſtondt by de burgers van Saltsburg daar door bemind, dat hy hen een eigen Raadt en burgermeeſters vergunde, die zy te voren niet gehad hadden. Maar het Domkapittel geraakte in onmin met hem, toen hy niet wilde toeſtaan, dat het zelve na de doodt van den gemelden Bernhard, in den jare 1487 voorgevallen, de nalatenſchap zou delen, waar door zy zo misnoegt wierden, dat zy hunnen prooſt Chriſtoffel tot aartsbiſſchop verkoren. Johannes deedt hem daar op in den ban, wanneer zy zich naar Muldorf begaven, ſedert welken tydt Johannes maar met twee kanunniken te Saltsburg leefde, tot dat hy twee jaren daar na, namentlyk in den jare 1489. overleedt. *Metzger Hiſt. Salisb. l. IV, c. 44. p. 507. Duckers Saltzb. Chron. p. 217. Staat van Saltzburg p. 111.*

VITIGES, koning der Gotthen in Italië, was eerſt by den koning Theodatus, maar bragt het zo verre, dat hy in des zelfs plaats koning wierdt. Hy ſpoedde zich met 4000 man naar Rome, en liet zich van de inwoonders huldigen. Ondertuſſchen verſtiet hy zyne gemalin, om met Maraſuente, dochter van Amalaſunthe, te trouwen. Maar de Romeinen, van Beliſarius aankomſt verwittigt, openden hem de ſtads poorten, dat Vitiges zodanig verbitterde, dat hy in den jare 537 met 50000 man voor die ſtadt trok. Dit beleg duurde een jaar en tien dagen, waar op hy aftrok, om Rimini weder te vermeeſteren, dat hem door eenige Romeinſche benden was ontweldigt. Hy was ongelukkig in deze onderneming, en moeſt insgelyks opbreken, wanneer hem Beliſarius in Ravenna beſloten hieldt, en hem dwong zich aan hem over te geven, die hem met zyne gemalinne en alle voorname perſonen van zyn hof naar Conſtantinopel zondt, daar hy van koning een patricius wierdt. *Procopius Hiſt. Goth. l. II, c. 24. Jornandes. Paulus Diaconus. Eutropius.*

VITILO, VITOLO, VITULO, was oudtyds een ſtedeke in Peloponneſus, maar is thans maar een klein vlek in Zakonië, naby de ſtadt Cialeſa, en de golf, genaamt Porto Vitolo, zynde een gedeelte der golf van Coron. *Baudrand.*

VITIZA, koning der Viſi-Gotthen in Spanje, regeerde vyf jaren met zyn vader Egika, maar naderhandt alleen van den jare 701 tot den jare 710. Men beſchryft hem als een woeſt en wulpſch prins, en die uit vreze voor een opſtandt zyner onderdanen de ſteden van zyn ryk verſterkte. *Mariana Hiſt. Hiſp.*

VITOLDUS, (ALEXANDER) groothertog van Litthauwen, was de zoon van Keiſtutus, hertog van Trocki, en wierdt in den jare 1382 nevens zyn vader van Jagello, hertog van Litthauwen, gevangen genomen, die het vonnis over hen velde, van beide te zullen geworgt worden. Alle de Litthauſche Bojaren, nevens den ordensmeeſter in Pruiſſen, bemoeiden zich voor Vitoldus de vryheit te verwerven; maar Jagello was onverbiddelyk, als vrezende, dat hy door zyne liſtigheit hem grote onluſten mogt verwekken. Doch doordien zyne vrouw vergunt was 's nachts nevens twee vrouwen by hem te zyn, trok hy een vrouwenkleedt aan, en vluchte by zyn zwager, den hertog van Maſovië, die hem verſcheide ſloten vereerde. Van daar ging hy naar Pruiſſen, verbondt zich met de Duitſche orde, die de Samogethen, ten einde zy de party van Vitoldus mogten aannemen, met alle krygsnoodwendigheden voorzag, en dus kreeg hy het vorſtendom Grodno. Maar in den jare 1389 wierdt hy genoodzaakt Litthauwen op nieuw te verlaten, om dat hem Jagello's broeder, Skirgello, hertog van Trocki, heimelyk vervolgde, wanneer hy zich weder naar den hertog van Maſovië begaf, doch niet gelyk als te voren onthaalt wierdt. Daar op nam hy zyne toevlucht tot de ordensridders in Pruiſſen, liet zich dopen, en maakte met de zelve een verbondt, dat echter niet lang ſtandt hieldt: want om dat hy eenig kwaad vermoeden van die ridders hadt, zondt hy heimelyk een brief aan Jagello, die ondertuſſchen koning van Polen was geworden, verzoende zich met hem, en eiſchte van hem het groothertogdom van Litthauwen; en hebbende daar van goede verwachting bekomen, ging hy heimelyk met eenig volk weg, en verbrandde onderweeg drie ſloten, de orde toebehorende, namentlyk Jurgenburg, Mariënburg en Navands, en de bezetting, die hem, als een bondgenoot, goedwillig hadt ingelaten, liet hy ten dele doden, en ten dele gevangen mede wegſlepen. Vervolgens zocht hy, om dat de koning Uladislaus hem Litthauwen niet terſtondt overgaf, de ſtadt Wilna door een krygsliſt weg te nemen; doch zyn aanſlag mislukte, waarom hy weder naar Pruiſſen moeſt wyken. Daar beveſtigde hy het te voren geſloten verbondt met een nieuwen eedt, en viel, in geſelſchap der ridders, in Litthauwen, daar hy het ſlot en de ſtadt Trocki in brandt ſtak, en het eene ſlot by Wilna, door de ontrouwe der Poolſche bezetting, innam, en het andere hard belegerde. Twee broeders van den koning, namentlyk Caſimir Corigello en Murimund, vielen ongelukkig in zyne handen, wanneer hy den eenen liet onthoofden, en den anderen by de benen ophangen, en van zyne ſoldaten met pyken dood ſchieten. Des niettegenſtaande moeſt hy vruchteloos weder naar Pruiſſen gaan, daar hy verſch volk kreeg, en nog tweemalen een inval in Litthauwen deedt, doende niet anders dan roven en branden. Eindelyk maakte de koning, ziende dat zyne broeders wegens kwade regering het hertogdom van Litthauwen niet konden erlangen, door bemiddeling van Henrik, hertog van Plotzko, hebbende de zuſter van Vitoldus ter gemalinne, in den jare 1392 met Vitoldus vrede, en ſtondt hem Litthauwen af. Zo haaſt hy dit hadt vernomen, liet hy de ridders in het ſlot Ritterwerder binden, trok op, en ſtak de plaats in brandt. De ridders, die de ſloten Neugard en Metenburg bezet hielden, trokken hem daarom gewapend tegen, maar wierden van hem verſlagen. Naderhandt verbondt zich Skirgello, des konings broeder, met de Duitſche ridders, die dan met de Litthauwers bloedige oorlogen voerde, daar beide partyen geen zyde by ſponnen. Na de in den jare 1397 geſlotene vrede trok Vitoldus tegen de Tartaren op, en bragt 'er eeni-

eenige duizende mede in Litthauwen, waar van zich de meeste in Polen nederzetten, en het Christen geloof aannamen; doch trekkende in den jare 1399 voor de twede maal tegen de Tartaren, wierot hy aan gene zyde van den Dnieper ten eenemaal geslagen. In den jare 1401 kwam hy de Zwaarddragers, die onverwacht in zyn landt waren gevallen, op den hals, vervolgde hen tot in Lyflandt, en hieldt daar slecht huis. Kort daar na verdreef hy de Pruissen uit het hertogdom Smolensko, en vereenigde het met Litthauwen: daarentegen stondt hy hen by de vrede van den jare 1404 Samogetië af. In den jare 1407 trok hy, met hulp der meergemelde ridders, door Moskovië, en maakte groten buit. Hy ging wel in het volgende jaar, wegens eenige grensscheidingen, tegen zyn zwagers zoon, Basilius, grootvorst van Moskovië, weder te velde; maar dewyl Swidrigello, broeder van koning Uladislaus, in Litthauwen veel spels maakte, en zelfs tot Basilius overging, volgde wel haast de vrede. Zyn leger, dat hy na zyne te rug reize in Moskovië liet, leedt groten hongersnoodt, vermits de Pruissen 20 met koorn geladene schepen, die hen de koning Uladislaus toezondt, onder voorwendsel, dat zy met geweer geladen waren, wegnamen. Om dit te wreken nam Vitoldus Samogetië in, en als de ridders daar over by koning Uladislaus den V te vergeefs klaagden, ontstondt daar uit in den jare 1410 tusschen de Kruisridders en Polen een bloedige oorlog, van welken onder anderen in het artykel van JAGELLO gesproken wordt. In den jare 1422 wierdt hem de Boheemsche kroon opgedragen, doch hy stelde zynen broeder Coributh daar toe voor. Ondertusschen liet hy zich door keizer Sigismund in den jare 1429 bewegen om zich tot koning van Litthauwen te laten kronen; maar hy ontmoette zo vele zwarigheden, dat hy daar over van hertzeer in den jare 1430 stierf. Hy liet geen mannelyke erven na. Dluglossus roemt hem als een onvergelykelyk regent; maar de buitenlandsche schryvers weten zyne wreedheit niet genoeg te beschryven. *Dlugloffus Hist. Pol. l.* XI.

VITORIA, de hoofdstadt van de Spaansche provincie Alava, die aan Biskaje, Navarre en oud-Castilië grenst. Zy legt in een schoon en vruchtbaar dal, heeft dubbelde muren, wordt in de oude en nieuwe stadt verdeelt, is sterk bewoont, en dryft goeden koophandel, afzonderlyk met yzer, degenklingen, wolle, en wyn. De koning van Navarre, Sancho de VII, heeft haar in den jare 1180 het eerst gebouwt, en, gelyk sommigen willen, wegens eene bevochtene overwinning tegen de Moren aldus genoemt. Maar de stads gerechtigheit heeft ze eerst in den jare 1431 ontfangen. *Mariana Hist. Hisp. l.* VI, *c.* 15. *Colmenar Delices de l'Esp. p.* 94.

VITRE, eene Fransche stadt in opper-Bretagne, in 't Latyn *Vitraum*, *Vitriacum*, *Vitruviacum*, en *Victoriacum* genaamt, is gelegen onder 't gebiedt van Rennes, op de grenzen van Maine en Anjou. Zy is gebouwt in het hangen van twee heuvelen, tusschen welke de rivier Villaine loopt. Deze stadt is zeer oud, en reets voor de geboorte des Zaligmakers door Vitruvius, een Trojaan van geboorte, gesticht. Zy nam het Christen geloof aan in den jare 70 door de prediking van St. Clarus, bisschop van Nantes, die daar door reizende het Euangelie verkondigde. Eertyds was het een afgedeelt goedt der jongste prinssen van Bretagne. Het is de eerste en oudste der negen baronnyen van die provincie, zynde verdeelt in zeven verscheide gerechtplaatsen, die verscheide marquizaatschappen, vicomtéen, en andere heerlykheden, met omtrent honderd paruchien onder zich hebben. Het is uit hoofde van deze baronny, dat de heeren van het huis de la Tremouille, die 'er bezitters van zyn, het recht van voorzitting in de Staten van die provincie hebben, welke Staten dikwils hunne vergadering in de stadt Vitre houden, en dat wegens hare goede situatie. Onder andere fraaie kerken dezer stadt is ook een kollegiale, genaamt die van *Magdalena*, en gesticht in den jare 1209 door Andreas, baron van Vitre, in welke kerk vele Reliquien bewaard worden. Het Kapittel dezer kerk bestaat uit twaalf kanunniken, en een thesaurier. Daar zyn drie parochiekerken, vier konventen van geestelyken, van welke dat der Augustynen omtrent den jare 600 gebouwt is. De stadt is dikwils verwoest in de oorlogen tusschen de hertogen van Bretagne en baronnen van Vitre. Hare muren en sterktens wierden laatst herbouwt in den jare 1412, en in May des jaars 1589. De graaf van Mercœur, gouverneur van Bretagne, hoofdt der Ligue tegen koning Henrik den III, belegerde Vitre met tien duizend man, doch wierdt genoodzaakt de belegering in Augustus van het zelve jaar op te breken. De inwoonders dryven goeden koophandel, niettegenstaande de stadt wel achttien mylen van zee gelegen is.

VITRE, een vermaard boekdrukker te Parys, drukte de *Biblia Polyglotta* van den president *le Jay*, welke druk wegens hare zuiverheit zeer geprezen wordt; waarom hem ook de geestelykheit van Vrankryk voor haren drukker aannam. Doch hy was zo eigenzinnig, dat hy de materialen, waar mede hy de *Biblia Polyglotta* gedrukt hadt, in stukken brak, ten einde niemandt anders de zelve zou gebruiken. Hy stierf in July des jaars 1674. *Memoires Historiques.*

VITRUVIUS POLLIO, (M.) een beroemd Romeinsch bouwkundige, was van Verona geboortig, en leefde onder de regering van den keizer Augustus, dien hy zyn voortreffelyk werk van de bouwkunst, in tien boeken verdeelt, opdroeg. Dit werk is verscheide malen gedrukt, wordende de uitgave van *Willem Philander* voor de beste gehouden, die *Johannes de Laet* te Amsterdam in den jare 1649 met vele aantekeningen liet herdrukken. Claudius Perrault, lidt der koninklyke akademie, heeft dit werk in de Fransche tale overgezet, en met aanmerkingen verrykt. *Plinius. Fabricii Bibl. Latina.*

VITRY, in 't Latyn *Victoriacum*, eene stadt aan de Gaux, in Champagne. Deze plaats wordt voor zeer oud gehouden, en men verhaalt, dat hier eenige Romeinsche legioenen geweest zyn, en dat de stadt ook van de *Legio victrix* haren naam heeft. Naderhandt is ze onder de graven van Champagne gekomen. Maar wanneer koning Lodewyk de Jonge met graaf Tiebout van Champagne oorloogde, overviel hy de stadt in den jare 1144 onvoorziens, en stak ze in brandt; waar by meer dan 1500 menschen omkwamen. Na dezen is ze door Johan van Luxenburg, grave van Brienne, nevens twee en twintig omleggende dorpen, in de assche gelegt. Toen ze allerlaatst van keizer Karel den V geruineert wierdt, heeft ze koning François de I op een hoogte, daar voorhenen het kleine dorp Montcourt hadt gestaan, weder opgebouwt, die vele privilegiën, nevens drie jaarmarkten, aan haar heeft gegeven. Hier van daan wordt de stadt thans *Vitry le François* genaamt. *Franc. Du Rues Descript. Gallia. Mezeray Hist. de France l.* II, *p.* 97.

VITULA, de naam eener Heidensche godheit, die, naar men zegt, kon maken, dat men vrolyk was, en als een jong kalf opsprong. Het woordt is afkomstig van het Latynsche *Vitulari*. *Pomey Panth. Mythic. p.* 228.

VITUNUS, zekere Heidensche afgodt, van wien men geloofde, dat hy het leven aan de kinderen in 's moeders lighaam gaf. Deze benaming komt van het Latynsche woordt *vita* ('t leven). *Augustin. de Civ. Dei l.* VII.

St. VITUS, of St. VEIT, een edele jongeling uit Lukanië, die als patroon des koninkryks van Bohemen wordt geëert. Men zegt van hem, dat hy in zyne tedere jeugdt vele wonderwerken heeft gedaan, en onder anderen zyn vader Hylas weder ziende gemaakt; dat hy nevens Modestus en Banda, of Crescentius, op 't bevel van den keizer Diocletianus, in een vat vol kokend pik en loot is gezet, en dat ze, toen zy onbeseert bleven, voor de leeuwen wierden geworpen, doch die hen zeer zachtjes de voeten lekten. Wanneer hy echter zo wel als zyne gemelde medgesellen eene natuurlyke doodt was gestorven, zou men zyn lighaam omtrent den jare 755 van daar naar Parys, en in den jare 836 naar het nieuwe sticht Corbey, aan de Weser, op 't aanhouden van den abt Werner, gebragt hebben. *Balbin. Bohem. S. in Miscell. p.* 19. *Histor. Remarq.* 1704. *Graf. vita S. T.* II.

VITZDUM, VICEDOM, een der oudste en aanzienlykste adelyke huizen in Thuringen en in Meissen, dat tegenwoordig voor een gedeelte den graaflyken tytel bezit. Zommigen leiden het zelve af van de oude *Vice-Domini*, die na het afsterven der koningen in plaats van de keizeren in Thuringen de regering hadden; maar anderen willen, dat zy van die *Vice-Domini* zyn gesproten, die de keurvorsten van Ments, toen zy in de X en XI eeuwe in Thuringen groot gezag door die beruchte *Donatio Ottoniana* hadden, te Erfurt plaatsten; want die van Vitzdum hebben ook naderhandt in gemelde stadt vele vryheden, goederen, rechtbanken, enz. bezeten, welke echter de Raadt aldaar in den jare 1336 van hen kocht, na dat zy reets zich in het landt en op hunne riddergoederen begeven hadden. APEL VAN VITZDUM was in den jare 1165 by het tournoispel te Zurich tegenwoordig. In de XIII eeuwe verdeelden zich die van Vitzdum in de linie van *Apollda* en in die van *Eckstadt*. Die van *Apollda*, de welke vele steden en sloten in Thuringen bezat, noemde zich naar het slot en stedeke *Apollda*, niet verre van Jena gelegen, dat zy reets omtrent den jare 1265, nevens de heeren Schenk van Apollda, bezaten, in welken tydt THEODORICUS, BERTHOLD, WERNER, en ALBRECHT VITZDUM *van Apollda* bekend waren. BUSSO en FREDERIK waren twee beroemde krygsoversten over de Meissnische troepen, waar van de eerste in den jare 1426 by Hussig, en de laatste in den jare 1429 by Grimma in een treffen tegen de Hussiten wierdt dood geslagen. APEL VAN VITZDUM was Raadt van hertog Wilhelm van Saxen, van wien naderhandt breder zal gesproken worden. MELCHIOR maakte zich in den jare 1460 als een goed krygsheldt vermaard. PHILIPS vergeleek zich in den jare 1486 met de landsheeren wegens Thanroda en Dorenburg. Een andere VAN VITZDUM was in den Smalkaldischen oorlog in den jare 1547 keurvorstelyke Saxische generaal, en kommandant van Freyberg; maar wanneer die stadt zich onverwacht voor hertog Maurits van Saxen verklaarde, moest hy zich van de burgers aldaar laten gevangen nemen, hoewel hy haast uit de gevangenisse ontvluchtte. De laatste van deze linie zou ANTON FREDERIK geweest, en in den jare 1631 gestorven zyn. Maar Knaut zegt, dat eerst in den jare 1639 RUDOLPH VITZDUM *van Apollda*, van Crammen, enz. keurvorstelyke Saxische geheime Raadt en opperkamerheer, deze linie besloten heeft.

De linie van *Vitzdum te Eckstadt*, hebbende den naam van 't omtrent Jena leggende Eckelstadt, of Eckstadt, bloeide in Meissen, alwaar zy vele goederen bezat, en heeft zich ook in opper-Lausitz uitgebreid. Van de zelve wordt BERTHOLD in zekeren openbrief van landgraaf Frederik van Thuringen, in den jare 1325 aan het klooster Eisenberg gegeven, als getuige genoemt. BUSSO, ridder, wierdt in den jare 1423 landvoogdt van landgrave Frederik van Thuringen in Meissen. GEORGE, heer van Canenurf, keurvorstelyke Raadt en van de gezamentlyke hertogen van de Weimarsche linie, stadhouder van Weissenfels, en opperhoofdman in Thuringen omtrent den jare 1560, was vader van CHRISTOFFEL VAN VITZDUM, op Tieffensee, Petersroda, enz. keurvorstelyke Saxische overste en stichts hoofdman te Quedlinburg, en liet onder anderen de volgende zonen na, als: 1) *Johan*, koninklyke Zweedsche generaal luitenant. Hy deedt eerst den Standen van Bohemen in den beginne des oorlogs, voorts de Republyk van Venetie, en naderhandt den keurvorst van Brandenburg goede diensten, en wierdt daar op tot nog hoger bedieningen verheven. Hy

was zonderling in den jare 1633 by Phaffenhofen in zeker treffen tegen de Lotharingers gelukkig. Daar op liet hy zich in de gewigtigste bedieningen gebruiken, maar wierdt eindelyk wegens eenige moeielykheden genoodzaakt zyn afscheidt te nemen, en stierf in den jare 1648 in het ampt Sommerschenburg, dat hy in pandt van den administrator van Maagdenburg bezat. 2) CHRISTOFFEL de Jonge, op Tiessensee, Neuhaus, enz. keurvorstelyke Saxische overste, die CHRISTIAAN VITZDUM VAN ECKSTADT teelde, de welke nog in den jare 1680 als keurvorstelyke Saxische kamerheer en hoofdman van den keurvorstelyken kreits leefde. 3) GEORG, heer van Jahmen, Durbach en Kaupa, keurvorstelyke Brandenburgsche hoofdman der ampten Cotbus en Peitz, die gestorven zynde in den jare 1641 verscheide zonen naliet, van welke JOHAN FREDERIK, opperhofmeester der keurvorsten van Saxen, en CHRISTOFFEL, heer van Jahmen, Durbach, Efelsberg, enz. keurvorstelyke Saxische Raadt, kamerheer, en in den jare 1665 landshoofdman in opper-Lausits geweest is. De laatste zoon, GOTTLOB CHRISTIAAN, heer van Jahmen, Durbach, Klitten, Königswarta, Caschel, Oelsa, Cosel en Doberschutz, eerste lands oudste, wierdt in den jare 1710 amptshoofdman te Gorlitz. Nog bloeiden uit deze linie in de XVII eeuwe de volgende, als: DAM, of DAMIAN VITZDUM *te Eckstads*, keurvorstelyke Saxische generaal krygscommissaris en generaal majoor, die in den jare 1636 aartsbisschoppelyke stadhouder te Maagdenburg wierdt, maar in het volgende jaar voor Warnemunde met een musketkogel wierdt dood geschoten; FREDERIK WILHELM VITZDUM *van en op Eckstads*, keurvorstelyke Saxische generaal luitenant, vorstelyke Altenburgsche Raadt, en amptshoofdman te Saalveldt, wiens zoon, van den zelven naam, omtrent den jare 1672 als keurvorstelyke Saxische kamerheer bloeide; AUGUSTUS, keizerlyke overste en kommandant van Landau, die in den jare 1641 de vesting Hohentwiel veroverde, HANS WILHELM, Oldenburgsche landdrost, en GEORGE, opperopziender in het graafschap Mansveldt, en amptshoofdman te Sangerhausen, die beide omtrent den jare 1670 bloeiden. In 't begin der XVIII eeuwe waren beroemd FREDERIK, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische oppervalkenier, kamerheer en stalmeester, die nevens zyn broeder in den jare 1711 van koning Augustus, toenmaligen Ryksvikaris, in den gravenstandt wierdt verheven, zynde in het vorige jaar ambassadeur aan het Czaarsche hof geweest, maar in den jare 1726 in duel wierdt dood geschoten; WILHELM ERNST BERNHARD, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische kamer-en berg-Raadt, vader van CHRISTOFFEL DIDERIK, die in den jare 1714 koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische Raadt, en opperberghoofdman van 't Ertsgebergte wierdt, hebbende eenige jaren te voren het bestier over de bergwerken in Noorwegen als koninklyke Deensche opperhof-Raadt gehad; GEORG QUIRIN, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische kamerheer en opperrekenings-Raadt. *Peckenstein in Theatr. Sax. Imhof N. P. Imp. p. 31. Beyer Geogr. Jen. p. 140. Knaut Prodr. Misn. Winckelm. Oldenb. Chron. p. 332, 492. Grossers Lausitz. Merkwurdigh. Gotha Diplomat. Molleri Theatr. Freyb.*

VITZDUM VAN APOLLDA, (APEL VAN) geheime Raadt van hertog Wilhelm van Saxen, was de zoon van Apel van Vitzdum, die opperhofmaarschalk van keurvorst Frederik den I van Saxen is geweest, en van den zelven in den jare 1423 met Nebra is beleent. Deze Apel de jonge was Raadt van des gemelden keurvorsts zonen, Frederik den II en hertog Wilhelm, en behaalde in verscheide gewigtige zaken groten roem wegens zyne getrouwheit en andere gedane diensten aan beide de bovengemelde vorsten. Maar wanneer de zelve in den jare 1445 de landen onder zich verdeelden, en hertog Wilhelm zyn broeder, den keurvorst, het graafschap Thuringen, dat hem was te beurt gevallen, niet wilde overlaten, waar uit een verderffelyke oorlog ontstondt, gaf men Apel, heere van Vitzdum, (staande in groot aanzien by den gemelden hertog, en zynde des zelfs vertrouwdste staatsdienaar) de schuldt, dat hy zynen meester tot die tweedragt hadt verleid. De keurvorst beschuldigde hem van verraadt, en liet zyne sloten in Meissen, als Kriebenstein, Lichtenwalde, enz. veroveren: doch toen zich in den jare 1450 die twee vorsten te zamen wederom verzoenden, en Apel bemerkte, dat het voor hem zelf en zyne broederen Busso en Bernhard (want de vierde, Henrik, bleef by den hertog in dienst als geheime Raadt) kwalyk zou aflopen, om dat zy gedurende dezen broederoorlog aan de keurvorstelyke goederen en sloten repressaliën gebruikt hadden, en by gemaakte vrede hun verbanning uit den lande was bedongen, deedt hy een bedevaart naar Rome. In het volgende jaar begaf hy zich naar Coburg; want die stadt was hem nevens Koningsberg, Hildburghausen, Neustadt aan de Heida, Ummerstadt, Eisveldt, Rodach, Heldburg, Zonneberg, enz. tot vergoeding van zyne door den oorlog geledene schade, of voor zekeren tydt ingeruimt, of, naar anderen, in den jare 1447 verkocht, hebbende daar voor 42030 floreinen betaalt, en vrywilligen afstandt van zyne eigene goederen, Reinstadt, Sultza en Rosla, gedaan. Vitzdum wilde naderhandt hertog Wilhelm de gemelde plaatsen niet wederom geven, maar liet Coburg nog meer versterken, en daar zo wel, als in Koningsberg en Heldburg, bezetting in leggen. De keurvorst van Brandenburg en de landgraaf van Hessen zochten Vitzdum met den hertog wederom te verzoenen; maar alzo ondertusschen des zelfs broeder, Bernhard van Vitzdum, twee Burgundische gezanten, aan den keurvorst van Saxen gezonden, onderweeg hadt laten in verzekering nemen, begon de oorlog. De goederen van die van Vitzdum, namentlyk Herstadt, Ebeleben, Zonneburg, Struf, Dobrischrin, Kuttemberg, en Camburg, wierden verwoest, en de sloten Madel, Wassenburg en Herstadt geslecht. Leuchtenberg, daar de eene gezant zat, moest zich overgeven; maar Capellendorf, waar op de andere gezant gebragt was, verweerde zich twee maanden lang, en ging eindelyk met verdrag over. Ondertusschen hadt zich de hertog ook van Coburg meester gemaakt, en Apel van Vitzdum gedwongen zyne veiligheit in Bohemen te zoeken, daar hy zich door zyn geldt in groot aanzien bragt, en allerhande middelen van wrake bedacht: want men legt hem niet alleen te last, dat hy den koning van Polen, Casimir, heeft aangeraden in Thuringen te vallen, maar ook eenige Boheemsche heeren aangezet den hertog onderweeg om 't leven te brengen, wanneer de zelve van Praag, daar hy in den jare 1454 met den koning Ladislaus wegens zyn eisch op Meissen in onderhandeling was, naar huis zou vertrekken. In het volgende jaar heeft hy, als Raadt des gemelden konings, verscheide gezantschappen bekleed. Hy hadt een zoon, van den zelven naam, die het slot Tanrode, in Thuringen, bezat, maar die ook naar Thuringen week, toen hy gedreigt hadt zyn vader te zullen wreken, en men dieswegen hem zocht in verzekering te nemen. De zelve is in den jare 1472 onder de vryheeren in Bohemen aangenomen; doch men vindt niet, dat hy zynen stam heeft voortgeplant. *Balbini Miscell. Bohem. Dec.* II, *P.* I, *c.* 15. *p.* 8. *Mollers Freyb. Chron. P.* I, *p.* 17.

VITUS, (JOHANNES) bisschop van Winchester, een geboren Engelschman, was eerst Rector van het collegie aldaar, voorts gardiaan van zyn konvent, en bisschop van Linkoln. Hy was een goed redenaar naar dien tydt, en zyne welsprekendheit bleek in 't byzonder in zyne lykreden over de koningin Maria; hoewel de grote lofuitingen, die hy deze koningin gaf, hem de gunst van koninginne Elizabeth deedt verliezen. Hy stierf in de gevangenis te Londen in den jare 1560. Hy heeft de navolgende schriften nagelaten: *De veritate corporis & sanguinis Christi in Sacramento Altaris, contra Petrum Martyrem haereticum*; en meer andere. *Pitseus de illustr. Angl. script.*

VITUS, (RICHARD) een Engelschman, der beide Rechten Doctor, studeerde eerst te Oxford; maar ziende, dat de Roomsche Godsdienst in Engelandt afgeschaft wierdt, begaf hy zich naar Loven, en van daar naar Padua in Italië. Hier wierdt hy in de Rechten gepromoveert. Na dat hy van daar wedergekeert was, bezocht hy Douay, en wierdt aldaar dertig jaren lang koninklyke professor. Paus Clemens de VII gaf hem, die reets twee maal was getrouwt geweest, dispensatie om priester te worden. Hy leefde in den jare 1611 terwyl Jacobus de I koning van Engelandt was. Hy schreef over het beruchte raadsel: *Ælia Laelia Crispis*, enz. (zie boven op dien naam) en over de *Lex duodecim Tabularum*, of Wet der Twaalf Tafelen van de Romeinsche tienmannen (*Decemviri*), behalven andere schriften. *Pitseus de illustr. Angl. script.*

VIVARAIS, of VIVARETS, een landschap in Languedok, gelegen tusschen de Rhone en de landen van Velay en Givaudan, wordt door de Rhone van het Dauphiné, en door de Ardeche van Languedok gescheiden, is omtrent twee en twintig mylen lang, en zeventien breed, en wordt door de rivier Erieu in opper-en neder-Vivarais verdeelt. De hoofdstadt in opper-Vivarais is *Annonay*, aan de rivier Deaume, bezeten van het huis van Vantadour, waar uit de bekende kardinaal *Petrus Bertrand* gesproten is. De overige steden zyn *Andance*, aan de Rhone, en *Tournon*, een zeer oud en op een rots gelegen slot. Omtrent twee mylen van hier is midden in de Rhone een ronde steenrots, des konings Tafel genaamt, sedert koning Henrik de III, toen hy uit Polen weder naar Vrankryk keerde, voor zyn vermaak eens op de zelve het middagmaal gehouden heeft. Ook is niet verre van daar een huis, dat het landgoedt van Pilatus genaamt wordt. Neder-Vivarais behelst de hoofdstadt van het gansche landt, *Viviers*, een bisschoppelyke stadt aan de Rhone, insgelyks *Privas*, aan de rivier Ardeche, *Aubenas, Villeneuve de Berges*, hebbende een koninklyken zetel; *Vals*, wegens zyne minerale wateren beroemd; *Joyse*, dat den hertoglyken tytel voert; *l'Argentier*, van de zilvermynen aldaar dus genaamt; en *le Bourg de St. Andiol*. Hoewel het meest met bergen is omringt, nochtans is het zeer vruchtbaar. In 't byzonder langs de Rhone groeien vele granen, ooft, wynen, peulvruchten en hennip. *Plinius. Davity Descript. de Franc. Hamb. Hist. Remarq.* 1704. *p.* 398.

VIVENTIOL, aartsbisschop van Lion in de V en VI eeuwe, leefde in zyne jeugdt in het klooster Mont-Jou. Hy was een vriendt van Avitus Alcimus, bisschop van Vienne, en van zyn broeder Apollinaris, bisschop van Valence. Hy wierdt bisschop van Lion na de doodt van Rusticus, tusschen de jaren 510 en 517. In het laatstgemelde jaar was hy tegenwoordig op het concilie van Espaone, en vergaderde nog een ander te Lion tegen Stephanus, schatmeester van Sigismund, koning der Burgundiërs, die in een bloedschandig huwelyk getreden was. Maar wanneer deze Stephanus veroordeelt wierdt, moest Viventiol in ballingschap gaan. Het overige van zyn leven en daden is niet bekend. *Baillet Vies des Saints.*

VIVERO, of BIVERO, eene kleine stadt in 't Noorder gedeelte van 't Spaansche koninkryk Gallicië, op een steilen berg gelegen. De daar voorby lopende rivier Landrove formt niet verre daar van daan, by haren uitloop in de zee, eene wyde haven. *Colmenar Delices de l'Esp. p.* 124.

VIVES, (JOHAN LODEWYK) van Valencië, in Spanje, geboortig, was een der geleerdste mannen van zynen tydt. Hy studeerde te Parys in de Philosophie, van waar hy naderhandt naar Loven ging, daar hy met groten roem leeraarde. Hy is ook een tydlang de leermeester van keizer Karel den V geweest. Hy liet zich vervolgens door den kardinaal Wolsey overreden om naar Engelandt te gaan, wierdt daar Doctor in de Rechten te Oxford, en leermeester van Maria, oudste dochter van koning Henrik den VIII. Om dat hy in des konings echtscheiding met Catharina van Ar-

Arragon niet wilde bewilligen, moest hy ruim 6 maanden in hechtenis zitten, daar hy echter uit ontvluchtte, en naar Loven keerde, alwaar hy vele geleerde schriften maakte. Hy ging eindelyk te Brugge, in Vlaanderen, wonen, daar hy in den jare 1537, of, zo anderen willen, in den jare 1541 stierf. Zyne voornaamste schriften zyn de volgende: *De ratione studii puerilis; Exercitatio linguæ Latinæ; De conscribendis epistolis; De ratione dicendi; Declamationes; De corruptis artibus & tradendis disciplinis; Satellitium animi; De veritate fidei Christianæ; De anima & vita; De subventione pauperum; Epistola*, de welke nevens andere in twee stukken in folio by malkander zyn gedrukt. *Jovius in Elog. Alf. Garsias de doct. Hisp. Antonius Bibl. Hisp. Andrea Bibl. Belg.*

VIVIANI, (VINCENTIUS) een der vermaardste wiskunstenaars van de XVII eeuwe. Hy wierdt te Florence van edele ouders den 5 April des jaars 1622 geboren. In zyn zestiende jaar begon hy onder zekeren Religieuze in de landmeetkunde te studeren, en hebbende zich met ongemenen vlyt een jaar lang daar in geoeffent, nam hem de beruchte wiskunstenaar Galilæi niet alleen in zyn huis, maar ook tot zynen zone aan. Hy bleef by dien onvergelykelyken leermeester tot aan des zelfs doodt, namentlyk drie jaren lang, en vereerde naderhandt zyne gedachtenis met zo grote liefde, dat hy zich *postremum magni Galilæi discipulum*, dat is, den laatsten leerling van den groten Galilæi, schreef, tot wiens lof hy overal, waar hy kon, sprak, en ook andersins liet blyken, dat hy hem meer dan zynen lyflyken vader achtte. De twee of drie eerste jaren na de doodt van Galilæi oeffende hy zich in het geen, dat hy by hem hadt geleert, met zulk een voortgang, dat hy in zyn vier en twintigste jaar dorst ondernemen de vyf Boeken, die *Aristæus* de Oude omtrent 300 jaren voor Christus geboorte *de locis solidis*, of *de tribus sectionibus conicis* hadt geschreven, en die naderhandt geheel verloren waren, uit eige gissingen weder te herstellen. Niettegenstaande hy nu 15 jaren lang door byzondere bezigheden, door ziektens, en door opentlyke bedieningen, in welke hem het grootbertoglyke huis van Medicis wegens zyne grote verdiensten gebruikte, altydt in zynen gemelden arbeidt wierdt verhindert, nam hy nochtans in dien tydt voor uit te vorschen, hoedanig de inhoudt der vyf boeken van *Apollonius Pergæus*, genaamt *Conici*, geweest is. Men hadt van dien schryver, die omtrent 250 jaren voor Christus geboorte heeft geleeft, de vier eerste boeken, maar het vyfde, genaamt: *De maximis & minimis*, nevens de drie volgende, oordeelde men sedert meer dan 1000 jaren verloren te zyn. Viviani nu tamelyk verre gevordert zynde met die aan den dag te brengen, gebeurde het, dat Johannes Alphonsus Borelli in de groothertoglyke bibliotheek te Florence een handschrift vondt in de Arabische tale, met dit Latynsche opschrift: *Apollonii Pergæi Conicorum libri octo.* Hy nam het zelve, met verlof van den groothertog, mede naar Rome, om het door den Maroniet, Abraham Echellensis, te laten vertalen. Viviani, vrezende, dat hy verloren arbeidt zou doen, bemoeide zich vooral de gehele wereldt te overtuigen, dat hy maar zyne eigene gedachten hadt gevolgt; waar omtrent hy zich geloofbare attestatien liet geven, dat hy geen Arabisch verstondt, en bragt zelfs den prins Leopold, broeder van den groothertog Ferdinand den II, daar toe, dat hy met zyn eigen handt al wat hy toen over de vyf boeken van Apollonius hadt vervaardigt, tekende, en geenzins wilde toestaan, dat Borelli van het geen, dat Echellensis in zyne vertaling mogt vinden, hem iet het minste mededeelde. Dus zette hy dat werk zo yverig voort, dat het zelve in den jare 1659 onder den tytel van: *Geometrica divinatio*, in druk uitkwam. Twee jaren daar na kwam ook de vertaling van *Echellensis* in 't licht; wanneer men, deze twee werken te zamen vergelykende, duidelyk kon zien, dat Viviani met zyne gedachten over de stoffe *De maximis & minimis* veel meer genoegen dan Apollodorus gaf. Niet lang daar na zondt hem de groothertog, met den Raadsheer Michelozzi, om zekere verschillen, aangaande den loop der rivier Chiana ontstaan, met de pausselyke commissarissen, van welke de een de kardinaal Carpegna, en de andere de beroemde wiskunstenaar Cassini was, te vereffenen. Zy deden die zaken in de jaren 1664 en 1665 volkomentlyk af, zo dat 'er niets dan de uitvoering overbleef; en schoon de zelve niet volgde, hadt Viviani by deze commissie gelegenheit gevonden, nevens den gemelden Cassini, verscheide nutte en aanmerkelyke aanmerkingen te maken. Ondertusschen was zyn roem zo hoog geklommen, dat hem in den jare 1664 de koning van Vrankryk onder de buitenlandsche geleerden verkoos, de welke zeker jaargeldt van hem trokken. In den jare 1666 gaf hem de grouthertog den tytel van zyn eersten en voornaamsten wiskunstenaar. In den jare 1673 begon hy met den druk zyne gedachten over *Aristæus* gemeen te maken, maar was door krankheit en andere beletselen genoodzaakt een geruimen tydt dit werk te staken. In den jare 1674 gaf hy eene verklaring over het vyfde boek der *Elementa* van *Euclides* uit, zynde naar de regels van *Galilæi* opgestelt. In den jare 1677 gaf hy in 't licht: *Enodatio problematum, universis Geometris propositorum à Claudio Comiers.* Dit werk droeg hy op aan Johannes Chapelain, die zyn boezemvriendt was geweest, hoewel de zelve reets in den jare 1674 overleden was. In den jare 1692 stelde hy in de Handelingen der geleerden van Leipzich (*Acta Erudit. Lips.*) den geleerden zeker Geometrisch *problema* of vraagstuk voor, het welk door de heeren Leibnitz en Bernoulli, als mede den marquis de l'Hospital dadelyk op verscheide wyzen wierdt uitgelegt. Dit *Problema* maakte een gedeelte van een afzonderlyk traktaat uit, dat Viviani in het zelve jaar liet drukken, waar in hy van een nieuwe manier van verwulfsels te maken, en van de wyze, op welke de Romeinen de zelve vervaardigden, handelde. De tytel van dit traktaat is: *La Struttura quadratura esata del in tero, e delle parte d'un nuovo Cielo ammirabile, ed uno degli antichi, delle volte regolari degli archisetti.* In den jare 1699 wierdt hy een lidt der nieuwelings opgerechte Fransche akademie der wetenschappen, als een der acht buitenlanders. Eindelyk kwam zyn werk over *Aristæus*, daar hy zo lang aan hadt gearbeid, in den jare 1701 volkomen in 't licht. Hy droeg het den koning van Vrankryk op, en om den zelven nog meer zyne dankbaarheit te betonen, kocht hy voor de uit Vrankryk ontfangene jaargelden te Florence een huis, en liet het zelve zeer prachtig opbouwen, latende daar benevens (zinspelende op den eersten naam, dien Lodewyk de XIV hadt ontfangen) boven de deur deze woorden in steen uithouwen: ÆDES A DEO DATÆ. Ook liet hy het halve standbeeldt van zyn leermeester Galilæi daar by zetten, en des zelfs leven kortelyk en kunstig op verscheide plaatsen van dit gebouw vertonen. Behalven zyne geleerdheit en dankbaarheit roemt men ook zyne eerlykheit, bescheidenheit, vriendelykheit en beuschheit, hoewel zyne gedachten over den Godsdienst juist niet de beste waren; want hy zeide tegen den heere Monconys op zyne reizen, dat 'er naar zyn gevoelen zekere noodzakelykheit in alle dingen lag; dat het kwaadt in de wereldt niet met al was, en dat alle dingen eenerlei ziel hadden. Hy stierf den 22 September des jaars 1703. *Hist. du Renouvellement de l'Acad. des Sciences.*

VIVIERS, in 't Latyn *Vivarium*, de hoofdstadt van 't Vivarais, of Vivaretz, op een heuvel by de Rhone gelegen. Zy heeft een bisschop, die onder den aartsbisschop van Vienne staat. Hy wordt graaf van Viviers, vorst van Donzere en Chateauneuf genoemt. Het bisdom was eertyds te Abs, in 't Latyn *Abba Helvorum*, tot dat deze plaats in den jare 430 door Trocu, koning der Duitschers, verwoest wierdt. *Du Chesne Recherches des Antiquités des villes. Colombi de Episc. Vivar. Sammarth. Gall. Christ.*

VIVONNE, eene kleine stadt, vier mylen van Poitiers, heeft den naam gegeven aan het huis van Vivonne, een der oudste huizen van die provincie. Dit landt is gekomen aan de heerlykheit van Rochechouart, welk huis het thans bezit, door 't huwelyk van *Sibylla d'Archiac*, vrouwe van Vivonne, en dochter van Guido d'Archiac, ridder, en van Alix, vrouwe van Vivonne, die trouwde met Guido, vicomte van Rochechouart.

I. HUGO DE VIVONNE, ridder, jonger zoon van een der heeren van dien naam, leefde ten tyde van koning Lodewyk den Heiligen, in den jare 1246, en hadt onder andere kinderen *Savary* den I, die volgt.

II. SAVARY de I DE VIVONNE, heer van Bougouin, leefde in den jare 1260. Zyne kinderen waren *Savary* de II, die volgt; N, gemalin van Simon, heere van Lezay; en *Hugo de Vivonne*, stamvader der heeren van *Bougouin*.

III. SAVARY de II DE VIVONNE trouwde met Eschive de Rochefort, vrouwe van Thors, Fors, Oulmes, Essars, Aubigny, de Faye, enz. dochter van Ebles de II, heere van Thors en Fors, en van Ænor Chabot, vrouwe van Oulmes, Essars, Aubigny, by welke hy teelde *Savary* den III, die volgt; *Ebles*, heere van Culmes; en *Hugo de Vivonne*, heere van Fors, stamvaderen der linien, beneden gemeld.

IV. SAVARY de III DE VIVONNE, heer van Thors, Essars, Aubigny, Faye, enz. deedt koning Philips van Valois goede diensten. Deze verklaarde hem tot zyn Raadsheer en landvoogdt van Toulouze en Albigeois in den jare 1334, en tot zyn kapitein souverain over Poitou en Saintonge in den jare 1336. Hy wierdt in den jare 1341 gecommitteerd tot verdediging van het kasteel Saint Maixant, en in den jare 1344 wierdt hy als ambassadeur naar Spanje gezonden, nevens den aartsbisschop van Rheims, om het verbondt met den koning van Castilië te vernieuwen. Hy bleef in zyne getrouwigheit onder de regering van koning Johannes in den oorlog van Poitou en Saintonge, en stierf in den jare 1367. Hy was in den jare 1323 getrouwt met Mahoud de Clisson, weduwe van Guido de Baucai, dochter van Olivier, here van Clisson, en van Isabelle de Craon, na welker doodt hy trouwde met Isabelle de Dinan, by welke hy gene kinderen verwekt heeft. Uit het eerste bedt teelde hy onder anderen *Savary* den IV, die volgt.

V. SAVARY de IV DE VIVONNE, stierf voor zynen vader in 't jaar 1351. Hy was getrouwt met Maria Chastaigner, dochter van Thibout, heere van Chastaigneraje, en van Johanna de la Guerche, van welke hy een eenigen zoon naliet, *Renault* den I, die volgt.

VI. RENAULT de I DE VIVONNE, volgde zyn grootvader in het bezit der landen van Thors, Essars, de Faye, Aubigny, enz. Hy was landvoogdt van Poitou. Hy sloeg de Engelschen in het treffen van Aunay, en was tegenwoordig by den slag van Chifey. Naderhandt diende hy in Guienne, in den jare 1389, en stierf in den jare 1392. Hy hadt in den jare 1353 tot zyne twede gemalin getrouwt Catharina d'Anceni, vrouwe van Esnande, dochter van Godefroi, here van Anceni, de III van dien name, en van Isabelle d'Avaugour, by welke hy teelde *Savary* den V, die volgt; *Renault*, die het geslacht heeft voortgeplant; *Margareta*, gemalin van Jacobus de Surgéres, here van Flocelliere; en *Wilhelm de Vivonne*, here de la Tour-Chabot, die stierf in den jare 1413, nalatende by Catharina de Sainte Flaive, dochter van Thibaut, here de Lublonnieres, en van Leticé de Partenay, *Renault de Vivonne*, here de Lublonniéres, na zyn broeder, en *Maria de Vivonne*, gemalin van Guido de Vivonne, de II van dien name, here van Fors en Saint Gouart, haar neef.

VII. SAVARY de V DE VIVONNE, heer van Thors, Essars, Esnande enz. diende in de oorlogen van Gasconje in de jaren 1383, 1387, en 1389. Hy verzelde Johannes van Burgundië, grave van Nevers, op zyne reize naar Hungarie, alwaar hy in den jare 1396 in het treffen by Nicopolis sneuvelde. Zyne gemalinne was Johanna d'Aspremont, dochter en erfgename van Gallois van Aspremont, here de Rie, Aisenai, Reignac en Perroux, die na de doodt van haar man hertrouwde met Johannes de Harpedene, here de Montendre, koninklyke Raadsheer. By ha-

ren eersten man hadt zy gebaart *Renault de Vivonne*, here van Thors, Rie, enz. gestorven in den jare 1410, zonder kinderen na te laten by Catharina de la Haye; en *Isabelle de Vivonne*, vrouwe van Thors, enz. gemalinne van Karel van Bretagne, baron d'Avaugour.

VII. Renault de II. de Vivonne, jonger zoon van Renault den I, here van Thors, enz. en van Catherina d'Ancenis, was heer van Aubigny, Faye en Estars, Raadt en kamerheer van koning Karel den X. Hy stierf in den jare 1418, nalatende by Maria de Mastas, vrouwe d'Anville, zyne gemalin, en dochter van Fouiques, here van Anville, *Germanus*, die volgt; en *Johannes de Vivonne*, die de oudste was, en heer van Aubigny en Faye, gestorven in den jare 1437. Hy was in den jare 1431 getrouwt met Andrea de Vareze, vrouwe van Magne en Chateauneuf, oudste dochter van Johannes, here van Chateau-tison en Mons, en van Johanna Chastaigner, vrouwe van Messeraye. Zyne weduwe hertrouwde met Guido de Chourses, here van Malcorne, en gaf hare dochter Maria de Vivonne, vrouwe van Aubigny en Faye, ten huwelyk aan Johannes de Chourses, here de Vallans.

VIII. Germanus de Vivonne, here van Anville, Saint-Martin-du-Plain, enz. trouwde met Margareta de Brosse, vrouwe van Chastaigneraye en Ardelay, dochter van Johannes de Brosse, here van Boussac, en St. Severe, en van Johanna de Naillac, by welke hy een eenigen zoon teelde, met name *Andreas*, die volgt.

IX. Andreas de Vivonne, here de la Chastaigneraye, la Motte-Saint-Heray, Esnande, Anville en Ardelay, koninklyke Raadt en kamerheer, landvoogdt van Poitou, wierdt van koning François de I verkoren tot een der gouverneurs van den Dauphin François, en stierf in den jare 1532, oud 80 jaren. Zyne gemalin was Louise de Daillon, dochter van Johannes, here du Lude, en van Maria de Laval, by welke hy teelde *Andreas de Vivonne*, baron de la Chastaigneraye, gestorven zonder erfgenamen by Louisa de Beaumont na te laten; *Karel*, die den here van Lautrec verselde naar Napels, en aldaar in den jare 1527 buiten huwelyk stierf; en nog een *Karel*, die volgt; *Johanna*, gemalinne van Claudius de Clermont, here van Dampierre, na de doodt van wien zy van koning Henrik den III benoemt wierdt om te zyn onder de staatjuffers van de koninginne Louise. Zy stierf in den jare 1583; *Anna*, gemalin van Franciscus de Bordeilles, vicomte van Bordeilles, here de la Tour-Blanche; en *Franciscus de Vivonne*, here van Ardelay, enz. een gunsteling van koning Henrik den II, in wiens tegenwoordigheit hy zich in een gevecht inliet met Guido Chabot, zone van den here de Jarnac; doch hy hadt het ongeluk, dat hy dus aan zyn kniefschyve gekwetst wierdt, dat hy 'er na weinig dagen aan stierf, nalatende by Philippine de Beaupoil-Saint-Aulaire, zyne gemalinne, een eenige dochter, genaamt *Diana de Vivonne*, vrouwe van Ardelay, en gemalin van Nicolaus de Gremonville, here van Archant, ridder van de koninklyke orde, kapitein van des zelfs lyfwacht, gestorven den 8 Maart des jaars 1592, zonder erven.

X. Karel de I de Vivonne, baron de Chastaigneraye enz. stierf in den jare 1536. Zyne gemalin was Isabelle Chabot, dochter van Robert, baron van Aspremont en Clervaux, ridder van de orde des konings, en van Antonetta d'Illiers, by welke hy teelde *Karel* den II, die volgt.

XI. Karel de II de Vivonne, baron de la Chastaigneraye, heer van Anville, Ardelay enz. ridder van 's konings orde, stadhouder van Xaintonge, en kamerheer des hertogs van Alençon, deedt koning Karel den IX goede diensten gedurende de binnenlandsche onlusten. Hy wierp zich binnen Angoulême, en stondt een harde belegering uit. Koning Henrik de III maakte hem ridder van de H. Geests orde in den jare 1586. Zyne gemalin was Renata van Vivonne, zyne nicht, weduwe van Ponthus de St. Gelais, en erfdochter van Johannes, here van Oulmes, en van Johanna Ratault, by welke hy teelde *Claudius*, geboren in den jare 1558, en jong gestorven; *Johannes*, gesneuvelt in den slag by Ivry in den jare 1590; *Fabio*, gesneuvelt in Portugal in den jare 1582, *Lodewyk*, here de la Chastaigneraye, gestorven in den jare 1612, zonder erfgenamen na te laten by Leonora Chabot-Jarnac, zyne gemalinne; *Karel* de III *de Vivonne*, baron de la Chastaigneraye, ridder der koninklyke orde, gouverneur van de stadt en 't kasteel Partenay, ook zonder erfgenamen gestorven; *Andreas*, die volgt; *Heliette*, gemalin van Lodewyk de Montberon, ridder van Fontaynes-Chalandray; *Maria*, gemalin van Gilles de Châtillon d'Argenton; *Isabelle*, abdisse van Bonneval-lez-Touars; *Elizabeth*, gemalinne van Karel de la Tour-Landry, grave van Chateau-Roux; en *Susanna de Vivonne*, geestelyke dochter in het klooster van Jouarre.

XII. Andreas de Vivonne, here de la Beraudière, en naderhandt van Chastaigneraye enz. ridder van de orde des konings, kapitein over de lyfwacht der koninginne van Medicis, wierdt opgevoed aan 't hof van koning Henrik den IV, by wien hy altydt in gunst was. Koning Lodewyk de XIII maakte hem in den jare 1612, tot oppervalkenier van Vrankryk. Hy stierf in den bloei zyner jaren den 24 September des jaars 1616. Zyne gemalinne was Antonetta de Lomenie, dochter van Antoni, heer de la Ville-aux Clercs, geheimschryver van staat, en van Anna d'Aubourg Porcheux, by welke hy teelde *Maria*, jong gestorven; en *Andreas de Vivonne*, vrouwe de la Chastaigneraye enz. gemalinne van François den VI, hertog van Rochefoucault, Pair van Vrankryk, ridder der koninklyke orde, gestorven in den jare 1670.

Linie der heeren van Oulmes.

IV. Ebles de Vivonne, twede zoon van Savary den II de Vivonne, en van Eschive de Rochefort, was heer van Oulmes, en leefde in den jare 1338. Hy trouwde met Johanna de Mortagne, by welke hy teelde Pontius, die volgt; en *Savary de Vivonne*, heere du Pin, vader van *Charlotte de Vivonne*, vrouwe du Pin, gemalin van Aymar Jay, here de Bois-Seguin.

V. Pontius de Vivonne, heer van Oulmes, teelde by N. zyne gemalinne, *Pontius* den II, die volgt; *Eschive*, gemalinne eerst van Guido de Volvire, ridder, daar na van Johannes de Machecoul, here de Vieille-Vigne, en *Blanche de Vivonne*, gemalinne van Ebles de Rochefort, here de Verneut.

VI. Pontius de II de Vivonne, here van Oulmes, leefde in den jare 1390. Zyne kinderen waren, *Ponçon de Vivonne*, gestorven zonder erfgenamen by zyne gemalinne Jacquemine Gaiier na te laten; en *Johannes*, die volgt.

VII. Johannes de I de Vivonne, here van Oulmes, trouwde met Maria van Beaumont, weduwe van Thibaut de Feuilloy, en teelde by haar *Johannes* den II, die volgt.

VIII. Johannes de II de Vivonne, here van Oulmes, stierf in den jare 1450, en was vader van *Johannes* den III, die volgt.

IX. Johannes de III de Vivonne, here van Oulmes, leefde in den jare 1480, en trouwde met Rose de Toutessan, by welke hy teelde *Albanus*, die volgt; en *Margareta de Vivonne*, gemalinne van Johannes de Godeau.

X. Alanus de Vivonne, here van Oulmes, teelde by Alienor de la Vergne, zyne gemalinne, als oudsten zone *Johannes* den IV, die volgt.

XI. Johannes de IV de Vivonne, here van Oulmes, trouwde met Johanna Ratault, weduwe van Lancelot du Bouchet, here van St. Gemme, en dochter van Franciscus Ratault, en van Louise de Montfaucon, vrouwe van St. Mesmin, by welke hy teelde een eenige dochter, *Renata de Vivonne*, vrouwe van Oulmes, gemalinne eerst van Ponthus de St. Gelais, daar na van Karel den II de Vivonne, baron de la Chastaigneraye, ridder der koninklyke orde.

Linie der heeren de Fors en de Saint Gouard.

IV. Hugo de Vivonne, derde zoon van Savary de Vivonne, de II van dien naam, en van Eschive de Rochefort, was heer van Fors, diende in den jare 1338 in de oorlogen van Poitou en Guienne, en leefde nog in den jare 1349. Zyne gemalin was Johanna de Montendre, vrouwe van Saint Gouard, by welke hy teelde *Hugo* den II, die volgt; *Savary*, kanunnik van St. Martinus van Tours; en *N. de Vivonne*, gemalin van Johannes de Lugny, ridder.

V. Hugo de II de Vivonne, here van Fors en St. Gouard, trouwde met Johanna de Gourville, vrouwe de Lestang, dochter van Guido de Gourville, en van Hilaria Bouchard, by welke hy teelde *Ebles*, here van Fors, gestorven zonder nakomelingen in den jare 1399. Guido, die volgt; *Savary*, die trouwde met Blanka de Montendre; en *Perette de Vivonne*, gemalin van Johannes de Beaumont, here van Glennay.

VI. Guido de Vivonne, here van Fors en St. Gouard, stierf in den jare 1423, nalatende by Guillemette de Martreuil, zyne gemalinne, *Guido* den II, die volgt; *Huguette de Vivonne*, getrouwt met Bertrand de la Roche.

VII. Guido de II de Vivonne, here de Fors en St. Gouard; trouwde met Maria de Vivonne, zyne nicht, dochter van Wilhelm, here la Tour-Chabot, en van Catharina de Sainte Flayve, by welke hy gewan *Thomas*, die volgt; *Artus*, heere de Mursay, die zyn geslacht voortgeplant heeft; en *Johannes de Vivonne*, here de Marigny, Chouse enz. die trouwde eerst met Antonette de Brillac, by welke hy gene kinderen verwekte; daar na Honore d'Anthon, by welke hy teelde *Francisca*, gemalinne van Philippus de la Beraudiere, here van Ursay; en *Catharina de Vivonne*, gemalinne van Godefroy de Barbezieres, here van Chemerault.

VIII. Thomas de Vivonne, here de St. Fors, St. Gouard, enz. trouwde met Dionysia Rabateau, vrouwe van Ausance, Cloué en Vernoux, dochter van Johannes Rabateau, president à Mortier in 't Parlement van Parys, by welke hy teelde *Artus*, die volgt, en *Wilhelm de Vivonne*, here van St. Gouard, die het geslacht heeft voortgeplant, het welk na zyn oudsten broeder verhaalt wordt.

IX. Artus de Vivonne, here van Fors, leefde in den jare 1476, en trouwde met Nicolle de Vivonne, dochter van Johannes, here van Bourgouin, by welke hy een eenige dochter teelde, genaamt *Catharina de Vivonne*, vrouwe van Fors, gemalinne van Jacobus Poussart, ridder.

X. Artus de Vivonne, twede zoon van Thomas, here van Fors en St. Gouard, en van Dionysia Rabateau, was heer van St. Gouard, en trouwde met Charlotta de Torettes, by welke hy teelde *Artus*, die volgt.

XI. Artus de Vivonne, here van St. Gouard enz. Zyn oom Elias de Torettes, president in 't Parlement van Bourdeaux, begiftigde hem met de heerlykheden van Pisani en Rabanières. Hy trouwde met Catharina de Bresmont, vrouwe de la Boutiere, by welke hy teelde *Arnaud de Vivonne*, gestorven buiten huwelyk; *Leo*, here van St. Gouard, kamerheer van koning Karel den IX, gestorven zonder kinderen; *Jacobus*, marquis van Pisani, ongetrouwt gestorven; *Johannes*, die volgt; *Maria*, gemalin van Johannes Chesnel, here de Meux; *Claudine*, die leefde in den jare 1565; *Louise*, en *Margareta de Vivonne*, buiten huwelyk gestorven.

XII. Johannes de Vivonne, bygenoemt *de Torettes*, heer van St. Gouard, marquis van Pisani, een vermaard staatsminister van Vrankryk, was geboren in den jare 1530. In zyne jeugdt doorreisde hy een groot gedeelte van Europa; naderhandt wierdt hy door de wapenen vermaard: doch zyn grootste roem bestondt daar in, dat hy onder vier koningen van Vrankryk, François den II, Karel den IX, Henrik

den

den III, en Henrik den IV, in de gewigtigste staatszaken en gezantschappen dus gebruikt is, dat hy een roem van een ieder wegens zyn voortreffelyk gedrag verdiende. In Spanje heeft hy wel tien of twaalf jaren het koninklyk gezantschap bekleed, en vervolgens vyf of zes jaren aan het pausselyke hof te Rome. En wanneer hy in den jare 1592 wederom aldaar was, om van wegen de Roomschgezinde prinssen en heeren, die het met Henrik den IV hielden, wegens de bekering van dezen eenige voorstellingen aan paus Clemens den VIII te doen, moest hy wel een jaar lang vertoeven, voor al eer hy gehoor by den paus erlangen kon. In den jare 1595 liet Henrik de IV door hem den jongen prins van Conde, Henrik den I, van Saint Jean d'Angely afhalen, gaf hem ook het opzicht over dezen jongen prins, en des zelfs opvoeding, die toen de naaste erfgenaam tot de kroon was. Men verhaalt van dezen Johannes de Vivonne, dat hy zich aangewend hadt byna nooit te drinken, en naauwlyks driemaal in het jaar met enkel water zyn dorst stilde. Wanneer derhalven paus Pius de V hem op een zekeren tydt in haast, hoewel afwezend, een wynzuiper noemde, liet hem Vivonne weten, dat hy in zes maanden, welke hy toen te Rome zich hadt opgehouden, nog geen droppel van eenigen drank genuttigt hadt. Hy was ridder van de H. Geestsorde, en stierf te Saint Mour den 7 October des jaars 1599. Zyne gemalin Julia Savelli is wegens hare zonderlinge deugden van de schryvers van haren tydt geprezen. Hy hadt maar een eenige dochter, genaamt *Catharina*, by haar geteelt. Deze trouwde met Karel van Angennes, marquis van Rambouillet, die als hertogin van Montausier gestorven is, zynde wegens hare voortreffelyke hoedanigheden zeer geacht. *Thuan. Hist. lib.* CXXII. *Lettres de Costar. Lettres de Voiture.*

VIZE, (JOHANNES DONNEAU DE) een geboren Franschman, heeft zich door velerlei schriften, in het byzonder door zyn zogenaamde *Mercure Galante*, vermaard gemaakt. Dit werk begon hy in den jare 1672 en na dat hy zes delen daar van hadt in 't licht gegeven, liet hy het steken. Doch in den jare 1677 heeft hy het andermaal hervat, en tot aan zyn doodt gecontinueert. Daar zyn alzo met des zelfs groot voordeel wel vier honderd stukken van gedrukt. De la Bruyere heeft hem daarom in zyne *Characteres* van Theophrastus zo slecht geprezen, dat hy zyne schriften onder den rang van zulke stelt, die minder als niets waardig zyn, of gelyk hy het in het Fransch noemt *immediatement au dessous de rien*. Anderen hebben beter van hem geoordeelt; en koning Lodewyk de XIV heeft hem niet alleen dat vertrek in de Louvre laten inruimen, dat eertyds de vermaarde Vittorio Siri inhadt; maar hem ook opgedragen zyne Historie in tien stukken te beschryven; waarom maar zeer weinig exemplaren gedrukt zyn, aangezien men besloot het gehele werk naderhandt op een beknopter wyze in 't licht te geven. Aan het treurspel *Circe*, en blyspel *l'Inconnu*, die beide onder den naam van Thomas Corneille zyn in licht gekomen, heeft Vizé ook grotelyks deel gehad. Ook is hy autheur van het blyspel *le Jobin*, of *la Divineresse*. Boven dien heeft hy meer dan dertig andere boeken van een verscheiden inhoudt geschreven; onder anderen *Les nouvelles galantes & comiques*, en *l'Amour échapé*. En men moet zich over de menigte zyner schriften dies te meer verwonderen, aangezien hy vele jaren voor zyn doodt blind geweest is.

VIZIER, GROOT-VIZIER, is de voornaamste staatsbediende in het Turksche ryk. De Turken noemen hem *Vizir-Azem*. Vizier betekent eigentlyk een die draagt, en *Azem* zeer groot, om dat namentlyk deze bediende al den last van den Staat op zyne schouderen heeft, wordende ook zomtyds des groten Sultans luitenant of ryksvikaris genoemt, om dat hem al het gezag is toevertrouwt. De plegtigheit, die by de verkiezing van een groot-Vizier wordt waargenomen, bestaat daar in, dat hy des Sultans zegel voert, daar des keizers naam op is gegraveert, dragende het zelve altydt in zyn boezem. De Turksche keizer Amurath de I stelde deze bediening in den jare 1355 in, toen hy met zyn opperbevelhebber Lasa Schachin naar Europa ging, dien hy opperpresident van zynen staats-Raadt maakte, en hem het opperbevel over zyn leger gaf. Naderhandt hebben die keizers altydt diergelyke bedienden gebruikt. Zy dragen by opentlyke plegtigheden een kostelyken tullebandt, zynde rondom met reigersveeren en overal met diamanten en andere edelgesteenten bezet. Hy zit vier maal ter week in den Divan, namentlyk 's Zaturdags, Zondags, Maandags en Donderdags, en Vrydags houdt hy Divan in zyn eigen huis. Hy is de opperste rechter en uitlegger der wet, en vernietigt des Cadileskers vonnissen, als hy wil. In het kort, hy heeft al het gezag, behalven dat hy geen Bassa, ten zy hy uitdrukkelyk schriftelyk en door den Sultan bezegeld bevel heeft, noch een Spahi, of een Janitzaar, zonder hunner officiers bewilliging, kan doden. Maar gebeurt het, dat zy weigeren iemandt recht te doen, zo kan die persoon aan den groot Sultan appelleren. *Ricaut de l'Empire Ottom.*

VIZIER is in Persië een naam, die aan de opperbevelhebbers van aanzienlyke steden gegeven wordt.

VIZIERS *van de bank*, zyn zes Viziers, die met den groot-Vizier in den Divan of Staats-Raadt zitten, om de pleitzaken te onderzoeken, en vonnis te vellen. Zy hebben in rykszaken niet te zeggen, en spreken alleenlyk wanneer het den groot-Vizier behaagt. Zy zyn aanzienlyke mannen, die de rechten wel verstaan. Ieder van hen heeft de vryheit des groten Sultans naam boven op zyne bevelen te schryven. De Viziers van de bank worden zomtyds nevens den groot-Vizier, den Mufti, en de Cadileskers in den geheimen Raadt toegelaten, voornamentlyk als 'er gewigtige zaken onder handen zyn. *Ricaut de l'Emp. Ottom.*

VIZLIPUZLI, een afschuwelyk afgodenbeeldt, dat het hoofdt van een leeuw, de vleugels van een vleermuis, en de voeten van een geit hadt. Het wierdt van de inwoonders van de Amerikaansche provintie Mexico aangebeden, die het feest van dien afgodt in de maandt May plagten te vieren. De priesters van den tempel te Mexico maakten een beeldt van deeg, gelykende naar het zilvere beeldt, in den tempel staande, en droegen het in processie om. Te rug komende bragten de jonge maagden kranssen van bloemen en zekere stukken deeg, hebbende de gedaante van grote benen, die de priesters aan de voeten van den afgodt leiden, en naderhandt onder het volk uitdeelden. De tempel, daar dit beeldt in stondt, hadt rondom een groten kruisgang, daar gedurende het feest ruim 20000 personen by malkander kwamen om te danssen, en hunne bygelovige plegtigheden te doen. Daar was een grote wandelplaats van bomen, met menschenhoofden opgevult, die naar de wrede gewoonte van dit landt geoffert wierden. *Jovet Histor. de Religions.*

VLAANDEREN, in 't Fransch *Flandre*, in 't Hoogduitsch *Flandern*, en in 't Latyn *Flandria*, een aanzienlyk graafschap in de Nederlanden, grenst ten Oosten aan Henegouwen en Brabandt; ten Westen aan de zee van Engelandt, en voor een gedeelte aan de rivier de Aa; ten Zuiden aan Artois, Henegouwen, en een deel van Pikardië, en ten Noorden aan de Duitsche zee en den mondt van de Schelde, die, onder den name van de Hondt, Vlaanderen van Zeelandt scheidt. Het heeft, volgens het gevoelen van eenige schryvers, zynen naam gekregen van *Flandebert*, neef van Clodio, koning van Vrankryk, die de Romeinen uit het Belgische Gaule verdreef; maar, naar de gedachten van anderen, van *Flandrine*, gemalin van Liderik den II, gezegt van Harlebeek, groothoutvester van Vlaanderen. Dit graafschap bevat byna al het geen tusschen de Noordzee en de Schelde is gelegen, en wordt tegenwoordig in drie delen verdeelt, te weten in het *Oostenrykseh*, het *Fransch* of *Walsch*, en het *Hollandsch* of *Staats Vlaanderen*. Tot Oostenrykseh Vlaanderen behoren de steden *Gent*, *Brugge*, *Dam*, *Blankenberg*, *Oostende*, *Nieuwpoort*, *Deinse*, *Kortryk*, *Oudenaarde*, en *Dendermonde*, als mede het graafschap of het landt van *Aalst*, nevens dat van *Waas*; waarenboven de koning van Vrankryk in de Badensche vrede, gesloten in den jare 1714, de volgende steden, sterkten, en heerlykheden aan het huis van Oostenryk heeft afgestaan, als, *Doornik*, *Menin*, *Verge*, *Veurne*, het fort *de Knokke*, *Loo*, *Dixmuiden*, *Iperen*, *Rosselaar*, *Poperingen*, *Warneton Comines*, en *Warwik*. Onder het Fransch of Walsch Vlaanderen behort tegenwoordig *Douay*, de kastelny van *Ryssel*, *Duinkerken*, *Grevelingen*, *Wynoxbergen*, *Bourbourg*, *Kassel* en *Belle Baillieul*. De hoofdstadt van het Hollandsch of Staats Vlaanderen is *Sluis*; en de overige plaatsen zyn *'t Sas van Gent*, *Hulst*, enz. de zogenoemde *Vier Ambachten*, en het eilandt *Kadzandt*. Behalven deze voorname is Vlaanderen met zo vele kleine plaatsen vervult, zo digt by elkander gelegen, dat de Spanjaarden, welke met koning Philips den II in Vlaanderen kwamen, meenden, dat het gansche landschap maar eene stadt was; maar daar is sedert dien tydt door de menigvuldige verderflelyke oorlogen grote verandering voorgevallen. Men begroot de lengte van dit graafschap, van 't Sas van Gent af gerekent tot aan het gebiedt van fint Omer, op vyf en twintig, en des zelfs breedte, van Aalst af tot Nieuwpoort toe, op omtrent twintig mylen. Men telt 'er dertig steden, met muren en wallen omringt, een groot getal van vlekken, met stads rechten voorzien, 1154 dorpen, 48 abdyen, en een groot getal prioryen, collegiën en kloosters. Voorts telt men 'er vyf oude burggraafschappen, als dat van *Gent*, dat van *Iperen*, dat van *Veurne*, dat van *St. Wynoxbergen*, en dat van *Harlebeek*; twee prinsdommen, namentlyk dat van *Steenhuizen*, en dat van *Gaveren*; vier havens, te weten die van *Sluis*, die van *Nieuwpoort*, die van *Oostende*, en die van *Duinkerken*, en een en dertig ambachtsheerlykheden. Vlaanderen wierdt van ouds op eene andere dan de boven verhaalde wyze verdeelt, namentlyk in het *Duitsch*, *Walsch* en *Keizerlyk Vlaanderen*. Duitsch Vlaanderen wierdt genoemt de streek, waar in de steden Gent, Brugge, Iperen, Sluis, Oostende, Nieuwpoort, Duinkerken, Veurne, St. Wynoxbergen, Kortryk, Oudenaarden, Kassel, Grevelingen, en eenige andere plaatsen gelegen waren. Het Walsch Vlaanderen vervatte de steden Ryssel, Doornik, Douay, Orchies, enz. En het keizerlyk Vlaanderen behelsde het landt van Aalst, de Vier-Ambachten, Dendermonde, enz.

Wie dit landt het eerst beheerscht heeft, kan men met geen zekerheit zeggen. Men wil, dat het van ouds zes groothoutvesters, welke malkander zouden zyn opgevolgt, gehad heeft. De zelve worden genoemt

1. *Liderik* de I, eenige zoon van Salvart, prins van Dijon, de welke door Clotarius den II, koning van Vrankryk, omtrent het jaar 621 tot die waardigheit wierdt verheven, en des zelfs dochter Richildis ter vrouwe kreeg. Hy stierf in den jare 692, na eene regeringe van twee en vyftig jaren, en wierdt te Aire of Arlën begraven.

2. *Antoni*, twede zoon van Liderik, was een zeer ondeugend prins. De Hunnen, de Gotthen, en de Vandalen vielen in zyn landt, en verwoestten het zelve, zonder dat hy moeds genoeg hadt hen te keer te gaan en hen het hoofd te bieden: maar hy vluchtte naar Vrankryk, en de gemelde barbaren waren meester van zyn landt tot den tydt van Karel den Groten.

3. *Bouchard*, derde zoon van Liderik, volgde zynen broeder Antoni op, maar wierdt van zyne staten berooft door Thierry of Theodorik den II, koning van Vrankryk.

4. *Estored*, zoon van Bouchard, volgde zynen vader op, en stierf in den jare 792, nalatende als opvolger *Liderik* den II, bygenoemt *van Harlebeek*, die het landt bestierde den tydt van vier en veertig jaren, dryvende de Hunnen, de Vandalen, en andere vremde volkeren, uit het zelve. Hy overleedt in den jare

836, en wierdt te Harlebeek, gelegen by Kortryk, en de gewone verblyfsplaats der oude houtvesters, ter aarde bestelt.

5. *Ingelram*, zoon van Liderik, regeerde zestien jaren, doende hulde van zyne landen aan Karel den Kalen, keizer, en koning van Vrankryk. Hy stierf in den jare 852, en wierdt by zynen vader begraven.

6. *Odoacer* volgde zynen vader Ingelram op, en regeerde tot den jare 863, wanneer hy uit deze wereldt verhuisde, wordende zyn lyk te Harlebeek in 't graf zyner voorzaten bygezet.

Boudewyn, of *Baldewyn*, gehouden voor den zone van Odoacer, bygenoemt *met den yzeren arm*, wierdt door keizer Karel den Kalen, met wiens dochter hy, hoewel tegen den zin van den keizer, getrouwt was, in den jare 863 tot eersten grave van Vlaanderen aangestelt. Zyne verrechtingen, en die van zyne opvolgers, welker naamlyst men hier na zal opgeven, worden in dit Woordenboek op hunne namen vermeld, zo dat men zich daar mede hier niet zal ophouden.

Na het uitsterven van deze graven kwam Vlaanderen aan Philips den Stouten, hertog van Burgundië, vierde zoon van koning Jan van Vrankryk, uit hoofde van zyn huwelyk met Margareta, dochter van Lodewyk den II van Male, grave van Vlaanderen. Het bleef in dat hertoglyke huis tot op Karel den Stouten, wiens eenige dochter, Maria, met den Roomschen keizer Maximiliaan den I trouwde, waar op alle deze landen in den jare 1477. na het afsterven van Karel, aan het huis van Oostenryk zyn gekomen, het welk zich vervolgens in het bezit daar van heeft bevestigt, en den gevangen koning van Vrankryk François den I gedwongen van alle zyne rechten daar op afstandt te doen. Maar gelyk dit landt onder de Romeinen reets veel hadt geleden, dus moest het ook onder keizer Henrik den III vele wederwaardigheden ondergaan, om dat graaf Baldewyn in Henegouwen, dat onder het Ryk behoorde, was gevallen. In de oorlogen tusschen Spanje en de Vereenigde Nederlanden, als mede tusschen Spanje en Vrankryk leedt Vlaanderen zodanig, dat vele van des zelfs inwoonders het zelve verlieten, en naar Engelandt overgingen. Ook is Spanje door de vredestraktaten van Westphalen, van Aaken, en van Nimwegen veel van dit graafschap kwyd geraakt. In den oorlog over de Spaansche successie, in het begin van deze eeuwe gevoert, vermeesterde Vrankryk in 't eerst byna geheel Vlaanderen; maar na des zelfs nederlage by Ramilly, voorgevallen in 't jaar 1706, schudden Gent en Brugge het Fransche juk vrywillig weder af, waar op hen Oostende en andere plaatsen mede wierden ontweldigt. Voorts is de lucht hier heel gematigt, de grondt vruchtbaar, en het water vischryk. Het landt wordt door drie voorname rivieren besproeit, namentlyk de *Schelde*, de *Leye*, en de *Dender*, waar door uitnemende weilanden gemaakt worden. Ook zyn de Vlaamsche linnens en lakenen zeer bekend, om van andere voordeelen, welke dit landt heeft, niet te spreken. De Staten van deze provincie bestaan tegenwoordig in drie leden, te weten de geestelyken, de edelen, en de steden. Daar is ook een Provinciale Raadt van Vlaanderen, door Philips den Stouten, hertog van Burgundië, en graaf van Vlaanderen, te Rysel opgerecht in den jare 1355. en door zynen zone Jan in den jare 1409 naar Gent overgebragt, daar de zelve, na in oorlogstyden meer dan eens van plaats verandert te zyn, nog tegenwoordig resideert.

Naamlyst van alle de graven van Vlaanderen.

Omtrent het jaar 863	*Baldewyn* de I. bygenoemt *met den yzeren arm*, overleedt in 't jaar	877, of 879.
In 't jaar 877, of 879	*Baldewyn* de II, bygenoemt *de Kale*, stierf	918.
918	*Arnout*, of *Arnulphus* de I. *de Grote*,	966.
958	*Baldewyn* de III, *de Jonge*, te gelyk met zynen vader,	961.
964	*Arnout* de II, ook te gelyk met *Arnout* den I,	988.
989	*Baldewyn* de IV, Schoonbaardt,	1034.
1034	*Baldewyn* de V, *de Vries*,	1067.
1067	*Baldewyn* de VI, *van Bergen*,	1070.
1070	*Arnout* de III, *de Ongelukkige*,	1071.
1071	*Robbert* de I, *van Kassel*	1093.
1093	*Robbert* de II, *van Jeruzalem*,	1111.
1111	*Baldewyn* de VII, *met den byl*,	1118.
1118	*Karel van Denemarken*	1127.
1127	*Willem de Noorman*	1128.
1128	*Diderik van de Elzas*	1168.
1168	*Philips van de Elzas.*	1191.
1191	*Baldewyn* de VIII, *de Stoute*,	1194.
1195	*Baldewyn* de IX, keizer te Constantinopel,	1205.
1206	*Johanna*	1244.
1244	*Margareta* de I *Willem van Bourbon-Dampierre.*	1275.
1275	*Guido Dampierre*	1305.
1305	*Robbert* de III *Lodewyk* de I.	1322.
1322	*Lodewyk* de II	1346.
1346	*Lodewyk* de III, *van Male*,	1384.
1384	*Margareta* de II *Philips van Vrankryk.*	1404.
1404	*Jan de Onvertzaagde*	1419.
1419	*Philips* de III, *de Goede*,	1467.
1467	*Karel* de II, *de Stoute*,	1477.
1477	*Maria.* *Maximiliaan* de I, Roomsch keizer.	
In 't jaar 1482	*Philips* de IV *van Oostenryk* stierf	1506.
1505	*Karel* de III, Roomsch keizer, de V van dien naam, doedt afstandt	1555.
1555	*Philips* de V, de II van dien naam onder de koningen van Spanje, stierf	1598.
1598	*Izabella Klara Eugenia*	1636.
1636	*Philips* de VI	1665.
1665	*Karel* de IV	1700.
1700	*Karel* de V, Roomsch keizer, de VI van dien naam.	

Zie *Mayerus Chron. Flandria. Grammaye Antiquit. Flandr. Marchantius de Comit. Flandr. Haraus Annal. Belg. Sanderus Flandria illustrata. Vredus Geneal. Comit. Flandr. Guicciardin. Belg.* enz.

VLAARDINGEN, op zyn Latynsch *Flardinga*, en by de oude schryvers, als Hermannus Contractus, Lambertus Schafnaburgensis, en andere, genoemt *Flarditinga*, *Fledertinga*, *Philadirtinga*, *Flatertinge*, *Fladertinge*, *Fleerdingen*, en *Flerdingen*, voor dezen eene aanzienlyke stadt in Zuid-Hollandt, gelegen in Schielandt, aan de Maze, en gehouden voor de alleroudste stadt van Hollandt, daar de tol was van de goederen, de Maas op en af komende. Volgens het gemeen zeggen was deze stadt de zetel der eerste graven van Hollandt; en dit is de reden waarom Dirk de V, graaf van Hollandt, by Hermannus Contractus, marquis of markgraaf van Vlaardingen genoemt wordt. Ook is Vlaardingen zeer dikwils voor Hollandt zelf genomen. Het zelve heeft, volgens het gevoelen van S. van Leeuwen, zynen naam ontleent van *verdingen*, het welk in oud Duitsch, zegt hy, vertollen, of tol betalen, betekent. Maar dit is te verre gezocht, en de mening van de beroemde mannen Janus Douza, of Jan van der Does, en M. Z. Boxhorn is veel waarschynlyker, zeggende, dat Vlaardingen zynen naam heeft gekregen van een oude vliet, *Vlaardingen* genoemt, de welke deze stadt van ouds bespoelt heeft. Wel is waar, dat 'er geen ander bewys van dit zeggen gegeven kan worden dan dat Douza verzekert, dit in de oude papieren der abdy van Egmondt gevonden te hebben; maar alzo oud-Vlaardingen zelf, en de plaats, daar het zelve heeft gestaan, nevens al het gene daar aan vast was, al voor veel meer dan vier honderd jaren van de rivier de Maas is weggespoelt, en onder het water begraven, is het niet te verwonderen, dat deze vliet, of kil, mede is weggeraakt en vergaan. In den jare 1063 verloor oud-Vlaardingen, door het gedurig aanklotsen der stromen, zyne muren, en sedert heeft het zelve van tydt tot tyde afgenomen, tot dat het eindelyk geheel onder de golven is begraven, zynde het tegenwoordige Vlaardingen slechts een vlek of dorp, omtrent het vergane oud-Vlaardingen gelegen, aan de rivier de Maas, ter plaatse, daar het vloedtje de Lier zyne wateren in de voorgemelde rivier uitstort, wordende genoegzaam alleen van eenige visschers bewoont. Zie *Alting Notit. Germ. Inf. Boxhorn Toneel der Holl. steden. S. van Leeuwen Batavia illustr. Oudenhoven Beschryv. van Zuid-Hollandt.* enz.

VLADISLAUS. Zie LADISLAUS en ULADISLAUS.

VLASTA. Zie ULASTA.

VLEUTEN, of VLOTEN, eene ridderhofstadt, gelegen onder het Nederkwartier van het sticht van Utrecht, omtrent het dorp van dien zelven naam, leenroerig aan het huis den Eng, zynde den 27 October des jaars 1536 door de Ed. Mog. Heeren Staten des lands van Utrecht voor riddermatig erkent. Zy is eertyds, waarschynlyk, gebouwt door een geslacht van dien zelven naam, dat heden al voor lang verstorven is, en wordt reets voor het midden van de XIII eeuwe vermeld. De namen van hare eerste bezitters zyn in de vergetenheit begraven. Men vindt, dat *Frederik Uten-Ham* met het huis te Vleuten beleent wierdt op sint Servaasdag van het jaar 1504, en dat hy het den leenheer opdroeg ten behoeve van jonkvrouw *Eelgis*, Adriaans dochter Uten-Ham, Gysbert van Zuilens huisvrouw, op sint Luciendag in het jaar 1506, na wiens doodt haar zoon, *Johan van Zuylen*, daar mede beleent wierdt den 9 Juny des jaars 1540. Deze stondt de belening af aan *Berent die Koninck* op den 7 December 1576, van wien de zelve den 20 May des jaars 1590 gekomen is op *Berent Uten-Eng*, en van dezen op *Gerbrand Verduin*, burger van Hoorn, den 18 September des jaars 1591. Na zyn overlyden is zyn kleinzoon, *Jakob van Schoordyk*, heer van Rynauwen, daar mede beleent den 16 July des jaars 1614, en door zyne doodt des zelfs zuster, *Christina van Schoordyk van Rynauwen*, huisvrouw van Adriaan van Wynssen, heere van Hoenkoop, Heemstede, enz. den 1 February des jaars 1636. Zy overleden zynde is *Henrik Beck van Muyswinkel*, de man van hare dochter Maria van Wynssen, vrouw van Hoenkoop, Heemstede, enz. beleent den 2 May des jaars 1647. Als 'er uit dit huwelyk gene kinderen nagelaten wierden, is na het overlyden van Maria van Wynssen, *Jakob van Golstein*, heer van Rynauwen, als man en voogdt van Maria van Schoordyk, daar mede beleent den 17 April des jaars 1671. Doch des niettegenstaande heeft Thomas van Wykersloot, die ter uitvoeringe van haar uitersten wille aangestelt was, het huis te Vleuten opgedragen ten behoeve van *Johan van Egmondt van der Nyenburg* den 18 November des jaars 1678. Deze heeft het weder afgestaan ten behoeve van *Kornelis van Minnebeek* den 10 Augusty des jaars 1700, die het nog tegenwoordig (1732) bezit.

VLIE, (HET) van ouds eene matige kil, maar thans een ruim zeegat of doorvaart tusschen de eilanden Vlielandt en Ter Schelling uit de Zuider- in de Noordzee. Hoedanig het zelve van tyde tot tydt door de stormwinden en de zee zo geworden is, wordt onder anderen by Schotanus in zyne *Kronyk van Vrieslandt tusschen het Vlie en de Lauwers pag. 352 enz.* in 't brede verhaalt. Dikwils wordt ook de ankerplaats, of rede, gelegen aan de Oostkust ten

ten Noorden van het eilandt Vlielandt, *het Vlie* genoemt.

VLIELANDT, tegenwoordig een eilandt in Nederlandt, gelegen tusschen de Zuider-en de Noordzee, de eilanden Ter Schelling, Eierlandt, en Texel, ten Noord-Westen van de kust van Vrieslandt en de stadt Harlingen. Dit eilandt is niet alleen aan dat van Ter Schelling, maar ook aan Texel, Wieringen, en andere nu daar omtrent gelegene eilanden, volgens het getuigenis der Vriesche schryvers, vast geweest tot omtrent het midden van de XIII eeuwe, wanneer zy door zware stormbuien en geweldige watervloeden van elkander zyn gescheurt, en tot eilanden geworden. Zie *Winsemius* en *Schotanus* in hunne Beschryvingen en Kronyken van Vrieslandt, de welke, als mede *Gabbema* in zyn Verhaal van de Nederlandsche watervloeden, deze droevige verandering in 't brede verhalen. Zie ook de *Aantekeningen* van den Hre *H. V. R.* op de *Beschryvinge van Vrieslandt*. Vlielandt is wel zo lang als het eilandt Texel, maar veel smalder, en heeft twee dorpen.

In 't Noorder gedeelte van Amerika, op de kust van Nieuw-Engelandt, is een eilandt, dat ook VLIELANDT genaamt wordt.

VLIERBEEK, VLIERBECK, FLIERBACH, eene Benedictyner abdy in Brabandt, niet verre van Loven, onder het kerkgebiedt van Mechelen, door Gotfried, hertog van Lotharingen, en graaf van Loven, in den jare 1125 gesticht. Zy was eerst eene proostdy van Aflingen, van welke zy echter als eene abdy in den jare 1259 wierdt afgezondert. *Grammaye Antiq. Brabant. de Lovan.*

VLIES, (HET GULDE) in 't Latyn *Aureum vellus*. De dichters zeggen 'er het navolgende van. Wanneer Athamas, koning van Thebe, door last van de godsprake, zyn zoon Phryxus, nevens zyne dochter Helle, zou offeren, wierden deze beide van hare overleden, maar in een wolk veranderde moeder Nephele in bescherming genomen. Zy gaf hen een ram met een gulde vacht, om daar op over zee naar Asië te varen. Maar hoewel de dochter Helle in zee viel, en dus den name aan den Hellespont gaf, voer echter Pyrrhus over de Zwarte zee tot Colchis, offerde den ram, en wydde de gulde vacht der godheit van den tempel aldaar toe. Sedert waren alle volkeren begerig om dit gulde vlies te hebben; waarom het door een vuurspuwenden draak bewaart wierdt. Doch Jason, een koninklyk prins uit Thessalië, haalde het door list weg, en voerde het naar Griekenlandt. Plutarchus oordeelt, dat door dit gulde vlies niets anders moeten verstaan worden dan ryke goudmynen in het landt van Colchis, werwaarts Jason van zyn broeder Pelias, koning van Thessalië, gezonden wierdt, om de zelve uit te graven. Anderen zyn van gedachten, dat de inwoonders van Colchis goudzandt uit een zekere rivier door middel van schaapsvachten verzamelt, naderhandt gezift en gezuivert hebben. Zie boven op ARGO, ARGONAUTEN, JASON, en PHRYXUS.

VLIES, (DE RIDDERORDE VAN 'T GULDE) in 't Latyn *Ordo aurei velleris*, in 't Fransch *l'Ordre de la toison d'or*, is een der vermaardste ridderordens, door Philips den Goeden, hertog van Burgundië en Brabandt, in den jare 1430, of, naar de Vlaamsche jaarrekening, in 't jaar 1429, op den dag van zyn derde huwelyk, te Brugge, in Vlaanderen, met Izabella, dochter van Johannes, koning van Portugal, ter eere der H. Moeder Maagdt en den Apostel Andreas gesticht, ten einde het Christen geloof uit te breiden, en de landen, door de Turken verovert, te herwinnen, tegen welke hy een geweldigen veldtocht ondernomen hadt. In het begin waren 'er maar vyf en twintig van die ridders, nevens den hertog zelve, die ze naderhandt tot een en dertig vermeerderde. Dit getal is van keizer Karel tot een en vyftig vergroot. Het ordensgewaadt is driemaal verandert. De keten is van enkel goudt, waar van de schakels vuursteenen en staal verbeelden. Beneden hangt een goud lam, of vlies, met dit opschrift: *PRETIUM NON VILE LABORIS*. Eerst moesten de ridders deze keten dagelyksch dragen; doch keizer Karel de V vergunde hen de zelve maar op plegtige dagen om te hangen, en dagelyksch, in plaats van de zelve, het vlies aan een rood of goud lint te dragen. Deze orde is niet erffelyk, maar moet na ieders doodt het teken der zelve weder te rug gezonden worden. Hoewel niemandt het onvoorzien verlies boet, als het namentlyk in den oorlog, of anderszins door een onvermydelyk ongeval verloren wordt. Karel de V heeft deze orde in het grootste aanzien gebragt; sedert welken tydt niet alleen vele grote vorsten en koningen, maar zelfs de Roomsche keizers de zelve gedragen hebben. Niemandt wordt daar mede beschonken, ten zy hy van een hoogaanzienlyke geboorte, of van uitnemende verdiensten omtrent het allerdoorluchtigste huis van Oostenryk is. In den jare 1712, den 9 January, maakte keizer Karel de VI te Frankfort twee en twintig ridders van 't gulde vlies, en hieldt op Paaschdag na den middag in den keizerlyken burg te Wenen het eerste ordens-Kapittel Hier wierdt ook een nieuw ordensgewaadt, nevens nieuwe regelen der orde ingestelt; waar na zyne keizerlyke Majesteit den derden Paaschdag, zynde den 23 Maart, in de keizerlyke hofkapel by de Augustynen veertien nieuwe ridders sloeg, en hen de ordensketen zelf omhing. Alstoen bestondt deze orde eerst uit den keizer zelve, als opperhoofdt, 43 ridders, een griffier, en een schatbewaarder. Den 29 November des zelven jaars, op St. Andriesavondt, hieldt de keizer met de te Wenen aanwezende ridders in hun plegtgewaadt een prachtige kavalkade van den keizerlyken burg naar de Domkerk van St. Steven, tot de zogenaamde Toison-Vesper, welk een statelyke plegtigheit in onheuglyke jaren niet was geschied. Des anderen daags, zynde het ordensfeest, woonden de ridders andermaal in hun plegtgewaadt den Godsdienst in de hofkerke by, en wierden naderhandt aan de keizerlyke tafel onthaalt.

VLIET, eene ridderhofstadt, gelegen onder het Nederkwartier van het sticht van Utrecht, omtrent de kapelie van Lopik, leenroerig aan het sticht van Utrecht, de welke door de Ed. Mog. Heeren Staten van dat landschap plegtiglyk voor eene riddermatige hofstadt is erkent den 15 February des jaars 1538. Men vindt, dat *Alyt*, dochter van Henrik van den Damme, huisvrouw van Tyman Schorren, met het huis te Vliet beleent wierdt den 5 February des jaars 1394, en dat na hare doodt de belening gekomen is op *Mabelia Schorren*, huisvrouw van *Gerrit Vrenck van Wynssen*, den 23 July des jaars 1400. Door hare doodt wierdt *Henrik Vrenck van Vliet*, haar zoon, daar mede beleent den 3 September des jaars 1403; na wiens overlyden zyn zoon, *Wouter Vrenck van Wynssen*, verzuimt heeft zyn leen te verheffen. Doch alle verzuim hem door bisschop Rudolph van Diepholt kwyd gescholden zynde, heeft hy de belening ontfangen, en ook weder afgestaan ten behoeve van *Reinier van Hemerten*, na wiens afsterven *Gysbert van Hemerten*, zyn zoon, daar mede beleent is den 8 January des jaars 1484, die het den leenheer weder opgedragen heeft ten behoeve van *Steven van Ruisenberg* den laatsten December des jaars 1491; gelyk deze weder aan Gysberts zoon, *Johan van Hemerten*, den 2 April des jaars 1504. Deze Johan van Hemerten liet na een natuurlyken zoon, *Gysbert van Hemerten*, tusschen welken en Gysberts broeder *Reinier*, en broeders zoon *Kornelis van Hemerten*, wegens de beleninge en het recht tot het huis te Vliet verschil is ontstaan. Doch Gysbert, het testament van zynen vader, die hem aldaar een wettigen zoon noemt, vertoont hebbende, is met het huis te Vliet beleent den 28 November des jaars 1552, en heeft de belening behouden, hoewel eerst Reinier van Hemerten den 2 Juny des jaars 1553, na de doodt van zyn broeder *Jan van Hemerten*, en naderhandt *Kornelis van Hemerten* den 22 November des jaars 1553, na de doodt van zyn oom *Jan van Hemerten*, zich lieten belenen. Deze tak van het geslacht van *Van Hemerten* door het vertimmeren van het huis te Vliet in schulden vervallen zynde, heeft Gysbert de belening opgedragen ten behoeve van *Kornelis van Mierop*, Domproost te Utrecht, den 7 December des jaars 1562, die het by zyn uitersten wille vermaakte aan het Weeshuis te Utrecht, zo dat Floris Thin, dien hy tot uitvoerder van zyn uitersten wille hadt aangestelt, na zyne doodt de belening ontfing den 22 September des jaars 1572, en na het overlyden van dezen Volcken Both als huismeester in der tydt van het Weeshuis te Utrecht, ten behoeve van het zelve Weeshuis, den 14 April des jaars 1592, die het ten zelven dage opdraagt ten behoeve van *Paulus Buys*. Na zyne doodt is *Kornelis Buys*, zyn zoon, den 26 April des jaars 1595, en naderhandt *Kornelis van Nyestadt*, Raadsheer in den hogen Raadt van Hollandt, als man en voogdt van zyne dochter Odilia Buys, beleent den 21 September des jaars 1596. Doch zy hebben het beide wederom opgedragen ten behoeve van *Govert Willemszoon*, geboortig van Goch, koopman te Amsterdam, den 5 Augusty des jaars 1601. Deze gene echte kinderen nalatende, maakte deze ridderhofstadt aan de kinderen, die zyn onechte zoon *Willem Celius* zou mogen nalaten, tot wier behoeve *Dirk de Vlaming* daar mede beleent wierdt den 14 Augusty des jaars 1618. Naderhandt is de belening gestelt op *Godefridus Celius*, als een medeërfgenaam van zyn grootvader, Govert Willemsze van Goch, den 15 January des jaars 1657, die het verkocht aan *Helena van Stavenisse*, weduwe van Juriaan Vosch van Roelingsweerdt. Zy is nooit beleent geweest, en heeft haar recht overgegeven aan *Jurphaes Vosch van Roelingsweerdt*, haar mans broeder, die de belening ontfing den 24 January des jaars 1691. Hier na is *Antoni Karel van Panhuis tot Voorn*, uit krachte van een dekreetbrief, beleent den 21 October des jaars 1699; door wiens doodt de belening gekomen is op zyne dochter *Elizabeth Antonia van Panhuis tot Vliet* den 27 May des jaars 1718, die het nog tegenwoordig (1732) bezit.

VLISSINGEN, eene sterke en welvarende stadt in Zeelandt, gelegen op de Zuidkust van het eilandt Walcheren, aan den uitgang van de Hondt, of Honte, eene myl van de stadt Middelburg, en twee van Vere, tegen over en niet meer dan een halve myl van de Vlaamsche kust. Zy heeft eene zeer bekwame haven en een goede reede voor de schepen, en men kan deze stadt, gelyk keizer Karel de V deedt, den sleutel van Nederlandt noemen, als men aanmerkt, dat alle uit-en inlopende schepen daar voorby, en het bereik en de genade van haar geschut ondergaan moeten. De zelve keizer noemde haar niet alleen, als gezegt is, den sleutel, maar zelfs de koningin van Nederlandt. Zy hadt van ouds den naam van *Vlessingen*, van welken name Levinus Lemnius, een vermaard geneesheer, niettegenstaande hy zelf een Zeeuw was, deze reden heeft gegeven, om dat *de inwoonders, zo wel vrouwen als mannen, zeer veel van de FLES houden.* "Maar", zegt de Hr. Alting, de welke dit sprookje mede aanhaalt, *Notit. Germ. Inf. P. II, fol. 189*, „ zou 'er wel iemandt zo dwaas zyn, „ dat hy zou menen, dat de stadt *Emmerik*, gelegen aan den „ Rhyn, een weinig boven de verdelinge, haren naam zou gekregen hebben van den *Emmer*, dien zy in haar wapen vertoont? daar het klaar en baarblykelyk is, dat zy den zelven verschuldigt is aan eenen *Embrich*, haren ouden eigenaar en bezitter, (zie boven op EMMERIK) van ouds genoemt zynde de „ *hofstede van Embrich* (*Villa Embrici*). Insgelyks, zou wel „ iemandt denken, dat de grote stadt *Gent*, het welk wy weten „ dat een zuivere Hoogduitsche naam is, aldus genoemt zou zyn „ naar een *handschoen*, in 't Fransch *Gand*? Weshalven ik dit niet „ anders achte dan slechte en ongegronde zinspelingen, die of „ in domme tyden, of van plompe menschen verzonnen zynde, „ daarom gemeenlyk belagchelyk, slecht en onnosel zyn. Ik zou „ derhalven den naam van *Flissingen* liever willen afleiden van „ de *Fluffen*, het welk in 't Hoogduitsch, *stromen*, *vlieten*, of „ *vloeden* betekent". Dus verre de Hr. Alting; maar hoewel het, wat de door hem zelve opgegevene naamreden betreft, waar is,

dat

dat *Flussen* in 't Hoogduitsch vlieten en stromen betekent, zal men evenwel bezwaarlyk kunnen aantonen, dat het woordt *Flessen* by eenig Hollandsch of Zeeuwsch schryver in de gezegde betekenisse gebruikt wordt. Het oudewyfs-of spinroks-praatje (om zich hier van de uitdrukkinge van Cluverius daar omtrent te bedienen, *de tribus Rheni alveis pag.* 16) der genen, die voorgeven, dat Vlissingen door *Ulysses*, na zyn langdurig omzwerven door den Oceaan daar aangeland zynde, zou gesticht zyn, verdient gene aanmerking, laat staan wederlegging. Boxhorn, in zyne *Kronyk van Zeelandt pag.* 180, haalt den naam van *Vlissingen* van een Deensch woordt, *Vles*, dat de verandering van het wasschende en afgaande zeewater, of vloedt en ebbe, betekent. Maar of die naam, gelyk de Hr. Gargon in zyne *Walchersche Arkadia* II *Deel*, *pag.* 99, zeer wel aanmerkt, zo oud zy, en van der Denen inval af gebruikt, zou te bewyzen staan: "want," voegt 'er de gemelde schryver by, „ voor het jaar 1315 hadt deze stadt nog „ gene haven, en heeft sedert op Portugal en Spanje beginnen te „ handelen, en van die mogelyk den naam van *Prefchilongo*, en door „ eene kleine verandering *Vlissinge* genaalt". Zie het zelve gevoelen door hem aangedrongen in het I *Deel* van zyne *Arkadia*, *pag.* 92. Ondertusschen zyn de boven aangehaalde Cluverius, en meer anderen, voor de *Flesse*, welk eene de zelve ook mag geweest zyn, het zy het die vermaarde St. Willibrords fles, welke men te Vlissingen nog toont, wordende in de Tresorie, als eene dierbare oudheit, wel zorgvuldiglyk bewaart, of eene andere is geweest; en men meent die gevoelen daar mede te bevestigen, om dat de stadt Vlissingen, als bekend is, een fles in haar wapen voert. Wat de St. Willibrords fles (om die vertelling hier niet met stilzwygen voorby te gaan) betreft, men zegt, dat St. Willibrord het Christen geloof te Westkapelle gepredikt hebbende, op eene zeer woeste plaats kwam, daar veel ongemaniert volk woonde, het welk hy insgelyks het Evangelie verkondigde; maar het zelve wilde daar naar niet luisteren, waar op St. Willibrord met zyne leerlingen van daar vertrok, latende daar zyne fles, en noemende deze plaats, om dat hy zyne fles daar hadt gelaten, *Flessingen*; gelyk de zelve ook, zegt men, om die reden een fles in haar wapen voert. Een zekere abt, genaamt *Honaus*, verhaalt dit in zyne Beschryvinge van Epternach op de volgende wyze, te weten, "dat „ als de man Gods (Willibrord) het Goddelyk woordt aldaar ver- „ kondigde, en zyn flesje, het welk hy vol wyn op zyne reize „ plagt mede te dragen, ergens aan een kant hadt gezet, het zelve „ door iemandt uitgeleegt wierdt. De H. Man (vervolgt hy) dit „ na zyne predikatie vernomen hebbende, en zich over die guite- „ ry verwonderende, hadt daar op gezegt: *Met recht zullen deze lie-* „ *den in 't toekomende* Vlessingers *heten, om dat zy myne fles zo* „ *onbeleefdelyk hebben uitgedronken.*" Maar genoeg hier van en van de naamreden dezer stadt.

Men vindt den naam van *Vlissingen* al in de Kronyken omtrent het jaar 1227, ten tyde van Floris den III, grave van Hollandt en Zeelandt. Maar die stadt was toen nog maar een dorp, daar eenige visschers woonden, en een veer, gelyk het nog is, om naar Vlaanderen, daar het, als boven is aangetekent, niet ver af is, over te varen. Zy is haren rechten welstandt voornamentlyk aan Willem, den III van dien name, grave van Henegouwen, Hollandt, Zeelandt, enz. verschuldigt, die haar met stads rechten en eene nieuwe haven heeft voorzien, blykens brieven, gegeven te Schiedam in het jaar 1315, en in 't jaar 1477 vernieuwt en bevestigt door vrouwe Maria van Burgundië. De vryheit van de stadt wordt daar in aldus bepaalt: *De Vryheit van Vlissingen zal duuren ende beginnen van* Cornelaerte wege *totter* grandebbe *toe*, *ende alsoe ommegaende, alsoe dien herewegh van Oosten komt totter moelwateren toe, ende binnen den buyterkanten van den moelwater tot aen de grondebbe recht uytte.* De bekwame gelegenheit van deze plaats aan de zee lokte daar wel eerst eenige arme visschers; maar vermits van daar de schipvaart en koophandel zeer gemakkelyk kon gedreven worden op Vlaanderen, Vrankryk, en Engelandt, zyn 'er naderhandt andere vermogende inwoonders toegevloeit, die den koophandel op de naastgelegene landen aanvingen; en om dezen aanwasch der stadt nog meer te bevorderen, heeft de gezegde graaf Willem de III de zelve met verscheide voorrechten begunstigt. De geringe beginselen dezer stadt kan men ook daar uit afnemen, dat, ter voltrekkinge der stene straten, de genen, die eenige misdaden gepleegt hadden, voor eene geldboete wierdt opgelegt eenige toeden van 's heeren straten met stenen te doen bevloeren. Indien nu de misdadige daar gene middelen genoeg toe hadt, moest hy langs de voornoemde straten een steen aan zynen hals dragen. Dus leest men in de oude Vlissinger keuren: „ Dat iemandt, die misdaan heeft, tot bee- „ teringe van de misdaadt, een last, of halve last straatstenen zal ge- „ ven.

De eerste inwoonders van *Nieuw-Vlissingen* zyn die van *Oud-Vlissingen* geweest. Die van Nieuw-Vlissingen wendden allen vlyt aan om Oud-Vlissingen alle nering te onttrekken, en dus beide den handel en de ingezetenen in Nieuw-Vlissingen over te brengen. Dit is blykelyk te zien uit de keuren van Vlissingen, aan den hertog van Alba overgezonden, *Art.* 48. alwaar gezegt wordt: „ Geen poorter, noch ingezeten der stede *Vlissingen* en sal vermogen „ dranke van wyn of bier te haelen, noch doen halen, noch gaen drin- „ ken tot *Oude Vlissingen*, al te na of buiten de Blauwe Poorte, binnen „ der halve myle, op de boete van 10 schellingen grooten Vlaems". Dezer wyze is de ondergang en 't verlaten van Oud-Vlissingen de eerste opkomst van Nieuw-Vlissingen geweest, welk laatste van dag tot dag toenam, voornamentlyk als de Honte, tusschen beide deze landen stromende, dieper en breder wierdt. De eerste inwoonders bestonden meest uit schippers, reeders, visschers, en bootsgesellen. De koophandel bestondt meerendeels in versche, gezoute, of gedroogde visch, haring, en zout, waar door, als mede door het maken van allerhande scheeps en visschers gereedschap, eene menigte van geringe en andere lieden eerlyk zich konden geneeren. De haringvangst heeft Vlissingen voornamentlyk op de been geholpen; en op dat die neering des te meer mogt aangroeien, zyn 'er van tydt tot tydt verscheide keuren dien aangaande gemaakt. In het jaar 1452 heeft hertog Philips van Burgundie, graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. by opene brieven, en om redenen, daar in begrepen, voor hem en zyne nakomelingen, graven en gravinnen van Hollandt, Zeelandt, enz. verkocht en overgegeven aan zynen lieven, getrouwen heere, *Henrik van Borselen*, heere van Ter Vere, de steden, landen en heerlykheden van Vlissingen, West-Kappel, en Domburg, met de duinen aldaar, en al de afhankelykheden, om gebruikt te worden by den genoemden heere van Ter Vere, en bezeten in alle rechten, baten, profyten, tollen, renten, en inkomsten, daar toe behorende, en dat voor de somme van 12000 Kronen, ten pryze van 48 Groten, munte in Vlaanderen op 't stuk, die de heer van Ter Vere gereed betaalt heeft aan den ontfanger generaal *Guillaume de Poppen*; alles met dit beding, dat de heer van Ter Vere en zyne erven zouden gebruiken de voorsz. steden en heerlykheden, met de gevolgen van dien, den tydt van zeventien naastvolgende jaren, zonder dat hertog Philips, gedurende den gemelden tydt, deze heerlykheden zou mogen lossen, maar wel daar na. Doch onder de princesse Maria van Burgundie geschiedde aan heer *Wolfaart van Borselen*, grave van *Grandpré* en *Bouchain*, heere van Ter Veer, de volle uitgift der landen en heerlykheden van Vlissingen, West-Kappel, en Domburg, in leen te houden van de graaflykheit van Zeelandt, met de duinen en haar toebehoren, niets uitgezondert, met alle hoge, middelbare, en lage jurisdictie, aanwassingen van de zee, goederen van bastaarden, rechten van uitlanderen, en alle verdere voordeelen. Daar voor nu zou hy betalen, boven de 12000 Kronen, door Henrik van Borselen in 't jaar 1452 gegeven, nog 5000 der zelve Kronen, tot 48 Groten, munte van Vlaanderen. De onderdanen en ingezetenen der voorsz. heerlykheden zouden den heere Wolfaart en zyne erven voortaan gehoorzamen, als hunnen gerechtigen heer en eigenaar, ook aan hem den eedt doen, behoudens de graven en gravinnen van Zeelandt, hunne souvereiniteit, resort, trouwe en manschap, zonder meer. De brieven daar van zyn gegeven in de stadt van Dendermonde den 1 May des jaars 1477. Aldus kwam Vlissingen, tot nog toe gestaan hebbende onder de graven van Zeelandt, aan de heeren van Ter Veer, en het is 'er sedert dien tydt aan gebleven.

Heer Philips van Burgundië, heer van Beveren en Vlissingen, heeft deze stadt eerst met wallen doen versterken en bemuren in den jare 1489, voornamentlyk tegen die van Sluis, in Vlaanderen, die, behalven vele dorpen van Zeelandt, ook Vlissingen en West-Kappel, op een Pinxterdag, den 16 May des jaars 1485, ingenomen en uitgeplundert hadden, en Wolter van Domburg, burgermeester of schout van Vlissingen, in de sakristy van de kerke, waar in hy zich, als in eene heilige en vryplaats, begeven hadt, dood gesmeten. Anderen schryven deze eerste bemuring van Vlissingen, maar kwalyk, toe aan Adolf van Burgundië, heere van Beveren en Vlissingen, die in het jaar 1504, den 22 Augusty, binnen die stadt gehuldigt wierdt, by welke plegtigheit tegenwoordig waren heer Philips van Burgundie, admiraal, Philips de la Bare, Andries Andriesz., rentmeester, en meer andere heeren. Heer Adolf nam in het jaar 1509 ter gemalinne vrouw Anna van Bergen, binnen Bergen-op-Zoom. Hy is Zeelandt zeer voordeelig geweest door zyne goede voorzorge tot het onderhouden van dyken en zeeweeren; als ook zyne heerlykheden in het byzonder; was zeer bemind van zyne onderdanen; schreef zich *Adolf van Burgundië, heer van Beveren, Ter Vere, Vlissingen, Brouwershaven, Admiraal ter zee*, en overleedt in den jare 1540. Hem volgde in zyne voorschreven heerlykheden zyn zoon *Maximiliaan van Burgundië*, heer van Tornehem, Beveren, enz. Keizer Karel de V maakte hem admiraal en kapitein generaal ter zee. Vlissingen nam zeer toe, zo in welvaart, als inwoonders; daarom beval Maximiliaan, ten verzoeke van den magistraat, dat, in plaats van twee, drie rechtdagen ter weke zouden gehouden worden, tot den Dingsdag en Vrydag den Woensdag voegende. Voorts liet hy de stadt in 't jaar 1548 en eenige volgende jaren meer versterken en verbeteren, zo op zyne eige, als gemene kosten, ontfangende daar toe by ordonnantie van Maria, koninginne, de somme van duizend ponden. In 't zelve jaar 1548 wierdt de eerste steen aan het rondeel van het Wester-hoofdt gelegt. In 't jaar 1551 wierdt 't Oosterhavenhoofdt gelegt. Hy stierf den 1 Juny des jaars 1558, zonder kinderen na te laten; maar wel zeer grote schulden. Ter voldoeninge der schuldeisscheren, en op hun verzoek aan den hogen Raadt te Mechelen, en dezes goedkeuringe, wierden alle zyne heerlykheden, en daar onder Vlissingen, opentlyk verkocht. De eerste koper was de heer van *Anxi*; maar kort daar na wierdt de koop van koning Philips den II van Spanje overgenomen, met de daar op staande lasten, die hy echter niet afloste. Vermits nu, niet lange daar na, de Nederlandsche oorlogen met Spanje ontstonden, en Vlissingen aan de zyde van den Staat kwam, drongen de gedachte schuldeisschers aan tot een nieuwe verkopinge der stadt en heerlykheit van Oud-en Nieuw-Vlissingen, die in 't jaar 1580 geschiedde. *Jakob Bouwens*, burgermeester, wierdt wegens den magistraat der stadt koper voor 97000 guldens; maar in het volgende jaar wierdt by het Hof van Hollandt een dekreet tot nieuwe verkopinge gemaakt. Die van Antwerpen hadden het oog zeer op deze goederen geslagen, maar lieten de verhoging achter, vermits zy den koop liever aan prins *Willem van Oranje* wilden gunnen, op dat hy zich dies te meer aan de behoudenisse van Zeelandt mogt laten gelegen zyn; die ook den 27 Juny des jaars 1581 *Vlissingen* voor

voor 74500 guldens liet mynen: maar vermits de heer van *Froimont* daags te voren 10000 guldens op de inzettinge gehoogt hadt, tradt prins Willem met hem in verdrag, dat hy zyne schuldt van 24000 guldens in twee jaren zou betalen. De prins heeft aanstonts de Vlissingers grote voordeelen en privilegiën toegevoegt: en aldus wierdt prins Willem de I, uit het doorluchtige huis van *Nassau*, heer van Vlissingen. Na de doodt van dezen prins, in 't jaar 1584 door een Godvergeten verrader te Delft doorschoten, kwam Vlissingen, nevens Ter Veer, uit krachte van huwelykse voorwaarden, tusschen zyn vader Willem, en moeder, Anna van Saxen, aan prins Mauritz, de welke daar op deze stadt in 't jaar 1585 nog meer liet versterken. Na zyne doodt verviel het erf op zynen broeder, prins *Frederik Hendrik*; vervolgens op zynen zone *Willem* den II, en na hem op *Willem* den III, geworden koning van Engelandt, kinderloos overleden den 19 Maart des jaars 1702; na wiens doodt het markgraafschap van Ter Veer en Vlissingen, nevens meer andere goederen, onder het bewindt van hunne Hoog-Mogende, de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, als executeurs van het testament van dien vorst, is geraakt, in welken staat het nog tegenwoordig (in den jare 1732) is.

In het begin van de Nederlandsche beroerten liet de hertog van Alba binnen de stadt Vlissingen de grondvesten van een kasteel leggen, om de Vlissingers onder bedwang en 't juk te houden. Voor Vlissingen kwamen ten dien einde zeventien schepen, met een regiment Spaanschen, aan, om zich van deze stadt, na het veroveren van den Briel door de Watergeuzen, te verzekeren. Terwyl de fouriers met den magistraat op het stadhuis spraken, kwamen de burgers met menigte daar voor, roepende, dat zy gene Spaanschen in de stadt begeerden, begaven zich in de wapenen, liepen op het rondeel van het hoofdt, en losten een stuk geschut op de aannaderende schepen. De Spaanschen, die zulke welkomst niet verwacht hadden, bevolen een soldaat aan landt te zwemmen, om uit den name van het gansche regiment te verzoeken, dat men aflaten wilde met schieten, zy wilden met het eerste goed weêr vertrekken, dat van de Vlissingers wierdt aangenomen. Ondertusschen verlieten de fouriers de stadt, en begaven zich naar Middelburg; een vaandel Walen, binnen Vlissingen leggende, deden zy verhuizen. De heer van Catters, gouverneur van Walcheren, kwam in de stadt, en verzocht, men zou toch eenig Walsch of Hoogduitsch volk binnen nemen: maar de burgery schreeuwde daar tegen, dat ze noch Walen, noch Duitschen begeerde. Vermits zy nu in de wapenen stonden, verkozen zy vier kapiteinen, Jaques Swyse, Jan de Moor, Leys Gillisz. Loest, en Jakob Langestraat, brave mannen, wier order de burgery zou volgen. Deze voerden de zaak verder zo wel uit, vermits de tyding van het innemen van den Briel hen geweldig aanmoedigde, dat Vlissingen de Spaansche zyde verliet, en prins Willem van Oranje toeviel, daar ook vele en grote veranderingen, zo in Zeelandt, als elders, op volgden, ten goede van den Staat, en tot nadeel van Spanje. Het is te verwonderen, dat de hertog van Alba, anders een goed krygsman, daar by voorzichtig en doortrapt genoeg, geen beter zorg voor Vlissingen gedragen hadt; ja zelfs, toen hy de tyding hoorde, dat zyn volk daar was uit gedreven, en uit gehouden wierdt, het zo weinig achtte, dat hy zeide: *Vlissingen is niets*: daar nochtans keizer Karel de V, toen hy zynen zone Philips de regering overgaf, en uit de Nederlandsche Provinciën naar Spanje overging, wel ernstig beval goede acht op Vlissingen te slaan. De eerste gouverneur over deze stadt, na dat ze aan den Staat was gekomen, is geweest de overste Hieronymus de Seraarts. Voorts wierdt Ewout Pietersz. Worst admiraal over eenige oorlogschepen gestelt, en de gemelde Jan de Moor als vice-admiraal, die ook in dien staat zyn leven verloor. Uit Vrankryk en Engelandt kwam dagelyksch te Vlissingen, door 't bestel van grave Lodewyk van Nassau, volk aan, onder den gedachten Hieronymus de Seraarts, die zich met kapitein Joos de Moor Janszoon, Bouwen Ewoutsz. admiraal, Kornelis Klaasz. onder-admiraal, in het nemen der Lissebonsche vloot, in 't verstrooien van de welbemande Spaansche armade, onder den hertog van Medina-Celi, in Zierikzee te dwingen tot overgave, in 't verhinderen van 't ontzet van Middelburg en Arnemuiden, in het wonderbaar ontzet der stadt Leiden, en in andere zware voorvallen, zodanig hebben gekweten, dat hunne dapperheit door de Faam eeuwig zal leven en geroemt worden. De hertog van Alba hadt Vlissingen vervaarlyk met eene gansche verdelginge gedreigt. Ter uitvoeringe zondt hy tien duizend soldaten naar Bergen-op-Zoom, nevens een groot getal schepen, om dat volk naar Zeelandt over te brengen; maar ter zelver tydt kreeg hy de tyding, dat graaf Lodewyk van Nassau de stadt Bergen in Henegouwen hadt verovert, het welk hem noodzaakte zyn volk te rug te ontbieden, en elders te gebruiken, dat genoegzaam de behoudenis van Vlissingen was, en 't begin van het vast zetten der grondvest van den Staat. Wegens de grote dapperheit en onverzaagtheit van die van Vlissingen, en de uitvoeringe van zulk een groot werk, heeft prins Willem hen met statelyke voordeelen en privilegiën begunstigt, verschynende, nevens de andere grote Zeeuwsche steden, op de dagvaarten der Staten van Zeelandt. Vervolgens is Vlissingen zeer vergroot en verbetert, en de inwoonders zyn sedert dien tydt machtig in getal en rykdom geworden. In 't jaar 1585 wierdt Vlissingen, nevens Rammekens en den Briel, aan Elizabeth, koninginne van Engelandt, verpand, die 'er daar op eene bezetting van Engelsche troepen in leide. Maar den 14 Juny des jaars 1616 wierden die van Vlissingen van den eedt, gedaan aan Engelandt, en van de bovengemelde Engelsche bezettinge ontslagen, alzo de geleende onderstandgelden toen aan koning Jacobus tot genoegen voldaan waren. In het jaar 1530 kwam op den 5 November zodanig een zware storm uit den Noord-Westen op, dat bynà alle dyken van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt, en de aangelegene landen, inbraken. Te Antwerpen kwam de vloedt over de dyken en schutten in Vlaanderen, zo dat alles by de twee mylen weegs vol water liep, en vele menschen en beesten verdronken. Van Antwerpen af, tot Bergen-op-Zoom toe, aan de Schelde, verdronken alle de dorpen met menschen en beesten. In Zeelandt braken desgelyks vele dyken door, zo dat de zee alles verzwolg, voornamentlyk in Noord-Bevelandt, Cats en Cortgene. De stadt Vlissingen wierdt door 't zeewater wel half weggenomen. Vele inwoonders waren op een hogen toren gevloden, om daar bevryd te zyn; maar 't geweldt der golven smeet dit gebouw omverre, en al het daar op zynde volk verdronk. In een anderen watersnoodt in 't jaar 1612 leedt Vlissingen veel schade aan zyne muren en bolwerken. Een diergelyken ramp, veroorzaakt door een hogen watervloedt, leedt Vlissingen in den jare 1630; en in den jare 1662 sloegen de golven de zeedeuren van de poort aan het Hoofdt in stukken, en een stuk geschut van 6000 pondt wierdt, door de kracht van eene golve, acht voeten achterwaarts geslagen. De yzere ketting van de haven wierdt door de kracht van 't water gebroken, zo dat de binnen leggende schuiten buiten raakten. In 't jaar 1682, in dien vervaarlyken watervloedt over geheel Zeelandt, kreeg Vlissingen ook zyn deel in de schade: het zeewater stortte de Rammekens-poort in, en stondt op zommige plaatsen tot aan de luiffels der huizen. Eenigen verhalen, dat 'er een bootje op een huis bleef staan. De molen by 't Prinssenhof wierdt op eene zyde gedrongen: de muur by den Logenaar, daar het geschut op stondt, plofte neder: het water liep in de kerk, stortte in de grafsteden, en maakte de doodkisten driftig. Toen in den jare 1672 geheel Hollandt in opstandt raakte over eenig kwaad vermoeden omtrent de regeringe, enz. was Zeelandt hier in niet misgedeelt. Die van Vlissingen hadden het niet minder dan anderen, en ook mede een wantrouwen op hunne regenten. Eerst staken zommigen uit de burgery de hoofden te zamen; daar na vergaderden de gilden, welke uit de voornaamste burgers elf verkoren, die, om allen opstandt van 't graauw voor te komen, uit den name der burgery den Magistraat met alle eerbiedigheit hunne grieven zouden voordragen. Deze gaven den volgenden 14 July eenige artykelen over, waar van het eerste was, dat men zyne Hoogheit, prins Willem, ter puie van 't stadhuis voor stadhouder van Zeelandt zou afkondigen. De andere strekten tot verbetering en herstelling van de politie en militie hunner stadt. De overigheit gaf voldoening zo veel in haar was, doch op eenige der artykelen, die op zyne Hoogheit, als heer van Vlissingen, zagen, kregen zy geen ander antwoordt dan dat men die ter uitsprake van den prins stelde: Daar op schikten de gilden drie personen af, genaamt Barend Lambertszoon, Bartholomeus Reinierszoon, en Karel van Poelveldt, om zyne Hoogheit alle de artykelen aan te bieden, en daar op eene gunstige apostille te verzoeken. Zy begaven zich naar den prins, kregen gehoor, en te gelyk hunne begeerte; daar deze gemachtigden wel vergenoegt mede naar Vlissingen keerden. Maar op den 13 Augusty, de burgery in de wapenen zynde, namen ze deze gelegenheit waar, en wilden niet van de markt af voor dat vaders en zonen, broeders en minderjarigen uit de regeringe gezet zouden zyn. De Magistraat, de gansche gemeente daar in eensgezind ziende, besloot aanstonts negen heeren, daar de burgery het oog op hadt, te bedanken, en uit hun collegie te zetten, ook eene nieuwe nominatie aan zyne Hoogheit over te zenden, daar de burgery mede twee personen uit de haren toe afzondt, namentlyk den kolonel Gillis Royart en Karel van Poelveldt. Dit liep zodanig af, dat de burgers hunne begeerte, zonder verdere opschuddinge van belang, voldaan zagen.

Onder andere voorrechten, welke de Heer van Vlissingen heeft, zyn ook de volgende, dat die van Vlissingen hem drie dagen met kar en paarden ten dienst moeten staan; voorts zeevonden, driften, en gestrande goederen, hoewel zommigen dat alleen van gevischte en gestrande goederen verstaan, en de zeevonden de graafselykheit toeeigenen. Zie de Instructie van het Strandrecht, den Heere competerende, 1715. Boxhorn geeft het volgende verdrag op (I *Deel*, *pag.* 173 *enz.*) in 't jaar 1530 tusschen den Heere en de stadt van Vlissingen by Adolf van Burgundie gemaakt, en aldus luidende: " Alzo tusschen den Hoog-Ed. Mog. Heer Adolf „ van Bourgoignen, enz. en Borgermeesters, Schepenen en Raden der stadt Vlissingen zeker kontrakt nopende de reparatie en „ onderhoudinge der voornoemde stede gehouden is, 't welk zyn „ einde zoude genomen hebben binnen vyf jaren, enz. zo is een „ nieuw kontrakt geconcipieert van dezen inhoudt: 1. Belooft de „ Heer de stadt jaarlyksch toe te leggen uit zyne domeinen 166 „ ponden, 13 schell. 4 groot. 2. Is de Heer te vreden, dat die „ van Vlissingen jaarlyksch heffen de hele collecte van bier, en „ zout, en balance. 3. Ook de helft van de wyn-accysen. 4. De „ helft van excys der vremde bieren tot reparatie en fortifikatie, „ doch zal de Heer de buitenwerken tegen de zee vermaken tot zyne kosten. 5. Van het Westersche hoofdt, met zyne volgende „ werken, tot tegen den Molendyk. 6. Niet te fortificeren zonder advertentie aan den Heer, of zyne mede-gedeputeerden. 7 „ Mindere kosten verminderen de voornoemde lasten. 8. Regenten „ moeten goede acht geven op Justitie en Politie. 9. De Heer „ moet jaarlyksch de Wet vernieuwen, het eene jaar zes, en het „ andere vyf. 10. Nieuwe ordonnantie op het zout tot den haring, „ zo dat geen stuurman, of visscher, ten haring varende, van deze haven geen wit zout zal mede voeren, of het zal hier ten „ minste een maandt, of drie weken, aan landt geweest hebben, „ waar toe ter nakominge de Heer verbindt alle zyne domeinen „ der stadt enz.„

De stadt Vlissingen pronkt met vele schone, zo openbare, als byzondere, huizen en gebouwen, waar onder drie kerken voor de Hervormde Nederduitsche gemeente van deze stadt. Eene der zelven staat in het midden van de stadt, is een heerlyk gebouw, en versiert met een fraaien toren. Zy is van een byzonder slag van hout, even als de zaal van 't Hof van Hollandt in den Hage, (zie op 's GRAVENHAGE) binnen verwulft en bezet, waar in, zo men zegt, gene spinnen, of vergiftig ongedierte verschuilen kan. De *Oostkerk* is in 't jaar 1651 gebouwt, wordende daar toe van den goedwilligen burger geldt opgenomen, en obligatiën gegeven, waar voor de stadt borge bleef, en de inkomsten der kerke verbonden wierden. In 't jaar 1572, den 28 September, wierdt hier de eerste predikatie in 't openbaar voor de Hervormden gedaan door D. Lindeman en Mr. Mattheuzen. De stadt hadt van dien tydt af, tot het jaar 1624, maar drie Predikanten: doch alzo zy naderhandt zeer toenam, wierdt 'er in 't jaar 1625 een vierde Predikant bygevoegt, en in den jare 1639 een vyfde; en naardien de gemeente nog dagelykfch vermeerderde, wierdt 'er in den jare 1649 een zesde, en in den jare 1660 nog een zevende by gedaan. Op den 7 April des jaars 1682 was by de Heeren Staten van Zeelandt besloten het getal der Predikanten, zo in de steden, als ten platten lande, te verminderen, wanneer Vlissingen weder zes leeraars kreeg; maar in den jare 1687 is die resolutie weder verandert, en de zevende wederom beroepen, en tot nu toe gebleven. Ook is hier eene Gereformeerde Fransche of Walsche kerk, wordende door twee Predikanten bedient; als mede eene Engelsche kerk, zynde maar met eenen leeraar voorzien. Voorts wordt 'er geen een huisgezin van eene andere belydenisse of gezindheit dan de Gereformeerde, zynde die van de publyke kerk in de Vereenigde Nederlanden, binnen deze stadt gevonden. Van ouds waren hier ook, zo veel als men 'er van weet, twee kloosters, te weten een van geschoeide Karmelyten, en een voor de Preekheeren. Maar de zelve zyn naderhandt afgebroken, zynde op hunne plaats in den jare 1594 het stadhuis gebouwt.

Dit *Stadhuis* wordt voor het prachtigste en kunstrykste gebouw van ganich Zeelandt gehouden, en is naar dat van Antwerpen gemaakt, zynde de eerste steen daar van gelegt in den bovengemelden jare van 1594. Onder anderen is de vierkante wenteltrap van dit gebouw zeer aardig, waar door men van boven tot beneden op den grondt kan zien. In de Wapenkamer ziet men, onder eene menigte van allerhande schitterend geweer en oorlogstuig, de wapenrusting en den degen van den ongelukkigen *Pedro Pacieco*, opperkrygsbouwmeester van den hertog van Alba, die ten tyde van dien wreden dwingelandt de haven van Vlissingen ter kwader uure voor hem in kwam, gevangen wierdt genomen, en opgehangen, onder het schamper snaauwen en bespotten van het graauw dezer stadt. Zie *Hooft* op het jaar 1572. Men ziet nog voor het oude stadhuis, op de Bierkaai, ter plaatse, daar de galg heeft gestaan, en deze Pacieco is opgehangen, een zwaren steen leggen, ter gedachtenisse van deze zake.

Onder de andere openbare stads gebouwen zyn het *Gast-en Oude-man-huis*, daar in oorlogstydt verminkte en gekwetste zeelieden, en in tydt van vrede behoeftige mannen en vrouwen, en zelfs vremden voor eenen nacht, schuil-en verblyfplaats vinden; behalven dat zommigen alhier de kost voor hun leven lang kopen, en in den ouderdom onbekommerd zyn.

Het *Weeshuis*, het welk, met het zo even gemelde huis, staat onder het bestier van eenen binnenvader en moeder, en die, met alle huisgenoten, onder het opzicht der Diakonen, nevens der zelver vrouwen staan.

De *Beurs* ryst niet onaardig uit den straatgrondt, en verschaft een aangenaam gezicht door hare hoge pilaren, aardig torentje, en net uurwerk.

Het *Arsenaal, of 's Lands Zee tuighuis* is mede een fraai gebouw, waar in, onder het opzicht van een Equipagie-of uitrustmeester, behoorlyke voorraadt, en alles, wat ter uitrustinge van 's lands oorlogschepen nodig is, gevonden wordt.

Het *Prinssenhuis* is door prins Willem den I van Oranje, na dat hy heer van deze stadt was geworden, gebouwt.

Het *Oostersche huis* is een hoog en groot gebouw, en met een torentje versiert. Daar in plagten voormaals de Oosterlingen, of Oostersche koopliedeu hun inkeer en verblyf te nemen.

De *Stads Schuur* en *Werf* dienen om alle noodzakelykheden tot stads werken, onder het bestier van een stads Commis, aldaar gereed te maken.

Men ziet 'er ook een grote *Kraan*, welk recht die van Vlissingen, onder andere voorrechten, is vergunt door prins Willem den I, hoe zeer ook de stadt daar tegen sprak en inkwam. De prins deedt zulks uit name van den koning van Spanje in het Privilegie van het jaar 1574. Artyk. 21 en 32, luidende: „ Ten fine „ de voorsz. stadt het mag geaccomodeert worden zo ten handel „ van de negotie, als visscherye, consenteren mits dezen den „ voorn. van Vlissingen te maken andere havenen en vlieten . . . „ en tot commoditeit van lossen en laden mogen stellen kranen, „ en andere instrumenten, als van noden wezen zal. Accorderen „ ook, dat de voorsz. van Vlissingen zullen genieten het recht „ van kraangeldt van alle wynen, binnen de voorsz. stadt arrive- „ rende, en aldaar opgeslagen, als van ouds te Middelburg be- „ taalt is". Zie *Costuimen van Vlissingen*.

Maar boven al is aanmerkelyk de *droge Dokke*, welke men aan de grote en schone haven ziet, en wiens weerga nergens in Nederlandt gevonden wordt. De grootste schepen worden daar veilig en gemakkelyk gedubbelt, geharpuist, schoon en digt gemaakt, zonder over of op zyde gehaalt te worden, en te kunnen overslaan, om het welk te beletten stutten aan weerzyden gestelt worden. Men ziet daar onder de kielen der schepen door, en geen lek is in de zelve zo diep, of men vindt en stopt het. Byna aan het einde van de haven leggen drie grote sassen, of sluisdeuren, die zo veel water inlaten, dat het schip, dat men wil kalfateren, vlot en in de Dokke raakt. Met een ander gety lost men het water in zee, en dan worden die twee schotdeuren, aan het einde van de Dokke gezien wordende, bloot, en toegesloten, wordende het water door een watermolen, welken drie geblindhokte paarden doen draaien, tot op den bodem uitgemaalt. Het schip gekalfatert zynde opent men de sasdeuren weder, en neemt zo veel water in, dat het schip weder vlot, en de droge Dokke vol raakt, en blyft.

Vlissingen is de vyfde stadt in order en rang van de zes steden der provincie van Zeelandt, en zendt hare gemachtigden, gelyk de andere steden, in alle hoge Collegiën, als dat ter Admiraliteit in Zeelandt, residerende te Middelburg, dat ter Rekenkamer van de Graaflykheit, dat der Heeren Staten van Walcheren, en brede geërfden van dat eilandt, enz. Daar zyn ook twee Bewindhebbers van de Oost-en twee van de West-Indische Maatschappye wegens deze stadt ter kameren van Zeelandt. De stads Regering bestaat uit een Baljuw, twee Burgermeesters, negen Schepenen, en dertien Raden, (of, de Raadt afzonderlyk genomen, uit vier en twintig leden) nevens een Pensionaris ordinair, en een honorair, en een Sekretaris. Ook zyn 'er twee Weesheeren, en eertyds vier, nu twee Thesauriers. Burgermeesteren worden jaarlykfch vernieuwt, zo nochtans, dat de laatst verkoren blyft, en President, of eerste Burgermeester is van het volgende jaar, die in 't afwezen van den Baljuw des zelfs ampt bekleedt. Voorts staat het bestier der stads inkomsten, werken, en haringrol (welke laatste eertyds zeer aanmerkelyk was, zynde door Philips van Burgundië in 't jaar 1444 gevest, en bestaande in zekere ongelden op den haring, die ter zee gevangen en te Vlissingen verkocht wierdt; zie *Boxhorn I Deel, pag. 183 enz. Costuimen van Vlissingen*) by de Heeren Burgermeesteren, en de stads Rentmeester ontfangt de penningen tot onderhoudt van havens, kaaien, bruggen, houte hoofden, en andere stads werken. Volgens oude voorrechten zyn Baljuw, Burgermeesters, Schepenen en Raden bevoegt om alle en zodanige wetten, en civile en politique ordonnantiën, als zy nut en oorbaar vinden, voor te schryven en werkstellig te maken. Ook is hier een Krygs-Raadt, wiens werk en verrechtingen niet onbekend zyn; gelyk ook Commissarissen van het klein recht, enz. Van ouds hadt Vlissingen maar twee rechtdagen, namentlyk des Dingsdags en des Vrydags; maar de koophandel aldaar toenemende, vertoonde de Magistraat Maximiliaan van Burgundië, hunnen heere, dat die twee gewone recht-of heeren-dagen niet genoeg waren om de vermeerderende verschillen af te doen, die daar op den Woensdag daar by voegde, om by Baljuw, of zynen stadhouder, nevens drie Heeren uit den Raadt justitie te oeffenen, en uitspraak te doen, en zulks te doen uitvoeren, als van het volle Collegie geschied, mits Revisie voor het gansche Collegie na voorgaande namptisement van het gewysde. Zie *Costuimen van Vlissingen en Ordonnantie op de Woensdagsrol*. Tegenwoordig wordt 'er gewoonlyk vier malen in de week, te weten Dingsdags, Woensdags, Vrydags en Zaturdags, rechtdag gehouden: ook kan men, des noodt zynde, alle dagen recht vorderen en erlangen.

Onder de geleerde Vlissingers munten uit *Petrus Cunaeus* en *Lodewyk de Dieu*, en andere, van welke in dit Woordenboek, op hunne namen, in 't brede is gesproken. *Reygersbergh, Boxhorn, en Smallegange Kronyken van Zeelandt. Costuimen van Vlissingen Alting Notit. Germ. Inf. P. II. Hooft en van Meteren Nederl. Hist. Valkenier Verward Europa. Gargon Walchersche Arkadia* enz.

VLISSINGEN, of NIEUW-VLISSINGEN, eene sterkte of kasteel op het eilandt Tabago, in Zuid-Amerika, door de Hollanders gebouwt, maar in 't jaar 1677 door de Franschen verovert en geslecht.

VOARI, anders BOARI, en VAVARI genaamt, is de hoofdstadt van het koninkryk van den zelven name. Zy is gelegen aan de Zuidkust van Jetsegen, op het eilandt Niphon, tusschen de steden Meaco en Yendo.

VOCONIUS, een Afrikaansch bisschop in Mauritanië, leefde in de V eeuwe, en schreef verscheide werken, om de rechtzinnige kerk tegen de vyanden te verdedigen, in 't byzonder tegen de Joden en Arianen. Ook schreef hy een werk nopens de Sakramenten. *Gennadius Catal. Vir. illustr.*

VOCONIUS, (VICTOR) een voortreffelyk dichter, was uit een voornaam geslacht in Spanje gesproten. Zyn vader was van Rome, en zyne moeder van Saguntus, thans Morviedro genoemt. Martialis hieldt hem voor een zeer verstandig en scherpzinnig man, waarom hy hem ook zyne gedichten ter verbetering overgaf. Hy bloeide omtrent het jaar 240, onder keizer Adrianus, die hem om zyne geleerdheit hogelyk beminde. *Bibl. Hispan.*

VODENA, een Macedonisch stedeke aan de rivier Vistritza, veertien of vyftien mylen van Salonichi, Westwaarts, wordt by zommigen voor der ouden *Edessa* of *Ædessa* gehouden, zynde de begraafplaats der oude koningen van Macedonië. *Baudrand.*

VODOMARUS, koning over een gedeelte van Gallië in de IV eeuwe. Hy wierdt van den keizer Konstantyn gestelt om tegen den afvalligen Julianus te oorlogen, en hy beloofde zulks ook te doen; maar by ongeluk vielen zyne brieven in handen van Julianus, die hem, zonder andere straffe, gevangen naar Spanje zondt. *Ammian. Marcellinus.*

VOERDA, (NICAISE DE) was geboortig van Mechelen, en leefde in de XV eeuwe in een zeer groot aanzien. Het is aanmerkelyk in hem, dat hy van zyn drie jaren af blind zynde geweest nochtans zeer verre in de verhevenste wetenschappen gevorderd is. Hy schreef als Doctor der H. Godgeleerdheit te Loven

ve-

verscheide werken. De paus stondt hem uit aanmerkinge zyner zonderlinge verdiensten toe, dat hy zich tot priester liet inwyden. Dus oeffende hy zich in het prediken, en wierdt biechtvader. Hy stierf in den jare 1391. *Trithem. Valer. Andr.*

VOETIUS, (GYSBERTUS) is in den jare 1589 te Heusden geboren, uit een zeer oud, vermaard en eerlyk geslacht, in Munsterlandt bekend wegens hun stamhuis, van ouds *Voetshuis* geheten, en nu *Kolvenberg* genaamt, van waar *Henrik Voet* omtrent den jare 1480 is verhuist naar den kant van Brabandt; gelyk zyn naam gevonden wordt in de rolle der schepenen van Heusden, gemaakt in den jare 1501. Deze heeft by zyne vrouwe *Ida* verwekt *Adriaan Voet*, die onder-overste was in het klooster der Wilhelmiten in 's Hertogenbosch, en *Diderik Voet*, die eenen zoon naliet, *Nicolaas* genoemt, welke, den Hervormden Godsdienst en de zyde des prinssen van Orange toegedaan, naar 's Hertogenbosch gevoert, en aldaar binnen korte dagen in de gevangenisse overleden is, niet zonder vermoeden van door de Spanjaarden vergeven te zyn. Hy liet na zynen zoon *Paulus*, den vader van onzen *Gysbert*. Deze Paulus, een man van goede middelen zynde, hem van zyne voorouderen aangekomen, leefde van zyne inkomsten: doch alzo zyne goederen ten meesten deele bestonden in landeryen, tuinen en boomgaarden, niet verre van de stadt Heusden gelegen, leedt hy zeer grote schade van den bevelhebber Izelstein, die den Heusdenaren gansch niet genegen zynde, hen hunne meeste landeryen en boomgaarden, die naby de stadt gelegen waren, ontnam, en die of binnen de wallen trok, of verschanssingen daar op deedt maken, zonder den eigenaren voor die schade eenige vergoeding te doen. Deze hier door byna bedorven zynde, nam de stadt Heusden de zorg en het opzicht van zynen zone Gysbert op zich, en zondt hem, na dat hy de minder scholen hadt voldaan, naar Leiden, in het gemene collegie, om aldaar zyne studiën te vervorderen. Dezen zoon Gysbert hadt hy verwekt by *Maria Jagelingen*, eene dochter van Daniel Jagelingen, een aloud geslacht te 's Hertogenbosch, die, om dat hy den eerlyken Gerard Hagen uit de gevangenisse, waar in hy wegens den Hervormden Godsdienst geworpen was, verlost hadt, te gelyk met zynen broeder, Herman Jagelingen, uit zyne vaderlyke stadt, met verlating van alle zyne goederen, vluchtte, gelyk de Martelaarsboeken getuigen, en zich naar Breda by prins Willem vervoegde, die hem vriendelyk ontfing, en tot opziender van zyn tuig-of ammonitiehuis aanstelde, met eene wedde van 600 Caroliguldens, dat zeer veel was in die tyden. Gysbert Voet wierdt, zo ras hy bekwaam was om de talen te leren, van zyne ouders tot de minder scholen van Heusden verzonden, om, nevens zynen broeder *Diderik Voet*, de beginselen van de Latynsche tale te leren. Toen ter tydt was Franco Odulphus, van Heusden geboortig, Rector of bestierder van die schole, onder wiens opzicht Gysbert zich benaarstigt heeft om de Latynsche tale, redenvoeringen, en vaarzen te leren. Hy heeft dan verklaart en van buiten geleert, alzo hy een sterk geheugen hadt, drie blyspelen van *Terentius*, genaamt *Andria*, *Heautontimorumenos*, en *Adelphi*, ook zo vele van *Plautus*, als *Amphitruo*, *Pseudolus* en *Menechmi*, als mede het eerste boek der Herscheppinge of Gedaantwisselingen van *Ovidius*; voorts het eerste boek van de *Ode* van *Horatius*, en zyn *Poëtische kunst*; eenige brieven van *Cicero* aan zyne gemeenzame vrienden; voorts zyne *Paradoxa*, *Cato Major*, of *den Ouden*, en eenige *Oratiën*, den ganschen oorlog van *Catilina*, beschreven door *Salustius*, de *Georgica* van *Virgilius*, en een goed deel van de *Æneas*; in het Grieksch eenige hoofdstukken van het Nieuwe Testament, de zinspreuken van *Nilus*, en voorname gedeeltens van *Hesiodus* en *Homerus*. Ook heeft hy aldaar geleert de *Rhetorica* en *Arithmetica* van *Ramus*, nevens de *Logica* van *Crellius*. Ondertusschen hadt hy by zich zelve den gehelen *Terentius* en de *Æneiden* van *Virgilius* gelezen, met deze oplettendheit, dat hy die geheel en byna alle boeken van buiten kon opzeggen. Hy zou ook verder gevordert hebben, indien de voorgemelde Rector, die met een openbaar Notaris was, niet telkens met deze bedieninge was belet geweest. In het einde van de maandt April des jaars 1604, als Gysbert 15 jaren en 2 maanden oud was, wierdt hy naar de hogeschole van Leiden gezonden, alwaar hy twee jaren toebragt met de beste schryvers te behandelen, waar na hy zich tot 't leren van de *Logica*, *Ethica*, en de beginselen van de wysgeerte begeven heeft, als mede tot het Grieksch. Hy heeft gestadig gehoort Bonaventura Vulcanius, en na des zelfs doodt Daniel Heinsius. In 't vervolg hoorde hy Petrus Bertius en Gilbertus Jacchæus. Als hy zich tot de Theologie zou begeven, heeft hy andermaal collegie over de *Metaphysica* gehouden onder den zelven Jacchæus. In 't vierde en vyfde jaar heeft hy zich met meer ernst weder op het Grieksch gelegt, horende met zeer veel aandacht Daniel Heinsius. Hy heeft als toen te gelyk een collegie begonnen onder Willem Neuhusius, naderhandt Rector van de schole te Enkhuizen, en daar na te Haarlem, een man, die in het Grieksch zeer ervaren was. Hy heeft het Hebreeusch naarstig geleert onder Franciscus Gomarus. Daar na heeft hy zich meer toegelegt op de Philologische en Philosophische Godgeleerde zinspreuken, als mede de geschillen van Franciscus Gomarus, Jacob Arminius, en Lucas Trelcatius. Hy heeft mede uittreksels gemaakt uit de Disputen van Fr. Junius, beide Trelcatius, Gomarus, en Arminius, om dat de Arminiaansche disputen alstoen zeer hevig verhandelt wierden. Op de Roomsche verschillen heeft hy zich mede naarstig uitgelegt. De manier van prediken heeft hy geleert van Adrianus Sprankenhuizen, Festus Hommius, en Egbert Æmilius, predikanten te Leiden. Hy heeft twee maal opentlyk onder Gomarus gedisputeert. Hy hadt nog twee disputen vaardig gemaakt, en verzocht die onder Gomarus te disputeren; maar dit wierdt hem afgeslagen, om de akademische verschillen van dien tydt, waar door het is gebeurt, dat Gomarus naar Middelburg en Gysbert Voet naar zyne vaderlyke stadt zyn vertrokken. Alhier is hy verzocht eenige studenten te willen onderwyzen, de welke hy de *Logica* leerde. Hy hieldt mede collegie over het grote *Systema* van Keckerman. Hier was hy by Franco Burgersdyk, die daar na professor in de Philosophie is geworden. De meesters van Gysbert Voet hebben hem ernstig gevraagt, dat hy zich Doctor in de Philosophie zou doen maken; doch Gysbert heeft dit om byzondere redenen geweigert. Toen hy zyne Akademische studiën gelukkig ten einde hadt gebragt, is hy in den jare 1611, in de vakantie van Paaschen, naar Heusden gekeert, voorzien met een destig getuigschrift wegens zyn leven en studiën van Gomarus, dewyl die na de doodt van Trelcatius en Arminius alleen overig was. Terwyl hy overleide om een reize naar Duitschlandt, Vrankryk en Engelandt te doen, en zich daar toe vaardig maakte, wierdt hy eenigzins door eene ziekte aangetast. De medicyns ordonneerden hem eenige beweging des lighaams, waarom hy de schermkunst leerde onder Mr. Fontein. In dien tydt wierdt hy tot predikant in de gemeente van Vlymen beroepen, welk dorp legt tusschen Heusden en 's Hertogenbosch. Hy is in het begin van September des jaars 1611 alhier in den H. dienst bevestigt door Gideon Sonnevelde, predikant te Woudrichem. Alhier is hy omtrent zes jaren predikant geweest, predikende des zondags twee malen en 's winters des Donderdags. Die van Vlymen waren meest Roomschgezind, uitgezondert eenige weinige, die alleen zomtyds hunnen leeraar hoorden, de welke zeer onbedreven waren, waarom hy zich naar hen moest voegen, predikende, als de gelegenheit voorkwam, lykpredikatiën, en op hunne H. dagen het Euangelium van Christus verkondigende. Als hy nu eenige bekwaam gemaakt, en die belydenis gedaan hadden, heeft hy omtrent Paaschen des jaars 1612 de eerste maal het Avondmaal uitgedeelt, en weinig tyds daar na een kerkenraadt aangestelt. Hier door heeft hy in korten tydt een getal van 70 communikanten bekomen. Terwyl hy alhier stondt, moest hy ook de kerk van Engelen, een uur van Vlymen, waarnemen, welke weg hem zeer ongemakkelyk viel, dewyl hy des winters meest door het water, zomtyds tot zyne enklaauwen toe, moest wandelen. Alhier waren maar twee of drie toehoorders, de welke hy nog in 't voorbygaan moest mede nemen. In de maandt May des jaars 1612 is hy getrouwt met *Deliana van Diest*, dochter van Johan van Diest, die om den Godsdienst uit Vlaanderen gevlucht, te Heusden zich nedergezet, en met Maria van Liemt getrouwt was. Gysbert heeft by deze zyne vrouwe tien kinderen verwekt, als *Paulus*, *Johannes*, *Daniel*, drie, *Nicolaas* genaamt, twee *Mariaas*, *Elizabeth*, en *Anna*, van welk getal op zyn overlyden een zoon en twee dochters leefden. Te Vlymen staande wierdt hy van die der kerke van Sprang beroepen, 't welk hy afsloeg. In den jare 1617 wierdt hy te Rotterdam beroepen, welk beroep hy afsloeg, om dat de kerkenraadt van Heusden zynen dienst tegen Joh. Grevius en de verdere Arminianen nodig hadde. Hy heeft dan den dienst te Heusden in de maandt May des jaars 1617 aangevaard, en is aldaar 17 jaren gebleven. In den beginne zochten zommige de beroeping te vernietigen, en hem den stoel te verbieden; doch hy is dit alles gelukkig te boven gekomen. Hy is veelmalen gedeputeerde naar de synoden geweest, als te Amsterdam, in den Hage, te Delft, op het nationale synode van Dordrecht in de jaren 1618 en 1619, alwaar hy zes gehele maanden is geweest, te Leiden, den Briel, den Hage, Delft, Leiden, Schoonhoven, en in den jare 1634 voor het laatst in den Hage. In den jare 1617 heeft hy de klagende Hervormden te Rotterdam, die zich van de Arminianen afgescheiden hadden, in een byzonder pakhuis geleert. In den jare 1619 heeft hy te Gouda in de Gasthuiskerk, welke die gemeente 38 jaren onthouden was, des winters en in de lente het zuivere woordt van Godt verkondigt, 't welk aldaar in de openbare registers is aangetekent. Dit hebben Gysbert Voet, nevens Balth. Lydius, Henrik Arnoldi, en Festus Hommius, uit last van het synode, elk op zyn beurt waargenomen, komende 's maandags weder in de vergadering. Na het overgaan van 's Hertogenbosch is hy op 't verzoek van de Staten Generaal, en met kennisse en goedvinden van de Regering van Heusden, tot predikant van die stadt aangestelt. In den jare 1619 is hy wederom te Rotterdam beroepen, als ook twee jaren daar na. In den jare 1616 hebben hem die van den Hage mede verzocht. De beroepingen van Haarlem, Dordrecht, 's Hertogenbosch, Middelburg, en andere, zyn hem aangeboden geweest; maar hy kon van de kerke van Heusden niet afgescheurt worden. Echter als hy in den jare 1634 tot professor in de H. Godgeleerdheit beroepen wierdt op de nieuwe hogeschool van Utrecht, heeft hem die overgehaalt. Alhier heeft hy den Theologischen stoel in de maandt September met eene intreereden ingewyd. Als deze nieuwe hogeschool zeer begon toe te nemen, is die in eene akademie verandert. In den jare 1636 is Gysbert met zynen zone naar Engelandt gereist in de zomer-vakantie, om de akademiën en boekeryen aldaar te zien. Van daar weder te huis komende vertrok hy naar Groningen, om zich Doctor in de Theologie te laten maken, welke waardigheit hy van zynen ouden meester Gomarus verkregen heeft. Omtrent den jare 1638 is hy mede tot predikant beroepen. Hy is in den tydt van 42 jaren vier malen Rector Magnificus geweest, en den 1 November des jaars 1676, oud 88 jaren 8 maanden, overleden. Zyne voornaamste schriften zyn: *Bibliotheca studiosi Theologiæ*; *Disputationes selectæ*; *Politia Ecclesiastica*; *Desperata causa Papatus, contra Jansenium*; *De Johanna Papissa*; *Vindiciæ pro lege & imperio, contra Hobbesium de Cive*; *Ascetica*; *Proeve en kracht der Godzaligheit*; *Catechesis ad Catechismum Remonstrantium*; enz. Zie ook het artykel van COCCEJUS. (JOHANNES)

VOETIUS, (PAULUS) zoon van den voorgaanden, geboren te

te Heusden, was eerst te Utrecht professor in de *Metaphysica* en Grieksche tale, naderhandt in de *Logica*, en eindelyk in de Rechten. Hy stierf in den jare 1667, zynde het 49 van zynen ouderdom. Zyne schriften zyn: *Notæ ad Herodiani Marcum & Commodum*; *Theologia Naturalis reformata*; *Libellus de duellis*; *De usu Juris Civilis & Canonici in Belgio*; *Tractatus de statutis, eorumque concursu*; *Juris prudentia sacra*; *Commentaria ad Institutiones Juris*, 2. *vol.*; *Historia familiæ Comitis de Brederode*, en meer andere. *Witte Diar. Biogr.*

VOGELIUS, (MATTHEUS) wierdt geboren in den jare 1519, en stierf in den jare 1591. Hy was prediker te Neurenberg, van waar hy zich naar Pruissen, en wederom van daar naar het hertogdom van Wurtenberg begaf. Hier wierdt hem de abdy van Alberspach opgedragen. Hy schreef: *Thesaurus Theologiæ*, in VII delen. *Micræl. p.* 418.

VOGELSPERGER, (SEBASTIAAN) een ongelukkig krygsoverste. Hy was een Duitscher van geboorte, en hadt onder de benden van keizer Karel den V groot aanzien verkregen. Maar naderhandt floot hy met den koning van Vrankryk, Henrik den II, eenige traktaten, en wurf tot des zelfs dienst in 't begin des jaars 1647 een regiment in Saxen. Schoon men nu voorgaf, dat dit volk daar toe zou dienen, dat de voorgenomen kroning van koning Henrik den II door gene vyandelyke ondernemingen der Engelschen zou gestoort worden, maakte het echter den keizer zo verlegen, dat hy toen moest uitstellen Maagdenburg te belegeren. Na dat Henrik de II in het volgende jaar de gemelde troepen, die hy werkelyk hadt in dienst gehad, wederom afdankte, en Vogelsperger naar Weissenburg, daar hy woonde, was geweken, liet hem de keizer van daar door zynen zonderlingen vriendt Lazarus van Schwend, gevankelyk naar Augsburg brengen. Men zocht aldaar door de pynbank iets uit hem te krygen; en hoewel hy staande hieldt, dat hy geen ander oogmerk, als boven is gemeld, hadt gehad, velden nochtans zyne rechters, Bierbuesca, een Spanjaardt, en Nicolaas Zioner, een Duitscher, het vonnis over hem, dat hy, hebbende tegen de Rykswetten eene vremde mogendheit gedient, en tegen 's keizers belangen gevaarlyke aanslagen gesmeed, met het zwaardt zou onthoofd worden. De executie geschiedde ook werkelyk te Augsburg in 't einde des jaars 1548, wanneer hy door zyne standvastigheit en door zyn deftig wezen ieder tot medelyden bewoog. Jakob Mentel, en Wolfgang Thomas, hebbende als hoofdlieden onder hem gedient, moesten ter zelver tydt en op de zelve wyze met hem sterven. De koning van Vrankryk, Henrik de II, klaagde krachtig daar over, en bragt dit onder anderen ook als eene hoofdoorzaak van den oorlog by, welken hy in 't jaar 1552 tegen keizer Karel den V verklaarde; en wanneer hy in 't zelve jaar de stadt Weissenburg vermeesterde, moesten de inwoonders, om dat zy Vogelsperger hadden overgelevert, hem om vergiffenis en genade bidden. *Thuan. Hist.* l. II, V, VIII, X.

VOGENUS, de achtste der oude hertogen van Bohemen, was de opvolger van zynen vader *Mnata*, die hem heel jong onder de voogdy van Rohovitius van Wrssowitz naliet. Wanneer hy zyne meerderjarigheit bereikt hadt, wilde hem de zelve de regering niet overgeven. Dit deedt Vogenus de wapenen opvatten. Rohovitius stelde zich te weer; maar naauwlyks wierdt hy het krygsvolk van Vogenus gewaar, of hy vloodt in eene welversterkte stadt, waar in hy belegert, en eindelyk in een uitval gevangen genomen wierdt. Wanneer men hem voor Vogenus bragt, badt hy niet door beuls handen te mogen sterven. De vorst stondt hem dit toe, doch met beding, dat hy zich zelf opentlyk zou ophangen, dat hy ook deedt. Zyne doodt maakte een einde van de binnenlandsche oorlogen. Maar kort daar na begonnen die van Meissen en Moravië tegen de Bohemers te oorlogen. Vogenus sloeg ze naby de Elve, en zette zyne overwinningen voort tot in Moravië, daar hy Lipnissa en Butaria, twee sterkten, verbrandde en plunderde. Deze overwinningen vermeerderden zodanig het getal zyner burgers, dat hy de stadt Praag moest doen uitleggen. *Dubravius. Æneas Sylvius. Julius Solimannus. Hagec. Bohem. Chron. p.* 54. *Balbin. Miscell. Dec.* I. *lib.* VII. *sect.* 1. *c.* 7.

VOGHERA, in 't Latyn *Vogheria*, of ook *Vigueria*, eene fraaie en vermakelyke stadt in 't hertogdom van Milaan, 3 of 4 Duitsche mylen van Pavië gelegen. Men zegt, dat deze plaats van ouds *Vicus Iriæ* geheten heeft, gelyk de daar voorby lopende kleine rivier den naam van *Iria* zou gevoert hebben, wordende thans *la Staffora* genoemt. In 't jaar 1642 vermeesterden de Franschen deze stadt, maar verlieten ze haast weder. Het geslacht *del Verme* is langen tydt in het bezit daar van geweest; maar zy is naderhandt de markgraven van Spigno te beurt gevallen. *Schaupl. des kriegs in Ital. p.* 379.

VOGHERE, een vlek en markgraafschap in Piëmont, van een oude adelyke familie, genaamt *del Pozzo*, heeft onder anderen voortgebragt AMADEUS, *marquis van Voghere*, en Garet, grave van Ponderan, enz. opperbeschermer van de orde van St. Mauritius en Lazarus, ambassadeur te Rome, geheime Raadt van Staat, en opperhofmeester van Savoje, ook ridder van de orde van Annonciada, welke eer hy in den jare 1638 erlangde van hertog Franciscus Hyacinthus, onder de regering van hare koninklyke Hoogheit Christina, hertogin van Savoje. De marquis van Voghere, zyn zoon, heeft insgelyks de eerste bedieningen aan dat hof bekleed; die door huwelyk ook het prinsdom van Cisterne in zyne familie heeft gebragt. Deze heerlykheit was een leen van de kerk, wordende in 't einde der XVI eeuwe bezeten by Borse Acerbo, een heer in den staat van Milaan, die weigerende te erkennen paus Gregorius den XIII als zyn leenheer, in den jare 1587 tot reden gebragt wierdt door de benden des hertogs van Savoje, en zulks op het verzoek van dien paus. De princesse de la Cisterne, weduwe van den laatstgenoemden marquis, hadt de eer, dat ze in den jare 1697 de Dauphine tot aan Pont de Beauvoisin in Vrankryk verselde. *Amadeus Alphonsus*, onder anderen uit dit huwelyk gesproten, stierf in 't volgende jaar, den 14 October, te Parys, oud zynde 36 jaren. Hy was opperjagermeester en oppervalkenier van zyne koninklyke Hoogheit, veldmaarschalk van des zelfs legers, enz. Zyne gemalin was Henrietta Maria, dochter van Philippus Augustus den Stouten, marquis de la Trousse, ridder der koninklyke orde, luitenant generaal van des zelfs legers, enz. en van Margareta de la Fond, by welke hy kinderen heeft verwekt.

VOHBURG, VOBURG, VOCHBURG, een oud slot en marktvlek in opper-Beyeren, in het rentampt Munchen, aan den Donauw gelegen. Eertyds was het een graafschap, welkers bezitters, voerende ook den markgraaflyken tytel, van de hertogen van Beyeren afstamden, en in den jare 1204, of 1220, met Bertoldus zouden uitgestorven zyn, wanneer des zelfs goederen de landsheeren te beurt vielen. Burchard, graaf van Vohburg, was van den jare 1036 tot het jaar 1059 bisschop van Halberstadt, en leefde met den abt van Fulda wegens eenige het sticht Hersfeld, of Hirschfeld, toebehorende tienden in groot verschil, dat den abt kort voor zyne doodt bewoog den bisschop voor Gods rechterstoel te dagvaarden; waar op hy, willende op een tydt te paardt klimmen, door eene beroerte wierdt overvallen, waar van hy kort daar na met grote smerten zynen geest gaf. *Aventin. Annal. Luca Grafens. p.* 1138. *Spangenb. Adelsp. P.* I, *l.* X, *c.* 15. *Ertels C. B. Atlas. Tromsd.*

VOID, een Fransch vlek in 't bisdom van Toul, gelegen in Lotharingen, aan de Maas, drie mylen van de stadt Toul, Westwaarts. *Baudrand.*

VOIDANAR, oudtyds *Atrax*, eene oude stadt in Griekenlandt, eigentlyk in Thessalië gelegen, aan de rivier Peneus, omtrent tien mylen boven Larissa. *Baudrand.*

VOIS, (ARY DE) een bekwaam kunstschilder, was geboren te Leiden in den jare 1641. Zyn vader bestelde hem eerst te Utrecht by Knuffert, en naderhandt by Abraham van den Tempel. Doch hy nam een eigen wyze van schilderen aan, waar door hy zich roem behaalde, en was by elkeen bemind, 't geen hem gelegenheit gaf van met eene juffrouw te trouwen, die veel geldt hadt. Voor zyn trouwen maakte hy een kunststuk, waar in verbeeld was Cecilia, spelende op een positief, St. Lucas met zyn os daar nevens, schilderende het zinnebeeldt van dankbaarheit, den ojevaar. Maar na dezen raakte het penceel achter de bank, en men wil, dat hy in 13 jaren een stuk hadt gemaakt, verbeeldende Dido en Eneas op de jagt, daar zy van verre het onweêr zien opkomen, 't welk de zeehulken doedt stranden. Anders heeft hy gemeenlyk naakte beeldtjes in een landschap geschildert, die het oog der keurigste liefhebbers kunnen voldoen. Nog ziet men van hem een klein stukje, verbeeldende een soldaatje, zo natuurlyk, kunstig en uitvoerig geschildert, dat het onder de kunst der braafste Nederlandsche meesters mag hangen. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders* III *Deel.*

VOITURE, (VINCENT) een geleerd Franschman, en lidt der Fransche akademie, was de zoon van een wynkoper, geboren te Amiens, doch te Parys opgevoed, alwaar hy, niettegenstaande zyne geringe afkomst, zich by mannen van de eerste bediening en aanzien aangenaam maakte. Vervolgens wierdt hy 's konings hofmeester, en teffens ceremoniemeester des hertogs van Orleans. Deze zondt hem wegens gewigtige zaken naar Spanje. Hier wierdt hy zeer geacht, en de eerste Spaansche staatsbediende, de graaf Olivarez, zocht zyne vriendschap. Uit Spanje trok hy enkel uit nieuwsgierigheit naar Afrika. Naderhandt wierdt hy tweemaal naar Rome en Florence gezonden, om de tyding der geboorte van Lodewyk den XIV derwaarts te brengen. Daar na wierdt hy als lidt der Fransche akademie aangenomen, welke hy tot een groot sieraadt verstrekte. De akademie der zogenaamde Humoristen te Rome nam hem insgelyks in haar gezelschap aan. Voiture stierf in een zeer hogen ouderdom. Na zyne doodt kwam eene verzameling van brieven en vaarzen op zynen naam in 't licht. Het stuk, dat den naam van *Pompa funeralis* voert, behelst een groot gedeelte van 't gene hem wedervaren is. *Pelisson Hist. de l'Acad. Perrault les Hommes illustres Tom.* I, *p.* 153.

VOLANA, een vlek, met eene haven, gelegen aan den mondt van den Po, in den Staat van Ferrara, vier mylen Noordwaarts van Comachio. *Baudrand.*

VOLATERRA. Zie VOLTERRA.

VOLATERRANUS, (RAPHAEL, maar volgens eenigen MAFFÆUS) kreeg zynen bynaam van de stadt Volterra, in Toskanen, daar hy was geboren. Hy was een zeer geleerd man in de XV eeuwe. Hy heeft onder anderen in 't Latyn uitgegeven *Commentarii Urbani*, in 38 boeken en drie delen bestaande, waar in hy de oude landbeschryving, het leven der beroemde mannen, en de eerste grondbeginselen van verscheide kunsten en wetenschappen heeft beschreven. Hy leefde tot het begin der XVI eeuwe. *Paul. Jov. in Elog. c.* 118.

VOLCANI. Aldus worden de vuur uitwerpende bergen, naar den Heidenschen godt *Vulcanus*, dien het opzicht over het vuur wierdt toegeschreven, genoemt. Men vindt vele der zelven. De voornaamste zyn de berg *Etna*, anders *Mon Gibello* genoemt, in Sicilië; de berg *Stromboli* in het eilandt Stromboli, niet verre van Sicilië; de berg *Vesuvius*, of *Monte di Somma*, in het koninkryk van Napels; de berg *Hecla* in Yslandt; de berg *Janiscey*, nevens drie andere, in Moskovië. Voorts in Asië de berg *Garante*, anders *Chimæra* genoemt; in het eilandt Sumatra de berg *Balaluane*; in de Moluksche eilanden de berg *Gunanapi*, in een klein eilandt niet verre van Banda gelegen; de berg *Fernate* in het eilandt van den zelven naam; de berg *Tola* in een der Mauritsche eilanden;

den, naar den kant van Gilolo; in de Philippynsche eilanden de berg *Mojongo*; in het eilandt Luson de berg *Tondaja*; in Japan de berg *Locebu*, op het eilandt Niphon; en een andere berg in het Vuureilandt naar den kant van Xiloco; de berg *Sinaparama* in het eilandt Niphon, naar den kant van Meaco. In Afrika vindt men den berg *Benigvazeval*, in 't koninkryk van Fez, in Barbarye. In een der Azorische eilanden, *Fayal* geheten, is een berg van den zelven naam. In de eilanden van Kaap Verd is de *Vuurberg* in het zogenoemde Vuureilandt. De berg *Pico* is in het eilandt Teneriffe. In het eilandt Bourbon vindt men het *Rode gebergte*. In de Salomonische eilanden is de berg *Sesarga*, in 't eilandt van dien naam. In nieuw-Guinea is de berg van het *Vulcanus-eilandt*, nevens drie andere. In Amerika zyn vele diergelyke vuur uitbrakende bergen, als in 't koninkryk van Chili de berg *Antoco*, *Auton*, *Chillan*, *Chuaunauca*, de berg *Copiapo*, *Coquimbo*, *Huape*, *Ligua*, *Noruco*, *Osorno*, *Peteroa*, *Quechucabi*, *S. Clement*, *Villarica*, en verscheide andere, die gene namen hebben. In het koninkryk van Peru zyn de bergen *Arequipa*, *Coca*, *Coca*, *Maspa*, en *Pinta*. In Popajan is de berg *Coconucos de los Pastos*, en die van *Quimbaja*. In Nieuw-Spanje zyn de bergen *Guatimala*, *Mombacho*, *Nicaragua*, en *Popochambeque*. In Nieuw-Granada zyn de bergen *Tocayma* en *Velez*. *Kircheri Mundus subterran. Varenii Geogr. Beemanni Hist. orb. terr. P. I, c. 7.*

VOLCANISCHE EILANDEN. Zie LIPARISCHE EILANDEN.

VOLCANO, of HIERA, een eilandt in de Toskaansche zee, het aller-Westelykste der Liparische eilanden. Dit klein eilandt heeft drie vuur spuwende bergen. Hier van daan heeft het den name, en is onbewoonbaar.

VOLCKACH, een stedeke in 't bisdom van Wurtzburg, gelegen in Frankenlandt aan den Mayn, zes mylen beneden Swynfurt.

VOLCKENRODE, voormaals een beroemd klooster van Cisterciënzer monniken in Thuringen, eene myl van Mulhausen gelegen. Daar was van ouds een sterk slot, dat door de keizerschen in 't jaar 1074 wierdt verwoest. Tegenwoordig is het een tamelyk ampt, en behoort den hertog van Saxen-Gotha toe. *Bucel. G. S. P. II. Olear. Syn. Thur. T. I. Mulleri Annal. Sax. Geogr. Thur. p. 61.*

VOLCKERSDORP, een slot, nevens eene daar toe behorende heerlykheit, in Oostenryk, niet verre van Cremsmunster gelegen. Na het afsterven van het vryheerlyke geslacht van dien naam, in 't jaar 1616 voorgevallen, kwam het aan de graven van Tilly, die het prachtig lieten opbouwen, en Tillysburg noemden. *Bucelin. Stemm. P. III. Spener. Hist. Insign. l. I, c. 97. Tromsd.*

VOLCKMARCK, een kleine stadt in Karinthië, aan de Drauw, tusschen Klagenfurt en Lavamyne. Zommigen houden het voor der ouden *Virunum*, eene stadt van het eertyds zogenaamde *Noricum*, het welk anderen Friesach noemen, een vlek in het aartsbisdom van Saltzburg. *Baudrand.*

VOLCKRA, van ouds VOLLHRA, een der aanzienlykste geslachten in Oostenryk, dat het opper-erf-lands-valkenmeestersampt in 't landt beneden den Ens bezit, in 't jaar 1525 van den keizer de vryheit met roden wassche te zegelen ontfing, en anders den bynaam van *Dornach* voerde. FREDERIK VAN VOLCKRA te Pach, en STEPHANUS VAN VOLCKRA te Koppenberg bloeiden in den jare 1386. AGAPITUS, eerste vryheer van Volckra, was by keizer Ferdinand den II opperkeukenmeester. FERDINAND GOTTLIEB, eerste graaf van Volckra, te Heidenreichstein, vryheer van Steinbrun en Streitdorf, ridder van 't H. Graf, keizerlyke kamerheer en kamerpresident in Hungarië, leefde omtrent het jaar 1670. Zekere graaf van *Volckra* regelde in 't jaar 1699, nevens den grave Marsigli, de grensscheidingen van Hungarië. In 't jaar 1711 wierdt *Ottho Johan Baptista*, graaf van Heidenreichstein, bisschop van Vesprin, in Hungarië. Naderhandt wawaren GEORG ANDREAS, keizerlyke werkelyke kamerheer en opper-hof-keukenmeester, en OTTO CHRISTOFFEL, keizerlyke werkelyke kamerheer, hof-kamer-Raadt, koninklyke Hungarische onderkamerpresident, en oppererffelyke lands valkenmeester in het landt beneden den Ens, in groot aanzien. De laatste was in den jare 1715 keizerlyke buitengewoon gezant in Engelandt, en wierdt na zyne wederkomst in 't jaar 1718 werkelyke geheime Raadt, in welk jaar ook zekere graaf van *Volckra* het bisdom van Raab bestierde. *Wurprand Collect. Geneal. Austr.*

VOLDER, (BURCHARD VAN) was een groot wiskunstenaar, en een der vermaardste philosophen van zynen tydt, hoewel hy zeer weinig werken heeft nagelaten. Hy wierdt te Amsterdam den 26 July des jaars 1643 geboren. Zyn vader was *Justus de Volder*, en zyne moeder Maria Liesveldt. Deze menschen, hoewel maar van een middelmatigen staat, spaarden niets om hunnen zoon in de studiën op te kweken, en hy liet niet na de verwachting zyner ouders te beantwoorden. Zy waren Doopsgezinden, of Mennonisten, en hadden eerst besloten hem in de medicynen te laten studeren. Na dat Burchard de Volder zich in de Philosophie onder Arnoldus Senguerd, en in de wiskunst onder Alexander de Bie, beide professoren te Amsterdam, hadt geoeffent, wierdt hy den 18 October 1660 te Utrecht meester der vrye kunsten. In den beginne begaf hy zich tot de *Philosophia scholastica*, volgens de gewoonte van die tyden: doch zyne eige schranderheit deedt hem die wetenschap van zelf veranderen. Hy begaf zich naar Leiden, om zich in de medicynen te oeffenen onder Franciscus de Leboë Sylvius. Hier verdedigde hy stellingen *de Natura*, geheel strydig met die der *Peripatetici*. Dit geschiedde den 3 July des jaars 1664, en hy wierdt tot Doctor in de medicynen verklaart. Vervolgens praktiseerde hy eenige jaren als Doctor van het Remonstranten armhuis te Amsterdam, zonder nochtans de wiskunst of de Philosophie varen te laten; en aangezien de Philosophie van Cartesius in dien tydt groot gerucht maakte, en in Hollandt begon ingang te vinden, zo begon de Volder die met opzet te onderzoeken, en vorderde in de zelve zo gelukkig, gelyk naderhandt gebleken is. Ter zelver tydt was 'er een bediening van professor in de Philosophie te Leiden vakant. De Heer Hudde, naderhandt Burgermeester van Amsterdam, Curator van de Leidsche akademie, rekommandeerde Burchard de Volder, die ook tot professor beroepen wierdt, en zyne intreereden deedt den 18 October des jaars 1670. Voor dat hy het schriftelyk beroep ontfangen hadt, deden zich eenige zwarigheden op uit hoofde van zyne Religie, om dat hy tot hier toe de vergadering der Doopsgezinden hadt bygewoont. Doch de Volder, wetende, dat de Heeren Curateuren hier over raadpleegden, verklaarde, dat hy zich by de Gereformeerde Walsche gemeente binnen Leiden wilde voegen. Deze maakten hem ook tot hunnen ouderling, met het uiterste genoegen der leden van die gemeente: doch hy voegde daar by, dat hy niet gezind was het beroep als professor in de Philosophie door deze verandering van Religie te kopen, noch het verwyt niet hebben, dat hy iets tegen zyn gewissen hadt gedaan, maar veel liever van het beroep afzien. Deze verklaring nam alle zwarigheit weg, en hy wierdt in staat gestelt om zyne bediening werkelyk te beginnen. Het eerste onderwerp van zyn onderwys was de *Logica* van Burgersdicius, die hy in weinig lessen eindigde, gevende allezins preuven, dat hy niets minder dan een Peripatetisch philosooph was. In 't vervolg hieldt hy zyne openbare lessen over verscheide stukken der *Physica*, of natuurkunde, en *Metaphysica*, of bovennatuurkunde, welke stukken hy naar zyne zinnelykheit verkoos; en aangezien hy bemerkte, dat de gemoederen in 't algemeen tegen Cartesius en zyne Philosophie waren ingenomen, maakte hy zyn werk daar van om te tonen, dat des zelfs gevoelen by de ouden reets was bekend geweest, en zelfs aan Aristoteles. De toeloop zyner toehoorderen was buitengewoon groot, zo in zyne openbare lessen op de akademie, als in 't byzonder t'huis in zyn collegie, alwaar hy de *Physica* en *Metaphysica* van Cartesius verklaarde. Niet alleen verwekte de nieuwigheit dezer Philosophie, maar de zonderlinge klaarheit van de Volder in het voordragen dit groot getal zyner toehoorderen. Uit hoofde nu van deze zyne gevoelens ontstondt 'er een hevig geschil tusschen de Volder en de Vries, naderhandt professor te Utrecht, maar alstoen amptgenoot van de Volder. Hunne toehoorderen kwamen zelfs tot feitelykheden; zo dat de Vries den 3 May 1674 in een openbaar dispuut genoodzaakt wierdt van den katheder te gaan voor dat het uur verschenen was. De Heeren Curateuren deden een verbodt, om verdere kwade gevolgen voor te komen. De Volder verdedigde zich by de Heeren Staten, en reisde in het zelve jaar naar Engelandt. Van daar wederkerende, stelde hy de Heeren Curateuren voor, dat zy, om experimenten te doen, de onkosten wilden dragen. Dus wierdt het *Theatrum Academicum* met de nodige instrumenten gereed gemaakt. Hier toe wierden hem jaarlyksch vier honderd guldens toegelegt. Doch hy besteedde in het eerste jaar veel meer, dat hy niet weder eischte; maar in de volgende jaren deedt hy minder onkosten, en deedt een naauwkeurige rekening van het overschot; want hoewel hy gelegenheit hadt gehad om een goede somme te vergaderen, was hy nochtans geenzins geintresseert. Hy deedt ieder maandag zyne experimenten, behalven in de vakantie, en verklaarde verscheide stukken van de *Physica experimentalis*. Het getal der toezienders en toehoorders was zeer groot. Aangezien hy voor een groot voorstander van de vryheit der Republyk gehouden wierdt, en hy in den jare 1675 tot Rector Magnificus benoemt, en reets van den prins van Oranje, als stadhouder, geapprobeert was, wierdt nochtans deze approbatie herroepen, en een ander in zyne plaats gestelt. Sedert dien tydt wilde hy op de nominatie van een drietal niet meer gestelt worden, waar uit de stadhouder een Rector kon verkiezen, tot het jaar 1679; doch hy wierdt dikwils tot Sekretaris verkoren, welke bediening veel voordeliger dan die van Rector Magnificus is. In het jaar 1676 wierden zommige Godgeleerden beschuldigt van de Volder dwalende stellingen geleert te hebben. De Curateuren verboden deze stellingen te leren, het zy opentlyk, het zy in byzondere collegiën. In het zelve verbodt was de *Metaphysica* van Cartesius begrepen, waar uit zy niet wilden, dat zelfs de minste stelling zou gehaalt worden. Dit geschiedde den 16 January des jaars 1676: doch de Volder deedt in een geschrift zien, dat byna alle die stellingen, die men den Cartesianen voorwierp, verkeerdelyk opgestelt waren, dubbelzinnig, en tot een kwaden zin getrokken; voorts dat zommige geheel en al valsch waren, volgens de Cartesiaansche beginselen, maar ook andere geheel rechtzinnig. Ondertusschen liet men de Volder weten, dat men het oog op hem niet hadt; waarom hy ook voortging Cartesius te verklaren, hoewel zeer omzichtig, verhandelende niet alleen des zelfs *Physica*, maar ook de *Metaphysica*. In het naastvoorgaande jaar 1675 hieldt hy eene lykreden over de doodt van *Sigebertus Coeman*, die te Leiden als hoogleeraar in de Rechten beroepen zynde, gestorven was vooraleer hy zyne intreereden gedaan hadt. Deze oratie van de Volder, gelyk trouwens alle andere, was beter opgestelt dan men gewoon is van professoren te zien, voornamentlyk in de Philosophie, ja zelfs fraaier dan zommige van zulke, die den roem van een fierlyken styl hebben. In 't jaar 1681 deedt de Volder eene reize naar Parys, hoewel hem zyn beroep niet toeliet aldaar lang te blyven. In 't zelve jaar wierdt de bediening van professor in de *Mathesis* vakant, en de heer van Beverning, burgermeester van Gouda, en Curator der akademie van Leiden, raadpleegde met de Volder wien men daar toe bekwaam oordeelde en behoorde te beroepen. Maar wanneer hy iemandt benoemde, die niet aangenaam was, wierdt hem de bediening zelf aangeboden, die hy ook aannam.

Hy deedt bygevolg den 15 Juny zyne intreereden; tonende in de zelve de noodzakelykheit der vereeniging van de wiskunſt met de Philoſophie. Hy was zo doordringend van verſtandt, dat hy zonder moeite de verborgendheden der beginſelen van Newton in de *Matheſis* en *Philoſophia Naturalis* ontdekte. In 't jaar 1689 hieldt hy eene lykreden over de doodt van *Lucas Schacht*, profeſſor in de medicynen, in welke hy vele blyken van welſprekendheit gaf. In het zelve jaar bewogen hem zyne leerlingen, om de *Cenſura* van de Carteſiaanſche Philoſophie, opgeſtelt door *Huët*, benoemt tot biſſchop van Soiſſons, te wederleggen. Hy liet derhalven in de jaren 1690 en drie volgende eenige ſtellingen tegen Huët verdedigen, doch kon niet beſluiten de verdediging van Carteſius te voltooien; en wanneer in 't jaar 1695 een zeker drukker de voornoemde *Theſes* zamen in 't licht gaf, keurde hy die editie niet goed, zonder echter zich te laten bewegen een beter uitgave te bezorgen. Hy wilde niets dan iets nieuws en voortreffelyks in 't licht geven, welke zonderlinge keurlykheit oorzaak is, dat men zo weinig van hem heeft; en wanneer in den jare 1681 te Middelburg zekere *Theſes* over de *Principia Phyſicos*, en eenige andere tegen de ongodiſten, en over de zwaarte der lucht wierden in 't licht gegeven, weigerde de Volder de zelve voor de zyne te erkennen. In den jare 1697 wierdt hy eindelyk tot Rector Magnificus benoemt, en van den koning van Engelandt, Willem den III, goedgekeurt. By het afleggen dezer jaarlykſche bediening hieldt hy eene oratie, van welke het onderwerp was de kracht en 't nuttig gebruik der Reden in de wetenſchappen. De Heer Huygens was onlangs geſtorven, en zyn *Cosmotheoros*, waar van twee bladen by zyn leven afgedrukt waren, kwam in 't jaar 1698 in 't licht. De Volder voegde 'er een bericht by, nevens den korten inhoudt op den kant, en nam de derde proef of reviſie op zich. Die grote wiskunſtenaar hadt hem by zyn uiterſten wil verzocht zyne papieren te doorzoeken, en te zien of 'er iets onder gevonden wierdt, dat hy waardig oordeelde om het licht te zien, vermakende hem daarenboven ten blyk zyner vriendſchap duizend guldens. Het is de Volder ook gebeurt, dat hy als Præſes den heere Gale, naderhandt geneesheer te Londen, als meeſter der vrye kunſten en Philoſophie met die akademiſche plegtigheden aannam, die niemandt der Heeren profeſſoren heugde ooit gezien te hebben. By deze gelegenheit deedt hy een zeer geleerde redenvoering, waar in hy van de ouden en hedendaagſchen handelde, en die naderhandt door den vermaarden Heere *Boerhaave*, profeſſor te Leiden, is in 't licht gegeven. In 't jaar 1703 gaf de Volder gezamentlyk met *Fullenius*, profeſſor in de Matheſis te Franeker, de *Opera poſtuma* van Huygens in 't licht. De bekwaamheit der uitgevers in 't ſtuk der wiskunſt blykt uit de voorreden. In 't jaar 1704, den 15 April, ſtierf de Heer Hudde, Burgermeeſter te Amſterdam, makende aan de Volder een legaat van vyftien honderd guldens. In 't jaar 1705, na dat hy meer dan eens was geincommodeert met op de minſte beweging bloedt te wateren, en niet meer in ſtaat was om of openbare leſſen, of huiſſelyke collegien te houden, verzocht hy zyne dimiſſie van de Heeren Curateuren, die hem wierdt toegeſtaan. Men liet hem duizend guldens jaarlyks houden, en hy hadt zyne ganſche jaarlykſche wedde kunnen behouden, indien hy gewilt hadt. Hy wierdt ter zelver tydt verzocht een lidt der akademie te blyven, hoewel zonder dienſt te doen, mits behoudende alle andere voordeelen, die aldaar voorvallen, alleenlyk onder beding, dat hy niet zou weigeren die genen, die zulks verzochten, met zyn raadt te dienen nopens hunne ſtudien. Om nu de Heeren Curateuren dank te zeggen voor de bewezene beleefdheden, hieldt hy den 19 October eene redenvoering van afſcheidt, waar by hy van zyne bediening en akademiſche functiën afſtandt deedt. Deze oratie liet hy eenige dagen daar na drukken, en ſtierf eindelyk den 21 Maart des jaars 1709. Men mag met waarheit van hem getuigen, dat hy een liefhebber van zyn vaderlandt en van de vryheit is geweeſt, en daar by edelmoedig en milddadig omtrent den armen, als mede nederig van leven en gedrag, zonder de minſte laatdunkendheit. Hy is nooit getrouwt geweeſt, latende voorts zyne verzamelde middelen aan zyne verre vrienden *ab inteſtato*; want men heeft hem niet kunnen bewegen een teſtament te maken. *Le Clerc Bibl. Choiſ. Tom.* XVIII. *p.* 346. *Gronovii Oratio fun.*

VOLHYNIË, in 't Latyn *Volhynia*, een Poolſche provincie in Rood-Reuſſen, grenzende ten Zuiden aan Podolië, ten Weſten aan Rood-Reuſſen, afzonderlyk genomen, ten Noorden aan Litthauwen en Moskovië, en ten Ooſten insgelyks aan Moskovië, als mede aan klein-Tartarye. Zy is zeer vruchtbaar, en beſlaat van 't Weſten naar 't Ooſten 120, en van 't Zuiden naar 't Noorden 40 tot 60 mylen, maar heeft kwade naburen aan de Tartaren en Kozakken. Zy wordt in twee delen verdeelt, namentlyk in Opper- en *Neder-Volhynië*. De inwoonders hebben den Moskovitiſchen Godsdienſt en taal. Opper-Volhynië, *Volhinia ſuperior*, of *citerior*, *Volhinia Palatinatus*, of *Palatinatus Luceorienſis*, is het Weſter gedeelte, hebbende drie kaſtelnyen, die van de drie hoofdſteden, *Luczko*, *Woldomira* en *Czeremenec*, hunne namen voeren. Neder-Volhynië, of het Palatinaat van Kiow, *Volhinia inferior*, of *ulterior*, *Palatinatus Kiovienſis*, is het Ooſter gedeelte, daar de Dnieper door loopt. Van het zelve behoort een groot gedeelte aan de Moskoviters.

VOLKELIUS, (JOHANNES) een beroemd Sociniaan in de XVI eeuwe. Hy was te Grim, in Meiſſen, geboren, en een der voornaamſte van die ſekte. Hy hieldt grote briefwiſſeling met Socinus, ſchreef ook verſcheide traktaten, waar onder ook voornamentlyk zyn boek was *De vera religione*, dat eerſt in 't jaar 1630 na des makers doodt te Rakau, in Polen, gedrukt, en naderhandt te Amſterdam weder herdrukt, maar aldaar den 20 January des jaars 1642 verbeurd verklaart en verbrand wierdt. Naderhandt liet het Sam. Mareſius met eene wederlegging te Groningen in den jare 1651, onder den tytel van: *Hydra Socinianiſmi expugnata*, wederom drukken. Het is een recht *Syſtema* der Socinianen, behalven dat Crellius het leerſtuk van Godt en de Goddelyke eigenſchappen, op 't goedvinden der ſekte, daar by heeft gedaan. *Curcellai Ep. ad Ruarum. Stoop Religion des Hollandois. Sam. Mareſius Praf. Hydr. Socinianiſmi. Bayle Dict. Crit. Arnold Hiſt. der Kerken en Ketteren* II *Deel.* XVII *Boek. Sandii Bibl. Antitrinitar.*

VOLLENHOVEN, eene ſtadt en droſtampt in Over-Yſſel, gelegen aan de Zuiderzee, tuſſchen Geelmuiden en Blokzyl. Het is eerſt een kaſteel geweeſt, door Godfried van Rhenen, XXVIII biſſchop van Utrecht, die in 't jaar 1178 overleden is, niet verre van het ſtrandt der Zuiderzee opgeworpen, om de ſtroperyen der Vriezen te beteugelen. Dit kaſteel heeft eertyds ook voor een kerker van het bisdom gedient, waar in ondeugende geeſtelyken wierden opgeſloten; en dewyl het op eene welgelegene plaats ſtondt, en van de Utrechtſche biſſchoppen dikwils bezocht wierdt, zyn 'er van tydt tot tydt huizen by getimmert, de welke eindelyk tot een tamelyk ſteedtje zyn aangegroeit. Het is de ſetel van eene Kancelary of Hogen Raadt geweeſt, die door Philips den II, toen hy heer van Over-Yſſel was, is ingeſtelt, en van wien gene rechtzaken voor hoger rechtbank mogten getrokken worden.

VOLLMAR, (JOHAN HENRIK VAN) edele heer van Neuforge, was afkomſtig uit het huis van Hohen-Mauern, aan het Zwarte Woudt, gelegen in het Wurtembergſche, en wierdt in het jaar 1607 hofmaarſchalk en kamerbeſtierder van den hertog van Jagerndorf, Johan Georg. Wanneer zyn gemelde heer in 't jaar 1622 tegen den koning Ferdinand te velde trok, geboodt hy in de ſtadt Jagerndorf, doch wierdt eindelyk genoodzaakt de zelve aan de keizerlyken over te geven, daar beſloten wierdt, dat hy voor zyn perſoon zou gevangen blyven, en verdere uitſpraak afwachten. Wanneer vervolgens de keizerlyke generaal, graaf van Dona, hem naar Troppau op de gerechtplaats liet brengen, vielen by geval eenige benden van koning Frederik van Bohemen op dit konvoi aan, en ſtelden hem in vryheit. Naderhandt wierdt hy maarſchalk van den vorſt van Brieg, en kort daar na van den vorſt van Zevenbergen, doch deedt niet lang daar na vrywillig afſtandt van dat ampt, en nam in 't jaar 1632 de plaats van kamerbeſtierder by den hertog van Liegnits aan. Twee jaren daar na maakte hem de keurvorſt van Brandenburg zynen maarſchalk en kamer-Raadt, waar op hy in 't jaar 1636 te Berlyn overleedt. Voort was omtrent het midden der XVII eeuwe *Iſaac Vollmar* als keizerlyke ſtaatsbediende beroemd, die vele gewigtige bedieningen bekleedde, en als plenipotentiaris de Weſtphaalſche vrede mede hielp ſluiten. Maar of de vryheeren *Vollmar van Rieden*, in Ooſtenryk, van hem afſtammen, kan men niet zeggen. Van de zelve was *Frans* in 't jaar 1706 opper-Ooſtenrykſche regerings-Raadt, en landvoogdy-beſtierder van 't markgraafſchap van Burgau. *Luca Schleſ. Chron. Pufend. Schw. Kriegs-Geſch.*

VOLO, eene veſting, die haren naam aan de golf van Theſſalië geeft. De ouden noemden deze ſtadt *Pegaſa*, en de golf *Pegaſicus ſinus*. Thans heeft zy eene goede en ruime haven. Aldaar hadden de Turken hunne magazynen, die zy altydt uit de naburige provinciën opvulden. De generaal Moroſini beſloot in 't jaar 1685 naar Volo te gaan, om zich van het proviant meeſter te maken, dat de Turken daar hadden doen verzamelen. Hy beſchoot eerſt deze plaats, en deedt daar op een ſtorm op de zelve. De Baſſa, die daar in kommandeerde, week in zeker gedeelte van de ſtadt, dat treffelyk wel verſchanſt was, maar moeſt ook eindelyk die poſt verlaten. Moroſini vondt daar in over de vier millioenen ponden beſchuit, nevens ander proviant, en 27 ſtukken geſchut. Hebbende dit alles ingeſcheept, ſtak hy de magazynen en moſqueën in brandt, en liet nog voor zyn vertrek alle de muren tot den grondt toe ſlechten. *P. Coronelli Deſcr. de la Moree.*

VOLOGESES, koning der Parthen. Ziende, dat de Romeinen zynen broeder Tiridates uit Armenië verjoegen, en Tigranes in zyne plaats ſtelden, zocht hy dit te wreken, en den roem der Arſaciden te bewaren. Maar de grote eerbiedt, die hy voor de Romeinen, zyne geallieërden, hadt, en de oorlog, waar in hy door den opſtandt van Hyrcanus was ingewikkelt, belette hem in dit voornemen, tot dat hy hoorde, dat Tigranes de provincie der Adiabenen geplundert, en niet alleen tot aan de grenzen geſtroopt, maar ook te vuur en te zwaardt verwoeſt hadt. Daar door wierdt hy meer en meer opgezet, tot dat hy eindelyk onder de regering van Nero den oorlog begon, die ongelukkig afliep. Zyn zoon Vologeſes beoorloogde wel de Romeinen onder Antoninus den Godvruchtigen op nieuw, maar wierdt van Caſſius overwonnen, en verloor nog daarenboven de ſteden Cteſiphon en Seleucia, nevens Meſopotamië, welk landt des zelfs zoon Vologeſes de III wederom veroverde. *Tacitus Annal.* XIII. *Julius Capitolinus in Antonin. Pio. Xiphilinus. Eutropius.*

VOLONES. Dus wierden de ſlaven genaamt, die in den tweeden Puniſchen oorlog zich zelve aanboden om in plaats van hunne geſneuvelde heeren tegen de Carthaginenzen te oorlogen, en die alvorens vrygemaakt en tot burgers van Rome verklaart wierden. Zy hebben van hunne vrywilligheit den name van *Volones* ontfangen. Keizer Marcus Aurelius, dit voorbeeldt navolgende, wapende ook de ſlaven, die hy *Volontairs* noemde. Zodanige noemt Livius ook die Romeinſche burgers, welke of wegens hun ouderdom, of om dat ze de wettige jaren uitgedient hadden, van den krygsdienſt ontſlagen zynde, nochtans andermaal van zelf de wapenen voor het vaderlandt opnamen. *Macrob. Saturn. lib.* I. *Feſtus. Capitolin. in Marco Aurel. Livius.*

VOLQUINUS SCHENK VAN WINTERSTEDT was de twede heerenmeeſter der ridderorde van de Lyflandſche Zwaardbroeders. Hy kwam tot deze waardigheit in 't jaar 1223, in de plaats van *Winand van Rhorbach*. Eerſt hadt hy vele onluſten

met

met den bisschop van Riga, maar moest, om dat hy zyn hulp niet kon missen, op zeer nadeelige voorwaarden zich met hem vergelyken, waar op zy met zamengevoegde macht den Esthen de stadt Felin weder afnamen, en deze onrustige natie tot reden bragt. In 't jaar 1224 verjoegen zy de Denen geheel uit Esthen, en toen hertog Albrecht van Saxen hen met vele Duitsche pelgrims te hulp kwam, wonnen zy niet alleen twee slagen tegen de Esthen in Saccalen, maar veroverden ook de voormaals vergeefsch belegerde vesting Juriowgrod, of het hedendaagsche Derpt. De bisschop van Riga zag weder by deze veroveringen zo zeer op zyn eigen voordeel, dat Volquinus in nieuwe onlusten met hem geraakte, die echter in 't jaar 1226 door Wilhelm, bisschop van Modena, als pauslelyke legaat, wierden bygelegt. In 't jaar 1227 trok de heerenmeester, met de hulp van Barnim, hertog van Pomeren, naar het eilandt Oesel, en behaalde aldaar, als mede naderhandt op de Courlanders en Semigalliërs, ook in 't volgende jaar op de met de laatsten vereenigde Litthauwers, heerlyke overwinningen. Maar doordien daar door het getal van de ordens vyanden, zo wel als de yverzucht der naburen, vermeerderde, deedt men een voorstel van de orde der Zwaardbroeders met de Duitsche orde te vereenigen, waarom ook in de jaren 1229 en 1237 afzonderlyke gezantschappen wierden afgevaardigt: doch dit voorstel kwam niet eerder tot standt dan na de doodt van Volquinus, die, zo men wil, onder de handt deze vereeniging hadt gedwarsboomt. Inmiddels wierdt, met goedkeuring der bisschoppen van Riga en van Derpt, een algemeen Lyflandsch ridder-of landrecht opgestelt, wordende op de ongelovigen in Courlandt eenige voordeelen behaalt, en onder goede voorwaarden voor de Zwaardbroeders een vergelyk met den bisschop van Derpt opgestelt. In den jare 1238 maakten de Litthauwers grote bestellingen tot een inval in die landen, de orde toebehorende. Volquinus zocht hen voor te komen, en rukte in Litthauwen; maar hy verloor een hoofdtreffen, en sneuvelde, nevens vele zyner ordensridderen, in het zelve. Daar op wierdt de Lyflandsche orde de Duitsche orde ingelyft, en Herman Balcke tot eersten provincialen ordensmeester der voormalige Zwaardbroeders aangestelt. *Hartknoch Beruss. P. II, cap. 11. Kelch Chron. Livon. Part. III.*

VOLSCI, een oud volk in de Italiaansche provincie Latium, die dat landschap bewoonden, dat tegenwoordig Campagna di Roma genaamt wordt. Zy wierden dikwils van de Romeinen geslagen. Eerst bedwong hen de Roomsche koning Ancus Martius. Naderhandt bedwongen hen de burgermeesters T. Sicinius in het jaar van Rome 257. Cincinnatus in den jare 316, en Posthumius Tubertus zegepraalde over hen in den jare 323. Naderhandt wierdt de oorlog vernieuwt. Camillus bedwong ze in 't jaar van Romens opbouwinge 365, zo dat zy zich de Romeinsche Republyk moesten onderwerpen. Hunne voornaamste stadt was *Antium*, met eene beroemde haven. *Livius. Dionysius Halicarn. Florus. Cellarius Not. orb. antiq. l. II, c. 9. Phil. a Turre Monumenta vet. Antii.*

VOLSHEIM, een dorp in Oosterlandt, aan de rivier Elster, waar omtrent den 12 October des jaars 1080 de vierde slag tusschen keizer Henrik den IV en Rudolph van Zwaben is voorgevallen, waar in de laatste dodelyk gewond wierdt. Zie HENRIK de IV.

VOLSIUS, (PAULUS) abt van Koningshoven, een klooster in de Elzas, van de orde der Benedictynen, niet verre van Schletstadt, was een goed vriendt van Erasmus, die aan hem in 't jaar 1518 zyn handboekje van den Christelyken Soldaat opdroeg. Hy hadt al lang voorgenomen de Roomsche kerk te verlaten; maar toen hy zyn voornemen in het werk stelde, verviel hy onder de Wederdopers. Calvinus bragt hem in 't jaar 1539 tot andere gedachten, en hy bleef tot zyn einde predikant te Straasburg. *Bayle Dict. Crit.*

VOLTA, eene rivier in Afrika, die op de Noorder grenzen des ryks van Guinea ontspringt, en aan de palen des ryks van Benin in de Ethiopische zee valt.

VOLTAGIO, een kleine stadt, of sterk vlek in den Staat van Genua, aan het riviertje Lemo, tusschen het Apennynsche gebergte gelegen, vyf mylen van Genua, naar den kant van Alexandrië. *Baudrand.*

VOLTERRA, in 't Latyn *Volaterra*, eene zeer oude Italiaansche stadt in Toskanen, heeft een bisdom, behorende onder Florence. Zy legt op een berg, en heeft verscheide oude standbeelden. De grondt daar omtrent is vruchtbaar. Daar zyn vele gezondbronnen, ook verscheide fraaie steen-bergwerken, die in waarde worden gehouden. *Alberti. Zeileri Descript. Italia. Rogissard.*

VOLTURARA, eene kleine en oude stadt in het Napelsche landschap Capitanata, niet verre van de grenzen van 't graafschap Molise en Principato oltra gelegen. Zy heeft een bisschop, die onder den aartsbisschop van Benevento staat.

VOLTURNO, of VOLTORNO, eene rivier in 't koninkryk van Napels, ontspringt in 't Appennynsche gebergte, loopt voorby Isernia, in 't graafschap Molise, Capua, in Terra di Lavoro, en valt eindelyk in de golf van Gaëta. *Baudrand.*

VOLUMNIA, huisvrouw van Coriolanus, die door haar bidden haren zoon bewoog, dat hy het beleg der stadt Rome opbrak. Zie CORIOLANUS.

VOLUMNIUS, stadhouder van Syrië ten tyde van Augustus. De koning Herodes weigerde een veldtocht tegen de Arabieren te ondernemen, om dat volk te noodzaken, vyf honderd talenten, die ze hem schuldig waren, te betalen, zonder alvorens de toestemming van Volumnius te hebben, en dit bevorderde zyne rechtvaardiging, wanneer hy by Augustus aangeklaagt wierdt, dat hy Arabië hadt geplundert. Herodes raadpleegde ook Volumnius over de straffe zyner twee zonen, Alexander en Aristobulus, die beschuldigt wierden, dat ze eene zamenzwering tegen hem gemaakt hadden. *Josephus Oudh.* XVI, 16, 17.

VOLUMNIUS, (LUCIUS) een Romein, wegens zyne verdiensten zeer beroemd, hoewel hy maar uit de gemeente was. Hy was ook in 't jaar 447, als mede in 't jaar 458 burgermeester, beide malen met Appius Claudius, die *Cæcus* (de Blinde) wierdt bygenoemt, en het ongaren zag, dat men hem zulk een gemenen man toevoegde. Doch toen de Thusciers en Samniten onder zyn twede burgermeesterschap verslagen wierden, behaalde hy den meesten roem. Dit speet zynen amptgenoot nog het meest. L. Volumnius trouwde met Virginia, uit den stam der Patriciën, en bouwde ter eere van de Kuischheit van 't gemeen een tempel. *Livius.*

VOLUMNUS was de naam van zekeren ouden afgodt der Heidenen, van wien men geloofde, dat hy de begeerten der menschen bestierde, en hen tot het goede aanzette. Dus was 'er ook eene godin, die men zeide, dat het zelve by de vrouwen deedt. Beide wierden van de Romeinen aangebeden als patroonen van het huwelyk, om een goed vertrouwen tusschen man en vrouw te behouden. *Augustinus de Civit. Dei.*

VOLUPTAS, de godin der wellust, ter eere van welke de Romeinen naby de poort Rumona een tempel bouwden. Zy wierdt als eene koningin afgebeeld, die op een schonen stoel zat, en de deugdt voor hare voeten hadt. Men vindt ook eene Heidensche godin der wellust, van den name *Volupia. Lil. Giraldus Hist. Deor. Pomey Panth. p.* 22.

VOLUSIA, de naam eener Heidensche godheit, van welke men voorgaf, dat zy voor de toppen der korenaairen, en voor het binnenste, daar in besloten zynde, zorg droeg. *Pomey Panth. Mythic. p.* 183.

VOLUSIANUS wierdt van zyn vader Gallus mede in de regering aangenomen, en van de soldaten gedood. Zie GALLUS.

VOLUSIUS, (LUCIUS) een Romein, stierf, naar het verhaal van Tacitus, in 't jaar 56, in den ouderdom van 93 jaren, hebbende zyn leven onder zo vele wrede keizers, nevens zyne grote schatten, die hy eerlyk en rechtmatig hadt gewonnen, tot verwondering van allen, behouden. Hy stierf onder de regering van Nero. *Tacit. l.* XIII. *Annal.*

VOLUSIUS, (LUCIUS) bygenaamt *Metianus*, was een beroemd Rechtsgeleerde, en een der leermeesters van den keizer Marcus Aurelius Antoninus den Philosooph. *Jul. Capitolin.*

VOLUTINA, eene Heidensche godin, die zorg voor het stroo droeg, daar de aairen in wasschen. Haar naam komt af van *Volucrus. August. de Civit. Dei.*

VOMI, de hoofdstadt van een koninkryk van den zelven name, is gelegen in Jersengo, een landschap van het eilandt Niphon, by de golf Meaco.

VOMURA, eene stadt, met een grote haven, gelegen aan de Westkust van het eilandt Ximo, in Japan.

VONDEL, (JOOST VAN DEN) met recht genaamt de *Nederduitsche Virgilius*, wierdt geboren te Keulen den 17 November des jaars 1587. Zyn moederlyke grootvader was *Pieter Kranen*, een Antwerpenaar, die mede onder de Brabandsche poëten van dien tydt een naam hadt. Deze was met zyne huisvrouwe van de Mennonitische gezindheit, en wierdt onder de hardste vervolgingen aangebragt, maar ontvloodt het. Zyne vrouw, op 't uiterste zwanger, wierdt van den markgrave gevangen, en in de gevangenisse gebragt, daar zy van ontsteltenisse den arbeidt op 't lyf kreeg; maar zy wierdt op borgtocht van Hans Michiels, haren neef, op zynen hals, los gelaten, of liever toegelaten naar huis te gaan, daar zy baarde, en hare kraam uithieldt: maar toen moest de borge haar weder in de gevangenisse leveren, daar zy ten vure gedoemt wierdt. Haar gedachte neef Michiels vroeg, of men door een harer kinderen, met den vader naar Keulen gevloden, te laten dopen door een Roomsch-Katholyk priester, haar niet zou kunnen redden? Het antwoordt was: *Misschien ja.* In die hope ontbiedt Michiels een dezer kinderen in allen haast van Keulen naar Antwerpen. Het kindt, eene dochter, wierdt op de Roomsche wyze *Sara* gedoopt, of geheten, en de moeder wierdt, door veel voorbidden en beloften van Roomsch-Katholyk te worden, los gelaten. Deze Sara begaf zich na eenigen tydt met hare moeder naar Keulen, en trouwde, manbaar geworden zynde, Joost van den Vondel, een hoedestoffeerder te Antwerpen, insgelyks een yverig Doopsgezinde, en die mede om de vervolginge naar Keulen was geweken, en won by haar onzen vermaarden *Joost van den Vondel.* Hy wierdt van zyne ouders in den Mennonitischen Godsdienst opgetrokken, eerst te Utrecht, daar na te Amsterdam, werwaarts zyne ouders zich in de geruster tyden begeven hadden. Zy geneerden zich daar eerlyk, en met goede winsten in hunne koopmanschap. Blyk daar van is, dat een zyner zonen, Willem, Joosts broeder, middelen genoeg vondt om zich in de Rechten te oeffenen, zich te Orleans Doctor te laten maken, en Italië te gaan bezien. Nog jong zynde, begaf zich Vondel al aan 't rymen; maar in 't eerst waren zyne gedichten schraal en zenuwloos, als nog geen kennis genoeg hebbende van talen en dichters: echter dreef zyn poëtische geest hem derwaarts allengskens, na dat hy lang in 't wild hadt geschermt, in dier voegen, dat hy, na meerder jaren, door zynen onvermoeiden vlyt, die hinderpalen doorgebroken en geworstelt, voor zyne doodt beleefde, dat alle dichters voor hem weken, ja dat hy hen, behalven Hooft, alle te boven ging.

In 't jaar 1610, het drie en twintigste zyns ouderdoms, tradt hy met Maria de Wolf in huwelyk. Zy was eene dochter van Hans de Wolf, een Keulenaar, mede van Brabandschen afkomst. Hy zette een koussewinkel op; maar liet zyne huisvrouw de winkel bevolen en waarnemen, stellende zyne zinnen t'eenemaal op

de

de dichtkunst; begaf zich ook tot het leren der Latynsche tale. In het jaar 1617 gaf hy zyne *Warande der dieren* uit. In het jaar 1620 *De Helden Gods*, *Jeruzalems Verwoesting*, treurspel, de *Heerlykheit van Salomon*, uit het Fransch van *Du Bartas*, enz. Hy volgde in 't stuk van den Godsdienst de leer der Doopsgezinden, was in de gemeente der Waterlanderen, en hadt het diakenschap onder hen bedient; maar in de verschillen der Remonstranten en Contra-Remonstranten koos hy de onderleggende party, en verdedigde haar met zo veel yver, dat hy daar door voor Remonstrantsch gehouden wierdt, hoewel 'er gezegt wordt, dat hy nooit het Avondmaal met hen heeft gehouden. Het wordt evenwel van velen voor openbaar en kennelyk gestelt, dat hy zich van 't Mennonistendom tot de Remonstrantsche gezindheit begaf, en daar toe overging; doch in 't laatst van dien Godsdienst tot het Pausdom, daar hy tot het einde zyns levens in is gebleven, zynde, als in de *Oudheden van Noord-Hollandt pag.* 104 wordt gezegt, bekeert door *Leonardus Marius*, Roomsch pastoor te Amsterdam. Terwyl hy 't met de Remonstranten hieldt, gaf hy zynen zo bekenden *Palamedes*, of de *Vermoorde Onnoselheit*, uit, onder dien naam den persoon van *Oldenbarneveldt* vertonende, met byna kennelyke uitdruksels uitvarende tegen prins Maurits, het Synode van Dordrecht, en meer anderen. Men verhaalt, dat 'er, terwyl hy bezig was met het dichten van *Palamedes*, tyding kwam, dat prins Maurits (die zeer krank lag) stierf. Zyne vrouw roept hem die tyding toe, en hy haar weder: *Ik beluie hem vast*. Schoon hy nu genoegzaam voor den maker van dat stuk bekend stondt, wisten echter eenige Heeren van den Magistraat der stadt Amsterdam hem daar door te helpen, en zyn vervoeren naar den Hage te beletten, zo dat hy alleen in eene boete van drie honderd guldens wierdt verwezen, welke, als eenigen zeggen, hy van zyn eigen niet betaalde, hoewel *Brandt* in zyn leven zegt, dat hy ze gewillig opschoot. Vondel heeft naderhandt nog veel meer andere schimpschriften tegen kerkenleeraars en aanzienlyke personen uitgegeven, die men in zyne werken vindt. Onaangezien hy zo vele treffelyke lofdichten op en aan heeren, vorsten, en grote personadiën heeft gemaakt, vindt men niet dat hy vele uitstekende vereeringen daar voor heeft gekregen. Wonderlyk vondt hy zich ook in zyne verwachtinge bedrogen, wanneer hy zyne *Altaar-geheimenissen* (een werk, dat hy als een soenoffer aan de Roomsche kerk achtte, na dat hy tot hare gemeenschap was overgegaan) den aartsbisschop van Mechelen opdroeg. Met alle nederigheit belydt hy aan dien Kerkvoogdt in 't begin zyner Opdragt, dat hy byna in alle Christen gezandheden hadt omgedoolt, doch eindelyk in den schoot der kerke, en tot het Katholyk gelove was geraakt, gelyk zulks bleek uit dit zyn werk, dat hy met alle nederigheit en onderwerpinge nederleide voor de voeten van Zyn Hoogwaarde, in die hope, dat het Haar eenig genoegen zou geven, enz. Hier van zondt onze Dichter een afdruksel, sierlyk en fraai gebonden, met een brief van zyn handt, aan den aartsbisschop over, ontwyfelbaar niet zonder eene ingebeelde hope van beloninge, alzo hy toen ter tydt al wat aan lager wal, als men spreekt, was geraakt. Maar deze prelaat, dit slag van vaarzen en rymen ongewoon, hoe heerlyk ook het stuk in zich zelve mogt wezen, verzuimde den ouden dichter in zyn blakend vermogen naar antwoordt in 't minste te voldoen. Vondel, hier over t'onvrede en geraakt, moest echter deze verachting des aartsbisschops verkroppen, tot dat hy eindelyk gelegenheit vondt tot eene reize naar Brussel (men zegt ter invorderinge van uitstaande schuldt) daar hy besloot, als dezen hoon niet langer kunnende verduwen, een reisje naar Mechelen te doen, om met den kerkvoogdt zelf eens te spreken; gelyk hy volvoerde. Daar gekomen zynde, begeeft hy zich 's morgens naar 't aartsbisschoppelyk hof, daar hy, zich door een kamerdienaar aangemeld hebbende, zyn bedoelde wit beschoot, en tot mondgemeenschap met den aartsbisschop kwam. Maar wat gebeurt 'er? Vondel werpt zich voor de voeten des kerkvoogds neder, met omtrent de zelve demoedige belydenisse zyner omdolingen in verscheide gezindheden des Godsdiensts; doch dat hy nu door Gods gerade was gekomen in den schoot der kerke, het rechte middelpunt van de eenigheit des geloofs; waarom hy dan ook zyne dichtkunst hadt te koste gelegt ter beweeringe van het hoofdartykel des Katholyken geloofs, en dat hy, de vryheit gebruikt hebbende van dit zyn werk met de diepste nederigheit aan Zyn Hoogwaarde op te dragen, hoopte, dat het Haar, zo wel ten aanzien der beryminge, als der stoffe, eenig genoegen hadt gegeven, enz. De aartsbisschop, onbedreven, als gezegt is, in zulk een hoogdravenden trant van vaarzen, antwoordt den Dichter naar zyne onkunde: *Wat zal ik au zeggen, Heer Vondel, van au werk en reimery? 't Gaat al wel, 't gaat al wel; maar gy bent noch op ver na zo goet niet als Cats. Maar bei wat, ik zal au een vereering doen.* Hier op gaat de prelaat naar binnen, en komt fluks weder by den dichter met eene opgerolde schildery, die Zyn Hoogwaarde laat ontrollen, en zegt tegen Vondel: *Daar doe ik au een present van een schoon autaarstuk van Rubbens penceel*, enz. Vondel, den naam van dien Nederlandschen Appelles wel kennende, neemt een ootmoedig afscheidt van den aartsbisschop, wonder wel in zyn schik met dit geschenk, hoewel dodelyk getroffen door de bovengedachte vergelykinge, en komt te huis. Den liefhebberen zyn schoon autaarstuk te Amsterdam vertoont hebbende, wordt het straks voor eene kopy gekeurt, omtrent 70 of 80 guldens waardig, daar het de dichter in zyne gedachten wel op vyf of zes duizend guldens geschat hadt.

Het blykt wel, dat Vondel een man van goeden doen is geweest; maar hy heeft in zynen ouderdom van zeventig jaren gevaar van gebrek gelopen, en is in 't jaar 1658, door toedoen van den heere Cornelis van Vlooswyk, en den Magistraat van Amsterdam, met eene bedieninge in de Bank van leninge, 650 guldens jaarlyksch opbrengende, begiftigt. Maar daar tegen dient geweten, dat het buiten zyn schuldt bykwam, dat hy, om zyne of zyns zoons eere en achting op te houden, voor hem wel omtrent veertig duizend guldens betaalt hadde, wiens verkwisting echter niet ophoudende, was men genoodzaakt hem, door dwang, naar Oost-Indie te zenden, daar hy op de reis naar toe stierf. Middelerwyl dat hy de gedachte bediening in de Lombaardt hadt, liet hy zyne dichtoeffeningen niet na, het zy dat hem het boekhouden eene gansche week door niet aanstondt, om de heeren opzichters van stads wegen ongedekt ten dienste te staan, of wat anders oogemakkelyk viel; immers hy verzuimde veeltyds zyn ampt; weshalven gemelde heeren besloten hem zyne bediening te ontnemen, als wel geschiedde; maar door de voorspraak van den heere van Polsbroek, burgermeester Reinst, en Vlooswyk, behieldt hy 't jaarlyksch inkomen, daar Vondel niet droevig om was, vermits hy toen weder vrye handen tot de dichtkunst hadt. In het jaar 1665 (zo waren de tyden verandert) wierdt zyn *Palamedes* tot drie reizen toe te Amsterdam, en te Rotterdam in het jaar 1663 eens opentlyk gespeelt. In 't laatst maakte hy nog eenige byschriften op het versoeielyk ombrengen van de heeren Cornelis en Jan de Witt. Brandt getuigt in zyn leven, dat hy Vondel in 't jaar 1676, het negen en tachtigste van zynen ouderdom, nog ettelyke geschreve dichten zonder bril heeft zien lezen. De vertaalde *Herschepping* van *Ovidius* gaf hy in zyn 84 jaar uit. Hy hoorde ongaarne van de doodt spreken. Op een tydt, dat hy zyn zoons zoon *Willem* in de kist zag leggen, zeide hy tegen zyne dochter Anna: *Wat is de doodt een lelyke pry! daar legt nu die schone jongeling, en is een lyk, dat rot.* Op een anderen tydt zeide hy tegen zyne nicht Agnes Blok: *Ik heb geen zin in de doodt.* Toen ze hem nu vroeg: *Hebt gy wel zin in het eeuwige leven?* antwoordde hy: *Ja, daar heb ik lust toe; maar ik wou 'er wel naar toe varen als Elias.* Op 't laatst zyne verzwakking gevoelende, zeide hy tegen haar: *Bidt voor my, dat Godt my uit dit leven hale*; daar zy op vraagde: *Wilt gy dan nu, dat die lelyke pry komt?* Hy weder daar op: *Of ik al langer wachte, Elias wagen zal toch niet komen.* Eindelyk stierf hy den 5 February des jaars 1679 te Amsterdam, oud een en negentig jaren, twee maanden, en negentien dagen, na dat hy op zyn doodbedde volgens de wyze der Roomsche kerke was berecht. Hy wierdt begraven op den 8 der zelve maandt in de Nieuwe Kerk, en gedragen door veertien liefhebbers van de dichtkunst.

Men ziet, niet verre van het grote Koor in de Nieuwe Kerk, naar de Dam-deur toe, de grafstede van Joost van den Vondel, doch zonder grafschrift, niettegenstaande een groot getal lykdichten, van Antonides, Vollenhoven, Oudaan, enz. tot zyne gedachtenis en lof gemaakt, hem ten toon voeren en betreuren als den grootsten dichter van zyne eeuwe, in alle delen der kunst uitmuntende. Maar omtrent drie jaren na zyne doodt heeft de Wel-Ed. Gr. Achtb. Heer *Jan Six*, Heer van Wimmenum en Vromade, Burgermeester en Raadt der stadt Amsterdam, dit tydvaars op zyn graf laten bouwen:

VIr Phœbo & MVsIs gratVs VonDeLIVs hIC est.

Dat aldus is vertaalt:

HIer rVst Van VonDeL, hoog belaarD,
ApoLLo en zIIn zangberg WaarD.

Het was te wenschen, dat 'er eens een nieuwe en fraaie druk van alle zyne werken uitkwam. De Hr. *Brandt* heeft zyn leven beschreven, waar uit dit kortelyk is getrokken.

VONIZA. Zie ANACTERIA.

VONK, of FONK, (JOHANNES) geboren te Amersfoort, was eerst proost van St. Mariaaskerke te Utrecht, en daar na te Keulen. Naderhandt wierdt hy tot kancelier in de orde van het Gulde Vlies aangestelt, en heeft ook als een voornaam lidt in den Raadt van Staten gezeten. Hy heeft verscheide gezantschappen met groten lof bekleed onder keizer Karel den V en koning Philips den II, en is eindelyk door den laatstgemelden vorst naar Spanje ontboden, alwaar hy tot president, of voorzitter over de Nederlandsche zaken is aangestelt. Na dat hy de vredehandeling te Keulen in 't jaar 1579 en den rykdag van Augsburg in 't jaar 1583 hadt bygewoont, is hy eindelyk te Monson, in 't koninkryk van Arragon, overleden in 't jaar 1585. *Chron. Amersford. pag.* 50. *Bor Nederl. Hist. op 't jaar* 1585.

VONONES. Daar zyn twee koningen der Parthen, genaamt *Vonones*, in de Historiën bekend. De eene was de zoon van Phrantes, die als gyselaar naar Rome gezonden wierdt. De Parthen verzochten hem tot opvolger van zyn vader, doch begonnen hem wel haast te verachten, als een gewezen slaaf der Romeinen, waarom ze Artabanus in des zelfs plaats op den troon plaatsten. *Justinus* XLII, 5. De tweede VONONES was koning der Meden, en wierdt van de Parthen tot koning gemaakt. Doch zyne regering duurde niet lange. *Tacitus Annal. l.* XII.

VOOGDYEN. (GEMENE) Aldus worden in het Zwitsersche Eedgenootschap zodanige landen genoemt, die verscheide Kantons toebehoren, en twee jaren na malkander van de Kantons door landvoogden bestiert worden. Zodanige zyn het graafschap *Baden*, het landgraafschap van *Thurgow*, de zo genoemde *Vrye Ampten*, het graafschap *Sargans*, het *Rhyndal*, *Lauwis*, *Luggarn*, *Mendris*, *Bellents*, en meer andere, van welke in hunne afzonderlyke artykels wordt gesproken.

VOOGTLANDT, in 't Latyn *Voigtlandia*, *Terra Advocatorum*, *Variscia*, een landschap in den opper-Saxischen kreits. Het grenst ten Oosten aan Bohemen, ten Noorden aan het vorstendom van Altenburg en het Osterlandt, en ten Westen aan Thuringen en

Fran-

Frankenlandt. Het landt is vol bosschen en moerassen, doch tamelyk bebouwt, zo dat men 'er geen gebrek aan koorn heeft. De voornaamste rivieren zyn de *Eger*, de *Saal* en de *Elster*. Maar voornamentlyk is daar de *Fichtelberg*, zo wegens zyne bosschen, en bergwerken, als ook deswegen beroemd, om dat de vier rivieren de Mayn, de Eger, de Naab en de Saal, uit den zelven ontspringen. Het was voortyds een gedeelte van 't oude Osterlandt; maar na dat de heeren van Weyde tot voogden des H. R. Ryks waren gemaakt, en de heeren van Plauen en Gera den tytel van voogdt voerden, begon men dit landt het Voogtlandt te noemen, waar aan naderhandt ook het een en het ander van 't landt der oude *Varisci* is getrokken. Dit landt behoorde voormaals de hertogen van Beyeren toe, maar van hen kwam het aan de markgraven van Vohburg, en na hen aan die van Andechs, en de hertogen van Meran. Thans behoort het ten dele het huis Saxen, van de Albertynsche linie, ten dele de markgraven van Brandenburg, en ten dele de graven van Reus toe. Inzonderheit bezit de keurvorst van Saxen *Reichenbach*, dat wegens zynen koophandel vermaard is, *Plauen*, *Voigtsberg* en *Oelsnitz*, nevens de ampten *Ziegenruk*, *Weyda* en *Arensbaug*. De graven van Reus hebben *Gera*, *Schlaitz*, *Grätz*, en *Kobenstein*. *Fabricii Origines Sax. Albini Chron. Misn. Zeileri Itin. Germ. Waldenfels de Voitlandis. Joh. Georg Pertsch Orig. Voitlandica. Becklers Stemma Ruthenicum. Joh. Zopf Chron. Ruthen. Planeri Hist. Varifcia.*

VOOGTSBERG, een flot, ampt, en weleer eene heerlykheit in Voogtlandt, daar de steden Oelsnitz, Adorf, en Mark-Neukirchen toe behoren. Het flot is zeer oud, en heeft misschien zynen naam en oorspronk van de keizerlyke voogden en advokaten, die zy in Voogtlandt hadden, ontfangen: want Voogtsberg is tot het jaar 1356 onder de voogden van Plauen geweest, wanneer Frederik de Gestrenge en Wilhelm Cocles, markgraven van Meissen en landgraven van Thuringen, deze heerlykheit innamen, na dat keizer Karel de IV die van Plauen met hulp der markgraven beoorloogde, om dat zy de kroon van Bohemen eenige floten en steden, die zy in pandt bezaten, onthielden, niettegenstaande de verschotene penningen wederom waren gegeven. Maar landgraaf Wilhelm Cocles in den jare 1407 gestorven zynde, deelden des zelfs broeders zonen, Frederik de Strydbare, Wilhelm de Ryke, en Frederik de Eenvoudige, in den jare 1410 des zelfs nagelatene landen zodanig onder zich, dat Frederik de Eenvoudige de heerlykheit Voogtsberg met Plauen, Paussa, en andere landen, kreeg. Wanneer in den jare 1445 de zonen van Frederik den Strydbaren, Frederik, keurvorst, en Wilhelm, hertog van Saxen, na een tydlang de gemeenschappelyke regering gevoert te hebben, over eene erffelyke landsverdeling te Altenburg overeenkwamen, kreeg keurvorst Frederik onder andere landen de door de doodt van Frederik den Eenvoudigen in den jare 1440 aangestorvene heerlykheit Voogtsberg, met de daar toe behorende steden Oelsnitz en Adorf; maar de heerlykheit van Plauen alleenlyk in opzicht der hoogheit, om dat zy voor het overige wederom aan de heeren van Plauen was gekomen. Voorts zyn het ampt en de heerlykheit van Voogtsberg aan Ernest, oudste zoon van keurvorst Frederik, vervallen: want de zelve kreeg by de deling met zynen broeder Albert in 't jaar 1485 het zogenoemde Thuringische deel, daar de heerlykheit van Voogtsberg in lag, wanneer zyn broeder Wilhelm het Meissensche deel nam. Deze heerlykheit bleef by de nakomelingen van keurvorst Ernst tot den tydt dat keurvorst Johan Frederik ongelukkig wierdt, wanneer zy Henrik, burggrave van Meissen, en heer van Plauen, keizerlyke Raadt, en Boheemsche opperkancelier, te beurt viel; maar naderhandt door den keurvorst Augustus wederom aan het huis van Saxen kwam. Van den keurvorst Augustus is deze heerlykheit, of het ampt van Voogtsberg, op zyne nazaten, en by testament van keurvorst Johan Georg den I van den jare 1652 aan zynen vierden zoon Maurits, en dus de jongste Saxen-Albertynsche linie aangestorven; maar zynde in den jare 1718 hertog Maurits zoon, Maurits Wilhelm, zonder lyfserven gestorven, nam de keurvorst van Saxen, gelyk van des zelfs overige landen, dus ook bezit van het ampt Voogtsberg, met des zelfs onderhorige. *Mulleri Annal. Sax. an.* 1410. *Pockenstein Theatr. Sax. P.* II, *p.* 42. *P. Beckeri Stemma Ruthen. illustr. p.* 111. *seq.*

VOORBURG, een dorp en ambachtsheerlykheit in Zuid-Hollandt, de stadt Delft toebehorende, de welke daar een ambachtsheer over aanstelt. Het wordt voor het oudste dorp van Hollandt gehouden, daar eertyds, aan den Delfschen vliet, een zeer oud kasteel heeft gestaan, waar van nog eenige grond-en muurwerken vertoont worden. Des zelfs grondslagen zyn in 't jaar 1500 ontdekt en opgegraven, in welke vele Romeinsche oudheden zyn gevonden, als mede eenige muntpenningen, met de opschriften van de keizeren Ælius Adrianus, of Lucius Aurelius Verus, en Marcus Aurelius Antoninus. Uit deze uitgesletene munten hebben eenige onkundigen, de punten van den laauwerkrans op het hoofdt des keizers voor ooren aanziende, den naam van *Aurindulus*, of *Elinus*, en *Efelinus*, dat is *Efels-oor*, gemaakt, die kwansuis de stichter van dit kasteel zou zyn geweest. Andere schryvers, steunende op de zelve muntpenningen, houden den keizer *Aurelianus* voor den stichter van het zelve; maar naardien het uit *Vopiscus* blykt, dat Aurelianus, na dat hy het veldmeesterschap van het zesde legioen der Gaulen bekleed hadt, nooit in deze landen is wedergekomen, schynt het veel beter met de waarheit overeen te komen, dat het is gesticht door *Aurelius Antoninus*, en dat men bygevolg voor AURELIANI moet lezen AURELI ANT. dat is: *Aurelii Antonini*, die ook *Marcus Aurelius Antoninus* genoemt wordt, en boven is vermeld. Zie *M. Alting Notit. Germ. Inf. P.* I, *fol.* 57 *&c.*, die ook beweert, dat de naam van *Voorburg* is gesproten uit den name van *Forum Adriani*, het welk, als hy zegt, niet alleen uit de gelykenisse van den naam, maar ook uit de overblyffelen van het muurwerk schynt blyken: zelfs oordeelt hy, dat de openbrief van Karel den Eenvoudigen op dit Voorburg ziet, en dat daar eerst FORTRANA, en niet FORTRAPA, gelyk 'er tegenwoordig staat, geschreven is geweest. Onder de andere oudheden, in het opgraven der grondslagen van dit kasteel gevonden, is een steen vol Latynsche letters, meldende van eene kerk-belofte, gedaan aan Jupiter, Juno, Pallas, en den Groeigeest dezer plaatse door Flavius Peregrinus, toen de twee Silanen burgermeesters waren, te weten onder den keizer Commodus. Ook was 'er een steen onder, sprekende van Jupiter, Serapis, Isis, de Hemelsche Fortuin, de Goede Uitkomst, enz. zynde deze belofte gedaan door eenen Faustinianus. Daarenboven heeft men 'er ontdekt een *Lithostraton*, of brokkelvloer, met een bedurven naam *Mosaik* gezegt. Dit oude flot of kasteel is in den jare 836 door de woeste Denen en Noormannen verwoest. Voorburg is sedert eenige jaren zeer volkryk geworden, en men heeft 'er zelfs eene Fransche kerk gebouwt, die haren eigen predikant heeft. Zie breder *Boxhorn Stedeboek pag.* 166. *Idem in Spartiani Pertinac. & Did. Julian. Oudaan Roomsche Mogendh. in de Inleiding. Parival Vermakel. van Hollandt pag.* 127. *Junius Batavia pag.* 519. *Van Leeuwen Batav. illustrata.* enz.

VOORHOUT, een dorp van Zuid-Hollandt, gelegen omtrent een uur van de stadt Leiden, aan de regter zyde van de vaart, welke van die stadt naar Haarlem loopt. Het heeft zynen naam gekregen van een groot *hout*, of bosch, daar het voor lag, en dat zich van Sassenheim en het huis te Teilingen tot aan Haarlem uitstrekte. Van dit Voorhout wordt gewag gemaakt onder de goederen, die graaf Diderik de II geschonken en toegewezen heeft aan het klooster te Egmondt, waar van *Melis Stoke* aldus zingt in 't leven van dien grave:

> In *Voorhout* Tiende ende Kerke mede,
> In *Voorhout* en in Noerdike mede,
> In Lopsen, en in een andere stede.

Ook wordt daar van gesproken in de begiftigingen van grave Arnulphus, of Arnout den III, waar van de *Hollandsche Kronyk* aldus schryft: *In den eersten, in 't dorp Thesa twee mansen: in Castrichem twee mansen en een vierendeel: in 't dorp Fellosen drie mansen: in Vorenhout drie mansen: in 't dorp Noriga vyf mansen: in Lopsen negen mansen.* Het wordt in een openbrief van Diderik den V, graaf van Hollandt, gegeven in 't jaar 1083, *Forenholte* genoemt. De kerk van dit dorp was in de Roomsche tyden eene parochiekerk, op den naam van St. Bartholomeus ingewyd, en nog tegenwoordig wordt de kermis van dit dorp even na St. Bartholomeusdag gehouden. Het recht van deze parochiekerk te vergeven kwam den paus en den abt van Egmondt toe. Tegenwoordig wordt de kerk van dit dorp door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Leiden en Neder-Rhynlandt. *Alting Notit. Germ. Inf. Van Leeuwen Batav. illustr. Oudheden en Gestichten van Rhynl.*

VOORHOUT, (JOHANNES) een bekwaam kunstschilder, was geboren op den Uithoorn, buiten Amsterdam, den 11 November des jaars 1647. Zyn vader, die een horologiemaker was, ziende hem tot de tekenkunst geneigt, bestelde hem by Konstantyn Verhout te Gouda, een fraai schilder van moderne historiën, by wien hy zes jaren lang bleef. Naderhandt oeffende hy zich te Amsterdam onder Joan van Noort, historie-en portretschilder, onder wien hy vyf jaren de kunst bleef oeffenen. In 't jaar 1670 kwam hy te trouwen, en ging kort daar na, om het dreigende gevaar der Franschen te ontwyken, met zyne vrouwe naar Frederikstadt, daar de vrouw vele brave en gegoede vrienden wonen hadt. Maar Voorhout, ziende, dat zyn werk daar niet genoeg kon gelden, ging van daar naar Hamburg, daar hy meer kon bedingen, schoon hy van verscheide groten wierdt aangezocht om daar te blyven. Door zyn onvermoeiden yver vervaardigde hy van jaar tot jaar vele tafereelen, daar de kunstminnaars keur uit konden nemen. Nochtans kon Voorhout met zyne kunst gene uitstekende voordeelen behalen, als wel anderen gedaan hebben, en ook zyne kunst wel verdiende: want hy doorgaans voorwerpen voor zyn penceel uitkipte, die waardig zyn, dat men 'er kunst en vlyt aan besteedt. Men weet niet zeker in wat jaar hy is overleden. *Houbraken* III *Deel.*

VOORN, eene ridderhofstadt, gelegen onder het nederkwartier van het sticht van Utrecht, niet verre van de stadt Utrecht, aan den Leidschen Rhyn, leenroerig aan het Kapittel van Oude-Munster, de welke door de Ed. Mog. Heeren Staten van dat landschap plegtelyk voor eene riddermatige hofstadt is erkent den 23 Maart des jaars 1539. De zelve is in oude tyden lang bezeten geweest door het geslacht van *Taets*, wiens tak zich daar naar *van Voorn*, of *Taets van Voorn* geschreven, en zyn stamwapen aan dit huis nagelaten heeft. *Zweder van Voorn*, een zoon van *Gerard van Voorn*, die een zoon was van *Albert van Voorn*, die weder een zoon was van *Gerard van Voorn*, gelyk deze wederom een zoon was van *Willem Taetse van Voorne*, in het geslachtregister van den stam van TAETS vermeld, wierdt met het huis te Voorn beleent in het jaar 1456, en liet het zelve na aan zyn zoon *Gerrit van Voorn*, die nog onmondig zynde beleent is na het overlyden van zyn vader in het jaar 1473. Na zyne doodt is hem in de beleuing gevolgt zyne zuster *Hillegond*, Zweders dochter, *van Voorn*, huisvrouw van Johan Uten-Ham, in het jaar 1497, die de zelve weder opgedragen heeft ten behoeve van *Lubbert van Zuydoort*, Adriaanszoon, in het jaar 1546. Hem volgde in de belening zyn zoon, *Johan van Parys van Zuydoort*, de welke deze ridderhofstadt heeft opgedragen ten behoeve van *Tyman van Parys van Zuydoort*, Johans zoon, in het jaar 1609, door wiens afstandt de belening gekomen is op *Kornelis van Rosaud* in het jaar 1612, en van hem door verkoop op

Cornelia de Malapert in het jaar 1616. Na hare doodt is hare dochter, *Maria Godin*, beleent in het jaar 1635, gelyk weder na haar overlyden haar oudste zoon, *Bartholameus van Panhuis*, in het jaar 1640, die de leenweer opgedragen heeft ten behoeve van *Johan Lodewyk van Panhuis* in het jaar 1677. Deze in schulden vervallen zynde, is het huis te Voorn by dekreet verkocht aan *François de Hemoni*, die daar mede beleent wierdt in het jaar 1683, door wiens doodt de belening gekomen is op zyn zoon *François de Hemoni* den 2 December des jaars 1690, die de zelve nagelaten heeft aan Bernard Joseph van Kuik, daar mede verlyt in het jaar 1726, en deze wederom aan zyne dochter Theodora Bernardina van Kuik in het jaar 1730, wiens voogdesse en voogden de belening opgedragen hebben ten behoeve van *Pieter Theodoor van Herzeele* in het jaar 1731, die het tegenwoordig (1732) bezit.

VOORN, of VOORNE, een eilandt in Zuid-Hollandt, daar de Maas in de Noordzee valt. De meeste geschiedschryvers beweren, dat het landt van Voorn van ouds onder Zeelandt heeft behoort. Dit eilandt is zeer vruchtbaar in granen, en omtrent vier mylen lang, doch maar een myl en een vierde breed. Briel is de voornaamste en de hoofdstadt van dit eilandt: waarom het ook zo wel *het landt van den Briel* als *het landt van Voorn* genoemt wordt; dan is 'er nog *Goeree*, en voorts zyn 'er op dit eilandt nog zestien dorpen, namentlyk: *Oostvoorn*, nu een vervallen kasteel, daar het hof van *Voorn* en de kapel plagt te zyn; *Rugge*, *Rukkanje*, *Ouden-Hoorn*, *Nieuwen-Hoorn*, *Nieuw-Hellevoet*, *Zwartewaal*, *Nieuwlandt*, *Outdorp*, *Dirkslandt*, *Meliszandt*, *Herkinge*, *Oude Tonge*, *Nieuwe Tonge*, *Bommené*, en *Rouxenisse*. Ook behoren de heerlykheden *Heenvliet* en *Abbenbroek*, nevens hondert en twintig leenmannen, onder 't landt van Voorn, dat in 't jaar 1576, op den 14 Maart, door vrouwe Maria van Bourgonje, gravinne van Hollandt en Zeelandt, aan Hollandt en West-Vrieslandt is gehecht. Het zou, volgens *vander Houve*, van het jaar 1140 tot het jaar 1351 altydt zyne byzondere heeren hebben gehad; maar *van Leeuwen* spreekt dat tegen, zeggende, dat het buiten en boven geheugen Hollandt toekwam, en daarom nooit tegenspraak zou hebben willen lyden. Maar zulks blykt uit de handvest van vrouwe Maria niet; in 't tegendeel, dat dien aangaande elk (versta Hollandt en Zeelandt) in zyn recht ongekrenkt, en in 't geheel wierdt gelaten. Deze zyn de woorden: „ *Alzo van de Steede van* „ *den* Briel, *en Lande van* Voorn *contentie en geschil is tusschen* „ Hollandt *aan d'eene zyde*, *en* Zeelandt *aan d'andere zyde*, *wel-* „ *ke van de voorschreve landen dat toebehorende is*, *zo zal de stadt* „ *van den* Briel, *met den lande van* Voorne *voornoemt*, *in de voor-* „ *schreven provisien*, *articulen en punten mede begrepen zyn*, *om* „ *hun zelven te dienen voor hun*, *als toebehorende een van de voor-* „ *schreve landen*. Hier uit blykt immers klaarlyk, dat Hollands recht tot den Briel toen niet schoner stondt dan dat van Zeelandt. Onder de gedachte zestien dorpen op het eilandt Voorn zyn 'er eenige, die geen kerk hebben. Onder de classis van *Voorn en Putten* behoren deze kerken en predikanten, namentlyk: *Oudenhoorn*, *Heenvliet*, *Middelharnas*, *'t Brielsch Nieuwlandt*, *Goeree*, *Abbenbroek*, *Briel*, *Ooltjensplaat*, *Geervliet*, *Stadt op Haringvliet*, *Zuidlandt*, *Oude Tonge*, *Nieuwe Tonge*, *Rukkanje*, *Spykenés*, *Piershil*, *Hekelinge*, *Outdiep*, *Bommené*, *Nieuw-Helvoet*, *'t eilandt Rozenburg*, *Helvoetsluis*, *Nieuwenhoorn*, *Zwartewaal*, *Koorndyk*, *Heer Symonshave*, *Oostvoorn*, *Dirkslandt*, en *Bommel*. Zie *van Leeuwen*, *Boxhorn*, *Gouthoeven*, *Smallegange*, *Oudenhoven*, *Alkemade*, enz.

VOORN, voor dezen eene sterkte of schans in Gelderlandt, tusschen Thiel en Bommel, op een klein eilandt, dat door den zamenloop van de Maas en de Waal gemaakt wordt. Zy wierdt in 't jaar 1672 door de Franschen ingenomen, en in het volgende jaar geheel afgebroken.

VOORSCHOTEN, een dorp en heerlykheit in Zuid-Hollandt, onder Leiden, tusschen die stadt en 's Gravenhage gelegen. Het wordt in oude brieven *Forschote* genoemt, en in den blafferdt der Utrechtsche kerke, in een brief van Floris den V, grave van Hollandt, van het jaar 1281, en in de Kronyk van *Melis Stoke* op verscheide plaatsen vermeld. Onder Voorschoten zyn verscheide sloten en heerenhuizen gelegen, als: *Bosbuizen*, *Kobel*, *Wyngaarden*, *Duivenvoorde*, *Zandhorst*, *Zuik*, *Lips*, *Rouwkoop*, *Rozenburg*, enz. De parochiekerk van Voorschoten wordt al vermeld in 't jaar 866 in een register, of lyst van de goederen en inkomsten der Utrechtsche kerke, welke laatstgemelde kerk onder de parochiekerk van Voorschoten drie landhoeven, of boere-woningen, hadt leggen. Deze kerk is in den Spaanschen oorlog, zo wel als meest alle de kerken daar omstreeks, voor een gedeelte afgebroken. In 't jaar 1702 heeft zy de spits van haren toren en hare klokken door den blixem verloren: doch het een en het ander is naderhandt veel beter herstelt. Aan de regter zyde van de kerk heeft voor dezen eene kapel gestaan, in welke de heeren van Voorschoten plagten begraven te worden, en nog tegenwoordig dient de zelve plaats, de welke geplaveit is, en voor aan een grote poort heeft, tot een begraafplaats voor de *Wassenaren van Duivenvoorde*, waar aan deze heerlykheit al van overlang heeft behoort. Kerk en predikant van dit dorp staan onder de classis van Leiden en Neder-Rhynlandt. *Orlers Beschryving van Leiden*. *Van Leeuwen Batav. illustr. Rhynlandsche Oudheden*. enz.

VOORST, een oud slot of adelyk huis in Over-Yssel, onder 't kwartier van Zallandt, in Zwoller-karspel. In oude brieven leest men *Voerst*. Het wierdt in 't jaar 1362 door Jan van Arkel, bisschop van Utrecht (vermits heer *Zweer van Voorst* hem hadde ontzegt, daar by vele roveryen en brandstichtingen in Over-Yssel aangerecht) belegert, en met hulpe van zynen broeder, heer *Otto van Arkel*, na een streng beleg van zes (anderen zeggen vyftien) weken, verovert, en ten gronde toe afgebroken. Het kasteel van Voorst was in dien tydt het allersterkste en onwinbaarste van 't gehele Sticht, hebbende dubbelde graften, en de muren waren 80 voeten hoog, en 12 voeten dik: ook hadt het nog daar by een vierkanten muur of voorburg. *Schotanus*.

VOPISCUS, (FLAVIUS) een Latynsch geschiedschryver, leefde ten tyde van Diocletianus en Constantinus Chlorus. Hy was geboortig van Syracuza, in Sicilië, en schreef de levens van *Aurelianus*, *Tacitus* en *Florianus*: ook schreef hy naderhandt de Geschiedenis van *Probus*, die hy aan Celsus Rufus opdroeg, voegende daar by de levens der vier tyrannen, *Firmus*, *Saturninus*, *Proculus* en *Bonosus*, als mede der keizeren *Carus*, *Numerianus*, en *Carinus*. De order, die hy daar in houdt, is roemenswaardig. Hy was ook van zins het leven van *Appollonius Tyaneus* te beschryven, gelyk uit het leven van Aurelianus blykt, waar in hy dezen vermaarden bedrieger zeer verheft. *Vossius l. II. de Hist. Lat. Bibl. Sicula*.

VORAGINE. Zie JACOBUS *de Voragine*.

VORBURG, (JOHAN PHILIP VAN) keurvorstelyke Mentzische geheime Raadt, was de zoon van Johan Conraad van Delsperg, en te Soluthurn, in Zwitserlandt, geboren. Hy was eerst proost te Munster, in Kranichfeld, in Frankenlandt, en eindelyk vorstelyke Wurtzburgsche, ook keur-Mentzische geheime Raadt, in welke hoge bediening hy zich door vele gewigtige bezendingen in staatszaken beroemd maakte. Hy heeft een historisch werk, bestaande in 12 delen in folio, geschreven, waar in de Romeinsche Duitsche Geschiedenis van 't begin der wereldt tot de regering van keizer Lodewyk den Stameraar wordt verhandelt. Hy hadt wel voorgenomen die Geschiedenis tot op zynen tydt te vervolgen, maar kon het niet in het werk stellen. Hy stierf in 't jaar 1660. *Struv. Bibl. Hist. p.* 198.

VORDONIA, of VADONIA, oudtyds *Amycla* en *Taygeta*, is een oude stadt van Peloponnesus. Deze stadt wordt nu tot het landschap Zaconia op het byna-eilandt van Morea getelt, en is gelegen aan de rivier Vasilipotamo, anderhalve myle beneden Misitra. Vordonia, thans een bisschoppelyke stadt, hebbende een bisschop, die een suffragaan van Misitra is, was het vaderlandt der twee broederen en Heidensche goden, Castor en Pollux. *Baudrand*.

VORST, (VANDER) een Nederlandsch geslacht, dat in Brabandt de heerlykheit Loenbeck bezit, en in 't jaar 1663 den vryheerlyken standt heeft verkregen. Daar wordt in den koninklyken openbrief gemeld, dat zy uit Vlaanderen afstammen, daar zy over de 300 jaren den adelstandt hebben gevoert. *Jan*, heer van Loenbeck, zou in het einde der XVI eeuwe, in de toenmalige onlusten, zich naar de stadt Loven begeven, en de Spaansche party gekozen hebben, waarom zyn slot Loenbeck van de zamenverbondenen in de assche wierdt gelegt. Hy liet na: 1) *Gillis*, gedeputeerde van den adel en de stadt Loven; 2) *Karel*, koninklyke Spaansche Raadt. De eerste teelde *Philippus*, keur-Keulsche krygsraadt, opperstalmeester, en kamerjonker, die, als boven is gezegt, de vryheerlyke waardigheit op zyn geslacht heeft gebragt. *L'Erection de toutes les Terres du Brabant*.

VORSTERMAN, (JOHANNES) een beroemd kunstschilder. Zyn vader was een portretschilder, en van een goed geslacht, getrouwt met eene weduwe, wier man burgermeester te Bommel was geweest. By deze is Johannes verwekt; maar men weet niet in wat jaar. Het is denkelyk, dat hy de beginselen der kunst by zyn vader heeft geleert, eer hy zich om 't schilderen te leren naar Utrecht begaf, onder 't opzicht van Herman Zandleven, na welken tydt hy Vrankryk ging bezoeken. Hy kwam naderhandt weder te Bommel wonen by zyne zuster, en schilderde eenige stukjes, welke hy stil in Hollandt liet verkopen. Hy hadt een groot vernuft, geestige vindingen, en een vaardig en vleiend penceel, waar door hy zelfs in vele dingen zyn meester overtrof. In het jaar 1672 onthieldt hy zich te Nymegen, daar hy ook eene zuster hadt wonen. Eenigen tydt daar na vertrok hy naar Engelandt, daar hy van wegens zyne kunst in groot aanzien kwam: zelfs kreeg hy gelegenheit om voor koning Karel den II te schilderen. Hier maakte hy verscheide beeldtjes van heeren, die dagelyksch aan 't hof kwamen, in hunnen natuurlyken zweem van gaan, staan en kleding, zynde hun wezen zo natuurlyk en kunstig afgebeeld door zyn kunstpenceel, dat de zelve ieder in 't byzonder waren te kennen. Na dat Vorsterman vele wederwaardigheden in Engelandt hadt uitgestaan, gebeurde het, dat 'er een gezant uit Engelandt naar de Porte ging. Deze nam hem mede, om eenige oudheden voor hem naar 't leven af te malen; maar die heer overleedt op de reize, en men weet niet waar Vorsterman beland is. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders* III *Deel*.

VORSTIUS, (ÆLIUS EVERHARDUS) wierdt te Roermondt, in 't hertogdom van Gelder, in 't jaar 1565 uit een aanzienlyk geslacht geboren. Hy oeffende zich al vroeg in de geneeskunde, en zynde in Italië, droeg hem Alfonsus Catanæus, lyfarts des hertogs van Ferrara, aan Nicolaus Grano, bisschop van Anglona, in het koninkryk van Napels, op, by wien hy als geneesheer gehele drie jaren bleef, tot dat de zelve stierf. Daar op was hy een jaar lang by Fabricius Pignatelli, markgrave van Querceto, en zynde 14 jaren buitenslands geweest, keerde hy in 't jaar 1595 naar zyn vaderlandt. Kort daar na begon hy te Delft te praktiseren, en in 't jaar 1598 wierdt hy hoogleeraar in de geneeskunde in de hogeschole te Leiden, daar hy in 't jaar 1624 stierf. Hy heeft geschreven: *Commentariol. de annulorum origine*; *Observationum Rerumque memorabilium per magnam Graciam*, *Japygiam*, *Lucaniam*, *Brutios*, &c. *Commentarius hodœporicus*; *De Batavia piscibus*; *Nota ad Corn. Celsum de re medica*. *Petr. Cunæus in Orat. funebr. Zwert. Athen. Belg. Autor Vitar. Profess. Leidens*.

VORSTIUS, (ADOLF) zoon van den voorgaanden, was ook Doctor in de geneeskunde, en nog by zyns vaders leven hoogleeraar in de hogeschole te Leiden. Hy onderhieldt met Claudius Sal-

Salmasius vertrouwde vriendschap, en deedt de lykreden over hem. Hy self stierf in 't jaar 1663, in den ouderdom van 66 jaren, nalatende de volgende schriften, als: *Catalogus plantarum horti Academici, cui accessit Index plantarum indigenarum, quæ propè Lugdunum in Batavia nascuntur; Disputationes variæ Physico-Medicæ; Orationes funebres in exequiis Petri Cunæi, Salmasii, &c.* Ook heeft hy de overzetting der *Aphorismi* van Hippocrates, door Johannes Opsopæus verbetert, uitgegeven. *Laudanus in Orat. funebri. Freher. Theatr. clar. viror.*

VORSTIUS (CONRADUS) wierdt den 19 July des jaars 1569 te Keulen geboren. Zyn vader, zynde een verwer, en toen de Roomsche kerk nog toegedaan, liet hem ook van een Roomschen priester dopen. Doch niet lang daar na voegde hy zich by de Protestanten, hoewel heimelyk, en bewoog zyne vrouw insgelyks daar toe. By deze teelde hy tien kinderen. Conradus wierdt onder deze alle alleen tot de studie geschikt. Te Bedberdyk, een Keulsch plaatje, begon hy de gronden der Latynsche tale te leggen, en bleef aldaar vyf jaren lang. Van daar begaf hy zich in 't jaar 1583 naar Dusseldorp, en oeffende zich in de vrye kunsten tot het jaar 1586. In het volgende jaar kwam hy in het klooster van St. Laurentius te Keulen, alwaar hy nog bekwamer gemaakt wierdt; en hy konde baccalaureus en magister geworden zyn, ten ware hy geweigert hadt het Concilie van Trente te bezweren. Immers Marcus Gualterus in zyne redenvoering over het leven en de doodt van Conradus Vorstius getuigt, dat hy, hoe graag na die promotie, echter zyn conscientie liever niet heeft willen bezwaren, als die uiterlyke eer deelachtig worden. Hier by kwam de sobere staat zyner ouderen, die begonnen te gedenken om hem een koopman te laten worden; gelyk zich ook Vorstius werkelyk twee jaren lang tot dien einde in het cyfferen, boekhouden, en in de Fransche en Italiaansche talen geoeffent heeft. Doch na verloop van deze twee jaren keerde hy weder tot de studiën, en wierdt in 't jaar 1589 naar Herborn gezonden, alwaar de beroemde Piscator reets sedert drie jaren hoogleeraar der H. Godgeleerdheit geweest was. In het onderwys van dezen braven Godgeleerde begaf zich Vorstius, terwyl hy ondertusschen zelve deze en gene voorname jongelingen onderwees, om dus zyn nodig onderhoudt te vinden. In 't jaar 1593 begaf hy zich met sommige dezer jonge heeren als hofmeester naar Heidelberg, en wierdt aldaar in July des jaars 1594 Doctor in de Theologie verklaart. Na verloop van een jaar bezocht hy de akademie van Basel. Hier disputeerde hy twee maal in 't openbaar. De stoffe van zyn eerste twistreden, door hem zelve opgestelt, was *de Sacramentis*, de twede, *de Caussis Salutis*. Wanneer hy een derde onderwerp onderhanden hadt, *de Christo Servatore*, tegen Socinus, verhaastte hy zyn vertrek, liet zyn opstel in handen van Grynæus, van wien hy het na zyne terugkomste weder eischte. Het eerste werk, dat hem toegeëigent wordt, is een verzameling van verscheide stellingen. Vooraan stelde hy de Theses (stellingen) *de Sancta Trinitate, hoc est, de Deo Patre, Filio, & Spiritu Sancto*; en deze, *de Persona & officio Christi*, welke hy naderhandt gebruikte om den genen den mondt te stoppen, die hem verdagt maakten, en opentlyk beschuldigden van Socinianery. Waarom hy ze ook in 't jaar 1612 afzonderlyk herdrukken liet. Van Basel begaf zich Vorstius naar Geneve, alwaar hy op den raadt van Theodorus Beza opentlyk lessen in de Theologie hieldt. Hier maakte hy zo veel opgang, dat verscheide beroepingen hem wierden opgedragen; doch hy sloeg 'er verscheide af. Maar wanneer de grave van Bentheim ter zelver tydt een illuster school (*Gymnasium*) te Steinfurt oprichtte, beriep hy Vorstius als professor in de Theologie derwaarts. Dit beroep nam hy in 't jaar 1396 aan, ontfangende in February den beroepsbrief, toen hy te Geneve was. Te Steinfurt maakte hy zich nog beroemder, en wierdt van verscheide akademiën aangezocht. Onder deze waren Saumur in Vrankryk, en Marpurg in Hessen; doch de grave van Bentheim weigerde hem te ontslaan. De heer du Plessis Mornai en de gemeente van Saumur schreven hem in 't jaar 1602, verzoekende, dat hy hunne nieuw-opgerichte akademie met zyn persoon wilde vereeren. In 't jaar 1606 nodigde hem de landgraaf van Hessen-Cassel als professor in de Theologie naar Marburg, schryvende hem eens en andermaal met zyn eigen handt: ook zondt hem de landgraaf een koets met een trompetter, om den professor met luister te ontfangen. Doch de graaf van Bentheim bleef volharden hem zyn afscheidt te weigeren. Daarenboven verzochten de vrienden van Vorstius hem, hy wilde zyne standplaats niet verlaten. En ingeval zyn Leidsch beroep een gelyken uitslag gehadt hadde, Vorstius zou met een algemeen gevoelen van rechtzinnigheit zyn gestorven; want men moet weten, dat de achterdogt, die op hem gevallen was, als of hy het met Socinus hieldt, door zyn gedrag in de Palts reets verdwenen was. Ook zou de heer du Plessis Mornai hem niet als professor te Saumur begeert hebben, ten ware hy van 's mans rechtzinnigheit in het gewigtigste stuk van den Godsdienst zich niet ten vollen hadt verzekert. Ook konde hy niet onkundig zyn van het gene te Heidelberg omtrent Vorstius gebeurt was: doch wanneer de grave van Bentheim voornam, dat men zyn Godgeleerde verdacht hieldt, verplichtte hy hem zich opentlyk te zuiveren, en tot dien einde zich naar de akademie te begeven, alwaar hy Doctor in de Theologie gemaakt was, en aldaar overtuigende blyken zyner rechtzinnigheit te geven. Vorstius begaf zich derhalven naar Heidelberg, rechtveerdigde zich door een zuivere belydenisse der Hervormde kerk, en keerde met loffelyke getuigenissen weder naar Steinfurt. Hy hadt ook betuigt, dat hy een afkeer hadt van de kettery van Socinus. Dit geschiedde den 26 September des jaars 1599; maar in 't jaar 1605 wierdt hy ook predikant te Steinfurt, en vervolgens ook Consistoriaal Adsessor, welke laatste bediening zeer voordelig voor hem was. Van daar wierdt hy in 't jaar 1610 naar Leiden in plaats van Arminius beroepen. Dit beroep was volleedig, zynde goedgekeurt van de Heeren Staten van Hollandt, en prins Maurits, die den gedeputeerden, onder welke een zyn eigen staatsbediende was, gelastte, Vorstius aanhoudende te verzoeken, dat hy zyne overkomst wilde verhaasten, om zyne bediening als professor te Leiden te aanvaarden. En mogelyk hebben hem de hoofden der Arminianen overgehaalt om zo een hagchelyk beroep aan te vaarden. Want hy, te Steinfurt in een stille rust levende, en daar by eer en aanzien genietende, voorzag buiten twyffel de verschillen tusschen Arminius en Gomarus. Althans hy begaf zich met zyne familie, en een loffelyk getuigenisse naar Leiden. Niet alleen de leden van het getuigenisse, maar de grave zelf, mitsgaders zyne Raden, gaven hem hunne getuigenissen mede. Doch de aanhangers van Gomarus begonnen zich aanstonts tegen hem aan te kanten, en beschuldigden hem van verscheide dwalingen, getrokken uit zyn geschrift *De Deo*. Tot dien einde zochten ze van verscheide akademiën nadelige getuigenissen tegen hem. Ook liet koning Jacobus van Engelandt op hun verzoek het gemelde geschrift verbranden. Deze koning riedt de Heeren Staten van Hollandt, dat ze Vorstius wilden afzetten. Hy schreef zelf tegen hem, en trok verscheide dwalingen uit zyn voornoemt geschrift. Vorstius liet den koning niet onbeantwoord; doch kon den achterdogt zyner Sociniaansche gevoelens niet wegnemen; en de koning schreef andermaal aan zyn minister in den Haag, en deze voerde een hartige tale in de vergadering der Heeren Staten tegen de installatie van Vorstius, die reets geschiedt was. Hy dreigde zelfs de Staten Generaal met de vyandschap van zyn koning, in geval Vorstius niet op staande voet wederom wierdt afgezet. Men gaf hem tot antwoordt, dat die professor reets gelast was zich van zyne bediening omtrent openbare lessen en collegiën te onthouden ter tydt en wyle hy zich tegen zyne beschuldigingen zou verdedigen, en dat die zake in de vergadering der Staten van Hollandt en West-Vrieslandt zou gebragt, en aldaar onderzocht worden. Doch de Ambassadeur, hier mede niet te vrede, sprak op noch een hoger toon, en wierdt op de zelve wyze beantwoordt. Koning Jacobus schreef zelf een brief aan de Heeren Staten, de zelve nadrukkelyk vermanende, Vorstius weg te jagen, al was het, dat hy de dwalingen, die hem te last gelegt wierden, kwam te ontkennen. Zyne majesteit verklaarde onder anderen, dat, in geval men dat zaadt van ongodistery niet in zyn eerste uitspruitsel uitroeide, hy zich van zulke kettersche kerken wilde afzonderen; voorts dat hy als Beschermer des Geloofs alle andere Gereformeerde kerken zou bewegen een gemene zake daar van te maken, en die verderffelyke kettery te vervloeken en af te zweren. Eindelyk dat hy voor zyn particulier alle zyne onderdanen zou verbieden zo een gevaarlyke akademie, als die van Leiden was, te bezoeken. Met een woordt, de zaak wierdt zo hevig, dat Vorstius genoodzaakt wierdt zyne bediening neder te leggen, en Leiden te verlaten, om dus elders een laatste uitsprake over hem te verwachten. Hy week derhalven in May des jaars 1612 naar Gouda, en hieldt zich aldaar stil; gelyk hem de Magistraat dezer stadt den 20 July des jaars 1619, hoewel vyanden der Remonstranten, dat getuigenis gaf, dat hy den tydt van zeven jaren en drie maanden, die hy in hunne stadt verkeert hadt, zich als een eerlyk man gedragen hadde. Doch in dat zelve jaar van 1619 wierdt Vorstius genoodzaakt, niet alleen de stadt Gouda, maar zelfs Hollandt te verlaten, als zynde voor eeuwig gebannen: want het Synode van Dordrecht verklaarde hem onwaardig om de bediening als professor te Leiden te bekleden, wegens zyne gevaarlyke en zielverderffelyke gevoelens zo omtrent Godt, des zelfs eigenschappen, de eeuwige Godheit des Zaligmakers, als anderzins de vyf Remonstrantsche artykelen. Het is onzeker werwaarts Vorstius, die het oordeel van het Synode niet onbeantwoordt liet, zich begeven heeft: hy hieldt zich twee jaren lang verborgen, en zag zich meer dan eens in levensgevaar, moetende meermalen van verblyfplaats veranderen, om niet ontdekt te worden. Maar wanneer hertog Frederik van Holstein den Arminianen vryheit gaf om een nieuwe stadt in zyn gebiedt te bouwen, genaamt Frederikstadt, begaf zich Vorstius ook derwaarts; doch stierf den 29 September des jaars 1629 te Tonningen, met vele tekenen van een Christelyke gelatenheit en overgave aan de Goddelyke wil. Zyn lyk wierdt naar Frederikstadt, nieuwelings van de Arminianen gesticht, vervoert, en prachtig ter aarde besteld. Behalven zyne verzameling van verscheide stellingen over Theologische onderwerpen, en nog een ander befaamt en verderffelyk Tractaat *van Godt*, of Tien Disputen over de Natuur en Eigenschappen Gods, op verscheide tyden te Steinfort opentlyk gehouden, schreef hy ook: *Idea seu brevis synopsis totius Sacræ Theologiæ*; noch een Hoogduitsch Gebede-boek; Beredeneringen over de oorzaken van het verlaten van 't Pausdom; *Index errorum Ecclesiæ Romanæ, subjecto cuique capiti antidoto*; een Hoogduitsch Tractaatje van den Aflaat; *Tessaradecas Anti-Pistoriana, seu Responsio ad librum Johannis Pistoris de quatuordecim Articulis in Religione controversis*; *Apologia pro Ecclesiis orthodoxis contra Jesuitas*; *Antapodixes de tribus primis fidei articulis, sive contraria Demonstrationes tres, quibus totidem Jesuitica Apodixes à B. D. adversus Apologiam emissa confutantur*. In 't jaar 1610 kwam zyn *Anti-Bellarminus contractus, seu brevis Refutatio quatuor Tomorum Bellarmini*, in 't licht. Zyne overige werken heeft hy geschreven zedert zyne komste in Hollandt, en zyn betrekkelyk tot de Arminiaansche geschillen, of veel liever zyn geschrift *de Deo*. Daar kwam een menigte van bestryders tegen hem op, die tegen hem schreven, en welke hy beantwoordde zo goed als hy konde. Doch hy moest eindelyk voor het getal wyken, en konde niet allen antwoorden, noch telkens in een en het zelve geschil treden. Zyne grootste vyanden waren de Vriezen, in 't byzonder Bogerman, predikant te Leeuwarden, en Sibrandus Lubberti, hoogleeraar te Franeker. Tegen den laatsten schreef Vorstius een

Catalogus errorum Sibrandi; *Paraenesis ad Sibrandum*; en *Scholia Alexicaca ad Commentarios Sibrandi*. In 't jaar 1611 kwam zyn *Exegesis Apologetica pro Tractatu de eodem* in 't licht; voorts een *Prodromus adversus criminationes quorundam fratrum*; en een *Plenius Responsum ad easdem illas criminationes*. Met den vermaarden Piscator heeft hy ook een pennestrydt gevoert. Tegen hem schreef hy: (1) *Parasceve ad amicam collationem cum Johanne Piscatore super notis hujus ad loca quadam ex illius Tractatu de Deo, & Exegesi apologetica pridem excerpta*. (2) *Amica Collatio cum eodem Piscatore*. (3) *Amica Duplicatio una cum Appendice sive Paralipomenis ad tripartitam Responsionem Apologeticam Piscatoris*. (4) *Examen Tractatus Piscatoris de divina Praedestinatione*. Hy heeft *Sopingius*, predikant in Vrieslandt, noch *Brokerus*, predikant in Noord-Hollandt, niet beantwoordt. Doch *Sladus*, een Engelschman van geboorte, en Rector der scholen te Amsterdam, greep hem hevig aan, als of hy het voor zyn koning wilde opnemen. Het antwoordt van Vorstius is gedrukt te Gouda in 't jaar 1615. *Georg Eglisemmius*, een Schot, die als medicyn in 's Gravenhage leefde, schreef hem een *Crisis & Hypocrisis Vorstiani Responsi*, waar in hy Vorstius by de Heeren Staten beschuldigde van het gevoelen der Ongodisten, Heidenen, Joden, en Turken; hem voorts noemende een ketter, scheurmaker, en weetniet. Tot dien einde zondt hy hem verscheide brieven van uitdaging, om te compareren, en zich te verdedigen. Voorts zich aan de Staten addresserende, verzocht hy dit stuk naauwkeurig te onderzoeken, daar by voegende, dat of Vorstius, of zyne tegenpartyen verdienden uit het landt gebannen te worden. Doch Vorstius verscheen niet. Maar als men onpartydig spreken wil, men hadt reden genoeg om hem van Socinianery verdacht te houden; en mogelyk zou hy 'er zich opentlyk voor bekend hebben, ten ware hy de maxime hadt gevolgt, die de Roomschgezinden tegen de Reformateurs gebruiken; te weten, als men meent verzekert te zyn, dat de kerk een hervorming nodig heeft, men nochtans in hare gemeenschap moet blyven, en zich geenzins van haar afzonderen, om dus dies te gelukkiger de handt aan de Reformatie te leggen. Van welk gevoelen ook Erasmus schynt geweest te zyn. Hem wierdt ook in 't jaar 1601 een professoraat in de Theologie van de Socinianen aangeboden. Deze zonden Hieronymus Moscorovius aan hem, om over deze zake te handelen. Dit besluit was in 't jaar 1600 op een Synode te Lublin in Polen genomen. Hoewel Vorstius daar uit geen gevolg van zyne Socinianery heeft willen getrokken hebben, gelyk blykt uit zyn brief aan Uytenbogaart, zynde de DCXXIII onder de brieven der Arminianen, in folio gedrukt, bladz. 927. Maar wat zal men zeggen tegen het gene Sandius verhaalt, dat hy namentlyk eenigen tydt hebbende in twyffel gestaan, of hy Vorstius zou stellen onder den rang der zogenaamde *Unitarissen*, hy niet langer in die onzekerheit gebleven is, zo dra hy de Belydenisse van Vorstius, met zyn eigen handt ondertekent, gezien heeft, en wel op zyn doodbedt. Ondertusschen is het zeker, dat de Gedeputeerden uit Engelandt tot het Dordrechtsche Synode de voornaamste oorzaken geweest zyn, dat Vorstius gebannen wierdt. *Bayle Dict. Crit.*

VORSTIUS, (WILHELM HENRIK) zoon van Conradus, was Remonstrantsch predikant te Warmondt, omtrent Leiden. Hy schreef de navolgende werken, als: *Disceptatio de Verbo, vel Sermone Dei, cujus creberrima fit mentio apud Paraphrastas Chaldaos, Jonathan, Onkelos, & Thargum Hierosolymitanum. Irenopli &c.* in 't jaar 1643 in octavo. Het zelve werk in 't Nederlandsch in 't jaar 1649 in quarto. *Maimonidis Constitutiones de Fundamentis Legis*, Amst. in 't jaar 1638 in quarto. *Chronologia Sacra, Profana Rabbi Davidis Gans, & Pirke, seu Capitula R. Eliezer; Lugd. Bat.* in 't jaar 1644 in quarto. Men houdt hem ook voor den Autheur van de *Bilibra Veritatis*, doch dit is onzeker. *Biblioth. Antitrinit. Nouvelles de la Republ. de Lettres* September des jaars 1699, *p.* 359.

VORTIGER, of VORTIGERNUS, koning van Britannië in de V eeuwe, was een zeer trotsch prins, en nooch in krygszaken ervaren, noch verstandig in zyne raadgevingen. Daar benevens was hy gierig, wellustig, verkwistend, en, met een woordt, tot alle lasteren geneigt. Hy verkwistte de kroons schatten, en wierdt van 't volk bemint, om dat zy het niet beter maakten. Maar toen hunne onrustige naburen, de Schotten en Picten, hen met een inval dreigden, verzochten zy van alle kanten hulp, en bewogen hem, dat hy een algemenen ryksdag aanstelde, waar op men besloot de Saxen te hulp te roepen. Dies zondt Vortigernus in den name van alle de Britten afgezanten aan hen met grote geschenken. De Saxen, die eerst hunne goden raadpleegden, en dit antwoordt kregen, dat zy het landt, daar zy naar toe trokken, lang zouden bezitten, bewilligden het verzoek der Britanniers. Zynde nu van beide kanten een contrakt gesloten, en aan de Saxen het eilandt Thanet, in Kent, om hen des te meer aan te moedigen, gegeven, landden zy in het jaar 450 in dat eilandt aan, onder het opperbevel van twee broeders, Hengist en Horst, die kort daar na met de Picten een treffen hielden, waar op deze laatste tot naar Stamford, in Lincolnshire, weken, en meer dan eens op de vlucht wierden gedreven. Op deze wyze wierden de Britten onder den koning Vortiger, door de hulp der Saxen, van de Picten verlost; maar de Saxen, vasten voet in Britannië gekregen hebbende, begonnen met de Britten overhoop te raken, daar een openbare oorlog op volgde, die niet dan met den volkomen ondergang der natie eindigde. Vortiger wierdt eindelyk zo kwaad van leven, dat hy met zyne eige dochter bloedschande bedreef, en een zoon by haar teelde, *Faustus* genoemt, die evenwel een vroom en Godzalig man is geweest. Over de bloedschande wierdt hy in eene vergadering der geestelyken en leken bestraft, veroordeelt, en afgezet. Hy begaf zich daar op naar Walles, en bouwde aldaar, op 't aanraden van Martinus, die voor een profeet wierdt gehouden, een sterk slot in Ratnorshire. Zyn zoon Vortimer regeerde in zyn plaats, die den Saxen harden tegenstandt boodt. Maar deze voor zynen vader stervende, kwam Vortiger weder tot de regering. Hy heeft twee gemalinnen gehad, de eene de dochter van Hengist, die hem, zynde weder tot de kroon gekomen, gemakkelyk bewoog een nieuw verbondt met zynen schoonvader te maken. Daar toe wierdt een plaats benoemt, daar beide de partyen ongewapend zouden verschynen; maar vermits Hengist een gevaarlyken aanslag voorhadt, liet hy zyn volk heimelyk met wapenen voorzien, gevende hen zeker teken om dat te doen, wat hy hen hadt bevolen. Wanneer men nu voorbedachtelyk krakeel verwekte, schoot zyn volk, op het gegeven teken, toe, en ieder stak zyn naasten man dood, zo dat wel 300 personen, en wel de voornaamste der genen, die zich tegen hem konden aankanten, op deze wyze verradelyk vermoord wierden. Vortiger bleef wel in 't leven; maar men bondt hem, en bewaarde hem zo lang in eene gevangenis, tot dat hy voor zyn losgeldt aan Hengist die provincien afstondt, die naderhandt Essex, Sussex, en Middelsex zyn genoemt. De provincie van Kent hadt Hengist reets by het trouwen zyner dochter bekomen. Eindelyk, na dat Vortiger weder in zyn slot in Noord-Walles was aangekomen, wierdt hy aldaar van den donder dood geslagen. *Gildas de excid. Britann. Beda. Ado Viennensis. Gulielmus Malmesbur. Galfridus Monemuth. Henricus Huntingdon.*

VORTIMER, een Britannisch koning in de V eeuwe, was de zoon van Vortiger, en wierdt in 't eerst den Saxen tot gyselaar gegeven. Maar toen zyn vader was afgezet, vaardde hy de regering aan, en hieldt met de Saxen verscheide gelukkige slagen, zo dat hy ze tot drie malen toe tot binnen hunne landpalen in het eilandt Tanet dreef. Doch zyne doodt maakte eene grote verandering: want zyn vader, die na hem wederom koning wierdt, verschafte den Saxischen koning Hengist gelegenheit om niet alleen 't geen hy hadt te behouden, maar ook zyn gebiedt nog verder uit te breiden. *Gulielmus Malmesbur. Galfridus Monemuth. Henricus Huntingdon.*

VOS, (MARTINUS) een bekwaam kunstschilder, was geboren in de stadt Antwerpen, daar hy de schilderkunst van zyn vader leerde. Naderhandt leerde hy onder den vermaarden schilder Floris, en wierdt in zyn 23 jaar als lidt der akademie te Antwerpen aangenomen, wanneer hy de schone schilderyen in de kerk van Onze Lieve Vrouwe, die daar als nog worden gevonden, maakte. Voorts bezocht hy Italië, voornamentlyk Venetië, Rome en Florence, bragt ook van daar verscheide tekeningen van oude vaten, welke de Romeinen by grote feesten en by hunne lykstatiën plagten te gebruiken, mede, en maakte zeer fraaie stukken. Hy kwam eindelyk in zo groot een aanzien, dat de prins van Parma, hebbende zich meester van Parma gemaakt, hem bezocht, en van hem wilde uitgeschildert zyn. Verscheide van zyne leerlingen zyn vermaarde schilders geworden, onder welke *Wenceslaus Cobergee* is geweest, die naderhandt by den aartshertog Albert van Oostenryk hofschilder is geweest. Vos stierf te Antwerpen in 't jaar 1604, in den ouderdom van 70 jaren.

VOSMEER, of VOSMAAR, eene schone heerlykheit, gelegen op het Zeeuwsche eilandt Tholen, of Ter Tholen, langs de vliet Erdregt. Het zyn twee dorpen, onderscheiden in *Oud*-en *Nieuw-Vosmeer*, of *Vosmaar*, hebbende ieder kerk en predikant, staande onder de classis van Tholen en Bergen-op-Zoom.

VOSSIUS (GERHARDUS) geboortig van Borkelo, was proost te Tongeren, en pauselyke protonotaris en Doctor in de H. Godgeleerdheit, neef van dien Vossius, die volgt. Hy wierdt wegens zyne geleerdheit hooggeacht, als zynde in de Grieksche en Latynsche talen zeer ervaren, en zeer belezen in de schriften der vaderen. Hy stierf te Luik den 25 Maart des jaars 1609. Zyne schriften zyn de volgende: *Rhetoricae artis Methodus*; *Gesta ac monumenta Gregorii IX*. Ook heeft hy *Theodoretus*, *Ephrem Syrus*, en *Gregorius Thaumaturgus* uitgegeven. Lambecius beschuldigt hem onder anderen, dat hy de vertaling van *Ambrosius Camaldulensis* veel heeft gebruikt, schoon hy hem niet eens verwaardigt te noemen. *Val. Andrea Bibl. Belg. Zweertii Athenae Belg.*

VOSSIUS, (JOHANNES) een Nederlandsch Godgeleerde, was te Roermondt, in Gelderlandt, in 't jaar 1599 uit een aanzienlyk geslacht geboren. Na dat prins Willem van Oranje die stadt hadt verovert, nam hy, nevens anderen, den Hervormden Godsdienst aan; ging naar Heidelberg op de hogeschole, en wierdt aldaar in den jare 1573 predikant. Maar alzo keurvorst Lodewyk gene andere dan Luthersche leeraars wilde dulden, moest hy het landt ruimen, waar op hy weder naar Hollandt ging, en eerst te Veurne, en naderhandt te Dordrecht predikant wierdt, daar hy ook in 't jaar 1635 stierf. Zyn zoon was de beroemde *Gerhardus Johannis*, van wien hier na zal gesproken worden. *Freheri Theatrum.*

VOSSIUS, (GERHARDUS) was de zoon van den gemelden Johannes Vossius, en noemde zich daarom *Gerhardus Johannis*, dat is in 't Nederduitsch *Gerrit Jansz.* Hy wierdt in 't jaar 1577 te Heidelberg geboren, en studeerde zo yverig, dat hy niet alleen te Dordrecht, daar hy een tydlang woonde, maar ook by buitenlandsche geleerden zich al vroeg een groten naam maakte. Daar op bezag hy vreemde landen, gaande naar Leiden, daar hy in 't jaar 1598 magister wierdt gemaakt, de *Philosophia eclectica* tot zyn onderwerp koos, en de studerende jeugdt met zyne kennisse diende, tot dat hem de Magistraat van Dordrecht het Rectoraatschap van hunne schole toebetrouwde. Omtrent dien tydt, namentlyk in 't begin van de XVII eeuwe, begonnen de verschillen over den Godsdienst onder de Hollandsche Godgeleerden; en doordien men wel wist, dat Vossius met Grotius correspondeerde, en dat deze door zyn traktaat, genoemt: *Pietas Ordinum Hollandiae*,

de

de geestelyken zeer in 't harnasch hadt gebragt, maakte hy vele heimelyke vyanden, waarom hy toen ook van zins was zynen *Aristarchus* liever in de Engelsche dan in de Latynsche tale, en zonder zynen naam, in 't licht te geven. In den jare 1618 wierdt hem het hoogleeraarsampt in de Godgeleerdheit te Steinfurt opgedragen, niettegenstaande zyne vyanden hadden uitgestrooit, dat hy het met Vorstius hieldt. Hy wilde wel garen dit beroep aannemen, voornamentlyk om dat de predikanten van Dordrecht tegen hem waren; maar hy moest het beroep te Leiden aannemen, daar men hem tot regent van 't collegie der Godgeleerden maakte. Hy was dan verdacht, dat hy niet heel rechtzinnig was, en men zeide te Leiden: *Vossius is een Remonstrant*; waar by men nog achter zyn rug van hem zeide, dat hy zeer veranderlyk was. Daarenboven veroorzaakten de bevordering van verscheide ongeleerde lieden tot het predikampt, en de grote walg, dien men hadt van de taal-en letterkunde in den grondt te leren, dat men Vossius niet recht verstondt, en dat men zyne gevoelens van de verkiezing, en dat de uitverkorenen den H. Geest kunnen wederstaan, enz. op de predikstoelen verwierp. In dien tydt kwam zyn boek *De historia Pelagiana* uit, dat veel geruchts maakte, en velen mishaagde, als niet kunnende dulden, dat Vossius de Remonstranten mede gene ketters hadt willen noemen, maar voor de verdraagzaamheit was. Men ontnam hem dus zyn rectoraatschap, en gaf het aan Festus Hommius: evenwel liet men hem, uit een soort van achting, het hoogleeraarsampt behouden, maar met beding, dat hy tegen het synode van Dordrecht niets, het zy opentlyk, of heimelyk, zou ondernemen, of daar tegen schryven. Men vergunde hem naderhandt in 't jaar 1621 wederom het Avondmaal te mogen gebruiken, welke vryheit hem by het synode van Gouda van den jare 1620 was benomen; hoewel velen nog hard daar op aandrongen, dat Vossius de akten van 't synode zou ondertekenen. Ook hadden het sommigen tegen zyne *Historia Pelagiana*, zoekende kwade gevolgen daar uit te trekken. Vossius kwam deze onlusten te boven met grote gematigtheit, troostte zich met zyne verkregene vryheit, en besteedde zynen tydt aan 't maken van geleerde schriften, schoon hy in 't schryven zo grote lust niet hadt, als in 't waarnemen van het hoogleeraarsampt. Hy gaf daar op zyne *Institutiones Oratoria* uit, als mede zyne boeken *De arte Rhetorica*. Daar op volgden zyne traktaten *De arte historica* en *De Historicis Gracis & Latinis*, als mede zyne *Responsio ad aphorismos Lenigi*. In den jare 1624 wierdt hem het hoogleeraarsampt in de geschiedenissen te Cambridge opgedragen. Maar de Curateuren der akademie van Leiden verzochten hem hunne hogeschole niet te willen verlaten, waar toe hy zich te ligter liet bewegen, om dat zyne vrouw door een zware krankheit schielyk was aangetast. Ook betuigden de Staten hunne hoogachting voor hem, en verzochten hem eene Latynsche en Griekssche Spraakkunst (*Grammatica*) voor de scholen van Hollandt op te stellen. De Engelschen zochten hem wel in 't jaar 1626 nogmaals aan, om hem te bewegen over te komen; maar hy sloeg het af, en ging onvermoeit voort de eer der akademie van Leiden op te houden. Hy hadt niet alleen vele edelen in zyn gehoor over de reden-en geschiedkunde, maar wierdt ook als een man aangezien, by wien zich alle, die zich in de studie oeffenden, moesten aangeven. Maar om te tonen, dat men in Engelandt rechte achting voor Vossius hadt, schonk men hem in 't jaar 1630 eene kanunnikdy te Kantelberg, en vergunde hem zelfs de inkomsten daar van buitenslands te genieten. Maar wanneer de stadt Amsterdam haar doorluchtig school oprechtte, wierden Vossius en Barlæus tot eerste hoogleeraren in het zelve beroepen. Zyne professie was de zelve als te Leiden, namentlyk in de geschiedenissen en staatkunde; maar de voordeelen, of het inkomen was veel aanzienlyker. Dus overdenkende het heil van zyne familie, en ook iets onderhanden hebbende, tot welkers voltooijing hy te Amsterdam meer tydt zou hebben dan te Leiden, nam hy het beroep te Amsterdam in 't jaar 1631 aan; hoewel Leiden hem ongaren liet gaan: waarom ook de Curateuren van die akademie de besolding der overige hoogleeraren verhoogden, op dat 'er geen meer zyn voorbeeldt mogten volgen. Hy wendde daar op allen vlyt aan de gemelde nieuwe school in standt te brengen, hoewel vele dingen zulks zomtyds beletten: want behalven dat zyne ligchaams krachten zeer begonnen te verminderen, verloor hy zynen geleerden zoon *Dionysius*. Van zynen oudsten zoon *Johannes*, zich in Engelandt onthoudende, kreeg hy gansch geen aangename brieven, en hy hoorde naderhandt, dat hy in Oost-Indie was overleden, dat hem te meer smertte, om dat hy dien zoon eene zonderlinge liefde hadt toegedragen. Zyne geleerde dochter *Cornelia*, die zes talen verstondt, verloor haar leven in het ys. Zyne twede dochter *Johanna* en zyn zoon *Gerhard* wierden door de doodt schielyk weggerukt. Van zyn zoon *Franciscus* beleefde hy wel, dat hem de Staten ordinaris advokaat maakten; maar Vossius hadt grote droefheit over des zelfs ongelukkigen echt, en hy verloor hem ook kort daar na door de doodt; gelyk ook eindelyk zyn zoon *Mattheus* kwam te sterven. Het verlies van deze zyne zonen krenkte hem te meer, om dat hy wegens hunne goede hoedanigheden zich zeer veel van hen hadt belooft. Dionysius en Gerhardus wierden reets van de geleerdsten bewondert, en Mattheus was geschiedschryver van de Heeren Staten. Ondertusschen onderging hy alle die tegenspoeden met lydzaamheit, en schreef, by 't waarnemen van zyn ampt, zyne *Exercitationes Grammatica*, zyn *Etymologicum*, en zyne geleerde boeken *De idololatria*, welk laatste werk hy meest by nacht opstelde. Voorts hadt hy een groten afkeer van de twisten in de kerk, en het schelden onder de geleerden. Hy was by zyne grote kennisse zeer nederig en Godvruchtig, zeer dienstvaardig, en in den ommegang bescheiden en eerbiedig. Hy stierf in den jare 1650. Zyne schriften zyn te Amsterdam in 6 stukken in folio by malkander gedrukt. *Vossii Epistola*.

VOSSIUS (DIONYSIUS) zoon van Gerhardus Johannis, was geboren te Dordrecht in den jare 1612. Hy wierdt in de Latynsche tale, en voornamentlyk in de Romeinsche geschiedenissen van zyn vader, en van Daniel Heinsius onderwezen. In 't Grieksch oeffende hy zich, nog maar tien jaren oud zynde, onder Johannes Meursius, en was zo leergierig, dat 'er geen beroemd Grieksch schryver wierdt gevonden, dien hy niet of geheel doorgelezen, of korte uittreksels daar uit gemaakt, of op een andere manier zich bekend gemaakt hadde. De Hebreeusche taal leerde hy gemakkelyk, zo dat hy, nog geen veertien jaren oud zynde, alle de boeken des Ouden Testaments daar in al hadt gelezen. In die tale, als mede in de Syrische en Chaldeeusche, bediende hy zich van het onderwys van Constantinus l'Empereur en Thomas Erpenius, zynde ook Jacobus Golius zyn leermeester in 't Arabisch, waar in hy in 't kort zo verre vorderde, dat hy in zyn zestiende jaar het Woordenboek van *Raphelengius* vermeerdert uitgaf. Naderhandt oeffende hy zich in de Armenische, Ethiopische, als mede in andere Oostersche en Europische talen; en om dienst aan de kerk te doen, kocht hy vele Rabbynsche en Talmudische boeken, waar omtrent hy zich, voornamentlyk wat de oude kerkgebruiken der Joden betreft, van de hulp van zeker geleerden Jode, Manasse Ben Israël, bediende. Hy liet zich om die reden des te eerder bewegen om het boek, genaamt: *Conciliator veteris Synagoga*, uit het Spaansch, welke taal hy al zo wel als de Fransche en Italiaansche verstondt, in 't Latyn over te zetten, om namentlyk de plaatsen, die in de H. Schrift malkander schynen tegen te spreken, en door de authoriteit der Rabbynen nog meer tot dwalingen worden misbruikt, met nadruk te verdedigen. Hy hadt kort te voren de achttien boeken van de Jaarboeken, door *Everard van Reyd* in 't Hollandsch geschreven, in sierlyk Latyn vertaalt, en voorgenomen de zaken, na de doodt van Van Reyd tusschen den koning van Spanje en de Algemene Staten der Vereenigde Nederlanden voorgevallen, als een vervolg daar by te voegen. Hy was in zyne jeugdt met zyn vader in Engelandt geweest, en plagt van de twee hogescholen van dat koninkryk te zeggen, dat de vele geleerde mannen, die hy daar hadt aangetroffen, door hun voorbeeldt veel tot zyne opwekking in de studie hadden gedaan. Terwyl hy met de overzetting der Historie van Van Reyd bezig was, zocht hem de vryheer van Conari, Christophorus Slupecki, op vele voordelige voorwaarden te bewegen hem naar Constantinopel te verzellen; maar hy sloeg het wegens het toen onder handen hebbende werk, en om dat zyne moeder toen ziek was, en zyn vader het niet wilde toestaan, af. Om de zelve redenen weigerde hy een ander aanzienlyk beroep aan te nemen, dat hem wegens het gerucht van zyne in zo jonge jaren ongemene geleerdheit was opgedragen: want hy wierdt in de toenmaals nieuw opgerechte Lyflandsche hogeschole te Derpt tot hoogleeraar in de geschiedenissen en welsprekendheit verzocht, en de vryheer, Johan Skytte, kancelier van die universiteit, en koninklyke stadhouder in Lyflandt, verzocht hem daar toe op de allervriendelykste wyze. Maar schoon hy dat beroep toen afsloeg, nam hy echter naderhandt, toen hy de overzetting der Jaarboeken van Van Reyd hadt voltooit, zo veel te eerder de reis naar Zweden aan, om dat men hem aldaar den vryen toegang tot het archief beloofde, ten einde hy naderhandt uit het zelve in welke plaats hy wilde (zelfs in zyn vaderlandt) de oude Zweedsche geschiedenissen mogt kunnen in 't licht geven. Maar menende binnen weinige maanden die reis aan te vaarden, onder het geleide van eenen van des gemelden stadhouders zonen, stierf hy te Amsterdam in den jare 1633, in 't einde van November, hebbende den ouderdom van maar 21 jaren en eenige maanden bereikt. Men houdt in 't algemeen daar voor, dat hy door zyn al te yverig studeren zyn leven heeft verkort. Van het traktaat van Maimonides *De idololatria* heeft hy eene vertaling gemaakt, en het zelve met aanmerkingen opgehelderd. Isaac Vossius heeft de zelve uitgegeven, en in de Voorreden het leven van dezen zynen broeder beschreven.

VOSSIUS, (ISAAK) broeder van den voorgemelden Dionysius, was geboren in 't jaar 1618. Toen hy 17 jaren oud was, vertaalde hy de plaatsen, in 't boek van Franciscus Junius *De pictura veterum* uit het Grieksch aangehaalt, in 't Latyn, en in 't jaar 1638 gaf hy uit *Scylax Caryandensis*; was ook van zins de Geographie van *Ptolemaeus* onder handen te nemen. De geleerden van dien tydt achtten hem zo hoog, dat zy hem met hunne opdragten vereerden. Daar op deedt hy een reis naar Engelandt, Vrankryk en Italie, wanneer hy binnen de drie jaren, die hy daar mede toebragt, vele handschriften, onder anderen ook de brieven van *Ignatius*, als mede de stukken tot de aardryksbeschryving van *Ptolemaeus*, verzamelde. Van Milaan ging hy in den jare 1643 naar Parys, daar hem Grotius wel ontfing, en in den jare 1644 keerde hy weder naar huis. In den jare 1646 gaf hy de Brieven van Ignatius, nevens den Griekschen text, ter drukpersse over, zocht ook na de doodt van zyn broeder Mattheus geschiedschryver der Staten, en in de plaats van Cluverus hun aardryksbeschryver te worden; ook voegde hy het vyfde boek by de Jaarboeken van zyn laatstgemelden broeder, en nam de *Origines Batavica* onder handen. In den jare 1648 beriep hem de koningin Christina naar Zweden, daar 't hem zo wel behaagde, dat hy die door de doodt van zyn vader in den jare 1650 open gevallen en hem opgedragen plaats aan Blondellus overliet, en in Zweden bleef. Maar dit zyn vergenoegen duurde niet lang; want als Salmasius in Zweden kwam, hebbende reets te voren kwaad vermoeden tegen Vossius opgevat, om dat hy een goed vriendt van Nicolaus Heinsius was, toonde hy het opentlyk, waar over Vossius in zyne brieven aan hem klaagt. Namentlyk, hy beschuldigde Vossius, dat hy Cartesius met vergift hadt van kant geholpen; dat hy het hem ook hadt zoeken te doen; dat hy zynen adeldom hadt betwist, en hem een geleerden bedrieger ge-

noemt. Vossius moest dus wel haast Zweden ruimen, en hier en daar horen, dat hy van Salmasius *Exbibliothecarius* en *Bibliopola regius* wierdt genoemt, en dat hy uit Zweden was gebannen. De koningin liet zich ook wys maken, dat Vossius overal schandelyk van haar sprak, hoewel ze daar by zeide, dat zy het blaffen der honden niet achtte. Naardien nu Vossius buiten dat geen goed hofman was, gaf hy 'er weinig om, dat hy Zweden moest verlaten; maar dit smertte hem, dat hy zyne schriften hadt moeten achterlaten, en van Salmasius met grove onwaarheden by eene koninginne, die hy geheel ten dienst stondt, beklad was. Hy wendde wel alle moeite aan zich met Salmasius te verzoenen, en deedt daar toe al wat hy kon; maar alles was te vergeefsch. Doch binnen twee jaren wierden de zaken voor Vossius, door toedoen van Bochart, beter. Men stelde hem eene reis voor, die hy ook, al was 't nog zo verre, om de koningin te behagen, wilde doen. Maar deze en andere voorslagen wierden door het veranderen, dat de koningin van Godsdienst deedt, verydelt. Vossius bleef dus in Hollandt, en nam *Pomponius Mela* onder handen, dien hy in den jare 1658 uitgaf. Jacobus Gronovius greep hem daar over in schriften aan, dien het geweldig speet, dat Vossius Salmasius zo dikwils en hevig hadt berispt en tegengesproken. Vossius gaf derhalven een *Appendix observationum* uit, waar in hy Gronovius braaf te keer ging, hoewel deze hem in zyn brief aan Grævius naderhandt niet schuldig bleef. Voor het overige was de geleerdheit van Vossius wereldkundig, zo dat de koning van Vrankryk, Lodewyk de XIV, hem door den heere Colbert in den jare 1662 zyne genade en een jaargeldt liet aanbieden: ook gaf hy zyns vaders *Origines*, met zyne aanmerkingen vermeerdert, in druk uit, als mede het boek *De Idololatria ortu & progressu*. In Hollandt droeg men hem het beschryven van den Hollandschen en Engelschen oorlog op; maar dat niet willende doen, moest hy het jaargeldt, dat hy tot hier toe van de Staten hadt genoten, missen, en ging naar Engelandt. Daar vervaardigde hy zyn traktaat *De oraculis Sibyllinis*, en gaf het zelve in den jare 1672 te Londen uit, zoekende staande te houden, dat deze Sibyllynsche godspraken niet van een Christen verziert, maar eerst van de Heidenen opgestelt, en naderhandt van de Christenen in een ander werk vervalscht waren: ook ondernam hy in eenige Hoofdstukken te bewyzen de nieuwigheit der klankstippen in de Chaldeeusche tale, en dat Bomberg met de Rabbynen, die hy hadt gebruikt toen hy zynen Bybel hadt laten drukken, al zyn geldt hadt verkwist; dat men derhalven alleenlyk de vertaling der LXX Overzetters moest aannemen; dat hy ook in zeker boek *De septuagintavirali versione* beweert, en tegen P. Simon verdedigt. Naderhandt nam hy ook *Catullus*, *Juvenalis*, en *Petronius* onderhanden, helderde de zelve met aanmerkingen op, van welke de gene, die Vossius van naby kenden, zeiden, dat hy zich daar in zodanig hadt uitgedrukt, als hy in zyn leven was; want men wil, dat hy in minnaryen vry buitensporig is geweest. Ondertusschen leefde hy als kanunnik van Windsor tot het jaar 1688, wanneer hy den 20 February te Windsor overleedt. Men kon hem niet bewegen ten Avondmaal te gaan, schoon men hem voorstelde, dat als hy het al niet ter eere Gods, hy het ten minsten om zyne kanunnikdy wilde doen. Hy liet een groten schat van handschriften na, nevens den roem van zeer ervaren in de oudheden, maar in zaken van zynen tydt onkundig te zyn geweest; die alleen het vernuft volgde, en niet het geloof, en die ook in vele stukken zyne wangevoelens te kennen gaf. *Epistola Vossii, Salmasii, & Nic. Heinsii. Evremont Melang. Curieux Tom* I, *p.* 68. *Colomesiana p.* 213.

VOSTANCE, een stedeken in Macedonië, aan de rivier Vardari gelegen, vier uuren Zuidwaarts van Sturachi.

VOSUMI, de hoofdstadt van een koninkryk van den zelven naam, op een der Japansche eilanden, Ximo.

VOUET, (SIMON) een beroemd schilder, leerde de kunst van zyn vader *Laurentius Vouet*, dien hy daar in verre overtrof. Hebbende zich door zyne eerste stukken tamelyk bekend gemaakt, nam hem de Fransche gezant Harlay met zich naar Constantinopel, om den groten Sultan en eenige landstreken daar omtrent af te schilderen. Van daar ging hy te rug naar Rome, daar hy een tydlang bleef. Hy raakte daar in kennis met paus Urbanus den VIII, die eenige van zyne stukken in de S. Pieterskerk plaatste. Daar op riep hem koning Lodewyk de XIII in den jare 1628 naar Vrankryk, en gaf hem een aanzienlyk jaargeldt. Aldaar moest hy het paleis van Luxemburg, de Louvre, Ruel, het slot van den kardinaal Richelieu, en verscheide andere paleizen met zyne schilderyen versieren, en zyne kunststukken behaagden den koning zo wel, dat hy zelf van hem wilde leren schilderen. De koning van Engelandt, hebbende van zyn werk gezien, zocht hem in zyn dienst te krygen; maar hy wilde niet uit Vrankryk gaan, en stierf daar ook in den jare 1649, in den ouderdom van 59 jaren. *Felibien Entretiens sur les Vies des Peintres.*

VOUGA, by de ouden *Vacca*, of *Vacua* genoemt, eene vischryke rivier in Portugal, die uit het gebergte Alcoba, in 't gebiedt van Viseo, ontspringt, en naderhandt by Aveiro in de Middelandsche zee valt, daar zy eene goede haven voor middelmatige schepen formt. Kort voor dat zy naar Aveiro loopt, bevochtigt zy eene kleine stadt, insgelyks VOUGA genoemt.

VOUGLE, een vlek in Poitou, gelegen aan de rivier Clain, vier mylen Zuidwaarts van Poitiers. Zommigen menen, dat het der ouden *Vogladum* is, alwaar koning Clodoveus de West Gotthen sloeg, en in den jare 507 hun koning Alarik met eige handen doodde. *Baudrand.*

VOUTE, een Fransch vlek in het Vivarez, aan de Rhone, gelegen zes mylen boven Viviers.

VOUZY, een Fransch vlek in Champagne, aan de Aine, vyf mylen Westwaarts van Sedan. Men meent, dat het der ouden *Vungus* of *Tungus* is. *Baudrand.*

VOXU, de hoofdstadt van een koninkryk van den zelven naam, gelegen in Ochio, een landschap van het eilandt Niphon, naby de Straat van Sangaar.

VOYER. Dit is een der oudste huizen van Touraine, volgens eene oude overlevering van dat landt afkomstig van een zeker kapitein, *Basilius*, zynde een gunsteling van keizer Karel den Kalen, die hem eenig landt naby het stedeke Loches gaf in het jaar 877. Deze BASILIUS, bygenaamt VOYER, heeft dezen laatsten naam aan zyne nakomelingen nagelaten, wier grootste roem daar in bestaat, dat ze in een tydt, wanneer de kettery en oproer alles schenen overhoop te werpen, in het rechtzinnig geloof en trouwe tegen hun wettigen vorst bleven volharden. CONRADUS DE VOYER was de zoon van Basilius, en vader van OTTO DE VOYER, die leefde in 't jaar 935, onder de regering van koning Lodewyk den III. Deze noemde *Paulmy* de plaats, alwaar zyn vader de fondamenten van een huis gelegt hadt. Zyne navolgers hebben 'er naderhandt het kasteel Paulmy gebouwt, het welk daarna den naam aan de nakomelingen van den oudsten der linie gegeven heeft. Dit is de korte inhoudt van het gene men aangaande den oorspronk van dit huis in Vrankryk in de archiven van het kasteel van Paulmy vindt. Tusschen Otto de Voyer, van wien wy boven gesproken hebben, en *Godefroi de Voyer* vindt men zekeren *Aymand de Voyer*, die in 't einde der XI eeuwe leefde, onder koning Philips den I.

Van GODEFROI DE VOYER zyn nakomelingen bekend. Hy was de eerste van dien name in 't jaar 1145, en teelde onder anderen *Hugo de Voyer*, vader van

STEPHANUS DE VOYER, here van Paulmy. Deze was onder die heeren, de welke koning Lodewyk den Heiligen op zyn tocht over zee verselden. Hy trouwde met Agatha de Beauvenu, met welke hy in 't jaar 1245 een aanzienlyke fondatie deedt in de abdy van Beaugerais, gelegen in Touraine. De originele tytel van deze fondatie is nog te zien in 't zegel van de wapens van dit huis. Hy teelde onder andere kinderen

RENATUS den I DE VOYER, here van Paulmy, en vader van

PETRUS den I DE VOYER, here van Paulmy, ridder, gouverneur van Loches. Deze trouwde met Philippe, erfdochter van het huis der vicomten van la Roche de Gennes, zynde de dochter van Johannes, vicomte de la Roche de Gennes, en van Johanna d'Azay. Uit dit huwelyk wierdt geboren

WILHELM DE VOYER, ridder, here van Paulmy, gouverneur van Loches, en hoofdman over honderd. Zyne gemalinne was Philippe de Laval, vrouwe van Princé, dochter van Guido de Laval den VIII, en van Johanna de Brienne, genaamt d'Acre. By deze teelde hy: (1) *Renaldus*, die volgt; (2) *Wilhelm*, die den geestelyken staat verkoor, en wegens zyne voorbeeldige Godvrucht vermaard wierdt. Hy gaf alle zyne goederen aan de kerken van Angers, Loches, Paulmy, enz. uit krachte van zyn uitersten wil, gemaakt in den jare 1328.

RENALDUS de II DE VOYER, ridder, here van Paulmy, de la Haye, en de la Sablooiere. Hy trouwde met Nicole de Pressigny, by welke hy teelde

PHILIPS den I DE VOYER, ridder, here van Paulmy, en gouverneur van Loches. Deze maakte zich door zyne dapperheit zeer vermaard, van welke hy in verscheide gelegenheden preuven gaf. Hy volgde den hertog van Bourbon in 't jaar 1386, wanneer die prins in Spanje oorloogde; en naderhandt in 't jaar 1400 wederstondt hy de Engelschen, die Touraine hadden overstroomt. Hy stondt een belegering tegen de zelve uit op zyn kasteel van Paulmy, van het welke een gedeelte verbrand wierdt. By Johanna de Verneuil, zyne eerste gemalinne, teelde hy *Johannes* den I *de Voyer*, ridder, vicomte van Paulmy, die naar het voorbeeldt van zyn vader de belangen van koning Karel den VII dapperlyk tegen de Engelschen verdedigde. Ook verkocht hy de goederen van zyne moederlyke erfenisse, om in staat te zyn op zyne eige kosten den oorlog te voeren. Hy trouwde met Alix de Cloys, by welke hy teelde: (1) *Petrus* den II, die volgt; (2) *Maria de Voyer*, gemalinne van Petrus de Thays; (3) *Ambletse*, gemalinne van Johan d'Artannes, here van Puy de Montbason.

PETRUS de II DE VOYER, ridder, vicomte van Paulmy, en opperlandvoogdt van Touraine, was zeer yverig in de belangen van koning Karel den VII, voor wien hy den adel deedt in de wapenen komen, wanneer de Engelschen zommige zyner onderdanen afkerig van hem gemaakt hadden. Hy heeft het kasteel van Paulmy herstelt, dat door de Engelschen vernielt was. Ook fondeerde hy aldaar de kerk van St. Nicolaas, met vier kanunniken en hun deken. Zyne gemalin was Margareta de Bets, by welke hy teelde: (1) *Petrus* den III, die volgt; (2) *Bertrand*, ridder van St. Jan van Rhodes. Deze was in 't jaar 1480 in de hoofdstadt van dat eilandt, toen de zelve door Mahometh den II belegert wierdt, gevende preuven van zyne dapperheit onder het beleidt van zyn oudoom, Bertrand de Cluys, grootprioor van Vrankryk.

PETRUS de III DE VOYER, ridder, vicomte van Paulmy, enz. en opperlandvoogdt van Touraine, heeft zich in de oorlogen van zynen tydt vermaard gemaakt. In het treffen van Ravenna, onder koning Lodewyk den XII in 't jaar 1512, wierdt hy gekwetst, gelyk ook in het treffen by Pavië, onder koning François den I in 't jaar 1525, alwaar hy zyn oudsten zoon verloor, die aan zyn zyde wierdt gedood. Vervolgens was hy by het traktaat van Madrid, en vervolgde zyne diensten onder koning Henrik den II by Mets, Didenhoven, Calais en Guiënne, onder de koningen François den II, en Karel den IX, hoewel hy toen reets zeer oud was. Behalven zyne dapperheit was hy ook een beminnar der geleerdheit; waarom verscheide geleerden van zyn tydt hem met hunne werken vereerden. Zyne eerste gemalin was Louise du Puy, by

welke

welke hy teelde: (1) *Petrus*, gesneuvelt by Pavië, en

JOHANNES de III DE VOYER, vicomte van Paulmy, ridder van de orde van St. Michiël, gouverneur en opperlandvoogdt van Touraine, woonde met veel lof de belegering van Metz by; was in 't jaar 1552 in den veldslag van St. Laurent, en in 't jaar 1557 by de belegeringen van Didenhoven en Calais, en verdedigde de stadt Tours tegen de Gereformeerden gedurende den inlandschen oorlog. Hy trouwde met Johanna de Guesaut, vrouwe van Argenson, en erfdochter van François de Guesaut, en van Margareta de Coulé, by welke hy teelde: (1) *Renatus*, die volgt; (2) *Petrus*, stichter van de linie der heeren DE VOYER D'ARGENSON, waar van beneden; en *Tolante*, gemalinne van Petrus Frotier, here de la Missellere, ridder van de orde van St. Michiël.

RENATUS de I DE VOYER, vicomte van Paulmy, ridder van St. Michiël, en stadhouder van Touraine, verwierf een gelyken roem door zyne dapperheit en staatkunde. In 't jaar 1562 gaf hy preuven van zyne dapperheit in de belegering van Rouaan, en in het treffen by Dreux. In 't jaar 1565 was hy binnen de stadt Maltha, toen die van de Turken belegert wierdt, als vrywillige, en deedt nevens andere Fransche edelen een dapperen uitval. In 't jaar 1571 heeft hy in het treffen by Lepanto uitgemunt. Geen minder beleidt betoonde hy in zyne gezantschappen zo aan de Ottomannische Porte, als aan de hoven van Spanje, Engelandt en Rome. Uit zyn huwelyk met Turpin de Crisse teelde hy *Lodewyk de Voyer*, vicomte van Paulmy, en stadhouder van Touraine, die in 't jaar 1587 preuven van zyne dapperheit gaf in den veldslag by Coutras. Hy kommandeerde de edelen der provincie in de belegering der stadt Amiens, die door koning Henrik den IV weder van de Spaanschen verovert wierdt in 't jaar 1597. Hy teelde by zyne gemalinne, zynde eene erfdochter uit den huize van Larle: (1) *Jacobus*, die volgt; (2) *N. de Voyer*, ridder van Maltha, kommandeur van Guerche; (3) *Leonora de Voyer*, gemalinne van Leonor Barjot, marquis van Moussy en Roncée; (4) *Gabriël de Voyer*, bisschop van Rhodes, gestorven in 't jaar 1682, oud 75 jaren.

JACOBUS de I DE VOYER, ridder, vicomte van Paulmy, trouwde met Francisca de Beauvau, dochter van Jacobus de Beauvau, marquis van Rivau, luitenant generaal in Poitou, en van Isabella de Clermoot Tonnerre, by welke hy gewan: (1) *Johannes Armand*, die volgt; (2) *Marcus Antonius de Voyer*, ridder van Maltha, oppervalkenier van den grootmeester, en gouverneur van 't eilandt Goze, gestorveo in 't jaar 1700; (3) *Jacobus de Voyer*, ridder van Maltha, kommandeur van Frete en Angers; (4) *Lodewyk Basilius Alexander*, abt van Paulmy; (5) *Marcus Renatus*, grave van Bolze, marquis van Paulmy.

JOHAN ARMAND de I DE VOYER, ridder, marquis van Paulmy, gouverneur van de stadt en 't landt van Chastellerant, ook brigadier onder de ruitery, sneuvelde in het treffen van Senef in 't jaar 1674. Hy verwekte by zyne gemalinne Radegonde de Mauroy, dochter van Seraphin de Mauroy, intendant der financiën, (1) *Johan Armand Seraphin*, die volgt; (2) *Francisca*, getrouwt met N. marquis de la Riviere, gouverneur van St. Brieu, enz.

JOHAN ARMAND SERAPHIN DE VOYER, marquis de Paulmy, vaandrig in 't regiment des konings, stierf buiten huwelyk en zonder erfgenamen, oud zynde 15 jaren.

LINIE DER HEEREN VOYER D'ARGENSON.

PETRUS DE VOYER, de Paulmy, here van Argenson, ridder van de orde van St. Michiël, en stadhouder van Touraine, was de twede zoon van Johannes den III de Voyer. Hy trouwde met Elizabeth Huranit de Chiverny, by welke hy teelde:

RENATUS de I DE VOYER, de Paulmy, grave van Argenson, requestmeester en intendant van verscheide provinciën des koninkryks; vervolgens raadsheer van staat, en ambassadeur te Venetië, alwaar hy ook gestorven is in 't jaar 1651. By zyne gemalinne Helena de la Font, dochter van N. de la Font, en N. de Patras de Campaignolle, teelde hy: (1) *Renatus* den II, die volgt; (2) *Lodewyk*, abt van Beaulieu, gestorven als deken van St. Germain de l'Auxerrois in 't jaar 1694; (3) *Petrus*, vicomte van Mouzé, gouverneur en luitenant generaal in Nieuw-Vrankryk; (4) *Jakob de Voyer*, abt van Argenson; (5) *Magdalena de Voyer*, gemalinne van Lodewyk de Bernage, deken van den groten Raadt, en vader van Lodewyk de Bernage, requestmeester, koninklyke intendant van 't Limosin en Angoumois, naderhandt van 't graafschap van Burgundië.

RENATUS de II DE VOYER, de Paulmy, Argenson, requestmeester, en naderhandt Raadt van Staat, gewezen ambassadeur te Venetië, gestorven in 't jaar 1700, was getrouwt met Margareta Houllier de la Poyade, vrouwe van Roussiac, en erfdochter van haar huis. By deze teelde hy: (1) *Marcus Renatus* den I, die volgt; (2) *François Elias de Voyer* d'Argenson, deken van St. Germain, en naderhandt bisschop van Dol.

MARCUS RENATUS de I DE VOYER, de Paulmy, marquis d'Argenson, Raadsheer des konings in alle des zelfs Raden, requestmeester, Raadt van Staten, en luitenant generaal der politie te Parys, trouwde met Margareta le Fevre de Caumartin, zuster van Lodewyk Urbanus Franciscua le Fevre de Caumartin, Raadsheer van Staat en intendant der financien, by welke hy teelde:

(1) RENATUS LODEWYK DE VOYER.
(2) PETRUS MARCUS DE VOYER.
(3) *Catharina Margareta Magdalena de Voyer*.

VOYTSPERG, een stedeke of vlek in Neder-Stiermarken, aan de rivier Kaynach, drie mylen Westwaarts van Grats gelegen.

VRANKRYK, in het Latyn *Gallia*, een der heerlykste landen en der grootste koninkryken van geheel Europa. Het zelve legt tusschen de 42 en 51 graden breedte, en tusschen de 15 en 39 graden lengte, midden onder de getemperde landstreek. Het heeft den groten Oceaan ten Westen, en paalt ten Zuiden aan Spanje en aan de Middelandsche zee, ten Noorden aan de Nederlanden en het Kanaal, en ten Oosten aan Duitschlandt, Italië, Zwitserlandt, en Savoje. Het Alpische gebergte scheidt Vrankryk van Italië, het Pyreneesche gebergte van Spanje, en de Rhyn van Duitschlandt. Het beslaat in zynen omtrek 1020, of, volgens anderen, 1200 Fransche mylen. In de lengte, omtrent van de zee af tot aan den Rhyn, heeft dit koninkryk iets meer dan 300, en in de breedte 285 Fransche mylen. Wat aanbelangt de oude verdeling van dit landt ten tyde der Romeinen, daar van kan het artykel GALLIE nagezien worden.

Tegenwoordig wordt Vrankryk, volgens de door koning Lodewyk den XIII gemaakte verdeling, in 12 hoofd-provinciën onderscheiden, welker gedeputeerden het recht hebbeo in alle ryksvergaderingen als leden zitting te nemen. Deze provinciën hebben nog verscheide andere minder provinciën onder zich, en doordien de Loire de grootste rivier in Vrankryk is, ook midden door dit koninkryk loopt, zodanig, dat Vrankryk daar door als in twee gelyke delen wordt verdeelt, kan men bekwamelyk deze provinciën dus aanmerken, dat vier van de zelve ter regter zyde van de rivier, Noordwaarts, vier ter linker zyde, Zuidwaarts, en de overige vier rondom de bovengemelde, en als aan der zelver grenzen leggen. De vier eerste worden genaamt *Pikardië*, *Normandië*, *l'Isle de France*, en *Champagne*. De vier Zuidelyke zyn: *Guiënne* en *Gasconje*, *Languedok*, *Provence*, en het *Dauphiné*. De overige vier provinciën heten *Burgundië*, *Auvergne* en het *Lionnois*, *Bretagne*, en het *Orleannois*, welke provinciën alle, gelyk als boven is gezegt, wederom andere provinciën onder zich hebben. Men kan zich echter de verdeling van deze proviociën gemakkelyker in de navolgende order voorstellen. Vier van de zelve leggen in 't Noorden, en grenzen aan de rivier de Seine, als *Pikardië*, *Normandië*, *Isle de France*, en *Champagne*; vier provinciën leggen in het midden van dit koninkryk, en grenzen aan de rivier de Loire, te weten *Bretagne*, het *Orleannois*, *Burgundië*, en het *Lionnois*, nevens de provincie van *Auvergne*; daar en tegen leggen Zuidwaarts, naar den kant van de rivieren de Rhone, of de Garonne, de provinciën met namen *Provence*, het *Dauphiné*, *Languedok*, en *Guiënne*. Voort wordt Vrankryk naar zyne aartsbisdommen verdeelt, welke achttien in getal zyn, zonder *Avignon* daar by te rekenen, hebbende de volgende namen, als: *Lion*, *Sens*, *Parys*, *Rheims*, *Kameryk*, *Rouaan*, *Tours*, *Bourges*, *Bourdeaux*, *Auch*, *Toulouze*, *Narbonne*, *Arles*, *Aix*, *Embrun*, *Viënne*, *Besançon*; en *Albi*, welke laatstgemelde plaats eerst in den jare 1676 tot een aartsbisschoppelyke zitplaats is verheven. Onder deze aartsbisdommen behoren 109 bisdommen. Zeven van deze aartsbisdommen stryden onderling over het recht van voorzittinge, te weten *Sens*, *Lion*, *Bourges*, *Narbonne*, *Rouaan*, *Bourdeaux*, en *Viënne*; hoewel het aartsbisdom van *Lion* alleenlyk de voorzitting boven de andere aartsbisdommen werkelyk heeft. Eindelyk zou men Vrankryk ook naar des zelfs veertien hoge gerechtshoven kunnen verdelen, zynde het Parlement van Parys, het welk onder alle hoge gerechtshoven het hoogste recht heeft, voorts de gerechtshoven te *Toulouze*, *Rouaan*, *Grenoble*, *Bourdeaux*, *Dion*, *Aix*, *Rennes*, *Pau*, *Mets*, *Besançon*, *l'Isle*, *Perpignan*, en *Colmar*, onder welke gemelde hoge gerechtshoven zeer vele andere en lager gerechtshoven staan. In Vrankryk vindt men de volgende hogescholen, als te *Parys*, *Toulouze*, *Bourdeaux*, *Poitiers*, *Orleans*, *Bourges*, *Caen*, *Montpellier*, *Cahors*, *Nantes*, *Rheims*, *Valence*, *Aix*, en *Avignon*.

Wat belangt de voornaamste gebergtens in Vrankryk, de zelve zyn, behalven de *Alpische* en *Pyreneesche* gebergten, de *Sevennes*, door de ouden *Gebenna* genaamt, de berg *Jura*, of *S. Claude*, naar den kant van Zwitserlandt, de berg *Vogesus*, naar den kant van het sticht van Langres, en meer andere.

De voornaamste rivieren zyn de *Loire*, de *Rhone*, de *Garonne*, en de *Seine*, in welke hoofdrivieren zeer vele andere rivieren lopen. De Fransche eilanden zyn *Belle Isle* aan de Britannische kust, *Noir-Moustier* aan de kust van Poitou; de eilanden *Rhee* en *Oleron* leggen tegen over de landschappen Aunis en Xaintonge, enz. In de Middelandsche zee leggen de eilanden *Hieres*, *S. Margareta*, en *S. Honorata*, aan de kust van Provence, enz. De havenen aan den Oceaan zyn *Brest*, *Blavet*, *S. Paul de Leon*, *Luçon*, *Rochelle*, *Brouage*, *Havre de Grace*, *Dieppe*, *Calais*, *S. Valeri*, *Treport*, *Bajonne*, enz. Die aan de Middelandsche zee zyn *Marseille* en *Toulon*.

Wat aangaat de grote en middelmatige steden in 't koninkryk van Vrankryk, sommigen tellen aldaar 3000 steden, en 50000 karspelen, in welke men zegt dat ten tyde der regering van koning Karel den IX ruim twintig millioenen menschen waren. De hoofdstadt van het gansche koninkryk is *Parys*, na welke volgen: *Lion*, *Toulouze*, *Bourdeaux*, *Rouaan*, *Poitiers*, *Orleans*, *Aix*, *Dion*, *Grenoble*, en meer andere, welke afzonderlyk onder den naam van ieder provincie vermeld worden.

Vrankryk heeft ook in ver afgelegene landen zyne onderdanen. Dus bezit het in Amerika *Nieuw-Vrankryk*, eenige van de Karibische eilanden, namentlyk: *Guadeloupe*, *Martinique*, enz. als mede de Noordkust van *Hispaniola*, enz. Ook bezit Vrankryk in Afrika de Zuidkust van *Madagaskar*.

Dit koninkryk heeft doorgaans veel voorraadt van koren, wyn, olie, amandelen, vygen, kastaniën, zout, hennip, saffraan, ooft, allerhande soort van vogelen en beesten, brengende voor 't overige voort al wat tot onderhoudt van 's menschen leven nodig is.

Men zegt, dat keizer Maximiliaan eertyds van dit landt heeft gezegt, dat, byaldien hy kon Godt zyn, zyn oudste zoon hem zou opvolgen, en de andere zou koning van Vrankryk worden.

Maar

Maar Vrankryk heeft gebrek aan metalen, als goudt, zilver, enz. het welk 'er evenwel door den krachtigen toevloedt van andere natien, door koopmanschappen, als anderszins, rykelyk wordt ingevoert.

De Franschen zyn arbeidzaam, zeer vriendelyk omtrent de vremdelingen, zeer driftig, en geneigt tot den oorlog; maar zy kunnen niet vele wederwaardigheden verdragen. Zy zyn merendeels vrolyk van geest, en ondernemen niet gaarne zwaarwigtige zaken, welke lang nadenken vereischen. Zy zyn ook zeer wellustig en onbestendig, gelyk als uit hunne kleding en *modens* inzonderheit blykt. Daarenboven zyn de Franschen zeer spotachtig, en smalen gaarne op anderen. Als men hunne eige schryvers wil geloven, worden by deze natie de voornamste deugden, welke andere landen van Europa maar enkeld bezitten, by malkander gevonden: nochtans wordt in ieder provincie voornamentlyk deze of gene levenswyze in het byzonder waargenomen; als, by voorbeeldt, de Duitsche vryheit wordt gevonden in de provincie van Pikardië, de Zweedsche grootmoedigheit in Champagne, de Poolsche oplettendheit in Languedok, de Italiaansche voorzichtigheit in Provence, de Spaansche grootschheit in Gasconje, de Zwitsersche getrouwheit in het Dauphiné, de Grieksche verslagenheit en spitsvindigheit in Normandië, en de arbeidzaamheit der Nederlanders in Burgundië. De ligchaamsgestalte der Franschen belangende, zy zyn van eene middelmatige grootte; en voor het overige is aan te merken, dat zy oorspronkelyk van Duitsche natie afstammen, gelyk als reets in het artykel van de FRANKEN is aangetekent, welke volkeren de Galliërs hebben overwonnen, en hen gedwongen hunnen naam aan te nemen.

De Franschen zelf verkoren in het jaar 417, of, naar 't zeggen van anderen, in het jaar 420, een koning over zich, de welke ten tyde, toen de grondt der Fransche oppermacht in Gallië wierdt gelegt, regeerde, en den naam voerde van *Pharamund*, hoewel dit, te weten of Pharamund ooit over den Rhyn is gekomen, nog door anderen voor onzeker wordt gehouden. Zyn zoon echter, met name *Clodio*, nam Kameryk, Doornik, en alle de Nederlandsche provinciën tusschen de rivieren de Schelde en de Somme in. Na zyne vroege doodt matigde zich zyn stiefzoon *Meroveus* de kroon aan, welke by den rechtmatigen erfgenaam hadt ontweldigt. Deze Meroveus was de stichter van de Merovingischen tak, welke tot het jaar 751, of, naar het schryven van anderen, tot het jaar 752 bloeide. Maar doordien de opvolgers van Meroveus zeer wellustig waren, en het bestier der regering in handen van de grootmeesters overgaven, verloren zy daar door zelf het bestier, zodanig, dat Pipin Childerik den III, den laatsten van dien tak, in den jare 751 in een klooster bande, waar op Pipin in het jaar 752, van hertog, koning der Franken te Soissons wierdt, gelyk ook zyn zoon, *Karel* de Grote, den grondt heeft gelegt tot den Carolingischen keizer-en koninklyken stam. Karel de Grote bragt wel door zyne grote overwinningen Vrankryk in het grootste aanzien; maar zyne opvolgers waren te onmachtig het zelve te behouden, wanneer de schadelyke verdeling der landen en de slechte regering nog meer wanorder verwekte; waarom Vrankryk zo veel te gemakkelyker na verloop van twee eeuwen door *Hugo Capet*, stichter van den Capetingischen tak, en voogdt van Lodewyk den Tragen, den laatsten van den voorgaanden tak, wierdt afgescheurt, die zich door zyne nazaten in drie takken verdeelde. Aldus heeft de Capetingische tak, oorspronkelyk van Hugo Capet, tot op Karel den IV, bygenoemt de Schone, die van Valois van Philips den VI tot op Henrik den III geduurt, en de thans bloeiende tak van Bourbon heeft nu de regering in handen.

Betreffende de zaken, onder alle deze koningen van Vrankryk gebeurt, de zelve kunnen in het leven van ieder koning wydlopig worden nagezien. Men moet evenwel aanmerken, dat eertyds de macht der koningen in dit ryk op ver na zo onbepaalt niet was, als ze naderhandt is geworden: want voor eerst hadden onder die van den Carolingischen tak de gouverneurs der byzondere provinciën hun bestier erffelyk gemaakt, en zo vele landen van de kroon afgescheurt, dat toen Hugo Capet de regering in handen kreeg, die koningen niets voor zich bezaten dan de graafschappen Parys en Orleans, en het zogenaamde hertogdom van Vrankryk, of de landstreek, leggende tusschen de Seine en de Loire; de hertogen en graven hadden slechts hunne landen van den koning te leen, doende voor het overige al wat zy wilden. Wanneer ook deze koningen naderhandt of uitstierven, of te onder wierden gebragt, en hunne landen met de kroon vereenigt, was nochtans de macht der koningen door de hoge gerechtshoven, buiten welke zy niets konden uitvoeren, nog tamelyk bepaalt. Daarom moesten ook in vervolg van tydt de drie standen van het koninkryk, namentlyk de geestelyken, de edelen, en de burgeren, byeen komen om over 's lands zaken gehoort te worden. Doch deze ryksdagen namen sedert Lodewyk den XIII een einde, en de Parlementen zyn ook door de kunstenaryen der kardinalen Richelieu en Mazarin zodanig onderdrukt, dat zy thans den koning genoegzaam moeten gehoorzamen. Door deze aanwassende macht vermeerderde ook Lodewyk de XIV zyne financiën jaarlyksch tot over de 150 millioenen, wanneer de zelve ten tyde van Henrik den IV slechts op 16, en onder Lodewyk den XIII op ruim 70 millioenen beliepen. Behalven dat stelt men ook, dat de geestelykheit 104 millioenen en een halve aan jaarlyksche inkomsten heeft. Wat aanbelangt de menigte der inwoonders, de kardinaal Richelieu, die eene naauwkeurige optelling daar van hadt laten doen, roemde, dat Vrankryk 600000 man te voet en 150000 te paardt kon in 't veldt brengen: maar dat grote getal zal mogelyk sedert het verdryven der Hugenotten veel zyn vermindert.

De Godsdienst was eertyds in Vrankryk vermengt, doordien de Hervormden sedert de regering van François den I aldaar sterk toenamen, en na vele bloedige oorlogen, onder de regering van Henrik den IV, door het beruchte edikt van Nantes eindelyk volkome vryheit van hunnen Godsdienst te oeffenen verkregen. Naderhandt heeft Lodewyk de XIV de Hervormden in den jare 1685, door het vernietigen van het gemelde edikt, of gedwongen het Roomsch-Katholyk geloof te omhelzen, of uit het landt verdreven, zodanig, dat tegenwoordig de Roomsch-Katholyke Godsdienst daar alleen wordt geduld, hoewel nog heimelyk hier en elders in Vrankryk vele Hervormden worden gevonden, welke zich ook sedert dien tydt by verscheide voorvallen opentlyk hebben verklaart. De geestelykheit van de Fransche kerk is nochtans in het algemeen zodanig, dat zich de zelve meer vryheden dan in andere landen tegen de macht van den Roomschen stoel in uiterlyke dingen aanmatigt, waar van de veelvuldige schriften, daar omtrent uitgekomen, overvloedig getuigen. Tot de grondwetten van Vrankryk behoorde voormaals die door Karel den VII opgestelde *Sanctio Pragmatica*, welke echter door het vergelyk onder de regering van François is verandert, waar van hunne afzonderlyke artykelen breder kunnen nagezien worden. Tegenwoordig heeft de koning de macht de openstaande bisdommen, abdyen en prioorschappen weder te vervullen; ook mag zonder zyne bewilliging geen pauslelyke bulle in het koninkryk gelden, en daarenboven behoren hem de inkomsten der stichten gedurende het openstaan van de zelve, hebbende in het tegendeel de paus enkelyk de Annaten, hoewel hy den koning zyn recht, het welk *Regale* wordt genoemt, verscheide malen heeft zoeken te betwisten. In het algemeen strekken deze zogenaamde vryheden der Gallikaansche kerk meer tot het vergroten der koninklyke macht, dan dat de zelve aan de geestelykheit eenig voordeel toebrengen. Overzulks ontstondt onder de regering van Lodewyk den XIV de twist over de pausselyke bulle *Unigenitus*. De koning wilde de zelve wel invoeren, maar sommige bisschoppen merkten ze aan als een inbreuk der vryheden van de Fransche kerk, en appelleerden aan eene algemene kerkvergadering, welk appel naderhandt vele andere bisschoppen, de Sorbonne, en een groot gedeelte der lage geestelykheit, zyn toegevallen, welke echter het hof niet heeft tegengestaan. Den uitslag van deze zake, die nog tegenwoordig zo veel gerucht in de wereldt maakt, en Vrankryk zo geweldig verdeelt, zal de tydt leren.

De koning van Vrankryk voert den tytel van *Allerchristelykste*, en sommigen leiden den zelven af van de tyden van Clodoveus den I. Maar het is waarschynlyk, dat deze naam allereerst van de pauzen is afgekomen, die ook andere vorsten in hunne opschriften daar mede hebben gevleid, en dat paus Pius de II dien tytel aan Lodewyk den XI allereerst als in eigendom heeft gegeven. De koning van Vrankryk draagt ook den naam van *Eerstgeboren zoon der kerke*, om dat de Fransche koningen altoos de voornaamste hebben willen zyn, die de kerk en den paus hebben verdedigt. De Fransche afgezanten eischen den voorrang boven alle andere gezanten, behalven den keizerlyken, waar over ten tyde van Lodewyk den XIV met de kroon van Spanje een grote twist is gerezen. Vrankryk echter bezit merendeels den voorrang. De koninklyke zalving geschiedt sedert Clodoveus den I te Rheims door den aartsbisschop aldaar. Deze plegtigheit wonen sedert de regering van Lodewyk den VII de twaalf oudste Pairs van het koninkryk by, van welke zes geestelyke, en zes wereldlyke heeren zyn, wordende hunne namen in het artykel van PAIRS gevonden. Men moet echter hier aanmerken, dat de zes wereldlyke Pairs, vermits hunne Pairschappen al lang zyn vernietigt, thans door anderen worden verbeeld. De zalving geschiedt met de H. olie, welke men voorgeeft, dat door eene duif by de zalving van Clodoveus den I is van den hemel gebragt, op de borst, op den rug, tusschen beide de schouderen, en op de ellebogen. Dit geschied zynde zet men den koning de rykskroon op, geeft hem den scepter in de handt, gordt hem het zwaardt aan, het welk strax daar op uit de schede wordt getrokken, en den koning in de handt gegeven, voorts op het altaar gelegt, en den koning wederom ter handt gestelt. Hier op doedt de koning den eedt, van het welzyn der kerke te zullen bevorderen, en de gerechtigheit te handhaven, en ontfangt na deze cermonien het Avondmaal onder beide de gedaanten. Voorts worden een vat met wyn, twee grote broden, het een verguld, en het ander verzilvert, nevens een zakje, waar in 13 goude kronen zyn, op het altaar geoffert, en eindelyk laat men eenige vogelen uit een houte korf in de vrye lucht vliegen, wordende de koning abt van Poitiers gemaakt. Des anderen daags wordt de koning ridder der orde van den H. Geest geslagen, en doedt een bedevaart naar Marcolt, om aldaar het negendaagsche gebedt te doen. Hier na verrecht hy het genezen van 't zogenoemde koningsfeer, welke kracht de koningen van Vrankryk alleen hebben, en, gelyk men voorgeeft, of van de regering van Clodoveus den I af, de welke die kracht van den hemel zou hebben ontfangen, of van zynen zone Childebert den I, welken deze kracht, als sommigen willen, door St. Marculphus is gegeven; hoewel niet kan worden ontkent, dat men voor de tyden van Philips den I en van Lodewyk de VI geen berecht by de geschiedschryvers daar van vindt. Deze koningen nemen ook deze plegtigheit waar op de feestdagen van Paaschen, Pinxteren, Allerheiligen en Kerstydt. Zy moeten zich daar toe bereiden met vasten, en het Nachtmaal te gebruiken; waar op zy de personen, welke het gezegde ongemak hebben, in het openbaar aanraken, hen de handt in de lengte en weder dwars over het aangezicht leggen, het teken des kruisses maken, en deze woorden spreken: *Le Roi te touche, Dieu te guérisse*, dat is: *De koning heeft u aangeraakt, Godt wil u genezen.* Eindelyk moet men aanmerken, dat de eerstgeboren zoon des konings van Vrankryk den naam van *Dauphin* draagt, ter gedachtenisse van *Humbert de la Tour du Pin*, de welke onder die voorwaarde in den jare 1349 het landschap Dauphiné aan koning Philips

lips van Valois overgaf, waar op Karel, zoon van den koning Johannes, die naderhandt onder den naam van Karel den V koning is geworden, allereerst den naam van Dauphin heeft ontfangen. De naaste aanverwanten van het koninklyk geslacht wierden oudtyds *Fleurs de Lis*, dat is: leliebloemen, en thans *Princes & Princesses du Sang*, dat is: prinssen en princessen van den bloede, genoemt. Onder de voornaamste kroons bedienden zyn de grootkanselier, de maarschalken van Vrankryk, de admiraals, de grootartillerymeester, de generaals der galeien, de kolonels generaal, de grootaalmoezenier, de opperhofmeester, de opperkamerheeren, enz.

Opvolging der koningen van Vrankryk.

I. Van den Merovingischen tak.

418 of 420	*Pharamund*	regeert 10 of 8 jaren.
428	*Clodio*	20
447 of 448	*Meroveus*	10
457	*Childerik* de I	24
481	*Clodoveus* de I	30
511	*Childebert* de I	47
558	*Clotarius* de I	3
561	*Charibert*	9
570	*Chilperik* de I	13
584	*Clotarius* de II	44
628	*Dagobert* de I	16
638 of 644	*Clodoveus* de II	16 of 18
654 of 662	*Clotarius* de III	14
668 of 675	*Childerik* de II	19
673 of 677	*Theoderik* de I	17
690	*Clodoveus* de III	4
694	*Childebert* de II	17
711	*Dagobert* de III	5
716	*Chilperik* de II	4 maanden.
717	*Clotarius* de IV	17 jaren.
720	*Theoderik* de II	17
737	Tusschenregering van 6 of 7 jaren.	
743	*Childerik* de III	regeert 9 jaren.

De laatstgemelde, bygenaamt de Trage, wierdt naar het klooster van St. Bertin, niet verre van St. Omer, gezonden, waar in hy den 1 May des jaars 752, ten tyde toen Pipin de Korte tot koning was gekroont, stierf, hebbende dus de Merovingische tak 332 jaren, van het jaar 420 tot het jaar 752, gebloeit.

II. Koningen van Vrankryk van den Carolingischen tak.

752	*Pipin* de Korte	regeert 16 jaren.
768	*Karel* de Grote	45
814	*Lodewyk* de I, de Godvruchtige,	26
840	*Karel* de II, de Kale,	37
877	*Lodewyk* de II, de Stamelaar,	18 maanden.
879	{ *Lodewyk* de III, gestorven den 4 Augusty des jaars 882, en *Carloman*, overleden den 6 December des jaars 884.	
884	*Karel* de Dikke	regeert 3 jaren.
888	*Eudo*, of *Otto*	5
893	*Karel* de III, toegenaamt de Eenvoudige, of Slechte, stierf in 't jaar 922.	
922	*Robert*	regeert 1 jaar.
923	*Rudolf*	12 jaren.
936	*Lodewyk* de IV, van Overzee,	18
954	*Lotharius*	31
986	*Lodewyk* de V, de Luiaardt	15 maanden.

De laatstgemelde vorst gestorven zynde, leefde nog wel zyns vaders broeder, *Karel*, in Lotharingen; maar des niettegenstaande verkoren de standen *Hugo Capet* tot koning, welke, na het uitsterven van den Carolingischen stam, die 235 hadt gebloeit, den Capetingischen heeft gesticht.

III. Koningen van Vrankryk van den Capetingischen stam.

987	*Hugo Capet*	regeert 10 jaren.
997	*Robert* de Aandachtige	34
1031	*Henrik* de I	29
1060	*Philips* de I	49
1108	*Lodewyk* de VI, de Dikke,	29
1137	*Lodewyk* de VII, de Jonge, of Godvruchtige,	43
1180	*Philips* de II, bygenoemt Van Godt gegeven, Augustus, en de Veroveraar,	43
1223	*Lodewyk* de VIII	3
1126	*Lodewyk* de IX	44
12	*Philips* de III, de Stoute;	15
1286	*Philips* de IV, de Schone,	29
1314	*Lodewyk* de X, bygenaamt Huttin	18 maanden.
1316	*Johannes*	4 dagen.
1316	*Philips* de V, de Lange,	5 jaren.
1321	*Karel* de IV, de Schone,	6
1328	*Philips* de VI, van Valois, of de Gelukkige,	22
1350	*Johannes* de Goede	14
1364	*Karel* de V, de Wyze;	16
1380	*Karel* de VI	42
1422	*Karel* de VII, de Overwinnaar,	39
1461	*Lodewyk* de XI	22
1483	*Karel* de VIII, de Vriendelyke,	15
1498	*Lodewyk* de XII, de Vader des volks,	17 jaren.
1515	*François* de I	32
1547	*Henrik* de II	12
1559	*François* de II	16 maanden.
1560	*Karel* de IX	13 jaren.
1574	*Henrik* de III	15
1589	*Henrik* de IV, de Grote,	21
1610	*Lodewyk* de XIII, de Rechtvaardige,	33
1643	*Lodewyk* de XIV, de Grote,	72
1715	*Lodewyk* de XV.	

Wat aanbelangt de geschiedschryvers van Vrankryk, de oudste der zelven hebben *Marquardus Freherus* in zyn *Corpus Historiæ Franciæ*, en *Petrus Pithæus* in zyne *Annales Franciæ*, ook *Andreas* en zyn zoon *Franciscus du Chesne* een algemeen berecht van dit koninkryk in 't licht gegeven; maar de genen, welke den eersten en tweeden stam hebben beschreven, zyn de volgende: *Gregorius Turonensis*, *Fredegarius*, *Adelmus Benedictinus*, *Eginhardus*, enz. *Michaël Ritius*, *Donatus Acciajolus*, *Petrus Pithæus Annal. Francorum.* De derde stam is beschreven door *Matthias Zampanus*, *Adrianus Jordanus*, *Espernon*, *Gervasius Tiberiensis*, *Glaber Radulphus*, *Helgaldus*, *Rigordus*, *Sugerius*, *Nicolaus de Braja*, *Guilhelmus de Nangiaco*, *Joinville*, en andere, welke in het byzonder op den naam van ieder koning kunnen nagezien worden. Betreffende de oudheden van Vrankryk, men vindt 'er berecht van in *Fauchet*, *Pasquier*, *Du Chesne*, enz. Omtrent de geslachten moet men te rade gaan met *Du Tillet*, *Sammarthanus*, *Du Bouchet*, *Chanteran le Fevre*, *d'Hozier*, *La Roque Justel*, *Bernhard*, *Imhof*, en in de landbeschryving, behalven de ouden, *Ortelius*, *Munsterus*, *Merula*, *Sanson*, *Du Val*, *Baudrand*, *Robbe*, *Scaliger*, *Papyr. Masson*, *Miræus*, *Robertus* en *Sammarthanus*, *Belleforest*, *Sincerus*, *P. Anselme*, *l'Isle*, en andere. Zie ook het artykel van GALLIE.

VRATISLAUS. Zie URATISLAUS.

VREDELANDT, of, by verkorting, VREELANDT, een dorp en slot in het sticht van Utrecht, aan den regter oever van de neder-Vecht, vier uuren beneden de stadt Utrecht. Het slot is door Henrik van Vyanden, XXXVIII bisschop van Utrecht, een groot krygsman, in het jaar 1253 begonnen, en 1260 voltrokken, van den buit, welken hy op de Geldersche hadt gehaalt. *Beka*, de welke dit verhaalt, voegt daar by, dat hy zulks deedt om de stroperyen der heeren van Amstel daar door te beletten. *Melis Stoke*, de daden van graaf Floris den V beschryvende, maakt ook gewag van dit Vredelandt. *Buchelius* getuigt, dat het eertyds onder de steden wierdt gerekent, en vertoont ook de gedaante van des zelfs oud zegel. Het wordt ook eene stadt genoemt in een openbrief van prins Frederik Henrik van Oranje, opgegeven door *A. Matthæus* in zyn werk *De Nobilitate*, *lib.* III, *pag.* 820. Maar kort na de doodt van bisschop Henrik, in het jaar 1268, wierdt dit slot door Gysbrecht van Amstel belegert; maar hy vondt daar zodanigen wederstandt, dat hy genoodzaakt was het zelve te verlaten, en zich naar Abkoude te begeven. Maar bisschop Jan van Nassauw, de opvolger van Henrik, een zeer vadzig man, verpandde het slot Vredelandt aan heere Gysbrecht van Amstel, na wiens overlyden bisschop Jan van Zirik het wel weder zocht te lossen, maar te vergeefsch; waar op hy het ging belegeren. Maar heer Gysbrecht, door heere Harmen van Woerden geholpen, sloeg dezen bisschop, en dreef hem ten velde uit tot aan Amersfoort. De bisschop nam hier op zyne toevlucht tot graaf Floris van Hollandt, die het kasteel van Vredelandt zelf ging belegeren; maar de langdurigheit van het beleg hem verdrietende, gaf hy de zelve aan eenen van zyne veldheeren over. Ondertusschen verzamelden de heeren van Amstel en Woerden zo veel volk als zy konden, namen hunne nachtrust te Loenen, en gingen des morgens vroeg den belegeraar opzoeken. Maar deze, zyne krygsmacht verdelende, liet den eenen hoop het beleg voortzetten, en trok met den anderen over de Vecht, waar op een slag tusschen de twee partyen wierdt gelevert, die ongelukkig voor de ontzetters uitviel, wordende Amstel en Woerden zelf gevangen. Daar op wierdt het slot bestormt, en door Arnout, broeder van Gysbrecht, die daar binnen het bevel hadt gehad, na eenigen tegenstandt overgegeven; en deze overgave wierdt gevolgt van eene vrede tusschen den grave, den bisschop, en de twee gemelde heeren, wordende gesloten te Loenen den 28 October des jaars 1285. In 't jaar 1340 verpandde Jan van Diest, XLV bisschop van Utrecht, het slot Vreelandt aan den grave van Hollandt voor zeven duizend ponden; maar het wierdt in 't jaar 1354 door zynen opvolger weder gelost, en hem door vrouwe Margareta wederom ter handt gestelt. Maar in 't jaar 1371 rees 'er een verschil tusschen Albert, ruwaardt van Hollandt, en bisschop Jan van Hoorn over Vreelandt, en des zelfs aflossinge, het welk zo ver ging, dat de bisschop tegen de Hollanders te velde kwam, de voorstadt van Woerden verbrandde, en Kronenburg verwoestte. Niettemin kwam Vreelandt in 't jaar 1374 aan den ruwaardt, door Assuerus of Zweer van Abkoude, zone van heer Gysbrecht van Abkoude, die het Hollandsche krygsvolk heimelyk hadt binnen gelaten. Maar in 't jaar 1375 wierdt tusschen de Hollanders en den bisschop de vrede getroffen, door welke de laatste wierdt genoodzaakt aan de heeren van Woerden en Kronenburg voor hunne in dezen oorlog geledene schade geldt uit te keren. Eindelyk deedt keizer Karel de V, graaf van Hollandt, enz. heer van het wereldlyke van Utrecht geworden zynde, het slot te Vreelandt in 't jaar 1534 afbreken, en een ander binnen de zo even gemelde stadt bouwen, genoemt *Vredenburg*, het welk boven in 't artykel van UTRECHT is beschreven. Men ziet nog hedendaags eenige overblyfselen daar van, zynde de grondslagen door den heere van Zuilen vernieuwt eer hy het zelve aan den heere van Nichtevecht verkocht. Het dorp Vreelandt heeft kerk en predikant, staande onder de classis

van Amersfoort. *Heda. Beka. Buchelius. Gouthoeven. Scriverius. Vossius. Alting.* enz.

VREDENBURG, of VREEBURG, een kasteel, door Karel den V binnen de stadt Utrecht gebouwt, en naderhandt weder afgebroken. Zie het verhaal daar van boven in 't artykel van UTRECHT.

VREDENDAAL, voor dezen een klooster van Reguliere kanunniken in het sticht en omtrent duizend schreden van de stadt Utrecht, zynde, zo als *Lappius* by *Lamb. Hortensius lib.* V *Hist.* zegt, in 't jaar 1419 gesticht door zekeren Werenboldus van Buscoop. Het zelve is in de Nederlandsche beroerten, in 't jaar 1585, door die van Utrecht zelf afgebrand, op dat de vyandt, zich daar in verschuilende, hunne stadt niet zou kwellen. De bouwstoffen zyn daar op in het volgende jaar tot geldt gemaakt. *Hist. van 't Utrechts. Bisdom.*

VREDERECHTERS in Engelandt, in het Engelsch *Justices of Peaces*, van Cambdenus *Irenarcha* genaamt, zyn zekere gerechtspersonen, welke volgens koninklyke macht zo wel te Londen, als op andere plaatsen van het koninkryk worden aangestelt, om de gemene rust te bewaren; waarom hun plicht is alle dieven, moordenaars, en andere boosdoenders, in verzekering te nemen, te ondervragen, en ander noodwendig toestel te laten maken, ten einde by de gewone gerechtszittingen door 's konings opperrechters het doodvonnis over hen worde uitgesproken. Koning Eduard de III heeft dit ampt allereerst in de XIV eeuwe ingestelt. *Cambdens Britannia. Miege Etat de la Gr. Bretagne p.* 599, 601.

VREESWYK, anders genaamt DE VAART, een aanzienlyk dorp, of liever een klein vlek, en heerlykheit in het sticht van Utrecht, aan de Lek. Het draagt den naam van *de Vaart* sedert het water uit de Lek in den jare 1148 van daar door de stadt Utrecht is geleid, van welke laatstgemelde stadt alle uuren, van 's morgens tot 's avonds, een trekschuit naar Vreeswyk, of de Vaart, gaat. Hier heeft voor dezen een sterk kasteel gestaan. „ In het jaar „ 1373 " (zegt *Willem Heda in Arnoldo*) „ hebben die van U- „ trecht een diepe gracht getrokken van de Nieuw-of Nieuwe „ Vaart tot aan Grotewade. Ook hebben zy aan den oever van „ de Lek twee sluizen, of houte schutdeuren gezet, om de wateren „ des te gemakkelyker uit en in te laten. Op de zelve plaats, in „ het dorp *Vreeswyk*, hebben zy, op dat de sluizen door de vyanden „ niet zouden vernielt worden, een zeer sterk kasteel gebouwt, en „ naar de gilden der handwerkers *Gildenburg* genaamt". Daar op verhaalt hy hoe dat de heer van Vyanen en die van Dordrecht dit geduid hebben als of het kasteel daar was gezet om hen te ringelooren en te dwingen; hoe dat zy den grave van Hollandt ook gaande hebben gemaakt; enz. Over dit Vreeswyk moet ook verschil zyn geweest: want *Heda* verhaalt al verder hoe dat het gansche verschil, het welk al tot een oorlog was uitgeborsten, met deze voorwaarde is bygelegt, dat Vreeswyk op het getuigenis van den bisschop en van zeven priesters, hunne Stolen aan hebbende, aan het bisdom zou blyven: want men moet weten, dat de bisschoppen van Utrecht door de vergunninge der vorsten dat recht hebben gehad, dat zy, zo dikwils als 'er verschil over den eigendom van eenige plaatsen of landen viel, op hunnen eedt, en den eedt van zeven priesters, geloofd moesten worden. Deze eedt wierdt genaamt *Juramentum Episcopi & septem Stolarum*, dat is: de eedt van den bisschop en zeven Stolen, om dat de priesters, dien eedt doende, hunne Stolen moesten aan hebben. Dit recht der Utrechtsche bisschoppen (om dit hier by te voegen) is bevestigt door een openbrief van Karel den IV. Zie *Heda in Joanne ab Arkel*. Hier heeft voor dezen een zeer oude kerk gestaan, als blykt uit een brief van Otto, bisschop van Utrecht, gegeven in den jare 1217. Zie de *Historie van 't Utrechts. Bisdom II Deel, pag.* 307 *enz.* Die kerk is naderhandt vernielt; maar niet lange na het begin van deze eeuwe is 'er eene nieuwe kerk gebouwt, zynde een heerlyk gebouw, voorzien met een fraai torentje, uurwyzer, enz. Het heeft schone huizen, alle van steen, met verscheide verdiepingen. De stadt Utrecht heeft deze heerlykheit eerst in pandschap bekomen den 12 January des jaars 1582, en naderhandt in eigendom den 7 Maart des jaars 1677. De Vroedschap der gemelde stadt stelt aldaar een Drossaardt aan uit haar collegie, die het opzicht en de beheering heeft over de sluizen en schepen, aldaar door varende, mitsgaders de oeffening zo van de civile jurisdictie, op den voet van alle andere gerechten of ambachtsheerlykheden in die provincie, als van de kriminele, wel verstaande, dat hy de misdadigen, die hy onder zynen bedryve in hechtenis mogt krygen, voor Schepenen der stadt van Utrecht, als daar toe door den Raadt op den 15 May des jaars 1582 gelast, moet te recht stellen, nemende hy in het gerecht alsdan de plaats van den Hoofdofficier, die voor dien tydt uitgaat. Kerk en predikant van deze plaats staan onder de classis van Utrecht.

VRIENDSCHAP; RIDDERORDE DER GOEDE VRIENDSCHAP. De ridderorde van de Goede Vriendschap wierdt gesticht door Georg den IV, keurvorst van Saxen, wanneer hem in den jare 1696 de keurvorst van Brandenburg, Frederik de III, te Torgau kwam bezoeken. Het ordensteken was een goude brazelet. Men zag aan de eene zyde twee geharnaschte en in malkander geslotene handen, met palmtakken omvlochten, nevens twee kruisseling daar in gewrochte zwaarden, waar by deze woorden stonden: *Unis pour jamais*, dat is: *Voor eeuwig vereenigt.* Aan de andere zyde stonden de namen der beide keurvorsten, heerlyk door malkander gevlochten, met dit byschrift: *Sincere Amitié*, dat is: *Oprechte vriendschap.* In deze orde wierden door ieder der twee keurvorstelyke hoven twaalf ridders aangestelt. *Imhof Not. Proc. Imp. l.* II, *c.* 7, *p.* 38.

VRIES, VRIEZE, en van ouds genoemt VREZE, een dorp in het landschap Drenthe, onder het gerecht van Noordeveldt, heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Rolde. De schout van dit dorp wordt schult tot Vries en baanderschult in 't Noordevelder dingspil genoemt.

VRIESEN, FRIEZEN, een zeer bekend volk, waar van de Romeinsche geschiedschryver *Tacitus*, die kort na de geboorte van Christus heeft geleeft, op verscheide plaatsen van zyne Jaarboeken en Historie al gewag maakt: want toen de Romeinen het hoog gezag in deze landen hadden, was dit volk al bekend onder den naam van *Frisii*; maar de zelve is naderhandt door eenigen, die basterd Latyn schreven, in dien van *Fre-*of *Frisones, Phresones, Phresii, Frigiones, Fresonici, Fresienses, Frescenses, Fresingenses*, en in meer andere wanschikkelyker namen verandert. Ook heeft men hun landt FRESIA genoemt, met eene uitdrukkinge, by de ouden ongebruikelyk. Het is zeer waarschynlyk, dat de uitspraak der Friezen, waar door zy, die tusschen het Vlie en de Lauwers wonen, de lange of dubbelde *e* als een *i* gewoon zyn uit te spreken, oorzaak is geweest, dat deze schryfwyze dus is verandert; het welk men ziet dat de Engelschen van hen overgenomen, en tot nog toe behouden hebben, zo dat de zelve uitspraak nog overblyft, hoewel de manier van schryven is verandert. Maar na dat de landbevolkers, uit het Over-Rhynsch Frankenlandt (*Francia*) getrokken zynde (by welke uit vele bewyzen blykt, dat zich niet lange daar na een gedeelte Batawers en Taxanders onder een evendragtig verbondt heeft gevoegt) een afzonderlyk gemenebest op zich zelve hebben opgerecht, is de naam der *Fresiones*, dat is *Vriezen*, doorgebroken by alle de volkeren, die tusschen de Schelde en de Elve zich uitstrekken tot aan de Noordzee, zo dat hun oud vaderlandt, het welk een tydlang den naam van *Frankenlands* (*Francia*) gehad hadde, naderhandt *Vrieslands* (FRESIA) is genoemt, na dat zy de Saxen in hunnen Staat mede aangenomen hadden, waar van de Chauken weleer het grootste gedeelte waren, en zulks aleer deze landbevolkers van het keizerryk ontslagen, en in vryheit gestelt waren, die alleen den naam van *Franken* behouden hebben. Dat nu de eerste Franken alle Over-Rhynsche volkeren zyn geweest, blykt uit verscheide Romeinsche gedenkschriften, voornamentlyk uit de Reiskaart van de *Peutingers*, en *Vopiscus*, daar hy verhaalt, dat de keizer Probus de Franken uit hunne woonplaatsen over den Rhyn en de Elve heeft verdreven; dat de zelve naderhandt vermeerdert zyn door de Batawers en Taxanders, die zich by hen gevoegt hebben, waarschynlyk vrywillig, om dat zy mede gerekent worden onder de Frankische inboorlingen, en niet als landbevolkers, verzonden uit volkeren, die zy overheert hadden; waar van Sidonius, bisschop van Clermont, in een zeker vaars aan *Consentius* geen duister bewys geeft, stellende het uiterste der Franken naar het Westen, tusschen de Tunger, of Schelde, en de Waal; aan het Oosten, tusschen de Wezer en de Elve; het binnenste tusschen de Waal en de Wezer. Na dat de Saxen nu onder hen zich hadden neêrgezet, zyn de volkeren van deze landstreken onverschillig, dan eens *Friezen* (FRESIONES) dan eens *Saxen* (*Saxones*) genaamt; gelyk zulks genoegzaam blykt uit het overtrekken van beide die natiën naar Britannië onder hunne veldheeren Hengistus en Horsa, het welk de beroemde *Cambdenus* gist geschied te zyn in het jaar na Christus geboorte 428, als Taurus en Felix burgermeesters te Rome waren; hoewel *Beda, Hist. Eccles. lib.* I, *cap.* 5, zulks brengt onder de regering van den keizer Marcianus. De oude grenzen van dit landt heeft *Melis Stoke* in zyne *Rymkronyk van Hollandt*, die hy tot zynen tydt toe, dat is een weinig over de dertiende eeuwe, heeft gebragt, zeer treffelyk aangewezen, met deze rymen *in de Inleiding fol.* 3:

> Ouden boeken hoor ic gewaghen /
> Dat al 't Lant beneden Nymaghen
> Wilen a Neder-Sassen hiet /
> Also als de Stroom verschiet
> Vander Masen ende van den Rine;
> De Schelt was dat West / en de Sine b /
> Also als si valt in de Zee /
> Oest streckende / min no mee /
> Van totter Lavece / of ter Elne c.

a Weleer. b Zyn Westeinde. c De Lauwers en de Elve.

En wederom in *Dirk den II, fol.* 16:

> Al dat gemeene Diet d /
> Datter woent tusschen der Elve ende der Sine /
> Ende van den Berghe hier Neder-Rhyne e /
> Totter Noortzee alghemene /

d Volk. e Van den Boven tot den Neder-Rhyn.

Het is niet wel te bepalen, tot wat tydt toe de Vriezen zich binnen de grenzen gehouden hebben. Ondertusschen is het zeker, dat deze naam zich ten eenigen tydt over de Schelde, tot in het landt der Morinen, dat is Vlaanderen, heeft uitgestrekt; gelyk zulks blykt uit *Audoënus*, een schryver van de zevende eeuwe, die de Vriezen tegen over Antwerpen plaatst, en ook uit eene oude aantekening by *Meyerus*, waar in Oostende een steedtje van Vrieslandt wordt genaamt. Behalven dat is het blykbaar, dat het strandt langs de Vlaamsche kusten ook onder den naam van het Saxische strandt begrepen wordt. Doch dit is voortgekomen van de heerschzucht der koningen, die hen tot verderf is geweest, en die men stellen moet onder de oorzaken, dat de heerschappy der Vriezen aan den Westkant van de Franken is vermindert; aan welke kusten men gelooft dat Karel de Grote een derde gedeelte van de binnenste overwonne Saxen, volgens het geen *Adelmus, Annal. Franc. ad an.* 804, verhaalt, naderhandt heeft overgebragt. Niet minder blykt het, dat de grenzen ook Oostwaarts aan over de Elve uit-

uitgebreid zyn: echter niet door de wapenen; maar vermits uit Vrieslandt volk derwaarts gezonden wierdt, om zich neder te zetten in de ledige woonplaatsen der Angel-Saxen, die weleer hunne makkers geweest waren in den tocht naar Britannië; die, gelyk men kan denken, eindelyk alle derwaarts zyn overgegaan. Immers by den Eiderstroom (*Egidora*) is de naam van *Strand-Vriezen* nog tot den huidigen dag overig. Karel de Grote, de Vriesche koningen afgeschaft hebbende, en te vrede zynde met eenige gehoorzaamheit, hoe klein zy ook was, heeft de Vriezen, die van zynen vader wat hard gehandelt waren, door een openbaar Raadsbesluit, dat nog in wezen is, en van *Aimoïnus* niet duisterlyk aangehaalt wordt, hunne vryheit wedergegeven. Ook heeft hy hun rechtsgebiedt bepaalt, waar in de aloude gewoonten des volks, t'zamen in order gebragt zynde, als wetten zouden standt grypen. Tot landpalen heeft hy gestelt naar het Westen de *Sincfala*, of Schelde, die door de Sine in de Noordzee valt; gelyk wy hier boven uit *Melis Stoke* gehoort hebben:

> De Schelt was dat West / en de Sine,
> Also als si valt in de Zee.

Maar naar het Oosten de *Vuisura*, of Wezer, zo dat hy het onderscheidt tusschen Vriezen en Saxen weder schynt bevestigt te hebben, daar hy het landt der Chauken onder hen beide verdeelt heeft. Toen is Vrieslandt gescheiden geworden in twee hoofddelen, in *West-Vrieslandt*, het CISFLI, dat is, aan dezen kant het Vlie, als 't in de oude Vriesche wetten genoemt wordt, en van den eerwaardigen *Beda* het *Naastgelegen*; en in 't *verder gelegen* of *Oost-Vrieslandt*. In deze aloude wetten nu worden *West-Vriezen* (*Fresiones Occidentales*) genoemt die tusschen het *Flehi* en de *Sincfala* leggen, dat is tusschen de twee gaten, die by Plinius *Flevi & Scaldis*, by ons *'t Vlie* en 't *Swin* genoemt worden: bygevolg zyn *Oost-Vriezen* alle, die zich van het Vlie uitstrekken tot aan de Wezer; die dan wederom verdeelt worden door de *Laubach* of *Laubeke* (*Laubachus* of *Laubacus*) of wat verkort, gelyk by *Melis Stoke*, en anderen van dien tydt voorkomt, de *Laveke*, dat is, het Lauwe riviertje, het welk zich te gelyk met de *Unsingis* in de *Marnamaansche* Haven ontlastte. Dit watertje wordt hedendaags de *Lauwer* of *Lauwers* genoemt. Echter stelt *Alfridus, in Vita Ludgeri*, den Eems tot eene grensscheiding tusschen het tweederlei *Vrieslandt*. Doch na dat 'er hoge vierscharen door geheel Vrieslandt waren aangestelt, daar men zich van de lager op kon beroepen, heeft zich allengskens eene macht beginnen te verheffen, die de vryheit zwaar en nadelig was. In het begin zonden de keizers uit hun gevulg, en van hun hof buitengewone rechters, terwyl de menigte der appellen zulks vereischte, om het hoogste gerecht te houden, het welk nog hedendaags by die van *Silowaardt*, leggende onder de stadt Groningen, *Hove-Ding* wordt genaamt, tot onderscheidt van *Spring-Ding*, of het voorafgaande volksgerecht; en dit zeer nadrukkelyk, dewyl men te pleiten hadt voor een hoveling, in de landtale *Hovetman* (het welk nu nog de naam is van de opperrechters tusschen den Eems en de Lauwers) die elders *Graaf* of *Grave* geheten wordt, misschien van het opgraven en uitvorschen van de gelegenheit der zaken; in het Latyn *Comes* (dat is *medgesel*) om dat hy was van het geselschap of gevolg des keizers; en hier van daan heeft men het rechtsgebiedt, zo ver het ieder bepaalt was, in het Duitsch een *Graafschap*, en in verbasterd Latyn *Comitatus* genoemt. Doch niet lang daar na heeft men aan zulke graven, in het naastgelegen Vrieslandt, eene macht voor al hun leven beginnen te geven, die op hunne erfgenamen overging, met zeer aanzienlyke goederen, die zy als vazallen, of leenmannen des keizers bezaten. Wanneer zy nu verscheide landen byeen gekregen hadden, hebben zy zich het recht van landsheer, of vorst aangematigt, en de vryheit van het Vriesche volk jammerlyk gefnuikt. Op deze wyze nu is van de Vriezen afgescheurt dat gedeelte van het naastgelegen Vrieslandt (*Citerior*) het welk legt tusschen de Schelde, en de Kinnem, een riviertje digt by Alkmaar, terwyl de overige hunne aloude vryheit, hoewel menigmaal gekrenkt en verkort van de Noormannen, de bisschoppen van Utrecht, de vorsten van Lotharingen, 't naastgelegen Saxen, ook van Hollandt, en anderen, niet zonder veel bloedstortinge, zo van hen zelf, als van hunne vyanden, treffelyk verdedigden; immers zo lang die mannelyke dapperheit van het Duitsche keizerryk onder het Zwabische oppergezag standt gehouden heeft, en de meesten nog veel langer; en hier van daan is gekomen eene nieuwe verdeling, namentlyk in *Erfelyk* en *Vry Vrieslandt*, waar van het eerste van de twee gebroeders, keizer Lodewyk *Germanicus*, of de Duitscher, en Karel de Kale, volgens 't getuigenis van *Aimoïnus*, weder in drie stukken verdeelt zynde, na de derde eeuwe den naam van *Vrieslandt* met dien van *Hollandt* en *Zeelandt* heeft verwisselt. Doch het twede heeft alleen den ouden naam behouden; naderhandt onderscheiden wordende in zeven landschappen, door net zo vele havens, of stromen van den anderen verdeelt, die men in het gemeen *de* VII *Zeelanden*, als of men zeide, landen aan zee gelegen, genoemt heeft: maar *Emo van Werum*, *Histor. Franc. lib.* V, *cap.* 25, noemt de zelve de *zeven hofsteden* (*VII Villa*) aan zee gelegen, ook de *Zeeplaatsen van Vrieslandt*: zo dat de verdeling in *Vriezen* en *Saxen*, die Karel de Grote gemaakt hadde, niet langer is opgevolgt. Het *eerste Zeelandt* strekte zich uit van den stroom Kinnem, of het gat by Petten, tot aan het Vlie, zynde het Oostelyk gat van den Rhyn, het welk naar zyne gelegenheit, en om dat het een gedeelte is van het oude Westelyk Vrieslandt, nog hedendaags den naam van *West-Vrieslandt*, zynde die van het geheel, behoudt. Het *twede* is tusschen het Vlie en de Labeke (*Lavica*, *Lauwers*) of de Marnamaansche Haven, het welk van de Hollanders voor dezen *Oost-Vrieslandt*, en hedendaags by uitnemendheit *Vrieslandt* genaamt wordt, dat verdeelt is in drie kwartieren, of graafschappen. Het *derde* is tusschen de Labeke (Lauwers) en den Eems, het welk gemeenlyk, van de stadt *Groningen*, alleen *Groningerlandt* wordt genaamt: doch *Menco* noemt het in 't tegendeel van de landen, die rondom de stadt leggen, *Circaria*, in de landtale *de Groninger Ommelanden*. *Adamus Bremensis* noemtze, naar het beroemdste deel, het *grootste graafschap van Frivelgo*. Van die aan dezen kant de Lauwers wonen, *Klein-Vrieslandt* geheten in de smeekschriften, keizer Frederik den III aangeboden, om het burgermeesterlyk gebiedt der Groningers tot over de Lauwers uit te breiden, waar van het oorspronkelyke nog in wezen is; en naar deze wordenze van hen zelf de *Groninger Omlanden* genaamt. Deze drie eerste delen nu zyn hedendaags onder de zeven Vereenigde Nederlandsche Provinciën: de overige staan onder het Duitsche Ryk. Het vierde, tusschen den Eems en de haven of bocht van de Jade, het welk *Adamus Bremensis* naar het voornaamste gedeelte Eemserlandt (*Amisiana*) of Emisgoe noemt, het welk hedendaags in 't gemeen *Oost-Vrieslandt* genaamt wordt. In deze vier eerste delen nu duurt de Vriesche naam nog met de oude vryheit; behalven dat de Wester of West-Vriezen onder Hollandt gekomen zyn, en de Oostersche, die over den Eems leggen, nevens hunne vryheit, een vorst hebben aangenomen, het zy wat eerder, of later, immers na de tyden der Zwaben. Het *vyfde Zeelandt* legt tusschen de Jade en de Wezer, 't welk het *Overjadaansche* wordt genaamt, wiens vryheit sedert dien tydt te grondt is gegaan, gelyk ook die van de volgende. Het *zesde* is tusschen de Wezer en de Elve. Het *zevende* tusschen de Elve en de Eider (*Egidora*) en een weinig verder, daar de naam van *Strand-Vriezen* nog in gebruik is. Ten opzichte van den Godsdienst is 'er nog eene verdeling gekomen, naar het verhaal van *Emo* en *Beka*, *in Willibrando*, waar door Vrieslandt is verdeelt in het *Utrechtsche* en het *Munstersche*: want die tusschen de Lauwers en de Jade, langs het strandt van de zee en de övers van den Eems, woonden, wierden Vriezen (*Fresones*) van het stift van Munster genoemt; maar die ten opzichte van deze Westwaarts en Zuidwaarts aan lagen, *Vriezen van het sticht van Utrecht*; doch wierden niet langer onder de *Vriezen* gerekent. *M. Alting Not. Germ. Inf. P.* II, *fol.* 60 *&c.*

Hier uit blykt nu in 't algemeen de oudheit en uitgestrektheit der Vriezen, nevens de op verscheide tyden en wyzen gedane verdeling van hun landt. Men zal nu tot een nader verhaal van de andere byzonderheden, dit volk en hunne geschiedenis betreffende, overgaan, en eerst tot de naamreden der Vriezen, nevens hunnen oorspronk, te rug treden. Over beide valt, naar gewoonte, veel te twisten. De meeste geleerden beweeren, dat de naam van *Vriezen* afkomstig is van *vry*, om te betekenen, dat de Vriezen grote liefhebbers en voorstanders van de vryheit zyn geweest; en deze naamreden is in der daadt zeer waarschynlyk, dewyl die lof de Vriezen waarlyk toekomt, die ook, zo lang als men heugen mag, de *vrye Vriezen* genoemt zyn. Anderen willen den naam van *Vriezen* liever, maar met minder reden dan de voorgaande, afgeleid hebben van *fris*, dat is versch, om dat de Vriezen vele versche of nieuwe landen hebben, die door het opwerpen van de zee met een diepe en vruchtbare klei zyn opgevult: het is ook waar, dat de Vriezen nog tegenwoordig onderscheidt maken tusschen *olde*, dat is oude, en van alle klei ontblootte, *landen*, en *friesse*, dat is nieuwe en kleiachtige, *landen*. Daar zyn 'er ook, die, om dat *fris* ook *koud* betekent, en om dat Vrieslandt een koude landstreek is, het voor waarschynlyker houden, dat dit *fris*, of *vriezen*, den naam aan het volk of het landschap heeft gegeven; gelyk men dan nog tegenwoordig, als het recht begint te winteren, voor een spreekwoordt in Hollandt zegt: „ De *Vriezen* beginnen over te „ komen". Maar wie bekent niet met ons, dat de eerst bygebragte naamreden de waarschynlykste is? Wat den oorspronk en de afkomst der Vriezen betreft, Suffridus Petri, *de Origine Fris. lib.* I, *cap.* 19, 20, 21, enz. telt vyf gevoelens daar omtrent op, van welke hy het laatste anneemt. Het eerste gevoelen is, dat de Vriezen van de Hyperborische volkeren zouden afkomstig zyn; maar het zelve heeft eigentlyk geen voorstander, en *Hopperus*, die voor dat gevoelen wordt bygebragt, zoekt alleen waarschynlyk te maken, dat de oude Vriezen hunne leer of geleerdheit van de Hyperborische volkeren ontfangen hebben. Het twede gevoelen is dat van een Karthuizer, met name *Reinerus*, die, maar op eene belagchelyke wyze, beweert, dat de Vriezen de nakomelingen zyn van een deel Joden, de welke door Vespasianus na het innemen van Jeruzalem in 't leven wierden gelaten, maar die Vespasianus herwaarts in ballingschap zondt. Maar die goede man moet *Tacitus* en andere schryvers niet gelezen hebben, die hem zouden onderrecht hebben, dat de Vriezen daar al hebben gewoont omtrent den tydt van Christus, zonder dat die schryvers met een enkelt woordt te kennen geven, dat zy hier pas waren aangekomen. Het derde gevoelen levert Trithemius op, schryvende, dat Clodio, een koning der Franken, een zoon hadt, *Frisius* genoemt; dat deze Frisius, met de goedkeuringe van alle de Franken, koning van Vrieslandt is geworden, met deze voorwaarde, dat de koningen van Vrieslandt altydt onder de Franken zouden staan; dat zy jaarlyksch voor eene schatting zouden leveren 260 koeien, en dat zy de Franken, als hunne vrienden en bondgenoten, in alle oorlogen zouden helpen. En deze *Frisius* zou den naam aan de *Vriezen* gegeven hebben. Om dit gevoelen te wederleggen behoeft men maar te zeggen, dat het eerst door den groten beuselaar *Hunibaldus* is op de baan gebragt. *Trithemius*, hoewel anders een geleerd man, heeft het uit dien beuselaar overgeschreven; *Johannes Funccius* uit Trithemius, en *Henricus Panthaleon* uit Funccius. Het voorverhaalde nu zou geschied zyn omtrent de tyden van Christus, zo dat de Franken gevolgelyk toen al een machtig volk zouden moeten geweest zyn, daar de zelve nochtans zo vroeg by geen eenen ge-

schiedschryver vermeld worden, zelfs niet by *Tacitus*, die de Hoogduitsche volkeren zo naauwkeurig heeft opgetelt. Het vierde gevoelen is, dat de Vriezen gesproten zouden zyn uit de oude *Phryges* en *Trojanen*, zynde *Grunus*, een Trojaan, in deze gewesten al vluchtende geland, de welke daar eene stadt zou hebben gebouwt, en naar zynen naam *Groningen* genoemt; maar aan het gansche landt zou hy den naam gegeven hebben van *Phrygen*, of *Phrysia*, zo dat de naam van *Vriezen* de zelve zou zyn met dien van *Phryges*; enz. Maar de oudste en beste schryvers weten van zo een oorsprong der Vriezen niet, en al wat daar van gezegt wordt, geschiedt zonder een eenig goed bewys. Het vyfde gevoelen, het welk door *Suffridus Petri*, *Hamconius*, *Occo Scarlensis*, *Cappidus Stauriensis*, *Alvinus*, en andere Vriesche schryvers voor eene vaste waarheit wordt aangenomen, is, dat *Friso*, of *Freso*, een konings zoon uit Indië, de stamvader der Vriezen is, en dat de vooroudets van dien prins het gebiedt hebben gevoert in zeker landschap, dat den naam hadt van *Benedicta Fresia*. Dit landschap, zo als Suffridus Petri, *de Origin. Fris. lib.* III, *cap.* 6, naast geloven zou, is *Prasia*, wiens inwoonders by Strabo vermeld staan onder den naam van *Prasii*, doch die van Paulus Orosius *Prasida*, en van Curtius *Parrhasii* genoemt worden. Zy weten ook Frisoos voorouders, van *Sem* af, stiptelyk op te tellen. *Sem*, zeggen zy, hadt een zoon, met name *Arphaxad*; de zoon van Arphaxad was *Salem*, die een zoon hadt, met name *Heber*: uit Heber is geboren *Phaleg*; uit Phaleg *Ragau*; uit Ragau *Adel*, die de vader van *Friso* was. Verder zou Ragau, naar de vertellingen van deze schryvers, tot een teken van zyne koninklyke waardigheit, van Sem gekregen hebben een stale kroon, en daar by een roden standaardt van eene wonderlyke kracht. Eindelyk is Adel, zo als zy vorder vertellen, door den tyran Agrammes uit het ryk verstoten, en daar op met zyne drie zonen, *Freso*, of *Friso*, de stamvader der Vriezen, *Saxo*, van wien de Saxen zouden zyn afgekomen, en *Bruno*, die de stadt Brunswyk zou hebben gebouwt, naar Athene in ballingschap vertrokken, daar zyn oudste zoon Saxo eenigen tydt by Plato heeft ter schole gegaan. Daar na heeft Friso eenigen tydt het leger gevolgt onder Philippus, den vader van Alexander den Groten, en, wat later, onder Alexander zelf; en dewyl hy zich in alles mannelyk kweet, en als een rechtschapen krygsman gedroeg, is hy getrouwt met eene Macedonische maagdt, *Hilla* genaamt, de dochter, of, als anderen zeggen, de zuster van Agathocles, die naderhandt koning van Thracie wierdt, en de zoon was van den dapperen Lysimachus. By deze Hilla heeft hy zeven zonen en eene dochter gewonnen, en heeft daar op dienst genomen onder Alexander den Groten, is hem in zynen tocht naar Asië gevolgt, en dus weder in zyn vaderlandt aangekomen. Na de doodt van Alexander, ziende de hoofden van 't leger over de verdelinge des ryks oneenig en tegen malkander in de wapenen, en daar by, dat hy by de ingezetenen, als of hy een overloper was, met schele oogen wierdt aangezien, vondt hy geraden met zyne twee broederen, Saxo en Bruno, zyn heil elders te gaan zoeken. Dus heeft hy, met verlof van den tyran Agrammes, een goed getal reisgesellen vergadert, en is met de stale kroon en den roden standaardt scheep gegaan. Eindelyk, na dat hy Egypten en Thracië hadt aangedaan, is hy, na veel sukkelens en omzwervens, in Vrieslandt aangeland. Alle deze fraaie dingen worden van de Vriesche geschiedenisschryvers veel wydlopiger vertelt, maar is dus kortelyk byeen getrokken door den naarstigen en naauwkeurigen Aantekenaar op de *Oudheden van Vrieslandt*, in zyne *Aantekeningen op de Voorberichten pag.* 43 *enz.*, daar men zich hier van bedient heeft. Onder de bewyzen, welke die schryvers tot bevestiginge van die vertellingen, rakende de afkomst der Vriezen van de Indianen, bybrengen, zyn de volgende gene van de minste. Namentlyk, de Indianen, zeggen zy, hebben Jupiter door het offeren van menschen gevierd: de oude Vriezen hier te lande ook; de Vriesche taal komt, naar hun zeggen, in vele woorden overeen met de tale der Indianen; tusschen de kleding der Vriezen en die der Indianen zou ook een grote gelykformigheit zyn geweest; de oude wetten van de Vriesche republyk zouden niet of weinig verschelen van de wetten van het Indiaansche *Prasia*; enz. De tydt, wanneer Friso met zyne vloot in Vrieslandt aanlandde, was in het jaar 313 voor Christus geboorte; en hy zou ter eeren van Jupiter, by die van zyn vaderlandt *Stavo* genoemt, een kostelyken tempel gebouwt, en de gronden van de stadt Stavoren gelegt hebben. Hy regeerde, zo wy de gemelde schryvers geloven, daar den tydt van 68 jaren, en hadt zynen oudsten zoon *Adel* tot opvolger in de regeringe. Men zal de verdere naamlyst van deze eerste vorsten,* die, schoon zy zeer verdacht zyn, evenwel niet mogen verzwegen worden, in 't vervolg opgeven.

Veel waarschynlyker en geloofwaardiger dan het voorverhaalde is, dat de Vriezen van de oude Germanen of Duitschen zyn afgekomen, of een gemeen volk met de zelve zyn geweest, gelyk hunne zeden en taal genoegzaam te kennen geven. De oude Vriezen, die kort na Christus hebben geleeft, en die hunne afkomst immers ten minste al zo goed zullen hebben geweten als een deel beuzelschryvers, welke eene lange reeks van eeuwen na hen eerst in de wereldt zyn gekomen, bekennen immers zelf in zeker aanmerkelyk geval, aangetekent door den braven Romeinschen geschiedschryver *Tacitus*, dat zy van Duitschen bloede zyn. Namentlyk, deze schryver verhaalt, dat 'er onder de regeringe van den keizer Nero (begonnen in den jare 54 van de tydrekening der Christenen) twee afgezanten van de Vriezen te Rome zyn gekomen, genoemt *Verritus* en *Malorix*; dat zy, het schouwburg Pompejus bezocht hebbende, eenigen, als vremdelingen gekleed, onder de Romeinsche Raadsheeren zagen zitten, en dat zy, verstaan hebbende, dat deze eer gegunt wierdt aan de gezanten van zulke volkeren, die in dapperheit uitmuntten, en door hunne getrouwheit de vriendschap der Romeinen verdienden, uitriepen, dat gene volkeren ter wereldt de *Germanen* of *Duitschen* in dapperheit en getrouwheit te boven gingen, en dat zy daar op ook onder de Raadsheeren gingen zitten; om welke vryborstigheit Nero aan deze twee afgezanten het recht van het burgerschap heeft geschonken.

De eerste, die van de Romeinen de Vriezen bezocht, is geweest Drusus, de stiefzoon van Octavianus Augustus, en halve broeder van den keizer Tiberius, tot dien einde een graft uit den Rhyn getrokken hebbende, waar door hy hen met zyne vloot in het midden aangetast, en, tot in de Noordzee voortgevaren zynde, aan alle kanten rondom omcingelt heeft; en dewyl zy aldus door een schielyken schrik verslagen waren, heeft hy hen eene kleine schatting opgelegt, zonder een landvoogdt of bestierder over hen te stellen, uit inzicht van den nuttigen dienst, dien zy hem in den kryg te water en te lande tegen de Chauken gedaan hadden. Hy liet eene vaart tusschen den Rhyn en den Yssel graven, als boven in 't artykel van DRUSUS (NERO CLAUDIUS) is gezegt: ook liet hy aan den mondt van het Vlie eene sterkte bouwen. Na dat Drusus by Ments overleden was, zo als hy met zyn overwinnend leger van de Elve weder te rug kwam naar de zoutryke rivier, hebben de Vriezen, na dat zy eerst tot bestierders gekregen hadden voorname hoplieden, daar na die van den hoogsten staat, welke laatste de schatting op eene ondragelyke wyze verzwaarden, den teugel van gehoorzaamheit en een vreedzaam gedrag afgeworpen, en de Romeinsche krygsknechten, die het bewindt over de schatting hadden, aan kruishouten opgehangen. Na dat zy nu een weinig daar na het leger van opper-en neder-Germanië, dat de landvoogdt Lucius Apronius met de vloot langs den Rhyn alleen, en niet mede over de meeren, om hen te straffen, derwaarts gevoert hadt, verslagen, en op de vlucht gedreven hadden, hebben zy zich in vryheit gestelt, het welk hen een zeer groten roem heeft gegeven, om dat zy alleen, en zy byna alleen die over het Vlie wonen, toen in den allergrootsten noodt, zonder eenige list of lagen, opentlyk handt voor voet, ten achtsten male het gevecht hebbende hervat, en tot den volgenden dag vervolgt, eene zeer aanzienlyke overwinning op een dubbeld leger hebben behaalt. Als nu het juk, dat zy gehele veertig jaren lang, het zy met geduldt, of ongeduldt, hadden gedragen, in het 28 jaar na de geboorte van Christus was afgeworpen, zyn zy nooit weder onder de gehoorzaamheit van de Roomsche heerschappye gekomen; (zo men alleenlyk hier van uitzondert weinige maanden, dat Corbulo, als hy voor hun gemenebest bestierders uit inboorlingen gekoren hadde, daar eene bezetting gehad heeft zonder eenige vastigheit) maar naderhandt hebben zy, als de vrystë van alle de Germanen, hun eigen volk altydt zelf geregeert; ook bestierders en hoofden over hen aangestelt, die de willekeuren des volks uitvoerden, hoedanige geweest zyn *Verritus* en *Malorix*, die van de Romeinen wel koningen genoemt worden, maar die van het volk bevolen waren voor gezanten naar Rome te gaan, waar van boven is gewag gemaakt. Ondertusschen hebben de Vriezen niet alleen zorge gedragen voor hunne eige vryheit, maar ook voor die van hunne naburen, die zy altydt met hulpbenden hebben bygestaan, als zy hunne vryheit weder zochten te verkrygen; ja, dat meer is, zy zyn geweest de voornaamste aandryvers om een verbondt te maken tot verdediging der gemene vryheit; het welk uit dien hoofde den naam gekregen heeft van het *Frankische*, dat is, *vryheits-verbondt*, hunnen eigen naam tot zo verre altydt behoudende, dat zy dien, als de Franken nu meester waren van Gaulen, wyd en zyd onder de naburige volkeren hebben uitgebreid, waar van boven is gehandelt.

De Vriezen waren dan van ouds een strydbaar volk, en de adel zeer tot den oorlog genegen. De prins was gewoon den genen, die zich, binnen of buitens lands, op eene uitstekende wyze gekweten hadden, een paardt en een spies te vereeren. Om aan die eere deelachtig te mogen worden, ontzagen zy zich niet lyf en leven in 't uiterste gevaar te wagen: in tydt van vrede binnens lands trokken zy 'er buiten, en naar andere gewesten, om zich daar in den oorlog te oeffenen. Hunne voornaamste afgoden waren *Mercurius*, *Mars*, en *Hercules*, *Foss*, of *Fosta*, en *Baduhenna*, die zy een bosch hadden toegeheiligt, ook *Baduhenna* genoemt. Aan Mercurius, anders *Warne* genoemt, offerden zy op zommige plaatsen menschen. Het was hen toegelaten, wanneer zy eenige reden meenden te hebben, zich van hunne nieuwgeborene kinderen te ontdoen, en die om 't leven te brengen, zo lange zy nog niet genuttigt hadden; doch anders niet. Als het gebeurde, dat zo een kindt naar 't water, of eenig vat, om het daar in te verdrinken, gedragen wierdt, en dat iemandt daar omtrent het arme wigt en weinig honing, melk, of iets anders, dat by de handt was, in den mondt stak, dorsten zy 't geenzins doden. Zy zyn lange by het afgodisch Heidendom gebleven, niet alleen met een hardnekkigen tegenstandt, maar zelfs met vervolginge tegen 't Christendom. Eerst kort na het jaar 700 begon men 'er het Christendom te planten; doch in den aanvang, en nog al een langen tydt daar na, met weinig vrucht.

Elendig plagten de Vriezen geplaagt te worden door de verwoestende invallen der Noormannen en Denen. Boven is gezegt, dat Hollandt (eer die naam nog bekend was) een gedeelte van Vrieslandt was, en dat de ingezetenen enkelyk *Vriezen* wierden genoemt; maar zelfs ook naburige volkeren, gene eigentlyke Vriezen, namen dien naam zeer gaarne aan, het zy dat deze natie in een byzonder groot aanzien was wegens hare strydbaarheit, het zy om dat die naam genomen wierdt voor *vry*, of immers een zwier daar naar, en naar de behagelyke gulde vryheit hadt. Na dat de naam van *Hollandt* op de baan was gekomen, hebben de schryvers de namen van *Hollandt* en *Vrieslandt* dikwils voor een en den zelven genomen, om dat, als S. van Leeuwen, *Batav. illustr. fol.* 40, zegt, het grootste deel van Hollandt het naaste by Vrieslandt legt, en ook

den

den naam van *West-Vrieslande* voert: ja by verscheide oude schryvers worden de eerste graven van Hollandt, graven van Vrieslandt geheten. Zie ook *Hugo de Groot* in zyn fraai boekje van de *Oudheit der Batav. Republyk*, in 't begin van 't *IV Hoofdstuk*. De dragt en kleding der oude Vriezen was, by winter en zomer, een beestenhuidt om het lyf; maar omtrent het jaar 1200 waren zy beter opgeschikt, en hebben in menigte van jaren hunne dragt niet verandert. Zy droegen flechte hozen, daar boven de kniën eenige gehakkelde koorden op genaait waren, gaande gemeenlyk opwaarts tot aan hun middel, en zynde zeer eng om de benen. Het wambais was kort, dat zy met grote zilvere, ook goude haken, aan malkander vast maakten. Over 't wambais en de hozen droegen zy een rok, komende byna aan de kniën, met wyde mouwen, vertonende bykans het fatsoen van de tegenwoordige ryrokken. Voor de borst was een klein vierkant wollen lapje, met kleine vouwen zamengetrokken, dat sommigen met goude, anderen met zilvere strepen deden bezetten, naar ieders vermogen. Hunne gordels waren gemeenlyk van zilver, sommige verguld, groter of kleiner, dikker of dunder, naar den staat der personen. Eenige droegen lage en uitgesnede schoenen, met zyde banden om den voet zamengebonden, andere hoge schoenen, met eene scherpte of spits omgekromde tip, als de hedendaagsche schaatsen. De hoeden, zo van edelen, als onedelen, waren gemeenlyk laag en schoon; van de edelen, of vermogenden, met zilvere of vergulde haken opgedaan: het gemene volk gebruikte zyde linten, of snoeren. De vrouwen droegen overrokken met diepe vouwen, van beneden tot boven toe gehecht, waar op uitgesnede bovenlyven, overal bezet met goude, zilvere, of vergulde spangen, sommige rond, andere vierkant. Regt voor de borst hadden zy een vierkante plaat van verguld zilver, waar op eenige beeldtjens, of andere fraaiigheden, uitgesteken waren: sommige hadden verheven werk, in de gedaante van een roos. Haar hoofdhulsel was seldzaam; het ontbrak aan gene goude of zilvere versierselen. Het breder bericht daar van, nevens de afbeeldingen, vindt men in *P. Winsemius Kronyk van Vriesl. fol.* 149-151, met de beschryving daar van; ook by *Christ. Schotanus, Beschryv. van Vriesl. fol.* 280.

Dat de Vriesche natie een machtig volk is geweest, getuigen alle de van hen sprekende geschiedschryvers, en met groten roem van hunne verrechtingen. Zy hebben vele bloedige oorlogen gevoert tegen hunne naburen; en zonderlinge dingen tot voorstandt van hunne vryheit gedaan, waar over zy altydt zeer nayverig zyn geweest, de zelve boven hun leven schattende. 't Is waar, dat het geluk hen niet altydt heeft begunstigt; zy hebben zomtyds al het juk der Romeinen, dan der Franschen, ook der Saxen en Burgundischen, enz. moeten dragen; maar altydt zynze 't weder ontworstelt, en hebben zich in hunne vryheit herstelt. Hun ergste was, dat zy dikmaals onder malkander oneenig geworden zyn, en zich zelf byna door inwendige partyschappen verdelgt zouden hebben; inzonderheit door die van de *Schieringers* en *Vetkopers*, waar van boven op den name van VETKOPERS is gesproken. Onder de regering van Ubbo, derden prins van Vrieslandt, omtrent 700 jaren voor Christus geboorte, stelt men een tocht geschied te zyn der Cimbren (zo elendig door een watervloedt geplaagt, dat zy zich genoodzaakt vonden te verkampen) door Duitschlandt, Vrankryk, en Italië, daar ook vele Vriezen by geweest zyn; dat ze de Romeinen zouden aangegrepen, en de eerste maal den veldheer Silanus uit zyn leger geslagen, daar na Manilius, en ten derden Cæpio overwonnen hebben. Andere schryvers stellen dien tocht, of watervloedt, vroeger; maar andere maken 'er meer tochten van.

De oude Vriesche spraak, nog op vele plaatsen onder de boeren, gemene lieden, en anderen gebruikelyk, is als eene spraak op zich zelve, met gene der andere talen overeenkomende, en voor hunne naburen, in de andere provinciën, onverstaanbaar. *Suffridus Petri*, die een geboren Vries was, verhaalt, dat hy, in 't jaar 1547 te Loven studerende, met andere Vriezen in St. Barbarenkerk, daar veel doorgangs is, op gezette tyden byeenkomst hebbende, niemandt van de andere natiën, wie zy ook waren, die door de kerk gingen, of 'er in kwamen om hen te horen, iets verstaan kon van 't gene zy zeiden.

Omtrent het jaar 450 wierden de Vriezen, nevens de Anglen, daar de vorst van Vrieslandt ook het gebiedt over hadt, van de Britanniers (nu Engelschen) te hulp geroepen tegen de Schotten en Picten, die den Britannischen koning overvielen, en hem te machtig wierden. Zy kwamen, aangevoert van Hengist en Horsa, zonen van den Vrieschen koning Udolf Haron; droegen zich zo dapper tegen de Schotten, dat koning Vortiger van Britannië aan Hengist een gedeelte van het landt van Kent overgaf. Dat gewest stondt hem zo wel aan, dat hy meer volk uit Vrieslandt ontboodt, en Vortiger van den troon stiet. Toen noemde hy Britannië *Engistlandt*, naar zynen naam, of *Angellandt*, naar de *Angelen*, die met hem opgetrokken waren, als onderdanen der Vriesche vorsten. Keizer Karel de Grote, koning van Vrankryk, riep hen te hulp tegen de Heidensche Saxen, de welke tegen hem en het keizerryk waren opgestaan, en bedwong de zelve door hunnen heldhaftigen bystandt. De zelve keizer bediende zich van hunne wapenen wanneer hy in 't jaar 800 naar Italië trok om paus Leo den III te beschermen, wanneer hy een kloek regiment Vriezen by zich hadt. Het zelve wierdt toen ook in Italië gelaten tot hulpe van Pipin, de welke in een zwaren oorlog tegen Grimoaldus, hertog van Benevento, was ingewikkelt. Dit regiment Vriezen heeft aldaar, door vele kloeke heldendaden, een groten naam voor zich zelve en voor hunne landgenoten behaalt, en dus aan de Italianen getoont hoe dapper hunne natie was. Karel heeft hen tot beloning van deze hunne diensten met vele vryheden en voorrechten begiftigt, hen gemachtigt om hunne eige regeerders uit het midden van hen te verkiezen, en een Potestaat aan te stellen; welke rechten en vryheden der Vriezen, volgens *Ubbo Emmius lib.* II, *pag.* 71, door de volgende wetten zyn vastgestelt, namentlyk: „ Dat het volk ten eeuwigen dage vry zy, en naar „ zyne eige wetten leve. Dat zy alle hunne zaken gebruiken en „ genieten zo als het hen behaagt. Dat zy alleenlyk aan het kei„ zerryk, onder wiens bescherminge zy staan, eene kleine schat„ ting betalen. Dat zy niemandt anders onderworpen zyn. Dat „ zy zich van wederzydsche belediging onthouden. Dat zy het „ geen hen toebehoort vreedzamelyk volgens de wetten bezitten „ en wederom eischen. Dat zy tot het beslechten van hunne ver„ schillen rechters zullen hebben, die door eene vrye verkiezinge „ van het volk verkoren, en aan den keizer door eede verbonden „ zyn, en die volgens de wetten des vaderlands uitspraak zullen „ doen over de rechtsgedingen. Dat de priesters en alle kerkely„ ke bedienaars heilig zyn. Dat de eer der vrouwen en maagden „ bewaart worde. Dat 'er op alle misdaden eene boete gestelt „ worde, de welke in geldt, in vee, of in andere goederen betaalt „ zal worden. Dat niemandt met de doodt worde gestraft dan de „ vadermoorders, verraders, struikrovers, brandstichters, schen„ ders van 's heeren wegen, en bloedschenders. Dat men zich van „ opgetichte misdaden zal zuiveren door lyfgevecht" (eene zaak toen zeer gebruikelyk in Duitschlandt) „ of door een gloeiend yzer, of door „ ziedend water, of door een heiligen eedt. Dat het iedereen vry zal „ staan zyne zaak voor den rechter zelf te bepleiten. enz". Ook heeft paus Leo, gedenkende de diensten, welke de Vriezen hem, als boven is gezegt, hadden gedaan, hun welvaren door het geven van verscheide wetten en gerechtigheden willen verzekeren: want dus schryft Emmius in het *VII boek* der *Vriesche Geschiedenissen*, *pag.* 72: „ Op den zelven tydt heeft paus Leo de III, met raadt en overleg „ der genen, die in de Vriesche zaken ervaren waren, een zeker „ geestelyk Recht, in eenige hoofdstukken begrepen, en op den „ aardt des volks en des vaderlands passende, voor hen opgestelt. „ Dit Recht wordt door de wandeling *Syndrucht* genoemt, en „ onze voorouders hebben het zelve verscheide eeuwen in kerkely„ ke zaken opgevolgt". Dit Recht staat by Schotanus, in de *Beschryv. der heerlykheit van Vrieslandt pag.* 286 *tot* 298. in de oude Vriesche tale te lezen, en bestaat in verscheide hoofdstukken. Zie ook *Emmius* op 't jaar 1270, en *A. Matthaeus Analect. Tom.* III, *pag.* 269.

Alzo de Vriezen naderhandt niet onder de Hollanders wilden staan, noch hun juk dragen, zyn daar over grote oorlogen tusschen Hollandt en Vrieslandt gerezen, met velerlei krygsgevallen en rampen wederzyds. De Hollanders leden dikwils de grootste en meeste schade; en wierden de Vriezen al eens van hen t'ondergebragt, zy geraakten haast weder tot hunne vorige vryheit, ontworstelende de Hollandsche dienstbaarheit. Met de bisschoppen van Utrecht hebben zy al mede veeltyds overhoop gelegen, en hun gezag niet willen erkennen. Onder de Saxische regering geraakt, konden zy zich daar ganſch niet wel in schikken. Zy hebben ook de Saxische hertogen, hunne heeren geworden, zo veel te doen gemaakt, dat die hunne eige landen daarom moesten verpanden en arm wierden.

Na dat de Vriezen tot het Christendom waren bekeert, zyn al terstondt grote mannen uit hen voortgekomen, uitstekende leeraars, die niet alleen in hun vaderlandt het Evangelie gepredikt hebben, maar ook in Duitschlandt, en elders, het Christendom eerst hebben geplant, en daar na gelukkig voortgezet. *Wibo*, een Vries, was de eerste bisschop van Osnabrugge. Ten tyde van keizer Karel den Groten was *Ludgerus* in zonderlinge achtinge omtrent het jaar 800. Hy wierdt de eerste bisschop van Mimingrode, nu Munster, en bekeerde het eilandt *Fostalandt*, door den landvoogdt en zynen zone tot het Christendom te brengen. Zyn broeder *Hildegrimmus* wierdt bisschop van *Sulingerstadt*, welk bisdom naar Halberstadt is verlegt. Verscheide onder de eerste bisschoppen van Utrecht zyn Vriezen geweest, als *Theodardus Hermacarus*, *Rixfried*, *Frederik van Adelen*, *Alfricus*, *Ludgerus*, *Hungerus*, *Odilbald*, *Egilbold*, *Radbod*, uit het geslacht der Vriesche koningen, enz. De Vriezen hebben ook, naar het bericht van *Ubbo Emmius lib.* II, *pag.* 37, altydt een groten yver voor den Godsdienst betoont, en zyn 'er zeer milddadig voor geweest. Daar van zyn die ongeloofelyke rykdommen der kloosteren en die grote inkomsten der pastoryen gekomen, welke zy tot gebruik der kerkelyke diensten vrywillig hebben gegeven. Volgens *Schotanus*, *XV boek*, zyn 'er zeven abdyen en negentig kloosters in Vrieslandt geweest. Zie ook de *Oudheden en Gestichten van Vrieslandt* I *Deel*, *pag.* 7. Vooral hielden zich de Vriezen standvastig aan de oude kerkgewoonten. Vorperus tekent in zyne *Kronyk van Vrieslandt* aan, dat by de Vriezen in 't jaar 1180 nog standt hieldt de oude gewoonte der eerste kerke, van de kinderen, die in de vasten geboren waren, buiten doodsnoodt tot Paaschen toe te bewaren om gedoopt te worden. *Ibid.* Wanneer paus Honorius de III in 't jaar 1222 Conradus, kardinaal en bisschop van Porto, als afgezant met eene brede macht naar Duitschlandt hadt gezonden, om door zyne vermaningen, en door de toezegging van aflaten, de Duitschers tot de herwinninge van Jeruzalem en het Heilige Landt aan te zetten, heeft de zelve in 't jaar 1224 eenen M. Olivier, Scholasticus te Keulen, als kruisgezant naar Vrieslandt afgevaardigt. Deze heeft te Groningen en in verscheide andere plaatsen van dit landschap de Vriezen door het beloven van grote aflaten aangemoedigt om het kruis ter herwinninge van het Heilige Landt aan te nemen, en ook eene grote menigte op den lyst der kruisvaarders aangetekent, de welke dien tocht vervolgens, en naderhandt meer andere ten zelven einde, hebben bygewoont.

Men kan den staat en de bedryven der Vriezen bekwamelyk in drie tydperken verdelen; namentlyk, het eerste van de oudste geheugenisse af tot de heerschappy der Saxen; het twe-

twede van der Saxen regeringe tot op de afzweringe van den koning van Spanje, vervattende den tydt van ruim 80 jaren, toen 't het *verbeterde Vrieslandt* was; het derde van den tydt af, dat de Staat den koning van Spanje verwierp en afzwoer, tot nu toe, zynde het *vrye Vrieslandt* geworden.

Van de vorsten der Vriezen, zynde, zo veel uit de oudheden blykt, hunne eerste regeerders geweest.

1. *Friso*. Hy zou in 't gewest, dat nu den naam van Vrieslandt draagt, aangekomen zyn 313 jaren voor Christus geboorte, en gestorven in 't jaar 245 voor de zelve. Anderen stellen 't jaar der wereldt 3710, na de bouwinge van Rome 506, onder de regeringe van den Egyptischen koning Ptolomeus Philadelphus. Doch dit is zeer ongewis, of liever fabelachtig. Zie het geen boven en op den name van FRISO daar van is gezegt.
2. *Adel*, oudste zoon van Friso, zou gestorven zyn 157 jaren voor Christus geboorte. Zie op ADEL.
3. *Ubbo*, zoon van Adel, derde prins van Vrieslandt, gestorven 71 jaren voor Christus geboorte, zou geregeert hebben tachtig jaren. Zie op UBBO.
4. *Azinga Askon*, zoon van Ubbo, wordt van eenigen voor den bouwer van Staveren gehouden, hoewel anderen Friso daar voor stellen. Hy is gestorven in 't jaar 11 na Christus geboorte. Zie op AZINGA ASKON.
5. *Diokarus Segon*, neef van Azinga Askon, heeft het bewindt omtrent 35 jaren gevoert, en is gestorven in 't jaar 45. Zie op DIOKARUS SEGON.
6. *Dibbald Segon*, zoon van Diokarus Segon, is van hertzeer over den ongelukkigen uitval van zynen aanslag gestorven in 't jaar 85, zonder kinderen, voor zo veel bekend is, na te laten. Zie op DIBBALD SEGON.
7. *Tabbo*, veldoverste van Dibbald, wierdt in zyne plaats prins van Vrieslandt. Hy was een onrustig man, daar by vel en hardvochtig, en ging den keizer Domitianus negen jaren lang dienen tegen de Katten, nu genoemt Hessen. Ondertusschen waren de Noormannen in Vrieslandt gevallen, en hadden het gansche landt afgestroopt. Tabbo, op die tyding naar huis gekeert, zette de rovers te landt en te water na; maar hy hadt het geluk zo wel daar als elders tegen. Op de zee hadt de vloot met de stormwinden te worstelen; op het landt kwam nu dit, dan dat in den weg. In 't kort, de Noormannen kwamen met den buit in behouden haven. De vorst, ziende geen heil met oorlogen te bejagen, maakte van den noodt een deugdt, en sleet zyne overige dagen in rust en vrede. Deze Tabbo zou, als *Hamconius* zegt, *pag.* 13, de daden zyner voorvaderen en voorzaten op beuke bordetjes of plankjes beschreven hebben: want de Duitschers, of ten minste de Vriezen, plagten, volgens het zeggen van die schryvers, op zulke plankjes te schryven, en van die beuke plankjes zou de naam van boeken afkomstig zyn.

Na de doodt van Tabbo, die gestelt wordt op 't jaar 120, of 130, zou Vrieslandt door hertogen geregeert zyn geweest.

Hertogen van Vrieslandt.

1. *Asconius*, zoon van prins Tabbo, wordt hoog in de oude Historien geroemt; maar daar in gelaakt, dat hy zynen schielyken toorn niet kon bedwingen. Hy regeerde 42 (anderen zeggen 52) jaren. Zie op ASCONIUS.
2. *Adelbold*, zoon van Asconius, kinderloos gestorven. Eenige jaren voor zyne doodt ziek geworden zynde, stelde hy, met bewilliginge der Standen, zynen bastaard broeder *Titus* in zyne plaats tot hertog; maar raakte tot vorige gezondheit. Titus wilde de regering weder gansch afstaan, en ze aan zynen broeder wedergeven; maar hy wilde de zelve niet aannemen; heeft nog lang regeringloos, tot op het jaar 208, geleeft. Zie op ADELBOLD.
3. *Titus Bojocalus*, natuurlyke zoon van Asconius, en bastaard broeder van Adelbold, een dapper en moedig prins, hadt zich ook te Rome in de beschaafde wetenschappen geoeffent, en was daar by welsprekend en liestallig. Hy hadt Rome om een manslag moeten verlaten, en wierdt van Adelbold met alle vriendschap ontfangen. Eer hy nog hertog was, hadt hy zyne dapperheit en krygskunde in 't verslaan van de Vandalen getoont; maar, hertog zynde, leefde hy in goed verstandt met de naburige vorsten, en zocht in alles het welvaren van zyn volk, dat hem uit dankbaarheit en liefde op de handen, gelyk men spreekt, zou gedragen hebben. Hy heeft, naar het zeggen van den Vrieschen schryver *Andr. Cornelius*, Titen-of Tekelenburg gesticht, en zou ook een verdedigschrift over den gemelden doodslag hebben laten uitgaan. Hy overleedt omtrent het jaar 240, zonder kinderen na te laten.
4. *Ubbo*, zoon van een anderen broeder van Adelbold en Titus, heeft 59 jaren geregeert, en is, volgens de gemene rekening, in het jaar 299 gestorven. Zie op UBBO.
5. *Haron Ubbo*, zondt zynen zoon *Haron* naar Denemarken, om zich daar in den krygshandel te oeffenen. Hy hadt ter gemalinne eene dochter des konings van Denemarken: doch haar naam is onbekend; heeft geoorloogt met Diderik, zoon van Ratbod, zoonszoon van Asconius, eersten hertog van Vrieslandt, die Medenblik stichtte, en zich koning van West-Vrieslandt deedt noemen. Hertog Haron kwam eindelyk met Diderik tot een akkoort. Hy stierf in 't jaar 335 by 't rode Klif, oud 97 jaren, waar van hy 'er 36 hadt geregeert, en liet twee zonen na. De oudste, van een stillen en eenzamen aardt, wilde den last der regeringe niet op zich nemen: daar op wierdt de jongste, *Odilbald*, in de regeringe aangenomen.
6. *Odilbald*, jongste zoon van Haron, heeft Vrieslandt zeer verbetert, en groot nut toegebragt. Zie ODILBALDUS.
7. *Udolf Haron*, zoon van Odilbald, was zeer oorlogsgezind, en veroverde het grootste gedeelte van Angeren en Westphalen. Hy trouwde met Suana, of Zwana, dochter van den Saxischen landheer Vergistus, en verwekte by de zelve twee vermaarde zonen, *Hengistus* en *Horsus*, die hy, vermits Vrieslandt te zeer met menschen was vervult, met een groot getal Vriezen verzondt om een ander onbevolkt landt in te nemen; gelyk zy ook deden aan de rivier de Eider. Dit landt noemden zy Klein-Vrieslandt. Daar na, van de oude Britanniërs te hulpe geroepen, kwamen zy in Britannië, deden de Britten wel bystandt, maar maakten zich te gelyk meester van 't landt, als boven is gemeld. Na dat Udolf Haron 90 jaren oud was geworden, gaf hy (vermits zyne zonen in Engelandt waren) met bewilliginge der Standen, Vrieslandt over aan zynen schoonzoon *Richold Uffo*, in het jaar 433, of 434.

Hier ontbreken vele dingen aangaande de hertogen van Vrieslandt, en met een de rechtte zekerheit: want men vermoedt niet zonder reden, dat 'er in de levensbeschryvinge van deze vorsten vele fabelen gemengt zyn. Na dat nu dit gewest vry in zyne eige regeringe was geworden, en zich de heerschappy, door de veroveringe van naburige landen, wyd en zyd uitstrekte, nam ook de hoogmoedt plaats in de hertogen, zich tot koningen verheffende.

Koningen van Vrieslandt.

1. *Richold Uffo*, schoonzoon van hertog Udolf Haron. Hy deedt zich in het jaar 436 koning van Vrieslandt noemen. Onder zyne regeringe namen de Noormannen dit gewest in; maar hy sloeg 'er hen weder uit. Hy bouwde te Staveren een koninklyk paleis, ook tusschen Staveren en Medenblik een plaats van verweringe voor verdreve ballingen. Na eene regeringe van 60 jaren, eerst als hertog, daar na als koning, is hy gestorven in 't jaar 496.
2. *Odilbald*, zoon van Richold Uffo, twede koning der Vriezen. Hy verliet deze wereldt binnen Dokkenburg in 't jaar 527, na eene regeringe van 31 jaren. Zie op ODILBALDUS.
3. *Richold* de II, zoon van Odilbald, heeft 43 jaren lang zeer loffelyk geregeert. Hy stierf, in het 93 jaar zyns ouderdoms, in 't jaar 570. Zie op RICHOLD de II.
4. *Beroald*, of *Bertoald*, zoon van Richold den II, sneuvelde in een slag tegen koning Clotarius van Vrankryk in het jaar 630: maar de byzonderheden, welke daar omtrent door de Vriesche schryvers verhaalt worden, zyn zeer fabelachtig, zo dat men zich daar mede hier niet zal ophouden. Men zegt, dat hy is getrouwt geweest met de eenigste dochter van Ritsert, koning van West-Vrieslandt, en zo wel zynen schoonvader, als zynen eigen vader in de regeringe is opgevolgt, zynde aldus koning van Oost-en-West-Vrieslandt.
5. *Aldgillus* de I, zoon van Beroald. Hy is koning geworden door de aanstelling van den Franschen vorst Clotarius, die zich meester van Vrieslandt hadt gemaakt na de nederlage en doodt van Beroald; die ook Aldgillus, om zyne jonkheit, vier voogden toevoegde. Deze Aldgillus wordt gezegt de eerste Christen koning der Vriezen geweest te zyn, die onder hen het Christendom begon in te voeren. Maar vele schryvers kennen hem voor geen koning van Vrieslandt, en maar alleen voor des Franschen konings stadhouder. Hy stierf in den jare 679.
6. *Ratbod*, zoon van Aldgillus, een tyran, vyandt en wreed vervolger der Christenen, die 't Christendom, door zynen vader begonnen te planten, weder uitroeide, Utrecht innam, en de St. Thomaskapel aldaar ter neder wierp: doch hy wierdt door Pipin, groothofmeester van Vrankryk, die den koning en 't koninkryk naar zynen wil bestierde, weder verdreven, en stierf in 't jaar 719. Zie op RADBODUS de I.
7. *Adgillus* of *Aldgillus* de II, zoon van den tyran Radbod. Hy was een vroom koning en goed Christen, en overleedt 739. Anderen zeggen 737, en noemen hem slechts hertog. Zie op ADGILLUS.
8. *Gondebald*, zoon van Aldgillus den II. Alzo zyne kinderen by zyn overlyden nog onmondig, en tot de regeringe onbekwaam waren, wierdt zyn broeder Radbod uit Denemarken van de Vriezen tot de regeringe en kroon geroepen. Zie op GONDEBALD.
9. *Radbod* de II, broeder van *Gondebald*, een zeer godloos tyran, die in Denemarken allerlei godloosheit ingezogen en aangenomen hadt; een snode Heiden, verre vervremt van zyns vaders Aldgillus deugden. Hy voerde den afgodendienst weder in Vrieslandt in, met zeer grote wreedheit tegen de volstandige Christenen. Daarom nam Karel de Grote een besluit de Vriezen gewapenderhandt van de afgodery te verlossen. Hy overwon Radbod in 't jaar 775 in twee hevige veldslagen, dwong hem Vrieslandt te verlaten, en naar Denemarken te vlieden. Zie op RADBODUS de II.

Met hem heeft het koninkryk der Vriezen een einde genomen, na dat het in eene vervolgende order van vader op zone 383 jaren geduurt hadt. Karel de Grote, meester van Vrieslandt geworden, maakte van 't koninkryk eene provincie, of wingewest, en om zyne heerschappy daar over te tonen, leide hy den Vriezen eene schatting op van 20 (anderen zeggen 30) ponden gouds; geboodt hen boven dien hunnen staat en levenswyze naar der Franschen gewoonte aan te stellen, en gaf hen een overste, om vonnis over

voor-

voorvallende zaken, misbruiken, overtredingen, enz. naar de Franſche Rechten, te ſtryken. Maar vermits de Vriezen zich in zynen oorlog tegen de wederſpannige Saxen, en anderwegen, als boven is verhaalt, treffelyk droegen, en hem ongemene dienſten deden, verklaarde hy hen vry; waar op dan volgde, dat, na dat de landvoogdt, van Karel geſtelt, geſtorven was, Vrieslandt door Poteſtaten geregeert wierdt, die zy zelf uit hunne eige natie verkoren.

Naamlyſt der Poteſtaten van Vrieslandt.

1. *Magnus Fortema*, een dapper heldt, die met zyne Vriezen koning Karel den Groten uitmuntende dienſten hadt gedaan in Italië tegen de Longobarden, en elders meer. Daarom verklaarde Karel de Vriezen, als gezegt is, een vry volk, het zelve machtigende om uit zyne eige natie een Poteſtaat te mogen kiezen. Zie op FORTEMA.
2. *Fokko* of *Tako Ludigman*, twede Poteſtaat van Vrieslandt: maar wanneer hy aangekomen, of afgegaan is, daar van vindt men geen zekerheit. Van hem wordt verder weinig in de Vrieſche Jaarboeken gevonden.
3. *Adalbricus* of *Albricus van Adelen*, was een neef van Frederik, biſſchop van Utrecht. Zyne aankomſt en afgaan is mede onzeker. Zie op zynen naam.
4. *Heſſel Hermana*, een kloekmoedig krygsman, verdreef de Noormannen uit Vrieslandt, en ſtierf in het jaar 876.
5. *Igo* of *Iglo Galama*, of *Galema*, een dapper heldt, die in het eerſte jaar zyner regeringe als Poteſtaat overleedt. Zie op GALAMA.
6. *Goſſo Ludigman*. Hy hadt eene bovenmatenſchone dochter, *Tetta*, of *Tetburga* geheten, die gemalin wierdt van Siegfried, zoon des graven van Hollandt. Zie op GOSSO LUDIGMAN.
7. *Sako Reinalda*, een zeer vroom en Godvruchtig man, welgeoeffent in de wapenen, en geleert in de vrye kunſten. Hem wierdt tot twee malen toe het Poteſtaatſchap opgedragen. Hy nam het, doch ongaarne, eindelyk aan; en alzo de edelen begeraden, dat hy, zyn tydt verſtreken zynde, op nieuw dat ampt zou bekleden, ſloeg hy zulks t'eenemaal af. Zie op REINALDA. (SAKO)
8. *Sicco* of *Sicke Siardema*, een man van groot vermogen en aanzien, onder wiens regeringe Weſt-Vrieslandt ten groten dele mede ſtondt, nevens Wieringen en Texel.
9. *Reguerus Kamminga*. Hy ſloeg de Noormannen, die een inval in Vrieslandt poogden te doen, omtrent het jaar 1306; maar verloor zyn leven in den ſtrydt.
10. *J. Heſſel Martena*, in Kammingas plaats omtrent 't jaar 1306 Poteſtaat geworden, heeft zich in zyne bedieninge loffelyk gedragen, zynde een zeer vreedzaam man. Hy weigerde het Poteſtaatſchap aan te nemen; maar het wierdt hem door de rechters opgedrongen. Hy weerde de Hollanders uit Vrieslandt, en ſtierf in 't jaar 1312.
11. *Ivo Juwinga*, *Juvinga*, of *Jongema*, ſneuvelde in een ſlag tegen hertog Albert van Saxen. Zie op JUWINGA.
12. *Suffridus Wiarda*, en *Haring Harinxma*, twee Poteſtaten te gelyk, de een over *Ooſtergoo*, de ander over *Weſtergoo*, vermits de Staten des lands zulks omtrent het jaar 1404 raadzaam vonden.
13. *Juwo* of *Julius Dekema*, of *Dekama*, de laatſte Poteſtaat, alzo Vrieslandt toen onder de beheerſchinge der Saxen verviel, en vervolgens aan koning Karel van Spanje, naderhandt keizer, kwam, en van hem op zynen zone Philips den II; doch dat, ſtaande zyne regeringe, door de afzweringe, en 't heldhaftig ſtryden voor de vryheit, nevens de andere provinciën, van 't juk der ſlaverny en overheerſchinge is verloſt, (zie op DEKAMA) wordende nu beſtiert door STATEN van 't landt, en den ERFSTADHOUDER, uit het doorluchtige Huis van NASSAU.

Ondertuſſchen is in het opſtellen enz. der Poteſtaten al mede grote onzekerheit en misſtelling, waar omtrent het *Naberichs op de Oudheden en Geſtichten van Vrieslandt* breder kan nagezien worden.

VRIESLANDT, voor dezen een prinsdom, hertogdom, koninkryk, daar na eene heerlykheit, en thans eene der zeven Vereenigde Provinciën, de Noordelykſte van alle, is gelegen in het Noorderdeel van Nederlandt, tuſſchen de Zuider-en Nnoordzee, Groningen, Drenthe, en Over-Yſſel. Van den naamsoorſpronk is in 't voorgaande artykel in 't brede geſproken, gelyk ook van de verdelinge, de oude grenspalen, inwoonders, gevallen, vorſten, en andere regeerders van dit vermaarde geweſt, en het geen verder daar op betrekkelyk is, zo dat men in dit artykel alleen kortelyk van des zelfs ouden en tegenwoordigen ſtaat zal gewag maken.

Voor en na Chriſtus geboorte lag Vrieslandt ganſch open voor de zee, die, by ebbe en vloedt, daar uit en in liep. *Plinius*, die omtrent dien tydt geleeft heeft, drukt zeer net de gelegenheit van Vrieslandt uit. „ Wy hebben, "zegt hy *Hiſtor. Natur. lib.* XVI. *cap.* 1, "in 't Noorden de volkeren (*Cauchen*) gezien, *gro-* „ *te* en *kleine* genaamt. De Oceaan vloeit daar met een verwoeden gang tweemaal in een etmaal, en zich buiten maten verſpreidende over het landt heen, laat ze in twyfel, of het een deel der zee, of der aarde zy. De elendige inwoonders aldaar onthouden zich op heuvelen, of vergaderplaatſen, zo hoog met handen opgeworpen, als zy ondervonden hebben dat het zeewater, op zyn woedenſte, komen kan met ſpring-of andere vloeden. Daar hebben zy hutten tot hun verblyf en woningen „ by gebouwt. Wanneer de zee het landt overſtroomt, gelyken „ zy wel volk in ſchepen, maar, zo haaſt de zee te rug is gekeert, naar menſchen, die ſchipbreuk geleden hebben, en den „ viſch, omtrent hunne hutten gebleven, opzoeken en najagen. „ Zy maken touwen, of garen van wier en biezen, om 'er viſchnetten van te breiden. enz". *Ubbo Emmius* heeft over die woorden deze opmerking *de Orig. & Antiq. Friſ.* „ Als ik deze woorden van *Plinius* (zegt hy) met aandacht overwege, dunkt my, dat „ ik den ouden ſtaat van Vrieslandt, en onzes vaderlands fatſoen „ aanſchouwe; ook vele dingen verſta, daar men gemeenlyk naar „ vraagt, te weten, dat het voornaamſte deel der Vriezen de zandige en waterachtige landen, wat van den zeekant af leggende, „ bewoont heeft; en deze de beſte gelegenheit en zitplaats van „ hen geweeſt zullen zyn in dien tydt, dat de uiterſte ſtreken „ naar den zeekant, nu de beſte, en beſt gehavenſte, ledig en „ onbebouwt gelegen hebben, en alleen van arme menſchen bewoont wierden; dat 'er gene dyken zyn geweeſt om de zee te „ ſluiten, welker vloedt, zich maar een weinig verheffende, het „ landt bedekte, zo dat 'er meer wadden dan velden waren. Dat „ door hen de heuvels noodzakelyk zyn begonnen te bewonen, „ die men nog ziet; maar naderhandt als het ſlib, allengs ingeſleept, deze geweſten verhoogde, zyn ze verandert in vruchtbaar landt. Vermits nu deze vruchtbaarheit en mildheit van den „ grondt de menſchen aanlokte, hebbenze de heuvels vergroot, en „ daar leggen nu ſteden en dorpen: ook hebbenze toen begonnen dyken en dammen te maken. enz. Dus is deze arme landſtreek dit zeer ſchoon en vruchtbaar Vrieslandt geworden".

Belangende de oudſte inwoonders van dit landt, eer de Vriezen daar hunnen voet nedergezet hadden, ook op wat tydt, of wanneer omtrent geſchied, daar van is geen zekerheit, noch bewys: want omtrent het jaar 3600 na de ſcheppinge, of 350 jaren voor Chriſtus geboorte, naar *Cluverius* rekeninge, is 'er een verſchaarlyke watervloedt geweeſt, die alle de zeekuſten van Duitſchlandt, met vernielinge van menſchen en beeſten, overſtroomt heeft. Deze is de oudſte vloedt, daar geheugenis van overig is, en die by ſchryvers gevonden wordt; die ook, als men meent, alle de eilanden van de Vrieſche kuſt van het vaſte landt heeft afgeſcheurt. Het bedyken was toen onbekend, of de macht te klein om het naar vereiſch te doen: het opwerpen van terpen en aardheuvelen was hen het naaſte, en het eenigſte, dat zy te werk ſtelden. Maar dewyl die wilde en woeſte volkeren in deze en andere landen de gewoonte hadden van zeer ligt op te kramen, om met zak en pak, vrouw en kindt, een ander landt te gaan zoeken, is het niet vremd te geloven, immers te giſſen, dat de bewoonders van Vrieslandt toen 't zelve hebben gedaan, en met de Cimbren, en Teutonen, of Duitſchers opgetrokken zyn: doch (na al eenige voorſpoedige veldtochten) zyn ze eindelyk van den Romeinſchen burgermeeſter Marius alle, immers de meeſten, verſlagen, na dat zy Rome zelf in de uiterſte verbaaſtheit en ſchrik hadden gebragt.

Dit landt dan ledig en verlaten van hen, die opgetrokken waren met de Cimbren en Teutonen, is het niet buitenſporig te denken, dat andere zich by de weinige overgeblevenen gevoegt zullen hebben, en aan dezen uiterſten kant de landen aan de zee bewoont en bevolkt, ook verder dit Vrieslandt bebouwt, en tegen invallen geſterkt, die veelligt mede van dien tydt af, of mogelyk ook wel eer, den naam van *Vriezen* hebben aangenomen; doch vermits de gedachte nederlage der Cimbren, meer door hit dan de kloekmoedigheit van Marius hen toegebragt, niet veel meer dan 80 jaren voor Chriſtus geboorte is voorgevallen, en dat het uit *Tacitus* blykt (zie het voorgaande artykel) dat de naam van *Vriezen* al vry ouder is, moet men bekennen den rechten tydt hunner komſte aldaar, noch hunner benaminge van *Vriezen* niet te weten.

Sedert de bedykinge is Vrieslandt een ganſch ander landt geworden, vol grasryke weiden, met overvloedig veel ſchoon vee, en vruchtbare bouwlanden: de armoede is in rykdom verandert, de elende in weelde. Voor hutten van leem, biezen, viſchbeenderen, enz. ziet men nu treffelyke huizen en prachtige paleizen; voor een beeſtenhuidt, by winter en zomer om het lyf geſlagen, waar in, als in 't voorgaande artykel is gezegt, de kleding der Vriezen beſtondt, een ſtatelyk kleedt; het landt, dat men eerſt niet wiſt of het aarde of zee was, en aan welk van tween het behoorde, is nu een aardſch paradys. Na het bedyken heeft het Vlie deze provincie, en inzonderheit voor vele jaren de ſtadt Staveren, zeer ſchipryk gemaakt, en daar door veel rykdom toegebragt. Naderhandt zyn andere zeegaten en ſtromen, door het inbreken van de Noordzee, geopent, die met grote ſchepen naar Ooſt en Weſt bevaren worden. Boſſchen zyn 'er in menigte geweeſt, inzonderheit naar 't Zuiden.

Toen het Vrieſche koninkryk in koning Radbod den II eindigde, is het wyduitgeſtrekte Vrieslandt ook niet weinig verkleint geworden: de Noormannen en Denen hebben het van 't Ooſten, de biſſchoppen van Utrecht van 't Zuiden, de graven van Hollandt ten Weſten door langdurige oorlogen de vinnen vry gekort.

De verdeling van Vrieslandt in de kwartieren *Ooſtergoo*, *Weſtergoo*, en *Stellingwerf* heeft haar begin genomen onder de regering der Poteſtaten. Toen zyn ook de kwartieren des lands in *grietenyen* verdeelt, over welke de Poteſtaten en Staten van Vrieslandt rechters ſtonden, om het recht naar de wetten te bedienen. De gedachte kwartieren wierden voortyds graafſchappen genoemt. Om de inwendige vernielende partyſchappen van de Schieringers en Vetkopers heeft keizer Maximiliaan de I Vrieslandt aan hertog Albert van Saxen opgedragen, vermits hy oordeelde, dat dit oude en voorname lidt van 't Roomſche Ryk door een vremden heer van zulk een verderffelyk kwaadt moeſt gezuivert worden. Daar door is het; na vele oorlogs voor-en tegenvallen, eindelyk aan 't huis van

Bur-

Burgundië gekomen, vervolgens van *Spanje* zwaar gedrukt, doch, daar door geworſtelt, een *Vrye Staat*, en eene der *zeven Nederlandſche Provinciën* geworden.

Kort voor de Saxiſche regering wierdt Vrieslandt verdeelt in *Ooſtergoo* en *Weſtergoo*, nevens de *Zevenwolden*, en *Stellingwerf* daar in getrokken; ook wierden de ſteden tot het vierde lidt der Staten des lands gemaakt. Onder meer andere verkortingen hebben de Vriezen moeten lyden, dat door de graven van Hollandt, en de handveſten der keizeren, de eilanden Texel, Wieringen, Ter Schelling, Vlielandt, en Amelandt van Vrieslandt zyn afgeſcheurt.

Ganſch Vrieslandt, verdeelt, als boven is gezegt, in drie kwartieren, genaamt *Ooſtergoo*, *Weſtergoo*, en de *Zevenwolden*, is, volgens de beſchryving van Ubbo Emmius, *Rer. Friſ. lib.* I, *pag.* 14. byna vierkantig van gedaante, acht grote mylen lang, en byna even zo breed. Het heeft aan de Noordzyde, en naar het ſtrandt toe, zeer weelige en grazige weilanden; maar naar het Zuiden en het Ooſten is het zandachtig, moeraſſig, en boſchachtig. Het heeft acht bemuurde, en drie onbemuurde, doch vry ſchone ſteden, acht en twintig baljuwſchappen, *Grietenyen* genoemt, en drie honderd en een en dertig aanzienlyke dorpen. In *Ooſtergoo* zyn twee ſteden, namentlyk *Leeuwarden*, de hoofdſtadt van deze provincie, en *Dokkum*, 127 dorpen, en de volgende grietenyen, als: *Leeuwaarderadeel*, *Ferwerderadeel*, *Ooſtdongeradeel*, *Weſtdongeradeel*, *Kollumerlandt*, *Achtkarſpelen*, *Dantumadeel*, *Tietjerkſteradeel*, *Smallingerlandt*, *Idnarderadeel*, en *Rauwerderhem*. In *Weſtergoo* zyn acht ſteden, te weten: *Stavoren*, *Bolswaardt*, *Sneek*, *Ilſt*, *Franeker*, *Harlingen*, *Workum*, en *Hindelopen*; voorts 127 dorpen, en de volgende grietenyen, als: *Menaldumadeel*, *Franekeradeel*, *Baarderadeel*, *Barradeel*, *Hennaarderadeel*, *Wonſeradeel*, *Wimbritſeradeel*, *Hemelumer Oldevaart en Noordwolde*, en het *Bilt*. In de Zevenwolden is eene ſtadt, namentlyk *Sloten*; maar men telt 'er 77 dorpen, en deze grietenyen, als: *Uttingeradeel*, *Aengwirden*, *Donjewerſtal*, *Haskerlandt*, *Schoterlandt*, *Lemſterlandt*, *Opſterlandt*, *Gaaſterlandt*, *Ooſt-Stellingwerf*, en *Weſt Stellingwerf*. Van de vele abdyen en kloosters, welke hier voor dezen zyn geweeſt, is boven gewag gemaakt. Over elke grietenye is een grietman geſtelt, die zyne gerechtbyzitters en ſekretaris heeft. Grietman is by de Vriezen een hoge amptenaar, en beduidt het woordt, als men zegt, zo veel als *Grootman*, van 't Engel-Saxiſche woordt *Greatman*. Van de kerkelyke en wereldlyke Regering van ieder plaats wordt op haren naam in dit Werk afzonderlyk geſproken. De voornaamſte geſchiedeniſſen, in dit landſchap gebeurt, zyn in het artykel van des zelfs ingezetenen, de VRIESEN, beſchreven; maar men moet hier van de rampen, welke het zelve door hoge watervloeden heeft geleden, nog ſpreken. Behalven de voorheen gedachte allerſchrikkelykſte watervloedt over alle zeekuſten van Duitſchlandt, omtrent 350 jaren voor Chriſtus geboorte, vindt men voor 't jaar 500 gene zonderlinge vloeden, met uitdrukkinge van tydt. *Occo Scarlenſis* heeft aangetekent, dat in 't jaar 516 Vrieslandt geheel van de Noordzee is ondergelopen. Zeer zwaar zyn de overvloejingen in de jaren 586, 755, en 793 geweeſt, na welken tydt de meeſte terpen in Vrieslandt zyn aangelegt, om in tydt van noodt zich op deze aardhoogten te kunnen bergen. Onder die toen het meeſt geleden hebben, worden inzonderheit getelt die van *Kollum*, *Almonum*, *Midlum*, *Herbajum*, *Txum*, *Winſum*, *Dronryp*, en *Tuitkom*. In 't jaar 1222, en ook in 't jaar 1230 heeft dit geweſt weder veel geleden, zulks dat *Eſonſtadt* aan de Lauwers wierdt weggeſpoelt, en *Wartna* voor 't merendeel verdronk. Dit rampzalig onheil wierdt eenigzins verzoet toen de kennis van de turf te graven en te gebruiken opkwam, dat Vrieslandt deugdt deedt, en de woudlieden veel welvaart gaf, en nog geeft. Omtrent dien tydt kwam ook in Vrieslandt op het dekken van de graven der doden met zware en grote zarkſtenen, ter oorzake dat uit Drenthe eene grote menigte wolven, en andere ſchadelyke dieren, derwaarts kwamen, zich onthoudende in de Vrieſche boſſchen, doende niet alleen ſchade aan het vee; maar ook 's nachts zich naar de kerkhoven begevende, wroetten zy daar de dode lichamen uit de aarde, ſleepten ze weg, en verſlonden ze. In 't jaar 1237 liep een groot deel van Vrieslandt onder. Eenigen menen, dat toen het eilandt Vlielandt dien naam zou gekregen hebben. In het jaar 1248 volgde op een zwaren watervloedt een zware diere tydt, en zo daar door, als door den ſtank van ontelbare dode beeſten, overal als gezaait op de velden leggende, eene vernielende peſt. Alle, die 'er van aangegrepen wierden, ſtierven, tot dat 'er een holpmiddel tegen uitgevonden was, om de peſtkool met een brandend yzer toe te ſchroeien. Op dien tydt kon men nog langs een plank, of met een ſpringſtok, van Stavoren naar Enkhuizen gaan; zo ganſch eng was toen het Vlie, hoewel in vorige tyden wyder geweeſt: echter waren de lage landen naar de zee toe in dien tydt al zeer geſcheurt. Kort daar na moeten ze afgeſpoelt zyn: in 't tegendeel begon de Born te minderen en uit te drogen; want ten tyde van *Hoyte*, zevenden abt van Lidlum, die 't beſtier aldaar van het jaar 1256 tot 1279 hadt, was tuſſchen Leeuwarden en Marſum alleen een eng water, zo dat de dyk, die van Boxum naar Goutum loopt, genaamt de Boxumer-dam, omtrent deze jaren ſchynt opgeworpen te zyn om de Zuiderlanden te bewaren. In 't jaar 1279 was de watersnoodt, die den Dollaardt opende, doch die in het jaar 1287 eerſt recht begon door te breken, zulker wyze, dat 'er 43 zeer ſchone dorpen t'eenemaal door verzwolgen wierden. Zo verderflelyk zyn ook de Vrieſche watervloeden van de jaren 1312, 1337, en 1373 (toen 't ryke dorp *Weſteet*, by Norden, t'eenemaal ingezwolgen wierdt) als ook in de jaren 1380, 1387, 1421, 1430, 1477, en 1480 geweeſt; waar by is aan te merken, dat men in 't jaar 1400 nog by laag water te voet, met een ſpringſtok, van Harlingen naar het eilandt Ter Schelling kon gaan. De zogenaamde Allerheiligenvloedt in 't jaar 1572 heeft Vrieslandt ook zeer zwaar getroffen: het getal der drenkelingen wierdt op meer dan 20000 menſchen gerekent alleen in Vrieslandt, tuſſchen het Vlie en de Lauwers. Te Makkum wierdt een ſchip van 70 laſt over den dyk gezet; het dreef in het dorp Abbinga aan een boerenhuis, daar de matrozen uit het ſchip op het dak, en van 't dak weder in 't ſchip traden. Schoon de hertog van Alba in de Nederlanden, ook in Vrieslandt, gruwelyk te werk heeft gegaan, hebben de Vriezen hem echter een ding dank te weten, namentlyk het leggen van dyken door den krygsoverſte Gaſpar de Robles, ſedert welk bedyken dit geweſt zo dikwils zulke zware zeerampen niet geſmaakt heeft. Doch hoe vaſt en ſterk Vrieslandt dus rondom tegen 't geweldt en de verheffingen der zee bedykt is geworden, heeft het echter al zomwylen nog de droevige uitwerkſelen van inbreuken en overvloejingen des zeewaters moeten beproeven, waar van die, op Kersnacht des jaars 1717 voorgevallen, heel zwaar en ſchadelyk, boven al in het kwartier Ooſtergoo, is geweeſt; terwyl dat van Weſtergoo ook in het uiterſte gevaar ſtondt; doch dat echter nog door eene weêrgaloze wakkerheit, en voorgang in 't zorgelykſte werk, tot behoudt van den dyk, door den Hoog-Welgeboren Heere *Sicco van Goslinga*, grietman van Franekeradeel (onder Gods gunſte) behouden wierdt. Wonderlyk was toen de opzwelling der zee, die dezen jammerlyken vloedt uitwerkte; want het water der Spaanſche zee, door het Kanaal herwaarts aangeperſt (waar door de Teems eenige uuren zo droog liep, dat zy waadbaar was) ruiſchte op den grondt als een ziedende pot, en ſchuimde alle ſlyk en modder op; waar na het in 't kort zo hoog rees, dat het op vele plaatſen wel een mans lengte boven den dyk ſtondt, waar tegen niets beſtendig was: want met een zo algemenen ſtroom daar over heen bruiſchende, viel het aan den anderen kant der dyken met zulk eene vreeſſelyke ſtorting neder, dat zy aan den binnenkant uitkabbelden, waar door dan de kruinen of kronen naar binnen over vielen, en de meeſte breuken en ſcheuren in de dyken gemaakt wierden. Kollumerlandt leedt inzonderheit een zwaren ſtoot, wanneer de zeedyken op verſcheide plaatſen doorbraken, en zwaar geſchonden wierden, waar door deze ganſche grieteny onder water raakte, en grote elende leedt. Aldaar verdronken omtrent vyftig menſchen en vele beeſten, en verſcheide huizen ſpoelden weg. In Dantumadeel ſpoelde ook een gat in den dyk van 23 voeten diep, en tuſſchen Dokkum en Leeuwarden ſcheurden mede eenige gaten in den trekvaart. Ooſt-en Weſt-Dongeradeel, als mede Ferwerderadeel wierden ook zwaar overſtroomt. De dyk van het Nieuwe Bilt brak ook op verſcheide plaatſen door. De ſteden Dokkum, Harlingen, en Stavoren leden ook groten aanſtoot, en het water rukte, onder anderen, voor de laatſtgemelde ſtadt ter lengte van twee tot drie honderd voeten paalwerk weg. In 't kort; de ſchade, door dezen Kersvloedt in deze Provincie veroorzaakt, is zeer groot geweeſt, komende evenwel nog niet in vergelyking van die, welke het naburige Groningerlandt en Ooſt-Vrieslandt daar door hebben geleden. Zie *Gabbema*, *Gutberleth*, en *Outhof van de hoge watervloeden*; en voorts *M. Alting Notit. Germ. Inf. P.* II. *Winſemius*, *Schotanus*, *Emmius*, enz.

VROOM, (Henrik Kornelis) een Nederlandſch ſchilder, was in 't jaar 1566 te Haarlem geboren, en de eerſte, die uitmuntte in ſchepen te ſchilderen. Hy wierdt van zynen vader aangezet allerlei aarde vaten te ſchilderen; maar dit hem te gering ſchynende, ging hy naar Spanje, en van daar naar Italië, daar hy binnen Rome van den kardinaal de Medicis in dienſt wierdt aangenomen, en onder Paul Bril in de ſchilderkunſt goeden voortgang maakte. Van Rome ging hy naar Venetië, daar hy galleien ſchilderde. Voorts trok hy door Spanje, Savoje, Vrankryk en Duitſchlandt, en bleef een tydlang by zyn neef Frederik Vroom te Dantzig, zynde de zelve aldaar ſtads bouwmeeſter, van wien hy de landmeetkunde leerde. Van daar keerde hy weder te rug naar Haarlem. Maar grote luſt tot 't reizen hebbende, ging hy ſcheep naar Spanje, en nam een groot gedeelte van zyne ſchilderyen mede om te verkopen, doch ſtrandde aan de Portugeeſche kuſten, en wierdt op den klip de los Barlengos geworpen. Zynde een gedeelte der goederen geborgen, waar onder ook zyne opgemaakte ſtukken waren, wierden de zelve van zeker daar omtrent leggend klooſter by malkander gezocht; en hebbende vernomen, dat hy 'er de maker van was, bragten zy hem allerhande ververſchingen, en lieten hem naar Liſſebon brengen, van waar hy kort daar na naar St. Hubes ging. Hy ſchilderde aldaar allerlei ſoort van ſtukken voor zeker klooſter, onder anderen ook zyn eigen ſchipbreuk, maar keerde wederom naar Hollandt, alwaar hy het verſlaan van de zogenoemde onoverwinnelyke vloot door den Engelſchen admiraal Thomas Howard, en andere ſchone werken ſchilderde. *Vaſari.*

VROONE, VRONEN, eene verzierde ſtadt, die men zegt gelegen te hebben in Weſt-Vrieslandt, of Noord-Hollandt, by Alkmaar, aan de Zaan, die daar omtrent plagt in zee te vallen. De ſtichter zou *Friſo* de jonge, de zoon van Gruno, zyn geweeſt, die, naar den naam van zyne gemalinne, deze ſtadt noemde *Vrouwgeeſt*, welken de Romeinen naderhandt in *Verona* zouden hebben verandert. De tydt der ſtichtinge wordt geſtelt 120 jaren voor Chriſtus geboorte. Zy wordt gezegt eene zeer ryke en machtige, en de voornaamſte koopſtadt van ganſch Vrieslandt geweeſt te zyn. Voorts vertelt men, dat Jan de I, graaf van Hollandt, deze ſtadt heeft verwoeſt, die, de kleine of Weſt-Vriezen over hunnen afval willende ſtraffen, Vronen heeft belegert; maar door geweldt zeer weinig vorderende, zou hy met verraadt de ſtadt hebben bemachtigt, wredelyk verbrand, en met het ploegyzer ſtrengelyk uitgeroeit. De verrader was eene Fobus, burgemeeſter van de ſtadt, die,

voor

voor eene laars vol goudt, den 13 Maart des jaars 1303 by nacht de stadt heeft overgelevert, en de Hollanders daar binnen gelaten. De loon van den verrader was, als men zegt, dat hy van den grave scherpelyk wierdt bekeven, gevangen, en in een toren van deze stadt (naderhandt den naam van Fobus-toren behoudende) voor zyn leven opgesloten. Maar dat al, het geen van deze plaats wordt gezegt, een louter verdichtsel is, wordt omstandig bewezen door *Simon Eikelenberg* in zyn werkje van de *Gedaante en Gesteldheit van West-Vrieslandt voor den jare 1300, en teffens van den ondergang van Vroone*, enz. gedrukt te Alkmaar in 't jaar 1714, daar men de nieuwsgierigen naar toe wyst. Ondertusschen is het zeker, dat 'er een klein en gering dorp is geweest ter plaatse, daar het voorgemelde Vronen wordt gezegt gestaan te hebben, 't welk van ouds den naam voerde van *Vroonloo*, of *Vroongeest*, en het welk nu St. *Pankras-kerk* wordt geheten. Zie ook de *Oudheden en Gestichten van Vrieslandt pag.* 422 tot 430, en de schryvers, aangehaalt door *L. Smids* in zyne *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden pag.* 356, 357.

VROONESTEIN, eene ridderhofstadt, gelegen in het Nederkwartier van het sticht van Utrecht, onder het Nedereindt van het dorp Jutphaas, leenroerig aan het sticht van Utrecht, de welke door de Ed. Mog. Heeren Staten van dat landschap plegtelyk voor eene ridderhofstadt is erkent den 15 February des jaars 1538. Het komt niet onwaarschynlyk voor, dat zy eertyds *Voornestein* is genaamt, en gebouwt door iemandt, uit het geslacht van *Voorn*, of *Taets van Voorn*, afkomstig, waar van het wapen een bewys kan verstrekken, zynde een balk van goudt op een schildt van azuur; alleen in kouleur van het stamwapen van Taets verschillende, en verder gebroken door drie visschen van goudt, gestelt twee boven, en een beneden de balk. De eerste bezitters van deze ridderhofstadt hebben zich daar van *Vroonestein* doen noemen, die al voor lang uitgestorven zyn. Omtrent het jaar 1400 was bezitter van deze ridderhofstadt *Willem*, Bartholomeus zoon, *van Vroonestein*, door wiens doodt de beleening gekomen is op *Gerrit van Vroonestein*, zyn zoon, den 29 Augustus des jaars 1403, die de zelve na verloop van twee jaren heeft opgedragen ten behoeve van *Hillebrant van Jutphaes*, mits de lyftocht daar aan behoudende. Deze is de belening wederom uitgegaan ten behoeve van *Lodewyk de Wael* den 6 October des jaars 1412, gelyk hy insgelyks ten behoeve van *Lubbert de Wael*, zyn zoon, op Valentysdag in het jaar 1451, die de zelve tot zyne doodt bezeten, en vervolgens nagelaten heeft aan zynen zone *Willem de Wael*, daar mede beleent in July des jaars 1489. Door zyne doodt is de belening gekomen op zynen zone, *Lubbert de Wael*, den 10 July des jaars 1523, en wederom, door zyn afsterven, op zynen zone *Adriaan de Wael* (die naar deze riddermatige hofstadt den naam van *van de Wael van Vroonestein* heeft aangenomen, en zynen nakomelingen nagelaten) den 22 January des jaars 1547, die stervende het nagelaten heeft aan zynen zone *Frederik de Wael van Vroonestein*, beleent den 6 October des jaars 1579. Hem volgde na zyn overlyden zyn zoon *Gerard de Wael van Vroonestein* den 19 December des jaars 1618. gelyk hy stervende wederom opgevolgt is door zynen zone *Joost de Wael van Vroonestein* den 14 Maart des jaars 1648, en, deze overleden zynde, insgelyks door zynen zone *Gerrit de Wael van Vroonestein* den 4 Augusty des jaars 1671. Doch hy zonder kinderen overleden zynde, is zyn broeder *Frederik de Wael van Vroonestein* hem in de belening gevolgt den 8 July des jaars 1691. Als ook deze kort daar aan zonder kinderen gestorven was, heeft wel zyn broeder *Willem de Wael van Vroonestein* zich doen belenen den 17 Juny des jaars 1692; doch zonder vrucht, vermits *Erasmus van Scherpenzeel*, als de aangestelde erfgenaam van Frederik voornoemt, volgens des zelfs uitersten wille, de belening den 15 July des zelven jaars bekomen en behouden heeft; na wiens afsterven ook zyne zuster *Mechteld Jacoba van Scherpenzeel de Rumpt* beleent is, den 11 Juny des jaars 1717, en insgelyks door hare doodt haar broeder *Jan van Scherpenzeel de Rumpt* in het jaar 1727 den . . . . . , die het nog heden (1732) bezit.

VUCHEU, eene stadt in China, aan de rivier Liensam, in 't landschap Kiansi, is de zevende stadt in het zelve, en heeft vyf andere steden onder haar gebiedt.

VUIST, een der Schotsche Wester-eilanden, zynde omtrent 30 mylen lang, en 6 mylen breed. De vloedt van 't water loopt op twee plaatsen door dit eilandt, waar door het schynt drie eilanden te zyn; maar als 't ebbe is, ziet men, dat het maar een eilandt is. Daar zyn ook vele meiren van versch water, en inzonderheit een, dat drie mylen lang is, daar 't meir van zelf een doortocht in heeft gemaakt, dies het niet kan ingesloten worden, schoon de inwoonders een dam van 60 voeten hoog hebben opgeworpen. In dat meir wordt visch gevangen, die zeer wel naar salm gelykt, behalven aan den buik, die wit, en aan den rug, die zwart is. Daar zyn vyf farkerken op dit eilandt. *Buchananus.*

VUIST-EN STOK-of KNODS-RECHT, eene gewoonte, voormaals ingevoert, en door geheel Duitschlandt in gebruik, daar in bestaande, dat het een ieder vry stondt zyn eigen rechter te zyn, en den ander, na voorafgaande uitdaging en behoorlyke aanzegging, aan te grypen en te beschadigen. Schoon men by *Tacitus* vindt, dat het in zynen tydt by de Duitschers al in gebruik was, schynt het inzonderheit te zyn doorgedrongen onder de regering der Henrikken, terwyl deze keizers door de pauzen genoodzaakt wierden dit alles aan en door de vingeren te zien. De rust des Ryks door deze gewoonte gedurig gestoort wordende, hebben verscheide keizers veel moeite gedaan de zelve door goede akkoorden en ordonnantiën af te schaffen, maar te vergeefsch, dewyl de adel inzonderheit zeer daar op bleef staan. Evenwel hieldt dit gebruik eenigzins op in den aanvang en het midden van de XV eeuwe, tot dat eindelyk keizer Maximiliaan de I het zelve in den jare 1495 geheel vernietigde door een algemene en altyddurende landvrede, gemaakt op een Ryksdag te Worms. D. Gerhard heeft in het jaar 1711 te Jena uitgegeven een breedvoerig onderzoekschrift van het Knodsrecht. *Datius de Pace Imperii publica.* enz.

VULCANI, vuurspuwende bergen. Zie VOLCANS.

VULCANISCHE EILANDEN. Zie LIPARISCHE EILANDEN.

VULCANIUS (BONAVENTURA) was een geleerd Nederlander, den 30 Juny des jaars 1538 te Brugge, in Vlaanderen, geboren. Zyn vader was Petrus Vulcanius, een geleerd man, dien Erasmus in zonderlinge achting hieldt. Hy wierdt eerst van zynen vader onderwezen. Toen hy zestien jaren oud was, gaf hy hem de beste leermeesters, by welke gelegenheit Bonaventura zeer in de letterkunde vorderde. Niet lange daar na zondt hem zyn vader naar Loven; en aangezien de kardinaal Franciscus Mendoza in Spanje een jongeling verlangde, die in de Grieksche en Latynsche talen ervaren was, wierdt Bonaventura Vulcanius daar toe verkoren; die derhalven in den jare 1559 door Vrankryk naar Spanje reisde. De kardinaal verklaarde hem tot zynen bibliothekaris en geheimschryver, gevende hem eenige Grieksche kerkvaders, om ze in 't Latyn te vertalen. Na dat hy zich meer dan elf jaren lang in Spanje hadt opgehouden, keerde hy weder naar de Nederlanden. Doch aangezien zyn vader door den oorlog grote schade hadt geleden, begaf zich Bonaventura eerst naar Keulen, van daar naar Basel, en verder naar Geneve, latende in ieder stadt, die hy doorreisde, eenige boeken drukken. Wanneer hy in den jare 1578 naar Leiden, in Hollandt, reisde, en aldaar de plaats van professor in de Grieksche tale vakant was, wierdt hem die bediening opgedragen, welke hy ook aannam, doch eerst na verloop van drie jaren, binnen welken tydt hy zyne zaken in order hadt gebragt, begon aan te vaarden, en naderhandt twee en dertig achtereen volgende jaren met lof bekleed heeft. Hy stierf te Leiden den 9 October des jaars 1613. Zyne lykreden heeft *Cunaeus* gehouden. In 't stuk van den Godsdienst wordt 'er twyffelachtig van hem gesproken. Men voegt daar by, dat hy, herinnert zynde om zich ter doodt te bereiden, niemandt daar van heeft willen horen spreken. Dit blykt uit een brief van *Cunaeus* aan den heere R. Hogerbeets, en uit de *Scaligerana*. Men heeft het volgende puntdicht, door hem op zich zelve gemaakt:

Ter denos docui Leidæ binosque per annos,
Cattigenûm pubem Grajugenûm ore loqui.
Nunc manibus, pedibusque, oculisque, ac auribus æger,
Et senio languens lampada trado aliis.

Zyne schriften zyn: *De lingua Gothica*; *Cyrillus*; *Arianus*; *Callimachus*; *Agathias*; *Glossaria, cum notis*, enz. van welke hy sommige voor den kardinaal Mendoza vertaalt, sommige naderhandt geschreven heeft. *Adami Vit. Philosoph. Zweertii Athenæ Belg. V. Andreæ Bibl. Belg. Meursii Ath. Bat. Sculteti Narr. Hist. Ghillinî Theatr. Huëtius de Clar. Interpr. Bayle.*

VULCANUS, een Heidensche afgodt, zoon van Jupiter en Juno, hoewel anderen zeggen, dat hy van Juno, zonder toedoen eenes mans, is geboren. Toen hy ter wereldt kwam, wierp hem Jupiter, om dat hy zeer afschuwelyk was, uit den hemel, wanneer hy in het eilandt Lemnos viel, en sedert den val mank ging. Hy kreeg het eilandt Sicilie, nevens de daar by leggende eilanden, de Liparische genoemt, dus men voorgeeft, dat hy, als de godt van de smids, daar zyn werkplaats heeft, en voor Jupiter de blixemen en andere dingen smeedt. Zyne vrouw was Venus, die hem tot een horendrager maakte, en in overspel met Mars leefde. Zyn feest hiette *Vulcanalia*, en wierdt te Rome gevierd van den 23 tot den 29 Augusty, wanneer het volk eenige dieren plagt in het vuur te werpen. De geleerden begonnen omtrent dien tydt by de kaars te studeren. *Cellarius ad Plinium Epist.* III, V, VIII. *Histoire Critique de la Rep. des Lettres Tom.* VIII. *p.* 82.

VULCATIUS GALLICANUS, een oud Latynsch geschiedschryver, leefde ten tyde van den keizer Diocletianus, omtrent den jare 290. Hy hadt voorgenomen de levens van alle de Romeinsche keizers te beschryven; doch men heeft niet meer van hem dan het leven van *Avidius Cassius*. Zie *Vossius de Hist. Lat. Hanckius de Script. rerum Roman. l.* I. *c.* 23.

VULCATIUS TERENTIANUS leefde onder de regering van de Gordiaenssen, en beschreef het leven van die keizeren. Doch dit werk is thans verloren. *Julius Capitolinus*, in 't leven van *Gordianus Junior*, maakt 'er geen gewag van.

VULTEJUS, (HERMANNUS) zoon van Justus Vultejus, geboren te Wette, in Hessenlandt, in den jare 1555. Hy oeffende zich zo wel te Heidelberg, als te Marpurg in de Philosophie en letterkunde, alvorens hy de rechtsgeleerdheit aanvaardde, welke hy naderhandt met meer vrucht te Marpurg onder Sixtinus en Vigelius, te Geneve onder Hottomannus en Pacius, en te Padua onder Meursius en Socinus behertigde. Hebbende Italië en Vrankryk bezien, en zynde te Basel in 't jaar 1579 Doctor in de Rechten gemaakt, kreeg hy te Marpurg het hoogleeraarsampt in de Grieksche tale, kort daar op het personarisschap van die akademie, en niet lange daar na het hoogleeraarschap in de Rechten, zo dat hy reets in den jare 1580 eerste hoogleeraar in de Rechten was. Hy gedroeg zich in dat ampt zo wel, dat om zynent wille een groot gedeelte studenten van ver afgelegene plaatsen de hogeschool te Marpurg bezocht. Verscheide vorsten bemoeiden zich hem aan hunne hoven te hebben; maar hy weigerde het allen beleefdelyk. Ondertusschen nam hy de waardigheit van Marpurgsche onderkancelier, van koninklyke Zweedsche Raadt in de Duitsche belangen, en de byzittersplaats in den hogen Hessischen kerkenraadt aan. Ook maakte hem keizer Ferdinand de II naderhandt *Comes Palatinus*, of Paltsgraaf, ridder, en Raadt. Hy gaf verschei-

de schriften uit, onder welke de voornaamste zyn: *Jurisprudentia Romana*; *Commentarii in libros Institutionum*; *Consilia Marpurgensia*. *De Feudis libri* II; *De judiciis libri* IV; enz. Hy stierf in 't jaar 1634. Zyn oudste zoon *Johannes* was Hessische kancelier, en een andere, *Christoffel*, Hessische Raadt. Drie van zyne dochters trouwden alle met kanceliers, en van zyne twee broederen was de eene, *Johannes*, te Rackelsperg, in Stiermarken, aartshertoglyke Oostenrykische lyfarts, en de twede, *Christoffel*, koninklyke Deensche Raadt in Jutlandt. *Joh. Heinr. Dauteri Vita H. Vultejii. Casp. Cunradi Prosopographia Medica P.* III. *Witte in Memor. ICt. Dec.* II. *Biblioth. Historique des auteurs de Droit par Simon Tom.* I.

VULTEJUS, (JUSTUS) was geboortig uit de kleine stadt Wetter, in opper-Hessen, eene myl van Marpurg gelegen, en onderwees in 't eerst in zyn vaderlandt de redenkunde, als mede de Grieksche en Latynsche talen, waar door hy zo groot een aanzien voor zich verwierf, dat vele de Marpurgsche hogeschool verlieten, om zyne onderwyzing te genieten. Daar op maakte hem landgraaf Willem de IV van Cassel Rector van de schole te Marpurg, en naderhandt wierdt hy aldaar, na de doodt van Happelius, hoogleeraar in de Hebreeuwsche tale. Hy stierf in 't jaar 1575 door een ongelukkigen val, in den ouderdom van 46 jaren. *Freheri Theatr.*

VULTING, eene stadt in China, is de vierde in de provincie van Junnan, en heeft drie andere steden onder haar gebiedt.

VULTURNUS, in 't Italiaansch *Volturno*, eene rivier, die in de Napelsche provincie Terra di Lavoro, op de grenzen van het graafschap Molise, en aan Abruzzo, aan dezen kant leggende, niet verre van Venafro ontspringt, naderhandt by de stadt Capua voorby loopt, en eindelyk beneden de zelve in de Tyrrheniſche zee valt.

VUUR (HET) wierdt van de Heidenen als eene godheit aangebeden. De *Kronyk van Alexandrië* verzekert, dat Nimrod, die de zelve is met Ninus, en eerste koning der Assyriers is geweest, de godsdienstige eer van het Vuur heeft ingestelt. Alzo de stadt Uz, in het landt van Babylon, zeer vermaard was, en Uz by de Hebreën vuur betekent, zo heeft men gemeent, dat de dienst van 't Vuur binnen die stadt allereerst een aanvang heeft genomen. *Eupolemus* zegt, dat men deze stadt voor de zelve hieldt als *Camarina*, een naam, die men zegt af te komen van het Hebreeuwsche woordt *Camaz*, dat *branden, in het vuur zyn*, enz. betekent: ook zouden de priesters *Camarim* genaamt zyn. Naar 't gebeugenis van *Hieronymus* zouden de Joden zelf verdicht hebben, dat de woorden van *Mozes*, dat Abraham uit Uz der Chaleeën trok, eigentlyk zien op eene wonderlyke verlossing uit het vuur, daar de Chaldeën Abraham in geworpen hadden, om dat hy het zelve weigerde aan te bidden. *Lucianus* is mede in het gevoelen, dat de Chaldeën het vuur hebben aangebeden. *Herodotus* zegt, dat de Persianen het vuur vereerden als een godt, en dat dit de reden is, waarom zy de ligchamen der afgestorvenen niet verbrandden, willende hunnen godt met geen lyken voeden.

Het is ligt te denken, dat de Chaldeën, Persianen, en een groot deel der Oostersche volkeren, die de zon en sterren aanbiddende, de zelve aanmerkten als eeuwige vuren, zulks hebben willen afmalen, en dagelyksch voor hunne oogen stellen een teken en bewys der zelven, door de gestadige vuren, die op hunne altaren brandende bleven; en zo kan het zyn, dat sommige eenvoudige met ter tydt het vuur hunner altaren, als was het hun godt zelf, hebben aangebeden, en geen andere dingen erkent. Voor 't overige zyn 'er weinig schryvers, die de vereering van 't vuur aan de Chaldeën, of andere Oostersche volkeren volstrekt te last leggen. *Julius Firmicus* zegt eenvoudig, dat de Persianen het vuur boven alle andere elementen schattende, het zelve voor zich heten dragen. *Quintus Curtius* doedt zien, dat de Persianen en hunne wyzen een gestadig vuur op zilvere altaren onderhielden; maar dat zy het zelve aanzagen als een teken van Jupiter, dat is van de zonne. De Grieken en Romeinen waren zo aan den sterredienst niet verslaaft, als de Oostersche volkeren; maar zy baden *Vesta* en *Vulcanus*, als het aardsche en hoofdstoffelyke vuur, aan: en dus het aardsch van 't hemelsche vuur onderscheidende, was Vesta by hen de aarde, in welkers middelpunt zy zich zelf een eeuwig brandend vuur verbeeldden. Dat blykt klaar uit *Ovidius* in zyne *Fasti*, of Almanak, die daar by doedt, dat het vuur, dat gestadig brandt, het eenige afbeeldsel was, dat men van Vesta kon hebben; dat het anders ook wel de gewoonte was een vuur te onderhouden aan den ingang der huizen, daarom *Vestibula* genaamt, in welke Vestibulen (voorhuizen, of portalen) men aan lange tafelen zat, verbeeldende het vuur zo veel als de tegenwoordigheit der goden: immers dus zingt de gemelde dichter *Fast. lib.* VI, *vs.* 295 *&c.*

> *Esse diu stultus Vestæ simulachra putavi,*
> *Mox didici curvo nulla subesse tholo.*
> *Ignis inextinctus templo celatur in illo:*
> *Effigiem nullam Vesta, nec ignis habent.*
> . . . .
> *Ante focos olim longis considere scamnis*
> *Mos erat, & mensæ credere adesse Deos.*

Dat is: "Ik ben lange zo dwaas geweest van te geloven, dat 'er „ een beeldt van Vesta in den tempel was; maar ik ben nu onderrecht, dat 'er onder het ronde dakschildt nergens een te vinden is. In dien tempel wordt het eeuwig brandende vuur bewaart: Vesta, noch het vuur worden door geen beeldt nagebootst. . . . . . Het was weleer de gewoonte op lange banken voor de altaren te zitten eeten, en te geloven, dat de goden aan den disch tegenwoordig waren."

Niet alleen moesten de Vestaalsche nonnen voor de onderhouding van het vuur zorg dragen, maar zulks lag ook ten laste van den opperpriester, zelfs na dat dit ampt met de keizerlyke waardigheit vereenigt was. Dit leert ons ook de reets gemelde dichter Ovidius, die daar van deze reden geeft, namentlyk, om dat dit geheiligt vuur, dat van Eneas uit Troje is overgebragt, zo veel als een onderpandt van de eeuwigdurendheit des ryks zynde, met recht aan de keizeren, van Eneas afkomstig, is toevertrouwt. te meer, daar niemandt boven hen, in de bestendigheit des Roomschen ryks, belang kon hebben, zo dat het geduurig vuur, dat men te Rome onderhieldt, van Troje zou gekomen zyn, daar het in geen minder achting was. *Virgilius* spreekt 'er dikwils van, waarom hy de schim van Hector tot Eneas doende spreken, om hem te vermanen tot het verlaten van Trojens puinhopen, en het mede voeren der huisgoden, nevens het heilige vuur, aldus zich laat horen:

> *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:*
> *Hos cape fatorum comites. . . . .*
> *Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,*
> *Æternumque adytis effert penetralibus ignem.*
> *Virg. Æneid. lib.* II, *vs.* 293 *&c.*

Dat is: "Troje beveelt u zyn heiligdom en zyne huisgoden: neem „ hen mede tot gezelschap van uw fortuin. . . . Zo sprak hy, en „ haalde met zyne eige handen de offerbanden, en de machtige „ Vesta, en het eeuwige vuur uit het binnenste des tempels."

Het kan zyn, dat de Heidenen het onderhouden van gestadige vuren hebben overgenomen van het volk Israëls, van Godt door Mozes gelast onophoudelyk vuur op den altaar levendig te houden, in zo verre, dat zelfs Aarons zonen, wegens nalatigheit in het aanbrengen van vremd vuur, voorbeeldelyk van Godt zyn gestraft. Het een en 't ander is te zien *Levit.* VI, 12, 13, en kap. X, vs. 1 enz. Naar het getuigenis van *Titus Livius* wierden ook de Vestaalsche nonnen zeer streng gestraft, wanneer zy het vuur van Vesta niet onderhielden, vermits zy zich zelven verbeeldden, dat des ryks bestendigheit en het aanhouden van dat vuur te zamen verbonden waren. *Dionysius van Halicarnassus* verhaalt, dat Numa den tempel van Vesta te Rome deedt bouwen, om daar in 't vuur door maagden te doen bewaren; dat het boven dien te Alba door diergelyke dienaressen wierdt onderhouden, ten einde dit heilige vuur gemeen zou zyn voor de gehele stadt, die daar door als vereenigt, maar een huisgezin verbeeldde; in plaats dat Romulus zo vele vuren en altaren hadt ingestelt, als 'er wyken in de stadt waren, die men *Curia* noemde. Hy doedt daar by, dat Numa gevoelde, dat 'er eene overeenkomst was tusschen de reinheit der maagden en de zuiverheit des vuurs, en dat het vuur aan Vesta wierdt toegewyd, om dat Vesta de aarde zynde, en als het middelpunt der wereldt verlichtte, of liever door hare dampen de sterre voedde, die daar door gestadige vuren bleven. *Plutarchus* getuigt, dat Numa de bewaring van het altyddurende vuur heeft toevertrouwt aan de Vestaalsche maagden, om dat de zuiverheit en onvruchtbaarheit beide den maagden en het vuur gemeen zyn. Hy leert ons boven dien, dat men te Delphos en Athene ook diergelyk vuur onderhieldt, welkers bezorging niet aan maagden, maar weduwen, die verplicht bleven ingetogen te leven, was aanbevolen.

Alle de steden van Griekenlandt hadden ook hare *Prytanea*, dat is bewaarplaatsen van het vuur, dewyl de waarschynlykste oorspronk van dit woordt is πυρὸς ταμεῖον, schoon die van Athene de beroemdste was. Deze plaatsen waren Vesta toegewyd, en bestondt het vuur in lampen, die nimmer wierden uitgebluscht. *Plinius* tekent aan, dat de ouden gewoonlyk hunne tempelen met lampen versierden, die zy daar in ophingen. *Athenæus* getuigt, dat Dionysius de Jonge, tyran van Sicilië, in de Prytanea van Tarente een kandelaar (λυχνεῖον) liet wyden, die zo veel lampen hadt, als 'er dagen in een jaar zyn. Het waren kennelyk vele kosten en moeite om olie voor alle deze lampen te verzorgen, die evenwel in zulk eene menigte wierdt aangebragt, dat men ter uitdrukking der standvastige geduurzaamheit van eene zaak, de zelve gemeenlyk vergeleek by de lampen der Prytaneën (τὸ λύχνον ἐν πρυτανείῳ) dat duidelyk schynt te leren, dat het gebruik dezer vuren en lampen van den tempeldienst te Jeruzalem, of van de tente, door Mozes uit Gods last opgerecht, ontleent is. De geleerden komen ook alle daar in overeen, dat men, voor dat de olie in gebruik was, oudtyds hout by nacht in de lampen brandde; waarom Virgilius dus spreekt *Æneid.* VII, 13:

> *Urit odoratam nocturna in lumina Cedrum.*

Dat is: "Zy brandt by nacht toortsen van welriekende Ceder." *Servius* getuigt, dat men voorheen niet gewoon was het vuur op de altaren te ontsteken, maar dat het door daar toe geschikte gebeden van den hemel wierdt verkregen. *Diodorus Siculus* tekent aan, dat men na het afsterven der koningen van Persië al het vuur uitbluschte, en dat het weder ontsteken moest worden door spiegels, naar het gevoelen van *Plutarchus*, of door de zwarte kunst, gelyk *Servius* schynt te willen. In de tempelen hadt men geen ander vuur dan dat van den hemel was gekomen, het zy door donder, of door middel van brandglazen, ook ten laatsten wel door het snel en hevig drukken en vrywen van een stuk hout, als *Festus* zegt.

Het vuur der sterren schynt in Jupiter geëert te zyn, die by de Grieken Ζεὺς, en by de Pheniciërs *Cham* genaamt wierdt, beide namen van de hette des vuurs ontleent. Het vuur der ondermaansche wereldt daarentegen is verbeeld door Vesta, of Vulcanus.

Men

Men noemde het vuur der byzondere huizen, dat een gedeelte der huisgoden uitmaakte, *Vesta*, of ook wel het gemeen en gestadig vuur der tempelen, dat of het hemelsch vuur, of dat in het middelpunt der aarde is, verbeeldde. Aan Vulcanus schreef men het vuur der wolken toe, van waar het komt, dat men zeide, dat Vulcanus de blixemen smeedde voor Jupiter; ook eigende men hem het vuur der vlamspouwende bergen toe, om dat men onderstelde, dat daar de Cyclopen en yzersmeden arbeidden, of ook eindelyk al het vuur, dat tot kunstwerken behoort. *De abt Danet.*

VUUR-EN WATERPROEF. De zelve wierdt weleer in twyfelachtige zaken gebruikt ter ontdekking van de waarheit, als iemandt van een misdaadt beschuldigt en niet overtuigt kon worden: eene gewoonte, die in de middeleeuwen standt hadt niet alleen by de Duitschers, maar ook by de Franschen, Engelschen, Schotten, en andere Noordsche volkeren: zelfs wierdt zulks gebruikt in Italië en Sicilië, daar de Duitschers en Noormannen zich gevestigt hadden. In de oude Saxische tale wierdt deze weg van ontdekking *Ordalium* genaamt. Anders wierdt hy ook wel genoemt *Judicium Dei*, dewyl Godt op een wonderbare wyze de waarheit ontdekte: ook droeg het den naam van *Purgatio* of *Probatio vulgaris*, ter onderscheiding van de *Probatio* of *Purgatio Canonica*, door het geestelyke Recht verordent, bestaande in een eedt by het graf van een martelaar, of in het gebruik des H. Avondmaals. De Vuurproef geschiedde op de volgende wyze. Men maakte een stuk yzer, geëvenaart naar het gewigt der beschuldiging, en dus een, drie, en zomtyds meer ponden zwaar, na dat een priester het zelve volgens een zeker formulier gewyd hadt, gloeiend heet. Die nu zyne onschuldt bewyzen wilde, moest het zelve met de blote handt eenige daar toe voorheen afgebakende schreden ver dragen. Zyne handt wierdt te voren met wywater besprengt: ook moest hy van het zelve water drinken, en hy mogt na die besprenging zelfs niet zyn eigen ligchaam aanroeren. Zyne eige kléderen moest hy afleggen, en die van den bezweerder, of van een laken aantrekken. Zomtyds hadt men de gewoonte zulk een yzer, in negen en meer stukken gedeelt, en gloeiend gemaakt, achter elkander op den grondt neder te leggen, en den beschuldigden daar over te doen gaan. Anders trok men den beschuldigden ook wel een gloeiende handschoen aan, hoewel zulks iets bovengemeens schynt geweest te zyn. Dit gedaan zynde wierden de handen of voeten bewonden en verzegelt; na verloop van drie dagen wierden ze bezichtigt, en vondt men ze onbeschadigt, dan was de beschuldige vrygesproken, en in geval van 't tegendeel hieldt men den aanklager aan de misdaadt schuldig. De waterproef geschiedde of door koud, of door heet water. De koud waterproef bestondt hier in, dat de beschuldigde in een groot vat met water, voorheen door de priesters besproken, en tot dezen handel gewyd, zomtyds ook wel in stromend water wierdt geworpen: indien hy boven dreef, wierdt hy voor overtuigt; maar indien hy onder zonk, voor onschuldig gehouden. Vooraf wierden zy gebonden, houdende een ander den strik vast aan de eene kant, ter voorkoming van alle bedrog, en aan de andere kant om den zinkenden te beter te kunnen redden. Met de heet waterproef nu ging het dus in 't werk. De beschuldigde moest zyne handt steken in een ketel kokend water, dat door de geestelyken gewyd was, en uit de zelve een steen, of ring, dien men in de ketel hadt gehangen, ophalen, en dat naar het gewigt van zaken of hoger, of dieper in de ketel wierdt neêrgelaten, zo dat in geringe gevallen de blote handt maar tot het gewricht, maar in zaken van belang tot aan den elleboog toe in het water gestoken wierdt. Na dat dit geschied was, wierdt de zelve ook als in de vuurproeve bewonden en verzegelt; na drie dagen ontbloot; en verzengt, of onbeschadigt bevonden zynde, wierdt de beschuldigde vrygesproken, of veroordeelt. Alle deze proeven geschiedden in de kerke, ten overstaan van den bisschop, of zynen gevolmachtigde, van den wereldlyken rechter, en van al het volk, en moest de geen, die zulk een proef wilde ondergaan, zich eenige dagen te voren daar toe bereiden door het gebruik des H. Avondmaals, dat hem onder zekere vervloekingen wierdt toegedient. De koud waterproef schynt ook buiten de kerk eveneens gehouden te zyn. Deze vuuren waterproeven wierden geschikt voor persoonen van allerhande staat, doch byzonder voor zulke, die of wegens hunnen ouderdom, of ligchaams zwakheit, of ook wel wegens hunnen staat en standt, dat byzonder op geestelyke en geordende mannen ziet, buiten staat waren tot een tweegevecht, dat anders voor een *Purgatio vulgaris*, of een soort van gemene zuivering gehouden wierdt. Buiten twyfel is dit soort van proeven uit het Heidendom gesproten, welker eerst bekeerden alle hunne gewoonten niet kunnende afleggen, ook dit gebruik zullen behouden, en slechts met eenige uiterlyke plegtigheden van het Christendom bekleed hebben. De pauzen, nevens de verstandigsten onder de geestelyken, hebben ten allen tyde daar tegen geyvert en geschreven; maar te vergeefsch, dewyl het zelve altydt in het gerecht bleef standt houden, wordende menigmaal keizerlyke en koninklyke personadiën zelf diergelyke proeven onderworpen. Eindelyk heeft keizer Frederik de II in den jare 1221 door eene byzondere Constitutie, nog in zyne *Constitut. Sicul.* te vinden, deze gewoonte geheel afgeschaft, schoon het onzeker is of het verbodt in andere landen ook is doorgegaan. Dat is ten minste gewis, dat het gebruik dezer proeven van langzamerhandt t'eenemaal verdwenen is, ten dele om dat de geestelyke rechten te dier tydt op der zelver afschaffinge aandrongen, ten dele door de toenemende beschaving der menschelyke zeden, en byzonder door het invoeren der vremde rechters in Duitschlandt. *Du Cange Glossar. med. Latin. voce* Aqua, Ferrum, Judicium, *&c. Datt. de pace publ. Imper. l.* I, *c.* 1. *Hachenbergii German. media Diss.* III. §. 19 *seq. Schottel. de Antiq. German. Jur. c.* 28. *Matthai Manuduct. ad J. Can. tit. de Purg. vulg. & Can. Baluzii Formula antiqua exorcismorum in Tom.* II *Capit. reg. Franc.*

De bewoonders van Rio Formosa, anders Benin genaamt, hebben tot op dezen dag eene gewoonte van zich, van misdaden beschuldigt, waar van de bewyzen niet zeer klaar zyn, onder anderen op deze wyze, als by wege van een eedt, te zuiveren. De priester neemt een gloeienden armring van koper, strykt den beschuldigden met den zelven driemaal over de tonge: naderhandt oordeelt men of 'er letsel van komt, of niet, waar naar de lyder veroordeelt, of vrygesproken wordt. Wordt iemandt van een zware misdaadt aangeklaagt, en begeert hy zich daar van te zuiveren, zo wordt daar toe verlof van den koning verzocht. Dat verkregen zynde, wordt de beschuldigde naar een zekere rivier gebragt, daar zy deze hoedanigheit aan toeschryven, dat een onschuldige daar in geworpen zynde (schoon hy het allerminst niet kan zwemmen) heel zacht en zonder gevaar aan het landt gebragt wordt: doch in tegendeel zeggenze, dat deze rivier een schuldigen naar den grondt trekt, al kon hy nog zo vaardig zwemmen; ja zelfs zich daar mede willende behelpen, zou zyne doodt maar des te pynelyker vallen, zonder zich echter te kunnen redden. Het water, vertellen ze verder, is eerst geheel stil, doch zo haast wordt 'er niet iemandt ingeworpen, schuldig aan het geen hem te last wordt gelegt, of het roert en wringt zich in een als een draaikolk, tot dat de lyder naar den grondt en uit het gezicht der menschen is, wanneer het zich als voorheen herstelt. Dus richten deze blinde Negers tusschen schuldig en onschuldig, waar toe zy, als boven is gemeld, meer zulke en diergelyke wegen insinan.

VUUREN, een vrysteedtje, met den tytel van vicomte, in Brabandt, tusschen Brussel en Loven, naby het Sonienbosch.

VUYLKOOP, eene ridderhofstadt, gelegen in het Overkwartier van het sticht van Utrecht, omtrent het dorp Schalkwyk, leenroerig aan den heere van Vyanen. Zy wierdt den 15 February des jaars 1538 plegtelyk door de Ed. Mog. Heeren Staten des lands van Utrecht voor eene riddermatige hofstadt erkent. Het is niet onwaarschynlyk, dat de zelve eertyds gebouwt is door iemandt uit het overlang uitgestorven geslacht van Schalkwyk, die daar van den naam van *Vuylkoop* aangenomen, en aan zyne nazaten, die mede langen tydt geleden uitgestorven zyn, nagelaten heeft. Tot een bewys daar van kan dienen, dat de ridderhofstadt Vuylkoop nog heden het wapen behouden heeft, dat die van Schalkwyk eertyds plagten te voeren, zynde acht banden van zilver en geul. *Willem van Vuylkoop* wierdt met deze ridderhofstadt beleent des woensdags na Pinxteren in het jaar 1392, op wien *Gysbert van Vuylkoop* volgde in het jaar 1401, die het weder opdroeg ten behoeve van *Zweder van Oostrum*, Elias zoon, des daags voor St. Nicolaasdag in het jaar 1413, gelyk deze weder ten behoeve van *Pieter Grauwert* des woensdags na Thomasdag in het jaar 1444, na wien gevolgt is zyne dochter *Wouters Grauwert*, die met bewilliging van haar man, Henrik van Kuilenburg, een zoon van Gerrit van Kuilenburg, (die de jongste broeder was van Hubrecht en Jan, heeren van Kuilenburg, en van Zweder van Kuilenburg, bisschop van Utrecht) de ridderhofstadt Vuylkoop opgedragen heeft ten behoeve van *Jan van Tyel* den 30 Juny des jaars 1467, na wiens doodt zyne dochter, *Lysbeth van Tyel*, of, in haren naam, haar man, *Govert van Voorde*, als haar voogdt en momboir, beleent wierdt den 28 November des jaars 1508. Na hare doodt is de belening volgens haren uitersten wille gekomen op *Margareta van Zuilen*, daar zy moei over gestaan hadt, en heeft *Huibert van Buuren* tot Rygersfort, haar man, den leeneedt voor haar gedaan den 20 July des jaars 1541. Na haar is daar mede beleent haar zoon *Balthasar van Buuren*, die de belening opdroeg ten behoeve van *Anna van Buuren*, zyne dochter, den 12 September des jaars 1609, door wiens overlyden de leenvolging gekomen is op hare zuster, *Isabelle van Buuren*, den 25 April des jaars 1622. Naderhandt is deze ridderhofstadt bezeten geweest door *Roelof Ketel van Hackfort*, wiens weduwe en boedelhoudster, Maria van Alendorp, of der zelver gemachtigde, de zelve weder opgedragen heeft ten behoeve van *Albert Don Berger*, en des zelfs huisvrouwe Margareta de Gonnes, den 9 September des jaars 1661; door welker beider overlyden volgens haren uitersten wille de belening is gevallen op *Adolf de Gonnes* den 18 July des jaars 1666, gelyk wederom na zyne doodt op zynen zone *Jakob Frederik de Gonnes* den 10 Augusty des jaars 1678. Doch zyne moeder Passina Ruysch van den Eng, als douariere van Adolf de Gonnes, heeft de belening opgedragen aan *Gerard van Rossem* den 17 Maart des jaars 1682; na wiens doodt zyne douariere beleent is in het jaar 1717, dien *Frederik Willem van Falkenham* is opgevolgt in het jaar 1724, die nog heden (1732) daar van bezitter is.

Wegens deze ridderhofstadt is in het lidt der Heeren Edelen en Ridderschappen des lands van Utrecht beschreven geweest de Heer *Gerard van Rossem* den 13 October des jaars 1691, die den 9 January des jaars 1716 is overleden.

VYANEN, of VIANE, gelegen in den lande van Arkel en Altena, aan de linker zyde van de Lek, twee uuren van de stadt Utrecht, is eertyds een dorp geweest, genaamt *Heelsloot*: naderhandt was het een kasteel der heeren van Beusinghem, de welke daarom in een brief van 't jaar 1269 genoemt worden heeren van Heelsloot, en thans is het eene kleine stadt, en vryplaats, zeer vermakelyk door het Vyaner bosch, digt daar by gelegen, als mede wegens zyne herelyke landsdouwe. Het is in 't jaar 1213 aangelegt door Hubert, heere van Kuilenburg, of in 't jaar 1290 door Zweder, zo als *Boxhorn* zegt. Vyanen is aan die van *Brederode* gekomen door het huwelyk van heere *Walrave van Brederode* (die sneuvelde in 't jaar 1417 in het hete gevecht binnen het overheerde Gornichem) met *Leonara*, eenige dochter en erfgenaam van den heere van Vyanen en Ameyden. De graaf van der Lippe-Detmold verkocht de

de ſtadt en heerlykheit van Vyanen in 't jaar 1725 aan den grave van Hompeſch, generaal in dienſt der Heeren Staten van Hollandt, die de zelve terſtondt weder overdroeg aan de gemelde Heeren Staten, welke daar van tegenwoordig bezitters zyn. Van des zelfs kaſteel, en groven toren, tegenwoordig zonder kap, en zeer vervallen (gelyk ook het vermaarde hof der oude heeren van Brederode alhier zeer is vervallen) zie het artykel van BATENSTEIN. Zweder of Zwederus, heer van Kuilenburg, Vyanen, enz. zoon van Hubert van Kuilenburg, ſtichtte daar eene kapel in den jare 1327, de welke in 't jaar 1345 in eene parochiekerk wierdt verandert. Tegenwoordig wordt de kerk van Vyanen, een goed gebouw, met een groten vierkanten toren, door twee Gereformeerde Predikanten bedient, ſtaande onder de claſſis van Gouda en Schoonhoven. De Regering dezer ſtadt beſtaat in een Droſſaardt of Hoofdſchout (de welke zynen ſubſtituit of onderſchout heeft) zynde tegenwoordig (1732) de Heer en Mr. *Everard François van Schimmelpenningh*, heer van Meerkerk, eerſte Raadt ter kamer van Juſtitie van Vyanen en Ameyden, enz. enz.; voorts uit twee Burgermeeſteren, en zes Schepenen. *Boxhorn Stedeb. pag.* 301. *Slichtenhorſt Gelderſche Geſchied.* I *Boek*, *fol.* 54. *Kemp Beſchryv. van Gornichem pag.* 207. *Hiſt. van 't Utrechtſ. Bisdom* II *Deel*, *pag.* 233--243. enz.

VYFKERKEN, in 't Hoogduitſch genoemt *Funfkirchen*, en in 't Latyn *Quinque Eccleſiæ*, eene ſtadt in neder-Hungarië, tuſſchen de rivieren de Donauw en de Drab, in het Barawer graafſchap, in eene vermakelyke en vruchtbare landſtreek, alwaar inzonderheit goede wyn valt. Deze ſtadt heeft een ſterk kaſteel, en een bisdom, het welk onder den aartsbiſſchop van Gran behoort. De Hungaren geven aan deze plaats den naam van *Petſc*. Na den veldſlag by Mohats in den jare 1526 wierdt zy van de Turken verovert; in het jaar 1540 door koning Ferdinand hernomen, en in den jare 1543 van den Turkſchen keizer Solyman wederom verovert. In het jaar 1664 is deze ſtadt door de keizerſchen ingenomen, en alles in de aſſche gelegt: nochtans konden zy wegens het onbekwame jaargety, en de daar uit ontſtane ziektens het kaſteel niet meeſter worden. Doch het gelukte hen in den jare 1686 beter, wanneer geheel Hungarië zich aan de zegeryke wapenen des Roomſchen keizers moeſt overgeven. *Zeileri & Krekwizii Beſchreib, Ungar.*

VYLACH, een vlek in neder-Hungarië, gelegen aan den Donauw, omtrent acht mylen van Eſſex ten Weſten. Zommigen menen, dat het der ouden *Ivollum* is, zynde een ſtedeke in neder-Pannonië. *Baudrand.*

VYON, (ANTONI) heer van Herouval, auditeur van de rekenkamer te Parys, wierdt geboren in den jare 1606. Hy was geboren uit een vermaarde familie in Vezin, maar oorſpronkelyk uit Burgundië, waar uit verſcheide doorluchtige ridders van Malta geſproten zyn. Antoni was zeer geoeffent in de geſchiedeniſſen en oudheden van Vrankryk, waar omtrent hy vele wetenswaardige ſtukken heeft ontdekt. Nooit heeft iemandt met een onvermoeider vlyt meer onderzocht; invoegen de hiſtorieſchryvers niet alleen van Vrankryk, maar ook van andere landen, die ſedert geleeft hebben, hem grotelyks voor zyne ontdekkingen verplicht zyn. Hy ſtierf, met een algemenen roem, dat hy alles voor allen, maar niets voor zich zelven gedaan hadt, den 19 April des jaars 1689, oud 83 jaren.

VYPAO, eertyds *Frigidus*, eene rivier in Carniole, en des zelfs graafſchap Gorice, loopt voorby Vypao, en eenige andere vlekken, valt vervolgens in de Liſonzo een weinig beneden de ſtadt Gorice. *Baudrand.*

VYST, anders EUST genaamt, een der Weſteſche eilanden van Schotlandt, twee mylen van het eilandt Harray, Weſtwaarts. Het is omtrent dertig mylen lang, en twee mylen breed, en met vele inhammen en zeeboezems doorſneden. Men telt 'er vyf volkryke dorpen, en zommige ſterke kaſteelen, dienende tot tegenweer tegen de zeerovers. De voornaamſte plaats is la Trinidad. *Baudrand.*

VYZA, ook BILZIER genaamt, eene ſtadt in het Europiſch Turkye, gelegen in Romanië, acht en twintig mylen van Conſtantinopel, Weſtwaarts. Het is de ſetel van een aartsbiſſchop, en van een Turkſchen Sangiak.

GROOT ALGEMEEN

WOORDEN-BOEK.

W.

W Deze letter wordt alleenlyk van de Duitschers gebruikt, en van de genen, die met hunne tale en uitspraak eenige gemeenschap hebben, als de Hollanders en de Engelschen, wier taal voor een groot gedeelte Saxisch is.

WAAG, in 't Latyn *Vagus*, eene scheepryke rivier in Hungarië. Zy ontspringt niet verre van Trentschin, in opper-Hungarië, by het dorp Vasecium, op een zeer hoog gebergte, daar altydt sneeuw op legt. Zy ontfangt eenige kleine beken, en wordt vervolgens vaarbaar. Na dat zy de wateren Neutra, Sithna, en andere heeft in zich genomen, ontlast zy zich eindelyk by Comorra in den Donauw. Het aanmerkelykste is, dat by deze rivier, te Pestin, een warm badt is, *Terma Pestiatia* genoemt. Maar dit badt bestaat alleen in kuilen in de aarde gemaakt, die dikwils moeten verandert worden: want wanneer de Waag aan 't wassen is, moet men de kuilen wat hoger aan den berg maken, en als hy weder valt, moet men ze wederom lager graven. Hoe dieper men nu in de rivier graaft, hoe heter het water is: ja, men kan de kuilen zo laten maken, dat men met het ligchaam in een warme kuil, maar met de handen en voeten in koud water, namentlyk in de rivier, kan leggen. *Isthuanfius Hist. Hung. l. XXVI. Zeileri Beschreibung von Hungarn. Kreekwitz.*

WAAL, (DE) in 't Latyn *Vahalis*, eene rivier in de Vereenigde Nederlanden, zynde de Zuidelykste tak of arm van den Rhyn, die zich by de sterkte Schenkenschans van de zelve afscheidt, door Gelderlandt, en voorby de steden Nimwegen, Thiel, Bommel, en het slot Loevestein loopt, en by het stedeke Workum in de Maas valt.

WAAS. (HET LANDT VAN) Zie WAES.

WAATEN. Zie WAETEN.

WACHENHEIM, eene kleine, maar wegens den goeden wyn, die daar wascht, beroemde stadt in de Neder-Palts, tusschen Manheim en Keizerslautern, een myl van Neustadt gelegen. Paltsgraaf Frederik de I nam ze in 't jaar 1471 zyn neef, Paltsgrave Lodewyk van Tweebruggen, met geweldt af, en deedt ze zo wel, als het slot Wachtenburg, dat hy in 't jaar 1470 hadt bemachtigt, slechten. De stadt is naderhandt weder opgebouwt, maar in 't jaar 1680 wederom van de Franschen verovert en geplundert. *Tromid.*

WACHSHOLM, of WASSENBURG, een klein eilandt, tot Zweden behorende, leggende voor de scheeren van Stokholm, en zynde met een schans, om de haven van Stokholm te dekken, voorzien.

WACHTENDONK, eene kleine sterke stadt in Nederlandt, in het opperdeel van Gelderlandt, gemeenlyk het kwartier van Roermondt genoemt, aan het riviertie de Niers, en omtrent twee uuren, byna ten Zuiden, van de stadt Gelder gelegen.

WACTENDONK, een aanzienlyk oud adelyk, en thans vryheerlyk geslacht, wiens stamhuis het tegenwoordige Wachtendonk is. *Herman van Wachtendonk* is in 't jaar 1320 tot abt van 't klooster Aldenveldt, in 't aartsticht van Keulen gelegen, verkoren, tot welke waardigheit *Jan Langenveld van Wachtendonk* in 't jaar 1572, en *Petrus Polenius* in 't jaar 1636 verheven zyn. In de XVI eeuwe bekleedden *Johannes* en *Albert van Wachtendonk* de zelve waardigheit in 't vrye ryksklooster Cornelius-Munster. *Jan van Wachtendonk* heeft het leven van St. *Rainaldus* beschreven. *Karel François* was in 't jaar 1699 domheer te Munster en Osnabrugge. Ter zelver tydt leefde ook *Herman Adriaan*, *vryheer van Wachtendonk*, als keizerlyke hofkamer-Raadt. *Herman van Wachtendonk* bloeide nog in 't jaar 1716 als grootmeester der orde van St. Jan in Duitschlandt. *Bertram Antoni*, *vryheer van Wachtendonk*, keizerlyke generaal veldmaarschalk luitenant, en kommandeur van de Duitsche orde, wierdt in 't jaar 1718 keizerlyke hof-krygs-Raadt. Een vryheer *van Wachtendonk* kreeg in 't jaar 1715 het opperbevel te Luxenburg. *Bucelini Germ. Sacr. P. II. p. 167. it. P. I. p. 209.*

WACKERBARTH, *Wakkerbaardt*, een voornaam adelyk geslacht, dat sedert eenige honderd jaren in 't hertogdom van Brunswyk (daar het schynt oorspronkelyk te zyn) gebloeit heeft. *Jurge Wackerbarth* was mede onder de ridders, die in 't jaar 1492 met hertog Henrik het beleg van Brunswyk bywoonden. In het einde van de XVII eeuwe was *August Herman Wackerbarth* keurvorstelyke Hanoversche overste luitenant, en omtrent den jare 1706 bezat *Balthazar Henrik* het ampt van markgraaflyke Anspachsche Raadt en opperamptman te Hohentrudingen. Maar voornamentlyk heeft *Christoffel Augustus van Wackerbarth* zyn geslacht in groot aanzien gebragt, na dat de zelve als koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische generaal intendant van de civile en militaire gebouwen, opper-huis- en landtuigmeester, als mede generaal luitenant en overste te voet, wegens zyne verdiensten in 't jaar 1711 door den koning van Polen, als toenmaligen vikaris van 't Roomsche Ryk, in den Ryks-gravenstandt wierdt verheven. Hy was in 't jaar 1708 koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische eerste gezant by 't ontfangen der Saxische lenen aan 't keizerlyke hof te Wenen, daar hy ook naderhandt eenige jaren als buitengewoon envojé een tydlang geweest is. Daar op heeft hy zich in den Noordschen oorlog, inzonderheit voor Straalzondt, beroemd gemaakt, en is in 't jaar 1718 gouverneur van Dresden geworden. *Remmau. Hist. Genealog. sect. II. p. 94.*

WACHSENBURG, of WASSENBURG, een slot en ambacht in Thuringen, tusschen Gotha en Arnstadt gelegen, en den hertog van Saxen-Gotha toebehorende. Het slot, op een hogen berg gelegen, is door Meingoth, abt van Hirschveldt, ten tyde van keizer Otto den Groten gebouwt. Omtrent het jaar 1660 liet hertog Ernst van Saxen-Gotha dit slot tot een tucht- en weeshuis bekwaam maken; maar het is naderhandt naar Gotha verplaatst. *Rudolphi Goth. P. II. c. 33. Gregorii Thuringen.*

WADDING, *Waddingus*, (LUKAS) een geleerd Franciskaner monnik, geboren in het eilandt Man, in de Iersche zee gelegen, leefde in de XVII eeuwe, en overleedt te Rome omtrent den jare 1655. Hy heeft geschreven: *Bibliotheca Scriptor. ord. Minor.*; *Acta Philippi III & IV, Regum Hispan. ad summos Pontifices pro immaculata conceptione*; *De Hebr. linguæ origine, præstantia ac utilitate ad S. Scripturam ritè interpretandam*; *Annales Minorum*, in verscheide stukken; *Omnia comitia ordinis*; *Varia consultationes*; de Levens van verscheide Heiligen, en meer andere werken met aantekeningen en verklaringen. *Nic. Antonio Præfat. Bibl. Hisp. Baillet Jugement des Savans sur les Bibliothecaires.*

WADDINGS of WADDINXVEEN, een Hollandsch dorp onder het baljuwschap van Rhynlandt, wordt verdeelt in *Nord-* en *Zuid-Waddingsveen*, en heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Woerden en Over-Rhynlandt.

WADENZWYL, een slot, dorp en heerlykheit in het Canton Zurich, aan 't Zuricher meir gelegen, hebbende voortyds zyne eigene vryheeren, van den zelven naam, gehad, gelyk dan *Walther van Wadenzwyl* de eerste schout te Bern in 't jaar 1223 is geweest. Deze heerlykheit kwam naderhandt aan de Maltezer orde, en die verkocht ze in 't jaar 1542 aan de stadt Zurich.

WADSTEIN, eene stadt in Oost-Gothlandt, aan 't Wetter meir, in Zweden, dat een sterk slot heeft. Eertyds wierden hier vele Ryksdagen gehouden. Het nonnenklooster van Brigitta aldaar wierdt in 't jaar 1596 wereldlyk gemaakt. *Beschr. van Schweed. p. 69.*

WAES, (HET LANDT VAN) in 't Latyn *Vaesia*, of *Vasia territorium*, een schoutampt in Spaansch Vlaanderen, die ten Westen aan de kastelny van Ouderborg, daar Gent in legt, ten Zuiden aan het landt van Roermondt en aan de baronny van Bornheim, ten Oosten aan 't landt van Arkel, aan het vorstendom Cantecroy, en aan het gebiedt van Antwerpen, en ten Noorden, en voor een gedeelte ten Westen aan

de zogenoemde Vier Ambachten, namentlyk van Hulst, Axel, Assenede en Bockhout, als mede aan het landt van Bevern grenst. Daar leggen ruim twintig dorpen in, onder welke dat van St. Niklaas het voornaamste is. Voor het overige is het een schoon en vruchtbaar landt.

WAETEN, eene oude stadt in Vlaanderen, onder die van Kassel, twee mylen van St. Omer gelegen. Zy is in den oorlog over de Spaansche successie eenigzins versterkt, maar tegenwoordig byna geheel vervallen. Waeten is een graafschap, behorende aan de prinssen van Iseghem. Hier is een grote doorvaart van alle de schepen, die dagelyksch van St. Omer naar Calais, Grevelingen, Bourbourg, St. Winoxbergen, enz. varen, vermits deze plaats legt aan de rivier de Aa, de welke wat leger dan Waeten verscheide kanalen en vaarten maakt, die naast alle de voorgemelde en meer andere steden gaan. Men ziet alhier op den berg een schoon Jesuiten-collegie, zynde eertyds geweest de voorname prostdy van Waeten, als nu vereenigt en gegeven aan het bisdom van St. Omer.

WAGENAAR, (LUKAS JANSZOON) te Enkhuizen geboren en gestorven, heeft in de stuurmanskunst en de kennisse van de zeevaart uitgemunt. Door zyne menigvuldige reizen ter zee, en geduldige opmerking en onderzoek van havens, kusten, stranden, zanden, banken, klippen en gronden was hy een zeer ervaren piloot en stuurman geworden, en stelde met 'er tydt eenige beschryvingen en kaarten van zyne waarnemingen en ondervindingen op papier, die hy ten dienste van alle zeevarenden in de jaren 1584 en 1585 te Leiden by C. Plantyn op zyne kosten deedt drukken. Dit boek droeg den tytel van *Spiegel der Zeevaart*, en hadt twee delen. Het eerste wierdt den prinsse van Oranje, en het twede den Staten van Hollandt opgedragen. In deze werken hadt hem, als hy zelf in de Opdragt aan de Staten van Hollandt getuigt, Doctor F. Maalson met raadt en daadt bygestaan. Ook heeft hy niemandt ongemoeid gelaten, door wiens wetenschap en verzochtheit hy verhoopte dat het zyne zou mogen verbetert worden. Valerius Andreas, die Wagenaar wegens dit werk onder de Nederlandsche geleerden telt, noemt het een nut boek, niet alleen voor de zeevarenden, maar ook voor de onderzoekers der geschiedenissen. Janus Douza, heer van Noordwyk, heeft dezen Spiegel met dit klinkdicht vereert:

Waar is 't dat gy my voert, o Typhis zonder flauwen,
Door 't blau-geverfde velt, door d'ongebaande plas
Des westen Oceaans; my, die te voren was
Voor 't zeilgaan oost beschreumt, en voor Neptunus grauwen?
O *Lucas wyd verzacht, op U, zo wil ik bouwen,*
Ook altydt volgen op de streek van uw compas.
Welk hebbend in 't gezicht, ik op geen banken pas;
Alwaar 't, dat mist en sneeu ook Thetis kwam benauwen.
Wat wil ik treuren; doch, zo lang gy my verstelt,
En zonder eenig noot op uw Tonneel gestelt
Mag zeilen overal, vry van 't verloop der zanden,
Ziend' al de baken juist wel overeen gebragt,
End' op wat klip, of bank hy wezen moet verdacht,
Die niet zoekt met zyn schip aan Charons kust te stranden.

In den jare 1592 wierdt zyn twede zeeboek, genaamt *het Thresoor der Zeevaart*, gedrukt en uitgegeven. Toen heeft Janus Douza de Jonge het boek en zynen schryver met een lofdicht geprezen, welkers zes laatste regelen aldus luiden:

O *kostelyk* Thresoor, *'t welk uit de zwarte baaren*
Van Charon menig haalt, en uwen naam vermaard
Van de vergeet-vloed zal eeuwiglyk bewaren:
Daarom gy, die van 't West tot d'Ooster zanden vaart,
Hebt gy niet dat Thresoor, gy zeeken zult verleren
Den Indiaanschen schat en d'Oostersche Thresoren.

In den jare 1598 heeft hy ter oorzake dat de twee gemelde boeken den gemenen zeevarenden lieden te hoog in geldt liepen, de zelve in een klein boek in 8°. bondiglyk byeen getrokken, om door zulk geryf en de kleine kosten van dien ook den allergeringsten zeevaarder te dienen. Dit geschiedde, als hy in de Voorreden zegt, byzonder door de begeerte en ernstige vermaning van den Heere D. F. Maalson, zynen waren en waarden Mecenas en patroon, die hem ook in dezen de behulpzame handt hadt geboden. Ook getuigt hy goede hulp genoten te hebben van Jan Huigen van Linschoten, te dier tydt thesaurier der stadt Enkhuizen, en van vele Enkhuizer burgeren, zeer ervarene en vermaarde stuurlieden, waar van hy hen allen ten hoogsten bedankte. Van dezen Spiegel, en van dit Thresoor en Zeekaart-boek heeft zich naderhandt de vermaarde Willem Blaauw, die in 't beschryven en verbeelden des zienlyken hemels, des aardryks en der zee met onvermoeide naarstigheit zyne dagen heeft doorgebragt, met vrucht bedient in 't byeenstellen van zyn bekend zee-boek, in den jare 1608 uitgegeven onder den naam van *'t Licht der Zeevaart*. Ook schryft de gemelde Blaauw op het tytelbladt, het welk men hier ter eere van Wagenaar zal byvoegen, „ dat hy dat „ licht uit de schriften der allerbeste zeebeschryvers (als *Lucas* „ *Jansz. Wagenaar*, en meer andere) eensdeels hadt vergadert, „ maar van alle verlopen uit veler ervarene zeevaarders schrif-„ ten en mondelyke verklaringen hadt verbetert en zeer ver-„ meerdert". In den jare 1577 heeft Lukas Wagenaar de afbeelding van Enkhuizen, zyne vaderlyke stadt, getekent en in prent uitgegeven: ook is 'er nog een klein kaartje by hem in den jare 1598 in 't licht gebragt, daar de zelve stadt met hare vergroting, mitsgaders hare reede, Trindel, en andere zanden in vertoont wordt. *Beschryving der stadt Enkhuizen.*

WAGENINGEN, een oud stedeke, met een kasteel, in het Westerdeel van Gelderlandt, de derde stadt van de Veluwe, volgende achter Arnhem en Harderwyk in stem en zittinge op de land- en kwartierdagen, en zendende op zyn beurt een Gedeputeerde in de vergadering van de Algemene Staten der zeven Vereenigde Provinciën. Het wordt in een openbrief van de keizerinne Machtelt *Wacheningen* genoemt, en de Aantekeningen van den vermaarden Paulus Merula getuigen, dat men in eenige handschriften ook *Wagenwynd* geschreven vindt. In de gifte, die graaf Rotgarius in 't jaar 838 gedaan heeft aan den bisschop van Utrecht Alfricus, wordt van een *Wagenwege* gesproken, als van eene plaats, de welke onder het dorp Loon, in 't landt van de Veluwe, behoorde. Pontanus meent, dat Tacitus deze plaats betekent heeft door den naam van *Vada*; maar Alting beweert, dat het *Vada* van Tacitus geen gemeenschap heeft met Wageningen. Pontanus zegt, maar zonder het echter te durven verzekeren, dat het al in 't jaar 1231 tot een stedeke was aangegroeit. Behalven de kerk, voorzien met een spitsen toren, heeft dit stedeke een Latynsch School, een Gasthuis, en een Weeshuis. Ook heeft 'er in de Roomsche tyden een Klooster gestaan. Ter plaatse, daar nu het Raadhuis staat, en regt tegen over het Tolhuis, het welk voor dezen met geweldige yzere deuren en vensteren wierdt gesloten, heeft nog een kerkje gestaan. Het gezegde Tolhuis was bekend onder den naam van *Hengestein*, of, gelyk anderen gespelt willen hebben, *Hunnestein*, welke naam gekomen zou zyn van de Hunnen, die Gelderlandt van ouds ook afgelopen hebben. Wageningen is van ouds gerekent onder de Hanzeesteden, en wierdt altydt of te Keulen, of te Lubek op den landdag beschreven. Ook hebben de vorsten van Gelderlandt op deze plaats altydt gewaakt als op den appel van hun oog, wetende, dat het als een voorburg was van de Veluwe en de Betuwe, het welk de reden is geweest waarom de beruchte Karel, hertog van Gelder, aldaar een slot heeft laten bouwen. In het jaar 1422 wierdt Wageningen op St. Martens-avondt door Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, by verrassching ingenomen en verbrand. In het jaar 1480 wierdt het zelve door den aartshertog Maximiliaan van Oostenryk, naderhandt Roomsch keizer, streng belegert, tweemaal hestig bestormt, maar met zeer grote dapperheit verdedigt, wordende de bestormers met groot verlies afgeslagen. Doch het moest ten laatsten onder hem als overwinnaar buigen. De stadt wierdt in het jaar 1489 door de Gelderschen hernomen. Naderhandt heeft ze nog, hoewel 'er een zeer kleine bezetting in was, het gehele leger van keizer Karel den V wederstaan. Maar ze gaf zich in het jaar 1672, nevens zo vele andere steden, mede aan de Franschen over, die de zelve in het volgende jaar weder verlieten. *Pontanus en Slichtenhorst Geldersche Geschied. Alting. Notit. Germ. Inf.* enz.

WAGENSEIL, (JOH. CHRISTOFFEL) een vermaard Polyhistor, wierdt den 26 November des jaars 1633 te Neurenberg geboren. Zyn vader was Georg Christoffel, een koopman aldaar; zyne moeder was Sabina Nurnberger. Eenige maanden oud zynde namen hem zyne ouders met zich naar Stokholm, daar hy onder het bestier van een byzonderen onderwyzer de gronden zyner studiën leide. Wanneer de zelve in 't jaar 1645 weder te rug naar Pomeren ging, daar hy te huis hoorde, nam hy hem mede, wanneer hy een tydlang in het school te Grypswaldt ging. Van daar begaf hy zich naar Rostok, en toen zyn vader uit Zweden wederkeerde, ging hy by hem naar Lubek, en van daar naar Neurenberg. Hebbende aldaar nog 3 jaren in het doorluchtig school gegaan, trok hy in 't jaar 1649 naar Altorf; en hebbende zich door zyne bekwaamheit zo wel als door zyne geleerdheit aldaar beroemd gemaakt, wierdt hy hofmeester by den jongen grave van Abensberg en Traun, daar nog in 't jaar 1657 de vryheer van Stubenberg, en zeker graaf van Hardek by kwamen. In 't jaar 1659 ging hy met den jongen grave van Hardek naar Heidelberg, en van daar naar Straasburg. In 't jaar 1661 ging hy met den jongen grave Ferdinand Ernst van Abensberg vremde landen bezien, op welke reize hy gansche zes jaren toebragt, geheel Duitschlandt, de Nederlanden, Engelandt, Vrankryk, Italië en Spanje bezag, en zelfs van Cadix uit Spanje naar Afrika zeilde. Hy maakte zich op deze reize overal met geleerde lieden bekend, bezocht vlytig de boekeryen, wierdt ook te Turin in de akademie der *Inculti*, en te Padua in die der *Recuperati* aangenomen. Te Parys verschafte hem Johannes Capellanus by den staatsbedienaar Colbert vryen toegang, die hem 's konings gunst te weeg bragt, van wien hy driemaal beschonken wierdt. In 't jaar 1665 liet hy zich te Orleans Doctor in de rechten maken. Hy was nauwlyks in Maart des jaars 1667 te Neurenberg te rug gekomen, of hem wierdt het hoogleeraarsampt in de Rechten en in de geschiedenissen te Altorf opgedragen. In 't jaar 1673 verkreeg hy, in plaats van het hoogleeraarsampt in de geschiedenissen, een ander in de Oostersche talen. In 't jaar 1676 wierden hem de beide prinssen van den Paltsgrave Adolf Johannes, met name Adolf Johannes en Gustaaf Samuel, ten onderwys gegeven, wordende Paltzische Raadt gemaakt. Wanneer hy in 't jaar 1691 een reis naar Wenen, en van daar naar Hungarië

garië deedt, hadt hy niet alleen by den keizer Leopold gehoor, maar wierdt ook van alle groten gunstig ontfangen. In 't jaar 1694 boodt hem de Hollandsche afgezant in Zwitserlandt, de Heer Pieter Valckenier, het hoogleeraarsampt in de Oostersche talen te Leiden aan, dat hy echter weigerde aan te nemen. In 't jaar 1697 wierdt hy te gelyk hoogleeraar in de kerkelyke rechten, en na 's konings doodt bibliothekaris: doch hy droeg die laatste plaats wegens hogen ouderdom in 't volgende jaar aan zynen schoonzone, den hoogleeraar Moller, op. Hy was eenige jaren voor zyne doodt zeer ziekelyk, tot dat hy den 9 October des jaars 1705 stierf. Hy trouwde eerst met de weduwe van Jakob Heus, koopman te Neurenberg, uit welken echt hy eene dochter naliet, genaamt *Helena Sibylla*, die met den hoogleeraar Moller trouwde, en wegens hare geleerdheit beroemd wierdt, waarom zy ook te Padua in de hogeschole der *Recuperati* wierdt aangenomen, en een zoon, *Gabriel*, die te Memel, in Pruissen, de plaats van koninklyke sekretaris en advokaat kreeg. Na de doodt van zyne eerste vrouwe heeft hy zich in 't jaar 1701 voor de twede maal met de weduwe van den farheer Georg Christoffel Lange te Neurenberg in huwelyk begeven. Zyne schriften zyn: *Dissertatio de loco Genes. XLIX*; *Liber Talmudicus Sota*; *Tela ignea Satanæ*; *Exercitationes varii argumenti*; *Pera librorum juvenilium*; *Hydraspis*; *Commentatio de civitate Noriberg.*; *Van Erziehung junger printzen. Acta Erud. an.* 1706. *Nova Litter. Germ. an.* 1706.

WAGENSPERG, een slot in neder-Karinthië, 4 mylen van Laybach gelegen, dat den tytel van eene heerlykheit voert. *George Wagen*, vryheer van Wagensperg, erfmaarschalk van Karinthië, gaf het in 't jaar 1630 aan de Augustynen te Laybach, op voorwaarde, dat zy hem zyn leven lang zouden onderhouden. Maar doordien Horatius Caminelli een ouden eisch daar op hadt, nam 'er de zelve bezit van, waar op het naderhandt van de vryheeren van Kaysel, en vervolgens door deze in 't jaar 1672 aan de vryheeren Jan Weichard Valvasor verkocht is. *Valvasor Ehre des Hertz. Crain XI. 8.*

WAGENSPERG, een voornaam graaflyk geslacht, dat het erflandmaarschalksampt in 't hertogdom Karinthië bezit. Het is reets van ouds af een van den ridderstandt geweest, en heeft zich alleenlyk *Wagen* genoemt, tot dat die van dit geslacht het slot Wagensperg bouwden, en zich daar naar noemden. *Berthold Wagen* wordt omtrent den jare 1190 van den bisschop van Freysingen, Otto, als getuige bygebragt. In de volgende tyden begaf zich dit geslacht in Stiermarken en Oostenryk. *Johan Siegmund* was in 't jaar 1605 landvoogdt in Stiermarken, en in 't jaar 1611 stadhouder van Gretz. *George Wagen*, vryheer van Wagensperg, erfmaarschalk van Karinthië, droeg, als boven gezegt is, in 't jaar 1630 het stamslot Wagensperg aan de Augustynen over, onder belofte van hem zyn leven lang te zullen onderhouden. *Rudolf*, opper-erfmaarschalk, en erfschenker van Karinthië, als mede keizerlyke geheime Raadt, stierf in 't jaar 1679, zynde getrouwt geweest met Eleonora Eusebia, dochter van Otto Abrahami, burggrave van Dohna, wier zoon, *Johan Balthasar*, stadhouder van de binnen-Oostenrykische regering en byzitter van den geheimen Raadt, voor de twede maal trouwde met Maria Theresia, dochter van Karel Eusebius, vorst van Lichtenstein, en weduwe van Jakob, grave van Lesse, en stierf in 't jaar 1693. Zyne gemalin stierf na hem in 't jaar 1716, zonder kinderen. Van zyne eerste gemalinne, Julia Elizabeth, gravinne van Diedrichstein, heeft hy twee zonen nagelaten. *Hannibal*, keizerlyke generaal adjutant, wierdt in 't jaar 1712 kommandant van de Croatische vesting St. George. *Frans Sigismund* wierdt in 't jaar 1713 hoofdman van de trawanten by de keizerinne weduwe Eleonora. *Maximiliaan Siegmund* bloeide in 't jaar 1717 als keizerlyke geheime Raadt, omtrent welken tydt ook *Frans Antoni Adolf* als Domheer te Saltsburg leefde. *Schönl. Stemmat. T. I. Jetzigh. Europa Tom. III. Valvasors Ehre des Hertzogth. Crain.*

WAGERN. Zie WAGRIE.

WAGNERECK (HENRIK) was geboortig van Munchen, en wierdt in 't jaar 1611 een Jesuit, wanneer hy de philosophie, de Godgeleerdheit en het kerkelyke recht vele jaren leeraarde. Hy is ook zeven jaren lang kancelier te Dillingen geweest, en stierf aldaar in 't jaar 1664, in den ouderdom van zeventig jaren. Zyne schriften zyn: *Notæ in Confessiones St. Augustini*; *De Creat. animæ*; *Tract. de Traduce*; *Vindiciæ Politicæ adv. Pseudopoliticos & Casp. Scioppium*; *Zodiacus Marianus*; *Vindiciæ motivorum fidei Cathol.*; *Theses de SS. angelorum prædestin.*; *Antithes. Cathol. de fide*; enz. *Sotwel Bibl. S. J. Witte Diar. biogr.*

WAGRIE, of WAGERLANDT, in 't Latyn *Wagria*, een landschap in Holstein, paalt ten Noorden en Oosten aan de Oostzee, en inzonderheit aan de zogenoemde Colberger heide, en ten Noord-Oosten aan het eilandt Femern. Beneden ten Zuid-Oosten en Zuiden wordt het door de Trave van Mekelenburg en een gedeelte van Stormarn, ten Westen door de gemelde Trave, en, daar deze ontspringt, door 't Plöner meir en de Schwentin van een gedeelte van Stormarn en het eigentlyk zo genoemde Holstein afgescheiden, zynde dus rondom met water omringt, en midden in 't landt met vele vischryke meiren en rivieren voorzien. In de lengte, van de Oostzee tot aan de Trave, beslaat het 8, en in de breedte 5, 6 of 7 mylen. Het wordt in het Noorder- en Zuiderdeel onderscheiden. In 't eerste zyn de voornaamste meiren en rivieren, als: het *Schlenster* meir, het *Passader* meir, de *Kussau*, de *Klebrbeek*, de *Brockau*, en de *Krumbeck*, of *Krempe*. Insgelyks leggen daar in het ampt *Oldenburg* en *Cismar*, het grootste gedeelte der proostdy *Pretze*, en een gedeelte van den *Kieler*-kreits. De karspelen zyn *Schönkerken*, *Carstenhagen*, of *Probsthagen*, *Schonbergen*, *Gykow*, *Sehlend*, *Blechendorp*, *Hansuen*, en *Hohenstein*, nevens de steden *Luthenburg*, *Oldenburg*, *Hilgenhafen*, *Neustadt*, *Plön*, enz. Het Zuiderdeel bestaat dat gedeelte van den Segeberger kreits, dat in Wagrië legt; het bisdom *Lubek* voor het grootste gedeelte, voorts het vorstendom *Pleun*, van welkers byzondere verdeling de artykels SEGEBERG, LUBEK en PLÖN kunnen nagezien worden, waar toe ook de steden *Eutin* en *Oldeslo* behoren. De voornaamste rivieren in dit gedeelte zyn de *Trave*, de *Schwentin*, de *Beste*, en de *Schwartau*; by welke 't *Eutiner* meir, 't *Keller* meir, en eenige andere kunnen gevoegt worden. Wagrië wordt voor het vruchtbaarste landschap van Holstein gehouden. Het brengt allerlei granen voort, heeft schone bosschen, en een grote menigte wildt, hebbende vruchtbare heuvels, en, behalven den Segeberg, geen hoge bergen. Voornamentlyk zyn hier vele adelyke hofsteden, zynde hier meer dan in het overige van Holstein. Wanneer Karel de Grote in 't jaar 804 de meeste Saxen over de Elve uit hun vaderlandt elders heen verplaatste, en eenige Wendische volkeren derwaarts liet trekken, namen die van Wagrië onder de zelve in deze landstreek hunne woning, en hebben na dien tydt ook daar van den naam van *Wagern* behouden. Zy hadden hunne afzonderlyke vorsten, die onder de hertogen van Saxen stonden, en zomtyds ook over de daar omtrent wonende Polahen, in Lauenburg en Ratzeburg, en de Obotriten, in Mekelenburg, het gebiedt hadden. Na dat Henrik de Hovaardige in den ban was gedaan, veranderde die toestandt, doordien graaf Henrik van Badewide in 't afzyn van grave Adolf den II van Holstein, die het met Henrik den Hovaardigen hieldt, zich van Holstein en Wagrië meester maakte, en toen hy naderhandt weder daar uit wierdt gejaagt, zich op dien voet met Adolf vergeleek, dat hy hem Wagrië zou afstaan, en zich met Ratzeburg vergenoegen. Van dien tydt af, namentlyk van 't jaar 1140, is Wagrië altydt by Holstein gebleven, en het zelve zo naauw ingelyst, dat het van de hertogen in hunnen tytel niet eens genoemt wordt. Alzo ook in die oorlogen de inwoonders meest door het zwaardt sneuvelden, heeft gemelde graaf Adolf dat landt met andere volkeren, en afzonderlyk de streek van Segeberg en rondom de rivier de Trave met Holsteiners, het dorp Dargum met Westphalingers, Eutin met Vlamingen, en Susle met Vriezen bezet, en het overige gedeelte naar de Oostzee toe den Wenden gelaten. Hedendaags is dit landt tusschen den koning van Denemarken en den hertog van Gottorp zodanig verdeelt, dat Pleun, Segeberg, Oldeslo en Hilgenhaven tot het eerste, Oldenburg, Cismar, Eutin, enz. den hertog toebehoren. *Dankwerth Beschr. von Schlesw. und Holst. P. III. c.* 5, 6, 7. *p.* 195 *seq.*

WAHL, (JOACHIM CHRISTIAAN, GRAAF VAN) keurvorstelyke Beyersche generaal veldmaarschalk, was een edelman uit Thuringen, niet verre van Altstadt geboren, en in den Lutherschen Godsdienst opgetrokken, welken hy echter kort daar na met den Roomsch-katholyken verwisselde. Hy was van zyne jeugdt af in den oorlog onder de Roomsch-Katholyke Ligue in Duitschlandt, zelfs nog eer de oorlog in Duitschlandt en Bohemen in 't jaar 1619 begon; kwam dus met den hertog Maximiliaan van Beyeren in 't jaar 1620 in Bohemen, en woonde den slag by Praag op den Wittenberg by, en verloor toen zyn eenen arm. Hy klom naderhandt van trap tot trap op, wierdt overste luitenant onder het lyfregiment des graven Tilly, en was mede in den slag by Lutter in 't jaar 1626 tegenwoordig. In 't jaar 1630 was hy overste in den slag by Leipzig, en wierdt vervolgens generaal majoor, ook in 't jaar 1634 kommandant in de opper-Palts, welke hy byna geheel weder onder de keurvorstelyke Beyersche gehoorzaamheit bragt. Hy wierdt toen van de Zweden in een treffen gevangen, maar terstondt weder van zyne dragonders vry gemaakt, nam Bayreuth in, en wierdt luitenant veldmaarschalk. In 't jaar 1635 veroverde hy, nevens Otto Henrik Fugger, de stadt Augsburg, en nam Culmbach, ook in de opper-Palts Naburg, Auerbach en Kemnath den Zweden af. In 't jaar 1635 wierdt hy stadhouder in de opper-Palts, en nam Weyda en eenige andere steden in. In 't jaar 1637 en de volgende jaren geboodt hy als generaal veldtuigmeester een eigen ligchaam in Westphalen, en nam Alten en Werne in 't jaar 1640 weg. In den jare 1641 wierdt hy naar Brunswyk gezonden, waar door de grondt van 't vergelyk tusschen den keizer en het huis van Brunswyk gelegt wierdt. In 't jaar 1642 geboodt hy tegen den Zweedschen veldmaarschalk Torstensohn, maar wierdt na de voorgevallen nederlage van den generaal Lamboy, in 't aartsflicht Keulen te hulp geroepen, dies hy met het Beyersche leger naar dat sticht trok, en met den generaal Hatzveldt de stadt Duren weder veroverde. Deze zyne goede krygsdiensten maakten, dat hem keizer Ferdinand de II in den gravenstandt verhief, en de keurvorst van Beyeren gaf hem het opperbevel van Ingolstadt. Hy kreeg ook verscheide heerlykheden, als Lutschkau, Schonbrun, Lomstein en Weyer, wierdt ook keur-Keulsche kamerheer. Eindelyk, moetende in 't jaar 1643 wegens onpasselykheit het leger verlaten, wierdt in 't begin des jaars 1644 den baron van Merci het keurvorstelyke Beyersche leger aanbevolen. Hy stierf in de maandt Augustus des jaars 1644.

WAIBLING, eene kleine ſtadt in het hertogdom Wurtemberg, aan de rivier Rems, 2 grote mylen van Stutgard, Noord-Ooſtwaarts, gelegen. Men wil, dat de naam van *Gibellinen*, dien men in de XII eeuw aan die het met de Duitſche keizers tegen de pauzen hielden gaf, van deze plaats, als zynde 't vaderlandt van keizer Conraad den III geweeſt, is ontſtaan; hoewel anderen daar omtrent van een ander gevoelen zyn. Zie GIBELLINEN.

WAIGATS, in 't Latyn *Fretum Waigatium*, of *Nassovicum*, eene zeeëngte van den Oceaan, tuſſchen Nova Sembla en Moskou, die de Moskoviſche zee van de Tartariſche ſcheidt. De Hollanders ontdekten ze in 't jaar 1594, toen zy door het Noorden een weg naar China zochten, en door het ys belet wierden verder te gaan. Zy kwamen aan twee eilanden aan, welker een, leggende ten Ooſten van die plaats, zy Staten-eilandt, en het andere, Weſtwaarts leggende, naar prins Maurits noemden. Maar zy vonden op beide eilanden niet dan klippen en meiren, ook vele zwanen, wilde eenden en valken.

WAINFLEET, eene marktſtadt in de Engelſche provincie Linkolnshire, in 't Hundred van Candleshow, niet verre van de zee. Deze plaats is voornamentlyk beroemd wegens *William van Wainfleet*, biſſchop van Wincheſter, zynde hier geboren, en hebbende het zo genoemde Magdalenen-collegie te Oxford, als mede een vrye ſchool in die ſtadt geſticht. *Cambden. Zeilerus. Miege l'Etat de la Grande Bretagne p.* 104.

WAITZEN, in 't Latyn *Vacia*, eene kleine ſterke ſtadt in opper-Hungarië, legt aan den Donauw, niet verre van Offen, en heeft een biſſchop, die onder het aartsbisdom van Gran behoort. Voortyds zou by die plaats een groot boſch geſtaan hebben, waar in de heremyt Vacius zich onthieldt, dien men na zyne doodt tot een heilige verklaarde, waar op grote bedevaarten wierden aangeſtelt, en vervolgens ter eere van den zelven een ſchone ſtadt, klooſter, ſlot en kerk gebouwd, die men naar hem *Vacia* noemde. Het is voortyds eene beroemde ſtadt geweeſt, en de koning Geiſa van Hungarië bouwde hier een prachtige kerk. Daar is ook een ſterk ſlot aangelegt, en een doorluchtig ſchool geſticht; maar dat wierdt in 't jaar 1632 weder vernietigd. Die plaats heeft in den oorlog veel geleden, zynde nu van de Turken, dan van de keizerſchen ingenomen. In 't jaar 1684 moeſt zich de Turkſche bezetting op lyfsgenade overgeven. *Sal. Kuſelius Diction. Geogr. Zeilers Beſchreib. Ungarn.*

WAKEFIELD, eene ſtadt in het Weſten van de Engelſche provincie Jorkshire, aan de rivier Calder, over welke zy een ſchone ſtene brug heeft. Koning Eduard de IV verſierde de zelve met eene ſchone kapel. Zy legt 133 Engelſche mylen van Londen, is tegenwoordig eene grote ſtadt, wel gebouwt, en dryft goeden koophandel met lakens. Zy is wegens den ſlag, tuſſchen koning Henrik den IV en den hertog Richard van Jorck om de kroon aldaar voorgevallen beroemd. *Cambden. Zeilerus. Miege l'Etat de la Grande Bretagne.*

WALA, of VALA, abt van Corbey, was de zoon van Bernhard, en een neef van Karel Martel, en alzo een bloedverwant van Karel den Groten, en een broeder van St. Adalhardus, eerſte abt van Corbey. Hy deedt zyn beſt, dat Karel de Grote zyns broeders zoon Bernhard koning van Italië maakte, dien hy naderhandt als eerſte ſtaatsdienaar in 't jaar 812 wierdt toegevoegt. Na de doodt van Karel den Groten was hy tegen alle gedachten een der eerſten, die Lodewyk den Godvruchtigen voor des zelfs rechtmatigen opvolger aannamen. Maar toen Bernhard een opſtandt tegen Lodewyk den Godvruchtigen begon, en hem het hof wierdt verboden, ging hy in 't jaar 814 in het klooſter Corbey, maar wierdt wel haaſt in 't jaar 822 tot een der voornaamſte Raden van Lotharius aangeſtelt, toen de zelve naar Italië ging. Na zyns broeders doodt in 't jaar 826 wierdt hy abt van Corbey, en droeg zich allezins als een groot heilige en te gelyk als een verſtandig ſtaatsman. Lodewyk de Godvruchtige zondt hem in 't jaar 828 overal in 't Ryk om, om hem van den toeſtandt der zaken, welke op den ryksdag, die toen te Aken gehouden wierdt, verhandelt wierden, kennis te geven, 't welk hy ook zo vrymoedig deedt, dat hy den keizer opentlyk van nalatigheid beſchuldigde. Niettemin was hy by den keizer in groot aanzien: maar toen de zelve Bernhard, hertog van Lotharingen, hem boven het hoofdt ſtelde, wierdt hy zo verſtoort, dat hy zich als het voornaamſte werktuig der misnoegde zonen van Lodewyk den Godvruchtigen, en als 't hoofdt van den oproer gebruiken liet. Hy wierdt wel deswegen van Lodewyk den Godvruchtigen op een bergſlot aan 't meir van Geneve gebannen; maar van zyne zonen in hunnen tweden opſtandt weder vry gemaakt, van den keizer zelf begunſtigt, en van beide als bemiddelaar der vrede gebruikt; doch hy ſtierf kort daar na in den jare 836 in Italië. *Vita Vala Abbat. à Paſchaſio Radberto ſcripta, ap. Mabillon in Sec. Bened. IV. Part I. Conf. Vita Ludovici Pii. Annal. Eginhardi. Theganus.* enz.

WALBECK, een Lutherſch geeſtelyk ſticht in het vorſtendom Halberſtadt, niet verre van Weferlingen en Helmſtadt gelegen. Het is het ſtamhuis der oude graven van *Walbeck*, van welke *Lotharius* een der grootſte belhamels was, die keizer Otto den I lieten vermoorden, waarom hy tot ſtraf dit ſlot tot een geeſtelyk ſticht maakte, en hem opleide het tiende gedeelte van alle zyne goederen aan het zelve te geven. Ook legt in 't Mansveldſche een ſlot, te voren een ſticht van Reguliere kanunniken, dat hedendaags de heeren van Eltz, onder het oppergebiedt des keurvorſten van Saxen, toebehoort. *Spangenb. Mansfeld. Chron. Leuckfeld Antiq. Halberſtad. P. I. Abels Preuſſ. Staats-Geogr.*

WALCHEREN, een zeer welbewoond eilandt in Nederlandt, het Weſtelykſte en voornaamſte van de Zeeuwſche eilanden, of de provincie van Zeelandt. Het zelve wordt door den abt van Epternach, in 't Leven van St. Willibrordus, *Walachra*, door den monnik Sigebertus *Walchaum*, door een namelozen ſchryver by Du Cheſne, *in Script. Rer. Normann.*, *Walacbria*, en door de Jaarboeken van Fulda *Walchra* genoemt. Otto de II in een openbrief van het jaar 974 ſchryft *Walachria*, gelyk het nog tegenwoordig op zyn Latynſch genoemt wordt. Den zelven naam heeft het ook by Melis Stoke, en by onze oudſte kronykſchryvers. Boxhorn beweert tegen Douza en Scriverius, dat het van ouds *Wafda* geheten wierdt in de gift van koning Lodewyk, in 't jaar 868 aan grave Diderik gedaan. Ondertuſſchen is de rechte naamsoorſpronk van dit eilandt zeer onzeker. Eenigen beuzelen van eenen *Walachrius*, hertog van Henegouwen, die ten tyde van Judith en Holofernes zou geleeft, en dit eilandt bedykt hebben. Anderen zeggen, dat het aldus genoemt is naar zekeren afgodt, die aldaar wierdt aangebeden: want in eene oude ongedrukte Kronyk ſtaat, volgens Eyndius, te lezen, dat *Walcher* van ouds een naam is geweeſt van *Mercurius*. Ook is het waar, dat Mercurius van de ingezetenen geëert is geweeſt als de beſchermgods van de zeekuſt, en dat de zeeſtranden voornamentlyk onder zyne bewaringe geſtelt wierden, als of hy *Wal-* of *Wallen-heer* was; want dat de oevers in de Nederduitſche taal *Wallen* genoemt worden, is aan niemandt, die het Nederduitſch verſtaat, en aan den zeekant woont, onbekend; immers by den reets gemelden abt van Epternach ſtaat te lezen, dat St. Willibrord op het eilandt Walcheren een afgodenbeeldt heeft verbroken, het welk, als Melis Stoke in de volgende woorden zegt, het beeldt van Mercurius is geweeſt. Zyne woorden luiden aldus:

> Tot Weſtkappelen / daar hy quam /
> En aenbedende vernam
> Merkuriuſe / over eenen God / enz.

Zommigen brengen nog andere redenen van den naamsoorſpronk van dit eilandt by, maar alle even vergezocht, waarom men de zelve hier met ſtilzwygen zal voorbygaan, en alleen die van Smallegange, die zo vreemd niet ſchynt te wezen, hier nog byvoegen. Namentlyk, hy gift, dat het zynen naam zou ontleent hebben van de menigvuldige op- en afloopende wateren, ſtalen, moeraſſen, poelen, enz. die aldaar voor de bedyking der landen zeer overvloedig zyn geweeſt: want zulke poelen en moeraſſen zouden van ouds den naam gehad hebben van Walen, het welk hy bewyſt uit den ouden Vertaalder van Beka, de welke deze woorden: *Habens lacus & ſtagna*, aldus vertaalt: *Hebbende walen en meiren*. Het eilandt Walcheren heeft thans de Noordzee ten Weſten, het landt van Schouwen ten Noorden, Noord Bevelandt ten Ooſten, en de Honte, nevens de Vlaamſche kuſt, ten Zuiden. Het is byna rond, en heeft in zyn middellyn niet veel meer dan drie uuren, en in zynen omtrek omtrent negen. Men rekent thans dit eilandt op 43243 gemeten en 128½ roeden; hoewel het op verſcheide tyden verſcheiden van grootte is geweeſt, alzo het dikwils zware ongemakken door de zee heeft geleden, en veel landt verloren. Het is in vier uitwateringen verdeelt, die het binnenwater door ſluizen in zee brengen, en genaamt worden: de *Zuidwatering*, de *Weſtwatering*, de *Ooſtwatering*, en de *vyf Ambachten*. Deze vier uitwateringen ſplitſen het ganſche eilandt in vier grote, doch ongelyke delen, en wierden voor dezen by Dykgraven en Gezworens, nevens twee gevolmachtigden der breegeerfdens beſtiert, en alle bedykingen, wegen, watergangen, zeewerken, en diergelyke noodzakelykheden bezorgt: doch naderhandt is daar omtrent eenige verandering en nader order beraamt. De vereiſchte penningen worden over de gemetens of landeryen omgeſlagen, en door ontfangers, die men Waterklerken noemt, nevens den Staten-penning, dienende tot gemene zaken van het eilandt, ontfangen. Het is een zeer vruchtbaar en vermakelyk landt, voorzien met drie aanzienlyke en ſchone ſteden, als: *Middelburg*, *Vere*, of *Kampvere*, en *Vliſſingen*, die men alle drie in min dan drie uuren tyds over een beſtraten weg, weerzyds met fraaie bomen beplant, zien kan. Nog legt 'er *Arnemuiden* in, en *Rammekens*, nevens twee opene ſteden, *Weſtkapel* en *Domburg*, met eene menigte van ſchone dorpen. Walcheren is aan Vlaanderen met zyne duinen vaſt geweeſt tot den jare 980, wanneer keizer Otto de duinen deedt doorgraven, en met ſluizen zyne watergracht tegen de zee bezetten, die hielden tot het jaar 1377. Aan den kant van Vere was maar een naauw kreekje, en ſchoot Walcheren tot aan Schouwen en Noord-Bevelandt, zynde het Veergat toen onbekend en onbevaarbaar, en toen dat wyder wierdt, is Vere eene ſtadt geworden in het jaar 1368, zynde het voorlandt bedykt door Wolfart van Borſſelen. *Reygersberg, Boxhorn en Smalle gange Kronyken van Zeelandt. Alting Notit. Germ. inf. P. II. Gargon Walcherſche Arkadia* enz.

WALCKENRIED, een vlek in het Thuringſche graafſchap Hohenſtein, by de grenzen van het Brunswykſche vorſtendom Grubenhagen, aan de rivier Zorge, omtrent drie mylen van Nordhauſen, ten Weſten, gelegen. Daar ſtaat een kloo-

klooster, dat zeer aanmerkelyke inkomsten heeft, en voortyds onmiddelyk onder het Ryk behoorde, maar naderhandt by de Westphaalsche vrede den hertog van Brunswyk en Luneburg, Christiaan Lodewyk, zynde te voren bestierder (*administrator*) daar van geweest, als een Ryksleen erffelyk wierdt overgegeven. Voorts is het van den Lutherschen Godsdienst, en sedert omtrent den jare 1671 heeft het de vorstelyke Wolfenbuttelsche linie door een afzonderlyk verdrag bekomen. *Leuckfeld. Ant. Walckenridenses.*

WALCKOWAR, WALPOWAR, een graafschap in Slavonië, tusschen de Sau en de Drau gelegen. De hoofdstadt van dien naam heeft een sterk slot, en ging in 't jaar 1547 aan de Turken over, die 'er drie maanden voor gelegen hadden; maar in 't jaar 1687 maakten zich de Christenen daar weder meester van. By die plaats verdeelt zich de rivier *Walcho*, of *Walpo* in twee armen, waar van de eene niet verre daar van daan in den Donauw, en de andere by Esseck in de Drau valt. In Zevenbergen legt ook een slot, met name WALCKE, dat de Turken in 't jaar 1665 veroverden en verwoestten. *Zeil. Top. Hung. Ricaut Ottom. Pf. P. II.*

WALCOURT, een klein steedtie in de Nederlanden, tusschen Philipsstadt en Charleroy, aan de rivier de Heure, daar sedert het jaar 977 een Benediktyner abdy is geweest. Het is ook daarom bekend, om dat aldaar den 25 Augusty des jaars 1689 de Fransche maarschalk van Humieres, met tamelyk verlies der zynen, een gedeelte der Hollandsche troepen onder den vorst van Waldek aantastte en versloeg. *Mercure Historique.*

WALDECK (HET GRAAFSCHAP VAN) is een oud Ryksgraafschap, tusschen Hessen, de stichten Paderborn en Keulen, en de graafschappen Mark en Lippe gelegen. Het behoorde eertyds tot den Westphaalschen kreits, waar in de landen van dit graafschap ook voor het grootste gedeelte gelegen zyn, maar is naderhandt aan den opper-Rhynschen kreits gehecht. Het was in 't eerst een vry en souverein goedt der graven van Waldeck en Schwalenberg; maar naderhandt heeft Henrik, zoon van grave Henrik, bygenoemt de Yzere, met toestemminge van zyn broeders zone Adolf, dit graafschap in 't jaar 1438 aan Lodewyk, landgrave van Hessen, tot een recht mannelyk erfleen opgedragen, zodanig, dat de graven van Waldeck onder de bescherminge der landgraven zouden staan, en dat deze laatste, na het uitsterven der graven van Waldeck, het bezit van hunne goederen zouden hebben. Maar naderhandt zyn 'er wegens dit leenrecht vele onlusten ontstaan, alzo de graven van Waldeck klaagden, dat de landgraven het zelve al te ver wilden uitstrekken. Het verschil wierdt in 't jaar 1549 voor het Kamergerecht gebragt, het welk voor uitspraak gaf, dat de graven van Waldeck alle rechten, welke de andere Ryksgraven hadden, zouden genieten: ook heeft de keizer Matthias in het jaar 1612, en keizer Ferdinand de II in 't jaar 1619 de graven met zeer vele heerlyke voorrechten beschonken. In 't jaar 1621 begonnen de verschillen tusschen landgraaf Maurits en de twee graven Christiaan en Volraad van Waldeck op nieuw, durende zo lange, tot dat de zelve eindelyk in den jare 1635 door landgrave Wilhelm en de twee voorgemelde broederen in dier voegen wierden afgedaan, dat de graven van Waldeck hunne Ryksgraaflyke waardigheit en Ryksgravenstandt, nevens stem en zitting op de Ryks- en kreitsdagen, en alle andere voorrechten zouden behouden, het welk naderhandt door de Westphaalsche vrede is bevestigt. Het landt geeft allerhande soorten van vruchten en wildt, nevens yzer, steenkolen, enz. De voornaamste steden, sloten en plaatsen daar in zyn: *Arolzen*, *Corbach*, *Eilhuzen*, *Eizenberg*, *Freyenhagen*, *Furstenberg*, *Landau*, *Mengershauzen*, *Klooster-Netze*, *Roden*, *Saxenhauzen*, *Waldeck*, *Wetterburg*, *Oud-* en *Nieuw-Wildungen*, daar gezondbronnen zyn. Ook behoort daar toe de heerlykheit *Didinghauzen*, waar in de dorpen *Dafeld*, *Lichtenscheid*, *Niedernau*, en *Niederschleidern* zyn. De rivieren in het zelve zyn de *Aore*, de *Eder*, de *Twista*, de *Urba*, en de *Wara*. Daarenboven behoort aan de graven van Waldeck het vrye graafschap *Pyrmont*. Het graafschap Kuilenburg, in 't hertogdom van Gelder gelegen, heeft graaf Volraad door zyn huwelyk met Anna, markgravinne van Baden, zynde de zusters dochter van den laatsten grave van Kuilenburg, Floris den II, geweest, aan dit huis gebragt, alzo zyn zoon Philips Diderik door Floris den II tot erfgenaam is aangestelt. *Chytræi Chron. Saxon. Piderit Chron. Lipp. Zeileri Itin. Germ. Spener lib. III, cap. 39. Europ. Herold P. I. p. 657.*

WALDECK (GRAVEN VAN) zyn aloude Duitsche heeren. Zy worden van den tydt van keizer Karel den Groten af onder de Westphaalsche landheeren gerekent, die, na dat de Saxen overwonnen waren, het Frankische ryk onmiddelyk onderworpen waren. Dus vindt men in dien tydt eenen graaf WITTEKIND van Swalenberg en Waldeck vermeld, die van den gemelden keizer in 't jaar 780 de erfvoogdy en het burggraafschap van het sticht Paderborn ontfing, en voor den algemenen stamvader van dit geslacht gehouden wordt. Zyn zoon was ADALBERT, die onder keizer Lodewyk den Godvruchtigen, en des zelfs zoon Lotharius te velde trok, en in 't jaar 841 sneuvelde. WILHELM, die onder hertog Conraad van Frankenlandt, en naderhandt onder koning Henrik den I van Duitschlandt diende, zou het eerste tournooispel te Maagdenburg hebben bygewoont. Wilhelms zoon was OTTO, die WITTEKIND den II naliet, de welke keizer Henrik den V getrouwelyk bystondt, en zich in den slag van den jare 1115 by Wolfsholtz dapper kweet. Zyne zonen waren *Henrik*, *Wittekind*, *Volquinus*, en *Rudolph*. Van de zelve plantte VOLQUINUS het geslacht voort, en liet na *Henrik*, *Herman*, *Wittekind* den IV, en *Volquinus*. WITTEKIND de IV gaf in 't jaar 1187 de Paderbornsche erfvoogdy voor 300 marken gouds over aan het sticht, kreeg daarentegen van den aartsbisschop Philips van Keulen, om dat hy hem Westphalen hadt helpen innemen, het slot en het graafschap Pyrmont te leen, dat hy naderhandt aan zynen zone *Werner* gaf. Hy ging daar op met keizer Frederik den I naar 't H. Landt, en stierf op zyne te rug reize in den jare 1190. Zyne zonen waren *Wittekind*, een kanunnik, *Adolf*, *Godschalk*, *Volquinus*, *Werner*, en *Henrik*. Van den laatsten stammen de graven van *Sternberg* af, welker linie in den jare 1399 weder is uitgestorven. Van Werner stammen de graven van *Pyrmont* af. VOLQUINUS liet *Wittekind* na, bisschop van Osnabrugge, GODFRIED en ADOLF, van welke twee nieuwe takken, de *Schwalenbergsche* en *Waldeksche*, gesproten zyn. De laatste van den Schwalenbergschen stam was HENRIK, die grave OTTO VAN WALDECK in 't jaar 1356 alle zyne landen overgaf. Maar de bisschop Balduinus van Paderborn, nevens de graven Otto en Bernhard van der Lippe, die reets de helft van 't graafschap Schwalenberg van den abt van Corbey te leen hadden, kantten zich daar tegen, en het kwam zo verre, dat het graafschap Schwalenberg in drie delen wierdt gedeelt, waar van de bisschop van Paderborn een, en de graven twee delen kregen, waar mede graaf Otto van Waldek moest te vrede zyn. ADOLF plantte het geslacht voort. Hy was aan het hof van koning Willem, grave van Hollandt, enz. opperhofmeester, en liet *Adolf*, bisschop van Luik, na, en *Godfried*, bisschop van Minden, behalven OTTO den III, die het geslacht voortplantte, en in 't jaar 1305 om 't leven wierdt gebragt. Zyne zonen waren *Henrik*, die volgt; *Adolf*, een kanunnik; *Lodewyk*, bisschop van Bremen en *Otto Eberhard*. De oudste, HENRIK, plantte het geslacht voort. Hy stondt by keizer Lodewyk van Beyeren in grote gunst, en deedt hem trouwe diensten. Zyne zonen waren *Theodoricus* en *Henrik*, kanunniken te Keulen, en OTTO de IV, die by keizer Karel den IV in grote genade stondt. Des zelfs zoon was HENRIK de IV, de Yzere bygenoemt, die den keizer Wenceslaus, toen hy in den jare 1378 van Aken weder te rug kwam, op zyn slot Waldeck deftig onthaalde, en deswegen van den zelven met het graafschap Waldeck, nevens des zelfs heerlykheden, vry rechtsgebiedt, tollen, ook het recht van heimelyk en opentlyk vrye graven voor te stellen, begiftigt wierdt, dat naderhandt keizer Sigismund bekrachtigde. De zonen van Henrik den Yzeren waren HENRIK, en *Adolf*. De laatste kreeg door zyne gemalinne Agnes, gravinne van Ziegenhain en Nidda, het recht tot die beide graafschappen, dat hy echter aan Hessen overdroeg. Hy stichtte de *Landausche* linie, die met zynen neef *Otto* in 't jaar 1495 weder uitstierf. Henriks zonen waren *Volraad* de I en *Henrik*. De laatste liet *Philippus* den I na, die de *Wildungsche* linie stichtte, maar die in den jare 1598 met *Wilhelm Ernst*, die op de hogeschole te Tubingen stierf, weder uitstierf; hoewel *Henningius* wil, dat deze Philippus de I ook Volraads zoon is geweest. VOLRAAD de I liet *Frederik* na, die bisschop van Munster was, en PHILIPPUS den II, die het geslacht voortplantte. Hy diende de keizers Maximiliaan den I en Karel den V, en was kreitsoverste van den Westphaalschen kreits; en stadhouder van het graafschap Ravensberg. Zyne zonen waren *Franciscus*, bisschop van Osnabrugge, Munster en Minden, in wiens tydt de Wederdopers aldaar zo vele onlusten verwekten, en *Gregorius*, die in 't jaar 1483 te Parys stierf. Zyn twede zoon, genoemt PHILIPPUS de III, plantte het geslacht voort, en hadt vele kinderen, van welke *Volraad* de II de *Isenburgsche*; en *Johannes* de Vrome de *Wildungsche* linie stichtten; doch de laatste stierf met den zoon van Johannes, genoemt *Franciscus*, in 't jaar 1597 uit. VOLRAAD de II plantte dus het geslacht voort. Des zelfs zoon JOSIAS is de algemene stamvader van alle de hedendaagsche graven van Waldeck geweest, doordien zyn oudste zoon CHRISTIAAN de *Isenburgsche*, en de jongste, VOLRAAD de IV, de *Wildungsche* en *Arolseke* liniën hebben opgerecht. De laatste stierf 't eerst uit: want Volraad de IV liet *Philippus Theodorus* na, wiens tak in den jare 1664 met zynen zone *Henrik Volraad* geheel uitstierf, en *Georg Frederik*, die om zyne dapperheit generaal veldmaarschalk in Duitschlandt was, en in 't jaar 1682 in den Ryksvorstenstande verheven wierdt. De Hollanders maakten hem ook generaal veldmaarschalk en gouverneur van Mastricht, wanneer hy het leger in de Nederlanden tegen Vrankryk geboodt, doch den 9 November des jaars 1692 te Arolsen zonder mannelyke erven stierf, en zyne landen zyn neef, grave *Christiaan Lodewyk*, naliet. De oudste zoon, genoemt CHRISTIAAN, was kamerheer by keizer Ferdinand den II, en stierf in den jare 1638. Hy hadt twee zonen, genoemt *Philippus* en *Johannes*, van welke de laatste te Landau woonde, en in 't jaar 1668 zonder erven stierf. De oudste, PHILIPPUS VAN WALDECK, was keizerlyke overste, en sneuvelde in 't jaar 1665 in den slag by Tabor in Bohemen. Zyne zonen waren *Josias*, die de Brunswyksche hulpbenden in Kandië geboodt, doch aldaar den 8 Augusty des jaars 1669 van eene ontfangene wonde stierf, zonder mannelyke erven na te laten. De oudste, CHRISTIAAN LODEWYK, graaf van Waldeck en Pyrmont, wierdt den 25 Juny des jaars 1635 geboren, en trouwde in 't jaar 1658 voor de

eerste maal met Anna Elizabeth, gravinne van Rappoltstein, en voor de twede maal met Johannette, dochter van grave Johannes van Nassau-Idstein. Zyne kinderen van het eerste bedt waren: *Dorothea Elizabeth*, die in 't jaar 1692 met grave Rudolf van der Lippe in Bracke trouwde; *Frederik*, geboren den 2 Juny des jaars 1663, en gestorven den 28 April des jaars 1686; *Henrik Valraad*, geboren in den jare 1665, stierf in 't jaar 1668; *Charlotta Sophia*, geboren den 28 January des jaars 1667; *Eleonora Catharina*, geboren den 5 Augusty des jaars 1675; *Eberhardina Louisa*, geboren den 9 Augusty des jaars 1671; *Frederik Lodewyk*, geboren den 9 July des jaars 1672, stierf in 't jaar 1694; *Philippus Ernst*, geboren den 26 April des jaars 1673, stierf den 27 Juny des jaars 1695; *Frederik Anton Ulrich*, die volgt. Van het twede bedt zyn: *Ernst Augustus Casimir*, geboren den 11 October des jaars 1681; *Henrik Georg*, geboren den 23 May des jaars 1683, getrouwt in 't jaar 1712 met Ulrika Eleonora Esperance, dochter van Frederik Christoffel, grave van Dohna; *Christina Eleonora Louisa*, geboren den 11 April des jaars 1685; *Sophia Wilhelmina*, geboren den 6 Juny des jaars 1686, abdisse in 't klooster Schacken; *Karel Christiaan Lodewyk*, geboren den 25 December des jaars 1687; *Henrietta Albertina*, geboren den 20 Augusty in 't jaar 1696; *Charlotta Florentina*, geboren den 8 January des jaars 1697. *Josias*, geboren den 20 Augusty 1699, en getrouwt in 't jaar 1725 met Dorothea Sophia Wilhelmina, dochter van Lodewyk Henrik, grave van Solms in Asfenheim, uit welk huwelyk kinderen zyn geboren. De oudste zoon, FREDERIK ANTON ULRICH, wierdt geboren den 27 November des jaars 1676, en trouwde den 22 October des jaars 1702 met Louisa, dochter van Christiaan den II, Paltsgrave van Birckenvelde. Hy wierdt in 't jaar 1717 te Wenen in den Ryksvorstenstandt verheven, en overleedt den 1 January des jaars 1728, nalatende de volgende kinderen, als: *Maria Wilhelmina Henrietta*, geboren den 17 October 1703; KAREL AUGUSTUS FREDERIK, geboren den 14 September 1704; *Ernestina Louisa*, geboren den 6 November 1705; *Lodewyk Franciscus Antony*, geboren den 5 May 1707; *Sophia Wilhelmina Elizabeth*, geboren den 4 January 1711; *Francisca Christiana Ernestina*, geboren den 5 May 1712; *Louisa Albertina Frederika*, geboren den 12 Junu 1714. *Ann. Franc. ad ann.* 777. *Krantzii Metrop. l. IX. Acta Publ. Lundorp. F. IV. p.* 401. *Rittershusius. Imhof. Spener. Europ. Herold. J. Hubners Genealogisch Woordenboek.*

WALDEGRAVE, (LORDS) in Engelandt, *Henrik Waldegrave*, van Cheuton, in Sommersetshire, baronet, wierdt den 20 January des jaars 1686 van koning Jacobus den II tot Pair van Engelandt, met den tytel van *Lord Waldegrave van Cheuton*, en een jaar daar na tot kontrolleur van zyne hofstadt gemaakt. Wanneer in 't jaar 1688 de prins van Oranje in Engelandt overkwam, week hy naar Vrankryk, en stierf in 't volgende jaar te Parys. Zyne gemalin, Henriëtte, natuurlyke dochter van koning Jacobus den II en van Arabella Churchil, baarde hem in 't jaar 1684 een zoon, die hem naderhandt in de waardigheit van Lord Waldegrave opvolgde. *Peerage of England I, p.* 32. *II, p.* 124.

WALDEMAR de I, koning van Denemarken, was de zoon van Kanut den Godvruchtigen, hertog van Sleeswyk en koning der Obotriten, of Wenden, en streedt met Sueno den III en Kanut den VI, mede van koninklyken bloede zynde, om de kroon. Frederik de I maakte in 't jaar 1152 een einde van 't verschil door eene deling, die nochtans niet lang standt greep. Zy wierden het eindelyk in 't jaar 1155 met malkander eens het Ryk in drie delen te verdelen, zodanig, dat Waldemar Jutlandt, Sueno de III Schonen, en Kanut de VI Zeelandt zou bezitten. Maar Kanut wierdt door Sueno met list, daarentegen Sueno van Waldemar in een openbaren veldslag omgebragt; en dus behieldt hy het gansche ryk. Hy vereenigde zich met hertog Henrik den Leeuw van Saxen tegen de Wenden, leefde onder anderen zeer slecht op het eilandt Rugen, en verwoestte de stadt Julin. In 't jaar 1164 wil men dat hy de stadt Dantzig heeft begonnen te bouwen; ook begon de bisschop Absalon van Rotschild onder zyne regering de stichting van de stadt Coppenhagen.

WALDEMAR de II, zoon van Waldemar den I, broeder en opvolger van Kanut den VI. Hy was eerst maar hertog van Sleeswyk, maar wierdt in 't jaar 1202 koning van Denemarken, en zo machtig, dat hy behalven Denemarken ook Esthlandt, Lyflandt, Courlandt, Pruissen, Pomeren, Rugen, Mekelenburg, Holstein, Stormarn, Ditmarschen, Lubek en Lauenburg onder zyne gehoorzaamheit hadt. Doch hy verloor 'er naderhandt een groot gedeelte van: want wanneer de graaf Henrik van Zwerin naar het H. Landt reisde, vertrouwde hy de bewaring van zyn landt en van zyne gemalinne, den koning toe. Maar alzo deze met de gravinne overspel hadt bedreven, zocht de graaf zulks by zyne te rug komst te wreken, nam hem met list gevangen, hieldt hem drie jaren lang in verzekering, en liet hem niet los voor dat hy hem 45000 marken fyn zilver tot losgeldt beloofst hadt. Gedurende zyne gevangenisse vielen Pomeren, Lubek en Dantzig van hem af. Graaf Adolf van Schaumburg nam Holstein en Stormarn, en de Kruisheeren namen Esth- en Lyflandt in. Wanneer hy in 't jaar 1227 de afgenomene plaatsen wilde hernemen, wierdt hy van den grave van Schaumburg in 't jaar 1227 by Bornhowed, in Holstein, in een slag overwonnen, en het scheelde niet veel of hy was voor de twede maal gevangen genomen. Maar hy kreeg Esthlandt en Lyflandt wederom. Van dezen koning heeft ook de beroemde orde van Danebrog haren oorspronk gehad. Hy stierf in 't jaar 1241. *Helmoldus. Meursii Hist. Dan.*

WALDEMAR de III, zoon van Erik, hertog van Sleeswyk, beklom in 't jaar 1326 den Deenschen troon, toen Christoffel de II moest vluchten; maar wierdt van dezen in 't jaar 1330 wederom verjaagt. Sommigen tellen hem derhalven niet onder de koningen van Denemarken. Zie van hem hier na breder onder de hertogen van Sleeswyk, op den name van WALDEMAR de V.

WALDEMAR de III, of de IV, zoon van koning Christoffel, wierdt in 't jaar 1340 koning, en rechtte het byna vervallen koninkryk weder op. In 't jaar 1356 verkocht hy Esthlandt aan de Kruisheeren voor 18000 marken zilver, dat hy meest op zyne reize naar 't H. Landt verteerde. Daarentegen wist hy met goede woorden in 't jaar 1360 Schonen van den koning Magnus Schmeek van Zweden weder te krygen, welk landt ten tyde van koning Christoffel aan Zweden was gekomen. In 't jaar 1366 wierden hem ook van den koning Albert van Zweden Gothlandt, en vele andere plaatsen, tot Zweden behorende, ingeruimt. Hy hadt met de Hanzeesteden vele onlusten, en deedt verscheide reizen, moest ook in 't jaar 1370 van zyne edellieden veel lyden. Zyne gemalin was Hedwig van Sleeswyk, by welke hy eene dochter, met name *Ingeburga*, teelde. Doch zy kwam naderhandt in 's konings ongenade, om dat zy met Valquardus Langman, een koninklyken bediende, te gemeenzaam leefde, en wierdt op het slot Zeeburg gevangen gezet. Maar toen Waldemar in 't jaar 1353 op de jagt was, en te Zeeburg vernachtte, wierdt zyne gemalin, zonder dat hy ze gekend hadt, by hem gebragt, die daar op zwanger wierdt, en de bekende *Margareta* ter wereldt bragt. Hy stierf in 't jaar 1375. *Jo. Magnus Hist. Goth lib. XXI. Loccenii Hist. Suec. Meursii Hist. Dan.*

WALDEMAR, koning van Zweden, was de oudste zoon van Birger Jerl, en van zyne gemalinne Ingeburga, zuster van koning Erik den XI. Hy wierdt in 't jaar 1251 tot koning verkoren, en schoon zyn vader liever zelf koning geweest was, moest hy echter met den tytel van hertog, en met de voogdy zich laten vergenoegen. Zo lang de vader leefde stonden de zaken wel: want hy onderdrukte het anders machtige geslacht der Folckunger, dat zich tegen het geslacht van Birger op alle wyze aankantte, verbeterde de wetten, en bestelde onder anderen, dat de vrouwspersonen voortaan het derde gedeelte zouden erven, die namentlyk van alle erfenisse waren uitgesloten geweest. In 't jaar 1263 trouwde zyn zoon *Waldemar* met de Deensche princesse Sophia, en kreeg Malmoe en Trelleberg, in Schonen, ten huwelyksgoedt. Hy bouwde en versterkte ook de stadt Stokholm. Maar na dat hy in 't jaar 1266 overleden was, konden zich zyne vier zonen, te weten *Waldemar*, koning van Zweden, *Magnus*, hertog van Sudermanlandt, *Erik* in Smalandt, en *Benedictus* in Finlandt niet met malkander verdragen. Daar by kwam, dat Waldemar de zuster van zyne eige gemalinne Jura bezwangerde, en om daar boete voor te doen een bedevaart naar het H. Landt deedt. De hertog Magnus kreeg daar door gelegenheit zich den weg tot den troon te banen, en dus vatte men na de te rug komst van Waldemar de wapenen op, wanneer het Waldemar verloor, en in 't jaar 1277 het ryk te Morasteen, in 't byzyn van al het volk, den hertog Magnus moest opdragen. Naderhandt bleef hy meest te Malmoe, maar wierdt in 't jaar 1288 gevangen genomen, en op 't slot Nikoping gezet, daar hy na verloop van vier jaren stierf. *Joh. Magnus Hist. Goth. l. XIX. Loccenii Hist. Suec. Hermanni Descr. Suecia. Pufendorf.*

WALDEMAR de I, markgraaf van Brandenburg, was de zoon van Koenraad, en volgde zynen broeder Johannes den III in 't jaar 1305 in de regering. Hy voerde oorlog met Frederik Admorsus, markgrave van Meissen, dien hy in 't jaar 1317 gevangen kreeg; doch hy wierdt van eenige zyner vazallen weder los gemaakt. Daarentegen wierdt Waldemar van Rudolf, hertog van Saxen, overwonnen, maar van de burgers van Britzen weder gered, waar van daan die stadt den bynaam van Treuen- (dat is getrouw) Britzen ontfing. Hy hadt ook met de hertogen van Pomeren en die van Mekelenburg vele onlusten, want hy ontnam den eersten achter-Pomeren en Dantzig, het welk hem door den Poolschen stadhouder Pieter Squentz wierdt overgegeven; maar hy verloor beide naderhandt wederom, ontfangende daar eenig geldt voor. Hy nam eindelyk den markgraven van Meissen de Lausnits af. Het is onzeker of hy zelf, of zyn gezant Nicolaus Bock tegen zyne order de verkiezing van Lodewyk van Beveren tegen Frederik van Oostenryk heeft bevordert. Hy stierf in den jare 1319, wanneer hy zich tot den oorlog tegen de Denen gereed maakte. Zie van zyn geslacht het artykel der markgraven van Brandenburg van den Askanischen stam. In 't jaar 1348 gaf een bedrieger, Jakob Rebock genoemt, zich voor dezen vorst uit, waar van naderhandt zal gesproken worden. *Sagitt. Histor. March. Brandenb. ex fontibus.*

HERTOGEN VAN SLEESWYK.

WALDEMAR de I en de II. Zie boven onder de koningen van Denemarken van dien name.

WALDEMAR de III, oudste zoon van koning Abel van Denemarken, studeerde te Parys, en wierdt op zyne te rug reize naar Sleeswyk, het welk de vader, als een byzonder door hem geërfst leen, nog by zyn leven aan hem wilde

afstaan,

afſtaan, wegens zeker misdryf gevangen genomen. Wanneer nu zyn vader in 't jaar 1252 kwam te ſterven, maakte zich zyn broeder Chriſtoffel de I niet alleen meeſter van de kroon van Denemarken, maar na dat de graven van Holſtein, zyn moeders broederen, zyne vryheit hadden te weeg gebragt, wilde Chriſtoffel niet eens Sleeswyk aan hem inruimen, voorwendende, dat de Deenſche lenen niet erflyk waren, en dat hy alzo zynen vader daar in niet kon opvolgen. Maar de graven van Holſtein dwongen den koning in 't jaar 1254 het zelve aan Waldemar over te geven, waar op hy het tot zyne doodt toe, voorgevallen in 't jaar 1257, heeft bezeten. Alzo hy ongetrouwt was geweeſt, volgde hem zyn broeder, *Erik* de I, op. *Albert. Stad. in Chron. ad an.* 1250. *Pontanus Hiſt. Rer. Dan. l. VII. p.* 339, 345 *&c.*

WALDEMAR de IV, oudſte zoon van Erik den I, hertog van Sleeswyk, ſtondt eerſt onder het voogdyſchap van Erik den VII, bygenoemt Glipping, koning van Denemarken, de welke zich van deze gelegenheit bediende, en het hertogdom van Sleeswyk vermeeſterde, maar aan den grave van Holſtein, die voor Waldemar, als zynen bloedverwant, opkwam, moeſt beloven, hem dat landt, na het eindigen van zyne minderjarigheit, weder af te ſtaan. Maar wanneer dit niet geſchiedde, maakte Waldemar, met eenige misnoegde Denen een verbondt en eedgenootſchap tegen Erik, die daar door genoodzaakt wierdt Sleeswyk weder aan hem over te geven. Des niettegenſtaande zette Waldemar het gemaakte eedgenootſchap tegen Erik voort, maar wierdt van den zelven gevangen, en niet dan onder harde voorwaarden weder los gelaten. Wanneer Erik evenwel door anderen wierdt van den troon geſloten en overleden was, wierdt het voogdyſchap over zynen minderjarigen zone, Erik den VII, aan Waldemar opgedragen, die daar op gemakkelyk verkreeg, dat het bezit der eilanden Alzen, Arroe en Femern, waar over men tot hier toe getwiſt hadt, op een openbaren ryksdag, gehouden in 't jaar 1287, aan Sleeswyk wierdt toegewezen. Doch wanneer Erik de VII naderhandt zelf aan de regering kwam, vernietigde hy dit alles, en verkreeg ook na een geweldigen oorlog, dat Waldemar in 't jaar 1295 de gezegde eilanden aan Denemarken weder moeſt afſtaan. Hy overleedt in den jare 1312, latende zynen zoon *Erik* den II tot zynen opvolger na. *Pontanus Hiſt. Dan. l. VII,* 365, 370, 373, 374, 381.

WALDEMAR de V, zoon van Erik den II, hertog van Sleeswyk. Koning Chriſtoffel de II van Denemarken, en Gerhard de V, graaf van Holſtein-Rendsburg, krakeelden zamen over 't voogdyſchap, en bekleedden het zelve beide. Maar de graaf van Holſtein bragt eindelyk Waldemar zelfs, in de plaats van Chriſtoffel, op den Deenſchen troon, en kreeg daar voor in 't jaar 1326 Jutlandt en Sleeswyk. Maar wanneer Chriſtoffel door den grave van Holſtein-Kiel, Johannes den III, herſtelt was, moeſt Gerhard Sleeswyk aan Waldemar weder afſtaan, waar mede zich deze ſedert vergenoegde. Hy overleedt in 't jaar 1365, latende zynen zoon *Henrik* na tot zynen opvolger.

WALDEMAR, een bedrieger, wiens rechte naam was *Jakob Rebok*, van beroep een molenaar. Hy was in dienſt van Waldemar den I, keurvorſt van Brandenburg, boven gemeld, geweeſt, en alzo hy den zelven zeer wel geleek, gaf hy zich in 't jaar 1348 voor den zelven uit, voorgevende, dat alzo zyne gemalin Agnes hem al te na in den bloede beſtondt, was hy deswegen in zyn gemoedt getroffen, zo dat hy hadt geveinſt ziek te zyn, hebbende een ander dood ligchaam in zyn plaats laten begraven. Ondertuſſchen hadt hy overal omgezworven, tot dat hy zekere tyding van de doodt zyner gemalinne hadt ontfangen, en verſtaan, dat het markgraafſchap van Brandenburg, ten nadeele van den Askaniſchen ſtam, aan het huis van Beyern was gekomen. Hem vielen niet alleen vele Brandenburgſche ſteden, maar ook de adel van dat landt, nevens de hertogen van Saxen, Pomeren, en Mekelenburg, met de vorſten van Anhalt, en den aartsbiſſchop Otto van Maagdenburg toe; zelfs koos keizer Karel de IV zyne zyde, handelde hem als een vorſt, en erkende hem voor den rechten markgrave van Brandenburg; ja het kwam zo ver, dat de nieuwe keurvorſt Lodewyk maar eenige weinige ſteden behieldt, die hem getrouw bleven. Maar eindelyk wierdt deze bedrieger door Karel den IV en anderen verlaten, waarom hy naar Deſſau vluchtte, daar hy kwam te ſterven. Hy wordt door eenige ſchryvers *Meniche van Belitz* genoemt; en keurvorſt Rudolf de I van Saxen, van den Askaniſchen ſtam, wordt beſchuldigt dezen bedrieger opgemaakt te hebben. *Scriptores Brandenburg.*

WALDEN, eene ſtadt in 't Noord-Weſten van de Engelſche provincie Eſſex. Zy legt 35 mylen van Londen op een heuvel, tuſſchen vermakelyke ſaffraan-velden, waarom ook die plaats Saffraan-Walden genoemt wordt. *Camden. Zuſbrnt. Miege Etat de la Grande Bretagne.*

WALDEN, (ROGERIUS) aartsbiſſchop van Kantelberg, biſſchop van Londen, en grootſchatmeeſter van Engelandt. Hy was van geringe ouders geboren, maar bragt het door zyne naarſtigheit zo verre, dat hy Doctor in de H. Godgeleerdheit wierdt, en zyn ongemeen verſtandt, nevens andere bekwaamheden, bragten hem by koning Richard den II in zulke achting, dat hem de zelve tot grootſchatmeeſter maakte; waar by nog in 't jaar 1397 de waardigheit van aartsbiſſchop van Kantelberg kwam, na dat Thomas Arundel wegens ontrouwe, aan den koning gepleegt, die plaats hadt moeten verlaten. Maar zo haaſt Richard de II in 't jaar 1399 was afgezet, en in het tegendeel Henrik den Engelſchen troon beklommen hadt, moeſt Walden zo wel het genoemde aartsbisdom als het ſchatmeeſtersampt neêrleggen, en eenige jaren in den burgerſtande leven. In 't jaar 1404 gaf men hem het bisdom van Londen; doch hy behieldt het niet boven een jaar, wanneer hy het aan Nicolaas Bubweth, die ook het ſchatmeeſtersampt bekleedde, moeſt afſtaan. Hy bragt zyn overigen leeftydt armelyk door, en ſtierf in den jare 1407. *The Compleat Hiſt. of Engl. Vol. I. p.* 295. *Heylyns help to Engl. Hiſtory.*

WALDENBURG, eene kleine ſtadt, met een ſlot, en daar toe behorende heerlykheit, in 't Meiſniſche aartsgebergte, 2 of 3 mylen Zuid-Ooſtwaarts van Altenburg, by den linker oever der Sneebergſche Mulde gelegen, daar zeer veel aardewerk gemaakt wordt. Zy behoort als een koninklyk leen aan de graven van Schönburg, van welke een afzonderlyke linie den naam van de *Waldenburgſche* heeft bekomen.

WALDENZEN. Van den oorſpronk, den naam en de lere der Waldenzen is boven in het artykel van hunne broeders, de ALBIGENZEN, geſproken. *Petrus Waldus*, een van hunne voornaamſte voorſtanders, en van wien eenigen zelfs hunnen naam afleiden, was een ryk koopman te Lions, de welke volgens eenigen in de zevende, volgens anderen in de elfde, of, zo als de meeſten zeggen, in de twaalfde eeuwe, omtrent den jare 1170, leefde. Men verhaalt van hem, dat hy op een tydt met eenigen in geſprek zynde, en iemandt ſchielyk ziende op den grondt vallen en ſterven, daar door zodanig geraakt wierdt, dat hy beſloot een Godzaliger leven aan te leggen, gevende alle zyne goederen aan den armen. Hy begon daar op den Bybel naarſtig te lezen, en de zelve vervolgens aan zyn huisgezin, en daar na aan anderen, in groten getale by hem komende, te verklaren: ook vertaalde hy den Bybel in de Franſche tale, en liet 'er afſchriften van maken van ieder, die wilde. Dit wierdt wel haaſt ruchtbaar, en bragt de geeſtelyken tegen hem in het harnaſch; maar hy kreeg des niettegenſtaande een zeer groten aanhang. Paus Alexander de III hieldt het Lateraanſche Concilie tegen hen, en beriep verſcheide andere kerkvergaderingen in Vrankryk. Lucius de III gaf eene ſtrenge bulle tegen hen uit, en alle de biſſchoppen, prelaten, en inzonderheit Dominicus en Franciſcus, maakten het volk tegen hen op. Men ſtelde de Thoulouſe een Inquiſitie, en in 't jaar 1208 een kruisvaart tegen hen aan, wordende hunnen vervolgeren vergeving van zonde belooft, als zy deze zogenoemde ketters maar van kant hielpen. In dien oorlog, of kruisvaart ſneuvelden wel zeventig duizend Waldenzen; maar des niettegenſtaande breidden zy zich door gansch Vrankryk uit, en wanneer de meeſten wegens de wrede Inquiſitie Vrankryk moeſten ruimen, begaven zy zich naar Engelandt, Duitſchlandt, Zwitſerlandt, Bohemen, Polen, en in de valyen van Savoje en Piëmont, in welke laatſte zy het meeſt zyn vermenigvuldigt, en tot hier toe gewoont hebben, blyvende by hunne oude geloofsbelydeniſſe. De zelve kwam in de meeſte ſtukken met die der Proteſtanten overeen; alzo zy het gezag van den paus en vele leringen en plegtigheden der Roomſche kerke verwierpen. Maar de in Savoje geblevene Waldenzen hebben zeer veel moeten lyden: want toen François de I, koning van Vrankryk, het grootſte gedeelte van Savoje een tydlang bezat, moeſten de Waldenzen eene harde vervolging uitſtaan; en toen Emanuel Philibert in zyn hertogdom herſtelt was, viel de graaf van Trinita in 't jaar 1560, op zyn bevel, in de valyen, en pleegde gruwelyke wreedheden. Maar in 't volgende jaar wierdt door de voorſprake van eenigen aan de overgeblevenen vryheit gegeven om te mogen blyven wonen. In 't jaar 1655 zondt hertog Karel Emanuel den marcheſe van Pianezza in de valyen, de welke alle de Waldenzen, de welke hunnen Godsdienſt niet wilden afzweren, wredelyk handelde. Zy ſtelden zich wel te weer, en bragten den Savojaarden grote ſchade toe; maar zy zouden eindelyk hebben moeten bezwyken, indien Engelandt, Hollandt en Zwitſerlandt niet met ernſt voor hen geſproken hadden, en het zo verre gebragt, dat hen vryheit van Godsdienſt vergunt wierdt. Wanneer de koning van Vrankryk in 't jaar 1686 de vervolging tegen de Hugenoten of Hervormden in zyn landt begon, moeſt de hertog van Savoje, ten zynen gevalle, de Waldenzen verdryven. Maar toen de hertog in den volgenden oorlog de zyde der bondgenoten koos, riep hy in 't jaar 1694 de verdrevene Waldenzen weder in, waar op zy in hunne valyen te rug keerden, en den Franſchen groten afbreuk deden. Maar alzo zich vele Franſche vluchtelingen by hen voegden, wierden zy in 't jaar 1698, door toedoen van Vrankryk, weder verdreven, wanneer zy zich naar Zwitſerlandt, Duitſchlandt en Engelandt begaven, en voornamentlyk in het landt van Brandenburg wel ontfangen wierden. In dat van Darmſtadt wierden hen Ruſſelsheim, Kelſterbach en Merfelden ingeruimt, en zy begonnen Arheilige, by Darmſtadt, te bouwen. De graaf van Izenburg ſchonk hen een plaats omtrent Sprenglingen, daar zy een gansch dorp oprechtten, waar in zich de twee gemeenten van Feneſtrelles en Uxeaux nederſloegen. In den oorlog in 't begin van de achttiende eeuwe kregen de Waldenzen, door de bemiddeling en voorſprake der Engelſchen en Hollanders, weder vryheit om in hunne valyen te mogen wonen: doch zy hebben naderhandt wederom zeer zware vervolgingen moeten ondergaan, en zyn inzonderheit ſedert eenige jaren tot de uiterſte ellende gebragt,

het

het welk de Proteſtantſche mogendheden, inzonderheit Engelandt, Hollandt en Zwitſerlandt, bewogen heeft, ziende, dat zy door hunne minnelyke voorſprake niets op den hertog van Savoje konden verwinnen, deze hunne ongelukkige geloofsgenoten met de tydelyke goederen, hen van Godt geſchonken, in hunne kommerlyke ballingſchap te onderſteunen, zynde inzonderheit de collekte, welke in de maandt September des jaars 1731, op de aanſchryvinge der Heeren Staten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, in alle de ſteden en dorpen van deze provincie aan de huizen van alle de inwoonderen, zonder onderſcheidt van Godsdienſt, is gedaan, zeer uitmuntende geweeſt. *Rogerius Annal. Matth. Paris. Lucas Tudenſis. Æneas Sylvius Hiſt. Bohemica. Rolevinck Faſcic. temp. Perpinianus in Summa de hæreſ. De Riberia in Collect. de urbe Toloſa. Rotha in conc. Later. Rainerus de Waldenſ. Paradinus Hiſt. de Lyons De Rubis Hiſt. de Lyon. Catel Hiſt. de Toul. Chorier Hiſt. de Dauphiné. Bzovius de imp. & Sacrileg. Albig. Perrion Hiſt. Waldenſ. Sigonius de regn. Ital. Pauli Æmilii Hiſt. Gall. Legers Hiſt. Waldenſ. Benedicts Hiſt. Waldenſ. & Albigenſ. Arnold. Hiſtorie der Kerken en Ketteren. Baſnage Hiſt. de l'Egliſe P. IV. Hamb. Remarquen van 't jaar 1699. pag. 249.*

WALDERBACH, een zeer ſchoon Ciſterciënzer klooſter in het bisdom Regensburg, naby het Benediktyner klooſter Reichenbach en het water Regen. Het is door eenige graven van Riedenburg in 't jaar 1143 geſticht, waar van ook de laatſte, Otto, de Kleine bygenoemt, hebbende het kloosterleven aangenomen, daar in geſtorven is.

WALDERDORF, of WALLENDORF, (WILDERICH VRYHEER VAN) des H. R. Ryks vorſt en biſſchop van Wenen, was uit een oud adelyk en vryheerlyk geſlacht geſproten, en de zoon van Johan Pieter van Walderdorf, Raadt van den keurvorſt van Trier. Hy wierdt Domheer te Mentz en Wurtsburg, naderhandt Domprooſt te Spiers, en vikaris generaal te Mentz, ook keurvorſtelyke Mentziſche geheime Raadt, in welke hoedanigheit hy in 't jaar 1658 by de verkiezing van keizer Leopold als getuige wierdt toegelaten, en voor de kroning onder anderen afgezonden om de kroon van Karel den Groten den keizer over te brengen. Naderhandt verkreeg hy het ampt van Ryks-onderkanceller en dat van keizerlyke werkelyke geheime Raadt, en in 't jaar 1669 het opengevallen bisdom van Wenen. Wanneer in 't jaar 1670 de Joden op keizerlyk bevel Wenen moeſten verlaten, en hunne Synagoge in de voorſtadt tot een kerk wierdt gemaakt, heeft hy ze op den naam van Leopoldus ingewyd, waar van die voorſtadt naderhandt den naam van Leopoldſtadt heeft ontfangen. Ook heeft hy den keizerlyken prins Joſephus in 't jaar 1678 gedoopt, na welken tydt hy meeſt onpaſſelyk was, en eindelyk in den jare 1680, in den ouderdom van 64 jaren, ſtierf.

WALDHEIM, een ſteedtje, ſlot en ampt in het ampt Rochlitz, in den Leipziger kreits van 't markgraafſchap van Meiſſen, aan de Zſchope, een myl van Döbel gelegen. Keurvorſt Chriſtiaan de I van Saxen liet het vervallen ſlot weder opbouwen. De ſtreek daar omtrent zou voortyds den heeren van Schonburg te Penig toebehoort hebben, van welke zy wederom by ruiling den markgraven van Meiſſen en den hertogen van Saxen is te beurt gevallen. De monnik van Pirna noemt het oude Auguſtyner klooſter, dat thans het ſlot is, *Walderwalda.* Dit gebouw is tegenwoordig tot een aanzienlyk armen- wees- en tuchthuis gemaakt. *Knaut Prodr. Miſn. p. 283.*

WALDMUNCHEN, een fraai ſteedtje in de boven-Palts, in 't bisdom Regensburg, niet verre van het klooſter Schöntal en 't water Swartzach aan de Boheemſche grenzen gelegen. *Chur Bayern p. 357.*

WALDPOTT (HENRIK) *van Paſſenheim*, de eerſte Heerenmeeſter van de Duitſche ridderorde, was uit een oud vryheerlyk geſlacht, het welk aan den Rhyn en de Moeſel heeft gebloeit, geſproten. Hy wierdt tot de gemelde waardigheit verkoren in 't jaar 1190, om dat hy in den toenmaligen kruistocht der Chriſtenen tegen de ongelovigen, en voornamentlyk in het beleg van Ptolemaïs zich voor anderen dapper kweet. Hy beſtierde dit ampt met groten yver, en nam den oorlog tegen de Saracenen, als mede de verzorging der armen, en het beſtier van zyne orde, zeer ter herte. De wetten, die hy zynen ridderen voorſchreef, waren zeer ſcherp, als, by voorbeeldt, dat zy niet dan op ſtroozakken zouden ſlapen, dagelykſch 200 Paternoſters en Ave-Mariaas bidden, en meer diergelyken. Hy ſtierf den 24 October des jaars 1200 te Ptolemaïs, en wierdt aldaar begraven. *Harthnoch Boruſſia antiqua & nova. Ejusd. Differt. Hiſtorica. Schultz Chron. Boruſſ. Geſta Dei per Francos. Venator vom Teutſchen Ritter-orden. Euſtochii Solli Hiſt. Teuton.*

WALDPURG, of WALDBURG, ('T GRAAFSCHAP VAN) is een oud Ryksgraafſchap in Zwaben, dat uit verſcheide landen beſtaat. Het ſlot WALDPURG, waar van het ganſche graafſchap den naam voert, legt achter Ravensburg, omtrent Algau, of Algow, op een hoogte. De daar toe behorende heerlykheit Wolffeg en Zell legt tuſſchen het ſticht Kempten, de Ooſtenrykſche landen in Zwaben, het graafſchap Rechberg, en Königsek. De heerlykheit Wolffeg en Wurtzach kreeg *Johan Truchſes van Waldpurg* met zyne gemalinne Klara van Neiſſen in de XIV eeuwe. De zelve kocht Trauchburg van den grave Henrik van Veringen en van den grave Eberhard van Nellenburg. De ſteden Waldzee, Riedlingen, Sulgau, Mengen en Munderkingen bragt Catharina, gravin van Cilley, haren gemaal, *Johannes* den II, ten huwelyksgoedt aan. Graaf *Eberhard* kreeg tot huwelyksgoedt met zyne gemalinne Kunigunda, gravinne van Montfort, de voogdy over Bachhaupten en Drachsweiler. Het graafſchap Friedberg en de heerlykheit Scheer kochten zy van het huis van Ooſtenryk. Graaf *Gebhard*, Werners zoon, hadt wel reets den graaflyken tytel gevoert; maar zyne nazaten gebruikten dien tytel niet, en lieten den zelven deswegen den 7 September des jaars 1618 door keizer Ferdinand den II vernieuwen. Daar benevens hebben zy 't Ryksvoorſnydersampt, dat ten tyde der Gulde Bulle de edele heeren van Nortenburg, en naderhandt die van Seldeneck van den keurvorſt van de Palts te leen hadden. Maar toen deze ſtam ſtondt uit te ſterven, beleende de keurvorſt Lodewyk van de Palts die van Waldpurg in 't jaar 1518 met de verwachting op het zelve, die ook, toen die tak uitſtierf, den zelven daar in zyn opgevolgt; want *Chriſtoffel van Waldpurg-Scheer* heeft in 't jaar 1594 op den Ryksdag te Regensburg dit ampt eerſt bekleed; en hoewel die van Waldpurg reets voor langen tydt den tytel van Truchſes voerden, hadt dit nochtans geen verder betrekking dan op het hertogdom van Zwaben. Doch dit Ryksampt wordt altydt door den oudſten van dit geſlacht van de Wolffegſche en Zeiliſche linie, uit hoofde van de keurvorſtelyke Beyerſche uitſpraak, bekleed, die daarentegen het gemeenſchappelyke leen daar van heeft. *Stumpfii Schweitzer Chronic. Cruſii Ann. Suev. Lazius de Migrat. gent. Zeileri Chron. Suev. Europ. Herald P. I, p. 716.*

WALDPURG, of WALDBURG, (TRUCHSESSEN VAN) een oud Ryksgraaflyk geſlacht in Zwaben. Des zelfs oorſpronk wordt van GEBHARD, die in de IV eeuwe een getrouw ſtaatsdienaar van den hertog Rumelius van Zwaben was, en van hem Truchſes van Waldpurg wierdt gemaakt, afgeleid. Naderhandt zyn 'er twee liniën ontſtaan, van welke zich de eene graven van *Waldpurg*, en de andere heeren van *Thann* ſchreven, welke laatſte echter is uitgeſtorven, en alleen de eerſte in wezen gebleven, uit welke BABO was, die in 't jaar 740 leefde, wiens nakomelingen zich ook graven van Rohrdorf, en graven van Thann noemden. Men wil, dat uit de zelve geſproten was HESSE VAN THANNE, die in 't jaar 954 door de Hunnen op het Leichfeld by Augsburg gedood wierdt. Des zelfs zoon was FREDERIK, die omtrent het jaar 996 leefde, en op het tournooiſpel te Brunswyk tegenwoordig was. Hy hadt EBERHARD tot zyn opvolger, dien HENRIK, en dezen WERNER, graaf van Thann, opvolgden, welke laatſte eerſt in de XII eeuw het erffelyk voorſnydersampt in 't hertogdom van Zwaben verkreeg, en het zelve op zyne nakomelingen bragt. Van des zelfs zone GERHARD zyn de heeren *Schenk van Winterſtetten* geſproten. Hy hadt onder anderen twee zonen, *Gebhard*, die abt te Weingarten was, en CONRAAD, hofmaarſchalk van keizer Conraad den III. Des zelfs zoon was EBERHARD *van Thann*, die by de keizeren Frederik den I en Henrik den VI in grote gunſt was. Des zelfs zonen waren *Henrik van Waldpurg*, hofmeeſter van keizer Frederik den I, die te Jeruzalem ſtierf, en *Berthold*, heer van Trauchburg, en keizerlyke hofrechter te Zurich. Des laatſten zoon was BERTHOLD de jonge, van wien BERTHOLD van Rohrdorf, en *Ulrich* van Trauchburg, zyn voortgekomen, de welke twee linien hebben opgerecht, waar van de *Rohrdorffſche* met *Otto* in 't jaar 1376, en de *Trauchburgſche* met *Henrik*, neef van *Ulrich*, zyn uitgeſtorven. De oudſte zoon, HENRIK, plantte het geſlacht voort, en liet EBERHARD, landvoogdt in Zwaben, na. Des zelfs zonen waren HENRIK TRUCHSES VAN WALDPURG, dien de koning van Aragon om zyne trouwe dienſten het wapen van den laatſten hertog van Zwaben, Conraad, voor zich en zyne nazaten, gaf, en *Frederik*, van wien de heeren *Schenk van Warthauzen* afſtammen. Henriks zoon was EBERHARD, die in 't jaar 1492 ſtierf, en JOHANNES, landvoogdt in Zwaben, naliet, wiens gemalin Klara, gravin van Neiſſen, hem het graafſchap Wolffeg, nevens de ſtadt Wurtzach, aanbragt. Des zelfs zoon was EBERHARD, ſedert wien de geſlachtlyſt wat duidelyker wordt: want hy liet na van Agnes, hertoginne van Teck, OTTO; deze een anderen *Otto*, die in 't jaar 1386 in den ſlag by Sempach ſneuvelde; en JOHANNES. Johannes hadt drie zonen, *Eberhard*, die de linie te *Zonneberg*, *Georg*, welke die te *Wolffeg* of *Wolfeck*, en *Jakob*, welke die van *Scheer* ſtichtten. Die van Zonneberg ſtierf haaſt uit, doordien Eberhard vier zonen naliet, *Otto*, biſſchop van Conſtants; *Eberhard*; *Johannes*, en *Andreas*, de welke gene mannelyke erven nalieten. Maar de twee laatſte takken bloeien nog. GEORG, van de linie van Wolffeg, volgde in 't jaar 1482 zyn zoon GEORG, de lange bygenoemt, op. Op hem volgde in 't jaar 1511 zyn zoon JOHANNES, die in verſcheide oorlogen diende, en die in 't jaar 1531 zyn zoon GEORG den III tot opvolger hadt. De zelve was eerſt generaal van 't Zwabiſche verbondt in den Wurtenbergſchen en boerenkryg, en naderhandt ſtadhouder van den Roomſch koning Ferdinand den I in het hertogdom van Wurtenberg, en ontfing de landvoogdy van Zwaben voor 50000 guldens in pandt der minne. Op hem volgde in 't jaar 1552 GEORG de IV, en op dezen in 't jaar 1574 zyn zoon JAKOB, die twee zonen hadt, HONORIUS en *Frobenius*. De eerſte plantte de linie te Wolffeg voort, en wierdt door keizer Ferdinand den III tot graaf verheven. Hy hadt drie zonen, van welke *Johannes* biſſchop van Conſtants was; *Jakob Karel* was kamergerechts preſident te Spiers, en MAXIMILIAAN WILIBALD graaf van Waldpurg.

purg en Wolffeg. Deze hadt door zyne dienſten aan de keizerlyke en Beyerſche hoven zich groot aanzien verworven. Hy liet twee zonen na, van welke de oudſte, MAXIMILIAAN FRANCISCUS EUSEBIUS, te Wolffeg reſideerde, en den 19 Auguſty des jaars 1691 ſtierf, nalatende een zoon, FERDINAND LODEWYK, des H. R. Ryks erffelyke Truchſes, graaf van Wolffeg, vryheer van Waldpurg, heer van Waldzee, Zeil, Wurtzach en Marſtetten, geboren den 19 July des jaars 1678, en getrouwt met eene baroneſſe van Schallenberg. De jongſte zoon, JOHANNES MARIA, geboren den 13 October des jaars 1661, reſideerde te Waldzee, en trouwde in 't jaar 1682 met Maria, dochter van Johan Ernſt, grave van Trauchburg, en na hare doodt met Anna Maria, dochter van Sebaſtiaan, grave Fugger te Mattenſies, die hem baarde MAXIMILIAAN MARIA, geboren den 20 February 1685; *Franciſcus Joſeph*, geboren den 18 February 1689; *Iſabella Klara*, geboren den 24 July 1692, en getrouwt met den grave van Trap; *Antonius Xaverius*, geboren den 15 Juny 1696; en *Sigiſmund Joſeph*, geboren den 13 Maart 1698, Domheer te Keulen.

Graaf FROBENIUS, twede zoon van Jakob, ſtichtte de linie te *Zeil*. Des zelfs zonen waren *Johannes Wunibaldus*, die jong ſtierf, en JOHAN JAKOB, die het geſlacht voortplantte. Hy hadt drie zonen, van welke de middelſte, *Johannes Frobenius Ignatius*, Domheer te Augsburg was. De oudſte, PARIS JAKOB, reſideerde te Zeil: de jongſte, *Sebaſtiaan Wunibald*, te Wurzach. De zoon van den eerſten, graaf JOHAN CHRISTOFFEL, was keizerlyke kamerheer, en medebeſtierder van het Ryksgraaffelyke Zwabiſche collegie, geboren den 19 Juny des jaars 1660, en getrouwt met Maria Franciſca Izabella, gravinne van Montfort. Zyne kinderen zyn JOHAN JAKOB, geboren den 23 November des jaars 1686, en getrouwt met eene gravinne van Kuhnburg; *Henrik Antoni*, geboren den 3 November des jaars 1688; *Maria Thereſia*, geboren den 4 January des jaars 1690, en getrouwt met Maximiliaan Antoni Egidius, grave van Fugger te Wollenberg; *Maria Catharina*, geboren den 6 May des jaars 1695, en getrouwt met Franciſcus Wilhelm, grave van Hohenzollern. Graaf SEBASTIAAN WUNIBALD *van Wurtzach*, geboren den 31 January des jaars 1638, bekleedde, als de oudſte van zyn ganſche geſlacht, het erffelyk voorſnydersampt by de kroning van keizer Joſephus te Augsburg in 't jaar 1690. Hy ſtiert den 14 Juny des jaars 1700, en hadt de volgende kinderen, als: ERNST JAKOB, geboren den 28 October des jaars 1673, keizerlyke geheime Raadt, getrouwt met Anna Louiſa Truchſeſſe te Waldpurg in Wolffek; *Leopold Johannes*, geboren den 28 December des jaars 1674, kanunnik te Straasburg; *Louiſa Maria*, geboren den 2 February des jaars 1677, en getrouwt met den grave Pariſon van Padua; *Sidonia Elizabeth*, geboren in den jare 1682; *Maria Franciſca*, geboren in 't jaar 1683, en getrouwt met Karel Joſeph, grave van Sprintzenſtein; *Karel Robert*, geboren den 18 Auguſty des jaars 1685.

De derde hoofdlinie van dit huis is die van *Scheer*. De ſtichter van de zelve is geweeſt JAKOB, die, om dat hy een reis naar Jeruzalem en den berg Zion hadt gedaan, de Goude of Heilige Ridder genoemt wierdt. Hy verkocht de landvoogdy van Zwaben aan den hertog Sigiſmund van Ooſtenryk, en beſtierde de zelve in zynen name. Hy hadt onder andere zonen WILHELM, die naliet *Otto*, kardinaal en biſſchop van Augsburg, en WILHELM, die by keizer Karel den V in grote genade ſtondt, en in verſcheide bezendingen naar Spanje, Vrankryk en Polen gebruikt wierdt. Zyne zonen waren *Gebhard*, keurvorſt van Keulen, van wien op zyn plaats geſproken wordt; *Karel*, die kamerpreſident wierdt; en CHRISTOFFEL, die het geſlacht voortplantte. Zyne zonen waren *Wilhelm Henrik*, die ook preſident van 't kamergerecht was, en de linie te Scheer voortplantte; en *Frederik*, de welke die van *Trauchburg* heeft geſticht. De eerſte liet CHRISTIAAN KAREL na, die een zoon, *Franciſcus Euſebius*, hadt, die in 't jaar 1638 zonder erven ſtierf; en OTTO, die naliet MAXIMILIAAN WUNIBALD, des H. R. Ryks erffelyke voorſnyder, graaf van Friedberg en Trauchburg, vryheer van Waldburg, heer van Scheer, Dirmentingen en Buſſen. Hy trouwde met Maria Catharina, dochter van Karel Frederik, grave van Hohenems, by welke hy eene dochter heeft verwekt, genaamt *Maria Antonia*, geboren in 't jaar 1691, en getrouwt met Johan Adam, grave van Queſtenburg.

De linie te *Trauchburg* is geſticht door graaf FREDERIK, die verwekte *Chriſtoffel*, kanunnik te Saltsburg, in 't jaar 1682 geſtorven; en CHRISTOFFEL FRANCISCUS, na hem keizerlyke kamerheer en hof-Raadt, geboren den 20 January 1669. Van zyne gemalinne, Maria Sophia, dochter van den grave Wolfgang van Oettingen-Wallerſtein, zyn geboren *Maria Antonia*, geboren den 27 Juny des jaars 1691, in het klooſter; *Anna Maria Eleonora*, geboren in 't jaar 1692, die in 't volgende jaar ſtierf; *Maria Franciſca*, geboren den 12 Maart des jaars 1693, en getrouwt met Ignatius, grave van Ferrary; *Joſeph Wilhelm*, geboren den 20 February des jaars 1694, Domheer te Saltsburg; *Johan Ernſt*, geboren in 't jaar 1695; en *Maria Thereſia*, geboren den 3 Maart 1696. *Cruſius. Zeilerus. Rittershuſius. Spenerus. Imhof. Europ. Herold. Hubner.*

WALDSASSEN, in 't Latyn *Valſaſſenum*, een marktvlek, nevens een ſlot, in de opper-Palts, op de grenzen van Bohemen en Voogtlandt, een myl van Eger gelegen. Daar is een beroemd klooſter van Ciſterciënzen, dat van Theobaldus, markgrave van Hohenburg, in 't jaar 1134 is geſticht, en naderhandt door den keizer en verſcheide vorſten met vele vryheden begiftigt, zodanig, dat ook de keizers den prelaat daar van den tytel van gevorſte abt gegeven hebben. In 't jaar 1504 wierdt het in den oorlog tuſſchen den hertog Albert van Beyeren en den Paltsgraaf Rupert verwoeſt; doch het ſchepte haaſt weder adem, en bloeide tot het jaar 1520, wanneer de Paltsgraaf, onder wiens beſcherming het ſtondt, den Godsdienſt veranderde; want omtrent dien tydt moeſt het veel uitſtaan, zo dat eindelyk de geeſtelyken het zelve omtrent den jare 1560 verlieten. Van dien tydt af hebben het de Paltsgraven tot het jaar 1623 bezeten, wanneer het, na dat de keurvorſt Frederik de V van de Palts was in den ban gedaan, onder de regering van Beyeren is gekomen. Doch in 't jaar 1667 is het weder aan de orde gekomen, en daar op met de kerk nieuw opgebouwt.

WALDSAXEN, voor dezen een graafſchap in Frankenlandt, niet verre van Hesfurth gelegen. Keizer Otto de III heeft het zelve in 't jaar 1000 aan den biſſchop Henrik van Wurtzburg geſchonken; doch het meeſte daar van is naderhandt in handen van zekere edelen gekomen. *Friſ. Wurtzb. Chron. ap Ludewig. p. 450.*

WALDSHUT, in 't Latyn *Valduſta*, eene van de vier Waldſteden naby den Rhyn, aan het Zwarte woudt gelegen. Men zegt, dat 'er eertyds niet dan een jagthuis, den keizeren toebehorende, en daar een ampman op woonde, geſtaan heeft, tot dat graaf Albrecht van Habsburg in 't jaar 1249 eene ſtadt aldaar bouwde, de zelve met vryheden beſchonk, en liet verſterken. In het jaar 1468 belegerden de Zwitſers de zelve te vergeefſch; maar in den jare 1638 wierdt zy van hertog Bernhard van Weimar verovert. De Franſchen hebben in de oorlogen met Duitſchlandt altydt het oog daar op gehad; maar doordien de Zwitſers de zelve in beſcherming hadden genomen, dorſten zy niets daar tegen ondernemen. *Jo. Jac. Groſſeri Itin. Zeileri Itin. Germ.*

WALDSTEDEN. (DE) Zie WOUDSTEDEN.

WALDSTEIN, anders WALLENSTEIN genoemt, een Ryksgraaffelyk geſlacht, zittende op den Zwabiſchen gravenbank. Het is oorſpronkelyk van een oud beroemd Boheemſch geſlacht, dat van de heeren van *Wartenberg* afſtamt, die voortyds heeren van *Ralske* genoemt wierden, maar naderhandt van het ſlot Wartenberg den naam hebben aangenomen, en het erffelyk ſchenkersampt in Bohemen hebben bekleed, tot dat zy met *Johan Georg*, heere van Wartenberg, zyn uitgeſtorven. Uit dit geſlacht was eertyds vermaard ZDENKO, zoon van *Johan van Ralsko*. Deze bouwde in een boſch naby de ſtadt Turnou, in Bohemen, het ſlot *Waldſtein*, en wierdt daarom, om hem van zyne broederen te onderſcheiden, heer van Waldſtein genoemt, ſchoon hy niet aldaar, maar te Welis reſideerde. Hy ſtierf in 't jaar 1236, en liet vier zonen na, die zo vele liniën ſtichtten, de welke van hunne woonplaatſen, *Welis*, *Kolſtein*, *Kukſtein* en *Sturmberg* den naam voerden. De laatſte ſtierven haaſt uit, en die van Welis bleef maar alleen overig. ZDENKO de II, heer van Waldſtein, ſtichtte de zelve, die JOHANNES naliet. Deze hadt vele kinderen, zo dat hy in de XIII eeuwe 24 zonen aan koning Ottocarus van Bohemen zondt, door welke naderhandt het Waldſteinſche geſlacht krachtig is uitgebreid. Een van de zelve, ZDENKO de III, liet na ZDENKO den IV, en *Hinko*. De eerſte woonde te Turnou, en liet na van Catharina van Wartenberg HENRIK, die het ſlot Waldſtein aan Nicolaas Krapko verkocht, en nazaten naliet, die van het ſlot *Smirzicz* den naam voerden. HINKO liet een zoon na, HINKO de II genaamt. Deze liet na HINKO den III, bygenaamt met de yzere taſch en *Haſſeki*. Van den eerſten ſtammen de heeren van *Waldſtein van Wranow* en *Brenicz*, in Moravië, af. Van deze linie was JOHANNES VAN WALDSTEIN, die naliet LADISLAUS BURIANUS, keizerlyke generaal wachtmeeſter en kommandant te Praag, die in 't jaar 1645 ſtierf, en, nevens verſcheide dochteren, vier zonen naliet, met name MAXIMILIAAN ADAM, graaf van Waldſtein, keizerlyke kamerheer en Rykshof-Raadt; *Ferdinand*, die in 't jaar 1657 ſtierf; *Berthold*, en *Ernſt*.

HASSEKUS, anders SKALSKY VAN WALDSTEIN genoemt, was in 't jaar 1426 generaal veldmaarſchalk van den keizer Sigiſmundus. Zyn zoon was HENICKY SKALSKY VAN WALDSTEIN, heer van Stiepanicz, hofmeeſter van den koning Georg van Bohemen. Hy was met de dochter van den koning Georg, Agnes van Lielcz en Cunſtal, getrouwt, en teelde by haar *Johannes*, die in 't jaar 1506 ſtierf, en drie zonen naliet, de welke zo vele liniën ſtichtten; namentlyk *Georg* die van *Bradlecz*; *Zdenko* die van *Arnor*; en *Wilhelm* die van *Lomnitz*. De linie van GEORG ſtierf met des zelfs neef *Johannes*, heere van Turzk en Kisperg, uit. ZDENKO, die in 't jaar 1525 ſtierf, liet van zyne gemalinne Urſula van Wartenberg verſcheide zonen na, van welke GEORG, heer van Arnon, het geſlacht voortplantte. Des zelfs oudſte zoon was WILHELM, heer van Herzmanicz, vader van Albert Wenceslaus Euſebius, hertog van Friedlandt, die beruchte *Wallenſtein*, die maar eene eenige dochter teelde.

De twede zoon van Georg, BARTHOLOMEUS, plantte het geſlacht voort, nalatende *Johan Chriſtoffel* en *Hannibal*. De laatſte liet na *Wilhelm*, heer van Miletin.

JOHAN CHRISTOFFEL plantte het geſlacht voort, en liet na *Octavianus Ladislaus*, en *Leopold*. De eerſte, heer van

Gletenicz genoemt, liet gene mannelyke erven na. Maar de laatste, LEOPOLD, heer van Rodzdialowicz, teelde *Franciscus Karel*; *Ferdinand Rudolph*; *Leopold Wilhelm*; *Antoni*, en *Wenceslaus*.

De voornaamste en thans nog bloeiende Ryksgraaffelyke linie der heeren van Waldstein is gesticht door WILHALM *van Lomnicz*, derde zoon van Johannes, boven gemeld. Hy stierf in 't jaar 1557, hebbende gewonnen *Zdenko*, te Strepanicz; *Henrik*, te Dobrowicz; *Wenceslaus*, te Lomnicz; *Johannes*, te Hradeck, en *Frederik*, te Aulibicz, maar van welke zich JOHANNES meest bekend heeft gemaakt. Hy was opperste rechter in Bohemen, kocht het slot Hradeck, en stierf den 16 Juny des jaars 1576. Zyn zoon was ADAM VAN WALDSTEIN, opperste burggraaf in Bohemen, geheime Raadt van keizer Ferdinand den II, die hem tot graaf verhief; en hy zou de ridderorde van het gulde vlies hebben bekomen, maar hy stierf daar over in den jare 1638. Zyne zonen waren *Rudolph*, heer van Trebricz, die in 't jaar 1632 zonder erven stierf; *Berthold*, die in 't zelve jaar in den slag by Lutzen sneuvelde; *Maximiliaan*; *Johannes Victorinus*, en *Johan Karel*. (Johannes Victorinus hadt wel nakomelingschap; maar de zelve stierf haast uit. De zonen van *Johan Karel* waren *Johannes Wenceslaus* en *Franciscus Karel*. Maar MAXIMILIAAN plantte het geslacht voort. Deze stondt by keizer Ferdinand den III in grote gunst, was eerst zyn opperstalmeester, wierdt naderhandt kamerheer, geheime Raadt, en eindelyk Ryksgraaf. Hy stierf den 19 February des jaars 1654. Zyn oudste zoon, FERDINAND, volgde hem op. Deze was opperkamerheer des koninkryks van Bohemen, en trouwde met Eleonora, geborene gravinne en eenige erfgename van Rothal. Hy stierf den 15 May des jaars 1655, en liet een eenigen zoon na, ERNST JOSEPH, des H. R. Ryks graaf van Waldstein, erfheer van Zwirzeric, Munchengrätz, Studencka, Waletschau, Furstenbruck, Weiswasser, Hirschberg, Pirglitz, Nisburg, Skal en Turnow, keizerlyke geheime Raadt, kamerheer en stadhouder in Bohemen. Hy trouwde in 't jaar 1679 met Maria Anna van Kokorzow, gravinne weduwe van Furstenberg, en overleedt.... De kinderen, door hem by zyne gemalinne verwekt, zyn: *Franciscus Joseph*, geboren in den jare 1680, en gestorven .... *Maria Ernestina Josepha*, geboren in 't jaar 1682, getrouwt met Joh. Norbert, grave van Kolowrath; *Johan Joseph*, geboren den 26 Juny des jaars 1684, volgt; *Maria Barbara Josepha*, geboren in 't jaar 1685, en getrouwt met Joh. Joachim, vryheere van Ratschin; *Anna Margareta Josepha*, geboren in den jare 1686, gestorven ... JOHAN JOSEPH was de opvolger van zynen vader Ernst Joseph in des zelfs goederen en tytels, en trouwde in 't jaar 1708 met Eleonora, dochter van Karel Ernest, grave van Waldstein, by welke hy niet dan drie dochteren heeft verwekt, namentlyk *Eleonora*; *Theresia*, en *Maria Anna*, getrouwt in 't jaar 1723 met Jos. Wilhelm, vorst van Furstenberg.

Albert, de tweede zoon van den grave Maximiliaan voornoemd, stierf ongetrouwt. De derde, *Frans Augustyn*, heer van Dobrowicz, Trebitz en Nieuw-Waldstein, was eerst ridder van Malta, kwam naderhandt by keizer Leopold in grote genade, wierdt des zelfs kamerheer, geheime Raadt, en ten laatste opperhofmaarschalk en ridder van het gulde vlies. Hy stierf den 11 Augusty des jaars 1684 ongetrouwt. De vierde zoon was genoemt *Karel Ferdinand*, van wien zo wel, als van zyn zoon *Karel Ernst*, hier na een afzonderlyk artykel volgt. De vyfde, *Johan Frederik*, was aartsbisschop van Praag, primaat van het koninkryk van Bohemen, erfheer van Dux en Oberleitensdorf, grootmeester van de H. Kruisorde met de rode ster in Bohemen, Moraviё, Silesiё en Polen, en voor zyn leven kancelier van de Karel-Ferdinandische akademie te Praag, een geleerd en zeer bekwaam prelaat, die den 4 Juny des jaars 1694 stierf, hebbende zyns bovengemelden broeders zoon, graaf ERNST JOSEPH, des H. R. Ryks graaf van Waldstein, erfheer van Zwirzetiz, Munchengrätz, Sutdencka, Waletschau, Furstenbruk, Weiswasser, Hirschberg, Pirglitz, Nisburg, Skal en Turnow, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, kamerheer, en stadhouder in Bohemen, tot eenigen erfgenaam aangestelt, die nagelaten heeft FRANCISCUS JOSEPH, des H. R. Ryks graaf van Waldstein, keizerlyke geheime Raadt, kamerheer, koninklyke stadhouder, opperhofleenrechter en erffelyke voorsnyder des koninkryks van Bohemen, zynde geboren in 't jaar 1680, en in 't jaar 1719 landshoofdman van het markgraafschap van Moraviё geworden. Hy is getrouwt met Margareta, dochter van den ryken graaf Herman Jakob van Czernin, en gestorven den 13 February des jaars 1722, nalatende twee zonen, waar van de oudste, genoemt JOHANNES FRANCISCUS, geboren in 't jaar 1697, getrouwt is met Maria Charlotta, dochter van Prosper Ferdinand, vorst van Furstenberg. *Bucelini Tabul. stemmat. regni Bohem. Spener. Imhof l. VII. c. 19. Europ. Herald P. I. p. 717. Hubner.*

WALDSTEIN, of WALLENSTEIN, (ALBERT WENCESLAUS EUSEBIUS) hertog van Friedlandt en Sagan, keizerlyke generalissimus in den dertigjarigen oorlog, was den 14 September des jaars 1583 te Praag geboren. Zyne ouders waren Wilhelm van Waldstein, heer van Hermanitz, en Margareta van Smirzsizky. Zyn vader wilde hem in 't eerst laten studeeren, en zondt hem naar de vorstenschool te Goldberg, en van daar naar de hogeschole te Altorf; maar doordien hy weinig lust tot de studiën hadt, bestelde hy hem by den markgraaf Karel van Burgau, zoon van den aartshertog Ferdinand van Inspruk, als page. Staande deze bediening viel hy op een tydt, door den slaap vermeestert, uit het venster, 't welk, als men zegt, de oorzaak is geweest, dat hy den Lutherschen Godsdienst, waar in hy geboren en opgevoed was, verliet, en den R. Katholyken aannam. Zyne jaren als page uitgedient hebbende, bezag hy Spanje, Vrankryk, Engelandt, en Italiё, daar hy zich een tydlang te Padua onthieldt, en de studiën wederom behertigde, leggende zich meest op de staatkunde, en onder de aanvoeringe van Andreas Argolus op de sterrekunde, daar hy ook zyn leven lang veel werks van maakte. Hy kwam weder in Bohemen, en begaf zich in den oorlog tegen de Turken, waar in hy op een tydt in groot levensgevaar geraakte, daar hem echter de hertog Karel Gonzaga van Nevers uit redde. Hy trouwde daar op, door toedoen van den bisschop van Praag, met eene zeer ryke en voorname weduwe, uit het oude Boheemsche geslacht van Wiczkow, die Brachelius eene Hungarische dame noemt. Wanneer de aartshertog Ferdinand, die naderhandt Roomsch keizer wierdt, met de Venetianen in oorlog raakte, wierf Wallenstein eenige troepen op eigen kosten, bragt ze by de zelve, en gaf hier en daar, afzonderlyk in het beleg van Gradiska, grote blyken van zyne dapperheit. Na den oorlog in 't Frioul trouwde hy voor de twede maal met de dochter van den grave van Harrach, Isabella Catharina, kwam door de achting van zyn schoonvader by keizer Ferdinand den II insgelyks by den zelven in aanzien, en wierdt in den gravenstandt verheven. Wanneer de Boheemsche onlusten begonnen, geboodt hy als overste een regiment, dat tot bescherming der Standen des Ryks van Moraviё geworven was. Maar doordien het zelve tegen de Boheemsche Standen niet wilde dienen, nam hy 96000 ryksdaalders uit de landkas van Moraviё, en bragt ze, nevens eenige troepen, in 't jaar 1619 by keizer Ferdinand den II naar Wenen, waar over hem in Moraviё zyne goederen afgenomen wierden. Kort daar na moest hy tegen den vorst van Zevenbergen, Bethlen Gabor, dienen, wanneer hy op zyne eige kosten een regiment Walen worf. Hy woonde in 't jaar 1620 den slag by Praag by, wierdt generaal majoor, sloeg 6000 Hungaren, die in Moraviё waren ingevallen, hielp de keizersche landen wederom onder gehoorzaamheit brengen, en verkreeg vele van de Boheemsche en Moravische verbeurd verklaarde goederen. Hebbende een weinig tyds in rust geleest, boodt hy den keizer aan 20000 man, met de hulp van zyne vrienden, te leveren, dat men eerst onmogelyk oordeelde, maar dat door hem evenwel volbragt wierdt, waar op hem de keizer hertog van Friedlandt maakte, en tot keizerlyken generaal veldmaarschalk benoemde. Hy ontfing daar op order van zich met de troepen, die hy in de Westphaalsche en Frankische kreitsen hadt geworven, met den generaal Tilly te vereenigen; maar zich met dien generaal niet kunnende verdragen, kreeg hy verlof met een afzonderlyk leger te mogen doen wat hy dienstig oordeelde, waar op hy de stichten Maagdenburg en Halberstadt vermeesterde. Hy sloeg ook graaf Ernst van Mansveldt in 't jaar 1626 aan de Dessauer brug, en toen de zelve zich vervolgens met Bethlen Gabor in Zevenbergen vereenigde, volgde hy den zelven derwaarts, dwong hem vrede te maken, en joeg Mansveldt geheel uit Duitschlandt. Hy sloeg ook den Bassa van Offen, die met het Turksche leger Novogrod belegerde, nam den Turken Waytzen af, en keerde dus weder tegen hertog Johan Ernst van Saxen naar Silesiё. Vervolgens nam hy Silesiё weder in, sloeg den markgraaf van Durlach, vermeesterde Bremen en Holstein, zodanig dat de gansche streek tusschen de Oostzee, de Elve en Weser, behalven Stade, Glukstadt en Krempe, in zyne macht vielen. Hy dreef den koning van Denemarken over zee, bemachtigde byna gansch Jutlandt, en dwong hem de Duitsche staten te verlaten, en voor zyn eigen landt te zorgen. Hy wierdt daar op den 8 January des jaars 1628 in den Ryksvorstenstandt verheven, en voorgevende, dat hy veel geldt tot den oorlog hadt verschoten, kreeg hy het vorstendom Sagan, in Silesiё, te leen. Toen ook de hertogen Adolf Frederik en Jan Albrecht van Meeklenburg van den keizer in den ban gedaan, en van hun vorstendom beroost wierden, gaf hem de keizer de zelve, en hy wierdt te gelyk generaal van de Grote en Balthische zee gemaakt. Doch hy wierdt daar door zeer hoogmoedig en eigenzinnig, zocht den ouden Tilly te onderdrukken, matigde zich een volkomen gezag aan, vermeerderde het leger met zeer vele officiers, bezwaarde de Duitsche Standen met inlegering, en trok grote schatten uit Duitschlandt, die men wel op 60 millioenen begroot, de welke door de soldaten ingevordert wierden. Hy trachtte daar op volkomen meester van de Oostzee te worden, nam de steden Wismar en Rostok in, en belegerde in 't jaar 1628 Straalzondt. Schoon hem de keizer beval het beleg van die stadt op te breken, deedt hy 't echter niet, maar liet zich verluiden, dat hy de zelve, al was zy met ketenen aan den hemel gesloten, zou innemen: doch hy moest ze, na dat de Zweden haar een onderstandt van volk hadden gezonden, verlaten. Hy verloor ook 3000 man voor Glukstadt; moest weder van voor Maagdenburg, dat hy bezet hadt, aftrekken, en hoewel hy poogde eene vloot op de Oostzee uit te rusten, en derhalven van de zeesteden schepen begeerde, dat hem echter wierdt afgeslagen, ook zelfs acht oorlogschepen liet bouwen, kon hy toch weinig daar mede uitrechten. Wallenstein, dus voortvarende de Duitsche Standen groten overlast te doen, en daarom de onverdragelyke oppergezaghebber van Duitschlandt (*intolerandus Ger-*

Germaniæ dictator) genoemt wierdt, kwamen grote klagten aan 't keizerlyke hof tegen hem in, waarom 'er door 't toedoen der Spanjaarden, en voornamentlyk van den keurvorst van Beyeren, op een Ryksdag te Regensburg wierdt besloten hem van zyn generaalschap te ontslaan. Hem wierdt zulks door de twee vryheeren van Werdenberg en van Questenberg bekent gemaakt, en schoon iedereen meende, dat hy daar over zeer verstoord zou worden, nam hy den last echter zeer gewillig aan, alleenlyk verzoekende, dat de keizer hem voorts genade wilde bewyzen, en hem zyn landt en goederen laten behouden. Men is in 't algemeen van gevoelen, dat hy dit zo goedwillig aannam, om dat zyn sterrekundige, Johannes Baptista Seny, hem een veel heerlyker herstelling hadt voorspelt. Echter zegt men, dat hy op de tyding van zyne ontslaging de volgende woorden met kryt op de tafel geschreven heeft:

> *Der Pfaffen reformation*
> *Bringet den Kayser um seine cron,*
> *Und mich um meine reputation;*
> *Die Churfursten werden bekommen ihren lohn.*

Dat is: „ De hervorming der papen doedt den keizer zyne „ kroon en my myne eer verliezen: de keurvorsten zullen „ hunnen verdienden loon wel krygen". Daar op ging hy naar Bohemen, bouwde een schoon paleis te Praag, en leefde daar als een koning. Maar toen de keizerschen in 't jaar 1631 by Leipzich geslagen wierden, was men zeer verlegen om een goeden generaal, die den koning van Zweden zou tegenstaan. De Spanjaarden rieden, men zou koning Ferdinand van Hungarië het leger toebetrouwen; maar de Duitschers hadden 'er geen lust toe, vrezende, dat de Spanjaarden de Duitschers zouden voorgetrokken worden. Dus besloot men het generaalschap weder aan Wallenstein op te dragen. Zyne beste vrienden, de vryheeren van Werdenberg en Questenberg, nevens den vorst van Eggenberg, wierden aan hem naar Znaim, in Moravië, gezonden, om dat hy wegens zyn rang niet van zelf te Wenen wilde komen. Hy sloeg het den afgezanten in 't eerst af, sprekende van 's keizers ondankbaarheit en van de mislukte aanslagen van den keurvorst van Beyeren en van Tilly; maar eindelyk besloot hy ten gevalle van deze zyne goede vrienden, van tot in de maandt Maart volk te zullen werven, binnen welken tydt de keizer naar een goed generaal kon omzien, maar dat hy beter oordeelde vrede te maken. De wervingen slaagden zeer wel, om dat Wallenstein braaf geldt hadt, en by de soldaten zeer bemind was, en eindelyk nam Wallenstein het generaalschap onder de volgende voorwaarden aan; te weten, dat hy over het gansche leger het volkomen opperbevel zou hebben, en dat noch de keizer, noch zyn prins zich daar omtrent iets zouden aanmatigen; dat ook de keizer, hebbende het koninkryk Bohemen wederom bekomen, te Praag zou gaan resideren, en hem, tot vergelding van zyne diensten, eene provincie van zyne erflanden geven, als mede het oppergezag over de provinciën, die hy zou veroveren; dat alle kosten, tot den oorlog nodig, moesten bezorgt worden, en dat hy volle macht over de krygskas zou hebben; dat alle keizerlyke erflanden tot zyne zekerheit, en die van zyn leger, voor hem zouden open staan; dat het hem zou geoorlooft zyn met de verbeurd verklaarde goederen te doen wat hy wilde, en de kwaadwilligers naar zyn goedvinden te straffen; dat geen souveguardes, of verlofbrieven, dan die door hem waren ondertekent, zouden gelden, en dat by de aanstaande vrede het hertogdom van Mekelenburg op hem zou bevestigt worden. Hy verjoeg daar op wel haast de Saxen in 't jaar 1632 uit Bohemen; voegde zich by het keurvorstelyke Beyersche leger; rukte voor Neurenberg, dat hem Gustaaf Adolf zocht te beletten; en wanneer hy den 30 Juny zyn leger by Neumark monsterde, zeide hy: „ Binnen vier dagen zal 't zich uitwyzen of de keizer of de „ koning van Zweden heer van de wereldt is". Doch hy poogde meer den Zweden den toevoer af te snyden dan een hoofdtreffen met hen te wagen, en hy zou zekerlyk de stadt Neurenberg vermeestert hebben, indien de Zweden de zelve niet van alles rykelyk voorzien hadden. Dus lagen zy eenige maanden tegen malkander over, en hoewel de koning het leger van Wallenstein in de maandt Augustus aantastte, kon hy echter niets uitrechten. Daar op trokken zy door Thuringen naar Meissen, wanneer den 6 November die bloedige slag by Lutzen voorviel, waar in de Zweden hunnen koning verloren, en Wallenstein het veldt behieldt. Hy ging daar op, om zich te verontschuldigen, naar Praag, en oeffende een zware straf over de genen, die hunnen plicht in den veldslag niet wel betracht hadden. Hy herstelde zich ook haast wederom, rukte in 't jaar 1633 in Silesië, hieldt met den keurvorstelyken Saxischen generaal luitenant Arnheim een mondgesprek, en zocht vrede te maken; want hy zeide zelf opentlyk tegen de Zweedsche en Saxische gezanten, dat hy was gekomen om met de Zweden en Ryksvorsten eene eeuwige vrede te maken, de soldaten te betalen, ieder voldoening te geven, en dat hy volkomen macht daar toe hadt, ja byaldien de keizer weigerde vrede te maken, wilde hy de party der Evangelischen aannemen, en den keizer voor den duivel jagen, welk laatste hy den Zweedschen overste Fels in 't oor luisterde. Doch om dat men hem niet betrouwde, nam de stilstandt een einde, en hy belegerde de stadt Schweinitz te vergeefsch, en zocht den vyandt in de maandt Augustus door een anderen stilstandt te misleiden, dat hem ook in zo verre gelukte, dat, toen Arnheim naar Meissen trok, hy de by Steinau gelegerde Zweden t'eenemale sloeg, en daar op Liegnitz, Görlitz, Bautzen, Frankfort aan den Oder, als mede Ohlau veroverde; en als men meende, dat hy gansch Pomeren zou afloopen, keerde hy te rug naar de opper-Palts, om den hertog Bernhard te keer te gaan, en kort daar op naar Bohemen, doende het leger in de keizerlyke erflanden de winterkwartieren betrekken. Doch hy geraakte hoe langer hoe meer by den keizer in ongunst; en te meer, om dat hy zyne achterstallige besolding zeer onordentlyk eischte, en de keizerlyke bevelen in 't minst niet wilde gehoorzamen. De Jesuiten stookten 'er ook braaf onder, om dat hy niet hard genoeg was tegen de Protestanten, en op een tydt van de Jesuiten zou gezegt hebben, dat men hen als verstoorders van de algemene rust uit 't Roomsche Ryk behoorde te jagen. Beyeren en Spanje, wier aanslagen hy altydt hadt verydelt, spraken ook alle kwaad van hem, waarom ook de Spaansche gezant, de graaf van Onate, van de grote geldsommen, die hy, om den oorlog voort te zetten, uit Spanje hadt getrokken, niets wilde geven, ten zy men een anderen veldheer hadt aangesteld. Men lette dan naauwkeurig op zyn doen, en hy wierdt voor de twede maal afgezet, doch onder voorwendsel, dat de Hungaren onder niemandt dan hunnen koning wilden vechten, zo dat de zelve het leger moest gebieden, het welk hem in 't eerst Questenberg, en naderhandt een schrandere Kapucyner te kennen gaf. Wallenstein veinsde, dat hy zonder 's keizers wil het opperbevel niet langer wilde hebben; maar alzo hem dit afzetten krachtig speet, liet hy door zyn vertrouwden vriendt Illo, en zyn zwager Tertzky onder de officiers uitstroolen, dat de keizerlyke bedienden de beloningen, die hy hen hadt toegedacht, zochten naar zich te slepen; en onder de soldaten liet hy verbreiden, dat men hen in den kouden winter zocht in 't veldt te brengen, en dus wierden beide overgehaalt om zyne afzetting niet te dulden. Zy baden hem derhalven het leger niet te willen verlaten, waar toe hy zich ook gewillig liet bewegen: doch zy moesten beloven goedt en bloedt voor hem te zullen wagen; ook liet hy 42 koloneilen, nevens vele minder officiers, zweren, en een geschrift ondertekenen. Daar op kwam 'er bevel van het keizerlyke hof, waar hy alle officiers en gemenen van Wallensteins bevel ontslagen, en aan dat van Gallas overgegeven wierden, en voorts aan alle zamenzweerders, behalven twee, genade wierdt belooft. Het zou wel kunnen zyn, dat het Wallenstein toen recht ernst was de party der Protestanten aan te nemen, ten welken einde hy met den Zweedschen veldheer, hertog Bernhard van Saxen, en met den markgraaf Christiaan van Culmbach, ook met de Fransche gezanten briefwisseling hieldt; maar alzo men hem niet vertrouwde, en hertog Bernhard alzo zammelde zich by hem te voegen, wierdt Wallenstein ondertusschen te Eger om 't leven gebragt, het welk op de volgende wyze toeging. Namentlyk, wanneer Wallenstein den 14 February des jaars 1634 te Eger kwam, besloten Johan Gordon, een Schotschman, overste luitenant van 't regiment van Tertzky, en kommandant te Eger, (waar toe hem Wallenstein van gemeen soldaat hadt verheven) wiens Walther Lesle, insgelyks een Schotschman, en overste wachtmeester van het gemelde regiment, nevens den overste Buthler, die anders Wallensteins goede vriendt was, hem van kant te maken; en op dat dit zonder opschudding zou geschieden, verzocht Gordon den veldmaarschalk Illo, de graven Erdman Tertzky en Willem Kinsky, nevens den ritmeester Neuman, en drie ande officiers, des volgenden daags avonds by zich op 't slot ten eeten. De maaltydt gedaan zynde, wierden de wachten tusschen 9 en 10 uuren op het slot en de markt tamelyk versterkt, en een kompagnie van Buthlers dragonders, alle Ieren, binnen de poort, en kort daar na op het slot gelaten, wanneer de poorten weder gesloten wierden. Hun majoor, Robert Giraldin, en de kapitein Devereux kwamen vervolgens, nevens 30 man, met blote degens in de kamer, en riepen: *Wie is goed keizersch?* Buthler, Gordon en Lesle, aan eene zyde by malkander zittende, riepen terstont: *Lang leve keizer Ferdinand!* stieten de tafel omver, staken en hieuwen onder de gasten, wanneer Illo, hoewel hy zich wel verweerde, nevens Kinsky sneuvelde, en Tertzky in 't voorhuis met snaphanen dood geslagen wierdt. De ritmeester Neuman vluchtte zwaar gekwetst in de spyskamer, daar hy ook stierf. Vervolgens hieldt Gordon het oog op de wacht in het slot, en Lisle op die op de markt. Buthler en Devereux gingen ondertusschen met twaalf man naar het huis van den hertog van Friedlandt, dat tegenwoordig de Jesuiten bewonen. Daar ontmoette hen by het ingaan een page met een goude schaal vol bier, die, kwaad vermoedende, uitriep: *Verraadt*; maar hy wierdt terstondt onder de voet gestoten, en uit het venster geworpen. Voorts kwamen zy aan Wallensteins kamerdeur, die zy opliepen, en onder het geroep van *Rebellen! rebellen!* daar in drongen. De hertog sprong uit het bedt, en liep naar het venster, maar wierdt van den hoofdman Devereux met een partisaan onder het hert in 't lyf gestoten, dat hy, zonder een woordt te spreken, dood nederzeeg. Het lyk wierdt in een rood laken gewonden, en op een wagen op 't slot by de andere lyken gebragt, daar het aan de dragonders overgegeven, en tot op 't hembdt uitgekleed wierdt. De Raadt en de burgery moesten 's anderen daags den keizer zweren; doch men hadt nog veel moeite eer men het ontstane oproer stillen kon. Men zegt, dat de keizer, daar van verwittigt, zou uit-

geroepen hebben: *Ach myn Wallenstein!* Zyn lyk wierdt in de Karthuizerkerk te Gyzschin, in Bohemen, gebragt; hoewel zommigen willen, dat de koninklyke Zweedsche veldmaarschalk, Johannes Banier, daar ter plaatse gekomen zynde, zyn graf hadt laten openen, zyn hoofdt en regterhandt daar uit nemen, en naar Zweden brengen. Hy was een groot generaal, wist zeer spoedig een machtig leger op de been te brengen, en het zelve te onderhouden, houdende daar by een zeer strenge order, maar was zomtyds wreed, hebbende dikwils deze woorden in den mondt: *Laat het beest ophangen.* Daarentegen gaf hy ryke beloningen, en niet minder dan duizend guldens. Hy bezag alles van naby, en was daarenboven zeer vaardig en stilzwygend, en hieldt overal verspieders. Hy was een groot liefhebber van de sterrekunde, hadt ook ten dien einde een in die kunst beroemden Italiaan, Joh. Bironi, by zich, in wiens plaats hy naderhandt een Genuees, met name Joh. Baptista Zeny, nam, dien hy een jaarlyksche wedde van 1000 Ryksdaalders gaf. Hy hieldt een zeer aanzienlyk hof, maar was een vyandt van alle plichtplegingen en brasseryen, en kon niet verdragen, dat men hem veel aanzag. Zyne kleding was een mengelmoes van allerlei fatzoenen. By zyne laatste gemalinne, de gravinne van Harrach, hadt hy eene eenige dochter, *Maria Elizabeth*, verwekt, die met den grave Rudolph van Kaunitz trouwde. *Alb. Friedland conjuratio. Arndti Vita Wallensteinii. Mercurius Gallicus. Cave Lyra Hibernica. Theatr. Europ. Tom. III. Burgoldensis Disc. ad instr. pac. Wassenberg in Floro Germ. Caraffa in Germ. Sacra restaurata. Chemnitius Beschreibung des Schwed. kriegs. Pufendorf de Reb. Suecicis. Ziglers Schauplatz. Hamb. Remarquen* 1702, *p.* 241. *Rudolphs Schaubuhne der Zeit.*

WALDSTEIN, (KAREL FERDINAND, DES H. R. RYKS GRAAF VAN) erfheer van de heerlykheden Dobrowitz, Schwiggau, Munchengrätz, Leutschin, Pensen en groot-Ansged, ridder van het gulde vlies, keizerlyke geheime conferentie-Raadt en opperkamerheer, was de vierde zoon van Maximiliaan, grave van Waldstein, geheime Raadt van keizer Ferdinand den III, opperstalmeester, en ten laatste opperkamerheer, en van zyne eerste gemalinne Catharina, gravinne van Harrach, zuster van Ernst Adalbert, grave van Harrach, kardinaal en aartsbisschop van Praag. Na dat hy van zyne reize was te rug gekomen, maakte hem keizer Ferdinand de III, als mede de Roomsch koning Ferdinand de IV zynen kamerheer en Ryks-hofraadt. Hy kreeg de laatstgemelde bediening den 19 February des jaars 1654, op den zelven dag, op welken zyn vader overleedt. Naderhandt wierdt hy opperstalmeester van de keizerinne weduwe Eleonora van Mantua, en eindelyk haar opperhofmeester, welk ampt hy bekleedde tot dat hy in 't jaar 1686 stierf. Vervolgens wierdt hy opperhofmeester van de toen regerende keizerinne Eleonora Maria Theresia, en diende de zelve by hare kroning te Augsburg in den jare 1690. In 't jaar 1676, den 26 January, ontfing hy van den keizer Leopold de ridderorde van het gulde vlies, die hem ook als zyn gezant in Engelandt en Polen gebruikte, in welk gezantschap hy het huis van Oostenryk grote diensten deedt, voornamentlyk in Polen, toen hy met koning Johannes den III de tripel-alliantie tegen de Turken den 18 April des jaars 1683 sloot. In 't jaar 1678 wierdt hy keizerlyke geheime, en naderhandt ook conferentie-Raadt, en kreeg na de doodt van den vorst Gundakker van Dietrichstein, den 25 January des jaars 1690 voorgevallen, de openstaande plaats van kamerheer, die hy tot zyne doodt toe bekleedde, wanneer hy den 9 April des jaars 1702 aan eene beroerte te Wenen het tydelyke verliet, in den ouderdom van 68 jaren. Van zyne gemalinne Maria Elizabeth, dochter van Otto Frederik, grave van Harrach, die na hem den 22 May des jaars 1710 overleedt, liet hy een eenigen zoon, *Karel Ernst*, na, van wien nu zal gesproken worden.

WALDSTEIN, (KAREL ERNST, DES H. R. RYKS GRAAF VAN) heer van de heerlykheden Dobrowitz, Trebitsch, Schwigau, Lautschin en Enitzka, ridder van 't gulde vlies en van St. Jakob, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, kamerheer, en opperste kamerheer van keizer Josephus, was geboren den 13 May des jaars 1661. Hy was de zoon van den zo even gemelden Karel Ferdinand Waldstein. Na dat hy van zyne studiën en reizen weder aan 't hof kwam, stelde hem keizer Leopold tot zynen kamerheer aan, en wanneer in den jare 1685 de toenmalige aartshertog Josephus een afzonderlyke hofhouding zou voeren, was hy de derde van de zes hem toegevoegde kamerheeren, en naderhandt mede by des zelfs kroninge tegenwoordig. In 't jaar 1689 wierdt hy tot werkelyken Ryks-hofraadt aangestelt, en daar op zondt hem de keizer als buitengewoon Envoyé naar Spanje, daar hy tien maanden lang in die waardigheit bleef. In 't jaar 1693 ging hy als buitengewoon gezant naar Savoje, en in den jare 1695 naar het hof van den keurvorst van Brandenburg. In 't jaar 1697 wierdt hy geheime Raadt, en in 't jaar 1698 ridder van 't gulde vlies, en omtrent den zelven tydt buitengewoon afgezant in Vrankryk gemaakt. Doch hy ging als gezant naar Portugal, om den koning aldaar in de grote alliantie met den keizer, Engelandt en Hollandt tegen Vrankryk te doen treden, dat hy ook gelukkig uitvoerde, en den 15 May des jaars 1703 deze alliantie sloot. Hy werkte ook aan het huwelyk van den toenmaligen kroonprins en tegenwoordigen koning van Portugal met eene keizerlyke princesse, doch hadt het ongeluk, dat hy, willende met een Hollandsch konvoy van Lissebon weder naar Duitschlandt zeilen, op de Portugeesche kust van de Franschen gevangen genomen, naar Toulon gebragt, en van daar naar Parys gevoert wierdt; daar hy in het slot te Bois de Vincennes wierdt gevangen gezet; doch op zyn woordt dagelyksch binnen Parys mogt komen, en hoffelyk van den koning gehandelt wierdt; echter wierdt hy eerst na verloop van tien maanden op vrye voeten gestelt. Van daar te rug gekomen zynde, stelde hem de keizer tot zynen werkelyken geheimen Raadt aan; daar hy reets in 't jaar 1697 toe benoemt was. In het jaar 1704, den 26 July, wierdt hy als opperhofmaarschalk by den Roomsch koning Josephus, en den 19 Juny des jaars 1705 als keizerlyke opperhofmaarschalk aangestelt, welke plaats hy tot het jaar 1708 bekleedde, wanneer hy den 22 October, in de plaats van den vorst van Lobkowitz, tot opperhofmeester van de keizerinne Wilhelmina Amalia, en in 't jaar 1709, den 3 September, tot keizerlyken opperkamerheer wierdt benoemt, en in den geheimen conferentie-Raadt toegelaten. Keizer Karel de VI bevestigde hem daar in, en hy was by die prachtige kavalkade der ridders van het gulde vlies, den 30 November des jaars 1712 te Wenen gehouden, tegenwoordig, doch stierf aldaar kort daar na den 7 January des jaars 1713, hebbende maar 51 jaren bereikt. Zyne gemalin was Maria Theresia, dochter van Franciscus Adam, grave van Losenstein, en na de doodt van haar broeder en vaders broeder, Franciscus Antoni, vorst van Losenstein, en Domproost te Passau, in 't jaar 1692 eenige erfgenaam van het Losensteinsche huis, eene geleerde vrouw, zynde den 21 December des jaars 1667 geboren, en in 't jaar 1686 getrouwt. Van dit bedt zyn voortgekomen *Eleonora* in Augustus des jaars 1687, *Josepha* in 't jaar 1688, en *Carolina*. Van de zelve is de eerste met Joseph, grave van Waldstein, en de twede met Romedius, grave van Thun, getrouwt.

WALHAIN, WALHEIM, eene kleine stadt in Brabandt, eene myl van Gemblours, hebbende een slot, en voerende den tytel van markgraafschap. In 't jaar 1532 kwamen 'er vele heerlykheden by, en voortyds plagt zich zekere linie der graven van Bergen-op-Zoom daar van te schryven. Eene andere stadt van dien naam legt aan de rivier Nied, niet verre van Mechelen, naar den kant van Antwerpen. *L'Erect. de tout. les terr. du Brab. Zeiler. Top. circ. Burg.*

WALLACE, (WILLIAM) een beroemd Schotsch krygsheldt, leefde onder de regering van koning Johannes Balliol, toen de Engelschen in Schotlandt waren gevallen. Hy was een zeer arm edelman, doch van een hoge afkomst; en van een verheven geest. Hebbende in zyne jeugdt een voornaam Engelsch edelman, die hem bespotte, gedood, moest hy zich langen tydt verbergen. Hy trok daar op een goed getal van zulk volk, als hy was, aan zich, en viel daar mede op de Engelschen aan, waar hy de zelve ook vondt, schoon zy meer dan hy in getal waren. Zynde dus door zyne stoutheit zeer gelukkig, wierdt hy wel haast bekend, en zyn volk vermeerderde zodanig, dat hy een aanzienlyk leger hebbende op de been gebragt, tot generaal daar van wierdt aangestelt; en hoewel hy geen ander gezag hadt dan over zamengeraapt volk, om dat de edelen het met de Engelschen hielden, gedroeg hy zich echter als een rechtschapen stadhouder van Balliol, die zich toen naar Vrankryk begeven hadt. Het eerste, dat hy met zyn leger uitvoerde, was, dat hy Lanerk innam, den Engelschen opperbevelhebber doodde, en de Westzyde van Schotlandt t'onder bragt. Dus maakte hy het ook met de Noordkust, en kreeg de meeste van de Engelsche bezetting gevangen. Daar op schreef Eduard de I, koning van Engelandt, aan Henrik Piercy, grave van Northumberlandt, en aan William Latimer, dat zy volk zouden werven, zich met Cressingham, toenmaals in Schotlandt zynde, vereenigen, en Wallace slag leveren, die hen echter by Sterlin-Bridge vindende, t'eenemaal versloeg, en hunnen generaal, den grave van Warre, nevens vele van zyn volk, den 15 September des jaars 1297 doodde, waar op hy de overige vestingen veroverde, zodanig, dat 'er binnen korten tydt geen een Engelschman meer in het koninkryk bleef, behalven de gevangenen. Na dat het landt dus langen tydt door den oorlog verwoest was, waar op hongersnoodt en pest volgden, ging Wallace met zyn leger naar Engelandt, bleef daar in zonder eenigen tegenstandt van den 1 November des jaars 1298 tot den 1 February des volgenden jaars, en kwam met groten buit en veel roem in Schotlandt te rug. Hy vermeerderde daar door wel zynen roem, maar teffens ook den nydt en de wangunst der voornaamsten tegen zich. Eduard de I, ziende, dat die zaak door gezanten niet kon afgedaan worden, kwam uit Vrankryk te rug, bragt een groot leger op de been, en ging daar mede tegen Wallace te velde, die hem in Stanmore ontmoette, zo dat hunne legers maar een halve myl van malkander stonden. Koning Eduard, die te voren altydt van 't leger van Wallace met verachting hadt gesproken, en het voor een hoop straatrovers gehouden, wierdt nu des zelfs dapperheit en goede krygstucht gewaar, weshalven hy als een ervaren generaal voornam te wyken; wanneer inmiddels Wallace, die zyne schranderheit kende, en voor een listigen aanval vreesde, achter zyne verschanssingen bleef leggen. Deze daadt van Wallace vergrootte den nydt zyner vyanden, zo dat zy hem valschelyk beschuldigden, dat hy naar de kroon trachtte, en dus voorgaven, dat, indien zy toch slaven moesten zyn, zy liever een groten en machtigen koning dan zo een nieuweling wilden onderworpen zyn. Dus zochten zy het gezag van Wallace te onderdrukken. Eduard, daar van verwittigt, bragt in den vol-

volgenden zomer een groot leger op de been; en na dat de Schotten, die hem aanhingen, zich by hem hadden gevoegt, greep hy den 22 July des jaars 1298 het leger van Wallace, bestaande uit 30000 man, omtrent Falkirch aan. Doordien nu ſtrax in den aanvang van dit treffen Cummin, Stuart en Wallace met malkander over den rang twiſtten, behaalde de koning met weinig moeite de overwinning. Cummin ging, zonder zich te weren, met 10000 man lopen, en Stuart wierdt met zyne 10000 man meeſt in de pan gehakt. Maar Wallace hieldt zich met de zynen dapper, en trok eindelyk met roem over de rivier Carron af. Robert Bruce, die nevens Balliol mede naar de kroon dong, vervolgde Wallace yverig; doch zich verwonderende over zyne dapperheit, begeerde hy met hem te ſpreken, dat deze hem toeſtondt. Zy ſtonden beide op den oever van de rivier, die tuſſchen hen was, wanneer Bruce zeide, dat hy zich verwonderde, hoe de gunſt van het gemene volk hem daar toe kon brengen, dat hy tegen den machtigſten koning van zynen tydt dorſt oorlogen, dien ook nog vele Schotten aanhingen; dat, ſchoon hy de overwinning behaalde, hy echter nooit hoop hadt tot de kroon te zullen komen, en indien hy, te weten Bruce, 't veldt behieldt, kon hy immers tot niemandt anders dan tot zynen vyandt toevlucht nemen. Wallace antwoordde daar op, dat, alzo hy tot de kroon onbekwaam was, hy ook nooit daar naar getracht hadt, en zyn voornemen was niet anders dan, ziende zyn vaderlandt van alle regenten verlaten, en bukkende onder het juk van een wreden vyandt, zich der genen, die Bruce verlaten hadt, aan te nemen, en dat hy by hen zou blyven tot aan zyne doodt. Na den ſlag trok Wallace met zyn leger naar Perth, daar het afgedankt wierdt, en ziende, dat hy den nydt des adels niet kon wederſtaan, deedt hy afſtandt van zyn generaalſchap, maar deedt ondertuſſchen met zyne aanhangers veel ſchade aan de Engelſchen. Den 24 February des jaars 1302 behaalden de Schotten de overwinning op de Engelſchen: daarentegen bragt Eduard nog een groter leger dan hy te voren hadt te zamen, en verwoeſtte daar mede het ganſche koninkryk, durvende hem niemandt wederſtaan dan alleen Wallace, die hem altydt op de hielen volgde, en vele van zyn volk liet in de pan hakken. Daar op zocht hem de koning door grote beloften aan zyne zyde te trekken; doch alles was te vergeeſch, en zyn antwoordt bleef, dat hy zyn leven voor zyn vaderlandt wilde opofferen, daar hy 't ook aan ſchuldig was, en zo hy het geen anderen dienſt kon doen, wilde hy met het te verdedigen ſterven. Maar vrezende, dat de nydige adel hem eindelyk in handen des konings mogt leveren, week hy naar een veilige plaats. Hy wierdt echter verraden, en wel door zynen vertrouwden vriendt Joh. Menteith, die door de Engelſchen daar toe met geldt was omgekocht. Na dat hy naar Londen was gebragt, wierdt hy aldaar op Eduards bevel jammerlyk gerecht, en de vier delen van zyn ligchaam op de voornaamſte plaatſen te Londen en in Schotlandt opgehangen. *Buchanani Hiſtoria Scot.*

WALLACHIE, in 't Latyn *Valachia*; een groot vorſtendom in Europa. Van ouds was het een ſtuk van het oude koninkryk Dacië, en wierdt nevens het daar by gelegen Moldavië *Dacia Ripenſis* genoemt. Toen naderhandt het oude Daciſche ryk geſcheurt wierdt, zyn die twee vorſtendommen ontſtaan. Tegenwoordig paalt Wallachie ten Ooſten en Zuiden aan den Donauw, boven aan Moldavië, en ter linkerhandt aan het vorſtendom Zevenbergen. De benaming van Wallachië komt, als eenigen willen, van den naam van *Flaccus* af, die ten tyde van den keizer Trajanus, toen de Gotthen van de Romeinen overwonnen waren, 't eerſt de Romeinſche volkplantingen in dit landt bragt, waarom het ook *Flaccia*, en naderhandt *Valachia* of *Wallachia* genoemt wierdt. Doch het is waarſchynlyker, dat het dien naam van de Duitſchers heeft ontfangen, die alle volkeren, van Latynſche afkomſt, gelyk ook buiten twyffel de Wallachiërs waren, voormaals *Welſchen* noemden. Oudtyds begreep men onder den naam van *Wallachië* te gelyk ook Moldavië, en verdeelde het in *groot-* en *klein-Wallachie*; het eerſte zynde Moldavië, in 't Latyn *Valachia magna*, of *Ciſalpina*, het laatſte het tegenwoordige Wallachië, in 't Latyn *Valachia Tranſalpina*, of *Montana*. Dit vorſtendom is ryk aan honing en wyn, en het landt zou voortreffelyk koren geven, indien de inwoonders niet te lui waren om het te bebouwen, dat ook de oorzaak is, dat zy een groot gedeelte van hunne mondkoſt uit Zevenbergen moeten hebben. Daarentegen hebben zy zeer goeden wyn, voornamentlyk te Piteſt, Cſerneteſt, Ploeſt, enz. die zy in grote menigte naar Zevenbergen brengen. De Wallachiſche paarden, die in menigte van hier vervoert worden, zyn van zo goeden aardt, dat zy onder de beſte van Europa worden gerekent. Inzonderheit heeft men hier veel vee, wordende jaarlykſch in den winter ganſche kudden van vele honderd ſtuks, en veel rundvee naar Zevenbergen te koop gebragt. Schoon ook het landt hier en daar met grote gebergtens omringt is, zyn 'er nochtans geen bergwerken, behalven dat 'er op zommige plaatſen wat zout wordt gegraven. Dit vorſtendom wordt hedendaags van een Woywode of Hoſpodaar geregeert, die een vazal van Turkye is, en naar believen van de Ottomanniſche Porte kan afgezet worden. De opvolging blyft ook niet in zyn geſlacht, maar als iemandt aan 't Turkſche hof in aanzien is, of een grote ſomme gelds kan opbrengen, wordt hy vorſt daar van gemaakt; ja men heeft zelfs gezien, dat zo wel dit vorſtendom, als dat van Moldavië aan de meeſtbiedende, om zo te ſpreken, is uitgeveilt. De vorſt van Wallachië moet den Groot-Sultan jaarlykſch 60000 dukaten tot een ſchatting opbrengen, die zomtyds tot 10000 wordt verhoogt, indien hy anders wil vorſt blyven, om niet te ſpreken van de grote ſommen, die hy jaarlykſch aan de gunſtelingen van den Sultan en aan de groten van 't hof, om in hunne gunſt te blyven, naar Conſtantinopel moet zenden. Dus is het met Wallachië als mede met Moldavië gelegen ſedert dat de Turken Conſtantinopel veroverden, en naderhandt ook deze provincie onder hunne gehoorzaamheit hebben gebragt, wanneer zy te voren den koning van Polen als hun opperhoofdt erkenden. Zie MOLDAVIE. Niettegenſtaande deze grote onkoſten voert deze Woywode een recht koninklyken ſtaat, dat zyn vorſtendom genoegzaam kan opbrengen, doordien zyne jaarlykſche inkomſten eenige tonnen gouds belopen. De gewoonlyke zitplaats van den Woywode is te Bukereſt, hoewel hy zich ook dikwils te Tergoveſt onthoudt. Voorts zyn de beſte plaatſen van Wallachie *Langenau*, by hen *Kempelung* genoemt, *Piteſt*, *Cſerneteſt*, *Krajova*, *Cſernez*, *Ploeſt*, *Falkſchantz*, enz. wat de inwoonders betreft, zy zyn buiten twyffel van Romeinſche afkomſt, en een overblyfſel der Romeinſche volkplantingen, die ten tyde van Trajanus by den toenmaligen oorlog en de verovering van het koninkryk van Dacië hier zyn gekomen, waarom zy zich nog tegenwoordig *Romunx*, dat is Romeinen, noemen, en hunne taal niet anders dan een mengelmoes van bedurven Latyn is; hoewel zy in 't plegen van hunnen Godsdienſt de Ruſſiſche of Syriſche taal gebruiken, zynde hunne letteren insgelyks Ruſſiſche karakters. Hun Godsdienſt is de Griekſche, naar de wyze der Ruſſen, hoewel ook vele van hen Roomſch-Katholyk zyn. Hunne prieſters mogen trouwen, maar niet meer dan eens, en hunne geleerdheit beſtaat in lezen en ſchryven. Zy houden veel van vaſten, beelden, brandende lampen, kaarſſen, en diergelyke dingen. Hunne drie grote Vaſten, die byna twee derdedelen van het jaar uitmaken, houden zy zeer ſtreng, eetende in dien tydt niet dan broodt, knoflook, uien en viſch. Maar zo yverig zy in het onderhouden der uiterlyke plegtigheden zyn, zo weinig bemoeit zich het volk met geloofszaken, latende alles op hunne prieſters aankomen, en gelovende alles wat zy zeggen als een Evangelie. Vele van die geeſtelyken bouwen het landt, en van die in de kloosters zyn weten eenige zo wel met de byl om te gaan als de boeren. Hunne doden bewenen de Wallachiërs bitterlyk, en over de doodt van voorname perſonen hebben zy klaagvrouwen, die naaſt de kiſt in de kerk zitten, en den overleden beklagen. In de proceſſien of ommegangen dragen zy vele kaarſſen en beelden van heiligen om; alle vrydagen gaan zy by de graven hunner geſtorvene bloedverwanten, en ſteken by 't zelve een waſchkaars aan, plegende hunne aandacht daar by met veel kruisjes te maken, en brengende allerlei eeten by het graf, dat de papen naar zich nemen. Zy zyn gewoon den overleden naaldt en draadt, een ſtuk laken en linnen, nevens een reispenning, zynde den doden in den mondt geſtoken, mede in 't graf te leggen, op dat zy in het graf eenigzins den tydt kunnen verdryven. Ook is 't gemene volk gewoon hunne doden een half jaar blootshoofds te betreuren, en in regen noch ſneeuw hun hoofdt te dekken. Wat hunne kloderen betreft, de Bojaren of edelen gaan byna als de Tartaren en Polen, behalven dat zy den baardt zo lang als de Turken laten waſſen. Het gemene volk draagt grof laken, dat zy *Sukab* noemen. Des zomers gaan zy met het bovenlyf meeſt in het hemdt, dat over de broek tot aan de knieën afhangt, zynde vol vouwen. Hunne vrouwen dragen hoge, ronde, van linnen kunſtig gemaakte hoofdſierſels, die zy als een hoedt kunnen op- en afzetten; maar die van hoger rang zyn dragen een ligt hoofdſierſel. De jonkvrouwen gaan met zamengevlochtene hairen, dragen kranſſen van allerlei bloemen en kruiden, behangende daarenboven het hoofdt met glaze peerlen van allerhande verwe, oude zilvere penningen, en diergelyke dingen. De ooren en vingers dragen zy vol ringen, maar hebben daarentegen die afſchuwelyke gewoonte, dat zy hunne hoofden met boter beſmeren, dat haar het vet dikwils by de ooren neder loopt. De voornaamſte dragen Hungariſche laarſen, en de minder hebben aan hare voeten lange zolen van varkens en ander leder, dat boven den voet met riemen zamengebonden, en van hen *Opintſch* genoemt wordt. *Hulſii Deſcr. Valachia. Reichersdorffii Deſcr. Tranſſylvania & vicinarum regionum. Cromerus Rerum Polon. l. XII. Gorecius de bello Valach. Laſicius de Rebus Valachicis. Opitii Dacia. Troſters Alt und Neu Dacia. Igatzfalvi Beſchr. von Siebenburgen.*

WALLENBURG, een ſtedeke en ſlot in het Canton Baſel, waar aan het zelve ten tyde van den keizer Sigiſmundus door den biſſchop aldaar, die het van de graven van Homburg hadt bekomen, verpand was. Het wordt door een landvoogdt beſtiert.

WALLENROD, (CONRAAD TIBBER VAN) was uit een oud adelyk geſlacht geſproten, en wierdt in 't jaar 1384 grootkommandeur, in 't jaar 1388 oppermaarſchalk, en in 't jaar 1390 grootmeeſter van de Duitſche orde in Pruiſſen. Strax by het aanvaarden van zyne regering bragt hy een leger van 64000 man op de been, en ging daar mede op de Litthauwers los; doch het ongeluk wilde, dat in 't kort 30000 man ten dele door de peſt, ten dele door het zwaardt ſneuvelden, het welk hy zodanig ter herte nam, dat hy in eene razerny viel, en dusdanig den 25 July des jaars 1394 den geeſt gaf. Hy heeft zich 't eerſt vorſt laten noemen, en ſchreef zich

zich *van Gods genade*, dat aan de ordensbroederen gelegenheit gaf zich niet langer Kruisbroeders, maar Kruisheeren te noemen. Doordien hy een Waldenzer, met name D. Leander, die in 't jaar 1387 uit Vrankryk in Pruissen was gekomen, styfde, geraakte hy niet alleen met de geestelyken in grote onlusten, maar de koning van Bohemen trok ook de goederen, deze orde toebehorende, in. *Hartknoch. Schutz Preuss. Chron.*

WALLENSTADT, WALENSTADT, in 't Latyn *Riva Villa*, of *Statio Rhatiorum*, eene kleine stadt in het Zwitsersche graafschap Sargans, vier mylen Noord-Oostwaarts van Glarus gelegen, zynde wegens den groten doortocht en vele daar uit- en inkomende goederen zeer bekend. Digt daar by is een meir, dat omtrent twee Duitsche mylen lang, en een halve myl breed is. Het wordt het *Wallenstädter meir*, en in 't Latyn *Lacus Rivarius* genoemt, en vereenigt zich, door toedoen van de rivier Limmat, met 't Zuricher meir.

WALLENSTEIN. Zie WALDSTEIN.

WALLERSTEIN, eene kleine stadt, met een slot en daar toe behorend ampt, in het Zwabische graafschap Oettingen, tusschen de steden Oettingen en Nordlingen gelegen. Zekere tak van het graaflyke Oettingsche geslacht schryft zich daar van. Zie OETTINGEN.

WALLHAUZEN, een marktvlek in Thuringen, aan de rivier Helm, een myl van Sangerhauzen, by den Hartz gelegen, zynde voortyds eene beroemde keizerlyke Saxische Paltsstadt geweest. Daar legt een fraai slot, waar op een uit het geslacht van *Assenburg* woont. *Leuckf. Antiq. Blankenb.*

WALLINGFORD, eene zeer oude en voormaals zeer sterke stadt in de Engelsche provincie Barkshire, aan den Teems. De ouden noemden de zelve *Gallena*, of *Caleva Atrebatum*. Zy was de hoofdstadt der Atrebaten, en naderhandt der Saxen, die dit graafschap bewoonden. Toen besloeg deze stadt ruim een myl in de rondte, en was met een sterk kasteel, ook met twaalf parochiekerken voorzien. Maar in 't jaar 1348 woedde de pest daar in zodanig, dat 'er tegenwoordig nog maar een kerk in overig is, en dat ze maar zo vele inwoonders heeft, als 'er van noden zyn om haren welstandt op te houden. Ook heeft zy weinig meer van hare oude gebouwen dan slechts de puinhopen. Nochtans zendt zy twee gedeputeerden in het parlement van Engelandt. *Cambden. Zeilerus. Miege l'Etat de la Grande Bretagne p.* 44.

WALLIS, WALLES, of WALLIA, voormaals een koninkryk, maar thans een vorstendom, is gelegen aan de Westzyde van Engelandt, en stoot van alle kanten aan de zee, uitgenomen aan de Oostkust, die aan Engelandt grenst. Dit landt heeft verscheide namen, en wordt door de Latynen *Cambria*, of *Cambro-Britannia* genoemt. De Romeinen noemden het *Britannia secunda*, de Saxen *Wallis*, de inwoonders *Zambre*, de Engelschen *Wales*, de Franschen *Galles*, en die naam zou van *Idwallus*, zoon van Cadwallader, den laatsten koning der Britanniers, afkomstig zyn. Voortyds strekte zich dit landt uit tot aan de Severne, tot dat Offa, koning van Mercie, ten tyde van de Heptarchie, die van Wallis of de oude Britten uit de vlakten aan gene zyde van de gemelde rivier op het gebergte dreef, daar hy een gracht, de gracht van Offa genoemt, die Engelandt van Wallis afscheidt, liet maken, en hen dus, om zo te spreken, opsloot. Naderhandt wierdt door Harold eene wet gemaakt, dat als een inwoonder van Wallis met geweer aan deze zyde van de rivier kwam, hem de regter handt zou worden afgehouwen. Deze gracht strekte zich omtrent 100 mylen uit, namentlyk van daar de Wye in de Severne valt, niet verre van Chepstow tot aan Chester. Men kan nog tegenwoordig op sommige plaatsen iets daar van zien. De oude inwoonders ten tyde der Romeinen waren voornamentlyk de Siluren, Dimeten, en Ordovicen, die de gansche streek aan de Westkust van de Severne bezaten. In dit landt vluchtten de oude Britten, toen zy door de Saxen uit hun eigen landt, dat tegenwoordig Engelandt hiet, verjaagt wierden. Daar zyn vele rivieren in dit landt, van welke de voornaamste zyn de *Dee*, de *Wye*, de *Tivy*, de *Uske*, de *Conway*, en de *Severne*, welke laatste in dit landt ontspringt. Wat de havens betreft, men vindt nergens veiliger noch ruimer dan *Milford-haven* in Pembrokeshire. Deze beslaat zo vele meerboezems en redens, dat 'er wel duizend schepen veilig kunnen leggen, waar van zy ook, zo als sommigen willen, haren naam zou hebben gekregen. Koning Henrik de VII landde hier aan, toen hy uit Bretagne naar Vrankryk kwam, om Richard den III van den troon te stoten. De inwoonders, zynde het overschot van de oude Britten, worden voor dappere mannen gehouden, maar die zeer genegen tot toorn zyn. Zy veroorzaakten eertyds den Engelschen, die hen overwonnen hadden, grote onlusten, en hielden zich selden stil, tot dat koning Henrik de VII, die daar geboren wierdt, hen zodanig beteugelde, dat zy als onderdanen van Engelandt leefden, om dat 'er een koning van hunne natie regeerde. Het landt van Wallis dus het koninkryk van Engelandt ingelyft zynde, hebben zy zich altydt als getrouwe onderdanen gedragen, en waren gewillig hunne wetten, vryheden en Godsdienst te verdedigen. Hunne taal is de oude Britsche, die onder alle Europische talen het minst met vreemde woorden vermengt is, maar wegens hare vele medeklinkers, die door de keel moeten uitgesproken worden, niet te aangenaam voor het gehoor is, en daarom niet veel van andere natiën geacht wordt. Dit landt is wegens zyne vele bergen zeer onvruchtbaar, doch men vindt 'er eenige goede streken, die het gansche landt onderhouden. De lucht is 'er zeer gezond, en daar zyn vele bosschen in. Ook heeft het verscheide beroemde mannen voortgebragt, gelyk als *Merlinus*, die in het einde van de V eeuwe leefde, en van wien men wonderlyke dingen verhaalt; *Gildas*, die wegens zyne grote kennisse de Wyze wordt bygenoemt; *Godfried van Monmouth*, die in de XII eeuwe leefde; *Giraldus Cambrensis*, *Johannes Priceus*, en den beroemden dichter en maker van byschriften, *Owenus*.

Voortyds wierdt dit landt in drie delen verdeelt, namentlyk in *Noord-Wallis*, *Powislandt*, en *Zuid-Wallis*, die alle hunne afzonderlyke vorsten hadden. Het eerste, het onvruchtbaarste deel van Wallis, besloeg de graafschappen *Merioneth* en *Caernarvon*, het eilandt *Anglesey*, en het grootste gedeelte van *Denbigh* en *Flintshire*. Powislandt, wat vruchtbaarder zynde, besloeg de graafschappen *Montgomeri*, *Radnor*, gansch *Shropshire*, aan gene zyde van de Severne, en het overige gedeelte van *Denbigh* en *Flintshire*. South-Wales, het grootste en vruchtbaarste gedeelte van alle drie, bevatte in zich de graafschappen *Monmouth*, *Glamorgan*, *Caermarthen*, *Cardigan* en *Brecknock*. Doch sedert dat Monmoutshire en gansch Shropshire van Wallis zyn afgenomen, en aan Engelandt gehecht, is het gansche landt maar in twee delen verdeelt, namentlyk in *Noord-Wallis* en *Zuid-Wallis*. Ieder deel heeft zes graafschappen. Tot Noord-Wallis behoren *Flintshire*, *Denbighshire*, *Caernarvonshire*, *Merionetshire*, *Montgomerishire*, en het eilandt *Anglesey*. Tot Zuid-Wallis behoren *Caerdiganshire*, *Radnorshire*, *Brecknockshire*, *Glamorganshire*, *Caermarthenshire* en *Pembrokeshire*. De lengte van het gansche landt van 't Noorden naar 't Zuiden beslaat 120, en de grootste breedte van 't Oosten naar 't Westen tachtig mylen. Deze twaalf *Shires* of graafschappen worden ten aanzien van de justitie wederom in vier zogenoemde *Circuits* onderscheiden. Het eerste zogenoemde *Circuit* beslaat de graafschappen *Montgomeri*, *Flinth* en *Denbigh*; het twede de graafschappen *Glamorgan*, *Brecknock* en *Radnor*. Wat de kerkelyke regering betreft, het gansche graafschap wordt in vier bisdommen verdeelt, zynde *St. Davids*, *Landaf*, *St. Asaph*, en *Bangor*, die alle onder Kantelberg behoren. Men telt in deze twaalf graafschappen 55 marktvlekken, 41 sloten, en 851 karspels. De steden zyn klein, arm en onaanzienlyk, maar de marktvlekken, voornamentlyk die op de grenzen en de buitenste landpalen leggen, schoon en sterk, zynde niet alleen tot den koophandel gebouwt, maar ook met muren en kasteelen voorzien, om die van Wallis in toom te houden, wordende daar toe zo lange gebruikt, tot dat Wallis het koninkryk van Engelandt wierdt ingelyft. Wat de binnenlandsche kasteelen betreft, hunne puinhopen zyn tegenwoordig byna alle weggeraakt, zo door den tydt, als ook voornamentlyk door de staatkunde der koningen van Engelandt, die geen vaste plaatsen in dit landt wilden dulden.

Wanneer de Britten door den inval der Saxen wierden gedwongen naar dit landt te vluchten, was *Cadwallader* hun koning, die na verloop van tydt door een heiligen yver zich liet bewegen naar Rome te gaan, en daar een geestelyke orde uit handen van paus Sergius te ontfangen. Na des zelfs doode matigde zich *Ivor* onrechtmatig de regering aan, doch behieldt het landt maar zo lang, tot dat *Idwallo*, zoon van Cadwallader, in 't jaar 1690 weder op zyns vaders troon wierdt gezet. Maar in dien tydt begon de tytel van koning van Britannië in onbruik te raken, en Idwallo noemde zich 't eerst koning van Wallis, dat omtrent 200 jaren duurde, tot dat *Roderik* de II het geraden vondt zyn koninkryk, zo klein als het was, onder zyne drie zonen te verdeelen. *Amarawd*, den oudsten, gaf hy Noord-Wallis; *Cadel*, zynen tweden zoon, Zuid-Wallis, en *Merwin*, zynen jongsten zoon, Powislandt, doch onder voorwaarde, dat de twee jongste zonen en hunne opvolgers hunne landen van de koningen van Noord-Wallis te leen zouden houden. Dit voorbeeldt van Roderik hadt die uitwerking, dat ook eenige van des zelfs opvolgers hunne landen, niettegenstaande zy al voorhenen klein genoeg waren, wederom in nog kleiner stukken verdeelden. Met een woordt, deze vorsten wierden zo zwak, dat zy reets onder de regering van den Saxischen koning Ethelstan eene jaarlyksche schatting van 20 ponden gouds, 300 ponden zilver, en 200 stuks rundvee moesten opbrengen. Deze schatting wierdt naderhandt in zeker getal van wolven verandert: en alzo die van Wallis zeer ervaren waren in de wolvenjagt, maakten zy, dat gansch Engelandt daar van gezuivert wierdt. Zy wederstonden wel 400 jaren lang de koningen van Engelandt, zodanig, dat zy zich midden in hun landt begaven, en aan de Engelschen niets dan bosschen en bergen lieten, daar zy zich mede moesten vergenoegen: doch zy wierden eindelyk in 't jaar 1282 gedwongen zich de regering van koning Eduard den I te onderwerpen. Eduard, hebbende dit grote werk uitgevoert, wendde allen vlyt aan om Wallis by de kroon te behouden. Ten dien einde gaf hy aan de Engelsche barons en andere voorname van adel, die hem in die veldtochten gedient hadden, vele schone goederen, zo wel tot vergelding van hunne diensten, als ook om zo vele ryke en vermogende personen tot gedurige bescherming van dit landt aan te moedigen. Gelyk hy nu in ieder graafschap een Engelschen luitenant aanstelde, dus was hy ook zeer begeerig over alle de ingezetenen van Wallis een algemenen stadhouder aan te stellen. Maar doordien die van Wallis dit mishaagde, liet hy zyne gemalin naar Wal-

lis

lis brengen, die toen juist zwanger was, en te Caernarvon van een jongen prins beviel. Dit gebeurt, en hy daar van verwittigt zynde, liet de koning de voornaamste ingezetenen voor zich komen, en boodt hen aan van hen zo een opperbevelhebber te geven, die in Wallis geboren was, en niet een woordt Engelsch kon spreken, op wien ook niemandt iets zou te zeggen hebben. Zy beloofden alle den zelven te gehoorzamen, en deden 'er een eedt op. Daar op noemde hy zynen jongen zoon Eduard, die daar op terstondt tot prins van Wallis wierdt verklaart. Naderhandt heeft de oudste zoon des konings van Engelandt altydt dien tytel gevoert. Schoon nu koning Eduard op alle mogelyke wyze zorg droeg om van de getrouwheit van dit volk verzekert te zyn, maakte hen echter de begeerte naar vryheit zo onrustig, dat zy alle gelegenheit waarnamen de zelve wederom te verkrygen. Toen Henrik de IV regeerde, verwekten zy onder hun hoofdt Glendowers een opstandt, dat den koning veel werks gaf. Dit duurde tot de tyden van Henrik den VII, die in hun landt geboren was. Onder de regering van Henrik den VIII wierden die van het landt van Wallis, uit hoofde van eene akte van het parlement, in 't jaar 1535 tot eene natie met de Engelschen gemaakt, zo dat zy eene en de zelve wetten onderhevig, en eene en de zelve ampten, vryheden en voorrechten hebben zouden. Dus is 'er tegenwoordig geen onderscheidt meer tusschen de Engelschen en die van Wallis, behalven de naam en de taal. Van gemelden koning Henrik den VIII wierdt te Ludlow een hofgerecht aangestelt, dat naar de wyze der koninklyke gerechten in Westmunster gehouden wordt. Voortyds wierdt 'er een gouverneur generaal in dit landt, met den tytel van Lord president, aangestelt: maar koning Willem de III heeft na de doodt des graven van Macclesfield twee Pairs met den tytel van luitenant derwaarts gezonden. *Gulielmus Malmesburiensis. Gotfridus Monumuthensis. Matthaeus Westmonasteriensis. Joh. Bronton. Henr. Knighton de event. Angl. Polydorus Vergilius Hist. Angl. Cambdeni Descr. Angliae. Zeilerus. Berverell Delices. Miege Etat de la Grande Bretagne P. I, c. 8. De Larrey Geschied. van Engelandt*, enz.

WALLIS, WALLISLANDT, of WALLISSERLANDT, in 't Latyn *Valesia*, een landschap, aan het Eedgenootschap verbonden, zich uitstrekkende van den oorsprong der Rhone tot des zelfs uitloop in 't meir van Geneve. Het grenst ten Oosten aan het Canton Uri, ten Zuiden aan de hertogdommen Milaan en Savoje, en ten Westen en Noorden aan het Canton Bern. Op de bergen, aan weerzyden gelegen, wordt veel vee geteelt, en in de laagte vindt men allerlei vruchten, als amandelen, vygen en granaatappelen, ook koren en kostelyken wyn. Daar woonden oudtyds de *Viberi*, *Seduni* en *Veragri*. Deze raakten ten tyde van Cesar onder de Romeinen, van de zelve aan die van Burgundië, Frankenlandt, en wederom aan de Burgundische koningen, en na der zelver afsterven aan het Duitsche Ryk, waar op het benedenste gedeelte aan de graven van Savoje wierdt overgegeven, maar het bovenste onder den bisschop van Sitten bleef, een vrye staat wierdt, in 't jaar 1475 het benedenste gedeelte onder zich bragt, en zich in het volgende jaar met het Canton Bern, en in 't jaar 1533 met de zeven Roomsch-Katholyke Cantons van het Eedgenootschap voor eeuwig verbondt. Het bovenste gedeelte van 't landt van Wallis, dat over het onderste gebiedt, bestaat uit zeven zogenoemde Tienden, landgerechten, of jurisdictiën, namentlyk *Goms*, *Brig*, *Visp*, *Raron*, *Leuck*, *Syders* en *Sitten*; en 't onderste wordt in zes voogdyen onderscheiden, namentlyk *Gundis*, *Ardon*, *Schellon*, *Martinach*, *Instremont*, en *St. Moritz*, dat ook de voornaamste plaatsen in 't landt zyn, schoon Sitten en St. Moritz alleen met muren omringt zyn, daar anders in de bovenste dertig, en in de middelste 26 parochiën gevonden worden. De regering van deze Republyk bestaat in den landRaadt, waar in alle zaken, tot het gemene best dienende, verhandelt worden, wordende de zelve alle jaren tweemaal, namentlyk in May en December, gehouden. Daar verschynen de bisschop van Sitten, die het hoogste gezag in dat landt voert, voorts de landshoofdman, die alle twee jaren wordt verkoren, en de opperste naast den bisschop is, en uit ieder Tiende twee of drie gedeputeerden. Voor het overige heeft ieder Tiende een afzonderlyken kastelein, die met de overige Raden der Tienden het groot en klein rechtsgebiedt van hunne Tienden voeren. Het gansche Wallislandt is den Roomsch-Katholyken Godsdienst toegedaan. *Simler. de Valesia.*

WALLONEN, WALEN, worden de Nederlanders in het graafschap Vlaanderen, Artois en Henegouwen genoemt, die de Fransche taal spreken.

WALPURGIS, of WALPURGA, wordt mede onder de heilige vrouwen getelt, en leefde omtrent het jaar 780. Benevens den roem van een Godvruchtigen wandel heeft zy ook dien, dat zy de bekeering der ongelovigen zich yverig heeft laten aangelegen zyn, als mede dat zy geleerd is geweest. St. Winibald, of Willibald was haar broeder, wiens reizen zy beschreef. Haar leven heeft Philippus van Aichstadt opgestelt, wordende in 't IV Deel der Oude Lezingen van *Henr. Canisius* gevonden.

WALSINGHAM, eene marktstadt in 't Noorden van de Engelsche provincie Norfolk, anders *groot-Walsingham* genoemt, ten onderscheide van eene andere plaats, die *oud-Walsingham* hiet, zynde een klein stedeke, dat twee mylen Noordwaarts daar van daan legt. Daar was voormaals een collegie van kanunniken, en een gedurige toevloedt van pelgrims, die hier kwamen om de H. jonkvrouw Maria in een kapel, digt by twee bronnen gebouwt, en die nog tegenwoordig *The Virgin Marys Walls* genoemt worden, te vereeren. *Berverell Delices.*

WALSINGHAM (FRANCISCUS) was uit het beroemde geslacht van *Chiselhurst*, in de Engelsche provincie Kent, gesproten, en in 't koninklyke collegie te Cambridge opgevoed. Naderhandt reisde hy in vremde landen, daar hy zich zo bemind maakte, dat hy by zyne te rug komst in de gewigtigste staatszaken gebruikt, eerst als afgezant naar Vrankryk gezonden, en naderhandt van de koninginne Elizabeth tot staatssekretaris gemaakt wierdt, als hebbende alle nodige hoedanigheden, te weten een doordringend verstandt, en zo grote bekwaamheit om met menschen om te gaan, waar door hy zo wel hunne gunst wist te winnen, als ook zyne zaken geheim te houden, en zich zeer bescheiden te gedragen. Zyn grondregel was, dat de wetenschap en kennis van zaken niet duur genoeg konden gekocht worden. Hy verschafte de schranderste geesten in hunne eigene staatstreken, en wist de zelve in hunne dubbelzinnige redenen te vangen, terwyl hy van zyn kant nooit onwaarheit sprak, en altydt de waarheit wist te ontdekken. Hy hieldt aan alle buitenlandsche hoven zyne agenten en spions. Hy kon eene bende zamengezworenen jaren achtereen met goede woorden ophouden, en liet de zelve zo wel voor zich, als voor de koninginne komen, maar hadt altydt het oog op hen. Zyne spions pasten op eenige personen drie jaren lang gedurig, en op dat zy niet met malkander zouden beraadslagen, zondt hy de zelve naar vremde plaatsen, en nam nieuwe knechts aan. De brieven van de koninginne van Schotlandt wierden hem door hare eige dienaars gebragt, hem door eenen, *Philips* genoemt, uitgelegt, en door een anderen, die *Gregorius* hiette, wederom verzegelt. Zyn spreekwoordt was *Video & taceo* (ik zie en zwyge) voor dat de koningin deze woorden tot hare zinspreuk verkoos. In 't kort, hy was naarstig, matig, en een volmaakt staatsman, maar was zo ongelukkig, dat schoon hy grote verdiensten hadt, van zyne koninginne hoog geacht wierdt, een steun van hare regering was geweest, en alles hadt aangewend om de vrede te onderhouden, en het gemene best te beschermen, hy echter in 't jaar 1590 zo arm stierf, dat hy nauwlyks van 't geen van zyne boeken kwam kon begraven worden. Hy liet schone boeken in de staatkunde na, van welke zyne Brieven de voornaamste zyn, onder den tytel van *Memoires & Instructions pour les Ambassadeurs, ou Lettres & Negotiations*, nevens zyne staatkundige Maximen en zyne aanmerkingen over het leven der voornaamste staatsdienaars van de koninginne Elizabeth, uit het Engelsch in het Fransch vertaalt door *Lodewyk Boulesteis de la Contie*, en te Amsterdam in 't jaar 1700 in quarto by malkander gedrukt. Men vindt ook zyn leven in het zelve werk.

WALSINGHAM, (THOMAS) een Engelschman, geboortig van Norfolk. Hy tradt in de orde der Benediktynen in de abdy van St. Alban omtrent het jaar 1440, oeffende zich met allen vlyt in de geschiedenissen, en poogde de Geschiedenis van Engelandt in een nette order te brengen. Men heeft van hem: *Auctuarium Polychronici*, en: *Acta regis Henrici V. Vossius de Hist. Lat.*

WALSTADT, een kleine plaats in het Silesische vorstendom Lignitz, tusschen de steden Lignitz en Jauer gelegen. Zy is beroemd wegens de grote nederlage, welke de Christenen, onder hertog Henrik den Godzaligen, in 't jaar 1241 in die landstreek van de Tartaren leden, wanneer de laatste negen zakken met afgesnedene ooren van de dode lyken vulden. *Henelii Silesiogr.*

WALTENBUCH, eene kleine stadt tusschen Stutgard en Tubingen, die eerst den graven van Tubingen toebehoorde, van welke zy aan de hertogen van Urslingen kwam, welke haar naderhandt in 't jaar 1363 aan Eberhard en Ulrich, graven van Wurtenberg, verkochten. Daar omtrent legt een bosch, *Schönbuch* genoemt, dat in 't jaar 1346 Koenraad Scherer van Herrenberg aan de gemelde graven van Wurtenberg verkocht. In het jaar 1562 bouwde hertog Christoffel van Wurtenberg aldaar een slot, daar nog tegenwoordig de hertogen van Wurtenberg gewoon zyn te resideren, wanneer zy op die plaats jagen. *Crusius Ann. Suev. l. XII. P. III. c.* 8.

WALTERSHAUZEN, een steedtje aan de rivier Hörsel, by het Thuringer bosch, twee mylen van Gotha gelegen, en tot dat zelve vorstendom behorende. Deze plaats bestaat meest van de wevery. *Gregorii Thuring. p.* 57. *Rudolphi Gotha P. II. c.* 25.

WALTHAM-ABBEY, een marktvlek in het achterste gedeelte van de Engelsche provincie Essex. Het legt twaalf Engelsche mylen van Londen, aan de Oostzyde van de rivier Lea, die dit graafschap van Herfordshire afzondert, en was voortyds wegens de aldaar leggende ryke abdy in groot aanzien. *Cambden. Miege. Berverell.*

WALTHER, (LOPEZ ZAPPATA) graaf van Daralkalde, koninklyke Spaansche Raadt, stalmeester en gemachtigde tot het sluiten der preliminaire traktaten te Munster. Het adelyk geslacht *Walther van Waltherswyl* is gesproten uit Zwitserlandt, doch naderhandt daar uit verdreven, wanneer het zich in Bohemen, Saxen, en andere Duitsche landen nederzette. Uit dit geslacht begaf zich *Joost Walther* naar Spanje, trouwde aldaar met Maria Manuela Zappata, dochter van Roderik Zappata, heer van Daralkalde en Biveros, en rechtte

van

van zyne in Duitſchlandt verkochte goederen een majoraatſchap op, wiens zoon *Hieronymus*, kamerheer van keizer Rudolf den II, den moederlyken bynaam van *Zappata* en de ridderorde van St. Jakob aannam. Deze Hieronymus erfde door de doodt van zyn moeders broeder, *Petrus Zappata*, heere van Daralkalde en Biveros, die twee heerlykheden, wierdt koninklyke Spaanſche Raadt, en opperhofmeeſter van den aartshertog Albert van Ooſtenryk, en ſtierf den 10 Auguſty des jaars 1610. Hy liet van zyne twede gemalinne Franciſca Velazquez, dochter van Petrus de Villalobos, preſident van Guatimala, in Amerika, behalven nog een zoon, genoemt *Andreas*, en eenige dochteren, dezen Lopez Zappata na, die in 't jaar 1591 geboren, en aan het hof van des gemelden aartshertogs Alberts gemalinne, de Infante Iſabella, te Bruſſel opgevoed wierdt. Hy volgde zynen vader op in de heerlykheden van Daralkalde, Biveros en Bollero, kreeg de ridderorde van St. Jakob, en trouwde te Calatajud met Alphonſa Zappata, vrouwe van de heerlykheit Trasmoz, en dochter van Emanuel Zappata, heere van Torre Hermoſa, by welke hy een zoon, *Emanuel*, die kort na zyne geboorte overleedt, teelde. Doordien deze zyne gemalin in haar eerſte kraambedde overleedt, moeſt hy de heerlykheit Trasmoz aan hare naaſte erfgenamen laten, en hy trouwde naderhandt niet weder. De keizer Ferdinand verhief hem in den gravenſtandt, en koning Philips de IV gebruikte hem in verſcheide bezendingen, tot dat hy hem in 't jaar 1638 tot de vredestraktaten naar Keulen aan den Rhyn zondt, daar hy ook eenige jaren bleef, en vervolgens in 't jaar 1643 naar Munſter op de vredehandeling trok, werwaarts hem Don Diego de Savedra volgde. Maar toen die onderhandeling zou beginnen, wierdt hy den 12 Maart des gemelden jaars 1643 van een beroerte aangetaſt, waar aan hy in den volgenden nacht ſtierf. Hy voerde een tamelyk ſtreng leven, at dikwils maar eens 's daags, en liet niet boven drie ſchotels opdiſſchen, dronk niet dan water, ging niet te gaſt, hieldt ook zelf geen gaſten, kwam in den winter byna nooit by het vuur, ſtudeerde altydt, ſliep op harde matraſſen, en leefde byna als een ordensbroeder.

WALTHER (D. Michiel) wierdt te Neurenberg, daar zyn vader een koopman was, in 't jaar 1596 geboren. Hy ſtudeerde te Wittenberg, Gieſſen en Jena, in welke laatſte plaats men hem wel haaſt tot adjunct in de Philoſophie verklaarde. Daar op beriep hem de hertogin weduwe van Brunswyk en Luneburg, Elizabeth, tot haren hofprediker, waarenboven hy de plaats van hoogleeraar te Helmſtadt moeſt waarnemen. Na de doodt van de gemelde hertoginne wierdt hy by den grave van Ooſt-Vrieslandt opperhofprediker en generaal ſuperintendent, welk ampt hy tot in 't jaar 1662 bekleedde, wanneer hem de hertog Frederik tot generaal ſuperintendent over het ganſche landt van Lunenburg aanſtelde. Hy ſtierf in 't jaar 1662. Zyne voornaamſte ſchriften zyn: *Harmonia Biblica*; *Officina Biblica*; *Meſaica Poſtilla*; *Miſcellanea Theologica*; en *Comment. in Epiſt. ad Hebraos*. Zyn zoon, van den zelven naam, is in 't jaar 1692 als hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Wittenberg geſtorven, en heeft, behalven eenige Verhandelingen, eenige handſchriften nagelaten. *Pipping. Memor. Theol.*

WALTHER (Georg Christoffel) was in de Ryksſtadt Rotenburg in 't jaar 1601 geboren. In 't jaar 1621 ging naar de hogeſchool te Straasburg, en in 't jaar 1624 naar die van Altorf, daar hy in 't jaar 1628 Doctor in de Rechten wierdt gemaakt. Voorts wierdt hy advokaat in zyne geboorteſtadt, en in 't jaar 1663 beſtierder van de kancelary, welk ampt hy tot aan zyne doodt, voorgevallen in den jare 1656, met groten roem bekleedde. Zyne ſchriften zyn: *Methodus Jura ſtudendi*; *Tractatus de Jure & Privilegiis Doctoralibus*; *De metatis & hoſpitationibus militaribus*; *Harmonia Evangelica*, welk laatſte we k eerſt na zyne doodt is uitgekomen.

WALTON, (Brian) een geleerd Engelſch Godgeleerde, en biſſchop van Cheſter. Hy is meeſt door de in Engelandt gedrukte *Biblia Polyglotta* bekend geworden, hoewel hy de zelve niet alleen heeft uitgegeven. Zyn naam ſtaat echter op den tytel, en zyn *Apparatus Biblicus*, welk werk om zo te ſpreken eene inleiding tot den ganſchen Bybel, en in 't jaar 1673 te Zurich afzonderlyk gedrukt is, daar voor geplaatſt. *Simon Hiſt. Crit. du Vieux Teſtament.*

WAMESIUS, (Johannes) een beroemd Rechtsgeleerde van Luik, was in 't jaar 1524 geboren, en ſtudeerde in 't eerſt te Loven, daar hy ook in 't jaar 1553 Doctor wierdt gemaakt. Hy wierdt wel haaſt gewoon hoogleeraar, en in 't jaar 1570 eerſte hoogleeraar in 't Kanonyke Recht. Zynde dus zeer beroemd geworden, maakte hem Don Jan van Ooſtenryk, opperbevelhebber in de Nederlanden, zynen geheimen Raadt, dat hy met de grootſte beſcheidenheit afſloeg, latende zich echter in de gewigtigſte zaken gebruiken. Hy was altydt ziekelyk, en ſtierf eindelyk in de maandt Juny des jaars 1590. Zyne ſchriften zyn: *Recitationes ad tit. Decretalium de appellationibus*; *Reſponſa*; enz. *Val. Andreas Bibl. Belg. Zweertii Athenæ Belg. Vernulaus.*

WANDSDIKE, een van ouds beroemde gracht in het Engelſche landſchap Wiltshire, de welke, naar het algemene praatje, van den Duivel is gemaakt. Doch diergelyke grachten waren ten tyde van de Heptarchie in Engelandt zeer gemeen, en dienden tot grenzen tuſſchen twee naburige koninkryken. Een diergelyke gracht is ook de zogenoemde *Devil's Ditch*, of Duivelsgracht in New-Market-Heath. Het is waarſchynlyk, dat Wandsdike zynen naam van den Saxiſchen afgodt Wodan heeft bekomen.

WANFRIED, eene kleine ſtadt in Neder-Heſſen, aan de rivier Werra, daar eene jonger linie der graven van Heſſen-Rhynfels haren ſetel hadt neergeſlagen. Zy zou van St. Bonifacius, die eerſt Wanfried hiette, en daar, voor dat hy te Mentz kwam, woonde, dien naam bekomen hebben. *Winckelm. Heſſ. pag.* 202, 402 *ſeq.*

WANGEN, eene vrye Ryksſtadt in Zwaben, aan de rivier Ober-Arg, op de grenzen van het aan de Bodenzee leggende graafſchap Montfort. Zy is klein, en heeft buiten de ſtadt een rechtsgebiedt, dat omtrent een myl in zynen omtrek beſlaat. De inwoonders, zynde den Roomſch-Katholyken Godsdienſt toegedaan, hebben goede neering van het papier, van het linnen, en van de zeiſſen, die zy maken. Daar is een Zwabiſch landgerecht. In 't jaar 1646 kregen de Zweden die ſtadt, maar wierden in 't jaar 1647 wederom daar uit gejaagt. Men vindt die ſtadt van 't jaar 1356 tot het jaar 1522 byna in alle Zwabiſche verbonden vermeld. In het grote verbondt van den jare 1488 wilden zy niet toeſtemmen, voor dat St. Gall en Zurich zich daar by voegden, om dat zy in beide ſteden het burgerrecht hebben. Den openbrief vindt men by *Datt. de Pace publ. p.* 276 *&c. Knipſchild de Civit. Imp. l. III, c.* 55. *Topograph. Suev.*

WANGEN, een kleine ſtadt, met een ſlot en eene voogdy, in Zwitſerlandt, tot het Canton Bern behorende, en leggende aan de Aar, tuſſchen Arwangen en Solothurn. Daar reſideerden voortyds de graven van Wangen, van welke Frederik omtrent den jare 1160 in groot aanzien was. Na 't afſterven van deze graven kwam dit graafſchap aan de heeren van Grunenberg, die het in 't jaar 1407 aan het Canton Bern verkochten. *Stumpf. Schw. Chron.*

WANGEN, een ſlot en ſteedtie in het bisdom Straasburg, een myl van Dachſtein gelegen, dat het ſtamhuis der vryheeren van Wangen is, wier geſlachtlyſt uit de XI eeuwe afgeleid wordt. *Bucel. Stemm.*

WANTAGE, eene marktſtadt in de Engelſche provincie Barkshire, in 't Weſten van dit graafſchap. Zy legt aan een kleine rivier, die in de Ock loopt, en is 50 mylen van Londen gelegen. De geleerde en zeer ſchrandere koning Alfred, de geeſſel der Denen in Engelandt, wierdt alhier geboren.

WANTZLEBEN, eene kleine ſtadt, nevens een ampt, aan de Schrode, in het hertogdom van Maagdenburg gelegen. Zy is voor dezen dikwils belegert, en in 't jaar 1550 van Georg, hertog van Mekelenburg, in den toenmaligen Maagdenburgſchen oorlog verwoeſt. *Spang. Mansf. Chron. Pruſſ. Staats-Geographie.*

WARADYN, GROOT-WARADYN, van de Hungaren WARAD genoemt, eene zeer ſterke ſtadt in Opper-Hungarië, legt aan de rivier Sebes-Keres, op de grenzen van Zevenbergen, en heeft een biſſchop, ſtaande onder den aartsbiſſchop van Colocza. Bethlen Gabor liet de biſſchoppelyke kerk binnen het ſlot, waar in de keizer Sigiſmundus en de koning Ladislaus van Hungarië begraven lagen, afbreken, en bolwerken daar van maken. De ſtadt is wel groot, maar heeft ſlechte huizen. Daar zyn drie gerechtshoven, het ſtads gerecht, het gerecht van den adel, en het hofgerecht. Voortyds was daar ook een fraai ſchool en een geeſtelyk Conſiſtorie, en de Gereformeerden hadden 'er een ſuperintendent. De inwoonders hebben veel neering van allerlei waaren, en leven van den akkerbouw en wyngewaſch, maar hebben weinig vee. Daar zyn vele Heidens, die zich hier en daar in Hungarië en Zevenbergen voor ſcherprechters laten gebruiken. Deze plaats heeft tot zyne verdediging een ſlot, dat aan den Ooſtkant legt, ook wallen en vyf baſtions, nevens een diepe gracht, die des noodt zynde vol water kan lopen. Van binnen zyn nog andere vyf baſtions met een hogen muur, die in plaats van een citadel kan dienen. In 't jaar 1242 namen de Crimſche Tartaren deze ſtadt in, en hielden 'er zeer ſlecht huis. Omtrent den jare 1556 belegerden de Zevenbergers deze plaats, en veroverden de zelve met verdrag. Naderhandt namen ze de keizerſchen weder in, en ſchoon ze de Turken in 't jaar 1598 belegerden, moeſten zy echter met verlies van 13000 man aftrekken. In 't jaar 1660 wierdt die ſtadt van de Turken ingenomen, maar in 't jaar 1692 weder door de keizerſchen verovert. *Georg. Braun Theatr. orb. Georg. à Reychersdorff Chorograph. Tranſylvan. Bonfinii Hiſt. Hung. Ortelius. Kreckwitz. Zeilerus.*

WARADYN, ook WARASDIN, of KLEIN-WARADYN, in 't Latyn *Varasdinum*, of *Varadinum minus*, eene koninklyke vryſtadt, legt in Croatië, op de grenzen van Hungarië en Stiermarken, in eene vermakelyke vlakte. Aan de regter zyde loopt de kleine arm van de Trau, en aan de linker is een hoog gebergte, tuſſchen 't welke en deze ſtadt een warm en zeer gezond badt ontſpringt, dat volgens zeker ſchrift in marmer by de ouden *Aqua Jaſa*, naderhandt *Aqua Conſtantiniana* genoemt wierdt, maar tegenwoordig onder den naam van het Waradyns badt bekend is. Op de heuvelen over dit badt waſcht goede wyn. Koning Andreas de II van Hungarië, en zyn zoon Bela de IV bouwden die ſtadt, en beſchonken ze met vele vryheden. Toen na de doodt van koning Lodewyk in 't jaar 1526 Johannes van Zapolia zich tot koning van Hungarië tegen den aartshertog Ferdinand opwierp, hielden het de burgers aldaar met Franciſcus Frangipani, die de party van Johannes aankleefde; maar de bezetting van den

Palatyn

Palatyn op het ſlot was voor den koning Ferdinand. Na dat Frangipani in het beleg van dit ſlot was dood geſchoten, brak men het zelve op, en de ſtadt kwam onder Ferdinand. In het jaar 1665, in de maandt van Maart, brandde de halve ſtadt onverwacht af. In 't jaar 1676, in Juny, maakten 3000 Turken een aanſlag op deze plaats, maar moeſten van voor de zelve vergeefſch aftrekken. Zy is de hoofdſtadt en grensveſting van het Slavoniſche landt, (waar onder ook een gedeelte van Croatië wordt gerekent) en de generaal van Slavonië heeft hier zyne reſidentie. Het landt, onder zyn opperbevel ſtaande, wordt het *Waraſdiner generalaatſchap* genoemt, en is in 't jaar 1715 op den landdag te Presburg voorgeſtelt, dat het zelve de onderhorige landeryen zou afſtaan, en de bezetting uit het ſlot genomen worden. Daar is een aanzienlyk Jeſuiten-collegie. Deze plaats is de hoofdſtadt van het geſpanſchap van dien naam, dat tuſſchen de Trau en Neder-Hungarië, Stiermarken en het Creutzer Comitaat legt. Nog legt een ſtedeke, *Klein-Waradyn* genoemt, in Opper-Hungarië, tuſſchen Sakmar en Caſchau, dat in 't jaar 1681, in November, van de misnoegden aan de keizerſchen by akkoord overging. *Kreekwitz Hung. Stubels Hungaria p.* 1040 *ſeq. Szent-Yvans Miſcell. Dec. III, P. I, p. 9. Articuli diata Poſon.* 1715, *art.* 113.

WARBECK, (PETER) een bedrieger, gaf zich in het einde der XV eeuwe in Engelandt uit voor den vermoorden hertog Richard van Jork. Hy wierdt *Peterzen*, of *Peterkin*, en naderhandt *Perin* genoemt. Zyn vader was een gedoopte Jood, Johan Osbeck, of Orbeck, die langen tydt onder de regering van koning Eduard den IV in Londen was, daar de koning ook over Warbeck ten doop ſtondt. Warbeck hadt daar door een vryen toegang aan 't hof, en gewendde zich aan de Engelſche zeden, hoewel zyn vader van daar naar Doornik, in Vlaanderen, ging wonen. Margareta, weduwe van hertog Karel den Stouten van Burgundië, zette hem aan, dat hy zich voor haren broeders zoon, hertog Richard van Jork, door Richard den III vermoord, zou uitgeven. Zy onderrechtte hem van al wat hy moeſt weten, en zondt hem naar Ierlandt, om daar een aanhang te maken, en hy vondt 'er vele, die hem geloofden. Wanneer daar op Karel de VIII van Vrankryk met Engelandt in oorlog geraakte, bediende zich de zelve van dezen Warbeck; doch alzo hy kort daar na met Engelandt vrede maakte, liet hy hem weder varen, dies hy wederom naar de hertoginne Margareta in de Nederlanden keerde. Deze hieldt hem als of hy de rechte Richard was, liet hem opentlyk als zodanig bedienen, en overal uitſtrooien, dat zeker getrouw dienaar hem wonderlyk hadt gered, en dat hy tot hier toe hadt omgezworven. Dit gerucht verſpreidde zich wel haaſt door gansch Engelandt, en Warbeck vondt 'er heimelyk vele aanhangers, die of uit liefde voor het huis van Jork, of om dat zy met de regering in Engelandt niet wel te vrede waren, gezanten aan hem zonden, en hem nodigden naar Engelandt te willen overkomen. Doch alzo het bedrog haaſt uitlekte, wierden niet alleen de genen, die in Engelandt deel daar aan hadden, gevat, maar ook alle toegangen in Engelandt wel bezet, dat Warbeck, die in 't jaar 1495 aldaar zocht te landen, en ten dien einde eenige troepen in de provincie van Kent hadt aan landt gezet, wel haaſt gedwongen wierdt weder zee te kiezen, en te rug naar Vlaanderen te keren. Hy ging kort daar na by den koning Jacobus naar Schotlandt, en vondt daar zo veel ingang, dat hy met de voornaamſte princeſſe uit koninklyken bloede, Catharina, uit den huize van Gordon, trouwde, waar op hy de Schotten overreedde, dat zy met grote macht in Engelandt vielen, en 'er zeer ſlecht huis hielden. Maar de Schotten wierden hem ook haaſt moede, maakten vrede met de Engelſchen, en zonden Warbeck weder weg. Hy ging daar op naar Ierlandt, en vondt op 't laatſt in Cornubië eenigen aanhang, doch om dat hem de meeſten wederom verlieten, moeſt hy zich eindelyk aan koning Henrik den VII van Engelandt overgeven. Hy wierdt daar op nauw bewaart, en vondt wel gelegenheit om te ontvluchten, maar wierdt achterhaalt; en wanneer hy voor de twede maal zocht te ontkomen, wierdt hy ter doodt veroordeelt, en in 't jaar 1499 opgehangen. *Polyd. Vergilius Hiſt. l. XXVI. Buchananus l. XIII. Du Cheſne l. XIX. Leſle l. VIII. Baco de Verulamio Hiſt. Henrici VII.*

WARBOSINA, of WOBOSINA, van zommigen ook VERBOSSEN genoemt, eene grote ſtadt in Neder-Boſnië, in 't Sangiakſchap van Banjaluch, aan eene rivier gelegen, daar de gouverneur van Boſnië gewoonlyk reſideert.

WARBURG, WARBERG, eene ſtadt, nevens een ſlot, in het ſticht Paderborn, aan de rivier de Dymel en de Heſſiſche grenzen gelegen. Zy wordt in de Oude en Nieuwe ſtadt verdeelt, waar van de eerſte onder aan, en de laatſte op een berg legt. Het was voormaals een graafſchap, en kwam in 't jaar 1021, na 't afſterven van den laatſten grave *Dodico*, aan het gezegde ſticht. Oudtyds bloeide ook in het Brunswykſche een graaflyk geſlacht van *Warberg*, van 't welke *Henrik* en *Burchard* in de XV eeuwe het bisdom Halberſtadt bezaten. *Tromsd. Spangenb. Adelſp. P. I. l.* 10. *c.* 15.

WARD, (LORDS DUDLEY EN) in Engelandt. Sir WILLIAM WARD, een ryk goudſmidt te Londen, en juwelier van de koninginne, geſproten uit een oud geſlacht in Norfolk, liet een zoon na, genaamt HUMBLE WARD. Deze hielp koning Karel den I in de binnenlandſche onluſten dikwils met geldt, en, zynde met Franciſca, zyne nicht, en erfgenaam van Eduard, Lord Dudley, getrouwt, wierdt hy eerſt in 't jaar 1643 te Oxford tot ridder geſlagen, en kort daar na met den tytel van Lord Ward van Bermingham, in Warwikshire, Pair van Engelandt gemaakt. Gemelde gemalin baarde hem (1) *Eduard*, zyn opvolger; (2) *Wilhelm*; (3) *Honoria*, getrouwt met Wilhelm Dilke van Maxtokecaſtle in Warwikshire; (4) *Franciſca*, getrouwt met den baronet Wilhelm Noël van Kirby; (5) *Theodoſia*, getrouwt met den baronet Thomas Brereton. EDUARD volgde zyn vader op in den jare 1670, en trouwde met Franciſca, dochter van den ridder Wilhelm Brereton, en naderhandt eenige erfgenaam van haren broeder, den bovengemelden Thomas Brereton. Hy teelde by haar (1) *Wilhelm*, zyn opvolger; (2) FERDINAND; (3) *Catharina*, getrouwt met Joh. Gray, derden zone van Henrik, grave van Stamford; (4) *Hambletta*. WILHELM trouwde met Franciſca, de oudſte dochter, welke zyns vaders zuſter, Honoria, den gemelden Wilhelm Dilke gebaart hadde. Hy teelde by haar de volgende kinderen: (1) *Eduard*; (2) *Wilhelm*; (3) *Franciſca*. EDUARD volgde zyn vader op, maar ſtierf in 't jaar 1704, nog minderjarig, waar op zyne gemalin, Diana, dochter van den ridder Thomas Howard van Alſted, niet lang na zyne doodt hem een zoon, insgelyks *Eduard* genoemt, baarde. *Dugdale 's Baronage. Peerage of England II, p.* 21.

WARDBURG. Zie WARTBURG.

WARDHUS is de naam van eene Noorweegſche provincie, het meeſt ten Noorden leggende. Zy beſtaat de landſchappen Finmark en Noorweegſch Laplandt, en grenſt ten dele aan de Noordzee, en ten dele aan het ampt Drontheim, aan Zweedſch Laplandt en aan Moskovië. Wegens de grote koude is deze landſtreek noch vruchtbaar, noch wel bewoont, en de meeſte neering der inwoonders, die zeer ruw van zeden zyn, beſtaat in de veetucht. Niet verre van de grenzen van het Moskoviſch Laplandt legt digt aan de zeekuſt van deze provincie een klein eilandt, daar een ſlot, insgelyks WARDHUS genoemt, op is, welkers veſtingwerken meeſt vervallen zyn.

WARE, eene marktſtadt in de Engelſche provincie Herfordshire, aan het kanaal, dat uit de rivier Lea naar Londen loopt. Zy legt 21 mylen van daar, in 't midden van vele ſchone dorpen, hoven en luſthuizen. *Beverell Delices. Mege Etat de la Grande Bretagne p.* 84.

WAREN, een ſteedtie, nevens een ampt, aan 't Calpiner-meir, in het Mekelenburgſche vorſtendom Wenden. *Topograph. Sax. Inf. p.* 234.

WARENBRUCK, WARNBURG, of WARTENBERG, een ſteedtie aan de zwarte Elſter, in het ampt Liebenwerda, in den keur-Saxiſchen kreits gelegen. Zommigen noemen de plaats ook *Arenbruk*, dat is Adelaars-brug, om dat *Abr* in de Wendiſche tale een arendt betekent. Doch het ſchynt veel eer, dat die plaats, gelyk als het digt daar by leggende ſteedtie Liebenwerda, zynen naam van het woordt *Warte* (wachttoren) heeft, en beter *Warteburg*, of *Wartenbruck* genoemt wordt; want dit wordt door twee openbrieven, welker een in 't jaar 1210 van den markgrave Conraad in Oſterlandt, en de andere van den markgrave Diderik van Meiſſen in 't zelve jaar zyn gegeven, beveſtigt, zynde beide te Wartenbruck gedagtekent. *Hoffmanni Scripta Luſatic. Tom. IV. p.* 169. *Albini Meiſn. Chron. p.* 333. *Peckenſtein Theatr. Sax. P. III. p.* 159.

WARHAM, eene marktſtadt in het Zuid-Ooſterdeel van de Engelſche provincie Dorſetshire. Zy legt zeer bekwaam tuſſchen twee rivieren, namentlyk de Frome en Biddie, niet verre van daar de zelve in de zee vallen, hebbende ſtene bruggen daar over. Warham was eertyds eene goede koopſtadt, en met een ſchoon kaſteel verſterkt. Maar tegenwoordig is de haven geſlopt, het ſlot verwoeſt, en de meeſte kerken zyn omverre geworpen.

WARHAM, (WILHELM) uit een goed adelyk geſlacht in Hampshire geboren, wierdt tot de rechtsgeleerdheit aangezet, en daar in ook Doctor gemaakt. Henrik de VII, koning van Engelandt, maakte hem hoogleeraar en rolbewaarder in de kancelery, en zondt hem, op de blyken van zyne bekwaamheit, als zyn gezant aan den hertog van Burgundië. Na zyne wederkomſt wierdt hy biſſchop van Londen, en in 't jaar 1502 aartsbiſſchop van Kantelberg. Kort voor dat hy dit aartsbisdom kreeg maakte hem de koning kancelier van Engelandt, welk ampt hy tot in 't jaar 1516 wel bekleedde; maar toen Wolſey begon in achting te komen, en alle gezag alleen in handen ſcheen te hebben, gaf hy de zegels half gedwongen en half goedwillig over. Hy leefde nog na dien tydt tot den 27 Auguſty des jaars 1532, en vergenoegde zich daar mede, dat hem na den val van Wolſey het kanceliersampt weder wierdt aangeboden, dat hy echter afſloeg. Hy was een groot ſtaatkundige en goed hoveling, maar die zich niet tot laffe vleieryen liet misleiden. Hy vervolgde de Proteſtanten wel hard, maar beminde voorts de geleerden, houdende inzonderheit veel van Eraſmus. *The Lifes of the Lords Chancellors. De Larrey.*

WARIN. Zie VARIN.

WARINBORG, of WARINGBURG, eene kleine ſtadt op de Zuidkuſt van het Deenſche eilandt Zeelandt, tegen over het eilandt Falſter gelegen. Zy is met eene haven voorzien, als mede met een koninklyk ſlot, dat echter meeſt vervallen is.

WARMENHUIZEN, een dorp en heerlykheit in Noord-Hollandt, gelegen onder het baljuwſchap van Kenne-

merlandt, met kerk en predikant, staande onder de classis van Alkmaar.

WARMISTER, WERMISTER, of WERMINSTER, eene kleine stadt in Engelandt, in Wiltshire, aan de kleine rivier Diver- of Dever-ril, op de grenzen van Sommersetshire gelegen. Zy is zeer oud, en volgens 't gevoelen van de meesten reets ten tyde der Romeinen onder den naam van *Verlucium* bekend geweest. Tegenwoordig dryft deze plaats zeer sterken handel met koorn. *Cambden's Britannia. Beeverel Delices de l'Angl. p.* 620.

WARMONDT, een oud dorp en halsheerlykheit in Hollandt, onder Rhynlandt, hebbende een slot, ook *Warmondt*, of het *Huis te Warmondt* genoemt. Het zelve is al over de vier honderd jaren het stamhuis en de woonplaats der heeren *van Warmondt* en *van Woude* geweest, en laatst aan het hoogedele geslacht *van Wassenaar* gekomen, het welk dit huis en deze heerlykheit nog bezit. Men ziet in het Koor der kerke onder anderen nog de grafstede der heeren van Warmondt. Zommige liefhebbers van hoogdravende oorspronkelykheden schryven dit slot zo hogen ouderdom toe, dat het zelve van den Frankischen koning *Faramond* zou gesticht zyn, en zynen naam van den zelven gekregen hebben. Anderen hebben aangaande den naamsoorspronk van *Warmondt* deze gissing gemaakt, dat hier een vlietje heeft gelopen, en zyne uitwatering gehad, genaamt de *Warm*, en dat Warmondt daar van zynen naam heeft gekregen, gelyk andere dorpen om de zelve reden den naam van *Ysselmonde*, *Lexmonde*, enz. ontfangen hebben, welke gissing ten minste veel eenvoudiger, zo niet veel waarschynlyker is dan de eerstgemelde. Digt by de kerk van dit dorp heeft voor dezen een klooster van adelyke, maar verarmde juffrouwen gestaan, het welk den derden regel van St. Franciscus volgde, en naar de elf duizend maagden genaamt was. Het is in 't jaar 1410 gesticht, en met inkomsten voorzien door Johan den I, heere van Warmondt en Elselykerwoude. De nonnen waren gedurig opgesloten, en konden door eene bedekte galdery naar de kerk gaan. Het klooster wierdt anders St. *Marienhave* genaamt, zo als te lezen staat in een Francynen brief van 't jaar 1486. Het zelve is ten tyde van de beeldstormery onder de voet geraakt, en des zelfs grondt vervolgens in wei- en bouwlanden verandert, de welke nog tegenwoordig den naam van het *kloosterlandt* dragen. Zie *Historia Episcopatus Ultrajectensis. Alting Notit. Germ. Inf. P. II. Junii Batavia. Van Leeuwen Kostumen van Rhynlandt*, *in de Inleiding*. enz.

WARMSDORF, een slot en ampt, den vorst van Cöthen toebehorende, aan de rivier Wiper, tusschen Bernburg en Aschersleben gelegen. Georg, vorst van Anhalt, woonde meest aldaar, en predikte dikwils in de kapelle. Eene andere plaats van dien naam legt by Neumunster in 't Holsteinsche, daar in 't jaar 1712 een gezondbron ontstondt. *Becman Anh. Hist. P. III. p.* 473.

WARNE, in 't Latyn *Varna*, een rivier in 't Mekelenburgsche, ontspringt, naar 't verhaal van Lindenberger, omtrent 4000 schreden van Parchim, niet verre van het dorp Hertzberg, in het vorstendom Wenden, en loopt tusschen de vorstendommen Zwerin en Wenden naar Butzow, daar de rivier de Nebel zich met de zelve vereenigt, voorts voorby Schwan, door Rostok, daar zy een golf maakt, die omtrent 3 mylen lang is, en valt eindelyk by Warnemunde in de Oostzee. Volgens de nieuwste landkaarten is de oorspronk van deze rivier in het vorstendom Zwerin, digt by Gernow, by een kleine stadt, Warnow genoemt. *Lindenberg. Chron. Rost. l. V. c.* 1. *Topograph. Sax. Inf. p.* 192.

WARNEFRIDUS, (PAULUS) diaken van Aquileja, volgens zyn geslachtnaam WINFRIDUS genoemt, een zoon van Wartifredus en van Theodelinda, was geheimschryver van Diderik den laatsten, koning der Lombarden. Deze prins in den jare 774 door Karel den Groten gevangen, en zyn koninkryk ganschelyk vernietigt zynde, viel Paulus in handen van den overwinnaar, die hem heuschelyk handelde. Maar de verbindtenis, die hy aan zynen vorst gehad hadde, maakte hem verdacht van eenige heimelyke woeling, waarom men hem in ballingschap voerde aan de Adriatische zee, van waar hy ontvluchtte by den hertog van Benevento, den schoonzoon van Diderik, en wierdt kort daar na monnik van Monte-Cassino, alwaar hy stierf in 't begin van de IX eeuwe. Deze schryver heeft de Historie der Lombarden geschreven, verdeelt in VI Boeken. Men eigent hem nog ten onrechte toe een uittreksel van de Romeinsche Historie, uit verscheide schryvers getrokken: want hoewel hy een byvoegsel gemaakt heeft by het uittreksel van *Eutropius*, is hy echter de schryver niet van deze verzamelinge, welke eerder is van Anastasius den Bibliothekaris. Hy heeft een uittreksel gemaakt van de Historie der eerste bisschoppen van Mets, die gevonden wordt onder de werken der Historieschryvers van Vrankryk, en in den laatsten druk van de Bibliotheek der Vaderen. De eerste tyden van deze Historie, die hy doedt opklimmen tot op de Apostelen, zyn volkomen fabelachtig. Hy maakte dit geschrift, gelyk hy zelf zegt in 't XVI Hoofdstuk van 't VI Boek van zyne Historie der Lombarden, op het verzoek van Angilramus, bisschop van Mets. Hy heeft ook afzonderlyk geschreven het leven van St. *Arnoldus*, bisschop van Mets, dat onder de Werken van Beda gevonden wordt. Men heeft een verhaal van het martelaarschap van St. Cyprianus, dat zynen naam draagt, en aan het hoofdt der werken van dien oudvader, van den druk van *Pamelius*, gevonden wordt. Men heeft nog onder zynen naam uitgegeven de Levens van St. *Benedictus*, van St. *Maur*, en van St. *Scholastica*. Sigebertus verzekert, dat hy het Leven van *Gregorius* den Groten beschreven heeft, dat men vindt in den laatsten druk der Werken van den zelven Gregorius. *Du Pin*, in de *Bibliotheque des Auteurs Ecclesiastiques*, maakt gewag van eenige andere werken, die men hem toeschryft. Men gelooft, dat de zogenoemde Lofzang van St. *Johannes*: *Ut queant laxis*, van hem is. Eindelyk, Paulus hadt door last van Karel den Groten een boek geschreven van Lessen of Leerredenen voor alle de dagen van het jaar, getrokken uit de Oudvaderen. Dit boek wierdt te Spiers in den jare 1472 gedrukt door Petrus Drach, met een brief van Karel den Groten aan het hoofdt van het zelve, waar door hy verklaart, dat dit werk door Paulus geschreven was, volgens den last, dien hy hem daar toe gegeven hadt. Mabillon heeft dezen Brief met uittreksels van de eerste Leerredenen doen herdrukken, om dat de druk van Spiers ongemeen raar was geworden. *Leo Ostiensis l. II. Chron. c.* 17. *Petr. Diaconus de vir. illustr. Mont Cassin. Trithemius. Vossius. Bellarminus. Miraus. Cave. Du Pin Bibl. des Aut. Eccles. VII & VIII siecles*, 2 *Edit. de Paris in* 8°.

WARNEMUNDE, een sterke plaats in het hertogdom Mekelenburg, in het aan Rostok behorende gebiedt, aan de Oostzee, daar de rivier Warnow in de zelve valt. De Zweden hebben hier na de Westphaalische vrede een tol opgerecht, menende bevoegt te zyn om, uit hoofde van 't 10 artykel, § 13, van de gemelde vrede, van de naar Rostok gaande en van daar komende goederen, en in het algemeen in alle havens der hertogdommen van Mekelenburg en Pomeren tol te vorderen. Men klaagde van de zyde van Mekelenburg daar over zeer, en zeide, dat het gemelde artykel 10, §. 13, alleen van de aan Zweden afgestane provinciën en plaatsen moest verstaan worden. Die van Rostok, om dat zulks hunnen handel ongemeen stremde, hebben de Warnemunder schans ook eens geslecht, en men hadt voorgenomen eene andere haven te Retwisch te maken, en zich onder Engelsche bescherming te begeven. Doch de Zweden hebben zo wel het een als het ander belet. *Schurtzfleisch Res Mekelenb.* §. 21. *Europ. Herald P. I p.* 500.

WARNETON. Zie WAETEN.

WARNOV. Zie WARNE.

WARNS, een groot dorp van de Vriesche grietenye Wemelumer-Oldevaart en Noordwolde, in 't kwartier Westergoo. Hier is op den 24 Juny een jaarmarkt van allerlei koopmanschappen.

WARREGA, een tamelyk dorp in de Vriesche grietenye Idaarderadeel, in 't kwartier Oostergoo, van ouds, volgens het schryven van Sibrandus Leo, *Raver* genaamt. Niet verre van dit dorp is een meirtje, genaamt *Warregaas-Nyemeer*, het welk tamelyk vischryk is.

WARRINGTON, in 't Latyn *Rigodunum*, eene schone en grote marktstadt in de uiterste landstreek van Lancashire. Zy legt aan de Noordzyde van de rivier Mersey, over welke zy een schone stene brug heeft, die naar Cheshire gaat. In het einde der XVII eeuwe is deze stadt met den tytel van een graafschap vereert, en George Booth eerste graaf van Warrington en baron de la Mere gemaakt. Daar omtrent wierdt het Schotsche leger onder den hertog van Hamilton door de Parlementstroepen in 't jaar 1648 geslagen. *Camden. Zeilerus. Beeverell. Miege.*

WARSCHAU, WARSAU, in 't Latyn *Varsovia*, tegenwoordig de voornaamste stadt in Polen, en de hoofdstadt van 't hertogdom Masovië. Zy legt aan de Weixel, omtrent midden in Polen, en tot nu toe zyn de ryksdagen, als mede 's konings verkiezing daar gedaan. Zy wordt in de Oude en Nieuwe stadt verdeelt, van welke de laatste sedert dat zich de Polen meester van Masovie maakten gebouwt is. De voornaamste voorsteden worden de Crakauer en de Praagsche genoemt. Het koninklyke slot aldaar is bezienswaardig, zynde door koning Sigismundus den IV gebouwt. Van de kerken is de voornaamste de St. Janskerk, nevens haar sticht, en behalven deze zyn het Tuighuis en de koninklyke tuin bezienswaardig. Ook liet de koning Sigismundus Augustus een houte brug over de Weichsel, die daar zeer diep en breed is, slaan, de welke door des zelfs zuster Anna voltooit is. Maar toen het ys in den jare 1603 een gedeelte daar van wegnam, en de schade niet terstondt herstelt wierdt, is de brug van tydt tot tydt geheel weggeraakt. In 't jaar 1655 namen de Zweden deze stadt in, zonder verlies van eenen man; doch zy wierdt in 't volgende jaar door de Polen weder verovert. Digt by deze plaats geschiedde den 18, 19, en 20 July des jaars 1656 de beroemde slag tusschen de Zweden en Polen, in welken de koning Karel Gustaaf van Zweden en de keurvorst Frederik Willem van Brandenburg in persoon tegenwoordig waren. Daar op namen de Zweden die stadt weder in, en slechtten hare muren. In den Poolschen oorlog onder koning Frederik Augustus hebben nu de Zweden, dan de Saxen deze plaats in bezit gehad. *Cromeri Histor. Polonica. Starovolscii & Cellari Polonia. Pufendorf de Reb. Caroli Gustav.*

WARSTIENS. Zie WERSTIENS.

WARTA, eene kleine stadt in het Silesische vorstendom Munsterberg, aan de Neisse. Zy wordt van velen tot het graafschap Glatz gerekent, om dat zy digt daar by legt. Zy hadt voortyds een sterk slot, genaamt *Bardum*, dat men voor de grensvesting tusschen Silesië en Bohemen hieldt, en men

vindt in de openbrieven der oude Silesische hertogen van de kasteleins van Bardo gewag gemaakt. Van het alhier staande Mariënbeeldt, dat door bedevaarten dikwils bezocht wordt, heeft *Balbinus* een eigen traktaat geschreven, onder den tytel van: *Diva Wartensis. Croyer Cineres sacri ad d. 15. Maji. Henelii Silesia Renov.*

WARTBURG, WARDBURG, eene open zeestadt, nevens eene haven en sterk slot, in de Zweedsche provincie Hallandt, daar een goede koophandel gedreven wordt.

WARTBURG, een bergslot in Thuringen, digt by Eisenach, dat daar van zynen naam heeft ontfangen, om dat Lodewyk de Springer, graaf van Thuringen, in het omleggende landt zo groot een vermaak schepte op een tydt, dat hy daar zyne jagtbedienden verwachtte, dat hy niet eer rustte voor dat hy den grondt daar van in 't begin der XII eeuwe met list van de heeren van Frankenstein en Middelstein kreeg, en toen dit slot daar op bouwde. Toen Luther in 't jaar 1521 van den Ryksdag te Worms te rug kwam, liet hem de keurvorst van Saxen, Johannes, tot verzekering, op dit slot brengen, daar hy tot in het volgende jaar zich stil hieldt, zynde naderhandt gewoon die plaats zyn Pathmos te noemen. Van ouds hebben de Thuringische landgraven op dit slot hun verblyf gehouden. *Mulleri Annal. Saxon. fol. 500. Seckend. Hist. Lutheranismi. Europ. Herold.*

WARTE, in 't Latyn *Varta*, eene rivier, die in klein-Polen, in het Woywoodschap Crakau, eenige mylen van het beroemde klooster Czenstockow, ontspringt, by Siradie, Unienow, Posen en voorby andere plaatsen loopt, maar eindelyk niet verre van Custrin, in de Nieuwe Mark, zich met de Oder vereenigt. In het Woywoodschap van Siradië legt aan de zelve rivier eene middelmatige stadt, insgelyks WARTA genaamt.

WARTENBERG, eene vrye standsheerlykheit in Silesië, aan de heerlykheit Militsch, de vorstendommen Oels, Breslau en Brieg, als mede aan Polen grenzende, en den burggraven van Dohna toebehorende. Maar toen Karel Hannibal, burggraaf van Dohna, de laatste van de Silesische linie, in 't jaar 1711, den 9 April, zonder kinderen stierf, kreeg de Pruissische linie der burggraven van Dohna, uit hoofde van zekere instelling van Abraham van Dohna, het voorrecht van die heerlykheit aan zich te brengen, gelyk zy ook in 't jaar 1720 in het Silesische opper- en vorstenrecht den koninklyken Pruissischen geheimen Raadt en generaal veldmaarschalk, Alexander, grave en burggrave van Dohna, na voorafgaande taxatie, voor de somme van ruim 200000 guldens aan de allodiale erven toegewezen wierdt. De hoofdstadt, die aan de rivier Welda legt, hiet insgelyks WARTENBERG. Na deze zyn *Bralin* en *Goschutz* de beste plaatsen in het zelve.

WARTENBERG. (GRAVEN VAN) Het geslacht der heeren *Kolbe van Wartenberg* is een der oudste en voornaamste in Duitschlandt, hebbende van ouds niet alleen den gravenstandt, maar ook het schenkersampt van het Roomsche en het erfschenkersampt van 't Boheemsche Ryk, nevens andere hoge Ryksbedieningen bekleedde. Men vindt in de geschiedenissen vier liniën van dit geslacht, die den naam van *Wartenberg* voeren, namentlyk eene in de Palts, eene in Westphalen, eene in Zwitserlandt, en eene in Bohemen, waar by misschien de Beyersche moet gevoegt worden. Van dit stamhuis, omtrent Regensburg gelegen, zyn naderhandt, om dat de afstammelingen van het zelve waren uitgestorven, de natuurlyke kinderen der hertogen van Beyeren genoemt. Van die in de Palts zal in 't vervolg uitvoerig gesproken worden. Die in Westphalen zyn ook *Wartenberg*, *Wertiberg* en *Warberg* genoemt, en, gelyk als Kranzius meldt, zou het stamhuis Wartenberg, niet verre van Paderborn leggende, reets in den jare 1010 aan dit sticht vereert zyn, vermits Dedico, graaf van Wartenberg, zonder erven overleden was. Deze vereering des keizers, gelyk als Gobelinus Persona meldt, kantte zich tegen een anderen erfgenaam van Wartenberg: doch hy wierdt van den bisschop van Paderborn met geldt te vrede gestelt. In de XIII eeuwe was het geslacht der heeren van Wartenberg of Warberg in Westphalen in zo groot een aanzien, dat de graaf Gerhard van Schaumburg met *Adelheit*, uit dit geslacht, trouwde. De broeders zoon van deze Adelheit, met name *Hermannus*, is geweest ridder van Rhodus, en ordensmeester door Saxen, de Mark Brandenburg, Pomeren, en Wenden, als mede kommandeur te Supplinburg, zynde in 't jaar 1371 gestorven.

De heeren van *Wartenberg* in Zwitserlandt hebben met die in de Palts een en het zelve wapen, namentlyk drie witte balben op een rood veldt, en twee buffelshorens op den helm, nevens den bynaam van *Wullenstein* gevoert. Zy hebben in Argau, niet verre van Zoffingen, op de Zwabische grenzen, twee sloten, Opper- en Neder-Wartenberg, bezeten, die ten tyde van 't concilie van Constans omtrent het jaar 1415 verwoest zyn. Stumpfius houdt ook daar voor, dat zy van hier hunnen oorspronk hebben; maar het gevoelen van Helwig is waarschynlyker, zeggende, dat eenige van dit geslacht uit de Palts in Zwitserlandt zyn gekomen, en aldaar de bovengemelde twee sloten gebouwt hebben. Van deze linie zyn zonderling beroemd *Conrad van Wartenberg*, die in 't jaar 1344, ten tyde van keizer Lodewyk, Rykshofrechter te Rothweil is geweest, welk ampt ook *Egnolf van Wartenberg*, bygenaamt *Wullenstein*, in de plaats van Rudolph, grave van Sultz, onder den keizer Rupertus in den jare 1402 heeft bekleed. Maar dat zy de grafelyke waardigheit hebben bezeten, kan men daar uit besluiten, om dat Vadianus aanmerkt, dat niemandt het opperrechtersampt in 't Rykshofgerecht te Rothweil heeft kunnen voeren, die niet een Ryksgraaf was. Deze Zwitsersche linie verdeelde zich ook in de Burgundische landen, van welke zich eenige in Neufchatel nederzetten, gelyk eenige oirkonden van Neufchatel te kennen geven.

Die van *Wartenberg*, in Bohemen, zyn reets voor meer dan 500 jaren vryheeren geweest, en hebben het aartsschenkersampt in Bohemen ruim 400 jaren erflyk bekleed; want Bohuslaus Balbinus heeft de stamlyst der aartsschenkers van Wartenberg van den jare 1400 tot den jare 1600 uitgegeven, en op vele plaatsen aangemerkt hoe dikwils zy het koninklyke burggraafsampt bekleed hebben. Het keizerlyke opperhofmeestersampt heeft *Petrus van Wartenberg* bekleed: ook gaf keizer Karel de IV aan den zelven zekeren tol te Sels aan den Rhyn, den welken zyn geslacht, niettegenstaande het in Bohemen woonde, heeft behouden. Wegens dit grote ampt is het Wartenbergsche geslacht in Bohemen in zo groot een aanzien gekomen, dat eenige uit het zelve aan de koninklyke, keurvorstelyke en vorstelyke huizen door huwelyken vermaagschapt zyn; gelyk dan de zuster van den koning George Podiebrad met *Christoffel van Wartenberg*, en *Johan Georg*, *vryheer van Wartenberg*, met Sabina, dochter van den Paltsgrave Otto Henrik van Sultsbach, en van Dorothea Maria, hertoginne van Wurtenberg, zyn getrouwt geweest. Maar dat deze heeren van Wartenberg in Bohemen van Duitsche afkomst zyn, blykt niet alleen uit den naam, maar Spangenberg heeft zulks ook reets aangemerkt; en dat zy met die van de Palts van eenen stam zyn voortgekomen, blykt daar uit, om dat zy, wanneer zy in Duitschlandt iets te doen hadden, gelyk de zelve den bynaam van *Kolb*, of *Cholb*, voerden. Hoewel men wegens de grote reeks van jaren niet eigentlyk kan zeggen hoedanig zy van die uit de Palts afstammen. Misschien is het in dien tydt geschied, toen Beyeren en de Palts onder eenen regent, te weten Otto den Doorluchtigen, zyn gekomen: want om die reden wierdt het aartsschenkersampt van het Roomsche Ryk, om dat Otto geen twee aartsampten kon bekleden, aan den koning van Bohemen overgegeven, op wien alzo de heeren van Wartenberg uit de Palts als aartsschenkers van 't Roomsche Ryk gevolgt zyn, die daarom ook van den koning tot aartsschenkers van Bohemen zyn aangenomen. Doch deze Boheemsche linie is, gelyk de voorgaande, uitgestorven, doordien de heeren van Wartenberg, die met den ongelukkigen keurvorst uit Bohemen naar de Palts by hunne neven waren gevlucht, met hunne doodt hunnen stam in den dertigjarigen oorlog hebben geëindigt.

Dus is 'er geen linie meer overig dan die der heeren Kolbe van Wartenberg in de Palts, de welke, zynde tot op JOHANNES CASIMIR, Ryksgrave van Wartenberg, uitgestorven, door den zelven, als een nieuwen stamvader, weder opgekomen, en in den Ryksstandt verheven zyn. Hun stamhuis, thans een graafschap, is WARTENBERG, gelegen in de Rhynsche Palts, in Masgau, by Keizerslautern, dat reets voor de XI eeuwe in bloei is geweest. Maar het zekerste berecht van deze linie vindt men in het jaar 1150, toen MERBOD de oude VAN WARTENBERG, ridder, leefde, en het huis Wartenberg bewoonde. Hy liet drie zonen na, die dezen stam in drie liniën verdeelden, namentlyk: (1) MERBOD den ouden, die zich *van Wullenstein* schreef, en het huis Wullenstein, by Trepstadt, in 't Lauterer-waldt bezat en bewoonde. Zyne nakomelingschap is al lang uitgestorven, en dit huis is nevens de daar toe behorende dorpen aan de graven van Falkenstein en de edelen van Flörschheim gekomen. (2) WERNER, bygenaamt KOLBE, van wien de linie der heeren *Kolbe van Wartenberg* is voortgeplant, gelyk als hier na breder zal worden aangetoont; en (3) MERBOD de jonge, genaamt VAN WARTENBERG, die de linie van die van *Wartenberg* voortplantte, de welke verscheide bynamen, als: *te Sneeberg*, *Sulzer*, *Buser*, en diergelyke, heeft aangenomen, maar omtrent den jare 1450, door de doodt van *Seyfried van Wartenberg*, bygenaamt *te Sneeberg*, zone van Karel Buser van Wartenberg, geheel is uitgestorven. Werner dan, zoon van Merbod den ouden, genaamt *Kolbe van Wartenberg*, heeft, zo veel men kan vermoeden, omtrent het jaar 1219 't eerst den bynaam van *Kolbe* aangenomen, de welke tot op dezen tydt door zyne nakomelingen is behouden. Hy en zyn broeder Merbod stonden aan het klooster Otterburg alle gerechtigheden over het dorp Erlebach, nevens de omleggende hoven, die zy als Ryksleenen bezaten, af, en hy gaf uit hoofde van zyne vrouwe Sophia het dorp Reichenbach aan het zelve over. In het jaar 1227 was hy nog in 't leven, en hadt een zoon, MERBOD den II KOLB VAN WARTENBERG, ridder, die in 't jaar 1253 leefde, en vader was van *Werner* den II, en van *Conraad*, die van den jare 1256 tot 1290 leefde. WERNER de II KOLB VAN WARTENBERG, ridder, teelde uit zyn twede huwelyk met Geertruid Volmer van Metz WERNER den III KOLB VAN WARTENBERG, van wien 't eerst in den jare 1289 gewag gemaakt wordt. Hy leefde nog in den jare 1317, en liet van Geertruid, dochter van Volmer van Leiningen, ridder, twee zonen na, van welke WERNER de IV KOLB VAN WARTENBERG, ridder, bygenaamt *van Lumersheim*, het geslacht voortplantte. Hy leefde in den jare 1346, en trouwde met Agnes, dochter van Albert van Lumersheim, ridder, en van Adelheit van Mundersheim, met welke hy

kreeg het geen de heeren Kolbe van Wartenberg te Lumersheim en in de zelve landstreek hadden bezeten, als mede de lenen van Wangerheim, en de inkomsten van Isenburg. Hy verwekte by haar *Conraad*, die den oorlog volgde, en zonder kinderen stierf, en ALBRECHT KOLBE VAN WARTENBERG, die in den jare 1405 leelde, en vader wierdt van *Johannes* en *Conraad*. JOHANNES KOLBE VAN WARTENBERG stierf omtrent den jare 1481, zynde ruim 80 jaren oud. Hy liet na uit zyn eerste huwelyk met Margareta Rudwein van Durkheim, dochter van Johannes, den laatsten van dit geslacht, CONRAAD den I KOLBE VAN WARTENBERG, die voornamentlyk met den grave van Leiningen wegens zyne moederlyke erfenisse, en in 't jaar 1473 met den Paltsgraaf Lodewyk den Zwarten in onmin leefde. Zyne zonen van Elsa van Friesenheim waren *Conraad* de II, en *Johannes*, die ongetrouwt stierf. CONRAAD de II KOLBE VAN WARTENBERG was in 't jaar 1483 geboren, en volgde den oorlog. Wanneer Frans van Sickingen de stadt Worms belegerde, stondt hy den zelven by, maar toen de zelve ook met Lodewyk, keurvorst van de Palts, in onlusten geraakte, wilde hy hem niet helpen, in welken oorlog het huis Wartenberg verwoest en verbrand is. Wanneer het slot Landstoel, Frans van Sickingen toebehorende, in 't jaar 1523 verovert wierdt, wierdt Conraad van Wartenberg tot gebieder daar in aangestelt. Hy raakte in zware onlusten met den keurvorst Uriel van Ments en des zelfs broeder Orengel van Gemmingen, waar in de huizen van Wasgau zyne party kozen. Hy trouwde in het jaar 1519 met Margareta, dochter van Johannes van Neuhauzen te Hofheim, en van Osanna van Nippenberg, en stierf in den jare 1534. Zyne zonen waren *Johannes*, die deken van het klooster S. Adelheit te Seltz, gelegen in 't bisdom van Straasburg, in den jare 1546 stierf; *Conraad* den III, die volgt, en *Werner*, die jong stierf. CONRAAD de III KOLBE VAN WARTENBERG wierdt in 't jaar 1525 te Worms geboren, werwaarts zyne moeder wegens den boerenopstandt gevlucht was. Na zyns vaders doodt bragten hem zyne voogden aan het hof van den Paltsgrave Henrik, bisschop van Worms en Freysingen, daar hy eenige jaren bleef. Eindelyk wierdt hy Palts-Tweebrugsche opperamptman te Lichtenberg, doch keerde kort daar na weder naar zyne goederen. Hy was wegens zyne oprechtigheit by de meeste vorsten van dat landt, inzonderheit by den keurvorst van de Palts, Frederik den III, en naderhandt by den administrator van 't keurvorstendom van de Palts, den hertog Johan Casimir, in zeer grote achting. Hy stierf in 't jaar 1599, in den ouderdom van 74 jaren. Met zyne twede vrouwe, Agnes Landschat van Steinach, dochter van Hans Landschat van Vluesheim, teelde hy *Johan Lodewyk*, die in 't jaar 1553 jong stierf, en CONRAAD den IV KOLBE VAN WARTENBERG. Deze was geboren in 't jaar 1558, en wierdt, hebbende zeer wel gestudeert, naar Vrankryk gezonden, daar hy tot in het derde jaar bleef, en, zo dra hy te rug kwam, van den Paltsgraaf Johan Casimir tot hofmeester, en, toen de gemelde Paltsgraaf de voogdy en het bestier van 't keurvorstendom van de Palts aanvaardde, tot zynen opperamptman te Keizerslautern aangestelt wierdt. Hy stierf den 20 October des jaars 1602, en liet van zyn eerste bedt met Anna, dochter van Seyfried van Oberkirch, en van Margareta van Venningen, een zoon na, genoemt JOHAN CASIMIR, van wien hier na in een afzonderlyk artykel zal gesproken worden, en eene dochter, *Elizabeth*, die in 't jaar 1613 ongetrouwt stierf. In zyn twede huwelyk met Ursula, dochter van Johan Landschat van Steinach, keurvorstelyke Paltsche geheime Raadt en oppermaarschalk, en van Felicitas van Bödigheim, verwekte hy een zoon, CONRAAD, van wien beneden breder zal gesproken worden, en vier dochteren, van welke de drie jongste vroeg stierven. Maar de oudste, *Anna Maria*, in 't jaar 1594 geboren, en in den jare 1617 getrouwt met Frederik Casimir Blarer van Geyersberg, stierf in den jare 1631. In zyn derde huwelyk teelde hy geen kinderen.

JOHAN-CASIMIR KOLBE VAN WARTENBERG, vorstelyke Palts-Simmersche geheime Raadt en stadhouder, was geboren den 13 July des jaars 1584, en overleedt, hebbende vele gedenkwaardige daden gedaan, den 22 September des jaars 1661. Hy was den 20 February des jaars 1615 getrouwt met Ursula, dochter van Erph Lodewyk van Stadion, en van Margareta van Steinberg, die hem een zoon en zes dochteren baarde, welke alle zeer jong stierven, uitgenomen de laatste, *Louisa*, die in 't jaar 1617 geboren wierdt, in den jare 1655 met Wolfgang Bernhard van Geispitzheim, Palts-Simmerschen geheimen Raadt en opperhoofdman te Creutzenach, trouwde, en in den jare 1667 stierf. Zyne twede gemalin was Judith, dochter van Johan Philip van Flerschheim, en van Rahel van Mouron, by welke hy in 't jaar 1636 teelde *Elizabeth Eleonora*, die in den jare 1667 overleedt; in 't jaar 1637 *Lodewyk Casimir*, die binnen 't jaar stierf; in 't jaar 1638 *Anna Magdalena*, de welke met Lodewyk Adolph van Botzheim, vorstelyke Palts-Tweebrugsche stalmeester, trouwde; in 't jaar 1640, den 2 January, *Theodorus*, die te Mets den 22 September des jaars 1665 overleedt; in 't jaar 1643, den 6 February, *Johan Casimir Kolbe, Ryksgraaf van Wartenberg*, en in 't jaar 1644 *Judith*, die in haar twede jaar stierf. Wanneer ook in 't jaar 1644, den 17 July, deze zyne twede gemalin te Mets stierf, trouwde hy den 6 January des jaars 1647 ten derde male met Maria Clara van Liewenstein, geborene van Flerschheim, en weduwe van Philippus Franciscus van Liewenstein te Oster-Spey, by welke hy geen kinderen heeft geteelt. De eenige zoon en erfgenaam van het Wartenbergsche huis was alzo JOHAN CASIMIR KOLBE, des H. R. Ryks GRAAF VAN WARTENBERG, van wien boven het artykel KOLBE kan nagezien worden. *Gobelinus Persona in Cosmodromio ætate 6. cap. 52. p. 750. ap. Meibom Kranzius in Metrop. l. IV. c. 4. Teschenk in Chron. Schaumb. p. 514 & Hen. Meibom. Animad. ad h. l. p. 541. Stumpfius Schweitzer Chron. Crusius in Annal. Suev. P. II. l. VI. f. 327. & P. III. f. 244. Vadianus de veteribus Germaniæ monasteriis l. I. §. 5. p. 25. ap. Goldastum in Script. rerum Alemann. Goldast. de regno Bohemico c. 1. p. 264 & Constit. imper. p. 417. Lehman Speyer Chron. l. IV. c. 22. p. 370. Heda Hist. episc. Ultraiect. p. 323. Spangenbergs Adelspiegel P. I. l. VI. c. 4. f. 49. Balbini Miscell. regni boh. Leibnitz in Codice Diplomat. P. II. p. 268. Bessers Discurs von den pflichten eines oberften Staatsministres. Helwichs Genealogie des uralten adelichen geslechts der Kolben van Wartenberg. Vorzug und Hoheit des Kolbischen Wartenbergschen hauses*, welke drie laatste schriften by de zogenoemde *Vaderlyke Onderwyzing* van *Johan Casimir Kolbe van Wartenberg* gevonden worden. *Hamb. Histor. Remarquen* 1704, *p.* 229. *Ludwig de Jure post hæred. Humbrechts Rheinische adeliche Geslächter p.* 360.

WARTENBERG, (CONRAAD KOLBE VAN) koninklyke Deensche en naderhandt keur-Paltsische overste en burggraaf te Starkenberg, was de zoon van Conraad Kolbe van Wartenberg, opperamptman te Keizerslautern, en van Ursula Landschat van Steinach, en de halve broeder van Johan Casimir, die hier na zal volgen. Hy wierdt geboren den 21 Augusty des jaars 1590, en ging tot het jaar 1602, wanneer zyn vader stierf, ter schole. In 't jaar 1607 deedt hy een reis naar Vrankryk, Italië en Spanje, en in 't jaar 1610 ging hy in den Gulikschen oorlog. Wanneer de zelve naderhandt eindigde, begaf hy zich in den Deenschen, en vervolgens in den Brunswykschen oorlog. In 't jaar 1617 voerde hy als kapitein luitenant onder het regiment des graven van Leeuwenstein eenige troepen uit Hollandt te water naar Venetië, en bleef in dienst van dat gemenebest tot het jaar 1619. In het volgende jaar, toen de oorlog in de Palts begon, kwam hy weder in zyn vaderlandt, en nam onder den overste van Waldmanhauzen een kompagnie aan, die hy zo lang geboodt, tot dat hy tot overste luitenant benoemt wierdt, de Palts verloren ging, en dat regiment afgedankt wierdt. Doch toen zyn overste onder grave Ernst van Mansveldt versch volk hadt aangenomen, volhardde hy in zyn vorigen dienst, tot dat zyn overste stierf, en hy dat regiment kreeg. Maar als het zelve naderhandt afgedankt wierdt, ging hy in dienst van den koning van Denemarken, en nam een regiment te voet aan. Koning Gustaaf Adolf in Pomeren gekomen zynde, paste hy den zelven een tydt lang op, tradt in dienst van den hertog van Mekelenburg, en geboodt des zelfs troepen, tot dat de verkoren koning van Bohemen, Frederik, weder in zyn landt was gegaan, op wiens begeeren hy uit liefde voor zyn vaderlandt die plaats opgaf, den koning volgde, en tot aan zyn einde in 't jaar 1632 by hem bleef. Na des zelfs doodt zondt hem de Paltsgraaf Lodewyk Philips van Simmeren, bestierder van de Palts, aan den keurvorst Johan Georg van Saxen, en maakte hem by zyne te rug komst burggraaf van Starkenburg. Toen de Palts weder aan den keurvorst kwam, gaf hem de weduwe van den koning Frederik bevel om tot hare zekerheit een regiment te voet te werven. Kort voor den slag van Nordlingen in 't jaar 1634 ontfing hy order met het keur-Paltsische secours, bestaande in 2500 man te voet, en 500 te paarde, zich by het leger der bondgenoten te voegen, maar dat, voor dat hy kwam, reets het veldt hadt geruimt; waar op hy in 't jaar 1635, toen Frankendal overging, op den vyfden dag na den uittocht te Worms stierf.

WARTENBERG, (JOHAN CASIMIR KOLBE VAN) vorstelyke Palts-Simmersche geheime Raadt en stadhouder te Keizerslautern, was de zoon van Conraad Kolbe van Wartenberg, opperamptman te Keizerslautern, en van Anna van Oberkirch, en den 19 July des jaars 1584 geboren. Hy wierdt van zyn vader tot de studiën gehouden, en ging na des zelfs doodt in 't jaar 1603 vremde landen bezichtigen, rakende onder anderen in Italië in zo groot een aanzien, dat hem de groothertog van Florence het opperbevel over zyne lyfwacht toebetrouwde, dat hy ook zes jaren lang bekleedde. Naderhandt begaf hy zich weder naar huis, en wierdt in 't jaar 1608 van Frederik den IV, keurvorst van de Palts, als Raadt en kamerjonker aangenomen, welke plaats hy ook by des zelfs zone Frederik den V behieldt, en den zelven in 't jaar 1613 op zyn byleger in Engelandt oppaste. Daar benevens was hy amptman te Stromberg, en naderhandt voogdt te Bretten. Maar toen in den jare 1619 de gemelde keurvorst Frederik de V de Boheemsche kroon aannam, tradt hy weder in krygsdienst, en wierdt in het volgende jaar, toen de oorlog in de Palts begon, tot kommissaris generaal over de daar in leggende heirlegers aangestelt, welke plaats hy drie jaren bekleedde, en zo gedurende dien tydt, als ook te voren, verscheide bezendingen in Vrankryk, Engelandt, in de Nederlanden, by den hertog van Lotharingen, by de Standen van de Duitsche Unie, als ook op andere plaatsen waarnam. Wanneer in 't jaar 1622 de Spanjaarden Manheim belegerden, wierdt hy van de keurvorstinne weduwe, Louïze Juliana van Oranje, verzocht levensmiddelen in die plaats te brengen, dat hy ook op zyn eigen kosten deedt, en zo wel voor zyn geldt die levensmiddelen te Straasburg kocht, als ook het daar toe nodig hebbende

konvoi

kohvol van 200 man uit zyn beurs wurf. Doch dewyl zich die stadt terwyl hy met die levensmiddelen op weg was overgaf, moest hy niet alleen dit alles, nevens 3000 guldens, maar ook na de overgave van de gansche Palts alle zyne goederen laten varen, welke hy niet eerder dan in 't jaar 1625 met grote kosten wederom kreeg. In 't jaar 1627 zondt hem de Paltsgraaf Lodewyk van Simmeren naar het keizerlyke hof, en in 't jaar 1629 maakte hem Paltsgraaf Johannes de jonge van Tweebruggen stadhouder van Tweebruggen, van waar hy hem in 't jaar 1630 naar Hollandt en Berlyn zondt. In den jare 1631 reisde hy op 't bevel des gemelden konings van Bohemen, Frederik, naar Hollandt, verselde den zelven overal op den tocht, dien hy met den koning van Zweden Gustaaf Adolf deedt, en bleef ook by hem tot aan des zelfs doodt, die voorviel den 19 November des jaars 1632. Hy wierdt vervolgens van des zelfs weduwe weder naar Hollandt, en van daar naar Engelandt gezonden, om daar onder anderen de orde van den Kousfebandt weder over te leveren. Na zyne te rug komst vaardde hy het lang te voren reets door hem bekleede ampt van keurvorstelyke Paltsische geheime Raadt weder aan, en woonde alle uitschryvingsdagen der zamen verbondene kronen, vorsten en standen wegens keur-Palts by. Hoewel hy nu alle deze bedieningen wegens de toenmalige bedroefde tyden gehele twaalf jaren lang zonder eenige besolding hadt waargenomen, en nog daar by eene grote somme gelds van zyne middelen ingeschoten, bleef hy echter het keurvorstelyke huis getrouw. Na den slag van Nordlingen in den jare 1634 moest hy voor de twede maal het landt ruimen, alle zyne goederen verlaten, en onder Fransche bescherming te Metz tot in het dertiende jaar blyven; wanneer hy zich in dien tydt by de Gereformeerden in die plaats zo groot een aanzien verwierf, dat zy hem wegens den slechten toestandt hunner kerken naar het koninklyke Fransche hof zonden. In het jaar 1647, toen hy weder uit zyne ballingschsp te huis kwam, om zyne verwoeste goederen in bezit te nemen, besloot hy niet weder in dienst te treden, maar alleen Godt en den zynen zyne overige dagen op te offeren; waarom hy ook, toen de keurvorst van de Palts, Karel Lodewyk, na de gemaakte vrede weder bezit van zyne landen nam, en hem de plaats van geheime Raadt en Vitzdom te Neustadt aan den Harts aanboodt, afsloeg, zich wegens zyn hogen ouderdom daar van ontschuldigende. Maar toen in 't jaar 1655 de Paltsgraaf Lodewyk Phillips, hertog van Simmeren, stierf, en des zelfs nagelatene weduwe, Eleonora van Brandenburg, als voogdesse en regentin hem verzocht de plaats van geheime Raadt, nevens het stadhouderschap van Keizerslautern, aan te nemen, nam hy eindelyk in 't 71 jaar zynes ouderdoms de hem opgedragene ampten aan, en bekleedde de zelve tot aan zyne doodt, die voorviel den 22 September des jaars 1661. Hy hadt, gelyk boven gemeld is, drie gemalinnen, en by de twede, onder andere kinderen, *Theodorus* en *Johan Casimir* verwekt. Hy was voor der zelver opvoeding zeer bezorgt, maar vreesde evenwel, dat hy zyn oogmerk niet zou bereiken, als zynde reets 60 jaren oud toen de laatste zoon geboren wierdt; en om dat hy daar omtrent weinig staat kon maken, alzo de kerken en scholen in dat gewest zeer verwoest lagen, ondernam hy zynen zonen eenige lessen schriftelyk na te laten, de welke hy volgens de drie hoofdplichten der menschen in 42 Hoofdstukken verdeelde. Wanneer alzo na zyne doodt keurvorst Karel Lodewyk de Wyze dit geschrift zag, achtte hy het zo waardig, dat het in 't licht moest gegeven worden, gelyk het dan te Tweebruggen onder den tytel van: *Vaderlyke Onderwyzing aan zyne kinderen*, uitkwam; en wanneer het was uitverkocht, wierdt het in de jaren 1696 en 1704 te Berlyn met eene Voorreden van Johannes van Besser, koninklyken Pruissischen geheimen Raadt en opper-ceremoniemeester, vermeerdert uitgegeven.

WARTENBERG, (FRANCISCUS WILHELM, GRAAF VAN) kardinaal, en bisschop van Regensburg en Osnabrugge. Hy was, gelyk boven gezegt is, de oudste van de acht zonen, die hertog Ferdinand van opper- en neder-Beyeren by Maria van Pettenbeck teelde, en wierdt in den jare 1593 geboren. In 't jaar 1600 wierdt hy by de Jesuiten te Ingolstadt ter schole bestelt, toonde al in zyne jeugdt genegenheit voor den geestelyken staat, en kreeg in 't jaar 1605 de proostdy van de kollegiale kerk van St. Maria te oud-Oettingen, en vervolgens in 't jaar 1624 de proostdy te Munchen. Hebbende zich tot het jaar 1608 te Ingolstadt om zyne studiën onthouden, reisde hy naar Rome, daar hy in het Duitsche collegie 9 jaren bleef, maar eindelyk van hertog Maximiliaan van Beyeren, naderhandt keurvorst, in 't jaar 1617 te rug geroepen, en president van zyne Raadscollegien gemaakt wierdt. Na dat hy reets Domheer te Regensburg was geweest, gaf hem paus Paulus de V in 't jaar 1619 de Domproostdy aldaar. Maar toen de graaf Eitel Frederik van Hohenzollern in 't jaar 1621 kardinaal wierdt, en derhalven van zyne tot nu toe by den keurvorst van Keulen bekleedde ampten, als die van opperhofmeester, van geheime Raadt, president en bestierder in de bisdommen Luik, Paderborn, Hildesheim en Munster vrywillig afstandt deedt, wierden hem de zelve van den gemelden keurvorst, als zyns vaders broeder, opgedragen. In den jare 1622 wierdt hy op den collegiaaldag te Regensburg, daar men wegens de overdragt van de keurvorstelyke waardigheit en de opper-Palts op hertog Maximiliaan van Beyeren handelde, gebruikt, en in 't jaar 1624 woonde hy het konvent te Augsburg over de bekrachtiging van de Roomsche ligue by. Na dat de gemelde kardinaal van Hohenzollern in den jare 1625 gestorven was, volgde hy den zelven in het bisdom van Osnabrugge op, maar kon wegens het kort daar op in Westphalen indringende koninklyke Deensche krygsvolk in 't bezit daar van niet geraken, tot dat dit gansche bisdom door de keizersche wapenen wederom wierdt verovert, waar op hy in de gemelde stadt zyne plegtige intrede deedt, overal R. Katholyken aanstelde, en daarentegen den Protestanten hunne kerken en kloosters afnam. By de zamenkomst, door de keurvorsten en vorsten in den jare 1627 te Mulhausen aangestelt, was hy in den name van den keurvorst van Keulen mede tegenwoordig, en in 't jaar 1629 wierdt hy van keizer Ferdinand den II tot uitvoerder van het toen uitgekomen plakkaat rakende de herstelling der geestelyke goederen in den neder-Saxischen kreits aangestelt; gelyk hy dan in deze bezending 146 aarts- en andere bisdommen, kollegiaal-kerken en kloosters, zonder de farkerken te rekenen, van de Protestanten aan de Roomsch-Katholyken bragt, en voor zich het den hertog Christiaan van Brunswyk ontnomen bisdom van Minden, en in 't jaar 1630 het hertog Johan Frederik van Holstein ontnomen bisdom Verden van paus Urbanus den VIII, op 't keizerlyk verzoek, verkreeg. Hy bragt de van keizer Karel den Groten te Osnabrugge aangelegde hogeschool in standt, stichtte verscheide genootschappen, als mede het Engelsche collegie, en een huis voor arme studenten. De gemelde paus verklaarde hem tot zynen vikaris in 't Noorden, en inzonderheit in 't landt van Bremen, wanneer hy den keurvorst van Keulen in 't hervormen van het bisdom van Hildesheim yverig bystondt. Na de in den jare 1633 door hertog Georg van Brunswyk op de keizerschen behaalde overwinning by Oldendorf verloor hy de drie bisdommen Osnabrugge, Minden en Verden, en moest met groot levensgevaar naar Keulen, en van daar naar Brussel vluchten. Maar toen kort daar na de Protestanten voor Nordlingen het hoofdt stieten, kwam hy weder te Keulen, en begeleidde den Spaanschen Infant, die van deze overwinning te rug kwam, en naar de Nederlanden reisde, tot aan Gulik. Naderhandt wierdt hy in den name der keurvorsten van Keulen en Beyeren naar het keizerlyke hof gezonden, en hielp aan het huwelyk van den laatstgemelden met de oudste keizerlyke princesse arbeiden. In den jare 1641 deedt hy een reis naar Rome en Loretto, om de beloste te volbrengen, door hem wegens eene zware ziekte gedaan; en na zyne te rug komst ging hy op den Ryksdag te Regensburg, en wierdt aldaar van den bisschop en het Domkapittel tot coadjutor aangestelt. By de vredehandeling te Munster en Osnabrugge verscheen hy als eerste gemachtigde van den keurvorst van Keulen, gelyk hy mede deedt uit hoofde van zyne eigene bisdommen; maar by de gemaakte vrede moest hy de bisdommen Minden en Verden laten varen; daarentegen wierdt hem dat van Osnabrugge wedergegeven, hoewel hy den grave Gustaaf Gustaafs zoon, aan wien de koningin Christina het zelve ondertusschen hadt gegeven, voor dat afstandt 80000 ryksdaalders in 4 jaren moest uitkeren. In plaats van deze verlorene stichten kreeg hy in 't jaar 1649, na het afsterven des bisschops van Regensburg, dat bisdom. Hy wierdt ook van den keizer Leopold in 't jaar 1659 tot zynen principaal commissaris naar Regensburg gezonden; en naderhandt wierdt hy op 't verzoek van den keizer door paus Alexander den VIII kardinaal priester gemaakt, en de kardinaalshoedt door des zelfs kamerheer Ferdinand, vryheer van Furstenberg, naar Regensburg overgebragt. Maar om dat hy in die waardigheit niet te Rome kwam, heeft hy ook geen zekeren tytel bekomen. Hy stierf in 't jaar 1661, den 21 November, te Regensburg, na eene ziekte van eenige dagen, en wierdt aldaar in den Dom begraven. *Pufendorf de Reb. Suec. Ludolphs Schaubuhne der Welt.*

WARTENBERG, een graaflyk geslacht in Beyeren. Het zelve heeft zynen oorspronk van FERDINAND, tweden zone van hertog Albert den V van Beyeren, die in 't jaar 1588 met Maria, dochter van Georg Petenbeck, hofbediende des oudsten en regerenden broeders, trouwde, doch met beding, dat de uit dezen echt voortkomende kinderen den tytel en het wapen van hertog niet zouden voeren, en gene eischen op de landen en graafschappen van Beyeren maken zo lang als 'er een van de nakomelingen van hertog Wilhelm over was, zullende zich met den adelyken standt, nevens een jaargeldt van 6000 guldens, en twee sloten en landgoederen, die hen de hertog te leen zou geven, moeten vergenoegen: maar byaldien de mannelyke stam van hertog Willem uitstierf, zouden zy de Beyersche landen hebben te verwachten, welk verdrag ook de keizer Rudolf de II den 16 February des jaars 1589 bevestigde. Zy wierden naderhandt in den gravenstandt verheven, en voeren den tytel van graven vau Wartenberg. Wanneer by de Westphaalsche vrede het Beyersche keurvorstendom wierdt bevestigt, wierdt het zelve alleenlyk op de Wilhelmynsche linie vastgestelt, zodanig, dat wel de graven van Wartenberg, na der zelver afsterven, de landen, maar niet de keurvorstelyke waardigheit zouden ontfangen; en schoon de keurvorst Maximiliaan Emanuel poogde de opvolging der keurvorstelyke waardigheit op de zelve te brengen, heeft zich echter het huis van de Palts altydt daar tegen aangekant. De bovengemelde Ferdinand liet verscheide zonen na. FRANCISCUS WILHELM, geboren den 1 Maart 1593, wierdt nevens zyne broederen in den gravenstande verheven, ook bisschop van Osnabrugge, Minden, Verden en Regensburg, en laatst kar-

dinaal, zie het volgende artykel; *Maximiliaan*, geboren in 't jaar 1602, ftierf ongetrouwt; *Ernft Benno*, geboren in 't jaar 1604, ftierf in den jare 1637; FERDINAND LAURENS, geboren in 't jaar 1606, ftierf in den jare 1666, nevens nog vier andere zonen, namentlyk *Sebaftiaan*, *Ernft*, *Ferdinand*, en *Albert*, alle jong geftorven, en negen dochteren. FERDINAND LAURENS liet drie zonen na, waar van de jongfte, *Franciſcus Ferdinand*, en *Maximiliaan Ferdinand*, ongetrouwt ftierven; maar de oudfte, FRANS WILLEM, hadt drie zonen, namentlyk *Johan Ferdinand*, die volgt; *Frans Ernft*, en *Albert Ernft*, die biſſchop van Laodicea en wybiſſchop van Regensburg wierdt. Van den oudften, JOHAN FERDINAND ftamt af FERDINAND MARQUARDUS, GRAAF VAN WARTENBERG, heer van Wald en Disling, in 't jaar 1673 geboren. Hy wierdt in den jare 1696 ridder van 't gulde vlies, en vervolgens geftelt tot ftadhouder des keurvorften van Beyeren te Amberg, in de onder-Palts. Hy trouwde in 't jaar 1703 met Maria Johanna van Melun, dochter van den markgrave van Risbourg, by welke hy eene dochter heeft verwekt, genaamt *Maria Erneftina*, geboren den 25 Maart 1709. *Souverainen van Europa. Europ. Herold. P. I. p.* 228.

WARTENSLEBEN, een oud adelyk, en thans ten dele graaflyk geflacht in neder-Saxen en de Mark Brandenburg. Het zelve heeft zynen oorfpronk in het graaffchap Schaumburg, daar ook voortyds een riddergoedt, WARTENSLEBEN genoemt, zou gelegen hebben. Wanneer een der heeren van Wartensleben met eene der vier dochteren van Lodewyk van Eckerftein getrouwt was, en de gemelde van Eckerftein in 't jaar 1244 zonder mannelyke erven ftierf, is een groot gedeelte van de Eckerfteinfche goederen aan die van Wartensleben gekomen. JOHAN JOACHIM VAN WARTENSLEBEN was in 't jaar 1630 koninklyke Deenfche geheime Raadt en afgezant. ALEXANDER HERMAN VAN WARTENSLEBEN, op Wallendorf, bragt zyn geflacht groten luifter aan, als zynde tot koninklyke Pruiffifche generaal veldmaarfchalk, werkelyke geheime krygs-Raadt, tot ridder van den zwarten arendt, gouverneur der koninklyke refidentieftadt Berlyn, tot amptshoofdman te Poftam en Saarmund, enz. en in den jare 1706 in den Ryksgravenftandt verheven. Hy wierdt geboren den 15 December des jaars 1650, en trouwde eerft in 't jaar 1675 met Sophia van Mey, en, na haar overlyden in 't jaar 1684, voor de twede maal in 't jaar 1693 met Sophia van Treskau, by welke vrouwen hy de volgende kinderen heeft verwekt, te weten by de eerfte: *Karel Sophronius Philippus*, geboren in 't jaar 1680, en *Wilhelmina Charlotta*, geboren 1682, zynde getrouwt geweeft met den vryheere van Diepenbrock; by de twede: *Leonora Frederika Sophia*, geboren 1698; *Hermannus*, Domheer te Brandenburg, geboren 1700; *Sophia Charlotta*, geboren 1702, en getrouwt met Johan Frederik, vryheer van Wefterholt; *Frederik Lodewyk*, geboren 1705; *Frederika Sophia*, geboren 1708; en *Leopold Alexander*, geboren 1710. *Winckelman Befchr. van Heffen pag.* 336. *J. Hubners Genealogifch Woordenboek.*

WARTISLAUS, de IV van dien naam, hertog van Pomeren-Wolgaft, zoon van Bogislaus den IV, refideerde te Anklam, en liet den langen ftenen dam aldaar aanleggen. Om te beter een waakzaam oog op achter-Pomeren, waar over de Polen, de Kruisridders en de markgraven van Brandenburg onder malkander oorloogden, te kunnen hebben, ruimde hy zyne refidentie te Anklam den Auguftynen tot een kloofter in, en hieldt zyn hof te Belgard, bouwde ook het flot en de ftadt Nieuw-Stettin aan de Cudda, en verdedigde dat landt in achter-Pomeren van de Stolpe tot aan den Gellenberg tegen de Brandenburgers. Omtrent het jaar 1314 geraakte de vorft Witzlaus van Rugen in onluften met de ftadt Straalzondt, en riep Wartislaus, nevens den markgrave Waldemar van Brandenburg te hulp, die hem ook dwongen een verdrag te maken, en om zekere geldfomme te betalen. Maar Witzlaus verbondt zich met vele andere vorften, en kwam met een tamelyke krygsmacht voor Straalzondt, maar rechtte niets uit, en moeft veel eer befluiten een minnelyk verdrag met Straalzondt, en een erfverdrag met Wartislaus aan te gaan, in dier voegen, dat wanneer een van hen zonder erven kwam te overlyden, de andere des zelfs landen zou erven. Dit gebeurde ook in den jare 1325, doordien zyn ftam met Witzlaus uitftierf. Wartislaus kwam ook, hoewel niet zonder tegenfpreken van den koning van Denemarken en den vorft van Mekelenburg, tot het bezit, waar toe hem de voormaals aan de ftadt Straalzondt betoonde hulp wel te pas kwam, om dat hem ten dezen opzichte deze ftadt goedwillig aannam, en den anderen een goed voorbeeldt van navolging gaf. Doch Wartislaus ftierf in het volgende jaar 1326 te Straalzondt, nalatende twee onmondige zonen en eene hoogzwangere vrouw, onder de voogdy van Otto den I en des zelfs zone, Barnim den III van voor-Pomeren. Gedurende deze minderjarigheit heeft Henrik de Leeuw van Mekelenburg het vorftendom Rugen meeft onder zich gebragt; maar het wierdt hem met behulp van eenige fteden, zonderling van Grypswalde, weder ontnomen. *Micralius l. III.*

WARTNA, tegenwoordig een gering dorp in de Vriefche grietenye Idaarderadeel, in 't kwartier Oostergoo. Het was van ouds, te weten voor 't jaar 1200, eene tamelyke ftadt, maar is door een geweldigen watervloedt vernielt en overhoop geworpen.

WARWIK, in 't Latyn *Varvicenfis comitatus*, een graaffchap in Engelandt. Het zelve grenft ten Noorden aan Staffordshire, ten Zuiden aan Oxford- en Glocceftershire, ten Ooften aan Leicefters- en Northamptonshire, en ten Weften aan Worcefterhire. In de lengte van 't Noorden naar 't Zuiden ftrekt zich het zelve omtrent 33, en in de breedte van 't Ooften naar 't Weften 55 mylen uit, wordende in vyf *Hundreds* verdeelt, daar 158 parochiën en 18 marktfteden in zyn. Van ouds woonden daar de *Cornarii*. Ten tyde der Heptarchie was dit landt eene provincie van het koninkryk van Mercië; maar tegenwoordig is het een gedeelte van 't ficht van Lichfieldt. Alzo dit graaffchap byna midden in Engelandt legt, heeft het ook een goede lucht en vruchtbaren grondt. Het zuider gedeelte, van de rivier Avon af, de welke daar midden door loopt, is de vruchtbaarfte van koren en vee, om dat het zelve vlak is. Maar het Noorder gedeelte, wordende *The Woodland* genoemt, en zynde voormaals *Arden* geheten, heeft vele fchone boffchen. By Bedworth in Knigtlow-Hundred vindt men vele fteenkolen. In dit graaffchap zyn drie grote veldflagen gehouden. De eerfte gefchiedde in den jare 749, toen Cuthred, koning der Weft-Saxen, Ethelbald, koning van Merciё, by Seckington, niet verre van Tamword, floeg. De andere gefchiedde in 't jaar 1468 by Egdkote, in welken flag de graaf van Warwik koning Eduard den IV floeg en gevangen kreeg. De derde viel voor in 't jaar 1642 te Edghil, waar in Karel de I de Parlements-troepen onder den grave van Effex floeg. De voornaamfte plaats in dit graaffchap is *Coventri*, welke, nevens *Warwik*, de hoofdftadt, de eenige plaatfen in dit ganfche graaffchap zyn, die het recht hebben om gedeputeerden in het Parlement te zenden. De overige plaatfen zyn *Stretford*, *Atherfton*, *Aulcefter*, *Birmingham*, *Coleshill*, *Henley*, *Kyneton*, *Numeaton*, *Polesworth*, *Rugby*, *Southam*, en *Sutton-Colefield*. Onder de regering van Wilhelm den Veroveraar wierdt Henrik van Neubury graaf van Warwik gemaakt, welken tytel nog vyf andere van zynen naam gevoert hebben. Na dezen was hy in verfcheide familiën, die of door huwelyken, of door maagfchap aan elkander verknocht waren, tot dat eindelyk Henrik Beauchamp, die de gunfteling van koning Henrik den VII was, hertog gemaakt wierdt. Maar met dezen ftierf de hertoglyke tytel weder uit, en alzo *Richard Nevil* met des hertogs zufter, Anna, getrouwt was, wierdt hy graaf van Warwik. Na dat Richard zonder mannelyke erven overleden was, kwam die tytel op *Georg*, hertog van Clarence, die met zyne dochter trouwde, en na des zelfs affterven op *Eduard Plantagenet* zynen zone. In 't jaar 1547 wierdt de tytel van graaf van Warwik aan *Johan Dudley* gegeven, die van Margareta, dochter van Richard Beauchamp, grave van Warwik, afftamde; maar hy kwam niet verder dan op zynen zone *Ambrofius*. In den jare 1619 vernieuwde koning Jacobus de I dezen tytel in den perfoon van den lord *Robert Rich*. Zie RICH. *Cambden. Zeilerus. Hamb. Hift. Remarquen an.* 1700. *p.* 41. *Beverell. Miege.*

WARWIK, in 't Latyn *Varvicum*, *Vervicum præfidium*, de hoofdftadt van de Engelfche provincie Warwikshire. Zy legt omtrent 70 mylen van Londen Noord-Weftwaarts, op een zeer vermakelyken heuvel, aan de rivier Avon, waar over zy een fchone brug heeft. De ftraten en huizen van deze plaats zyn aardig gebouwt. Daar is een hal van gehouwe ftenen, de welke op pylaren ruft. Hier zyn een Latynfche fchool, een hofpitaal, en twee parochiekerken, van welke de Mariënkerk de voornaamfte is. Het flot is zeer fraai gebouwt. *Cambden. Zeilerus. Miege.*

WARWIK, (GUIDO VAN) gemeenlyk *de Engelfche Hercules* of *Goliath* genoemt, wordt in de oude Engelfche gefchiedboeken als een der fterkfte en dapperfte helden, die 'er ooit geleeft hebben, befchreven, waar omtrent echter vele verzierde en tegenftrydige omftandigheden verhaalt worden. Hy zou omtrent de X eeuwe geleeft hebben, en in de oorlogen tegen de toenmaals in Engelandt invallende Denen ongemene daden verrecht, en onder anderen een verfchrikkelyken reus, genaamt *Colbrand*, by de ftadt Winchefter in een tweegevecht gedood hebben. In de ftadt Coventri wordt aan de poort, Goford genoemt, een zeer groot ftuk van een wild zwyn getoont, het welk, na dat het onnoemelyke fchade hadt gedaan, door hem zou gedood zyn. Eindelyk, zegt men, heeft hy zich, of uit devotie, of met eenen uit berouw, om dat hy, gelyk als eenigen zeggen, zyn eigen vader in een ftrydt gedood hadt, zich van alle wereldlyke bezigheden onttrokken, en zyn leven op eene zeer vermakelyke plaats, doch daar hy ganfch eenzaam leefde, en die tegenwoordig Gvycliff, of Gibcliff, genoemt wordt, nahy de ftadt Warwik, aan de rivier Avon gelegen, befloten hebben, en aldaar na zyne doodt begraven zyn. Richard van Beauchamp, graaf van Warwik, ftichtte aldaar in den beginne van de XV eeuwe ter eere van St. Margareta een kapel, en liet 'er het ftandbeeldt van dien heldt, levens grootte, namentlyk 8 voeten hoog, oprechten. Digt by dit ftandbeeldt is een hoge vierkante zuil, van welke men zegt dat hy dagelykfch viermaal voor de zelve plagt zyne aandacht te verrichten, zynde gewoon zyne armen daar op te leggen. In de ftadt Warwik zelf toont men op het flot, waar op hy zou gewoont hebben, zyn zwaardt, zyn rappier, zyne twee dolken, zyn lans, ftok, en nog meer andere dingen, die men voor de zyne houdt. In het jaar 1509 gaf koning Henrik de VIII aan eenen zyner hofbedienden, met name Willem Hoggefon, by een openbrief het opzicht over de bovengemelde oudheden, nevens een jaarlykfche wedde van twaalf Engelfche kronen en tien penningen. De graven van

Warwik, voornamentlyk die uit het geslacht van Beauchamp, hebben voor de gedachtenisse van dezen heldt eene grote achting laten blyken. Wilhelm Beauchamp gaf deswegen aan zyn oudsten zoon den naam van *Guido*. Thomas Beauchamp liet zyn zoon en opvolger als een uitnemend gedenkstuk het zwaardt en het harnasch van dezen gewaanden Hercules. Een ander van dit huis bouwde hem ter eere een groten toren, die 10 voeten dik, en 113 voeten hoog was, hebbende in zynen omtrek 126 voeten. Nog een ander liet zyn geslacht, als een fideicomis, een kostelyk tapytstuk, waar in de daden van dezen heldt verbeeld waren, na. enz. *Cambdens Brittannia. Zeileri Itinerarium Angl. cap.* 7.

WARWIK, (RICHARD BEAUCHAMP, GRAAF VAN) regent van Vrankryk. Een van zyne voorvaderen, met name *Willem de Bello Campo*, of, in 't Fransch, *de Beauchamp*, vryheer van Elmesley, trouwde met Isabella, zuster en erfgename van Malduit de Hanslap, grave van Warwik, en bragt na des zelfs doodt, in 't jaar 1268, dien graaflyken tytel in zyn geslacht, uit het welke naderhandt *Johannes*, *Guido*, *Thomas* de oude, en *Thomas* de jonge den zelven na elkander gevoert hebben. Richard Beauchamp volgde in den jare 1401 op Thomas den jongen, en verwierf voor zich een onsterffelyken roem door de zonderlinge dapperheit, waar mede hy de wingewesten der Engelschen in Vrankryk wist te beschermen en te vermeerderen, het welk maakte, dat zyn blote naam bekwaam scheen de vyanden een schrik aan te jagen. In dezen opzichte wierdt hy in 't einde des jaars 1425 van den hertog van Bedfort tot interimsregent van Vrankryk verklaart, en toen in 't jaar 1427, na des gemelden hertoga te rug komst, deze waardigheit ophieldt, stelden hem de Engelsche groten tot gouverneur van hunnen jongen koning, Henrik den VI, aan, in de plaats van den kort te voren overleden hertog van Beaufort, hertog van Exester, welk ampt hy met algemeen genoegen bekleedde. In 't jaar 1437 wierdt hy, in plaats van Richard Plantagenet, hertog van Jork, als regent naar Vrankryk gezonden, daar hy met groten nadruk de voortgangen van koning Karel den VII stremde, tot dat hy aldaar in April des jaars 1440 op het kasteel te Rouaan, in Normandië, tot groot leedwezen van de gansche Engelsche natië, overleedt. Zyn lighaam wierdt in de naastvolgende maandt van October naar Engelandt gebragt, en te Warwik in het graf van zyn geslacht ter aarde besteit. Behalven de bovengemelde eerampten bezat hy nog de waardigheit van graaf van Aumerle, of Albemarle, en van ridder van den Kousebandt. Hy liet een zoon na, *Henrik* genoemt, van wien hier na, en eene dochter, *Anna*, die, na dat haar broeder zonder lyfserven gestorven was, den tytel van graaf van Warwik op haren gemaal, *Richard Nevil*, grave van Salisbury, bragt. *Du Chesne. Monstrelet. Mezeray. Chartier. De Larrey. Cambden Britannia. The Compleat Hist. of Engl. Vol. I.*

WARWIK, (HENRIK BEAUCHAMP, HERTOG VAN) zoon van Richard Beauchamp. Hy moest strax na des zelfs doodt, uit krachte der Engelsche wetten, de vaderlyke goederen erven; maar koning Henrik de VI (men weet niet waarom) onthieldt hem de zelve twee gehele jaren lang, en besteedde de daar van komende inkomsten ten algemenen voordeele. Na verloop van dien tydt liet zich de zelve koning niet alleen door zyns vaders verdiensten en billykheit bewegen van hem volkomen te herstellen, maar toonde ook een zo grote genegenheit voor hem, dat hy hem het buitengewoon voorrecht gaf, van zich eerste of opperste graaf van ganich Engelandt, en graaf van Warwik te schryven. Daarenboven kroonde hy hem in 't jaar 1444, of 1445 met zyn eigen handt tot koning der eilanden Wight, Garnsey en Jersey, en kort daar na gaf hy hem den tytel van hertog van Warwik, met dit uitdrukkelyk voorrecht, dat hy in 't Parlement terstondt naast den hertog van Norfolk, en voor den hertog van Bukkingham zou zitten. Hy stierf niet lang daar na, namentlyk in het einde des jaars 1447, en dewyl zyne eenige dochter Anna in hare kindschheit gestorven was, erfde zyne zuster, getrouwt met Richard Nevil, grave van Salisbury, zyne goederen. *Cambden's Britannia. The Compleat Hist. of Engl. Vol. I. p.* 390, 393, 395.

WARWIK. (JOHAN DUDLEY, GRAAF VAN) Zie DUDLEY.

WARWIK. (RICHARD NEVIL, GRAAF VAN) Zie NEVIL. (RICHARD)

WASA, eene stadt, met eene haven, in de Zweedsche provincie Cajanië, in Finlandt, aan de Oostzyde van den Bothnischen zeeboezem gelegen. Voormaals heeft ook een voornaam adelyk geslacht in Zweden dien naam gevoert, van waar zonderling *Erich Wasa*, ridder, en ryks-Raadt, bekend is. Hy wierdt in 't jaar 1520 in het Stokholmsche bloedbadt onthoofd; maar zyn zoon *Gustaaf* beklom den Zweedschen troon. Zie GUSTAAF de I. *Gedefr. Inventar. Suec. Zeil.*

WASABURG, WASENBURG, een graaflyk geslacht, dat van *Gustaaf Gustaafszoon*, natuurlyken zone van den Zweedschen koning Gustaaf Adolf, afstamt. De zelve liet by zyne gemalinne, eene gravinne van Wied, na *Gustaaf Adolph*, grave van Wasaburg, die te Hundlosen woonde, en met Angelita Catharina, gravinne van Leiningen-Westerburg, in den jare 1679 trouwde, de welke hem vyf zonen baarde, namentlyk *Karel Wilhelm* in den jare 1680, *Gustaaf Adolph* in 't jaar 1682, *Henrik Otto* in 't jaar 1685, *Georg Moritz* in 't jaar 1687, en *Anthon Adolph* in 't jaar 1688.

WASER (CASPAR) wierdt te Zurich geboren, en aldaar in den jare 1594 onder de kerkendienaren aangenomen. Hy wierdt in 't jaar 1596 deken in het Grote Munster, en in het zelve jaar hoogleeraar in de Hebreeusche tale, en ten laatste in 't jaar 1611 hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit, welk ampt hy ook tot zyne doodt toe, voorgevallen den 9 September des jaars 1625, bekleed heeft. Hy maakte een Bybelsch Woordenboek, en was daar mede tot aan de letter T gevordert, wanneer hy overleedt; maar het zelve is niet gedrukt. Zyne uitgegevene werken zyn: *Analysis Psalmi CX; De Sacerdotio Christi secundum ordinem Melchisedechi; Hieroglyphicum doctrinæ Christianæ; Tractatus Germanicus de purgatorio, imaginibus, Papa Romano*, &c. ook *De Hebræorum, Chaldæorum et Syrorum nummis; Libri tres de antiquis Hebræorum mensuris*, en meer andere. Van zyne kinderen staat aan te merken, dat twee zonen in een zelven tydt de voornaamste plaatsen in den geestelyken en weereldtlyken staat te Zurich bekleed hebben, doordien *Caspar* farheer aan het Grote Munster tot het jaar 1677, en *Henrik* aldaar van 't jaar 1652 tot het jaar 1669 burgermeester geweest is. De laatste heeft by het plegtige gezantschap van 't Eedgenootschap aan den koning van Vrankryk in 't jaar 1663, om het gemaakte verbondt te bezweren, het presidentsampt bekleed.

WASGAU. Aldus wordt een streek lands genoemt, gelegen tusschen het hertogdom van Lotharingen en het landschap Tweebruggen.

WASILIGOROD, BASILIGOROD, in 't Latyn *Basilii castrum*, *Basilopolis*, een sterk slot en kleine open stadt, welke Johannes Basilowitz, Czaar van Moskovie, in den jare 1523 in de streek, daar de rivier Sura in de Wolga loopt, acht mylen beneden Nisi-Novigorod bouwde. Dat slot wierdt tegen de Tartaren van Casan, die niet lang te voren in Ruissen waren gevallen, en 300000 Russen gevankelyk hadden weggevoert, aangelegt. Wegens de bekwame gelegenheit der plaatse wordt hier tamelyke koophandel gedreven. *Olearii Pers. Reizebeschryving p.* 343.

WASMUTH (MATTHIAS) was te Kiel den 29 Juny des jaars 1625 geboren, zynde zyn vader Georg Wasmuth een burger in die plaats. Na dat hy de gronden zyner studiën in zyn vaderlandt gelegt hadt, ging hy naar Wittenberg, en wierdt aldaar Magister. Van daar trok hy naar Leipzich, en dewyl hy grote lust tot de Oostersche talen hadt, deed hy een reis naar de Nederlanden, om Golius, Coccejus, en Gentius te horen, waar door hy zodanig daar in toenam, dat hy zo bekwaam was in 't jaar 1654 eene Arabische Letterkunst te Amsterdam uit te geven. Uit Hollandt begaf hy zich naar Straasburg, en van daar naar Basel, om Buxtorf te horen. Hy was naauwlyks te huis gekomen, of hy wierdt te Rostok hoogleeraar in de redenkunde. Wanneer in den jare 1665 de akademie te Kiel wierdt opgerecht, beriep men hem aldaar tot hoogleeraar in de Oostersche talen: ook liet hy zich nog in het zelve jaar Doctor in de H. Godgeleerdheit maken, en verkreeg in 't jaar 1675 te gelyk het hoogleeraarsampt in die faculteit. In zyn ouderdom begon hy uit de 70 Weken van Daniel eene sterrekundige tydrekening op te maken, daar hy zeer veel arbeidt aan deedt. Zelfs wierden 'er reets op kosten van de koninginne Christina van Zweden eenige Tafelen van gedrukt; doch doordien Wasmuth den 18 November des jaars 1688 kwam te sterven, bleef dat werk steken. Zyne andere schriften zyn: *Grammatica Arabica; Hebraismus restitutus; Smegma Hebræum; Janua Hebraismi; Idea Astronomica Chronologia restituta; Annales coeli et temporum.* enz. *Acta Erudit. mens. Jan.* 1686. *Tentzels Monatl. Unterred.* 1689. *Pipping. Mem. Theol.*

WASSENAAR, in de oude brieven WASSENARE genaamt, een dorp en halsheerlykheit in Hollandt, onder het baljuwschap van Wassenaar. Pars geeft in zyne *Katwyksche Oudheden, pag.* 249, eene vry seldzame naamreden van deze plaats op, te weten dat deze naam zynen oorsprong zou hebben van de dwaasheit des Roomschen keizers Cajus Caligula, op deze plaats bedreven toen hy met eene grote krygsmacht van Rome gekomen tot in Batavië afzakte, als of hy iets wonders tegen Britannië, of wel daar omtrent, zou uitrechten. Gekomen tot aan het strandt van de zee, en wel ter plaatse, daar dit Wassenaar legt, stelde hy zyn leger, als of het vechtens tydt was, in slagorder: ieder maakte zich tot slaan gereed, verwachtende de ingebeelde aankomst van 's keizers voorgeven, alzo 'er geen vyandt omtrent, noch te vrezen was. Ondertusschen, elk op scherp, en ter bespringinge gereed, beval hy, dat ieder soldaat en ruiter zynen stormhoedt of helm vol zeeschelpen zou rapen, en den zelven daar mede, ten teken van den Oceaan, door hem overwonnen, vullen: ook wilde hy, dat deze schelpen, als een triumfteken van den overweldigden Oceaan, ter eeuwiger gedachtenisse geplaatst zouden worden in het Kapitool. enz. De inwoonders van die streek in Batavië, zulke zotte grepen van den keizer ziende, zouden hem nu den *Water-* of *Waster nar* naderhandt genoemt, of met dien naam bespot hebben; en daar van zou ook deze plaats, daar 't schelpraapen en de wapenschouwing geschied was, den naam van *Wassenaar* bekomen en behouden hebben. Waarschynlyker is het gevoelen van eenigen, die zeggen, dat de naam van *Wassenaar* afkomstig is van *Wasda*, of *Wasuna*, het welk van ouds een bosch of foreest betekende, waarom een forestier, of heer over de boschlanden *Wasdnar*, of *Wasnar* genoemt wierdt. Zie *Ant. Matthæus in Dedic. Chron. Anon. Com. Brab.* en *L. Meyers Woordenschat III Deel, pag.* 691. Doch van den oorsprong van dezen naam zal nog iets in het artykel van het geslacht

ſlacht van WASSENAAR te zyner plaatſe gezegt worden. De kerk van Waſſenaar, die op den naam van St. *Willebrordus* was ingewyd, is al voor den Spaanſchen oorlog, en waarſchynlyk ten tyde van de Hoekſche en Kabeljauwſche beroerten, afgebrand geweeſt, zynde het koor alleen blyven ſtaan, met een kleinen toren, in welken in het jaar 1426 een klok hing, die naar de H. Maagdt *Maria* was ingewyd, en waar op te lezen ſtondt: *Bidt voor ons.* (Zie aangaande dit gebruik het artykel van KLOKWYINN.) In deze kerk waren verſcheide vikaryen en broederſchappen geſticht. *Oudheden en Geſtichten van Rhynlandt pag.* 386 enz. Dit dorp wordt tegenwoordig door een eigen Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van 's Gravenhage.

WASSENAAR, een hoogadelyk en zeer oud huis of kaſteel in Hollandt, het ſtamhuis der heeren van Waſſenaar, het welk by het voorgemelde dorp van Waſſenaar, omtrent een boogſchoot Weſtwaarts van den Waſſenaarſchen weg heeft geſtaan, op een heuvel in het landt, tegenwoordig de *Groene berg* geheten, maar al van overlang geheel verwoeſt.

WASSENAAR. (HET GESLACHT VAN) Zie het Aanhangſel van deze letter, waar in eenige Hollandſche en andere geſlachten van de letters V en W by malkander gevonden worden.

WASSENAAR, (JAKOB VAN) baanderheer van Waſſenaar, heer van Opdam en Hensbroek, luitenant admiraal van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, ridder van den Olifant, en houtveſter van Hollandt, was de zoon van Jakob van Waſſenaar, heere van Opdam, luitenant admiraal van Hollandt en Weſt-Vrieslandt. Hy volgde al jong den oorlog in de Nederlanden; kommandeerde eerſt een kompagnie te paardt; wierdt naderhandt kolonel, en woonde verſcheide belegeringen by, inzonderheit in 't jaar 1632 die van Maſtricht, wanneer hy met honderd man te paardt by Stokheim op drie Spaanſche kompagnien aanviel, en de zelve ſloeg, nemende 25 man van de zelve gevangen. Hy wierdt naderhandt gecommitteert in den Raadt van State van Hollandt, en vervolgens ſtadvoogdt van de veſting Heuſden, ook van de vaſte plaatſen en ſchanſſen Krevekoeur, St. Andries, Voren en Hement. Hy wierdt in 't jaar 1647 door de provincie van Hollandt aan de provinciën van Gelderlandt en Over-Yſſel gezonden, om de zelve te bewegen zich van Vrankryk af te ſchelden, en vrede met Spanje te maken. In 't jaar 1648 ging hy als afgezant naar Kleef, om in den name van de Algemene Staten ten Doop te ſtaan over den oudſten prins van keurvorſt Frederik Wilhelm van Brandenburg; en daar na wierdt hy door de provincie van Hollandt naar Gelderlandt en Over-Yſſel gezonden, van wegens de veranderingen, door de doodt van prins Wilhelm van Oranje in de zaken van den Staat voorgevallen: ook nam hy in 't jaar 1651 den laſt op zich by de Staten van Zeelandt uit te werken, dat zy den onmondigen zoon van den prins niet tot ſtadhouder zouden verkiezen. In het zelve jaar ging hy in gezantſchap naar Kleef aan den voorgemelden keurvorſt Frederik Wilhelm, en naar Duſſeldorp, aan Paltsgraaf Wolf Wilhelm, om den oorlog, tuſſchen hen ontſtaan, by te leggen; gelyk hy dan om die reden eenige malen heen en weder reiſde, wanneer eindelyk de vrede in eene zamenkomſt van deze twee vorſten by Angerordt geſloten wierdt. Wanneer in den oorlog tuſſchen den Protector van Engelandt, Olivier Cromwel, en de Vereenigde Nederlanden, de luitenant admiraal Marten Hertszoon Tromp zyn leven verloor, wierdt den heere van Waſſenaar in den jare 1653 de door zyne doodt opengevallene waardigheit opgedragen: doch hebbende nooit ter zee gedient, hadt hy 'er in 't eerſt geen gevallen in, maar nam de zelve eindelyk aan. Daar op liet hy de genen, die hunnen plicht in het laatſt voorgevallen zeegevecht niet wel betracht hadden, ſtraffen, en kommandeerde de Hollandſche vloot tot dat de vrede gemaakt wierdt. In 't jaar 1657 voerde hy eene vloot naar Portugal, verrichtende ter zelver tydt een gezantſchap aan den koning Alfonſus; en alzo hy, indien hem van het Portugeeſche hof over de toenmalige onluſten wegens Brazil geen genoegen gegeven wierdt, order hadt om uit de Braſilië komende ſchepen te paſſen, nam hy 21 van de zelve weg, en kwam met de zelve gelukkig in Hollandt. In 't jaar 1658 wierdt hy koning Frederik den III van Denemarken met eene ſcheepsvloot te hulp gezonden, wanneer hy den 29 October met den Zweedſchen ryksadmiraal Karel Guſtaaf Wrangel in den Zondt een bloedig treffen hieldt, met zyne ſchepen tot aan Coppenhagen doordrong, en die ſtadt, door de Zweden tot het uiterſte gebragt, gelukkig ontzette. Hy bleef byna een jaar in Denemarken, en ſchoon de Engelſche admiraal Montagu om den koning van Zweden te helpen ook in den Zondt kwam, betoonden zy echter malkander gene vyandelykheden, en hy kwam in 't jaar 1659 in Hollandt te rug, zynde door den koning van Denemarken met de ridderorde van den Olifant beſchonken. By de aankomſt van koning Karel den II van Groot-Britannië in 's Gravenhage in den jare 1660 was hy een der voornaamſten, die hem in den name der Heeren Staten bedienden, in welker name hy ook aan den koning by des zelfs afſcheidt het woordt deedt. Maar wanneer 'er naderhandt in 't jaar 1665 tuſſchen dezen koning en de Vereenigde Nederlanden een openbare oorlog ontſtondt, geboodt hy de Hollandſche vloot, maar hadt het ongeluk, dat gedurende het hete zeegevecht in 't jaar 1665 met de Engelſche vloot, waar over de hertog van Jork, de Paltsgraaf Robert, en de graaf van Zandwich het bevel hadden, het vuur in het buſchkruidt kwam, waar van hy 'er 17000 pondt op zyn admiraalsſchip, de Eendragt genoemt, hadt, waar door het zelve in de lucht ſprong, en hy, op een ſtoel zittende om de orders te geven, dus mede het leven verloor. Dit gebeurde den 4 July des jaars 1665, zynde Waſſenaar toen 55 jaren oud. Van zyne gemalinne Agneta van Reneſſe van der Aa liet hy eene dochter na, die met Bernhard, heere van Pallandt, trouwde, en een zoon, *Jakob* genoemt. In de grote kerk binnen 's Gravenhage wierdt een prachtige tombe t'zyner eere opgerecht, waar van men het afbeeldſel achter Bizots *Medaliſche Hiſtorie* ziet. Zyn grafſchrift daar op, in de Latynſche tale opgeſtelt, luidt in 't Nederduitſch aldus: *Ter eere en glorie van den allerdoorluchtigſten Heldt, door eene gedurige en wettige afdalinge uit het alleroudſte geſlacht van den Hollandſchen adel geſproten, den Heere* JAKOB, BARON VAN WASSENAAR, *Heere van Opdam, admiraal der Vereenigde Nederlanden,* enz. *die, na treffelyke zaken te landt en ter zee verricht te hebben, niet alleen in den Atlantiſchen Oceaan, van waar hy, de Portugeeſche vloot verſtroeit en op de vlucht gedreven zynde, met een groten buit beladen naar huis is gekeert; maar ook in den Zondt, daar hy de vyanden verſlagen, en eene roemryke zege behaalt hebbende, het waggelende Denemarken te hulp kwam, te gelyk de Majeſteit des konings verdedigt en vaſtgeſtelt heeft, en eindelyk met weinig ſchepen tegen de ganſche koninklyke Engelſche vloot met de uiterſte dapperheit ſtrydende, echter noch voor de vyanden niet gezwicht, maar na eene wakkere ſlaging daar onder gemaakt te hebben, en zyn ſchip in brandt geraakt zynde, zich door de vlammen als een andere Hercules een weg ten hemel, in 't 55 jaar zyns ouderdoms, gebaant heeft. Ter gedachteniſſe van dien hebben de Hoog-Mog. Heeren Staten der Vereenigde Provincien dit gedenkteken voor den zeer dapperen heldt, zeer wel by de Republyk gezien, doen oprechten in 't jaar* 1667. Zie *Neufville Hiſtorie van Hollandt. Bizot Medall. Hiſt. van Hollandt.*

WASSERBURG, eene welgebouwde ſtadt in opper-Beyeren, onder het bisdom van Freiſingen en het rentampt Munchen behorende. Zy is vermakelyk, neeringryk, en met bergen omringt, wordende ook byna rondom van den Inſtroom beſpoelt. Men vindt 'er ſchone kerken, en een zeer ryk Kapucyner klooſter. Aan het einde der ſtadt ſtaat een oud voortreffelyk ſlot, nevens een tuin, en een fraai Raadhuis. Hertog Lodewyk van Beyeren liet de muren van deze ſtadt verhogen, en den buitenmuur veel hoger optrekken. Hertog Henrik van Landshut belegerde na het concilie van Conſtants deze ſtadt, ſchoot 'er in den jare 1366 ſtene kogels in, doch wierdt van de burgery afgeſlagen. In den jare 1631 is hier de boerenopſtandt met verlies van vele duizend hoofden gedempt. Deze plaats hadt voortyds zyne eige graven, die de graven van Waſſerburg en Klingenberg genoemt worden. Maar graaf *Koenraad*, de laatſte van dit geſlacht, de welke by zyne gemalinne Kunigunda geen kinderen hadt, maakte hertog Otto van Beyeren, zyns zuſter kleinzoon, tot erfgenaam. *Hundius Stemm. Bavar. Frels Beyer. Atlas.*

WASSERBURG, eene ſtadt in 't hertogdom Gulik, 2 mylen van Roermond, aan de rivier de Roer gelegen. Het aldaar leggende bergſlot wierdt in den jare 1206 van den keizer Philippus verovert, en Bruno de IV, aartsbiſſchop van Keulen, daar op gevangen gezet. *Tromsd.*

WASSERBURG, eene ſtadt, nevens een ſlot, aan de Bodenzee, tuſſchen Lindau en Langenargen gelegen. Zy is van de graven van Montfort aan die van Fugger gekomen, van welke in die plaats eene linie reſideert. *Stumpfius Zwitſ. Chron.*

WASSERTRUDINGEN, eene ſtadt, nevens een ampt in Frankenlandt, aan de rivier Wernitz, 4 mylen van Anſpach gelegen, en den markgrave van Anſpach toebehorende. Eertyds behoorde zy tot het graafſchap Truhedingen; naderhandt viel zy de graven van Oettingen, en na deze de graven van Hohenloh te beurt, die ze in 't jaar 1371 voor 33000 guldens aan de burggraven van Neurenberg verkochten. *Paſtoris Franc. Rediv. Tromsd.*

WASTINE, een ſlot, nevens eene daar toe behorende heerlykheit in Vlaanderen, waar van Jacobus Bruneau, Spaanſche Raadt, en theſaurier der ridderorde van 't gulde vlies, in 't jaar 1683 den tytel van burggraaf heeft ontfangen. *L'Erecil. de tout. les terres du Brabant.*

WASUNGEN, eene ſtadt nevens een ampt aan de Werra, beneden Meinungen, in het gevorſte graafſchap Henneberg, ſtaande onder de gehoorzaamheit des hertogs van Saxen-Meinungen. Het oude ſlot by Waſungen wordt de *Meyenburg* genoemt. Men zegt, dat deze ſtadt voortyds zeer groot is geweeſt, en van de keizeren Albert en Henrik met de zelve vryheden als de ſtadt Sweinfurt beſchonken is. *Rudolph. Goth. P. II. t. 46.*

WATCHET, een zeer bekwame zeehaven in de Engelſche provincie Sommerſetshire, die van de koolſchepen dikwils bezocht wordt, dat wel de grootſte handel is, die daar gedreven wordt. Deze plaats legt 126 mylen van Londen.

WATERFORD, in 't Latyn *Waterfordia*, *Manapia*, eene ſtadt en graafſchap in de provincie Mounſter, in het Zuider gedeelte van Ierlandt. Deze ſtadt wordt van de Ieren *Porthlairgy* genoemt, is de hoofdſtadt van het graafſchap, en na Dublin de grootſte plaats van dit koninkryk. Zy heeft een zeer bekwame en zekere haven, die door een ſterk ſlot, *Duncannon-fort* genoemt, beſchermt wordt, leggende zeer bekwaam tot den koophandel. Zy is van de Noormannen op een ſlechten en onvruchtbaren bodem, by den uitloop der

Suire gebouwt. Sedert dat deze ftadt in de handen der Engelfchen is gekomen, is zy de kroon zeer getrouw gebleven, en heeft deswegen vele zonderlinge vryheden gekregen. In het jaar 1649 dwongen de inwoonders van deze plaats Olivier Cromwel, die de zelve belegert hadt, weder af te trekken, wanneer hy reets het grootfte gedeelte van Ierlandt vermeeftert hadt. Maar kunnende het geweldt in een twede beleg niet langer wederftaan, gaf zy zich den 20 Augufty des jaars 1650 over, bedingende evenwel nog een goed verdrag. In 't jaar 1690 onderwierpen zich de ftadt en het fort aan koning Willem den III. Dit graaffchap paalt ten Ooften aan Wexford, ten Noorden aan Tipperary, ten Weften aan het graaffchap Cork, en ten Zuiden aan de zee. De rivier *Suire* befpoelt het zelve van de Noord- en Ooftkant, en de *Nore* van de Weftzyde. Het Noorder gedeelte van dit landfchap is met vele bergen bezet, wordende *Slewbloymen* genoemt. Het heeft van het Ooften naar het Weften 17, en van 't Noorden naar het Zuiden 15 mylen. Op deze plaats landde Strongbow, de veroveraar van Ierlandt, den 23 Augufty des jaars 1171. Kort daar na nam hy deze ftadt in, na dat hy tweemaal dapper was te rug geflagen. Daar op trouwde hy met Eva Dermond, dochter des konings van Leinfter, en kreeg daar door Waterford ten bruidfchat mede, 't welk federt altydt aan Engelandt is gebleven. In het jaar 1172, den 18 October, kwam Henrik de II aldaar met 400 ridders en 4000 foldaten, wanneer zich Dermond Mak-Carthy, koning van Cork, vrywillig aan hem onderwierp, en den eedt van getrouwheit deedt; waar op alle aartsbiffchoppen en biffchoppen van Ierlandt het zelve deden, en zich hem en zynen erven, als hunne koningen, voor altoos onderwierpen. Maar in 't jaar 1175 ftonden de burgers tegen de Engelfchen op, en doodden alle, die zy maar kregen; doch eenige van hen weken in den zogenoemden Reinaldstoren, en wreekten aan de inwoonders de doodt van hunne landslieden van deze plaats.

WATERGANG, een dorp van Noord-Hollandt, in Waterlandt, met kerk en predikant, ftaande onder de claffis van Edam.

WATERGEUZEN. Dit is de naam, welke in den aanvang van den oorlog tuffchen de Vereenigde Nederlanders en den koning van Spanje aan de genen gegeven wierdt, welke de Spanjaarden te water allen mogelyken afbreuk deden. Zie *Hooft*, *Van Meteren*, *De Groot*, enz.

WATERLANDERS. Aldus worden eenige Mennoniften of Doopsgezinden genoemt, van de zogenoemde *Vlamingen* en *Galeniften* afgefcheiden, en hunne afzonderlyke leeraars en kerken hebbende.

WATERLANDERS, de inwoonders van zekere landftreek in Noord-Hollandt. Zie WATERLANDT.

WATERLANDT, een dorp in Staatfch Vlaanderen, in den lande van den Vryen, gelegen in den generalen vryen polder omtrent in 't midden de ftedekens Aardenburg, Yzendyk, en Biervliet, met kerk en predikant, ftaande onder de claffis van Walcheren.

WATERLANDT, een klein landfchap in 't Zuid-Oofterdeel van Noord-Hollandt, of Weft-Vrieslandt, gelegen tuffchen Kennemerlandt, de Beemfter, de Zuiderzee, en het Y. Het heeft zynen naam van de vele meiren, moeraffen, en wateren, welke daar weleer zyn geweeft, maar die naderhandt merendeels zyn droog gemaakt, en in heerlyk weilandt veranderd. Het wordt in den Blafferdt van de Utrechtfche leenmannen onderfcheiden van Weft-Vrieslandt, in een nauwer betekeniffe genomen dan tegenwoordig gefchiedt; want men vindt daar aldus gefchreven: *Waterlandt ende Weft-Vrieslandt behoren gehelyk aan den biffchop en de kerke van Utrecht.* Ook zegt Melis Stoke:

> Die Kenemaren / die Vriesen mede /
> En de Waterlanders voeren ter stede.

En Beka: *Kinnemaria*, *Waterlandia*, & *Frifia*; als mede de zelve fchryver op eene andere plaats: *De Kennemers, en de Waterlanders hebben het Vriefche volk kloekmoedig aangegrepen.* enz. Zie *Melis Stoke* in 't leven van *graaf Floris den V*, en *Beka* in dat van *Jan den II* en *Willem den II. M. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 199. S. van Leeuwen, en anderen zyn van gedachten, dat de Waterlanders de *Frifiabones* zyn, daar *Plinius* van fpreekt in 't IV Boek, het 15 en 17 Hoofdftuk, in het ophalen en melden van de Rhynfche eilanden en volkeren in het Belgifche Gallië. In 't jaar 1447, onder de regering van Philips den I, hertog van Burgundië, grave van Hollandt, wierdt hem eene bede van 't gemene landt van Hollandt toegeftaan, en daar toe eenige voorname mannen afgezonden om die penningen in te zamelen, en de landen naar hunne grootte en welgelegenheit te fchatten, als gefchiedde over 't ganfche landt, bygevolg ook over die van Waterlandt. Maar zy klaagden daar in te hoog, en hoger dan te voren gefchat te zyn; wilden dieshalven daar toe niet verftaan, zeggende grote fchade door inbreuk van dyken, enz. geleden te hebben. Doch het mogt niet helpen. Zy bleven echter by hun ftuk, en wilden niet meer geven dan zy te voren gedaan hadden. Heer Jan van Lanoy, ftadhouder van Hollandt, nevens die van den Raadt, ftelden derhalven een heirvaart door ganfch Hollandt aan, om de Waterlanders zulker wyze te ftraffen, dat 'er anderen zich aan fpiegelen zouden. Hy kwam met de zynen gewelddadig op Waterlandt aan, nam eenige der rykfte ingezetenen mede, en voerde hen als gyfelaars naar den Haag. Om hen te loffen boden die van Waterlandt toen aan het gerifchte op te zullen brengen; maar zy kwamen 'er niet toe, dan mits dat zy daarenboven nog een grote fomme gelds opbragten tot het bouwen van een zeer fchoon vertrek aan de Raadkamer in 's Gravenhage: boven dien moeften de gyfelaars, vertonende ganfch Waterlandt, in linne klederen, ter algemene proceffie voor 't kruis gaan, welke plegtigheit ten dien tyde in den Haag gefchiedde. De fchryver voegt daar by, dat eene *Simon Janszoon* hem voor de waarheit heeft verhaalt, dat het ten tyde der proceffie zeer fterk regende; maar dat 'er op de gyfelaars, in linne klederen mede gaande, niet een druppel waters viel, welk laatfte niemandt ligt anders dan als een fprookje zal aannemen. *Oude Hollandfche Kronyk fol.* 466. In Waterlandt leggen de fteden *Edam*, *Monnikkedam*, en *Purmerende*, en de volgende dorpen en buurten, als: *Middelye*, *Quadyk*, *Waarder*, *Ooft-huizen*, *Etersheim*, *Hobreed*, *Monikkerbroek*, *Ritbroek*, *Katswoude*, *Landsmeer*, *Zuiderwoude*, *Zunderdorp*, *Schellingwou*, *Durgerdam*, *Buikfluis*, *Vooluyk*, *Ooftzanen*, *Broek*, *Ransdorp*, of *Raarop*, *Bloemendaal*, *Zeevank*, *Purmerlandt*, *Nek*, *Ilpendam*, *Zuid-Beemfter*, *Weft-Beemfter*, *Ooft-* en *Noord-Beemfter*, *de Purmer*, *Uitdam*, *Volendam*, *Nieuwendam*, *Holyfloot*, *Poppendam*, *Watergang*. Daarenboven behoort onder Waterlandt het eilandtje *Marken*. *Van Leeuwen Batavia illuftrata. Hoeve Charter-Kronyk.*

WATERLOO, (ANTHONY) zo als eenige willen te Amfterdam, maar, zo als de meeften zeggen, te Utrecht geboren, was een goed landfchapfchilder, die de natuur der zelve eenvoudig, zonder eenig verfierfel daar by te voegen, volgde. Ook heeft men eene menigte van tekeningen en geëtfte kunftprenten van hem, die mede klaar doen zien, dat de zelve naar 't leven gevolgt zyn. De luchten achter zyne landfchappen zyn helder, de verfchieten klaar, het groen der bomen verfchillig naar den onderfcheiden aardt der zelve, als ook de ftammen, en inzonderheit de fpiegelingen in 't water natuurlyk gefchildert. In wat jaar hy geftorven is weet men niet, maar wel, dat hy binnen Utrecht in 't St. Jobsgafthuis is overleden, en aldaar begraven. ô Droevig lot voor een kunftenaar!

WATERLOOP, of WATERGRACHT, VAART, enz. (DOOR DE KONST GEMAAKTE) is eene uitgegraven plaats om de wateren van de zee, of van eene rivier te ontfangen, en elders heen te leiden. De ouden hebben dikwils te vergeeffch gearbeid om landëngtens te breken, en landen door te fnyden, met oogmerk om te bevorderen, dat men te water van de eene plaats naar de andere zou varen. *Herodotus* verhaalt, dat de Gnidiërs, een volk van Karië, in klein-Afië, ondernamen de landëngte, die het bynaeilandt Gnidus aan het vafte landt voegde, door te graven; doch dat de godfpraak hem zulks afriedt, als een werk, dat hem fchadelyk zou zyn. Verfcheide koningen van Egypten hebben gepoogt, met een waterloop te delven van de Rode zee af tot aan den arm van den Nyl toe, die zich in de Middelandfche zee ontlaft, om de Rode zee met de Middelandfche gemeenfchap te doen hebben. Cleopatra beftondt het zelve; en Solyman de II, Turkfch keizer, liet daar aan duizend man arbeiden: doch alles was te vergeeffch. De Grieken en Romeinen wilden een waterloop maken dwars door de landengte van Corinthe, die Morea aan Achaje vaft houdt, om uit de Iönifche zee in den Archipel te komen. De koning Demetrius, Julius Cefar, Caligula, en Nero wendden daar toe al hunnen vlyt aan, maar vruchteloos, en men heeft zelfs aangemerkt, dat de genen, die zulks hardnekkiglyk hebben willen doorzetten, een ongelukkig einde hebben gehad. Ten tyde van Nero ondernam Lucius Verus, een van de Romeinfche veldheeren in Gaule, de Saone met den Moefel, door een kanaal, of waterloop, zamen te voegen, en een gemeenfchap te maken tuffchen de Duitfche en Middelandfche zeën door een gedurige vaart op de Rhone, de Saone, den Moefel en den Rhyn, 't geen hy echter niet uitwerkte, wegens den nayver van Ælius Gracilis, die hem in dat oogmerk dwarsboomde. Karel Bernard deedt een voorftel, in zyne verhandeling van de zeën zamen te voegen, om een gemeenfchap te maken tuffchen de zee van Provence en den Oceaan omtrent de kuft van Normandië, met de rivier de Ouche en de Armanfon omtrent Grosbois, daar ze maar drie mylen van malkander af leggen, in een te brengen. Dus zou men langs de Rhone, Saone, Ouche, Armanfon, Yonne, en Seine dwars door Vankryk kunnen heen gaan, daarenboven zou men de krullende en kromme bochten dezer rivieren in zekere plaatfen kunnen affnyden. Koning Lodewyk de XIII liet den waterloop van Briare vervaardigen om de Loire en de Seine, door de rivier Loin, in een te brengen, en Lodewyk de XIV liet die van Languedok opgraven, om tuffchen de Middelandfche zee en den Oceaan, door de Garonne, gemeenfchap te maken. Van de *gracht van Corbulo*, en meer andere door de kunft gemaakte kanalen of waterlopen wordt op verfcheide plaatfen van dit Woordenboek gefproken. *Bergier Hiftoire des grands chemins. Bernard de la Conjonction des mers.*

WATFORD, eene grote en welbewoonde marktftadt in de Engelfche provincie Hertfordshire, 15 mylen van Londen gelegen.

WATTEN, of WADDEN, zyn de ondieptens tuffchen het vafte landt en de eilanden, van den hoek van Harlingen, in Vrieslandt, af beginnende, en aan de rivier de Elve, in de grote Noordzee, eindigende. In tydt van oorlog, of by zwaar weêr, bedienen zich de fchippers en beurtlieden, van Hamburg, Bremen, Emden, enz. naar Amfterdam varende, en daar van daan komende, en niet boven de vyf of zes voeten diep gaande, van deze Watten, of ondieptens.

WATTENWEIL, of **VADOVILLANO**, een vryheeriyk en graaflyk geslacht in Zwitserlandt en in Burgundië, wiens stamhuis WATTENWEIL in het Kanton Bern legt. Imhof leidt hunnen oorspronk van de oude hertogen van Beyeren af, en steit *Conraad*, zoon van Henrik, hertog van Beyeren, die door zyn voordeelig huwelyk in opper-Rhetië grote goederen bezat, als den stamvader van dit geslacht. Van des zelfs nakomelingen deedt *Conraad*, in 't jaar 1301 aan het Dominikaner klooster van Bern grote geschenken, wiens neef, *Ernst*, in 't jaar 1374 te Eslingen, en zyn naneef, *Eberhard*, in den jare 1408 te Heilbrun op het tournoolspel geweest zyn. Deze laatste liet *Jakob* na, die zich als overste over 2800 Zwitsers in de toenmalige oorlogen beroemd maakte. Van zyne nakomelingen wordt *Johan Jakob* in 't jaar 1533 heer van Colombier, en des zelfs zoon *Nicolaas* marquis van Versoy genoemt. Deze was vader (1) van *Johannes*, bisschop van Lausanne, die van zommigen *Claudius* genoemt wordt; (2) van *Gerhard*, marquis van Confians, die zynen tak met drie zonen, *Thomas Eugenius*, *Johannes* en *Lodewyk*, heeft voortgeplant. *Nikolaas*, broeder van *Johan Jakob*, stichtte eene byzondere linie. Zyn zoon, *Johannes*, was overste in Franschen dienst, en liet by zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1604, na: (1) *Johan Frans*, die in den jare 1644 overleedt, zynde overste in Franschen dienst, en landvoogdt van Milden, Baden en Sana geweest; (2) *Siegmund*, landvoogdt in Morsee; (3) *Johan Rudolph*, hoofdman in Piëmont; (4) *Johan Jakob*, landvoogdt van Lausanne; en (5) *Reinhard*. Des laatsten zoon, *Gabriel*, gouverneur van Boniou, verwekte zeven zonen, die nog in 't jaar 1670 leefden. *Stumpf. Schw. Chron. Bucel Stemm. P. III.*

WAT TYLER, het hoofdt van een beruchten opstandt in Engelandt, die in den jare 1381, onder de regering van koning Richard den II, over eenige nieuwe belastingen, en wegens zekere door de inwoonders gepleegde ongeregeldheden, in de provincie van Kent, als ook in Essex ontstondt. Binnen korten tydt vatten in die twee provinciën 60 tot 100000 man de wapenen op, die alle, doch voornamentlyk die van Kent, dezen Wat Tyler (die eigentlyk WALTHER hiette, en van zyn ambacht een lydekker, in 't Engelsch *Tyler* gezegt, was) voor hun hoofdt erkenden. Zy verbonden zich onder malkander door een eedt, dat zy den koning Richard, en het gemeen van Engelandt getrouw zouden blyven, zich niet meer door den koninklyken neef Johannes, hertog van Lankaster, laten regeren, en dat zy hun best zouden doen om hunne naburen tot een diergelyk besluit te bewegen. Te Blankheat, niet verre van Londen, deden zy een algemene monstering, en naderden naderhandt de gemelde hoofdstadt. Hen ontmoetten onderweeg eenige koninklyke gedeputeerden, die de oorzaak van hun ondernemen wilden weten. Zy gaven hen ten antwoordt, dat zy den koning gewigtige zaken hadden voor te dragen, en derhalven wilden, dat hy by hen zou komen. De geheime Raden, en inzonderheit de kanselier Simon Sudbury, aartsbisschop van Kantelberg, als mede de schatmeester, Robert Hales, rieden zulks den koning af, en toen de zelve niettemin met een' klein gevolg de rebellen tot naar Rotherthith te water te gemoet trok, beletten zy, dat hy, volgens hunne begeerte, by hen aan landt kwam, uit vreze, dat zyn persoon mogt gevaar lopen. Dit mistrouwen verbitterde de oproerigen nog meer, zodanig, dat zy hunnen tocht verder voortzetten, en den 2 Juny in Soutwark, de voorstadt van Londen, kwamen. De overheit zocht hen met geweldt buiten die plaats te weren; doch de burgers openden hen vrywillig de poorten. Zo haast dit geschied was, pleegden zy ontallyke ongeregeldheden. Zy haalden den bovengemelden aartsbisschop van Kantelberg, nevens den schatmeester uit den Tour, en deden hen beide onthalzen. Zy brandden het aartsbisschoppelyk paleis te Lambeth, als mede het paleis van den hertog van Lankaster in de zogenoemde Savoje, met alle hunne kostelykheden, tot den grondt af. Zy verbrandden nog vele andere huizen, na de zelve te voren geplundert te hebben, en hielden in die zy lieten staan slecht huis. Zy openden de gevangenissen, en ten einde de misdadigers voor het toekomende niets zouden te vrezen hebben, vernielden zy alle tegen hen ingebragte klagten, met alle punten, die tot onderzoek, en wat verder tegen hen kon dienen. Daarentegen moesten alle hoogleeraars in de rechten, zo vele als 'er in hunne handen vielen, sterven, en in het zogenoemde *Inns of Court* en in de vierscharen vernielden zy al wat zy van boeken, akten, en andere dokumenten vonden. Voornamentlyk waren zy zeer onbarmhertig tegen de buitenlanders, en wel meest tegen die van Vlaanderen, welke laatste, om hen te leren kennen, zy de woorden broodt en kaas in 't Engelsch lieten spreken, wanneer zy, in plaats van *bread and cheese*, volgens hunne uitsprake zeiden *brood and kaese*, en alle, die het op die wyze uitspraken, moesten zonder genade sterven. Zekeren koopman te Londen, by wien Wat Tyler te voren eenige jaren zou hebben moeten dienen, liet hy alleen daarom doden, om dat hy hem in dien tydt wat hard hadt gevallen; om van andere ongeregeldheden niet te spreken. De koning zag geen ander middel om dit kwaad te stuiten, dan dat hy een algemene vergiffenis voor alle, die terstondt de wapenen zouden nederleggen, liet afkondigen. De meesten namen deze wel aan, inzonderheit die van Essex; doch Wat Tyler, met omtrent 20000, meest ingezetenen van Kent, wilden dit voorbeeldt niet volgen, maar gingen voort nog groter moedwil te plegen, en wel onder voorwendsel, dat men hen nog voordeeliger voorwaarden moest aanbieden; en schoon Wat Tyler verscheide voorslagen, beter dan hy verdiende, gedaan wierden, spande hy echter altydt de snaren hoger, tot dat eindelyk de koning onder het geleide van zyne garde, en van eenige Lords, als mede van den Lord Major en eenige Aldermans van Londen, in de wyk van de laatstgemelde stadt, Smithfieldt geheten, kwam, om de eischen van Wat Tyler zelf aan te horen. Ten dien einde zondt hy den ridder John Newton aan hem, die hem herinnerde, dat hy den koning niet al te lang zou laten wachten. Hy antwoordde daar op, dat hy zou komen als het hem gelegen kwam. Hy ging ook inderdaadt zo langzaam, als of hy zelf reets een groot koning was; want hy beeldde zich vast in nog eens koning te zullen worden. Terwyl hy nu zo langzaam voortging, kwam de genoemde ridder nog eens, en verzocht hem zich te spoeden. Dit, gelyk ook dat hy te voren, terwyl hy tegen hem hadt gesproken, niet eens van het paardt was geklommen, verbitterde hem zodanig, dat hy zyn dolk tegen hem trok, en zich zelfs in 's konings tegenwoordigheit niet eerder liet bevredigen, voor dat, op 's konings bevel, die ridder zyn eigen dolk, ten bewyze van onderdanigheit, aan de rebellen hadt overgegeven. Voor den koning zelf toonde hy weinig eerbiedt, en zyne eischen waren zeer buitensporig, als, by voorbeeldt, dat de oude wetten zouden afgeschaft worden; dat men hem het zwaardt, dat tot nog toe voor den koning was gedragen, zou overgeven, en zo voorts. De Lord Major van Londen, Willem Walworth, en de Alderman John Philpot baden vervolgens heimelyk Richard, dat hy hen wilde verlof geven dezen trotschen oproermaker in verzekering te nemen. Wanneer zy nu met veel moeite, wegens het gevaar, dat 'er in stak, dit verlof verkregen hadden, sloeg Walworth met zyn zwaardt Wat Tyler van het paardt af, en Philpot, nevens andere aanwezenden, gaven hem voorts den rest. Anderen zeggen, dat Wat Tyler gedurende de onderhandeling met den koning met de eene handt den toom van des zelfs paardt heeft vast gehouden, hebbende in de andere handt zyn eigen degen, waar mede hy voor des konings oogen al heen en weder zwaaide, waar door de gemelde twee mannen gelegenheit namen dien rebel op de gezegde wyze het leven te benemen. Zyne aanhangers, dit ziende, schoten terstondt op hen, die de handen aan hem sloegen, zeer vele pylen. Doch de koning, niettegenstaande hy toen maar 15 jaren oud was, reedt met grote onvertzaagtheit onder hen in, en riep: *Wat? wilt gy uwen koning doden? Bekommert u niet over het verlies van uwen leidsman; ik wil zelf uw hoofdt zyn, en u geven wat gy begeert.* Deze woorden waren zo krachtig, dat de oproerigen den koning met blydschap aannamen, en met hem naar St. Georgefield trokken, niet twyfelende, dat zy thans alles zouden verkrygen, wat zy begeerden. Ondertusschen spoeide zich Walworth naar de stadt, en bragt met allen haast 10000 welgewapende burgers op de been, waar op de rebellen, dit ziende, terstondt de wapenen nederleiden en om genade baden. Richard de II schonk ook (uitgenomen aan eenige van de hoofden) genade, niettegenstaande de groten, die om hem waren, en wel de meeste, hem den raadt gaven, dat hy ten afschrik voor de overigen terstondt drie of vier honderd zou laten doden. Deze opstandt dus volkomen gestilt zynde, beloonde de koning de genen, die tot het dempen van den zelven hun best hadden gedaan, en onder anderen vergrootte hy het wapen der stadt Londen met een dolk ter gedachtenisse van de zonderlinge trouwe, die zy by deze gelegenheit betoont hadt. *The Compleat Hist. of England Vol. I, p.* 245, 246.

WAVEREN, **WAVRE**, eene stadt in Brabandt, in het graafschap Walheim, 4 mylen van Brussel gelegen. Zy wierdt in 't jaar 1647 door de Franschen verovert en geplundert. *Guicciardin Descr. Belg.*

WAVEREN, (GYSBERT LAP VAN) een geleerd Utrechtenaar, studeerde te Loven en te Douay, bezag daar na vreemde landen, en kwam met den eernaam van Rechtsgeleerde uit Vrankryk te huis. Hy heeft de verzameling der Utrechtsche Historieschryvers, *Johannes de Beka*, *Johan Gerbrandsz. van Leiden*, *Wilhelmus Heda*, en meer andere, na het overlyden van *Arnoldus Buchelius* verder in order gebragt: ook heeft hy *Lambertus Hortensius* van de Utrechtsche beroerten nagezien, met kanttekeningen opgeheldert, en 'er de levens der schryveren, ieder op zyn plaats, bygevoegt, gedrukt te Utrecht 1643 in folio. Nog heeft hy verscheide aantekeningen en oudheden, zyne geboortestadt, voornamentlyk aangaande het kerkelyke, rakende, in geschrift nagelaten. *Hist. van 's Utrechtsche Bisdom I Deel, pag.* 562 enz.

WAVERVEEN, een dorp en ambachtsheerlykheit in Hollandt, onder Amstellandt, met kerk en predikant, staande onder de classis van Amsterdam. Hoe slecht de Franschen hier en te Botshol in 't jaar 1672 hebben huis gehouden, wordt door Valkenier in zyn *Verwerd Europa* en Sylvius in zyn *Vervolg op Aitzema*, in 't I Deel, in 't brede verhaalt. Waverveen is in de maandt Augustus des jaars 1731 door de Gecommitteerden van Hunne Ed. Gr. Mog. de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, onder andere heerlykheden, met de daar toe behorende gerechtigheden, in 't openbaar verkocht voor 6600 guldens.

WAWEIT, thans **WATWEY**, een dorp van West-Vrieslandt, of Noord-Hollandt, onder het schoutampt van Hoorn, anderhalf uur daar van af gelegen.

WAXENS, een Vriesch dorp in de grietenye van Hennaarderadeel, in 't kwartier Westergoo.

WAYWODE. Zie WOYWODE.

WAZZO, bisschop van Luik, was een geboren graaf van Gulik, en is merkwaardig zo wel wegens zyne verkiezing, die in 't jaar 1042 geschiedde, wanneer hy zynen honderd en vyfden geboortedag vierde, als ook wegens zyne levenswyze; want een stoel, van steen gemaakt, was zyn bedt, water zyn drank, bonen zyn kost, en zyn broodt van haver gebakken; waarom men op zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1048, dit vaars maakte: *Ante ruet mundus quàm surget Wazzo secundus*, dat is: „ De wereldt zal eer vergaan dan dat 'er een twede „ Wazzo zal komen". *Rausinus in lib. I. de Leod. Ægidii Hist. Episc. Leod. Chapeauville Descript. Episc. Leod.*

WEBERLINGEN. Zie WEFERLINGEN.

WECHEL, in 't Latyn *Wechelius*, (CHRISTIAAN) een vermaard boekdrukker te Parys, begon al in 't jaar 1530 boeken te drukken in het Grieksch en in het Hebreeusch. Hy was zo naauwkeurig in zyne drukken, dat 'er in een boek in folio somtyds niet boven twee drukfeilen gevonden wierden. Tot bewys van dit zeggen kan strekken het werk van Franciscus Burana van Verona, genaamt: *In priora Resolutoria Aristotelis*, by Christiaan Wechel in 't jaar 1539 in folio gedrukt, waar in niet meer dan twee drukfeilen zyn. Zie *Chevillier Origine de l'imprimerie pag.* 141, 142. Het blykt uit de naamlyst der boeken, die by hem voor den jare 1548 zyn uitgekomen, dat hy een zeer naarstig man is geweest, die gaarne drukte. Men kan deze naamlyst zien voor het dertiende boek der Pandekten van *Conradus Gesnerus*, met eene zeer verplichtende opdragt van dat boek, door dien geleerden man aan Wechel gedaan. Men deedt hem in het jaar 1534 grote moeielykheit aan, om dat hy een boek van Erasmus, genaamt: *De esu interdicto carnium*, (van 't verbodt van vleesch te eeten) door de Theologische Faculteit te Parys veroordeelt en verboden, verkocht hadt. Eenigen geven voor, dat hy door eene byzondere straffe van Godt geheel arm is geworden, om dat hy een zeer Godslasterlyk boek hadt gedrukt, het welk eenigen zeggen het beruchte traktaat van de drie grote bedriegers, (*de tribus magnis impostoribus*) een verziert boek, en dat nooit in de wereldt is geweest, en anderen dat van *Antonius Cornelius*, Rechtsgeleerde, genaamt: *Querela infantium in limbo clausorum adversus divinum judicium*, geweest te zyn. Dit laatste boek is, als men uit den tytel ziet, te Parys by Wechel gedrukt in 't jaar 1531 in quarto, en het is zeker, dat Wechel nog lange jaren daar na in goeden welstandt te Parys geleeft heeft. Zyn zoon ANDREAS WECHEL was mede een zeer vermaard boekdrukker te Parys; maar alzo hy vele Protestantsche boeken drukte, wierden zyne boeken en goederen verbeurd verklaart, en hy uit het koninkryk gebannen. Hy zette zich daar op te Frankfort neder, en rechtte aldaar die beroemde boekdrukkery op, de welke na zyne doodt, voorgevallen den 1 November des jaars 1581, door zyne twee schoonzonen *Claudius Marni* en *Johan Auberi* of *Aubery* onder den naam van de boekdrukkery van Wechel is voortgezet. De twee geleerde mannen, *Fridericus Sylburgius* en *Vincentius Obsopaeus*, zyn Correctors in die boekdrukkery geweest. *Bayle Dict. Crit. en de schryvers door hem aangehaalt.*

WECHSELBURG, een fraai slot in Meissen, in den Leipziger kreits, naby de stadt Rochlitz, daar eene linie der graven van Schönburg haar verblyf houdt. Daar was eertyds een kommandeurshof van de Duitsche orde. *Knaut Prodr. Misn. p.* 284.

WEDEL, een der oudste en voornaamste adelyke huizen in de Mark Brandenburg en in Pomeren, dat zich ook in Polen en in Denemarken heeft uitgebreid, in welk laatste koninkryk het de vryheerlyke en graaflyke waardigheit heeft verkregen. Men wil, dat de stamvader van het zelve, een ridder, het afgodenbeeldt *Wedel* ten tyde van keizer Karel den Groten, omtrent het jaar 810, verwoestte, en daar van den naam van *Wedel* ontfangen heeft. Deze afgodt was ter eeren van de Zon te Soltwedel in de Oude Mark opgerecht, hadt de gedaante van een mensch, hieldt voor de borst met beide handen een radt, en gaf een groten glansch van zich; en men vindt dit gedenkstuk zo wel in het wapen der heeren van Wedel, als ook in het wapen van het Holsteinsche stedeke Wedel. Hoe gegrond nu de afleiding van dit wapen is, zal men niet onderzoeken: maar het is zeker, dat dit geslacht een der oudste in de Mark Brandenburg is; want Angelus stelt het zelve onder die edelen, die in 't jaar 926 daar aankwamen, toen de Wenden uit 't landt verdreven wierden. Hun stamhuis, slot en stedeke WEDEL legt in de Nieuwe Mark, van waar het zich van ouds ook in het naburige Pomeren nederzette, en aldaar verscheide sloten en achterlenen hadt. Hoe aanzienlyk dit geslacht van ouds is geweest, kan men zien uit de belening van koning Wenceslaus van Bohemen en van den markgrave van Brandenburg, in 't jaar 1328 geschied, als waar in byna de gansche Nieuwe Mark, namentlyk de steden Falkenburg, Schievelbein, Neuen-Wedel, Callis, Kertz, Norenberg, Hochzit, Lutken-Mellen, Neuen-Bernow, Custrin, met het hof of slot, stadt en landt, nevens eenige dorpen, en 500 hoeven veldt en heide opgetelt worden, die zy toenmaals erffelyk bezaten, zonder de sloten en goederen te noemen, die zy ter zelver tydt in Pomeren en Polen hadden; maar dewyl zy twee land- en leenheeren, als de markgraven van Brandenburg en de hertogen van Pomeren, die van ouds altydt tegen malkander oorloogden, tot hunne heeren hadden, en hen beide niet konden dienen, leden zy veel schade aan hunne goederen. Ook verhaalt Micraelius, dat de oude verdragbrieven, die tusschen de Pruissische en Pomersche heeren gemaakt zyn, van de heeren van Wedel voor andere geslachten, als medeinteressenten gewag maken, en men gebruikte omtrent hen de Latynsche spreekwyze van *Turba Wedelorum*, mogelyk van hunne talrykheit, of groten aanhang. Men vindt *Hasso*, *Lambert* en *Ludolph van Wedel* als voorname en aanzienlyke lieden in de Mark Brandenburg en in Pomeren omtrent het jaar 1296 vermeld. In de volgende eeuwe wierdt *Hasso van Wedel* van den markgrave Lodewyk den Romein tot opperopziender in de Mark Brandenburg en de Lausnits aangestelt, en hem eene onbepaalde macht gegeven. *Matthias*, Doctor in beide de Rechten, en hertoglyke Pomersche Raadt, wierdt in 't jaar 1469 aan den keizer gezonden, ten einde 't wegschenken van 't hertogdom van Stettin aan den keurvorst van Brandenburg te beletten; maar hy stierf onderweeg. *Otto van Wedel* is van hertog Bogislaus den X op de reize naar 't H. Landt te Jeruzalem tot ridder geslagen, en naderhandt opperhofmaarschalk van hertog Philips den I, ook hoofdman te Loytz, en des zelfs zoon *Marten* kommandeur te Wildenbruch geweest. *Caspar van Wedel* is by den hertog Barnimus, *Wedigo van Wedel* by Bogislaus den XIII, en *Jurgen van Wedel* by den hertog Bogislaus den XIV opperhofmaarschalk geweest. *Joachim van Wedel*, hertoglyke land-Raadt, een geleerd man, heeft een Chronyk van Pomeren nagelaten. Omtrent het jaar 1630 kweet zich *Ernst van Wedel* als generaal majoor in den toenmaligen oorlog zeer dapper. *Rudiger Christiaan van Wedel*, uit den huize van Nieuw-Wedel, stierf in den jare 1704 den 12 December, in den ouderdom van 73 jaren, zonder kinderen na te laten, zynde koninklyke Pruissische geheime Raadt, hof- en kamergerechts bestierder, landshoofdman te Beskow en Storkow, en ridder der orde van St. Jan geweest.

Van de linie van dit voornaam geslacht, in Denemarken bloeiende, vindt men 't eerst vermeld *Gustaaf Wilhelm*, *graaf van Jarlsberg*, en *vryheer van Wedel*. Deze was in den jare 1641 te Koningsbergen, in Pruissen, geboren, en door den toenmaligen keurvorst van Brandenburg, Frederik Wilhelm den Groten, zelf ten doop gehouden. Hy wierdt koninklyke Deensche veldmaarschalk, gouverneur van het graafschap Oldenburg, president van het Consistorie aldaar, en ridder van den Olifant. Hy verwekte by zyne gemalinne, vryvrouw van Ehrenreiter, de drie volgende zonen, als: (1) *Georg Ernst*, *graaf van Wedel*, koninklyke Deensche kamerheer, en te voren buitengewoon Envoje aan het keizerlyke hof, en ridder der orde van Danebrog, en stierf den 30 January des jaars 1717, hebbende de volgende kinderen gehad, als: (a) *Christiaan Gustaaf*, *graaf van Wedel*, den 20 September des jaars 1712 in den slag by Gadebusch gesneuvelt; (b) *Maria*, getrouwt met den baron van Schutz, kamerheer van den koning van Engelandt; (c) *Frederik Antony*, getrouwt met Louise Rabe, die te zamen hebben verwekt: *Frederik Christiaan Otto*, en *Frederik Willem*; (d) *Georg Ernst*, *baron van Wedel*. (2) *Eberhard*, *baron van Wedel*, koninklyke Deensche generaal luitenant, en in 't jaar 1717 generaal veldmaarschalk, getrouwt met Maria Juliana, gravinne van Freytag, die te zamen hebben verwekt: *Gustaaf Philips*; *Antony Franciscus*; *Sophia Charlotta*, en *Eberhard*. (3) *Antony Wilhelm*, *baron van Wedel*, die omtrent het jaar 1703 de plaats van overste van de koninklyke granadiergarde bekleedde. In het jaar 1674 ontfing uit deze linie *Frederik Wilhelm van Wedel*, graaf van Wedelsburg, de koninklyke orde van Danebrog, en hy schynt een broeder van den bovengemelden Gustaaf Wilhelm geweest te zyn.

In de Nieuwe Mark hebben die *van Wedel* reets van oude tyden af in Groot-Polen, in het Woywoodschap van Posen, verscheide goederen gehad, daar *Sulissius* en *Janussius van Wedel*, op Zlopen, in den jare 1379 op woonden. De laatste viel in 't jaar 1380 met een Poolsch leger, dat meest uit gemeen landvolk bestondt, gedurende de toenmalige onlusten, in Pomeren, maar willende met een goeden buit te rug keren, wierdt hy van die van Pomeren aangetast en geslagen. Maar of die van Wedel nog tegenwoordig in Polen bloeien, kan men niet met zekerheit zeggen. *Angeli Märck. Chron. p.* 39. *Micraelii Pommerl. l. III. c.* 35. *item l. VI. Lehmanni retzbersch. Europa Tom. III. Dlugoss. Hist. Pol. l. X. p.* 47.

WEDEL (GEORG WOLFGANG) was den 12 November des jaars 1645 te Golssen, in de Neder-Lausnits, geboren. Hy verkreeg al vroeg een groten naam in de dichtkunst, ging voorts in den jare 1662 naar Jena, en oeffende zich eerst in de natuur- en wiskunst, en naderhandt in de geneeskunde, wanneer hy zo vlytig was, dat de vermaarde heer Rolfink nodig oordeelde hem van 't bovenmatig studeren af te houden. Hebbende vyf jaren in de hogeschole doorgebragt ging hy naar Landsberg; en begon daar te praktiseren, maar keerde, na dat hy Silesië, Wittenberg en Leipzich hadt bezichtigt, in den jare 1667 weder naar Jena, en wierdt Doctor, wanneer hy nog in het zelve jaar land-Physicus te Gotha wierdt gemaakt. Komende in den jare 1673 van zyne reize in Hollandt wederom te huis, verkreeg hy de toen openstaande plaats van hoogleeraar in de geneeskunde te Jena, en wierdt in het jaar 1685 vorstelyke Saxische Raadt en lyfarts. In het jaar 1694 maakte hem keizer Leopold Paltsgraaf, en in den jare 1716 verhieven hem keizer Karel de VI en in het jaar 1721 de keurvorst van Ments tot hunnen Raadt. In het jaar 1718 wierdt hy vorstelyke Saxische hof-Raadt, en in den jare 1706 een lidt van het koninklyke Pruissische genootschap. Hy was een man van grote bescheidenheit, oprechtheit en milddadigheit.

Hy trouwde voor de derde maal in zyn 63 jaar, en verwekte nog verscheide kinderen. Hy genoot eene bestendige gezondheit, zo dat hy zyn ampt ongehinderd kon waarnemen, hebbende zelfs op den laatsten dag van zyn leven nog als rector magnificus den Raadt bygewoont. Maar hebbende zich zeer ontstelt, gevoelde hy terstondt pyn voor het hert, en stierf in den volgenden nacht den 6 September des jaars 1721 in eene flaauwte. Hy bezat eene grote kennis zo wel van de geneeskunde als in de vrye letteren, verstaande niet alleen de Griekſche, maar ook de Oosterſche, en inzonderheit de Arabiſche talen. Zyne ſchriften zyn: *Progressus Academiæ Naturæ curiosorum*; *Opiologia*; *Specimen experimenti de sale volatili plantarum*; *Experimentum de sale volatili ex plantis sine igne parando*; *Aphorismi aphorismorum, s. Aphorismi Hippocratis in porismata resoluti*; *Theoremata Medica, s. Introductio ad Medicinam*; *Tabula de compositione medicamentorum extemporanea*; *De medicamentorum compositione*; *Pharmacia in forma martis redacta*; *Pharmacia acroamatica*; *Tabula chymica*; *Introductio in Alchymiam*; *De medicamentorum facultatibus*; *Amœnitates materiæ Medicæ*; *Syllabus materiæ Medicæ selectioris*; *Theoria saporum*; *Physiologia Medica*; *Physiologia reformata*; *Pathologia dogmatica*; *Tabula Pathologico-Therapeutica*; *Exercitationes Semiotico-patholica*; *Consilium de peste*; *Compendium praxeos clinicæ*; *Exercitationum Medico-Philologicarum Centur. V*; *Epitomes praxeos clinicæ sectio I. de morbis capitis*; *Schediasma de sale volatili oleoso*; *De usu rationis humanæ in sacris*; *Compendium Chymiæ, methodo analytica proposita*; *De morbis infantum*; *Experimentum de colchico veneno & alexipharmaco*; enz. *Programma funebre Acad. Jenens.*

WEEDE. (HET GESLACHT VAN) Zie het aanhangsel achter deze letter.

WEEL, (DE) voor dezen genoemt DE WAEL, een dorp op het eilandt Texel, hebbende een kerk, in de Roomſche tyden St. Adolphus toegewyd, met een zeer ouden toren. Tegenwoordig wordt dit dorp door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Alkmaar.

WEEN, of ook HUEN, een Zweedſch eilandt, tot Schonen behorende, en gelegen tusſchen Schonen en Zeelandt, regt tegen over de stadt Hellingör. Doordien zy wat hoog legt, heeft men hier by helder weder een zeer vermakelyk gezicht naar Kronenburg, Coppenhagen en eenige naburige plaatſen in Schonen. Des zelfs omtrek wordt op omtrent twee Duitſche mylen gerekent; maar het is naauwlyks een halve myl breed. Het is wel bebouwt, heeft veel tam en wild vee. Doch daar is maar een eenig dorp, welkers inwoonders zich van den akkerbouw en de veetucht, als mede van den viſchvangſt generen. Het heeft geen rivier, maar de ſchoonste bronnen, en onder de zelve een, dat, ſchoon des zelfs water zeer koud is, echter in den hardsten winter niet bevriest. Dit eilandt ſchonk koning Frederik de II den beroemden wiskunstenaar Tycho Brahé, die daar ook in den jare 1576 een slot bouwde, Uranieburg genoemt. Maar na des zelfs doodt is dit eilandt aan zekere edellieden als een leen gegeven, en daar te voren Uranieburg heeft gestaan, is thans niet anders dan een vlak landt, nevens eenige puinhopen te zien. Over dit eilandt ontstonden in de XVII eeuwe tusſchen de kronen van Denemarken en Zweden grote onlusten: want toen in 't jaar 1658 ganſch Schonen, nevens al het onderhorige, aan Zweden wierdt overgelaten, wilden de Denen het gemelde eilandt niet daar onder begrepen hebben; maar de Zweden, aangetoont hebbende, dat het voormaals tot Schonen hadt behoort, moesten het zelve by de vrede van Coppenhagen in den jare 1660 aan Zweden weder overgeven. *Zeileri Itin. Suec. Bremanni Histor. orb. terr. Olearii Reizebeſchr. Audifret Geogr. Beſchr. van Zweden P. II. p.* 269.

WEENEN. Zie WENEN.

WEENINX, (JAN BAPTISTA) bygenaamt *de Rotel*, was geboren te Amsterdam in den jare 1621. Zyn vader, *Jan Weeninx*, was een vermaard en kunstig bouwmeester, waarom hy ook door de wandeling genoemt wierdt *Jan met de kunst*. Deze zynen zone te vroeg, en als hy nog maar een jaar oud was, door de doodt ontrukt zynde, geraakte Jan onder het bestier van zyne moeder en voogden, die hem by een boekverkoper, en naderhandt in een lakenwinkel bestelden; maar het was by beide al 't zelve: want alle papier, dat hy maar kon bekomen, betekende hy, waarom zyne moeder genoodzaakt was hem te bestellen by eenen Jan Micker, een gemeen ſchilder, maar naderhandt by den vermaarden Abraham Bloemaart te Utrecht. Daar won hy in korten tydt veel in de kunst aan, en besteedde zyn buitentydt naarstig in 't tekenen naar 't leven, zo wel van oude vervallene ſchuren, huizen, als andere dingen, die hem tekenachtig voorkwamen. Eindelyk leerde hy nog omtrent 2 jaren by Nikolaas Mojert, wiens behandeling hy zo even eens wist na te bootzen, dat men tusſchen zyne en zyns meesters stukken geen onderſcheidt kon zien; waar na hy by zich zelf de kunst voortoeffende, en vele fraaie stukken in dien tydt ſchilderde. Met zyn achttiende jaar trouwde hy met de dochter van den landſchapſchilder Gillis Hondekoeter, den grootvader van Melchior Hondekoeter, die uitmuntend was in 't ſchilderen van allerhande vogelen. Na dat hy vier jaren was getrouwt geweest, en een zoon hadt van veertien maanden, nam hy voor in stilte, en zonder dat zelfs zyne vrouw kennis daar van hadt, naar Rome te gaan reizen, gelyk hy ook deedt. Zyne vrouw, hem missende, maakte verſcheide van zyne vrienden op om naar hem te zoeken, die hem eindelyk te Rotterdam bepraatten, dat hy met hen weder naar Amsterdam keerde, onder beding, dat hy maar behoorlyk afſcheidt wilde nemen. Dit stuk ging aan onder wederbeding, dat hy niet langer dan vier maanden zou uitblyven. Maar deze vier maanden verwisselden zich in vier jaren, doordien hy wegens zyn vernuft en uitstekende kunst alom in Rome bemint wierdt, en de handen zo vol werk kreeg, dat 'er geen einde aan ſcheen te zullen wezen. Na verloop van tydt droeg hem de kardinaal Pamphilio, in wiens dienst hy toenmaals was, en zelfs daar na paus Innocentius, voor wien hy een groot werk maakte, voor, dat hy zyne vrouw te Rome zou ontbieden, gelyk hy deedt; maar zy weigerde, op den raadt van hare vrienden, die, gelyk zy, Gereformeerd waren, zulks te doen. Zyne liefde drong hem toen haar zelf te halen, zo dat hy, geen verlof daar toe kunnende bekomen, in stilte van Rome vertrok, en een open brief in zyn vertrek liet leggen, waar in hy te kennen gaf, dat hy dacht binnen den tydt van drie maanden weder te keren. In Hollandt zynde wierdt hy van iedereen aangezocht om iets te willen maken, en zyne vrienden, waar onder menſchen waren van den eersten rang, verbaden hem telkens weder naar Italië te gaan, waar door dit voornemen geheel is achter gebleven. In dien tydt maakte hy vele voorname stukken. Het geen tot zyn lof moet gezegt worden, is dit, dat 'er voor hem geen bekend is geweest, die zo de kunst in 't algemeen heeft verstaan, als hy, het zy, dat hy beelden, dieren, landſchappen, zeën, stil water met ſchepen, enz. maakte, elk was in zyn soort even natuurlyk en kunstig, zo dat hy alle kunstſchilders te gelyk naar de kroon dong, en om strydt ſchilderde. Ook was hy inzonderheit in 't groot uitnemend vaardig, kunnende op eenen dag verſcheide malen een doek van 6 of 7 voeten breed, daar gebouwen, zee en ſchepen, of een bul en verſcheide honden, naar 't leven geſchilderd, in kwamen, met een landſchap en ander bywerk, afmaken, als mede drie portretten, levensgrootte, half lyf met bywerk. En ſchoon zyne geneigtheit wel meest naar het groot helde, nochtans verstondt hy 't klein ſchilderen meesterlyk; doch 't was hem een grote last, welken hy steets verwenſchte. Hierom ziet men dat ook maar selden. Het eigentlyke jaar van zyne doodt is ons niet bekend. *Houbraken II Deel.*

WEERD, een klein eilandt in den Rhyn, niet verre van de stadt Stein, in het Eedgenootſchap, de abdy Einsiedel toebehorende, daar St. Otmar, eerst abt van St. Gall, in den jare 761 stierf.

WEERD, eene kleine stadt, met een sterk slot, en eene daar toe behorende heerlykheit, in het Brabandſche graafſchap Horn, drie Duitſche mylen van het stedeke Mazyk, en Roermondt, Westwaarts, gelegen. De beroemde keizerlyke generaal, *Johan van Weerd*, of *van Webrt*, hadt zynen naam en oorsprong van deze stadt, of, gelyk anderen zeggen, van een dorp, insgelyks WEERD genoemt, dat in 't Brabandſche hertogdom Aarſchot, tusſchen de steden Aarſchot en Sichem, aan de rivier de Demer, legt.

WEERD, WEERDE, of WAERDE, een dorp en heerlykheit op het Zeeuwſche eilandt Zuid Bevelandt, gelegen tegen de Honte, of Wester-Schelde. Het liep in 't jaar 1470 onder, maar is naderhandt weder bedykt, zynde groot in alles 1232 gemeten, 253 roeden, en 6 voeten. Het dorp heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Zuid-Bevelandt.

WEERDEN, een vryheerlyk geslacht in Brabandt, uit het welke *Jan van Weerden* eerst tresorier generaal van de Spaanſche Nederlanden, en naderhandt in den jare 1660 burgermeester van Antwerpen wierdt. Zyn neef, *Jan Baptist van Weerden*, genaamt *van Nevele*, heer van Marez, bragt den tytel van vryheer in zyn geslacht. *L'Erection de toutes les terres & familles du Brabant pag.* 101.

WEESP, WEZOP, en van ouds genaamt WESEPE, WESPE, en WISPE, een Hollandſch stedeke, gelegen twee uuren van de stadt Amsterdam, aan de rivier de Vecht, en behorende onder Gooilandt. Wezop is, gelyk M. Alting zegt, *Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 204, weleer een kasteel van een geslacht, dien zelven naam voerende, geweest, van welk geslacht onder anderen gewag wordt gemaakt in een brief van Andreas, bisſchop van Utrecht, van het jaar 1131, welke brief door heere *Bero van Wezop* (*de Wesopa*) is ondertekent. Boxhorn zegt het zelve, brengende ten bewyze een brief van heere Gysbrecht van Amstel by, gegeven in 't jaar 1331, waar in heer *Menzo van Wezop* genoemt wordt. Zie zyn *Toneel der Hollandſche steden pag.* 345. De plaats is al van ouds door het brouwen van smakelyke bieren vermaard geweest, de welke het gehele landt door vervoert wierden, en die men op sommige plaatſen, als te Leiden, en elders, den *Vlaamſchen Doctor* plagt te noemen. By de brouweryen zyn naderhandt de stokeryen gekomen, de welke, alzo de liefhebbery tot dat soort van vocht tamelyk heeft toegenomen, dit stedeke wegens den aftrek, dien het daar van heeft, al vry bloeiend maken. Weesp heeft van ouds vele rampen uitgestaan, zynde meer dan eens, nu door de Gelderſchen, en dan door de Stichtſchen, wanneer hunne bisſchoppen met de graven van Hollandt in oorlog waren, afgebrand. De kerk, de welke op den naam van St. *Laurens*, den byzonderen patroon der Wezopers, was ingewyd, is volgens het Roomſche verhaal van Jacobus de la Torre ingewyd den 2 Augusty des jaars 1462. Het is een ſchoon gebouw, hebbende een sierlyken toren, met een fraai klokkenspel. Ook zyn te Weesp in de Roomſche tyden twee maagdenkloosters geweest, genoemt het *Oude* en het *Nieuwe Hof*. Het Weeshuis is een ruim en luchtig gebouw, hebbende

bende een grote en vermakelyke binnenplaats. Het Stadhuis is ook een tamelyk fraai gebouw, naar mate van het stedeke. Onder Weesp behoort het *Weesper-Karspel*, hebbende te zamen een baljuw of hoofdschout. *Boxhorn Toneel van Hollandt. Van Leeuwen Batavia illustrata. Historie van het Utrechtsche Bisdom II Deel.* enz.

WEESP, WEZOP, of WEZEPE, een dorp of buurt in het landschap Drenthe, het welk van een ander dorp, WEZOP genoemt, en in het landschap van Sallandt gelegen, wel moet onderscheiden worden.

WEFERLINGEN, WEBERLINGEN, WEWERLINGEN, een schoon slot en vlek in het vorstendom Halberstadt, tusschen de grenzen van Maagdenburg en Brunswyk gelegen. Het zelve voert den tytel van eene heerlykheit, die, boven het sticht en vlek *Walbeck*, elf dorpen heeft. In den jare 1701 wierdt het van den landgrave van Hessen Homburg, aan wien het verpand was, voor 41000 daalders ingelost, en in 't jaar 1705 den afgedeelden markgrave van Culmbach-Bayreuth, Christiaan Henrik, ter woninge gegeven, die ook aldaar in den jare 1708 overleedt.

WEGELEBEN, eene kleine stadt in het vorstendom Halberstadt, met een slot voorzien, en tot het ampt van Gruningen, van waar zy een myl af legt, behorende. Zy was eertyds een stuk van het graafschap Aschersleben, maar is in 't jaar 1288 van den vorst van Anhalt aan het Halberstadsche bisdom verpand, en in 't jaar 1315 van Otto, vorst van Anhalt, den zelven geheel by testament gemaakt. *Leucks. Antiq. Groning.*

WEHLEN, of WEELEN, een steedtie, of vlek aan de Elve, niet verre van Konigstein, doch in het Meisnische ampt Lohmen gelegen, en den keurvorst van Saxen toebehorende. Op het slot aldaar woonde voortyds het geslacht der heeren van Clom; naderhandt hebben die van Görnitz, Köckeritz, Starrschedel, Minckwitz, Saalhausen, en de heeren van Schönburg dit slot bezeten. Eindelyk is het, gelyk als Lohmen, met Hohenstein geheel aan de hertogen van Saxen gekomen. *Knaut Prodrom. Misnia pag.* 284. *seq.*

WEICHENSTEPHAN, een Beyersch Benediktyner klooster in het bisdom Freysingen, tusschen de Amper en Iser, op een hogen berg naby de stadt Freysingen gelegen. Die plaats zou eerst *Tetmans* geheten hebben, en de residentieplaats van den Frankischen koning Carloman geweest zyn. Naderhandt is 'er in de XI eeuwe eene proostdy gesticht, de welke in 't jaar 1417 in eene abdy is verandert. *Chur-Beyern p.* 252.

WEICHSEL, of WEIXEL, in 't Latyn *Vistula*, eene grote rivier in Polen, ontspringt aan den voet van een berg in Silesië, in het vorstendom Tetschen, niet verre van het vlek Wstronic. Zy loopt eerst naar het Noorden, voorby Skotzov, nemende verder haren loop naar Polen voorby Zator, Crakau, Casimir en Sendomir. Na dat ze Warschau, Ploczko en Uladislau heeft voorby gelopen, neemt zy haren loop naar Pruissen, voorby Thoren, Culm, Graudentz, Mariënwerder, Mariënburg, en andere plaatsen. Maar eindelyk, hebbende nog verscheide andere rivieren ingenomen, verdeelt zy zich 4 mylen van Dantzig, by Hovet en Furstenwerder, in twee armen, van welke de eene in het Haf, en de andere by Weichselmunde in de Oostzee valt. In den jare 1713, den 3 Maart, was deze rivier by Elbingen zodanig gezwollen, dat zy aan de eene zyde tot aan Mariënwerder, en aan de andere tot Oosterrode in de Pruissische Mark liep. *Plinius. Pompon. Mela. Opitius Var. Lect. c. 6. Cellarii Polonia. Henelii Silesiographia c. 5. p. 593. Cellarii Not. orb. antiq.*

WEICHSELBURG, WEICHSELBERG, of WEIXELBERG, eene stadt, nevens een slot, en eene daar toe behorende heerlykheit, in Krain, tusschen Laybach en Rudolphsweerth gelegen. De stadt behoort den landsvorst toe, maar het slot nevens de heerlykheit zyn reets in de XVI eeuwe aan het huis van Auersperg gekomen. Het gemelde slot legt op een hogen berg tegen over de stadt, en is het stamhuis der oude graven van Weixelburg, die in 't eerst maar edellieden, waren, en in 't jaar 1581 zyn uitgestorven. *Valvas. Ehre des Hertzogth. Crain l. XI.*

WEICHSELMUNDE, of WEIXELMUNDE, in 't Latyn *Vistula munda*, of *Vistula ostium*, eene kleine vesting in Poolsch-Pruissen, daar de Weixel in de Oostzee valt, een Duitsche myl beneden Dantzig gelegen.

WEIDA, eene kleine stadt, nevens een slot en ampt, in Oosterlandt, of den Neustadschen kreits van het landt van Meissen gelegen. Men zegt, dat zy van het water *Weida*, dat daar door loopt, haren naam heeft gekregen. Zy hadt voortyds hare eige heeren, onder welke in 't jaar 1149 *Henrik*, edele heer van Weida, bekend is; van wien de heeren van Reus zyn gesproten. Maar toen keizer Karel de IV tegen de heeren van Reus oorloogde, en hem eenige plaatsen ontnam, gaf hy eenige der zelve aan den markgrave Frederik den Strengen van Meissen, waar onder ook deze plaats was. Zy behoorde eerst tot de Zeitzische erflands portie, en hertog Maurits Wilhelm, hebbende zich tot den Roomsch-Katholyken Godsdienst begeven, hieldt daar zyne residentie. Maar toen de zelve in 't jaar 1718 overleden was, nam het keurvorstelyke hof die plaats in bezit. *Zeileri Itiner. Germ. Planeri Histor. Variscia.*

WEIDEN, een sterke stadt in de opper-Palts, tusschen Neustädtlein en Pfreimd aan de Nabe gelegen, behoort den keurvorst van de Palts en den Paltsgrave van Sultzbach in gemeenschap toe. In het jaar 1657 verdreven de Beyerschen die van de Palts daar uit, en in den jare 1703 nam de keurvorst van Beyeren deze plaats in, en verbeterde de vestingwerken. De inwoonders zyn of Roomsch-Katholyk, of Protestantsch. *Chur-Beyern p.* 434.

WEIDNERUS, (PAULUS) een Joodsch geneeskundige in de zestiende eeuwe, wierdt van Udine, eene stadt in Italië, naar Karinthië geroepen, om daar de geneeskunst te oeffenen. Hy bleef 'er zes jaren, trekkende van 't gemeen een eerlyk jaarlyksch inkomen. Hy vatte in dien tydt eenigen twyfel op over den Godsdienst, dien hy beleedt, het welk hem bewoog het Oude en Nieuwe Testament tegen malkander te vergelyken, en de verklaringen der Rabbynen naauwkeurig te onderzoeken; en alzo hy daar door overtuigt wierdt, dat Jesus Christus de Messias was, besloot hy den Christelyken Godsdienst opentlyk aan te nemen. Niettegenstaande hy nu volkomen overtuigt was, wankelde hy nog een jaar, maar hieldt zyn gevoelen verborgen, wetende het gevaar, waar aan hy zich zou bloot stellen, indien de Joden daar de lucht van kregen. Maar eindelyk won het belang van zyne eeuwige behoudenisse het op dat van het vleesch. Hy verliet dan Karinthië, en ging naar Wenen, daar hy zich, met zyne vrouwe en vier kinderen, den 21 Augusty des jaars 1558 in de St. Stevenskerk liet dopen. Hy wierdt tot hoogleeraar in de Hebreeusche tale in de akademie van die stadt aangestelt, en gaf de beweegredenen van zyne bekeeringe uit, tot wederleggingę der Joden. Hy gaf ten zelven einde nog een ander werk uit, handelende van de voornaamste geloofsartykelen des Christendoms, gedrukt te Wenen in den jare 1559. *Henrichius de verit. relig. Christiana. Bayle Dict. Crit.*

WEIERN, een Beyersch klooster en proostdy van Reguliere Koorheeren van St. Augustyn in het bisdom van Freisingen en het Munchische landgerecht Eiblingen, aan de Mangvalt gelegen, is van Sigeboth, grave van Falckenstein en Neuburg, in den jare 1133 gesticht. De kerk is 'er in 't jaar 1681 nieuw opgebouwt, en zeer aanzienlyk. *Chur-Beyern p.* 253.

WEIGEL, of WEIGELIUS, (ERHARDUS) keizerlyke en Palts-Sultsbachsche Raadt, en hoogleeraar te Jena, een beroemd wiskunstenaar, was in de stadt Weida, in Nordgau, den 16 December des jaars 1625 geboren Zyne ouders waren Michiël Weigel, opziender over de kerkelyke goederen aldaar, en Anna Walther. Deze wierden in den jare 1628 gedwongen hun vaderlandt om den Godsdienst te verlaten, en zich naar Wonsiedel te begeven, daar zy hunnen jongen zoon heerlyk lieten onderwyzen, wanneer hy by zyne studiën de muzyk leerde. Van daar wierdt hy naar het doorluchtig school te Halle gezonden, daar hy by Bartholomeus Schimpferus, een vermaard sterrekundige, bekend wierdt, die hem niet alleen in de wiskunst goede aanleiding gaf, maar ook zyne boeken, instrumenten en landkaarten vry liet gebruiken. Maar doordien hem zyne ouders niet langer onder vremde konden houden, ging hy weder naar Wonsiedel, en vorderde daar door de onderwyzing van den aartsdiaken, Johan Elrode, verder in de wiskunde. Hy maakte zich daar door zo bekend, dat ook vele studenten van Leipzich by hem kwamen, om zyn onderwys in de wiskunst te genieten, schoon hy zelf nog niet op de hogeschole was geweest. Dus geraakte Weigel naar Leipzich, daar hy inzonderheit by den toenmaligen kommandant der vesting Pleissenburg, den overste Titul, zeer gezien was, zo dat hy hem verlof gaf zyne kostbare instrumenten en boekery te gebruiken. Hy verwierf zich ook aldaar door 't lezen zo wel als door schryven zo groten naam, dat hy in 't jaar 1653 tot hoogleeraar in de wiskunde te Jena beroepen wierdt. Hy kreeg aldaar niet alleen een groten aanhang, maar kwam ook zodanig in gunst by den hertog Wilhelm van Saxen-Weimar, als dien hy door een zonderlinge uitvinding de sterrekunde in weinige uuren leerde. Hy wierdt kort daar op wiskunstenaar en opperbouwbestierder van 't hof; en dewyl zyn roem meer en meer toenam, wierdt hy ook keizerlyke en Palts-Sultsbachsche Raadt, en verwierf zich de genade van vele andere mogendheden, het welk veroorzaakte, dat hy zyne laatste jaren meest met reizen doorbragt. Hy deedt voornamentlyk zyn best om een *collegium artis consultorum* in Duitschlandt op te rechten, arbeidde ook met allen vlyt aan de verbetering van den Almanak, gelyk als ook zyne daar over gedane voorslagen te Regensburg wierden aangenomen, tot dat hy den 21 Maart des jaars 1699 te Jena stierf, eene eenige dochter nalatende. Hy is wegens verscheide nuttige uitvindingen beroemd; want hy heeft den hemelskloot zeer verbetert, en een *Quadrans Astronomicus* uitgevonden, die, schoon ze maar in 't vierkant een voet groot is, nochtans alle eerste en twede minuten duidelyk aanwyst. Voorts heeft hy een andere machine uitgevonden, die de eigentlyke beweging der zonne en der mane, met des zelfs breedte, voorstelt, waar uit men de conjunctiën en oppositiën bekwamelyk zien kan. Ook is zyn *Pancosmus* een zeer kostelyk werktuig, gelyk als ook die werktuigen zyn, door hem tot onderwys en het opkweken der jeugdt in die wetenschap zeer dienstig, nevens andere, van welke hy in zyne Wiskundige Philosophie gewaagt. Zyne voornaamste schriften zyn: *Geoscopia selenitarum*; *Analysis Aristotelico-Euclidea*; *Cosmologica globorum correctorum Descriptio*; *Compendium Logistica*; *Pædagogia Mathematica ad praxin pietatis*; en in 't Hoogduitsch: *Zeit-Spiegel*; *Erd-Spiegel*; *Wasser-Schatz*; *Extract des fleckten Christen staats*; *Kunst zu unterweisung des willens*; *Arithmetische Beschreibung der Moral Weisheit*; *Himmels-Spiegel*; *Himmels-Zeiger*; *Wienerische Tugend-Spiegel*;

gel; enz. *Programma funebre. Marperger von Patofmo. Fabri Staats-Canzelry.*

WEIGEL, of WEIGELIUS, (VALANTINUS) predikant te Tschoppau, in Meissen, onder Chemnitz behorende. Hy wierdt in 't jaar 1533 geboren, en kreeg in 't jaar 1567 het gemelde ampt, dat hy voorbeeldigiyk bekleedde. Zommigen merken zelfs vele byzonderheden van hem in zyne jeugdt aan; onder anderen, dat hy de oogen altydt nederwaarts sloeg, in geen kerk kwam, en wat dies meer is; maar anderen houden staande, dat men hem in die dingen met den Mansveldschen *Valentinus Vigelius* vermengt. Hy stierf den 10 Juny des jaars 1588, en wierdt in de stadskerk begraven. Men merkt al iets seldzaams aan, dat men zyn graf, toen dat steedtie met de kerk in den dertigjarigen oorlog wierden afgebrand, eenige dagen daar na van allen stof en vuligheit gezuivert vondt. Men vindt niet dat hy by zyn leven van kettery is beschuldigt; maar na zyne doodt, toen men zyne schriften wat nader onderzocht, bemerkte men vele gevaarlyke dwalingen in de zelve, hebbende de zelve uit de schriften van *Paracelsus*, en anderen, getrokken: want verscheiden, als Johan Arends, Johan Gerhard, Justus Feuerborn, Johan Himmel, Nicolaus Hunnius, en anderen, hebben de zelve in afzonderlyke schriften wederlegt. Ondertusschen is het zeker, dat men in zyne schriften niet alles voor zyn eigen werk moet aannemen, alzo zekere Weickert, Cantor te Tschoppau, na zyne doodt verscheide schriften op zynen naam heeft uitgegeven, waar in hy vele dingen uit zyn eigen brein heeft ingelascht. Maar gelyk Weigelius in zyne schriften niet altydt zynen rechten naam heeft gestelt, maar zomtyds dien van *Udalricus Wegweiser van Utopia* aangenomen; dus heeft zich ook een van de uitgevers zyner werken onder den bedekten naam van *Huldreich Meiersbach van Regenbrun* verschuilt. Onder de gemelde schriften, zo in 't Latyn als Hoogduitsch geschreven, zyn de volgende meest bekend, als: *Kerk- of huis-Postil; Van de gematigtheit; Van de plaats der wereldt; Dialogus de Christianismo; Studium universale; Manier om alle dingen te leren kennen; Nosce te ipsum; De bono & malo in homine; Van het leven Christi, en van de valsche propheten in de kerk; Inleiding tot de Duitsche Theologie; Scholasterium Christianum; Van het Hemelsche Jeruzalem; Van de betrachting van 't leven Christi; Libellus disputatorius; Mose tabernaculum cum suis tribus partibus; Tractatus de opere mirabili; Arcanum omnium arcanorum; Geloofsbelydenis; Van het Gebedt; De vita beata in summo bono quaerenda; Libellus de vita aeterna; Onderwys hoe men langs den smallen weg tot Christus kan komen:* enz. *Colberg. Hermet. Platon. Christenth. Caroli Memorab. Sec. XVII, l. I, c. 11, p. 40. Arnold Hist der Kerken en Ketteren.*

WEIL, of WIEL, eene Ryksstadt in Zwaben, aan de rivier Wyrms, tusschen Tubingen en Pfortsheim gelegen. Zy is naar de oude wyze met muren en grachten omringt, en van keizer Frederik den II tot eene stadt gemaakt. De kerk van St. Pieter is sterk gebouwt, en de Godsdienst is 'er R. Katholyk. Daar is ook een Heremyten klooster, zynde in 't jaar 1450 door drie broeders van Stein gesticht. In het jaar 1388 is niet verre van deze stadt de bekende slag tusschen de steden en den grave Eberhard van Wurtenberg voorgevallen, waar in graaf Ulrich, Eberhards zoon, en de graven van Zollern, Leeuwenstein en Werdenberg, nevens eene grote menigte edellieden, sneuvelden. Ter gedachtenisse van deze door de steden behaalde overwinning worden de namen der genen, die de inwoonders van Weil daar by verloren, nog alle jaren van den predikstoel afgelezen. In 't jaar 1648 hebben de Fransche bezettingen van Philipsburg, Worms en Heilbrun nog na de geslotene, doch nog niet afgekondigde vrede deze plaats beschoten, stormenderhandt verovert, en alles daar in gedood. Voorts vindt men deze plaats in alle Zwabische verbonden van den jare 1307 tot het jaar 1522 vermeld. *Diss. de P. V. Brentius. Merian Topogr. Suev. Knipschild de Civ. imp. l. III, 48. Crusius Annal. Suev.*

WEIL, eene kleine stadt in Zwitserlandt, binnen het gebiedt des stichts van St. Gal, op de grenzen van Turgau en Toggenburg gelegen, daar de abt van St. Gal een stadhouder hade, en de aan het sticht van St. Gal van de beschermplaatsen gegeven landshoofdman resideerde. In het jaar 1712 hebben de Cantons Zurich en Bern deze stadt ingenomen.

WEILBURG, in 't Latyn *Vilburgum*, eene kleine stadt, nevens een schoon bergslot, aan de Löhn, in de Wetterau, twee mylen van Wetzlar gelegen. Zy was eerst de residentie van eene afzonderlyke linie der graven van Nassau, door grave *Ernst Casimir* gesticht. Deze was den 15 November des jaars 1605 geboren, en liet een zoon na, genaamt *Frederik*, die in 't jaar 1675 stierf. Des zelfs jongste zoon, *Frederik Wilhelm*, stierf in 't jaar 1684 aan eene voor Offen ontfangene wonde; maar de oudste, *Johan Ernst*, geboren in 't jaar 1664, is in 't jaar 1719 als keurvorstelyke Paltzische generaal veldmaarschalk te Heidelberg overleden, en besloot die linie, na dat zyne zonen, by Maria Polyxena, gravinne van Leiningen-Hartenburg, verwekt, voor hem gestorven waren.

WEILE, eene kleine stadt in het Zulderdeel van Jutlandt, omtrent drie Duitsche mylen van Coldingen, Noordwaarts, gelegen. Zy behoort onder het kerkgebiedt van Rype, en heeft een fraaie haven aan de kleine Belt. Hier vergaderden in 't jaar 1523 de ryks-Raden, bisschoppen en Jutsche edelen, toen zy besloten hadden den koning Christiern den II wegens zyne wreedheit hunne gehoorzaamheit op te zeggen.

WEILE, (FREDERIK RAGSTAT VAN) een Hoogduitsch Rabbi, nam al vroeg den Christelyken Godsdienst aan; want hy was nog geen drie en twintig jaren oud, toen hy een boek tegen de Joden in 't licht gaf. Hy hadt kort te voren hunnen Godsdienst afgezworen, en was te Kleef in de Hervormde kerk gedoopt. Men gaf hem den naam van *Frederik*, naar dien van den keurvorst van Brandenburg. Het boek, daar wy zo even van gesproken hebben, was gedrukt te Amsterdam in 't jaar 1671 in duodecimo, en hadt dezen tytel: *Theatrum lucidum, exhibens verum Messiam, Dominum nostrum Jesum Christum, ejusque honorem defendens contra accusationes Judaeorum, seu Rabbinorum, in genere, speciatim R. Libman Nitzachon.* Men vindt in het zelve vele byzonderheden rakende den valschen Messias *Sabathai Tzebbi*, de welke in 't Oosten of Turkye veel gerucht heeft gemaakt. Van Weile is naderhandt predikant te Spyk, by Gorkom, in Hollandt, geweest, en heeft den 10 February des jaars 1686 een Portugeesch Jode gedoopt, die door zyn voorgemelde, en inzonderheit door een ander boek, het welk hy in den jare 1683 in 't Nederduitsch hadt laten drukken, van de waarheit des Christelyken Godsdienst overtuigt was. In dit laatste boek toonde van Weile onwedersprekelyk aan, dat Jesus Christus de Messias was, en hy wederleide daar in de Joodsche schryvers *Abarbanel*, *Isaak Ben Abraham*, en *Lipman Nitzachon.* Het zelve is voor de twede maal gedrukt in 's Gravenhage in den jare 1684. De predikatie, welke van Weile by gelegenheit van den doop van dezen Jode deedt over het zesde vers van den tweden Psalm, is kort daar na in den Hage gedrukt in octavo. Hy wordt in de Boekzaal van *Konig* kwalyk *van Welle* genoemt. *Bayle Dict. Crit.*

WEILHEIM, eene fraaie stadt, met een slot, in het Beyersche rentampt Munchen, tusschen Murau en 't Ambermeir, aan de rivier de Amber gelegen. Voortyds hebben de graven van Weilheim, die omtrent het jaar 1331 uitstierven, aldaar gewoont. *Ertels C. B. Atlas.*

WEILTINGEN, een marktvlek in Zwaben, aan de Wernitz, een myl van Dunkenspiel gelegen, en den hertog van Wurtenberg toebehorende. Daar is een slot, dat zekere Wurtenbergsche zydelinie tot eene residentie diende, maar die in den jare 1705 is uitgestorven. Zie WURTEMBERG.

WEIMAR, eene vorstelyke Saxische residentiestadt, gelegen tusschen Jena en Erfurt, in een vermakelyk dal, aan de Inn. Men wil, dat zy haren naam van wyn heeft, om dat 'er voortyds een wynberg was, daar men den rondom Jena wasschenden wyn op plagt te verkopen. Anderen zeggen, dat zy den naam van iemandt, die hier woonde, en die den wyn begon te planten, en dien men deswegen *Wynmayer* noemde, gekregen heeft. Het slot aldaar is bezienswaardig, zynde door den hertog Wilhelm gebouwt, en deswegen de *Willemsburg* genoemt, als mede de daar zynde grote kunstige zaal, de slotkerk, de voortreffelyke vorstelyke bibliotheek, de kunstkamer, en het kabinet van medailles, nevens de vorstelyke lusttuin. In de stads kerk ziet men verscheide grafsteden, inzonderheit van den keurvorst Johan Frederik, nevens zyne gemalinne, die daar begraven leggen. Deze stadt is zeer oud, en zou reets van de tyden van Otto den Groten af bekend zyn geweest. Zy hadt voormaals hare eige graven, van welke de laatste graaf *Herman* was, die, hebbende den landgraaf Frederik den Ernsthaftigen van Thuringen te Erfurt bespot, van den zelven aangetast, en hem de stadt, nevens andere goederen afgenomen wierden, schoon hy 'er voor zyn leven lang de inkomsten van trok. Naderhandt resideerde daar het oudste huis van de Saxen-Ernestynsche linie. In het jaar 1613, den 29 May, liep de rivier de Ilm wegens een zwaren regen, die 'er was gevallen, zodanig over, dat die stadt 14 voeten hoog onder water stondt, waar door 65 personen verdronken, en 44 huizen wegspoelden, of instortten. Deze grote watervloedt wordt in het gemeen de Thuringsche zondvloedt genoemt, om dat in dat landt op verscheide aan de rivier de Ilm gelegene plaatsen in het geheel 900 huizen zyn weggespoelt, en 320 menschen verdronken. *Gregorii Florirendes Thuringen p. 67. Braun. Dresserus. Reusnerus. Zeileri Itin. Germ. Topogr. Saxon. Super. Mulleri Ann. Saxon. Olearii Synt. Rer. Thuring.*

WEIMAR (HERTOGEN VAN HET VORSTELYKE ERNESTYNSCHE HUIS VAN SAXEN.) is eene afzonderlyke linie, die van hare residentie-plaats de *Weimarsche* genoemt wordt, en, gelyk uit het artykel SAXEN blykt, van hertog WILHELM, zoon van Johannes, gesticht is. Zie WILHELM, hertog van Saxen. Na dat hy van zyne veldtochten was wedergekeert, wierdt hem het bestier der landsvorstelyke regering plegtelyk in gemeenschap onder zekere voorwaarden overgegeven, dat hy ook 14 jaren lang waarnam. Maar wanneer in den jare 1638, door 't afsterven van den hertog Johan Ernst, de Coburg-Eisenachsche erffenis daar by kwam, verdeelden in 't jaar 1640 hertog Wilhelm en zyne nog overige broeders, de hertogen Albrecht en Ernst, deze hen te beurt gevallene en de andere reets bezittende landen onder zich; en dus wierdt de gemeenschappelyke regering, tot nu toe geduurt hebbende, weggenomen; wanneer hertog Wilhelm het vorstendom Weimar, hertog Albrecht Eisenach, en hertog Ernst het vorstendom Gotha te beurt viel, en daar benevens de oudste uit dezen huize altydt tot bestierder over de in gemeenschap geblevene goederen wierdt aangestelt. Doch hertog Albrecht stierf zonder kinderen, en dus kwamen zyne landen in Eisenach aan zyne broeders, die de zelve in 't jaar 1645 zodanig onder malkander verdeelden, dat de hertog Wilhelm

voor

voor zyne helft Eifenach, met verfcheide andere goederen, en hertog Albrecht Heldburg, nevens andere plaatfen, kreeg. Dus zyn deze twee de ftichters van de twee nog overige Saxen-Eifenachfche huizen, namentlyk hertog Wilhelm van het Weimarfche, en hertog Ernft van het Gothafche huis, welke twee huizen zich wederom in afzonderlyke liniën verdeelt hebben. In het jaar 1660, by de verdeling van het tot hier toe tuffchen de Albertynfche en Erneftynfche hoofdlinie in gemeenfchap geweeft zynde vorftelyke graaffchap Henneberg kwamen nog de ftadt en 't ampt Ilmenau, het ampt Kalten-Nordheim, en Zilbach aan hertog Wilhelm, die in 't jaar 1651 beftierder wierdt, en in den jare 1662 ftierf. Onder de kinderen, die hy by Eleonora Dorothea, dochter van Johan Georg, vorft van Anhalt-Deffau, teelde, ftichtten JOHAN ERNST de Weimarfche, en *Bernhard* de Jenafche linie. Hertog Adolf Wilhelm leefde nog wel eenige jaren na zyns vaders doodt, die in 't jaar 1662 het vergelyk rakende de lands gemeenfchap, en ieders portie in 't byzonder, enz. hadt helpen fluiten, en zich naar Eifenach begeven, om daar te refideren; doch hy ftierf kort daar na in den jare 1668, hebbende by zyne gemalinne Maria Elizabeth, uit den huize van Brunswyk, wel vyf zonen geteelt; maar de zelve waren alle jong geftorven. Ook ftierf de door hertog *Bernhard*, geboren in 't jaar 1662, begonne Jenafche linie haaft weder uit: want hoewel hy by Maria, dochter van Henrik van Tremouille en Thouars, twee kinderen hadt verwekt, ook in zyn hem toegewezen ampt Jena een afzonderlyken hofftoet hadt opgerecht, ftierf hy in 't jaar 1682, en zyn zoon *Johan Wilhelm*, oud 16 jaren, in 't jaar 1690, zo dat 'er maar twee liniën in het huis van Weimar overbleven. Boven is reets gezegt, dat de oudfte zoon van hertog Wilhelm, Johan Ernft, de ftamvader van de tegenwoordige Weimarfche linie is geweeft. Hy was in 't jaar 1627 geboren, en trouwde in den jare 1656 met Chriftiana Elizabeth, dochter van den hertog Johan Chriftiaan van Holftein. Onder de landen, die hem na zyns vaders doodt te beurt vielen, was eerft Weimar, met de daar by gevoegde fteden, ampten en floten; ook hieldt hy daar benevens als oudfte het beftier over de gemene rentkamer en regering zo lang, tot dat in den jare 1668, door de doodt van hertog Adolf Wilhelm, des zelfs landsportie, nevens het geen daar by was gekomen van Altenburg, aanleiding tot eene verdeeling gaven; wanneer hy nog een afzonderlyk aandeel kreeg, en uit hoofde van het broederlyk reces de zaak zo bemiddelt wierdt, dat onder zyn beftier de gewigtigfte zaken zouden ftaan, hoewel daar omtrent in den jare 1691 verandering is voorgevallen. *Johan Ernft* was al in 't jaar 1683 geftorven, en zyne beide zonen, hertog *Wilhelm Ernft* en hertog *Johan Ernft*, volgden hem in het gemeenfchappelyk bezit en regering zyner landen. In hunnen tydt was het hoofdbeftier van het Erneftynfche huis in handen van hertog *Johan Georg* van Eifenach, als den oudften. Zy maakten aangaande het gemeenfchappelyk beftier, en het algemene beft, als mede de inkomften, in den jare 1683 een driejarig verdrag, en in 't jaar 1685 wierdt 'er een nader verdrag gemaakt rakende de gerechtigheden en den ftaat hunner goederen. Maar de gezamentlyke landen, die hen na het uitfterven van de Jenafche deling van den jare 1691 in de erfverdeling tuffchen Eifenach en Weimar toegewezen wierden, zyn (1) de ftadt, het ampt, en de refidentie Weimar, (2) de voogdy Brembach, nevens het ftedeke Raftenberg en het ampt Hardisleben, (3) het ampt Rosla, en 't ftedeke Sultza, (4) het klooster en ampt Heusdorf, (5) het ampt en ftedeke Dornburg, (6) het ampt, fticht en fteedtie Burgel, (7) het ampt en flot Cappelndorf, (8) de voogdy en kleine ftadt Magdala, (9) het ampt en ftedeke Bercka, (10) het ampt Crumsdorf, (11) het ftedeke Neumark, (12) het ftedeke Buttelftadt, (13) de voogdy Gebftet, (14) het ftedeke Butftadt, (15) het ampt opper-Weimar, (16) dat van Saxen-Gotha ingekochte ampt, ftedeke en flot Cranichfeld, (17) het vorftelyk Hennebergfche ampt en de ftadt Ilmenau, enz. Ook heeft Saxen-Weimar wegens zyn vorftendom Weimar een afzonderlyke Ryks- en kreits-ftem. Hertog Johan Ernft wierdt in den jare 1664 geboren, en ftierf den 10 Juny des jaars 1707, nalatende by zyne eerfte gemalinne Sophia Augufta, dochter van den vorft Johannes van Zerbft, geboren in den jare 1694, twee kinderen, namentlyk ERNST AUGUSTUS, geboren in 't jaar 1688, en *Johanna Charlotta*, geboren in den jare 1693. Van zyne twede gemalinne Charlotta Sophia, dochter van den landgrave Frederik van Heffen-Homburg, liet hy maar een zoon na, genoemt *Johan Ernft*, die in 't jaar 1715 te Frankfort aan den Mayn ftierf. Hertog WILHALM ERNST wierdt geboren in den jare 1662, en trouwde met Charlotta Maria, eenige dochter des hertogs van Jena, welk huwelyk onvruchtbaar en ongelukkig is geweeft, zynde zy van elkander gefcheiden. Zyns broeders zoon, de bovengemelde Ernft Auguftus, is mede regerend hertog. Hy trouwde den 24 January des jaars 1716 met Eleonora Wilhelmina, uit den huize van Anhalt-Cothen, en weduwe van Frederik Erdman, hertog van Saxen-Merfeburg, die hem de volgende kinderen heeft gebaart, als den 4 July des jaars 1717 *Wilhelm Ernft*; den 10 January 1719 *Johan Wilhelm*; den 28 December 1722 *Erneftina Albertina*; den 5 May 1724 *Bernhardina Chriftiana*; en den 19 December 1725 *Emanuel Frederik*.

WEINFELDEN, een vermakelyk flot, vlek, en heerlykheit in het landgraaffchap Thurgow, onder 't Eedgenootfchap behorende, welkers laag rechtsgebiedt in den jare 1614 van de edelen van Gemmingen aan het Canton Zurich verkocht wierdt.

WEINGARTEN, eene Ryksabdy in Zwaben, van de orde der Benedictynen, dat voortyds den naam van *Altomunfter* voerde. Het is met des zelfs ftichting aldus gelegen. In den jare 743, volgens Mabillon, of in 't jaar 720, volgens de meefte Duitfche fchryvers, zou St. Alto, uit het geflacht der koningen van Schotlandt gefproten, door toedoen van den opperhofmeefter, en naderhandt koning Pipin van Vrankryk, in Beyeren zyn gekomen, en daar op in Nortgau, in eene wilderniffe, tuffchen de rivieren Paar en Blone, eene celle gebouwt hebben, die naderhandt de gemelde Pipin in 't jaar 748, of 750 vergrootte, en tot een klooster maakte, en het den naam van *Altomunfter* gaf, ook den Godzaligen Alto tot eerften abt in het zelve aanftelde. Naderhandt heeft Ifenbard, hertog van Nortgau, en graaf van Altorf, het zelve rykelyk befchonken, en zelfs in het vlek Altorf in 't jaar 766 een vrouwenklooster, van de orde der Benedictynen, gefticht, dat zyn zoon Guelpho de I rykelyk begiftigde. Ethico, zoon van Guelpho den I, hadt een zoon, Henrik, die zich den keizer onderwierp, waar over de vader, Ethico, zodanig vergramt wierdt, dat hy van zyne regering afftandt deedt, en te Ammergau, in opper-Beyeren, een klooster bouwde, het zelve ryke inkomften toewees, en 'er met twaalf van zyne goede vrienden in ging wonen. De bovengemelde hertog vereenigde dit klooster in den jare 879 met *Altomunfter*, en bouwde ook naderhandt dat door de Hunnen geheel verwoefte vrouwenklooster te Altorf weder op. Eindelyk deedt Guelpho de II omtrent den jare 879 eene ruiling, en bragt de kloostervrouwen van Altorf naar Altomunfter, maar de Religieuzen van hier naar Altorf over. Doch doordien het klooster in den jare 1053 afbrandde, verplaatfte het Guelpho de III op den daar naby gelegen St. Martensberg, en wydde het in ter eere van S. S. Martinus en Oswaldus, gevende het zelve den naam van *Weingarten*, en befchenkende het met heerlyke voorrechten en vele goederen, vermakende ook daar aan alle zyne goederen, waar over echter des teftateurs zufter Cuniza, markgravin van Efte, zeer te onvrede zynde, met hulp van keizer Henrik den III maakte, dat zy voor haren zone Guelpho den IV de erffenis van haren broeder verkreeg. De gemelde keizer nam echter tot eenige vergelding van dit verlies het klooster Weingarten in zyne en des H. R. Ryks byzondere befcherminge, maar Henrik de IV verhief het in den jare 1153 in den Ryksftandt, en Guelpho de IV betoonde zyne genegenheit zo rykelyk aan het zelve, dat hy met recht voor des zelfs grootften weldoender gehouden wordt. In den jare 1158 trok de prelaat van Weingarten met keizer Frederik den I tegen de misnoegde Milanezen te velde, en verwierf zich daar door des zelfs gunft, gelyk hy ook naderhandt zyn fticht in zo groot een aanzien bragt, dat de keizers en koningen voor ruim 200 jaren den abt van Weingarten den tytel van *onze vorft en lieve aandachtige* gaven, en hem in de Ryksbefcheiden van de jaren 1555 en 1559 tot altoosdurenden gedeputeerde van de ongevorfte Rykspreláten benoemden. Deze abdy Weingarten bezit voor het overige, behalven hare ftichtsgoederen, ook de Malthezer kommandery *Waldkirchen*, als mede de voormaals den graven van Sultz toebehoord hebbende heerlykheit *Blumenet*. *Lunig Spicil. Eccl. des Reichs-Archiv T. III. Bilderbeks Teutfch. Reichs-ftaat.*

WEINGARTEN, eene ftadt in de neder-Palts, in het ampt Bretten. In den jare 1504 kocht keurvorft Philippus de zelve van den markgrave Chriftoffel van Baden voor 12000 floreinen, hoewel die Paltsgraven reets te voren een gedeelte van de heeren van Swalenftein gekocht hadden: want men vindt in de deling tuffchen de zonen van den koning Rupert, dat deze plaats Otto van Mosbach toegekent wierdt. *Tolner H. P. p. 54 & p. 63.*

WEINHEIM, eene ftadt, met een ampt, in de neder-Palts, aan het water Wisgetz, of Wefchnitz, digt by den Odenwaldt, 2 mylen van Heidelberg gelegen. Zy zou van ouds met andere lenen van het klooster Lorfch aan de Palts gekomen zyn. Naderhandt wierdt ze aan den keurvorft van Ments verkocht, doch in het jaar 1346 weder ingeloft. Ook heeft voormaals een adelyk geflacht zich naar deze plaats *Hornek van Weinheim* genoemt. Buiten de ftads muren legt een bergflot, *Windeck* genoemt, dat de baronnen van Rabenhaupt en die van Smiedeberg alsnog bewonen. *Tromsdorf Geogr. Freheri Orig. Palat. P. II, c. 7, p. 74. Humbrecht vom Rh. adel Tab.* 194.

WEINREICH, (JOHAN MICHIAL) was te Detteren, eene plaats in Frankenlandt, den 12 October des jaars 1683 geboren. Hy ftudeerde in het doorluchtige fchool te Sleufingen van den jare 1695 tot het jaar 1704, en vervolgens in de hogefcholen te Jena, Leipzich, Erfurt en Halle. Te Erfurt nam hy in den jare 1710 den tytel van Meefter aan, difputeerde eenige malen als *Præfes*, en wierdt daar op in het jaar 1712 opziender en Rector van het vorftelyke fchool te Meinungen, en in den jare 1722 hofdiaken aldaar, bekledende daar benevens, by zyn opzienders ampt, dat van bibliothekaris over de gemeenfchappelyke vorftelyke bibliotheek. Hy herftelde 't fchool te Meinungen, toonde groten yver in zyn predikampt, en was zeer bedreven in verfcheide delen der geleerdheit, voornamentlyk in de gefchiedeniffe der middelfte eeuwen. Hy ftierf, na dat hy veel verdriet van zyne tegenparty hadt geleden, in den ouderdom van 44 jaren, den 18 Maart des jaars 1727, hebbende 's Zondags te voren nog, hoewel met grote zwakheit, gepredikt en het H. Avondmaal uitgedeelt, maar gaande na dat de Godsdienft geëindigt was zick

ziek naar huis. Zyne lykstatie wierdt inzonderheit door zyne koninklyke hoogheit en de gezamentlyke hoogvorstelyke famille zelf gevolgt. Hy was ongetrouwt, en heeft zyne bibliotheek en muntkabinet aan de vorstelyke bibliotheek vermaakt. Hy wilde niet anders begraven zyn dan in slecht wit linnen, zonder pruik, zynde het hoofdt met een witte muts bedekt, op St. Martens kerkhof, op een plaats in 't Oosten, die verre van de lyken en grafsteden der ryken, voorname en prachtige familien afgelegen was. Hy heeft zyn leven in Hoogduitsche vaarzen beschreven, ook zyn lyktext zelf uitgezocht en schriftelyk nagelaten, hebbende voorts verscheide grote legaten tot geestelyk gebruik gemaakt. Zyne gedrukte schriften, behalven zyne Akademische Verhandelingen en gedichten, zyn de volgende, ten dele in 't Latyn, ten dele in 't Hoogduitsch geschreven: (1) *Naauwkeurig verhaal van de stadt Erfurt*; (2) *Prima Rudimenta Græca linguæ*; (3) *Officia Ciceronis* met summariën en aantekeningen; (4) *Tabula Philosophica in librum de Officio hominis & civis*; (5) *Hennebergsche Kerk- en School-staat*; (6) *Hermansfelder Zee-Historie*; (7) *Opgehelderde Leerwys om de beschaafde wetenschappen te leren*; (8) *Afgedwongene verdediging van deze leerwyze, tegen de Journalisten*; (9) *Opgehelderde Methode om het Hebreeusch naar de grondstellingen van Danzius te leren*; (10) *Historische en Geleerde Betrachting der merkwaardigste oudheden.* Ook heeft men in handschrift van hem gevonden: *Diatribe de coadjutoribus*; *Historia Ecclesiastica Status Erfurtensis*; *Opgehelderde leerwyze, tweede Deel*; *Disputationes & Adnotationes in XIV Orationes Ciceronis*; *Nova Delineatio doctrinæ moralis*; *Animadversiones ad Alcimi Aviti Opuscula*; *Historische Aanmerkingen over Spangenbergs Hennebergsche Kronyk*; *Kort ontwerp van eene algemene Historie*; *Munt-Catalogus naar des zelfs behoorlyke order*; *Aanmerkingen over alle de munten in het vorstelyk Kabinet*; enz.

WEINSPERG, eene stadt, nevens een slot en ampt in 't hertogdom Wurtemberg, niet verre van Heilbrun, op de grenzen van de neder-Palts gelegen. Men houdt daar voor, dat de oude vryheeren van dien naam van de hertogen van Spoleto afkomstig, en ten tyde van keizer Koenraad den III in Duitschlandt gekomen zyn. Men houdt ze derhalven met de hertogen van Urslingen, of Schiltach, en de vryheeren van Rappoltstein van een zelve afkomst, en zy voerden met hen een en het zelve wapen. Voor dat de baronnen van Weinsperg deze stadt kregen, behoorde zy hertog Guelpho toe, die ze van Koenraad den III in den jare 1140 na eene belegering ontweldigde, en ze den vluchtelingen van Spoleto inruimde. In een openbrief van keizer Albert van den jare 1305 wordt *Koenraad van Weinsperg* vermeld, als mede in de landvrede ingesloten. In den jare 1312 was *Koenraad van Weinsperg* keizerlyke stadhouder, dien de keizer de executie tegen den grave Eberhard van Wurtenberg vertrouwde, die hem ook zyn landt afnam, en van den keizer het bestier over het gansche landt Wurtenberg ontfing. Een ander van dien naam stierf in den jare 1396 als aartsbisschop van Ments. In 't jaar 1413 is *Georg van Weinsperg* met veertien ridders, en *Koenraad van Weinsperg* op 't concilie te Constans geweest. Ook was *Johannes schenck van Weinsperg* in 't jaar 1487 Hessische gezant op den Ryksdag te Neurenberg. Men wil, dat de laatste van dit geslacht *Koenraad* hiette, en in den jare 1516 overleedt. Men vindt echter nog in 't jaar 1523 van eenen *Sigismund van Weinsperg* gewag gemaakt. Maar de stadt Weinsperg moeten zy reets in 't jaar 1370, ten tyde van keizer Frederik den III, als mede van keizer Karel den IV en van Wenceslaus, niet meer bezeten hebben, om dat zy als eene vrye Ryksstadt mede in de landvrede is begrepen. Naderhandt kwam zy aan de heeren van Urbach, en van deze aan de Palts, tot dat zy in 't jaar 1500 hertog Ulrich van Wurtenberg by de toenmaals aangestelde executie tegen den in den ban gedanen keurvorst van de Palts daar van afgenomen. Maar toen in 't jaar 1635 de keizerschen in Wurtenberg den meester speelden, schonk de keizer de ampten Neustadt, Weckmul en Weinsperg aan grave Maximiliaan van Trautmansdorf, die ze echter in 't jaar 1646 weder aan den hertog Eberhard moest overgeven. Doch by de deling tusschen de Stutgardsche en Neustadsche linie is dit ampt den laatstgemelden toegewezen. In 't jaar 1707 brandde deze plaats op 30 huizen na af. *Crusius l. XVI. P. II. c. 3. Ann. Suev. Dats. de pace publ. l. I. c. 6. Hist. Eph. vom Wurtemberg cit. ann.* 1504, 1635, 1646.

WEISBACH, WEISSENBACH, van ouds WITTENBACH, een aanzienlyk adelyk geslacht, dat van keizer Maximiliaan den I, na het afsterven der heeren van *Meldingen*, in den ridderstandt is verheven. Hun stamhuis WEISSENBACH legt in 't Schönburgsche. *Johan van Weissenbach* was in 't jaar 1019 op het tournooispel te Trier tegenwoordig. *Wolf* en *Koenraad van Weisbach* leefden in den jare 1100, van welke de eerste in 't jaar 1119 op het tournooispel te Gottingen verscheen. *Nicolaas*, *Johan* en *Bore van Weissenbach* leefden in den jare 1388. *Henrik*, die van den bovengemelden Johan afstamde, muntte uit in den oorlog, en bezat de riddergoederen Weissenbach, Crimmitzschau, Nobditz, Steenbrugge en Schönfels in den jare 1217. Van zyne nakomelingen bloeiden eenige te Mannichswalde en te Selka, van welke men echter in later tyden geen berecht meer vindt; gelyk ook niet van de takken te Fuchshayn, in 't Altenburgsche, thans Ehrenrayn genoemt, als mede van die te Ponitz. *Johan van Weissenbach*, een der naneven van den gemelden Henrik, was de grootvader van *Henrik* den II en *Koenraad van Weissenbach*. De eerste heeft zynen tak met *Johannes*, Doctor in beide de rechten, en Domproost te Zeitz, die omtrent den jare 1472 bloeide, geëindigt; maar de laatste, Koenraad, is de stamvader van alle nog tegenwoordig bloeiende heeren van Weissenbach geweest. Zyn naneef *Pieter*, op Weissenbach, wierdt grootvader van *Otto*, ridder op Weissenbach, wiens zonen waren: (1) *Johan*, bisschop van Meissen, van wien hier na zal gesproken worden; en (2) van *Herman*, die de Duitsche orde in Polen tegen die van Pruissen goede diensten deedt, en deswegen ridder wierdt gemaakt. Omtrent het jaar 1476 bezat hy Schönfels en het ampt van keurvorstelyke Saxische geheime Raadt en opperhoofdman van den Voogtlandschen kreits. Zyne zonen waren: (a) *Otto*, die in 't jaar 1506 den gemelden Rykserfielyken ridderstandt op zyn geslacht bragt, als hebbende in keizerlyke krygsdiensten zyne dapperheit getoont, waar in hy ook in 't jaar 1509 in Italië, te Vicenza, zonder erven stierf; (b) *Wolf*, op Schönfels en Thurm, keurvorstelyke Saxische Raadt en amptshoofdman te Zwickau, die in vele gewigtige aangelegenheden des lands gebruikt wierdt. Hy stierf in den jare 1535 te Zeits, en van zyne zonen zyn de volgende aan te merken, als: (1) *Wolf* de II, heer van Schönfels, vader van *Georg Wilhelm* op Schönfels, wiens zoon, *Wolf Diderik*, op Andigast, keurvorstelyke Saxische overste luitenant, zynen stam met *Johan Georg*, op Andigast, voortplantte, als mede met *Johan Bastiaan*, op Schoffendorf, wiens zoon *Johan* de goederen Wolfersdorf en Melstersdorf behuwelykte. (2) *Herman*, op Schönfels en Altenberge, vader van *Hans Wilhelm*, wiens zoon, *Loth*, byzitter van het keizerlyke kamergerecht te Spiers in het jaar 1613 was, en naar vermoeden geen erven naliet; en van *Loth*, vader van *Diderik Wilhelm* te Rudelswalde, en van *Johan Ernst* te Langenhessen, van welke beide men niets meer vindt aangetekent. (3) *Hieronymus*, op Weisbach, grootvader van *Georg Ernst*, keurvorstelyke Saxische opperforestier. De gemelde Herman was ook vader (c) van *Johan*, op Crimmitzschau en Thurm, keurvorstelyke Saxische Raadt en amptshoofdman te Werda, die in den jare 1556 stierf, onder andere zonen *Herman* en *Johan*, op Heckstadt, nalatende, die beide hunnen stam hebben voortgeplant. Herman, op Crimmitzschau, stierf in 't jaar 1571, en liet onder andere zonen na *Johan*, en *Herman*, op Thurm. De eerste, namentlyk Johan, bezat Lauterbach, en teelde *Julius*, keurvorstelyke Saxische overste luitenant, die het landgoedt Schönfels voor Lauterbach kocht, en *Julius Herman*, op Schönfels, Tanhof en Hernmuhl, verwekte, die de volgende drie zonen naliet, als: (1) *Christiaan Ernst*, die het riddergoedt Reichstadt met zyne gemalinne, eene van Schönberg, kreeg, en zynen tak met vier mannelyke erven voortplantte, die hun geluk in den oorlog zochten, en van welke de oudste in 't jaar 1718 koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische overste luitenant was; (2) *Otto Hanbold*, op Leibnitz, by Werda, dat hy kocht, en zynen stam met twee zonen, *Julius Henrik* en *Karel Hanbold*, voortplantte; (3) *Frederik Karel*, op Schinditz, die *Julius Frederik*, *Hans Herman*, en *Karel Frederik* verwekte. De bovengemelde Herman, op Thurm, broeder van Johan van Lauterbach, liet na by zyne doodt, in den jare 1596 voorgevallen, *Johan Herman*, op Thurm en Niedermulsen, markgraaflyke Anspachsche opperhofmaarschalk, en hoofdman des ampts Stein, die de grootvader was van *Johan Henrik*, op Thurm en Niedermulsen, Ryksgraaflyke Schönburgsche Raadt en hofmeester, die in 't jaar 1710 overleedt. Van zyne nagebleevene zonen voerde de middelste den zelven naam, en was in 't jaar 1718 opperkamerjonker by den hertog van Jork, en bisschop van Osnabrugge: maar de eerste, *Christiaan Loth*, en de jongste, *Julius Herman*, bloeiden te dier tydt op hunne goederen, Thurm, Niedermulsen, en Alberoda, en hadden mannelyke erven. De bovengemelde *Johan*, van Heckstadt, broeder van den voorgaanden Herman, op Crimmitzschau, wierdt grootvader (1) van *Wolf Georg*, op Nethern, wiens zoon, *Georg Henrik*, op Altranstadt, Oetsch, Treben, Groot-Lehne, en Klein-Miltitz, deze goederen op zynen zoon, van den zelven naam, bragt, die als Domheer te Merseburg stierf in 't jaar 1687, zyne gemalin, uit het geslacht van Bredons, zwanger nalatende, die na verloop van vier weken een zoon, die des vaders naam kreeg, baarde, de welke vorstelyke Zeitzische opperopziender te Plauen, Voogtsberg en Pansa wierdt; (2) van *Joachim*, op Elster-Trebnits, wiens neef, *Johan*, het riddergoedt klein Döltzig aan zich bragt.

WEISBACH, (JOHANNES VAN) bisschop van Meissen, was de zoon van Otto van en te Weisbach, gelyk als in het bovenstaande artykel gezegt is. Hy vorderde zo zeer in geleerdheit, dat hy Doctor in beide de Rechten gemaakt wierdt. Eerst was hy Raadt en redenaar van de hertogen Albert en Ernst van Saxen, gelyk ook van den koning Georg Podiebrad van Bohemen, en van den aartsbisschop van Maagdenburg. Omtrent het jaar 1474 wierdt hy deken te Meissen, en Domproost te Zeitz, en in den jare 1476 bisschop van Meissen. Hy verbeterde de sloten te Stolpen en Wurtzen, en hieldt zyne bisschoppelyke residentie in Meissen; en doordien hy by den keurvorst Ernst van Saxen een groten yver voor zynen Godsdienst bespeurde, was hy den meesten tydt aan des zelfs hof, en reisde met den zelven overal heen, om altydt gelegenheit te hebben om iets voor zyn bisdom te verzoeken. Wanneer hy met den zelven te Rome was, kreeg het sticht Meissen de goude roos van paus Sixtus den IV, om als een onschatbaar kleinoodt te bewaren. Daar op bewoog hy den keurvorst, dat

de

de zelve, nevens zyn broeder, hertog Albert, zo vele kosten aan de hoofdkerk te Meissen deedt; dat den Godsdienst met zingen en bidden dag en nacht door onophoudelyk kon waargenomen worden, ten welken einde veertien Domheeren, 14 kapellanen, en 60 vikarissen onderhouden wierden. Naderhandt bragt hy den keurvorst daar toe, dat hy in den jare 1480 de farkerk te Freyberg tot een collegiekerk maakte, en de zelve rykelyk beschonk, om welke kerk in te wyden deze bisschop van paus Sixtus den IV door een afzonderlyk brevet vryheit kreeg, en dus die inwyding met grote plegtigheit verrechtte, gelyk het opschrift in de zelve kerk niet verre van het altaar te kennen geeft. In den jare 1487 reisde deze bisschop nogmaals naar Fryberg, en bekrachtigde aldaar de statuten en regels van het nieuw opgerechte Domkapittel. Hy stierf kort na deze verrechting te Leipzich. Zyn lyk wierdt naar Meissen gebragt, en daar begraven. *Mollers Theatr. Freib. P. I. c. 7. Fabricu Orig. Sax. l. VII. f. 787. & Ann. Misn. fol.* 68.

WEISE (CHRISTIAAN) wierdt te Zittau, daar zyn vader leermeester in het derde school was, in den jare 1642 geboren. In 't jaar 1660 ging hy naar de hogeschole van Leipzig, en nam aldaar in den jare 1663 den eernaam van Meester aan. Hy wierdt vervolgens in 't jaar 1670 hoogleeraar in de welsprekendheit en staatkunde in het gymnasium te Weissenfels, welk ampt hy echter in 't jaar 1678 met de Rectorsplaats in zyne geboortestadt verwisselde, en aldaar in den jare 1708 overleedt. Van zyne bekwaamheit in de redeneer- en dichtkunde getuigen zyne schriften, de welke al een vry groot getal uitmaken, meest in 't Hoogduitsch.

WEISSENAU, in 't Latyn *Augia Alba*, of *minor*, eene abdy en klooster van de orde der Premonstratenzen aan het water Schus, naby de stadt Ravensburg gelegen. Tot onderscheidt der Benedictyner abdy in Nordgau, 4 mylen van Neurenberg, in 't Bambergsche, aan de rivier Zwabach gelegen, wiens stichter in 't jaar 1053 de bisschop van Aichstadt, en naderhandt paus Victor de II is geweest, wordt het Zwabische Weissenau ook *Mindenau* of *Minderau* genoemt: want zo heeft zich de abt in 't Ryksbesluit te Augsburg van den jare 1510 ondertekent. Doch in 't Ryksbesluit van Regensburg van den jare 1500 leest men *Niederau*, dat evenwel de zelve abt van Weissenau is, als zynde een standt des Ryks en van den Zwabischen kreits. In het eerst was deze abdy de woonplaats van eenige heremyten, doch wierdt in den jare 990 in een klooster verandert. Maar na dat het in den jare 1145 vervallen was, hebben Gebizo van Weissenburg, uit het Habsburgsche geslacht, gelyk Gebwilerus wil, en zyne zuster Loccardis het zelve in een proostdy, van de orde der Premonstratenzen, verandert. Daar door is naderhandt het gevoelen ontstaan, dat Gebizo de eerste stichter daar van geweest is. Vervolgens is Henrik in den jare 1257 van proost tot abt verheven. Daarenboven hebben de keizer Rudolph en des zelfs gemalin Anna dit klooster veel toegevoegt, waarom zy de twede stichteresse daar van genoemt wordt. Ook heeft Henrik de Hovaardige van Beyeren en Saxen vele weldaden aan het zelve bewezen, en graaf Wolf de VI van Altorf schonk het in den jare 1180 het dorp Witishoven. Van dit Weissenau moet een ander klooster van dien naam onderscheiden worden, dat in 't Latyn *Augia major*, en in het Hoogduitsch *Mercrom* genoemt wordt. Het zelve legt ook in Zwaben, aan 't Brigantzer meir, en daar was voormaals eene kapel van St. Gallus; zelfs zou het nog ouder zyn dan de abdy Sangallen zelf, tot dat in den jare 1098 de nonnen daar uit gezet, en het van Ulrich, grave van Rhetie en van Brigantz, tot eene abdy gemaakt wierdt, wiens gemalin, dochter van den koning Rudolph, zynde by Merseburg gesneuvelt, vele goederen daar aan schonk. Ook hebben de graven van Montfort, voor welke aldaar om die reden een heerlyke grafstede in de kerk van O. L. V. is opgerecht, veel goed daar aan gedaan. *Pfeffing. ad Vitr. l. I. tit.* 15. *p.* 1295 *Crusius Ann. Suev. l. V. P. 1, c.* 5. *Europ. Herold P. I. p.* 598. *Merian Topogr. Suev.*

WEISSENBERG, een Wendisch marktvlek in de opper-Lausnits, anderhalf myle van Bautzen, niet verre van het slot Grätz, daar het ook voormaals onder behoorde, maar zich naderhandt van de bezitters van dat slot vry kocht; weshalven het niet meer onder een landstandt, maar slechts onder de bescherming van den landshoofdman van de opper-Lausits staat. Het zelve legt digt aan de landstraat tusschen Görlitz en Bautzen, op eene vermakelyke hoogte, en heeft een fraaie kerk. *Grossers Laus. Merckw. P. III, p.* 56 & 95.

WEISSENBURG, voortyds ook *Sebusia*, insgelyks *Kroon-Weissenburg* genoemt, eene stadt in de Elzas, in Wasgau, aan de rivier de Lutter gelegen. Men wil, dat zy den laatsten naam daar van heeft ontfangen, om dat Dagobertus eene kroon aan het klooster Weissenburg schonk. Uit den grondbrief van Dagobert den Groten van den jare 624 blykt, dat Weissenburg reets voor de stichting van het beroemde klooster en thans vorstelyke proostdy heeft gestaan. Maar het zal toen mogelyk een dorp zyn geweest, tot dat de abt Frederik in den jare 1262 het zelve met muren omringde. Wat onlusten zy vervolgens met de abten wegens de onafhankelykheit tot op de Westphaalsche vrede heeft gehad, zal in het volgende artykel gezegt worden. Dit is zeker, dat zy na de grote tusschenregering (*interregnum*) als eene Rykstadt in het verbondt der Rhynsche steden stondt, en naderhandt mede tot de tien Ryksteden der landvoogdy Hagenau is gerekent. Ook vindt men haar in alle Ryksbesluiten sedert den jare 1500 in de ondertekeningen. Doch de proost heeft 'er altydt een groot rechtsgezag geoeffent. Zie het volgende artykel. De regering van deze stadt bestaat in de patriciën, welker oorspronk men van den jare 1240 van het geslacht der heeren *Rank*, aan welke het recht van de munt van den keizer gegeven was, en van welke het naderhandt aan die stadt is gekomen, afleidt. Uit deze patriciën worden 8 burgermeesters verkoren, van welke vier een jaar regeren. Daar by komen nog 14 uit de gildens, van welke jaarlyksch zeven in den Raadt komen, en van deze aan ieder burgermeester een in de regering wordt toegevoegt, wordende de maarschalk genoemt. Wanneer nu van deze zeven ieder eens maarschalk is geweest, worden de andere zeven mede in den Raadt genomen. In den jare 1469 heeft de Paltsgraaf Frederik deze stadt belegert. In het jaar 1525 wierdt ze wegens den boerenopstandt door den keizerlyken fiskaal aangeklaagt, waar op de keurvorst Lodewyk van de Palts de executie moest uitvoeren, die hen tot een verdrag dwong. Hare andere gevallen, als in den dertigjarigen oorlog, en hoe ze door de Westphaalsche vrede aan Vrankryk is gekomen, kan men op HAGENAU nazien. Voorts hadt de Duitsche orde hier ook eene kommandery, welk huis een der vier kamerhuizen van die orde was, welke de Duitschmeester tot zyne woning kan verkiezen. Ook hebben de ridders van St. Jan eertyds by die stadt een klooster en huis gehad; maar het zelve is nu vervallen. Daar voor hebben zy nog een hof in de stadt. De omleggende landstreek is zeer vruchtbaar, en brengt kastanjen in grote menigte voort. *Munsters Cosmogr. l. II. c.* 157. *Trith. in Chron. Dasius in libr. de vanit. Polonor*, die uit deze stadt geboortig, en by den Koning van Polen sekretaris was. *Knipschild de Civit. imp. p.* 882.

WEISSENBURG, eene gevorstte proostdy in de Elzas, in Wasgau gelegen. Eerst was het een klooster van de orde der Benediktynen, dat in 't jaar 624 gesticht, en van koning Dagobert den Groten in het jaar 664 begiftigt wierdt. In den grondbrief staat, dat dit klooster op de plaats, reets te voren *Weissenberg* geheten, gesticht is, en dat aan het zelve alle daar gelegene koninklyke dorpen en goederen geschonken zyn; want de abten hebben hun gezag daar over tot op de grote tusschenregering behouden. Na dien tydt heeft de stadt, onder begunstiging van het verbondt der Rhynsche steden, zich van het oppergezag der abten los gemaakt, waar tegen zich nochtans de abten altydt verzetten, tot dat eindelyk keizer Frederik de III in het jaar 1442 deze stadt van den proost vry verklaarde, dat keizer Maximiliaan in den jare 1518 door middel van een verdrag tusschen de stadt en den proost bekrachtigde. Des niettegenstaande wierdt by de Westphaalsche vrede deze stadt wegens hare vryheit van den bisschop van Spiers, als proost van Weissenburg, van nieuw aangesproken. Doch dit verschil is eindelyk weggenomen, na dat deze stadt door de Ryswyksche vrede met alle hare gerechtigheden aan Vrankryk is overgegeven. Ondertusschen heeft de stadt den proost nooit betwist, dat de zelve niet tevens mede-mundaatsheer zou zyn. Maar, om dit te verstaan, moet men weten, dat die landstreek, welke koning Dagobert het sticht vereerde, en waar in ieder vry visschen en jagen mogt, de *Mundaat* hiet, waar van in de volgende tyden de proost en de burgers te gelyk heeren waren: ook hadt de proost het recht van het opperschoutsampt te begeven. Van dezen gaat het appel aan het ridder-gerecht, dat de proost met zyne ridders en mannen bezet, welken wegens de stadt de patriciën toegevoegt worden. Voorts is dit sticht eene der aanzienlykste proostdyen van Duitschlandt. Keizer Karel de IV beschonk den abt met de vorstelyke waardigheit: want keizer Frederik de III noemt in zeker antwoordt *Philippus* vorst van het Roomsche Ryk, welken tytel hy ook in den jare 1486 in zeker privilegie aan den abt *Henrik* geeft. In den jare 1526 bragt het de abt *Rudiger*, bygenaamt *Visscher*, daar toe, dat deze abdy in eene wereldlyke proostdy wierdt verandert. Deze Rudiger verkreeg ook, dat de abdy van St. Walpurg, in 't Hagenauer foreest, na de doodt van Bartholomeus Hobrigel, laatsten abt aldaar, de proostdy Weissenburg ingelyst wierdt. Zyn opvolger, *Philippus van Flersheim*, was te gelyk bisschop van Spiers. Hy maakte, dat de proostdy Weissenburg in den jare 1546 het bisdom van Spiers wierdt ingelyst, van welken tydt af de bisschoppen van Spiers te gelyk proosten van Weissenburg zyn geweest. Voormaals twistten de proosten met die van Berchtoldsgaden en den grootprioor van Heitersheim om den rang. Maar naderhandt hebben zy de beurtwisseling ingevoert. De residentie der abten was Luterberg, of Lauterberg. *Trithem. Chron. Knipschild de Jur. Civ. p.* 900. *Schilter. script. Rer. Germ. p.* 82. *Zwanzig Theatr. praced. P. II. p.* 142. *Europ. Herold P. I. p.* 288. *Pfeffinger ad Vitriar. p.* 1184. *Schweder Theatr. pratens. p.* 421. *Deduction das Weissenburg und Landau in een immediatstands hergebracht. Gastelius de Stat. publ. Europ. c.* 32. *n.* 75. *p.* 1158.

WEISSENFELS, eene stadt en ampt aan de Saale, tusschen Naumburg en Leipzich gelegen; en schoon het aan deze zyde der Saale legt, wordt het echter tot den Thuringer kreits gerekent. Zy behoort aan de Saxen-Albertynsche linie, die daarom de Weissenfelsche genoemt wordt. De stadt heeft van het slot, en het laatste wederom van de witte rotsen (in 't Hoogduitsch *weisse felsen*) die men daar vindt, zynen naam ontfangen. Diderik, twede zoon van Otto den Ryken van Meissen, kreeg na zyns vaders doodt, in 't jaar 1189, Weissenfels, en wierdt dus de graaf van Weissenfels, gelyk als zyn oudste broeder Albrecht, die Meissen behieldt, de Markgraaf van Meissen genoemt. Maar toen de oudste broeder in den

jare 1195 zonder lyfserven overleedt, kreeg Diderik Meissen insgelyks. Gedurende de achttienjarige verschillen tusschen markgraaf Albrecht den ontaartigen en zyne twee zonen leedt deze plaats grote schade door roven, moorden en branden. In de jaren 1429 en 1449 is ze van de Hussiten en Bohemers in brandt gestoken, en het slot geslecht. Geen minder ongemak leedt zy gedurende het misverstandt tusschen keurvorst Frederik den II en zyn broeder, hertog Wilhelm, voornamentlyk toen deze hier zyne hofhouding hieldt. Keurvorst Augustus hieldt ook na zyn huwelyk op het slot aldaar zyn hof; gelyk ook zyne zuster Sidonia, vorstin weduwe van Brunswyk, in het jonkvrouwenklooster aldaar zich onthieldt, en eindelyk daar is gestorven. In den Duitschen oorlog, inzonderheit in de jaren 1631, 1639, 1640, enz. leedt deze plaats zeer veel zo van de Zweden, als van de keizerschen, en men wil, dat het slot toen ook geslecht is. Hertog Augustus, twede nagelaten zoon van den keurvorst Johan Georg den I, die Weissenfels onder andere ampten en steden by testament van zynen vader hadt ontfangen, leide den eersten steen tot eene nieuwe en schone residentie aldaar, die naar zynen naam de Augustusburg genoemt wierdt. Ook veranderde hy het voortyds beruchte jonkvrouwen klooster der orde van St. Clara in een doorluchtig school, het welk deswegen *Augusteum* genoemt wierdt. Sedert den tydt van hertog Augustus zyn de stadt en het ampt Weissenfels, dat naast Altenburg wel het grootste ampt in de Meissnische en Thuringische landen is, altydt by zyne nakomelingschap en mannelyke linie gebleven. Voorts heeft dit ampt drie rechtbanken, als te Wolfen, te Stossen, en te Burgwerben, en daar worden nog jaarlyks drie landgerichten gehouden. *Chron. Mont. Sereni. Peckenst. Theatr. Sax. P. II. p.* 138. *Knaut Prodr. Misn. p.* 287.

WEISSENFELS. (HERTOGEN VAN) De linie der hertogen van Saxen-Weissenfels stamt van hertog AUGUSTUS, bestierder van het sticht Maagdenburg, af, van wien op zyn plaats breder gesproken wordt. Hy was de derde zoon van den keurvorst Johan Georg den I van Saxen, en in 't jaar 1614 geboren. Hy stierf in 't jaar 1680 te Halle, zynde twee malen getrouwt geweest, namentlyk in den jare 1647 met Anna Maria van Mekelenburg, die hem vyf prinssen en zeven princessen baarde, en in 't jaar 1669 stierf, en in 't jaar 1672 met Johanna Walpurgis, dochter van den grave Georg Wilhelm van Leiningen-Westerburg, die hem drie prinssen baarde, en in 't jaar 1687 te Dame is overleden. Van de zonen staat aan te merken, dat de oudste, *Johan Adolf*, zyn vader in de regering opvolgde. De andere waren: *Augustus*, Domproost te Maagdenburg, de welke in den Zweedschen oorlog diende, maar in het jaar 1674 zonder kinderen stierf, schoon hy met Charlotta, dochter van den landgrave Frederik van Hessen-Eschwege, getrouwt was; *Christiaan*, keurvorstelyke Saxische luitenant veldmaarschalk, wierdt in de linien voor Ments in den jare 1689 dood geschoten; *Henrik*, Domproost te Maagdenburg, resideerde te Barby, wierdt in 't jaar 1688 Gereformeerd, en trouwde met Elizabeth Albertina, uit den huize van Dessau; *Albert* trouwde in 't jaar 1687 met Christina Theresia, dochter van den grave Ferdinand Karel van Löwenstein, en stierf te Leipzich in den jare 1691, daar hy te voren Roomsch-Katholyk was geworden. De kinderen van het twede bedt waren: (1) *Frederik*, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische generaal luitenant van 't voetvolk, die stierf in 't jaar 1715. Zyne gemalin, Emilia Agnes, uit het huis van Reus te Schlaitz, resideerde te Dame. (2) *Mauris* zocht zyn geluk in den Hungarischen oorlog, en stierf te Segedin in den jare 1695. JOHAN ADOLF, de oudste, volgde zynen vader in de regering, gelyk boven gezegt is, en resideerde te Weissenfels, maar stierf in den jare 1697, hebbende 17 jaren geregeert. Zyne eerste gemalin, Johanna Magdalena, zuster van Frederik Wilhelm, hertog van Altenburg, stierf in 't jaar 1686. Hy trouwde naderhandt in den jare 1692 met Christiana Wilhelmina, edele vrouwe van Bunau, maar verwekte gene kinderen by haar. Daarentegen hadt hy van het eerste bedt drie prinssen en vier princessen, namentlyk: *Magdalena Sibylla*, de welke in den jare 1708 met hertog Johan Wilhelm van Eisenach trouwde; *Johanna Wilhelmina*; *Anna Maria*, getrouwt met den grave Erdman van Promnitz; *Sophia*, gemalin van Georg Wilhelm, markgrave van Bareuth. Van de prinssen volgde hem in de regering JOHAN GEORG, die niet lang daar na, namentlyk in den jare 1712, stierf, zynde getrouwt geweest met Frederika Elizabeth, dochter van den hertog Johan Georg van Eisenach, by welke hy wel verscheide kinderen verwekte, maar alleen eene eenige dochter, *Johanna Magdalena*, naliet, die in 't jaar 1708 wierdt geboren. Hy stichtte in 't jaar 1704 eene orde, welke hy den naam *De la noble passion* gaf. Na hem kwam zyn broeder CHRISTIAAN tot de regering, getrouwt met Louiza Christiana, dochter van den grave Christoffel Lodewyk van Stolberg. De jongste broeder, hertog *Johan Adolf*, heeft zich tot hier toe in dienst van den koning van Polen met groten roem gekweten.

WEISSENZEE, eene stadt, nevens een slot en ampt in Thuringen, den hertog van Saxen-Weissenfels toebehorende. Het legt 4 mylen van Erfurt, aan de rivier Helbe, en zou in 't jaar 1172 gebouwt zyn. Zy heeft den naam van het digt daar by leggende meir, dat in 't jaar 1705 meest droog en tot bouwlandt gemaakt is. *Olearii Synt. rer. Thur. T. II. Gregor. Tour. p.* 132.

WEISSTADT, of WEISSENSTADT, een zeer oud stedeke in 't landt van den vorst van Brandenburg-Culmbach, boven het gebergte, aan de rivier Eger, op een verheven plaats, en in eene zeer gezonde landstreek, een myle van den Fichtelberg, en even zo verre van de stadt Wunsiedel gelegen. Men wil, dat het reets ten tyde van keizer Koenraad den III is gebouwt geweest; dat het den markgraven van Vohburg toebehoorde, en van den markgrave Dippold, toen hy in 't jaar 1133 het Cistercienzer klooster Waldsaxen stichtte, aan dit klooster geschonken is. Maar toen de abten naderhandt met de heeren van Hirschberg vele onlusten kregen, zouden zy het zelve in den jare 1347 aan de burggraven van Neurenberg, Johan den II en Albert den I, voor 88000 floreinen verkocht hebben. *Beschreib. des Fichtelb. p.* 141. *seq.*

WEITRACH, of WEITRA, eene kleine stadt, met een slot en daar toe behorende heerlykheit, in opper-Oostenryk, digt aan de Boheemsche grenzen, by de kleine rivier Launitz gelegen. Zy staat onder de gehoorzaamheit der graven van Furstenberg.

WELAU, eene oude stadt in het koninkryk van Pruissen, by welke de rivier de Alle in de Pregel valt. In den jare 1657 wierdt daar het beruchte traktaat tusschen Brandenburg en Polen begonnen, maar te Bydgost voltrokken, waar by aan het huis van Brandenburg de souvereiniteit over het toenmalige hertogdom, thans 't koninkryk van Pruissen, wierdt toegestaan. In den beginne der XVII eeuwe zou daar een zeer grote eikeboom gestaan hebben, onder welken de Heidensche inwoonders zekere goden aanbaden. Het Welausche verdrag staat in de *Pruissische Staats-Geographie P. II, p.* 60-82. *Zeileri Topogr.*

WELFO de I, de II, en de III. Zie GUELPHEN.

WELFO de IV, zoon van den Italiaanschen markgrave Azzo, en van de Guelphische princesse Cuniza, en dus een der stamvaderen van het Brunswyksche huis. Wanneer zyn moeders broeder, Welfo de III, zonder kinderen stierf, hadt hy zyne goederen in Zwaben aan het klooster Weingarten vermaakt; maar de nog levende moeder van Welfo den III, grootmoeder van Welfo den IV, kantte zich daar tegen, liet dezen haren neef uit Italië komen, en hielp hem tot de gemelde erfenis. Toen keizer Henrik de IV grave Otto van Nordheim, den toenmaligen hertog van Beyeren, dit hertogdom ontweldigde, gaf hy het in 't jaar 1071 aan Welfo den IV, die ook in 't eerst den keizer goede diensten tegen de Saxen deedt, en, om hem dienst te doen, zyne gemalin, dochter van den eerstgemelden Otto, den vader weder te huis zondt; maar toen des keizers vyanden machtiger wierden, en Welfo geloofde, dat de keizer op zyn persoon paste, nam hy wederom de party van zynen voormaligen schoonvader aan, belette den keizer den toegang in Italie, nam des zelfs vertrouwdsten vriendt, Rupertus, bisschop van Bamberg, gevangen, en hielp in den jare 1077 Rudolf van Rheinveldt, die met 's keizers zuster te gelyk Zwaben en Burgundie hadt bekomen, door aanraden van den paus tot tegenkeizer verkiezen; waar door de haat van de Weiblingen en Welfen te groter wierdt. Na de ongelukkige doodt van Rudolf voer Welfo evenwel voort de keizerlyke party te vervolgen, kreeg ook den bisschop Siegfried van Augsburg, die het met den zelven hieldt, gevangen, en hieldt hem opgesloten, tot dat hy zich voor een aanzienlyke somme gelds vry kocht, waar over hem de keizer het hem te voren geschonken hertogdom van Beyeren weder afnam. Welfo verweerde zich met een twyfelachtig geluk, doordien hy nu de overwinning, en dan de nederlaag hadt. Doch het kwam hem wel te pas, dat zyn oudste broeder in Italië, Azo, in 't jaar 1091 overleedt, wanneer hy zynen broederen van het twede bedde, Fulco en Hugo, die hem van de erfenisse zochten uit te sluiten, een goed gedeelte van Italie afnam, en dat zyn zoon, Welfo de V, door zyn huwelyk met de ryke gravinne Machtelt, zeer machtig wierdt. Doch wanneer in den jare 1095 de onlusten tusschen den jongen Welfo en deze zyne nieuwe gemalinne, waar van in hunner beider leven gewag wordt gemaakt, ontstonden, traden vader en zoon weder op de zyde van den keizer, en kregen daar voor Beyeren wederom. Deze Welfo wierdt in zyn ouderdom zeer devoot, stichtte niet alleen, behalven vele andere giften, het Augustyner klooster Raitenbuch; maar ondernam ook, als by wege van boetvaardigheit, den kruistocht naar Jeruzalem, op welken hy byna alle de zynen verloor, en in 't jaar 1101 by Paphos, in het eilandt Cyprus, stierf, van waar zyn gebeente naar Weingarten by zyne voorouders gebragt wierdt. Van zyn geslacht, huwelyken en nakomelingschap zie 't artykel van 't BRUNSWYKSCH GESLACHT. *Feller Geneal. Hist. des Braunsw. Lun. Hauses.*

WELFO de V, oudste zoon van den voorgaanden, trouwde nog by 't leven van zynen vader, om tegen keizer Henrik den IV op te kunnen, met de beroemde en machtige gravinne van Tuscië, Machtelt, van welke in een afzonderlyk artykel gesproken wordt, en bedong by dit huwelyk, dat hem hare landen zouden te beurt vallen, wanneer hy haar zou overleven. Dit is ook de oorzaak geweest, waarom des zelfs broeders zonen, Henrik de Hovaardige en Welfo de VI, zich de erfenis van Machtelt naderhandt aanmatigden. Het byleger van Welfo met Machtelt wierdt in 't jaar 1090 in Zwitserlandt gehouden: doch zy wierden na verloop van eenige jaren van malkander gescheiden, waar van de reden en de verscheide gevoelens dien aangaande in het leven van Machtelt

worden

worden bygebragt. De oude Welfo poogde ondertusschen de gemoederen weder te vereenigen, en trok deswegen naar Lombardië. Maar toen Machtelt niet langer aan dit huwelyk wilde gebonden zyn, namen vader en zoon weder des keizers party aan, wordende den laatsten van den keizer de opvolging van Beyeren belooft. Machtelt stierf in den jare 1115, en veroorzaakte door haar testament, waar by zy zo vele goederen aan den pauſſelyken stoel hadt gemaakt, vele onlusten. Onze Welfo, dien dus zyn voornemen, van de landen van Machtelt door dit huwelyk aan zich te brengen, mislukt was, regeerde thans met meer zorge zyn hertogdom van Beyeren, en behaalde zo groten roem, dat vele grote heeren hunne kinderen aan zyn hof zonden, om aldaar opgetrokken te worden. In Italië beschermde hy zyn grootvaderlyk erfdeel zo goed als hy kon tegen zyn vaders halve broeders, Fulco en Hugo van Manso, en liet niets achterwege van 't geen tot bevordering van de vrede tusschen den keizer Henrik den V en paus Paschalis den II kon dienen. Hy stierf in den jare 1119, of 1120, te Kaufringen, en wierdt te Altorf in het klooster van Weingarten in 't graf van zyne voorouders begraven. Henrik de Zwarte kreeg het hertogdom van Beyeren en alle zyne andere goederen. *Ex font. Feller Geneal. Hist. des Braunschw. Lun. Hauses c. 7.*

WELFO de VI, zoon van Henrik den Zwarten, en broeder van Henrik den Stouten, behuwelykte in zyne jonge jaren met Uta, dochter van Godfried van Calbe en Paltsgrave aan den Rhyn, alle des zelfs lenen en erffelyke goederen; doch hy raakte deswegen met den grave Albert, broeders zoon van den overleden Godfried, in onlusten, dien hy echter dwong hem afbede te doen, en het slot Calbe, nevens andere plaatsen, als een leen van hem aan te nemen. Na het ongeluk van zyn broeder Henrik den Stouten nam hy de party van des zelfs nagelaten zone, Henrik den Leeuw, aan, en eischte van den markgrave Leopold van Oostenryk het hertogdom van Beyeren, dat hem de keizer Koenraad de III hadt gegeven, in den name van dezen zynen jongen neef wederom, en floeg hem van voor Valai, thans Achainstein genoemt, van daan. De keizer Koenraad hieldt de party van Leopold, belegerde het Welfische slot Weinsberg, en deedt Welfo, die hem zocht te verdryven, de vlucht nemen. Men verhaalt daar omtrent, dat toen het slot Weinsberg het niet langer kon houden, de vrouwen, hebbende den vryen aftocht met al wat zy konden dragen verkregen, hunne mannen opnamen, en dus in 't leven behielden: en hoewel men van deze omstandigheit by de toenmalige schryvers niets vindt, en men in het algemeen daar voor houdt, dat Trithemius de eerste is, die daar van spreekt, vindt men nochtans het zelve in zekere veel ouder geschreven Kronyk van Keulen: doch is daar by aan te merken, dat, schoon deze geschiedenis waar is, Welfo echter niet kan daar by geweest zyn, als die van buiten den keizer zocht te dwingen het beleg op te breken. Na de doodt van den gemelden hertog Leopold, voorgevallen in den jare 1142, geraakte hy in verschil met des zelfs broeder en opvolger in Beyeren, Henrik, stiefvader van den jongen hertog, Henrik den Leeuw, en hy kon des te gemakkelyker den zelven en den keizer tegenstaan, doordien hy van de koningen Rogerius van Sicilië en Geisa van Hungarië met geldt ondersteunt wierdt. Welfo liet zich evenwel overreden om in 't jaar 1147 den eersten kruistocht, in gezelschap des keizers, te doen, voor dat 'er nog een vergelyk tusschen hem en zyne tegenparty getroffen was. De keizer betoonde hem ook vele gunsten. Doch na dat hy door eene ziekte was genoodzaakt van Jeruzalem over Sicilië naar huis te keren, liet hy zich van den koning Rogerius bewegen den keizer terstondt na zyne te huis komst in het landt te vallen, doch verloor het tegen hem in den jare 1150, en kon dus te eerder door hertog Frederik, (die de zoon van Frederik den eenoogigen, broeder van den keizer Koenraad, en van Judith, Welfoos zuster, was, en kort daar na keizer wierdt) tot een vergelyk bewogen worden, waar by hy Märdingen en eenige andere plaatsen kreeg. Hoe het eindelyk met Beyeren is afgelopen, kan men in het artykel van HENRIK den Leeuw zien. De opvolger van keizer Koenraad, Frederik de I of Barbarossa, was niet alleen, gelyk als boven gezegt is, Welfoos zusters zoon, maar hadt ook zyne hulp in den Italiaanschen oorlog van noden, waarom hy hem met het markgraafschap van Tuscië, of Toskanen, met het hertogdom van Spoleto, met het vorstendom van Sardinië, en met de erflanden van Machtelt beleende, op welke laatste hy buiten dat uit hoofde van 't huwelyksverbondt van Machtelt met zyns vaders broeder, Welfo den V, eisch maakte. Hy ging dus naar Italië, nam het beleende landt in bezit, en gaf het bestier daar van aan zynen zone Welfo den VII, die wel in de jaren 1161 en 1163 zich by het keizerlyke leger onthieldt, doch de keizerlyke commissarissen en soldaten, als zy ongeregeldheden in Lombardië wilden plegen, dapper tegenstondt, daar de keizer juist wel niet mede te vrede was, doch daar volgde evenwel geen scheuring op; maar alleen zaten vader en zoon Hugo den III, Paltsgrave van Tubingen, in 't haair. Deze was een vazal van Welfo, en hadt een anderen van des hertogs leenmannen laten ophangen, en het slot Märingen verwoest. De oude Welfo was juist op weg naar Italië. Ondertusschen vatte zyn zoon in 't jaar 1164 de wapenen op, en hadt de bisschoppen van Augsburg, Spiers en Worms, nevens verscheide vorsten en graven, aan zyne zyde: daarentegen stonden de graven van Zollern, en andere, den Paltsgraaf, hertog Frederik van Frankenlandt, zoon van keizer Koenraad den III, by. De Welfische party wierdt by Tubingen geslagen, en moest, achterlatende 900 gevangenen en een groten buit, het veldt ruimen. De oude Welfo, daar van in Italië verwittigt, keerde in den jare 1165 naar huis, en bragt door de bemiddeling van den keizer Frederik Barbarossa het vrylaten der gevangenen en de vrede te weeg, die echter maar een jaar duurde, wanneer het spel van nieuw begon, en de vorsten elkanders landt zeer verwoestten. Doch Hugo moest nog in den jare 1166 op den Ryksdag te Ulm voor zynen leenheer Welfo bukken, en in het slot Neuburg in Zwitserlandt gevangen blyven, waar in hy tot de doodt van den jongen Welfo bleef, die in 't jaar 1167 voorviel, doordien de zelve, hebbende den keizer Frederik Barbarossa Rome helpen innemen, in Italië aan de pest stierf, en zyn lyk te Steingarden begraven wierdt. De oude Welfo was in dat zelve jaar voor de twede maal naar Jeruzalem gereist, en hadt op zyne te rug reize nog met zyn zoon te Rome gesproken. Na des zelfs doodt boodt hy wel eerst zyne goederen Henrik den Leeuw, zone van zyn broeder Henrik den Stouten, aan, maar eischte daar voor een grote somme gelds, en toen deze door hope, dat Welfo toch in 't kort zou sterven, dat geldt niet wilde geven, gaf hy de zelve aan zyn zusters zoon, den keizer Frederik Barbarossa, en des zelfs zone Henrik over, bragt zynen overigen leeftydt in stilte en met alle bedenkelyk vermaak door, verkwistte ook veel geldt met vrouwspersonen en met geestelyken. Op 't laatst wierdt hy van ouderdom blind, en stierf in den jare 1191 te Memmingen, in den ouderdom van 76 jaren. Zyn lyk wierdt met grote plegtigheit in het klooster Steingarten nevens zyn zoon begraven. Hy leefde door minnenydt kwalyk met zyne gemalinne; doch verzoende zich nog voor zyn doodt met haar. *Feller Geneal. Hist. des Braunschw. Lun. Hauses c.* 10.

WELFO de VII, zoon van den voorgaanden, stierf voor zynen vader, zo dat al het merkwaardige hem aangaande reets in 't leven van zynen vader verhaalt is. Met deze beide vorsten is wel de naam der Welffen geheel uitgestorven, maar het geslacht zelf door Henrik den Leeuw, zoon van Henrik den Stouten, broeder van Welfo den VI, voortgeplant, gelyk men breder in de geslachtlyst van 't huis van BRUNSWYK kan zien.

WELLANDT, eene rivier in Engelandt, die op de grenzen van Northampton en Leicestershire ontspringt, Oostwaarts loopt, en deze twee graafschappen van malkander scheidt, maar daar na Rutlandt van Northamptonshire afzondert. Zy loopt daar op Noordwaarts naar Lincolshire, en ontlast zich nevens verscheide kleine stromen in de zee. Zy bespoelt in Leicestershire Harborough, en in Lincolnshire Stamford, Market Deeping, Crowlandt, en Spalding.

WELLANDT, eene grote heerlykheit in het Zeeuwsche eilandt Schouwen. Zy wordt onderscheiden in het Noord- en Zuidambacht.

WELLE, een dorp en ambachtsheerlykheit in het Zeeuwsche eilandt Noord-Bevelandt. Een adelyk geslacht in Zeelandt, getrouwt aan dat van Cats, heeft zich naar deze heerlykheit den naam van *Welle van Cats* gegeven. Zie boven op CATS.

WELLERAD, een Cistercienzer klooster in het markgraafschap van Moravië, een uur van de grensvesting Hungarisch Rhadisch, legt daar omtrent, daar voortyds de beroemde residentiestadt van de koningen der Markomannen, den zelven naam van *Wellerad* voerende, heeft gestaan, zynde omtrent het jaar 1202 van Uladislaus, markgrave van Moravië, gesticht, en door de volgende markgraven merkelyk verbetert. De Boheemsche koning Ottocarus nam het in den jare 1228 in zyne bescherming, en stelde het onder de koninklyke stichten. De abt aldaar is de eerste prelaat in het markgraafschap van Moravië, en heeft op de landdagen de eerste zitplaats onder de prelaten.

WELLER (HIERONYMUS) wierdt den 5 September des jaars 1499 te Freysingen, in Meissen, geboren. Hy was uit het adelyk geslacht der heeren van Molsdorf, en wel uit eene byzondere linie van het zelve, die van *wehlen*, dat is *verkiezen*, by de erfdeling, eerst de heeren van *Wehler*, en naderhandt *Weller* genoemt wierdt. Zyn vader, Hans of Johan Weller van Molsdorf, burgermeester te Freyberg, welk ampt zyne voorzaten langen tydt te voren bekleed hebben, was by twee hertogen, Georg en Henrik, die zich dikwils van zynen raadt bedienden, in groot aanzien, en wierdt wegens zyne vroomheit en oprechtigheit by iedereen bemind. Hieronymus ging al vroeg in de stads school te Freyberg, maar wierdt na zyns vaders doodt van de voogden, nevens zyn broeder Petrus, naar Naumburg gezonden. Van daar kwamen zy te Wittenberg, daar hy zonderling vorderde in de Griekſche tale, en zich, oud 19 jaren, Meester liet maken. Doch doordien de voogden hun vaderlyke erfgoederen voor weinig geldt verkochten, en zy dus weinig middelen hadden om hunne studien voort te zetten, begaf hy zich in den jare 1523 naar Zwikkau, nam daar den schooldienst aan, en leeraarde de Griekſche taal. Twee jaren daar na wierdt hy als Rector der schole naar Sneeberg beroepen, daar hy maar een jaar was: want dewyl zyne nabestaanden bemerkten, dat hy nog meer bekwaamheit bezat, ondersteunden hem zyn moeders broeder, Joachim Bock, Domheer te Freyberg, en zyn vaders zusters zoon, Caspar van Mergenthal, hoofdman te Freyberg, en zonden hem wederom naar Wittenberg, menende, dat hy zich in de rechten zou oeffenen, en zich in

de zelve Doctor laten maken. Maar toen hy op een tydt Luther te Wittenberg den Catechismus hoorde verklaren, en in eene andere predikatie de wereldlingen bestraffen, die maar alleen op het tydelyke, maar weinig daar op denken hoe zy Godt en zyne kerk zullen dienen, halende daar omtrent vele voorbeelden aan, hoe dat Godt altydt de verachters, Lucianische spotters, en roekeloze menschen zo opmerkelyk hadt gestraft, trok hy zich dit, dewyl hy anders *Lucianus* vlytig plagt te lezen, zodanig ter herten, dat hy zyne reets begonne studiën in de Rechten verliet, den Bybel vlytig begon te lezen, en na verloop van twee jaren van Luther in zyn huis en aan zyne tafel genomen wierdt, die hem altydt als een zoon beminde, gelyk als hy ook acht jaren lang by hem is geweest, gedurende welken tydt hy de lessen van Luther, Melanchthon, Jonas en Pomeranus naarstig hoorde, en met hen gemeenzamen ommegang hieldt. In den jare 1535, den 14 September, wierdt hy Doctor in de H. Godgeleerdheit, en trouwde in het volgende jaar met eene nabestaande van Luther, Anna van Steig, wanneer hy van dien tydt af ten dele te Wittenberg, ten dele by den vorst van Anhalt zich onthieldt, tot dat hem de hertog Henrik in 't jaar 1539 tot eersten hoogleeraar in de Godgeleerdheit naar Freyberg beriep, en hem opziender (Inspector) der scholen maakte. Na het vertrek van Joh. Rivius wierdt hem het rectoraat te Freyberg opgedragen, dat hy maar een half jaar bekleedde, tot dat hy naderhandt Adam Siberus tot rector aanstelde. Hy kreeg verscheide beroepen na malkander; want keizer Maximiliaan de II beriep hem naar Wenen, koning Christiaan van Denemarken naar Coppenhagen, enz. maar hy sloeg ze alle af, en wilde liever zyn leven te Freyberg in stilte eindigen. Toen hy daar zyn ampt wegens ouderdom en zwakheit niet langer kon bedienen, droeg hy het zelve aan Johannes Schutz, leerheer van de St. Pieterskerk, op, en bragt zyn leven, in zyne studeerkamer, staande in zynen tuin, met bidden, leren, in den Bybel te lezen, en met schryven door. Hy stierf eindelyk den 20 Maart des jaars 1572 aan eene beroerte, in den ouderdom van 73 jaren. Hy hadt twee zonen, *Hieronymus*, die zich naar Oostenryk begaf, en *Petrus*, die den oorlog volgde, als mede twee dochters, *Margareta*, en *Anna*. Hy hadt veeltyds een groten tirydt, wilde ook nooit prediken, hebbende maar eens te Naumburg gepredikt. Zyne voornaamste schriften zyn: *Commentarii in libros Samuelis & Regum*; *Commentarius in Psalm. XXXVI*; *Consilium de studio Theologico ritè instituendo*; *Commentarius in Epistolam Pauli ad Ephesios*; *Enarratio aliquot Psalmorum*; *Antidotum adversus tentationes*; en in 't Hoogduitsch: *Auslegung des buchs Hiobs*; *Analecta Welleriana*, en vele kleine schriften, die in Leipzich in twee stukken zyn by malkander gedrukt. *Hempeln Carmen de vita Welleri. Spangenb. Adel-Spie el P. I. l. V. item Hist. vom Geslecht derer von Molsdorf. Melleri Theatr. Freyberg. Lemmelius in Wellero redivivo.*

WELLERUS, (Jacobus) van Molsdorf, op Karsdorf, enz. keurvorstelyke Saxische opperhofprediker, was uit het bovengemelde Wellersche geslacht gesproten, dat uit Thuringen in Voogtlandt is gekomen, en zich naderhandt in Meissen heeft uitgebreid. Hy wierdt den 5 December des jaars 1602 te Neukirchen, in Voogtlandt, geboren. Zyn vader was *Georg Weller*, dien zyn voogdt, om dat zyn vader vroeg gestorven was, het bakkers ambacht hadt laten leren, dat hy ook zelf een tydlang als meester bediende. Maar naderhandt vernemende, dat hy uit het bovengemelde oude Wellersche geslacht was, begaf hy zich in den Hungarischen oorlog, en keerde met goeden buit wederom. Zyn vader hadt hem, oud 6 jaren, onder vreemde oogen gedaan, en voorts den 10 July des jaars 1613 naar Slackenwaldt, in Bohemen, gezonden, daar hy de gronden in de talen zeer wel leerde. Maar toen Tilly in den jare 1620 te Slackenwaldt kwam, week hy nevens anderen weder naar het keurvorstendom van Saxen, maar zou haast onderweeg onder de oprocrige boeren zyn geraakt. Daar na keerde hy naar Neurenberg, daar hy het St. Egidiusschool een jaar lang bezocht, en het afzonderlyk onderwys van den dichter Matthias Zuber genoot, tot dat hy voorts van zeker patritius in die plaats, Wilhelm van Boxberg, in het doorluchtig school te Sleuzingen wierdt besteit, daar hy echter niet lang bleef, maar weder naar Neurenberg keerde, doch met groot levensgevaar: want de soldaten hadden hem haast vermoord. Van daar ging hy in 't jaar 1623 naar Wittenberg, maar bragt niet meer dan twee stuivers mede, en moest met anderen te dienen en te onderwyzen zyn kost zoeken. Vervolgens begon hy andere studenten te onderrechten, daar hy zo veel van kreeg, dat hy zich in 't jaar 1627 kon laten Meester maken. In den jare 1631 wierdt hy adjunct in de philosophie, en hadt zo groten toeloop, dat 'er in zyn kamer geen ruimte was zyne toehoorders te bergen, waarom hem de Raadt de kloosterkerk, om daar in lessen te houden, inruimde. Hy oeffende zich inzonderheit in de Godgeleerdheit, kreeg ook verlof lessen over de zelve te doen, en wierdt zo bekend, dat hy kort daar na tot rector der landschole te Meissen verkoren wierdt; doch doordien hy te kennen gaf, dat hy deswegen zyne Theologische studiën meest moest laten varen, wierdt hy tot buitengewoon hoogleeraar in de Godgeleerdheit verkoren, en vervolgens tot hoogleeraar in de Oostersche talen, waar op hy den 20 October des jaars 1635 zich Doctor liet maken. In den jare 1640 wierdt hy van de stadt Brunswyk tot kerken-coadjutor, en in 't jaar 1646, na de doodt van Matthias Hoë, van daar tot hofprediker naar Dresden beroepen. Hy deedt met den keurvorstelyken hofstoet vele reizen, als in den jare 1652 met den keurvorst Johan Georg den I naar Praag, in 't jaar 1658 met den keurvorst Johan Georg den II op den keizerlyken verkiezingsdag naar Frankfort, in 't jaar 1663 met den keurvorst en den keurprins naar Denemarken, en kort daar na in 't jaar 1664 op den Ryksdag naar Regensburg. Daar kreeg hy de koorts, en schoon hy by zyne te rug komst te Dresden wat beter wierdt, stierf hy eindelyk den 6 July des jaars 1664. Zyne eerste vrouw was Sibylla Gritzmacher, weduwe van Christiaan Graventhal, protonotaris en organist te Wittenberg, na welker doodt hy den 17 July des jaars 1638 trouwde met Christina Dorothea Röber, nagelatene dochter van D. Paulus Röber, en by deze twee vrouwen twee zonen en vyf dochteren teelde. Zyne voornaamste schriften zyn: *Spicilegium quæstionum Ebræo-Syrarum*; *Grammatica Græca*; *Anatomia Christophori Massonii universalis refutatio*; *Explicatio cap. LIII Esaiæ*; *Expositio Psalmi primi*; *Disputationes Theologicæ Mart. Becano oppositæ*; *De idololatria Pontificia*; *De nominibus Divinis*; *Annotationes ad Epist. Pauli ad Romanos*; *Wegwyser der Gottheit Christi*; enz. *Lucii Conc. funebris. Daniel Henrici & Jo. Sebast. Mitternacht Oratio in ob. Welleri. Alberti Opus Wellerianum. Lemmelii Wellerus redivivus.*

WELLINGBOROUGH, eene marktstadt in het Oosten van Northamptonshire. Zy legt zeer vermakelyk op eene hoogte aan den Westelyken oever van de rivier Nine, is eene grote en volkryke stadt, dryft goeden koophandel, heeft eene schone kerk, en is met een vry school voorzien. Zy legt 65 mylen van Londen. *Cambden. Miege p.* 114.

WELLINGTON, eene marktstadt in de Engelsche provincie Sommersetshire, legt aan de rivier de Thone, 111 mylen van Londen.

WELLS, in 't Latyn *Wellæ*, *Felgæ*, of *Theonodunum*, *Ecclesia Fontanensis*, eene stadt in de Engelsche provincie Sommersetshire. Zy geeft, nevens Bath, den bisschop van dit kerkgebiedt den tytel van Bath en Wells, dat is te zeggen van de Baden en Fonteinen. Zy legt omtrent 15 mylen van Bath, aan den voet van een berg, tusschen verscheide fonteinen, daar zy ook, als gezegt is, den naam van *Wells* van voert, doordien dit woordt in de Engelsche tale zo veel betekent als een fontein. Zy is eene kleine stadt, maar wel bewoond, en met schone huizen versiert. De Domkerk, het voornaamste sieraadt van deze plaats, wierdt van Ina, koning der West Saxen, in 't jaar 704 gebouwt, en St. Andreas toegewyd. Maar na dat zy verwoest was geweest, bouwde men de nog tegenwoordig aldaar staande kerk, dat ook een statelyk gebouw is, meest wel door toedoen van Robert den XVIII, bisschop van die plaats, waar op ze Jocelus, *de Welles* bygenaamt, voltoolde. Digt daar by is het bisschoppelyk paleis, zynde op de wyze van een slot gebouwt. Aan den anderen kant zyn de huizen der kanunniken. Het markthuis, rustende op zware pylaren, is ook een schoon gebouw. In den jare 905, onder de regering van Eduard den Ouden, wierdt zy tot een bisschoppelyke setel gemaakt. Adelmus, te voren abt van Glassenbury, was de eerste bisschop van Wells. Hoe 'er naderhandt de tytel van Bath is bygekomen zie op het woordt BATH. *Cambden. Leeverell. Miege p.* 134.

WELPH. Zie GUELPH.

WELS, in 't Latyn *Falsiana*, eene kleine stadt in opper-Oostenryk, 4 mylen ten Zuiden van Lintz, aan de rivier de Traun gelegen. Zy is eene van de landsvorstelyke steden boven de Ens, en heeft een slot, nevens een burgt-voogdy. De hertog van Lotharingen, Karel de V, stierf in deze plaats in den jare 1690.

WELS, of WELZ, is de naam van twee naby malkander gelegene steden in opper Stiermarken, van welke de eene, leggende op een berg, *Ober-Wels*, en de andere *Unter Wels* hiet. Zy behoren tot het bisdom Freysingen. Het sterke slot, dat daar by legt, wordt *Rosenfels* genoemt. Zie WELTZ.

WELSCH, (Georg Hieronymus) een beroemd geneesheer en taalkundige te Augsburg, was den 28 October des jaars 1624 geboren. Zyn vader was *Caspar Welsch*, de voornaamste apotheker aldaar; zyne moeder hiette Euphrosina Sieghart. Hebbende in het doorluchtig school te Augsburg den grondt zyner studiën gelegt, en zynde de Griekfche, Latynsche en Arabische talen tamelyk machtig geworden, ging hy naar de akademie van Tubingen, en van daar naar Strasburg, daar hy by Danhauer te huis was. Na dat hy in de Philosophie hadt gestudeert, oeffende hy zich in de geneeskunde, en dewyl hem zyn vader reets in de Apothekerskunst hadt onderwezen, maakte hy daar in goede voortgangen. Daar op begaf hy zich tot reizen, bezocht de voornaamste plaatsen in Duitschlandt, ging door Zwitserlandt naar Italie, en maakte zich overal met de geleerden bekent. Hy hadt ook voorgenomen een reis naar Egypten te doen, dat echter zyne ouders niet wilden toestaan. Hy kwam eindelyk weder te rug, en schoon hy den tytel van Doctor niet hadt aangenomen, verwierf hy door zyne schriften zo groot een aanzien, dat, toen de societeit der natuurkundigen (*societas naturæ curiosorum*) in Duitschlandt wierdt opgerecht, hy terstondt tot een lidt van de zelve wierdt aangenomen. By die gelegenheit maakte hy vele schriften, doch bragt zyn leven niet hoog, om dat hy van zyne jeugdt af met vele zwakheden behebt was geweest, voornamentlyk met een sterke melancholie, die hem zodanig trof, dat hy by zyne te rug reize met zyne nabestaanden pas een woordt kon spreken. Een jaar voor zyne doodt kreeg hy eene beroerte, en stierf aan een hete koorts den 11 November des jaars 1678. Hy heeft veel geschreven, waar onder uitmunt: *Sylloge curationum & observationum Medicinalium*; *Disser-*

tatio

tatio de Ægagropilis; *Exercitatio de vena Medinensi*; *Exercitatio de vermibus capillaribus*, en zeer vele waarnemingen, die in de *Miscellanea Naturæ curiosorum* ingelascht zyn. Ook heeft hy zeer vele zaken in geschrift nagelaten. *Schröckii Memoria Welschiana. Almeloveen Bibliotheca promissa & latens.*

WELSERUS. Zie VELSERUS.

WELTZ, een der aanzienlykste graaflyke huizen in de keizerlyke erflanden, dat het erffelyke stalmeestersampt in Karinthië bezit, waar uit het ook is voortgekomen, en van de sloten *Opper-* en *Neder-Weltz* den naam heeft bekomen. De geschiedschryvers leiden hunne stamlyst van SIEGFRIED af, die in de XIII eeuwe leefde, en wegens de getrouwheit, die hy in het beschermen van het hertogdom van Karinthië betoonde, de *getrouwe Weltzer* genoemt wierdt. JAKOB WELTZ leefde omtrent den jare 1230, en liet na FREDERIK, van wien in oude brieven van den jare 1243 gewag gemaakt wordt. Naderhandt verdeelde zich dit geslacht in twee hoofdliniën, namentlyk in die van *Spiegelvelds* en in die van *Eberstein*.

Die van *Spiegelvelds*, van welke de *Oostenrykische* en *Feistritsche* zydelinlën afstammen, wierdt, voor dat zy het slot Spiegelveldt aan zich bragt, die van *Payersdorf* geheten. Zy erkent voor haren stichter KOENRAAD den I, wiens zoon KOENRAAD de II omtrent het jaar 1329 leefde, en KOENRAAD den III, heere van Feistritz, en burggraaf van Serling, naliet. Deze verwekte twee zonen, *Wulffinger*, en *Johannes*. WULFFINGER plantte den Payersdorffschen tak voort, en was de grootvader van SIGISMUNDUS, die geheime Raadt van keizer Maximiliaan den I en stadhouder van Karinthië was. Des zelfs zoon, GERHARD, zette zich in Oostenryk neder, en wierdt krygsraadt van keizer Ferdinand den I. Hy was de vader van ERASMUS, Neder-Oostenrykische regeringsraadt, en de grootvader van GERARD WILHELM, heere van Prutzendorf, die in den jare 1626 als keizerlyke hofraadt overleedt, twee zonen nalatende; namentlyk (1) FERDINAND JAKOB, die teelde (a) WILHELM, vader van FRANCISCUS RAYMUNDUS, keizerlyke kamerheer, en Neder-Oostenrykische regerings-Raadt; (2) *Maximiliaan Ernst*, die in den Turkschen oorlog gevangen wierdt, en te Constantinopel elf jaren lang, tot zyne doodt toe, bleef; (c) *Frederik Ernst*, wiens zoon *Adam*, zynde in den jare 1683 geboren, in den Spaanschen successie-oorlog, na het begin der XVIII eeuwe, in zeker beleg een arm verloor, in 't jaar 1717 keizerlyke loopgravenmeester voor Belgrado is geweest, en in het volgende jaar overste luitenant en kommandant van Comorra wierdt. (2) *Job Hartman*, die een zoon hadt, genoemt *Ferdinand Karel*, de welke in den jare 1705 keizerlyke stadhouder van Neder-Oostenryk wierdt.

JOHANNES, broeder van Wulffinger, bovengemeld, wierdt overgrootvader van RUPERTUS, die in 't jaar 1499 het slot Spiegelveldt kocht, daar naderhandt de gansche linie haren naam van heeft aangenomen. Des zelfs zoon, JOHANNES de IV, vryheer van Weltz, stierf in den jare 1499 als opperlandshoofdman in het hertogdom Krain, latende onder andere zonen na RUPERTUS, die eerst Raadt van den aartshertog Karel, en naderhandt Oostenrykische opperjagermeester is geweest. Des zelfs neef, GOTHARD, VRYHEER VAN WELTZ, moest, om dat hy een Protestant was, alle zyne goederen in de keizerlyke erflanden verkopen, waar op hy zich naar Chemnitz, in Meissen, begaf, en aldaar in den jare 1631 overleedt. Van zynen oudsten zone *Justinianus Ernst* volgt een afzonderlyk artykel; maar zyn jongste zoon, JOHANNES FELIX, wierdt vader van *Gothard Hellfried*, die eerst vorstelyke Osnabrugsche oppermaarschalk is geweest, voorts keizerlyke Rykshofraadt en kamerheer, in 't jaar 1699 afgezant by de verkiezing van den bisschop van Wurtsburg, in het volgende jaar ambassadeur in Zweden, naderhandt keizerlyke geheime Raadt en gevolmachtigde in het sticht van Luik, in 't jaar 1715 opperhofmeester van den keurprins van Beyeren, en in den jare 1718 opperhofmeester by de aartshertoginne Elizabeth, gouvernante van de keizerlyke Oostenrykische erflanden. Hy stierf den 3 Augusty des jaars 1724 zonder oir, zo dat de linie van *Spiegelvelds* met hem is uitgestorven.

De *Ebersteinsche* linie, die BALTHASAR VAN WELTZ in de XV eeuwe stichtte, heeft haren naam van het slot *Eberstein*, dat dit geslacht ten tyde van keizer Otto den IV kreeg. Van des zelfs neven zyn inzonderheit aan te merken: (1) *Veit*, keizerlyke Raadt en opperlandshoofdman in Karinthië, die dit hertogdom tegen de Venetianen zeer dapper verdedigde, en in den ouderdom van 80 jaren ongetrouwt overleedt; (2) *Georg*, van wien *Sigismundus* afstamde, die de eerste graaf van dit geslacht is geweest, en by eene gravinne van Grota, met welke hy in den jare 1664 trouwde, nakomelingschap heeft verwekt. *Imhof Not. Proc. Imp. p.* 675. *it. in Spicilegio Rittershus. P. post. p.* 15. *Speneri Hist. insign. p.* 566.

WELTZ (JUSTINIANUS ERNST, VRYHEER VAN) was uit het bovengemelde geslacht, en wel uit de *Spiegelveldsche* linie gesproten. Hy was in zyne jeugdt zeer dertel geweest; maar hebbende nevens den Bybel de geschiedenissen der martelaren vlytig gelezen, zeide hy de wereldt geheel vaarwel, en beminde de eenzaamheit. Daar op gaf hy in 't jaar 1663 te Ulm een traktaat uit van het leven der Heremyten, hoedanig men het zelve naar Gods woordt en de wyze der Heremyten moest aanstellen. Zyne grootste zorg was op wat wyze de Luthersche Godsdienst ook onder de Heidenen zou kunnen uitgebreid worden, en om dat hy hadt besloten ongetrouwt te leven, schikte hy van zyne eigene middelen 12000 Ryksdaalders ten einde om kweekscholen voor de jeugdt in de H. Godgeleerdheit, die vremde talen moesten leren, daar van te onderhouden. Hy zocht dit werk onder den name van *Jesus-minnend genootschap* door te dringen, en deedt in den jare 1664, onder den naam van *Justinianus*, verscheide vermaningen en voorslagen ten dien einde; en wordende daar toe door verscheide geestelyke en wereldlyke personen aangemoedigt, gaf hy zyn voornemen aan de Protestantsche standen op den Ryksdag te Regensburg over, en vermaande de zelve van mede handt aan het werk te slaan. Maar doordien de toenmalige superintendent, D. Joh. Henrik Ursinus, dit voornemen dwarsboomde, en het in zyn uitgegeven berecht bedrog en geestdryvery, en den baron een dromer, een fantast, enz. noemde, kwam zyn voorstel in weinig aanmerking, en hy wierdt veel eer vervolgt. De gemelde superintendent was deswegen het meest over hem vertoornt, om dat hy over het verderf in 't Lutherdom klaagde, en de verbetering van 't Christendom yverig wenschte: want hy besloot daar uit, dat 'er geestdryvery achter schuilde, en dat hy zocht de ware leer te verwerpen; terwyl evenwel deze baron niet zag op de verbetering der lere, maar op die des levens onder de Lutheranen. Hy ging vervolgens naar Hollandt, en nodigde in 't jaar 1666 de studenten in de H. Godgeleerdheit uit Duitschlandt te Amsterdam te komen; doch zyn voornemen mislukte hem ook in Hollandt. Hy besloot naderhandt onder de Heidenen te gaan, en der zelver bekeering in het werk te stellen. Ten dien einde liet hy zich voor zyn vertrek door den toenmaligen Lutherschen predikant te Zwol, in de provincie van Over-Yssel, Frederik Breckling, tot Apostel der Heidenen inwyden, en na dat hy eene redenvoering (in welke hy de wereldt met nadruk vaarwel zeide) in tegenwoordigheit van verscheide personen hadt gehouden, vaardde hy de reis aan, en is ook onder de barbaren gestorven.

WELTZEK, of WILCZEK, een graaflyk en vryheerlyk geslacht, dat sedert vele eeuwen in Polen, Bohemen en Silesië heeft gebloeit gelyk 'er dan reets in den jare 1239 een uit dit geslacht Woywode van Sendomir, en een ander omtrent dien tydt aartsbisschop van Lemberg geweest is. Ook heeft het zelve in Silesië lang te voren de heerlykheit Loslau, nevens Wikstedt en Hultschin, bezeten. GEORG, VRYHEER VAN WELTZEK, op Dubensko en Petersdorf, was eerst appellationsraadt in Bohemen, naderhandt opperamptsraadt in Silesië, en eindelyk in den jare 1675 kancelier in het vorstendom Oppelen en Ratibor. In den jare 1729 leefde nog HENRIK WILHELM, GRAAF VAN WELTZEK, vryheer van Guttenlandt en Holtschen, keizerlyke werkelyke kamerheer en generaal veldtuigmeester, geboren in den jare 1665. De keizer zondt hem in den jare 1709 als buitengewoon gezant naar Moskovië, en maakte hem naderhandt kommandant van Spielberg, by Brun, en generaal in Moravië. Hy wierdt in de jaren 1711 en 1712 weder aan den Czaar in 't Karelsbadt, en voorts naar de koningen van Polen, van Denemarken, van Pruissen, en aan verscheide andere Duitsche hoven gezonden, en was in 't jaar 1713 keizerlyke principaal commissaris en werkelyke generaal krygscommissaris by de Hungarische standen te Tirnau, en in den jare 1714 keizerlyke afgezant en generaal aan den koning van Zweden op de Turksche grenzen, wiens hofstoet en troepen hy door Hungarië en Oostenryk naar Beyeren voerde. In het jaar 1717 wierdt hy generaal veldtuigmeester en kommandant te Groot-Glogau, en kommanderend generaal in Silesië. Hy heeft uit zyn huwelyk met N. N. een zoon, genoemt *Joseph Maria*, Rykshofraadt sedert het jaar 1724, enz. *Weingart. Furstensp. Luca Silesische Chron. Europ. Fama F.* 107. *Sinapi Schles. Curios.*

WELWARY, eene koninklyke stadt in den Slaner kreits, in Bohemen, drie mylen van Praag gelegen. Zy behoort tot het ampt van den koninklyken burggraaf van dit koninkryk. *Zeiler. Topogr. Bohem. p.* 83. *Balbin. Miscell. dec. I, l. III, c.* 7, *§.* 3. *p.* 77. *Vogt itzl. Böhm. p.* 140.

WELZINGEN, eene ambachtsheerlykheit op het eilandt Walcheren, gelegen tusschen Rammekens en Middelburg. Het dorp heeft van het zeewater zo veel aanstoot geleden, dat 'er naauwlyks eenige tekenen van overgebleven zyn. Het ambacht is zeer verminderd, doordien die van Middelburg, in 't jaar 1532 hunne nieuwe haven gravende, de zelve door de landen van dit ambacht heen gedolven hebben. De Heeren van Middelburg kochten deze heerlykheit uit den boedel van Maximiliaan van Burgundië, marquis van Ter Vere, die volgens rechtgunning of dekreet van den hogen Raadt van Mechelen om schuldt verkocht wierdt. Het is nog eene ambachtsheerlykheit, groot 736 gemeten, gekocht en verheven op den Heere *Johan Franciscus Velters*, en na des zelfs doodt op zyne zonen, de Heeren *Rogier*, *Johan*, *Adriaan*, en *Marcelis*. *Smallegange Kronyk van Zeelandt. Gargon Walchersche Arkadia.*

WEM, eene marktstadt in het Noorden van de Engelsche provincie Shropshire. Zy legt aan de rivier Rodden, die van daar in de Severne loopt. Deze plaats, leggende 121 mylen van Londen, gaf onder Jacobus den II aan den kancelier Jeffreys den tytel van baron.

WEMBDINGEN, eene stadt, nevens een slot, in het bisdom Aichstadt, tot het rentampt Munchen behorende. Zy stondt eerst onder de graven van Oettingen, en wierdt by de

eerste deling tusschen Wilhelm, Ulrich en Johannes den eersten toegewezen; doch hy verkochtze in 't jaar 1461 aan zynen broeder Ulrich. Naderhandt wierdtze aan den grave Georg van Werdenberg tot onderpandt gegeven, ten dele wegens zekere renten, die de gemalin van Wilhelm, eene gravin van Werdenberg, te vorderen hadt, en die graaf Ulrich by den koop hadt belooft te betalen, ten dele ook wegens andere schulden, de welke daar op van het hofgerecht te Rotweil een vonnis verkreeg, waar by hy op alle Oettingsche landen recht behieldt. Daar door waren de graven van Oettingen gedwongen deze stadt aan hertog Lodewyk van Beyeren in den jare 1647 voor 20000 floreinen te verkopen. In 't jaar 1502 verkocht hertog Albrecht de stadt weder aan de graven Wolfgang en Joachim van Oettingen. Deze graven hadden ook reets eenig geldt afbetaalt, en voorts wegens eenige eischen op Beyeren een vergelyk gemaakt; doch de stadt zelf stelde zich daar tegen, voorgevende, dat hertog Albrecht hadt belooft de zelve niet wederom te zullen vervremden. In het algemeen hadden hertog Wilhelm en Lodewyk van Beyeren gedurende die verschillen met 't Zwabische verbondt geen lust den koop te houden; waarom hen deze graven voor 't gerecht dagvaardden, alwaar de zaak op zeker verding ten voordele der graven wierdt uitgewezen. *Lunigs Reichs-Archiv Part. spec. Cont. 2. Abth. 4. Abs. 27. n. 1. seq. 't Leven van den keizer Josephus. Staats-Cantzley Tom. XV. p.* 771. & *p.* 830. *Bucher-Cabinet zehender Eingang, p.* 777.

Roomsch keizer en koning van Bohemen.

WENCESLAUS, Roomsch keizer en koning van Bohemen, was de zoon van keizer Karel den IV, van des zelfs derde gemalinne, Anna, dochter van hertog Henrik van Sweidnitz en Jauer, en in den jare 1361 te Neurenberg geboren. Men verhaalt, dat als men het water, dat tot zynen doop zou gebruikt worden, wilde warm maken, het huis, waar in zulks geschiedde, afbrandde; dat hy, wanneer hy gedoopt wierdt, het doopwater bevuilde, en dat hy, toen hy in zyn twede jaar tot koning van Bohemen gekroont, en op het altaar gezet wierdt, het zelve mede bevuilde. Maar dit alles schynt maar verziert te zyn; en al was dit zo gebeurt, zou het echter van hem, als van een kindt, niet kwalyk genomen kunnen worden. Zyn vader hadt de stemmen der keurvorsten met groot geldt gekocht, dat zy hem in den jare 1376 tot Roomsch koning benoemden. By de kroning ontstondt tusschen de hertogen van Saxen en Luxenburg verschil over het zwaardt voor te dragen, 't welk dusdanig wierdt beslecht, dat Siegmund, markgraaf van Brandenburg, jongste broeder van Wenceslaus, dit ampt zou verrechten. Na zyns vaders doodt, voorgevallen in den jare 1378, kreeg hy de volkome regering van het Duitsche en Boheemsche ryk, doch gaf in beide weinig genoegen aan de onderdanen: want doordien hy altydt in Bohemen bleef, zonder eens in Duitschlandt te komen, ook de Rykszaken niet zorgvuldig behertigde, vermeerderden de toenmaals tusschen de vorsten en steden zwevende verschillen zodanig, dat 'er zelfs een veldslag voorviel, gelyk als voornamentlyk by Weil, waar in de steden het verloren, en daar door gevaar liepen van de vorsten bedwongen te worden, byaldien hen Wenceslaus niet de landvrede te Eger hadt doen bekend maken. Zulk een oorlog was 'er tusschen den adel en eenige vorsten, het welk veroorzaakte, dat de eerstgenoemde vele stroperyen pleegden. Wenceslaus is nooit in Italië geweest, maar maakte de heeren Visconti hertogen van Milaan, 't welk de meeste in het Ryk euvel opnamen, vermits de zelve nochtans vazallen van Duitschlandt zyn gebleven; gelyk men hem ook over het verkopen der vryheit aan vele Italiaansche steden beschuldigde; doch dat niet wel kan bewezen worden. Die van Bohemen, en voornamentlyk de burgers van Praag waren wegens vele gepleegde wreedheden, en inzonderheit ook daarom niet met hem te vrede, dat hy den biechtvader van zyne gemalinne, en Rector der universiteit, Johan Hus, te veel toeliet, en daar door niet alleen de verschillen over den Godsdienst, maar ook den ondergang van de Praagsche hogeschole, van welke de burgery hare beste nering hadt, te weeg bragt: want dewyl die universiteit in vier natiën verdeelt was, van welke ieder mede tot de verkiezing van den Rector en in andere voorvallen plagten hunne stem te geven, hadt Wenceslaus bevolen, dat de Bohemers alleenlyk drie stemmen, en de drie overige, als vreemdelingen, met malkander maar een stem zouden hebben, waar over in den jare 1409 ruim 40000 studenten uit Praag trokken. Hoewel nu vele andere verrechtingen van Wenceslaus niet kunnen geprezen worden, kan men echter wel tot zyne ontschuldiging zeggen, dat hy tweemalen het ongeluk hadt van vergift te krygen, dat hem echter door de hulp der geneesheeren juist niet dodelyk was, doch zo groot een brandt in hem hadt veroorzaakt, dat hy dikwils zich in den drank verliep. Dus dronken zynde, beging hy vele misslagen; maar anders was hy een vorst van een zeer goed verstandt, met wien men ook wel kon omgaan, gelyk als Edmundus Dinterus, die afgezant aan zyn hof was, van hem getuigt, als mede, dat het onwaar is, het geen eenigen voorgeven, te weten dat de scherprechter zyn doopgetuige is geweest. Behalven dit kan men niet ontkennen, dat de burgers van Praag hem meer dan hy hen beledigden, en zonder zonderlinge oorzake een opstandt verwekten. Dit geschiedde in den jare 1394, wanneer hy door eenen der zamengezworenen gevangen genomen, en in een toren te Praag gezet wierdt, waar in hy 15 weken moest zitten. Hy hieldt met smeken zo lang aan, dat hy in de badstove zich mogt laten reinigen, tot dat hy het verkreeg, en wierdt in stilte door vier knechts aan de rivier de Mulda gebragt. Doch hy wierdt het met eene dienstmaagdt, Susanna, eens, dat zy hem door een verborgen deur aan de rivier de Mulda zou brengen, daar zy met een schuit naar het slot Curatice overvoeren, alwaar hem de kommundant wel ontfing. Deze Susanna wierdt niet alleen rykelyk beloont, maar ook zyne meesteresse, en Wenceslaus liet op die plaats een schone badstove bouwen, die hy aan Susanna schonk, en aan het gezamentlyke badersgildt grote vryheden schonk. Naderhandt begaf hy zich naar het sterke slot Ziebruk, liet de genen, die medeplichtig aan die zamenzwering waren, in 't jaar 1396 te Karelstein brengen, en hen aldaar onthoofden. Maar kort daar na namen hem de Bohemers van nieuw in verzekering, en overleverden hem heimelyk aan Albert van Oostenryk te Wenen, daar hy in een toren wierdt gezet. Hy moest 'er lang blyven, tot dat hem een visscher, Hans Grundeler genaamt, een zyde koordt bragt, waar mede hy zich naar beneden in een schuit liet, wanneer hy naderhandt weder in Bohemen kwam, en in bedelaars klederen op het slot Wischerad, alwaar hy den hoofdman liet in verzekering nemen, en 'er den Raadt der oude stadt Praag liet komen, dien hy liet onthalzen, en den visscher edelman maakte. In aanmerkinge van deze omstandigheden kan men het Wenceslaus niet kwalyk nemen, dat hy de oproerigen streng strafte. Ondertusschen, doordien hy gedurende deze onlusten nog minder om het Duitsche Ryk kon denken, namen zyne vyanden gelegenheit te Lohenstein by malkander te komen, en na vele gedane beschuldigingen, die zy echter alle niet klaar genoeg konden bewyzen, hem af te zetten. Doch Wenceslaus was zo min daar door geraakt, dat hy niet het minste tegen zyne tegenkeizeren Rupert en Jodocus ondernam, maar veel eer Neurenberg en eenige andere Ryksteden voor eenige emmeren Bacharacher wyn van haren plicht ontsloeg, en eindelyk zynen broeder Sigismundus door een vergelyk, waar by hy alleen den naam van Roomsch koning behieldt, de keizerlyke regering gewillig overgaf. Wenceslaus leefde nog na dien tydt 19 jaren in Bohemen, tot dat hy door een schielyke doodt wierdt weggerukt: want toen 'er op zekeren tydt een grote oproer in Praag ontstondt, en hy 'er zich geweldig over vertoornde, kreeg hy eene beroerte, en stierf den 16 Augusty des jaars 1419. *Albert. Argent. Rebdorf. Chron. M. Belg. Æn. Sylvii Hist. bob. Dubravii Hist. Bohem. Persona in Cosmodrom. ætat.* 6. *c.* 70. *Trithem. in Chron. Spanheim ad an.* 1378. & 1400. *Lehmann. in Chron. Spirensi. Hagec. p.* 624. *Stransky c.* 8. *p.* 381. *Balbin. Epit. l. IV. c.* 1. *Miscell. Dec. I. l.* 7. *sect.* 2 *c.* 3.

Koningen van Bohemen.

WENCESLAUS de I, zoon van Wratislaus den I, en neef van den eersten Christen hertog van Bohemen, Borzivojus den I, en van de H. Ludomilla, van wien hy nog by het leven van zyn vader in alle Godvrucht wierdt opgetrokken, zynde nog minderjarig toen zyn vader in 't jaar 916 overleedt. Zyne moeder, de goddeloze Drahomira, regeerde alzo, maar vervolgde de Christenen zo geweldig, en pleegde zo vele wreedheden, dat de groten in den jare 921 Wenceslaus, nauwlyks 14 jaren oud, hertog maakten. Doch hy bezat niet meer dan het hertogdom Praag, dat het gedeelte van Bohemen aan de linker zyde van de Elve besloeg, doordien zyn jongste broeder Boleslaus het hertogdom van Buntzlau, aan den anderen kant van de Elve gelegen, uit hoofde van 's vaders laatsten wil, bezat. Hy geraakte in onlusten met keizer Henrik den Vogelaar, koning van Duitschlandt, in den jare 930, en wierdt gedwongen hem cynsbaar te zyn. Maar dewyl de jongste broeder Boleslaus zulks weigerde te doen, en naderhandt Henrik de Vogelaar, of Otto de Grote de hulp van Wenceslaus van noden hadden, scholdt hy hem niet alleen den cyns kwyt, maar maakte hem ook koning, schonk hem Moravië, dat toenmaals door de Hunnen geheel verwoest was, en vergunde hem den arendt in zyn wapen te voeren. Doch Boleslaus nam zyn kans in het volgende jaar 938 waar, en hebbende Wenceslaus in schyn van vriendschap te Buntzlau genodigt, bragt hy hem in de kerk om het leven. *Sigebert. & Herm. Contr. ad an.* 930. *Witichind. Hist. Sax. l. I. Christian. de passione S. Wenceslai ap. Balbin. in Epit. T. I. p.* 53. *Weslav. Calend. Hist.* 18. *Mart. Dubravius l. IV. & V. Hagec. p.* 108. *Stransky c.* 8. *Balbin. Epit. l. I. c.* 6, 7, 9. *Miscell. Dec. I. l. VII. c.* 14. *p.* 57.

WENCESLAUS de II, hertog van Bohemen, en neef van koning Wratislaus den II, zoon van den hertog Sobieslaus den I, en jongste broeder van Sobieslaus den II, volgde in den jare 1190 op zynen neef Koenraad den II in de regering, en wierdt van de Bohemers, inzonderheit van die van Prage, zeer bemint. Doch Primislaus de II, broeder van den voormaligen hertog Frederik, stondt naar de regering, en bereikte ook zyn oogmerk drie maanden na dat Wenceslaus de hertoglyke waardigheit hadt verkregen. Maar doordien deze zich by keizer Henrik den II voegde, den zelven eenig geldt beloofde, en Primislaus in den Ryksban deedt, moesten de Bohemers op 's keizers bevel Wenceslaus weder aannemen. Doch toen hy nu op weg naar Bohemen was, nam hem de markgraaf van Meissen, Albert, gevangen, waar op hy kort daar na stierf.

stierf. Op hem volgde Brzetislaus Henricus, bisschop van Praag. *Hagec. p.* 373. *Stransky c.* 8. *p.* 367. *Balbin. Epit. l. III. c.* 12. *Miscell. dec. I. l. VII. sect.* 1. *c.* 28.

WENCESLAUS de III, of de I, bygenaamt *Ottocarus*, of ook de *Eenoogige*, om dat hy op de jagt een oog hadt verloren, koning van Bohemen, en naderhandt van Polen, zoon van Primislaus Ottocarus den II, die de koninklyke waardigheit erffelyk op de Bohemers bragt, wierdt in zyne tedere jeugdt in den jare 1226 reets tot opvolger benoemt, en in den jare 1228 gekroont. Strax in het eerste jaar voerde hy oorlog met den hertog van Oostenryk, Frederik, in den name van keizer Frederik den II, en nam Wenen in, waar voor hem van den keizer by de daar op gevolgde vrede van den jare 1235 een tamelyke somme gelds wegens gedane kosten betaalt wierdt. Toen naderhandt de Tartaren vele stroperyen in Polen en Hungarië deden, kwamen zy in den jare 1241 tot in Moravië, maar wierden insgelyks zo dapper als de hertog van Oostenryk, die zo een inval in het volgende jaar in dit landt deedt, te rug geslagen. Wanneer in den jare 1246 de Oostenrykſche stam met den gemelden Frederik uitstierf, poogde Wenceslaus dit landt met Bohemen te vereenigen, en zondt zyn zoon Primislaus, gemeenlyk alleenlyk *Ottocarus* genoemt, met een leger derwaarts, die verscheide steden innam, en naderhandt zelfs met de Oostenrykſche princesse Margareta trouwde, waar van het artykel van PRIMISLAUS OTTOCARUS de III kan nagezien worden. Wenceslaus hadt met dezen zynen zoon veel moeielykheit, zelfs dat 'er een oorlog uit volgde, en verscheide voorname personen tegen Wenceslaus te velde trokken. Schoon zich nu vader en zoon wederom verzoenden, bleven nochtans verscheide sloten tot onderpandt, wegens gedane kosten, in handen van eenige heeren: weshalven, toen Wenceslaus de III in 't jaar 1253 stierf, zyne getrouwste bedienden zyne doodt zo lang verborgen hielden, tot dat de zelve, na dat zy onder ander voorwendsel aan 't hof geroepen wierden, aldaar zo met goede als met kwade woorden gedwongen wierden de gemelde sloten weder af te staan. *Hagec. p.* 466. *Stransky c.* 8. *p.* 371. *Balbin. Epit. l. III. c.* 14. *Miscell. dec. I. lib. VII. sect.* 1. *c.* 30.

WENCESLAUS de IV, van de koningen van Bohemen de II van dien naam, zoon van Primislaus Ottocarus den III, was maar 8 jaren oud, toen zyn vader in den jare 1278 in den slag by Marchfeld tegen Rudolph van Habsburg om het leven kwam, en dus stondt het in Bohemen zeer slecht, doordien de vyandelyke troepen in het zelve zeer kwalyk huis hielden, en Otto de Lange, markgraaf van Brandenburg, die met zyn vaders zuster getrouwt was, en de voogdy bekleedde, dat landt met belastingen hard drukte, ja den prins zelf niet eerder wederom gaf, voor dat hem een grote somme gelds betaalt wierdt. De keizer Rudolph daarentegen toonde zich zeer gunstig tegen hem: want na dat hy in 't jaar 1283 de regering hadt aangevaard, gaf hy hem drie jaren daar na zyne dochter Judith ter gemalinne, en bevestigde hem en zyne nakomelingen in de keurvorstelyke waardigheit, in het Ryksvikarisschap door Meissen, in het aartsschenkersampt, in het recht op het vorstendom Breslau en het markgraafschap van de Lausnitz, in de heerlykheit Eger, enz. Strax in den beginne van zyne regering strafte hy de voornaamsten van den adel, afzonderlyk in Moravië, die zynen vader en het landt trouwloos hadden gehandelt. Daar op bragt hy het ryk door goede wetten en allerlei gebouwen, als mede door de munt te verbeteren, in goede order. In 't jaar 1291 maakte hem zyne moeders zuster Griffina, nagelatene weduwe van Lesc. Niger, hertog van Polen, erfgenaam van de heerlykheden Crakau en Sendomir, en wanneer de Polen de zelve niet in der minne wilden inruimen, nam ze Wenceslaus met geweldt in. In den jare 1297 liet hy zich eerst tot koning kronen, dat met zeer veel pracht geschiedde, hoewel de vreugdt door de doodt van zyne gemalinne, die 17 dagen daar op volgde, gestoort wierdt. In het volgende jaar reisde hy naar Crakau, verbeterde die stadt met schone gebouwen, en trouwde met Rixa, of Elizabeth, eenige dochter van den koning van Polen, Primislaus den II, waarom hy niet alleen in plaats van den afgezetten Uladislaus Locticus in 't jaar 1300 tot koning van Polen wierdt verkoren, maar ook daar door gelegenheit gaf, dat Silesië met Bohemen vereenigt wierdt. De Hungaren wierden door dit voorbeeldt aangezet van hem insgelyks in 't jaar 1301 tot hunnen koning te willen hebben. Doch hy nam dit zelf niet aan, maar zondt zyn zoon Wenceslaus derwaarts, die ook als koning wierdt aangenomen. Maar toen de vader zag, dat sommige groten heimelyk tegen hem opstonden, kwam hy met een leger in Hungarië, en bragt hem nevens de Hungarische kroon, die hy naderhandt den volgenden koning, Otto, hertog van Beyeren, wederom gaf, in Bohemen te rug. Op 't laatst geraakte hy in onlusten met den keizer Albert, die op de nieuw uitgevondene bergwerken te Kuttenberg, uit last van den keizer, eisch deedt, in oorlog, maar joeg hem met groot verlies van den zelven uit het landt. Hy stierf in den jare 1305, met zo groten roem van een loffelyk regent en vroom vorst, dat hem vele waardig hielden tot heilige verklaard te worden. *Hagec. p.* 475. *Stransky c.* 8. *p.* 375. *Balbin. Epit. l. III. c.* 16. *Miscell. dec. I l. VII. sect.* 1. *c.* 32.

WENCESLAUS de V, onder de koningen de III, zoon van Wenceslaus den IV, koning van Bohemen, hadt reets by het leven van zynen vader in den ouderdom van 14 jaren, zynde in 't jaar 1301, het koninkryk van Hungarie by verkiezing verkregen, maar na verloop van drie jaren weder verlaten, gelyk in het voorgaande artykel van WENCESLAUS den IV verhaalt is. Hy was een prins van grote hoop, en kwam in den jare 1305, na zyns vaders doodt, tot de regering. Maar toen hy op weg was om van de kroon van Polen insgelyks bezit te nemen, wierdt hy te Olmuts van een Thuringer, Koenraad van Postein genoemt, vermoord, wanneer met hem de stam van Primislaus den I in het mannelyk oir uitstierf. Hy liet twee zusters, *Anna* en *Elizabeth*, na, en de moeder, Elizabeth, was ook nog in het leven. Door het huwelyk van deze drie princessen kwam Bohemen na malkander aan Rudolph van Oostenryk, aan Henrik van Karinthië, en aan Johannes van Lutzelburg. *Hagec. p.* 488. *Stransky c.* 8. *p.* 376. *Balbin. Epit. lib. III. c.* 16. *Miscell. dec. I. l. VII. sect.* 1. *c.* 33.

WENCESLAUS de VI, of de IV. Zie op WENCESLAUS, Roomsch keizer.

WENDELSTEIN, een slot in Thuringen, aan de Unstrut, tusschen Querfurt en Heldrungen, op een hogen berg gelegen. Het was weleer versterkt; maar de keizerlyke generaal Pappenheim liet de vestingwerken slechten. Daar behoort een ampt toe, dat tot het vorstendom Querfurt wordt gerekent.

WENDELSTEIN, of WINDELSTEIN, eene kleine stadt in Frankenlandt, aan de rivier Swartzach gelegen. Drie delen daar van behoren aan de stadt Neurenberg, van welke zy omtrent 2 mylen, Zuidwaarts, gelegen is. Het overige staat onder het markgraafschap van Anspach.

WENDEN, in het Latyn *Venedi*, een Slavisch volk, dat zich in Duitschlandt, aan de Oost-zee, in Pomeren, Mekelenburg, Brandenburg, Meissen, de Lausits en Bohemen heeft nedergezet, inzonderheit na dat de Vandalen, Sueven, en andere volkeren by die grote volksverplaatzing in de V eeuwe ook van plaats veranderden. Zy stonden niet alle onder een hoofdt, maar waren in verscheide volkeren verdeelt, van welke meest bekent zyn de *Pomerani* aan den uitloop van den Oder, de *Wulzi*, of *Wilzi*, wederom in vier afzonderlyke volkeren verdeelt, de *Tholenzi*, of *Redarii*, van den Oder tot aan de Peene en Demin, voorts ter linker handt de *Circipani* en *Kyzini*, en naar boven aan de Warne de *Linquones* en *Warnavi* onder zich begrepen, voorts de *Obotriti* in Mekelenburg, de *Polabi* by Ratzeburg, de *Wagiri* in het landschap Wagrië, in Holstein, de *Rugi* in het eilandt Rugen, de *Hevuli*, of *Hevelli*, aan de Havel, de *Leubuzi* by Lebus, de *Brizani* en *Stoderani* by Havelberg en Brandenburg, de *Sorabi* aan de Boheemsche grenzen, en de *Dolemines* in Meissen. Onder alle deze volkeren hebben de Obotriten den Wendischen naam 't langst behouden, waarom de hertogen van Mekelenburg zich nog vorsten der Wenden schryven, gelyk 'er dan nog een eigen vorstendom van dien naam is, waar van in het volgende artykel zal gesproken worden. De koningen van Denemarken voeren ook den tytel van koningen der Wenden, en wel van den tydt van Waldemar den II af, die alle de Wenden aan de Oostzee tot aan achter-Pomeren onder zyne gehoorzaamheit hadt. Maar na dat eindelyk die natie onder de heerschappy der Duitschers is gekomen, is hun naam zo verachtelyk geworden, dat niemandt in een ampt, of gildt kan komen, die niet te voren onder eede heeft verzekert, dat hy geen Wende is. Doch zyn 'er nog in de Lausnits eenige van deze Wenden overgebleven, die nog heimelyk hunnen ouden Godsdienst en hunne gewoontens plegen, ook nog hunne Wendische taal behouden. *Helmoldus Chron. Slav. Kranzii Vandal. Schurtzfleischius Res Slav. Tollii Epist. Itin. H. Conring. de F. J. l. I. c* 16.

WENDEN, een Mekelenburgsch vorstendom, dat van de bovengemelde natie nog tegenwoordig den naam voert. Het zelve is het grootste van de Mekelenburgsche provinciën, en grenst ter regter zyde aan de heerlykheit Stargard, beneden aan de Mark Brandenburg, ter linker zyde aan de Elve en het Lauenburgsche, als mede aan het graafschap Zwerin, boven aan het vorstendom Zwerin, en aan de heerlykheit Rostok. Tot het zelve behoren de steden *Gustrow*, *Domitz*, *Parchim*, *Grabow*, *Sternberg*, *Waren*, *Malchow*, *Plauw*, *Stavenhagen*, *Ivenach*, *Malchin*, nevens verscheide kleine steedjes. Dit vorstendom behoorde eertyds aan eene afzonderlyke linie in het huis van Mekelenburg, die haren aanvang nam met NICOLOTUS, jongste zoon van *Henrik Burrewin*, (zie het artykel MEKELENBURG) die in den jare 1277 overleedt, en twee zonen naliet, HENRIK den jongen, en *Johannes* den vreedzamen. De laatste wierdt van zyne eige zonen *Henrik* en *Nicolotus*, die zyn derde huwelyk niet wilden goedkeuren, om het leven gebragt; maar zy verloren daar door hun recht van opvolging. De eerste plantte het geslacht voort, en zyne beide zonen NICOLOTUS de II en *Johannes* de III stichtten twee liniën, van welke de eerste meest te Goldberg en de andere te Waren resideerde. Men leest van beide, dat zy in het jaar 1316 zich den koning van Denemarken Erik den VII als vazallen hebben onderworpen. JOHANNES de IV, zoon van Nicolotus den II, teelde NICOLAUS den IV, met wiens zonen, *Henningus* en *Johannes* den VII, deze linie uitstierf.

JOHANNES de III, stichter van de twede linie, hadt twee zonen, BERNHARDUS en *Nicolaus* de III, van welke de eerste JOHANNES den VI verwekte, wiens zoon *Christoffel* zonder erven overleedt. NICOLAUS de III liet na *Johannes* den V, die te Werla resideerde, en zonder erven stierf, en

LAU-

Laurentius, vader van *Balthasar*, die ook zonder kinderen overleedt, en van *Wilhelm*, die eerst in den geestelyken stande tradt, maar naderhandt met pausselyke bewilliging (dispensatie) den zelven wederom verliet, doch uit zyn huwelyk met Sophia, dochter van hertog Bogislaus den VII van Pomeren, maar eene eenige dochter, *Catharina*, naliet, die met Ulrich den II, hertog van Mekelenburg, uit de Stargardsche linie, trouwde. Doordien alzo na de doodt van Wilhelm in den jare 1436 geen mannelyk oir voor handen was, ontstondt 'er tusschen des zelfs verwanten, Henrik den Vetten, hertog van Mekelenburg, en den keurvorst van Brandenburg, Frederik den I, dien de laatste vorst Wilhelm, en zyn broeder Balthasar in den jare 1415 de leenshulde hadden gedaan, en die dus, als leenheer, erfgenaam wilde zyn, een langdurig proces, dat eindelyk te Wittenberg in den jare 1442 dusdanig wierdt uitgesproken, dat dit landt aan Henrik zou blyven, dat het leen zou ophouden, en daarentegen aan den keurvorst van Brandenburg de erffelyke hulde gedaan worden, zullende de laatste by 't afsterven der hertogen de opvolging in alle Mekelenburgsche landen hebben. *Kranzii Vandal. Speneri Sylleg. p. 724. Pontan. Hist. Dan. l. VII. p* 416 *Staats-Cancelary T. XIV. p. 1. seq. Schwartzst. Res Mecklenb. Europ. Herold P. I, p.* 497.

WENDEN (het hertogdom van) is een gedeelte van achter-Pomeren, dat tusschen de Oostzee, het hertogdom Cassuben, het Pruissische landschap Pomerellen, als mede tusschen de heerlykheden Butow en Lauenburg legt. De voornaamste rivieren daar in zyn de Stolpe, de Wipper, de Grobow, en de Billerbeck. De hoofdstadt is *Rugenwalde*. Van de andere plaatsen zyn zonderling merkwaardig *Stolpe*, *Crange*, *Polnow*, *Rummelsborg* en *Slage*.

WENDEN, van ouds eene beroemde en sterke plaats in Lyslandt, welke Vinno, of Winand van Rhorbach, eerste Heerenmeester van de orde der Zwaardbroeders, omtrent het jaar 1208 bouwde, en tot zyne residentie maakte. In het jaar 1560 nam de Czaar van Moskovië, Ivan Basilowits, de zelve in: maar toen hy 'er in den jare 1577 weder met een grote macht voor trok, gaf zich de stadt wel schielyk over, maar het slot verweerde zich eenige dagen, en de belegerden lieten het op 't laatste in de lucht springen. De overwinnaar hieldt 'er zeer slecht huis, en naderhandt is deze stadt geheel in verval geraakt. Zy legt niet verre van de stadt Riga, en is in 't jaar 1708 door de Russen geplundert en afgebrand. *Kelch. Chron. Livon. P. IV, p.* 343.

WENDOVER, eene marktstadt in de Engelsche provincie Bukkinghamshire. Zy legt 39 mylen van Londen, en zendt twee gedeputeerden in het Parlement van Engelandt.

WENEN, eene der voornaamste steden in Duitschlandt, en sedert langen tydt de residentieplaats van den Roomschen keizer. Zy legt in neder-Oostenryk, aan een arm van den Donauw, daar de kleine rivier *Wenan* of *Wien* in de zelve valt. Men wil, dat zy eertyds *Venianum*, *Vindobonna* en *Vindomina*; maar naderhandt naar den Romeinschen krygsoverste Annius Fabianus *Fabiana* genoemt is. Ten tyde van de keizers Augustus en Tiberius was zy zonderling niet beroemd; maar naderhandt kreeg zy meer aanzien, voornamentlyk toen de keizeren Vespasianus, Trajanus, en andere, hun verblyf aldaar namen, en hunne keurbenden daar omtrent hadden leggen; zo dat men niet met zekerheit kan zeggen door wien zy eerst gebouwt is. Maar in volgende tyden, na dat zy veel schade geleden, en omtrent 400 jaren woest gelegen hadt, zou Henrik de I, vorst van Oostenryk, in het jaar 1158 deze stadt herbouwt hebben. Zy legt in eene zeer vermakelyke vlakte, op een zeer vruchtbaren grondt, en men vindt daar rondom zeer veel wyn. Deze stadt heeft zes hoofdpoorten, en tien grote bolwerken, met daar tusschen leggende ravelynen, een brede en diepe gracht, nevens een bedekten weg: want zy is altydt een sterke voormuur van Duitschlandt tegen de Turken geweest. Zy is wel niet zeer groot, en zou een zo groten hofstoet, als die van den keizer, enz. is, niet kunnen bergen, maar met de voorsteden is zy ruim genoeg, en mag met reden onder de grootste steden van Europa gerekent worden. Zy is voorts zeer wel gebouwt, en schoon zy niet al te lange en brede straten heeft, heeft zy echter eene grote menigte voortreffelyke paleizen. Onder alle de zelve zyn die van den vorst van Lichtenstein, van den prins Eugenius, en van den vorst van Fondi beziens waardig. In het tegendeel is de keizerlyke burg, schoon hy zeer groot is, niet zeer aanzienlyk, gansch geen overeenkomst hebbende met den vorst, die daar in woont. Van de voorsteden is de Leopoldstadt de grootste en schoonste, leggende ten Noorden op een der eilanden, die de Donauw maakt. De andere voorsteden leggen aan den anderen kant rondom de stadt, en stoten aan malkander, zodanig, dat men ze maar voor eene stadt aanziet, welke in de gedaante van een boog om de stadt loopt. Sedert het laatste beleg zyn deze voorsteden van nieuw weder opgebouwt, en de meeste mogen wel tamelyk schone steden hieten. De zogenoemde nieuwe Favorite, een lusthuis, waar in het keizerlyke hof den meesten tydt van den zomer doorbrengt, is in eene der voorsteden gelegen; maar de oude Favorite legt in de Leopoldstadt, en is geheel vervallen. De meeste kerken van de stadt zyn tamelyk fraai. De Dom is een zeer groot Gotthisch gebouw, dat van buiten met duizende Arabische of Gotthische sieraden van steen versiert is. Des zelfs toren, mede zeer sierlyk, is 480 voeten hoog, daar men langs 436 trappen, en naderhandt nog 200 sporten van ladders opklimt. De Jesuiten hebben 'er drie kerken, die alle tamelyk schoon zyn. Die by het Collegie staat is de grootste; die van St. Anna, waar in zy hunne nieuwelingen hebben, is klein, maar zeer kostelyk; de derde is van een zonderling maaksel; want zy bestaat uit een eenigen boog, en heeft twee reien kapellen. De beroemde vader Pozza, van hunne zamening, die de grote koepel in de kerk van het Roomsche collegie, of van St. Ignatius te Rome zo keurlyk heeft geschildert, heeft ook in deze kerk een kapel geschildert, die, als men ze van zekeren kant beschouwt, eene grote koepel verbeeldt, in wiens midden zich eene verheven spits vertoont; doch als men de zelve van den anderen kant der kerke beschouwt, ziet men, gelyk alle Optische werken doen, niet dan een verwarde menigte van pylaren, vensters, en andere gebrokene sieraden. De Benediktynen, Dominikanen en Franciskanen hebben hier mede zeer schone kerken, in welke men verscheide fraaie stukken, gelyk byna in alle de andere, vindt. De begraafplaats der keizerlyke familie is tegenwoordig in de Kapucyner kerk, daar men aan de linker zyde eene ronde kapel ziet, hebbende de gedaante van een Pantheon. De aldaar staande witte marmere pylaar, voorstellende een tempel van pylaren naar de Corinthische orde, liet de keizer Josephus ter eere van St. Josephus, patroon van Oostenryk, in den jare 1706 oprechten en inwyden. De akademie is in 't jaar 1237 door keizer Frederik den II gesticht, hebbende Albert de III in den jare 1384 de bevestiging van den paus verkregen. De Jesuiten zyn 'er hoogleeraars in de Godgeleerdheit en in de Philosophie; maar het hoogleeraarschap in de rechtsgeleerdheit en geneeskunde is nog vereenigt, verkiezende de hoogleeraars alle halve jaren uit hen een Rector, by wien de genen, die niet Roomsch-Katholyk zyn, en hier willen studeren, zich laten inschryven. Het is niet onbekend, hoe hoog de keizerlyke bibliotheek moet geschat worden, voornamentlyk ten opzichte der rare en voortreffelyke handschriften en de grote menigte van boeken, die daar in gevonden worden, hebbende der zelver getal reets over vele jaren in meer dan 80000 banden bestaan. Het bisdom van Wenen, dat onder geen aartsbisschop stondt, is door keizer Frederik den III gesticht; en in den jare 1721 tot een aartsbisdom verheven; doch het Kapittel bestaat niet uit edelen, gelyk wel anders meest geschiedt. Voor het overige heeft deze stadt vele rampen gehad. Gedurende de regering van Lodewyk, zone van den keizer Arnulphus, als mede onder de regering van Koenraad den I en van Henrik den I is zy door de Hungaren zeer kwalyk gehandelt. Wanneer de laatste hertog van Oostenryk uit den Bambergschen stam, Frederik de Strydhaftige, in ongenade viel by keizer Frederik den II, kwam de laatstgenoemde in het jaar 1236 te Wenen, en maakte, na dat hy daar zeer wel was ontfangen, die stadt tot eene Ryksstadt. Doch zy behieldt deze vryheit maar vier jaren, wanneer de gemelde hertog, hebbende de keizer elders de handen vol, die stadt dermaten benaauwde, dat zy zich wederom aan hem moest onderwerpen. In het jaar 1485 belegerde de koning Matthias Corvinus van Hungarië deze stadt, en veroverde de zelve na een beleg van drie maanden; en zy kwam eerst in den jare 1490 weder aan Oostenryk. In den jare 1529 trok de Turksche keizer Solyman zelf daar voor, en liet 'er ruim 25000 tenten voor opslaan; maar moest eindelyk, na dat hy 23 dagen daar voor hadt gelegen, hals over kop het beleg opbreken. In het jaar 1683 wierdt zy weder van de Turken hard belegert: maar, wanneer zy byna tot het uiterste was gebragt, gelukkig ontzet, en de Turken geheel verslagen. *Cuspiniani Descr. Austr, Lazius de Reb. Vienn. Stella Descr. & Munitio urbis Viennæ. Zeilers Top. Austr. Lambecius Comment. de Bibl. Vindob. elation von dem kaiserlichen hofe zu Wien.*

WENER-MEER, een groot meer in Zweden, tusschen de provinciën Dalia, Wermlandt en West-Gothlandt gelegen. Des zelfs lengte wordt op 30, en de breedte op 15 mylen gerekent. De stadt Bretten, ten Westen van dit meer gelegen, en eenigermaten sterk, wordt daarom *Wenerburg* genoemt.

WENLOCK, of GREAT-WENLOCK, dat is, *Groot Wenlok*, eene marktstadt in de Engelsche provincie Shropshire. Niet verre daar van daan wierdt onder de regering van koning Richard den III een kopermyn gevonden. Deze plaats zendt twee gedeputeerden in het Lagerhuis, en is 143 mylen van Londen gelegen.

WENSUFFEL, of BURGLAU, eene kleine stadt in het halfeilandt van den zelven naam, gelegen in Jutlandt, en behorende tot de provincie van Alburg. Daar vestigde de eerste Luthersche bisschop van Alburg omtrent het jaar 1536 zynen setel, en naderhandt wierdt dit gansche sticht het Burglauchsche sticht genoemt. Voorts behoren tot dit halfeilandt nog de drie steden *Saby*, *Hiring* en *Schagen*. *Zeileri Topogr. Dan. Baudrand.*

WENTERSWYK. Zie WINTERSWYK.

WENTWORTH, (Mylord) inzonderheit daar door bekend, om dat hy in de vesting Calais gouverneur was, toen de Franschen in den aanvang des jaars 1558, onder het opperbevel des hertogs van Guize, deze stadt na een beleg van 7 dagen vermeesterden. Hy wierdt met vyftig anderen gevangen gehouden, en ondertusschen in Engelandt ingedaagt, om zyn gedrag te rechtvaardigen. De koningin Elizabeth, kort daar na den Engelschen troon beklimmende, schonk hem zyne vryheit, en liet hem by zyne komst in zyn vaderlandt door zekere Lords commissarissen van alle beschuldiging volkomen vry spreken. Men bevondt, dat hy niet het vierde gedeelte der

troe-

troepen hadt gehad, die hy hadt moeten hebben om die plaats te verdedigen, en dus wierp men de schuldt op de genen, die hem beter hadden behoren te verzorgen. Hy stierf in den jare 1590. Van zyne nakomelingen verkreeg *Thomas Wentworth* den 7 February des jaars 1626 van koning Karel den I de waardigheit van graaf van Klevelandt; doch deze tytel heeft met zyne doodt, als geen erven nalatende, een einde genomen. *Thuan. Hist. l. XX. de Larrey Geschied. van Engel. II en III Deel. Cambden Britann p.* 766.

WENTWORTH, (THOMAS) graaf van Strafford, en onderkoning van Ierlandt, was uit een adelyk geslacht in Engelandt geboren. Zyn vader was *Wilhelm Wentworth*, baronet van Wentworthwoodhouze. Hy wierdt eerst wegens zyne welsprekendheit van het gemene volk zeer bemind, en toen het Parlement in den jare 1628 van koning Karel den I beroepen was, sprak hy met grote vrymoedigheit voor de rechten des lands. Doch de hertog van Bukkingham, toen des konings gunsteling, bragt hem op zyne zyde, waar over hem het Lagerhuis in verdacht hieldt, voornamentlyk om dat hy niet gelyk te voren meer yverde. Koning Karel maakte hem vervolgens, op 't aanhouden van den gemelden hertog, den 22 July des zelven jaars vryheer van Wentworth, en kort daar na, den 10 December des zelven jaars, burggraaf van Wentworth en president van Jork. Na de doodt van den hertog van Bukkingham wierdt hy des konings gunsteling, en in 't jaar 1629 president der Noordsche landen van Engelandt, ook in 't jaar 1632 onderkoning van Ierlandt. Hy hieldt in den jare 1633 eene ryksvergadering te Dublin, wanneer den koning 400000 ponden Sterlings toegestaan, en den Ierlanders weder vergunt wierdt wapenen te dragen. In het jaar 1640 maakte hem de koning graaf van Strafford en vryheer van Raby. Maar doordien hy den koning allerlei raadslagen, nadeelig voor het Parlement, aan de handt gaf, de Roomschgezinden in Engelandt en Ierlandt begunstigde, het met de bisschoppen hieldt, en zich onbedachtelyk liet verluiden, dat de koning de genen, die hem niet wilden gehoorzamen, daar toe wel kon dwingen, ook van den koning van Spanje jaarlyksch 800 pistolen ontfing, geraakte hy zeer in haat van het Parlement en van het gemeen. Wanneer de onlusten tusschen den koning en het Parlement begonnen, hieldt hy eerst de party van den eersten in Schotlandt; doch keerde haast weder naar Ierlandt, hieldt daar eene ryksvergadering, en maakte, dat de Standen den koning 240000 ponden Sterlings bewilligden, welke hy nevens eenige Iersche troepen naar den koning overbragt. De koning stelde hem ook, leggende de graaf van Northumberlandt, koninklyke generalissimus, toen juist zeer krank, tot generaal aan over het leger, het welk hy tegen zyne zamenverbondene onderdanen aanvoerde. Hy zondt den vryheer van Cormuay met 3500 man vooruit om de verbondelingen den toegang over den Tynestroom te beletten: doch deze wierdt geslagen, en de stadt Newcastle den 16 Augusty des jaars 1640 verovert. Wanneer men niet lang daar na een stilstandt sloot, kwam hy met den koning weder te Londen; maar de haat van het gemeen vermeerderde tegen hem krachtig, inzonderheit toen men het hem zocht te wyten, dat hy den koning een Iersch leger hadt aangeboden om de Engelschen te bedwingen. Dit nam het Parlement zeer euvel op, en liet hem in verzekering nemen, en schoon eenige jonge heeren hem poogden uit den Tour te Londen vry te maken, was het te vergeefsch, en hy wierdt naderhandt sterker bewaakt. Van den 12 Maart tot het einde van April des jaars 1641 wierdt hy dikwils voor het Parlement gedagvaard, wist zich altydt met grote vrymoedigheit en welsprekendheit te ontschuldigen; doch kon zyne vryheit niet erlangen, vermits eerst het Lagerhuis, en naderhandt het Hogerhuis hem schuldig aan hoogverraadt en dus de doodt waardig verklaarden. Hoewel nu de koning zyn uiterste best deedt om hem los te krygen, en het doodvonnis niet wilde ondertekenen, hielden nochtans de voornaamste heeren zo lang by hem aan, dat hy, om een opstandt voor te komen, het zelve 's nachts in zyn bedt ondertekende. De koning zondt wel zynen oudsten prins in het Parlement, om een zachter vonnis voor hem te verwerven; maar alle moeite was vruchteloos, en het vonnis wierdt den 2 May des jaars 1641 voltrokken, wanneer Strafford zich zeer vrolyk aanstelde, en op het schavot zyne onschuldt door eene lange en beweeglyke redenvoering zocht te kennen te geven. Door zyne doodt wierden de onlusten in Engelandt niet gestilt, gelyk men verwacht hadt, maar de zelve baande veel eer den weg tot den volgenden oorlog. Zyn eenige zoon *Wilhelm* volgde hem op, dien koning Karel de II na zyne herstelling zynen geheimen Raadt en ridder van den Kousseband maakte. Hy trouwde met Anna, dochter van den grave Jakob van Derby. *Sanderson Historia vita & necis Caroli I. Bates Elench. mot. Angl. Greg. Leti Theatr. Brit. Ludlow Memorien. De Larrey.*

WERBEN, in het Latyn *Verbena*, eene middelmatige stadt in de oude Mark Brandenburg, by den uitloop van de Havel in de Elve gelegen. Men wil, dat ze van keizer Henrik den I gebouwt is, en ter zelver tydt met een slot tusschen de Elve en de Havel voorzien. Keizer Henrik de II hieldt daar in den jare 1002 eene byeenkomst, en bewoog de Wenden het Christen geloof aan te nemen. Maar toen de zelve na verloop van eenige jaren den markgraaf van Brandenburg, Diderik, verjoegen, hebben zy deze plaats tot den grondt toe verwoest; en schoon de keizer de zelve nog meer versterkte, en 'er eene sterke bezetting deedt in trekken, veroverden echter de Wenden de zelve weder met list, en doodden de bezetting. In het jaar 1039 sloegen zy op het stadhuis drie graven en veertig edelen, ook de andere Christenen, die zy nog in de stadt vonden, ten dele dood, en namen ze ten dele gevangen. In het jaar 1631 nam Gustaaf Adolf, koning van Zweden, deze stadt in, sloeg zyn leger daar by neder, en begon 'er een vaste schans aan den kant van de Elve te maken; maar de zelve is niet voltooit. In den jare 1636 maakten zich de keizerschen en de Saxen daar van meester, maar moesten ze na den slag by Wittstok weder verlaten. In 't jaar 1640 liet de keurvorst Frederik Wilhelm de poorten en muren omver werpen, en in het volgende jaar de schans slechten. Voor het overige is hier eene kommandery der orde van St. Jan, behorende onder het heerenmeesterschap van Zonneburg. *Entwurf derer die Mark Brandenb. betreffenden Sachen. Brandenb. Staats-Geographie.*

WERDA, of WERTHA, een steedtie en ampt aan de Pleisse, in Meissen, naar den kant van Voogtlandt gelegen. Voor dezen behoorde het onder het ampt Zwikkau; maar thans staat het onder den keurvorst van Saxen. Keurvorst Frederik van Saxen kocht het van zekeren burggrave van Donin. Naderhandt heeft het een uit het geslacht van Tumshirn bezeten, zynde den zelven mogelyk in onderpandt gegeven. *Zeileri Topogr. Sax. sup. p.* 191.

WERDEN, eene kleine stadt in het graafschap Mark, aan de rivier de Roer gelegen. Deze stadt is den Lutherschen Godsdienst toegedaan, en staat onder de bescherming des konings van Pruissen. Men vindt aldaar een klooster, door St. Ludgerus, eersten bisschop van Munster, in den jare 790 gesticht. Het is van de orde der Benediktynen, welkers abt onder de gevorste prelaten en onmiddelyke standen des Duitschen Ryks wordt getelt. De zelve schryft zich ook abt van zeker klooster, mede van de orde der Benediktynen in het Helmstadsche gelegen. Deze abt heeft altydt met de landsheeren wegens het gezag over die stadt verschil gehad; maar men wil, dat zy ten tyde van den keurvorst Frederik Wilhelm zich met zekere somme gelds heeft vrygekocht. *Bucel. G. S. Tom. II, p.* 306. *Imhof N. P. p.* 158. *Abels Pruissische Staats-Geographie.*

WERDENBERG, eene stadt, met een daar toe behorend graafschap in Zwitserlandt, aan de grenzen van het graafschap Sargans, in Graubunderlandt, het graafschap Feldkirch, en het Toggenburger gebiedt, by den Rhyn gelegen. Mogelyk stammen de oude graven van Werdenberg van *Henrik*, broeder van den Paltsgrave Ulrich in Hohen-Rhetië, af: want men zegt, dat hy omtrent het jaar 890 het slot Werdenberg bouwde, en zich daar naar liet noemen. *Felix, graaf van Werdenberg*, stak in 't jaar 1511 Andreas, grave van Waldpurg, dood, en wierdt in den jare 1530 op den Rykstag te Augsburg dood in zyn bedde gevonden, hebbende den dag te voren gezegt, dat hy nog hoopte door het bloedt der Lutherschen tot aan de sporen te ryden. Zommigen houden hem voor den laatsten van zynen stam; doch volgens anderen zou zyn broeder *Christoffel*, die met eene princesse van Gonzaga getrouwt was, eerst in 't jaar 1534 zyn geslacht besloten hebben. Vervolgens hebben de graven van Furstenberg de Werdenbergsche goederen geërft, behalven de stadt en het slot Werdenberg, dat reets in 't jaar 1517 aan het Canton Glarus verkocht was, wordende alsnog door een landvoogdt geregeert. *Guleri Rhatia. Stumpf. Schw. Chron. Spangenb. Adelsp. P. I. l. X. c.* 15. *Luca Grafens.*

WERDENFELS, een graafschap op de grenzen van Beveren, Tyrol en Zwaben, dat de oude graven van Eschenloch en Werdenfels aan het sticht van Freysingen hebben vereert. De voornaamste plaats in dit graafschap, ook *Werdenfels* geheten, legt aan de rivier Loysa. De voornaamste der overige plaatsen zyn *Etal*, *Mittenwaldt*, en *Partakirch. Hund. Bayr. Stamb. P. I.*

WERDENHAGEN, (JOHANNES ANGELIUS) een vermaard Rechtsgeleerde in Duitschlandt. Hy was eerst, te weten in het jaar 1617, hoogleeraar in de Rechten te Helmstadt, wierdt naderhandt Syndicus of Pensionaris te Maagdenburg, en eindelyk Raadt van den aartsbisschop van dat sticht. Alzo hy eenige byzondere gevoelens in den Godsdienst hadt, moest hy naar Hollandt wyken, daar hy zynen overigen levenstydt doorbragt, zynde een groot vriendt van Jakob Böhme. Hy overleedt den 26 December des jaars 1651, in den ouderdom van twee en zeventig jaren. Zyne nagelatene schriften zyn: *De urbibus Hanseaticis*; *Breviarium in libros Jo. Bodini de Republica*; *Verus Christianismus*; *Psychologia vera*; en eenige in 't Hoogduitsch. *Dieterici Antiquit. Bibl. P. I. Arnolds Hist. der Kerken en Ketteren III Deel.*

WERENDYKE, een dorp en ambachtsheerlykheit op het Zeeuwsche eilandt Walcheren, behorende aan de stadt Vlissingen.

WERENFELS, (PETRUS) een Gereformeerd Godgeleerde, was te Basel den 26 May des jaars 1627 geboren. Zyn vader was *Johan Jakob Werenfels*, sarheer te St. Marten aldaar. Hebbende sedert het jaar 1641 de akademiën bezocht, wierdt hy in 't jaar 1644 Meester in de Philosophie gemaakt, en in den jare 1647 tot proponent aangenomen, wanneer hy de plaats van zyn zieken vader waarnam, en de jeugdt onderwees, tot dat hem in 't jaar 1650 de graaf Frederik Casimir van Ortenburg tot zyn hofprediker verkoos. Na verloop van drie jaren beriep men hem van daar weder naar Basel. In den jare 1655 hielp hy de door den grave van Hanau den Gereformeerden burgeren te Straasburg toegestane vrye oeffening van Godsdienst tot standt brengen; doch wierdt na zyne te rug komst in den

jare 1656 aartsdiaken te Basel, waarenboven hy in 't jaar 1658, by de afwezendheit van Buxtorfius, het hoogleeraarschap in de Hebreeusche tale bekleedde. In 't jaar 1671 wierdt hy farheer van St. Leonard, en in 't jaar 1675 opperste farheer in de stadt en superintendent van alle kerken in het Canton Basel, waar by nog het hoogleeraatsampt over de geloofsgeschillen en het Doctorschap in de Godgeleerdheit kwam. Hy wierdt in 't jaar 1685 hoogleeraar over het Oude, en in 't jaar 1696 over het Nieuwe Testament, binnen welken tydt hy drie maal Rector en elf malen Decanus van de Godgeleerde Faculteit is geweest. Hy stierf den 24 May des jaars 1705. Men heeft van hem: *Dissertationes de judicio incipiente à Domo Dei; De morte & sanguine Christi; De velamine Judaeorum cordibus impendente; De Waldensibus*, enz. Hy heeft by zyne vrouwe, de dochter van Samuel Grynæus, genaamt Margareta, met welke hy in 't jaar 1656 trouwde, vyf zonen en vyf dochteren verwekt, van welke zonderling *Samuel* uitmunt, als die reets zyns vaders ampgenoot in de Godgeleerdheit is geweest, en door zyne geleerde schriften zeer vermaard is.

WERENFRIDUS, geboren in Engelandt, wordt gezegt, de voetstappen en 't voorbeeldt van St. Willebrordus navolgende, zyn vaderlandt en zyne ouders uit liefde tot Godt verlaten te hebben, herwaarts overgekomen, en van Willebrordus naar Elst in de Betuwe, hem korteling van Karel Martel, grootvader van Karel den Groten, geschonken, gezonden te zyn, om de nieuwbekeerde Christenen aldaar, te Westervoort en in de omleggende landstreek te bestieren. De Vriesche historieschryver *Winsemius* wil, dat hy ook Vrieslandt het gelove verkondigt heeft, en *Molanus*, dat hy zulks mede te Medenblik en Wyk te Duurstede gepredikt heeft. Zyne doodt willen de meeste schryvers dat op den 11 Augustus by het dorp Westervoort in de Betuwe is voorgevallen; immers wordt het voor een zekere waarheit aangenomen, dat hy in de kerke te Elst, die Willebrordus onder den naam van St. Salvator gewyd hadt, begraven is, waarom hy eenige eeuwen herwaarts aldaar door eenige devote en bygelovige menschen van den Roomschen Godsdienst met grote aandacht en eerbiedt geviert en aangeroepen is geworden, inzonderheit tegen de jicht; en bisschop Balderik van Kleef, de XV bisschop van Utrecht, daar ook een Kapittel van acht kanunnikdyen opgerecht heeft, by welke de ridder Henrik Ingelandt in 't jaar 1445 nog vier andere gevoegt heeft. Zie *Batavia Sacra I Deel, pag.* 160, 161. *Hist. van 't Utrechtsche Bisdom III Deel, pag.* 259. *Oudheden van Deventer II Deel, pag.* 551, 552.

WERF, (ADRIAAN VAN DER) een zeer vermaard Nederlandsch kunstschilder, wierdt geboren den 21 Maart des jaars 1659 in 't Kralinger ambacht, by Rotterdam, zynde van zyn vaders en moeders kant uit een oud en eerlyk geslacht, van de oudste welgeborene mannen van Schielandt, gesproten. Met zyn achtste of negende jaar ontvonkte de kunstlust in hem, makende, in steê van schryven, beeldtjes en beesten, en dat met zo veel yver, dat zyn meester hem dikwils tekenende vondt, terwyl de kinderen in hun buiten-uur liepen spelen. Zyn vader bestelde hem dan, hoewel ongaarne, te Rotterdam by Kornelis Picolett, die een tamelyk goed portretschilder was. Toen begon hy zyne tekenlust den vollen toom te vieren; doch anderhalve jaar getekent, en ook al geschildert hebbende, wilde zyn vader hem daar weder van af trekken; maar liet zich eindelyk door hem verbidden om hem zyne genegenheit te laten opvolgen, waar op hy hem by Eglon van der Neer bestelde, by wien hy vier jaren bleef. Eglon een stukje schildery van Frans Mieris te leen bekomen hebbende, om het te mogen doen naschilderen, wierdt Adriaan byzonder lustig hier toe, en smeekte zyn meester daar om, en hy maakte het zodanig even gelyk na, dat het naderhandt te Leiden van verscheide liefhebbers voor een stukje van Mieris wierdt aangezien. Zyn vader maakte vervolgens een nieuw verdrag met zyn meester voor den tydt van een en een half jaar, en bedong de helft van het geen hy in dien tydt schilderde voor hem. Van der Neer, die Adriaan genegen was, nam hem mede naar Leiden en Amsterdam, waar door deze jonge penceelschilder gelegenheit vondt om velerhande penceelwerken van brave meesters te zien, daar hy zyn oog gretig liet weiden, om zyn nut daar uit te trekken. Zeventien jaren oud geworden zynde schilderde hy zyn eigen beeldtenis op een kaartebladt, en verliet toen zyn meester, oeffenende de kunst voort by zich zelf. Hy huurde daar op een kamer binnen Rotterdam, alwaar hy nu en dan al eenige portretten begon te maken, ook andere stukjes: gelyk hy dan ook het geluk hadt van kennis te maken met den heere Adriaan Paats, ontfanger van de Admiraliteit op de Maze. Voor den zelven maakte hy een stukje met kindertjes, die hem daar voor 350 guldens betaalde: en zeker, de kunst hielp veel tot 's mans geluk, toen 'er namentlyk de fortuin, die velen, niettegenstaande hunne bekwaamheit, den nek toe keert, by kwam, de welke hem in kennis bragt aan de voornaamste kunstminnaars. Johan Wilhelm, keurvorst van de Palts, in den jare 1696 met zyne gemalinne te Rotterdam komende, deedt hem de eer aan van ten zynen huize te komen, gevende hem order tot het maken van zyn afbeeldsel, om het te zenden aan den groothertog van Toskanen, te gelyk met een ander stukje, verbeeldende Salomons eerste oordeel, met last om deze stukken, gedaan zynde, zelf te Dusseldorp te brengen, gelyk in 't volgende jaar 1697 geschiedde. Hy gaf daar mede zo veel genoegen aan dien vorst, dat hem de zelve voor zes maanden jaarlyksch in zyn dienst nam, op een traktement van 4000 Hollandsche guldens, betalende voorts voor het gemelde stukje van Salomons oordeel en het portret 3000 guldens, nevens een waardig geschenk van zilverwerk. Ter zelver tydt begon hy de portretten van den keurvorst en de keurvorstinne ten voeten uit, op een doek van dertig duim hoog, en voltooide die voort te Rotterdam. In den jare 1698 gemaakt hebbende een *Ecce homo*, hoog twee ellen, en het zelve te Dusseldorp brengende, beschonk hem de keurvorst met een goude keten, en een gedenkpenning met het keurvorstelyke portret. Hy nam hem vervolgens in zyn dienst voor negen maanden in 't jaar, verhogende zyn jaargeldt tot zes duizend guldens: daarenboven wierden van der Werf en zyne nakomelingen verheven tot den ridderstandt, en veredelt in beide de geslachten. Hier van gaf gemelde keurvorst Johan Willem hem zyne bulle op parkement in een zilvere benne, vermeerderende ook zyn wapen met een kwartier van het keurvorstelyke wapen, een helm van voren, en een bladerkroon daar boven. Behalven dit alles wierdt hy beschonken met des keurvorsten beeldtenis, omzet met diamanten van grote waarde. Thans viel de nieuwe ridder met yver aan 't schilderen, makende voor den gedachten keurvorst 15 stukken, hoog twee en een half voet, en breed een en twintig duim, waar in hy verbeeldde de vyftien mysteriën van de Roomsche kerk, als mede een tytelstuk, vertonende de zeven vrye kunsten, die aan de beeldtenissen van den keurvorst en de keurvorstinne tegen een pyramide, door engeltjes opgehangen, en door de Godvruchtigheit gekroont, onderdanigheit en dankbaarheit bewyzen. Op den voorgrondt zit de Schilderkunst, vertonende op een ovaal het afbeeldsel van den ridder van der Werf. Vele vorsten en koningen zyn dezen ridder binnen Rotterdam komen bezoeken, welke zyne penceelkunst rykelyk betaalden, en niet een van alle kunstschilders in Nederlandt, die zyne kunst tot zulk een hogen prys by zyn leven heeft zien stygeren dan deze van der Werf, gelyk als men zag in een openbare opveiling, uit het sterfhuis van den heere Adriaan Paats, daar elkeen verwondert over stondt te kyken: want zes stukken schildery van dezen ridder wierden verkocht voor 16000 guldens, waar onder een klein stukje was, verbeeldende Loth met zyne dochters, voor 4200 guldens; en hy zelf verkocht in 't jaar 1717 van zyne kunst drie stukjes aan den grave Czernin de Chudeniz, een Paris oordeel voor 5500 guldens, een heilige familie voor 2500, en een Maria Magdalena voor 2000 guldens, enz. want zyn grote Mecenas, de bovengemelde keurvorst, in den jare 1616 overleden zynde, waar mede de dienst van van der Werf eindigde, hadt hy vryheit om voor zich te schilderen wat hy wilde. Hy heeft by zyne vrouwe vyf kinderen verwekt, die alle, behalven eene dochter, voor hem gestorven zyn. *Houbraken Schouwburg der Nederl. kunstschilders III Deel.*

WERF, (HET HUIS TE) te 's Heer-Henriks-Kinderen, ook wel 's Henriksburg genaamt, een der acht Zeeuwsche ridderhofsteden in het Zeeuwsche eilandt Zuid Bevelandt, in het dorp en de heerlykheit van 's Heer-Henriks-Kinderen, omtrent een klein half uur van de stadt Goes gelegen, rondom in zyne wateren, met zware en nog zeer schone en ongeschondene muren, en een vierkanten voorhof. Het wierdt van ouds door de edele heeren van Maalstede bezeten, onder welke de heer *Welfaart* het zelve in 't jaar 1440 verkocht aan heer *Jan Ruigrok van de Werve*, met welkers wapen de poort nog heden pronkt, zynde een schildt van synopel, en daar op een zilvere fasce. *Houte Charter-Kronyk. Smallegange Kronyk van Zeelandt.*

WERFFEN, eene kleine versterkte stadt in het aartsticht Saltsburg, twee mylen van Gollingen, aan de rivier Saltza gelegen. De aartsbisschop Gebhard heeft het daar leggende slot omtrent het jaar 1075 laten bouwen. *Mezgeri Hist. Salisb.*

WERFHUIZEN, WERFHUSEN, een dorp van de Marne, onder Hunsingo, omtrent drie en een halve myle van de stadt Groningen gelegen, naar het Noord-Westen. Het wordt vermeld in het Vervolg van *Menco* op het jaar 1280. want daar wordt *Bekelte van Werfousen* onder de edellieden opgetelt, die over het burgermeesterschap krakeelden, en oorlog voerden. Te Werfhuizen staat het heerenhuis *Lulema. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 201.

WERKENDAM, een dorp en ambachtsheerlykheit in Zuid-Hollandt, voerende ook den tytel van burggraafschap, en wordende aldus genaamt om dat de vliet *Werken* aldaar is toegedamt. Het is een leen van de Graaflykheit van Hollandt, als heeren van Altena, en heeft verscheide achterlenen. Het heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Gorkum. *Oudheden van Zuid-Hollandt pag.* 223.

WERKENDAM, (HET HUIS TE) een oud slot of kasteel, gelegen onder de voorgemelde ambachtsheerlykheit, daar de oude burggraven van Werkendam hun hof op plagten te houden, en het welk jonker *Henrik van Ek*, gemaal van vrouw Ida van Bronkhorst, wederom heeft laten ophalen. *Ibid. en S. van Leeuwen Batav. illustr. fol.* 1240.

WERKENMONDE, een oud dorp in den Zuid-Hollandschen waardt, aldus genaamt om dat het aan den mondt van de bovengemelde vliet *Werken* gelegen was, voorzien met eene parochiekerk, maar in den groten watervloedt in 't jaar 1421 verdronken, en niet weder boven gekomen. *Ibid.*

WERKEREN, een oud slot of kasteel in Over-Yssel, gelegen in 't landschap Mastenbroek.

WERKHOVEN, een dorp en ambachtsheerlykheit in het Overkwartier van het sticht van Utrecht, gelegen aan de linker zyde van den ouden Rhyn, halfwegen Duurstede en Utrecht.

Utrecht. Het is na dezen eene heerlykheit der heeren van Werkhoven geweeſt, en is buiten twyffel het zelve dorp, het welk onder den name van *Werconde* in een brief van Godebaldus, biſſchop van Utrecht, gegeven in 't jaar 1118, vermeld ſtaat. Het heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Rhenen en Wyk.

WERL, eene ſtadt in Noord-Jutlandt, in 't gebiedt van Rypen, aan een inham van de Ooſtzee, vier mylen van Coldingen gelegen. *Zeiler.*

WERLE, eene kleine ſtadt in het hertogdom Weſtphalen, tuſſchen Arensberg en Ham, aan de rivier Slſeke gelegen, zynde met goede zoutwerken voorzien. In het jaar 1633 wierdt zy van de Zweden, in 't jaar 1688 van de Franſchen, en in het volgende jaar van de Munſterſche troepen verovert. Voor dezen is deze plaats een graafſchap geweeſt. *Tromsd. Spangenb. Adelſpiegel P. I. l. XX. c.* 15.

WERLEN. Dezen naam hadden eenige der oude *Herulen*, van welke op zyn plaats geſproken wordt, en die in het Mekelenburgſche gewoont hebben. Men wil, dat zy zich uit Pruiſſen derwaarts begeven, en met de oude inwoonders van dat landt een en de zelve taal gehad hebben. De twee zonen van den koning Nicolotus, genaamt Pribislaus en Wratislaus, die in 't jaar 1159 gedood wierdt, hebben hunnen hoofdſetel Werlau, in 't Latyn *Herula*, gelegen in het Mekelenburgſche, in brandt geſtoken, om dat zy den zelven niet langer tegen de Chriſtenen konden verdedigen; en ſchoon de gemelde Pribislaus de laatſte koning der Obotriten en Werlen is geweeſt, heeft nochtans naderhandt een gedeelte van Mekelenburg, het Guſtrouſche aandeel in zich bevattende, den naam van Werlau behouden; en dus worden de oude hertogen van Guſtrou in de oude handveſten gemeenlyk hertogen van Werle genoemt. *Hartknoch Preuſſen p.* 222. *Kranzii Saxon. it. Vandal. Luca Furſtenſaal p.* 861. *Tromsd. accur. Geograph.*

WERLHOF, (JOHANNES) oudſte hoogleeraar in de rechten te Helmſtadt, wierdt den 12 Maart des jaars 1660 te Lubek geboren. In zyne jeugdt bezocht hy de hogeſcholen van Helmſtadt, Straasburg, Baſel, Geneve, Parys en Orleans, latende zich in de laatſtgemelde plaats Doctor maken. Daar op wierdt hy in 't jaar 1686 hoogleeraar in de ſtaatkunde te Helmſtadt in de plaats van Conringius, en in 't jaar 1696 gewoon hoogleeraar in de rechten gemaakt. Naderhandt is hy hofraadt van het huis van Brunswyk-Luneburg geworden, en den 24 April des jaars 1711 geſtorven. Zyne ſchriften zyn: *Specimina Juris publici*, en vele andere zeer geleerde Verhandelingen. *Progr. fun.*

WERMELANDT, eene Zweedſche provincie, gelegen boven 't Wener-meer, grenſt ten Ooſten aan Weſtmannië en Nericië, ten Zuiden aan 't Wener-meer, ten Weſten aan Dalië, en ten Noorden aan Dalekarlië. Onder alle Gotthiſche provinciën is deze het laatſt geſticht, werwaarts men van andere plaatſen volkplantingen zondt. Het is een berg- en boſchachtig landt, dat zeer diepe yzer- en kopermynen heeft: ook zyn daar vele lopende en ſtaande wateren, waar in men inzonderheit veel ſalmen vangt. De voornaamſte plaatſen in die provincie zyn *Karelſtadt*, *Kyla*, *Liswich*, *Philipsſtadt*, en *Rusbep.* *Beſchreibung von Schweden P. II, c.* 2.

WERMLANDT, of ERMLANDT, in 't Latyn *Varmia*, een provincie en Woywoodſchap in Poolſch-Pruiſſen. Zy paalt ten Noorden aan het Frieſche Haf, ten Weſten aan het Woywoodſchap Mariënburg, en verder aan het Brandenburgſch Pruiſſen. Dit landt is zeer vruchtbaar, heeft een biſſchop, een Woywode, en vele edelen. Het bisdom is in 't jaar 1243, ten tyde van paus Innocentius den IV, geſticht. De biſſchoppen van deze ſtadt hebben zich nooit, gelyk de andere biſſchoppen van Pruiſſen hebben gedaan, den aartsbiſſchop van Riga als metropolitaan willen onderwerpen, maar hunne vryheit ſtaande gehouden: ook heeft biſſchop Johannes de I in 't jaar 1354 een privilegie dien aangaande van den paus verkregen. De biſſchoppelyke ſetel was eerſt te Braunsberg, daar na te Frauenburg, maar is tegenwoordig naar Heilsberg verplaatſt, hoewel het Domkapittel te Frauenburg is gebleven. De voornaamſte ſteden van deze provincie zyn: *Heilsberg*, *Braunsberg*, *Frauenburg*, en *Wartenburg*. *Preuſſ. Staats-Hiſt. P. II, p.* 148. *Cellarii Polon. Starovolſcius.*

WERMELO, een oud ſlot of adelyk huis in Twenthe, in de provincie van Over-Yſſel, voor dezen die van Warmelo hebbende toebehoort, waar van in de oude brieven en geſchiedeniſſen dikwils gewag wordt gemaakt.

WERNER, of WERNERUS, keurvorſt en aartsbiſſchop van Ments, was een geboren graaf van Falkenſtein, uit de Wetterau, en wierdt in 't jaar 1260 verkoren, zynde al een tydlang aldaar Domprooſt geweeſt. In het volgende jaar reiſde hy in geſelſchap van grave Rudolph van Habsburg naar Rome, en haalde van daar den aartsbiſſchoppelyken mantel. By de grote tuſſchenregering (*interregnum*) in den jare 1273 ſloeg hy gemelden graaf by de keurvorſten te Rome voor, en ſchoon eenige tegenwierpen, dat hy maar graaf en niet machtig genoeg was de keizerlyke kroon te verdedigen, bewoog hy hen echter door zyne nadrukkelyke redenen en voorſtellingen om daar in te bewilligen. Hy geraakte in onluſten met de graven van Spanheim wegens Bichelnheim, doch maakte door het gevangennemen van de zelve wel haaſt een einde daar van. Hy verwoeſtte het roofneſt Rhynberg in het geheel, en verſchafte het landt ruſt. In den jare 1282 verdreef hy de Joden uit de ſtadt Ments, als wordende beſchuldigt gewyde hoſtiën ontheiligt, Chriſten kinderen geſlagt, en de bronnen vergiftigt te hebben. Die van Erfurt, hebbende hunne geeſtelykheit hard gehandelt, ſloeg hy in eene boete van 1000 marken zilver. Eindelyk ſtierf hy in 't jaar 1284, een groten roem wegens zyne loffelyke regering nalatende. *Serarii Rerum Mogunt. l. V, c.* 37, *p.* 844. *Bucelini Notit. Sacr. Germ. P. I. Lebensbeſchreib. aller Ertzbiſſch. und Churf. zu Payntz. p.* 297.

WERNER, of WERNERUS, biſſchop van Merſeburg, was een graaf in Thuringen, wiens geſlacht men niet aangetekent vindt. Eerſt was hy Domheer van de koninklyke kapelle te Goslar, in 't jaar 1073, of 1067 wierdt hy biſſchop van Merſeburg. Het begin van zyne regering was zeer loffelyk; want hy predikte zelfs dikwils onder de Sorben-Wenden; maar toen hy in den oorlog van keizer Henrik den IV met paus Gregorius den VII de party van den laatſten koos, niettegenſtaande hem de gemelde keizer tot dat bisdom hadt geholpen, moeſt het ſticht Merſeburg jammerlyk lyden. Werner ging ook altydt in perſoon tegen den gemelden keizer te velde. Hy was voor de eerſte maal in den jare 1075 mede in den ſlag aan de Unſtrut by Negelſtadt tegenwoordig, maar wierdt gevangen genomen, en in het klooſter Lorch gezet. In den jare 1078 woonde hy den ſlag tuſſchen keizer Henrik den IV en zynen tegenkeizer Rudolph van Zwaben by; maar raakte wederom gevangen, en de ſoldaten zouden hem zekerlyk op de plaats hebben opgehangen, ten ware Henrik de IV was toegeſchoten; echter kleedden zy hem naakt uit, en lieten hem toen lopen. In het volgende jaar was Werner mede in den derden ſlag by Velsheim tegenwoordig, welken Henrik de IV tegen Rudolph van Zwaben won. Werner nam den gewonden Rudolph mede naar Merſeburg, daar hy na verloop van drie dagen den geeſt gaf. Zie RUDOLPH, hertog van Zwaben. Naderhandt wierdt Werner afgezet, en een ander, genaamt *Eppo*, tot biſſchop aangeſtelt; doch om dat men hem ſelden in de naamlyſt der biſſchoppen van Merſeburg vermeld vindt, mag men daar uit beſluiten, dat hy dit bisdom niet lang bezeten heeft; want Brotuf meldt, dat toen Henrik de V den ſlag tegen de Saxen in den jare 1115 verloor, Werner wederom herſtelt wierdt, en dat Eppo moeſt wyken, hoewel de zelve onder den naam van Eberhard biſſchop van Zeits wierdt. Men kan niet eigentlyk zeggen wanneer Werner geſtorven is; mogelyk is zyne doodt omtrent het jaar 1117 voorgevallen. Hy heeft onder anderen het klooſter van St. Pieter in de voorſtadt van Merſeburg, Altenburg genoemt, geſticht. *Spangenb. Mansveld. Chron. Brotuff. Merſeb. Chron. Bucelin. Catal. epiſc. Martisb. in Germ. S.*

WERNHER, een Duitſcher, van hoge geboorte, wierdt abt van Fulda, en, gelyk zommigen voorgeven, in 't jaar 975 door paus Benedictus den VII tot kardinaal verheven. St. Ulrich, biſſchop van Augsburg, was zyn nabeſtaande, gelyk ook keizer Otto de II, dien hy zodanig beminde, dat hy hem by den veldtocht tegen de Grieken en Saracenen in het benedenſte gedeelte van Italië geleidde. Doch hy ſneuvelde in een ſlag den 13 Juny des jaars 983. Eenige ſchryven van hem, dat hy in Engelandt op het concilie te Winchester, als mede op een ander te Calne als pauſſelyke legaat voorzat, en aldaar de party der ordensbroederen tegen de overige geeſtelykheit koos; waar by, als men vertelt, vele wonderdaden zouden gebeurt zyn. *Eggs Purpura docta l. I. p.* 12.

WERNIGERODE, een ſlot, ſtadt en graafſchap, den graven van Stolberg als een Brandenburgſch leen toebehorende. Het ſlot is zeer oud, en legt op een berg, leggende het ſteedtie aan des zelfs voet, 2 mylen van Halberſtadt. De graven van Wernigerode hebben hunnen oorſpronk van de oude Satrapen van Saxen, en zyn reets ten tyde van den Duitſchen koning Henrik den I, bygenaamt de Vogelaar, bekent geweeſt, die hen het opperopzicht over de Ryks viſſcheryen gaf. Onder de zelve heeft graaf *Albert* den Ryksdag te Brunswyk in den jare 1130 bygewoont. Graaf *Henrik* was in 't jaar 1191 mede by het grote tournooiſpel te Gottingen tegenwoordig. De graven *Herman* en *Henrik* hielden de party van den keizer Philips tegen den tegenkeizer Otto den IV. Maar graaf *Henrik*, zynde de laatſte van dit geſlacht, in 't jaar 1329 geſtorven zynde, kwam dit graafſchap door de gemalinne des graven Bothe aan het huis van Stolberg, dat het zelve nog tegenwoordig bezit. *Kranzii Sax. Bunting Braunſw. Chron. Meibomii Nota in Irmenſulam. Speneri Op. Herald. Luca Grafen-Saal p.* 725. *Europ. Herold P. I, p.* 655.

WERNITZ, een kleine rivier in Zwaben, die by een dorp, van den zelven naam, in het graafſchap Hohenloh, onder het ſlot Schillingsfurſt ontſpringt, en by Donauwerth in den Donauw valt. *Tromsd. Geogr.*

WERRA, eene viſch- en ſcheepryke rivier in Duitſchlandt. De zelve ontſpringt digt by het Thuringer woudt, by het dorp van Saxendorf, een uur boven het ſteedtie Eisveldt, den hertog van Saxen-Hildburghauzen toebehorende. Zy loopt voorby Hildburghauzen, Themar, Meinungen, Waſungen, Saltzungen, Vacha, Gerſtungen, Creutzburg, Trefurt, Wanfried, Eſchwege, Allendorf, en Wizenhauzen, tot dat eindelyk by en onder Munden, in het vorſtendom Kalenberg, de rivier Fulda daar by komt, en die twee rivieren alsdan onder den naam van de Weſer verder voortlopen. *Pfefferkorns Merkw. von Thuringen p.* 29.

WERTELOO, (GEORGIUS BENEDICTUS) geboren te Haarlem in 't jaar 1564, heeft in dichtmaat beſchreven *De daden van prins Willem, grave van Naſſau*, verdeelt in twee boeken, en door hem zelve in 't licht gegeven. Nog heeft hy

in 't jaar 1586 te Leiden uitgegeven verscheide *by-* en *grafschriften*, en vele andere gedichten in handschrift nagelaten, welke den geleerden P. Scriverius na zyne doodt zyn toegezonden, maar ongedrukt gebleven. Hy stierf te Heidelberg in 't jaar 1589, en dus in den bloei van zyne jaren. *Scriverius Beschryv. van Haarlem.*

WERTH, eene kleine stadt, met een slot, in de Neder-Elzas, anderhalve myl van Hagenau gelegen, en door Koenraad, heere van Lichtenberg, in 't jaar 828 tot eene stadt gemaakt. Men heeft daar eertyds grote stenen uitgegraven, daar de afbeeldsels van eenige heidensche goden op stonden. Men wil, dat de laatstgemelde plaats eenige graven heeft gehad, van welke de laatste in den jare 1278 gestorven is. *Tromsd.*

WERTH, of WEERT, (JOHAN, VRYHEER VAN) keizerlyke en keurvorstelyke Beyersche generaal van de ruitery. Hy was van geringe afkomst uit het steedtie Weert, in Brabandt, geboortig, en zocht zyn geluk in den oorlog, dien hy al vroeg volgde, en eerst als gemeen ruiter diende. Hy diende de Spanjaarden onder den generaal Spinola in de Nederlanden, woonde in het jaar 1622 de belegering van Gulik by, wierdt luitenant, sloeg met 50 ruiters een vyandelyke party van 200 paarden, kreeg daar op een ritmeestersplaats, ging in Beyerschen krygsdienst, sloeg in 't jaar 1632 by Neurenberg eenige Zweedsche troepen, geboodt de Beyerschen als overste in de opper-Palts, wierdt daar op generaal majoor, en deedt de Zweden hier en daar groten afbreuk. Doch hy leedt aan den Donauw van hertog Bernhards troepen eenige schade, en verloor 500 man. Toen de Zweden Regensburg verovert hadden, voegde hy zich met eenige Beyersche troepen by het leger van den keizerlyken generaal Aldringer, sloeg den Zweedschen overste Berkhoffer, veroverde Neuburg, en versloeg verscheide Zweedsche partyen, doch was haast in handen van den gemelden overste geraakt. Hy was mede tegenwoordig by de veroveringen van Straubingen en Regensburg, sloeg eenige Zweedsche troepen by den Rhyn, veroverde Onoltsbach en Rotenburg, was in 't jaar 1634 in den slag by Nordlingen, versloeg negen Zweedsche kompagniën by Calbe, nam hen zes stukken geschut, nevens eenige vaandels af, was mede by het beleg voor Heidelberg, nam Spiers met akkoord in, kwam hertog Karel van Lotharingen in de Elzas te hulp, sloeg twee Fransche regimenten, en veroverde 18 standaarden, bragt de door den Franschen maarschalk de la Force geslagene keizerlyke troepen wederom by malkander, en rukte vervolgens in Lotharingen, en van daar voor Luik, maar moest van voor de laatste plaats aftrekken. Daar na deedt hy met eenige keizerlyke en Spaansche troepen een inval in Vrankryk tot by St. Denys, sloeg 2000 Franschen, kreeg den marquis van Bonnivet gevangen, en schreef in Champagne brandschattingen uit. Hy veroverde in den jare 1637 de vesting Ehrenbreitstein, sloeg den Hessischen generaal Melander, die het ontzet wilde ondernemen, geboodt voorts 6000 man in de Elzas, hieldt met hertog Bernhard van Saxen verscheide treffens, en dwong hem het beleg van Kentzingen op te breken, maar wierdt met een pistool in een treffen aan den hals gewond. Hy vereenigde zich vervolgens met den keizerlyken generaal Savelli, veroverde de schipbruggen, door hertog Bernhard over den Rhyn geslagen, en de schanssen, daar omtrent gelegen, en dwong hem het beleg van Rhynfels op te breken: doch toen zy al te stout wierden, wierden zy den 21 January des jaars 1638 geslagen, en hy, nevens den vorst Savelli, den generaal wachtmeester Sperruiter, en Enckefort gevankelyk naar Vrankryk gevoert, en op het slot Vincennes gezet, daar hy tot in het jaar 1642 moest blyven, wanneer hy in dat jaar tegen den Zweedschen veldmaarschalk Horn wierdt uitgewisselt. De vreugdt over zyne gevangenisse was ongemeen, wegens den schrik, welken hy de Franschen door zyne stoutmoedige en gelukkige ondernemingen hadt aangejaagt, zo dat zy door het noemen van zynen naam de kinderen vervaard konden maken. Men maakte derhalven allerlei liedtjes op zyne nederlage en gevangenisse, welke men zelfs by hove zong, en die nog tegenwoordig in Vrankryk niet onbekend zyn. Wy zullen zo aanstonts een, tot een staaltje voor de liefhebbers, laten volgen. Op zyn woordt vergunde men hem alle vryheit; hy bezocht het hof, en wierdt van de grootste staatsbedienden wel onthaalt. Als hy te Vincennes was, liet hem de koning insgelyks prachtig onthalen, en de voornaamste mevrouwen hadden groot vergenoegen hem te zien spyzen, tegen welke hy wel zeer vriendelyk was, doch ondertusschen straalde de Duitscher en de soldaat altydt door. Hy kon inzonderheit sterk drinken, en was een groot liefhebber van snuif- en rooktabak. Zie hier nu een staaltje van de Fransche liedtjes, welke men op hem maakte:

A se barbouiller de Tabac
Trouvoit-on de la gloire,
Se piquoit-on d'un estomac,
Qui fut si propre à boire.
Certaines Dames de ce temps
L'emportent pour ces beaux talens
Sur Jean de Vert, sur Jean de Vert....

. . . .
. . . .
. . . .

Dans les cercles les mieux choisis
Fort peu je vous assure
Imitent par leurs tours polis
Sarasin, ou Voiture,
Je quitterois tous les vivans
Pour tels defunts l'honneur du tems
De Jean de Vert, de Jean de Vert....

Comme l'on se retire loin
De la galanterie,
On suit en sa place avec soin
La polissonnerie.
On dit des bons mots plus grossiers
Que les Goutars des Officiers
De Jean de Vert, de Jean de Vert....

Na zyne loslating ging hy in het keizerlyke leger by Zons, wierdt generaal luitenant over de Beyersche ruitery, sloeg eenige Fransche troepen, en ontzette in den jare 1643 Rothweil, toen deze stadt voor de eerste maal van den Franschen maarschalk van Guebrian belegert wierdt. Maar wanneer die plaats echter van de Franschen wierdt verovert, hielp hy de zelve weder innemen, woonde den slag by Dutlingen by, omcingelde 10 Fransche regimenten by Möringen zodanig, dat zy zich moesten overgeven, en wierdt in het zelve jaar keurvorstelyke Beyersche generaal over de ruitery. In 't jaar 1644 was hy mede tegenwoordig by de verovering van Uberlingen, doodde te Keulen aan den Rhyn op een gastmaal den graaf van Merode, raakte daar over in arrest, doch kwam haast weder los. Vervolgens was hy by het beleg van Fryburg, in Brisgau, by de blokkade van Hohentwiel, als mede by het scherpe treffen, den 25 July by Fryburg voorgevallen met de troepen van den hertog van Enguien, wanneer hem zyn paardt wierdt onder het lyf dood geschoten. Hy hielp Bentheim innemen, trok met eenige keurvorstelyke Beyersche regimenten naar het keizerlyke leger onder den grave van Hatzveldt, in Bohemen, was mede tegenwoordig by de nederlage der keizerschen by Jancou, en wierdt door den grave van Hatzveldt beschuldigt, dat hy tegen zyn order in den slag hadt gedaan. Hebbende zich weder met het Beyersche leger vereenigt, bevondt hy zich in den slag by Herbsthauzen, en hielp Dunkelspiel, Wimpffen, Rotenburg, en andere plaatsen innemen. In 't jaar 1646 woonde hy de krygsondernemingen in Zwaben en Hessen by. Toen de keurvorst van Beyeren een stilstandt met Vrankryk en Zweden maakte, zocht hy eenige regimenten in keizerlyken dienst over te brengen: doch de keurvorst herinnerde hen hunnen plicht, dies deze regimenten tegen hem opstonden, en hy niet zonder levensgevaar, nevens den generaal majoor Spork, en eenige oversten, alleen in het keizerlyke leger kwam. Hy wierdt vervolgens generaal van de ruitery, en diende in het leger van den keizerlyken veldmaarschalk Holtzapffel in Bohemen. Maar toen de keurvorst van Beyeren in het jaar 1647 met den keizer in eene nieuwe alliantie tradt, verzoende hy zich wederom met den zelven, wanneer hy tot de daar op gevolgde vrede gene krygsdiensten meer deedt. Na de geslotene vrede begaf hy zich op zyne heerlykheit Benaudek, in Bohemen, hem door den keizer geschonken, en bragt daar zyne overige dagen door, wanneer hy den 6 September des jaars 1652 aan een hete koorts overleedt. Keizer Ferdinand de II hadt hem in den vryheerenstandt verheven, en hy was eerst met eene gravinne van Spauer getrouwt, na welkers doodt hy in den jare 1648 met de dochter van grave Johan Lodewyk van Kufstein, keizerlyke landshoofdman in het landt boven de Ens, trouwde. *Memoires de Bassompiere. Adlzreiter Ann. Boj. Pufendorf de Reb. Suec. Mercure Galant mois de Mai & d'Avril* 1702. *Bayle Dict. Crit.*

WERTHEIM, een graafschap in den Frankischen kreits. Het zelve grenst ten Oosten aan het bisdom van Wurtsburg, ten Zuiden aan het graafschap Hohenlo en de Palts, ten Westen aan den Odenwaldt, en ten Noorden aan de Spessart. Onder dit graafschap behoort de stadt Wertheim, zynde een leen van de kroon van Bohemen, de heerlykheden Bremberg en Odenwaldt, nevens de dorpen Haidenveldt en Tieffenthal, zynde lenen van Fulda, als mede het dorp Derdingen, een leen van Eichstadt; de ampten Freudenberg, Lauterbach, Remlingen en Swanberg, nevens Buttelbron, Lengfurt, Holtzkirchen, en het van ouds beroemde klooster Brumbach, van de orde der Cisterciënzen. De oorspronk van deze graven is wegens hunnen ouderdom geheel onzeker. Maar dit weet men, dat graaf *Otto van Wertheim* den oorlog tegen de Hunnen in den jare 933 bywoonde. Graaf *Henrik* was mede by het grote tournooispel te Maagdenburg tegenwoordig, en in 't jaar 942 by dat van Rotenburg aan de Tauber. Graaf *Frederik* woonde in 't jaar 948 het tournooispel te Constans, en graaf *Johannes* dat te Merseburg in den jare 968 by. Graaf *Henrik van Wertheim* was in groot aanzien op het tournooispel, in den jare 1165 te Zurich gehouden. De graven *Gerhard* en *Herman*, broeders, waren mede op den Ryksdag, in den jare 1168 te Wurtsburg gehouden. Van POPPO af, die omtrent het jaar 1300 leefde, wordt de stamlyst klaarder. Des zelfs zoon RUDOLPH kreeg door zyne gemalinne Elizabeth de heerlykheit Breuberg. Zyn zoon was EBERHARD. Deze liet twee zonen na, van welke de oudste, *Eberhard*, het geestelyke kleedt aantrok, en deken te Wurtsburg wierdt: maar de jongste, JOHANNES, plantte het geslacht voort. Zyne zonen waren: *Johannes*, *Michiel*, *Wilhelm* en *Albert*. Maar doordien Wilhelm

zon-

zonder erven ſtierf, en Albert biſſchop van Bamberg wierdt, ſtichtten de beide oudſte broeders twee liniën. Johannes hadt drie zonen, van welke *Johannes* en *Albert* kanunniken wierden, maar de jongſte, Georg, plantte het geſlacht voort. Hy liet twee zonen na, Eberhard en *Johannes*, die beide zonder erven ſtierven, en dus ſtierf met hen deze linie in den jare 1497 volkomen uit. Maar de graaf Michiel kreeg tot zyn aandeel de heerlykheit Breuberg. Zyn zoon was Michiel de III, die verwekte: (1) *Lodewyk*, die ridder van Rhodus wierdt; (2) *Wilhelm*, en (3) *Eraſmus*, die zonder lyfserven ſtierven; (4) Michiel, die zyne broeders overleefde, en na de doodt van den bovengemelden grave Johannes de Wertheimſche landen erfde, en 't geſlacht voortplantte. Zyne zonen waren *Michiel* de IV, die jong ſtierf, en Georg, die Michiel den V verwekte. Deze trouwde met de dochter van Lodewyk, grave van Stolberg, en ſtierf den 14 Maart des jaars 1556, latende eene eenige dochter. *Barbara*, na, die hem haaſt volgde. De bovengemelde graaf Lodewyk van Stolberg, hebbende veel vermogen aan het keizerlyke hof, bragt de Boheemſche en Wurtsburgſche lenen voor eene grote geldſomme op zyne dochters, en afzonderlyk het laatſtgemelde leen voor de twee oudſte dochters, en het eerſte voor alle drie. De derde echter kreeg, uit hoofde van zeker verdrag, ook haar aandeel van het Wurtsburgſche leen. Deze, *Anna* genoemt, was met grave Lodewyk van Löwenſtein getrouwt, en dewyl de oudſte zuſters zonder erven ſtierven, bragt zy de gezamentlyke landen aan de graven van Löwenſtein. *Trithem. Chron. Hirſaug. Spangenb. Sachſ. Chron. Rittersh. Geneal. Spener. Op. Herald. Luca Grafen-Saal. Europ. Herold P. I, p.* 733.

WERTHEIM, eene ſtadt in Frankenlandt, is een graaflyke ſetel, den graven van Löwenſtein-Wertheim, van welke in het volgende artykel zal geſproken worden, toebehorende. Zy is gelegen aan de Tauber, die daar in den Mayn valt, en heeft een grote ſarkerk, nevens een fraai Raadhuis. Het ſlot, een weinig van de ſtadt op een heuvel gelegen, is met ſterke muren en torens voorzien. Ten Noorden beſpoelt het de Mayn, en ſcheidt deze ſtadt van haar twede deel, Creutz genoemt, zynde insgelyks met een muur en vier ſterke torens omringt; ten Weſten de Tauber, ſcheidende het derde deel van deze ſtadt, waar over echter een houte brug is gemaakt. Rondom deze ſtadt vindt men ſchone wynbergen en tuinen. Voor den Duitſchen oorlog was het een neringryke plaats; maar ſtondt onder de gemelde graven als lyfeigen; maar naderhandt hebben die graven haar in 't jaar 1632 hare vryheit gegeven. In den jare 1648 veroverden de keizerſchen deze ſtadt, maar konden het ſlot niet meeſter worden. *Zeileri Itin. German. Topogr. Franconiæ.*

WERTHEIM. (Lowenstein.) 't Geſlacht der graven van Wertheim en Löwenſtein, of Löwenſtein-Wertheim, is oorſpronkelyk van *Frederik* den Overwinnaar, keurvorſt van de Palts, zoon van keurvorſt Lodewyk met den Baardt: want deze wierdt na de doodt van keurvorſt Lodewyk den Zachtmoedigen voogdt over des zelfs nagebleven minderjarigen zone, *Philippus*, en beſtierde daar benevens het keurvorſtendom; en op dat hy niet, wanneer de gemelde Philippus, volgens de gulde Bulle, by zyne meerderjarigheit de regering zelf kwam aan te vaarden, zou genoodzaakt zyn beide te verlaten, beſloot hy in het jaar 1452 den gemelden Philippus plegtelyk voor zynen zone aan te nemen, belovende zelf ongetrouwt te blyven, doch met beding, dat men hem de keurvorſtelyke waardigheit voor zyn leven lang zou laten behouden. Doch als hem zulks naderhandt berouwde, en echter, volgens het gemaakte verdrag, geen vrouw, die met zynen ſtaat overeenkwam, dorſt nemen, vondt hy na een lang beraadt dit middel uit, dat hy met eene adelyke dame, Klara van Tettingen, in tegenwoordigheit der biſſchoppen van Worms en Spiers, nevens vele andere voorname perſonen, in het jaar 1462 trouwde. Hy verwekte by deze zyne gemalinne twee zonen, *Lodewyk* en *Frederik*, welke laatſte Domheer te Worms en Spiers wierdt, en nog voor den vader ſtierf. De oudſte zoon, Lodewyk, kreeg van zyn vader, nevens vele andere goederen, de heerlykheden Scharffeneck, Meckmuhl, Utzberg, Neuſtadt aan de rivier Kocher, Weinsberg, en Umſtadt, nevens al het onderhorige, hoewel na de doodt van den gemelden keurvorſt Frederik, voorgevallen in den jare 1476, zyn opvolger in het keurvorſtendom, behalven Scharffeneck, alles introk, en Lodewyk daar voor het graafſchap Löwenſtein gaf. Het ongeluk wilde, dat hy, om dat hy in den Beyerſchen oorlog den Paltsgrave Ruprecht aanhing, zyn gehele graafſchap verloor, waar van hy echter naderhandt het meeſte wederom kreeg. In het jaar 1494 wierdt de zelve door keizer Maximiliaan in 's H. Roomſchen Ryks gravenſtandt verheven. Hy heeft twee gemalinnen gehad, van welke de laatſte, Sophia Becklin, weduwe van grave Koenraad van Tubingen, hem gene kinderen baarde. Maar de eerſte, dochter van grave Hugo van Montfort, baarde hem verſcheide kinderen, onder welke *Wolfgang*, die, wanneer alles tot zyn byleger was gereed gemaakt, ellendig door een zwaren brandt om het leven kwam, en Frederik. De laatſte trouwde met Helena, dochter van een vryheer van Koningseck, en verwekte by haar, onder andere kinderen, *Frederik*, getrouwt met de dochter van landgrave Ernſt van Baden; *Wolfgang*, en *Lodewyk*, welke beide alleen het geſlacht hebben voortgeplant.

De eerſte, Wolfgang, wierdt geboren in het jaar 1527, hieldt in den oorlog der Proteſtanten eerſt de party van den hertog van Wurtenberg, maar geleidde naderhandt keizer Karel den V in de Nederlandſche en Franſche krygstochten, en wierdt van den aartsbiſſchop van Saltsburg generaal gemaakt, waar op hy in den jare 1571 is geſtorven, nalatende van Roſilia Arbogaſti, dochter des vryheeren van Hohenhoven, een zoon, mede Wolfgang genoemt. Deze verwekte by zyne gemalinne Anaſtaſia Catharina, dochter van grave Volraat van Waldek: (1) *Johan Caſimir*, geboren den 29 Auguſty des jaars 1588. Hy reiſde in zyne jeugdt met grave Georg Lodewyk naar Italië, Engelandt en Vrankryk, en maakte zich aldaar meeſter van verſcheide talen, waar toe hy in de hogeſcholen den grondt hadt gelegt. In den Gulikſchen oorlog, in het jaar 1610 begonnen, was hy kapitein, welke bediening hy ook in den oorlog van hertog Frederik Ulrich van Brunswyk tegen de ſtadt Brunswyk voerde. Met Paltsgraaf Frederik, keurvorſt, reiſde hy in het jaar 1613 naar Engelandt, om aldaar des zelfs byleger met Elizabeth, dochter van koning Jacobus den I van Groot-Brittannië, by te wonen. Naderhandt was hy overſte luitenant onder zynen broeder, die ten dienſt van de republyk van Venetië 4000 man tegen den aartshertog Ferdinand hadt geworven. Wanneer vervolgens de oorlog in Bohemen begon, tradt hy in het jaar 1618 in dienſt der Standen van dat ryk, en kommandeerde een regiment te voet, als mede 500 paarden. Na den ongelukkigen ſlag by Praag, voorgevallen in het jaar 1620, moeſt hy nevens den gemelden keurvorſt Frederik uit Bohemen wyken. Maar in het volgende jaar ging hy onder de troepen van hertog Chriſtiaan van Brunswyk en Luneburg, en was in het volgende jaar mede in den ſlag by Höchſt, aan den Mayn, tegenwoordig, wanneer hy, willende de vlucht door den Mayn nemen, met paardt en harnas verdronk. Eenige ſchippers haalden zyn ligchaam by Ments uit het water, en beroofden hem, doch wierpen hem weder in den Rhyn, wanneer men hem voor de twede maal niet verre van Bon weder vondt, en begroef. Zyn zegelring en bebloed zwaardt, zynde hem by Ments afgenomen, overleverde men aan zyn neef, grave Johannes Theodoricus van Löwenſtein, die in den gemelden ſlag op 's keizers zyde was. Hy hadt by zyne gemalinne, eene van Dudley, gene kinderen verwekt. (2) *Georg Lodewyk*, in wiens dochter *Maria Chriſtiana*, gemalin van grave Gabriël van Oxenſtirn, deze zydelinie uitſtierf.

Lodewyk, als boven gemeld is, de zoon van Frederik en broeder van Wolfgang, hadt zeer vele nakomelingen. Hy bekleedde de plaats van preſident by den keizerlyken hof-Raadt, en was wegens den aartshertog Karel ſtadhouder in Stiermarken, Karinthië, en Krain, en ſtierf den 13 February des jaars 1611, hebbende den ouderdom van meer dan 80 jaren bereikt. Zyne gemalin was Anna, dochter van grave Lodewyk van Stolberg, en bragt de graafſchappen Wertheim, Rocheſort, Montagu, als mede de heerlykheden Herbimont en Chaſſepierre, met de eene helft van Breuberg, aan zyn huis, hoewel hy wegens Wertheim en Breuberg met den biſſchop Julius van Wurtsburg in groot verſchil geraakte. Gemelde zyne gemalin baarde hem verſcheide kinderen, van welke *Chriſtoffel Lodewyk*, *Lodewyk*, *Wolfgang Ernſt*, en *Johannes Theodoricus* zyn aan te merken. By de deling, in het jaar 1611 geſchied, kregen de twee oudſte het graafſchap Löwenſtein, en de jongſte de Nederlandſche goederen, eerſt half, en naderhandt geheel; doch het graafſchap Wertheim zou onverdeelt blyven, hoewel naderhandt de twee oudſte broederen daar mede niet volkomen te vrede waren. Lodewyk en Wolfgang Ernſt ſtierven zonder kinderen, zo dat de nageblevene goederen de twee overige broederen te beurt vielen, van welke Christoffel Lodewyk den tak van *Virneburg*, en *Johannes Theodoricus*, die naderhandt Roomſch-Katholyk wierdt, dien van *Rocheſort* ſtichtte. Chriſtoffel Lodewyk, de welke zynen tak van het graafſchap Virneburg, op de grenzen van Trier en Keulen gelegen, den naam gaf, trouwde met Elizabeth, dochter van grave Joachim van Manderſcheidt, die hem het gemelde graafſchap Virneburg aanbragt, en onder andere kinderen Frederik Lodewyk baarde. Deze wierdt door de Osnabrugſche vrede in het bezit van alle zyne goederen, welke hem in den oorlog waren afgenomen, herſtelt. Hy teelde by zyne twede gemalinne Maria, dochter des graven van Tubingen, door welke hy het recht op dit graafſchap hadt aan zich gebragt, gene kinderen, maar by de eerſte en derde gemalinne, Anna Hedwig, gravin van Stolberg, en Anna Sophia, vryvrouwe van Teuffenbach, wierdt hy vader van verſcheide kinderen: want de derde baarde hem, behalven vier dochteren, ook twee zonen, *Albert* en *Karel Lodewyk*, van welke de laatſte jong is overleden. Albert, geboren in den jare 1647, en geſtorven in het jaar 1688, trouwde in den jare 1670 met Charlotta Erneſtina, dochter van grave Wilhelm van Solms-Greiffenſtein, en verwekte by haar onder andere kinderen *Wilhelm Frederik*, geboren in het jaar 1673, die by zyne gemalinne, Lange van Lenizel, twee zonen won, maar de regering zyn broeder *Lodewyk Maurits* overgaf, de welke de zelve in het jaar 1700 aanvaardde, zynde den 22 April des jaars 1678 geboren, als mede *Dorothea Sibylla Florentina*, die in het jaar 1677 ter wereldt kwam. De eerſte gemalin van Frederik Lodewyk baarde hem in den jare 1627 *Lodewyk Ernſt*, in het jaar 1681 geſtorven; *Frederik Eberhard*, en *Guſtaaf Axel*. De oudſte zoon, Lodewyk Ernst, trouwde in het jaar 1661 met Catharina Elizabeth, gravinne van Sayn en Witgenſtein, die in 't jaar 1671 ſtierf, na dat zy

hem

hem hadt ter wereldt gebragt *Eucharius Casimir* in het jaar 1668; *Sophia Ernestina* in het jaar 1663; *Catharina Charlotta* in het jaar 1664; *Maria Dorothea Sophia*, gemalin van den vryheer Johan Franciscus Sebastiaan van Ostein, keurvorstelyke Mentzische kamerheer, Raadt en opperamptman te Amorbach in het jaar 1665; en eindelyk *Amalia* in het jaar 1670. EUCHARIUS CASIMIR, graaf van Löwenstein-Wertheim, Rochefort, Virneburg en Montagu, opperheer van Chassepierre, heer van Scharffeneck, Breuberg, Herbimont en Neucastel, wierdt, als boven gemeld is, in het jaar 1668 geboren, en stierf in het jaar 1698, nalatende van zyne gemalinne Juliana Dorothea, dochter van den vryheere Wilhelm Henrik van Limburg-Gailndorf, naderhandt getrouwt met Johan Wilhelm, grave van Wurmbrand, keizerlyke Ryks-hof-Raadt, Juliana Dorothea, den 8 July des jaars 1694 geboren. *Frederik Eberhard*, twede zoon van Frederik Lodewyk, wierdt in het jaar 1629 geboren, en stierf in den jare 1683, van zyne eerste gemalinne Ottilia, dochter van Otto, grave van der Lippe-Bracke, nalatende: *Augusta Sophia*, geboren in het jaar 1676, en gestorven den 30 May des jaars 1719, en van de twede gemalinne, Susanna Sophia Louïsa, dochter van Wolfgang Frederik, grave van Hohenlo, *Henrik Frederik*, den 15 February des jaars 1682 geboren. *Gustaaf Axel*, derde zoon van Frederik Lodewyk, stierf in den jare 1683, zonder kinderen van zyne gemalinne, gravinne Agatha van Oettingen, na te laten.

JOHANNES THEODORICUS, die, als boven gemeld is, de linie te Rochefort, of de Roomsch-Katholyke linie heeft gesticht, wierdt in December des jaars 1584 geboren. Naauwlyks zeven jaren oud zynde, zondt hem zyn vader naar de hogeschole, en zynde aldaar eenige jaren geweest, ging hy naar Vrankryk, Hollandt, Engelandt, en andere ryken, en leerde de Latynsche, Fransche, Italiaansche en Spaansche talen. Daar op wilde hy ook in den oorlog zyne dapperheit tonen, waar van hy in Hungarië en in de Nederlanden, als mede op andere plaatsen voortreffelyke blyken gaf. Door zynen roem wierdt koning Lodewyk de XIII van Vrankryk bewogen hem de voornaamste krygsbediening aan te bieden, welke echter Joh. Theodoricus weigerde aan te nemen. Hy verliet den Lutherschen Godsdienst, en nam den Roomsch-Katholyken aan, doch verwekte daar door veel misverstandt tusschen zich en zyne familie, waarom ook de koning van Zweden in het jaar 1632 de onderdanen van het graafschap Wertheim van hunnen plicht tegen dezen grave ontsloeg, en de zelve aan de andere graven van Löwenstein overgaf. Hy stierf in het jaar 1644, na dat hy met zyne gemalinne Rosina, dochter van grave Philips van der Mark, door welke zyne erven het erfrecht op dat graafschap, voor zo verre het de linie van *Lumay* hadt bezeten, hadden te verwachten, verscheide kinderen hadt verwekt, van welke FERDINAND KAREL, geboren den 18 May des jaars 1616, is aan te merken. Deze wierdt keizerlyke kamerheer, en stierf den 24 January des jaars 1672 aan eene beroerte, hebbende met zyne gemalinne Anna Maria, gravinne van Furstenberg, zuster van den beroemden kardinaal van Furstenberg, in January des jaars 1705 geboren, dertien kinderen geteelt. Van de zelve is *Maria Anna*, geboren den 18 Juny des jaars 1652, in het jaar 1669 met landgrave Wilhelm van Hessen-Rheinfels getrouwt; *Eleonora*, *Philips Eberhard*, *Franciscus Leopold*, *Ferdinand Herman*, en *Johan Ernst* namen den geestelyken staat aan, en de laatste, geboren in het jaar 1667, wierdt opperdeken te Straasburg, en in het jaar 1714 bisschop van Doornik, en abt van Stablo, maar Philips Eberhard wierdt in het jaar 1686 vorst en abt te Murbach en Luders; Franciscus Leopold en Ferdinand Herman zyn in keizerlyke krygsdiensten gesneuvelt; *Ernestina Barbara Dorothea*, geboren den 23 October des jaars 1654, trouwde eerst met Erich Adolf, grave van Salm, en naderhandt met Johan Karel, grave van Sereni, keurvorstelyke Beyersche veldmaarschalk; *Maximiliaan Karel*, van wien naderhandt zal gesproken worden, is geboren den 14 July van het jaar 1656, *Amalia Theresia*, geboren in het jaar 1659, trouwde met Franciscus Andreas, grave van Rozenberg, en wierdt in het jaar 1698 weduwe, gelyk ook in het jaar 1702 hare zuster Magdalena Elizabeth, twede gemalin van vorst Volraat van Nassau-Usingen; *Sophia Maria* trouwde in den jare 1686 met Philips van Courçillon, marquis van Dangeau, gelyk hare zuster *Christiana Theresia* eerst met hertog Albert van Saxen, en naderhandt met Philippus Erasmus, vorst van Lichtenstein, die in den jare 1704 sneuvelde, trouwde; *Wilhelm*, geboren in den jare 1668, wierdt overste luitenant van een keizerlyk regiment, en verloor te Offen in het jaar 1693 zyn leven, wiens gemalin naderhandt met grave Lodewyk Philippus van Sinzendorf, keizerlyke geheime Raadt, en opperhofkancelier, als mede ridder van het gulde vlies, getrouwt is; *Wilhelm* wierdt in het jaar 1671 geboren.

MAXIMILIAAN KAREL, des H. Roomschen Ryks vorst van Löwenstein-Wertheim, graaf van Rochefort en Montagu, souvereine prins van Chassepierre, heer van Scharffeneck, Breuberg, Kerpen, Casselburg, Herbimont, Neufchateau, Wesseritz en Skupsch, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, wierdt, als boven gemeld is, den 14 July des jaars 1656 geboren. Hy wierdt eerst keizerlyke kamerheer, en in het jaar 1686, den 15 January, Rykshof-Raadt. In het jaar 1697 maakte hem de keizer Leopold geheime Raadt, en zondt hem in den jare 1699 als afgezant aan de Opper-Rhynsche en Frankische kreitsen. Hy was onder de regering van den keizer Josephus bestierder van de keurvorstelyke Beyersche landen, en in den beginne der regering van Karel den VI eerste commissaris op den Ryksdag te Regensburg. Hy wierdt door dien keizer in den Ryksvorstenstandt verheven, en in het jaar 1716 tot gouverneur van het hertogdom van Milaan aangestelt, wanneer hem de graaf Hieronymus Colloredo in het jaar 1719 afloste, waar op hy, zyne bediening nedergelegt hebbende, weder naar Duitschlandt en het keizerlyke hof keerde. In het jaar 1679 trouwde hy met Maria Polyxena, dochter van Matthias Khuon van Bellasy, des H. Roomschen Ryks graaf van Lichtenberg, en van Anna Susanna, gravinne van Meggau, die te Munchen den 14 October des jaars 1712 is overleden. Hy zelf stierf in den jare 1718, na dat hy zeven zonen en drie dochteren by zyne voorgemelde gemalinne hadt geteelt, van welke vyf zonen jong gestorven zyn. De oudste dochter, *Francisca Theresia*, geboren in het jaar 1679, wierdt nonne in het klooster van St. Ursula te Metz. De andere kinderen zyn *Maximiliaan Karel Antoni*, geboren den 30 November des jaars 1681. Hy wierdt keizerlyke kamerheer en Rykshof-Raadt, en stierf te Efferding, in opper-Oostenryk, den 27 October des jaars 1710; *Eleonora Maria Anna*, geboren in het jaar 1688, getrouwt in November des jaars 1704 met Ernst Leopold, landgrave van Hessen-Rheinfels; *Maria Leopoldina Elizabeth*, geboren in May des jaars 1689, trouwde te Alt-Oettingen met Koenraad Sigismund Antoni, grave van Stahrenberg, heere van de heerlykheden Waxenburg, Eferding en Schönbuchel, keizerlyke kamerheer, Rykshof- en administrations-Raadt in de Beyersche landen; *Dominicus Marquardus*, die volgt.

DOMINICUS MARQUARDUS, vorst van Löwenstein-Wertheim, wierdt geboren den 7 November des jaars 1690, wierdt keizerlyke kamerheer, en trouwde den 28 February des jaars 1712 met Christina Frederika Polyxena, dochter van landgrave Karel van Hessen-Rhynfels in Wanfried, by welke hy de volgende kinderen heeft verwekt, als: *Christina Magdalena*, geboren den 17 February des jaars 1713; *Karel Thomas*, geboren den 7 Maart 1714; *Philip Ernest Karel*, geboren den 29 January 1715; *Leopold*, geboren den 17 February 1716; *Franciscus Karel Wilhelm*, geboren den 26 November 1717; en *Johan Joseph Wenceslaus*, geboren den 25 July 1722. *Thuanus lib. CXXXVIII. Bullenger. Hist. sui temporis lib. XII. Autor stemmatis Leostenian*i, gedrukt te Frankfort 1624 in quarto. *Rittershusius in Tab. Geneal. Spener. Opus Herald. Imhof Notit. Procerum. Souvereinen van Europa. Pastor. Francon. rediv. p. 172 seq. Europ. Herold.*

WERTHERN, een aloud beroemd adelyk en thans ten dele graaflyk geslacht in Saxen, dat door zyne verdiensten altydt in groot aanzien is geweest. Zy zyn erf-kamerbewaarders van zyne keizerlyke Majesteit en het H. Roomsche Ryk, graven en vryheeren van Werthern en Beuchlingen, heeren van Frohndorf, Brucken en Wiehe. Men vindt hunnen naam zeer verscheidentlyk gespelt, als: *Werter*, *Werthern*, *Werterde*, en *Wertede*. Hun oorspronk wordt van zeker Thuringsch heldt, met name ADOBALD, afgeleid, afkomstig van *Bertharius*, koning van Thuringen, die in den jare 518 in zyne residentiestadt te Werthern door zyn eigen broeder, koning Hermanfried, vermoord wierdt. Deze Adobald deedt Karel den Groten in de Saraceensche en andere oorlogen grote diensten, was ook by den zelven, toen hy in 't jaar 800 te Rome tot keizer gekroont wierdt, waar op hy hem in 't jaar 801 den koninklyken burg Werthern, nevens vele landeryen, naby Nordhauzen gelegen, erffelyk schonk, en hem tot eersten heer van Werthern bevestigde. Hy liet van Guthilda, gravinne van Kefernburg, een zoon na, genaamt KAREL. Deze was een braaf krygsheldt en getrouw dienaar van Lodewyk den Godvruchtigen, maar sneuvelde in een slag tegen de Wenden in den jare 864. Zyn zoon LODAWYK, *heer van Werthern*, hebbende insgelyks in den slag, die zyn vader het leven kostte, dapper gevochten, liet twee zonen na, *Diderik* en *Hugo*, waar van de laatste ongetrouwt stierf. DIDERIK was een goed krygsheldt onder de keizeren Arnulphus, Lodewyk den IV, en Koenraad den I. Zyne zonen waren DIDERIK, die onder Henrik den I in den slag by Merseburg tegen de Hunnen sneuvelde, en twee zonen, *Diderik* en *Henrik*, naliet, van welke men niets vindt aangetekent. Van *Karel*, derden zone van Diderik den I, vindt men insgelyks geen bericht; maar de twede, JODOCUS, plantte het geslacht voort, was aan het hof van gemelden keizer Henrik den I en in des zelfs oorlogen, woonde het eerste tournooispel te Maagdenburg by, en liet JODOCUS den jongen na, die krygsoverste van keizer Otto den II is geweest, en in 't jaar 983 in een slag tegen de Saracenen in Italië gesneuvelt. Van zyne twee zonen stierf de jongste, *Henrik*, zonder mannelyk oir; maar de oudste, JODOCUS de III, diende in den oorlog onder de keizeren Otto den III en Henrik den Heiligen. Hy hadt by Machteld, gravinne van Arnstein, een zoon, HUGO, die de eenige van zynen stam was; maar hy wierdt onder Henrik den III in 't jaar 1055 in een treffen van de Wenden gedood, en liet van Gutha, vrouwe van Kranichveldt, maar eene eenige dochter na, genaamt *Adelipdis*. Deze heeft het slot en de heerlykheit Werthern haren gemaal, *Herman*, zone van Karel, grave van Orliën, en van Willismunda, gravinne van de Elzas, aangebragt, welke Karel de broeder van Lodewyk met den Baardt, grave van Thuringen, was, gelyk als zeker oud gedenkstuk van het klooster Walkenried getuigt. Dezen Lodewyk met den Baardt en des zelfs broeder Karel, wordende ook dikwils *Hugo* genoemt, hadt Karel, hertog van Lotharingen en Brabandt, by

zyne twede gemalinne, Agneta van Vermandois, gravinne van Trojes, verwekt. De gemelde Herman noemde zich na zyn huwelyk *heer van Werthern*, en plantte dezen naam en stam voort. Hy was een getrouw dienaar van keizer Henrik den IV, verselde den zelven op alle zyne tochten, en kreeg van hem te Rome in den jare 1084 het erf-Rykskamerbewaardersampt, dat de heeren van Rostorf toenmaals kwyd raakten, hoewel naderhandt de gemelde heeren van Rostorf dit erffelyk ampt weder aan zich gebragt hebben. Van zyne kinderen zyn *Hermintrude* met een grave van Rheinek, en *Adelgunda* met Koenraad van Bickenbach getrouwt, en van de zonen stondt de oudste, *Jodocus*, by den keizer Lotharius in grote genade, en sneuvelde als des zelfs veldoverste in den jare 1129 in het beleg voor Spiers. De twede zoon, DIDERIK, trok in zyne jeugdt met hertog Godfried van Bouillon naar het H. Landt, en hielp in den jare 1099 Jeruzalem veroveren, keerde vervolgens weder naar huis, en deedt zeer veel tot de opkomst van het nieuw-gestichte klooster Walkenried, liet het gebeente van zyne ouders daar in begraven, en wierdt ook naderhandt nevens zyne gemalinne Agnes, vrouwe van Saltza, daar in begraven, dat ook vele van zyne nazaten lieten doen. Zyn jongste zoon, *Koenraad*, was aan het hof van den aartsbisschop Wichman van Maagdenburg, en stierf zonder erven. Maar de oudste, HERMAN, was dikwils aan het hof van Koenraad, markgrave van Meissen, deedt met hem in het jaar 1146 een tocht naar het H. Landt, en hielp de stadt Damascus innemen. Zyne drie zonen waren *Herman*, *Diderik*, en *Gerard*. De middelste trok naar het Heilige Landt, hielp daar in 't jaar 1190 den eersten Duitschen ordensmeester verkiezen, en stierf aldaar. De oudste, HERMAN, *heer van Werthern*, van eene van Witzleben geboren, trouwde met Ingeburga, eenige dochter van den laatsten grave van Zanau, by Wittenberg gelegen, en doordien hy met de zelve het graafschap Zanau kreeg, stondt hy aan zyne broederen het slot en de heerlykheit Werthern voor zekere somme gelds af, wordende zyne nakomelingschap de linie te *Zanau* genoemt. Zyne twee zonen waren GERHARD en *Herman*. De oudste, die tegen de ongelovigen in Lyfland streedt, plantte met N. van Maltitz zyn geslacht alleen voort, en hadt drie zonen, *Gerard*, van de orde der Tempelheeren, die in een slag omkwam; *Diderik*, Reguliere kanunnik op den Lauterberg by Halle, in Saxen, en HERMAN. Deze verwekte by Anna van Turgau *Ingeburga*, gemalin van Johannes van Bieberstein; en HERMAN den jongen, die omtrent het jaar 1345 stierf. Zyne twee gemalinnen, Helika van Wildenfels, en Anna van Waldenburg, baarden hem ieder een zoon. De oudste, *Gerard*, was aan het hof van keizer Karel den IV, verloor zyn leven in een tournooispel, en liet van zyne gemalinne N. van Rozenberg, uit Bohemen, gene kinderen na. De jongste, *Herman*, *heer van Werthern te Zanau*, verwekte by Sophia, burggravinne van Dohna, mede gene kinderen, en zynde omtrent den jare 1366 gestorven, stierf de Zanausche linie met hem uit, wanneer het graafschap Zanau den keurvorst van Saxen, van de Anhaltsche linie, te beurt viel. De jongste zoon van den gemelden Herman, GERARD, *heer van Werthern*, geboren van Machtelt, gravinne van Rabenswaldt, plantte in het vaderlyke stamhuis het geslacht voort. Hy deedt in den jare 1177 een tocht naar Italië, en geraakte na zyne te rug komst met Albrecht, grave van Klettenberg, in onlusten, in welke de zelve stadt en het slot Werthern veroverde, Gerard gevangen nam, het slot bezette, en de stadt tot den grondt toe verwoestte, op welker puinhopen naderhandt maar een dorp weder is opgebouwt. Eindelyk liet graaf Albrecht Gerard los, en gaf hem het slot en de heerlykheit Werthern weder, hoewel hy meer dan het vierde deel van die heerlykheit voor zich behieldt, daar by bedingende, dat Gerard en des zelfs erven het slot en de heerlykheit Werthern van de graven van Klettenberg te leen zouden dragen, waar door deze heerlykheit van een onmiddelyk Ryksleen een graaflyk Klettenbergsch leen is geworden. Deze Gerard kocht het slot Thalheim, by Frankenhauzen, van grave Lodewyk van Muhlberg, hieldt de party van keizer Otto den IV, en sneuvelde in het jaar 1213 in den slag by Weissensee. Hy teelde by N. Schenk van Vargula, behalven *Magdalena*, gemalin van Gebhard, grave van Wernigerode, en *Machtelt*, gemalin van Henrik van Sandau, twee zonen, namentlyk *Frederik* en *Henrik*, welke twee liniën gesticht hebben, genaamt die van *Werthern* en die van *Thalheim*. De laatste wierdt gesticht door HENRIK, die by Cunigunda, gravinne van Rabenswaldt, behalven twee dochteren, van welke de oudste met een heer van Saltza, en de jongste met een grave van Kefernburg trouwde, *Werner* en *Henrik*, die de party van markgraaf Henrik van Meissen tegen de hertoginne Sophia van Brabandt hielden, wanneer de eerstgenoemde in den slag by Leipzich in den jare 1263 omkwam, zonder kinderen na te laten. Maar de jongste, HENRIK, verwekte by eene gravinne van Arnshaug een zoon, genaamt BERTHOLD, die over de honderd jaren oud is geworden. Des zelfs twede gemalin was eene gravin van Hohenstein. Van de drie zonen, door hem by haar verwekt, was *Diderik*, Domheer te Merseburg; *Henrik*, een monnik te Walkenried; en BERTHOLD, zynde de oudste, stierf omtrent het jaar 1370, nalatende HENRIK, die by Maria, gravinne van Beichlingen, teelde *Margareta* en *Elizabeth*, die beide in 't klooster zyn gegaan, en *Henrik* den jongen, *heer van Werthern*, die omtrent het jaar 1425 zonder kinderen stierf, en zyne linie besloot.

De bovengemelde eigentlyk zogenoemde *Werthersche* linie, en voorts de gansche stam, wierdt door Gerards oudsten zone, FREDERIK, en zyne gemalinne Geertruid van Krosig voortgeplant. Hy trok met Lodewyk den Heiligen, landgrave van Thuringen, by wien hy zo wel als by des zelfs gemalinne, de heilige Elizabeth, in grote hoogachting stondt, in het jaar 1227 naar het H. Landt, en toen de landgraaf onderweeg stierf, ging hy met keizer Frederik den II voorts naar Palestina, en hielp het koninkryk Jeruzalem veroveren, wanneer hem de keizer ridder maakte. By zyne te rug komst hielp hy des landgraven gebeente mede te rug brengen, en liet na *Antoni*, *Herman* en *Beatrix*. De laatste trouwde met eenen van Drefurth; Herman wierdt ridder van de Duitsche orde in Pruissen; en ANTONI plantte zyne linie voort, en stondt by Henrik Raspo, verkoren Roomsch koning, als mede by keizer Rudolph den I in krygsdienst, welke laatste hem wederom in het ampt van erffelyke Ryks-kamerbewaarder bevestigde: ook maakte hy het dorp Grossen-Werthern tot eene stadt, die echter naderhandt weder verviel. Hy liet na van Sophia van Lobdeburg *Henrik*, Domheer te Maagdenburg; *Albrecht*, die ongetrouwt stierf, en DIDERIK, die, gelyk zyn laatstgemelde broeder, by keizer Rudolph den I in krygsdienst was, doch namaals de markgraven Frederik en Dietzman van Meissen tegen hunnen ontaarden vader en tegen keizer Adolf van Nassau bystondt. De laatste liet na van Machtelt van Hadmersleben *Albrecht*, ridder van de Duitsche orde; *Diderik* den jongen; *Henrik*, Domheer te Maagdenburg, en FREDERIK. Deze laatste verwekte *Frederik* den jongen, die ongetrouwt stierf; en DIDERIK, die den stam voortplantte. Hy hieldt insgelyks de party der gemelde markgraven tegen hunnen vader en tegen keizer Albert den I, en was mede in den slag by Lucka; want hy verkocht, zo wel als zyn vader, veel landt aan de graven van Hohenstein, en gebruikte dat geldt tot den oorlog van de gemelde markgraven, waar door de heerlykheit Werthern zeer belast, en het overige zeer verwoest wierdt. Deze Diderik hieldt vervolgens de party van keizer Lodewyk van Beyeren, en stierf omtrent het jaar 1329. By zyne twede gemalinne, de laatste gravinne van Rabenswaldt, teelde hy DIDERIK, ridder der orde van St. Jan te Jeruzalem. Des zelfs eerste gemalin, Luitgard van Ples, baarde hem *Henrik*, en *Siegfried*, nevens twee dochteren, van welke de oudste met N. van Hackeborn, en de jongste met Diderik van Witzleben trouwde. Henrik was een dapper soldaat, en zonderlinge vriendt van Herman, grave van Stolberg in Ebersberg. Wanneer hy op een tydt by den zelven op het slot Ebersberg aan den Harts was, bestormden de vyanden van dezen grave, de graaf van Zwartsburg, nevens die van Mulhauzen en Erfurt, die den grave Herman van vele dingen beschuldigden, het slot zo lang, tot dat zy het op den dag van St. Maria Magdalena in den jare 1346 beklommen, wanneer zy graaf Herman en dezen Henrik lieten onthoofden, en hun volk ophangen. De twede zoon, SIEGFRIED, was een trouwe staatsbediende zo wel van keizer Lodewyk van Beyeren, als ook van den landgrave Frederik den I van Thuringen, en is op 't laatst stadhouder van het graafschap Hohenstein geweest. Hy stierf den 5 November des jaars 1367, nalatende van Elizabeth van Heldrungen FREDERIK, die uit devotie naar St. Jago in Spanje, als mede naar Rome trok, en landgraaf Balthasar van Thuringen met raadt en daadt dikwils bystondt, ook de landvrede van den jare 1385 hielp bevestigen. Hy vermeerderde zyne goederen grotelyks; want hy kocht de eene helft van het slot klein-Balnhauzen, en het goedt Groot-Furra. Hy stierf den 11 May des jaars 1396, nalatende van drie gemalinnen *Thilo*, *Frederik*, *Antoni*, *Berthold*, JOHANNES, en *Walpurgis*, welke laatste nonne van St. Marten te Erfurt wierdt. Thilo stichtte de linie te Balnhauzen; Johannes plantte de afzonderlyk zogenoemde Werthersche linie voort; Frederik wierdt monnik te Walkenried; Antoni stichtte de twede Thalheimsche linie, die echter met zynen zone, *Antoni* den jongen, hofmarschalk van keurvorst Johannes den Groten van Brandenburg, weder uitstierf; Berthold stichtte de derde Thalheimsche linie, en woonde den meesten tydt te Groot-Furra. Hy teelde by zyne gemalinne, Felicitas van Weida, *Margareta*, eene nonne, en *Emilia*, gemalin van Gunther, grave van Beichlingen; *Frederik* gestorven by zyns vaders leven; *Berthold*, die in 't jaar 1454 zyn vry goedt te Thalheim aan het klooster Walkenried schonk, en in 't jaar 1461 naar het H. Landt trok, nalatende eene eenige dochter, genaamt *Martha*, die met Lodewyk van Wurm trouwde, en den zelven het goedt Groot-Furra aanbragt; *Antoni*, die den geestelyken staat aannam, doch met Anna, gravinne van Rhynstein, trouwde, en omtrent het jaar 1471 stierf. Zyn eenig kindt was *Maria*, gemalin van Georg Schenk van Tautenburg.

De linie te *Slot-* of *Klein-Balnhauzen* wierdt gesticht door THILO VAN WERTHERN. Hy geraakte met eenige naburen van adel in verschil, waar over eenige dood gestoken wierden, dat hem bewoog in krygsdienst der koninginne Margareta van Denemarken te gaan. Hy kwam eindelyk te rug, en stierf omtrent het jaar 1435. Hy hadt vyf zonen, van welke *Frederik* by N. van Wildenfels gene kinderen teelde; *Thilo* en *Johannes* wierden ridders der orde van St. Jan te Jeruzalem; *Diderik* wierdt Domheer te Halberstadt; maar *Koenraad*, of *Cuno*, die hertog Wilhelm van Saxen in den oorlog hadt gedient, en omtrent den jare 1476 stierf, liet eenige zonen en dochteren na. De jongste zoon, *Christoffel*, sneuvelde in den oorlog zonder kinderen; maar de oudste, *Johannes*, plantte alleen

alleen zyne linie voort. Hy beminde de jagt, en was een voornaam krygsbediende van hertog Albrecht van Saxen; ook was hy een goed huishouder, loste het verpande gedeelte van Bainhauzen weder in, en maakte alzo dit slot weder vry. Hy stierf omtrent het jaar 1517, en hadt, behalven eenige dochteren, zes zonen, namentlyk: *Johannes*, *Georg*, *Caspar*, *Albrecht*, *Christoffel* en *Antoni*. De eerste, *Johannes*, gezegt de Jonge, studeerde te Erfurt, en wierdt aldaar Meester gemaakt; trok voorts naar Padua, en was voornemens Doctor te worden: maar dewyl zyn broeder Georg onder den keizerlyken overste van Frundsberg diende, ging hy by den zelven in den jare 1525 in het leger voor Pavië, juist in den tydt dat die vermaarde overwinning op de Franschen behaalt wierdt. Naderhandt nam hy zelf den krygsdienst aan onder den gemelden overste, en trok mede voor Rome, doch bleef in een storm in den jare 1527. Georg kweet zich in 't jaar 1525 in den slag by Pavië zeer wel, en hielp in den jare 1527 Rome innemen; maar wierdt kort daar na dood gestoken. *Caspar* stierf op het slot te Weissenfels. *Albrecht* overleedt in de wieg. *Christoffel* stierf den 1 May des jaars 1562, en zyne negen kinderen stierven alle zonder erven. Dus heeft alleen ANTONI, *heer van Werthern*, de zesde zoon, zyne linie voortgeplant. Hy stondt in krygsdienst van keurvorst Frederik den Vreedzamen van de Palts, en stierf in een hogen ouderdom omtrent het jaar 1590. Zyn zoon MAURITS plantte zynen stam voort. Hy was Raadt by keurvorst Augustus van Saxen, en by keizer Rudolph den II, en stierf in den jare 1610. Des zelfs vyf zonen waren: *Johannes Henrik*, *Maurits Christoffel*, *Wolfgang Philips*, *Antoni Wilhelm*, en *Laurens Frederik*. De drie jongste stierven zonder erven, van welke *Laurens Frederik* den 18 October des jaars 1607 te Gebesee wierdt dood gestoken. De twede, *Maurits Christoffel*, diende keizer Rudolf den II in den oorlog tegen de Turken: hy kocht naderhandt het slot Gebesee, en stierf aldaar in den jare 1630. Zyne zeven kinderen stierven alle in hunne jeugdt, dies de oudste broeder, JOHAN HENRIK, alle de vaderlyke goederen alleen verkreeg, welke echter in den dertigjarigen oorlog veel leden. Hy stierf den 12 February des jaars 1641. Zyn eenige zoon, HENRIK ADAM, *heer van Werthern*, in het slot Balnhauzen, was te Langensaltza den 15 December des jaars 1590 geboren. Hy diende onder keur-Mentz als overste-wachtmeester, en liet van Hippolyta Salome van Hopfgarten een zoon en eene dochter na. De zoon, *Ernest Gotlob*, geboren den 1 January des jaars 1665, woonde in keur-Saxische krygsdiensten in 't jaar 1683 het ontzet van Wenen, en in 't jaar 1686 de verovering van Offen by, hieldt naderhandt zyn verblyf op het slot Balnhauzen, en stierf aan eene beroerte den 23 Juny des jaars 1707. Van Dorothea Johanna Wilhelmina van Breitenbach liet hy na *Johan Henrik*, *Johanna Eleonora*, *Christiana Wilhelmina*, en *Francisca Ernestina*. Johan Henrik, vryheer van Werthern, op het slot Balnhauzen, was den 16 July des jaars 1689 geboren, en stierf in koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische krygsdiensten te Dantzig den 9 November des jaars 1710 ongetrouwt. Met hem is de linie der heeren van Werthern te Slos-Balnhauzen, na dat zy drie eeuwen hadt gebloeit, geheel uitgestorven.

De afzonderlyk zo genoemde Wertherſche linie wierdt door JOHANNES, bygenaamt de oude, zoon van Frederik, heere van Werthern, en van zyne derde gemalinne, Jutta van Sikkingen, voortgeplant. Na zyns vaders doodt kocht hy zyne broeders meest met geldt af, die hem daar voor het bezit van het slot en de heerlykheit Werthern alleen overlieten. Hy stondt by keizer Sigismund in grote genade, die hem met een grote goude ketting beschonk, daar onder aan een goud kruis, op een doden draak staande, hong. Hy verkreeg ook werkelyk het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt, na dat in 't einde van de XIV eeuwe de heeren van Rostorf geheel uitgestorven waren, en de gemelde keizer gaf hem het leen met alle de tot dit erffelyk Ryksampt behorende lenen in den jare 1420 op het slot te Praag, waar op hy, gelyk reets voorhenen, dapper tegen de Hussiten streedt. Hy was voorts dikwils by dezen keizer, voornamentlyk by des zelfs kroning te Aken in het jaar 1414, te Milaan 1431, en te Rome 1432, ook op het Conciliën te Constans en Basel, als mede op de Ryksdagen, by welke hy telkens zyn erffelyk Ryks-ampt waarnam. Ook was hy dikwils by den landgrave Frederik den strydbaren, en toen de zelve in 't jaar 1425 naar Hungarië trok, om van den gemelden keizer de lenen wegens keur-Saxen te ontfangen, begeleidde hy hem derwaarts, en stierf in het jaar 1437. By zyne eerste gemalinne Adelheit, dochter van Busso, grave van Mansveldt, teelde hy zeven zonen, en by de twede, Hedwig, dochter van Albrecht, burggrave van Leisnig, maar eene dochter. Van de zonen ging (1) *Berthold* te Rome in het klooster. (2) *Albrecht* wierdt proost in het nonnenklooster te Dondorf, naderhandt proost te Ilmenau, en eindelyk proost en stads farheer te Sondershauzen. (3) *Diderik* volgt. (4) *Henrik* wierdt in 't jaar 1426 in den slag by Aussig zwaar gekwetst, en liet een zoon na, *Maurits*, die jong stierf. (5) *Georg* was mede in den oorlog tegen de Hussiten, deedt in den jare 1461 met hertog Wilhelm van Saxen eene reis naar het H. Landt, en hadt een eenigen zoon, *Diderik*, die, zynde kancelier te Stolberg, ongetrouwt stierf. (6) *Frederik* was ridder van de Duitsche orde. (7) *Johannes* de jonge woonde te Thalheim, stichtte de jongste Thalheimsche linie, en liet drie zonen na, van welke de twee oudste, *Frederik* en *Antoni*, ongetrouwt stierven, maar de derde, *Henrik*, behalven twee dochteren, een eenigen zoon, *Maurits*, naliet, die onder keurvorst Johannes Frederik van Saxen den slag by Mulberg in den jare 1547 bywoonde, en kort daar na van de Spanjaarden by Delitsch wierdt gedood. Hy was ongetrouwt, en dus stierf zyne linie met hem uit. DIDERIK, derde zoon van gemelden Johannes den ouden, plantte de Wertherſche linie voort. Hy was eerst aan het hof van keurvorst Frederik den Zachtmoedigen van Saxen, en wierdt naderhandt Raadt en krygsoverste van hertog Wilhelm van Saxen-Weimar. Hy kocht van grave Henrik van Zwartsburg in het jaar 1452 de heerlykheit Wiehe met vele bosschen, gerechtigheden, ook het erffelyk recht van bescherming over het nonnenklooster te Dondorf, met zyn toebehoren. Hy reisde met den gemelden hertog Wilhelm in het jaar 1461 naar het H. Landt: ook hebben hem zyn vader en des zelfs broeders al in zyne jeugdt dikwils mede naar het hof van den keizer Sigismund genomen; want hy is onder anderen by de keizerlyke kroningen in 't jaar 1431 te Milaan, en in 't jaar 1432 te Rome tegenwoordig geweest: ook was hy mede tegenwoordig by de verkiezing en kroning van keizer Albert den II en Frederik den III, en nam op de Ryksdagen zyn erffelyk ampt waar. De gemelde keizer Frederik, wiens Raadt hy was geweest, hadt hem ook in vele gewigtige zaken gebruikt, en hy deedt op des zelfs bevel zyn uiterste best, dat zich hertog Wilhelm met zyn broeder, den keurvorst Frederik, verzoende. Hy stierf op het slot Wiehe den 28 Juny des jaars 1470. Zyne gemalin was Elizabeth, dochter van Magnus van Hoym, en van Elizabeth van Warberg. Haar eenig geboren zoon, *Johannes* de oude, een geleerd heer, deedt eene reis naar het H. Landt, en wierdt by het H. Graf ridder geslagen. In het jaar 1487 kocht hy van Bruno, heere van Querfurt, de eene helft van het slot Allerstedt, met de daar toe behorende dorpen, nevens vele kleine bosschen, waar van hy 't grote Wertherſche bosch maakte. In het jaar 1501 kocht hy de heerlykheit Brucke, nevens eenige dorpen, met boschadie, van Christoffel van Witzleben, als mede in het jaar 1505 de heerlykheit Frohndorf, met 12 dorpen, en der zelver onderhorige, van grave Henrik van Stolberg. In den jare 1513 loste hy het verpande slot Werthern van Henrik, Johannes en Ernest, broeders, graven van Hohenstein, weder in. Het slot en graafschap Beichlingen, nevens de stadt Cölleda, en eenige dorpen, ook alle in dat graafschap zynde adelyke vazallen, kocht hy in 't jaar 1519 van graaf Adam van Beichlingen. Ook heeft hy in den jare 1524 het hoofdschoutsampt in de stadt Cölleda van Crafto, abt van Hirschveldt, en in 't jaar 1528 het grote dorp Leubingen, aan de Unstrut, van gemelden grave Adam van Beichlingen gekocht; waarom hy de Ryke, ook de Gelukzalige wierdt bygenoemt. Hy was geheime Raadt by de hertogen van Saxen, Wilhelm, Albert en Georg, en wierdt van hertog Albrecht, toen de zelve met Vrieslandt in oorlog was, tot stadhouder van Oosterlandt aangestelt. Naderhandt was hy landvoogdt in Thuringen, hoofdman te Fryberg en Weissenfels, en wierdt in gewigtige bezendingen gebruikt. Ook was hy Raadt der keizeren Maximiliaan den I en Karel den V, van welke de eerste hem in 't jaar 1509, en de laatste in 't jaar 1520 den Ryksgravenstandt aanboodt, welken hy echter weigerde aan te nemen. Het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt heeft hy by gemelde twee keizeren, ook by de verkiezing en kroning van Ferdinand in persoon waargenomen, en het zelve op verscheide Ryksdagen door zyne zonen laten bekleden. Hy stierf den 9 July des jaars 1533 te Wiehe, 90 jaren oud, en liet van zyne twede gemalinne, Elizabeth van Hopfgarten, drie zonen na. De oudste, *Georg*, was in 't eerst in krygsdienst van koning Matthias van Hungarië, naderhandt in dien van keizer Maximiliaan den I, en eindelyk in dien van hertog Georg van Saxen. Hy woonde te Frohndorf, en stierf in 't jaar 1537 ongetrouwt. De twee andere, namentlyk Diderik en Johannes, bygenoemt de jonge, hebben twee liniën gesticht, te weten die van Beichlingen, en die van Wiehe. Die van *Beichlingen* stichtte DIDERIK. Hy studeerde eerst te Erfurt, en naderhandt te Bologne, daar hy in den jare 1491 verzorger van de Duitsche natie wierdt, en in den jare 1495 den Doctorstytel aannam, waar op hem de Duitschmeester van Pruissen, hertog Frederik, tot kancelier, en hertog Georg van Saxen tot geheime Raadt benoemde, en in vele bezendingen gebruikte: ook was hy Raadt by de keizeren Maximiliaan den I, Karel den V, en by koning Ferdinand, en stierf den 4 September des jaars 1536. Zyne zonen, verwekt by Margareta Miltitz, waren: *Wolfgang*, *Philips*, en *Antoni*. De jongste, *Antoni*, die te Leipzich, Wittenberg, en voornamentlyk langen tydt te Padua studeerde, en Vrankryk, nevens Italië, doorreisde, stierf den 6 Juny des jaars 1579 ongetrouwt. De oudste, Wolfgang, geboren den 26 Juny des jaars 1519, wierdt wegens zyne welsprekendheit de Redenaar van Duitschlandt bygenoemt. Hy studeerde eerst te Leipzig, en naderhandt te Padua, daar hy vier jaren bleef, en voorts nevens Georg Fabricius gansch Italië bezag. Hertog Maurits van Saxen boodt hem in 't jaar 1543 een Raadsheersplaats aan, welke hy echter weigerde aan te nemen, waar op hy by den zelven over verscheide dingen valschelyk wierdt beschuldigt, maar naderhandt wederom met hem verzoent. Hy studeerde vervolgens twee jaren te Straasburg onder Sturmius, en doorreisde daar na gansch Vrankryk. Na zyne te rug komst ging hy met den keurvorst Maurits te velde, en was in 't jaar 1553 mede in den slag by Sievershauzen, nam met zyne broederen

deren en gezamentlyke neven in het jaar 1540 den Lutherschen Godsdienst aan, en stierf ongetrouwt den 10 January des jaars 1583. De middelste zoon, Philips, studeerde in 't jaar 1525 te Leipzig, voorts te Wittenberg onder Philippus Melanchthon, naderhandt 10 jaren lang te Straasburg onder Sturmius, waar op hy Vrankryk en Italië bezag. Hy was by den keurvorst Augustus Raadt en byzitter van het hofgerecht te Leipzig, hielp in 't jaar 1567 Gotha veroveren, en liet zich in verscheide bezendingen gebruiken. Keizer Rudolf de II boodt hem den Ryksgravenstandt aan, welken hy echter weigerde. Hy kreeg ook na zyner broederen doodt alle de vaderlyke landen by malkander, stierf zonder lyfs erven den 3 December des jaars 1588, en eindigde aldus de Beichlingsche linie. Deze drie broederen hebben ook by de in hunnen tydt voorgevallene keizerlyke kroningen en Ryksdagen het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt bekleed.

De linie te *Wiehe* stichtte, gelyk boven gemeld is, JOHANNES de jonge, oudste zoon van Johannes den III, geboren den 15 December des jaars 1470. Hy was geheime Raadt van hertog Georg van Saxen, en eenige jaren lang hoofdman van het sticht Quedlinburg. Hy yverde, nevens zyn vader en broederen, zeer voor den Roomsch-Katholyken Godsdienst, en stierf den 6 Augusty des jaars 1534. Zyne eerste gemalin, Isabella, dochter van Johannes, grave van Spiegelberg, baarde hem gene kinderen. Van de twede, Anna van Miltitz, liet by drie zonen en verscheide dochteren na. De zonen waren *Christoffel*, die maar dochteren naliet; *Henrik*, die gene kinderen verwekte, en GEORG. Deze was den 22 April des jaars 1515 geboren, trok in 't jaar 1542 met hertog Maurits naar Hungarië, en hielp Offen belegeren, wierdt voorts Raadt van keurvorst Augustus van Saxen, byzitter van het hofgerecht te Leipzig, en ontfanger generaal, en ging met dien keurvorst in den jare 1562 naar den Ryksdag. In het jaar 1574 kwam Henrik van Valois, door Duitschlandt naar Polen trekkende, in de maandt January op het slot te Wied, en hieldt daar zyn nachtleger. Eindelyk stierf Georg den 25 November des jaars 1576, en hadt alleenlyk by zyne eerste gemalinne, Catharina van Brandenstein, lyfserven. Van zyne zonen stierven *Johan Georg*, *Diderik* en *Henrik* jong; maar de twede zoon, JOHANNES, plantte den stam voort. Deze was den 28 Maart des jaars 1555 geboren, studeerde te Leipzig, Jena en Wittenberg, trok in 't jaar 1574 in krygsdiensten naar Vrankryk, en keerde in den jare 1576 weder naar huis. In het jaar 1582 ging hy op den Ryksdag naar Augsburg, en in 't jaar 1594 op dien van Regensburg. Hy kreeg na het afsterven der Beichlingsche linie in het jaar 1588 de gezamentlyke grootvaderlyke Werthersche landen, en bekleedde by vier keurvorsten van Saxen, namentlyk Augustus, Christiaan den I, den II, en by Johan Georg den I, als mede by den bestierder of administrator van keur-Saxen, Frederik Wilhelm, het ampt van Raadt. Keizer Ferdinand de II zondt hem, nevens graaf David van Mansveldt, in het jaar 1621 op den neder-Saxischen kreitsdag naar Luneburg, en alleen naar de Rykstadt Lubek. Hem wierdt ook de Ryksgravenstandt aangeboden, hoewel het uitvoeren daar van door den tusschenkomenden Duitschen oorlog achterbleef. Hy heeft eenige malen het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt by openbare plegtigheden in 't Ryk bekleed, en het voornamentlyk in den jare 1619 by de verkiezing en kroning van keizer Ferdinand den II door zynen zone Georg laten bekleden, waar op by den 1 May des jaars 1633 stierf. Van hem stammen alle de tegenwoordige graven en vryheeren van Werthern af. Hy heeft twee gemalinnen gehad, Anna van Ponikau, en Maria van Trothe, van welke beide de drie nageblevene zonen zo vele liniën, als *Georg*, van het eerste bedt, die van *Beichlingen*; *Georg Thilo*, van het twede bedt, die van *Bruck*, en *Johan Henrik*, ook van het twede bedt, die van *Wiehe* gesticht hebben; en dus heeft de vader nog by zyn leven in 't jaar 1620 alle zyne graafschappen en heerlykheden aan deze zyne drie zonen overgegeven.

De linie van *Beichlingen* begon GROBG, van wien een afzonderlyk artykel volgt. Hy liet van twee gemalinnen, Eleonora van Hoym, en Rachel van Einsiedel, vier zonen na, namentlyk: *Diderik*, *Wolfgang*, *Johannes*, en *Frederik*. Christoffel stierf op de reize te Angers in Vrankryk in den jare 1632. De oudste zoon, DIDERIK, van wien insgelyks een afzonderlyk artykel zal volgen, liet van Catharina Sophia van Schönberg maar eene dochter na, genaamt *Rachel*, die met Johan Georg, vryheer van Reichenberg, keurvorstelyke Saxische opperhofmaarschalk, trouwde. Van den tweden zoon van het eerste bedde volgt ook een afzonderlyk artykel. Hy hadt vier gemalinnen. Zyn eenige zoon, GOTTLOB, van Elizabeth van Ende, den 1 April des jaars 1641 geboren, was een geleerd man, en hieldt te Leipzich in den jare 1664 een opentlyk dispuut *De jure precario* zonder *Præses*. Hy wierdt na 't voltrekken zyner reizen eerst keurvorstelyke Saxische appellations-Raadt, en naderhandt kamerheer van Johan Georg den II, ook stichtshoofdman te Quedlinburg. Hy wilde zich en zyn huis in den Ryksgravenstandt laten verheffen; maar stierf daar over schielyk in den jare 683, zonder kinderen, wanneer de heerlykheit Frohndorf, nevens Cölleda en Neuenheilingen, zyns vaders broederen Johannes en Frederik te beurt vielen. JOHANNES voornoemd, zoon van Georg, van het twede bedt, studeerde in zyne jeugdt, bezag vervolgens vremde lanpen, kreeg by de deling Gutmanshauzen, en na de doodt van zyn neef Gottlob de heerlykheit Frohndorf, nevens de stadt Cölleda. Hy was kamerheer van den keurvorst Johan Georg den III, en eenige jaren lang opziender over de landschole. Hy liet in het jaar 1690 te Augsburg, by de kroning der keizerinne Eleonora Magdalena, en van den Roomsch koning Josephus, door zynen zone Wolfgang Diderik het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt waarnemen, en stierf den 25 October des jaars 1693. Hy hadt by Maria van Hesler zeven zonen verwekt, als: (1) *Johan Georg*, die in keur-Saxische diensten van de Franschen by Hunningen met een kanonkogel in zyn tent den 27 Augusty des jaars 1677 wierdt doodgeschoten; (2) *Johan Frederik*, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische overste wachtmeester, stierf ongetrouwt den 5 November des jaars 1702. (3) *Wolfgang Diderik*, geboren den 10 December des jaars 1659, was eerst hofmeester by de gemalinne van hertog Johan Georg van Saxen-Eisenach, wierdt naderhandt opperhofmeester van de gemalinne van Johan Georg den IV, keurvorst van Saxen, en vervolgens kreitshoofdman te Wittenberg, ook Domheer te Naumburg. Frederik de I, koning van Pruissen, schonk hem in 't jaar 1692 het blaauwe ordenskruis *de la Generosité*. In het jaar 1711 liet hy by de verkiezing en kroning van Karel den VI het erffelyk Rykskamerbewaarders-ampt bekleden door zynen gevolmachtigde, Wilhelm August, grave van Lynar, gelyk hy ook als leendrager van het gezamentlyke huis van Werthern met dit erffelyk Ryksampt in den jare 1698, voorts 1707 en 1712 van de keizeren Leopold, Josephus den I en Karel den VI is beleent. By de broederlyke deling kreeg hy de stadt Cölleda, en in 't jaar 1711 erfde hy de heerlykheit Frohndorf. (4) *Karel Henrik* wierdt in Hollandschen krygsdienst dood gestoken. (5) *Ernest Friedeman*, geboren den 10 September des jaars 1662 (van wien naderhandt afzonderlyk zal gesproken worden) heeft van Maria Sophia van Berbisdorf maar drie dochteren nagelaten. (6) Van *Christoffel Lodewyk*, geboren den 30 January des jaars 1664, wordt hier na in een afzonderlyk artykel gesproken. Zyn eenige zoon van Anna Eleonora van Götzen is *Johan Georg*, geboren den 1 April des jaars 1699. (7) *Christiaan Lodewyk* stierf in zyn eersten veldtocht in Hungarië aan een hete koorts in den jare 1688. FRADERIA, zoon van Georg, van het twede bedt, van wien beneden afzonderlyk wordt gehandelt, was tweemalen getrouwt, eerst met Agneta Magdalena van Hesler; ten twede met Justina Elizabeth Löser. Hy liet van elke een zoon na, genoemt *Georg*, en *Friedeman*, beide graven van Werthern. GEORG, van wien hier na mede afzonderlyk zal gesproken worden, liet na van Rahel Helena, dochter van Haubold van Miltitz, keurvorstelyke Saxische geheime Raadt, GEORG, *graaf van Werthern*, geboren den 8 Juny des jaars 1701, en drie dochters, als: (1) *Magdalena Elizabeth*, weduwe eerst van Wilhelm Augustus, grave van Lynar, en ten tweden male van Johan Siegfried, grave van Schönveldt. (2) *Rahel Louize*, gemalin van Lodewyk Gebhard, grave van Hoym te Droissig: en (3) *Frederika Augusta*. FRIEDEMAN, *graaf van Werthern*, Frederiks jongste zoon, geboren den 24 December des jaars 1684, bezit het slot en graafschap Beichlingen. Hy is in den jare 1711 koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische kamerheer geworden, en heeft by zyne gemalinne Maria Renata Catharina, dochter van Hector Maximiliaan, grave van Geyersberg en Osterburg, en van Maria Isabella, gravinne van Egg en Hungersbach, maar twee dochteren, *Frederika Maximiliana*, en *Johanna Renata*, verwekt.

De linie van die van Werthern te *Bruck* is gesticht door GEORG THILO, heere van Werthern, de welke Werthern en Bruck nevens 30000 Meisnische guldens kreeg. Hy was den 28 Juny des jaars 1595 geboren, leedt in den dertigjarigen oorlog grote schade aan zyne goederen, en stierf den 17 January des jaars 1663. Zyne eerste gemalin was Barbara Agnes, dochter van Antoni den jongen, heere van Warberg, de laatste van haar Ryksheerlyk huis; de twede was Gizela Catharina van Zengen. Van elke dezer vrouwen heeft by drie zonen nagelaten, namentlyk van de eerste: *Johan Antoni*; *Wolfgang Georg*, en *Christoffel Werner*, van de twede: *Johan Georg*, *Maurits Burchard*, en *Karel Henrik*. De oudste van alle, en alzo van het eerste bedt, Johan Antoni, stondt by Bernhard, bisschop van Munster, in krygsdiensten, en wierdt als overste wachtmeester in 't jaar 1667 van zyn overste luitenant in een tweegevecht zodanig met een pistool gewond, dat hy drie dagen daar na stierf. Hy heeft van Barbara Magdalena, dochter van David, grave van Mansveldt, en van Juliana Maria van Reus, gravinne van Plauen, geen manlyk oir nagelaten. Wolfgang Georg, ook van het eerste bedt, stierf in het jaar 1675 zonder kinderen. CHRISTOFFEL WERNER, de laatste zoon van het eerste bedt, heeft het geslacht voortgeplant. Hy was een zeer Godvruchtig man, woonde op het stamhuis Werthern, en stierf aldaar den 29 April des jaars 1702. Hy liet twee zonen na van Anna Catharina van Zengen, zyne gemalinne, namentlyk *Georg Christoffel* en *Frederik Ernest*. De laatste stierf ongetrouwt. Maar GEORG CHRISTOFFEL, overste luitenant onder den hertog van Brunswyk en Luneburg, geboren den 15 October des jaars 1662, trouwde eerst met Anna Elizabeth, geborene vrouw van Werthern-Bachra; en zyne twede gemalin was Philippina Christiana van Eberstein. By de eerste teelde hy zeven kinderen, daar onder vier zonen, te weten: *Georg Christoffel*, *Christiaan Frederik*, die in koninklyke Pruissische krygsdiensten in den jare 1720 stierf, *August Henrik Dedelof*, en *Karel Henrik*. By de twede hadt by

res kinderen, onder welke vyf zonen, namentlyk: *Georg Frederik*, *Otto Ferdinand*, *Gottlob Burchard*, *Ernst Lodewyk*, die kort na zyne geboorte overleedt, en *Wilhelm Rudolph*. Johan Georg, zoon van Georg Thilo, van het tweede bedt, was overste wachtmeester van den hertog van Wolffenbuttel, en hadt de eer, dat hy den toenmaligen prins Lodewyk Rudolf in den slag by Fleury in den jare 1692 geleidde, en tot den slag aanvoerde: doch hy kwam 'er zelf in te sneuvelen, zonder kinderen van zyne gemalinne Magdalena Ottilia, dochter van Ernest Albrecht van Eberstein, generaal veldmaarschalk en ridder der koninklyke Deensche orde van den Olifant, na te laten. Maurits Burchard, ook van het twede bedt, was overste wachtmeester onder den koning van Denemarken, en geraakte met zyne gemalinne Anna Agnes van Seebach in grote oneenigheit, zodanig, dat hy by haar leven eene adelyke vrouw uit Hessen trouwde. Hy stierf den 31 December des jaars 1700, en liet geen mans oir na. KAREL HENRIK, broeder der twee voorgaande, geboren den 10 Juny des jaars 1660, kreeg het grootste gedeelte van de heerlykheit Brucke. Hy diende van jongs af onder den landgrave van Hessen-Cassel, by wien hy overste wachtmeester, en voorts onder den hertog van Saxen-Gotha overste luitenant wierdt. In de veldslagen by Schellenberg en Hochstedt in den jare 1704 kweet hy zich zeer wel, en verwekte by Anna Lucia van Arnstedt de volgende vier zonen, als: (1) *Frederik Karel*, die in koninklyke Poolsche krygsdiensten in den jare 1703 niet verre van de stadt Thoren ongetrouwt stierf; (2) *Johan Georg*, die met Anna Sophia van Krackenhoven in den jare 1712 trouwde; (3) *Philips Wilhelm*, in Hessen-Casselschen krygsdienst; en (4) *Gustaaf Christiaan*, die met Ottilia Eleonora van Meusebach in 't jaar 1718 trouwde.

De linie der heeren van Werthern te *Wiehe* stichtte JOHAN HENRIK, *heer van Werthern*, geboren den 5 Maart des jaars 1597. Hy kreeg van zyne vaderlyke goederen de heerlykheit Wiehe, nevens het slot Allerstedt, met het onderhorige; bragt ook de goederen Cletstedt en Neumark aan zyn huis, welke echter na zyne doodt wederom daar van ontvremt zyn. Hy moest in den dertigjarigen oorlog veel uitstaan, en zich op een tydt met groot geldt van de Zweden los kopen, waar op hy den 19 Maart des jaars 1658 stierf. Hy heeft vier gemalinnen gehad, en liet van de twede, Agnes van Bunau, na *Georg Adam*, en van de derde, Sabina van Wurm, *Adam Lodewyk*, *Wolfgang Adolf*, *Georg Wilhelm*, en *Johan Christiaan*. De oudste, GEORG ADAM, kreeg by de deling *Bachra*, rechtte die linie op, was in 't jaar 1643 als vrywillige in den slag by Dutlingen, en stierf den 18 January des jaars 1671. Zyn eenige zoon van Anna Sabina van Kromsdorf, de laatste van dit geslacht, was JOHAN GEORG, die den 4 September des jaars 1681 stierf. Des zelfs nagelaten zoon van Catharina Sophia Mareschal was GEORG WILHELM, *graaf van Werthern*, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke kamerheer, vorstelyke Eichstadsche geheime Raadt, en opperamptman in het graafschap Hirschberg, in Frankenlandt. Hy wierdt geboren den 24 November des jaars 1679, trouwde in het jaar 1716 met Maria Antonia, dochter van Philips Christoffel Knebel, vryheer van Katzenelnbogen, en van Maria Francisca Waldpot, vryvrouwe van Bassenheim en Olbruk. Van de overige vier zonen van Johan Henrik stierf Georg Wilhelm, een geleerd man, in het jaar 1667 op zyne reize te Rome. Johan Christiaan kreeg Lossa, studeerde te Jena, en trok daar op naar Vrankryk. Naderhandt wierdt hy keurvorstelyke Saxische kreitshoofdman in Thuringen, ook opziender van de landschole, en wierdt in vele gewigtige zaken gebruikt. Hy teelde wel by Dorothea Sophia van Mandelslohe verscheide kinderen, maar stierf zelf in den bloei van zyne jaren in den jare 1688, en de laatste zyner zonen, *Johan Henrik*, overleedt ook in den jare 1663 ongetrouwt. Adam Lodewyk kreeg de helft van Wiehe, studeerde te Helmstadt, en stierf den 7 October des jaars 1687. Hy liet van zyne twee gemalinnen, als van Wilhelmina Eleonora van Thangel, en van Sophia Wilhelmina van Mandelslohe, twee zonen na, namentlyk *Johan Frederik*, en *Adam Lodewyk* den jongen. De laatste wierdt geboren den 6 February des jaars 1682, en is ongetrouwt gestorven. Maar JOHAN FREDERIK, geboren den 25 January des jaars 1665, wierdt vorstelyke Saxen-Weimarsche geheime ook kerkelyke en Consistoriaal-Raadt, en in 't jaar 1715 te Jena Doctor in de Godgeleerdheit. By zyne eerste gemalinne, Rixa Margareta van Köhler, heeft hy een eenigen zoon verwekt, genoemt *Christiaan Erdman Lodewyk*, geboren den 16 April des jaars 1692, die in 't jaar 1714 met Agatha Sophia van Crull trouwde. WOLFGANG ADOLF kreeg het ander gedeelte van Wiehe, daar hy een aanzienlyk slot bouwde. In zyne jeugdt leide hy zich op de vrye wetenschappen en ligchaams oeffeningen, bezag Hollandt en Vrankryk, en stierf den 21 Maart des jaars 1701. By zyne twee gemalinnen, Christina Maria van Thangel, en van Eva Maria van Mandelslohe, hadt hy vele kinderen; doch van de zonen zyn alleenlyk *Adolf Henrik* en *Wolfgang* tot hunne mannelyke jaren gekomen, zynde beide van het eerste bedt. De laatste wierdt, te Jena studerende, te Drachendorf op een gastmaal den 18 April des jaars 1697 vermoord. Maar ADOLF HENRIK, geboren den 28 October des jaars 1669, trouwde in den jare 1697 met Johanna Benedicta van Sleinitz, die hem zeven zonen en vyf dochteren baarde. Onder de zonen zyn *Adolf Georg*, *Wolfgang Henrik*, en *Frederik Ernest*.

Eindelyk is hier nog aan te merken, dat het erffelyk Ryks-kamerbewaarders-ampt, behorende aan het gezamentlyke huis van Werthern, noch den afgestorvenen heeren van Ples, noch den ouden graven van Beichlingen ooit heeft toebehoort; maar de heeren van Ples hebben het erffelyk vuurbewaarders-ampt des Roomschen Ryks, en de graven van Beichlingen het erffelyk oppermaarschalks-ampt van het landgraafschap van Thuringen bekleed. *Albini, Reinhardi & Jovii Werthersche schriften. Peckenstein Theatr. Saxonia. Binhardi & Becherers Thur. Chr. Dressers isag. Hist. P. IV. edit. an. 1613, in octavo.*

WERTHERN, (GEORG, HEER VAN) was den 15 September des jaars 1581 geboren, en bezat Beichlingen en Frohndorf. Hebbende drie jaren te Jena gestudeert, ging hy in 't jaar 1605 reizen, bezag de Nederlanden, Engelandt en Vrankryk, en kwam in het volgende jaar weder te rug. In het jaar 1615 wierdt hy kamerraadt te Saxen-Weimar, doch deedt vrywillig afstandt van dat ampt in den jare 1617, en wierdt in 't jaar 1619 by den keurvorst Johan Georg den I werkelyke geheime Raadt, in 't jaar 1629 opperhofrechter te Leipzich, en in 't jaar 1630 opperhoofdman in Thuringen. In den jare 1621 ging hy als keurvorstelyke Saxische eerste staatsminister naar Wenen, om de lenen te ontfangen, en in 't jaar 1622 in de zelve hoedanigheit op den Ryksdag te Regensburg. In 't jaar 1635 bevorderde hy wel meest de Praagsche vrede, waar voor de Zweden zyne en der zynen goederen in den grondt verwoestten. Des niettegenstaande liet hy by zyne doodt, den 10 July des jaars 1636 in Dresden voorgevallen, drie tonnen gouds, Meisnische guldens, aan vaste uitstaande schulden na. Zyn ligchaam wierdt in de Sophiakerk te Dresden bygezet, en wegens den dertigjarigen oorlog eerst in den jare 1653 in de stadskerk te Cölleda begraven.

WERTHERN, (DIDERIK, HEER VAN) was den 22 April des jaars 1613 geboren. Hebbende te Leipzich, Straasburg en Angers gestudeert, reisde hy door Vrankryk, Engelandt en Hollandt, ging in het jaar 1634 naar Hamburg, en van daar met het keur-Saxische hof naar Coppenhagen, om het byleger van den koninklyken prins met de keurprincesse van Saxen by te wonen. In het jaar 1636 wierdt hy keur-Saxische appellations-Raadt, in 't jaar 1648 kamerbestierder, en in 't jaar 1655 werkelyke geheime Raadt, ook van den keurvorst Johan Georg den II in de twee laatstgemelde bedieningen bevestigt. Hy liet in het jaar 1658, by de verkiezing en kroning van keizer Leopold den I, het erffelyk Ryks-kamersbewaarders-ampt door zynen broeder bekleden. Van de vaderlyke goederen bezat hy de heerlykheit Frohndorf, waar benevens hy nog grote goederen in Meissen, namentlyk Eytra, Mauschitz, Nemitz, Tristewitz en Buchwaldt, kocht, welke nieuw aangekochte goederen zyne eenige dochter erfde. Hy stierf te Dresden den 17 October des jaars 1658, hebbende, als men zegt, in Augustus te Naumburg 's nachts in slaap deze stem gehoort: *Ontwaak en bereid u, uw zielsbruidegom Jesus Christus zal haast komen en u afhalen.* Hy legt in de stads kerk te Cölleda begraven.

WERTHERN, (WOLFGANG, HEER VAN) geboren den 25 May des jaars 1614. Hy studeerde en reisde ook met zyn broeder Diderik, was mede met den zelven in Denemarken, en ging van daar met hem te rug naar Dresden, daar hy eindelyk by Johan Georg den II werkelyke geheime Raadt, kamerheer, ontfanger generaal, en bestierder (directeur) der bergwerken, ook hoofdman der ampten Chemnitz, Augustusburg, Lichtenwaldt, Frankenberg, Saxenburg, Neuenforge, enz. wierdt. Ook wierdt hy in vele gewigtige zaken gebruikt, inzonderheit ten tyde van den toenmaligen oorlog veelmalen naar het leger gezonden, en verder in verscheide gezantschappen en gewigtige zaken gebruikt. Hy liet het erffelyk Ryks-kamerbewaarders-ampt in het jaar 1664 op den Ryksdag te Regensburg door zynen zone Gottlob bekleden. By de deling met zyne broederen kreeg hy Neuenheilingen, en by erffenisse de heerlykheit Frohndorf, waar by hy de aanzienlyke goederen Pulsnitz en Dallwitz kocht. Hy stierf op reize van Frohndorf naar Dresden onderweeg in de stadt Weissenfels den 7 November des jaars 1666, en wierdt in de stads kerk te Pulsnitz begraven.

WERTHERN, (FREDERIK, HEER VAN) wierdt den 29 Juny des jaars 1630 geboren. Hy studeerde twee jaren te Altorf, en ging in het jaar 1649 van daar naar de hogeschole te Leiden, waar op hy Hollandt, de Spaansche Nederlanden, de landen aan den Rhynstroom, voorts Zwitserlandt en het Duitsche Ryk doorreisde, tot dat hy in den jare 1651 weder naar huis keerde. In den jare 1657 wierdt hy keurvorstelyke Saxische appellations-Raadt, voorts hoofdman in Thuringen, ook in het jaar 1673 kamerheer en opperhoofdman aldaar. Naderhandt verhief hem de keurvorst Johan Georg de III in de plaats van den overleden Reinhard Diderik, grave van Taube, tot werkelyken geheimen Raadt, welke hoge bedieningen, nevens het Thuringsche opperhoofdmanschap, hy tot zyne doodt toe bekleedde. Dus wierdt hy ook in 't jaar 1686, na de doodt van Karel, vryheer van Friesen, tot opperconsistoriaal-president, als mede tot opperhofrechter te Leipzig, als mede ter zelver tydt tot keurvorstelyke Saxische eerste afgezant aan het keizerlyke hof benoemt; maar dit alles wierdt door zyne onverwachte doodt afgebroken. In het jaar 1675 woonde hy als keur-Saxische afgezant de zamenkomst te Muhlhauzen by, wierdt voorts van den keurvorst Johan Georg den III gebruikt om de erfhulde eninwyding der vorstelyke abdisse te Quedlinburg te doen, als mede in gezantschap aan Frederik Wilhelm den

den Groten, keurvorst van Brandenburg, naar Potsdam gezonden. Van zyne vaderlyke goederen kreeg hy het graafschap Beichlingen, en het slot Neuenheilingen. Hy stierf te Dresden den 21 December des jaars 1686, en wierdt in de stads kerk te Colleda begraven.

WERTHERN, (CHRISTOFFEL LODEWYK, HEER VAN) geboren den 30 January des jaars 1664. Hy nam na het ontzet van Wenen den krygsdienst aan onder het keizerlyke Darmstadsche kurassierregiment, in het welke hy van gemeen af diende, en eindelyk overste wierdt. Hy was by alle veldtochten in Hungarië tegenwoordig, en wierdt door de Turken in zyn eene been geschoten, welke kwetsuur, als ongeneeslyk, hem eindelyk in het graf sleepte. Na den met de Turken gemaakten stilstandt van wapenen lag hy met zyn regiment zo lang in het kwartier, tot dat de oorlog over de opvolging in Spanje in Italië ontvonkte, wanneer hy derwaarts ging, en als overste luitenant den 5 Juny des jaars 1703 de hem toebetrouwde post by Bregantina met 200 man tegen den hertog van Vendôme, toen de zelve met het Fransche leger uit het leger by Sanguine tegen hem aanrukte, ongemeen dapper verdedigde, houdende het vyandelyke leger een ganschen dag op, tot dat hy zelf met zyn volk den 6 Juny te rug trok. Hy is eindelyk, na dat hy van zyne oude kwetsuur en uitgestane fatiguen zeer krachteloos was geworden, te Brescia den 10 July des jaars 1706 overleden, en aldaar begraven. Het is merkwaardig, dat 'er, toen hy stierf, geen een gemeen soldaat, noch officier meer overig was, die in dat regiment was toen hy onder het zelve kwam.

WERTHERN, (ERNEST FRIADEMAN, HEER VAN) geboren den 10 September des jaars 1662. Hy ging, oud 18 jaren, onder het keur-Saxische voetvolk, diende onder het zelve tien jaren, en was mede in den jare 1683 by het ontzet van Wenen tegenwoordig, als mede in het jaar 1686 by het beleg van Offen. Voor deze laatste plaats wierdt hy van de Turken tweemaal door en door geschoten, eens in de rug, en daar na in den regter arm. Naderhandt begaf hy zich in Saxen-Gothaschen krygsdienst onder de dragonders, en vervolgens onder de ruitery, by welke hy zeven jaren lang, en byzonder in de Nederlanden, tegen de Franschen diende. Hy diende eerst als gemeen soldaat, en klom dus op tot de waardigheit van overste. Na de Ryswyksche vrede deedt hy afstandt van zynen dienst, ging wonen op zyne landgoederen, en stierf den 23 May des jaars 1711. Hy legt in de kerk te Frohndorf begraven.

WERTHERN, (GEORG, GRAAF VAN) was den 20 July des jaars 1663 op het slot Beichlingen geboren. Eerst studeerde hy te Leipzich, maar trok wegens de pest in den jare 1680 naar Jena, daar hy in 't jaar 1682 onder den *prases* Nicolaas Lynker over de gehoorzaamheit omtrent den Godsdienst een dispuut hieldt. Hy keerde daar na weder naar Leipzig, en studeerde daar nog twee jaren onder de aanvoering van D. Born. Na het voltrekken zyner studiën begaf hy zich naar Straasburg, en van daar naar 's Gravenhage, daar hy met den uit Vrankryk te rug gekeerden Engelschen ambassadeur, Mylord Preston, gemeenschap maakte, en met hem in 't jaar 1685 naar Engelandt ging. Naderhandt begaf hy zich over Calais naar Parys, maar trok in het jaar 1686 weder naar Duitschlandt, en hadt voorgenomen Wenen te bezien, werwaarts zyn vader als keur-Saxische eerste staatsbediende toenmaals stondt verzonden te worden; maar vernemende te Regensburg de tyding van des zelfs dodelyke krankheit, begaf hy zich ten spoedigsten naar Dresden, daar hy nog twee dagen voor des zelfs doodt aankwam. Na zyne te rug komst wierdt hy terstondt van den keurvorst Johan Georg den III tot appellations-Raadt, en kort daar na tot hof- en justitie-Raadt aangestelt. In het jaar 1668 was hy mede onder het gevolg van den keurprins Johan Georg den IV, reizende naar Coppenhagen, en wierdt in het jaar 1691, na het overlyden van den hertog van Saxen-Gotha, aan de vorstelyke hoven van Gotha, Weimar en Eizenach gezonden. In het jaar 1691 droeg hy by de keurvorstelyke lykstatie het vaandel van het hertogdom van Bergen, wierdt van Johan Georg den IV in zyne waardigheit bevestigt, en in 't jaar 1693 als twede keurvorstelyke gezant over de leen-verheffing naar Wenen gezonden. By zyne te rug komst wierdt hy keurvorstelyke kamerheer, en was by de ziekte en doodt van Johan Georg den IV, den 27 April des jaars 1694, tegenwoordig, wordende 's anderen daags van den keurvorst Frederik Augustus, zynde in zyne ampten bevestigt, aan de hertogen van Hanover en Zelle gezonden, om deze doodt bekent te maken. Van daar wedergekeert zynde ontfing hy de keurvorstelyke hulde te Wurtzen, Trefurth en Tenstadt, ook in 't jaar 1695 te Quedlinburg de hulde en 't leen van de erfvoogdy over dit sticht. In het jaar 1696 was hy van voornemen zyne bedieningen aan 't hof neder te leggen, en in stilte op zyne landgoederen te gaan wonen, doch wierdt in het einde van dit jaar zeer onverwacht door den keurvorst gelast als keurvorstelyke afgezant naar Regensburg te gaan. Hy kwam daar den 1 Maart des jaars 1697, kweet zich als een getrouw voorstander des vaderlands, en wierdt uit aanmerking zyner diensten van den koning van Polen en keurvorst van Saxen in 't jaar 1700 tot werkelyke geheime Raadt benoemt, en van den keizer Leopold den 12 Augusty des jaars 1702 in 's H. Roomschen Ryks gravenstandt verheven. Hy vertrok niet van Regensburg, toen keur-Beyeren deze stadt belegerde, en bragt niets van zyne goederen in zekerheit. Wanneer de keur-Brandenburgsche gezant, de graaf van Metternich, naar Neufchatel moest gaan, voerde hy met keur-Saxische bewilliging ook de keur-Brandenburgsche stem tot des zelfs wederkomst. In het jaar 1708 voltrok hy op het slot te Beichlingen de reets in den jare 1705 met zyn broeder Friedeman, grave van Werthern en Beichlingen, schriftelyk geslotene erffelyke verdeling van de gehele vaderlyke erffenisse, waar by hy Neuenheilingen en groot-Neehauzen behieldt, maar aan zyn broeder het slot en graafschap Beichlingen overgaf. In 't jaar 1709 wierdt hy naar Dresden gezonden, om als eerste ambassadeur de vredehandeling met Vrankryk by te wonen. Men gebruikte hem toen, in de tegenwoordigheit des konings van Denemarken, in vele gewigtige zaken, en om dat de vrede met Vrankryk achterwaarts ging, vaardde hy in de volgende maandt Augustus zyn eerste ampt weder aan. In het jaar 1710 was hy te Leipzig, alwaar de koningen van Polen en Pruissen op de Nieuwejaarsmisse by malkander kwamen, en geleidde voorts zynen koning naar Dresden. Van daar ging hy weder naar Regensburg, maar trok den 19 Maart des jaars 1710, wanneer 'er weder hope was, dat het met Vrankryk vrede zou worden, als koninklyke Poolsche eerste gevolmachtigde naar 's Gravenhage, daar hy ook na de afgebrokene onderhandeling te Geertruidenberg op zyns konings bevel een geheel jaar bleef, en de traktaten van neutraliteit te standt bragt, waar op hem zyn koning nog voor het einde des jaars 1710 tot werkelyken geheimen kabinet-minister en opperhoofdman des landschaps Thuringen maakte. Den 18 January des jaars 1711 was hy by zynen koning te Leipzig, wierdt op den volgenden landdag te Dresden over zaken van belang geraadpleegt, en by het opgerechte vikarisschap na de doodt van den keizer Josephus, onder den president kancelier en vryheer van Friesen, tot byzitter benoemt. Dies besloot hy wegens zyne veelvuldige bezigheden van het gezantschap te Regensburg afstandt te doen, in het welke hy altydt het directorie onder de Evangelischen hadt gehad. Hy reisde voorts in 't jaar 1711 met den koning en den koninklyken prins omtrent Pinxteren naar Crakau, en van daar weder naar Jaroslau tot den Czaar, daar hy mede by den krygsraadt tegenwoordig was. Den 25 Juny kwam hy weder te Dresden, en ging van daar den 3 July naar 's Gravenhage; doch ontfing last als twede keurvorstelyke gevolmachtigde mede de keizerlyke verkiezing by te wonen. Dus ging hy den 17 Augusty weder naar Frankfort aan den Mayn, en na de gedane keizerlyke verkiezing in November begaf hy zich by zyn koning in het leger voor Straalzondt, van daar in het begin des jaars 1712 naar Dresden, en eindelyk over Frankfort aan den Mayn weder naar Hollandt, bleef het volgende jaar door om 's konings belangen zo in 's Gravenhage als te Utrecht, gaande eindelyk den 4 Maart des jaars 1713 nevens zyne gansche familie naar Saxen. Hy wierdt kort daar na naar het Berlynsche hof gezonden, ging in September des jaars 1713 naar Warschau, was mede tegenwoordig by de onderhandeling met de Turksche gemachtigden, en kwam in de maandt December weder te Dresden. In het jaar 1714 gebruikte hy wegens zyne onpasselykheit het badt te Töplitz, en trok in de maandt September naar den koning te Warschau; doch zou haast van eene Poolsche party onderweeg by Peterkau in een herberg vermoord zyn. Hy kwam in September des jaars 1715 weder te Dresden, zat den 12 November mede in het geheime Raadscollegie, en wierdt den 15 als kancelier by de keurvorstelyke landsregering voorgestelt. Den 23 Maart des jaars 1719 wenschte hy in den name van de hoge collegiën den koninklyken keurprins geluk wegens zyne te rug komst, wierdt vervolgens den 20 Augusty op den dag van zyne verloving met de orde van den Poolschen witten arendt beschonken, en stierf den 4 February des jaars 1721. Van zyne ouders, gemalinne en kinderen is in het artykel van het huis van WERTHERN gesproken.

WERUM, een dorp in de Groninger Ommelanden, onder het kwartier van Fivelingo, tusschen de stadt Groningen en Damme gelegen. Hier heeft een schoon klooster en zeer ryke abdy, van de Premonstreit-orde, gestaan, door eenen *Emo* in het begin van de dertiende eeuwe gesticht, en *Bloemhof* (*Floridus hortus*) als mede *Witte-Werum* genoemt, welke laatste naam daar aan gegeven wierdt om dat de Religieuzen, in het zelve wonende, witte kappen droegen. Een andere *Emo* is de eerste abt van dit klooster geweest, en heeft eene Kronyk van dit klooster geschreven, die met het jaar 1203 begint, en met het jaar 1237 eindigt, en, behalven de geschiedenissen van dit klooster, verscheide andere zaken, Vrieslandt rakende, behelst. Antonius Matthæus heeft deze Kronyk in het derde Deel van zyne *Analecta* in 't licht gegeven. *Menco*, de derde abt van dit klooster, heeft de gemelde Kronyk tot den jare 1273 vervolgt. Het was een dubbeld klooster, zynde met een muur van elkander gescheiden. Het eerste klooster, of de eene helft, voor manlieden gesticht, droeg den bovengemelden naam van *Bloemhof*, en het twede, voor nonnen geschikt, wierdt *'t Nieuwe Klooster*, en ook *Rozekamp* genoemt. Dit klooster is al in den beginne der Nederlandsche beroerten onder den voet geraakt. *Oudheden en Gestichten van Groningen pag.* 386--407.

WERVE, (HET HUIS TE) gelegen te Ryswyk, in Delflandt, is een riddermatig slot, en 't stamhuis der oude heeren van *Van der Werve*, die door mannelyke linie hunne afkomst trokken van die van *Wena*, gesproten uit een tweden zone der burggraven van *Leiden*. Heer *Floris van der Werve* staat al bekend in 't jaar 1262. Men vindt het geslachtregister by

Simon van Leeuwen, *Batavia illustrata fol.* 1242. In 't jaar 1448 is dit huis door koop aan *Jan Ruigrok van der Werve* gekomen. Hy was ridder, en Raadt van hertog Philips van Burgundië, grave van Hollandt, zoon van Willem de Buiser van de Werve en neef van Matthys de Buiser, heer van Ryderwaardt, uit recht oir en bloedt der oude heeren van *van der Werve* en *Wena*. Heer *Jan Ruigrok* liet het gedachte Huis te Werve, door ouderdom al voor vele jaren vervallen, en zo goed als vergaan, waar van de stenen ook tot een ander gebouw gebruikt wierden, weder op nieuw uit de graften met een zwaren toren, daar een gevangenis in was, sierlyk ophalen, bragt het met 160 mergen lands, daar by horende, in leen, nevens nog eene konynewarande, te zamen met 10 ponden Hollandsch te verheergewaden. Het vervolg der afstamminge, en hoe, na de doodt van *Willem Ruigrok van der Werve*, in 't jaar 1593 kinderloos overleden, dit huis door gemelden Ruigroks donatie *inter vivos* gekomen is aan *Jakob Stalpert van der Wiele*, wiens moeder was *Elizabeth Ruigrok van der Werve*, en naderhandt, in het jaar 1654, verleid is op zyn overleden zoons dochter, *Maria van der Wiele van der Werve*, gehuwt aan Govert Wuytiers, die in het jaar 1685 deze goederen nog bezat, vindt men in 't brede by S. van Leeuwen, *Batav. illustr. fol.* 1292, 1293.

WERVE, (HET HUIS TE) aan de Noordzyde van Voorburg, in Rhynlandt, gelegen, in het hangen van den Hogenhorst. Het is een oud ridderlyk stamhuis, en wierdt in 't jaar 1685 by heer *Frans van Halewyn*, heere van Watervliet, en meer andere heerlykheden, nevens nog 72 mergen lands daar by, te leen bezeten, en gehouden van de Graaflykheit van Hollandt, tot een goed en onversterflyk erfleen. Hoe het door huwelyk van jonkvrouwe *Machteld van Werve*, dochter van heer Hubrecht, met heere *Wouter van Mathenés*, aan 't geslacht der *Mathenessen*; wederom door echt van vrouwe *Maria van Mathenés*, vrouwe van Warmont en Woude, met heere Jan van Duvenvoorde, derden en jongsten zone van heer Arend van Duvenvoorde, by vrouwe Margareta van Ysselstein, aan 't geslacht van Duvenvoorde, en vervolgens, door huwelyk van *Maria van Duvenvoorde* met heere Jurlaan van Lennip, aan den edelen stam van *van Lennip*, in Gelderlandt, en verder gekomen is, kan men by S. van Leeuwen, *Batavia illustrata fol.* 1271, 1272, breder nazien.

WERVERSHOVE, ook WERVERSHOEVE genoemt, een dorp in Noord-Hollandt, gelegen aan den West-Vrieschen zeedyk, niet verre van de stadt Medenblik. Het heeft meer dan eens gevaar gelopen van door het zeewater verslonden te worden. Zie de aantekeningen van den heere *G. Schoemaker* op de *Noord-Hollandsche Arcadia* van den heere *Cl. Bruin pag.* 222. Dit dorp heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Enkhuizen.

WESALIA, (JOHANNES) Doctor in de Godgeleerdheit in de XV eeuwe. Hy wierdt zeer mishandelt door de Inquisitie in Duitschlandt, om dat hy eenige zaken leeraarde, welke de Roomsche kerk mishaagden. Men gaf voor, dat de al te grote gemeenschap, die hy te Worms met de Joden hadt, zyne hersenen beroert hadt, en dat hy daar door tot allerhande wangevoelens was vervallen. Hy was een vermaard prediker, en predikte te Erfurt en Worms; maar hy wierdt door de monniken, en inzonderheit door de Thomisten, zeer gehaat. Deze laatste waren ook de eersten, die de vervolging tegen hem begonnen: want zy bragten verscheide gevoelens, strydig met die der Roomsche kerke, tegen hem in, die zy zeiden dat hy op den predikstoel hadt geleeraart, en noodzaakten den aartsbisschop van Ments, Diderik van Isenburg, hem in rechten te vervolgen. Deze prelaat, die al eens met het hof van Rome hadt overhoop gelegen, en zich het zelve nu niet weder te onvriendt wilde maken, liet Wesalia in een Franciskaner klooster te Ments opsluiten, en beriep in den jare 1479 eene vergadering van geloofsonderzoekers, waar in Johan Elten voorzat, en door welke Johannes Wesalia ondervraagt wierdt. Hy ontkende de meeste dingen, die hem voorgestelt wierden, en antwoordde eenigzins twyffelachtig op eenige andere. De voorzitter verklaarde derhalven breedsprakelyk, dat men hem nog eens moest te recht stellen en ondervragen. Dit geschiedde; maar zyne antwoorden kwamen met het geen hy te voren gezegt hadt overeen. Men kwam toen met zyne schriften voor den dag, zeggende, dat in de zelve verscheide zaken gevonden wierden, die hy in zyne antwoorden aan de Inquisitie hadt tegengesproken. Hy was dan genoodzaakt zich de straffe, die men hem opleide, te onderwerpen. De zelve bestondt daar in, dat hy het geen men hem voorzeide opentlyk voor het volk moest herroepen; dat zyne schriften verbrand wierden, en dat hy, om eene gedurige boete te doen, in een Augustyner klooster wierdt opgesloten, waar in hy kort daar na kwam te sterven. Daar waren eenige leeraars, die zeiden, dat men dezen eerwaarden gryzaardt al te streng handelde, en dat de haat, welken de monniken hem toedroegen, de oorzaak van zyn ongeval was. De Protestanten hebben hem op den lyst van de getuigen der waarheit gestelt; en geen wonder: want hy wierdt veroordeelt wegens verscheide zaken, welke naderhandt door hen geleeraart zyn. *Bayle Dict. Crit.*

WESEL, in 't Latyn *Vesalia*, een grote en sterke stadt in het hertogdom van Kleef, aan den mondt der rivier de Lippe, daar de zelve in den Rhyn valt, waarom men zegt, dat zy eertyds *Lippemondt* genoemt wierdt. Zy legt in eene zeer vermakelyke landsdouwe, en op een vruchtbaren grondt. Wesel was oudtyds maar een dorp, daar de Romeinen een burg by bouwden, om de Duitschers het stropen over den Rhynstroom te beletten. Daar na is het een vlek, en eindelyk eene stadt geworden, en van het daar naby gelegen bosch, daar vele wesels in waren, de welke dagelyksch tot aan deze plaats kwamen, *Wesel* genoemt; gelyk deze stadt ook drie wesels in haar wapen voert. Pighius begaat derhalven een misslag, als hy haren naam van den Romeinschen generaal in neder-Duitschlandt, *L. Visellius Varro*, afleidt, als mede Melchior Fasolt, die zegt, dat de zelve van *Colonia Fasulana* afkomt. Ondertusschen is het zeker, dat de Romeinen dikwils in deze landstreek zyn geweest, en de by Tacitus zo bekende *Sylva Casia* strekte zich tot aan Wesel uit. In den jare 779 sloeg Karel de Grote de Saxen tusschen deze plaats en Buchold, en keizer Otto de I heeft op zyn broeder Henrik en zyne medehelpers Eberhard, hertog van Frankenlandt, en Giselbert, hertog van Lotharingen, omtrent Wesel in den jare 939 eene grote overwinning bevochten. Deze stadt staat onder de heerlykheit van Dinslaken, het welk een mannelyk Ryksleen was; en wanneer het mannelyk oir uitstierf, en graaf Diderik de V van Kleef met de eenige nog overige dochter uit dit geslacht getrouwt was, heeft keizer Frederik de II den zelven in het jaar 1220 met deze heerlykheit op nieuw beleent. In den jare 1290 gaf keizer Rudolf van Habsburg deze stadt weder aan grave Diderik den VIII, en hoewel de keizer Maximiliaan de I in 't jaar 1445 op den Ryksdag te Worms deze stadt onder de Ryksteden telde, wierdt door den hertog van Kleef het tegendeel beweert. Naderhandt wierdt zy in het verbondt der Hanzeesteden aangenomen, en verkreeg grote vryheden. In het begin van den Nederlandschen oorlog met Spanje begaven zich de van daar verdrevene en vluchtende Nederlanders en Brabanders derwaarts, gelyk dan deze stadt al van den beginne der hervorminge altydt den zuiveren Godsdienst zeer toegedaan, en eene schuilplaats of herberge aller Nederlanderen, voor de Spaansche tyranny en vervolginge wegens de lere vluchtende, geweest is. Zy heeft dat ook dapper moeten bezuren: want zy wierdt in 't jaar 1586 door Alexander, hertog van Parma, geweldig belegert, en in het jaar 1599, toen Mendoza, admirant van Arragon, met het Spaansche leger het landt van Kleef en Westphalen plaagde, en de steden met zware dreigementen zeer benaauwde, moest Wesel eene grote somme gelds opbrengen, en daar by nog den Roomsch-Katholyken Godsdienst voor een tydt lang aanvaarden: doch buiten gevaar gestelt heeft het juk kort daar na van zich gesmeten, en zich volstandig gehouden, tot dat de marquis Spinola het den 5 September 1614 weder onder de Spaansche regering bragt, daar het, met een zware bezettinge belast, vyftien jaren lang onder gebleven is, namentlyk tot het jaar 1629, wanneer 's Hertogenbosch door prins Frederik Henrik zeer hard was belegert. Tot ontzet wendden de Spaanschen alles aan, wat ter behoudenisse van die byna onwinbare stadt strekken kon: doch dat mislukt en ondoenlyk bevonden zynde, zocht de vyandt het beleg door eene afleidinge te doen opbreken. Graaf Henrik van den Berg rukte ten dien einde, gesterkt met de Keizerschen, onder grave Jan van Nassau, en Montecuculi, over den Yssel, in de Veluwe, trachtende tot in de Betuwe door te dringen, dat hen mislukte. Echter maakte het eene schrikkelyke ontsteltenis tot in 't hert van het landt, voornamentlyk na het veroveren van Amersfoort, een zwakke, doch goede stadt van 't sticht van Utrecht, en met hare palen aan Hollandt grenzende, dat daar door ook wonderlyk ontroert wierdt. De Staten Generaal, om overal nader by te zyn, beter order te kunnen geven, en den naburen den moedt niet verder te doen ontvallen, verplaatsten zich uit den Haag, als te verre van de handt, en namen hunne zitplaats in de stadt Utrecht, van waar zy den rook en 't stof van den Amersfoortschen berg konden zien opgaan. Terwyl dat de Spaanschen nevens de Keizerschen bezig waren met het beleggen en beschieten van meer andere steden en sterkten, om ze te veroveren, kwam 'er tyding van de verrasschinge van Wesel, dat graaf Henrik, nevens de Keizerschen, noodzaakte de gansche Veluwe, Amersfoort, en alles verder te verlaten, en welke verrassching zich dus toedroeg. Otto van Gent, heer van Dieden, stadhouder van Emmerik, hadt al voor lange getracht deze stadt uit de handen der Spaanschen te rukken. Ten dien einde hadden Pieter en Dirk Muller, nevens hun beider zwager, Jan Roodleer, ook lange op eene goede gelegenheit geloert om hunne vaderlyke stadt van 't Spaansche juk te verlossen. Een luitenant, genoemt Tendel, liet zich mede daar toe bewegen. De stadhouder aldaar, Francisco Lozano, een braaf soldaat, hadt een toren, de Roelinksweerts Toren genaamt, staande tusschen de Demsche en Bruinsche poorten, laten afbreken, om aldaar een bolwerk in de plaats te leggen, 't welk, noch onvolmaakt, de stadt aan dien kant genoegzaam bloot stelde. Pieter Muller, te schrander om zulks niet af te zien, en dat de opening niet dan met een staketsel gesloten was, maakte dat aan den heere van Dieden, met eenig volk naar de Betuwe afgevaardigt, om die tegen des vyands inval te verzekeren, bekend. Dieden, zich daar blyvende onthouden, zondt Muller verscheide reizen over en weer, om alles, zo van wachten, diepte der graften, en verdere gelegenheden omzichtig te doorsnuffelen en te verspieden. Na dat hy volkome kennis daar van bekomen hadt, gaf hy 'er den prinsse van Oranje bericht van, en zodanig, dat die den aanslag goedkeurde.

keurde. Na dat de order der uitvoeringe was beraamt, wierdt Dieden eenig volk, uit de omleggende steden geligt, toegeschikt. Hy trok daar mede over den Rhyn naar Emmerik, gevolgt van acht ruitervanen, onder 't beleidt van *Quade van Wikrade*. De genoemde Pieter en Dirk Muller, nevens Jan Roodleer, hadden zich, om dit volk te leiden, reeds door verscheide poorten, de een na de andere, op den 18 Augusty, uitgemaakt. Dieden boven Millingen al zyn volk by den anderen hebbende, verdeelde het zelve in verscheide hopen, geleid door de kapiteins Huigens, C. van Lauwyk, van Diest, Marquette, en N. van Lauwyk. De duistere nacht hadt hen, door het verdwalen van den anderen, en daar uit veroorzaakt tydverlies, byna in den toeleg schade gedaan, alzo zy eerst te vier uuren aan de stadt kwamen. Op den 19 daar aan volgende, een weinig na 4 uuren, geschiedde de aanval, na dat zy de graft, voorheen van Dirk Muller en zyne twee medegesellen gepeilt, doorwaad hadden, tusschen gedachte Demsche en Bruinsche poorten op 't onvolmaakte aarde bolwerk, alleen met palissaden gesloten. Daar vonden zy zo grote tegenweer, dat zy door de Spaanschen wierden te rug gedreven, die daar omtrent een wachthuis hadden; maar van de hunnen geholpen, overweldigden zy de wacht: voorts ging Huigens naar de Demsche poort, overviel daar ook de wacht, en namze in. Een ander deel volks trok naar de Bruinsche poort, en wierdt 'er meester van; maar alzo ze gesloten was, kreeg Pieter Muller eenige voorhamers by een hem bekenden smidt, daar hy de sloten mede afsloeg, latende de valbrug neder, en Quaat met zyne ruitery in. Huigens, die de voortocht hadt, vondt echter nog, stadwaarts in trekkende, op drie byzondere plaatsen tegenstandt, maar den zwaarsten aan de gevangenpoort, en wierdt eerst, na meer dan een half uur vechtens, en groot lyfsgevaar, daar meester van. Na dat de paarden waren binnen geraakt, als ook Dieden met het overige volk, en de poorten verzekert, ontmoette hem Quaat, dien hy by zich met zyne ruitery verzocht, om 's vyands byeenkomst te verhinderen. Dus te zamen aantrekkende, kwamen zy aan de Steenpoorte, daar zy Lozano vonden, nevens eenig Duitsch voetvolk, 't welk die poort bezet hieldt. Daar weder aan 't vechten geraakt, en eenige van hen nedergevelt zynde, wierdt de stadhouder Lozano gevangen. Dieden zich van daar met de zynen naar de Rhynpoorte begevende, wierdt alles voort zonder verderen tegenstandt ingenomen, en eene zo machtige stadt in een uur tyds by en voor den Staat der Vereenigde Nederlanden zeer gelukkig verovert. Men zag 'er ook Gods handt merkelyk in, in het openen of verbreken van de palissaden aan 't gedachte aarde bolwerk, die door een van des vyands eigene kanonschoten meer wierden gebroken dan door der bespringeren geweldt. Na dat de stadt, gelyk als gezegt is, bemachtigt was, kwam 'er een gerucht, dat de Spaanschen naar de Demsche poorte aankwamen, dat een alarm maakte: men trok de valbruggen op, en bereidde zich tot tegenweêr; maar by nader onderzoek wierdt het bevonden de overste Wolf, stadhouder van Brevoort, te zyn, die met 600 man daar mede beschreven, doch te vroeg komende, en Dieden niet vindende, een weinig om het aanbreken van den dag te rug geweken, en op het geschiet in de stadt weder aangekomen was. De beide schanssen, digt onder de stadt gelegen, waar van de kleine reets door 't volk, daar uit naar de grote schans vliedende, verlaten was, raakten ook in Diedens geweldt, en door eenige schoten op de grote schans de bezettelingen krygsgevangen. Het zelve lot zou ook die van den uitlegger, of 't oorlogschip, aldaar op den Rhyn leggende, getroffen hebben, indien zy 't niet in den grondt gehakt, en zich met de bruggasten, na het afbreken van de Rhynbrugge, op de vlucht begeven hadden. Zy lieten nog eenige ponten over den Rhyn op 't droge zitten. Diedens volk stakze in brandt. in 't veroveren van deze zo machtige stadt, daar zeventien kompagniën in bezetting lagen, verloor de Staat niet meer dan een luitenant en achttien soldaten, daar onder nog eenige alleen gewond: de Spaanschen daarentegen drie kapiteins, en 108 soldaten. Behalven Lozano wierden nog gevangen de sergeant majoor, twee luitenants kolonels, 14 hoplieden, en omtrent 1300 gemenen. De gevangenen wierden eerst in de Grote kerk opgesloten, daar na naar Arnhem gezonden, en vervolgens uitgewisselt of gelost zynde naar Antwerpen geleid, alwaar Lozano en de sergeant majoor het met den hals moesten betalen. Sedert dien tydt is Wesel aan den Staat gebleven tot het jaar 1672, en der Franschen plotzelyken inval in het Vereenigt Nederlandt. Op den 1 Juny ('t was toen Biddag) naderden de Franschen Wesel, immers eenige voortroepen, al tusschen 7 en 8 uuren 's morgens, daar de stadt vuur op gaf, wanneer zy te naby kwamen, in 't trekken voorby de stadt, 't welk dien ganschen dag en den volgenden nacht duurde van de Lip naar den Rhynkant beneden de stadt, daar zy de passagie, waar door de stadt verzekert kon worden, bezetten. Wesel was met vele nieuwe werken, behalven de oude, versterkt. De stadt in tweën verdeelt, namentlyk in de stadt en voorstadt, anders de Steenweg genoemt, is rondom in zware vesten en wallen besloten, bestaande in vele bolwerken, kazematten, gedetacheerde bolwerken, drie grote hoornwerken, waar van voor 't een, dat afgebroken was, een grote halvemaan was aanbesteed, doch de helft niet ten einde gebragt: vorder ravelyns en halvemanen. Deze heerlyke vesting was, niettegenstaande alle sollicitatiën van den kommandeur van Juchen en majoor Copes, zonderling vervallen, en lag nog ongered tot op den dag, dat 'er de Franschen voor kwamen, tegen welke men alle de nieuwe werken wel hadt begonnen te maken, doch gene nog voltooit, en de oude waren in zo slechten staat gebleven, dat 'er geen in volkomen staat van tegenweer was. Het geschut, meest 6 en 12 ponders, een hele, en drie halve kartouwen, bestondt eerst in 29 stukken, daar nog 18 yzere en twee metale uit Hollandt, kort voor de belegering, by kwamen, niet te wel van affuiten voorzien om vele schoten te kunnen doen, en het aanbesteedde nog niet vaardig. In het magazyn waren niet meer dan tusschen de 80 en 90 duizend ponden buschkruidt; kogels, en lonten naar mate; 1000 oude en meest bedurvene granaten, weinig levensmiddelen; doch by de burgery was 'er in overvloedt, daar 's vyands leger, na het overgaan der stadt, zich een langen tydt van kon onderhouden. De bezetting was redelyk sterk, maar echter niet zo, als tot eene dappere tegenweer tegen een zo machtigen vyandt nodig was; daarom hadden gemelde kommandeur en majoor met aanhoudinge verzocht, dat de stadt met een bezettinge van 6000 man mogt voorzien worden: maar in plaats van te versterken wierden 'er nog 13 oude kompagniën te paardt, en 12 te voet naar 't leger aan den Yssel uit geligt, blyvende maar 7 oude en eenige nieuwe kompagniën daar binnen, die met weinige nieuwgeworvene weder wierden versterkt, meest uit jongens en onervaren volk bestaande. De burgery, in 15 kompagniën verdeelt, maakte ruim 1200 koppen uit, die, ingevalle de militie sterker geweest was, haar by eene belegering dapper hadt kunnen byspringen. De bezetting bestondt in 27 kompagniën, waar van vele kolonels en lager officieren afwezig of in het leger waren, en verscheide kompagniën zeer zwak, nog niet voltallig, en nieuw volk. De Lipper schans, een fort van grote tegenweer voor Wesel, dat aan de eene zyde tusschen de stadt en den Rhyn in legt, vry vervallen, maar kort voor de belegering in zyne wallen, enz. weder wel opgemaakt, hadt droge graften behouden, was alleen half met palissaden omzet, de bolwerken sommige met een, 't ander met geen, het derde met twee stukken zonder affuiten, het vierde met een kanon, dat door de affuiten en solderingen in de aarde was gezakt, voorzien. In dien standt moesten Wesel en de Lipperschans dien machtigen vyandt afwachten, die 6000 ruiters, meest dragonders, vooraf zondt, welke den 28 May te Ringelenburg, een steedtje, maar twee uuren van Wesel gelegen, aankwamen, dat een groten schrik maakte. Velen begonnen ook al te zakken en te pakken dat zy niet gaarne kwyd waren. Op den 1 Juny kwam de vyandt zich, als gezegt is, beneden de stadt naar den Rhynkant, legeren. Den 2 zag de stadt zich met het opgaan van de zon aan de landzyde omcingelt: ook wierdt den zelven dag op den avondt de schans beklommen, bestormt, ingenomen, en de kapiteins met hun volk, dat niet naar de stadt ontvlucht was, kwartier vergunt zynde, gevangen in 't leger gebragt. Het overgaan van de schans maakte zulk eene verbaastheit, nevens 't spelen van des vyands kanon daar uit op de stadt, dat de wyven op de been raakten, gestyft van kapitein Hinyossa, die 't naderhandt met zyn hoofdt betaalde, roepende om te kapituleren, alzo 't beloofde onderstandt achterbleef, dreigende, in geval zulks niet geschiedde, geweldt aan den Magistraat, kommandeur, en andere personen te zullen plegen. Den 3 vergaderde de Magistraat volledig met de gemeentslieden, om te overwegen hoe men zich in deze gelegenheit zou gedragen, terwyl de wyven raasden, en 't kanon donderde; zo dat na genomen besluit op besluit eindelyk besloten wierdt, dat men eenige gemachtigden naar 't leger zou zenden, om met den prins van Condé te spreken, en een pas door de stads bode, met een tamboer verselt, te verzoeken. De prins van Condé gaf hen een trompetter mede, na dat hy 't verzoek gehoort hadt, met antwoordt, dat de gedeputeerden van den magistraat onder des trompetters vrygeleide geliefden by hem te komen. Den 4 aan de tent van den prins gekomen, wierden zy van den grave van Guiche ontfangen, en bericht, dat Condé in de veroverde schans was. Na dat zy den prins aangetroffen, en eenige redenen met hem gewisselt hadden, wilde hy nergens anders toe verstaan dan dat de officieren en soldaten alle krygsgevangenen, uitgezonderd eenige zeer weinige, moesten blyven; en dus wierdt de kapitulatie zo wel met het krygsvolk, als met den magistraat, doch op wat lydelyker artykelen, den 4 Juny 1672 gesloten. Den 5 wierden de poorten geopent, en aan den vyandt ingeruimt, die 'er omtrent half vier uuren met der zonnen opgang al meester van was, en met eene grote menigte zo haastig in trok, dat hy de markt, daar aanstonts onder den bloten hemel de Misse gehouden wierdt, en eenige voorname posten al bezet hadt eer de officieren, aan den anderen kant van de stadt op de wallen de posten nog bewarende, wisten, dat het verdrag gemaakt was, waar van zy, te gelyk met de tyding, dat de poorten geopent waren, bericht kregen, met order om zich met hunne kompagniën en volk, met volle geweer, naar de markt te begeven, daar zy alle van de Fransche militie omcingelt, eerst hunne vaandels moesten overgeven, 't geweer neêr leggen, en de ruiters hunne paarden missen. Na dat zulks geschied was, wierden zy met hunne officieren, in verwarringe, en door malkander in de kerk gedreven. Daar moesten alle de officieren, zes weken lang gevangen blyven, eer zy voor losgeldt vry raakten, behalven Bulou en Mengers, volgens het verdrag, en nog zes, by keure van den tegenwoordigen kommandeur, van Zanten, namentlyk, Hundebek, Nieulandt, Hasten, Copes, met zyn zoon, en Hinyossa, hunne namen aangeven,

ven, paſſerende de ſoldaten twee in 't gelidt by paaren de monſtering, welker getal, met die van de ſchans, op 1350 koppen beliep. Toen de tyding van dit overgaan van Weſel in 't Vereenigde Nederlandt kwam, maakte het allerwegen zo grote verſlagenheit, als het bemachtigen van die ſtadt vreugde in het jaar 1629 hadt gebaart. Men kreeg 'er ook (doordien 't Franſche leger daar omtrent lag, de Kleefſche poſt opgehouden wierdt, en de zekere tyding van Weſels overgaan van die 't wel wiſten geheim gehouden was) geen vaſtigheit van dan na 10 of 12 dagen. De Franſchen verlieten deze ſtadt niet voor den jare 1674. Naderhandt is de zelve, nevens het hertogdom van Kleef, aan het huis van Brandenburg gekomen, en ſedert dien tydt, voornamentlyk in 't begin van deze eeuwe, als mede eenige jaren herwaarts door laſt van koning Frederik Willem, zeer verſterkt. *Annal. Francor. ad an.* 779. *Regino ad an.* 939. *Sigebert. Gembl. ad an.* 942. *Steph. Vinand. Pighius in Hercule prodicio p.* 97. *Teſchenmach. Annal. Cliv. &c. Werdenb. de Rep. Hanſeat. Hoppii Beſchreib. der Hertz. von Cleve. Sellii Veſalia. 't Leven van Frederik Henrik, prins van Oranje, door Commelin. Valkenier Verward Europa.*

WESEN, in 't Latyn *Gueſcha*, een groot welgebouwd vlek in het eedgenootſchap Gaſter, aan het einde van 't Wallen-meer gelegen. Daar is een ſterke pas, tamelyke koophandel, en gedurige ſcheepvaart.

WESENBECIUS, in 't Nederduitſch WEZENBEEK, (PETRUS) een vermaard Nederlandſch rechtsgeleerde, was uit een voornaam geſlacht geſproten, en in 't jaar 1487 geboren. Hy ſtudeerde eerſt te Loven, naderhandt te Parys, en zette zich eindelyk te Antwerpen neder, daar hy met een ryke weduwe, Barbara van Kiel genaamt, trouwde. Hy wierdt kort daar na een lidt van den Magiſtraat aldaar, en toonde groten yver voor het gemene beſt, doende daar by veel goeds aan den armen. Hy ſtierf den 18 February des jaars 1562. Zyne zonen waren *Andreas*, die onder Mudæus te Loven ſtudeerde, en naderhandt te Bruſſel voor de hoge rechtbank ten behoeve van arme menſchen praktiſeerde, tot dat hy in 't jaar 1569 van hertzeer over de toenmalige droevige tyden overleedt; *Matthæus*, van wien een afzonderlyk artykel volgt, en *Petrus*, die hoogleeraar in de rechten te Altorf wierdt, en omtrent het jaar 1603, zynde hertoglyke Raadt, te Coburg is overleden. *Adami Vita ICt. Freheri Theatr.*

WESENBECIUS, in 't Nederduitſch WESENBEEK, (MATTHÆUS) mede een beroemd Nederlandſch rechtsgeleerde, was de zoon van Petrus Weſenbecius, en geboren den 25 October des jaars 1531. Hy wierdt van jongs af tot de ſtudiën gehouden, en naar Loven gezonden, daar hy zich onder Gabriël Mudæus in de Rechten oeffende, en in 't jaar 1550 met den grootſten roem Licentiaat wierdt gemaakt. Naderhandt ging hy naar Vrankryk, om zich nog meer in de vrye wetenſchappen en de Rechten te oeffenen, en kwam in 't jaar 1552 van daar weder te rug. Mogelyk kreeg hy aldaar genegenheit voor den Proteſtantſchen Godsdienſt, dien hy ook vervolgens omhelſde, maar daar door vele van zyne goederen kwyd raakte. Hy vertrok daar op naar Duitſchlandt, en wierdt te Jena Doctor en hoogleeraar in de Rechten; maar moeſt daar van vele onruſtige Godgeleerden veel verdriet uitſtaan. Van daar kwam hy in den jare 1569 te Wittenberg, daar hy tot aan zyne doodt, voorgevallen den 5 Juny des jaars 1586, met groten vlyt leeraarde. Zyne ſchriften zyn: *Oeconomia Juris*; *De actionibus & interdictis*; *Paratitla Juris, ſive Commentarius in Pandectas & Codicem*, waar over de later Rechtsgeleerden om het zeerſt kanttekeningen gemaakt hebben; *De Feudis*; *Prolegomena Jurisprudentiæ*; *Papinianus*; *Exempla Jurisprudentiæ*; *Commentarius in Inſtitutiones*; *Reſponſa*; enz. Zyn leven is door *Andreas Rauchbar* en *Michiel van der Perre* beſchreven. *Thuanus. Adami Vit. ICt. Freheri Theatr. Teiſſier Eloges. Zeumeri Vit. Prof. Juris Jenenſ. Gundling. Otia T. III. c. 4. Reiman. in Hiſt. Lit. Germ. ſect. 3. c. 4. p. 220. Muller Entdekt Staats-Kabinet.*

WESENBERG, eene kleine ſtadt in de Mekelenburgſche heerlykheit Stargard, een myle van Strelits gelegen. Zy brandde in 't jaar 1706, op weinige huizen na, geheel af.

WESENBERG, eene kleine ſtadt, nevens een ſterk ſlot, op eene hoogte leggende, in de Lyflandſche provincie Eſthlan, 15 mylen van Narva gelegen. Men zegt, dat zy in het jaar 1219 gebouwt, en in 't jaar 1223 door de Lyflandſche orde den Denen ontweldigt is. In het jaar 1581 moeſten de Ruſſen deze plaats aan de Zweden overlaten. *Topogr. Sax. Infer. p.* 235.

WESENFELD, (ARNOLDUS) was geboren te Bremen den 10 July des jars 1664. Zyn vader was Arnoldus Weſenfeld, een aanzienlyk koopman aldaar, en zyne moeder Anna Weſſels, dochter van Curtius Weſſels, koopman en Raadsheer in de gemelde ſtadt. De zelve droegen alle mogelyke zorg om hunnen zoon in de Godvrucht en tot welzyn van het algemene beſt te doen opvoeden, te meer, om dat zy in hem beſpeurden eene grote bekwaamheit om de letterkundige wetenſchappen machtig te worden. Doch zyne ouders wierden hem wel haaſt door de doodt ontrukt, en dit ſmertelyk verlies zou zynen geeſt hebben kunnen uitdoven; maar hy liet eene ſtandvaſtigheit blyken, de welke door gene toevallen kon verzwakt worden, twyffelende niet aan de Goddelyke voorzienigheit, die hem den loop zyner ſtudiën gelukkig zou doen ten einde brengen. In deze hope bedroog hy zich ook niet, doordien zyne voogden hun uiterſte beſt deden om hem in de kunſten en wetenſchappen te doen uitmunten, ten einde hy, tot eerampten verheven, de eere Gods en het welzyn zyner medeburgeren mogt bevorderen. Dus leide hy de eerſte gronden der wetenſchappen in de Latynſche ſchole te Bremen, alwaar hy zo door de zorge zyner meeſters, als door zyne eige vaardigheit in het kort zodanig vorderde, dat hy bekwaam wierdt geoordeelt de opentlyke leſſen in de doorluchtige ſchole by te wonen. Hebbende zich in de zelve laten inſchryven, wendde hy alle zyne krachten aan om de vrye wetenſchappen in den grondt te leren, hebbende een afkeer van de genen, die de ledigheit beminnen, en de Muzen ſlechts van verre begroeten. Voornamentlyk leide hy zich op de Philoſophie en Godgeleerdheit, als mede alle andere wetenſchappen, waar in hy tot ieders verwondering vorderde. Hy begaf zich daar na naar Frankfort aan den Oder, gaande by den vermaarden Tido Henrik van Lith, hoogleeraar in de welſprekendheit en burgermeeſter van die ſtadt, zynde met de zuſter van dezen Weſenfeld getrouwt, wonen. De zelve droeg hem op de zorg om zynen zoon, die na zyns vaders doodt des zelfs opvolger in de waardigheit van hoogleeraar is geweeſt, in de ſtudiën te onderwyzen. Hier door hadt Arnoldus gelegenheit om zyn eigen geeſt nog meer te beſchaven. Naderhandt wierden aan zyn opzicht en onderwys toevertrouwt de twee welgeborene jongelingen, Printzien en Fuchs, welke hy insgelyks met allen vlyt onderwees, en hunne innerlyke geneigtheit tot deugdt nog meer opwekte. Hier door verwierf hy zich de achting van iedereen, en de keurvorſt Frederik benoemde hem op de plaats van V. C. Gottofredus Valandus, die den 1 February des jaars 1691 overleden was, om het ampt van gewoon hoogleeraar in de Philoſophie te bekleden, zynde te voren, te weten den 17 April des jaars 1691, Doctor in de Philoſophie gemaakt, en hebbende door zyne geleerde Diſputen zyne ſchranderheit veelmalen doen blyken. En wanneer de heer Tido Henrik van Lith, dien Weſenfeld voormaals tot zyn leermeeſter hadt gehad, en veel gunſt in zyn huis genoten, overleden was, wierdt het burgermeeſterſchap van Frankfort, door zyne doodt opengevallen, in May des jaars 1698 aan hem toevertrouwt. Hy bekleedde beide deze ampten met de uiterſte getrouwheit, voorzichtigheit en waakzaamheit, zodanig, dat hy in alles liet blyken, dat men veel nut van hem te verwachten hadt, welke verwachting hy niet te loor ſtelde. Hy heeft tot zeven malen toe het Rectorsampt van deze akademie bekleed. Hy was getrouwt met Kornelia Wolters, dochter van den eerwaarden here Stephanus Wolters, predikant der Gereformeerde gemeente binnen de ſtadt Dantzig, alwaar het huwelyk den 20 October des jaars 1699 voltrokken wierdt. Uit dezen echt wierden hem vier zonen en vyf dochteren geboren, van welke kinderen vyf jong ſtierven. De andere zyn *Stephanus Arnoldus*, Doctor in de Philoſophie; *Conradus*, een geneeskundige; *Karel Lodewyk*, en eene dochter. De vader, niettegenſtaande hy door zynen ouderdom en veelvuldigen arbeidt op het laatſte zeer zwak was, nam echter zyn ampt tot zyne doodt onvermoeid waar, waar in hem de Voorzienigheit krachtig onderſteunde: want nog op den zelven dag, op welken hy uit dit leven wierdt gerukt, ging hy gezond naar 't ſtadhuis, maar kwam 'er ziek van daan, en wierdt des namiddags van eene beroerte aangetaſt, die hem den 8 October des jaars 1727, des avonds ten 10 uuren, wegrukte, hebbende den ouderdom van 63 jaren, 2 maanden en 28 dagen bereikt. Zyne nagelatene ſchriften zyn de volgende: *Diſſertatio de forma naturali ſyllogiſmi*, 1691; *De injuria hominis in ſe quoad animam & dignitatem hominis*, 1691; *De Natura univerſali*, 1691; *De natura definitionis*, 1692; *Diſſertationes IV de Philoſophia ſectaria & electiva conjunctim exhibita*, 1694; *Georgica animi & vitæ, ſeu Pathologia practica*, 1696; *Der die Chriſten mitten unter den Chriſten ſuchende und endlich glucklig findende Heyde*, 1712; *Diſſert. de intimis rerum & veritatum*, 1714; *Theoſophia Theoretico-Practica*, 1716; *Diſſert. de tribus ſtatibus principis*, 1718; *De principe vicario & imagine Dei viva in terris in directione aliorum*, 1721; *Verſuch, wie die Sitten-lehre, oder Morale unter den Chriſten zu verbeſſern*, 1722; *Kurtze Einleitung der durch die Offenbahrung verbeſſerten Sitten-lehre unter den Chriſten bey gelegenheit einer Chriſt-vernuffiigen und Chriſt-ziemenden Morale*, 1724; *Ars conferendi & diſputandi*, 1725. Hy heeft ook eenige Philoſophiſche ophelderingen, voornamentlyk de zedekunde betreffende, in verſcheide verhandelingen te Frankfort uitgegeven. Eenige andere werken zyn nog onvolkomen nagebleven. *Muſæum Hiſtorico-Phil. Theol. Vol. I, Part I, pag.* 151 *&c.*

WESER, in 't Latyn *Viſurgis*, eene der voornaamſte rivieren in Duitſchlandt. Zy heeft haren oorſpronk, onder den naam van *Werra*, in het Frankiſche hertogdom Coburg, niet verre van Eisveldt, loopt door het graafſchap Henneberg, ook door een gedeelte van Thuringen en van neder-Heſſen, vereenigt zich naderhandt by de Brunswykſche ſtadt Munden met de Fulda, en hebbende den naam van de Weſer bekomen, loopt zy door Heſſen, 't Brunswykſche, Bremiſche en Oldenburgſche, tot dat zy niet verre van Karelſtadt in de Noordzee valt. De voornaamſte plaatſen, daar zy of door, of voorby loopt, zyn Höxter, Corvey, Hamelen, Minden, Nyenburg, Hoja, Bremen, en Karelſtadt. Van de rivieren, daar zy zich mede vermengt, ſedert dat ze den naam van de Weſer heeft aangenomen, zyn voornamentlyk de *Dymel*, de *Nette*, de *Emmer*, de *Wehra*, de *Owe*, de *Aller*, de *Ochte*, de *Wumme*, de *Hunte*, de *Lane*, de *Rohr*, en de *Geeſte*. Zie WERRA.

WESOP. Zie WEESP.

WESSEL. (JAN) Zie GANSFORT.

WESTBROEK, een dorp en ambachtsheerlykheit in het Nederkwartier van het sticht van Utrecht, aldus genoemt wegens zynen broekigen grondt, en om dat het ten Westen van de stadt Utrecht legt; gelyk *Oostbroek*, voor dezen eene abdy van de Benedictyner orde, aldus genoemt wierdt, om dat zy ten Oosten van die stadt gelegen was. Hier stondt van ouds eene parochiekerk, en nu nog eene kapel, de welke naar de blaauwe leien, of naar de blaauwe deuren, de *Blaauwkapelle* genoemt wordt. De predikant bedient ook het naby gelegen Achtienhoven. Deze ambachtsheerlykheit is leenroerig aan het sticht van Utrecht, zynde den 28 January des jaars 1693 de welgeboren Heer, *Reynout Gerard Tuyl van Serooskerke* daar mede beleent, als getrouwt zynde met Anna Isabella van Reede, vrouwe van Zullen, Westbroek, Nederhorst, enz. Zie 't artykel REEDE. *Hist. van 't Utrechtsche Bisdom II Deel, pag.* 167, 168.

WESTBURY, eene stadt in de Engelsche provincie Wiltshire, aan de rivier Broke, digt by de plaats, daar zy in de Avon valt. Het is de voornaamste plaats in zeker daar van genoemd Hundred, heeft het recht van twee leden van het Parlement te verkiezen, en legt 80 mylen van Londen.

WESTERAS, of AROSIA, eene Zweedsche stadt in Westermanlandt. Zy legt aan 't meer Meeler, en is met bosschen omringt. Digt daar by is de plaats, daar Gustaaf de I in 't jaar 1521 den Deenschen koning Christiërn doodde. De Domkerk aldaar is aanzienlyk, van vierkante steenen opgebouwt, en met koper bedekt. Daar is ook een doorluchtig school. Aan het water ziet men vele yzerwinkels, daar sterke handel met yzer gedreven wordt. De bisschop heeft zyn hof te Dingthuna, een myl daar van daan gelegen. Ook is 'er een slot, dat in 't jaar 1520 van de Denen belegert en verovert; maar door den koning Gustaaf in den jare 1521 weder hernomen is, zynde de stadt merendeels door de Denen verbrand. *Zeiler. Itin. Suec. Loccenii Hist. Suec. Beschr. Schwed.*

WESTERBEEK EN VITTELLERVOORDE, een adelyk huis in Delfland, in den ambachte van 's Gravenhage gelegen. Het heeft zynen naam gekregen van de beek zelve, daar het nevens gebouwt is, die *de Westerbeek* genaamt wordt, zynde ook in alle de oudste kaarten met dien name en het teken van een heerlyk huis gestelt. Aan de Oostzyde van den Haag wordt mede een beek gevonden, die, *de Oosterbeek* genoemt, ten einde van het Haagsche Bosch uitkomt, en dit huis is gebouwt met een binnenplein, leggende rondom in zyne grachten, naar de wyze van dien tydt tot een defensyf kasteel, met vier torens en schietgaten daar in. De bouwer van dit huis is geweest *Willem*, bastaardt van Hollandt, en eerste heer van Schagen. Deze heeft op den 30 January des jaars 1430 door opdragt verkregen den grondt, waar op dit huis nog tegenwoordig staat, en wordt in een der memorialen van het hof van Hollandt dit huis, met het geen daar onder behoort, in den jare 1453 genaamt *de heerlykheit Westerbeek*. De zelve grondt wordt in den eersten opdragtbrief gezegt te zyn gelegen *op Vittellervoorde*, omtrent welke benaminge by de oude Kronykschryvers geloofd is, dat het steene gebouw, dat voor het gemelde huis te Westerbeek gevonden wordt, al vele jaren voor de bouwinge van het gemelde kasteel daar zou gestaan hebben, en de hofstede van Vittellervoorde geheten zyn geweest, en door *Aulus Vitellius*, toen hy, voor dat hy keizer wierdt, de Romeinsche troepen als generaal in de Nederlanden kommandeerde, tot zyn jagthuis zou gebruikt zyn, hoewel andere liefhebbers der vaderlandsche oudheden deze overlevering in twyfel trekken. De voorgemelde Willem de bastaardt heeft dit huis den 27 Maart des jaars 1457 overgedragen aan *Johan van Lanoy* van Runes en van Bossu, stadhouder generaal van Hollandt, wordende in den brief genoemt met op- en neder-hof boomgaarden en waranden. In den jare 1491 is eigenaar van dit huis geweest *Willem Ruigrok*, ridder. Sedert is het zelve in de volgende eeuw gekocht door *Adam van Segwaard*, die uit hoofde van zyne grootmoeder, *Alyd van der Burg*, in het geslagtregister van de heeren van der Burg gevonden wordt, en aldaar gezegt is dat hy gekocht heeft de heerlykheit van Westerbeek; van welken Adam van Segwaard, die zich naderhandt *Westerbeek* heeft laten noemen, in later brieven gevonden wordt, dat hy in 't jaar 1543 eigenaar van dit huis is geweest. Men vindt in de kaart van de Edelen van Hollandt het wapen van Westerbeek te zyn een rood posthoorn op een goud veldt. De afkomelingen van dezen Adam van Segwaard hebben in hunne akten onder de levenden, en ook in die van uiterste wille dit goedt telkens genoemt *het Huis te Westerbeek en Vittellervoorde*, en ook *het huis te Westerbeek en de Hofstede van Vittellervoorde*, annex den anderen. In het zelve geslacht is dit huis gebleven tot in den jare 1688, wanneer, na het overlyden van de vrouwe weduwe van den heere kapitein *Carpenter*, uit haren boedel dit huis en hofstede is gekocht en opgedragen aan wylen den Heere *Wigbold Slicher*, ontfanger generaal van de Admiraliteit te Amsterdam, uit wiens nalatenschap het is gekomen aan eenen van des zelfs zonen, den Heere Mr. *Antonis Slicher*, Raadt ordinaris in den Hove van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, zynde nog tegenwoordig (1732) bezitter daar van.

WESTERBURG, een klein graafschap, met een vlek en slot van den zelven naam, in de Wetterau, aan de Triersche en Nassausche grenzen gelegen. Het zelve behoort den graven van Leiningen toe, en maakt eene afzonderlyke linie, die 'er ook den naam van draagt.

WESTERGOO, het twede kwartier en lidt van de provincie van Vrieslandt, tusschen het Vlie en de Lauwers, zynde van Oostergoo afgescheiden door de Zwette, Sneekervaart, en Siaardasloot, gelyk ook door de Sneeker- en Sloter- meeren, en de stroomtjens de Ee, Jeltesloot, en Kruiswater van de Zevenwolden, het derde lidt dezes landschaps. Westergoo is wel het beste en vermogendste deel, als zonder bosschen en veenen zynde, en ten dele heerlyke zaailanden, en ten dele graaryke weilanden begrypende. In het zelve worden negen grietenyen gevonden, namentlyk: *Menaldumadeel*, *Franekeradeel*, *Barradeel*, *Baarderadeel*, *Hennaarderadeel*, *Wonzeradeel*, *Wimbritzeradeel*, *Hemelumer-Oldevaart* en *Noordwolde*, en *'t bilt*, zynde elk met verscheide dorpen voorzien. De steden, in dit kwartier gelegen, zyn: *Stavoren*, *Bolswaardt*, *Sneek*, *Franeker*, *Ylst*, *Harlingen*, *Hindelopen*, en *Workum*.

WESTERHAM, eene stadt in het Engelsche graafschap Kent, in Sutton-Lath, aan de rivier Darent. *Cambden. Beeverell.*

WESTERHOVEN, een vlek en ambacht in het sticht Hildesheim, dat eertyds eene heerlykheit was, en in 't jaar 1369, na de doodt van *Ekbrecht van Westerhoven*, den laatsten van zyn geslacht, den bisschop van Hildesheim, als leenheer, te beurt viel. *Meino van Westerhoven* redde in het jaar 933, in den slag by Merseburg, den edelen heere van Plesse, Henrik van Schwanringen, zyn leven; dies hem de zelve tot erkentenis in den jare 935 met het graafschap Hartzhorn en Duderoda beleende. De heeren van Oldershauzen stammen van dit geslacht af. *Leukf. Antiq. Blanck.*

WESTERLO, een klein markgraafschap in het Zuider gedeelte van Brabandt, op de grenzen van het hertogdom van Aarschot, aan de rivier, de grote Nethe genaamt, daar ook een kleine plaats, insgelyks WESTERLO geheten, by legt. Het behoorde weleer het vermaarde huis van *Merode* toe; maar na dat Joachim Ernest, hertog van Holstein, jonger broeder van Johan Adolf, hertog van Pleun, met Isabella Margareta Francisca, dochter van Ferdinand Philips van Merode, markgrave van Westerlo, trouwde, is dit markgraafschap na hunne doodt hunnen eenigen zone, *Johan Ernest Ferdinand*, hertog van Holstein, in den jare 1682 geboren, te beurt gevallen.

WESTERREICH, of WESTRICH. Aldus wordt zekere landstreek van Duitschlandt genoemt, de welke met de landeryen en boomgaarden, ook met rivieren en meeren rykelyk voorzien, en voorts een gedeelte van het oude Austrasië is. De zelve paalt ten Oosten aan de Palts, ten Zuiden aan Lotharingen, ten Westen aan Luxemburg, en ten Noorden aan Limburg. Men rekent daar toe het Wasgau, de Hondsrug, de Eiffel, het hertogdom Tweebrugge, de vorstendommen Simmeren en Birkenveldt, nevens de graafschappen Veldents, Spanheim, Lutzelstein, Leiningen, Saarbrugge, Nassau en Bitsch.

WESTERSOUBURG, een aanzienlyk dorp en heerlykheit op het Zeeuwsche eilandt Walcheren, tusschen de steden Middelburg en Vlissingen. Het wordt in een verlofbrief van Georgius van Egmondt, bisschop van Utrecht, van den 7 September des jaars 1547 Westersoeburg, en in het handschrift der Utrechtsche kerke *Westersolburg* genaamt. Het heeft tegenwoordig een lang en breed plein, met schone opgaande bomen beplant, en aan beide zyden met huizen betimmert, en een fraaie kerk aan 't einde, in de Roomsche tyden eene kollegiale kerk, gesticht in den jare 1466 door Adriaan van Borsselen en des zelfs huisvrouwe Anna van Burgundië, heere en vrouwe van Brigdamme, Duivelandt, enz. Deze heerlykheit, tegenwoordig groot 1648 gemeten en 259 roeden ambacht, is in 't jaar 1679 verheven op den Heere Isaak van Peere in vollen eigendom, en den 9 July des jaars 1686 door de Heeren Staten van Zoelandt verkeert in een goed onversterflyk ersleen, ten behoeve van gemelden Heere Isaak van Peere, burgermeester der stadt Vlissingen, volgens resolutie van voorgenoemde Heeren Staten van den 8 Maart des zelven jaars. *Smallegange Kronyk van Zeelandt. Oudheden van Zeelandt I Deel.*

WESTERSOUBURG, een zwaar en aanzienlyk kasteel, met brede en diepe grachten omringt, legt in het bovengemelde dorp van dien zelven name, digt achter de kerk, en pronkt met twee ronde torens, maar nog schoner met de geheugenisse van dien beruchten en hooggeleerden edelman, *Philips van Marnix*, heere van St. Aldegonde, geboren te Brussel, en burgermeester te Antwerpen toen Parma dat belegerde, die eigenaar en bewoonder van dit slot is geweest, en alhier ook de Psalmen uit het Hebreeusch in Nederduitsche vaarzen heeft overgebragt in het jaar 1591, naar wien het ook langen tydt het *Kasteel van Aldegonde* is genaamt geworden, gelyk het ook alzo voorkomt in eene print van *Smallegange*. Maar achter het kasteel, dat aan die zyde ten tyde van Smallegange vervallen en een puinhoop was, ziet men tegenwoordig een ruim plein met rondeelen en beelden versiert, vischryke vyvers, boomgaarden en groene wandeldreven. De weduwe van den bovengenoemden heere van St. Aldegonde verkocht dit slot aan de stadt Middelburg, van welke het aan den Heere *Del-Corne*, en van dien aan den Heere *Isaak van Peere* overging, die 't zelve wederom zynen broeder *Kornelis van Peere* heeft nagelaten. *Ibidem.*

WESTERSTETTEN, (JOHAN CHRISTOFFEL VAN) bisschop van Eichstadt, was den 16 January des jaars 1563 geboren. Zyne ouders waren Wolfgang Rudolf en Ursula van Riedheim. Hy was eerst Domheer, en daar na Domdeken

deken te Eichſtadt, ook prooſt te Elwangen, en tradt nevens de drie geeſtelyke keurvorſten, den aartshertog Leopold, als biſſchop van Straasburg en Paſſau, den hertog Maximiliaan van Beyeren, en Chriſtoffel Henrik van Augsburg, in de zogenaamde ligue van den jare 1609. Hy wierdt den 24 November des jaars 1612 tot biſſchop van Eichſtadt verkoren. Hy beſchikte in 't jaar 1613 door zyne gezanten den Ryksdag te Regensburg, ſloot in het zelve jaar een huwelyk tuſſchen den Paltsgrave Wolfgang Wilhelm van Nieuwburg en de princeſſe Magdalena van Beyeren, en was in 't jaar 1619 te Augsburg, toen keizer Ferdinand de II aldaar de hulde ontfing. Nevens den aartshertog Leopold van Ooſtenryk was hy in 't jaar 1627 keizerlyke commiſſaris om de geeſtelyken binnen de ſtadt Augsburg te onderzoeken, waar op eene hervorming in de zaken van den Godsdienſt aldaar in den jare 1629 geſchiedde. Hy ontfing in 't jaar 1628 bevel van den keizer Ferdinand om het klooſter Bildentz, met des zelfs onderhorige, ten nadeele van de ſtadt Neurenberg weder onder zyn ſticht te brengen, ook, in weêrwil van die van Moltsbach, hunne kerk te Buchenheim den Roomſch-Katholyken in te ruimen, gelyk hy ook te voren een diergelyk keizerlyk bevel aangaande de kerk te Gellersreuth tegen markgrave Joachim Erneſt van Brandenburg te Onoltsbach hadt uitgewerkt. Hy voltooide de door zynen voorzaat, den biſſchop van Gemmingen, Joh. Koenraad, begonne ſterkte St. Willibaldsburg te Eichſtadt, en liet de rots, daar dat ſlot op legt, doorbreken; woonde zelf in 't jaar 1630 den keurvorſtelyken Collegiedag te Regensburg by, en hadt vele onluſten in zyn bisdom in den Zweedſchen oorlog, voornamentlyk in de jaren 1631 en 1633, gedurende welken tydt het collegie der Jeſuiten en het doorluchtig ſchool in brandt wierden geſtoken, en byna de ganſche ſtadt Eichſtadt daar door in de aſſche gelegt, en zyn bisdom meeſt verwoeſt. Hy deedt vrywillig afſtandt van zyn ampt in den jare 1636, wordende Marquard Schenk van Caſtel in zyn plaats tot biſſchop verkoren. Hy ſtierf den 10 July des jaars 1637.

WESTERWIK, eene kleine ſtadt, met eene haven, in de Zweedſche provincie Smalandt, op de grenzen van Ooſt-Gothlandt.

WESTERWOUDT, (HET) WESTERWALD, eene zekere landſtreek van Duitſchlandt, grenzende ten Ooſten aan Opper-Heſſenlandt, ten Zuiden aan de Wetterau, ten Weſten aan den Rhyn, en ten Noorden aan de hertogdommen Berg en Weſtphalen. Het begrypt een gedeelte van de landen van Trier en Keulen, nevens de graafſchappen Yſenburg, Sayn, Wied, Siegen, Dillenburg, en Hadamar.

WEST-VRIESLANDT. Zie VRIESLANDT (WEST-).

WEST-GOTTHEN. Zie GOTTHEN. GOTHLANDT.

WESTHOF, eene kleine ſtadt, met een graafſchap, of heerlykheit, in 't ſticht van Straasburg, gelegen tuſſchen Molsheim en Maursmunſter. De graven van Hanau hebben het zelve van overlang bezeten. *Tromsdorf.*

WESTHOVEN, een ſlot op het Zeeuwſche eilandt Walcheren, omringt met zware muren en diepe grachten, en voorzien met een dikken toren. Het was van ouds een luſthuis en het vertrek der abten van Middelburg.

WEST-INDIE. Zie AMERICA.

WEST-INDISCHE MAATSCHAPPY. Zie het artykel van de VEREENIGDE PROVINCIEN.

WESTKAPEL, eene vrye heerlykheit, en voor dezen neringryke ſtadt op het Zeeuwſche eilandt Walcheren, aan dien kant van het eilandt, de welke meeſt zeewaart in ſpringt. De ſtadt is eerſt gedurende de Nederlandſche beroerten, doordien de inwoonders zich daar niet veilig oordeelden, zeer vervallen, en naderhandt door de zee voor een groot gedeelte verſlonden, zo dat het nu naar geen ſtadt meer gelykt. Voor het overige heeft in deze plaats van ouds een tempel van Hercules, en by de zelve een ſlot der Romeinen geſtaan, waar van nog ten tyde van Goropius Becanus, die in den jare 1572 is geſtorven, gelyk hy zelf getuigt, overblyfſelen gezien wierden.

WESTKERKE, een dorp en heerlykheit, met een ſlot, of huis, gelegen in het landt van Ter Tholen, in Zeelandt, toebehorende den adelyken ſtam van *Van der Werve.*

WESTMANLANDT, of WESTERMANLANDT, eene provincie in het eigentlyk zo genoemde Zweden, tuſſchen Sudermanlandt, Gaſtricië, Nericië en Uplandt, beſtaande 30 mylen in de lengte, en 18 in de breedte. Het aardryk daar omtrent is niet vruchtbaar. By Saalberg is een treflyke zilvermyn, en voorts vindt men hier en daar loot- en koper-bergwerken. De voornaamſte ſteden daar in zyn *Weſteras*, *Köping*, *Arboga*, *Konigsbr*, *Sala*, en *Elsnappe*. *Zeilers Beſchr. Schwed. P. II, p.* 61.

WESTMORLANDT, een graafſchap in de Noord-Weſtelyke landſtreek van Engelandt. Het zelve legt tuſſchen Jorkshire en Ooſt-Cumberlandt ten Weſten en Noorden, en Lankashire ten Zuiden, beſtaande in de lengte, van 't Noorden naar 't Zuiden, 30 mylen, en in de breedte, van 't Ooſten naar 't Weſten, 24 mylen. Dit ganſche landſchap wordt in vier zogenoemde *Wards* verdeelt, namentlyk: *Kendale*, *Langdale*, *Eaſt* en *Weſt-wards*, daar 26 karſpelen en 8 marktſteden in leggen. De oude inwoonders van dit graafſchap waren van de Briganten. Ten tyde van de Heptarchie was dit graafſchap een gedeelte van Northumberlandt. Tegenwoordig maakt het, nevens een gedeelte van Cumberlandt, het diœcees of kerkgebiedt van Carlisle. De naam van *Weſtmorlandt* komt ten dele af van de Weſtelyke gelegenheit van dit graafſchap, ten dele van des zelfs onbebouwde moeraſſige gronden, wordende in de Engelſche tale *Moors* genoemt. Een gedeelte van dit graafſchap is onvruchtbaar, maar de Zuidelyke ſtreek heeft vele vruchtbare dalen, weilanden, en akkers. De lucht is 'er ſcherp en doordringend, maar gezond. De voornaamſte rivieren, die dit landt bewateren, zyn de *Eden*, *Lon*, en *Ken*. Weſtwaarts zyn twee grote meeren, 't eene *Ulles*, en 't andere *Winander-Mere* genoemt. Het eerſte komt aan Cumberlandt, en 't tweede aan Lankashire. Van alle de marktſteden is *Appleby* de eenige plaats, die de vryheit heeft om twee gedeputeerden in het Parlement te zenden. Deze landſtreek wierdt onder de regering van koning Richard den II in den jare 1398 tot een graafſchap gemaakt, zynde de eerſte graaf *Ralph Nevils*, Lord Raby. Deze tytel bleef byna 200 jaren in zyn geſlacht, tot dat hy in den jare 1584 met de doodt van *Karel Nevil* uitſtierf. Doch koning Jacobus de I vernieuwde den zelven in 't jaar 1624 in den perſoon van *François Fane*, die uit het geſlacht der *Nevils* afkomſtig is. *Berverell Delic. p.* 278. *Miege.*

WESTMUNSTER, in 't Latyn *Weſtmonaſterium*, oudtyds met een Saxiſchen naam *Thorney* genoemt, welken naam de oude Saxen aan *Apollo* plagten te geven. Zy is eene ſtadt, van Londen afgezondert; maar alzo zy thans zo digt aan malkander leggen, dat zy als te zamen vereenigt zyn, wordt deze plaats gemeenlyk voor een gedeelte van Londen gehouden, en mede onder dien naam begrepen. Zy legt in 't Weſten van Londen, en is, als men alle hare voorſteden daar by rekent, zeer groot. Onder anderen zyn daar in zonderling aanmerkelyk *White-Hall*, zynde het koninklyk paleis, dat voortyds de reſidentieplaats der koningen van Engelandt was; maar den 4 January des jaars 1698 geheel door de vlamme verteert wierdt. Zie WHITEHALL. Het Parlementshuis is een gedeelte van het oude paleis der koningen van Engelandt, dat onder de regering van koning Henrik den VIII byna geheel afbrandde. Doch in dat gedeelte, dat 'er overgebleven is, komen de zogenoemde twee Huizen by malkander, te weten de Lords in een vertrek, wordende *the House of the Lords*, of het *Hogerhuis* genoemt, en de gemeente in een andere kamer, die *the House of commons*, of het *Lagerhuis* hiet. Digt daar by is het heerlyke gebouw, *Weſtmunſter-hall* genaamt, zynde, naar het verhaal van eenigen, door Wilhelm den Roden gebouwt. In dat gebouw worden de voornaamſte gerechtsvergaderingen gehouden. Maar het voornaamſte ſieraadt van Weſtmunſter is de abdykerk, die door de koninginne Elizabeth tot eene ſtichtskerk is gemaakt. Deze was ten tyde der Britanniërs de ſetel van den aartsbiſſchop van Londen. Na dat de zelve door de Saxen verwoeſt was, bouwde Sebert, de eerſte Chriſten koning van Eſſex, eene kerk op die plaats, daar de vorige hadt geſtaan, en wyddeze in op den naam van St. Pieter, gelykze reets te voren aan hem was toegewyd. Maar in plaats dat de oude kerk gemeenlyk de St. Pieterskerk in Thorney wierdt genoemt, kreeg de nieuwe den naam van Weſtmunſter-abdy, by 't gemeen, om dat zy achter de St. Paulus kerk, Weſtwaarts, ſtaat. Maar na dat zy met 'er tydt geheel bouwvallig was geworden, heeft Eduard de Belyder de zelve weder opgebouwt, met ryke inkomſten begiftigt, en van Exêter eenige monniken derwaarts overgebragt. Naderhandt liet koning Henrik de III dit gebouw weder omver werpen, en het van nieuw weder opbouwen, zo als het thans is, behalven de vergroting naar het Weſten toe, door verſcheide abten gemaakt, en de ſtatelyke kapel, die Henrik de VII aan de Ooſtzyde liet bouwen. Wanneer koning Henrik de VIII dit klooſter vernietigde, als hebbende 3977 ponden Sterlings jaarlykſche inkomſten, rechtte deze koning alhier in den jare 1539 een dekenſchap op. Na verloop van twee jaren maakte hy deze plaats tot een biſſchoplyken ſetel, en Thomas Thirleby tot eerſten biſſchop. Maar vermits de zelve de inkomſten van dit bisdom zeer kwalyk hadt beſteed, en, gelyk als men toen plagt te zeggen, St. Pieter beſtolen, om St. Paul te betalen, wierdt hy in den jare 1550 naar Norwich verzonden. Dus nam dit bisdom, hebbende maar 9 jaren geſtaan, een einde; en Middelſex, zynde des zelfs kerkgebiedt, wierdt met Londen vereenigt. Naderhandt maakte de koningin Maria weder eene abdy daar van, en gaf de zelve aan Johan Fecknam. Maar hare zuſter en opvolgſter, de koningin Elizabeth, maakte eene ſtichtskerk daar van, waar toe een deken en twaalf prebendariſſen, nevens verſcheide minder kanunniken, en andere koorheeren behoorden. De kapel, niet verre van deze kerk ſtaande, wordende gemeenlyk naar haren ſtichter de kapel van Henrik den VII genoemt, is een voortreffelyk gebouw, zo van binnen als van buiten. Inzonderheit is het aanmerkelyk wegens de grafſteden van verſcheide later koningen van Engelandt, waar onder voornamentlyk het graf van Henrik den VII van koper, overal zeer net bewerkt, is, zo dat het 14000 ponden Sterlings heeft gekoſt. Men ziet ook in het koor van die kerk het graf van Sebertus, den ouden Saxiſchen koning, die in het jaar 616 is overleden. Van daar gaat men in de koninklyke kapelle, daar de koningen van Engelandt voor Henrik den VII begraven leggen, en daar men een houten ſtoel ziet, op welken voortyds de koningen van Engelandt gezalft wierden. Onder den zelven legt een grote zwarte ſteen, waar op men zegt dat de aartsvader Jakob geruſt heeft, toen hy in den droom de hemels ladder zag. Ook ziet men daar niet verre van daan het zwaardt van Eduard den I. Men vindt nog in deze kerk vele andere grafſteden van voorname heeren en geleer-

leerde mannen, met heerlyke grafschriften. In het klooster is eene boekery, daar men dagelykseh een vryen toegang toe heeft. Voorts is hier een vermaard doorluchtig school, bestaande in 40 scholieren, die van de inkomsten van deze kerk onderhouden worden. Voorts is in de stadt Westmunster te zien het koper standbeeldt van Karel den I in Charing-cros; de nieuwe Beurs, en de zogenoemde Exter-change aan 't strandt; de Savoy, dat voortyds een beroemd klooster was; de huizen van verscheide groten, als dat van Montagu, Berkley, en Northumberlandt, ook de schone vierkante plaatsen, daar zeer vele voorname lieden wonen, die zeker geen klein sieraadt van deze stadt zyn. Aangaande de byzondere regering van deze plaats, daar is voor eerst een zogenoemde *High Steward*, zynde gemeenlyk een van de voornaamste ingezetenen, voorts een *Deputy Steward*, een *Bayliff*, en twee *High-Burgesses*, of Parlements gedeputeerden, die jaarlyksch verkoren worden. *Cambden. Berverell Delic. p.* 841. *Miege l'Etat de la Grande Bretagne p.* 219. *Anew view of London.*

WESTON, (Richard) graaf van Portlandt, in Engelandt, was uit een adelyk geslacht in Engelandt gesproten, zynde de zoon van Hieronymus Weston te Roxwal, in het graafschap Essex. Koning Jacobus van Groot-Britannië maakte hem zynen Raadt, en zondt hem in 't jaar 1620, nevens Eduard Conwey, aan keizer Ferdinand den II naar Wenen, tot herstelling van zynen neef, den keurvorst Frederik van de Palts; doch hy kon in die zake niets uitvoeren. In dit jaar wierdt hy onderkancelier van Engelandt, en in 't jaar 1622 als afgezant naar Brussel gezonden; om aldaar de traktaten met den aldaar gekomen keizerschen gevolmachtigde, den grave van Zwartzenberg, over de herstelling des keurvorsten van de Palts af te doen. Hy wierdt ook schatmeester van den Exchequer, en in 't jaar 1625 vryheer van Weston te Milaan, in 't jaar 1628 ryksschatmeester, en in 't jaar 1630 ridder van den Kousseband gemaakt. In het jaar 1631 wierdt hy gouverneur van het eilandt Wight. Eindelyk is hy den 17 February des jaars 1633 tot grave van Portlandt verheven. De koning gebruikte hem in vele gewigtige zaken. Hy stierf den 9 Maart des jaars 1635 te Wallingsfordhouse, in Westmunster. Zyne zonen waren *Hieronymus*, *Benjamin*, en *Nicolaas. Jonstoni Hist. Britann. Wilh. Sanderson Hist. vita Caroli.*

WESTON, (Hieronymus) graaf van Portlandt, was de zoon van Richard Weston, grave van Portlandt, grootschatmeester van Engelandt. Als oudste zoon volgde hy zynen vader in den jare 1635 op in het graafschap van Portlandt. Gedurende de binnenlandsche onlusten in Engelandt hieldt hy altydt de party van koning Karel den I tegen het Parlement van Londen, was ook mede tegenwoordig in het Parlement, door den koning te Oxford in den jare 1643 beroepen; maar na des zelfs onthalzing moest hy zich onder Cromwels regering naar den tydt schikken. Na de herstelling van Karel den II kwam hy weder ten hove; en was een der koninklyke commissarissen; die met de Nederlandsche afgezanten de alliantietraktaten opstelden; en te Londen in den jare 1662 sloten. Wanneer 'er naderhandt eenige onlusten met de Vereenigde Nederlanden rezen, die ook naderhandt tot een openbaren oorlog uitborsten, wierdt hy nevens andere heeren in 't jaar 1663 gebruikt om over de onderhandeling met de in Engelandt zynde Hollandsche gezanten by te wonen. Doch hy stierf nog in dat zelve jaar, en zyn zoon, graaf Karel, die zyn opvolger was, sneuvelde in 't jaar 1665 in den slag tusschen de Engelsche en Hollandsche vloten, zo dat zyn broeder, *Thomas Weston*, graaf van Portlandt wierdt; en wanneer ook deze zonder kinderen kwam te sterven, volgde hem de derde broeder, *Benjamin Weston*, op. Zyne gemalin was Francisca Stuart, dochter van Amatus Stuart, hertog van Richmond en Lenox, by welke hy een zoon, *Karel*, en eene dochter, *Henriëtta*, teelde. *Batei Elench. motuum Britann. Imhof Gen. Britann.*

WESTPHAALSCHE VREDE, de voornaamste grondveste des Duitschen Ryks, waar door niet alleen de dertigjarige oorlog ophieldt, maar ook nog meer andere verschillen in Duitschlandt wierden bygelegt. Men hadt gedurende den oorlog allerlei traktaten opgerecht; maar zy wierden weder afgebroken, tot dat eindelyk door de bemiddeling van koning Christiaan den IV van Denemarken den 15 December des jaars 1641 binnen Hamburg wierdt vastgestelt, dat men de steden Osnabrugge en Munster tot de onderhandeling zou nemen, en de eerste hoofdpunten onder handen nemen. De reden, waarom men daar toe twee plaatsen bestemde, was ten dele om den twist wegens den voorrang onder de mogendheden te myden, en ten dele om dat de Zweden den pauselyken nuncius niet wilden erkennen. Dus zou de vrede met Zweden en de Protestanten te Osnabrugge, maar die met Vrankryk en des zelfs bondgenoten te Munster gesloten worden, daar ook de Spaansche gezanten, nevens den pauselyken nuncius waren. Doch men kwam dus zamen overeen, dat de een zonder den anderen niets zou tekenen, noch sluiten. Hoewel nu de traktaten reets den 25 Maart des jaars 1642 wierden begonnen, duurde het echter tot het jaar 1644, wanneer men eerst recht de zaak by der handt vatte. De voornaamste inhoudt van de Osnabrugsche vrede bestondt daar in, dat de religievrede, en onder de Protestanten de vrye oeffening van Godsdienst zou worden bevestigt, zodanig, dat geen andere dan de in Duitschlandt gebruikelyke Godsdiensten, namentlyk de Roomsch-Katholyke, de Luthersche, en de Gereformeerde, zouden gepleegt worden. En dewyl de Roomsch-Katholyken vele geestelyke goederen, welke de Protestanten volgens het bestandt, in den jare 1552 te Passau gemaakt, hadden ingetrokken, wilden herstelt hebben, kwam men overeen, dat alles in dien staat, gelyk als het den 1 January des jaars 1624 was geweest, en de Silesische vorstendommen Brieg, Lignits, Munsterberg en Oels; insgelyks de stadt Breslau, in de vrye oeffening van hunnen Godsdienst zouden gelaten worden. Voorts wierdt den gezamentlyken standen de landsheerlyke hoogheit bevestigt, en dat de keizer niets van belang zonder een algemeen besluit van den Ryksdag zou mogen ondernemen. Maar om ook iets aan de Zweden toe te staan, wierdt hen Voor-Pomeren, nevens het eilandt Rugen en de Mekelenburgsche heerlykheit Wismar, als mede Bremen en Verden, als wereldlyke landen, nevens vyf millioenen Ryksdaalders gegeven. Daarentegen kreeg Brandenburg, behalven achter-Pomeren, in plaats van het hem insgelyks toebehorende voor-Pomeren, tot vergelding Maagdenburg, als een wereldlyk verklaard hertogdom, als mede Halberstadt, Minden en Camin als vorstendommen. Mekelenburg kreeg voor Wismar de beide bisdommen Zwerin en Ratzeburg, als mede de twee kommanderyen der orde van St. Jan, Mirow en Nemorow. Wat de Paltsische keurvorstelyke waardigheit betreft, wierdt wel aan Beyeren die plaats, welke Palts voormaals hadt gehad, nevens de opper-Palts, gelaten, maar de Paltsgraaf Karel Lodewyk kreeg een nieuwe en in den zelven tydt nog de laatste keurvorstelyke zitting, nevens de neder-Palts; en vier tonnen gouds. Het huis van Brunswyk Luneburg kreeg tot vergelding, dat voormaals eenige prinsen uit het huis tot bisschoppen van Halberstadt en Minden waren verkoren, de beurtwisseling van het sticht Osnabrugge, als mede het ryke klooster Walkenried. Hessen-Cassel, hebbende in dezen oorlog veel geleden, ontfing de abdy Hirschveldt, en het meeste van het graafschap Schaumburg, nevens zes tonnen gouds. Het vorstendom van Querfurt, hebbende voormaals tot het aartsbisdom van Maagdenburg behoort, wierdt aan het huis van Saxen, van de Albertynsche linie, erffelyk toegestaan. Dus wierden ook eenige afzonderlyke geschillen, tot nu toe onder de Standen geweest zynde, of afgedaan, of tot den naastkomenden Ryksdag uitgestelt. Ook wierden die van Zwitserlandt voor een vrye republyk erkent. Maar Vrankryk kreeg de opper- en neder-Elzas, nevens Brisgau en Sundgau; en het recht van bezetting in de vesting Philipsburg: doch de stadt Straasburg wierdt verklaart onmiddelyk tot het Ryk te behoren; ja doordien de Zweden Duitschlandt niet eerder wilden ruimen, voor dat alles, wat in de bovengemelde vrede was vastgestelt, ter uitvoering was gebragt, wierdt eindelyk den 26 Juny des jaars 1650 het hoofdreces van de vrede te Neurenberg opgemaakt. Paus Innocentius de X zocht wel deze vrede door eene den 3 January des jaars 1651 uitgegevene bulle te vernietigen, om dat deze vredehandeling zonder zyne toestemminge ondernomen was; doch alles bleef op den voet, waar op het gestelt was. *Forstner de negotio pac. Osnabrug. Phil. Andr. Burgold disc. ad instrum. pac. Buckisch Observ. Hist. Polit. in instrum. pac. Ludov. de Montesperato Vindiciæ pacis Osnabrug. Pfanneri Hist. pac. Westphal. Adami Relat. Histor. de pace Westphal.*

WESTPHALEN, eene grote provincie van Duitschlandt, de welke een afzonderlyken kreits uitmaakt. Daar toe behoort al wat tusschen de Weser en den Rhyn gelegen is, strekkende zich uit van neder-Saxen tot aan de Nederlanden. Dit landt is op sommige plaatsen tamelyk vruchtbaar, en voornamentlyk met bosschen voorzien, daar vele varkens in lopen, die naderhandt goede Westphaalsche worsten en hammen uitleveren. Daar wordt ook veel vlas gevonden, en linnen gemaakt. Het wierdt eertyds tot het oude Saxen gerekent. Tegenwoordig heeft het vele landschappen onder zich. De bisdommen zyn *Munster*, *Paderborn*, *Osnabrugge*; *Minden*, en *Luik*; de abdyen zyn *Werden*, *Stablo*, *S. Cornelius-Munster*, *Corvey*, *Essen*, en *Hervorden*. Onder de wereldlyke heerlykheden behoren de hertogdommen van *Gulik*, *Kleef*, en *Bergen*, *Nassau-Dillenburg*, *Meurs*, en *Oost-Vrieslandt*. De graafschappen zyn *Mark*, *Ravensberg*, *Sayn*, *Bentheim*; *Tekelenburg*, *Wied*, *Runkel*, *Lingen*, *Bronkhorst*, *Oldenburg* en *Delmenhorst*, *Hoya*, *Manderscheidt*, *Gerolstein*, *Reiferscheidt*, *Rechum*, *Virneberg*, *Diepholt*, *Schaumburg*, *Lippe*, *Aremberg*, en *Rietberg*. In dezen kreits leggen ook de vrye Rykssteden *Keulen*, *Aken* en *Dortmondt*. De kreits uitschryvende vorsten zyn de bisschop van Munster en de hertog van Gulik; of tegenwoordig keur-Brandenburg en de Palts by beurten, die ook het bestier over den kreits hebben. Het eigentlyke hertogdom van Westphalen is na den ban van Henrik den Leeuw aan het sticht van Keulen gekomen. *Rolewinck de Westphal. situ & moribus. Goes Opuscula de Westphalia. Neowaldus de antiquis Westphaliæ colon. Winkelm. Not. vet. Saxo-Westphaliæ. Stangefol. Ann. circ. Westphal. Europ. Herold P.* I, *p.* 92.

WESTPHALEN, (Frederik Adriaansz.) geboren te Enkhuizen, heeft de drie delen der wereldt, namentlyk Europa, Asië en Afrika, op zyne eige kosten, uit enkele lust en genegenheit om de wereldt te zien, meest te lande doorgereist, en den tydt van twaalf of dertien jaren met dit reizen doorgebragt, eene menigte van landen en steden bezocht, en de kennis van verscheide vreemde zaken en talen bekomen. In den jare 1620 kwam hy te Alkaïr; voer daar na over den Nyl, en reedt naar de Egyptische pyramiden: ook kocht hy van de Arabiers, zich daar omtrent onthoudende, een verguldé voet en handt gebalzemt, van de Mumien, die aldaar in de onderaardsche graven gevonden wa-

ren. Deze heeft hy in den jare 1643 aan de ontleedkamer der hogeschole te Leiden vereert; gelyk als zulks in de grote kasse van die kamer, uit een opschrift van den hoogleeraar Otto Heurnius blykt. In den jare 1617 is hy te Wenen, en in het jaar 1620 te Jeruzalem ridder gemaakt. Hy overleedt in den jare 1653, den 2 October, te Alkmaar, daar hem de heer *Adriaan F. Westphalen*, Rechtsgeleerde, zyn zoon, dit grafschrift, in de Grote kerk, heeft opgerecht:

OSSA HIC EXPECTANT RESURRECTIONEM.
FREDERICUS WESTPHALEN,
ENCHUSANUS,
SAC. ROM. IMP. EQUES AURATUS,
NEC NON HIEROSOLYMITANUS,
POST PERAGRATAM EUROPAM, ASIAM,
ATQUE AFRICAM,
DIEM EXTREMUM CLAUSIT ALCMARIÆ
ANNO ÆTATIS SUÆ LXXII,
A CHRISTO NATO MDCLIII,
DIE II. MENS. OCTOB.

Beschryving van Enkhuizen.

WESTZAAN, WESTZANEN, een schoon dorp in Noord-Kennemerlandt, aldus genoemt, om dat het gelegen is aan de Westzyde van den Zaanstroom. Het strekt zich uit in de lengte, van den dyk af tot de kerk, byna een uur gaans, en heeft een groten omkring, zo dat daar onder behoort de gehele Westzyde van Zaandam, de Koog, Zaandyk, Wormerveer, en Knollendam aan de Westzyde, welke alle hun deel hebben in de regeringsbank van Westzaan. Van ouds was dit dorp, met Krommenie, eene heerlykheit, behorende aan de heeren *van Zaanden*; maar de goederen van *Willem van Zaanden* wegens den moordt aan graaf Floris den V, daar hy medeplichtig aan was, verbeurd verklaart zynde, wierdt deze heerlykheit kort na het begin van de XIV eeuwe gegeven aan heere *Jan van Beaumont*, zoons zone van koning Willems zuster; uit wiens geslacht het gekomen is aan de graven, en gevoegt aan de graaflykheit van Hollandt. Doch in den jare 1729 te koop gestelt zynde is het door den Magistraat en het dorp van Westzaan zelve gekocht voor de somme van 300000 guldens. De kerk van dit dorp heeft een vierkanten toren, boven plat, en wordt door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Haarlem. Ook zyn hier drie Weeshuizen, een van de Gereformeerde, en twee van de Mennonite gemeenten, de welke zich alhier bevinden. *S. van Leeuwen Batav. illustr. fol.* 1186. *Zoeteboom Zaanlandsche Arkadia pag.* 308. *G. Schoemakers Aantekeningen op de Noord-Hollandsche Arkadia van Cl. Bruin pag.* 123.

WESTZAANDAM. Zie ZAANDAM.

WESTZANER OVERTOOM, een grote en welbetimmerde buurt in Noord-Kennemerlandt, aan den dyk gelegen, daar nu een sluis of doorvaart door den dyk is, zynde daar te voren maar een overhaal of overtoom geweest. *G. Schoemakers Aantekeningen op de Noord-Holl. Arkadia van Cl. Bruin pag.* 121.

WETSTEIN. Het geslacht van *Wetstein* is afkomstig uit het graafschap Kyburg, in het Zwitsersche Kanton Zurich gelegen, en heeft zich in twee takken verdeelt, welker eene zich omtrent het midden van de vyftiende eeuwe te Rappersweil, aan het meir van Geneve, heeft nedergezet, en de andere de vermaarde stadt Basel tot zyne woonplaats verkozen. Van den eersten tak kan men, by gebrek der nodige gedenkschriften, hier niets met zekerheit zeggen; maar de twede neemt zyn begin met JOHAN JAKOB WETSTEIN, zoon van *Johan Wetstein*, en van zyne echtgenote Verena Specker. Hy wierdt geboren in den jare 1555, kwam te Basel wonen in den jare 1579, en overleedt aldaar den 31 May des jaars 1615. Hy was een lidt van den groten of breden Raadt der gemelde stadt, en regent van het gasthuis aldaar, zynde getrouwt geweest met Magdalena Betzler, by welke hy een eenigen zoon naliet, genoemt *Johan Rudolf*, die volgt.

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, de oude, zoon van Johan Jakob Wetstein, en van zyne vrouwe Magdalena Betzler, kwam ter wereldt den 27 October des jaars 1594, en klom by trappen op tot de waardigheit van burgermeester van de stadt en het Kanton van Basel. Hy heeft een onsterflyken roem behaalt door de verscheide gezantschappen, welke hy aan het keizerlyke en andere vorstelyke hoven, als mede by de vredehandeling te Munster, tot onuitsprekelyken dienst van zyn vaderlandt en de gezamentlyke Zwitsersche Kantons, heeft bekleed, als hier na in een afzonderlyk artykel breder zal verhaalt worden. Hy trouwde den 30 September des jaars 1611 met Anna Maria Falckner, en overleedt den 12 April des jaars 1666, hebbende by zyne gemalinne verwekt 9 kinderen, en uit die gezien 53 kinds kinderen, en 13 kinds kinds kinderen. Zyne kinderen waren:

1. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 1 September des jaars 1612, getrouwt eerst den 27 July des jaars 1629 met Johan Henrik Schott, en, na des zelfs overlyden, voor de twede maal, den 10 October des jaars 1642 met Hieronymus Herwagen, en gestorven den 30 December des jaars 1669.
2. *Johan Rudolf Wetstein*, die volgt.
3. *Justina Wetstein*, geboren den 20 November des jaars 1615, en in het volgende jaar gestorven.
4. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 11 February des jaars 1618, en ongetrouwt overleden in de maandt September des jaars 1634.
5. *Johan Jakob Wetstein*, wiens nakomelingschap zal volgen na die van zyn oudsten broeder Johan Rudolf.
6. *Judith Wetstein*, geboren den 11 Juny des jaars 1623, getrouwt den 28 September des jaars 1640 met Johan Lodewyk Krug, burgermeester der stadt Basel, en gestorven den 5 July des jaars 1678.
7. *Christoffel Wetstein*, geboren den 17 January des jaars 1625, overleden den 8 September des jaars 1663.
8. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 12 February des jaars 1627, gehuuwt den 16 May des jaars 1642 met Johan Rudolf Schorndorf, en gestorven den 21 May des jaars 1676.
9. *Johan Frederik Wetstein*, wiens nakomelingen zullen volgen na zynen broeder Johan Jakob.

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, de jonge, oudste zoon van Johan Rudolf Wetstein, en van zyne gemalinne Anna Maria Falckner, wierdt geboren den 5 January des jaars 1614, Doctor en hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de akademie te Basel, een zeer geleerd man, en uitstekend kenner van de Griekscbe tale, van wien hier na een afzonderlyk artykel zal volgen. Hy overleedt den 11 December des jaars 1684, zynde getrouwt den 16 October des jaars 1643 met Margaretha Zäslin, by welke hy de navolgende kinderen heeft verwekt, als:

1. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 26 Augusty des jaars 1644, en jong overleden.
2. *Johan Rudolf Wetstein*, volgt.
3. *Johan Henrik Wetstein*, volgt daar na.
4. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 14 December des jaars 1650, gestorven den 24 Maart des jaars 1654.
5. *Johan Lodewyk Wetstein*, volgt verder.
6. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 26 February des jaars 1656, wierdt Doctor in de geneeskunde in den jare 1676, en overleedt ongetrouwt den 26 December des jaars 1691.
7. *Anna Verena Wetstein*, geboren den 27 October des jaars 1657, getrouwt eerst, den 12 Maart des jaars 1694, met Emanuel Bierman, en daar na, den 19 April des jaars 1697, met Peter Hartman, en gestorven den 14 April des jaars 1720.
8. *Johan Frederik Wetstein*, volgt nog verder.
9. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 5 July des jaars 1661, gestorven den 14 November des volgenden jaars.
10. *Johan Lucas Wetstein*, geboren den 6 July des jaars 1663.
11. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 19 October des jaars 1664, getrouwt den 13 July des jaars 1691 met Bernhard Hagenbach.
12. *Samuel Wetstein*, volgt na zynen laatst voornoemden broeder Johan Frederik.
13. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 19 October des jaars 1668, en getrouwt den 17 October des jaars 1692 met Johan Jakob Beck.

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, twede zoon van Johan Rudolf Wetstein, den jongen, en van zyne vrouwe Margareta Zäslin, wierdt geboren den 1 September des jaars 1647, en verheven tot Doctor en hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Basel. Van hem volgt hier na een afzonderlyk artykel. Hy overleedt den 21 (of 24) April des jaars 1711, hebbende by zyne vrouwe, Ursula Mangold, met welke hy den 17 April des jaars 1676 getrouwt was, geteelt de volgende kinderen, als:

1. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 13 Maart des jaars 1679, en gestorven den 14 Augusty des jaars 1686.
2. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 24 December des jaars 1680.
3. *Caspar Wetstein*, geboren den 30 January des jaars 1683, en overleden den 10 February des zelven jaars.
4. *Rosina Wetstein*, geboren den 24 Juny des jaars 1687.
5. *Ursula Wetstein*, geboren den 3 September des jaars 1689.
6. *Anna Margareta Wetstein*, geboren den 22 Maart des jaars 1692.
7. *Caspar Wetstein*, geboren den 1 February des jaars 1695.

JOHAN HENRIK WETSTEIN, derde zoon van Johan Rudolf Wetstein den jongen, en van zyne vrouwe Margaretha Zäslin, wierdt geboren den 15 Maart des jaars 1649. Hy was een groot letterminnaar, en vermaard boekhandelaar te Amsterdam, daar hy zich met der woon heeft nedergezet, en zynen stam voortgeplant. Van hem zal hier na in een afzonderlyk artykel gesproken worden. Hy is tweemalen getrouwt geweest, namentlyk eerst, in 't jaar 1678, met Agatha Ernsthuysen, gestorven den 16 Maart des jaars 1695; en daar na, den 27 Maart des jaars 1701, met Kornelia Knyff. Hy overleedt den 4 April des jaars 1726, hebbende by zyne eerste vrouwe de volgende kinderen verwekt, als:

1. RUDOLF WETSTEIN, geboren den 26 Maart / 5 April des jaars 1679, de welke met zynen broeder Gerhard, hier na volgende, den boekhandel, door hunnen vader te Amsterdam begonnen, nog by des zelfs leven heeft overgenomen, en den zelven gelukkelyk voortgezet. Hy is den 21 Augusty des jaars 1704 getrouwt met Odilia Cloeck, by welke hy de volgende kinderen heeft verwekt, als:

Agatha Cornelia Wetstein, geboren den 22 July des jaars 1705, getrouwt den 8 October 1725 met William Smith.
Jakob Wetstein, geboren den 11 December 1706.
Hendrik Floris Wetstein, geboren den 6 January 1709, overleden den 8 January 1712.

Rudolf Wetstein, geboren den 9 September 1710, overleden den 31 July 1716.

Hendrik Floris Wetstein, geboren den 25 September 1712.

Jan Lucas Wetstein, geboren den 16 October 1715, overleden den 28 Maart 1719.

Anna Jacoba Wetstein, geboren den 11 January 1717.

Susanna Odilia Wetstein, geboren in den jare 1723, en overleden in den jare 1724.

2. GERHARD WETSTEIN, geboren den [illegible] October des jaars 1679, en getrouwt den 2 December des jaars 1714 met Cornelia Omssen, zonder kinderen.

3. *Judith Barbara Wetstein*, geboren den [illegible] October des jaars 1682, getrouwt met Jakob Viard, zonder kinderen.

4. *Margaretha Wetstein*, geboren den [illegible] February des jaars 1684, getrouwt met Abraham Scheurleer, zonder kinderen.

5. FREDERIK HENDRIK WETSTEIN, geboren den [illegible] July des jaars 1685, getrouwt den 26 November des jaars 1713 met Alida Omssen, by welke hy de volgende kinderen heeft verwekt, als:

Cornelia Wetstein, geboren den 16 January 1715.

Jan Hendrik Wetstein, geboren den 9 September 1716, overleden den 19 Augusty 1717.

Jan Hendrik Wetstein, geboren den 27 January 1718, overleden den 24 October 1726.

Agatha Wetstein, geboren den 22 Augusty 1719.

Jakob Blasius Wetstein, geboren den 22 September 1721.

Alida Margaretha Wetstein, geboren den 3 Maart 1723, overleden den 19 December 1726.

Judith Maria Wetstein, geboren den 10 February 1725.

Alida Wetstein, geboren den 12 Maart 1730, overleden den 6 January 1732.

6. *Agatha Wetstein*, geboren den [illegible] February/Maart des jaars 1687, getrouwt met Joachim Bouricius, met kinderen.

7. GEORGE WETSTEIN, geboren den [illegible] Augusty des jaars 1688, getrouwt den 14 November des jaars 1723 met Anna Otto, en gestorven den 20 January des jaars 1726, een zoon nalatende, genoemt

Hendrik Wetstein.

8. *Johanna Maria Wetstein*, geboren den [illegible] December des jaars 1689, gestorven den [illegible] December des jaars 1693.

9. WILHEM HENRIK WETSTEIN, geboren den [illegible] January/February des jaars 1691, nog ongetrouwt.

10. *Johannes Wetstein*, geboren den [illegible] February/Maart des jaars 1692, gestorven den 6 January des jaars 1694.

JOHAN LODEWYK WETSTEIN, vierde zoon van Johan Rudolf Wetstein den jongen, en van zyne vrouwe Margaretha Zäslin, wierdt geboren den 22 Augusty des jaars 1652, Raadsheer, of Schepen der stadt Basel in den jare 1691, en stierf den 22 Juny des jaars 1711. Hy trouwde eerst, den 16 February des jaars 1680, met Anna Maria ten Hove (im Hoof), en daar na, den 3 February des jaars 1690 met Anna Catharina Isel, verwekkende by de eerste:

Johan Rudolf Wetstein, geboren den 11 July des jaars 1683. gestorven den 15 Augusty des jaars 1689.

Margaretha Wetstein, geboren den 26 November des jaars 1688.

En by de twede:

Ursula Wetstein, geboren den 20 October des jaars 1691.

JOHAN HENRIK WETSTEIN, geboren den 14 Augusty des jaars 1693.

JOHAN FREDERIK WETSTEIN, vyfde zoon van Johan Rudolf Wetstein den jongen, en van zyne vrouwe Margaretha Zäslin, wierdt geboren den 24 July des jaars 1659, en trouwde den 31 September des jaars 1691 met Maria Stahl, by welke hy de volgende kinderen heeft overgewonnen, als:

1. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 4 Augusty des jaars 1692.

2. *Johannes Wetstein*, geboren den 5 December des jaars 1694, en gestorven den 10 April des volgenden jaars.

3. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 29 December des jaars 1695.

4. *Helena Wetstein*, geboren den 12 September des jaars 1697, en gestorven den 6 April des jaars 1699.

5. *Johan Frederik Wetstein*, geboren den . . . Augusty des jaars 1699.

SAMUEL WETSTEIN, jongste zoon van Johan Rudolf Wetstein den jongen, en van zyne vrouwe Margaretha Zäslin, wierdt geboren den 1 Maart des jaars 1666, studeerde in de Godgeleerdheit, en wierdt in den jare 1699 eerst te Langenbrug, in Zwitserlandt, en daar na in zyne geboortestadt Basel tot predikant beroepen. Hy is getrouwt in het jaar 1696 met Sara Stentz, en heeft by de zelve verwekt

1. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 6 December des jaars 1696, gestorven . . . . .

2. JOHAN RUDOLF WETSTEIN, geboren den 4 Juny des jaars 1699.

3. *Anna Maria Wetstein*, geboren in 't jaar 1700.

4. *Sara Wetstein*, geboren den 14 February in den jare 1702, gestorven in January des jaars 1704.

5. *Samuel Wetstein*, geboren in Maart des jaars 1704, gestorven . . . . .

6. *Salome Wetstein*, geboren in October des jaars 1706.

7. *Maria Margareta Wetstein*, geboren den 8 May des jaars 1708.

8. *Maria Susanna Wetstein*, geboren den 3 November des jaars 1711.

W.

9. *Samuel Wetstein*, geboren den 16 July des jaars 1713.

Volgen nu de nakomelingen van JOHAN JAKOB WETSTEIN, twede zoon van *Johan Rudolf Wetstein* den ouden, en van zyne huisvrouwe Anna Maria Falckner.

JOHAN JAKOB WETSTEIN, twede zoon van Johan Rudolf Wetstein den ouden, en van zyne vrouwe Anna Maria Falckner, kwam ter wereldt den 9 September des jaars 1621, en wierdt verkoren tot byzitter in het gerechtshof te Basel in den jare 1662. Hy trouwde den 26 February des jaars 1644 met Ursula Guntzer, en overleedt den 24 Maart des jaars 1693, hebbende by zyne voorgemelde gemalinne de volgende kinderen verwekt, als:

1. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 20 December des jaars 1644, gestorven den 21 October des jaars 1648.

2. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 14 October des jaars 1646, getrouwt den 5 December des jaars 1670 met Christoffel Hagenbach, Raadsheer der stadt Basel.

3. *Sebastiaan Wetstein*, geboren den 28 September des jaars 1648, tot Raadsheer der stadt Basel verkoren in den jare 1705, en getrouwt den 10 July des jaars 1676 met Anna Maria Burcard, waar by hy maar vier dochteren heeft verwekt, genaamt:

Ursula Wetstein, geboren den 15 April 1677, getrouwt den 18 February des jaars 1695 met Johan Frederik Burcard.

Anna Maria Wetstein, geboren den 6 October des jaars 1680, getrouwt den 14 April des jaars 1704 met Johan Jakob Burcard, Rechtsgeleerde.

Anna Margareta Wetstein, geboren den 30 May des jaars 1684.

Catharina Wetstein, geboren den 13 Augusty des jaars 1688.

4. *Margaretha Wetstein*, geboren den 26 September des jaars 1650, getrouwt den 27 January des jaars 1672 met Melchior Birr.

5. *Ursula Wetstein*, geboren den 13 November des jaars 1652, getrouwt den 23 Juny des jaars 1679 met Leonhard Respinger.

6. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 2 Maart des jaars 1657, gestorven den 31 January des jaars 1664.

7. *Catharina Wetstein*, geboren den 1 September des jaars 1659, gestorven den 11 November des jaars 1663.

8. *Johan Rudolf Wetstein*, die volgt.

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, zoon van Johan Jakob Wetstein, en van zyne huisvrouwe Ursula Guntzer, wierdt geboren den 24 April des jaars 1663, studeerde in de Godgeleerdheit, en wierdt tot predikant binnen zyne geboortestadt Basel beroepen in den jare 1690. Hy trouwde den 15 December des jaars 1690 met Sara Sarasin, en heeft by de zelve gewonnen de navolgende kinderen, als:

1. *Sara Wetstein*, geboren den 29 September des jaars 1691.

2. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 5 Maart des jaars 1693.

3. *Ursula Wetstein*, geboren den 11 October des jaars 1694.

4. *Catharina Wetstein*, geboren den 23 May des jaars 1696.

5. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 15 July des jaars 1698.

6. *Peter Wetstein*, geboren den 1 September des jaars 1700.

7. *Johan Henrik Wetstein*, geboren den 30 Augusty des jaars 1702, gestorven . . . .

8. *Johan Frederik Wetstein*, geboren den 18 May des jaars 1705.

9. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 21 May des jaars 1707.

Volgen eindelyk de nakomelingen van JOHAN FREDERIK WETSTEIN, jongste zoon van *Johan Rudolf Wetstein* den ouden, en van zyne gemalinne Anna Maria Falckner.

JOHAN FREDERIK WETSTEIN, jongste zoon van Johan Rudolf Wetstein, en van zyne huisvrouwe Anna Maria Falckner, wierdt geboren te Basel den 7 July des jaars 1632. Hy was Raadsheer van Staat, en bekleedde nog verscheide andere waardigheden in zyn vaderlandt. Zyne gemalin was Magdalena Stahl, met welke hy den 20 Augusty des jaars 1655 trouwde, en verscheide kinderen by haar verwekte. Hy overleedt den 1 February des jaars 1691. Zyne kinderen zyn:

1. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 2 Juny des jaars 1657, gestorven den 31 May des jaars 1667.

2. *Johan Rudolf Wetstein*, die volgt.

3. *Johannes Wetstein*, volgt daar na.

4. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 2 Juny des jaars 1663, en getrouwt den 23 July des jaars 1683 met Johan Frederik Burcard.

5. *Johan Frederik Wetstein*, volgt verder.

6. *Jakob Wetstein*, geboren den 5 Maart des jaars 1667, gestorven den 31 Augusty . . .

7. *Andreas Wetstein*, geboren den 4 September des jaars 1669, overleden den 4 February des jaars 1672.

8. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 8 May des jaars 1671, gestorven den . . Augusty des jaars 1673.

9. *Ursula Wetstein*, geboren den 11 Juny des jaars 1674, overleden den 23 April des jaars 1678.

10. *Anna Catharina Wetstein*, geboren den 24 December des jaars 1676, en getrouwt den 3 Juny des jaars 1695 met Johan Ja-

Jakob Huber, predikant te Basel.

11. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 17 May des jaars 1681, getrouwt den 22 May des jaars 1702 met Achilles Wertemann.

12. *Andreas Wetstein*, geboren den 17 Augusty des jaars 1685, gestorven den 2 April des jaars 1693.

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, tegenwoordig (1732) regerend burgermeester der stadt Basel, oudste zoon van Johan Frederik Wetstein, en van zyne huisvrouwe Magdalena Stahl, wierdt geboren den 2 December des jaars 1658, en tot Raadsheer verkoren in den jare 1705. Hy trouwde den 7 May des jaars 1683 met Maria Socin, en verwekte by de zelve:

1. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 22 October des jaars 1685, en getrouwt den 9 Juny des jaars 1704 met Johan Rohner.

2 *Anna Catharina Wetstein*, geboren den 11 April des jaars 1687, getrouwt den 15 February des jaars 1706 met Joh. Rod. Harder, geneesheer.

3. *Johan Frederik Wetstein*, geboren den 9 Maart des jaars 1689.

4. *Abel Wetstein*, geboren den 30 September des jaars 1690.

5. *Sara Wetstein*, geboren den 19 February des jaars 1692.

6. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 19 October des jaars 1693, gestorven den 25 Augusty des jaars 1697.

7. *Maria Wetstein*, geboren den 10 May des jaars 1695.

8. *Johan Jakob Wetstein*, geboren den 1 February des jaars 1697.

9. *Johan Rudolph Wetstein*, geboren den . . . des jaars 1699, gestorven den . . . des zelven jaars.

10. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 23 Augusty des jaars 1700.

11. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den . . Maart des jaars 1703.

JOHANNES WETSTEIN, twede zoon van Johan Frederik Wetstein, en van zyne huisvrouwe Magdalena Stahl, wierdt geboren den 9 November des jaars 1660, en overleedt in 't begin van den jare 1731. Hy was Doctor en hoogleeraar in de Rechten te Basel, (van hem volgt een afzonderlyk artykel) en getrouwt eerst, in den jare 1686, met Ursula Silbernagel, en daar na, in den jare 1702, met Maria Magdalena Stupanus, weduwe van Christoffel Burcard, hebbende verwekt by de eerste vrouwe:

1. *Anna Catharina Wetstein*, geboren den 31 Maart 1687, getrouwt den 18 Maart 1705 met Johan Jakob Hebenstreit.

2. *Salome Wetstein*, geboren den 17 April 1688.

3. *Ursula Wetstein*, geboren den 12 Augusty 1689.

4. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 24 en gestorven den 30 April 1691.

5. *Anna Maria Wetstein*, geboren den 3 July 1692, gestorven den 14 February 1694.

6. *Sara Wetstein*, geboren den 5 December 1693.

7. *Johan Rudolf Wetstein*, geboren den 16 Augusty 1695.

8. *Anna Margaretha Wetstein*, geboren den 5 December 1697, gestorven den 17 October 1701.

9. *Johannes Wetstein*, geboren den 25 December 1699, gestorven den 12 Maart 1701.

By de twede vrouwe:

10. *Maria Elizabeth Wetstein*, geboren den 19 April 1703.

11. *Johan Frederik Wetstein*, geboren den 30 Juny 1704, en jong gestorven.

12. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 3 October 1706.

JOHAN FREDERIK WETSTEIN, derde en laatste zoon van Johan Frederik Wetstein, en van zyne huisvrouwe Magdalena Stahl, wierdt geboren den 19 February des jaars 1665, en trouwde den 15 Augusty des jaars 1687 met Susanna Mangold, by welke hy heeft verwekt:

1. *Maria Magdalena Wetstein*, geboren den 17 July 1688.

2. *Johan Frederik Wetstein*, geboren den 27 January 1691.

3. *Johan Caspar Wetstein*, geboren den 1 November 1697.

WETSTEIN, (JOHAN RUDOLF) zoon van Johan Jakob Wetstein, wierdt geboren te Basel den 27 October des jaars 1594. Hebbende zyne letteroeffeningen voltrokken ging hy in 't jaar 1616 als kapitein naar Italië, gebiedende een kompagnie Zwitsers ten dienste van de republyk van Venetië. Na zyne wederkomst wierdt hy Raadt gemaakt, en klom vervolgens by trappen op tot de waardigheit van burgermeester van de stadt en het Kanton van Basel, de welke aan hem wierdt opgedragen in 't jaar 1645. In alle die eerampten wierdt hy tot vele zeer gewigtige handelingen gebruikt. Hy woonde in zyn vaderlandt meer dan honderd Staatsvergaderingen by, en door zyne zorge is voornamentlyk in het jaar 1632 de schikking aangaande den Godsdienst tusschen de Roomsche en Protestantsche Kantons gemaakt; gelyk ook het vredesverdrag van het jaar 1656 inzonderheit door zyn beleidt tusschen hen is gesloten en onderhouden. Wanneer het leger van den hertog van Weimar zich van de Elzas hadt meester gemaakt, dacht Wetstein, dat dit eene voordeelige gelegenheit was om de grenzen van het Kanton van Basel langs den Rhyn uit te breiden. Hy kocht derhalven van hem het drossaardschap van Lansern, en de heerlykheit van Huningen: maar dit verdrag, aldus gesloten, wierdt niet bekrachtigt door het Kanton, uit vreze van daar door met den keizer overhoop te raken, en alzo in den oorlog van Duitschlandt ingewikkelt te worden. Maar den grootsten roem behaalde hy door de vredehandeling te Munster en Osnabrugge, werwaarts hy gezonden wierdt uit name van de dertien Zwitsersche Kantons in 't jaar 1646, tot wegneming der bezwaarnissen van de stadt Basel tegen de keizerlyke Kamer van Spiers, de welke zekere appellen of beroepingen van de vonnissen, door die van Basel gevelt, hadt aangenomen. Hy slaagde ook zo wel in zyne onderhandeling, dat de souvereine macht der Zwitsers aldaar plegtelyk wierdt erkent, als blykt uit het artykel, dien aangaande in 't vredestraktaat ingelascht. Hy wilde by die gelegenheit nog een anderen dienst doen aan zyn vaderlandt: want zynde in grote achting by den heere Volmar, gevolmachtigde van den keizer, deedt hy hem begrypen, dat het noodzakelyk was om de vrede te bevestigen, dat men belette, dat 'er geen nieuwe sterktens gebouwt wierden langs den Rhyn, van Basel af tot aan Philipsburg; en dit wierdt alzo wel uitdrukkelyk by deze vrede vastgestelt; hoewel men 'er in vervolg van tydt de uitwerking niet van gehad heeft, als men wel gewenscht hadt, makende de Kamer van Spiers altydt zwarigheit zich te schikken naar het geen te Munster was vastgestelt. Hy wierdt ook, met een gezant van 't Kanton van Ury, in 't jaar 1650 naar 't hof van Wenen gezonden, alwaar hy niet alleen vaardiglyk en naar wensch geholpen wierdt, maar ook van keizer Ferdinand den III met de waardigheit van adeldom van het keizerryk vereert voor zich en voor zyne nakomelingen. Hebbende dus door gansch Europa een groten naam verkregen, stierf hy den 12 April des jaars 1666.

WETSTEIN, (JOHAN RUDOLF) Doctor en hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Basel, oudste zoon van den burgermeester Johan Rudolf Wetstein, boven gemeld, wierdt geboren den 5 January des jaars 1614. Hy was een groot beminnaar van de Grieksche tale, waar in hy ook den tydt van zes jaren hoogleeraar is geweest. Om zich daar in te volmaken maakte hy kennis met verscheide Grieksche monniken, de welke hy op zyne kosten te Basel onderhieldt. Hy heeft de Redenvoering van *Marcus Diadochus* laten drukken, met eene Latynsche overzetting, en hy heeft zeer vele geleerde aanmerkingen medegedeelt aan zynen boezemvriendt Caspar Suicerus, om de zelve in te lasschen in den *Thesaurus Ecclesiasticus*, door dien geleerden man in het licht gegeven. Hy stelde eene Godgeleerdheit op uit de Grieksche en Latynsche kerkvaders, en uit de schriften der eerste hervormers, het welk hem eenigzins verdacht maakte by zyne medebroeders, als te veel overhellende naar de gevoelens van St. Thomas, Lombardus, en de verdere schoolgeleerden. Daar gebeurde nog eene andere zaak, die het kwaad vermoeden, het welk men aangaande de zuiverheit van zyne gevoelens hadt, vermeerderde. Namentlyk, Lodewyk Lucius, hebbende een verschil met Piscator over de toerekening der zonde van Adam, en de dadelyke gehoorzaamheit (*obeissance active*) van *Christus*, komende te sterven, hadt Wetstein, zyn gewezen leerling, verzocht, het verschil voor hem op te nemen, en zyne zaak te verdedigen. Wetstein, de zaak in den grondt onderzoekende, met voornemen om zyn meester te verdedigen, meende te zien, dat zy beide ongelyk hadden, en dat men een zekeren middelweg moest houden, gelyk *Gataker* gedaan hadt. Maar dat gevoelen behaagde de andere Godgeleerden niet, om dat hy daar in, naar hunne gedachten, te veel overhelde naar dat van Piscator, en zy maakten eindelyk, na dat deze zaak wel dertig jaren geduurt hadt, dat hy wierdt veroordeelt door het vermaarde *formulier van overeenstemming* der Zwitsersche kerken in 't jaar 1675. Men voegde daar by de veroordeling van eenige Godgeleerden van Saumur, en men maakte zelfs een dekreet, of besluit, dat alle hoogleeraars en predikanten verplicht zouden zyn dit formulier te ondertekenen, op straffe van, ingeval zy weigerden zulks te doen, van hunnen dienst afgezet te worden. Wetstein, willende noch zyne eige gevoelens veroordelen, noch die van zyne beste vrienden, de welke naar zyne gedachten behoorden aangenomen te worden, besloot veel liever alle wederwaardigheden en strengheit te ondergaan dan iets tegen zyn gemoedt te doen. Hy wierdt ook zeer hard gehandelt, en strengelyk vervolgt, en het was niet dan met zeer veel moeite, en door het gezag van zynen broeder, *Johan Frederik Wetstein*, een van de voornaamste Raadsheeren van Staat, en dat van zynen schoonbroeder, den burgermeester Krug, dat hy niet met geweldt gedwongen wierdt het gemelde formulier te ondertekenen. Men rechtvaardigde nochtans zyn gevoelen en gedachtenis na verloop van eenigen tydt, en dit formulier wierdt vernietigt door een eenparig besluit van den gehelen kerkenraadt van Basel, het welk wierdt bevestigt door den groten souvereinen Raadt in 't jaar 1722. Ondertusschen heeft dit geval veroorzaakt, dat de Hr. Wetstein byna niets heeft in 't licht gegeven, niettegenstaande hy anders zeer arbeidzaam was. Hy onderhieldt briefwisseling met alle voorname en geleerde mannen van zynen tydt, voornamentlyk met de heeren *Daillé*, *Mestrezat*, *Suicerus*, en *Hottingerus*, wordende de voornaamste van die brieven en stukken nog door die van zyn geslacht bewaart. Hy hadt ook eene zeer geleerde Verhandeling gemaakt van de elf duizend Maagden, waar in hy den oorspronk der stadt Basel onderzoekt. Hy wierdt professor in de Philosophie in 't jaar 1639, Doctor in de Theologie in 't jaar 1649, en hoogleeraar in die faculteit in den jare 1654. Hy was daarenboven boekbewaarder van de stadt Basel. Hy stierf den 11 December des jaars 1684. Van zyne kinderen zie het artykel van het geslacht van WETSTEIN. *Getrokken uit de Lykreden, uitgesproken en in 't licht gegeven in 't Latyn door zynen neef Johan Rudolf Wetstein, tegenwoordig predikant te Basel.*

WETSTEIN, (JOHAN RUDOLF) Doctor en hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Basel, zoon van den laatstvoorgaanden, wierdt geboren te Basel den 1 September des jaars 1647.

1647. Zyn vader zondt hem in zyn dertiende jaar naar Zurich, om zich aldaar in de vrye letteren te oeffenen, en voornamentlyk om 'er de Griekſche taal te leren onder den Here Suicerus. Van daar wedergekomen zynde, dong hy, ſchoon hy nog gene 20 jaren bereikt hadt, naar het hoogleeraarsampt in de Griekſche tale, het welk als toen open was; en gelyk daar de gewoonte is zekere ſtellingen en verſchilpunten te moeten verdedigen tegen zyne mededingers, bragt een van hen, willende zyne tegenbewyzen in 't Griekſch voorſtellen, een menigte van zeer ſeldzame Griekſche woorden voor den dag, met inzicht om hem daar door verward te maken en overhoop te werpen: maar de jonge Wetſtein wikkelde zich daar uit met zeer veel eere, en leide het een na het ander uit met zeer veel nauwkeurigheit. Hy wierdt hoogleeraar in de welſprekendheit in 't jaar 1676, in de Griekſche tale in 't jaar 1684, en in de Godgeleerdheit in 't jaar 1685. De vermaarde Beveridge, van gedachten zynde de oude kanons of beſluiten van de kerkvergaderingen uit te geven, met de ophelderingen van *Balſamon*, hielp Wetſtein hem daar in met hem een handſchrift toe te zenden uit de boekery van Baſel, een werk, dat zeer moeielyk was geweeſt, en het welk hem byna zyn gezicht heeft doen verliezen, hebbende daar al zyn leven gevoel van gehad. In 't jaar 1673 gaf hy voor de eerſte maal de Zamenſpraak uit, welke men *Origenes* tegen de Marcioniten toeſchryft, getrokken uit de boekery van zyn vader, als mede de Vermaning aan de Martelaars (*Exhortatio ad Martyres*) gehaalt uit de ſtads boekery, daar by voegende den brief van *Origenes* aan *Africanus*, reets te voren gedrukt. Hy voegde daar eenige aantekeningen van zyn maakſel by, de welke eene diepe geleerdheit bevatten. Eindelyk gaf hy zeer geleerde Verhandelingen uit over de ware uitſpraak der Griekſche tale, volgende het gevoelen van zynen vader, nog eene Verhandeling over de Griekſche accenten, en eene andere over de geſchiedeniſſe van Suſanna. Hy ſtierf den 21 (of 24) April des jaars 1711.

WETSTEIN, (JOHAN HENRIK) een vermaard boekhandelaar, broeder van den voorgaanden, wierdt geboren te Baſel den 15 Maart des jaars 1649. Zyn vader al van zyne tedere jaren af veel vernuft in hem beſpeurt hebbende, hadt wel gewenſcht, dat hy een predikant hadt willen worden; maar hy kon den ingeboren tegenzin, dien zyn zoon in dat beroep hadt, niet overwinnen. Hy beſtelde hem derhalven eerſt by een boekdrukker, en daar na by een boekverkoper, waar toe zyne genegenheit meer ſtrekte, zonder nochtans de letteroeffeningen, en inzonderheit de talen, te verwaarlozen; want hy verſtondt niet alleen de taal der geleerden, namentlyk de Latynſche, zeer wel, gelyk ook de Griekſche, en eenigzins de Hebreeuſche, maar hy ſprak ook zeer gemakkelyk de meeſt gebruikelyke en in zwang gaande talen van Europa, als de Franſche, Italiaanſche, Hoog- en Nederduitſche. Eindelyk zette hy zich te Amſterdam neder, alwaar zeer vele fraaie drukken en geleerde werken uit zyn boekwinkel zyn in 't licht gekomen. Ook is de geleerde wereldt verſcheide der zelven aan zyn eigen vlyt en bekwaamheit verſchuldigt: want hy was, volgens het oordeel der geleerden, niet alleen in ſtaat om de zelve te drukken en te verkopen, maar ook omze zelf te maken. Voor verſcheide andere werken heeft hy geleerde voorredenen geplaatſt, de welke insgelyks van zyne bekwaamheit en vloeiende ſchryfwyze in zuiver Latyn getuigen. Hy ſtondt zonderling in de gunſt der groten en voornaamſten van de ſtadt, en hadt veel ommegang met verſcheide geleerde mannen van zynen tydt, als Grævius, Gronovius, Francius, Perizonius, Broekhuizen, en andere. Met buitenlandſche geleerden onderhieldt hy briefwiſſeling, van welke de hooggeleerde Johannes Albertus Fabricius, Doctor in de Godgeleerdheit, en hoogleeraar te Hamburg, tot betuiging van zyne byzondere hoogachtinge voor hem, het twede ſtuk van zyne Latynſche Boekzaal aan hem heeft opgedragen. Hy hadt op 't laatſte van zyn leven grote pyn van een ſteen, die na zyn overlyden in zyne blaze is gevonden, en ſcheidde uit deze wereldt den 4 April des jaars 1726, in den ouderdom van zeven en zeventig jaren en tien dagen. Zyne nakomelingen zyn boven in de geſlachtlyſt van WETSTEIN opgetelt.

WETSTEIN, (JOHANNES) Doctor en hoogleeraar in de Rechten te Baſel, was de zoon van Johan Frederik Wetſtein, Raadsheer der ſtadt Baſel, en wierdt aldaar geboren den 9 November des jaars 1660. Eerſt oeffende hy zich, behalven de talen, in de Philoſophie, daar hy zeer in vorderde, en vervolgens leide hy zich op de Rechten, ſtellende eene Verhandeling op van de vergelyking van het Romeinſche Recht met dat van Baſel (*De collatione Juris Romani & Baſilienſis.*) Zyne ſtudiën voltooit hebbende, en van zyne reizen te huis gekomen zynde, wierdt hy hoogleeraar gemaakt in de Griekſche tale in 't jaar 1687. Van dat beroep ging hy over tot het hoogleeraarſchap in de zedekundige Philoſophie in 't jaar 1695, het welk hy zo lang bekleedde, tot dat hy in den jare 1713 tot hoogleeraar in de Rechten, en ter zelver tydt tot Syndicus van de ſtadt Baſel verkoren wierdt. Hy overleedt in 't begin van den jare 1731. Zyn broeder *Johan Rudolf* is nog in 't leven, zynde tegenwoordig (1732) regerend burgermeeſter te Baſel.

WETTENHAUZEN, eene vermaarde abdy van Regulière Koorheeren van de orde van St. Auguſtyn, tuſſchen Ulm en Augsburg, by de rivier Calmach gelegen. De abt van dit klooſter is een onmiddelyke Ryksſtandt, en heeft de Ryksbeſluiten te Augsburg in den jare 1582, en die te Regensburg in de jaren 1594, 1598, 1603, 1613, en 1654 ondertekent. De ſtichters van dit klooſter zyn *Koenraad* en *Werner*, graven van *Roggenſtein*, of hunne moeder *Geertruid*, die van hare zonen een ſtuk lands daar toe kreeg, en in 't jaar 982 dit klooſter bouwde. *Burgmeiſter de Statu equeſtri p.* 230. *Merian Topogr. Suev. Bruſchius de monaſt. Germ. Werlich Augſpurg. Chron. l. II. p.* 35. *Bucelin. de Germ. Sacr. P. II.*

WETTER, STADWETTER, eene ſtadt in opper-Heſſen, eene myle van Marpurg gelegen, en onder Heſſen-Caſſel behorende. Zy heeft een vermaard geeſtelyk jonkvrouwenklooſter, door twee zuſters, *Adelmund* en *Dilmund*, van koninklyken Schotſchen bloede, geſticht, en naderhandt van den landgrave Philips den Grootmoedigen tot een vrouwenſticht gemaakt. *Winckelm. Beſchryving van Heſſen p.* 228.

WETTERAU, in 't Latyn *Wetteravia*, *Vederovia*, een groot landſchap in den opper-Rhynſchen kreits, dat van de kleine rivier *Wetter*, de welke niet verre van Laubach by het dorp Wetterveldt ontſpringt, zynen naam heeft bekomen. Het zelve ſtrekt zich van 't Zuiden naar 't Noorden, van Frankenlandt, en den oorſpronk der rivier Kintzig tot aan het hertogdom van Bergen, zo dat het de aartsſtichten aan den Rhyn ten Weſten, maar Heſſen en de abdy Fulda ten Ooſten heeft. De rivier Lohn verdeelt het in twee deelen. Het Zuiderdeel, zynde het eigentlyk zogenoemde Wetterau, vervat het nedergraafſchap Catzenellebogen, voorts de graafſchappen Naſſau, afzonderlyk genomen, verder Diets, Idſtein, Wisbaden, Weilburg, Solms, opper-Iſenburg, of Budingen, en Hanau, nevens de Ryksſteden Frankfort, Wetzlar, Friedberg en Geinhauzen. Het Noorder Wetterau is het Weſterwoudt.

WETTIN, in het Latyn *Vettinum*, eene kleine ſtadt in den Saalkreits van het hertogdom van Maagdenburg, 2 mylen van Halle gelegen. Zy is de hoofdſtadt van een oud graafſchap (daar het volgende artykel van ſpreekt) en behoort den koning van Pruiſſen toe. Men graaft hier goede ſteenkolen, en de inwoonders brouwen 'er wit bier, *Keiterling* genoemt. Het geſlacht van Winckel heeft in de XV eeuwe het ſlot Wettin van het ſticht Maagdenburg gekocht, en bezit het zelve nog tegenwoordig.

WETTIN, een oud graafſchap, uit het welke de markgraven van Meiſſen, en de tegenwoordige hertogen van Saxen geſproten zyn. Het zelve voert zynen naam van de reſidentieplaats, die aan de Saale tuſſchen Halle en Bernburg gelegen is. De graven van Wettin worden afgeleid van Wittekind den II, jongſten zone van Wittekind den Groten. Deze liet drie zonen na, *Frederik*, *Wittekind* den III, van wien de koningen van Vrankryk, van den tak der Kapetingen, zouden afkomſtig zyn, en DIETGREMUS, grave van Wettin, van wien hier zal geſproken worden. Deze liet twee zonen na, FREDERIK, *graaf van Wettin*, die een zoon, ook FREDERIK genoemt, teelde, die de eerſte markgraaf van Meiſſen is geweeſt, maar wiens ſtam in zynen naneef *Herman* in den jare 1002 is uitgeſtorven; als mede DITMAR, die zyn geſlacht met twee zonen, DIDERIK, of THEODORICUS, en *Chriſtiaan*, heeft voortgeplant. De laatſte hadt wel nazaten; maar zy ſtierven met des zelfs naneef *Otto*, markgrave van de Lauſnits, in den jare 1031 uit. De eerſte, namentlyk Diderik, of Theodoricus, was graaf van Wettin, en hadt twee zonen, namentlyk (1) DEDO, die graaf *Diderik van Wetting* (de welke met Mathildis, zuſter van den voorgemelden laatſten markgrave van Meiſſen, Herman, getrouwt was) en *Frederik* den II, paltsgrave van Saxen, teelde, wiens ſtamlinie in het vyfde lidt met *Frederik* den V eindigde. DIDERIK daarentegen liet van zyne gemalinne verſcheide zonen na, van welke, doordien de andere hun geſlacht ten dele tot in het twede, ten dele tot in het derde lidt voortplantten, alleenlyk de jongſte zoon, THIMO, aanmerkelyk is. Deze wierdt vader van *Koenraad* den Vromen, markgrave van Meiſſen, die in 't jaar 1156 ſtierf, en zes mannelyke erven naliet, als: (1) OTTO den Ryken, markgrave van Meiſſen, die de ſtamvader van alle tegenwoordige hertogen van Saxen is geworden. (2) *Diderik*, markgrave van Landsberg en de Lauſnits, wiens beide zonen *Koenraad* en *Diderik* zonder erven ſtierven. (3) *Herman*, biſſchop van Bamberg. (4) *Henrik*, *graaf van Wettin*, wiens neef, van den zelven naam, in 't jaar 1217 zonder oir overleedt, en dus het graafſchap Wettin aan de graven van Brene verviel. (5) *Dedo* den Dikken, wiens ſtam insgelyks in zyne twee zonen, *Koenraad* en *Diderik*, eindigde. (6) *Frederik* den I, grave van Brene, wiens jongſte zoon, van den zelven naam, het graafſchap Wettin erfde, doch zyn geſlacht maar tot in het vyfde lidt voortplantte, zo dat *Otto* de III in 't jaar 1290 zonder erven ſtierf, na dat hy twee jaren te voren het graafſchap Wettin aan het aartsbisdom van Maagdenburg geſchonken hadt. *Becman. Anhalt. Hiſt. P. VII. p.* 298. *Brandenb. Staats-Geogr. P. I. p.* 253. *Luca Grafen-Saal. Albini Meiſn. Land-Chron. Hubners Geneal. Taf. n.* 154. *Cellar. de Orig. & Succeſſ. com. Wettin.*

WETZLAR, in de oude oirkonden *Wetzflaria* genoemt, is eene der vier Wetterauſche Ryksſteden, een myle beneden Gieſſen, aan de rivier de Löhne, daar de Dill en Wetz daar in vallen, gelegen, en onder den opper-Rhynſchen kreits behorende. Voor den dertigjarigen oorlog ſtondt by des zelfs hoofdkerk een oude Heidenſche toren, zynde de afgodt Hammon daar in uitgehouwen, waar uit zommigen beſluiten, dat deze ſtadt zeer oud is. Maar 't is waarſchynlyker, dat keizer Karel de Grote in den oorlog tegen de Saxen aan de rivier Wetz een leger heeft gehad, waar van deze ſtadt ook den naam van *Wetzlager*, gelyk

lyk als de ſtadt Goslar van het leger aan de Goſe, genoemt is. Dit is zeker, dat het aldaar zynde kollegiale ſticht, volgens zeker nog voor handen zynde grafſchrift, omtrent den jare 784 van twee graven van Habsburg is geſticht. Van dien tydt af nam deze ſtadt zeer toe, en is door den keizer (behalven het recht van de verkiezing des keizers en de miſſe) met de zelve vryheden als de ſtadt Frankfort beſchonken. Men vindt by den geſchiedſchryver Chelius eene oirkonde van keizer Frederik den I, waar uit blykt, dat deze ſtadt reets in 't jaar 1175 eene Ryksſtadt is geweeſt; waarom Lehman zeer miſtaſt, wanneer hy uit zekeren openbrief van keizer Rudolf den I, aan haar gegeven, wil beweren, dat deze ſtadt toen eerſt eene Ryksſtadt is geworden. Ten tyde van keizer Frederik den II vluchtte Tilo Kolup derwaarts, en gaf zich voor keizer Frederik den II uit, doch wierdt van Frederik zelf gevangen genomen, en voor de ſtadt in een dal, dat daar van daan nog des keizers grondt genoemt wordt, verbrand. In den jare 1349 beveſtigde keizer Karel de IV de vryheden van deze ſtadt, en deedt 'er nog andere op haar verzoek by. In de jaren 1367 en 1394 is tuſſchen den Raadt en de zeven ambachten grote twiſt gerezen, die eindelyk door den landgrave Herman van Heſſen is bygelegt. By deze gelegenheit hebben de landgraven van Heſſen, behalven het recht van beſcherming, ook dat recht verkregen, dat deze ſtadt altydt voor den landgrave moet open ſtaan; dat zy zonder zyn weten geen verbondt mag maken, en by voorvallende verſchillen over de Raadsverkiezing zyne uitſpraak moet opvolgen. De landgraven hebben hunne heerſchappy over deze ſtadt daar door nog meer vergroot, dat zy van den keizer met de Ryksvoogdy aldaar, en met het ſlot Kahlſchmidt, voor dezen Carimund, of Carlmont, van Karel den Groten, of den IV, genoemt, en naby die ſtadt gelegen, beleent zyn. Om deze en andere redenen wilden de landgraven van Heſſen in den beginne der XVII eeuwe deze ſtadt als hunne landſtadt aanmerken, en zochten hun recht met geweldt ſtaande te houden. Doch de ſtadt zocht in den jare 1606 heul by den keizer en het Ryk, dies de zaak in het jaar 1613 zodanig wierdt afgedaan, dat de ſtadt wel hare Ryksvryheit behouden heeft, maar ook voor als na de Heſſiſche voogdy, en 't recht van beſcherming heeft moeten erkennen. Van dien tydt af is deze plaats met dubbelde grachten, muren, bolwerken, wachttorens, zeven voorſteden en twee grote bruggen over de Löhn en Dill voorzien. Maar in den dertigjarigen oorlog zyn niet alleen vyf van deze voorſteden verwoeſt, maar in den jare 1643 heeft een zware wolkenbreuk den buitenſten muur, met de torens en poorten, nevens een ſtenen brug, omverre geworpen. Doch de ſtadt is naderhandt door den aldaar waſſchenden wyn en tabak weder in ſtaat geraakt, en voornamentlyk na dat de keizer Leopold na de verovering van de ſtadt Spiers door de Franſchen in den jare 1688 het keizerlyke kamergerecht in den jare 1693 derwaarts verplaatſt heeft. Voorts is de Raadt ſedert het jaar 1542 de Augsburgſche geloofsbelydeniſſe toegedaan, en de tot het ſticht behorende Domkerk van St. Marten, zynde een groot en heerlyk gebouw, met 16 ſtene pylaren, 28 altaren, 2 orgels, en een zeer hogen toren, in den jare 1336 gebouwt, heeft aan de Proteſtanten moeten ingeruimt worden; en ſchoon de Franciſkaner monniken in den jare 1626 de uit de Nederlanden gevluchte Gereformeerden uit het Barrevoeterklooſter, door den Raadt voor hen ingeruimt, verdreven, moeſten zy echter het zelve in 't jaar 1649 weder aan den Raadt overgeven, waar van vervolgens een fraai ſtads ſchool gemaakt is. Doch de Kapittelheeren van het ſticht, beſtaande uit 24 kanunniken en 75 vikariſſen, hebben het koor van de ſtichtskerk altydt behouden, en wordt deze prooſtdy nog tegenwoordig door den keurvorſt van Trier bedient, dat ook de reden is, dat keur Trier aldaar zynen hoofdſchout heeft. *Knipſch. de Jure civ. l. III. c. 59. p. 911. Winckelman beſchr. von Heſſen p. 179. Chelius Beſchr. von Wetzlar. Limpurgſche Chron. Lehman Chron. Spir. l. V. Europ. Herold P. I. p. 747.*

WEVELINGSHOVEN, WEVELINHOVEN, of WEVELINKHOVEN, een ſlot, ſteedtje en heerlykheit in het hertogdom Gulik, aan de rivier Erp, aan de Keulſche grenzen, niet verre van Hulchrad gelegen. Deze plaats gaf voortyds den naam aan zeker adelyk geſlacht, uit het welke *Florentius van Wevelinkhoven* in den jare 1393 als biſſchop van Utrecht is overleden, zynde de vyftigſte biſſchop van Utrecht geweeſt. Tegenwoordig behoort het den grave van Benthelm toe. *Tromsd.*

WEVELSBURG, een ſlot in het ſticht Paderborn, naby Bodek aan de Alm gelegen, dat de graven van Waldek in 't jaar 1301 aan het bisdom van Paderborn ſchonken. Het zelve was voormaals zeer ſterk, maar wierdt in den dertigjarigen oorlog door de Zweden verwoeſt. Eindelyk is het door den biſſchop Theodoricus of Diderik van Furſtenberg prachtig weder opgebouwt. *Monumenta Paderborn.*

WEXFORD, een graafſchap in het Zuider gedeelte van het koninkryk van Ierlandt, door de Ieren *Loghagraim* genoemt. Het is eigentlyk het Zuider deel van de provincie van Mounſter, en grenſt ten Noorden aan het graafſchap Waterford, het welk door de rivier Barrow daar van wordt afgeſcheiden. Dit graafſchap heeft zynen naam van eene zeeſtadt, aan de Zuidzyde van de rivier Shemalyn gelegen, niet verre van den Zuid-Ooſter hoek van Ierlandt, omtrent twintig mylen ten Ooſten van Waterford. Deze ſtadt was de eerſte ſterke plaats, welke de Engelſchen in Ierlandt onder Robert Fitz-Stephen veroverden, de welke Richard, grave van Chepſtow, in den jare 1170 byſtondt. *Cambden. Zeiler. Beeverell.*

WEXIO, in 't Latyn *Vexio*, eene biſſchoppelyke, maar tamelyk kleine ſtadt in de Zweedſche provincie Gothlandt, gelegen in dat gedeelte, dat Smalandt genoemt wordt. Zy legt aan een meer, 12 tot 15 Duitſche mylen van Colmar, Weſtwaarts. S. Siffridus, Apoſtel der Zweden, heeft digt by deze plaats den koning Olans in 't jaar 982 gedoopt, en legt daar in de ſtads kerk begraven. *Topogr. Suec.*

WEXIONIUS, of VEXIONIUS, (MICHIEL) geboortig uit Wexio, was eerſt Doctor en hoogleeraar in de Rechten te Abo, in Finlandt, maar naderhandt byzitter van het koninklyke hofgerecht te Stokholm. Hy wierdt in den adelſtandt, onder den name van *Guldenſtolp*, verheven, en ſtierf in den jare 1671. Zyne ſchriften zyn: *Faſciculus Controv. Ethic.*; *Politica, ad ſtatum imperii Suecici accommodata*; *Collegium Ethicum*: *Iſagoge ad ſtudium Juris Sueo-Romani*; *Paratitla Juris Suecani*; *Deſcriptio Suecia.* Dit laatſte boek is verboden, om dat in het zelve vele geheimen van dat ryk ontdekt zyn. *Scheffери Suecia Lit. cum Molleri Hypomn.*

WEYMOUTH, eene ſtadt in 't Zuider gedeelte van de Engelſche provincie Dorſethshire, gelegen aan het Kanaal, en den uitloop van de rivier *Wey*, van welke laatſte zy haren naam heeft gekregen. Zy is door een ſchone houte brug aan Melcomb Regis gehecht, het welk is geſchied na dat deze twee ſteden onder de regering van de koninginne Elizabeth door eene akte van het Parlement tot een ligchaam zyn gemaakt: doch de twee ſteden zenden ieder hare afzonderlyke gemachtigden in het Parlement van Engelandt. Weymouth gaf den tytel van burggraaf aan *Thomas Thynne*, de welke van koning Karel den II met die waardigheit vereert wierdt. De beſte havens aan het Kanaal zyn *Falmouth*, in Cornwall, *Plymouth*, of *Plemmuden*, in Devonshire, en *Weymouth*, in dit graafſchap gelegen. *Cambden. Beeverell. Miege.*

WHARTON is de bynaam van een zeer oud en vermaard Engelſch geſlacht, het welk den zelven van eene fraaie heerlykheit, gelegen in het graafſchap van Weſtmorlandt, aan de rivier Eden, heeft aangenomen. De eerſte van dit geſlacht, de welke tot de waardigheit van Pair wierdt verheven, was THOMAS WHARTON, ridder, en gouverneur van de ſtadt en het ſlot van Carlisle, als mede opziender over de grenzen. Hy was het, die, wanneer vyftien duizend Schotten in het vier en dertigſte jaar der regering van koning Henrik den VIII, door den byſtandt van William Musgrave, een inval in Engelandt deden, ſchoon hy niet meer dan drie honderd man by zich hadt, den vyanden zulk eene vrees aanjoeg, dat de hertog van Norfolk met zyn gehele leger in grote wanorder de vlucht moeſt nemen, waar by de graven van Cashils en van Glenkarn, nevens eenige andere voorname perſonen, gevangen wierden; om welke uitſtekende daadt hy door den gemelden koning baron van Wharton wierdt gemaakt. Twee jaren daar na trok hy met Dakres, en eenige anderen, naar Schotlandt, hielp Dunfries aldaar vermeeſteren, en kwam met groten buit te rug, na dat hy de Schotten hadt gedwongen vrede te maken, en tot verzekering van de zelve zekere gyſelaars te geven. In het eerſte jaar der regering van koning Eduard den VI, opziender over de Weſtelyke grenzen van het koninkryk van Engelandt zynde, ging hy voor de twede maal, met den grave van Lenox, grootvader van koning Jacobus den I, de welke toen door het hof van Schotlandt zeer was verongelykt, naar Schotlandt, overviel de Schotten met vyf duizend man, en maakte goeden buit. Hy wierdt in het twede en derde jaar der regering van de koninginne Maria tot opziender over de middelſte grenzen van Engelandt, en vervolgens tot opperopziender over alle de grenzen aan den kant van Schotlandt, als mede tot ſtadvoogdt van Barwik aangeſtelt. Hy overleedt den 23 Auguſty des jaars 1568, en wierdt van zynen zone THOMAS, reets acht en veertig jaren oud, in zyne tytels en goederen opgevolgt. Een der nakomelingen van dezen Thomas is PHILIPS Lord WHARTON, de welke zich in alle veranderingen van het miniſterie, in het einde van de zeventiende en in het begin van de achttiende eeuwe voorgevallen, heel voorzichtiglyk en wyſſelyk heeft gedragen. *Dugdale. Imhof. De Larrey.*

WHITAKER, (WILHELM) een Engelſch Godgeleerde, geboortig uit Lankashire, wordt van zyne geloofsgenoten zo wegens zyne Godvrucht, als wegens zyne geleerdheit zeer geacht. Hy was 15 jaren lang koninklyke hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de akademie te Cambridge, en opperſte van het collegie van St. Jan, en behertigde de ſtudiën en andere zaken zodanig, dat hy daar door zyne gezondheit verwaarloosde. Hy teerde daar over allengskens zodanig uit, dat hy in het einde des jaars 1595, in het 48 jaar zynes ouderdoms, overleedt, juiſt toen men zich vleide van hem eene zonderlinge opheldering in het bekende geſchil *de gratia inamiſſibili* (van de niet verlaten wordende genade) te zullen erlangen. Hy heeft met Edmund Campanus, Johannes Duræus, Thomas Stapleton, en anderen, vele ſtrydſchriften gewiſſelt. *De Larrey III. Deel. Thuanus.*

WHITBY, eene ſtadt en zeehaven in het Noorder gedeelte van de Engelſche provincie Jorkshire, op een plaats, alwaar de rivier Esk in de zee valt. Zy heeft vele ſchepen, voorts een goede brug over de rivier de Esk, als mede een tolhuis, en dryft goeden koophandel met aluin en boter. *Beeverell.*

WHITCHURCH, eene ſtadt in Shropshire, gelegen niet verre van Cheshire. Zy heeft het recht van twee gemach-

machtigden te zenden in het Parlement van Engelandt. Daar is ook eene ſtadt van dien naam in de provincie van Hamptshire, aan de rivier de Teſt, zynde een vryſtadt.

WHITEHAL, voor dezen een ſchoon paleis te Weſtmunſter. Het zelve wierdt door den kardinaal Wolſey gebouwt, en, toen de zelve in ongenade by koning Henrik den VIII geraakte, nevens andere van des zelfs goederen verbeurd verklaard. Naderhandt hebben de koningen van Engelandt daar hun verblyf gehouden, hebbende dat paleis laten vergroten. Inzonderheit liet Jacobus de I een prachtigen zaal daar in bouwen, *Banqueting-House* genaamt, in welken de koningen aan de afgezanten gehoor gaven, de kropzweren aanraakten. Men houdt dezen zaal, wegens des zelfs grootte, bouwkunde en ſchilderyen voor een der ſchoonſte van Europa, en de vermaarde ſchilder Paulus Rubbens heeft 'er vele ſtukken geſchildert. Doch dit ganſche paleis is den 4 January des jaars 1694 geheel afgebrand, zo dat niets daar van heeft kunnen behouden worden, dan het *Banqueting-House* en de oude kapel. *Beeverell Delices p.* 839. *Hamb. Hiſt. Remarq.* 1701, *p.* 58.

WHITEHAVEN, eene ſtadt in de Engelſche provincie Cumberlandt, aan een bocht van de zee, die een bekwame haven maakt. Zy dryft goeden koophandel met zout en ſteenkolen.

WHITERN, of WHITEHERNE, in 't Latyn *Candida Casa*, en oudtyds, als zommigen zeggen, *Leucopidia* genoemt, eene kleine ſtadt aan het voorgebergte gelegen, dat zich van de Zuid-Schotſche provincie Galloway tot de Ierſche zee uitſtrekt. Men heeft aldaar ter eere van St. *Ninian*, geboortig uit Bretagne, die ten tyde van den jongen Theodoſius de Zuider Picten tot het Chriſtendom bekeerde, een bisdom geſticht, en de hoofdkerk naar zynen naam genoemt, en men plagt uit verre afgelegene landen derwaarts bedevaarten te doen. *Beeverell Delic. de l'Irlande p.* 1102.

WHITGIFT, (JOHANNES) aartsbiſſchop van Kantelberg, was geboortig van Grimsby, in Lincolnshire. Hy bekleedde eerſt het ampt van onderpreſident in het landſchap Walles, en dat van biſſchop van Worceſter, in welke bedieningen hy zo vele blyken van zonderlinge oprechtheit, geleerdheit en rechtvaardigheit gaf, dat hem in 't jaar 1583 de koningin Elizabeth bekwaam oordeelde aartsbiſſchop van Kantelberg, in de plaats van den overleden, Edmund Grindal, te zyn. Hy wendde allen vlyt aan om de zogenoemde Non-Conformiſten te bewegen, dat zy de Engelſche kerk gehoorzaamden. Voor het overige was hy van een onberiſpelyken wandel, en zeer milddadig; want hy heeft onder anderen een aanzienlyk hoſpitaal, nevens een ſchool te Croydon, in Surrey, geſticht. De koningin Elizabeth hieldt veel van hem, maakte hem haren biechtvader, en hy was in hare laatſte ziekte beſtendig by haar. Hy trok zich ook de doodt van deze weldoenſter zodanig ter herte, dat hy kort na haar, namentlyk den 29 February des jaars 1604, insgelyks overleedt. Zyn opvolger was *Richard Bancrof. Cambden in Vit. Elizab. Id. in Britann. p.* 159, 202, 471. *De Larrey III Deel.*

WHITNEY, eene ſtadt in Bampton-Hundred, in het Zuid-Weſter gedeelte van Oxfordshire. Zy legt aan den Zuidkant van de rivier Windrush, is tamelyk groot, en heeft een vry ſchool, nevens eene tamelyk goede bibliotheek. Ten Noorden van deze ſtadt is een vermaard boſch, *Whichwood Foreſt* genoemt. *Beeverell Delices.*

WIAT, (THOMAS) een Engelſch ridder, het hoofdt van een gevaarlyken opſtandt tegen de koninginne Maria van Engelandt. Wanneer het huwelyk tuſſchen die princeſſe en den Spaanſchen kroonprins, Philips den II, geſloten was, en de meeſte Engelſchen over dit huwelyk te onvrede waren, maakte deze ridder met den hertog van Suffolk en den ridder Pieter Carew een verbondt, uit krachte van het welke de laatſte de provincie Cornwall, de hertog de binnenlandſche provinciën, en Wiat het landſchap Kent tot een opſtandt zouden bewegen. Men was overeengekomen de komſt van Philips den II af te wachten. Maar de ridder Carew was te ſchielyk, en na dat de koningin zyne voornaamſte aanhangers hadt laten by den kop vatten, vluchtte hy in tyds naar Vrankryk. Wiat wierdt daar door nog meer aangezet om zyn voornemen te verhaaſten; en hebbende eenig volk op de been gebragt, trok hy daar mede op tot aan Maidſtone, en liet daar een plakkaat aanſlaan, vermanende een ieder tot handhaving der algemene vryheit tegen de Spaanſche geweldenary zich by hem te voegen. Daar op trok hy naar Rocheſter, daar hy tegen vermoeden door den Sherif dier provincie wierdt geſtuit, doch daarom den moedt niet liet zakken, maar veel eer met zyn klein leger, dat hy in goede order hieldt, alle waakzaamheit toonde, en zekeren heraut, door welken hem de koningin volkomen pardon beloofde, byaldien hy binnen 24 uuren zyn volk afdankte, met een weigerend antwoordt te rug zondt. Wanneer ondertuſſchen het landvolk, door den gemelden Sherif op de been gebragt, een onderſtandt, dat hem Knevet wilde aanbrengen, geſlagen hadt, wierdt hy daar over zo verſlagen, dat hy reets overdacht hoe zich beſt in veiligheit te ſtellen. Doch byna omtrent den zelven tydt bragt een van zyne party, met name Harper, te weeg, dat van de troepen, met welke de hertog van Norfolk tegen hem was opgetrokken, 600 man, onder het bevel van den overſte Bret, zich by hem voegden. Dit gaf hem weder zulken moedt, dat hy (zonder aan den hertog van Suffolk, die middelerwyl was gevangen genomen, te denken) regt naar Londen optrok. Onderweeg kwamen hem te Deptſord zekere afgezondenen van de koninginne verſchelde voordelige voorwaarden aanbieden; maar hy wilde van geen ander vergelyk horen, dan dat het opperbevel van den Tour te Londen, de zorg voor de koninginne, en het verkiezen van een nieuwen geheimen Raadt aan hem zou toegeſtaan worden. De koningin bediende zich van deze onbillyke eiſchen om door het voorſtellen van de zelve zo wel de groten als de gemeente op hare zyde te krygen. Dit gelukte haar ook, en toen Wiat den 2 February des jaars 1554 in de voorſtadt van Londen, Southwark genaamt, kwam, vondt hy niet alleen niemandt, die hem toeviel, maar ook de brug zodanig bezet, dat hy van dien kant niet kon over den Teems komen. Niettemin trok hy over die rivier te Kingſton, en maakte zich dus een open weg naar de ſtadt Londen. Den 5 February trok hy werkelyk met zyn aanhang, omtrent in 4000 man beſtaande, in de gemelde ſtadt. Doch hy wierdt by Whitehall, werwaarts hy tot zyn ongeluk zich eerſt hadt begeven, door de troepen der koninginne, die hem daar onder den Lord Clinton verwachtten, zodanig ontſangen, dat hy naaulyks 500 van de zynen weder in order kon brengen. Met de zelve drong hy de ſtadt in, doch vondt op nieuw zo groten wederſtandt, dat hy moeſt te rug wyken, en eindelyk by de poort Ludgate, die men zynentwegen geſloten hieldt, zich aan den wapenkoning Clarence, of, als anderen zeggen, aan den ridder Berkley gevangen moeſt overgeven. In hope van genade te erlangen beſchuldigde hy de princeſſe Elizabeth, als mede den Lord Coutney, grave van Devonshire, als medeplichtigen aan de zamenzwering; doch hy herriep tot hun geluk wel haaſt deze beſchuldiging in zyne gevangeniſſe, als ook nog op het ſchavot, toen hy den 11 April des gemelden jaars 1554 onthoofd wierdt. Over deze zamenzwering verloren meer dan 60 anderen hun leven door beuls handen, waar onder de hertog van Suffolk, Thomas Grey, des zelfs broeder, de ridder Johan Trogmorton, en de overſte Bret de voornaamſte waren. Zes honderd wierden met een koordt om den hals voor de koninginne gebragt, en verkregen na een voetval genade. Ook maakte deze opſtandt, dat het doodvonnis, dat reets drie maanden te voren tegen Johanna Gray en tegen des zelfs gemaal was uitgeſproken, zonder verder vertoef wierdt uitgevoert. Voor het overige velde men gemeenlyk aangaande de driemannen van deze zamenzwering dit oordeel, dat Wiat wel hert, maar geen verſtandt genoeg hadt, dat de hertog van Suffolk geen van beide bezat, en dat de ridder Carew te driftig was geweeſt. *Goodwin. Heylin. Baker. Lesley. Sanderus. Le P. d'Orleans. Chriſtopherſon. Thuanus. De Larrey.*

WIATKA, eene provincie van Moskoviē, omtrent de grenzen van groot-Tartarye gelegen. Zy heeft eene ſtadt, ook WIATKA geheten.

WIBORG eene ſtadt, omtrent in het midden van het eigentlyk zogenoemde Jutlandt, in de heerlykheit Sydling, tuſſchen twee meiren gelegen. Daar is een vermaarde grote jaarmarkt, wordende *Schnopſting* genoemt, daar de Jutlandſche adel, byna gelyk als de Holſteinſche in den Kieler omſlag, in grote menigte verſchynt. Naar deze ſtadt wordt ook een der vier hoofddiſtrikten genoemt, waar in ganſch Jutlandt verdeelt is. Ook is aldaar de ſetel des biſſchops, onder welkers kerkelyk gebiedt drie ſteden, zeſtien ambachten, twee honderd en zes en zeventig kerken, vyf honderd en acht en veertig grote, en honderd en vyf en twintig kleine landhoeven, ook vele adelyke huizen behoren. Eer de Hervorming van Luther begon, telde men negentien biſſchoppen, die dit ſticht beſtiert hadden.

WIBURG, de hoofdſtadt en een biſſchoppelyken ſetel in Careliē, is met wallen, grachten, en baſtions, ook met een ſterk ſlot voorzien. Zy legt omtrent 8 dagreizen van de ſtadt Abo, aan een meer, dat tot in de Finniſche zee loopt; en alzo deze plaats zeer wel gelegen is, wordt 'er ſterke handel met allerhande waaren gedreven. In het jaar 1193 bouwde Turgilius Knutſon deze veſting. In den jare 1456 hebben de Denen deze ſtadt verovert, en het ſlot verbrand. In 't jaar 1495 belegerden de Ruſſen deze plaats. In 't jaar 1641 ſtichtte de koningin Chriſtina, op 't aanraden des graven van Brahe, aldaar een doorluchtig ſchool, en beriep vele geleerde mannen derwaarts. Voorts is deze plaats tegen de Ruſſen zeer verſterkt, die ze echter in den jare 1710 met verdrag innamen, en de voornaamſte kooplieden dwongen zich in de digt daar by gelegene koopſtadt St. Petersburg neder te zetten. *Zeilers Itin. Suec. Loccenii Hiſtor. Suec. Kircheri Mundus ſubterran. Beſchr. van Zweden.*

WICELIUS (GEORGIUS) was te Fulda, of, als anderen zeggen, te Vach, in 't landt van Heſſen, geboren in 't jaar 150, en begaf zich eerſt in een klooſter, maar verliet het zelve weder kort daar na. Hy nam daar na den Lutherſchen Godsdienſt aan, kwam in 't jaar 1521 te Wittenberg, en oeffende zich daar in de Godgeleerdheit. Hy was naderhandt onder de oproerige boeren, wierdt gevangen, en ter doodt veroordeelt; maar door de voorſprake van den kancelier Bruck en Luther weder los gelaten, en vervolgens tot ſarheer te Niemek, niet verre van Wittenberg gelegen, aangeſtelt, wanneer hy zich in den huwelyken ſtaat begaf. Hebbende een ſtudent van Wittenberg, die verdacht was de dwalingen der Arianen aan te kleven, eenigen tydt gehuisveſt, wierdt hy deswegen in hechtenis genomen, en uit het landt des keurvorſten van Saxen gebannen. Hy begaf zich daar op by hertog Georg te Leipzich, de welke hem in zyne beſcherminge nam. Na des zelfs doodt onthieldt hy zich nu te Mentz, dan te Fulda,

of

of te Keulen, en tastte de Lutherschen in eenige schriften
zeer vinnig aan. Eerst predikte hy onder de Roomsch-Katho-
lyken, en daar na wierdt hy Raadt van de keizeren Ferdinand
den I en Maximiliaan den II. Zyn voornaamste oogmerk was
eene eensgezindheit in den Godsdienst uit te werken. Hy
zeide, dat de Lutherschen al te weinig op de ware Godzalig-
heit aandrongen, en zich van de andere Christenen afscheur-
den, terwyl de kerk zeer gemakkelyk tot haren eersten staat
weder kon gebragt worden. Doch hy verschoonde de
Roomschgezinden mede geenzins. Hy onderhieldt eene by-
zondere vriendschap met Julius Pflug en Johannes Ferus, en
overleedt eindelyk te Ments in den jare 1573, een zoon,
mede *Georgius* genoemt, nalatende. Hy heeft veel geschreven,
waar onder zyn de volgende werken, als: *Via Regia*; *Nota in
Psalmos pœnitentiales*; *Idiomata lingua Vet. & Novi Testam.* enz.
Zyn zoon, Georgius Wicelius de jonge, heeft ook eenige
boeken uitgegeven. *Conring. Præf. ad Vicelii Viam Reg. Freheri
Theatrum vir. illustr. Jamesii vita & doctrina Vicelii. Bayle
Dict. Crit. Arnold Hist. der Kerk. en Kets.*

WICHARD, (Georg) een Schotsch predikant, die om
den Protestantschen Godsdienst is verbrand. Hy hadt in de aka-
demie te Cambridge de gevoelens van Luther staande ge-
houden, en des zelfs hervorming, in den jare 1544 weder in
zyn vaderlandt gekomen zynde, zo wel te Dundee, als ook
in vele andere plaatsen, met groten voortgang gepredikt, zon-
der zich door het verbodt, of de vervolging daar van te laten
afschrikken, wanneer zeker voornaam man, met name Cockburn
van Ormeston, op zyn landgoedt, 8 mylen van Edenburg ge-
legen, hem een veilige schuilplaats gaf. De kardinaal en aarts-
bisschop van St. Andries, David Beton, de overlevering van
zyn persoon dikwils te vergeefsch verzocht hebbende, kwam
hy eindelyk in 't jaar 1546 in persoon, nevens de graven van
Aran en Bothwel, by den gemelden Cockburn; wanneer hy, ver-
mits de twee genoemde graven, uit hoofde van het woordt,
hen te voren door den kardinaal gegeven, voor Wichards leven
borg bleven, eindelyk aan de Roomsch-Katholyke geestelyk-
heit wierdt overgegeven. Deze wierpen hem in het slot te St.
Andries in de gevangenisse, en by eene vergadering van bis-
schoppen, die Beton den 27 February des jaars 1546 deedt ver-
gaderen, wierdt zyn proces opgemaakt, en hy eindelyk ten
vure gedoemt. De graaf van Aran, toen regent van Schot-
landt, zondt bevel tot zyne overkomst met het pleidoi te
wachten. Maar Beton spoeide zo veel te meer met de execu-
tie, die hy tegen over zyn paleis liet doen, en was 'er zelf
aanschouwer van. Wichard, die zeer volstandig en getroost
was in zyne doodt, voorspelde eenige weinige oogenblikken
voor zyn einde, dat deze kardinaal, de welke thans met zo
een bloedgierig gemoedt zyne doodt aanschouwde, binnen kor-
ten tydt op de schandelykste wyze en op de zelve plaats zou
leggen: en doordien de meeste Schotten dezen Wichard voor
een martelaar, en het over hem gevelde vonnis voor onrecht-
vaardig hielden, namen de vyanden des kardinaals, en voor-
namentlyk Lesley, graaf van Rothsey, daar door gelegenheit
de gemelde voorzegging op de wyze, als in het artykel van
BETON is verhaalt, te doen vervullen. Thuanus en Bu-
chananus noemen dezen Wichard *Sophocard. Thuan. Hist. l. III. De
Larrey II Deel. Buchanan. Rer. Scotic. l. XV.*

WICHE, (Richard) een priester te Hermetsworth,
in de Engelsche provincie Essex, wierdt overtuigt, dat hy
het gevoelen van Wiclef was toegedaan, en deswegen tot o-
pentlyke herroeping verzocht, en eindelyk, als een, die van
nieuw in deze dwalingen was gevallen, van zyne priesterly-
ke waardigheit afgezet, en den 17 Juny des jaars 1440 op
den heuvel van den Tour te Londen verbrand. Om dat hy
hadt gezegt, dat zekere poort van den Tour in den grondt
zou verzinken, en de zelve in den naastkomenden nacht
ruim zeven voeten diep in den grondt was gezonken, begon
het gemeen hem als een heilige en een martelaar te vereeren,
stelde bedevaarten naar die plaats aan, daar men hem ter
doodt hadt gebragt, kuste de aarde, daar dit was geschied,
bewaarde de assche, als een H. overblyfsel, bragt allerlei
offerhanden derwaarts, en wat dies meer was. De vikaris
van de naby gelegene plaats, Barking, vergrootte, tot zyn
eigen voordeel, dit werk door het volgende bedrog. Hy liet
de plaats met welriekende kruiden heimelyk bestrooien; waar
op men dezen aangenamen reuk voor een onwederspreekelyk
kenteken der heiligheit van den verbranden Wiche aannam,
en door een opgerecht kruis ter zelver plaatse plegtige bede-
vaarten derwaarts aanstelde, waar van de gemelde vikaris
geen gering voordeel trok. Eindelyk wierdt deze bygelovig-
heit zo groot, dat op 't aanhouden der geestelykheit koning
Henrik de VI de Sherifs van Londen en van Middelsex moest
bevelen deze bedrogene pelgrims te rug te zenden, dat ook
te gemakkelyker kon geschieden, om dat de vikaris van Bar-
king, na dat hy was in verzekering genomen, de list, by
dezen handel gebruikt, volkomen openbaarde. *Fox's Acts
and Monuments p. 644. The Compleat Hist. of England Vol. I.
p. 387.*

WICKHAM, eene stadt in de Engelsche provincie Buk-
kinghamshire, 32 mylen van Londen. Zy legt in een laag
en vruchtbaar dal, aan een stroom, die in den Teems valt,
is eene schone stadt, en zendt twee gedeputeerden in het Par-
lement van Engelandt. Aldaar wordt een jaarlyksch gericht
gehouden.

WICKHAM, (Wilhelm) bisschop van Winchester,
wordt dus van zyn vaderlandt genoemt. Hy leide de eerste
gronden zyner studiën te Winchester, en oeffende zich me-
de in de meetkunde. Van daar wierdt hy naar Oxford ge-
zonden, daar hy in de wiskunde en rechtsgeleerdheit studeer-
de, en 'er zes jaren lang bleef. Maar doordien zyn patroon,
Nicolaas Wedal, opperbevelhebber van Southampton was ge-
worden, maakte hy hem tot zyn sekretaris. Wanneer koning
Eduard de III hem by dezen bisschop hadt leren kennen,
nam hy hem in zyn dienst aan, en maakte hem tot opperop-
ziender over zyne gebouwen, als mede tot opperjagermeester,
gelyk hy ook het bestier hadt over het bouwen van het slot
Windsor. Hoewel nu eenige 't opschrift van dit gebouw,
luidende: *Dit gebouw heeft* Wicham *gemaakt*, zochten kwalyk
uit te leggen, en hem by den koning zwart te maken, als
of hy de eer van dit gebouw alleen voor zich wilde hebben,
wist hy echter des konings toorn en ongenade op een bekwa-
me wyze weg te nemen, doordien hy deze woorden aldus
uitleide, dat dit gebouw, en het opzicht, dat hy daar over
hadt gehad, hem Wickham hadt gemaakt, dat is te zeggen,
in aanzien en genade by den koning gebragt. De koning
wierdt hem na dezen nog gunstiger, en dewyl hy ondertus-
schen het geestelyk kleedt hadt aangetrokken, voorzag hy
hem niet alleen met vele eerampten, maar verhief hem ook
tot de waardigheit van opperste sekretaris en geheim zegel-
bewaarder. Vervolgens wierdt hy in 't jaar 1367 in Edmons
plaats bisschop van Winchester, en namaals grootkancelier en
president van den geheimen Raadt. Hy bekleedde deze amp-
ten niet alleen met veel yver, maar bezorgde ook, dat in
zyn kerkgebiedt de gerechtigheit gehandhaaft, en alle zulke
predikanten aangenomen wierden, die in lere en leven ge-
zond waren. In het jaar 1371 deedt hy vrywillig afstandt
van 't grootkancelliersampt, voorziende, dat men hem het
zelve zou afnemen. Koning Eduard, toen als overwinnaar
uit Vrankryk wedergekeert zynde, vondt zyne finantien in
een zeer slechten staat. De hertog van Lankaster, een der
koninklyke prinssen, tradt met een grote menigte van voor-
name heeren voor den koning, en stelde hem voor, dat de
geestelyken de meeste ampten in het ryk bezaten, daar toch
zulke wereldlyke ampten hen niet pasten, als die door de we-
reldlyken beter, en met meer getrouwheit konden bekleed
worden. De koning oordeelde, dat 'er, als hy deze klag-
ten niet aannam, een geweldige scheuring zou ontstaan, en
besluitende, zo hy de geestelyken afzette, en rekenschap van
hen vorderde, dat hy grote geldsommen daar by zou win-
nen. Het voorstel van den hertog van Lankaster wierdt der-
halven aangenomen, en de schrandere Wickham gaf het groot
zegel over voor dat men het van hem eischte; doch kon
eerst in den jare 1374 zyne ontslaging erlangen. Maar de
wereldlyke heeren maakten het in hunne ampten slimmer dan
de geestelyken: die ampten wierden hen derhalven wederom op-
gedragen, en de hertog van Lankaster verloor zyn gezag, dat
hy echter haast wederom kreeg, toen de koning over de doodt
van den oudsten prins zwak van verstandt wierdt. Dies was
de hertog in beraadt hoe best Wickham ter neder te storten,
beschuldigde hem over verscheide falsiteiten, klaagde hem by
den koninklyken Raadt aan, en bragt het zo verre, dat Wick-
ham zonder verhoord te worden veroordeelt wierdt. Edoch
trok de koning, by wien toch anderszins de hertog van Lan-
kaster zeer in verdacht was, Wickhams party, en herstel-
de hem, zich midden in zyne zwakheit herinnerende, dat men
by de rekeningen, die vyf jaren te voren de geestelyken van
hunne bedieningen omtrent de koninklyke finantiën hadden
moeten afleggen, den eerlyken Wickham oprecht en onschul-
dig hadt bevonden. Hy luisterde nog te meer naar de voor-
bede der bisschoppen, dat het gevelde vonnis mogt vernie-
tigt worden, en benoemde zelfs zynen neef Richard tot zy-
nen opvolger, waar door de hoogmoedige gedachten des her-
togs van Lankaster grotelyks verzet wierden. Toen de ko-
ning overleden, en des zelfs opvolger, Richard, nog maar
elf jaren oud was, vernieuwde de hertog van Lankaster zyne
aanklagte tegen Wickham; maar hy verdedigde zyne zaak zo
wel, dat hy volkomen vry wierdt gesproken. Naderhandt
poogde hy in zyn bisdom alles in goeden staat te stellen,
stichtte ten dien einde twee zameningen, de eene te Oxford,
en de andere te Winchester, hieldt 24 armen in zyn paleis, en
was zeer milddadig tegen de vremdelingen. Hy wierdt daar
op van nieuw ten hove beroepen, en grootkancelier gemaakt.
Hy nam dit ampt gehele drie jaren waar, en kon zelfs op 't
laatst bezwaarlyk zyn afscheidt krygen. By zyne te rug komst
liet hy het gebouw van de gemelde collegiën voltooien, en
bouwde eene zo prachtige Domkerk, dat zy naast de kerk
van St. Paulus te Londen mag gestelt worden. Hoewel hy nu
heel stil zocht te leven, wierdt hy nochtans nevens anderen in
den jare 1397 voor het volle Parlement over gekwetste maje-
steit aangeklaagt, maar ook volkomen vrygesproken. Hy stierf
eindelyk in het 81 jaar van zynen ouderdom. *Historica Descript.
vita Wickhami. Bayle Dict. Crit.*

WICKLO, een graafschap in de Iersche provincie Lein-
ster, dat ten Oosten aan 't kanaal van Ierlandt, ten Zuiden
aan het graafschap Wexford, ten Zuid-Westen aan het graaf-
schap Caterlagh, ten Westen aan het graafschap Kildare, en ten
Noorden aan dat van Dublin grenst. Deze landstreek is
eerst in 't jaar tot een graafschap gemaakt, en in zes ba-
ronyen verdeelt. Het zelve wordt door de rivieren Blak-
water en Liffie bevochtigt. Wegens de vele bergen en bos-
schen is het niet zonderling bebouwt. De voornaamste plaat-
sen, daar in gelegen, zyn *Arklo* en *Wicklo*. De laatstgemelde
is

is een vlek, met muren omringt, aan de zee gelegen, en zo wel met eene tamelyk goede haven voor schepen, die maar tien voet diep gaan, als ook met een klein slot, op een rots gebouwt, voorzien. *Beeverell Delic. d'Irlande p.* 1425.

WICLEF, (JOHANNES) geboren te Lougborough, in Leicestershire, van de Roomsch-Katholyken onder de ketters geplaatst. Hy wierdt van iedereen in zynen tydt voor een voortreffelyk Philosooph en Godgeleerde gehouden, en wegens zyne zonderlinge vroomheit zeer geacht. Hy leeraarde de H. Godgeleerdheit in het openbaar met veel roem te Oxford, en wierdt naderhandt bestierder van de kerke te Lutterworth, in de provincie van Leicester. Hy leide zich niet alleen op de schoolsche Godgeleerdheit, maar ook op het lezen der H. Schrift, die hy in 't jaar 1383 uit de gemene Latynsche overzetting (*Vulgata*) in de Engelsche tale overzette, en iedereen vermaande de zelve vlytig te lezen. Hy nam daar uit gelegenheit de Roomsche kerk vele dwalingen aan te tonen, dat hy te gemakkelyker kon doen, hoe meer het grote gezag, dat zich de pauzen aanmatigden, iedereen in de oogen stak. Daar by kwam, dat in dien tydt de Bedelmonniken veel wanorder pleegden, en zich noch den bisschoppen, noch de kerkenorder wilden onderwerpen. Dus begon Wiclef omtrent het jaar 1460 de misbruiken der Roomsche kerke te bestraffen, en gaf een afzonderlyk boek tegen de Bedelmonniken uit, waar in hy hen vyftig dwalingen voorstelde en verweet. De Protestanten zeggen deswegen, dat alleen de slechte staat der Roomsche kerke Wiclef gelegenheit heeft gegeven tot de hervorming, en dat het bygevolg ongegrond is wat van zommigen wordt voorgegeven, te weten, dat hy het uit spyt heeft gedaan, om dat men hem geen bisschop heeft willen maken. Zyne stellingen komen merendeels met die der Protestanten overeen; waarom hy zo wel als zy zeer veel heeft moeten lyden. De voornaamste, die hem in 't openbaar tegensprak, was *Guilielmus Bynham*, dien Thomas Askeborn en vele anderen volgden, die tegen hem de pen opvatten. Onder de pauzen was Urbanus de V zeer op hem gebeten, die echter weinig kon uitvoeren, om dat hem koning Eduard de III de handt boven het hoofdt hieldt. Paus Gregorius de XI toonde insgelyks groten yver tegen hem, en bragt het eindelyk zo verre, dat koning Richard de II de genen, die het met Wiclef hielden, begon te vervolgen, zo dat ook Wiclef zelf een tydlang zyne kerk moest verlaten, waar uit zommigen willen besluiten, dat hy was naar Bohemen gegaan, dat echter geen grondt heeft. Dit is zeker, dat na dien tydt vele in Bohemen zyne leer aannamen, gelyk als Johannes Hus; en daarom heeft men in den jare 1415 op het concilie van Constans 45 artykels als Wiclefitische leringen veroordeelt. In Engelandt waren 'er zeer veel, die het met hem hielden, welke men om die reden *Wiclefisten* noemde, en nog andere smaadredenen toevoegde. Onder anderen nam de universiteit van Oxford zyne zaak ter herte, verdedigde zyne leer, en gaf vryheit tot den tydt van het concilie van Constans om opentlyke lessen over zyne boeken te mogen doen. Daarentegen heeft men in Engelandt verscheide kerkvergaderingen tegen hem gehouden, en in de zelve zyne leer veroordeelt, en bevolen zyne boeken te verbranden, dat inzonderheit in de kerkvergadering te Londen, door den aartsbisschop van Kantelberg in 't jaar 1396 gehouden, geschiedde, na dat Wiclef reets in 't jaar 1387 overleden was. In het concilie van Constans, gehouden in 't jaar 1415, besloot men, dat zyn gebeente zoude opgegraven en verbrand worden, dat ook de bisschop van Lincoln, Richard Flemyng, in den jare 1424, op 't bevel van paus Martinus den V, liet doen. Wiclefs schriften zyn: *Dialogorum libri IV*; *Tractatus duo ad fratres mendicantes*, enz. *Knigton in Chronico de eventibus Angliæ l. V. Walsingham in Eduardo III & Richardo II. Æneas Sylvius Hist. Bohem. c.* 35. *Von der Hard Acta concilii Constantiensis. Kortholt Hist. Eccles. sec. XIV. Cave.*

WICMANNUS, of WICHMANNUS, aartsbisschop van Maagdenburg, uit het oude geslacht der graven van dien naam, die te Segenburg, of Seburg (volgens anderen Degenburg) woonden. In zyne jeugdt volgde hy den oorlog, en in den jare 1149 is hy bisschop van Zeits en Naumburg geworden. Toen Hazzo en Gerhard om het aartsbisdom van Maagdenburg met malkander twistten, heeft keizer Frederik de I, dien zy tot scheidsman hadden gekozen, dezen Wicman aangestelt, die ook niet naliet eenige der Kapittelheeren door geschenken op zyne zyde te brengen. De keizer gaf hem dus in 't jaar 1152 alle regaliën van dit sticht; maar met het Roomsche hof ging het niet zo gemakkelyk, om dat de paus Eugenius hem door toedoen van den afgewezen Gerhardus wilde afgezet hebben. Doch de keizer wist by den volgenden paus Anastasius het zo ver te brengen, dat hy aan Wicman in den jare 1154 den bisschoppelyken mantel (*pallium*) gaf. Hy was een oorlogzuchtig man, die onder anderen in den jare 1157 de stadt Brandenburg den markgrave Frederik met geweldt afnam, welke hy echter in het volgende jaar weder kwyd raakte. Hy hadt vele onlusten met hertog Henrik den Leeuw, doordien het de zelve eerst met des zelfs vyanden hieldt, maar naderhandt vrede met hem maakte, zo dat hem de zelve, toen hy naar het H. Landt trok, het bestier van zyne landen toebetrouwde. Doch de vriendschap duurde niet lang; want toen Henrik zocht burggraaf van Maagdenburg te worden, hieldt het Wicman wederom met des zelfs vyanden, nam in 't jaar 1181 Haldesleben in, slechtte de vesting tot den grondt toe, en hielp den keizer Frederik Henrik in benaaudheit brengen. Het blykt anderszins, dat hy in grote achting is geweest, om dat hy in de byeenkomst te Pavië in den jare 1660 naast den keurvorst van Keulen zat, en in het Roomsche Ryk niets zonder zynen raadt wierdt ondernomen. Wanneer op zekeren tydt 16 edellieden in het tournooispel sneuvelden, gaf hy een edikt uit, waar by hy alle in den ban deedt, die aan dit gevaarlyk vermaak (mogelyk verstondt hy de byzondere tournooispelen, maar niet die door den keizer zelf aangestelt wierden) deel namen: en toen Koenraad, markgraaf van Meissen, op deze wyze zyn leven verloor, liet hy hem niet eer begraven, voor dat des zelfs nabestaanden verlof daar toe van Rome bekomen hadden. Behalven het gemelde Haldesleben heeft hy ook Juterbok, Dam, Lebigun, Sommerseburg en Erxle ten dele door de wapenen, ten dele door erfenisse, ook ten dele door aankoop en verruiling aan zyn sticht gebragt. Hy bouwde ook het klooster Juterbok, en wordt voor den eersten gehouden, die in Duitschlandt grote zilvere munt liet slaan. Hy stierf den 25 Augusty des jaars 1192, of 1194. *Script. Magdeburgici. Hecht Dissert. de Wicmanno.*

WICQUEFORT, (ABRAHAM) een vermaard geschied- en staatkundige. Hy verliet in zyne jeugdt zyn vaderlandt, de provincie van Hollandt, en zocht zyn geluk in Vrankryk. De keurvorst van Brandenburg verklaarde hem tot zyn resident aan het Fransche hof, daar hy na verloop van 32 jaren by den kardinaal Mazarin in ongenade viel. Men beschuldigde hem, dat hy de minnaryen van het hof, en inzonderheit van den koning, doch voornamentlyk eenige geheime zaken rakende de familie van Mazarin, naar Hollandt hadt overgeschreven; en mogelyk om dat hy een goed vriendt van den prins van Condé was, waar by nog kwam de vyandschap van den Franschen staatsdienaar Tellier, die een zeer onverzoenlyk en wraakgierig man was. Wanneer in den jare 1658 de heer van Brand aan het hof den tytel van gezant van den keurvorst van Brandenburg aannam, wist men te maken, dat hy het hof en het koninkryk moest verlaten. Maar doordien hy niet terstondt wilde vertrekken, als hebbende in Vrankryk vele huisselyke zaken te redderen, en schoon men hem nog vergunde een maandt lang daar te blyven, wierdt hy echter nog voor dien tydt in de Bastille gezet, en niet voor het jaar 1659 ontslagen, wanneer men hem naar Calais bragt. Hy hadt zyne loslating den Brandenburgschen gezant te danken, en men zocht zulks by het Fransche hof daar mede te ontschuldigen, dat de keurvorst tegen den heere Blondel hadt gezegt, dat hy zich niet met die zake zou bemoeien. Wicquefort hadt ook niet alleen de belangen van den keurvorst van Brandenburg waargenomen, maar zich ook als een correspondent of nieuwsschryver van vele andere prinssen laten gebruiken. Deze haat moet echter niet lang geduurt hebben, om dat de gemelde kardinaal in een brief aan Wicquefort voorsloeg weder in Vrankryk te komen, en hem wierdt daar benevens eene jaarlyksche wedde van 1000 Ryksdaalders belooft, die hem zo lang betaalt wierdt, tot dat het tusschen Vrankryk en Hollandt tot een openbaren oorlog uitborst. Hy was ook zeer geneigt tot Vrankryk, mogelyk uit wraakzucht tegen den prinsse van Oranje. De graaf van Estrades gebruikte hem by Don Estevan de Gamarra, en hadt zo veel vertrouwen op hem, dat hy zich ook in zyne brieven aan den heere de Lionne op die van Wicquefort beriep. In Hollandt vondt hy een groten voorstander aan den heere Jan de Witt, om wiens wille hy ondernam de Historie van die Republyk, volgens haren toenmaligen staat, te beschryven; doch met dit grote werk reets verre gevordert zynde, wierdt de maker over geheime verstandhouding met de vyanden van den Staat beschuldigt, en daar over in verzekering genomen, wanneer men uit hem zocht te vernemen de namen der personen, die hem deze byzonderheden en geheimen hadden opgegeven. Hy trachtte wel daar mede vry te komen, dat hy in dienst van het huis van Luneburg was; maar men sloeg daar weinig acht op, en men liet zyn proces opmaken, waar van de uitkomst was, dat Wicquefort tot eene eeuwige gevangenisse verwezen, en alle zyne goederen en papieren verbeurd verklaard wierden. Zyn zoon liet in Duitschlandt in den jare 1676 dit vonnis met aanmerkingen drukken, en overleverde het zelve aan de gemachtigden op de vredehandeling te Nimwegen, met verzoek, van zyns vaders zaak te willen gade slaan, en des zelfs loslating, als zynde eene zaak van hun gezag, bewerken. Maar het was van weinig vrucht; Wicquefort bleef gevangen, tot dat hy door middel van eene zyner dochteren middel vondt den 11 February des jaars 1679 los te komen, en juist op den tydt, toen men hem naar Loevestein wilde brengen. Hy nam zyne toevlucht aan het hof des hertogs van Zelle; maar verliet des zelfs dienst weder in 't jaar 1681, toen hy bemerkte, dat die hertog niet genoeg ter herte nam, gelyk als hy wel wenschte, van te maken, dat men in Hollandt het tegen hem gevelde vonnis herriep. Van zyne schriften maakt de *Geschiedenis van Hollandt* wel het meeste gerucht. Hy vatte de pen op voor den beruchten Raadt pensionaris de Witt, van wien hy ook de nodige stukken daar toe kreeg. Zyne gevangenis verhinderde het uitkomen van dit werk; en hoewel hy zelfs in de gevangenisse daar aan arbeidde, kon hy echter niet nalaten een scherpe pen tegen de voornaamste heeren van den Staat te gebruiken; het welk de oorzaak was, dat het gemelde werk wierdt gestremt. Hy hadt reets in den jare 1669 een kontrakt met twee boekverkopers in 's Gravenhage gemaakt, zullende dit werk in twee stukken in folio, de geschiedenissen vervattende, en in zes stukken, waar in de echte stukken en bewyzen zouden gevonden worden, zou bestaan. Deze boekhande-

laars verkregen wel van den prinsse van Oranje verlof, dat men hen de hen ontnomene papieren zou wederom geven; zy bragten ook in 't jaar 1680 te wege, dat hen door de Heeren Staten van Hollandt vergunt wierdt den druk voort te zetten, ja zelfs dat men hen al het nodige daar toe zou verschaffen, om het werk zyn volkomen beslag te doen hebben. Maar deze boekhandelaars begeerden daarenboven vergoeding voor de geledene schade, welke hen de Staten weigerden te geven. Wicquefort stierf in den jare 1717 in armoede, en na zyne doodt, in den jare 1719, is het eerste stuk van zyn werk in 's Gravenhage gedrukt. Behalven deze Geschiedenisse heeft hy zich door zyn traktaat *van de Ambassadeurs*, zynde vol van geheime berechten, beroemd gemaakt. Zeker Fransch traktaat gaf hem daar gelegenheit toe, sprekende van het gevangennemen van den vorst van Furstenberg, waar in de maker zocht te beweren, dat een heer over zyne onderdanen zyne jurisdictie kon plegen, schoon de zelve ook aan zyn hof den naam van een opentlyk minister van een buitenlandsch prins voerden; en om dat men daar in het voorbeeldt van Wicquefort aanhaalde, en het gedrag der Republyk tegen den zelven billykte, schreef Wiequefort een traktaat onder den naam van: *Memoires touchant les Ambassadeurs & les ministres publics* (*à Cologne* 1677) en zocht het eerste zeggen te wederleggen, waar op van een onbekenden, die na verloop van eenigen tydt onder den name van *Galardus* bekend is geworden, heeft uitgegeven: *Reflexions faites sur ces Memoires & une Reponse au ministre prisonnier.* Wicquefort liet naderhandt het bovengemelde werk twee malen na malkander herdrukken, en het wierdt met vele veranderingen vermeerdert. Men moet hem niet met *Jakob van Wicquefort* verwarren, die ridder der orde van St. Michiël, Raadt van de landgravinne van Hessen, en haar resident by de Heeren Staten der Vereenigde Nederlanden is geweest, wiens Brieven, gewisselt met *Caspar Barleus*, in den jare 1696 te Amsterdam zyn gedrukt. *L'Ambassadeur & ses fonctions. Reflexions sur les Memoires p.* 35, 36. *Pufendorf de Rebus Brandenb. l. VII. p.* 437. *Presbenta de jure legat. p.* 199. *Bernard Nouvelles de la Republ. des lettres, Mois d'Avril* 1702, *p.* 420. *Basnage Annales des Provinces Unies. Lettres de M. J. de Wicquefort.*

WIDDRINGTON, (WILLIAM) van Widdrington-Castle, in de Engelsche provincie Northumberlandt. Hy wierdt wegens zyne trouwe diensten in den beginne der binnenlandsche onlusten, onder de regering van Karel den I voorgevallen, baron van het koninkryk gemaakt, met den tytel van *Lord Widdrington van Blantney*, in Linkolnshire. Hy hieldt bestendig des konings party, tot dat alles verloren was. Naderhandt vereenigde hy zich in de maandt Augusty des jaars 1651 met Jakob, grave van Derby, en met koning Karel den II, die toen met zyn leger uit Schotlandt naar Worchester trok, om een toegang te maken, doch moest, toen hem de overste Lilbourn, door Cromwell met vele troepen hem te gemoet gezonden, in een scherp gevecht, naby Wiggan in Lankashire zyn leven laten. Hy hadt by Maria, dochter en eenige erfgenaam des ridders Antony Tyrrel, of Thorald, van Blantney, zeven zonen en twee dochteren geteelt. Die van de zelve hunne jaren van onderscheiding bereikten waren: (1) *Wilhelm*, zyn opvolger; (2) *Eduard*, als overste in den slag by de rivier de Boyne gesneuvelt; (3) *Ralph*, die in den Nederlandschen oorlog zyne oogen kwyd raakte; (4) *Antony*, ongetrouwt gestorven; (5) *Roger*, in het beleg van Mastricht gesneuvelt; (6) *Maria*, getrouwt met den majoor Crane; (7) *Johanna*, getrouwt met Karel Stanley, ridder van het Badt, neef van Wilhelm, grave van Derby. De oudste zoon, WILHELM, teelde by Elizabeth, dochter van den ridder Peregrinus Bertie van Eveden, de jongste zoon van Robert, grave van Lindsey, de volgende zonen, als: *Wilhelm*, *Henrik*, en *Rogier*, nevens zes dochteren, van welke drie nonnen wierden. Wilhelm, de oudste zoon, en zyn opvolger, trouwde met Alathea, dochter en erfgenaam van Karel, burggraaf van Fairfax, in Ierlandt, en verwekte by haar: (1) *Wilhelm*; (2) *Karel*; (3) *Peregrinus*; (4) *Apollonia*, die het kloosterleven aannam; (5) *Elizabeth*, getrouwt met Marmaduke, zoon en erfgenaam van den Lord Langdale; (6) *Maria*. WILHELM, de oudste zoon, volgde zynen vader op als Lord van Widdrington, en trouwde met Johanna, eenige dochter en erfgename van den baron Thomas Tempest van Stella, die hem in den jare 1702 *Henrik*, en voorts *Alathea* en *Anna* baarde. *Peerage of England II. p.* 88. *Dugdale.*

WIDIN, of VIDDIN, in de Sclavonische tale *Bodden*, een plaats in de provincie Serviê, digt aan de grenzen van Bulgariê, aan de rivier de Donauw gelegen. Na dat in den jare 1689 markgraaf Lodewyk van Baden de niet verre daar van daan leggende stadt Nissa den Turken hadt ontweldigt, belegerde hy ook in de maandt October Widin, doodde den 14 van die maandt 2000 man van de Turken, die zich daar verschanst hadden, en vier dagen daar na dwong hy de genen, die het slot van deze plaats verdedigden, om het by wege van verdrag over te geven. Doch deze stadt ging in het volgende jaar, den 29 September, weder by verdrag aan de Turken over, hebbende de bevelhebber van die plaats zich niet langer dan vier dagen verweert. Voorts is Widin nog beroemd wegens twee grote nederlagen, die de Turken daar omtrent leden, in welker eene zy in 't jaar 1443 tegen Johannes Hunniades by de 30000, en in den tweden, in het jaar 1595 voorgevallen, by de 19000 man verloren.

WIDO. Zie GUIDO.

WIED, een graafschap in den Westerwaldt, tot den neder-Rhynschen kreits behorende, wordt van het gebiedt van Keulen, Trier, Bergen en Solms geheel omringt. Behalven *oud-* en *nieuw-Wied*, zynde de gewoonlyke residentieplaatsen, vindt men 'er gene aanmerkelyke plaatsen. Het graafschap Runkel, aan de rivier de Laan, in den Westerwaldt gelegen, en de heerlykheit Isenburg behoren ook tot dit graafschap. *Zeileri Itin. Germ. Europ. Herold.*

WIED. De oorspronk van het Ryksgraaflyke geslacht van *Wied* is zeer oud, maar ook zeer duister, zynde alleen uit de oude oirkonden *Mefried van Weda*, en des zelfs broeder *Reduwn* van Kempenich, omtrent den jare 1093 geleeft hebbende, bekend. Ook was de aartsbisschop *Arnold* de II, die omtrent den jare 1093 stierf, een geboren graaf van Wied. Men zegt, dat *Lotharius*, *graaf van Wied*, in de XIII eeuwe geleeft heeft, en na zyne doodt, zonder oir na te laten, het graafschap Wied aan zyne zuster, getrouwt met den heere van Isenburg, en zelfs op de kinderen, uit hun huwelyk geboren, namentlyk *Bruno* en *Diderik*, vermaakt heeft, gelyk het ook op de zelve is vervallen. Men doedt van den laatsten de graven van *Isenburg* afstammen, en de eerste, *Bruno*, heeft de linie der graven van *Wied* gesticht. Des zelfs neef, graaf WILHELM, behuwelykte met zyne gemalinne Louïze, dochter van grave Gerlach van Isenburg, de helft van het neder-graafschap Isenburg. Des zelfs zoon, graaf GERLACH, hadt twee zonen, *Wilhelm* en *Johannes*, die echter beide gene zonen nalieten; weshalven de eenige dochter van den laatstgenoemden, *Anastasia*, gemalin van Diderik, heere van Runkel, gelegenheit gaf, dat de graaf Wilhelm de oude haren zoon FREDERIK erfgenaam maakte. Deze hadt vyf zonen, van welke de jongste, *Herman*, aartsbisschop van Keulen wierdt; maar om dat hy de leer der Protestanten zocht in te voeren, moest hy dit aartssticht verlaten, en stierf in den jare 1555. Zie HERMANNUS. Zyn broeder *Frederik*, die bisschop van Munster was, hadt het zelve lot. De oudste, *Frederik*, kreeg wel door huwelyk het graafschap Meurs; maar doordien hy maar eene eenige dochter, *Anna*, hadt verwekt, die naderhandt met N. grave van Nuenar trouwde, verviel dit graafschap aan een ander, dies de twede, JOHANNES VAN WIED, zyn geslacht alleen voortplantte. Hy hadt een zoon, ook JOHANNES genoemt, die naliet *Wilhelm*, die geen mannelyk oir verwekte, en HERMAN den I, die het geslacht voortplantte. Des zelfs zonen waren: *Johan Wilhelm*, *Herman* de II, *Arnold*, *Johan Casimir*, *Philip Lodewyk*, van welke HERMAN de II alleen het geslacht voortplantte. Deze hadt verscheide zonen, als: *Maurits*, *Christiaan*, en *Wilhelm Lodewyk*, die alle jong stierven; maar de twee overige hebben even zo vele liniên, namentlyk die van *Neu-Wied* en die van *Durdorf*, gesticht. De stichter van de eerste linie is FREDERIK, oudste zoon van Herman den II, geboren in den jare 1618. Hy deedt belydenis van den Lutherschen Godsdienst, en hieldt zyn verblyf in het slot Neuwied, aan den Rhyn, tusschen Andernach en Keulen gelegen, en stierf te Keulen den 3 May des jaars 1698. Hy hadt by zyne vier gemalinnen verscheide kinderen geteelt, van welke *Ferdinand Frans*, uit het twede bedt, geboren in den jare 1641, Roomsch-Katholyk, en Domheer te Keulen, Straasburg en Luik wierdt; doch in den jare 1667 door een heimelyken moordenaar op de jagt wierdt om het leven gebragt. *Frederik Melchior*, geboren in 't jaar 1642, was keurvorstelyke Triersche stadhouder te Andernach, en wierdt door den grave van Efferen in een tweegevecht dood geschoten; *Johan Ernst*, geboren in 't jaar 1643, sneuvelde in 't jaar 1664 in den slag by St. Gothard; *Frans Wilhelm*, geboren in den jare 1644, stierf in 't jaar 1664 te Wenen; *Karel Christoffel*, geboren in 't jaar 1646, stierf zeer jong; *Karel Lodewyk*, geboren in 't jaar 1657, stierf in 't jaar 1670. Van het derde bedt was *Frederik Wilhelm*, geboren in 't jaar 1684, die eenige jaren voor zyns vaders doodt overleedt; maar de oudste en eenige van het eerste bedt, GEORG HERMAN RICHARD, plantte alleen het geslacht voort. Hy was in den jare 1640 geboren, woonde in het slot Altenwied, en stierf den 7 Juny des jaars 1690. Zyne zonen waren *Frederik Wilhelm*, geboren en gestorven in den jare 1678; JOHAN FREDERIK WILHELM, geboren den 3 Maart des jaars 1680; *Maximiliaan Henrik*, geboren den 1 May des jaars 1681, wierdt den 19 December des jaars 1706 in een tweegevecht dood geschoten; *Augustus*, geboren den 28 Juny des jaars 1683, jong gestorven; KAREL, geboren den 21 October des jaars 1684; CHRISTIAAN, geboren den 15 October des jaars 1687; *Georg Wilhelm*, geboren en gestorven in den jare 1689. De linie te *Durdorf* stichtte JOHAN ERNST, twede zoon van Herman den II, die in den jare 1664 stierf. Uit deze linie was in den beginne der XVIII eeuwe regerend heer LODEWYK FREDERIK; maar hy heeft gene lyflyke erven nagelaten. *Imhof Not. Proc. Europ. Herold P. I, p.* 685.

WIELICZA, in 't Latyn *Velicsa*, een plaats in het Poolsche Waywoodschap Crakau, digt by des zelfs hoofdstadt, daar veel zout wordt gevonden, dat echter niet zo helder is als dat van Bochnia. Deze zoutputten zyn evenwel van groot belang, en als hoge kerkpylaren uitgehouwen. Veel van dit zout wordt naar Silesiê verzonden.

WIENHUSEN, of WULTHAUSEN, een ambacht in 't keurvorstendom van Hanover, eene myle van Zell, aan de rivier Aller gelegen, en tot 't voogdyschap van Eckeling behorende. Hier is een schoon vrouwenklooster, tuin, en jagt-

Jagthuis, op welk laatste hertog Georg Willem van Zell in 't jaar 1705 is overleden.

WIERINGEN, tegenwoordig een klein eilandt in de Zuider- of Noordzee, 1600 roeden van de vaste kust van den Wieringerwaardt en byna regt tegen over de stadt Medenblik gelegen, en aldus genoemt van het *Wier*, in 't Latyn *Alga* genoemt, een zeer bekend zeekruidt, het welk aldaar in overvloedt voortkomt. Het was voor dezen aan het eilandt Texel vast, en mogelyk een gedeelte van het graafschap Texel, en wierdt eerst in de XIII eeuwe daar van afgescheurt. Het heeft omtrent 32000 treden in zynen omtrek, heeft zeer vruchtbaar zaailandt, en wordt wel onderhouden. Hier worden ook vele uitstekende schapen aangekweekt. Men vindt hier zeer vele padden, maar gene ratten, noch mollen. Daar zyn vyf kerkdorpen, namentlyk *Oosterlandt*, *Westerlandt*, *Stru*, *Stroe*, of *Stroot*, van ouds *Strunde* genoemt, *Hyppolitushoef*, of *Hyppolshoef*, en *den Oever*, nevens twintig onderscheidene gehuchten, doch alle van geen zonderlinge grootte. *Burgers Kronyk van Medenblik. Oudheden van Noord-Hollandt. Cl. bruin Noord-Hollandsche Arkadia, met de Aanteek. van G. Schoemaker*, *p.* 257.

WIERINGERWAARDT, eene bedyking, gelegen tusschen de Zype, Schagen, Barsingerhorn, en de Noordzee, in het laatste van de XVI en in het begin van de XVII eeuwe, met verlof van de Heeren Staten van Hollandt, gedaan. De Gereformeerde kerk is 'er in 't jaar 1633 gebouwt, behalven welke hier ook een Mennonitenkerk gevonden wordt. *Ibid.*

WIERIUS, (JOHANNES) *Piscinarius* bygenoemt, een beroemd Nederlandsch geneesheer, was in 't jaar 1515 in de stadt Grave, in het hertogdom Brabandt, aan de rivier de Maas gelegen, geboren, daar zyn vader *Theodorus* of *Dirk* woonde. Hy leide zich op de studiën in Duitschlandt onder Cornelius Agrippa, en hebbende de zelve te Parys voltooit, en zynde in het jaar 1534 te Orleans Doctor geworden, ondernam hy eene reize naar Afrika, en het eilandt Kandië. By zyne te rug komst in zyn vaderlandt stelde hem de hertog van Kleef tot zyn lyfarts aan, welk ampt hy 33 jaren gelukkig bekleedde, en dezen vorst op zyne reizen in Duitschlandt en Pruissen verselde. Ook was hy in groot aanzien aan de hoven van keizer Karel den V, Ferdinand den I, Maximiliaan den II, en Rudolf den II. Hy was zeer geleerd, verdedigde de zogenaamde toveressen tegen de rechters, die de zelve ten vure doemden, en trachtte te beweeren, dat alle de genen, die daar over beschuldigt wierden, droefgeestige menschen waren, zich inbeeldende, dat zy met den Duivel een verbondt hadden gemaakt, en dat deze menschen inderdaadt onnosel, en geenzins strafwaardig waren. Bodinus scheldt hem om die reden voor een hexenmeester, en voornamentlyk om dat Wierius in zyn boek *De prastigiis* de bezweringen der geesten voordraagt. Ook beschryft hy het ryk der helle met de namen en bynamen der 572 vorsten der Duivelen, en de 7405926 minder geesten; en voorts bekent hy, dat hy in het kabinet van Agrippa de *Steganographia* van Trithemius, nevens de namen der Duivelen, en de gebeden, die men, om van hen geholpen te worden, moet doen, gevonden, en alles afgeschreven heeft. Hy stierf te Tekelenburg, werwaarts hy aan den grave van Bentheim gezonden was, in den jare 1588. Zyne schriften zyn: *De Scorbut*; *De morbo ira*, *& curatione ejusdem*; *De prastigiis & incantationibus*; *De lamiis*; *Liber Apologeticus de Pseudomonarchia dæmonum*, enz. *Thuanus. Adami Vit. Med. Frebers Theatr. Teissier Elog. Merchlenus in Lindeno Renovato.*

WIERLANDT, of WIRLANDT, eene landstreek in de Lyflandsche provincie Esthlandt, tusschen het meer Peipus en de golf van Finlandt gelegen. De voornaamste plaatsen van deze landstreek zyn *Wesenberg*, *Tholsburg*, en *Barkholm*. *Zeiler.*

WIESELBURGER GESPANSCHAP, in 't Latyn *Comitatus Mosoniensis*, is gelegen in neder-Hungarie, aan den Donauw, by het eilandt Schut, aan de rivier Leyta, palende aan neder-Oostenryk en het Oedenburger Komitaatschap. De koning van Hungarië zelf is altydt oppergespan in dit Komitaatschap, en de hoofdstadt in het zelve is *Hungarisch Altenburg*; maar het heeft zynen naam van een slecht open marktvlek tusschen Altenburg en Raab, op een vlakke en vermakelyke plaats, aan een arm van den Donauw gelegen, en in het Hungarisch *Moson* genaamt, waar uit de benamingen van *Musenburg*, en eindelyk van *Wieselburg* ontstaan zyn. Oudtyds was het eene beroemde stadt; doch ze is door oorlog en anderszins geheel verwoest. Cluverus houdt het voor der ouden *Musenum*, of *Musenburg*; maar Lazius neemt het voor 't *Limusa* van Antoninus, *de Rep. Rom. sect.* 3, *c.* 5. *Tzant-Yvani Miscell. Dec. III, P. I, p.* 10.

WIESENBADT, een gezondbadt in den Aartsbergischen kreits, een uur van Annaberg gelegen. Het kwam te voorschyn in den jare 1501. In het jaar 1505 wierdt daar voor de genen, die zich van dit badt wilden bedienen, een kleine kerk ter eere van St. Job gebouwt, en van Gregorius, hertog van Saxen, rykelyk begiftigt; maar de zelve is naderhandt vervallen, aan het badt den naam van *Jobsbadt* nalatende. Niet verre daar van daan is het dorp *Wiese* gelegen, naar het welke men thans gemeenlyk dat badt benoemt, en beide behoren aan het adelyke geslacht van Schönberg te Wingendorf. *Albin. Meisn. Berg-Chron. p.* 190.

WIESENBURG, een slot en ambacht in Meissen, palende aan Voogtlandt en de Aartsbergsche grenzen, eene myle van Zwikkau gelegen, het welk de in den jare 1689 overleden hertog, Philips Lodewyk, jongste zoon van Alexander, hertog van Holstein-Sonderburg, kocht, en op zyne nakomelingschap bragt. Het ambacht beslaat de kleine stadt Kirchberg en 22 dorpen.

WIESENSTEIG, eene heerlykheit in Zwaben, gelegen tusschen het gebiedt der stadt Ulm en het hertogdom van Wurtenberg, en den keurvorst van Beyeren toebehorende. De hoofdstadt, van den zelven naam, legt aan de rivier Fils, twee uuren van het Bollerbadt, tusschen hoge bergen, in een dal. In den jare 861 is daar een klooster gesticht. Naderhandt hebben de heeren van Teck deze plaats bezeten, van welke zy op de graven van Helffenstein is gekomen. Als nu in 't jaar 1627 de laatste graaf, Rudolf van Helffenstein, stierf, nam de keurvorst Maximiliaan de I, doordien hy en zyne voorouders verscheide geldsommen daar op hadden geschoten, deze heerlykheit naar zich, waar tegen zich echter Wurtenberg aankantte, als zynde de erffelyke navolgers der oude heeren van Teck, en naardien die van Helffenstein deze heerlykheit Wiesensteig van die van Teck te leen hadden gehad, aldus oordeelende meer recht daar toe te hebben. Doch zy konden hun oogmerk niet bereiken, tot dat in den jare 1707 keurvorst Maximiliaan de II van Beyeren zyn landt in handen van anderen moest overlaten: want toen kreeg Wurtenberg de heerlykheit Wiesensteig in bezit; maar moest de zelve by de herstelling van den keurvorst weder aan hem inruimen. Wegens deze heerlykheit heeft de keurvorst van Beyeren in den Zwabischen kreits, als mede op de gravenbank in het Rykscollegie stem en zitting. *Zwantzig Theatr. praced. P. II, c.* 7. *Sweder Theatr. Pratens. l. IV. sect.* 37. *c.* 1.

WIESENDAL, een bergstedeke in het Meisnische aartsgebergte, digt aan de Boheemsche grenzen, twee mylen van Annaberg gelegen. Het is, als eenigen zeggen, in den jare 1522 gebouwt. *Knaut Prodr. Misnia.*

WIFLISPURG, of WIBLISBURG, in 't Latyn *Aventicum*, en in 't Fransch *Avange*, *Avenche*, eene stadt in het Canton Bern, niet verre van 't Wurtner meer gelegen. Aldaar heeft een landvoogdt zyn verblyf. Men wil, dat het zynen naam van den grave *Vivilo* ontfangen heeft, die het van de overgeblevene puinhopen der stadt *Aventicum* weder opbouwde; want hier heeft weleer de grootste stadt der Zwitsers, *Aventicum*, gestaan, daar ook de bisschoppen van Aventicum, voor dat zy naar Lusanne verhuisden, hunnen setel hadden; gelyk uit de oude muren en uit vele andere oudheden genoegzaam blykt.

WIGANDUS (JOHANNES) was in het jaar 1523 te Mansveldt geboren. Zeven jaren oud zynde bestelde men hem aldaar in het stads school, waar in hy tot den ouderdom van 17 jaren bleef, wanneer hy zich op de hogeschool van Wittenberg begaf, en zich daar met Luther, Melanchthon, en andere beroemde mannen, bekend maakte, wordende in den jare 1541 naar Neurenberg als Rector van 't St. Laurentius-school beroepen. Doch meer neiging tot de Godgeleerdheit hebbende, deedt hy vrywillig afstandt van zyn ampt, en kwam in den jare 1544 te Wittenberg, daar hy in het volgende jaar den tytel van Meester aannam. Niet lang daar na wierdt hy als predikant naar Mansveldt beroepen, om ook de spraakkunst en Natuurkunde in het school te Mansveldt te leeraren. Wanneer ondertusschen de geschillen over den Godsdienst begonnen, en men deswegen te Eisleben een Synode hieldt, was hy 'er ook tegenwoordig, en kantte zich yverig tegen de zogenoemde Adiaphoristen aan. In het jaar 1553 wierdt hy in de plaats van Nicolaus Gallus tot superintendent te Maagdenburg beroepen, en schoon hem de graven van Mansveldt ongaarne lieten gaan, maakte echter de vorst Wolfgang van Anhalt, dat hy die plaats aannam. In 't eerst hadt hy daar vele onlusten, doordien de Domheeren den Roomsch-Katholyken Godsdienst weder wilden invoeren; doch hy stondt deze en andere moeielykheden door, en maakte, dat verscheide Domheeren den Lutherschen Godsdienst omhelsden. In het jaar 1560 wierdt hy als hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Jena beroepen. Maar toen kort daar na de Flaciaansche disputen begonnen, wierdt hy ook daar in gewikkelt, en hem zyn afscheidt gegeven, wanneer hy weder naar Maagdenburg keerde. Doch hy wierdt in den jare 1562 als superintendent te Wismar beroepen, wanneer hy in het volgende jaar te Rostok zich liet Doctor maken, en inmiddels met David Chytræus, Mattheus Judex, en anderen, goede vriendschap onderhieldt. Hebbende zeven jaren te Wismar gewoont, wierdt hy van hertog Johan Wilhelm van Saxen-Weimar weder als hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit en superintendent te Jena beroepen, dat de hertog van Mekelenburg niet langer dan voor een jaar toestondt. Doch vindende veel werk in Saxen, bleef hy 'er langer: want hy was mede tegenwoordig by de zamenspraak te Altenburg, hielp de kerken en scholen in Thuringen bezoeken, reisde met den hertog in den jare 1570 op den Ryksdag naar Spiers, en wierdt by zyne te rug komst met veel liefde te Jena ontfangen. Maar toen de keurvorst Augustus na des gemelden hertogs doodt als voogdt de regering waarnam, zette hy Wigandus niet alleen van alle zyne ampten af, maar liet hem ook weten, dat hy binnen weinig dagen Saxen moest ruimen. Hy ging dus naar Brunswyk, en wierdt tot hoogleeraar in de H. Godgeleerdheit te Koningsbergen beroepen, welk ampt hy twee jaren bekleedde, wanneer hy tot bisschop van Pomesanië, in Pruissen, wierdt aange-

gestelt. Twaalf jaren lang is hy bisschop geweest, tot dat hy den 21 October des jaars 1587 overleedt. Hy is driemalen getrouwt geweest; maar zyne kinderen zyn meest voor hem overleden. Zyne schriften zyn: *Corpus Doctrinae*; *Methodus Doctrinae Christianae*; *De norma judicandi dogmata vera & falsa*; *Postilla*; *De communione idiomatum*; *De imagine Dei*; *De libero arbitrio hominis*; *De legibus Divinis*; *De peccato originis*; *De Justificatione peccatoris coram Deo*; *De arguendis falsis dogmatibus*; *De clave ligante in Ecclesia*; *De conjugio*; *De persecutione piorum*; *De neutralibus & mediis admonitionum*; *De bonis & malis Germaniae*; *In Prophetas*; *In Epistolas Pauli*, en vele andere. Ook is hy een der voornaamste autheuren van de zogenoemde Honderdtallen van Maagdenburg (*Centuriae Magdeburgenses*) geweest. *Adami Vit. Theol. Hartknoch Hist. Eccl. Boruss. Beyeri Syll. Prof. Jenens. Freyhert Theatr. Sagittar. Introduct. ad Hist. Eccl. Zeumeri Vit. Theolog. Jenens.*

WIGCHELROEDE is een gespleten rysje van een haselaar, door middel van welke de goud- en zilvermynen, mitsgaders de waterfonteinen onder de oppervlakte der aarde worden gezegt ontdekt te worden. Die het rysje draagt, gaat langzaam en zachtjes over die plaatsen, alwaar hy mynen of waterwellen vermoedt te zyn. De zelve aantreffende, terwyl hy den haselaar met beide handen regtuit houdt, buigt zich de zelve naar de aarde. Voor de XV eeuwe vindt men niets van deze Wigchelroede by eenig schryver gewag gemaakt: maar sedert de zelve is uitgevonden, heeft men ook naar fraaie namen voor de zelve gezocht. Men noemt ze eene *heilige roede*, den *staf van Mercurius*, de *roede van Aaron*. Zommigen spreken de zaak tegen, als zynde onmogelyk. Anderen houden ze staande, verscheide ondervindingen bybrengende, en de natuurlyke oorzaken daar van naspeurende. Zy zeggen dan, dat de deeltjes, de welke of uit de waterwellen, of bergstoffen uitwaassemen, den haselaar dus vervullen, dat de zelve daar door nedergebogen, en lynregt boven haar gestelt wordt. Deze deeltjes worden door de onderaardsche warmte naar boven gedreven, en door de gisting in de ingewanden der aarde. De haselaar nu zeer sponsachtig zynde, geeft aan die fyne deeltjes een gemakkelyken doortocht; en door de volgende voortgestuwt, maar door de lucht gedrukt wordende, nemen noodzakelyk de holtens en zweetgaatjes des haselaars in, dwingende de zelve daar door zich lynregt te buigen naar de opkomende uitwaassemming. Dus is het, dat eenigen natuurlyker wyze pogen te verklaren het geen men van dit geval voorgeeft. Maar voor zulks aan te nemen moest men van de ondervinding zelve wel verzekert zyn, waar aan velen met reden twyffelen.

WIGHS. Zie TORY.

WIGHT, in 't Latyn *Vectis*, *Vecta*, of *Victesis*, een eilandt, het welk in het Kanaal van Engelandt, niet verre van de kusten der provincie Hamshire gelegen is. De oude Britanniërs hebben het den naam van *Gwith* gegeven, als zynde naar zommigen zo veel als eene scheiding, om dat namentlyk dit eilandt van het vaste landt, waar aan het voormaals gehecht was, is afgezondert. Anderen leiden den naam *Gwith*, waar uit naderhandt de tegenwoordige naam ontstaan is, van de Jutten of Jutlanders af, aan welke, ten tyde van den inval der Saxen, dit eilandt te beurt viel. Het zelve is van het Oosten naar het Westen 20 Engelsche mylen lang, en van het Noorden naar het Zuiden 12 mylen breed, hebbende in zynen omtrek omtrent 60 mylen. Men verdeelt het zelve in twee hoofddelen, van welke dat ten Oosten van de stadt Newport (van ouds *Medena* genaamt) *East-Meden*, en het andere deel, Westwaarts leggende, *West-Meden* hiet. Voorts wordt het in elf kleiner delen verdeelt, van welke elk een *Centoner*, dat is een hoofdman over honderd, over zich heeft, hebbende ieder wederom zekere *Vintoners*, dat is aanvoerders van 20 man, te gebieden. In het algemeen telt men in het zelve 36 karspelen, 4 marktsteden, en 4 kasteelen. De vier marktsteden zyn *Newport*, de voornaamste plaats van het gansche eilandt, *Newton*, *Jarmouth*, en *Sandham*, of *Sandown*, van welke ieder der drie eerste twee zogenoemde *Burgesses* als leden in het Parlement kan zenden. De vier kasteelen zyn *Sandham*, *Cowes*, *Caresbrook*, en *Jarmouth*, by welke eenigen nog *Sharpnore-castle*, en *Worsleys-tower* voegen. *Campton*, *Sandham*, en *Thorney* zyn de voornaamste baaien, of meerboezems, en *Cowes*, nevens *St. Helens*, zyn de havens van dit eilandt. Het Ooster deel van dit eilandt verbeeldt een halfeilandt, *Binbridge-Isle* genoemt, en in het Wester gedeelte legt een ander eilandt, wordende *Freswater-Isle* genoemt. De lucht in dit eilandt is zeer gezond, en de grondt niet min vruchtbaar dan vermakelyk. Byna overal vindt men hazen, konynen, patreizen, en faizanten in overvloedt; ook ontbreekt het in een daar omtrent leggend bosch en in twee diergaardens geenzins aan rheën, en ander wildt. Midden door dit eilandt loopt een lange ry van heuvels, daar een grote menigte schapen op grazen, welker wolle, nevens de gene, die in de streek van Lemster en Cotteswold valt, voor de beste in Engelandt gehouden, en tot groot voordeel der inwoonders verkocht wordt. In de Noorder delen zyn zeer goed weilandt en goede bosschen; doch niet zo veel als men in dit eilandt van noden heeft; maar in het Zuiderdeel, zyn de schoonste korenakkers, die zelfs dikwils meer koren uitleveren als de inwoonders nodig hebben, en het zelve dus aan anderen verkopen. Aan visch en allerlei vogels is 'er insgelyks geen gebrek. Dit eilandt is tegen alle vyandelyke invallen zo door de natuur als door de kunst zeer wel versterkt. Zuidwaarts, inzonderheit naar den kant van Vrankryk, kan men byna in het geheel niet wegens de vele steiltens en klippen, die aldaar gevonden worden, aankomen. Noord-Westwaarts zyn zekere klippen in zee, *the Needles* en *the Shingles* genoemt, om welke niet meer als een schip te gelyk, en met zeer kundige lootsen van deze gronden, veilig kunnen inkomen. Noord-Oostwaarts, naar Engelandt toe, zyn de kusten tamelyk goed tot het in- en uitlopen der schepen. De plaatsen, die van zelf niet onbekwaam zyn om 'er eene landing te doen, heeft men door de bovengemelde kasteelen, of op eene andere wyze, naar de kunst gedekt. Daarenboven kan dit eilandt omtrent 4000 strydbare mannen op de been brengen, die in den wapenhandel wel geoeffent zyn, en in alle delen voor goede soldaten gehouden worden. Zo dikwils het ook de noodt vereischt, moeten 3000 man van de landmilitie in Hampshire, insgelyks 2000 uit Wiltshire, in aller yl dit eilandt hulp toebrengen. Voor het overige staat dit eilandt, wat de wereldlyke regering betreft, onder het graafschap van Southampton, of Hampshire; maar rakende het geestelyke gebiedt onder den bisschop van Winchester. Men wil, dat de inwoonders van Wight voortyds plagten te roemen, dat zy voor anderen deswegen gelukkig waren, om dat 'er noch monniken, noch advokaten, noch vossen by hen gevonden wierden. Naar het berecht van Suetonius hebben de Romeinen dit eilandt niet eerder bemachtigt dan onder de regering van den keizer Claudius, en wel door Flavius Vespasianus, die namaals keizer wierdt. In het jaar 530 nam Kerdik, een Saxisch vorst, dit eilandt in, en gaf het zelve aan twee van zyn gevolg, namentlyk *Stuffa* en *Whitgar*, over, van welke de laatste de plaats *Whitgaraburgh*, thans *Caresbrook* genoemt, bouwde. Na dezen kwam dit eilandt onder de gehoorzaamheit van *Wulfer*, koning van Mercië, die het aan *Ethelwalk*, koning van Sussex, overliet. Na dezen laatsten wierp zich *Arvandus* tot koning daar van op. Doch *Ceadwalla*, of *Kedwalla*, koning van Westsex, overwon den zelven in het einde van de VII eeuwe, verknochtte Wigh met zyne overige landschappen, en gaf het vierde deel daar van aan den bisschop Wilfried. In het jaar 1066 maakte *Tosti*, broeder van den koning Harald, de inwoonders cynsbaar. Weinig jaren daar na, toen Wilhelm, hertog van Normandië, gansch Engelandt overmeesterde, onderwierp zich des zelfs maarschalk, *Wilhelm Fitz-Osbern*, graaf van Hereford, het eilandt Wight, en namaals wierdt zyn twede zoon, *Roger van Brewille*, heer daar van. Maar na dat de zelve wierdt veroordeelt het landt te ruimen, trok het de koning van Engelandt aan zich. Henrik de I gaf het zelve kort daar na aan dezen *Richard van Rivers*, grave van Devonshire, wiens nazaten, gelyk als nader uit het artykel van RIVERS blykt, het zelve bezeten hebben tot het jaar 1261, toen *Isabelle*, zuster en erfgenaam van Boudewyn den IV van Rivers, haar recht daar op aan koning Eduard den I genoegzaam gedwongen afstondt. In het jaar 1445 gaf koning Henrik de IV aan zyn gunsteling, *Henrik Beauchamp*, graaf, en naderhandt hertog van Warwik, dit eilandt, kroonde hem met eigen handt tot koning daar van, welke waardigheit echter met zyne doodt, twee jaren daar na voorgevallen, weder een einde nam. In den jare 1466 maakte koning Eduard de IV zyn schoonvader, *Richard*, Lord Widevil, grave van Rivers, heer van Wight. Koning Henrik de VII gaf dit eilandt aan *Reginald Bray* voor een jaarlykschen cyns van 300 marken. Ook vindt men, dat onder de regering van koning Eduard den II zeker Lord, onder den name van *Johannes de Insula Vecta*, als lidt van het Parlement is beroepen. Onder andere voorvallen rakende dit eilandt is afzonderlyk aan te merken, dat in het jaar 1377 de Franschen dit eilandt onvoorziens overvielen, en uitplunderden, het welk zy nochtans onder koning Henrik den VIII belet wierden weder te doen. *Cambden's Britannia. Beeverel Delic. de la Gr. Bret. p. 712. Miege Etat de la Gr. Bret. p. 33, 81. Heylyn's help to English History.*

WIGHTON, eene tamelyk wel bewoonde marktstadt in het Ooster deel van de Engelsche provincie Jorkshire, aan de rivier Foulness. Men houdt daar voor, dat de stadt *Delgovitium*, van welke by de oude schryvers gewag wordt gemaakt, alhier gestaan heeft. *Cambden.*

WIHITSCH, of BIHATZ, een sterk slot en stadt in Croatië, het welk met de rivier Unna gelyk als met een eilandt omcingelt, en van koning Bela den IV van Hungarië, die zich door de Turken verdreven in Dalmatië moest onthouden, gebouwt, ook met muren en torens voorzien is. In den jare 1540 is deze stadt door de koninginne Anna van Hungarie met alle hare gerechtigheden het hertogdom Krain ingelyft. In den jare 1592 hebben de Turken deze plaats met verdrag verovert. In het jaar 1594 beklom de keizerlyke overste, de heer van Lenckowitsch, by nacht deze plaats, waar op de meeste Turken in het slot weken. Maar hy trok 's anderen daags, hebbende goeden buit gemaakt, en 1200 gevangene Christenen in vryheit gestelt, weder af. In het jaar 1697 wierdt deze vesting door de keizerschen te vergeefsch belegert. *Megiser. Annal. Carinth. Valvasor Ehre des Hertz. Krain l. XII. Cellar. Geogr. Isthuanfius. Zeiler.*

WILDBAD, eene kleine stadt, nevens een slot en beroemd warm badt, in het hertogdom van Wurtenberg, niet verre van de grenzen van het markgraafschap van Baden, by de rivier de Ens gelegen.

WILDEMAN, eene kleine bergstadt op den Harts, aan de rivier de Innerste, nog geen twee mylen van Goslar, Westwaarts, gelegen. De huizen Brunswyk-Hanover

en Wolfenbuttel bezitten de zelve in gemeenſchap.

WILDENFELS, of WILLENFELS, eene kleine ſtadt en heerlykheit, nevens een ſlot, in het Meiſniſche Aartsgebergte, op de grenzen van Voogtlandt, aan de rivier Mulde gelegen. Dit ſlot was het ſtamhuis der heeren van Wildenfels en Ronneburg, na welker afſterven het zelve, uit krachte van zeker verdrag, aan de graven van Solms is vervallen, die het zelve alsnog bezitten. Zie SOLMS.

WILDENFELS, een aloud geſlacht, dat zynen oorſpronk van zeker adelyk Romeinſch geſlacht zou gekregen hebben. Men wil, dat het zelve omtrent de V eeuwe, toen verſcheide vremde volkeren in Italië een inval deden, zich in de toenmaals nieuw aangelegde Romeinſche provincie Voogtlandt nevens anderen nederlieten, den voornamen burgt Wildenfels, tuſſchen Zwikkau en Sneeberg, ſtichtten, en daar van den naam aannamen. *Anarg van Wildenfels* heeft in den jare 1296 het tournooiſpel te Sweinfurth bygewoont. *Johan* en *Henrik* waren in den jare 1348, en *Wenceslaus* in den jare 1386 nog in 't leven; *Anarg, heer van Wildenfels*, ging in het jaar 1493 met den keurvorſt van Saxen, Frederik den Wyzen, naar het H. Landt. Des zelfs zoon, mede van dien naam, was in het jaar 1530 keurvorſtelyke Saxiſche Raadt, en wierdt in de zaken van den Godsdienſt en in vele bezendingen gebruikt. *Anarg Frederik, heer van Wildenfels*, en Ronneburg, was in den jare 1571 *Rector magnificentiſſimus* van de hogeſchole te Jena, maar wierdt in het jaar 1593 zeer onnoſel aldaar dood geſtoken. Met hem is zyn geſlacht uitgeſtorven, maar niet, als eenige ſchryvers willen, in den jare 1600. *Mulleri Annal. Sax. Knaut Prodr. Miſn. Seckend. Hiſt. Lutheran. Beyeri Nomencl. Acad. Jenenſ.*

WILDENHAUS, een dorp gelegen op een berg in het graafſchap Toggenburg, op de grenzen naar den kant van de vrye heerlykheit Sax, daar Hulricus Zwinglius in den jare 1484 geboren wierdt.

WILD- EN RHYNGRAVEN zyn zeer oude Duitſche graven. Men leidt hunnen oorſpronk gemeenlyk af van *Otto* den VII *van Wittelsbach*, die na de doodt van den keizer Philippus, voorgevallen in den jare 1208, nevens zyne zonen in de wilderniſſen aan den Rhyn zich outhieldt, en deze linie geſticht heeft. Doch anderen hebben aangetoont, dat men reets eenige honderd jaren te voren deze Wildgraven in de geſchiedeniſſen vermeld vindt. De eerſte zou *Cancer* gehieten hebben, de welke ten tyde van koning Pipin leefde, en een zoon, met name *Henrik*, verwekte. Na hem vindt men ten tyde van Henrik den I van *Philips van Rhyn-Gravenſtein* gewag gemaakt, die met hem tegen de Hunnen te velde trok. *Werner*, Rhyngraaf, wierdt geboren in den jare 1070, en verwekte *Embrico*, die keizer Frederik den I in het jaar 1153 in den tocht naar Italië verſelde, en alle zyne goederen aan *Wolfram*, zyn zuſters Lucardis zone, by zyn overlyden vermaakte, de welke insgelyks uit het geſlacht der Rhyngraven was. Wolframs zoon was *Sifried*, wiens neef, *Johannes* de I, met de Wildgravinne Hedwig van Daun het graafſchap Daun kreeg, en in den jare 1338 overleedt. Zyn neef, de Rhyngraaf *Johannes* de III, vernieuwde het verbondt met het Wildgraaflyke huis, en trouwde met Adelheit, de dochter van den grave Gerhard, met welke hy het Wildgraafſchap Kyrburg, doordien des zelfs zuſter Elſe haar al het recht op het zelve hadt afgeſtaan, behuwelykte, en dus den Wild- en Rhyngraaflyken tytel, met het wapen, vereenigde. Des zelfs zonen waren *Johannes* de IV, *Gebhard*, en *Frederik*, kanunnik te Trier, Straasburg en Keulen. Van Johannes den IV was afkomſtig *Johannes* de V, die met Johanna, dochter van den grave Johannes van Salm, in Lotharingen, in den jare 1460 het halve graafſchap Salm, het graafſchap Mörchingen, in Lotharingen, en de heerlykheden Putlingen en Rotslar, in Weſterreich, kreeg, en in het jaar 1491 overleedt. Zyn zoon, de Rhyngraaf JOHANNES de VI, behuwelykte met Johannetta, dochter van grave Nicolaas van Sarwerden en Meurs, een gedeelte der heerlykheden Vinſtingen, Ogiville, Neufville, Armans, en Dimmeringen. Deze is de algemene ſtamvader der volgende Wild- en Rhyngraven. Zyn oudſte zoon *Jakob* was kanunnik te Straasburg, en de twee overige hebben even zo vele liniën geſticht, namentlyk JOHANNES de VII die van *Mörchingen*, en PHILIPS die van *Daun*.

De ſtichter van de linie te Mörchingen was, als gezegt is, JOHANNES de VII, van wien *Thomas*, die te Kyrburg zyn verblyf hieldt, eene dochter, en een zoon, JOHANNES den VIII, naliet. Deze hadt drie zonen, van welke *Philips Albrecht* en *Wolfgang* jong ſtierven. Maar OTTO plantte het geſlacht voort. Van des zelfs zonen zyn *Johan Jakob*, *Georg Philips*, *Otto*, en *Georg Frederik* zonder oir, en ten dele jong geſtorven; maar de derde, *Johannes* de IX, en de vierde, *Johan Caſimir*, hebben alleen het geſlacht voortgeplant.

De laatſte, JOHAN CASIMIR, ſtichtte de linie van *Kyrburg*. Zyn oudſte zoon, JOHAN LODEWYK, ſtierf in den jare 1641. De twede, *Georg Frederik*, ſtierf in den jare 1681, alleen drie dochteren nalatende, van welke de oudſte, *Maria Agatha*, met graaf Herman Frans van Manderſcheidt; de twede, *Anna Elizabeth*, met grave Ernſt Lodewyk van Criechingen, en de derde, *Frederika Julia*, met grave Leopold Wilhelm Philips in Grumbach trouwde. Deze zochten wel, met hulp van Vrankryk, de vaderlyke goederen te erlangen, maar deden in den jare 1681 door een zonderlyk verdrag afſtandt van de zelve, en lieten ze aan den grave *Johannes* den X te *Mörchingen* over.

JOHANNES de IX, boven gemeld, plantte de linie te *Mörchingen* voort. Hy hadt verſcheide zonen, van welke OTTO LODEWYK Zweedſche generaal was, en den 6 October des jaars 1634 ſtierf, zyne gemalin, Anna Magdalena, geborene gravin van Hanau, zwanger nalatende, de welke den 17 April des jaars 1635 een zoon ter wereldt bragt, JOHANNES de X genoemt. Maar de zelve liet gene kinderen na, zo dat met hem, den 16 November des jaars 1688 overlydende, de linie te *Mörchingen* uitſtierf. Zyne nagelatene weduwe, Elizabeth Johannetta, dochter van Leopold Lodewyk, Paltsgrave van Veldentz, trachtte wel algemene erfgenaam te blyven: ook deedt *Maria Agatha*, oudſte dochter van grave Georg Frederik, een eiſch op dit graafſchap: maar de neven van de linie te *Daun* trokken, uit hoofde van hun maagſchap (*jus agnationis*) volgens den wille hunner voorouderen, deze landen aan zich.

De linie te *Daun* is geſticht door PHILIPS, tweden zone van Johannes den IV. Zyn oudſte zoon *Johan Philips*, was ridder der orde van den H. Geeſt, en ſtierf in den jare 1566, zonder oir. Maar de twede, PHILIPS FRANS, die in het jaar 1561 overleedt, liet vier zonen na, van welke de oudſte, *Johan Philips*, maar eene dochter verwekte: doch de drie overige ſtichtten zo vele linien, namentlyk FREDERIK die te *Neufville*; JOHAN CHRISTOFFEL die te *Grumbach*, en ADOLF HENRIK die te *Daun*.

FREDERIK, ſtichter van de linie te *Neufville*, ſtierf in den jare 1608. Van zyne zonen zyn *Johan Georg*, *Johan Auguſt*, *Ernſt Lodewyk*, een Jeſuit, en *Otto Lodewyk* zonder lyffelyke erven geſtorven: maar de oudſte, *Philips Otto*, en de jongſte, *Frederik* de Grote, plantten het geſlacht voort. Van den eerſten, PHILIPS OTTO, ſtammen de vorſten van *Salm* af, van welke op zyn plaats is geſproken. De laatſte, FREDERIK de Grote, ging in Hollandſchen krygsdienſt, en wierdt opperbevelhebber van Maſtricht, daar hy den 25 January des jaars 1673 overleedt. Zyne zonen waren *Frederik*, die in den jare 1665 kinderloos ſtierf, en KAREL FLORENTYN, generaal van het voetvolk der Heeren Staten van Hollandt, die den 4 September des jaars 1676 overleedt. Zyne zonen waren (1) *Frederik Karel*, Spaanſche krygsraadt en overſte over een regiment Duitſchers, die den 29 December des jaars 1696 te Bruſſel overleedt. (2) WILLEM FLORENTYN, keizerlyke kamerheer, en generaal wachtmeeſter, geboren den 12 Maart des jaars 1670; getrouwt met Maria Eleonora, dochter van Henrik Franciſcus, vorſt van Mansveldt en Fondi, den 28 December des jaars 1699, en geſtorven . . . . . nalatende NICOLAUS LEOPOLDUS, Wild- en Rhyngrave te Neufville, geboren in 't jaar 1700, en getrouwt den 14 September des jaars 1719 met Dorothea Franciſca Agnes, dochter van Lodewyk Otto, grave van Salm, by welke hy eene dochter heeft verwekt, geboren den 8 January des jaars 1720, en een zoon, ter wereldt gekomen den 22 Auguſty des jaars 1721. (3) HENRIK GABRIEL JOSEPH, geboren den 21 Juny des jaars 1672, en getrouwt met Maria Thereſia van Croy, waar by hy heeft overgewonnen de volgende kinderen, als: *Johannes Dominicus Albertus*; *Philippus*; *Maria Thereſia*, en *Henriette*.

De linie te *Grumbach* is geſticht door graaf JOHAN CHRISTOFFEL, derde zoon van grave Philips Frans. Zyne zonen waren *Johan Georg*, en *Adolf*. De oudſte, JOHANNES, plantte het geſlacht voort. Zyne zonen waren *Emico*, *Adolf*, *Johan Ernſt*, en *Johannes*. De zonen van grave Adolf waren *Georg Frederik*, *Johan Georg*, *Johan Adolf*, en *Adolf Henrik*, welke alle zonder erven ſtierven. Doch de twede en derde hebben het geſlacht voortgeplant. De twede, LEOPOLD PHILIPS WILHELM, die den 26 December des jaars 1642 was geboren, hieldt zyn verblyf te *Grumbach*. Zyne zonen waren *Karel Lodewyk Philips* en *Ernſt Chriſtiaan*, welke laatſte den 9 February des jaars 1683 overleedt. De oudſte, KAREL LODEWYK PHILIPS, was geboren den 27 May des jaars 1678, en trouwde eerſt Wilhelmina Henriëtta, dochter van Volrath, vorſt van Naſſau-Uſingen, en daar na met Sophia Johanna Dorothea, dochter van Guſtaaf Adolf, grave van Naſſau-Saarbrug, verwekkende by de eerſte de volgende kinderen, als: (1) *Karel Volrath Wilhelm*, geboren den 10 October 1701; (2) *Leopold Frederik Ernſt*, geboren den 4 January 1705; (3) *Wilhelmina Louiza*, geboren den 3 Maart 1706; (4) *Philippus Franciſcus*, geboren den 10 February 1708; (5) *Albertina Charlotta*, geboren den 4 April 1709; (6) *Guſtaaf Frederik*, geboren den 9 Maart 1710; (7) *Chriſtiana Henriëtta*, geboren den 2 Maart 1711. De derde, FREDERIK WILHELM, geboren den 11 October des jaars 1644, hieldt zyn verblyf te Rhyngraveſtein; maar na dat de Franſchen deze plaats verwoeſt hadden, ging hy te Greweiler wonen, en ſtierf in den jare 1706. Zyne zonen zyn: JOHAN KAREL LODEWYK, geboren den 24 Juny des jaars 1686, en getrouwt met Sophia Magdalena, dochter van Johan Karel Auguſtus, grave van Leiningen-Heidesheim, by welke hy heeft geteelt: (1) *Charlotta Johanna*, geboren den 6 Juny 1714; (2) *Carolina Magdalena*, geboren den 21 July 1715; (3) *Carolus Magnus*, geboren den 27 Maart 1718; (4) *Louiza Sophie*, geboren den 2 April 1719; (5) *Lodewyk Wilhelm*, geboren den 17 January 1721; (6) *Theodorus Otto Franciſcus*, geboren den 10 July 1722; (7) *Chriſtiana Elizabeth*, geboren den 15 April 1724. II. *Otto Frederik*, geboren den 9 Juny des jaars 1692.

De ſtichter van de linie te *Daun* is ADOLF HENRIK, jongſte zoon van den bovengemelden grave Philips Frans. Onder

der zyne zonen zyn *Johan Philips*, *Johan Koenraad*, en *Adolf*, jong gestorven; maar WOLFGANG FREDERIK verwekte *Ernest*, *Henrik*, *Philips*, *Frederik Wilhelm*, *Henrik Lodewyk*, *Leopold Wilhelm*, *Lodewyk Eberhard*, en *Wolfgang Philips*, die alle zonder lyffelyke erven stierven. De twede, JOHAN PHILIPS, geboren in den jare 1645, plantte het geslacht alleen voort. Hy overleedt in den jare 1697, nalatende de volgende zonen, 1. *Lodewyk Philips*, 2. *Karel Christiaan*, 3. *Philips* den Groten, alle drie zonder kinderen overleden; KAREL, geboren den 21 September 1675, en getrouwt met Louïze Amalia, dochter van Frederik Lodewyk, grave van Nassau-Ottweiler; CHRISTIAAN OTTO, geboren den 14 April 1680; *Maurits*, zonder oir gestorven; WALRAAD, geboren den 26 April 1686, en getrouwt met Dorothea, dochter van Frederik Lodewyk, grave te Leiningen-Dachsburg, by welke hy twee dochters heeft verwekt, namentlyk *Louize Philippina Catharina*, en *Carolina*, getrouwt met Karel Lodewyk, grave te Leiningen-Dachsburg; en 4. *Johan Lodewyk*, jong overleden. *Imhof Souveramen van Europ. Europ. Herold. J. Hubners Genealogisch Woordenboek.*

WILDSHAUZEN, WILDSHUZEN, eene stadt, nevens een ambacht, in het hertogdom Bremen, aan de rivier de Hunte, twee mylen van Delmenhorst gelegen. Men zegt, dat Wipertus, zoon van Wittekind den Groten, deze plaats tot eene stadt gemaakt, daar gewoont, en 'er eene stichtskerk, van St. Alexander genoemt, gebouwt heeft. Ook heeft keizer Otto de III alhier dikwils zyn hof gehouden. Omtrent het midden der XIII eeuwe behoorde zy aan den grave van Oldenburg, Henrik van Bogener, die ze aan het aartsticht van Bremen verkocht. Naderhandt wierdt zy in den jare 1429 aan het bisdom van Munster voor 4200 Rhynsche guldens verpand; maar by de Westphaalsche vrede, als een domein aan het aartsticht van Bremen behorende, de kroon Zweden overgegeven. Deze kroon beleende grave Gustaaf van Wasaburg daar mede, die het daar by gelegen slot en dorp Hundlosen van de heeren van Schade kocht, en tot zyne residentieplaats verkoor. *Winckelm. Oldenb. Chron. p. 590. Tromsd.*

WILDUNGEN, eene graaflyke Waldeksche stadt in Hessen. Het eene gedeelte, *Oud-Wildungen*, of de oude stadt genaamt, is gelegen op een zeer hoge rots, en heeft van den eenen kant een fraai slot, met twee lusthoven. Het twede en grootste gedeelte is de Nieuwstadt, die tegen over de oude stadt op een niet zo hogen berg gelegen is. Tusschen beide deze steden, in de vlakte, legt een vermakelyke tuin, met eene heerlyke fontein. De landstreek daar rondom is met koper-, yzer-, en lootbergwerken, als mede met drie heerlyke zuurbronnen voorzien. De derde legt by een digt daar by gelegen dorp, en wordt Rhynhards-bron geheten. *Topogr. Hassia.*

WILFORD, (RAOUL, of RALPH) een schoenmakers zoon in Engelandt. Hy liet zich onder de regering van Henrik den VIII door een Augustyner monnik uit Suffolk, met name Patricius, overreden om zich voor Eduard Plantagenet uit te geven, die de zoon was van Georg, hertog van Clarence, en broeder der beide koningen Eduard den IV en Richard den III. De gezegde monnik verspreidde het gerucht van de verlossing van dezen gewaanden grave van Warwik (want de waarachtige wierdt door Henrik den VIII in den Tour gevangen gehouden) terstondt onder het volk, en vermaande het zelve in zyne predikatiën dezen valschen prins in de hoedanigheit, die hy zich aanmatigde, te erkennen. Doch hy kreeg weinig aanhang, en zy wierden beide kort daar na in verzekering genomen; wanneer Wilford in den jare 1499 wierdt opgehangen, en de monnik binnen vier muren zyn leven moest eindigen. Velen houden daar voor, dat Henrik de VII dit gansche werk zodanig bestelde, ten einde hy reden mogt hebben om den waarachtigen grave van Warwik te doen sterven, gelyk ook nog in dat zelve jaar wierdt uitgevoert. *Baco Hist. Henr. VII. De Larrey.*

WILHELM, Roomsch koning. Zie WILHELM de II, graaf van Hollandt.

KONINGEN VAN ENGELANDT, ENZ.

WILHELM DE I, bygenaamt *Conquestor*, dat is *de Veroveraar*, de eerste Normannische koning in Engelandt, was de natuurlyke zoon van hertog Robert den II (of den III) van Normandië, in Vrankryk, verwekt by Harlotte, een burgers dochter, die van hem zwanger gaande op een tydt zou gedroomt hebben, dat hare ingewanden zich over gansch Normandie en Britannie uitbreidden. Schoon hy nu een bastaardt was, benoemde hem echter de vader, geen andere kinderen hebbende, tot zynen opvolger, en liet hem door de edelen hulde doen, wanneer hy een reis naar het H. Landt hadt voorgenomen. Zie ROBERT de III (of de II) hertog van Normandië. Wanneer deze zyn vader op die reize te Nicea, in Bithynië, in den jare 1035 overleedt, was Wilhelm een kindt van 8 jaren; waarom verscheide nabestaanden, die met dochters van de vorige hertogen getrouwt waren, hem de opvolging betwistten, en grote onlusten verwekten. De koning van Vrankryk, Henrik de I, zocht ook eerst in troebel water te visschen, doch stondt hem naderhandt tegen Guido, zyn voornaamsten tegenstrever, by. Wanneer hy naderhandt met den koning overhoop raakte, deedt zich een ander mededinger, Wilhelm van Arques, graaf van Tello, voorgevende de zoon van Richard den II, hertog van Normandië, uit het twede bedde, te zyn, tegen Wilhelm op, en de koning van Vrankryk deedt hem bystandt. Maar Wilhelm de IV versloeg hen beide met grote dapperheit, veroverde byna alle vestingen zyner vazallen, en dwong zyne mededingers het veldt te ruimen; en dus namen de onlusten een einde. In den jare 1054 geraakte Wilhelm van nieuw in oorlog met den koning van Vrankryk, dien des hertogs vazallen, over zyne strenge regering misnoegt, daar toe aangehitst hadden. Maar na dat Wilhelm het eene gedeelte van 's konings leger hadt verslagen, zocht deze de vrede, en Wilhelm won 'er zo veel by, dat hy de sloten en vestingen der oproerigen naar zich nam. De hertog van Anjou, zyn gedurige vyandt, en de graaf van Vrieslandt deden hem weder den oorlog aan; maar hy hieldt ook den zelven met roem uit. Dit is het voornaamste, dat in de 30 jaren zyner regering in Normandië van hem is gedaan. Maar na dat de koning van Engelandt, Eduard de Belyder, in den jare 1606 overleden was, trachtte hy zich van de kroon van Engelandt meester te maken, voorgevende, dewyl hem de koning Eduard in erkentenisse der weldaden, die hy van zynen vader, Robert, eertyds in zyne ballingschap hadt genoten, voor zynen opvolger hadt willen erkennen, gelyk als de zelve ook kort voor zyne doodt by testamente hadt gedaan, en doordien Eduards zwager, Harald, graaf ven Kent, toen hy op een tydt in Normandië kwam, zyn recht hadt erkent, en met eede belooft hem tot de kroon te zullen helpen. Des niettegenstaande hadt zich Harald in Engelandt tot koning opgeworpen, en wierdt ook van het gansche ryk daar voor erkent; dies Wilhelm veel zwarigheit ontmoette. Doch hy redde zich ten dele door zyn verstandt, ten dele door zyne dapperheit. In het eerst haalde hy den paus aan zyne zyde over, aan wien hy de uitspraak over zyne zaak liet, die ze ook ten zynen beste uitwees, en de Engelschen met den ban dreigde, als zy Wilhelm niet wilden erkennen. Voorts maakte hy met keizer Henrik den IV een verbondt, om Normandië te beschermen, byaldien de koning van Vrankryk hem in zyn oogmerk trachtte te hinderen. Naderhandt zette hy den broeder van Harald, met name Toston, die toen in Vlaanderen was, aan om naar Engelandt over te steken, en zyn broeder de handen vol werks te geven. Daar op ging hy met een groot leger naar Engelandt, en kwam onverhindert aan landt. Men zegt, dat hy in het aan landt stappen met zyn eenen voet uitglipte, en op zyne handt viel, dat een kwaad voorteken scheen te zyn; maar een soldaat daar omtrent staande maakte een geheel andere uitlegging daar van, zeggende, dat hun hertog daar mede bezit van dat landt hadt genomen: doch anderen houden dit voor verdicht. Harald streedt toenmaals tegen zynen broeder en tegen den koning Harald Harfager van Noorwegen, die in Noord-Engelandt waren gevallen, en hebbende de zelve overwonnen, trok hy tegen Wilhelm op, en leverde hem by Hastings, in Sussex, den 4 October des jaars 1666 slag, in welken Harald door een pyl wierdt gewond, en de zege, nevens de kroon, voor Wilhelm bleef, de welke zo voorts door gansch Engelandt zonder veel tegenstandt voor koning wierdt erkent, (zie HARALD) want hy trok naar Londen, wanneer hem te Barcomb de prins Edgar, die anders de naaste tot de kroon was, zich wel eerst zocht te verweeren; maar zich nu nevens de edelen, bisschoppen en burgers aldaar aan Wilhelm onderwierp, waar op men hem gyselaars gaf, en den eedt van getrouwheit deedt, daar hy alleenlyk op antwoordde, dat hy vrede onderhouden, en hen in zyne bescherming nemen zou. Hy wierdt te Londen op Kersdag in den jare 1066 in Westmunsterabdy door den aartsbisschop Aldred van Jork gekroont, na dat hy te voren by het altaar in de tegenwoordigheit van al het volk den eedt hadt afgelegt, van de kerk te beschermen, het volk wel te regeren, en de onrechtmatige schattingen te zullen afschaffen. Hy wordt derhalven van de later schryvers niet zo zeer als een overweldiger; maar veel eer als een rechtmatig regent, dien de kroon rechtmatig is opgezet, aangemerkt. Maar op den troon bevestigt zynde, en wel ziende dat hy het volk met zachtheit alleen niet zou kunnen regeren, schreef hy grote belastingen uit, nam al het goudt en zilver uit de kloosters, beroofde de bisdommen, kloosters en steden van hare oude vryheden, schafte de meeste oude landswetten af, en voerde in hare plaats zyne Normannische wetten en taal in. Om zich tegen alle muiteryen in staat te stellen, bouwde hy den zogenoemden Tour te Londen, en verscheide sloten in het landt, als te Jork, Durham, Nottingham, Linkoln, en Hastings, en om de nachtelyke byeenkomsten voor te komen beval hy ieder huisvader te acht uuren 's avonds vuur en licht in zyn huis uit te doen, waar toe hy op dat uur een klok liet luiden, die men *Couvre-Feu* noemde. Ook liet hy, om de gemene belastingen in goeden staat te brengen, door het gansche koninkryk scherp onderzoeken hoe veel landt ieder hadt, en stelde zekeren tax daar op. Het boek, ten dien einde gemaakt, wordt tot nog toe in de koninklyke schatkamer bewaart, en *Doomsday-Book* genoemt. Hoewel de later schryvers staande houden, dat hy in de oude landsregering geen verandering maakte, en niet zo wreed heeft geregeert, als hem de geestelyken, die toen de geschiedenissen beschreven, afmalen. Het zy zo het wil, na verloop van eenige jaren zyner regering ontstonden 'er verscheide onlusten; want de bovengemelde prins Edgar bragt zeer vele groten in het ryk op zyne zyde, en inzonderheit den koning van Schotlandt, en des overleden konings Haralds zonen, die in Ierlandt waren geweken. Door gansch Engelandt begonnen ter zelver tydt vele plaatsen oproerig te worden. Maar Wilhelm overwon door zyn groot verstandt, en byna ongelooflyk geluk, alle zyne vyan-

vyanden, dwong ook den koning Malcolmus van Schotlandt, dat hy aan hem den eedt van getrouwheit moeſt doen; hoewel de Schotſche geſchiedſchryvers dit alleen van de twee provinciën Cumberlandt en Weſtmorlandt verſtaan, die Wilhelm aan Malcolmus toen gewillig afſtondt. Maar in den jare 1076 ontſtondt wederom eene gevaarlyke zamenzwering, die hy echter gelukkig dempte. In Normandië ging het ondertuſſchen ook niet ruſtig toe, en Wilhelm wierdt genoodzaakt geſtadig over en weer te reizen, om zich in die landen te verzekeren. De inwoonders van de provincie Maine ſtonden tegen hem op, en wierden door den hertog van Anjou en door dien van Bretagne geſtyſt. Wilhelm ſtilde wel deze onluſten, en maakte door de bemiddeling van den pauſſelyken legaat, ook om dat hy wegens nieuwe onluſten naar Engelandt moeſt keren, met deze beide vrede. Maar hebbende de zaken in Engelandt afgedaan, kwam hy wederom, eiſchte van den hertog van Bretagne den leenseedt, welken des zelfs voorzaten eertyds aan de hertogen van Normandië hadden moeten doen; en doordien de zelve dat weigerde, gebruikte hy vyandelykheden. Doch de koning Philips de I zondt hem volk te hulp, ontzette Dol, en dwong Wilhelm vrede te maken. En onder al dit werk ſpeelde Wilhelms eigen zoon heimelyk. De vader hadt hem voor dat hy naar Engelandt trok Normandië belooft, en hem werkelyk van alle groten laten huldigen; maar om dat hy hem dat landt niet voor zyne doodt wilde afſtaan, viel Robert de tydt te lang, begaf zich naar Normandië, en bemachtigde eenige plaatſen. Wilhelm volgde hem met een ſterk leger terſtondt, maar hadt het ongeluk, dat hy van zynen zone onbekend met een lancie van het paardt wierdt geſtoten; doch de zoon, zynen vader aan de ſtemme kennende, ſprong van het paardt, omhelſde hem, badt hem om vergiffenis, en verzoende zich door de bemiddeling des konings van Vrankryk met hem. In den jare 1087 verwekte Robert echter op nieuw eenige onluſten, en koning Philips vergunde hem een veilig verblyf in Vrankryk. Wilhelm lag toenmaals te Rouaan ziek te bedt, en om dat hem zyne zwaarlyvigheit grotelyks benaauwde, dreef de koning van Vrankryk den ſpot met hem, vragende hoe lang hy nog in het kraambedt zou leggen. Wilhelm liet hem weten, dat, zo haaſt hy na de kraam zyn kerkgang zou doen, hy duizend kaarſſen in Vrankryk zou doen aanſteken, dat hy ook naderhandt deedt, wanneer hy namentlyk in dat gedeelte van Isle de France viel, het welk Vexin François genoemt wordt, en de ſtadt Mante verbrandde. Maar deze zelve plaats koſtte hem het leven: want om dat hy te na by den brandt kwam, wierdt hy 'er van ziek, en ſtierf den 19 September des jaars 1088 te Rouaan, van waar zyn lyk naar Caen wierdt gevoert, en in de St. Stefenskerk, door hem geſticht, begraven. Hy hadt by zyne gemalinne Machteld, dochter van Balduin den V, grave van Vlaanderen, vier zonen verwekt, genoemt *Richard*, die voor hem ſtierf, *Robert*, die het hertogdom van Normandië kreeg, *Wilhelm* den II, en *Henrik* den I, die naderhandt hem in Engelandt zyn opgevolgt. Met dezen *Wilhelm* begint de nieuwe tak, of rekening der koningen van Engelandt, wanneer men zegt de eerſte, de twede, de derde, enz. *Wilhelm. Gemmet. l. VII. Wilh. Malmesb. l. III. c. 7. Fragment. de Guil. Conqueſt. ap. du Cheſne in ſcript. Rer. Normann. Hoveden P. II. p. 450. Ingulphus Hiſt. Monaſt. Croyland ad an. 1065. p. 899. Ann. Waverleienſ. ad an. 1066. Huntingdon l. VI. p. 307. Matth. Paris. Geſta Guil. Ducis. Guil. Pictav. Order. Vitalis. The compleat Hiſtory of England T. I. De Larrey Geſchied. van Engelandt I Deel.*

WILHELM de II, bygenaamt de Roſſe (*Rufus*), volgde zynen vader Wilhelm den Veroveraar op, die uit haat tegen zyn oudſten zoon Robert, de welke hem in zyn leven zo vele onluſten hadt verwekt, by teſtament hadt geſtelt, dat Robert alleen hertog van Normandië, maar dat Wilhelm koning van Engelandt zou zyn. De aartsbiſſchop Lanfrank van Kantelberg hielp hem ook hier in, en kroonde Wilhelm terſtondt 17 dagen na de doodt van Wilhelm den I den 26 September des jaars 1087 te Weſtmunſter. Doch de biſſchop Odo van Bajeux, hun neef, misnoegt, dat Lanfrank hem was voorgetrokken, hitſte Robert aan om een kans naar de kroon te wagen. Hy verwekte ook ten dien einde een opſtandt in het ryk, welken echter Wilhelm, na eenige der voornaamſte oproerige ſteden verovert te hebben, wel haaſt deedt eindigen. Robert kwam dus geheel niet in Engelandt; maar wierdt veel eer door Wilhelm den II in Normandië aangetaſt, en tot de vrede gedwongen, die ook in het jaar 1091 te Caen op deze voorwaarden wierdt geſloten, dat Robert niet alleen van Engelandt afſtandt zou doen, maar nog in Normandië aan Wilhelm den II eenige plaatſen afſtaan. Zie ROBERT de IV (of de III) hertog van Normandië. Sedert dien tydt regeerde Wilhelm Engelandt met ruſt. Hy ſchafte de door zynen vader ingeſtelde ſtrenge wetten en zware belaſtingen af, en was deswegen zeer bemind by het volk. Hy voerde tweemalen den oorlog tegen den koning Malcolmus van Schotlandt, dien hy voor de eerſte maal dwong aan hem den eedt te doen, en voor de twede maal hem en zyn oudſten zoon doodde. Ook bragt hy de provincie van Wallis geheel onder zyne gehoorzaamheit. Hy geraakte in onluſten met den paus, om dat hy den biſſchoppelyken mantel (*pallium*) welke plegtigheit toen eerſt opkwam, niet in zyn ryk wilde dulden, en den aartsbiſſchop Anſelmus, den opvolger van Lanfrank, wegjoeg, als die den zelven aannam, en daarenboven den koning niet gelyk anderen ſchatting wilde opbrengen. Doch het eerſte verſchil wierdt in dier voegen bygelegt, dat Anſelmus het *pallium* uit 's konings handen zou ontfangen; maar wegens het laatſte moeſt Anſelmus evenwel het landt ruimen. In den jare 1097, toen Robert, Wilhelms broeder, naar het H. Landt ging, gaf hy aan dezen gansch Normandië tot onderpandt voor zekere ſomme gelds; waar op Wilhelm de II zo lang hy leefde dat landt beheerſchte. Eindelyk hebbende omtrent 14 jaren geregeert, ſtierf hy zonder kinderen, wordende door een bediende van Walther Tyrel, die met een pyl naar een hart ſchoot, gedood. Zyn opvolger was zyn jongſte broeder *Henrik* de I. *Wilh. Malmesb. Henr. Huntingd. Rogerius Hoveden. Eadmer. Sim. Dunelmus. Matth. Weſtmonaſt. Knighton. Wilh. Pict. de Geſt. Wilh. II. Hermingford. Buchanani Hiſt. Scot. Polyd. Vergil. l. X. p. 214. ſeq. The Compl. Hiſt. of Engl. T. I. p. 113. ſeq. De Larrey Geſchied. van Engelandt I Deel.*

WILHELM de III, koning van Groot-Britannië, was de zoon van Wilhelm den II, prinſſe van Oranje, en van Maria Henriëtte, dochter van Karel den I, koning van Groot-Britannië. In zyne jeugdt ſcheen hy ongelukkig te zullen zyn. Hy wierdt acht dagen na zyns vaders doodt, namentlyk den 14 November des jaars 1650, geboren, in een tydt, dat des zelfs laatſte al te ſtoute ondernemingen tegen 's lands vryheden hem en de zynen in geen geringen haat hadden gebragt. Ook ontſtondt 'er al vroeg een moeielyk verſchil wegens het voogdyſchap over hem, en voornamentlyk ten opzichte van 't vorſtendom van Orange, doordien de moeder het zelve alleen wilde voeren, maar de grootmoeder en de keurvorſt van Brandenburg niet geraden vonden het huis van Stuart, dat toen meeſt van vremden moeſt leven, de nalatenſchap van Orange te laten beſtieren. Deze zaak wierdt wel zodanig bygelegt, dat zy alle drie teffens 't voogdyſchap zouden voeren; maar zy hadden altydt twiſt onder malkander, waar door de belangen van den jongen prins zekerlyk niet naar behoren behertigt wierden. Naderhandt moeſt hy zyns vaders laatſte ondernemingen tegen eenige Hollandſche heeren en tegen de ſtadt Amſterdam boeten: want eene ſterke party, van welke de twee heeren *De Witt* de hoofden waren, zocht de ſtadhouderlyke regering te vernietigen; en men wiſt het daar heen te brengen, dat by de vrede, die de Republyk van Nederlandt na een driejarigen oorlog met Cromwel maakte, de uitſluiting van den prinſſe van alle de waardigheden zyner voorzaten wierdt vaſtgeſtelt. De meeſte provinciën wilden zich dit wel niet als eene wet laten opdringen; maar die van Hollandt verſtondt daar gewillig toe, en men maakte daar omtrent den 4 May des jaars 1654 eene afzonderlyke akte, waar by het huis van Oranje voor altydt van de ſtadhouderlyke regering wierdt uitgeſloten, hoewel de Heeren Staten deswegen de opvoeding van den jongen prins met allen yver behertigden, en daar omtrent niets verzuimden. In den jare 1660 vermeeſterde de koning van Vrankryk het vorſtendom van Orange, daar de zaken ſedert des prinſſen geboorte zeer verward ſtonden, doordien verſcheide verraders, by gelegenheit van 't krakeel over 't voogdyſchap van den jongen prinſſe, het zelve den koning zochten in handen te leveren. Ook bragt het Franſche hof, onder voorwendſel, dat men de moeder van den jongen prins moeſt te hulp komen, krygsvolk in dat prinsdom, en bezette het zelve. Hoewel nu het hof van Engelandt en de keurvorſt van Brandenburg het zo verre bragten, dat het landt en de ſtadt van Orange den prins wel haaſt weder ingeruimt wierden, ſlechtten echter de Franſchen alvorens de beſte veſtingwerken. Daar na trachtten verſcheide Nederlandſche provinciën, voornamentlyk Zeelandt en Over-Yſſel, den prins in de waardigheden, door zyne voorzaten bekleed, te herſtellen, te meer, om dat men, na dat de koninklyke regering weder in Engelandt was ingevoert, de aan Cromwel gedane beloſte niet langer behoefde te houden. De koning van Engelandt koos ook zyne party, ten minſte het ſtrekte hem tot eene der redenen, waarom hy de Hollanders in den jare 1664 den oorlog verklaarde. Doch by de vrede, te Breda geſloten, wierdt niet eens aan hem gedacht, en tegen de andere provinciën ontſchuldigden zich die van Hollandt eerſt met de minderjarigheit van den prins: doch ſtonden hem de waardigheit van kapitein en admiraal generaal toe, maar maakten den 5 Auguſty des jaars 1667 een raadsbeſluit, waar aan de naam wierdt gegeven van het *Eeuwige Edikt*, waar by de ſtadhouderlyke regering voor altoos wierdt vernietigt, het welk met een plegtigen eedt wierdt bekrachtigt. Maar de Staten van Zeelandt verklaarden hem den 12 September des volgenden jaars tot eerſten edele (*premier noble*) en ſtelden hem in alle de voorrechten, die hem uit dien hoofde in hunne provincie toekwamen: ook kreeg hy in den jare 1670 ſtem en zitting in den Raadt van State. In het zelve jaar trok hy naar Engelandt, daar hy tot in February des jaars 1671 bleef. De oorzaak van deze reize was eene grote ſchuldvordering, die hy aan den koning hadt, waar omtrent hy ook te vrede wierdt geſtelt. Mogelyk was het verbondt, toen tuſſchen Vrankryk en Engelandt geſloten, de voornaamſte reden van die reize, waar omtrent hem zyne vyanden beſchuldigen, dat hy den koning van Engelandt heeft aangezet om alles in Hollandt in rep en roer te brengen, om hem daar door den weg tot het ſtadhouderſchap te banen. Maar het is waarſchynlyker, dat, gelyk anderen melden, de Engelſche Proteſtanten na het ſluiten van het bovengemelde verbondt tuſſchen Engelandt en Vrankryk, met den prins hebben begonnen brieven te wiſſelen, en dat hy dus de zaak zelf van naby heeft willen beſchouwen. Toen koning Lodewyk de XIV in den jare 1672 den Vereenigden

Staat

Staat met eene geweldige krygsmacht besprong, en daar in korten tydt zo verbazende voortgangen maakte, wierden de Staten door het gemene volk, menende, dat daar verraadt onder schuilde, gedwongen het eeuwige edikt te vernietigen, en Willem, op welken het al zyne hoop stelde, tot stadhouder te verklaren. Wanneer nu de prins in de ampten en waardigheden, door zyne voorouderen bekleed, herstelt was, beantwoordde hy zeer wel de hope, die men in hem gestelt hadt: want schoon hem de vyandt het oppergebiedt over deze provinciën liet aanbieden, als hy het zelve onder Fransche en Engelsche bescherming wilde bezitten, sloeg hy echter zulks ronduit af; en toen hem sommigen te gemoedt voerden, wat hy zou beginnen, wanneer Hollandt verloren ging, antwoordde hy, dat hy liever van zyne goederen in Duitschlandt wilde gaan leven, en daar zyn tydt met jagen doorbrengen, dan zyn vaderlandt aan de Franschen verkopen; ja toen hem twee jaren daar na de provincie van Gelderlandt het oppergezag over zich opdroeg, weigerde hy het zelve aan te nemen, en behieldt alleenlyk het erfelyk gemaakte stadhouderschap over alle de provinciën. Voor het jaar 1673 kon hy niet veel uitvoeren, wanneer de Fransche krygsmacht door het verbondt, dat de keizer en Spanje met de Republyk hadden aangegaan, naar elders zich moest keren, waar op de prins in het gezicht des hertogs van Luxemburg Naarden innam, en dus den vyandt den toegang naar Amsterdam afsneedt. Hier op namen de zaken een anderen keer, en de prins oorloogde meest in Vlaanderen en Brabandt, wanneer hy wel alle bedenkelyke dapperheit betoonde, maar somtyds ongelukkig in zyne voornemens was, om dat de bondgenoten van de Republyk zo groten yver niet toonden als hy. Want in den jare 1674, in het treffen by Sennef, liet hem de keizerlyke generaal Souches eenige uuren alleen vechten, in welk voorval hy meer deedt dan men van hem kon vorderen, zo dat hem de prins van Condé den lof gaf, dat hy zich in alles als een oud generaal hadt gedragen, behalven dat hy zich te veel in gevaar hadt begeven. De gemelde Souches verydelde ook door zyn ontydig aftrekken de belegering van Oudenaarden, alzo de prins het aanrukkend ontzet zeer gaarne slag hadt gelevert. Ook moest hy in het jaar 1676 het beleg van Mastricht opbreken, om dat men zynen raadt, van tegen het ontzet op te trekken, in den krygsraadt hadt verworpen. In het jaar 1677 moest hy te velde gaan voor dat nog de overige geallieërden den minsten toestel daar toe hadden gemaakt, en daar door verloor hy het treffen by Mont-Cassel, en moest, dewyl de Spanjaarden niet sterk genoeg waren, het beleg van voor Charleroy opbreken. Des niettegenstaande wilde hy geenzins toestaan een nadelige vrede te maken, en zocht door de nadrukkelykste voorstellingen de bondgenoten den oorlog te doen voortzetten, hoewel met weinig vrucht. Dies poogde hy den koning van Engelandt over te halen, die hem reets in den jare 1674 eenige hoop tot de princesse van Jork hadt gegeven, byaldien hy de Hollanders tot een afzonderlyke vrede kon bewegen. Daar op stak hy in 't jaar 1677 zelf naar Engelandt over, wanneer hy tegen de gedachten van al de wereldt de gemelde princesse bekwam: want hoewel hem de zelve eerst wierdt geweigert, indien hy niet te voren over de vrede wilde handelen, verwierp hy echter dit voorstel bestendig, zo dat de koning eindelyk zyne grootmoedigheit moest pryzen; ja hy bragt het zo verre, dat de zelve de gedachten van eene afzonderlyke vrede te maken liet varen, en beloofde, het Fransche hof billyke, en met den prins beraamde voorstellingen tot eene algemene vrede te zullen doen, ja, ingeval van weigering, Vrankryk den oorlog aan te doen. Maar na het vertrek van den prins uit Engelandt wierdt door de geheime lagen der Franschen alles weder verydelt: want deze gebruikten niet alleen hunne gewone kunstenaryen in Engelandt, maar zelf in Hollandt; en eindelyk wierdt, eer men het hadt verwacht, en zonder dat 'er de prins zelf van wist, den 10 Augusty eene afzonderlyke vrede met Vrankryk gesloten. Echter gebeurde nog den 14 Augusty dat harde treffen by Bergen in Henegouwen, daar de prins den hertog van Luxemburg aantastte, en juist wel geen zeer groot voordeel op hem behaalde, om dat de nacht de vechtenden scheidde, en de prins zelf in groot levensgevaar geraakte, doordien hem een der vyanden het pistool reets op de borst zette, maar die door den heere van Ouwerkerk te rechter tydt wierdt gedood; maar hy meende hem den volgenden dag op nieuw aan te tasten, wanneer een renbode met de tyding van de geslotene vrede aankwam; hoewel hem eenigen beschuldigen, dat hy reets kennis van de vrede hadt, en door een gelukkig voorval de Hollanders daar van weder zocht af te brengen. Dit is zeker, dat hy over deze wyze van vrede maken veel verdriet toonde, en zelfs op dien dag, toen men de zelve afkondigde, en 'er openlyke vreugdt over bedreef, in 's Gravenhage niet wilde tegenwoordig zyn. Hy kreeg voorts by deze vrede het vorstendom van Orange wederom, dat hem in den jare 1672 was ontweldigt; maar de Franschen hadden het kasteel geslecht, en wilden het zelve geenzins weder laten opbouwen: ook hadt de koning van Vrankryk in dezen oorlog zodanigen haat tegen hem opgevat, dat hy zelfs naderhandt niet kon dulden, dat men wel van hem sprak. Van dien tydt af poogde de prins eene bestendige rust in Europa te onderhouden, dat hy met nog meer yver deedt, om dat de koning van Vrankryk na de Nimeegsche vrede door de bekende reünie zyne begeerte van Duitschlandt en de Nederlanden nog meer te willen ontrusten genoegzaam liet blyken. Hy deedt derhalven al wat hy kon om andere mogendheden tot wederstandt aan te moedigen, en stak in den jare 1681 in persoon over naar Engelandt. Maar alle zyne pogingen waren van weinig vrucht: want de Duitschers en Spanjaarden schenen hem te slaperig; in Engelandt was de Fransche party te machtig, en in de Nederlanden wierden alle zyne aanslagen verydelt; ja hy moest dulden, dat hem de Kamer te Metz wegens zyne in Luxemburg gelegene goederen dagvaardde, en toen hy niet wilde verschynen, de zelve den maarschalk van Humieres beloofde; en schoon de Franschen hem op nieuw zochten te winnen, met hem den tytel van graaf van Hollandt en generalissimus over des konings legers, nevens grote geldsommen, aan te bieden, byaldien hy hunne voorstellingen wilde aannemen, ook de keurvorst van Brandenburg hem daar over hard aan boordt was, oordeelde hy echter, dat men den oorlog moest verklaren; ja wanneer eindelyk de traktaten aangaande den twintigjarigen stilstandt wierden onder handen genomen, begaf hy zich naar Brabandt, en wilde niet daar by tegenwoordig zyn. Het Fransche hof wreekte zich daar over, doordien het zelve in den jare 1683 door eenig krygsvolk de muren van Orange liet slechten, en in den jare 1685 dat gansche vorstendom, onder voorwendsel van een verzierd recht, dat het huis van Longueville daar op hadt, aantlaan, en met dragonders bezetten. In het pleidooi, dat in schyn daar over wierdt gehouden, wierdt de prins zo verachtelyk gehandelt, dat men hem in de akten alleenlyk *Heer Wilhelm, graaf van Nassau, te Amsterdam woonachtig*, en zelfs dikwils *burger van 's Gravenhage* noemde. Omtrent dien tydt hadt de koning van Engelandt, Jacobus de II, genoegzaam laten blyken, dat hy de Protestanten in zyn ryk zocht te verdrukken, waar over vele der zelven den prins om goeden raadt daar omtrent verzochten, en zelfs verscheide groten deswegen by hem in Hollandt kwamen, houdende andere, die in het ryk bleven, echter gedurige briefwisseling met hem. De prins trachtte wel op het krachtigste zynen schoonvader tot andere gedachten te brengen; maar toen het hoe langer hoe erger wierdt, en het Engelsche hof, na dat het te vergeefsch hadt getracht de gemalin van den prins, als naaste kroons erve, tot het Roomsche geloof over te halen, eindelyk den zogenaamden prins van Walles te voorschyn wist te brengen, vondt de prins raadzaam de party der Protestantsche Engelschen met ernst aan te nemen. In dat voornemen stonden hem ook zo wel de Spanjaarden, als de Hollanders krachtig by, en hy slaagde daar in zo wel, dat hy de landing in Engelandt, schoon hy reets eens door storm was genoodzaakt geweest te rug te keren, den 5 November des jaars 1688 zonder verhindering deedt. Hy hadt wel in de eerste dagen geen zonderlingen toeloop, om dat de onderneming van Monmouth nog in versche geheugenis was; maar hoe dieper hy in het ryk indrong, hoe meer hoge en lage personen by hem kwamen, tot dat ook koning Jacobus van zyn leger verlaten wierdt, en eindelyk naar Vrankryk moest vluchten. Zie JACOBUS de II. De prins zag buiten twyffel zeer gaarne, dat de koning tot dit besluit kwam, en hadt, toen hy te Rochester in zyne handen was, maar zo wat heen op hem laten passen, zo dat hy het gemakkelyk ontkwam, en men dus den troon opengevallen kon verklaren, wanneer in het tegendeel, indien hy in het ryk was gebleven, het schikken der zaken van den Staat meer zwarigheit zou ontmoet hebben. Wanneer hem nu van de te Londen zynde groten het ryksbestier wierdt opgedragen, en hy dus uit kracht van dit gezag de beide Huizen van 't Parlement hadt doen vergaderen, kwam het daar op aan of hy met toestemming van de natie het ryk zou bestieren: want terstondt na de vlucht van Jacobus deedt zich eene party op, die liever gezien hadt, dat hy weder naar huis was getrokken. Ook ontstondt 'er veel twist, of men den troon als opengevallen moest aanmerken, of niet; en dit gedaan zynde, hoedanig voortaan de regering zou gevoert worden, wanneer velen Engelandt tot een republyk wilden maken, maar anderen een koning wilden hebben: zelfs zegt men dat het laatste maar met drie stemmen wierdt overgehaalt. Het besluit wierdt alzo gemaakt, den prins en zyne gemalin de koninklyke regering op te dragen, en wierden beide den 21 April des jaars 1689 gekroont, behoudende echter de prins uitdrukkelyk voor zich, voortaan het stadhouderschap over de Vereenigde Nederlanden insgelyks te bekleden. Zyn eerste werk was toen den aanhang des gevluchten konings in Groot-Britannie en Ierlandt uit te roeien, en zich ook tegen Vrankryk te wapenen, welke kroon hem den oorlog hadt verklaart, de welke tot op de Ryswyksche vrede duurde. In Ierlandt hadt hy het in 't eerst zeer kwaad: want men hadt hem wys gemaakt, dat de graaf Tyrkonel, die aldaar voor Jacobus het opperbevel hadt, met goedheit gemakkelyk zou kunnen gewonnen worden, waar door de Jakobitische party tydt won zich sterk te maken, en zich van de hulpbenden uit Vrankryk te bedienen. Dies moest de koning in het jaar 1690 zelf een veldtocht derwaarts doen, wanneer hy den beroemden slag by de rivier de Boïne won, in welken hy tot tweemalen toe haast door een kanonkogel zyn leven zou verloren hebben. Daar op volgde in den jare 1691 de volkome overwinning van dat koninkryk door den generaal Ghinkel. In Schotlandt vondt hy zo veel werks niet, doordien het Parlement van den beginne af het met hem hieldt, en hem aannam; maar teffens de bisschoppelyke regering weder afschafte, waar tegen de nieuwe koning niet geraden vondt zich te kanten. De hertog van Gordon, die het kasteel van Edenburg voor

Jacobus bezet hieldt, gaf het zelve na weinige dagen over, en de overige Jakobiten wierden ook uit het veldt geslagen, zo dat de onlusten in dit ryk wel haast een einde namen, behalven dat eenige berg-Schotten in 't vervolg nog eenige onlusten verwekten, de welke evenwel na het eindigen van den Ierschen oorlog ook bedwongen wierden. Ter zee ging het in 't eerst heet toe, doordien de Franschen in den jare 1690 de Engelsche en Hollandsche vloten, waarschynlyk door het verzuim van den admiraal Torrington, sloegen, en daar op eenig volk aan landt zetten, dat Tinmouth verbrandde, maar verder niets ondernamen: daarentegen wierden zy in den jare 1692 op de kusten van Normandie by de Kaap la Hogue van den admiraal Russel dermaten geslagen, dat zy sedert met geen grote zeemacht weder in zee verschenen, schoon zy nu en dan wel sterke toerustingen maakten, en op verscheide ondernemingen uit waren, doch niets van belang uitvoerden. Ook hebben de Engelsche en Hollandsche vloten sedert niets gedaan, dan dat zy nu en dan de kusten van Normandië en Bretagne door eenige landingen en bombarderingen hebben ontrust. In de Nederlanden wierdt de oorlog het velst gevoert, daar de koning de veldtochten van den jare 1691 af in persoon bywoonde. In den jare 1692 geschiedde het treffen by Steenkerken, waar in de zamenverbondenen eerst hoop hadden van te zullen overwinnen, maar daar in niet naar wensch slaagden. De koning hadt in zyn leger een verrader ontdekt, die den vyandt een geruimen tydt herwaarts de bewegingen der bondgenoten hadt geopenbaart. Hy dwong den zelven den hertog van Luxemburg een valsch berecht te geven, en besloot middelerwyl den vyandt in zyn leger aan te tasten. Dit geschiedde eerst met groot voordeel; want de Franschen wierden op de eene vleugel overhoop geworpen, en hun kanon verovert, voor dat Luxemburg, die zich op zyn spion verliet, zich tot tegenweer kon gereed maken; maar bemerkende, dat hy misleid was, en met versch volk onder den generaal van Bouflers versterkt wordende, moesten de geallieërden het behaalde voordeel met verlies varen laten, en zich in hun leger te rug begeven. Zommigen zeggen, dat de koning, schoon de eene renbode na den anderen om secours kwam verzoeken, de zelve evenwel alle al stilzwygende weder liet vertrekken: waarom men hem naderhandt, om dat de Engelschen het meeste daar by leden, beschuldigde, dat hy zich by deze gelegenheit van eenige verdachte personen hadt willen ontslaan. Maar anderen leggen het als een misverstandt uit tusschen den prins van Wurtenberg, die den aanval geboodt, en den grave van Solms, die 's konings bevel, om den eerstgemelden te hulp te komen, niet hadt willen gehoorzamen, waarom hy ook na dezen in langen tydt niet voor den koning dorst komen. In den jare 1693 verloor de koning den bloedigen slag by Londen door een voorval, waar van men nooit de oorzaak recht heeft kunnen ontdekken, doordien het schieten van de voornaamste battery der bondgenoten op eenmaal ophieldt, en dus de vyandt in de beschanssingen kon indringen. Ondertusschen betoonde Willem zo wel in het treffen, wanneer hy de zynen viermaal te voer met den degen in de vuist aanvoerde, als in het aftrekken van 't leger, zo veel dapperheit en krygskunde, dat hem zelfs de vyanden deswegen moesten pryzen. In het jaar 1695 was hy gelukkiger, wanneer hy de aanzienlyke vesting Namen, door de Franschen in den jare 1692 ingenomen, en die voor onverwinnelyk wierdt gehouden, in hun gezicht veroverde. In het jaar 1697 volgde eindelyk de vrede, die door de bemiddeling van Zweden te Ryswyk wierdt gesloten, dies ook de veldtocht van dit jaar zonder gewigtige ondernemingen ten einde liep. In de legers zelf wierdt 'er ook over gehandelt, en Mylord Portlandt, Wilhelms vertrouwdste staatsbediende, hieldt met zyne bewilliging verscheide redenwisselingen met den maarschalk van Bouflers, en het is denkelyk, dat de meeste vredesartykelen daar zyn afgedaan: waarom de overige geallieërden Willem naderhandt beschuldigden, dat hy hen tot de vrede hadt gedwongen, en dat hy de oorzaak was, dat men niet alles hadt behouden, wat men hadt kunnen behouden: inzonderheit waren de Protestanten over het vierde artykel zeer te onvrede, zeggende, dat hy zeer slecht voor hen hadt gezorgt. Willem wierdt by deze vrede voor rechtmatig koning van Groot-Britannië erkent, en kreeg zyn vorstendom van Orange met alle des zelfs inkomsten, waar van hy tot hier toe was berooft geweest, wederom. In den voorverhaalden oorlog zyn ook verscheide aanslagen tegen zyn leven, door toedoen der Franschen en van den vluchtigen Jacobus, gesmeed, voornamentlyk in de jaren 1692 en 1696, wanneer Jacobus met eene sterke scheepsmacht gereed stondt om op de eerste tyding van zyne vermoording naar Engelandt over te steken. Doch deze zamenzweringen wierden altydt tydelyk ontdekt, en de koning ontkwam gelukkig het gevaar: ook hadt hy altydt onlusten en moeielykheden in zyn ryk van de heimelyke en opentlyke misnoegden: want schoon hy van den beginne af met zachtheit hen alle voorwendselen van morren poogde te benemen, kon hy zyn oogmerk niet bereiken: want de Jakobiten bleven wegens de in de regering voorgevallene verandering zo misnoegt, dat zy ten dele opentlyk, ten dele bedektelyk de zelve weder zochten te veranderen, gelyk 'er zodanige opstokers niet alleen altydt in de Parlementen waren, maar zelfs onder zyne staatsbedienden eenige gevonden wierden, die ten tyde van Jacobus den II het invoeren van eene onbepaalde macht hadden ondersteunt, en thans den koning zulke voorstellingen deden, door welke of hun oude koning te rug gebragt, of ten minste veel goeds verhindert mogt worden: zelfs vielen eenige, die tot de verandering mede hun best hadden gedaan, weder af, en onder de zelve vele der voornaamste geestelyken, of uit haat tegen de Nonconformisten, welken de nieuwe koning veel gunst betoonde, of om andere redenen, dat echter nog niet eigentlyk bekend is, zodanig, dat de aartsbisschop van Kantelberg, nevens de bisschoppen van Eli, Chichester, Bath en Wels, Norwich, Peterborough, en Glocester moesten afgezet worden. Hier uit rezen duizenderhande moeielykheden, die den koning, hoewel hy door zyne schranderheit gewigtiger gevaren wist voor te komen, oneindige zorgen verwekten. Na het sluiten van de vrede, wanneer de natie tydt hadt hare gedachten over alles te laten gaan, openbaarde zich voornamentlyk het misnoegen, het welk velen over des konings regering hadden. Tot hier toe hadt hy nog redelyk wel met het Parlement gestaan; en schoon hy het zelve, als hy bemerkte, dat 'er vele Jakobiten in waren, of, als anderen zeggen, door zyne Torische staatsbedienden zich liet wys maken, dat zy al te Republyksgezind waren, menigmaal onverwacht deedt scheiden, beriep hy evenwel wel haast een nieuw Parlement, en vondt het zelve altoos genegen hem met ryke geldsommen te ondersteunen. Maar na den oorlog hieldt die goedwilligheit op: want als de koning voorstelde, dat 'er wegens de Fransche inzichten een leger op de been gehouden moest worden, kantte zich het Parlement daar tegen aan, en drong hevig op het afdanken der troepen, hoewel de Schotten hun leger voor hem op de been hielden. Naderhandt vorderde het Parlement rekening van den koning wegens het vervremden der goederen, den oproerigen in Ierlandt ontnomen, alzo de koning de zelve meest onder zyne liefste staatsbedienden hadt uitgedeelt, en die het Parlement tot betaling van 's lands schulden wilde aangewend hebben, dat de koning ook moest toestaan, en de gedane begiftigingen herroepen. Inzonderheit was de graaf van Portlandt den Engelschen zeer in den weg, wyl hy des konings gunsteling en een vremdeling was, en het Parlement liet zynen haat tegen hem niet alleen in de zo even gemelde gelegenheid rakende de goederen in Ierlandt, maar ook in die rakende de Spaansche successie blyken: want de koning hadt zich laten bewegen om het bekende traktaat van verdeling van het ryk van Spanje met Vrankryk te sluiten, het zy om dat de graaf van Portlandt, mogelyk door de Franschen gedurende zyn gezantschap te Parys daar toe aangezet, hem dat hadt aangeraden, of om dat de koning zelf oordeelde, dat dit het beste middel was om de rust in Europa te behouden. Maar hy raakte daar over niet alleen met Spanje in onlusten, zodanig, dat de Spaansche gezant, die zich geweldig daar over hadt beklaagt, binnen 18 dagen dat koninkryk moest ruimen, en de Engelsche gezant uit Spanje wierdt te rug ontboden: maar hy behaalde daar door ook groten ondank by de Engelschen: want ziende, dat Vrankryk zyn gang ging, en dus een nieuwe oorlog moest gevoert worden, stemde het Parlement dat wel toe, maar verweet het evenwel den koning in verscheide addressen, dat hy door het gemelde traktaat gelegenheit tot den oorlog hadt gegeven, hebbende in dezen niet met inlanders, maar met vremdelingen raadgepleegt, en willende uitdrukkelyk, dat hy den grave van Portlandt, nevens eenige andere staatsdienaars, zou laten gaan, en de koning moest blyde zyn, dat hy zyn hoofdoogmerk, namentlyk des Parlements bewilliging tot den oorlog, verkreeg, en de andere verdrietige aanzoekingen met het ontveinzen van zyn ongenoegen daar over kon ontwyken. Maar toen hy kort daar na, om den veldtocht in de Nederlanden te openen, derwaarts meende te vertrekken, viel hy den 4 Maart des jaars 1702 op de jagt met zyn paardt, en wanneer men meende, dat hy van dien val weder herstelt was, kwam 'er onverwacht een koorts by, die hem den 19 Maart wegrukte. Hy hadt by zyne gemalinne Maria Stuart, die reets in den jare 1695 overleden was, gene kinderen verwekt, en hadt, om dat 'er weinig hoop was, dat de princes Anna, die na hem den troon beklom, kinderen zou ter wereldt brengen, de toekomende erfopvolging in het huis van Hanover door het Parlement laten vaststellen. Willem was een der grootste staatkundigen, die 'er ooit geweest zyn. Hy beschikte zyne zaken met de grootste stilzwygendheit en in een zeer goede order, liet zyne neigingen niet over zich heerschen, wist het geen hem tegen de borst was zeer wel te ontveinzen, en het geen hy voornamentlyk zocht van de andere zaken wel te onderscheiden, en schoon hy omtrent de laatste iets toegaf, het eerste met yver door te dryven. Hy was een vyandt van alle ydelheden, afkerig van alle lasterlyke praktyken, en zeer ernstachtig en deugdzaam in zyn gedrag. Den oorlog verstondt hy in den grondt, en was dapper en onbevreest, maar meest ongelukkig in het veldt, doch zo, dat hy het echter nog altydt kon op de been houden. *De Larrey Geschied. van Engel. IV Deel. Samson Hist. de Guillaume III. Boyer History of William III. Pufendorf Hist. Brandenb. Secret History of Whitehal. Secret History of Europe.*

Koning van Schotlandt.

WILHELM, gemeenlyk *de Leeuw* bygenoemt, was de XXIII koning van Schotlandt, en volgde zynen broeder Malcolmus den IV op in het einde van December des jaars 1165. Zyn eerste werk was Northumberlandt van koning Henrik van Engelandt weder te eischen, die van hem begeerde, dat

hy hem wegens de graafschappen Cumberlandt en Huntingdon, welke hy in Engelandt bezat, volgens de oude gewoonte, hulde zou doen, dat ook geschiedde. Maar Henrik zeide, dat hy hem Northumberlandt zonder bewilliging van 't Parlement niet kon wedergeven, waar over hy by de naaste zitting des zelfs uitspraak zou horen, en zich daar naar gedragen, dat echter koning Wilhelm niet wilde afwachten. Hebbende dan zyne zaken in goeden staat gebragt, zondt hy eenige afgezanten naar Engelandt, die Northumberlandt weder eischten, en in kas van weigering Engelandt den oorlog zouden verklaren. Daar op stondt hem Henrik een gedeelte van Northumberlandt af, dat Wilhelm in bezit nam. Maar toen hy ook het overige wilde hebben, wierdt Henrik daar door zodanig verbittert, dat hy zyne troepen order gaf in Schotlandt te vallen, wanneer de Schotten, om zich te wreken, insgelyks een leger op de been bragten, en de grenzen van Engelandt zeer verwoestten. In den volgenden zomer trok hy wederom met een groot leger naar Engelandt; waar op eenige afgezondenen hem eene grote somme gelds voor een stilstandt kwamen aanbieden, hem daar benevens de hoop gevende, dat de zaken in der minne zouden afgedaan worden. Dewyl nu koning Wilhelm zeer goedhertig was, geloofde hy deze beloften. Ondertusschen rustten zich de Engelschen sterk ten oorlog uit; en ziende, dat de Schotten op den stilstandt betrouwden, en zeer gerust waren, bedienden zy zich van deze gelegenheit, vielen in het leger der Schotten, en voerden den koning, nevens verscheide andere voorname heeren, met zich gevangen weg. Zy zonden hem aan den koning Henrik, die toen in Vrankryk was. Dit onverwachte geluk maakte de Engelschen zo stout, dat zy in Cumberlandt vielen, en ook deze provincie trachtten in te nemen; maar zy wierden met groot verlies te rug gedreven, maakten een stilstandt van wapenen, vergenoegden zich met Northumberlandt, en lieten Cumberlandt en Huntingdon in de handen der Schotten. Ondertusschen verkreeg David, broeder van koning Wilhelm, die in Engelschen dienst was, een vrygeleide, kwam te rug in Schotlandt, en vaardde de regering aan. Hy zondt voorts eenige gemachtigden om over zyns broeders loslating te handelen, die toen te Falise, in Normandië, wierdt gevangen gehouden; en na dat men den Engelschen vystien gyselaars, nevens de sloten Berwik, Roxborough, Edenburg, en Sterling, tot verzekering hadt gegeven, wierdt de koning losgelaten. Den volgenden 15 Augusty wierdt hy nevens de voornaamste edelen naar Jork geroepen, daar zy, gelyk als de Engelsche schryvers melden, dat koninkryk in bescherming van koning Henrik zouden geven; hoewel Buchananus zegt, dat dit maar geschiedde om het losgeldt te bepalen, en dat de gemelde sloten aan de Engelschen zo lang, tot dat men al het geldt hadt betaalt, zouden ingeruimt worden. Na dezen wierdt te Norham, aan de Twede, eene vergadering belegt, waar in Wilhelm verscheen. Daar zochten de Engelschen met alle kracht het daar heen te brengen, dat de Schotsche bisschoppen den bisschop van Jork voor hunnen aartsbisschop zouden erkennen, en de pauslelyke legaat deedt 'er zyn best mede toe. Doch de Schotten wilden zich geenzins aan hem onderwerpen, en wierden door een dekreet, door paus Alexander den III uitgegeven, daar van ontslagen. In den jare 1190 zondt de koning Richard van Engelandt, die op zyn vader Henrik in de regering gevolgt was, hebbende voorgenomen naar het H. Landt te gaan, de gyselaars te rug, ruimde Wilhelm de sloten weder in, en gaf aan hem het koninkryk van Schotlandt met de zelve rechten, en binnen de zelve landpalen, als het de vorige koningen bezeten hadden. Ten einde nu Wilhelm zyne dankbaarheit daar over mogt betuigen, zondt hy aan Richard 1000 marken zilver, en vertrouwde zynen broeder David aan den grave van Huntingdon, om met hem naar Syrië te gaan; maar de vloot van David wierdt op de te rug reize door storm geheel verstrooit, en hy zelf van de Egyptenaars gevangen genomen: doch door de Venetianen weder bevryd, zodanig, dat hy zo wel als de koning Richard eindelyk weder naar huis keerde. Vervolgens kwam koning Wilhelm met zyn broeder hem geluk wenschen, en vereerde hem naderhandt 2000 marken zilver, wanneer ter zelver tydt tusschen deze twee natiën eene volkome vriendschap wierdt opgerecht. Wanneer Wilhelm in Engelandt was ziek geworden, ontstondt 'er terstondt een gerucht, dat hy dood was. Dit veroorzaakte, dat Harald, graaf van Orkney en Cathnes, die op den bisschop van die plaats zeer gebeten was, om dat hy hem aan 's konings hof was in den weg geweest, hem liet in verzekering nemen, hem de tong uitsnyden, en de oogen uitsteken: maar toen de koning in het jaar 1198 weder te rug kwam, sloeg hy den graaf Harald, verstrooide zyne meeste troepen, nam hem gevangen, en liet hem eerst de oogen uitsteken, en daar na ophangen. Voorts wierden alle zyne mannelyke erfgenamen ontmant, en zyne overige nabestaanden een zware geldboete opgelegt. In het zelve jaar stierf de koning Richard, en zyn broeder Johannes volgde hem op, wanneer hem Wilhelm wegens het landt, dat hy in Engelandt bezat, naar de gewone wyze hulde deedt. Maar toen hy met hem niet naar Vrankryk wilde gaan, liet de koning Johannes tegen over Berwik eene vesting aanleggen, die koning Wilhelm order gaf te slechten, waar over zy naderhandt in oorlog geraakten. Doch zy maakten haast vrede, onder voorwaarde, dat Wilhelms beide doehters met de zonen van Johannes zouden trouwen. Wilhelm, in zyn ryk wedergekeert zynde, zag, dat de stadt Perth door een watervloedt, nevens zyn eigen paleis, meest verwoest was, waar by zyn zoon, nog jong zynde, met veertien van zyne dienaren waren omgekomen. Hy bouwde derhalven eene andere stadt op eene bekwame plaats, tegenwoordig St. Johnston Wilhelm genaamt. Hy stierf eindelyk in den jare 1214, oud 74 jaren, in het 49 zyner regering. *Roger. Hoveden Ann. P. II. Matth. Paris Hist. Angl. Matth. Westmonast. Flor. Hist. Angl. Radulphus de Diceto. Guil. Neubrig. Rer. Angl. Hist. Knygthon de event. Angl. Buchanani Hist. Scot. De Larrey.*

Koningen van Sicilie.

WILHELM de I, bygenaamt *de Kwade*, koning van Sicilië, volgde zynen vader Roger op in den jare 1152, of 1154. Kort na zyns vaders doodt veroverde en plunderde hy Tunes, in Egypten, en sloeg eene vloot der Grieken van meer dan 140 schepen. Hy nam den paus verscheide plaatsen af; maar wierdt van Adrianus den IV in den ban gedaan. Voorts belegerde hy den paus in Benevento, en dwong hem, dat hy hem de beleening van het koninkryk van Sicilië, het hertogdom van Apulië, en het vorstendom van Capua, nevens verscheide andere zeer grote vryheden, moest toestaan, dat grote onlusten tusschen hem en de volgende pauzen veroorzaakte. Eindelyk verdroeg hy zich met paus Alexander den III, en stierf in den jare 1166. *Thomas Fazellus Historia Sicula. Ritius.*

WILHELM de II, bygenaamt *de Godvruchtige*, volgde zynen vader op in den ouderdom van 12 jaren, en hieldt de party van paus Alexander den III tegen den keizer Frederik. Hy voerde oorlog met den Griekschen keizer Andronicus Comnenus, en wel met goed geluk, nam hem Salonika en verscheide andere plaatsen af, en stierf te Palermo in het jaar 1189. *Fazellus. Ritius.*

WILHELM de III, de zoon van Tankredus, natuurlyke zoon van Wilhelm den II, wierdt onder de voogdy van zyne moeder Sibylla in den jare 1192, of 1193 voor koning van Sicilië erkent. In het volgende jaar kwam Henrik de VI met een machtig leger in Italië, won Gaëta, nevens Napels, nam Sibylla en Wilhelm gevangen, veroordeelde de moeder tot eene eeuwige gevangenisse, en liet den zoon de oogen uitsteken. *Fazellus. Ritius.*

Hertoogen van Beyeren.

WILHELM de I en de II. Zie **WILHELM** de V en de VI, graven van Hollandt, enz.

WILHELM de III, hertog van Beyeren, was de zoon van hertog Johannes, van de linie te Munchen. Na zyns vaders doodt bestierde hy de vaderlyke landen met zyn oudsten broeder Ernest in gemeenschap, met welken hy echter naderhandt eene verdeeling maakte, en zyn aandeel met de heerlykheit Kelheim uit de nalatenschap van Jan, grave van Hollandt, en hertog van neder-Beyeren, vermeerderde. Wegens zyn goed gedrag hadt hy de gunst van iedereen, zo dat de keurvorsten hem de keizerlyke kroon toedachten, als hy den keizer Sigismund kwam te overleven. Zelfs de keizer hieldt zo veel van hem, dat hy hem in den jare 1431 in zynen naam naar het concilie te Basel zondt, daar hy zich zo wel kweet, dat hem de keizer de voogdy over de Zwabische Rykssteden, nevens eene aanzienlyke somme gelds tot een vereering voor zyne getrouwheit gaf. Hy trouwde in den jare 1432, gedurende dit concilie, met Margareta, dochter van hertog Adolf van Kleef, van welke hy na zyne doodt, voorgevallen in den jare 1435, *Adolf* en *Wilhelm*, beide na hun vaders doodt geboren, naliet, van welke de laatste terstondt stierf; maar de eerstgemelde twee jaren na zyns vaders doodt, te weten in den jare 1437, in den ouderdom van vier jaren, latende de vaderlyke goederen aan zyn neef Ernest. *Adlzreuter P. II. l. 7. n. 74.*

WILHELM de IV, hertog van Beyeren, was de zoon van Albrecht den IV, en van Cunigunda, eenige princesse van keizer Frederik den III, geboren te Munchen den 13 November des jaars 1493. Toen zyn vader in den jare 1508 stierf, stondt deze prins tot het jaar 1511 onder de voogdy van zyn neef, hertog Wilhelm, gedurende welken tydt de langdurige twisten met het huis van de Palts in der minne wierden bygelegt. Maar toen hy zelf de regering zou aanvaarden, geraakte hy in verschil met zynen broeder Lodewyk, die, niettegenstaande hun vader reets het recht der eerstegeboorte hadt ingevoert, nochtans op 't aanraden van zyne moeder of met zyn broeder geheel Beyeren in gemeenschap, of een derde deel voor zich alleen begeerde te regeren. De groten zochten die zaak wel te beletten, en maakten tusschen hen een vergelyk, dat zy namentlyk voor den tydt van drie jaren eene gemeenschappelyke regering zouden bezoeken; maar daar kwamen wel haast eenige moeitemakers, die dit voorstel der groten ten dele by den keizer, ten dele by hertog Wilhelm zo gehaat maakten, dat 'er tusschen deze twee prinsen nieuwe onlusten ontstonden, die nog meer door de hertoginne weduwe aan den kant van den jongsten, en door den hofmaarschalk van Stauffen aan den kant van hertog Wilhelm wierden aangestookt. Eindelyk beslisse de keizer het verschil in dezer voegen, dat Lodewyk een vierde deel van zyne vaderlyke landen zou hebben. Deze, ziende, dat hy niets meer zou kunnen uitwerken, verdroeg zich met den hertog Wilhelm, die hem goedwillig meer als hy schuldig was, en byna

het derde deel, inruimde, wanneer Wilhelm te Munchen, en Lodewyk te Landshut hunne verblyfplaats namen. De gemelde hofmaarschalk wierdt ook, na dat men zyne lagen hadt ontdekt, in den jare 1516 te Ingolstadt onthoofd, en de vriendschap tusschen deze twee broederen was zo groot, dat hertog Lodewyk, om kosten te sparen, zyn hofstoet afschafte, en aan het hof van zyn broeder te Munchen ging wonen, en men vindt openbrieven, waar onder beider namen gevonden worden, als of zy beide in gemeenschap hadden geregeert: doch hertog Wilhelm voerde het meeste gezag, en was regerend vorst van Beyeren: ook kreeg hy in den jare 1544, toen Lodewyk zonder kinderen stierf, alles t'eenemaal in handen: want hoewel de derde broeder, Ernst, aartsbisschop van Saltsburg, op die goederen een eisch deedt, wierdt hy evenwel haast te vrede gestelt. Hertog Wilhelm wierdt generaal van den Zwabischen kreits gemaakt, toen de zelve in den jare 1519 den hertog Ulrich van Wurtenberg beoorloogde, wiens vriendt hertog Wilhelm zelfs ook wegens zyne zuster niet kon zyn, die van den hertog van Wurtenberg gescheiden was. Doordien nu de zelve byna zonder eenigen tegenstandt uit zyn landt verjaagt wierdt, kon hertog Wilhelm in dezen oorlog geen grote daden doen: doch hy wordt wegens de goede tucht en order, die hy in zyn leger onderhieldt, zeer geroemt. Na dezen toonde hy zich in de toenmalige bewegingen over den Godsdienst in Duitschlandt zeer yverig aan den kant der Roomsch-Katholyken, wilde niet alleen de leer der Protestanten in zyn landt niet laten prediken, maar zocht zulks ook elders te beletten, en de Protestanten te verdrukken, gelyk hy dan in den jare 1524 ten dien einde met eenige vorsten te Regensburg een verbondt maakte, en ook naderhandt, in den jare 1538, in de zogenoemde H. Ligue tradt. Hy was ook een van de genen, die op den Ryksdag te Augsburg in den jare 1530 het Ryksbesluit vervaardigden, dat zo scherp tegen de Protestanten was opgestelt. Hy heeft ook de Jesuiten in de hogeschole te Ingolstadt ingevoert, en was van zins voor hen een collegie te stichten, waar toe hem de paus voor den tydt van drie jaren de tienden der geestelyke inkomsten vergunde. Maar de doodt verhinderde de uitvoering van dit werk. Ondertusschen zocht Wilhelm zich en zyn huis, voornamentlyk over Oostenryk en de Palts, te verheffen, dat de Beyersche vorsten reets sedert een geruimen tydt getracht hadden te doen. Dies poogde hy in den jare 1526 voor Ferdinand tot koning van Bohemen en Hungarië verkoren te worden; maar dit mislukte hem, waar op hy den anderen vorsten de noodzakelykheit voorstelde van wegens des keizers gedurige afwezendheit een Roomsch koning te verkiezen, en Ferdinand zeer zwart maakte, ten einde hy de kroon mogt ontfangen, gelyk hy zulks ook eenigen voorsloeg, en den keurvorst van de Palts inzonderheit, indien hy hem daar toe wilde helpen, een tonne gouds aanboodt. Op den Ryksdag te Augsburg, gehouden in den jare 1530, raadpleegde hy met den keurvorst van Saxen, hoe best Ferdinands verkiezing te stremmen, liet hem ook naderhandt door zyn gezant, Weissenfelder, verzekeren, dat hy in dit werk hem zou getrouw blyven, en dus wilde hy ook naderhandt de verkiezing in der daadt niet goedkeuren, maar maakte veel eer met Saxen, Hessen en den koning van Vrankryk, welke laatste hem ten dien einde 100000 guldens hadt gegeven, een verbondt om de Duitsche vryheit te verdedigen, dat echter naderhandt van zelf weder verviel. Naderhandt hadt hy zeer gaarne gezien, dat de Protestanten den keizer in den Smalkaldischen oorlog wat kleinder hadden gemaakt; want hy wachtte vry lang met hem te hulp te komen, behalven dat hy door zynen natuurlyken zoon Georg eenig krygsvolk hem toezondt, en het keizerlyke leger uit zyne magazynen van levensmiddelen verzorgde; maar hy gaf de zelve ook aan de Protestanten, en zocht in alles onzydig te blyven. Hy begeerde echter naderhandt, dat hem de keizer tot beloning zyner diensten de keur-waardigheit van de Palts zou beloven, op welke hy reets in den jare 1544, toen de keurvorst Lodewyk zonder zonen overleedt, een eisch hadt gemaakt. Hoewel nu de keizer, die juist de beste vriendt niet was van keurvorst Frederik van de Palts, wegens het Smalkaldische verbondt, waar mede hy het hadt gehouden, dit aannam, wilde hy echter aan de andere zyde het huis van Beyeren niet te groot laten worden, en liet de zaak steken. Dus stierf hertog Wilhelm na vele vergeefsche ondernemingen den 6 Maart des jaars 1550, en liet van zyne gemalinne Maria Jakoba, eene princesse van Baden, na *Albert*, zynen opvolger, en *Mathildis*, die met markgrave Philibert van Baden trouwde. *Adlzreiter Annal. P. II. l. X. Sleidanus l. VII &c. Hubertus Thomas de Vita Friderici Palatini l. IV, VI, VII, XII, XIII. Bellai Memoires. Seckend. Hist. Lutheran.*

WILHELM de V, zoon en opvolger van hertog Albert den V, was geboren in den jare 1548, en volgde zynen vader in den jare 1597 in de regering. Hy was een groot vriendt der geestelyken, en inzonderheit der Jesuiten, die hy hier en elders in Beyeren ryke inkomsten schonk, en prachtige kerken voor hen bouwde. Kort na dat hy de regering hadt aangevaard wierdt hy mede ingewikkelt in het verschil, dat zyn broeder Ernst, bisschop van Luik, met Gebhard Truchses, keurvorst van Keulen, hadt, daar eindelyk een oorlog uit ontstondt, in welken Ernest met hulpe van Wilhelm maakte, dat Gebhard hem het aartsbisdom en de keurvorstelyke waardigheit moest overlaten. Zie GEBHARD. Hy is het, van wien de Beyersche stam in de traktaten van de Westphaalsche vrede, tot onderscheidt der nakomelingen van zyn broeder Ferdinand, tegenwoordige graven van Wartenberg, den naam van de *Wilhelmynsche linie* voert. Zyne grote genegenheit voor de geestelyken werkte ook eindelyk uit, dat hy in den jare 1596 de regering aan zynen zone Maximiliaan overgaf, wanneer hy na dezen nog 30 jaren zeer Godsdienstig leefde, doch buiten eenige orde aan te nemen. Hy stierf in het Karthuizer klooster te Regensburg in den jare 1626, hebbende nog voor zyne doodt de verheffing van zynen zoon *Maximiliaan* gezien. Zyne overige kinderen, die hy by zyne gemalinne Renata, dochter van hertog François van Lotharingen, hadt verwekt, waren *Philippus*, bisschop van Regensburg en kardinaal; *Ferdinand*, keurvorst van Keulen; *Karel Albert*, die met zyne gemalinne Leuchtenberg behuwelykte; *Maria Anna*, gemalin van keizer Ferdinand den II, en *Magdalena*, gemalin van Wolfgang Wilhelm van Palts-Nieuwburg. *Adlzreiter P. II. l. XII. Chur-Beyern p. 4 Germ. Princ. l. IV. c. 1. §. 23.* Zie PHILIPPUS, FERDINAND, en ALBERT.

HERTOG VAN SAXEN.

WILHELM, hertog van Saxen, van de Weimarsche linie. Zyn vader was Johannes, hertog van Saxen, en zyne moeder Dorothea, dochter van vorst Joachim Ernest van Anhalt. Hy wierdt den 15 April des jaars 1598 in het slot te Altenburg geboren, zynde een tweeling: doch de andere kwam dood ter wereldt. Hy studeerde een tydt lang in de hogeschole te Jena, en toonde voornamentlyk een grote genegenheit voor de muzyk en wiskunde, in welke laatste, en inzonderheit in de landmeet-, bouw- en vestingbouwkunde hy zo grote voortgangen maakte, dat hy daar omtrent in zynen tydt onder de Duitsche vorsten zyns gelyken niet hadt. Hy leerde ook de Latynsche en Fransche talen. In het jaar 1617 reisde hy met zyn broeder, hertog Frederik, naar de Nederlanden, en kwam in het zelve weder te rug. In het einde des jaars 1618 deden zy eene reis naar Vrankryk, daar hy van zyn broeder afscheidde, en in October des jaars 1619 weder te Weimar kwam, wanneer hy zich voort naar de vergadering der vereenigde keurvorsten en vorsten naar Neurenberg begaf, en daar met zyne twee oudste broederen besloot in den Boheemschen oorlog te dienen. Hy nam ten dien einde van den nieuwen koning van Bohemen, den Paltsgraaf Frederik, in den jare 1620 een kompagnie van 150 paarden aan, wierf de zelve uit zyn eigen beurs, en liet ze te Elnbogen in Bohemen door de monstering gaan. Op 't verzoek van zynen broeder bragt hy vervolgens nog vier kompagniën voetknechten op de been, de welke hy, met de bovengemelde ruiters, in den slag op den Witten berg by Praag kommandeerde, in welken slag een kanonkogel zyn stormhoedt wegnam, en hy zelf met een pistool getroffen wierdt. Na den verloren slag trok hy naar Weimar, maar nam in den jare 1621 weder dienst onder den generaal van den zelven koning, den grave Ernest van Mansveldt, en wurf als overste een regiment te voet van 3000 koppen, en tien kompagniën te paardt, met welke hy in de opper-Palts met den gemelden grave zich vereenigde, vervolgens met hem in de neder-Palts rukte, en van hem over gewigtige zaken naar Hollandt wierdt gezonden. By zyne te rug komst beloofde hy markgraaf Georg Frederik van Baden-Durlach 3000 man te voet, en tien kompagniën te paardt te werven, en was daar op in de twee veldslagen by Mingelheim en Wimpfen tegenwoordig. Dewyl het markgraaflyke leger daar in geheel verstrooit wierdt, kwam hy weder te Weimar, en kreeg kort daar na van hertog Christiaan van Brunswyk, en bisschop van Halberstadt, de plaats van luitenant generaal, en diende in den jare 1623 met 4000 man te voet, en 1000 te paardt; doch wierdt in de nederlage, die de gemelde hertog leedt, door een schoot in den arm, die tevens boven de maag in het lyf ging, gevaarlyk gewond, en onder de doden gevonden, van den keizerlyken generaal grave van Tilly gevangen genomen, in de stadt Munster drie maanden bewaart, en naderhandt aan keizer Ferdinand den II naar Neustadt gezonden, daar hy tot in January des jaars 1625 moest blyven, wanneer hy door de bemiddeling van Johan Georg, keurvorst van Saxen, tegen een revers zyne vryheit, en by den keizer zyne verzoening verkreeg. Hy trouwde naderhandt in den jare 1625 met Eleonora Dorothea, dochter van den vorst Johan Georg van Anhalt. Hy nam de regering van het Weimarsche aandeel nog by het leven van zyn oudsten broeder, Johan Ernest, in den jare 1626, voor zich en voor zyne andere broeders aan, en trachtte, door de bemiddeling der keurvorsten van Saxen, den ban, waar mede zyn oudste broeder door den keizer gedreigt wierdt, voor te komen. In het jaar 1628 begaf hy zich by Ferdinand den II naar Praag, en ontfing daar het hem tot hier toe betwiste, en alleen aan zyne vier broederen gegeven Ryksleen; woonde in den jare 1631 de byeenkomst te Leipzig in persoon by, en bragt uit hoofde van het aldaar gemaakte besluit eenige manschap op de been, die hy echter uit dwang van den keizerlyken generaal, den grave van Furstenberg, weder moest afdanken. Doordien hy naderhandt van de keizerlyken veel moest lyden, bewoog hem zulks eene alliantie met koning Gustaaf Adolf van Zweden te maken, by wien hy zich na den slag by Leipzig naar Halle begaf, en daar op de stadt Erfurt onder des zelfs gehoorzaamheit bragt, die hem het bestier over de Thuringsche landen, en als zynen luitenant generaal eenige regimenten gaf, en nieuwe wervingen door hem liet doen. Voorts vereenigde hy zich met 1000 man met den koninklyken

Zweedschen veldmaarschalk, Johan Bannier, in den jare 1632 by Oosterwyk, vermeesterde de steden Goslar en Nordheim, nam Gottingen stormenderhandt in, en veroverde Duderstadt, in Eichsveldt; trok naderhandt met zyn leger by den gemelden koning naar Donauwerth, en hielp den pas over de rivier de Loch innemen. Hy was mede by het beleg van Ingolstadt, en by den intocht te Munchen, scheidde voorts met zyn onderhorig lighaam, en trok met het zelve in opper-Zwaben; ging naderhandt te rug naar Thuringen; vereenigde zich voorts met eenige keurvorstelyke Saxische, Hessische en Palts-Birkenfeldsche regimenten, en bragt 15000 man te voet, nevens 9000 te paardt, by den koning in het leger by Neurenberg, was daar den 24 Augusty by het voorgevallen scherpe treffen mede tegenwoordig; maar moest zich naderhandt, wegens eene zware ziekte, naar Erfurt laten brengen, daar hem de koning in persoon bezocht. Na des zelfs doodt liet hy zyne troepen in Bohemen trekken, en zich naderhandt ten dele met zyn broeder hertog Bernhard, en het leger van den veldmaarschalk Horn, ten dele ook met den generaal Bannier vereenigen. In het jaar 1634 was hy op de byeenkomst te Frankfort aan den Mayn, en toen in den jare 1635 te Praag de vrede tusschen den keizer en den keurvorst van Saxen wierdt gesloten, onderwierp hy zich den keizer, liet zyn volk, nog in vyf regimenten bestaande, aan den keurvorst over, en begaf zich tot rust, bouwde het schone nieuwe slot te Weimar, dat hy naar zynen naam de Wilhelmsburg noemde; begon in zyne landen een kerkenbezoek aan te stellen; bezorgde door zyne gezanten de vrede te Osnabrugge, als mede de executietraktaten te Neurenberg, en kweet zich in alles zeer wel. In de laatste jaren van zyn leven hadt hy vele ongemakken aan zyn eene been, en wanneer hem in den jare 1662 andere lighaamsongemakken overkwamen, stierf hy den 17 May des gemelden jaars op het slot te Weimar, en wierdt in de stads kerk aldaar begraven. Zyne zonen waren *Wilhelm*, geboren den 26 Maart, gestorven den 1 November des jaars 1629. *Johan Wilhelm*, geboren den 18 Maart des jaars 1640, overleden den 16 May des jaars 1639; *Frederik*, geboren den 18 Maart des jaars 1640, gestorven den 18 Augusty des jaars 1656 De overige hebben ieder een byzonderlyke linie gesticht, namentlyk hertog *Johan Ernest* die van *Weimar*; hertog *Adolf Wilhelm*, en na des zelfs doodt hertog *Johan Georg* die van *Eisenach*, en hertog *Bernhard* die van *Jena*. *Chemnitz. vom Teutsch. Krieg. Theatr. Europ. Burgeldensis Disc. ad instrum. pacir. Pufendorf de Reb. Suec. Pfeffingerus Memor. Sec. XVII. Ludolphs Schaubuhne der Welt.*

HERTOGEN VAN BRUNSWYK EN LUNEBURG.

WILHELM, vierde en jongste zoon van Henrik den Leeuw, hertog van Saxen en Beyeren, en van Machtelt, princesse van Engelandt, wierdt in den jare 1184, toen zyn vader wegens den Ryksban naar Engelandt was geweken, te Winchester geboren, waarom hy ook *Wilhelmus Wintoniensis* genoemt wordt. Men merkt dit ook als een voorteken aan, dat t'eeniger tydt uit Wilhelms bloedt koningen van Engelandt zouden voortkomen. Hy wordt ook van zommigen *Wilhelmus de Longa spatha* genoemt, welken naam reets Willem, broeder van Henrik den II, koning van Engelandt, zyn grootvader van moeders zyde, voerde. By de in den jare 1203 te Paderborn ontworpene broederlyke deeling der vaderlyke landen kreeg hy Luneburg met de onderhorige landen: doch hy wierdt hertog van Luneburg genoemt, om dat eerst zyn zoon Otto den tytel van hertog van Brunswyk en Luneburg annam. In den jare 1194 moest Wilhelm met zyn broeder Otto, die naderhandt keizer wierdt, by hertog Leopold van Oostenryk als gyselaar voor de nog overige penningen blyven, voor welke zyn moeders broeder, koning Richard de I, zich hadt moeten verbinden, om uit zyne moeielyke gevangenisse los te komen. In het jaar 1200 zondt hem zyn broeder, de gemelde keizer Otto, nevens zynen tweden broeder, Henrik, Paltsgraaf, naar Engelandt by zyn moeders broeder Johannes, die Richard was opgevolgt, om de van Richard aan den keizer gemaakte schatten, als mede de beide graafschappen Jork en Poitou, aan te vaarden. Doch die reis was vruchteloos, om dat koning Johannes zich met eede aan den koning van Vrankryk, Philips den II, hadt verbonden, van den keizer op generlei wyze te zullen bystaan. Wilhelm stierf in den jare 1212, of 1213, in zyne beste jaren, en liet na van zyne Deensche gemalinne Helena, of Adelheit, een eenigen zoon, *Otto*, bygenoemt het Kindt, van wien op zyn plaats is gesproken. *Feller Geneal. Hist. des Braunschweig-Luneburgischen Hauses c. 12. §. 4.*

WILHELM, bygenoemt *de Oude*, of wegens het spreekwoordt, dat hy dikwils in den mondt hadt, *Gods Koe* genoemt, hertog van Brunswyk en Luneburg, zoon van hertog Henrik den Jongen, heeft van den jare 1420 af zyn neef, hertog Bernhard, tegen den bisschop van Hildesheim bygestaan. In den jare 1421 hielp hy Bernhard het landt van den aartsbisschop van Bremen verwoesten, noch kloosters, noch kerken verschonende. In den jare 1424 stondt hertog Wilhelm de zeesteden tegen koning Erik van Denemarken by, en won den groten slag by Flensburg. Ondertusschen viel zyn neef Otto, hertog van Brunswyk, Bernhards zoon, in zyn landt, dat hem noodzaakte te rug te trekken. Hy zette hem ook zyne geledene schade dubbeld betaalt, en dwong zyn neef met hem te ruilen, zo dat van den jare 1429 af hertog Wilhelm en zyn broeder, hertog Henrik, het landt van Brunswyk, daarentegen hertog Otto en hertog Frederik, wier vader Bernhard ook nog leefde, het landt van Luneburg bezaten. In den jare 1431 bragt hy de hulpbenden van zyn zwager, hertog Frederik van Oostenryk, by koning Karel van Vrankryk, tegen Philips, hertog van Burgundië, en toonde goede blyken van zyne dapperheit, met veel geluk. In zyne afwezendheit maakte zyn broeder Henrik, dien hy de regering hadt opgedragen, voornamentlyk op 't aanraden en met de hulp van die van Brunswyk, zich meester van Wolfenbuttel, en verjoeg zyns broeders gemalin, nevens hare kinderen, daar uit. Toen hertog Wilhelm wederkwam, zocht hy met hulp der bisschoppen van Maagdenburg, Halberstadt en Hildesheim zich wederom met geweldt in het bezit te stellen. Na een langdurigen oorlog wierdt het verdrag gemaakt, dat hertog Henrik Wolfenbuttel behouden, maar aan zyn broeder hertog Wilhelm 14000 guldens geven zou. Deze liet zich te eerder daar toe bewegen, om dat hertog Henrik gene kinderen hadt, en alzo des zelfs aandeel van zelfs op hem en zyne erven moest komen. Hy zocht zich wel op die van Brunswyk te wreken, en verwoestte hun landt, doch kon hen niet, hoe zeer hy het ook zocht, tot een treffen brengen. Naderhandt hieldt hy zich 42 jaren lang met Haarburg, Kalenberg en Hanover te vrede, en in den tydt, wanneer de generaal van den keizer Sigismund de Turken braaf kastydde, ook den aartsbisschop Diderik van Ments by Homburg uit het veldt sloeg, dreef hy de graven van Hoja by de rivier Welpe op de vlucht, en won een veldslag van grave Maurits van Oldenburg, nevens de stadt Bremen. Eindelyk viel hem in den jare 1473, in zyn hogen ouderdom, na zyns broeders doodt Wolfenbuttel weder te beurt, welk landt hy negen jaren in rust regeerde, en den 1 May des jaars 1482 stierf, hebbende 66 jaren geregeert, en omtrent 90 jaren geleeft. Hy voerde den volgenden tytel: *Wilhelm de oude, door de genade Gods hertog van Brunswyk, en van het Brunswyksche lands Ober-waldt, by de Leine, en van Luneburg, graaf van Eberstein, van Wunstorf, van Hallermunde, en van Welpe, heer van Homburg, enz.* dat te meer is te verwonderen, om dat de hertogen van Brunswyk voor en na hem zich maar van den korten tytel van *hertogen van Brunswyk en Luneburg* bedient hebben. *Bunting Braunschw. und Luneb. Chronik p. 276 enz.*

WILHELM, bygenoemt *de Jonge*, hertog van Brunswyk en Luneburg, van het Brunswyksche aandeel, zoon van hertog Wilhelm den Ouden. Nog by zyns vaders leven, in den jare 1541, wierdt hy van een graaf van Wunstorf gevangen genomen, en eerst in het volgende jaar voor een groot rantzoen losgelaten. Na zyns vaders doodt regeerde hy alleen voor zich, en naderhandt, toen zyn broeder, hertog Frederik, zwak van verstandt was geworden, nam hy ook de regering over Wolfenbuttel waar. In de jaren 1484 tot 1486 was hy mede in den oorlog, welken de bisschop van Hildesheim, Bartholdus, met de stadt Hildesheim voerde, ingewikkelt, doordien zyn zoon Henrik de Oude den bisschop bystondt, en die stadt grote schade toebragt. In den jare 1487 verwoestte Wilhelm den zogenoemden Hemmelschen burg, welken een Westphaalsche edelman, Lodewyk van Sunder genoemt, bezat, en daar uit in het landt vele stroperyen deedt. In dit jaar gebruikte de hertog ook represaliën tegen de graven van Hohnstein en Wunstorf, die de inwoonders van Helmstadt hadden geplundert. In den jare 1490 kwam die stadt op de volgende wyze aan Brunswyk. Zy hadt te voren aan het Westphaalsche sticht Werden behoort, maar zich zeer ongehoorzaam gedragen; waarom de toenmalige abt Grimhold wierdt bewogen de zelve te vervremden. Hebbende de zelve den bisschop van Halberstadt, Gebhard van Hoim, vergeefsch aangeboden, liet hy ze dezen hertog Wilhelm voor eene zekere somme gelds over, dat ook beter was, om dat reets een geruimen tydt herwaarts de hertogen van Brunswyk voogden en beschermheeren van dit keizerlyke vrye sticht waren geweest. In den jare 1491 gaf hy aan zyne beide zonen, hertog *Henrik*, en hertog *Erik*, de regering geheel over, en bereidde zich tot de doodt. In den jare 1494 liet hy in de kerk te Minden een grafstede oprechten, was dagelyks twee uuren lang by de arbeiders tegenwoordig, en wierdt na zyne doodt, in den jare 1495 voorgevallen, daar in bygezet. *Bunting Braunschw. und Luneb. Chronik p. 286. seq.*

LANDGRAVEN VAN HESSEN.

WILHELM de V, landgraaf van Hessen-Cassel, zoon van Maurits, landgrave van Hessen, en van Agnes, dochter van grave Johan Georg van Solms, die hem in den jare 1602 te Cassel ter wereldt bragt, maar kort daar na stierf. In den jare 1620 voerde hy ten dienste van de Unie, als overste, het opperbevel over 2000 man te voet, en 300 te paardt. Als in den jare 1623 zyn vader met 's keizers uitspraak wegens de Marpurgsche erffenisse en de stadt Corbach niet te vrede was, en deswegen van de keizerschen in Cassel wierdt belegert, stondt de zelve midden in den oorlog, in het jaar 1627, de regering af, in welk jaar hy zich ook met zyn neef, den landgrave Georg van Hessen-Darmstadt, vergeleek, en hem niet alleen de heerlykheit Marpurg, maar ook de van zyn vader sedert het jaar 1604 genotene inkomsten van de graafschappen Nidda en Katzenellebogen moest afstaan. Doordien nu de keizer in alle deze dingen tegen hem was, besloot hy de

Zweed-

Zweedsche party te ombelzen; gelyk hy ook in den jare 1631 in persoon tot den koning van Zweden overging, en eene alliantie met den zelven tegen den keizer maakte. Zo dra dit bekend wierdt, rukte de generaal Tilly met het leger in Hessen, maar moest wegens de Zweedsche voortgangen wel haast weder te ruk trekken. Ondertusschen belegerde en veroverde de landgraaf Wetslar en Hoxter, en bragt het gansche sticht Fulda onder zyne gehoorzaamheit. Hy bedwong voorts Hirschveldt; en niettegenstaande de macht van den grave van Gronsveldt speelde hy den meester in Westphalen. In het einde van dit jaar vereenigde hy zich met den koning van Zweden, en stondt hem by, toen hy bezig was met over den Rhyn te gaan, en de Spanjaarden te verdryven, waar op de verovering van Ments en Oppenheim volgde. In den jare 1632 trok hy met zyn leger in het Brunswyksche, vermeesterde de steden Göttingen, Minden, Stadbergen, en andere. In den jare 1633 nam hy den luitenant generaal Holtsapfel in zyn dienst aan, sloeg eenige Gronsveldsche troepen, veroverde Stadbergen wederom, als mede Dortmund, Koesveldt, en Paderborn, en zondt den gemelden Holtsapfel hertog Georg van Luneburg te hulp, welke beide, nevens den veldmaarschalk Kniphauzen, den 28 May den slag tegen de keizerschen by Hamelen wonnen, na welk treffen hy Lipstadt, Ham, Unna en Zoest veroverde. In den jare 1634 liet de koning van Vrankryk met hem over de vrede handelen: daarentegen leden zyne troepen onder den generaal Dalwig eenig nadeel, en de plaatsen Ham, Unna en Lunen gingen weder verloren. Vermits ook de keizerschen na den slag by Nordlingen tamelyk weder op de been kwamen, slechtte hy Stadloo en andere plaatsen in Westphalen, en zondt een gedeelte van zyn volk onder den generaal Holtsapfel de Nederlanders te hulp, die zich ook met den prins van Oranje vereenigden; maar wierden op 't sterk aandringen van den Zweedschen rykskancelier Oxenstiern haast weder te rug geroepen. Deze landgraaf wierdt ook op den vredehandel te Praag in den jare 1635 genodigt. Maar hy oordeelde beter te zyn, dat hy de alliantie met Zweden en den oorlog tegen den keizer voortzette. Ondertusschen wierden de traktaten door den keizerlyken afgezant Griesheim te Cassel hervat; doch om dat men over het punt van de verzekering (*punctum assecurationis*) het niet kon eens worden, vereenigde hy zich van nieuw met de Zweden by Munden, sloot aldaar met Vrankryk eene alliantie, en deedt het keizerlyk beleg van voor Hanau opbreken. Na dezen rukte de keizerlyke generaal Götze op hem aan, en maakte, dat hy zich met zyn leger tot op de grenzen van Nederlandt moest begeven. Hy zelf kwam in 's Gravenhage, daar hem de Heeren Staten 80000 Ryksdaalders lieten betalen, en hem daar benevens vergunden met zyn leger naar Oost-Vrieslandt te trekken. Dit geschiedde ook in den jare 1637, in welk jaar deze landgraaf kort daar na, den 21 September, in het ampthuis te Lier aan eene teering overleedt, hebbende kort voor zyne doodt in de kamer, daar hy stierf, deze woorden met kryt tegen den muur geschreven: *Homo, disce mori*, dat is: *Mensch, leer sterven.* Zyn lyk wierdt te Cassel in den jare 1640 begraven. Hy hadt zyn testament zodanig gemaakt, dat zyne weduwe, Amalia Elizabeth, dochter van grave Philips van Hanau-Muntzenberg, gedurende de minderjarigheit van zynen eenigen prins, *Wilhelm* den VI, voogdesse zou zyn, gelyk als zy ook 12 jaren lang was, en middelerwyl den oorlog tegen den keizer, tot op de Munstersche vrede, in den jare 1648, vervolgde. *Burgold. Disc. ad instr. pacis. Theatr. Europ. Pufendorf de Reb. Suec. Ludolphs Schaubühne der Welt.*

WILHELM de VI, landgraaf van Hessen-Cassel, was den 29 May des jaars 1629 geboren. Na de doodt van zyn vader, Wilhelm den V, in het jaar 1637 voorgevallen, voerde de moeder, Amalia Elizabeth, geborene gravin van Hanau-Muntzenberg, de voogdy tot zyne meerderjarigheit. Na dat zy met keizer Ferdinand den III, om dat haar gemaal de te Praag gemaakte vrede van den jare 1635 niet hadt willen aannemen, meermalen onderhandelingen hadt gehouden, die echter telkens vruchteloos afliepen, sloot zy in den jare 1639 te Dresden met den Franschen staatsbediende, Rudolf van Amontot, en met hertog Frederik Augustus, ook met Georg van Brunswyk en Luneburg te Munden, aan de rivier de Werra, een verbondt; liet ook de tot nu toe op de been gehoudene troepen, en die in Oost-Vrieslandt, onder den luitenant generaal Pieter Melander, die naderhandt, onder den tytel van graaf van Holtsapfel, het keizerlyke leger geboodt, zich met de Fransche en Zweedsche, ook met de Luneburgsche benden vereenigen, en in het leger by Saalveldt en Fritzlar tegen de keizerlyken, onder den aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenryk, ageren, waar door toen de setel des oorlogs in de landen van haren onmondigen zone wierdt opgerecht; en vermits zy ook voorgaf, dat haar zoon door het in den jare 1627 tusschen haren gemaal en landgrave Georg van Hessen-Darmstadt gesloten verdrag omtrent de erfopvolging van den landgrave Lodewyk van Hessen was benadeelt, maakten zy hunne eischen opentlyk bekend, en namen Butzbach en Marpurg in; waarom de landgraaf Georg het keizerlyke leger te hulp riep, Butzbach weder veroverde, en dus de oorlog in Welhelmslandt wierdt overgebragt, terwyl niet alleen de keizersche en keurvorstelyke Beyersche troepen onder de graven Holtsapfel en Gronsveldt tegen hem, maar ook tot zyn sekoers het Zweedsche en Fransche leger, onder den maarschalk van Turenne en den veldmaarschalk Wrangel, derwaarts trokken. Het slot te Marpurg wierdt echter door de dappere tegenweer van den overste Stauf nog bewaart. Ondertusschen hielden de vyandelykheden niet op voor dat de vrede van Munster en Osnabrug volgde, op welke de landgravin hare afgezanten zondt, en met hulp van Vrankryk en Zweden de abdy Hirschveldt, nevens verscheide ampten in het graafschap Schaumburg voor haren zone erflelyk verkreeg. Doch alvorens sloot zy in den jare 1648 te Cassel, door tusschenkomen van hertog Ernest van Saxen-Gotha, met den landgrave Georg van Hessen een verdrag, uit kracht van het welke Marpurg en het graafschap neder-Katzenellebogen insgelyks haren zone toegewezen wierden. Deze deedt in den jare 1646 onbekend, onder den name van graaf van Nidda, en onder 't opzicht van zyn bestierder, den overste Jakob van Horst, eene reis door Bremen, Oldenburg, West-Vrieslandt en Hollandt naar Vrankryk, en maakte zich eerst te Parys, na dat hy dat koninkryk meest hadt doorgereist, bekend, alwaar hy van den koning zeer wel wierdt ontfangen. In den jare 1648 kwam hy weder te Cassel, en trouwde in het volgende jaar met Hedwig Sophia, dochter van keurvorst Georg Wilhelm van Brandenburg. Hy vaardde eerst de regering aan in den jare 1650, en ontfing voorts zo wel van de oude goederen, als van de nieuwe hem toegekende landen van keizer Ferdinand den III, door zyne gezanten te Wenen het leen. Hy maakte met Zweden, als mede met Brunswyk en Luneburg, in den jare 1652 eene defensive alliantie, en herstelde in den jare 1653 de universiteit te Marpurg, daar hy ook de plegtigheden in persoon bywoonde, en de hoogleeraren hunnen eedt afnam. Hy tradt ook in de tusschen de koningen van Vrankryk en Zweden, ook tusschen eenige keurvorsten en vorsten in Duitschlandt in den jare 1658 voor den tydt van drie jaren gemaakte alliantie, en zondt zyn Raadt, Johan Caspar van Dönningenberg, in den jare 1660 naar Vrankryk, vernieuwde ook deze alliantie na verloop van drie jaren in den jare 1661. Naderhandt geraakte hy nevens zynen neef met keurvorst Karel Lodewyk van de Palts over zyne portie in het ambacht en de stadt Umstadt in grote onlusten, zo dat 'er zelfs eenig krygsvolk op de been wierdt gebragt; maar het verschil wierdt nog in der minne bygelegt. Wanneer hy in den jare 1663 met zyne gemalinne van Cassel naar het grote hospitaal Hayne reisde, en daar ter eere van den hertog Christiaan Lodewyk van Brunswyk en Luneburg eene jagt wilde aanstellen, maar reets onderweeg zich onpasselyk bevondt, wierdt hy 's nachts schielyk door eene beroerte overvallen, aan welke hy 's morgens den 19 July in het gemelde hospitaal stierf. Zyne zonen waren *Wilhelm* de VII, den 21 Juny des jaars 1651 geboren, en den 21 November des jaars 1670 te Parys overleden; *Karel*, geboren den 3 Augusty des jaars 1654, die zynen vader in het landgraafschap opvolgde; *Philips*, geboren den 14 December des jaars 1655, hieldt zyn verblyf te Philipsdal; *Georg*, geboren den 20 Maart des jaars 1658, stierf den 4 July des jaars 1674 te Geneve. *Chemnitz. Pufendorf. Ludolph.*

PRINSSEN VAN ORANGE.

WILHELM *van Nassau*, prins van Orange, de I van dien naam, de grondlegger van de Republyk der Vereenigde Nederlandsche provinciën. Hy wierdt den 14 April des jaars 1533 in het Nassausche slot Dillenburg geboren. Zyn vader was Wilhelm de Oude, graaf van Nassau, zyne moeder Juliana, dochter van grave Bothe van Stolberg. Hy kwam al vroeg aan het hof van keizer Karel den V, en wierdt deszelfs edelknaap, en naderhandt zyn kamerjonker, wanneer Karel dikwils met hem van de gewigtigste staatszaken sprak, en hem gewoonlyk het gehoor, dat hy aan vremde staatsbedienden gaf, liet bywonen, in plaats dat andere moesten heen gaan. Hy erfde in den ouderdom van twaalf jaren de goederen van Renatus, prinsse van Orange, waarom hy gemeenlyk *de ryke* wierdt bygenoemt. Naauwlyks 22 jaren oud zynde wierdt hy, toen de gemelde keizer in den jare 1556 de keizerlyke kroon nederleide, gelast de zelve aan zynen broeder Ferdinand over te brengen, en met eenen door dien keizer aan het keurvorstelyke collegie gezonden. Wanneer Karel in 't jaar 1555 zyne heerschappy over de Nederlandsche provinciën te Brussel aan zynen zone Philips opdroeg, leunde hy om zyne ligchaams zwakheit op de schouder van dezen prins. Hy maakte hem ook veldheer over zyne troepen, en stadhouder over Hollandt, Zeelandt en Utrecht. Doch na dat keizer Karel de V overleden was, wierdt hy by des zelfs zone, Philips den II, zwart gemaakt, schoon hem Karel den zelven ten uiterste hadt aangeprezen, zodanig, dat men hem beschuldigde, dat hy de Nederlanders tegen den koning ophitste, gelyk hem de zelve ook in het aangezicht verweet. Dus merkende, dat men hem gene zaken van gewigt, gelyk te voren, mededeelde, en op al zyn doen ten naauwsten lette; daarentegen, den kardinaal Granvelle, zyn ergsten vyandt, het volle bestier in handen gaf, was hy genoodzaakt voor zyn best, en voor dat der Nederlanden te zorgen. Na dat nu de gemelde kardinaal zich door zynen hoogmoedt by den adel dermaten hadt in haat gebragt, dat zy hem niet konden dulden, gaf de prins, nevens de graven van Egmondt en Hoorn, daar van bericht aan den koning Philips, met verzoek van den zelven te rug te roepen, dewyl hy anders de Nederlanden zou bederven. Dit nam het Spaansche hof zo kwalyk, dat men van dien tydt af besloot deze drie heeren met hunnen aanhang ten val te brengen; en op dat dit heimelyk mogt geschieden, riep men den kardinaal

te rug. Wanneer ondertuſſchen in Nederlandt allerlei zware onluſten ontſtonden, wierden twee edelen naar Spanje gezonden, om den koning te verzoeken, dat hy de zelve liever met zachtigheit dan met ſtrengheit wilde wegnemen: doch zy wierden beide van kant gemaakt. De prins van Orange, ziende het onweer van verre opkomen, hieldt by de landvoogdeſſe, Margareta van Parma, aan, den koning in zynen name te willen verzoeken om van zyn ſtadhouderſchap over Hollandt, Zeelandt en Utrecht, ontſlagen te mogen worden; maar men weigerde hem zulks, en beval hem zynen broeder, grave Lodewyk, van zich te laten gaan, en een nieuwen eedt van getrouwheit aan den koning te doen, waar in hy zich onder anderen zou verplichten de Proteſtanten te zullen helpen uitroeien, het welk de prins weigerde te doen, nademaal zyne eige gemalin Lutherſch was. De meeſte andere edelen volgden zyn voorbeeldt. Wanneer in den jare 1566 de gouvernante Margareta op het invoeren van de Inquiſitie en het concilie van Trente aandrong, gaven 400 edelen, aan welker hoofdt graaf Lodewyk van Naſſau was, aan de princeſſe te Bruſſel een ſmeekſchrift over, waar in zy op het nadrukkelykſte vertoonden, dat zulks tegen de rechten en vryheden des lands ſtreedt. Deze werkten niet alleen niets uit, maar wierden zelfs ſmadelyk afgewezen, wordende hen de naam van *Geuzen* of bedelaars gegeven. Zie GEUZEN. De prins van Orange, hebbende uit eenige onderſchepte brieven verſtaan, dat Philips hun geheel bederf hadt beſloten, was van gevoelen, dat men het Spaanſche leger, waar mede de hertog van Alba in aantocht was, moeſt wederſtandt bieden; en toen de gemelde graaf van Egmondt dit tegenſprak, antwoordde de prins hem nadrukkelyk, en vertrok naar Duitſchlandt. De graaf voegde hem nog by zyn afſcheidt toe: *Vaarwel, prins zonder landt*; waar op de eerſte hem antwoordde: *Vaarwel, graaf zonder hoofdt*, waar van de graaf kort daar na de waarheit ondervondt. In het jaar 1568 wierden alle de genen, die het ſmeekſchrift hadden ondertekent, van hoog verraadt beſchuldigt, en de hertog van Alba pleegde zo grote wreedheit, dat alle naburige vorſten met verachting daar van ſpraken: want hy liet binnen weinig dagen twintig voorname heeren en edelen te Bruſſel doden. Wanneer de tyding te Rome kwam, dat de hertog van Alba alle voorname heeren van Nederlandt, uitgenomen den prins van Orange, hadt in verzekering laten nemen, zeide de kardinaal Granvelle, dat hy nog niet met al hadt gedaan, zo lang als hy dezen ook niet in zyne macht hadt. De prins wierdt vervolgens voor den bloedraadt, door Alba opgerecht, gedaagt, en by weigering voor een oproerige verklaart. De prins beriep zich op den Hogen Raadt van Brabandt, op den koning zelve, en de ridders van het Gulde Vlies, als zyne rechtmatige rechters, dat van den keizer en alle Duitſche vorſten wierdt gebillykt. Doch de hertog liet zynen zoon Wilhelm, grave van Buren, oud 13 jaren, uit de hogeſchole te Loven rukken, tegen alle wetten en gerechtigheit, en hem naar Spanje voeren. Deze en andere geweldenaryen, door den hertog van Alba bedreven, deden prins Willem de wapenen opnemen, en een aanzienlyk leger in Duitſchlandt byeen verzamelen. Zyn broeder, graaf Lodewyk van Naſſau, met een leger naar Vrieslandt getrokken, ſloeg daar Johannes van Ligny, gouverneur van die provincie, en veroverde alle zyne oorlogsbehoeften en legertuig. Maar niet lang daar na wierdt hy zelf door den hertog van Alba in dat landt geſlagen, en bragt 'er naauwlyks het leven van. Ondertuſſchen hadt Willem een leger van 20000 man, zo Franſchen, als Duitſchers, byeen gebragt, en gaf, voor dat hy naar de Nederlanden opbrak, een plakkaat uit, beleedt opentlyk den Proteſtantſchen Godsdienſt, en verklaarde, dat de Brabanders niet verpligt waren volgens hunne wetten, de onrechtvaardige bevelen van hunnen vorſt te gehoorzamen; maar dat alle plicht ophieldt tot dat men hen genoegzame voldoening voor het aangedane onrecht gegeven hadt. Hy trok vervolgens over de Maas, ſchoon de hertog van Alba van den anderen kant hem dat zocht te beletten. Zynde aan de andere zyde der rivier gekomen, kon het de hertog van Alba, toen het hem bekend gemaakt wierdt, niet geloven, maar vroeg: „of 's prinſſen volk ook vogelen waren?" en zynde van den overtocht verzekert, legerde hy zich zo voordeelig, dat de prins, ſchoon hy 29 malen van legerplaats veranderde, hem nochtans tot geen treffen kon brengen. Voorts zag men zyn leger uit gebrek van levensmiddelen en ſoldy tegen hem opſtaan, en het wilde ook niet met hem naar Vrankryk gaan, om de Proteſtanten aldaar by te ſtaan. Vermits zich ook nog geen ſtadt voor hem hadt verklaart, wierdt hy gedwongen het zelve af te danken, inzonderheit na dat verſcheide officiers door de muitende ſoldaten waren om hals gebragt, en hy zelf naauwlyks zyn leven redde. Hy betaalde zyn volk met baar geldt en 't zilverwerk, dat hy nog hadt, verkocht zyne artillery en bagage, en verpandde zyn vorſtendom van Orange, nevens andere heerlykheden, om de voornaamſte officiers te vrede te ſtellen. Maar voor dat hy zyn leger afdankte, verſloeg hy tuſſchen Queſnoy en Kameryk 18 Spaanſche kompagniën voetvolk en 300 ruiters, en nam hunne meeſte officiers gevangen. In dit gevecht kwam ook een zoon van den hertog van Alba te ſneuvelen. De prins hadt maar 1200 ruiters behouden, en voegde zich met de zelve, nevens zyne twee broeders, by de troepen des hertogs van Tweebrugge, om de Franſche Proteſtanten, by te ſtaan. Hy was 'er ook tegenwoordig, toen la Charité wierdt ingenomen, en hadt het opperbevel over de Proteſtanten in den ſlag by Roche la Ville. Naderhandt was hy mede by de ongelukkige belegering der ſtadt Poitiers, verliet het leger by Faye la Vineuſe, en kwam met grote zwarigheit in zyn graafſchap Naſſau te rug, om verſch volk te werven. De admiraal Coligni riedt hem, dat hy de voornaamſte perſonen, die uit de Nederlanden gevlucht waren, en zich in Hollandt of Zeelandt hadden nedergezet, volmachten ter zee zou geven, dat hy ook deedt, en met groot geluk: want dus wierden de Spanjaarden tien jaren lang van de Hollanders altydt ter zee geſlagen. In het jaar 1570 hadt het Franſche hof voor de Proteſtanten met liſt t'onder te brengen. Het deedt derhalven graaf Lodewyk van Naſſau grote eer aan, en beloofde prins Wilhelm de ſouvereiniteit over Zeelandt, Utrecht en Vrieslandt; maar de overige provinciën zouden met Vrankryk vereenigt worden. Dit belette, dat de prins een zeer voordeelig verdrag met den koning van Spanje ſloot. Inmiddels nam hy Zutphen en verſcheide andere plaatſen in Gelderlandt in. Zyn broeder, graaf Lodewyk, veroverde Bergen in Henegouwen, om welke plaats te herwinnen de hertog van Alba alle moeite aanwendde, doch de andere afgevallene ſteden in Hollandt wonnen daar door tydt zich te verſterken, en met levensmiddelen te voorzien. Ondertuſſchen ging de prins met een groot leger naar de Nederlanden, en wierdt van het volk, dat door de grote wreedheit des hertogs van Alba geheel wanhopig was gemaakt, overal met blydſchap ontfangen. De ſtadt Loven gaf hem geldt; en Roermond, nevens Mechelen, openden hem vrywillig de poorten. Ondertuſſchen verweerde zich zyn broeder te Bergen in Henegouwen dapper, en de prins was van zins hem te hulp te komen; maar de 7000 man, die uit Vrankryk kwamen om die plaats te ontzetten, wierden van de Spanjaarden geſlagen. Alzo nu ter zelver tydt het bloedbadt te Parys op St. Bartholomeus dag voorviel, riedt de prins zynen broeder wegens Bergen in Henegouwen een eerlyk verdrag te maken, en hy zelf ging naar Duitſchlandt. Onderweeg in den nacht kwamen eenige Spaanſche ruiters tot aan zyne tent, in welke zy hem zeker zouden vermoord hebben, indien niet een kleine hondt, die by hem in het bedt lag, hem wakker hadt gemaakt. Hebbende daar na het grootſte gedeelte der Spanjaarden verſlagen, trok hy regt naar den Rhyn, dankte zyn leger by Orſoy af, en ging van daar naar Hollandt en Zeelandt, welke provinciën zich, uitgenomen de ſteden Middelburg en Amſterdam, voor hem verklaart hadden. Toen de edelen, die hy in zee hadt gezonden om de Spanjaarden afbreuk te doen, niet langer in de Engelſche havens dorſten komen, om dat zich de koningin Elizabeth de Spanjaarden niet tot vyanden wilde maken, overvielen zy onder den heere van Lumey den 1 April 1572 de ſtadt Briel, en vermeeſterden de zelve, kunnende hen de Spanjaarden daar niet weder uit jagen. Daar op verklaarden zich de overige ſteden van Hollandt en Zeelandt ook voor den prins. Ter zelver tydt wierdt Wilhelm, met een nieuw en talryk leger uit Duitſchlandt gekomen, door de Staten van Hollandt en Zeelandt tot gouverneur benoemt, en Wilhelm, graaf van der Mark, tot zynen luitenant; en of wel de prins alles in den name der Staten deedt, hadt hy echter het volle gezag, en deedt alles in die provinciën naar zyn welbehagen. Hy voegde by de zes ſteden in Hollandt, die het recht hadden op de dagvaardt te verſchynen, nog twaalf andere, en ſchafte alle Roomſche plegtigheden in de kerk af. Alzo de hertog van Alba toen krank was, zondt hy zynen zoon Frederik van Toledo, om de afgevallene ſteden in Hollandt weder tot gehoorzaamheit te brengen, die daar op vele wreedheden bedreef, met de inwoonders zonder onderſcheidt van ouderdom of geſlacht te vermoorden, en toe te laten, dat zyne ſoldaten te Naarden zelfs de geeſtelyke dochters ſchonden: want hy verbrak het verdrag, waar by den burgers het leven wierdt geſchonken, en ſtak de ſtadt in brandt. Haarlem bragt hy tot dat uiterſte, dat de ouders de dode lyken hunner kinderen aten, en toen de ſtadt was overgegaan, wierden ruim 2000 perſonen opgehangen. Maar voor Alkmaar ſtieten de Spanjaarden het hoofdt. Ondertuſſchen maakte zich de prins meeſter van Geertruidenberg, en zyne vloot ſloeg de Spanjaarden ter zee, wanneer de graaf van Boſſu, een beroemd vyandelyk bevelhebber, gevangen wierdt genomen, doch beleeft gehandelt, niettegenſtaande hy de aanlegger van een gevaarlyken aanſlag tegen den perſoon van den prinſſe was geweeſt. Na dat eindelyk koning Philips den hertog van Alba en zyn zoon om hunne wreedheit hadt te huis geroepen, beroemde zich de zelve, dat hy 1800 menſchen door beuls handen hadt doen ſterven. In den jare 1574 gaf zich de ſtadt Middelburg in Zeelandt aan den prins na eene tweejarige belegering over, koſtende den Spanjaarden zeven millioenen, die zy aan hunne vloten hadden beſteed om die plaats te ontzetten. Doch hy was overal niet even gelukkig; want zyn broeder Lodewyk en graaf Henrik wierden niet verre van Nimwegen van d'Avila geſlagen, zy beide gedood, en al hun geſchut en bagagie bleef in de loop. Voorts belegerden de Spanjaarden Leiden, welke plaats na eene lange belegering en geleden onbeſchryflyken hongersnoodt wierdt ontzet, wordende de dammen doorgeſtoken, waar door zeer vele Spanjaarden verdronken. De prins wierdt met grote pracht in de ſtadt ontfangen, en hy ſtichtte daar eene hogeſchool, beſchenkende de zelve met verſcheide inkomſten. Na dezen arbeidde men te Breda aan een verdrag; maar dewyl de Spanjaarden de vrye oeffening van Godsdienſt niet wilden toeſtaan, wierdt de onderhandeling afgebroken.

De

De Spanjaarden pleegden ook in de landen, die nog onder Spanje bleven, zo grote wreedheden, dat men den prins derwaarts riep, en in het jaar 1576 het beroemde verdrag te Gent maakte, door 't welke eene algemene vergiffenis wierdt verleent, en de verbeurdverklaarde goederen wierden wedergegeven, zo dat ieder meende, dat de koning van Spanje de Nederlanden reets verloren gaf. Don Jan van Oostenryk, die zich door zyne overwinning by Lepanto hadt beroemd gemaakt, wierdt naderhandt door den koning tot gouverneur van de Nederlanden benoemt, de welke door allerhande goede woorden de provinciën tot een vergelyk overhaalde, waar tegen de prins van Orange protesteerde. Maar zo haast hadt zich Don Jan niet gevestigt, of hy begon ook allerhande wreedheden te oeffenen. Daar op namen de Staten den prins van Orange weder aan, en haalden hem met grote pracht te Antwerpen en Brussel in, wordende tot gouverneur van Brabandt en tot opperopziender der inkomsten van die provincie benoemt. Maar schoon hy by het gemeen zeer bemind was, was hy echter by de groten vry gehaat; want zy maakten den aartshertog Matthias, broeder van den keizer Rudolf, gouverneur van de Nederlanden, waar door zy het gezag van den prins zochten te verkleinen. Hy wist evenwel de zaken zo verstandig te beleggen, dat hem van de meeste Staten de waardigheit van luitenant generaal gegeven, en hy door den aartshertog in de gewigtigste staatszaken gebruikt wierdt. Na dat Don Jan van Oostenryk tot vyandt der Nederlanden was verklaart, sloeg hy der Staten leger by Gemblours, en veroverde hun geschut en vaandels. Daartentegen verliet de stadt Amsterdam de zyde der Spanjaarden, en ging over tot die der Vereenigde Staten, en Don Jan wierdt naderhandt door den grave van Bossu met groot verlies afgeslagen, stierf ook niet lang daar na in zyn leger by Namen, zynde, als men vermoedt, door last van het Spaansche hof vergeven. In January des jaars 1579 leide de prins van Orange te Utrecht den grondt tot de Republyk der Vereenigde Nederlanden, door middel van de nauwe verbindtenisse, die hy tusschen de provinciën Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt en Utrecht oprechtte, waar by zich naderhandt nog andere gewesten voegden, waar op de afzwering des konings van Spanje standt greep. In her jaar 1580 riedt de prins de Staten, dat zy den hertog van Anjou en Alençon, broeder van koning Henrik den III van Vrankryk, tot hun opperhoofdt zouden verkiezen, onder beding, dat hy hen hunnen Godsdienst en hunne vryheden zou laten behouden, dat ook geschiedde. De prins wierdt daar toe bewogen door dat verschrikkelyk banvonnis, dat de koning van Spanje tegen hem hadt laten uitgaan, belovende 25000 goude kronen aan den gene, die den prins aan den koning levendig of dood zou overleveren. In de volgende maandt December gaf de prins zyne verdediging uit, waar in hy alle valsche beschuldigingen krachtig wederleide, en de Staten verklaarden door een dekreet, dat men hem onrechtvaardig hadt beschuldigt, en gaven hem eene lyfwacht. In den jare 1581 namen de Spanjaarden met list, en door toedoen van den baron van Tresin, die daar gevangen zat, onverwacht Breda in. Ondertusschen verklaarden de in 's Gravenhage vergaderde Algemene Staten plegtelyk den koning van Spanje van de souvereiniteit vervallen, en wierpen het Spaansche wapen weg. De hertog van Parma veroverde in dien tydt de stadt Doornik. Als in den jare 1582 de hertog van Anjou te Antwerpen zeer prachtig wierdt ontfangen, schoot een Spanjaardt, met name Johan Jauregny, faktoor van zekeren koopman, in verwachting van volgens het banschrift de gestelde beloning te zullen ontfangen, met een pistool naar den prins, en trof hem onder het regter oor zodanig, dat de kogel door het gehemelte des monds beneden het linker kakebeen weder uitvloog, en verschelde tanden wegnam. De hellebaardiers van den prins doodden den moordenaar, en het volk vatte de wapenen op, om zich op de Franschen te wreken, welke zy voor de aanleggers van deze daadt hielden. Maar men vondt brieven by dezen moordenaar, waar uit bleek, dat hy een Spanjaardt was. Het gemeen was 'er zo over aangedaan, dat het zelve opentlyke gebeden voor hem deedt zo lang tot dat de prins weder gezond was, en naderhandt een plegtigen dankdag hieldt. Zo haast als hy weder in staat was van te kunnen reizen bragt hem de hertog van Anjou te Gent en Brugge, daar eene andere grote zamenzwering wierdt ontdekt, van welke een Spanjaardt, met name Salviedo, de aanlegger was, die beleedt, dat hy van den hertog van Parma 4000 kronen hadt ontfangen, om deze twee heeren of met vergift, of anderszins van kant te helpen. Baza, een Italiaan, een der zamengezworenen, doodde zich zelf, om daar door zyne straf te ontgaan; maar Salviedo wierdt te Parys, volgens een vonnis, aldaar over hem uitgesproken, door vier paarden van een getrokken. Naderhandt trachtte de hertog van Anjou, op 't aanraden van eenige driftige jonge lieden, zich in de Nederlanden souverein te maken; maar kon zyn oogmerk niet bereiken, en deedt derhalven in den jare 1583 vrywillig afstandt van zyn gouverneursampt, zich naar Vrankryk begevende, daar hy in het volgende jaar van hertzeer stierf. Eenige vyanden van den prins van Orange hadden de Vlamingen diets gemaakt, dat hy mede deel aan het gemelde voornemen hadt; waarom hy naar Hollandt week, en het klooster van St. Agatha te Delft tot zyne verblyfplaats koos. Hy was zo minzaam tegen het gemeen, dat het zelve altydt op de straten in menigte toeliep om hem te zien. Hy hadt om die reden selden zyn hoedt op het hoofdt, wanneer hy langs straat ging. Als hy hoorde, dat twee getrouwde lieden te zamen krakeelden, ging hy terstondt in huis, en verzoende ze weder met malkander. Wanneer zommige zyner goede vrienden tegen hem zeiden, dat hy daar door zich al te gemeen maakte, plagt hy te antwoorden, dat het zeer weinig kostte wat men door het afnemen van den hoedt, of door vriendelykheit kon erlangen. Eindelyk wierdt hy van een Burgundiër, met name Balthazar Geraarts, den 10 July des jaars 1584 te Delft zodanig met een zinkroer getroffen, dat hy kort daar na overleedt, hebbende niet meer dan deze weinige woorden gesproken: ***Heere, wees myn ziel en dit arme volk genadig.*** De moordt bekend geworden zynde, wierdt hy van iedereen beklaagt, zeggende, dat zy een algemenen vader aan hem verloren hadden. Willem de I was viermalen getrouwt geweest. Zyne eerste gemalin was Anna van Egmondt, gravin van Buren en Leerdam, die hem ***Philips Wilhelm***, dien de Spanjaarden van het jaar 1567 tot het jaar 1595 gevangen hielden, en ***Maria***, gemalinne van den grave van Hohenlo, baarde. De twede gemalin was Anna, dochter van Maurits, keurvorst van Saxen, by welke hy verwekte ***Maurits van Nassau***, zynen opvolger in het stadhouderschap; ***Anna***, naderhandt gemalin van Wilhelm Lodewyk, en ***Emilia***, die in het jaar 1597 met Emanuel, zoon des konings van Portugal, en onderkoning van de Indien, trouwde. De derde gemalin was Charlotte van Bourbon, dochter van hertog Lodewyk den II van Montpensier, die hem zes princessen baarde, namentlyk ***Louiza Juliana***, getrouwt met keurvorst Frederik den IV van de Palts; ***Elizabeth***, die met den hertog van Bouillon, prins van Sedan, trouwde; ***Catharina Belgica***, gemalin van Philips Lodewyk, grave van Hanau; ***Flandrina***, abdisse van het sticht St. Croix in Poitiers; ***Charlotta Brabantina***, met welke de hertog van Thouars trouwde; en ***Emilia Secunda***, die aan Frederik Casimir, Paltsgrave van Tweebrugge, wierdt uitgehuwelykt. Zyne vierde gemalin was Louize van Coligny, dochter van Caspar van Coligny, admiraal van Vrankryk, by welke hy ***Frederik Henrik*** van Nassau, prinsse van Orange, teelde. Hy liet daarenboven een natuurlyken zoon na, ***Justinus*** genoemt. ***Strada. Reidanus. Van Meteren. Grotius Ann. belli Belg. Meursii vita Guil. Austriaci. Aubery Memoires pour servir à l'Histoire d'Hollande.***

WILHELM de II, prins van Orange, graaf van Nassau, wierdt den 27 May des jaars 1626 in 's Gravenhage geboren. Zyn vader was Frederik Henrik, prins van Orange; zyne moeder was Emilia, dochter van Johan Adolf, grave van Solms Braunfels. In het jaar 1630 stelden hem de Vereenigde Nederlanden tot hunnen toekomenden generaal over de ruitery aan. In de jaren 1632 en 1633 gaven hem de provinciën Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht en Over-Yssel de verwachting van het stadhouderschap na zyns vaders doodt, en in het jaar 1640 ontfing hy ook dat voorrecht van Groningen en de Ommelanden. In het zelve jaar verloofde hy zich aan Maria Henriëtte, dochter van Karel den I, koning van Engelandt: doch het byleger wierdt eerst om der princesse jonkheit in het jaar 1644 voltrokken. Hy was in den jare 1642 naar Engelandt overgegaan, daar men hem grote eer bewees. In het jaar 1643 toonde hy zyne eerste dapperheit in den oorlog, toen hy tusschen Brugge en Antwerpen, staande toenmaals het Hollandsche leger by Bergen-op Zoom, eene Spaansche party van eenige duizend man sloeg, en hunne bevelhebbers, Johan de Borges en Karel van Ferrare, gevangen nam. In het zelve jaar woonde hy het beleg van 't Sas van Gent by, en kreeg na het overlyden van den luitenant generaal Stakenbroek des zelfs regiment te paarde. In den jare 1645 was hy tegenwoordig by de belegering en verovering van Hulst, en in het zelve jaar ontfing hy van den koning van Engelandt de ridderorde van den Kousseband. In den jare 1646 vereenigde hy zich met den Franschen maarschalk Grammont in Vlaanderen, en trok naar den kant van Antwerpen, welke stadt hy gemakkelyk hadt kunnen innemen, als die van Amsterdam het niet hadden belet, zorgende, dat de koophandel weder naar de Schelde mogt getrokken worden. Zyn vader Maurits den 14 Maart des jaars 1647 overleden zynde, volgde hy den zelven in alle des zelfs waardigheden op. Wanneer nu in het volgende jaar 1648 de vrede tusschen Spanje en de Vereenigde provinciën gesloten wierdt, scheen hy daar niet wel mede te vrede te zyn. Kort daar na ontstonden 'er eenige onlusten in zommige steden en provinciën, die hy echter haast stilde. In den jare 1650 ontstondt 'er tusschen hem zelf en de provincie van Hollandt een nog groter verschil: want na het sluiten van de voorgemelde vrede sprak men van het verminderen en afdanken der troepen. De Raadt van Staate, aan welken belast was opening van deze zake te doen, schreef weinig dagen na dat de vrede was afgekondigt, dat het hen zo voorkwam, dat men veertig man van elke kompagnie ruiters zou kunnen afdanken, met uitsluiting van de twee vaandelen lyfwachten des prinssen van Orange, en dat men van de kompagniën voetvolk vyftig man van de talrykste, en dertig van de zwakste zou kunnen afdanken. Hier door rekende men, dat men eene vermindering zou bekomen van 2600 ruiters en van 18500 voetknechten, waar door de Staat alle jaren zou besparen twee millioenen, vyf honderd vier en veertig duizend honderd negen en zeventig guldens. Maar de Staten van Hollandt oordeelden deze hervorming te gering, en drongen daar op, dat men vyftig man van elke kompagnie, zonder onderscheidt, zou afdanken, uitgezonderd alleen die van des prinssen lyfwacht, die van den stadhouder van Vrieslandt,

en die van den veldmaarschalk; en niettegenstaande zich Willem met al zyn vermogen daar tegen kantte, geschiedde deze vermindering en hervorming evenwel op de voorgemelde wyze. De Staten van Hollandt hielden vervolgens by de Algemene Staten en den prins van Orange aan om verscheide andere hervormingen onder het krygsvolk te maken. Deze stelden zich daar tegen, en besloten, dat 'er eene plegtige bezending zou worden gedaan aan de steden van Hollandt, om haar van voornemen te doen veranderen. De prins verklaarde zich zelf tot hoofdt van die bezending, en reisde daar op van stadt tot stadt om de Vroedschappen tot andere gedachten te brengen. Vele steden verklaarden zich ook tot zyn genoegen; maar andere, als Dordrecht, Haarlem, Amsterdam, Hoorn en Medenblik, waren onverzettelyk, ja te Amsterdam wilde men hem niet eens in den vollen Raadt ter gehoor toelaten. Dit verdroot den prins zodanig, dat hy zeer misnoegt naar 's Gravenhage keerde, daar hy een heimelyk besluit nam van eenige van zyne voornaamste tegenstrevers binnen de gemelde steden gevangen te nemen, en in het slot van Loevestein op te sluiten, en de stadt Amsterdam met de wapenen te dwingen zich anders te bezinnen. Het eerste gelukte hem; want hy liet de heeren Jakob de Witt, oudburgermeester van Dordrecht, Jan de Waal en Albert Ruil, de eerste burgermeester, en de twede pensionaris van Haarlem, Jan Duist van Voorhout, burgermeester van Delft, Nanning Keizer, pensionaris van Hoorn, en Nicolaas Stellingwerf, sekretaris van Medenblik, alle gemachtigden ter vergadering der Staten van Hollandt, by zich ontbieden, en hen terstondt na hunne aankomst in verzekering nemen, en vervolgens naar Loevestein brengen. Maar omtrent de stadt Amsterdam kon hy zyn oogmerk niet bereiken; want hoewel hy in stilte eenige regimenten onder graaf Wilhelm Frederik van Nassau naar Amsterdam liet trekken, lekte de aanslag echter uit, doordien het krygsvolk in den nacht van den rechten weg was afgedwaalt, èn de Hamburger post reedt midden door de regimenten heen, de welke met het openen van de poort te Amsterdam gekomen zynde, zulks aldaar bekend maakte. Terstondt bragt de burgermeester Kornelis Bikker, die alleen van de vier regerende burgermeesters in de stadt was, zynde een der zelven kort te voren overleden, en de twee andere uit de stadt, ondersteunt door Jan Huidekoper, toen president schepen, en naderhandt burgermeester, de burgers in de wapenen, liet de valbruggen ophalen, en noodzaakte des prinssen volk te rug te trekken. Kort daar na volgde een verdrag, doordien deze stadt wegens de vermindering der troepen, enz. met de andere provinciën zich vergeleek; maar de zes gevangene heeren moesten, om den prins genoegen te geven, hunne ampten nederleggen. Niet lang daar na begaf hy zich naar Dieren, welke heerlykheit hy kort te voren hadt gekocht, daar hy zich wat te krachtig met jagen vermaakte, niettegenstaande het saizoen al ver verlopen en slecht was, en hy zich niet wel gevoelde. Hy kreeg ook de koorts, en liet zich naar 's Gravenhage brengen, daar men terstondt bemerkte, dat hy de kinderpokjes hadt, aan welke hy kort daar na, namentlyk den 6 November des jaars 1650, stierf. Zommigen hielden daar voor, dat men hem met vergift hadt omgebragt. Acht dagen na zyne doodt beviel zyne gemalin van een zoon, *Wilhelm* genoemt, naderhandt koning van Engelandt, enz. De afgezette heeren wierden terstondt in hunne waardigheden herstelt. Het lyk wierdt den 25 February des jaars 1651 begraven, en in de regering viel in de Nederlanden eene grote verandering voor, alzo het stadhouderschap geheel wierdt vernietigt, waar van het artykel van VEREENIGDE PROVINCIEN, als mede dat van WILHELM den III, prins van Orange en koning van Groot-Britannië, breder kan nagezien worden. *Aubery Memoires pour servir à l'Histoire d'Hollande. Bizot Medall. Hist. van Hollandt. Histoire des Princes d'Orange. Neufville Historie van Hollandt*, enz.

WILHELM de III, prins van Orange. Zie WILHELM de III, koning van Groot-Britannie.

WILHELM of WILLEM LODEWYK, graaf van Nassau, geboren den 13 May des jaars 1560, was de zoon van Johan, graaf van Nassau-Dillenburg, broeder van Willem den I, prins van Orange, aan wien hy van zynen vader is gezonden in de Nederlanden, om onder des zelfs opzicht in den wapenhandel en andere vorstelyke oeffeningen onderwezen te worden. Van dezen wierde hy ook na gegevene blyken van dapperheit en beleidt gestelt over de Vriesche krygsbenden, oud zynde omtrent 20 jaren. In 't jaar 1580 wierdt hy met den grave van Hohenlo gezonden om Groningen, door afval en verraadt van Lalain in de macht der Spanjaarden geraakt, te belegeren. Doch als de graaf van Hohenlo by den Hardenberg van Marten Schenk, tot ontzet aantrekkende, geslagen was, was graaf Willem Lodewyk genoodzaakt het beleg op te breken. In 't zelve jaar met Hohenlo voor Koevorden gerukt, wierdt hy, te paardt de gelegenheit der stadt van naby willende verspieden, door een kanonkogel dermaten getroffen, dat hy met veel moeite genezen is; doch altydt met zyn linker been gehinkt heeft. In 't jaar 1581 was hy tegenwoordig by 't ongelukkig treffen der Staatsche benden onder Norris tegen de Spaanschen, alwaar het verlies der Staatschen, hoewel zwaar genoeg, door de dapperheit van graaf Willem Lodewyk gestuit wierdt. Hier na bragt hy levensmiddelen en anderen voorraadt in Lochem, door Verdugo belegert, en noodzaakte den zelven daar door 't beleg op te breken. In 't jaar 1584 wierdt hy van zynen oom, prins Willem den I, in plaats van Barend Merode, naar Vrieslandt gezonden, als zyn stedehouder: doch kort hier na deze prins verraderlyk te Delft van 't leven berooft zynde, is hy op 't ernstig verzoek van de inwoonderen van Vrieslandt door de Algemene Staten aangestelt tot stadhouder en gouverneur van dat landschap. In dit bewindt heeft hy eerst de binnenlandsche oneenigheden in Vrieslandt door zyn gezag en wys beleidt bygelegt, en 't zelve tusschen 't Vlie en de Lauwers van alle vyanden gezuivert, en tegen verdere aanvallen versterkt. Doch terwyl hy den naasten winter in Hollandt genoodzaakt wierdt eenigen tydt te blyven, hebben de Spanjaarden onder Taxis, begunstigt van den vorst, een inval in Vrieslandt gedaan, en de benden onder Steno Maltz by Boxum geslagen hebbende, zyn zy met veel roof en buit schielyk naar Groningen ontkomen. Maar zo haast graaf Willem Lodewyk uit Hollandt was gekomen, veranderden de zaken van gedaante; en hoewel zyn aanslag op Groningen mislukte, veroverde hy in 't jaar 1589 by verrassching de schans by Emetille, de welke hy in 't gezicht van Verdugo met nieuwe werken versterkte; gelyk hy kort daar na ook de schans Relde vermeesterde, tot grote spyt van Verdugo. Den 10 October des zelven jaars ontweldigde hy den vyandt den Soltchamp, en versterkte dien. In 't jaar 1590 deedt Willem Lodewyk prins Maurits, zynen neef, in 't veroveren van Zutphen en Deventer grote diensten, en hernam in zynen te rug tocht door Drenthe en de Ommelanden Delfzyl, als mede den Upslacht en Emetille, door de Spaanschen ondertusschen verovert; waar na hy 't veroveren van Hulst in Vlaanderen en Nimwegen heeft bygewoont. In 't jaar 1592 heeft hy den zelven prins verselt in 't beleg en 't winnen van Steenwyk, en daar op aanstonts het beleg van Koevorden ondernomen, waar in merkwaardig is, dat Willem Lodewyk, als Verdugo, ten ontzet aangerukt, het leger voor de stadt by nacht in stilte bestormde, en eenige Spanjaarden, reets op de wal geklommen, *victorie* riepen, uit het groot leger te paardt aanrennende, zich zo manmoedig midden onder de zynen wierp, en der zelver moedt zo weder ontvonkte, dat, niettegenstaande hy met een musketkogel in de zyde gekwetst was, de vyandt genoodzaakt wierdt ten laatsten met groot verlies af te trekken; waar na, als Verdugo in een tweden aanval met zyn gansche macht geen beter geluk gehad hadde, en hy niets verder kon ondernemen, de overgaaf van Koevorden met des zelfs kasteel is gevolgt. Hier na maakte hy zich meester van Bellingwolderzyl, dat hy in weerwil der vyanden met goede werken versterkte. Hy verzorgde Koevorden tegen allen vyandelyken aanval, maakte de Bourtange tot een sterke vesting, en, na dat Verdugo zich meester gemaakt hadt van de Aduwerder-zyl, is hy by Tolbert, in Vredewolde, van den zelven met al zyne macht besprongen in zyne schielyk opgeworpene beschansing; maar heeft hem zo dapper afgewezen, dat hy met grote schade en schande heeft moeten aftrekken. Daar op nam de graaf het sterke huis te Wedde in. In 't jaar 1594 is Verdugo, die Koevorden lang en streng belegert hadt, door prins Maurits en graaf Willem Lodewyk genoodzaakt met schande het beleg op te breken. Hier op Groningen van de Staatschen berent, en, na dat de schans by de Aduwerder-zyl van graaf Lodewyk stormenderhandt verovert was, na een hardnekkige tegenweer aan de zelve overgegeven zynde, is graaf Lodewyk over dit wingewest tot stadhouder aangestelt, waar by zich kort daar na Drenthe gevoegt heeft. In 't jaar 1597 heeft hy prins Maurits met zyne benden vele en grote diensten gedaan in 't veroveren van Rhynberk, Meurs, Grol, Goor, Brevoort, Enschede, Ootmarsen, Oldenseel, en Lingen. In 't jaar 1599 heeft hy den zelven bygestaan in 't verdedigen van Bommel tegen Mendoza, en ter zelver tydt Deudekom, in 't graafschap Zutphen, met het daar by gelegen kasteel Schulenburg, den Spaanschen weder ontweldigt. In 't jaar 1600 heeft graaf Willem Lodewyk veel werks gehad om de onlusten en hevige verdeeldheden, zo te Groningen, als in Vrieslandt, te beslissen, en de vrede in beide te herstellen, 't geen hem echter door zyn wys en gematigt beleidt is gelukt. In 't jaar 1601 heeft hy prins Maurits geholpen in 't veroveren van Rhynberk en Meurs, en in 't volgende jaar met den zelven prins een tocht naar Brabandt gedaan, waar in de stadt Grave aan de Maas verovert wierdt, en kort daar op het beleg van 's Hertogenbosch, al in 't voorgaande jaar beraamt, hervat. Ondertusschen het ontzet van Oostende te vergeefsch ondernomen zynde, veroveren zy Sluis in Vlaanderen, welke stadt als Spinola trachtte te ontzetten, is hy van graaf Lodewyk dapper te rug gedreven, en daar op de overgaaf der stadt gevolgt. Als naderhandt in 't jaar 1605 Spinola verscheide kleine steden in Over-Yssel hadt ingenomen, en Vrieslandt en Groningen scheen te dreigen, heeft graaf Wilhelm Lodewyk zynen neef Maurits met raadt en daadt bygestaan in dezen slag te beletten. In 't volgende jaar 1606 heeft hy Lochem helpen herwinnen: doch als hy in 't jaar 1614, na dat Spinola Wesel, en prins Maurits Emmerik en Rees hadden ingenomen, door een ziekte genoodzaakt was uit het leger naar huis te reizen, is hy wel van deze onpasselykheit herstelt; maar in 't jaar 1621, zynde het 61 zynes ouderdoms, op den 12 dag van May van een beroerte overvallen, waar aan hy vervolgens, meest belemmert van spraak blyvende leggen, is gestorven op den laatsten dag van die zelve maandt, en in de Jakobyner kerk binnen Leeuwarden met een heerlyke uitvaart ter aarde bestelt,

ſtelt, en met eene prachtige lyktombe vereert. *De Groot. Van Meteren.* enz.

Vorsten en graven van Nassau.

WILHELM FREDERIK, vorſt van Naſſau, ſtadhouder van Vrieslandt, was de zoon van Erneſt Caſimir, grave van Naſſau, die veldmaarſchalk der Vereenigde Nederlanden en gouverneur van Vrieslandt is geweeſt, en van Sophia Hedwig, hertoginne van Brunswyk-Lunenburg, en geboren te Arnhem den 7 Auguſty des jaars 1613. In zyne jeugdt heeft hy zich in de vrye kunſten en in den krygshandel wel geoefſent. Hy reiſde naar Vrankryk, en woonde verſcheide veldtochten onder prins Frederik Henrik van Orange, en voornamentlyk in den jare 1637 het beleg der veſting Breda by. Op den landdag van Vrieslandt, gehouden in den jare 1640, wierdt hy door de Staten van die provincie tot hun ſtadhouder verkoren. Maar dewyl de prins van Orange naar die waardigheit zelf ſtondt, en de provincie van Groningen, met de Ommelanden, als mede het landſchap Drenthe den zelven tot hunnen ſtadhouder hadden benoemt, trok hy zich dat niet weinig ter herte: ook kon hy het regiment te voet, dat zyn vader en broeder na malkander hadden gehad, van dien prins niet verwerven, maar moeſt met een kompagnie te paarde voor lief nemen, het welk hem, als wel te denken is, groot ongenoegen gaf. Wanneer hy in den jare 1641 in 's Gravenhage kwam, wierdt hy daar mede niet al te wel ontfangen, en mogt in den Raadt van State, als ſtadhouder van Vrieslandt, geen zitting nemen. Eindelyk bewilligden hy en de Staten van Vrieslandt den prins van Orange de verwachting tot het gemelde ſtadhouderſchap te geven, waar op zich de zelve met hem verzoende. Hy ontfing ook kort daar na een regiment te voet, wordende gemeenlyk het regiment Walen genoemt. Wanneer men in den jare 1644 te Munſter tuſſchen den koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden over eene vrede begon te handelen, ſloegen hem eenige provinciën als gemachtigde voor; maar Gelderlandt en Hollandt kantten zich daar tegen. In het zelve jaar woonde hy de belegering van het Sas van Gent by, ook in het jaar 1645 het beleg en de verovering van Hulſt, in Vlaanderen, wanneer hy een van de drie legers geboodt. Als na de doodt van Johan Albert, grave van Solms, voorgevallen in den jare 1648, de provincie van Hollandt des zelfs opengevallen ampt van generaal veldtuigmeeſter wilden vernietigen, benoemden de andere provinciën hem daar toe: ook wierdt hy in den jare 1649 van den koning van Denemarken met de orde van den Olifant beſchonken. In den jare 1650 bediende zich prins Wilhelm van Orange van hem om zyn aanſlag op de ſtadt Amſterdam in het werk te ſtellen; maar de zelve mislukte, als boven in zyn artykel verhaalt is. Na dat prins Willem van Orange overleden was, verkoren hem de provincie van Groningen en de Ommelanden, nevens het landſchap Drenthe, tot haren ſtadhouder. Voorts trouwde hy met Albertina Agnes, twede dochter van prins Frederik Henrik van Orange. In het jaar 1654 wierdt hy in den Ryksvorſtenſtandt aangenomen, en de keurvorſtelyke Brandenburgſche gezant nam in zynen name op den toenmaligen Ryksdag te Regensburg bezit daar van in het vorſtelyke kollegie. Hy wierdt ook na de doodt van Johan Wolfaart, heere van Brederode, in den jare 1655 tot generaal veldmaarſchalk der Vereenigde Nederlanden aangeſtelt, ſchoon de provincie van Hollandt deze bediening in het geheel zocht te vernietigen. In het zelve jaar beſliſte hy met eenige gemachtigden der Staten Generaal eenige gewigtige verſchillen tuſſchen de ſtadt Groningen en de Ommelanden, en was in den jare 1660 in 's Gravenhage by de plegtige inhaling van koning Karel den II van Groot-Brittannië, wanneer hy in den name der Staten eene aanſpraak aan dien koning deedt. Wanneer in den jare 1663 de biſſchop van Munſter de zogenoemde Dielerſchans, wegens de onluſten, die 'er waren tuſſchen Hartman, vorſt van Lichtenſtein, en Georg Chriſtiaan, vorſt van Ooſt-Vrieslandt, uit hoofde van de hem opgedragene keizerlyke kommiſſie, hadt ingenomen, wierdt hem het hernemen daar van opgedragen, dat hy ook gelukkig uitvoerde. Als hy nu in dien tydt eenige frontierplaatſen van zyn gouvernement naar den kant van Weſtphalen ging bezichtigen, en te Leeuwarden in zyn kamer een ſadelpiſtool beproefde, het welk in 't eerſt weigerde, en alzo nader van hem bezichtigt wierdt, en willende den laadſtok uittrekken, ging het ſchielyk los, gaande hem de kogel onder by den kin in, en boven by den neus en het oog weder uit, waar door hy zyne ſpraak volkomen verloor, moetende alles wat hy wilde te kennen geven met de pen doen, tot dat hem een daar by gekomen koorts den 31 October des jaars 1664 wegrukte. Hy hadt by zyne bovengemelde gemalinne een zoon, genoemt *Henrik Caſimir*, en twee dochteren verwekt; maar de zoon en eene dochter zyn reets voor hem geſtorven, zo dat hem maar eene dochter, genaamt *Amelia*, overleefde. *Theatr. Europ. Aubery Memoires. De Neufville Hiſt. van Hollandt. Bizot Medall. Hiſt. van Hollandt. Leti Theatr. Belg. Aitzema Zaken van Staat en Oorlog.*

WILHELM, graaf van Naſſau-Siegen, generaal veldmaarſchalk der Vereenigde Nederlanden, wierdt geboren in den jare 1592. Zyn vader was graaf Jan van Naſſau, die te Siegen zyn verblyf hieldt, zyne moeder Magdalena, dochter van Samuel van Waldek, en weduwe van grave Jan Lodewyk van Naſſau. Den grondt zyner ſtudiën leide hy in de hofſchole te Dillenburg; vervolgens wierdt hy naar de univerſiteit van Heidelberg, en van daar naar die van Sedan gezonden, om aldaar aan het hof van hertog Henrik van Bouillon opgetrokken te worden, daar hy ook anderhalf jaar bleef. Maar wanneer Henrik de IV, koning van Vrankryk, in den jare 1606 Sedan belegerde, begaf hy zich weder naar Heidelberg, en na het getroffen vergelyk tuſſchen den koning en den hertog nogmaals naar Sedan. In het jaar 1610 ging hy met zyn vader in den Gulikſchen oorlog; maar kort daar na zondt hem de zelve aan het hof van den landgrave Maurits van Heſſen-Caſſel, met wiens zone Otto hy in den jare 1611 een reis naar Engelandt en de Nederlanden deedt. In het jaar 1612 was hy mede by de verkiezing en kroning van den keizer Matthias te Frankfort tegenwoordig. In het jaar 1615 was hy van zins onder de troepen, die zyn oudſte broeder, graaf Jan, ten dienſte des hertogs van Savoje hadt geworven, als ritmeeſter naar Italië te gaan; maar dewyl kort daar na de vrede tuſſchen Spanje en Savoje volgde, beſloot hy met dezen zynen broeder het hof van Spanje aan te doen: doch hy wierdt door eene ziekte daar in verhindert. In het jaar 1615 woonde hy als kapitein het ontzet der ſtadt Brunswyk by. In den jare 1616 tradt hy in Venetiaanſche krygsdienſten, en na het eindigen van dien oorlog ging hy naar de Nederlanden. Na zyns vaders doodt kreeg hy in den jare 1623 van de vaderlyke landen by teſtament Binsberg, Hilchenbach, Frantzdorf, en Crombach, met het geen daar onder behoorde. In den jare 1625 wierdt hy gouverneur van Heuſden; en in den jare 1629 was hy in de belegering van 's Hertogenboſch. Toen in het jaar 1632 de prins van Orange Maſtricht belegerde, geboodt hy een leger in Vlaanderen, nam de H. Kruis-ſchans in, het fort St. Ambroſius, Saffingen, St. Jakob, en wat naar den kant van Zandvliet was gelegen; wierdt voorts door den prins naar Maſtricht ontboden, werwaarts hy ook met zyne troepen trok, doordien ondertuſſchen de generaal Pappenheim de Spanjaarden te hulp kwam. In het zelve jaar nam hy ook de ſtadt Limburg, als mede de veſting Orſoy in, en in het jaar 1633 bemachtigde hy in Vlaanderen de Sterre-ſchans en het fort Philippine. In den jare 1635 was hy mede by het beleg van Schenkenſchans tegenwoordig, ook in het jaar 1636 by dat van Breda. In den jare 1638 geboodt hy een afzonderlyk leger in Brabandt, veroverde de Callor-ſchans by Antwerpen, van gedachten ook die ſtadt zelf aan te taſten; maar hy wierdt van de Spanjaarden overvallen, en leedt een grote nederlage, zodanig, dat hy naauwlyks daar van kwam, en zyn eenige zoon Maurits ſtierf, in den ouderdom van 18 jaren. In het jaar 1639 wierdt hy van den prins van Orange naar Engelandt gezonden, om de koningin tot meter te verzoeken. In den jare 1641 was hy mede by het beleg van Gennep, en in 't jaar 1632 wierdt hy veldmaarſchalk van de Nederlanden, ook in den jare 1637 luitenant generaal over de troepen en garnizoenen der Hollanders in Vlaanderen, en gouverneur van Sluis. Hy ſtierf eindelyk in den jare 1642 te Orſoy, en wierdt te Heuſden begraven. *Van Meteren. Boxhornii Hiſt. Bred. Bizot.*

Hertogen van Gelder.

WILLEM, de I van dien naam, de vierde hertog van Gelder en Gulik, en graaf van Zutphen, was de oudſte zoon van Willem den IV, grave van Gulik, en van Maria, jongſte dochter van Reynald den II, eerſten hertog van Gelder. Eduard de I, hertog van Gelder, halve broeder van Maria, zonder kinderen overleden zynde, wierdt dezen Willem van Gulik, nog maar zeven jaren oud, door de party der Bronkhorſten, het hertogdom van Gelder opgedragen, zullende zyn vader, gedurende zyne minderjarigheit, de voogdy over hem bekleden. Daarentegen verklaarden zich de Hekerens voor Willems moeie, of des zelfs moeders ouder zuſter, Machtelt, weduwe van Jan, grave van Kleef, en bragten zo veel te weeg, dat zy in het volgende jaar trouwde met Jan van Chaſtillon, grave van Blois, die zich daar op hertog van Gelder en graaf van Zutphen noemde, en, behalven vele van de voornaamſte edelen, de ſtadt Arnhem op zyne zyde hadt. Ondertuſſchen wierdt de jonge Willem door den keizer tot hertog van Gelder verklaart, het welk wel zeer veel klem aan zyne zaken gaf: doch hy kon het hoekje niet te boven komen voor den jare 1379, wanneer hy zich, vyftien jaren oud geworden, in huwelyk begaf met Catharina, dochter van Albert van Beyeren, grave van Hollandt, de welke hem vervolgens met volk en geldt byſtondt, waar op hy de party van Machtelt en haren man, den grave van Blois, zo in 't naauw bragt, dat zy van verdrag begon te ſpreken, het welk ook in der daadt geſloten wierdt, en waar by de hertogin Machtelt al haar recht op het hertogdom van Gelder aan Willem afſtondt, bedingende voor zich alleen eene zekere jaarlykſche rente, behalven de inkomſten van Hueſſen, die haar graaf Jan van Kleef tot weduwgoedt hadt toegewezen; en zy binnen het twede jaar daar na overlydende, liet Willem in het vredige bezit van het ganſche hertogdom. Hy beſloot kort daar na, zo wel uit Godsdienſtigen yver, als uit begeerte om het landt van krygsvolk te ontlaſten, op den kruistocht met de Duitſche ridders naar Lyflandt en Pruiſſen tegen de Heidenſche inwoonders te gaan. Aldaar bezig zynde kreeg hy tyding van des Brabanders gepleegde vyandelykheit aan het dorp Vermeeren, in het karſpel van Wichen, onder het Ryk van Nimwegen, met het in brandt ſteken van een huis, het gevangen wegſlepen en ophangen van den waardt aan een boom over de Maas, en andere gewelddadigheden.

Hy keerde derhalven vol gramſchap ſpoedig naar Gelderlandt; en geen voldoening van de gepleegde vyandelykheden kunnende verwerven, greep hy tot de wapenen, en liet de landen van Johanna, hertoginne van Brabandt, te vuur en te zwaardt verwoeſten. Maar de hertogin Johanna, den keizer, koning van Vrankryk, en hertog Philips den Stouten van Burgundië aan de handt hebbende, toefde niet met een kloek leger te verzamelen, dat in herfſtmaandt van 't jaar 1586 de ſtadt Grave omringde, en vergeefs beſtormde, waar na, door tuſſchenſprake van Albert van Beyeren, Grave van Hollandt, en vrede getroffen, en op zekere voorwaarden deze plaats aan Brabandt gelaten wierdt, doch alleen voor een korten tydt, alzo Willem, onder voorwendſel, dat het traktaat niet behoorlyk was nagekomen, deze ſtadt behendiglyk verkloekte, dat wederzyds de degens wederom op zyde deedt ſteken; doch met ongelyke macht, alzo de Brabander met 40000 man de ſtadt Grave aan weêrkanten van de Maas belegerde, dat van hertog Willem, toen te Nimwegen zynde, gehoort, hem in euvelen moede deedt beſluiten, alzo hy kennis kreeg, dat de Brabanders nog buiten order omzwerfden, en ſlechte wacht hielden, van met zyne weinige benden, eenigen zeggen 300 ruiters, een kans te wagen, dat zo haaſt beſloten, als haaſt in 't werk geſtelt wierdt, en wel met dit gevolg, dat dit onachtzame leger door den forſſen en onverwachten aanval zo verbyſtert raakte, dat de krygsknechten, naar niemands bevel luiſterende, op een vollen draf, zonder om te zien, zich over de Maas en elders wegpakten, met achterlatinge van geweer, trein, en voorraadt, 1200 doden op het ſlagveldt en 1200 drenkelingen in de Maas, kort na welken torn Willem over de Maas trok, verſterkt met verſche hulptroepen uit Engelandt, en geheel Kempelandt doorſtroopte, ſlepende van alom een merkelyken buit mede naar huis toe; waar op de Franſche koning Karel, bewogen door zynen neef, den voorgemelden hertog Philips den Stouten, die der Brabanderen verlies als zyn eigen goedt ter herte trok, met een machtig heir tegen de vorſten van Gulik en Gelder optrok, doch zich, op de grenzen genadert, door de tuſſchenkomſt van de biſſchoppen van Keulen en Luik met den zelven liet bevredigen, mits de hertog van Gelder zyn verbondt met Engelandt varen liet. Dit dreigende onweêr aldus overgewaait zynde, beſloot de oorlogzuchtige Willem een nieuwen tocht tegen de ongelovige inwoonders van Pruiſſen te doen, en kweet zich vervolgens in vele ontmoetingen even dapper en ſtoutmoedig; maar in een pelgrims gewaadt, om onbekend te blyven, naar huis kerende, is hy door laſt van Wratislaus, hertog van Pomeren, aangehouden, en, om dat hy zonder een vrygeleibrief door zyn gebiedt reiſde, gedurende den tydt van byna zes maanden verzekert gehouden, en niet voor dat de Duitſche ridders hier om op de been kwamen, nevens zyn byhebbend geſelſchap ſchadeloos ontſlagen, waar op hy naar Bohemen trok, en, na zich omtrent drie maanden lang by zynen neef, den keizer Wenceslaus, opgehouden te hebben, naar huis keerde. Hy gaf daar op ridder Henrik van Gemen het ſtadhouderſchap van den burgt te Breevoort in pandſchap ter tydt toe hem zyn verſchot van 300 Franſche ſchilden weder betaalt zou zyn, en liet zich in 't jaar 1390 mede op de rolle aantekenen op den tocht naar Afrika tegen de Moren en Saracenen; die kwalyk ſlagende, keerden de ondernemers naar huis. Ondertuſſchen verkreeg Willem door 't overlyden van zynen vader in 't jaar 1393 het hertogdom van Gulik by dat van Gelder, en alzo een te groter macht om zich te doen gelden en vrezen. In 't jaar 1398 kreeg Willem de Brabanders en Luikenaars, gevolgt van den grave van St. Paul, op den hals, en overal de handen vol werk; doch na dat hy zich eerſt met een ſtroop door Kempelandt naar genoegen gewroken hadt, redde hy zich door het tuſſchen beide gaan van Reinier, prooſt van Maſtricht, den heere van Reyferſcheidt, en anderen, met eere uit dien oorlog. Daar na kwam hy hertog Lodewyk van Orleans tegen hertog Philips van Burgundië, zyn geſlagen vyandt, na dat hy van te voren door gevolmachtigden tuſſchen hen een zeker verdrag tegen den zelven Philips geſloten hadt, met eenige benden te hulp, trekkende hy zelf met 500 ruiters, behalven het voetvolk, de edelen, en vele vrywilligen, uit Gelderlandt en Gulik, volgens hun onderling genomen beſtek, naar Parys, alwaar zich toenmaals de hertog van Orleans met zyn leger onthieldt: doch deze oorlog zonder bloedſtorting binnen 't jaar geëindigt zynde, keerde hertog Willem weder naar huis, alwaar hy dadelyk in eene ziekte viel, die hem den 16 February des jaars 1402 in zyn hof te Arnhem wegſleepte, in het acht en dertigſte jaar van zynen ouderdom. Hy was getrouwt geweeſt met Catharina van Beyeren, omtrent twee jaren voor hem overleden, by welke hy naliet twee zonen, beide genoemt *Willem*, en eene dochter, genaamt *Maria*. *Slichtenhorſt Gelderſche Geſchiedeniſſen fol.* 161 —— 174.

WILLEM de II, de negende hertog van Gelder, en de eerſte uit het huis van Kleef, was de eenige zoon van Jan den III, den vierden hertog van Kleef, en van Maria, eenige dochter en erfgenaam van Willem, hertog van Gulik en den Berg. Hy wierdt den 28 July des jaars 1516 te Kleef geboren, en den 27 January van 't jaar 1538 by vrywillige keur van de Staten van Gelderlandt na een lang beraadt voor toekomenden hertog aangenomen by 't leven van hertog Karel, uit den huize van Egmondt, mits de zelve, zonder echte geboorte na te laten, kwam te overlyden, zullende hertog Jan van Kleef met dezen zynen zone de voorgezegde landen by 't leven van vorſt Karel als een Ryksvorſt en beſchermer, maar na de doodt van den zelven deze hertog Willem, als een erfvorſt, de zelve in zyn ſchut nemen, bedienen, geheel en onverdeelt laten, en by hunne oude vryheit en verſchryvinge bewaren, 't geen by eede en zegel aan ieder kwartier door den zelven bekrachtigt wierdt, waar tegen hy wederom van alle en ieder der zelven de huldiging, brieven, en eedt ontfangen heeft, blyvende hertog Karel, die dit verdrag bezegelde, heer van de landen, en de nodige renten en inkomſten der zelve. Overzulks is vorſt Willem, volgens 't beſluit der zelve Staten, den 3 February van het gemelde jaar te Nimwegen, den 10 daar na te Roermondt, en den 18 daar aan volgende te Zutphen ingehuldigt, wordende 't zelve te Arnhem, om dat Karel aldaar zyn hof hieldt, voor eenigen, doch korten tydt, nog uitgeſtelt, alzo gemelde vorſt nog in 't zelve jaar (genoegzaam van hertzeer) binnen Arnhem geſtorven en begraven is. Willem geraakte dus op zyn twee en twintigſte (anderen zeggen voor zyn twintigſte) jaar op den Gelderſchen ſetel, daar Anthoni, hertog van Lotharingen, door zyne gezanten, als naaſte erfgenaam en bloedvrindt, aanſpraak op liet maken by de vergaderde Staten op een landdag te Roermondt, door den nieuwen hertog ten eerſten uitgeſchreven, welke eiſch dadelyk van dien van keizer Karel den V gevolgt, doch ook beide door de Staten des lands ontzegt wierdt. Kort daar na wierdt de Kleefſche vorſt op den 1 January des jaars 1539 op nieuw in zyne gevolmachtigden, den grave van Meurs, den maarſchalk Marten van Roſſum, en den prooſt van Santen eerſt te Roermondt, daar na te Nimwegen, en vervolgens in de andere hoofdſteden hoſſelyk ingehuld; een maandt na welke plegtigheit hy zynen vader, Jan van Kleef, geheel onverwacht en ſchielyk verloren heeft, en te gelyk in hem zynen getrouwſten raadsman; weshalven zich by tyds tegen den gedreigden ſtorm van het Ooſtenrykſche huis trachtende te dekken, en met nieuwe maagſchappen te ſterken, hy zyne zuſter Anna aan koning Henrik den VIII van Engelandt uithuwelykte; doch met een ſlechten uitſlag, vermits de wiſpelturige koning haar na verloop van zes maanden weder verſtiet, en met Catharina Howard trouwde. Hy begaf zich daar op naar keizer Karel, die met een klein gevolg door Vrankryk in Vlaanderen gekomen was, om de oproerige Gentenaars te ſtraffen, en zich nu te Bruſſel onthieldt, en verzocht, na aanwyzinge van zyn recht op het vorſtendom van Gelder en het graafſchap Zutphen, in dat bezit te mogen blyven, waar toe hem weinig hoop gegeven wierdt: maar de koning van Vrankryk, François, hadt dat zo haaſt niet vernomen, of hy zocht Wilhelm aan, en won hem, met belofte van hem het nodige geldt en volk tot beſchermінge zyner landen te zullen overzenden. Hier op reedt hy in 't begin der lente van het jaar 1541 heimelyk naar den koning van Vrankryk, terwyl zyne zaak op een ryksdag te Regensburg wierdt verhandelt, en den keizer vrygelaten zyn recht op Gelderlandt en Zutphen te mogen vervolgen. Willem, dit alles door het hoffelyke Franſche onthaal, en zyn daar op volgende huwelyk met Johanna Margareta van Albret, dochter van Henrik, koning van Navarre, die twaalf jaren oud was, vergetende, keerde den 16 July naar huis, en bragt, onder den ſchonen glimp van den keizer, volgens des zelfs brieven en bevel, zyn aantal van volk tegen den Turk te zullen leveren, onder Marten van Roſſum een leger van 12000 voetknechten en 2000 paarden op de been, dat Brabandt rondom doortrok, en de eene ſtadt en dorp by 't ander brandſchatte, of plunderde; dat het landt van Gulik in October des jaars 1542 deerlyk moeſt bezuren, als wanneer een keizerlyk leger onder den prins van Orange en de graven van Buren en Boſſu daar onverwacht met branden en plunderen inviel, bemachtigende verſcheide ſteden, welker meeſte muren en wallen in de grachten geſtort wierden, dat in 't volgende jaar zo ſterk voortliep, dat hertog Willem, ziende de eene ſtadt voor, de andere na door de keizerſchen overweldigen, zyne kloekhertigheit t'eenemaal deedt vallen, en hem door de voorſprake van René van Naſſau, prins van Orange, hertog Henrik van Brunswyk, en Herman, aartsbiſſchop van Keulen, des keizers genade zoeken, die hem ook op zyne openlyke bekenteniſſe van misverſtandt en verleidinge door anderen vergunt wierdt, doch op zeer harde voorwaarden, en onder anderen, dat hy 't hertogdom van Gelder en 't graafſchap Zutphen afſtaan, ontruimen, en voor altoos aan den keizer en zyne nakomelingen overdragen zou, 't welk Wilhelms moeder Maria van enkel verdriet en droefheit kort daar na uit de wereldt deedt verhuizen, ſchoon zy eenige vertrooſting uit haar zoons bedongen huwelyk met Maria van Ooſtenryk, dochter van den Roomſch koning Ferdinand, hadt mogen nemen, wordende het zelve, na dat zyne vorige trouwbeloften met de dochter des konings van Navarre door een pauſſelyke bulle vernietigt waren, den 26 July des jaars 1546 te Regensburg voltrokken, waar door hy vele voorrechten en voordeelen van Ferdinand voor zyne ſtatelyke landen kreeg, die vervolgens door keizer Maximiliaan den II en Rudolf den II beveſtigt zyn geworden. Uit dit huwelyk zyn twee zonen en vyf dochters voortgekomen, alle op het hof te Kleef geboren, genietende Willem ſedert zyne bevrediging met keizer Karel, gedurende zynen overigen levenstydt, eene volle vrede en ruſt in zyne Gulikſche, Bergſche, Kleefſche, en Markſche landen, ſtervende den 25 January des jaars 1592, in den ouderdom van 75 jaren, 5 maanden en 8 dagen te Duſſeldorp, zynde zyne gemalin den 12 December van het vorige jaar overleden. *Slichtenhorſt fol.* 447 —— 477.

Graven van Hollandt.

WILHELM of WILLEM, de I van dien naam, is de dertiende of zestiende (zie de reden van dit verschil op DIRK den V) graaf van Hollandt geweest. Hy was een zoon van graaf Floris den III, en van Ada van Schotlandt. Hy was graaf van Oost-Vrieslandt, en volgde Ada, zyne nicht, in het bewindt van het graafschap van Hollandt in den jare 1204; of, om beter te zeggen, hy beroofde haar van het zelve nog by haar leven. Zie ADA. Hy heeft op verscheide plaatsen georloogt, eerst, nog by het leven van zyn vader, en in des zelfs geselschap, in het Heilige Landt, daar men het toen heel druk hadt: daar na, als graaf van Hollandt, in zyn eigen landt, tegen den bisschop van Utrecht; als mede in Schotlandt, waar op hy na de doodt van zyn oom van moeders wegen, dien men den naam van *Meltgolin* (*Malcolim*) geeft, eenig recht meende te hebben. Maar terwyl hy in het laatstgemelde koninkryk bezig was met eenige steden te veroveren, kreeg hy de tyding, dat Hollandt door Lodewyk, grave van Loon, om het recht van zyne gemalinne Ada staande te houden, te vuur en te zwaardt verwoest wierdt. Hy keerde derhalven spoedig naar huis, en bragt den grave van Loon wel haast tot reden, die genoodzaakt wierdt het landt te ruimen. Sedert bezat hy het graafschap in rust en vrede, en stierf in den jare 1223, op den 5 February, wordende by zyne eerste gemalinne Adelheit, of Alyd van Gelder, dochter van grave Otto, in het klooster te Rhynsburg begraven, na dat hy het graafschap van Oost-Vrieslandt zes en twintig, en dat van Hollandt en Zeelandt negentien jaren hadt geregeert. De twede vrouw van graaf Willem den I was Maria van Lankaster, dochter van hertog Edmond. Hy hadt de volgende kinderen verwekt, als *Floris*, zyn opvolger, met den naam van Floris de IV; voorts *Otto*, *Willem*, *Ada*, en *Richardus*. *J. de Beka Hist. Ultraj. Vossius Jaarboeken. P. Scriverius Hollandsche Kronyk pag* 173 enz.

WILHELM of WILLEM de II, by zommigen de vyftiende, en by anderen de achttiende graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. en Roomsch koning, was de zoon van Floris den IV, grave van Hollandt, en van Machteit, dochter van Henrik den IV, hertog van Brabandt, en wierdt te Leiden geboren. Zyn vader in den jare 1235 op 't tournooispel te Corbey verradelyk omgebragt zynde, wierdt hy wel tot graaf van Hollandt gehuld, maar was wegens zyne minderjarigheit, als zynde toen maar zes jaren oud, niet bekwaam om de regering zelf aan te vaarden. Otto de III, bisschop van Utrecht, zyn oom van vaders zyde, nam derhalven de voogdy over hem aan, en bewaarde hem het graafschap tot zyne mondige jaren toe in een zeer goeden staat. Deze Willem, veel groter liefhebber van de wapenen dan van 't goudt zynde, wierdt, toen hy nog geen baardt hadt (het zyn de woorden van *Barlandus* in '*t Register der graven van Hollandt*, by *Scriverius pag.* 218) en naauwlyks in zyn twintigste jaar ging, tot Roomsch koning verkoren, (deze verkiezing geschiedde in den jare 1247, na de doodt van Henrik van Thuringen) dien naderhandt alle de geestelykheit, als hy door den bisschop, zynen neef, te Luik was gebragt, buiten de stadt te gemoet ging, om hem eer te bewyzen. Omtrent den zelven tydt, als hy mede by den aartsbisschop van Trier eenige dagen vertoeft hadt, keerde hy weder in Hollandt, en stichtte niet verre van de stadt Delft een hof, daar de Hollanders en Zeeuwen hunne pleitzaken zouden moeten brengen, en is die plaats '*s Graven-hage* genaamt. De zelve prins, verwittigt door boden en brieven, dat zwarte Margriet, die toen gravinne van Vlaanderen was, een zeer groot heirleger byeen gebragt hadt om Walcheren, een eilandt in Zeelandt, te vermeesteren, en uit te plunderen, heeft zynen broeder Floris daar henen met gewapende jonge manschap gezonden, om den gedreigden aanval der Vlamingen tegen te gaan en te stuiten. Hier uit is ontstaan, dat de twee legers niet verre van Middelburg zyn slaags geweest, welke slag zo deerlyk voor de Vlamingen is uitgevallen, dat hun bloedt zich wyd en zyd in 't Middelburgsche veldt verspreid heeft. *Wilhelmus Procurator* beschryft veel breder (by den zelven *Scriverius pag.* 204, 205) de omstandigheden van dit gevecht met de volgende woorden: „ In 't jaar 1253 kwam de
„ graaf van Vlaanderen met vele prinssen en een ontelbare
„ menigte volks te schepe aan een strandt aanlanden, dat de
„ inwoonders *Westkappel* noemen, gelyk het ook *het einde van*
„ *Zeelands* geheten wordt. Hier uit de schepen nedertreden-
„ de wierdt dat edel Vlaamsche volk begroet, gewellekomt,
„ en onthaalt met schrikkelyke slagen, en als schapen van de
„ wolven met vele wonden verscheurt. Waar over de Vlaam-
„ sche heer, die zich verblyd hadde over 't afwezen van den
„ koning alleen, zich terstondt moest bedroeven wegens het
„ aanwezen van duizenden, die den zelven gelyk waren. De
„ tonge begeeft my, en de pen is niet machtig die ontally-
„ ke en onuitsprekelyke nederlage van die aanzienlyke mannen
„ te beschryven: want even als de maaiers doen onder de stop-
„ pelen, zo woedt de Hollandsche natie, als of zy dol ware
„ geweest, tegen die schone natie der Vlamingen. Het eerste
„ vaandel wierdt nedergemaakt; het twede en derde moest 'er
„ by. Ondertusschen wierden de overwinnaars bevonden door
„ den arbeidt zo te bezwyken, als of zy zelf overwonnen
„ waren. Als dan het Hollandsch volk, door al te grote ver-
„ moeidheit, bykans bezweek, en de vyanden niet langer kon
„ nedervellen, ziet, zo kwam 'er een gerucht, dat de koning
„ aankwam; waar door zy van blydschap verwakkerden, en
„ de vrees der vyanden vermeerderde: want de een hoopte
„ het nieuw en versch krygsvolk met blydschap aan te zul-
„ len voeren, waar tegen de anderen schrikten. Ondertus-
„ schen als het Vlaamsche vaandel, dat nog overschoot, bra-
„ ver dan de voorgaande, en in alles volmaakter, uit de
„ schepen afdaalde, en met zyne aankomst den tegenstanders
„ geen kleine vreze toebragt, bestondt een moedig krygsman
„ vooruit te gaan, zeggende, dat het schande was, dat het
„ konings volk, en zulk een glorieus heirleger zo zou inge-
„ houden, en zonder verweeringe voor des vyands macht
„ wyken, enz. Men leest dat in dit gevecht, hoewel niet
„ hoog geacht, meer dan 30000 man achterbleef, behalven
„ de gevangenen en verdronkenen. Verscheiden vluchtten
„ ook henen zonder wapenen en kleeren, die hunne schaam-
„ leden met loof van erweten, en andere aardgewassen, be-
„ dekten". Koning Willem (dus vervolgt Barlandus zyn verhaal op de boven aangehaalde plaats) verstaande, dat de Vlamingen eene zo grote nederlaag gekregen hadden, stak terstondt naar Zeelandt over, daar hy, naar zyne gewone barmhertigheit, den overgeblevenen der vyanden, die hem ootmoedig te gemoet kwamen, genade deedt; maar hy zondt ze alle naakt zonder kleeren weder naar Vlaanderen, en zegt men, dat zy zich zelven, om hun volk, als zy t'huis kwamen, niet ten spot te wezen, broeken van erwetenloof hebben gemaakt. Na dat Willem de Vlamingen aldus overwonnen hadt, is hy van paus Innocentius den IV in Italië onthoden, en heeft te Genua van den zelven de keizerlyke merktekenen ontfangen, het geen *Meyerus* echter meent eenen misslag te zyn. Zie *Scriverius pag.* 212. Van daar naar Hoog-Duitschlandt reizende, wierdt hy in alle steden, dorpen, en kasteelen met grote eere ingehaalt, zo dat de lieden, op zyne aankomste, van alle kanten kwamen uitlopen, en hem met gelukwenschingen en toejuichingen begroetten. Ondertusschen kreeg hy bericht, dat de oproerige Vriezen de rust van Hollandt stoorden; waarom hy met een groten hoop krygslieden is te rug gekomen, en tweemaal met de zelve geslagen heeft. Eens in zyne eerste aankomst, wanneer de Vriesche krygsmacht van hem t'onder is gebragt: dan nog eens daar na den 28 January, als de lange vorst gansch Vrieslandt open gestelt hadt, en hy daar in gereden was; maar toen is hy al voor 't gevecht doodgeslagen, het welk de boven aangehaalde *Wilhelmus Procurator*, by *Scriverius pag.* 205 enz. aldus vertaalt, namentlyk, dat Willem, voorhebbende om de keizerlyke benediktie te trekken, en den drempel van Pieter en Pauwels te bezoeken, zorgvuldig, als de voorzichtigen plegen, heeft toegezien, achter zynen rugge geen oorzaak te laten, die hem, of zyne edelen zoude dwingen wederom te keren. Hy zelf dan denkende, dat, zo hy de overwinning niet behieldt tegen zyne slechte en zwakke naburen, hy met recht van machtiger en onbekende vyanden in den oorlog weinig zou geacht worden, nam voor de Vriezen, die tegen hem en zyne voorouders altydt oproerig waren geweest, met de wapenen te temmen, en onder zyne koninklyke heerschappy te dwingen. Ten dien einde vergaderde hy des winters een schoon leger, waar hy mede naar Alkmaar trok, en wachtende, dat het byeen kwam, ging hy zelf vooruit te paardt zitten, en met weinig personen, als verspieders, het landt der Vriezen intrekken, om te bezien hoe sterk het ys was. Wederom gekomen, vertoonde hy, dat het landt wel toegankelyk was, en ligt van zeer weinig volk kon ingenomen worden, 't welk als een voorspelling van zyne doodt is aangemerkt. Ondertusschen, terwyl de tydt van den strydt genaakte, wierdt zyn volk in twee hopen verdeelt, om op verscheide plaatsen over te gaan. Met den eenen deedt de koning zyn uiterste best om voor anderen op de plaats des gevechts te komen, niet wetende dat hem de doodt al van zyne geboorte aan was nagaande. Als nu de Vriezen (*Wilhemus Procurator* noemt hen een verdoemden hoop) op een vlak veldt, daar zy zich begeven hadden, gezien wierden, liep de koning, als die altydt bereid was zyn leven voor zyne schapen te stellen, met een vollen ren naar de vyanden toe, en viel alleen met zyn paardt door 't brekende ys in een modderige sloot, daar hy met 'er haast door de handen der Vriezen jammerlyk vermoord wierdt. De edelen van den anderen krygshoop verrichten hun voornemen naar wil en wensch, en keerden wederom met juichende blydschap: maar als zy het ongeluk des konings vernamen, wierdt hunne vreugdt in rouw verwisselt, en hunne vrolykheit met vele tranen bevochtigt, dewyl ze met hem blyde en gemoedigt ten oorlog getrokken, nu zonder hem moesten wederkeren, ja zelf zyn dood ligchaam niet mogten medevoeren, 't welk van de Vriezen in een zeer verachte plaats gelegt, daar langen tydt gehouden, en eindelyk in eene gansch vuile plaats begraven is. Dit ongeluk gebeurde by Hoogwoude op den 28 January des jaars 1256, in den bloei van Willems jaren, als hebbende maar den ouderdom van zeven en twintig jaren bereikt. *Melis Stoke* beschryft dezen slag, en de treurige uitkomst voor koning Willem in zyne oude rymtale omtrent op de zelve wyze als boven is verhaalt. Maar hy zegt, dat hy onbekend is verslagen, doch aan zyne wapenen bekend geworden zynde van de Vriezen heimelyk is begraven: daar benevens, dewyl de koning, in 't water vallende, niet geholpen wierdt van de zynen, dat 'er over die zaak veel bedenkelykheit is gevallen, en gedachten, gelyk hy niet duister te kennen geeft, dat hy van de zynen wel mogt verraden zyn. „ Zommigen ", voegt 'er de heer *Alkemade* by, „ ver-
„ moeden, dat de Vriezen door koning Koenraad, keizer

„ Frederiks zoon, opgestookt en schandelyk omgekocht zouden zyn". Hy was getrouwt geweest met Elizabeth, dochter van Otto den I, hertog van Brunswyk, by welke hy *Floris* den V, zynen opvolger in het graafschap van Hollandt, heeft geteelt. Hy was te Keulen, digt by welke stadt, te weten te Neus, zyne verkiezing tot Roomsch koning geschiedde, met zeer veel plegtigheit tot ridder geslagen. Hy heeft, behalven het Hof te 's Gravenhage, waar van boven is gesproken, het huis te Marquette, tusschen Haarlem en Alkmaar, en het huis Torenburg, omtrent de laatstgemelde stadt, gebouwt. Nog is van hem aan te merken, dat onder hem in den jare 1255 het vermaarde verbondt der steden aan den Rhyn is opgerecht. Zie *Scriverius Kronyk van pag.* 195 *tot pag.* 221; en voorts *Chron. Magn. Belg. pag.* 227, 237, 243, 244, 245. *Fragm. Histor. apud Urstisium Tom. II, fol.* 92. *Albert. Stad. Chron. Australe. Mon. Pad. & Matth. Paris ad an.* 1247. *Jo. de Beka Chron. Ultraj. pag.* 77. *Jo. à Leidis Chron. Belg. l. XXIII. cap.* 63. *Brouweri Annal. Trev. l. XVI, c.* 35, *p.* 145. *Chron. Augusl. ad an.* 1251. *Chron. Duc. Brunsv. apud Mader. fol.* 20. *Datt. de P. P. l. I, c.* 4. §. 20. *p.* 22. *seq. Leibnitz Cod. J. G. diplom. Tom. II, Mant.* §. 8 *fol.* 93. enz.

WILHELM of WILLEM de III, bygenoemt *de Goede*, graaf van Henegouwen, en de negentiende, by anderen de twee en twintigste graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. Zyn vader was Jan van Henegouwen, de zoon van Jan van Avennes en van Adelheit, koning Willems zuster; zyne moeder Philippa, dochter van den grave van Lutzenburg. Zyne regering begon in den jare 1305, en duurde drie en dertig jaren, zynde een zeer zegehaftig vorst in veldslagen geweest, zeer vermaard wegens zyne bekwaamheit in de ridderlyke oeffeningen, en ten uiterste gemeenzaam met zyne vrienden, daar by zeer vroom van wandel, zo dat hy de *Godvruchtige graaf* genoemt wierdt. Ook wierdt hy van alle vorsten zo hoog geacht, dat men hem *Meester der ridders* en *Overste der prinssen* noemde. In het begin zyner regeringe liet hy, naar de wyze van die tyden, te Haarlem een heerlyk open hof uitroepen, 't welk een gehele week lang gehouden wierdt van 20 graven, 100 baronnen, 100 ridders, met ontallyk vele andere heeren: ook wierdt hy by de hoge staatsbedienden van 't Roomsche Ryk tot stadhouder des Ryks gekoren en aangestelt. Tot lof zyner Godvruchtigheit wordt 'er bygevoegt, dat deze uitmuntende prins, tot vermeerdering van den Godsdienst, te Middelburg een nieuwe kerk van kanunniken heeft gesticht, en in 't jaar 1311 rykelyk begiftigt. In het jaar 1315 kwam Lodewyk de X, koning van Vrankryk, met een groot heir in Vlaanderen te velde, en spande by Kortryk, aan de rivier de Lyse, zyne tenten. Graaf Willem trok mede op, ter hulpe van dezen koning, en sloeg zyne tenten op by Kalis, aan de Schelde; maar door 't gedurig regenachtig weder liep deze tocht te niet, en moest de koning weder naar Vrankryk keren. Graaf Willem, van dat opbreken des konings verstendigt, liet alle de dorpen, die aan den oever der gemelde rivier lagen, vyandelyk in brandt steken (om wat reden wordt niet verhaalt) en is met al zyn krygsvolk behouden weder naar Hollandt gekeert; hoewel *Meyerus* zegt in zyn II *Boek*, op 't jaar 1315, dat de Hollanders uit de landpalen van Vlaanderen gedreven zyn, en met groten haast weder naar Zeelandt gekeert; het geen men dan dus met het voorgaande zou kunnen vereenigen, dat koning Lodewyk opgebroken zynde, de Vlamingen al hunne macht naar grave Willem hebben gewend, die daarom, als tegen hen niet bestandig, ook schielyk zyne hielen heeft geligt, en zyn leger in de schepen geburgen; maar onder 't opbreken al wat hy kon bereiken geblaakt en verbrand heeft. *Wilhelmus Procurator* verhaalt verder tot lof van dezen grave Willem, dat zyne vriendschap van alle zyne naburige vorsten met groten ernst en yver wierdt gezocht, en dat 'er geen was, hoe groot ook in macht en aanzien, die hem zou hebben durven tergen; ja dat Vlaanderen zelf, dat zynen voorouders van alle tyden af, boven menschen geheugenisse, vyandelyk, en met vele oorlogen lastig en zeer moeielyk was geweest, zich nu verheugde van zyn zwaardt bevryd te zyn, en vrede met hem te mogen maken. Die van Utrecht, die anders ook gedurig met de Hollanders overhoop lagen, vernederden zich, zo als de *Kronyk van Egmondt* getuigt, nu ook voor Willem, en schikten zich in alle dingen naar zyn believen. In 't kort, alle prinssen van Duitschlandt, die, van Keulen af, herwaarts aan wonen, zochten graaf Willem te behagen, en naar zyn believen te Haarlem, zyne uiterste stadt, te komen, om 'er tournooispelen te helpen houden. Deze hoge edelen en graven hebben ook al verscheide malen graaf Willem verzocht naar Keulen op te trekken, om door zyne macht, die hen ontbrak, de goederen der kooplieden, die langs den Rhyn varen, te beveiligen. Maar vooral stondt graaf Willem hoog in achtinge by de koningen van Vrankryk en Engelandt, die zyne vriendschap op allerlei wyze zochten, en wel hoedden, dat hy tegen hen niet verstoort wierdt. Ook droeg de koning van Bohemen grave Willem eene zonderlinge liefde en genegenheit toe, waar uit ontstondt, dat de zoon van dien koning, voornamentlyk op zyn aanhouden en gunste, met de dochter van Karel, vaderlyken zoon des konings van Vrankryk, en schoonvader van graaf Willem, door den huwelyksbandt vereenigt wierden. Graaf Willem, of zyn onderhorig volk grote schade lydende door den overlast van het vermaarde slot Volmenstein, in 't gebiedt des bisschops van Keulen, dewyl de rovers, bezettelingen van 't slot, den vremdelingen en kooplieden groot geweldt aandeden, heeft hy, na 't verzamelen van zyn volk en edelen, het zelve, schoon verre buiten zyn landt gelegen, aangetast en belegert, ook eenige dagen lang met groot geweldt bestormt, tot dat eindelyk de bezetting tot voorzieninge van hare eige behoudenisse (dewyl 'er de bisschop, anders machtig genoeg, niet naar omzag) het aan grave Willem overgaf, die het tot den grondt toe slechtte. Hier na Willem het verschil, dat 'er was tusschen den grave van Gelder en den bisschop van Munster, byleggende, wierdt de oude wrok van tweedragt aan een zyde gestelt, de vrede tusschen hen getroffen, en het sneuvelen van eene ontelbare menigte menschen voorgekomen. Voorts tekent de meergemelde *Wilhelmus Procurator*, als een byzonder geval van dezen grave, waar uit blykt, dat, hoe goed en leenig hy van inborst was, hy echter geen overmoedt van zyne onderdanen heeft willen verdragen, noch zich van hen de wet laten stellen, als men spreekt, de volgende byzonderheit aan. Namentlyk hy verhaalt, dat, als graaf Willem een somme gelds tot betalinge van verscheide onkosten, en byzonder van de bruiloften zyner dochteren, van alle zyne onderhorige steden en plaatsen hadt verzocht, zulks by Hollandt en Zeelandt gunstig wierdt toegestaan, uitgezondert alleen van de Kennemers, die den grave in zyn aangezicht aldus antwoordden: *Myn heer de graaf, wy nemen uw verzoek gaarne aan, en willen de somme naar onzen eigen ontfang uitmaken, mits dat wy ook verwerven 't geen wy van u verzoeken.* Nu hadden zy eenige artykelen van vryheit op 't papier doen stellen, die zy ernstig verzochten, dat de graaf wilde bezegelen: doch dewyl hy zulks weigerde, kon hy ook by hen niet opdoen. Dieshalven keerde hy met groten toorn, dien hy voor dien tydt ontveinsde, weder naar Hollandt, en vernachtte op 't hof te Teylingen, dat een slot was van den grave. Als hy nu, na dit gewoel, met den grave van Gelder, dien hy by zich hadt, in den Hage was, liet hy de Kennemers tot zich ontbieden, en deedt ze voor zynen Raadt brengen, daar hen de stoornis des vorsten in 't brede voorgehouden, en afgevraagt wierdt of zy nog by hun voorgaande besluit bleven. Zy, te kort komende in 't beantwoorden van 't gene hen voorgestelt wierdt, en ziende, dat de graaf door Gods genade nu machtiger was, begonnen ontschuldiging te verzoeken, schoon te spreken, en aan te bieden, dat zy de eerstgeëischte somme, indien hy hunne bedingen wilde aannemen, driedubbeld zouden opbrengen. Maar de graaf, die heel wel verstondt, „ dat de boer den streleden steekt, en den stekenden streelt", behandelde hen naar den goeden raadt van de zynen, en gaf hen niet alleen niet het geen zy eischten, maar maakte hen ook met een afhandig het geen zy vele tyden lang bezeten hadden. „ Zo " (dus besluit de gemelde schryver onder andere aanmerkingen) „ wierden de Kennemers, die tot nog toe altydt op hun recht zeer trotsch en moedig waren geweest, ook zeer vyandig tegen hunne gebuuren en de edelen, niet alleen afgeslagen in hunne begeerten van nieuwe voorrechten, maar ook ontbloot van die gene, die zy lange bezeten, en met oneindige moeite en kosten verkregen hadden, terwyl hunne schepens en burgermeesters, op 't woordt van den grave, waren gevangen gezet". De zelve *Procurator* verhaalt verder iets gedenkwaardigs van die van Dordrecht, dat het voorgaande van de Kennemers vry gelyk is. „ Ten zelven tyde", schryft hy, „ rees 'er in de delen van Hollandt eene oorzaak van tweedragt op, waar in byna alle steden het steedtje van Dordrecht tegenvielen; want graaf Willem hadt de Dordrechters eenige nieuwe privilegiën gegeven" (vermoedelyk het stapelrecht) „ tot nadeel der oude voorrechten van anderen. Als zy nu die wilden gebruiken, en de schippers van andere plaatsen aanhaalden, maakte zich de gemeente van byna gansch Noord-Hollandt op, en spande te zamen om de kooplieden van Dordrecht elk in zyne kwartieren te vangen, en al wat zy by zich hadden, uitgenomen de personen, hen afhandig te maken, over welke gewelddadige handelingen zich graaf Willem zeer belgde. Hier tegen nu wilde hy voorzien, maar dewyl 'er zeer vele lieden aan vast waren, moest hy 't opkroppen en verduwen. Doch in 't zelve jaar (1326) stelden zich de moedige ingezetenen van Dordrecht, die byna geheel Hollandt met hunne knevelingen kwelden, in vele en verscheide dingen zo onwysselyk aan, dat zy niet alleen den heere Jan, des graven broeder, die in alles de gemeente voorstondt, maar ook den grave zelf, die hen voornamelyk beschermde, zeer vertoornden; waar over volgens zyn bevel op een zekeren dag vergadering wierdt gehouden, en byna door 't gehele gebiedt van Hollandt een gemene optocht beraamt; waar van het gerucht horende de genen, die te voren zo wild geweest waren, den moedt haast lieten zakken, en met beschaamde aanzichten om vergiffenis, die zy naauwlyks konden verkrygen, van den grave kwamen verzoeken; waar door deze, gelyk te voren de Kennemers, al mede niet alleen hunne nieuwe privilegiën niet behielden, maar ook geoordeelt wierden waardig die gene, die zy tot nog toe gehad of verkregen hadden, te verliezen". Verder verhaalt *Procurator*, dat omtrent den zelven tydt, dat is in 't jaar 1327, Johannes van Diest, XLV bisschop van Utrecht, de landpalen zyner heerschappye onder grave Willem van Hollandt dwazelyk verzet, en als verpand heeft voor de somme van omtrent elf duizend ponden, daar hy zich mede buiten zyn landt begaf. In het volgende jaar 1328 kwam graaf Willem den koning van Vrankryk, Philips den VI, zyn vrouws oom, te hulp tegen de oproerige Vlamingen,

gen, de welke in een veldslag, voorgevallen den 24 Augusty, geheel verslagen wierden; tot welke overwinninge der Franschen Willem het meest toebragt; doch die hem haast het leven zou gekost hebben, alzo hy, met een onverschrokkene dapperheit door de slagorde der Vlamingen heen brekende, van zyn paardt wierdt geworpen, en niet dan na groot levensgevaar daar weder op kwam. Zie *Gouthoeven* in de *Oude Holl. Kronyk fol* 273. Voorts vindt men op het jaar 1329 onder anderen aangetekent (zie *Scriverius pag.* 290) dat het oud krakeel tusschen de koningen van Vrankryk en Engelandt toen ter tydt wierdt vernieuwt over de heerschappye van Aquitanië, waar over graaf Willem, die hen beide beminde, in 't begin van Maart uit Vrankryk komende, naar Zeelandt zyne reize nam. De zaken van Zeelandt beschikt hebbende, zegt men, dat hy naar Brabandt trok, daar men in onderhandeling was over de behoudenis van Valkenburg. Ondertusschen geschiedde daar ook met een de verloving, of ondertrouw van grave Willems dochter aan den zone des hertogs; waar na hy zich met groten haast naar de gewesten van Aquitanië begaf, om den oorlog, ware 't mogelyk, voor te komen, dien de koning van Engelandt dien van Vrankryk daar gereed stondt aan te doen. In 't jaar 1331 kwam graaf Willem weder uit Vrankryk in Hollandt, en trok wederom schielyk naar Zeelandt, daar hy eene grote inlandsche tweedragt, lange jaren door den mondt van heer Wolfert aangevoed en verzwaart, in 't bywezen van beide de partyen beslecht en bygelegt heeft; en dat gedaan zynde, is hy voort ziek naar Henegouwen getrokken, daar hem de heer Diderik, abt van Egmondt, in de maandt Juny, wegens zaken van zyn klooster bezocht heeft. In het jaar 1332 nam graaf Willem, met verlof van den paus, en op 't begeeren van den koning van Vrankryk, voor naar den Beyer-vorst, die in Frankenlandt was, en zich daar als keizer gedroeg, te trekken, om eene vrede tusschen hem en den Roomschen paus, als ook den gedachten koning te maken, op dat de keurvorst den tocht naar 't Heilige Landt mede wilde aannemen. Van die reize keerde graaf Willem weder naar Vrankryk, en zich haastende naar de Zeeuwsche eilanden, in de maandt van Maart, kreeg hy, daar aangekomen, binnen de stadt Middelburg het voeteuvel, dat hem meer dan een maandt ophieldt, zonder zich te kunnen roeren, tot dat hy eindelyk, gelyk *Beka* aantekent (zie *Scriverius pag.* 293) den 7 Juny des jaars 1336 te Valencyn kwam te sterven, en daar ter aarde wierdt bestelt. Doch in de *Oude Hollandsche Kronyk* en by andere schryvers wordt zyne doodt gestelt in den jare 1337, het welk met de jaren zyner regeringe, die van allen op drie en dertig worden gestelt, beter overeenkomt. Gedurende zyne ziekte te Valencyn zou volgens de *Oude Hollandsche Kronyk*, *fol.* 375, de bekende rechtspleging aan den baljuw van Zuid-Hollandt, die een armen boer zyne schone vette koe ontnomen, en hem een slechter in de plaats gegeven hadt, gebeurt zyn, maar welke zaak als een verdichtsel moet aangemerkt worden. Willem de III was getrouwt met Johanna de Valois, dochter van prins Karel, broeder van Philips den VI, koning van Vrankryk, de welke na het overlyden van haren gemaal de wereldt verliet, en in het klooster van de Cisterciënzer orde te Fontanelle ging, waar in zy in 't jaar 1342 gestorven en begraven is. Willem hadt verscheide kinderen by haar verwekt, namentlyk drie zonen, als: *Jan* en *Lodewyk*, beide jong gestorven, en *Willem*, die hem in zyne staten opvolgde; en vier dochteren, als: *Margareta*, *Johanna*, *Philippe*, en *Elizabeth*, van welke de eerste Roomsche keizerin, de twede gravin van Gulik, en de derde koningin van Engelandt is geworden, zynde de vierde maagdt gestorven.

WILHELM of WILLEM de IV, graaf van Henegouwen, en de twintigste, of; volgens anderen, de drie en twintigste graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. was de zoon van den laatstvoorgaanden, en volgde den zelven na zyn overlyden in het graafschap op, hebbende gedurende zyns vaders leven den tytel van graaf van Oostervandt gevoert. Deze Willem was altydt genegen tot de wapenen, en heeft al in den eersten tydt van zyne regeringe den tytel van zynen naam groter gemaakt. *Barlandus*, in 't Register der Graven van Hollandt (by *Scriverius pag.* 294) verhaalt, onder andere schryvers, dat hy, het graafschap van zynen vader ontfangen hebbende, terstondt met een hoop uitgelezen volk naar Spanje is overgetrokken, om daar den koning, die gedurige oorlogen tegen de Turken en Saracenen voerde, te helpen; daar hy in korten tydt met vechten, en zich in menig gevaar te stellen, zo vermaard is geworden, dat hy zo wel den Spanjaarden zelf, als zyn eigen volk zeer lief was. In 't volgende jaar, te weten in 't jaar 1339, heeft zich Willem met drie honderd galeien begeven naar den koning van Vrankryk, zynen moederlyken oom, terwyl hy nog negen honderd galeien, (waarlyk een vry groot getal) die hy op soldy van den koning van Engelandt hadt aangenomen, in Henegouwen achterliet, die met den koning van Engelandt een inval hebben gedaan in Vrankryk. Doch vermits de koning van Vrankryk voorzichtig handelde, om 't gevaar van den oorlog te ontgaan, achtende, dat zyne vyanden, zo door gebrek van leeftocht, als om de felheit van den aanstaanden winter, onverrechter zake wederom zouden keren, hebben zy vele dorpen van zyn ryk, tot twee mylen toe by Laudun, geplundert, en acht mylen verre naar Vlaanderen toe verbrand, ook een storm gedaan op een klein slot, Honnecourt genaamt, eene abdy in Pikardye, daar zy veel volks voor lieten zitten, en vele gekwetsten bekwamen, in welke bestormingen de voornaamste krygshoofden zyn geweest de graven van Gelder, en Gulik, de heer van Valkenburg, en heer Jan van Henegouwen, oom van grave Willem, en heeft geduurt, zo men zegt, van den morgen tot den avondt toe, met twee duizend gewapende mannen, wier overschot ten laatste het kasteel verliet, waar van, in het wederkeren door het ryk van Bohemen, acht ridders en zeven schildknapen gevangen wierden. De schryver (*Joh. Hocsemius*, in 't leven van *Adolf van der Mark*, LXXV bisschop van Luik, en by *Scriverius pag.* 294) die dit verhaalt, voegt daar by, dat in 't jaar 1340, voor het feest van St. Jan Baptist, de graaf van Henegouwen, Willem de IV, en de hertog van Brabandt, Jan de III, hunne legers hebben geslagen voor Kameryk, aan deze zyde van de Schelde, terwyl de zoon van den koning van Vrankryk met een zeer groot heir aan de overzyde lag, zo dat zy de paarden uit de zelve rivier ten wederzyden waterden. De graaf zocht met de zynen slag te leveren, 't geen de tegenparty voorzichtelyk weigerde, in hope, dat de vyandt, by gebrek van leeftocht, haast zou vertrekken. Als ook de hertog en de graaf daar omtrent veertien dagen voor hadden gelegen, hebben zy het beleg opgeligt, en zyn op St. Jans-avondt weder naar huis getrokken. Hier na vindt men aangetekent (by *Scriverius pag.* 295 *enz.*) uit de *Kronyk* van Mr. *Albert van Straasburg*, hoe ten tyde van Clemens, den VI paus van dien naam, de vorst van Litthanwen, die een Heiden was, jong van jaren, en nieuwelings aan dat ryk gekomen, de Duitsche Broeders van St. Maria in Pruissen en Lyflandt zeer heeft gekwelt, met vele duizend Christenen te doden, en die tot het geloof bekeert waren tot geloofsverzaking, en weder tot het Heidendom te dwingen. Hier over nu zyn tegen het naastvolgende jaar 1345 den grootmeester van die orde te hulp gekomen de koningen van Hungarië en Bohemen, de markgraaf van Moravië, zoon van den voorgaanden, de graaf van Hollandt, en vele anderen. Maar deze tocht liep wegens flofligheit en kwaden achterdocht des ordensmeesters vruchteloos af. Willem, weder te huis gekomen, en niet lange stil kunnende zitten, keerde zyne wapenen tegen die van Utrecht. Hy hieldt zyn voornemen zeer geheim, zo dat hy zich in de maandt van Juny des jaars 1345 eensklaps voor de stadt Utrecht vertoonde, hebbende de graaf zelf, onder den naam van de Vriezen te beoorlogen, van die van Utrecht, proviant van kost en wapenen gekocht. Hy beschoot die stadt zes weken lang met tien (anderen zeggen dertien) Magneelen, een groot spangeschut, waar mede men zeer grote stenen op elkander uitwierp, by zich hebbende twee duizend en zes honderd, min vier, ridders, achttien graven, acht en dertig baronnen, en meer dan dertig duizend gemene soldaten, nevens elf honderd ronde schootstenen, wegende elk meer dan 200 en meer ponden, die hy met geschut (vermoedelyk Nagels of Blyden, mede een bekend werpgeschut) in de stadt heeft geworpen, waar door inzonderheit de kerk van St. Maria en de huizen der kanunniken dapper zyn geschonden, als mede verscheide burger huizen aan 't zelve eindt der stadt, dat is aan den Westkant, gelegen. De stadt hadt gevangen wel in de veertig baronnen, ridders en schildknechten, en van de ligtgewapende was de hoop ontelbaar. De graaf nu, merkende, dat de burgers zich mannelyk verweerden, maakte met hen een verdrag op deze voorwaarden: *Dat de schade, aan weerzyden geleden, zou kwydgescholden worden; de gevangenen vry gelaten, en de partyen vrienden als voren.* En verder: *op de uitsprake van den heere Jan van Henegouwen, zo als die de zelve zou gelieven te doen, tot St. Remijsen toe.* Vier honderd (*Beka* zegt vyf honderd) burgers moesten den grave blootshoofds en barrevoets om genade bidden; waar door het gerucht in zyn leger liep, dat de stadt zich overgegeven hadt. De oorzaak van de belegering was, dat de stadt eenige burgers van den grave in een geldboete geslagen hadt, om dat ze, zonder verlof van de stadt, zich aan den grave als gyselaars hadden overgegeven wegens een verschil, dat zy met den grave hadden, by gelegenheit der proostdye van St. Jan, die in tweedragt vergeven was, vermits de graaf de party hadt gehouden van die het in 't pleiten verloor, 't welk alles door een zekeren kanunnik van Utrecht, die zelf nevens anderen by 't sluiten van de vrede is geweest, geboekt is. Maar, *Beka*, in 't leven van *Johannes* den IV, den XXVII bisschop van Utrecht, tekent aan, dat de belegering alleen uit eenige zegswoorden is gesproten. De zelve schryver verhaalt onder anderen ook, dat als de graaf, gedurende de belegering, zelf op een duisteren nacht digt by de wal was gekomen, om de diepte der gracht, eer hy ze liet bestormen, heimelyk te verspieden, hy met een pyl in zyn enklaauw is gewond, en daar op terstondt naar zyn tent gebragt, daar hy in zeer korten tydt genas, en weder tot zyne vorige gezondheit raakte. Dit voorby zynde, ging de graaf voort met zyn voornemen, en vergaderde van nieuw eene krygsmacht, om Oost-Vrieslandt te overweldigen; maar voerde zyn heerlyk leger onordentelyk in het onbekende landt aan, zo dat al zyn volk schielyk en onvoorziens tot een groot ongeluk verviel. Jan van Henegouwen landde met vele andere aan de Zuidzyde van het klooster van St. Odulfus den Belyder, zyne tenten spannende op de kust van de naby gelegene zee, genaamt Zuidvenne, en vielen, zonder de volgende te wachten, zo mannelyk op de vyanden aan, dat zy die of binnen de stadt Staveren, of binnen den vrydom van de zelve kerke dreven, en de bezetting van 't kerkhof zelf met gewapende krygslieden besprongen, zo dat den Hollanders geen tegenspoedt dwarsboomde, voor dat zy het konvent van St. Odulfus bemach-

machtigden. Toen zyn ze, zegt *Beka*, meer door Goddelyke dan menschelyke macht van 't gemelde kerkhof allengskens afgedreven, en hebben hen de Vriezen overal doodgeslagen, en op de hielen vervolgt. De graaf, als een onvertzaagt prins, t'eenemaal onwetende van dit ongeval, heeft zyne vloot gestiert naar 't Noorder deel van 't gezegde konvent, is met omtrent vyf honderd krygslieden te lande gekomen, en heeft het naastgelegen huis (anderen zeggen dorp) afgebrand, met groten moedt een ontelbaren hoop Vriezen ontmoetende, verslaande in eigen persoon een edelen Vries, en voort zich tot de doodt toe treflyk verwerende. Daarentegen hebben de Vriezen den kleinen hoop Hollanders met ontallyke gewapende mannen rondom omcingelt, en den graaf zelf, met vele andere, die hen voorkwamen, doodgeslagen; dien zy ook, dood zynde, tot weêrwrake van den Vrieschen edelman, onthalsden. Deze bloedige nederlaag geschiedde op den 26 September van 't jaar 1345, ter zelver plaatse, daar de graven van Hollandt, die Oost-Vrieslandt regeerden, te voren hunne vierschaar plagten te houden. Willem de IV was, al by het leven van zyn vader, getrouwt met Johanna, oudste dochter van Jan den III, hertog van Lotharingen, van Brabandt, en Luxemburg: maar heeft by de zelve gene kinderen nagelaten. Maar hy liet een onechten zoon na, genoemt *Daniel van de Poel*, geteelt by Aaltje van der Merwe te Geertruidenberg. *Oude Hollandsche Kronyk fol.* 377 — 381. *Scriverius Kronyk van Hollandt pag.* 294 — 299.

WILHELM of WILLEM de V, hertog van Beyeren, (de I van dien naam) graaf van Henegouwen, en de twee en twintigste, of volgens anderen de vyf en twintigste graaf van Hollandt. Hy was de zoon van keizer Lodewyk van Beyeren, de vyfde van dien naam, en van Margareta, dochter van Willem den III, of den Goeden, graaf van Henegouwen, van Hollandt, enz. Graaf Willem de IV op de boven verhaalde wyze zonder kinderen overleden zynde, volgde, als de naaste en oudste onder zyne zusters, MARGARETA, gemalin van keizer Lodewyk den V, in zyne plaats, welke opvolging op deze wyze toeging. Wanneer de gemelde keizer de ongelukkige doodt van graaf Willem verstaan hadt, heeft hy, in zyn keizerlyk plechtgewaadt, met de meeste vorsten van 't Roomsche Ryk, in den Raadt zittende, ondertast wat in dezen toestandt naar recht en billykheit te doen was: waar op zyne Raden hebben goedgevonden en besloten, „ dat, dewyl „ graaf Willem zonder kinderen dezer wereldt overleden was, *de „ heerlykheit van Hollandt aan het Roomsche Ryk was vervallen;*" welke heerlykheit de zelve keizer van stonde aan geschonken heeft aan de keizerinne *Margareta*, zyne gemalinne, die, als boven is aangewezen, de eige zuster was van den gemelden grave. Dit alzo bestelt zynde, kwam deze keizerin terstondt naar Hollandt aftrekken, met een zeer schoon gevolg; deedt den eedt van getrouwheit aan alle de inwoonders, en nam ook manschap van hare vazallen, vermeerderde alle de vrydommen en voorrechten, maakte ook een vriendelyk bestandt met die van Utrecht: en daar na weder naar Beyeren kerende, beval ze 't bestier der graafschappen van Henegouwen, Hollandt, Zeelandt, en Vrieslandt aan den Paltsgraaf *Willem*, haren zone, die de vriendschap van zeer vele heeren van Hollandt en Zeelandt winnende, met hunne hulpe tegen zyne moeder opstondt, en haar, niet zonder bloedig stryden en krygen, van hare eige landen beroofde. Uit dit geschil nu van de moeder met haren zone ontstondt in Hollandt in 't jaar 1350 eene rampzalige partyschap, daar veel kwaads uit gerezen is: want de eene party hing de moeder aan, te weten, de heer van Brederode, en de heer van der Lek, met hunne medestanders, en deze noemden zich *Hoeksch*; de andere party hieldt het met den zone, te weten de heer van Arkel, en de heer van Egmondt, met hunne medestanders, en die wierden *Kabeljauwsch* genaamt. Zie boven op het laatstgemelde woordt. Lang duurde deze bloedige verwarring; en eindelyk wierdt, dat beklaaglyk is, van beide partyen besloten, dat de keizerin tegen haren zone, en de zoon tegen zyne moeder op de Maas met schepen om den prys of 't bezit zouden vechten. De daar toe bestemde dag verschenen zynde kwam de keizerin, met alle de Henegouwers, vele Franschen, en voornamentlyk Engelschen, tot hare hulpe, ter gezetter plaatse: daarentegen kwam graaf Willem, met zich hebbende den heere van Arkel, den heere van Egmondt, geheel Noord-Hollandt, Kennemerlandt, en West-Vrieslandt, met vele krygslieden uit het hertogdom van Gelder, zyne moeder met een wreden aanval, onder 't geklank der trompetten, en 't gekronkel van vele vlaggen en wimpelen, vyandelyk tegen. Doch in 't midden van dezen wreden slag verdroot het de keizerin, en zy scheidde, na dat 'er vele verslagen waren, uit den strydt. De Engelschen, ziende, dat 'er vele verdronken en sneuvelden, sloegen ook hunne zeilen aan, en voeren weder naar Engelandt. De heer van Brederode, die de zyde der moeder hieldt, wierdt gevangen. Deze droevige slag van den zone tegen de moeder geschiedde in 't jaar 1351, op den dag van St. Martens-Translatie. Nochtans wierdt 'er, na dien wreden oorlog, tusschen de moeder en den zone een goede en vaste vrede, op deze voorwaarde, gesloten, dat de moeder haar leven lang Henegouwen zou bezitten, en haar zoon Willem Hollandt, Zeelandt, en Vrieslandt. Zie *Oude Hollandsche Kronyk fol.* 388. en *Scriverius pag* 304, 305. De vrede dan in dier voegen tusschen de moeder en den zone getroffen zynde, wierdt *Willem* tot graaf van Hollandt aangenomen in 't jaar 1352. Hy regeerde 't graafschap by zyn verstandt zes jaren, en was een straf en wreed mensch. Onder andere zyner geweldenaryen vindt men, dat hy heer Gerard van Wateringen, een braaf ridder, zonder eenige reden, met eige handen heeft gedood. Het slot van Nieveldt vernielde hy: gelyk hy ook een groot deel van 't sticht van Utrecht verwoestte en verbrandde. Het landt van Heusden wees hy den hertog van Brabandt, Wenceslaus, af, vermits hy, als scheidsman, uitspraak deedt, dat deze heerlykheit, zo wegens een ouden koop, als gedane moeite, hem zelf toekwam; waar uit een spreekwoordt onder den gemenen man is gekomen: *Heusden myn, Mechelen dyn*; en van dien tydt af is de heerlykheit van Heusden onder Hollandt gebleven tot op dezen dag. *Jan van Leiden*, Karmelyt, tekent aan op 't jaar 1355 (zie *Scriverius pag.* 370) dat graaf Willem, door 't oprooien van vleiers en oorblazers, den bisschop van Utrecht heeft uitgeëischt; dat daar op de huislieden van Emmenes zyn oproerig geworden, en, Willem aanhangende, zich voor Hollanders hebben doen aantekenen; dat verder, dewyl de graaf met zyn leger by Kooten bleef, heer Jan van Egmondt met de Hollanders is gekomen, op St. Katharynendag, tegen de stede Bunschoten, daar gruwelyk gevochten is. In 't volgende jaar 1356, na 't feest van Paulus bekeeringe, heeft Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, om het ongelyk, dat hem van de Hollanders was aangedaan, te wreken, al zyne macht, en daar boven krygsknechten, op soldy aangenomen, byeen gebragt, daar hy de steden Wesop en Muiden zeer naauw en fel mede belegert heeft, en als hy die van binnen met vele bestormingen, geschut, en steenwerpers besprongen hadt, en een groot gedeelte der muren nedergevelt, heeft hy de zelve steden ten laatsten, na eene vierdaagsche belegering, stormenderhandt ingenomen, en beide tot assche toe verbrand. Doch in 't zelfde jaar, den 14 Maart, is Gysbert van Nyenrode, een strydbaar ridder, met veel gewapend Hollandsch krygsvolk, en kloekmoedige schilddragers, in 't graafschap van Hollandt, door last van grave Willem, geworven, binnen Naarden gekomen, en als hy daar zyn leger in slagorder hadt gestelt, is hy des anderen daags uitgetrokken, en heeft het dorp Zoest, tot weêrwrake van de verwoestinge der steden Wesop en Muiden, in kolen gelegt. In 't jaar 1358, of misschien (zegt *Scriverius pag.* 371) 1356, heeft *Beka*, of zyn Vervolger te boek gebragt, dat, wanneer het bestandt tusschen den grave en den bisschop ten einde was, die van Utrecht omtrent St. Laurens zyn uitgetrokken, en die van Hollandt, die hen 't naast gelegen waren, vyandelyk hebben aangetast: 't welk de graaf vernemende, ontboodt hy die van Hollandt en Zeelandt, zyne onderzaten, met vele andere uitgelezene krygslieden, daar hy mede in 't sticht kwam, en begon boven aan by de stadt en 't kasteel van Vianen (dat is, waarschynlyk, aan of omtrent het dorp de Vaart, of Vreeswyk) 't landt te verwoesten. Van gelyken liepen de schutters by en om de stadt met eenige Hollanders, en deden hen, die daar woonden, grote schade. Toen begon de bisschop, die 'er binnen was, en 't bederf met de verwoesting van 't landt merkte, te bedenken wat best voor hem en zyn volk te doen was. Eindelyk trok hy met der haast, vrygeleide gekregen hebbende, naar den graaf toe, dien hy van vrede ging spreken, van wien hy ook vriendschap en genade verwurf. Kort daar na, te weten in 't jaar 1357, is graaf Willem naar Engelandt getrokken, daar hy van den koning en de edelen zeer treffelyk is onthaalt; maar wederkerende, wierdt en bleef hy berooft van zinnen tot aan zyne doodt, terwyl Albert, hertog van Beyeren, zyn broeder, en vervolgens zyn nazaat, de landen van zyn gebiedt, als voogdt, regeerde, van wien men boven kan zien op zynen naam. Deze dolheit wordt niet zonder reden als een rechtvaardige straf van den Hemel aangemerkt, wegens zyne wederspannigheit tegen zyne eige moeder, en zyne onmenschelyke wreedheit tegen zyne onderdanen, daar echter een vergiftige drank het naaste middel toe zou zyn geweest. Hy wierdt door zynen broeder, hertog Albert, met goedvinden der Staten des lands, in eene ruime en vermakelyke plaats, genaamt Quesnoi, en gelegen in Henegouwen, opgesloten, daar hy nog 19 jaren leefde, en stierf in 't jaar 1377. Zyn dode lighaam wierdt naar de stadt Valencyn gevoert, en daar met eene kostelyke begravenisse ter aarde bestelt. Hy was getrouwt met Machtelt, dochter van Henrik, hertog van Lankaster; maar hy heeft gene kinderen by haar verwekt. *Oude Hollandsche Kronyk fol.* 382 — 395. *Scriverius Kron. van Holl. pag.* 300 *enz.* 369 *enz.*

WILHELM of WILLEM de VI, hertog van Beyeren (de II van dien naam) graaf van Henegouwen, en de vier en twintigste, of, volgens anderen, de zeven en twintigste graaf van Hollandt, Zeelandt, enz. Hy was de zoon van Albert van Beyeren, voogdt van zynen broeder, den krankzinnigen grave Willem, en na zyn overlyden graaf van Hollandt, en kwam tot de regering na des zelfs overlyden in den jare 1464. *Barlandus*, in 't *Register der Graven van Hollandt*, meldt van hem (zie *Scriverius pag.* 391) dat hy, de regering in handen gekregen hebbende, een en andermaal met veel gedruis in Gelderlandt is gevallen, en het zelve geheel en deerlyk heeft verwoest. Twee jaren daar na kwamen de Vriezen, gelyk zy wel meer gewoon waren, vyandelyk in Hollandt vallen, welk ongelyk Willem toenmaals uitstelde te wreken tot op een anderen tydt, dewyl hy toen de handen vol andere gewigtiger zaken hadt. Hy deedt ook eene vergadering beleggen, op welke de ridders en regenten verschenen, waar in hy voorsloeg om zyne eenige dochter Jacoba na zyn overlyden in zyn plaats

te

te laten volgen, het welk een ieder toestondt, zo dat daar van terstondt, uit den name van 't gemene landt, schriften gemaakt wierden. In 't begin van 't jaar 1408 (*Scriverius pag.* 393) hadt graaf Willem van Beyeren zich versterkt tegen Reynald, hertog van Gelder; want dewyl zyn zwager en neef van Arkel hem, namelyk Reynald, de stadt Gorinchem by verdrag hadt overgegeven, hieldt hem de graaf van Hollandt deswegen opentlyk voor zynen vyandt. Dieshalven liet hy aan den kant van de Waal, over Loevestein, een schans in 't dorp Dalem opwerpen, daar ook den volgenden dag hertog Reynald is gekomen, met het zelve voornemen om daar eene sterkte te maken; maar alzo hy bevondt, dat de Hollanders de plaats voor hem ingenomen hadden, begon hy het geen daar gemaakt was met geschut te beschieten, en op verscheide wyzen te bevechten, doch te vergeefsch. Terwyl dit aldus toeging, komt hertog Jan van Beyeren, gekoren bisschop van Luik, en broeder van graaf Willem, tusschen beide, en maakt dat 'er een driejarig bestandt gesloten wordt tusschen den Hollander en den Gelderschman, om dat hy de hulp van zynen broeder tegen de Luikenaars, die mede tegen hem opstonden, van noden hadt. De reden van deze onlusten wordt door *Meyerus*, in zyne *Kronyk van Vlaanderen* in 't *XV Boek* (zie ook *Scriverius pag.* 395 *enz.*) op de volgende wyze gemeld, te weten dat deze Jan van Beyeren door de Luikenaars vyandelyk uit hunne landpalen is verdreven, vermits hy geen priester wilde worden, gelyk hy in den tydt van 18 jaren, dat hy hun bisschop was geweest, dikwils beloost, doch nooit gehouden hadt. Uit deze grote tweedragt volgde een bloedige oorlog, en eene grote elende onder dat volk: ook verkoren de Luikenaars, na 't uitdryven van Jan, een nieuwen bisschop, *Diderik van Parwys* genaamt. Bisschop Jan, uit Luik verdreven, was gevlucht naar Mastricht, welke stadt hem gunstig was, daar die van Luik hem in belegerden, en langen tydt, namentlyk vier gehele maanden, rondom zeer naauw besloten hielden, hebbende tot hunnen veldheer een zekeren *Henrik Parwys*, een edelman, en de vader van hunnen nieuw gemaakten bisschop. Graaf Willem, volle broeder van den bisschop Jan van Beyeren, verzocht alle zyne verwanten tot dezen oorlog. Die van Burgundië beloofden hem te helpen, mits dat, indien hy gevangen wierdt, Willem hem ten zynen koste zou moeten lossen, en zy 'er bevryd van zyn; daar zich Willem voor verbondt, en voor den hertog van Burgundië al zyn volk in de wapenen bragt. Nu was de Burgundiër met zyn gansche leger door den zogenoemden Stenen weg van Brunechilde gekomen tot de landpalen der Tongerschen. Die van Luik, verwittigt van de aankomst der vyanden, verlieten 't beleg van Mastricht, en trokken hen staansvoets tegen met vyftig duizend gewapende mannen. Het was den 23 September, zynde een Zondag: Parwys riedt, dat zy den slag zouden uitstellen tot den naasten dag: doch 't wierdt afgeslagen, vermits de Luikenaars met kracht aan den man wilden. Zy stonden onder de standaardt van St. Lambert, en vele andere vaandelen van hunne gildens, en hielden zich dapper. De anderen stelden maar een slagorder, den Burgundiër aan de regter, en Willem aan de slinker zyde, elk met zyn volk. By de standaardt van Burgundië, daar altydt het meeste geweldt en aanval op wierdt gedaan, sneuvelde Parwys voor de voeten van Jan van Gistelen, met twee zonen, welker een was de nieuwe bisschop Diderik. *Monstrelet* schryft, dat 'er 18000 in 't gevecht verslagen zyn: anderen zeggen meer, anderen minder: het minste, zegt *Meyerus*, wordt begroot op 16000, het meeste op 40000, zo dat 'er zeer verscheidentlyk van geschreven wordt. In dezen slag sneuvelde ook de ridder Daniel van de Poel, bastaardt van graaf Willem den IV, van welken boven is gewag gemaakt. Bisschop Jan wierdt vervolgens wederom in zyne plaats herstelt.

In 't jaar 1411, schryft Ubbo Emmius in 't *XVII Boek* van zyne *Vriesche Historie* (zie ook *Scriverius pag.* 399) heeft Willem, graaf van Hollandt, zo als hy weder met zyn leger naar Vrankryk zou trekken, ter hulpe van Jan van Burgundië tegen die van Orleans, het akkoord van bestandt, met die van Westergo, om alles t'huis veiliger te laten, breder gemaakt; als ook zyne gezanten naar Groningen gezonden, en met die stadt, nevens de Ommelanden, tot den Eems toe, begrypende die van Hunsingo, Fivelgo, de Oldampten, en de Reyders, op de zelve bedingen vrede gemaakt. Dit geschiedde op den 1 Augustus des gemelden jaars; in welk verdrag klaar uitgedrukt is, dat het zo lang zou duren, als de Hollander vrede zou hebben met de andere Vriezen, in 't Westen gelegen, en dat in het zelve ook Jan van Beyeren, Willems broeder, bisschop van Luik, nevens alle Willems onderzaten en onderhorigen, begrepen zouden zyn. In 't begin des jaars 1414, als de tydt van 't Hollandsch bestandt verstreken was, (zie de zelve schryvers op de laatst aangewezene plaatsen) hebben die van Westergo, als de naaste oudsten aan Stavtren, merkende, dat de Hollanders in de stadt, door de gewoonte van rust te hebben, als nog in hunne wachten te houden slofachtig waren, de gelegenheit waargenomen, en zyn schielyk met een groten hoop volks daar naar toe getrokken, en hebben, de vesten beklimmende, met den eersten aanval, byna zonder eenig gerucht, de stadt ingenomen. Aldus zyn de Hollanders wederom van geheel Westergo, na den oorlog, dien Albert hen hadt aangedaan, ontzet geworden, en de Vriezen bevryd van de vreze, die zy van dien kant hadden. Als graaf Willem dit verstaan hadt, nam hy het, naar men zegt, heel kwalyk, en verfoeide uittermaten de sloffigheit van de zynen; maar 't geen hy zo terstondt niet kon verbeteren, moest hy lyden: dieshalven, op dat hem hier uit geen meerder zwarigheit zou ontstaan, dewyl hy buiten dat genoeg te doen hadt, maakte hy met de zelve Vriezen weder een nieuw bestandt, dat ook tot het einde van zyn leven geduurt heeft. De verlenging nu van dit bestandt is van drie jaren geweest, in welken tydt graaf Willem naar Vrankryk is getrokken om de bruiloft van zyne eenige dochter en erfgenaam Jacoba met den oudsten zone van den koning van Vrankryk, Jan, by te wonen: doch deze door eene onverwachte en schielyke doodt overleden zynde, schikte Willem zyne dochter voor Jan, hertog van Brabandt, welk huwelyk zeer ongelukkig is geweest; als boven in het artykel van JACOBA verhaalt is. Eindelyk is graaf Willem den 30 May des jaars 1417 door een ongemak aan zyn eene been, het welk hy weleer van een hondebeet hadt gekregen; en dat door generhande middelen hadt kunnen genezen worden, gestorven, wordende te Valencyn begraven, en nalatende by zyne gemalinne Margareta, dochter van Philips den Stouten; hertog van Burgundië, en graaf van Vlaanderen, eene eenige dochter, de meergemelde Jacoba, wier leven eene aaneenschakeling van rampen is geweest, en die in een geringen staat is gestorven, als boven op haren naam in 't brede kan gezien worden. Willem hadt, voor dat hy met Margareta van Burgundië trouwde, nog eene vrouw gehad, te weten Maria, dochter van Karel den VII, koning van Vrankryk, maar gene kinderen by haar verwekt. *Oude Hollandsche Kronyk fol.* 420 *enz. Scriverius Kron. van Holl. pag.* 391 —— 405.

VERSCHEIDE ANDERE PRINSSEN VAN DIEN NAAM.

WILHELM, hertog van Aquitanië, de X van dien naam, leefde in het begin der XII eeuwe. Hy was zeer wreed, onrustig, en wellustig: maar men zegt, dat hy op de vermaningen van St. Bernardus niet alleen paus Innocentius den II, tegen wien hy zich tot hier toe hadt aangekant, en den tegenpaus Anacletus aangehangen, voor rechten en wettigen paus heeft erkent, maar dat hy ook van zyne begane zonden zodanig berouw heeft gehad, dat hy besloot zich in eene woestyne te begeven, en daar zyn leven in eene bestendige boetvaardigheit te eindigen. Om zyn voornemen te verbergen stelde hy eene bedevaart naar St. Jakob in Gallicië aan, en benoemde alvorens zyne oudste dochter *Eleonora* by testament tot zyne opvolgster, met verzoek aan den koning van Vrankryk, Lodewyk den VI, dat zy met zynen zone, en toekomenden opvolger, Lodewyk, mogt trouwen, dat ook alzo geschiedde. Voorts zeggen de Legenden van dezen Wilhelm, dat hy te St. Jakob alles zodanig heeft laten bestellen, dat zyn volk hem voor dood hieldt, waar op hy eerst onbekend naar Rome is gegaan, en daar van paus Innocentius den II vergiffenis heeft ontfangen, en naderhandt als een heremyt op eene zeer strenge wyze heeft geleeft, ook in dien staat is gestorven, na dat hy te voren de orde der Guillemiten, of Witte mantel-dragers, als mede de orde der Heremyten van den regel van St. Augustyn heeft ingestelt. Maar de waarheit van deze zaken wordt van velen in twyfel getrokken. Zie GUILLEMITEN. *Mezeray Hist. de France Tom. II, p.* 84, 85, 86.

WILHELM de I, bygenaamt *de longa Spada*, van sommigen ook ROBERT de II genoemt, hertog van Normandië, in Vrankryk, zoon van Rollo, of Robert den I, eersten hertog aldaar, kwam in den jare 917, na zyns vaders doodt, tot de regering. Hy wikkelde zich in de binnenlandsche onlusten, die Herbert, graaf van Vermandois, en Hugo de Grote tegen koning Lodewyk van Overzee in Vrankryk verwekten, en hieldt het met de misnoegden; want hy trouwde met de dochter van den gemelden Herbert, en erkende den Duitschen keizer, Otto den I, voor koning van Vrankryk. Zie LODEWYK de IV *van Overzee*, koning van Vrankryk, en HERBERT de II, graaf van Vermandois. Maar eindelyk koos hy de party van den koning, en bezorgde in den jare 942 eene algemene vrede, waarom hem niet alleen Lodewyk de IV in dat hertogdom bevestigde; maar ook zynen zone Lotharius ten doop hieldt. Maar in het volgende jaar kwam hy ongelukkelyk om het leven. Hy hadt kort te voren den grave van Ponthieu tegen Arnout, grave van Vlaanderen, bygestaan, en hem van de verdrukkinge van den laatsten verlost. Doch Arnout zocht zich te wreken, en nodigde Wilhelm naar Pequigni, in Pikardië, op eene byeenkomst, onder voorwendsel van hunne onderlinge verschillen af te doen; maar hy liet hem aldaar door vier moordenaars ombrengen. Op Wilhelm volgde in de regering zyn zoon *Richard* de I. *Radulphus de Diceto p.* 453. *Chron. Francor. ap. Du Chesne T. III, p.* 357. *Dudo, & Wilhelm. Gemmeticens. l. II, c.* 22. *lib. III, c.* 10, 12. *Flodoard in Chron. ad an.* 943.

WILHELM de II de Veroveraar. Zie WILHELM de I, koning van Engelandt.

WILHELM, bygenaamt *Clito*, zoon van Robert den III (of den IV) hertog van Normandië, en neef van Wilhelm den Veroveraar, koning van Engelandt. Toen zyn vader in den oorlog met zyn broeder Henrik den I, koning van Engelandt, in den jare 1106 wierdt gevangen genomen, en tot zyne doodt in de gevangenisse moest blyven, wendde hy allen vlyt aan om hem los te maken. Hy wierdt ook van Lodewyk den VI, bygenoemt de Dikke, koning van Vrankryk,

ryk, en van eenige graven in Normandië geholpen, maar kon niets uitrechten. Zie LODEWYK de VI, koning van Vrankryk. De graaf van Anjou, Fulco de V, gaf hem wel zyne dochter Sibylla, en met de zelve het graafschap Maine ten huwelyk: doch Henrik de I van Engelandt maakte by den paus, dat deze echt, onder voorwendsel van al te naauwe verwantschap, verbroken wierdt. Koning Lodewyk de VI huwelykte hem vervolgens uit aan de stiefzuster van zyne gemalinne Johanna, en schonk hem het landschap Vexin, nevens andere goederen; en toen Karel, graaf van Vlaanderen, in den jare 1127 om het leven kwam, hielp hy hem tot de opvolging in des zelfs landen, om hem in staat te stellen van het hertogdom van Normandië by 't afsterven van Henrik den I, koning van Engelandt, te verkrygen. Maar Henrik styfde de andere mededingers van het graafschap van Vlaanderen, inzonderheit Diderik van de Elzas, die met Wilhelm begon te oorlogen, en Wilhelm stierf eindelyk nog voor het einde des zelven jaars aan eene wonde, daar het koude vuur was bygekomen. *Ordericus Vitalis l. XII. Malmesb. l. V. ad an. 1128. Suger in vita Ludov. Groff. Huntingdon l. VII. Epist. Guilielmi ad Ludov. ap. Du Chesne Tom. IV, p.* 447.

WILHELM, hertog van Gulik, Kleef en Berg, was de zoon van Johannes den III, hertog van Kleef, en van Maria, erfgename van Gulik en Berg. Hy was den 28 July des jaars 1516 geboren, hadt in zyne jeugdt den beroemden Koenraad Heresbachius tot onderwyzer, en volgde zyn vader in de regering in den jare 1539. De hertog van Gelder, Karel van Egmondt, maakte hem by uitersten wil in het jaar 1538 dat hertogdom, waar van hy ook terstondt bezit nam. Maar hy haalde zich daar door den haat des keizers op den hals, die een eisch daar op hadt. Hy zocht de zaak wel door een vergelyk by te leggen, trok deswegen in den jare 1541 zelf naar den keizer, en liet naderhandt, zo door de keurvorsten van Keulen en Saxen, als door de gezamentlyke Protestanten en Ryksstanden een voorspraak voor zich doen; doch alles was zonder vrucht, vermits de keizer ronduit wilde, dat hy afstandt van dat hertogdom zou doen. De hertog verbondt zich derhalven met François den I, koning van Vrankryk, by wien hy in persoon ging, en van den zelven in zyn voornemen, van den oorlog tegen den keizer te voeren, grotelyks gesterkt wierdt. Hy trouwde ook, tot meerder verzekering van dit verbondt, door toedoen van den koning, met Johanna, princesse van Navarre, maar moest de bruidt, die toen maar elf jaren oud was, nog eenige jaren in Vrankryk laten. Hy viel dan, versterkt door de Franschen, in het jaar 1542 in Luxemburg en Brabandt, waar op de keizerlyken, onder den prins van Orange, ook tegen hem optrokken. De Duitsche vorsten zochten wel op den Ryksdag te Neurenberg, gehouden in den jare 1543, deze verschillen by te leggen, brengende het zelfs zo verre, dat Granvelle, in de afwezendheit des keizers, een korten stilstandt bewilligde. Maar de hertog, die toen het treffen by Sittard gewonnen, en nog eenig Fransch geldt in voorraadt hadt, wilde den stilstandt niet aannemen, voornamentlyk om dat hem de Franschen hadden wys gemaakt, dat de keizer op zyn ongelukkigen tocht naar Afrika gesneuvelt was. Deze ging dan in het gemelde jaar 1543 den hertog in persoon te lyve, nam in korten tydt Gulik en Gelder in, en bragt den goeden hertog zodanig in het naauw, dat hy zich moest onderwerpen. Hy kwam alzo by den keizer in het leger voor Venlo, en deedt voor hem een voetval, wanneer hem Karel de V eerst hard toesprak, en hem vroeg *wie hy was*. De hertog antwoordde: *Wat uwe Majesteit zal behagen*. De voorwaarden, hem voorgeschreven, behelsden, dat hy by het Roomsch-Katholyke geloof zou blyven, den keizer en Roomsch koning getrouw zyn, van het Fransche verbondt afstaan, Gelder en Zutphen weder overgeven, en daarentegen het veroverde Gulik weder ontfangen. Wanneer vervolgens de hertog zyne verloofde bruidt uit Vrankryk meende te laten halen, weigerden zulks zo wel hare ouders als zy zelf, om dat zy van den beginne af dit huwelyk tegen haar zin hadden toegestaan, en de koning wilde zich, hun onderling verbondt verbroken zynde, met die zaak niet langer bemoeien. Dus trouwde hertog Wilhelm in het jaar 1546 te Regensburg met Maria, princesse van den Roomsch koning Ferdinand, en wierdt door dit huwelyk hertog van Gelder gemaakt. Hy was sedert in het Roomsche Ryk in groot aanzien, en wierdt gebruikt om vele geschillen by te leggen, gelyk hy dan inzonderheit in den jare 1557 het langdurig verschil wegens Catzenellebogen tusschen de huizen Hessen en Nassau hielp byleggen. Maar in den jare 1566 hadt hy het ongeluk, dat hy krankzinnig wierdt, en ook zodanig blyvende eindelyk den 25 January des jaars 1592 te Dusseldorp overleedt. Hy hadt by zyne gemalinne twee zonen en drie dochteren verwekt. De oudste zoon, *Karel*, stierf voor den vader in den jare 1575; de twede, *Johan Wilhelm*, die bisschop van Munster was geweest, en ook van een zeer zwaarmoedigen aardt was, volgde hem op in de regering. Van de dochteren was *Maria Eleonora* met Albrecht Frederik, hertog van Pruissen, *Anna* met Philips Lodewyk, Paltsgrave van Neuburg, *Magdalena* met Johannes, Paltsgrave van Tweebrugge, *Sybilla* met Karel van Oostenryk, markgrave van Burgau, getrouwt, en door die huwelyken is, doordien hun broeder zonder erven overleedt, de bekende Guliksche successiestrydt ontstaan. *Buddeus in 't Aanhangsel tot zyn Algemeen Hist. Woordenboek, in zyn verhaal veel van 't bovenstaande verschillende; waarom wy het hier, ten dienste der nieuwsgierigen, hebben laten volgen.*

WILHELM, graaf van Provence, zoon van Bozan den II. Hy begon te regeren in den jare 971, dreef de Saraçenen uit de vesting Frassinette, zynde de laatste plaats, die zy in Vrankryk hadden, tradt eindelyk in de geestelyke orde, en begaf zich in de abdy van Cluni. Zyn zoon was *Wilhelm* de II, die wegens zyne goede hoedanigheden bekend is, en in den jare 1020 stierf. Op hem volgde zyn zoon *Wilhelm* de III, die omtrent den jare 1054 stierf. *Delbene. Guichenon. Du Chesne. Bouche Hist. de Provence.*

GEESTELYKE EN GELEERDE MANNEN.

WILHELM, wiens bynaam onbekend is, een kardinaal, geboortig uit Piëmont. Paus Honorius de III zondt hem eerst in den jare 1220 naar Pruissen en Lyflandt, om aldaar de gelovigen te bekeeren, en bisdommen op te rechten. Na zyne te rug komst was hy een tydlang onderkancelier van de Roomsche kerk, tot in den jare 1223, wanneer hy bisschop van Modena wierdt gemaakt. Paus Gregorius de IX, dien hy onder anderen de kanonizatie van St. Dominicus voordroeg, zondt hem van nieuw naar de Noorder landen, om het Christen geloof in de zelve uit te breiden; wanneer hy te Schetting, in Zweden, een concilie vergaderde, en allen vlyt aanwendde om onder andere ingeslopene misbruiken het ontuchtig leven der geestelyken te verbeteren. Wanneer hy van dit gezantschap weder te Rome kwam, maakte hem paus Innocentius de IV kardinaal en bisschop van Sabina, hem verzoekende nog eene reis naar Zweden te willen doen. En ten einde de kerk van Modena by zyne afwezendheit geen schade mogt lyden, deedt hy vrywillig afstandt van dat bisdom, en na veel goeds in zyne bezendingen uitgewerkt te hebben stierf hy te Lion in den jare 1251, den 31 Maart. *Silligard Catal. Episc. Mutin. Olaus M. l. XIX, c. 5. Franc. Augustin. Hist. Pedemont. Bzov. Panvin. Ciacon. Ughelli.*

WILHELM de I, de een en twintigste bisschop van Utrecht, was een Geldersch edelman, de zoon van *Wicmanus*, en de broeder van *Wichard*, voogdt van Gelderlandt (welke tytel naderhandt in graaf, en vervolgens in hertog is verandert) en wierdt na de doodt van *Bernulfus*, in den jare 1054, tot de bisschoppelyke waardigheit verheven. Beka getuigt van hem, dat hy een man was, in welken een dapper oorlogsheir en een grote heldenmoedt stak, hoedanigheden, een kerkelyken herder gansch niet passende; maar Heda zegt, dat hy rustig, maar daar by zeer kloekmoedig was, schrander in het waarnemen van zyn ampt, en welgezien by keizer Henrik den IV. Hy heeft ook omtrent het begin zyner regeringe te weeg gebragt, dat de gemelde keizer, toen nog zeer jong, en in zyns vaders plaats gekomen zynde, de goederen en voorrechten, voor dezen aan de kerke van Utrecht geschonken, door zyn gezag heeft bevestigt. De brieven dien aangaande, zo goed en zo kwaad (wy willen zeggen waarachtig, of verzierd) als zy ook mogen zyn, worden gevonden by Heda *Hist. Ultraj.* In eenen dezer brieven wordt het Noorder gedeelte van Hollandt, het welk toen, volgens Ubbo Emmius, *Hist. lib. VI*, den naam van Westerlingen voerde, met de abdy van Egmondt, aan den bisschop van Utrecht geschonken; en in een anderen wordt hem een groot gedeelte van Zuid-Hollandt toegewezen. Waarlyk eene seldzame milddadigheit van den keizer (gestelt dat de gezegde brieven echt zyn) die goederen weggaf, daar hy zelf geen stroo breed eigendom aan hadt. Maar laat ons tot bisschop Wilhelm wederkeren. Hy heeft ook met den abt Regimbertus een verdrag gemaakt over eenige kerken van Hollandt, die van ouds volgens de instellinge van St. Willibrordus in 't gemeen bezeten wierden door de abdy van Epternach en de kerk van Utrecht, en die naderhandt, zo als voorgegeven wordt, geëigent wierden door de graven van Hollandt. De zelve zyn dan door het gezag der kerkvergaderinge, door Wilhelm beroepen, en wiens verhandelingen door Heda *pag.* 132 *enz.* beschreven zyn, aan hare eerste eigenaars wederom gegeven. Wilhelm zocht, met toelatinge van den bovengemelden keizer, die daar evenwel geen recht toe hadt, zich meester te maken van gansch Hollandt, het welk zynen graaf, Floris den I, hadt verloren, en onder de voogdy stondt van een uitheemschen vorst, te weten Robert den Vries, jongsten zone van Boudewyn van Rystel, grave van Vlaanderen, en getrouwt met Geertruit, de weduwe van den gemelden Floris. Beka en Bokkenberg beschuldigen hem zelfs, dat hy zich tot het bereiken van zyn oogmerk met snode kunstenaryen en vuilaardige middelen heeft beholpen. Maar Buchelius, die den bisschoppen niet ligt ongelyk tegen de graven zal geven, komt daar tegen op, sprekende dien aangaande als volgt: „Die „schryver (hy meent Heda) is te zeer ingenomen voor zyne „Hollanders: want het was den bisschop niet te doen om den „minderjarigen graaf (Diderik den V) uit zyn eigen landt „te zetten; maar hy zag daar op om het geen aan zyne voor„zaten ongerechtelyk, zo als hy meende, ontnomen was, „met de hulpe des keizers wederom te winnen". Maar, om geen andere bewyzen tegen Buchelius by te brengen, geeft dit de staatzucht en onrechtmatige ondernemingen van Wilhelm genoeg te kennen, dat hy met Govert met den bult, hertog van Lottheringen, gelyk wy aanstonts zullen horen, heeft aangespannen, hem gansch Hollandt helpen innemen, den Lottheringer tot graaf laten huldigen, den minderjarigen grave uit zyn graafschap en vaderlandt verdreven, en zo lang als hy kon daar uit gehouden. Ubbo Emmius, een braaf schryver,

zegt daar omtrent onder anderen, *Hist. lib. VI*: „ De bisschop „ van Utrecht, Wilhelm, door deze lieden " (hy wil zeggen de kwaadwillige Hollanders) „ aangemoedigt, en ook zyns na- „ buurs voorspoedt met nydige oogen aanziende; daar by vlam- „ mende op de vermeerdering zyner staten, dacht, dat deze „ schone gelegenheit " (te weten de minderjarigheit van den grave), niet behoorde verzuimt te worden, enz." Het kwam dan tot een openbaren oorlog tusschen bisschop Wilhelm, geholpen door den voorgemelden Robert, hertog van Lotharingen, die door keizer Henrik den IV tegen de Hollanders afgezonden was, en tusschen Robert den Vries, voogdt over den minderjarigen grave. Hertog Govert heeft het bovenste of Oosterscne gedeelte van Vrieslandt (want al dit landt buiten den Dordrechtschen waardt hadt toen nog den naam van Vrieslandt) geweldigerhandt bemachtigt, en den tydt van vier jaren gerustelyk bezeten. Verder verhalen de abt van Ursperg en andere schryvers van dezen Wilhelm, dat hy met eenige andere bisschoppen en edelen, en een groten hoop Christenen (de welke op omtrent zeven duizend wordt begroot) in 't jaar 1064 naar Jeruzalem is getrokken, hebbende vele goude en zilvere vaten by zich, het welk de Arabiers gaande maakte om dat gesels chap te overvallen, en een groot getal van het zelve neder te houwen, wordende bisschop Wilhelm onder anderen deerlyk gekwetst, en byna moedernaakt uitgeschud. Wilhelm, van deze ongelukkige reize weder te huis gekomen zynde, heeft de zyde van keizer Henrik den IV, die een doodvyandt van paus Gregorius den VII was, en eene vergadering tegen den zelven in de stadt Worms hadt uitgeschreven, krachtig voorgestaan, waarom hy, nevens den gemelden keizer, en eenige anderen, in den kerkelyken ban is gedaan; maar hy kreunde zich daar niet aan, en leerde, dat men den pausselyken of Vatikaanschen blixem niet moest achten. Eindelyk is Willem, zo als eenige schryvers willen, uit deze wereldt verhuist op den 27 April des jaars 1075, na dat hy de kerk van Utrecht een en twintig jaren bestiert hadt: maar Heda en eenige anderen maken zyne regering nog een jaar langer, en verschuiven zyne doodt tot het volgende jaar 1076. Hy legt te Utrecht in den Dom begraven. Zommigen schryven hem toe een zekere *betichtreden* tegen paus *Gregorius* den VII; maar anderen willen, dat dit het werk is van *Venericus*, bisschop van Verceil; ook zyn 'er eenige, die *Walram*, bisschop van Naumburg, voor den maker daar van houden. *Beka. Heda. Batavia Sacra II Deel.*

WILHELM de II, de een en veertigste bisschop van Utrecht, een zeer ervaren rechtsgeleerde, volgde in de plaats van Johannes van Syrik, de welke door het gezag van den Roomschen paus van het bisdom van Utrecht naar dat van Toul wierdt overgebragt in den jare 1296. Hy was de zoon van *Walterus* den V, heer van Mechelen, en van Maria van Auvergne, de broeder van Floris Berthout, en de oom van Sophia, die getrouwt is geweest met Reynald den I, eersten hertog van Gelder. Hy was door en door geleerd zo wel in de geestelyke, als in de wereldlyke Rechten, en, voor dat hy tot bisschop wierdt verkoren, gewoon rechter van het geestelyke hof. Men vindt ook in een handschrift van Mierop, dat hy voor zyne gemelde verheffinge proost van Loven is geweest. Besloten hebbende tegen de Hollanders op te trekken, heeft hy bisschoppelyke aflaten afgekondigt. Daar op heeft hy, graaf Jan van Hollandt afwezig zynde, het slot Muiden bemachtigt, dat van Wydenes tot de overgave gedwongen, en door de Vriezen, die hem in alles ten dienste stonden, de stadt Medenblik met groot geweldt aangetast; maar de Vriezen wierden tweemaal geslagen, en hy gedwongen de vlucht te nemen. Daar na is hy te Utrecht door de hoofden der misnoegde edelen by den kop gevat, en heeft een jaar lang gevangen gezeten. Buchelius, over Beka schryvende, zegt, dat de aanhangers der Hollanders vyandschap tegen den bisschop onder het volk gestookt hebben, welke vyandschap nog jaren en dagen daar na geduurt, en veel onheil veroorzaakt heeft. Hier uit zyn de partyschappen der *Lichtenbergers*, der *Gunterlingen*, der *Vriezen*, en andere, ontstaan, die menig ridder en burger zyn goedt, zyne vryheit en zyn leven hebben gekost. Wilhelm na verloop van een jaar uit zyne gevangenisse verlost zynde, is naar Rome gereist, om zyn bisschopsampt over te geven in de handen van den paus; maar de paus heeft zyne begeerte afgeslagen, en hem tot den bisschop van Munster gewezen, die hem de behulpzame handt zou bieden. Hy heeft daar op met een tamelyk leger een kans gewaagt op de stadt Utrecht: doch hebbende zyn hoofdt daar voor gestoten, heeft hy goedgevonden een veldslag te wagen. Het ging dan op een vechten, en daar geschiedde over en weder eene grote slagting. De overwinning begon al aan de zyde van den bisschop over te hellen, wanneer de tegenparty door nieuwe hulpbenden versterkt wierdt; en als Wilhelm voor de derde maal met een forsse dapperheit tegen hen indrong, wierdt hy met een degen door en door zyn lyf gestoken, zygende aanstonts dood ter aarde. Dit gebeurde by de Hogewoert, een plaats wat hoog leggende omtrent den oever van den ouden Rhyn, op den weg naar Montfoort, den 4 July des jaars 1301, na dat hy vyf jaren, doch in gedurige onrust, hadt geregeert. Ter plaatse, daar hy sneuvelde, wierdt tot zyner gedachtenisse een stenen kruis opgerecht. Zyn lyk bleef eenigen tydt onbegraven, wierdt vervolgens door de broeders van St Jans orde van Jeruzalem in hunne kerk gebragt; doch naderhandt in den Dom, in een stenen graf, aan de Zuidzyde van het Koor begraven, onder een Latynsch grafschrift, in de *Kerkelyke Historie van Batavia, II Deel, bladz.* 262, aldus vertaalt:

„ Hier rust WILHELMUS, die te Mechelen geboren
„ Den naam aanvaardde van zyn vaderlyke stadt.
„ West-Vrieslandt overheerscht moest naar zyn' wetten horen;
„ Maar ach hoe mis'lyk draait het wisselvallig radt
„ Der avonture! want die pas met zegetakken,
„ Vol lof en glorieryk, ter stadt was ingehaalt,
„ Die riet zyn leger door den graaf aan stukken hakken;
„ De bisschop rolt in 't zandt, de vyandt zegepraalt.

Heda. Beka. Barlandus in Catal. Episc. Ultraj. Batavia Sacra II Deel.

WILHELM de III, ENKSVOORT, de negen en vyftigste bisschop van Utrecht. Zie ENKEVOORT. (WILLEM)

WILHELM *de Bibliothekaris*, aldus wegens zyn ampt genoemt, leefde in het einde der IX eeuwe, en heeft het leven der pauzen, door *Anastasius* begonnen, vervolgt. *Bellarminus. Baronius. Cave.*

WILHELM *de Sancto amore*, of *van St. Amour*, Rector der universiteit te Parys, was van St. Amour, eene stadt in het graafschap van Burgundië, geboortig. Hebbende den grondt zyner studiën gelegt, wierdt hy Doctor te Parys, en kanunnik te Beauvais. Hy begon vervolgens zo wel in de Philosophie als in de H. Godgeleerdheit te leeraren, en wierdt Rector in de universiteit te Parys, welker rechten hy met groten yver verdedigde. Dewyl nu eenige Bedelmonniken deze universiteit niet wilden gehoorzamen, schreef hy een boek, met den tytel van: *De periculis novissimorum temporum*, waar in hy de vrywillige armoede der monniken afkeurde, zeggende, dat een monnik, die van zekere aalmoezen leefde, en geen ander werk deedt, niet zalig kon worden; maar dat dit de rechte armoede was, wanneer men alles om Christus wille verliet. Hy kreeg groten aanhang van vele geleerden; en alzo de zelve hoe langer hoe meer aangroeide, bragt dit te wege, dat paus Alexander de VI zyn gevoelen in den jare 1257 veroordeelde, en hem, zynde toenmaals naar Rome gegaan, verboodt zonder zyne toestemminge weder naar Vrankryk te keren; en daarenboven wierdt zyn boek verbrand. Hy kwam evenwel onder paus Clemens den IV weder in Vrankryk, schreef: *Collectiones Scripturæ sacræ*, en stierf in den jare 1270. Men heeft nog van hem eenige andere boeken, als: *Commentarius in Psalmum primum*; *Conciones de Publicano & Pharisæo*; enz. *Guil. de Nangiaco. Jo. de S. Victor ad an.* 1254. *La Boulaie Inst. Univ. Paris. Paulus Æmilius. Bellarminus. Spondanus. Cave Hist.*

WILHELM *van Auxerre*, aldus van zyn bisdom genoemt. Hy was uit den huize van *Segnelay* gesproten, de broeder van Manasses, bisschop van Orleans, en de neef van St. Bernardus. Hy hadt grote achting in zynen tydt; hadt ook eenige verschillen met de kanunniken van zyne kerke; waarom hem paus Honorius de III het bisdom van Parys gaf. Hy stierf den 23 November des jaars 1223, hebbende geschreven: *Summa Theologia*; enz. *Rigord vita Phil Aug. Vincentius Bellovacensis. Trithemius. Bellarminus. Robertus & Sammarthanus Gall. Christ.*

WILHELM *van Champagne*, of *van Blois*, was aartsbisschop van Sens, en naderhandt van Rheims, als mede kardinaal legaat in Vrankryk en Duitschlandt, en voornaamste staatsbediende van koning Philippus Augustus. Hy was de vierde zoon van Theobaldus, bygenaamt de Grote, grave van Champagne, en wierdt van zyne jeugdt af den geestelyken staat toegewyd; en bezittende zeer grote hoedanigheden, wierdt hy tot de voornaamste geestelyke ampten bevordert. Ook deedt hier toe haar best zyne zuster Alix van Champagne, derde gemalin van koning Lodewyk den VII, zynde de moeder van Philippus Augustus. Wanneer deze koning naar het H. Landt trok, droeg hy aan zyne moeder en aan Wilhelm gedurende zyne afwezendheit de regering op. Hy stierf eindelyk te Laon in den jare 1200. *Petrus Blesensis. Petrus Comestor. Guilielmus Brito. Rigordus in vita Philippi. Rogerius Hovedun. Vinc. Bellovacensis. Ciaconius. Bzovius. Antevil Hist. des minist. d'Etat.*

WILHELM *van Malmesbury*, of *Wilhelmus Malmesburiensis*, was van Sommerset geboortig, monnik van de orde der Benediktynen te Malmesbury, en bibliothekaris. Hy heeft zich door verscheide schriften bekend gemaakt, de welke zyn: *De rebus gestis reg. Angliæ*; *Historia novella*; *De reb. gestis Pontificum*; *Vita S. Aldhelmi*; enz. *Vossius de Hist. Lat. Henricus Savillius Præf. ad Script. Hist. Anglic. Cave.*

WILHELM *van Nangiaco*, anders *Nangius* of *Nannius* genaamt, was een Benediktyner monnik in het klooster van St. Denys in Vrankryk, en leefde omtrent den jare 1301. Hy heeft eene algemene Historie geschreven van den beginne der wereldt tot op zynen tydt, die door twee monniken van zyn klooster vervolgt is, als mede: *Chronicon regum Franciæ. Pithæus. Vossius. Cave.*

WILHELM *van Parys*, alzo genaamt, om dat hy bisschop van die stadt was. Hy was te Aurillak, in Auvergne, geboren, en kreeg door zyne welsprekendheit zo groot een aanzien, dat hy in den jare 1228 met algemene stemmen tot bisschop van Parys verkoren wierdt. In den jare 1241 liet hy de beroemdste Godgeleerden van zynen tydt byeen komen, en belastte, dat niemandt voortaan twee geestelyke ampten te gelyk zou mogen hebben. In het volgende jaar hieldt hy wederom eene vergadering, in welke allerhande verderffelyke leringen wierden veroordeelt. Hy stierf in de

week voor Paaschen des jaars 1248. Men heeft verscheide schriften van hem, als: *De fide*; *De legibus*; *De virtutibus*; *De moribus*; *De vitiis & peccatis*; *De Sacramentis*; *De baptismo*; *De confirmatione*; *De pœnitentia*; *De pluralitate & collatione beneficiorum Ecclesiasticorum*; *Sermones de tempore & de sanctis*. *Sixtus Senensis. Thomas Cantipratensis. Gerson Ep. ad studiosos. Trithemius. Bellarminus. Sammarthanus Gall. Christ. Cave.*

WILHELM *van Tyrus*, of *Wilhelmus Tyrius*, bisschop van Tyrus, wordt van eenigen voor een Franschman, en van anderen voor een Duitscher gehouden; maar daar zyn 'er ook, die zeggen, dat hy uit Syrië geboortig is geweest. Omtrent het jaar 1167 wierdt hy door toedoen van koning Amalricus aartsdiaken te Tyrus, en ging kort daar na naar Constantinopel, daar hy zyne zaken wel uitvoerde. Maar doordien hy zich niet wel met zyn aartsbisschop kon verdragen, trok hy naar het Westen. By zyne te rug komst gaf men den jongen prins van koning Amalricus, Balduinus, aan zyn onderwys over. Niet lang daar na wierdt hy kancelier, en eindelyk in den jare 1174 aartsbisschop van Tyrus. In den jare 1178 was hy mede tegenwoordig op het synode van Lateran te Rome, en hieldt daar het boek. Na zyne te rug komst bleef hy zeven maanden by den keizer Emanuel te Constantinopel, en wierdt door den zelven aan den patriarch van Antiochië gezonden. Toen de Turken in den jare 1188 Jeruzalem weder verovert hadden, wierdt hy naar het Westen gezonden, en was mede by de byeenkomst der koningen van Vrankryk en Engelandt tegenwoordig. Hy kantte zich tegen de verkiezing van Heraclius tot het patriarchschap van Jeruzalem; en wanneer hy om die reden naar Rome reisde, wierdt hy door Heraclius met vergift om het leven gebragt. Hy heeft geschreven: *Historia belli, à principibus Christianis in Palestina gesti*, door Bongarsius in zyn werk, gedrukt onder den tytel van: *Gesta Dei per Francos*, ingelascht. *Matth. Parisiensis. Rogerius Hoveden. Vossius. Miraus. Bellarminus. Baronius. Cave.*

WILHEM, (DAVID LE LEU DE) geheime Raadt der prinssen van Orange en in den Raadt van Brabandt, was uit een oud adelyk geslacht, dat al in de XI eeuwe in het graafschap van Artois en in Cambresis is beroemd geweest, en daar vele heerlyke goederen heeft bezeten, gesproten, en den 15 May des jaars 1588 te Hamburg geboren: want zyn vader, *Georg le Leu de Wilhem*, moest de stadt Doornik in den beginne der onlusten over den Godsdienst verlaten. Zyne moeder was Gillette van Opalsens, dochter van Jan van Opalsens, ridder, en van Johanna l'Empereur van Oppyk, zuster van Jan l'Empereur van Oppyk, heer van Malerit, enz. een der edelen, gezonden aan de hertoginne van Parma, bestierster der Nederlanden. De zelve liet hem in de letteroeffeningen optrekken, zondt hem ten dien einde naar Stade, en van daar naar Hanau; en hebbende op die twee scholen den grondt zyner studiën gelegt, bezocht hy de akademie te Franeker. Na dat hy daar drie jaren was geweest, ging hy in het jaar 1611 naar Leiden, daar hy in de Philosophie, Rechtsgeleerdheit en Oostersche talen grote voortgangen maakte. Van daar reisde hy naar Vrankryk, bleef een tydlang in de hogeschole te Saumur, en keerde in den jare 1613 naar Thouars, daar hy met Andreas Rivetus gemeenzamen ommegang hieldt. Vervolgens reisde hy in de jaren 1617, 1618 en 1619 naar Caïro, Jeruzalem, Alexandrië, en Constantinopel, en hieldt dikwils redenwisseling met Cyrillus Lucar over het misverstandt tusschen de Grieksche en Latynsche kerke, gelyk hy ook naderhandt altydt briefwisseling met hem heeft onderhouden. Na zyne te rug komst bleef hy een tydlang te Amsterdam; maar doordien hy grote lust tot de Oostersche talen hadt, ging hy nog eens in den jare 1625 naar het Oosten, en vermeerderde zyne kennis in de Arabische, Persische en Chaldeeusche talen. Dewyl ook Golius by hem in het Oosten kwam, leefde hy in grote vriendschap met hem, die ook tot zyne doodt toe duurde. Zynde in den jare 1631 in Hollandt te rug gekomen, maakte hem de prins Frederik Henrik van Orange zynen Raadt, en de Staten gaven hem in den jare 1634 het ampt van hunnen Raadt in de veroverde landen van Brabandt, over welke hy in den jare 1640 tot surintendant wierdt aangestelt. Niettegenstaande hy zeer vele berigheden hadt, studeerde hy echter altydt naarstig, en was een groot voorstander van geleerde lieden, met welke hy ook vlytig briefwisseling onderhieldt. Hy hadt een voortreffelyke boekery, in welke vele rare Oostersche handschriften gevonden wierden. Hy vereerde aan de akademie van Leiden verscheide mumiën, handschriften, en andere zeldzaamheden. Hy stierf den 27 January des jaars 1658 aan de steen, hebbende drie prinssen van Orange, te weten Frederik Henrik, Wilhelm den II, en Wilhelm den III, trouwelyk gedient. Hy liet van Constantia Huigens, eene verstandige en geleerde vrouw, maar een zoon na, *Maurits le Leu de Wilhem* genaamt, die president van het leenhof van Brabandt in 's Gravenhage is geweest. *Andr. Rivetus Epist. dedic. Commentar. in Decal. Bayle Dict. Critique.*

WILLEMANS, (MICHIEL) een bekwaam kunstschilder, was geboren in Pruissen in 't jaar 1630. Zyn vader was een gemeen schilder, en te Lubek geboren. Michiël koos Amsterdam voor Rome tot de hogeschool van zyne kunstoeffening, om door 't beschouwen van loffelyke voorbeelden, en uit den ommegang met de braafste vernuftelingen zich in den opbouw van zyne kunst te bedienen. Naderhandt heeft hy in de meeste hoven van Duitschlandt, inzonderheit in de keizerlyke stadt Praag, zyne brave kunst doen zien, en kwam na eene tienjarige reize te Lubek, daar hy zich berucht maakte. Onder zyne veeltallige kunstwerken wordt geteld de verbeelding van Vulcanus, smedende in zyn berookte grot de wapenen voor den krygsgodt Mars, 't geen hy schilderde voor den keurvorst van Brandenburg; ook twee grote tafereelen te Wratislau, verbeeldende het oordeel van Salomon, en van Cambises. De meeste kerken en paleizen van Duitschlandt pronken met zyne penceelkunst. De liefde tot de kunst drong hem nog in zyn 60 jaar aan om zyn schoonzoon *Christoffel Luca* daar in te onderwyzen, gelyk hy zyne dochter *Anna Elizabeth Willemans* hadt gedaan, waar van men in Duitschlandt vele fraaie stukken ziet. Het jaar van zyne doodt is niet bekend.

S. WILLIBALDUS, eerste bisschop van Aichstadt, was uit zeer doorluchtigen huize van West-Saxen in Engelandt geboren. In het derde jaar van zyn ouderdom wierdt hy doodkrank, wanneer zyne ouders beloofden een monnik van hem te maken, als hy weder gezond wierdt. Hy kwam derhalven in zyn vyfde jaar in het klooster te Waldheim onder het opzicht van den abt Eguinaldus, of Egbaldus, daar hy zeer vlytig was, en in het volgende jaar grote genegenheit toonde om bedevaarten te doen: ook bewoog hy zyn vader, dat hy met hem trok, en hy nam met den zelven, en met zynen broeder Wunebaldus de reis aan. Hoewel nu zyn vader onderweeg te Lucca stierf, trokken zy beide echter naar Rome, en gingen van daar naar het Heilige Landt. Na zyne te rug komst begaf zich St. Willibaldus by St. Benedictus, en leefde naar zynen regel, zynde thans het tiende jaar van zyne pelgrimadie. Maar naderhandt bewoog hem een priester uit Spanje nogmaals naar Rome te reizen, wanneer hem de paus opdroeg van zich by St. Bonifacius te begeven: doch deze zondt hem naar Aichstadt, en ordende hem aldaar in den jare 741, of 742 tot bisschop, daar hy in den jare 781, in den ouderdom van 77 jaren, stierf, en in het klooster, door hem gesticht, begraven wierdt. Hy heeft de daden van St. *Bonifacius*, bisschop van Ments en martelaar, beschreven, en dat werk aan Lullus, den nazaat van Bonifacius, en aan Megingosus, bisschop van Wurtsburg, opgedragen. *Gretserus de St. Willibaldo. Batavia Sacra I Deel*

St. WILLIBRORDUS, WILLEBRORDUS, of WILLEBOORT, gezegt de eerste aartsbisschop van Utrecht, en in het algemeen gehouden voor den eersten verkondiger van het Christen gelove hier te lande, hoewel anderen van gedachten zyn, dat het zelve reets voor hem aldaar is gepredikt. Zie onder anderen *Oudenhovens Zuid-Hollandt pag.* 42, *en* 427 *enz.* en *Heda Hist. Ultraj.* Hy was geboren in Northumberlandt van een zeer Godvruchtigen vader, genoemt *Wilgisus*, van Saxische afkomst, de welke ook naderhandt het wereldsche kleedt verlaten hebbende, zich tot het kloosterlyke leven heeft begeven. Willibrordus, nog maar zeven jaren oud zynde, wierdt door zynen vader overgelevert aan de broeders van het klooster te Rye, of Rippon, om van hen opgevoed, en in alle geleerdheit en geestelyke wetenschappen onderwezen te worden. Daar na veel van de geleerdheit en heiligheit van die mannen, die zich in Ierlandt onthielden, hebbende horen spreken, is hy derwaarts gereist, en 'er twaalf jaren gebleven. In het dertigste jaar zyns ouderdoms, als hy nu ten volle bekwaam scheen om anderen te onderwyzen, is hy door Egbert, aartsbisschop van Jork, met twaalf medegesellen naar Vrieslandt gezonden. Deze mannen, de zee overgevaren, en aan het kasteel van Utrecht, aan den oever van den Rhyn, daar Willibrordus naderhandt den stoel eens bisdoms heeft geplaatst, aangeland zynde, zyn zy door Pipin, of Pippyn, opperhofmeester (*Major domus*) van Vrankryk onder den koning Theodoricus den III, die kort te voren Vrieslandt aan deze zyde van den Rhyn, nu bekend onder den name van Hollandt en Zeelandt, hadt verovert, en den koning Radbodus daar uit verdreven, zeer wel ontfangen, en hebben op hun verzoek, van het Christen geloof in deze landen te mogen prediken, verkregen, dat de landvoogden gelast wierden zorg te dragen, dat die vremdelingen daar in van niemandt gemoeit of beledigt wierden, belovende Pipin den genen, die het Christen geloof zouden aannemen, zyne weldadigheit te zullen betonen; waar op vele ingezetenen tot het gelove in Christus zyn overgebragt. Eenige jaren daar na is Willibrordus door Pipin naar Rome tot paus Sergius gezonden, met verzoek, dat de zelve tot aartsbisschop over de Vriezen (toen de algemene naam der inwoonders van deze landschappen) mogt gewyd worden, het welk alzo in het zelve jaar (696) volbragt is, en hy daar op weder naar Vrieslandt gezonden. Aldaar weder aangekomen zynde heeft hy nog vele menschen bekeert, en 'er verscheide kerken en kloosters gesticht, en den setel zyns bisdoms, volgens de aanwyzinge van Pipin, te Utrecht gevestigt. Onder andere kloosters, door hem gesticht, munt uit dat, het welk tegenwoordig Epternach, niet verre van Trier, wordt genoemt, waar van hy, zo als in het testament van Irmina, dochter, zo men meent, van Dagobertus den II, toen overste van het nonnenklooster Oure, gelegen digt aan de muren van Trier, staat, de eerste overste is geweest. Ondertusschen ging Willibrordus voort met het Evangelie niet alleen in Vrieslandt, het voornaamste landschap van zyne zendinge, maar ook elders, en zelfs in Denemarken, te prediken; maar hy kon in het laatstgemelde koninkryk, wegens de styfkoppigheit van des zelfs koning Ungendus, weinig vrucht doen. Van daar te rug komende doopte hy den jongen zoon, door Karel Martel, koning van Vrankryk, by zyne gemalinne Rotrudis verwekt, en noemde hem naar zynen grootvader *Pipin*, of *Pippyn*. Eindelyk is Willibrordus, den loop zyner zendinge en zynes levens eindi-

digende, naar den hemel verhuist, om daar den loon voor zynen arbeidt te ontfangen. Doch de schryvers zyn het niet eens over den dag en het jaar van zyne doodt: want eenigen stellen de zelve op den 6 of 7 November van den jare 736, anderen van de jaren 737, 739, 740, of 741, in den ouderdom van tachtig of een en tachtig jaren. Zyn ligchaam wierdt in het voorgemelde klooster te Epternach begraven. Hy is naderhandt door den Roomschen paus tot een heilige verklaart, en heeft *Bonifacius* tot opvolger gehad in de bestieringe van het Utrechtsche bisdom. Zie *W. Heda Hist. Ultraj. J. Mabillon Annal. Benedict. Tom. I. & II Brouweri Annales Trevirenses l. VII. J. Molanus in Natal. S. S. Belgii. Miraeus in Auctuar. Bibl. Belg. Batavia Sacra I Deel.*

WILLKOMICZ, een der drie districten van het Litthauwsche Waywoodschap Vilna, met eene stadt, van den zelven naam, aan de rivier Swieta gelegen. De huizen zyn 'er van hout gebouwt: maar men vindt 'er ook een hofgerecht voor den adel, en men is gewoon kleine landdagen op deze plaatsen te houden. *Connor State of Poland P. I, lett. V, P. II, lett. III.*

WILLEM. Zie WILHELM.

WILLEM BARENDS. Zie BARENDS.

WILLEM EGGERT. Zie EGGERT.

WILLEMSTADT, (DE) eene kleine sterke stadt, met eene haven, gelegen op de grenzen van Zuid-Hollandt, en den bodem van Brabandt, op eene bedykte gorsinge, genaamt de Ruigenhil, aan het Hollandsch diep. Zy heeft haren naam van *Willem* den I, prins van Orange, de welke deze stadt heeft gesticht, zynde hem de heerlykheit daar van in den jare 1584 door de Staten van Brabandt gegeven, de welke hy ook aan zyne nakomelingen heeft nagelaten. De vrydom der stadt bestaat in de landen van de Willemstadt, anders de Ruigenhil genaamt, leggende het dorp Fynaart op het zelve eilandt. Hier is een sierlyke kerk, Raadhuis, en een ruime markt, zynde voorts altydt met eene goede bezettinge voorzien. Zy heeft sedert het overlyden van Willem den III onder het bewindt der Executeurs van des zelfs uitersten wille gestaan. *De Ruey Dict. Geogr. Oudenhovens Zuid-Hollandt.*

WILLIAMS, (SIR ROGER) geboren te Montmoutshire, in Engelandt, uit het oude geslacht van die van *Penrose.* Eerst ging hy in krygsdienst van den hertog van Alba; maar naderhandt begaf hy zich onder de troepen der koninginne Elizabeth, in welken dienst hy van den laagsten tot den hoogsten trap opklom. Hy verstondt het ambacht van den oorlog zeer wel, en was zeer dapper, maar ook veeltyds al te driftig. Dit laatste verweet de gemelde koningin hem in den jare 1591 scherpelyk: want hebbende als overste order met 500 Engelschen in Dieppe te blyven, waagde hy niet alleen met die van de Ligue een gevaarlyk treffen (hoewel het nog gelukkig en tot zynen roem uitviel) maar geleidde ook koning Henrik den IV tot aan de voorsteden van Parys, en hielp hem Nojon innemen, ja hy daagde den vyandelyken generaal uit, dat hy nevens 300 van de zynen met een gelyk getal Engelschen tegen hem zou slaan, dat de zelve echter weigerde. Hy stelde eene beschryving op van den Nederlandschen oorlog, in welken hy als een generaal, maar niet als een schryver spreekt. Hy stierf in het jaar 1595, en wierdt in de Pauluskerk te Londen begraven, wanneer de graaf van Essex zelf, nevens andere hoge krygsofficieren, het lyk mede ter aarde bestelde. Zyn zonderlinge vriendt, landgenoot, bloedverwant en medgesel, Thomas Morgan, stierf twee dagen na zyne begravinge, by welke hy nog tegenwoordig was geweest. *De Larrey III Deel.*

WILLIAMSBURG, eene stadt in het landschap Carolina, in Noord-Amerika, daar Willem de III, koning van Groot-Britannië, in den jare 1700 een hogeschool heeft opgerecht, en twaalf professoren in het zelve aangestelt.

WILLICHIUS, (JODOCUS) een geleerd geneesheer, was in den jare 1501 te Resel, in Pruissen, onder het bisdom van Wermelandt behorende, geboren, en wierdt in den jare 1514 naar de akademie te Frankfort aan den Oder gezonden, daar hy in het volgende jaar Meester wierdt, en de *Bucolica* van *Virgilius* begon te verklaren, ook aantekeningen daar over te maken. Hebbende ook eenigen tydt te Erfurt geleeraart, wierdt hy in den jare 1524 hoogleeraar in de Griekische tale te Frankfort aan den Oder, en in het jaar 1642 hoogleeraar in de geneeskunde. Maar om dat daar de pest begon te woeden, week hy naar Lebus, daar hy aan eene beroerte overleedt den 12 November des jaars 1552. Hy was in verscheide wetenschappen zeer ervaren, en zyne schriften zyn de volgende: *Compendium artium; De formando studio in quolibet artium genere; De locustis Dialogus; Explicatio de Zytho, succino; Ars magirica; Commentarius Anatomicus; Consilia Medica; Observationes in Lactantium de opificio Dei; Expositio Evangelica; Commentaria in Epist. Pauli ad Timotheum. Thuanus. Adami. Freheri Theatrum. Teissier Eloges. Merklinus Linden. Renovat.*

WILLIGE-LANGERAK, een dorp en heerlykheit gelegen in het Nederkwartier van Utrecht, by Schoonhoven, aan de rivier de Lek. Daar staat tegenwoordig een klein kerkje, met een lagen toren daar op. Het wordt door een eigen predikant bedient, staande onder de classis van Utrecht.

WILLIGIS, aartsbisschop van Ments, was geboren in een Saxisch dorp, Stronungen genaamt, en een voermans zoon. Zyne moeder, van hem zwanger gaande, droomde op een tydt, dat de zon uit haren schoot opging, en den ganschen aardbodem verlichtte. Hy bragt het door zyne bekwaamheit wel haast zo verre, dat hy eerst kapellaan van keizer Otto den II, en naderhandt des zelfs geheime Raadt wierdt, en was in zo groot een aanzien by hem, dat hem de keizerlyke prins Otto de III ter opvoeding toevertrouwt wierdt. In den jare 979 wydde hy den beroemden bisschop Adalbertus van Praag in, en was overal in het Ryk zeer geacht. Te Ments heeft hy de grote kerk van St. Martin begonnen te bouwen. Men zegt van hem, dat hy in zyn kamer een radt liet schilderen, en daar boven deze woorden zetten: *Willigis, Willigis, deiner abkunft nicht vergisz!* Dat is: „Willigis, Willigis, vergeet uw afkomst „niet!" Hy stierf eindelyk in den jare 1011. *Bruschius de Episcopat. Germ. Nic. Serrarii Hist. Moguntin. Mersei Hist. Elect. Moguntin.*

WILLINK, (DANIEL) een braaf Nederduitsch dichter, wierdt geboren te Amsterdam in den jare 1676. Hy wierdt tot den wynhandel opgebragt, maar voldeedt in zyne ledige uuren de zonderlinge lust, die hy tot de dichtkunde hadt, lerende, om de Fransche toneelstukken te kunnen verstaan, ook in zeer korten tydt de Fransche taal. Zyne bekwaamheit in de dichtkunde met zyne jaren toenemende wierdt hy aangenomen tot een lidt van het dichtkundige genootschap, bekend onder de zinspreuk van: *Constantia & labore.* Hy stierf in de Beverwyk den 16 October des jaars 1722, en wierdt op het koor aldaar begraven. Zyne nagelatene dichtkundige werken zyn: *Amsterdamsche Tempe, of de Nieuwe Plantagie, in twee boeken, nevens de Amstelstroom*, gedrukt te Amsterdam 1712 in octavo; *Bloemkrans van Christelyke liefde, en Zededichten, nevens eenige Christelyke Gezangen en Byschriften voor het Diaken Wees- en Vrouwenhuis te Amsterdam*, te Amsterdam 1714 in octavo; *Lusthof van Christelyke Dank- en Bedezangen, begrepen in twee Delen, benevens eenige op nieuw berymde Psalmen*, te Amsterdam 1715 in octavo; *Christelyke Gebeden voor ieder dag der weke, en op byzondere tyden en voorvallen gepast, de Fransche van den hooggeleerden Hre. B. Pictet in 't Nederduitsch nagevolgt, en met zangen verrykt, benevens een Schriftuurlyke Keten van aaneengeschakelde waarheit voor de kinderen*, te Amsterdam 1717 in octavo; *Amsterdamsche Buitensingel, nevens de omleggende dorpen, opgeheldert door aantekeningen over vele voorname geschiedenissen*, te Amsterdam 1723 in octavo. Hy heeft nog vele schone gedichten in geschrift nagelaten, waar onder eene half voltooide *Amstellandsche Arkadia*, waar toe reets verscheide aftekeningen gemaakt waren. Zyne afbeelding, door F. Ottens in 't koper gebragt, is door den Hre. David van Hoogstraten met het volgende byschrift vereert:

Vernuft, en deugdt, en goede zeden,
Geschikt naar richtsnoer van de reden,
En letterwysheit, opgegaart
Uit boeken nacht en dag doorblaart,
En bloemen, op Parnas gelezen,
Volmaken WILLINKS *rechte wezen.*

WILLISAU, eene oude stadt in het Kanton Lucern, aan de rivier Wiger gelegen, die in het jaar 1704 door een zwaren brandt meest in de assche wierdt gelegt. Men toont daar een tafel met eenige bloedsdroppelen, welke, naar men voorgeeft, in den jare 1392, als op een tydt eenige speelders grote Godslasteringen uitbraakten, zouden van den hemel gevallen zyn, kunnende met geen water weggenomen worden.

WILLOUGHBY, een beroemd geslacht in Engelandt, bygenaamt *Eresby*, welke plaats in Linkolnshire is gelegen, en eerst op die van *Pinso*, naderhandt op die van *Bekes*, en van deze op die van *Willoughby* is gekomen. Deze laatste hebben door huwelyk zeer aanzienlyke goederen verkregen, niet alleen van de Uffords, graven van Suffolk, maar ook van de Lords van Welles, en door middel van de zelve van het oude en machtige geslacht van die van Engain. Ten tyde van koning Henrik den V wierdt *Robert Willoughby* wegens zyne zonderlinge dapperheit graaf van Vendôme, in Vrankryk, gemaakt. Onder de regering der koninginne Maria moest *Richard Berty* met zyne gemalinne *Catharina, baronesse van Willoughby*, en hertogin van Suffolk, over zee vluchten. Wanneer zy dus in ballingschap te Wesel, in het hertogdom van Kleef, woonden, teelden zy een zoon, dien zy *Peregrine* noemden, om dat hy in een vremd landt geboren was. Deze wierdt naderhandt een der beroemdste generaals van zynen tydt, en de geschiedschryvers ontzien zich niet hem den grootsten veldheer der koninginne Elizabeth te noemen. Eerst geboodt hy de Engelschen in Nederlandt onder den grave van Leicester. Naderhandt wierdt hy in des zelfs plaats generaal der Engelsche troepen aldaar. In het jaar 1588 dwong hy den hertog van Parma het beleg van Bergen-op-Zoom op te breken, en kort daar na zondt hem de koningin met 4000 man naar Vrankryk, om den koning van Navarre by te staan. Hy wierdt insgelyks gouverneur van Berwik, en gedroeg zich in zyne bedieningen met den hoogsten roem. Niet anders weet men aan hem te laken dan zyn groten hoogmoedt, die hem ook belette zyn geluk aan het hof te maken. Zyne vrienden, die hem rieden wat beleefder te zyn, antwoordde hy: „Dat het hof niet zyn element was; „maar dat het was voor kruipende dieren, en die 'er toe „geschapen waren om te pluimstryken". Hy stierf in den jare 1601. Zyn zoon *Robert* wierdt na hem *Lord Willoughby of Eresby*, en den 22 November des jaars 1626 in den gravenstandt verheven, waar benevens hy ook grootkamerheer is geweest. Hem volgde zyn zoon *Montagu*, die van Karel den II na zyne herstelling de orde van den Kousseband kreeg, en in den jare 1666 overleedt, waar op zyn oudste zoon, *Robert*, graaf van Willoughby wierdt. *Franciscus Willoughby* heeft by

de geleerden door zyne *Ichtiologia* en *Ornithologia* zich bemind gemaakt, welke werken door *Johannes Rayus* in de jaren 1676 en 1686 zyn in 't licht gegeven. *Cambdenus Britann. p.* 471,479. *Id. in vit. Elis. De Larrey III Deel.*

WILMOT (HENRIK) was de eenige zoon van Karel, burggraaf Wilmot van Athlone, in Ierlandt. Hy maakte zich door zyne krygsdienften zo beroemd, dat hem koning Karel de I tot luitenant generaal van de ruitery door gansch Engelandt en Walles, ook tot baron van dat koninkryk, met den tytel van *Lord Wilmot Alderbury*, in het graafschap van Oxford, maakte. Wanneer hy naderhandt zyne getrouwheit voor het koninklyke huis, en inzonderheit voor koning Karel den II zo voor als na den flag by Worcester liet blyken, wierdt hy van den koning, volgens een openbrief, gedagtekent te Parys in de maandt December des jaars 1652, graaf gemaakt, met den tytel van graaf van Rochester, en in het zelve jaar naar Regensburg op den Ryksdag gezonden, om hulp voor den koning te verzoeken. Hy trouwde met Anna, dochter van den ridder John S. John van Lyddiard Tregoz, in het graafschap Waltshire, en teelde by haar twee zonen, *Karel*, die jong stierf, en *Johannes*, die volgt.

WILMOT, (JOHANNES) graaf van Rochester, was de zoon van den bovengemelden Henrik, geboren te Ditchley, in het graafschap van Oxford, in den jare 1648. Dewyl hy in den jare 1660 zyn vader verloor, voor dat hy weder in Engelandt dorst komen, wierdt hy onder het opzicht van zyne moeder opgevoed, en gaf van jongs af blyken van een zonderlingen geest. Hy verstondt de Latynsche taal volkomen, en de verdere wetenschappen, door hem te Oxford geleert; maar hy gewendde zich aan de toenmalige vrye levenswyze in Engelandt, gaf zich over aan de wellusten, en verwaarloosde zyne studiën, tot dat hy eindelyk tot beter gedachten kwam, en de studiën weder omhelsde. In het 18 jaar van zynen ouderdom zyne reizen afgelegt hebbende, bezocht hy het hof, aan het welke hy door zyn verstandt, zyn goed gedrag, schone statuur, en vele andere goede hoedanigheden zich in het kort zeer bemind maakte. Maar om ook zyne dapperheit te laten zien gaf hy 'er in den oorlog, onder den grave van Sandwich en Eduard Spragge, preuven van, hoewel hy naderhandt dezen roem in andere afzonderlyke voorvallen wederom verloor. Wanneer hy weder aan het Engelsche hof kwam, daar men toenmaals allerlei soorten van vermakelykheden pleegde, verliet hy de op de reizen zich aangewende matigheit, beminde de wellust en den wyn, waar in hy wegens zyne sterke natuur het boven anderen kon uithouden. Doordien hy een ongemene lust tot het maken van schimpdichten hadt, kon hy niet nalaten den koning ook daar mede te steken, die hem daarom het hof verboodt: en dewyl ook de hertog van Bukkingham het hof moest verlaten, huurden zy beide een herberg op den weg naar Newmarket, en zochten daar hun vermaak, tot dat eindelyk de koning te Newmarket kwam, en hen weder in genade aannam. Weder aan het hof zynde, was Wilmot zo bevallig voor de dames, dat zelfs eene koninklyke meesteresse den koning om hem verliet. Hy geraakte ten laatste door deze en andere buitensporigheden in een terende krankheit, aan welke hy in het park te Woodstok den 26 July des jaars 1680, in den ouderdom van 33 jaren, stierf. Zyne gedichten, gemaakt in de Engelsche tale, zyn byeen verzamelt, en verscheide malen gedrukt. Zyn leven heeft *S. Evremont* in een brief aan de hertoginne van Mazarin beschreven, wordende voor de werken van *Rochester* gevonden.

WILNA. Zie VILNA.

WILSDORF, of WILSTROP, een oud huis en stedeke tusschen Dresden, Nossen, Meissen en Dippoldiswalda, twee mylen van elke van die plaatsen gelegen. Het wierdt in 't jaar 1450 door de Hussiten, en omtrent 't jaar 1634 door de keizerschen afgebrand. *Knaut Prodr. Misnia. Zeileri Topogr. Sax. sup. p.* 192.

WILSENACK, of WELSENACH, een keurvorstelyk Brandenburgsch steedtie, of vlek, in de Prignits, aan de Elve, de heeren van Saldern toebehorende. Het was eertyds een beroemd dorp wegens de vele bedevaarten, welke derwaarts gedaan wierden, om dat, wanneer de kerk den 3 Augusty des jaars 1383 was afgebrand, drie bloedige hostiën op het altaar gevonden wierden. Doch in den jare 1552 is deze kerk weder opgebouwt. Men vindt van de schryvers, die van deze zaak spreken, gewag gemaakt by *Zeiler* in zyn *Topogr. Elector. Brandenb.*

WILSTER, eene rivier, die in Ditmarsen ontspringt, door 't Kudenmeer loopt, en naderhandt in het hertogdom Holstein, twee mylen van Glukstadt, in de rivier de Stoer valt. Niet verre van de landstreek, daar zich deze beide rivieren zamen vereenigen, legt eene kleine stadt, insgelyks *Wilster* genaamt, den koning van Denemarken toebehorende. Het omleggende landt wordt de *Wilster marsch* genaamt, en maakt een gedeelte van het ampt Steinburg uit. *Dankwerth Beschreib. von Schlesw. en Holst. P. III. c.* 11. *p.* 243. *c.* 15. *p.* 288.

WILSUM, in 't landschap van Over-Yssel, aan den Ysselstroom, een uur gaans van Kampen, en twee uuren van Zwol gelegen, is een lidt van het drostschap van Ysselmuiden, en weleer een stedeke geweest, maar mag tegenwoordig naauwlyks de benaming van een dorp dragen, hoewel het zyne oude voorrechten onverminderd behoudt. Kerk en predikant staan onder de classis van Kampen. *Oudheden van Deventer II Deel, pag.* 57.

WILSVEEN, een dorp in Hollandt, in het baljuwschap van Rhynlandt, te midden tusschen den Leidschen-dam en het droog gemaakte Zoetermeersche meer gelegen, met kerk en predikant, staande onder de classis van Delft en Delflandt.

WILTON, eene stadt in het Zuider gedeelte van het Engelsche graafschap Wiltshire. Het is gelegen tusschen de rivieren Willy en Nadder, zynde der ouden *Ellandunum*, was voortyds de hoofdstadt van *Wiltshire*, en is omtrent 150 jaren lang een bisschoppelyke setel geweest. De eerste bisschop van deze plaats was *Ethelstan*, die omtrent het jaar 906 tot dit bisdom wierdt verheven. Op hem volgden tien andere bisschoppen, van welke *Herman* de laatste was, die van dit bisdom afstandt deedt, om dat de monniken van Malmesbury hem niet wilden vergunnen in hunne abdy te komen, waar op hy bisschop van Sherborn wierdt gemaakt. Na dat hy die beide bisdommen met malkander hadt vereenigt, verplaatste hy ze kort daar na in den jare 1056 naar Salisbury. Dit veroorzaakte, dat deze plaats naderhandt geweldig afnam, gelyk ook de inval der Denen zeer veel daar toe deedt. Ondertusschen heeft zy het recht van twee gedeputeerden in het Parlement te zenden, als mede dat de landvoogden hunne maandelyke rechtdagen aldaar houden. Ook worden aldaar de ridders van dit graafschap naar gewoonte verkoren. *Beeverel Delices p.* 620.

WILTSHIRE, in het Latyn *Wiltonia*, een groot graafschap van Engelandt. Het zelve paalt ten Noorden aan Glocestershire, ten Zuiden aan Dorsetshire, ten Oosten aan Barkshire, en ten Westen aan Sommersetshire. Den naam van Wiltshire heeft het van *Wilton*, zynde voortyds de voornaamste plaats in het zelve, bekomen. Dit graafschap beslaat van het Noorden tot het Zuiden 39, en van het Oosten tot het Westen 29 mylen, en wordt in 29 Hundreds verdeelt, in welke 304 karspels en 22 marktsteden zyn, welker oude inwoonders, nevens die van Hamptshire en Sommersetshire, ten tyde der Romeinen mede onder den naam van *Belga* begrepen wierden. Ten tyde van de Heptarchie behoorde dit landt mede tot het koninkryk der West-Saxen; maar thans maakt het, nevens Barkshire, het kerkgebiedt van het bisdom van Salisbury uit. Het is een zeer vermakelyk landschap, dat een goede lucht en een vruchtbaren grondt heeft, daar men allerlei vruchten vindt, wordende door de rivieren Isis, Kennet, Willy, Nadder, de beide Avons, en van nog andere kleine stromen bewatert. De Noordkant, of Noord-Wiltshire heeft zeer vermakelyke heuvels, schone bosschen en rivieren. Maar de Zuidkant is vlakker, en brengt zeer veel gras en koren voort. In het midden is alles vlak. Onder de steden wordt *Long-Leat*, behorende den burggrave van Weymouth toe, van burger huizen voor de grootste, en *Wilton* voor de schoonste en vermakelykste, wegens hare tuinen, fonteinen, enz. gehouden. Salisbury zendt twee gemachtigden in het Parlement van Engelandt, als mede Wilton, Downton, Hindon, Westbury, Calne, Chippenham, Devizes, Malmesbury, Crecklade, Bedwin, Marlborugh, en Wotton-Basset. Het zelve doen de drie volgende plaatsen, schoon zy gene marktsteden zyn, als: Hylesbury, Lurgest-Hall, en Old-Sarum. Dus zendt dit graafschap 32 gedeputeerden in het Parlement, behalven de twee ridders van dit graafschap. Eindelyk is dit graafschap ook beroemd wegens den graven-tytel, welken het aan verscheide geslachten heeft gegeven, als eerst aan den Lord ryksschatmeester William Scrope onder de regering van Richard den II; na dezen aan Jakob Buthler, grave van Ormond, en Lord schatmeester van Henrik den VI; voorts aan John Stafford, de beide zonen van Humphredus, hertog van Bukkingham, die van koning Eduard den IV graaf van Wiltshire wierdt gemaakt; voorts aan den burggrave van Rochefort, Thomas Bull, den vader van Anna van Boulen, en laatstelyk aan William Paulet, die van koning Eduard den VI in den jare 1550 met deze waardigheit vereert wierdt; maar kort daar na markgraaf van Winchester wierdt gemaakt, by wiens nazaten de beide tytels tot hier toe gebleven zyn. Ook is Charles Paulet van koning Wilhelm den III tot hertog van Bolton benoemt. *Beeverel Delices p.* 612.

WILTSBURG, eene bergvesting, onder Anspach behorende, naby de Ryksstadt Weissenburg, door den markgrave Georg Frederik van het aldaar gestaan hebbende oude klooster der Benediktynen in den jare 1589 gebouwt. Zy wierdt van den generaal Tilly in den jare 1631 ingenomen, en in den jare 1634 door de Zweden te vergeefsch ingesloten; maar by de Westphaalsche vrede aan haren ouden heer weder ingeruimt. Deze vesting heeft vyf bastions, en beslaat 3200 schreden in haren omtrek. *Preuss. Staats-Geogr. Bucel. G. S. P. I.*

WIMBERG, of WINTERBERG, eene stadt, nevens een slot, in Bohemen, in den Prachenser kreits, aan de Passauische grenzen, waar omtrent men eene zeer beroemde glasblazery vindt. *Vogts Beschr. Böhmen. Trsmsd.*

WIMBRITSERADEEL, de zevende en grootste grieteny van Westergoo, Vrieslands twede kwartier. Zy grenst ten Zuid-Oosten aan de grieteny van Doniawerstal, ten Zuid-Westen aan die van Hemelumer Oldevaart, ten Westen aan die van Wonseradeel, ten Noorden aan de grietenyen van Hennaarderadeel en Baarderadeel, en ten Noord-Oosten aan die van Rauwerderhem. Wimbritseradeel begrypt acht en twintig dorpen, waar van 'er veertien buitens dyks, en veertien andere binnens dyks leggen. De buitendyksche dorpen stemmen alhier de eerste, en zyn: *Oppenhuizen*, *Uitwellingerga*, *Jortryp*, *Hommerts*, *Smallebrugge*, *Woldsend*, *Ipekolsga*, *Indyk*, *Heeg*, *Gaastmeer*, *Nieuhuizen*, *Sandfirde*, *Oldega*, *Idzega*. De binnen-

dyk-

dykſche zyn: *Ooſthem*, *Abbega*, *Weſthem*, *Wolſum*, *Nieulandt*, *Folsgara*, *Tjallebuizum*, *Isbrechtum*, *Tirns*, *Scharnegoutum*, *Goinge*, *Loinge*, *Gauw*, en *Offingawier*. Hier nevens plagten alhier vier kloosters, die na de verandering van Godsdienst verwoest zyn, te staan, als: *Thabor*, *Nieuwklooster*, *Groendyk*, en *Nazareth*. Een groot gedeelte dezer grietenye is zeer waterryk, en bevat vele grote vischryke meeren, poelen, en stromen, als de *Brekken*, lopende van Uitwallingerga en Hommerts naar Langweer, en voorts naar de Kuinre; de *Wymerts*, waar van de grieteny haren naam ontleent heeft, vloeiende van de Nieuwezyl, niet verre van de stadt Ylst, naar Woltsendt; 't *Hegermeer*, zich strekkende tot aan de Fluizen; de *Fluizen*, van het Hegermeer, voorby Gasmeer, tot aan Nieuwenhuizen, en verdere plaatsen, en 't *Pielemeer*, niet verre van Oosthem. De hoge oudheit dezer grietenye bevindt men uit verscheide ordonnantiën en lysten, voor eenige honderd jaren gemaakt. Ten tyde van de Schieringers en Vetkopers, als mede van de Saxische en Burgundische krakeelen is het gezag alhier zeer langen tydt aan het edel geslacht van *Harinxma* geweest, dat ook meest alle de eerampten te Sneek bekleedde. De recht- of Weerdag dezer grietenye wordt des Dingsdaags binnen Sneek gehouden by den grietman, en twee byzitters, met eenen sekretaris. *Winsemius.*

WIMPHELINGIUS, (JACOBUS) een geleerd Duitscher, was in den jare 1451 te Sleestadt geboren, en wierdt in zyne jeugdt van leermeesters in huis onderwezen. Hy ging vervolgens naar Freyburg, Basel, Erfurt en Heidelberg, en wierdt Meester, voorts Licentiaat, en eindelyk priester te Spiers. Maar doordien hy de ydelheit der wereldt verachtte, deedt hy vrywillig afstandt van zyn ampt, van zins zynde een stil en eenzaam leven te leiden. Van daar begaf hy zich naar Heidelberg, en verklaarde voor de studerende jeugdt de kerkvaderen, en vooral de schriften van *Hieronymus*, krygende vele kinderen van voorname lieden in zyn onderwys, onder welke Jakob Sturm van Straasburg mede is geweest. Hoewel hy een vroom leven leidde, wierdt hy echter door toedoen der monniken naar Rome gedagvaard, om dat hy op zekere plaats hadt geschreven, dat Augustinus zo een monnik niet was geweest als de hedendaagsche Augustynen: doch dit krakeel wierdt door paus Julius den II bygelegt. Hy stierf eindelyk te Sleestadt in een hogen ouderdom en in zyn zusters huis. Zyne schriften zyn: *De praeceptis Rhetorices liber*; *Laudes Spirensis Ecclesiae*; *Epitome Rer. Germ. de episcopis Argentin.*; *Vita Dietheri, Archiep. Mogunt. Trithemius. Langius Chron. Citic. Giraldus de Poët. sui temp. Bellarminus. Hertzog Elsass. Chron. l. VII, c. 21. Vossius de Hist. Lat.*

WIMPFEN, in het Latyn *Cornelia*, eene Zwabische Ryksstadt aan den Nekker, is gelegen op eene hoogte, en wordt daarom, tot onderscheidt van een ander steedtje, daar omtrent in een dal gelegen, *Wimpfen op den berg* genoemt. Den naam *Cornelia* willen zommigen van de gemalinne van Julius Cesar afleiden. Eenigen zeggen, dat zy reets ten tyde van den keizer Probus is gebouwt geweest, maar door den koning der Hunnen, Attila, verwoest, tot dat in den jare 503 de bisschop Crotholdus van Worms een klooster aldaar bouwde voor twaalf monniken, dat aanleiding gaf om deze stadt te bouwen. De zelve is van den Lutherschen Godsdienst; maar de Roomsch-Katholyken hebben 'er een klooster. In den jare 1622 heeft de keizerlyke generaal Tilly by deze stadt den markgraaf Georg Frederik van Baden-Durlach ten eenemale geslagen. In den jare 1688 veroverden de Franschen deze plaats, maar verlieten ze in den jare 1689 wederom. *Crusii Annal. Suev. Zeileri Chron. Suevia. Knipschild de Civit. Imperii.*

WIMPINA, (CONRAAD) hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de akademie te Frankfort aan den Oder in de XVI eeuwe, was geboren te Buchen, eene kleine stadt in het sticht van Wurtsburg gelegen. Hy maakte zich eerst zeer beroemd te Leipzich door de openbare en byzondere lessen, welke hy aldaar over de Godgeleerdheit, over de Filosofie, en over de dichtkunde deedt; en alzo hy een zeer groten toeloop hadt, haalde hy zich den haat en nydt van vele wangunstigen op den hals. Deze trachtten hem door allerhande bedriegelyke of sofistische sluitredenen en spitsvinnigheden te verstrikken en ten toon te stellen; en wanneer dit niet wilde gelukken, haalden zy hem in hunne schriften braaf over den hekel. Hy was vervolgens genoodzaakt voor den aartsbisschop van Maagdenburg, primaat van Duitschlandt, te verschynen; maar hy verantwoordde zich zodanig, dat hy over alle zyne vyanden en tegenstrevers zegepraalde. Hy wierdt daar op op eene zeer uitstekende wyze tot Doctor in de Theologie verheven: want een kardinaal legaat, die eene opentlyke redenvoering deedt in de St. Pauluskerk te Leipzich, en die zyne geleerdheit en welsprekendheit ten hoogsten prees, droeg hem die waardigheit op. Hy wierdt ten dien einde door de gehele Faculteit der Godgeleerdheit voorgestelt. Wanneer Joachim de I, markgraaf van Brandenburg, in den jare 1506 de hogeschool te Frankfort aan den Oder hadt opgerecht, wierdt Wimpina tot eersten hoogleeraar in de Godgeleerdheit, en tot bestierder van twee genootschappen in de zelve aangestelt. Hy was een der hevigste tegenstrevers van Luther, en men is vast van gedachten, dat hy de stellingen, welke onder den name van *Tetzel* tegen dien hervormer uitkwamen, heeft opgestelt. Hy was een van de vier Brandenburgsche Theologanten, de welke in den jare 1530 de geloofsartykelen, die Luther hadt opgestelt, en die de grondslag waren van de Augsburgsche Geloofsbelydenisse, wederleiden: ook was hy een van die Godgeleerden, welke de Roomsch-Katholyke vorsten in den zo even gemelden jare naar den Ryksdag van Augsburg zonden. Zie Seckendorf in zyne *Historie van het Lutherdom in 't II Boek* (bladz. 152, 171 en 177 van den Latynschen druk). Hier uit blykt dan de misslag van *Konig* in zyn *Bibl. vet. & nova*, de welke de doodt van Wimpina in den jare 1529 stelt. Hy heeft zeer vele schriften in het licht gegeven. De voornaamste der zelve zyn: *Editio proprietatum logicalium in commentatione non vulgari, lib. IV*; *De erroribus Philosophorum in fide Christiana*; *De nobilitate corporis coelestis*; *De Fato opus insigne & praeclarum*; *De divinatione.* De overige worden opgetelt in de Naamlyst der vermaarde schryvers (*Catalogus script. illustr.*) opgestelt door een onbekenden, en uitgegeven door *Joachim Joh. Maderus* te Helmstadt in 't jaar 1660 in quarto. Onder de zelve zyn vele Redenvoeringen, Gedichten, en inzonderheit Twistschriften. *Bayle Dict. Crit.*

WINBURN, of WINBURN-MUNSTER, eene stadt in het graafschap Dorsetshire, is gelegen aan den Noordkant van de rivier de Stoure, waar over zy een stene brug heeft. Zy is gebouwt in de plaats van het oude *Vindogladia*, en wierdt van de oude Saxen *Winburnham* genoemt. Wanneer de koningin Cuthburga zich van haren tweden gemaal, den koning van Northumberlandt, wilde laten scheiden, stichtte zy hier in den jare 713 een nonnenklooster, daar zy abdisse in was. Naderhandt wierdt 'er een statelyke abdy of Munster opgerecht, die niet alleen den roem van deze plaats vergrootte, maar ook haren naam langer maakte, zodanig, dat deze stadt naderhandt *Winburn-Munster* genoemt wierdt. Daar is ook een genootschap, dat Margareta, moeder van koning Henrik den VII, tot onderwys van de jeugdt stichtte. Men vindt 'er ook eene zeer schone kerk. Aldaar legt de Saxische koning Ethelred, de vierde vorst van Engelandt, begraven. *Beever. Delices p.* 685.

WINCHELSEA, of WINCHELSEY, een marktstadt en zeehaven van Hastings-Rape, in het Ooster gedeelte van Sussex, is gelegen omtrent twee mylen Zuidwaarts van Rye aan een kleinen arm van de zee, en is een der zo genoemde vyf havens (*cinque-ports*). Eertyds was het eene sterke en welbemuurde stadt, en hadt 10 sarkerken; maar na dat de zee hier is verlopen, en de haven onbruikbaar geworden, is zy zeer vervallen. In den jare 1250 wierdt het grootste gedeelte door de zee verslonden, zodanig, dat zy thans maar een karspel heeft. In den jare 1628 maakte Karel de I *Elizabeth Finch* gravin van Winchelsea. Haar volgde in die waardigheit haar zoon *Thomas* in den jare 1623, en dezen in het jaar 1639 haar neef *Henrik*, of *Heneage*, op wien in den jare 1689 zyn kleinzoon *Karel*, zoon van *Wilhelm*, volgde. *Beeverell Delices p.* 724.

WINCHESTER, in 't Latyn *Vintonia*, *Wintonia*, een bisschoppelyke setel in Hampshire, wiens bisschop onder den aartsbisschop van Kantelberg staat. De oude Romeinen noemen deze stadt *Venta Belgarum*; de Engelschen *Caer Gwent*, de Saxen *Wintan-Cester*, daar naderhandt *Winchester* van gemaakt is. Deze stadt legt omtrent 60 mylen van Londen West-Zuidwaarts, in een vermakelyk dal, tusschen bergen, heeft aan den Oostkant de rivier Hobing, en aan den Westkant een slot, dat tamelyk sterk, en met een muur omringt is, hebbende anderhalf myl in zynen omtrek, en zynde met zes torens voorzien. Het is een zeer oude plaats, en was ten tyde der Romeinen wegens de kostelyke tapyten, die daar voor de Romeinsche keizers gemaakt wierden, beroemd. Ten tyde der Saxen was zy de koninklyke residentieplaats der West-Saxische koningen, en de setel van hunnen bisschop. Zy moest by den inval der Denen veel uitstaan. Ten tyde der Normannen wierdt zy door brandt tweemalen zeer verwoest, en na dat zy wederom was opgebouwt, wierdt zy kort daar na door den inlandschen oorlog van koning Stephanus met de keizerinne Machteld uitgeplundert. Doch zy kwam naderhandt weder op haar verhaal, zodanig, dat zy onder de regering van koning Eduard den III groten koophandel met wolle en laken dreef. Daar is een schoon paleis, daar het landgerecht in wordt gehouden, en daar de ronde tafel van den koning Arthur, als men zegt, ter eeuwige gedachtenisse bewaart wordt. Tot opvoeding der jeugdt is daar in de voorstadt een schoon collegie, door Wilhelm van Wickham gesticht, en met goede inkomsten voorzien. Niet verre daar van daan is ook een groot hospitaal. Tot het plegen van den Godsdienst zyn hier, behalven den Dom, nog vyf sarkerken. De Domkerk wierdt eerst van Kingit, den eersten Christen koning der West-Saxen, gesticht, en met inkomsten voorzien, gevende hy aan de zelve al het landt, dat binnen 7 mylen van Winchester legt. Zyn zoon Kenel Walchin bevestigde die giften, en vermeerderde de zelve. Maar de kerk, zynde een groot en schoon gebouw, wierdt door den bisschop Walkin begonnen, door des zelfs opvolgers voortgezet, en eindelyk in de XIV eeuwe door William Wickham voltrokken, die het grootste gedeelte van de Westzyde bouwde. De kapellen aan den Oostkant aan de andere zyde van het Koor hadden verscheide stichters. De gehele kerk wierdt eerst St. Amphibalus, daar na St. Pieter, voorts St. Swithin, die aldaar bisschop is geweest, en ten laatste de heilige Drieëenheit toegewyd, gelyk als zy nog is. In deze kerk leggen begraven Egbert, de eerste koning van Engelandt na de Heptarchie. Ook zyn hier begraven Alfred, koning Ethelwolfs zoon, met zyne gemalinne Elwith; Edmund, met zyne zonen Alfred en Elsward; de koningen Edred en Edwin; Canut, de Deensche koning, nevens zyne gemalinne Em-

Emma, als mede Richard en Rufus, twee zonen van Willem den Veroveraar. Nevens de grote kerk bouwde Elfred eene andere, en in beide waren getrouwde priesters. Maar doordien deze in de beide kerken malkander in den weg waren, besloten de monniken hun konvent in de voorstadt te verplaatsen. De bisschop van Winchester is kanceller van den aartsbisschop van Kantelberg, en prelaat van de ridderorde van den Kousseband. Van ouds wierdt hy ook graaf van Southampton genaamt; maar naderhandt heeft men dezen tytel aan een anderen gegeven. Toen Henrik van Blois, broeder van den koning Stephanus, bisschop van Winchester was, stondt hem de paus toe om het tot een aartsbisschoppelyken setel te maken, wordende zeven bisdommen, die te voren onder Kantelberg hadden behoort, daar by gevoegt. Onder de regering van de koninginne Elizabeth zyn het graafschap Surrey en dat van Southampton, nevens het eilandt Wight, als mede de Normannische eilanden Jersey, Guernsey, Sark en Alderney by dit bisdom gevoegt. De twee graafschappen en het eilandt Wight vervatten in zich 362 karspels, het eilandt Jersey 121, en Guernsey nevens de overige eens zo veel. Over het Engelsche gedeelte zyn twee aartsdiakenen, namentlyk die van Winchester, en die van Surrey, en over de Normannische eilanden zyn twee dekens gestelt. De eerste bisschop van Winchester was *Saer van Quinsey* in het jaar 1207; de twede was *Roger van Quinsey* in den jare 1219, die in 't jaar 1294 stierf; de derde was *Hugh van Spencer*, die in het jaar 1332 daar toe benoemt, en in den jare 1339 onthoofd wierdt; de vierde was *Lodewyk van Bruges* in den jare 1472. enz. In het jaar 1551 wierdt *William Pawlet*, graaf van Wiltshire, markgraaf van Winchester gemaakt, wiens nazaten in de zesde linie deze waardigheit in den beginne der XVIII eeuwe bezaten. De tyran Konstantyn wierdt hier door de soldaten voor keizer uitgeroepen, die daar op zyn zoon Constans uit het klooster nam. Doch zy kwamen beide wel haast om het leven. *Cambd. Beever. Delices p.* 699. *Miege.*

WIND, (George) heer te Gunderup, ryksraadt en ryksadmiraal van Denemarken, was te Roschild den 7 July in den jare 1592 geboren, en de zoon van Jakob Wind. Koning Christiaan de IV zondt hem in den jare 1641 als ambassadeur aan de koninginne Christina van Zweden, aan welke hy wegens de Duitsche vredehandeling eenige voorstellingen deedt, en in het zelve jaar was hy een der koninklyke gedeputeerden, de welke met die van de Vereenigde Nederlanden te Stade eene onderhandeling hielden. In den oorlog tegen Zweden, in het jaar 1643 begonnen, wierdt hem de Deensche vloot toebetrouwt, wanneer hy den 1 July des jaars 1644 met de Zweden onder den admiraal Flemming by het voorgebergte Petersdorf een treffen hieldt, waar in koning Christiaan de IV door een splinter een oog verloor, en hy wierdt door een kanonkogel in de knie getroffen, waar van hy kort daar na stierf.

WINDAU, eene kleine stadt in het hertogdom Courlandt, met een slot en haven aan de Oostzee, daar de rivier *Windau*, of *Weta*, die in Samogetië ontspringt, in zee valt.

WINDECK, (Johannes Paulus) in de Elzas geboren, was Doctor in de Theologie en kanunnik van de kollegiale kerke te Marchdorf. Hy schreef een boek, waar in hy met twee en veertig bewysredenen den aanstaanden ondergang der Protestanten wilde aantonen, om dat 'er toen zekere Lutheraan was, die het zelve van het Pausdom staande hieldt. Maar zy hebben zich, als by de uitkomst is gebleken, beide zeer bedrogen. Het boek, dat Windeck ten dien einde uitgaf, voerde dezen tytel: *Prognosticon futuri status Ecclesiæ, oppositum insulsi cujusdam per Surviam Lutherologi libro, abhinc bimestri edito de signis ruituri Papatus*, &c. Hy heeft 'er daar na een twede Deel bygevoegt, waar in hy twee en veertig (het schynt dat hy groot behagen in dat getal heeft gehad) beweegredenen aanhaalt, waarom alle andere gezindheden zich weder met de Roomsche kerke moeten vereenigen. Voorts heeft Windeck geschreven: *De Theologia ICtorum; it. de Electoribus.* enz.

WINDER-, of WIMANDERMEER, een meer, dat Lankashire van Westmorlandt afscheidt. Het strekt zich uit in de lengte op 10 mylen, en in de breedte op 3 of 4, is zeer vischryk, en heeft een klaren en helderen grondt.

WINDESHEIM. Zie WINSEM.

WINDFELD, eene kleine plaats in Westphalen, tusschen den Eems en de Lippe, als men van Paderborn naar Munster reist, niet verre van het graafschap Ravensberg, daar nog een bosch is, de *Teutenberg* genaamt, niet verre van het oude slot Falkenberg. Men zegt, dat daar omtrent de slag tusschen den ouden Duitsche heldt Arminius en den Romeinschen generaal Q. Varo is voorgevallen. Ook vindt men in deze plaats een grote vlakte. *Zeilers Itin. Germ. p.* 46. *Furstenbergii Monum. Paderbornens.*

WINDISCH, in 't Latyn *Vindonissa*, een dorp in het Kanton Bern, aan de rivier de Rus, niet verre van des zelfs invloedt in de Aar gelegen. Het is eertyds eene der grootste steden van de Helvetische landen geweest. Onder koning Clodoveus den Groten is aldaar een bisdom opgerecht, dat naderhandt naar Constans is verplaatst.

WINDISCHE MARK, in 't Latyn *Marchia Vinidorum*, wordt een gedeelte van het hertogdom van Krain genoemt, dat ten Oosten aan Croatië, ten Zuiden aan neder-Krain, ten Westen aan opper-Krain, en ten Noorden aan het graafschap Cilley paalt. De voornaamste plaatsen in het zelve zyn *Metling* en *Rudolfswert.* Van ouds zou dit landschap tot Sclavonie behoort hebben. *Cluver. Introd. Geogr. l. III, c.* 12, §. 2.

WINDISCHGRATZ, in 't Latyn *Slavogrecium*, het stamhuis der graven van dien naam, is eene kleine landsvorstelyke stadt, gelegen op de grenzen van neder-Stiermarken, van Karinthië, en van het graafschap Cilley, niet verre van de stadt Lavamund.

WINDISCHGRATZ, een voornaam Ryksgraaflyk geslacht, tot den Frankischen bank behorende. Het zelve heeft zynen oorspronk uit Stiermarken. Onder de oude voorzaten is Frederik bekend, die in den jare 1307 stierf, van wien Koenraad, van dezen Ruprecht, en van dezen weder Coloman afkomstig zyn; de zoon van welken laatsten Christoffel is geweest, van welken Erasmus en Pancratius afstammen. Deze laatste is in den jare 1578 uit Stiermarken in Oostenryk gekomen, en heeft zich aldaar nedergezet. Zyn zoon was Andreas van Windischgratz, vryheer van Waldstein, en heer van Halen, landoverste in Karinthië. Des zelfs zoon was Bartholomeus, en de zoon van dezen Gotlieb van Windischgratz, die den 13 Maart des jaars 1630 wierdt geboren. Hy was werkelyke keizerlyke geheime Raadt, kamerheer, opper-erf-stalmeester in Stiermarken, ook ridder van het gulde vlies, en aangestelde principale commissaris van de Ryksvergadering, die, na dat hy in verscheide gewigtige gezantschappen en in andere gelegenheden zich hadt laten gebruiken, in den jare 1684 in den Ryksgravenstandt wierdt verheven. Hy stierf den 25 December des jaars 1695. Zyn zoon van het twede bedt was Frederik Ernest, des H. Roomschen Ryks graaf van Windischgratz, vryheer van Waldstein, heer van Trautmansdorf, ridder van het gulde vlies, opper-erf-stalmeester van Stiermarken, keizerlyke geheime Raadt, en voormaals Oostenryksche principaal commissaris te Regensburg, geboren in den jare 1670. Hy wierdt in het jaar 1711 koninklyke en keurvorstelyke Boheemsche gezant op den verkiezingsdag te Frankfort, en in den jare 1714 van den keizer president van den Ryks-hof-Raadt gemaakt, hebbende de abt van Kempten vrywillig afstandt van dat ampt gedaan. Des zelfs broeders waren: (1) *Ferdinand Hartwig*, geboren den 31 Maart des jaars 1681, die eerst Domheer te Ments, naderhandt keizerlyke kamerheer en generaal adjutant was, en den 18 May des jaars 1706 overleedt. (2) Leopold Victorinus, des H. Roomschen Ryks graaf van Windischgratz, geboren den 5 September des jaars 1686, wierdt keizerlyke kamerheer, Ryks-hof-Raadt in den jare 1717, afgezant aan de Staten der Vereenigde Provincien in den jare 1720, en te Kameryk in 't jaar 1722. Hy is getrouwt met Maria Ernestina, dochter des graven van Strasoldo, by welke hy de volgende kinderen heeft verwekt, als: (1) *Maria Theresia*, geboren den 20 May 1715, gestorven den 16 Augusty 1716; (2) *Amadeus*, geboren den 6 January 1717, gestorven den 29 September 1719; (3) *Leopoldus*, geboren den 15 November 1718; (4) *Karel Joseph*, geboren den 19 Maart 1727. *Europ. Herold p.* 736.

WINDSOR, eene stadt in het Engelsche graafschap Barkshire, voormaals *Windlesshore* genaamt. Zy is gelegen aan den Teems, 25 mylen van Londen. De stadt zelf heeft een slecht aanzien; maar zy is zonderling wegens haar slot beroemd, als zynde het fraaiste paleis in Engelandt, en nog het eenige slot van de zes, die 'er te voren in dit graafschap waren. Godofredus geeft voor, dat koning Arthur het zelve heeft laten bouwen. De stadt behoorde den abt van Westmunster toe, tot dat Wilhelm de Veroveraar aan den zelven Wohendune en Ferrings daar voor gaf. De hoge heuvel, op welken zy gebouwt is, geeft haar een zeer vermakelyk gezicht over het omgelegen landt, het welk zeer veel wildt uitlevert. Koning Karel plagt daar in den zomer zyn verblyf te houden, en liet 'er een aanzienlyke sterkte maken. In dit slot wierdt koning Eduard de III geboren, die de Franschen en Schotten sloeg, en twee voorname gevangenen aldaar hieldt, namentlyk den koning Johannes van Vrankryk, en den koning David van Schotlandt. In dit slot stichtte hy ook de orde van den Kousseband. Hy liet het slot bouwen, dat 'er nog staat, behalven dat de volgende koningen nog meer daar aan hebben laten maken, en inzonderheit de koningin Elizabeth en Karel de II, welke laatste aldaar dikwils zyn verblyf plagt te houden. Van buiten is het zelve niet al te fraai, maar het is van binnen met treflyk huisraadt voorzien. In het eerste hof is de oude kapel, die Eduard de III begonnen, en Eduard de IV voltooit heeft, waar in de ridders van den Kousseband gewoon zyn te vergaderen. In deze kapel leggen ook Henrik de VI, Eduard de IV, Henrik de VIII, en Karel de I begraven. Windsor is insgelyks wegens de daar omtrent leggende warande bekend, als die een van de grootste in Engelandt is. Henrik de VI is hier geboren, die daarom ook *Henrik van Windsor* genoemt wordt. *Beeverel Delices p.* 780.

WINETA wordt gezegt voor dezen eene der grootste steden van gansch Europa, ten minste de voornaamste stadt van Pomeren geweest te zyn, leggende in het landt van Usedom, twee mylen van Wolgast, by den uitloop van de Peene in de zee. De inwoonders waren Heidensche Sclaven; doch onder malkander vermengt. Deze vermenging van velerlei inwoonders, die deze stadt onnoemelyken rykdom toebragt, zou op het laatst binnenlandsche onlusten verwekt, en daar door het bederf van deze stadt veroorzaakt hebben: want de Wandalen

hebben Harald, koning van Zweden, en Hemming, koning van Denemarken, tegen hunne tegenparty te hulp geroepen, die deze ſchone ſtadt omtrent het jaar 796 meeſt verwoeſtten. Maar men wil, dat de zee het de grootſte ſchade heeft gedaan, waar door een groot ſtuk lands, en daar onder ook veel van deze ſtadt is weggeſpoelt. Micrælius getuigt, dat men nog in zynen tydt by ſtil weêr tegen over Domerov, een halve myle van den oever, heeft kunnen zien hoe dat de ſtraten in een ſchone order leggen, zynde dit overblyſſel alleen groter dan de ganſche ſtadt Lubek voor het tegenwoordige. Hy beveſtigt ook met het getuigenis van zekere ſchippers, dat daar tegenwoordig het grote haf is, voortyds landt is geweeſt. *Micralius Pommerl. l. II, p. 143 ſeq. Helmold. Chron. Slav. l. I. c. 2. Kranzii Vandal. c. 19, & 20.*

WINKEL, een fraai dorp in Noord-Hollandt, genoegzaam aan den zeedyk, omtrent twee uuren beneden de ſtadt Medenblik gelegen. Het heeft eene ſierlyke kerk, en een vry aanzienelyk Raadhuis, pronkende met een net torentje. By dit dorp wierdt Aarnout, of Arnulphus, graaf van Hollandt, door de oproerige Vriezen verſlagen. Andere hiſtoriſche byzonderheden, dit dorp rakende, worden gevonden in de Aantekeningen van den Heere *G. Schoenmaker* op de *Noord-Hollandſche Arkadia van Cl. Bruyn pag.* 252. Kerk en predikant van Winkel behoren onder de claſſis van Alkmaar.

WINNENTHAL, een ſlot in het hertogdom Kleef, een myle van Santen, dat den tytel van eene heerlykheit voert, toebehorende den baron van Wylich, die daar zyn verblyf houdt. *Tromsder.*

WINNICZA, eene ſtadt in het Poolſche Waywoodſchap Braclau, in het landſchap Podolië, aan de rivier Bog. Zy heeft een muur, een kaſteel, en houte huizen. De adel is gewoon daar te vergaderen, en men vindt 'er een hofgerecht, nevens een Jeſuiten-collegie. Deze plaats heeft voortyds van de Tartaren veel moeten uitſtaan. *Connor State of Poland P. I, lett.* 5.

WINNINGEN, een ſlot en ampt in het vorſtendom Anhalt, dat voortyds zyne eigene heeren hadt. Na der zelver afſterven bragt het klooſter Michiëlſtein deze heerlykheit voor 33000 floreinen aan zich; maar toen hertog Chriſtiaan van Brunswyk abt aldaar was, verpandde hy Winningen in den jare 1623, met bewilliging der abdiſſe van Quedlenburg, daar het een leen van is, voor 36000 daalders aan Lodewyk, vorſt van Anhalt, van wien het aan den grave van Koningsmark, en van de[illegible] aan de landgraven van Heſſen-Homburg is gekomen, die het alsnog wel bezitten; doch met het bovengemelde klooſter een zwaar proces daar over hebben. *Spangenb. Manſf. Chron. Tromsd.*

WINSCHOTEN, eertyds een open, groot en welbetimmerd dorp in 't grote Oldeampt, aan het ſtroomtje de Kenſel, anderhalve uur gaans van den Dollaardt gelegen, wierdt in de oorlogen van den Vereenigden Nederlandſchen Staat met Spanje, om de geſtadige invallen en ſtroperyen der Spanjaarden te beletten, door het bevel der Staten met wallen en grachten omringt, en tot eene bekwame ſterkte gemaakt. In den jare 1568 behaalde graaf Lodewyk van Naſſau hier eene heerlyke overwinning op den Spaanſchen ſtadhouder, den grave van Arenberg. Naderhandt, als in de jaren 1593, 1624, enz. heeft deze plaats groten aanſtoot en overlaſt geleden, nu van de eene, dan van de andere der twee zamen oorlogende partyen, als door de Nederlandſche geſchiedſchryvers van dien tydt verhaalt wordt. Wanneer de biſſchop van Munſter, Barend van Galen, op gezochte voorwendſelen van geleden ongelyk den Nederlandſchen Staat in den jare 1665 den oorlog verklaarde, en te gelyk op Over-Yſſel, Drenthe en de Groninger Omlanden aanviel, wierdt Winſchoten al in den beginne overrompelt, verders geſterkt, en tot een hoofdmagazyn van des zelfs troepen aan dezen kant gemaakt, en niet dan op het naderen van der Staten leger den 23 November weder verlaten. Dus op nieuw tot ruſt gekomen genoot het die tot het jaar 1672, wanneer de zelve oorlogzuchtige biſſchop den Staat op nieuw vyandelyk op 't lyf viel, en deze ſterkte, nevens eenige andere, by gebrek van krygsvolk en voorraadt in de provincie van Groningen door de Staatſchen verlaten, bezette, om verder een open pas naar de ſtadt Groningen te hebben, dat hy van den 19 July tot den 27 Auguſty vruchteloos, en met verlies van 11632 man van zyn leger, beſtormt hebbende, ten laatſten ſchandelyk verlaten moeſt, waar door de Groningers zo aangemoedigt wierden, dat zy onder den overſte Jorman met 2000 ruiters en voetknechten den vyandt vervolgden, voor Winſchoten rukten, en den 11 September met den dageraadt den Munſterſchen overſte Ramsdorf met zyne byhebbende 1400 ruiters en dragonders op twee plaatſen zo mannelyk aantaſtten, dat de vyandt Winſchoten verliet, dat dadelyk van Jorman bezet en geſterkt wierdt, waar op zich de vyandt naar de nieuwe en oude ſchanſſen begaf, latende de Winſchoter ſchans en de Zyl redelyk wel bezet; weshalven Jorman derwaarts aanrukte, met voornemen van die ſchans, die met vier halve bolwerken, een diepe gracht, een fauſſebree, en een hegge omcingelt was, met geweldt aan te grypen, dat by de bezettinge zo dra niet vernomen wierdt, of zy verliet de zelve, gelyk mede die de Zyl bewaarde voort daar na deedt; na welken tydt Winſchoten wederom in fraaien bloei gekomen is, dien het tot heden toe geniet. In 't geeſtelyke wordt het van twee predikanten bedient, die onder de claſſis van 't Oldampt en Weſtwoldingerlandt behoren. *Winſemius Kronyk van Vrieslandt. Oudheden en Geſtichten van Groningen pag.* 461. *Aitzema Zaken van Staat en Oorlog. Valkenier Verwerd Europ.*

WINSEM, WINZHEM, en WINSUM, een voortreffelyk dorp in 't kwartier van Hunſingo gelegen, nog hedendaags dien naam behoudende, daar de ſtadt Groningen het recht van Patronaatſchap (*Jus patronatus*) gelyk men het noemt, heeft, daar van afgelegen zynde twee gemene Duitſche mylen min een vierde. Het Handveſtboek van Werden ſpreekt 'er van met dezen zelfden naam; en *Emo* noemt het *Winchium* op den jare 1224. Het wordt nu gemeenlyk *Winſum* genoemt, leggende aan de regterhandt van de trekvaart, die zich in de *Hunſe* ontlaſt. *Oudheden en Geſtichten van Groningen.*

WINSEM, WINDESHEIM, of WINDSHEIM, in 't landſchap van Over-Yſſel, anderhalf uur gaans van Zwol, naar Deventer toe, digt by den Yſſel, in Sallandt, op een heuvel, die voor het hoogſte Yſſelwater bevryd is, gelegen, was weleer een zeer vermaard en machtig klooſter van Reguliere kanunniken van St. Auguſtyn, in den jare 1386 tot voldoening van de laatſte begeerte en wille van Mr. *Gerard de Groot*, met toeſtemminge van den Utrechtſchen biſſchop, door Floris Radewyn, en andere leerlingen van den zelven Mr. Gerard geſticht uit de milde giften van verſcheide Godvruchtige en zeer machtige zo mannen als vrouwen, zynde de yver ſedert deze ſtichtinge zo gewakkert, dat men niet als van 't bouwen van kerken en kloosters ſprak, en velen door 't wegſchenken en vermaken hunner goederen hunne familiën bedorven, en tot den bedelzak bragten, waar uit dikwils grote moeielykheden gerezen zyn. Den 9 October des jaars 1391 ſchonk biſſchop Florens van Wevelinkhoven dit klooſter het recht om een windmolen te zetten waar men wilde. In het jaar 1467 wierdt de nieuwe kerk van dit klooſter gebouwt. In de Gelderſche oorlogen heeft hertog Karel dit klooſter, dat omtrent den jare 1400 door den prioor, Johannes Vos van Heuſden, met een ſtevigen en hogen muur van een zeer verren omtrek beſloten was, beveſtigt, om den Yſſelſtroom en de vaart van en naar Deventer te belemmeren, en die van Kampen het ſtropen op de Veluwe te beletten, en moeſten de drie Over-Yſſelſche ſteden, nog dit zelve jaar dit geſterkte klooſter met eenige honderd man belegerende, het beleg opbreken. In later tyden zyn hier de Over-Yſſelſche Standen dikwils vergadert geweeſt, als in de jaren 1557, 1558 en 1566, kort waar na, by de verandering der regeringe, en de invoering van den hervormden Godsdienſt, dit klooſter geheel en al geſloopt, en in een puinhoop verandert is, zynde alleen een gedeelte van 't ziekenhuis overgebleven, daar de bywonende boeren dikwils hun vee in dryven, wordende de inkomſten door het landſchap getrokken, en ten algemenen nutte beſteed. Zie daar van in 't brede *Lindeborn Hiſt. Epiſc. Daventr. Oudheden en Geſtichten van Deventer II Deel, pag.* 101 *enz.*

WINSEM, of WINDSHEIM, een dorp van Sallandt, by het bovengenoemde klooſter gelegen, aan den heereweg van Deventer op Zwol. Het zelve heeft zynen naam aan het gezegde klooſter gegeven. Kerk en predikant van dit dorp ſtaan onder de claſſis van Zwol.

WINSEMIUS, (MENELAUS) een Vries, geboren in het dorp Winſum, was de ouder broeder van Pierius Winſemius, hier na volgende, en des zelfs amptgenoot in de hogeſchole van Franeker, als profeſſor in de genees-, ontleed- en kruidkunde, welk ampt hy met een algemenen lof van den jare 1616 tot den jare 1639 bekleed heeft, in welk laatſtgemelde jaar hy uit dit naar het andere leven is verhuiſt, na dat hy tweemalen, te weten in de jaren 1618 en 1631, Rector magnificus der gemelde akademie was geweeſt. Het grafſchrift, het welk ter zyner eere in de akademiekerk, alwaar hy begraven is, wierdt opgerecht, zynde door zynen broeder Piërius opgeſtelt, wordt gevonden in de *Collectio Monumentorum Belgii Fœder. fol.* 441.

WINSEMIUS, (PIERIUS) jonger broeder van den voorgaanden, mede geboren in het Vrieſche dorp Winſum, Doctor in beide de Rechten, is geweeſt een vermaard Vrieſch geſchiedſchryver, en geen onbekwaam dichter. Hy wierdt in den jare 1616 tot hiſtorieſchryver van Vrieslandt, en in den jare 1636 tot gewonen hoogleeraar in de welſprekendheit en ſtaatkundige hiſtorie in de akademie te Franeker aangeſtelt. Hy overleedt in den jare 1644, in den ouderdom van acht en vyftig jaren; zynde in den jare 1639 Rector magnificus. Hy heeft geſchreven: *Chronique ofte Hiſtoriſche Geſchiedeniſſe van Vrieslant, beginnende van den jaere nae des werelts Scheppinge* 3635, *ende loopende tot den jaere nae de gheboorte Chriſti* 1622, te Franeker 1622 in folio; *Rerum Friſicarum Hiſtoria*, 1646 in folio; *Amores*, 1631 in duodecimo; *Syrius Canicula ſtella*, 1638 in duodecimo. *Witte Diar. Biogr.* enz.

WINSEN, eene kleine ſtadt in het hertogdom Luneburg tuſſchen Zell en Botmer, aan de rivier Aller gelegen.

WINSEN, eene kleine ſtadt, met een daar onder behorend dorp, in het zo even gemelde hertogdom Luneburg, gelegen tuſſchen de ſteden Hamburg en Luneburg, daar de rivier Luhe in de Elve valt.

WINSHEIM, eene Ryksſtadt in Frankenlandt, aan de rivier Aiſch gelegen. Eenigen willen, dat zy haren naam van den hertog *Windegaſt*, die omtrent het jaar 425 geheime Raadt van koning Faramond den I is geweeſt, en deze ſtadt bouwde, ontleent heeft, betekenende zo veel als de woning van Windgaſt, en anderen geven andere naamredenen op. Zy is Luthersch, legt in een vlak en vruchtbaar veldt, en wordt in de buiten- en binnen-ſtadt verdeelt, welke laatſte in den jare 1428, in

in den oorlog der Hussiten, wierdt gebouwt. De voornaamste kerk in de zelve is die van St. Kiliaan. In het jaar 1412 wierdt zy van keizer Sigismund aan den burggrave Frederik van Neurenberg verpand; maar zy heeft zich naderhandt zelf weder moeten lossen. In den dertigjarigen oorlog heeft deze plaats veel moeten uitstaan. *Trithemius de Orig. Franc. Kranzius Vandal. Topogr. Franc. Knipschild de Civit. Imperit. Europ. Herold p. 760.*

WINSKY, (STANISLAUS) Waywode van Lanczic, in Polen, was de zoon van Caspar Winsky, overste te Warschau, en van Gorinsky, dochter van den Waywode van Masovië. Hy studeerde, en reisde vervolgens in zyne jeugdt; want hy bezag opper- en neder-Duitschlandt, Spanje, Italië, Vrankryk, Hungarie, en andere landen, en maakte zich daardoor bekwaam in talen en wetenschappen. Na zyne te rug komst wierdt hy Starost van Plotzko en Liven, en vervolgens Waywode van Lanczic. Koning Sigismundus de III zondt hem in den jare 1594 aan paus Clemens den VIII, om hem zyne onderwerping te tonen, wanneer hy de heiligverklaring of kanonizatie van St. Hyacinthus, geweezen Domheer te Crakau, te weeg bragt. In den jare 1593 reisde hy met den gemelden koning naar Pruissen, en in het jaar 1605 verkreeg hy het onderkanceliersampt in Posen, dat hem, om dat hy een geleerd man, en zeer aanminnig in gesellschappen was, niemandt misgunde, hoewel Stanislaus Lubiensky schryft, dat hy, om geen vyandschap te verwekken, te veel toegevendheit gebruikte. Hy was in het zelve jaar by het rykskoovent te Vislitz tegenwoordig, en wierdt door den koning aan eenige heeren, van welke de vorst Janusch Radzivil, en de Waywode van Crakau, Nicolaas Zebrzidowsky, de voornaamste waren, afgezonden om hen van het onderling gemaakte verbondt af te trekken, en voorslagen van vrede te doen; maar kreeg gedurende zyn gezantschap een sterke zinking, die hem zyn gansche gehoor benam. Hy begaf zich derhalven naar het koninkryk van Napels, om de warme baden van Pozzuolo te gebruiken, de welke hem ook zyn gehoor wedergaven. Maar toen hy in het midden van den zomer des jaars 1607 uit Italië te rug keerde, stierf hy te Padua, ruim 50 jaren oud zynde. Zyne gemalin was Ursula, dochter van Valentyn Dembinsky, kasteleln te Crakau. *Stan. Lubiensky Vita Pstrokonsi. Piasecii Hist. sui temp.*

WINTERBORN, (GUALTERUS VAN) kardinaal, was geboren te Salisbury, in Engelandt, en hadt van zyne jeugdt af zeer groot behagen in de dichtkunde en beschaafde wetenschappen. Maar naderhandt in de orde der Dominikanen overgegaan zynde, oeffende hy zich alleen in de Theologie, wordende door Eduard den I, koning van Engelandt, tot zyn biechtvader aangenomen. Paus Benedictus de IX maakte hem in den jare 1304 kardinaal. Hy was by de verkiezinge van paus Clemens den V, en kwam in Vrankryk om des zelfs kroning te Lion by te wonen. Hy overleedt kort daar na te Genua, namentlyk den 1 September des jaars 1305, wordende zyn lyk van daar naar Londen gebragt, en aldaar begraven. Hy heeft veel geschreven; onder anderen: *Summa Theologia*; *Quastiones Theologica*; *Exhortatio ad Clerum Anglia*; enz. *Sixtus Senensis. Onuphrius. Thomas Walsingham. Pitseus. Aubery.*

WINTERSTADT, WINTERSTEDTEN, een slot en stedeke in het Zwabische graafschap Waldburg, tusschen Biberach en Ravenspurg, daar de rivier de *Ris* ontspringt. Van deze plaats voert een tak der vryheerlyke familie van *Schenck* den naam van *Schenck van Winterstadt.*

WINTERTHUR, in 't Latyn *Vitodurum*, eene stadt aan het water Eulach, in het Zwitsersche Kanton Zurich gelegen. Zy hadt een tydlang hare eige graven, na welker afsterven zy aan de graven van Kyburg, en eindelyk in den jare 1467 aan die van Zurich is gekomen, welker plakkaten en edikten de inwoonders wel aannemen, en hen in het veldt volgen moeten, maar nochtans de vryheit hebben hun eigen magistraat te verkiezen, hebbende daar benevens hunne eigene wetten, en bedienende zich in den oorlog van hunne eigene vaandels. Eenige adelyke geslachten, die voormaals hier woonden, voerden ook den naam van *Winterthur*. In den jare 1233 stichtte de bisschop van Constans alhier een adelyke nonnenabdy, wordende naar het water, daar zy by gelegen is, *Tös* genaamt, en die door die van Zurich in den jare 1525 in een voogdy wierdt verandert. Men houdt deze stadt gemeenlyk voor het oude Romeinsche *Vitodurum*; doch waarschynlykst is het tegenwoordige dorp *Alt-Winterthur*, een myle van hier gelegen, die plaats geweest, alwaar men in den jare 1707 vele munten, oudheden, en andere merktekenen, dat de Romeinen zich aldaar hebben onthouden, heeft gevonden. *Stumpfi Schw. Chron. Tromsd. Delices de la Suisse.*

WINZIG, eene kleine stadt in het Silesische vorstendom Wolau, welkers oppergerecht wegens de veelvuldige ridders zyn eigen hofrechter houdt. *Luca Schles. Chron. Tromsd.*

WION, (ARNULPUS) een Benediktyner monnik, was den 13 May des jaars 1554 te Douay geboren, en trok het ordenskleedt in de abdy Ardenburg, in het kerkgebiedt van Brugge, aan. Maar toen de binnenlandsche oorlogen in de Nederlanden begonnen, week hy naar Italie, daar hy in het jaar 1595 van de Benediktyner monniken van Mont Cassin wierdt aangenomen. Zyne schriften zyn: *Lignum vitæ ornamentum & decus Ecclesiæ*, waar in de levens der geleerden van zyne orde beschreven worden; *Vita S. Gerhardi*; *De antiquissima & illustrissima familia Ancia*, waar in hy aantoont, dat St. Benedictus uit die familie gesproten is, en dat het huis van Oostenryk zynen oorspronk uit het zelve heeft. *Baronius. Martyr. Miraus de Script. sec. XVI. Andrea Bibl. Belg.*

WIPPER, eene rivier, die in het graafschap Stolberg, eene halve myl van de stadt van dien naam, ontspringt, en in twee beken bestaat, welker eene *de oude*, en de andere *de smalle Wipper* hiet. Zy vereenigt zich naderhandt met eenige andere beeken, loopt door het Mansfeldische naar Heckstadt, Sandersleben, enz. neemt in het Maagdenburgsche, by groot-Schierstadt, de rivier de Eine in zich, en valt eindelyk in het Anhaltsche, by Bernburg, daar zy een stene brug, in den jare 1416 gebouwt, heeft, in de Saale. *Becman Anhalt. Hist. P. III.*

WIPPER, of WIPPRA, eene kleine stadt aan de rivier van dien naam, in het graafschap Mansfeldt, die voortyds den tytel van een graafschap voerde, en in den jare 1440 voor 6000 guldens van de heeren van Querfurt aan die van Mansfeldt is verkocht. *Tromsd. Spangenb. Mansf. Chron. it. Adelsp. P. I.*

WIPRECHT, graaf van Groitsch, markgraaf van Lausnits, graaf van Ekkartsberg, heer van Budissin, Nisin, Morungen, enz. Was de zoon van graaf Wiprecht, die in de Oude Mark Brandenburg een streek lands, die naar de kleine rivier Balsam het Balsamerlandt genaamt wordt, bezat, en van Sigena, dochter van grave Goswin van der Ly. Hy wierdt na zyns vaders doodt aan 't hof van Udo, markgrave van Brandenburg, opgevoed, en van den zelven met de stadt Tangermunde beleent: en voor het van zyn vader geerfde Balsamerlandt kreeg hy het graafschap Groitsch in Oosterlandt. Doordien de adel, daar omtrent wonende, gedurig tegen hem te velde trok, nam hy zyne toevlucht tot hertog Wratislaus van Bohemen, en trok met den zelven naar Italië, daar zy onder het keizerlyke leger hunne dapperheit lieten blyken. Naderhandt scheen Wiprecht over verscheide dingen misnoegt, en eischte zyn afscheidt: doch de aanwezende bisschoppen kwamen tusschen beide, en ten einde hy nog langer in het keizerlyke leger mogt blyven, ontfing hy van den aartsbisschop van Ments 1300, en van den bisschop van Halberstadt en Munster 600 marken gouds tot een jaarlyksch inkomen; ook schonk hem de aartsbisschop van Keulen de heerlykheit Orle, en de keizer gaf hem het vlek Leisnig, nevens het slot Dornburg, nevens 600 marken gouds als erfrenten. Na het eindigen van den oorlog keerde hy weder naar huis, trouwde met de Boheemsche princesse Judith, en kreeg met de zelve de beide landschappen Budissin en Nisin in de opper-Lausits. Hy zocht zich vervolgens aan den gemelden adel te wreken, en verwoestte rondom Belgern alles te vuur en te zwaardt, sloeg ook den markgraaf Henrik van Meissen, die hem tegen getrokken was. Hy kweet zich naderhandt in den Saxischen oorlog van den jare 1079 in den slag by Fladenheim zeer wel; maar wierdt kort daar na van markgrave Ekbrecht van Brunswyk met oorlog besprongen, dien hy by het vlek Teucher ten eenemale sloeg, en onder anderen een sterken Brunswyker, die hem zyn schildt hadt doorboort, en twee tanden uit zyn mondt gestoten, doodde. Hoewel nu de gemelde markgraaf deze nederlaag in den jare 1090 zocht te wreken, wierdt hy echter in een molen gedood, en dus in zyn voornemen verhindert. Na dezen deedt Wiprecht een bedevaart naar Rome, en wierdt door den paus aan den patriarch van Spanje gezonden, die hem tot eene boete opleide een klooster voor twaalf broeders te stichten, en hem ten dien einde de duim van St. Jakob vereerde. Deze stichting van het klooster volbragt Wiprecht by Pegau met zyne hofbedienden in den tyde van drie jaren, zonder toedoen van een ander werkman. In den jare 1109 verloor hy zyne gemalin Judith, die hem twee zonen, *Wiprecht* en *Henrik*, nevens eene dochter, met name *Bertha*, hadt gebaart, en in het volgende jaar hertrouwde hy met Cunigunda, gravinne weduwe van Beichlingen. Zyn oudste zoon Wiprecht trouwde ook in den zelven tydt met zyne stiefmoeders dochter. In het zelve jaar erfde hy ook door de doodt van den laatsten heere, Wiese van Wiesenburg, het slot, steedtje en nonnenklooster Wiesenburg in Meissen, waar in hy zyne moeder Sigena tot abdisse aanstelde. Toen in den jare 1111 de keizer den jongen koning Boriwor van Bohemen onttroonde, en dat ryk aan Suatopluk gaf, hieldt Wiprecht de party van zyn afgezetten schoonvader, en als hy kort daar na met den keizer een tocht naar Polen deedt, en Suatopluk mede daar by tegenwoordig was, liet hy hem 's nachts door eenen zyner dienaren ontlyven; waar op de Bohemers den keizer verlieten, die Wiprecht moest bidden om hen veilig uit Polen te helpen, dat hy ook, onder beding van Boriwor te herstellen, deedt. Maar de keizer vergat zyne belofte, en beleende Ladislaus, broeder van Suatopluk, met Bohemen, die Praag veroverde, en Boriwor, nevens den jongen Wiprecht, die by hem was, gevangen nam, waar op de oude Wiprecht Nisin, Budissin, Morungen en Leisnig aan den keizer moest afstaan, wilde hy zynen zoon in vryheit gestelt zien. Ja in den jare 1113 hitste de keizer zelfs den jongen Wiprecht tegen zynen vader op, hem daar voor de stadt Naumburg belovende. Wanneer hy ook vervolgens nevens den keizer en Ladislaus, koning van Bohemen, den vader in zyne vesting Groitsch, hoewel vergeefsch, hadt helpen belegeren, eischte hy wel de beloofde stadt van den keizer; maar ze wierdt hem geweigert, en dies verzoende hy zich wederom met zynen vader. In het volgende jaar verbondt zich de oude Wiprecht met den Paltsgraaf Siegfried van Orlamunde en met landgraaf Lodewyk van Thuringen: doch zy wierden beide by hunne byeenkomst te Wah-

renstädt

tenstadt van den grave Hoyer van Mansfeldt met 300 man overvallen, wanneer de Paltsgraaf zyn leven verloor, de landgraaf het moest ontvluchten, en graaf Wiprecht gevaarlyk gewond, en naar Leisnig gebragt wierdt. Van daar bragt men hem naar Wurtsburg, daar hy op den toenmaligen Ryksdag met eenparige stemmen ter doodt wierdt veroordeelt, en zekere Koenraad van der Pleisse gelast hem te onthoofden. Maar doordien de executie wierdt uitgestelt, kwam de jonge graaf Wiprecht tusschen beide, en boodt den keizer het gansche graafschap Groitsch voor zyns vaders leven aan, dat de keizer wel aannam, maar den ouden graaf drie jaren in eene harde gevangenisse liet zitten. Vervolgens koren de beide zonen van Wiprecht de party der vyandelyke Saxen, en de gemelde graaf Hoyer wierdt in den slag by Welphsbosch van den jongen Wiprecht gedood, die ook na dezen den keizer dwong zyn vader los te laten, en hem in zyn graafschap Groitsch te herstellen. Naderhandt nam Wiprecht wraak van de stadt Leisnig, ging by den keizer op den Ryksdag te Worms, en wierdt in betaling van 2000 marken gouds met het markgraafschap Lausits beleent. In den jare 1124 vernachtte hy in het dorp Halbe, en toen 'er 's nachts brandt in het huis ontstondt, trapte hy het brandende stroo met zyne blote voeten uit: maar brandde zich daar door zodanig, dat hy naar Praag moest gebragt worden, daar hy op 't aanraden van vele bisschoppen een geestelyke wierdt, en nog in het zelve jaar stierf, hebbende aan zyn klooster vele goederen vermaakt. *Albini Meisn Land-Chron. Spangenb. Mansfeld. Chron.*

WIRKSWORTH, eene grote stadt in de Engelsche provincie Darbyshire. Zy heeft eene schone kerk, een vrye school, en eenige armenhuizen. Hier wordt alle Dingsdagen een grote marktdag gehouden, en inzonderheit grote koophandel met loot gedreven.

WIRDUM, een zeer groot dorp in de Vriesche grietenye Leeuwarderadeel, in het kwartier Oostergoo, digt by de stadt Leeuwarden gelegen, zynde zeer aanzienlyk door het groot getal van heerenhuizen en sloten, die daar gevonden worden. Het heeft eene deftige kerk, daar voor dezen twee torens op stonden, welker eene in den jare 1680 is afgebroken. Het is laatst door erffenisse gekomen aan Jonker *Pier Galenus van Sytzema.* Te Barnhuizen, onder de parochie van dit dorp, is de vermaarde *Viglius Zuichemus ab Ayta* geboren. Het wordt door een eigen predikant bedient, staande onder de classis van Leeuwarden. *Winsemius. Oudheden en Gestichten van Vrieslandt pag. 363 env.*

WIRM, eene rivier in Beyeren, die niet verre van haren oorspronk eene zee, de Wirmzee, in 't Latyn *Vermis* genaamt, maakt, en naderhandt in het rentampt van Munchen, niet verre van Dachan, met de rivier Ambet zich vereenigt.

WISBADEN, eene oude Nassausche stadt en graafschap. Het zelve legt eene myle van Ments, twee van Zwalbach, en vier van Frankfort; maar is van den Rhyn en van den Mayn slechts een halve myle gelegen. De stadt is rondom met vermakelyke heuvels omringt, daar goede wyn op wascht. Het omleggende landt wordt het *Einrich*, in 't Latyn *Henrici pagus*, genaamt, en daar begint het Rheingau. Men zegt, dat zy den naam van de *Vispii* bekomen heeft; maar het is waarschynlyker, dat deze naam van de vermakelyke landsdouwen en heerlyke gezondbaden afkomstig is. Deze stadt is zeer oud, gelyk als uit verscheide daar omtrent gevonden wordende oude gedenkstukken blykt. Men heeft aldaar eenige schone warme baden, van welke het *Schutzenbads*, naar het adelyke geslacht der heeren Schutz van Holtzhauzen genoemt, het voornaamste is. Deze plaats behoort sedert vele eeuwen herwaarts aan het huis van *Nassau*, hebbende zelfs voormaals hare eigene graven uit den gemelden huize van Nassau gehad, van welke graaf *Johan Lodewyk*, overleden in den jare 1605, de laatste was. Hoewel de keurvorsten van Ments als leenheeren een eisch op dit graafschap deden, en de keurvorst Anselmus Casimir in het volkomen bezit daar van wierdt gestelt, hebben het echter kort daar na de graven van Nassau, van de Idsteinsche linie, bekomen. *Topogr. Circ. Rhen. Von Hornek de Thermis Wisbadensibus. Hamb. Hist. Remarq. An.* 1701, *p.* 257.

WISBICH, een klein steedtje, met een slot, in de Engelsche provincie Cambridgeshire, gelegen op een zeer moerassige plaats, niet verre van de zee, die daar dikwils overloopt, gelyk als ook in den jare 1236 deze plaats met het slot geheel zyn weggespoelt. Maar in de XV eeuwe heeft Johan Morton, bisschop van Ely, dit huis weder laten opbouwen. *Beeverell Delices p.* 125.

WISBY, eene stadt in het eilandt Gothlandt. Zy is gelegen aan de Westzyde aan een klip, naar den zeekant, is met een sterken muur en met rondeelen omringt, en heeft aan het water, naar den Zuidkant, een sterk slot, Landskroon genoemt. Men kan aan de oude dikke muren der verwoeste huizen, zynde van marmer en zware stenen opgehaalt, zien, dat zy eene voortreffelyke stadt is geweest. Zy zou in de VIII eeuwe na Christus geboorte gebouwt zyn. Zy was de beroemdste handelstadt in het Noorden, en daar waren ruim 12000 voorname burgers en kooplieden. Oudtyds stondt zy onder Zweden; maar wierdt ten tyde van den Zweedschen koning Magnus van den Deenschen koning Waldemar in den jare 1361 met het gansche eilandt ingenomen, tot dat het in de XVII eeuwe weder aan Zweden is gekomen. Zy is thans in een slechten staat, zynde de haven gansch vervallen, en de neering geheel verlopen. Het *Wisbysche Recht* komt van deze stadt van daan, het welk nog in gebruik zynde langen tydt by de Noordsche volkeren ten opzichte van den koophandel en de zeezaken voor een algemeen recht der volkeren wierdt gehouden. Men vindt het zelve in een afzonderlyk boek in de Neder-Saxische tale onder den tytel van: *Waatterrecht, dat de Koplude en Schippers gemackt hebben tho Wisby*, waar uit veel in het Lubeksche Recht, als zynde in de volgende tyden het Wisbysche in aanzien gelyk geworden, is overgebragt. *Olaus Magnus l. II. c.* 22. *Olearius Itin. l. II c.* 3. *Gothofredus de Imperio maris c.* 8. *Conring de O. I. G. c.* 19. *Gryphiander de Weichbild. c.* 8. *n.* 17.

WISELOCH, eene kleine keurvorstelyke Paltzische stadt in het ambacht Heidelberg, aan de rivier Elsats gelegen. Hier omtrent, naby het dorp Mingelsheim, sloeg in den jare 1622 Ernest, graaf van Mansveldt, den Beyerschen generaal, den grave van Tilly, ten eenemaal. In den jare 1688 hebben de Franschen deze plaats byna geheel verwoest. De plaats is zeer oud, en komt reets in den jare 965 in een openbrief voor. Paltsgraaf Lodewyk bragt dit steedtje van keizer Frederik den II aan zich; maar het slot is in den jare 1277 van die van Weinsperg gekocht, na welken tydt Paltsgraaf Rudolph daar zyn verblyf heeft gehouden. *Tolner H. P. p.* 42. *Freher. O. P. c.* 7. *p.* 79.

WISINGSOO, een eilandt in de Wetterzee, in Gothlandt, waar op het slot *Wisingsburg* legt, welkers omleggend land den tytel van een graafschap voert. Van ouds hebben hier eenige Zweedsche Koningen hunne residentie gehad. *Beschreib. von Zwed. Zeil. Top. Suecia.*

WISLICZKA, eene stadt in het kleine Poolsche Waywoodschap Sendomir, op de grenzen van Crakau, by de rivier Nidda gelegen. De grondt van deze stadt is rotsachtig, en ze is rondom zeer moerassig, en vol van slangen en schadelyk gedierte, die echter, gelyk men wil, nooit de menschen beschadigen, om dat de Roomsche stoel, naar het voorgeven der inwoonders, dit door een afzonderlyk verbodt heeft uitgewerkt. Zo haast deze dieren elders heen worden gebragt, sterven zy. Voor het overige is deze plaats met een sterken muur omringt. De huizen zyn 'er van hout gebouwt, maar de stichtskerk aldaar is van vierkante stenen opgehaalt. Van deze stadt voert een der Kasteleinen zyne benaming. *Connor State of Pol. P. I, lett.* 5.

WISMAR, eene vermaarde koopstadt in het hertogdom van Mekelenburg, aan de Oostzee, 7 mylen van Lubek, even zo verre van Rostok, en 4 mylen van Zwerin gelegen. Zy is door hare voortreffelyke haven, welke voor de veiligste en bekwaamste in de Oostzee wordt gehouden, en waar in de allergrootste schepen zonder anker kunnen leggen, zeer aanzienlyk geworden. De ingang van deze haven wordt door een zandplaat, op welke een kasteel, de *Walvisch* genaamt, gebouwt was, gedekt. De stadt zelf was met zeer sterke wallen en vestingwerken voorzien, en dus eene der gewigtigste steden aan de Oostzee. Behalven dat is zy ook sterk van natuur, dewyl aan de eene zyde de zee de stads muren bespoelt, en aan de andere moerassen zyn. Voor dezen hadt deze stadt gebrek aan versch water, maar naderhandt heeft men 'er een bron van zoet water gevonden. Zy praalt met verscheide schone gebouwen, onder welke zyn het stadhuis, de stads Apotheek, en wynkelder, de kerken van St. Nicolaas, St. Maria, St. Georg, en die van den H. Geest. De voornaamste kerk is die van St. Maria, van welke men verre in de Oostzee kan zien. Het traliewerk om de Doopvondt is zeer kunstig, even als of het gevlochten touw was; waarom de eenvoudigen voorgeven, dat het van den Duivel gemaakt is. Het grauwe en het zwarte klooster zyn ook beziens waardig. Voornamentlyk is de marktplaats prachtig: ook vindt men daar nog een oud slot, het Mekelenburgsche hof genaamt, daar de oude hertogen van Mekelenburg hunne residentie hadden. Men zegt, dat deze stadt reets in 't jaar 340 na Christus van een ouden Wandalischen koning, *Wissimerus*, van wien zy ook den naam heeft ontfangen, is gebouwt, maar na dezen verwoest, waar van nog eene kerk aldaar, het oude Wismar genaamt, getuigt. De graaf van Zwerin, Gunzelin de II, heeft deze plaats uit de oude puinhopen van de oude stadt Mekelenburg in den jare 1239 vernieuwt, na wien Henrik van Jeruzalem, heer van Mekelenburg, de zelve aan zyn huis heeft gebragt. Door hare haven wierdt zy naderhandt eene der vermaardste Hanzeesteden, en weigerde dikwils den hertogen te gehoorzamen, waar toe zy echter in het jaar 1427 door hertog Henrik den Vetten gedwongen wierdt. In den dertigjarigen oorlog veroverde de keizerlyke generaal Wallenstein deze plaats, en naderhandt veroverden ze de Zweden, aan welke zy ook by de daar op gevolgde vrede, nevens de schans de Walvisch, en het daar by leggende eilandt Poel, is afgestaan. Zy hebben aldaar een koninklyk opper-hof-gerecht over alle Zweedsche Duitsche provinciën aangelegt, en de stadt nog meer versterkt. Maar na dat deze stadt in het jaar 1716, na een langdurige insluiting van de Deensche, Pruissische en Hannoversche troepen, is ingenomen, zyn alle hare vestingwerken geslecht. *Topograph. Sax. Inf. p.* 237. *Werdenhagen de Rebusp. Hans. Part. III. c.* 22. *p.* 317 *seq. Europ. Herold T. I. p.* 438 *seq.*

WISNIOWIZKY, een voornaam vorstelyk geslacht in Litthauwen. Hun stamvader was DEMETRIUS KORIBUTH, hertog van Novogrod en Severie, zoon van Olferdus,

dus, groothertog van Litthaauwen, die de broeder was van Jagello, de welke in het jaar 1386 met den name van Uladislaus koning van Polen wierdt. Deze stichtte de sloten Zbaras en Wisniowec, en sneuvelde in den jare 1393 in een slag tegen de Tartaren. Des zelfs jongste zoon, SIGISMUNDUS KORIBUTH, wierdt van die van Praag, en van anderen, die den keizer Sigismundus niet genegen waren, tot koning van Bohemen verkoren, welke waardigheit hy ook aannam, maar na verloop van 5 jaren van zyne aanhangers verlaten, en in den zogenoemden witten toren gevangen gezet wierdt, waar in hy ook zo lang moest zitten, tot dat men hem eindelyk den 3 September des jaars 1427 uit Bohemen verdreef. Zyn oudste broeder, THEODORUS KORIBUTH, *vorst van Wisniowick*, plantte het geslacht voort, en het zelve heeft zich in twee liniën, als die der hertogen van *Zbarar* en *Wisniowick*, verdeelt. De linie der hertogen van Zbarar is met hertog GEORG *van Zbarar*, kroons grootschenker en Waywode van Crakau, in het jaar 1631 uitgestorven. De oudste, THEODORUS, plantte de linie van *Wisniowizky* voort. Hy teelde MICHIEL WISNIOWIZKY den ouden, Palatyn van Kiow, die verwekte MICHIEL den jongen, de welke in Moldavië sneuvelde. Van hem kwam voort ADAM WISNIOWIZKY, wiens zonen waren *Jannusius* en MICHIEL JARAMIAS. De laatste, van wien naderhandt afzonderlyk zal gesproken worden, liet na een eenigen zoon, MICHIEL, die koning van Polen wierdt, maar zonder erven overleedt. De oudste, JANUSIUS, die kroonsstalmeester en Waywode van Puslandt was, heeft *Georg Demetrius*, en CHRISTOFFEL KONSTANTYN nagelaten. Van den laatsten stammen af JANNUSIUS, opperschenker van Litthaauwen en kastelein van Wilda, en MICHIEL, Litthaauwsche veldheer. *Hamb. Hist. Remarquen* 1707, *p.* 111.

WISNIOWIZKY, (MICHIEL JEREMIAS KORIBUTH) vorst van Wisnioweka, Zaloz en Lubne. Zyn vader was Adam Wisniowizky; zyne moeder was uit het geslacht van Chotlowiz. Hy volgde van jongs af den oorlog, en boodt met eenige Duitsche troepen aan gene zyde van den Dnieper de Tartaren zulken wederstandt, dat zy niet in Polen konden vallen. In het jaar 1644 vereenigde hy zich met den Poolschen veldheer Stanislaus Koniekpolsky, was mede tegenwoordig in het treffen by Achmerov, helpende de grote overwinning op de Tartaren behalen. Wanneer naderhandt in het jaar 1648 de Zaporowsker Tartaren onder hunnen generaal Bogdan Chmielnizky begonnen op te staan, stuitte hy met zyne onderhorige troepen aan gene zyde van den Dnieper hen zodanig, dat zy den voorgenomen optocht naar Polen moesten staken. In de jaren 1648 en 1649 was hy mede tegenwoordig by de verkiezing en kroning van Johannes Casimir op den ryksdag te Warschau, en wanneer in het laatste jaar het Poolsche leger onder den kastelein van Belcz, Andreas Jerley, tegen de Kozakken te velde trok, vervoegde hy zich met zyn volk by het zelve, en hieldt zich zo dapper, dat door zyn goed beleidt de Polen zeven stormen van de Kozakken en Tartaren afsloegen; en schoon het Poolsche leger van de Tartaren en Kozakken geheel ingesloten wierdt, verweerde hy zich nochtans zo lang, tot dat hem de koning Johan Casimir zelf met een versch leger te hulp kwam; wanneer tegen gedachten de vrede daar op volgde, en de Polen de Kozakken voor een vry volk moesten erkennen. Wegens deze verdiensten wierdt hy Starost van Przemisl, en toen de Kozakken in het jaar 1651 de vrede braken, en de koning in persoon weder te velde trok, geboodt hy een gedeelte van het Poolsche leger: en na dat de beide legers by Berestetzkow handgemeen wierden, vocht hy zo dapper tegen de Kozakken, dat de Polen eene volkome overwinning behaalden, en al het legertuig der Kozakken tot buit maakten. Hy stierf kort daar na in de maandt Augustus des gemelden jaars, in den bloei van zyne jaren, aan een hete koorts in het leger by Pawoloczy. Hy was getrouwt met Griselida Constantia, dochter van Thomas Zamosky, grootkanceller van Polen, by welke hy teelde *Michiel Wisniowizky*, die na den vrywilligen afstandt van Joh. Casimir in den jare 1669 tot koning van Polen wierdt verkoren. *Pastor. Florus Polonicus. Happelii Histor. moderna Europa.*

WISSENBACH (JOH. JAKOB) een beroemd Nederlandsch rechtsgeleerde in de XVII eeuwe, geboortig uit Fronshuizen, een plaats in het Nassausche gelegen, was eerst hoogleeraar te Heidelberg, maar naderhandt eerste hoogleeraar te Franeker, en stierf den 15 February des jaars 1665. Men heeft nog van hem: *Disputationes in Pandectas*; *Commentarius in Codicem*; *Emblemata Triboniani*; enz. *Konig in Diario Biograph. Reim. Hist. Lit. German.*

WISSEKERKE, WISKERKE, een dorp van het Zeeuwsche eilandt Zuid-Bevelandt, aldus genoemt van eenen heer *Wisse*, zynde maar van klein belang, als hebbende slechts eenige weinige huizen, maar versiert met eene fraaie kerk, waar aan een hoge, zware en dikke toren staat, waar uit schynt te blyken, dat deze plaats voor dezen beter betimmert is geweest, maar door dykbreuken en overstromingen dus vermindert is. Het wordt met 's Heer-Hendriks-kinderen door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Zuid-Bevelandt. *Smallegange Kronyk van Zeelandt. Oudheden en Gestichten van Zeelandt.*

WISSEKERKE, een fraai dorp op het Zeeuwsche eilandt Noord-Bevelandt, voorzien met een welgebouwde kerk, en eene bekwame haven. Het plagt van ouds eene vermaarde en aanzienlyke heerlykheit te zyn, welker bezitters, de *heeren van Wissekerke* genoemt, voorname Zeeuwsche edelen waren. Kerk en predikant staan onder de classis van Walcheren. *Ibid.*

WISSEKERKE, een vryheerlyk geslacht in de Spaansche Nederlanden. Het zelve houdt *Gilles van Wissekerke* voor zynen stamvader, die van de Zeeuwsche heeren *van Wissekerke* afkomstig was, en in het jaar 1631 in zekere schermutseling tegen de Hollanders sneuvelde. Daar op wierden zyne goederen door de Staten der Vereenigde Provinciën verbeurd verklaart, en voor 185000 guldens verkocht. Van zyne zonen is de oudste, zynde Spaansche kapitein en kommandant van Herenthal, voor Breda gebleven. Zyn twede zoon, genaamt *Johannes*, insgelyks kapitein van eene kompagnie voetvolk Walen, heeft voor 't Sas van Gent zyn regterhandt verloren, waar op hy in het jaar 1655 baron van Pellenberghe wierdt gemaakt. *L'Erection de toutes les terres de Brabandt pag.* 47.

WISSING (WILLEM) een vermaard kunstschilder in portretten, wierdt geboren in 's Gravenhage in den jare 1656. Zyne eerste onderwyzer in de kunst was Wilh. Doudyns, by wien hy eenige jaren bleef, tot dat hy, behalven de tekenkunst, ook de behandeling der verwen verstondt. Naderhandt begaf hy zich naar Engelandt, om onder 't opzicht van Pieter Lely zich verder te oeffenen, 't geen tot zyn geluk en roem uitviel: want hy nam zodanig in kunst toe, dat hy eerste hofschilder wierdt van koning Jacobus den II, die hem ook (na dat zyne dochter Maria met Willem den III, prins van Orange, en stadhouder van Hollandt, getrouwt was) van Londen overzondt naar 's Gravenhage, om hun beider beeltenissen naar 't leven af te schilderen. Hy wierdt gehouden voor den besten portretschilder in dien tydt, en zyne ryzende kunstzon zo helder in den ochtenstondt van zyn leven uitschitterende in de oogen van zyne benyders, heeft velen doen geloven, dat hy door vergift is van kant geholpen. Hy is gestorven op het landhuis van den grave van Essex buiten Londen den 10 February des jaars 1687, naauwlyks 37 jaren oud. *A. Houbraken III Deel.*

WISSOWATIUS, (ANDREAS) een berucht Sociniaan, was te Philippovie, in Litthaauwen, in den jare 1608 uit een voornaam adelyk geslacht geboren. Zyne moeder was Agnes, dochter van Faustus Socinus, zynde dus met vele voorname adelyke familiën in Italië vermaagschapt. Eerst wierdt hy met de kinderen van Christoffel Morsunius opgevoed; na dezen in het door de Unitarissen nieuw opgerechte doorluchte school naar Rakau gezonden, en aan het opzicht van Crellius toebetrouwt. Wanneer zyne ouders niet alleen zyne bekwaamheit, maar ook zyne naarstigheit bemerkten, poogden zy hem by een Starost of Waywode te helpen, om in staatszaken onderwezen te worden; maar Martinus Ruarus verwierf by zyne ouders, van hem in de Godgewyde schriften te onderrechten, en om daar door het verlies van zyn grootvader Socinus wederom te vergoeden. Toen hy in het jaar 1629 het gemelde school verliet, wierdt hy tot onderwyzer van den oudsten zone des Starosten van Lublin aangenomen, wanneer men hem krachtig aanmoedigde om den Roomschen Godsdienst aan te nemen; maar hy weigerde zulks te doen, en trachtte by alle gelegenheit het Sociniaansche geloof staande te houden. Eindelyk, zullende met den gemelden heer vreemde landen gaan bezien, weigerde hy zulks, en rekommandeerde ten dien einde een Roomsch-Katholyken. Kort daar na ging hy naar Hollandt, studeerde een tydlang te Leiden, kwam dikwils te Amsterdam, en onderhieldt kennis met Vossius, Barlæus, Episcopius, en Curcellæus. Men zocht hem in Hollandt te bewegen mede naar West-Indië te gaan; maar willende dit niet doen tegen den zin zo van zyne ouders, als van zyne kerke, sloeg hy dit verzoek af, en ging naar Engelandt, en van daar naar Vrankryk, alwaar Hugo de Groot, Gassendus en Mersennius met hem vriendschap onderhielden, en hem onbeschroomd zyne stellingen hoorden verdedigen. Wissowatius naauwlyks in zyn vaderlandt wedergekeert zynde, wierdt 'er op den ryksdag te Warschau in den jare 1638 een besluit genomen van de kerk, het doorluchte school, en de drukkery te Rakau te vernietigen. Hy kreunde zich daar niet aan, maar ging naar Warschau, en gaf vrymoedig rekenschap zo van zyne belydenisse, als van die zyner geloofsgenoten; hoewel de eens begonne vervolging tegen de Unitarissen daar door niet ophieldt, maar na dezen in den jare 1644 nog heviger wierdt, en onder anderen ook Wissowatius, die toen in Volhynië een opentlyke kerkendienaar was, trof. Gelyke vervolging moest hy te Lublin, en naderhandt nog in het jaar 1649 uitstaan, wanneer hy wegens den oorlog, die inzonderheit de Socinianen drukte, voor eenigen tydt naar Pruissen moest wyken. Hy onthieldt zich niet verre van Dantzig, en predikte in eenige dorpen, daar de Unitarissen woonden. Na het eindigen van den oorlog begaf hy zich in den zomer des jaars 1649 weder naar zyne kerk te Lublin, maar wierdt in het volgende jaar naar Radastow, een vierde van eene myle van Rakau gelegen, gezonden, om onder zyne aldaar verstrooide broederen uit Rakau te prediken. Doch zyne vervolgers duldden hem daar niet lang. Te Warschau beschuldigde men zyne toehoorders, dat zy, op 't aanraden van Wissowatius, op den kerkweg het been van een krucifix hadden gebroken. Zo geweldig men nu in het eerst tegen hen woedde, zo schielyk hieldt het geloofsonderzoek op, doordien dit dorp een Roomsch Katholyken opperheer kreeg, die zich vergenoegde den Unitarissen hunne kerken te ontnemen, en Wissowatius te verdryven. De broeders bezorgden hem een andere

plaats,

plaats, en gebruikten hem om verscheide van hunne gemeentens te bezoeken, op welke reizen hy vele moeielykheden moest uitstaan. Doch alle deze moeielykheden deden zynen yver niet verslaauwen, wanneer hy in het tegendeel, behalven zyne ampts bezigheden, het Nieuwe Testament met kanttekeningen ophelderde, de Psalmen Davids in Poolsche rymen overzette ten dienste van zyne kerken, als mede in den naam van het Synode den Jesuit Cichovius beantwoordde. Daar op borst de Zweedsche oorlog in Polen uit, wanneer hy nog in groter levensgevaar kwam, wordende de onlusten door de oproerige Poolsche boeren vermeerdert; want deze doodden alle Zweedsche soldaten, die maar in hunne handen vielen, krygende tot vergelding de goederen der Arianen; waarom Wissowatius op het aannaderen van dit volk naauwlyks met zyne vrouwe en kinderen het kon ontvluchten, en zyne schone bibliotheek verloor. Hier op volgden in den jare 1658 de universaliën, by welke de Arianen wierden veroordeelt ten uitersten vervolgt te zullen worden. Wissowatius kreunde zich daar niet aan, verkoos nu deze, dan gene plaats, daar zy konden vasten, het broodt breken, dopen, en verder hunnen Godsdienst verrechten. Die uit vreze achterbleven, vermaande hy schriftelyk tot standvastigheit, en toen in den jare 1660 het bekende *Colloquium charitativum* of liefde-gesprek gehouden wierdt, was hy de eenige, die het gevaar niet schroomde, wanneer hy ook, zo men wil, die plaats uit 1 Cor. VIII, vs. 6 tegen den Jesuit Cichovius krachtig staande hieldt, en gelegenheit tot veel nadenken gaf. Toen de kastelein, verwonderd over Wissowatius geleerdheit, hem liet gaan, boodt hy hem veel geldt en het rykste landgoedt aan, indien hy wilde Roomsch-Katholyk worden; maar hy sloeg zulks beleefdelyk af, verliet ook den 10 July des jaars 1660 zyne goederen, en alle uitstaande gelden, en ging naar Silesiё, van daar naar Hungarie, daar hy twee jaren bleef, en wegens eenige daar wonende Socinianen de Hungarische taal leerde. In het jaar 1663 wierdt hy van het synode naar de Palts gezonden, doch zonder vrucht te doen; waarom hy, ziende, dat zyn voornemen gestremt was, naar Hollandt ging, en daar mede aan de *Bibliotheca fratrum Polonicorum* arbeidde, en de zelve corrigeerde. Hy bleef daar tot zyne doodt, voorgevallen den 17 Juny des jaars 1668. Voor zyn overlyden vermaande hy onder anderen zyn jongsten zoon voor het gene waarachtig en goed was te zorgen en te bidden, en zich geheel daar aan over te geven. *Epist. de vit. Wissowatii. Biblioth. Unitarior.*

WISTON, een steedje in het Zuid-Wallische landschap Penbrockeshire, in het koninkryk van Engelandt, heeft een sterk slot, en legt 173 mylen van Londen. *Beeverell Delices p.* 417.

WIT, (DIDERIK DE) priester en Licentiaat in de Godgeleerdheit te Loven, alwaar hy in het bekende genoorschap van Standonk in de Filosofy hadt gestudeert. Hy heeft geschreven: *Officium Sanctorum provincia Ultrajectina*; de *Kerkelyke Getyden*; enz. Daarenboven heeft hy, zo als Valerius Andreas getuigt, eenige Nederduitsche werkjes uitgegeven op den naam van *Christoph. Fabri, een Lovenaar. Hist. van 't Utrechtsche Bisdom I Deel p.* 569.

WIT, (EMANUEL DE) een braaf Hollandsch kunstschilder, wierdt geboren te Alkmaar in 't jaar 1607. Zyn vader was aldaar schoolmeester, en een goed redenaar, wel geoeffent in de meetkunst, waar in Emanuel in zyne jonkheit mede zo wel gevordert was, dat hy de redenkunst boven het gemeen verstondt, hoewel zulks hem, die de Bybelsche redeneringen gestadig aan dwarsboomde, en het zakelyke in twyffel trok, enkel en alleen tot moeielykheit verstrekte, en den algemenen haat op den hals haalde. Hy leerde de schilderkunst te Delft by Evert van Aalst Willemsz, en de gronden daar van wel gelegt hebbende, oeffende hy zich eerstelyk door 't schilderen van beelden, historiën en portretten, maar naderhandt, zich met ter woon naar Amsterdam begeven hebbende, begaf hy zich tot het schilderen van kerkjes van binnen, met predikstoel, orgel, gestoeltens, grafsteden, en andere versierselen naar 't leven, waar in niemandt hem gelyk was, zo ten aanzien van de geregelde bouwkunst, als geestige verkiezinge van lichten en welgemaakte beeldtjes. Jammer is het, dat zulk een groot meester zulk een slechte levenswyze hadt, zo norsch, onbezonnen en twistgierig was, groot noch klein sparende, zo dat hy eindelyk, doch te laat, oogen kreeg, en zag, dat de fortuin hem den nek toegekeert hadt, en hy niet alleen arm, maar ook van een iegelyk veracht was, 't welk hy, in plaats van door beter levenswyze het zelve te trachten te boven te komen, met mistroostigheit, die alle redeneringen van den geest bederft, in zo verre moedwillens nog meerder voet gegeven heeft, dat het naar allen schyn zyn eigen leven heeft verkort, wyl hy, by donkeren winterschen avondt uit zyn woonplaats met moeielykheit tegen den huiswaardt gegaan, sedert niet weder gezien is, en zyn ligchaam na verloop van elf weken, na dat hy weggegaan was, by de Haarleminersluis opgevischt wierdt, hebbende een touw om den hals. Zyn ligchaam, in 't Gasthuis, en van daar naar 't Pesthuis gebragt, is aldaar op 't kerkhof in 't jaar 1692 begraven, hebbende hy den ouderdom van 85 jaren bereikt. *Houbraken I Deel.*

WIT, (JOHANNES DE) zoon van den ridder Stefen de Wit, is geweest kanunnik van St. Mariaaskerk te Utrecht omtrent het midden van de zestiende eeuwe. Hy vertrok, na het veranderen van de regeringe en den Godsdienst in de Vereenigde Provincien, naar Rome, alwaar hy is gestorven den 1 October des jaars 1622. Hy heeft naar de oude handschriften verbetert de *Historie van Karel den VI*, koning van Vrankryk, de welke te voren door een monnik uit de abdy van Dionysius in de Latynsche tale was uitgegeven. Ook heeft hy naar de oude handschriften nagezien, en met verbeteringen laten drukken de Werken van *Paschasius Radbert*, abt van Korbey; voorts eenige werkjes van *Fulgentius*, en de Gedichten van *Nicolaus Braya* over de daden van *Lodewyk den VIII*. Men vindt van hem den volgenden aanmerkelyken en lezenswaardigen brief, aan zynen deken, Lambertus van der Burch, den 26 November van den jare 1614 geschreven, waar in hy krachtig over de boosheit der tyden en het hof van Rome klaagt. De brief luidt aldus: „ . . . . . Ik bemerk dat gy „ ons aanwyst de rampzalige wet der natuure, en den heilzamen en goedertieren wil van den Almachtigen Godt. Ik „ beschouw eene eeuw, de welke dragtbaar is van zonden; „ en in de welke de vroomheit tot schade, de eerbaarheit tot „ verwytinge, de godvruchtigheit tot verachtinge en bespottinge verstrekt. Ik sla myne oogen op het verval der tyden, „ daar de deugdzame en lofwaardige mannen meest te lyden „ hebben; en de zodanigen buiten alle openbare bedieningen „ gesloten en gestoten worden, die door hunne geboorte en „ door hunne deugdt tot de regering, en tot het bestieren van „ het roer bekwaam zyn gemaakt: ja wy zien, eilaas! dat de „ zelve naauwlyks een plaats kunnen krygen onder de roeiers „ of de pompers. Wat zal men 'er tegen doen? Is dit het geloof? Is dit die goude vryheit, die zy tot heeschheit en tot „ walgens toe getrompet hebben? Vryheit, zeg ik; maar van „ wat gedaante? Hoe zal ik dien *Proteus*, die zyne gedaante „ gedurig dus verandert, best vast binden? Ondertusschen „ verwissel ik het schuitje van *Petrus* niet, buiten het welke „ ik geleert heb dat geen zaligheit te verwachten is. In dit „ schuitje ben ik gestelt door myne liefste ouders; in dit ben „ ik bewaart door myne trouwhartige bestierders: in 't zelve „ zal ik geerne leven en gewillig sterven". *Historie van 't Utrechtsche Bisdom I Deel, pag.* 337, 558.

WIT, (KORNELIS DE) ruwaardt van den lande van Putten, was de oudste zoon van Jakob de Wit, burgermeester van de stadt Dordrecht, een van de zes heeren, die in 't jaar 1650 door 't bevel van Willem den II, prins van Orange, op Loevestein gezet wierden, (zie WILLEM de II) en van Anna van de Korput. Hy wierdt geboren den 25 Juny des jaars 1623, en in zyne jonkheit in de oeffeninge der lage en hoge scholen opgetrokken. Zyne neiging strekte meest tot de rechtsgeleerdheit en krygskunde, doordien hy dapper en onvertzaagt van aardt was, waar van hy zo wel in zyne jeugdt, als ook in zyne mannelyke jaren vele proeven heeft gegeven. Na dat hy zyne studiën voltrokken, en eenige jaren met reizen doorgebragt hadt, trouwde hy in 't jaar 1650, den 21 September, met juffrouw Maria van Berkel, dochter van den ontfanger generaal, heere Jan van Berkel, en vrouwe Elizabeth Prince. Hunne kinderen, die zy nalieten, waren: *Jakob*, *Johan*, *Anna*, *Maria* en *Wilhelm de Wit*. Kornelis de Wit wierdt niet lang na de doodt van prins Willem den II burgermeester van Dordrecht, daar by gedeputeerde ter vergadering van de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, ruwaardt van Putten, baljuw van Beierlandt, en bezorger, of Curator van de akademie te Leiden. Hy was in 't jaar 1667 weder regerend burgermeester van Dordrecht, toen hy by Hollandt daar toe verzocht en gekoren, als gevolmachtigde van de Hoog-Mogende Staten, in de maandt van Juny in 's lands vloot kwam, zynde, om 't gezag van 't landt meer luister te geven, met een lyfwacht van dertig matrozen voorzien. De Wit op 't schip van den admiraal De Ruyter in zee gegaan, oordeelde (na dat order tot het opzeilen van 't Konings-Diep naar Londen, en 't bevel daar over aan den luitenant admiraal Willem Josef Van Gent gegeven was) het zyn pligt te zyn dien tocht in persoon by te wonen, begaf daarom zich van De Ruyters boordt op het schip Agatha by Van Gent, en zeilde met hem 't Konings-Diep op, tot in de rivier van Londen, of Rochester. Toen deden zy eenig volk landen, om 't fort Charnesse te beschieten, als geschiedde; ook wierdt het ingenomen, omverre geworpen, en het magazyn afgehaalt en vernielt. Zy openden daar na de rivier nog hoger, die met een dikke yzere ketting gesloten, door Brakels dappere onvertzaagtheit verbroken wierdt. Zie BRAKEL en RUYTER (M. A. DE). De Wit, nevens De Ruyter en Van Gent, wierden van den Staat, ook van die van Hollandt in 't byzonder, over deze heerlyke daadt bedankt: daar by, niet ter beloninge, maar om tot een gedenkteken by den nakomeling en de familie te verstrekken, met een gouden kop beschonken, daar het voorschreven exploict, en de aldaar behaalde zege op het sierlykste op uitgebeeld stonden. Na dit zo roemruchtig verricht te hebben rustten onze zeehelden niet; men zocht Engelandt nog al meer schade toe te voegen, met een verzoek op het fort van Harwits, Langwardfort geheten, te doen, en daar te landen, als geschiedde. De ruwaardt, nevens den admiraal De Ruyter, lieten 'er zich mede by vinden, voeren met de sloep aan landt, vonden het volk in goede order, maar het veroveren van 't gedachte fort, zo om de tegenweer der Engelschen, als de sterke gelegenheit, ondoenlyk. Dus liep die welbeleide aanslag van De Wit met een klein verlies te niet, daar echter de eer van den braven aftocht, tot het verzoeten van 't verdriet der gemiste hope, niet weinig mededeelde. Het gaf ook geen kleine kracht aan 't voortzetten van den vredehandel te Breda: want daar op volgde kort daar na, dat de verschillen den 10 July des jaars 1667

tusschen hunne Hoog-Mogende en den koning van Groot-Britannië vergeleken wierden. Evenwel, zo lang de vrede niet volkomen gesloten was, wierdt in het plegen der vyandschap voortgevaren, om het besluit daar van te meer voort te zetten; dies de ruwaardt op de vloot bleef, een toeleg op Torbay maakte, en zelf met een sloep het gat van Torbay ging bezichtigen: maar daar na, en na de kust aan alle kanten zeer ontrust te hebben, keerde ieder wederom naar boordt. Terwyl dit dus verricht was, wierdt de ruwaardt in zyn afwezen weder tot burgermeester van Dordrecht verkoren. Hy hieldt zich echter nog al op de vloot, en maakte de Engelsche kust zelf tot voor Pleimuiden onveilig. Den 8 Augusty kwam omtrent tegen den avondt een sloep met eene witte vredevlag naar 't boordt van den admiraal De Ruyter, en daar in twee Engelsche kornellen, die aan boordt en overgetreden, aan den ruwaardt en hooggemelden admiraal verklaarden, dat de vrede tusschen hunnen koning en hunne Hoog-Mogende t'eenemaal gesloten was. Ook kwam 'er, terwyl De Ruyter tusschen Pleimuiden en Vaalmuiden kruiste, op den 13 Augusty aan hem en den ruwaardt de tyding van 't sluiten van de vrede, en dat die den laatsten July te Breda getekent was, makende de Heeren Staten zulks met een brief aan den ruwaardt bekend, met order om de vloot zo lang in zee te houden, en vyandelyk te handelen, volgens het zevende artykel van de Bredaasche vrede, tot dat wederzyds ratifikatiën uitgewisselt zouden zyn. Wanneer dit nu gedaan was, vertrok De Wit in het begin van September naar het vaderlandt: doch voor zyn vertrek wierdt hy den Krygsraadt van de vloot goedgevonden den heere De Wit voor de goede en grote diensten, gedurende dien zeetocht op 's lands vloot gedaan, te bedanken. Na dat nu de heer De Wit den 12 September in de Maas aangeland was, en verslag hadt gedaan van het gene gedurende zyn verblyf op 's lands vloot van gewigt voorgevallen was, wierdt hy by resolutie van den 13 daar aan volgende zeer hoog- en hoffelyk bedankt, en op de boven verhaalde wyze door de Staten van Hollandt begiftigt. In het jaar 1672 wierdt hy weder van de hooggedachte Staten voorgedragen om op 's lands vloot als gevolmachtigde de aanstaande onderneming ter zee by te wonen: ook wierdt door hem hun Hoog-Mogende commissie, ten dien einde verleent op den 8 April, met eene zonderlinge kloekhertigheit aangenomen, en hy daar over niet alleen bedankt, maar daarenboven, op het voorstel van de stadt Amsteldam, goedgevonden, dat, ingeval de heer Kornelis de Wit gedurende dien tocht aflyvig kwam te worden, alsdan het ruwaard-, baljuw- en opperdykgraafschap van Putten op des zelfs zone zou worden gebragt. Drie en negentig brave matrozen, den ruwaardt voor een zee-lyfwacht toegevoegt, kwamen den 29 April op De Ruyters schip, die eerst den 9 May in zee raakte. De Wit tradt toen van Van Gents schip over op dat van De Ruyter, en zy beraamden te zamen eene zeer nette order, waar naar de scheepsofficieren zich stiptelyk hadden te richten; boven dat vermaande de ruwaardt de luitenant admiralen, hoofdofficieren, en kapiteinen met ernstige woorden en deftige redenen tot hunnen plicht. Zyne aanspraak wierdt ook van allen, die hem hoorden, met een rustig gelaat niet alleen beantwoord, maar elk toonde zich boven dien welgemoed en bereid om voor het vaderlandt te stryden. Op den 15 der zelve maandt, na dat men tyding gekregen hadt van het zamenvoegen der Engelsche en Fransche vloten, wierdt by den krygsraadt ongeraden gevonden in 't Kanaal slag te leveren, en dienstiger geoordeelt de vloot van den Staat tusschen de Wielingen en de Maze te schikken, en de vyanden daar 't hoofdt te bieden. Maar niet voor den 7 Juny trof de vloot van den Staat die der Engelschen en Franschen voor Soulsbay aan. De ruwaardt, die, zo lang hy in zee geweest was, met zinkingen gekwelt wierdt, hadt ter zelver tydt eenig ongemak aan zyn been, hieldt zich daarom op de bovenhut, daar hy een groenen fluwelen armstoel hadt laten brengen, om, vermoeid van staan, te kunnen zitten: bleef 'er ook den ganschen dag, aanschouwde alles, met opmerkinge op' ieders bedryf, wagende zyn leven voor 't vaderlandt zo wel als de minste matroos: want de kogels vlogen hagelsgewyze rondom hem henen; ook nam een kogel, voorby zyn hoofdt zwevende, drie van zyne lyfwachten, en anderen, mede: twee of drie van hen wierden dodelyk gekwetst, en beval hy even onverschrokken de ligchamen der drie doden in zee te werpen, als geschiedde. De nacht eindigde dit hardnekkig gevecht, en het bloedvergieten van dien bekommerlyken dag en hagchelyken strydt, daar toen het vaderlandt aan hing, hieldt met de duisterheit op. De Wit, nevens De Ruyter, toonden, dat zy gezind waren 't gevecht te hervatten: doch de Engelschen en Franschen, hoewel boven windt, en maar een uur van de Staatsche vloot, wilden, of dorsten niet afkomen. Zie RUYTER. Alzo nu verscheide schepen weinig kruidt of loot hadden, als ook op dat men met de vyanden op 's lands kust mogt vechten, vonden de ruwaardt en de admiraal De Ruyter goed met de vloot naar de Zeeuwsche kust te wenden, welke ook aldaar ten anker kwam. De Staat besloot den ruwaardt en den admiraal De Ruyter met brieven te bedanken, en te betuigen hoe aangenaam hunne diensten waren, hen aanmanende daar in te volharden: maar de ruwaardt wierdt ziekelyk, maakte het aan de Heeren Staten bekend, die hem toestonden uit 's lands vloot te mogen opkomen. Hy kwam daar op omtrent het laatste van Juny te Dordrecht, daar hy alles in beroerte, ontrust en oproer vondt, als ook de gemoederen van 't volk, zyne grote diensten voor 't landt vergetende, tegen hem zeer verbitterd. De schildery, en daar in zyne beeldtenis, met het verbranden der koninklyke schepen by Chattam, vondt hy van 't stadhuis gehaalt, en van 't graauw verscheurt; de stukken aan de hoofdwacht, en 't uitgesneden hoofdt aan de galge gespykert, daar hy zynen broeder vier dagen voor zyne komste zwaar gekwetst: ook scheen het, dat 'er op zyn leven toegelegt wierdt; want vier onbekende personen kwamen 's nachts ten elf uuren aan zyn huis kloppen, begerende de deur geopent; en, hoewel geantwoord wierdt, dat hy onpasselyk was, zochten zy echter, hoe ontydig het was, naar binnen te dringen; zouden ook naar alle waarschynlykheit hun voornemen tegen hem uitgevoert hebben, indien middelerwyl de burger-wacht niet van 't stadhuis gehaalt was, en zy zich toen op weg hadden gemaakt. Ondertusschen begon de oude genegenheit tot het huis van Orange by 't gemeen weder boven te komen; men eischte, dat men hem zyner voorvaderen waardigheden weder zou doen bekleden, en de besluiten, daar tegen genomen, vernietigen. De eerste opstandt deswegen geschiedde te Dordrecht, daar het graauw de Vroedschap perste by schriftelyke ondertekeninge het eeuwige edikt te vernietigen, en den prins van Orange tot stadhouder te verklaren. De ruwaardt, schoon van gewapende burgers omringt, gedreigt, en ziekelyk te bedde leggende, weigerde zulks te tekenen, en zeide, dat, daar hem in den laatsten zeeslag zo vele kogels over het hoofdt gewaait waren, hy genen meer vreesde, en 'er liever een zou afwachten dan dat geschrift tekenen. Maar hy wierdt eindelyk door zyne echtgenoot bewogen, tekende het, maar voegde daar twee letteren, V. C. (*Vi Coactus* dat is: door geweldt gedwongen) by. Maar dit door 't volk gemerkt zynde, wierdt hy genoodzaakt die twee letters weder uit te doen. De ergwaan, nu alreets tegen hem opgevat, daar kwaad vermoeden by kwam, werkte zo veel op de gemoederen der boeren van 't eilandt Voorn, dat zy wel zes dagen lang hem zochten dood te slaan, na dat hy onlangs te voren in hechtenis was geraakt: want hy was den 24 July des jaars 1672 door den fiskaal van Dordrecht gehaalt, en in de Kastelenye in den Hage gebragt, beschuldigt door eenen Willem Tichelaar, een baardscheerder, en weleer krimineel van vrouwenkracht aangeklaagt, en gevonnist, bygevolge niet staande ter goeder naam of faam, dat de ruwaardt hem met eene grote somme gelds hadt omgekocht om den prins van Orange het leven te benemen. De Wit, de beschuldiging ontkennende, wierdt daar over op de pynbank geworpen; maar hy bekende evenwel niets, bedienende zich van deze woorden van *Horatius* in 't *derde Herderszang* van 't *III Boek*: *Justum & tenacem propositi virum*, &c. (De yver der burgeren, die op boosheit uit zyn, ... verzetten het vaste gemoedt eens rechtvaardigen mans niet van zyn standvastig voornemen, enz.) Maar hy wierdt des niettegenstaande den 20 Augusty des voorgemelden jaars veroordeelt, gebannen, en daar by verklaart van alle zyne waardigheden en eerampten vervallen te zyn. Maar het graauw heeft hem, met dat vonnis niet te vrede, met zynen broeder, den Raadpensionaris Jan de Wit, die, in dezen tydt geheel radeloos met de koets den ruwaardt van de Gevangenpoort wilde afhalen, op eene zeer barbarische wyze vermoord, waar van de omstandigheden in het volgende artykel zullen verhaalt worden.

WIT, (Jan de) Raadpensionaris van Hollandt en West-Vrieslandt, was de broeder van den ruwaardt van Putten, Kornelis de Wit, van wien zo even is gesproken, en jonger zoon van Jakob de Wit, burgermeester van Dordrecht, en van juffrouwe Anna van de Korput. Hy wierdt den 25 September des jaars 1625 geboren. Na dat hy de lage scholen doorlopen hadt, en de hoge genaakte, strekten zyne zinnen meest tot de Rechtsgeleerdheit, en kennisse der burgerlyke wetenschappen, als ook tot de wiskunst, in welke laatste hy verre gevordert was, hebbende zelfs verscheide traktaten daar van geschreven, onder welke uitmunten zyne *Elementa curvarum linearum*, gedrukt, met zynen naam, te Leiden in 't jaar 1650. Voorts was hy vrolyk van aardt, aangenaam in geselschappen, hoewel anders deftig, ernstig, en met achtbaarheit verselt. Na dat hy zyne akademische oeffeningen volbragt hadt, en Doctor in beide de Rechten was geworden, ging hy eenige jaren lang vremde landen bezoeken. Weder in 't vaderlandt gekeert wierdt hy in het jaar 1650 pensionaris der stadt Dordrecht, maar na de doodt van den heere Adriaan Pauw Raadpensionaris van Hollandt en West Vrieslandt, intendant en griffier der lenen, en grootzegelbewaarder van gedachte landschappen. Op den 16 February des jaars 1655 trouwde hy met juffrouw Wendela Bikker, dochter van den heere Jan Bikker, en juffrouwe Agnes de Graaf, dochter van den heere Jakob de Graaf, heere van Zuid-Polsbroek, enz. Hy won by haar vyf kinderen, namentlyk *Anna*, geboren den 27 December 1655; *Agnes*, geboren den 16 Juny 1658; *Maria*, geboren den 22 September 1660; *Joan de Wit*, geboren den 27 May 1662, en *Jakob de Wit*, geboren den 10 November 1667. Weinige weken na dat, als gezegt is, Jan de Wit tot Raadpensionaris gekoren en beëedigt was, wierdt hy nevens eenige andere heeren gelast om den heere van Obdam tot het aannemen van het ampt van luitenant admiraal generaal te bewegen, als ook geschiedde, daar De Wit geen kleine eer in 't jaar 1653 by inleide. In 't zelve jaar wierdt ook De Ruyter door den heere pensionaris De Wit zo ver gebragt, dat hy, niettegenstaande alle zyne bezwaarnissen, het onderadmiraalschap van Hollandt, onder 't Collegie ter admiraliteit van Amsterdam, aannam. In het jaar

1654

1654 wierdt de vrede tusschen Engelandt en den Staat gesloten, en by de zelve wel uitdrukkelyk de uitsluiting van den prins van Orange van de hoge bedieningen, by zyne hooglosselyke vooroudets bekleed, bedongen. Beverning, nevens den pensionaris De Wit, wierdt nagegeven, dat zy Cromwel dat in den mondt hadden gegeven; maar de heer Beverning zuiverde zich by eene beeedigde justifikatie, De Wit, en anderen, van die naspraak. De Wit ging ook na, dat hy wel veel gearbeid hadt om den oorlog met Cromwel door eene vrede te eindigen; maar de andere provinciën toonden zich misnoegt op hem, om dat de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt op zyn voorstel buiten hunne kennisse daar over met Engelandt handelden. Wanneer de vyf jaren van zyn pensionarisampt in den jare 1659 geeindigt waren, wierdt hy in Augustus verzocht, volgens ouder gewoonte, daar in nog vyf jaren te willen volharden, 't welk hy, op nieuwe instructie, na de Edele Groot-Mogende Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt wegens hunne goede genegenheit bedankt te hebben, aannam. In 't jaar 1660, na dat koning Karel de II van Engelandt weder in zyn ryk geroepen was, wierdt hy onder anderen den 26 May van de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt (*en corps*) met een diepe eerbiedigheit begroet, en met eene schone redenvoering lang van den Raadpensionaris onderhouden. Toen de Staten van Hollandt afscheidt van zyne Majesteit namen, en hem geluk op zyne reize gingen wenschen, voerde de Raadpensionaris het woordt met eene destige en verplichtende redenvoering: en de koning nam daar op afscheidt van alle de leden van Staat, doch in 't byzonder van den Raadpensionaris De Wit, dien hy veel vriendschap betoonde. In 't zelve jaar 1660 waren 'er zware onlusten in Groningen over het verkiezen van schepenen ontstaan, die met zodanige hevigheit toenamen, dat 'et vry veel werk aan gevonden wierdt om ze te stillen, dat, niettegenstaande de verschillen in handen van verscheide doorluchtige en brave mannen waren gestelt, vruchteloos bleef; maar eindelyk raakten ze nog zeer gelukkig in handen van den president Dedel en den Raadpensionaris De Wit, die 'er den 15 Maart des jaars 1661 tot wederzyds genoegen een eindt van maakten. Hy bevorderde ook in het zelve jaar zodanig het interest van den Staat, dat 'er eene goede vrede met Portugal, daar 't landt geen schade by leedt, getroffen wierdt. In het volgende jaar bewerkte hy een zeer voordeelig verbondt voor den Staat der Vereenigde Nederlanden met Vrankryk; hoewel die kroon het zelve alleen aanging om dezen Staat in slaap te wiegen, om hare oogmerken naderhandt des te zekerder werkstellig te maken; waarenboven deze kroon den Raadpensionaris De Wit nog meer tegen den prinsse van Orange ophitste, en hem allen bystandt tegen den zelven beloofde. In den jare 1663 wierdt de Raadpensionaris al wederom verzocht zyne bediening nog vyf jaren te achtervolgen, gelyk het ook by hem volgens nieuwe instructie aangenomen wierdt. In den oorlog, de welke in 't jaar 1665 tusschen dezen Staat en Engelandt begon, wierdt den heere De Wit de schuldt gegeven van het verlies van den eersten slag, de welke tusschen de twee partyen ter zee gehouden wierdt, doordien hy den admiraal Obdam, de welke in dit gevecht sneuvelde, op levens straffe hadt laten aanzeggen den slag te wagen, al was het dat de Engelschen den windt van hem hadden. Men zegt, dat hy dat deedt, om dat de party van den prins in de vergadering der Staten toenam, willende hy door het behalen eener overwinninge zyn aanzien groter maken, of, als de slag verloren wierdt, de Franschen bewegen de Nederlanders met ernst te ondersteunen. Wanneer de vloot naderhandt in zee zou gezonden worden, wierdt de heer De Wit, nevens de heeren Huygens en Boreel, door den Staat tot gevolmachtigden op de zelve, en zyn broeder Kornelis De Wit tot gevolmachtigde te velde benoemt. Het eerste voordeel, dat het landt van zyn verstandt trok, was, dat hy de vloot, tegen het gevoelen van alle lootsen, door zyne kennisse van de wiskunst, in zee bragt, en hen leerde, dat men met Zuide, Zuid-Weste en Weste winden uit Texel in zee kon komen, zo dat velen dat zeegat, ter gedachtenisse van De Wits ondervindinge, in plaats van het *Spaanjaards gat*, het *heer Jan de Wits diep* noemden. Zyne wakkerheit en vlyt bleken ook in dat vreeslyk onweêr van den 8 tot den 11 September des zelven jaars, meer dan twee etmalen meest uit den Noord-Westen durende, en zyne werkzaamheit in het aanstellen van krygsoeffeningen in de vloot; in allen schyn als of men met den vyandt slaags was. Maar alzo 'er niets tegen den vyandt wierdt uitgerecht, en de vloot daarenboven grote schade hadt geleden, wierdt zulks door het graauw de onbedrevenheit van De Wit in de zeezaken geweten, als hebbende naar den raadt van De Ruyter niet willen luisteren.* Hy wierdt evenwel volgens een besluit der Heeren Staten bedankt voor zyne zonderlinge vigilantie, yver, directie, en goede conduite, omtrent het emploi en securiteit, 's lands vloot door hem van tydt toegebragt. Na het vier dagen achtereen durende gevecht, op den 11, 12, 13 en 14 Juny des jaars 1666, wanneer de Engelschen de vlucht eindelyk genomen hebben, en de Hollandsche vloot zich in de Wielingen geplaatst hadt, zeilde de pensionaris met den admiraal De Ruyter, die uit 's lands vloot van de Heeren Staten van Zeelandt outboden, en met blydschap van hen binnen Middelburg tet maaltydt onthaald was, naar 's lands vloot, om op alles order te helpen stellen. Zyn werkzame geest vondt zelfs in die zware bezigheden nog tydt om gedurende zyn verblyf in de vloot, na naauwkeurig onderzoek, hoe 't zich in 't gevecht van dag tot dag hadt toegedragen, een net verhaal te ontwerpen, dat van de Heeren Staten gelezen, ook op hunne order in druk (ten blyke der overwinninge) uitgegeven is. In het zelve jaar, na dat by de Staten besloten was gevolmachtigden naar en op de vloot, die weder in zee was, te zenden, met macht om zonder tuggespraak aldaar de zaken te bestieren, wierdt ter Generaliteit besloten den Raadpensionaris daar toe te gebruiken, nevens nog twee anderen, als eenen uit Zeelandt, en een anderen uit Vrieslandt: maar die provinciën niemandt willende zenden, begaf zich De Wit zonder tydverzuim alleen in zee, en den 29 September aan het boordt van den generaal De Ruyter, die, door eene zware koorts aangetast, geoordeelt wierdt noodzakelyk uit de vloot, en naar landt ter herstellinge te zullen moeten vertrekken, als geschiedde. Echter bleef de vloot in zee, en het opperbestier der zaken, terwyl de luitenant admiraal Van Nes op De Ruyters schip 't bevel hadt, in handen van den pensionaris, stellende nevens gemelden Van Nes en den Krygsraadt, met grote wakkerheit, op alles order, ingevalle zy met den vyandt slaags raakten, dien zy wel in 't gezicht kregen; maar de Engelschen wendden af; en alzo 'er in October een zware storm ontstondt, en 't saizoen verlopen was, besloot de Raadpensionaris de vloot in 's lands havenen te doen invallen. als geschiedde, na dat hy alvorens by resolutie van den Krygsraadt van 's lands vloot bedankt was. Hy wierdt ook na gedaan rapport van de Heeren Staten bedankt. In 't jaar 1667 wierdt zyn broeder Kornelis gevolmachtigde op de vloot, van wiens verrechtingen in dat ampt in zyn artykel gesproken is. Kort daar na volgde de glorieuze vrede met Engelandt, en daar by het eeuwig edikt, met vernietiging van het stadhouderschap, waar door van velen een bittere gal tegen den Raadpensionaris en zynen broeder uitgespogen, en een bittere en inklevende haat tegen hen opgevat wierdt. Niet lang daar na maakte de Raadpensionaris een einde van dat groot, en omtrent honderd jaren geduurt hebbende verschil tusschen Zuid- en Noord Hollandt, waar in het laatste klaagde, sedert menigte van jaren twintig en een half betaalt te hebben, en dat het daar door te zwaar belast was, dat op zekeren voorslag, daar het laatste geen zin in hadt, gesmoort bleef; waar over heer Jan de Wit by vele schryvers zeer geroemt wordt. Het was omtrent dien tydt, dat hy van de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, na het Raadpensionaris-ampt vyftien jaren lang loffelyk bedient te hebben, verzocht wierdt daar in nog den tydt van vyf jaren te willen volharden. Hy nam het vrymoedig aan, daar alle de leden der vergadering zich zo wel over genoegden (te meer, om dat hy verklaart hadt dat zwaar ampt te willen nederleggen) dat zy, om te tonen hoe aangenaam 't hen was, en hoe blyde zy daar over waren, met eenparige stemmen besloten zyne onvergelykelyke diensten te erkennen, aan hem eene vereering van honderd duizend guldens te doen, en gedaan zouden hebben, indien hy 't door die van Dordrecht niet belet hadt, zich niet willende ten toon stellen, veel liever die gift afslaande dan tegen zich de vuile monden en kwaadsprekende tongen eenige opening van verwyt te geven. Zyne wedde was niet meer dan drie duizend guldens jaarlyksch; vry gering voor zulk een zwaarwigtig ampt en bediening: echter leiden de Groot-Mogende Heeren Staten, dat in opmerkinge nemende, hem jaarlyksch zyne wedde verhogende, zeven duizend guldens toe: daar by vereerden hem de Heeren Edelen en Ridderschap, als hunnen pensionaris, de somme van vyftien duizend guldens eens. In 't jaar 1668 rees in 't landt van Over-Yssel een grote twist, zyn oorspronk nemende, of genomen hebbende doordien de heer Rutger van Haarsolte, drossaardt van Sallandt, den prins van Orange tot stadhouder van die provincie zocht te bevorderen, als mede om dat 'er een vonnis tegen den heere van Pallandt lag, met verbodt van zich ter vergadering van de Heeren Staten te laten vinden, dat hy niet gehoorzaamde, waar over die van Deventer en die van Kampen de sterke handt van hunne Ed. Groot-Mogende verzochten. De Heeren Staten van Hollandt zonden, nevens andere Edelen, den Raadpensionaris derwaarts, en het leedt niet lang of de twist wierdt, door de byzondere tusschenkomste van den laatstgemelden alleen, ten genoegen van den eenen zo wel, als den anderen, neêr en bygelegt. Niettegenstaande alle deze diensten zochten de vyanden en partydigen hem zwart en hatelyk te maken, en hoe meer de prins van Orange in jaren en tot de gerechte hoop van hoger trap kwam, hoe meer zy tegen den Raadpensionaris arbeidden. De prins zelf, hebbende in den jare 1670 in den Raadt van State zitting genomen, onthaalde hem zeer minnelyk, met grote betuigingen van vriendschap. Daar na ging de Raadpensionaris naar Groningen, alzo 'er tusschen Stadt en Lande een zwaar verschil ontstaan was, dat door zyne bemiddeling, na een verblyf van veertien dagen aldaar, nedergelegt wierdt. Ondertusschen won het ongenoegen tegen De Wit veldt met elken stap, dien de prins vorderde; maar de Raadpensionaris bleef des niettegenstaande in zynen yver volharden, en de belangen der vryheit behertigen. Men wierdt in 't jaar 1671 duidelyk gewaar, dat Vrankryk en Engelandt den Staat met een oorlog dreigden. De Raadpensionaris riedt de Staten met allen yver, het kostte wat het wilde, de vrede te zoeken, naardien hy wel zag, dat een oorlog de verheffing van den prinsse het meest zou bevorderen. Maar eenigen zeggen ook, dat hy zich heeft laten overhalen een traktaat tegen Engelandt te ondertekenen, waar door hy, in plaats van het ongeluk af te keren, de Engelschen nog meer te onvriendt heeft gemaakt, aan welke het

Fransche hof van dat verdrag kennis hadt gegeven. Toen men nu zonnenklaar zag, dat de oorlog onvermydelyk was, trachtten de broeders De Wit evenwel nog te verhinderen, dat de prins van Orange niet tot kapitein generaal benoemt wierdt; en wanneer zulks, niettegenstaande alle hunne tegenkantingen, den 25 February des jaars 1672 geschiedde, bewerkte de Raadpensionaris evenwel, dat zulks onder zekere inbindende bepalingen geschiedde. De oorlog nu kort daar na een begin genomen hebbende, om wiens wille de prins van Orange tot de gezegde hoge waardigheit verheven was, viel het zo uit gelyk de Raadpensionaris gevreest hadt, namentlyk tot zyn en zyns broeders bederf en ondergang: want toen de zaken in dezen oorlog zo ongelukkig liepen, gaf men niet alleen, gelyk het gemeenlyk gaat, al de schuldt daar van aan de genen, die aan het roer van den Staat hadden gezeten, en het geen De Witten mogelyk uit geen kwade mening gelaten hadden in het werk te stellen wierdt gezegt met voorbedachten raadt en uit verradelyke inzichten gedaan te zyn; maar men beschuldigde den Raadpensionaris zelfs, dat hy met de Fransche staatsdienaars heimelyk hadt aangespannen om hunnen koning de Vereenigde Nederlanden over te leveren, en in handen te spelen, om onder des zelfs oppergezag het gebiedt daar in te voeren. Deze en diergelyke redenen verwekten een algemenen haat tegen de broeders De Wit, en de party van den prins wist die bewegingen zo meesterlyk te voeden, dat de Witten hun leven niet langer zeker waren: want wanneer de Raadpensionaris op een nacht uit de vergadering der Staten kwam, wierdt hy door vier personen, die hem meenden af te maken, zwaar gekwetst, dat eenen van hen, genoemt Jakob van der Graaf, die gevat wierdt, den kop kostte, doordien De Wit geenzins wilde, dat hy verschoont wierdt. Wanneer de ruwaardt, broeder van den Raadpensionaris, kort na het zo even gemelde geval ziek van de vloot te huis kwam, vondt hy het gemeen zeer op hem en zynen broeder te onvrede: want men beschuldigde hem, dat hy, behalven het gene, daar hy met zynen broeder aan schuldig was, hadt belet, dat de Engelsche vloot niet geheel verniekt was, en wat dies meer was. Daar ontstondt alzo den 24 Juny een zwaar oproer te Dordrecht, waar van de omstandigheden in het voorgaande artykel verhaalt zyn. Het graauw wilde voornamentlyk het eeuwig edikt vernietigt hebben, en schreeuwde: *Lang leve de Prins, de Duivel hale de Witten.* De Raadpensionaris wierdt wel geraden zich in 't belang van den prins te begeven; maar hy bleef onbeweegelyk om te veranderen dat hy recht oordeelde, en leide ook deswegen den 24 Augusty zyn ampt neder. In of omtrent den zelven tydt wierdt de ruwaardt, als in zyn leven breder verhaalt is, beschuldigt door eenen Willem Tichelaar van den prins te hebben willen om hals brengen, en deswegen gevangen naar den Haag gebragt, aldaar gepynigt, en eindelyk gebannen. Na dat het vonnis tegen den ruwaardt uitgesproken was, begaf Jan de Wit zich onvoorzichtig naar de gevangenisse van zynen broeder, niettegenstaande 't hem afgeraden wierdt. Ondertusschen was Tichelaar op den zelven morgen ook los gelaten, maakte bekend, dat de ruwaardt maar welstaanshalven op de pynbank was geweest; dat hy 'er zelf om gelacht hadt; dat hy maar alleen gebannen was, enz. Dit zeggen liep voort, en 't graauw raakte op de been. Tichelaar, met eenige anderen, vervoegde zich in de vensters van de Kastelenye, en antwoordde op eenige vragen der Haagsche burgers. Kort daar na stak hy zyn hoofdt ten venster uit, en riep: *Mannen, die hondt zal dadelyk met zynen broeder uit de gevangenisse komen; die is 'er nu by; belet het; nu is het tydt; wreekt u aan die schelmen: want nog wel honderd zyn 'er aan vast.* Daar op raakten de burgers in 't geweer, en zekere zilversmidt begon, nevens eenige anderen, luidkeels te schreeuwen: *Nu is 't onze tydt: nu zullen wy ons aan die landverraders en prinssenmoorders wreken.* Thans bonsde de zilversmidt met de zynen de Gevangenpoort met mokers op; en 's namiddags omtrent ten 4 uuren in de kamer, daar beide de broeders De Wit waren, gekomen zynde, stieten zy hen de trappen af. Naauwlyks waren zy buiten de deur, of de ruwaardt wierdt door het slaan met de kolven der vuurroeren en 't stoten met de trompen vermoord. Zyn broeder, Jan de Wit, met een zwaren slag ter aarde gesmeten, wierdt voorts doorsteken, en met schieten afgemaakt. Toen sleepten zy de ligchamen langs de straat naar 't schavot, ontblootten hen daar van klederen, en sneden hen vingeren, tonen, neus en ooren af. Men zegt ook, dat zy den Raadpensionaris de twee eerste vingers van zyn regterhandt afsneden, zeggende: *Daar mede heeft die schelm het eeuwig edikt bezworen en getekent.* Daar mede niet vernoegt meende een de manlykheit van den ruwaardt af te byten; maar ze te taai bevindende, nam hy zyn mes en sneedtze af. Een ander boorde hem zyn oog uit het hoofdt, en slokte 't in. Een derde sneedt den ruwaardt een stuk vleesch omtrent de heupe uit het lyf, zeggende: *Ik meen dit stukje te braden, om het met mynen vrindt* Tichelaar *op te eeten, al wist ik, dat ik 'er terstondt aan barsten zou.* Eindelyk hingen zy de ligchamen met de voeten omhoog aan de wip, en de opperste der beulen zeide tegen zekeren kerkelyken, die dit treurspel aanzag: *Domine, hangen ze hoog genoeg?* waar op een der omstanders riep: *Neen, hang dien grootsten schelm nog een spors hoger.* De moordenaars gingen eindelyk weg; maar 's avonds omtrent ten half 10 uuren kwam de zelve opperbeul wederom, sneedt met een groot mes de ligchamen op, nam het bebloede mes dwars in zynen mondt, rukte de ingewanden en herten daar uit, en spalkte 't lyf van den ruwaardt met een hout op, gelyk men de geslachte beesten doedt. Toen ging hy met de herten naar zekere herberg, daar vele haters van de Witten vergadert waren, die hy ze toonde, en daar ze van hen op 't allerversoeielykste gehandelt wierden. Maar omtrent middernacht, wanneer het volk naar huis was gegaan, kwamen eenige personen met een koets, die de mishandelde lyken weghaalden, en in de Nieuwe kerk begroeven. *Histoire de Corneille & Jean de Wit. Neufville en Le Clerc Historie van Hollandt. Valkenier Verward Europa. Secret History of Europe. Secrete Hist. of Westhal. Brandts Leven van de Ruyter*, enz.

WITEPSK, een der vyf Waywoodschappen van Litthauwsch Russen, grenzende aan de eene zyde aan Moscovië, en aan de andere aan het gebiedt van Poloczk, Braslaw, Minsk, Mscislaw en Smolensko. De hoofdstadt, ook WITEPSK geheten, en leggende aan de rivier de Dwina, is tamelyk groot, doch maar van hout gebouwt. Zy heeft twee kasteelen, die eertyds en van nature en door kunst in zo goeden staat waren, dat de Muskoviters dikwils met verlies van voor de zelve hebben moeten aftrekken. De inwoonders dryven goeden koophandel. Van ouds hadt deze plaats hare eige vorsten. Behalven deze hoofdstadt leggen nog in het Waywoodschap van Witepsk de volgende plaatsen, als: *Orsha*, makende een afzonderlyk distrikt, *Mohilow*, *Czamki*, *Sunno*, *Lepla*, en *Weroniec. Connor State of Poland P. I, lett.* 6.

WITGENSTEIN, een graafschap, en slot op een hogen berg, in Hessen, niet verre van Marpurg gelegen, waar toe ook Berleburg, het ambacht Ruschstein, en de voogdy van Elsolf behoren. Dit slot was voortyds het stamhuis der graven *van Witgenstein*, en is, volgens het schryven van eenigen, reets in den jare 800 gebouwt. In het jaar 935 is *Diderik graaf van Witgenstein* mede op het tournooispel te Maagdenburg geweest. In het jaar 1360 stierf de mannelyke linie van dit geslacht uit, wanneer de dochter van den laatsten grave, zynde met een grave van Sayn getrouwt, dit graafschap erfde, van welker nakomelingen eene afzonderlyke linie, daar hunne residentieplaats houdende, alsnog den naam voert. Zie SAYN EN WITGENSTEIN. *Winkelmanni Beschreib. Hessen p. 240. seq. Tromsd. Accur. Geogr.*

WITHOOR, (MATTHIAS) een vermaard landschapschilder, was geboren te Amersfoort, in de provincie van Utrecht, in het jaar 1627. De uitwerkselen van zyne geneigtheit gaven al vroeg blyken, dat hy tot een schilder geboren was. Jakob van Kampen, bouwmeester van 't stadhuis van Amsterdam, die vriendschap en ommegang met zyn vader hieldt, ging hem dikwils bezoeken, wanneer hy op zyne woning te Rambroek, by Amersfoort, was, en by die gelegenheit de uitwerkselen van zyn vernuft zag. Daar na trok Matthias naar Rome, alwaar hy twee jaren bleef. Hy geraakte aldaar in de gunst van den kardinaal van Medicis, voor wien hy wel 't meest, zo lang hy te Rome was, schilderde. Hy keerde wederom naar zyn vaderlandt te rug, en bleef tot het jaar 1672 te Amersfoort, wanneer hy (om den moedwil der Franschen te ontgaan) vertrok naar Hoorn, in Noord-Hollandt. Hy was onvermoeid in de kunst te oeffenen, niettegenstaande hy geweldig van de jicht geplaagt wierdt, die hem ook tot het laatste van zyn leven toe bybleef, en zyne vingeren zo krom als arends klaauwen getrokken hadt. Hy bedong in den bloei van zyn leven drie, vier, vyf, en ook wel zes honderd guldens voor een groot stuk; maar het was 'er ook na geschildert. Men ziet van hem stukken, waar in op het alleruitvoerigste staan afgebeeld disteien, en alle soorten van kruiden, tusschen beide gevult met graanhalmen, korebloemen, papavers, enz. den grondt gesiert met veil, paddestoelen, breweegbladeren, en ander smal kruidt: hier een kikvorsch, daar een bontkleurige hagedis, ginder een slang, die onder de schaduwe van 't loof schuilt, of ook wel een muis, die aan 't een of 't ander kruidt zit te knagen, zo uitvoerig, dat men de haairtjes zou hebben kunnen tellen; verder de kruiden doorzaait met allerhande soort van rupsen, slakken, flintertjes, of ook wel een spin in haar web; tot mieren toe, alles even natuurlyk en met groten vlyt en geduldt uitgewerkt. Hy hadt drie zonen, en vier dochters, welke zonen mede de kunst hanteerden, gelyk als ook *Alida*, de twede der dochters, bloemen, fruit en diertjes in olie- en waterverf schilderde. *Johannes*, de oudste zoon, hadt langen tydt te Rome geweest, schilderde landschappen in waterverf, en bragt een groten voorraadt van schetsen en tekeningen met zich uit Italië, van de vermakelykste gezichten, zo landschappen als lusthoven, met voornemen van in Hollandt zyn leven te slyten; maar zeker voorval lokte hem aan 't hof van den vorst van Saxen-Lauenburg, daar hy ook is gestorven in 't jaar 1685. *Pieter*, de twede zoon, schilderde bloemen en alle soort van kleine diertjes, met waterverf, die ieder byzonder op een bladt tot een boek vergadert, en nog in handen van de beminnaars van papierkunst bewaart worden, en zeer geacht zyn. Hy stierf te Amsterdam in den jare 1693. *Frans*, de jongste zoon, schilderde mede bloemtjes en diertjes met waterverf, maar niet zo goed als Pieter, en voer naar Indië, daar het hem groten dienst deedt, alzo hy daar door in gunst geraakte by den generaal Kamphuizen, die hem van het werken ontsloeg, zyn inkomen verhoogde, en hem voor zich liet tekenen, waar door hy eene goede gelegenheit bekwam om geldt te kunnen winnen, het geen hy ook niet verzuimde. Wederom te huis gekomen zynde, stierf hy te Hoorn in 't jaar 1705, twee jaren

ren na zyns vaders doodt: want die is gestorven in den jare 1703, oud 76 jaren. *Houbraken II Deel.*

WITIZA, de een en dertigste koning der Gotthen in Spanje, zoon van den koning Egika, die hem by zyne gemalinne Cixilona hadt geteelt, en voor zyne doodt als mederegent aangenomen, maar inzonderheit hem tot koning van Gallicië hadt verklaart. Gedurende dezen tydt worgde Witiza met eigen handen zyn moeders broeder, den hertog Favila, alleen, als eenigen zeggen, om des zelfs gemalin (moeder van den namaals vermaarden koning Pelagius) te beter tot zyn wille te kunnen hebben. Na dat Egika in November des jaars 701 overleden was, vaardde Witiza volkomen de regering aan, en droeg zich in het eerst een tydt lang zeer goed, maar leefde naderhandt zeer ongebonden. Zyne beruchtste daden zyn, dat hy Theodofredus, broeder van den gemelden Favila, die te Cordua ingetogen leefde, de oogen liet uitsteken, en alle andere, die uit koninklyken bloede gesproten waren, of zyn gedrag niet wilden goedkeuren, ten uiterste vervolgde; dat hy een groot getal vrouwen en bywyven hieldt; dat hy zulks ook zonder onderscheidt aan alle zyne onderdanen vergunde, ook de geestelyken toestondt te trouwen; dat hy den Roomschen stoel voortaan weigerde te gehoorzamen, en beval, dit in zekere kerkvergadering, te Toledo gehouden, te bevestigen; dat hy, uit vreze voor een innerlyken opstandt, de muren van alle steden in Spanje (alleen eenige weinige, als Toledo, Leon en Astorga, uitgenomen) omver haalde, en, onder schyn van zonderlinge liefde tot de vrede, zyne onderdanen van alle wapenen liet beroven, enz. Eenigen zeggen, dat hy in het jaar 711 te Toledo op zyn bedt is gestorven. Maar anderen daarentegen schryven, dat Acosta en Rodrigo, zonen van den meergemelden Theodofredus, hem nog eenige jaren voor zyn einde van den troon stieten, en of terstondt gedood, of de oogen hebben laten uitsteken, houdende hem te Cordua tot zyne doodt toe gevangen. Men meent, dat zyne twee zonen, *Eba* en *Sisebut*, naar Afrika zyn gevlucht. Op hem volgde in de regering *Acosta*, en drie jaren daar na *Rodrigo*, hoewel zommige schryvers den laatstgenoemden voor den onmiddelyken opvolger van Witiza houden. *Mariana Hist. de Espagne l. VI. c.* 18. 19. 21. *Turquet Hist. d'Espagne l. V. p.* 191. *Julian de Castillo Hist. de los Reyes Godos. l. II. disc.* 10.

WITLICH, in 't Latyn *Vitelliacum*, of *Vitellicum*, eene kleine stadt, met een ambacht, aan de rivier Leser, tusschen Veldents en Manderscheid, in het aartsticht van Trier gelegen. Men vindt daar ook een keurvorstelyk slot, Ottenstein genaamt, zynde door den keurvorst Ottho in den jare 1420 gebouwt.

WITMARZUM, of WITMERZUM, een groot dorp in de Vriesche grietenye Wonseradeel, in het kwartier Westergoo. De kerktoren, door een geweldigen storm omgewaait, is in 't jaar 1663 weder opgebouwt. De kerk van dit dorp wordt door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Bolswaardt en Workum. Hier langs heen loopt een vaart op de stadt Bolswaardt, ruim twee uuren gaans van dit dorp gelegen. *Oudheden en Gestichten van Vrieslandt II Deel, pag.* 103.

WITSIUS, (HERMANNUS) een zoon van Nicolaas Witsz, of Witsius, burgermeester der stadt Enkhuizen, en van Johanna Gerardi, dochter van Hermannus Gerardi, predikant aldaar, wierdt geboren den 12 February des jaars 1626. Het schoolstof afgeveegt, en eenigermaten de gronden der Filosofie en Hebreeusche tale gelegt hebbende, vertrok hy, in den ouderdom van 15 jaren, naar Utrecht, om zyne studiën te vervorderen. Hy leide zich eerst op de bovennatuurkunde en de Hebreeusche, Chaldeeusche, Syrische, Arabische en Rabbynsche talen, en vorderde daar in zelfs zo verre, dat hy een Hebreeusche Redenvoering wegens den *Messias* der Joden en Christenen opstelde, en in den jare 1654 openbaarlyk uitsprak. Vervolgens gaf hy zich geheel en al aan de Godgeleerdheit over. Hy begaf zich voorts van Utrecht naar Groningen, om den vermaarden Maresius te horen, bleef aldaar een geheel jaar, en keerde toen naar Utrecht, zynde door de pest, die toen zeer sterk te Leiden woedde, wederhouden in zyn voornemen om de Leidsche akademie te bezoeken. Hy begaf zich hier onder 't bestier van Justus van den Bogaart, en andere grote meesters, vorderde ongemeen in zyne studiën, en stelde eerlang eene twistreden van de Drieëenheit tegen de Joden op, die hy in October des jaars 1657 zo vaardig en geleerd verdedigde, dat de professor Leusden, onder wiens voorzittinge hy zulks deedt, geen enkel woordt sprak, om Witsius den lof alleen te laten. In de maandt May van 't volgende jaar wierdt hy proponent in de H. Godgeleerdheit, predikte zo wel in 't Fransch als in 't Nederduitsch, wierdt van verscheide Noord-Hollandsche dorpgemeentens begeert, en nam in 't jaar 1657 't beroep aan van Westwoude, leggende tusschen Hoorn en Enkhuizen. Na dat hy hier ruim vier jaren de kerk bedient hadt, vertrok hy naar de gemeente van Wormer, en daar vier en een half jaar gestaan hebbende, wierdt hy in 't jaar 1666 naar de stadt Goes, in Zeelandt, beroepen, en van daar in November van 't volgende jaar naar Leeuwarden, in Vrieslandt; doch kwam aldaar niet voor April van den jare 1668. Hy wierdt in 't jaar 1675 tot professor en predikant te Franeker verkoren, daar hy den 15 April van 't zelve jaar tot Doctor in de H. Godgeleerdheit verklaart wierdt, na het doen van eene plegtige redenvoering *van het ware afbeeldsel eens Godgeleerden.* Zyne geleerdheit en Godvruchtige yver maakten hoe langs hoe meer gerucht, zo dat die van Groningen hem in 't jaar 1679 tot professor begeerden, dat de stadhouder van Vrieslandt en de hoge bezorgers van Franekerweerden, maar die van Utrecht in 't volgende jaar verkregen. Hy aanvaardde zyn ampt den 29 April door eene deftige redenvoering over de uitmuntendheit van de waarheden des Evangeliums, bekleedde zyne waardigheit met groten roem, en besteedde den tydt, waar in hy gene lessen hadt te doen, tot het schryven van verscheide boeken, die hem nog al meer bekend gemaakt hebben aan de geleerde wereldt. Dus verkreeg hy ook de achting en 't bezoek van de bekwaamste bisschoppen en leeraren, toen hy op 't bevel van de ambassadeurs van dezen Staat der Vereenigde Nederlanden koning Jacobus den II wegens des zelfs komste tot de kroon van Engelandt in het jaar 1685 met eene sierlyke gelukwenschinge begroette. In 't jaar 1689 wierdt hy in de plaats van den beruchten professor Frederik Spanheim, die wegens hogen ouderdom en zwakheit zyn ampt niet langer kon waarnemen, tot hoogleeraar te Leiden verzocht, dat hy na eenig beraadt inwilligde, doende den 16 October aldaar zyne intreereden. Naauwlyks hadt hy een jaar lang het hoogleeraarsampt in de Godgeleerdheit alhier bekleed, of hem wierdt mede het regentschap over het Duitsche collegie, dat zeer aanzienlyk, voordeelig, en altoos door brave mannen bedient is, opgedragen, waar van hy zich niet dan weinig tyds voor zyne doodt ontsloeg, wegens zyne hoge jaren en ligchamelyke zwakheit. Hy overleedt den 22 October des jaars 1708, in den ouderdom van twee en tachtig jaren, hebbende uit zyn huwelyk niet dan drie dochteren nagelaten. Zyne schriften zyn: *Disquisitio de efficacia & utilitate Baptismi*; *Exercitationes Academicæ*; *Ægyptiaca & Decaphylon, cum Diatribe de Legione Fulminatrice Christianorum*; *Animadversiones irenicæ*; *Meletemata Leydensia*; *Oeconomia fœderum Dei cum hominibus*; *Exercitationes Sacræ in Symbolum Apostolorum & Orationem Dominicam*; *Miscellanea sacra, II Vol.*; *Ad Huberum Ultraj.*; *Twist des Heeren met zynen wyngaardt*; *Het aanstotelyke nieuw tegen Allingaas zedige Verdediging*; *Juda onthroont, of Lykpredikatie over de doodt van de princesse Maria Stuart*; *Judæus Christianizans*; *De septem Epistolarum Apocalypticarum sensu. Joh. à Mark Oratio funebris.*

WITSTOK, eene Brandenburgsche stadt in de Prignits gelegen, aan den Dorsestroom. Oudtyds behoorde zy den bisschop van Havelberg toe, die ook aldaar een slot en residentieplaats hadt; maar zy is naderhandt aan de Mark Brandenburg gekomen. Markgraaf Ottho de Vrome heeft in het jaar 1244 deze plaats met muren omringt. In den jare 1636 geschiedde hier omtrent den 24 September een slag tusschen de keizerschen en Zweden, waar in de laatstgemelde zegepraalden. In den jare 1638 brandde deze stadt byna gansch af, en wierdt van de Zweden geplundert. *Rensch Brandenb. Cedernhayn. Entwurf derer die Marck Brandenburg betreffenden Sachen. Puffendorff de Reb. Suecic.*

WITTEKIND *de Grote*, hertog van Saxen. Hy was de zoon van den vorst Wernekinus, wiens geslacht by de oude Saxen in groot aanzien was, maar wierdt geen koning der Saxen, maar veel eer een van hunne Satrapen, of regenten, doch zo aanzienlyk, dat, wanneer anders by 't ontstaan van een oorlog alle Satrapen der Saxen, 12 in getal zynde, om het algemeen opperbevel moesten loten, hem zulks, toen de Saxen met Karel den Groten oorlog voerden, door algemene uitspraak des volks zonder lot wierdt opgedragen: want Karel de Grote na het veroveren der Saxische vesting Ehresburg, en na 't verwoesten van de Irmenzuil weder naar Italie tegen de Longobarden getrokken zynde, stonden de Saxen op, en verkozen dezen Wittekind tot hunnen aanvoerder, gelyk als zy ook in het jaar 773 de vesting Ehresburg hernamen. Maar Karel viel hen in het volgende jaar wederom op het lyf, behaalde eene heerlyke overwinning by Diephold, en nam Ehresburg den Saxen weder af. Karel hebbende zyn rug gekeert, verwoestten de Saxen onder 't aanvoeren van dezen Wittekind Ehresburg; doch Karel tastte hen in het jaar 777 weder aan, en dwong Wittekind by zyn schoonvader, Gotherik, koning van Denemarken, te vluchten. Hy rustte zich wel met des zelfs hulpe in het jaar 779 tegen de Franken, maar wierdt geslagen, en moest in Beyeren wyken. Wittekind sloeg wel in den jare 782 de Franken by Suntal; maar Karel de Grote dwong de Saxen, dat zy alle vrienden en nabestaanden van Wittekind moesten overleveren, die Karel liet onthoofden. Wittekind zocht in het jaar 783 met de hulpe der Denen een nieuwe kans tegen deze Franken, maar wierdt by Detmold, in het graafschap Lippe, ten eenemale geslagen, en was haast zelf gevangen; en dewyl de oorlog voor beide te zwaar viel, en Karel wel merkte, dat Wittekind niet zou rusten, liet hy hem goede vredes voorwaarden aanbieden; waar op in het jaar 785 het bestandt volgde, wanneer Wittekind zich nevens de voornaamste Saxen liet dopen, en den tytel van hertog van Saxen, nevens het hertogdom van Engern in eigendom bekwam. Eindelyk is hy, zynde thans in oorlog met hertog Gerold van Zwaben, in een hogen ouderdom gestorven, en te Engern begraven. Hy is deswegen meest beroemd, om dat van hem de tegenwoordige hertogen van Saxen afgeleid worden. Hy hadt twee gemalinnen, welker eerste was Geva, dochter van Goderik, koning van Denemarken, by welke hy *Wigbert*, hertog van Saxen, en eene dochter, *Hasala*, teelde; de twede was Suatana, dochter van een voornaam vorst in Bohemen, van welke was *Wittekind* de II, graaf van Wettin. *Ann. Franc. Eginhardi Vita Caroli M. Wittekindi Annales. Adam*

Bre-

Bremens. Helmoldus. Alb. Stad. Persona Cosmodromio. Dismarus. Kranzii Saxonia. Spangenberg Chron. Sax. Crusii Wittekindus. Schurtzfleisch de Wittekindo M.

WITTEKINDUS, een vermaard geschiedenisschryver in de X eeuwe. Hy was geboortig uit Saxen, en wierdt al vroeg naar het klooster Corbey gezonden, om aldaar in de studiën onderwezen te worden. Hy vorderde zodanig in de wetenschappen, dat hy zelf in dit sticht bleef, wanneer hy het opzicht over de schole kreeg, en vele geleerde leerlingen maakte. Men heeft van zyne schriften niets meer dan zyne *Annales de gestis Ottonum*, de welke *Meibomius* heeft uitgegeven. *Albertus Stad. Trithemius, Meibomius.*

WITTELSBACH, zekere oude graven in Beyeren. Zy stamden af van de graven van *Scheyern*. Maar toen Scheyern in een Benedictyner klooster wierdt verandert, koos graaf *Ottho* de III dit slot tot zyne residentieplaats, het welk niet verre van de stadt Aicha, tusschen Augsburg en Pfaffenhoven, lag, van welken tydt af de naam der Paltsgraven van Scheyern is verdwenen, en zy de graven van Wittelsbach genoemt zyn. Deze Otto de III trok met den hertog van Bouïllon naar het Heilige Landt, waar in hy ook in den jare 1101 stierf. Zyne zonen waren *Hermannus*, bisschop van Augsburg, en de oudste, *Ottho* de IV, die de eerste hertog van Beyeren uit dezen stam is geworden; *Frederik*, van wien, zo men wil, de *Wildgraven* afstammen, dat echter anderen tegenspreken; *Conradus*, aartsbisschop van Ments, en *Ottho* de VI, Paltsgraaf van Wittelsbach. Des zelfs zoon was *Ottho* de VII, die in het jaar 1208 den keizer Philippus om het leven bragt, om dat hy hem zyne dochter ten huwelyk geweigert hadt. Hy wierdt deswegen in den ban gedaan, en van Philippus, erfmaarschalk van Pappenheim, weder omgebragt; maar zyne goederen wierden des zelfs neef, hertog Lodewyk van Beyeren, zone van Ottho den V, door den keizer toegewezen. Het slot WITTELSBACH is in het jaar 1209 op keizerlyk bevel verwoest. *Hermann Contract. Chron. Bertii Res Germ. Luca Ualter Graven-Saal p.* 564.

WITTENBERG, in 't Latyn *Leucorea*, de hoofdstadt van den keurkreits in het keurvorstendom Saxen, legt aan de Elve, in eene zo grote vlakte, dat zy van het slot rondom kan beschoten worden. De form van deze stadt is rond, doch eenigzins langer dan breder. Zy is zo door de natuur, als door kunst versterkt, om dat zy van den Noordkant moerassen, en van den Oostkant een groot kanaal van de Elve, en daarenboven een zeer diepe gracht en goede wallen heeft, nevens vyf grote bastions aan den kant, daar zy het gemakkelykst kan aangetast worden. Zy is 8 mylen van Leipzich gelegen Noordwaarts, 14 van Dresden Zuid-Westwaarts, en 10 van Maagdenburg. Zy heeft, als zommigen willen, hare benaming niet van witte bergen, maar van *Wittekind* den jongen, die, volgens eenigen, deze stadt gebouwt heeft; hoewel anderen zeggen, dat Wittekind, de vader, de zelve gebouwt heeft. Daar is een sterk slot, dat hertog Bernhard de II uit den Anhaltischen stam vernieuwde, en in het welke vele keurvorsten van Saxen hun hof gehouden hebben. Keurvorst Frederik de III van Saxen liet dit slot van nieuw opbouwen. In het zelve is eene kerk, voormaals aan St. Ursula toegewyd, waar in vele keurvorsten en vorstelyke personen, als mede Luther en Melanchthon begraven leggen. In den jare 1502 wierdt hier door den keurvorst van Saxen, Frederik den III, eene universiteit gesticht. In het jaar 1517 begon Luther hier zyne stellingen tegen den paus aan te slaan, en verbrandde hier in het jaar 1520 de bullen en besluiten van den paus. Na den slag by Muhlberg zatte keizer Karel de V voor deze stadt, en zy moest zich in het jaar 1647 aan hem overgeven, de welke haar, nevens den ganschen keur-kreits, aan den nieuwen keurvorst Maurits overgaf. *Bertii Res Germ. Natalis Comes l. III. Hist. Matth. Dresser. Hist. Urb. Germ. Zeilers Itin. Germ.*

WITTENBURG, een steedtje in het Mekelenburgsche graafschap Zwerin, op de grenzen van het eigentlyk zogenoemde hertogdom Mekelenburg gelegen. *Topograph. sax. Inf. p.* 240.

WITTENGAU. Zie WITTGENAU.

WITTENSTEIN, WEISSENSTEIN, eene kleine stadt, nevens een sterk slot, in de Lyflandsche provincie Esthlandt, zynde rondom met moerassen omringt. Zy is in de jaren 1562, 1581 en 1607 door de Zweden, in het jaar 1573 door de Muskoviters, en in het jaar 1602 door de Polen verovert. *Chytr. Sax. Petreji Chron. Russ.*

WITTE WITTENSZOON, of WITTE KORNELISZOON DE WIT, ridder en vice-admiraal van den Staat der Vereenigde Nederlanden, was van den Briel geboortig, van Menniste of Doopsgezinde ouderen, een kloek zeeheldt, en zyne opkomst veel meer aan zyne deugdt dan aan zyne afkomst verschuldigt. Hy hadt den wereldkloot omgezeilt, en beide de Indien als bootsgesel, soldaat, schipper, en kapitein bezocht. In dien staat nam hy een schip, veel klocker en beter bemant dan het zyne, bragt het op, openende daar door den weg om t'eeniger tydt de Amerikaansche zilvervloot te kunnen vermeesteren. Hy heeft ook ontelbare schepen van verscheide volkeren genomen, verbrand, en in den grondt geboort: eindelyk, gestegen door alle trappen van soldaat en zeemanschap, vice-admiraal geworden, heeft hy in die hoge bedieninge het vaderlandt ook als admiraal twintig jaren lang manhaftig bygestaan. In het jaar 1645 wierdt hy over eenige onlusten met den koning van Denemarken, rakende de tollen in den Zondt, met een vloot derwaarts gezonden, daar hy den 19 Juny door zeilde, openende alzo den Zondt, en geleidende zyne byhebbende koopvaarders daar door met een geweldigen arm, bewyzende echter in zyn doorvaren, zo voor Kronenburgs kasteel, als de Deensche Majesteits vloot, het behoorlyk ontzag, met eerschoten en 't stryken der vlagge; daar niet dan met drie schoten uit het admiraalsschip op geantwoord wierdt. In het jaar 1649 was hy naar de West-Indiën met eene vloot afgezonden; maar daar wierdt toen weinig uitgerecht, om dat men daar onder malkander overhoop lag, en ieder niet dan zyn eigen voordeel beyverde: ook toonde de admiraal De Wit zich om vele redenen niet weinig onvernoegt. In het jaar 1652 hadden de Staten goedgevonden den luitenant admiraal Tromp aan landt te laten, en de vloot onder des vice-admiraals De Wits gebiedt in zee te zenden, op hoop, dat hy meer uitrechten zou dan Tromp hadt gedaan; hoewel hy om zyn hard gebiedt weinig van 't bootsvolk bemint was: maar dat verbeterde hy door zyne onvertzaagtheit en dapperheit, die in alle zyne daden bleek. Michiel de Ruyter, toen kommandeur over een sterk smaldeel, voegde zich by De Wit, en onder zyn vice-admiraals vlag. Den 8 October viel de zeeslag tusschen Blake en De Wit voor, waar in de vice-admiraal zich zeer manhaftig kweet; maar doordien de Engelsche schepen veel groter, klocker, met zwaarder geschut voorzien, en daar door sterker waren, dat ook eenige kapiteins, zyn voorbeeldt niet volgende, zich wat achterlyk hielden, scheidde de nacht den strydt, doch niet dan met meninge om den zelven te hervatten, indien niet de lafhertigheit van vele kapiteins, die in den nacht afdropen, en de raadt der hoge officieren raadzamer hadt geoordeelt, hoewel de vice-admiraal, die van spyt raasde, daar tegen was, en zich reets naar den vyandt gewend hadt, met 's lands vloot naar 't vaderlandt te keren, die dan den 13 der zelve maandt voor Hellevoet kwam. De vice-admiraal De Wit hadt ook in het zelve jaar een toeleg op de Engelsche koolhaalders gemaakt; maar moest, geen kans daar toe ziende, onverrechter zake weder in de Wielingen inlopen. In het jaar 1653, in den zeeslag by Portlandt, tusschen Tromp en Blake, kweet zich De Wit zo treffelyk, dat hy nevens Jan Evertszoon en De Ruyter met eene beloninge van 1500 guldens van de Hoog Mog. Heeren Staten vereert, en zelf geprezen wierdt. In den zeeslag des zelven jaars by Ter Heide en Schevelingen, in de maandt Augustus voorgevallen, daar de admiraal Tromp dood bleef, en zommige lafhertige kapiteins al verder en verder van de vloot en uit den slag afweken, deedt hy alle weer om hen te doen wenden: doch, hoewel te vergeefsch, en dat de Engelschen sterk op hem (dien toen het oppergebiedt toekwam) aanvielen, verweerde hy zich met ettelyke brave zeehelden dermaten, dat 'er niet meer dan een schip, dat aan 't zinken was, genomen wierdt, en noodzaakte den vyandt daar door hem te moeten verlaten; kwam 's morgens daar aan, zonder Engelschen te zien, voor Wyk op Zee, en voort in Texel. Hy geleidde ook nog in 't zelve jaar, als by voorraadt het opperbevel voerende, een vloot van vier honderd schepen, daar 'er nog meer bykwamen, en kwam 'er in 't begin van November behouden mede binnen Texel en 't Vlie. Maar kort daar na raakte de vloot, die de Staat den ganschen winter in zee dacht te houden, door een zwaren storm in 't uiterste gevaar. Niettegenstaande alle deze zyne zo loffelyke daden wierdt de vice-admiraal De Wit in het voeren van het volkomen opperbestier van 's lands vloot voorbygegaan, en het den heere van Obdam opgedragen, niet om dat het De Wit aan moedt of beleidt ontbrak om deze waardigheit te bekleden, of daar naar te staan, maar om dat hy van de matrozen en 't scheepsvolk, als gezegt is, zo zeer gehaat was wegens zyne hardigheit en heerschzuchtigheit in 't gebieden, dat men hem 't bestier van 's lands vloot niet dorst betrouwen. In 't jaar 1658, toen de heer van Wassenaar van den Staat gelast was den koning van Denemarken by te springen, door den Zondt heen te barsten, en Coppenhagen te ontzetten, nam gemelde admiraal op den 8 November de gelegenheit waar om met eene styve koelte uit den Noorden, in 't midden van den Zondt, tusschen de twee kasteelen Kronenburg en Elseneur, beide in handen der Zweden, door te boren. De vloot was ten dien einde in drie smaldelen verdeelt. De vice-admiraal De Wit hadt de voortocht, daar hy 'er omtrent 8 uuren voormiddags mede doortreck, niettegenstaande het losbranden van al 't geschut der beide sterktens. Dus zonder veel schade doorgeraakt, begon vervolgens de scheepsstrydt, die ten weerzyden fel en scherp was. De Zweden gebruikten hun meeste geweldt tegen den luitenant admiraal, en de twee vice-admiralen, mogelyk denkende, die drie aan kant geholpen zynde, met de rest haast gedaan te zullen hebben. Toen wierdt de vice admiraal De Wit, na de uiterste dapperheit getoont te hebben, dodelyk gekwetst, en zyn schip, by gebrek van bystandt, verovert. Doch hy straks stervende, en zyn schip zinkende, hadden de Zweden niet dan zyn dood ligchaam. Men zag daar omtrent der zelver edelmoedigheit: want het lyk wierdt door last van den koning van Zweden met wit satyn bekleed, in een doodkist, met rouw en de wapenen van den overleden behangen, gelegt, en voort met een zwart geverwt galjoot, daar zwarte wimpels van afwaaiden, aan den admiraal, den heere van Wassenaar, gezonden; daar na, nevens dat van den vice-admiraal Pieter Floriszoon, mede in dit gevecht, nevens zynen kapitein, gesneuvelt, naar Hollandt gevoert, daar de beide lyken, dat van Pieter Floriszoon te Hoorn, en dat van den

vice-

vice-admiraal De Wit te Rotterdam, met een heerlyke rnnstatie op 's lands kosten ter aarde gebragt zyn. Ook wierdt door de Heeren Staten van Hollandt aan de weduwen of erfgenamen ieder drie duizend guldens toegelegt, om daar van eene grafstede van marmersteen, of gedenkteken t'hunner eere op te rechten, als geschied is. Boven de tombe van den vice-admiraal De Wit binnen de Grote Kerk van de voorgemelde stadt Rotterdam, van wit marmer gemaakt, en van boven bekroont met twee maagden, en voorts voorzien met vele andere fieraden (zie het artykel ROTTERDAM) leest men het volgende lof- en grafschrift:

Meritis & aeternitati
WITTENII CORNELII DE WITT,
Qui magnitudinem suam eidem elemento debuit, cui praecipuam hactenus Hollandia debet: totum terrarum ambitum circumnavigavit: utramque Indiam nauta, miles, praefectusque nautarum ac militum vidit: expugnato speculatorio navigio, cum viribus ipse multum inferior, animo major esset, argentifera classi Americana capiunda viam patefecit:
Innumeras variarum Gentium naves cepit, incendit, submersit:
Per omnes gradus militiae navalis eluctatus propraetor Patriae classes & expeditiones maritimas annis
XX *rexit:*
Decies quinque classibus collatis cum hoste conflixit:
Raro aequata clade, plerumque victor ac triumphator praeliis rediit.
Restabat magnus tot belli facinoribus
Imponendus dies VIII. *Nov.*
A. CIƆIƆCLVIII.
In freto Maris Baltici supremum virtutis opus edidit: ibi primum in praelium ruens
Praetoriam Suecorum invasit, afflixit:
Dein propraetoriam ac praegrandes alias,
Eorundem aliquot,
Armis, viris, animis
Instructissimas, sola propraetoria sua rejecit, afflixit, submersit;
Donec a sociis undique desertus, ab hostibus undique circumfusus, discerpto globis corpore,
Bellatricem animam coelo reddidit.
Corpus ipse Rex hostis, generosa fortitudinis hostilis admiratione,
Splendide compositum in patriam remisit.
Vixit LIX. *annos.*
SIC REDEUNT QUOS HONOR AC VIRTUS REMITTUNT.

Brands Leven van de Ruyter fol. 31 enz. *Leven en Daden der doorluchtige Zeehelden p.* 535. 536.

WITTGENAU, in 't Latyn *Trebona*, eene kleine stadt, met een sterk slot, in den Bechiner kreits, 15 mylen van Praag gelegen. Zy voert den tytel van eene heerlykheit, en behoort aan het vorstelyke huis van *Zwartzenberg*; maar voortyds is zy de residentieplaats der vorsten van Rosenberg geweest. Rondom deze stadt zyn vele meiren en moerassen, over welke een lange houte brug legt. In een dezer meiren legt een eilandt, op het welke eene kerk is gebouwt. Midden door deze meiren is een beek geleid, *Slota stera*, dat is de goude beek, genoemt. Men wil, dat 'er ook een steedtje van dien naam in de opper-Lausnits, 4 mylen van Bautzen, legt. *Balbini Miscell. Boh. l. III, Dec.* 1. *Zeil. Topogr. Boh. p.* 84. *Vogt Itiul. Bohm. p.* 81.

WITTGENAU, of WITTICHENAU, een steedtje, of marktvlek in de opper-Lausitz, aan de zwarte Elster, een uur boven Hoyerswerde, en 3 uuren van Camentz, behoort aan het jonkvrouwenklooster Mariënstern. Zommigen maken den Meisnischen bisschop Vitigo tot stichter van dit steedtje; maar men vindt in deze landstreek zulke gedenkstukken en overblyfselen van de oudheit, dat men des zelfs ouderdom nog hoger moet stellen. Hier zyn twee kerken, de eene in de voorstadt van Budissin, Ten H. Kruisse genaamt, en de andere, zynde de hoofdkerk, in de stadt, welke laatste in den groten brandt van het jaar 1654 nevens zes huizen van dit steedtje is staan gebleven. In de jaren 1676, 1687, en 1690 heeft deze plaats insgelyks door den brandt grote schade geleden. *Grossers Lausitz. Merkw. P. III.*

WITTICHIUS, (CHRISTOFFEL) Doctor en hoogleeraar in de Godgeleerdheit op de akademie te Leiden, de welke zich onder anderen daar door heeft vermaard gemaakt, om dat hy de Cartesiaansche Filosofie in de scholen van de Theologie heeft ingevoert. Hy was den 7 October des jaars 1625 te Brieg, in Silesie, geboren, daar zyn vader, die eerst den Lutherschen Godsdienst was toegedaan, maar den zelven naderhandt aan het hof des hertogs van Brieg met den Hervormden verwisselde, het ampt van onder-superintendent generaal bekleedde. De zelve zondt hem in 't jaar 1642 naar Bremen, om zich daar in de rechtsgeleerdheit te oeffenen; maar hy liet de zelve varen, en ging over tot de Godgeleerdheit, waar in hy eerst te Bremen, en vervolgens te Groningen en te Leiden zeer grote voortgangen maakte. Zyn eerste beroep was als professor in de wiskunde te Herborn, door den grave van Nassau hem in den jare 1651 opgedragen, met verlof van de Theologie in huis te onderwyzen. Maar het stondt hem te Herborn niet al te wel aan, waarom hy die plaats met eene andere in de doorluchte schole te Duisburg, in het hertogdom van Kleef, verwisselde, alwaar hy van 't jaar 1653 af met eenen het predikampt bekleedde. Wanneer de laatstgemelde school in den jare 1655 in eene akademie wierdt verandert, wierdt hy in de zelve zo wel Doctor in de Filosofie als in de Theologie gemaakt, gaande kort daar na als professor in de laatstgemelde faculteit naar Nimwegen, alwaar hy dat ampt den tydt van zestien jaren met veel lof waarnam. Hy gaf gedurende dien tydt vele schriften in het licht, waar tegen, om dat zy ten dele Theologisch, en ten dele Filosofisch, maar alle op den lyst van *Cartesius* geschoeit waren, velen hunne pennen scherpten: maar zyn roem wierdt daar door zo groot, dat men hem waardig oordeelde de Godgeleerdheit in de voornaamste hogeschole van Nederlandt, namentlyk in die van Leiden, opentlyk te leeraren. Hy vaardde dat ampt in November des jaars 1671 aan, en bekleedde het zelve met veel yver tot zyne doodt, met een gedurigen toeloop van zeer vele toehoorders. De zelve viel voor den 19 May des jaars 1687. Zyne nagelatene schriften zyn: *Consensus veritatis in Scriptura Divina & infallibili revelata, cum veritate philosophica, à Cartesio detecta; Theologia pacifica; Exercitationes Theologicae; Causa Spiritus sancti; Commentarius in Epistolam ad Romanos; in Epist. ad Hebraeos*; enz. Na zyn overlyden heeft zyn broeder, een advokaat te Aaken, zyn *Anti-Spinoza*, en de hooggeleerde heer Sal. van Till zyne aantekeningen op de *Meditationes* van *Cartesius* in 't licht gegeven. *Gronovius in Orat. funebr. Bayle Dict. Crit.*

WLODIMIR, eene stadt tot het Poolsche landschap Volhynië behorende, gelegen op de grenzen van het Woywoodschap Belcz, in een moeras. Zy is de residentieplaats van een Russischen bisschop, die een tamelyk distrikt onder zich heeft. Voor het overige zyn 'er maar slechte en van hout gebouwde huizen. *Connors state of Poland P. I, lett.* 5.

WOBURN, eene marktstadt in het Zuid-Westen van de Engelsche provincie Bedfordshire. Zy legt eenigermaten verheven, digt by de grenzen van Buckinghamshire, en wordt van vele vremdelingen, om dat de weg tusschen Londen en Northampton daar door gaat, bezocht. Voor dezen was hier een beroemd klooster; maar thans is het een vry school, zynde door Franciscus Russel, grave van Bedford, gesticht. Deze stadt legt 37 mylen van Londen. *Beeverell Delices pag.* 507.

WODAN, of GODAN, is by de oude Duitschers de naam van een valsche godheit geweest, aan welke ook offerhanden van menschen gedaan wierden. Zommigen houden dezen Wodan voor *Mercurius*, maar anderen voor den oorlogsgodt *Mars*, en weder anderen menen, dat daar door de hoogste van alle godheden betekent wordt. Eenigen willen ook staande houden, dat de by de Galliërs onder den name van *Teutates* aangebeden afgodt, van wien de Duitschers hunnen naam voeren, geenzins van dezen Wodan moet onderscheiden worden; maar doordien het woordt *Teutates* het zelve is als dat van *Thuoth*, is daar allengkens *Woth* en *Wothan*, of *Wodan*, insgelyks *Guoth*, *Godan* en *God*, of het thans nog gebruikelyke woordt *Godt* van gemaakt. Van de laatste syllabe van dit woordt *Wodan*, of *Godan* leiden zommigen den naam der Denen af: ook wil men, dat het Hollandsche woordt *Woensdag*, en het Engelsche *Wednesday*, beide Woensdag betekenende, hunnen oorspronk van dat van *Wodan* hebben, gelyk men zulks van den *Sinus Codanus*, beduidende de gansche Oostzee, of een gedeelte daar van, en van *Gedanum*, den Latynschen naam der stadt Dantzig, insgelyks verzekert. *Gerh. Joh. Vossius de idololat. l. I. c.* 37. *Car. On Fresce Glossar. Paul. Diac. de gest. Longob. l. I. c* 9.

WOERDEN, in de oude brieven genaamt *Worthen*, *Wordene*, en *Worden*, een oud steedtje met een sterk kasteel in Hollandt, gelegen tusschen Utrecht en Bodegrave, drie Duitsche mylen Westwaarts van de eerstgemelde stadt. Het slot is door Godefridus, XXVIII bisschop van Utrecht, zo tegen de invallen der Hollanders, als om zyne eigene landzaten in den bandt te houden, in 't jaar 1160 gebouwt. Naderhandt is het aan het vermaarde ridderlyk geslacht van Woerden gekomen, het welk zynen naam daar van ontleent heeft. Maar alzo *Harmen van Woerden* zich in het vloekverwantschap tegen Floris den V, grave van Hollandt, hadt ingewikkelt, wierdt Woerden in of kort na het jaar 1296 der graaflykheit van Hollandt ingelyft. Naderhandt is het van grave Jan van Hollandt aan het sticht van Utrecht, waar onder het eerst hadt behoort, wedergegeven; maar het raakte niet lange daar na weder onder Hollandt. In het jaar 1441 wierdt het slot van Woerden door Philips, hertog van Burgundië, ingenomen. Eenige jaren daar na, te weten in 't jaar 1488, wierdt het zelve by nacht door het volk des burggraven van Montfoort met ladders beklommen en verovert; doch na een verdrag weder overgegeven. Wanneer Erik, hertog van Brunswyk, in den vermaarden veldslag van St. Quintyn twee grote heeren, namentlyk den heere van sint André, veldmaarschalk van Vrankryk, en een Rhyngraaf, kolonel der Duitschers, krygsgevangenen hadt gemaakt, boodt koning Philips de II, op zyn voordeel passende, hem honderd en twaalf duizend guldens daar voor. De hertog nam dit aan; maar alzo de penningen niet klaar waren, gaf de koning aan den hertog, tot afkortinge, het slot, de stadt, en de heerlykheit van Woerden; en dat voor de somme van vyf en dertig duizend, acht honderd en zes en twintig guldens, negentien stuivers, en acht penningen. Hertog Erik stierf te Parys in 't jaar 1584, en maakte deze heerlykheit met de baronnye van Liesveldt, en een huis, dat hy in den Hage hadt, aan zyne kinderen *Willem* en *Catharina*, door hem gewonnen by Catharina van Weldam, weduwe van Floris van der Meulen; in zyn leven sekretaris van den hove van Hollandt. Willem overleedt jong, en Catharina trouwde

met Andreas Doria, neef van den vermaarden Doria; en alzo de gemelde Doria in Spaanſchen dienſt was, wierden de ſtadt, het ſlot, en de heerlykheit van Woerden aangeſlagen, en verbeurd verklaart door de Staten van Hollandt. Na den vermaarden ſlag van Vlaanderen, voorgevallen in den jare 1600, heeft de Ammirant van Arragon, in den zelven gevangen genomen, op het ſlot van Woerden eenigen tydt gezeten. In den jare 1575 wierdt Woerden door de Spanjaarden belegert; maar na dat dit beleg vyftig weken (zo als de ridder *Hooft* zegt, maar alleen zes en veertig volgens het ſchryven van *Van Meteren*) geduurt hadt, waren de Spanjaarden genoodzaakt het zelve in den jare 1576 weder op te breken. Maar in 't jaar 1672 wierdt Woerden door de Franſchen zonder ſlag of ſtoot ingenomen, wordende door hen den 23 Juny met volk bezet, den 11 July zonder noodt weder verlaten, maar den 18 September, op Zondag, wederom bezet. De Lutherſche kerk, in 't jaar 1646 gebouwt, wierdt door de Franſchen tot een hooiſchuur gemaakt. De ſtadt wierdt den 11 October door prins Willem den III wegens den Staat belegert; maar het beleg wierdt door de Franſchen, onder den hertog van Luxemburg, opgeſlagen, waar by de heer van Zuileſtein kwam te ſneuvelen. Den 11 October des gemelden jaars 1672 verbrandde de Grote kerk, met haren toren, oud omtrent vier honderd jaren, met verſcheide daar omtrent ſtaande huizen, het Latynſche ſchool, en het huis van den Rector. Het ſchone Proveniershuis wierdt door de Franſchen tot hun gaſthuis gemaakt, en het ſtadhuis tot hun vuil misbruikt. Zy verlieten deze ſtadt weder den 7 November des jaars 1673, na dat zy 'er zestien maanden en vyftien dagen in geweeſt, en gedurende dien tydt twee majoors aldaar geſtorven waren. Door deze ſtadt is eene gemakkelyke trekvaart van Utrecht op Leiden. *Oude Holl. Kronyk door W. van Gouthoeven. Alting Notit. Germ. Inf. P. II. Boxhorn Theatr. Urb. Holl. Junius Batavia. Certzeen Stichtſch Kronykje. Bor Nederl. Hiſt. op 't jaar* 1593. *Hooft en Van Meteren Nederl. Hiſt. op de jaren* 1575 *en* 1576. *Hiſt. van 't Utrechtſche Bisdom II Deel.*

WOERDEN, een oud adelyk en ridderlyk geſlacht in Hollandt. Men vindt op de jaren 1165 en 1186 vermeid eenen HARMEN, HEERE VAN WOERDEN, die aldaar een deftig ſlot liet bouwen; op het jaar 1204 wederom HARMEN, HEERE VAN WOERDEN, die naliet HARMEN, HEERE VAN WOERDEN, ridder, in 't jaar 1252, die twee zonen hadt, als *Harmen*, die volgt, en *Gerrit*, de eerſte heer van Vliet, op den Yſſel, by de ſtadt Oudewater gelegen. HARMEN VAN WOERDEN, ridder, trouwde met de zuſter van heer Gysbrecht van Amſtel, en won by haar alleen twee dochteren, als *Geertruid*, getrouwt met heere Willem van Teilingen, ridder, die in 't jaar 1284, en alzo lang voor zynen ſchoonvader, overleedt, en *Machteld*, die gehuwt was met heere Gerrit van Velzen, ridder, wiens bittere haat tegen de graaflyke regeringe van Floris den V van Hollandt, waarſchynlyk wegens het verachten van den ouden adel, en het maken van veertig ridders uit de rykſte buislieden in het jaar 1295, hem nevens andere voorname edellieden heeft aangezet om de handen aan gemelden grave te ſlaan, en, toen men wegens het naderen van het gewapende landvolk den zelven niet wiſt te vervoeren, te vermoorden. Zie boven op FLORIS de V, graaf van Hollandt, alwaar ook in 't brede van de vertellinge rakende het verkrachten van Van Velzens vrouwe door den gemelden grave geſproken is. Maar wat de rechte oorzaak van den wrok der edelen van Woerden en Velzen belangt, die is niet bezwaarlyk uit de oude geſchiedenisſchryvers te achterhalen: want eerſtelyk wilde de graaf in het huwelyk van Gerard van Velzen met des heeren van Woerdens dochter niet bewilligen, gelyk zy daar buiten niet uitgehuwelykt mogt worden, volgens zekere ſchriftelyke belofte, by heer Harmen van Woerden op Palmzondag des jaars 1287 den grave gedaan, om dat de graaf de dochter des heeren van Heuſden, daar hy reets een baſtaardt, *Witte van Haamſtede* genoemt, by hadt gewonnen, aan Gerrit van Velzen wilde uithuwelyken, ſchynende uit dit misbruiken van de dochter des heeren van Heuſden de zelve haar vader deshalven gemakkelyk door de vloekverwanten gewonnen te zyn, en met hen te hebben aangeſpannen. De twede grondt van hunnen haat valt nog ligter te bevroeden, naardien graaf Floris hen eenige ſloten en bezittingen ten gevalle van biſſchop Jan van Utrecht ontnomen hadt, ſtaande in de dagelykſche Archiven *fol.* 255, en gedwongen hunne eerſt vrye heerlykheden van hem te leen te ontfangen, uitwyzens den ſoenbrief, door den heere van Woerden met den biſſchop van Utrecht en grave Floris van Hollandt gewiſſelt, dien men om zynen aanmerkelyken inhoudt hier zal byvoegen. Hy luidt aldus: „ Ik Herman, heere van Woerden, make „ kond enz. dat ik eenen twiſt hadde met mynen heere Janne, gekoren Biſſchop van Utrecht, en met eenen edelen „ man mynen Heere, Heeren Florenſſe, Grave van Hollandt, „ waer by ik uyte mynen goeden gewyſet wert, en uyte „ myne heerſchap van Woerden, en uyten lande enz. van „ den twiſte, die geſchiet is tuſſchen den grave van Hollandt, mynen Heere, en den heere van Amſtelle, en ſynre „ broeders, die myne magen zyn, en ik hare helpere geweeſt hebbe enz. draget den Grave op alle zyn goet, en „ ontfangt dat weder van hem te leen, en belooft geen partyſchap te dragen enz. Voort mag Herman van Woerden „ zyn dochter niet te manne geeven zonder des Grave wille en rade. Voorts belooft hy dat Steenhuys, dat de Graaf „ te Woerden heeft doen maken, hem gelden zal te zynen „ wille, en dat van hem houden altoos te blyvene zyn ledige huys, en af te rydene enz. ſtellende ook borgen uyt „ den Bisdomme van Utrecht en uit Hollandt met der zelver beloften. enz. Gegeeven in ons Heeren jaere, als men „ ſchreef 1287 op den Zonnendagh van Palmen." Hoe het daar mede zy, de graaf wierdt, als gezegt is, dood geſlagen, en elk der zamengezwotenen heeft om een goed heenkomen gezien: zommige der zelven zyn achterhaalt en geſtraft, en andere zyn het buitens lands ontkomen, waar onder de gebroeders van Amſtel en heer Harmen van Woerden geſtelt worden, welke, als *Gouthoeven* voorgeeft, nog in het jaar 1314 geleeft heeft, en ſedert in grote armoede geſtorven zou zyn, wyl hy wegens zyne haaſtige vlucht weinig of niets van zyne goederen hadt mede kunnen nemen, en naderhandt zyne goederen hier te lande verbeurd verklaart zyn; daar anderen willen, dat hy in 't overvaren van de Lek nevens Jan van Reneſſe, en Arend, den baſtaardt van Gysbrecht van Amſtel, in 't jaar 1304, door 't omſlaan van de ſchuit, verdronken zou zyn omtrent Kuilenburg. Doch dat het eerſte waar is blykt uit een oud geſchreven parkamenteboek van de kerke van Koesveldt in Weſtphalen, aldaar beruſtende, en in monniken Latyn geſchreven, ſtaande aldaar op het jaar 1298 aangetekent, dat heer Harmen van Woerden aldaar gehuwt is met Ermgert van Reultingen, uit een oud en edel geſlacht van voorouders af te rekenen, voerende ten wapen een rood ſchildt bezet met vyf zilvere ruiten naaſt elkander, en verder op 't jaar 1300 hoe die vrouw van Harmen beviel van een zone, mede *Harmen* genoemt, die zich voortaan *Harmen van Koesveldt* liet noemen, en de drie rode ruiten van zyn vaders wapen in drie blaauwe verandert, en tuſſchen beide midden over dat ſchildt een rode balk met vyf zilvere ruiten van moeders wegen geſchikt heeft. *Oude Hollandſche Kronyk door W. van Gouthoeven. S. van Leeuwen Batavia illuſtrata fol.* 1173 —— 1178.

WOIWODEN. Zie WOYWODEN.

WOLAU, een vorſtendom in neder-Sileſië, legt aan den Oder, en paalt aan het vorſtendom Liegnits. Eerſt was het maar eene heerlykheit, behorende nu aan het vorſtendom van Oels, dan aan het vorſtendom van Brieg, by welk laatſte het ook tot het jaar 1654 gebleven is. Maar toen hertog Johan Chriſtiaan van Brieg in het jaar 1639 ſtierf, liet hy drie zonen na, die in het eerſt de landen in gemeenſchap regeerden, maar de zelve naderhandt in den jare 1654 zodanig onder zich deelden, dat Georg de II het vorſtendom Brieg, Lodewyk de IV dat van Liegnitz, en Chriſtiaan dat van Wolau kreeg: maar dewyl de oudſte broeders zonder mannelyke erven overleden waren, erfde hy alles alleen, en liet een eenigen prins, *Georg Wilhelm*, na, die de laatſte Plaſtiſche hertog van Sileſie was, en met zyne doodt, voorgevallen in den jare 1675, de drie vorſtendommen Liegnitz, Brieg en Wolau aan den keizer bragt. Daar toe behoren Wolau, Steinau, Winzig, enz. Zie LIEGNITZ. *Henelii Sileſiograph. c. 2. Europ. Herold P. II. p.* 438. *Lucæ Schleſ. Chron.*

WOLAU, de hoofdſtadt van het bovengemelde vorſtendom. Men wil, dat zy den naam heeft ontfangen van de grote oſſemarkt, die voortyds digt by deze ſtadt was. Zy legt zeer vermakelyk, is viſchryk, en daar wonen vele linnewevers. Men vindt hier ook een oud ſlecht ſlot. In het jaar 1640 veroverden de Zweden deze plaats; maar zy wierdt in den jare 1641 van de keizerſchen hernomen. In den jare 1642 namen de Zweden deze ſtadt wel in, maar moeſten de zelve in den jare 1644 aan de keizerſchen weder afſtaan. In het jaar 1709 wierden aan de ſtadt Wolau door den keizer een Lutherſche kerk en ſchool toegeſtaan. *Henelii Sileſiograph. cap.* 7. §. 164.

WOLCKENSTEIN, eene kleine ſtadt, met een daar toe behorend ambacht, in den Aartsbergſchen kreits van het markgraafſchap van Meiſſen, 3 mylen van Freyberg gelegen, waar omtrent een gezondbron is. Voormaals hadt deze plaats hare eige heeren, zich latende noemen heeren van Waldenburg en Wolckenſtein. Hertog Henrik de Vrome en keurvorſt Auguſtus plagten in het eerſt in dit ſlot, als in hunne afgedeelde reſidentieplaats, te wonen. *Knaut Prodr. Miſnia.*

WOLCKENSTEIN, een Duitſch Ryksgraafſchap, tot den Zwabiſchen kreits behorende. Het zelve heeft zynen naam van het oude ſlot Wolckenſtein, het welk Rudolf van Villander te Pradel in het jaar 1292 van Robert Maulrap kocht: zelfs zegt men, dat het om zyne grote hoogte aldus genoemt is. Naderhandt behoorde ook daar toe een gedeelte van het graafſchap Eberſtein, op het welke Chriſtoffel Frans, vryheer van Wolckenſtein, door zyn huwelyk met de dochter van Ottho van Eberſtein eenig recht kreeg, gelyk hy ook in het jaar 1624 by verdrag een gedeelte daar van heeft ontfangen. Maar graaf Maximiliaan Felix heeft dit aandeel wederom aan den markgrave Wilhelm van Baden, behalven de vlekken Boldringen en Oberndorf, verkocht. In de Tyrolſche landen bezitten deze heeren Troſtburg en Rodeneck. *Brandis Tyrol. Adels Ehrenkrone. Spenert Op. Herald. Europ. Herold P. II. p.* 719.

WOLCKENSTEIN (GRAVEN VAN) hebben hunnen oorſpronk uit het oude Tyrolſche geſlacht der heeren van *Villander* en *Pradel*, van welke KOENRAAD, zoon van *Rudolf*, eerſt den tytel van *Wolckenſtein*, van een ſlot van dien naam, in Tyrol gelegen, het welk zyn vader in het jaar 1292 van de heeren van Maulrap kocht, in het jaar 1307 aangenomen, hoewel zyne broeders en zuſters den geſlachtnaam van Villander behouden hebben. Des zelfs zonen waren *Encinus*, *Wilhelm*, en *Johannes*, die jong ſtierven, en FREDERIK, die het geſlacht voortplantte. Des zelfs zonen waren MICHIEL, die

de

de linie te *Rodeneck* ftichtte. Die te *Troftburg* is de Ryksgraaflyke linie, en wierdt door BERTHOLD, zone van *Michiel*, voortgeplant, wiens zonen waren ANTHONI, en des zelfs zoon WILHELM, die de eerfte vryheer van Wolckenftein is geweeft. Zyn zoon was WILHELM de II, die vele zonen teelde, namentlyk *Wilhelm*, *Marcus Siticus*, *Engelhard*, *Cafpar*, *Francifcus Chriftoffel*, die met eene gravinne van Eberftein trouwde, en MELCHIOR HANNIBAL, van wien CHRISTOFFEL FRANS is voortgekomen. Des zelfs zoon, PAULUS ANDREAS, was graaf van Wolckenftein, en verwekte MAXIMILIAAN FELIX. Des zelfs zoon was *Antonius Maria*, die den 1 July des jaars 1695 als Beyerfche overfte luitenant in een treffen by St. Denys, in de Nederlanden, fneuvelde. Maar doordien hy gene erven naliet, matigden zich zo wel des overleden vaders zufter, als mede de graaf Chriftoffel Frans van Rodeneck, en de Truchfeffen van Zell het recht van erffenis aan.

De linie te *Rodeneck* ftichtte OSWALD. Deze liet na OSWALD den II, die verwekte *Matthaus*, *Sigifmundus*, *Johannes*, die geen beftendige nakomelingfchap hebben nagelaten, en MICHIEL, ridder van het gulde vlies. Des zelfs zoon was VITUS, die den oorlog volgde, en een zoon, CHRISTOFFEL, naliet. Des zelfs zonen waren *Ulrich*, *Job. Gaudentius*, *Michiël*, en de oudfte, FORTUNATUS, die het geflacht voortplantte. Zyn zoon was CHRISTOFFEL FRANS, graaf van Wolckenftein en Rodeneck, erflelyke ftalmeefter in Tyrol, keizerlyke geheime Raadt en kamerheer, en vader van JOHANNES ANDREAS, opper-Ooftenrykfche geheime Raadt. *Brandis. Bucelius Germ. Stemmat. Spener Op. Herald. Imhof Not. proc. Europ. Herold P. II. p.* 717.

WOLDEMAR, WALDEMAR, graaf, was een natuurlyke zoon van den Deenfchen koning Chriftiaan den IV, door hem by Chriftina Muncke verwekt. Hy verloofde zich in den jare 1642 met eene Ruffifche princeffe, en zou met de zelve een Ruffifch vorftendom en 120000 Ryksdaalders ontfangen. Ten dien einde begaf hy zich in het volgende jaar met vier oorlogfchepen en 120 perfonen naar Moskovië, maar vernam by zyne aankomft aldaar, dat het huwelyk niet zou voltrokken worden, ten zy hy het Griekfche geloof aannam; en dewyl hy dat niet wilde doen, en weder naar huis wilde keren, nodigde hem de grootvorft nog een tydlang by hem te blyven, en liet nauwe acht op hem nemen, ten einde hy van daar niet mogt vertrekken. Woldemar bediende zich van eene lift, en liet een pas voor twee van zyne dienaren van den grootvorft ondertekenen, in verwachting, dat hy op die wyze als een koopman het heimelyk zou kunnen ontvluchten. Maar de wacht een weinig vertoevende met de poorten te openen, en hy daar op beginnende te fchimpen, wierdt hy bekend, en federt nog fterker bewaakt, tot dat de grootvorft in het jaar 1645 overleedt, wanneer des zelfs opvolger Waldemar aanzienlyke gefchenken vereerde, en hem weder naar Denemarken liet vertrekken. Naderhandt tradt hy in keizerlyken krygsdienft, en dewyl kort daar op de Weftphaalfche vrede volgde, in dienft van Zweden, onder welke hy een regiment te paardt in Polen geboodt, en in den jare 1656 te Lublin flierf. Pufendorf, die dezen graaf voor een wettigen zoon van koning Chriftiaan den IV houdt, by des zelfs twede gemalinne Anna, meent, dat het voorgenomen huwelykscontrakt tot nadeel was van de kroon Zweden, en dat men groot-Novigrod, Pleskow, nevens den Ruffifchen eifch op Ingermanlandt en andere plaatfen, die de Zweden hadden, en voormaals aan Muskovië behoorden, ten huwelyksgift hadt begeert. *Spener Syll. Hift. Geneal. p.* 148. *Europ. Mercur. Hift. Pufend. Schw. Kriegs-gefchichten XIV Boek*, §. 74.

WOLDEMAR. Zie WALDEMAR.

WOLDENBERG, een flot, en daar toe behorend ambacht in het ftícht Hildesheim, dat voortyds den tytel van een graaffchap voerde.

WOLDENBERG, eene kleine ftadt, nevens een ambacht, in de Nieuwe Mark Brandenburg, tuffchen drie kleine meiren en een groot bofch, niet verre van Drieffen gelegen.

WOLF, of WOLFF, (HIERONYMUS) een geleerd Duitfcher, was in het jaar 1516 te Oettingen geboren, en, zo als men gemenelyk daar voor houdt, uit het oude adelyk geflacht der heeren van Wolfsthal. Hy hadt van jongs af grote luft tot de ftudiën, hoewel hem zyn vader zulks zo wegens zyne geringe middelen als om zyne ligchaams zwakheit afriedt. Doordien hy nu ook anders veel verdriet hadt, befloot hy de ftudiën vaarwel te zeggen, en zich in de krygsoeffeningen bekwaam te maken, op dat hy eens aan het een of het ander hof zou kunnen komen. Met die gedachten ging hy op een tydt op de jaarmarkt te Nordlingen, met voornemen een rappier, en andere dingen, welke hy tot die oeffeninge van noden hadt, te kopen; maar zynde te laat gekomen, en de jaarmarkt reets geëindigt, ging hy in een boekwinkel, kocht eenige boeken, nam ze mede naar huis, en hebbende de zelve doorgelezen, befloot hy by de ftudiën te blyven, waar op hy de akademie te Tubingen bezocht, en aldaar Joachimus Camerarius en Jacobus Schegkius hoorde. Naardien hem zyn vader geen geldt wilde zenden, was hy genoodzaakt te dienen; maar dit hem beginnende te verdrieten, ging hy naar Wurtsburg, en wierdt daar affchryver van den biffchop. Dit ampt behaagde hem ook niet lang, waarom hy, het zelve verlatende, naar Wittenberg keerde, de collegiën van Melanchthon en van andere hoogleeraars vlytig bezocht, en aldaar eenige Griekfche boeken in het Latyn begon te vertalen. In het jaar 1543 wierdt hy door toedoen van Melanchthon Rector te Muhlhauzen. Deze fchool 2 jaren lang beftiert hebbende, nam hy 'er zyn affcheidt, en ging naar Neurenberg, en van daar naar Straasburg, daar hy begon *Ifocrates* te vertalen. Naderhandt ging hy met eenige jonge heeren als beftierder naar Vrankryk, en bleef een wyle tyds te Parys. Na dezen keerde hy te rug naar Bafel, wierdt aldaar Meefter, en vertrok van daar naar Augsburg, daar hem graaf Antony Fugger in zyn huis nam, en hem zyne bibliotheek toevertrouwde. Eindelyk wierdt hy Rector aldaar. Dit ampt bekleedde hy volkomen 23 jaren, en flierf eindelyk den 8 October des jaars 1580 van de fteen. Hy was een Godvruchtig en geleerd man; maar zeer onuitdig als het niet naar zyn zin ging. Hy is zeer beroemd wegens zyne vertalingen, als die van *Ifocrates*, *Demofthenes*, *Zonaras*, *Nicetas*, *Nicephorus Gregoras*, en *Laonicus Chalcondylas*. Ook heeft hy over *Cicero de Officiis*, en over des zelfs *Quaftiones Tufculana* aantekeningen gemaakt. *Matth. Dreffer. in Oratione de Hieronymo Wolffio. Crufius Ann. Suev. Thuanus. Melch. Adam Vit. Philof. Huet de clar. leg. interpret. Teiffier.*

WOLF, (JAKOB DE) geboren te Groningen, was een groot minnaar van de dichtkunft, en een fraai kunftfchilder in hiftoriën, maar zeer ftuurfch van aardt, en weinig van fpraak, menende, dat zyne kunft voor hem alleen fpreken moeft, dat juift iedereen niet even wel gelukt, gelyk hy zich daar ook in 't vervolg van tydt t'eenemaal in bedrogen vondt. Hy echter zyns vermogens in de kunft bewuft, en ziende, dat hem zulks niet helpen kon, ook dat anderen, die verre beneden hem gevordert waren in het fchilderen, door het geluk zelf nagelopen wierden, daar hy bleef zuchten, raadpleegde met zyn ongeduldt, en de wanhoop hier by in 't fpel komende, nam hy, in plaats van de reden gehoor te geven, het vloekwaardige opzet om dit onrecht op zich zelve te wreken, en voerde dit heilloos ftuk met een ook uit; namentlyk, hy zette een degen in een hoek van zyn kamer, met de punt fchuins opwaarts, liet zich daar achter over in vallen, en eindigde aldus ellendiglyk zyn leven in het jaar 1685. *Houbraken III Deel.*

WOLFAARTSDYK, of WOLFERSDYK, in de oude brieven bekend onder den naam van *Wolfaartsdika*, is het vierde en kleinfte eilandt van Zeelandt, Beweflerfchelde, leggende naaft aan Walcheren. Het is van Noord-Bevelandt afgefcheiden door het Diep, of Zuidvliet, en van Zuid-Bevelandt door het Schengen, beide zeer fnel lopende wateren, die Wolfaartsdyk door de fterke ebbe en grondbraakfelen dagelykfch doen afnemen aan de zyde over Cortgene, waarom men oudtyds al gezegt heeft:

> Zuytvliet ende Schengen
> Loopen beyde om ftrengen/
> Hebben haar vermeten/
> Willen Wolfaartsdyk noch opeten.

Oudtyds vondt men op dit eilandt twee fchone dorpen, nevens zo vele kafteelen, met name *de Piet*, of *Muiden*, of *Iermuiden*, en *Sabbinge*, het eerfte in een polder van den zelven naam, groot 222 gemeten lands; gelyk nog heden het gehele Weftergedeelte van dit eilandt doorgaans *de Piet* genoemt wordt: maar de zelve zyn in den jare 1377 door het zeewater overftroomt, wordende, volgens het getuigenis van *Smallegange*, in de Rekenkamer van Zeelandt te Middelburg nog een oud kaartje gezien, waar in het kafteel van de Piet, of Muiden wordt afgebeeld. Ook is aan te merken, dat niet alleen de polder, daar De Piet geftaan heeft, en het ganfche Weftergedeelte van dit eilandt, als boven gezegt is, maar ook de fchorren, die onlangs uit het ambacht van Weftkerke ingedykt zyn, *De Piet* genoemt worden. Wat *Sabbinge* belangt, men vindt van des zelfs begin of oudheit nergens by de Kronykfchryvers iets gemeld, gelyk ook niet van de eerfte bedyking dezes eilands, dat voor het grootfte gedeelte nu eens overftroomt, en dan eens wederom bedykt is geworden: waarom het zelve, als telkens uit het water wederopkomende, en van nieuw weder vruchtbaar wordende, ten wapen voert drie zeebaren van fynopel en zilver op de onderfte helft van 't fchildt, en op de bovenfte een griffioen van keel op een goud veldt. Hedendaags begrypt dit eilandt alleen de drie ambachten van *Sabbinge*, *Ooftkerke*, of *Ooflerlandt*, en *Weftkerke*, en daar in de twee kerkdorpen van *Sabbinge* en *Ooftkerke*, leggende *Weftkerke* byna geheel van de zeewateren overftroomt. *Reygersbergh en Smallegange Kronyken van Zeelandt.*

WOLFFACH, eene kleine ftadt in Zwaben, in het Kintzinger dal, daar de rivieren Wolffach en Kintzig in malkander lopen, den graven van Furftenberg toebehorende.

WOLFFENBUTTEL, in 't Latyn *Guelpherbytum*, eene Brunswyk-Luneburgfche refidentieftadt en vefting aan de riviet de Ocker, een myl van Brunswyk, de welke aan eene der twee hoofdlinien van het Brunswyk-Luneburgfche huis haren naam geeft. Men wil, dat reets in den jare 1046 hertog Ekbert het flot bouwde, dat in den jare 1193 van Henrik den Leeuw wierdt ingenomen. Maar de daar van genoemde edele heeren van Wolffenbuttel hebben het zelve naderhandt ook bezeten, welken hertog Albrecht het zelve in den jare 1255 afnam, en flechtte; doch in het jaar 1283 bouwde hertog Henrik de Wonderlyke het zelve weder op, van welken tydt af de hertogen zomwylen hier woonden: doch zy is eerft federt het

het jaar 1416 hunne beſtendige reſidentie geweeſt. Maar de ſtadt Wolffenbuttel is veel nieuwer; want in het jaar 1491 hebben eerſt de hofbedienden tot hun gemak op den dam der veſting eenige huizen beginnen te bouwen, die in den jare 1514 mede in de veſting beſloten, en de nieuwe ſtadt genoemt zyn. Hertog Julius liet alles ordentelyker opmaken, en deze ſtadt ter eere van zynen vader *Henriksſtadt* noemen. De zelve wierdt in 't jaar 1556 met de zogenaamde *Julius-vredesſtadt* vergroot; maar in het jaar 1602 heeft hertog Henrik Julius beide ſteden onder den ouden naam van *Henriksſtadt* vereenigt. Onder hertog Auguſtus kwam 'er de Auguſtusſtadt by, die ten Weſten, gelyk als de Henriksſtadt ten Ooſten van de eigentlyke reſidentie, veſting, of citadelle legt. Alle drie zyn zeer ſterk gemaakt, waar toe inzonderheit de vele moeraſſen daar omtrent en de Ockerſtroom veel hebben gedaan, als die alle grachten met water vult. De wallen zyn grotendeels verwulft, van welke voornamentlyk het bolwerk der citadelle, de Krokodilsberg genoemt, verwonderlyk is, als mede de Philipsberg by de Henriksſtadt, die drie grote verwulfſels boven malkander heeft, waar in eenige duizend man zich kunnen verbergen, en alle behoeftens kunnen bewaart worden. De verſterkingen aan de Auguſtusſtadt zyn een gekroont hoornwerk met een ganſche en twee halve baſtions. Voor het overige is deze ſtadt zeer wel gebouwt, en voornamentlyk is het van hertog Auguſtus vernieuwde ſlot zeer ſchoon: ook behoeft de zogenoemde Nieuwe kerk in de Henrikaſtadt wegens hare bouworde voor gene Italiaanſche gebouwen te wyken. Het Tuighuis en de Naturaliënkamer zyn mede bezienswaardig, als mede de Bibliotheek, van welke in het leven van haren ſtichter, hertog Auguſtus, eenige melding wordt gedaan. Betreffende de overige zaken van deze veſting, de zelve wierdt in het jaar 1542 van keurvorſt Johan Frederik van Saxen, en landgrave Philips van Heſſen den groten vyandt der Proteſtanten, hertog Henrik, ontweldigt; maar hem na der zelver nederlage wedergegeven. In den dertigjarigen oorlog hadt zy eerſt Deenſche bezetting in; maar wanneer hertog Frederik Ulrich de zyde des keizers koos, wilden de Denen deze veſting niet inruimen, tot dat zy door den keizerſchen generaal Pappenheim door een beleg daar toe gedwongen wierden, waar op deze veſting in 's keizers handen bleef tot het jaar 1643, wanneer zy, den 14 September, wederom aan hertog Auguſtus wierdt afgeſtaan, de welke gedurende de onderhandeling over het inruimen van deze veſting, waar mede veel tyds verliep, de Duitſche klokkendaalders heeft laten ſlaan, die daar op doelen. Het *ambacht Wolffenbuttel* beſlaat wel 8 mylen in zyn omtrek, wordende deswegen in zes byzondere gerechten verdeelt, als *Beddingen*, het *Halfgerecht*, *Dahlum*, *Evoſſen*, *Schöppenſtadt*, en *Aſſebur:*. Het laatſte is meeſt merkwaardig, en daarom wordt van het zelve in een afzonderlyk artykel geſproken. Als mede van het voortreffelyk luſthuis *Saltsthal.* Van de *Wolffenbuttelſche* linie der hertogen van *Brunswyk-Luneburg*, en der zelver landen, zie het artykel van BRUNSWYK. *Zeiler. Topogr. Brunsw. p. 207. ſeq. Bunting Brunsw. & Luneb. Chron. p.* 172 & 567.

WOLFFERTSHAUZEN, of WOLFRATHSHAUZEN, een vlek, nevens een op eene hoogte gelegen ſlot, in opper-Beyeren, tuſſchen 't Wirmmeir en de rivier de Loyſa. Voormaals was het een graafſchap, en behoorde eerſt den graven en vorſten van Andechs toe, maar naderhandt den graven van Scheyern, die zich daar na noemden, en die in den jare 1158 met *Henrik* zyn uitgeſtorven. *Spangenb. Adelſp. P. I. l. X c.* 15 *Luca Graven-saal p.* 557 *ſeq. Tromsd.*

S. WOLFGANG was een graaf van Pfullingen, in Zwaben, en kreeg, door toedoen van keizer Ottho den II, in het jaar 968 het bisdom van Regensburg, na dat hy alvorens een tydlang in het klooſter Einſiedel gewoont, en den Bohemers het Evangelium gepredikt hadt. Men wil, dat hy met zekere olie en wywater vele kranken gezond maakte, en nog zeer veel andere wonderen deedt, waarom hy ook na zyne doodt, voorgevallen in den jare 994, of 999, onder de Heiligen is geplaatſt. Nog hedendaags toont men zyne voetſtappen op een berg digt by Chudenitz, in Bohemen, werwaarts vele bedevaarten worden gedaan, nademaal de graven van Czernin, die dezen Heilige als hunnen patroon eeren, aldaar eene kerk geſticht hebben. *Balbin. Miſcell. Boh. l. IV. dec. I.*

WOLFGANG WILHELM, Paltsgraaf van den Rhyn, van de Neuburgſche linie, was geboren den 29 October des jaars 1578. Zyn vader was Paltsgraaf Lodewyk te Neuburg; zyne moeder was Anna, dochter van Wilhelm, hertog van Gulik, Kleef en Berg. Hy ſtudeerde vlytig in zyne jeugdt, en bezag op zyne reizen Denemarken, Engelandt, Italië, en Spanje. Wanneer in het jaar 1609 zyn moeders broeder Joh. Wilhelm, hertog van Gulik, Kleef en Berg, zonder erven overleedt, nam hy bezit van de opengevallene landen. Doch de keurvorſt Johan Sigiſmund van Brandenburg liet door zynen broeder, markgrave Ernſt, insgelyks bezit daar van nemen. Deze beide mededingers om de opvolging ſtrydende, wilde de aartshertog Leopold in den name van keizer Rudolf den I deze landen zo lang in ſequeſtratie nemen, tot dat het verſchil afgedaan was, gelyk hy zich ook van de veſting Gulik verzekerde. Ondertuſſchen maakten de twee mededingers door bemiddeling van den landgrave Maurits van Heſſen zeker verdrag te Dortmond, uit kracht van het welke zy zich onderling verbonden, by Vrankryk, Engelandt en Hollandt, als ook by de Duitſche bondgenoten om hulpe aan te houden, en den gemelden aartshertog te doen vertrekken. Men bewees hen van alle kanten hulp, en dus wierdt in het jaar 1616 de veſting Gulik na een kort beleg den aartshertog ontweldigt. Daar op bragt men een huwelyk tuſſchen hem en de dochter van Sigiſmund van Brandenburg op het tapyt, waar door de Gulikſche twiſtzaken niet alleen zouden hebben kunnen weggenomen, maar ook mogelyk de verandering in den Godsdienſt voorgekomen worden. Maar wanneer zy te Duſſeldorp by malkander kwamen, haalde het eene woordt het ander uit, en dus namen de minnelyke onderhandelingen een einde. De Spanjaarden, die het met den Paltsgraaf hielden, namen Weſel en andere plaatſen in, en de Hollanders, die de zyde van den keurvorſt koren, maakten zich meeſter van Rees en Emmerik. In het jaar 1613 trouwde hy met Magdalena, dochter van hertog Wilhelm van Beyeren, en deedt vervolgens in het jaar 1614 te Duſſeldorp in de hoofdkerk opentlyk belydenis van den Roomſch-Katholyken Godsdienſt, waar toe en zyne gemalin, en het lezen van Petrus Caniſius ſchriften, ook het aanhouden van zyn hofprediker, Jakob Reihing, hem deden beſluiten. In het jaar 1614 volgde hy zynen vader op in de Palts Neuburgſche landen, voerde zo wel den nieuwen Almanak, als ook den Roomſch-Katholyken Godsdienſt aldaar in, ſchafte het doorluchtige ſchool te Lavingen af, en liet daarentegen voor de Jeſuiten te Duſſeldorp een ſchone kerk en collegie bouwen, waar van zyn eenige prins den eerſten ſteen leide. In het jaar 1619 was hy by den keizer te Augsburg, toen de zelve de hulde aldaar ontfing, liet zich tot het werk der hervorminge in Ooſtenryk gebruiken, en wilde zyne broeders te Sultsbach en Hilpoltſtein de vrye oeffening van Godsdienſt niet anders dan in hunne beſlotene kamers toeſtaan. In het jaar 1623 wederſtondt hy te vergeefſch de overdragt van de Paltſiſche keurvorſtelyke waardigheit aan het huis van Beyeren, maar kreeg door de Spaanſche troepen de ſtadt Lipſtadt en het ganſche graafſchap Ravensberg. Dit deedt de Hollanders beſluiten, dat zy in het jaar 1624 eenig volk in het graafſchap Mark, en in het hertogdom Berg zonden, die Onna, Camen, Lunen, Soeſt, en meer andere plaatſen innamen, en de zelve zo lang in bezit hielden, tot dat de Spanjaarden het graafſchap Mark ruimden. By zeker voorval kreeg deze Paltsgraaf 52 ſoldaten van Gent gevangen, van welke hy 19 liet ophangen, waarom de prins van Orange, uit weêrwraak, 9 Neuburgſche ſoldaten insgelyks liet opknopen. Daar op volgde in het zelve jaar te Duſſeldorp tuſſchen hem en den keurvorſt van Brandenburg een verdrag, uit krachte van 't welke hy de hertogdommen Gulik en Berg, de heerlykheit Ravenſtein, en in de Kleefſche landen de ambachten Wynendaal en Iſelburg, en daarentegen de keurvorſt het hertogdom Kleef, het graafſchap Mark en Ravensburg, en het ambacht Windeck kreeg. Na dit verdrag trok hy naar Vrankryk en Spanje, daar hy ridder van het gulde vlies wierdt gemaakt. In het jaar 1625 kwam hy in het Spaanſche leger voor Breda, daar hy tot de overgave van deze veſting bleef, naderhandt van daar de Spaanſche Infante naar Antwerpen geleidde, en eindelyk naar zyne landen keerde. In den jare 1627 hervormde hy alle de kerken te Weſel, waar door de Hollanders wierden bewogen te Rees en Emmerik het zelve te doen; zelfs belegerden zy in het jaar 1629 Weſel, en ſtelden, na deze ſtadt verovert te hebben, alles wederom in den voorgaanden ſtaat. In het zelve jaar maakte hy door de bemiddeling der Hollanders een verdrag voor 25 jaren met den keurvorſt van Brandenburg, dat zy namentlyk beide het bezit der bovengemelde landen zouden behouden. In dit zelve jaar ſtichtte deze Paltsgraaf den *mons pietatis* te Aken, en in het volgende jaar 1630 verwierf hy van Spanje, den keizer, en de Hollanders de neutraliteit in zyne landen. Na dat in het jaar 1628 zyne eerſte gemalin overleden was, trouwde hy in den jare 1631 voor de twede maal met Catharina Charlotta, dochter van Johannes den II, Paltsgrave aan den Rhyn te Tweebrugge. Wanneer de Zweden in Duitſchlandt grote voortgangen maakten, zocht hy de neutraliteit te onderhouden, maar evenwel wierden zyne landen in het jaar 1633 door de Zweden geplaagt, ſchoon de Staten van Hollandt tuſſchen beide kwamen, en de Zweedſche generaal Baudis eenige plaatſen in het Gulikſche moeſt ruimen. In het zelve jaar begaf hy zich naar Keulen by eenige mede in het algemeen verbondt ſtaande keurvorſten en heeren, en toen hy vervolgens eenigen krygstoeſtel maakte, geraakte hy deswegen by de Zweden in verdacht, zelfs dat de Zweedſche rykskancelier Oxenſtirn door verſcheide brieven hem van zyn voornemen zocht af te trekken; en alzo in het zelve jaar de Spaanſche infante te Bruſſel ſtierf, trok hy terſtondt naar Brabandt, hopende gouverneur generaal van de Spaanſche Nederlanden te worden; maar dewyl de preſident te Bruſſel eenige onluſten vreeſde, en hem deswegen liet weten van Brugge weg te blyven, tot dat 'er vaſte order van het hof was gekomen, keerde hy van Loven weder te rug. In den jare 1634 ging hy wederom naar Brabandt, maar vorder le niet met al, doordien de kardinaal Ferdinand, broeder van Philips den IV, koning van Spanje, nog in het zelve jaar het bewindt over de Spaanſche Nederlanden kreeg. In dit jaar hieldt hy wederom onderhandelingen met de Zweden wegens de neutraliteit en het wegzenden van zyne troepen, dat hy beide verkreeg: doch wanneer ondertuſſchen de landſtanden aan het keizerlyke hof over hunnen vorſt klaagden, zondt de keizer graaf Philip van Mansveldt nog in het zelve jaar als gevolmachtigde naar Keulen, die de landſtanden derwaarts beriep, en de zelve van de neutraliteit zocht af te trekken, en zich den keizer te onderwerpen, ook van den Paltsgraaf begeerde zich

met

met zyne troepen by het keizerlyke leger te voegen, waar uit vele onlusten ontstonden: want de Paltsgraaf, dat niet willende doen, liet de keizerlyke gevolmachtigde in zyne eige landen plakkaten aanslaan, met verbodt aan de onderdanen van aan den Paltsgraaf eenige lasten op te brengen: zelfs nâmen de keizerschen Landskroon in, en deden de Paltsische benden zo wel uit deze, als andere plaatsen vertrekken, makende overal voor zich kwartier in het hertogdom van Bergen, dat zo veel te wege bragt, dat de Paltsgraaf met den keizer een verdrag maakte, en zyne benden met het keizerlyke leger moest vereenigen. Wanneer naderhandt het bladt in Duitschlandt na den slag by Nordlingen verkeerde, zocht hy wederom de neutraliteit te verkrygen, deedt ten dien einde in het jaar 1625 een reis naar Brussel by den gouverneur, en vervolgens naar Wenen, en verwierf zo veel, dat zyne landen door den keizer noch met inkwartiering, noch met schattingen zouden bezwaart worden, byaldien Vrankryk en Zweden zulks ook zouden doen: doch niettegenstaande dit van hen wierdt toegestaan, verzekerden zich echter de keizerschen van de Guliksche landen nog in dit zelve jaar, en dwongen hem zyne troepen in 's keizers dienst over te geven, voorwendende, dat de zaken door de Praagsche vrede een andere gedaante gekregen hadden. In het jaar 1640 zondt hy een gezant op den Ryksdag van Regensburg, als mede in het jaar 1644 op de vredehandeling te Osnabrugge, en in het jaar 1649 naar Neurenberg, om de zaken ter uitvoeringe te brengen. In het jaar 1651 stierf zyne twede gemalin, die standvastig by den Gereformeerden Godsdienst is gebleven, en daar op trouwde hy nog in dat zelve jaar ten derden male met Maria Francisca, dochter van grave Ego van Furstenberg, die hem echter gene kinderen baarde. In het zelve jaar geraakte hy wederom in oorlog met den keurvorst van Brandenburg: want doordien de Paltsgraaf, uit hoofde van de Osnabrugsche vrede, de zaken van den Godsdienst in de Guliksche en Bergsche landen wilde invoeren, zo als het sedert den 1 Juny des jaars 1624 was geweest, en in het tegendeel de keurvorst van Brandenburg daar tegen protesteerde, voorgevende, dat de Osnabrugsche vrede aan het verdrag van den jare 1609 niet kon nadeelig zyn, ontstonden daar uit nog meer onlusten. De keurvorst zondt eenige troepen onder zyn generaal veldtuigmeester Spar, en liet Angerot wegnemen; daarentegen koos de hertog van Lotharingen de party van den Paltsgrave, en zondt hem eenig volk te hulp, schietende hem zelfs eenige geldsommen op, waar op de beide legers by Angerot, en voorts by Duisburg tegen malkander stonden, wanneer 'er zekerlyk een treffen zou zyn voorgevallen, indien niet de keizer tusschen beide was gekomen, waar uit volgde, dat die twee vorsten niet verre van Angerot in 't open veldt by malkander kwamen, en in eene tent begonnen te handelen; doch dit wierdt door de Lotharingsche officiers afgebroken. Kort daar na wierdt wel een andere byeenkomst gehouden, maar de Paltsgraaf voorgevende onpasselyk te zyn, wierdt die onderhandeling te Essen voortgezet, en schoon de keurvorst van Keulen en de Staten der Vereenigde Nederlanden het zo verre bragten, dat 'er eene wapenschorssing wierdt gemaakt, verbrak nochtans de Paltsgraaf de zelve; waar op evenwel een nieuwe byeenkomst te Nuis wierdt gehouden, daar men in den jare 1651 dit bestandt trof, dat het volk van beide kanten afgedankt, de gevangenen ontslagen, en eene generale amnestie zou afgekondigt worden. In het jaar 1653 kreeg de Paltsgraaf, te Dusseldorp ten doop staande over het kindt van zyn kamerpresident, eene beroerte, welke hem den derden dag daar na, zynde den 10 Maart van het gemelde jaar, wegrukte. Zyn ligchaam wierdt geopent, en het hert te Neuburg in de kerk der Jesuiten, volgens zyne begeerte, bygezet, maar het ligchaam te Dusseldorp begraven. Op hem volgde zyn zoon *Philips Wilhelm* van zyne eerste gemalinne, en zyne weduwe hertrouwde na zyne doodt met Leopold Wilhelm, markgrave van Baden. Hy was een geleerd en arbeidzaam vorst, die alle brieven, aan hem geschreven, zelf las, de opstellen tot antwoordt mede zelf overlas, en naar goeddunken veranderde. Hy was nooit zonder bezigheit, leefde zeer matig, en plagt over tafel boven driemaal niet te drinken. Men roemt van hem, dat hy zeer milddadig was tegen de armen, maar vooral aan de geestelykheit zeer veel heeft geschonken. Dit eenige berispt men in hem, dat hy dikwils tot grote haastigheit kon gebragt worden. *Londorpii Contin. Sleidanl. Burgold. Disc. ad Instrum. pacis. Theatrum Europaeum. Ludolphs Schaubühne*

WOLFRATH (ANTHONY) bisschop van Wenen, des H. Roomschen Ryks vorst, en een der voornaamste staatsdienaars van keizer Ferdinand den II, was geboortig van Keulen aan den Rhyn, daar hy den grondt zyner studiën leide, de welke hy binnen Rome voltooide, zo dat hy onder de geleerdste mannen van dien tydt wierdt gerekent. Wanneer hy, om Doctor in de H. Godgeleerdheit te worden, eene openbare twistreden hieldt, waren de twee vermaarde kardinalen Bellarminus en Baronius zyne tegensprekers (opponenten) en hy kweet zich zo wel, dat hem Bellarmyn zyn kardinaalshoedt opzette, met deze woorden: *Ne extollare, si aliquando tibi similis pileus, & fors aequalis obtigerit*; dat is: *Verhef u niet, indien u te eeniger tydt zo een hoedt en lot te beurt valt.* Hy ging daar na in het klooster van het heilige Kruis in neder-Oostenryk, van de orde van St. Bernardus, en eindigde in het vermaarde klooster van Clairvaux, in Vrankryk, zyn nieuwelingschap, kwam daar op in het klooster Rhein, in Stiermarken, bedienende daar by de parochie van Gratwein, en vervolgens in opper-Oostenryk in het klooster Willering, daar hy tot prelaat, en in den jare 1613, door de voorsprake van den keizer Matthias, tot abt van Crembsmunster verkoren wierdt. De gemelde keizer bezorgde hem ook by den paus, dat hy van de orde van St. Bernardus in die van St. Benedictus mogt overgaan. Na de doodt van den keizer Matthias stelde hem keizer Ferdinand de II, wegens zyne schranderheit en spaarzaamheit, tot hof-kamerpresident aan, wanneer hy de keizerlyke inkomsten merkelyk vermeerderde, en dit gewigtig ampt met genoegen van den keizer bediende, die hem zynen geheimen Raadt maakte, en hem in verscheide bezendingen op den Ryksdag, en aan de vorsten en standen van het Ryk gebruikte, welke hy zo deftig en met roem waarnam, dat hem de keizer, na de doodt van den kardinaal Clesel, in het jaar 1631 tot bisschop van Wenen benoemde, en hem de waardigheit en den tytel van Ryksvorst gaf, welken ook na hem de volgende bisschoppen van Wenen hebben behouden. Keizer Ferdinand de III bediende zich ook van hem, gelyk zyn vader, in de allergeheimste en gewigtigste zaken. De hem toebetrouwde kloosters versierde hy met schone geestelyke en wereldlyke gebouwen, vermeerderde der zelver inkomsten, en voorzag ze met geleerde geestelyken. Het Kapucyner klooster te Wels bouwde hy van den grondt op, en maakte het bisdom van Wenen zo aanzienlyk, dat hy niet alleen aan het zelve de vorstelyke waardigheit, maar ook genoegzame inkomsten, om de zelve staande te houden, verschafte. Den bisschopshof aldaar maakte hy tot een vorstelyk paleis, en voorzag het zelve met een kostelyke bibliotheek, hoewel hy maar omtrent een jaar lang daar in heeft gewoont, als stervende den 1 April des jaars 1639, in den ouderdom van 58 jaren. Op hem volgde de graaf *Philips Frederik Brenner. Khevenhullers Annales Ferdinandi P. I. Sim. Rettenpacheri Hist. Norica, cum Annal. Monast. Cremisanensis l. III. c.* 12.

WOLFSPERG, eene kleine stadt, nevens een slot, in Karinthie, aan de rivier Lavant, niet verre van St. Andries gelegen, daar een Bambergsche Vitzdom zich plagt te onthouden. Wanneer de Beyersche prins Henrik in den jare 985 het hertogdom van Karinthië weder aan zyn rechtmatigen vorst moest overgeven, bedong hy Villach en Wolfsperg voor zich; maar keizer geworden zynde, en in het jaar 1106 het bisdom van Bamberg gesticht hebbende, vereerde hy aan het zelve die twee plaatsen. *Megiseri Annal. Carinth.*

WOLFSTEIN, of WOLFFSTEIN, een klein steedtje en ambacht, nevens een slot, in de neder-Palts, eene myle van Lauterek, aan de rivier de Lauter gelegen.

WOLFSTEIN, een slot in de opper-Palts, aan de rivier Zwartzach, eene myl van Neumark gelegen, zynde het stamhuis der graven van Wolfstein. *Tromsd.*

WOLFSTEIN, of WOLFFSTEIN, een Ryksgraaflyk geslacht, zittende onder de Zwabische graven, en zynde uit een oud adelyk geslacht afkomstig. Men houdt EMPERTUS voor den stamvader van dit geslacht, die zich in het jaar 1080 in het tournooispel te Augsburg een naam maakte, en in den jare 1136 stierf. Zyn neef DIDERIK stierf in het jaar 1183, en liet na WOLFHARD, die vier zonen hadt, van welke ENNGELHARD het geslacht voortplantte, en WERNER teelde, die de grootvader was van GODFRIED, die dertien kinderen naliet, hoewel maar een eenige zoon, van den zelven naam, die in achting was by keizer Karel den IV, het geslacht voortplantte. Van hem stamt af in de achtste graadt WILHELM de IV, wiens drie zonen *Adam*, *Johannes* en *Bernhard*, in de XVI eeuwe den tytel van vryheeren hebben bekomen. Onder deze heeft ADAM alleen den mannelyken stam voortgeplant; wiens zoon was JOHAN ANDREAS, die JOHAN ADAM en *Johan Albrecht* verwekte. Van den eersten waren *Georg Albrecht*, die zonder erven stierf, en JOHAN FREDERIK. Des zelfs zoon was ALBRECHT FREDERIK, die den dertienden May des jaars 1644 geboren, en van den keizer Leopold eerste graaf van Wolfstein gemaakt wierdt. Hy stierf den 7 November des jaars 1693. Zyne nagelatene zonen waren ALBRECHT CHRISTIAAN, *graaf van Wolfstein*, heer van opper-Sultsburg en Pirbaum, geboren den 14 Juny des jaars 1672; *Philips Frederik*, geboren den 7 May des jaars 1674, en *Wolfgang Lodewyk*, geboren den 23 July des jaars 1675, en gestorven te Parys den 14 February des jaars 1699. De landen van deze heeren leggen in de opper-Palts, en doen belydenis van den Lutherschen Godsdienst. *Imhof Not. Proc. Europ. Herold.*

WOLGA. Zie RHA.

WOLGAST, eene stadt in voor-Pomeren, niet verre van den uitloop der rivier Peene, was voor dezen de gewone residentieplaats der voor-Pomersche hertogen; gelyk als ook alhier het vorstelyke huis, zynde mede een goede vesting, reets in den jare 1334 door den hertog Barnimus wederom opgerecht, en met een wal voorzien, maar in de volgende oorlogen nog sterker gemaakt is. Doordien de Peene hier tamelyk diep is, gaan de schepen naar Stettin en Anklam meest hier voorby; zo dat de tol van deze plaats zeer veel geldt op brengt. Voor het overige behoorde deze stadt voormaals tot het vorstendom Rugen, welke het in den jare 1107 die van Mekelenburg afnamen, en aan de Pomersche hertogen, als leggende op der zelver bodem, overgaven. In den jare 1164 hebben die van het eilandt Rugen, met hulpe der Denen, deze stadt weder verovert, maar kort daar na aan die van Pomeren wederom overgedaan, en het in den jare 1183 ondernomen beleg moeten opbreken. In den jare 1512 is deze stadt gansch afgebrand,

gebrand, en heeft naderhandt niet meer zo gebloeit: daarentegen is het in den jare 1557 afgebrande vorstelyke slot veel schoner weder opgebouwt, en met grachten voorzien. In het jaar 1628 nam de koning van Denemarken deze stadt en 't slot in bezit, en liet het beste kanon, nevens andere kostbare zaken, naar Denemarken brengen, ook den zogenoemden Zisenberg voor de stadt versterken; maar op het annaderen der keizerschen stak hy de stadt in brandt, en zeilde weg. De keizerlyken bluschten den brandt wel, maar plunderden de stadt, en veroverden het slot met verdrag. In den jare 1630 verdreven hen de Zweden van daar, en in het jaar 1637 namen zy van nieuw bezit van de stadt en het slot, moetende echter de zelve in het jaar 1638 weder aan de Zweden overlaten, die ze ook uit hoofde van de Westphaalsche vrede hebben behouden, en niettegenstaande Brandenburg in het jaar 1675 deze plaats veroverde, moest het de zelve nochtans by de vrede van den jare 1679 weder overgeven. In den jare 1713 wierdt Wolgast door de Moskoviters afgebrand, en daar op nevens een groot gedeelte van Zweedsch Pomeren door de Pruissischen in verzekering genomen. Wel wierdt de Pruissische bezetting in den jare 1714 van de Zweden verdreven; maar de stadt is nog in het zelve jaar weder in de handen der geallieërden gekomen. *Script. Pomer.*

WOLKOWICZA, eene tamelyke grote plaats in het Litthauwsch Ruissen, in het Woywoodschap Novogrodek, daar het hofgerecht voor den adel is, en men gewoon is de kleine landdagen te houden. *Connor State of Pol. P. I. lett.* 6. *P. II. lett.* 3.

WOLLER, eene marktstadt in Glendale-ward, gelegen in het Engelsche graafschap Northumberlandt. Zy legt aan de zyde van een heuvel, naby de rivier de Till, die ten Noorden van deze plaats in de Twede valt.

WOLLIN, in 't Latyn *Wollinia*, een eilandt in de Oostzee, behorende tot voor-Pomeren, en wordende van de zee, de Grote Haf, de rivieren Swine en Dievenau gemaakt en omringt. Het zelve is omtrent 3 mylen breed, en even zo lang, zynde, naar 't schryven van eenigen, voortyds aan het vaste landt gehecht geweest; maar het is omtrent 100 jaren voor Christus geboorte, nevens Rugen en Uzedom, door het overlopen van de zee een eilandt geworden. Oudtyds stondt in dit eilandt de grote en machtige stadt *Julinum*, van welke op haar plaats gesproken wordt. Hedendaags ziet men in des zelfs plaats het kleine steedrje Wollin, daar het eilandt den naam van voert, maar waar in naauwlyks 2 of 300 inwoonders zyn. Van ouds was 'er in Wollin een vorstelyk slot; maar het zelve is door den tydt vervallen. De opziender van het eilandt woont alhier, en het synode van dit eilandt bestaat uit 11 leden. De overige plaatsen zyn van geen belang. Voorts is dit eilandt tamelyk vruchtbaar, en heeft inzonderheit groten voorraadt van visch en vogelen. *Script. Pomeran.*

WOLMER, WALMER, eene stadt, en voormaals eene vesting in de Lyflandsche provincie Letten, aan de rivier Teyder gelegen. De Deensche koning Woldemar de II, die by deze plaats tegen de toenmaals ongelovige Lyflanders een heerlyke overwinning behaalde, heeft de zelve in den jare 1218 gebouwt. De Czaar, Ivan Basilowitz, veroverde ze in den jare 1577, en hieldt daar in zeer slecht huis. In het jaar 1689 verbrandde zy, tot op de kerke en het slot; en in de jaren 1702 en 1708 wierdt zy door de Russen in de assche gelegt. *Zeil. Top. Liv.*

WOLMIRSTADT, eene kleine stadt in het hertogdom Maagdenburg, aan de rivier Ohre gelegen, en met een ambacht voorzien. Zy wordt gezegt in het jaar 780 van keizer Karel den Groten gebouwt te zyn. Het slot, waar in de aartsbisschoppen zomtyds plagten te wonen, heeft de bestierder (*administrator*) Joachim Frederik in het jaar 1576 laten bouwen. Voortyds behoorde deze plaats tot de Mark Brandenburg; maar de markgraaf Waldemar liet ze in het jaar 1320 voor 12000 marken aan het aartsticht over. Die van Maagdenburg hielden hier omtrent in het jaar 1350 met den landadel, en in den jare 1550 met den Mekelenburgschen hertog Georg een ongelukkig treffen. *Spang. Mansf. Chron. Abels Geogr.*

WOLODIMER, of WLODIMER, een hertogdom in Moskovië, tusschen de landschappen Susdal, Nisi-Novogorod, Mordua, en Rezan gelegen, en zeer vruchtbaar in koorn, ook ryk van honing. De hoofdstadt, van den zelven naam, zynde van den grootvorst Wolodomir den I in den jare 978 gebouwt, en tot het jaar 1300 de vorstelyke residentieplaats geweest, legt aan de rivier Clesma, en heeft een slot, van hout gebouwt. De Poolsche koning, Casimir de III, vermeesterde in het jaar 1339 dit hertogdom, en lyfde het de kroon Polen in; maar de zelve heeft het naderhandt wederom verloren. *Dlugoss. Hist. P. II.* 10. *Herberst. de Reb. Moscovit.*

WOLODOMIR, WLADOMIR de I, grootvorst van Ruslandt, was de zoon van Suantoslaus, vorst van Ruslandt, en bezat maar in het eerst het hertogdom Novogrod; maar na dat zyne beide broeders, *Olech* en *Jaropolck*, waren van kant geholpen, wierdt hy in het jaar 976 heer van gansch Ruslandt. Hy diende eerst den afgoden, en hadt, behalven zyne zes gemalinnen, nog 800 bywyven, gelyk hy ook met geweldt den hertog van Plesko zyne dochter Rochmida ontnam, en den vader met zyne zonen doodde. Hy liet zich het eerst souverein vorst van Ruslandt noemen, en wierdt van de Mahomethanen, van de Joden, van de Griekscbe en van de Latynsche kerk verzocht hunnen Godsdienst aan te nemen, waar op hy door zyne gezanten liet onderzoeken welke van die Godsdiensten de geloofwaardigste scheen. De zelve te Constantinopel zynde gekomen, lieten de Grieksche keizers Basilius en Konstantyn hunnentwegen hunnen Godsdienst op het prachtigste verrechten, welken zy ook by hunne te rug komst Wolodomir aanprezen. Hy verliet vervolgens zyne gemalinnen en bywyven, trouwde met Anna, zuster van de bovengemelde keizeren, deedt belydenis van den Griekschen Godsdienst, en liet zich met den naam van *Basilius* dopen. Naderhandt bragt hy de Russen tot het Christen gelove, na dat hy hunne voornaamste afgodenbeelden aan de staarten der paarden hadt laten binden, over den weg slepen, en in de rivier den Dnieper werpen. Hy stierf in het jaar 1005. Hy hadt zyn landt by zyn leven onder zyne twaalf zonen verdeelt; maar de zelve raakten wel haast met malkander in oorlog, in welken *Boris* en *Chleb* wierden vermoord, die namaals van de Russen als heilige martelaars geëert zyn. De Russen geven voor, dat Arcadius en Honorius uit Rome aan Wolodomir de keizerlyke kroon zonden, en dat zulks van wegens den paus door den bisschop Cyprianus wierdt bevestigt; maar dit komt met de tydrekening niet overeen, om dat Arcadius en Honorius ruim 600 jaren voor Wolodomir geleeft hebben. *Cromer. Hist. Pol. Stan. Sarn. Ann. Pol. l.* 6. *Dlugoss. Hist. Pol. l. II. Herberst. de Reb. Muscov. Possevin. in Act. pacif. Livon.* 1582 *seq.* 12.

WOLODOMIR de II, grootvorst van Ruslandt, was de neef van Wolodomir den I, en de zoon van Wsewoldi. Eerst bezat hy maar Czernickow, maar ten laatsten wierdt hy heer van gansch Ruslandt. *Herberstein* geeft hem den naam van *Monomachus*, en meldt, dat men nog tegenwoordig vele dingen van hem by het kronen van een grootvorst gebruikt. Hy stierf in het jaar 1116, nalatende een zoon, *Wsewoldus* de II, die insgelyks heer van gansch Ruslandt is geweest. *Herberst. Comm. de reb. Muscov. p.* 7. *Dlugoss. Hist. Pol. l. III.* 4.

WOLOGDA, een hertogdom in Moskovië, naar den kant van het meir van Onega toe gelegen. Men vindt daar vele bosschen. De hoofdstadt, van den zelven naam, is groot, en tamelyk sterk, voornamentlyk om dat zy in een moeras legt, en een sterk kasteel heeft. Ook is hier een aartsbisschop, die over alle andere bisschoppen van Moskovie te zeggen heeft. De rivier daar omtrent hiet insgelyks *Wologda*, maar neemt naderhandt den naam van *Suchana*, en eindelyk dien van *Dwina* aan.

WOLOWORCZ, een plaats in het groot-Poolsche Woywoodschap Rava, op de grenzen van het Woywoodschap Siradië gelegen. Zy is tamelyk volkryk, en de bisschoppen van Cujavië hebben daar een schoon paleis, waar in zy gemeenlyk wonen. *Connor State of Pol. I. lett.* 5.

WOLPE, *Wolpe*, een keurvorstelyk Brunswyksch ampthuis in het vorstendom Kalenberg, niet verre van de Weser en Nienburg gelegen, is merkwaardig om dat voortyds een graaflyk geslacht van dien name aldaar woonde. Zommigen willen dit geslacht van eenen der zonen van *Isenbard* afleiden, maar anderen willen, dat zy van een en het zelve geslacht zyn met de graven van *Aldenhauzen*. Zo veel weet men, dat ook van hen onder die geslachten wordt gewag gemaakt, waar uit de oude Saxen hunne 12 vierheeren gewoon waren te verkiezen. De eerste graaf van Wölpe, daar de geschiedenis van meldt, is *Bernardus*, een getrouwe en bestendige vriendt en reisgesel van Henrik den Leeuw. Een andere *Bernardus* wierdt na het midden van de XIII eeuwe door zyn huwelyk met Elizabeth, dochter van Gerhard den I, grave van Holstein, aan vorstelyke en koninklyke verzwagert. Nog een andere *Bernardus* was kanunnik, en omtrent het jaar 1280 zelfs bisschop van Maagdenburg, van welke waardigheit hy echter uit verdriet, wegens den slechten voortgang zyner oorlogen tegen de hertogen van Brunswyk en markgraven van Landsberg, in het twede jaar wederom afstandt deedt. Deze is de laatste, van wien men gewag vindt gemaakt, met alleenlyk te zeggen, dat in het jaar 1441 hertog Wilhelm de oude van Brunswyk dit graafschap door koop aan zyn huis gebragt heeft. *Luca Uralter Graven-Saal p.* 781 *seq.*

WOLSEY, (Thomas) een Engelsch kardinaal, was de zoon van een gemeen vleeschhouwer, maar hebbende een heerlyk vernuft, wierdt hy in het klooster te Ipswich, in Suffolkshire, gebragt om 'er te studeren, en van daar ten zelven einde in het Magdalenen-collegie te Oxford, alwaar hy in den ouderdom van 15 jaren den eernaam van Baccalaureus ontfing. De markgraaf van Dorset nam hem naderhandt tot leermeester van zyne kinderen aan. Deze overleden zynde, ging hy naar Vrankryk, en geraakte in dienst by James Naphant, toenmaals schatmeester der stadt Calais, dragende zich zo wel, dat hem zyn meester koning Henrik den VII van Engelandt aanprees. Door zyne naarstigheit en stilzwygendheit kwam hy by den zelven koning in grote gunst, zo dat hem de zelve in gewigtige zaken gebruikte, hem aan keizer Maximiliaan zondt, en hem by zyne wederkomst deken van Linkoln, en niet lang daar na grootalmoezenier maakte. Wanneer koning Henrik de VIII begon te regeren, wist hy des zelfs gunst zo wel te verkrygen, dat deze koning, hebbende den Franschen Doornik afgenomen, dit bisdom in den jare 1513 aan Wolsey gaf, die naderhandt, om niet onder te doen voor den aartsbisschop van Kantelberg, te wege bragt, dat hem de paus kardinaal en legatus a latere maakte; gelyk hy ook kort daar na van den koning tot kanceller wierdt aangestelt, hebbende byna de gansche regering in handen. Wolsey dus in de kerk en in den staat zo hoog

hoog opgeklommen, liet zich niet alleen van bisschoppen en abten, maar ook van hertogen en graven dienen, en hadt omtrent 500 bedienden. Hy begon allereerst zyde klederen te dragen, en deedt de Mis met de zelve plegtigheden als de paus gewoon is te doen. Om zynen staat beter te kunnen voeren gaf hem de koning ook het bisdom van Winchester, en na de doodt van den kardinaal Bambridge, voorgevallen in den jare 1515, het aartsbisdom van Jork. Hy kreeg voorts de abdy van St. Albans, nevens welke hy ook zekere inkomsten van de bisdommen van Bath, Worcester en Hereford trok, als die van vremde personen, buiten het koninkryk zynde, bezeten wierden. Daarenboven gaf hem de koning de macht alle geestelyke beneficiën te begeven, dat hy ook van den paus verkreeg, en waar van hy meer inkomsten trok dan uit alle zyne bisdommen. Wolsey dus in Engelandt het gezag voerende, vleide hem keizer Karel de V geweldig, noemde hem zynen vader, en gaf hem jaarlyksch 24000 kronen. Doch hy was nog niet vergenoegt, maar poogde zelfs paus te worden; en wanneer Adrianus de VI, des keizers gewezen leermeester, na de doodt van Leo den X tot paus wierdt verkoren, en hy zich dus door Karel misleid zag, koos hy de zyde des konings van Vrankryk, en om zich op keizer Karel den V nog meer te wreken bevorderde hy de echtscheiding met de koninginne Catharina, die de vaders zuster van keizer Karel den V was. Daar op besloot de koning Henrik met Anna van Boulen te trouwen, en verwierp het voorstel van de hertoginne weduwe van Alençon, welke hem deze kardinaal, om zich daar door des te meer met Vrankryk te verbinden, hadt voorgeslagen. Wolsey schreef deswegen aan den paus, en verzocht den zelven het voornemen van zynen koning te willen stremmen, en hem de verzochte bewilliging (*dispensatio*) te weigeren. De koning, hier van door zynen afgezant te Rome verwittigt, eischte van den kardinaal het rykszegel, verklaarde alle zyne goederen verbeurd, en ontnam hem alle zyne geestelyke inkomsten, behalven het aartsbisdom van Jork en het bisdom van Winchester, welke hy echter ook niet lang behieldt: want na dat hy door toedoen van Anna van Boulen door den grave van Northumberlandt, over eenige hatelyke woorden, zynde eene misdaadt van gekwetste majesteit, in verzekering was genomen, en naar Londen stondt gebragt te worden, stierf hy onderweeg van hertzeer den 28 November des jaars 1530 te Leicester, in den ouderdom van 60 jaren. Men wil, dat zyne laatste woorden waren: *Hadt ik Godt zo getrouw gedient, als ik mynen meester op aarde heb gedaan, hy zou my in myn ouderdom niet verlaten hebben, gelyk de ander my verlaten heeft.* Hy was een man van een zeer groten geest, bezat een goed verstandt, en zonderlinge geleerdheit. Ziende, dat de geestelykheit zeer bedorven was, en voortaan van het volk zou veracht worden, stichtte hy met toestemminge van den paus twee grote collegiën, het eene te Oxford, zynde nog onder den name van *Christ-Church* bekend, en het andere te Ipswich, waar toe hy de goederen van verscheide kleine kloosters besteedde, en de zelve aan deze collegiën schonk, het welk naderhandt geen geringe gelegenheit tot de verandering van Godsdienst in Engelandt gegeven heeft. *Sleidanus. Virgilius Hist. Angl. Du Chesne. Ant. a Wood Antiquit. Oxon. Gratianus de Cas. vir. illustr. Sanderus Hist. Schism. Angl. Burnet Hist. der Reform. in Engel. De Larrey.*

WOLVERHAMPTON, eene marktstadt in de Engelsche provincie Staffordshire, gelegen op een heuvel, en hebbende voor dezen eene abdy gehad. *Beeverel Delices p.* 345.

WOLWICH, of WOOLWICH, eene marktstadt in de Engelsche provincie Kent, in Sutton-Lath, aan den Teems, daar een grote werf tot het bouwen der koninklyke schepen is. Zy legt zeven mylen van Londen. *Cambden. Beeverel. Miege.*

WOLZOGEN (LODEWYK) was uit een voornaam Oostenryksch geslacht, waar van zich een tak, om de vervolging wegens den Hervormden Godsdienst, dien de zelve was toegedaan, te ontwyken, te Amersfoort, in de provincie van Utrecht, hadt nedergezet, geboren. Hy is een zeer vermaard Godgeleerde, en uitmuntend in welsprekendheit geweest: ook verstondt hy, behalven de geleerde talen, de Fransche zo volmaakt, als of hy in Vrankryk geboren was. Zyne studiën voltooit hebbende, en met lof tot proponent aangenomen zynde, deedt hy eene reize door Vrankryk, Italië, en Duitschlandt, en hieldt zich een geruimen tydt te Geneve op. Weder te huis gekomen zynde wierdt hy eerst tot predikant der Fransche of Walsche gemeente te Groningen, en daar na te Middelburg beroepen. In 't jaar 1664 wierdt hy tot buitengewoon hoogleeraar in de kerkelyke historie en te gelyk tot Walsch predikant te Utrecht, en omtrent zes jaren daar na tot hoogleeraar in de Godgeleerdheit van de doorluchtige schole te Amsterdam en tot predikant binnen die stadt verkozen, welke twee ampten hy den tydt van twintig jaren met groten luister bekleed heeft. Behalven zyne ongemene welsprekendheit en grote taalkunde bezat hy een groten schat van geleerdheit, inzonderheit in de Historiën, en was een groot minnaar van de nieuwe Filosofie. Hy wederleide een boek, genaamt: *Exercitatio paradoxa de Philosophia, Scriptura interprete*, waar over hy met den Heere Johan van der Waeyen eenige twistschriften heeft gewisselt, wordende beschuldigt den Socinianen in die wederlegginge al te veel toegegeven te hebben. Hy overleedt in den jare 1690.

WONS, anders WOLDENS, en van ouds genaamt *Wildmyhem*, een dorp van de Vriesche grietenye Wonseradeel, naar dit Wons alzo geheten, in 't kwartier Westergoo, legt derdehalf uur gaans van de stadt Bolswaardt, en een klein half uur van de Zuiderzee. De kerk van dit dorp staat onder de classis van Bolswaardt en Workum, en wordt nevens het dorp Engwierum van eenen predikant bedient. Niet verre van hier, in 't Oosten naar 't Koutmeir toe, legt een rond plein, dat tot op den huidigen dag toe den naam van *Wonserweerstal* voert, om dat aldaar in vorige tyden, gelyk op andere plaatsen meer geschiedde, de Weer of rechtdag onder den blaauwen hemel gehouden wierdt. *Oudheden en Gestichten van Vriesl. II Deel.*

WONSERADEEL, een van de grootste grietenyen van Westergoo, de zesde stem hebbende op den landdag van dit kwartier, het twede in order van de provincie van Vrieslandt. Zy grenst met de Westzyde aan de Zuiderzee, heeft ten Zuiden de stadt Workum, ten Noord-Westen de stadt Harlingen, en ten Zuid-Oosten de grieteny van Wimbritseradeel. Zy wordt door den zogenoemden Slachtendyk van Franekeradeel en Hennaarderadeel afgescheiden, en begrypt 27 dorpen, en van ouds twee kloosters, nevens de stadt Bolswaardt, alwaar het recht, of de Weer op een Zaturdag, zynde des stads Weekmarkt, gehouden wordt. Deze grieteny heeft haren naam van het dorp *Wons*, waar van boven is gesproken, en voert ten wapen een lopend hart met gebroke horens, uit hoofde, dat een hart, door de ingezetenen van deze grietenye uit de bosschen nagejaagt, en in 't vervolgen de horens gebroken wierden. In voorledene tyden, wanneer de bloedige oneenigheden der Schieringers en Vetkopers in Vrieslandt in zwang gingen, stonden twee grietmannen hier over, welker eene de *binnedyksterа*, en de andere de *buitendykstera grietman* genoemt wierdt, dat by de regering der Saxische en Burgundische vorsten vernietigt is, en wederom een grietman alleen hier ingevoert, zynde sedert op dien voet gebleven. Verscheide edele staten worden alhier gevonden. De dorpen, alhier gelegen, zyn: *Arum*, *Allingawier*, *Burgwert*, *Cornwert*, *Dedgum*, *Exmorra*, *Engwier*, *Ferwolde*, *Greonterp*, *Gaast*, *Hartwert*, *Hichtum*, *Hieslum*, *Idsegahuizen*, *Kimswerdt*, *Ruygelollum*, *Longerhouw*, *Makkum*, *Pingium*, *Panderga*, *Piaam*, of *Poangum*, *Schettens*, *Schraart*, *Smyrich*, *Tjerkwerdt*, *Witmarsum*, en *Wons*. De twee kloosters, die hier weleer zyn geweest, en zeer vermaard waren, worden genoemt *Oldeklooster*, of *Bloemkamp*, en *Oegeklooster*, beide, nevens nog zeven andere, in het jaar 1572 door Diderik van Bronkhorst ingenomen en verwoest. De berechting dezer grietenye geschiedt door een grietman, vier byzitters, en een sekretaris. *Winsemius. Schotanus.*

WONSIEDEL, of WUNSIEDEL, een steedtje aan de Roslau, aan den Fichtelberg, 3 mylen van Hof gelegen, en den markgrave van Bareuth toebehorende. Het was eerst een roofnest en slot der heeren van Bogsburg, of Vogtsburg, die het in den jare 1321 aan burggrave Frederik van Neurenberg verkochten. Deze maakte die plaats veel groter, zo dat in het jaar 1326 de zelve reets stads rechten verkreeg. Zy wierdt voor dezen de stadt met marmere muren en torens genoemt, om dat de stenen, waar van de zelve gemaakt zyn, als zy gepolyst worden, wel naar marmer gelyken. Hier is sedert het jaar 1451 een goed hospitaal voor 12 oude mannen en 3 priesters geweest. In den Hussitenkryg, omtrent het jaar 1430, heeft dit steedtje het alleen tegen de zelve uitgehouden; ook in het jaar 1462 achttien duizend Bohemers en Egraners met tamelyk verlies afgeweren. Men vondt daar omtrent eertyds goede tinmynen, waar door die stadt in aanzien is geraakt; maar de zelve zyn naderhandt meest vervallen. Petschius heeft eene afzonderlyke beschryving van deze plaats uitgegeven.

WOODBRIDGE, eene marktstadt in het Engelsche graafschap Suffolk, aan de rivier Deben, aan den kant van een zandigen heuvel, heeft 4 of 5 scheepstimmerwerven. Het is een grote stadt, en wordt veel van de vremdelingen bezocht. Daar is een schone kerk, in welke vele fraaie gedenkstukken gevonden worden. Ook ziet men daar vele grote koopvaardyschepen, den inwoonderen toebehorende. De rivier Deben valt 16 mylen van daar in de zee. Deze plaats legt 66 mylen van Londen. *Beeverell Delices p.* 81.

WOODSTOK, of NEWWOODSTOCKE, eene stadt in Oxfordshire, in Engelandt, legt aan eene rivier, digt by een grote, met een muur omtrokkene warande. Hier wierdt de koningin Elizabeth van hare zuster Maria een tydt lang gevangen gehouden. In den jare 1705 wierdt Woodstok, nevens Wootton, aan den hertog van Marleborough erffelyk gegeven, en, naar men zegt, belopen des zelfs jaarlyksche inkomsten op 10000 ponden sterlings; daar benevens wierdt bevolen, dat de gemelde hertog, of zyne nakomelingen jaarlyksch op den dag, op welken de slag by Hochstadt is voorgevallen, den koning een witte standaardt met drie goude leliën moeten brengen. De gemelde hertog, Woodstok in bezit nemende, bouwde daar omtrent een slot, het welk hy naar het dorp Blindheim, waar in hy den maarschalk van Tallard hadt gevangen bekomen, noemde. *Beeverell Delices p.* 558. *Cambden Britann.*

WORCESTER, in 't Latyn *Branovium*, *Vigornia*, de voornaamste plaats in het Engelsche landschap Worcestershire, en een bisschoppelyke zitplaats, gelegen in het kerkgebiedt van Kantelberg. Zy wierdt van de Saxen *Witceller* en *Weogornaceller* genoemt, waar van de Latynen *Wigornia* hebben gemaakt. By de oude Romeinen was deze stadt onder den naam

van

van *Branogenium* bekend, en de Galliërs noemden ze *Caer Wrangon*. Zy legt omtrent 90 mylen van Londen, in eene vermakelyke vlakte, namentlyk aan de Oostzyde van de Severne, waar over aldaar een schone stene brug legt, op welke een toren is gebouwt. Men vindt daar schone gebouwen en kerken, van welke de Dom de voornaamste is. De inwoonders dryven groten koophandel met laken, dat het fynste in Engelandt is. Men zegt, dat de Romeinen deze stadt gebouwt hebben, om zich tegen de Britanniers aan gene zyde van de Severne te verzekeren. Onder de regering van den koning Kanut leedt zy veel van de Denen, en naderhandt is zy verscheide malen door brandt beschadigt. Zy herstelde zich echter telkens wederom, en begon met den tydt zeer aanzienlyk te worden. De Domkerk is door Ethelred, koning van Mercië, gestigt, en naderhandt door verscheide bisschoppen van die plaats vergroot. Oswald de XVIII bragt eerst in het jaar 904 monniken in deze plaats. Maar na dat de Denen de kerk alhier verwoest hadden, wierdt zy omtrent het jaar 1030 door den bisschop Wolstan weder opgebouwt. In het midden van het Koor legt de koning Johannes begraven, en aan de Zuidzyde de prins Arthur, oudste zoon van Henrik den VII, wiens grafstede geheel van zwarte agaatsteen is. Het bisschoppelyke kerkgebiedt strekt zich uit over gansch Worcestershire en een gedeelte van Warwikshire, vervattende in 't geheel 241 karspelen. Alhier is maar een aartsdiaken, die van Worcester genoemt. Verscheiden hebben van deze plaats den graaflyken en markgraaflyken tytel gevoert. De eerste graaf was *Ursus de Abot*, die van Willem den Veroveraar in den jare 1087 tot die waardigheit verheven wierdt; de twede was *Walran van Beaumont* in het jaar 1144; de derde was *Thomas Percy*, Lord admiraal, in het jaar 1397; de vierde *Richard Beauchamp* in den jare 1420; de vyfde *Johannes Tiptoft*, Lord schatmeester en Lord konnestabel, of ryksmaarschalk, in het jaar 1447, in welke waardigheit hem zyn zoon Eduard in het jaar 1449 opvolgde, die in den jare 1485 stierf; de zevende was *Charles Sommerset*, Lord Herbert, natuurlyke zoon van Henrik Beaufort, achtsten hertog van Sommerset, die onder de regering van koning Eduard den IV wierdt onthoofd, en welken Henrik de VII in het jaar 1414 graaf maakte, in wiens familie nog tegenwoordig die waardigheit is. *Henrik*, de zevende van dezen tak, wierdt wegens zyne grote deugden en getrouwheit door koning Karel den II in het jaar 1682 hertog van Beaufort gemaakt. In het jaar 1657, den 7 September, geschiedde digt by deze plaats tusschen Karel den II en de troepen van het Parlement de slag, in welken des konings leger ten eenemale geslagen wierdt. *Cambden. Beeverell Delices p.* 677. *Miege.*

WORCESTERSHIRE, in 't Latyn *Vigorniensis Comitatus*, een graafschap in Engelandt. Ten Noorden van het zelve legt Staffordshire, ten Zuiden Glocestershire, ten Oosten Warwikshire, en ten Westen Hereford- en Shropshire. Dit graafschap is groot van het Noorden tot het Zuiden 32, van het Zuid-Noord-Westen 22, en van daar ten Noord-Oosten 28 mylen. Het wordt in 27 Hundreds verdeelt, waar in 152 parochiekerken en 11 marktsteden leggen, welker oude inwoonders, nevens die van Cheshire, Shropshire, Staffordshire, en Warwikshire, ten tyde der Romeinen *Cornavii* genoemt wierden. Ten tyde der Heptarchie was dit graafschap een gedeelte van het koninkryk van Mercië; maar tegenwoordig maakt het, met een gedeelte van Warwikshire, het kerkgebiedt van Worcester uit, en is een gezegend landt, zo aangaande zyne luchtstreek, als den grondt. Behalven de schone rivier Severne, die dit graafschap in tweën verdeelt, wordt het ook door de rivieren de Avon, de Team, de Salwarp, en meer andere kleine wateren, besproeit, die alle zeer vischryk zyn. Daar zyn ook grote bosschen, namentlyk die van Wire en Teckenham, als mede die van Norton, en de schone heide van Malvern, daar men zeer veel wildt vindt. In 't kort, dit graafschap behoeft voor geen ander in gansch Engelandt, zo in vermaak, als voordeel, te wyken. De landeryen brengen veel koorn voort; de heuvels en vlaktens zyn vol vee, en de gemene wegen zyn met peereboomen bezet. *Cambden. Beeverell Delices p.* 475.

WORKOM, WORKUM, voor dezen genaamt WOUDRICHEM, en in nog ouder tyden WALDRICHESHEM, of WALDRICHSHEM, van *Waldrich*, by de Duitschers te zeggen *Wald-* of *Woudryk*, zynde dus van *Waldriches-* of *Waldrichshem* eerst *Woudrichem*, en vervolgens, by verkortinge, *Workom* gemaakt. Het is een stedeke in Zuid-Hollandt, aan de slinker zyde van de rivier de Maas, hier de Merwe geheten, beneden Heusden en het slot Loevestein, en omtrent een halve myl boven Gorkom gelegen. Het is de hoofdplaats van eene landtstreek, de welke, als zeer boschachtig zynde, al van ouds onder den naam van *Houtena*, of *Haltena*, en door het uitlaten van de letter *H* van *Altena* is bekend geweest. Workom behoorde van ouds de graven van Kleef, en naderhandt die van Hoorn toe, de welke, als bezitters van deze heerlykheit, de graven van Hollandt voor leenheeren erkenden; maar in 't jaar 1600 heeft de weduwe van Philips van Montmoranci, grave van Horn, enz. door last van den hertog van Alba onthoofd, en de welke hier in het zelve jaar overleden is, de stadt Workom, met de heerlykheit van Altena, aan de Staten van Hollandt voor negentig duizend guldens verkocht. In het jaar 1511 wierdt deze plaats door de Gelderschen, en in het jaar 1574 door de Spanjaarden ingenomen; maar in het jaar 1672 eischten de Franschen de zelve te vergeefsch op. Men zegt, dat de kerk te Workom door St. Suitbertus, preek- en reisgesel van St. Willibrordus, gebouwt is. Ook heeft hier van ouds een Kruisheeren klooster gestaan, het welk in de Hollandsche Jaarboeken op het jaar 1481 vermeld wordt; en de nonnen van St. Dominicus-orde hebben 'er mede een klooster gehad. *Boxhorn Theatr. urb. Holl. Guicciardin Descript. Belgii. Oudheden en Geslachten van Zuid-Hollandt.*

WORKSOP, of WORKENSOPE, eene marktstadt in de Engelsche provincie Nottinghamshire, is vermaard wegens het heerlyk zoet hout, dat daar groeit. Zy legt 110 mylen van Londen.

WORKUM, eene kleine stadt in Vrieslandt, in het kwartier Westergoo, aan het Vlie, omtrent twee mylen van Harlingen gelegen. Het wordt in de oude Vriesche tale *Walderkum* en *Woldrichum* genoemt; heeft eene kleine haven, en paalt met zyn gebiedt van de eene zyde aan de grietenye van Wonseradeel, en van de andere aan die van Hemelum. Deze stadt heeft ten tyde der bloedige faktien tusschen de Schieringers en Vetkopers zeer veel geleden. De hoofdkerk, die ter gedachtenisse van St. Geertruit was ingewyd, is in den oorlog tusschen de Gelderschen en Burgundiërs afgebrand, om welke weder op te bouwen die van Utrecht veel geldt geschoten hebben. Ook heeft keizer Karel de V den aanwasch van landen, tusschen Workum en Hindelopen buitens dyks leggende, aan die van Workum geschonken, welke gift door zynen zone Philips den II, en naderhandt ook door de Staten van Vrieslandt is bevestigt. Maar de stadt Workum heeft gansch geen baat by die vergunningen gehad: want, zo als P. Winsemius schryft, in zyne beschryving van de steden van Vrieslandt, de zaak heeft door den regenachtigen en vochtigen zomer, en door het hoge zeewater, geen voortgang gehad, hebbende de stadt, met de genen, die 'er hun deel aan hadden, grote schade geleden. De voorgemelde kerk hadt een hogen en schonen toren, die den schepen, welke uit de zee in het Vlie, of het Marsdiep binnen kwamen, voor een baken diende: maar de toren brandde zo wel af als de kerk. Daar is evenwel vervolgens een fraaie kerk weder opgebouwt; maar de toren is sedert met hout bekleed, en zo gebleven. De kerk wordt sedert de hervorminge hier te lande door twee predikanten bedient, staande onder de classis van Bolswaardt en Workum, de vyfde van het synode van Vrieslandt. Ook zyn hier van ouds een Begynhof en een kapel geweest. Tegenwoordig is 'er nog een Gasthuis, daar een toren op staat. De geslachten van *Inthiema* en van *Hottinga*, die daar weleer het gebiedt hebben gehad, hadden daar hunne sloten. De stadt wordt geregeert van acht burgermeesters, en daar by vier en twintig Vroedschappen. De nominatie daar van wordt gemaakt van de stadt, gelyk in andere steden van deze provincie, waar uit, na gedane overschryvinge, het Hof van Vrieslandt de genen verkiest, die regeren zullen. *Winsemius en Schotanus beschryving en Kron. van Vrieslandt. Oudheden en Gestichten van Vrieslandt.*

WORLITZ, een steedtje, met een slot en ambacht, in het vorstendom Anhalt, 3 mylen van Dessau gelegen, en daar toe behorende.

WORLITZ, eene rivier in Bohemen, die by de Treibel ontspringt, en niet verre van Kolin in de Elve valt. *Beschr. Anh. Hist. P. III. Stransky Ber. Boh.*

WORMER, een welvarend dorp in Noord-Hollandt, onder Kennemerlandt, gelegen tusschen de rivier de Zaan en het Wormermeir. Het staat in een ouden blafferdt van de goederen der Utrechtsche kerke vermeld onder den naam van *Weromeri*: doch in het Latynsche register, zo als het door Arnoldus Buchelius verbetert is, heeft het den naam van *Weremeer*, de welke is zamengestelt van het woordt *Were*, het welk van ouds een kaai of dyk betekende, de welke tot het *weeren* van het water opgeworpen wierdt, en dat van *meer*, alzo digt by dit dorp het Wormermeir of meer, boven vermeld, gelegen is. De koophandel en zeevaart hebben hier al voor eenige eeuwen gebloeit, en het strekt die van Wormer tot geen kleinen lof, dat Floris de V, graaf van Hollandt, enz. hen om hunne dapperheit tolvry verklaart heeft door gansch Hollandt. „ Wy Floris " (zegt hy) „ graaf van Hol-
„ landt, doen een ieder kond, dat wy, acht gevende op de
„ dapperheit onzer mannen van Wormer, en dat zy de Vrie-
„ zen in zekeren slag gevangen en ons overgelevert hebben,
„ goedgevonden hebben hen van alle jaarlyksche bede, die
„ ze ons tot nu toe opgebragt hebben, en van alle tollen,
„ die ze moesten geven van hunne goederen, werwaarts dat
„ ze de zelve voerden, door de getuigenisse van dezen brief
„ te ontslaan. Gegeven by Egmondt den vierden dag na het
„ feest van St. Niklaas in het jaar ons Heeren 1280". De kerk van dit dorp is een schoon stuk werks, zo van buiten, als van binnen, hebbende daar by een fraai orgel. Zy is de moederkerk geweest van Jisp, welke laatste, ten opzichte van het geestelyke recht, onder de eerstgemelde plagt te behoren: doch zy wierden in 't jaar 1438 van malkander gescheiden. Na het veranderen van den Godsdienst hier te lande kregen Jisp en Wormer in 't jaar 1578 een vasten predikant; maar in 't jaar 1603 wierden deze twee kerken van malkander gescheiden, en voor ieder een byzondere leeraar beroepen, staande onder de classis van Haarlem in 't Laag. Ook is hier eene vergaderplaats voor de Mennoniten. Betreffende het tydelyk rechtsgebiedt, de dorpen Wormer en Jisp verzochten in 't jaar 1518, tot besparinge van kosten, te mogen staan onder een schout- en schepenschap, het welk hen

wierdt toegestaan, wordende hen in 't jaar 1585 vergunt een Vroedschap op te rechten, bestaande in twintig personen; en deze twee dorpen bleven dus vereenigt tot het jaar 1611, wanneer die van Jisp verzochten gescheiden te worden, gelyk geschiedde, wordende alstoen de omtrek van ieders ban, en het rechtsbestier, nevens het getal der personen, bepaalt. Ook is dit dorp vermaard wegens zyne beschuitbakkeryen. Meer byzonderheden rakende dit dorp zie in de *Saanlandsche Arkadia van H. Soeteboom, en in de Noord-Hollandsche Arkadia van Cl. Bruin, met de aantekeningen van G. Schoemaker: ook in de Oudheden en Gestichten van Kennemerlandt.*

WORMERVEER, een fraai en welbetimmerd dorp in Noord-Hollandt, onder Kennemerlandt, aan den Zaanstroom gelegen. In 't jaar 1504 gaf Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, onder zekere voorwaarden verlof om hier eene kapel te bouwen. Zie den openbrief, met de bekrachtiging van hertog Philips van Burgundië, in de *Oudheden en Gestichten van Kennemerlandt pag. 427 enz.* In het jaar 1574 was hier een sterke schans, die door de Spanjaarden wierdt ingenomen. Wormerveer kreeg in 't jaar 1638 met Zaandyk eerst een vasten Gereformeerden kerkenleeraar; maar in 't jaar 1654 wierden deze twee kerken van malkander gescheiden, krygende ieder een afzonderlyken predikant, staande onder de classis van Haarlem in 't Laag. De Mennoniten hebben hier twee vergaderplaatsen. *ibid.*

WORMIS, in 't Latyn *Bormium*, en in 't Italiaansch *Bormio*, een graafschap op de Italiaansche grenzen, tot Graubunderlandt behorende. Het zelve was voor dezen een gedeelte van het Valtelin, maar thans is het daar van afgezondert, en bestaat uit vyf gemeentens, als: *Worms*, *Forber*, *Innerthal*, *Unterthal*, en *Luwin*. Dit graafschap is van alle kanten met hoge sneeuwbergen omringt, en heeft een gezonde lucht, waarom ook vele uit de omleggende landen in den zomer derwaarts komen. Voortyds behoorde het tot het bisdom van Chur, en was naderhandt een tydlang de Milaneesche stadt Chum, of Como, onderworpen. De hoofdstadt WORMIS is een tamelyke plaats, heeft een slot, en is gelegen aan de rivier de Adda, die niet verre daar van daan by den hogen berg, gemeenlyk het *Wormserjuk*, en in 't Italiaansch *Braulio* genoemt, ontspringt. Niet verre van de stadt Wormis is ook een vermaard gezondbadt, dat van de kapelle, aldaar gevonden wordende, zynde St. Martinus toegewyd, *St. Martens badt* genoemt wordt. *Guleri Rhætia p. 168. Tromsd. Geogr. Stumpfii Schweitzer-Chron.*

WORMIUS, (OLAUS) een beroemd Deensch geneesheer, was te Arhus, in Jutlandt, den 13 May des jaars 1588 geboren, zynde zyn vader Wilhelm Wormius burgermeester aldaar. Hy wierdt al vroeg tot de studiën aangezet, en in het elfde jaar van zyn ouderdom in de schole te Luneburg bestelt, daar hy in de Griekſche en Latynsche talen een goeden grondt leide. In het jaar 1605 kwam hy te Marpurg studeren, en van daar te Giessen, alwaar hy zo wel Godgeleerde als Filosofische lessen hoorde; maar hebbende de meeste genegenheit tot de geneeskunde, besloot hy naar Straasburg te gaan, met oogmerk om zich daar in de geneeskunde met ernst te oeffenen. Hy was daar drie maanden, en hoorde Hafenreuther, Sebizius, Spacchius, en anderen. Naderhandt trok hy naar Basel, daar de Faculteit der geneesheeren toen het meest bloeide, alwaar hy Platerus, Bauhinus, Zwingerus, en anderen, vlytig hoorde. Zynde daar een tydt lang geweest, ging hy door Zwitserlandt naar Italië, en hebbende het merkwaardigste bezichtigt, bleef hy een tydt lang te Padua, daar hy met Hieronymus Fabricius ab Aquapendente in kennisse geraakte. Van daar ging hy te rug naar Vrankryk, bleef een wyle tyds te Montpellier en te Parys, maakte zich bekend by Casaubonus en Riolanus, maar ging in 't jaar 1610 naar Hollandt, en van daar naar Coppenhagen. Daar op keerde hy weder naar Duitschlandt, bleef eenige maanden te Marpurg, wierdt te Basel Doctor in de geneeskunde, trok voorts naar Londen, en kwam in het jaar 1613 weder te Coppenhagen. Maar naauwlyks daar gekomen zynde, droeg men hem het hoogleeraarsampt in de Griekſche tale, en kort daar na in de natuurkunde op, tot dat hy in het jaar 1624 in de plaats van Caspar Bartholinus hoogleeraar in de geneeskunde wierdt. Hy was een der beroemdste mannen van zynen tyde, en hadt vele uitvindingen in de ontleedkunde: ook was hy wel onderlegt in de Deensche oudheden, en heeft een heerlyk kabinet, vol van allerhande seldzaamheden, verzamelt. Koning Christiaan de IV van Denemarken maakte hem kanunnik van Lunden, en koning Christiaan de V benoemde hem tot zyn lyfarts. Hy stierf den 7 September des jaars 1654, zynde toen Rector Magnificus. Hy heeft in drie huwelyken 18 kinderen geteelt. Zyne schriften zyn: *Quæstionum Hesiodicarum Heptades duæ; Fasti Danici; Historia Norwegica; Monumenta Danica; Litteratura Danica antiquissima; Lexicon Runicum; Series regum Daniæ; Selecta Controv. Medicarum; Musæum Wormianum. Thomæ Bartholini Cista Medica. Freberi Theatrum. Albertus Bartholinus de scriptis Danorum p. 112. Mollerus in Hypomnematib. ad Bartholinum p. 355 seq.*

WORMS, eene oude Duitsche Ryksstadt, aan den Rhyn gelegen. Zy was voortyds de hoofdstadt der *Vangiones*, en wierdt *Borbitomagus*, of *Vormetomagus* genaamt, waar van naderhandt *Wormetia* is gemaakt. Deze stadt legt op een zeer vermakelyken en vruchtbaren grondt, en heeft overvloedt van koren, wildt, wyn, visch, en andere dingen. Zy wierdt van de Vandalen onder hunnen hertog Godegisilus, of, volgens anderen, onder Crocus in het jaar 398, en naderhandt van Attila verwoest. De eerste Christen koning van Vrankryk, Clodoveus, begon de zelve weder op te bouwen, en de koningin Brunehild heeft ze met vele gebouwen versiert, en den koninklyken setel aldaar geplaatst. De Fransche koningen lieten Worms, gelyk andere steden, door graven regeren, en hadden daar een heerlyk paleis, waar in zy dikwils woonden, en verscheide Ryksdagen gehouden hebben. Maar hoewel zy eene vrye Ryksstadt is, hebben echter de bisschoppen aldaar door hun overmatig gezag vele onlusten verwekt, die wel voornamentlyk tot den jare 1609 duurden, wanneer in dat jaar de verschillen door de bemiddeling van den keizer Maximiliaan wierden weggenomen, en thans de Raadt jaarlyksch den bisschop in den Dom hulde moet doen. Voortyds was deze stadt wel bevolkt; ook waren daar vele schone kerken en grote huizen; maar de zelve zyn meest door den laatsten inval der Franschen verwoest, zynde echter de Dom, die men voorgeeft in het jaar 1111 gebouwt te zyn, nog bezienswaardig. In deze stadt zyn zeer vele Ryksdagen gehouden, van welke die, op welke Luther verscheen, de merkwaardigste is. Maar Worms is ook dikwils voor de oorlogsrampen bloot gestelt geweest, voornamentlyk in den dertigjarigen oorlog, en het is van de Franschen in het jaar 1688 meest verwoest. De regering aldaar is Luthersch; maar daar zyn evenwel verscheide kloosters. De keurvorst van de Palts is beschermheer van Worms. *Irenici Origin. Germ. Beati Rhenani Hist. Germ. Frekeri Origin. Palat. Zeilers Itiner. Germ. Europ. Herold.*

WORMS ('T BISDOM VAN) is een der slechtste bisdommen aan den Rhynstroom. De daar toe behorende landen worden van de Palts en den Rhyn geheel omringt, en daar onder behoren de steden *Ladenburg*, dat voormaals de bisschoppelyke residentieplaats was, *Nekkerhauzen*, *Straasheim*, *Altenbach*, *Stinges*, *Hinterkenbach*, *Durnstein*, en verscheide andere plaatsen. Men wil, dat dit bisdom ten tyde van den bisschop Victor, die in het jaar 346 het concilie van Keulen bywoonde, zeker aartsticht en aan het zelve het sticht Ments onderworpen is geweest, tot op het jaar 729, wanneer onder koning Pipin dit aartsticht naar Ments is verlegt, ter oorzake van de schulden van den bisschop Gervilius, die een Saxisch heer uit voornamen huize in persoon hadt dood gestoken. Nochtans is deze bisschop nog bestierder en uitschryvend vorst van den opper-Rhynschen kreits. Het Domkapittel bestaat uit 13 kanunniken en eenige Domicellarii. De bisschop eischt het oppergezag over de stadt Worms, waar uit vele verschillen met den keurvorst van de Palts zyn ontstaan.

Naamlyst der aartsbisschoppen, en naderhandt der bisschoppen van Worms.

1. *Victor*, in het jaar 349.
2. *Amandus.*
3. *Karel.*
4. } Onbekend.
5. }
6. *Crotold*, in 't jaar 503.
7. Onbekend.
8. S. *Rupert*, namaals bisschop van Saltsburg, stierf in het jaar 623.
9. Onbekend.
10. *S. Amand.*
11. Onbekend.
12. *Gerold*, was ook bisschop van Ments.
13. *Gervilius*, zoon van den voorgaanden. Onder hem is de aartsbisschoppelyke waardigheit naar Ments verplaatst, en Worms slechts een bisdom geworden.
14. *Werner* omtrent het jaar 791.
15. *Folwich.*
16. *Ehrenbrecht* omtrent het jaar 798.
17. *Samuel*, verkoren in den jare 838.
18. *Gunzo*, stierf in het jaar 872.
19. *Adelhelm*, stierf in het jaar 873.
20. *Dietlach*, stierf in het jaar 914.
21. *Rigonno*, of *Rigowo*, stierf in het jaar 950.
22. *Anno*, stierf in den jare 974.
23. *Hildebold*, broeder van den voorgaanden, stierf in het jaar 993.
24. *Franco*, stierf in den jare 996.
25. *Erpho*, stierf drie dagen na de verkiezing.
26. *Razo*, stierf 14 dagen na de verkiezing.
27. *S. Burchard*, broeder van Franco, stierf in het jaar 1025.
28. *Azego*, graaf van Nassau, stierf in het jaar 1044.
29. *Adelger*, stierf na 5 maanden.
30. *Arnold*, was 20 jaren en 8 maanden bisschop.
31. *Adelbert*, graaf van Rheinfeld, stierf in het jaar 1065.
32. *Adelbert*, hertog van Saxen, stierf in den jare 1108.
33. *Ditmar*, stierf in het jaar 1109.
34. *Ebbo*, stierf in het jaar 1115.
35. *Bucho van Achorn*, stierf in het jaar 1151 Maar eenige jaren daar na ontweldigde hem *Arnoldus*, kanunnik te Worms, dit bisdom.
36. *Koenraad van Steinbach*, stierf in het jaar 1163.
37. *Koenraad* de II, stierf in het jaar 1187.
38. *Henrik*, stierf in het jaar 1196.
39. *Leopold*, was ook een tydt lang aartsbisschop van Ments, en stierf in het jaar 1217.
40. *Henrik*, graaf van Saarburg, stierf in den jare 1234.
41. *Landolf van Hohenek*, stierf in het jaar 1247.

42. *Koenraad van Turkheim*, ſtierf 30 dagen na zyne inwydinge.
43. *Richard van Thaun*, ſtierf in het jaar 1257.
44. *Eberhard, graaf van Rayenburg*, ſtierf in het jaar 1277.
45. *Frederik*, broeder van den voorgaanden, ſtierf in het jaar 1283.
46. *Simon van Schönek*, ſtierf in het jaar 1291.
47. *Eberhard van Stralenberg*, ſtierf in het jaar 1293.
48. *Emico, Ran- en Wildgraaf van Bayenburg*, ſtierf in het jaar 1299.
49. *Eberwyn van Kronenberg*, ſtierf in het jaar 1303.
50. *Emerik van Schonek*, broeder van den voorgaanden, ſtierf in het jaar 1318.
51. *Henrik van Thaun*, ſtierf in het jaar 1319.
52. *Cuno van Schonek*, ſtierf in den jare 1329.
53. *Gerlach, vryheer van Erbach*, ſtierf in het jaar 1332.
54. *Salomon Waldpot*, ſtierf in den jare 1349.
55. *Diderik van Boppart*, deedt vrywilligen afſtandt, en wierdt biſſchop van Mets.
56. *Johan Schadland*, een Dominikaner, ſtierf in den jare 1377.
57. *Ekhard van Derſch*, ſtierf in den jare 1405.
58. *Mattheus van Crakau*, ſtierf in het jaar 1410.
59. *Joh. van Flekkenſtein*, ſtierf in den jare 1426.
60. *Frederik van Dommek*, ſtierf in het jaar 1446.
61. *Lodewyk van Aſt*, deedt vrywilligen afſtandt zes weken na zyne verkiezing.
62. *Reinhard van Sikkingen*, ſtierf in het jaar 1483.
63. *Joh. van Dalburg*, ſtierf in den jare 1503.
64. *Reinhard van Riepur*, ſtierf in het jaar 1533.
65. *Henrik, Paltsgraaf aan den Rhyn.* Hy was ook biſſchop van Utrecht, en van Freiſingen, en ſtierf in het jaar 1552.
66. *Diderik van Pettendorf*, ſtierf in het jaar 1580.
67. *Georg van Schomberg.*
68. *Philip van Rottenſtein.*
69. *Dietbelm van Efferen*, ſtierf in den jare 1616.
70. *Georg Frederik Greiffenklau van Vollrath*, wierdt in den jare 1626 ook aartsbiſſchop van Ments, en ſtierf in het jaar 1629.
71. *Georg Antony van Rottenſtein.*
72. *Philip van Rottenſtein*, ſtierf in het jaar 1652.
73. *Hugo Eberhard Kratz, graaf van Scharffenſtein*, ſtierf in het jaar 1663.
74. *Joh. Philip van Schönborn.* Hy was te gelyk aartsbiſſchop van Ments, en biſſchop van Wurtsburg, en ſtierf in den jare 1673.
75. *Lotharius Frederik van Metternich.* Hy was ook aartsbiſſchop van Ments, en biſſchop van Spiers, en ſtierf in het jaar 1675.
76. *Damiaan Hartard, vryheer van der Leye.* Hy was ook aartsbiſſchop van Ments, en ſtierf in het jaar 1678.
77. *Karel Henrik, vryheer van Metternich.* Hy was ook aartsbiſſchop van Ments, en ſtierf in het jaar 1679.
78. *Waldpot, vryheer van Baſſenheim*, ſtierf in het jaar 1683.
79. *Johan Karel, vryheer van en te Frankenſtein*, ſtierf in het jaar 1691.
80. *Lodewyk Antony, Paltsgraaf aan den Rhyn*, en groot-Duitſchmeeſter, ſtierf den 4 May des jaars 1694.
81. *Franciſcus Lodewyk*, broeder van den voorgaanden, groot-Duitſchmeeſter, biſſchop van Breslau, eerſt keurvorſt van Trier, en daar na van Ments, geſtorven den 18 April des jaars 1732.
82. *N. N.* als nog niet verkoren, terwyl dit gedrukt wordt.

Bruſchius de Epiſc. Germ. Zeil. Itin. Germ. Europ. Herald P. I. p. 345.

WORONITZ, van zommigen *Veronetz* genaamt, eene vermaarde ſtadt in Moskovië, aan eene rivier van den zelven naam, die naderhandt in de rivier de Don valt. De Czaar Pieter Alexowitz liet hier een bekwame ſcheepstimmerwerf maken, en de daar toe nodige magazynen van alles wel voorzien.

WOROTIN, een hertogdom in Moskovië, by de landſchappen Novogorod-Seviersky, Smolensko, Rezan, Ograina, en Crimſch Tartarye gelegen. De veelvuldige boſſchen en meiren maken, dat het niet volkryk is. De hoofdſtadt, van den zelven naam, legt aan de rivier Occa, en is eenigzins ſterk.

WOUDE, of WOUW, voor dezen eene ridderhofſtadt, of heerenhuis, in Zuid-Hollandt, in den Riederwaardt, of het landt van Yſſelmonde, in het ambacht van Rieder- of Ryerkerk. Het is al lang vervallen, zynde des zelfs tuige omſlag, van 40 of 50 voeten in zyn kruis, zynde rond, nog te betaſten. De landeryen, tot dit huis behorende, ſtaan geſchat op omtrent zeventig morgen. Dit huis moet wel onderſcheiden worden van het huis *Woude*, of *Jakobs-woude*, in Rhynlandt gelegen, welk laatſte het rechte ſtamhuis der heeren van *van de Woude* is geweeſt, waar van in 't vervolg zal geſproken worden. *Zie Oudenhoven beſchryving van Zuid-Hollandt. Boxhorn Stedeboek. Junius Batavia. M. Balen Beſchryving van Dordrecht.*

WOUDE, een groot, ſchoon dorp en heerlykheit in het markgraafſchap en anderhalf uur gaans van de ſtadt Bergen-op-Zoom gelegen, weleer voorzien met een ſterk ſlot, maar waar van nu niet dan de vervallene puinhopen gezien worden. Onder deze heerlykheit behoren de buurten van *Harle* en *Vroenhout. J. le Roy Notit. March. S. Rom. Imp.*

WOUDE, (VAN DEN) een oud adelyk Hollandſch geſlacht, het welk zynen ſetel hadt by Leiden, in Rhynlandt. Het voerde eertyds ten wapen, gelyk dat van *Woerden*, drie rode ruiten op een veldt van goud; waarom de meeſte ſchryvers niet zonder grondt van gevoelen zyn, dat het geſlacht van *van den Woude*, uit dat *van Woerden* geſproten, en een en het zelve geſlacht geweeſt is. In later tyden heeft *Jakob van den Woude*, de veertiende van dien naam, ter liefde en uit gunſte van den burggrave van Leiden omtrent het jaar 1395 het wapen der *Waſſenaren* aangenomen. Het is aanmerkelyk, dat de oude heeren van *van den Woude* alle *Jakob* genaamt zyn geweeſt, waar na ook het dorp *Ellslikker-*, *Ellelſt-* of *Elſt Woude* in de veenen *Jakobs-woude* hernoemt is. Men ſtelt voor vaſt, dat deeze heeren dit goedt al bezeten hebben kort na de inſtellinge van den eerſten grave van Hollandt. Van de zelve is van vader tot zone in wettige mannelyke linie voortgekomen

Heer JAKOB VAN DEN WOUDE, de elfde van dien naam, die leefde omtrent den jare 1280, en trouwde met de erfdochter van den heere van Warmont. Hy vertrok metter woning van zyn huis Woude, dat in vervolg van tydt hier door geheel vervlei, en begaf zich naar Warmont. Hy liet een zoon na, genoemt

JAKOB VAN DEN WOUDE *en Warmont*, ridder, die in 't jaar 1295 uit het landt week wegens het vloekgeſpan tegen graaf Floris den V, doch in 't jaar 1303 door grote voorſpraak wegens aangebragte hulp en betoonde dapperheit tegen den Utrechtſchen biſſchop herſtelt wierdt, en nog in 't zelve jaar overleedt, nalatende uit zyne vrouwe Sophia, dochter van Gerrit van Egmondt en van Elizabeth van Stryen, geſtorven in 't jaar 1309, een zoon, genoemt

JAKOB VAN DEN WOUDE *en Warmont*, ridder, getrouwt met Elizabeth van Zuilen van Aanholt, welke ſtierf in 't jaar 1365, en met haren man te Warmont begraven wierdt, nalatende: *Jakob van den Woude*, die volgt; *Elizabeth van den Woude*, gehuwt met Jan van Egmondt van Mereſtein, met kinderen; *Alyd van den Woude*, getrouwt met Jan van Alkemade, ſchildknape, waar by zy verſcheide kinderen won; en *Beatrix van den Woude*, die ten man hadt Gerrit van Ooſterwyk, ſchildknape.

JAKOB VAN DEN WOUDE *en Warmont*, ridder, zoon van Jakob van den Woude, ridder, en van Elizabeth van Zuilen van Aanholt, ſtierf in 't jaar 1394. Hy hadt voor zyne eerſte vrouwe in 't jaar 1346 Elizabeth van der Does, dochter van heer Dirk van der Does, ſchildknaap, en van Clementia van Zandhorſt, die in 't jaar 1361 zonder oir ſtervende, nam hy in 't jaar 1370 tot zyne twede vrouwe Florentia Bugge, waar by hy gewonnen heeft: 1. *Jakob van den Woude*, die voor zynen vader overleedt; 2. *Jan van den Woude en Warmont*, die volgt; 3. *Dirk van den Woude*, genaamt *Botkel*, geſtorven in 't jaar 1407, nalatende eene dochter, *Willemina*, die ten man hadt Jan van Heemskerk van Bekeſteyn; 4. *Mabelia van den Woude*, getrouwt met Jan van Beeſt, uit de Betuwe, in Gelderlandt, en zonder oir geſtorven, en 5. *Clementia van den Woude*, die ten man hadt Nicolaas van Toornenburg, mede zonder kinderen geſtorven.

JAN VAN DEN WOUDE *en Warmont*, zoon van Jakob van den Woude, ridder, en van Florentia Bugge, wierdt in 't jaar 1396 in den oorlog tegen de Vriezen ridder geſlagen, was in de jaren 1377, 1390 en 1394 hoogheemraadt van Rhynlandt, bewerkte en verkreeg in 't jaar 1402, dat Warmont tot eene hoge heerlykheit en onverſterflyk leen gemaakt wierdt, ſtichtte en begiftigde in 't jaar 1410 een klooſter voor arme edele juffrouwen te Warmont naar den derden regel van St. Franciſcus, en in 't jaar 1413 een Regulieren klooſter van de Ciſtercie-orde ter plaatſe, daar het oude ſlot Teilingen lag, hem door de hertogen Albert en Willem van Beyeren ten dien einde geſchonken. In 't jaar 1416 kocht hy ook de heerlykheit van Alkemade. Hy was getrouwt met Agnes, heer Jans dochter van Kruiningen, in Zeelandt, welke in 't jaar 1400 overleedt, gelyk hy in den jare 1417, nalatende: *Jakob van den Woude, Warmont en Alkemade*, die volgt; en *Adriana van den Woude*, gehuwt met Jan van Heemſtede, baljuw van Kennemerlandt.

JAKOB VAN DEN WOUDE, *van Warmont, en Alkemade*, zoon van Jan van den Woude, en van Agnes van Kruiningen, trouwde met Reinoutje van Brakel, van Dordrecht, die in 't jaar 1449 ſtierf, na dat hy reets in 't jaar 1431 overleden was, nalatende: *Jakob van den Woude en Alkemade*, die volgt; *Agnes van den Woude*, die ten man hadt Adriaan, zone van Albert van Naaldwyk, heere van Bergambacht, en *Johanna van den Woude*, in 't jaar 1497 ongetrouwt geſtorven.

JAKOB VAN DEN WOUDE, *van Warmont, en Alkemade*, zoon van Jakob van den Woude, en van Reinoutje van Brakel, was getrouwt met Johanna, dochter van heere Gerrit van Poelgeeſt, ridder, heere van Homade, die in 't jaar 1499 overleedt. Hy ſtierf op St. Thomas-avondt van het jaar 1503, zynde het laatſte manſoir van zyn geſlacht, als hebbende maar drie dochteren verwekt, namentlyk: 1 *Reinoutje van den Woude*, vrouw van den Woude en Warmont, die in 't jaar 1477 trouwde met Jan van Roſſum, heere van Zoelen, in Gelderlandt, en zonder kinderen geſtorven is; (2) *Jakoba van den Woude*, na de doodt van voorgemelde hare zuſter vrouw van den Woude en Warmont, de welke in 't jaar 1467 in huwelyk tradt met Gysbert, zone van Albert van Raaphorſt, in 't jaar 1503 geſtorven, en van haar gevolgt, zonder kinderen na

te

te laten, in het jaar 1525; en (3) *Maria van den Woude*, die trouwde in 't jaar 1484 met Philips van Matenesse, zone van Jan van Matenesse, en van Willemina van Alkemade. Zy stierf in 't jaar 1488, na dat zy gewonnen hadt: 1. *Jakob van Matenesse*, zonder oir gestorven in 't jaar 1515: 2. *Maria van Matenesse*, die in 't jaar 1525 vrouw van den Woude en Warmont wierdt, door 't overlyden van hare moeie, Jakoba van den Woude. Zy nam in 't jaar 1504 ten man Jan van Duivenvoorde, derde zoon van Arend van Duivenvoorde, ridder, en van Margareta van Ysselstein. Hy stierf in 't jaar 1568, zy 1543, nalatende veertien kinderen, wiens nakomelingen de zelve heerlykheden en goederen tot in deze eeuwe bezeten hebben, wanneer de erfdochter van Warmont, trouwende met Ferdinand, grave van Berlo, de zelve alzo aan een anderen stam gebragt heeft. *Oude Holl. Kron. door W. van Gouthoeven fol. 211. S. van Leeuwen Batavia illustr. fol.* 1012.

WOUDEN. Zie BOSSCHEN.

WOUDENBERG, een dorp en ambachtsheerlykheit in Eemlandt, het derde kwartier van het sticht van Utrecht, vier uuren van de stadt Utrecht, en anderhalf uur van die van Amersfoort gelegen. De kerk was in de Roomsche tyden op den naam van St. Catharina ingewyd, en digt by de zelve stondt een kasteel, het *Slot te Woudenberg* genoemt, het welk in 't jaar 1313 gebouwt was door Jan den II, grave van Kuilenburg, en door den zelven geschonken aan zynen zone *Jan*, die daar van den naam van *Woudenberg* aannam: maar niet lange jaren daar na, te weten in den jare 1353, bemachtigt en afgebroken is door Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, zynde de overblyfselen van dit kasteel nog tegenwoordig te zien. De reden, waarom zulks door den gemelden bisschop geschiedde, staat in de ongedrukte Byvoegsels op de Kronyk van *Beka* met de volgende woorden vermeld: „ In 't zelve jaar (1352) heeft de Heer „ Gysbertus van Abkoude het slot van Woudenbergh gekocht van Heer Johan van Woudenberg, den broeder van „ den Heer Hubertus Schenk van Kuilenburg, de welke in „ den slag van Hasselt door de Luikenaaren verslagen wierdt. „ Doch de zoon van Heer Johan van Woudenberg, daartoe „ opgestookt en geholpen door Heer Johan van Kuilenburg, „ heeft op zekeren nacht, als hy zich by de voorstadt verborgen hadt, de brugge met zyn volk bemachtigt, en is „ aanstonds door de vordere poort getrokken; heeft het kasteel ingenomen; de bezettelingen verjaagt: en heeft daar op „ met zyne aanhangers het zelve kasteel met zeer vaste werken versterkt. Gysbertus van Abkoude, over het verlies „ van zyn kasteel ontsteld, en over deze geweldenary gebelgd, heeft daar over by den bisschop geklaagt; en hem „ gebeden dit ongelyk te willen wreeken. Daar op heeft de „ bisschop, met veel krygsvolk, het voornoemde kasteel belegert; en heeft de torens en de vesten met verscheide stormtuigen beschoten: tot dat de ingezetenen, door gebrek van „ levensmiddelen gedrongen, zich na 27 weeken aan den „ bisschop overgegeven en de bezetting zelf in zyne handen „ gelevert hebben. Doch de bisschop heeft het kasteel ten „ gronde toe verdelgt." Maar wat voordeel heeft de Heer van Abkoude uit het veroveren van 't kasteel genoten? Of hy moest zyne kooppenningen uit het losgeldt van de gevangenen wederom gekregen hebben. Onder Woudenberg behoren nog tegenwoordig drie voorname adelyke sloten, als: *Geresteın*, *Groenewoude*, en *Lichtenberg*, alle drie in goeden staat. Kerk en predikant van dit dorp staan onder de classis van Amersfoort. *S. van Leeuwen Batavia illustr. Verhoeven Ber. Amorf. Script. Hist. van 't Utrechtsche Bisdom II Deel.*

WOUDRICHEM. Zie WORKOM.

WOUDSTEDEN, in 't Latyn *Urbes sylvatica*, vier Oostenrykscke steden in Zwaben, tusschen het Zwarte Woudt en den Rhyn gelegen, namentlyk tusschen Rheinfelden, Seckingen, Lauffenburg en Waldshut. Ook worden de vier Woudsteden genoemt de vier Eedgenootschappelyke Kantons Lucern, Uri, Zweits en Underwalden. Hier is een meir, dat van deze Woudsteden zynen naam draagt. Het wordt anders ook 't *Lucerner meir* genoemt, en beslaat 4 mylen in de lengte, van Lucern naar Uri, en van Scantzstadt naar Kuonacht twee mylen in de breedte.

WOUDT, (HET) zomwylen ook het *Rylewoudt* genoemt, een klein, maar zeer vermakelyk dorp in 't Westlandt, of West-Delflandt, niet verre van de Lier, met kerk en predikant, staande onder de classis van Delf en Delflandt.

WOUTER, (FRANCISCUS) geboortig van Lier, in Brabandt, was een kunstig schilder. De gronden van zyne werken zyn meest landschappen, of bosschen, die door digte kruinen een aangenamen lommer maken, waar in hy zomtyds een naakte Venus met haren lieven Adoon, of eenige minnekozeryen van veldnymphen, met Saters, of de vlucht van Siringa voor den boksvoet Pan, en diergelyke voorwerpen laat zien; welk alles hy met zo wonderlyke bevalligheit en kunst heeft weten te schilderen, dat hy daar door by keizer Ferdinand den II in grote achtinge was. Hy is in den jare 1637 met des keizers ambassadeur in Engelandt geweest, daar hy by die gelegenheit zyne brave kunst mede deedt zien. Van daar komende zette hy zich te Lier, zyne geboorteplaats, neder: doch een wyl daar na is hy naar Antwerpen vertrokken, daar hy ook gestorven is in den jare 1659. *Houbraken II Deel.*

WOUWER, (JOHAN DE) een der geleerden van de zestiende eeuwe, was afkomstig uit een voornaam vryheerlyk geslacht in de Nederlanden, en de zoon van *Nicolaas Wouwer*, van Antwerpen, de welke zich om de vervolging van den Godsdienst van daar naar Hamburg hadt begeven. Johan de Wouwer wierdt in de laatstgemelde stadt geboren den 20 Maart des jaars 1574, en, na de schooloeffeningen in zyne geboortestadt volbragt te hebben, in 't jaar 1592 naar de akademie van Leiden gezonden. Na dat hy zich aldaar den tydt van vyf jaren hadt opgehouden, en met Janus Gruterus, Menula, Daniel Heinsius, Meursius en Scaliger vriendschap gemaakt, begaf hy zich naar Vrankryk, en maakte daar insgelyks kennis met de geleerdste mannen van dien landaardt. Twee jaren daar mede doorgebragt hebbende, vertrok hy naar Rome, daar hy by eenige kardinalen zeer gezien was, zo dat hem zelfs van den paus een aanzienlyk jaargeldt wierdt aangeboden, om daar te blyven, het welk hy, onder voorgeven van zyn zwakke ligchaams gesteldheit, weigerde. Eenigen zeggen zelfs, dat hy 'er den Roomschen Godsdienst heeft aangenomen; maar dat is zo zeker niet als dat hy in 't geheel geen werk van den Godsdienst maakte. Na zyne te rug komst in Duitschlandt wierdt hy aangestelt tot Raadsheer van den grave van Oost-Vrieslandt, en des zelfs gezant in den Hage, en daar na aan het hof van hertog Johan Adolf van Holstein. Die vorst hadt zulk een behagen in Wouwer, dat hy hem met eede moest beloven in zynen dienst te zullen treden. Hy benoemde hem derhalven tot zynen hof-Raadt, en kort daar na tot slotvoogdt van Gottorp. Na dat hy dat ampt drie jaren hadt bekleed overleedt hy den 30 Maart des jaars 1612, wordende met grote statie te Sleeswyk begraven. Hy was een geleerd, maar zeer roemzuchtig man, welk laatste onder anderen daar uit blykt, dat hy by zyn uitersten wil aan ieder, die eene lofreden tot zyner eere zou opstellen, zestig Ryksdaalders hadt gemaakt. Maar uit de Brieven van Baudius blykt hoe weinig oprechtheit door de genen, die zodanige lofredenen voor de schryvers, en met name voor Johan Wouwer, hebben gehouden, of uitgegeven, te vinden is. Zie *Baudius Epist. Cent. I, Epist. LXIX; Cent. III, Epist. III, &c.* Ondertusschen hebben *Geverh. Elmenhorst*, *Adam Olearius*, en *Nic. Joh. Crusius* de voorgemelde somme voor hunne lofredenen over dezen Wouwer ontfangen. Hy wordt ook onder de vermaarde letterrovers (*Plagiarii*) gestelt. Zie *Phil. Jac. Maussacus Notis in Plutarchum de fluviis pag.* 149, en *Morhofius Polyh. lib. I, cap. I, pag.* 7, *cap.* 24, *pag.* 304. Zyne nagelatene schriften zyn: *Tractatus de Polymathia*; *Nota in Sidonium Apollinarem*; *in Petronium Arbitr.*; *in Q. Septim. Tertullianum*; *in Apulejum*; *Epistolarum Centur. III*; *Syntagma de Graca & Latina Bibliorum interpretatione*; *Dissertat. de cognitione veterum novi orbis*; enz. Zommigen vermengen hem met een anderen *Johan Wouwer*, van welken in 't volgende artykel zal gesproken worden. *Mulleri Isagoge ad Hist. Chersen. Cimbr. P. II, p.* 209. *Bayle Dict. Crit.*

WOUWER (JOHAN DE) wierdt geboren te Antwerpen in 't jaar 1576; leide den grondt zyner letteroeffeningen by de Jesuiten aldaar, en vertrok vervolgens naar Loven, daar hy ten huize van Lipsius woonde, en van dien geleerden man zodanig bemint wierdt, dat hem de zelve eenen der executeurs of uitvoerders van zynen uitersten wil maakte, en de zorg over zyne handschriften hem alleen toevertrouwde. Hebbende den tydt van drie jaren in Vrankryk, Spanje en Italie omgereist, en zynde in zyn vaderlandt te rug gekomen, wierdt hy eerst tot Raadsheer verkoren, en daar na in de Financiekamer en den Raadt van oorlog geplaatst. De infante Isabella Clara Eugenia, regeerster der Nederlanden, zondt hem aan Philips den IV, koning van Spanje, die hem ridder maakte. Hy overleedt den 23 September des jaars 1635. Hy heeft eenige boeken laten drukken: ook verwachtte men van hem, dat hy twee honderd brieven, geschreven aan Lipsius, in 't licht zou gegeven hebben. *Morh. Polyhist. Bayle Dict. Crit. Rem. G. de Jean de Wouwer.*

WOUWERMAN, (PHILIPS) een beroemd kunstschilder, was geboren te Haarlem in 't jaar 1627. Zyn vader, Paulus genaamt, was een historieschilder, doch van gering soort, en woonde in de zo even gemelde stadt. By dezen is het denkelyk dat Philips (die de oudste van zyne broeders, van welken in 't vervolg zal gesproken worden, was) de beginselen van de kunst heeft geleert, ten minste de zucht tot de zelve heeft overgeërft. Wouwerman was gelukkig in zyn leven met zyne stukken tot een hogen prys te verkopen; maar die is na zyne doodt veel hoger gestegen, wanneer de Dauphin van Vrankryk, en de keurvorst van Beyeren (die ook andere hoven gaande maakten) de zelve allezins in Hollandt deden opkopen. Elk moet zich verwonderen over zyne kunst nopende de verandering der voorwerpen, als verbeeldingen van jagteryen, pleisterplaatsen, pikeurbanen, struikroveryen, veldslagen, plunderingen, enz. ieder in 't byzonder door hem op paneelen afgemaalt, en nochtans zo geheel verschillig, dat het een naar het andere geen gelykheit, of overeenkomst daar mede heeft. Daarenboven heeft hy alles zo eigen en natuurlyk, of in zyn natuurlyken aardt weten te verbeelden, dat de beeldtjes, hoe klein, zomwylen met den eersten opslag beduiden wat zy verrechten. Zelfs in 't verbeelden van byzondere gevallen heeft hy dingen waargenomen, die byna niet te bedenken zyn, dan van die, welke die gevallen hebben bygewoont. Hy overleedt den 19 February des jaars 1668, in het een en veertigste jaar van zynen ouderdom. Zyne twee broeders, van welke boven is gewag gemaakt, waren PIETER en JAN genoemt, de welke nevens hem de kunst oeffenden. Pieter verbeeldde stalletjes, pleisterplaatsen, en valkejagten te paardt, met juffertjes, dat aangenaam en voor ieder bevallig is. De paardtjes

en beeldtjes, wel getekent, uitvoerig en net genoeg geschildert, zyn echter niet genoeg krachtig, los en tekenachtig. Jan, de jongste broeder, was een landschapschilder. Maar men ziet weinig van zyne penceelkunst, om dat hy jong gestorven is, te weten in 't jaar 1666. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders II Deel.*

WOYWODEN, WOIWODEN, of WAYWODEN, in Polen en Lithauwen, in 't Latyn *Palatini*, zyn de voornaamste onder de wereldsche senatoren, en worden niet veel minder dan de vorst zelf geacht. Deze naam betekent in de Poolsche tale zo veel als krygskapitein, en hun plicht bestaat voornamentlyk daar in, dat zy by een algemenen veldtocht (in het Poolsch *Pospolite Ruszenie*) de benden uit hun Woywoodschap tegen den vyandt aanvoeren. In Lithaauwen hebben eenige ook het recht van zo wel in vredes- als in oorlogstydt het bestier der zaken te hebben, en in Pruissen hebben zy het recht, het welk men daar *Judicia Palatinalia* (uitspraken of vonnissen der Woywoden) noemt. Met de andere Woywoden is het anders gelegen. Maar doorgaans hebben zy de macht, op de kleine landdagen, of in de vergaderingen van den adel van hunne provincie voor te zitten, den prys op de koopmanswaaren te stellen, op maat en gewigt acht te geven, en de zaken der Joden af te doen; hoewel het, nopens het laatste, in Volhynië en Pruissen anders toegaat. Eertyds was de Woywode van Crakau de eerste der wereldlyke senatoren; maar doordien in de XII eeuwe, ten tyde van Boleslaus den III, de geen, die deze waardigheit bekleedde, zich zeer kwalyk, en in het tegendeel de kastelein zich zeer wel droeg, is tegenwoordig de kastelein de opperste; en na den zelven komen eerst de Woywoden (hoewel nog boven verscheide van de zelve om zekere redenen de kasteleinen van Vilna en van Troki, insgelyks de Starost van Samogetië zitten) en na alle Woywoden volgen eerst de overige 82 kasteleinen. In het einde van de VII eeuwe, na dat Lechus nazaten overleden waren, verkozen de Polen 12 Woywoden, die het gezag zouden voeren. Tegenwoordig zyn in het koninkryk van Polen, en in de daar mede vereenigde landen 32 Woywoden, die aldus op malkander volgen, als: (1) die van Crakau, (2) die van Posen, (3) die van Vilna, (4) die van Sendomir, (5) die van Kalisch, (6) die van Troki, (7) die van Siradië, (8) die van Lenczicz, (9) die van Bresty, (10) die van Kiow, (11) die van Inowlocz, (12) die van Ruissen, (13) die van opper-Volhynië of Luceorië, (14) die van opper-Podolië, of Kaminiek, (15) die van Smolensko, (16) die van Lublin, (17) die van Polocz, (18) die van Belcz, (19) die van Novogrodek, (20) die van Ploczko, (21) die van Witespk, (22) die van Masovië, (23) die van Podlachië of Bielsko, (24) die van Rava, (25) die van Polesie, of Brzesc, (26) die van Culm, (27) die van Mscislaw, (28) die van Mariënburg, (29) die van Braclaw, (30) die van Pomerellen, (31) die van Minesk, (32) die van Czernichovie. Ieder van deze Woywoden heeft macht een onder-Palatyn, ja meer dan eenen, te benoemen, die hem alleen onderworpen zyn, moetende nochtans noodzakelyk zo vele goederen in het landt bezitten, dat zy daar van hunnen staat kunnen voeren. De kasteleinen zyn in tydt van oorlog luitenants der Woywoden. *Hartknoch. Dlugloss. Connors State of Poland Part. I. lett. 1. P. II. lett. 2.*

WRANGEL, (HERMAN) heer van Sckogsklooster, koninklyke Zweedsche ryksraadt en generaal veldmaarschalk. Zyn vader was Hans Wrangel, landraadt in Lyflandt, zyne moeder Barbara Auceps, en wierdt geboren in het jaar 1587. In den jare 1607 lag hy in Dorpt, toen de Polen deze plaats belegerden, en eindelyk innamen. Nog in het zelve jaar was hy tegenwoordig in den slag by Kokkenhuzen, en doordien hy mede onder de genen was, die op den vyandt aanvielen, wierdt hy van de Polen gevangen genomen, maar haast weder los gelaten. In de jaren 1609 en 1610 trok hy onder den Zweedschen generaal de la Gardie mede tegen de Muskoviters te veldt, en wierdt na het veroveren van Iwanogrod kommandant van deze vesting, die hy nog meer liet versterken; ook was hy mede by den veldtocht tegen de Denen, en wierdt in het treffen by Misiro, in Schonen, gevangen: doch hy kwam in het jaar 1613 toen by de vrede alles wierdt herstelt, ook los. Naderhandt wierdt hy nog al meer bevordert, tot dat hy in den jare 1621 als veldmaarschalk den koning van Zweden in Lyflandt diende, en het beleg en de overgave van Riga bywoonde, ook in het jaar 1626 in Pruissen tegen de Polen in de zelve hoedanigheit diende. In het jaar 1627 wierdt hy na het veroveren der stadt Elbingen gouverneur aldaar, sloeg in het jaar 1628 by Rudor 3000 Polen op de vlucht, veroverde vyf steden, en kreeg 1000 van de vyanden gevangen. In het jaar 1629 ontzette hy de van de Polen belegerde stadt Brodnitz, sloeg ook by Thoren gelukkig tegen hen, waar op hy Thoren wel belegerde, maar wegens den dapperen tegenstandt van den grave van Dönhof het beleg met eenig verlies weder moest opbreken. Na dezen, toen nog in het zelve jaar de zesjarige stilstandt tusschen Zweden en Polen in het veldt by de stadt Altemark gesloten wierdt, was Wrangel nevens den rykskancelier Axel Oxenstirn en Johan Bannier een der gevolmachtigden tot deze onderhandeling, ook gouverneur generaal in Pruissen en over de toen bezet gehouden wordende vestingen. In het jaar 1630 wierdt hy koninklyke ryksraadt van Zweden gemaakt, na dat hy alvorens tot ridder was geslagen. Ook was hy tegenwoordig in den Duitschen oorlog. Wanneer de Zweedsche koning Gustaaf Adolf in het jaar 1632 sneuvelde, en men des zelfs lyk in het jaar 1633 by Wolgast inscheepte, om het zelve naar Zweden over te voeren, was hy daar ook by tegenwoordig. In den jare 1635 was hy gedeputeerde van de onderhandeling tusschen de Zweden en Polen, wanneer men te Stumsdorf een stilstandt voor 26 jaren sloot. In het jaar 1636 vertrouwde de graaf van Oxenstirn een eigen leger aan hem, om met het zelve op den Oderstroom het oog te houden, waar op hy, na dat 3000 Pruissen tot hem waren gestoten, Lokkenitz, in Pomeren, innam, Gartz belegerde, maar ook die plaats wegens het aannaderende keizerlyke ontzet weder moest verlaten, welk ontzet hy kort daar na onder den keizerlyken generaal Marzin tot in Silesië vervolgde. Voorts zocht hy zich met den veldmaarschalk Bannier te vereenigen, en dus de door de Saxen belegerde stadt Maagdenburg te hulp te komen; maar dewyl de zelve ondertusschen een verdrag hadt gesloten, zondt hy eenige regimenten onder den luitenant generaal Elkstadt aan den gemelden veldmaarschalk, die mede by de overwinning by Witstok tegenwoordig was. Ondertusschen nam hy zelf Zwed en Gartz, in Pomeren, in, en liet door den Zweedschen gezant, Steno Bielke, den keur Saxischen luitenant generaal Arnhem in het jaar 1637 van zyn landgoedt Boitzeburg, in de Ukker-Mark gelegen, opligten, en naar Zweden brengen. Hy brak nog in het zelve jaar met 8000 man in de Mark Brandenburg, eischte te vergeefsch Frankfort aan den Oder en Landsberg op, en sloeg den overste Ungar te Lebens. Toen de keizerlyke en keurvorstelyke Saxische troepen den veldmaarschalk Bannier naar Pomeren vervolgden, trok hy tegen hen op, en ondersteunde hem met zyn leger, maar moest zelf te rug trekken, en met zyn volk in Stettin wyken. Wanneer daar op de keizerschen in voor-Pomeren grote voortgangen maakten, geraakte hy deswegen met den veldmaarschalk Bannier in harde woorden, waar op hy, om alle misverstandt voor te komen, van de koninklyke ryksregering naar Zweden te rug geroepen, en gouverneur generaal in Lyflandt gemaakt wierdt, in welke waardigheit hy in den jare 1644 overleedt, hebbende by zyne eerste en derde gemalinne verscheide zonen verwekt, onder welke *Karel Gustaaf Wrangel*, van wien volgt. *Loccenii Hist. Suec. Chemnitz vom Teutschen krieg. Puffendorf de Reb. Suec.*

WRANGEL, (KAREL GUSTAAF) graaf van Sylfnizburg, vryheer van Lindisberg en Ludenhof, heer van Skogklooster, Bremförde, Wrangelsburg, Spyker, Ekebyhof, en Greiffenberg, koninklyke Zweedsche ryksraadt, maarschalk, gouverneur generaal over Pomeren, opperste landshoofdman over Uplandt, kancelier van de universiteit van Grypswalde, en generaal te water en te lande. Hy was de zoon van den bovengemelden, en heeft zich door zyne krygskunde zeer beroemd gemaakt. In het jaar 1641 geboodt hy het Zweedsche leger, in de plaats van Linnaert Torstensohn, en veroverde in den jare 1647 Eger, in Bohemen, als mede Bregantz, aan de Bodenzee, daar hy goeden buit maakte. In het jaar 1648 sloeg hy met hulp van Turenne de keizerlyken en Beyerschen by Susmershauzen. In het jaar 1658 geboodt hy ter zee, en sloeg de Hollandsche vloot in den Zondt. Hy stierf in het jaar 1676, in een hogen ouderdom. *Loccenii Hist. Suec. Theatr. Europ. Puffendorf de Reb. Suec. Hist. Carols Gust. Lesbreibung von Schweden.*

WRATISLAU. Het geslacht der graven *Wratislau van Mitrowitz* is een der voornaamste en edelste in het koninkryk van Bohemen, alzo het van *Wratislaus* den II, hertog, en in het jaar 1086 koning van Bohemen, afstamt, als die by zyne twede gemalinne Athleta, of Adelheit, dochter van koning Andreas den I van Hungarië, *Bretislaus* den II verwekte, de welke na zyn vader *Koenraad* regerend hertog van Bohemen wierdt, en van eenen uit het geslacht van Wrschesowecz in het jaar 1109 gedood wierdt, twee zonen nalatende, *Uladislaus* en *Uastislaus*, de welke zyn broeder, hertog Borsivojus de II, die op hem volgde, den heere van Wartenberg ter opvoeding toevertrouwde. Maar doordien Suatopulcus, markgraaf van Moravië, zyn neef, dezen Borsivojus van de regering uitstoot, en de party van Wrschesowecz ook weder de overhandt kreeg, waren de beide onmondige prinsen van Bretislaus als rechtmatige opvolgers insgelyks veel gevaar onderworpen; en schoon Suatopulcus van eenen uit het geslacht van Wrschesowecz in den jare 1109 gedood wierdt, kreeg echter Uladislaus de I, broeder van Borsivojus, de regering in handen. Deze zondt, alzo keizer Henrik de V hem in den jare 1112 mede onder zyn geleide naar Rome wilde hebben, zyn neef Uladislaus, zoon van Bretislaus, met 300 uitgelezene kurassiers den keizer tot Verona na, wanneer hem de keizer veel genade bewees, en mede naar Rome nam, van waar hy na de verrechte kroninge met zyne 300 kurassiers, en met vele hem van paus Paschalis den II vereerde zogenoemde heilige overblyfselen na verloop van twee jaren in Bohemen kwam, wanneer de heer van Wartenberg, die hem hadt opgevoed, hem zyne dochter Napka ten huwelyk gaf, waar door hy vele heerlykheden en het aloude slot Brdi, nevens het Wartenbergsche geslachtwapen kreeg, het welk hy echter naderhandt eenigermaten veranderde, en van zyn grootvader, koning Wratislaus, den bynaam van *Wratislaw* op zyne nakomelingen voortplantte. Zyn zoon WRATISLAUS WRATISLAW, geboren in den jare 1115, was geheime Raadt en opperkancelier van koning Wladislaus den II van Bohemen. Hy bragt het door zyn groot verstandt en zonderlinge staatkunde zo verre, dat de markgraaf Koenraad van Znaym, die Uladislaus zocht van den troon te stoten, zyn oogmerk niet bereikte; Uladislaus daaren-

entegen alle zyne vyanden overwon, en zelfs de koninklyke waardigheit wederom erlangde: want door zyn raadt, welken Uladislaus ook in alles volgde, geschiedde het, dat Uladislaus keizer Frederik den I met een machtig leger in Lombardië, en tegen zyne andere vyanden in Italië te hulp kwam, waar voor hem de keizer de koninklyke kroon in den jare 1159 opzette; als mede, dat hy den koning Stephanus van Hungarië in zyn rechtmatige eischen beschermde, en hem tegen de genen, die hem de opvolging betwistten, bystondt; waar door Uladislaus by den keizer van Constantinopel zo groot aanzien verkreeg, dat de zelve grote geschenken aan hem zondt, om zyne vriendschap te verwerven. Onder zyne nakomelingen, de welke, alzo zy door het ongelyk, dat hunne neven hen aandeden, de regering en hunne goederen verloren, den graaflyken, en naderhandt alleen den vryheerlyken tytel voerden, zyn inzonderheit vermaard geweest ZDENKO WRATISLAW, die met den koning Prebislaus Ottocarus, en het puik van den Boheemschen adel in den slag op het Marchfeld in Oostenryk den 26 Augusty des jaars 1278 zyn leven verloor. MUTINA WRATISLAW verzelde keizer Karel den IV naar Italië, en zyn broeder HENRIK was grootmeester der Kruisheeren met de rode sterre. DAZLAUS WRATISLAW bezocht omtrent het jaar 1465 met Leo van Rosmithal, schoonbroeder van koning Georg Podiebrath, het Heilige Landt, van welke reize zy eene beschryving in de Boheemsche tale maakten, de welke *Stanislaus Pawlowsky*, namaals bisschop van Olmuts, in den jare 1577 in het Latyn vertaalde. JOHANNES WRATISLAW wierdt van keizer Sigismundus generaal van zyn leger in Hungarië gemaakt, kreeg na zyne behaalde overwinningen van den keizer het graafschap Mitrovicz tot een geschenk, waar op hy het slot Mitrovicz aan de rivier de Sau bouwde. Ook bezat hy in Croatië het slot Ganeva, eertyds Luxoglaw genaamt; maar hy sneuvelde met zyne twaalf zonen in een slag aan de Zwarte zee, zynde alzo van zyn jongsten zone, die te huis was gebleven, het thans bloeiende hooggraaflyke geslacht van *Wratislaw* voortgeplant, dat, tot onderscheidt der toen nog bloeiende linie van *Missek* en *Wrani*, den bynaam van *Mitrowitz* heeft aangenomen. BENESS of BENEDICTUS WRATISLAW *van Tremsin*, broeder van den gemelden Johannes, generaal van den keizer Sigismundus, sneuvelde in het beleg voor het slot Wisschrad tegen de Hussiten in den jare 1420. ORASS WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Skrzipel, Trzemschin, enz. wierdt in het jaar 1641 nevens anderen tot stadhouder van het koninkryk op den landdag te Czalaw verkoren, om het ryk weder in rust te brengen. Van zyne gemalinne Kragirzi van Kragku liet hy na WRATISLAUS WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Skrzipel, burggraaf van het slot te Praag omtrent het jaar 1467. Zyn zoon, van Margareta van Wrabi, was JOHANNES WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Dobrzan, Liticz, en Stergowitz, die nevens andere Boheemsche heeren de oproerige Oostenrykers met hunnen rechtmatigen heer, keizer Frederik den III, hielp verzoenen. Onder de regering van koning Uladislaus was hy opperlandjagermeester in Bohemen, en stierf in den jare 1500. Hy liet na van zyne gemalinne Anna van Swarowa WENCESLAUS WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Skrzipel, byzitter van het grote landgerecht, die in het jaar 1654 stierf, na dat hy by Barbara Wamberskyn van Rohatecz negen zonen hadt verwekt, die vier liniën, als die van *Lochowitz*, van *Mirossau*, van *Turck*, en *Protivinski*, of *Zaleski*, stichtten, zynde de navolgende:

I. NICOLAAS WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Angerd, wiens zoon was *Georg*, heer van Gerzicz en Humburgczic, en des zelfs dochter *Sabina*, die in het jaar 1597 in de maandt July met een reuk van heiligheit stierf.

II. JOHANNES WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Liten, de stichter der linie van *Lochowitz*, liet na van Anna van Zeidlitz van Schonfeld WENCESLAUS, heer van Lochowitz en Liten, die verwekte by Ludomilla van Gersdorf GEORO, hoofdman van den Podbrsiensischen kreits, dien Catharina Barbara Wratislaw van Mitrowitz *Wenceslaus*, vryheer van Liten, en ZDENKO EUSEBIUS, vryheer van Lochowitz, keizerlyke Raadt, baarde, van welke de eerste gene nazaten, maar de laatste van Elizabeth Gersdorf van Malschwitz GEORG BERNHARD WRATISLAW *van Mitrowitz*, vryheer, keizerlyke kamerheer, en ontfanger generaal in Bohemen, en twee dochters heeft nagelaten.

III. SEBASTIAAN WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Wossowa, stichtte de linie van *Mirossou*, en teelde by Ludomilla Bech van Lazan *Felix*, heer van Mirossou, en NICOLAAS, heer van Chlumzan; wiens zoon, van Elizabeth Zakowczi van Zakawa, DIONYSIUS FRANCISCUS, *vryheer Wratislaw van Mitrowitz*; heer van Mirossou en Chlumzan, keizerlyke Raadt en kreits-hoofdman in den Pilsner kreits, van zyne gemalinne, Maria Bor van Chotau, gene erven heeft nagelaten.

IV. CHRISTOFFEL WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Lochowitz, byzitter van het grote landgerecht, als mede burggraaf van Karelstein, stierf zonder erven.

V. STEPHANUS WRATISLAW *van Mitrowitz*, byzitter van het grote landgerecht in Bohemen; stierf in den jare 1577, en liet van Catharina van Bies vier zonen na, namentlyk: *Wenceslaus*, *Ladislaus*, *Adam*, en *Johannes*, die hun geslacht voortplantten.

(A) WENCESLAUS, VRYHEER WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Kniena, Korkin, en Zduochowitz, byzitter van het grote landgerecht in Bohemen, wierdt omtrent het jaar 1590 van de Turken gevangen genomen, en heeft, na dat hy weder was los gekomen, eene geschiedenis van zyne gevangenisse, of eene reisbeschryving in de Boheemsche tale uitgegeven. Hy liet van zyne gemalinne Ludomilla Gezousky van Lubde nakomelingschap na, die nog bloeit, en de linie van *Turck* genaamt wordt. Zyne zonen waren:

(1) JOHANNES ADALBERTUS, VRYHEER WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Korkin. Deze leefde omtrent het jaar 1655, en verwekte by Anna Helena Bech van Lazan WENCESLAUS ADALBERTUS, heer van Chotowin, die by Veronica, vryvrouwe van Rziczan, zes dochters en eenige zonen teelde. Onder de laatste waren: *Johannes Augustinus*; *Johannes Adam*, des H. Roomschen Ryks graaf Wratislaw van Mitrowitz, die in het jaar 1711 bisschop van Koniggratz, en in 't jaar 1720 van Leutmeritz wierdt, zynde te voren oudste kanunnik van de koninklyke hoofdkerk van St. Vitus in het Prager slot, proost van de alt-Buntzler Kollegiaalkerke, oudste byzitter in het aartsbisschoppelyke Consistorie, en bestierder van het aartsbisdom van Praag geweest; *Johannes Wenceslaus*, een Theatyner monnik; en *Johannes Joseph*, kanunnik te Olmutz.

(2) ADAM LEOPOLD, VRYHEER WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Korkina en Zduchowitz, keizerlyke Raadt, leen- en kamergerechts byzitter, als mede hoofdman van den Podbrzensischen en Muldauer kreits, die stierf in het jaar 1658, den 20 Augusty, nalatende van Eva Maria, vryvrouwe van Wrabi, WENCESLAUS IGNATIUS WRATISLAW, *des H. Roomschen Ryks graaf van Mitrowitz*, heer van Porgitz, Chynin, Zuklin, en Nieuw-Mitrowitz, keizerlyke werkelyke geheime Raadt en kamerheer, als mede koninklyke Boheemsche kamer-Raadt, die in het jaar 1645 geboren wierdt, en in verscheide bezendingen aan de koningen van Polen en Pruissen, als mede over de grensscheiding tusschen Bohemen, de Palts en Beyeren, in de jaren 1690; 1692, 1698 en 1709 is gebruikt; maar inzonderheit wegens zyne geleerdheit en grote kennisse in de Boheemsche geschiedenissen en geslachtrekenkunde zeer beroemd is. Hy heeft by Maximiliana Francisca, gravinne Kotz van Dobrse, den 7 February des jaars 1708 overleden, twee zonen en vier dochteren verwekt, van welke laatste *Catharina* eerst met Johan Rudolf, grave van Morzin, en daar na in het jaar 1703 met Johan Joseph, vryheer van Ugetzdt, en *Esther* in het jaar 1706 met Johan Lodewyk, grave van Nostits, keizerlyke geheime Raadt en kamerheer, als mede landshoofdman van het vorstendom Wolau, die in den jare 1711 is overleden, getrouwt zyn, zynde van de twee andere de eene, genaamt *Antonia*, eene kloosterdochter, en de andere, *Maria Anna*, ongetrouwt. De zonen zyn: FRANCISCUS KAREL, *des H. Roomschen Ryks graaf* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Zucklin, eerst keizerlyke kamerheer en appellations-Raadt, als mede koninklyke en keurvorstelyke Boheemsche gezant op den Ryksdag te Regensburg, en sedert 't jaar 1723 opperhofmeester der keurprincesse van Saxen. Hy is getrouwt met Maria Elizabeth, dochter van Wenceslaus Norbertus Octavianus, grave van Kinsky, opperkancelier van Bohemen, en weduwe van Wenceslaus Desiderius, grave van Nostitz; en WRATISLAUS MAXIMILIAAN, *des H. Roomschen Ryks graaf* WRATISLAW *van Mitrowitz*, keizerlyke kamerheer en kamer-Raadt in Bohemen.

(3) PETRUS ERNESTUS, *vryheer* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Knina en Mitrowitz, is getrouwt met Agnes Bech van Lazan, by welke hy heeft verwekt *Maximiliaan*, en *Wenceslaus*, geestelyken: *Georg*; die uit Anna Felicitas van Wrzesowicz eenige kinderen heeft geteelt, en FRANCISCUS IGNATIUS, *des H. Roomschen Ryks graaf* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Maleschitz, Schönwaldt, Peterswaldt en Netluk, keizerlyke werkelyke geheime Raadt. Hy was eerst kamer-Raadt in Bohemen, naderhandt stadhouder van dat koninkryk, en wierdt wegens zyne schranderheit in gewigtige bezendingen gebruikt. Hy is getrouwt met de gravinne van Schönfeld, en heeft by de zelve twee zonen verwekt, namentlyk: *Johannes Joseph* en *Franciscus Karel*.

(B) LADISLAUS, *vryheer* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Nalzowitz, kreitshoofdman van den Muldauer kreits, was de twede zoon van Stephanus, en van Anna Netversky van Brzizi, en vader van ALEXIUS FERDINAND, *grave* WRATISLAW *van Mitrowitz en Nalzowitz*, heer van de heerlykheit Seissenburg, keizerlyke Raadt, kamer-Raadt in Bohemen, hoofdman van de nieuwe stadt te Praag, ontfanger generaal van Bohemen, en laatst kamerpresident en stadhouder van het zelve koninkryk. Hy heeft drie gemalinnen gehad, maar gene kinderen nagelaten.

(C) ADAM, *vryheer* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Potzik, Mirossou, Bratonicz en Pole, de derde zoon van Stephanus, hadt een zoon, genoemt *Georg Zdenko*; maar de zelve overleedt zonder nazaten.

(D) JOHANNES, *vryheer* WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Woditz, de vierde zoon van Stephanus, heeft met zyne beide gemalinnen het geslacht niet voortgeplant.

VI. WRATISLAUS WRATISLAW *van Mitrowitz*, heer van Wscheradicz, kreitshoofdman, was de zesde zoon van Wenceslaus, en hadt een zoon, met name *Wenceslaus*, keizerlyke kamerheer, hoofdman van de stadt Praag, en ontfanger generaal in Bohemen, die zonder erven overleedt.

VII. Georg Wratislaw *van Mitrowitz*, burggraaf van het slot te Praag, was de stamvader van de linie van *Protewin*, of *Zalsfy*, en verwekte by Euphemia van Hohenlau *Christoffel*, heer van Dirna en Logowitz, keizerlyke Raadt en kamerheer, als mede byzitter van het grote landgerecht, stadhouder en ontfanger generaal in Bohemen, die, gelyk ook zyn derde broeder, gene kinderen naliet; en Johannes, *vryheer* Wratislaw *van Mitrowitz*, heer van Potivin, Wilemowitz, en Zalsfy, keizerlyke kamerheer, en byzitter van het grote landgerecht, die twee gemalinnen heeft gehad, en by de eerste, Dorothea van Paerdenitz, verwekt: 1. *Georg*, heer van Protlvin, keizerlyke kamerheer, en byzitter van het grote landgerecht, die zonder kinderen van zyne gemalinne Maximiliana Veronica, vryvrouwe Schwihofskyn van Risenburg, stierf. 2. *Adam, des H. Roomschen Ryks graaf Wratislaw van Mitrowitz*, die Malthezer ridder wierdt, en in deze orde het zo ver bragt, dat hy op een tydt de gehele vloot tegen de Turken geboodt, ook in de plaats van den grave Rudolf van Colloredo grootprioor in Bohemen en koninklyke stadhouder is geworden, zynde den 11 October des jaars 1666 overleden. 3. *Franciscus Sebastiaan, des H. Roomschen Ryks graaf van Wratislaw, van Mitrowitz*, keizerlyke kamerheer, grootprioor van de Malthezer orde in Bohemen, byzitter van het grote landgerecht, en koninklyke stadhouder, die, gelyk zyn broeder, in de Malthezer orde tradt, en in de zelve grootbaljuw van Duitschlandt, en na zyns broeders doodt grootprioor van Bohemen wierdt. De grootmeester der gezegde orde zondt hem als gezant aan paus Clemens den X, en zynde van dit gezantschap te Maltha te rug gekomen, stierf hy aldaar in het jaar 1684. 4. *Christoffel* wierdt, oud 18 jaren, een Jesuit, zynde, 36 jaren oud geworden, te Neisse den 28 October des jaars 1664 gestorven. En 5. Wenceslaus, *des H. Roomschen Ryks graaf* Wratislaw *van Mitrowitz*, heer van Dirna, Zalsfy en Ginecz, keizerlyke kamerheer, en byzitter van het grote landgerecht. Hy teelde by Ludimilla, vryvrouwe Malowetz, van Chelnow, en Winterberg, Christoffel Franciscus, *des H. Roomschen Ryks graaf Wratislaw van Mitrowitz*, heer van Zalsfy, Ginetz en Dirna, keizerlyke werkelyke geheime Raadt, en kamerheer, byzitter van het grote landgerecht, kamerpresident, en koninklyke stadhouder in Bohemen, enz. Hy was by keizer Leopold in groot aanzien, en stierf in het jaar 1680. By Maria Elizabeth, dochter van Maximiliaan, grave van Waldstein, opperkamerheer van keizer Ferdinand den III, en van Maria Polyxena, vryvrouwe van Talmberg, teelde hy: (1) Johannes Wenceslaus, *des H. Roomschen Ryks graaf* Wratislaw *van Mitrowitz*, keizerlyke geheime Raadt en kamerheer, opperkancelier en grootprioor in Bohemen, van wien in het volgende artykel zal gesproken worden. (2) *Maria Josepha*, die den 6 February des jaars 1695 met Leopold Anthoni Joseph Slik, grave van Passau en Weissenkirchen, keizerlyke generaal krygscommissaris, en na zynen zwager in het jaar 1712 opperkancelier van Bohemen, trouwde. (3) *Maria Elizabeth*, keizerlyke hofdame, die den 17 October des jaars 1706 met Gundakar Lodewyk, grave van Althan, keizerlyke kamerheer en generaal, trouwde. (4) Franciscus Karel, *des H. Roomschen Ryks graaf* Wratislaw *van Mitrowitz*, heere van Zalpy en Dirna, keizerlyke kamerheer en Appellations-Raadt.

Behalven dezen Wratislawschen stam *van Mitrowitz* is 'er nog een geweest, genoemt *van Mniffek en Wrani*, die wel in de XVII eeuwe is uitgestorven; maar uit den zelven is nevens vele anderen zonderling beroemd Wilhelm Zdenko, *des H. Roomschen Ryks graaf* Wratislaw *van Wrani*, heer van Mniffek, grootprioor van de Malthezer orde in Bohemen, en heer van Strakonitz, keizerlyke kamerheer, krygs-Raadt, overste over twee regimenten kurassiers, generaal wachtmeester, en hofmaarschalk, hoofdman der trawanten by keizer Rudolf den II, en naderhandt opperkamerheer, als mede Raadt van den Roomsch, Hungarischen en Boheemschen koning, en stadhouder in Bohemen. Hy ging in den ouderdom van 24 jaren in de Malthezer orde, en toonde zyne dapperheit by het veroveren der Hungarische vestingen Gran en Hattwan, en verkreeg na den grave Rudolph van Paar, in het jaar 1626, het grootprioorschap van Bohemen. Onder de regering van keizer Ferdinand den II was hy generaal krygscommissaris in het leger, dat de generaal Wallenstein geboodt, en stierf den 19 January des jaars 1637, in den ouderdom van 61 jaren. *Pulkava Hist. Boh. c.* 75. *Pessina de Czechorod in marte Morav. P. I. l.* 3. *c.* 4, 7. *enz. Hagec. Bohm. Chron. Paproc. in Diad. de statu equestri c.* 10. *Balbinus in Epit. regni Bohem. l. III. c.* 4. *in Miscell. regni Bohem. Dec. II. l. II. Wilh. à Kelly Deductio Hist. Geneal. fam. S. R. I. Com. Wratislaw de Mitrowitz.*

WRATISLAW, (Johannes Wenceslaus, des H. Roomschen Ryks graaf van) *van Mitrowitz*, heer van de heerlykheit Ginetz en Maleschutz, werkelyke geheime Raadt van zyne keizerlyke Majesteit, kamerheer, opperkancelier, en grootprioor van de orde van St. Jan van Jeruzalem in het koninkryk van Bohemen, een der grootste staatsmannen van zynen tydt. Hy was de zoon van Franciscus Christoffel, grave Wratislaw van Mitrowitz, en van Maria Elizabeth, gravinne van Waldstein. Hebbende zyne studiën en reizen voleindigt, wierdt hy van keizer Leopold tot kamerheer, en in het jaar 1695 tot byzitter van de Boheemsche hofkancelary aangestelt, wanneer hy wel haast blyken van zyne bekwaamheit en goede hoedanigheden gaf, zo dat hem de keizer in het jaar 1700 als afgezant naar Engelandt zondt, om de alliantie met koning Willem den III tegen Vrankryk te sluiten, dat hy ook gelukkig uitvoerde, en tot het jaar 1703 de keizerlyke belangen aldaar waarnam. Naderhandt ging hy met den koning van Spanje, Karel den III, naar Hollandt, en van daar vooruit naar Engelandt, om by het openen van het Parlement tegenwoordig te zyn, en met de koninginne de onderhandeling te Windsor te beramen, waar op hem de gemelde koning tot zynen minister aan het Engelsche hof benoemde. Hy bleef ook aldaar den ganschen winter, en bragt te wege, dat de Engelsche en Hollandsche troepen in het jaar 1704 tot aan den Donauw kwamen. In dezen ganschen veldtocht was hy op het bevel des keizers in de legers tegenwoordig, en toen hy in het einde des gemelden jaars weder te Wenen kwam, deedt hy den eedt als geheime Raadt, en voorts als opperlandrechter in Bohemen. Na dat de keizer Leopold overleden was, bevestigde hem de keizer Josephus in zyne geheime waardigheden, en dewyl hy hem al by het leven van zyn vader die van onderkancelier van Bohemen hadt toegedacht, wierdt hy by het oprechten van de Boheemsche kancelary den 6 Juny des jaars 1705 als Boheemsche kancelier, en de graaf Norbert Octaviaan Kinsky als opperkancelier voorgestelt. Doch doordien de zelve na verloop van tydt om de accysen in order te brengen naar Bohemen moest vertrekken, ook aldaar naderhandt altydt is gebleven, kreeg de graaf Wratislaw het volkomen bestier van de Boheemsche hofkancelary, by welke hy door zyne zeer goede bestellingen, en het stichten van een aanzienlyk huis voor deze kancelary te Wenen, zich een onsterffelyken naam maakte, vermits hy met bewilliging van den keizer Josephus de uit de Boheemsche erflanden inkomende straf- of vrywillig tot dezen opbouw bestemde gelden zo wel besteedde, dat hy het oude huis, zynde voormaals de Boheemsche kancelary en woning van den onderkancelier, zeer bekwaam tot gebruik van de kancelary, en om de archiven daar in te bewaren, ook zo prachtig tot eene woning voor den kancelier liet bouwen, dat het onder de heerlykste paleizen in Duitschlandt mag gerekent worden. In het jaar 1706 moest hy naar Hungarie gaan, om dat zich eenige hoop tot een vergelyk met de toenmalige rebellen opdeedt; maar hy kon het tot geen vrede brengen, maar sloot alleenlyk een stilstandt van wapenen voor eenige maanden. Toen in het jaar 1707 de koning van Zweden met zyn leger in Saxen stondt, en op de herstelling van de vrye oeffening van Godsdienst in Silesië aandrong, wierdt de graaf Wratislaw door den keizer derwaarts gezonden, met volle macht om met het Zweedsche ministerie daar over te handelen, waar op ook den 22 Augusty van het zelve jaar de overeenkomst wegens de vryheit van Godsdienst in Silesië, te Altranstadt, en den 1 September de verdere punten van het verdrag gesloten wierden. Hy wierdt daar op in den kleinen conferentie-Raadt, dien de keizer in het jaar 1709 oprechtte, mede aangenomen, wanneer hy met allen yver het Oostenryksch erfrecht op de Spaansche heerschappy, en de verdere belangen van den keizer behertigde, en schoon hy eenige jaren voor zyne doodt van 't voeteuvel zeer geplaagt was, liet hy nochtans niet na de onderhandelingen by te wonen, en de geheime verstandhoudingen te onderhouden; waar benevens hy zich zeer bevlytigde den prins Eugenius met geldt te helpen, en met hem in een naauwe vriendschap leefde, het welk ook maakte, dat 'er van den keizer geen eerste staatsbediende aangestelt, maar hy wegens zyne gewigtige binnen- en buitenlandsche verrechtingen daar voor genomen wierdt. Doordien hy den paus, als mede de Albanische familie in het met den keizer getroffen vergelyk dienst hadt gedaan, wierdt hy in het jaar 1711 door een afzonderlyk brevet tot grootprioor van de Malthezer orde in Bohemen aangestelt, en den 1 Maart des zelven jaars wierdt hem van den keizer het ordenskruis omgehangen. Wanneer deze keizer kort daar op, te weten op den 17 April, stierf, en de keizerlyke vrouw moeder de regering der erflanden aanvaardde, wierdt haar terstondt een assistentie-Raadt toegevoegt, bestaande uit Wratislaw, den vorst van Mansveldt, den vorst van Trautsohn, en den graaf Seiler, opperhofkancelier. Toen keizer Karel de VI uit Spanje was te rug gekomen, trok hy den zelven tot Milaan te gemoet, en wierdt in zyn ampt van geheime Raadt bevestigt, keerde naderhandt weder naar Wenen, wierdt den 17 December van dit zelve jaar als opperkancelier van Bohemen voorgestelt, en behieldt by keizer Karel alle zyne gewigtige bedieningen, hebbende dus het geluk van by drie keizers als staatsdienaar in gunst gestaan te hebben. Doch in het einde van het jaar 1712 nam zyne krankheit en gezwel zodanig de overhandt, dat men aan zyn opkomst twyffelde, weshalven hy den 17 November zyn testament maakte, en eindelyk den 21 December, maar 40 jaren oud, stierf. Toen men hem opende, wierdt een grote steen, zes loot zwaar, in zyn regter nier gevonden. Van zyne familiegoederen Ginetz en Maleschutz heeft hy uit krachte van 's keizers bewilliging aan hem in zyne krankheit een fidecommis gemaakt, en van de zelve, als ook van die van keizer Josephus hem geschonkene goederen in Hungarië, zyn broeder Franciscus Karel erfgenaam gemaakt. In 't ampt van opperkancelier van het koninkryk is hem zyn schoonbroeder, de generaal veldmaarschalk, graaf Leopold Slick, keizerlyke generaal krygscommissaris, opgevolgt.

WREY, (Christoffel) Lord opperrechter van Engelandt, en president van 's konings bank, heeft den roem van niet alleen een der grootste Rechtsgeleerden van zynen tydt, maar ook van de eerlykste en onverzettelykste rechters van het gansche koninkryk geweest te zyn. Hy heeft veel toegebragt

bragt tot de verbetering van het genootschap van Magdalena te Cambridge, zynde overleden in den jare 1592. *Cambden Britann. p. 405. De Larrey Geschiedenis van Engelandt III Deel.*

WRIOTHESLEY, (THOMAS) grootkancelier van Engelandt. Eenigen leiden zyne afkomst uit edelen bloede af, zeggende, dat hy is gesproten uit de voormaals beroemde *Walthers van Dunstavil.* Anderen daarentegen willen, dat de voornaamste van zyne voorvaderen alleen wapen-herauts geweest zyn. Koning Henrik de VIII toonde hem grote gunst, maakte hem eerst ridder, en zyn staatssekretaris, in welk ampt hy zynen meester verscheide goede diensten gedaan, en inzonderheit in den jare 1543 de inwoonders van Londen tot het opschieten van geldt aan den koning, daar hy toen gebrek aan hadt, bewogen heeft. De zelve maakte hem deswegen Lord Wriothesley van Toshfield, en alzo omtrent dien zelven tydt de Lord Audley stierf, kancelier. Deze macht dus in handen hebbende, gedroeg hy zich als een geweldige vervolger der Protestanten, zodanig, dat hy de zelve wel, wanneer hy by hun verhoor tegenwoordig was, zelf pynigde. (Zie ASKEW.) Door den zelven yver vervoert zocht hy ook de koningin ten valle te brengen; maar waar over hem de koning een scherp verwyt deedt. (Zie CATHARINA PARRE.) Niet te min wierdt hy van Henrik den VIII, op zyn doodbedt, mede onder de Raden benoemt, die het ryk gedurende de minderjarigheit van zyn zoon zouden bestieren, en Eduard de VI maakte hem terstondt by het aanvaarden van zyne regering graaf van Southampton. Maar weinig dagen na de kroning van den jongen koning wierdt hem het kanceliersampt afgenomen, om dat hy zyn gezag misbruikte, en uit eigen macht voor eenige personen eene commissie hadt opgestelt van zulks in zyn plaats waar te nemen. Maar ook zal zyn haat tegen de hervorming, welke men thans met alle kracht zocht door te dringen, en zyn onverzettelykheit, vooral tegen den beschermheer Seymour, veel daar toe geholpen hebben. Ondertusschen liet men hem zyn plaats in den regerings-Raadt behouden, en hy deedt naderhandt zyn uiterste best in den zelven om den beschermheer ten val te brengen. Hy hoopte ook door toedoen van den grave van Warwik, die door des beschermheers val was opgeklommen, wederom kancelier te worden, of anders meer gezag te erlangen; maar toen dit mede niet wilde gelukken, zocht hy ook tegen den zelven iets te berokkenen. Doch zyne aanslagen wierden ontdekt, en hy moest deswegen in den jare 1549 het hof geheel verlaten. Hy stierf in het volgende jaar, het zy uit verdriet, of door vergift, dat hy zelf hadt ingenomen. De graaflyke waardigheit van Southampton is by zyne nakomelingen gebleven, tot op zyn achter-kleinzoon *Thomas*, die als grootstalmeester van Engelandt in het jaar 1667 zonder mannelyke erven overleedt. De dochters zoon van den laatstgemelden is de tegenwoordige hertog van Bedford, die ter gedachtenisse van dit geslacht den naam van *Wriothesley* in den Doop heeft ontfangen. *De Larrey Geschiedenis van Engel. II en III. Deel. Helin's help to the English Hist. The Lives of the Lord Chancellors.*

WUDATSCHI, BUDATSCHI, een sterk slot, nevens een steedtje, in Croatië, tusschen de wateren Radoina en Trabuschka, niet verre van Karelstadt gelegen. In het jaar 1596 vermeesterden het de Turken, die reets drie jaren te voren het gansche omleggende landt hadden bezeten, door gebrek van levensmiddelen; maar de Christenen hernamen het zelve in den jare 1686. Het is het stamhuis van het oude geslacht van *Budatschi*, van het welke nog in den jare 1689 drie broeders, genoemt *Jancko*, *Alexander* en *Balthasar*, leefden, wier vader, *Nicolaas*, in den dertigjarigen oorlog den keizer als overste goede diensten hadt gedaan. *Valvasor Ehre des Hertz. Crain XII B. p. 68.*

WULFLINGEN, eene vrye heerlykheit in het Kanton Zurich, het adelyk geslacht van *Meis* toebehorende. Het oude slot, van den zelven naam, is wel nog in wezen; maar onbewoond. Bisschop Gebhard van Regensburg wierdt in het jaar 1059 wegens zyne tegen keizer Henrik den III gebruikte praktyken daar in gevangen gezet.

WULVEN, gelegen in het Overkwartier van het sticht van Utrecht, tusschen Houten en Heemstede, niet verre van Jutfaas, is een riddermatig huis, en ambachtsheerlykheit, leenroerig aan de graaflykheit van Hollandt, het welk, verscheide malen vervallen en verwoest zynde, telkens wederom vernieuwt en herbouwt is. Het zelve is van de erfdochter van *Ernst van Wulven*, door huwelyk, aan het hoogadelyk geslacht van *Lokhorst* gebragt. Op de zelve wyze is het naderhandt van die van Lokhorst aan die van *Renesse*, en voorts door koop aan die van *Outshoorn* gekomen, alzo Wouter van Outshoorn, heer van Kraiestein, dit huis kocht van Jan van Renesse, en het zelve liet vernieuwen. De dochter van dezen Wouter, genaamt *Machteld*, was getrouwt met Andries Bochart, de welke dit huis verkocht aan *Philibert van Tuyl van Serooskerke*, heere van Serooskerke, van Moermont, Stavenisse, enz. burggraaf van Zeelandt, Raadt en rentmeester generaal van Zeelandt Bewester-Schelde, en naderhandt gouverneur van Bergen-op-Zoom, de welke, in den jare 1579 te Antwerpen overlydende, het huis Wulven naliet aan zynen zone *Hieronymus van Tuyl van Serooskerke*, op wien is gevolgt jonker *Philibert van Tuyl van Serooskerke*, die in 't jaar 1640 beschreven wierdt in de Ridderschap des lands van Utrecht, en in 't jaar 1661 overleedt, nalatende *Hieronymus van Tuyl van Serooskerke*, heer van Serooskerke en Wulven, in 't jaar 1667 mede in gemelde Ridderschap beschreven. Deze stierf in den jare 1677, hebbende onder andere kinderen gewonnen *Philibert van Tuyl van Serooskerke*, heere van Serooskerke en Wulven, die dit huis in den jare 1696 verkocht aan *Pieter Paget de Bragard*, heere van Bonnefont, van wien het wederom in den jare 1719 gekomen is aan *Hendrik van der Graaf de Vapour*, daar mede in den zelve jare beleent. *Beka. Buchelius.*

WUNSCHELBERG, in 't Boheemsch *Hradeck*; eene met rotsen omringde stadt in het graafschap Glatz, in Bohemen, gelegen tusschen Adersbach en Glatz. *Tromsd. Balb. Miscell. Boh. Dec. I. l. III.*

WUNSTORF, of WUNSTORFF, eene keurvorstelyke Brunswyksche stadt, gelegen drie mylen van Hanover, tusschen twee wateren, genaamt de Statt en Casper-Aw, die zich niet verre daar van daan weder zamen vereenigen en in de Leine vallen. Zy is aanmerkelyker wegens haren ouderdom, dan wegens hare tegenwoordige fraaiheit, zynde in de jaren 1570 en 1625 afgebrand. Voor dezen was hier een huis der graven van *Wunstorf*, die een groot gedeelte aan de Leine hebben bezeten. Reets in den jare 933 wordt van eenen *Diderik*, en in den jare 935 van eenen *Frederik*, *graven van Wunstorf*, gewag gemaakt. Men vindt ook drie afzonderlyke liniën van de zelve, als: (1) De linie der graven van *Lauenrode*, eertyds een burgt aan de Leine, tegen over Hanover gelegen. Van deze linie stichtte *Koenraad*, *graaf van Rhoden en Wunstorf*, in den jare 1114 het klooster Werder, van welken men buiten twyffel dien *Koenraad*, van wien tot het jaar 1199 wordt gewag gemaakt, moet onderscheiden. (2) De linie der graven van *Limbern*, of *Lemmeren* (dat insgelyks eertyds een slot omtrent Hanover is geweest) van welke zich eenige in het begin der XIII eeuwe door verscheide geestelyke stichtingen hebben vermaard gemaakt, gelyk als *Koenraad*, *Hildebold*, *Henrik*, en *Arnold*. (3) De linie der graven van *Wunstorf*, van welke insgelyks *Hildebold*, *Ludolph*, en *Johannes* in de XIII eeuwe door hunne geestelyke stichtingen een onsterffelyken naam hebben nagelaten. De zelve namen komen ook voor in de XIV eeuwe. In het jaar 1466 verkochten de graven *Julius* en zyn zoon *Ludolph* aan bisschop Magnus van Hildesheim het graafschap Wunstorf, en deze liet het zelve in het volgende jaar over aan hertog Wilhelm den Overwinnaar van Brunswyk. Maar daar uit ontstonden in het volgende jaar eenige onlusten, zo dat zelfs hertog Wilhelm de jonge in den jare 1481 van graaf *Henrik* wierdt gevangen genomen. Doch des zelfs broeder *Georg* maakte die zaak weder goed, wierdt stadhouder van de hertogen in Wolffenbuttel, en stierf in den jare 1553; zynde de laatste van zyn geslacht. Van dien tydt af is dit graafschap bestendig in handen des hertogs van Brunswyk gebleven. Nog is te Wunstorf een zeer oud sticht aanmerkenswaardig, het welk men wil dat Theodoricus, bisschop van Minden, reets in het jaar 876 heeft opgerecht, en aan de heiligen Cosmas en Damianus toegewyd. Magdalena van Columna was de laatste abdisse van den Roomsch-Katholyken Godsdienst van dit sticht. Sedert de hervorming van Luther zyn de inkomsten van het zelve tot onderhoudt van eenige edele kloosterjonkvrouwen en kanunniken besteed. *Luca uhralter Graven-Saal p. 88 seq.*

WURINGEN, of WORINGEN, eene Duitsche stadt in den neder-Rhynschen kreits. Zy staat onder den keurvorst van Keulen, en is in de geschiedenissen beroemd wegens den slag, die daar weleer tusschen die van Keulen en den hertog van Brabandt is voorgevallen.

WURSTERLANDT, een kleine, maar vruchtbare landstreek aan de Weser, by het Hadlerlandt gelegen, en tot het hertogdom van Bremen behorende. De inwoonders worden *Wursaten*, of *Wirsaten* genoemt, en hebben in de XVI eeuwe eenige malen tegen hunne overheit de wapenen opgevat, maar telkens met groot verlies. *Chytrai Sax. p. 194 seq. 200, 278, 285, 494 seq.*

WURTEMBERG, of WURTENBERG, een oud bergslot niet verre van Canstadt gelegen. Het gansche hertogdom, waar van in 't volgende artykel zal gesproken worden, draagt daar van zynen naam; maar tegenwoordig is 'er weinig meer van overig, naardien het door die van het Zwabische verbondt in den jare 1519 is verbrand. *Crusii Ann. Suev. Zeileri Itin. Germ. & Chron. parv. Suevia.*

WURTEMBERG, of WURTENBERG, een aanzienlyk hertogdom in den Zwabischen kreits, dat ten Noorden aan de neder-Palts, ten Westen aan het markgraafschap van Baden en de Ortenau, maar ten Zuiden en Oosten aan verscheide kleine Zwabische provinciën paalt. Eerst was het een graafschap, welkers ouden omtrek men daar uit ligt kan afmeten, dewyl de een myl of twee rondom dit slot gelegene plaatsen Lanstadt, Stutgard, Asperg, Bittigheim, Waltenbuch, enz. eerst naderhandt aan deze graven zyn gekomen. Maar dit graafschap heeft zich van tydt tot tydt uitgebreid, en vele hertogdommen, graafschappen, heerlykheden, abdyen, steden; sloten en dorpen door huwelyk, koop en 't zwaardt aan zich gebragt, zodanig, dat tegenwoordig dit hertogdom, bestaande uit 72 ambachten, omtrent 20 mylen lang, en byna even zo breed is. Het zelve wordt verdeelt in het landt beneden de Staig, waar in Stutgard legt, en boven de Staig, waar toe Tubingen en Aurach behoren, welke verdeling reets in den jare 1444 door de twee broeders *Lodewyk* en *Ulrich* gemaakt is. De landstreek naar Helbrun toe is de vruchtbaarste, en van Stutgard naar Tubingen, en daar omtrent, is het matig. Naar den kant van de Zwabische Alpen en het Zwarte Woudt is het landt slecht; maar naar Ulm toe wordt het beter. Het beste, dat Wurtemberg geeft, is de Kocher- en Nekker-wyn, welke laatste

ste meest in Beyeren vertiert wordt. In Aurak wordt goed linnen geweven, dat voor het Silesische niet behoeft te wyken, en het wordt in menigte naar Zwitserlandt gevoert. Koren, tarwe en gerst wordt 'er weinig gezaait; maar meest dunkel en haver, zynde her eerste zo goed als koren en tarwe. Daar benevens wasschen hier vele boomvruchten: ook zyn 'er goede weilanden, goed yzer, steen, en een soort van marmer, als mede een grote menigte wildt. Doch het oprechten van manufakturen heeft wegens gebrek van behoorlyke middelen, en gelegenheir om de waaren te vertieren, geen gevolg gehad. De rivieren in dit landt zyn de *Nekker*, de *Bretlach*, de *Ens*, de *Frims*, de *Kocher*, de *Jaxt*, de *Kinzing*, de *Lanter*, de *Lein*, de *Muur*, de *Nagold*, de *Rems*, de *Sulmbach*, de *Vils*, en de *Wrims*. De steden zyn eenigzins slecht, hebbende meest houte huizen; maar de dorpen in vergelyking van de steden veel beter. De inwoonders zyn goede Duitschen, niet prachtig, het zy in kieding, of in huizen, of linnen; zelfs behoudt het voornaamste vrouwentimmer, behalven die van den adel en van het hof, hare Zwabische dragt, en onderhouden hunne oude zeden. Dit hertogdom wierdt in den jare 1510 hertog Ulrich van Wurtemberg door het Zwabische verbondt afgenomen, en aan Ferdinand den I, broeder van keizer Karel den V, gegeven; maar naderhandt, in den jare 1534, den gemelden hertog weder ingeruimt, doch onder voorwaarde, dat hy het als een leen van Oostenryk zou bezitten. Doch deze hulde nam in het jaar 1599 een einde, wanneer hertog Frederik van Wurtemberg dit hertogdom van keizer Rudolf den II voor een grote somme gelds kocht, doch onder voorwaarde, dat by aflyvigheit van 't mannelyke oir dit landt aan het huis van Oostenryk weder zou vervallen. Het gansche landt is de Augsburgsche geloofsbelydenisse toegedaan.

WURTEMBERG, of WURTENBERG, (HERTOGEN VAN) hebben met de *Gibellinen* eenen oorsprong, namentlyk uit het koninklyke Frankische bloedt: weshalven Eberhard de Verlichte, na 't uitsterven van die van Hohenstauffen, met den hertog *Conradinus*, als des zelfs nabestaande, mede een eisch op de erffenisse deedt, en eenige domeinen daar van aan zich trok. Naar het gevoelen van Bucelinus was de eerste graaf van Wurtemberg genoemt ALBERT, die omtrent het jaar 752 aanzienlyke bedieningen aan 't hof van koning Pipin bekleedde. Zommigen klimmen nog hoger op, en noemen twee *Emmeriken*, van welke de eerste opperhofmeester (*major domus*) van koning Clodoveus is geweest, welke waardigheit de andere by koning Dagobert den Groten zou bekleed hebben. Men wil, dat deze het slot Beutelspach aan den Kappelberg hebben gebouwt, en de stamvaders der graven van Wurtemberg geweest zyn. Doch het is waarschynlyker, dat de heerlykheit Beutelspach door huwelyk van de laatste erfgename aan Wurtemberg is gekomen, waar op mogelyk die graven nevens hunnen stamtytel ook dien van Beutelspach dikwils gebruikt hebben. Op Albert voornoemd volgde EBERTHAL, die in het jaar 811 stierf, en twee zonen naliet, namentlyk EBERHARD, en *Aistulphus*, van welken laatsten, naar zommigen, de graven van *Calw* afstammen. Omtrent het jaar 1080 vindt men eenen ALBERT, wiens zoon, KOENRAAD, in het jaar 1121 is overleden. Nauclerus zegt, dat deze Koenraad eerst van keizer Henrik den V graaf is gemaakt; maar anderen begrypen het aldus, dat de keizer dit graafschap toen vorstelyk heeft gemaakt, het welk te waarschynlyker is, nademaal de gemelde Koenraad met zyne twede gemalinne Geertruid, de laatste van den Buitelspachischen stam, deze heerlykheit heeft behuwelykt. Van zyne nakomelingen heeft EBERHARD, die in den jare 1253 overleedt, met zyne gemalinne Agnes, zuster van Berthold den V van Zähringen, en weduwe van Ego van Aurach, Aurach aan zich gebragt, en Leonberg gebouwt. Zyn zoon ULRICH, bygenoemt met den groten duim, stichtte het collegiale sticht te Beutelspach, het welk naderhandt naar Stutgard is verplaatst. De hertog Conradinus beleende hem met het maarschalksampt in Zwaben, en hy stierf in den jare 1265. Zyne gemalin was Agnes, hertogin van Liegnits, die hem twee zonen baarde, te weten ULRICH den II en EBERHARD den II. De laatste heeft door zyn huwelyk met Irmengarde, eene gravinne van Hohenberg, Wildberg, Nagold en Heuterbach bekomen, of, zo als anderen willen, heeft Ottho van Hohenberg eerst deze goederen aan Eberhard verkocht. Hy liet wel by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1315, een zoon, met name *Ulrich*, na; maar dewyl deze het geestelyke kleedt aantrok, volgde *Eberhard* de Twister, zyn broeder, hem in de regering. Hy was een machtig en aanzienlyk heer, waarom hy ook in de historiën *Illustris*, dat is de doorluchtige, genoemt wordt. Gedurende de grote tusschenregering in 't Duitsche Ryk hadt hy vele Zwabische plaatsen vermeestert, welke hy echter aan keizer Rudolph van Habsburg weder moest afstaan. Hy kantte zich tegen keizer Henrik den VII, die hem uit zyn landt joeg, en de sloten Wurtemberg en Beutelspach liet slechten: echter kreeg hy alles van hertog Lodewyk van Beyeren wederom. Hy kocht het halve graafschap Calw van graaf Wilhelm van Tubingen in het jaar 1308, en van Koenraad van Weinsberg de stadt en het slot Neiffen. Op hem volgde zyn zoon ULRICH de IV, die het graafschap Groningen van Koenraad van Sluffelberg kocht, en van keizer Lodewyk daar mede beleent wierdt. In den jare 1342 kocht hy ook van den Paltsgrave Gozzo het ambacht, de stadt en 't slot Tubingen. Zyne twee zonen, ULRICH de V en EBERHARD, volgden hem in den jare 1344 in de regering, van welke de eerste in het jaar 1366 stierf, en aan Eberhard de volkome regering naliet. Deze Eberhard, gezegt de III, verkreeg van keizer Karel den IV 't bestier van 24 Zwabische Ryksteden; maar doordien hy die steden met allerhande lasten bezwaarde, ontstondt daar uit een oorlog, die eindelyk, na dat hy in den slag by Weil zyn zoon *Ulrich* hadt verloren, in het jaar 1389 zodanig wierdt bygelegt, dat hy dat bestier voor eene somme gelds moest laten varen. Hy kocht van hertog Frederik in de jaren 1376 en 1385 Tekheim, Kirchheim, Owen, en Gutenberg, bragt ook na de doodt van den laatsten grave Albrecht het graafschap Achalm aan zich, en loste, met bewilliging van keizer Karel den IV, het slot Hohenstauffen van de heeren van Riedheim. Op hem volgde in den jare 1392 zyn neef EBERHARD de IV, bygenoemt de Goedertierene en de Salomon van zynen tydt. Hy hieldt een zo aanzienlyk hof, dat hy de bisschoppen van Constans en Augsburg, den abt van Elwangen, de hertogen van Teck en Urslingen, een markgraaf van Baden, 8 graven, 5 vryheeren, en 70 edellieden in zyn dienst hadt. Hy verwierf zich ook zodanig een aanzien, dat hy na het afzetten van den keizer Wenceslaus mede in aanmerking kwam om tot keizer verkoren te worden. Zyn zoon was EBERHARD de V, die wel niet langer dan drie jaren regeerde, maar nochtans aan het huis van Wurtemberg door zyn huwelyk met Henriëtte, haar vader Henrik in het jaar 1398 by Nicopolis gesneuveit zynde, het graafschap Mumpelgard, met des zelfs onderhorige, bragt. Zyne twee nagelatene onmondige kinderen, LODEWYK de Oude, en ULRICH de Welbeminde genaamt, stonden eerst onder de voogdy van hare moeder Henriette, die hen, na dat zy hunne meerderjarigheit bereikt hadden, overreedde om het landt onder zich te verdelen, wanneer Lodewyk de bovenste landen, nevens het graafschap Mumpelgard, en Ulrich de onderste landen, daar Stutgard in legt, kreeg, en in het jaar 1450 van hertog Lodewyk van Beyeren de heerlykheit Heidenheim, nevens het slot Hellenstein, kocht. Hy stierf in het jaar 1480. Lodewyk was een vreedzaam prins, en vermeerderde zyne landsportie met de sloten Görnhauzen en Ruk, de welke hy in den jare 1447 van de graven van Helffenstein kocht. Hy liet by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1450, twee zonen na, genoemt LODEWYK de Jonge, en EBERHARD de I, met den baardt. De eerste wierdt in het jaar 1439 geboren, en stierf in den jare 1457. De laatste was in den jare 1445 geboren, en wierdt van keizer Maximiliaan den I op den Ryksdag te Worms in het jaar 1495 tot eersten hertog van Wurtemberg en Tek gemaakt. Hy was in groot aanzien, en van zyne onderdanen zeer bemind, en overleedt in den jare 1496; en doordien hy maar een natuurlyken zoon, genoemt *Lodewyk*, heer van Greiffenstein, Doctor in de Rechtsgeleerdheit, naliet, volgden hem de zonen van zyns vaders broeder Ulrich den VII op, te weten EBERHARD de II en HENRIK, welke laatste Mompelgard ontfing. Eberhard de II ontfing wel de volkome regering, maar dewyl de landstanden en de keizer Maximiliaan de I over zyn kwaad gedrag zeer te onvrede waren, moest hy in het jaar 1498 van de regering afstandt doen, en met een jaarlyksch inkomen van 600 Rhynsche guldens voor lief nemen, waar op hy een tydlang te Heidelberg, en naderhandt in het Paltsische slot Lindenfels, in het Odenwaldt, woonde, alwaar hy in het jaar 1504 zonder kinderen stierf. In zyn plaats kwam zyn broeder Henrik, die wel reets medehelper (*coadjutor*) van het aartssticht van Ments was, maar den geestelyken staat verliet, en trouwde. Maar vermits hy niet wel by zyne zinnen was, wierdt hy tot aan zyne doodt, voorgevallen in den jare 1519, in het slot Hohen-Aurach opgesloten. Zyne zonen waren ULRICH, die het hertogdom van Wurtemberg kreeg; en GEORG, die het graafschap Mumpelgard ontfing. Ulrich wierdt wel in den jare 1520 door het Zwabische verbondt van zyne landen berooft, wanneer hy zich in het slot Hohendwiel onthieldt, maar kreeg de zelve door bemiddeling van landgrave Philips van Hessen in het jaar 1534 wederom. Echter moest hy de zelve van het huis van Oostenryk te leen ontfangen. Hy voerde den Lutherschen Godsdienst in zyn landt in, en stierf in het jaar 1550. Zyn eenige zoon, CHRISTOFFEL, stierf in het jaar 1568, en liet een eenigen zoon na, genoemt LODEWYK de Vrome. Deze stondt in grote gunst by den keizer Rudolph. Hy deedt veel daar toe, dat 't bekende Formulier van Eendragt tot standt kwam, en leide den eersten steen van het doorluchtige collegie te Tubingen. Maar gene erven hebbende, volgde op hem in het jaar 1539 zyn naaste neef, FREDERIK, ook neef van den gemelden Henrik van Mompelgard. Deze hertog Frederik bragt by keizer Rudolph den II in het jaar 1599 te wege, dat Wurtemberg weder tot een onmiddelyk Ryksleen verklaart wierdt. Hy liet na by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1608, vyf prinssen, van welke de vierde, FREDERIK ACHILLES, zynen setel te Neustadt aan de Kocher nam, en in het jaar 1630 zonder erven stierf. De jongste, *Magnus*, sneuvelde in het jaar 1622 in den slag by Wimpffen; en de drie andere, JOHAN FREDERIK, LODEWYK FREDERIK, en JULIUS FREDERIK, verdeelden de landen onder malkander, waar op de eerste van deze drie de *Stutgardsche*, de twede de *Mompelgardsche*, en de derde de *Juliaansche* of *brentzische* linie stichtte, van welke alle op zyn plaats omstandig gesproken is.

Dit huis van Wurtemberg heeft van tydt tot tydt schone vryheden van de keizeren verkregen, want voor eerst is de hertog uit-

uitschryvend vorst, en bestierder van den Zwabischen kreits met den bisschop van Constans. Ten twede heeft reets keizer Frederik de III graaf Eberhard en zyne nakomelingen van de hof-, land- en stad-gerechten bevryd, en hy liet in den jare 1474 een plakkaat aan het landgerecht te Stockach afgaan, dat zy tegen de vryheit van Wurtemberg niet zouden hebben te vonnissen. Maar dit niet naar behoren wordende in acht genomen, vernieuwde keizer Maximiliaan de I in het jaar 1495 dit privilegie, en bevrydde Wurtemberg geheel van het hofgerecht te Rothweil, van de land- en stadgerechten in Zwaben, als mede van de Westphaalsche en alle andere vremde gerechtshoven en vierscharen, en verwees de aanklagers eerst aan de Wurtenbergsche vierscharen, en voorts aan de keizerlyke Kamer en den Rykshofraadt, welke vryheit ook naderhandt tot het graafschap Mumpelgard, Horburg en de heerlykheit Reichenweiler, als mede op de in vorstelyken dienst staande Ryksridders is overgebragt. Doch dewyl de vazallen van het huis van Wurtemberg niet voor onderdanen, zelfs volgens 't oordeel der Tubingsche rechtsgeleerden, worden gehouden, en de keizerlyke openbrief alleen van onderdanen spreekt, moeten zy voor het hofgerecht te Rothweil altydt verschynen. Eindelyk heeft Maximiliaan de I nog in den jare 1508 hertog Ulrich op nieuw van alle zulke vierscharen bevryd. Doch is, als boven gezegt is, altydt het appel van Wurtemberg aan het Kamergerecht en den Rykshofraadt in wezen gebleven, tot dat Ferdinand in den jare 1641 het zelve op 2000 floreinen bepaalde. Ten derde houden de hertogen van Wurtemberg staande, dat zy Ryksjagermeester zyn, om dat zy in de plaats der graven van Urach zyn getreden, die dit ampt voormaals bekleedden, uit welken hoofde zy het jagthoorn op hun helm hadden, het welk Wurtemberg nu in zyn wapen voert. Doch men vindt in de Wurtembergsche Archiven gene oirkonde, waar mede men dit kan bewyzen, zynde dit alleenlyk een overlevering in het vorstelyke huis geweest. Maar daarentegen zeggen de keurvorsten van Saxen, dat zy reets sedert keizer Karel den IV dit ampt bekleed hebben. Ten vierde voert de hertog van Wurtenberg wegens het graafschap Gruningen een geel banier, met een zwarten arendt, zynde 's Ryks stormvaandel, in zyn wapen, waar over hy met het keurvorstelyke huis van Hanover, dat eerst de Ryksbanier in de Ryksvergadering kreeg, in verschil is geraakt, zynde over en weder deswegen veel geschreven. Maar wanneer in het einde van de XVII eeuwe de oude machtige vorstelyke huizen, om dat men de stemmen niet meer dan te voren volgens het aanzien en de macht der stemmenden, maar volgens het getal opnam, om de vermeerdering van hunne stemmen op den Ryksdag aanhielden, begeerde Wurtemberg wegens Teck nog een stem, welk billyk verzoek de keizeren Leopold in den jare 1699 en Josephus in den jare 1708 de standen ten hoogsten hebben aangeprezen. Ten zesde hebben de hertogen van Wurtemberg het recht van bescherming, als mede andere rechten, over de naby gelegene Ryksteden Eslingen, Reutlingen, Heilbron, enz.

Wurtemberg heeft ook zyne eischen (1) op Wiesensteig, (2) op de stadt Aalen, (3) op het patroonschap van het klooster Zwiefalten, (4) op het graafschap Leeuwenstein, (5) en wegens Mumpelgard op Neufchatel; (6) insgelyks op het Burgundische Neufchatel, Clerevel, Passavant, Granges, Hericourt, Blamont, Chatelet, Clermont, enz. en eindelyk (7) op Mundelheim.

Over den rang en de zitplaats heeft Wurtemberg met Pomeren, Hessen en Baden getwist, bybrengende, dat by het oprechten van het graafschap Wurtemberg tot een hertogdom, en de daar op gevolgde inlyving in den vorsten-Raadt, de hertog van Wurtemberg over Baden, Hessen en Pomeren den voorrang heeft gehad. Maar alzo de zelve dit recht aan het huis van Wurtemberg niet wilden toestaan, maakte het zelve eerst met Pomeren in den jare 1576 een vergelyk, waar by wierdt vastgestelt, dat zy beide by beurten stem en zitplaats zouden hebben, waar toe naderhandt Hessen en Baden zich ook verstonden, boven welke nochtans Wurtemberg altydt den voorrang heeft gehad, tot dat eindelyk in het begin der XVII eeuwe Mekelenburg-Zwerin en Gustrou ook deze beurtwisseling op de naaste drie Ryksdagen, gerekent van den tydt van hun verdrag, toegestaan wierdt.

De Standen van het hertogdom van Wurtemberg bestaan in prelaten, voogden, en gedeputeerde burgermeesters der steden. Voor dezen behoorde de ridderschap des lands mede onder de standen, gelyk als uit de gemaakte verdragen van de jaren 1489 en 1492, die by de verheffing van Wurtemberg tot een hertogdom wierden bevestigt, blykt. Maar naderhandt heeft zich de zelve, gedurende de ballingschap van den hertog Ulrich, vry gemaakt, als willende noch het verbondt, noch de zyde van den hertog in de toenmalige onlusten kiezen. Het gelukte hen ook zo wel, dat nog onlangs keizer Leopold door eenige besluiten hen van de Wurtembergsche leendiensten heeft ontslagen, schoon zy aan het huis van Wurtemberg voor het overige leenpligtig blyven. Op dezen grondt willen zy wel landstanden van het huis van Wurtemberg zyn, en het landt met hunnen raadt dienen, maar anders door gene besluiten tot eenig verdrag verbonden zyn. Maar dourdien zy dus in alle voordelige zaken, maar niet in nadelige landstanden willen zyn, hebben hen de hertogen zo wel het een als het ander niet langer willen toestaan, alzo de ridderschap van het hertogdom van Wurtemberg door den hertog niet meer als landstanden erkent wordt, hoewel het keizerlyke hof altydt de oude gewoonte in het noemen der landstanden gevolgt heeft. Ondertusschen twisten zy daar over nog op de Ryksdagen, en Wurtemberg houdt staande, dat het zelve door gene keizerlyke op nieuw verleende vryheden aan den landadel iets van de gewone leen- en landdiensten kan benomen worden. Voorts hebben de Wurtembergsche standen in den jare 1460 hunnen oorspronk genomen, gelyk zy dan door het verdrag van Minsingen, gemaakt tusschen Eberhard den Ouden en den Jongen rakende de vereeniging des lands, mede ingelyft zyn, en het zelve verzegelt hebben. Maar vooral hebben zy onder hertog Eberhard den Jongen begonnen te bloeien, tegen welken hen de keizer beschermde. Wanneer ook naderhandt de regering den nog onmondigen hertog Ulrich wierdt opgedragen, en men hem na het verdrag met Eberhard den II een Raadt uit de landstanden toevoegde, heeft niemandt hunne rechten meer tegengesproken; ja toen keizer Maximiliaan de I te Blau-Beuern den hertog Ulrich wederom herstelde, en hem niet betrouwde, moest de gemelde hertog beloven, zes personen van zyne landstanden, onder welke de keizer eenen hadt, als eene byzondere regering te dulden, die op alles zeer naauwkeurig letten, en zich van 't keizerlyke ministerie voortaan tot voordeel der standen bedienden. Zy hebben derhalven grote, en byna meer rechten dan de standen van andere landen; laten ook altydt de zelve by een nieuwe beleening afzonderlyk door den keizer bevestigen, en het hof is gehouden de zelve te erkennen, het welk dikwils onlusten heeft veroorzaakt, zo dat de hertog Frederik Karel op een tydt, dat hem gehoorzaamheit van de landstanden wierdt geweigert, byna het zwaardt hadt opgevat.

Voorts heeft graaf Eberhard met zyn broeder Ulrich eerst in den jare 1361 te Neiffen een verdrag gemaakt, waar in is vastgestelt, dat het vereenigde landt van Wurtemberg nooit weder zou verdeelt worden. Maar toen dit verdrag naderhandt van zyne nakomelingen om zekere redenen niet wierdt onderhouden, maar de zonen van Eberhard den V, Lodewyk en Ulrich, het landt verdeelden, en naderhandt nog meer verdellingen geschiedden, als wanneer volgens het verdrag van Urach van den jare 1473 het graafschap Mumpelgard Henrik, zone van Ulrich den Welbeminden, toegekent wierdt, hebben Eberhard de Oude en Eberhard de Jonge te Minsingen hunne landen en goederen byeen gevoegt, het recht van eerstgeboorte ingevoert, en daar benevens met des keizers toestemminge vastgestelt, dat in het toekomende de vereenigde landen niet weder zouden verdeelt worden. Ja de gemelde twee broeders hebben, wanneer 'er naderhandt nieuwe onlusten deswegen ontstonden, dit verdrag nogmaals in den jare 1492 te Eslingen bevestigt, welk alles de keizer Maximiliaan in den vorstenbrief, by *Lunig* te vinden, heeft bekrachtigt, het welk keizer Frederik de III reets te voren hadt gedaan. Dus hebben de hertogen Christoffel en zyn zoon in hunne testamenten deswegen, en hoe het met de erffelyke opvolging zou gehouden worden, zekere bestellingen gemaakt. Echter hebben de vyf zonen van hertog Frederik in het jaar 1617, doch onder voorwaarde, dat het voortaan in geen gevolg zou getrokken worden, hun woordt weder ingetrokken, en de twede broeder, Lodewyk Frederik, heeft het graafschap Mumpelgard en Horburg, als mede de heerlykheit Reichweiler met alle regaliën, nevens stem en zitting, onafhankelyk bekomen. Maar de derde, Julius Frederik, heeft wel Weiltungen en Brentz in eigendom, en met alle rechten, doch van de Stutgardsche linie afhankelyk, ontfangen, waar benevens wierdt belooft, dat altydt de naastvolgende broeder in des overleden nalatenschap met het opgeven van het aangewezene zou treden, zo dat by aflyvigheit van de Mumpelgardsche linie die van Brentz de landsportie naar zich moet nemen. Daar benevens kwam men in dit broederlyk afscheidsverdrag overeen wegens de voogdy, als dat by 't overlyden van den oudsten de naastvolgende broeder, en de weduwe, zo de jongste stierf, altydt over de Stutgardsche hoofdlinie het voogdyschap zou voeren; uit welken hoofde naderhandt Karel Frederik het voogdyschap over Eberhard Lodewyk, minderjarigen prins van zyn oudsten broeder Wilhelm, tegen Frederik van Neustadt, als des jongen prinssen grootvaders broeder, beweerde, en daar in van den keizer Leopold wierdt bevestigt. Eindelyk wierdt ook in het gemelde verdrag bekrachtigt het geen reets in het zelve jaar door zeker besluit wegens de vorstelyke dochters was afgesproken, te weten, dat eene princes van een afgedeeld heer van het landschap Wurtenberg 20000 Rhynsche guldens huwelyksgoedt zou ontfangen. Eindelyk hebben de Stutgardsche en Neuburgsche liniën wederom een verdelingsverdrag gemaakt.

Betreffende eindelyk de erffelyke broederschap van het huis van Wurtenberg met andere huizen, keizer Maximiliaan heeft wel in den brief van Eberhard den I gestelt, dat na 't afsterven van het mannelyke oir, of als het anders kwam open te vallen, het landt de keizerlyke Kamer zou ingelyft, en tot een Ryksweduwegoedt gemaakt worden; maar naderhandt heeft in den jare 1510 hertog Ulrich van Oostenryk een erffelyk broederschap opgerecht, diergelyk ook reets lang te voren tusschen den grave Ulrich en den markgrave Karel van Baden in den jare 1460 was afgesproken. Ook heeft de gemelde hertog Ulrich in den jare 1513 met de Palts een diergelyk verdrag gemaakt. Eindelyk wierdt Wurtemberg eerst door het Codauische verdrag van den jare 1534, en naderhandt door de kapitulatie van den verdreven hertog Ulrich met den keizer in den jare 1547 geheel een achterleen van Oostenryk,

het welk na dezen door het Passausche verdrag met keizer Ferdinand den I en den hertog Christoffel in het jaar 1552 zodanig wierdt verklaart, dat Wurtemberg wel geen leendiensten doen, maar een achterleen van Oostenryk blyven zou, tot dat eindelyk hertog Frederik in den jare 1599 door een vergelyk, met keizer Rudolph den II te Praag gesloten, dit achterleen los maakte, waar by Oostenryk alleen de verwachting behieldt; weshalven het zelve ook den tytel en 't wapen van Wurtemberg voert. *Staat van Wurtemberg. Simon Stadion MS. de origine domus Wirtembergicæ. David Wolleben Historie der Hertzoge van Teck; ejusdemque Chronographia Wurtembergiæ. Author documenti rediv. monaster. Wirtemb. Prodromus Vindiciarum Eccl. Wirtemb. Marcus Schwebiin Wurtemb. Chron. Strauchs Diss. de ejectione & restitutione Ducis Wirtemb. Besold. in Polit. Burgemeister de Statu equestri, ejusdemque Corpus Juris equestr. Zwanzigs Theatrum præcedentiæ. Salgeri Annales Zwifaltenses. Bruschius de monast. Germ. Crusii Annales Sueviæ. Pregizers Suevia sacra. Hortleder von den ursachen des Teutschen kriegs. Petri Suevia Sacra. Gerdners Geograph. Wurtemb. apud Ortelium.*

WURTSBURG, of WURTZBURG, een bisdom in Frankenlandt, zynde een der machtigste en rykste van Duitschlandt. Het zelve grenst ten Oosten aan het sticht Bamberg en het vorstendom Zwartzenberg, ten Zuiden aan de landen van den Duitschmeester en Anspach, ten Westen aan het sticht Fulda, het graasschap Reinek, en Wertheim, als mede een gedeelte van het keurvorstelyke Mentzische gebiedt, en ten Noorden aan de Hennebergsche en Coburgsche landen. Dus legt het midden in Frankenlandt, en is 't puik van het zelve, inzonderheit om dat de beste wyn aldaar gevonden wordt. Het zelve bestaat uit 70 ambachten, en de voornaamste steden zyn: *Wurtzburg*, *Karelstadt*, *Gemund*, *Kintzingen*, *Königshoven*, *Neustadt*, en *Ochsenfurt*. De aanmerkelykste rivieren zyn de *Mayn*, de *Brentz*, de *Metz*, de *Saal*, en de *Tauber*. Onder de bosschen zyn bekend de *Odenwaldt*, *Spesbard*, en *Steigerwaldt*, maar welke men gemeenlyk de ridderschap in Frankenlandt gewoon is te verdeelen. Het sticht zelf is een der oudste van Duitschlandt, en heeft zyn begin onder de Frankische koningen genomen. De eerste, die aldaar in het einde van de VII eeuwe het Christen geloof predikte, was de H. Kiliaan, die daarom nog tegenwoordig patroon van dit sticht is, en van zommigen voor den eersten bisschop gehouden wordt. Maar anderen houden met meer recht St. Burchard voor den eersten, welken de eerste aartsbisschop van Ments, Bonifacius, in den jare 751 om het Christen geloof, het welk na Kiliaans doodt, in den jare 688 voorgevallen, byna te niet was gegaan, te prediken derwaarts plaatste; om welke reden het sticht van Wurtsburg nog tegenwoordig in geestelyke zaken onder het kerkgebiedt van Ments behoort. Van dien tydt af vindt men door de Wurtsburgsche geschiedschryvers in order 76 bisschoppen aangetekent, onder welke men geen een prins vindt, om dat de Kapittelheeren alsnog het gebruik hebben, dat iemandt, zoekende daar kanunnik te worden, voor de anderen door de spitsroede moet lopen, door welke wrede behandeling men hoge standspersonen zoekt af te schrikken.

Voorts noemen zich de bisschoppen van Wurtsburg ook hertogen van Frankenlandt, het welk de bisschop Gotfried, graaf van Limpurg, in den jare 1455, als zommigen willen, het eerst deedt. Hoewel uit een ouden brief blykt, dat Johannes zich reets in het jaar 1426 aldus heeft geschreven. Men wil, dat keurvorst Albert Achilles van Brandenburg hem daar aanleiding toe gaf, die in het jaar 1459 van paus Pius den II den tytel van hertog van Frankenlandt hadt ontfangen. Maar doordien bisschop Godfried reets in den jare 1455, voor dat Albert naar Mantua by den paus was gegaan, overleden was, kan de laatste aan den eersten geen gelegenheit tot 't aannemen van den hertoglyken tytel gegeven hebben. Veel beter oordelen derhalven de genen, die de oorzaak daar van afleiden, om dat Godfried uit het huis van Limpurg was afgestamt, het welk van de oude hertogen van Frankenlandt gesproten was, en die zich reets te voren hertogen van Worms en Frankenlandt hadden geschreven: niet als of de Limpurgers ooit gansch Frankenlandt hadden bezeten, maar om dat zy met hun aandeel even veel recht met anderen tot dezen tytel hadden: gelyk dan de zelve niet alleen, maar ook andere, als markgraaf Herman van Brandenburg, reets in den jare 1305 wegens Henneberg dezen tytel hebben gevoert. Daarentegen zoeken de Wurtsburgsche geschiedenisschryvers, en onder de zelve Trithemius, zynde voormaals abt van St. Jakob by Wurtsburg geweest, te beweeren, dat de koning Pipin het gansche hertogdom van Frankenlandt aan den eersten bisschop Burchard heeft geschonken. Zie St. BURCHARD. Maar om niet te zeggen, dat geen een geschiedschryver van dien tydt een eenig woordt daar van rept, behalven dat zich keizer Frederik de I in een brief, met welken hy in den jare 1168 den bisschop Erhold in het hertogdom van Wurtsburg bevestigt, op de vereering van Karel den Groten beroept, is het zeker, dat 'er nevens de bisschoppen van Wurtsburg altoos onmiddelyke hertogen en graven van Frankenlandt zyn geweest, die het sticht niet onderworpen waren: want zo vindt men hertogen van Frankenlandt, uit welke keizer Koenraad de II gesproten was, wiens opvolgers die van Hohenstauffen waren, en zich hertogen van Rotenburg schreven. Zelfs de Wurtsburgsche geschiedschryver *Frieze* kan niet ontkennen, dat keizer Henrik de V hertog van Frankenlandt is geweest, wiens goederen na zyn overlyden aan zyne zusters zonen, Koenraad en Frederik van Hohenstauffen, zyn gekomen; weshalven hy de genen wederlegt, die voorgeven, dat dit hertogdom omtrent dezen tydt aan het sticht is geschonken. Als 't nu al waar is, dat Pipin, Karel de Grote, of wie hy mag zyn, aan dit sticht den hertoglyken tytel hebben gegeven, strekte zich het zelve evenwel niet uit over gansch Frankenlandt, maar raakte alleenlyk het aandeel van het sticht in Frankenlandt; even gelyk de markgraven van Brandenburg, als bezitters van Henneberg, en lange te voren de nazaten der keizeren Koenraad den I en den II, zich wegens hun aandeel hertogen van Frankenlandt schreven, zonder nochtans over gansch Frankenlandt te heerschen: ook maakt dit onder anderen zelf de openbrief van keizer Frederik den I waarschynlyk, die nooit het hertogdom van Frankenlandt, maar altydt het hertogdom van Wurtsburg noemde, vermits zyne nabestaanden zelfs Rotenburg als een aandeel van het oude hertogdom van Frankenlandt bezaten, en zich hertogen van Rotenburg schreven. Maar des niettegenstaande hebben de bisschoppen van Wurtsburg onlangs onder dezen tytel hun recht over gansch Frankenlandt gezocht uit te breiden; waar tegen echter de Frankische Ryksstanden, als Brandenburg, Bamberg, Saxen en Ments, zich met allen ernst hebben gekant, waar door is uitgewerkt, dat keizer Karel de V en de bisschop zich verdroegen, dat de belening met het hertogdom van Frankenlandt den overigen Frankischen standen aan hunne vorstendommen, rechten en landt van Franken niet nadelig zou zyn. Nochtans heeft de Frankische ridderschap tot hier toe daar over geklaagt, dat een bisschop van Wurtsburg onder dezen tytel zich te veel aanmatigt, om te zwygen van de vreze der Ryksteden deshalven. Nog staat hier aan te merken, dat dit sticht een zeer groot leenhof heeft, nademaal meer dan 15 graven en over de 150 ridders het leen van dit bisdom moeten heffen; hoewel deswegen tusschen de Frankische graven en den Ryksadel met het sticht altydt onlusten zyn voorgevallen.

Naamlyst van alle bisschoppen van Wurtsburg.

1. St. *Burchard*, een Benediktyn, en nabestaande van St. Bonifacius, van het jaar 741, of 747, tot het jaar 791.
2. *Meingud*, of *Magingaud*, een Benediktyn, stierf in het jaar 795.
3. *Berewolf*, stierf in het jaar 800.
4. *Luder*, stierf in den jare 804.
5. *Ayzelward*, stierf in het jaar 810.
6. *Wolfger*, stierf in den jare 831.
7. *Humbert*, of *Hubert*, stierf in den jare 841.
8. *Godebold*, of *Gottwald*, stierf in den jare 852.
9. St. *Arno*, stierf in het jaar 892.
10. *Rudolf*, landgraaf van Thuringen, stierf in het jaar 908.
11. *Theodo*, of *Dieth*, een monnik te Neustadt, stierf in den jare 932.
12. *Pesterrcius*.
13. *Burcard*, abt van Hersveldt, stierf in het jaar 941.
14. *Poppo* de I, burggraaf van Wurtsburg, een bloedverwant van keizer Ottho den I, stierf in den jare 961.
15. *Poppo* de II, bloedverwant van den voorgaanden, stierf in het jaar 984.
16. *Hugo*, kancelier van keizer Ottho den II, stierf in den jare 989.
17. *Bernhard*, graaf van *Rotenburg*, stierf in het jaar 995.
18. *Hezelinus*, of *Henrik*, graaf van *Rotenburg*, stierf in den jare 1018.
19. *Meginhard* de I, stierf in het jaar 1033.
20. St. *Bruno*, zoon van Koenraad, hertog van Karinthië, stierf in den jare 1045.
21. *Adelbert*, graaf van *Leimbach* en Schardingen, stierf in het jaar 1090.
22. *Meginhard* de II, wierdt van keizer Henrik den IV tegen den voorgaanden aangestelt, en stierf in het jaar 1088.
23. *Aynhard*, graaf van *Rotenburg*, stierf in den jare 1104.
24. *Rupertus*, stierf in het jaar 1106.
25. *Erlang*, of *Ehrling*, graaf van *Calw*, stierf in den jare 1122.
26. *Rugher*, graaf van *Vahingen*, stierf in het jaar 1130.
27. *Gebhard van Henneberg*.
28. *Hezelinus*, graaf van *Leiningen*, stierf in den jare 1141.
29. *Embrico*, graaf van *Leiningen*.
30. *Siegfried*, stierf in het jaar 1153.
31. *Gebhard*, graaf van *Henneberg*, stierf in den jare 1161.
32. *Henrik*, stierf in het jaar 1165.
33. *Herold*, stierf in den jare 1172.
34. *Reinhard*, stierf in het jaar 1182.
35. *Gottfried van Biesenberg*, stierf in den jare 1186.
36. *Henrik van Biebelried* en *Badenburg*, stierf in het jaar 1193.
37. *Gottfried*, graaf van *Hohenlo*, stierf in het jaar 1198.
38. *Koenraad van Ravenspurg*, of *van Neinstein*, wierdt vermoord in den jare 1203.
39. *Henrik van Kase*, stierf in het jaar 1206.
40. *Ottho*, vryheer van *Ladenburg*, stierf in den jare 1223.
41. *Theodoricus van Hohenburg*, stierf in den jare 1224.
42. *Herman*, vryheer van *Ladenburg*, stierf in het jaar 1250.
43. *Ehring*, edele heer van *Rheinbergen*, stierf in het jaar 1266.
44. *Koenraad van Trimberg*, stierf in den jare 1268.

45. *Bert-*

45. *Ferthold*, heer van *Sternberg*, ftierf in het jaar 1287.
46. *Mangold van Neuenburg*, ftierf in den jare 1302.
47. *Andreas*, vryheer van *Gundelfingen*, ftierf in het jaar 1315.
48. *Gottfried*, graaf van *Hohenlo*, ftierf in den jare 1322.
49. *Wolfram van Grumbach*, ftierf in het jaar 1333.
50. *Herman*, vryheer van *Lichtenberg*.
51. *Otto van Wolfkeel*, ftierf in den jare 1338.
52. *Albrecht van Hohenlo*, week voor den naaftvolgenden.
53. *Albrecht*, insgelyks van *Hohenlo*, ftierf in het jaar 1372.
54. *Gebhard*, graaf van *Zwartzenburg*, ftierf in den jare 1403.
55. *Johan van Eglofftein.*
56. *Johan van Brune*, deedt vrywilligen afftandt in den jare 1441.
57. *Sigifmund*, hertog van *Saxen*, deedt vrywilligen afftandt in den jare 1444.
58. *Gottfried*, erffchenker en vryheer van *Limburg*, ftierf in den jare 1455.
59. *Johan van Grumbach*, ftierf in den jare 1466.
60. *Rudolph van Scherenberg*, ftierf in den jare 1495.
61. *Laurentius van Bibra*, ftierf in het jaar 1519.
62. *Koenraad van Thungen*, ftierf in den jare 1540.
63. *Koenraad van Bibra*, ftierf in het jaar 1544.
64. *Melchior Zobel*, wierdt vermoord in den jare 1558.
65. *Frederik van Wiesberg*, ftierf in den jare 1573.
66. *Julius Echter van Mespelbrun*, ftierf in het jaar 1617.
67. *Johan Gottfried van Afchhauzen*, ftierf in den jare 1622.
68. *Philips Adolph van Ehrenberg*, ftierf in het jaar 1631.
69. *Francifcus van Hatzfeld*, ftierf in het jaar 1642.
70. *Johan Philip van Schönborn*, naderhandt keurvorft van Ments, ftierf in den jare 1673.
71. *Johan Hartman van Rofenbach*, ftierf in den jare 1675.
72. *Pieter Philip van Dernbach*, ook biffchop van Bamberg, ftierf in den jare 1683.
73. *Koenraad Wilhelm van Werdenau*, ftierf in den jare 1684.
74. *Johan Godfried van Guttenberg*, ftierf in het jaar 1698.
75. *Johan Philips*, vryheer en heer van *Greiffenklau van Volrath*, verkoren den 30 January des jaars 1699, en geftorven in het jaar 1719 den 3 Augufty.
76. *Johan Philips Francifcus*, graaf van *Schönborn*, verkoren in den jare 1719.

Ludwigs Gefchichtfchreiber von Wurtsburg. Trithemius. Bruschius de Episc. Speidel von Wurtsb. Acta Pralat. Erbacenfis contra Wurtsb. Zwanzig Th. Praced. P. II. t. 6. Auctor von privilegien der Fränkifchen Ritterfchaft. Ausführung der gravaminum der graven zu Löwenftein-Wertheim contra Wurtsb. Autor des Gegenberichts auf den Wurtsburgifchen bericht wieder Löwenftein Wertheim. Tolner Hift. Pal. p. 174. Beck in Diff. de ducatu Franconia.

WURTSBURG, in 't Latyn *Herbipolis*, de hoofdftadt van het bovengemelde bisdom, legt aan den Mayn, over welke aldaar een ftene brug legt, 74 mylen van Frankfort, en even zo ver van Neurenberg. Zy is wel met grachten, muren, torens en bolwerken verfterkt, maar wegens de omleggende bergen niet al te zeker. De Dom is onder de kerken het meeft bezienswaardig, daar de biffchoppen in begraven leggen, als mede het Nieuwe Munfter, hebbende een prooft, alwaar voormaals een tempel van de Heidenfche godinne Diana, zo als zommigen willen, heeft geftaan. Men vindt daar nog vele andere kerken en kloofters. Onder anderen is de hogefchool aldaar bekend, zynde in den jare 1589 van den biffchop Julius van Wurtsburg gefticht. Buiten de ftadt legt op een hogen berg, de Vrouwenberg genoemt, het fterke biffchoppelyke flot, het welk koning Guftaaf Adolf van Zweden in den jare 1631 ftormenderhandt veroverde, maar dat de biffchoppelyken in den jare 1635 weder innamen. Hier is in den jare 1130 een concilie gehouden: ook zyn onder de keizeren Frederik den I, Frederik den II, en Otho den IV verfcheide Ryksdagen aldaar gehouden. *Guntheri Carmen Ligurinum. Joh. Trithemius. Bertius l. III. Rer. Germ. Zeilers Topogr. Franconia.*

WURTZEN, een ftadt, flot en ambacht aan de Milda, 3 mylen van Leipzich, in Meiffen, en in den Leipziger kreits gelegen. Deze naam heeft zynen oorfpronk uit de Wendifche tale, welk volk daar omtrent woonde, en betekent een plaats, die aan eene rivier legt: want *Wu* betekent *in*, en *Rietze* een *beek*, of *rivier*. Deze landftreek droeg in de middel-eeuwen, omtrent het jaar 961, den naam van *Neteliei*, gelyk als uit een openbrief van keizer Ottho den I, gegeven te Ordruf, blykt, in welken van Wurtzen als van eene ftadt wordt gewag gemaakt. Zy ftondt toen onder des keizers befcherming, maar is mogelyk kort daar na als een afzonderlyk Rykslеen den grave Efico ingeruimt. Naderhandt is Wurtzen met andere goederen van den gemelden grave als eigen onder den biffchop Efico aan het bisdom van Meiffen gekomen, zo als uit den openbrief van Ottho den III van den jare 995 blykt: want de graaf Efico, die gene erfgenamen hadt, heeft Wurtzen, zo als zommigen willen, aan de biffchoppen van Meiffen verkocht, doch zo, dat de geeftelyke jurisdictie by de biffchoppen van Merfeburg is gebleven. Schoon het ook eens het aartsbisdom van Merfeburg is te beurt gevallen, kwam het nochtans daar na weder aan het bisdom van Meiffen, namentlyk door de uitfprake van keizer Henrik van den jare 1017 tusfchen de biffchoppen van Merfeburg en Meiffen, zodanig, dat het geen ter linker zyde van de rivier de Milda, naar Marfeburg toe, lag, onder de geeftelyke rechtbank van Merfeburg, maar het geen ter regter zyde, naar Meiffen toe, lag, het bisdom van Meiffen zou toebehoren, hoewel de biffchop Ditmarus van Merfeburg daar over niet wel te vrede was. Herwig, biffchop van Meiffen, geboren te Wurtzen, heeft allereerft het kleine Munfter, of de Dom- en ftichtskerk aldaar in den jare 1114, uit krachte van den ftichtingsbrief, opgerecht, zynde eene Kollegiale kerk, gelyk die van Meiffen een Kathedrale is. Deze Domkerk is in den jare 1470 geheel afgebrand, maar naderhandt herbouwt, wanneer twee Domheeren, Johannes en Stephanus, in het jaar 1508 het Ooſter, en de biffchop van Meiffen, Johannes van Saalhauzen, in den jare 1513 het Wefter gedeelte hebben laten bouwen. De gemelde biffchop bouwde hier ook in plaats van het oude reets in den jare 1497 een nieuw flot, waar in hy ook, nevens zyne opvolgers, meeft zyn verblyf hieldt, en voorts nog andere huizen in het ficht Meiffen bouwde en verbeterde, als uit het kort verhaal van zyne regering blykt. Hy ftierf in den jare 1548, en wierdt in de Domkerk begraven. Maar de laatfte biffchop van Meiffen, Johannes van Haugwitz, die reets in den jare 1555 tot biffchop van Wurtzen was verkoren, deedt naderhandt belydenis van den Lutherfchen Godsdienft, en in den jare 1581 vrywillig afftandt van het bisdom van Meiffen aan Auguftus, keurvorft van Saxen, die reets al het recht van befcherming en andere gerechtigheden hadt gehad, en maakte met het Domkapittel eene kapitulatie, waar by zo wel de keurvorft als opperfte biffchop, als mede de Kapittelheeren wegens de ftichtsgoederen en der zelver inkomften een vergelyk aangingen, ook het refervaat van den gemelden biffchop Johannes wegens Sornzig, Nieuw- en Oud-Mugeln en van het flot Ruhethal aldaar heeft voltrokken: want de biffchop Johannes trouwde in den jare 1581 met de freulin Agnes van Haugwitz, bragt ze in het flot Ruge, of Ruhethal, en heeft daar 15 jaren lang, tot aan zyne doodt, voorgevallen in den jare 1591, gewoont. Na dezen heeft in den jare 1622 de hertog Auguftus de eventuaal kapitulatie van het ficht Meiffen verkregen; doch van 't zelve in den jare 1657 *ad liberas manus Capituli*, doch ten voordele van den keurvorft Georg den II, zynen broeder, vrywillig afftandt gedaan, waar op het Kapittel te Meiffen den hooggemelden keurvorft tot fichtsbeftierder eifchte, als mede eene altoosdurende kapitulatie en poftulatie van het keurvorftelyke huis van Saxen in het jaar 1663 vaftftelde. Voorts heeft deze ftadt door oorlog, brandt, en peft veel geleden, inzonderheit in den zogenoemden Vladenkryg, die tusfchen den keurvorft Johan Frederik en den hertog Maurits by en wegens Wurtzen gevoert wierdt. Ook leedt Wurtzen veel in den oorlog van den jare 1547, in de Carolowitzfche verfchillen in den jare 1558, en voornamentlyk in den dertigjarigen oorlog, wanneer de Zweden afzonderlyk in het jaar 1637 zeer flecht alhier huis hielden, de ftadt plunderden, en verbrandden; hoewel zy ook voor dien tydt van de keizerlyken niet veel beter is gehandelt, en in het jaar 1519 tot den grondt toe afgebrand; ook in den jare 1631 door het vuur zeer is befchadigt, en wederom in den jare 1704 door brandt zeer veel heeft geleden. Door de peft en fterfte wierdt zy in de jaren 1519, 1577, 1598, 1632, en 1680, maar meeft in den jare 1607 bezocht. Betreffende haren bodem, zy legt op eene hoogte, die zich langs de Mulda uitftrekt, terwyl al het omleggende landt byna vlak is, en zy is omtrent vierkant, zo dat de vier poorten, namentlyk die van Jakob, Wentzel, de Dom- en de Eilenberger poort, naar de vier hoofdwinden ftaan. In de ftadt zelf zyn maar 110 haardfteden, dewyl het flot, de kerken, gelyk als de Dom, Wentzel- en hofpitaalkerken, nevens de meefte huizen, buiten de poorten ftaan. De Eilenberger voorftadt beftaat meeft in eene ftraat, die men thans de oude ftadt noemt, maar voor dezen *Oud-Wurtzen* hiette, waar uit blykt, dat dit het oudfte deel van de ftadt is. De regering alhier, zynde voormaals de biffchoppelyke fichtsregering, wordt, na dat het ficht onder de keurvorften van Saxen is gekomen, de keurvorftelyke Saxifche fichtsregering genoemt, en is met het fichtsconfiftorie verknocht, waar toe de fuperintendent van Wurtzen mede als byzitter wordt gerekent. *Schöttgens Hift. der Chur-Sachf. Stiftsftadt Wurtzen. Ditmars Chron. Merfeb. l. VII. p. 413. Leibnitii Script. Brunfvic. T. I. p. 429.*

WUSTERHAUZEN, van zommigen ook *Wendifch Wufterhauzen* genoemt, is een flot en ambacht in de middel-Mark Brandenburg, aan de Wendifche Spree, 3 mylen Zuid-Weftwaarts van Berlyn, niet verre van de grenzen van neder-Laufnitz gelegen. Het zelve legt in een vermakelyke landftreek, en is met fchone tuinen, verfcheide fonteinen, en een diergaarden voorzien. Het is het ftamhuis der baronnen *Schenck van Lamberg*, die daar omtrent vele goederen gehad hebben; weshalven men deze landftreek gemeenlyk het Schenken landtje plagt te noemen. In de XVII eeuwe kwam het gemelde flot aan het huis van Brandenburg, en de koning van Pruiffen, Frederik de I, gaf het aan de gemalinne van zynen kroonprins tot een weduwgoedt, waar op het met nieuwe vleugels verfiert is. In het graaffchap Ruppin legt ook eene kleine ftadt, met name WUSTERHAUZEN, welke voormaals *Dutfch-Wufterhauzen* genoemt wierdt. *Brand Staats-Geogr.*

WYCHERLEY, (WILHELM) een voortreffelyk Engelfch dichter, de welke inzonderheit onder de regering van koning Karel den II door eenige komediën den roem behaalde, dat hem in dat foort van dichtkunde niemandt onder de Engelfchen, noch onder de buitenlanders overtrof. Hy ftierf, in den ouderdom van 88 jaren, den 13 January des jaars 1716, in den Roomfch-Katholyken Godsdienft, fchoon hy hadt ge-

veinſt een lidt van de Engelſche kerke te zyn. Drie weken voor zyne doodt was hy met een jong meisje getrouwt, 't welk hy ook, als zy binnen het jaar een kindt van hem ter wereldt bragt, erfgenaam van zyne nalatenſchap maakte. Zyn leven is voor 't overige met vele zonderlinge gevallen vermengt, en gelykt wel naar een komedie. Zyne beroemdſte komediën zyn: *Love in a Wood, or St. James Parck; the Gentleman Dancingmaſter; The Plain Dealer*; In welke hy de *Miſanthrope* van Moliere eenigzins heeft gevolgt, en *The Country Wife*. *Woods Athena Oxon. T. II. p.* 816. *Gildons Lives of the Engl. Poëts p.* 150.

WYCK. Zie WYK.

WYCKE, WICKE, een gebiedt in de Lyflandiſche provincie Eſtlandt, aan den Finniſchen zeeboezem, waar in *Habſal*, *Lode*, *Wickel*, en andere plaatſen leggen. *Zeiler*.

WYDENESSE, WYDELNESSE, of WIDELNISSE, in 't Latyn *Vindoniſſa*, weleer een ſterk kaſteel in Noord-Hollandt, of Weſt-Vrieslandt, door Floris den V, grave van Hollandt, in den jare 1282 gebouwt, of liever vernieuwt, als zynde langen tydt te voren door heere *Roeland van Wydeneſſe*, of *Wydelneſſe*, geſticht een myl weegs Noord-Ooſtwaarts van de ſtadt Hoorn, by Schellinghout, digt aan de Zuiderzee. De gemelde graaf deedt zulks om de Vriezen onder bedwang te houden: doch kort na des zelfs vermoording belegerden de Vriezen dit kaſteel, wordende verdedigt door heer Boudewyn van Naaldwyk, en wierdt door de zelve na een zwaar beleg met verdrag verovert, en daar op tot den grondt afgebroken en geſlecht. Het dorp WYDENESSE is nog in wezen, het welk in den jare 1429 met Oosterleek tot een ban wierdt gemaakt, wordende van het dorp Schellinghout, daar het mede vereenigt was geweeſt, geſcheiden. In 't jaar 1464 was hier een zware dykbreuk. Het heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Enkhuizen. *Alting Notit. Germ. Inf. P. II. M. Stoke in Floris den V en Jan van Aveſnes. Oude Holl. Kron. door W. van Gouthoeven. Op- en Ondergang van Vronen pag.* 134. *Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia, met de Aantekeningen van G. Schoenmaker, p.* 195, 196.

WYE, eene rivier in het Engelſche vorſtendom Walles. Zy ontſpringt uit den heuvel Plindlimon, op de grenzen der graafſchappen Montgomery en Cardigan, loopt door Radnorshire, welk landt zy van het graafſchap Breknok afzondert, en verder door Herefordshire. Verder ſcheidt zy Montmouth van Gloceſtershire, tot dat zy 2 mylen van Cheptow in de Severne valt. In Radnorshire beſpoelt zy Rayador Gowy, in Breknorshire Hay, in Herefordshire Hereford en Ros, en in Montmoutshire Montmouth en Chepſtow.

WYK, eene kleine ſtadt aan den regter oever van de Maas, behoorde voormaals tot het hertogdom van Limburg, maar maakt tegenwoordig een gedeelte en de voorſtadt van Maſtricht uit, van welke ſtadt zy alleen door de gemelde rivier, en een daar over geſlagen brug afgeſcheiden is.

WYK, een groot en ſchoon dorp en ambachtsheerlykheit in Zuid-Hollandt, gelegen in het landt van Heuſden, beneden het dorp Veen, en beooſten de Maas. Het is in den jare 1458 door hertog Philips van Burgundië met verſcheide vrydommen van tollen, onderſtanden, laſten en ſchattingen begiftigt, de welke door Karel, aartshertog van Ooſtenryk, in den jare 1515 zyn beveſtigt, en door eene uitſprake van het Hof van Hollandt wederom in den jare 1553 bekrachtigt. Tegenwoordig is het een leen der Graaflykheit van Hollandt, hebbende vele leenroerige goederen, en pralende met verſcheide huizen en ſloten van edellieden. Daar van daan heeft de breedſte ſtraat den naam gekregen van de *Ridderſtraat*, wordende in de brieven van den Hove van Hollandt genaamt de *Burgſtraat*. Onder de gezegde ſloten munten inzonderheit uit die van *Kronenburg*, *Wykenſtein*, en *Eikenſtein*, behalven het *Huis op den Berg*, het eigentlyke ſtamhuis van het adelyke geſlacht van *Van Wyk*, bezitters van deze heerlykheit, het welk in drie takken is verdeelt geweeſt, welker ieder een byzonderen bynaam hadt: als *Kuyſten van Wyk*, *Wyk van Hensoirde*, en *Wyk die Porter*. By Jakob Oudenhove, in zyne *Beſchryving van Zuid-Hollandt pag.* 21, 22, ſtaat eene lange lyſt van de genen, die ſedert het jaar 1403 deze ambachtsheerlykheit bezeten hebben, welke men hier niet zal overſchryven. Van ouds hebben 'er ook Tempelieren te Wyk gewoont; en wanneer hunne orde door laſt van den paus en de wereldlyke vorſten overal in den jare 1313 wierdt uitgeroeit en vernietigt, is een van de genen, die hier woonden, door behulp der duiſterheit van den nacht, waar in zulks geſchiedde, en zyne behendigheit den moordt ontkomen. Het huis, dat zy hier hadden, was ruim en ſchoon, wordende het *Monnikenhof* genoemt, wiens vervallen muurwerk kort voor de Nederlandſche beroerten nog wierdt gezien. Het dorp Wyk heeft een grote kerk, voorzien met een tamelyk hogen toren, de welke door een eigen Gereformeerd predikant bedient wordt, ſtaande onder de claſſis van Gorinchem. *Oudenhoven Zuid-Hollandts pag.* 20. *enz. Hiſt. van 't Utrechtſche Bisdom III Deel, pag.* 92 *enz.*

WYK. (DE) Zie BEVERWYK.

WYKEL, een dorp van de Vrieſche grietenye Gaaſterlandt, in het kwartier der Zevenwolden, het welk zich uitſtrekt tot Sloten toe. Zelfs plagt de helft van Sloten weder in de Roomſche tyden tot Wykel te behoren. In 't jaar 1428 vielen de Schieringers in het dorp Wykel, namen den paſtoor, heer Pieter, gevangen, en gaven hem verſcheide dodelyke wonden. Daar op ſleepten zy hem, zo zieltogend en half dood als hy was, in het dorp Sondel, daar zyn zoon Akko een ſtins of ſterk gemaakt huis hadt ſtaan. Zy riepen Akko toe, zo hy het huis weigerde over te geven, dat zy zynen vader voor zyne oogen zouden vermoorden. Akko ſtondt in beraadt wat hy doen zou, en zou, om zyn vader te behouden, het huis opgegeven hebben: maar de vader riep hem overluid toe, dat hy het niet doen zou, dewyl hy toch zo veel hadt, dat hy het beſterven moeſt; en de moordenaars, dit horende, gaven hem daar op terſtondt den doodſteek. Akko, daar door ten uiterſte verwoed geworden, vervolgde zyns vaders moordenaars, en doodde de zelve waar hy de zelve vondt. In de jaren 1486 en 1487 wierdt dit dorp door de Vetkopers, onder de aanvoeringe van Yge Galema, geplundert en afgebrand. Dit dorp heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Sneek. *Winſemius en Schotanus Kronyken van Vriesl. Oudheden van Vrieslandt I Deel.*

WYKERMEER, beginnende daar het Y eindigt, wordt voor het meeſte gedeelte omringt door het landt, behorende onder de Beverwyk, Velzen, en Aſſendelft. Alzo het zelve omtrent de Beverwyk zeer zandig en ondiep wordt, zo dat men 'er dikwils door 't lage water met de vaartuigen aan den grondt raakt, en niet voort kan, is 'er meer dan eens een ontwerp gemaakt om dit meer geheel droog te maken, daar echter tot nog toe niet van gekomen is. In het jaar 1702 wierdt in dit meer, naby den dyk van Aſſendelft, een ſchildpadt gevangen, die weinig minder dan vyf honderd ponden woeg. *Aantekeningen van G. Schoemaker op de Noord-Holl. Arkadia van Cl. Bruin pag.* 430.

WYK OP ZEE, een fraai zeedorp in Hollandt, gelegen in Noord-Kennemerlandt, omtrent drie kwartier uur gaans van de ſtede Beverwyk, tuſſchen het Wykermeer en de Noordzee. Het ſchynt zynen naam gekregen te hebben van zyne moederſtadt Beverwyk, en is, gelyk andere zeedorpen, zynen oorſpronk verſchuldigt aan de viſſchers, de welke, van de omleggende plaatſen komende om in de Noordzee te viſſchen, hier eerſt eenige hutten, om zich daar in gedurende den beſten tydt van het viſſchen te onthouden, hebben gebouwt, de welke met den tydt in rechte woonhuizen zyn verandert, en vermenigvuldigt. Het hadt voor dezen eene zeer grote kerk, met een hoog koor, en een ſterken vierkanten toren, welke laatſte, behalven de ſpits, nog tegenwoordig in wezen is; maar het koor en een groot gedeelte van de kerk zyn ingeſtort, zo dat ze op ver na zo groot niet meer is als van ouds. Het was in de Roomſche tyden eene parochiekerk, ingewyd op den naam van den H. belyder Odulfus. Het recht om de paſtory te begeven kwam den grave van Egmondt toe; maar de voorſtelling wierdt door den abt van Egmondt gedaan. Naderhandt is dat recht den grave van Egmondt ontzegt, en heeft zich de abt het zelve toegeëigent: doch volgens een ongedrukt regiſter van 't jaar 1514 ſtondt de begeving aan de graven van Hollandt, wordende de beveſtiging door den aartsdiaken van Utrecht gedaan. Eenige jaren na de verandering van den Godsdienſt in deze landen, te weten in den jare 1600, is de kerk van Wyk op Zee met een eigen Gereformeerd kerkenleeraar voorzien, ſtaande onder de claſſis van Haarlem in 't Hoog. In 't jaar 1489 wierdt dit dorp door eenige zeerovers overvallen, en den ingezetenen eene brandſchatting van drie honderd guldens afgedwongen. In den jare 1531 wierdt op het ſtrandt by Wyk op Zee een dode walviſch door de zeebaren in een zwaren ſtorm opgeworpen, die 75 voeten lang was; zyn bek was opgeſpart, en 12 voeten wyd, en de ſtaart 16 voeten breed. Den 20 December des jaars 1601 ſtrandde hier een levendige walviſch, ruim 60 voeten lang, 36 dik, en 14 voeten hoog, zynde zyn bek 12 voeten wyd. Wyk op Zee is de geboorteplaats van den beruchten kunſtſchilder *Ryk met de Stelt*, van wien boven op zynen naam geſproken is. *Sorteboom Saanlandſche Arkadia pag.* 141—143. *Oudheden en Geſtichten van Kennemerl. pag.* 374, 375.

WYK TE DUURSTEDE, eene der kleine ſteden van de provincie van Utrecht, gelegen aan de Lek, een arm van den Rhynſtroom, tuſſchen Rhenen en Kuilenburg. Het is eene zeer oude ſtadt, en weleer eene vermaarde koopſtadt geweeſt. In de oude brieven draagt het de namen van *Doreſtadum*, *Doreſtadum*, *Dorſtadum*, *Durſtat*, en *Doreſtade*. Keizer Otto de Grote noemt het zelve in een brief van het jaar 959 *Villa*, dat toen eene ſtadt betekende. Ook heeft hy aan deze plaats, als aan de voornaamſte koopſtadt van het ganſche landt, den ouden Vrieſchen naam van *Wick* of *Wyk* toegepaſt: want *Wyck* hadt by de ouden de zelve betekening, de welke nu gegeven wordt aan het naamwoordt *ſtadt*; en het geen by ons een ſtadboek wordt genoemt, en het rechtboek van onze ſtadt betekent, wierdt by hen genoemt *Wich-billet*, welke naam by die van Maagdenburg nog is overgebleven in het *Weichbild*. Daarenboven zyn 'er nog ontelbare ſteden, inzonderheit in Engelandt, die den naam van *Wyck* of *Wich* behouden hebben. Keizer Karel de Grote, eer dat hy het Weſterſche keizerryk aangenomen hadt, heeft door de gelegenheit van deze ſtadt, als vermaard door de zege, die zyn oudgrootvader Pipin aldaar tegen den wreden Radbodus bevochten hadt, wel willen aanwyzen de gelegenheit van Utrecht, zeggende: *Utrecht beneden Duurſtede gelegen*; en in den zelven brief ſtelt hy Duurſtede gelyk met het paleis van Nimwegen en met de vermaardſte ſteden van Vrankryk. Deze ſtadt heeft menigen aanſtoot van de Denen en Noormannen geleden, en is dikwils door de zelve verwoeſt. Hare eerſte verwoeſting is volgens de Jaarboeken van Fulda voorgevallen in de jaren 835 en 836; de twede in 't jaar 847 (anderen zeggen in 't jaar 856) en de derde in 't jaar 864. Naderhandt hebben de biſſchoppen van Utrecht,

aan

aan welke het omtrent den jare 830 door Lodewyk den Goeden, Roomsch keizer en te gelyk koning van Vrankryk, gegeven was, aldaar een nieuw kasteel, onder den ouden naam van *Duurstede*, gebouwt, waar in David en Philips van Burgundië, beide bisschoppen van Utrecht, tot hunne doodt toe gewoont hebben, zynde ook in de parochiekerk aldaar begraven. Daar zyn nog eenige overblyfselen van dat kasteel in wezen. Ook is de plaats weder opgebouwt, haren ouden naam van *Wyk* behoudende, en door Gysbert, heere van Gaasbeek en Abkoude, aan wiens geslacht het na het uitsterven van die van *van Wyk* gekomen was, in den jare 1300, met goedkeuringe van den bisschop van Utrecht, weder tot een stadt gemaakt, en vervolgens in den jare 1442 met nieuwe muren omringt. Het wierdt in den jare 1460, nevens het slot van Abkoude, door heere Jakob van Gaasbeek aan den bisschop van Utrecht opgedragen. In 't jaar 1470, den 15 Juny, ging Reinhold de II, de zoon van Walrave den I, heere van Brederode, van de party der Hoekschgezinden, onkundig van de hinderlagen, hem van de Kabeljauwschen gelegt, naar Wyk te Duurstede, om met David van Burgundië, bisschop van Utrecht, die, als boven is aangetekent, hier zyn verblyf hieldt, te spreken wegens aangebragte logenen en valsche betichtingen. Hy kwam op het slot, en wierdt geleid van de eene kamer in de andere, wordende eindelyk in een toren opgesloten. Zyne bastaard kinderen, die hy met zich hadt genomen, kaatsten op de binnenplaats, wetende niet beter of hun vader sprak met den bisschop: doch zy wierden zeer ontstelt, wanneer hen wierdt aangezegt, dat zy uit het slot konden vertrekken. Ondertusschen wierdt mede gevangen de Domproost van Utrecht, Gysbrecht, de broeder van Reinhold, en wederom vier van de bastaard broeders, wordende te zamen naar Wyk te Duurstede gevoert, alwaar Walraaf, de oudste van deze broederen, op eene afgrysselyke wyze mishandelt wierdt. Namentlyk, hy wierdt ontkleed, met koorden op de pynbank gebonden, en zyn lyf vol water gegoten, het welk men, met op zyn buik te springen, daar weder deedt uit gudsen. Deze wreedheit wierdt drie of vier malen des daags, tot omtrent vystig malen toe, hervat, willende men weten dat hem zelf onbekend was, terwyl men valsche bekentenissen aan hertog Karel den Stouten overzondt. Eindelyk wist Walraaf het slot van zyne boejens, dat te verwonderen is, met strootjes (want stroo was zyn bedt) op te steken; vervolgens ligtte hy eenige stenen uit omtrent het venster boven den kerker, draaide een touw van zyne afgesnedene klederen, maakte dat aan het venster vast, sulde naar beneden, en geraakte zo uit de gevangenisse, na dat hy negen weken en vier dagen in een jammerlyken staat daar in hadt doorgebragt. Het was diep in den nacht; echter zwom hy de Lek over, kwam op den dyk, en vondt daar een voerman, dien hy dwong hem naar Hagestein te brengen. Van daar kwam hy, tot aller verwondering, te Vianen, gevende, ter gedachtenisse van deze zake, de zelve, op een bordt geschildert, aan Onze Lieve Vrouwe van Tinboven. Ondertusschen wierdt bisschop David verlegen wegens het ontkomen van heer Walrave: doch zyne kwade raadslieden porden hem aan om op de zelve wyze met den vader te handelen. Reinhold wierdt derhalven aangedaan, en beschuldigt met den doodslag, welken Walraaf van Brederode, doch buiten zyn weten, hadt begaan aan twee Haarlemmers, welke hem wilden beletten een schip met wolle, te Zandvoort gestrand, naar zich te trekken, als mede het verbranden van Ysselstein, eenige jaren te vuren door de Gelderschen, met welke men zeide dat hy eenen lyn trok, geschied, en meer andere dingen. Het gulde vlies, met welke ridderorde hy bekleed was, wierdt hem derhalven afgedaan, en hy wierdt op de zelve wyze, als boven van Walrave verhaalt is, gepynigt. Lange genoeg gepynigt zynde wierdt hy naar Bergen-op-Zoom, weinig daar na naar Kortryk, en eindelyk naar het slot te Rupelmonde vervoert: doch eindelyk den 4 May des jaars 1472 door hertog Karel den Stouten vrygesproken en onschuldig verklaart.

Tegenwoordig is Wyk te Duurstede in een soberen staat en van een gering vermogen. De kerk, in de Roomsche tyden een parochiekerk, op den naam van St. Jan den Doper ingewyd, is tamelyk groot. Gysbert, heer van Wyk te Duurstede en Abkoude, hadt 'er in 't jaar 1366 een kapittel van twaalf kanunniken opgerecht. In de kerk stonden verscheide altaren, aan welke ook vikaryen gesticht waren. Ook heeft 'er een kapel van het oude kerkhof buiten de stads vesten gestaan, in welke de heeren van Gaasbeek mede eene vikary hadden gesticht; maar de zelve is al voor het jaar 1586 afgebrand. Binnen de stadt stondt ook een gasthuis, waar in mede eene vikary was opgerecht. Daarenboven is 'er te Wyk te Duurstede een vermaard klooster geweest van Reguliere nonnen, en nog een van adelyke juffrouwen. Ook plagten de boogschutters daar jaarlyksch hunne vertoning of oeffening te doen. De stads regering bestaat tegenwoordig in een Hoofdschout, twee Burgermeesters, vyf Schepenen, en twintig Gemeentsmannen. Dingsdags en Vrydags wordt 'er rechtdag gehouden, kunnende zich partyen van de gegevene vonnissen beroepen op het Hof van Utrecht. In het kerkelyke werdt het zelve door twee Gereformeerde predikanten bedient, staande onder de classis van Rhenen en Wyk, de derde van het synode der provincie van Utrecht, wordende de classis in de maanden van Maart en November te Wyk, en in die van Juny en Augustus te Rhenen gehouden. *Oude Hollandsche Kronyk door W. van Gouthoeven. M. Alting Notit. Germ. Inf. P. I, fol. 44 enz. Lamb. Hortensii Rer. Ultraj. lib. IV. Joh. à Leidis Chron. Egmund. en in 't Leven der heeren van Brederode, by Ant. Matthaei, Analect. Tom. II, p. 369. Slichtenhorst Geld. Geschied. I en VII Boek. Hist. van 't Utrechtsche Bisdom II Deel, pag. 174 enz.* Zie ook de *Aantekeningen op de Rhynlandsche Oudheden pag.* 618 *enz.*

WYK, (THOMAS) een braaf kunstschilder van zynen tydt, was geboren te Haarlem in 't jaar 1616. Men ziet vele van zyne penceelwerken, verbeeldende geestige Italiaansche zeehavens, vol gewoel van beeldtjes, koopmanschappen, schepen, enz. ook Roomsche markten, waar op zich een potzig zalfverkoper met al zyne aangapers, Italiaansche postuurmakers, kunstspeelders, of guichelaars, fruit- en groenstallen, en achter de zelve grootsche gebouwen en paleizen deden zien, door hem zelf in Italië naar 't leven afgetekent. Geestig wist hy ook zeestrandtjes, en daar by vrouwtjes, die de visch in korven op haar hoofdt, of andersins naar de markt torssen, te verbeelden; ook laboratoriën, of goudmakeryen, met hunne fornuizen, kroezen, pannen, glazen, en eene onbedenkelyke menigte van gereedschappen, tot de stokery behorende, en diergelyke voorwerpen, die alle zo geestig van hem bedacht, kunstig geschikt, vast getekent, vet, toetzende, en gloeiende geschildert zyn, dat de zelve kunst een hoger prys verdient dan zy thans mag gelden. Zyne kunstlust heeft den prentlievenden eenige kleine stalen van zyn vernuft, door eige wyze van etzen in 't koper, nagelaten. Thomas liet een zoon na, met name JAN WYK, die een braaf bataljeschilder was, wiens bloeitydt zyn vader met verheuging heeft gezien, aangezien hy zeventig jaren bereikt heeft voor dat hy kwam te sterven, het welk voorviel in den jare 1686. Jan Wyk, die wel zyn besten levenstydt in Engelandt heeft doorgebragt, schilderde ook jagteryen te paardt, inzonderheit hartejagten. Men weet, dat hy het levensgrote paardt, waar op het beeldt van Frederik, hertog van Schomberg, zit, en het plan van de batalje in 't verschiet ('t welk door J. Smit kunstig geschraapt in prent uitgaat) ten dienste van Godf. Kneller (die alleen 't portret van gemelden hertog gemaakt heeft) met veel roem heeft geschildert. Hy was te Londen getrouwt, en is daar ook gestorven. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders II Deel.*

WYNALDUM, een Vriesch dorp in de grietenye Barradeel, in het kwartier Westergoo, niet verre van het stroomtje de Riet, dat door Roptazyl in zee loopt. Het zelve heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Franeker.

WYNBERGEN, een van de oudste adelyke geslachten van Gelderlandt. Van het zelve wordt al gewag gemaakt in de registers der tournoojen en ridderschap van Frankenlandt van den jare 948. Het zelve is mede in verscheide Domstichten bekend, als in dat van Hildesheim, in dat van Utrecht, onder de bisschoppelyke regering, in dat van Keulen, op algemene Rhynsche landdagen, in het Domsticht van Luik, en de ridderschap aldaar, als mede in de balye der ridderlyke Duitsche orde te Utrecht. Dat ook deze familie in verscheide andere adelyke stiften gebloeit heeft, is zeker, en met verscheiden op oirkonden bewyslyk. Verder vindt men in de oude archiven van het graafschap van Zutphen, dat eene *Gerbrand van Wynbergen* in den jare 1105 mede bezegelt heeft den brief, waar in Burchard, bisschop van Utrecht, de kerk van Zutphen, na den brandt weder opgetimmert, door Otto, grave van Zutphen, weder gewyd, en op nieuw gepriviligeert hadt, dewyl hunne brieven verzengt, en van de motten en schietworm verbeten waren.

Doch de eerste, van wien men het geslachtregister zonder afbrekinge kan opgeven, vermits de leenregisters niet verder reiken, en de bescheiden van den jare 1300 door langheit des tyds zyn weggeraakt, is SWEER VAN WYNBERGEN, de welke in 't jaar 1326 beleent is met het goedt te Wynbergen. Hy wordt in de oude aantekeningen genoemt met den naam van ridder. Hy heeft nagelaten een zoon, genoemt:

SYWARD VAN WYNBERGEN, ridder, die in 't jaar 1342, als erfgenaam van zyn vader Sweder, beleent is met het goedt te Wynbergen van Reinhold, hertog van Gelder en graaf van Zutphen, die hem den naam geeft van ridder. Hy heeft nagelaten twee zonen, als:

1. *Sweder van Wynbergen*, ridder, van wien aanstonts volgen zal.

2. *Willem van Wynbergen*, ridder, wiens nakomelingen na die van zyn oudsten broeder Sweder zullen opgetelt worden.

SWEDER VAN WYNBERGEN, ridder, oudste zoon van Syward voornoemt, wierdt in 't jaar 1365 beleent met het goedt te Wynbergen. Hy trouwde in 't jaar 1380 met Elizabeth van Dorth, eene dochter van Henrik, heere van Dorth, en vrouwe Anna van Keppel. Hy is in 't jaar 1397, en zyne vrouw in 't jaar 1412 gestorven, en zyn beide binnen Montfoort in de hoofdkerk begraven. Zy hebben te zamen nagelaten een zoon en eene dochter, als:

1. *Syward van Wynbergen*, ridder, die volgt.

2. *Lutgarde van Wynbergen*, mede-stichteresse van het klooster van sint Catharina achter Syward van Wynbergens huis, gelegen binnen Harderwyk. Zy is ongetrouwt gestorven.

SYWARD VAN WYNBERGEN, zoon van Sweder van Wynbergen, en van Elizabeth van Dorth, ontfing te leen 't goedt Wynbergen, met des zelfs toebehoren, gelegen in het graafschap Zutphen, in 't karspel van Doetichem, tot Zutphensche rechten, in de jaren 1402, en 1410. Hy trouwde met

N. Kreynck, en heeft nagelaten een zoon, die aanstonts volgt.

SWEDER VAN WYNBERGEN, ridder, zoon van Syward van Wynbergen en N. Kreynck, wierdt verlyt met 't goedt Wynbergen in 't jaar 1435. Hy trouwde met N. van Meeckeren, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Sywart van Wynbergen*, die volgt.
2. *Willem van Wynbergen.*
3. *Andriese van Wynbergen*, getrouwt met Peter van Appelthorn, een zoon van Reiner van Appelthorn en Agnes van Meeckeren.
4. *Assuera van Wynbergen*, getrouwt met Aarnt van Boecop, een zoon van Aarnt van Boecop en Betta van Oltfende, burgemeester te Harderwyk.

SYWART VAN WYNBERGEN, ridder, een zoon van Sweder van Wynbergen en N. van Meeckeren, verlyt met het goedt Wynbergen, de visscheryen, en zyn toebehoren in de jaren 1452 en 1465. Hy trouwde met Margareta van Doornick, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Sweder van Wynbergen*, verlyt met 't goedt Wynbergen in 't jaar 1501, is zonder kinderen overleden.
2. *Engel van Wynbergen*, wierdt na de doodt van haar broeder Sweder verlyt met 't goedt Wynbergen. Zy trouwde met Jan van Voorst, en is zonder kinderen overleden, waar door 't goedt Wynbergen kwam op hare moeder Margareta van Doornick, die begeerende, dat dit goedt weder aan den ouden stam van Wynbergen zou komen, de eene helft overgedragen heeft op Sweer van Wynbergen, en de andere op zyn broeder Johan van Wynbergen, elk tot een byzonder leen, in 't jaar 1522.

Volgen nu de nakomelingen van *Willem van Wynbergen*, twede zoon van Syward van Wynbergen.

WILLEM VAN WYNBERGEN, twede zoon van Syward van Wynbergen, wordt in 't jaar 1379 vermeld als richter van de Veluwe. Hy trouwde in 't jaar 1374 met Agnes van Ruytenberg, en is in 't jaar 1382 binnen Montfoort gestorven, en aldaar in de hoofdkerk begraven, alwaar op 't koor in een grauwen steen zyne eertytelen als richter van de Veluwe gevonden worden. Hy heeft nagelaten twee zonen, als:

1. *Albert van Wynbergen*, hielp met verscheide edelen stichten het adelyke klooster der Reguliere kanunniken te Windesheim, by Zwol, als blykt uit den voorrechtbrief van Florens, bisschop van Utrecht, gegeven in 't jaar 1387 *post festum sancti Galli*, en wierdt eerst tot supprioor, naderhandt tot abt van 't zelve bevestigt, zo als onder den bovengemelden voorrechtbrief te zien is in deze woorden: *Quo facto prædictus prælatus & prior conventus fratrem Albert. de Winbergem, ætate majorem & ditissimum virum, probum & zelosum, primo fervore tunc ardentem, in primum in Windeshem suppriorem pariter elegerunt. &c.* Van dit adelyk Augustyner klooster maakt Pontanus gewag *fol.* 101 van zyne *Geldersche Historie*; Johan Buschius *in Chronico Canonicorum Capituli Windesemensis fol.* 591 *& seq.*
2. *Johan van Wynbergen*, die aanstonts volgt.

JOHAN VAN WYNBERGEN, jongste zoon van Willem van Wynbergen en Agnes van Ruytenberg, wordt gemeld in zeker vergelyk, met zyn broeder Albert gemaakt in 't jaar 1389. Hy heeft nagelaten een zoon, die aanstonts volgt.

WILLEM VAN WYNBERGEN, zoon van Johan van Wynbergen, verscheen in 't jaar 1456 en de volgende onder de ridderschap van de Veluwe, en trouwde in 't jaar 1445 met Theodora van Meeckeren, by welke hy heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Zweder van Wynbergen*, die volgt.
2. *Johan van Wynbergen*, volgt daar na.
3. Juffr. *N. van Wynbergen*, getrouwt met Willem van Heuculum, leefde in 't jaar 1517.
4. Juffr. *N. van Wynbergen*, getrouwt met Gerrit van Speulde, leefde in 't jaar 1480.
5. *Geertruit van Wynbergen*, getrouwt met Reinier van Wenckum, leefde in 't jaar 1512.

ZWEDER VAN WYNBERGEN, oudste zoon van Willem van Wynbergen en Theodora van Meeckeren, verscheen in 't jaar 1515 onder de ridderschap op de gerichten van de Veluwe. Hy trouwde eerst met Geertruit van Hierde, de welke gestorven zynde hy wederom hertrouwt is met Judith van Laer tot Laerwolde. Hy heeft by beide zyne vrouwen kinderen gehad, en wel by de eerste:

1. *Aels van Wynbergen.*
2. *Margareta van Wynbergen*, getrouwt met Antoni van Zuylen van Nyveldt.
3. *Geertruit van Wynbergen*, die tweemalen is getrouwt geweest, eerst met Willem van Hoemen, en ten tweden male met Kasyn van der Hell.

By de twede vrouwe:

4. *Hademan van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven. Hy heeft geleeft in 't jaar 1504.
5. *Tyde van Wynbergen*, heeft geleeft in 't jaar 1504, en is mede ongetrouwt gestorven.
6. *Klaasje van Wynbergen*, getrouwt met Willem van Averenck.
7. *Judith van Wynbergen*, getrouwt met Willem van Wynbergen, Johans zoon, haar neef.
8. *Geertruit van Wynbergen*, getrouwt met N. van Twickelo.

JOHAN VAN WYNBERGEN, twede zoon van Willem van Wynbergen en Theodora van Meeckeren, heeft in 't jaar 1522 met zyn broeder Zweder by overdragt van Margareta van Doornick, weduwe van Sywart van Wynbergen, wegens gebrek van kinderen ieder de helft ontfangen van 't goedt te Wynbergen. Hy trouwde met Golde van Blarinckhorst, by welke hy wan drie zonen en eene dochter, als:

1. *Sywaart van Wynbergen*, die volgt.
2. *Johan van Wynbergen*, volgt daar na.
3. *Sweer van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1522.
4. *Christina van Wynbergen*, getrouwt met Roederick de Wolff, leefde in 't jaar 1523.

SYWAART VAN WYNBERGEN, oudste zoon van Johan van Wynbergen en Golde van Blarinckhorst; leefde in 't jaar 1524. Hy heeft twee vrouwen gehad. Zyne eerste vrouw was N. van Bockhorst; de twede N. van Heuculum. Hy heeft nagelaten twee zonen, als:

1. *Willem van Wynbergen*, kommandeur te Woerden in 't jaar 1540.
2. *Johan van Wynbergen*, die aanstonts volgt.

JOHAN VAN WYNBERGEN, jongste zoon van Sywaart van Wynbergen, leefde in de jaren 1523 en 1543. Hy trouwde met Wendele ten Busch, by welke hy wan de volgende kinderen, als:

1. *Gerarda van Wynbergen*, getrouwt met Wolter van Brienen.
2. *Lubbe van Wynbergen*, getrouwt met Egbert Rengers ter Arenthorst.
3. *Johanna van Wynbergen*, getrouwt met Rutger van Haarsolte, ambassadeur in Engelandt. Hy is gestorven in 't jaar 1585.

JOHAN VAN WYNBERGEN, twede zoon van Johan van Wynbergen en Golde van Blarinckhorst, trouwde in 't jaar 1529 met Arnolda Mom. Hy stierf in 't jaar 1531; zy 1563, en zyn beide te Montfoort begraven, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, die volgt.
2. *Wickman van Wynbergen*, volgt daar na.
3. *Zweer van Wynbergen*, volgt verder.
4. *Willem van Wynbergen*, volgt ten laatsten.

JOHAN VAN WYNBERGEN, oudste zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom, verscheen in 't jaar 1536 in de ridderschap van de Veluwe. Hy trouwde in 't jaar 1540, den 5 October, met Aaltje Drunnincz, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, volgt.
2. *Sybert van Wynbergen*, volgt daar na.
3. *Alyt van Wynbergen*, getrouwt met Gerrit van Beinhem.
4. *Aarnt van Wynbergen*, volgt.
5. *Wickman van Wynbergen*, volgt verder.
6. *Golde van Wynbergen*, getrouwt met Elbert van Doetichem.

JOHAN VAN WYNBERGEN, oudste zoon van Johan van Wynbergen en Aaltje Drunnincz, trouwde met Willemina van der Hell, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, die volgt.
2. *Aarnt van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven.
3. *Willemina van Wynbergen*, getrouwt met Gosen van Ommeren, schout te Eede.

JOHAN VAN WYNBERGEN, oudste zoon van Johan van Wynbergen en Willemina van der Hell, is geweest burgemeester te Amersfoort. Hy trouwde met Judith van Wynbergen, Hermans dochter, zyn rechte neefs dochter, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen.*
2. *Wichmoet van Wynbergen*, getrouwt met Alexander van Doyenborch van Roetert, zoon van Herman en Johanna van den Berch.
3. *Aarnt van Wynbergen.*
4. *Machtelt van Wynbergen.*
5. *Noch een zoon.*
6. *Johanna van Wynbergen.*
7. *Aleyda van Wynbergen.*

SYBERT VAN WYNBERGEN, twede zoon van Johan van Wynbergen en Aaltje Drunnincz, wierdt in 't jaar 1596 verschreven in de ridderschap van de Veluwe. Hy trouwde eerst met Woltera van Brienen in 't jaar 1589, en daar na met Lucretia van Essen, en wan by de eerste vrouwe twee zonen, genoemt:

1. *Wolter van Wynbergen*, die volgt.
2. *Johan van Wynbergen*, vryheer van Horssen tot Oldenaller. Hy is geweest kolonel en kommandeur van Rhynberg, daar na gouverneur van Sluis in Vlaanderen, en naderhandt van 's Hertogenbosch. Hy trouwde met Cornelia van Welderen, dochter van Aarnt, burggraaf van Nimwegen. Hy is zonder kinderen gestorven, en in 's Hertogenbosch begraven, alwaar zyne graftombe nog te zien is, met dit opschrift:

Hic situs est Nobilissimus & Strenuissimus

JOHANNES A WYNBERGEN,

Dominus in Horssen & Oldenaller, qui cum virtutum & militiæ tyrocinia in Mantuæ & Venetûm Ducum, Daniæ & Sueciæ Regum aula, castris posuisset; cæteram ætatem patriæ Martis Theatro, tribus ordine Auriacis Princip: impendit; sub Mauritio centurionatu functus; Chusartham & Rhenoberka præfectum Fredr: Henricum

cus Slusarum & subjectæ ei Flandriæ Wilhelmus II. esse jussit. Sylvaducis & Tetrarchiæ illius gubernator. Ordinum Fœderat. decreto renunciatus est. Ita post illustratam gentis suæ splendidam nobilitatem, quod Mocka, Diesta, Breda, Kempena, Strale, Griethusa, &c. testantur, tandem a Ter Maximo Imperatore lectus emigravit Neomagi CIↃ. IↃC. LVIII. *ætatis* LXVIII. *Heredes H. M. B. M. P.*

Wolter van Wynbergen, oudste zoon van Sybert van Wynbergen en Woltera van Brienen, trouwde in 't jaar 1623 met Judith van den Clooster ter Myerbrugge, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Sibert van Wynbergen*, heer van Oldenaller, burgermeester van Harderwyk, wierdt in 't jaar 1655 verschreven in de ridderschap van de Veluwe, en is lange jaren geweest gekommitteerde ter vergaderinge van Hun Hoog-Mog. de Heeren Staten Generaal, ordinaris gedeputeerde des Veluwschen kwartiers, en curator der Geldersche akademie. Hy is ongetrouwt gestorven in 't jaar 1703.

2. *Ditmer van Wynbergen*, die volgt.

3. *Gertruid van Wynbergen*, getrouwt met Herman van Delen tot Bockhorst, ontfanger generaal van de Veluwe, zoon van Albert van Delen tot Laer, en Seyna van Appelthorn.

Ditmer van Wynbergen, vryheer van Horssen, tot beide Pollen en Beukelo, twede zoon van Wolter van Wynbergen en Judith van den Clooster, was generaal majoor en kolonel van het Geldersche regiment Fusiliers, en gouverneur van Bergen-op-Zoom. Hy is ook geweest gouverneur van Rees, welke stadt door de Franschen belegert wordende hy zo lange kloekmoedig heeft verdedigt, tot dat hy door de belegerden met geweldt gedwongen wierdt de zelve over te geven. Zie *Valkenier Verwarд Europa p.* 416. Naderhandt, in den jare 1692, heeft hy de troepen van dezen Staat gekommandeert binnen Namen, wanneer die stadt door de Franschen belegert was. Zie *La Relation du siège de Namur*. Hy trouwde in 't jaar 1669 met Anna van Appelthorn, dochter van Joseph van Appelthorn tot den Poll, en Anna van Haersolte tot Yrst, en wan by haar een zoon, die volgt.

Wolter Joseph van Wynbergen, vryheer van Horssen, tot de beide Pollen, enz. zoon van Ditmer van Wynbergen en Anna van Appelthorn, is geboren in 't jaar 1671. Hy trouwde in 't jaar 1696 met Elsabe Geertruit van Renssen, by welke hy wan de volgende kinderen, als:

1. *Ditmer van Wynbergen*, die volgt.

2. *Sivard Johan van Wynbergen*, heer van Zeeburg, was eerst kapitein: doch naderhandt den krygsdienst verlaten hebbende is hy in 't jaar 1726 verschreven in de ridderschap van de Veluwe.

3. *Anna Geertruit van Wynbergen.*

Ditmer van Wynbergen, heer van beide Pollen, oudste zoon van Wolter Joseph van Wynbergen en Elsabe Geertruit van Renssen, wierdt geboren in 't jaar 1697, en in 't jaar 1719 verschreven in de ridderschap van de Veluwe, en naderhandt uit de ridderschap in de gedeputeerde Staten des kwartiers van de Veluwe, en gecommitteert ter vergadering van Hun Hoog-Mog. de Heeren Staten Generaal. Hy trouwde in 't jaar 1722 met Anna Elizabeth Schimmelpenninck, dochter van Alard, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Woltera Geertruid van Wynbergen*, geboren in 't jaar 1723.

2. *Albertina Geertruid van Wynbergen*, geboren in 't jaar 1724.

3. *Wolter Joseph van Wynbergen*, geboren in 't jaar 1727, en zes weken daar na gestorven.

4. *Wolter Joseph van Wynbergen*, geboren in December des jaars 1728, en gestorven in January 1730.

Aarnt van Wynbergen, derde zoon van Johan van Wynbergen en Aaltje Drunnincz, trouwde met Machtelt Martensen, en heeft nagelaten een zoon, die aanstonts volgt.

Herman van Wynbergen, zoon van Aarnt van Wynbergen en Machtelt Martensen, trouwde met Agnes Schimmelpenninck van der Oye, dochter van Adriaan, en Margareta ter Bruggen. Hy is in 't jaar 1625 aan de pest gestorven; zy is gestorven in 't jaar 1651, en hebben te zamen nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Catharina van Wynbergen*, getrouwt met Wolter Sloet.

2. *Judith van Wynbergen*, trouwde eerst met Jan van Wynbergen, burgermeester te Amersfoort. Naderhandt hertrouwde zy met Otto van Doyenburg van Walenburg.

Wichman van Wynbergen, vierde zoon van Johan van Wynbergen en Aaltje Drunnincz, was burgermeester van Elburg, en verscheen in 't jaar 1597 in de ridderschap van de Veluwe. Hy trouwde voor zyne eerste vrouw Judith van Doetichem, en na haar overlyden hertrouwde hy in 't jaar 1602 met Wendele ter Bruggen, by welke zyne twede vrouwe hy nagelaten heeft de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, die volgt.

2. *Judith van Wynbergen*, getrouwt met Johan van Dedem te Zwol, burgermeester te Harderwyk.

3. *Joost van Wynbergen*, ongetrouwt overleden.

Johan van Wynbergen, oudste zoon van Wichman van Wynbergen en Wendele ter Bruggen, wierdt in 't jaar 1649 aangenomen in de ridderschap van de Veluwe, was gecommitteerde ter vergadering van den Raadt van State, en naderhandt Raadsheer van Gelderlandt. Hy trouwde in 't jaar 1647 met Geertruid van Dedem te Zwol, by welke hy nagelaten heeft de volgende kinderen, als:

1. *Wichman Joost van Wynbergen.*

2. *Koenraad van Wynbergen*, die aanstonts volgt.

Koenraad van Wynbergen, heer van de Glinthorst, en ordinaris gedeputeerde van de Veluwe, twede zoon van Johan van Wynbergen en Geertruit van Dedem, wierdt in 't jaar 1675 aangenomen in de ridderschap van de Veluwe, en trouwde in 't jaar 1676 met Henrika Gesina van Dedem, zyne nicht, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, heer van de Glinthorst, verschreven in de ridderschap van de Veluwe in 't jaar 1710, gecommitteerde ter vergadering van Hun Hoog-Mog. de Heeren Staten Generaal, ordinaris gedeputeerde van de Veluwe. Hy is getrouwt met Walburg van der Hell.

2. *Joost van Wynbergen*, kapitein onder een Geldersch regiment voetvolk.

3. *Geertruid van Wynbergen*, getrouwt met Gerrit Willem Zuylen van Nyveldt, heer van Schouwenburg.

4. *Judith van Wynbergen*, getrouwt met Pieter van Renesse, majoor.

5. *Johanna Wendelina van Wynbergen.*

6. *Henrietta Josina van Wynbergen.*

Volgen nu de nakomelingen van *Wichman van Wynbergen*, twede zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom.

Wichman van Wynbergen, twede zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom, trouwde met Christina Merlsz, genaamt Pannekoeck, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, kapitein en gouverneur van 's Gravenweert, gecommitteerde ter vergadering der Staten Generaal. Hy trouwde met Machtelt van Doornik, en is in 't jaar 1602 in Oostende zonder kinderen overleden.

2. *Trude van Wynbergen*, getrouwt met Gerrit (al: Philips) van Speulde.

Volgen nu de nakomelingen van *Zweer van Wynbergen*, derde zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom.

Zweer van Wynbergen, derde zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom, was dykgraaf van den Lekkendyk benedendams in 't jaar 1570. Hy trouwde met Judith Sas, dochter van Dirk, heer van Reyerskoop, en dykgraaf voornoemt, en wan by haar de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, getrouwt met Sara van Est.
2. *Willem van Wynbergen*, volgt.
3. *Gerrit van Wynbergen*, volgt.
4. *Johan van Wynbergen*, volgt.
5. *Eva van Wynbergen*, getrouwt met Riehart Hol.
6. *Anna van Wynbergen*, getrouwt met Marius Cats.

Willem van Wynbergen, twede zoon van Zweer van Wynbergen en Judith Sas, trouwde eerst met Machtelt van Montfoort, daar na met N. Hartgers. Hy wan by zyne eerste vrouwe de volgende kinderen, als:

1. *Lodewyk van Wynbergen*, volgt.

2. *Henrik van Wynbergen*, trouwde met Henrika van Wencum tot Hogerhorst, by welke hy verwekt heeft eene dochter, genaamt

Henrika van Wynbergen, die getrouwt is met Willem Lodewyk de Lange.

3. *Machtelt van Wynbergen*, getrouwt met Thomas van Ryswyk.

Lodewyk van Wynbergen, oudste zoon van Willem van Wynbergen en Machtelt van Montfoort, trouwde met Henrika van Lynden, dochter van Steven, heer van Mynden, in den jare 1617. Hy is den 17 July 1648 gestorven, en te Montfoort begraven, met dit grafschrift en de volgende acht kwartieren:

Antiqua nobilitate & generis splendore conspicuo Viro, Domino, Domino Ludovico de Wynbergen & Luchtenburgh, Dynasta in Oucoop, ad curam Lecca fluminis in tractu Lopicensi Deputato primario, qui obiit Montfurtii 17 Julii 1648. ætatis vero 61.

Wynbergen.	Montfort.
Zas.	Forter.
Mom.	Ruytenbergh.
Poll.	Bemmel.

Zyne vrouw is overleden den 17 May 1651, en is mede te Montfoort begraven, met dit volgende grafschrift en acht kwartieren:

Antiqua majorum nobilitate inclyta D. Henrica de Linden, Domina de Oucoop, Vidua Nobiliss. Viri Domini Ludovici de Wynbergen, Domina de Oucoop & Luchtenburgh, matri optima liberi mœsti posuerunt. Obiit 17. Maji 1651.

Lynden.	Amstel van Mynden.
Besten.	Isendoorn.
Bronckhorst.	Ruytenbergh.
Aller.	Rossem.

By deze vrouwe hadt hy verwekt de volgende kinderen, als:

1. Wil.

1. *Willem van Wynbergen*, heer van Oukoop, Luchtenburg, maarschalk van 't landt van Montfoort. Hy trouwde eerst met Lucia van Ebinga, weduwe van Camstra, die stierf den 6 Maart 1670. Daar na trouwde hy in 't jaar 1674 met Anna Christina van der Burch tot Sandeless. Hy heeft by zyne eerste vrouwe verwekt eene dochter, die jong is overleden. Hy is gestorven in 't jaar 1681, en te Montfoort begraven, alwaar dit volgende grafschrift en zyne zestien kwartieren nog te zien zyn:

Antiqua nobilitate & generis prosapia clarissimo Viro, Dño. D. Wilhelmo van Wynbergen, dum viveret Dinasta in Oucoop & Luchtenburg, urbis & rurium Montfortensium Marscallo, uti & prædict. Satrapa in Heckendorp, Snelleweerde & Lange-Linschoten, aggeris utriusque & fluminis Isula præfecto ad curam Locca fluminis in tractu Lopicensi Deputato primario, marito præclaro uxor moesta posuit ⊖: XXI *Julii* M. DC. LXXXI.

Wynbergen.	Lynden.
Montfort.	Amstel van Mynden.
Zas.	Besten.
Forter.	Isendoorn.
Mom.	Bronckhorst.
Ruytenbergh.	Ruytenbergh.
Poll.	Aller.
Bemmel.	Rossem.

Zyne eerste vrouw is mede te Montfoort begraven, met dit volgende grafschrift en zestien kwartieren:

De Hoog-Edele Welgeborene Vrouwe, Vrouwe Lucia Helena van Æbbinga tot Offinga, Huisvrouw van den Hoog-Edel Welgeboren Heer, Heer van Wynbergen, Heer van Oucoop, Luchtenburgh, &c. Marschalck der Stadt en Lande van Montfoort, ⊖. 6. *Martii* 1670.

Æbbinga.	Bronckhorst.
Lyauckama.	Espelbach.
Camminga.	Briaerde.
Dekama.	Dekama.
Derama.	Boschuysen.
Minnema.	Eberhart.
Walta.	Micault.
Camstra.	Lyauckama.

2. *Walborch van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven binnen Utrecht den 12 July des jaars 1643, oud zynde 25 jaren, 6 maanden en 1 dag.

3. *Zweer van Wynbergen.*

4. *Lodewyk van Wynbergen*, kolonel, trouwde met N. Brabant. Hy is gestorven den 13 Maart des jaars 1660, en te Montfoort begraven, alwaar dit opschrift, benevens de zelfde 16 kwartieren van zyn broeder gevonden worden: *Illustri ac prænobili prosapia virtutibusque insigni Domino Ludovico de Wynbergen, a præpos. Foederati Belgii Ordinibus militum præfecto generos. marito caro uxor moesta posuit die obitus sui Martii* XIII. *anno Christi nati* MDCLX. Hy hadt by zyne vrouwe verwekt een zoon, genaamt

N. van Wynbergen.

5. *Steven van Wynbergen.*

6. *Godfried van Wynbergen.*

7. *Machtelt van Wynbergen*, trouwde in 't jaar 1659 met Joost van Golsteyn tot Hoeckenborch, gesubstitueerde amptman in de Neder-Betuwe. Zy waren beide al dood in 't jaar 1683.

8. *Antonia van Wynbergen.*

Gerrit van Wynbergen, derde zoon van Zweer van Wynbergen en Judith Sas, trouwde met Alyd van Tollenbroek, en liet na de volgende kinderen, als:

1. *Evert van Wynbergen*, trouwde eerst met Gerarda Hol, die zonder kinderen gestorven zynde, hy voor de tweede maal trouwde met Agnes Uitenweerde. Hy is gestorven in 't jaar 1661, zy den 11 May 1667, en is begraven in Overlangebroek, daar haar wapen en kwartieren hangen.

2. *Wichman van Wynbergen*, trouwde eerst met Maria Glauwe tot Harssenhorst, die zonder kinderen is gestorven. Daar na trouwde hy met Hendrina van Wynbergen, zyne nicht, by welke hy heeft verwekt eene dochter, genaamt

Maria van Wynbergen.

Johan van Wynbergen, vierde zoon van Zweer van Wynbergen en Judith Sas, trouwde met Everarda van Tollenbroek, en heeft nagelaten een zoon, die volgt.

Seyno van Wynbergen, zoon van Johan van Wynbergen en Everarda van Tollenbroek, trouwde met Johanna van Wencom tot Hogerhorst, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Antoni van Wynbergen*, die volgt.

2. *Hendrina van Wynbergen*, eerst getrouwt met Wichman van Wynbergen, en naderhandt met N. van Wiche.

Antoni van Wynbergen, zoon van Seyno van Wynbergen en Johanna van Wencom, trouwde met Beatrix Ram tot Schalkwyk, dochter van Adriaan Ram, heer van Schalkwyk, en van Margareta Pauw. Hy heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Johanna van Wynbergen.*

2. *Bartha van Wynbergen.*

3. *Wichman van Wynbergen*, gestorven in 't jaar 1669.

4. *Eene dochter.*

5. *Nog eene dochter.*

6. en 7. *Nog twee kinderen*, jong overleden.

Volgen nu de nakomelingen van *Willem van Wynbergen*, vierde zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom.

Willem van Wynbergen, vierde zoon van Johan van Wynbergen en Arnolda Mom, trouwde eerst met Margareta ter Brake, anders genaamt Heymensz, Aarnt en Margareta van Ittersoms dochter, die zonder kinderen is overleden. Naderhandt hertrouwde hy met Judith van Wynbergen, Sweers dochter, by welke zyne twede vrouwe hy heeft verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Wynbergen*, die volgt.

2. *Ida van Wynbergen*, getrouwt met N. Verdelst.

3. *Arnolda van Wynbergen*, getrouwt met Albert Voet.

4. *Cecilia van Wynbergen*, getrouwt met Antoni van Wencum.

5. *Geertruit van Wynbergen*, getrouwt met Gerrit van Wencum.

Johan van Wynbergen, zoon van Willem van Wynbergen en Judith van Wynbergen, trouwde met Theodora van Boekop, dochter van Zweer en Barbara ten Bussche. Hy heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Aarnt van Wynbergen*, die volgt.

2. *Willem van Wynbergen*, volgt daar na.

3. *Barbara van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven te Elburg in 't jaar 1617.

Aarnt van Wynbergen, oudste zoon van Johan van Wynbergen en Theodora van Boekop, trouwde met Geertruid (anders Margareta, of Johanna) ter Bruggen, dochter van Johan ter Bruggen op het Linderlo, burgermeester te Deventer, en Geertruid Swaafken. Hy woonde te Deventer, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Jan van Wynbergen*, trouwde met Johanna van Brienen tot Byssel. Hy is zonder kinderen gestorven in November des jaars 1686.

2. *Henrik van Wynbergen*, trouwde in 't jaar 1671 met Golda Arnolda Keyt, dochter tot Vosbergen, wiens moeder was Doetichem. Hy is gestorven den 8 October des jaars 1678, nalatende eene dochter, genaamt

Geertruit Johanna van Wynbergen.

3. *Willem van Wynbergen*, ongetrouwt gestorven in May des jaars 1674.

Willem van Wynbergen, twede zoon van Johan van Wynbergen en Theodora van Boekop, trouwde met Machtelt van Oldeniel te Ysselmuide. Hy is gestorven den 25 November des jaars 1641, en heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Jan van Wynbergen*, die volgt.

2. *Aarnt van Wynbergen*, volgt daar na.

3. *Dorothea van Wynbergen*, trouwde in 't jaar 1648 met Herman Joost Lindener. Zy is in den Hage overleden den 19 December des jaars 1668.

Jan van Wynbergen, oudste zoon van Willem van Wynbergen en Machtelt van Oldeniel, trouwde met Jakomina Juncker. Zy is gestorven den 19 November des jaars 1691. Hy heeft nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Willem van Wynbergen*, kapitein luitenant, is gebleven voor Mastricht in 't jaar 1676.

2. *Machtelt Aleyd van Wynbergen.*

3. *Gesina Maria van Wynbergen.*

4. *Cecilia Margareta van Wynbergen.*

5. *Jakob Aarnt van Wynbergen*, geboren den 7 November des jaars 1661.

6. *Henrik van Wynbergen*, geboren den 23 Maart des jaars 1664, die volgt.

7. *Maria Anna van Wynbergen*, geboren den 21 April des jaars 1666.

8 *Margareta Barbara van Wynbergen*, geboren den 22 July des jaars 1667.

9. *Herbert van Wynbergen*, jong gestorven.

10. *Arnolda van Wynbergen*, jong gestorven.

Hendrik van Wynbergen, derde zoon van Jan van Wynbergen en Jakomina Juncker, was kapitein, en trouwde in 't jaar 1713 met N. N. Hakfort tot de Horst, by welke hy verwekt heeft een zoon, genaamt

Jan Willem van Wynbergen, geboren in 't jaar 1714.

Aarnt van Wynbergen, twede zoon van Willem van Wynbergen en Machtelt van Oldeniel, is geweest in dienst des konings. Hy trouwde met Alyd Luloff Juncker, en is gestorven den 17 May des jaars 1659, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Willem Arend van Wynbergen*, die volgt.

2. *Jakob Jan van Wynbergen*, volgt daar na.

3. *Cecilia Maria van Wynbergen.*

Willem Arend van Wynbergen, oudste zoon van Aarnt van Wynbergen en Alyd Luloff Juncker, trouwde in 't jaar 1658 met Geertruid van Uterwyck, dochter tot Heems. Hy liet na een zoon, die aanstonts volgt.

Arend Willem van Wynbergen, oudste zoon van Willem Arend van Wynbergen en Geertruid van Uterwyk, wierdt kapitein in 't jaar 1692, en naderhandt majoor. Hy trouwde in 't jaar 1684 met Geertruid van Uterwyk, dochter tot Heems, wiens moeder was Henrika van Raasveldt. Hy heeft

heeft nagelaten een zoon, die geboren is den 3 November des jaars 1685.

JAKOB JAN VAN WYNBERGEN, twede zoon van Willem Arend van Wynbergen en Geertruid van Uterwyk, trouwde in 't jaar 1698 met Alida van Boekop, by welke hy heeft verwekt:

1. *Louisa van Wynbergen*, geboren in 't jaar 1699.
2. *Arend Willem van Wynbergen*, geboren in 't jaar 1701.

WYNEN, (GERARD) geboren te Arnhem, in Gelderlandt, in den jare 1648 uit een aanzienlyk geslacht, is een goed Filosoof en zeer bekwaam wiskunstenaar geweest. Hy studeerde, na het stof der lage scholen in zyne geboortestadt afgeschud te hebben, te Nimwegen onder den vermaarden Theodorus Kranen, die hem eerst in de beginselen van Descartes, en vervolgens in de wis- en doorzichtkunde, als mede in de Algebra grondig onderwees. Hy volgde den zelven ook naar Leiden, wanneer hy derwaarts beroepen wierdt, en volmaakte zich onder hem in de gemelde wetenschappen, maar oeffende zich daarenboven met geen minder vlyt in de Rechten. Zyn naam nu met zyne kennisse aangroeiende wierdt hy in den jare 1692 tot hoogleeraar in de Filosofie in de akademie van Harderwyk beroepen, welk ampt hy den tydt van dertig jaren met een onvermoeiden yver, tot zynen onsterflyken lof, heeft bekleed. De Ed. Gr. Achtbare Heer Johannes Hudde, een uitstekend beminnaar en voorstander van fraaie vernuften en geleerde mannen, en in 't byzonder een groot liefhebber en kenner van de wiskunde, maakte veel werk van hem, en onderhieldt zich telkens, als Wynen te Amsterdam was, verscheide uuren lang met hem over de fraaiste stukken der wiskunde en de daar toe behorende wetenschappen. Hy overleedt den 29 May des jaars 1722, in het vier en zeventigste jaar van zynen ouderdom. *Oratio funebr.*

WYNENDALE, eene kleine plaats in Vlaanderen, tusschen Dixmuiden en Turnhout, waar omtrent den 28 September des jaars 1708 een hard gevecht tusschen den Franschen generaal de la Mothe en een wel tweemaal zwakker ligchaam van Engelschen en Hollanders, omtrent in 7000 man bestaande, voorviel, waar by de eerste met groot verlies afgeslagen, en de laatste geenzins belet wierden een aanzienlyk konvoi in het leger voor Ryssel te brengen.

WYNGAARDEN, een dorp en heerlykheit in Zuid-Hollandt, gelegen in den Alblasserwaardt, niet verre van Bleskensgraaf, dat te leen gehouden wordt in hoge jurisdictie van de Graaflykheit van Hollandt. Floris de V, graaf van Hollandt, verleende hy een openbrief, gegeven te Medenblik, in West-Vrieslandt, den 3 May des jaars 1283 grote voorrechten aan deze heerlykheit, welke brief in zyn geheel gevonden wordt in de *Oudheden en Gestichten van Zuid-Hollandt pag.* 161 —— 163, wordende de gezegde voorrechten naderhandt door Philips van Burgundië, grave van Hollandt, in 't jaar 1445 bekrachtigt. In 't jaar 1421 wierdt met deze vrye heerlykheit verlyt heer *Arend van Gent*, ridder, by overgifte van heer *Willem van Brederode*; welke heer Arend de zelve in 't jaar 1432 verkocht aan *Godschalk Oem*, Raadt en rentmeester generaal van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, uit een oud adelyk geslacht te Dordrecht gesproten, het welk zich sedert dien tydt *Oem van Wyngaarden* genoemt heeft, en waar van in 't volgende artykel zal gesproken worden. Wyngaarden heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Dordrecht. Zie ook *Oudenhoven Beschryv. van Zuid-Holl. en Hist. van 't Utrechtsſ. Bisdom II Deel.*

WYNGAARDEN, (OEM VAN) een oud ridderlyk geslacht in Hollandt, al ten tyde van Floris den I, grave van Hollandt, omtrent het jaar 1058 vermaard, en verder beroemd geworden in den Luikschen oorlog tegen de Hollanders, wanneer een oud ridder uit het geslacht van *Oem* den grave riedt zich met list tegen het machtige leger van zyne afkomende vyanden te wapenen, alom op de aankomsten naar en omtrent Dordrecht grote kuilen te doen graven, en de zelve met hool, stroo en groene zoden daar over zodanig te bedekken, dat men het bedrog niet gewaar kon worden, en verder zich met zyne krygsbenden binnen de stadt te begeven, en daar op de aankomst des vyands en de uitkomst van zyne geleide lagen te wachten. Dat dan voort goedgekeurt, te werk gestelt, en wel geslaagt is, zo dat de machtige vyandt met man en paardt daar in gevallen, en door de daar op loerende en uitvallende Hollanders t'eenemaal verstrooit, verslagen of gevangen is gebleven; uit welk geval men met reden vermoedt, dat dit geslacht zyn wapen heeft, zynde een zilver schildt, beladen met vystien groene zoden, waar van negen in 't bovenste, en zes in 't onderste deel geplaatst zyn, elke ty een verminderit, hebbende het schildt in 't midden een rode balk, beladen met een gouden leeuw tot de schamelheit, de staart naar den kop omgekrult, de tong en klaauwen blaauw en uitgestrekt, met deze spreuke: *De Leeuw is bevryd met groene zoden.*

De eerste van dit geslacht (te weten van dat van OEM, de rechte naam van het zelve, zynde die van WYNGAARDEN daar eerst omtrent het midden van de vyftiende eeuwe bygevoegt; zie het voorgaande artykel) de welke in de oude gedenkschriften voorkomt, is KLAAS OEM, omtrent het jaar 1230 vermeld onder de regeerders van Dordrecht. Hy trouwde N. Duyk, dochter van Gyzen Duyk, en liet by haar twee zonen na, namentlyk:

1. *Cleis Oem*, die volgt.
2. *Gillis Oem*, getrouwt met Geertruid van Ratingen, by welke hy verwekte

Jan Oem, baljuw van Zuid-Hollandt in 't jaar 1321, Raadt en rentmeester generaal van Zuid-Hollandt van den jare 1329 tot den jare 1333. Hy kocht van Gerard, heere van Hoorn en Altena, de heerlykheit van Papendrecht, en wierdt daar mede verlyd in den jare 1321. Hy was getrouwt met Soete van der Dussen, Jans dochter, waar by hy won

Tielman Oem, deken van St. Pieter te Utrecht.
Gillis Oem, wiens eenige zoon, *Willem*, kinderloos overleedt, en zyne dochter, *Machteld Oem*, aan Diderik van Wassenaar trouwde.

CLEIS OEM, zoon van Klaas Oem en van N. Duyk, liet uit zyne vrouwe Elizabeth, Vrank van Dordrechts dochter, na

1. *Klaas Oem*, die volgt.
2. *Godschalk Oem*, schepen te Dordrecht in 't jaar 1312.
3. *Jan Oem*, in 't jaar 1320 met een schroot-ambacht binnen Dordrecht verlyd.
4. *Willem Oem*, vermeld op 't jaar 1426.
5. *Johanna Oem*, welke huwde met Jan Duyk, schepen te Dordrecht.

KLAAS OEM, Cleis zoon, ridder, ambachtsheer van Dubbeldam, wierdt verslagen by Stavoren, in Vrieslandt, in 't jaar 1345; hadt ten wyve Johanna van Arkel van Bokhoven, en wan:

1. *Gillis Oem*, die volgt.
2. *Klaas Oem*, schildknape, in 't jaar 1374 burgermeester te Dordrecht, gehuwt met Johanna Duyk, heeren Hugoos dochter, waar by hy wan

Willem Oem, gezegt *Duyk*, zonder kinderen overleden.

3. *Klaas Oem*, prioor van de Augustynen te Dordrecht.
4. *Godschalk Oem*, zonder oir gestorven.
5. *Everwyne Oem*, in 't jaar 1360 vrouw en meesteresse van het Begynhof te Dordrecht.

GILLIS OEM, schildknape, zoon van Klaas Oem, ridder, en van Johanna van Arkel van Bokhoven, was in het jaar 1354 schepen te Dordrecht; hadt ten wyve Barbara de Joede, en wan:

1. *Tielman Oem*, die volgt.
2. *Godschalk Oem*, in de jaren 1393 en 1405 schepen te Dordrecht.
3. *Willem Oem*.
4. *Hugo Oem*, anders genaamt *Hugo Boey*, in 't jaar 1377 schepen te Dordrecht, gehuwt met Elizabeth van Mande, waar by hy wan:

Tielman Oem, gezegt *de Lange*, in 't jaar 1401.

5. *Pieter Oem*, kapitein van een kompagnie voetknechten in 't jaar 1396, die naliet

Aart Oem, vermeld in 't jaar 1444.

6. *Kornelia Oem*, gehuwt met Willem van der Lint, met kinderen.

TIELMAN OEM, zoon van Gillis Oem, schildknape, en van Barbara de Joede, was in 't jaar 1354 schepen te Dordrecht, en in 't jaar 1358 baljuw van Zuid-Hollandt, en getrouwt met Catharina van der Burg, heeren Jakobs dochter, by welke hy wan:

1. *Jakob Oem*, van welken vervolgens in regte linie gekomen zyn de edele *Oemen*, die zich na elkander, zo te Dordrecht, als elders onthouden hebben, en tot het jaar 1674 vermeld staan by *Matthys Balen* in zyne *Beschryving der stadt Dordrecht*.
2. *Godschalk Oem*, schildknape, was getrouwt met Catharina van den Woude, en leefde nog in den jare 1403. Hy hadt, behalven *Godschalk Oem*, burgermeester te Dordrecht, die nakomelingen heeft gehad, een ouder zoon, genoemt

TIELMAN OEM, schepen te Dordrecht in den jare 1412, die trouwde met Margareta van Slingelandt van den Tympel, Jans dochter, die onder andere kinderen verwekte

GODSCHALK OEM, schildknape, de welke in 't jaar 1432 de heerlykheit van *Wyngaarden* kopende, den naam van deze plaats by zynen geslachtnaam voegde, en aldus schreef: OEM VAN WYNGAARDEN, dat zyne afstammelingen nagevolgt hebben. Deze Godschalk Oem van Wyngaarden dan was Raadt en rentmeester generaal van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, heer van Wyngaarden, Oost-Ysselmonde, Raamsdonk, Grysoorde, Duivenwaardt, Oude en Nieuwe Tonge, Groot-Waspyk, enz. Hy trouwde in 't jaar 1422 met Margareta van Alkemade, Floris dochter, en liet na

1. *Floris Oem van Wyngaarden*, die volgt.
2. *Tielman Oem van Wyngaarden*, zonder kinderen overleden.
3. *Hendrik Oem van Wyngaarden*, Raadsheer in 't Hof van Hollandt, zonder oir gestorven.
4. *Jan Oem van Wyngaarden*, die hier na volgt.
5. *Jan Oem van Wyngaarden* de jonge, ambachtsheer van der Lekke.
6. *Margareta Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Jakob van Cats, ridder.
7. *Catharina Oem van Wyngaarden*, eerst getrouwt met Aart Musch, genoemt Gaasbeek, daar na met Gillis Goitignis, beide

burgermeeſters te Mechelen.

Floris Oem van Wyngaarden, zoon van Godſchalk Oem van Wyngaarden en Margareta van Alkemade, baljuw van Zuid-Hollandt in 't jaar 1450, ſchout van Dordrecht in 't jaar 1474, en tot verſcheide malen aldaar burgermeeſter. Hy was getrouwt met Bartha van den Boukhorſt, heeren Franks dochter, en wan by haar

1. *Jakob Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Floris Oem van Wyngaarden*, ridder, heer van Yſſelmonde, en Raadt in den Hove van Hollandt. Hy trouwde met Maria van Zwieten, en wan:

1. *Margareta Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Thomas Beukelaar, theſaurier en ſchout te Dordrecht, met kinderen.

2. *Jooſt Oem van Wyngaarden*, na zyns vaders doodt heer van Yſſelmonde, baljuw van Noordwyk in 't jaar 1528, die in 't jaar 1540 gemelde heerlykheit verkocht aan Hendrik van Merode, heere van Petershem, en by zyne vrouwe Jaquemyne van der Heyden, uit Brabandt, naliet

Floris Oem van Wyngaarden, gehuwt met eene dochter van Mr. Jan van Bruelis, Raadsheer te Utrecht, en

Jacoba Oem van Wyngaarden, getrouwt met Willem van Yſſelſtein.

3. *Dirk Oem van Wyngaarden*, die hier na mede volgt.

4. *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Gysbert van Zwieten, met kinderen.

5. *Catharina Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Jan van de Werve, ridder, heere van ſint Michiëlsgeſtel, zonder oir.

Jakob Oem van Wyngaarden, oudſte zoon van Floris voornoemt en van Bartha van Boukhorſt, ridder, baljuw van Zuid-Hollandt in 't jaar 1484, en ſchout van Dordrecht, beſchreven in de ridderſchap van Hollandt, als de meeſte zyner voorvaderen, trouwde vrouw Maria van Duivenvoorde, heeren Arends dochter, en wan by haar

1. *Floris Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Tielman Oem van Wyngaarden*, prieſter te Haarlem.

3. *Arend Oem van Wyngaarden*, in Spanje zonder kinderen geſtorven.

4. *Godſchalk Oem van Wyngaarden*, die naliet

1. *Catharina Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Otto van Dorthuizen, zonder kinderen.

2. *Paulus Oem van Wyngaarden*, die ten vrouwe hadt N. van Haaſten, Martens dochter, waar by hy alleen drie dochters naliet.

Floris Oem van Wyngaarden, zoon van Jakob Oem van Wyngaarden en Maria van Duivenvoorde voornoemd, ridder, heer van Wyngaarden en Ruybroek, mede beſchreven in de Hollandſche ridderſchap, ſtierf in 't jaar 1549, en liet uit zyne vrouwe, Ottelyne van der Koulſter, gezegt Alkemade, na

1. *Jakob Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Jan Oem van Wyngaarden*, zonder kinderen geſtorven.

3. *Machtelt Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Splinter van Hargen, ridder, heere van Ooſterwyk, met kinderen.

Jakob Oem van Wyngaarden, zoon van Floris Oem van Wyngaarden en Ottelyne van der Koulſter van Alkemade, ridder, heer van Wyngaarden en Ruybroek, was in 't jaar 1566 als een der verbondene edelen te Bruſſel, week diesbalven in 't jaar 1567 ten lande uit, en keerde in 't jaar 1572 daar weder in; was in 't jaar 1573 gouverneur van Gouda en Oudewater, en ſtierf in 't jaar 1604, oud 79 jaren. Hy hadt drie vrouwen gehad, als: (1) Heſſel Mulart, uit Over-Yſſel; (2) Johanna van Nyveldt, en (3) eene dochter van Aymond, heere van Zwartzenburg, en wan alleen by de eerſte de nagenoemde kinderen, als:

1. *Karel Oem van Wyngaarden*, luitenant kolonel, gebleven in eene ſchermutſeling in Vrieslandt in 't jaar 1581.

2. *Willem Oem van Wyngaarden*, mede luitenant kolonel, gebleven in een gevecht op de Hardenberger heide.

3. *Roelof Oem van Wyngaarden*, zonder oir te Rome geſtorven.

4. *Ottelyne Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Karel van den Rhyne, heer van Nieuwenburg, enz. liet eene dochter na, *Anna van den Rhyne*, vrouw van Wyngaarden en Ruybroek, welke ten man hadt *Jakob Oem van Wyngaarden*, heere van Benthuizen, Zoetermeer en Zegwaardt, wiens moeder was *Sandrina Kroeſing*, erfdochter van Benthuizen.

5. *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Joachim Rengers, waar by zy wan: *Willem Rengers*; *Machtelt Rengers*, getrouwt met Jakob Caulier, kaptein, zonder oir; *Helena Rengers*, gehuwt met N. Dromont, zonder kinderen.

Aldus deze oudſte tak van Wyngaarden uitgeſtorven zynde, zo is dit geſlacht door Dirk Oem van Wyngaarden, jongſten zone van Floris Oem van Wyngaarden en van Bartha van der Boukhorſt, Franken dochter, boven gemeld, voortgeplant: want hy, getrouwt met Adriana van Nyveldt, heeren Gerrits dochter, wan

1. *Hendrik Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Godſchalk Oem van Wyngaarden*, prieſter en kanunnik te Dordrecht in 't jaar 1545.

3. *Margareta Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Kornelis van Yſſelſtein.

Hendrik Oem van Wyngaarden, Dirks zoon, trouwde met Ermgard Spruyt van Kriekenbeek, en wan

1. *Bruinink Oem van Wyngaarden*, ambachtsheer van 's Heeren-Aartsbergen, en rentmeeſter generaal van Zeelandt Beooſter-Schelde, die, in 't jaar 1605 te Schoonhoven in den ouderdom van 75 jaren overlydende, by zyne huisvrouwe Maria van Serooskerke, Jeronymus dochter, verwekt hadt

Hendrik Oem van Wyngaarden, heere van 's Heeren-Aartsbergen en Weſtkerke, die ten vrouwe nam Eleonora van der Werve, vrouwe van Ghyſſenoudekerk, doch beide, zonder kinderen na te laten, overleden.

2. *Gerard Oem van Wyngaarden*, die volgt.

3. *Maria Oem van Wyngaarden*, in 't jaar 1604 ongehuwt geſtorven.

4. *Adriana Oem van Wyngaarden*, eerſt met Willem Bol, daar na met Stefen van Blitterswyk gehuwt, zonder kinderen na te laten.

Gerard Oem van Wyngaarden, zoon van Hendrik voornoemd, en van Ermgard Spruyt van Kriekenbeek, Raadt ordinaris in den Hove van Hollandt in 't jaar 1572, daar na Raadt in den Hogen Raadt, en eindelyk preſident van den Hove van Hollandt, ſtierf in 't jaar 1598, en liet uit Sandrina Kroeſink, vrouwe van Benthuizen, na

1. *Jakob Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Jakoba Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Hendrik van Serooskerke, heere van Stavenisſe, met kinderen.

3 *Henrika Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Hieronymus van Serooskerke, heere van Popkensburg, op Walcheren, in Zeelandt.

4. *Emerentiana van Wyngaarden*, welke trouwde met Gerrit van Rheede, heere van Ter Horſt.

Jakob Oem van Wyngaarden, zoon van Gerard Oem van Wyngaarden en Sandrina Kroeſink, was heer van Benthuizen, Zoetermeer, en Zegwaardt, en ſedert 't jaar 1613 altoos beſchreven in de ridderſchap van Hollandt. Hy trouwde in 't jaar 1610 met Anna van den Rhyne, boven gemeld, en liet na:

1. *Gerrit Oem van Wyngaarden*, edelman van prins Frederik Hendrik van Oranje, ongehuwt overleden te Maſtricht in 't jaar 1632.

2. *Karel Oem van Wyngaarden*, vryheer van Wyngaarden en Ruybroek, die getrouwt was met Reinera Florentina Slooth, dochter van heer Arend, burgemeeſter te Kampen, in Over-Yſſel, en ſtierf zonder kinderen na te laten.

Hier mede de twede tak van Wyngaarden ook uitgeſtorven zynde, wierdt dit edele geſlacht voortgeplant door

Heere Jan Oem van Wyngaarden, vierden zone van *Godſchalk Oem van Wyngaarden* en van Margareta van den Koulſter van Alkemade. Hy erfde in 't jaar 1515 van zyn oom Floris van Alkemade het huis en de goederen van Kroneſtein, by Leiden, en trouwde met Catharina van Egmondt van Yſſelſtein, by welke hy won:

1. *Godſchalk Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Willem Oem van Wyngaarden*, heere van Albrantswaardt, ridder, en baljuw van den Hage, getrouwt met Maria Ruygrok van der Werve, waar by hy wan:

A. *Kornelis Oem van Wyngaarden*, meeſterknaap van Hollandt, trouwde eerſt met Geertruid van Honthorſt, daar na met Maria van Abbenbroek, verwekkende by zyne eerſte vrouwe: (a) *Kornelis Oem van Wyngaarden*, in 't jaar 1582 ongehuwt overleden; (b) *Filip Oem van Wyngaarden*, mede jongman geſtorven; (c) *Anna Oem van Wyngaarden*, die ten man hadt Jan van Huykeſloot, waar by zy kinderen naliet; (d) *Maria Oem van Wyngaarden*, getrouwt met Zweer van de Poll. By zyne twede vrouwe verwekte hy: (a) *Kornelis Oem van Wyngaarden*, zonder kinderen geſtorven; (b) *Maria Oem van Wyngaarden*, die ten man badt Gysbert van Hogendorp, en daar vier kinderen by won.

B. *Catharina Oem van Wyngaarden*, welke trouwde met Gaſpar van Blois van Treslong, baljuw van den Briel en lande van Voorne.

3. *Ysbrand Oem van Wyngaarden*, meeſterknaap van Hollandt in 't jaar 1517, getrouwt met Hillegond van Zonneveldt; wan twee dochters, en ſtierf in 't jaar 1530.

4. *Floris Oem van Wyngaarden*, penſionaris der ſtadt Dordrecht in het jaar 1518, naderhandt Raadt in den Hove van Hollandt, trouwde met Arnoldyne van Duivenvoorde, dochter van den ridder Arend van Duivenvoorde, en wan:

a. *Jan Oem van Wyngaarden*, kanunnik te Luik.

b. *Gysbert Oem van Wyngaarden*, kinderloos geſtorven.

c. *Catharina Oem van Wyngaarden*, ongehuwt overleden.

d. *Adriana Oem van Wyngaarden*, zonder oir.

e. *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Karel Serclaas van Bruſſel, met kinderen.

5. *Elizabeth Oem van Wyngaarden*, hadt ten man David Ruygrok van der Werve, baljuw van Ter Goes, met kinderen.

Godschalk Oem van Wyngaarden, zoon van Jan Oem van Wyngaarden, en van Catharina van Egmondt van Yſſelſtein, hier boven genoemt, was baljuw van den Hage, dykgraaf van Geeſtmer-ambacht, heer van Grysoorde en Kroneſtein. Hy trouwde met Margaretha van Boſchhuizen, heeren Bruininks dochter, die hem naliet

Jan Oem van Wyngaarden, die volgt.

Christina Oem van Wyngaarden, die, gehuwt met Pieter van Halmale, van Antwerpen, verſcheide kinderen naliet.

Jan

JAN OEM VAN WYNGAARDEN, zoon van Godschalk voornoemd, trouwde eerst met Magdalena van de Werve, en naderhandt met Catharina van Zyl. Hy verwekte by de eerste vier kinderen, alle zonder oir overleden, en by de laatste:

1. *Daniel Oem van Wyngaarden*, die volgt.

2. *Margaretha Oem van Wyngaarden*, gehuwt met Jan Zeger van Wassenhoven, ridder, met kinderen.

3. *Hillegonde Oem van Wyngaarden*, hadt eerst ten man Joost van Schawyk, zonder kinderen, en daar na Pieter van Koeverden, daar zy twee dochters by hadt.

4. *Kornelia Oem van Wyngaarden*, getrouwt met N. van Gelinkhuizen, wan vier zonen.

5. *Maria Oem van Wyngaarden*, trouwde Mr. François Frank van Zevenbergen, pensionaris te Gouda, daar na Raadt in den Hogen Rade. Zy stierf in 't jaar 1614, zonder kinderen.

DANIEL OEM VAN WYNGAARDEN, zoon van Jan voornoemd en van Catharina van Zyl, verkocht in 't jaar 1613 het huis te Kronestein aan N. van Panhuizen, trouwde eerst met Beatrix de Waal van Moersbergen*, en daar na met Sofia Rouken, en liet uit de eerste vrouwe na

Geurtje Oem van Wyngaarden, getrouwt met N. van den Sande, rekenmeester te Arnhem, met kinderen.

Uit de twede vrouwe:

1. *Jan Oem van Wyngaarden*, zonder kinderen overleden.
2. *Jan Oem van Wyngaarden*, die volgt.
3. *Abel Oem van Wyngaarden*, jongman gestorven.
4. *Beatrix Oem van Wyngaarden*.
5. *Susanna Oem van Wyngaarden*.

JAN OEM VAN WYNGAARDEN, zoon van Daniel voornoemt en van Sofia Rouken, was eerst Raadt, en naderhandt president van den Hove van Hollandt, heer van Werkendam. Hy trouwde in 't jaar 1617 met Jakomina de Witte, en wan

DANIEL OEM VAN WYNGAARDEN, heer van Werkendam, en naderhandt by testament van zynen neve, *Karel van Wyngaarden*, vryheer van Wyngaarden, Ruybroek, Benthuizen, Zoetermeer, baljuw en dykgraaf van de stadt, lande en grote waterschap, mitsgaders kastelein van den huize en het kasteel van Woerden, hoogheemraadt van Delflandt, beschreven in de ridderschap van Hollandt, buitengewoon gezant van dezen Staat aan den koning van Denemarken, de welke ten vrouwe nam Catharina van Zuitlandt, eenige dochter van Iman van Zuitlandt, heere van Zuitlandt, Moermont, Renesse, Noordwelle, en by haar verwekte

1. *Catharina Sofia Oem van Wyngaarden*, vrouwe van Zoetermeer, die eerst getrouwt was met Daniel Giezer, heere van Middelburg, naderhandt met Frederik van Liere, Raadt ordinaris in den Hove van Hollandt, met kinderen.

2. *Jakoba Oem van Wyngaarden*.

3. *Willem Oem van Wyngaarden*, heere van Benthuizen.

4. *Johanna Maria Oem van Wyngaarden*, jonkvrouwe van Renesse.

Zie *S. van Leeuwen Batavia illustrata fol.* 1033 *tot* 1044, *en M. Balen Beschryving van Dordrecht*.

WYNGAARDT DES HEEREN, in 't Latyn *Vinea Domini*, eene vermaarde proostdy van Norbertynen op het Zandt te Pinjum, een dorp van de Vriesche grietenye Wonseradeel, in het kwartier Westergoo. Zy wordt al vermeld in den jare 1287, wanneer geheel Vrieslandt door een vreesselyk onweêr zyne dyken zag doorbreken, en het platte landt onderlopen, zo dat aldaar zeer vele menschen verdronken, waar uit zich alom een gerucht verspreidde, dat 'er geen levendig mensch alhier overgebleven was, weshalven de generaal dezer orde eenige gemachtigden derwaarts zondt, om den staat der kloosters van zyne orde op te nemen. Dit onderzoek door den abt van Bloemkamp en den proost van Schildwolde gedaan zynde, bevonden zy, dat 'er niemandt in dit klooster, by gebrek van leeftocht, gebleven was, en alle de monniken zich in andere kloosters geborgen hadden. In het jaar 1509 wierdt het zelve klooster, om 't geweldt van 't zeewater, dat de parochie van Pinjum zeer groten afbreuk deedt, overgebragt in de stadt Bolswaardt, komende aldaar voor onder den naam van het *Johannister-klooster*, gelyk het wederom in een brief van 't jaar 1529 by den professor *Matthaus* genoemt wordt *het klooster der Premonstreit-monniken op het Bilt*. Naderhandt, by het oprechten des bisdoms van Leeuwarden, wierdt het inkomen van dit klooster tot de bisschoppelyke tafel geschikt, en als aldus de monniken in het jaar 1570 elders verplaatst waren, is dit klooster allengskens vervallen, en, naardien de kerk alom gescheurt en gebroken was, in den jare 1612 geheel afgebroken en gesloopt. Ten tyde van Wibrandus Wobbinga, die al voor het jaar 1347 proost van dit klooster was, zonden de monniken van 't Oldeklooster, of Bloemkamp, in alle weelde en ongebondenheit levende, en weinig op hun ordensregel passende, hunne Konversen uit om de proostdy op het Zandt te bevechten, dat de zelve niet wel bekwam, en geheel mislukte: want schoon de monniken dezer proostdye daar tegen niet gewapent waren, keerden zy echter geweldt met geweldt zodanig af, dat 'er vele der bestryders met beblocde koppen heen dropen, waar na deze proost het stins Weyma, 't welk de proostdy toebehoorde, en geheel vervallen lag, weder liet opbouwen en sterk maken, om in het toekomende tegen diergelyke ondernemingen gewapent te zyn. Zie *Winsemius Beschryving van Vriesl. en de Oudheden en Gestichten van Vriesl. II Deel*, *pag.* 5, 6, 13, 14.

WYNJETERP, een schoon dorp van de Vriesche grietenye Upsterlandt, in het kwartier der Zevenwolden, gelegen aan den Heereweg naar Drenthe. Het heeft een kerk, met een toren, de welke met die van Duurswolde door een Gereformeerd predikant bedient wordt, staande onder de classis van Zevenwolden.

WYNOXBERGEN, of BERGEN VAN ST. WYNOX, in 't Latyn *Vinociberga*, of *Mons Sti. Vinoci*, eene middelmatige en sterke stadt in Vlaanderen, omtrent 2 Duitsche mylen Zuidwaarts van Duinkerken, aan de rivier Colme gelegen. Zy heeft den naam van een beroemd klooster op een berg, zynde den heiligen Wynok, een Engelschman, toegewyd, en het begin van deze stadt geweest. Deze stadt voert den tytel van een graafschap, en dryft goeden koophandel met lakens en andere stoffen, die daar gemaakt worden; ook is daar in de maandt October een vermaarde jaarmarkt. De Franschen hebben deze stadt in het jaar 1667 vermeestert, en de zelve in goeden staat van tegenweer gestelt. De koning van Vrankryk heeft naderhandt daar over een eigen gouverneur, en in het daar by leggende fort St. François een eigen kommandant aangestelt.

WYNRUIT (DE RIDDERORDE VAN 'T) was voor dezen in groot aanzien in Schotlandt, zynde ingestelt door den koning Achajus, de welke geregeert heeft van den jare 787 tot den jare 819, na dat hy met Vrankryk een verbondt hadt gemaakt. Het teken of blasoen van deze orde was een kollier, gemaakt van twee takken, de eene van wynruit, en de andere van distel, waar onder het beeldt en kruis van St. Andries hong. De betekenis van dit zinnebeeldt was, dat gelyk men de distel niet wel kan aanraken zonder zich te steken, en het wynruit een kruidt is, dat alle vergiftige dieren, vyanden van het menschelyk geslacht, verdryft, wilde de gemelde koning daar door te kennen geven, dat al wie iets vyandelyks tegen zyn persoon, tegen zyn ryk, of getrouwe onderzaten, en bondgenoten zou durven ondernemen, zich daar by zeer kwalyk zou bevinden. Maar deze ridderorde is by verloop van tydt, welk lot verscheide andere ridderordens is te beurt gevallen, geheel te niet gegaan.

WYNS, het eerste dorp in rang van de veertien dorpen der Vriesche grietenye van Tietjerksteradeel, in het kwartier Oostergoo, gelegen aan de Oostzyde van de Ee, of Dokkumervaart. Hier is een klein, maar vischryk meirtje. In het kerkelyke wordt dit dorp met Oenkerk en Giekerk door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Leeuwarden.

WYNSZ, (JELLE ADRIAANSZ.) een bekwaam wiskundige. Hy was dykgraaf van de vier Noorder koggen in het rechte West-Vrieslandt, en vondt omtrent den jare 1594 uit het leggen van krebbingen buiten aan den Wierdyk in zee, tot beschermingе van de zelve tegen den geweldigen aandrang van het zeewater. Men heeft zich daar naderhandt zo wel by bevonden, dat men zich nog tegenwoordig van zyne uitvindinge met zeer veel vrucht bedient. Kort na dat de zelve was goedgekeurt wierdt de eerste krebbing voor den Spanbroekerdyk, beweSten de Twischkerbrug, geslagen. *Burgers Kronyk van Medemblik*.

WYTMAN, (MATTHEUS) een bekwaam kunstschilder, was geboren te Gorkom, in Zuid-Hollandt, in 't jaar 1650. Zyne leermeesters waren Henrik Verschuring, en Johan Bylaart te Utrecht. Hy, zyne natuurlyke geneigtheit volgende, begaf zich tot de schilderkunst, en wierdt, als gezegt is, een braaf meester: want hy schilderde zeer kunstig en uitvoerig in 't klein. Hy verkoos allerhande gezelschapjes, schilderende de gezichten der landschappen, die hy in zyne achterwerken schikte, by uitnemendheit natuurlyk. In 't laatst van zyn leven begaf hy zich tot het penselen van allerhande fruit en bloemen, waar in hy tot ongemene volmaaktheit zou gevordert hebben, indien hem de doodt niet al te vroeg hadt weggerukt: want hy kwam te overlyden in den jare 1689, in het negen en dertigste jaar van zynen ouderdom. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschild. III Deel*, *pag.* 201.

WYWERT, WIEWERT, of WIEUWERT, eertyds een zeer aanzienlyk, maar tegenwoordig een klein en gering dorp in de Vriesche grietenye Baarderadeel, in 't kwartier Westergoo, twee en een half uur gaans van de stadt Leeuwarden gelegen. De kerk van dit dorp was in de Roomsche tyden op den naam van St. Nicolaas ingewyd, en stondt ter begevinge en bevestiginge der abten van Lidlum. Tegenwoordig wordt het zelve met Britswert door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Sneek. Dit dorp is voor eenigen tydt vermaard geworden, om dat de geleerde en deugdzame juffrouw *Anna Maria Schuurman*, na zich door de dweperyen van den beruchten Jan de Labadie te hebben laten innemen, en in des zelfs gezelschap eerst te Hervorden, en daar na te Altena, by de stadt Hamburg gewoont te hebben, eindelyk haar verblyf in dit dorp heeft genomen, daar zy ook haar leven in den jare 1678 heeft geëindigt.

Oudtyds stonden hier vier adelyke sloten, zo als men uit het vervallen muurwerk bespeuren kan; maar tegenwoordig staat 'er alleen het stins of slot *Thetinga*, het welk vele jaren de eigendom van den vermaarden stamme van *Walta* is geweest, wiens hoofdtelg *Douwe* in den oorlog tusschen de Gelderschen en Burgundiërs de zyde der laatsten houdende, wierdt in den

jare 1522 het ſlot Thetinga door Heerke Feykes, van de party der Gelderſchen, met twintig krygsknechten van Sloten en de Lemmer ingenomen, bezet, en verſterkt, om den doortocht tuſſchen de ſteden Leeuwarden, Franeker, Harlingen en Sneek zo te water als te lande te ſluiten en te beletten. Maar het wierdt niet lange daar na door Georg Schenk, Burgundiſchen ſtadhouder over Vrieslandt, belegert, en met de hulp van die van Leeuwarden, en na het beſchieten van dit ſlot met grof geſchut, van de zo even gemelde ſtadt derwaarts gevoert, ſtormenderhandt verovert, wordende Heerke Feykes met alle zyne bezettelingen, op een of twee na, in het gevecht gedood. *Winſemius en Schotanus Kronyken van Vrieslandt. Oudheden en Geſtichten van Vrieslandt II Deel.*

WYZEN in Griekenlandt. Dien naam verkregen zeven mannen, die wegens hunne wysheit en uitſtekend verſtandt zeer beroemd waren, namentlyk *Thales* van Mileten, *Pittacus* van Mitylene, *Bias* van Briene, *Solon* van Athene, *Cleobulus* van Lyndus, *Periander*, koning van Corinthus, en *Chilo* van Lacedemonië. Zommige ſchryvers ſtellen *Miſon* in de plaats van *Periander*; en anderen *Anacharſis*, die ter zelver tydt leefde. Plutarchus meldt, dat 'er altydt grote briefwiſſeling tuſſchen deze Wyzen gehouden wierdt, en dat hunne mondelinge zamenſpraken alleenlyk over natuur- en zedekundige ſtoffen geſchiedden. Nog andere willen, dat *Epimenides* van Creta plaats onder deze Wyzen verdient, die ook in dien tydt leefde, en van Paulus in zyn Zendbrief aan Titus aangehaalt wordt. Ja eenige rekenen 'er ook *Æſopus* onder, die insgelyks toen leefde. Plato zegt, dat Socrates eenige van des zelfs fabelen waardig achtte in vaarzen over te brengen. De zeven voorgemelde mannen hebben gene ſchriften nagelaten, om dat de Filoſofie, in welke zy hunne leerlingen onderwezen, alleen in korte zinſpreuken beſtondt. *Plutarchus. Diogenes Laërtius. Cyrillus.*

GROOT ALGEMEEN

WOORDEN-BOEK.

X.

X Deze letter heeft de kracht van twee medeklinkers: want de ouden bedienden zich dikwils van de zelve in plaats van *cs* en *gs*, schryvende, by voorbeeldt, *Apex* voor *Apecs*, en *Grex* voor *Gregs*. Zy is eigentlyk eene Griekfche letter; maar wierdt ook by de Latynen gebruikt in de woorden van *Ex*, *Grex*, *Lex*, *Rex*, *Nix*, *Nox*, *Vox*, *Nux*, enz. hoewel Isidorus getuigt, datze voor den tydt van Augustus niet in gebruik is geweeft. Quintilianus en Cicero hebben aangemerkt, dat men deze letter in de Latynsche tale gemakkelyk kan missen. De Romeinen voegden 'er zomtyds de *s* by, als in de woorden *Maxsumus*, *Proxsumus*, enz. het welk naderhandt met reden buiten gebruik is geraakt, hoewel het in eenige woorden, als in die van *Exsecro*, *Exsculpo*, enz. noodzakelyk schynt. In de middeleeuwen wierdt de *X* wel voor *Ch* gebruikt: want men vindt op een penning van keizer Lodewyk den Godvruchtigen XRISTIANA RELIGIO voor *Christiana Religio*, en dus ook in eenige oude brieven, en by zommige schryvers van den gemelden tydt. In de getallen betekent deze letter *tien*, en dit is de reden waarom de letter *V*, als zynde een halve *X*, *vyf* betekent. Ausonius zegt daar omtrent in zyne vaarzen *de Litt. monos.* het volgende:

In Latio numerus denarius Argolicum X.

Dat is: „ In het landt der Latynen betekent de Argolische of „ Griekfche *X* het getal van tien". Een streepje boven de *X* (op deze wyze $\bar{X}$) gezet zynde, wordt het getal van *tien duizend* daar door uitgedrukt. Men vindt ook eenige oude munten, welke *Denarii* genoemt worden, om dat de letter *X* daar op staat. De Nederlanders bedienen zich van de *X* in het schryven der Griekfche en Latynsche, als mede van eenige andere eige namen, gelyk uit de hier na volgende artykels, als mede uit de namen *Maximiliaan*, *Luxemburg*, enz. blykt. Maar zommigen gebruiken ook de *x* voor *ks*, spellende *Zulx* voor *zulks*, *Ryx* voor *ryks*, *Schrix* voor *schriks*, *Huwelyx* voor *huwelyks*, enz. doch het schynt best in het spellen van die en dietgelyke woorden, om hunne betekenis en afkomst niet te verduisteren, de *ks* te behouden. Maar het woordt *Fix*, dat *vaft* betekent, en van het Latynsche *fixum* afkomstig is, als hebbende onder de Nederlanders het burgerrecht verkregen, wordt met de *x* billyk en natuurlyk gespelt. Op de zelve wyze is het gelegen met de woorden *Exter*, *Hexe*, en eenige weinige andere. *Du Cange Glossarium Latin. lit. X. A. Moonen en W. Sewels Nederduitsche Spraakkunsten.*

XACCA, XIACCA, of SACCA, eene stadt in Sicilië. Zie op den laatstgemelden naam.

XACCA, de eerste stichter van den afgodendienst in Indië, en in andere Oosterfche landen. Doch hy wordt van gene andere volkeren dan alleen van de Japonezen aldus genoemt: want de Indianen geven hem den naam van *Rama*, de Chinezen dien van *Xian*, en de ingezetenen van Tonquin dien van *Chiaga*. In de geschiedenisse van zyn leven wordt verhaalt, dat zyne moeder, van hem zwanger zynde, op een nacht droomde, dat zy van een witten olifant verloste; en deze fabel heeft gelegenheit gegeven, dat de koningen van Siam, Tonquin en China de witte olifanten in zo hoge waarde houden, dat zy zich zeer gelukkig achten, als zy zo een aantreffen, en zich dan in hunnen tytel *heer van den witten olifant* noemen kunnen. Deze Xacca, hebbende zich in eene woestyne begeven, verzon daar den dienst der Duivelen; en uit die eenzaamheit te rug gekomen zynde kreeg hy wel acht maal honderd duizend leerlingen en navolgers, uit welke hy tien duizend verkoos om anderen in dien afgryffelyken afgodendienst te onderwyzen. Maar hy belastte hen aan hunne boeken gene andere tytels te geven dan dezen: *Ipse dixit* (hy heeft het zelf gezegt) waar in zy de nederigheit der leerlingen van Pythagoras navolgden, die, van hunnen leermeester sprekende, plagten te zeggen: *Αὐτὸς ἔφα*, dat is: *Hy heeft het zelf gezegt*, door welk *hy zelf* zy hunnen leermeester verstonden. Maar het eigentlyke oogmerk van dezen bedrieger daar omtrent was om daar door alle gelegenheit tot twistredenen weg te nemen, op dat het volk, na een nauwkeurig onderzoek der zake, dezen afgodendienst en bygelovigheit niet weder mogt verlaten. De Brachmanen zeggen, dat Xacca tachtig duizend maal de zielsverhuizing (*Metempsychosis*) heeft ondergegaan, zynde zyne ziel in zo velerhande dieren overgegaan, en het laatste dier een witte olifant geweeft; en dat hy, na alle deze verhuizingen, eindelyk onder de goden is aangenomen. *Kircheri China illustrata.*

XACHING, eene tamelyk grote stadt in de provincie Chekiang, in China.

XAGUA, een zeeboezem aan de Zuidelyke kust van het eilandt Cuba, zynde een der Antillische eilanden in Amerika. De Franschen noemen dezen zeeboezem, of golf, *le Grand Port*, dat is: *de Grote Haven*, om dat hy een der beste en gemakkelykste havens in America, of de Nieuwe Wereldt, is. Hy is omtrent een pistoolschoot lang, en van weerzyden met rotsen bezet, die, wegens hare gelykheit van boven, een muur gelyken. Zy formeren een stene kaai, daar de schepen kunnen aan leggen. De haven is zo diep, dat allerhande schepen daar met gemak kunnen in komen. Tegen over deze golf is een grote baai, die met hoog landt omringt is, en omtrent zes mylen in haren omtrek beslaat. In het midden van de zelve is een klein eilandt, daar zich de schepen van zeer uitstekend water kunnen voorzien. De Spanjaarden hebben omtrent deze haven zekere waranden, waar in zy eene menigte varkens onderhouden en aanfokken. Daar zyn 'er onder hen, welke die waranden jaarlyksch vyf tot zes duizend kronen opbrengen, zonder dat zy 'er grote kosten toe van noden hebben. *Oexmelin Hist. des Indes Orient.*

XAINTES. Zie SAINTES.

XAINTONGE. Zie SAINTONGE.

XAIRES TOPA-INCA, de laatste der Inkaas, koning van Peru en Amerika, onderwierp zich Philips den II, koning van Spanje, in den jare 1557. Zie *Relat. du Perou.*

XALAMA, eene kleine rivier in Nieuw-Castilië, hebbende haren uitloop in de rivier Henares.

XALAMA, een hoog gebergte in het koninkryk van Leon, op de grenzen van Estremadura. De rivier *Agueda* heeft haren oorsprong in dit gebergte.

XALAPPA, of XALAPPA VAN VERA-CRUX, eene kleine stadt in de Audientie, of het rechtsgebiedt van Mexiko, gelegen in het landschap Tlascala, in Noord-Amerika, omtrent twintig mylen van Vera-Crux, ten Westen. Hier is een bisdom, opgerecht in den jare 1634, het welk jaarlyksch tien duizend dukaten opbrengt. Deze stadt heeft omtrent twee duizend inwoonders, zynde ten dele Spanjaarden, ten dele Indianen.

XALISCO. Zie GALLICIE. (NIEUW-)

XALON, voor dezen genoemt SALO, eene rivier in dat gedeelte van Spanje, het welk door de Romeinen *Tarraconensis* (het Tarrakoneesche) genoemt wierdt, en in het landschap der Celtiberiërs gelegen was. Zy ontspringt in Oud Castilië, loopt door Arragon, en bespoelt de stadt Baubula, daar eertyds de oude stadt *Bilbilis* gelegen was. Zy valt eindelyk in de Ebro, voor dezen *Iberus* genoemt, vier mylen van Saragossa. Het water van deze rivier is zeer bekwaam om het yzer daar mede hard te maken. *Nieremb. Hist. Nat. lib. I.*

XALOTH, een gehucht in Palestina, gelegen in het zogenoemde Grote Veldt, op de grenzen van het beneden-Gallilea, ten Zuiden. *Josephus van den Joods. oorlog III Boek, 2 Kap. Simon Dict. de la Bible.*

XAMO, eene woestyn of wildernis in Groot-Tartarye. De Heer Burgermeester Witsen zegt, dat zy tegenwoordig den naam van *Gobea* heeft, en hy plaatst de zelve in zyne kaart ten Westen de rivier Houmk en den muur van China. Ook scheidt zyn Wel-Ed. de woestyn van *Lop* van die van *Xamo* af, welke in andere kaarten gemeenlyk worden zamengevoegt. Zie LOP.

XAMO, anders genoemt CAMUL, of KAMUL, de beste stadt in Turquestan, of Turchestan, een landschap van Groot-Tartarye.

XAMSI, eene provincie van het grote ryk van China. Zy paalt ten Oosten aan Peking, ten Zuiden aan Honan, ten Westen aan Xensi, en ten Noorden aan den groten muur van China. De hoofdstadt van deze provincie is *Taiven*, en de voornaamste der andere steden zyn *Tinguanh*, *Testung*, *Lugan*, en *Fuenchu*; onder welke nog twee en zeventig andere steden behoren. Men zegt, dat in deze provincie zo hete waterputten gevonden worden, dat 'er de ingezetenen op de volgende wyze vleesch in kunnen koken. Namentlyk, het gat of de opening van de waterput wordt geheel toe gemaakt, en alleen zo veel plaats open gelaten, waar in men den pot zetten kan; en alzo op die wyze de kracht van den rook en der uitwaassemingе wordt opgestopt, wordt het vleesch of andere eetwaren met der haast gaar gekookt. Deze waterputten worden alleen voor zekere bronaderen gehouden, voortkomende uit de ingewanden der aarde, waar in zeker onderaardsch vuur gevonden wordt. Men vindt diergelyke in Italië en in Sicilië. Men heeft hier ook een soort van aardkolen, zynde als de Guliksche, in Duitschlandt. Als men de stoffe daar toe heeft, verbryselt men de zelve, en maakt 'er een soort van deeg van; en dus toebereid, en hard geworden zynde, kan men deze kolen wel niet dan met veel moeite aan het glimmen en branden krygen; maar eens in brandt geraakt zynde maken zy een langdurend vuur. *Kircker. China illustr. Martin. Atlas Sinic.*

XANCOINS, of SANCOINS, in 't Latyn *Xancomsium*, of *Tincensium*, een oud vlek in de Fransche provincie Bourbonnois, aan het riviertje de Argent, zes mylen van Nevers gelegen. *Baudrand.*

XANGOLE, eene stadt gelegen in de Chineesche provincie Peking, in Asië.

XANTE, XANTHUS, eene stadt en rivier in Phrygië. Zie SANTO.

XANTE, of SIRBI, in 't Latyn *Xanthus*, *Sirbis*, en *Glaucus*, eene rivier in Natolië, in Asië, ontspringt in het gebergte Taurus, en stort zich uit in de Middelandsche zee.

XANTE, SANTO, of SIRBI, in 't Latyn *Xantopolis*, eene kleine stadt in Natolië, aan de rivier Xante, in Asië.

XANTHI, een zeker volk in Asië. Zynde op een tydt van Harpagus, stedehouder van den koning Cyrus, hard belegert, en tot het uiterste gebragt, sloten zy hunne kinderen, vrouwen, knechten, dienstmaagden, en alle hunne goederen in hunne sterkte op, staken de zelve in brandt, en liepen daar op vertwyfelt op den vyandt los, wordende alle door den zelven nedergemaakt. *Herodotus lib. I.*

XANTHIPPUS, een vermaard Lacedemonier, wierdt door zyne landgenoten gezonden om de Carthaginenzen tegen de Romeinen by te staan, de welke, onder de aanvoeringe van Attilius Regulus, de beroemde veldheeren Amilcar en de twee Asdrubals geslagen hadden. De dappere Xanthippus stuitte het geluk en de voortgangen der Romeinen, versloeg hen verscheide malen, en bragt de zaken der Carthaginenzen weder in zo goeden staat, dat zy hunne vyanden aanvallender wyze konden te keer gaan, niettegenstaande Regulus zyn uiterste best deedt om zulks te beletten. Na dezen dienst zonden de Carthaginenzen Xanthippus met vele tekenen en bewyzen van erkentenisse weder naar huis; maar bestaken het zodanig met de genen, die hem tot zyn geleide wierden mede gegeven, dat zy hem onderwegen deden verdrinken. Dit verraadt bevestigde het algemeen gevoelen, dat men van de Carthaginenzen hadt, te weten, dat zy niet te vertrouwen waren. *Appianus de bello Lybico.*

XANTHUS, een oud Grieksch geschiedschryver, geboren te Sardes, in Lydië, leefde in den tydt wanneer zyn vaderlandt door de Joniërs wierdt ingenomen. Hy wordt door verscheide schryvers aangehaalt, hebbende eene Geschiedenis van Lydië geschreven in vier boeken, als mede eenige andere werken. Athenæus tekent aan, dat eenige oordeelkundigen beweeren, dat die Geschiedenis niet door Xanthus geschreven is, maar dat het een ondergestoken werk is van eenen *Dionysius Schyto brachion.* Men schryft Xanthus nog een boek van de toverkunst toe, aangehaalt door Diogenes Laërtius en door St. Clemens van Alexandrië. *Dionysius Halic. lib. I Antiq. Roman. Solin. cap. 43. Strabo lib. XI &c. Herodotus lib. V. Diogenes Laertius in Proœm. Athen. lib. X & XIII. Suidas. Hesychius. Vossius de Hist. Græc.*

XANTHUS, een speeltuigkundige te Athene, leefde ten tyde van Theophrastus, en schreef eene Geschiedenis der geleerden. *Jonsius de script. Hist. Philos. Fabricii Bibl. Gr.* Daar is ook een Filosoof van dien name geweest, wiens slaaf de beruchte Esopus is geweest. Zie *Diog. Laertius en de andere boven aangehaalde schryvers.*

XANTIPPE, de huisvrouw van den vermaarden Filosoof Socrates, was een zeer kwaad en norsch wyf, dat haren man alle bedenkelyk hertzeer aandeedt. Zy liet zich somtyds door hare kwaadaardigheit zo verre vervoeren, dat zy hem op de openbare straat en den lichten dag den mantel van den hals scheurde. Hebbende hem op een tydt allerhande smadelyke woorden, die zy maar kon bedenken, naar het hoofdt geworpen, bestruifde zy hem, tot besluit van hare redenen, wakker met de kamerpot: maar Socrates lachte daar over, en zeide, „ dat hy wel hadt voorzien, dat op „ eene zo geweldige donderbul een zware regen volgen zou". Euthydemus, een vertrouwde vriendt van Socrates, zou op een tydt by Socrates eeten; maar Xantippe, hebbende lang genoeg daar op gescholden, nam eindelyk de tafel, en wierpze, met al dat 'er op was, omver. Euthydemus wierdt daar door vergramt, stondt op, en wilde heen gaan; maar Socrates zeide tegen hem: *Is 't u vergeten, dat toen ik laatst by u at, eene hen bygeval over de tafel vloog, en het zelve ongeval veroorzaakte; en wy waren daar over niet verstoort.* Zyne meeste vrienden rieden hem, dat hy haar zou verstoten: maar hy weigerde zulks te doen, en zeide, dat hy het razen en tieren van zyn wyf eveneens aanhoorde als het kraken van een touw in een windaas, of het kakelen van een hoen of gans. Hy zeide ook menigmalen, dat hy daarom eene zo kwade vrouw hadt genomen, op dat hy mogt leren zich met al de wereldt te verdragen, het welk hem nu gansch niet moeielyk viel, alzo hy met een zo kwaad wyf moest omgaan. Maar toen hy in de gevangenisse zat, en de tydt, die hem van zyne vyanden gestelt was om het vergift te drinken, naderde, kwam Xantippe by hem, en gaf hem onder veel schryen te kennen hoe smertelyk haar het verlies van haren Socrates viel. Plato verhaalt deze rol, welke Xantippe in het laatste bedryf van haar mans leven gespeelt heeft, in zyn *Phedo*, of *Zamenspraak van de onsterflykheit der ziele*, zo als Socrates de zelve op zyn sterfdag met zyne beste vrienden in zyne gevangenisse gehouden heeft, op de volgende wyze: „ In de gevangenisse gekomen zynde" (het is *Phædo*, die hier spreekt) „ vonden wy Socrates versch ont„ boeit, en Xantippe naast hem zittende, en een harer kin„ deren by zich hebbende. Zo als dat wyf ons gewaar „ wierdt maakte zy een groot misbaar, en sprak, gelyk het „ vrouwvolk gewent is: *Och! myn lieve man, zie daar uwe* „ *goede vrienden, die u, en gy hen nu voor het laatst zult aan*„ *spreken.* Hier op zag Socrates Crito " (eenen dezer vrienden) „ aan, en zeide tegen hem: *Ei lieve, maak, dat deze* „ *van iemandt naar huis gebragt worde*; en daar op namen „ haar eenige van Critós volk al schreeuwende en klagende „ weg." Zie de gemelde *Zamenspraak, uit het Grieksch in het Nederduitsch vertaalt door J. Coenraad Amman, en gedrukt te Amsterdam* 1709 *in quarto*, als mede *Diogenes Laërtius*, en *Charpentier in 't Leven van Socrates.*

XANTUNG, eene der vruchtbaarste provinciën van het ryk van China, grenst ten Noorden en Oosten aan de golf of den zeeboezem van Nanquin, ten Zuiden mede aan die provincie, en ten Westen aan Honan en Peking. De voornaamste steden in deze provincie zyn: *Cinan*, *Jenchen*, *Tachang*, *Cingchen*, *Tengchen*, en *Laichen*, die acht en negentig andere steden onder zich hebben.

XAOA. Zie XOA.

XAOCHEU, eene stadt van de provincie Quantung, in China. Zy is de twede stadt van die provincie, en heeft vyf andere steden onder zich. Zy legt aan den zamenloop van twee rivieren, zeven en twintig mylen van de stadt Quancheu, naar het Noorden. *Maty Diction.*

XAOHING, eene stadt in China, gelegen aan de rivier Che, in de provincie van Chekiana, is eene der fraaiste van het gansche ryk. Men zegt, dat ze, als de stadt Venetië, op het water gebouwt is.

XAOUM, of XAOWA, eene stadt in China, in de provincie Fokien, aan de Zuyun. Drie andere steden behoren onder haar rechtsgebiedt.

XARAMA. Zie XALAMA.

XARAYES, in 't Latyn *Xarayorum Lacus*, een zeer groot meir in Zuid-Amerika, gelegen tusschen de provinciën Chaco en Paraguay.

XATIVA, of SATIVA, in 't Latyn *Setabis*, eene der oudste en schoonste steden van het Spaansche koninkryk Valentië, zynde met twee tegen elkander over staande sterke kasteelen voorzien. Zy wierdt in 't jaar 1707 door den Franschen ridder D'Asfeld ingenomen, en tot den grondt geslecht, om dat deze stadt de zyde van Karel den III hadt gekozen, en zich eenige jaren te voren tegen den grave de las Torres aangekant. Maar het hof van Madrid gaf nog in het zelve jaar last deze plaats weder op te bouwen, en haar den naam van St. PHILIPPE te geven. *Delices de l'Espagne & de Portugal.*

XAUXA, eene rivier in Peru, in Zuid-Amerika, komt voort uit het meir Chincacocha, ontfangt de rivieren Parchos, Timagne, Adancay, Apurima, en Incay, en valt eindelyk in de grote rivier der Amazonen.

S. XAVERIUS, of XAVIER. (FRANCISCUS) Zie S. FRANCISCUS XAVIERIUS.

XAVERIUS, of XAVIER, (HIERONYMUS) een nabestaande van den vermaarden Franciscus Xaverius, was geboortig uit Navarre, en tradt in 't jaar 1568 te Alkala de Henares in de orde of de zamening der Jesuiten. Hy vertrok in 't jaar 1581 naar Indië, en hadt de eer van vier neven van den groten Mogol tot het Roomsch-Katholyke gelove te bekeren. Hy overleedt te Goa in 't jaar 1617, zynde kort te voren door Philips den II, koning van Spanje, tot aartsbisschop van Angamala benoemt. Men heeft verscheide Godgeleerde schriften van hem in de Latynsche en in de Persiaansche tale, waar onder een, met den tytel van: *Historia Christi & S. Petri*, het welk Lodewyk de Dieu in de twee voorgemelde talen, en met eenige aantekeningen, te Leiden heeft laten drukken. Maar dit boek is van de Roomsche kerk door drie byzondere dekreten verboden. *Alegambe Bibl. Soc. Jesu.*

XAVIER, een vlek in het Spaansche koninkryk Navarre, niet meer dan eene myl van de stadt Sanguessa gelegen, alwaar de vermaarde Apostel der Indianen *Franciscus Xavier* of *Xaverius*

ge-

geboren is, en van welke plaats hy zynen naam heeft aangenomen.

Daar legt ook een vlek van dien name in Aragon, aan de rivier Gallego, niet verre van Huesca. *Colmenar Delices de l'Esp. pag.* 664, 682.

XAVIER, (MARCUS DE GUADALAXARA ET) een Karmeliter monnik, geboren te Saragossa, heeft het vierde en vyfde deel opgestelt van de Historie der Pauzen, door *Gunsisalvus de Illescas* en *Ludovicus Babia* begonnen. Ook heeft hy verscheide boeken geschreven aangaande de orde der Karmeliten, in welke hy zich bevondt; als mede een boek van het verdryven der Mauren of ongelovigen uit Spanje, en eenige andere werken. Hy overleedt in zyne geboortestadt den 15 January des jaars 1631. *Antonii Bibl. Hisp. Witte Diarium Biograph.*

XECIEN, eene stadt in de provincie Queicheu, in China. Zy is de vyfde stadt van die provincie, maar heeft niet meer dan drie sterktens onder haar gebiedt. *Maty Diction.*

XEMONICO. Zie ZEMONICO.

XENAGORAS, een Griekſch geschiedschryver, heeft eene Kronyk, en eenige andere schriften zamengestelt, welke door de ouden dikwils worden aangehaalt. *Dionys. Halicarn.*

XENARCHUS, een Peripatetisch Filosoof, geboren te Seleucia, eene stadt van de provincie Cilicië, in klein-Asië, is de leermeester van Strabo geweest. Hy leeraarde in 't openbaar te Alexandrië en te Rome, en wierdt zeer bemint van den keizer Augustus. Hy verloor kort voor zyn overlyden zyn gezicht.

Daar is ook een blyspelschryver van dien name geweest, van wien Aristoteles gewag maakt. Athenæus en Suidas spreken van acht blyspelen, door hem gemaakt. *Strabo lib. IV. Simplicius in libro de cœlo. Fabricii Bibl. Græca.*

XENETUS, een zeer ryk man by de Locrenzen, hebbende zyne dochter Doris ten huwelyk gegeven aan den dwingelandt Dionysius, ondernam, door de aanstokinge van zynen schoonzone, zich tot tyran van Locrus op te werpen: maar het volk, zyn voornemen gemerkt hebbende, deedt hem sterven, nevens eenige andere groten van de stadt, die hem daar in hadden willen behulpzaam zyn. *Aristoteles lib. V Polit. cap.* 7.

XENIADES, een voornaam burger te Corinthus, vroeg den Cynischen of Hondschen Filosoof Diogenes, wanneer hy hem met meer andere slaven wilde kopen, wat hy doen kon; waar op hy ten antwoordt gaf, dat hy vrye personen wist te gebieden en te regeren. Dit antwoordt bewoog Xeniades hem te kopen, en hem zyne vryheit, nevens het opzicht over zyne kinderen te geven, daar by zeggende: „ Zie daar myne „ kinderen; regeer daar over". *Aulus Gellius lib. XI.*

XENIL, in 't Latyn *Singilis*, eene rivier, ontspringt in het Spaansche koninkryk Granada, by het gebergte van Sierra Nevada, loopt voorby de steden Granada, Loja, Lucena, en Ecija, en vereenigt zich, na datze vyf of zes kleiner rivieren in haren loop heeft ontfangen, by eene kleine plaats, genaamt Palma, in het koninkryk van Andalusië, met de rivier Guadalquivir. Het water van deze rivier wordt als een geneesmiddel gebruikt voor verscheide ziektens en ongemakken. *Colmenar Delices de l'Espagne pag.* 394, 416, 486.

XENION, een oud Griekſch schryver, heeft eenige schriften nagelaten, onder de tytels van *Cretica* en *Italica*. Zie *Macrobius Saturn. lib* 1, *cap.* 9. *Fabricii Bibl. Græca.*

XENOCLES, een Griekſch dichter, leefde in de XCI Olympiade, en streedt om den voorrang met Euripides. *Suida Lexicon. Fabricii Bibl. Græca*

Men maakt van meer andere Grieksche dichters gewag, die men zegt dat den naam van XENOCLES gevoert hebben. Zie, behalven de zo even gemelde schryvers, *Scholia in Aristophanis Ranas Act.* 1, *sc.* 2. *& in Vespas pag.* 537, *E.*

XENOCRATES, een der doorluchtigste Filosofen van het oude Griekenlandt, was geboren te Chalcedonie, en begaf zich, nog heel jong zynde, in de schole van Plato, dien hy altoos veel eerbiedt en getrouwheit betoonde. Hy verselde hem op zyne reize naar Sicilië, en aan het hof van Syracuza. Aldaar zynde, zeide de dwingelandt Dionysius op een tydt tegen Plato: *Daar zal iemandt u onthoofden.* Maar Xenocrates nam het voor zynen leermeester op, en antwoordde: *Dat zal niet kunnen geschieden voor dat men my eerst het hoofdt heeft afgeslagen.* Nu is aan te merken, dat de uitdrukking van den tyran het zelve betekent als of hy zeide: *Ik zal u onthalzen*; en dit geeft dus een te groter denkbeeldt van de edelmoedigheit van Xenocrates. Hy verdroeg de berispingen van Plato zeer geduldig, en wanneer men hem wilde ophitsen om zich daar tegen aan te kanten, gaf hy alleen ten antwoordt: *Hy handelt my dus tot myn voordeel.* Men kan niet voorby daar omtrent hier aan te merken, dat 'er, in plaats van het gemelde, geheel iets anders gezegt wordt by zekeren Latynschen schryver; want men vindt aldaar: „ (1) Dat aan Plato wierdt overgebragt, dat Xenocrates kwa- „ lyk van hem gesproken hadt; (2) Dat Plato dat niet wil- „ de geloven; (3) Dat de aanbrenger met een stout gelaat „ naar de reden daar van vroeg; (4) Dat Plato antwoordde: „ *Het is niet geloofslyk, dat een persoon, dien ik zo zeer beminne,* „ *my ook geen liefde zou toedragen*; (5) Dat de beschuldiger daar „ op aanboodt zyn zeggen met een eedt te bevestigen; (6) „ Dat Plato het daar toe niet wilde laten komen, en een „ einde van die zake maakte door deze woorden: *Xenocra-* „ *tes hadt nooit zo gesproken, indien hy niet hadt geoordeelt, dat het* „ *my tot nut zoude strekken.*" Zie *Val. Maximus IV Boek, het 1 Hoofdstuk, Num.* 2.

Xenocrates studeerde onder den groten meester Plato met Aristoteles op eenen tydt, maar geenzins met de zelve talenten: want de eerste hadt een prikkel, en de andere een breidel van noden, gelyk Plato van hen oordeelde; die daar by voegde, dat, als men hen naast malkander wilde stellen, men een paardt met een esel zou paren. Maar indien Xenocrates door de traagheit van zyn begrip veel minder was dan Aristoteles, ging hy hem evenwel ver te boven in de oeffenende of praktikale Filosofie. In de zuiverheit van zyne zeden was iets ongemeens, en hy bezat eene grote statigheit, ernstachtigheit, of liever gestrengheit. Hy hadt dusdanig eene macht op zyne hertstochten verkregen, dat zeker zeer schoon, maar ontuchtig vrouwspersoon, die gewed hadt hem te overwinnen en tot haar wil te brengen, de weddenschap verloor. In het artykel van LAIS is daar van gewag gemaakt, waar by men hier zal voegen, dat Diogenes Laërtius en Valerius Maximus zeggen, dat dit geval niet met *Lais*, maar met de hoer *Phryne* is gebeurt: ook brengt de laatste van de gemelde twee schryvers, van dit geval sprekende, *lib. III, cap.* 3, eenige zaken by, die strekken om de uitmuntendheit van deze overwinning van Xenocrates nog meer te verheffen: want hy zegt, dat deze hoer volmaakt schoon was, zo dat alle dingen den vyandt begunstigden; hy wil, dat deze ligtekooi den tydt daar toe waarnam, dat Xenocrates braaf gedronken hadt, en hy voegdt daar by, dat deze Filosoof geenzins weigerde de liefkozingen van de handt en van den mondt, en dat zy daar zo lang verlof toe hadt als zy wilde: ja hebbende zelfs de vryheit gehad van met hem te bedt te gaan, stelde zy te vergeefsch alle minnekozeryen in het werk om de laatste gunst van hem te genieten. Zie daar dan eene zege al zo merkwaardig als die van eenen St. *Aldhelmus*, en van andere heiligen, die, zo als men zegt, uit diergelyke verzoekingen zuiver zyn geraakt. Zie het artykel S. FRANCISCUS VAN ASSISE. Maar de kuischheit was geenzins de eenigste deugdt van dezen Filosoof; alle de andere delen of soorten van gematigtheit en onthoudinge zag men uitblinken in zyn gedrag; alleen moet men daar van uitzonderen den wyn, als waar van hy bevangen was toen hem de hoer, waar van boven gesproken is, kwam aanvechten, gelyk wy gezien hebben: ook zou men daar tegen kunnen inbrengen het verhaal, dat men leest by Athenæus, *lib. X, pag.* 437, namentlyk, dat Xenocrates de goude kroon won, welke de tyran van Syracuza beloost hadt aan den gene, die zekere maat wyn het eerst zou ledig drinken. Men zal dan zeggen, dat een man geenzins matig is, die den prys komt te winnen, de welke bestemt is voor den grootsten zuiper in het hof van een tot den drank zeer genegen vorst. Nu dan, Xenocrates heeft dezen prys behaalt, en bygevolg is hy geen matig man. Ælianus heeft ook in het 41 Hoofdstuk van zyn II Boek, daar hy een naamlyst der liefhebbers van het druivennat en van grote drinkaards opgeeft, Xenocrates daar op gezet. De eerste op dezen lyst is de tyran van Syracuza, die de goude kroon beloofde, welke Xenocrates wegdroeg; die kroon, zeggen wy, die tot eene beloning moest verstrekken aan den gene, die anderen met sterk drinken zou te boven gaan. En in der daadt deze tegenwerping is voorzien van alle noodzakelyke bewyzen. Het zou te vergeefsch zyn, dat men zou antwoorden, dat men zich over Xenocrates in dit geval verwonderde; want de geschiedschryver, die dit zegt, verhaalt eene andere zaak, die in der daadt pryswaardig is; namentlyk, dat de overwinnaar de goude kroon niet behieldt, maar de zelve in het naar huis gaan op het standbeeldt van Mercurius plaatste. Op andere tyden was hy gewent een bloemkrans op het hoofdt van dit beeldt te zetten; maar dezen avondt zette hy de goude kroon daar op. Dit was een teken van onpartydigheit, of onbaatzuchtigheit, strekkende om te doen zien, dat hy zich, ter eere van de goden, al zo gemakkelyk en zo ligt kon ontdoen van een zeer kostelyken schat, als van een bloemkrans. Maar als men hardnekkig wilde staande houden, dat Athenæus heeft willen zeggen, dat Xenocrates uitmuntende was ter oorzake van dit gedrag, en ook om dat hy meer heeft kunnen drinken dan iemandt anders, men zal daar mede weinig winnen; want al wat men voor verwonderlyk houdt is geen goede zedige hoedanigheit, of deugdt; men bewondert vele zaken alleen om hare byzonderheit, en 't is op dezen voet, dat men zich zou kunnen verwonderen, dat een Filosoof den prys boven alle andere zuipers te Syracuza hadt behaalt; want hy hadt kunnen overwonnen worden; zelfs behoorde hy zodanig een strydt te ontwyken, en indien hy gematigt was geweest, zou hy in dit strydperk niet verschenen zyn.

Laat ons dan eens zien of men geen anderen weg van verdediging kan bedenken. Men moet zeggen, dat zeer matige lieden van eene gesteldheit des ligchaams kunnen wezen om veel te drinken zonder daar door buiten staat of hun verstandt te raken. Socrates, die zekerlyk een voorbeeldt van gestrengheit en gematigtheit is geweest, en den drank geenzins beminde, kon evenwel, wanneer men hem daar toe dwong, iedereen van de bank drinken, zynde dit in hem verwonderlyk, dat hy nooit van den wyn geraakt wierdt, en dat 'er geen onderscheidt aan hem bespeurt wierdt als hy nuchteren was, dan wanneer hy van een vreugdefeest, wel gedronken hebbende, te huis kwam. Als nu zo een man in een buitengewoon geval; als was het feest, dat men te Syracuza vierde, toen Dionysius de tyran een goude kroon voor den grootsten drinker geschikt hadt, een proef van zyne krachten hadt genomen, en

den prys behaalt, men zou daar uit juist niet moeten besluiten, dat hy een onmatige en een dronkaardt was: want hy zal daarom de hoedanigheit van een matig man niet verliezen. Doch genoeg hier van tot verschoninge van Xenocrates.

Men zal hier alleen in 't voorbygaan zeggen, dat twee zeer geleerde berispers of oordeelkundigen, te weten Kuhnius, *in Diogenem Laërt. lib. IV, num* 8, en Perizonius, *in Æliani Var. Hist. lib. II, cap.* 41, doch de laatste met meer gematigtheit dan de eerste, willen staande houden, dat Xenocrates den gezegden prys niet te Syracuza behaalde; maar dat het te Athene zelf was dat hy den zelven won. Men zal niet ontkennen, dat hun gevoelen niet waarschynlyk is; maar het komt minder bewyslyk voor dan het geen boven gevolgt is. Men kan niet loochenen, dat Xenocrates niet aan 't hof van den tyran Dionysius is geweest, en dat hy toen nog zeer jong was: is het dan niet waarschynlyker, dat hy zich toen aldaar veel eer in den drank te buiten ging dan in de stadt Athene, daar hy voor een zo gestreng Filosoof wilde gehouden worden.

Wat geloofwaardiger bewys zou men voor 't overige van zyne grote matigheit kunnen hebben dan dit spreekwoordt der ouden: *De kaas van Xenocrates*; namentlyk, men bediende zich van dit spreekwoordt, als men wilde te kennen geven, dat een ding lang duurde. Stobæus, die deze byzonderheit verhaalt *Serm. XV de continent. & sobriet.*, voegt daar by, dat 'er zo lange tydt verliep sedert dat deze wysgeer een vaatje wyn hadt opgestoken, en dat hy 't hadt ledig gemaakt, dat de wyn al zyne krachten verloren hadt, als mede, dat Xenocrates zomtyds zynen voorraadt moest wegwerpen, om dat de zelve bedorven of verschimmelt was geworden; het welk een man, die zo zuinig niet was als hy, niet zou gebeurt zyn. Xenocrates beminde dan noch de vermakelykheden, noch de rykdommen, noch de lostuitingen, en men kon hem nooit door geschenken omzetten of omkopen. Het hof van Marcedonië verleidde door dat middel vele persdonen in de naastgelegene republyken; en als men des zelfs giften weigerde aan te nemen, gaf men genoeg te kennen, dat men nooit eenigen stap zou doen tegen het ware belang van zyn vaderlandt. Xenocrates begreep het op die wyze; hy weigerde de geschenken van den koning Philippus, het welk de oorzaak was, dat die vorst, geen hoop hebbende van hem te zullen winnen, hem onbeleeft handelde; namentlyk hy weigerde hem toe te laten tot de onderhandelingen, die hy met de andere gezanten der republyk van Athene hadt, de welke hy hadt ingenomen door zyne milddadigheit, door zyne vriendelyke onthalingen, en door zyne beleefdheden. Xenocrates, in zyne standvastigheit en oprechtigheit volhardende, verscheen niet in de gehoorplaatsen, noch op de gastmalen, gelyk zyne amptgenoten; en wanneer zy zich beklaagden, dat hy in deze bezendinge geen dienst hadt gedaan, en men bereid was om hem tot eene boete te veroordelen, ontdekte hy het gansche geheim, en waarschouwde de Atheniënzen, dat het zeer noodzakelyk was op het gemene best een wakend oog te houden, om dat zich die afgezanten door geschenken hadden laten omkopen. Hy behaalde dan daar door een dubbelden roem. Hy wilde het geldt geenzins aannemen, het welk Antipater hem toezondt; en wanneer hy een zeer klein gedeelte van de vyf honderd talenten, welke de gemachtigden van Alexander hem bragten, aannam, geschiedde het alleen om te betonen geen kleinachting voor dien groten Monarch te hebben: want hy leidde de gezanten ter avondmaaltydt in zyn school, en zette hen de spyze voor, die hy gewoon was te gebruiken; en wanneer zy zich verwonderden waarom hy het hem aangeboden geldt weigerde aan te nemen, zeide hy tegen hen: *Hebt gy aan de maaltydt, die gy met my gedaan hebt, niet gezien, dat ik weinig geldt van noden heb?* Zie *Cicero Tusc. Quæst. lib. V.* Een ander schryver, te weten Diogenes Laërtius, *lib. IV, num.* 8, zegt, dat hy, hebbende iets daar van aangenomen, het overige aan Alexander te rug zondt, zeggende: *Hy heeft dit geldt meer van noden dan ik; want hy onderhoudt een groter getal volk.* Dit alles zyn grondregels of maximen van eene voortreffelyke zedeleer. Men moet niet vergeten aan te merken, dat Valerius Maximus, die niet onkundig kan geweest zyn van het gene Cicero verhaalt, eene omstandigheit daar van verzwygt, die hem mogelyk niet aanstondt: want gezegt hebbende, dat Xenocrates, naar het oordeel van de hoere Phryne (zie daar van boven) een beeldt was, vindt hy verstandig daar by te voegen, dat hy niet minder een beeldt was ten opzichte van de bekoorlykheden des gouds, om dat een groot vorst de vriendschap van een Filosoof wilde kopen; maar dat deze wysgeer de zyne aan dien groten vorst niet wilde verkopen. Maar hy vergeet te zeggen, dat Xenocrates een gedeelte van het geschenk aannam, het welk eene gansch andere gedaante aan deze zake geeft. Het is een gebrek of trouwloosheit in verscheide schryvers, dat zy de dingen of verlengen, of verkorten, naar dat zy het goedvinden om ze met hunne gedachten overeen te brengen. Vader Abram brengt een plaats van *Themistius* by, alwaar deze daadt van Xenocrates kwalyk aan *Xenophanes* wordt toegeschreven. Zie de aantekeningen van Vader Abram over de Redenvoering van *Cicero* voor *Sextius*, *pag.* 181.

Xenocrates kreeg eene zo grote achting van oprechtigheit en vromigheit, dat hy de eenigste was, die door den magistraat van Athene wierdt verschoont van zyn getuigenis met eede te bekrachtigen. Groter eer kan niemandt overkomen. Zie Valerius Maximus *lib. II, cap. ult.* en Cicero in zyn *XV Brief aan Atticus.* Eene les, welke hy op een tydt deedt over de matigheit, raakte eenen der ongebondenste lichtmissen van dien tydt zodanig, dat zy hem aanstonts deedt besluiten de wellusten te verlaten, en zich aan de wysheit over te geven. Indien eene predikatie van een Kapucyn heden zodanig eene verandering maakte, zou men daar in eene byzondere werking des H. Geestes aanmerken, en zich verwonderen over den invloedt der Genade, die, volgens de Jansenisten, van haar zelve in den hoogsten graadt krachtdadig is: want die geen, die door de lesse van Xenocrates bewogen wierdt zyne tegenwoordige levenswyze te verlaten, was geen gemeen wellustige, maar een hoofdlichtmis; hy was een man die op zyne debauchen stofte en roemde; zyne huisvrouw hadt hem by het gerecht aangeklaagt, om dat hy haar verachtte, en zich met schandjongens vermaakte; hy schaamde zich geenzins op de grote marktplaats te Athene de buitensporigheden van zyne dronkenschap te vertonen, vergeselschapt van eene zangeresse en eenige muzykanten; hy was byna altoos dronken en vol, als hy zich op straat liet zien: zyne onkuischheit was niet minder dan zyne dronkenschap; hy was altoos wel van geldt voorzien, van het welke hy zelfs op verscheide plaatsen van de stadt iets wegstopte, op dat hy, als het hem in den zin kwam, ten allen tyde en op alle plaatsen genoeg mogt hebben om zyne driften in het een en in het ander te kunnen voldoen. Met een woordt, hy was de grootste debauchant, die 'er te Athene was. Maar op zekeren dag wel gedronken hebbende, en naar zyne gewoonte door de straten komende lopen, met zyne gewone uitrusting en ongéregelde gesellen, stapte hy in de gehoorzaal van Xenocrates, met voornemen om met hem te spotten, en 'er allerhande moedwilligheden te plegen. Alle de toehoorders van dezen Filosoof vergramden zich daar over; maar Xenocrates ontstelde zich daar in 't minst niet over, noch raakte van zyn stuk; maar vervolgde met te groter nadruk de les, die hy begonnen hadt aangaande de matigheit. Eenigen zeggen, dat hy van die stoffe niet handelde, maar dat hy zyn onder handen hebbende onderwerp varen liet, en zyne reden uitbreidde over die deugdt, en dat hy daar van zo deftig en zo heerlyk sprak, dat hy eensslags in het gemoedt van dezen verharden zondaar deedt voortkomen eene liefde tot de deugdt en wysheit. Polemon (want dus wierdt deze man genoemt) wierdt van dat oogenblik af een navolger van de deugdt en te gelyk van de statigheit van Xenocrates; hy wierdt een zeer deftig Filosoof, volgde op Xenocrates in den setel der Filosofie, en verliet den wyn zodanig, dat hy sedert niet dan water dronk.

Plutarchus verzekert, dat Xenocrates Polemon alleen met zyn gezicht bekeerde. *Plutarchus de Discrim. adul. & amici pag.* 71.

Xenocrates was niet minder dan aanvallig; in 't tegendeel, de ernstachtigheit en strengheit waren nooit van zyne handelingen afgescheiden, en het is om die reden dat Plato hem dikwils riedt om aan de Gratiën of Bevalligheden offerhanden te doen. Dit missen van welgemanierdheit gaf eene verhevenheit aan den roem, dien hy door zyne gestrengheit verkregen hadt. Men moet zich evenwel niet verwonderen, dat hy, by eene zodanige schraalheit van geest, zo veel aankleving aan de wiskunst hadt, dat hy gene leerlingen wilde hebben, die in de zelve onkundig waren; men moet zich daarentegen meer verwonderen, dat hy, by zodanig een karakter van strafheit, zeer medelydend was, niet alleen tegen zynen evennaasten, maar zelfs tegen de beesten. Men verzekert, dat hy verscheide preuven daar van heeft gegeven, onder welke de volgende is. Namentlyk, hy burg een musch, die voor den sperwer vluchtende op hem kwam vallen, latende de zelve weder vliegen wanneer het gevaar voorby was. Hy prees Polysperchon een man aan, die hem weinig bekend, en die zyne aanbeveling onwaardig was, het welk de oorzaak was, dat men hem waarschouwde van een ander maal den aardt der menschen beter te onderzoeken. Zie daar een misslag, de welke zyne genegenheit om wel te doen doedt kennen. Hy heeft verscheide boeken geschreven, die verloren zyn; hy verzuimde geen tydt om de zelve op te stellen: want hy verspilde weinig tyds met bezoekingen, beminnende zeer zyne studeerkamer. Hy was veel in overpeinzing; men zag hem zeer selden op straat: doch als hy zich daar op liet zien, kon de ongebonden jeugdt daar niet duren, maar verstrooide zich om zyne ontmoeting te myden: want het aanzien van een zo eerwaardig man wierdt door dien ongeregelden hoop gevreest, als durvende zich geenzins vertonen voor de oogen van een man, zo streng in zeden als hy was. En is dit niet een grote lof voor Xenocrates? en overtreft het zelfs niet het gene van Cato by het vieren van het feest van Flora verhaalt wordt? Zie het artykel FLORALEN. Voeg hier by het geen Plutarchus zegt aangaande de kracht van het enkelde aanblik van dezen Filosoof, waar van boven gewag is gemaakt, en wat de Atheniënzen verplicht heeft hem naar Macedonië te zenden, waar van men hier na zal spreken. Men moet ook niet vergeten het geen door Plutarchus verhaalt wordt, te weten dat Xenocrates zich niet meer dan eens in 't jaar uit de Akademie begaf, om by de nieuwe treurspelen, die gedurende het Bacchusfeest vertoont wierden, tegenwoordig te zyn.

Hy was het hoofdt of de bestierder der Akademie den tydt van vyf en twintig jaren, volgende in het twede jaar van de honderd en tiende Olympiade op *Speusippus*, die door *Plato* tot zynen opvolger verkoren was. Men moet verlielt staan over het kwaad onthaal, het welk de Atheniënzen een Filosoof van zodanige verdiensten hebben aangedaan, naardien zy hem hebben durven verkopen, om dat hy niet in staat was het hoofdgeldt op te brengen, het welk zy den vreemdelingen hadden opgelegt. Demetrius Phalereus, de schatting voor Xenocrates be-

betalende, en hem daar door in vryheit herstellende, beging toen eene loffelyke daadt. Diogenes Laërtius heeft deze zaken aangetekent, en het is zeer vreemd, dat Plutarchus daar van geen gewag maakt, daar hy nochtans spreekt van zeker voorval, het welk dit zeer naby komt. Namentlyk, hy verhaalt, „ dat de redenaar Lycurgus, op zekeren tydt ziende, „ dat de Filosoof Xenocrates door de pachters en ontfangers „ van 't hoofdgeldt naar de gevangenisse wierdt geleid, om „ dat hy de schatting, den vremdelingen binnen Athene opgelegt, niet wist op te brengen, hy hem niet alleen uit „ hunne handen ontweldigde, maar hen daarenboven zo zeer „ in rechten vervolgde, dat hy hen deedt betalen zekere „ boete wegens den hoon, welken zy zulk een man hadden „ aangedaan". Hy voegt daar by, „ dat de kinderen van „ Lycurgus naderhandt dezen Filosoof in de stadt te gemoet „ gekomen zynde, hy tegen hen zeide: *Ik doe uwen vader „ voor de vriendschap, die hy my heeft bewezen, eene grote vergelding: want ik ben oorzaak, dat men overal met lof en roem van „ hem spreekt wegens de daadt, aan my bewezen.*" Ondertusschen kan deze zaak, door Plutarchus verhaalt, de oude Atheniënzen geenzins tot schande strekken: want men kan eene gehele natie niet verwyten, of te last leggen de knevelaryen der kollekteurs of invorderaars van de schattingen: dat volk heeft zyne byzondere grondregels, die van anderen eerder versoeit dan goedgekeurt worden: het is een onverbiddelyk volk, dat geen achting heeft noch voor deugdt, noch voor verstandt en geleerdheit, noch voor andere verdiensten; niemandt kan anders dan door het betalen van gerede penningen uit hunne klaauwen los komen. Alzo nu Lycurgus wegens deze daadt geprezen wierdt, strekt zulks tot een bewys, dat in dit stuk de Atheniënzen, in 't algemeen genomen, van dezen laster moeten vry gekent worden, hoewel zy niet zyn te verontschuldigen in de zake, door Diogenes Laërtius verhaalt, en boven aangetekent. En hoe! is dit niet eene billyke reden van verwyt, te gedogen, dat Xenocrates, de roem en het sieraadt der Akademie, zich in zulk eene armoede bevindt, dat hy de schatting, den vremdelingen opgelegt, aan de inzamelaars niet kan voldoen, en te lyden, dat hy om gemelde zyne nooddruftigheit zyne vryheit verliest, tot slaaf gemaakt, en als een Cappadociër opentlyk verkocht wordt? Dit is immers eene schande voor de Atheniënzen. Niemandt wierdt 'er gevonden, die zo edelmoedig was van te bezorgen de geringe geldsomme, welke de pachter van hem vorderde, het zy om hem die op te schieten, of te vereeren: men liet hem veel eer bloot gestelt aan alle de ongemakken van de slaverny, en gedoogde, dat hy in der daadt wierdt verkocht, zonder te kunnen weten of hy niet in handen zou vallen van een koopman in slaven, die hem dan weder kon verkocht hebben aan een molenaar, of anderen ambachtsman: maar het geval wilde juist, dat hy gekocht en in vryheit gestelt wierdt door een eerlyk man, een liefhebber der wetenschappen, die nochtans beter zou hebben gedaan hem het nodige tot voldoeninge van den pachter by te zetten, en daar door bevryd van verkocht te zyn geworden. Men zal hier byvoegen een andere zaak, welke *Plutarchus* verhaalt in 't leven van *Phocion*. Namentlyk, Phocion, ziende, dat zekere schatting, die tot onderhoudt van het gemene best door de vremdelingen, te Athene woonende, jaarlyksch moest worden opgebragt, door Xenocrates mede betaalt wierdt, zocht hem in de burgery te trekken, en hem op den naamlyst der burgers van Athene te doen stellen; maar Xenocrates, daar geen behagen in hebbende, zeide, dat hy geen lidt wilde zyn van eene burgery, om welke te dwarsbomen hy als gezant was afgezonden. Maar om dit wel te verstaan zal men het geen beneden van de gezantschappen van dezen Filosoof zal gezegt worden moeten te rade trekken, namentlyk aangaande de voorwaarden, die door Antipater den Atheniënzen wierden voorgestelt, toen Phocion, Xenocrates, en eenige anderen, als gezanten hunnentwegen aan hem waren afgezonden.

De Godgeleerdheit van dezen Filosoof was zeer droevig. Hy erkende gene andere godheit dan de zeven dwaalsterren, of planeten, nevens den hemel van de vaste sterren, houdende ieder planeet voor een godt, en alle de vaste sterren te zamen ook voor een, welke te zamen acht goden uitmaakten. Dit gevoelen van Xenocrates is zeer ongerymd, niet alleen volgens het licht der openbaringe, maar ook volgens dat der natuurlyke reden: want men kan zonder de hulpe van den Bybel gemakkelyk begrypen, dat het denkbeeldt, het welk men zich van Godt moet maken, niet is eenige zichtbare gedaante, noch van eenig geslacht, en bygevolg in zich zelve niet anders dan ondeelbaar. Het is derhalven strydig niet alleen tegen de reden, meer dan eene godheit te stellen; maar men begaat nog een tweden mistlag tegen de gezonde reden, zich godheden te verbeelden, die een stoffelyk wezen hebben, wanneer de zelve noodzakelyk aan onvolmaaktheden zouden onderworpen zyn, als wordende bepaalt zo wel ten opzichte van de plaats, als de macht, het welk, met een woordt, zo veel te zeggen is als hen niet meer te willen toeschryven als het onderscheidt van meerder tot minder ten opzichte van de zwakste schepselen. Welk eene ongelykheit was 'er voorts in het byzonder by dezen Filosoof! hoe slecht waren zyne redeneringen aaneengeschakelt! van de maan zo wel, als van ieder dwaalsterre, maakte hy eene byzondere godheit; maar niet van de vaste sterren, aan ieder van welke hy niet meer dan een gedeelte van de godheit toeschreef. Plutarchus tekent aan, dat Pythagoras, Plato, Xenocrates en Chrysippus, het gevoelen der ouden volgende, zekere machtige kwade geesten of Demons hebben gestelt, die noch goden, noch menschen waren; maar die in kloekheit en sterkte de menschen en hunne natuur merkelyk te boven gingen. Maar zy hadden geenzins de eenvoudige zuivere godheit, zynde alleen een werktuig, uit een ligchamelyke en geestelyke natuur zamengestelt, bekwaam tot wellusten, smerten, en andere gemoedsdriften en toeneigingen, die deze veranderingen eigen zyn, werkende de een meerder, de ander minder, gemerkt de verscheidenheit en het onderscheidt van deugdt en ondeugdt zo wel onder de kwade geesten, of Demons, gevonden wordt als onder de menschen. Plato schryft aan de Olympische of hemelsche goden toe al het geen regt en oneven is, en aan de Demons, of kwade geesten al wat slinksch en gelyk of even is; en Xenocrates stelt, dat de ongelukkige dagen, en de feesten, op welke men zich slaat, en vast, of op welke men eenige schandelyke zaak doedt, geenzins moeten toegeschreven worden aan de goede goden, of goede Demons, maar aan zekere grote en machtige geesten, die 'er in de lucht zyn, en die zeer kwaadaardig zynde, vermaak daar in scheppen, als men zodanige dingen voor hen doedt, enz.

Men zal hier aanmerken, dat zekere Doctor *Jacolin*, die aan Vader *Le Comte* een brief over de plegtigheden der Chinezen heeft geschreven, de leer van Xenocrates niet wel heeft onderzocht: want hebbende gesproken van de Filosofen, die maar eenen Godt geloofden, dien zy voor het beginsel en den maker van alle wezens hielden, en voor een Geest, overal tegenwoordig en uitgebreid, en die alles regeerde; een zuivere Geest, wiens genot en liefde de menschen gelukkig maakte, voegt die Vader daar by, dat Xenocrates, Heraclitus en Theophrastus, leerlingen van Aristoteles, de zelve gevoelens van de Godheit hebben gehad. Zie daar de drie Filosofen, welke Cicero naast malkander plaatst, wanneer hy de dwalende gevoelens aangaande de natuur der goden wederlegt. *Cicero de Nat. Deor. lib. I.* Maar als men zich te binnen brengt, dat de twee eerste van de drie gemelde Filosofen geen leerlingen van Aristoteles geweest zyn, zo is de vrage, hoe de gezegde Vader hen alle drie als rechtzinnig in zynen brief kan stellen?

Xenocrates heeft, volgens het schryven van Lucianus (*in Macrob.*) den ouderdom van vier en tachtig jaren bereikt; maar anderen zeggen, dat hy in zyn twee en tachtigste jaar was toen hy stierf, hebbende by nacht, door onvoorzichtigheit, zyn hoofdt tegen een ketel of bekken gestoten. *Diogenes Laertius lib. IV, Num.* 14, 15. Daar zyn 'er ook, die willen, dat hy honderd en drie jaren zou hebben geleeft. Meursius heeft dit gevoelen staande gehouden om de volgende redenen: Xenocrates was geboren in het eerste jaar van de XCI Olympiade: hy begon te onderwyzen in het twede jaar van de CX Olympiade, en hy leeraarde vyf en twintig jaren. Men moet dan zeggen, dat hy is gestorven in het twede jaar van de CXVI Olympiade, in den ouderdom van honderd en twee jaren. Dus besluit Meursius *lib. III, cap.* 9 *de Arch. Athen.*, hoewel hy in 't 12 hoofddeel des vierden boeks van het zelve werk eene uitrekening maakt, de welke 103 jaren beloopt, en dat op de zelve gronden. Hebbende dan een beter optelling van te voren gemaakt, hadt hy zo ver gelyk te zeggen, dat hy stierf in 't derde jaar van de CXVI Olympiade; doch hy kan tusschen dit jaar en het eerste van de XCI Olympiade niet meer dan 102 jaren vinden. Maar laat ons tot den grondt der zake komen. Het is juist niet noodzakelyk zich te vertrouwen, gelyk Meursius heeft gedaan, op den onbekenden schryver der Olympiaden, die het eerste jaar van de XCI Olympiade voor 't geboortejaar van Xenocrates heeft gestelt; want dat de zelve zich daar in bedrogen heeft, geven de twee volgende redenen aanleiding te geloven. Namentlyk, voor eerst was Xenocrates nog zeer jong toen hy een leerling van Plato wierdt: doordien nu Plato reets een man van jaren was toen hy zyne onderwyzingen begon, zo is het onmogelyk, dat Xenocrates geboren zynde in het eerste jaar van de XCI Olympiade, zich zeer jong by hem ter schole heeft begeven, aangezien hy toen maar twaalf jaren jonger dan Plato zou hebben geweest. Ten twede moet men aanmerken, dat hy in 't twede jaar van de CXIV Olympiade aan Antipater wierdt gezonden (het welk men in 't vervolg zal aantonen) en dan zou hy, volgens de uitrekening van den namelozen schryver, drie en negentig jaren oud zyn geworden. Nu is het niet wel te denken, dat de schryvers, die van deze bezending gewag hebben gemaakt, ook niet van den hogen ouderdom van dezen gezant melding zouden hebben gedaan.

Xenocrates wierdt zeer geacht en bemint van Alexander den Groten, en hadt op des zelfs verzoek een traktaat geschreven, handelende van de kunst van te regeren. Meer dan eens is hy tot gezantschappen gebruikt. Dat hy van het getal der afgezanten was, welke de republyk van Athene aan den koning Philippus, vader van Alexander den Groten, afvaardigde, is boven reets gezegt. Hy wierdt ook aan Antipater gezonden tot losmaking der gevangenen, in 't gevecht by Lamia verkregen. Wanneer hy nu, volgens het verhaal van Diogenes Laërtius, *lib. IV, Num.* 9, 10, door den zelven ten avondeeten wierdt genodigt, antwoordde hy den zelven met eenige vaarzen van Homerus (*Odyssea lib. X*) in welke Ulysses, door Circe genodigt wordende om te eeten, zulks met deze woorden weigert: „ ô Circe, ik kan eeten, noch drinken, en veel min vrolyk zyn, voor dat myne medgesellen" (door Circe in zwynen verandert, en in een stal opge-

gesloten) „ verlost zyn, en in hunne vorige gestalte voor my ver-„ schynen." Xenocrates wilde daar door aan Antipater te kennen geven, dat hy voor het erlangen zyner begeerte geen eeten tot zich zou nemen, namentlyk voor dat zyne burgers en vrienden zouden zyn los gelaten. En Antipater, de gaauwigheit van dezen man ziende, stondt hem edelmoedig zyn verzoek toe, en deedt de gevangenen aanstonts in vryheit stellen. Maar Antipater was in de volgende gelegenheit zo redelyk niet: want hy begeerde, dat de Atheniënzen de voorwaarden der vrede in zyn welbehagen zouden stellen. Deze zonden daar op Phocion, nevens andere afgezanten, onder welke de Filosoof Xenocrates was, aan hem, en wel dezen laatsten ter oorzake van zyne achtbaarheit, goeden naam, en deugdt, die alom zo vermaard was, dat men van hem roemde geenzins behebt te zyn noch met hoogmoedt, noch met wreedheit, noch oplopendheit, of gramschap, zodanig, dat 'er niemandt gevonden wierdt, die niet door zyn enkel aanschouwen wierdt aangedaan, en bewogen om hem eer en ontzag te bewyzen. Maar des niettegenstaande viel alles in deze gelegenheit, door den kwaden aardt van Antipater, een vyandt van alle deugdt zynde, verkeerd uit: want daar hy de andere afgezondenen omhelsde, waardigde hy Xenocrates niet eens hem te groeten. Men vindt aangetekent, dat Xenocrates daar op zeide: *Antipater heeft gelyk beschaamd te zyn van my, als getuige van de kwade streken en het ongelyk, dat hy de Atheniënzen meent aan te doen, voor hem te zien.* Hy hadt nooit het gedult van Xenocrates in zyn spreken aan te horen, en zynde hem telkens in zyne reden gevallen met hem toe te snaauwen, deedt hy hem op 't laatst geheel zwygen. Maar op de aanspraak van Phocion gaf hy ten antwoordt: *Ik zal vrede, een verbondt, en vriendschap met de Atheniënzen maken, mits dat zy aan my overleveren Demosthenes en Hyperides, en dat zy zich richten naar de regeringswyze, door hunne voorouderen ingesteld, de welke niemandt tot de openbare staat- en erambten toelieten dan die geldt en goedt hadden.* Deze en andere voorwaarden wierden nu door de andere afgezanten met genoegen aangenomen, behalven van Xenocrates, de welke zeide, dat Antipater de Atheniënzen, aangemerkt als slaven, redelyk zacht, maar als een vry volk hard genoeg handelde. Zie *Plutarchus* in het leven van *Phocion*. Misschien zullen eenigen zich inbeelden, dat Antipater onzen Filosoof daarom zo toegraauwde en handelde, om zich te wreken over de onbeleeftheit, waar mede hy hem op een tydt ontfangen hadt: want men verhaalt, dat Antipater, eene reis naar Athene gedaan hebbende, Xenocrates ging bezoeken; maar alzo de zelve toen juist bezig was met lessen te doen, wilde hy de zelve niet afbreken, zich niet verwaardigende Antipater antwoordt te geven dan na het eindigen van de zelve. Zie Diogenes Laërtius *lib. IV, num.* 11. Maar aangezien deze Filosoof by iedereen voor geen hoveling wierdt gehouden, en dat zyne filosofische statigheit hem zyne achting veroorzaakte, is het niet waarschynlyk, dat Antipater het kwalyk zal genomen hebben op die wyze van hem ontfangen te worden.

Men moet hier niet vergeten te zeggen, dat Xenocrates die genen alleen voor rechte Filosofen hieldt, die goedwillig en uit eigen beweging deden en lieten, wat toe anderen door de wetten genoodzaakt wierden; en dat het al zo grote misdaadt was de oogen op het huis van zyn evennaasten te slaan, als zyn voet daar in te zetten. Door dit laatste wordt de begeerte tot een anders goedt, en de nieuwsgierige aardt veroordeelt. Hy was ook gewoon te zeggen, dat het spreken vele, maar het zwygen niemandt, of ten minsten zeer weinig menschen berouwt hadt. Aangaande de opvoedinge der kinderen hadt hy een zeer goeden grondregel; namentlyk, hy wilde, dat men yzertjes aan hunne ooren moest maken, om de zelve te bedekken: doch zyne mening was daar mede niet om hen doof te maken, of geheel van 't gehoor te beroven, maar om te beletten van geen kwaad gesprek of redenen aan te horen, en zich dus te houden tot dat zy van langer handt goede grondbeginselen van deugdt door de Filosofie gekregen hadden, enz. Men pryst Xenocrates ook deswegen, dat hy wegens de traagheit van zyn begrip en geest in den loop zyner studiën den moedt niet verloren gaf. Plutarchus heeft, om de genen, die hem daar in gelyk zyn, aan te moedigen, het volgende voorbeeldt (*Tract. de audit.*) bygebragt. „ Laat ons (zegt hy) „ de bespottingen van anderen, die of in der daadt „ of door inbeelding levendiger of geslepener van geest zyn „ dan wy, met bezadigtheit verdragen: want schoon Cleanthes „ en Xenocrates wat onbeschaafder van geest waren dan „ hunne schoolgesellen, lieten zy daarom den moedt niet zakken, „ en gaven het leren de zak; ja al was het, dat zy daarom „ door de anderen wierden uitgelagchen en bespot; want „ dat zy te vergelyken waren by de kannen, die een naauwen „ hals hebben, en by de kopere tafels, om dat zy 't geen, „ waar in men hen onderwees, wel zeer bezwaarlyk begrepen; „ maar dat zy het vast bleven onthouden." *Bayle Dict. Crit.*

XENOCRATES. Daar zyn nog verscheide andere vermaarde mannen van dien naam geweest. Als XENOCRATES, ook een Filosoof, al zo zedig en stemmig als de voorgaande, de welke een boek heeft geschreven, het welk hy den naam geeft van *Domesticum auspicium*, waar in hy aanwyst wat het betekent als zich een weseltje, een slang, of een diergelyk dier, in een huis laat zien. XENOCRATES, geboren te Aphrodisium, heeft een boek van de Dieren geschreven. XENOCRATES, een uitmuntend schilder, een leerling van Tisicrates, leefde ten tyde van Ptolomeus Philadelphus, koning van Egypten, en heeft eenige boeken geschreven van de schilderkunst. XENOCRATES, een beroemd geneeskundige, leefde nog voor den tydt van Galenus, en schreef een boek van het voedsel, dat 'er steekt in de dieren, die in het water leven. XENOCRATES van Ephezen bloeide ten tyde van de keizers Nero en Vespasianus, en schreef een boek van de stenen. *Plinius. Suidas. Fabricii Bibl. Graca & Lat.*

XENOCRITA, eene Cumaansche juffer, wierdt zeer bemint van Aristodemus, toen zich de zelve tot heer van die stadt hadt opgeworpen, wordende door hem tot zyne byzit genomen, schoon hy haren vader uit de stadt gedreven hadt. Hare gedwongene liefde zo wel als hare genegenheit voor hare geboortestadt maakten Aristodemus by haar zo gehaat, dat zy des zelfs vermoording eindelyk bewerkte, doordien zy die van Cuma gedurig verweet, dat Aristodemus de eenige onder hen was, die een mannelyk hert in het lyf hadt. Wanneer nu deze overweldiger was omgebragt, en hare landgenoten haar allerhande geschenken en eerbewyzingen aanboden, verzocht zy niet anders dan dat het haar mogt vry staan het lyk van den ontzielden Aristodemus te begraven, het welk men haar niet alleen vergunde, maar haar daarenboven tot priesteresse van Ceres aanstelde. *Plutarchus de virt. mul.*

XENOCRITUS, een Lydiër van geboorte, is een zeer vermaard dichter geweest, niettegenstaande hy zyn gezicht verloren hadt. *Cellarii Dissert.*

XENOMEDES, geboren in het eilandt Chio, is een Grieksch geschiedenisschryver geweest. *Fabricii bibl. Graca.*

XENOPHANES, een Grieksch Filosoof, geboren te Colophon, was, naar 't zeggen van eenigen, een leerling van Archelaüs, zo dat hy een tydgenoot van Socrates zou geweest zyn; maar anderen willen, dat hy al zyne geleerdheit van zich zelf hadt, en dat hy ten tyde van Anaximander geleeft heeft. Hy heeft dan, volgens die meninge, voor Socrates gebloeit, dat is, zo als Diogenes Laërtius verzekert, omtrent de zestigste Olympiade. Zyn levenstydt is langdurig geweest, want men heeft zekere vaarzen, waar in hy zegt, voor eerst, dat toen men in Griekenlandt ophef van zyne letteroeffeningen maakte, hy den ouderdom van 67 jaren hadt bereikt, en ten twede, dat hy 25 jaren daar na deswegen in groot aanzien was. Daar uit blykt dan, dat hy, toen hy de zelve maakte, den ouderdom van 92 jaren hadt bereikt; en alzo ons gene genoegzame redenen voorkomen, waar uit blykt, dat hy kort daar na gestorven is, zo is de misslag van Lucianus (*in Macrob. Tom. II Oper.*) die hem maar 91 jaren levens toelegt, zo veel te zekerder. Censorinus maakt hem over de 100 jaren oud, en Scaliger wil hem ten minsten 104 jaren oud hebben. Dit verschaft stoffe om de gevoelens der genen overeen te brengen, die hem in zynen bloei willen hebben in de LVI of LX, en anderen in de XL Olympiade, want men moet vooronderstellen, dat 't gevoelen der laatsten eerder is de tydt zyner geboorte dan die, waar in hy bloeide: ook is aan te merken, dat volgens deze onderstelling mede geen overeenkomst zou kunnen gemaakt worden met de voornoemde laatste, en die, de welke zeggen, dat hy tot den tydt, dat de Perzen uit Griekenlandt verdreven wierden, zou geleeft hebben. Daar zyn zekere vaarzen, waar in gezegt wordt, dat van hunne vlucht gewag gemaakt wordt. Athenæus haalt de zelve aan *lib. II, cap.* 13, zo men dat nu wil nemen voor den tydt, toen zy den slag by Maraton verloren, zo was 't de LXII Olympiade; maar nemende het van den slag by Salamine, of Platea, was 't de LXXV Olympiade. Stelt dan (niet als Casaubonus, die zegt, dat deze vaarzen eerst 15 of 20 jaren na de nederlage der Perzen gemaakt zyn) eerder het zelve jaar van dit aanmerkelyk voorval, zo zult gy bevinden, dat Xenophanes geboorte geenzins in de XL Olympiade kan worden gestelt; of men zou hem een ouderdom ten minste van 126 jaren moeten toeschryven. Clemens Alexandrinus verhaalt, dat hy in de XL Olympiade geboren is, en dat hy geleeft heeft tot den tydt van Darius. Wat zal men daar van denken? Is het waarschynlyk, dat 'er een misslag in den Griekschen text is ingeslopen, en dat men, in plaats van Δαρείου, zou moeten lezen Κροίσου? Maar dit is, onzes bedunkens, onnodig: want om het getal der jaren tusschen de XL en de LXV Olympiade, als wanneer de regering van Darius begon, te vervullen, is het genoeg, dat men slechts hondetd jaren levens aan Xenophanes toeschryft; en hier mede zullen wy van het verschil aangaande zynen ouderdom afscheiden. Ook zullen wy slechts in 't voorbygaan aantekenen, dat het gevoelen van Lucianus, zeggende, dat Xenophanes een leerling van Archelaüs is geweest, zonder genoegzamen grondt is.

Xenophanes heeft verscheide gedichten over Filosofische onderwerpen gemaakt, en aangaande de stichting van Colophon omtrent twee duizend vaarzen geschreven, als mede aangaande de volkplanting van Elea, eene stadt in Italië. Belangende de Goddelyke nature kwam zyn gevoelen veel met dat van Spinoza overeen, en men zou het zelve veel naauwkeuriger kunnen voorstellen, indien men alle zyne werken hadt: want alzo men zyne gevoelens alleen uit eenige korte en donkere plaatsen, door Cicero bygebragt, kan aantonen, kan zulks met geen genoegzame zekerheit geschieden. Ondertusschen blykt uit eene zekere plaats by dien schryver (*De Nat. deor lib. I*) dat Xenophanes leerde, dat het verstandt, en al het oneindige Godt is. Maar mogelyk heeft Cicero het gevoelen van dezen Filosoof kwalyk begrepen: want

want het is niet onwaarschynlyk, dat hy het zelve niet hadt behoren te verdeelen, gelyk hy doedt; en mogelyk heeft Xenophanes willen zeggen, dat Godt niet anders is als de oneindigheit der natuur, met verstandt begaaft, of vergeselschapt: want het zou een zeer vreemd gevoelen zyn aan de eene zyde te willen zeggen: *al wat oneindig is, is Godt*, en van de andere kant: *het verstandt des menschen is Godt*; dit zou Godt op een wansleminige wyze zyn vermenigvuldigen. Wel is waar, dat de oude Filosofen in de stukken, die ons aangaande hunne gevoelens van de beginselen aller zaken zyn overgebleven, geenzins naauwkeurig zyn: doch het geen in 't byzonder doedt geloven, dat de bovengemelde verdeling door Xenophanes niet is gemaakt, blykt daar uit, dat hy, zelfs volgens het getuigenisse van Cicero, geleert heeft, dat 'er niet was dan een eenig wezen, en dat dit wezen, onveranderlyk en eeuwig zynde, de ware Godt was. Zie Cicero *Academ. Quæst. lib. II.* Men ziet uit zekere plaats van Aristoteles, *Metaphys. lib. I, cap.* 5, dat Xenophanes de Eenheit van Godt in 't byzonder niet heeft willen naspeuren, zo ten aanzien van de reden, als wel wat aangaat de stoffe, en dat hy gemeenlyk in 't algemeen zeide: *het geen Een is, is Godt.* Naar het zeggen van anderen zou hy staande gehouden hebben, dat de Natuur geen beginsel hadt, noch einde zou hebben, zynde altoos gelyk in zich zelve; doch dat hy van de goden in 't meervoudige getal sprak. 't Is waar, hy verwierp het algemene leerstuk der Heidenen, namentlyk, dat de goden elkander nodig hadden, en zich onder malkander zelf veroordeelden: ook kon hy de afhankelykheit met de goddelyke natuur niet overeenbrengen. Hy zeide, dat de goden in 't algemeen gezicht en gehoor hadden, maar niet in 't byzonder dit of dat kwamen te zien. Hy stelde voorts eene oneindigheit van onveranderlyke werelden, en vier hoofdstoffen (Elementen) van alle dingen. Maar alzo hy leerde, dat alle dingen maar in een wezen bestonden, en dat dit eenige wezen alleen Godt was, wat reden dan om een veelheit van werelden te stellen? Dit is van de wereldt spreken als het gemene volk doedt, dat Amerika een nieuwe wereldt noemt, en dat aan het menschelyk geslacht den naam van wereldt geeft, zo wel als aan grote heeren dienaars. enz. Zie 't Woordenboek van *Furetiere* op 't woordt MONDE. Hoewel nu Xenophanes Godt oneindig noemde, zeide hy nochtans, dat hy van eene ronde gestalte was. Voorts zeide hy, dat Godt aan den mensch in gene zake gelyk was; dat Godt alles zag en wist, maar zonder adem te halen. Dit was eene misselyke uitzondering (exceptie): want waar toe was de zelve nodig? Is het niet openbaar, dat Godt, hebbende niets gemeen met de menschen, dan ook zonder long was, en geen adem kon halen; en waarom de oogen, ooren, en het geheele aangezicht ook niet uitgenomen, zo wel als het ademhalen? Hy spreekt evenwel veel billyker daar omtrent in de vaarzen, die Clemens Alexandrinus aanhaalt *Strom. lib. V*, (zie ook Eusebius, *Prep. Evang. lib. XIII, cap.* 13) want aldaar zegt hy alleen, dat Godt den mensche niet gelyk is noch naar den lichame, noch naar de ziele; en dat, zo de onredelyke dieren konden schilderen, zy de Godheit in de gestalte van haar soort zouden verbeelden. Ondertusschen keerde Xenophanes altoos tot zyne Eenheit, en trouwens de gansche Eleatische gezindheit geloofde met hem de Eenheit aller dingen, en hare onveranderlykheit; en zo men kwam te zeggen dat de leer, door de Sceptischen zo zeer verbreid, namentlyk, dat wy door onze zinnen bedrogen worden, en dat wy ons daar op niet kunnen vertrouwen, uit het voorgezegde is voortgekomen, zou men zich mogelyk niet bedriegen: want deze Filosofen tegengeworpen zynde, dat 'er in 't heel-al gedurig nieuwe voortbrengingen of generatiën wierden gewrocht, het welk twee beginselen, het eene doende, en het andere lydende, vooronderstelde, en dat ten minsten de zelfstandigheit der Nature niet onveranderlyk was, zouden zy geen beter middel kunnen vinden om deze zwarigheit weg te nemen dan te ontkennen, dat deze voortbrengingen geschieden, en in 't tegendeel staande te houden, dat de Natuur altydt de zelve bleef, en dat de veranderingen, die men zegt datze onderworpen is, niet dan herssenschimmen zyn.

Xenophanes heeft verscheide gedichten gemaakt tegen Homerus en Hesiodus aangaande hunne dwaze gezangen van de goden. Hy hadt een grondregel, waar door de Heidensche Godsdienst geheel wierdt omver geworpen, namentlyk, dat te willen vaststellen, dat de goden geboren worden, en dat zy sterven, het eene zo wel godloos is als het andere, gemerkt in beide gevallen gelyk waarachtig was, dat hunne bestaanlykheit niet altoosdurend was. Deze grondregel is zeer waarachtig, en niet strydig tegen de menschwordinge. Xenophanes geloofde ook, dat de maan een bewoont landt was. Dit wordt door Cicero verhaalt, *Acad. Quæst. lib. II*, en hy is de eenigste niet, die dat zegt. Lactantius heeft met dat gevoelen zeer den spot gedreven, zeggende, dat het gevoelen van Xenophanes niet is geweest, dat de oppervlakte der maan bewoont wierdt, maar dat in haren boezem een aardkloot, daar menschen in woonden, opgesloten was. Zyn gevoelen, dat deze planeet achttien maal groter dan de aarde zou zyn, wordt mede door Lactantius berispt. Maar het schynt, dat hy het gevoelen van Xenophanes niet wel begrepen heeft: want verscheide vermaarde mannen van de laatst voorledene eeuwen stoten zich aan het gene, dat hy ten dien opzichte van Xenophanes gezegt heeft. Namentlyk, dat gevoelen van Xenophanes, met dat van vele vermaarde wiskunstenaars overeenkomende, brengt hem in grote achting. Zie het geen Doctor Wilkins, bisschop van Chester, daar omtrent geschreven heeft in zyn traktaat, genaamt *De wereldt in de maan*, in 't Fransch overgezet door *Montagne*, en gedrukt te Rouaan in 't jaar 1656 in octavo. Zie ook *'t Cosmotheoros* van den Heere Huygens, enz. Voor 't overige waren de gevoelens van Xenophanes aangaande de beweging van zonne en maan, en de oorzaak van der zelver verduisteringen (eclipsen) zeer droevig: want aangaande de verduistering der zonne stelde hy, dat haar schynsel door een soort van uitdoving of uitblussching wierdt weggenomen, om dat haar licht des anderen daags zich weder vertoonde; enz. dat 'er verscheide zonnen en manen waren, naar de verscheidenheit der landstreken des aardbodems, en dat na verloop van eenigen tydt de rondigheit der zonne boven eenige ledige en onbewoonde plaatsen der aarde haren loop nemende, daar door van haar licht berooft wierdt, en eene verduisteringe moest ondergaan: dat, schoon de zon in 't oneindige regt uit liep, zy echter door haren verren afstandt scheen te draaien; enz. Verder was Xenophanes van gevoelen, dat gene toekomende dingen konden voorzegt worden, en zo eenig geleerd oordeelkundige een welgegronde gissing hadt, meende hy, dat in de hoedanigheit of de natuur der dingen het goede boven het kwade ging. Onder de voornaamste leerstukken van Xenophanes begreep Diogenes Laërtius dat gene, dat de meeste dingen onder of boven het begrip waren; door welk zeggen hy de achting van een Filosoof verliest, gemerkt niet alleen de minste boer zo wys is, maar ook iedereen wel weet, dat des menschen verstandt boven lucht, water, enz. te schatten is. Het is derhalven geloofiyker, dat Xenophanes van een verhevener zake heeft willen spreken. Zie hier de gissing van Mericus Casaubonus. Hy is van gedachten, dat de leer van Xenophanes was, dat het Goddelyk verstandt, het welk de wereldt heeft voortgebragt, alle schepselen in den staat der volmaaktheit heeft zoeken te stellen: maar dat het tot 't volvoeren van zyne voornemens niet heeft kunnen komen door het ontmoeten van krachtiger hinderpalen in de stoffe; weshalven hy in verscheide gevallen is gedwongen geweest kwade dingen voort te brengen; dat is te zeggen, dat het in deze gelegenheden somtyds overwonnen heeft, en somtyds overwonnen is, en dat de meeste dingen aan de begeertens en macht des Goddelyken verstands zyn onderworpen geweest. Casaubonus bevestigt dit gevoelen met eene plaats van Plato, alwaar hy zegt, dat in de scheppinge der wereldt de noodwendigheit en 't verstandt hebben zamengelopen, en dat de noodwendigheit zich heeft laten overhalen om toe te stemmen, dat de meeste dingen ten beste bestiert wierden. Maar, om weder te komen tot het gevoelen van Xenophanes aangaande het goedt en het kwaadt in de wereldt, waar van boven gesproken is, hy is de eenigste niet geweest, die zo een gevoelen heeft gehad; al de wereldt komt daar in overeen, dat de goede en vrome lieden zeer seldzaam zyn, en dat 'er niets gemeener is dan het geen van de regelen der deugdt afwykt. Maar Xenophanes heeft buiten twyffel van het natuurlyke kwaadt willen spreken, zynde van gevoelen, dat de zoetigheden des levens met de bitterheden, die het ons doedt ondergaan, geëvenaart zyn. De genen, die 't tegendeel geloven, nemen voornamentlyk de vergelyking der ziektens met de gezondheit tot hun steun. Daar zyn weinig menschen, van wat ouderdom zy ook zyn, die niet onvergelykelyk meer dagen van welvarendheit dan van ziekte kunnen tellen; zelfs zyn 'er vele, die in twintig jaren zo veel aanstoot van ziekte niet hebben geleden, dat het te zamen veertien dagen zou kunnen uitmaken. Maar deze gelykenis is bedrieglyk; want de gezondheit alleen aangemerkt zynde, de zelve is eer eene ongevoeligheit, dan een gevoelen van vermaak; zy is eer eene enkele bevryding van 't kwaadt dan een goedt, terwyl de ziekte een veel krachtiger zaak is dan 't verlies van 't vermaak. De ziel wordt door zodanigen staat in een gevoelig lyden, dat haar met droefheit overstelpt, ingedompelt. Zeer verstandelyk heeft daarom iemandt gezegt, „dat wanneer de „gezondheit zich alleen bevindt, zy eene zaak is, die zich „niet te veel doedt gevoelen, en dat daar door menigmaal „de andere geneugtens, die niet te verkrygen zyn, vurig„lyker worden gewenscht." Ondertusschen beelden vele menschen zich in, dat het bovengemelde zeggen van Xenocrates waar is, en hen ontbreken ook gene redenen, daar men zich evenwel hier niet mede zal ophouden; zelfs de genen, de welke oordeelen, dat de natuur aan 't menschelyk geslacht zeer vele gemakken heeft bezorgt, en dat ze het zelve tot het gebruik van alle andere dingen heeft geschikt, zien het zelve aan den anderen kant als een ongelukkig wezen aan. Het is ook geen klein gedeelte van de strafheit van des zelfs noodlot, dat vele menschen, om eenig hulpmiddel tegen hunne ongelegenheden te vinden, tot verbodene vermaken overgaan. Maar is dat niet zich door een zedekundig kwaadt van een natuurlyk kwaadt te willen bevryden? is zodanig een hulpmiddel niet erger dan de kwaal zelf? en is iemandt niet zeer ongelukkig, die tot zulk een hulpmiddel zyne toevlucht moet nemen? Dat zeer vele menschen geen ander hulpmiddel weten te vinden is eene zekere zaak: zy worden door huiskrakeel, of het zien van den slechten staat hunner huishoudinge gedwongen om ten huize uit te lopen, en in een herberg te gaan drinken, of spelen. Zonder dat weten zy geen raadt om hunne droefheit daar over te verdryven, des zy door

dien

dien weg alleen hunne mismoedigheit trachten weg te nemen; zelfs worden 'er vele gevonden, die zich met voordacht vol zuipen, om daar door de slapeloze nachten, die hen het lastigste vallen, te vermyden, ondervonden hebbende, dat hun hertzeer hen op eene wrede wyze de slaap belet, en tot het overpeinzen van hunnen ongelukkigen staat oplettender maken, weshalven zy door den drank een vasten slaap trachten te verwekken. Belangende het vrouwelyke geslacht, de zelve kunnen, in 't algemeen daar van gesproken, tegen haar verdriet zodanig een hulpmiddel niet gebruiken, dies is, in dat geval, haar staat meer dan die der mannen te beklagen: om die reden verklaart Medea by Euripides, dat eene kwalyk gehuwde vrouw, niet kunnende, gelyk de mans, buiten 't huis hare nodige verligting gaan zoeken, zich in een zo beklaaglyken staat bevindt, dat de doodt voor haar beter was dan daar in te blyven. Wat 'er van zy, men kan het gezag van Aristoteles hier bybrengen; want deze grote geest, die de Filosofie met zo veel nauwkeurigheit en scherpzinnigheit gedreven heeft; heeft klaarlyk onderscheiden, dat 'er meer kwaad dan goed in de natuur was aan te treffen. Om die reden behaagde de onderstelling van de eenheit der beginselen geenzins aan Empedocles, de welke twee beginselen, het eene goed, het andere kwaad, vaststelde. De ellendigheit dezes levens is in de H. Schrift, inzonderheit in 't boek Job en in de Psalmen, zo krachtig voorgestelt, dat het aangaande dit onderwerp een betooglyk bewys kan verschaffen. Het is te verwonderen, dat Rabbi Maimonides, een man van zo veel kennis en oordeel, en daarenboven een tamelyk goed Filosoof, heeft kunnen geloven, dat hy de leer, daar hier van gesproken wordt, sterk wederlegt hadde. Zie *Moses Maimonides in More Nevochim P. III, c. 12.*

Het is niet onwaarschynlyk, dat Xenophanes eene onbevattelykheit van alle zaken geloooft heeft. Diogenes Laërtius zegt daar omtrent *lib. IX, num. 20: Sotion, de welke zegt, dat Xenophanes de eerste is geweest, die beweert heeft, dat alle dingen onbegrypelyk zyn, bedriegt zich.* Men ziet in deze woorden niet, of Diogenes Laërtius ontkent, dat Xenophanes de onbegrypelykheit of onbevattelykheit heeft staande gehouden, en het zou ongerymd zyn, dat hy Sotion van een misslag zou betichten, en het voorgezegde ontkennen. Deze beschuldiging zou billyk zyn, indien anderen voor Xenophanes hadden geleert, dat alle voorwerpen van onzen geest buiten ons begrip zyn. By Diogenes Laertius worden wel duizend diergelyke plaatsen gevonden, doch tot geringe eer voor hem: want een nauwkeurig schryver mydt zulke dubbelzinnigheden en duisterheden. Het is wel te gissen, dat hy heeft willen zeggen, dat Xenophanes de leer der onbegrypelykheit niet geleert heeft: maar het is te gelyk zeker, dat hy op die wyze van dezen Filosoof niet hadt behoren te spreken. Men kan zeer waarschynelyk begrypen, dat de leer van Xenophanes is geweest, dat al wat 'er in de natuur der dingen is niet kan bevat worden. Plutarchus getuigt, dat hy gezegt heeft, dat ons verstandt en onze zinnen bedrieglyke vermogendheden zyn. Anderen willen, dat hy het getuigenis der zinnen heeft verworpen, om het besluit, dat men alleen zich met zyn geloof aan de reden moet vestigen, te kunnen maken, en zy zeggen verder, dat hy de eerste autheur van deze lere is geweest. Het is waarschynlyk, dat Plutarchus ons de leer van Xenophanes getrouwelyker heeft medegedeelt dan Aristocles, en dat Xenophanes niet veel meer op de reden als op de zinnen vertrouwde, welk laatste het volgende doedt geloven. Hy was de eerste, die leerde, dat alle geschapene dingen de vergankelykheit onderworpen waren. Hy leerde ook, dat alle dingen maar eene bestaanlykheit of wezen hadden; dat in de zelve geen voortteling nog verderving te vinden was, en dat dit eenige wezen altoos het zelve bleef, en geen verandering onderhevig was. Maar zie hier de grondbeginselen van Xenophanes recht nauwkeurig en in hunnen zamenhang. Voor eerst stelde hy, dat 'er geen zaak uit niet voortkwam, dat is te zeggen, om alle dubbelzinnigheit weg te nemen, dat geen zaak, die niet altoos heeft bestaan, kan bestaan. Hy besloot daar uit, dat al, wat 'er is, altydt is geweest: *want*, voegde hy daar by, *het geen 'er altydt is geweest, is eeuwig; 't geen eeuwig is, is oneindig: en het geen oneindig is, is eenig: want verscheide wezens bevattende, zou, het een het ander vernietigende, niet oneindig zyn.* Verder zeide hy, *'t geen eenig is, is zich zelve ook in alles gelyk: want als 'er eenige verscheidenheit in was, zou het geen een, maar verscheide wezens in zich besluiten.* Eindelyk: *dit eenige, eeuwige en oneindige wezen moet onbeweeglyk en onveranderlyk zyn: want van plaatse kunnende veranderen, zou het iets daar buiten bezitten, en niet oneindig wezen; en zo het, zonder van plaats te verwisselen, kon worden verandert, zou 'er eene zaak uit beginnen voort te komen, die 'er van te voren niet geweest was, en dat, het geen altydt geweest hadt, zou moeten ophouden te zyn. Nu is dit onmogelyk; want alle zaken, die niet van eeuwigheit af hadden bestaan, maar nu eerst aanvangen te bestaan, zouden uit niet zyn voortgebragt, en alle dingen, die geen begin hebben gehad, moeten noodzakelyk een bestaan of wezentlykheit hebben; en zy kunnen daarom niet ophouden van te bestaan.* Zie daar de leerstukken en grondbeginselen van Xenophanes, indien men Aristoteles moet geloven. Men behoeft niet te twyffelen, dat de zelve hem klaarblykelyk zyn voorgekomen. De rechtzinnige Godgeleerden zouden hem daar in tegenspreken, dat een niet geen beginsel kan hebben, maar zy zouden hem toestaan, dat een wezen, dat geen begin heeft gehad, eenig, oneindig, onbeweeglyk, en onveranderlyk is, en dat al het geen de bestaanlykheit nodig heeft geen bederf onderhevig is. Xenophanes voegde by de voorgemelde grondregels nog dezen, dat niets door niets kon worden voortgebragt: want elke toevallige zaak, van nieuw voortgebragt, en van de Goddelyke zelfstandigheit onderscheiden, zou uit niet zyn voorgekomen. Hy moest dan noodzakelyk ontkennen, dat het eeuwige wezen geen nieuwe wyze van zyn, van zyne eigene zelfstandigheit onderscheiden, kon verkrygen. Doch hy zou zich zeer belemmert hebben bevonden, als men hem de gedurig nieuwe voorttelingen, of generatiën, welke door de Natuur geschieden, zou voor oogen gestelt hebben: want de zelve bevestigen zo wel dat het geheel-al geen enkeld wezen is, als dat het zelve iet in zich heeft, dat veranderlyk is, dewyl het in der daadt verandert. Om zich nu deze tegenwerping te onttrekken wraakte hy het getuigenis der zinnen, zeggende, dat de zelve ons bedriegen; dat de voorttelingen of generatiën in de Natuur eene onwaarheit, en dat dit niet dan valsche schynbaarheden zyn. Maar indien onze ziel altoos de zelve bleef, en indien de buiten ons zynde wezens niet veranderden, zouden de schynbaarheden der zinnen ook niet verandert worden; daarom moet ten minsten dit een beweeglyk en veranderlyk wezen zyn, het welk in ons is het lydend onderwerp van bevattingen, die Xenocrates de misleidingen of bedriegeryen der zinnen noemt; en dus is zyn voorgeven, dat 'er geen verandering in 't geheel-al geschiedt, onwaarachtig.

Xenophanes, horende de weeklagten der Egyptenaren gedurende hunne feestdagen, gaf den volgenden raadt: *Indien de genen*, zeide hy, *wier feest gy viert, goden zyn, zo beweent ze niet; maar zo het menschen zyn, zo doedt hen gene offerhanden.* Anderen zeggen, dat hy zich van deze woorden heeft bedient, wanneer die van Elea hem kwamen vragen, of zy aan Leucothea schuldig waren offerhanden te doen, en haar te bewenen, of niet. Men moet hier niet vergeten te zeggen, dat Xenophanes uit zyn vaderlandt is gebannen, en dat hy zich naar Sicilie heeft begeven, en te Zankla en Catanea heeft gewoont. Hy was de stichter, of grondlegger van de gezindheit der Eleatischen, en de leermeester van Parmenides. Men vindt ook van hem aangetekent, dat hy op een tydt over zyne armoede klaagde. Namentlyk, hy zeide op zekeren dag tegen den koning Hiero van Syracuza: *Myne armoede is zo groot, dat ik niet in staat ben om twee dienaars te onderhouden.* Maar die koning gaf hem daar op ten antwoordt: *Hoe! Homerus, dien gy zo laakt, kan nog na zyne doodt meer dan tien duizend voeden.* Xenophanes aan zekeren man geweigert hebbende om met hem met dobbelstenen te spelen, wierdt door den zelven voor een durfniet uitgescholden; waar op Xenophanes hem dit loffelyke antwoordt gaf: *Ja dat ben ik by uitnemendheit ten opzichte van schandelyke zaken. Bayle Dict. Crit. en de Schryvers door hem aangehaalt.*

XENOPHILUS, een speeltuigkundige en Pythagorisch Filosoof, is onder anderen ook daar door vermaard, om dat hy honderd en vyf jaren in volkome gezondheit en groot aanzien heeft geleeft. *Hy* was geboren te Chalcis, in Thracië. Op een tydt van iemandt gevraagt zynde hoe hy zynen zoon best zou onderwyzen, gaf hy ten antwoordt, als hy hem in een wel gestelde stadt burger liet worden. *Plinius lib. V, cap. 52. Diog. Laertius.*

XENOPHON, een beroemd bevelhebber, Filosoof, en geschiedenisschryver, was geboren in de stadt Athene, en de zoon van Gryllus. Hy was een leerling en navolger van Socrates, en wel een der voornaamste, welke deze Filosoof heeft gehad. Hy begaf zich vervolgens tot den krygsdienst, en hadt het bevel over eenige troepen. Hy belette by de verovering van de stadt Byzance door zyne welsprekendheit, dat de zelve niet geplundert wierdt. Dit gebeurde in de zestiende Olympiade, na den merkwaardigen aftocht der tien duizend Grieken, welke den jongen Cyrus te hulp waren gezonden, en waar van ons Xenophon, dien daar byna alleen de eer van gegeven wordt, zelf het verhaal heeft medegedeelt. Hy heeft ook de Historie van *Thucydides* uitgegeven en vervolgt. Hy is de eerste van alle de Filosofen geweest, de welke dat werk gedaan hebben. Hy heeft ook een traktaat geschreven, onder den tytel van *Cyropædia*, maar het welk eer voor een Roman dan eene ware geschiedenisse moet gehouden worden. Men heeft hem den bynaam van de Griekſche Bye, en dien van de Atheensche Muze gegeven, om daar door zyne sierlyke taal en nette schryfwyze te kennen te geven. Belangende het boek *De æquivocalibus*, het welk in de zeventiende eeuwe op zynen name is uitgegeven, het is bekend, dat het een ondergestoken werk van den beruchten Annius van Viterbo is. Voorts is aan te merken, dat hy en Plato gene goede vrienden zyn geweest. Na den vermaarden aftocht der Perzen ging Xenophon met Agesilaus naar Asië, en woonde met hem den slag by Coronea by, van waar hy zich naar Scillus begaf, eene stadt, den Lacedemoniënzen toebehorende, om dat hy het met Cyrus hieldt, en deswegen uit Athene gebannen was. Aldaar oeffende hy zich in de Filosofie, schreef verscheide traktaten aangaande de goede reden, nevens de bovengemelde Historie, en bleef 'er tot dat Epaminondas de Lacedemoniënzen overwonnen hadt: want toen begaf zich Xenophon naar Corinthen, daar hy in de honderd en vyfde Olympiade, in het negentigste jaar van zynen ouderdom, overleedt. Men verhaalt van hem, dat wanneer hem op een tydt, onder het doen van de offerhande, de tyding wierdt gebragt, dat zyn

zoon

zoon gestorven was, hy den bloemkrans, dien hy op het hoofdt hadt, afnam; maar dat hy, verstaande, dat hy op het bedt der helden het leven hadt gelaten, en dat hy het was geweest, die Epaminondas in den slag by Mantinea gedood hadt, den krans terstondt weder op zyn hoofdt zette.

Daar zyn nog verscheide andere oude schryvers van dien naam geweest, als: XENOPHON, geboren te Athene, heeft onder anderen het leven van *Epaminondas* en dat van *Pelopidas* beschreven. XENOPHON, een geschiedschryver, geboren te Antiochië, heeft een Roman, onder den tytel van *Babylonica*, nagelaten. XENOPHON, geboren te Ephesus, mede een geschiedenisschryver, heeft een werk, genaamt: *Ephesiaca*, zamengestelt. XENOPHON, een ander historieschryver van dien naam, geboortig uit Cyprus, heeft geschreven *Cypriaca*. enz. *Diogenes Laertius II, 49 seq. Vossius de Hist. Græcis. Leunclavius in Vita Xenophontis. Plinius lib. IV, 13; VI, 31. Solinus XXII & LX. Suidæ Lexicon. Fabricii Bibl. Græca.*

XENOXUA, of ZENORVA, eene kleine stadt in Macedonië, gelegen twaalf mylen van Ocrida naar het Westen. Men houdt het zelve voor het oude *Heraclea Lyncestidis*, het welk eene bisschoppelyke stadt is geweest. *Baudrand.*

XENSI, eene provincie van China, wiens hoofdstadt *Sigan* is. De andere steden van deze provincie zyn: *Fungciang*, *Hancchung*, *Pingleang*, *Gungchand*, *Lintag*, *Kingiang*, en *Sengang*, om van acht honderd andere steden, zo aanmerkelyk niet zynde, niet te spreken. In deze provincie zyn negentien kasteelen, of sterktens. *Martin. Martini Atlas Sin.*

XEQUE-AYDAR, of SILK-AYDAR, vader van Ismaël Sofi, was geboren te Ardebil, in de provincie van Chirvan, of Sarvan, naby het meir van Tabristan gelegen. Men houdt hem in Persië voor een profeet; gelyk hy dan eene Verklaring van den Alkoran heeft opgestelt, welke omtrent zekere stukken boven die van Osman gestelt wordt. Hy wierdt eindelyk door het bevel van den koning Rustan gedood. *Deslandes Beautez de la Perse.*

XERES, of XEREZ, bygenaamt *de Badajoz*, om dat deze plaats niet verre van Badajoz gelegen is, of: *de los Cavalleros*, om dat zy voor dezen den Tempelheeren toebehoorde, en van ouds *Seria* geheten, eene stadt in de Spaansche provincie Estremadura, gelegen op de grenzen van Andalusië. Alfonsus de X, koning van Castilië, heeft de zelve in de dertiende eeuwe den Moren ontweldigt, en keizer Karel de V heeft haar stads rechten gegeven, na dat zy door Alfonsus den XII, koning van Castilië, met de kroon was vereenigt. Het weilandt is rondom deze plaats zo uitstekend, dat men jaarlyksch omtrent vyftig duizend beesten van hier op de markten van Escalona en Villena levert.

Daar is nog een ander XERES, gelegen op de grenzen van het koninkryk van Algarbië, in dat van Andalusië, het welk van de rivier, die daar voorby loopt, en daar de *Ejana* ontfangt, *Xeres de la Guadiana* genoemt wordt.

Nog is 'er eene plaats van dien naam in het zelve koninkryk van Andalusië, digt by Cadix, aan de rivier Guadalete, in eene zeer vruchtbare landstreek, zynde deze laatste veel groter dan de twee voorgemelde, en zeer wel gebouwt, wordende, om ze daar van te onderscheiden, XERES *de la Frontera*, als mede door eenigen XERES *de Sidonna* genoemt. Men telt 'er omtrent tien duizend familien, waar onder zich vele zeer voorname en zeer vermogende bevinden. Deze laatste stadt is inzonderheit vermaard wegens de schone paarden, welke daar omtrent gevonden worden, als mede wegens de nederlage, welke de laatste Gotthische koning, Roderik, niet verre daar van daan in 't jaar 714 van de Moren heeft geleden. Eenigen zyn van gedachten, dat deze laatste plaats het *Asta Regia* der ouden is. *Mariana Hist. d'Esp. l. VI, ch. 15; l. XIII, ch. 11; l. XXIV, ch. 7. Colmenar Delices d'Esp. p. 388, 448, 456.*

XERICA, eene kleine stadt in het Spaansche koninkryk Valentie, gelegen niet verre van de stadt Segorbe, aan de rivier Morviedro. Daar toe behoort een graafschap, het welk voor dezen zyne eige heeren hadt, maar in 't jaar 1565 met de kroon van Spanje is vereenigt. Philips de V schonk dit graafschap aan den hertog van Berwik voor de diensten, die hy in den oorlog wegens de Spaansche erfvolginge hadt gedaan; maar deze hertog stondt het zelve in 't jaar 1716 aan zynen zone Jakob, hertog van Lerin, af. *Colmenar Delices de l'Esp. p. 568.*

XEROPHAGIA. Deze naam wierdt in de eerste Christen eeuwen aan zekere feestdagen gegeven, op welke men niet dan broodt en zout at, en water dronk. De naam van dit feest is afkomstig van ξηρός, dat is droog, en φαγεῖν, dat is eeten, betekenende aldus eigentlyk zo veel als zulk een Vasten, gedurende de welke men niets anders moet gebruiken dan droge spyzen. Naderhandt kreeg men verlof om peulvruchten, moes, en fruit te mogen eeten. Deze grote Vasten wierdt de zes laatste dagen voor Paaschen onderhouden, en wel uit enkele devotie, en niet uit noodzakelykheit; zo dat de Montanisten door de kerk wierden veroordeelt, om dat zy iedereen door hun eigen gezag wilden dwingen, niet alleen deze vastendagen, maar ook verscheide andere, door hen ingestelt, te onderhouden. De Essenen hadden ook zekere *Xerophagia*, of vastendagen: want Philo zegt, dat zy by hun broodt niets anders dan zout en yzoop gebruikten. De zogenoemde Athleten onder de Heidenen aten niets anders dan droge spyzen; maar zy deden dat niet uit devotie, maar alleen om hunne gezondheit en krachten te bewaren. *Epiphanius in Expos. fidei. Eusebius in Hist. Eccles. lib. II. Tertullianus adversus Psychicos.*

XERXES, de eerste van dien naam, koning van Persië, was wel de twede zoon van den koning Darius, maar wierdt zynen oudsten broeder *Artabazanes* voorgetogen, en volgde zynen vader op in den jare 269 na de bouwinge van Rome. De reden daar van was, dat Xerxes in den tydt, dat zyn vader koning was, geboren wierdt, terwyl de andere ter wereldt was gekomen toen Darius nog maar een gemeen edelman was. Hy vermeesterde Egypten kort na het begin van zyne regering, waar over hy zynen broeder Achemenes tot landvoogdt aanstelde. Naderhandt voerde hy een oorlog tegen Griekenlandt, en wel, als eenigen zeggen, met een leger, dat twee of drie millioenen koppen uitmaakte; gelyk hy dan het zelve wegens des zelfs ongemene talrykheit op gene andere wyze kon monsteren, dan dat hy tien duizend man in 't vierkant digt naast malkander deedt staan, en een balie om hen heen liet maken, aan welke, als met een schepel, of andere maat, hy vervolgens de overige mat. Hy liet een brug slaan over de zeeëngte van den Hellespont, en maakte toen een begin met de landengte van den berg Athos te doen doorgraven. Zynde met zyn verschrikkelyk groot leger tot aan de zeeëngte by Thermopylen gekomen, doodde Pelopidas vele van het zelve, maar wierdt eindelyk door de menigte overmant. In den zelven tydt wonnen de Atheniënzen den zeeslag by Salamine, gelyk zy kort te voren de Perssanen in den slag by het voorgebergte Artemisium overwonnen hadden. Dit verlies, nevens de vele schipbreuken, door zyne vloot geleden, maakten Xerxes zo verslagen, dat hy weder naar huis keerde, en Mardonius het bevel over het overige gedeelte van zyn leger in Griekenlandt toevertrouwde. Artabanus, geboortig uit Hyrkanië, bragt hem om het leven in den jare van Rome 289, na eene regeringe van twintig jaren. Artaxerxes volgde hem op in 't ryk, die XERXES den II naliet, die in 't 329 jaar van Rome tot de regering kwam, maar niet langer dan twee maanden regeerde. *Herodotus. Ctesias. Justinus. Corn. Nepos & Plutarchus in Themist.*

XICOCO, een eilandt in Japan, wordt ook *Chicoko*, dat vier koninkryken betekent, om dat het zo vele behelst, genoemt. Deze koninkryken zyn: *Awo*, *Iyo*, *Sanugui*, en *Tosa*. Maar in geen van alle wordt een aanzienlyke stadt gevonden.

XIHOAM-TI, keizer van China, regeerde omtrent het jaar 246 voor Christus geboorte, en bragt gansch China onder zyne heerschappy, daar hy reets een gedeelte van bezat. Hy wendde daar op zyne zegeryke wapenen tegen de Tartaren, en liet, om hunne stroperyen en invallen te beletten, dien vermaarden muur bouwen, die China van Tartarye afscheidt. Men zegt, dat deze muur drie honderd Duitsche mylen lang is, strekkende zich uit van den zeeboezem Nanquin, anders ook de golf of zeeboezem van Gang genoemt, tot aan de rivier Hoang, of Yellow, in het Wester gedeelte van de provincie van Xansi, zynde men in het maken van dien muur alleen die plaatsen voorby gegaan, daar de zelve wegens eenige ongenakelyke bergen, daar gevonden wordende, niet nodig was. Hy loopt niet regt uit, maar op zommige plaatsen met bochten, naar de gelegenheit der plaatsen, die hy insluit. Hy is dertig ellen hoog, en op zommige plaatsen twaalf, op andere vyftien ellen breed, en met torens versterkt, die op zekere afstanden van elkander staan. Daar zyn vyf poorten in, by welke, tot hare verdedlginge, zekere sterktens gemaakt zyn. Deze grote muur heeft op zommige plaatsen grote gewelfsels, voor de rivieren, die daar onder door lopen. Dit grote werk wierdt binnen den tydt van vyf jaren voltooit, het welk niet onwaarschynlyk is, als men aanmerkt, dat de keizer hadt bevolen, dat de tiende man van het gansche ryk daar aan zou arbeiden. De Chinezen verhalen ook, dat men verscheide met yzer geladene schepen in de golf van Gang heeft laten zinken, om den grondt daar toe bekwaam te maken, zynde de muur tot tien stadiën ver daar in gelegt. *Athanas. Kircheri China illustr.*

XIMENES, (CHRISTOFFEL) een Jesuit, geboren te Salamanka in 't jaar 1573, was zeer yverig om de Heidenen tot den Christelyken Godsdienst te bekeeren, ten welken einde hy zich in de Philippynsche eilanden onthieldt. Hy overleedt ook aldaar, na 'er vele ongemakken uitgestaan te hebben, den 3 December des jaars 1629, nalatende een groot werk aangaande de verborgendheden of geheimenissen van den Christelyken Godsdienst, en eenige andere schriften. *Alegambe Bibl. Script. Soc. Jesu. Antonii Bibl. Hisp.*

XIMENES, (FRANCISCUS) geboren te Gironne, was bisschop van Elvas, en leefde omtrent den jare 1400. Hy heeft een fraai werk laten drukken, onder den tytel van: *De Vita Angelica*; enz. *Antonii Bibl. Hisp. Wadding. Annal. Minor.*

XIMENES, (FRANCISCUS) een Spaansch kardinaal, en aartsbisschop van Toledo, was uit het geslacht van *Cisneros*, bloeiende in het landschap van Villaiza, gesproten, en wierdt te Tordelagura geboren. Hy studeerde te Alkala en te Salamanka, en bragt het zeer ver zo wel in de Rechten als in de Godgeleerdheit. Daar na reisde hy naar Rome, maar wierdt tweemalen onderwegen geplundert. Hy bekleedde in die stadt de plaats van Consistoriaal advokaat, maar keerde na de doodt van zynen vader te rug naar Spanje. In den zelven tydt overleedt de voornaamste prediker te Uzeda, wanneer Ximenes, tegen wille en dank des aartsbisschops van Toledo, uit hoofde van een pauslelyk dekreet, dat ampt aanvaardde. De aartsbisschop deedt hem wel deswegen in een

een toren opsluiten; maar kon daar door niets uitrechten, en moest hem weder op vrye voeten stellen. Hy wierdt naderhandt tot veel gewigtiger bedieningen gebruikt, maar die hy met het kloosterleven verwisselde, en zich door zyne strenge levenswyze in grote achting bragt. De koningin Izabelle benoemde hem tot haren biechtvader; maar hy nam, om zich van het hof te vervremden, het ampt van overste of generaal van St. Franciscus-orde aan. Kort daar na kwam de aartsbisschop van Toledo te sterven, en Ximenes wierdt verkoren om deze hoge bediening te bekleden. Hoewel hy dit nu door de vlucht zocht te ontwyken, moest hy het zelve evenwel, door het bevel van den paus, aannemen, federt welken tydt hy aan de gewigtigste zaken van Spanje deel heeft gehad. Hy bevorderde grotelyks de vermaarde uitgave van den Bybel in de Latynsche, Griekfche, Hebreeusche en Chaldeeusche talen, welke van de plaats, daar de zelve gedrukt is, namentlyk te Alkala de Henares, in 't Latyn genoemt *Complutum*, *Biblia Complutensia* genoemt wordt. Hy liet, om deze uitgave deste heerlyker en volmaakter te doen zyn, de oudste handschriften, die 'er te vinden waren, opzoeken, doende de zelve door de geleerdste en taalkundigste mannen onderzoeken. Zeven afschriften van den Bybel in de Hebreeusche tale kostten hem duizend kronen; en voor de oude Latynsche en Griekfche handschriften gaf hy mede eene grote somme gelds. Dit werk heeft men, naar het verhaal van Bucholzerus, begonnen te drukken in den jare 1515. Na de verovering der stadt Granada hadt hy het bevel over de troepen, welke Oran, in Afrika, vermeesterden. Hy stichtte de vermaarde akademie te Alkala de Henares, en de herelyke boekery, welke aldaar gevonden wordt. Hy predikte te Granada met zo goed een gevolg, dat drie duizend der Mahomethanen, welke in die stadt gebleven waren, nevens een prins van den bloede der koningen van Granada op eenen dag tot het Christen gelove bekeert wierden. Deze grote menigte doopte hy op een grote plaats, daar zy verzamelt waren, besprengde hen al te zamen met water, en liet vervolgens alle de boeken van den Alkoran op de openbare markt te Alkala verbranden. Men viert nog tegenwoordig in Spanje den dag, op welken dit gebeurt is. In den oorlog, dien de koning Ferdinand tegen de Moren begon, boodt de kardinaal aan het leger zes weken lang te onderhouden, en wel met dit beding, dat hem zyne kosten weder goedgedaan zouden worden, of dat hy van de voordelen, welke men op de Moren zou behalen, zyn aandeel zou hebben. Na deze overeenkomst vermeesterde hy de vesting Masalquivir, en trok vervolgens zegepralende in de stadt Oran, waar van hy de sleutels naar het te Alkala door hem opgerechte Collegie zondt. Hy trok gewapend aan het hoofdt van het leger, en liet door een geestelyke, die zeer groot van lighaam was, een driedubbeld kruis voor zich heen dragen. Andere geestelyken volgden hem, dragende degens of zwaarden boven hunne klederen. By zyne te rug komst ging hem Ferdinand vier mylen buiten Sevilië te gemoet, en klom, by hem gekomen zynde, van het paardt, om hem te omhelzen. Die vorst op een tydt ziek geworden zynde, liet zich in een draagstoel by Ximenes brengen, hem aanmerkende als den patroon of beschermer van zyn koninkryk. Wanneer deze kardinaal eene grote duurte voorzag, liet hy openbare korenmagazynen te Toledo, te Alkala, en te Tordelagura bouwen, en de zelve op zyne eige kosten met granen aanvullen. Hy trok daar door de herten van het volk zodanig aan zich, dat zy, om de gedachtenis van die loffelyke daadt te vereeuwigen, de zelve op het raadhuis te Toledo en de openbare markt in marmor deden graveren. Ook wierdt, ter eere van dezen weldoender, aldaar jaarlyksch eene lofreden gehouden. Hy liet een zeer prachtig klooster te Tordelagura bouwen, en aldaar, tot gemak van die plaats, eene heerlyke waterleiding maken, waar door het water uit een zeer heldere bron, door rotsen en bergen, in de stadt wierdt geleid, het welk hem, als men zegt, een millioen kostte. Wanneer koning Ferdinand in 't jaar 1516 overleedt, vertrouwde hy hem het bestier van het koninkryk, alzo zyn kleinzoon Karel toen in Vlaanderen was, en die, vervolgens in Spanje gekomen zynde, daar tot koning wierdt uitgeroepen, niettegenstaande zyne moeder, van welke zyn recht tot die kroon voortkwam, toen nog leefde. Eenige groten van het ryk kantten zich daar wel tegen, en verwekten eenige onlusten; maar Ximenes wist hen wel haast tot reden te brengen, hervormde vervolgens het opperste Raadscollegie, nevens de bedienden van den koning en de amptenaars van de kroon, en maakte strenge wetten tegen de onderdrukkingen of geweldenaryen en de ongerechtigheden der groten. Hebbende de twee gunstelingen van prins Ferdinand, broeder van koning Karel, hun afscheidt gegeven, vroegen hem eenige van des prinssen bedienden stoutelyk door welk gezag hy zulks deedt? waar op hy op eenige soldaten van het leger, welke zyne lyfwacht uitmaakten, wees, zeggende, dat de macht, die hy hadt om de bevelen van den koning uit te voeren, daar in bestondt. Voorts sloeg hy zyne handt aan de koordt, die hy om het lyf hadt, en zeide: *Deze is alleen in staat om stoute onderdanen te vernederen*, doende ter zelver tydt eenige stukken geschut los branden, en de vuurroers afschieten, barstende daar hy in deze woorden uit: *Hae est ultima ratio Regis*, dat is te zeggen: „Dit is de laatste reden, die de koning geeft", waar door zyne tegenstrevers in grote vreze wierden gebragt. Hebbende dus twee en twintig jaren onder de regering van Ferdinand, Izabelle, Johanna, Philips, en Karel in een uitmemend aanzien geleeft, wierdt hem door een brief, die uit Vlaanderen was gekomen, en dien hy opende, als mede door een dronk vergift bygebragt, waar door hy den 8 November des jaars 1517 overleedt, in den ouderdom van tachtig jaren. De grafstede, voor hem in het fraale collegie te Alkala, door hem in 't jaar 1498 gesticht, opgerecht, is verfiert met het volgende grafschrift:

Condideram Musis Franciscus grande Lycaeum,
Condor in exiguo nunc ego sarcophago.
Praetextam junxi sacco, galeamque galero,
Frater, Dux, Praesul, Cardineusque Pater.
Quin virtute mea junctum est diadema cucullo,
Quum mihi regnanti paruit Hispania.

De Spanjaarden weten veel van zyne wonderwerken te vertellen, zo dat koning Philips de IV veel werk heeft gedaan om hem tot een heilige te doen verklaren. *E. Flechur*, bisschop van Nimes, heeft zyn leven in een afzonderlyk traktaat beschreven, gedrukt te Parys en te Amsterdam in 't jaar 1693. Zie ook *Mariana Hist. de l'Esp. l. XXVI, ch. 7 &c. Alv. Gomez & Michel Gantier in zyn leven. Spondanus A. C. 1497. n. 7 &c. Bulla Leonis X in Bibl. Complut. Tom. I. Bucholtzeri Index Chronol. Antonii Bibl. Hisp. Pope-Blount Censura celebr. Auth. Wadding. Annal. Minor.* enz.

XIMENES, (Franciscus) een Spaansch Franciskaner monnik, leefde onder de regering van Karel den V, en was een der twaalf geestelyken, welke naar Amerika gezonden wierden om 'er de ongelovigen te bekeeren, daar hy ook gestorven is. Hy heeft in druk uitgegeven: *Lexicon Mexican.*; vier Boeken van de natuur en kracht der bomen, planten, en dieren in Amerika, tot de geneeskunst dienende; enz. *Antonii Bibl. Hisp. Pope-Blount Censura celebr. Auth.*

XIMENES, (Franciscus) bygenoemt *de Carmona*, was geboren te Corduba, in Spanje, en wierdt professor in de genees- en ontleedkunde te Salamanka, welk ampt hy met lof tot zyne doodt toe bekleed heeft. Hy heeft een lezenswaardig traktaat aangaande de wonderlyke kracht en uitwerkingen van het gemene water geschreven, en met den druk gemeen gemaakt. *Antonii Bibl. Hisp.*

XIMENES, (Hieronymus) een Spanjaardt, en beroemd geneeskundige te Saragossa. Hy was te Epila, een dorp in het graafschap Aranda, in Aragon, geboren, en heeft twee boeken nagelaten, het eene met den tytel van *Institutiones Medicae*, en het andere met dien van *Quaestiones Medicae. De voorgemelde Schryver.*

XIMENES, (Jakob Arias) een Spaansch Dominikaner monnik, leefde omtrent den jare 1560. Hy heeft verscheide boeken geschreven, onder anderen: *Lexicon Ecclesiasticum*; *De sancta Maria Magdalena*; *Christianae doctrinae Enchiridion*; *Commentarius in Psalmum L*; enz. *De zelve Schryver.*

XIMENES PATON, (Bartholomeus) een Spanjaardt, bloeide in de zeventiende eeuwe, en bekleedde het ampt van Notaris der Inquisitie in Murcië. Hy heeft geschreven; *Mercurius Trismegistus*; *Orthographia*; *Comment. in varia Martialis Epigrammata*; enz. *De zelve Schryver.*

XIMENES (Petrus) was eerst hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de akademie te Salamanka; wierdt naderhandt deken van de kerke te Toledo, en vervolgens bisschop van Badajoz. Ten laatste wierdt hy door Ferdinand, koning van Spanje, en de koninginne Izabelle tot bisschop van Coria verheven. Men heeft van hem verscheide werken, als: *Confutatorium errorum contra claves ecclesiae*, enz. *De zelve.*

XIMENES, (Petrus) een Jesuit te Toledo, onthieldt zich den meesten tydt te Grats, in Stiermarken, hebbende het bestier over de aldaar nieuw opgerechte akademie. Wanneer de kardinaal van Oostenryk eens iet tegen de voorrechten van die hogeschole wilde ondernemen, zondt Ximenes hem het oorspronkelyke opstel van hare vryheden toe, latende hem daar by zeggen, „dat de zelve de akademie nergens toe dienen konden als ze niet in acht genomen wierden". Hy overleedt te Millestadt den 29 November des jaars 1633, oud omtrent een en tachtig jaren. Hy heeft nagelaten: *Disputatio habita cum Balth. Fischero, Lutherano, de fide justif. in Academia Gratensi*, het welk hy op zyne wyze beschreven heeft; en eenige andere traktaten. *Alegambe Bibl. script. Soc. Jesu. Antonii Bibl. Hisp.*

XIMENES, (Roderik) van Navarre, begaf zich naar Parys, om daar de door hem begonne letteroeffeningen voort te zetten, en van daar in Spanje wedergekeert zynde wierdt hy tot aartsbisschop van Toledo benoemt. Hy heeft de Geschiedenis des koninkryks van Spanje in negen boeken beschreven, welk werk, met de aanmerkingen van *Andreas Schottus*, in de verzameling der Historieschryvers van Spanje gevonden wordt. Dit werk gaat tot op het zes en twintigste jaar der regering van Ferdinand, koning van Castilië. Ximenes kwam in 't jaar 1245 te Lion, om de voorrechten en vryheden van zyne kerke tegen Petrus, aartsbisschop van Tarragona, voor paus Innocentius den IV, die toen in de gemelde stadt eene kerkvergadering hieldt, te verdedigen. Hy stierf op zyne te rug reize, en wierdt naar het klooster Horta gebragt, tusschen Castilië en Aragon gelegen, daar men nog zyn grafschrift ziet, bestaande in deze woorden: *Mater Navarra, nutrix capella, schola Parisii, sedes Toletum, hortus Mausoleum, requies Coelum. Andr. Schottus in Not. ad Ximen. Hist. Vasaeus in Chron. Hisp. cap. 2 & 4. Spondanus ad an. 1245, n. 33.*

Vossius

Vossius de Hist. Lat. lib. II, cap. 57. Pope-Blount Censura celebr. Auth.

XIMENES SAVARIEGO, (JOHANNES) een Spaansch geneeskundige, bloeide in de zeventiende eeuwe, en schreef de volgende werken, als: *De curatione puerorum; De variolis; De peste, ejusque caussis, praeservatione, & curatione;* enz. *Antonii Bibl. Hisp.*

XIMENEZ DE EMBUN, (VALERIUS) een Karmeliter monnik, geboren te Alagona, bekleedde de voornaamste ampten van zyne orde, en wierdt eindelyk verheven tot bisschop van Algeri, in Sardinië. Maar hy overleedt kort daar na te Saragossa, namentlyk den 17 September des jaars 1634, in den ouderdom van zeven en vyftig jaren, nalatende verscheide schriften, zyne orde betreffende. *Antonii Bibl. Hisp. Witte Diarium Biograph.*

XIMO, een eilandt van Japan, en een van de drie byzondere delen van dat landt. Het wordt ook *Saicock*, dat zo veel als negen koninkryken betekent, genoemt, om dat 'er zo vele koninkryken in gevonden worden, namentlyk: *Figen, Bunga, Chicuien, Fingo, Fiunga, Buzen, Satsuma, Vosumi*, en *Ixo*. De voornaamste steden daar in zyn: *Arima, Bungo, Nangasachi, Satsuma*, enz. *Nangasak*, zynde op de Westelyke kust van dit eilandt gelegen, en zynde de hoofdstadt van het zelve, is met heerlyke tuinen en vlaktens voorzien; ook is deze stadt de volkrykste van alle de steden van Japan, zynde hare ingezetenen de welgemanierdste van alle de Japonezen.

XIMOLA, de hoofdstadt van een koninkryk van den zelven naam, gelegen op het eilandt Niphon, in Japan, op de Oostelyke kust van het kwartier of landschap van Ochio. *Mary Diction.*

XIMOTOUQUE, of XIMONOCUQUE, eene stadt van het kwartier van Ochio op het voorgemelde eilandt Niphon. Zy is de hoofdstadt van een koninkryk, het welk den zelven naam draagt, en gelegen tusschen de steden Fitachi en Mulaxi. *Mary Dict.*

XINANO, of XIMANO, de hoofdstadt van een koninkryk, den zelven naam dragende, en gelegen op het zelve eilandt, in het Noorder deel van het landschap Quanto, in Japan, omtrent de grenzen van het landschap Jetsegen. *Mary Diction.*

XINCHEU, eene stadt van het keizerryk van China. Zy is de twaalfde stadt der provincie van Huquang, en heeft vyf andere steden onder haar rechtsgebiedt. *Baudrand.*

XIPHILINUS, (JOHANNES) patriarch van Constantinopel, was geboren te Trapezunt, en muntte uit in geleerdheit en Godvrucht. Hy woonde eerst in een klooster, en gedroeg zich aldaar zo wel, dat hy in 't jaar 1066, na de doodt van Konstantyn, tot patriarch van Constantinopel verkoren wierdt, welke waardigheit hy tot het jaar 1080 heeft bekleed, in welk jaar hy uit dit naar het andere leven is verhuist. Hy heeft een kort begryp gemaakt van de Historie van *Dio Cassius*; en schoon anderen dat werk aan eenen van zyne neven toeschryven, is het echter zeer waarschynlyk, dat hy het zelf heeft gemaakt. *Glycas P. IV. Annal. Andr. Schottus Proleg. in Photii Biblioth. Vossius de Hist. Graecis lib. II. Baronius in Annal.*

XIXONA, of XICONA, eene stadt in het Spaansche koninkryk van Valentië, niet verre van de stadt Alikante gelegen, aan welke koning Philips de V, wegens de getrouwe diensten en den yver, door haar omtrent hem betoont, den bynaam van *de getrouwe* heeft gegeven, nevens het verlof van eene Fransche lelie in haar wapen te mogen voeren. Zy legt in een gebergte, en heeft een sterk slot, gelegen aan een smallen weg, daar men met weinig manschap een geheel leger kan tegenhouden. Men rekent, dat omtrent zeven honderd familien aldaar wonen. *Colmenar Delices de l Esp. pag. 550. Mercure Historique.*

XOA, of XAOA, een koninkryk van Ethiopië, in Afrika, gelegen omtrent Zanguebar. De koning van Abyssinië bezit een gedeelte daar van, zynde het overige hem door de Galas of Inbangales, de welke zeer machtig in dit koninkryk zyn, ontweldigt. *Hieronymus Lupus in Descript. Aethiop. super.*

XUAREZ, (RODERIK, of RODERICUS) een beroemd Spaansch Rechtsgeleerde, bloeide in de zestiende eeuwe. Hy diende niet alleen als advokaat of voorspraak voor de rechtbanken te Salamanka, maar schreef ook verscheide goede boeken ten dienste en nutte der genen, die zich in de Rechten wilden oeffenen, als: *Allegationes & Consilia; Repetitiones, sive Lectura in quasdam Leges; De fidejussore in causa criminali*; en nog eenige andere. *Antonii Bibl. Hisp.*

XUCAR, eene grote rivier in Spanje, ontspringende in Nieuw-Castilië. Zy bespoelt Cuenza, en lopende in het koninkryk van Valentië, neemt zy de *Cabriel* in, en ontlast zich ten laatsten in de golf van Valence, by den burgt van Cullera. *Baudrand.*

XUICHEU, eene stadt in China, de tiende der provincie van Xiangsi, hebbende niet meer dan twee andere steden onder haar gebiedt. *Mary Dict.*

XUNCKING, eene stadt van China, gelegen aan de rivier Kiang, in de provincie Suchuen. Zy is de derde stadt van die provincie, en heeft negen andere steden onder haar rechtsgebiedt. *Baudrand.*

XUNGUNZA, eene stadt in de Chineesche provincie Peking, daar zeer schone vruchten, als druiven, citroenen, sinaasappelen, kastaniën, enz. groeien.

X.

XUNNING, eene grote stadt van China, gelegen in de provincie Junnan, niet verre van een gebergte. *Baudrand.*

XUNTE, de vyfde stadt van de Chineesche provincie Peking, waar onder acht andere steden behoren. *Mary Dict.*

XUNTIEN, de hoofdstadt van China, gemeenlyk *Peking* genoemt. Zie op dien naam.

XUTHUS, de zoon van Hellen, en de kleinzoon van Deukalion, kwam van Phtiotis te Athene onder de regeringe van Pandion, en trouwde met Creusa, de dochter van dien koning. Hy nam den zoon, welken de zelve hadt gehad by Apollo, genoemt *Ion*, voor den zynen aan. De Grieken menen, dat de Ioniërs van hem zyn afgekomen. *Herodotus.*

XYLANDER (WILHELM) was geboren te Augsburg den 26 December des jaars 1532. Zyn rechte naam was *Holtzman* (*Houtman*) welken hy in den Griekschen name van *Xylander* veranderde. Zyn vader in een zeer behoeftigen staat zynde, zou de trek, dien hy tot de wetenschappen hadt, hem weinig gebaat hebben, zo hy niet een patroon, genoemt Wolfgang Relinger, een edele patricius te Augsburg, hem met de gemene penningen niet hadt ondersteunt, en hem op de stads beurze laten studeren, tot dat hy zo ver gevordert was van te kunnen overgaan in de school, waar in door de stads overheit onderhoudt aan een zeker getal leerlingen bezorgt wordt. Vervolgens zette hy zyne studiën voort op de hogeschole te Tubingen, en daar na in die te Basel. Melchior Adam verzekert, dat hy in 't jaar 1556 te Basel plegtiglyk tot Meester is bevordert: doch het is niet waarschynlyk, dat een jongman, die zyne studiën zo yverig hadt voortgezet, en die met zo vele heerlyke gaven versiert was, dezen kleinen eertrap niet eer zou beklommen hebben dan in zyn vier en twintigste jaar. Hier by komt, dat hy in 't jaar 1557 zyne Latynsche overzetting van *Dio Cassius* heeft voltooit, hebbende, wegens zyne geleerdheit, daar mede niet meer dan zeven maanden toegebragt, gelyk hy zich dien aangaande beroept op den gene, aan wien hy dit werk heeft opgedragen, namentlyk Johan Henrik Herwart, patricius te Augsburg, zyn Mecenas, de welke hem eenigen tydt onderhouden hadt, en die hem ook tot de voorgemelde vertalinge hadt aangemaant. *Tu*, zegt hy, *Patrone optime, cum me in familia tua aliquamdiu commode & liberaliter habitum, autoritate, hortatu, officiis insuper & beneficiis eo adduxeris, ut optimum om. historia conditorem Dionem Cassium de Graeco Latinum facerem.* De opdragt is gedagtekent te Basel den 1 November des jaars 1557. Het werk was gedrukt by Oporinus, en zag het licht in de maandt Maart des jaars 1558. Het Kort Begryp, door *Xiphilinus* van *Dio Cassius* gemaakt, was daar by gevoegt; maar de overzetting daar van was door Xylander niet gemaakt: hy was te vrede met die te geven, welke door *Willem le Blanc*, geboren te Albi, in 't jaar 1550 was gedaan, na dat hy de zelve op eenige plaatsen hadt verbetert. De aantekeningen, die hy op *Dio Cassius* en op *Xiphilinus* heeft gemaakt, strekken genoegzaam tot bewys, dat de hogeschool van Basel hem in 't jaar 1556 met een veel hoger eernaam dan dien van Meester in de vrye kunsten heeft begiftigt. Hebbende dus genoegzame blyken van zyne geleerdheit gegeven, beriep men hem naar Heidelberg, om de opvolger te zyn van Mycillus, die als hoogleeraar in de Grieksche tale overleden was in den jare 1558, zynde dus niet lang na dat hy zyne Latynsche vertaling van Dio Cassius hadt in 't licht gegeven. Hy betuigt in zyne voorgemelde Opdragt van dat werk, dat hy wegens zyne behoeftigheit veel hertzeer heeft gehad: want dit wil hy buiten twyffel in de volgende woorden van zyne Opdragt, waar van zo even gesproken is, te kennen geven. *Ego*, zegt hy, *cùm ab ineunte aetate bonas literas flagranti amore essem persecutus, earumque causa adversissima & acerbissima quaque perpessus*, &c. Hy rekent zich mede onder die genen, welke de armoede noodzaakt de vrye wetenschappen te beminnen en voort te zetten. *Mea conditionis hominum*, zegt hy, *quorum honestos conatus in hoc genere angustia vitae sustentandae, & paupertas quasi instigat.* Zie inzonderheit het treurgezang, waar mede hy de Opdragt van zyn *Dio Cassius* besloten heeft. Hy herinnert zich in het zelve hoe hy in zyn achttiende jaar zich heeft bevlytigt om lof en eer te verkrygen; maar dat hy, zeven jaren ouder geworden zynde, door zyn disfortuin was genoodzaakt te studeren om de kost te hebben. Wy kunnen niet voorby, alzo wy 'er toch hier de plaats toe hebben, zyne eige woorden daar omtrent, zo als Bayle die aanhaalt, hier by te brengen. Hy spreekt of zingt dan aldus:

Te mala pauperies, pulcrisque gravissima coeptis,
Conatu indignor plus potuisse meo.
. . . .
. . . .
Utcumque excidimus praeclaris protinus ausis
Jam quaerant, quibus hoc fata dedere decus,
Et mea cum fortuna solo me affixerit, atque
Abjectum cogat serpere praeter humum.
. . . .
. . . .
Ergo, divinis quantumvis ager inhaerens
Artibus, & studiis deditus ingenuis:
Et TOLERARE QUEAM VICTUM, *& sustenter honeste*
Non aspernandi fruge laboris alor.

In 't jaar 1559 gaf hy zyne Latynsche overzetting van *Marcus Aurelius*

relius in 't licht: doch gemerkt in de zelve vele misslagen en feilen waren ingeslopen, deedt hy de zelve in 't jaar 1568, nevens eenige andere door hem uit 't Griekſch in 't Latyn overgebragte ſchryvers, veel verbetert herdrukken. De voornoemde Griekſche ſchryvers waren: *Antoninus Liberalis*; *Phlegon de mirabilibus & longævis, & de Olympiis*; *Apollonii Historia memorabiles*, en *Antigoni mirabilium narrationum congeries*. Deze ſchryvers maken met *Marcus Aurelius* een tamelyk groot ſtuk uit in octavo. Men heeft 'er den Griekſchen text en de Latynſche vertaling, maar elk afzonderlyk. De aantekeningen, welke hy daar by heeft gevoegt, zyn noch zeer te pryzen, noch zeer te laken. Men moet hem voor het overige noch van nalatigheit, noch van onwetenheit beſchuldigen, als zyne ſchriften zo niet uitgewerkt zyn, als het wel behoorde: want alzo hy zich met boeken te ſchryven moeſt geneeren, kon hy 'er altydt den tydt niet aan beſteden, die 'er anders wel toe vereiſcht wierdt. De Heer Jacobus Auguſtus Thuanus in zyne zo beroemde Hiſtorie van de geleerde en vermaarde mannen van zynen tydt ſprekende, geeft dit, tot verſchoninge van den goeden Xylander, niet onaardig te kennen, wanneer hy onder anderen van hem zegt: *Non famæ ſcribebat, ſed fami*, dat is te zeggen: „ Hy ſchreef niet om een naam te maken, „ maar om den brode "; welk lot, vooral tegenwoordig, wel het grootſte gedeelte der ſchryvers te beurt valt. Waarſchynlyk ontbraken Xylander ook de boeken, welke hy tot het gene hy bearbeidde en onder handen hadt van noden hadt; en mogelyk was men in zynen tydt al zo traag met hem de zelve te lenen als men daar tegenwoordig toe is; om niet te zeggen, dat het zeer ongemakkelyk is altydt daar om uit te lopen, als men om een boek verlegen is. Behalven de bovengemelde heeft hy de volgende ſchryvers uit het Griekſch in het Latyn overgezet, als: *Plutarchi Opera*; *Strabonis Geographia*, enz. en de navolgende werken geſchreven: *Variarum Lectionum libri*; *Tabula Grammatica*; *Algebra Euclidea*; *Geometrica & Aſtronomica varia*; *Inſtitutiones aphoriſtica Logices Ariſtotelis*; *Rerum Mathematicarum ſchediaſma de horologio Argentinenſi*; *Poëmatum volumen*; *Commentarii in Homerum*; en andere. Hy verhaaſtte door zyn ongemeen letterblokken zyne doodt, en overleedt den 10 February des jaars 1576, in het vier en veertigſte jaar van zynen ouderdom. *Teiſſier Eloges des hommes ſçavans I P. pag.* 447; *III P. pag.* 253. *Bayle Dict. Crit.* Zie ook het geen boven in het artykel van CRUSERIUS (HERMANNUS) van onzen Xylander, en inzonderheit aangaande zyne bekwaamheit in het vertalen, gezegt is.

GROOT

GROOT ALGEMEEN WOORDEN-BOEK.

Y.

Y Deze letter is, gelyk de voorgaande, eigentlyk eene Griekſche letter, en door andere volkeren van die tale ontleent. Zy plagt van ouds by de Grieken gebruikt te worden voor een enkele U; en men bedient zich tegenwoordig van haar in het ſchryven van die woorden, welke uit die tale afkomen, als van dat van *Yzoop*. enz. en van de oude Griekſche namen, als *Pythagoras*, *Phrygië*, of *Frygië*, enz. hoewel eenigen, maar kwalyk, de zelve geheel willen verwerpen, en de I in hare plaats ſtellen. De Y wordt ook de letter van Pythagoras genoemt, niet om dat die Filoſoof deze letter heeft uitgevonden, maar om dat hy aan alle zaken twee eindens of oogmerken toeſchreef, namentlyk de deugdt en de zinnelykheit, welke hy door de twee toppunten van de Y verbeeldde, of uitdrukte. Perſius zegt daar omtrent in zyn derde Schimpdicht:

Et tibi quæ Samios deduxit litera ramos,
Surgentem dextro monſtravit limite callem.

Dat is, naar de vertalinge van den Heere Chr. Pierſon:

„ Ook zyt gy, door het geen ik voordroeg, wel bewuſt
„ Van die twee paden, 't een ter ſlinkerhandt, en 't ander
„ Ter regterhandt, verbeeld, verſcheiden van malkander,
„ Door deze letter Y, van Samos wyzen man.

En Virgilius:

Litera Pythagoræ discrimine ſecta bicorni.

Dat is te zeggen, de letter van Pythagoras is als met twee horens in tweën verdeelt. By de Nederlanders is deze letter de zesde en laatſte klinkletter, alleen lang, wordende als zodanig uitgeſproken tuſſchen de I en EI, als, by voorbeeldt, in de woorden *Ydel*, *Ys*, *Yver*, *Yzer*, *Bly*, *Vry*, *Pryzen*, *Ryden*, *Burgery*, *Schildery*, *Drukkery*, enz. zynde het onderſcheidt tuſſchen de verſcheide klanken van I, EI, en Y te horen in de uitſprake van *Vil*, *viel*, *veil*, *vyl*; *Bidt*, *biedt*, *beidt*, *byt*; *Zit*, *ziet*, *zeit*, *zyt*; *Lidt*, *liet*, *leidt*, *lydt*, en diergelyke. De Y was van ouds ook een telletter, betekenende het getal van honderd en vyftig, als onder anderen blykt uit het volgende vaars:

Argolicus centum quinquaginta facitque character.

Maar men vindt by Baronius een vaars, waar in gezegt wordt, dat deze letter honderd en negen en vyftig betekent. Het zelve luidt aldus:

Y dat centenos & quinquaginta novenos.

Als 'er boven deze letter een regte ſtreep wierdt gezet, wierdt het getal van honderd en vyftig duizend daar door uitgedrukt. *Du Cange Gloſſarium Latinit. A. Moonens Nederduitſche Spraakkunſt.*

Y, (HET) of HET YE, in 't Latyn *Ya*. Aldus wordt een arm van de Zuiderzee genoemt, die de ſtadt Amſterdam, de welke daar door beſpoelt wordt, tot eene bekwame en ruime haven ſtrekt. Het wordt gemeenlyk verdeelt in het *Buiten-* en *Binnen-Y*, beide zeer beknoptelyk en naauwkeurig beſchreven door den Heere G. Schoemaker in zyne *Aantekeningen* op de *Noord-Hollandſche Arkadia van Cl. Bruin*, *bladz.* 8, dien wy daarom in dit ons Algemeen Woordenboek ook volgen zullen. Het Buiten-Y neemt zynen aanvang daar het Wykermeir eindigt, omtrent op de hoogte van Sparendam en het Aſſendelver Veer; loopt tuſſchen Kennemerlandt, Amſtellandt en Waterlandt heen, tot even voorby Durgerdam aan Y-oordt, alwaar het zynen naam in de ſtromen Pampus en de Zuiderzee verlieſt. Het Binnen-Y, waar naar *Ydam*, nu *Edam*, zynen naam heeft, loopt voor eerſt binnewaarts tot digt aan Ooſthuizen; daar na neemt het Y zynen aanvang by Uitdam, lopende langs de Holle of Holiſloot en Ransdorp tot aan Poppendam, daar het mede zynen naam verlieſt. Zie ook *Commelins Beſchryving van Amſterdam fol.* 158 *enz.*

YA, eene ſterke plaats op de grenzen van Milaan, in Italië. Zy is zeer volkryk, en wegens haren koophandel zeer vermaard.

YACCA. Zie JACA.

YALO, eene rivier in China. Zy ontſpringt in het Ooſter gedeelte van Tartarye, en verlieſt zich in de grote golf of zeeboezem tuſſchen het landſchap Leaotung en het halfeilandt van Corea.

YAMARITO, een koninkryk op het eilandt Niphon, in Japan. Het legt in het kwartier of landſchap van Jetſengo, en heeft eene kleine ſtadt, genaamt YAMARITO, welke haren naam aan het koninkryk geeft, en eene andere ſtadt, *Meaco* geheten.

YAMOUR, eene rivier in Siberië, waar in een eilandt legt, daar de beſte ſabels op gevonden worden. De Moskoviters hebben 'er, na dat zy het zelve vermeeſtert hadden, eene ſterkte laten bouwen.

YANCHEU, eene ſtadt van China, gelegen aan de rivier Klang, in de provincie van Nanking, zeventien mylen van de ſtadt Nanking naar het Ooſten. Het is eene grote ſtadt, dryvende een groten koophandel, en de zevende van de voorgemelde provincie, hebbende negen andere ſteden onder haar rechtsgebiedt. *Baudrand.*

YARE, of YERE, van ouds, en nog tegenwoordig in 't Latyn genoemt *Garrienus*, eene rivier in de Engelſche provincie of het graafſchap Nordfolk. Zy beſpoelt Norwich, de hoofdſtadt van het zo even gemelde graafſchap, en loopt te Yarmouth in de Duitſche zee.

YARLEY, eene fierlyke marktſtadt in de moeraſſige landſtreek der Engelſche provincie van Huntingdonshire, twee en zeventig mylen van de ſtadt Londen gelegen.

YARMOUTH, of YERMOUTH, in 't Latyn *Jarmuthum*, en *Garianonum*, eene ſterke ſtadt, met eene zeer gemakkelyke haven, in het Ooſterdeel van de Engelſche provincie Nordfolk, aan Suffolk grenzende, heeft haren naam gekregen van de bovengemelde rivier de *Yare*, aan wiens uitloop in zee zy gelegen is. De haven van deze plaats is de beſte van het ganſche graafſchap van Nordfolk, en de ſtadt zelf ſtrekt tot een ſleutel van deze kuſt, van waar men altydt naar Hollandt kan overſteken. De ſchepen, van Newcaſtle of Nieuwkaſteel komende, lopen hier dikwils binnen, als zy van kwaad weêr overvallen worden. Omtrent deze plaats wordt omtrent de maandt September veel haring gevangen, het welk veel volk derwaarts trekt, en deze plaats groot voordeel aanbrengt. Cordick, de eerſte koning der Weſt-Saxen, landde eerſt op deze plaats, maar vondt de zelve niet zeer bekwaam om 'er zich neder te ſlaan, en ſtak derhalven weder in zee. Onder de regering van koning Eduard den Belyder telde ze zeventig Parlementsleden, en in 't jaar 1140 wierdt deze plaats door hare ingezetenen met muren omringt. Naderhandt raakte ze in oorlog met de ſtadt Leſtoffe, met welke zy een verſchil hadt, het welk langen tydt geduurt heeft. Wanneer de koopliedeu van Londen deze ſtadt in haren haringvangſt wilden dwarsbomen, begonnen hare inwoonders zelf ſchepen naar Italië te zenden; en zich daar zeer wel by bevindende breidden zy hunnen koophandel ook in andere landen en geweſten uit, waar door Yarmouth met den tydt de voornaamſte koopſtadt in het Ooſterdeel van Engelandt is geworden. Maar zy heeft in de twee oorlogen met den Staat der Vereenigde Nederlanden, in de voorgaande eeuwe gevoert, veel ſchade geleden. Koning Karel de II verhief deze plaats in 't jaar 1684 tot eene zogenoemde Majorſtadt. Zy heeft maar een kerk; maar de zelve is zeer groot, en door Herbert, eerſten biſſchop van Norwich, onder de regering van koning Wilhelm den Roſſen gebouwt. De zelve koning maakte *William Paſton* in 't jaar 1673 burggraaf, en zes jaren daar na, te weten in 't jaar 1679, graaf van Yarmouth, wiens zoon na hem den laatſtgemelden tytel heeft gevoert. Deze ſtadt zendt twee gemachtigden in het Parlement van Engelandt.

YARMOUTH, eene kleine ſtadt op het Engelſche eilande Wight. Zy dryft ſterken koophandel, en heeft eene zeer gemakkelyke haven, nevens een ſlot, het welk van gehouwe vierkante ſtenen is opgebouwt, en voorts op andere wyzen verſterkt. Zy heeft ſtem en zitting in het Parlement van Engelandt.

YARUM, eene kleine marktſtadt in het Noorderdeel van het Engelſche graafſchap Yorkshire, aan de rivier de Tees, over welke op deze plaats een brug is geſlagen. Zy legt 176 mylen van Londen.

YAWOROW. Zie JAWOROW.

YAZBACHI. Deze naam betekent by de Perſianen een officier, die over honderd Corſchi of ruiters het bevel heeft.

YBERG, een ſlot in het Zwitſerſche graafſchap Toggenburg, niet verre van de rivier de Thur, wierdt in 't jaar 1262 van Hartman van Yberg gebouwt; kwam daar na aan de graven, en eindelyk aan de abten van St. Gal. Het wierdt door keizer Rudolf den I, en in het jaar 1401 door die van Appencel en St. Gal ingenomen: ook wierdt het in het jaar 1710, gedurende de binnenlandſche onluſten, door die van Toggenburg met geweldt verovert, maar den gemelden abten van St Gal naderhandt weder ingeruimt.

YDAARD, en YDAARDERADEEL. Zie IDAARD, en IDAARDERADEEL.

YDAM., Zie EDAM.

YDSTADT, eene kleine ſtadt in het Zuiderdeel van het eilandt Schonen, daar de ſchepen, die uit Duitſchlandt naar Zweden vertrekken, en inzonderheit de poſtjagten van Straalzondt aanleggen.

YEDBURG. Zie JEDBRUK, doch eigentlyk genaamt JEDBURG.

YELL, of ZEEL, in 't Latyn *Yella*, en *Zealia*, een der eilanden van Schetlandt, onderhorig aan het koninkryk van Noorwegen, en gelegen in de Noordzee. Het is achttien mylen lang, en drie mylen breed, en tamelyk wel bevolkt.

YEMEN, een koninkryk in het Gelukkige Arabië, waar van 't het grootſte gedeelte beſlaat. Het ſtrekt zich uit ten Ooſten langs den Oceaan, van de ſtadt Aden tot aan Kaap Raſalgat, en ten Weſten en Zuiden langs de Rode zee, palende ten Noorden aan het landt Hidgias, of Hijaz, den Cherif van Mekka toebehorende. De Koffi waſcht nergens anders in ganſch Arabië dan in dit koninkryk, en alleen op drie plaatſen van het zelve, doch in menigte, namentlyk te Betelſaguy, te Senan, of Sanaa, of Galbany, zynde drie ſteden in het gebergte gelegen, waar van Senan de hoofdſtadt is. De bergen zyn ook alleen vruchtbaar: want de zeekuſten, tien of twaalf mylen breed, zyn een dor en onvruchtbaar landt. Maar de bergen brengen, behalven de Koffi, vele andere bomen en vruchten voort: ook leveren zy zeer goed en gezond water uit, zynde in de zelve eene aangename koelte, en als een gedurige lente. In de ſtadt Betelſaguy, onder het gouvernement van Moka behorende, is een zeer grote markt of handel met Koffibonen, komende de kooplieden uit ganſch Turkye en Egypten derwaarts om de zelve in te kopen. De koning van Yemen houdt gewoonlyk zyn hof in de ſtadt Mouab, een halve uur van de aanzienlyke ſtadt Damar gelegen. De koning, die in 't begin van de achttiende eeuwe regeerde, heeft de ſtadt Mouab, als mede een ſlot, een halve uur daar van af, laten bouwen. Anderhalve mylen, of drie uuren daar van daan, op een klein gebergte, heeft de koning eene citadel, of ſterkte, waar in zyne beſte ſoldaten, nevens eene talryke artillery, gevonden worden. *Voyage de l'Arabie Heureuſe.*

YEN, een koninkryk van Noord-Tartarye, in Aſië, wiens inwoonders zware kopere harnaſſchen op de borſt, en hunne zwaarden op hun hoofdt dragen.

YENCHAN, eene tamelyke ſtadt, gelegen in de provincie van Xanſi, in het keizerryk van China.

YENCHEU, eene grote, ſchone, en volkryke ſtadt gelegen in de Chineeſche provincie Xantung, niet verre van die van Nanking. Zy heeft zeventien andere ſteden onder haar gebiedt.

YENUO. Zie JEDDO.

YENNE, eene kleine ſtadt in het landſchap Bugey, in Savoien, niet verre van de rivier de Rhone, en twee mylen van Bellay gelegen.

YEOMAN. Dit woordt betekent in Engelandt zo veel als een ryken huisman, en wel zulk een, die noch burger, noch boer is, maar zich tuſſchen die twee ſtaten in bevindt, kunnende van zyne landeryen deſtig beſtaan. Maar den naam van *The Yeomen of the Guard* voeren de koninklyke trawanten te voet, dragende een roden trawanten-rok, en een zwarte bonet met kleurde linten. Zy gaan achter den koning, als hy te voet gaat, maar ter zyde van hem, als hy te paardt of in de karos rydt.

YEPES, of YPES. Zie JEPES.

YERAK. of YERACH-AGEMI, HIERAK-AGEMI, AIRAK-ATZEN, of ERAK-ATZEN, in 't Latyn *Iraca Perſarum*, een der grootſte en vruchtbaarſte landſchappen van Perſië, voor dezen *Parthia* genoemt. Het grenſt ten Weſten aan Arcerum, ten Noorden aan Adirbeitzan, Kilan, en Tabareſtan, ten Ooſten aan Choraſan, en ten Zuiden aan Fars en Chuſiſtan. De koninklyke reſidentieplaats *Iſpahan* is in dit landſchap gelegen.

YERAK-ARABI, anders *Caldar*, of *Chaldar* genoemt, in 't Latyn *Iraca Arabum*, een landſchap van Turkye in Aſië. Het wordt byna geheel door de rivieren den Euphraat en den Tiger, of Tigris, omringt, en ſtrekt zich uit van het eigentlyk zo genaamde Diarbek, of Meſopotamie, tot aan de golf van Perſië, tuſſchen Woeſt-Arabië, het welk het ten Weſten en Zuiden heeft, en Chuſiſtan, of Suſiane, waar van het door den Tiger wordt afgeſcheiden aan den Ooſtkant. Dit landſchap wordt verdeelt in twee Beglerbegſchappen, dragende de namen van *Bagdad* en van *Balſora*, naar dien van hunne hoofdſteden, aldus genoemt. Men meent, dat het Paradys in dit landſchap heeft geſtaan. In het zelve was het landt of de vlakte van Sinear, in welke het volk na den zondvloedt den toren bouwde: ook bouwde Nimrod aldaar de ſtadt Babel, of Babylon, de eerſte, die 'er ooit gebouwt is, en de hoofdſtadt van de eerſte Monarchie. Dit Yerak is ook het vaderlandt van den aartsvader Abraham. De voornaamſte ſteden daar in waren *Babylon*, *Ur*, *Cteſiphon*, *Bagdad*, *Barſita*, *Seleucia*, *Couſa*, of *Kuſa*, *Waſet*, *Teredon*, enz. waar van alleen nog de laatſte overig is, dragende tegenwoordig den naam van *Balſora*.

YERE. Zie YARE.

YERSEKE. Zie YRSIKE.

YEZD, of YESD, eene ſtadt in het Perſiaanſche landſchap Yerak, omtrent veertig mylen van Iſpahan, Noord-Weſtwaarts, gelegen. Het vrouwvolk is hier zo ſchoon, dat de Perſianen voor een ſpreekwoordt zeggen: „Die wel-„vergenoegt en vermakelyk wil leven, moet eene vrouw „van Yezd, het broodt van Yesdecas, en den wyn van Schi-„ras gaan halen". *Taverniers Reize I D. 1 B. 9 K.*

YGUALADA, in Latyn *Aqualatum*, eene kleine ſtadt in Catalonië, aan de rivier Noya, twaalf mylen van Barcelona, Noord-Weſtwaarts, gelegen.

YHORST, een dorp van Over-Yſſel, gelegen in het droſtſchap van Sallandt, onder het gerecht van Haſſelt, tegen over de plaats, daar weleer de vermaarde abdy van Ciſtercer monniken, de abdy van Dikkeningen genoemt, heeft geſtaan. Zie daar van op haren naam. De kerk van dit dorp was in de Roomſche tyden eene parochiekerk, maar is ſedert het jaar 1609 door een eigen Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van Zwol. *Picart.*

YELA. Zie ILA.

YLE. Zie ILE.

YLIKKE, door de wandeling INDELYKEN genoemt, is een dorp van de Vrieſche grietenye Doniawerſtal, in het kwartier der Zevenwolden gelegen.

YLST, of ILST, eene oude ſtadt van Vrieslandt, in het kwartier van Weſtergoo, niet verre van den kant der Zevenwolden, een uur gaans ten Noord-Weſten van Sneek, en twee uuren ten Zuid-Weſten van Bolswaardt gelegen. Volgens Ubbo Emmius is de rechte naam van deze plaats *Ilke*, of *Ilk*; maar de boeren van Vrieslandt, die de letter *k* doorgaans in *tz* veranderen, hebben *Ilk* verandert in *Iltz*, en met den tydt in *Ilſt*, eveneens gelyk zy *Sneek* verandert hebben in *Snitz*, enz. Maar volgens het ſchryven van Cornelius Andreas is het eerſt naar een ſterk huis, of ſtins, *Ileſtins* genoemt; maar ſedert dat het muren en veſten heeft gekregen, zou, als die ſchryver zegt, de naam van *Ileſtins* met den tydt in dien van *Ilſt*, of *Ylſt* verandert zyn. Doch het zeggen van Ubbo Emmius komt veel waarſchynlyker voor dan het laatſte. Men houdt gemeenlyk daar voor, dat Ylſt van ouds eene zeer bloeiende ſtadt is geweeſt, zynde, volgens het getuigenis van den zo even gemelden Cornelius Andreas, beveſtigt door dat van Pierius Winſemius, eene ſtadt geworden in den jare 1262. Immers dat het zelve van ouds geen geringen naam en macht heeft gehad, blykt uit het recht, het welk Paltsgraaf Johan in 't jaar 1379, uit name van Karel den IV, aan de ingezetenen heeft gegeven, van eene wekelykſche markt en een jaarmarkt te mogen houden, welke laatſte na het feeſt van St. Mauritius, den patroon der kerke, twee dagen achter malkander gehouden wierdt. Maar volgens het getuigenis van Winſemius hebben die van Ylſt, behalven de wekelykſche markt, twee jaarmarkten van Karel den IV verkregen, van welke de eene op Pinxter maandag, en de andere op den 3 September gehouden wierdt. In de Roomſche tyden ſtondt by de hoofdkerk van deze plaats, aan St. Mauritius (M. Alting zegt kwalyk St. Martinus) toegewyd, een konvent van Karmeliten, dat een kerk met een toren hadt. Het zelve is, gelyk vele andere in dit en de andere landſchappen van de Nederlanden, in de Nederlandſche beroerten onder den voet geſmeten. Ten tyde der droevige partyſchappen en verdeeldheden tuſſchen de Schieringers en Vetkopers heeft Ylſt veel geleden, zynde meer dan eens ingenomen, geplunderd, en verbrand. Tegenwoordig is het een ſtedeke zonder eenige veſtingwerken, en alleen met een gracht omringt. Het heeft twee ſtraten, met fierlyke huizen bebouwt, daar een ſtroom of water tuſſchen beide door loopt naar Hegermeer, en voort in 't Weſten naar de Fluiſſen. Het heeft ook een tamelyk fraai ſtadhuis, en was voor dezen onder anderen zeer vermaard wegens den ſcheepsbouw. De Regering beſtaat uit vyf Burgermeeſters en twaalf Vroedſchappen, naar het reglement, gemaakt in 't jaar 1637, wanneer hier, gelyk in eenige andere ſteden, eenige opſchudding over de Raadsbeſtelling was geweeſt. Voorts heeft het de tiende ſtem in de vergaderinge der Staten van Vrieslandt. In het geeſtelyke wordt het door een Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van Sneek. Uit dit ſtedeke zyn voortgekomen *Auſonius*, *Sixtus*, *Cyprianus*, en *Titus à* of *de Popma*,

vier

vier broeders, of nabestaande bloedverwanten uit het geslacht van *Popma*, de welke in geleerdheit hebben uitgemunt. Zie POPMA. Men zal 'er hier byvoegen *Martyn van Ilst*, in het Latyn gezegt *Martinus Ilstanus*, van de orde der Karmeliten, de welke, als men zegt, in 't Latyn heeft geschreven: *Lofreden van de edellieden van Vrieslandt*, en: *Historie der partyschappen, die ten tyde, dat Vrieslandt zonder opperhoofdt was, in zwang hebben gegaan.* Zie *Cornelius Andreas over de jaren* 1268, 1499, *enz. Winsemius en Schotanus Beschryving en Kronyk van Vrieslandt. Alting Not. Germ. Inf. P. II. Oudheden van Vrieslandt II Deel.* enz.

YMARUS, een vermaard Fransch kardinaal, geboren in de stadt Parys. Hy tradt eerst in de Benediktyner orde in het klooster van St. Martin aux champs binnen zyne geboortestadt; begaf zich naderhandt naar Clugny; wierdt vervolgens abt van het te Poitiers nieuw opgerechte klooster, en ontfing eindelyk den kardinaalshoedt uit handen van paus Innocentius den II, nevens het bisdom van Tusculum. Paus Lucius de II zondt hem in 't jaar 1144 als legaat of gezant naar Engelandt, van waar hy inzonderheit dien roem medebragt, dat hy op generlei wyze met giften en gaven kon omgekocht worden. Hy overylde zich daar in, dat hy Octavianus, de welke zich tot tegenpaus opwierp, en den naam van Victor den IV aannam, niet alleen toeviel, maar hem zelf te Pavië tot paus kroonde. Om die reden beroofde hem paus Alexander de III van alle zyne waardigheden, doende hem daarenboven in den ban. Maar na dat hy vele tekenen van een oprecht berouw hadt gegeven, nam hem de gemelde paus weder in genade aan. Hy begaf zich daar op naar Clugny, en overleedt aldaar in 't jaar 1164. Men zegt, dat hy eenige Uitleggingen van de H. Schrift heeft nagelaten. *Johan. Sarisberiens. in Ep. ad praesulem Oxoniens. S. Bernh. in Epist. Ughelli, Frizon, Aubery, & Panvin. Chron. Cluniac.*

YNCAS, of INCAS. Zie PERU.

YO, eene kleine stadt in de Finlandsche provincie Kajanië, aan eene rivier van den zelven naam, dryft een tamelyk goeden koophandel met allerhande waaren, welke uit Laplandt, en elders, derwaarts gebragt worden.

YOCHEU, eene stadt van de provincie Huquang, in China, gelegen aan het meir van Tutinga, ter plaatse daar de rivier Kiang in dat meir valt. Het is eene grote, schone, en welbevolkte stadt, waar onder tien andere steden behoren.

YON, in 't Latyn *Yonna*, of *Yon*, eene rivier in het Fransche landschap Poitou, de welke voorby de kleine stadt la Roche fur Yon loopt, en zich naderhandt met de rivier de Lay vereenigt.

YONNE, in 't Latyn *Icauna*, eene rivier in Vrankryk, ontspringt in het hertogdom van Burgundië, omtrent Chateau-Chinon, komt, het landschap Nivernois doorgelopen hebbende, wederom in het gezegde hertogdom, neemt vervolgens haren loop door Champagne, en vereenigt zich eindelyk by Montereau faut Yonne, op de grenzen van Brie, met de Seine. De voornaamste plaatsen, aan deze rivier leggende, zyn: Clamecy, Auxerre, en Sens. Gulielm. Britto, *Philipp. l. X*, geeft deze rivier den naam van *Itumna*, of *Icumna*. Zie *Hadr. Valesius in Notit. Gall.*

YORK, in 't Latyn *Eboracum*, de twede stadt van Engelandt, en de setel van een aartsbisschop, is de voornaamste plaats van het graafschap van Yorkshire, waar van hier na zal gesproken worden, en legt 150 mylen van Londen, in het Noorder gedeelte van het gemelde graafschap, wordende bewatert door de rivier de Ouse, door welke zy in twee delen gedeelt wordt, waar van het Oosterdeel het voornaamste is. De stadt is groot en schoon, leggende in eene grote vlakte. Zy heeft vele fraaie zo openbare als byzondere gebouwen, en is met een goeden muur omringt, met verscheide torens voorzien. Zy is zeer wel bevolkt, en daar wonen vele voorname personen en ryke kooplieden. Daar zyn omtrent twintig karspelen in. De Dom, aan St. Pieter toegewyd, is een zo prachtig gebouw, dat hy niet zonder reden de eerste plaats van alle Domkerken verdient. Deze kerk wierdt in 't jaar 627 door Edwin, koning van Northumberlandt, gebouwt, of, om beter te zeggen, begonnen, en door des zelfs opvolger, den koning Oswald, voltooit. Zy wierdt naderhandt door brandt en de woede der Denen in de assche gelegt. De tegenwoordige Domkerk is op de zelve plaats, daar de vorige op hadt gestaan, door den aartsbisschop Thomas gebouwt, en door des zelfs opvolger zeer verbetert en versiert. De Romeinen maakten zo veel werk van deze plaats, dat de keizer Severus een paleis aldaar hadt, waar in hy zeer dikwils zyn verblyf hieldt, en aldaar ook is gestorven. In deze stadt wierdt ook, na het overlyden van den keizer Constantius Chlorus, des zelfs zoon Konstantyn tot keizer uitgeroepen: zo dat York de plaats schynt geweest te zyn, waar in de Roomsche keizers in dit eilandt hunne residentie hielden. Zy bloeide ook langen tydt onder de regering der Angel- of Engelsche Saxen, tot dat zy onverwacht door de Denen wierdt overvallen en verovert. Maar de koning Ethelstan ontweldigde hen de zelve wederom, en liet het kasteel, waar door zy de stadt in toom hielden en verdedigden, omver werpen. Zy heeft naderhandt nog vele rampen uitgestaan, tot dat zy in den tydt van Wilhelm den Veroveraar het hoofdt weder opbeurde en in bloei raakte, daar 's lands adel en andere voorname personen veel toe deden. Zy wordt nog tegenwoordig, gelyk voor dezen, door een Major en twaalf Aldermans of schepenen geregeert, die verscheide andere amptenaren onder zich hebben. De Major voert, even als die van Londen, den tytel van Lord, of Mylord, zynde deze twee de eenigste Majors in Engelandt, aan welke die eernaam gegeven wordt. York is de oudste aartsbisschoppelyke stadt van dit koninkryk, en men zegt, dat de aartsbisschoppelyke setel aldaar straks na dat de Christelyke Godsdienst hier te lande was aangenomen, is opgerecht. Wanneer de Saxen het Christen geloof aannamen, wierdt Paulinus omtrent het jaar 625 tot aartsbisschop van York verheven, wordende hem het aartsbisschoppelyk rechtsgebiedt over alle bisschoppen in Schotlandt opgedragen, de welke te York wierdt ingewyd, en dezen setel de geestelyke gehoorzaamheit zwoeren. Maar wanneer naderhandt tusschen de twee koninkryken van Engelandt en Schotlandt bloedige oorlogen ontstonden, gaven de Schotten voor, dat de aartsbisschop van York geen vaderlyke liefde voor zyne Schotsche kinderen kon hebben, onttrokken zich derhalven zyne gehoorzaamheit, en verkozen hunne eigene aartsbisschoppen. Dit gebeurde omtrent het einde van de vyftiende eeuwe, toen Georg Nevil aartsbisschop van York was. Den voorrang der aartsbisschoppen van Kantelberg en York aanbelangende, paus Gregorius gaf daar omtrent voor uitspraak, dat de geen, die de eerste van hen zou ingewyd en bevestigt zyn, den voorrang zou hebben. Maar wanneer daar over naderhandt grote verschillen ontstonden, en zy meer dan eens deswegen aan den paus geappelleert, en den zelven om een besluitende uitspraak verzocht hadden, wierdt de voorrang eindelyk den aartsbisschop van Kantelberg toegewezen, doch met die voorwaarde, dat die van York de vryheit zou hebben van zich primaat van Engelandt te noemen, terwyl de aartsbisschop van Kantelberg den tytel van primaat van gansch Engelandt aannam, dien hy ook nog tegenwoordig voert. Uit dien hoofde heeft de aartsbisschop van York nog hedendaags den voorrang voor alle hertogen, die niet van koninklyken bloede zyn, als mede voor alle staatsdienaren, uitgezonderd den Lord kanselier, wordende *Genadige Heer* genoemt. Als aartsbisschop (*Metropolitanus*) heeft hy niet meer dan drie bisschoppen onder zich, namentlyk dien van Durham, dien van Carlile, en dien van Chester, behalven den bisschop van Man; maar als karspel-bisschop (*Dioecesanus*) aangemerkt behoort onder zyn bisdom het beste deel van Yorkshire, nevens gansch Nottinghamshire, te zamen uitmakende 581 karspelen. Het aartsbisdom van Kantelberg heeft niet meer dan eenen aartsdiaken (*Archidiaconus*); maar dat van York heeft 'er vier, namentlyk dien van York, dien van Clevelandt, dien van East-Riping, en dien van Nottingham. Eindelyk, deze stadt is onder anderen ook daar door zeer vermaard, om dat verscheide prinssen van koninklyken bloede, en inzonderheit *Jacobus* de II, voor dat hy den koninklyken troon beklom, den hertoglyken tytel daar van gevoert hebben. Voorts is de volgende profetie, of voorzegging van York aan te merken, de welke in deze woorden is vervat: „ Linkoln was (of is geweest) Londen is, en York zal zyn;" en het is in der daadt zeker, dat Linkoln eene veel groter en aanzienlyker stadt is geweest dan het tegenwoordig is, en dat Londen tegenwoordig boven alle andere steden uitmunt: maar wat 'er van York nog zal worden, zal de tydt leren. Van het graafschap van Yorkshire zal na het volgende artykel gesproken worden.

YORK, (NIEUW-) eene volkplanting in 't Noorder Amerika, aldus genoemt naar Jacobus, naderhandt koning van Engelandt, de twede van dien naam, de welke, nog hertog van York zynde, door zynen broeder, koning Karel den II, by een openbrief, getekent den 12 Maart des jaars 1664, met dit landschap wierdt begiftigt. De grenzen van Nieuw-York waren in den beginne Marielandt ten Zuiden, het vaste landt, zo ver als het zelve kan ontdekt worden, ten Westen, de grote rivier van Kanada ten Noorden, en Nieuw-Engelandt ten Oosten. Maar het strekt zich tegenwoordig zo ver niet uit: want dit landschap op de voorverhaalde wyze door den koning van Engelandt aan zynen broeder, den hertog van York, geschonken zynde, deedt de zelve een gedeelte daar van aan de ondereigenaars over, de welke dat gedeelte *Oost-* en *West-Jersey* noemden, en dat tegenwoordig de grenzen van Nieuw-York aan den Zuid- en Westkant uitmaakt. Ten Noorden heeft het zelve Lang-eilandt, en ten Oosten Nieuw-Engelandt tot zyne grenspalen, zynde door de Hudsons-rivier van Oost- en West-Jersey afgescheiden, en wordende door eene linie, die door Rye en Greenwich loopt, van Nieuw-Engelandt gescheiden; zo dat het gehele landschap, en het geen eigentlyk Nieuw-Nederlandt genoemt wordt, op de vaste kust niet meer dan 20 mylen breed, maar wel 120 (in een ander bericht van dit eilandt wordt gezegt 170) mylen lang is, leggende voorts tusschen 40 tot 42 graden 50 minuten Noorder breedte. Dit landt is door kapitein Henrik Hudson het eerst ontdekt, en door den zelven in 't jaar 1608, zonder verlof van den koning, aan de Hollanders verkocht, de welke in 't jaar 1614 aldaar begonnen huizen te bouwen, en het landt te beplanten, gevende het zelve den naam van *Novum Belgium*, of *Nieuw-Nederlandt*; maar zy wierden door den ridder Samuel Argul, gouverneur van Virginië, daar weder uit gedreven. De Hollanders vervoegden zich toen by koning Jacobus den I, die hen vryheit gaf om tot geryf van hunne schepen, de welke op hunne reize naar Brazil aldaar aanlandden om versch water en levensmiddelen in te nemen, eenige hutten langs de kusten te bouwen: maar de zelve begonnen, onder dat voorwendsel, aldaar met den tydt zodanig te vermenigvuldigen, dat zy 'er verscheide steden en sterktens bouwden, plantagiën aanleiden, en eerlang tot eene aanzienlyke volkplanting aangroeiden. Zy bouw-

den onder anderen eene stadt, die zy *Nieuw-Amsterdam* noemden, op een eilandt, genaamt Manahattam, aan den mondt der riviere Hudson, de welke zy den naam van de *Grote Rivier* gaven, en de baai, ten Oosten van de zelve gelegen, dien van *Nassaus-baai*. Zy bouwden ook eene sterkte omtrent 80 mylen boven den mondt der rivier, welke zy *Oranje* noemden, van waar zy een zeer voordeligen koophandel dreven met de Indianen, de welke ten dien einde van Quebek over landt by hen kwamen. Maar in 't jaar 1664 zondt Karel de II, koning van Groot-Britannië, eene welbemande vloot, onder den ridder Robbert Carr, bygestaan van eenige gemachtigden, derwaarts, om het landt weder te veroveren, en de Engelsche volkplanting weder te bervormen en in goeden staat te brengen. De ridder, aldaar aangekomen zynde, zette drie honderd man op het eilandt Manahattam aan landt, en toog van daar regt naar Nieuw-Amsterdam. De gouverneur van die stadt was een oud ervaren krygsman, en hadt reets een been in den dienst der Staten verloren, in wiens plaats hy een van zilver droeg: maar door de Engelschen, daar men niets van hadt vernomen, en gevolgelyk niets vreesde, overrompelt zynde, en niet wetende hoe sterk de Engelschen waren, liet hy zich door de inwoonders, voor eene plundering bevreest, overreden om de plaats over te geven. De ridder Robbert hadt daarenboven een koninklyk bevel laten afkondigen, waar by alle de genen, die zich aan de kroon van Engelandt zouden onderwerpen, in des zelfs beschermingе genomen wierden. Meer dan de helft der Hollandsche ingezetenen bleven aldaar wonen, en zwoeren den eedt van getrouwheit aan den koning van Engelandt: de overigen, die niet genegen waren om 'er te blyven, hadden vryheit om alle hunne goederen met zich te nemen, en hunne plaatsen wierden wel haast door Engelschen, die zich aldaar nedersloegen, vervult. Dertien dagen na de overgave van Nieuw-Amsterdam, het welk met den naam van *Nieuw-York* wierdt herdoopt, trokken de Engelschen, onder den overste Nichols, dieper in het landt, tot aan het fort Oranje, het welk weinig tegenstandt boodt. De gemelde overste gaf het den naam van *Nieuw-Albanie*; en de ridder Robbert Carr vervolgens al het landt aan de Oostzyde van Hudsons-rivier verovert hebbende, bemachtigde ook de stadt en schans van Arsupha, of Arasapha, nevens het kasteel van Delaware, aan de Westzyde. De Hollanders aldus van alle kanten door de Engelschen t'ondergebragt zynde, wierdt de overste Nichols tot gouverneur van het landschap van Nieuw-York aangestelt, waar na hy tusschen de inwoonders en de Indianen een verbondt maakte. Het klimaat van dit landt is vry getempert; echter is het hier in den zomer heter, en in den winter kouder dan in de Europische landen, onder de zelve breedte als dit landt gelegen. De grondt is 'er zo vruchtbaar, dat een schepel Europische tarwe hier honderd heeft voortgebragt: ook heeft het zelve overvloedt van vogelen, visch, boom- en veldvruchten. De voornaamste rivieren van het landt zyn de *Hudson*, *Karitan*, en *Delaware-baai*. De voornaamste eilanden zyn *Lang-eilandt*, *Staten-eilandt*, en *Manahattam*, van welke men, om dat op hunne namen in dit Woordenboek niet gesproken is, hier een korte beschryving zal geven.

Lang-eilandt, of *Long-Island*, bestaat 100 of, als anderen berichten, 150 mylen in de lengte, maar niet meer dan 12 in de breedte. Het was al door Engelschen bewoont, die zich van Nieuw-Schotlandt derwaarts hadden begeven, eer de ridder Robbert Carr, van wien boven gesproken is, daar aankwam; doch de Hollanders van Nieuw-Amsterdam deden hen zulk een overlast aan, dat zy hunne plantagiën hadden moeten verlaten. Dit eilandt heeft verscheide zeer gemakkelyke havens. Men getuigt, dat de Hollanders, alhier wonende, al zo goed aardewerk bakken, als dat te Delft, in Hollandt, gemaakt wordt; ja zommigen melden zelfs, dat het zo goed is als het Chineesche: doch de Engelschen schieten in die kunst zeer verre by hen te kort. Hier zyn vermaarde stoeteryen, en in zekere vlakte worden jaarlyksch tweemalen wedlopen van paarden gehouden, zynde de prys gemeenlyk een zilvere beker. Aan de Zuidzyde van dit eilandt vindt men des winters zeer vele walvisschen, welke de inwoonders vangen, en een sterken koophandel met den traan dryven. De rob onthoudt 'er zich ook in menigte den ganschen winter.

Het Staten-eilandt, of *Staten-Island*, omtrent het Westeinde van dit landt gelegen, is 10 mylen lang, en 5 of 6 mylen breed. De voornaamste plantagiën op het zelve zyn *Billops*, aan de Zuidzyde, en *Palmers* aan de Noordzyde.

Het eilandt Manahattam is omtrent 14 mylen lang, doch op ver na zo breed niet, en was voor dezen bewoont van een volk, het welk men zegt dat veel wreder, woester, en barbaarscher was dan de andere Indianen. Op dit eilandt legt *Nieuw-York*, de hoofdstadt van het gansche landt, tot het dryven van den koophandel zeer bekwamelyk gelegen. Zy wierdt, als boven is aangeroert, te voren *Nieuw-Amsterdam* genoemt, onder welken naam ook in de letter A van dit Woorden-boek, doch maar kortelyk, van haar gesproken is; waarom men 'er, behalven het geen boven in dit artykel van hare bouwinge en gevallen reets is aangetekent, hier aangaande hare gedaante nog zal byvoegen, dat zy door de Hollanders van kalk en steen zeer sierlyk is opgebouwt, zynde alle de huizen met rode en zwarte pannen gedekt; en alzo de grondt, daar zy op staat, zeer hoog is, verschaft zulks een zeer aangenaam gezicht aan de genen, die zich een weinig daar van af bevinden. Men telt 'er omtrent acht honderd, of, naar het bericht van anderen, omtrent duizend huizen, waar van het minste 100 ponden Sterlings waard is. Zy is ook zeer sterk, en by uitnemendheit vermakelyk gelegen. De wereldlyke Regering van deze stadt bestaat even als die der steden van Engelandt. De parochiekerk der Engelschen is een groot en fraai gebouw: ook is 'er eene Hollandsche, eene Fransche, en eene Lutherschе kerk. De andere steden van dit landt zyn *Kingston*, *Albanie*, *Schenektada*, enz.

De koophandel, welken de Engelschen en Hollanders, in dit landschap wonende, met de Indianen dryven, bestaat in huiden van elanden, beeren, bevers, otters, en andere kostelyke pelteryen. De Indianen verzorgen hen in den zomer van allerlei wildt, visch, en gevogelte voor een geringen prys. Voor het overige wordt van deze kust zeer sterke koophandel gedreven op de Barbados en de Zuiker-eilanden in paarden, rundvee, en varkens, bestaande de retoeren in zuiker, meloenen, en sterke drank, in de Barbados gebruikelyk. Die van Nieuw-York handelen ook zeer sterk en met zeer goeden winst op Madera en de Azores in pypduigen en visch, van waar zy wyn en brandewyn te rug bekomen. De inboorlingen van het landt, of de Indianen, komen meest met die van Nieuw-Engelandt en Virginië overeen. Zy zyn doorgaans welgemaakt en sterk van lyf en leden; van koleur geheel tanig, of geelachtig, door de olie en andere dingen, daar zy hunne aangezichten mede beschilderen; zwart van haair, en zeer behendig in het behandelen van boog en pylen. Zy leven in een goed verstandt met de Engelschen, en laten zich gaarne van hen onderrechten. Het ontbreekt hen ook aan gene bekwaamheit om alles te leren, en zy zyn doorgaans niet ongeneigt om zich tot den Christelyken Godsdienst te laten overhalen; maar hunne Powans, of priesters beletten zulks zo veel als zy kunnen. Zy bidden den Duivel aan, en als hunne paap geldt nodig heeft, maakt hy hen wys, dat hunnen godt geen andere offerhande behaagt dan die in geldt bestaat; en dan geeft ieder naar zyn vermogen. Daar op brengt het de priester op het platte dak van hunne huizen, roept hunnen godt aan, dat hy het kome wegnemen, en maakt groot misbaar, slaande niet alleen met een stok op den grondt, maar zelfs onder het volk, tot dat 'er een Duivel, in de gedaante van een mensch, of dier, te voorschyn komt, waar op zich niemandt mag verroeren. Ondertusschen brengt de priester het geldt in zekerheit, het welk gedaan zynde komt hy weder in de vergadering om den geest te bevredigen, en weder op zyn plaats te brengen. Als het gebeurt, dat 'er op zo een tydt een Engelschman, of ander Europeaan by komt, wordt de priester belet zyn bedrog uit te voeren, waarom de Indianen hem wel verzoeken uit hunne vergadering te gaan, zeggende, dat hun godt niet zou verschynen voor dat hy weg was. Zy hebben zeer weinig achting voor den bandt des huwelyks. De man geeft, als hy eene vrouw neemt, haar een zeker stuk gelds, en om de minste belediging, of als zy hem slechts niet langer aanstaat, jaagt hy haar weg, en neemt eene andere. Het wyf neemt alsdan hare kinderen met zich, en de huishouding neemt een einde. Het wyf mag daarentegen staande hunne zamenwoninge het met zo vele andere houden, als zy wil, zonder dat zulks als een misdaadt, of ergernis wordt opgenomen, mits dat zy haren man, of naaste vrienden waarschouwt, dat zy zo of zo een galant heeft. De maagdelyke staat is by de Indianen een gansch onverschillige zaak; want de meisjes mogen leven zo als zy willen. Gedurende het zwangerzyn der vrouwen, en zo lang als zy hare kinderen zuigen, verkeeren zy by gene mans. De Indianen hebben een groot ontzag voor hunne koningen; zy geloven de verhuizing der zielen van het eene ligchaam in het andere; zyn grote liefhebbers van het danssen, en zeer genegen tot het slaan met den bal en het kaart- en dobbelspel, verspelende zomtyds al wat zy hebben. Zy hebben zekere afgezonderde dagen tot hunne feesten en vermakelykheden. Zy zyn niet zeer gezet op hunne kleding, of optooijing: de zelve bestaat in een lap laken of wollen doek van omtrent anderhalf elle breed, het welk zy op hunne schouders hangen, en een ander stuk, het welk zy met een gordel om het lyf binden, op die wyze, dat het achter en voor nederwaarts hangt. Hunne woning bestaat in hutjes, die zy nu en dan verplaatsen, en hunne spyze in visch, vogels, wildbraadt, wilde katten, duiven, enz. Zy zyn zeer genegen om tegen elkander te oorlogen, en geven selden kwartier, behalven aan vrouwen en kinderen, die zy voor slaven by zich houden: doch het wordt al voor een bloedigen slag by hen gerekent, als 'er acht of tien man sneuvelen, en het is al een machtig vorst onder hen, die honderd weerbare mannen in het veldt kan brengen, wordende in de gehele landstreek van Nieuw-York gene duizend weerbare Indianen gevonden, zynde door hunne binnenlandsche oorlogen en door besmettelyke ziektens zodanig vermindert, en het getal der Europeanen wel zeven of acht maal zo groot. Als hun koning, of *Sachem*, raadt houdt, is hy van gewapende mannen omringt, en het volk geeft zyne eerbiedigheit door zyn stilzwygen te kennen. Daar op openbaart hy het zelve de reden der byeenkomst, vraagt hen naar hun gevoelen, en noemt den gene, die beginnen zal te spreken, waar op men hem, gelyk alle andere, die na hem spreken, zo lang met gedult aanhoort, tot dat hy, gelyk onze redenaars gewoon zyn te doen, zyne reden met een *Ik heb gezegt* eindigt. De koning maakt het besluit, daar het by blyven moet, en het volk geeft 'er door een algemeen gejuich zyne toestemming toe. Als iemandt onder hen ter doodt wordt

ver-

veroordeelt, het welk ſelden gebeurt, behalven over de misdaden van moordt en bloedſchande, dat men evenwel ook wel met geldt kan afkopen, gaat de koning den misdadigen zelf opzoeken, en hem aantreffende ſchiet hy op hem, al was hy nog zo ver van hem af; maar die den zelven daar op doodt, maakt zyn geluk: want hy wordt ter beloninge kapitein of een ander officier gemaakt. Zy hebben gene gevangenhuizen, en daarom helpen zy de misdadigen maar terſtondt van kant.

YORKSHIRE, in 't Latyn *Comitatus Eboracenſis*, een graafſchap in het Noorder deel van Engelandt, aan de zee gelegen. Het heeft zynen naam gekregen van zyne hoofdſtadt, *York* genoemt, boven in 't brede beſchreven. Het is het grootſte graafſchap van het ganſche koninkryk, en grenſt ten Ooſten ten dele aan het bisdom van Durham, en ten dele aan de Duitſche zee; ten Weſten aan Weſtmorlandt, Lankashire, en een deel van Cheshire. Het wordt door de rivier de Tees van het graafſchap van Durham, en door de Humber, ten Ooſten, van Linkolnshire afgeſcheiden. Het legt als in 't vierkant, en ſtrekt zich uit op omtrent tachtig mylen, wordende in drie hoofddelen gedeelt, namentlyk in *Ooſt-*, *Noord-* en *Weſt-Riding*. Het eerſte deel wordt wederom in zes, het twede in twaalf, en het derde in tien, en het ganſche graafſchap dus in achttien *Wapentaks* of *Hundreds* verdeelt. De oude inwoonders van dit graafſchap waren een deel Briganten, welken naam de Romeinen niet alleen aan de ingezetenen van Yorkshire, maar ook aan die van Lankashire, Durham, Weſtmorlandt en Cumberlandt hebben gegeven. Ten tyde der Heptarchie, dat is te zeggen toen 'er zeven vorſten te gelyk in Engelandt regeerden, maakte Yorkshire, met de zo even gemelde graafſchappen en dat van Northumberlandt, een koninkryk uit, het welk, naar het laatſtgemelde graafſchap, den naam van het koninkryk van Northumberlandt voerde. De grondt is hier zeer vruchtbaar, en het landt met aangename valeien, boſſchen en bergen voorzien, waarom het van eenigen de tuin van Engelandt genoemt wordt. Hier zyn vyf bevaarbare rivieren, en de jagt is 'er zo goed en voordelig als ergens in Engelandt. De paarden, die hier in menigte worden aangefokt, worden voor de beſte Engelſche paarden gehouden. Zwarte agaatſtenen, zoet hout, en aluin wordt hier mede in overvloedt gevonden. Onder de fabryken is die van het laken zeer vermaard. Te Rippon worden zeer goede ſporen, en te Sheafield ſchone meſſen en degenklingen gemaakt. *Fuller. Speed. Stow.* enz.

YOUGHALL, in 't Latyn *Jogalia*, eene kleine ſtadt in het Ierſche landſchap Cork, gelegen in Mounſter. Zy heeft eene zeer ruime haven aan den mondt van de riviere Blakwater, en legt zeven of acht mylen van de ſtadt Cork, ten Ooſten. *Maty Dict.*

YOUNG. (PATRITIUS en PETRUS) Zie JUNIUS.

YPEKOLSGA. Zie IPEKOLSGA.

YPELO. Zie IPELO.

YPEREN, of IPEREN, in 't Latyn *Ipra*, *Ipra*, *Ipretum*, eene welverſterkte ſtadt in Vlaanderen, aan het riviertje de Iperle, waar van het zynen naam heeft, gelegen vyf mylen van Ryſſel, zes van Kortryk, en tien van Brugge, St. Omer, en Duinkerken. Zy heeft een ſterk kaſteel, en is de ſetel van een biſſchop, die onder den aartsbiſſchop van Mechelen behoort. Yperen was eerſt maar een ſlot, het welk door de Noormannen verwoeſt wierdt; maar Boudewyn de II, graaf van Vlaanderen, liet het zelve herſtellen in den jare 880. Graaf Arnoud of Arnulphus leide daar eenige veſtingwerken aan in 't jaar 901, welke graaf Boudewyn de III eenige jaren daar na, te weten omtrent den jare 960, liet vermeerderen, en de veſten van deze plaats verder uitleggen. Sedert heeft Yperen van tydt tot tydt in grootte en waſchdom toegenomen, zo dat het in 't jaar 1473 binnen zynen omtrek 1173 roeden lands, elke roede van 14 Geometriſche voeten, beſloeg. Het wierdt in den jare 1388, ten tyde van Philips den Stouten, met een ſtenen muur omringt. Het is tegenwoordig eene ryke en welvarende ſtadt, voorzien met verſcheide kerken, van welke die van St. Marten de hoofdkerk is. By het oprechten der nieuwe bisdommen in de Nederlanden na het midden van de zestiende eeuwe wierdt het oude bisdom van Terouane in drien verdeelt, waar van Yperen een uitmaakte, wordende in den jare 1559 door paus Paulus den IV tot een bisdom verheven, afhankelyk van het aartsbisdom van Mechelen, en hebbende verſcheide dorpen onder zich.

Naamlyſt der biſſchoppen van Yperen.

1. *Marten Rithoven*, Doctor in de Godgeleerdheit te Loven, ſtierf aan de peſt in 't jaar 1583.

2. *Pieter Simons*, te voren kanunnik en aartspriester te Gent, geſtorven in 't jaar 1605.

3. *Karel Maas*, te voren deken van de Kathedrale kerke te Antwerpen, en aalmoezenier van den aartshertog Albert en zyne gemalinne Izabelle, ging over tot het bisdom van Gent in 't jaar 1609.

4. *Jan de Viſſcher*, te voren plebaan van de Kathedrale kerke van deze ſtadt, ſtierf in 't jaar 1613.

5. *Antoni de Hennin*, te voren kanunnik van den Dom, en prieſter van de St. Nicolaaskerke te Yperen, overleden in 't jaar 1626.

6. *Georg Chamberlain*, te voren deken van de hoofdkerke te Gent, geſtorven in 't jaar 1634.

7. *Cornelius Janſenius*, Doctor in de Godgeleerdheit te Loven, aan de peſt geſtorven in 't jaar 1638.

8. *Joſ. Bouckaert*, te voren ſuperieur of overſte der Vaders van het Oratorie te Montaigu, overleden in 't jaar 1646.

De koning van Spanje benoemde na zyn overlyden tot biſſchop van Yperen eerſt *Lodewyk van Croy*, provooſt van St. Pieterskerk te Caſſel; maar de zelve overleedt in 't jaar 1648 voor dat hy tot biſſchop was ingewyd; en daar na *Mar. Ambroſ. Capello*, geeſtelyke van St. Dominicus-orde; maar de zelve wierdt kort daar na tot biſſchop van Antwerpen verkoren. Daar op wierdt tot het bekleden van dit bisdom benoemt

9. *Joh. François de Robles*, graaf van Anappes, provooſt van St. Pieter te Loven, en kancelier der hogeſchole van die ſtadt, die overleedt in 't jaar 1659.

10. *Marten Prats*, te voren deken van St. Gudula te Bruſſel, ſtierf in 't jaar 1671.

11. *Henrik van Halmale*, te voren deken van de hoofdkerke te Antwerpen, overleden in 't jaar 1677.

12. *Wilhelm Herinx*, van de orde van St. Franciſcus, geſtorven in 't jaar 1678.

Na zyne doodt ſtondt de biſſchoppelyke ſetel van Yperen ledig gedurende den tydt van vyftien jaren, wegens de onluſten over het recht op de inkomſten van de openſtaande bisdommen (*Regale*) tuſſchen paus Innocentius den XI en Lodewyk den XIV, koning van Vrankryk, de welke meeſter van deze ſtadt was geworden. De koning benoemde wel in 't jaar 1679 *Jakob de Lira*, deken van de Kathedrale kerke te St. Omer, tot biſſchop van deze ſtadt; maar de zelve weigerde dat beroep aan te nemen, en het bovengemelde verſchil wierdt eindelyk bygelegt. Dus wierdt tot biſſchop van Yperen verkoren de abt

13. *Martin de Ratabon*, aalmoezenier van den koning van Vrankryk, enz. ingewyd in 't jaar 1693, die overging in het bisdom van Viviers, in Vrankryk, in 't jaar 1713.

14. *Karel François de Laval Montmorenci*, kanunnik en aartsdiaken van de Domkerke te Kameryk, verkoren den 6 May, en geſtorven den 26 Auguſtus des jaars 1713.

De grondt rondom Yperen is uitnemend vruchtbaar. De ſtadt zelf is zeer wel gebouwt, en heeft vele prachtige zo openbare als byzondere gebouwen. Het ſtadhuis ſtaat op een grote markt, en is een ſchoon gebouw, met een ſierlyken toren, waar in de ſtads papieren en gedenkſchriften bewaart worden, zynde des zelfs bouwing begonnen in den jare 1342. Ook is deze ſtadt vermaard wegens hare manufakturen, inzonderheit wegens hare lakens en ſerſiën, of ſaaije ſtoffen, als mede wegens de goede meſſen, die daar gemaakt worden. Zy heeft verſcheide jaarmarkten, en onder anderen een zeer beruchte in de Vaſten, en een andere op den eerſten Zondag van de maandt Auguſtus. Yperen is ook berucht wegens verſcheide belegeringen, die het zelve heeft moeten uitſtaan. Die van Gent, ondersteunt door de Engelſchen, belegerden het in 't jaar 1373 den tydt van negen weken. Het wierdt in 't jaar 1577 voor de Vereenigde Staten ingenomen. In 't jaar 1648 veroverde de prins van Condé deze ſtadt voor den koning van Vrankryk; maar zy wierdt hen in het volgende jaar door den aartshertog Leopold, gouverneur der Spaanſche Nederlanden, weder afgenomen. Zy wierdt in het jaar 1658 voor de twede maal door de Franſchen, onder de aanvoeringe van den maarſchalk van Turenne, vermeeſtert; maar zy ſtonden de zelve by de Pyreneeſche vrede weder aan Spanje af. Zy veroverden de zelve in 't jaar 1678 voor de derde maal, en wierden door de Nimweegſche vrede in het bezit daar van beveſtigt, waar op de koning van Vrankryk deze plaats zodanig deedt verſterken, dat zy eene der beſte van Vlaanderen is geworden. Maar hy ſtondt de zelve by de vrede van Utrecht, geſloten in den jare 1713, als een gedeelte der Hollandſche barriere, af ten voordeele van het huis van Ooſtenryk, waar op de Algemene Staten den 4 Juny des gemelden jaars daar van bezit namen, onder beding, dat de beſtelling der kerkelyke en wereldlyke regering van de ſtadt door den keizer zou gedaan worden. Voor het overige is deze ſtadt zeer vermaard geworden door de bekende verſchillen van Janſenius met de Jeſuiten en de gehele Roomſche kerk: want men ſpreekt nooit van hem zonder daar by te voegen, dat hy biſſchop van Yperen is geweeſt; gelyk wy hem dan boven in den naamlyſt der biſſchoppen van die ſtadt gezien hebben. *Braunii Theatr. orbis Tom. II. Sanderi Flandria illuſtr. Guicciardini Deſcript. Belgii. Val. Andreas in Topogr. Belg. Gazay Hiſt. Eccleſ. des Pais-bas. Zeileri Topograph. circ. Burgund. Bayle Dict. Crit.*

YPERLEE, of IPERLEE, eene kleine rivier in Vlaanderen, ontſpringt by de ſtadt Yperen, aan welke zy haren naam mededeelt, en zynde de ſtadt Dixmuiden voorby gelopen, valt zy eindelyk by Nieuwpoort in de Noordzee.

YRSEKE, YERSEKE, YERSIKE, of YERSICH genoemt, een dorp op het Zeeuwſche eilandt Zuid Bevelandt, in 't jaar 850 bedykt. Het is wegens den dam, die hier lag, ook wel *Yrſchedam* genoemt. Het heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Zuid-Bevelandt. *Smallegange.*

YRSEKER-, YRSIKER-, of YERSIKKER-OORDT, gelegen op het nauw van de Ooſter-Schelde, over het hoofdt van Bergen, bekend wegens den tol, die daar van de ſchippers betaalt wordt, en de *Yrſiker-oordſche tol* genoemt wordt. Deze tol, van Yrſeker-oordt oorſpronkelyk, is daar na lange jaren te Tholen ontfangen; van daar in 't jaar 1479 naar Bergen-op-Zoom overgebragt; verder van daar naar Antwerpen verlegt; van deze laatſte ſtadt nogmaals naar Tholen

overgebragt, en eindelyk, op het verzoek der schippers, weder op zyne oude en eerste plaats verlegt. *Smallegange.*

YSE. (ALEXANDER VAN) Zie ISE.

YSENACH. Zie EISENACH.

YSENBERG. Zie EISENBERG.

YSENBURG, of ISENBURG, een graafschap in den opper-Rhynschen kreits, het welk in het opper- en neder-graafschap verdeelt wordt. Het eerste legt tusschen Buchau, Hanau, en Nidda. Daar toe behoren verscheide steden, vlekken en dorpen, en het graaflyke huis van dezen naam wordt zelf in twee hoofdliniën verdeelt, te weten die van *Ysenburg-Offenbach*, en die van *Ysenburg-Budingen*, gelyk in het volgende artykel breder zal gezegt worden. Het neder-graafschap van Ysenburg paalt aan den Rhyn, en behoort tot het Westerwoudt. In het zelve zyn gelegen *Nieuw-Ysenburg*, zynde een slot en stedeke, *Gransau*, *Hartenfels*, *Limpurg*, *Sporchenberg*, en andere plaatsen. Deze graven stierven in 't jaar 1664 met grave *Ernest* uit, waar op de graven van Wied, uit hoofde van hun verwantschap met de gemelde graven, en andere eischen, hen in dat graafschap meenden op te volgen; maar de keurvorsten van Trier en van de Palts, als mede het sticht van Fulda kwamen daar tegen op, en trokken hunne lenen aan zich, wordende de vryheeren van Walderndorf door het gemelde sticht met eenige goederen beleent: maar de allodiale goederen vielen, uit krachte van het testament van grave Ernest, aan het huis van Aremberg, waar uit de eerste gemalin van den gezegden grave gesproten was. *Imhoff Notit. Proc. imp. lib. VI, cap. 7. Speneri Hist. Ins. Tromsd.*

YSENBURG, of ISENBURG, (GRAVEN VAN) een zeer oud huis, wiens oorspronk men niet vermeld vindt; maar het is zeker, dat het zelve al voor ruim zeven honderd jaren gebloeit heeft: want men vindt aangetekent, dat toen keizer Henrik de I in 't jaar 934 de Duitschers aanmoedigde om mede tegen de ongelovigen op te trekken, was *Johannes, graaf van Ysenburg*, onder de genen, welke dien tocht mede bywoonden. Een ander graaf van Ysenburg, ook *Johannes* genoemt, was tegenwoordig by het eerste tournool, in 't jaar 938 gehouden; en *Arnold, heer van Ysenburg* (mogelyk een broeder of zoon van den regerenden grave) by het vyfde tournool, binnen de stadt Brunswyk aangestelt. Naderhandt, inzonderheit omtrent het jaar 1250, heeft zich het huis van Ysenburg in twee takken verdeelt, alzo *Lodewyk van Ysenburg*, zoon van *Henrik*, regerend graaf van Ysenburg, met eene uit het huis van *Budingen* trouwde. Aldus vindt men by gelegenheit van het negentiende tournooi, in 't jaar 1362 gehouden, vermeld *Lodewyk van Ysenburg, grave van Budingen*, en daar na in de tournooiboeken op het jaar 1439 mede een *grave van Budingen*, heere van Ysenburg. By gelegenheit van het maken der gulde Bulle in 't jaar 1356 wordt insgelyks van de graven van Ysenburg gewag gemaakt, en daar by gemeld, dat zy het recht van het geleide bezaten. Gelyk nu deze graven door hunne huwelyken altydt aan de graven van Nassau, van Catzenellebogen, van Wertheim, van Hanau, van Zwartsenburg, en andere zeer voorname huizen, zyn vermaagschapt geweest, dus hebben zy zich ook in alle voorvallen zeer roemruchtig en dapper gekweten. In 't jaar 1298 sneuvelde een graaf van Ysenburg als opper-standaarddrager in het leger van koning Adolf van Nassau, de welke in de gedenkschriften van dien tydt een dapper krygsman genoemt wordt. In 't jaar 1341 versloeg een graaf van Ysenburg een edelknaap van Diesberg in een steekspel, te Keulen gehouden; en in 't jaar 1349 heeft een graaf van Ysenburg graaf Gunther van Zwartsburg, tot Roomsch koning verkoren, bygestaan. HENRIK, *graaf* en *heer van Ysenburg*, die leefde in de jaren 1240 en 1290, heeft drie zonen gehad, namentlyk *Lodewyk*, *Gerlach*, en *Eberhard*, van eenen van de welke SALENTIN de I is afgekomen, die de vader is geweest van DIDERIK en van *Lotharius.* De zoon van Diderik was *Gerlach*, die twee dochters teelde, genaamt *Adelheit* en *Elizabeth.* De laatste trouwde met Wilhelm, grave van Wied, en bragt een gedeelte der Ysenburgsche goederen ten huwelyk mede. Maar de eerste huwde in 't jaar 1366 met haren nabestaande, of neef, SALENTIN, zone van LOTHARIUS, de welke door den aartsbisschop van Trier met de door zynen schoonvader nagelatene goederen beleent wierdt. Zy lieten te zamen na SALENTIN den II, die vader was van SALENTIN den III, die wegens zyne gemalinne, *Maria van Ysenburg*, erfgenaam was van de heerlykheit Gransau. Hun zoon GERLACH verwekte by zyne gemalinne, Judith van Eppenstein, een zoon, mede Gerlach geheten, die by zyne echtgenote, Hildegardis van Syrck, drie zonen verwekte, genoemt: *Gerlach*, *Salentin*, en *Antonius.* De laatste is geweest gouverneur des hertogdoms van Lutzenburg, en overleedt in 't jaar 1531, zonder kinderen, hebbende de dochters van zynen broeder Salentin, heere in Neumagen en Johannesberg, tot zyne erfgenamen aangestelt. GERLACH, die met Anastasia, gravinne van Meurs, getrouwt was, hadt by haar de volgende kinderen, namentlyk: *Henrik*, van wien hier na; *Johannes*, keurvorst van Trier, den 28 February des jaars 1556 overleden; *Gerlach*, en *Bertram*, geestelyke heeren, of kanunniken; en *Wilhelm*, ridder van de Duitsche orde. HENRIK volgde zynen vader na zyn overlyden op, en teelde by Margareta van Wertheim *Johannes*, *Salentin*, en *Antonius*. Wanneer nu de oudste van deze drie broederen, Johannes, in 't jaar 1565, en de jongste, Antonius, in het jaar 1577 kinderloos overleden waren, leide SALENTIN, de middelste, die aartsbisschop van Keulen en bisschop van Paderborn was, den myter af, en trouwde met Antonia Wilhelmina, gravinne van Aremberg, by welke hy twee zonen, *Ernest* en *Salentin*, verwekte. De laatste sneuvelde, in dienst van den keizer, in Bohemen; maar de oudste, ERNEST, geboren in 't jaar 1584, wierdt ridder van het gulde vlies, generaal van de artillery in dienst van Philips den IV, koning van Spanje, gouverneur generaal der provinciën van Namur en Artois, kommanderend generaal der koninklyke troepen in Neder-Duitschlandt, en eindelyk grootschatmeester van den koning. Maar hebbende by beide zyne gemalinnen, Carolina van Arensberg, en Anna Maria van Hohenzollern, gene erven nagelaten, nam deze linie met zyne doodt, voorgevallen den 30 May des jaars 1664, een einde, na dat hy Philips van Aremberg, grave van Beaumont, tot erfgenaam van zyne allodiale goederen hadt aangestelt: maar de heerlykheit van Gransau, en andere Triersche lenen, hadden, uit hoofde der medebeleening, den graven van Wied moeten te beurt vallen; maar de keurvorst van Trier trok de zelve, als goederen, welke weder aan de kerke waren vervallen, aan zich.

De linie van *Opper-Ysenburg*, of *Ysenburg-Budingen* neemt, als boven is aangewezen, haar begin met grave LODEWYK, die van wegens zyne gemalinne, Hedwig van Budingen, een gedeelte van de heerlykheit van Budingen heeft gekregen; gelyk dan in 't vervolg ook de overige delen van die heerlykheit aan zyne nakomelingen zyn vervallen. Zyne zonen waren: *Henrik*; *Lodewyk*, proost te Wetslar; *Wilhelm*, die zynen vader wel is opgevolgt, maar kinderloos overleden, en LUTHERUS, die een geestelyke, en bestierder der kerke te Budingen was, maar na het overlyden van zynen broeder Wilhelm in den huwelyken staat tradt, verwekkende in den zelven twee zonen, namentlyk HENRIK en *Philips*, van welke de laatste Grantzau heeft ontfangen, dat eindelyk aan de graven van Neder-Ysenburg is gekomen. De zoon van Henrik, JOHANNES, was grootvader van DIETHER, of DIDERIK, die wegens zyne gemalinne, Elizabeth van Salms, in de jaren 1419 en 1420, by de deling der goederen van het huis van Falckenstein, eenige plaatsen in Dreyeich en de Wetterau ontfing. Budingen wierdt in 't jaar 1442 tot een graafschap verheven. LODEWYK, zoon van Diderik, heeft 'er nog meer goederen bygekocht. Des zelfs broeder was *Diderik*, keurvorst van Ments, van wien boven (zie DIETERICUS) gesproken is. Lodewyk, die stierf in 't jaar 1511, liet drie zonen na, namentlyk: *Diderik*, *Philips*, en *Johannes*, de welke in 't jaar 1511 een erfverding maakten. De oudste, Diderik, stierf ongetrouwt; en de twee anderen, PHILIPS, en JOHANNES, hebben de liniën van *Ysenburg-Kelsterbach* en *Ysenburg-Birnstein* opgerecht. Alzo nu graaf Philips van Ysenburg-Kelsterbach in eene ziekte zyn verstandt verloor, wierdt zyn zoon ANTONIUS bestierder van zyne zaken. Hy trouwde in 't jaar 1555 met Anna, gravinne van Wied, en verkreeg in 't jaar 1572 van den keizer, behalven een nieuw-verbeterd wapen van het huis van Ysenburg, de vryheit van zyne brieven aan den keizer, koningen, en andere vorsten met roden wassche te mogen zegelen. Hy overleedt in 't jaar 1560, hebbende in den jare 1543 de Augsburgsche geloofsbelydenis aangenomen. Zyne zonen waren *Georg*, *Wolfgang*, en *Henrik*, die de een den anderen zyn opgevolgt, maar alle drie kinderloos overleden. De laatste, Henrik, verkocht, tegen het van hem bezworen, en van de keizeren bekrachtigde verding, het ambacht Kelsterbach aan den landgrave van Hessen-Darmstadt, om welke reden de koper in 't jaar 1610 door een keizerlyk vonnis gelast wierdt het zelve weder over te geven. Aldus is met de drie laatstgemelde graven de gansche tak van *Ysenburg-Kelsterbach* uitgestorven.

De stichter der linie van *Ysenburg-Birnstein*, JOHANNES, boven genoemd, heeft verscheide zonen gehad, van welke alleen PHILIPPUS zynen stam heeft voortgeplant, nalatende ERNEST WOLFGANG. Deze laatste hadt zes zonen, namentlyk: *Wolfgang Henrik*, *Philips Ernest*, *Philips Lodewyk*, *Wilhelm Otto*, *Lodewyk Arnold*, en *Johan Ernest.* Philips Lodewyk overleedt voor zynen vader, een zoon nalatende, mede *Philips Lodewyk* genoemt. Des zelfs grootvader deelde vyf jaren voor zyne doodt, namentlyk in 't jaar 1628, zyne heerlykheden en goederen onder zyne vyf zonen en zynen gemelden kleinzoon, maar in dier voegen, dat de oudste de beste portie kreeg. Philips Ernest stierf vervolgens zonder kinderen. Lodewyk Arnold, nevens zyn neef Philips Lodewyk, stierven mede ongetrouwt; en van de twee overige stichtte de eene, Wolfgang Henrik, de linie van *Ysenburg-Offenbach*, en de andere die van *Ysenburg-Budingen.*

WOLFGANG HENRIK, de stichter der linie van Ysenburg-Offenbach, overleedt in den jare 1635, nalatende de volgende zonen, als: JOHAN LODEWYK, *Christiaan Maurits*, *Wolfgang Henrik*, en *Karel Lodewyk.* Deze kregen in 't jaar 1652 onder malkander groot verschil: want de jongste eischten van hunnen oudsten broeder, Johan Lodewyk, dat hy de heerlykheden van hunnen vader, bestaande in het slot en de stadt van Offenbach, in het ambacht Ronneburg, en een gedeelte van dat van Dreyeich, in gelyke portiën met hen delen zou, en wisten by den keizer uit te werken, dat de zelve zekere bevelen daar omtrent tot hun voordeel aan Johan Lodewyk afvaardigde. Deze wierdt daar over zo verstoord, dat hy van den keurvorst van de Palts krygsvolk verzocht, waar door hy zyne broeders liet bewaren. Daar op zondt de keizer bevel aan den gemelden keurvorst, dat hy zyne soldaten zou hebben te

rug

rug te roepen, en de in verzekering gehouden wordende graven weder in vryheit te stellen. Deze tweespalt eindigde ten laatsten door de doodt van die genen, welke het meest op de delinge hadden aangedrongen. Johan Lodewyk, die leefde van het jaar 1622 tot het jaar 1685, was eerst getrouwt met Maria Juliana Albertina, dochter des graven van Hanau, en daar na met Louïza, dochter des vorsten van Nassau-Dillenburg. De laatste in 't jaar 1666 overleden zynde, liet hy de dochter van zekeren hofraadt en geheimschryver des vorsten van Witgenstein-Berlburg aan zyn slinker handt trouwen, de welke by zyn leven slechts Mevrouw (Madame) maar na zyne doodt Mevrouw van Ysenburg genaamt wierdt, waar van de door haar geteelde kinderen, door den keizer geadelt, insgelyks hunnen naam hebben aangenomen. By de eerste van zyne twee wettige gemalinnen heeft hy gene kinderen verwekt; maar by de twede heeft hy elf kinderen overgewonnen, van welke alleen de twee volgende zyn aan te merken, namentlyk: I. Johan Philips, geboren in 't jaar 1655, en getrouwt in 't jaar 1678 met Charlotta Amalia, princesse van Palts-Tweebruggen. Hy resideerde te Offenbach, aan den Mayn, en hertrouwde, na het overlyden van zyne voorgemelde gemalinne, by welke hy gene kinderen hadt verwekt, in 't jaar 1708 met Frederika Wilhelmina Charlotta, dochter van Georg Wilhelm, grave van Sayn en Witgenstein, by welke hy niet dan eene dochter heeft gewonnen, genaamt *Louiza Charlotta*, geboren den 24 September des jaars 1715. Hy overleedt den 21 September des jaars 1718. Zyn broeder, II. Wilhelm Maurits, was geboren in 't jaar 1657; trouwde in 't jaar 1679 met Anna Amalia, gravinne van Ysenburg-Budingen, en hieldt zyn verblyf te Birnstein. Hy overleedt . . . . , nalatende de volgende kinderen, als: (1) *Charlotta Louize*, geboren den 31 July des jaars 1680, en getrouwt den 22 November des jaars 1714 met Victor Adolf Amadeus, prins te Anhalt-Bernburg in Schaumburg; (2) *Wilhelmina Magdalena*, geboren den 13 November des jaars 1682, en getrouwt in 't jaar 1710 met Frederik Wilhelm, grave in Hohen-Solms; (3) *Christina*, geboren den 13 December des jaars 1682, en gehuwt met N. baron van Friegel; (4) *Ernestina*, geboren den 28 January des jaars 1685; (5) *Wolfgang Ernest*, van wien hier na; (6) *Frederika Emilia*, geboren den 12 May des jaars 1687; (7) *Wilhelm Maurits*, van wien na zynen ouder broeder zal gesproken worden; (8) *Anna Sofia*, geboren den 18 September des jaars 1691, weduwe sedert het jaar 1719 van Philips Wilhelm, grave van Sayn en Witgenstein. De oudste zoon, Wolfgang-Ernest, is geboren den 26 Maart des jaars 1686, en getrouwt voor de eerste maal in 't jaar 1706 met Frederika Elizabeth, dochter van Emico den XIII, grave van Leiningen-Dachsburg; voor de twede maal in 't jaar 1719 met Elizabeth Charlotta, dochter van Karel Augustus, grave van Ysenburg-Mariënborn; en voor de derde maal in 't jaar 1725 met Charlotta Amalia, dochter van Georg Albert, grave van Ysenburg-Meerholtz, en weduwe van Ernest Karel, grave van Ysenburg-Mariënborn. Hy heeft verwekt by de eerste de volgende kinderen: (1) *Wilhelm Emico*, geboren den 5 October 1708; (2) *Frederik Ernest*, geboren den 4 October 1709; (3) *Christiaan Lodewyk*, geboren den 8 October 1710; (4) *Adolf Augustus*, geboren den 5 January 1713; (5) *Elizabeth Amalia*, geboren den 20 November 1714; (6) *Johan Casimir*, geboren den 9 December 1715; (7) Nog eene dochter, geboren . . . . By de twede vrouwe: (8) *Carolina Florentina*, geboren den 16 Augusty 1726; (9) *Dorothea Wilhelmina Albertina*, geboren den 13 September 1723. En by de derde: (10) Eene dochter, geboren den 23 Augusty 1726. De jonger broeder van dezen Wolfgang Ernest is Wilhelm Maurits, geboren den 13 July des jaars 1688. Zyne eerste gemalin is geweest Amalia Louïze, dochter van Christoffel Frederik, burggrave van Dohna, na wier afsterven, voorgevallen in 't jaar 1723, hy in 't jaar 1725 is hertrouwt met Philippine Louïze, dochter van Lodewyk Christiaan, grave van Stolberg. Hy heeft by de eerste geteelt: (1) *Johanna Elizabeth Amalia*, geboren den 19 Maart 1720; (2) *Frederika Christina Sofia*, geboren den 22 July 1721. En by de twede: (3) *Christina Wilhelmina*, geboren den 10 Juny 1726; (4) *Lodewyk Maurits*, geboren den 11 Juny 1727.

De stichter der linie van Ysenburg-Budingen is, als boven is aangewezen, geweest Johan Ernest, die negen zonen heeft verwekt, van welke de vyf volgende zyn aan te merken, namentlyk: I. *Philips Ernest*, in 't jaar 1672 als Rector magnificentissimus te Marpurg overleden. II. Johan Casimir, in 't jaar 1693 te Kullenburg, aan de Lek, gestorven, hebbende drie zonen verwekt, van welke de twee eerste, namentlyk *Johan Ernest*, geboren in 't jaar 1685, en *Philips Ernest*, ter wereldt gekomen in 't jaar 1686, zonder oir overleden zyn; maar de derde, genoemt Ernest Casimir, geboren den 12 May 1687, en getrouwt in 't jaar 1708 met Christina Eleonora, dochter van Lodewyk Christiaan, grave van Stolberg, heeft de volgende kinderen gewonnen, namentlyk: (1) *Lodewyk Casimir*, geboren den 25 Augusty 1710; (2) *Gustaaf Frederik*, geboren den 7 Augusty 1715; (3) *Ernest Diderik*, geboren den 30 October 1717; (4) *Augusta Carolina*, geboren den 15 July 1722. III. Ferdinand Maximiliaan, die te Wächtersbach zyn verblyf heeft genomen, en deze kinderen nagelaten, als: *Ferdinand Maximiliaan*, die aanstonts volgen zal; *Wilhelm*, geboren den 3 May 1700, ongetrouwt; *Amalia Albertina Wilhelmina*, mede ongehuwt. Ferdinand Maximiliaan, voornoemd, is geboren den 12 January 1692, en getrouwt eerst in 't jaar 1713 met Albertina Ernestina, dochter van Johan Casimir, grave van Ysenburg-Budingen; en, na haar overlyden, in 't jaar 1725 hertrouwt met Ernestina Wilhelmina, dochter van Lodewyk Christiaan, grave van Stolberg, hebbende gewonnen de navolgende kinderen, als uit den eersten echt: (1) *Albertina Sofia*, geboren den 28 Juny 1714; (2) *Ferdinand Casimir*, geboren den 19 January 1716; (3) *Albert Augustus*, geboren den 13 April 1717; (4) *Henriette Louize*, geboren den 17 May 1718; (5) *Wilhelm Reinhard*, geboren den 5 May 1719; (6) *Karel Lodewyk*, geboren den 8 April 1720; (7) *Wolfgang Ernest*, geboren den 3 April 1721; (8) *Adolf*, geboren den 20 Augusty 1722; (9) Eene dochter, geboren den 2 Juny 1724; en uit den tweden echt: (10) *Christina Augusta*, geboren den 4 November 1726. IV. Georg Albert, ging te Meerholtz resideren, en heeft een zoon en twee dochteren nagelaten, namentlyk: Karel Frederik, geboren den 27 November 1700, getrouwt in 't jaar 1725 met Eleonora Frederika Juliana, dochter van Lodewyk Henrik, grave van Solms-Assenheim; (2) *Charlotta Amalia*, geboren den 1 Augusty 1693, getrouwt eerst in 't jaar 1713 met Ernest Karel, grave van Ysenburg te Mariënborn, gestorven in 't jaar 1717; en daar na in 't jaar 1725 met Wolfgang Ernest, grave van Ysenburg te Birnstein; (3) *Albertina Henrietta*, geboren den 4 Juny 1703, en gehuwt in 't jaar 1727 met Maurits Casimir, grave van Tekelenburg. V. Karel Augustus, resideerde te Mariënborn, en liet na (1) een zoon, genoemt *Ernest Karel*, geboren in 't jaar 1691, en gestorven in 't jaar 1717, by zyne gemalinne, Charlotta Amalia, dochter van Georg Albert, grave van Ysenburg-Meerholtz, niet dan eene dochter nalatende, genaamt: *Amalia Belgica*, geboren den 29 February 1716. En twee dochteren, namentlyk: (2) *Augusta Florentina*, geboren den 19 Augusty 1695; en (3) *Justa Florentina*, geboren in 't jaar 1697, beide nog ongetrouwt. Tot besluit van dit artykel zal men aantekenen, dat alle de graven van het huis van Ysenburg den Hervormden Godsdienst zyn toegedaan. *Imhoff Not. Proc. Imp. lib. VI, cap. 7. Geneal. MsC. Comit. de Ysenbur. Joh. Hubners Beknopt Geneal. Woordenboek.*

YSENDOORN, of ISENDOORN, een middelmatig dorp, en heerlykheit, met een slot, in de Neder-Betuwe, tusschen de rivier de Waal en het stroomtje de Linge, drie kwartier uure gaans van de stadt Thiel, en een groot uur van Rhenen gelegen. Het slot is het stamhuis van een hoogadelyk geslacht van dien name geweest. Naderhandt is deze heerlykheit door erfrecht gekomen aan die van *Egmondt*, die de zelve aan die van *Vyck* en *Piek*, twee adelyke geslachten in Gelderlandt, ieder voor de helft, verkocht hebben, welke deze heerlykheit nog tegenwoordig bezitten. Kerk en predikant behoren onder de classis van Thiel. *Slichtenhorst Toneel des lands van Gelder I boek.*

YSENDOORN, (Gysbert van) geboren den 3 December des jaars 1601 in het dorp Ede, gelegen in de Veluwe, was de zoon van Willem van Ysendoorn, en van Margareta Barners, dochter van Gysbert Barner, burgermeester te Zutphen. Hy verloor zyne ouders heel vroeg: want net vyftien maanden oud zynde, te weten den 3 Maart des jaars 1603, kwam zyn vader te sterven, dien zyne moeder in 't jaar 1607 in de eeuwigheit volgde, wanneer de jonge Gysbert maar in zyn zesde jaar was. Deze hadt hem kort voor haar overlyden te Harderwyk ter schole bestelt, daar hy de Latynsche, Griekfche, en Hebreeusche talen wel haast meester wierdt, en zich met goeden voortgang in de grondbeginselen der vrye wetenschappen oeffende. Hy ging vervolgens in de hogeschole van die stadt over, en zette zyne begonne studiën met groten yver en vlyt voort. Hy hieldt ook verscheide malen openbare twistredenen onder den vermaarden Johannes Isaacus Pontanus, hoogleeraar op die akademie, over natuurkundige onderwerpen, en redenkavelde eens, onder den professor Antonius Thysius, van de heilige bedieninge des Nieuwen Verbonds. In het jaar 1616 bezocht hy de nieuwlings opgerechte akademie van Groningen, nevens die van Franeker en Leiden, en begaf zich voorts naar die van Sedan, horende aldaar de beroemde Filosofen, Gualterus Donaldson, Arthur Jonston, en voor een korten tydt des zelfs opvolger, Johannes Smith, naderhandt predikant te Nimwegen, beroemd wegens zyne verzamelde Oudheden; als mede over het Hebreeusch N. Bocquillon, over de Godgeleerdheit Andreas Melvin, Daniel Tilenus, en Jakob Capelle, professor in de heilige geschiedenissen, en predikant aldaar. Hier zynen lust volkomen geboet hebbende doedt hy eene reis door een gedeelte van Vrankryk, begroette te Saumur Franciscus Gomarus, Franco Burgersdyk, beide naderhandt professoren te Leiden, en N. Capelle; begaf zich vervolgens naar Parys, daar hy gehele twee jaren bleef, de Filosofische studiën vervolgende, en eerst de waardigheit van Baccalaureus, toen die van Meester, en eindelyk die van Doctor in de Filosofie in het jaar 1620 met groten lof verkreeg: waar na hy de overige hogescholen van Vrankryk ging bezien, en verder Marseille, nevens Carthagena en Alikante, in Spanje, bezocht: doch van gedachten, die hy eerst hadt gehad van dat koninkryk verder te bezichtigen, veranderende, keerde hy na weinig weken, wegens zynen tegenzin in der Spanjaarden levensgedrag, naar Marseille, en vertrok van daar naar Italie, daar hy Genua, Piza, Siëna en Rome bezichtigde, binnen welke laatstgemelde stadt, gedurende zyn verblyf, paus Paulus de V kwam te sterven, en Gregorius de XV in des zelfs plaats verkoren

wierdt. Van daar vertrok hy naar Napels, en keerde na een kort verblyf naar Rome: trok vervolgens naar de beroemdſte Italiaanſche ſteden; bezag Loretto, en zyn voorgewend heilig huisje, als mede Bologne en des zelfs beroemde akademie, en keerde daar op te rug naar Vrankryk. Hy zette zich te Parys neder, zich geheel en al verder op de Filoſofie en Medicynen leggende, en zulk een genoegen in Vrankryk vindende, dat hy beſloten hadt aldaar zyn leven te ſlyten, waar in hy evenwel door de Goddelyke beſtieringe wierdt tegengegaan, alzo hy in 't jaar 1629 met eene natuurlyke begeerte en luſt wierdt aangedaan om zyn vaderlandt en vrienden te bezoeken. Hy vertrok dan derwaarts, maar viel, aldaar gekomen zynde, in eene zeer zware ziekte; waar van allengskens beterende, wierden hem verſcheide brave en voordelige aanbiedingen gedaan, onder anderen van die van Deventer, door Caſpar Sibelius en Henrik Guthberlet, die hy toen afſloeg, en die Henricus Reneri toen aannam: doch deze brave man tot profeſſor in de nieuwe akademie van Utrecht beroepen, en derwaarts vertrokken zynde, wierdt Yſendoorn andermaal in 't jaar 1634 door burgermeeſteren en Raadt der ſtadt Deventer aangezocht om de Filoſofie aldaar te komen leeraren, dat hy op de aanrading zyner vrienden aannam, komende hy zelf daar op met zyn gehele huisgezin den 9 May des zelven jaars te Deventer, en vaardende zyn ampt met de gewone plichtplegingen aan. Hebbende het zelve met veel toeloop en achtinge ruim dertien jaren bekleed, wierdt hy den 21 July des jaars 1647 door de bezorgers, of Curatoren der nieuwelings opgerechte akademie te Harderwyk tot eerſten profeſſor in de Filoſofie beroepen. Lang ſtondt hy in beraadt, en weigerde het zelfs al aan te nemen: doch wierdt ten laatſten overgehaalt, en leeraarde vervolgens met den zelven roem en voortgang te dezer plaatſe, alwaar hy ook overleden is. De voornaamſte boeken, door hem geſchreven, zyn: *Effatorum Philoſophicorum Centuria duæ*; *Collegii Philoſophici Daventrienſis Partes II*; *Compendium Logicæ Peripateticæ*; *Phyſiologia, Logica, & Ethica Peripatetica*; *Medulla Phyſica generalis & ſpecialis*; enz. *Slichtenhorſt Toneel der ſteden van Gelderl. I Boek. Revii Daventr. illuſtr.*

YSENDYK, of ISENDYK, weleer een fraai ſtedeke, naderhandt eene grote ſterke ſchans, en nu wederom een ſterk ſtedeke in Nederlandt, in het Noord-Ooſter-deel van Vlaanderen, omtrent twee mylen ten Noord-Ooſten van Sluis gelegen. Het legt ten dele in den Mauritius-polder, en ten dele in den Jonkvrouwen-polder, is in 't jaar 1650 bedykt, niet veel meer dan omtrent 1300 ſchreden van Biervliet, zo wel geſterkt, en voorzien van hoornwerken, halve manen, en andere werken, dat het niet veel voor den vyandt te vrezen heeft. Het ſteedtje is wel bewoont. In 't jaar 1690 was Bernard Laurens de Beaufort, luitenant kolonel, daar kommandeur over, als mede over de onderhorige forten. Het zelve trekt zynen naam niet van de Heidenſche godinne *Iſis*, als zeker Vlaamſch dichter verziert heeft, maar van het *Is*. De oude brieven der Utrechtſche kerke, onder welke deze plaats oudtyds behoorde, gewagen van het ſtedeke van *Iſendyk*, in het landt *Gaſterna*, aan de rivier *Brverna*, waar uit men kan zien, dat ten dien tyde, in het jaar 914, hier alleen een enkel ſtroomtje gelopen heeft, daar 'er nu de volle Noordzee byna langs voortvloeit, noemende die zelve brieven zelfs drie kerken op, gewyd op de namen van St. Margriet, St. Catharina, en St. Jan, die te Yſendyk geſtaan zouden hebben. Tegenwoordig behoort deze ſterkte aan den Staat der Vrye Nederlanden, zynde door prins Maurits van Orange den 10 May van het jaar 1604 met geweldt tot de overgave gedwongen, wanneer hy voorgenomen hadt de ſtadt Sluis te belegeren, en ten dien einde reets met een groot getal van kleine ſchepen op het eilandt van Kadzandt geland was. De belegering van het fort Yſendyk nam haren aanvang den 3 May, onder 't beſtier van den prinſſe zelf. Den 4 trachtte de vyandt wel daar eenige hulptroepen in te brengen, maar de veldheer verſtrooide de zelve, en joegze op de vlucht, waar na hy de ſterkte met alle geweldt aantaſtte, en de bezetting, die van alles onvoorzien was, en voornamentlyk gebrek aan verſch water en drank hadt, noodzaakte die plaats aan hem in te ruimen, met achterlatinge van hare vaandels, en zonder de allerminſte krygseer, om dat des daags voor de overgave des prinſſen trompetter, gezonden om van den bevelhebber de ſchans op te eiſchen, na dat hy tweemalen geblazen hadt, moedwillig doorſchoten was geworden. Hier op liet prins Maurits deze plaats met een zeer groot en nieuw werk verder verſterken, om mede tot een voorburgt van Zeelandt, en een bekwame haven, om vervolgens de Spanjaarden in hunne eige landen te beſtoken, te ſtrekken; gelyk dus prins Frederik Henrik ook alhier den 30 May van 't jaar 1631, met eene vloot van omtrent drie duizend ſchepen, landde, en het voetvolk ontſcheepte, komende den zelven dag de ruitery van Bergen-op-Zoom hem aldaar verſterken. Wat aanſlagen de vyandt naderhandt ook op deze plaats gemaakt heeft, de zelve zyn altydt verydelt, en deze ſterkte tot heden toe aan den Staat der Vereenigde Nederlanden gebleven. Yſendyk legt onder het rechtsgebiedt des lands van den Vrye, en wanneer Baljuw en Hoofdmannen van Yſendyk, om dat het zelve eerder dan het gehele voornoemde landt onder dezen Staat gebragt was, voorgaven, dat hunne plaats van het gemelde rechtsgebiedt ontſlagen was, is deswegen door hen eerſtelyk een verdrag ingegaan den 4 Juny des jaars 1622 met den Hoogbaljuw, Burgermeeſteren en Schepenen van den voorgezegden lande, en naderhandt, zy zich daar aan niet gedragende, by reſolutie van dezen Staat, genomen den 22 January des jaars 1630, hen gelaſt zich aan het voorgenoemde verdrag te houden, op eene boete van 100 guldens voor die van de zelve Hoofdmannen van Yſendyk, die na de afkondiging dezer ordonnantie zich in eenige ſchriften weder Burgermeeſter of Schepen zou noemen, of zich de gerechtigheit der voorgemelde overigheit van den lande van den Vrye aanmatigen. Het wordt in het geeſtelyke door twee Gereformeerde predikanten bedient, ſtaande onder de claſſis van Walcheren, in Zeelandt. *De Rasy Dict. Geogr. Smallegange Kronyk van Zeelandt. Cau Nederl. Plakkaatboek II Deel.* enz.

YSER, eene rivier in Vlaanderen, ontſpringt in het gebiedt van de kaſtelanye van Caſſel, niet verre van St. Omer, loopt vervolgens door het gebiedt van Wynoxbergen in dat van Veurne, en valt eindelyk in het gebiedt van de laatſtgemelde plaats met verſcheide ſtromen of uitlopen in de Zuiderzee.

YSLANDT, een eilandt in de Yszee, naar het Noorden, het welk van zommigen voor het oude *Thule* gehouden wordt. Het zelve is het eerſt door den kapitein Nadok ontdekt, die het Sneeuwlandt noemde. Naderhandt ontdekte het een Zweed, met name Gardarus, in het jaar 874 nader, en gaf het den naam van *Gardasholm*, zynde in de Zweedſche tale zo veel als Gardas-eilandt. Vervolgens kwam 'er een Noordſche zeeroover, Floccus genoemt, die het *Yslandt* noemde. Wanneer men dit eilandt het eerſt ontdekte, was het ganſch woeſt, maar wierdt naderhandt door die van Noorwegen bevolkt. De beide beſte ſteden in dit eilandt zyn *Hola* en *Schalholt*, zynde biſſchoppelyke ſetels. Behalven deze zyn 'er nog zes of zeven andere ſteden in dit eilandt. De inwoonders onthouden zich gemeenlyk in de holtens van het gebergte. De gouverneur des konings van Denemarken reſideert op het kaſteel Baſtode. Dit eilandt is omtrent 200 Engelſche mylen lang, en 100 mylen breed. In de langſte dagen is het aldaar byna geen nacht; daarentegen als de zon in het hemelsteken van den Steenbok treedt, is het 'er maar een zeer korten tydt dag. Het is 'er ongemeen koud, en de grondt zeer bergachtig en onvruchtbaar. Doch op zommige plaatſen, daar de grondt gelyk is, worden zulke heerlyke weilanden gevonden, dat men de beeſten, als men ze daar in dryft, het voer moet afmeten, alzo zy zich anders te berſten zouden eeten. De Yslanders gebruiken geen ander vee dan paarden en rundvee. De oſſen hebben 'er geen horens: daar benevens geeft dit landt valken en witte beeren: de honden zyn 'er zeer klein, en worden voor zo goed als die van Maltha gehouden. Men vindt 'er nauwlyks andere dan Jeneverbomen. Voorts zyn hier drie zeer hoge bergen, wier kruinen altydt met ſneeuw bedekt zyn, en echter zomtyds vuurvlammen en ſtenen uitbraken. De hoogſte der zelven is *Hecla* genoemt: de andere hieten het *Kruis* en de *Helga*. In den berg Hecla worden ryke zwaveladeren gevonden, waar mede de kooplieden ſterken handel dryven. Men vindt ook in dit eilandt een bron met rokend water, door welkers opgaande dampen alles in ſteen wordt verandert. Daar is nog een andere bron, van welkers water al wie daar van drinkt ſterven moet. De inwoonders van dit eilandt behoefden van ouds in ſchranderheit voor geen natie van de Noordelyke geweſten te wyken, gelyk onder anderen uit de geſchiedeniſſen van dit landt blykt, door hen in hunne tale in dicht beſchreven. Hornius zegt, dat dit eilandt het eerſt door Harald den Schonen, uit Noorwegen, in het jaar 874 bevolkt wierdt, en dat in den jare 982 Erik de Roſſe, een zeer beroemd man, van hier eene volkplanting naar Groenlandt heeft overgebragt. De ingezetenen waren van ouds grote afgodendienaars, en vereerden Jupiter onder den naam van *Thors*, en Mercurius onder dien van *Odin*. Maar omtrent het jaar 1000 wierdt hen de Chriſtelyke Godsdienſt gepredikt, en de zelve vervolgens in hun landt ingevoert, waar uit een binnenlandſche oorlog ontſtondt, die gehele twintig jaren duurde. De inwoonders namen onder de regering van Chriſtiaan den III, koning van Denemarken, den Evangeliſchen Godsdienſt aan. *Snorronis Sturle Edda. Blefkenius de Islandia. Dan. Fabricius de Islandia. Arngrimi Jona Hiſt. Island. Pereyra Relation d'Island. Trophæi Annal. præſ. Island. Europ. Herold V. I, pag.* 252.

YSSEL, (DE) van de Romeinen *Sala* genoemt, eene rivier, ontſpringt in Weſtphalen, omtrent het ſlot Raasveldt, op de grenzen van het hertogdom van Kleef; loopt voorby Ringelberg, Yſſelburg, Anholt, Burg, Dotechem, en Doesburg, dragende aldaar den naam van den *ouden Yſſel*; en hebbende by de laatſtgemelde ſtadt het water van den Rhyn door middel van een grift, of gracht, door laſt van Druſus, den ſtiefzone van den keizer Auguſtus, gegraven, ontfangen, voert zy die twee wateren, onder den eenigen naam van den Yſſel, langs Bronkhorſt, Zutphen, Deventer, Hattem, en Kampen, omtrent welke laatſtgemelde ſtadt zy zich in de Zuiderzee verſpreidt en uitſtort. Zie van de gracht van Druſus boven op zynen naam, als mede op DRUSUS. (GRACHT VAN)

YSSEL, eene rivier of ſtroom in Hollandt, is niet anders dan eene afgraving van de Nieuwe Vaart, welke van Utrecht naar de Lek gaat, tegen over Vianen. Deze dan, by den Nieuwen Dam met een ſluis geſloten, loopt, door Yſſelſtein, naar Montfoort, Oudewater, en Gouda, en vereenigt zich by Yſſelmonde met den arm van de Maze, de Merwede genoemt. Deze ſtroom heeft deze ſeldzame eigenſchap, dat men den zelven alle zeven uuren door een jagtigen aanſtoot en omkeer van de zee, op gelyke wyze als de Maas, of zelfs de zee, in den

winter

winter tot aan 't Gein toe, omtrent een groot uur van Utrecht gelegen, en in den zomer halver weg tusschen Montfoort en Yisselstein ziet vloeien en ebben. Hy heeft in zyn ebben geen meer gevolg van water dan de vloedt daar in dryft, en de binnenlanden uitgeven, het welk ook de oorzaak is, dat het drabbig opperwater, 't welk 'er door den vloedt in komt en in dryft, meer bezinkt dan in de sterk lopende rivieren. Het is daarom ook veel bekwamer van stoffe om aldaar stenen dan elders te bakken, en deshalven zyn aan den Yssel steenovens in overvloedt, die zeer goede Yssel- en andere gebakkene stenen uitleveren. Op of aan den Yssel leggen zeer treffelyke dorpen, behalven het bovengemelde *Ysselmonde*, waar van gene der minsten zyn *Ouderkerk* en *Krimpen* op den Yssel; ook voert 'er de baronny en het stedeke, nevens het landt van *Ysselstein*, den naam van. *Junius Batavia pag.* 108 *en* 460. *Oudenhoven Beschryving van Zuid-Hollandt pag.* 29.

YSSELBURG, een vlek, gelegen in het graafschap Aanholt, op de grenzen van het hertogdom van Kleef, van het sticht van Munster, en het graafschap Zutphen, aan de rivier, de oude Yssel genoemt.

YSSELHAM, of ISELHAM, eertyds geen gering dorp, maar nu alleen een brave buurt van de provincie van Over-Yssel, in het drostampt van Vollenhoven, digt by het adelyke huis te Paaslo, vier uuren van Steenwyk, en drie uuren gaans van Blokzyl en de Kuinder, in een grasryken oordt gelegen. In de bisschoppelyke Utrechtsche krakeelen met de Vriezen is het menigmaal van de eene en de andere zyde bezet en versterkt geworden, aan weêrkanten met inzicht om hunne grenzen daar mede te veiligen, en zynen vyandt by bekwame gelegenheit te bespringen. Eindelyk nam het de Utrechtsche kerkvoogdt in 't jaar 1355 weder van de Vriezen van Stellingwerf en Schoterwerf, waar mede die van Ysselham zich, wederspannig tegen hunnen landsheer, verbonden hadden, en die dus gedwongen wierden dat verbondt te verlaten, en met eede te beloven, nevens verzegelde brieven, dat zy den bisschop en zyne opvolgers onderdanig en onderworpen zouden blyven. In de Roomsche tyden was hier eene kerk, den eersten Christen martelaar Steven toegewyd, die onder het dekenschap van Steenwyk behoorde. *Oudheden en Gestichten van Deventer I Deel. Dumbar Analecta Tom. II.*

YSSELMEER, in de polder van Wollephoppe, omtrent de stadt Rotterdam, onder het gebiedt van Hillegondsberg, Kapelle, Nieuwekerk, en Zevenhuizen gelegen, was weleer een meertje, dat zeer diep en vol water was, en omtrent 100 morgen groot. Zekere Daniël Verplanken, wonende te Vollenhoven, in Over-Yssel, by koop eigenaar geworden van 't Ysselmeertje, verkreeg, op een ingeleverd verzoekschrift, den 15 December des jaars 1631 van de Staten van Hollandt op zekere voorwaarden, te vinden in 't *Groot Nederduitsch Plakkaatboek*, octrol om het zelve ten zynen koste te bedyken, droog en tot landt te maken; maar aan 't werk zullende gaan, vondt hy zo vele hindernissen en zwarigheden, en zag, dat de kosten zeer verre boven zynen eersten overslag zouden lopen, dies hy zyn octroi en verkregen recht verkocht aan Johan Symonsz. in den Velde, burger der stadt Dordrecht, en des zelfs medegenoten, die by een ingegeven verzoekschrift vertoont hebbende de zich nader geopenbaart hebbende zwarigheden, by resolutie van de voornoemde Staten, genomen den 25 January des jaars 1633, het vorige octroi niet alleen bevestigt, maar ook zelfs in zo verre vermeerdert kregen, dat zy hunnen dyk of kade ter plaatse, daar zy zulks 't best en voordeligst oordeelden, mogten leggen, en daar toe de omleggende landen gebruiken, als mede tot het maken van een ringsloot en het nodige plempwerk, en dat alles tot moderatie en taxatie van twee uit het Collegie van Dykgraaf en Heemraden van Schielandt, aan 't welke men ook voortaan alle verschillen omtrent het droog maken dezes meers zou verblyven; waar boven hen mede vrydom van des Graaffelykheits tollen, over alle behoeften en materialen tot het maken en onderhouden van de voorschreve dykagie, en gevolge van die, te gebruiken, vergunt wierdt. Zie het voorgemelde *Groot Plakkaatboek, II Deel.*

YSSELMONDE, een dorp in Zuid-Hollandt, het welk dien naam kreeg toen het aan den mondt van den Yssel lag, die daar zyn begin en eindt of uitwatering by Utrecht in den Rhyn hadt. Maar het oude Ysselmonde is door verloop van tyden, doorbreken van dyken, en wegspoelinge van landen geheel vergaan, zynde het tegenwoordige Ysselmonde een fraai en wel betimmerd dorp, leggende in den dykring van den Riederwaardt besloten. Het zelve legt schuins over den mondt van den Yssel, en regt tegen over het Kralinger Veer, en heeft een fraaie kerk, met nog eenige schone beschilderde glazen, en twee torentjes. Kerk en predikant staan onder de classis van Schielandt.

YSSELMONDE, (HET SLOT VAN) by het dorp van Ysselmonde gelegen, tegen den Maasdyk aan, tusschen Rotterdam en Dordrecht. Het zelve is onder anderen zeer vermaard door zyne belegering in den jare 1076, vier jaren na des zelfs bouwinge door hertog Govert met den Bult. Het gezegde beleg geschiedde door jonkheer Dirk van Hollandt met zynen stiefvader Robbert de Vries, met een groot en machtig heir, bevindende zich bisschop Conradus van Utrecht daar binnen. De zelve liet dit zynen heeren en burgers van Utrecht bekend maken, en beval op zekeren beraamden dag aldaar te komen, om hem bystandt te doen, en met een te ontzetten. De Stichtschen vergaderden veel volk uit het sticht, en elders, en kwamen hunnen heere te hulp. De legers digt by den anderen gekomen zynde, reden stoutelyk tegen malkander in; de Hollanders, met de Vlamingen, weerden zich vromelyk; zo deden ook de Stichtschen; maar eindelyk kregen het de Stichtschen te kwaad, en weken. Daar bleef veel volk van weerzyden, ook vele grote heeren, inzonderheit van de zyde des bisschops, door welker verlies het gehele Utrechtsche heir verstrooit wierdt, en zonder order t'scheep liep, in welke verwarring nog velen verdronken. De bisschop, beseffende het verlies van zyn volk, versterkte de voormuren en poorten van 't slot, liet ze met bussen en andere krygstuigen bezetten, om zich wel te kunnen verweeren; maar de Hollanders, door de hulpe en den raadt der Hollandsche heeren en ridderen, wierpen met geweldige werktuigen het voor-kasteel ter neder, waarom bisschop Conradus uit grote benaauwdheit zich aan den grave overgaf, en zyn eisch op 't gehele landt van Hollandt, met het slot van Ysselmonde, goedwilliglyk afstondt aan jonkheer Dirk, Floris zoon, die wederom den bisschop met grote eerbiedigheit naar Utrecht liet vertrekken, ontslaande met een alle de gevangenen zonder eenig losgeldt. Zie daar van breder op DIRK de V, graaf van Hollandt, en CONRADUS, XXII bisschop van Utrecht. In 't jaar 1304 versloegen die van Dordrecht onder heer Klaas van Putten by Ysselmonde ruim 200 Vlamingen onder Guido van Dampiere, grave van Vlaanderen, herwaarts geweken, na dat hy het beleg van de gemelde stadt hadt moeten opbreken. Dit oud-Ysselmonde, met zyn sterk kasteel, is door verloop van tydt, veranderinge van rivieren, doorbrake van dyken, en 't wegspoelen van landen, zodanig vernielt en vergaan, dat 'er de overblyssels zelfs van weg zyn, zo dat 'er niet een kenteken aan den Yssel is, daar men aan zou kunnen merken waar het gestaan heeft. Naderhandt heeft *Floris Oem*, ridder, ambachtsheer van Ysselmonde, in het jaar 1483 een ander slot aldaar getimmert, dat al mede door langheit van tydt byna vergaan zynde, heeft de Heer *Johan de Mey* tusschen de jaren 1680 en 1690 het zelve geheel ter neder gesmeten, en een geheel nieuw huis, met vier torens daar aan, uit den grondt opgehaalt. *Beka in Conrad. pag.* 43. *Heda pag.* 137. *Oude Holl. Kronyk in Dirk den V. Slichtenhorst Geldersche Geschieden. VI Boek. Oudenhoven Zuid-Hollandt pag.* 261. *enz.*

YSSELMONDS AMBACHTEN, wordende in *Oost-* en *West-Ysselmonde* onderscheiden. Oost-Ysselmonde vindt men ook *Gysbrechts-Jakobs-Ambacht* genoemt te zyn, en dat het op zich zelven, zonder West-Ysselmonde, bedykt is. In 't zelve ambacht legt eene kerk, en 't voorgemelde slot, uit het water van heer *Floris Oem*, ridder, omtrent het jaar 1483 gebouwt. Oost-Ysselmonde wierdt in vorige tyden te leen gehouden van den grave van Egmondt, nu van de Graaflykheit van Hollandt. *West-Ysselmonde* wierdt eertyds ook *Ogers-ambacht* geheten, naar *Oger van Kralingen*, die dat ambacht met zyne dochter, juffrouw Gillis, ten huwelyk gaf, toen zy met heere *Dirk van der Lekke*, ridder, trouwde. Het legt aan de Westzyde van Oost-Ysselmonde. De ambachtsheeren van beide deze ambachten hebben het stellen van dykgraven en heemraden over hunne ambachtslanden, ieder heer in zyn ambacht. West-Ysselmonde is van ouds een ambacht op zich zelve geweest, afgezondert, en van Oost-Ysselmonde afgescheiden, weleer een leen van den grave van Egmondt, maar nu mede, gelyk Oost-Ysselmonde, van de Graaflykheit van Hollandt. *Oudenhoven pag.* 262-264.

YSSELMUIDEN, een dorp van de provincie van Over-Yssel, gelegen in Sallandt, regt over de stadt Kampen, en naauwlyks een kwartier uur gaans daar af, tusschen Mastenbroek, Grafhorst, den Ysselstroom, en 't Grafhorsterdiep, in een zeer vruchtbaren oordt. Het pronkt met de waardigheit van drostschap, waar onder *Ens*, *Genemuiden*, *Kamperzeen*, en dit dorp *Ysselmuiden* behoren, en dat altoos door zeer aanzienlyke mannen bekleed is, alzo de drost van Ysselmuiden na dien van Sallandt, Twenthe en Vollenhoven zitting op de landdagen der Staten van Over Yssel, en een byzonder gerecht heeft. De kerk, die thans door een Gereformeerd predikant bedient wordt, en onder de classis van Kampen behoort, is in de Roomsche tyden ingewyd op den naam van sint Crispinus en Crispinianus, hebbende het Deventersche Kapittel van St. Lebuinus de benoeming des pastoors aldaar gehad. *Moonen Kronyk van Deventer. Oudheden van Deventer II Deel.*

YSSELMUIDEN, of ISSELMUDE, (VAN) een oud, beroemd en hoogadelyk geslacht in het landschap van Over-Yssel, zynen naam ontlenende van het dorp Ysselmuiden, boven beschreven. Het zelve heeft vele doorluchtige mannen, zo van den tabbaardt, als den degen, ten dienste des vaderlands voortgebragt. Dus vindt men onder de gesneuvelde edellieden in den slag te Ane, in Drenthe, in het jaar 1227 *Rycbert van Isselmude*; en onder den stichtingbrief van 't klooster van Mariënberg in 't jaar 1232 als getuigen *Alfert van Isselmuthen*. Op 't jaar 1233 vindt men onder den verlofbrief van bisschop Willebrand voor die van Zwol, om hunne stadt te mogen versterken, den zelven *Alfert*, nevens *Wolter* en *Egbert van Isselmuden*, en onder den vergunningbrief van bisschop Jan van Diest, aan die van Grafhorst toestaande stads gerechtigheit in 't jaar 1333, *Ernst* de oude, en *Ernst* de jonge *van Isselmuden*. In een verbandbrief van Over-Yssel, met Rudolf

van Diepholt opgerecht, vindt men wegens de ridderschap *Adolf van Isselmuide.* Op het jaar 1460 vindt men onder de Over-Ysselsche edelen, die op de eerste klaringe van bisschop David van Burgundië op 't slot van Vollenho verschenen, mede *Jan* en *Gerrit van Isselmuden*, en op de twede klaringe, in 't zelve jaar te Deventer gehouden, *Ernst van Isselmuden.* Op den eersten rechtdag en de eerste klaringe van bisschop Frederik van Baden, te Vollenho gehouden in 't jaar 1497, worden onder de daar verschene edelen mede getelt *Henrik* en *Hermen van Isselmuden*, welke laatste ook den verdragbrief tusschen gemelden bisschop en de Gelderschen in 't jaar 1511 wegens de ridderschap van Vollenho getekent en bezegelt heeft, als mede het verbondt, tusschen den zelven bisschop en het gehele sticht aan beide zyden des Yssels opgerecht, en ondertekent den 19 Juny des jaars 1512. *Diderik van Isselmuden* verscheen alzo wegens de edelen op den Over-Ysselschen landdag te Zwol den 27 February des jaars 1554. en in den jare 1570 *Jan van Isselmuden*, die, als voor de eerste maal ter dagvaardt verschynende, den eedt van getrouwheit aan het landschap in handen van den drost van Sallandt deedt, en daar na aan de ridderschap, volgens gewoonte, blykende verder uit de lysten van de heeren Edelen, die van tydt tot tydt op de landdagen van Over-Yssel verschenen zyn, dat een andere *Johan van Ysselmuden*, drost van Vollenho, in 't jaar 1654 in die hoedanigheit te Deventer op den landdag verschenen is den 19 May, den 6 en 16 Juny en den 30 October. *Revii Daventria illustr. Het Kerkelyk en Wereldl. Deventer door G. Dumbar.*

YSSELOORDT, een uitspringende streek lands op de Veluwe, in Veluwezoom, over het dorp Malburg, alwaar de Rhyn aan de regterhandt in den Yssel, door Drusus gegraven, valt. Het legt een half uur gaans van de stadt Arnhem, en is aldaar van ouds her eene schans geweest, met vier punten, of bolwerken, naar des zelfs standplaatse *de schans van Ysseloordt* genoemt, die in de Spaansche oorlogen menigen aanstoot van den eenen en den anderen kant heeft geleden. Na dat Verdugo deze schans met zyne Spaniaarden even verovert en bezet hadt, belegerde de graaf van Meurs en Nyenaar de zelve wederom den 6 October des jaars 1585 met 18 vaandelen, zo Engelschen, als Duitschen, en beschoot ze, zo van de Veluwsche als Betuwsche zyde, met negen stukken geschut; en schoon de bezetting terstondt alles hermaakte, 't geen 't geschut omver smeet, een dapperen uitval deedt, en een storm kloekmoedig afsloeg, moest ze echter, ziende den groten toestel om de vesting op nieuw te bestormen, de zelve aan den grave over geven, bedingende een vryen uittocht met haar geweer, alleen de vaandels en trommen achterlatende. Sedert bleef deze schans in der Staten macht tot in July des jaars 1629, wanneer graaf Henrik van den Berg, geen kans ziende om 's Hertogenbosch, door prins Frederik Henrik van Orange ondernomen, te ontzetten, naar den Yssel toog, en deze schans, toen half open leggende, vermeesterde, en versterkte. Maar de stadt Wesel den 19 Augusty des zelven jaars door Otto van Gent, heere van Dieden, by verrasschinge verovert zynde, verlieten de Spanjaarden terstondt weder deze plaats, met de gehele Veluwe. By den vyandelyken inval der Franschen en hunne bondgenoten in de Vereenigde Provinciën in den jare 1672 wierdt Ysselmonde mede door hen ingenomen, en met nieuwe vestingwerken versterkt: doch zy verlieten de zelve, gelyk alle andere door hen veroverde plaatsen, wederom in den volgenden jare, sedert welken tydt deze schans zeer is vervallen, in welken staat zy zich ook als nog bevindt. *Van Meteren en Bor Nederl. Hist. Aitzema Zaken van Staat en Oorlog II Deel.*

YSSELSTEIN, van ouds ISSELSTEIN, ISLESTEIN, en in 't Latyn *Isselstadium* genoemt, eene heerlykheit, stedeke en slot, gelegen op de grenzen van Gelderlandt en Utrecht, tusschen de Lek en den Yssel, van welke laatste rivier het zynen naam heeft ontfangen. Ysselstein is in de oude Hollandsche Kronyken al bekend omtrent het midden der dertiende eeuwe, wanneer over het bezit daar van een lange en grote twist tusschen die van Hollandt en Utrecht is geweest. Van het slot zal hier na gesproken worden. Wat de heerlykheit en het stedeke betreft, de zelve zyn in 't jaar 1250 door Gysbert van Amstel, trouwende met Bertrande, de erfdochter van Jan, laatsten heere van Ysselstein, in zyn geslacht overgebragt. Het kwam omtrent het begin van de veertiende eeuwe, door het huwelyk van Guida, of Guidyn van Amstel, zuster en eenige erfgenaam van Arend van Ysselstein, met Jan van Egmondt, ridder, zone van Wouter van Egmondt en van Beatrix van der Doortoge, aan het huis van Egmondt, en eindelyk, door dat van Anna van Egmondt, erfdochter van Maximiliaan van Egmondt, grave van Buren en Leerdam, heere van Ysselstein en sint Martensdyk, met Willem den I, prinsse van Orange, in den jare 1551 aan dat van Nassau-Orange, daar de graaf van Egmondt, die ook prins van Gaveren was, zich te vergeefsch tegen kantte. Het stedeke legt zeer vermakelyk, en is in de lengte uitgetimmert. Het heeft eene fraaie kerk, de welke eerst in het dorp Eyteren, een kwartier uurs van Ysselstein, heeft gestaan, maar in 't begin der veertiende eeuwe is verplaatst, en binnen Ysselstein gebragt, wordende in 't jaar 1309 door den wybisschop van den Utrechtschen bisschop Guido ingewyd ter gedachtenisse van St. Nicolaas. Arnold, heer van Egmondt en Ysselstein, heeft in 't jaar 1398 een Kapittel van acht kanunniken daar in gesticht en begiftigt. De zelve heer Arnold heeft in 't jaar 1394 buiten de muren van Ysselstein eene priory gesticht van de Cistercie orde, met name O. L. Vrouwenberg, de welke naderhandt, toen het stedeke wierdt uitgelegt, binnen de vesten is betrokken: ook heeft de zelve Arnold volgens Gouthoeven, *fol.* 91, een Reguliers-klooster te Ysselstein gesticht, en met inkomsten voorzien. In 't jaar 1298 wierdt Ysselstein overgegeven aan grave Jan den jongen, na dat vrouw Baarte, gemalin van heere Gysbrecht van Ysselstein, het een geheel jaar hadt behouden en verdedigt. Het wierdt in 't jaar 1374 ingenomen en geplundert door heer Willem Rees voor den bisschop van Utrecht, Arnoldus van Hoorn. In 't jaar 1417 wierdt Ysselstein door Willem den VI, grave van Hollandt, belegert, om dat heer Jan van Egmondt, met wien hy wegens den heere van Arkel en abt van Egmondt zeer overhoop lag, en dien hy, driemaal gedagvaard hebbende, maar niet verschynende, gebannen hadt, derwaarts gevlucht was. Na Willems doodt, ten tyde van vrouwe Jacoba, wierdt Ysselstein door die van Utrecht, en in 't jaar 1466 door de Gelderschen verbrand, zynde telkens weder herbouwt, en op nieuw bemuurt. Het slot van Ysselstein in 't byzonder betreffende, het zelve was weleer zeer vast en sterk, als uit de verscheide belegeringen, waar van boven gewag is gemaakt, is gebleken. Maar nooit heeft dit slot meer geleden dan onder de regeringe van vrouwe Jacoba, gravinne van Hollandt, wanneer het zelve, met hare toelatinge, door den heere van Montfoort en die van Utrecht tot den grondt is geslecht, en zodanig vernielt, dat de ploeg ter plaatse, daar het slot, als mede daar de wallen en muren van het stedeke hadden gestaan, door den grondt is gehaalt. Het zelve is naderhandt evenwel weder opgebouwt, en strekt tegenwoordig tot een intrek van den drossaardt dezer heerlykheit, de welke, met het stedeke en het gezegde slot, met den tytel van barony, thans bezeten wordt door den doorluchtigen WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, prinsse van Orange en Nassau, enz. enz. enz. zynde zyne vorstelyke Hoogheit door het traktaat van verdelinge, tusschen den zelven met zyne koninklyke Majesteit van Pruissen in May des jaars 1732 gesloten, in het bezit daar van bevestigt. *Oude Holl. Kronyk door W. van Gouthoeven. Beka. Heda. Schotanus Kron. van Vriesl. Boxhorn Toneel van Holl. S. van Leeuwen Batavia illustr. Beschryving van het Utrechtsche Bisdom II Deel.*

YSSELT, of ISSELT, eene heerlykheit, met een slot of heerenhuis in Eemlandt, niet verre van de stadt Amersfoort. Uit deze plaats was afkomstig *Michiel van Isselt*, van wien boven op zynen naam gesproken is, de welke in zyne Historiën, op 't jaar 1580, getuigt, dat Ysselt, of Isselt de heerlykheit van zyne voorouders is geweest.

YSTADT, of IDSTADT. Zie YDSTADT.

YST-WITH, in 't Latyn *Stuctia*, eene kleine rivier in de Engelsche provincie Cardigan, in het prinsdom van Walles, de welke in de Iersche zee valt.

YSVOGEL, in 't Latyn *Alcyon*, een zeer beroemde vogel, waar van men deze fabel verhaalt, namentlyk, dat Alcione, of Alcyone, de dochter van Neptunus, of, als anderen zeggen, van Eölus, haren gemaal, den koning Ceyx, door een schipbreuk verloren hebbende, zich door overmatige droefheit over dit verlies zelf in zee wierp, wanneer de goden, door medelyden getroffen, haar en haren gemaal in vogelen veranderden, die zich op het water onthouden, en nooit van malkander gescheiden worden. Zie boven op ALCIONE. De Ysvogel is een zeer kleine vogel, wiens geluid treurende is. Tot vergelding van hare liefde houdt de windt, wanneer zy haar nest maakt, of hare jongen uitbroeit, zich stil, en de zee is als dan zeer bedaart. Men noemt deze schone dagen de *Alcyonische.* De lucht is dan droog, en de zee stil en effen. Plinius maakt eene beschryving van dezen vogel. Hy is, zegt hy, een weinig groter dan een musch, en blaauwachtig van koleur, hebbende evenwel eenige lyfverwige en witte pluimen. De kleine zingen gemeenlyk onder het riet. Zy telen hare jongen in 't midden van December. (Boven, in het artykel van ALCIONE, is gezegt, dat deze vogels hunne nesten maken en hunne eieren uitbroeien omtrent het einde van Februarius.) De nesten van deze vogels zyn rondt, in de gedaante van een grote kloot, maar een gat hebbende. *Plinius l. X, c. 32.*

YSZEE, in 't Latyn *Mare Glaciale*, of *Mare Scythicum.* Dezen naam draagt dat gedeelte van den Noorder Oceaan, het welk zich van de kusten van Laplandt, langs Moskovië en groot-Tartarye uitstrekt, en wegens het ys, waar mede het den meesten tydt van het jaar bezet is, niet kan bevaren worden, hoewel de Hollanders meer dan eens, maar telkens te vergeefsch, een weg daar door naar Oost-Indië gezocht hebben.

YUKATAN, een halfeilandt van 't Noorder Amerika, in Nieuw-Spanje, onder Mexiko behorende. Zie verder het geen de geographische beschryving van dit halfeilandt, en den tydt van des zelfs ontdekkinge betreft, boven op JUCATAN. Men zal 'er hier aangaande den aardt van des zelfs inwoonders het volgende byvoegen.

De inwoonders van Yukatan laten zich besnyden, maar zyn schandelyke afgodendienaars, biddende zekere beelden aan, die de gedaante van beeren hebben, tot welker eere zy zekere liederen zingen, en die zy wierook offeren. Behalven de gezegde hebben zy nog meer andere afgodenbeelden, door welke zy eenige daar op afgerechte jongens, ten

tyde

tyde van openbare landplagen, de genen, welke die beelden raadt komen vragen, antwoordt geven. Ook doen zy zekere bedevaarten, of pelgrimadiën naar die afgodenbeelden. Hunne offerhanden bestaan in hunne gevangenen, waar mede zy op de volgende wyze omspringen. Hunne priesters gaan driemaal rondom de genen, die geoffert zullen worden, zingende treurliederen, en snyden hen, eer zy daar op verdacht zyn, met een scherp mes de borst en den buik op. Daar op geven zy aan hunnen opperpriester het hert, aan hunnen koning de handen en voeten, en aan den gene, de welke dien ongelukkige heeft gevangen genomen, de billen, wordende het overige onder het volk omgedeelt, en het hoofdt op een staak of boom gezet, waar onder andere offerhanden van mannen en kinderen gedaan worden. By hunne pelgrimadiën of bedevaarten zyn zy gewoon zich ter eere van hunne goden te kwetsen en te wonden, biedende zich, uit begeerte om naar de andere wereldt te verhuizen, aan om geoffert te worden. De priesters bestryken de wangen en lippen der afgodenbeelden met het bloedt der geslagten en geofferden. In den huwelyken staat worden die van Yukatan door hunne priesters bevestigt, die de kleine vingers van bruidegom en bruidt by een vuur zamenvoegen. Overspel en hoerery worden by hen strengelyk gestraft. *Petrus Martyr. Herrera cap. 10. Lischoten Amerika kap. 5. Benzo Nav. lib. XII, cap. 15.*

YUMA, een der Lukaïsche eilanden, gelegen in het Mar del Nort, by Amerika.

YUMALA. Zie JUMALA.

YUPI, een groot halfeilandt en koninkryk, gelegen in groot-Tartarye, in Asië, op de kusten van den Noorder Oceaan. *Thevenot.*

YURA. Zie JURA.

YVAIN, prins van Walles, was de zoon van Aimon, dien de koning Eduard liet ombrengen, na dat hy hem zyn prinsdom van Walles hadt afgenomen. Wanneer nu Yvain geen kans zag dat prinsdom weder machtig te worden, begaf hy zich naar Vrankryk en in dienst van dien koning, die hem een der generaals van zyne krygsmacht maakte. Alzo hy dus gelegenheit hadt in verscheide voorvallen te water en te landt blyken van zyne dapperheit te geven, verwierf hy zich by iedereen een zeer groten roem.

YVEL, (JOHANNES) een Engelschman, te Budene, eene kleine stadt in Devonshire, den 24 May des jaars 1520 van ryke en voorname ouders geboren. Hy liet al in zyne eerste jeugdt eene grote zucht tot de letteroeffeningen blyken; inzonderheit schepte hy groot vermaak in het lezen van brave dichters, voornamentlyk van *Horatius*, dien hy geheel van buiten kon. Hy wierdt in zyn achttiende jaar Baccalaureus gemaakt, en leeraarde te Oxford in het collegie van het Lichaam Christus (*Collegium Corporis Christi*) in het openbaar de redeneerkunst. Hy wierdt onder de regering van koning Eduard den VI predikant te Sundervalle, eene kleine plaats gelegen by Oxford, daar hy alle veertien dagen tot het waarnemen van zyn beroep te voet naar toe ging. Na de doodt van Eduard, ten tyde der regeringe van de koninginne Maria, nam hy, uit vreze, den Roomschen Godsdienst, dien hy te voren hadt verlaten, weder aan, maar begaf zich kort daar na naar Duitschlandt, en herriep daar opentlyk de door hem gedane afzwering. Wanneer de koningin Elizabeth den Engelschen troon hadt beklommen, vertrok Yvel in 't jaar 1558 weder naar Engelandt, en wierdt in het volgende jaar tot bisschop van Salisbury verheven. Hy was zeer milddadig, en zyn huis stondt voor alle armen en noodlydenden open. Zyne Verdediging voor de Anglikaansche of Engelsche kerke, waar door hy zich een groten naam heeft verkregen, is uit het Engelsch in het Latyn, Hoog- en Nederduitsch, als mede in het Spaansch, Italiaansch en Fransch overgezet. Hy overleedt den 23 September des jaars 1571, in den ouderdom van een en vyftig jaren.

YVERAARS, *Zeloten.* Aldus wierden de Joden genoemt, die in het jaar 7 na Christus geboorte in het Joodsche landt, en inzonderheit te Jeruzalem opstonden. Hun hoofdt was Judas de Gauloniter, of de Galileër, de stichter van eene vierde gezindheit onder de Joden, onderscheiden van de Pharizeën, Sadduceën, en Essenen, of Esseën. De Joodsche geschiedenisschryver Josephus geeft hen de schuldt van alle de rampen, die het Jodendom troffen onder het landbestier van Florus, en van des zelfs gehelen ondergang door de Romeinen. Zy waren kwansuis zo yverig voor hunne vryheit, dat zy liever alle straffen en de wreedste pynigingen wilden ondergaan dan iemandt den naam van Heer of Meester geven. Zy wierden in den bovengemelden jare wel haast verstrooit; maar zy rotten onder de regering van den keizer Nero weder zamen, en bedreven allerhande geweldenaryen en buitensporigheden. Zy mengden zich onder het volk, en vermoordden de genen, die hen niet aanstonden, met poken, die zy altydt, wel verborgen, by zich droegen. Hun getal was in 't jaar 60 van Christus zodanig aangegroeit, dat zy op het platte landt begonnen te roven en te branden. In 't jaar 66 vermeesterden zy het kasteel Masade, digt by Jeruzalem gelegen, en doodden de daar in leggende Romeinsche bezetting. Wanneer eindelyk de jonge Titus, zoon van den keizer Vespasianus, in Judea kwam, om den oorlog tegen de Joden voort te zetten, verzamelden zy zich te Jeruzalem, en namen den tempel in, na dat zy alvorens het platte landt te vuur en te zwaardt verwoest hadden. Alzo zy nu binnen de gezegde stadt allerhande verschrikkelyke goddeloosheden pleegden, was de hogepriester Ananus genoodzaakt het Joodsche volk door eene krachtige aanspraak aan te zetten om de wapenen tegen deze booswichten, die den tempel tot eene sterkte of kasteel maakten, en den setel van hunne geweldenaryen en schenddaden daar in vestigden, op te vatten. Zy hadden den naam van *Yveraars*, of *Zeloten*, deswegen aangenomen, om dat zy het volk wilden wys maken, dat al het geen zy deden geschiedde door een *yver*, of *zelus*, volgens den Latynschen naam, voor de eere Gods en de vryheit, niettegenstaande zy de heiligste zaken schonden, en de vryheit zelf verkrachtten, trachtende een hogepriester uit hen door het lot te verkiezen. Maar zy kregen ook den naam van *Pokers*, of *Moordenaars* wegens de gedurige moorden, die zy, als boven verhaalt is, met poken, in 't Latyn *sica* genoemt, begingen. Ondertusschen liet zich het Joodsche volk door de gewigtige redenen van den hogepriester Ananus bewegen de wapenen in de handt te nemen, om deze zogenoemde Yveraars, maar liever deugnieten, te keer te gaan en te verdryven. Zamen handgemeen geworden zynde, wierdt 'er van weerzyden zeer veel bloedt vergoten, en de Yveraars wierden uit den eersten of buitensten voorhof des tempels gedreven; en vervolgens in den binnensten voorhof hard belegert zynde, kwamen de Idumeën tot hunne hulpe, sloegen het voor den tempel leggende volk van voor den zelven weg, voegden zich daar op by de Yveraars, maakten zich meester van de stadt, en doodden den hogepriester Ananus, met nog een anderen priester, Jesus genoemt. Na dat de Idumeën weder weg waren getrokken, volhardden de Yveraars in het plegen van velerhande geweldenaryen en wreedheden, het welk veroorzaakte, dat vele Joden, om die geweldenaryen te ontwyken, zich den Romeinen onderwierpen. Deze geweldenaars verdeelden zich vervolgens in twee partyen. Johannes Giscala was het hoofdt van de eene party, die hare dwingelandy in Jeruzalem pleegde. De genen van dit gespuis, die zich naar Alexandrie en Egypten begaven, ten getale van zes honderd, zyn alle nedergemaakt, om dat zy daar, naar hunne gewoonte, ook oproer wilden aanrechten. *Josephus van den Joodschen oorlog 't VI Boek. Guil. Seldenus Otior. Theol. lib. IV, Exercit. I. Calmet Woordenboek van den ganschen Bybel.*

YVERDON, YFFERTEN, in 't Latyn *Eborodunum*, eene stadt, met een kasteel, of slot, gelegen in het Kanton van Bern, aan de Yfferter of Neuenburger zee. Deze plaats is al ten tyde der Romeinen bekend geweest, en men vindt nog eenige oude overblyfselen van de zelve. Van ouds behoorde ze, met haar omleggend rechtsgebiedt, aan den hertog van Savoje. Maar de Zwitsers veroverden deze plaats in den jare 1475; en schoon de zelve in 't jaar 1476 weder aan Savoje wierdt ingeruimt, kwam ze evenwel in 't jaar 1536, zynde door den baron van Lucern, gouverneur des hertogs van Savoje, verlaten, nevens haar gehele gebiedt, weder aan die van Bern, aan welke zy tot hier toe is gebleven. *Stumpffs Zwitser. Chron. Zeileri Topograph. Helv.*

YVERRECHT wierdt by de Joden de daadt van een Israëliet genaamt, die, verrukt van yver, zonder het vonnis des rechters af te wachten, en zonder de gewonelyke rechtsplegingen, een Jood doodde, dien hy bevondt in openbare wetbreuk, en ergerlyke overtredinge van een gewigtig geloofsstuk, of dien hy hoorde lastertaal spreken tegen Godt, tegen den Tempel, of tegen Gods volk: want in dat geval stondt het een iegelyken Israëliet vry den lasteraar aan te vallen en te doden, als hy kon. Zo stondt het ook den priesteren vry, als zy iemandt hunner dienst- en amptgenoten in onreinigheit zagen dienst doen, volgens een aloud gebruik, den misbruiker uit de heilige plaats te rukken, en met stokslagen den kop te verpletteren. Maar dat Yverrecht mogt niet dan ten minste in tegenwoordigheit van tien getuigen, die de lastertaal gehoort hadden, in het werk gestelt worden, en als de misdager of lasteraar volhardde in zyn kwaadt, zonder te willen luisteren naar vermaning en bestraffing: want als hy dit laatste deedt, en zyn lasteren naliet, was het verboden hem van het leven te beroven, of hy moest by den rechter veroordeelt zyn. De Joden gronden dit Yverrecht op eene overlevering van Mozes, zo zy zeggen, en op het voorbeeldt van Pinehas, *Num. XXV, 7, 8,* die, verrukt door een heilig yvervuur, met een steek Zimri, overste van den stamme Simeons, doorstak, en Kozbi, eene Midianitische vrouw. Zie ook de apocryfe boeken *I Machab. II, 24, en III Machab. in 't laatste Hoofdstuk.* Ook *Grotius de Jure belli & pacis*; *Seldenus de Jure Nat. & Gent. lib. IV, cap. 4, 5*; en *Calmet Woordenboek van den ganschen Bybel.*

YVES, een Kapucyner monnik, vermaard wegens zyne geleerdheit en Godzaligheit. Hy was eerst eenigen tydt advokaat of voorspraak voor het Parlement van Parys, en bekleedde dat ampt met groten roem; maar hy tradt naderhandt in de orde der Kapucynen, waar in hy byna zestig jaren geleeft heeft. De Roomschgezinden vesselen zyne ootmoedigheit, oprechtheit en heiligheit zeer hoog op, als mede den ongemenen yver, dien hy betoonde om de zo genoemde ketters te bekeeren. Hy heeft ook vele boeken geschreven, waar van de navolgende de voornaamste zyn, als: *Les Instructions & le triomphe de la vie religieuse*; *Sa Conduite*; *La Theologie naturelle*; *Les pratiques de pieté, & les amours Divins*; *Les maximes*

mes & morales Chrétiennes; Le Gentilhomme Chrétien; L'Agent de Dieu dans le monde; Les fausses opinions & vaines excuses du pecheur; Le Magistrat interne; Digestum sapientiæ; enz.

YVES, of YVO, bisschop van Chartres. Zie IVO.

YVETEAUX. (Foulques van) Zie IVETEAUX.

YVETOT. Zie IVETOT.

YVICA. Zie IVICA.

YVO. Zie IVO.

YVO, of YVON, (Petrus) was geboren te Montauban, in de provincie van Languedok, daar de vermaarde Jan de Labadie het leeraarsampt onder de Hervormden heeft bekleed, en daar hy waarschynlyk kennisse met hem heeft gemaakt. Hy volgde den zelven naar Hollandt, en vervolgens naar Zeelandt, bevindende zich te Middelburg toen Labadie aldaar predikant van de Walsche gemeente was. Wanneer nu Labadie was afgezet, en gedwongen Middelburg te verlaten, volgde Yvo hem naar Wiewert, in Vrieslandt, en wierdt na des zelfs doodt het hoofdt der Labadisten. Hy wierdt zelfs niet lange voor zyn overlyden heer van de gezegde plaats, door zyn huwelyk met eene der vier zusters van het geslacht van Sommelsdyk, welke de zelve toebehoorde. Men heeft eenige werken van hem, waar van het voornaamste te Amsterdam in 't jaar 1681 is gedrukt, met dezen tytel: *Impietas convicta à Petro Yvone, Pastore Ecclesiæ Reformatæ, quæ ex mundo retracta Wiwera, in Frisia, nunc colligitur, Tractatibus duobus, in quorum priori existentia Dei, ut omnium veritatum prima & certissima, clarè stabilitur. In secundo Scriptura Sacra defenditur, impio libro Spinosæ, cui titulus: Tractatus Theologico-Politicus, integrè refutato.* Zie *Memoires du tems.*

YVOIRE, in 't Latyn *Aquaria*, eene kleine stadt in Chablois, in Savoje, aan het meir van Geneve gelegen.

YVOIS. Zie IVOIS.

YZENDOORN. Zie YSENDOORN.

YZENDYK. Zie YSENDYK.

GROOT

GROOT ALGEMEEN
WOORDEN-BOEK.

Z.

Z Dit is mede eene Griekſche letter, hebbende in die tale de kracht van DS. De Latynen bedienden zich daar van alleen in die woorden, welke uit de gezegde tale afkomſtig waren. Zy veranderden de zelve ook wel in SS, als in *Patriſſo*, *Siciliſſo*, enz. wordende dus hard en zacht uitgeſproken, even als of ze eene dubbelde letter ware. Martianus Capella verhaalt, dat Appius Claudius deze letter daarom vervloekte, om dat men, de zelve uitſprekende, zyne tanden laat zien zo als zy zich in de doodshoofden vertonen. Auſonius merkt aan, dat de Z, op zyde gekeert zynde, een Latynſche N verbeeldt. Zie hier zyne woorden:

Zeta jacens, ſi ſurgat, erit nota, quæ legitur N.

De Franſchen ſpreken de Z (gelyk boven van de Latynen is gezegt) als een dubbele SS uit; maar by de Hoog- en Nederduitſchen, by de Italianen, by de Grieken, en eenige andere volkeren, heeft zy de kracht van TS. De Engelſchen geven aan deze letter den zelven zachten klank als de Nederlanders, by welke laatſte de zelve veel zachter is dan de S, ſchryvende de eerſten uit dien hoofde: *Zeal*, *Zedoary*, *Gazing*, *Brazier*, *Equalize*, in plaats van *Seal*, *Sedoary*, enz., en de laatſten: *Zaadt*, *Zaak*, *Zalving*, *Zee*, *Ziel*, *Zoet*, *Zucht*, *Verzamelen*, *Verzorgen*, enz. in plaats van: *Saadt*, *Saak*, enz. blykende daarentegen de ſcherpe en harde klank van de S in de woorden: *Sabel*, *Saffraan*, *Stiſſen*, *Servet*, *Sikkel*, *Signet*, *Sober*, *Soldaat*, *Suiker*, *Sukkelen*, enz. Van de medeklinkeren ontfangt de Z by de Nederlanders om haar zacht geluidt geen anderen achter zich dan de W, als in de woorden *Zwaardt*, *Bezweren*, *Zwier*, *Zwoegen*, *Bezwyken*, enz. Ook heeft de Z by de Franſchen het zelve zachte geluidt als by de Nederlanders en de Engelſchen, als te zien is in *Zain*, *Hazard*, *Zélateur*, *Zone*, *Onze*, *Douze*, *Treize*, enz. *Voſſius in Ariſtarcho lib. I, cap.* 21. *Cellarius in Lex. Fabri. Moonen en tweel Nederduitſche Spraakkunſt.* Zie ook boven op het woordt LETTER.

ZAACH, (Felicianus van) een zeer ryk Hungariſch edelman, bekleedde de waardigheit van Palatyn toen Mattheus, graaf van Trentſchin, Karel Robert van Napels de kroon van Hungarië wilde betwiſten; maar wanneer de gemelde graaf in 't jaar 1312 overwonnen was, begaf hy zich in dienſt van koning Karel Robert, en wierdt des zelfs vertrouwdſte ſtaatdienaar. Hy nam in 't jaar 1326 het opzet van het gánſche koninklyke huis op eenmaal uit te roeien; en wanneer de koning, de koningin, de prinſſen, en hunne beſtierders eens in de voorſtadt van Vicegrad te zamen aan tafel zaten, deedt hy eerſt een houw naar den koning, maar kwetſte den zelven alleen ligtelyk aan de regter handt. Daar op deedt hy een tweden houw naar de koninginne Elizabeth, waar door zy vier vingers aan haar regter handt verloor. Wanneer hy vervolgens de twee prinſſen, Lodewyk en Andreas, met zyn ſabel meende te treffen, onderkroop hem een van hunne beſtierders, en hieldt zynen arm vaſt, waar op hem een ander met een pook in den hals ſtiet, waar van hy dood nederzeeg. Zyn ligchaam wierdt in ſtukken gehakt, de welke aan de hoeken der ſtraten wierden opgehangen. Zyn zoon wierdt aan de ſtaart van een paardt vaſt gebonden; dood geſleept, en daar op voor de honden geworpen. Zyne eene dochter, zynde hofdame by de koninginne Elizabeth, wierden hare vingeren, neus, en lippen afgeſneden, en zy in dien ſtaat op ſtraat omgeleid, moetende deze woorden uitroepen: „Al„ dus worden geſtraft die hunnen koning verraden, of hem „ eenige lagen leggen". De twede dochter van Felicianus, met eenen van Copais getrouwt, wierdt onthalſt, en haar man moeſt in de gevangeniſſe van honger ſterven, wordende vorts alle zyne andere aanverwanten van kant geholpen. Eenigen zeggen, dat Felicianus door yverzucht tot den bovengemelden gruwelyken aanſlag is aangezet, hebbende de broeder der koninginne zyne vrouw verkracht; maar anderen zyn van gedachten, dat de ſtaatzucht hem daar toe verleid heeft, als menende na de doodt van Karel Robert den troon te beklimmen. *Bonfinius Rer. Hung. lib. IX, Dec. II. De Rewa Monarch. & Cor. ſacr. regn. Hung. Cent. IV.*

ZAAN, ZANE, een kleine rivier, of ſtroom, in Noord-Hollandt, of Weſt-Vrieslandt, neemt haren aanvang aan het einde van het Stammeer, en loopt tuſſchen Knollendam heen, hebbende aan hare boorden Wormerveer, het Kalf, Zaandyk, en de Koog. Verder tuſſchen Ooſt- en Weſt Zaardam door lopende, ſtort zy zich eindelyk door de ſluizen, in den Waterlandſchen dyk gelegt, omtrent het eilandtje de Weert, in het Y. *G. Schoemaker in zyne Aantekeningen op Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia pag.* 93. De naamsoorſpronk van Zaan is geheel onzeker. Zoeteboom dryft, dat deze naam, die hier den room van de melk betekent, daarom aan dit riviertje is gegeven, om dat de zelve langs de grazigſte welden en melkrykſte landeryen, welke in dit geweſt gevonden worden, heen loopt. Maar de Hr. Aantekenaar op de Beſchryvinge van Kennemerlandt, *pag.* 435, meent, dat *Zane* afkomſtig is van *zand*, welk gevoelen hy daar mede beveſtigt, voor eerſt, om dat het oude dorp Zanen, volgens het getuigenis van Scriverius, en anderen, geſtaan heeft daar de Zandpoort nu ſtaat, en dat de naam van Zanen overgebleven is in dien van de Zandpoort; en ten twede, om dat Zoeteboom, wiens gevoelen te voren is aangehaalt, zelf niet wil geſchreven hebben, *Zanen*, *Ooſt-Zanen*; maar *Zaanden*, *Ooſt-Zaanden*, enz. blyvende, dus genomen, een gering onderſcheidt overig tuſſchen *Zaande* en *Zande*.

ZAAN, ZANEN. (Ooſt-) Zie OOST-ZAAN.

ZAAN, ZANEN. (Weſt-) Zie WEST-ZAAN.

ZAAN, (Willem van der) een ſtoutmoedig en ervaren zeeheldt ten dienſte van den Staat der Vereenigde Nederlanden. Hebbende ſchier van trap tot trap het zeemanſchap geleert, en zynde tot de waardigheit van kapitein opgeklommen, betoonde hy zich in alle voorvallen zeer onverzaagt, als in den zeeſlag van 't jaar 1653 omtrent Nieuwpoort, daar Lauſon met acht of tien fregatten den kapitein van der Zaan, nevens kapitein Bulter, zocht af te ſnyden, daar zich van der Zaan helddadig door redde, ſchoon Bulter met zyn ſchip bleef. Niet minder toonde hy zyne edelmoedige ſtouthertigheit tegen de Moorſche rovers in 't jaar 1655 voor Arzila, Salee, en daar omtrent, als ook in 't jaar 1656, toen de admiraal De Ruyter hen dwong de vrede te ſluiten, en hy, met gemelden admiraal, de zilvervloot geleidende, weder loffelyk in 't vaderlandt kwam. In 't jaar 1657 kweet hy zich ook wonder wel in 't nemen van de twee zo beruchte Franſche ſchepen, en andere verrechtingen meer in de Middelandſche zee, zo dat hy, nevens De Ruyter, De Wild, en Ooms, met een goude keten beſchonken wierdt. In 't jaar 1659 voerde hy het ſchip Tydverdryf met vyftig ſtukken, onder 't beleidt van den onder-admiraal De Ruyter, naar Denemarken afgeſchikt, daar hy mededeelgenoot wierdt aan de eere, aldaar bevochten, zynde de Zweden genoodzaakt zich op genade en ongenade, door het fel ſchieten der vlote, over te geven. In 't jaar 1661 wierdt hy onpaſſelykheits halven uit de vloot opgezonden, op hope van in 't vaderlandt ſpoediger zyne gezondheit weder te zullen bekomen. Ook bleef hy niet lang uit de vloot, voerde als ſchout by nacht het achterſte ſmaldeel der zelve, onder gemelden De Ruyter, naar de Straat, om op de Turken te kruiſſen; daar van der Zaan in 't jaar 1662 een ſchip van veroverde. De admiraal De Ruyter omtrent of voor Tunis zich onthoudende, viel 'er iets aanmerkelyks (hoewel alleen ter hoge achtinge, die De Ruyter voor van der Zaan hadt) voor. Namentlyk, een verloochenaar, of renegaat, van Enkhuizen geboortig, de voornaamſte van vier bevelhebbers, en *Joſeph Reys* op zyn Turkſch, in plaatſe van *Gerrit Jakobsz.* admiraal, hernoemt, hebbende verſcheide malen over en weder, met de andere dele, by den viceadmiraal De Ruyter geweeſt, om de vrede met die van Tunis te ſluiten, bragt ondertuſſchen een brief aan den viceadmiraal van den ſchout by nacht van Algiers, waar in hy, klagende van tot drie tochten toe van De Ruyter vervolgt te zyn, als by Malta, by Sicilië, en

nu van hem binnen de haven van Farina ingejaagt te wezen, door ongelykheit van macht, verzocht daarom de eer, zynen Hollandschen schout by nacht uitdagende, om schip tegen schip, als soldaat het geluk van den oorlog te mogen beproeven, en tegen hem te slaan. De Ruyter stondt het hem nog den zelven dag toe, om met zynen schout by nacht alleen, schip tegen schip, op zulk eene plaats en uur, als hy schout by nacht van Algiers zou goedvinden, te verschynen. Van der Zaan kwam in zee, en verwachtte den Turk ter bestemder plaatse; maar de trotsche grootspreker en uitdager hadt geen hert genoeg om uit te komen, maar bleef onder de veilige hoede der kasteelen leggen. In 't jaar 1664 wierden De Ruyter, en van der Zaan als schout by nacht der vlote onder hem, weder naar de Middelandsche zee gezonden. In dien tydt viel het by Alikanten voor, dat De Ruyter aldaar den Engelschen viceadmiraal Lanson ontmoetende, hem groette met eerschoten en het stryken der vlagge, daar de Engelschman met eerschoten alleen, zonder stryken, op antwoordde, daar misnoegen over was. Zie RUYTER. (MICH. ADR. DE) In de jaren 1664 en 1665 was hy met De Ruyter op den tocht naar Guinea, en mede by 't bemachtigen van de acht Engelsche schepen en forten, daar en daar omtrent; wierdt als kolonel en opperhoofdt over de matrozen, die landen zouden, aangestelt, om met zyn wys en voorzichtig beleidt den aanslag op Kormantyn uit te voeren; als ook geschiedde: want hy veroverde de sterkte en het kasteel Kormantyn, en ligtte den standaardt van dat kasteel, dien De Ruyter, den 1 December in de vergadering der Admiraliteit te Amsterdam verschynende, aan de Heeren Raden aldaar overleverde; als ook de vlagge, op de kust van Guinea van de Engelschen genomen, en daar by de kroon, gevonden in een Engelsch schip, met een brief van den hertog van York, waar uit bleek, dat zy van hem tot een geschenk aan den koning van Ardra, of Andra gezonden was. Van der Zaan wierdt toen ook tot erkentenisse zyner dapperheit met een gedenkpenning en gouden keten van zes honderd guldens beschonken. In hun te rug keren was van der Zaan, als naar gewoonte, niet onledig, die nu en dan al een schip veroverde, of iets anders loslyk verrichtte, te gelyk met den heere De Ruyter en de vloot den 6 Augustus des jaars 1665 voor Delfzyl gelukkig aanlandende. In October wierdt hem, met eene zwaarmoedige ziekte bezocht, toegestaan om voor eenigen tydt aan landt te gaan. In den slag van den jare 1666 sloeg hy als schout by nacht in een der smaldeelen van het esquader van den luitenant admiraal Tromp dwars door de Engelsche vloot heen, toen een groot konings schip, dat twee branders by zich hadt, hem meende te verbranden; maar hy redde zich uit dat gevaar, veroverde ook kort daar na het schip de Zevenwolden, onder de witte vlagge behorende; liep, doordien zyn schip zo redeloos was, dat hy oordeelde, daar geen dienst mede te kunnen doen, den volgenden dag, na dat hy zynen prys hadt opgezonden, naar Goeree, dat hem evenwel kwalyk afgenomen wierdt, zo dat hy daar over, gelyk meer anderen, in eene boete van drie duizend guldens verwezen is. In den slag van den 4 Augusty des zelven jaars was van der Zaan schout by nacht onder 't esquader van den luitenant admiraal Kornelis Tromp, met hem naar de blaauwe vlagge toegesteken, toen de Engelsche schout by nacht met een brander een der voorste Nederlandsche schepen zocht te verbranden; doch te vergeefsch, alzo van der Zaan den brander in den brandt schoot. Het blaauwe esquader wierdt ook zodanig van Tromp en zyn smaldeel gehavent, dat hy het geheel op de vlucht bragt, wanneer hem de opkomende stilte belette iets meer te verrichten. In het jaar 1667 wierdt jonker Engel de Ruyter kapitein luitenant op 't schip van van der Zaan, dien, als kommandeur over zeven schepen, belast wierdt, voor of bezyden 's vyands vloot op kondschap te kruissen. Hy voerde naderhandt, als schout by nacht van Amsteldam, de vlag onder den luitenant admiraal van Nes, daar hy deel hadt aan de eere van de roemruchtige landinge op Chattam, het verbranden van zo kostelyke schepen in de Engelsche havens, op de rivier, en als in het gezicht van Londen, waar over gansch Engelandt als voor 't hoofdt geslagen stondt. Met deze eere niet vergenoegt, en genegen om 't landt meer dienst te doen, wierdt hy in July des jaars 1668 als opperhoofdt en kommandeur over negen oorlogschepen van 't Collegie ter Admiraliteit van Amsteldam naar de Straat gezonden, ook te gelyk om in de Spaansche zee, omtrent Lissebon, Cadix, en in de Middelandsche zee op de Turksche rovers te kruissen. Maar hy wierdt omtrent de Kaap Tres Forkas, schout by nacht zynde, uit een Algiersch roofschip met een ponds kogel dood geschoten op den 17 Maart des jaars 1669. In de Oude Kerk te Amsteldam is een sierlyk gedenkteken ter zyner eere van wit marmer opgerecht, wiens opschrift boven in 't artykel van AMSTELDAM kan gezien worden. *Brandt Leven van de Ruyter fol. 49, enz.*

ZAANDEN, of ZANEN, een zeer oud en edel Hollandsch geslacht, wiens oorspronk geheel onbekend is: dit is zeker, dat het eene oude afkomst heeft, en onder de oude lands edelen moet getelt worden. Alzo men nu, by gebrek van daar toe dienende aantekeningen, geen achtereen volgend geslachtregister van dit oude adelyke huis kan opmaken, zal men hier alleen die genen na malkander optellen, welke men by de oude en nieuwe geschiedenisschryvers vermeld vindt. Dus vindt men gewag gemaakt van

Juffrouw *Lysbeth van Zaanden*, getrouwt met *Willem van Alkemade*, van welke zyn voortgeteelt *Agatha van Alkemade*, getrouwt met Floris van Alkemade; en *Machteld van Alkemade*, gemalin van *Herpert van Foreest.*

Willem van Zaanden, een der vloekverwanten tegen grave Floris den V. Zie op den name van dien grave. Hy wierdt, met meer andere deelgenoten van dat vloekverwantschap, gevangen, zynde op het huis te Kronenburg gevlucht. Dat huis ingenomen zynde, wierden de gevangenen verdeelt, krygende die van Delft onzen Willem van Zaanden; of wel, volgens de oude Rym-Kronyk, kregen de Kennemers Willem van Zaanden met Gerrit van Velzen in handen, op hun ernstig verzoek aan den grave van Kleef, die toen als veldoverste het bevel over de krygsbenden hadt. Eenigen besluiten uit de navolgende vaarzen van de gemelde Rym-Kronyk:

> **Gerrit van Velsen en Willem van Zaanden**
> **Trechten de knechten mitte tanden/**
> **Als of sy se wilden eten/**
> **En dooden daer toe sulcy weten/**

Dat zy beide terstondt, in grote verwoedheit, van het op hen ten uiterste verbitterde volk zyn om hals gebragt, en dat het zelve daar op voortrukkende naar Zaanden, dat stamhuis der edele heeren van dien name heest onder den voet gesmeten, verbrand, en geheel vernielt.

Verder vindt men van dit edel geslacht vermeld Juffr. *Elizabeth van Zaanden*, getrouwt aan Floris van Adrichem, ridder, overleden hy in 't jaar 1361, zy in 't jaar 1395.

Hugo van Zaanden leefde voor het jaar 1348.

N. van Zanen, getrouwt met Gerard van Egmondt van der Nyenburg, zone van Willem van Egmondt, heere van Ysselstein, Leerdam, Schoonrewoert, Haastrecht, Baar, ridder van het gulde vlies.

Kornelis van Zaanden, leenman van de Graaflykheit van Hollandt in het jaar 1501.

Huyg Bol van Zanen, schepen te Haarlem.

Jakob van Zanen, mede schepen der zelve stadt.

Zoeteboom noemt verder nog eenige; maar de zelve zyn van andere geslachten, en alleen heeren van Zaanden geweest; doch niet van 't bovengemelde stamhuis: ook is de heerlykheit van Zaanden aan den grave en de graaflykheit van Hollandt verbeurd, en onder die goederen gebleven, zonder daar van afgescheiden te kunnen worden. Dit geschiedde onder hertog Philips van Burgundië, die laatste heer van de heerlykheit van Zaanden was. De eerste, na Willem van Zaanden, medeplichtig aan den moordt van den grave, was heer *Jan van Beaumont*, de twede *Lodewyk van Castilion*, de derde *Jan van Castilion*, de vierde *Gwye* of *Guido van Blois*, de vyfde hertog *Albrecht van Beyeren*, de zesde hertog *Willem van Beyeren*, de zevende vrouw *Jacoba van Beyeren*, de achtste en laatste hertog *Philips van Burgundië*, die het aan des graaflykheits domeinen hechtte, waar aan het sedert ook gebleven is. Het wapen van Zaanden of Zanen is een rood kruis op een veldt van zilver. *Gouthoeven. Zoeteboom. Van Leeuwen.* enz.

ZAANDYK, een dorp van het oude Noord-Kennemerlandt, of tegenwoordige West-Vrieslandt, of Noord-Hollandt, behoort onder den ban van West-Zaan. Des zelfs begin wordt gestelt zes jaren voor den uitgang van de vyftiende eeuwe, wanneer vyf broeders, met bewilliging van die van West-Zaan, daar huizen begonnen te bouwen. Het heeft eene ruime en luchtige kerk, de welke sedert het jaar 1634 door een eigen Gereformeerd predikant is bedient, staande onder de classis van Haarlem in 't Laag. *G. Schoemaker in zyne Aantekeningen op de Noord-Holl. Arkadia van Cl. Bruin.*

ZAANREDAM. Zie ZAARDAM.

ZAANREDAM, (PIETER) een niet onvermaard Nederlandsch kunstschilder, was geboren den 9 July des jaars 1597 binnen het dorp Assendelft. Al vroeg zynen vader verloren hebbende kwam hy met zyne moeder in 't jaar 1608 te Haarlem; en zich vindende van natuur tot de kunst genegen, kreeg hy gelegenheit van by den kunstschilder Frans Pietersz. de Grebber te komen, daar hy eerst de tekenkunst, naderhandt ook de schilderkunst leerde, en zich daar yverig by bleef oeffenen tot het jaar 1622, na welken tydt hy de kunst by zich zelve vlytig voortzette, komende te Haarlem als meester in 't St. Lucas-konvent den 24 July des jaars 1628. Toen zette hy zich tot het schilderen van perspektiven, kerken, zalen, galderyen, en gebouwen, zo van binnen als van buiten te zien, en hadt eene pryselyke behandeling omtrent zyn werk. Een staal van zyne losselyke penceelkunst is de afbeelding van het oude stadhuis van Amsterdam, kunstig in 't klein geschildert, thans nog voor een waardig kabinetstuk gehouden. De tydt van zyne doodt is onzeker. *Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders 1 Deel.*

ZAARA, of SAARA, eene grote woestyn in Afrika, tusschen Biledulgerid, Nubië, Nigritië, en de Atlantische zee. De tegenwoordige landbeschryvers tellen verscheide steden, aan de rivieren en meiren, daar in gevonden wordende, gelegen, op, van welke de voornaamste zyn: *Zanhaga*, *Zuen-Ziga*, *Targa*, *Lenta*, *Berdoa*, enz. en die merendeels hare namen mededelen aan de wildernissen, waar door zy omringt worden. Het is hier ongemeen heet, inzonderheit omtrent den tydt, als wy den langsten dag hebben: want de zon schiet dan hare stralen regt op het witte zandt, en maakt alles zo heet en droog, dat het volk het grootste gedeelte van den dag in zyne hutjes

ſes moet blyven, of eenige verkwikking in de ſpelonken zoeken. Om die reden verkiezen zy zulke plaatſen tot hun verblyf, daar zy putten en bronnen kunnen graven, om hunnen groten dorſt te kunnen leſſchen. Deze bronnen worden met den tydt brak, en door den windt wel haaſt met zandt, dat hy heen en weder dryſt, opgevult. Dit landt is zo dor en uitgedroogt, dat men het groot getal monſters, welke aldaar in de boſſchen gevonden worden, daar aan toeſchryſt: want op de plaatſen, daar water is, verzamelen zich allerhande dieren, die alle, door de bovenmatige hette van deze luchtſtreek even vurig en geil zyn, en zich alzo onder malkander, zonder onderſcheidt, vermengen, waar van allerhande wanſchepſels voortkomen. In deze wilderniſſen ziet men vele leeuwen, tygers, en ſtruisvogels. De laatſte zyn de grootſte van alle ſoorten van vogelen, zynde eenige der zelven veel groter dan een man, te paardt zittende. Zy vliegen nooit, om dat hunne ligchamen al te zwaar, en hunne vleugelen te klein zyn; maar zy kunnen evenwel, door behulp van de zelve, zo hard lopen als een paardt. Hunne poten zyn geſpleten, als die van een hart, waar mede zy ſtenen van zich werpen, als men hen hard vervolgt. Zy leggen hunne eieren in het zandt van deze wilderniſſen, hebbende, volgens het bericht van eenigen, een zo kort geheugen, dat zy de plaats, daar zy de zelve gelegt hebben, niet weten weder te vinden, zo dat hunne eieren door andere vogelen, die de zelve vinden, en zich daar op zetten, worden uitgebroeit. Maar een later reizebeſchryver heeft het tegendeel waar bevonden. Hy zegt wel, dat de ſtruisvogels hunne eieren, als zy de zelve gelegt hebben, verlaten; maar hy voegt daar by, dat zy de zelve evenwel in 't oog houden en bewaken, om ze voor ongemak te bewaren, tot dat zy door de hette van de zonne en het zandt zyn uitgebroeit, waar omtrent het manneke en het wyfje elkander verpozen. De ſtruisvogels zyn doof, en kunnen alzo, ſlapende, gemakkelyk gevangen worden. De inwoonders van Zaara zyn woeſt en ongemanierd, maar ſtout. Zy worden in zekere familiën of geſlachten verdeelt. Het hoofdt van eene familie, zynde altydt de oudſte van de zelve, heeft altydt het oppergebiedt in zyn diſtrikt; en als hy een oorlog begint, verkieſt hy den onverzaagtſten van alle de anderen tot zynen luitenant of ſtedehouder. Dit volk is den Mahomethaanſchen Godsdienſt toegedaan, maar neemt den zelven juiſt niet al te nauwkeurig waar. *Marmol. Deſcript. Africa.*

ZAARDAM, ZARDAM, ZAANREDAM, ZANERDAM, ook ZAANDERDAM, en eigentlyk ZAANDAM genoemt, wegens den dam, die hier aan het einde van den Zaanſtroom is opgeworpen, het welk men zegt omtrent den uitgang van de veertiende eeuwe geſchied te zyn. Het is een groot, ſchoon en ryk dorp in het tegenwoordige Weſt-Vrieslandt, of Noord-Hollandt, gelegen aan den voorgemelden Zaanſtroom, en wordt verdeelt in Oost- en West-Zaardam, hebbende ieder zynen byzonderen rechtbank, als behorende al het geen beweſten de Zaan is onder dien van Weſt-Zaardam, en al het geen beooſten den gezegden ſtroom legt onder Ooſt-Zaardam. Beide zyn zeer welvarend door hunnen koophandel, inzonderheit met allerhande hout, door den ſcheepsbouw, enz. wordende hier onder anderen ver over de vyf honderd zo zaag- en papier- als andere molens geteld. Veel aanſtoot heeft Zaardam geleden door de droevige partyſchappen der Hoeks- en Kabeljauwsgezinden, als mede naderhandt in den oorlog met Spanje, wanneer hier een ſchans wierdt gebouwt, die daar na weder is afgebroken en geſlecht. Al in 't jaar 1419 kregen die van Zaardam verlof om een kapel te mogen bouwen, gelyk aan de Ooſtzyde geſchiedde, de welke vervolgens, het dorp in grootte en welvaart toenemende, van tydt tot tydt vernieuwt en verbetert is. Maar in 't jaar 1576 brandde de zelve door den moedwil en de onachtzaamheit der Spanjaarden, op het kerkhof gelegert, geheel af; doch wierdt naderhandt veel heerlyker weder opgebouwt; zo als de zelve thans nog aan de Ooſtzyde van Zaardam gezien wordt, dragende als nog den naam van Kapel. De nieuwe kerk, in Weſt-Zaardam ſtaande, in in 't jaar 1644 gebouwt, en in 't jaar 1680 merkelyk vergroot, pronkende inzonderheit de laatſte met een zeer ſierlyken toren. Zy hebben ieder twee afzonderlyke predikanten, ſtaande onder de claſſis van Haarlem in 't Laag. De Evangeliſch-Lutherſchen hebben hier mede eene fraaie kerk, ſtaande aan de Weſtzyde van Zaardam, en zynde gebouwt in den jare 1700. Behalven deze is hier nog eene Mennonitenkerk, genaamt de Vereenigde Gemeente der Doopsgezinden, gebouwt, aan de Weſtzyde, in 't jaar 1686. Ook hebben de Roomſch-Katholyken hier vrye oeffening van hunnen Godsdienſt in een daar toe bekwaam gemaakt huis of gebouw, ſtaande mede te Weſt-Zaardam. Hier zyn drie ſluizen in den dyk, genaamt de Grote, de Kleine, en de Duiker, van welke de twee eerſte op koſten der ingezetenen van deze plaats, en de laatſte op koſten der bedykers van het Beemſter-meir gelegt zyn. *Soeteboom Saanlandſche Arkadia. S. van Leeuwen Batav. illuſtr. Handveſten en Privilegiën van Kennemerlandt. Aantekeningen van den Heere G. Scheemaker en Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia p.* 104, 105. *Oudheden en Geſtichten van Kennemerlandt p.* 416--436.

ZABACH, koning van Ethiopië. Zie SABACH.

ZABACHE, (HET MEIR VAN) voor dezen *Palus Mæotis* genoemt, is gelegen ten Ooſten van de Zwarte zee, omtrent Klein-Tartarye.

ZABAITEN. Zie SABAITEN.

ZABARELLA, (BARTHOLOMEUS) de zoon van Andreas Zabarella, broeder van den vermaarden François Zabarella, van wien in het volgende artykel zal geſproken worden. Hy leeraarde het kanonyke of geeſtelyke Recht met groten roem in de akademie te Padua, en wierdt naderhandt naar Rome beroepen, daar hy ongemene blyken van zyne geleerdheit, zo wel in de openbare twiſtredeneringen, als door zyne verſtandige Raadgevingen, gaf. Vervolgens wierdt hy eerſt tot biſſchop van Spalatro, naderhandt tot aartsbiſſchop van Florence, en eindelyk tot Referendarius aan 't hof van paus Eugenius den IV aangeſtelt, en zou, naar alle waarſchynlykheit, tot nog hoger ampten zyn opgeklommen, zo hy niet door eene vroege doodt uit deze wereldt was weggerukt. De zelve gebeurde den 12 Auguſty des jaars 1445, in den ouderdom van zes en veertig jaren. Zyn lyk wierdt te Padua in het graf van zynen oom bygezet. Maar het is ſeldzaam, dat zyn naam niet mede in het grafſchrift van zynen oom François gevonden wordt, maar dat de volgende Latynſche woorden daar in gelezen worden: *Joannes, Jacobi, viri clariſſimi, filius, id monument. ponendum curavit.* Dit grafſchrift wordt zo wel by Panzirollus als by Tomaſin gelezen, waar omtrent de laatſtgemelde aanmerkt, dat het zelve, met eenige gebrekkelykheden, door Zweertius en den ſchryver van de *Patavina Felicitas* is aangehaalt. Bartholomeus Zabarella wierdt door paus Eugenius den IV in gezantſchap gebruikt aan de hoven van Spanje en Vrankryk, gedurende het welke hy in den bovengemelden jare kwam te ſterven. Eenigen verzekeren, dat hy tot kardinaal was gedoodverwt. *Bayle Dict. Crit. en de ſchryvers door hem aangehaalt.*

ZABARELLA, of DE ZABARELLIS, (FRANÇOIS) kardinaal en aartsbiſſchop van Florence, is een der beroemdſte kanonyke of geeſtelyke Rechtsgeleerden van zynen tydt geweeſt. Hy was in 't jaar 1339 te Padua geboren; oeffende zich te Bologne in de geeſtelyke Rechten, en leeraarde de zelve vervolgens met veel toejuiching te Padua. Die ſtadt in dien tydt in de macht van François Carrari zynde, wierdt door de Venetianen in 't jaar 1406 beſprongen, weshalven Zabarella van wegens de zelve aan den koning van Vrankryk wierdt gezonden, om zyne hulp te verzoeken, 't welk nochtans vruchteloos was, zo dat zy zich eindelyk aan de Venetianen moeſt overgeven. Deze onderwerping geſchiedde zeer plegtelyk; namentlyk, Zabarella, aan 't hoofdt van veertien andere afgezondenen, deedt op de markt of grote plaats te Venetië eerſt eene deſtige en zoetvloeiende redenvoering, en gaf daar op aan den Raadt de vlag van Padua over. Eenigen tydt daar na begaf hy zich naar Florence, om daar openbare leſſen in de geeſtelyke Rechten te doen, en hy deedt zich aldaar zodanig achten en beminnen, dat hy, de aartsbiſſchoppelyke ſtoel van die ſtadt open gevallen zynde, wierdt gekozen om den zelven te vervullen. Maar deze verkiezing ging toen niet door: want de paus, hem te gauw zynde, hadt met dat geeſtelyk ampt reets een anderen voorzien. Zabarella daar na door paus Bonifacius den IX bewogen zynde om te Rome te komen, hieldt zich daar eenigen tydt op, en verklaarde zyn gevoelen wegens zekere hem voorgeſtelde gewigtige vrage, namentlyk rakende de middelen om de ſcheuring in de kerk te doen ophouden. Vervolgens keerde hy weder naar Padua, en bekleedde verſcheide gezantſchappen ten dienſte van die ſtadt, waar na hem de biſſchoppelyke waardigheit van de zelve aangeboden zynde, vondt hy geraden die niet aan te nemen: want gehoort hebbende, dat de Raadt reets een anderen tot die kerkvoogdy benoemt hadt, wilde hy, door de zelve aan te vaarden, zich aan des zelfs haat niet bloot ſtellen. Paus Johannes de XXIII, zyn hof met geleerde mannen willende voorzien, nodigde hem aan het zelve, hem vereerende niet alleen met het aartsbisdom van Florence, maar verklezende hem zelfs in 't jaar 1411 tot kardinaal. De keizer Sigiſmundus in dien tydt eene kerkvergadering verzocht hebbende, zo ter oorzake van de onluſten over den Godsdienſt in Bohemen, als wegens die der tegenpauzen, wierdt Zabarella, met nog een anderen kardinaal, en met Emanuel Chryſoloras, naar 't hof van dien keizer gezonden, zynde deze drie gezanten door den paus in 't byzonder gelaſt om zorg te dragen, dat geen by hem verdachte plaats tot het houden der kerkvergadering mogt benoemt worden; zelfs verzekert men, dat die paus ten dien einde eenige hem behagelyke ſteden hadt opgegeven; maar dat hy 't papier, waar op de zelve geſchreven ſtonden, kort voor hun vertrek, aan ſtukken ſcheurde, en hen daar omtrent een onbepaalde volmacht gaf. Dit was de oorzaak, dat zy deze zaak aan de keur des keizers overlatende, de ſtadt Conſtans daar toe verkozen wierdt.

Panzirollus, dien men in 't bovenſtaande verhaal gevolgt heeft, (zie dezen ſchryver in zyn boek *De claris legum interpret. lib. III, cap.* 38) ſchryft de voorgemelde verandering van den paus aan eene Goddelyke ingevinge toe. Maar om deze zaak, die volgens zyn verhaal niet al te klaar is, in haar volle beſlag te zien, zal men hier uit Maimbourg, *Hiſt. du grand Schiſme d'Occident, liv. IV, pag.* 106, eene aanmerkelyke plaats aanhalen. Deze ſchryver ſpreekt dan aldus. Men heeft nooit beter dan in deze gelegenheit gezien hoe door de Goddelyke Voorzienigheit de aanſlagen der menſchelyke voorzichtigheit dikwils eensklaps worden omver geworpen, om de zyne te volbrengen. Deze paus heeft, gelyk Leonard Aretin, zyn geheimſchryver, dien hy daar over in vertrouwen geſproken hadt, verzekert, in ſchyn volmacht aan zyne gezanten gegeven om met den keizer over de twee volgende zaken, te weten den tydt en de plaats der kerk-

vergaderinge, naar hun best goeddunken overeen te komen: maar om zich in eene keizerlyke stadt niet aan de bescheidenheit des keizers over te geven, hadt hy heimelyk op een lyst zekere steden van Italie getekent, met uitdrukkelyken last van zich wel te wachten om zich tot het inwilligen van eenige andere in te laten. Daar op gaf hy hen hun affcheidt, en maande hen nogmaals aan tot het wel waarnemen van hunnen plicht; maar gereed staande om hen het gemelde papier, het welk hy in zyn handt hadt, over te geven, veranderde hy eensklaps van besluit: want zich met eene grote verrukking van een tedere genegenheit tot lof van hen uitgelaten, en betuigt hebbende een volkomen betrouwen in hunne personen te hebben, zeide hy verder, dat hy hunne macht niet wilde bepalen, in weêrwil van het gene hy anders te voren besloten en hen gelast hadde: en daar op aan hen het papier vertoont hebbende, scheurde hy het terstondt aan stukken. Het gebeurde evenwel kort daar na, dat hy over de zelve zake nogmaals van gevoelen veranderde: want verstaan hebbende, dat de keizer Sigismundus, met toestemminge van zyne gezanten, hadt goedgevonden de kerkvergadering tegen den eersten November des volgenden jaars te beroepen, en dat de zelve in de Duitsche stadt Constans, den keizer toebehorende, zou gehouden worden, geraakte hy daar door byna tot wanhoop, vervloekende duizendmalen zyn gedrag daar omtrent, of liever zyne onvoorzichtigheit, als hebbende zich, door 't veranderen van besluit, gelyk als met handen en voeten gebonden aan een vorst overgegeven, die altydt volkomen in staat zou zyn om in de vergadering door te dryven al wat hy wilde, en besluiten tegen hem te doen nemen. Maar veinzen was nu best, om geen achterdocht tegen zich te verwekken. enz.

Ondertusschen verscheen Zabarella met groten luister op de gemelde kerkvergadering, aanradende de afzetting van paus Johannes den XXIII, die met veertig zware lasteren wierdt beschuldigt. Het was zeer waarschynlyk, dat, indien men 't recht van een anderen paus te verkiezen aan de kardinalen gelaten hadt, zy Zabarella in de plaats van den afgezetten paus zouden verkozen hebben; maar dit recht wierdt tusschen hen en de andere leden der kerkvergadering verdeelt. Men verdeelde de zelve in vyf classen, die ieder zes personen benoemden, de welke, te zamen met de kardinalen, Otto Colonna tot paus verkozen, die den naam van Martinus den V aannam. Dit geschiedde in 't jaar 1417; en Zabarella stierf te Constans in dat zelve jaar, te weten den 5 November.

Het verhaal van Panzirollus daar omtrent is gansch niet nauwkeurig: want volgens het zelve zou men moeten geloven, dat Zabarella, toen men zich in 't Conclave begaf om een nieuwen paus te verkiezen, nog in 't leven was, het welk evenwel valsch is; want den 8 November gingen de kardinalen in het Conclave, en volgens Panzirollus zelf was Zabarella den 5 van die maandt al overleden. Anderen stellen zynen sterfdag op den 6 November. Het blykt derhalven, dat het schryven van Tomasin met de omstandigheden des tyds beter overeenkomt: want volgens dezen schryver zou Zabarella, indien hy niet gestorven was, door eenparige stemmen der kiesheeren op den pausselyken stoel zyn geklommen. Hy zegt ook, dat deze kardinaal in de vergadering zo veel was als paus. *Concilio*, zegt hy, *convocato Pontificis vices gessit. Unde omnium consensu summus Pontifex dictitatus, re quoque ipsa designatus fuisset, ni Deus Opt. Max. ipsum in cælum, ubi latius Ecclesiæ suæ profuturum, evexisset.* De gemelde Panzirollus heeft Donjat misleid, die verzekert, dat Zabarella stierf na de verkiezing van Martinus den V.

De lykstatie van Zabarella was zeer prachtig, zynde de keizer en alle de leden der kerkvergadering daar by tegenwoordig. De lykreden wierdt door Poggius gedaan. Het lyk van den overleden wierdt daar na naar Padua gebragt, en in de hoofdkerk, ter linker zyde van het altaar van de Moeder-Maagdt, ter aarde bestelt. Hy heeft verscheide boeken geschreven; onder anderen uitleggingen over de Dekreten of Besluiten der pauzen in het algemeen, en in het byzonder over die van paus Clemens den V, in zes delen; een deel met Redenvoeringen en Brieven, en een met Raadgevingen (*Consilia*); voorts een traktaat *De horis Canonicis*; *De felicitate libri tres*; *Variæ Legum Repetitiones*; *Opuscula de artibus liberalibus*; *De natura rerum diversarum*; *Commentarii in naturalem & moralem Philosophiam*; *Historia sui temporis*; *Acta in Conciliis Pisano & Constantiensi*; *In Vetus & Novum Testamentum*; *De schismate*, welk laatste werk niet naar den smaak van het hof van Rome is, zynde meer dan eens door de Protestanten in 't licht gegeven, met andere diergelyke stukken, in welke het wereldlyk gezag der prinssen, zonder onderwerping aan dat der pauzen, verdedigt wordt. Zabarella was niet alleen een verstandig rechtsgeleerde, maar ook een goed redenaar. Van zyne deftige aanspraak aan den Raadt van Venetië by de overgave van de stadt Padua aan dat gemenebest is boven gewag gemaakt. In den jare 1397, den 4 July, deedt hy eene treffelyke redenvoering by gelegenheit van het huwelyk van Nicolaas d'Este met Giliole, dochter van François Carrari, den tweden van dien naam, heere van Padua. Zeven jaren daar na Mevrouw Belfiore met den zone van den voornoemden Carrari ook in den echt tredende, en vervolgens hare intrede te Padua doende, wanneer zy onder een kostelyk verhemelte ontfangen wierdt, deedt Zabarella mede, uit name der akademie, eene heerlyke redenvoering. Verder deedt hy ook de lykreden over de doodt van Franciscus Carrari, bovengenoemt, als mede die over Arcuanus Buzacharinus. Hy verdiende dus wegens zyne goede zeden, geschiktheit en bekwaamheit eene hoge achting by iedereen. Hy sliep niet alleen zeer weinig, als dragende uitnemende zorge, dat de tydt niet verloren wierdt, maar zyne vromigheit en kuischheit waren ook zeer voorbeeldig. Hy deedt, als een vyandt van overdaadt, in zyn huis eene grote spaarzaamheit onderhouden, om des te meer van zyne goederen onder de armen te kunnen uitdelen. De gebreken en misslagen van zynen evennaasten zag hy gewillig door de vingeren, vermanende zyne vrienden en leerlingen altoos tot een vroom leven. Het is zeer waarschynlyk, dat toen Zabarella aartspriester van de hoofdkerk te Padua was, hy door zyne milddadigheit tegen de armen zich zo bemind maakte, dat men hem waardig oordeelde het bisdom van die stadt te bekleden. De reden, die hy hadt om dit bisdom te weigeren, is boven gemeld. Ondertusschen bragt hem die weigering by die van Padua in te hoger achting, en deedt zyne edelmoedigheit te meer uitblinken, zo dat die van Padua daar door wierden aangemoedigt aan hem eene zeer ryke abdy, welke aan de monniken toebehoorde, af te staan en over te dragen. Maar hy gaf de zelve weinig tyds daar na weder aan de zelve kloosterbroeders, tot zyn onsterflyken lof; waarom zyne priesterlyke kleederen daar altoos bewaart zyn, behalven dat zyn geslachtwapen aldaar op verscheide plaatsen gezien wordt. Hy hadt zynen neef *Bartholomeus Zabarella*, van wien in 't voorgaande artykel is gesproken, tot zynen erfgenaam aangestelt. Men moet niet vergeten hier aan te tekenen, dat de vermaarde *Petrus Paulus Vergerius* een zyner leerlingen is geweest, de welke ook zyn leven in een sierlyken brief beschreven heeft. *Bayle Dict. Crit.*

ZABARELLA, (Jacobus) een der grootste Filosofen van de XVI eeuwe, wierdt geboren te Padua den 5 September des jaars 1533. Na dat hy de Grieksche taal en de welsprekendheit van de treflykste meesters van zynen tydt, namentlyk Johan Fascolus en Franc. Robortellus, geleert hadt, begaf hy zich tot de wetenschappen der wis- en redenkunst, en vorderde daar in by uitnemendheit. Hy beminde onder anderen krachtig de sterreloopkunde, en maakte zyn werk van het naspeuren en onderzoeken der geboorteuuren, zynde, naar het zeggen van eenigen, in zyne voorzeggingen menigmaal gelukkig geweest. Hy kreeg eene uitstekende kennis van de natuur- en de zedekunde van Aristoteles; zo dat men zich niet moet verwonderen, dat hy al in 't jaar 1564 door de hogeschole van Padua onder 't getal van hare hoogleeraars wierdt aangenomen. Hy leeraarde aldaar de redenkunde den tydt van vyftien jaren, en de Filosofie tot aan zyne doodt. Hy heeft aanmerkingen en verklaringen over *Aristoteles* in 't licht gegeven, de welke tot een overtuigend bewys strekken van zyne bekwaamheit in het ontwarren en oplossen der donkerste en moeielykste vraagstukken en punten van de Filosofie. In 't jaar 1578 gaf hy eenige Verhandelingen over de redenkunst in 't licht, waar in hy in 't brede spreekt van de wyze of methode van leeraren, de welke, byzonderlyk in Duitschlandt, voor de beste van alle gehouden wordt. Hy wierdt evenwel deswegen door zynen amptgenoot aangetast, dog hy gaf in 't jaar 1584 een antwoordt daar tegen uit. Imperialis merkt aan in zyn *Musæum Hist. pag.* 117, dat Zabarella in de kracht zyner redeneringen, met de pen in de handt, Franciscus Piccolomini te boven gaat; maar dat de laatste zyn meester is in de begaafdheit der tonge, of in welsprekendheit. Hy wist zyne tegenstrevers door de menigte zyner bewysredenen, tot vernietiginge van hunne gevoelens, gelyk als te verslaan en neder te vellen, wordende in 't tegendeel zyne eigene gevoelens door hem op eene zeer verstandige en welgeschikte wyze verdedigt en geinkkelyk staande gehouden; zo dat hy, zo wel in zich zelf te beschermen, als in zyn tegenparty te bederven, zyn weerga niet heeft gehad. In 't jaar 1589 kwam zyn werk, genaamt: *De rebus naturalibus libri XXX, quibus Quæstiones, quæ ab Aristotelis interpretibus hodie tractari solent, accurate discutiuntur*, van de drukpersse. Het zelve was door hem opgedragen aan paus Sixtus den V, zynde de opdragt gedagtekent te Padua den 1 October des gemelden jaars. Hy hadt reets in 't jaar 1586 een staaltje of korte schets daar van, opgedragen aan den neef van den voorgemelden paus, in 't licht gegeven. Zyne uitleggingen over de III Boeken van Aristoteles van de Ziel zyn eerst na zyne doodt, namentlyk in 't jaar 1604, door zynen zone François Zabarella met den druk gemeen gemaakt. Hy wierdt over zaken van belang dikwils naar Venetië gezonden, doende zyne vertogen voor den Raadt met een goeden uitslag van zaken. Sigismundus, koning van Polen, trachtte hem door grote beloften en zeer gunstige aanbiedingen aan zyn hof te trekken; maar hy weigerde de zelve aan te nemen. Zyne doodt viel voor te Padua in de maandt van October des jaars 1589, wordende begraven in de kerk van St. Antoni, en de lykreden over hem gedaan door Riccoboni. Hy voerde den tytel van *Comes Palatinus*, of Paltsgraaf. Een andere *Jacobus Zabarella* hadt den zelven van keizer Maximiliaan den I verkregen, wiens zoon *Julius Zabarella* dezen tytel door de gunst van keizer Ferdinand den I heeft behouden, welke laatste keizer zelfs heeft gewilt, dat deze eernaam voortaan altydt op den oudsten zone van deze familie zou blyven. Uit dien hoofde heeft *Julius Zabarella*, de zoon van den voorgaanden Julius, dezen tytel ook gevoert, en den zelven na zyne doodt aan zynen oudsten zone, zynde onze *Jacobus*, nagelaten. Hy heeft by zyne huisvrouwe, Elizabeth Cavacia,

zes

zes zonen en drie dochters gewonnen, al welker gebnorteſter hy heeft nageſpeurt: doch wy weten niet of het hem daar omtrent gelukt is, en of hy, by voorbeeldt, van te voren heeft voorzegt, dat de Raadt van Venetië zyne jongſte dochter duizend ryksdaalders tot een huwelyksgoedt zou aanwyzen. De oudſte zyner zonen, genoemt *Julius*, was een goed wiskunſtenaar, maar gaf zich met zodanige ongeregeldheit over aan de vrouwelyke ſexe, dat hy zich daar door eene grote zamentrekking en verzwakking der zenuwen over den hals haalde, waar door hy ook gedwongen wierdt gehele vyf jaren voor zyne doodt het bedt te houden.

De ſchryvers zyn het ganſch niet eens aangaande zekere zaken, onzen Jacobus Zabarella betreffende, en die geen ſtoffe tot twiſten behoorden te geven. Hy wordt van eenigen afgebeeld als een welgemaakt, maar van anderen als een zeer lelyk mansperſoon. Zyn portrait by Tomaſin, *Elog. P. I, pag.* 139, verbeeldt een man van eene goede gedaante; maar by Imperialis, *Muſ. Hiſt. pag.* 117, wordt hy in 't tegendeel voorgeſtelt en beſchreven met een ſlecht, droevig, ja wreed gelaat. Hoe is het nu mogelyk, dat de ſchryvers van zaken, die voor het oog van al de wereldt zyn bloot geſtelt, zo door de trekken van hunne pen als het graveeryzer der plaatſnyders wit en zwart te gelyk weten te maken? Doch dit in het voorbygaan. Voorts beweeren eenigen, dat hy zeer levendig en gaauw van geeſt en oordeel was; en anderen zeggen daarentegen, dat hy de tegenwerpingen zyner leerlingen niet dan na 't vergunnen van tydt, om die te overpeinzen, wiſt op te loſſen. Maar de ſchryvers behoorden daar omtrent al zo min als over het voorgaande van malkander te verſchillen, maar veel eer daar in zamen overeen te ſtemmen, of, namentlyk, de geeſt en 't verſtandt van Zabarella vaardig, dan of de zelve traag was. Hy bekleedde den tydt van 25 jaren, meer of minder, het ampt van profeſſor in eene der beruchtſte akademiën van Europa, in welken tydt hy duizend, en meermalen, gelegenheit zal gehad hebben om aan de wereldt te doen zien of hy tot het oploſſen van twyffelachtige zaken nodig hadt zyne gedachten daar over eerſt lange te laten gaan, of dat hy in ſtaat was de zelve aanſtonds daar over te uiten. Hem worden ook eenige goddeloze gevoelens te laſte gelegt, onder anderen, dat hy de onſterflykheit der ziele zou ontkent en tegengeſproken hebben. Maar waarſchynlyk hadt deze beſchuldiging geen anderen grondt dan dezen. Namentlyk, meer dan eene ganſche eeuw is 'er een berucht verſchil geweeſt in Italië, en byzonderlyk te Padua, te weten of de onſterflykheit onzer ziele uit de leerſtukken van Ariſtoteles kan beweezen worden. Deze vrage wierdt door eenige profeſſoren met neen beantwoord, en deze wierden voor aanhangers van Alexander van Aphrodiſea gehouden; en anderen beantwoordden de zelve met ja. Onder de eerſtgenoemden waren mede Pomponatius, Zabarella, Cremoninus, en andere. Dit veroorzaakte nu, dat eene grote menigte menſchen, tot het onderſcheiden van zaken, daar zulks hoognodig is, een eenemaal onbekwaam, zich beklaagde, dat de onſterflykheit der ziele door deze Philoſofen wierdt ontkent. Zie daar eene onbillyke zaak, en eene kwaadaardigheit, de welke door de overheden behoorde geſtuit te worden: want daar is een groot onderſcheidt tuſſchen volſtrektelyk te zeggen, dat de ziel des menſchen ſterffelyk is; en te beweeren, dat het uit de ſtellingen van zo een Filoſoof onmogelyk is te bewyzen, dat de zelve onſterflyk is. De geloofsonderzoekers waren ook met de verklaringen van Zabarella, namentlyk, dat hy door de genade Gods van de rechtgelovigheit daar omtrent overtuigt was, te vrede, hoewel hy door de natuurlyke reden en de lere van Ariſtoteles tot zodanige overtuiginge niet kon gebragt worden. Men pryſt voor het overige zyn goed en voorbeeldig leven. Zyne verdere ſchriften, behalven de bovengemelde verklaringen van *Ariſtoteles*, zyn: *Apologia de doctrina ordine, qua obſeil. Piccolominaei ſatisfacit*; *De converſione demonſtrationis in definitionem*; enz. *Bayle Dict. Crit.*

Daar is nog een Jacobus Zabarella geweeſt, ridder der orde van St. Joris, die bloeide omtrent den jare 1646, en in 't licht heeft gegeven de volgende ſchriften, als: *Aula heroum, ſive Faſti Romanorum ab U. C. usque ad A. C.* 1674, in vier boeken, de ganſche Romeinſche Hiſtorie behelzende; als mede: *Centum ſtemmata originum Polonicarum*; en: *Elogia illuſtrium Patavinorum.* Zie *Teiſſier Eloges des Scavans.*

ZABBATH, doch beter in 't Nederduitſch geſpelt met een S (Sabbath) in 't Latyn *Sabbathum*, beide voortkomende van het Hebreeuwſche woordt *Schabath*, het welk *Ruſt* betekent, is by de Joden de zevende dag der weke, op welken zy hunnen Godsdienſt oeffenen, en zich van allen arbeidt en dienſtwerken onthouden. Hy is van Godt na het voleindigen der zes daagſche ſcheppinge zelf ingeſtelt, om dat Hy op den zevenden dag van het werk der ſcheppinge, of het voortbrengen van nieuwe ſtoffelyke wezens uit niet, geruſt hadt. Hy zegende en heiligde derhalven dien dag, en ſchikte den zelven van toen af tot zynen dienſt; zo dat de genen zich bedriegen, die den Sabbath niet van *Geneſ. II*, 3, maar van het geven van het Manna in de woeſtyne, *Exod. XVI*, afhalen: want het Manna viel niet op dien dag. Zie *Seldenus de Jure Nat. & Gent. lib. III, cap.* 13, 14, 15. *Spencer de Legib. Hebraeor. lib. I, cap.* 4. *Calmet*, en andere Uitleggers, over *Geneſ. II*, 3. Ondertuſſchen is het waarſchynlyk, dat Godt by gelegenheit van het Manna zyn gebodt aangaande het vieren van den Sabbath vernieuwde, en hen verboodt op den zelven Manna op te zamelen; en dat gebodt om den Sabbath te vieren wordt in de Wet zeer dikwils herhaalt, als *Exod. XX*, 8, enz. *XXXI*, 13, *XXXV*, 2; *Deut. V*, 12; *Levit. XXIII*, 3; enz. voegende Godt op eenige van die plaatſen daar by, dat al wie den Sabbath ſchendt, of ontheiligt, met de doodt zal geſtraft worden. Ook blykt de waarheit van dit laatſte in den Sabbath-ſchender *Num. XV*, 32--35, die hout raapte op den Sabbathdag, en daarom van het volk geſtenigt wierdt. De Joden mogten op andere feeſten en hoogtyden vuur ſtoken, en ſpys toebereiden (zie *Exod. XII*, 16, en *XXXV*, 2) maar zulks was op den Sabbath uitdrukkelyk verboden. Op dien dag traden de tempeldienaars in hunne weekbeurten, en die des weeks te voren gedient hadden, gingen daar uit op den zelven dag. Men bragt op dien dag nieuwe toonbroden op de goude tafel (zie *Lev. XXIV*, 4) en de oude wierden weggenomen: ook offerde men op dien dag twee lammeren ten brandoffer, nevens den offerwyn en meel, die altydt met die offerhanden gepaart waren, en men vierde den Sabbath, gelyk andere feeſtdagen, van den eenen avondt tot den anderen. Men zal de gewoonte en plegtigheden der Joden daar omtrent nader beſchryven, maar alvorens zeggen, dat zy van geen van alle de feeſten, die Godt onder de Wet hadt ingeſtelt, zo veel werk maakten, noch geen der zelven hoger verheften dan den Sabbath, noemende dien dag hunne bruidt, om dat Godt hen alleen, met uitſluitinge van alle andere volkeren, den Sabbath vergunt hadde. Ondertuſſchen hebben zy meer dan eens verandering gemaakt in de wyze van het waarnemen des Sabbaths. Hunne eerbiedigheit voor dien dag ging eens zo ver, dat zy, zelfs in een rechtvaardigen oorlog, zich niet dorſten verweeren; maar de noodt deedt hen naderhandt een ander beſluit nemen, en zy maakten geen zwarigheit de wapenen op te vatten, en zich te verdedigen, wanneer zy op een Sabbath door hunne vyanden wierden aangetaſt. Ten tyde des Heilands drenkten zy hun vee, en trokken het zelve uit de kuil, of poel, waar in het mogt gevallen zyn, op den Sabbath; maar zy vonden door eene huichelachtige naauwgezetheit kwaad, dat Chriſtus op dien dag de zieken genas. Zie *Matth. XII*, 1, 2; *Marc. II*, 17. Na dien tydt hebben zy vaſtgeſtelt, dat men een beeſt, dat in een kuil gevallen was, wel voeden mogt, maar daar niet uit halen. Zy mogen op den Sabbath noch vuur, noch lamp aanſteken, of uitbluſſchen, en tegenwoordig hebben zy doorgaans Chriſten huisgenoten, die al het huiswerk op dien dag verrechten. Zy dragen op den zelven niet alleen gene laſten, maar zetten ook niets op hunne klederen dan het geen volſtrekt nodig is, en brengen hunne naauwgezetheit zo verre, dat zy omzichtig letten op de fieraden en klederen der vrouwen, kinderen, en huisgenoten. Op dien dag ſpreken zy van gene handelingen, noch koopmans zaken, en geven niet uit, noch ontfangen niet; kopen, noch verkopen; maken geen verdrag op dien dag; raken geen werktuig aan; vatten niets op, dat zwaar is; raken geen geldt aan; ryden niet te paardt, en gaan niet te ſcheep. Zy baden zich niet op dien dag, en gebruiken, zonder den uiterſten noodt, gene heelmeeſters. Binnen de ſtadt mogen zy wandelen zo verre als zy willen, als ook in de voorſteden der plaatſen, daar zy wonen; maar buiten de ſteden, of voorburg, mogen zy niet verder gaan dan twee duizend ſchreden, het welk een derde van een Duitſche myl uitmaakt. Des Vrydaags ondernemen de Joden geen werk, dat voor den avondt niet kan afgedaan zyn. Omtrent een uur voor zonnen ondergang zetten zy het geen des anderen daags moet genuttigt worden in een warme plaats, en omtrent een half uur eer de zon ondergaat houdt al het handwerk op, wordende de Sabbath dan gerekent als begonnen te zyn. (By de oude Joden wierdt op zeker uitſtek van den tempel door een bazuin het teken gegeven, dat de Sabbath zou ingaan.) Dan moeten de vrouwen een lamp in de kamer ontſteken, hebbende de zelve doorgaans zes lemmeten, of ten minſte vier, en brandende een groot gedeelte van den nacht. Ook zetten zy eene tafel neder, leggende daar op een broodt, dat, zo wel als de tafel, met een wit tafellaken overdekt is; maar dat het broodt bedekt, is ſmaller, dan dat de tafel overdekt, en langwerpig. Daar zyn 'er, die, om den Sabbath wel te beginnen, wit linnen nemen, en handen en aangezicht waſſchen. Zy gaan alle te zamen naar de Synagogen, daar zekere gebeden worden opgelezen, die in hunne boeken getekent ſtaan, waar na ieder weder naar zyn huis keert, wenſchende, met een groet van een ſcheidende, elkander een gelukkigen Sabbath. Als zy te huis gekomen zyn, zegenen de vaders hunne kinderen, en de meeſters hunne leerlingen; dan gaan zy aan zitten, en de heer of vader van het huis ſpreekt eenige zegeningen uit over ſpyze en drank, die zy vervolgens nuttigen, makende daar by gewag van de inſtellinge des Sabbaths. Op den morgen van den Sabbath ſtaan zy later op dan op andere dagen; en als zy in de Synagoge gekomen zyn, zeggen zy eenige Pſalmen en gebeden op, die bekwaam zyn tot lof des Sabbaths, vermengt met de gewonelyke zangliederen en gebeden. Zy brengen ook de Vyf Boeken van Mozes voor den dag, en zeven mannen lezen daar uit het gedeelte, dat volgen moet. Daar na lezen zy een ſtuk uit de Profeten, dat overeenkomt met de woorden der Wet, die gelezen zyn, en daar op verheft die geen, die het boek in zyne armen houdt, het zelve omhoog, en zegent alle, die in de vergadering zyn. Dan bidden zy voor de wereldlyke vorſten en overheden, onder welker gebiedt zy leven; en zy doen hunne aanſpraak of ver-

maning des morgens, of des namiddaags, volgens gewoonte der plaatſen, daar zy zich bevinden. Als de nacht aanbreekt, en dat men drie middelmatige ſterren aan den hemel ontdekt, dan is de Sabbath geëindigt, en ieder kan, als het hem luſt, tot zynen arbeidt wederkeren. Die zich naar de Synagoge begeven, voegen by het avondgebedt zekere zegeningen en ſpreuken, die op den Sabbath ſlaan. Als zy weder te huis zyn gekomen, ontſteken zy een toorts, of lamp, die ten minſte twee lemmeten heeft, en de heer of vader van het huis neemt wyn in een ſchaal, met welriekende kruiden, ſprekende daar over eenige zegeningen uit. Dus eindigt de plegtigheit van den Sabbath, en die malkander ontmoeten, wenſchen zich eene voorſpoedige week.

Ten tyde van den Heilandt der wereldt wierdt het woordt Sabbath genomen voor eene ganſche week, wordende de Zondag of eerſte dag der weke *una* of *prima Sabbathorum*, in 't Griekſch: *μία τῶν Σαββάτων*, en in 't Hebreeuſch *Echad*, dat is: *de eerſte dag des Sabbaths*, of der weke, de Maandag *ſecunda Sabbathorum*, dat is de twede dag des Sabbaths, of der weke, enz. genoemt. Dus zeide de Farizeër *Luc. XVIII*, 12: „ Ik vaſte tweemalen ter weke". (*Jejuno bis in Sabbatho.*) Ook heeft men in de oude Chriſten kerk den naam van *Sabbath* behouden, noemende den avondt voor het Paaſchfeeſt: *Sabbathum magnum*, dat is te zeggen: *de grote Sabbath.* In de Griekſche kerk gaf men den naam van *Sabbathum Lazari* aan den dag voor Palmzondag, op welken door die kerke het feeſt ter gedachteniſſe der wederopwekking van Lazarus geviert wierdt. *Seldenus de Jure Nat. & Gent. lib. III. Spencer de Legib. Hebraer. lib. I. Druſius in Quæſt. Hebraic. I, 29. Buxtorf. Lexic. Talmud. col.* 2582. *Du Freſne Gloſſar. Græc. III*, 718, *pag.* 1314. *Calmet Woordenboek van den ganſchen Bybel.*

ZABBATH- of SABBATHJAAR wierdt by de Joden van zeven tot zeven jaren geviert, en het landt ruſtte, zonder bebouwt te worden. Den dienſtknechten wierdt alsdan vryheit gegeven, en ieder keerde weder tot zyn vorig bezit. Het was niet geoorlooft zynen naaſten, of zynen broeder aan te ſpreken of te manen om het gene hy ſchuldig was, maar moeſt hem het zelve kwyd ſchelden, waarom dit jaar ook het jaar der vrylatinge genaamt wierdt. *Exod. XXIII*, 10. *Levit. XXV*, 2. *Deut. XV*, 1, 2, 3.

ZABBATHYNSCHE of SABBATHYNSCHE VRAGEN. De zelve hebben haren oorſpronk van den ouden rechtsgeleerden *Pyleus*, de welke omtrent het jaar 1170 te Bologne heeft geleeraart, en een aanhanger van Martinus en Placentinus is geweeſt. Alzo nu deze man een groot beminnaar was van het diſputeren of redentwiſten, ſtelde hy zyne toehoorders alle Zaturdag eene vrage voor, die hy met allerhande by malkander gezochte redenen en bewyzen beantwoordde. Hy gaf ook een boek uit, het welk hy *Sabbathynſche Vragen* (*Quæſtiones Sabbathinæ*) noemde. Accurſius heeft naderhandt alle Vragen, die hy by Pyleus opgeheldert en beantwoord gevonden heeft, den naam van *Sabbathynſche* gegeven. Deze naam heeft ook eenige nieuwe ſchryvers zo wel bevallen, dat zy eenige van hunne werken onder den zelven hebben in 't licht gegeven. *Pancirall. lib. II, cap.* 21.

ZABDIEL, of ZALES, koning van Arabië, doodde Alexander Bales, of Balas, koning van Syrië, die tot hem zyne toevlucht genomen hadt, en zondt zyn hoofdt aan Ptolemeus Philometor, koning van Egypten, die toen in Syrië was, en Alexander vervolgde. Zie boven op ALEXANDER, de I van dien naam, koning van Syrië. *I. Machab. XI*, 17 *enz.* Diodorus Siculus, *lib. XXXII*, noemt dezen Zabdiël uitdrukkelyk *Diocles*, en de ongewyde ſchryvers verhalen de boven verhaalde geſchiedenis wat anders, zeggende, dat de veldoverſten van Alexander Bales, op hun belang of behoudeniſſe gezet, na dat hun heer in Cilicië was geweken, heimelyk verſtandt hielden met Demetrius Nikanor, ſchoonzoon van Ptolemeus Philometor, en Alexander verraderlyk vermoordden, wiens hoofdt gezonden wierdt aan Ptolemeus door den gezegden Zabdiël, of Zales. Zie *Pol. Diodor. by Uſſerius op 't jaar* 3859.

ZABEERS, of ZABEEN. Zie SABEERS.

ZABULON, of ZEBULON, zesde zoon van den aartsvader Jakob en zyne vrouwe Lea, wierdt in Meſopotamië geboren in den jare der wereldt 2288 (anderen rekenen 2256) en overleedt, in het honderd en vier en twintigſte jaar van zynen ouderdom, in den jare der wereldt 2411. *Geneſ. XXX*, 20. Hy hadt drie zonen, genoemt: *Sered*, *Elon*, en *Jahleel*, en was het hoofdt van een ſtam der kinderen Iſraëls, naar hem genoemt de ſtam Zabulon of Zabulons. *Geneſ. XLVI*, 14. Het erfdeel van dezen ſtam ſtrekte zich uit van de zee tot aan den berg Karmel, en vervatte de ſteden *Kana*, *Bethzaida*, *Nazareth*, enz. nevens den berg Thabor en een gedeelte van Galilea. Toen deze ſtam uit Egypten toog, was Eliab, de zoon van Helon, overſte van den zelven, en telde zeven en vyftig duizend en vier honderd man, bekwaam om de wapenen te dragen. *Num. I*, 8 *en* 30. In eene andere optelling, *Num. XXVI*, 26, negen en dertig jaren na de voorgemelde gedaan, beſtondt de ſtam Zabulons uit zestig duizend en vyf honderd man, alle bekwaam tot den oorlog, zynde dus in dien korten tydt wakker aangegroeit. Deze ſtam, en die van Naphthali gedroegen zich heldhaftig in den oorlog van Barak en Debora tegen Siſera, den veldoverſte van Jabin, de welke beſchreven wordt *Richt. IV*, 5--10, *en V*, 14--18. Men wil ook, dat deze twee ſtammen allereerſt gevankelyk wierden weggevoert aan gene zyde van den Euphraat door Pul, en Tiglat-Pilezer, koning van Aſſyrië: maar zy hadden ook het geluk van eerſt en meeſt den Heilandt Jeſus Chriſtus te horen prediken in hun landt. *I Kron. V*, 26. *Eſaia IX*, 1. *Matth. IV*, 13. *Hieronymus en andere Uitleggers over Eſ. IX. Torniel. Salian. in Annal. Vet. Teſt. Bochart Deſcript. Terræ Sanctæ. Calmet Woordenboek van den Bybel.*

ZABULON, of ZEBULON, eene ſtadt van het Heilige Landt, in den ſtamme van Aſer, maar naderhandt, naar het ſchynt, gegeven aan den ſtamme Zabulons, van welken zy haren naam heeft ontleent. Zy was gelegen in de nabuurſchap van Ptolemaïs, naardien Jozephus de lengte van Neder-Galilea rekent van Tiberias af tot Ptolemaïs toe. Men noemde deze ſtadt het *Zabulon der mannen* (*Zabulon* of *Zebulon Androon*) waarſchynlyk om dat zy zeer volkryk was. Wanneer de Romeinſche krygsoverſte Ceſtius, landvoogdt van Syrië, in den Joodſchen opſtandt tegen de Romeinen na de doodt van den Zaligmaker, binnen deze ſtadt was getrokken, gaf hy de zelve aan zyne krygsknechten ter plundering over, en liet de zelve vervolgens verbranden, niettegenſtaande hy zich over hare ſchoonheit moeſt verwonderen, zynde hare huizen gebouwt als die van Tyrus en Sidon, en Berythus. Zie *Jozephus van den Joodſchen Oorlog in 't II en III Boek. Calmet Bybelſch Woordenboek.*

ZACA, ZAKA. Dezen naam geven de Turken aan die goederen, welke zy tot onderhondt der armen beſteden. De waarde of de hoeveelheit daar van wordt in den Alkoran niet uitgedrukt; maar de Turkſche leeraars zyn van gevoelen, dat een braaf Muſelman verplicht is het tiende deel van zyn inkomen daar toe te geven. Eenige ſchryvers zeggen, dat het maar het veertigſte of vyftigſte deel behoeft te zyn; en anderen ſpreken van het honderdſte. *Ricaut de l'Emp. Ottom.*

ZACATECAS, of LOS ZACATECAS, eene provincie van Nieuw-Spanje, in Noorder Amerika, gelegen tuſſchen Nieuw-Biskaje en Nieuw-Gallicië. Zy heeft haren naam ontleent van het volk, het welk deze provincie bewoont. De beſte ſteden, daar in leggende, zyn: *Los Zacatecas*, *Durango*, *Nombre de Dios*, *Llerena*, en *Xerez de la Frontera.*

ZACCHEUS. Zie ZACHEUS.

ZACHARIA, koning van Iſraël, was de opvolger van zynen vader Jeroboam den II; maar alzo hy toen nog zeer jong was, was 'er eene tuſſchenregering van elf jaren en een half. Hy begon te regeren omtrent den jare der ſcheppinge 3262, maar wierdt zes maanden daar na door Sallum, die een vloekverwantſchap tegen hem hadt gemaakt, gedood, zynde eene rechtvaardige ſtraf van zyne gepleegde euveldaden en godloosheden. *II Kon. XV*; *Torniel. Salian. Spondan. Ann. Vet. Teſtam.*

ZACHARIA, de elfde van de twaalf kleine Profeten, was de zoon van Barachia, of Berechia, en kleinzoon van Iddo. Hy keerde weder uit de gevangeniſſe van Babel met Zorobabel, en begon te profeteren in het twede jaar der regeringe van Darius Hyſtaſpes, koning van Perſië, twee maanden na dat Haggai hadt aangevangen te profeteren. Zy ſpoorden beide het volk aan om den tempelbouw te hervatten, die eenige jaren te voren was opgeſchort. Men weet tydt, noch plaats van Zacharias geboorte. Hy is de langſte en duiſterſte van de twaalf kleine Profeten: zyn ſchryfſtyl is kort en afgebroken, en zyne voorzeggingen van den Meſſias zyn nadrukkelyker en omſtandiger dan die van de andere Profeten. *Ibid.*

ZACHARIA, de zoon van Jojada, hogeprieſter der Joden ten tyde van den koning Joas. Hy volgde zynen vader in zynen yver voor de eere Gods, en ziende, dat zich Joas met zyn huisgezin aan den afgodendienſt overgaf, beſtrafte hy hem daar over ſcherpelyk, waar op die vorſt Zacharia in den voorhof des tempels liet ſtenigen. Men is van gedachten, dat hy de zelve is, van wien Chriſtus *Matth. XXIII*, 35 gewag maakt. *II Kron. XXIV.*

ZACHARIA, zoon van Jeberechia, van wien geſproken wordt *Eſ. VIII*, 2. Volgens Hieronymus over de gezegde Schriftuurplaats is hy de Profeet, van wien gewag wordt gemaakt *II Kron. XXVI*, 8, onder het ryksbeſtier van Azaria, of Uzzia. *I Kron. XXVI*, 8.

ZACHARIA, een Joodſch prieſter, uit het geſlacht van Abia, vader van Johannes den Doper, en man van Elizabeth. Hy en zyne huisvrouw waren, naar het getuigenis der H. Schrift, *Luc. I*, 5--12, rechtvaardig voor Godt, en leefden onberiſpelyk. Zy hadden gene kinderen, om dat Elizabeth onvruchtbaar was, en beide verre op hunne dagen gekomen waren. Wanneer nu Zacharia eens in zyn weekbeurt, namentlyk omtrent vyftien maanden voor de geboorte van den Zaligmaker, volgens de beurt zyner order, dat het lot op hem viel om in het Heiligdom te gaan, zich daar in hadt begeven om het reukwerk te offeren, verſcheen hem de engel Gabriël, die hem beloofde, dat zyne vrouw een zoon zou baren, dien hy *Johannes* zou heten. Zacharia twyfelde aan de vervullinge van deze belofte, en wierdt door den Heere, tot ſtraffe van zyne kleingelovigheit, met ſtomheit geſlagen tot dat de zelve zou vervult zyn. Ondertuſſchen wachtte het volk, dat Zacharia uit het Heiligdom kwame, en ſtondt verwonderd, dat hy zo lange weg bleef. Maar toen hy uit kwam, was hy ſtom, en maakte eenige tekenen om zich te doen verſtaan, waar uit zy beſloten, dat hy een gezicht gezien hadde in den tempel; en hy bleef ſtom. Als nu zyn dienſtweek, of weekbeurt

beurt

beurt geëindigt was, keerde hy weder naar huis, en zyne vrouw wierdt bevrucht van een jongen zoon, dien zy gelukkiglyk op zyn tydt baarde. De vrienden en buren kwamen daar over hunne vreugde betuigen, en op den achtsten dag, als men het kindt zou besnyden, gaven zy het den naam van Zacharia, naar dien van zyn vader; maar Elizabeth nam het woordt, en zeide: *Neen, maar hy zal Johannes genaamt worden.* Toen vroeg men door tekenen den vader, die een schryftafelken eischte, en daar op schreef: *Johannes is zyn naam*, waar over iedereen verwonderd was. Op het zelve oogenblik wierdt zyn mondt geopent, zyne tong ontbonden, en hy sprak, lovende den Heere. Meer omstandigheden van het leven, gedrag en doodt van dezen Zacharia zyn niet bekend. *Lucas I, 5—12. Calmet Woordenboek van den Bybel.*

ZACHARIA, de zoon van Baruch, was een gestagen vyandt van alle godloosheit en ongerechtigheit, en de grootste yveraar voor de vryheit van zyn vaderlandt, het Joodsche landt. Als de zogenoemde Yveraars, waar van boven, op dien name, in het brede is gesproken, in een vloekgespan besloten hadden zich van hem te ontdoen, wilden zy een schyn van recht en gerechtigheit in zyne veroordelinge bewaren; weshalven zeventig rechters, uit de aanzienlykstеn des volks, byeenkwamen, om eene gedaante van Sanhedrin, of groten Raadt, uit te maken. Zy deden daar op Zacharia voor hen komen, en beschuldigden hem, dat hy de stadt aan de Romeinen hadt willen overgeven, waar van evenwel geen de minste blyk, laat staan bewys, was. Zacharia merkte wel, dat zyne beschuldigers hem de doodt gezworen hadden, en dat 'er geen middel was om hunne bloedgierige handen te ontkomen: maar, in plaats dat hem de oogenschynelyke noodt zou verbazen, voelde hy zyne kloekmoedigheit aangespoort; en na dat hy zyne beschuldigers kort en krachtig hadt wederlegt, begon hy alle hunne godloosheden op te halen, en alles, wat zy deden om de gemene rust te storen, klaarlyk open te leggen. Onderwylen bersten de Yveraars van spyt en gramschap, en konden zich nauwlyks bedwingen; maar alzo zy deze rechtspleging wilden vernissen met een schyn van rechtvaardigheit, stonden zy de voorgemelde zeventig rechters toe vonnis over hem te vellen; en die verklaarden hem alle eenstemmig onschuldig. Op die uitsprake gaven de Yveraars een schreeuw van doldristigheit, en twee van die booswichten vielen op hem aan, doodden hem in 't midden van den tempel, dreven den spot met hem na zyne doodt, en zeiden: „ Ontfang nu de vryspraak, die wy u ge„ ven, en die veel zekerder is dan de eerste." Daar na wierpen zy het ligchaam in het dal, dat aan den voet van den tempelberg schiet. Dit gebeurde drie jaren voor den ondergang van Jeruzalem en van den tempel. *Josephus van den Joodschen Oorlog IV Boek, 19 Hoofdst.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, paus van Rome, was een Griek van geboorte, en wierdt na de doodt van Gregorius den III, in 't jaar 741, tot paus verkoren. Hy overreedde Rachis, koning der Lombarden, of Longobarden, zyne kroon neder te leggen, en in een klooster te gaan. Naar zyn gevoelen gevraagt zynde over het verschil, of men Pipin de Fransche kroon moest opzetten, antwoordde hy van ja, en wees hem de kroon toe. Hy heeft de Zamenspraken van paus Gregorius den I, bygenaamt de Grote, uit het Latyn in het Grieksch vertaalt: ook heeft men van hem eenige Dekreten en Brieven. Hy overleedt in 't jaar 752, den 15 Maart, en hadt Stephanus den II tot zynen opvolger. *Anastasius, Onuphrius, Panvinius, Ciaconius, & Platina in Vit. Pontif. Baronii Annales.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, patriarch van Jeruzalem, was de opvolger van Sophronius in 't jaar 609. Chosroës, koning van Persië, veroverde in 't jaar 614 de gezegde stadt, en voerde het gewaande kruis van Christus van daar weg, wordende de patriarch Zacharias gevangen naar Persië gebragt, daar hy zo lange moest blyven, tot dat de keizer Heraclius, het gezegde kruis weder vermeestert en naar Jeruzalem te rug gebragt hebbende, hem in zynen patriarchalen setel herstelde. *Theophanes Annal. Grae. Baron. Annal.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, gemeenlyk bygenaamt *de Scholastyke* (*Scholasticus*) was bisschop van Mitylene, en tegenwoordig by de twede algemene kerkvergadering van Constantinopel. Hy heeft een Zamenspraak geschreven van de scheppinge der wereldt, waar in hy het gevoelen der genen, die de eeuwigheit der wereldt trachten te beweeren, wederlegt heeft. Gilb. Genebrardus heeft die Zamenspraak uit de Grieksche in de Latynsche tale overgebragt. Ook heeft men van hem eene Verhandeling tegen de twee Beginselen der Manicheën; waarenboven hem nog eene andere Zamenspraak wordt toegeschreven. Hy overleedt omtrent het jaar 560. *Miraeus de Script. Eccles. Canisius. Possevinus. Gesnerus.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, bisschop van Hierocesarea, eene stadt in Lydië, is de zelve, van wien in de handelingen van de twede Niceensche kerkvergadering wordt gewag gemaakt, in welke hy de aanroeping der heiligen en den beeldendienst poogde staande te houden. Hy heeft de beduiding van het goude beeldt, waar van in 't twede Hoofdstuk van den Profeet Daniel gesproken wordt, verklaart, en is in 't jaar 787 overleden. *Sixtus Senens. Possevinus.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, bisschop van Chrysopolis, bloeide in de elfde eeuwe, en heeft geschreven: *Concordia Evangelica*, bestaande in vier boeken. *Trithem. & Bellarm. de Script. Eccles. Alberic. in Chron.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, van Vicenza, Reguliere kanunnik, was een vermaard aardrykskundige omtrent het einde van de vyftiende, of omtrent het begin van de zestiende eeuwe, en heeft een kort begryp van eene Geographie der gehele wereldt in het licht gegeven, met eene byzondere leerwyze om zich daar in met goed gevolg te oeffenen. De zelve is verrykt met achttien landkaarten, zynde gedrukt te Venetië in 't jaar 1502. *Gesnerus.*

ZACHARIA, of ZACHARIAS, een vermaard redenaar, heeft eene Kerkelyke Geschiedenis geschreven; maar de zelve is niet gedrukt. *Du Verdier Bibl. Gesn. Supplem.*

ZACHEUS, overste der tollenaren, of algemeen pachter te Jericho. Wanneer Jesus Christus nu in die stadt kwam, liep hy, uit grote begeerte om hem te zien, maar daar toe wegens den ongemenen toevloedt der menschen, en om dat hy klein van gestalte was, niet kunnende komen, vooruit, en klom op een wilden vygeboom. Christus, daar ter plaatse gekomen, hefte zyne oogen op, en zeide: *Zacheus, kom haastelyk af; want ik moet heden by u blyven.* Zacheus nam dit met blydschap aan, en herbergde niet alleen Christus, maar beloofde hem ook, dat hy de helft van zyn goedt aan de armen zou geven, en indien hy iemandt iet ontvreemt hadt door bedrog, zulks vierdubbeld vergoeden. Christus antwoordde daar op in tegenwoordigheit der genen, die te voren daar over gemort hadden, dat hy by een zo zondig mensch, als een pachter is, was ingegaan om te herbergen: *Heden is dit huis zaligheit aangebragt, nademaal deze ook een zoon Abrahams is; want de Zoon des menschen is gekomen om te zoeken en zalig te maken dat verloren was.* Eenige oudvaders, als Cyprianus, Tertullianus, en Chrysostomus, gevolgt van Beda, en eenige later schryvers, zyn van gedachten geweest, dat Zacheus een Heiden was voor zyne bekeeringe; maar andere uitleggers willen, dat hy een Jood is geweest: ook waren 'er vele onder de Joden, die het tollenaars- of pachtersampt bedienden. Voorts moet men hier aangaande de boete van vierdubbelde vergoedinge, welke Zacheus, als boven gezegt is, zich zelf oplcide, nog aanmerken, dat die boete door de Romeinsche wetten aldus was vastgestelt, wordende, uit hoofde van die wet, een tollenaar, of pachter, overtuigt van bedrog en roof, veroordeelt in vierdubbelde vergoedinge van schade. *Lucas XIX. Digest. Rom. in fine, de Publican. Calmet.*

ZACHEUS, een ketterfche monnik, leefde omtrent het einde van de vierde eeuwe, en begaf zich op een berg naby Jeruzalem, om dat hy zich inbeeldde, dat Godt geen ander gebedt aangenaam was dan alleen dat gene, het welk men buiten de gemeenschap en het gedruis der wereldt en als in 't verborgen deedt; en dat men in het tegendeel door de gebeden, welke opentlyk in de kerken gedaan worden, niets van Godt verwierf. Hy hieldt ook staande, dat hy, schoon hy niet was ingewyd, evenwel de macht hadt om de Misse te bedienen, en andere Godsdienst-plegtigheden, door de priesters waargenomen wordende, te verrechten, en stierf met deze dwalingen. De naam van *Zacheïn* is ook aan die van de gezindheit der Gnostiken gegeven. *Epiphanius Haeres. L. III, Tom. II. Baronius in Annal. ad an. 320.*

ZACHTLEVEN, (HERMAN) een zeer beroemd landschapschilder, was geboren te Rotterdam in 't jaar 1609. De stukken van zyn eerlten tydt waren eenvoudig, zynde de natuur, zo in schikking, als koleur gevolgt, echter verwonderenswaardig. Maar naderhandt, zo 't schynt, niet te vrede met de schikking der natuur, dat is de voorwerpen zo te schilderen, als zy hem voorkwamen, heeft hy eene eige schikking, of liever byeenschikking, van verscheide behaaglyke voorwerpen te gelyk in zyn werk gebragt, uitgezondert eenige gezichten, die hy aan den Rhyn vlak naar 't leven gevolgt heeft, die ook door kenbare tekenen de plaatsen aanwyzen, en van zyn ander werk duidelyk te onderscheiden zyn. En voorzeker, niemandt onder de Nederlandsche landschapschilders heeft zyne verschieten zo helder en dun, als ook de graden of trappen van wyking beter en bevalliger waargenomen, of ook zyn werk woeliger en sierlyker gestoffeert, dan hy. Maar dit zy gezegt van stukken, die van zyn besten tydt zyn: want zyne laatste werken voldoen de liefhebbers zo veel niet, om dat zy al te bontkleurig zyn. Hy was buiten zyn schilderen ook by uitnemendheit vlytig naar 't leven te tekenen, dat hy op eene vaardige, doch vaste wyze, met zwart kryt wist te doen. Hy heeft den meesten tydt van zyn leven te Utrecht gewoont, daar hy ook gestorven is. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders I Deel.*

ZACHTLEVEN, (KORNELIS) ouder broeder van den voorgaanden, was ook een braaf kunstschilder, maar van eene gansch andere verkiezinge. Namentlyk, hy schilderde zeer geestig allerhande gezelschapjes van boeren en soldaten, ieder om het zeerst natuurlyk, los en aardig geschikt, en zomwylen, op de wyze van Adriaan Brouwer, eenige kaartspeelders en tabakrokers by een driestal, biertonnen, schoorsteentje, enz. leggende menigmalen op den voorgrondt byeen geschikt eenige vuurroers, pieken, degens, hellebaarden, vaandels, trommels, en ander diergelyk krygstuig, alles zeer natuurlyk en naar het leven afgeschetst. Daarenboven bootste hy zomwylen de schilderwyze van David Teniers na, in boerenwoningen, van binnen in te zien, en allerhande huis- en bouwgereedschap, op gelyken voet byeen geschikt en geschildert. De tydt van zyn overlyden is zo weinig bekend als die van zynen broeder Herman. *De zelve.*

ZA-

ZAÇOSTA. (Petrus Raymundus de) Zie A-COSTA.

ZACROZIM, AKROCZIM, of AKROCZIN, eene ſtadt, met een ſterk ſlot, in het Poolſche Waywoodſchap van Maſovië, acht mylen van Warſchou gelegen, daar een kaſtelein zyn verblyf houdt.

ZADAON, eene rivier in Portugal, ontſpringt in Algarbië, en valt by Setubal in zee. *Colmenar Delices de Portugal.*

ZADEL, een ſlot, dorp, en ambachtsheerlykheit, gelegen aan de rivier de Elve, en behorende onder Meiſſen en aan den keurvorſt van Saxen. Die van Miltitz waren daar bezitters van voor dat het aan de gemelde keurvorſten kwam. *Knaut Prodr. Miſn. pag.* 295. *Albini Meiſn. Chron. pag.* 346.

ZADOK, hogepriester der Joden. Zie SADOK.

ZADOK, hoofdt der Saduceën. Zie SADUCEEN.

ZADRA, eene kleine ſtadt in het koninkryk van Barka, in Barbarye, gelegen aan de golf van Sidra, ten Weſten de ſtadt Cayroan. Men houdt het zelve voor het *Auſigda*, eene ſtadt gelegen in het Cyrenaïſche, daar de ouden dikwils gewag van maken. *Baudrand.*

ZADUCEEN. Zie SADUCEEN.

ZAFFE-IBRAHIM, zekere volkeren in het eilandt Madagaſkar, volgende zekere wetten en plegtigheden der Joden. Zy worden aldus genoemt van *Zaffe*, dat *ſtam* of *geſlacht* betekent, en van *Ibrahim*, dat is *Abraham*, als of men wilde zeggen *het geſlacht van Abraham.* Zie *Flacourt Hiſt. de Madagaſcar.*

ZAFFE-RAMINIS. Zie RAMINIS.

ZAFI, eene zeeſtadt in Afrika, gelegen in Bukkala, een landſchap des koninkryks van Marokko. Zy heeft eene zeer bekwame haven aan den uitloop der rivier Terſiſte, de welke deze plaats eene der grootſte koopſteden van het gezegde koninkryk maakt. *Baudrand.*

ZAFLAN, een groot meir in Afrika, in opper-Ethiopië, met eene ſtadt, van den zelven naam, behoorde voor dezen aan de keizers van Abyſſinië, maar wordt tegenwoordig door de Galas, zynde een zeer machtig volk, bezeten. *Hieron. Lupus.*

ZAFRA, eene kleine ſterke ſtadt, met een ſterke ſchans, in het Spaanſche koninkryk Eſtremadura. Zy wierdt in 't jaar 1711 door de Portugezen verovert, geplundert en verwoeſt.

ZAGA-CHRIST, een vorſt van Ethiopië, was, zo als eenigen willen, de zoon van Haſſe-Jakob, koning van Abyſſinië, of Ethiopië, gemeenlyk Prieſter of Paap Jan genoemt. Na dat deze vorſt zeven jaren lang vreedzamelyk en in ruſt geregeert hadt, beſloot hy de Roomſch-Katholyke Chriſtenen in zyn ryk uit te roeien. Suſneos, een mededinger van Haſſe-Jakob naar de kroon, en een vriendt der Roomſch-Katholyken, bediende zich van deze gelegenheit, en kondigde Haſſe-Jakob den oorlog aan. De laatſtgemelde wierdt in een ſlag, gehouden in 't jaar 1628, gewond, en ſtierf eenige dagen daar na, nalatende twee zonen, namentlyk *Coſmus* en *Zaga Chriſt*, de eerſte oud achttien, en de twede maar zestien jaren. De zelve onthielden zich toen in de ſtadt Aich, op het eilandt Meroe, zynde die plaats, in welke de kinderen van den koning gewoonlyk wierden opgevoed. Hunne moeder Nazerena, hen daar niet veilig oordelende, riedt hen hoe eer hoe liever hunne toevlucht te nemen tot den eenen of den anderen vorſt, die hun vaders vriendt was geweeſt, zendende goudt en edelgeſteenten aan hen, om daar zo lang van te leven tot dat het onweêr was overgedreven. Prins Coſmus begaf zich Zuidwaarts, naar de Kaap de Goede Hope, en Zaga-Chriſt, by zich hebbende vyf honderd paarden, Noordwaarts, naar het koninkryk van Sanat, zyn vaderlyk erfdeel, trekkende door het koninkryk van Fundi, daar een Heidenſch koning, genoemt Orbat, die zyn vader cynsbaar was geweeſt, regeerde. Deze koning ontfing den prins Zaga-Chriſt zeer vriendelyk, en boodt hem zyne dochter ter gemalinne aan. Maar om dat de zelve Heidenſch was, ſloeg Zaga-Chriſt zulks beleefdelyk af. Dit verdroot Orbat zodanig, dat hy hem liet gevangen nemen, waar van hy Suſneos terſtondt door een poſtloper kennis liet geven. Deze zondt daar op eene bende van zyne lyfwacht, onder het bevel van een Venetiaanſch edelman, Lombardus genoemt, die wel een afvallige, maar evenwel in zyn hert nog een Chriſten was, om hem van daar te halen. Deze vertraagde de uitvoering van zynen laſt twee dagen, en liet ondertuſſchen Zaga-Chriſt door een Cophtiſch Chriſten daar van verwittigen. Deze ongelukkige prins beſloot daar op te vluchten, gelyk hy deedt, nemende zynen weg door de wilderniſſen van Arabië, hebbende nu van zyn voorgaande gevolg nog maar vyftig man te paardt by zich, waar van eenige op de reize omkwamen, zynde hy zelf zo ongelukkig, dat zeker Arabiſch vorſt hem een gedeelte van zyn goedt en reiſtuig afnam. Eindelyk na veel ſukkelens te Caïro gekomen zynde, wierdt hy van de Cophtiſche Chriſtenen, aldaar wonende, zeer minnelyk ontfangen, zo om dat hy van hunne gezindheit was, als om dat hy de zoon van zo een vorſt was, die zyn leven voor de beſcherminge van hunnen Godsdienſt hadt gelaten. De Baſſa nodigde hem op zyn ſlot, en onthaalde hem aldaar verſcheide dagen na malkander zeer deftig. Uitgeruſt hebbende begaf hy zich met vyftien van zyne vertrouwdſte knechten en acht Egyptiſche zendelingen, of miſſionariſſen, van de orde der Recollecten, naar Jeruzalem, daar hy in 't begin van de Vaſten in den jare 1632 aankwam. Na dat hy den Baſſa aldaar bezocht hadde, nam hy zyn verblyf by de Abyſſiniſche geeſtelyken, en was begerig in de week voor Paaſchen de plegtigheden der Cophtiſche Chriſtenen by te wonen; maar van een Ethiopiſchen prieſter verſtaande, dat het vuur, het welk men voorgaf op Stillen Vrydag van den hemel te vallen, in het heilige graf wierdt aangeſtoken, liet hy den Cophtiſchen Godsdienſt varen, en nam den Roomſch-Katholyken aan; doch beleedt dezen laatſten niet in het openbaar, om dat de Vader gardiaan der Franciſkaners vreeſde, dat dit ter ooren van den Kadi en den Baſſa komende, de zelve daar door tot gramſchap tegen hem en zyne gehele orde mogten vervoert worden; waarom hy Zaga-Chriſt riedt heimelyk van daar te vertrekken, om in meerder vryheit zyn voornemen te voltrekken. De daar toe beſtemde tydt gekomen zynde begaf hy zich 's nachts op weg, hebbende geen ander gevolg by zich dan alleen drie dienaars en acht monniken. Hy kwam kort na Paaſchen te Nazareth, daar hy bleef tot in de maande van September, binnen welken tydt hy Italiaanſch en een weinig Franſch leerde ſpreken. De paus, van den toeſtandt van dezen prins kennis gekregen hebbende, zondt iemandt aan den Vader gardiaan te Jeruzalem, om een zeker bericht van hem te erlangen, en den prins te laten verzoeken by hem te Rome te komen. Hy begaf zich daar op derwaarts, wordende hem van den paus een zeker paleis tot zyne woninge aangewezen, en hy omtrent twee jaren van den zelven onderhouden. De hertog van Crequi, toen gezant des konings van Vrankryk te Rome, bewoog hem naderhandt naar Vrankryk te gaan, en Parys te bezien, het welk hy in 't jaar 1635 deedt. Hy was daar drie jaren geweeſt, wanneer hy in het luſthuis van den kardinaal Richelieu te Ruel, naby Parys gelegen, overleedt, in het negen en twintigſte jaar van zynen ouderdom. Hy wierdt 'er ook, naaſt den prinſſe van Portugal, begraven. Na zyne doodt heeft men gezegt, dat hy een bedrieger is geweeſt. *Eugenius Rogerius Relat. de Terra Sancta. De Rocoles Les Impoſteurs inſignes.*

ZAGAROLO, eene kleine ſtadt, gelegen in den Kerkelyken Staat, zes of zeven mylen van Rome, met den tytel van hertogdom. Zy is in de zeventiende eeuwe door den vorſt Ludoviſius aan het huis van *Roſpiglioſi* verkocht. *Top. Ital.*

ZAGORA, een zeker gebiedt in Romanië, op de grenzen van Bulgarië, wiens hoofdſtadt den zelven naam voert.

ZAGAYA, een berg, van de ouden de *Helikon* genaamt, is gelegen in Beotië, een landſchap van groot-Achaje, of Griekenlandt, digt by den berg Parnaſſus, waar van hy, naar de gedachten van eenigen, een gedeelte uitmaakt. Aan den voet van dezen berg hadden de twee fonteinen, Hippokrene en Aganippe, haren oorſpronk: ook was daar van ouds het graf van Orpheus. De dichters maken dezen berg tot de verblyfplaats der Muzen of Zanggodinnen, en zeggen, dat de genen, die uit deze fonteinen hebben gedronken, door Apol terſtondt met de dichtkunſt begaaft zyn. Zie HELICON. *Spon l.* 14. *Tom. II.*

ZAGRAB. Zie AGRAM.

ZAGRUS, tegenwoordig genaamt ADILBOGIA, een groot gebergte in Aſië, het welk Meden van Aſſyrië ſcheidt. Eenigen geven voor, dat het zelve ook *Semiramis* is genoemt geweeſt, en dat het dien naam heeft ontfangen, om dat Semiramis, koningin van Aſſyrië, een weg door dien berg heeft laten graven, om door den zelven van Aſſyrië in Meden te kunnen komen. Deze pas wierdt eenigen tydt *Zagri Pyla*, dat is: *de Poorten van Zagrus*, genoemt; gelyk aan den naauwen pas van den berg Oeta de naam van *Thermopylen* is gegeven. *Strabo. Caſtald.*

ZAHARA, eene plaats in het Spaanſche koninkryk Andaluſië, gelegen, volgens *Mariana*, tuſſchen Ronda en Medina Sidonia, maar, naar de gemene landkaarten, meer Noordwaarts, digt by den oorſpronk van de rivier Guadalete. Zy hadt voor dezen goede veſtingwerken (gelyk zy ook nog tegenwoordig wegens een goed ſlot, op eene hoogte gebouwt, voor tamelyk ſterk gehouden wordt) en heeft op zekere wyze gelegenheit gegeven tot den ondergang van het Moorſche ryk in Spanje: want wanneer de Moren deze plaats in 't jaar 1410 ingenomen en verwoeſt, maar de Chriſtenen, weder meeſter daar van geworden, de zelve niet lange daar na weder opgebouwt en in een goeden ſtaat herſtelt hadden, wierdeze in 't jaar 1481, den 27 December, door de Moren, onaangezien het kort te voren met hen gemaakt beſtandt, weder aangetaſt, en hare ingezetenen wredelyk mishandelt. Dit deedt koning Ferdinand den Katholyken beſluiten de Saracenen geheel uit Spanje te verdryven, het welk ook terſtondt met ernſt wierdt ondernomen, en binnen weinig jaren gelukkelyk uitgevoert, wanneer Zahara in het jaar 1483 wederom in de handen der Chriſtenen kwam. Deze plaats behoort tegenwoordig den hertog van Arcos toe, wiens oudſte zoon daar van den tytel van graaf van Zahara voert. *Mariana Hiſt. Hiſp. lib. IX, cap.* 16 & 21; *lib. XXV, cap.* 1, 4. *Turquet Hiſt. d'Eſp. pag.* 819, 1065, 1073. *Colmenar Delices d'Eſp. p.* 453.

ZAHASPA, eene ſtadt in de provincie Mawaralnahra, gelegen in groot-Tartarye, aan den uitloop van de riviere Gihun in de Kaſpiſche zee.

ZAHNA, ZAHNAN, of TZAHAN, een zeer oud ſtedeke en heerlykheit in den keurkreits van Saxen, in het ambacht van Wittenberg, een myl van Juterbok gelegen. Het is met een ouden muur, en vele torens rondom, voorzien geweeſt; maar de zelve leggen nu onder den voet, gelyk mede het

het slot, van welkers stenen men zegt dat het slot van Wittenberg is opgebouwt. Het stedeke is in den dertigjarigen oorlog afgebrand. De oude heeren van Zahna voerden in hun wapen een ramshoofdt met goude horens op een blaauw veldt. *Albini Meisn. Chron. pag.* 427. *Spangenbergs Adels Spiegel P. II, lib. XII, cap.* 35. *Dressers Stedeboek pag.* 623. *Zeileri Topogr. Saxon. Sup. pag.* 200.

ZAHRINGEN, *Zähringen*, *Zeringen*, een slot, gelegen in Brisgau, beneden Fryburg, of Freyburg, waar van een voor dezen zeer beroemd vorstelyk huis, van dat der oude vorsten van de Elzas voortgesproten, zynen naam heeft bekomen. De eerste hertog van Zähringen was BERCHTOLT de I, zoon van Landolus den II, heere van Brizak, de broeder van welken laatsten, genoemt Rapato, de stamvader der graven van Habsburg wordt gezegt geweest te zyn. Gemelde Berchtolt de I verkreeg van den keizer, in plaats van het hem beloofde hertogdom van Zwaben, het landschap van Karinthië, en stierf in 't jaar 1036, nalatende BERCHTOLT den II, en *Herman*. De laatste was markgraaf van Hochberg, en de stamvader der markgraven van Baden. De eerste stichtte de linie van *Zähringen-Teck*, en verwekte (1) BERCHTOLT den III, den stichter der linie van *Fryburg-Brisgau*, en (2) KOENRAAD, of CONRADUS. De laatste weigerde keizer Koenraad den III te gehoorzamen; maar wierdt, na het veroveren van de plaatsen Zähringen en Teck, gedwongen zich aan dien keizer te onderwerpen. Hy liet na (1) BERCHTOLT den IV, die Fryburg, in Uchtlandt, als mede de stadt Bern, heeft gebouwt; en (2) ALBERT, of ADALBERT, van wien de graven of hertogen van *Teck* zyn voortgekomen. De nakomelingschap van Berchtolt den IV eindigde met zynen zone *Berchtolt* den V, de welke in 't jaar 1283 zonder oir kwam te sterven: maar die van Albert duurde tot den jare 1439, wanneer zy met *Frederik* den IX mede uitstierf, wanneer des zelfs dochter, genaamt *Judith*, of *Beatrix*, haren gemaal, Eberhard den Zachtmoedigen, grave van Wurtemberg, het grootste gedeelte der vaderlyke domeinen aanbragt. Betreffende de heerlykheit van Mundelheim, de zelve was door *Judith*, en *Irmgard*, dochteren van *Frederik* den VII, reets aan de huizen van Wertheim en Rechberg gekomen. Stumpfius, *lib. VII de Argovia*, noemt Berchtolt den I graaf, maar Berchtolt den II markgraaf van Zähringen, en zegt, dat de laatste, na dat hem zyn schoonvader, keizer Henrik de IV, het hertogdom van Zwaben hadt belooft, het eerst den tytel van hertog van Zwaben en Zähringen heeft aangenomen. Zie op BADEN en TECK. *Spenens Sylloge Geneal. Hist. in famil. Wirtemberg. Pfanner de præcip. Germaniæ princip. gentib. c.* 7 & 9.

ZAHURIS. Dus worden in Spanje zekere menschen genoemt, die, naar men voorgeeft, zo scherp en fyn van gezicht zyn, dat zy onder den grondt kunnen zien de water-aderen, bergstoffen, of metalen, schatten, en dode ligchamen. Zy hebben geheel rode oogen. Martin del Rio verhaalt, dat wanneer hy in 't jaar 1575 te Madrid was, hy aldaar zag een kleinen jongen van dit slag van menschen; maar het is aanmerkelyk, dat deze schryver, hoewel hy anders alle buitengemene zaken, of werkingen, al heel ligt aan den Duivel toeschryft, echter niet gelooft, dat de *Zahuris* door eenig tovermiddel het water en de bergstoffen onder de aarde kunnen ontdekken, maar veel eer daar voor houdt, dat zy de onderaardische wateren aan zekere uitwaassemingen of uitdampingen leren kennen, en dat zy de metalen, of bergstoffen door middel der kruiden, die daar ter plaatse boven uit den grondt voortkomen, kunnen ontdekken. Maar wat aangaat de schatten en dode ligchamen, hy meent, dat hen de zelve door den Duivel worden aangewezen, naardien zy weten te zeggen wat voor schatten en dode ligchamen zy gezien hebben, en om dat zy die macht niet dan des Dingsdags en des Vrydags hebben. Voor het overige spreekt hy zeer verward aangaande de achting, die men voor deze menschen heeft: want als men eens heeft toegestaan, dat de *Zahuris* de dode ligchamen onder de aarde en de verborgene schatten kunnen zien, heeft men verder geen reden om te twyfelen, dat het zien van goudt en zilver, of andere metalen, als mede van de water-aderen, voor hen onmogelyk is. En waarom wordt dan door del Rio het eene toegestaan, en het andere ontkent? want te zeggen, dat deze menschen de dingen, op zekere plaatsen onder de aarde verborgen, kunnen ontdekken door middel der dampen, daar ter plaatse uit den grondt voortkomende, en door de kruiden, die daar wasschen, dat is zo veel als het ontkennen, om dat eene kennis van zaken, welke men op die wyze verkrygt, of eene ontdekking, op die wyze gedaan, geenzins een zien door de oogen kan genoemt worden; en om daar van behoorlyk te redenkavelen, moet men of de zaak geheel ontkennen, of de zelve door eene en de zelve onderstelling uitleggen; namentlyk, indien de Duivel de twee laatstgemelde dingen doedt, kan hy de twee eerstgemelde ook zeer wel veroorzaken. Maar alle de genen, die del Rio aanhalen, hebben daar van niet veel eer, of zy verstaan geen Latyn, of betrouwen op valsche of bedurvene aanhalingen. Een der zelven, die over de roede van Pieter Aymar geschreven heeft, haalt Martin del Rio aan als eenen, die de *Zahuris* in hun doen niets bovennatuurlyks toeschryft. Zie *Mercure Galant*, *Fevrier* 1693, *pag.* 235. Maar dit is openbaarlyk valsch, doordien hy aan den Duivel twee van de vier gemelde dingen toeschryft. Zie hier het geen men hem doedt zeggen: „ Del Rio verhaalt, dat men in Span-„ je zekere menschen, *Zahuris* genaamt, heeft gezien, welken „ naam zy hadden van wegens hun gezicht, het welk met dat „ van het scherpziende dier, genaamt *Linx*, overeenkwam. „ Hy verhaalt, dat hy in den jare 1575 zo een mensch te „ Madrid gezien heeft, en dat deze *Zahuris* den naam en de „ achting hadden, dat zy door de dikte der aarde heen kon-„ den zien de oorsprongen der wateren, de verborgene schat-„ ten, en de mynen der metalen. Hy bericht daarenboven, „ dat schoon deze zaken iedereen zeer wonderlyk voorko-„ men, hy daar van echter eene natuurlyke uitlegging wist „ te doen, gelyk dan verscheide Filosofen de zelve ook aan „ natuurlyke oorzaken toeschryven". Maar men moet aangaande dit schryven aanmerken, voor eerst, dat del Rio geenzins zegt, dat deze lieden wegens hun gezicht, zynde als dat van het dier *Linx*, *Zahuris* genoemt zyn; want zie hier zyne eige woorden: *Norunt Hispania genus hominum, quod vocant* Zahuris, *nos* Lynceos *possumus nuncupare*, dat is, te zeggen: „ In Spanje is zeker slag van menschen bekent, „ die men daar *Zahuris* noemt, en die wy den naam van „ *Lynxen* zouden kunnen geven." Ten tweede wordt het zien der begravene ligchamen in de boven aangehaalde woorden verzwegen, waar omtrent hy niet zegt, dat hy van de drie zaken, die men heeft bygebragt, eene natuurlyke uitlegging gedaan heeft; en aangaande de twee eerste blyft hy by de natuurlyke uitlegging, door hem elders, namentlyk *Commentar. in Medeam Senecæ p.* 231, daar van gedaan; doch de andere schryft hy aan den Duivel toe. Johannes Lazarus Gutierius, hoogleeraar in de geneeskunde op de akademie van Valladolid, in Spanje, houdt het gansche verhaal van de *Zahuris* voor een verdichtsel, uit bygelovigheit ontstaan, en dryft daar den spot mede; en te meer, om dat men onderstelt, dat die menschen op goeden Vrydag geboren zyn, en dat zy uit hoofde of door de kracht van dien dag de voorgemelde verwonderlyke hoedanigheden bezitten; want also op dien dag, op welken de Heilandt aan het kruis is gestorven, vele graven wierden geopent, en vele heiligen uit de zelve opstonden, dus hebben de menschen, op dien dag geboren, volgens dit (in der daadt belagchelyk) zeggen, de kracht om door graven en aarde heen te zien. Zie *Jo. Laz. Gutierius in opusc. de fascino, dubio VI, num.* 16, *p.* 143; en *Bayle Dict. Crit.*

ZAIM. Aldus worden zekere vasallen in Turkye genoemt, aan welke de Grote Heer de inkomsten van eenige landeryen schenkt, en wel zodanige, die jaarlyksch ten minsten twintig duizend Aspers opbrengen. Daarentegen zyn de bezitters van die inkomsten in tydt van oorlog verplicht zo veel ruiters te onderhouden, als zo menige vyf duizend Aspers zy van de gezegde leengoederen trekken. Zie TIMARIOTEN.

ZAIRE, een meir in Afrika, ontspringt in opper-Ethiopië. Eenigen zeggen het zelve van den Nylstroom; maar Hieronymus Lobo, een Portugees, de welke den tydt van twaalf jaren in dit landt gewoont heeft, en zyn best heeft gedaan om de waarheit daar van te ontdekken, spreekt dit tegen, als blykt uit zyn traktaat, door hem van opper-Ethiopië geschreven, en te Coïmbra in 't jaar 1660 gedrukt. Verscheide schryvers zyn van gedachten, dat dit meir het zelve is, het welk tegenwoordig het meir *Zambeze* genoemt wordt. *Baudrand.* Zie op NYL.

ZAKROTZIN, ZACROCZIN, of ZAKROCHIM, een Poolsche stadt en kastelcinschap, gelegen in Masovië, aan de rivier Bug, die een halve myl daar van daan in de Weixel valt.

ZALAMEA DE LA SERENA. Zie SALAMEA enz.

ZALAWAR. Zie SALAWAR.

ZALDERANE, eene grote vlakte in Meden, op de grenzen van Armenië, aan de overzyde van den Euphraat, digt by Tauris, het welk voor dezen de residentieplaats der koningen van Persië was. In deze vlakte sloeg Sultan Selim de I den 26 Augusty des jaars 1514 het verschrikkelyk grote leger van den Persiaanschen koning Sophi Ismaël. *Leunclavius lib. VIII.*

ZALEUCUS, wetgever der Lokrenzen, een oud volk in Italië, maakte omtrent het 663 jaar voor Christus geboorte onder anderen deze wet, dat allen overspeelderen de oogen zouden uitgestoken worden. Het gebeurde nu, dat zyn eigen zoon zich het eerst aan die misdaadt schuldig maakte, en gevolgelyk de van zynen vader daar op gestelde straffe moest ondergaan. Het volk verzocht hem daar op instantelyk, dat hem de zelve mogt kwyd gescholden worden; maar Zaleucus wilde zyne wet met geweldt opgevolgt hebben: doch hy nam zelf de helft der gezegde straffe op zich, latende zich het regter, en zynen zone het linker oog uitsteken, waar uit bleek, dat hy niet alleen een teer en braaf vader, maar ook een rechtvaardig wetgever was. Dit voorbeeldt van strenge gerechtigheit werkte zo veel uit, dat men onder zyne regering van die zonde niets by de Lokrenzen hoorde. Men verhaalt ook, dat hy den zieken op doods straffe den wyn heeft verboden, ten ware hen de zelve van hunnen geneesheer was voorgeschreven. Ook ondersteunde hy, als men zegt, de door hem gemaakte wetten met zulk een yver, dat hy beval, dat de genen, de welke eenige nieuwigheit of verandering daar omtrent wilden invoeren, met een strop om den hals moesten komen om de voorstelling daar van te doen, om, indien de zelve, na gedaan onderzoek, erger bevonden wierdt dan dat gene was, het welk men hadt menen te verbeteren, terstondt opgehangen te worden. Diodorus Siculus zegt het zelve van Charondas, den wetgever der Sybariten; maar het kan wel zyn, dat dit door beide is gedaan, om hunne wetten voor altoos standt te

doen grypen. *Cicero de Leg. Diod. Siculus lib. XII. Val. Maximus lib. VI, cap. 5. Ælianus lib. II, cap. 37; lib. XIII, cap. 24. Stobæus Serm. XXIV.*

ZALES, koning van Arabië. Zie ZABDIEL.

ZALLANDT. Zie SALLANDT.

ZALLIK. Zie SALLIK.

ZALMON. Zie SALMON.

ZALTBOMMEL. Zie BOMMEL.

ZALUSKI, (ANDREAS CHRYSOSTOMUS) biſſchop van Wermelandt, vorſt van het Roomſche Ryk, hertog van Sielun, preſident in Pruiſſen, en opperkanceller des koninkryks van Polen, was uit een oud adelyk geſlacht in Polen, wiens goederen in het Waywoodſchap van Ravitſch leggen, geboren, zynde Alexander, Waywode van Ravitſch, zyn vader geweeſt. Hebbende zyne ſtudiën voltrokken, en vremde landen bezichtigt, wierdt hy in 't jaar 1667 tot oppergeheimſchryver van het Poolſche ryk en tot abt van Wachocz aangeſtelt. In 't jaar 1674 verkreeg hy eene kanunnikdy te Crakau, en met eenen de waardigheit van kanceller des aartsbisdoms van Gnezen. Hy wierdt in het zelve jaar als afgezant der kroon Polen naar Portugal gezonden, om hulp tegen de Turken te verzoeken. Hem wierden ook jaarlykſch 500000 ryksdaalders belooft; maar de pauſſelyke nuntius of gezant Durazzo maakte, dat deze onderhandeling en traktaten op niet uitliepen, om dat het hem ſpeet, dat Zaluski in een zo korten tydt hadt uitgewerkt het geen hy in gene vyf jaren, die hy zich deswegen in Portugal hadt onthouden, niet hadt kunnen doen. Van daar ging hy naar Spanje, brengende het teken der ridderorde van het gulde vlies wederom, waar mede de overleden koning Michiël van Polen was bekleed geweeſt. Dit gedaan hebbende vertrok hy naar Vrankryk, om daar over den tytel van Majeſteit, de welke den koning van Polen tot hier toe was geweigert, te handelen. Hy wierdt in 't jaar 1679 biſſchop van Kiow, en in 't jaar 1684 ook van Czernichow. Zes jaren daar na, te weten in 't jaar 1690, wierdt hy tot biſſchop van Ploczko verheven. In 't jaar 1694 hielp hy het huwelyk van den keurvorſt van Beyeren met de Poolſche princeſſe, Thereſia Cunigunda, ſluiten, en leverde de bruidt vervolgens over in handen van haren bruidegom. Na de doodt van den koning Johannes Sobieski, tot wiens verkiezing hy zeer veel gedaan hadt, was hy by de verkiezinge in 't jaar 1697 eerſt de Franſche party toegedaan, maar verklaarde zich daar na voor den keurvorſt van Saxen, en bewoog ook anderen om die party te omhelzen. In 't volgende jaar 1698 wierdt hy biſſchop van Wermelandt, en door den keizer vorſt van het Roomſche Ryk gemaakt. In 't jaar 1702 verkreeg hy de waardigheit van kroons-kanceller van Polen. Maar hy wierdt in 't jaar 1705 beſchuldigt verdachte brieve wiſſeling te onderhouden, alzo men zekere brieven, met karakters geſchreven, van hem onderſchept hadt, wordende, nevens zynen broeder, den Waywode van Czernichow, gevangen genomen, en vyf maanden daar na naar Rome gezonden, moetende onderwegen een geruimen tydt op het kaſteel te Acona blyven. De zaken in Polen nu in den jare 1706 van gedaante veranderende, wierdt hy te Rome vry geſproken, en weder naar Polen gezonden. Sedert heeft hy zich den meeſten tydt of te Breslau, of in Pruiſſen onthouden, alzo hy de zyde van Stanislaus geenzins wilde omhelzen, niettegenſtaande de zelve hem aanboodt den aartsbiſſchop van Gnezen af te zetten, en hem in zyne plaats te ſtellen. Na de herſtellinge van Auguſtus den II op den Poolſchen troon vaardde hy de biſſchoppelyke waardigheit, nevens die van grootkanceller van het ryk van Polen, weder aan, benoemende den kardinaal van Saxen-Zeits tot zynen coadjutor, of medehelper: zelfs wilde hy zyn bisdom aan hem afſtaan, en alleen een zeker jaarlykſch inkomen voor zich bedingen, om zyne overige dagen in een klooſter door te brengen. Maar hy kwam, terwyl hy daar mede bezig was, te Gutſtadt, daar hy zyn verblyf hadt genomen, te ſterven den 1 May des jaars 1711. Zyn ouderdom wordt niet gemeld; maar men kan uit alle omſtandigheden beſluiten, dat hy omtrent zeventig jaren oud is geworden. Uit zyne ſchriften blykt, dat hy zachtzinnig, verſtandig, ſtilzwygend, en eenigzins vreesachtig van aardt is geweeſt. Zyne zogenoemde *Epiſtolæ Hiſtorico-familiares*, of gemeenzame hiſtoriſche Brieven, behelzen de geſchiedenis van Polen van het jaar 1667 tot het jaar 1710. Daarenboven heeft men nog van hem de Redenvoeringen, welke hy in de Poolſche tale op de ryksdagen, en by andere gelegenheden heeft uitgeſproken. Zyne broederen waren: 1. *Alexander*, 1696 Waywode van Ravitſch, of Rawitſch; 2. *Hieronymus*, kaſtelein van de zelve ſtadt; 3. *Albert*, Waywode van Lenczicz; 4. *Franciſcus*, Waywode van Czerniechow; en 5. *Lodewyk*, 1679 biſſchop van Ploczko en Martin, en 1698 van Rosma, welke laatſte ook ſuffragaan of wybiſſchop van Wermelandt en prooſt te Ploczko genoemt wordt. *Okolski Orb. Pol. Tom. II. Bibl. Germ. Tom. XVIII, p.* 167.

ZAMA, eene ſtadt van Afrika, voor dezen de voornaamſte plaats van het koninkryk van den vermaarden Juba. Het is het tegenwoordige *Zamora*, in het koninkryk van Algiers, berucht wegens den ſlag, welken Hannibal aldaar tegen den Romeinſchen veldheer, Scipio den Afrikaan, verloor, als te zien is uit een oud opſchrift, het welk daar nog heden gevonden wordt. Zy wordt in 't Latyn *Colonia Hadriana Auguſta*, als mede *Zama regia* genoemt. *Livius. Polybius. Plinius. Strabo. Baudrand.*

ZAMA, eene fontein in Afrika. In de nabuurſchap der ſtadt Zama, wiens water de genen, die daar van drinken, eene heldere ſtem geeft. *Plinius. Iſidorus. Vitruvius.*

ZAMARINS. Zie ZAMORINS.

ZAMARIS, een Jood, kwam van Babylon in Judea met vyf honderd andere voorname Joden, merendeels zyne nabeſtaanden. Hy nam zyn verblyf met goedkeuringe van Saturninus, gouverneur van Syrië, op een kaſteel, of ſlot, digt by Antiochië gelegen. Herodes de Grote, koning der Joden, daar van onderrecht, kwam hem daar bezoeken, en beloofde hem genoegzame landeryen te geven in het gebiedt van Bathanea, en hem alle laſten en ſchattingen kwyd te ſchelden, onder voorwaarde van de uitlopen te beletten, die 'er in het Joodſche landt gedaan wierden. Zamaris nam deze aanbiedingen aan, en bouwde, met de toeſtemminge van Herodes, zekere kaſteelen, en een vlek, genoemt Bathyra, in het hem aangewezen landt. Hy liet een zoon na, genoemt *Jakim*; maar de zelve was op verre na zo dapper niet als zyn vader. *Jozephus Joodſche Oudh. XVII boek, 2 Kap.*

ZAMBALLATH, of GIAPALAT, Sultan van Egypten, was de opvolger van *Mahometh*. Hy mishandelde de Mammelukken en groten van zyn hof; waarom zy, onder de aanvoeringe van eenen Tomumbei, die hem voornamentlyk op den troon hadt geholpen, zamenrotten, en tegen hem opſtonden. Zy belegerden hem in zyn paleis, namen hem gevangen, en ſloten hem op, wordende door het bevel van den gemelden Tomumbei, die hem in de regering volgde, geworgt. *Petrus Martyr. P. Jovius.*

ZAMBANACH, eene ſtadt in Aſië. Zie BACU.

ZAMBDAS. Zie ZAMDAS.

ZAMBECE, of ZAMBERE, eene grote rivier in Ethiopië, in Afrika, voortkomende uit het meir *Zambece*, of *Sachaf*, op de grenzen van het ryk van Monomotapa en dat van Abyſſinië. Zy ontfangt in haren loop vele andere rivieren, en ſtort zich ten laatſten uit in de Ethiopiſche zee, op de grenzen van Zofala en Mozambique. Voor dat zy in zee loopt verdeelt ze zich in vier armen, van welke de eene *Quilimane*, de andere *Cuama*, de derde *Luabo*, en de vierde *Luabo el Viejo* genoemt wordt. Tuſſchen deze armen in leggen grote en vruchtbare eilanden, daar goudmynen op gevonden worden, en van welke de Portugezen de beſte bezitten. *Baudrand. Davity de Africa.*

ZAMBOK. Zie SAMBOK.

ZAMBRI, of SIMRI, koning van Iſraël, doodde Ela, en plaatſte zich in 't jaar der wereldt 3075, voor Chriſtus 925, op den troon. Acht dagen daar na kwam Amri, die door het leger verkozen was, hem binnen Therſa belegeren, waar op hy, om niet in de handen der vyanden te vallen, zich met zyn huis verbrandde. *I Kon. XVI, 1 enz.*

ZAMDAS, of ZAMBDAS, biſſchop van Jeruzalem in de derde eeuwe, is de geen, die gezegt wordt de vermaarde Thebaanſche bende of legioen, gedurende des zelfs winterlegeringe in Paleſtina, tot den Chriſtelyken Godsdienſt bekeert te hebben. Maar deze ganſche geſchiedenis is zeer fabelachtig. Hy ſtierf omtrent het jaar 298. *Baronius in Annal. & Martyrolog.*

ZAMEIS, of NINYAS, van eenigen NINUS *de jonge* genoemt, was de zoon van Ninus en van zyne gemalinne Semiramis, en kwam na de doodt van zyne moeder in 't jaar der wereldt 2038 op den troon van Aſſyrië. Hebbende zich op den zelven geveſtigt, vertrouwde hy de ganſche regering aan zyne ſtaatdienaren, en leide een zeer welluſtig en lui leven in zyn paleis onder zyn vrouwentimmer, latende zich ſelden in 't openbaar zien. Hy overleedt in 't jaar der wereldt 2076, hebbende acht en dertig jaren geregeert. Alle zyne opvolgers volgden hem in welluſtige levenswyze tot op Sardanapalus. *Juſtinus.*

ZAMET, (SEBASTIAAN) een ryk financier in Vrankryk ten tyde van koning Henrik den IV. Hy was geboren te Lucca, in Italië, en hadt het door zyn verſtandig beleidt zo verre gebragt, dat hy bezitter van eene ſomme van zeventien honderd duizend daalders was geworden. Daar nevens drong hy zich door zyn aangenaam gedrag en ommegang, inzonderheit door zyne edelmoedigheit en milddadigheit, wanneer het wel van pas kwam geoeffent, in de gunſt van de grootſten des koninkryks; en hoewel hy een geruimen tydt een vertrouweling van den hertog van Majenne was geweeſt, hieldt hy evenwel naderhandt yverig de party van koning Henrik den IV, waar voor hem deze veel gunſt beweez. Hy is te Parys in de kerk der Celeſtynen begraven.

ZAMOLXIS, naar de gedachten van eenigen de knecht en leerling van Pythagoras, was een Geet van geboorte, en begaf zich met zynen meeſter naar Egypten, van waar hy, na de gewoonten en zeden der Egyptenaren geleert te hebben, weder naar huis keerde, voerende onder zyne landgenoten vele goede zeden in, het welk de zelve zo wel behaagde, dat zy hem na zyne doodt tot een godt maakten, gelovende, dat de genen, die uit dit leven ſcheidden, terſtondt by hem kwamen. Zy plagten 'er om te loten wie als gezant naar dezen godt zou gaan, wordende de genen, die door het lot daar toe verkozen wierden, in de lucht geworpen, en op de punten van hunne hellebaarden, of andere wapenen gevangen. *Herodotus lib. IV.*

ZAMORA, of CAMORA, eene welverſterkte ſtadt in het Spaanſche koninkryk Leon, aan de rivier Duero, tuſſchen Miranda en Valladolid, in eene zeer vruchtbare landſtreek gelegen. Men zegt, dat zy ten tyde der Romeinen

den naam van *Sentica* gevoert heeft, maar dat zy naderhandt, zynde door Almanzor, koning der Moren, geheel verwoest, en door Alfonsus den III, koning van Leon, in de negende eeuwe weder opgebouwt, en *Zamora* genoemt. Voor dezen plagten de koningen van Spanje deze stadt aan hunnen jongsten zone tot een apanage te geven, waarom de zelve ook *el infantado* genoemt wierden. Paus Calixtus de II rechtte daar in 't begin van de twaalfde eeuwe een bisdom op, en onderwierp het zelve het aartsbisdom van Compostel. Het zelve brengt jaarlyksch twintig duizend dukaten op. Koning Alfonsus de V veroverde deze stadt, maar moest de zelve niet lange daar na aan Ferdinand den Katholyken, koning van Castilië, weder overgeven. De Ingezetenen van deze stadt houden het lighaam van sint Ildefonsus, bisschop van Toledo in de VII eeuwe, het welk door hen zorgvuldiglyk bewaart wordt, voor een hunner grootste schatten. Zy zyn ook zo spytig met die rare reliquie, dat zy het zelve niet eens aan den kardinaal Ximenes, die alleenlyk daar om eene reis derwaarts hadt gedaan, hebben willen tonen, en wel, onder anderen, uit vreze, dat hy hen dien schat mogt ontnemen. *Mariana Hist. Hisp. lib. VII, cap. 19; lib. IX, cap. 7; lib. X, cap. 12; lib. XXIV, cap. 7, 8 & 21. Colmenar Delices d'Esp. pag. 148. Vie du Card. Ximenes.*

ZAMORA, eene stadt van de provincie Quito, in Peru, negentig mylen van de stadt Quito, ten Zuid-Oosten, gelegen. Zy legt in eene landstreek, die zeer ryk is in goudmynen. Daar omtrent vallen granen van eene ongemene grootte. De stadt is tamelyk schoon, hebbende prachtige kerken, en de tresorier of ontfanger des konings van Spanje houdt 'er zyn verblyf. *De Laet Hist. du Nouveau Monde.*

ZAMORA, eene kleine stadt in het koninkryk van Algiers, gelegen in het landschap van Constantine, omtrent honderd mylen van Hamametha naar het Westen. Zie ZAMA.

ZAMORA, (ALFONSUS DE OF VAN) een Spanjaarde, afkomstig van Joodsche ouders, uit de stadt Zamora, wierdt voor zyne bekeeringe voor een van de geleerdste Rabbynen gehouden. Hy nam in 't jaar 1506 den Christelyken Godsdienst aan, en deedt den kardinaal Ximenes veel dienst in het uitgeven van den Complutensischen Bybel. Na de voltooijing van den zelven heeft hy nog eenige andere boeken geschreven, dienende tot opheldering van de Hebreeusche tale en de H. Schrift, als: *Vocabularium Hebraicum atque Chaldaicum Vet. Test.*; *Catalogus eorum, quæ in utroque Testamento aliter scripta sunt, vitio scriptorum, quàm in Hebræo & Græco.* Het schynt, dat hy omtrent het jaar 1530 of 1535 gestorven is. *Gomez Vita Card. Ximenes. Anton. Bibl.*

ZAMORIN. Dezen naam geven de Indianen aan den koning van Calicut, wiens staten gelegen zyn op de kust van Malabar, in het halfeilandt op de andere zyde van den zeeboezem van Bengale. Een van deze keizeren was van ouds heer van de gansche kust van Malabar, van Goa af tot aan het voorgebergte van Comorin; maar na dat Sarami Perymal den Mahometaanschen Godsdienst hadt aangenomen, en besloten het overige van zyn leven te Medina door te brengen, verdeelde hy dit koninkryk in vier delen, genoemt: *Calicut*, *Cochin*, *Cananor*, en *Coulan*, gevende aan ieder van zyne vier naaste bloedverwanten een van die ryken, onder deze voorwaarde omtrent drie der zelven, dat zy den koning van Calicut, dien hy den naam van *Zamorin* gaf, voor hunnen souvereinen vorst zouden erkennen. Maar sedert de Portugezen in dit landt vasten voet hebben gekregen, is de macht van den Zamorin zodanig vermindert, dat de koning van Cochin thans veel machtiger is dan hy. *Mandelslo Tom. II. Olearius.* Zie ook op CALICUT.

ZAMOSKY, of ZAMOSK, eene stadt in het Poolsche landschap Rood-Reussen, in het Waywoodschap van Belcz, digt by een meir, van den zelven name, gelegen. Het heeft den tytel van een vorstendom, en is door Johannes Zamosky, grootkanceller van Polen, in eene aangename vlakte, digt by de rivier de Weper, gebouwt, en wel versterkt, gelyk zy zich dan in 't jaar 1651 dapperlyk tegen de Kozakken heeft verdedigt. *Baudrand.*

ZAMOSKY, een zeer voornaam, en thans vorstelyk geslacht in Polen, uit het huis van Kozlierogi afkomstig, waar van *Zdislaus* in 't jaar 1182 aartsbisschop van Gnezen, en *Thomas* in 't jaar 1232 bisschop van Breslau is geweest. De oudste van dit geslacht, van welken men vindt gewag gemaakt, is *Florianus Szari*, kanceller van Lenczic, die het slot van Surdga, gelegen by de riviere Pilka, in Siradië, nevens de heerlykheit van Moskowice, heeft bezeten. Dlugossus verhaalt van hem, dat hy na den slag met de Kruisridders by Plotsko in 't jaar 1331 op het slagveldt is gevonden, houdende met beide handen zyn buik, die met een sabel was opgehouwen, toe, om te beletten, dat 'er de darmen uit kwamen. Wanneer nu de koning, hem ziende, tegen de omstanders zeide: „ Wat moet dat voor een pyn zyn! " zegt men dat Florianus hem ten antwoordt gaf: „ Het is nog groter „ pyn, als men een kwaden nabuur op zyne goederen heeft; „ want die heeft het gedaan, dat ik my in den kryg heb be„ geven." De koning verzekerde hem daar op, dat hy hem, als hy weder herstelt zou zyn, van dien kwaden nabuur zou bevryden, het welk hy naderhandt ook heeft gedaan, hebbende, ter gedachtenisse van dit geval, zyn geslachtwapen verandert. De kleinzoon van dezen Florianus, genoemt *Thomas*, begaf zich uit het Waywoodschap van Lenczic naar Rood-Reussen, en verkreeg daar oud-Zamoscie, het welk hy van nieuw weder deedt opbouwen, en zich het eerst naar het zelve noemde. Hy is over de honderd jaren oud geworden. *Nicolaus* en *Matthias*, van dit geslacht, hebben in den oorlog tegen de Turken en Tartaren uitgemunt. Hun broeder *Felix* leefde omtrent den jare 1528, en was onder-kamerrechter te Chelm, en hoofdman van Belcz. Hy verwekte *Stanislaus*, kastelein van Chelm, die naliet *Sigismus*, en *Johannes*, vermaard grootkancelier en kroonsveldheer van Polen, van wien in het volgende artykel zal gesproken worden, de welke het stamslot en de heerlykheit van Zamosky nog meer heeft verbetert, versterkt, en tot een vorstendom gemaakt. Zyn eenige zoon *Thomas* was eerst waywode van Kyow, maar leide dat ampt vrywillig neder, en wierdt naderhandt kroons-onderkancelier. Hy wierdt daar na kroons-grootkancelier, en stierf in den jare 1638. Zyne gemalin was medeerfgename van het geslacht der hertogen van Ostrorog, en hy teelde by de zelve *Johannes Baptista*, bisschop van Przemisl, en *Johannes*, van welken laatsten hier na een afzonderlyk artykel zal volgen.

De Poolsche schryver Okolski maakt van een ander adelyk geslacht in Polen, genoemt ZAMOSKY, of ZAMOSCKI, gewag, het welk het zelve wapen voert als dat van het huis van *Grzymala*. Uit dit geslacht was *Johannes*, in 't jaar 1614 als aartsbisschop van Lemberg gestorven. *Okolski Orb. Pol. Tom. II. Dlugoss. Hist. Pol. Tom. I. Zwanzigs Theatr. praced.*

ZAMOSKY, (JOHANNES SZARI) een vermaard Poolsch krygs- en staatsman, was de zoon van Stanislaus, kastellein van Chelm, en Raadsheer van het koninkryk van Polen. Zie het voorgaande artykel. Hebbende te Crasnolow den grondt zyner studiën gelegt, reisde hy, om de zelve te voltrekken, naar Vrankryk, daar hy zich van het onderwys van de beroemde mannen Turnebus, Lambinus, en Carpentarius bediende. Van daar vertrok hy naar Padua, hebbende een zonderling behagen in Sigonius, des hy hem boven alle andere hoogleeraars van die akademie stelde. Terwyl hy zich aldaar onthieldt, gaf hy eene geleerde Verhandeling uit, handelende *De Senatu Romano*, dat is: van den Romeinschen Raadt; maar eenigen zeggen, dat Sigonius de schryver daar van is geweest. Na zyne te rug komst in Polen wierdt hy onderkancelier van die kroon, en in 't jaar 1573 als gezant naar Vrankryk gezonden, om den prins Henrik, zoon van Karel den IX, in den name der republyk van Polen te verzoeken de Poolsche kroon te willen aannemen. Hy wierdt niet lange daar na tot grootkancelier en kroons-veldheer aangestelt. Door zyn wys en dapper beleidt wierden Stephanus Bathori en Sigismundus de III op den troon bevestigt. Hy sloeg den aartshertog van Oostenryk, Maximiliaan, door eenige edelen tot koning van Polen verkoren, in 't jaar 1589 uit het veldt, en nam hem zelf gevangen. Ook heeft hy preuven van zyne dapperheit gegeven tegen de Moskoviten en Tartaren, als mede in verscheide andere gelegenheden. Hy stichtte in 't jaar 1594 een herelyk collegie in de stadt Zamosk, en spaarde niets om de letteren en goede wetenschappen aldaar te doen bloeien. Schoon hy t'eenemaal de party van den koning Stephanus was toegedaan, die eene grote menigte Jesuiten in het ryk onderhieldt, wilde hy evenwel geen eenen van die societeit in zyn collegie hebben. Zyne liefde voor het eenzaam leven en de boeken deedt hem eindelyk het hof verlaten, om zich geheel en al daar aan over te geven. Hy wierdt in 't jaar 1605, oud drie en zestig jaren, op zyn leunigstoel in de boekery dood gevonden. Hy wierdt zeer prachtig begraven, wordende zyn lyk, behalven de Senatoren, of Poolsche Raadsheeren, van meer dan vyf duizend edellieden gevolgt. Hy was, boven het geen reets van hem tot zyn lof gezegt is, een zeer welsprekend en eerlyk man, en die het gemene best boven alle andere zaken beminde en behertigde. Hy stondt geenzins hardnekkig op zyn gevoelen, maar liet zich gemakkelyk van anderen, die beter van de zake onderrecht waren, tot hun gevoelen overhalen. Hy verstondt volmaaktelyk de kunst van zich vrienden te maken: want hy was zeer beleeft, en daar by zo statig, als zyn staat en waardigheden vereischten. Hy was zomtyds ook zeer driftig, als blykt uit de brieven, welke hy aan Karel, hertog van Sudermanië, en naderhandt koning van Zweden, de negende van dien naam, heeft geschreven, waar in hy den zelven tot een tweegevecht uitdaagt. De zelve worden gevonden in Lunigs *Literæ Procerum Europæ.* Hy was een voorstander van recht en gerechtigheit, en verachtte niemandt, die minder was dan hy, noch ook die hem gelyk waren. Men roemt van hem, dat hy niet alleen wist veroveringen te doen, en wingewesten te maken, maar dat hy de zelve ook wist te bewaren. Hy was zo wel in veldslagen, als in belegeringen zeer gelukkig, en wist zich van de misslagen zyner vyanden tot zyn voordeel te bedienen: ook deedt hy eene strenge krygstucht onderhouden. Men zegt, dat hy zodanig voor de verdraagzaamheit was, dat hy in de van hem gebouwde stadt Zamosk alle Religiën duldde, het welk iets seldzaams is in een Roomschgezinden, gelyk hy was. Zyn eenige zoon, *Thomas*, verstondt in zyn dertiende jaar reets de Latynsche, Griekschè, Turksche, Hongduitsche, Sclavonische en Tartarische talen, die hy alle volmaaktelyk sprak en schreef. In die jaren oeffende hy zich ook in het Arabisch, gelyk dan zyn vader, om hem daar omtrent te gemoet te komen, aan den vermaarden Scaliger schreef, en hem om zyn Arabisch Woordenboek verzocht. Deze geleerde man hieldt Henrik den IV, koning van Vrankryk, graaf Maurits van Nassau, en onzen Johannes Zamosky voor de drie grootste krygsbevelhebbers van zynen tyde, en

en verzekert, dat de laatſte, maar niet Sigonius, de ſchryver van het bovengemelde boek aangaande den Romeinſchen Raadt is: ook ſchryſt hy hem een ander werk toe, genaamt: *Dialectica Chryſippea. Thuanus Hiſt. lib. CXXXIV. Baillet Enfans celebres. Scaligeriana pag.* 124, 186 & 416. *Teiſſier Addit. aux Elog. Tom. III, pag.* 322 &c. *Saliovii Comment. Rer. Polon. Piaſecii Hiſt. Rer. in Europa geſt. Okolski Orbis Polon. Adam Burſius in Vita Joh. Zamoisky.*

ZAMOSKY, (JOHANNES DE II) Palatyn van Sendomir, in Polen, de zoon van Thomas Zamosky, grootkancelier van Polen, en van Catharina, hertoginne van Oſtrorog, en kleinzoon van den voorgaanden Johannes Szari Zamosky. Hy was in 't jaar 1626 geboren, en wierdt door zyne vaderlyke en moederlyke goederen een der rykſte heeren van Polen. Eerſt was hy kaſtelein van Caliſch; bevondt zich in 't jaar 1649 te Crakau wanneer Johannes Caſimir tot koning van Polen wierdt gekroont, en woonde, met den zelven, in 't jaar 1651 den tocht tegen de Tartaren en oproerige Kozakken by, als mede den ſlag by Bereſtezky, zynde een van die den linker vleugel van het Poolſche leger kommandeerden. Naderhandt wierdt hy waywode van Sendomir, en bleef ſtandvaſtig aan de zyde van Johannes Caſimir in den oorlog, dien hy tegen koning Karel Guſtaaf voerde, houdende het beleg uit van zyne veſting Zamosk, door den koning van Zweden belegert. Wanneer verſcheide Zweedſche officiers by de overgave van de ſtadt Warſchau in 't jaar 1646 krygsgevangenen wierden gemaakt, kreeg hy den veldmaarſchalk Wittenberg en den preſident Ersken, die ook beide in zyne veſting Zamosk geſtorven zyn. In 't jaar 1659 geboodt hy een afzonderlyk leger in Ukranië tegen den Czaar; en in 't jaar 1660 was hy een der genen op den ryksdag te Warſchau, welke door hunne ondertekeninge de te Oliva geſlotene vrede bekrachtigden (ratificeerden): ook bevredigde hy, nevens den biſſchop van Cujavië en den vorſt Lubomirsky, in 't jaar 1663 de Confedereerden, en bewoog hen, dat zy en hun hoofdt Schwiedersky zich den koning onderwierpen. Hy behertigde ongemeen de belangen der gemalinne van koning Johannes Caſimir, en trouwde, op haar aanraden, met Caſimira Louïza d'Arqui, by welke hy eene dochter verwekte, die jong is geſtorven. Hy zelf kwam den 2 April des jaars 1665 op den ryksdag te Warſchau ſchielyk van eene beroerte te ſterven, oud negen en dertig jaren. Anderen zeggen, dat hy te Zamosk is overleden. Zyne gemalin hertrouwde met den veldheere Johannes Sobiesky, die in het jaar 1674 tot de kroon kwam. Alzo nu Zamosky kinderloos overleedt, waren zyne twee zuſteren, waar van *Griſelda* weduwe was van den vorſt Jeremias Wisnioweзky, erfgenamen van zyne ryke nalatenſchap. Maar wegens Zamosk ontſtondt een zwaar geſchil: want Johannes Zamosky, grootvader van Johannes den II, hadt belaſt, dat de door hem nieuw gebouwde ſtadt en veſting Zamosk aan zyne mannelyke nakomelingen, en, wanneer deze kwamen uit te ſterven, aan het geſlacht van Zamosky, met uitſluitinge van het vrouwelyke oir, zou blyven. Maar na het afſterven van Johannes Zamosky den II nam zyne zuſter *Griſelda*, wier zoon *Michiel Thomas* na het overlyden van Johannes Caſimir den Poolſchen troon heeft beklommen, daar bezit van, hebbende het verſchil daar over vele jaren lang geduurt.

ZANARA. Zie ASINARA.

ZANCHIUS, of ZANCHUS, (BASILIUS) geboren in de ſtadt Bergamo, in Italië, leefde in de XVI eeuwe, en was een der geleerdſte mannen van zynen tydt. Zich in de orde der Reguliere kanunniken begeven hebbende, oeffende hy zich niet alleen met een groten yver in de Filoſofie en de Godgeleerdheit, maar ook in de vrye kunſten, getuigende zyne uitgegevene werken van zyne geleerdheit en bekwaamheit. Ghilini getuigt *Theatr. Tom. I, pag.* 26, dat hy de Latynſche taal in den grondt verſtondt, als ook, dat hy daar door zo veel lof en eer heeft verkregen, als ooit een der uitmuntendſte hoogleeraars in die tale. Hy voegt daar by, dat hy het Woordenboek van *Marius Galenzanus* tot volkomenheit heeft gebragt: doch hy heeft buiten twyffel willen zeggen, dat van *Marius Nizolius.* Hy verkreeg zich zodanigen roem door zyne kenniſſe van de vrye wetenſchappen, dat men hem waardig oordeelde het ampt van opziender over de Vatikaanſche boekery te bekleden, welk ampt hy ook tot zyn groten lof en ongemeen genoegen der geleerden heeft bedient. Hy overleedt Godvruchtelyk te Rome in 't jaar 1560, zynde, als van hem getuigt wordt, een zeer eerlyk en oprecht man geweeſt, het welk evenwel niet heeft kunnen beletten, dat hy op allerhande wyzen vervolgt en verdrukt zynde, zyn leven zeer ellendiglyk heeft moeten eindigen. Dit bedroefde noodlot van Zanchius wordt door Paulus Manutius in een Brief aan Gambara, vertrouwd vriendt van den overleden, beklaagt door de volgende uitdrukkingen: „ Baſilii Zanchii, poëtæ „ ſummi, hominisque non vulgariter eruditi, miſerabilis & in„ digniſſimus interitus hilaritatem mihi prorſus omnem eri„ puit, quem enim donare ſummis præmiis ob excellentem „ virtutem; decorare honoribus ob ſingularem integritatem, „ atque innocentiam æquum fuit; eum tam ignominoſè vexa„ tum, tam acerbè, tam crudeliter exſtinctum, quis non ferat „ iniquiſſimè? Equidem, ut audivi, etiam dolore tuo vehe„ menter dolui, nam & vixiſtis unà ſemper conjunctiſſimè, al„ ter alteri egregiè carus." enz. De ſchriften, door hem in het licht gegeven, zyn: *Dictionarium poeticum; & Epitheta veterum Poetarum; De Horto Sophiæ libri II, carmine conſcripti; Adnotationes in Divinos libros; Quæſtiones in libros Regum & Paralipomenon; Poëmatum libri VIII; Sylva vocabulorum;* enz. Hy heeft twee broeders gehad, beide Reguliere kanunniken, gelyk hy is geweeſt, en de volgende Hieronymus Zanchius is zyn neef geweeſt. *Ghilini Theatr. P. I, pag.* 26. *Giraldus de Poëtis dial. II, Manutius Epiſt. lib. IV, epiſt.* 18. *Bayle Dict. Crit.*

ZANCHIUS, (HIERONYMUS) een der vermaardſte Proteſtantſche Godgeleerden, was geboren te Alzane, in Italië, den 2 February des jaars 1516. Het onderſcheidt, het welk Teiſſier, *Addit. aux Eloges Tom. II, pag.* 160, aangaande de geboorteplaats van Zanchius heeft gevonden tuſſchen Melchior Adam en Thuanus, is van gener waarde. „ De eerſte" (zegt hy) „ verhaalt, dat Zanchius is geboren te Alzane, en „ Thuanus, nevens Verheiden, geven hem Bergamo tot zyne „ geboorteplaats." Wel is waar, dat de twee laatſtgemelde ſchryvers hem den bynaam van *van Bergamo* geven; maar dewyl deze bynaam niet minder paſt aan den gene, die in het landſchap van Bergamaſco, dan die in de ſtadt Bergamo zyn geboren, zo kan noch aan Thuanus, noch aan Verheiden aangaande het geen zy omtrent de geboorteplaats en den bynaam van Zanchius gezegt hebben, eenig verwyt worden gedaan. Men mag dan onderſtellen, dat zy in 't algemeen hebben willen zeggen, dat Zanchius in 't landt van Bergamo is geboren, en op die wyze komt Melchior Adam met Thuanus en Verheiden overeen, hebbende de geboorteſtadt van dezen groten Godgeleerde alleen wat naauwkeuriger uitgedrukt, door te zeggen, dat de zelve Alzane, of Alzanum, genaamt was, daar by voegende, dat de zelve in 't dal of de valeie van Seri gelegen is. Nu is 't zeker, dat Alzane en deze valei onder Bergamaſco behoren. Zie *Melchior Adam in Vit. Theol. exter. pag* 148, en *Leand. Alberti Deſcript. Ital. pag.* 638. Tot een anderen miſſlag vervalt Teiſſier, als hy verzekert, dat Alzane eene kleine ſtadt is, vier mylen van Venetië gelegen. Hy hadt waarlyk, zonder dat hy hadt behoeven te vrezen van te veel te zeggen, in plaats van vier wel veertig mylen mogen zetten. Hy is door Melchior Adam daar in misleid: want deze hadt op eene zekere plaats gelezen, dat de vader van onzen Hieronymus, de doodt van zynen vader verſtaan hebbende, de ſtudie der Rechtsgeleerdheit hadt verlaten, en zich in den huwelyken ſtaat begeven, gemerkt hy, om de zorge voor zyne zuſteren, beter geraden vondt zich aan de huiſſelyke zaken meer te laten gelegen leggen dan aan de pleitzaal, dies hy de ſtadt verliet en naar Alzane trok, vier mylen (gelyk Melchior Adam zegt, *in Vit. Theol. exter. pag.* 638) daar van daan gelegen, gedragende zich daar omtrent als een goed huishouder, dat is zo veel te zeggen als uit zuinigheit. En dit heeft Melchior Adam ergens gevonden, te weten in 't *II boek* der Brieven van Zanchius, *pag.* 444. Daar op gaat hy aan het giſſen, maar zonder een goed gevolg, zeggende in eene kanttekening, dat naar zyne gedachten de ſtadt Venetië de plaats is geweeſt, die door den vader van Zanchius verlaten wierdt: maar hy zou die gedachten niet gekregen hebben, indien hy een goed aardklootkundige was geweeſt: want dan zou hy geweten hebben, dat Alzane meer dan veertig mylen van Venetië is gelegen. Teiſſier heeft nu, volgens het geen boven gezegt is, de giſſing van Melchior Adam in eene zekere zaak verandert, hebbende daarenboven de woorden *quartum lapidem* door *vier mylen* overgezet, hoewel niet meer dan vier duizend ſchreden daar door in de Latynſche tale verſtaan worden. Het is zeer waarſchynlyk, dat Bergamo de ſtadt is, welke de vader van Zanchius wegens zyne huishoudinge verlaten heeft. Quenſtedt heeft twee grove miſſlagen begaan, ſtellende *pag.* 276 van zyn werk *De patriis illuſtr. virorum*, dat Hieronymus Zanchius in de valeie van Seri, namentlyk te Alzane, vier mylen van Venetië gelegen, geboren is, en *pag.* 302 van het zelve werk, dat hy te Bergamo het licht heeft gezien. Maar het wordt tydt om tot onzen Zanchius weder te keren. Hy begaf zich in zyn vyftiende jaar onder de Reguliere kanunniken van Lateran, en bleef omtrent negentien jaren onder de zelve, gedurende welken tydt hy zich begaf tot de ſtudie der Filoſofie en ſcholaſtyke Godgeleerdheit; maar te Lucca de leſſen van Petrus Martyr over de Pſalmen en den Brief van Paulus aan de Romeinen gehoort hebbende, begaf hy zich tot een beter en nutter ſtudie, namentlyk tot het lezen der H. Schriftuur en der oudvaderen. Het is bekend, dat Petrus Martyr, die kanunnik van het zelve broederſchap was geweeſt, voor dat hy de monnikskap afleide, de leer der Proteſtanten aan verſcheide van zyne medebroeders inboezemde, en de indrukſelen, welke hy hen dien aangaande hadt gegeven, waren zo krachtig, dat achttien van hen binnen den tydt van een jaar zyn voorbeeldt volgden, en het Pausdom afzworen. Hieronymus Zanchius was onder dat getal, verlatende Italië in 't jaar 1550. Hy bleef eenigen tydt by de Graubunders, en onthieldt zich daar na nog eenigen tydt te Geneve, zynde voornemens zich naar Londen te begeven, op het aanraden van Petrus Martyr, die hem aldaar tot hoogleeraar in de Theologie meende te doen benoemen: maar door die van Straasburg aangezocht zynde om het door de doodt van Caſparus Hedio open gevallen hoogleeraarsampt in de H. Schrift te komen vervullen, voegde hy zich naar hunne begeerte, en vaardde het zelve aan in 't jaar 1553, bekledende het zelve omtrent elf jaren, somwylen ook leſſen over *Ariſtoteles* doende. Men begeerde van hem de Augsburgſche geloofsbelydenis te ondertekenen; maar hy kon niet dan onder zekere bepalingen, die hem door de Scholarchen van de gezegde ſtadt wierden ingewilligt, daar toe gebragt worden. Hy wierdt vervolgens

in

in 't jaar 1555 in 't Kapittel der kanunniken van St. Thomas aangenomen. Hy beminde de vrede, en was een vyandt van de twisten en geschillen der Godgeleerden; maar kon de zelve evenwel niet ontgaan. Eenige schryvers verzekeren, dat weinige van zynen tydt hem in geleerdheit, in Godvruchtigheit en in zedigheit te boven gingen. Zie *Sanderson de obligat. conscient. Praelect. II, apud Pope-Blount, Cens. celebr. Auth. pag.* 541. Men zal daar van hier na breder spreken. Hy wierdt van dwalingen beschuldigt, en zich daar tegen willende verantwoorden, wierdt de zaak zo hevig gedreven, dat men de zelve tot het uiterste bragt, te weten dat hy zich of duidelyk verklaren, of goedwillig afstandt van zyn ampt zou doen, of zyn afscheidt van de Scholarchen ontfangen. Hy vondt zyn rekening noch by het een, noch by het ander van deze uiterssten; derhalven maakte hy grote bewegingen om zich te handhaven. Allerhande middelen wierden daar toe bezocht; en men besloot eindelyk hem een zeker formulier of voorschrift te doen ondertekenen, het welk hy aannam te doen; doch niet zonder eenige bepalingen, die echter niet beletten, dat zyne tegenstrevers niet alleen tegen hem het veldt behielden, maar ook overal de maare van hunne zege op hem verbreidden. Maar men moet, om van deze zake wel onderrecht te zyn, weten, dat 'er tusschen hem en Johannes Marbachius, predikant en hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Strasburg, een verschil ontstondt: want zy het over de lere der voorbeschikkinge en den aankleven van dien niet kunnende eens worden, bleef dit vuur van tweedragt al smeulen onder de assche tot dat Zanchius in den jare 1561 zeker boek van den vermaarden Tilemannus Heshusius, het welk te Strasburg gedrukt, maar daar men Maagdenburg voor op den tytel gestelt hadt, door het gezag van de overheit deedt verbieden. In dat boek wierdt gehandelt van de wezentlyke tegenwoordigheit *in*, *met*, en *onder het broodt*, wordende in des zelfs voorreden niet alleen Frederik de III, keurvorst van de Palts, maar ook Melanchthon en verscheide andere voortreffelyke Godgeleerden op een zeer schampere wyze aangetast en doorgestreken, en voorts alle de genen, die in de gemelde zake van een ander gevoelen waren dan de schryver, voor ketters en ongodisten uitgescholden, zo dat het verbieden en onderdrukken van dit boek door Zanchius niet wierdt uitgewerkt ten aanzien van het gezegde leerstuk, als waar omtrent hy aan de kerk het oordeel overliet, maar wegens de scheld- en smaadwoorden, waar mede de gedachte voorreden was opgepropt. Dit veroorzaakte niet alleen in Marbachius, maar ook in andere heethoofden een groot misnoegen, en zy lieten zich door hunnen blinden yver zo ver vervoeren, dat zy middelen zochten om Zanchius den voet te ligten. Zy begonnen derhalven zyne lessen naauwkeurig te onderzoeken, en al het geen hy zeide, of aan zyne leerlingen hadt opgegeven, van stukje tot beetje, gelyk men spreekt, uit te pluizen; en daar uit gehaalt hebbende het geen zy oordeelden in hun kraam te kunnen dienen, beschuldigden zy hem van wangevoelens aangaande het leerstuk van de voorbeschikkinge, dat der volhardinge, en andere. Deze zaak nu van weerzyden sterk gedreven en onderzocht wordende, nam Zanchius van zyne zyde toevlucht tot verscheide Hoogduitsche Godgeleerden, zich aanbiedende tot een mondgesprek met zyn tegenparty; maar dit voorstel wierdt door de zelve verworpen, en men schilderde Zanchius met lelyke verwen af aan het gemene volk; tot dat het eindelyk daar op uit kwam om het verschil aan de uitspraak van goede mannen te stellen. Daar toe wierden de volgende geleerde mannen gekozen en verzocht, namentlyk, van Tubingen Jacobus Andreae, van Tweebrugge Cuman Flinsbach, en van Basel Simon Sulcerus en Ulrich Coccius; en deze scheidsmannen gaven voor uitspraak, dat 'er in de gevoelens van Zanchius geen kettery stak, wordende door hen zekere artykelen op 't papier gebragt, om door Zanchius ondertekent te worden, het welk hy deedt den 28 Maart des jaars 1563, met de volgende uitdrukkingen: *Hanc doctrinae formulam ut piam agnosco, ita etiam recipio*, het welk wil zeggen: *Gelyk*, of *voor zo verre ik dit geloofsformulier als Godvruchtig erkenne, wordt het zelve door my aangenomen*; of ook: *Ik erkenne, dat dit geloofsformulier Godvruchtig is, en neme het zelve als zodanig aan*: want deze dubbelzinnigheit legt in de Latynsche woorden opgesloten. Het is ook niet wel te denken, dat Zanchius deze dubbelzinnigheit niet zou gemerkt hebben, noch dat zyne mening niet is geweest t'eeniger tydt voordeel daar uit te trekken. Maar het zy daar mede zo als het wil, de geslepenheit en loosheit zyner tegenpartyders ging al zyn verstandt en voorzichtigheit te boven; want zy lasschten in de artykelen van het formulier op eene behendige en schrandere wyze zodanige dubbelzinnigheden in, dat zy alle dingen tot hun voordeel konden uitleggen, en zy bleven daarentegen niet in gebreke alles tot zyn nadeel uit te duiden, waar door het geschil weder aan de gang raakte. Zanchius wilde zyn hoofdt weder opbeuren, en men deedt nieuwe voorslagen van een vergelyk, wanneer eene voordelige gelegenheit hem een eerlyk voorwendsel verschafte om zich uit dezen doolhof te redden. Namentlyk, de kerk van Chiavenna, in Graubunderlandt, beriep hem tot haren leeraar, en hy nam dat beroep met blydschap aan, makende zich dus vry van alle vervolgingen zyner benyders en tegenstrevers. Zie daar hoe Henrik Alting deze zaak verhaalt in zyne *Theolog. Histor. pag.* 299, waar by nog eenige omstandigheden, door Alting overgeslagen, en die Melchior Adam aan de handt geeft, kunnen gevoegt worden. De beschuldigingen, tegen Zanchius ingebragt, betreffen zo wel de leerstukken van het Nachtmaal, van de overaltegenwoordigheit, den beeldendienst, den Antichrist, en het einde der wereldt, als die van de voorbeschikkinge Gods en de volhardinge of volstandigheit der heiligen. Het Kapittel van St. Thomas, waar van Zanchius een lidt was, bezocht verscheide middelen om tot een vergelyk te komen. Het verschil wierdt aan de uitspraak van dertien dezer leden of kanunniken gestelt. Zanchius verzocht de gevoelens der kerken- en hoogleeraren van Duitschlandt, en gaf der zelver uitspraken vervolgens in 't licht. Hy stondt eenigen tydt in twyfel of hy het formulier, door de vier aangestelde rechters opgestelt, wilde ondertekenen, zich verontschuldigende met de vreze, die hy hadt, dat Godvruchtige zielen daar door mogten tot aanstoot en ergernis bewogen, en daarenboven andere, nog dwalende, door zyn gedrag gesterkt, en in hunne verkeerde gevoelens bevestigt worden. Doch na lange overwegingen en twyfelachtigheden besloot hy, uit liefde voor de vrede, het formulier te ondertekenen, niet denkende, dat daar door eenig nadeel aan zyn gevoelen en gelove zou worden toegebragt, nemende nochtans, volgens zyne oprechtigheit, zekere maatregelen tegen de loosheit zyner vyanden, en alzo in het ondertekenen van 't formulier een soort van voorhoede gebruikende. Aldus spreekt Melchior Adam daar van *in Vit. Theol. exter. pag.* 150; maar, om de waarheit te zeggen, men zal, het boven verhaalde wel ingezien zynde, weinig oprechtigheit in dit gedrag van Zanchius vinden: want de uitdrukkingen van zyne ondertekening zyn zo dubbelzinnig, en zo vol loze uitvluchten, dat zy met een byzonder oogmerk en vooruitzicht op het toekomende aldus zyn opgestelt: en dit zo zynde, kon de ondertekening van zo een formulier, waar in niet dan loosheit schuilde, immers noch den gene, die het ondertekende, noch tot rust en vrede der kerke dienen. In de *Historia sacrament.* van Hospinianus wordt ook (*P. II, pag.* 536 *&c.*) een breed verhaal van dit krakeel gevonden. Men ziet daar uit, onder anderen, dat een der goede vrienden van Zanchius, zyn tegenparty geworden zynde, zich van zekeren brief, door Zanchius aan hem geschreven, tot zyn voordeel heeft weten te bedienen. Men ziet daar verder, dat sedert het geval met het boek van Heshusius, waar van boven gesproken is, Marbachius, met zyne aanhangers, tegen Zanchius niet meer hebben willen spreken, ja zelfs den hoedt niet eens voor hem afligten. Maar het geen dat geen, het welk zo even aangaande de loosheit van Zanchius in het ondertekenen van het meergemelde formulier gezegt is, bevestigt, is, dat men op de aangehaalde plaats van Hospinianus (*pag.* 543) duidelyk leest, dat Zanchius aan de woorden zyner ondertekeninge in zyn gemoedt een byzonderen zin en uitlegging heeft gegeven, en wel op deze manier: *Hanc doctrinae formulam recipio quatenus illam piam esse judico*; dat is te zeggen: „Ik neme dit „geloofsformulier aan voor zo verre ik het voor Godvruchtig „(of rechtzinnig) houde." Maar zyne vyanden, de afschriften van het formulier overal heen gezonden hebbende, maakten geen gewag van de bewoordinge en de wyze zyner ondertekening, uit vreze, dat door het overwegen van de dubbelzinnigheit der woorden van Zanchius de luister van hunne zegepraal mogt benevelt worden. Als men voor het overige geloof moet slaan aan een brief, door hem aan David Cheillet geschreven, en gedagtekent den 1 November 1563, gebruikten zyne tegenstrevers allerhande bedriegeryen ten zynen opzichte. Zie den zelven in het *II Boek* der Brieven van Zanchius, *pag.* 81 *enz.* Ondertusschen verdient de zelve gelezen te worden, als behelzende zyne verdediging: en hy doedt daar in zeer krachtige pogingen om te bewyzen, dat hy in die zake niets tegen zyn gemoedt heeft gedaan.

Zanchius leide, na het bovengemelde beroep van die van Chiavenna, zyn kanunnikschap neder, en verzocht verlof van die van Strasburg om te mogen vertrekken. Dit wierdt hem toegestaan, en hy verliet Strasburg in de maandt van November des jaars 1563. Van dien tydt af tot het jaar 1568 bekleedde hy het leeraarsampt te Chiavenna met veel vrucht, doch al mede niet zonder veel kruis te hebben. Hy vaardde in de maandt van February des gemelden jaars 1568 het ampt aan van hoogleeraar in de H. Schrift, door die van Heidelberg hem aangeboden. Hy wierdt daar ook in het zelve jaar, in de tegenwoordigheit van Frederik den III, keurvorst van de Palts, Doctor in de Godgeleerdheit gemaakt. Hy schreef, op de begeerte van dien vorst, een groot werk tegen de bestryders der H. Drievuldigheit, of Antitrinitarissen. Hy weigerde, na de doodt van den zelven, het beroep zo aan de kerke te Antwerpen, als van de hogeschole te Leiden, hebbende meer behagen in het hoogleeraarsampt in het collegie te Neustadt, alwaar Paltsgraaf Johan Casimir alle de professoren van de Gereformeerde Religie, die door den nieuwen keurvorst, den Lutherschen Godsdienst toegedaan, te Heidelberg waren afgezet, ontfing, om daar hun verblyf te komen nemen. Maar na het overlyden van dien keurvorst, de gemelde Johan Casimir het bestier van dat keurvorstendom aangevaard hebbende, liet hy alle de afgezette hoogleeraars in hunne ampten herstellen; maar Zanchius wierdt, uit aanmerking van zynen hogen ouderdom, *emeritus* gemaakt. Hy overleedt ook te Heidelberg den 19 November des jaars 1590, hebbende eenige jaren voor zyne doodt zyn gezicht verloren. Uit zyne geschiedenisse, door Melchior Adam opgestelt, blykt niet, dat hy is getrouwt geweest; maar Thuanus verhaalt, dat hy verscheide kinderen heeft nagelaten. Zie hier de woorden van dezen laatsten daar omtrent, *Hist. lib. XCIX, pag.* 379: *scripsit multa*

multa . . . . . quorum partem, dum vixit, in lucem dedit, partem filii, quos plureis reliquit, post mortem ejus publicarunt. Dat is: „ Hy heeft veel geschreven . . . . . waar van hy een gedeelte by zyn leven heeft uitgegeven, zynde het overige „ door zyne zonen, waar van hy 'er *verscheide* heeft nagelaten, „ na zyne doodt met den druk gemeen gemaakt." Deze woorden behelzen een soort van vergroting; want in den toeëigeningsbrief, of de opdragt der Brieven van Zanchius, door zyne erfgenamen ondertekent, wordt alleen van twee zonen en een schoonzoon gewag gemaakt. Zie hier dan het geen zyne vrouwen en kinderen betreft. Zyne eerste huisvrouw was de dochter van Cœllus Secundus Curio, die hem eene dochter baarde, de welke jong stierf. Hy hertrouwde met de zuster van zekeren edelman, genaamt Laurens Lumage, by welke hy in het zelve jaar tweelingen verwekte: maar de zelve zyn niet lang na hunne geboorte gestorven. Het jaar daar na teelde hy nog eene dochter by de zelve vrouwe; maar die overleedt mede in het derde jaar van haren ouderdom. Zie ook het geen Hieronymus Zanchius aan Lelius Zanchius schryft in 't jaar 1565, den 2 April, zeggende, dat hy toen twee dochteren hadt. Zie het *II Boek* der Brieven van Zanchius, *pag.* 444 *enz.* Hieronymus Zanchius heeft verscheide werken geschreven, die wel zo goed zyn, zegt Bayle, als die der hedendaagsche Godgeleerden; en evenwel zyn 'er weinige, die de zelve lezen: zy worden in de openbare verkopingen van boeken bykans voor niet weggegeven, en de kruideniers en kommenyen maken 'er meer gebruik van dan de proponenten en predikanten. Doch de werken van andere Godgeleerden, welke in de XVI eeuwe boven anderen zo hebben uitgeblonken, hebben voor het grootste gedeelte met die van Zanchius het zelve lot. Thuanus en Moreri verdienen over eenige zaken, door hen aangaande Zanchius verhaalt, berispt te worden. Wat den eersten betreft, zo dient voor eerst aangemerkt, dat Petrus Martyr Italië heeft verlaten in 't jaar 1542, en dat Zanchius het zelve heeft gedaan in 't jaar 1550, zo dat het volgende verhaal van Thuanus gansch niet naauwkeurig is, zeggende *Hist. lib. XCIX*, *pag.* 379, op 't jaar 1590: *Hieronymus Zanchius . . . . . paulo post Petri Martyris . . . . discessum ob eandem causam Argentinam concessit.* Dat is: „ Hieronymus „ Zanchius heeft zich kort na het vertrek van Petrus Martyr „ om de zelve reden naar Straasburg begeven." Het zelve verhaal is ten twede nog in een ander opzicht gebrekkig: want Zanchius heeft na zyn vertrek uit Italië eerst omtrent negen maanden by de Graubunders vertoeft; en zich daar na nog byna even zo lange te Geneve opgehouden hebbende, begaf hy zich daar na eerst naar Straasburg. Ten derde zegt Thuanus: *Vermilio in Angliam evocato anno* 54 *in munere successit.* Deze Latynsche woorden nu kunnen aldus verstaan worden, dat Petrus Martyr naar Engelandt ging in 't jaar 1554; maar dat is valsch: want zyne reize derwaarts geschiedde al in den jare 1547. Maar om alles niet op zyn strengste te behandelen: men zal het Thuanus inschikken, dit door 't jaar, van hem gemeld, dat van de bezitneming van zyn ampt door Zanchius moet verstaan worden; maar dit is een openbare mistlag, dat hy Petrus Martyr in zyn ampt is opgevolgt, alzo het Casparus Hedio is geweest, wiens opvolger hy was in 't hoogleeraarsampt in den jare 1553. Zie *Melch. Adam. p.* 149, 242. Wel is waar, dat hem in den brief, aan hem geschreven in den name der Scholarchen door Jacobus Sturmius, dat ampt wordt opgedragen, nevens de zelve besolding, die Petrus Martyr hadt genoten; maar dat is geen gevolg, dat hy zyn opvolger is geweest. Ten vierde vertrok Zanchius van Chiavenna om het hoogleeraarsampt in de Godgeleerdheit te gaan aanvaarden te Heidelberg: bygevolg begaat men een mistlag, als men stelt, dat hy tusschen den tydt, dat hy van Chiavenna vertrok, en dien van zyn beroep in de Palts nog een ampt te Basel bekleed heeft, gelyk Thuanus doedt op de zelve plaats, boven aangehaalt. Men bedriegt zich ten vyfde nog veel meer, als men wil verzekeren, dat hy naar de Palts trok in 't jaar 1578, alzo hy zich reets tien jaren te voren daar naar toe hadt begeven. Men moet hier, ten zesde, met stilzwygen niet voorby gaan, dat het oogmerk van zyne reize naar de Palts was om op de akademie van Heidelberg de Godgeleerdheit te onderwyzen, het welk hy ook heeft gedaan tot den tydt der Religie- veranderinge in de Palts na de doodt van keurvorst Frederik den III; zo dat men niet moet zeggen, dat hy voort van Basel naar Neustadt is vertrokken, alzo hy in deze laatste plaats eerst kwam, en aldaar leeraarde na dat hy acht jaren lang te Heidelberg professor was geweest. Eindelyk zal men hier nog byvoegen, dat de Heer Thuanus een weinig te ver gaat, wanneer hy van de genegenheit, welke Zanchius voor de Roomsche kerk, welke hy hadt verlaten, nog zou hebben behouden, aldus spreekt. „ In zyne schriften", zegt hy, „ wordt eene grote gematigtheit bespeurt, als hebbende in oprechtigheit verlangt, dat alle verschillen, over „ den Godsdienst gerezen, mogten beslist en weggenomen wor- „ den. In zyn zeventigste jaar zondt hy zyne geloofsbelyde- „ nis aan Ulysses Martinengo, een Venetiaansch edelman, „ graaf van Barco, gevende de zelve te gelyk zo wel in zy- „ nen als zyner vrienden name in 't licht: want dit leest men „ op den tytel van de zelve. In deze geloofsbelydenis betuigt „ hy, dat hy niet t'eenemaal, en in alle dingen, van de Room- „ sche kerk en hare leerstukken was afgegaan, maar alleen in „ die zaken, welke met de schriften der Apostelen niet over- „ eenkwamen, en met de lere, die zy zelf hadden onderwe- „ zen en geleeraart, en die door de oude zuivere kerk was ge- „ looft en aangenomen; dat hy, wanneer hy zich van de Room- „ sche kerk hadt afgezondert, van voornemen was geweest „ tot de zelve weder te keren, indien men de dwalingen, „ welke in de zelve heerschten, verbeterde, en de zelve hare „ eerste gedaante weder aannam; dat hy van al zyn hert „ wenschte, dat die gelukkige en heilzame verandering eens „ mogt gebeuren: want (zegt hy) wat kan eene Godvruchtige „ ziel vuriger wenschen, dan tot het einde van haar leven in „ de rechtgelovige kerke te mogen blyven, waar in men het „ geluk heeft gehad van door den Doop wedergeboren te wor- „ den, terwyl de gemeenschap, die men met de zelve onder- „ houdt, den Heere niet mishaagt?" Luther, Kalvyn, Jacobus Andreæ, van welken laatsten de Heer Thuanus kort daar na gewag maakt, als van een veel bitterder Godgeleerde tegen de Roomsche kerke en den paus, zouden, des gevraagt zynde, oprechtelyk de geloofsbelydenis van Zanchius ondertekent hebben. De zelve strekt dan tot geen bewys, dat Zanchius van de andere Godgeleerden van zyne gemeenschap verschilde. Wat voorts Moreri aanbelangt, de zelve begaat in zyn Woordenboek de zelve misslagen, welke boven van Teissier en Thuanus zyn aangetekent, en maakt 'er nog eenige by, welke de nieuwsgierigen by Bayle in zyn *Dict. Crit.* op den name van ZANCHIUS, *Rem.* F kunnen nazien. In 't algemeen moet men aanmerken, dat de Roomschgezinde schryvers hem als een zeer gematigt man roemen: want hy geloofde niet, dat de paus de Antichrist is, en hy veroordeelde opentlyk de vooringenomenheit en het vooroordeel, het welk hy by de meeste Protestantsche schryvers hadt aangemerkt. In 't jaar 1561 hadt hy, nevens Johannes Sturmius, eene onderhandeling met den pausselyken nuntius, waar in hy hem zekere voorwaarden voorstelde, op welke eene vereeniging van de Protestantsche met de Roomsche kerke kon geschieden; maar de zelve wierden verworpen. Pallavicini spreekt daar van in het brede in zyne Geschiedenis van de kerkvergadering van Trente in 't *XV Boek*, in 't *X Kap.* De beroemde Fredericus Sylburgius is den tydt van omtrent vier jaren *Amanuensis* by Hieronymus Zanchius geweest, wanneer hy hem Lelius Zanchius aanprees, om hem tot het verkrygen van eenig beroep of ampt te Padua bevorderlyk te willen zyn. De brief van aanbeveling is gedagtekent den 2 April 1565. *Bayle Dict. Crit.* Zie hier de naamlyst van zyne voornaamste schriften: *Miscellanea Theologica*; *De tribus Elohim*; *De natura Dei*; *De operibus Dei*; *Commentar. in Hoseam*; *Commentar. in Epist. ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses*; *Commentar. in I Epist. Johannis*; *De incarnatione Filii Dei libri II*; *De sacra Scriptura*; *De religione Christiana*; *Compendium præcipuorum capitum doctrinæ Christianæ*; *Ad Arriani libellum responsio*; *Ad Wilhelmum Holderum responsio*; *Epistolarum libri duo*; *Prolegomena ad Physicam*; enz.

ZANCHIUS, (HIERONYMUS) een naneef van den voorgaanden, is een vermaard rechtsgeleerde geweest, en heeft verscheide schriften, de rechtsgeleerdheit rakende, in het licht gegeven. *Bayle Dict. Crit.*

ZANCHIUS, (HIERONYMUS) een Engelschman, leefde in de voorgaande eeuwe. In den beginne der onlusten tusschen koning Karel den I en het Parlement van Engelandt geboodt hy als kapitein eene kompagnie van de troepen van het Parlement. Daar na begaf hy zich tot het preêken, wierdt procurator van het zogenoemde H. collegie te Oxfort, en door de gunst, in welke hy was by Olivier Cromwel, ridder gemaakt. Hy hieldt het inzonderheit met de Wederdopers, en stierf in Ierlandt niet lange voor het overlyden van Karel den II. Men heeft van hem eenige Predikatien, en Redenvoeringen, in het Parlement door hem uitgesproken. *Wood Athenæ Oxonienses.*

ZANCHUS, (JOHANNES CHRYSOSTOMUS) geboren te Bergamo, bloeide in de zestiende eeuwe, en was kanunnik der orde van St. Augustinus. Hy heeft nagelaten: *Tractat. de VII Sacramentis*; *Dictionar. V. script. Ebr. Græc. & Latin.*; *De Orobiorum sive Cenomanorum origine libri III*, welk laatste werk in het derde stuk van de *Thesaurus Antiquitatum & historiarum Italiæ* gevonden wordt.

ZANCLE, eene stadt in Sicilië, door Anaxilas, weleer dwingelandt te Rheggio, verwoest. De ingezetenen van die landstreek geven voor, dat zy door den tyran Zanclus is gebouwt; maar Nikander beweert, dat zy haren naam heeft gekregen van den seissen van Saturnus, de welke aldaar bewaart is. Naderhandt heeft deze plaats den naam van *Messina* ontfangen. *Strabo. Plinius. Nicander lib. X.*

ZANDDYK, of ZANDYK, een oud en voor dezen zeer aanzienlyk en groot dorp en heerlykheit in Zeelandt, gelegen op het eilandt Walcheren, niet verre van de stadt Vere, welke het buiten twyfel in ouderdom te boven gaat. Het is door Wolfaart van Borsselen en zyne vrouwe Sibylle omtrent of kort na het jaar 1280 bedykt, behouwt, beplant, en met een klooster voor de broederen van de Duitsche orde verheerlykt, na dat zy deze gansche landstreek en zandige schorren gekocht hadden van Floris den V, grave van Hollandt en Zeelandt. Maar alzo het een kwaad leen was, schonken zy het weder aan den grave, en kregen het van hem weder tot een goed en onsterflyk leen, volgens den inhoudt van zekeren brief en wederzydsche overdragt van Wolfaart, en Beatrix, gravinne van Hollandt en Zeelandt. De kerk van Zanddyk is de moederkerk van Vere of Ter Vere geweest, om welke reden van ouds de pastoor van de laatstgemelde kerk gehouden was eene jaarlyksche rente, tot erkenning van dit dochterschap,

ſchap, aan den regent der kerke van dit dorp op te brengen. Ook begon men hier in 't jaar 1365 op den derden Sinxen- of Pinxterdag een ommegang of proceſſie te houden, waar toe van alle hoeken en geweſten veel volk zamenkwam. De begeving der kerke te Zanddyk, de welke te voren den deken van St. Pieter plagt toe te komen, is naderhandt door een vergelyk overgedragen aan de graven van Zeelandt. De naamreden van Zanddyk is ligt te vinden: want als Wolfaart van Borſſelen op de voorverhaalde wyze de ſchorren en polders van deze landſtreek hadt laten bedyken, liet hy daar een dwarsdyk opwerpen, die *Zand-dyk*, naar den zandgrondt, wierdt bygenoemt; gelyk ook het daar by gelegen kaſteel om die reden *Zanden-burg* genoemt wierdt. Willem de III, prins van Orange, en koning van Engelandt, is in zyn leven heer van Zanddyk en het vervallen ſlot Sandenburg, waar van hier na zal geſproken worden, geweeſt. *Reygersberge en Smallegange Kronyken van Zeelandt. Gargon Walcherſche Arkadia. Oudheden en Geſtichten van Zeelandt.*

ZANDE, of ZANDT, (HET) ook genaamt ZANDWEER, een dorp van de Groninger Ommelanden, onder Fivelgo behorende, voorzien met zeer vruchtbare landeryen. De dyk, die van het Zandt, of Zande, tot de Fivel toe loopt, is in het jaar 1257 begonnen, en in het jaar 1266 voltrokken, zo als men by *Menco van Iberum* vindt aangetekent. By dit dorp ſtaat het adelyke huis *Umpteda*, by verkortinge genoemt *Ompta*. Het wordt in het geeſtelyke door een eigen Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van Lopperſum.

ZANDENBURG, voor dezen een adelyk huis, of kaſteel in Zeelandt, op het eilandt Walcheren, digt by de ſtadt Vere en het dorp Zanddyk, is een der grootſte en ſchoonſte gebouwen en beſte ſterktens van dat ganſche eilandt geweeſt, en de zitplaats der heeren van Ter Vere, maar door den oorlog zodanig vernielt, dat 'er tegenwoordig niet dan een deel puin en oude grondſtenen van overig is. Aangaande des zelfs naamreden zie het artykel van ZANDDYK. Het was geſticht door heere Wolfaart of Wolfert van Borſſelen, en zyne gemalinne Sibylle, omtrent den jare 1280, toen zy de ſchorren en landen van Zanddyk, waar van hier voor is geſproken, bedykten. Het heeft zeer grote zalen en kamers gehad, en diepe ruime kelders, als ook eene kapel, waar in men dienſt plagt te doen. Ook zyn daar in wel keizers, koningen, en andere vorſten onthaalt en geherbergt. Op dit ſlot is na het midden van de zestiende eeuwe geboren *Maximiliaan de Vriend*, een geleerd man, en goed dichter van zynen tydt, van wien boven op zynen naam breder is geſproken. *Reygersberge en Smallegange Kronyken van Zeelandt. Gargon Walcherſche Arkadia.*

ZANDENBURG, eene ridderſchap in het Overkwartier van Utrecht. Zie SANDENBURG.

ZANDFERD, of ZANTFIRDE, een dorp van de Vrieſche grietenye Wimbritzeradeel, onder het kwartier Ooſtergoo.

ZANDHORST, of SANDHORST (HET HUIS TE) een adelyk huis in Rhynlandt, in Waſſenaar, niet verre van Zuidwyk en Raaphorſt. Het zelve is voor meer dan drie honderd jaren aan het adelyke huis van *Zandhorſt* gekomen, geſproten uit het ridderlyke huis van *Polanen*, en gebouwt van heere *Dirk van Waſſenaar*, jonger zoon van heere Philips, burggrave van Leiden, die omtrent het jaar 1300 de goederen van Zandhorſt geërft hebbende, dit ſlot daar op bouwde, en den naam van *Zandhorſt* aannam, nalatende heer *Dirk van Zandhorſt*, ridder, in het jaar 1345 kinderloos geſneuvelt in den ſlag van Stavoren, in Vrieslandt. Heer *Philips van Zandhorſt* liet na heer *Dirk van Zandhorſt*, in 't jaar 1405 getrouwt met de baſtaard zuſter van hertog *Willem van Beyeren*, grave van Hollandt, achterlatende heer *Dirk van Zandhorſt*, ridder, die in 't jaar 1440 ter gemalinne nam vrouw Izabelle van Aſſendelft. Na hem wordt het geſlacht uitgeſtorven gerekent, by gebrek van mannelyk oir, zo dat de tegenwoordige benoeming van *Zandhorſt* ſchynt aangenomen uit de bezittinge van dat huis; hoewel in een ander geſlacht overgegaan. In 't jaar 1398 wierdt dit adelyke huis, nevens Duivenvoorde, Hodenpyl, Heemſtede, Warmont, en andere, door Koenraad Kuſer, met de krygsmacht, hem van hertog Albrecht, grave van Hollandt, enz. gegeven, om de moordenaars van zynen zone Willem Kuſer daar mede te vervolgen, vernielt, maar naderhandt weder opgebouwt, en verbetert. *Oude Holl. Kronyk door W. van Gouthoeven fol.* 81 *en* 407. *S. van Leeuwen Batav. illuſtr. fol.* 156 *en* 1268. *Schotanus fol.* 215. *enz.*

ZANDPOORT, (DE) een fraaie buurt, gelegen tuſſchen Haarlem en de Beverwyk, ten einde van de Slaperdyk, of den zogenoemden vergierden weg, naby de vervallene huizen van Brederode en Velzen. Zy behoort onder den Banne der ambachtsheerlykheit van Velzen, en wordt ſedert den jare 1724 in eigendom bezeten door den Ed. Gr. Achtb. Heere *Gerrit Corver*, Burgemeeſter der ſtadt Amſterdam, enz. Zie het artykel VELZEN. Zy legt zeer vermakelyk, en is zeer bekend, om dat hier de doortocht is naar Velzen, de Beverwyk, Alkmaar, en verdere plaatſen, daar omtrent gelegen. Eenigen willen, dat hier in 't jaar 1155 een gevecht tuſſchen de Drechter Vriezen, in Noord-Hollandt, of Weſt-Vrieslandt, omtrent Hoorn en Enkhuizen gewoont hebbende, en de Kennemers is voorgevallen: maar Zoeteboom en anderen trekken in twyfel of dat hier ter plaatſe, en niet by een andere Zandpoort is voorgevallen. Hier was van ouds eene gewyde kapel, geſticht omtrent het einde van de veertiende eeuwe door Johan, heere van Brederode, ter eere van den Almachtigen Godt en van ſint Patricius, na dat hy van zyne bedevaart naar Ierlandt, om het Vagevuur van St. Patricius (een zeker onderaardſch hol, waar van men elkander in de blinde Roomſche tyden wys maakte, dat het aan dien Sint, gehouden voor den Apoſtel van Ierlandt, van Gods wegen was aangewezen, om de verſtokte leren door het vertonen van de hemelſche vreugde en helſche pynen te vermurwen) te bezoeken, weder te huis was gekomen. *Scriverius in Diderik den VI, grave van Hollandt. Zoeteboom Saanlandſche Arkadia. Oudheden en Geſtichten van Kennemerlandt*, enz.

ZANDT, (HET) een dorp in de Groninger Ommelanden. Zie op ZANDE.

ZANDT, of SANDT, (HET) eertyds een ſlot, gelegen omtrent Katwyk aan den Rhyn, daar de heeren van Waſſenaar hun intrek plagten te hebben, maar dat nu geheel vervallen is. Alleen is de jurisdictie of het rechtsgebiedt nog uit dien name bekend. *Van Leeuwen Batav. illuſtr. fol.* 156. *Pars Katw. Oudh.*

ZANDT, of SANDT, (HET) een vlek by het ſteedtje Stralen, in Gelderlandt, onder het kwartier van Roermondt gelegen. Eenigen zyn van gedachten, dat het voor dezen *Sablones*, of *Sabulones* is genaamt geweeſt. *Pontanus Hiſt. Gelr. P.* I, *fol.* 62.

ZANDVLIET, of SANDVLIET, in 't Latyn *Sanflira*, een kleine ſterke ſtadt in Brabandt, tuſſchen Antwerpen en Bergen-op-Zoom gelegen. Hare ſterkte beſtaat in een welgeſchikte ſterreſchans van zes baſtions. Een uur daar van daan legt de Hollandſche ſchans Lillo, en daar tegen over het fort Ketenees, als mede ten Ooſten het fort Stabroek. Den 29 October des jaars 1705 is Zandvliet in handen der Geallieerden gekomen, en op 't verzoek der provincie van Zeelandt terſtondt geſlecht.

ZANDVOORDE, een dorp en aloude ambachtsheerlykheit gelegen in Zeelandt, op het eilandt Walcheren, eene kleine uur gaans van de ſtadt Middelburg. Van ouds ſtondt hier een kerk en klooſter, dat de ridders van de Duitſche orde te Middelburg in het jaar 1249 hadden doen bouwen, waar toe zekere Nicolaas van Putten en zyne huisvrouw hun erf te dezer plaatſe geſchonken hadden. Maar wanneer in vervolg van tydt graaf Floris van Hollandt, zoon van keizer Willem, nevens verſcheide vermogende lieden, vele goederen, vrydommen en waardigheden aan de Duitſche orde vereerden, en dat zelfs in 't jaar 1284 de parochiekerk van St. Pieter binnen Middelburg door den voornoemden grave Floris gegeven was, heeft de kommandeur der orde, heer *Herbern van Drongen*, dat klooſter, met de kerk, doen afbreken, en een kapel, nevens een fraai huis, binnen Middelburg laten bouwen, hebbende hy het recht bekomen van, wanneer de graaf, of zyn oudſte zoon te Middelburg ter hoger vierſchare zat, aan des zelfs linker zyde te zitten, gelyk de abt van Middelburg de regter zyde bekleedde. *Oudheden en Geſtichten van Zeelandt I Deel* 105, 255.

ZANDVOORT, een middelmatig dorp van Zuid-Kennemerlandt, aan de Noordzee, tuſſchen de dorpen Noordwyk op Zee en Wyk op Zee, omtrent vyf kwartier uurs gaans van de ſtadt Haarlem. Het wordt in oude brieven gevonden met den name van *Sandefoerde*, *Sandfort*, en *Santvoort*. Het is tamelyk oud, als reets voor het jaar 1300 vermeld wordende, en plagt van ouds een volkryk en welvarend dorp te zyn; maar leedt daar in een groten afbreuk door het woeden van de peſtziekte, die het grootſte gedeelte der inwoonderen wegrukte. In den jare 1308, toen Gwye of Guido de I, graaf van Vlaanderen, zamenſpannende met de Utrechtſche muitelingen, gereed ſtondt om met den zelven Gwye van Hollandt, biſſchop van Utrecht, die in den ſlag van Duivelandt gevangen was, af te zetten, en die van Haarlem reets in onderhandelinge met de Vlamingen ſtonden, en byna gereed om der zelver zyde te kiezen, landde heer Witte van Haamſtede, ridder, baſtaardzoon van grave Floris den V van Hollandt, zeer onverwacht te Zandvoort met een ſchip aan, maakte die van Haarlem zyne komſt bekend, en wierdt door hen met blydſchap ontfangen en ingehaalt. In 't jaar 1489 wierden de kerk en het dorp van Zandvoort door het krygsvolk van den hertog van Saxen geplundert. In het jaar 1499 ſtrandde alhier een walviſch, ruim 24 voeten lang; in 't jaar 1502 een andere, die wel 50 voeten lengte hadt; en ſedert zyn 'er nog eenige andere van verſcheide grootte geſtrand, als in het jaar 1629 tuſſchen Noordwyk op Zee en Zandvoort, enz. Menigen zwaren torn heeft dit dorp van de woedende Noordzee, aangeſtuwt door felle Noord-Weſte winden, uitgeſtaan, voornamentlyk in 't jaar 1570, op Allerheiligendag, waarom deze vloedt ook de vierde Allerheiligen-vloedt genoemt wordt, wanneer de zee tot zulk eene hoogte opzwol, en de Noord-Weſte windt zo geweldig doorblies, dat daar door de meeſte dyken en dammen inbraken, en eenige duizend menſchen en beeſten in deze landen door het ingeſtortte zeewater overſtelpt wierden, ſpoelende onder anderen te Zandvoort vele huizen weg, en wordende verſcheide inwoonders door de zee verſmoort. Een byna gelyk ongeluk kwam dit dorp over den 4 en 5 Maart des jaars 1671 by een vollen maan en ſpringvloedt, waar door een groot gedeelte der hoge duinen alhier door het hoge water afgeſpoelt, en vele viſſchers boten ſchadeloos of aan ſlarden geſlagen wierden: ook leedt dit dorp veel ſchade in den hogen watervloedt van het jaar 1682 aan zyne duinen, en

en ſtrandden alstoen door dien ſtorm hier mede verſcheide ſchepen. De ambachtsheerlykheit van Zandvoort wierdt den 6 November van het jaar 1722, nevens de heerlykheden van Schoten, Zuid- en Noord-Akendam, Haarlemmerleede, en het Hof-ambacht, zo binnen als buiten, volgens het beſluit der Staten van Hollandt, verkocht aan den Heere *Paulus Loot*, Commiſſaris wegens hun Hoog-Mogende, de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, te Liſſebon, voor de ſomme van tien duizend en vyf honderd guldens. In de Roomſche tyden wierden St. Agatha en de martelaar St. Adrianus hier als patronen geviert. Na het veranderen van den Godsdienſt hier te lande, in 't jaar 1586, heeft Zandvoort een eigen Gereformeerd predikant gekregen, ſtamde onder de claſſis van Haarlem in 't Hoge. *Junius Batavia. Zoeteboom Zaanlandſche Arkadia. G. Outhof van de Watervloeden. Oudheden en Geſticht. van Kennemerlandt. G. Schoemakers Aantekeningen op Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia.*

ZANDWICH. Zie SANDWICH.

ZANDWYK, weleer een goed dorp, maar nu alleen een tamelyke buurt buiten de ſtadt Tiel, in den Tielerwaardt. Het is zeer bekend wegens het Preekheeren-klooſter, *Weſtroyen* genoemt, wiens ſtichting in 't jaar 1399 wierdt begonnen; maar het zelve wierdt in het begin der Nederlandſche beroerten, in 't jaar 1579, afgebroken, en de grondt naderhandt in teellandt verandert. Zandwyk hadt weleer eene parochiekerk, die men wil dat als eene van de eerſte, na dat het Chriſten geloof in deze landſtreek omhelſt was, in den jare 695 ter eere van St. Vincent wierdt opgerecht. Zie *Slichtenhorſt I Boek, fol. 42.* In het jaar 1574 wierdt deze kerk door de Walſche bezetting van Tiel geplundert, verbrand, en ter neder gerukt, waar van de ſtenen elders vervoert zyn, zo dat dit dorp ſedert zonder kerk is gebleven, merkelyk heeft afgenomen, en in een enkele buurt is verandert. Zandwyk wierdt in 't jaar 1335, nevens Herwarden en de ſtadt Tiel, door de bemiddeling van koning Philips van Vrankryk, aan Gelderlandt gehecht, in verwiſſeling met de ſtadt en heerlykheit van Heuſden, die den hertog van Brabandt wierden overgegeven. Sedert leedt het in de binnenlandſche onluſten van de Hekerens en Bronkhorſten, en de daar na opgekomene oorlogen van de Gelderſchen tegen de Stichtſchen en Hollanders verſcheide zware rampen. Het raakte geheel onder water, wanneer Reynald van Brederode in 't jaar 1354 tuſſchen Tiel en dit dorp den dyk, die door den hertog van Brabandt in 't jaar 1304 in de Linge was gelegt, tegen den inbreuk van de Waal, liet doorgraven. Zandwyk ſtaat onder het gerecht der ſtadt Tiel, waar tegen het, wanneer iemandt van een vonnis der Schepenen van Tiel overziening en wederbeproeving begeert, (doch in burgerlyke zaken alleen) en alsdan zeven Schepenen van de ſtedegerichten daar toe gerechtigt worden, nevens en gelyk de ſtadt Tiel mede een Schepen om het getal van zeven uit te maken, afzendt. *Pontanus en Slichtenhorſt Gelderſche Geſchiedenisſen en Toneel der Geld. ſteden.*

ZANDZEE. (DE) Aldus noemt men de grote zandduinen, of zandige landſtreek, gelegen in het Steenachtige Arabië, tuſſchen Egypten en Paleſtina, omtrent de Middelandſche zee. Die daar te lande reizen, zyn in gevaar niet alleen om, wegens de ongemene hette van die luchtſtreek, van dorſt te verſmachten, maar ook om van het menigvuldige zandt, waar van de windt zomtyds hoge bergen zamendryft, overſtelpt te worden. De ouden noemden de zelve *Barathron*, of *Barathra Campi*. Men vindt ook eene Zandzee in het Woeſte Arabië. Ook wordt deze naam gegeven aan de wilderniſſen van *Zaara*, waar van boven in 't brede geſproken is. *Baudrand.*

ZANEGEEST, een hoek lands, gelegen in de heerlykheit van Bergen, in Noord-Kennemerlandt, zich uitſtrekkende van de duinen af tuſſchen de lage Rekerlanden, en zynde ten dele met een fraaie buurt huizen beſlagen, die den zelven naam voert. De benaming zelf is afkomſtig van het ſtroomtje de *Zaan* en 't woordt *geeſt*, dat by de Weſt-Vriezen een hogen grondt en verhevene plaats betekent. *Pikart. Harkenrobt.*

ZANERDAM. Zie ZAARDAM.

ZANFARA, een Afrikaanſch koninkryk in Nigritië, met eene ſtadt, die den zelven naam van ZANFARA voert.

ZANG, ZANGERS, ZANGKUNST. De zangkunſt is zeer oud in de wereldt. Wat de oude Heidenen aangaande den oorſpronk der muzyk, of der zang- en ſpeelkunde, zeiden, en hoedanig zy de zelve verdeelden, daar van is in dit Woordenboek op den tytel van MUSICA geſproken. By de heilige ſchryvers vindt men, dat deze kunſt al voor den zondvloedt is geoeffent: want Mozes ſpreekt *Geneſ. IV*, 21 van *Jubal* als van den vader en uitvinder van den *Kinnor* en *Hugab*, door welk eerſte ſpeel- of zangtuig, naar de waarſchynelyke gedachten der geleerden, de *lier*, en door het twede de *orgel* der ouden, dat is een zeker ſoort van fluit, van verſcheide pypen, van verſcheide grootte, zamengeſtelt, betekent wordt. Jakob wordt van zyn ſchoonvader Laban beticht, dat hy vertrokken was zonder afſcheidt te nemen, en hem gelegenheit te geven om hem met zangliederen en het geluidt der trommelen en cythers te geleiden. Zie *Geneſ. XXXI*, 27. De grote wetgever Mozes ſtelde een *zegelied* op, het welk hy met eenige mannen aanhefte, terwyl zyne zuſter Mirjam dat uitgalmde met eene danſſende vrouwen-ry, en met ſnaartuigen. De oude Hebreën waren inzonderheit gezet op de zangkunſt en zangtuigen, en bedienden zich daar van by hunnen Godsdienſt, in gemene en byzondere vreugden, op hunne gaſtmalen, en zelfs in hun getreur: want men vindt in de H. Schrift vreugdeliederen, dankzeggingen, lofzangen, treurklagten, bruiloftsgezangen, enz. Het ganſche Pſalmboek is, onder anderen, een heerlyk begrip van verſcheide muzykſtukken, die op allerhande voorvallen door Godvruchtige mannen gemaakt waren. Zie daar van breder op den tytel van PSALMEN. De koning David, die, als de H. Bladen ons zeggen, by uitnemendheit op de zangkunſt geſtelt was, ziende, dat de Leviten zeer talryk, en niet meer belaſt waren, als eertyds, met de dingen, tot den Tabernakel behorende, na te dragen, nu de zelve te Jeruzalem een vaſte plaats hadt gekregen, ſtelde een groot gedeelte der zelven aan tot zangers en ſpeellieden, om in den tempel Gods lofzangen te zingen. Azaf, Heman en Jeduthun waren de overſten van den tabernakelzang onder den gezegden vorſt, en van den tempelzang onder zynen zone en opvolger Salomon. Azaf hadt vier zonen, Jeduthun zes, en Heman veertien. Die vier en twintig Leviten, en zonen van de drie opperzangmeeſters des tempels waren aan het hoofdt van vier en twintig zangbenden, die talryk waren, en by beurten in den tempel dienden. Zelfs hadt men in den tempel en de tempelplegtigheden zo wel zangereſſen als zangers, en die waren doorgaans dochters der Leviten. De zangkunſt der Hebreën of Joden nu zelf belangende, daar van kan men niet dan by giſſinge ſpreken, om dat de zelve ſedert vele eeuwen verloren is en in onbruik geraakt. Maar het is waarſchynlyk eene vermenging van verſcheide ſtemmen geweeſt, die den zelven toon hielden, ieder naar zyne kracht en vermogen, zonder die verſcheide toonvallen, en welluidenden ſtrydt der ſtemmen, die tegenwoordig den zang uitmaken. Het is ook zeer waarſchynlyk, dat ſtemmen en ſnaren doorgaans gepaart gingen: maar indien men van de bekoorlykheit hunner zangkunde een beſluit kan en mag maken uit de wonderlyke gewrochten, en uit de hoogdravendheit, heerlykheit, ſchoonheit, en voortreffelyke dingen, die daar in begrepen zyn, en in hunne tempelzangen uitgegalmt worden, zal men moeten bekennen, dat hun muzyk zeer heerlyk en volmaakt moet geweeſt zyn. Dat 'er in de Chriſten kerk altydt een zang en zangers gebruikt zyn, is eene bekende zaak. In de Griekſche kerk was het zangers-ampt eene kerkelyke orde of waardigheit; en in de Latynſche kerk hadt men mede diergelyke zangers, zynde zekere Klerken, of geeſtelyken, die niets anders deden dan den zang en dienſt te regelen. Daar van zyn naderhandt de aarts- en voorzangers voortgekomen, welk laatſte inzonderheit een zeer bekend ampt is in meeſt alle Chriſten kerken. Maar de zang was in 't eerſt zeer onvolmaakt en moeielyk, niettegenſtaande men zekere tekenen of noten hadt om de verandering der ſtemme aan te wyzen. Namentlyk, men bediende zich van Griekſche letters, de welke nu regt op of overeindt ſtonden; dan het onderſte boven getekent waren; en dan wederom op eene andere wyze boven de letters uitgedrukt wierden. Daar na heeft men zich ten zelven einde beginnen te bedienen van de Latynſche letteren; en deze letteren, voor muzyknoten gebruikt, ſchynen eerſt in Vrankryk te zyn gebragt door eenen Petrus, zynde een van de zangers, die op het verzoek van Karel den Groten derwaarts gezonden wierden door paus Adrianus den I. Dit ſchynt te blyken uit de volgende woorden van Ekkeardus den jongen, monnik van Angouleſme, *De caſib. S. Galli cap.* 7, zeggende: „Hy" (te weten de voornoemde Petrus) „is de eerſte geweeſt, die de letters „van het A, B, C tot betekening van zulke noten, als hy „begeerde, heeft verzonnen, en in het Antifoonboek boven, „of onder, of voor, of achter (de woorden) geſtelt. Naderhandt heeft Notker Balbulus de zelve aan zynen „vriendt, op des zelfs verzoek, uitgelegt." Deze Notker heeft 'er zelfs een geſchrift over gemaakt, het welk Caniſius in zyne *Lectiones Antiquæ, Tom. V, Part. II*, heeft uitgegeven. Dat de bekende Gregoriaanſche zang ook noten heeft gehad, blykt uit den monnik van Angouleſme (by *Du Cange*) aldus ſchryvende over het jaar 787: „Hy gaf hen de Antifoon-„boeken van St. Gregorius, de welke hy zelf getekent hadt „met Roomſche noten." En wat lager: „Alle de zangers van „Vrankryk hebben de Roomſche muzyknoten, de welke nu „de Franſche genoemt worden, geleert;" waar omtrent ſtaat aan te merken, dat meeſt alle de kerken van het Weſten de Roomſche zangboeken van Rome plagten te ontbieden. Maar vooral zyn de Duitſchers, of de Franken, of Franſchen, die toen nog voor Duitſchers gehouden wierden, bekoort geweeſt door de zoetigheit van den Roomſchen zang; maar dewyl zy 'er iets by deden van hunnen eigen ouden zang, en de aangenaamheit van den Roomſchen nog niet konden achterhalen, hebben de Italianen in 't eerſt met hun zingen gelagchen. „De over-Alpiſche lighamen," zegt Johannes Diaconus, *lib. II, cap.* 7, „de welke door het donderen van hunne ſtemmen „een groot en luidruchtig geraas maken, kunnen de zoetig-„heit van de zangwyze, die hen gegeven is, niet uitdruk-„ken: want de barbaarſche barsheit van hunne veel drinkende „keel, terwyl zy den zang door buigingen en wedergal-„mingen tracht lieflyk te maken, komt door een natuur-„lyk geklater, als of 'er een deel wagens door malkander o-„ver de trappen rolden en kraakten, niet anders uit te gal-„men als barſche ſtemmen; en dus geſchiedt het, dat zy de „gemoederen der toehoorderen, die zy hadden moeten ſtre-„len en verzoeten, met zo een bars geratel en gebalder al „meer en meer verbluffen." Maar het is zeer waarſchynlyk,

dat

dat de Italianen, trotsch op hunnen zang, uit nydigheit aldus tot nadeel van de overbergsche volkeren zullen gesproken hebben; en dit kan uit het navolgende bevestigt worden. Namentlyk, koning Pipin, begerig om in alles met de kerke van Rome overeen te komen, hadt grote moeite aangewend om den Franschen zang af te schaffen, en den Roomschen door gansch Vrankryk in te voeren. Dit kon ten eerste zo volkomentlyk niet gelukken; maar Karel de Grote, door de zelve zucht gedreven, verkreeg van paus Stephanus den II twaalf klerken, de welke grondig ervaren waren in den gemelden kerkelyken zang. Deze twaalf zangers of zangmeesters wierden op het treffelykste door Karel onthaalt, en naar verscheide kerken van zyn koninkryk gezonden, om 'er den Roomschen zang in te voeren. Maar dat wilde nog minder opnemen dan ooit te voren. De twaalf Italianen, een wonderlyke krul in het hoofdt hebbende, en door haat en nydt tegen de Franschen gedreven, kwamen met elkander overeen om de Franschen zo verkeerdelyk en zo belagchelyk, als hen immer mogelyk was, te onderrechten. Ten dien einde deden zy alles tegen alle regelen aan; zy zongen zelfs in 't wild, ieder zo ongeregeld en zo belagchelyk, als zy het maar konden verzinnen, en leerden de Franschen op de zelve wyze zingen. Zelfs zongen zy niet op eene en de zelve wyze; ieder trachtte de allerongerymdste en de allerplompste zangwyze uit te vinden; en dus zou de alleronaardigste en bespottelykste zang, die van menschen bedacht kan worden, wel haast de overhandt genomen hebben in de kerken van Vrankryk. Doch Karel, daar van eindelyk verwittigt, liet daar over klagen by paus Adrianus. De monnik van St. Gall, *lib. I, cap.* 11, die dit ook verhaalt, zegt, dat hy geklaagt zou hebben by paus Leo; maar hy heeft dat kwalyk, gelyk niet alleen uit de tydrekeninge, maar ook uit het verhaal van Johannes Diaconus, *lib. II, cap.* 8, duidelyk kan blyken. Adrianus liet Karel weten, dat hy twee schrandere Klerken te Rome zou laten komen, die den Roomschen zang aldaar zouden leren, en, volleert zynde, de andere geestelyken van Vrankryk in den zelven zang zouden onderrechten. Zo gezegt, zo gedaan. Die twee geestelyken, genoegzaam in den Roomschen zang bedreven, hebben den zelven door gansch Vrankryk verspreid. Doch het gebeurde wel haast, gelyk de laatstgemelde schryver verhaalt, dat 'er wederom eenige brabbeling in het zingen kwam: de zang der kerke van Mets verscheelde van den zang der Fransche kerken, en de eene kerk verweet de andere, dat zy den Roomschen zang bedorven en verbastert hadt. Het geschil moest alzo wederom naar Rome gebragt, en van daar moesten twee nieuwe zangers, of zangmeesters afgezonden worden, om alles te verhelpen. Die twee meesters kwamen ook over, en bevonden, dat beide de partyen schuldt hadden; maar die van Mets hadden de minste, en verscheelden zeer weinig van den Roomschen zang; ja zy bleef naderhandt de kroon van het zingen spannen boven alle de kerken van Duitschlandt en Vrankryk.

Maar, om weder te komen tot de letteren, de welke voor muzyknoten gebruikt wierden, de zelve waren getekent by ieder syllabe. In de boekerye van Corby is nog een oud Graduaal te zien, het welk op de oude wyze is getekent; en de Kronyk van St. Ttuien schryft aldus: „ Hy heeft een „ Graduaal geschreven, verlicht, en met muzyknoten van „ syllabe tot syllabe, om zo te spreken, getekent." Zie *Chron. Trud. lib. VIII.* En, om eenig begrip van de muzykletteren te geven, een A, boven een syllabe getekent, gaf te kennen, dat de stem verhoogt moest worden. De letter B, by een verhogende letter gevoegt, betekende, dat de stem zeer verhoogt moest worden. By een verlagende letter gevoegt, betekende zy, dat men veel lager moest zingen; enz. De letter C, boven de syllabe gestelt, betekende, dat 'er ras gezongen moest worden: D, dat men lager: E, dat men gelykelyk; en F, dat men met een geklater moest zingen. Als 'er een G boven de syllabe stondt, moest men met de keel, al hoger en hoger klimmende, gelyk als gorgelen. Een syllabe, daar een H boven was getekent, moest met een geblaas gezongen worden. De letter I betekende eene nederdaling in het zingen: de K betekende een zeker geklank; de L deedt de stem met blydschap verheffen, en de M wilde de syllabe op eene matige zangwyze uitgezongen hebben. De letter N betekende alleen, dat de syllaben met zulke zangnoten getekent waren. Als 'er een O getekent stondt, moest de mondt, als een O, in het zingen rond gehouden worden. Stondt 'er een P, dan moest de zang eenigzins verlaagt en kort afgebeten worden. De letter Q, gelyk Notkerus zich uitdrukt, was in den zang van geen ander gebruik als in het schryven, te weten om te betekenen, dat de volgende letter V haren klank verliest. De letter R, zo als de gezegde schryver zich verder uitdrukt, wilde de syllabe regt uit, of met een soort van bevinge, gezongen hebben. De S deedt de stem wat hoger opklimmen. De T betekende eene trekking, en als eene vasthouding der stemme. De V diende maar tot onderrechtinge, dat zy, aldus geschreven zynde, moest gezongen of uitgesproken worden als een medeklinker; en de X schynt betekent te hebben, dat men wat moest wachten in 't zingen, of de woorden in 't zingen wat uitrekken. Het gebruik van deze muzykletteren nu heeft geduurt tot in de elfde eeuwe, wanneer *Guido Aretinus*, een Benediktyner monnik, omtrent het jaar 1022 de tegenwoordige muzyknoten heeft uitgevonden; zie boven op zynen naam; waar by men hier zal voegen, dat de bekende *Ericius Puteanus* boven de zes gemene noten nog

een zevende heeft uitgevonden, om den zang voor de kinderen des te gemakkelyker te maken. Na deze uitvindinge der nieuwe muzyknoten van Aretinus zyn de oude, boven beschrevene, muzykletteren, voor zo veel als zy voor noten dienden, te niet gegaan. Het ontbrak evenwel in 't eerst aan geen yveraars, die de oude zangwyze zo niet verworpen wilden hebben, en die niet deze nieuwigheit niet gedient waren. Dit blykt, onder anderen, uit de volgende woorden van *Letaldus*, de welke het leven van St. Julianus van Mans beschreven, en in de zelve eeuwe met Guido Aretinus geleefd heeft. „ Wy hebben," zegt hy, „ de Antwoorden en „ Antifonen op order gezet; want wy wilden niet t'eenemaal „ ongelyk zyn aan het oude gebruik, om aldus eene bar„ baarsche en ongeschikte zangwyze, gelyk zy ook van ve„ len genoemt wordt, te verzieren: want ik heb toch geen „ behagen in de nieuwigheit van eenige zang- en speelkundi„ gen, die eene zo ongelyke zangwyze volgen, dat zy zich „ niet verwaardigen de oude schryvers ergens in na te vol„ gen." Doch men moet nog aanmerken omtrent onze hedendaagsche muzyknoten, dat Guido Aretinus juist de eerste niet is geweest, gelyk doorgaans gelooft wordt, die de zeven veranderingen der stemme, door het uitvinden van de noten, *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, heeft aangewezen. Die noten of tekenen zyn wel van zyne uitvindinge; maar al lang te voren hadden de Egyptenaars, volgens het getuigenis van Dionysius van Halicarnassus (*Lib. περὶ Ἑρμην.* het welk gemeenlyk Demetrius Phalereus wordt toegeschreven, *pag.* 35 *edit. Morell.*) zeven verscheide tonen uitgedrukt door zeven naamwoordtjes: ja, indien men op het zeggen van *Aventinus* staat mag maken, hadt Karel de Grote ook acht veranderingen in het zingen ingevoert; het welk zal willen zeggen, dat de Roomsche zangers, of zangmeesters zulks op zyn verzoek gedaan zullen hebben. Zie *Du Cange Glossar. Latinit. Canisii Lect. Antiq. Thomassin Discipline des eglises. Calmets Woordenboek van den Bybel. H. V. R. Aantekeningen op de beschryving van Utrecht*, en vooral den vermaarden *Van Iil van de Dicht- Zang- en Speelkunst der ouden*, enz.

ZANGGODINNEN. Zie MUSEN.

ZANGUEBAR, een groot landschap in Afrika, gelegen in neder-Ethiopie, tusschen de kust van Ajan en die der Kaffers. Het zelve bevat verscheide koninkryken, van welke de voornaamste zyn die van *Lamon*, van *Melinde*, van *Mombaza*, van *Monjalo*, van *Mozambique*, en van *Quiloa*, welker hoofdsteden de zelve namen voeren. De Portugezen bezitten Mozambique en Mombaza, als mede eenige andere sterktens. Het landt is vol van bosschen en moerassen, het welk de lucht daar zeer ongezond maakt. De inwoonders zyn zwart, en hebben alle kort gekrult haair. Zy zyn afgodendienaars, en zeer aan de tovery overgegeven.

ZANHAGA, een ander groot landschap in Afrika, gelegen in de woestyne of wildernissen van Zaara, langs de riviere Kavalos, strekkende van het koninkryk van Zuenziga tot aan de Atlantische zee.

ZANI, voor dezen genoemt GIANNI, een graaflyk geslacht in Italië, afkomstig uit Toskanen, en hebbende een zelven oorspronk met het Venetiaansche geslacht *Ziani*. Omtrent den jare 1000 leefde *Giannis Fusco*. *Johannes* was in 't jaar 1200 burgermeester te Florence, en des zelfs kleinzoon *Gerald* bekleedde de zelve waardigheit in 't jaar 1280. *Caraduccius*, de zoon van den laatstgemelden, begaf zich in 't jaar 1310 onder de Toskaansche troepen te Bologne. De neef van dezen Caraduccius, *Johannes*, gemeenlyk genoemt *Zano Zani*, wierdt in 't jaar 1420 hoogleeraar in de Rechten te Bologne, en teelde twee zonen, *Duccius* en *Johannes*, die beide door hunne geleerdheit hebben uitgemunt. *Marcus Antonius*, neef van den voorgemelden Duccius, hadt de eer, dat hertog Karel Sfortia hem tot zyn onderadmiraal, en dat paus Gregorius de XIII hem tot zyn admiraal generaal benoemde. Hy stierf in 't jaar 1581, en liet na *Johannes*, die van den hertog van Urbino het in het landschap van Monfeltro gelegen graafschap van Massa ontfing. Zyn zoon *Karel* heeft het collegie van St. Karel te Bologne gesticht, zynde in den jare 1650 overleden. Van den bovengemelden Duccius was ook afgestamt *Paulus Zani*, die in 't begin van de zeventiende eeuwe het graafschap Castello d'Apozzo, gelegen in het hertogdom van Urbino, aan zich bragt. Een van zyne zonen, genoemt *Andreas*, marchese en graaf van Zani, overleedt te Wenen in 't jaar 1651, hebbende Lucretia, dochter van den vorst van Correggio, ter gemalinne gehad. Zyn broeder *Antonius* was de grootvader van *Johannes Ludovicus*, die nog in 't jaar 1676, nevens eenige anderen van dit graaflyk geslacht, in 't leven was, zynde kolonel in dienst van den Roomschen keizer. *Spener Hist. insign. lib. II, cap.* 114. *Eugen. Gamurrini stor. delle fam. Tosc. & Umbr. pag.* 250.

ZANTE, een eilandt in de Iönische zee, gelegen tegen over de Westelyke kust van Morea, en van ouds *Hyle*, maar in later tyden *Zazinthus* genoemt. Het is zeer volkryk, en brengt veel wyn, koren en olie voort. Het begrypt omtrent vyftig Engelsche mylen in zynen omtrek, en wordt in driën verdeelt, namentlyk in het gebergte, de valeien, en het platte landt. Het heeft verscheide havens, van welke *Chieri* de voornaamste is, als die schepen van allerhande grootte kan bergen. Men telt op het zelve omtrent vyftig dorpen, behalven de hoofdstadt, welke den naam van het eilandt voert, en in des zelfs Noorder deel gelegen is. Zy heeft tusschen de twintig en vyf en twintig duizend inwoonders, is een bisschoppe-

lyke zitplaats, en met eene ſterke ſchans voorzien. Het eilandt Zante maakt met dat van Ceſalonië maar een kerkelyk rechtsgebiedt uit, waar in vyftig Griekſche karſpelen, met een groot getal van Caiojers, of Griekſche monniken, gevonden worden, die ook hunnen eigen prelaat hebben. In hunne kerken ziet men niet meer dan eenen altaar, die hen met eenen tot een preekſtoel verſtrekt. De zelve ſtaat in het Ooſten, en is verſiert met ſchilderwerk, om dat zy gene uitgehouwene of geſnedene beelden hebben, noch dulden. De Joden hebben 'er drie Synagogen. Dit eilandt is de aardbevingen zeer onderworpen, waar by men een verſchrikkelyk gedruis hoort, en een lelyken rook ziet opgaan, die de lucht aanſteekt. Daar is maar eene rivier, *Camura* genaamt, op dit ganſche eilandt, wiens water, als hebbende gemeenſchap met de zee, onzuiver en onſmakelyk is. Maar aan den voet van het kaſteel, of ſlot, naby de zee, is een goede fontein, die alle ſchepen, naar Conſtantinopel, Alexandrië, en andere Ooſterſche plaatſen varende, met vars water verzorgt. *Wheeler* zegt, dat dit eilandt niet boven de dertig mylen in zynen omtrek behelſt; maar dat het een der vermakelykſte en vruchtbaarſte is, die hy ooit gezien heeft. Hier wordt ſterke koophandel gedreven met kleine rozynen, die den Venetianen veel opbrengt. Men zegt, dat het graf van M. Tullius Cicero en van zyne vrouwe Terentia in het klooſter van Santa Maria della Croce is; namentlyk, men heeft in dit klooſter, eene el diep in den grondt, een ſteen gevonden, met twee verſcheide opſchriften, welker een op hem, en het andere op zyne vrouwe ſcheen gemaakt te zyn. Het eerſte luidde aldus: *M. T. Cicero Ave*; en het andere: *Et tu Terentia Antonia* enz. en daar uit beſloot men, dat die twee echte lieden daar begraven waren. Het kaſteel of ſlot van Zante ſtaat op een zeer hogen berg, en is tamelyk groot, als mede zeer ſterk. De berg is zo ruuw en ongelyk, dat men moede is eer men de helft van den zelven heeft beklommen. Als derhalven de in het kaſteel leggende bezetting van alle noodwendigheden, tot verdediging van eene plaats vereiſcht wordende, voorzien is, kan men ze niet vermeeſteren, met hoe grote krygsmacht men ook daar voor komt. *Boſchini Archipelag. P. Coronelli Deſcript. Morea. Spon.*

ZANTEN. Zie SANTEN.

ZANTOK. Zie SANTOK.

ZANZIBAR, een Afrikaanſch eilandt, gelegen in de Ethiopiſche zee.

ZAPATA, (ANTONIUS) geboren te Madrid, in Spanje, was aartsbiſſchop van Burgos, koninklyke Spaanſche ſtaatsRaadt, onderkoning van Napels, en preſident van het collegie der Inquiſitie, of het geloofsonderzoek. Hy wierdt van paus Clemens den VIII kardinaal gemaakt, en overleedt den 23 April des jaars 1635, oud omtrent vier en tachtig jaren. Hy heeft een boek nagelaten, genaamt: *De obligatione conſc.*, en bezorgt, dat 'er in 't jaar 1631 een nieuwe *Index librorum prohibitorum & expurgandorum* is te voorſchyn gekomen. *Antonii Bibl. Hiſp. Konigii Bibl. vet. & nova.*

ZAPATA, (van eenigen genoemt ANTONIUS, en van anderen LUPIANUS) geboren te Segorbië, eene ſtadt in het Spaanſche koninkryk van Valentië, was een Benediktyner monnik, en leefde in de voorgaande eeuwe. Hy ſchreef verſcheide boeken in de Spaanſche tale, en na zyne doodt is de Kronyk van *Hautbert* van Sevilië (*Chronicon Hauberti Hiſpalenſis*) met zyne aantekeningen uitgekomen. *Antonii Bibl. Hiſp.*

ZAPATA, (JOHANNES) anders genaamt SANDOVAL, een Auguſtyner monnik, geboren te Mexiko, in Amerika, ſtierf te Guatimala, daar hy biſſchop van was geweeſt, in 't jaar 1630, nalatende de volgende ſchriften, als: *De juſtitia diſtributiva & acceptione perſonarum, ei oppoſita*; *Diſceptatio pro Novi Indiarum orbis rerum moderatoribus, ſummisque & regalibus conſiliariis elaboratum*; enz. *De zelve.*

ZAPFIUS, (NICOLAUS) een vermaard Proteſtantſch Godgeleerde en taalkundige, was geboren te Mievits, in het graafſchap Zwartsburg, den 11 February des jaars 1601, ſtudeerde te Jena en Wittenberg, in welke laatſtgemelde ſtadt hy profeſſor in de Theologie en in de Ooſterſche talen is geweeſt. Hy wierdt naderhandt lidt van het Conſiſtorie en hofprediker te Weimar, en eindelyk generaal ſuperintendent in de zelve ſtadt. Hy heeft mede gearbeid aan de uitgave van den groten Weimarſchen Hoogduitſchen Bybel, en overleedt den 29 Auguſty des jaars 1672. Zyne andere ſchriften zyn: *Dubia Phyſica*; *Opuſculum Theol.*; *Catena aurea articulorum fidei*; *Hodegeticum Philoſophiæ pract.*; *Philoſophia Univerſalis*; enz. *Witte Diarium biograph. & Memoria Theolog.*

ZAPOLIA. (JOHANNES VAN) Zie JOHANNES, koning van Hungarië.

ZAPOROWISCHE KOZAKKEN. Zie op KOZAKKEN.

ZAPOTEKAS, een volk in 't Noorder Amerika. Zy wonen in de provincie van Guaxaka, in Mexiko.

ZAPPULUS, (MICHIEL) een beroemd rechtsgeleerde en ſterreloopkundige te Napels, leefde in het begin van de zeventiende eeuwe, en heeft geſchreven: *Commentar. ſuper Prag. quinta de adminiſtratione rerum, ad civitatem pertinentium*; *Il Sommario Hiſtorico*; *Hiſtorie di quattro principali Citta del mondo*; *Diſcorſo delle Tavole Aſtronomiche*; enz. *Toppi Bibloth. Napol.*

ZARA, in 't Latyn *Jadera*, eene ſtadt, met eene haven, zynde de voornaamſte plaats van Dalmatië, en de ſetel van een aartsbiſſchop. Zy behoort het gemenebeſt van Venetië toe, is van de zee omringt, en door een ophaalbrug aan het vaſte landt gehecht. Zy is daarenboven met zes ſterke rondeelen, en eenige andere veſtingwerken verſterkt. Ladislaus, koning van Napels, die zich ook koning van Hungarië noemde, kocht deze ſtadt, nevens de daar onder behorende eilanden, in 't jaar 1409 van de Venetianen, die de zelve door de hulpe van Boudewyn, grave van Vlaanderen, en van andere prinſſen en grote heeren, die na de doodt van Saladin naar het Heilige Landt trokken, verovert, maar weder verloren hadden. In 't jaar 1715 ſloten de Turken deze haven in; na dat zy in het niet verre daar van afgelegen eilandt Sales een inval hadden gedaan, en de inwoonders in ſlaverny gevoert. Voor het overige voert deze ſtadt, met het gene daar onder behoort, den tytel van graafſchap.

ZARA, (ANTONIUS) geboren te Aquileja, was eerſt prooſt, en daar na biſſchop van Biben, daar hy omtrent 't jaar 1620 is overleden. Hy heeft geſchreven: *Anatomia ingeniorum & ſcientiarum*, gedrukt te Venetië in 't jaar 1615. *Valvaſor Ehre des Herz. Crain VIII B.*

ZARATE, (AUGUSTINUS DE) een Spanjaardt, heeft in zyne moedertale geſchreven eene Geſchiedenis van de ontdekkinge en veroveringe van Peru (*Hiſtoria del deſcubrimiento y conquiſta del Peru*) die tweemalen gedrukt is, te weten de eerſte maal te Antwerpen in 't jaar 1555, in octavo, en de twede maal te Sevilië in 't jaar 1577, in folio. Maar deze twee drukken komen in alles te zamen niet overeen, en ſpreken elkander zelfs op verſcheide plaatſen tegen. Men houdt de eerſte uitgave voor beter dan de twede, om dat de zelve is gedaan onder de oogen en door de zorge van den ſchryver zelve. Deze Geſchiedenis is ook in 't Franſch overgezet, zynde gedrukt te Amſterdam in 't jaar 1700, in twee ſtukken in duodecimo. Auguſtinus de Zarate wierdt omtrent het einde van het jaar 1543 door Karel den V en den Raadt van Indië gelaſt om naar Peru te gaan, om daar en in Terra Firma het ampt van treſorier generaal te bekleden, zo om des konings bedienden in die geweſten te betalen, als om des zelfs rechten en inkomſten aldaar te ontfangen. Hy was in de zelve vloot, die Blaſco Nugnez Vela, door den koning tot onderkoning van Peru aangeſtelt, derwaarts overvoerde. In de Nieuwe Weereldt gekomen zynde, vondt hy de zaken daar zo verward, door de krakeelen en de verdeeldheden der Spanjaarden, namentlyk de gene, die deze geweſten ontdekt, en die, welke de zelve verovert hadden, dat hy een beſluit nam het geen daar omtrent gebeurt was te beſchryven. Maar eenigen tydt daar mede bezig geweeſt zynde, en het geen hy dien aangaande hadt opgeſtelt nazlende, bevondt hy, dat zulks niet voldeedt, en dat hy, om deze zaken wel te doen verſtaan, noodwendig tot hoger tyden moeſt opklimmen, en die dingen of gebeurteniſſen ontvouwen, waar uit de gene, daar hy ooggetuige van was, geſproten waren. Daar by kwam het toe, dat hy van trap tot trap en van langzamerhandt opklom tot de eerſte ontdekkinge van dit landt. Maar hy kon zyn werk niet voltooien terwyl hy in Peru was, inzonderheit door de onbeſchoftheit en de bedreigingen van een krygsoverſte van Gonzales Pizarro, die dreigde ieder te vermoorden, die zou ondernemen zyne bedryven te beſchryven, wel wetende, dat men niets goeds van hem kon zeggen. Hy was dan gedwongen zyn werk te ſtaken, en moeſt zich vergenoegen met alleen eenige aantekeningen en gedenkſtukken te verzamelen, waar uit hy vervolgens de bovengemelde Geſchiedenis zamenſtelde, na dat hy in Spanje was te rug gekomen, daar hy het zelve veiliger kon doen dan in Peru. Hy boodt Philips den II het handſchrift daar van aan, die het zelve op zyne reize naar Engelandt doorgelezen hebbende, het werk met zyne goedkeuringe vereerde, en den ſchryver belaſtte het met den druk gemeen te maken. Zarate droeg het zelve aan dien vorſt op, die toen nog maar kroonprins was. De opdragt is getekent te Antwerpen den 30 Maart 1555. Zie die opdragt en de voorreden van den ſchryver, waar uit eenige zaken, in dit artykel verhaalt, getrokken zyn.

ZARATE, (FRANCISCUS LOPEZ DE) een Spaanſch dichter, was geheimſchryver van Roderik van Calderon, die by den vermaarden Spaanſchen ſtaatsdienaar, den hertog van Lerma, in zeer grote gunſt was. Hy verliet het hof na het overlyden van Calderon, en ſtierf in 't jaar 1658, zynde over de zeventig jaren oud geworden. Zyne gedichten zyn te zamen uitgekomen onder den tytel van: *Obras varias de Franciſco Lopez de Zarate.* Onder de zelve munt het heerlyke treurſpel van *Hercules* boven de andere uit. *Nicol. Antonii Bibl. Hiſp.*

ZARA-VECCHIA, of *Biograd*, eene voor het grootſte gedeelte verwoeſte ſtadt in Dalmatië, vyf mylen van Zara, naar het Weſten, gelegen. Men houdt het zelve voor de oude ſtadt van Liburnië, genaamt *Alba maritima*, *Alba maris*, en *Blandona*. *Baudrand.*

ZARBIEN, koning der Gordiërs, een volk van Armenië, was een leenman van Tigranes, en cynsbaar aan dien vorſt. Naardien hy zich nu gaarne van des zelfs opperheerſchappy en dwingelandy wilde ontſlaan, ſloot hy heimelyk een verbondt met den Romeinſchen generaal Lucullus, met beding, dat deze hem zyn oogmerk zou doen bereiken. Maar Tigranes kwam 'er achter voor dat de Romeinen in Armenië kwamen, en liet Zarbien met zyn ganſche huis en familie ombrengen. Maar Lucullus wreekte zyne doodt, liet hem prachtig begraven, en eene heerlyke graftombe voor hem oprechten. *Plutarchus in Lucullo.*

ZARDAM. Zie ZAARDAM.

ZARKAT, een sterk slot, met een vlek, in opper-Hungarië, gelegen in 't graafschap Kalo. De misnoegden gaven het zelve in den jare 1710 by verdrag over aan de keizerschen. Niet verre daar van af, by Giula, legt het meir Czarkat. *Europ. Fama X D. pag.* 165.

ZARLIN, of ZARLINO, (JOSEPH) een Italiaan, geboren te Chioggia, in het gebiedt van Venetië, was kapeldirector, of bestierder der kapelle der Signorie te Venetië, en maakte zich inzonderheit zeer vermaard door de grote kennisse, die hy van de muzyk hadt. Een muzykstuk, van hem gemaakt, wierdt met grote toejuichinge aangehoort gedurende de openbare vreugdebedryven wegens de overwinninge by Lepanto in den jare 1571. Mersennus en Albertus Bannus houden hem voor den besten van alle, die van de muzyk geschreven hebben. Hy overleedt te Venetië den 14 of 24 February des jaars 1599, in het twee en vyftigste, of, als anderen zeggen, in het negen en vyftigste jaar van zynen ouderdom, wordende in de St. Laurenskerke begraven. Zyne voornaamste schriften zyn: *Institutioni harmoniche*; *Demonstrationi harmoniche*; *Supplementi musicali*; *Della patienza*; *De vera anni forma, sive de recta ejus emendatione.* Alle zyne werken zyn te Venetië in vier stukken in folio by malkander gedrukt. *Thuanus. Alb. Bannus de musica. Teissier Eloges des Homm. sçavans. Bayle Dict. Crit.*

ZARMIGETHUSA, voor dezen de hoofdstadt van Dacië. Zie KARELSBURG.

ZARNATA, eene stadt in Tzakonië, of Braccio di Malna, in Morea, legt op eene zeer vermakelyke hoogte, en heeft byna de gedaante van een ronden cirkel, zynde eene, zo door de natuur, als kunst, zeer sterke plaats. De Venetianen tastten deze stadt in den jare 1685 aan. De Turksche kapitein Bassa was met een aanzienlyk leger niet meer dan vyf mylen daar van af; maar dorst het ontzet niet wagen: en terug getrokken zynde, gaf de bezetting de stadt aan den Venetiaanschen generaal Morosini over, bedingende een vryen uittocht, de welke by de overgave zes honderd man sterk bevonden, en naar de in het verdrag bestemde plaats geleid wierden. Maar de Aga, of Turksche bevelhebber, vrezende, dat het hem zyn hoofdt zou kosten, ging tot de Venetianen over. Morosini leide eene bezetting van twee honderd en vyftig man in de veroverde stadt. *P. Coronelli.*

ZARNOW, in 't Latyn *Zarnovia*, eene stadt, gelegen in het Waywoodschap van Sendomir, in klein-Polen, tusschen de steden Sendomir en Sirad, omtrent vyf en dertig mylen van de eerste, en omtrent dertig van de laatste.

ZARZANA. Zie SARZANA.

ZARZEDAS, of ZARCEDAS. Zie SARCEDAS.

ZASIUS, (ULRICUS) een beroemd rechtsgeleerde, wierdt in zyne jeugdt door kwaad geselschap zeer bedorven, des hy naderhandt den kwalyk besteedden tydt dikwils beklaagde. Hy was in 't jaar 1461 te Constans geboren, en wierdt tot notaris binnen zyne geboortestadt aangestelt. Hebbende daar na eenige kennis van de praktyk gekregen, wierdt hy tot syndicus te Fryburg, in Brisgau, verkozen. Maar hy hadt al dertig jaren achter den rugge, toen hy dat ampt varen liet, en zich in de Rechten begon te oeffenen, waar in hy het in korten tydt zo verre bragt, dat hy in staat was om de plaats van zynen leermeester te bekleden, en in 't openbaar lessen te doen. Daar na wierdt hy Doctor en hoogleeraar in de Rechten te Fryburg, wanneer hy met ongemenen toeloop lessen deedt, tot zyne doodt toe, die voorviel in 't jaar 1535, in het vyf en zeventigste jaar van zynen ouderdom. Men hieldt hem in zynen tydt voor den prins der rechtsgeleerden van Duitschlandt, en verwonderde zich over zyne grote kennisse van die wetenschap. Hy was wel zo gematigt, dat hy anderen rechtsgeleerden hunnen lof niet benydde, en de genen, die het verdienden, zelf prees; maar hy kon niet verdragen, dat hy wierdt tegengesproken, des hy zyne gevoelens met groten yver verdedigde. Tegen zyne toehoorders was hy zeer minzaam, en achterhieldt niets voor hen: zelfs zou het hem een groot vermaak zyn geweest, als het hadt kunnen geschieden, dat hy hen al zyne wetenschap op eenen dag hadt kunnen mededelen. Hy was zo welsprekend, dat hy, zonder daar op te studeren, eene redenvoering kon doen, en zyn levendig verstandt begaf hem in zynen ouderdom al zo weinig als zyn heerlyk geheugen. Hy was een vyandt van de eenzaamheit, en bevondt zich gaarne in het geselschap van goede vrienden, en inzonderheit van geleerde lieden; die ook gaarne met hem verkeerden: want hy was oprecht, vrolyk, en het was niet onaangenaam met hem te spreken. Hy leefde prachtig, en gebruikte zo veel spys en drank, dat hy ongemeen lyvig wierdt, en met de jicht zeer gekwelt was. Hy was een groot vriendt van Erasmus van Rotterdam, die in een zyner brieven daar over klaagt, dat hy het aangenaam geselschap van Zasius daarom hadt moeten missen, om dat de zelve wat doofachtig was, en hy, te weten Erasmus, eene zwakke stem hadt. Zasius beleedt wel uiterlyk den Roomschen Godsdienst, maar maakte zo veel werk van Luther, dat hy hem den Fenix aller Godgeleerden noemde, en vele van zyne schriften, voornamentlyk des zelfs Verklaring van den Brief aan de Galaten, iedereen ten uiterste aanprees. Dit is de reden, waarom de werken van Zasius op den Naamlyst der verbodene boeken gestelt zyn. Cornelius Agrippa telt hem onder de driemannen van het gemenebest der geleerden van zynen tydt, en zegt, dat Zasius den zelven roem hadt by de Duitschers, dien Budeus hadt by de Franschen, en Alciatus by de Italianen. De schriften, door hem zelve in het licht gegeven, zyn: *Intellectus legum singulares; Commentar. in lib. II de origine Juris; Tractatus substitutionum; Tractatus de Judaeorum infantibus baptizandis; Apologia contra Eccium; Apologia contra Stellam Aurelianensem; Epitome in usus feudales.* Zyne overige werken, door hem niet voltooit, en eerst na zyne doodt uitgekomen, wordende ook in minder waarde gehouden dan de voorgaande, zyn: *Summa in Digestum vetus; Lectura aliquot in titulos primæ Partis Digesti veteris, & in titulum, Si certum petatur; Item super titulum de actionibus in Institutis; Consiliorum lib. II.* Zie *Adami in Vitis Juris-Consultorum. Panzirollus de claris legum interpretibus. Erasmus Epist. lib. III, Ep. 39; lib. VII, Ep. 11, lib. X, Ep. 24. Seckendorf Hist. van het Lutherdom. Teissier Addit. aux Eloges Tom. I, pag. 520, 521; Tom. III, pag. 293 &c.*

ZASIUS, (JOHANNES ULRICUS) zoon van den voorgaanden, was in 't jaar 1522 te Fryburg, in Brisgau, geboren, en wierdt, na het voltrekken zyner studiën, op de akademie van Basel Doctor gemaakt, daar hy ook vele jaren de Rechten heeft geleeraart. Van daar kwam hy aan het hof van keizer Ferdinand den I, die hem tot zynen hof-Raadt aanstelde. Keizer Maximiliaan de II vertrouwde hem de zelve post, waar in hy den vermaarden Seldius tot amptgenoot hadt, met wien hy zeer vertrouwelyk leefde, en, om zo te spreken, de zelve doodt met hem stierf: want wanneer zy beide in het jaar 1565 van Ebersdorf, daar de keizer zich toen onthieldt, en 'er Raadt hadt gehouden, weder naar Wenen reden, raakten de paarden aan het hollen, des zy genoodzaakt waren uit het rytuig te springen, door welken sprong zich Seldius zodanig beseerde, dat hy op de plaats dood bleef, en Zasius al mede zodanig, en wel van binnen in het hoofdt, dat hy kort daar na daar van stierf. Men schryft hem een werk toe, genaamt: *Catalogus legum antiquarum*, hebbende daarenboven eenige werken van zynen vader in het licht gegeven.

ZASLAU, of ZASLOW, een klein hertogdom, nevens eene stadt, van den zelven name, gelegen in het Poolsche landschap Volhynie, aan de rivier Horin, niet verre van het hertogdom van Ostrog.

ZAS VAN GENT. Zie SAS VAN GENT.

ZATA, of ZATHA, eene kleine stadt in neder-Hungarië, aan den Donauw, niet verre daar van af, daar de Drau in die rivier valt.

ZATAS, eene middelmatige rivier in Portugal, ontspringt in de provincie van Alentejo, omtrent Elvas, en stort zich in het landschap van Estremadura uit in den Tagus.

ZATMAR, of SZAKMAR, in 't Latyn *Szakmarium*; eene kleine, maar wel versterkte stadt in het gebergte van opper-Hungarië, op de grenzen van Zevenbergen, zynde de hoofdstadt van een klein gespanschap. De stadt ZATMAR, of SZAKMAR, legt op een eilandt, het welk de rivier Samosvits maakt, en tegen over de zelve is Nemethi gelegen, welke beide plaatsen door het besluit van den landdag, gehouden te Presburg in 't jaar 1715, mede onder de koninklyke steden zyn aangenomen. Zatmar hadt voor dezen een slot, het welk het geslacht van Bathor van Somlio toebehoorde. Het zelve wierdt in 't jaar 1565 door den keizerlyken generaal Lazarus Schwendi verovert, die de zelve t'eenemaal deedt vernieuwen. In 't jaar 1660, na de doodt van den vorst van Zevenbergen, kwam deze plaats weder aan den keizer, die 'er eene sterke bezetting in leide. *Szentyvani Miscell. regni Hungar. Articuli Posoniens. art.* 109. *Baudrand. Du Val.*

ZATMARBANIA, eene stadt in Zevenbergen, gelegen in een graafschap van den zelven name, op de grenzen van opper-Hungarië, by de rivier Zazurd.

ZATOR, eene stadt in klein-Polen, gelegen in het Waywoodschap van Crakau, aan de rivier de Weixel, tusschen de stadt Crakau en het hertogdom van Silesië, waar onder het voor dezen behoorde, omtrent ter plaatse, daar de Skanda en Weixel in een lopen. Het daar by leggende landt wordt het hertogdom van Zator genoemt. Sigismundus de I, koning van Polen, matigde zich het gebiedt over de zelve aan, en gaf het zelve te leen aan Janussius, die veertig jaren daar na door zynen knecht op reize vermoord wierdt: en alzo hy gene erfgenamen naliet, trok de kroon van Polen dit landt aan zich. *Pistorii script. rer. Polon. Luca Schles. Merckw.*

ZATUS, hertog of heer van een zeker volk in Persië, kwam by den Griekschen keizer Justinus te Constantinopel omtrent den jare 520, en verzocht den zelven om den koninklyken tytel, en om door den Doop in de gemeenschap der Christelyke kerke te mogen aangenomen worden. De keizer ontfing hem met vele eerbewyzingen, liet hem dopen, en gaf hem een koninklyke kroon en mantel. Zatus vervolgens in zyn landt wedergekeert zynde, voerde daar den Christelyken Godsdienst in, en liet het Evangelie aan zyne onderdanen prediken, die ook alle, naar zyn voorbeeldt, den Christelyken Godsdienst met blydschap omhelsden. *Zonaras. Paulus Diaconus.*

ZAVISSA, bisschop van Crakau, was de zoon van Dobeslaus, kastelein van Crakau, en gesproten uit een der aleroudste geslachten in Polen, het welk vele goederen in Reussen, Podolië, en Pokutië heeft bezeten, en een der eerste is geweest, welke den Russischen Godsdienst hebben verlaten, en den Roomsch-Katholyken aangenomen. De bisschop Zavissa stondt zeer in de gunst van den koning Lodewyk; maar hebbende de bisschoppelyke waardigheit nog gene drie jaren be-

bekleed, brak hy in 't jaar 1380 op zyn landgoedt Dobrowoda, willende een jonge boeren maagdt naar een hooifolder naklimmen, den hals. *Dlugossi Hist. Pol. lib. X, pag.* 55. *Okolski Orb. Pol. Tom. II. Sarnic. Annal. Pol. lib. VII.*

ZAWADSKI, (CASIMIR) geborên in het landt van Pruissen, was onder anderen zeer ervaren in de zaken en geschiedenissen van het Poolsche ryk, en bekleedde onder andere waardigheden die van kastelein van Culm. Hy overleedt den 5 April des jaars 1692, nalatende de volgende schriften, als: *Diarium electionis Michaëlis Koributhi, Regis Poloniae, cui tit. Gloria orbi Sarmatico consensu monstrata; Tractatus super advertentiam defectuum in capitibus Sarmatici imperii, Regi Johanni III oblatum; Historia arcana regni Poloniae*; enz.

ZAYAS, (JOHANNES DE) een Castiliaan van geboorte, was een Minoriet, en heeft geschreven: *Supplementum Chronicorum Franc. Gonzagae in his, quae ad suam Castellae provinc. pertinerent. Antonii bibl. Hisp.*

ZAYOLHA, de naam van eene Horde in woest-Tartarye. Het woordt *Horde* betekent eene bende of een gezelschap van Tartaren, die, om het gemak der veeweide, gedurig van plaats veranderen. De Horde van Zayolha legt in de nabuurschap van de rivier Obi, niet verre van de Tartaarsche zee, of den Noorder Oceaan. *Thevenot.*

ZAZUAROS, eene stadt in Zevenbergen. Zie BROSS.

ZBARASZ, eene plaats in Polen, gelegen op de grenzen van Volhynië en Podolië. Het heeft den tytel van hertogdom, en is weleer eene vrystadt geweest, die haar byzonderlyk distrikt hadt: maar tegenwoordig behoort zy onder dat van Krzemenek, of Kremen.

ZBARASKY, (JANUSSIUS) hertog van Zbaras, in Volhynië, daar het slot *Zbaras* legt, het welk door Fedor, of Theodorus, vorst van Nietwiz, in 't jaar 1435 gestorven, is gebouwt, en waar van deze hertogen hunnen naam voeren. De gemelde Fedor was een zoon van Koribut, in den doop Demetrius genoemt, broeder van Jagello, koning van Polen, en wierdt in 't jaar 1399 van de Tartaren gedood. Van hem zyn zo wel de hertogen van Zbaras, als die van Wisnioweck gesproten. Janussius, hertog van Zbaras, verkreeg zyns vaders starostdy te Czremenez, en hadt den naam van een dapper krygsheldt; en wanneer in 't jaar 1572, na de doodt van Sigismundus Augustus, koning van Polen, de zaken van het ryk gedurende de tusschenregeringe zeer verward stonden, was hy die geen der Reussische magnaten, of groten, die in staat was het meeste krygsvolk by malkander te brengen, en in noodval hulp aan te brengen; gelyk hy dan ook openbare blyken gaf van zyne zorge en waakzaamheit ten beste van zyn vaderlandt. Stephanus, koning van Polen, ontfing hem in den ryks-Raadt, en verhief hem tot Waywode van Braklau. Hy deedt dien vorst, als mede des zelfs broeder, hertog Stephanus, Palatyn te Trotzen, grote diensten in den oorlog tegen den grootvorst van Moskovië, inzonderheit by Toropocz, in het veroveren van Sokol, en in 't verwoesten van het landschap Czerneczowisch, het welk door hem zodanig te vuur en te zwaardt wierdt vernielt, dat zich daar geen Moskoviter meer heeft laten zien. Ook geboodt hy des konings leger als generaal by Velitolve. Hy wierdt daar na ook door den zelven koning tot het maken der vredestraktaten met Moskovië gebruikt, en als afgezant aan den grootvorst Johannes Basilowits afgevaardigt, om het beëedigen van dat vredestraktaat door den zelven by te wonen. Hy sprong koning Sigismundus den III in 't jaar 1592 met eene aanzienlyke krygsmacht tegen de Tartaren by, en in 't jaar 1594 wierdt hem het opperbevel over het leger, het welk tegen de oproerige Kozakken en de hen te hulp komende Tartaren gezonden wierdt, opgedragen; gelyk hy de zelve ook t'onderbragt, en groten roem verwierf: want hy dreef de Tartaren in hunne menigvuldige aanvallen telkens gelukkig te rug, en nam hen hunnen buit weder af: zelfs vervolgde hy de zelve eens tot aan Zaslau, en ontzette Konstantyn, hertog van Ostrorog, Palatyn te Kiow, door hen binnen de laatstgemelde stadt belegert. Deze zegeryke bedryven bewogen koning Sigismundus den III van hem te zeggen, dat hy eene koninklyke kroon waardig was, en om hem in den opstandt der Poolsche heeren in den jare 1606, de *Rokosz* genaamt (zie de betekenis van dit woordt boven op ROKOSZ) voor alle anderen het opperbevelhebberschap over zyne troepen op te dragen. Hy bragt het ook door zyn gezag en aanzien zo verre, dat, wanneer hy by Janow, aan de Weixel, tegen de krygsmacht der confedereerden reets in slagorder stondt, de tot vechten genegene soldaten evenwel door zyne woorden zodanig wierden wederhouden, dat het tusschen hen en hunne landgenoten tot geen gevecht kwam, maar dat door de bemiddeling des Palatyns van Podlachië onverwacht een verdrag in het open veldt gesloten wierdt. Hy was met eene princesse van Reussen getrouwt, afkomstig van het geslacht van Oretvertinsky, by welke hy twee zonen, namentlyk hertog *Georg*, en *Christoffel*, verwekte. Hy overleedt in 't jaar 1608, en hadt Johannes Potocki tot opvolger in het Waywoodschap van Braklau. Van zyne zonen is *Christoffel* te Konska-Wola den 6 Maart des jaars 1627, in het zeven en veertigste jaar van zynen ouderdom, overleden, zynde opper-ryks-stalmeester van Polen geweest. *Georgius*, een twede van zyne zonen, was kastelein te Crakau, en met hem, als het laatste mans oir, is dit oud en edel geslacht uitgestorven. *Stan. Starovolscii Monum. Sarmatar. pag* 141, 152. *Piasecii Hist. Pol.*

ZBIGNEUS, of SBIGNEUS, natuurlyke zoon van den Poolschen hertog Vladislaus Hermannus, wierdt in 't jaar 1096 in Saxen in een klooster gestoken, op dat hy den echten zone en wettigen opvolger van Vladislaus, genoemt Boleslaus, gene moeielykheden mogt veroorzaken. Maar in dien tydt onthielden zich vele Polakken in Bohemen, zynde, door toedoen van Seteg, Waywode van Crakau, en die by Vladislaus vry veel te zeggen hadt, derwaarts verdreven. Deze wierden door Bretislaus, hertog van Bohemen, aangezet om Zbigneus uit het klooster te halen, hem als hunnen hertog te erkennen, en ten zynen voordeele een inval in Silesië te doen. Vladislaus zondt daar op eenige gezanten om Zbigneus door hunne vermaningen en waarschouwingen tot andere gedachten te brengen; maar toen dat niet mogt helpen, dreef hy hem met geweldt uit Breslau, van welke stadt hy zich meester hadt gemaakt. Zbigneus trok derhalven vele Pruissischen en Pomerschen aan zich, en leverde den vader slag by Kruswik; maar hadt het ongeluk van geslagen en gevangen genomen te worden. Des niettegenstaande stelde hem Vladislaus, op de voorbede van vele Poolsche magnaten, weder op vryen voet: en alzo hy wel zag, dat Boleslaus zich met Zbigneus niet zou verdragen, verdeelde hy by zyn leven Polen onder hen, in welke delinge Zbigneus Pomeren en een gedeelte van groot Polen ontfing. Maar wanneer hy Boleslaus vele onlusten veroorzaakte, verloor hy in 't jaar 1107 alles, en moest zich te vrede houden, dat hem het leven geschonken, en alleen Masovië aan hem weder ingeruimt wierdt. Eindelyk, zich toch niet stil kunnende houden, vondt hy zich gedwongen zyn vaderlandt met den rugge aan te zien. Hy kreeg wel in 't jaar 1196 vergiffenis, maar wierdt naderhandt van het krygsvolk van kant gemaakt, of, als eenigen willen, van zyn gezicht berooft, waar van hy kort daar na kwam te sterven. Ondertusschen bevondt zich Boleslaus wegens dezen moordt zeer benauwt, zo dat hy, om zyn conscientie te bevredigen, barvoets, en in monniks gewaadt, bedevaarten deedt eerst naar Gnezen, tot St. Adelbert, en daar na tot St. Egidius, in Vrankryk. *Dlugoss. Hist. Pol. lib. IV.*

ZBOROW, eene kleine stadt in Polen, gelegen in klein-Reussen, in het Waywoodschap van Lemberg, waar van een adelyk geslacht den naam voert. Uit het zelve zyn onder anderen de volgende vermaard, als I. *Petrus*, Waywode van Crakau. II. *Johannes*, kastelein van Gnezen, en generaal veldmaarschalk. III. *Andreas*, koninklyke Poolsche hofmaarschalk. *Sarnicii Descr. Polon.*

ZEB, een landschap van Afrika, in Biledulgerid, heeft eene stadt, van den zelven name, en wordt in de Latynsche tale *Zaba* en *Zebes* genoemt.

ZEB, een van de vorsten der Midianiten, wierdt in den wynperskuip gevonden, en van de Ephraïmiten gedood, die zyn hoofdt namen, en het zelve tot den heldt Gideon bragten aan gene zyde der Jordane, daar zy den vyandt vervolgden. *Recht. V*, 25.

ZEBA, of ZEBAH, een ander vorst der Midianiten, dien Gideon zelf met zyn zwaardt doorstak. Dit wordt in de H. Schrift op de volgende wyze verhaalt, *Recht. VIII*, 5—21. Namentlyk, Gideon kreeg Zeba, en nog een ander Midianitisch vorst, genaamt Salmona, of Tzalmuna, na hen verslagen te hebben, op hunne vlucht gevangen, en vroeg hen wat het voor mannen waren geweest, welke zy te Tabor hadden gedood. Zy antwoordden hem: „Gelyk gy, en een der zelven was als een konings zoon." Toen hernam Gideon: „Het waren myne broederen; zo waarachtig als de Heere „leeft, indien gy die gespaart hadt, ik zoude u niet doden." Hy vervolgde daar op tot Jether, zynen oudsten zone: „Staa „op, doodtze." Maar de jongeling dorst zyn zwaardt niet trekken, om dat hy nog jong en vreesachtig was; waar op Zeba en Salmuna tegen Gideon zeiden: „Doodt gy ons zelf;" gelyk de zelve ook deedt. *Recht. VIII*, 18.

ZEBEDEUS, vader van de Apostelen *Jacobus* en *Johannes* den Evangelist. *Matth. IV*, 21.

Daar is nog een ander ZEBEDEUS in de H. Schrift bekend, zoon van *Azaph*, en vader van *Micha*, zynde een uitstekend zanger van den tempel des Heeren. *Neh. XI*, 17.

ZEBEN, of CZEBEN, in 't Latyn *Cibinium minus*, de laatste en kleinste der vyf koninklyke steden in opper-Hungarië, gelegen in het landschap Zips, aan de rivier Tariza. Omtrent deze plaats wascht zeer goede saffraan, nevens eene grote menigte van andere vruchten, inzonderheit pruimen. Zy heeft verscheide malen door brandt veel geleden, en is ook meer dan eens, en onder anderen in October des jaars 1663, door de Turken met verdrag ingenomen.

De hoofdstadt van Zevenbergen, anders *Hermanstadt* geheten, wordt insgelyks ZEBEN, en in 't Latyn *Cibinium majus* genoemt.

ZEBU, of CEBU, een eilandt in de Indiaansche zee, gelegen in 't midden der Philippynsche eilanden. Het wordt door de Spanjaarden *Isla de los Pintados* genoemt, om dat de inwoonders van dit eilandt ten tyde, toen het van de Spanjaarden ontdekt wierdt, hunne aangezichten met allerhande kleuren schilderden. De Spanjaarden bouwden eene stadt op de Westkust van het eilandt, en gaven de zelve den naam van *Jesus*. Ferdinand Magellanes maakte daar vriendschap en een verbondt met den koning van het eilandt, dien hy in de beschermingen des konings van Castilië nam, en voor hem tegen den koning van Matan oorloogde, en in welken kryg Magellanes in 't jaar 1520 kwam te sneuvelen.

ZECKELHEIT, eene eenigzins sterke plaats in opper-Hungarië, digt by St. Job, en omtrent vier Duitsche mylen Noordwaarts van Groot-Waradein gelegen. Zy heeft eenige belegeringen uitgestaan, maar zich ook verscheide malen, nu aan de Turken, dan aan de Duitschers, moeten overgeven.

ZECKLER, in 't Latyn *Siculi*, of *Ciculi*, is een der drie volkeren (zynde de twee andere de Saxen en de Hungaren) welke het vorstendom van Zevenbergen bewonen. Men zegt, dat hun naam zo veel als *overgeblevene* betekent: namentlyk, om dat de voorzaten van dit volk, toen hunne landgenoten, de Hunnen, omtrent het jaar van Christus 471 zich uit Hungarië, waar in zy een inval hadden gedaan, zich weder naar Scythië begaven, omtrent drie duizend man sterk, in de landstreek, tegenwoordig Zevenbergen genoemt, bleven wonen. Anderen ontkennen wel niet, dat deze Zeckler van de Hunnen zyn voortgesproten, maar leiden hunnen tegenwoordigen naam af van het Hungarische woordt *Szekhelly*, het welk eene legerplaats te kennen geeft; en dit is des te waarschynlyker, om dat de verscheide distrikten van hun landt nog tegenwoordig in zekere *Szeken*, of setels, verdeelt worden. De zelve worden genoemt: 1. *Orbay*; 2. *Kezdy*; 3. *Szepsi*; 4. *Csik*; 5. *Kaizon*; 6. *Giorgio*; 7. *Udvarhely*; 8. *Maros*; 9. *Aranyas*. Alle deze negen setels, of zitplaatsen, uitgenomen de laatste, die wat van de andere af legt, zyn gelegen aan het Karpathische gebergte, op de grenzen van Moldavië. De beste plaatsen zyn: *Udvarhely*, *Maros-Vasarhely*, *Csik*, en *Kezdy-Vasarhely*. Te Maros-Vasarhely houden de Zeckler hunne landdagen. Zy hebben de zelve rechten en vryheden als de Saxen en Hungaren; waar van zy wel (uitgezonderd die van Aranyas) op een in 't jaar 1562 te Segesvar, of Schesburg, gehouden landdag, wegens hunne gedurige oproeren, beroofd zyn, maar die men hen wel haast heeft moeten wedergeven. Zy zyn ten dele den Roomsch Katholyken, ten dele den Hervormden Godsdienst toegedaan, hoewel eenige van hen ook aan de Ariaansche dwalingen vast zyn. Voorts zyn zy, zo aangaande hunne tale, en hunne schryfwyze, als omtrent hunne kledinge en gewoonten van de Hungaren onderscheiden. Ook komt de hoedanigheit van het landt (behalven dat het zo vruchtbaar niet is) met de overige landstreken van Zevenbergen wel overeen. *Reichersdorf Chorograph. Transylv. Valentini Franckii Origines nation. in Transsylv. Isthuanfius de Reb. Hungar. Zeileri Descript. Hung. Igazsalv. Beschryving van Zevenbergen.*

ZEDAMET, stichter van het koninkryk der zogenoemde Cherifs, de welke zich onverwacht meester hebben gemaakt van de koninkryken van Marokko, van Fez, van Taffilet, enz. Hy begaf zich eerst in eene wildernis, om een eenzaam leven te leiden, en gaf voor van Mahometh af te stammen. Ten einde hy zich nu meer en meer mogt verheffen, begon hy een oorlog tegen de Portugezen en andere Christenen, en zette door dezen schyn van yver voor zynen Godsdienst ook zyne twee zonen daar toe aan. Hy bewerkstelligde zyn voornemen, van zich op den troon te plaatsen, door geweldt en geveinstheit, en bevestigde zich daar op zodanig, dat de opvolging in het ryk op zyne erfgenamen, onder den tytel van Cherif, wierdt vastgestelt, betekenende die tytel zo veel als wyze mannen. *Leo Africanus lib. II, cap.* 31, *& lib. IV, c.* 26.

ZEDEKIA, de laatste koning van Juda, was te voren *Matthathia*, of *Matthania*, genoemt. Hy was de zoon van Jozia, en oom van Jechonia, zynen voorzaat in het ryk. Namentlyk, wanneer de koning Nebukadnezar de stadt Jeruzalem van Jechonia verovert hadt, voerde hy dien koning gevangen naar Babel, met vrouwe en kinderen, enz. en stelde in zyne plaats zynen oom Matthania, wiens naam hy veranderde in dien van Zedekia, en dien hy met eede deedt zweren, dat hy hem zou getrouw blyven. Hy was een en twintig jaren oud toen hy koning wierdt, en regeerde elf jaren, doende dat kwaad was in de oogen des Heeren, en begaande de zelve goddeloosheden als Jojakim. Hy was niet bekommert over de bedreigingen van den Profeet Jeremia, die hem van Gods wegen sprak, en hy verhardde zyn hert tegen den Heere, in plaats van zich te bekeeren. De vorsten des volks en de inwoonders van Jeruzalem volgden zyn voorbeeldt, spatten uit tot alle ongebondenheit der Heidenen, en verontheiligden den tempel des Heeren, waar door de Heer zo verstoort wierdt, dat hy besloot hen geheel te vernielen. Zedekia zondt in het eerste jaar zyner regeringe gezanten naar Babylon, waarschynlyk om Nebukadnezar de beloofde schattingen te brengen; en in het vyfde jaar van de zelve trok hy zelf derwaarts, of immers hy zondt gezanten daar henen (want de grondtext kan beide vertalingen lyden) voornamentlyk om de heilige tempelvaten van Nebukadnezar te verzoeken. Eindelyk stondt Zedekia in het negende jaar van zyn ryksgebiedt tegen Nebukadnezar op, de welke tegen hem te velde trok, en alle de sterke plaatsen van Judea veroverde, uitgenomen Lachis, Azeka, en Jeruzalem, welke laatstgemelde stadt hy eindelyk ook belegerde. De koning van Egypten, Pharao Hophra, trok op tot hulpe van Zedekia, waar op Nebukadnezar het beleg van Jeruzalem opbrak, en den koning van Egypten te gemoet trok, den zelven sloeg, en hem dwong weder naar zyn landt te keren, hervattende daar op de belegering van Jeruzalem. Gedurende de zelve raadpleegde Zedekia dikwils den Profeet Jeremia, die hem riedt zich over te geven, en hem de uiterste rampen voorspelde, indien hy in zynen afval volhardde; maar die rampzalige vorst hadt nooit de zielskracht van een goeden raadt te nemen, veel min uit te voeren. Eindelyk wierdt de stadt Jeruzalem in het elfde jaar der regeringe van Zedekia ingenomen, en Zedekia, nevens alle de zynen, ontvluchtten het by nacht; maar wierden door de Chaldeeuwsche krygslieden achterhaalt, en gevangen genomen. Voor Nebukadnezar gebragt zynde verweet hem de zelve zyne trouwloosheit, en deedt alle zyne kinderen in zyne tegenwoordigheit doden, en hem zelf vervolgens de oogen uitsteken. Daar na overlaadde hy hem met kopere ketenen, en beval, dat men hem naar Babel zou voeren. Dus zag men de vervulling van twee voorzeggingen, die te voren tegenstrydig schenen, namentlyk, de eene van Jeremia *XXXII*, 4, en *XXIV*, 3, de welke voorspelde, „ dat Zedekia den koning Nebukad-„ nezar zou zien, maar niet zien met zyne oogen;" en de andere van Ezechiel *XII*, 13, die voorspelde, „ dat hy Babel „ niet zou zien, en echter daar sterven.". De tydt van zyne doodt is onbekend. Na hem wierdt het koninkryk van Juda geheel vernietigt. *II Kron. XXXVI. II Kon. XXIV, XXV. Jerem. XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, LI. Ezech. XII.* enz.

ZEELANDT, een van de zeven Vereenigde Nederlandsche Provinciën, voert den tytel van graafschap, en is, wat anderen ook aangaande des zelfs naamsoorsprong mogen voorgeven, wegens zyne gelegenheit in en aan zee aldus genoemt. Zeelandt bestaat uit verscheide eilanden, welke oudtyds een en dertig, en naderhandt zestien in getal waren, maar waar van nu niet meer dan zeven voorname eilanden overig zyn, die ieder een byzonderen naam hebben, als: 1. WALCHEREN, het voornaamste en aanzienlykste; 2. ZUID- en NOORD-BEVELANDT; 3. WOLFAARTS- of WOLFERSDYK; 4. St. JOOSTLANDT, in 't jaar 1517 geheel onder de zeegolven begraven, maar in 't jaar 1631 weder bedykt; 5. SCHOUWEN; 6. DUIVELANDT; 7. NIEUW-VOSSEMAAR. Van deze eilanden, als van hunnen name, gelegenheit, staat, gebeurtenissen, enz. is in dit Woordenboek op ieders name afzonderlyk gesproken, daar wy den Lezer naar toe wyzen, zullende hier op den algemenen name van *Zeelandt* alleen nog het een en het ander aantekenen. De gelegenheit van Zeelandt betreffende, het zelve strekt zich in 't Noorden naar Hollandt en de Noordzee, in 't Oosten naar Brabandt en de voorgemelde provincie van Hollandt, en in 't Zuiden naar Vlaanderen, makende de linker arm van de Schelde, de Hondt, of Honte genoemt, alhier, en gins het Flakkée de scheiding: voorts heeft het in 't Westen de voorgemelde Noordzee en Vlaanderen, zynde geheel van water omringt. Eenigen menen, dat de Zeeuwsche eilanden ten dele die zyn, welke *Julius Cesar* zegt, dat van den Rhyn, met vele monden in den Oceaan vallende, gemaakt worden: anderen, dat alles in dien tydt vast landt is geweest, door de Schelde alleen van Vlaanderen afgescheiden. Cornelius Battus, zegt *Guicciardyn*, verhaalt, eenige oude gedenkschriften gezien te hebben, waar in stondt, dat omtrent een jaar na Christus geboorte, en eenigen tydt later, Zeelandt niet anders zou geweest zyn dan zeer kleine eilanden, wel met graften van elkander gescheiden, echter zonder bewoonders. *Reygersbergh*, en meer andere nieuwe schryvers met hem, tonen aan, dat meest alle deze eilanden, immers de naast aan gelegene, aan het landt van Vlaanderen schynen gehecht geweest te zyn, en dat zy daar van door een ongemenen storm en onweêr, de Schelde den weg banende, in het jaar 838 afgerukt zouden zyn. *Levinus Lemnius*, van Zierikzee, een beroemd geneesheer, maar wat al te driftig voor zyn vaderlandt, zou gaarne zien, dat die van Zeelandt de zelve *Mattiaci* waren, daar *Tacitus* zo loffelyk van spreekt. Hy brengt ook ten bewyze de eige woorden van Tacitus, uit zyn boek van de *Zeden der Germanen*, of Duitschers, by, daar hy zegt: „ Ook zyn de *Mattiaci* onder de „ Romeinsche gehoorzaamheit gebragt, een volk, al eens als „ de Batavieren; dan die onderscheidt is 'er in, dat zy door „ den aardt van 't landt en scherper lucht fierder van moedt „ zyn." Maar wanneer men het voorgaande en het geen daar op volgt wat nader uitpluist, en de woorden van Tacitus recht inziet, zal men bevinden, dat de *Mattiaci* weleer in Germanië (Hoog Duitschlandt) gewoont hebben. Nog voegt hy daar by: *over den Rhyn*. Ook benoogt die brave schryver in het gemelde zedeboekje niet anders dan alleen de Duitsche volkeren en hunne levenswyze te beschryven. Dat hy 'er by de Batavieren vergelykt, geschiedt maar voorbeeldshalven, en om te tonen, dat de Romeinen, schoon zy de Batavieren voor vrienden, broeders en van hen onbedwongenen erkenden, zy echter wel even fiere en moedige t'ondergebragt en overheert hadden. Ook vindt men verder in 't gansche boekje niets, dat wegens de *Mattiaci* op die van Zeelandt gepast zou kunnen worden; waar by kan gevoegt worden, dat nergens by of uit *Plinius*, *Strabo*, nevens meer andere beroemde oude schryvers, blyk bygebragt kan worden, dat tot bewys daar van dient. Men zou 'er veel eer uit kunnen afnemen, dat zy den naam van *Mattiaci* gevoert hebben naar eene stadt of sterkte, *Mattium*, of *Mattiacum* geheten, in Hessen, zo veel men uit *Ptolemaeus*, *lib. XXXI, cap.* 2, kan gissen, gelegen, en vermaard door warme waterwellen. Plinius spreekt 'er aldus van: „ Ook „ zyn 'er te *Mattiacum*, over den Rhyn, warme waterbron-„ nen, welker water, daar uit gehaalt, of geput, drie dagen „ lang de warmte by zich houdt. Aan den kant maken zy, door „ de kracht van dat water, puimsteen." Waar zou men nu toch in Zeelandt, dat byna gansch in 't water legt, zulke zo treffelyke warme bronnen ooit of ooit hebben kunnen vinden,

dewyl zy zich gewonelyk uit de ingewanden der aarde opwerpen? zo dat het niet te geloven is, dat die oude *Mattiaci* iets met de Zeeuwen gemeen hebben. Klaarder zyn de bewyzen, dat Karel de Grote de meermaals verwonne, en weder opgestane Saxen, of wel een goed gedeelte derzelve, namentlyk tien duizend man, uit hun vaderlandt heeft doen verhuizen, en hen de kusten van Vlaanderen, Zeelandt en Hollandt voor eene vaste woonplaatse aangewezen, en daar tegen eene grote menigte van Batavieren en Zeeuwen in der Saxen opgeruimde plaatsen gezonden, om die te bewonen. *Paulus Æmylius* zegt uitdrukkelyk van de zelve Saxen, dat Karel de Grote, om ze als onder zyn gezicht te hebben, en 'er het oog op te kunnen houden, den adel, en de aanzienlykften met hunne vrouwen en kinderen overgevoert heeft naar de Gallische Nederlanden (*Belgium Gallicum*) die niet alleen dikwils, maar ook doorgaans tot den middelsten of Leidschen Rhyn toe gerekent worden zich uitgestrekt te hebben; en (voegt de zelve schryver daar by) hy gaf hen de zeekusten te bewonen, en dedt de zelve door den zeeöverste Lydericus, die graaf van Harlebeek en eerste forestier van Vlaanderen wierdt, bewaren. Dat de *Cimbren* alhier mede eenigen tydt huis gehouden, en de Noormannen naderhandt deze eilanden overrompelt hebben, is te bekend om alhier weder opgehaalt te worden, als met goede redenen door den naarstigen *mallegange* uit *Plutarchus*, *Strabo*, *Julius Cæsar*, *Orosius*, *Ælianus*, en andere oude en nieuwe schryvers ten volle bewezen. Voorts, of de Zeeuwen van ouds ook bekend zyn geweest onder den name van *Sueven*; of de *Toxanders* in dit eilandt gewoont hebben, en of het zelve voor het oude *Toxandria* moet gehouden worden; als mede, of de *Arborichen* daar van ouds hun verblyf hebben gehouden, of, op eene andere wyze, of de Zeeuwen van ouds *Arborichen* genoemt zyn geweest: verder, van het verplaatsen der Zeeuwen, en eenige naastgelegene Batavieren, enz. als mede of de Hunnen en Wandalen in Zeelandt en de omleggende landen weleer huis gehouden hebben, mitsgaders van de talen, welke in de Zeeuwsche eilanden van ouds gebruikelyk zyn geweest; van den afgodendienst en de afgoden der oude Zeeuwen, en meer andere lezenswaardige byzonderheden, dit beruchte eilandt, en des zelfs oudheden rakende, daar van kunnen de weetgierigen de *Voorredenen* of *Inleidingen* van den geleerden en oudheitkundigen *H. V. R.* op het eerste en twede Deel van de *Oudheden en Gestichten van Zeelandt* nazien: men zal hier alleen, als tot het bestek van dit Algemeen Historisch Woordenboek voornamentlyk behorende, uit de Inleidinge van dien braven Schryver op het eerste Deel der gezegde *Oudheden* bybrengen het geen de oude zeden en gewoonten der Zeeuwen of Zeelanders betreft, zynde door zyn Ed. uit de oude Kronyk van *Jan Reygersbergh* ontleent, en met verscheide merkwaardige omstandigheden vermeerdert.

Tusschen de mannen en vrouwen (der oude ingezetenen van Zeelandt, zegt de naauwkeurige Schryver) was geen groot onderscheidt van kleêren; de mans droegen een klokke, of huik, of mantel, boven of onder de keel met een knoop of haak vast gemaakt; 't was een huik zonder mouwen, zeer eng en naauw om 't lyf: zo dat men, zegt Reigersbergen, byna alle de leden kon zien. Dit slaat op het zeggen van Tacitus; en misschien heeft het Reigersbergen uit Tacitus genomen. Zommige manspersonen, die naar de zee toe woonden, hadden vellen van wilde dieren aan, die hier op dien tydt met menigte gevonden wierden. De vrouwen droegen lange klederen, sluitende om het lyf, met naauwe mouwen, en kleine plooikens: zy hadden linde doekjes of mutsjes op het hoofdt, die zy onder de keel vast spelden. Aan de zeekant droegen ze veel witte ronde bonetten boven op de linde mutzen, tot een teken dat ze getrouwt waren; de jonge ongetrouwde maagden droegen veel linde bandtjes, zo dat men het haair wel bloot zag leggen.

Dat de oude Duitschers vellen in de plaats van klederen droegen, staat by alle de Schryvers vast. En die vellen waren volgens J. Cæsar, *lib. IV de bell. Gall.*, zo kort, dat een groot gedeelte van 't ligchaam naakt en onbedekt was. Seneca schryft ook, *lib. I. de ira c.* 11, dat ze voor een groot gedeelte bloot en ongekleed gingen.

Zelfs moet Odoacer, koning der Herulen, in de vyfde eeuwe nog zulke vellen van wilde beesten gedragen hebben: want de bisschop Severinus, *apud Paulum Diacon. lib. XVII*, moedigt hem met deze woorden aan om den tocht op Italië te ondernemen: „ Trek naar Italië, Odoacer, trek 'er naar toe: „ nu hebt gy slechte vellen van beesten aan, dan zult gy veel „ weg te geven hebben." De vellen, die ze voor klederen droegen, waren doorgaans beeren, stieren, harten, wolven, linxen, en wilde varkens vellen; en 't haair van die vellen, gelyk Cluverius, *Germ. Ant. lib. I*, bewyst, stondt altydt buitewaarts gekeert.

Maar zouden zy die vellen van beesten uit armoede gedragen hebben? Ik meen van neen, en Tacitus zegt het niet. Ik weet wel dat zommigen de woorden van Tacitus aldus willen verstaan hebben, en 't schryven van Procopius zou hen ten eersten aanzien schynen te helpen; te weten, dat de Schrikfinnen, een Scandinavisch volk, een beesten leven plagten te leiden: dat ze geen klederen hadden om zich te bedekken, geen schoenen om aan de voeten te doen, geen wyn om te drinken, geen landvruchten om te eeten. Maar voor eerst, wat Tacitus belangt, die zegt niet dat ze die vellen uit armoede droegen. Hy zegt zelfs dat de rykften anders gekleed gingen als de anderen. De Schrikfinnen, gelyk Joh. Magnus, *Hist. Suec. lib. VII*, c. 36, bewyst, gingen zo bloot niet, als Procopius zich hadt laten wys maken. De klederen of vellen, die zy droegen, zegt hy, zyn kostelyker als die van de grootste vorsten, zynde vellen van sabels en hermynen. Geen een onder alle de Schrikfinnen, zegt hy verder, 't zy mans- of vrouwspersoon, 't zy jong of oud, 't zy arm of ryk, of hy draagt zodanige vellen, de welke daar als om niet te bekomen zyn. Wil men een ouder schryver hebben, Jornandes, *de Rebus gestis*, schryft van de Zweden, of naar zyne spelling Suethans, dat ze de kostelykste vellen naar alle de kusten van de wereldt verzonden, en dat ze alomme vermaard waren door hunne schone en zwarte vellen: dan voegt hy 'er by dat ze zeer armelyk leefden, maar zeer kostelyk gekleed gingen.

En men leest by Joh. Magnus van een Zweedschen koning, die zomtyds eens met een leger in 't diepste van die koude gewesten trok, daar hy groten rykdom, en onder anderen zeer kostelyke beesten-vellen, van daan haalde. Zo zou ik dan geloven, dat dit dragen van beesten-vellen hunne armoede niet moet toegeschreven worden: maar zy hielden doorgaans weinig of niet van den arbeidt. Jagen, en zomtyds visschen, en vorders ten oorlog gaan, was hun eenigste handgebaar. Weven en spinnen was weinig onder hen bekend. Om beesten-vellen te hebben behoefden zy niet te weven, en gingen maar ter jagt, dat hun leven was. En dat 'er allerhande vellen, als van wolven, beeren, harten, stieren, onder hen gedragen wierden, schynt daar door geschied te zyn, dat 'er onderscheidt tusschen ryken, middelmatigen, en armen was. Die 't best betalen konden, namen 't beste: die geen raadt wist om 't duurste te betalen moest zich met slechter behelpen. En al kon het beste ook van de onvermogende gevangen worden, dat zal toen gegaan hebben gelyk nu. De onvermogende deden het aan de ryken over: 't was ieders staat niet het beste te dragen.

En zo die vellen dragt zo arm en gering waar geweest, ten minste zou Odoacer, een koning der Herulen, nog gelds genoeg byeen gekregen hebben om een degelyk kleedt te laten maken. Maar, zal men hier tegen inbrengen, waarom zegt de bisschop Severinus dan: „ Nu hebt gy slechte vel„ len van beesten aan," enz. Daar op zal ik zeggen, dat de vellen, hoe schoon en treffelyk dat ze waren, by de Duitschers, en vooral by die Noordsche volkeren, niet geacht wierden, om dat ze die schier krygen konden als ze wilden, en als by der handt hadden: de dragt der Romeinen was evenwel zwieriger en prachtiger, enz.

Maar naderhandt, als men die vellen zo begon aan te trekken, zyn ze wel haast wyzer geworden; zo verre als men dat een wysheit noemen mag. De achting en waardy van die vellen is zo veel hoger gesteigert, als ze te voren lager was geweest. Wy hebben boven gezien hoe dat zy 'er koopmanschap in dreven. Karel de Grote (*Eginhart in ejus Vita*) droeg des winters een borstrok van sabel-vellen. By Helmoldus, *Chron. Slavor.*, staat te lezen hoe dat de menschen van zynen tydt zo begerig waren naar het bont van hermynen, als of 'er het opperste geluk in bestondt.

Albertus Krantzius, *Vandal. l. II, c.* 18, die de woorden van Helmoldus uitschryft, past ze ook op zynen tydt toe. Ook plagten de zeven keurvorsten, als ze naar hunne waardigheit opgeschikt waren, in 't bont te gaan, of zulke vellen aan te trekken. Althans hangen zy ergens, naar het getuigenis van Hackenberg, *Germ. media dissert. II*, op zo eene wyze uitgeschildert.

Vorders behoeft men over dit dragen van beesten-vellen zo verwondert niet te zyn, of de Duitschers daarom voor geen Barbaren uit te maken. Men zal by Homerus op meer als eene plaats kunnen vinden, hoe dat de oudste Grieken zich in den beginne met vellen van leeuwen, wolven, panters, ja van schapen en geiten, plagten op te schikken.

De vrouwen plagten ook, naar het zeggen van Tacitus, met de armen bloot te gaan, en het bovenste van de borst niet te dekken. En Willichius, die in de zestiende eeuwe geleeft heeft, getuigt in zyne aantekeningen over Tacitus, dat deze manier van zo bloot te gaan onder de vrouwspersonen van Silesië en Polen pas vier jaren te voren was afgeraakt.

Vorders schryft Cornelius Battus, zo als Reigersbergen getuigt, dat men by zynen tydt ten platten lande van geen kostelykheit, als van fluweel, satyn, zyde, of damast, wist: dat wierdt noch by mans- noch vrouwspersonen, dan die van adel waren, gedragen. Het gemene volk droeg laken van eigen maakiel: het sieraad der vrouwen bestondt in een vergulden riem, om het midden van haar lyf, en in schone ringen. De meiskens, zegt hy verder, kwamen onbesmet en ongeschonden in het bruilofts bedt. En zo 'er al eenige zo wat heen geleeft hadden, of heimelyk tot schande gekomen waren, die konden aan den man niet komen, al waren ze noch zo schoon, ryk en bevallig.

De kinderen wierden niet uitgehuwt voor dat ze volwassen waren. Ja Hugo Bruis, by Reigersbergen aangehaalt, weet te zeggen, dat men de jongmannen in Zeelandt geen wyf of bruidt plagt te geven, eer dat ze tusschen de dertig of veertig jaren oud waren. De jongelingen, zo als 'er verhaalt wordt, mogten den baardt niet laten scheeren eer dat ze een vyandt des lands verslagen of ontwapent hadden.

Hunne spys was eertyds gering en slecht, zonder met kruiden of sausen toebereid te worden, en zonder eenige lekkerny, alleenlyk bestaande in een slechte potasie van erten, bonen,

nen, kool, en warmoes. Ik zoude ook liefst geloven, dat zy het zo breed niet hadden, om veel aan lekkernyen en kostelyke sauſſen te hangen. Hun broodt was van rogge, gerst of tarwe: hunne toeſpys was kaas, boter, eieren, verſche wel, melk, vleeſch. Op het landt, zo als vele geleerden geſchreven hebben, dronk men niet dan borne of welle, dat is ſchoon water uit putten of grachten. Men plagt van ouds, naar het zeggen van Reigersbergen, in Zeelandt weinig bier te drinken eer dat het met koggeſchepen uit Hollandt kwam. Zo moet dan het ligten van de fles, daar de Zeeuwen volgens Levinus Lemnius zulke meesters in zyn, en dat hy zo aardig en omſtandig beſchryſt, *de occultis mirac. lib. IV, c.* 2, van de latere tyden verſtaan worden. De vrouwen zouden dat kunſtje, naar zyn zeggen, zo wel kennen als de mansperſonen. Doch, zegt hy verder, zy doen het niet om zich dronken te drinken; maar om by malkander vrolyk te zyn, en de nevelen des gemoeds te verdryven. Want, zo als hy voortgaat, in dit landt zyn vele korzele, droefgeeſtige, weerbarſtige, zwaarmoedige menſchen, welke geſteltenisſen by de Vlamingen en Brabanders onbekend zyn, als die niet door het droevig geſternte van Saturnus en Mars, maar door de blyde en heilzame ſterren van Jupiter en Mercurius, beſchenen worden. En daarom is het dat de Zeeuwen, zegt hy, die zelf een Zeelander is, om die moeielykheden des gemoeds te verdryven, hun beſt doen om vrolyk te leven, en die kwellingen van 't gemoedt door brave teugen weg te ſpoelen.

Voorts zou 'er volgens den zelven Lemnius nergens zo een behendig en ſchrander volk zyn als de Zeeuwen. Vooral, zegt hy, zyn ze zeer ſnedig en loos om allerhande bedriegers, liſtige veinzers, doortrapte vleiers en pluimſtrykers te ontdekken en te achterhalen. Die bedriegers mogen noch zo arg en liſtig zyn: zy mogen noch zo aardig weten te praten, te ſtrelen, en met de tong te ſpelen, zy zullen de Zeeuwen niet ligt bedotten. Ja hy weet de loosheit, de liſtigheit, de ſchalkheit, en olykheit der Zeeuwen niet genoeg op te halen, en hy kan 'er naauwlyks woorden genoeg toe vinden, om ze te beſchryven.

Wy zullen dat alles ten ſcherpſte, en juiſt naar de letter, niet aannemen: hy kan wel meer luſtig wat opgeven. By voorbeeldt, op de Hollanders heeſt hy het luſtig geladen. Al zyn de Hollanders en de Zeeuwen naaſt malkander gelegen: de Hollanders zyn evenwel op verre na zo fors, zo ſterk, noch zo verſtandig niet, en moeten in het ſtuk van verſtandigheit, ſnedigheit, loosheit, gaauwigheit, en in behendigheit om koophandel te dryven en om geldt te winnen, verre achter ſtaan. Ja een Hollander is eenvoudig, onvoorzichtig, onbedacht, onaardig, vadzig, lui, ſlaperig, lomp, en niet minder als loos. Wy zullen dat in de beſte vouw ſchikken, en geloven, dat hy, als hy dit op 't papier ſtelde, een korzelige bui tegen de Hollanders gehad zal hebben. Maar de loosheit en ſnedigheit der Zeeuwen, zo in den koophandel als elders, wil ik geenzins tegenſpreken: die lof komt hen zekerlyk toe, en zy zouden het menig uitlander te raden geven. Het geen hy van de droefgeeſtigheit en knorrigheit der Zeeuwen ſchryſt, nemen wy ook met beſcheidenheit aan, en houden ons verzekert, dat het daar gelyk elders gaat, te weten, dat 'er luchthertigen en zwaargeeſtigen door malkander lopen. Daar zyn tyden, dat de eene ſoort meer in het oog zal lopen; en daar zyn weer andere tyden. Men is op dit ſtuk doorgaans al te voorbarig in het maken van algemene regels.

Wy keren weder tot Reigersbergen. De rykſte, die in de landſteden woonden, laafden hunnen dorſt met een ſoort van bier, dat van gerſt, of haver, en ſchoon water was gekookt. Maar de rykſten, die in de zeeſteden woonden, dronken ook wyn, die met de ſchepen ingebragt wierdt.

Het geen Reigersbergen verder uit Tacitus verhaalt, en op de Zeeuwen paſt, zullen wy niet melden, om dat Tacitus in het gemeen op alle de Duitſchers ſlaat. Wy zullen maar iets aanmerken op het geen hy van de vrouwsperſonen zegt: te weten, dat de vrouwen by de Hollanders en Zeeuwen in grote waarde gehouden wierden, en dat ze den raadt en de voorzichtigheit der vrouwen dikwils niet verſmaad hebben; dat is, dat ze de vrouwen ook wel hoorden ſpreken, en naar haren raadt wel wilden luiſteren. Dit ſchynen zy wederom gemeen gehad te hebben met de Duitſchers; maar Willichius, die dit van de Duitſchers in het algemeen verhaalt, *Comment. in Tacit.* §. *XVI*, en het uit Tacitus getrokken heeft, verre van hen daar over te pryzen, ſtelt het voor een belagchelyke zaak te boek. „ Doch dit is belagchelyk," zegt hy, „ dat de Duitſchers en Lacedemoniërs de vrouwen in de openbare raadsvergaderingen lieten komen; dat ze haar mede namen naar den vollen Raadt, om hen in 't uitvoeren der voorvallende zaken te helpen, en dat ze vele dekreten naar 't goeddunken van de vrouwen maakten. Zo hebben ook de Celten en Gallen," zegt hy, „ allerhande krakeelen en binnenlandſche oneenigheden door de tuſſchenkomſte der vrouwen beſlecht.

Vermits Reigersbergen alles op de Zeeuwen en Hollanders paſt, het geen by Tacitus in het algemeen van de Duitſchers geſchreven wordt, mag men daar op het zeggen van den zelven Tacitus wel byvoegen, dat ze ganſch geen liefhebbers van de wetenſchappen zyn geweeſt. En dit zal waarſchynlyk de reden zyn, dat onze eerſte ſchryvers doorgaans zo weêmoedig over 't gebrek van ouder geſchriften klagen. K. Kolyn, en meer anderen, weten dat gebrek niet genoeg te beklagen. Maar dit verachten van de geleerdheit is ſedert het invoeren van het Chriſtendom wel haaſt vergaan, en vooral is 'er Karel de Grote werkzaam in geweeſt, dat de luſt tot de geleerdheit, die onder de Duitſchers al aan het ontvonken was, meer en meer aanwakkeren zou.

Maar wat de vrouwsperſonen aangaat, die wierdt het nog een langen tydt daar na tot ſchande gerekent naar geleerdheit te trachten. Vooral hebben 'er de Pruiſſen, de Lyflanders, en de Saxen, naar het zeggen van Cluverius, *Germ. antiq. lib. I, cap.* 20, op geſtaan, dat het de vrouwen lelyk ſtondt eenige wetenſchappen te kennen. Onder de Saxen, gelyk de Lezer wel toeſtaan zal, begryp ik ook de Hollanders en Zeeuwen. Hunne reden was, dat de geleerdheit, in de vrouwen, zorgelyk was voor de kuiſchheit: zy vreeſden, dat de vrouwen, door al te veel lezens, te loos zouden worden.

Zo dan, het geen wy dus verre van de Duitſchers uit de ſchryvers aangetekent hebben, zal ook eenigzins plaats gehad hebben in de Hollanders en Zeeuwen. Zy waren ook Duitſchers van afkomſte, en zullen den Duitſchen aardt zo ten eerſte niet uitgeſchud hebben. Maar ik zou evenwel geloven, dat ze hier in een zachter lucht en digt by de Gauloizen wonende, wel haaſt vry zachter van ommegang en beſchaafder zyn geworden. Dus moet men 't ook met zekere bepalinge aannemen, 't geen zommige ſchryvers volmondig zeggen, dat het ſpinnen en wol bereiden de Duitſche vrouwsperſonen tot een ſchande gerekent wierdt. Dat mag zyne waarheit eenigzins gehad hebben in Zweden, en alle de Noordſche gewesten. Daar wierdt de godin Frigga, die als de Venus van de Duitſchers was, met een zwaardt in de eene, en een boog in de andere handt uitgeſchildert, tot een teken dat de vrouwsperſonen, zo wel als de mannen, altydt gereed ten oorlog moeſten ſtaan. Maar Joh. Magnus, die dit, *lib. I, cap.* 9, getuigt, voegt 'er evenwel by, dat die volkeren aan zommige geſternten den naam van *Friggaas Spinrok*, en *Spinnewiel* gegeven hadden. Een zeker bewys, dat het de vrouwsperſonen, ja Frigga zelf, volgens hun begrip, niet misſtaan zal hebben de handen aan het ſpinrokken te ſlaan. Veel min zal het de Nederduitſche vrouwen, die vry wat beſchaafder waren, misſtaan hebben, en het blykt uit Tacitus, dat de vellen van de wilde en tamme dieren, daar wy zo even van geſproken hebben, alleenlyk de dragt der mansperſonen is geweeſt.

Meer andere dingen worden hier en daar, en by zommige ſchryvers, van de zeden der Duitſchers gevonden, die men nooit bewyzen zal dat op de Nederlanders, en in het byzonder op de Zeeuwen, gepaſt kunnen worden. Zo ſchryft Pomp. Mela, *lib. III, cap.* 3, dat de Duitſchers, uit hunne kindsheit getreden en mannen geworden zynde, zich met zekere rokken of met baſten van bomen bedekten, dat mogelyk zommige Pruiſſen, of Laplanders, of zulk ſlag van Duitſchers, gedaan hebben; en nog zou men 'er zeer aan twyffelen: maar dat de Zeeuwen, de Hollanders, de Gelderſchen, de Menapiërs, enz. zulks gedaan zouden hebben, wenſchen wy bewezen te zien.

Zo zou men honderd gebruiken kunnen optellen, die by voorbeeldt by de oude Pruiſſen, by de Wandalen, en by andere Duitſchers in zwang gegaan hebben, en evenwel by onze landzaten onbekend zyn geweeſt. Zo ſchryſt Procopius, (zie *Hackenbergi Germ. Med. diſ. V*) dat de vrouwen van de Duitſchers, omtrent de Ooſtzee wonende, hare mannen niet begeerden te overleven; maar dat ze, zo ras als de mans den geeſt gegeven hadden, zich zelven gingen verhangen, of in het vuur ſprongen, of de ponjaardt in hare borſten ſtaken. En het is de waarheit dat 'er in de Zweedſche Hiſtorien (zie *Joh. Magnus lib. II, c.* 10) zelfs van eene koninginne geſproken wordt, die na de doodt van haren man Aſmundus niet langer wilde leven; maar om hem zelfs in zyn graf geſelſchap te houden, hare toevlucht tot de dagge nam. Dit ſchynt wederom niet zeer op de Zeeuwen te paſſen.

Dit merk ik daarom aan, om dat Reigersbergen in zommige zaken Tacitus ſlechts uitſchryſt, en dat hy het geen Tacitus in het algemeen van de Duitſchers zegt, in het byzonder den Zeeuwen toepaſt. Hoe verre dat dit gaat, en de Zeeuwen de zeden van de Duitſchers behouden hadden, wie zal ons het rechte beſcheidt daar van geven? En daarom wil ik wel bekennen dat het geen ik uit Tacitus aangetogen en op onze landgenoten toegepaſt heb, insgelyks met een zekere bepalinge, en zonder recht te weten hoe verre dat het gaat, moet aangenomen worden.

Dit zy dan gezegt aangaande de zeden en gewoonten der oude inwoonders van de Zeeuwſche eilanden. Men zal hier nu nog iets aangaande hunne regeringswyze, zo geeſtelyke, als wereldlyke, en vervolgens aangaande de hoedanigheit van het landt byvoegen. Betreffende het eerſte, de inwoonders van deze eilanden hebben van ouds, en eer dat de graven van Hollandt en Zeelandt nog opgekomen waren, hunne landsheeren gehad: want het ganſche landſchap, het welk nu bekend is onder den name van Zeelandt, heeft niet altydt geheel, gelyk nu, onder eenen heer geſtaan. Het is niet onwaarſchynlyk, dat ieder eilandt zynen eigen heer heeſt gehad, gelyk *Miræus* in zyne Kronyk uit de oude Jaarboeken van *Fithænus* wel ſchynt te bewyzen, en het blykt uit zekere gedenkſchriften, dat Walcheren tot landsheer heeſt gehad *Egibardus*, de welke door de Noormannen in 't jaar 738, na het bemachtigen van deze eilanden, is gedood. Eene lange reeks van die landsheeren ſtaat by *Reyndus*, *Kronyk van Zeelandt* in 't *II Boek*, en nog wydlopiger by *Reygersbergh* en *Boxhorn*, in hunne *Kronyken*, opgetelt. Aangaande den langdurigen

rigen

durigen twist, die 'er tusschen de graven van Vlaanderen en die van Hollandt over het bezit van dit graafschap is geweest, en de menigvuldige en bloedige oorlogen, welke deswegen gedurende byna vier gehele eeuwen gevoert zyn, daar over kunnen *Jacobus Meyerus* en *Jacobus Marchantius*, van de Vlaamsche, en *Boxhorn*, nevens *Smallegange*, van de Hollandsche zyde nagezien worden. Ook is in dit Woordenboek, in de levens der gemelde graven, daar van gesproken. Maar in 't jaar 1323 heeft Lodewyk, graaf van Vlaanderen, voor eeuwig en altydt, en zo wel voor zyne nakomelingen, als voor zich zelve, afstandt gedaan van al het recht, dat hy, gelyk zyne voorzaten, op Zeelandt meende te hebben: ook heeft hy beloost, dat hy daar over nooit manschap zou eischen, noch staan op het betalen van de renten, die Willem, graaf van Hollandt, volgens het verdrag, door hem in 't jaar 1310 met Robert, grave van Vlaanderen, gesloten, jaarlyksch van de inkomsten dezer eilanden moest opbrengen; waar tegen de graaf van Hollandt afstandt zou doen van het landt van Waas, enz. De weetgierige Lezer kan van dit alles een beknopt en aaneengeschakeld verhaal vinden in de *Inleiding* van den Heere *H. V. R.* voor het twede Deel van de *Oudheden en Gestichten van Zeelandt*, de welke daar alleen van handelt. Betreffende het kerkelyk of geestelyk rechtsgebiedt, wanneer St. Willibrord het Christen geloof alhier hadt gepredikt en ingevoert, hebben deze eilanden, na de oprechtinge van het Utrechtsche bisdom, onder den stoel van Utrecht gestaan: en gelyk de bisschoppen van Utrecht de zorg in het geestelyke over deze kerken hadden, zo hebben de zelve kerken het zogenoemde *Cathedraticum*, of het recht, het welk den bisschoppen gegeven wordt, aan de gemelde bisschoppen opgebragt. Uit last nu van den bisschoppelyken stoel van Utrecht hadt de Domproost van Utrecht het bewindt over de Zeeuwsche kerken: de zelve bezat grote landeryen, lenen, tienden, en andere rechten in de Zeeuwsche eilanden, welke goederen op een gestelden dag verhuurt wierden, en wel zodanig, dat de pacht op den bestemden dag noodzakelyk moest opgebragt worden. Al het kerkelyk rechtsgebiedt kwam den Domproost alleen toe over gansch Zeelandt, de welke dan *Provisors* of Dekens in zyne plaats aanstelde, doch zo, dat 'er zomwylen anderen door de onderhorige priesters verkozen wierden. Deze Dekens hadden een groot gezag en rechtsgebiedt, en *Boxhorn* getuigt, dat de Deken van Middelburg kennis nam van de geschillen tusschen de stedelingen en landlieden, en dat hy de proeessen uitwees. Zelfs mogt het Roomsche hof de ingezetenen in den eersten rechtshandel niet dagvaarden voor zyne vierschaar: want behalven dat de landoversten en graven van Zeelandt door verscheide ordonnantiën, de welke by *Reygersbergh* te lezen staan, voor den vrydom en het recht hunner onderdanen gezorgt hadden, zo heeft ook paus Sixtus, volgens het getuigenis van den gemelden Schryver, in 't jaar 1482 een dekreet uitgegeven, beheizende, „ dat geen Middelburger, van wat staat hy was, het „ zy leek of geestelyk, en om wat reden het ook mogt we- „ zen, in de eerste rechtsplegingе buiten zyne stadt zou mo- „ gen gedagvaard worden." Men hadt dan in deze landen vier Dekens, en vervolgens vier zogenoemde Dekenschappen: want zo vele staan 'er opgetelt in een ongedrukt boekje van de kamer van Utrecht, en in de ordonnantiën der Utrechtsche kerke, namentlyk: 1. *Het Dekenschap van Walcheren*; 2. *Het Dekenschap van Schouwen*; 3. *Het Dekenschap van Zuid-Bevelandt*; en 4. *Het Dekenschap van Borselen*: maar welk laatste tegenwoordig merendeels door het zeewater is ingestorpt. Doch als het bisdom van Utrecht in 't jaar 1559 door paus Paulus den IV, op het verzoek van koning Philips den II, tot een aartsbisdom wierdt verheven, is 'er in Zeelandt, gelyk by des zelfs naburen, een bisschoppelyke stoel opgerecht, staande onder het aartsbisdom van Utrecht. Zie het artykel MIDDELBURG.

De tegenwoordige wereldlyke regering van deze Provincie betreffende, de zelve wordt bestiert met volle oppermacht, gelyk de andere Provinciën der Vereenigde Nederlanden, door de Staten van den zelven lande. (nu sedert de doodt van Willem den III, koning van Engelandt, even als te voren na die van zyn vader Willem den II, prinsse van Orange, ophoudende de plaats van den *eersten Edele*) verbeeld door de Gedeputeerden van de zes steden, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Goes*, *Tholen*, *Vlissingen*, en *Vere*, hebbende ieder van de zelve een Gecommitteerden Raadt, dien in 't afwezen van de Heeren Staten de hoogste regering aanbevolen is, mitsgaders de Justitie over de lenen in hoedanigheit van Burggrave en Leenmannen, en andere zaken. Voorts heeft dit hoge Collegie van Gecommitteerde Raden der Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt een Raad-Pensionaris, een Sekretaris, een Ontfanger Generaal van de graaflyke domeinen, een Rentmeester generaal der graaflyke renten, een Ontfanger van den graaflyken tol, nevens nog eenige andere Rentmeesters en Ontfangers, als van den twee honderdsten penning, enz. Zeelandt zendt een Gecommitteerden in de *Rekenkamer*, te Middelburg vergaderende, welke Heeren Gecommitteerde Raden met eenen zyn gevolmachtigt tot de zaken van de Admiraliteit, nevens twee Hollandsche, en een Utrechtschen Gecommitteerden. Zie verder aangaande het Collegie ter Admiraliteit boven het artykel ADMIRALITEIT. De *Rekenkamer van de Graaflykheit van Zeelandt* bestaat uit zes Rekenmeesters, een Sekretaris, een Griffier, en eenige minder bedienden. enz. Het Zeeuwsch waterrecht strekt zich zeer verre uit, en loopt van Bewesterschelde voorby Romerswale, Bergen-op-Zoom, Goes, Cats, Kortgeen, en zo voorts in de Wielingen, en langs de kusten en banken van Vlaanderen, tot Grevelingen toe, waar over de aan zee grenzende geen macht hebben, maar de water-Baljuw, die zich te Middelburg onthoudt, en van aloude tyden by de hertogen van Burgundië als graven van Zeelandt is aangestelt. Zie de *Instructie van den water-Baljuw*, 1581. De Provincie van Zeelandt heeft een weinig meer dan een vyfde gedeelte in de Maatschappye van Oost-Indie, en twaalf Bewindhebbers, te weten de stadt Middelburg negen, die van Vlissingen twee, en Vere een, die ieder zes duizend guldens onbelaste kapitale aktiën in de Maatschappye moeten hebben, eer zy uit de hoofdparticipanten verkoren kunnen worden. Zie verder het artykel van VEREENIGDE PROVINCIEN zo aangaande deze Maatschappye, als die van West-Indië ter Kamer van deze Provincie, en andere voorname Collegiën, als dat van de Heeren Staten Generaal, Raadt van Staten, enz. zynde deze Provincie in order de derde van die, welke de Vereenigde Nederlanden uitmaken. Zie ook het artykel van MIDDELBURG, en die van de vyf andere bovengemelde steden van deze Provincie.

De verdeling van Zeelandt is van oude tyden af bekend, en nog onderhouden, in Bewest- en Beooster-Schelde, elk hebbende zyn Rentmeester en Graven-mannen byzonder, en onderling gescheiden.

Beide deze kwartieren zyn verdeelt in verscheide eilanden, met tusschenlopende kanalen en zeegaten van den anderen gescheiden: te weten in die van Bewester Schelde, boven schorren en platen tegenwoordig vyf, wezende bedykt, met name Walcheren, Zuid Bevelandt, Noord Bevelandt, Wolfaartsdyk, met den Middelburgschen Polder een eilandt makende: en in die van Beooster-Schelde, nu zes, als men de landen, aan Hollandt en Brabandt vast, elk voor een mag rekenen, te weten, Schouwen met de aanhorige Polders, daar ook een deel van de Hollandsche bodem ingesloten wordt, en by 't verleggen van de haven van Zierikzee, in plaats van waterscheiding tegen Duivelandt, met een gedeelte daar in overspringende; het landt van Ter Tholen, Duivelandt, Sommelsdyk in 't eilandt van Overflakké, Nieuw-Vossemar, aan Brabandt vast, en St. Philipslandt.

Deze Provincie is nu ter tydt zeer vervult met menschen en vee, wordende de eilanden overal bewaart met dyken, behalven daar nog eenige duinen, en die alle meest tegen de Noordzee, overig zyn. De aarde is hier merendeels vet, machtig en kleiachtig, mild in het geven van vele schone en velerhande kostelyke vruchten. Selden kreunt zich hier de landman over kwade jaarscharen, en wordt niet zo dikmaal als elders door vurige winden, kwade luchten, zwarte vliegen, en diergelyke ongevallen, in zyne hope bedrogen. In Zeelandt spant het teellandt de kroon: want, om niet te spreken van aneelzaadt, raapzaadt, koolzaadt, boekweit, erweten, krombekken, of blauwetjens, vlas, kollander, nardus, kaarden, ajuin, welke hier jaarlyksch in groten overvloedt gewonnen worden, als mede meloenen, artisjokken, appelen, en meer andere gewassen, zo wordt hier een groot deel van den akker beslagen en pronkt met het schoonste koorn, voornamentlyk tarwe, die in de naastgelegene landen veel vervoert, en boven andere geprezen wordt. Nevens de tarwe moet onder de kostelyke vruchten, die Zeelandt geeft, ook gestelt worden de meekrappe, die de verwers gebruiken. Deze valt 'er uitmuntend veel en goed. De weilanden zyn hier zeer grazig en klaverryk. Onder deze mogen met goede reden gestelt worden de schorren en gorsen, zynde niets anders dan nieuwe aanhangsels en aanwassen van landen. Levinus Lemmius, Barlandus, Guicciardyn, Boxhorn, en meer anderen, pryzen de vruchtbaarheit van Zeelandt met reden ongemeen: ook wordt de zelve, volgens de aanmerking van den laatstgemelden schryver, bewezen uit den omslag van de Staten belasting, waar in de eilanden Walcheren en Zuid-Bevelandt, onder anderen, staan op veertien groot het gemet, en andere eilanden op zeven, op vier, op negen groten. Ook verhaalt de zelve schryver, dat in 't jaar 1540, in het einde van Julius, keizer Karel den V wierden voorgedischt Zeeuwsche meloenen en vygen, die de keizer zo goed als in Spanje vondt. Zie *Boxhorn Kronyk van Zeelandt pag.* 110—114. De laauwrieren schieten hier by uitnemendheit hoog en weelderig op, en het is een oud en niet onbekend spreekwoordt: *Brabandsche lucht, Zeeuwsche renten.* Wat de Zeeuwsche lucht aangaat, de zelve wordt gemeenlyk voor scherp en ongezond uitgemaakt, en daar zyn verscheide schryvers, waar onder ook eenige Zeeuwen, die het zelve bevestigen. Maar eenige nieuwe Zeeuwsche schryvers, als Boxhorn, Smallegange, en Gargon, willen van die ongezondheit niet horen, niettegenstaande dit door verscheide deftige schryvers, gelyk by Boxhorn kan gezien worden, getuigt wordt. Wy zullen aangaande dit verschil, en eene zake, waar van zo veel en zo verscheidentlyk gesproken wordt, de schrandere aanmerking en gematigde gedachten van den Heere *H. V. R.* in zyne *Aantekeningen* op de *beschryvinge van Zeelandt*, 't I *Deel*, *pag.* 109 *enz.* hier inlasschen. *Nicolaus Everhardus* (zegt hy) een deftig Rechtsgeleerde en een geboren Middelburger, schryft in zyn twee en dertigste Raadgevinge, dat het niet waarschynlyk is, dat 'er in Zeelandt, daar de lucht het yzer zelf bederft, eenige menschen den ouderdom van honderd twee en twintig jaren zouden bereikt hebben: ja dat 'er van duizend, die daar ge-

gedurig wonen, naauwlyks een te vinden is, die zyn vyftigſte jaar kan halen. Maar, zeggen ze, die heer heeft zich beter op de rechten als op de gelegenheit van zyn vaderlandt verſtaan. En de ondervinding doedt ons een menigte van Zeeuwen met gryze koppen zien, de welke door een matig leven tot een hogen ouderdom zyn gekomen. Doch *Jaſon Pratenſis*, ook een Zeeuw, en een vermaard geneesheer, getuigt ook, dat de lucht in Zeelandt te killig en te vochtig is: en raadt de Zeeuwen 's morgens, voor het open zetten van deuren en venſteren, kruidnagels, wierook, benzoin, maſtik, jeneverbeſſen en diergelyke kruideryen in hunne kameren te branden. *Levinus Lemnius*, ook een deſtig geneesheer, getuigt ook, dat 'er de lucht door de ziltige en moerachtige dampen, en door gebrek van geboomte, al te ſcherp, en zo gezond niet is, als in de omleggende landen. Hier op zegt *Boxhorn* dat deze oorzaak, door de menigvuldige beplantingen, genoegzaam is weggenomen. Doch vooral heeft zeker Engelſchman, genaamt *Kuthert Tonſtal*, in een brief aan Eraſmus, over de ongezondheit van de Zeeuwſche lucht geklaagt. Hy ſchryft dat hy genootzaakt zynde, zich eenigen tydt in Zeelandt in het gevolg van Philips den II op te houden, bevonden hadt, dat de lucht aldaar van een ongezonden reuk en vergiftigt was: dat hy daar door met drie van zyne dienaars in een zware koorts was gevallen; en dat het zelve aan een groot gedeelte van des konings hovelingen wedervaren was: dat niemandt uit dat eilandt onbeſeerd of onbeledigt kan komen: dat 'er het water zo zwart is, en 'er by zwaar onweêr zo lelyk uitzlet, dat de helſche vloeden, Styx en Acheron, niet verre van die kuſten moeten leggen. Men ziet wel dat hy wat op zyn dichters wil ſpreken, en de zaak wat zoekt op te ſchikken: doch het geen hy van zyne ziekte, en van de ziekte zyner dienaren en der hovelingen verhaalt, kan evenwel voor geen verdichtſel gehouden worden. *Boxhorn* bekent ook, dat 'er in de oude graaflyke brieven, rakende de ſteden van Zeelandt, dikwils te lezen is dat hare voorrechten en handveſten vernieuwt worden, om dat de vorige brieven door de zoute en verterende lucht van Zeelandt vergaan waren. *Smallegange* zou daar tegen gaarne betonen, dat de ſcherpe ziltigheit der Zeeuwſche lucht geen vuile noch vergiftigde dampen kan lyden; maar het bloedt gedurig zuivert, en de gezondheit, gelyk hy ſpreekt, vaſt en ſterk maakt. Wat zal men hier van oordeelen? De getuigenis van zo vele deſtige mannen, en daar onder drie geborene Zeeuwen, en twee voorname geneesheeren, ſchynt al wat te klemmen, en zal by velen meer gelden als het ſchryven van twee anderen, de welke hun vaderlandt daar door verkleint achtende, het gemene geroep zo zy beſt kunnen wederſpreken. Ten anderen zyn 'er weinig in ons Hollandt, die van de Zeeuwſche koortſen niet weten te ſpreken, en die niet eenige menſchen gezien of gekent hebben, de welke met dien gaſt uit Zeelandt zyn t'huis gekomen, en hem dikwils in langen tydt niet hebben kunnen kwyd raken. De reden, dat de ſcherpe ziltigheit alle vuile en rotte dampen en vochten verteert, ſchynt ook niet door te ſlaan, en de geneesheeren leveren ons een ganſche menigte van ziekten op, de welke uit ſcherpe ziltigheden ontſtaan. Evenwel is het ook waar, dat men in Zeelandt juiſt zo een groter getal van ziekten niet ziet als elders: dat 'er ook al oude en gryze lieden gevonden worden: dat 'er duizenden van menſchen naar toe reizen, en van daan komen, die geen de minſte vermaning van eenige koorts gehad hebben. My dunkt dan, dat men, om beide die gevoelens te vereenigen, zou mogen zeggen, dat de lucht in Zeelandt doorgaans niet merkelyk ongezonder is als elders: maar dat ze een zekere geſteltenis heeft, om in sommige lieden, te weten in de zodanige, de welke ligtelyk door een zoute waterachtigheit gekrenkt worden, een koorts te ontſteken. Ten tweede, miſſchien heeft het Zeeuwſche water groter deel in die koortſen als de Zeeuwſche lucht: want men weet dat 'er op vele plaatſen brak en ſlecht water gevonden wordt. Ten derde, het is zeker, gelyk wy reeds gezegt hebben, dat die ongezondheit veel te breed uitgemeten wordt: en dit is al een gemene manier, ook van geleerde mannen: en als 'er iemandt, die eenig gezag heeft, zo een algemenen regel eens heeft geſtelt, wordt die al dikwils, ook van geleerde en verſtandige lieden, doch die niet al te oplettend zyn, voor een zuivere waarheit aangenomen. Dit zou men ook ten opzichte van ons Hollandt, indien het de rechte plaats hier was, gemakkelyk kunnen waar maken. *Eynlus, Reygersbergh, Boxhorn en Smallegange Kronyken van Zeelandt. Gabbema en Outhof van de Watervloeden. Hooft en Bor Nederl. Hiſt. Oudheden en Geſtichten van Zeelandt. Gargon Valch. Arkadia.* enz.

ZEELANDT, (Nieuw-) eene grote landſtreek in 't Zuider Amerika, in 't jaar 1642 van de Hollanders ontdekt. Zy legt ten Zuiden van de Stille zee, en wat verder, ten Ooſten, van Nieuw-Guinée en de zogenoemde eilanden Salomons.

ZEESTEDT, of SEESTEDT, (Hannibal, graaf van) koninklyke Deenſche ryksſchatmeeſter, wierdt in 't jaar 1609 uit een voornaam adelyk geſlacht geboren. Hy leide zich in zyne jeugdt op de vrye letteren, en bezocht vervolgens vreemde landen, oeffenende zich in 't byzonder in de talen. Chriſtiaan de IV, koning van Denemarken, benoemde hem eerſt tot zynen kamerjonker, en alzo hy zich zeer wel in zyne gunſt wiſt in te dringen, verhief hy hem tot verſcheide eerampten en hoge waardigheden, gevende hem zelfs zyne dochter Chriſtiana, door hem by Chriſtina Munk geteelt, ter gemalinne, en bedienende zich van hem in vele gewigtige zaken. Hy bragt de goederen Tubering, Lunkt, en Wellsgard aan zich. De koning zyn meeſter zondt hem in 't jaar 1636 naar Wismar aan den Zweedſchen rykskanſelier Axel Oxenſtirn, om, tot wegneminge der toenmalige onluſten in Duitſchlandt, eenige voorſlagen van vrede te doen; en in 't jaar 1640 ging hy als koninklyke afgezant naar Spanje, wanneer hy den 9 Maart des jaars 1641 te Madrid met den eerſten ſtaatsdienaar des konings van Spanje, den grave van Olivarez, een commercie-traktaat tuſſchen de twee koninkryken van Spanje en Denemarken ſloot, om te ſtrekken tot een tegenwigt tegen dat gene, het welk Chriſtina, koningin van Zweden, met de Vereenigde Nederlanden hadt gemaakt. Dit gedaan zynde keerde hy in 't jaar 1641 over Brabandt en Hollandt naar Denemarken, en wierdt naderhandt van den bovengemelden koning tot onderkoning of ſtadhouder van Noorwegen aangeſtelt. Wanneer het nu tuſſchen koning Chriſtiaan en de koninginne Chriſtina tot een oorlog was gekomen, hadt hy in de jaren 1643, 1644 en 1645 het bevel over de Deenſche troepen op de grenzen van Noorwegen en daar omtrent, doende den Zweden veel afbreuk. Na het overlyden van koning Chriſtiaan den IV ging de nieuwe koning, Frederik de III, in perſoon naar Noorwegen, wordende van Zeeſtedt plegtig ontfangen: gelyk hy zich ook in des zelfs tegenwoordigheit liet kronen en huldigen; maar hy geraakte toen met den kolonel Bielcke in een zwaar geſchil, het welk eerſt met den degen zou beſlecht worden, maar naderhandt in der minne wierdt bygelegt. Hy begaf zich daar na naar Coppenhagen, en woonde in 't jaar 1648, den 23 November, des konings kroninge by, wordende by die gelegenheit door den zelven met de ridderorde van den olifant vereert; maar zynde kort daar na by den koning in ongunſt geraakt, eiſchte men in den jare 1650 rekening van hem wegens de inkomſten van Noorwegen ſedert den jare 1645; en alzo deze zaak in 't jaar 1651 hard gedreven, en hy daarenboven aangeſproken wierdt over de geldſommen, welke hy gedurende den oorlog met Zweden hadt getrokken, wierdt hem het ſtadhouderſchap van Noorwegen afgenomen. Hier op te Coppenhagen komende, wierdt hem het hof verboden, als mede om uit de ſtadt te gaan: ook moeſt hy verſcheide van zyne goederen in Noorwegen aan den koning afſtaan, en meer andere harde voorwaarden ondergaan. Hy retireerde zich in 't jaar 1652 uit Denemarken, en kwam 'er niet weder voor dat zyne verzoening met den koning in 't jaar 1660 was te wege gebragt. Wanneer de koning van Denemarken in 't laatſtgemelde jaar het recht der erffelyke ſucceſſie tot ſtandt hadt gebragt, ondertekende hy het zelve, en wierdt toen door den zelven ryksſchatmeeſter, preſident van het kamer collegie, en byzitter in den ſtaats-Raadt gemaakt, ook in 't einde van het zelve jaar als afgezant naar Zweden gezonden, en na zyne te rug komſt in 't jaar 1661 met den kroonprins naar Noorwegen gezonden, wonende de erfhuldiging, den 5 Auguſty door de ſtanden van dat landſchap te Chriſtiania aan den zelven gedaan, nevens den rykskanſelier Peter Retz by. Hy verſelde den zelven prins ook in den jare 1662 naar Hollandt, en ging van daar als gezant der krone van Denemarken naar Engelandt; en alzo het ſcheen, dat het tuſſchen den koning van het laatſtgemelde ryk, Karel den II, en de Vereenigde Nederlanden tot een oorlog zou uitberſten, boodt hy de bemiddeling van zynen meeſter aan, die evenwel niet wierdt aangenomen: gelyk hy dan, zonder de zelve, tuſſchen de twee gemelde mogendheden tot een vergelyk kwam. Vervolgens kwam hy den 29 September met een gevolg van meer dan honderd perſonen te Parys, daar hy eene plegtige intrede deedt, na dat hy te voren zeventien dagen te Sint Denys hadt uitgeruſt, wordende de graaf van Brienne, nevens de heeren van Tellier, van Lyonne en Colbert, gemachtigt om met hem te handelen. Hy bedankte den koning van Vrankryk ook in den name van zynen meeſter voor des zelfs bemiddeling van de vrede, in 't jaar 1660 tuſſchen de twee kronen van Denemarken en Zweden geſloten, en deedt zyn beſt om een verbondt met den zelven vorſt te maken. Terwyl hy in Vrankryk was kwam de kroonprins van Denemarken ook aldaar, en hy vertrok van daar in 't jaar 1663 wederom naar Hollandt, om met de Algemene Staten van de Vereenigde Nederlanden over de penningen te handelen, welke zyn meeſter hen hadt verſchoten. Hy begaf zich in het volgende jaar 1664 weder naar Vrankryk, om daar zeker verbondt te ſluiten; maar kwam kort daar na weder in Hollandt, en reisde vervolgens weder naar Denemarken. Hy wierdt in 't jaar 1666, wegens zekere belangen van zynen meeſter, en inzonderheit wegens den oorlog, die toen tuſſchen den koning van Groot-Britannië en de Staten der Vereenigde Nederlanden gevoert wierdt, weder als buitengewoon gezant aan den koning van Vrankryk gezonden, wanneer hy den 23 September van het zelve jaar ſchielyk te Parys overleedt, hebbende nog gene acht en vyftig jaren bereikt. Zyn ligchaam wierdt gebalſemt, en, naar Denemarken gevoert zynde, in zyn graf bygezet.

ZEGABENUS, (Georgius) een Griekſch ſchryver, heeft eenige werken, in die tale geſchreven, in 't Latyn overgezet, waar onder dat van *Conſtantinus Caſareus de Romana Hiſtoria*. De tydt, in welken hy geleeft heeft, is niet recht bekend. Daar is nog een dichter, genaamt Zagabenus, geweeſt; maar men vindt verder niets van hem aangetekent. *Vauprivas Supplem. Biblioth. Geſneri. Leo Allatius Diatr. de Georg.*

ZEGEDIN, (STEPHANUS) een Protestantsch Godgeleerde, geboren te Segedin, of Zegedin, eene stadt in neder-Hungarië. Zyn rechte naam was *Kis*, dien zyne familie ook voerde. Hy studeerde te Wittenberg onder Luther en Melanchthon, en begaf zich, na het voltrekken zyner studien, weder naar zyn vaderlandt, onderwyzende zyne landgenoten in de hervorminge van Luther. Terwyl hy predikant te Calmantzeme was, wierdt hy van de Turken gevangen, en in slavernye weggevoert, daar hy lang in bleef, en vele wreedheit moest lyden. Hy liet evenwel niet na in de huizen van eenige byzondere personen, die hem met verlof der Turken by zich lieten komen, te prediken: ook schreef hy gedurende die slavernye eenige werken, en onder anderen een onder den tytel van *Loci communes Theologiæ*. Na zyne verlossinge was hy een geruimen tydt predikant eerst te Offen, en daar na te Pest, in Hungarië. Maar hy overleedt te Kevin, gelegen in het zelve koninkryk, in 't jaar 1571, oud zeven en zestig jaren. Hy heeft geschreven: *Analysis in Psalmos, in Esaiam, in Jeremiam, in Ezechielem, in Threnos, in Danielem, in Novum Testamentum; Tabula analytica, quibus exemplar sanorum sermonum de fide, charitate, & patientia fideliter declaratur; Speculum Romanorum Pontificum, cum quæstionibus quibusdam de traditionibus Pontificiis; Assertio de Trinitate*; enz.

ZEGEPRAAL, TRIOMF, in 't Latyn *Triumphus*. Aldus noemden de Romeinen die eerbewyzing, welke zy hunnen veldheeren aandeden, na dat zy eene grote overwinning behaalt hadden, wordende met de uiterste pracht in de stadt Rome ontfangen. Deze Zegepraal was tweederlei, te weten de grote, die eigentlyk *Triumphus* genaamt wierdt, en de kleine, *Ovatio* genaamt. Ook maakten zy een onderscheidt tusschen zee- en land-triomfen, naar de verscheidenheit der overwinningen te water en te lande. De Zegepraal geschiedde doorgaans door eene prachtige inhaling in de stadt Rome, en zomwylen op den berg Albanus. Deze plegtigheit is door Romulus zelf ingestelt, na dat hy Acron, koning der Caninenzen, overwonnen hadt. Hy nam een stuk van een boom, waar aan hy de wapenen van dien koning hadt vast gebonden, op zyne schouderen, voerende, met een lauwrierkroon op zyn hoofdt, de zegepralende soldaten in de stadt. Op den berg Capitolinus hieldt hy halte, en verkoos de plaats, daar naderhandt de tempel gebouwt wierdt, dragende de gemelde wapenen aan Jupiter Feretrius op. Maar anderen verhalen, dat de wapenen des overwonnen konings door anderen wierden gedragen, maar van Romulus aan een esscheboom gehecht, dien hy op den voornoemden berg vondt. Dionysius van Halicarnassus schryft, dat Romulus op een wagen zat, hebbende een purperen rok aan. Maar andere schryvers getuigen, dat Tarquinius Priscus de eerste is geweest, die zyne intrede op die wyze deedt. Het is zeker, dat sedert Tarquinius Priscus geen koning der Romeinen getriomfeert heeft; maar dat Valerius Publicola, burgermeester, deze eer van de Republyk eerst heeft ontfangen. Sedert dien tydt heeft men deze plegtigheit dikwils te Rome gezien. Immers Orosius telt van den opbouw der stadt tot op de tyden van Vespasianus en Titus 320 Zegepralen op; en Onuphrius telt 'er 30 van Vespasianus tot op Belisarius. De vermaardste zyn geweest die van Manlius Volso in 't jaar van Rome 281, die van Marcellus in 't jaar 531, die van Scipio den Afrikaanschen in 't jaar 549, die van Q. Flaminius in 't jaar 556, die van M. Fulvius in 't jaar 561, die van Paulus Aemilius in 't jaar 586, die van Scipio den Afrikaanschen, den jongen, in 't jaar 607, die van Mummius in 't jaar 608, die van Marius in 't jaar 672, en die van Sulla in het zelve jaar; die van Pompejus den Groten, toen hy in 't jaar 693 ten derde male zegepraalde; die van Julius Cesar en Augustus, en eindelyk die van den keizer Vespasianus, die in 't jaar 71 na de geboorte des Zaligmakers zyne Zegepraal door het overvoeren van Mozes Wetboek, en de heilige vaten van Jeruzalems tempel luisterryk maakte. In volgende tyden zegepraalde de keizer Aurelianus in 't jaar 274 met een ongemene pracht, voerende Zenobia en Tetricus mede in triomf om. De eerste der genen, die op den berg Albanus zegepraalden, was Papirius Maso in 't jaar van Rome 522: want wanneer hem de eer van eene plegtige zegepraal geweigert wierdt, begaf hy zich uit de stadt, om de zelve op dien berg te houden, welk voorbeeldt naderhandt van vele anderen is gevolgt. Den eersten zee triomf hieldt C. Duilius in 't jaar na den opbouw der stadt Rome 493, na dat hy eene overwinning op de Carthaginenzen ter zee behaalt hadt. Maar deze eer hadt niemandt dan een Dictator, of oppergezaghebber, Consul, of burgermeester, en een Prætor, of hoofdschout: want het was iets ongemeens, dat L. Cornelius Lentulus, een Proconsul, in 't jaar van Rome 553 de eer van de kleine zegepraal verkreeg, en dat Pompejus, die maar een ridder was, in 't jaar van Rome 672 mogt triomferen. De veldheer nu, die naar deze eere stondt, moest van zyn gezag over het leger afstaan, en buiten de stadt blyven, verwachtende, dat hem een zegepraal wierdt toegestaan. Hy schreef derhalven aan den Raadt, en gaf den zelven kennis van zyne bevochtene overwinninge. Daar op vergaderde de Raadt in den tempel van Mars, en las dien brief, doende de officiers zweren, dat de inhoudt van den brief naar waarheit was; ook dat 'er ten minste vyf duizend vyanden, maar weinige Romeinen, gesneuvelt waren: want dit getal wierdt vereischt om de zegepraal te erlangen. Wanneer derhalven de Raadt een zegepraal hadt toegestaan, wierdt het volk byeen geroepen, het welk aan den veldheer zyn gezag over het leger wedergaf, en de zegepraal goedkeurde.

De plegtigheden nu van de Zegepraal waren de volgende. De zegepralende, hebbende een lauwrierkroon op het hoofdt, en een lauwriertak in de handt, deedt eerst eene openbare aanspraak aan het leger en aan het volk. Vervolgens deelde hy geschenken uit, nevens een deel van den buit. Ondertusschen begon de prachtige processie of ommegang. Vooraf gingen de trompetters. Daar op volgden de ossen, geschikt tot de offerhande, zynde met kranssen en bloemen versiert, en hebbende zomwylen ook verguide horens. Dan droeg men den buit, die den vyanden was ontweldigt. Dit wierdt gedaan of door jonge soldaten, of de zelve wierdt op wagens gevoert. Dan volgden de schilderyen of afbeeldingen der veroverde steden, der veldslagen, en natiën. Deze wierden ook wel in goudt en zilver voorgestelt, of in yvoor, en verguld hout, of wel wasch, nevens de byzondere namen met grote letteren geschreven: ook droeg men beelden, die of rivieren, of bergen, door den zegepraler overwonnen, vertoonden. Daar na volgden de koningen en veldheeren, die in yzere ketens geslagen waren, tot een teken, dat zy onder het juk waren gebragt. Doch zomwylen waren de ketens van goudt of zilver. Deze gevangenen hadden kale hoofden, en wierden van muzikanten, en bevelhebbers van het Romeinsche leger verselt. Dan volgde een maakgek, of potzemaker, die de overwonnen bespotte, en de Romeinsche soldaten prees. Eindelyk kwam de zegepraler, zittende op een yvoren wagen, hebbende de gedaante van een ronden toren, en zynde met goudt versiert. Deze wagen wierdt ten tyde der vrye Republyk door vier witte naast elkander gespanne merriën voortgetrokken; maar de keizers gebruikten veeltyds olifanten. Deze gewoonte is, naar het verhaal van Plinius, door Pompejus ingevoert, om den Bacchus en des zelfs zegepraal na te bootsen, die na zyne overwinning op de Indianen met een wagen, door vier olifanten getrokken, zyne intrede gezegt wordt gedaan te hebben. Eleogabalus liet zynen zegewagen door tygers, leeuwen en honden, en de keizer Aurelianus door harten voorttrekken, om daar door den schrik en de vreesachtigheit der vyanden te kennen te geven. Behalven den lauwrierkrans, welken de geen, die zegepraalde, op 't hoofdt droeg, wierden hem nog verscheide kronen voorgedragen, waar mede hem de wingewesten, ten teken van zyne overwinninge, beschonken hadden. Zyn purperkleurde rok was met palmfiguren en goudt gestikt. In de regterhandt hieldt hy een lauwriertak, en in de linker een yvoren scepter, boven aan met een kleinen arendt van goudt voorzien. De zegewagen wierdt van de Romeinsche Raadsheeren en het krygsvolk verselt. Op het Kapitool gekomen zynde deedt hy offerhanden ter eere van Jupiter, en hieldt eene prachtige maaltydt. Vervolgens wierdt hy naar zyn paleis gevoert. Tertullianus tekent aan, dat gedurende deze statie een officier achter den zegepraler stondt, en hem gedurig met luider stemme toeriep: *Gedenk, dat gy een mensch zyt*, op dat hy zich door deze buitengemene eerbewyzing niet al te zeer mogt verheffen, of verhovaardigen. De toevloedt des volks by zo eene zegepraal was zomtyds zo groot, dat daar toe verscheide dagen vereischt wierden; gelyk by de zegepralen van Q. Flaminius, Cesar, en Augustus geschiedde. Zomwylen hadt de zegepralende zyne kinderen by zich op den wagen; gelyk Paulus Æmilius heeft gedaan. Plinius verhaalt, dat de eerste, die te Rome zegepraalden, een yzeren ring aan hunnen vinger, en, naar de wyze der Toskanen, een goude kroon op het hoofdt hadden. Achter hunnen rug was een gesneden beeldt, verbeeldende de *Victoria*, of Overwinning, houdende een olyftak in de eene, en een kroon van olyftakken in de andere handt.

De kleine zegepraal wierdt *Ovatio* genaamt, gelyk Plutarchus verhaalt, om dat 'er na deze plegtigheit schapen geoffert wierden, by de Romeinen *Oves* genaamt. Zie de plegtigheit van deze zegepraal op het woordt OVATIO, daar men hier alleen zal byvoegen, dat Posthumius Tubertus, burgermeester van Rome, de eerste is geweest, welke op die wyze heeft gezegepraalt, na dat hy de Sabynen overwonnen hadt. *Appianus. Livius. Plutarchus in Æmilio. Valerius Maximus. Onuphrius de Triumpho. Rosinus. Chevreau hist. du monde.*

ZEGERS, (DANIEL) een Jesuit, geboren te Antwerpen in 't jaar 1590. Hy was een liefhebber van de schilderkunst, en wist allerhande bloemen zo los, zo levendig, zo klaar, zuiver en dun te behandelen, dat het verwonderlyk was. Men ziet in de kerk der Vaders Jesuiten binnen de gemelde stadt eene gansche kapel, behangen met zyne schilderyen, waar onder kranssen, of bloemfestoenen waren, zo verstandig naar de kunst met troepen, en naar vereisch der koleuren byeen geschikt, dat het gezicht der aanschouwers daar door verrukt wordt. Hy was een leerling van Jan Breugel, bygenaamt de Fluweele, die in zyn vroegen tydt mede een bloemschilder was geweest; en gelyk de bloemen, het sierfel der lente, om hare schone gestalte, en frisschen geur van elkeen begeert worden, zo worden die van Zegers, om dat men die in den herfst van de XV eeuwe zo schoon zag bloeien, van alle bloemkunstminnenden graag ontfangen, zo by gemenen als groten, inzonderheit van den aartshertog Leopold, en den prinsse van Orange, Frederik Henrik, die hem voor twee van zyne stukken eene grote vereering gaf. Zyn beeldtenis is door Jan Lievens geschildert; maar de tydt van zyn overlyden is onbekend.

ZEGWAARDT, of ZEGEVAART, een Hollandsch dorp, gelegen in Rhynlandt, tegen aan het dorp Zoetermeer, waar mede het ook in het kerkelyke vereenigt is, als zynde de kerk, die hier tegenwoordig staat, en die met een hogen en tamelyk fraaien toren voorzien is, op kosten van deze twee dorpen gebouwt. Van ouds stondt hier eene kapel, de welke ter eere van O. L. Vrouws geboorte was ingewyd, het welk de reden is, dat de kermis op dit dorp nog tegenwoordig omtrent den dag, by de Roomschgezinden bekend onder den feestdag van O. L. Vrouws geboorte, gehouden wordt. *Oudheden van Rhynlandt pag.* 372.

ZEGZARD, in 't Latyn *Comitatus Simigiensis*, een graafschap, of gespanschap in neder-Hungarië, gelegen tusschen de graafschappen van Pelicz, Stoelweissenburg, Sigeth, en Tolna, als mede de rivier den Donauw, en wordende door den Zarwizastroom bewatert. De voornaamste plaatsen daar in zyn *Dombe* en *Otzora*, *Czachentburn*, *Simontborna*, en *Capesvvvar*. Maar de drie laatste worden van eenigen niet tot dit graafschap, maar tot de naburige graafschappen gerekent.

ZEGZEG, een koninkryk in het Afrikaansche landschap Nigritië, grenzende aan de rivier den Niger, aan de koninkryken van Guber, van Benin, en van Zanfarra. Men zegt, dat het vol bergen is, wordende de hoofdstadt van het zelve insgelyks ZEGZEG genoemt.

ZEHDENICK, eene kleine stadt, met een ambacht, vier mylen van Ruppin, niet verre van den oorspronk van de Havel, op de grenzen van de Ukker- en Middelmark gelegen. Hier is een adelyk vrouwensticht, zynde eertyds een nonnenklooster geweest.

ZEIL, een slot en marktvlek in Zwaben, gelegen aan de rivier Eitra, omtrent Leutkirchen. Het was voor dezen een graafschap, welkers bezitters in de dertiende eeuwe zyn uitgestorven, waar op Zeil door keizer Lodewyk van Beyeren aan Johan Truchses van Waldburg wierdt verpand, en door keizer Karel den IV aan des zelfs geslacht tot een mannelyk leen is gegeven. Hier woont zekere linie van het graaflyke geslacht van Waldburg, die zich graven van Zeil noemen. *Crusii Annal. Suev.*

ZEILA, eene stadt op de kust van Ajan, in Ethiopië. Zy legt omtrent de kust van het koninkryk van Adel, omtrent dertig mylen van de Straat Babelmandel, naar het Zuiden; is wel versterkt, en heeft eene goede haven. Men houdt het zelve voor het oude *Analites*, eene stadt der Troglodyten, in Ethiopië.

ZEIST. Zie ZEYST.

ZEILER, of ZEILLER, (MAARTEN) een door zyne schriften zeer bekend man, was geboren in Stiermarken, en de zoon van Martin Zeiler, laatstelyk predikant te Ulm. Hy wierdt tot opziender over de doorluchte en Latynsche scholen, als mede over de drukkeryen binnen de stadt Ulm aangestelt, en overleedt in 't jaar 1661, in het drie en zeventigste jaar van zynen ouderdom. Zyn groot werk, genaamt: *Topographie van Duitschlandt, Vrankryk, en Italië*, is zeer bekend. Zie de *Historische Boekzaal van Joh. Hubner, en anderen, 1 St. pag. 54 enz.*

ZEITON, eene kleine en weinig bevolkte stadt, met den tytel van aartsbisdom, gelegen in Thessalonië, in Griekenlandt, aan de Golf van Zeiton, in 't Latyn genaamt *Sinus zeitonius*, zynde deze Golf een gedeelte van den Archipel.

ZEITS, of ZEITZ, een slot in het Anhaltsche ambacht Bernburg, het welk in de vyftiende eeuwe die van *Trota*, daar na die van *Krosigk*, in later tyde die van *Lochau*, en na deze laatste de keurvorsten van Brandenburg, als een open staande Maagdenburgsch leen heeft toebehoort. Het huis van *Anhalt-Dessau* kocht het zelve van de voorgemelde markgraven, maar verkocht het weder in 't jaar 1685 aan Victor Amadeus, vorst van Bernburg, waar op des zelfs zoon *Lebrecht* in 't jaar 1699 zyn verblyf aldaar heeft genomen. *Becman. Anhalt. Hist. P. III, pag.* 140.

ZEITS, of ZEITZ, in 't Latyn *Citium*, en *Ciza*, eene fraaie stadt, gelegen in Meissen, aan de Elster, vyf mylen van Leipzig, en drie van Naumburg, en behorende onder het sticht van de laatstgemelde stadt. Zy was de residentieplaats der regerende jongste Saxische linie van het Albertynsche huis; maar na dat de laatst regerende hertog, *Maurits Willem*, in 't jaar 1717 den Roomschen Godsdienst hadt aangenomen, verliet hy Naumburg, en bragt zyne residentie, nevens de regering zyner erflanden, over te Weida, in Oosterlandt. De naam van *Zeits* wordt van eenigen van de oude Heidensche godinne *Ziza*, en van anderen van *Zizo*, een Armenisch overste, afgeleid. Het is zeker, dat het een Wendische naam is, om dat de Wenden in deze landtreek gewoont hebben. Henrik de I heeft deze plaats het eerst in 't jaar 924 met een muur omringt. Ten tyde van den Roomschen Godsdienst hier te lande wierden 'er vele bedevaarten naar deze stadt gedaan, om dat men voorgaf, dat de Maagdt Maria hier vele zeldzame wonderen hadt gedaan. Tegenwoordig is 'er nog een Luthersch sticht. Het slot is wel gebouwt, als mede de Domkerk: ook is hier een vermaarde doorluchtige school. *Ditmari Chron. Langii Chron. Citiz. Albini Meisn. Chron. Topograph. Sax. Sup. Knaut Prodrom. Rer. Misn.*

ZEITS, of ZEITZ. (DE HERTOGEN VAN) De linie of tak der hertogen van *Saxen-Zeits* is gesticht door MAURITS, jongsten zone van *Johan Georg* den I, keurvorst van Saxen. Hy was geboren in 't jaar 1619, en wierdt in 't jaar 1647 tot stadhouder der balluage van Thuringen aangestelt. In 't jaar 1653 kreeg hy het bestier van het sticht van Naumburg, daar zyn vader op zekere voorwaarden afstandt van deedt, zynde reets in 't jaar 1622 van het Domkapittel daar toe verzocht, waar op hy zyn verblyf binnen de stadt Naumburg nam, tot dat het te Zeits van nieuw gebouwde slot, *Maurtisburg* genoemt, in 't jaar 1663 voltooit was. Hy verkreeg in 't jaar 1658, uit hoofde van 's vaders uitersten wille, en het daar op gemaakte erfvergelyk, niet alleen het sticht Naumburg, nevens Zeits, Oosterveldt, Heinsburg, Salek, en Schonburg, maar ook andere erflanden, als in Thuringen de heerlykheit en ambachten van Tautenburg, Frauen- of Vrouwen-Priesnits, en Neder-Trebra; in Voogtlandt de steden en ambachten Voogtsberg, Oeltsnits, Andorf, Mark-Neukirchen, Plauen, Gefäll, en Paussa; in den kreits van Neustadt, of Oosterlandt, de steden en ambachten Neustadt, Arnshaug, Triltis, Auma, Weida, Mildensurth, en Ziegenruk; in 't Hennebergsche het aandeel der Albertynsche linie des huizes van Saxen; en voorts de steden en ambachten Sleusingen, of Schleusingen, Suhla, Kundorf, Benshauzen, nevens de kloosteren Rohr en Vessera. Hy kocht in 't jaar 1662 van Johan Georg den II, keurvorst van Saxen, het ambacht en de stadt Pegau, in den Leipziger kreits gelegen, weder aan zich. In den Franschen oorlog, in 't jaar 1674 en de volgende jaren, trok hy mede te veldt, en hadt het bevel over de Saxische troepen aan den Rhynstroom. Wanneer zyn broeder, keurvorst Johan Georg de II, in 't jaar 1658 de verkiezing van Leopoldus tot Roomsch keizer bywoonde, nam hertog Maurits de regering van des zelfs landen waar, en onthieldt zich gedurende dien tydt te Dresden; en in 't jaar 1669 wierdt hy voogdt van den jongsten prins van Saxen-Altenburg. Hy is driemalen getrouwt geweest, te weten voor de eerste maal, in 't jaar 1650, met Sophia Hedwig, dochter van hertog Philips van Holstein-Gluksburg; die moeder wierdt van twee prinssen, maar die zeer jong, in 't jaar 1652, stierven. Hertog Maurits hertrouwde na het overlyden van deze zyne gemalinne in 't jaar 1656 met Dorothea Maria, dochter van Willem, hertog van Weimar, die acht kinderen baarde, en in 't jaar 1675 overleedt. De derde gemalin van dezen vorst was Sophia Elizabeth, dochter van Philips Lodewyk, hertog van Holstein Wiesenburg, met welke hy in 't jaar 1676 trouwde, en die in 't jaar 1684 zonder kinderen kwam te sterven. Hertog Maurits zelf was reets voor haar, te weten in 't jaar 1681, overleden, oud omtrent twee en zestig jaren. Van zyne kinderen trouwde *Erdmuth Dorothea* met Christiaan, hertog van Merseburg. Een van zyne zonen, genoemt *Christiaan Augustus*, heeft den Roomschen Godsdienst aangenomen, en is kanunnik te Keulen en Luik geworden. Hy wierdt in 't jaar 1696 tot bisschop van Raab, in Hungarië, in 't jaar 1699 tot Domheer van Regensburg en keizerlyken geheimen Raadt, in 't jaar 1704 tot bestierder van 't aartssticht van Keulen, of president van den Staats-Raadt van dat sticht, en in 't jaar 1706 tot kardinaal, aartsbisschop van Gran, in Hungarië, en primaat van het zelve koninkryk aangestelt. *Frederik Henrik*, een ander zoon van hertog Maurits, kreeg zekere domeinen tot aandeel, en resideerde eerst te Pegau; en daar na te Neustadt, aan de Orla, en overleedt den 18 December des jaars 1714, zynde tweemalen getrouwt geweest, als eerst met Sophia Angelika, dochter van Christiaan Ulrich, hertog van Wurtenberg Bernstadt, in 't jaar 1700 kinderloos overleden; en daar na met Anna Frederika, dochter van Philips Lodewyk, hertog van Holstein-Wiesenburg, van welke een zoon nableef, genaamt *Maurits Adolf*, geboren den 1 December des jaars 1702. Hy omhelsde den Roomsch-Katholyken Godsdienst in 't jaar 1716, en wierdt Domheer te Keulen in 't jaar 1718. Maar de oudste zoon en opvolger van hertog Maurits, boven vermeld, was MAURITS WILLEM, geboren den 12 Maart des jaars 1664. Hy wierdt tot bestierder van het sticht van Naumburg verzocht in 't jaar 1682, en vaardde, meerderjarig geworden zynde, in 't jaar 1685 het bestier van zyne landen aan. Van zyne kinderen, door hem by Maria Amalia, zuster van koning Frederik van Pruissen, verwekt, heeft hem maar eene dochter overleeft, in 't jaar 1717 met prins Willem van Hessen-Cassel getrouwt. Zie op MAURITS WILLEM, hertog van Saxen-Zeits.

ZEKELHEID, eene sterkte, of kasteel, en heerlykheit in 't graafschap Kalo, in opper-Hungarië, gelegen op een klein eilandt, het welk de rivier Berethion maakt.

ZELA, of ZIELA, eene kleine plaats in Cappadocië, was eertyds de setel van een bisschop, staande onder den aartsbisschop van Amasia. Julius Cesar versloeg by deze plaats Pharnaces, koning van Pontus, wanneer de zelve een inval in Cappadocië deedt, van welke overwinninge Cesar aan den Romeinschen Raadt met de volgende weinige woorden bericht gaf: *Veni, vidi, vici*; namentlyk, om dat de overwinning zo schielyk behaalt was, dat komen, zien, en overwinnen byna te gelyk geschiedde. *Strabo. Ptolemaeus. Plutarchus.*

ZELDALES, een Indiaansch volk in Nieuw-Spanje, in Noord-America, wonende tusschen Tabasco en de Audientie van Guatimala. De Spanjaarden hebben dit volk tot nog toe niet onder het juk kunnen brengen, maar het zelve heeft zyne vryheit tot hier toe kloekmoedig tegen de zelve verdedigt. Hunne hoofdstadt draagt den naam van *Ocosingo*, zynde zeer ryk, en daar wordt veel kakau gevonden.

ZELKING, een slot en heerlykheit in neder-Oostenryk, niet verre van Melk gelegen. Het heeft zynen naam gegeven aan een adelyk en vryheerlyk geslacht, van ouds *van Sherbach* geheten.

ZELL, eene stadt in het hertogdom van Luneburg, de welke tot het jaar 1705 de residentieplaats der hertogen van Brunswyk en Luneburg Zell is geweest. Zy legt tien mylen van de steden Luneburg en Bremen, en zes mylen van de stadt Brunswyk, in eene zandige, maar evenwel vruchtbare landstreek, by den zamenloop der stromen de Fuhse en de Aller, de welke niet alleen zeer vischryk, maar ook zeer bekwaam voor de scheepvaart zyn. In oude brieven wordt al in 't jaar 1203 van een plaats, *Zelle*, of *Tselle* genaamt, gewag gemaakt: maar daar door wordt een oud dorp betekent, *Alten-* (of *Ouden-*) *Zell* geheten, en een half uur van het tegenwoordige Zell gelegen, welk laatste ook om die reden een geruimen tydt Nieuw-Zell is genaamt geweest. Deze plaats is eerst in 't jaar 1292 door hertog Otto tot eene stadt gemaakt, zynde de zelve voorrechten, welke de stadt Luneburg heeft, aan haar gegeven. Zy heeft vervolgens zeer toegenomen, zo in fraaie huizen van binnen, als van buiten in de voorsteden; gelyk dan alleen buiten de oude Zellsche poort drie voorsteden gevonden worden, en de buurten buiten de drie andere poorten gelyken mede naar voorsteden, zynde in den dertigjarigen oorlog in de zogenoemde nieuwe stadt getrokken. Verscheide hertogen van Luneburg zyn sedert den jare 1478 in de parochiekerk te Zell begraven. Het digt by de stadt staande vorstelyke slot is in 't jaar 1485 van hertog Henrik en zyne moeder, vrouwe Anna van Nassau, gebouwt, en met eene slotkapelle, schone galderyen, vier torens, een sterken wal, vier rondeelen, en eene brede gracht voorzien. Daar zyn van ouds vele kloosters binnen deze stadt geweest, onder anderen een Franciskaner klooster, in 't jaar 1452 door hertog Frederik den ouden gesticht, om na het nederleggen der regeringe zyne overige dagen daar in door te brengen, maar welk besluit hy wegens het vroeg overlyden van zyne zonen niet ter uitvoeringe heeft kunnen brengen, gelyk op zynen name breder verhaalt is. Maar na het invoeren der Reformatie, op het bevel van hertog Ernest, door Urbanus Regius hier te lande, is van dit klooster, gelyk van andere geestelyke gestichten en zaken, een ander gebruik gemaakt. Het is aanmerkelyk, dat deze stadt noch in den dertigjarigen oorlog, noch op andere tyden eenigen vyandelyken aanstoot heeft geleden; maar dat zo wel het vorstelyke huis, als de onderdanen aldaar altydt een veilig verblyf hebben gevonden. *Zeileri Topogr. Brunsvic.*

Van de linie der hertogen van *Brunswyk-* en *Luneburg-Zell*, in 't jaar 1705, als boven is aangetekent, uitgestorven, is in 't artykel van het BRUNSWYKSCHE GESLACHT in 't brede gesproken.

ZELL, eene kleine stadt in het Zwabische landschap Hegow, of Hegau, op de grenzen van Zwitserlandt. Niet verre daar van daan is een tamelyk groot meir, zynde een gedeelte van de Bodenzee, en wordende naar deze plaats het *Zeller of Zellsche meir* genoemt. In het zelve legt het eilandt Reichenau.

ZELL, eene kleine Ryksstadt in Zwaben, in Mordenau, omtrent den Rhyn gelegen. Het is van den Roomsch-Katholyken Godsdienst, en geen andere vierschaar dan zyne eigene onderworpen, staande voor 't overige onder de beschermінge van het huis van Oostenryk. Deze plaats wierdt in 't jaar 1632 van de Zweden ingenomen. *Merian Topograph. Suev. Knipschild de Civ. imp. lib. III, cap. ult.*

ZELLA, gemeenlyk PROOST- (PROBST-) ZELLA geheten, tot onderscheidt van *Paulin Zella*, en *Zella St. Blasii*, of *van sint Blasius*, mede, gelyk dit, in Thuringen gelegen, zynde het eerste der twee laatstgemelde een ambacht der vorsten van Zwartsburg, en het laatste een ambacht der hertogen van Saxen-Gotha. Proost-Zella is een dorp en ambacht grenzende aan de ambachten van Saalveldt en Gravendaal, en behorende, gelyk deze laatstgemelde, den hertog van Saxen-Saalveldt toe. Hier is voor dezen eene vermaarde proostdy geweest, onder het sticht van Saalveldt gestaan hebbende. Naderhandt, namentlyk in 't jaar 1536, heeft Johan Frederik, keurvorst van Saxen, Albrecht, grave van Mansfeldt, en, na hem, des zelfs zone, grave Volraat, daar mede beleent; maar wanneer de graven van Mansveldt het zelve aan die van Thunau wilden verkopen, hebben de drie broeders, Johan Frederik, Johan Willem, en Johan Frederik de jonge, hertogen van Saxen, het zelve omtrent het jaar 1563 door koop aan zich gebragt. *Spangenberg Mansfeld. Chron. pag. 699. Hoenns Coburg. Chron. II D. pag. 186. Mulleri Annal. pag. 154.*

ZELLER-MEIR. Zie boven op ZELL.

ZELOTEN. Zie YVERAARS.

ZEMBLA, of **ZEMBRE**, een meir in Afrika, omtrent den oorspronk van den Nylstroom. Daar is ook eene rivier van dien naam in Mesopotamië, de welke zich in drie armen verdeelt, genoemt: *Cuama*, *Espiritu-Santo*, en *Los Infantes*.

ZEMBLA, of **NIEUW-ZEMBLA**, in 't Latyn *Nova Zembla*, een Noordelyk landschap, het welk door de zeeëngte, het Waigat, van den Noorder hoek van Moskovië wordt afgescheiden. Eenigen houden het zelve voor een eilandt in de Yszee; maar anderen zeggen, dat het ten Oosten aan Groot-Tartarye paalt. De Hollanders hebben het zelve in den jare 1594 ontdekt, wanneer zy door het Noorden een weg naar Japan en China zochten: want na dat zy op dien tocht veel ongemak hadden uitgestaan, kwamen zy eindelyk den 29 Augusty des jaars 1596 op de Noordkust van dit landt aan. Alzo hun schip nu was in gevroren, gingen zy aan landt, en bouwden een kleine hut, daar zy den winter in overbragten, tot den 29 Juny des jaars 1597, lydende eene ongeloofiyke koude, zodanig, dat hun brandewyn daar door zyne kracht verloor, en dat hun waassem bevroor, hangende een duim dik aan den solder van hunne hut, niettegenstaande zy gedurig een groot vuur hadden. De plaats, daar zy hun verblyf hielden, was geheel woest, en zy zagen niet dan zeer grote beeren en wolven; gelyk zy ook genoeg te doen hadden met zich tegen de zelve te verdedigen, wordende drie van hun volk door die wilde dieren verscheurt. De zelve leven anders van witte vossen, die hier in menigte gevonden, en door hen gevangen worden. Men ziet hier de zon niet van den 4 November af tot het begin van Februarius, gedurende welken tydt het hier nacht is.

De inwoonders van Nova of Nieuw-Zembla zyn zeer klein van gestalte, maar hebben grote hoofden, een breed aangezicht, en zeer kleine oogen. Eenige hebben geen baardt. Hun haair is zwart, en hunne huidt is mede zwartachtig, of zwartbruin. Zy wonen in kleine hutten, en dragen klederen van de vellen van zeekalven, of van de veêren der vogelen. Zy maken hunne kanoôs of vaartuigen van de ribbebeenderen en vellen van visschen, zynde tien of twaalf voeten lang, en zo ligt, dat zy, op 't water vervolgt wordende, de zelve, met riemen en al, als zy het landt hebben bereikt, kunnen opnemen, en 'er mede heen lopen. Zy bidden de zon en maan aan, als mede zekere beelden, die zy zelf van hout maken, en 'er de gedaante van menschen aan geven. Omtrent de zeekusten vindt men walrussen, en andere zeemonsteren, die zeer groot en ongemeen sterk zyn. Hunne huidt gelykt naar die der zeehonden, zynde met kort haair begroeit. Hun bek is als die van een leeuw, daar twee tanden in staan, die twee voeten lang en zo wit als yvoor zyn. Zy hebben gene ooren, en vier voeten, en brengen maar een of twee jongen voort. Zy wentelen zich gaarne op het ys, werpen, als zy de visschers zien aankomen, hunne jongen in zee, en gaan hunne bespringers te keer. *Jo. Is. Pontanus Rer. Amstel. lib. II, cap. 20 &c. Megiserus beschryv. der neuen Nord-Welt. Blaeu Geograph. Martiniere Voyage.*

ZEMES. Zie ZIZIM.

ZEMLYN, een graafschap in opper-Hungarië, gelegen tusschen de graafschappen van Abaviwar, Borsod, Zabolk, Bereklіz, en Ungwar, en wordende door de rivieren de Teys, de Horat, de Bodroch, en de Swarzo bewatert. De voornaamste plaats van dit graafschap wordt mede ZEMLYN geheten, zynde gelegen aan de riviere Bodroch.

ZEMONICO, eene sterkte in Dalmatië, zeven mylen van Zara gelegen. Zy wierdt in 't jaar 1573 door de Venetianen aan de Turken ingeruimt: maar wanneer de Proveditor Foscoli de grote schade zag, welke de Turksche bezetting van deze sterkte in de omleggende landstreek veroorzaakte, ontweldigde hy de zelve in 't jaar 1647 den Turken wederom, en liet de zelve daar op slechten. In 't jaar 1682 wilde Assan Begh Durach zich hier met een groot getal Turken nederslaan, en de plaats weder versterken; maar zy wierden alle door de Morlakken afgemaakt. *Coronelli Descript. Morea.*

ZENDELINGEN. Zie MISSIONARISSEN.

ZENIAL, zoon van den Persiaanschen koning Usum Cassan, wierdt in 't jaar 1473 door zynen vader met een machtig leger gezonden om Trebizonde aan te tasten, in welke onderneminge hy in 't eerst vry gelukkig was: want zynde in Cappadocië getrokken, versloeg hy een leger van veertig duizend Turken, het welk door Casamorat Bassa wierdt aangevoert, dien Zenial gevangen kreeg. Naderhandt sloeg hy Mahomet Bassa, en een ligchaam van vyf en dertig duizend man. Dit moedigde hem aan om met Mahomet den II zelf een slag te wagen; maar de zelve viel tot zyn nadeel uit, wordende zyn gansche leger in de pan gehakt, en hy zelf in het heetste van het gevecht gedood. Het leger van Mahomet hadt evenwel in dit treffen veel geleden; maar deedt den moedt van Usum niet weinig zinken. *Boissat Hist. de S. Jean de Jerusalem lib. VI.*

ZENICETUS, een vermaard zeerover, bouwde op den berg Olympus eene sterkte, verwoestte gansch Lycië, Pamphylië, en Pisidië door gedurige invallen; maar wierdt eindelyk door P. Servilius geslagen, en hard belegert, wanneer hy, geen hoop hebbende van ontzet te zullen worden, zich en zyne gansche familie verbrandde. *Strabo lib. IV.*

ZENO, Grieksch keizer, bygenaamt *Isauricus*, dat is de Isaurische, trouwde met Ariadne, dochter van Leo den ouden, en teelde by haar een zoon, die, tot opvolger van zynen vader in de regering verklaart zynde, maar tien maanden daar na leefde, zynde, zo als eenigen willen, door Zeno zelf, om alleen te regeren, met vergift van kant geholpen. Alzo Basiliscus kort daar na bemerkte, dat de gemoederen des volks zeer afkerig wierden van dezen hunnen ondeugenden vorst, besloot hy hem van de keizerlyke waardigheit te beroven, het welk Zeno zo grote vrees aanjoeg, dat hy van Constantinopel wegvluchtte, maar kort daar na daar wederkwam, na dat hy den generaal Hermatius Basiliscus door geschenken hadt omgekocht. Daar op veinsde hy een goed Christen te zyn, doende een edikt, genaamt *Henoticon*, afkondigen, het welk zou strekken om de rechtgelovigen met de ketters te vereenigen;

maar

maar hy bereikte daar omtrent zyn oogmerk niet. Hebbende op een tydt de vallende ziekte, daar hy mede behebt was, gekregen, en wordende voor dood gehouden, deedt hem de keizerin Ariadne, om hem kwyd te worden, terstondt in het graf leggen; maar een poos daar in gelegen hebbende, kwam hy weder by, en begon te roepen, dat men 'er hem uit zou laten. Maar de wacht, welke door de keizerinne by het graf was gestelt, antwoordde hem, dat 'er reets een ander keizer in zyne plaats was verkoren. Daar op zeide hy: „ Daar is niet aan gelegen; laat 'er my maar uit, en „ brengt my in een klooster, om daar myn leven te mogen „ eindigen." Maar zy lachten hem uit, en hy stierf in razerny, na dat hy zyne muilen en handen hadt opgegeten. Zonaras verhaalt zyne doodt eenigzins anders, te weten, dat Zeno, naar zyne gewoonte zich vol gezopen hebbende, voor dood nederviel, en in dien staat door het bevel van Ariadne begraven wierdt. *Evagrius lib. III, cap.* 1, 3, 8. *Marcellinus in Chron. Procopius Hist. Vandal. lib. I. Theophanes ad ann.* 467. *Nicephorus lib. XVI, cap.* 1 *&c. Zonaras. Cedrenus. Baronius.* enz.

ZENO, bisschop van Verona in de derde of vierde eeuwe, wordt noch van Euſebius, noch van Hieronymus onder de oude kerkenschryvers geplaatst. Men heeft evenwel negentig Sermoenen, die aan hem worden toegeschreven. Maar gelyk eenige der zelve uit *Basilius* zyn overgezet, en andere uit de werken van *Hilarius* ontleent, dus zyn ook eenige daar onder, die van een later tydt dan de zyne zyn, om dat daar in van zekere ketters wordt gewag gemaakt, die niet wilden geloven, dat de Zoon zo eeuwig was als de Vader. Mogelyk is deze Zeno de zelve, van wien Ambrosius, aan Siagrius, bisschop van Verona, schryvende, gewag maakt. Het is een gemeen gevoelen, dat hy onder de regering van den keizer Galienus de marteldoodt heeft geledèn; gelyk dan Gregorius de Grote in der daadt van hem als van een martelaar spreekt. Maar de geestelyken van Verona hebben Zeno tot den tydt van Lipoman, bisschop van deze stadt, alleen als een belyder vereert; en het zou wel kunnen zyn, dat hy onder de regeringe van Juliaan den Apostaat of afvallige de marteldoodt heeft geleden. *Ambrosius Epist. LXIV. Gregorius Magnus Dial. lib. III. Paulus Diaconus Hist. Lombard. lib. III, cap.* 23. *Herman. in Chron. Onuphrius lib. IV, cap.* 6. *Ughellus Ital. sac. Tom. V. Baronius. Sixtus Senensis. Bellarminus. Possevinus. Vossius. Miraus.*

ZENO, bisschop van Tyrus, woonde in 't jaar 381 de eerste kerkvergadering van Constantinopel by, en stelde Johannes Chrysostomus aan tot lezer te Antiochië, in de afwezendheit van Meletius, patriarch van die stadt. Hy overleedt in 't jaar 384. Socrates maakt hem zonder grondt tot bisschop van Jeruzalem. *Socrates lib. VI. Nicephorus lib. XIII, cap.* 2.

ZENO, geboortig uit Cyprus, leeraarde de artzenykunst te Alexandrië in de vierde eeuwe, en heeft Oribasius, nevens meer andere geleerde mannen, tot zyne leerlingen gehad. Hy was, schoon een Christen, by Juliaan den Apostaat zeer gezien. Suidas meent, dat hy te Sardis, in klein-Asiä, geboren is; en schryft hem vele boeken toe. Mogelyk is hy de zelve, wiens geschrift men in zeker werk vindt, dat voor tytel voert: *Medicina principes* enz. *Suidas.*

ZENO, een Heidensch Filosoof, was geboren te Citium, eene stadt in Cyprus, en de stichter van de gezindheit der Stoïschen, die haren naam kreeg van den overdekten gang, in 't Griekſch gezegt *στοα*, waar in Zeno te Athene in 't openbaar leeraarde. Hy was, op zee zynde, door een storm gedwongen in de haven van Pireum binnen te lopen, waarom hy de winden naderhandt dikwils daar voor bedankte, dat zy hem daar heen gedreven hadden. Wanneer hem de godspraak eens de doodskleur aanprees, leide hy zich op de studiën, verstaande daar door het bleke wezen, het welk de letterminnaars merendeels door hun gedurig zitten en blokken bekomen. Hy bezocht de schole van Crates; maar alzo hy des zelfs onbeschaamd gedrag niet kon verdragen, ging hy Stilpo, Xenocrates en Polemo horen: waar na hy, als boven gezegt is, eene afzonderlyke gezindheit oprechtte, die wel het meeste van de Cynische of Hondsche behieldt, maar omtrent de uiterlyke eerbaarheit en wellevendheit daar van verschilde. Hy leeraarde alzo te Athene met groten toeloop, en kwam in zulk een aanzien, dat hem de sleutels der sterktens wierden toevertrouwt, en hem ter eeren een metalen standbeeldt opgerecht, ja dat hy zelf met een goude kroon beschonken wierdt. Koning Antigonus was zyn toehoorder zo dikwils als hy te Athene kwam. Hebbende acht en negentig jaren frisch en gezond geleeft, en acht en vyftig jaren opentlyk lessen gedaan, deedt hy een val, en brak een vinger, waar op hy zich met een strop van kant hielp. Van zyne menigvuldige schriften is geen een meer voor handen; maar van zyne Filosofische stellingen zyn de volgende bekend, namentlyk: 1. Dat hy de Filosofie in drie delen verdeelde, te weten in de Natuur-, de Zede- en de Redenkunde; 2. Dat hy het Opperwezen, of den hoogsten Godt voor een algemenen wereldgeest, en alzo de wereldt voor een dier, en het gemoedt des menschen voor een stuk of gedeelte van het Goddelyke wezen hieldt; 3. Dat hy twee, even eeuwige, beginselen staande hieldt, namentlyk Godt en de Stoffe, van welke het eerste doende, of werkend, en het andere slechts lydend was; 4. Dat hy alles een onvermydelyk noodlot onderwierp; 5. Dat hy tot oogmerk der Filosofie stelde naar vereisch der Natuur wel te leven, waar door hy de deugdt verstondt, in welke alleen hy de hoogste gelukzaligheit stelde. Hy was van gevoelen, dat alle zonden elkander gelyk waren; Dat de pyn geen kwaadt was; Dat het ligchaam geen deel van den mensch, maar alleen een kerker der ziele was, waarom een wys man in zekere omstandigheden zyn leven wel mogt verkorten, ja zomtyds zelfs verplicht was zulks te doen. enz. *Diogenes Laertius lib. VII, Segm.* 1 *&c. Cicero de Finib. lib. II, cap.* 21; *lib. III, cap.* 1; *lib. IV, cap.* 2, 3, 4. *Idem de Nat. Deorum lib. I, cap.* 7 *&* 14. *Idem Academ. Quaest. lib. II, cap.* 4 *&* 23. *Idem Tuscul. Quaest. lib. I, cap.* 9. *Idem Orat. pro Murana cap.* 29. *Suidas. Lipsius Manud. ad Phil. Stoic. lib. III, Diss. VII.* enz.

ZENO, van Elea, een der voornaamste oude Filosofen, bloeide in de LXXIX Olympiade. Hy was een leerling van Parmenides, en, naar het gevoelen van eenigen, door hem tot zone aangenomen. Hy was schoon en welgemaakt, waarom eenige schryvers voorgeven, dat hy op eene onbehoorlyke wyze van zynen leermeester bemint wierdt. Hy wordt voor den uitvinder der Redenkunst (*Dialectica*) gehouden, welke roem hem, volgens de aanmerkingen van Sextus Empiricus en Diogenes Laërtius, door Aristoteles gegeven wordt. Het schynt evenwel, dat de Redenkunst van Zeno veel eer heeft gestrekt om alles te verwarren, dan iets te verklaren en op te lossen: want hy bediende zich van deze wetenschap tegen al wie wilde, en alleen om zyne tegenstrevers te verstommen; het zy dat zy, om zo te spreken, voor wit of zwart streden, of over wat zake zy ook wilden redentwisten. Zie *Plutarchus in Pericle*, en *Diogenes Laërtius lib. IX, num.* 25 *&c.* welke laatste in de aangewezene plaats van hem spreekt als van een man, die alles berispt, die de gevoelens van velen vernietigt, en die daar in weinig voor zich zelve houdt. Indien hy die Palamedes, van welken Plato gewag maakt, niet is, zo geleek hy hem ten minste in alle dingen. Deze Palamedes wist met zulke kunstgrepen en zulk eene schranderheit te redenkavelen, dat hy aan zyne toehoorders alles, zo wel voor als tegen, waarschynlyk maakte, en hy liet hen duidelyk horen, dat eene en de zelve dingen zich kunnen gelyk zyn, en niet: dat zy eenig, en ook dat zy verscheiden zyn; dat zy in rust, en dat zy in beweging zyn, enz. Diogenes Laërtius verhaalt, *lib. IX, num.* 15, dat Zeno in den *Sophist* van Plato de Palamedes van Elea wordt genoemt; maar Menage beschuldigt hem van twee misslagen: want hy toont aan, dat in dat stuk van Plato van dien Palamedes niet wordt gesproken, maar wel in de zamenspraak, *Phedo* genaamt; en vervolgens bewyst hy door het getuigenis van Quintilianus, dat de Redenaar Alcidamas die Palamedes is. Zie Menage *in Diog. Laërt. lib. IX, num.* 25. Men vindt ook van Zeno aangetekent, dat hy zyn vaderlandt, door een tyran verdrukt wordende, van dat juk zocht te bevryden, en in vryheit te stellen; maar dit zyn bestaan ontdekt zynde, onderging hy met eene ongemene standvastigheit de wreedste en strengste pynigingen. Maar deze zaak wordt op duizenderlei wyzen verhaalt. Namentlyk, de tyran, die Elea verdrukte, wordt by eenigen *Nearchus*, en by anderen *Diomedon* genaamt. Plutarchus geeft hem den naam van *Demylus*, zo als in 't vervolg zal blyken. Tertullianus, die naar alle waarschynlykheit door een misgreep in de tydrekening hem voor den tyran van Syracuza neemt, noemt hem *Dionysius*. Het is waarschynlyk, dat Tertullianus heeft gelooft, dat dit alles te Syracuza, in plaats van te Elea, gebeurt is. Anderen, zeggende, dat het in het eilandt Cyprus is gebeurt, tasten niet alleen daar in, maar ook ten opzichte van den persoon van den gepynigde en dien van den tyran mis. De daadt van Zeno zelf wordt ook op verschelde wyzen verhaalt. Eenigen zeggen, dat hem afgevordert zynde zyne medeplichtigen te noemen, hy verzekerde, dat alle de vrienden van den tyran in de zamenzwering waren ingewikkelt, en daar deel aan hadden. Hy deedt zulks om hem te doen zien, dat hy een man was, van al de wereldt verlaten. Na deze algemene verklaringe noemde hy eenige byzondere personen, en zeide tegen den tyran, dat hy hem wat in het oor wilde luisteren. De tyran deedt hem daar op naderen, en Zeno beet hem zo vinnig met zyne tanden in het oor, en bleef het zelve zo geweldig vast houden, dat men hem niet dan met gevoelige steken van priemen kon dwingen om los te laten. *Diogenes Laertius, lib. IX, num.* 26. Anderen verhalen, dat hy den tyran den neus afbeet. *Idem ibid. num.* 27. Daar zyn 'er ook, die verzekeren, dat hy zyne medestanders bekend gemaakt, en den tyran daar op den scheldnaam van Pest des vaderlands naar het hoofdt geworpen hebbende, zich tot de omstanders keerde, en tegen hen zeide verwondert te wezen over hunne lafhertigheit, indien de vrees, van op gelyke wyze als hy gehandelt te worden, hen bewoog om langer in deze slaverny te blyven; en daar op zyne eige tong afgesneden hebbende, wierp hy de zelve den tyran in het aangezicht, door welke daadt eene zodanige opschudding onder de burgers ontstondt, dat zy den geweldenaar en berover van hunne vryheit op staande voet stenigden. Zie daar 't geen Diogenes Laërtius verhaalt; maar Plutarchus merkt aan, dat Zeno, zyne tong afsnydende, en die den tyran in het aangezicht werpende, de les van zynen leermeester ter uitvoeringe bragt, te weten, dat de smaadt, of oneer voor grote mannen onverdragelyk is, en dat niemandt anders dan vrouwen, kinderen en vertzaagde mannen pyn en smert ontzien. *Plutarchus adv. Col. & de garrulis.* Hermippus getuigt, dat Zeno in een mortier wierdt gestoken. Zie *Diogenes Laertius lib. IX, num.* 27. Va-

lerius Maximus heeft wel niet vergeten van de standvastigheit van dezen Filosoof te spreken; maar hy heeft eenige misslagen daar omtrent begaan: want het geen den tyran Nearchus betreft, heeft hy niet aan Zeno van Elea, maar aan een anderen toegeschreven, en hy onderstelt daarenboven, dat Zeno, die van Agrigente van de tyranny van Phalaris willende bevryden, deedt en leedt het geen van anderen van den tyran van Elea wordt verhaalt. Zie *Valerius Maximus l. III, cap.* 3, *num.* 2, en *Bayle Rem.* C van dit artykel. Belangende de gevoelens van Zeno van Elea, de zelve kwamen byna overeen met die van Xenophanes en Parmenides aangaande de eenheit, onbevattelykheit en onveranderlykheit aller dingen: en het is gansch niet waarschynlyk, dat hy zou beweert hebben, dat 'er in 't geheel al *niet* was: want hoe kon hy zeggen, dat hy, die zodanig een leerstuk staande hieldt, gene bestaanlykheit of wezen hadt? Of wilde hy zich zo openbaarlyk in moeite en twist steken, hy, zeg ik, die alle de genen, met welke hy kwam te redentwisten, door zyne strikredenen voor en tegen poogde te verwarren, en zodanig te belemmeren, dat zy niet wisten naar welken kant zy zich keren en wenden zouden? Of zag hy niet, dat door de vrage, of *niet* kan redeneren, het zeer gemakkelyk is iemandt van 't stuk af te brengen? Hy disputeerde met veel yver tegen de bestaanlykheit der beweginge. Aristoteles heeft in zyne schriften eenige van zyne tegenwerpingen belangende deze bestaanlykheit bewaart. Zie de *Natuurkunde* van *Aristoteles*, *'t VI Boek*, *'t 9 Kap.*; en *Bayle Dict. Crit. art.* ZENON.

ZENO, een Epicurisch Filosoof, geboortig van Sidon, ondersteunde krachtig de eer van zyne gezindheit, verwervende voor zich veel roem en achting. Cicero en Pomponius Atticus waren, onder anderen, zyne leerlingen, waar uit men kan besluiten in welken tydt hy geleeft heeft. Vossius bedriegt zich, als hy zegt (1) dat Zeno de Sydoniër, een Filosoof van de Epicurische gezindheit, een leerling van Apollodorus is geweest; (2) dat deze Apollodorus een leerling van Epicurus is geweest: en hoewel hy aangaande die twee zaken Diogenes Laërtius aanhaalt, is hy evenwel omtrent het laatste bedrogen, alzo Diogenes Laërtius alleen zegt, dat Apollodorus (bygenoemt Κηποτύραννος, *horti Tyrannus*) een beroemd navolger van de lere van Epicurus was. Zie *Diogenes Laërtius lib. IX, num.* 25. Indien Vossius zich alleen te binnen hadt gebragt, dat Cicero, Cotta en Pomponius Atticus toehoorders van Zeno zyn geweest, zou hy hem geen leerling van Epicurus tot meester hebben gegeven: want alzo Epicurus in 't twede jaar van de CXXVII Olympiade is gestorven, en Cicero in 't 674 jaar na de stichtinge van Rome een toehoorder van Zeno is geweest (dat is het eerste jaar van de CLXXV Olympiade) zo kan 't niet zyn, dat een toehoorder of leerling van Epicurus Zeno zou hebben onderwezen, want tusschen de doodt van Epicurus en het jaar, dat Cicero toehoorder van Zeno wordt gezegt geweest te zyn, zyn 190 jaren verlopen. Zie Jonsius *de Script. Hist. Phil. pag.* 184, de welke dezen misslag van Vossius zeer wel heeft aangemerkt, als mede Menage *in Diog. Laert. lib. VII, num* 35.

Deze Zeno wordt beschreven als een Filosoof, die zyne tegenstrevers zeer vinnig en met veel verachting behandelde. Dat hy ook in der daadt een stout man is geweest, blykt allermeest uit zyn werk, het welk hy tegen de wiskundigen heeft geschreven. Dit wordt door Proclus verhaalt *pag.* 55, *apud Barrow, Lect. V Mathem. pa.* 76, die daar by voegt, dat Zeno door Possidonius is wederlegt: maar beide die werken zyn verloren, en dit verlies wordt van eenigen meer beklaagt dan dat van twintig of dertig oude toneelstukken, of dat van de beste oude geschiedschryvers. *Bayle Dict. Crit.*

ZENO, een van de oudste en voornaamste adelyke geslachten te Venetië. Uit het zelve was gesproten RENIER ZENO, die in 't jaar 1253, na het overlyden van Marinus Morosini, tot Doge of hertog verkoren wierdt. Onder zyne regering wierden de Genuezen tweemalen van de Venetianen ter zee verslagen, te weten de eerste maal by Tyrus, op de kusten van Palestina, en de twede maal by Trepano, in Sicilie. Balduin de II, keizer van het Oosten, of te Constantinopel, kwam in zynen tydt in persoon te Venetië, en verzocht de Venetianen om hulpe tegen Michiël den VIII Paleologus; maar wierdt des niettegenstaande door den laatstgemelden in 't jaar 1261 van zyne waardigheit en landen berooft. Renier Zeno overleedt in 't jaar 1268, en hadt *Laurens Tiepolo* tot zynen opvolger. In 't jaar 1205 wierdt MARINUS ZENO als eerste Podesta van de republyk van Venetië naar Constantinopel gezonden, van waar hy de vier metale paarden, welke nog tegenwoordig boven den ingang van de St. Marcuskerke gezien worden, naar Venetië zondt. Omtrent het jaar 1240 was PETRUS ZENO kapitein generaal ter zee tegen de Turken, en de eerste, welken het gemenebest van Venetie tegen de ongelovigen zondt, welke hy omtrent de kusten van Syrië eene grote nederlage toebragt. In 't jaar 1404 hadt KAREL ZENO het bevel over de Venetiaansche vloot, wanneer zich de zelve met die der Genuezen, onder den Franschen maarschalk van Boucicaut, in een treffen inliet. Men schreef zich van weerzyden de overwinning toe, en de gemelde maarschalk was zo misnoegt daar over, dat men hem de nederlage toeschreef, dat hy Karel Zeno opentlyk tot een tweegevecht uitdaagde; maar die uitdaging wierdt niet aangenomen. In 't jaar 1501 overleedt een kardinaal, van dit geslacht, wiens graftombe in de Marcuskerk te Venetië gevonden wordt. Hy heeft eene zekere stichting gedaan, uit hoofde van de welke jaarlyksch, in de tegenwoordigheit van de Venetiaansche edelen en vremde gezanten, eene plegtige lofreden ter zyner eere wordt gedaan, en, na het eindigen van de zelve, aan ieder edele, daar by tegenwoordig geweest zynde, een dukaat gegeven wordt: zelfs wordt aan ieder gezant, die plegtigheit bygewoont hebbende, een dukaat in een zakje toegezonden. In 't jaar 1627 klaagde de ridder RENIER ZENO, die in 't jaar 1614 gezant aan het hof van Savoje was geweest, opentlyk over den toenmaligen Doge, Johannes Cornaro, hem beschuldigende tegen de wetten gezondigt te hebben, als hebbende zynen zoon Frederik de kardinaals waardigheit laten aannemen. Georgius Cornaro, twede zoon van den Doge van Genua, wierdt deswegen zo verbitterd, dat hy besloot Renier Zeno van kant te helpen: maar dit lekte uit, en Cornaro wierdt in ballingschap gezonden. ANTONIUS ZENO hadt in 't jaar 1694, by de verovering van het eilandt Scio, als kapitein generaal het bevel over de Venetiaansche troepen. Meer andere van dit voortreffelyke geslacht hebben de hoogste waardigheden in de republyk van Venetië bekleed. *Amelot de la Houssaye Hist. du Gouvern. de Venise. Andr. Morosini Hist. Venet. Sabellic. Hist. de Gest. Venet. Vie du Marechal de Boucicaut. Mercure Historique.*

ZENO, (JACOB) kleinzoon van den beroemden Venetiaanschen admiraal, of kapitein generaal Karel Zeno, boven gemeld. Hy was in 't jaar 1439 onderdiaken (*subdiaconus*) van paus Eugenius den IV, zynde te voren te Padua Doctor in beide de Rechten gemaakt. Paus Nicolaas de V verhief hem eerst tot Apostolischen Referendaris, en daar na tot bisschop van Feltri en Belluno; en Pius de II benoemde hem tot bisschop van Padua, in welke waardigheit hy in 't jaar 1481 van eene betoverte overleedt. Hy heeft nagelaten: *Vita Pontificum*; maar dat werk is niet gedrukt. Nog heeft hy geschreven: *Vita Cardinalis Albergati*; en: *Res gestæ Caroli Zeni.* Zie *Ughelli Italia sacra. Tomasini Gymnas. Patav. Vossius de Hist. Lat. Giornale de' Letterati Tom. XVIII, pag.* 406.

ZENOBIA, gemalin van Rhadamistus, koning van Iberië, de welke door die van Armenië deswegen uit zyn ryk wierdt gedreven, om dat hy hunnen vorst hadt gedood, volgde haren man op zyne vlucht, niettegenstaande zy zwanger was, en stondt een wyle tyds, nevens hem, alle ongemakken uit. Wanneer zy nu eindelyk zwak en krachteloos wierdt, badt zy hem, dat hy haar wilde van kant helpen, ten einde zy niet in de handen van hare vyanden en vervolgers mogt vallen. Haar gemaal sprak haar wel in 't eerst moedt in, en weigerde zulks te doen; maar ziende eindelyk, dat zy het toch niet lang zou maken, doorstak hy haar. Eenigen zeggen, dat Zenobia van die wonde kwam te sterven; maar anderen geven voor, dat zy van eenige herders aan den oever van de rivier Araxes gevonden wierdt, die, van haren staat en haar ongeluk onderrecht geworden zynde, haar in de stadt Artaxata, en van daar by Tiridates, koning van Armenië, bragten, die haar vriendelyk ontfing, en naar haren staat liet onthalen. *Tacitus Jaarboeken in 't XII Boek, 't 51 Hoofdst.*

ZENOBIA, eene der doorluchtigste vrouwen, die den scepter hebben gezwaait, zeide voortgesproten te zyn van de Ptolomeën en Cleopatraas. Zy trouwde met een Saraceensch prins, genaamt Odenatus, en bragt veel toe tot de grote overwinningen, welke de zelve op de Perzen behaalde, en welke strekten tot behoudt van de wingewesten in 't Oosten ten voordele der Romeinen, alzo het, na 't innemen van Valeria, zeer waarschynlyk was, dat het zelve door den koning Sapor zou verovert worden. Zie den brief, welken Aurelianus deswegen tot haren lof aan den Romeinschen Raadt heeft geschreven, by Trebellius Pollio *de triginta Tyrannis pag.* 329, *Vol. II Hist. Aug. Script. edit. Lugd. Bat.* 1671. Haar wierdt de eernaam van *Augusta* gegeven toen de keizer Gallienus haren gemaal Odenatus, in erkentenisse der gezegde diensten, in 't jaar 264 tot keizer verhief. Zy handhaafde het koninklyk gezag na de doodt van haren gemaal, en regeerde op eene kloekmoedige en uitstekende wyze; want hare zonen nog te jong zynde, hadden zy van de regering niet dan den bloten naam of tytel, en de keizerlyke versierselen. Zy bewaarde en beschermde ook niet alleen de door haren gemaal veroverde landschappen, maar voegde nog daar by het koninkryk van Egypten, en toebereidselen makende om nog andere veroveringen te doen, kwam de keizer Aurelianus haar beoorlogen, zo dat Zenobia genoodzaakt was zich binnen de stadt Palmyra op te sluiten; waar in zy door Aurelianus belegert wierdt. Zy verdedigde de stadt met veel dapperhei: doch ten laatste geen kans ziende om de zelve te behouden, begaf zy zich heimelyk daar uit, en op de vlucht. Aurelianus, daar van terstondt verwittigt zynde, deedt haar zo sterk vervolgen, dat zy achterhaalt en gevangen genomen wierdt, toen zy reets in het vaartuig was geklommen om zich over den Euphraat te laten zetten. Dit gebeurde in 't jaar 272. Hy schonk haar het leven, en voerde haar by zyne zegepraal met zich, gevende haar daar na een huis even buiten Rome, alwaar zy het overige van haar leven in rust en stilte heeft doorgebragt. Men kan niet voorby hier aan te tekenen, dat, na dat de keizer Aurelianus haar, gedurende de belegering van Palmyra, door een brief tot de overgave hadt aangemaant, zy hem tot antwoordt wederom schreef, dat zy, naar het voorbeeldt van Cleopatra, zich veel liever van het leven wilde beroven dan buiten regering en van hare koninklyke macht berooft zyn.

Door

Doch zy veranderde naderhandt, als boven gezegt is, van besluit, en onderging met een fraaien zwier het noodlot van de zegepraal van Aurelianus te verheerlyken, in welken optocht zy met zo vele kostelyke gesteenten versiert en opgeschikt was, dat het haar zwaar genoeg viel, schoon sterk van ligchaam zynde, om zulk een last te dragen, hoewel de goude kettingen, waar mede zy, als eene krygsgevangene, beladen was, veel tot die zwaarte toebragten. De Vader Pagi houdt staande, dat Zenobia in 't jaar 274, twee jaren na dat zy door Aurelianus was gevangen genomen, met hem in zegepraal wierdt omgevoert, en hy wederlegt eenige geleerde tydrekenaars ten opzichte van 't jaar, waar in dit is voorgevallen. Zie zyne *Dissertatio Hypatica* omtrent het einde. Men verhaalt, dat Aurelianus verscheide persoonen deedt ombrengen, op de waarschouwinge, door Zenobia aan hem gedaan. Zy was niet alleen eene vrouw van eene zeer schone gedaante, maar daar by zeer kuisch en zedig, voorts geleerd, klockmoedig, en matig in spyze en drank, hoewel zy uit loosheit in eenige gelegenheden wel een goeden beker naar zich nam. Trebellius Pollio, sprekende van de jagt-oeffeninge, waar toe Odenatus, de gemaal van Zenobia, zich sterk gewent hadt, voegt daar by, dat Zenobia hem in dat vermaak ging volgen, zynde zelfs daar in yveriger en klockmoediger dan haar man. Zy was eenigzins bruinachtig, maar evenwel zeer bekoorlyk, hadt bruine oogen, en de schoonste tanden van de wereldt, zynde zo wit als yvoor en peerlen. Voorts was zy zo kuisch, dat zy zich, by haren man geslapen hebbende, zo lange van de huwelykspilchten onthieldt, tot dat zy hadt gezien, of zy zwanger was; en ziende, dat de gewone tekenen niet volgden, vervoegde zy zich wederom by haren gemaal, zo dat de voortplanting van haren stam het eenige oogmerk van hare huwelyksliefde was. Trebellius Pollio drukt dit in de volgende woorden uit *De triginta Tyrannis p.* 330: *Cujus ea castitas fuisse dicitur, ut ne virum suum quidem sciret, nisi tentatis conceptionibus. Nam quum semel concubuisset, expectatis menstruis continebat se, si pragnans esset; sin minus, iterum potestatem quærendis liberis dabat.* Zie daar het geen zekere strenge Casuisten alle getrouwde lieden wel zouden willen opleggen. Die voor de veelwyvery geschreven hebben, hebben deze zedeleer tot hun verderffelyk voornemen doen dienen: want zy dromen, dat een man, zyne vrouw bezwangert ziende, zich van haar moet onthouden, en dat hy, zyne lusten niet kunnende inbinden, een ander voorwerp, dat zodanig niet gestelt is, moet zoeken. Een geleerd uitlegger van de Plichten (*Officia*) van Cicero merkt aan, dat 'er, indien 'er in zyne eeuwe zulke vrouwen, als Zenobia is geweest, gevonden wierden, alsdan minder gevaar in het huwelyk voor geleerde lieden, en die van eene zwakke gesteldheit zyn, zou wezen; en hy voegt daar by, dat de zulke anders of eene onteering, of gedurige krakeelen te vrezen hebben, en zelfs wel eene vroege doodt, met het verderf van hunne huishoudinge. Maar zyne stellingen zyn wat hard; waarom men de zelve hier alleen voor de taalkondigen zal ter neder stellen. *Cum* . . . . . (zegt hy) *Sacra Litera omnes vagas libidines detestentur: in ipso etiam matrimonio hic finis ab ipsa natura destinatus, diligenter consideretur, & (quantum vel natura imbecillitas, vel conjugii servatus finit) servetur ne homo infra bestias sese abjiciat: quarum pleraque non nisi certo anni tempore ad procreationem incitantur: & femella pleraque, concepto fœtu, marem non admittunt. Eadem etiam Zenobia Palmyrenorum Regina continentia celebratur, qua cum se gravidam sensisset, Odenatum maritum in thalamum suum non admisit. Digna (ut quidam exclamat) qua sine omni dolore pareret: cum in matrimonio non voluptatem, sed procreationem sobolis spectaret. Cujusmodi matronas si nostra atas ferret, etiam studiosi homines, & non firmissima præditi valetudine, minore periculo uxores ducerent: quibus nunc aut infamia, aut rixa perpetua; aut immaturus obitus cum detrimentis rei familiaris sunt metuenda. Ridentur hæc scilicet à lascivis hominibus, & in lustris ac ganeis magis versatis, quàm in Theologia & Philosophia, quibus nos hæc non præscribimus. Indulgeant illi genio: sed probus adolescens hominem se esse, non pecudem, meminerit. Quod si verum est, quod* ἀνώνυμος *Ptolemai scribit interpres, Ægyptios singulis mensibus semel tantum consuetudine uxorem usos, quò infantis concepti momentum deprehenderent: quid Christianis facere par est propter Deum, summam & continentiam & abstinentiam flagitantem.* Zie *Hieron. Wolsius Comment. in Ciceron. de Offic. lib. I.* Het zou vruchteloos zyn tegen Zenobia te willen inbrengen, dat zy zeer weinig dochters of vrouwspersonen in haren dienst hadt: daarenboven was haar bediende een gesneden, zeer oud van jaren, het welk met eene krygersche koninginne veel beter overeenkwam dan vele staat- en kamerjuffers te hebben. Hare geleerdheit betreffende, het is genoeg, als men weet, dat Longinus haar leermeester is geweest. Zy sprak volmaaktelyk de Egyptische taal. In de geschiedenissen van Egypten en die der Oostersche landen was zy zo bedreven, dat zy zelfs een kort opstel daar van heeft gemaakt. De Romeinsche geschichten hadt zy in de Grieksche tale gelezen; en het Latyn verstondt zy wel, maar dorst het niet spreken. *Ipsa Latini sermonis*, zegt *Treb. Pollio pag.* 335 van zyn meergemelde werk, daar omtrent, *non usque quaque ignara, sed ut loqueretur pudore cohibita: loquebatur & Ægyptiace ad perfectum modum. Historia Alexandrina atque Orientalis ita perita, ut eam epitomasse dicatur: Latinam autem Grace legerat.*

Indien Zenobia by alle die goede hoedanigheden die van eene goede stiefmoeder hadt kunnen voegen, zou men haar onder de grootste seldzaamheden hebben kunnen rekenen; maar zy was van die goedaardigheit zo vervremt, dat zy, verstoort zynde op haren gemaal wegens de liefde, die hy voor zynen zone *Herodes*, door hem by zyne eerste gemalinne verwekt, hadt, men het kwaad vermoeden van haar hadt, dat zy tot het vermoorden van haren gemaal, in den jare 267 geschied, hare toestemming heeft gegeven. Namentlyk, de geschiedschryver, de genegenheit, welke Odenatus voor zynen voorzone hadt, en de blyken, die hy hem daar van gaf, verhaalt hebbende, voegt daar by, dat Zenobia, zich tegen Herodes als eene wrede stiefmoeder gedragende, daar door de liefde van Odenatus tot dezen zynen nog jongen zone hadt doen aanwassen. Hier uit nu zou men kunnen besluiten, dat de genegenheit van Odenatus voor Zenobia niet al te groot moet geweest zyn; want voor haar eene tedere liefde hebbende, zou hy ook meer gunst aan de zonen, die hy by haar geteelt hadde, dan aan zynen voorzone Herodes bewezen hebben, en zich in genen dele door den haat van Zenobia tot een nog groter genegenheit voor den zelven hebben laten bewegen „ Erat circa illum (Herodem)" zegt *Trebellius Pollio pag.* 301, „ Zenobia novercali animo: qua re commendabiliorem patri eum fecerat". En een weinig daar na van Mæonius, den moordenaar van Odenatus, sprekende, vervolgt de zelve schryver aldus: „ Hic consobrinus Odenati „ fuit: nec ulla re alia ductus nisi damnabili invidia, impera„ torem optimum interemit, quum ei nihil aliud objiceretur „ præter filii Herodis delicias. Dicitur autem primum cum „ Zenobia consensisse, quæ ferre non poterat, ut privignus ejus „ Herodes priore loco quàm filii ejus Herennianus & Timo„ laus, principes dicerentur". Hier uit blykt nu tot welke zonden en boosheden een ondeugend mensch kan vervallen: want Zenobia, anders zeer pryssselyke hoedanigheden bezittende, maar voor het overige geen ware deugdt en vromigheit, wordt door eene staatzuchtige teerhertigheit voor hare kinderen, en het knagende hertzeer van eene wrede stiefmoeder aangezet om haren man aan eene geweldige doodt op te offeren, en van 't leven te laten beroven. Men moet niet vergeten van haar nog aan te tekenen, dat zy party trok, en zich stak in de verschillen over den Godsdienst in dien tydt, voorstaande en handhavenende Paulus van Zamozate, die door de kerkvergadering van Antiochie was veroordeelt, en daar op, in weêrwil der bescherminge van Zenobia, van zyn leeraarsampt wierdt afgezet; maar het laatste geschiedde evenwel eerst na de nederlage en 't gevangennemen van deze vorstinne door Aurelianus. Aangaande de reden, welke Zenobia hadt om dezen dwaalgeest te begunstigen, zal men hier de woorden van Tillemont, *Histoire des Empereurs Vol. III*, *pag* 1040, aanhalen. „ St. Athanasius, *Ath. Solit. pag.* 857, D", zegt deze schryver, „ schryft, dat Zenobia eene Jodinne was, het welk „ door Abulfaraje, *pag.* 81, na hem, ook wordt getuigt. Dit „ is zeker, dat zy de gevoelens der Joden zeer toegedaan „ was: want men wil, dat Paulus van Zamozate, bisschop „ van Antiochië, dien zy beschermde, door haar toedoen tot „ de kettery van Artemon is vervallen, wiens gevoelens (ra„ kende den Persoon van Jesus Christus) in vele stukken met „ die der Joden overeenkomen." Maar om behoorlyk aan te tonen en te bewyzen, dat zy den Joodschen Godsdienst toegedaan was, heeft men andere getuigenissen van noden. Het is gemakkelyk te begrypen, dat eene Heidensche vorstin vermaak schepte in het stremmen van een vonnis, door eene kerkvergadering tegen een dwaalgeest uitgesproken, hoe weinig men haar ook daar van heeft weten in te prenten, dat de veroordeelde persoon hare bescherming waardig was, vereischende voorts het belang van 't Heidendom, dat de verdeeldheden onder de Christenen wierden onderhouden en gevoed. Voor het overige worden 'er eenige verstandige en geleerde mannen gevonden, die zeggen, dat Paulus van Zamorate niet dan na de nederlage en gevangenisse van Zenobia door de voornoemde kerkvergadering is veroordeelt; maar zy worden daar omtrent door den Vader Pagi in zyne *Dissertatio Hypatica*, *pag.* 375 *ert.* grondig wederlegt. *Bayle Dict. Crit.*

ZENOBIUS, bisschop van Florence, wierdt in de gezegde stadt, uit het geslacht der *Hieronymen*, het welk daar nog heden bloeit, geboren. Hy nam in het achttiende jaar van zynen ouderdom, te gelyk met zyne ouderen, den Christelyken Godsdienst aan, en wierdt twee jaren daar na door den bisschop Theodorus gedoopt. Hy muntte vervolgens zodanig uit in Godvrucht, en andere deugden, dat de aartsbisschop van Florence hem, twee en dertig jaren oud zynde, tot aartsdiaken van zyne kerk aanstelde. Hy was van nature zeer welsprekend; derhalven leide hy zich toe op het preêken, en wierdt daar in zeer uitmuntend. De rechtgelovige kerk wierdt in dezen tydt door de Arianen zeer verdrukt: Hilarius moest uit Poitiers wyken, en wierdt naar het Oosten gebannen: Athanasius wierdt overal vervolgt, en de drie honderd en negen en vyftig bisschoppen en prelaten, welke in het concille van Antiochië en Rimini vergadert waren, wierden byna alle gedwongen de geloofsbelydenis der Arianen te ondertekenen, zo dat Hieronymus niet zonder reden zeide, dat de gehele wereldt Ariaansch was geworden. In dezen toestande der zaken van de kerke deedt Zenobius zyn uiterste best om de waarheit te verdedigen. Hy wederleide de dwalingen der Arianen, en hieldt het gezag der kerkvergadering van Niceen met groten yver staande. Ook predikte hy alle dagen, en versterkte de rechtzinnigen in hun gelove. Wanneer de keizer Julianus op den troon kwam, en in plaats van den Christelyken Godsdienst de afgodery weder zocht in te voeren, predikte Zenobius met veel kloekmoedigheit opentlyk daar tegen, en sprak zynen

toe-

toehoorderen moedt in, om de vervolging met geduldt te verdragen. Hy bragt zich ook in zulk een aanzien, dat Ambrosius, bisschop van Milaan, eene naauwe vriendschap met hem wenschte te maken; en wanneer Ambrosius te Rome by paus Damasus kwam, prees hy Zenobius den zelven zodanig aan, dat hy hem te Rome deedt komen, en diaken der Katholyke kerke maakte. Kort daar na wierdt hy door den paus naar Constantinopel gezonden, om daar het rechtzinnige geloof tegen de ketters te verdedigen. Hy wierdt na zyne te rug komst tot bisschop van Florence verkoren, en door de geestelykheit en het volk met ongemene blydschap ontfangen. Hy overleedt den 25 May des jaars 405, en zyn ligchaam wierdt in de kapelle van St. Laurentius, buiten de stadt Florence staande, begraven. Dit was de plaats, daar hy zich by zyn leven dikwils heen begaf, en tot Godt badt; waarom hy ook na zyne doodt daar wilde begraven worden. Maar in het volgende jaar wierdt zyn lyk in de hoofdkerke van St. Salvator te Florence overgebragt. *Paulinus in vita Ambrosii. Baronius in Annal. ad ann. 405. Ughelli Italia sacra Tom. III.*

ZENODORUS, een vermaard beeldhouwer, maakte zich inzonderheit bekend, onder de regeringe van den keizer Nero, door een zeer fraai standbeeldt van Mercurius, daar hy over de tien jaren te Auvergne aan hadt gearbeid. Nero, die hem voor een volmaakt meester hieldt, liet hem te Rome komen, om zyne regering door eenige voortreflyke stukken, die der voorgaande eeuwen overtreffende, berucht te maken. Daar maakte hy een groten Colossus, Nero verbeeldende, zynde honderd en tien of twintig voeten hoog, en aan de zonne toegewyd. Na de doodt van dezen keizer liet Vespasianus het hoofdt van Nero daar af nemen, en dat van Apollo in des zelfs plaats stellen, zynde met zeven stralen, elk twee en twintig en een halven voet lang, versiert. *Suetonius in Nerone. Plinius lib. XXXIV, cap. 7. Hieronymus. Martialis.*

ZENODORUS, een vermaard Arabisch rover, plunderde ten tyde van den keizer Augustus Syrië en de naburige landschappen. Hy onthieldt zich in zekere spelonken van het gebergte van Arabië, in ieder van welke omtrent vier duizend menschen plaats hadden. Maar de Romeinen zochten hem daar op, en bragten hem om het leven. *Strabo lib. XVI.*

ZENODOTUS, een spraak- en dichtkundige, leefde omtrent den jare voor Christus 290, ten tyde van Ptolomeus Lagus, en was een leerling van Philetas. Daar zyn nog eenige andere vermaarde mannen van dien name geweest, van welke een te Alexandrie geboren was. Een andere, die onder de regering van den keizer Adrianus leefde, heeft *Sallustius* uit de Latynsche in de Griekse tale overgezet. *Vossius de Hist. Græcis.*

ZENOPOLIS, eene stadt van oud-Pamphilië, heeft haren naam gekregen van den keizer *Zeno*, de welke de zelve heeft verbetert en vergroot. Zy hadt van ouds een bisschop, behorende onder den aartsbisschop van Seleucia. Van hem wordt in de Akten van het eerste Concilie van Constantinopel gewag gemaakt.

ZENTHA, eene kleine plaats in opper-Hungarië, vier of vyf Duitsche mylen van Zegedin, Zuidwaarts, aan de rivier de Teisse gelegen. Aldaar behaalde in 't jaar 1097 prins Eugenius van Savoje eene volkome overwinning op het hoofdleger der Turken, door den groot-Vizier aangevoert wordende.

ZEPHYRINUS, bisschop of paus van Rome, was de opvolger van Victor in 't jaar 201, en verstak zich ten tyde van de vervolginge der Christenen door den keizer Severus. Maar na dat Plautianus, de schoonvader van den gemelden vorst, en een van de wreedste vyanden der Christenen, gestorven was, vaardde Zephyrinus zyne vorige waardigheit weder aan, en bekleedde de zelve achttien jaren. Hem worden twee Dekreten toegeschreven. Pearson meent, dat hy van het jaar 197 tot 217, maar Dodwel, dat hy van het jaar 197 tot 214 bisschop van Rome is geweest. Op hem volgde *Calixtus* de II. *Anastasius. Ciaconius. Platina. Du Chesne. Masson in Vit. Pontificum. Baronius in Annal.*

ZEPHYRUS, een Heidensche afgodt, wierdt voor den godt of patroon der bloemen in de tuinen en der aardgewassen gehouden, om dat men hem de macht toeschreef van eene aangename lucht te verwekken, welke de natuurlyke hette der planten aankweekt, en alzo alle dingen levendig maakt. De Grieken noemden hem derhalven *Zephyrus*, welk woordt in hunne tale zo veel betekent als iet, dat leven geeft. Hy wordt als een schoon en welgemaakt jongeling afgebeeld, hebbende een welbesneden tronie, en een krans van allerhande bloemen op het hoofdt. Men zeide van hem, dat hy de zoon van Aurora, of den Morgenstondt, en de minnaar van Chloris was, aan welke laatste hy het gebiedt, of ten minsten de zorg over de bloemen hadt opgedragen: want het is zeker, dat de *Flora* der Romeinen de *Chloris* der Grieken is geweest. Tegenwoordig wordt de Westewindt door den name van *Zephyrus* betekent. De zelve is gezond en aangenaam, en maakt, dat alle gewassen en vruchten wel voortkomen en opschieten: zelfs zyn eenigen van gedachten geweest, dat het enkel waaien van dezen windt een zeker soort van eieren verwekt, welke deswegen ook *eieren van Zephyrus* genaamt worden. *Plinius Hist. Nat. lib. X, cap. 60. Aulus Gellius lib. II, cap. 22.*

ZEPLITS. Zie ZOBLITS.

ZERBST, in 't Latyn *Servesta*, eene stadt, met een slot, in het vorstendom van Anhalt, eene myl van de rivier de Elve, negen mylen van Leipzig, en vyf van Maagdenburg gelegen. Hier is een doorluchtig school: ook zyn hier verscheide Luthersche en Gereformeerde kerken. Het bier, dat hier 's zomers gebrouwen wordt, is zeer vermaard, en wordt wyd en zyd vervoert. *Topogr. Saxon. superior. Anhalt. Chron.*

ZERBST. De linie der VORSTEN VAN ANHALT-ZERBST heeft haren oorsprong van JOACHIM ERNEST, vorst van Anhalt, die by zyne gemalinne Eleonora, uit den huize van Wurtenberg, onder andere kinderen verwekte RUDOLF, geboren in 't jaar 1576. Deze zoon kreeg tot zyn aandeel van de vaderlyke erfenisse de stadt Zerbst, met haar onderhorige, en overleedt in 't jaar 1622. Onder zyne kinderen is aan te merken JOHANNES, door hem in 't jaar 1621 by zyne twede gemalinne *Magdalena*, dochter van Johannes, grave van Oldenburg, verwekt, en door Antoni Gunther, grave van Oldenburg, broeder van Magdalena, in den Lutherschen Godsdienst opgebragt. Hy kreeg ook in 't jaar 1667, uit krachte van het testament van den laatstgemelden grave, de heerlykheit Jever, en overleedt in het zelve jaar, na dat hy van zyne gemalinne Sophia Augusta, dochter van Frederik, hertog van Holstein, vader van verscheide kinderen was geworden. Van de zelve hebben KAREL WILLEM en JOHAN LODEWYK het geslacht voortgeplant. Van zyne andere kinderen was *Antoni Gunther* in 't jaar 1653, en *Johan Adolf* in 't jaar 1654 geboren. De princes *Sophia Augusta* was de eerste gemalin van Johan Ernest, hertog van Saxen-Weimar, en overleedt in 't jaar 1694. Karel Willem voornoemd wierdt geboren in 't jaar 1652, en stierf den 8 November des jaars 1718. Hy trouwde in 't jaar 1676 met Sophia, dochter van Augustus, hertog van Saxen-Halle, by welke hy verwekte *Johannes Augustus*, die volgt, *Karel Frederik*, gestorven in 't jaar 1693; en *Magdalena Augusta*, geboren in 't jaar 1679, en getrouwt in 't jaar 1696 met Frederik, hertog van Saxen-Gotha. JOHANNES AUGUSTUS wierdt geboren den 29 July des jaars 1677, en trouwde in 't jaar 1702 met Frederika, dochter van Frederik, hertog van Saxen-Gotha, die overleedt den 28 May des jaars 1709; waar na Johannes Augustus den 8 October des jaars 1715 hertrouwde met Hedwig Frederika, dochter van Ferdinand Frederik, hertog van Wurtemberg-Weiltingen. Maar hy heeft by beide deze gemalinnen gene kinderen verwekt.

JOHAN LODEWYK, jonger broeder van Johannes Augustus, voorgemeld, wierdt geboren in den jare 1656, en overleedt den 1 November des jaars 1704 in zyne residentieplaats Doornburg, hebbende by zyne gemalinne Christiana Eleonora van Zeitsch de volgende kinderen verwekt, als: (1) *Johan Lodewyk*, die volgt; (2) *Johannes Augustus*, in 't jaar 1709 te Exilles, in het Dauphiné, overleden; (3) *Christiaan Augustus*, geboren den 29 November des jaars 1690; zie hier na; (4) *Christiaan Lodewyk*, geboren in 't jaar 1691, en in 't jaar 1710 voor Aire of Ariën gesneuvelt; (5) *Christiana Sophia*, geboren in 't jaar 1692, ongetrouwt; (6) *Johan Frederik*, geboren den 14 July des jaars 1695. De oudste zoon, JOHAN LODEWYK, is geboren den 12 Juny des jaars 1688, en stadhouder in het landt van Jevern. Zyn broeder CHRISTIAAN AUGUSTUS is getrouwt den 8 November des jaars 1727 met Johanna Elizabeth, dochter van Christiaan Augustus, hertog van Holstein te Eutin, by welke hy heeft verwekt: *Sophia Augusta Frederika*, geboren den 2 May 1727; en *Willem Christiaan Frederik*, geboren den 17 November 1730. *Imhof Notit. Proc. Imperii. Europ. Herold.*

ZERBUS, (GABRIEL) een vermaard geneeskundige te Verona, in Italië, oeffende zyn ambacht zeer gelukkelyk, en schreef daarenboven verscheide boeken, van welke de voornaamste zyn: Twee traktaten over de ontleedkunst: Uitleggingen over de Bovennatuurkunde van Aristoteles; Een traktaat *De cautelis Medicorum*; enz. *Gunpher. Panvin. Veron. l. VI.*

ZERMONT. Zie ZOELMONT.

ZERUJA, eene dochter van Isaï, zuster van David, koning van Israel, en de moeder van den veldheer Joab, als mede van den heldt Abisaï, en van Asahel. Zie *II Sam. II*, 18; *XXIII*, 18. *I Kron. II*, 16.

ZERYNTHUS, eene kleine plaats op het eilandt Samothracië, tegenwoordig *Samandrachi* genoemt. Lycophron geeft de zelve den naam van *Antrum canis*, dat is: Hondshol. Zy wordt gemeenlyk de *Spelonk van Hekate* genoemt. *Ovid. Trist. Eleg. l. I, Eleg. IX.*

ZETHES en CALAIS, twee vermaarde Argonauten, waren de zonen van Boreas en van Orythie. Zy hadden vleugelen, en waren zeer bekwaam in het schieten met pylen. Zynde op hunne reize naar Colchis van Phineus beleefdelyk ontfangen, bevrydden zy hem van de Harpyen, welke alle zyne spyze bedurven als hy zich nederzette om te eten: maar na dat zy de zelve tot aan de eilanden Strophades gedreven hadden, liet hen Juno door Iris bevelen, dat zy niet verder zouden hebben voort te gaan. Het gebeurde eindelyk, dat zy, Hercules beledigt hebbende, door hem gedood, en dat zy vervolgens in die winden verandert wierden, welke acht dagen voor de Hondsdagen waaien, waarom zy door de Grieken der zelver *voorlopers* genoemt wierden. *Ovidius Herschepp. VI B. VIII Fab.* Zie ook op den name van HARPYEN.

ZETHES, of ZETHUS, zoon van Jupiter en van Antiope, en broeder van Amphion. Hy hielp den zelven de stadt Thebe bouwen. *Horat. l. I Epist. 17.*

ZETTEN, of SETTEN, het laatste dorp van de Opper-Betuwe, in Gelderlandt, in 't kwartier van Nimwegen, aan de Waal gelegen.

ZEU-

ZEUGITANE, een landſchap van Afrika, op de kuſt van de Middelandſche zee, wordt door de rivier Tuſca van Numidië afgeſcheiden, en maakt thans een gedeelte van het koninkryk van Algiers uit. Men verhaalt, dat de inwoonders van dit landſchap aan de waarzeggerye uit het bezien der handen zeer zyn overgegeven geweeſt, en dat de landlopers, die men in Duitſchlandt, en elders, *Bohemers*, *Egyptenaars* en *Zigeiners*, en in Nederlandt *Heidenen* noemt, van hen zyn voortgekomen. De naam van *Zegeiners*, of *Zegeuners*, welken de Duitſchers, als gezegt is, aan dit geſpuis geven, heeft ook eenige overeenkomſt met het woordt *Zeugitane*, van welk landſchap hier geſproken wordt. De eerſten van dit volk, die zich in 't jaar 1417 in Duitſchlandt lieten zien, waren zwart van verwe, en zeer ſlecht en ſlordig gekleed. Zy hadden hunne vrouwen by zich, en een kapitein, of hoofdt, dien zy eenige eerbiedt bewezen, en die beter gekleed was dan de overigen, wordende daar in van hen onderſcheiden. Zy noemden zich *Egyptenaars*; gaven voor uit hun landt gebannen te zyn, om dat hunne voorvaderen de heilige Maagdt Maria met haren Zone, toen zy van Jozeph in Egypten wierden gebragt, niet hadden willen ontfangen, en trachtten het volk wys te maken, dat zy door Godt waren veroordeelt om deze zonde door eene lange ballingſchap te boeten, moetende deswegen heen en weder trekken, zonder eene vaſte verblyfplaats te hebben. Naderhandt ook in Vrankryk gekomen zynde ſtrooiden zy uit, dat de paus hen deze openbare boete hadt opgelegt om dat zy den Chriſtelyken Godsdienſt verlaten en den Mahometaanſchen aangenomen hadden, en dat hunne nakomelingen deze ſtraf van hen overerfden. Het kan zyn, dat deze landlopers uit Nubië en Egypten zyn gekomen, en zich vervolgens ongemerkt en van langzamerhandt in de landen, omtrent den Donauw gelegen, hebben uitgebreid, van waar zy door Hungarie en Bohemen zyn getrokken, hebbende zich het eerſt in Duitſchlandt, Italië en Vrankryk vertoont, en in de landen, daar zy door trokken, het volk, het welk zich by hen wilde voegen, en die zy tot hun voornemen bekwaam oordeelden, in hunne bende aangenomen. Eenigen geven voor, dat zy van de inwoonders der ſtadt Singare, in Meſopotamië, (tegenwoordig Atalib genoemt, en in Diarbek gelegen) de welke door den keizer Julianus den Apoſtaat, of afvallige, uit hun landt wierden gejaagt, zyn voortgeſproten. Hoe het met hunnen oorſpronk, waar omtrent men niets zekers weet, gelegen zy, dit is zeker, dat zy, hebbende zich door hunne dieverye en andere ſchelmſtukken by alle volkeren zeer gehaat gemaakt, door koning Ferdinand den V in 't jaar 1549 uit Spanje en Brabandt, door koning Karel den IX in 't jaar 1561 uit Vrankryk, en door de Staten der Vereenigde Nederlanden in 't jaar 1582 uit hunne provinciën en verder gebiedt gebannen zyn, zynde de plakkaten en ſtraffen tegen hen federt dien tydt dikwils vernieuwt en verzwaart.

Een diergelyk volk onthoudt zich ook in Turkye, wordende daar te lande *Torlaquen* genoemt, en zynde door Bajazeth van verſcheide plaatſen verdreven. Zie het artykel ZEVENBERGEN. *Spondanus. Leunclavius. Aventinus Annal. Bojorum lib. VII. Paſquier. Voetius. Eesmannus. Jac. Thomaſius in Diſſertat. de Cingaris.*

ZEUGMA, eene ſtadt in Syrië, aan de rivier de Phar gelegen, daar nog eenige overblyſſelen van een grote brug gevonden worden, welke daar ter plaatſe over de gemelde rivier is geweeſt. Het was voor dezen de ſetel van een biſſchop, ſtaande onder den aartsbiſſchop van Hiërapolis; maar het is tegenwoordig alleen een ſlecht vlek, *Pont de Menbigz* genoemt. Men bewaarde in deze plaats een keten, waar mede Alexander de Grote de brug, die hy daar hadt laten maken, aan malkander hechtte; als mede een zeil, van wynſtok-ranken geweven, het welk men zeide dat Bacchus in de plaats van een brug hadt gebruikt. *Pauſanias in Phoc. Plinius lib. XXIV.*

ZEUXIPPUS, koning van Sicyon. Zie SICYON.

ZEUXIS, een vermaard ſchilder, bloeide vier honderd jaren voor Chriſtus geboorte, omtrent de XCV Olympiade. Eenige ſchryvers, ſlechts zeggende, dat Zeuxis in de LXXVIII Olympiade heeft geleeſt, verzinnen zich daar in; want zy behoorden te weten, dat Plinius zeer ſtiptelyk de tydrekening van dezen ſchilder heeft aangetekent, te weten in 't vierde jaar van de XCV Olympiade, en aldus ook de genen wederlegt, welke de zelve in de LXXXIX Olympiade hebben geplaatſt. Het is ook vreemd, dat Scaliger zulks in zyne aantekeningen over *Euſebius* niet heeft gade geſlagen, want hy zegt aldaar, dat Zeuxis in de LXXVIII Olympiade heeft gebloeit. Euſebius behoorde daar opgehaalt te worden, aangezien men, zonder alle de genen, die van Zeuxis geſchreven hebben, met onwaarheit te betichten, niet kan ontkennen, dat hy by den koning Archelaüs van Macedonië zeer bekend is geweeſt. Nu zyn 'er twee koningen van dien naam geweeſt, waar van de eerſte, volgens de tydrekening van Euſebius, in den aanvang van de LXXXVII Olympiade heeft begonnen te regeren; zo dat Zeuxis een verwonderlyk hogen ouderdom zou moeten bereikt hebben, indien hy in de LXXVIII Olympiade gebloeit, en evenwel aan het hof van Archelaüs zyne kunſt geoeffent hadde. Wel is waar, dat dit gene onmogelyke dingen zyn; maar Euſebius zou zich in allen gevalle zeer gehaaſt moeten hebben, als hebbende dezen Zeuxis in den tydt van dezen Macedoniſchen koning moeten plaatſen. Wy moeten in 't voorbygaan aanmerken, dat de wyze, op welke de ouden den leeftydt der doorluchtige mannen beſchreven hebben, bekwaam is om iemandt in verwarring te helpen, aangezien men het jaar van hunne geboorte en dat van hunne doodt, maar geenzins den tydt, wanneer zy in bloei zyn geweeſt, moeſt aangetekent hebben: want dit is te onbepaald, en deze tydt kan naar eigen welgevallen verder vooruit, of meer te rug geſtelt worden. Zommige menſchen zyn op den hoogſten trap van hun aanzien in hun dertigſte jaar; andere zyn het eerſt in hun zeſtigſte. Dit doedt my op het bewys, het welk Plinius tegen de genen, die Zeuxis in de LXXXIX Olympiade hebben geplaatſt, heeft bygebragt, acht geven. Hy wederlegt hen door de reden, dat het eene Olympiade is, waar in men een ſchilder, van welken Zeuxis een leerling is geweeſt, noodzakelyk moet plaatſen. Deze reden kan beſtaan ten aanzien van den tydt, in welken Zeuxis door Plinius is aangetekent: doch als men in den text de LXXXIX in de LXXIX Olympiade verandert, gelyk Vader Hardouin, op het goed gelove der handſchriften, gedaan heeft, zo zou de redenering van Plinius niet doorgaan: want hy zou de genen, die dezen ſchilder in de LXXIX Olympiade hebben geſtelt gebloeit te hebben, tegenſpreken, door te tonen, dat de leermeeſter van Zeuxis in dezen tydt moet geſtelt worden. Maar waarom hem in zo een tydt geplaatſt? Om dat Zeuxis niet voor het einde van de XCV Olympiade heeft uitgemunt. Maar deze reden ſtaat op zwakke voeten. Moet een ſchilder niet eer met roem van zich doen ſpreken dan na dat hy zeſtig jaren oud is geworden? De gewone lezing van Plinius zou my derhalven beter bevallen dan die der handſchriften in de boekery des konings van Vrankryk. Doch genoeg hier aangaande den leeftydt van dezen beroemden ſchilder: die nieuwsgierig is om meer dien aangaande te lezen, kan Bayle *Rem. A* van het artykel van ZEUXIS nazien.

Belangende Xeuxis vaderlandt, daar omtrent is ook eenig verſchil onder de ſchryvers. Tzetzes zegt, *Chiliad. VIII, Hiſt. CXCVI*, dat hy te Ephezen geboren wierdt; maar men moet niet twyfelen, of hy is te Heraclea geboren: want dit wordt door Cicero, *lib. II de Inventione*, door Plinius, *lib. XXXV, cap. 9*, en Ælianus, *Var. Hiſt. lib. IV, cap. 12, & lib. XIV, cap. 17 & 47*, beveſtigt. Maar het is al vry moeielyk onder zo vele ſteden, welke den naam van Heraclea gehad hebben, die gene te treffen, waar in Zeuxis geboren is. Volgens de giſſinge van eenigen zou het dat Hereclea, gelegen by Crotona, in Italië, zyn geweeſt. Zie *Harduinus in Plin. Tom. V, fol.* 199. Ten tyde van Zeuxis was de ſchilderkunſt als tot den hoogſten trap gevordert; maar hy bragt den luiſter, welken Apollodorus aan deze kunſt hadt gegeven, tot nog groter volmaaktheit. Eenige ſchryvers getuigen, dat Zeuxis het licht en de ſchaduwe eerſt recht heeft weten voor te ſtellen, en men komt daar in overeen, dat hy in 't koloryt (of 't mengſel der verwen, dat den behoorlyken welſtandt aan de voorwerpen geeft) een uitmuntend meeſter is geweeſt. Alzo nu de uitvinding van 't licht en de ſchaduwe eene zaak is, waar van met reden zeer veel werk wordt gemaakt, zo behoorde zeker Schryver, van Zeuxis ſprekende, (*Moreri*) deze byzonderheit niet verzwegen te hebben; maar, in plaats van dat aan te tekenen, verzekert hy, dat de kunſt der ſchaduwen in de ſchone ſtukken van Zeuxis alle waarde en prys te boven gingen. Nu wordt aan de eene zyde het voornaamſte vergeten, en aan den anderen kant de zaak te ver getrokken; want hy vergeet te zeggen, dat Zeuxis de uitvinder was van het mengen der verwen, die licht en ſchaduwe in de ſchilderyen komen te geven; en hy zegt zonder grondt, dat de kunſt der ſchaduwen de ſtukken van Zeuxis onwaardeerlyk maakte. Maar zie hier waar door hy is misleid. Hy heeft by zekeren ſchryver, waar uit hy veel getrokken heeft, (*La Mothe le Vayer Lettre IX, au X Tome de l'Edit. in 12, pag.* 76) gelezen, dat 'er van Zeuxis wierdt aangemerkt, „ dat zyne ſchilderyen, in welke de ſchaduwen door de kunſt het „ eerſt waren vertoont, alle ſoort van prys en waarde te bo„ven gingen, het welk hem noodzaakte de zelve voor niet „ weg te geven: nochtans was in hem dat gebrek, dat hy de „ hoofden en meeſte gewrichten veel groter en zwaarder „ voorſtelde dan zy in der daadt waren, en dat hy hier in „ Homerus navolgde, gelyk Quintilianus aanmerkt, als zynde „ in zyne ſtukken de ſchoonſte vrouwenbeelden ſterk en grof „ van lyf en leden." Deze plaats nu heeft Moreri gelezen, maar de zelve niet wel te pas weten te brengen. Hy hadt uit dien ſchryver niet alleen behoren te trekken het geen beriſpelyk was in de werken van Zeuxis, maar boven al deze aanmerking, dat deze ſchilder de uitvinder was der ſchaduwen in de ſchilderyen; en deze aantekening hebbende weggelaten, moeſt hy ten minſte de woorden, die voor en achter de zelve ſtaan, hebben aan een gevoegt: want daar door heeft hy de plaats van la Mothe le Vayer, die eerder diende verbetert dan vervalſcht te worden, bedorven. Het geen my (*Bayle*) dus doedt oordelen, is, om dat deze beroemde ſchryver als eene zekere zaak bybrengt, dat Zeuxis daarom het verkopen van zyne ſchilderyen kwam te ſtaken, om dat niemandt in ſtaat was de rechte waarde daar van te betalen. Maar dit is de woorden des ſchilders al te zeer naar den letter genomen en uitgelegt, die mogelyk niet beſefte het geen hy zeide: want zo hy die gedachten van zyne werken hadt gehad, was hy een van de grootſte pogchers van de wereldt geweeſt, en gevolgelyk hadt zyne opſnydery niet als eene ware reden moeten aangetrokken worden. Het is zeer waarſchynlyk, dat de ſchilderyen, die hy, ryk geworden zynde, wegſchonk, niet

beter dan die verkocht zullen geweest zyn: want men is niet gewoon meer moeite te doen aan een ding, dat men wil weggeven, dan aan dat men ten duurste meent te verkopen. Hier by komt zeer wel te pas het zeggen, dat de predikatien van een abt veel geleerder zyn wanneer hy naar een bisdom staat, dan wanneer hy dat ampt heeft verkregen. Indien dan de reden, die Zeuxis tot zyn voorgemelde gedrag hadt, doorgaat, zou hy eerder met zyne verkoping hebben opgehouden dan hy gedaan heeft.

Aristoteles, *de Poët. cap. VI*, heeft in de schilderyen van Zeuxis dit gebrek gevonden, dat hy de affekten of gemoedsdriften niet wel wist uit te drukken. Maar Plinius, *lib. XXXV, cap. 9*, zegt ten aanzien der afbeeldinge van Penelope het tegendeel, namentlyk, dat Zenxis daar in hare gemoedsdriften zeer wel heeft voorgestelt. Zeuxis verzamelde ongemene rykdommen, door middel van de welke hy eens gedurende het vieren der Olympische spelen zich in een praal-gewaat, en met een mantel, waar op zyn naam met goude letteren geborduurt was, vertoonde. Zulk een rykdom dan verkregen hebbende, wilde hy zyne werken niet langer verkopen, maar gaf de zelve voor niet weg, zeggende ronduit, dat hy de zelve niet op zodanigen prys, als zy wel verdienden, kon stellen; in plaats dat men te voren geldt moest geven om die slechts te zien: want niemandt kon de door hem geschilderde Heleen te zien krygen dan voor gereed geldt; waarom deze schildery by de spotters *de hoer Heleen* genaamt wierdt. Ook maakte hy geen zwarigheit onder deze schildery de drie vaarzen uit de *Ilias* van Homerus te zetten, in welke die dichter zegt, dat de goede Priamus en zyne oude eerwaardige Raden hadden geoordeelt, dat de Grieken en de Trojanen niet te mispryzen waren van zich aan zo vele onheilen, uit liefde voor Helena, (wier schoonheit by die der godinnen vergeleken wordt) een zo geruimen tydt te hebben bloot gestelt. Of nu deze Helena van Zeuxis de zelve is geweest, die ten tyde van Plinius te Rome was, of die gene, die hy voor de inwoonders van Crotona maakte, om in den tempel van Juno geplaatst te worden, is met geen zekerheit te zeggen. Het zal hier niet te onpas komen te zeggen, wat Zeuxis van de burgers van Crotona tot het maken van dit afbeeldsel verkreeg. Namentlyk, na dat zy hem, met rykelyke vergoedinge der kosten, by zich hadden laten komen, om een vry groot getal van schilderyen, waar mede zy hunnen tempel wilden versieren, te maken, zeide hy tegen hen, dat hy voornemens was Helena te schilderen. Zy, wetende, dat hy in 't schilderen van vrouwen boven alle anderen uitmuntte, waren daar wel mede te vrede. Daar op vroeg hy hen, wat voor jonge dochters zy in hunne stadt hadden? en men leidde hem naar eene plaats, alwaar de jongelingen bezig waren zich te oeffenen, de welke alle naakt zynde, kon hy gemakkelyk onderscheiden of zy in alle delen welgemaakt waren; of niet; en gemerkt hy zich daar over voldaan toonde, deedt men hem verder zeggen, dat hy daar uit kon oordelen, of zy ook schone jonge dochters binnen hunne stadt hadden, alzo de zusters van deze jongmans, die hem zeer welgemaakt waren voorgekomen, ook in hunne stadt waren. Toen vroeg Zeuxis de schoonste daar van te zien, waar op de Raadt der stadt last gaf, dat alle de jonge dochters op een plaats zouden hebben te verschynen, op dat Zeuxis uit haar kon kiezen die hem best aanstonden; en daar op vyf van haar uitgekozen hebbende, bragt hy in de schildery van Helena het geen hy aan elke van die vyf dochters het schoonste vondt.

Als men de verscheide byzonderheden, welke de ouden aangaande het afbeeldsel van Helena hebben aangetekent, aanmerkt, zo is het een onverschoonlyke misslag van Charles Etienne, Lloyd, Moreri, en Hofman, dat zy daar omtrent niets anders zeggen dan dat 'er zo een door Zeuxis wierdt gemaakt. Belangende Charles Etienne, in plaats dat de zelve Cicero en Ælianus, als welke deze geschiedenis met verscheide omstandigheden hebben beschreven, zou hebben gebruikt, behelpt hy zich slechts met Plinius, die deze zaak evenwel maar als ter loops heeft aangeraakt. Boulenger, in zyn boek van de schilderkunst zeggende, dat het Venus, en geenzins Helena is geweest, die Zeuxis naar de vyf levendige voor zich hebbende voorwerpen heeft geschildert, wordt deze misslag door Vossius hoog opgehaalt; maar dit doende begaat de zelve Vossius een anderen misslag, verzekerende, dat Plinius al zo duidelyk als Cicero verhaalt, dat Helena door Zeuxis is geschildert, het welk evenwel, Plinius belangende, valsch is: want de zelve spreekt in 't algemeen maar van een afbeeldsel.

Maar om tot de bovengemelde vyf jonge dochters weder te komen, de zelve wierden door die van Crotona en de dichters zeer geprezen, om dat hare schoonheit zeer uitmuntende was geoordeelt van een man, die de bekwaamste ter wereldt was om daar van te oordelen, en hare namen wierden, met haren lof, voor de nakomelingen bewaart, hoewel het niet waarschynlyk is, dat daar nog een voetstap van gevonden wordt. Maar of deze vyf dochters, door Zeuxis uitgekipt, alle schoner zyn geweest dan de gene, die hy staan liet, daar aan zou men reden hebben om te twyffelen. De reden daar van is, om dat Zeuxis alle de schoonheden, welke in deze vyf dochters afzonderlyk, of in hare vyf ligchamen verspreid waren, te zamen in een ligchaam wilde vergaderen, zo dat hy geen in alle delen volmaakte schoonheit in elke dochter nodig hadt: want het was hem genoeg by de eene dat gene te vinden, het welk in de andere ontbrak, en het is zeker, dat 'er vrouwen van eene middelmatige schoonheit gevonden worden, welke nochtans, als men het eene gedeelte met het andere vergelykt, in eenige der zelven de grootste schoonheden zullen overtreffen. Hier uit blykt, dat noch Cicero, noch de dichters, van welke hy spreekt, met reden of goeden grondt oordeelen, dat de vyf dochters van Crotona, door Zeuxis uitgekozen, de andere, die hy te rug zondt, moeten voorgetrokken worden. Misschien zondt hy die gene te rug, aan welke eenige weinige dingen tot eene volmaakte schoonheit ontbraken, en die tot zyn oogmerk niet dienden, gemerkt de schoonheden, daar zy mede begaaft waren, veel uitmuntender in eene van de vyf dochteren, door hem uitgekipt, gevonden wierden; waar na het genoeg was, dat eene andere van die vyf, anders passelyk schoon, dat geringe deel nog bezat, dat aan de andere, die hy wegzondt, ontbrak. Het verschil was dus, gelyk ieder wel ziet, niet van groot gewigt, en men kan de zaak in hare waarde laten zo als ze is: zo men wil onderstellen, dat de vyf schoonste dochters door Zeuxis wierden uitgekozen, niet om dat zy hem zouden dienen tot zyn voornemen, maar om tot een vermakelyker schouwspel voor hem te verstrekken, zal men zich hier daar tegen niet kanten. Het is een gemeen zeggen, dat 'er niets volmaakt is in deze wereldt. Dit is inzonderheit waarachtig aangaande de schoonheit, en men heeft zich, om dat te bevestigen, slechts te gedragen aan de berispingen, welke schone vrouwspersonen van elkander maken. En zeker, om het afbeeldsel van eene volkome schoonheit te maken, hadt Zeuxis in der daadt niets anders van noden dan zyne inbeelding: want het is zeker, dat onze denkbeelden de natuur te boven gaan. Het zou al zo min onmogelyk zyn om mannen te vinden, die al zo welgemaakt zyn als die men in de Romannen beschreven vindt, en vrouwen, al zo schoon, als zy ons daar worden afgebeeld; en dit is zo zeker, dat als de schryvers iemandt in weinig woorden als volmaakt schoon willen voorstellen, zy oordeelen genoeg te zyn, met te zeggen, dat hy de denkbeelden of de afbeeldingen der poëten en schilders overtreft.

Cicero, die het geen boven van Zenxis en de vyf schone dochters van Crotona gezegt is, heeft aangetekent, laat zynen lezer gissen of de schilder deze vyf schone dochters niet gaarne heeft willen naakt zien: maar Plinius zegt dit wel uitdrukkelyk, en zelfs, dat hy alle de jonge dochters van Crotona eerst moedernaakt heeft gezien, voor dat hy vyf daar uit verkoos; welke laatste schryver daar nog by voegt, dat Zeuxis niet voor die van Crotona, maar voor de Agrigentynen schilderde, doch zonder te zeggen van wie het afbeeldsel was, zo dat hy, gelyk men ziet, dus verre met Cicero het zelve verhaal doedt. Men moet voorts niet vergeten te zeggen, dat Zeuxis, hoewel een groot kunstenaar, eene weddenschap, door hem wegens de waarde van een zyner schilderyen met een ander voornaam schilder, genaamt Parrhasius, aangegaan, verloren heeft. Namentlyk, Zeuxis een wynstok, met eenige trossen druiven, zeer natuurlyk afgeschildert hebbende, kwamen de vogels daar op vallen, en daar in te pikken. Parrhasius in 't tegendeel schilderde zo kunstig een voorhang, of gordyn, dat Zeuxis, dit ziende, en de zelve voor eene ware gordyn houdende, in meninge, dat het door zyn tegenparty was gedaan om zyn stuk daar achter te verbergen, beval, dat men de gordyn metter haast zou wegschuiven, om het stuk, door Parrhasius gemaakt, te kunnen zien: maar ziende, dat hy bedrogen was, bekende hy overwonnen te zyn, zeggende, dat hy wel de onvernuftige vogelen, maar dat Parrhasius een meester in de kunst zelf bedrogen hadt. Op een anderen tydt een jongen, wyndruiven dragende, ook zeer natuurlyk afgebeeld hebbende, kwamen de vogelen mede daar op aan vliegen; het welk onze schilder ziende, speet het hem, dat zyn werk nog zo onvolmaakt was, nademaal de vogelen den jongen zouden geschuwt hebben, indien hy den zelven zo wel als de wyndruiven recht natuurlyk geschildert hadde. Men zegt derhalven, dat hy de afbeelding der druiven uitdeedt, en niet dan den jongen staan liet.

Dit voorval aangaande de vogels, die door Zeuxis met geschilderde wyndruiven bedrogen zyn, wordt gemeenlyk met weinig nauwkeurigheit verhaalt; maar men zou dien aangaande niet misleid kunnen werden, als men Plinius daar over nazag, doordien de zelve verhaalt, dat Zeuxis, gelyk wy boven hebben aangetekent, twee verscheide schilderyen met wyndruiven heeft gemaakt. Dat Zeuxis ook, gelyk vele schryvers verhalen, zelf de gordyn van Parrhasius heeft willen wegschuiven, wordt van Plinius niet gezegt: doch de verandering of het verschil der omstandigheden is te klein om daar veel woorden van te maken. Maar dat Moreri in zyn Woordenboek geen gewag maakt noch van de uitdaginge, noch van de weddenschap dezer twee schilders, en dat Lloyd en Hofman daar ook maar weinig van spreken, zal de nauwkeurigen met reden vremd voorkomen. Doch belangende het verhaal, dat Moreri van eene schildery, in welke een jongen, wyndruiven dragende, was verbeeld, doedt, het zelve strekt weinig tot zyn lof, aangezien de slechte wyze, op welke hy dat verhaal doedt, door 't besnoeien der voornaamste omstandigheden van dat geval, reppende geen een woordt van het oordeel, dat Zeuxis zelf over die schildery gaf. Voor het overige moeten wy niet vergeten hier aan te merken, dat al het geen van de werken of kunststukken dezer twee vermaarde schilders gezegt wordt, door Don Lancelot van Perugia, *Parte II, Disinganno XV, pag. 308*, voor een verdichtsel wordt gehouden: want hy meent niet mogelyk te zyn, dat de vogelen op den geschilderden wynstok van Zeuxis zouden hebben neergezeten, en in de wyndruiven hebben gepikt: ook kan hy niet geloven, dat

Zeuxis

Zeuxis de geschilderde gordyn van Parrhasius voor een ware of natuurlyke heeft aangezien. Maar Perrault, die al zo yverig is voor de hedendaagsche schryvers als Don Lancelot, redeneert daar omtrent veel verstandiger en nauwkeuriger: want hy bewyst door 't aanhalen van diergelyke nieuwe voorbeelden, dat de gaauwigheit en het fyne der schilderkunst daar in niet bestaat. Zie hier zyne eige woorden: „ Men „ zegt, dat Zeuxis eenige wyndruiven zo aardig en bevallig „ heeft weten te schilderen, dat de vogelen daar naar toe „ vlogen, en daar op pikten. Wat groot wonder steekt daar „ toch in? Een zeer groot getal van vogelen heeft zich dood „ gevlogen tegen den in 't verschiet geschilderden hemel van „ *Ruel*, als willende verder vliegen, waar over men zich niet „ alleen niet heeft verwondert, maar ook weinig tot lof van „ dat stuk heeft gezegt. enz". Zie *Perrault Parallèle des Anciens & des Modernes Tom. I, pag.* 136, *d'Edit. d'Hollande*. De zelve schryver vervolgt *pag.* 137 van dat zelve werk daar omtrent aldus: „ Het is eenigen tydt geleden, dat ik, gaande o- „ ver de gracht der Engelsche Religieuzen, of geestelyke dochters, aldaar een al zo fraaie zaak voor de schilderkunst zag, „ als het geen met de wyndruiven, door Zeuxis geschildert, „ gebeurde, zynde daarenboven veel vermakelyker om te zien. „ Namentlyk, men hadt in de tuin van den Heere Le Brun, „ waar van de poort open stondt, eene nieuwe schildery ge- „ plaatst, in welke vooraan zeer natuurlyk een distelstruik „ was verbeeld. Zekere vrouw, een esel leidende, kwam „ daar voorby, en de esel die distelstruik in de schildery in „ 't oog krygende, sprong daar op haastelyk ter poort in, de „ vrouw, die hem met de halster zocht tegen te houden, en „ te rug te trekken, omver scheurende; en hy zou naar allen „ schyn de distels verslonden hebben, indien twee sterke jon- „ gens niet waren toegeschoten, die hem, om hem te rug te „ jagen, ieder met een deel stokslagen ter poorte uitgeleiden. Ik zeg, dat hy de distels zou verslonden hebben, „ want de zelve waren eerst vars gemaakt, of geschildert, en „ nog nat, zo dat de esel de gehele schildery met zyne tonge „ zou doorgeslikt hebben. Betreffende het geen Plinius verder „ verhaalt, te weten, dat Parrhasius een gordyn zo fraai en zo kun- „ stig hadt weten te schilderen, dat Zeuxis zelf daar door bedro- „ gen wierdt; diergelyke bedriegeryen geschieden dagelyks „ door de eene en de andere werken, en echter wordt 'er thans „ weinig acht op geslagen. Honderdmaal hebben de koks „ naar zeer natuurlyk geschilderde patryzen en kapoenen ge- „ tast, om die aan het spit te steken. En wat is daar op ge- „ beurt? Niets anders dan dat men daar over heeft gelagchen, „ blyvende de schildery in de keuken"..

Maar om weder tot Zeuxis te keren, de zelve wierdt door Archelaüs, koning van Macedonië, gebruikt tot het versieren van zyn paleis. Men vindt by Ælianus, *Var. Hist. lib. XIV, cap.* 17, eene fraaie aanmerking van Socrates daar omtrent. Een der beste stukken van dezen schilder is de afbeelding van Hercules, in de tegenwoordigheit van zyne daar over verschrikte moeder in de wiege slangen verwurgende. Maar Zeuxis zelf hadt de meeste achting voor zyne Athlete, onder welker afbeelding hy een vaars stelde, het welk in 't vervolg veel gerucht heeft gemaakt. Maar zo men Plutarchus moet geloven, *de Glor. Atheniens. pag.* 346, was dit vaars onder de schildery van Apollodorus geplaatst: doch hy zegt niet, of Apollodorus zelf dat onderschrift gemaakt heeft, gelyk Vossius, *de Graph. pag.* 79, en de Vader Hardouïn, *in Plin. Tom. V, pag.* 200, willen doen geloven, maar alleen in 't algemeen, dat het volgende in de werken van Apollodorus gevonden wierdt: *Οὐ τὶς ἔργοις ἐπεγέγραπται, Μωμήσεται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται*. Dat is: „ In „ wiens werken men geschreven vindt: Iemandt zal dit eer „ berispen dan na maken". Maar dit is het niet alleen, dat Plutarchus aan Apollodorus, in plaats van aan Zeuxis, zo als anderen doen, toeschryst; hy maakt Apollodorus ook tot uitvinder der schaduwen in de schilderkunst. Zeuxis vereerde het afbeeldsel van zyne Alkmene aan die van Agrigente, waar uit blykt, dat hy 'er veel werk van maakte. Doch hy kreunde zich daar niet aan, of hy zyne stukken schielyk, of langzaam klaar maakte. Plutarchus verhaalt daar omtrent, dat Zeuxis, gehoort hebbende, dat Agatarchus zeer op zyne gaauwigheit in 't schilderen roemde, daar op antwoordde, dat hy in 't tegendeel roemde op zyne langzaamheit, als waar door een werk van langen duur kon worden gemaakt. Zie *Plutarchus in Vita Periclis pag.* 159. Op eene andere plaats, te weten *lib. de multitud. amicorum pag.* 94, verhaalt de zelve Plutarchus, dat Zeuxis zyne langzaamheit in 't schilderen verweten zynde, hy daar op antwoordde: *Ik heb in der daadt lang werk met schilderen; maar het is ook voor een langen tydt.*

Men verhaalt, dat Zeuxis een oud wyf geschildert hebbende, hy zich door het betrachten van dit afbeeldsel dood lachte. De schryver, die dit geval verhaalt, op het woordt *Pictor*, is *Verrius Flaccus*, en hy voegt daar de volgende twee vaarzen by, die eene zinspeling op dit geval behelzen:

Nam quid modi facturus risu denique,
Ni pictor fieri vult qui risu mortuus est?

Maar als Zeuxis op zodanige wyze aan zyn einde is gekomen, is het eene seldzame zaak, dat by zo weinig schryvers daar gewag van wordt gemaakt. Was 'er wel in zyn ganschen levensloop iets aanmerkenswaardiger dan deze byzonderheit aangaande zyne doodt? Nochtans is 'er, behalven den gemelden Verrius Flaccus, onder alle die oude schryvers, die van Zeuxis gewag hebben gemaakt, geen een geweest, die deze byzonderheit van zyne doodt verhaalt; hoewel het door Flaccus ook maar als by geval en zo te onpas is geschied, dat Pompejus Festus, zyn verkorter, niet willende, dat eene zaak van die natuur in een werk, waar in van de betekenisse der woorden wordt gehandelt, zou worden ingelascht, hem daar over heeft berispt. Het was te wenschen, dat wy die plaats van Verrius Flaccus in haar geheel hadden: want het geen wy daar van hebben, was zeer gebrekkelyk, voor dat Scaliger zyne voortreffelyke verbetering daar by heeft gevoegt. Indien Moreri en Hofman den grondt van deze zake geweten hadden, zouden zy den zelven niet alleen, zo als 't behoort, aangewezen, maar ook de twee Latynsche vaarzen nauwkeuriger aangehaalt hebben dan zy doen. Ravisius Textor heeft in zyne naamlyst der genen, die zich dood hebben gelacht, onzen schilder geen plaats gegeven, het welk waarschynlyk zonder voordacht is geschied. Zie zyne *Officina sive Theatrum Hist. lib. II, cap.* 87. Simon Majolus heeft zich, van dit geval van Zeuxis sprekende, *Dier. Canicul. Colloq. IV, pag.* 165, *Edit. Rom.* 1597, daar omtrent zeer bedrogen. Zie hier zyne woorden: *Zeuxis, pictor, deformissimam spectans quandam picturam, solutus in risum exspiravit. Verrius, alter pictor, quod anum quandam deformissimam pinxisset, eandem mortem in risum solutus obiit, Rhodigino teste lib. IV, cap.* 18. Dat is te zeggen: „ De schilder *Zeuxis*, ziende eene zeer lelyke schil- „ dery, is, daar over in lagchen uitgeborsten zynde, daar van „ gestorven. *Verrius*, een ander schilder, hebbende een oud „ lelyk wyf uitgeschildert, is op de zelve wyze in lagchen „ uitgeborsten zynde gestorven, naar het getuigenis van Rho- „ diginus in het IV Boek, het 18 Hoofdstuk". Ieder ziet de grote misslagen, door dezen schryver in die woorden begaan; ook wordt Rhodiginus zeer kwalyk aangehaalt.

De beschryving van zekere schildery van Zeuxis, by Lucianus gevonden wordende, is waardig om gelezen te worden. In die schildery wierdt een wangedrocht, of het wyf van een Centaurus, verbeeld, waar van eene zeer fraaie schets by Junius in zyn boek *De Pictura veterum* gevonden wordt, daar men de weetgierigen naar toe wyst. *Bayle Dict. Crit.* Zyn leven is door *Carlo Dati* beschreven, zynde, met de levens van *Parrhasius*, *Apelles* en *Protogenes*, door den zelven schryver zamengestelt, gedrukt te Florence in 't jaar 1667.

ZEVENAAR. Zie ZEVENDER.

ZEVENBERGEN, een groot vorstendom in Europa, omtrent zestig mylen van Constantinopel gelegen. Het grenst ten Oosten aan Moldavië en een deel aan Wallachië, ten Zuiden aan het zo even gemelde Wallachie en den ban van Temeswar, ten Westen aan het koninkryk van Hungarië, en ten Noorden wordt het door het Karpatische gebergte van Polen en Moldavië afgescheiden. Het bestaat alzo in de lengte, van het Noorden naar het Zuiden, te weten van Radna, boven Neuzen, tot aan den pas, genoemt de Yzere Poort (in 't Hoogduitsch *Eisern Thor*) omtrent vyf en dertig, en in de breedte, van het Oosten naar het Westen, van den pas Buza af, tot aan de grenzen van Hungarië, dertig Duitsche mylen. Den Latynschen naam van *Transsilvania* heeft dit vorstendom van zyne gelegenheit gekregen: want alzo het zelve van alle zyden van hoge bergen en grote bosschen omringt wordt, en aldus, ten opzichte van de naburige provinciën, aan de overzyde van de bosschen gelegen is, is van de twee Latynsche woorden *Trans* en *silva* de naam van *Transsilvania* gemaakt. De Hoogduitsche naam van *Siebenburgen* komt van de vermaarde zeven burgten, of steden, welke de Saxen alhier hebben gebouwt, en die zy nog tegenwoordig bewonen, wordende uit dien hoofde de zeven Saxische steden genoemt, namentlyk; Hermanstadt, Kroonstadt, Schesburg, Medwisch, Clausenburg, Neuzen, of Nösen, en Mullenbach; zo dat men in 't Nederduitsch, in plaats van *Zevenbergen*, eigentlyk *Zevenburgten* zou moeten zeggen. In de Hungarische tale wordt dit landschap *Erdeljeg*, of *Erdely Orszag* genoemt, het welk zo veel betekent als een landt digt met bosschen bezet, om dat het niet alleen op de grenzen, maar ook van binnen met vele grote bosschen voorzien is.

De verdeling van het landt betreffende, het zelve wordt naar de drie voornaamste volkeren, het zelve bewonende, in drie delen verdeelt, namentlyk: 1. het landt der Hungaren; 2. het landt der Duitschers, of Saxen; en 3. het landt der Zekler: maar deze drie distrikten lopen zo wonderlyk door malkander, dat men de grenzen van ieder distrikt of deel niet wel kan bepalen of beschryven. Het landt der Hungaren strekt zich uit van het Westen tot omtrent aan den groten en kleinen Kockelstroom, en wordt in zeven komitaat- of gespanschappen verdeelt, genaamt: 1. *Comitatus Albensis* (het komitaatschap van Alba); 2. *Kukulo*; 3. *Thordensis*; 4. *Colossiensis*; 5. *Doboka*; 6. *Szolnok interior*; en 7. *Hunyad*. Geheel beneden aan de Miresch legt het komitaatschap van *Hunyad*, waar van de voornaamste plaatsen zyn: *Hunyad*, *Deva Branicza*, en *Illye*; ook behoort daar toe het dal of de valleie van *Hazog*, waar in de residentieplaats van den vermaarden Decebalus, genaamt *Zarmizegetusa*, heeft gestaan. Tegen over Hunyad legt het komitaatschap van *Alba*, waar in gelegen zyn *Alba Julia*, of Weissenburg, de gewone verblyfplaats der oude vorsten van dit landt; *Enyed*, daar een vermaard gymnasium of doorluchtig school voor de Gereformeerde Hungaren gevonden wordt; nevens vier andere steden, de Bergsteden genaamt. Tot dit komitaatschap behoren ook het distrikt en de sterkte van *Fogaras*. Wat meer naar boven legt het komitaatschap van *Thorda*, (*Comitatus Thordensis*) waar in gelegen zyn de steden *Thorda*,

aan de rivier Aranyas, *Thorotzkos*, *Gerend*, *Diod*, en *Germyes-Zegh*: ook behoren daar toe de twee bergkaſteelen *Vecs* en *Gœrgeny*, ſchoon zy boven aan de grenzen, by Neuſen, en alzo buiten dit komitaatſchap gelegen zyn. Over Thorda leggen drie komitaatſchappen naaſt malkander, als ter linker zyde, omtrent Hungarië, het komitaatſchap van *Doboka*, waar in onder anderen zyn aan te merken *Bonezila*, voor dezen een zeer ſchoon ſlot, maar tegenwoordig geheel verwoeſt, en *Apanagy-falva*, het ſtamhuis der vorſten van Apaffy. In 't midden legt het komitaatſchap van *Colos* (*Comitatus Coloſſienſis*) waar in de ſteden *Clauſenburg* en *Colos* gelegen zyn, nevens de fraaie kaſteelen *Gyalu*, *Sebesvar*, en *Szamos falva*. Ter regter zyde, tuſſchen de rivieren Mireſos en groot-Kockel, legt het komitaatſchap van *Kukulœ*, waar in men vindt de ſteden en kaſteelen *Kukulovar*, in 't Duitſch *Kuckelsburg*, *Ebes-falva*, en *Radnotheto*. Het komitaatſchap van *Szolnok*, bygenaamt *interior*, of het binnenſte, legt tegen over Doboka, daar de grote en kleine Szamos in malkander lopen. Daar in is gelegen *Szamos-Ujvar*, eene voorname ſterkte, als mede *Dees*, en *Bethlen*.

Het landt der Saxen beſtaat merendeels in het Zuider gedeelte van Zevenbergen, behalven dat het diſtrikt van *Neuſen* in een hoek ten Noord-Weſten legt, en van het overige landt der Saxen geheel is afgeſcheiden. Dit landt wordt in vyf diſtrikten verdeelt, namentlyk: 1. het *Burtzenlandt*, leggende ter regter zyde, op de grenzen van Wallachië. Het zelve wordt door hoge bergen en grote boſſchen, als een afzonderlyk landſchap, van Zevenbergen afgezondert, wordende in het zelve gevonden *Kroonſtadt*, in 't Hungariſch *Braſſov*, eene aanzienlyke ſtadt; *Roſenau*, *Zeyden*, *Marienburg*, en *Tartlau*, zynde ſchone grote marktvlekken; en *Turtzburg*, een pas, of frontierplaats, met een ſlot, gelegen boven Roſenau, omtrent Wallachië. 2. Het *Altlandt*, het welk door de rivier de Alt van Burtzenlandt wordt afgeſcheiden. Daar in leggen *Hermanſtadt*, de hoofdſtadt van het ganſche landt, *Groot-Schenck*, *Agnettel*, *Reps*, enz. 3. Het *Wynlandt*, byna in 't hert of midden van Zevenbergen gelegen, waar in leggen *Schesburg*, *Medwiſch*, *Birthalmen*, enz. 4. Het *landt voor het boſch*, gelegen aan den regter oever of de regter zyde van de Mireſch, waar van de voornaamſte plaatſen zyn *Mullenbach*, *Broos*, *Reusmark*, enz. 5. Het *gebiedt van Neuſen*, gelegen in 't Noorden van dit vorſtendom, en zynde door het landt der Zekler en der Hungaren van het overige landt der Saxen geheel afgeſcheiden. De beſte plaatſen van deze landſtreek zyn *Neuſen*, eene ſtadt, *Regen*, enz. Dit landt der Saxen wordt ook in hunne privilegiën *Fundus Regius*, of 's Konings grondt, of landt, genoemt, wegens hunne grote voorrechten, als zynde niemandt dan hunnen koning of vorſt onderworpen.

Het landt der Zekler legt boven aan het Karpathiſche gebergte, in de lengte, en wordt in zekere *ſedes*, of ſetels, verdeelt, namentlyk: 1. *Sedes Orbay*; 2. *Sedes Kezdy*; 3. *Sedes Szepſi*; 4. *Sedes Cſik*; 5. *Sedes Kaszon*; 6. *Sedes Gyorgyo*; 7. *Sedes Udvarhely*; 8. *Sedes Maros*; en 9. *Sedes Aranyas*. De laatſte ſetel legt wat van de andere af, aan de rivier Aranyas. De voornaamſte ſteden in dit landt der Zekler zyn: *Udvarhely*, *Maros-Vaſarhely*, *Cſik*, en *Kezdy-Vaſarhely*.

Doordien het vorſtendom van Zevenbergen van alle kanten met hoge bergen en grote boſſchen omringt is, kan men niet dan door zekere nauwe wegen daar in komen, de welke daarenboven zodanig geſtelt zyn, dat men de meeſte der zelven niet dan te voet, of te paardt, en alleen zeer weinige met wagens kan gebruiken, en langs de zelve in Zevenbergen komen. Aangaande de vruchtbaarheit van het landt, het zelve heeft overvloedt van al het gene tot nooddruft en vermaak des levens van noden is, het welk eenige ſchryvers heeft bewogen het vorſtendom van Zevenbergen het Europiſche Kanaän te noemen: want het zelve heeft eene gezonde en getemperde lucht, en hoewel de hette op het platte landt, inzonderheit omtrent Weiſſenburg, zomtyds zeer groot is, is ze evenwel in de bergachtige landſtreken wat gematigder en lydelyker. Het aardryk is hier en daar, inzonderheit in het komitaatſchap van Alba, ryk van allerhande metalen en mineralen: ook vindt men goud- en zilvermynen by Abrudbanya, Zlatna, Korosbanya, en Offera, en het goudt van Zevenbergen heeft den roem, dat het zo goed is, dat men het kan gebruiken zonder het te zuiveren. Staal en yzen wordt in overvloedt gevonden omtrent Bon, by Thorozko, Hunyad, Zalasd, en Czik; enz. Allerhande granen worden 'er in zo grote menigte gevonden, dat het landt niet alleen zyne ingezetenen en grote legers rykelyk kan voeden, maar het deelt ook de naburige landſchappen van Moldavië en Wallachië veel voorraadt mede. Het rundvee, ſchapen en paarden zyn 'er in grote menigte en goedkoop; inzonderheit worden de Zevenbergſche paarden in grote waarde gehouden. De boſſchen zyn vol wildt, en de rivieren en wateren krielen van allerhande ſmakelyke viſſchen, onder welke voornamentlyk tweederhande ſoorten van forellen in menigte gevonden worden. Ook is 'er overvloedt van allerhande wilde en tamme vogels. Daar wordt ook veel wyn gewonnen, de welke op verſcheide plaatſen zo goed valt, dat hy voor den Hungariſchen niet behoeft te wyken. De voornaamſte rivieren zyn de *Mireſch*, de *Alt*, de *Kreiſch*, de *Iſtriz*, de *grote* en de *kleine Samos*, de *grote* en de *kleine Kockel*, *Aranyas*, enz. De drie eerſte der zelven zyn ſcheep- en viſchryk, en in eenige van de andere, als de Kreiſch, de Aranyas en de Alt, wordt ſtofgoudt gevonden. In 't kort, het landt is vruchtbaar, het gebergte ryk, het vee groot en vet, en de wyn uitſtekend; de boſſchen zyn vol wildt en gevogelte, de rivieren vol viſſchen, en de boom- en tuinvruchten zeer ſmakelyk, enz. zo dat aan het zelve niets ontbreekt om het volmaakt wel en gelukkig te doen zyn, behalven eene goede gelegenheit: want die des zelfs naburige landen kent, moet bekennen, dat Zevenbergen wegens zyne ſlechte gelegenheit niet onbillyk by de middelſte verdieping van een huis vergeleken wordt, wiens bewoonders het ſtof van boven en de rook van onderen zeer hinderlyk is.

De inwoonders van Zevenbergen betreffende, daar zyn weinig landen in de wereldt, welke in een zo kleinen omtrek zo velerlei volkeren van verſchillende afkomſt, Godsdienſt, talen, zeden en gewoonten bevatten, als het vorſtendom van Zevenbergen: want men vindt 'er Duitſchers, Hungaren, Zekler, Wallachiërs, Polakken, Ruſſen, Serviërs, Raitzen, Armeniërs, Grieken, Joden, Turken, en meer andere natiën, maar van welke alleen de drie eerſte het burgerrecht ontfangen, en tot landſtanden verheven worden; waarom zy ook de drie hoofd- of voornaamſte natiën genaamt worden, hebbende de zelve in den jare 1495 een verbondt zamen gemaakt, om hunne voorrechten gezamenderhandt te verdedigen, en daar omtrent voor eenen man te ſtaan. Ook heeft elke van die drie natiën de macht om afzonderlyke vergaderingen te beleggen, wordende die der Hungaren jaarlykſch te Clauſenburg, die der Zekler te Maros-Vaſarhely, en die der Saxen te Hermanſtadt gehouden: maar een algemene landdag of byeenkomſt der gemachtigden van de drie natiën wordt de *Univerſiteit* genaamt.

Aangaande de Duitſchers, of zogenoemde Saxiſche inwoonders van dit vorſtendom, de zelve zyn buiten twyffel de oudſte, doordien zy van de oude Gethen, of Gotthen afſtammen; hoewel men niet kan ontkennen, dat zy in later tydt door nieuwe volkplantingen uit Duitſchlandt zeer verſterkt zyn, by welke gelegenheit mogelyk de naam van Saxen is opgekomen, om dat die volkplantingen voor het grootſte gedeelte miſſchien uit Saxen beſtonden. Maar dat de in Zevenbergen wonende Saxen van de Hameiſche kinderen, waar van een getal van honderd en dertig den 26 Juny des jaars 1284 door een rattevanger, of tovenaar, in een berg zoude geleid, en verder door een onderaardſchen weg in Zevenbergen gebragt zyn, dat is eene fabel, en al van overlange wederlegt. De taal der inwoonders is Gethiſch, of die der oude Duitſchers, of Germanen, maar zynde door vele vreemde woorden zeer verbaſtert; hoewel het niet vreemd is, dat de ſpraakval der Zevenbergers niet een en de zelve, maar zeer verſchillende is, doordien men byna in ieder ſtadt en diſtrikt van dit vorſtendom verandering van ſprake hoort. Het is daarenboven merkwaardig, dat de Duitſchers zich in het zingen en ſchryven van de Hoogduitſche tale bedienen; maar dat de predikatiën en het lezen der H. Schriftuur, naar 's lands gebruik, in 't Zevenbergſch, of Duitſch-Zevenbergſch, geſchied. De kleding der mannen is byna op zyn Hungariſch, maar wat langer, en die der vrouwen is de oude Frankiſche dragt, beſtaande in lange geplooide rokken, en mantels van zyde en andere ſtoffe. Zy dragen vele koſtelyke kleinodiën, waar onder inzonderheit de neſtels op de borſt, de gordels om het lyf, en verſcheide hairnaalden. De dragt der geeſtelyken is ook merkwaardig, beſtaande in een langen nauwen rok, van verwe bruin, groen, zwart, of paars; maar de koorrok der prieſters en de mantel der geeſtelyken moet zwart zyn. Om het lyf dragen de geeſtelyken een gordel, of ſcharp, van rode, groene, zwarte, of aſchgraauwe zyde, of garen gemaakt. De rok wordt op de borſt niet toegeknoopt, maar met eenigzins brede zilvere neſtelen vaſt gemaakt; en de broeken lopen nauw toe tot aan de voeten, en worden van de hiel tot aan de kuit mede met diergelyke neſtels toegevetert. Hunne ſchoenen zyn of op de manier der Duitſchers gemaakt, of Hungariſche laarſſen; en zo haaſt als iemandt een geeſtelyk ampt krygt, moet hy zynen baardt laten waſſen. De regering der Duitſche natie is Ariſtokratiſch-Demokratiſch, en zy hebben de zelve, niettegenſtaande de vele oorlogen, in dit landt gevoert, en de verſcheide veranderingen, daar in voorgevallen, tot hier toe weten ſtaande te houden. Ten aanzien van de lands beſtieringe worden de Saxen in ſteden en ſetels verdeelt. De ſteden zyn Hermanſtadt, zynde de hoofdſtadt; Kroonſtadt, Medwiſch, en Neuſen; en de ſetels, of ſtoelen, zyn zeven in getal, beſtaande in twee ſteden, vyf vlekken, en de daar onder behorende dorpen, en wordende door zeven rechters geregeert. Deze vier ſteden en zeven ſetels maken het ganſche ligchaam der Saxiſche natie uit. Wanneer de zelve een landdag te Hermanſtadt houdt, zitten en ſtemmen hare gemachtigden op de volgende wyze, namentlyk: 1. Hermanſtadt; 2. Schesburg; 3. Kroonſtadt; 4. Medwiſch; 5. Neuſen; 6. Mullenbach; 7. Grosſchenk; 8. Reismark; 9. Rips; 10. Lesklrch; en 11. Bros. Op deze wyze bezitten de Saxen, als een vry volk, hun landt met eene volkome vryheit, zynde, uit krachte van hunne voorrechten en vryheden, aan niemandt dan hunnen oppervorſt onmiddelyk onderworpen; waarom zy ook de macht hebben van zekere privilegiën te verlenen, adelyke goederen te bezitten, met de vrye jagt, viſſchery, enz. Ook dragen zy zulke zorg, dat niemandt van eene andere natie zich onder hen vermengt, dat zy niemandt in hunne ſociëteit aannemen, en het burgerrecht, of iets diergelyks, toeſtaan, die door goede brieven en echte bewyzen niet kan aantonen van rechten Duitſchen bloede te zyn. Zy hebben hunne eige nationale ſtatuten en lands wetten, zynde een

een uittreksel uit het oude Saxische Recht; door Stephanus Bathori, koning van Polen en vorst van Zevenbergen, in 't jaar 1583, als mede door den keizer Leopoldus op nieuw bekrachtigt. Naar dat Recht worden hunne verschillen beslist, zonder dat men partyen met den kostelyken slenter der merendeels onnodige Romeinsche wetten behoeft op te houden. Gelyk nu de statuten naar hunnen staat zeer wel zyn ingericht, dus wordt de uitvoering der zelve door hen strengelyk onderhouden, wordende de overtreders van de zelve, zonder aanzien van personen, met de uiterste strengheit gehandelt. De Godslasteraars worden, volgens de van Godt zelf vastgestelde straffe, gestenigt. Straatschenders, dieven, moordenaars, en diergelyke boosdoenders, worden ter stadt uit gesleept, en vervolgens opgehangen, of gerabraakt, ook wel, naar vereisch van hunne misdaadt, gevierendeelt, of aan een piek geregen, na dat zy te voren allerhande pynigingen hebben moeten ondergaan. Overspel wordt zonder genade met de doodt gestraft, en die te zamen hoerery hebben gepleegt, moeten den kerkelyken ban en eene openbare boete ondergaan, welke boete daar in bestaat, dat de misdadigen of in een halsyzen worden gesloten, of naast de kerk met de handen aan een paal vast gemaakt, hebbende een stroohoedt, met allerhande snakeryen behangen, op het hoofdt. Op sommige plaatsen wordt hen een brandende kaars in de linker, en een bezem in de regter handt gegeven, om hunne verlorene eer weder te zoeken; waar na deze misdadigen opentlyk in de kerke van den ban weder ontslagen, en voor de kerkdeur, op de openbare straat, zamen getrouwt worden. Maar het ergste is, dat zulke lieden hun leven lang voor oneerlyk worden gehouden; en als men die zonde meer dan eens begaat, wordt ze met de doodt gestraft. Tovenaars en tovereissen moeten eerst de proef van het koud water doorstaan; en als zy dan schuldig aan de gezegde misdaadt worden bevonden (of ten minste voor zodanig gehouden) slentert men met hen naar den vuurstapel, welke straf ook die genen te wachten hebben, die zich aan de Zodomitische zonde schuldig maken. De genen, die hunne kinderen hebben van kant geholpen, of andere gruwelyke moorden gepleegt, worden in een zak gestoken en verzopen, of ook wel levendig begraven; ja daar zyn voorbeelden, dat de zulken, die Christen kinderen hebben gestolen, en aan de Turken of andere ongelovigen verkocht, levendig aan het spit zyn gebraden. De Saxische Zevenbergers belyden den Evangelisch-Lutherschen Godsdienst, de welke kort na de Religie-verandering in Duitschlandt aldaar door eenige gewezene monniken, onder welke zekere Johannes Sudaster en Johannes Honterus inzonderheit hebben uitgemunt, is gepredikt en ingevoert. De oude Gethen wierden omtrent het einde van de vierde eeuwe door een Ariaanschen bisschop, genoemt Ulphila, in de dwalingen van Arius onderwezen, waar in zy volhardden tot het begin van de elfde eeuwe, wanneer Stephanus, de eerste Christen koning van Hungarië, zyn moeders broeder Gyula, toen vorst van Zevenbergen, nevens het gansche landt bewoog den Christelyken Godsdienst aan te nemen. Den staat der scholen in dit landt betreffende, men heeft daar tegenwoordig goede, zo doorluchtige, als lage scholen, onder welke eerste die van Kroonstadt, Hermanstadt, en Schesburg inzonderheit uitmunten. Maar daar zyn gene akademiën, zo dat de inwoonders genoodzaakt zyn hunne zonen tot het voltooien van hunne studiën naar de hogescholen van Duitschlandt, of andere landen, te zenden.

Om nu tot de *Zekler*, de twede hoofdnatie in Zevenbergen uitmakende, te komen, moet men voor eerst aangaande hunnen oorspronk aanmerken, dat zy van de Hunnen afkomstig zyn, zynde een overblyfsel van die Hunnen, de welke onder hunne zes vorsten het eerst uit het Oosten zyn gekomen, en in Dacië en Pannonië gevallen. Maar wanneer dat volk genoodzaakt was zich omtrent het jaar van Christus 471 wegens innerlyke onlusten weder naar Scythië te begeven, bleven 'er omtrent drie duizend in het landt, en sloegen zich neder in die landstreek van het vorstendom van Zevenbergen, de welke tegenwoordig het landt der Zekler genaamt wordt. Maar waar de naam van *Zekler*, of *Zeckler*, in 't Latyn gezegt *Siculi*, van afkomt, is onzeker. Het waarschynlykste is, dat de zelve zynen oorspronk heeft van het Hungarische woordt *Szekhelly*, dat is legerplaats, legerstede, of veldleger, zo dat de Hungarische naam van *Szekelyek* zo veel betekent als zulke lieden, die zich op de plaatsen, door hen *Szekek* genaamt, hebben nedergeslagen; gelyk hun landt dan nog tegenwoordig in zekere *Szeken*, of setels, verdeelt wordt, waar van naderhandt de Latynsche naam van *Siculi* en de Duitsche van *Zeckler* is voortgekomen. Voorts zyn de Zekler noch in tale, noch in hun schryven, noch in kledinge, noch ook in zeden en gewoonten van de Hungaren onderscheiden, verschillende alleen daar in van de zelve, dat de eerste wat eerder in Zevenbergen zyn gekomen dan de laatste; zo dat eenigen valschelyk en zonder grondt voorgeven, dat de Zekler naar de wyze en wetten der oude Scythen leven; dat zy zich van eenige byzondere karakters bedienen, en dat zy, gelyk de volkeren van Asië, van boven regt naar beneden schryven, om dat 'er geen schryver van het landt zelve zal gevonden worden, die zegt, zulk schrift ooit gezien te hebben, of die iemandt zou weten aan te wyzen, die het ooit daar te lande gezien heeft. Het geen de Zevenbergsche Zekler voor het overige betreft, de zelve maken, als reets gezegt is, de twede hoofdnatie daar te lande uit, en hebben hunne afzonderlyke privilegiën en voorrechten, waar voor zy ook voor dezen zyn verplicht geweest in tydt van oorlog, nevens de Hungarische edelen, op het begeeren van den vorst, mede op te trekken, tot welke beirtochten de Saxen mede een zeker getal van manschap hebben moeten leveren. Daar zyn vele edellieden onder hen, die het gemene volk vry oppermachtig beheerschen, alzo het zelve met kinds kinderen hunne lyfeigenen zyn. De Zekler zyn of Roomsch-Katholyk, of Gereformeerd, of Ariaansgezind, wordende selden een onder hen gevonden, die den Lutherschen Godsdienst belydt.

De derde hoofdnatie in Zevenbergen is die der *Hungaren*, van welker oorspronk en gevallen in 't brede in het artykel van HUNGARIE is gesproken. Men zal hier alleen aantekenen, dat deze natie de talrykste in dit vorstendom is. Daar zyn vele edelen onder hen, en zy hebben den roem, dat zo lang Zevenbergen zyne eigene vorsten heeft gehad, de zelve altydt uit de Hungaren verkoren zyn. De meeste zyn den Hervormden, en eenige den Roomsch-Katholyken Godsdienst toegedaan: ook worden 'er eenige Arianen onder hen gevonden. De Hervormden hier te lande dulden gene orgelen of eenige sieradiën in de kerken, en hunne geestelyken gaan gekleed als andere lieden, behalven dat hunne rokken een weinig langer zyn. Zy hebben zeer vermaarde doorluchtige scholen, van welke die te Enyed, Weissenburg, en Clausenburg de voornaamste zyn.

Uit de bovengemelde drie volkeren nu bestaan de Standen van Zevenbergen. Geen een der zelven heeft eenigen voorrang voor het andere, maar naar het ampt, dat iemandt bekleedt, heeft hy den rang boven of beneden anderen, het zy hy van de natie der Hungaren, het zy hy van die der Saxen, of der Zekler zy. De overige volkeren, in Zevenbergen wonende, als Wallachiërs, Russen, enz. worden alleen als onderdanen gehandelt, gelyk zy ook onder de voorgemelde drie hoofdnatiën verstrooit zyn, en de eene hier, de andere daar wonen. De Wallachiërs zyn buiten twyffel nazaten van de Romeinsche volkplantingen, door Trajanus, na het overwinnen van den laatsten Dacischen, koning Decebalus in dit landt overgebragt, waar omtrent het artykel van WALLACHIE breder kan nagezien worden. De Russen, Raitzen, Serviërs, en Armeniers zyn uit vreze voor de Turken en Tartaren hier naar toe gevlucht; en de Joden, Grieken en Turken hebben zich wegens den koophandel aldaar nedergezet. Ook is 'er mogelyk geen landt in de wereldt, daar zo veel van dat gespuis, in de Nederlanden Heidens, in Duitschlandt en de aangrenzende landen Zigeuner, en in Zevenbergen ook Pharaoner genoemt, gevonden wordt dan in dit vorstendom. Zy bestaan in tweederhande soorten, namentlyk in zulke, die met hunne horden heen en weder trekken, en in die daar hunne vaste woonplaatsen hebben. Doch zy worden van de andere inwoonders in 't geheel niet geacht.

Aangaande de regeringswyze van dit vorstendom, de zelve is voor dezen geheel anders geweest dan tegenwoordig: want zo lange als Zevenbergen een deel van het oude Gethische of Dacische koninkryk was, heeft het zyne eige koningen gehad, van welke *Decebalus* de laatste is geweest. Naderhandt heeft het zelve de oppermacht der Romeinen moeten erkennen, tot dat de oude Daciërs eindelyk het Romeinsche juk hebben afgeschud, en zich weder in vryheit gestelt. Wanneer de Hunnen daar na voor de twede maal uit Asië in Europa vielen, en, onder andere ryken, ook Pannonië aan zich bragten, wierdt Zevenbergen met Hungarië vereenigt, en door zekere gouverneurs, die men Woywoden noemde, bestiert. Deze regeringswyze duurde in Zevenbergen den tydt van 536 jaren, tot dat het zelve eindelyk in 't jaar 1541 van Hungarië wierdt afgescheiden, en zyne eige vorsten kreeg; maar met dat beding, dat de standen der drie natiën hunne oude voorrechten en vryheden zouden behouden, het welke duurde tot dat in 't jaar 1687, wegens de toenmalige onlusten, het keizerlyke leger gansch Zevenbergen in bezit nam, wanneer Michiël Apaffy de II in 't jaar 1694 zyn recht op dit vorstendom voor een zeker jaargeldt, en den tytel van vorst des H. Roomschen Ryks, afstondt, sedert welken tydt het zelve t'eenemaal onder de gehoorzaamheit van den keizer is geraakt. In 't jaar 1695 heeft de keizer daar eene koninklyke staatsregering opgerecht, bestaande in den gouverneur en twaalf Raden, de welke de landdagen uitschryven, en op de zelve des keizers begeeren voorstellen, maar dat de landstanden wegens hunne privilegiën, door den keizer bevestigt, niet gehouden zyn volstrekt aan te nemen. De verkiezing der leden van de staatsregering geschiedt door de landstanden, maar de zelve moeten door den keizer bevestigt worden. De keizerlyke kommanderende generaal heeft het opzicht over de krygstroepen en al het geen de oorlogszaken betreft. Voor dezen waren de edelen van de Hungarische natie en de Zekler, voor de aan hen verleende vryheden, verplicht den oorlog te volgen, en de Saxen moesten mede een zeker getal van manschap op de been brengen en onderhouden: maar alzo de keizer nu ander krygsvolk gebruikt, zyn zy daar van bevryd. Dit vorstendom plagt weleer zestig tot tachtig duizend man in het veldt te kunnen brengen.

Den Godsdienst betreffende, daar zyn vier Religiën, de welke hier in 't openbaar geoeffent worden, te weten de Roomsch-Katholyke, Luthersche, Gereformeerde, en de Ariaansche. Mogelyk is de oorzaak van deze verscheide Religiën, om dat van de vorsten van Zevenbergen de een deze, de ander eene andere Religie heeft beleden: want *Johannes de Zapolya* was Roomsch-Katholyk, zyn zoon *Sigismundus* een So-

ciniaan; de drie *Bathori's* waren Roomsch-Katholyk; *Botschkay* en *Ragoczy* de I beleden den Hervormden Godsdienst, en *Gabriel Bathori* den Roomsch-Katholyken; maar *Apaffy* was eerst Gereformeerd, maar wierdt naderhandt Roomsch-Katholyk.

Dit vorstendom heeft eigentlyk zelf geen wapen; maar de vorsten plagten zich of van de wapens der drie natiën, zynde de zon, een halve maan, en een vliegende arendt, met de zeven torens der zeven Duitsche steden, en het wapen van hun huis of geslacht, welk laatste gemeenlyk in 't midden van 't wapenschildt stondt, te bedienen; of zy gebruikten alleen het wapen van hun geslacht, gelyk Bathori heeft gedaan.

In den tydt, dat het landt zyne eige vorsten heeft gehad, hebben de navolgende de vorstelyke waardigheit werkelyk bekleed. Namentlyk:

1. *Johannes de Zapolya*, graaf van Zips, regeerde van 't jaar 1535 tot 1540.
2. *Johannes Sigismundus* van — 1541 — 1571.
3. *Stephanus Bathory* van — 1571 — 1576.
4. *Christoffel Bathory* van — 1576 — 1587.
5. *Sigismundus Bathory* van — 1587 — 1613.

Tusschen beide regeerde

6. *Andreas Bathory* in 't jaar 1599.
7. *Stephanus Botschkay* van — 1604 — 1606.
8. *Sigismundus Ragoczy* van — 1606 — 1608.
9. *Gabriel Bathory* van — 1608 — 1613.
10. *Gabriel Bethlen* van — 1613 — 1629.
11. *Stephanus Bethlen* in — 1629.
12. *Georgius Ragoczy* de I van — 1630 — 1648.
13. *Georgius Ragoczy* de II van — 1648 — 1660.

Tusschen beide regeerden

14. *Franciscus Redey* in — 1658.

En

15. *Achatius Barthesay* van — 1658 — 1660.
16. *Johannes Kemeny* van — 1660 — 1662.
17. *Michiel Apaffy* de I van — 1662 — 1690.
18. *Michiel Apaffy* de II van — 1690 — 1694, en overleedt te Wenen den 1 February des jaars 1713.

Wat eindelyk de geschiedenissen van dit vorstendom betreft, het zelve is, naar het schryven van verscheide geleerde mannen, het eerst na den zundvloedt van de Gethen, door de Grieken *Gethe*, en door de Romeinen *Daci* (dat is Daciërs) genaamt, bewoont geweest; en dit volk heeft zich naderhandt zodanig uitgebreid, dat zy een beroemd koninkryk hebben opgerecht, het welk van de geschiedenisschryvers het Dacische koninkryk genaamt wordt. Maar dat Dacië begreep de gansche landstreek tusschen Polen, de Thysse, en den Donauw, tot aan de Zwarte zee, daar hedendaags de provinciën van Moldavië, van Wallachie, van Zevenbergen, en een gedeelte van het koninkryk van Hungarië leggen. Eerst hadden deze landen hunne eigene regeerders, die den koninklyken tytel voerden. Maar wanneer de koning Decebalus de Romeinen den oorlog aandeedt, behaalde de Roomsche keizer Trajanus eene heerlyke overwinning op den zelven, de welke nog tegenwoordig te Rome op de fraaie kolom van Trajanus gezien wordt: want hoewel Decebalus, na het verlies van den eersten slag, zeer zachte voorwaarden van vrede van den keizer Trajanus verkreeg, brak hy de zelve evenwel niet lange daar na, waarom de daar op volgende oorlog des te verwoeder was, en Decebalus verloor in den zelven het ryk, met zyn leven. Schoon nu Trajanus in den laatsten slag het veldt behieldt, kostte de overwinning den Romeinen evenwel zo veel bloedt, dat de keizer zyn linnen en zyne klederen moest geven, om tot bandagiën voor de gekwetste soldaten verscheurt en gebruikt te worden. Na dezen slag vluchtte Decebalus in het gebergte, en ziende, dat hy in handen der Romeinen zou vallen, bragt hy zich zelf om het leven. Aldus wierdt Dacië van de Romeinen verovert, en dat gedeelte van het zelve, het welk den naam van Zevenbergen voert, in eene Romeinsche volkplanting, onder den name van *Dacia Mediterranea*, of *Consularis*, verandert, en, naar de wyze der Romeinen, met verscheide koloniën van hunne natie bevolkt. De koninklyke residentieplaats *Zarmizegethusa*, de welke stondt daar nu het dorp Varhely gelegen is, wierdt *Colonia Ulpia Trajana* genaamt, en de grote schatten, welke Decebalus in de rivier de Istrig hadt laten begraven, na dat hy de zelve zo lange buiten de stadt elders heen hadt laten leiden, en haar, na het bergen van zyne schatten, haren ouden loop weder doen nemen, wierden na zyne doodt door het verraadt van zynen gunsteling, dien hy alles plagt te vertrouwen, en die door de Romeinen was gevangen, aan Trajanus ontdekt, en door zyn bevel opgegraven, tot gedachtenisse van welke zake de keizer het volgende opschrift in een steen heeft laten uithouwen, wordende nog tegenwoordig aldaar gevonden, namentlyk:

JOVI. INVENTORI. DITI. PATRI
TERRAE. MATRI
DETECTIS. DACIAE. THESAURIS
CAESAR. NERVA. TRAJANUS
AUG. SAC. P.

In dezen oorlog tegen Decebalus is ook de vermaarde brug over den Donau, omtrent Severin, door den keizer Trajanus gemaakt, welke twintig hoge stene pilaren heeft gehad, en 901 voeten lang was; maar die naderhandt door het bevel van den keizer Adrianus, om de invallen der Gethen in Mysië te beletten, weder is afgebroken. Maar dat daar nog heden eenige brokken en overblyfselen van zouden gevonden worden, wordt door de genen, welke deze plaats zelf bezocht en bezien hebben, tegengesproken, de welke verzekeren, dat men de plaats niet eens ter dege weet aan te wyzen, daar deze brug gestaan heeft. In dien staat bleef Dacië ruim honderd en zestig jaren, hoewel de Gethen dikwils gedurende dien tydt tegen de Romeinen zyn opgestaan; tot dat het hen eindelyk onder den keizer Gallienus is gelukt het Romeinsche juk weder van hunnen hals te schudden, en zich eindelyk ten tyde van den keizer Aurelianus in volkome vryheit te stellen. Terwyl de Romeinen dit landt bezaten, hebben zy hunnen naam en gedachtenis aldaar door allerhande kostelyke gebouwen en gedenktekenen vereeuwigt; maar daar zyn tegenwoordig alleen eenige opschriften in steen van overig. Maar de Gethen waren naauwlyks tot hunnen ouden staat van vryheit wedergekeert, of Attila, met zyne Hunnen, viel in hun landt, en maakte zodanige voortgangen in Dacië, dat eenige Gotthen, de West-Gotthen genaamt, hun landt moesten verlaten, en zich aan den Oosterschen keizer Valens onderwerpen; maar de andere West Gotthen, tegen de grote macht der Hunnen niet op kunnende, oordeelden raadzaamst zich dat volk te onderwerpen. Maar na dat deze Hunnen wegens allerhande rampen en tegenspoedt omtrent het jaar van Christus 471 genoodzaakt waren weder naar Scythië te keren, en de Gethen toen veel met de Gepiden te doen hadden, was het geluk de laatstgenoemden zo gunstig, dat zy byna gehele honderd jaren lang de overhandt in Dacie hadden. Maar toen de Hunnen omtrent het jaar 744, zo als eenigen stellen, wederom een inval in Dacië en Pannonie deden, en in die onderneminge zo gelukkig waren, dat zy een afzonderlyk koninkryk in Pannonië, zynde het tegenwoordige Hungarië, oprechtten, wierdt Zevenbergen in 't jaar 1005 met Hungarie vereenigt, waar op de koningen van Hungarië dit landt door hunne gouverneurs, aan welke men den naam van Woywoden gaf, hebben laten regeren. Gedurende dien tydt zyn 'er verscheide Duitsche volkplantingen in Zevenbergen gekomen, waar door de oude Gethen, of Gotthen, het welk mede een Duitsch volk was, krachtig zyn vermeerdert, en waar mede de Gethen zich zo veel te liever hebben vereenigt, om dat zy zagen, dat de nieuw aangekomene Duitschers in hunne tale, zeden, Godsdienst, en andere gewoonten met hen overeenkwamen. Zo lang als Zevenbergen nu met Hungarië is vereenigt geweest, wierdt het zelve, als boven gezegt is, onder den tytel van graafschap, door een Woywode bestiert, de welke door den koning van Hungarië wierdt aangestelt, het welk duurde tot den jare 1526, wanneer Zevenbergen van Hungarie wierdt afgescheiden: want toen Lodewyk, koning van Hungarië, in den slag van Mohatsch omkwam, was *Johannes*, graaf van Zips, Woywode van Zevenbergen. Alzo nu zo wel de standen van Hungarië, als die van Zevenbergen, weinig genegenheit voor het huis van Oostenryk hadden; boden zo wel de eersten de Hungarische kroon, als de laatsten den Zevenbergschen vorstenhoedt den gemelden Johannes aan, welke beide waardigheden hy ook, met groot ongenoegen en tegenkantinge van keizer Ferdinand den I, tot zyne doodt toe heeft bekleed. Sedert dien tydt, tot het jaar 1694, heeft dit vorstendom zyne eige vorsten gehad, de welke door eene vrye verkiezinge der landstanden uit verscheide huizen genomen zyn. Maar alzo zy tegen de macht der twee naburige keizeren alleen niet op konden, hebben zy zich, mits betalende eene zekere jaarlyksche schatting, onder de bescherminge nu van den Turkschen, en dan van den Roomschen keizer begeven, in welken tydt dit vorstendom vele zware oorlogen gevoert heeft, als in de levens der vorsten omstandig is verhaalt. Na dat het keizerlyke leger in 't jaar 1686 bezit daar van hadt genomen, en de laatste vorst, Michiël Apaffy de II, in 't jaar 1694 zyn recht op dit vorstendom aan den keizer hadt opgedragen, en het zelve daarenboven door de Carlowitsche vrede in den jare 1699 aan den zelven was afgestaan, is Zevenbergen t'eenemaal onder het gebiedt en de oppermacht van den keizer gekomen. *Reichersdorff Descriptio Transilvaniæ. Levini Hulsii Descriptio Transilvaniæ. Samosealii Pentades Rerum Transilvanicarum. Laur. Toppeltini Origines ecclesias Transilvanorum. Joh. Tröfters Alt und Neu Teutsches Dacia. Franchis Origines nationum in Transilvania. Haners Historia Ecclesiarum Transilvanicarum. Igaszfalvi Allerneueste Beschreibung von Siebenburgen. Szentyvani Miscel. Cur.*

ZEVENBERGEN, eene sterke vesting, met een vlek, of kleine open stadt, en heerlykheit, aan de Merwe, drie mylen van Geertruidenberg, en even zo verre van Breda gelegen. Het behoorde van ouds onder de heerlykheit van Stryen, maar wierdt in 't jaar 1290 door heere *Willem van Stryen* aan zynen overleden zoons zone *Willem* gegeven, wanneer Zevenbergen eene byzondere heerlykheit wierdt, naderhandt gekocht van den prinsse van Orange. Na het overlyden van *Willem* den III, koning van Groot-Brittannië, en prins van Orange, enz. is zyne Hoogheit *Johan Willem Friso* van Nassau, prins van Vrieslandt, daar bezitter van geworden; gelyk het zelve tegenwoordig door des zelfs eenigen

nigen zone en opvolger, prins *Willem Karel Henrik Friso*, bezeten wordt, die een droſt, en de verder regering aldaar aanſtelt. In 't jaar 1589 belegerde graaf Karel van Mansvelde, wegens Parma, of den koning van Spanje, de ſterkte van Zevenbergen; maar trok 'er haaſt weder af, uit vreze voor de aannaderende krygsmacht van prins Maurits van Orange. Het is voor dezen het vaderlyke erfgoedt van den grave van Aremberg geweeſt, die gedurende den oorlog tuſſchen Spanje en den Vereenigden Staat de neutraliteit daar voor verkreeg, mits erkennende de oppermogendheit, als afhankelyk van de Graaflykheit van Hollandt, en brandſchatting betalende. Zevenbergen is oudtyds eene ſtadt geweeſt, die vermaard was door haren koophandel. Tot verzekeringe der ſcheepvaart is op den Ruigenhil de ſterkte Willemſtadt gebouwt, en naar den prinſſe van Orange genoemt. Zie WILLEMSTADT. Kerk en predikant van Zevenbergen ſtaan onder de claſſis van Dordrecht. *Guicciardyn Beſchryv. der Nederl. S. van Leeuwen Batavia illuſtrata.*

ZEVENDER, of SEVENTER, eene heerlykheit in Hollandt, gelegen onder Schoonhoven. Zy behoorde omtrent het jaar 1658 aan jonker *Gerard Randerode van der Aa.*

ZEVENAAR, ZEVENTER, of ZEVENDER, een klein ſteedtje gelegen in het Zuid-Weſterdeel van het graafſchap Zutphen, niet verre van den Rhyn, en omtrent anderhalf uur ten Zuiden van Doesburg. *Pontanus* zegt op 't jaar 1411, dat graaf Adolf van Kleef een en andermaal aan de Staten van Gelderlandt geklaagt hadde over het ongelyk, dat hy zich en zyne onderdanen rekende aangedaan te zyn door hertog Reynald van Gelder. Reynald daarentegen bragt vele andere bezwaarniſſen ten laſte van grave Adolf in: onder anderen beweerde hy, dat eenige waarden boven en onder Emmerik en Rees, als de Rozenwaardt, Klinkenswaardt, Steenkenswaardt, en Ratmuiswaardt, onder Gelderlandt behoorden. Daar tegen bragt Adolf van Kleef in, beſcheiden te hebben, dat alle de Rhynwaarden tuſſchen Emmerik, Babbergen, Elten, en het Tolhuis de zyne waren; maar wilde ligtelyk afſtandt doen van de viſſchery in den Rhyn, ook van de tienden te Kapveenen, en aan den Speelberg, in 't gebiedt des hertogs van den Berg, eenige jaren opgebeurt, indien men beter bewys dan hy hadt kon inbrengen. Op de voorwerpinge, dat die van Nymegen brieven en recht hadden om den Rhyn en de Waal tolvry op en af te varen, antwoordde Adolf, dat hy die van Nymegen, hem aanſprekende, geen recht weigeren zou. Op de aanklagte, dat graaf Adolfs krygsvolk het ſlot van Reynald te Zevender ingenomen en geplundert hadt, zeide Adolf gewillig te zyn al dat te boeten, indien hertog Reynald hem de ſchade wilde vergoeden, die hy in de Lymers hadt geleden. Zie breder by *Pontanus*, *II Deel*, *fol.* 182.

ZEVENHOVEN, een dorp in Hollandt, onder het baljuwſchap van Rhynlandt en onder Leiden gelegen. Het zelve heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Woerden en Over-Rhynlandt.

ZEVENHOVEN, een dorp, of buurt in 't ſticht van Utrecht, onder het Neder-kwartier gelegen.

ZEVENHUIZEN, een Hollandſch dorp in het baljuwſchap van Schielandt, onder Rotterdam. Daar ſtaat het huis *Te Duyn*, zynde het ſtamhuis der edelen van *Duyn* geweeſt. Het dorp Zevenhuizen heeft kerk en predikant, ſtaande onder de claſſis van Schielandt.

ZEVENHUIZEN, een dorp, of buurt in 't ſticht van Utrecht, onder 't kwartier van Eemlandt.

ZEVENSLAPERS. Aldus worden zeven adelyke perſonen, namentlyk *Maximinus*, *Martinianus*, *Dionyſius*, *Seraphion*, *Marcus*, *Johannes* en *Conſtantinus*, genoemt, de welke men zegt dat den keizer Decius, in de derde eeuwe, als trawanten hebben gediend. Men zegt verder, dat wanneer de gemelde keizer een afgodentempel te Ephezen liet bouwen, en ieder op levensſtraffe beval daar in te offeren, zy al hun have en goedt tot geldt maakten, het zelve onder de armen uitdeelden, en zich daar op in een ſpelonk of ſteenrots op den berg Celion verſtaken. Maar wanneer dit ruchtbaar wierdt, wierden zy in die ſpelonk ingemetſelt, waar op het zou gebeurt zyn, dat zy in een diepen ſlaap vielen, en eerſt in de vyfde eeuwe, onder de regeringe van keizer Theodoſius den II, weder ontwaakten. *Niceph. Vincent.*

ZEVENTIG DISCIPELEN. Zie DISCIPELEN.

ZEVENWOLDEN, of ZEVENWOUDEN, een der kwartieren, daar Vrieslandt in verdeelt is, namentlyk, *Ooſtergoo*, *Weſtergoo*, en de *Zevenwolden*. Deze Zevenwolden zyn het Zuidelykſte deel ten Ooſten van Vrieslandt, grenzende aan Over-Yſſel, Groningerlandt, en Drenthe. Dat kwartier bevat in zich de grietenyen van *Utingeradeel*, *Engwarden*, *Doniawerſtal*, *Haskerlandt*, *Schoterlandt*, *Lemſterlandt*, *Opſterlandt*, *Gaaſterlandt*, *Stellingwerf-Ooſteinde*, en *Stellingwerf-Weſteinde*. Zie van elke grietenye op haren naam. Het voert zynen naam naar de boſſchen, of *wouden*, die voortyds in dit kwartier plagten te ſtaan; gelyk het ook zeven bomen in zyn wapen voert: maar deze boſſchen zyn nu meeſt in bouw- en weilandt verandert. *Winſemius Beſchryv. van Vrieslandt achter zyne Kronyk.*

ZEZERE, in 't Latyn *Ozecarus*, eene rivier in Portugal, niet verre van Mondego. *Colmenar Delices de Portugal p.* 417.

ZIA, ZEA, enz. een eiland in den Archipel; zie op CEA, alwaar, onder anderen, ook gewag is gemaakt van eene wet, welke de inwoonders van dit eilandt hadden, de welke alle lieden, den ouderdom van zestig jaren bereikt hebbende, verplichtte zich door vergift van kant te helpen. *Bayle* onderzoekt in zyn Hiſtoriſch en Oordeelkundig Woordenboek, op den name van ZIA, of 'er deze wet waarlyk geweeſt, dan of het geen daar van gezegt wordt een verzierd verhaal is; en men kan niet voorby zyne aanmerkingen daar omtrent den Lezer hier mede te delen. De inwoonders van dit eilandt (zegt hy) hadden de gewoonte, dat zy, een zekeren ouderdom bereikt hebbende, zich zelf door vergift ombragten. Men zegt, dat zy door eene wet daar toe verplicht waren. Strabo brengt daar omtrent twee vaarzen van *Menander* by, en is van gedachten, dat, om in dit eilandt nooit gebrek aan levensmiddelen te hebben, de genen, die zestig jaren bereikt hadden, verplicht waren zich naar de gemelde wet te ſchikken. Hy verzekert ook, dat men zeide, dat deze eilanders, op een tydt door die van Athene belegert zynde, en volgens een genomen beſluit alle oude lieden ter doodt veroordeelt hebbende, de Atheniënzen daar op het beleg opbraken. *Apud hos lex poſita aliquando videtur, cujus meminit Menander:*

Optimum Ceorum inſtitutum eſt Phania,
Qui non poteſt vivere bene, non vivat male.

Jubebat enim, ut videtur, lex, eos, qui ſexaginta annos exceſſiſſent, cicutam bibere, ut aliis victus ſufficeret.

Zie *Strabo lib. X*, *pag.* 335, en *Caſaubonus* over die plaats, *pag.* 165. Heraclides zegt, *De Polit. pag.* 20, dat de lucht in 't eilandt Cea zo gezond is, dat des zelfs bewoonders, en voornamentlyk de vrouwen, een lang leven zouden kunnen genieten; maar dat zy deze gunſtige geſteldheit der natuur niet tot hun voordeel wiſten te gebruiken: want, in plaats van zo lang te wachten, tot dat zy oud en zwak wierden, doodden zy zich zelve, eenige met ſlaapkruidt, en andere met dulle kervel. (*Quum ſalubri cœlo fruatur hæc inſula, & extremam ſenectam attingere ibi hominibus detur, præſertim fœminis, non expectant tamen provecta ætatis qui ſunt fatum ſuum, ſed illud antevertunt priusquam vel imbecillitas accedat, vel parte aliqua manci fiant, ita ut hi quidem papavere, illi verò cicuta ſibi ipſis vitam eripiant.*)

Ælianus beveſtigt zulks, zeggende, dat de genen, die zich wegens hunnen hogen ouderdom onbekwaam ten dienſte van de gemene zake bevonden, op een feeſt te zamen kwamen, en zich aan de ſcheerling dood dronken. (*Conſuetudo eſt apud Ceos, ut ii, qui ſenio plane confecti ſunt, tanquam ad convivium ſe mutuo invitent, aut ad quoddam ſolenne ſacrificium conveniant, & coronati cicutam bibant; quum ſibi ipſis conſcii ſint, ſe ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius eſſe, animo jam ob ætatem delirare incipiente.*) Men zal nu gaan onderzoeken, of deze gewoonte der oude lieden op 't eilandt Cea op eene wet van het landt is gegrond, dan of het ſlechts eene van die gewoonten is geweeſt, welke zy, als eene daadt van grootmoedigheit, al zo naauwkeurig als de lands wetten onderhielden. Strabo was, als uit de boven aangehaalde plaats is gebleken, van gedachten, dat 'er eene ordonnantie in dit eilandt was, volgens welke de genen, die boven de zestig jaren oud geworden waren, zich zelf moeſten doden. Doch het is zeer waarſchynlyk, dat Strabo zich daar in bedriegt: want alzo de lucht in dit eilandt zeer gezond was, en des zelfs inwoonders van een lang leven waren, zo zou, indien de inwoonders, uit hoofde der wetten, genoodzaakt waren die genen, die een en zestig jaren oud geworden waren, door vergift van kant te helpen, het landt zich daar door van verſcheide kloeke en ſterke onderdanen, bekwaam om het vaderlandt nog te kunnen dienen, hebben ontbloot en berooft; zo dat men hier moet aanmerken, dat de woorden van Heraclitus veel eer eene vrywillige gewoonte dan eene verplichtende wet te kennen geven. Men moet verder aanmerken, dat door de woorden van Ælianus, boven mede aangehaalt, geenzins menſchen, die den ouderdom van een en zestig jaren bereikt hebben, maar veel eer uitgeleefde ſtokoude menſchen klaarlyk betekent worden; welk alles genoegzaam is om het gevoelen van Strabo te wederleggen. Dit is ten minſten zeker, dat deze wet ten tyde van den keizer Tiberius niet meer in wezen was, zynde het ſchryven van Valerius Maximus zeer bekwaam om de ware geſteldheit dezer zake te ontdekken; zo dat het niet ondienſtig zal zyn de byzonderheden van het verhaal dezes ſchryvers hier wat nader in te zien. Namentlyk, na dat hy een verhaal van het gene hy in het eilandt Cea hadt gezien, heeft gedaan, vertelt hy, dat te Marſeille een vergiftigde drank opentlyk wordt bewaart, de welke aan de genen, die den Magiſtraat kwamen voor te ſtellen en te verzoeken te willen goedkeuren de redenen, die hen beweegden zich van 't leven te beroven, wierdt gegeven, waar op die redenen door den Magiſtraat onderzocht wierden, met eene zekere matiging, welke voor eene roekeloze neiging om te ſterven niet gunſtig, maar ook eene wettige begeerte naar de doodt niet hinderlyk was, het zy het laatſtgemelde geſchiedde uit voorzorge om zich voor de ſlagen van het disfortuin te dekken, of om voor te komen van door het geluk verlaten te worden. Zie daar den regel van den Magiſtraat, noodzakende niemandt zich door vergift om te brengen, maar latende zulks geſchieden als het te pas kwam, zo dat men zich zelf de doodt op de behoorlyke wyze niet kon aandoen, zonder door den Magiſtraat daar toe alvorens gemachtigt te zyn, of ver-

verlof gekregen te hebben. „Venenum", zegt *Val. Maximus lib. II, cap. VI, num. 7*, „ cicuta temperatum, in ea civitate publice custoditur, quod datur ei, qui causas sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda. Cognitione virili benevolentia temperata, quæ nec egredi vita temere patitur, & sapienter excedere cupienti celerem fati viam præbet; ut vel adversa, vel prospera nimis usis fortuna (utraque enim finiendi spiritus, illa ne perseveret, hæc ne destituat, rationem præbet) comprobato exitu terminetur". De schryver voegt daar by, dat die van Marseille, naar zyne gedachten, die gewoonte van de Grieken hebben ontleent gehad, alzo hy hadt aangemerkt, dat de zelve ook in het eilandt *Cea* onderhouden wierdt. Hier op verhaalt hy, dat toen hy met Sextus Pompejus naar Asië trok, en in de stadt Julis gekomen was, hy aldaar de laatste levensuuren van eene zekere mevrouwe, die op haar uiterste lag, en negentig jaren oud was, bywoonde. Namentlyk, deze mevrouw, aan den Magistraat de redenen, die haar bewogen om de wereldt te verlaten, verklaart hebbende, maakte zich daar op gereed om het vergift in te zwelgen; en menende, dat de tegenwoordigheit van Pompejus een groten luister aan deze plegtigheit zou toebrengen, deedt zy hem zeer ootmoedig verzoeken de zelve te willen bywonen, welke gunst hy haar niet alleen toestondt, maar haar ook op eene welsprekende wyze en met groten ernst aanmaande, zich zelve toch in het leven te willen sparen. Maar alles was vruchteloos: zy bedankte hem voor zyne goedheit en genegenheit omtrent haar, en wenschte hem de gunst en erkentenis niet zo zeer van de goden, daar zy by zou komen, als wel van die zy ging verlaten, verklarende verder, dat dewyl het geluk haar altoos hadt gunstig geweest, zy zich niet wilde bloot stellen aan eenigen tegenspoedt. (*Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei, Dii magis, quos relinquo, quàm quos peto, gratias referant: quia nec hortator vitæ meæ, nec mortis spectator esse fastidisti. Ceterum ipsa hilarem fortunæ vultum semper experta, ne aviditate lucis tristem intueri cogar, reliquias spiritus mei prospero fine, duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto.*) Zy liet twee dochteren en zeven kleinzonen na, en de zelve tot eendragtigheit aangemaant, en eenige andere onderrechtingen gegeven hebbende, vatte zy vrymoediglyk het glas met vergift op; en na dat zy zich den godt Mercurius hadt aanbevolen, tot een gelukkigen voortgang harer reize, dronk zy het dodelyk vocht gretiglyk op. (*Cohortata deinde ad concordiam suos, distributo eis patrimonio, & cultu suo sacrisque domesticis majori filiæ traditis, poculum, in quo venenum temperatum erat, constanti dextra arripuit. Tum defusis Mercurio delibamentis, & invocato numine ejus, ut se placido itinere in meliorem sedis infernæ deduceret partem, cupido haustu mortiferam traxit potionem.*) Zie *Val. Maximus lib. II, cap. VI, num. 7.* Ik zal (dus vervolgt de Heer *Bayle*) het vervolg van dit verhaal daar laten, en zou zelfs zo veel niet hebben bygebragt, zo het niet iets seldzaams was, in de Heidensche schryvers te lezen op wat wyze zy zich in de uure des doods de goden aanbevalen. Het staat my niet voor aangemerkt te hebben, dat men hen de vergiffenis hunner zonden vroeg. Maar wy zien niet, dat de mevrouw van het eilandt Cea (waar van boven is gesproken) om de vergiffenisse van de hare verzoekt.

Wy zullen in het voorbygaan nog aanmerken, dat men zich over de genen, die zich in hunnen tegenspoedt zelf de doodt aandeden, minder verwonderde, dan over die, welke in hunnen voorspoedt het leven verzaakten, en zulks alleen om de onbestendigheit van het geval stilletjes te ontvluchten. Als men eens met de grondregels der Stoïschen ingenomen was, zou men de genen, die gedurende de zwakheden des lichaams, of in tegenspoedt, hun leven lief hadden, voor bloheartige aanzien: want de zelve zeiden, dat men in zodanige gevallen zyne toevlucht nergens anders toe moest nemen dan tot de doodt, en dat zonder morren, of zich des te beklagen, alzo het de genen, die hun leven beminden, als eigen is, dat zy of de goden, of de menschen beschuldigen. De keizer Otto, op zyn sterven leggende, bediende zich van dezen grondregel, zeggende: „ Meer van zyn uiterste te spreken, smaakt naar lafhertigheit. Houdt voor het voornaamste bewys myns bescheers (*destinationis*) dat ik over niemandt klage: want goden of menschen te beschuldigen, is het werk van den gene, die gaarne wil leven." Zie *Tacitus Historie II Boek*, 't 47 *Hoofdstuk*, en *Bayle Dict. Crit.*

ZIANI, of, gelyk het hedendaags genoemt wordt, ZANI, een van de oudste en vermaardste adelyke geslachten te Venetië. Na dat de derde hertog of Doge van het gemelde gemenebest, Hippatius Orso, in den jare 737 door de Venetianen was vermoord, en men het besluit hadt genomen de regering jaarlyksch een zogenoemden *Mastromilite* op te dragen, wierdt die waardigheit vyf jaren daar na FABRICIUS ZIANI aangeboden, en door den zelven aangenomen. Maar alzo het gemeen naderhandt een misnoegen tegen hem opvatte, en naar de vorige regeringswyze door hertogen weder haakte, staken zy hem de oogen uit, en verkozen Theodorus Hippatius tot hertog. In 't jaar 1172, na het overlyden van Vitalis Michiel den II, wierdt SEBASTIANUS ZIANI met de hertoglyke waardigheit vereert. Hy is een der allerberoemdste hertogen van Venetië geweest; gelyk in het volgende artykel breder zal verhaalt worden. In 't jaar 1205 wierdt PETRUS ZIANI, zoon van Sebastiaan, tot Doge van het zelve gemenebest verkoren, zynde de opvolger van Henrik Dandolo. Onder zyne regering hebben zich Athene en geheel Achaje, naar het algemeen verhaal, onder de beschermingе van het Venetiaansche gemenebest begeven: ook wierdt onder zyne regering eene volkplanting van adelyke familiën van Venetië naar Kandië gezonden, van welk eilandt de republyk onder den voorgaanden Doge meester was geworden. Zyne gemalin was eene dochter van Tancredus, koning van Sicilie, en stichtte, met de zelve, het vermaarde nonnenklooster *delle Vergini* te Venetië, in het welke gene andere dochters dan die der Venetiaansche Nobili of edelen worden aangenomen, en het welk geen anderen beschermer en rechter erkent dan den Doge. Na dat hy vier en twintig jaren, en wel als een souverain, hadt geregeert, leide hy zyne waardigheit vrywillig neder, en hadt Jacobus Tiepolo in 't jaar 1229 tot opvolger. In 't jaar 1570 was HIERONYMUS ZANO generaal der republyk van Venetië, en deedt zyn uiterste best om de sterkte van Nicosië, in het eilandt Cyprus, tegen de Turken te verdedigen; maar wanneer de zelve buiten zyne schuldt door de Turken verovert wierdt, scheelde het weinig of men hadt hem tot eene zware straffe veroordeelt. MATTHEUS ZANO wierdt in 't jaar 1579 als ambassadeur aan koning Henrik van Portugal gezonden, en naderhandt, in het begin van de zeventiende eeuwe, tot patriarch van Venetië verkoren. JOHAN JAKOB ZANO was in 't jaar 1606 generaal van het gemenebest in Dalmatië. VITTORE ZANI bekleedde in 't jaar 1710 de waardigheit van afgezant der republyk van Venetië aan het keizerlyke hof; om verscheide anderen van dit doorluchtige geslacht, welke tot hoge eerampten in hunne republyk zyn verheven, kortheitshalven met stilzwygen voorby te gaan. *Palatii Fasti Ducal. Sabellic. Hist. Venet. Andr. Morosini Hist. Venet. Lettres d'Offat. Amelot de la Houssaye Hist. du Gouvern. de Venise pag.* 2, 88, 134, 144, 148, 192, 232, 236, 502. *Histor e der Uscocken*, enz.

ZIANI, (SEBASTIAAN) uit het bovengemelde vermaarde geslacht gesproten, wierdt in 't jaar 1172 tot Doge of hertog van Venetië verkoren, wanneer zich paus Alexander de III aldaar bevondt, zynde de stadt Rome in den jare 1167 door den keizer Frederik Barbarossa ingenomen. Die keizer zondt zynen zoon Otto aan den Raadt van dit gemenebest, en liet den zelven verzoeken den paus aan hem over te leveren; maar dit wierdt hem geweigert, en de keizer, na het verlies van een zeeslag, in welken zyn zoon Otto door Ziani was gevangen genomen, genoodzaakt in 't jaar 1174 een vergelyk aan te gaan. De paus beschonk daar op den Doge, om hem zyne dankbaarheit te betuigen, met een zeer kostelyken ring, en gaf hem verlof met de Adriatische zee te trouwen, ten teken van het recht en gebiedt der republyk van Venetië over die zee. Deze plegtigheit wordt nog tegenwoordig, gelyk bekend is, met grote statie verrecht. Sebastiaan Ziani overleedt in den jare 1178. *Petr. Justinian. Hist. Venet. lib. XIV. Davili. Boremius. Becmannus Hist. Civit. cap. XII, §.* 4.

ZIBIT, voor dezen *Saba* genaamt, eene stadt, rivier, en koninkryk in het Gelukkige Arabië. De stadt dryft een groten koophandel. Zy wierdt door de Turken verovert, maar hen van de vorsten des lands weder ontweldigt. Zie SABA.

ZIEGENBERG, een slot in de Wetterau, niet verre van Friedberg en Butzbach gelegen, behoorde eertyds de heeren van Epstein toe, maar kwam naderhandt door koop aan Philips, grave van Catzenellebogen, die het aan zynen dochters man, landgraaf Herman den III, heeft nagelaten. Daar na zyn die van Dieden te Furstenstein door het huis van Hessen daar mede beleent. *Winckelman Beschr. van Hessen pag.* 191.

ZIEGENHAIN, een graafschap in neder-Hessenlandt, gelegen aan de rivier de Schwalm. Het beslaat omtrent zeven mylen in zyne lengte, en heeft verscheide plaatsen, als: *Hertsberg, Treysa, Ziegenhain, Neukirch, Rauschenberg*, 't klooster *Haina*, enz. Het hadt eertyds zyne byzondere graven, gesproten uit den huize van Hessen: want FREDERIK, derde zoon van Lodewyk den IV, bygenaamt de Yzere, landgraaf van Hessen en Thuringen, bouwde de stadt Ziegenhain, en noemde zich den eersten grave daar van. Hy liet twee zonen na, namentlyk (1) *Poppo*, de jongste van de zelve, die leefde omtrent den jare 1144, en zich graaf van Reichenbach noemde, naar het graafschap Reichenbach, gelegen in neder-Hessen, en tegenwoordig alleen een ambacht. Zyn naneef, graaf *Godfried*, is, als men verhaalt, de laatste van dezen tak geweest, en heeft zynen neef, graaf *Berthold van Ziegenhain*, in 't jaar 1250 tot erfgenaam aangestelt. Maar anderen doen dezen tak bloeien tot het einde van de veertiende eeuwe. (2) GODFRIED, of GETZMAR, de oudste broeder van Poppo voornoemd, plantte zynen stam voort, en verloor, nevens meer anderen, zyn leven te Erfurt in den jare 1184, doordien de zaal, in welke eene vergadering wierdt gehouden, om de verschillen tusschen den keurvorst van Ments en den landgrave van Thuringen by te leggen, onverwacht instortte. Van zyne nakomelingen raakte *Bernhardus* by paus Innocentius den IV zodanig in gunst, dat hem de zelve in 't jaar 1246 tot aartsbisschop van Saltzburg aanstelde; maar hy stierf op den weg, wanneer hy bezit van die waardigheit wilde gaan nemen. *Johannes*, oudste broeder van *Otto*, aartsbisschop van Trier, wegens zyne ligchaams krachten de Sterke bygenaamt, was de laatste van dezen tak, en overleedt den 18 April des jaars 1450. Daar op ontstondt 'er een zwaar rechtgeding over zyne nalatenschap tusschen den landgrave van Hessen, en Adolf, grave van Hohenlo, welke laatstgemelde met de zusters dochter

ter van den laatst overleden grave getrouwt was, en het zelve eindigde eerst in den jare 1495, wanneer het graafschap van Ziegenhain door de uitsprake des keizers aan den landgrave van Hessen wierdt toegewezen, om dat hy het zelve van den laatsten bezitter op hunne te rug reize uit het Heilige Landt gekocht hadt. Ook zyn des zelfs nakomelingen, en wel inzonderheit die van de Casselsche linie, in het vredige bezit daar van gebleven. *Winckelm. Chron. v. Hessen II Deel. Luca Grafensaal. Bertii Comment. Rer. Germ. lib. III, pag. 659. Spiner Hist. Insign. Dilichii Hess. Chron. T. I. Spangenberg Mansf. Chron. cap. 233. Bucellini Germ. Sacra P. I.*

ZIEGENHAIN, eene kleine, maar sterke stadt in het graafschap Ziegenhain, aan de rivier de Schwalm, in eene moerassige landstreek gelegen. Hier is, onder anderen, een tamelyk fraai arsenaal, of wapenhuis. Zy heeft eene tamelyke voorstadt, die met een wal is omringt. *Winckelm. Beschr. v. Hessen pag.* 249 *enz.*

ZIEGENHALS, eene kleine, en eenigzins sterke stadt in het Silesische vorstendom Neisse, drie mylen Zuidwaarts van de stadt Neisse, aan de rivier de Biela gelegen.

ZIEGENRUCK, een slot, stedeke en ambacht in Voogtlandt, aan de Saale, op de grenzen van Thuringen en Oosterlandt gelegen. Het staat tegenwoordig onder het gebiedt van den keurvorst van Saxen; maar behoorde voor dezen die van *Voigt* of *Voigt van Plauen* toe, aan welke het, zo als eenigen schryven, door de kroon van Bohemen was verpand; en alzo de zelve het niet weder wilden afstaan, wierdt het hen in 't jaar 1357 van keizer Karel den IV en markgraaf Frederik van Meissen weder afgenomen. Maar men vindt aangetekent, dat de gezegde markgraven het zelve, nevens Triptitz en Auma, reets te voren hebben bezeten, en omtrent het jaar 1357 aan die van *Voigt van Plauen* te leen hebben gegeven. Maar het kan zyn, dat het die van Plauen in 't jaar 1357 weder is afgenomen: want het wierdt in 't jaar 1443 door keurvorst Frederik den Goeden en zynen broeder Wilhelm den Dapperen, hertog van Saxen, bezeten. Zie verder *Dresserus de urbibus Germ. pag.* 623. *P. Beckeri Stemm. Ruthen. pag.* 273 *seq.* 289, *&* 276. *Mullers Annal. Sax. pag.* 7, 22, 26.

ZIEGESER, of ZIESER, een stedeke, slot, en ambacht in de Middelmark. De bisschop van Brandenburg plagt daar voor dezen zyn verblyf en hof te houden. *Preuss. und Brandenb. Staats-Geographie.*

ZIEGLER, (CASPAR) een der vermaardste rechtsgeleerden van Duitschlandt, wierdt geboren te Leipzig den 5 September des jaars 1621. Hy hadt nog geen zestien jaren bereikt, toen hy reets in staat was van zelf te studeren, vindende inzonderheit groot vermaak in de wiskunde. Hy begaf zich vervolgens naar de akademie van Wittenberg, en wierdt na zyne te rug komst te Leipzig in 't jaar 1643 Magister of Meester in de Filosofie. Hy was zeer ervaren in de schoolsche wetenschappen, in de staatkundige, als mede in de kerkelyke Historie, voorts in de Latynsche en Griekſche talen, in de zedekunde, en in de Filosofie. Hy was een uitmuntend dichter, en daarenboven een groot liefhebber van de muzyk. Alzo zyn vader hem tot de Theologie hadt opgebragt, oeffende hy zich daar in, hoewel tegen zyn zin, tot aan zyn een en dertigste jaar; maar begaf zich van langzamerhandt tot de rechtsgeleerdheit. Wanneer hy nu op een tydt daar over in gedachten zat, viel het boek van Lipsius van de Standvastigheit by geval uit zyn boekekas, het welk hem deedt besluiten in zyn voornemen, van zich op de rechtsgeleerdheit te leggen, en zich daar in te volmaken, te volharden. Hy studeerde derhalven, onder de aanvoeringe van zynen vader, in de Rechten, en bragt het daar in binnen twee jaren zo verre, dat hy te Jena tot Doctor in die Faculteit verheven wierdt. Hy wierdt daar op buitengewoon professor in de Rechten te Wittenberg, en kort daar na, namentlyk in 't jaar 1662, gewoon hoogleeraar gemaakt. Daar na wierdt hy tot appellations- en konsistoriaal-Raadt verheven, en hadt een zo groot behagen in Wittenberg, dat hy alle andere beroepen, die men hem opdroeg, weigerde aan te nemen. Hy heeft die akademie ook in een zeer goeden staat gebragt. Hy wierdt ook van het hof in vele gewigtige zaken gebruikt. Hy was al over de veertig jaren oud toen hy met zyne eerste vrouw trouwde; maar alzo de zelve, als mede zyne twede vrouw haast sturven, nam hy eene derde, die hem eene dochter baarde. Hy wierdt eenige jaren voor zyne doodt van het graveel en de steen zeer geplaagt, en hadt daarenboven het ongeluk van de trap te vallen, en zyn regter been te breken, dat wel weder genezen wierdt; maar de pyn, die hy gedurig van de steen leedt, veroorzaakte zyne doodt, die voorviel den 17 April des jaars 1690. Onder zyne schriften munten uit zyn *Commentarius in Lancellotti Institutiones Juris Canonici*, en zyne traktaten *De milite Episcopo*; *De Diaconissis*; *De Clerico renitente*; *De Episcopis*; en *De Superintendente.* Onder zyne dichtkundige werken zyn de voornaamste twintig Lierzangen over de geboorte, het lyden, en de opstandinge van Jesus Christus. *Pippingii Memor. Theol. pag.* 1042. *seq.*

ZIEGLER EN KLIPHAUSEN, (HENRIK ANSHELM VAN) wierdt geboren te Radmeritz, in de opper-Lausnits, den 6 January des jaars 1663. Zyn vader, mede *Henrik Anshelm* genoemt, was erfheer van Radmeritz, van Probsthain, Linda, Bieha, en Marckersdorf; en zyn grootvader, *Joachim van Ziegler*, was mede bezitter van verscheide heerlykheden in Bohemen, maar moest de zelve, en zyne andere goederen, om dat hy den Lutherschen Godsdienst was toegedaan, verlaten. Hy studeerde eerst in de doorluchte schole te Gorlits, en naderhandt op de akademie te Frankfort aan den Oder. Aldaar leide hy zich op de talen, de rechtsgeleerdheit, de Historie, Genealogie, de welsprekendheit, en inzonderheit op de dichtkunde, als mede op allerhande edele lichaams oeffeningen. De doodt van zynen vader noodzaakte hem in den jare 1684 Frankfort te verlaten, en zich naar huis te begeven, om het bestier van het riddergoedt Probsthain, hem in de deling der vaderlyke goederen toegevallen, aan te vaarden. Hy verkocht het zelve naderhandt, en kocht in des zelfs plaats de heerlykheden van Podelwits en Altkötig, en ten laatsten het stedeke Liebert-Wolckwits, eene myle van Leipzig gelegen. Hy zocht gene ampten aan het hof, maar nam evenwel de plaats van Stifts-Raadt te Wurtzen aan, dat hem niet belette zich naar zyn genoegen in de studiën te oeffenen. De vruchten van zynen arbeidt zyn zyne *Heldenbrieven*, zyne *Asiatische Banise*, en zyn *Historisch Toneel des tyds*, door welke schriften, alle in een zeer fraaien Hoogduitschen styl geschreven, en inzonderheit door het laatste, hy een groten naam heeft verkregen. Hy stierf van de teering den 8 September der jaars 1696, in handschrift nalatende een ontwerp, nevens het begin van een historisch werk, het welk naderhandt door eene bekwame handt is voltooit, en onder zynen name, met den tytel van *Historischer Labyrinth der Zeit*, gedrukt. Hy was den 6 Augustus des jaars 1685 getrouwt met Sabina, eene dochter van Wolf van Lindenau op Machern, by welke hy vier zonen heeft verwekt, namentlyk: *Gustaaf Anshelm*, en *Ferdinand Adolf*, voor hunnen vader gestorven; *Wolf Henrik*, en *Karel Gotlob*; kort na hem overleden; nevens drie dochteren, genaamt: *Henrietta Sabina*, *Christiana Elizabeth*, en *Charlotta Wilhelmina.*

ZIEGLER, (JAKOB) hoogleeraar in de Godgeleerdheit, beroemd wiskunstenaar en aardryksbeschryver, bloeide in de XVI eeuwe, zynde geboren te Landshut, in Beyeren. Hy was dan niet te Landau geboren, zo als in de Fransche overzetting van *Thuanus*, door Teissier bygebragt *Addit. aux Eloges Tom. I, pag.* 20, van de uitgave van 't jaar 1696, wordt verzekert. Men zegt het zelve, met byvoeging van een tweden misslag, in 't Woordenboek van *Moreri*, namentlyk, dat Jakob Ziegler van Landau, in de neder-Elzas, geboortig was; en deze misslag is, in plaats van verbetert te worden, door de Hollandsche en Parysche drukken nog slimmer gemaakt: want in de zelve heeft men, in plaats van: *in de neder-Elzas*, gezet: *in neder-Duitschlandt.* De Hr. Thuanus heeft, *Hist. lib. VI, pag.* 118, *edit. Francof.* 1625, het woordt *Lindavus* gebruikt, het welk betekent, dat Jakob Ziegler van Lindau, en niet, dat hy van Landau geboortig was. Wat 'er van zy, als Gesnerus, en verscheide anderen, hem noemen *Landavus Bavarus*, willen zy zeggen, dat hy te Landshut (in Beyeren) geboren was. Paulus Jovius tast grotelyks mis, van Jakob Ziegler een Zweed makende. Zyne woorden daar omtrent zullen in 't vervolg aangehaalt worden. Zyn misslag is door eenige schryvers gevolgt, als door Mullerus in zyne Byvoegselen tot het *Suecia Literata* van Joh. Scheffer, *pag.* 441, is aangemerkt. De geleerde Schurtzfleisch, in zyne Verhandeling *De Rebus Sueo-Gothicis*, *pag.* 34, by Mollerus, *Hypomn. ad Sueciam Liter. pag.* 441, is wel niet begrepen onder die Paulus Jovius gevolgt hebben, maar hy zegt, dat Ziegler uit Zweden oorspronkelyk was. Men zegt, dat hy hoogleeraar in de wiskunst in de akademie te Upsal is geweest. Waarschynlyk is Paulus Jovius daar door bewogen Ziegler een Zweed te noemen, om dat hy eenige werken aangaande 't landt van Zweden heeft geschreven. Hy haalt ook met groten lof aan het geen Ziegler aangaande de wreedheit van koning Christiërn den II heeft geschreven. *Quis eò Latinas literas*, zegt hy, *quò Romana arma penetrare nequiverint, pervenisse non miretur? hic enim in terra Gothica natus, ac educatus, adeò exactè, pariter & facundè Christierni, Daniæ atque Norvegiæ Regis, immanitatem, neque ipsi sanguinario Tyranno diu latam, neque demum Diis ultoribus neglectam perscripsit, ut eruditis gentibus pudori esse possit; quod Latinæ facundiæ fruges, sub Cimmerio cœlo penè felicius ac uberius, quam sub hac benigniore ac temperatiore plaga proveniant.* Zie *Paulus Jovius Elog. cap. CXXXVIII, pag. m.* 281. Schefferus merkt aan in zyn *Suecia Liter. pag.* 273, dat dit werk van Ziegler by Wendelin Rhiel te Straasburg is gedrukt in 't jaar 1536, het welk Gesnerus ook zegt *Biblioth. fol.* 367 *verso*, maar daar by aantekent, dat het zelve, met nog eenige andere boeken van den zelven schryver, en eene beschryving van 't Heilige Landt, door Wolfgang van Weissenburg gemaakt, gedrukt wierdt. (*Terra Sancta, quam Palæstinam nominant, Syriæ, Arabiæ, Ægypti, & Schondiæ doctissima descriptio, unà cum singulis tabulis earundem regionum topographicis; item, Holmiæ planè regiæ urbis calamitosissima clades ab eodem descripta: cujus libri & hic titulus est: Christierni secundi regis Danmarchiæ crudelitas perpetrata in proceres Sueciæ & populum Holmensem. Volumen impressum Argentorati apud Wend. Rihelium* 1536 *in fol. cum alia Descriptione Terræ sanctæ juxta ordinem alphabeti, ad scripturam proximè directa, authore Wolfgango Weissenburgio.*) Deze Historie aangaande de wreedheit van Christiërn wordt gevonden in het twede Deel van de verzameling der Duitsche geschiedenisschryvers (*Scriptores Historiæ Germanicæ*) gedrukt te Basel, en uitgegeven door Schardius in 't jaar 1574. Johan. Wolfius heeft de zelve met het *Scandinavia* van dezen zelven Ziegler laten drukken in het werk van Alb. Krantz, genaamt:

Historia Regnorum Septentrionalium, in den druk van Frankfort van het jaar 1583. Men leest in de *Index librorum prohibitorum, pag.* 546 (*Edit.* 1667) dat de *Beschryving van 't H. Landt* enz. te Straasburg by Petrus Olipio in 't jaar 1532 is gedrukt: maar Gesnerus heeft dezen druk niet gekent. Maar om weder tot Paulus Jovius te komen, zyn zeggen en bewys, boven gemeld, aangaande de plaats der geboorte van Ziegler zou naauwlyks genoegzaam zyn voor de genen, die slechts zouden willen beweeren, dat hy zich in Zweden eenigen tydt hadt opgehouden, nademaal hy zelf zegt, dat hy zyn werk van Zweden heeft zamengestelt uit de gedenkschriften, die hem, te Rome zynde, wierden medegedeelt. Zie hier een deel zyner voorreden, getrokken uit de Bibliotheek van Gesnerus op de 368 bladzyde: *Ego, qui de locis Septentrionalibus, veteri Historia incognitis, Commentarium editurus sum, atque ita ut illa loca rebus his, unde regiones beata dicuntur, affluentia sim ostensurus, ut hac plena fide apud auditorem reponam, necessario quoque præfabor quibus auctoribus constet susceptum opus. Roma dum essem, fuerunt in urbe continuo tempore duo Archiepiscopi Nidrosienses regni Nordvegiæ, prior quidem gente Danus, &c. Post hujus mortem substitutus ei Olavus Romam venit, quem frequenter conveni, & didici reliqua Nordvegia, quanta tradi ab uno potuerunt. Gothiam vero, Sueciamque, & Finlandiam, supraque has ad Boream Laponiam extensam, sed etiam Gronlandia Chersonesum & insulam Tylen accepi à reverendis episcopis, Joanne Magno Upsaliensi, & Petro Aerosiensi Gothis, tunc in urbe privatis amicis, & mecum conjunctissime conversatis. Et quidem Upsaliensis in Commentario Schondia scribenda antea fuerat, permiseratque id censura nostra.* enz.

De bisschop van Passau, Wolfgang, uit den huize der graven van Salm, een kerkvoogdt van veel geleerdheit, was zyn Mecenas of patroon, en deedt in zyne bisschoppelyke stadt voor hem eene prachtige grafstede oprechten. Ziegler hadt by dien prelaat zyne wyk en toevlucht genomen, wanneer hy de stadt Wenen, daar hy langen tydt hadt geleeraart, hadt verlaten, in den tydt, dat de zelve door de Turken belegert wierdt. Hy is gestorven in de maandt van Augustus des jaars 1549, en niet in 't jaar 1559, als Moreri aantekent. De vierschaar van het geloofsonderzoek heeft het lezen van eenige zyner boeken t'eenemaal verboden, en het lezen van de andere is alleen toegelaten onder dit beding, dat men verscheide dingen daar in zou verbeteren, en by den naam Ziegler het teken van een veroordeeld schryver zetten. Zie de *Index librorum prohibitorum pag.* 546, van den druk van 't jaar 1667. Men vindt eenige Protestantsche schryvers, die hem voor hunnen broeder erkennen. Hy helde ook in der daadt sedert den jare 1523 sterk over naar hunnen kant, als blykt uit zeker werk, dat hy ten voordeele van Erasmus tegen Jakob Stunica te Rome heeft gemaakt, en dat te Basel door Johannes Probenius in 't gemelde jaar is gedrukt. Dit werk heeft den tytel van: *Libellus Jacobi Ziegleri, Landavi Bavari, adversus Jacobi Stunica maledicentiam pro Germania.* De drukker Frobenius zegt 'er het volgende van, dat men ten dienste der geleerden en taalkundigen hier zal overschryven: *Commodum à Roma missus est libellus Jacobi Ziegleri, Landavi Bavari, quo promittit perpetuam rerum gestarum seriem ex quatuor Evangeliis contextam, & obiter Stunicam pro ipsius dignitate tractat. . . . . . Videtur hic Landavus homo multa reconditaque lectionis, ingenio festivo, magno judicio, stilo non neglecto, denique toto pectore Germanam spirans indolem.* Het geen Ziegler over de sterrekunst heeft geschreven, is niet ongeleerd. Zyn werk dien aangaande is gedrukt te Basel, in 't jaar 1536 in quarto, en genaamt: *Liber de Constructione solida Sphæra, cum scholiis in Opusculum Procli de Sphæra, & de Canonica per Sphæram operatione, & de hemicyclio Berosi, memorato à Vitruvio lib. IX, cap. 9. Adjunctis Arati Phænomenis Græcis, cum Commentarii Theonis.* Zyne uitlegging van 't twede Boek van Plinius is gedrukt te Basel in 't jaar 1531 onder dezen tytel: *In C. Plinium de Naturali Historia Commentarius, quo difficultates Plinianæ, præsertim Astronomica, omnes tolluntur.* Zyn *Organum, quo Catholica syderum, ut apud Plinium est, mira arte docetur*, is gedrukt te Basel in 't jaar 1531. Jacobus Milichius spreekt van dit laatste werk zeer voordelig in de voorreden van een boek, 't welk hy aangaande dit onderwerp in 't jaar 1534 in quarto heeft uitgegeven, zeggende: *Extant in hunc librum (secundum Plinii) Ziegleri, hominis docti, Commentarii, eruditè & subtiliter scripti; sed neque integrum librum interpretantur, & à Scholarum consuetudine nonnihil recedunt. Quare spero eum boni consulturum esse, quod amicis morem gessi, qui mihi autores fuerunt, ut hac ad utilitatem juventutis collecta ederem. Adeo enim nihil de ipsius existimatione detraho, ut libenter profitear, me ab ipso sæpe adjutum esse.* Behalven deze werken heeft Ziegler nog geschreven: *De rebus Indicis liber; Conceptionum in Genesin & Exodum Commentaria; Super arbitrio humano exempla & scriptura; Tractatus de raptu Pauli Apostoli in tertium cælum; De solenni festo Paschæ; In historiam Judith elucubratio & chronographica censura; Acta Papalia nondum evulgata; Commentaria in Sophiam: contra Valdenses libri quinque.*

Daar zyn nog verscheide andere schryvers geweest, die den naam van Ziegler gevoert hebben. Men zal 'er verscheide by Konig vinden in zyn *Bibliotheca vetus & nova*, maar niet Hieronymus Ziegler, hoogleeraar in de dichtkunde te Ingolstadt in de XVI eeuwe, de welke niet alleen de Jaarboeken van *Aventinus* in druk heeft uitgegeven, maar ook verscheide tooneelstukken opgestelt, die met den druk zyn gemeen gemaakt. *Bayle Dict. Crit.*

ZIEGLER, (Johan Erhard of Reinhard) geboren te Gedikhoven, gelegen in 't sticht van Spiers, in 't jaar 1569, tradt in 't jaar 1588 in de orde der Jesuiten. Hebbende de wiskunde en de Godgeleerdheit te Ments geleert, wierdt hy aldaar, en vervolgens te Aschaffenburg als rector beroepen, en eindelyk door den keurvorst van Ments tot zynen biechtvader aangenomen. Hy overleedt in den jare 1636, en heeft de wiskundige Werken van den vermaarden *Clavius*, bestaande in vyf stukken in folio, als mede eenige twistschriften tegen *Hoe* in 't licht gegeven. *Alegambe Bibl. Soc. Jesu.*

ZIELSVERHUIZING, *Metempsychosis.* Pythagoras en andere Filosofen geloofden, dat de zielen der menschen na hunne doodt in andere ligchamen, en zelfs in die der dieren verhuisden en overgingen. Plato was niet vreemd van dat gevoelen, maar met deze bepaling, dat de zielen van menschen niet dan in menschen wederom voeren. Onder de Joden zyn ook de meeste der Farizeën met deze gedachten behebt geweest. Ook is het gevoelen van de Zielsverhuizing nog zeer gemeen in 't Oosten, als mede by de Indianen en Chinezen, wordende onderhouden door hunne Brachmannen, of geestelyken. Cæsar schryft dit gevoelen ook aan de oude Galliërs toe; maar de zelve geloofden slechts, dat de ziel van den eenen mensch in een anderen mensch verhuisde. De Geten en oude Germanen, of Duitschers, hadden ook deze gedachten. *Tertullian. de Anima. Diogen. Laërt. in Vit. Philosoph.*

ZIERIKZEE. Zie ZIRIKZEE.

ZIGETH. Zie SIGETH.

ZILENTZIG, of CZILENTZIG, eene welgebouwde en neringryke stadt in het vorstendom Crossen, digt aan de Poolsche grenzen gelegen. Zekere heer van Mroseth schonk de zelve in den jare 1244 aan de Tempeliers, na het uitroeien van welke vermaarde ridders zy aan die van de St. Jans orde wierdt gegeven. Zo wel in als buiten de stadt vindt men eenige riddersetels en burgtlenen, welke onmiddelyk onder den groot- of heerenmeester te Sonneburg staan; maar de stadt behoort tegenwoordig, doch onder zekere bedingen, onder de kommandery van Lagow. Voor dezen stondt digt by de stadt, op een heuvel, een slot; maar het zelve legt nu onder den voet. *Becm. Joh. Ord. pag.* 117 *seq.*

ZILIA. Zie ARZILIA.

ZILLBACH, een jagthuis, nevens een daar by gelegen park, of warande, in het gevorstte graafschap Henneberg, aan de Werra. Zy behoren tot de domeinen des hertogs van Saxen-Eisenach.

ZILLEBECK, een slot in het landt van Waes, met den tytel van graafschap, waar onder het graafschap van Pergate, in Henegouwen gelegen, behoort. *Karel van Donselberg* wierdt in 't jaar 1672 tot vicomte of burggraaf van Zillebeck verheven. *L'Freël. de toutes les terres du Brabant.*

ZIMBREN, een slot in Zwaben, omtrent Rothweil gelegen, het welk voor dezen zynen naam aan een graafschap heeft gegeven. De graven van Zimbren zyn met *Wilhelm*, opperhofmaarschalk van Ferdinand den I, aartshertog van Oostenryk, uitgestorven, zynde zyne goederen ten dele aan de graven van Furstenberg, en ten dele aan die van Rothweil gekomen. *Lucæ Grafen-Saal. Hennings Theatr. Geneal. Burgerm. Schwab. Ryks-Adel. Spangenberg Adelspiegel P. I.*

ZIMIENNICK, een zekere afgodt, dien nog hedendaags vele inwoonders van het Poolsche landschap Samogetie, niettegenstaande zy den Christelyken Godsdienst hebben aangenomen, jaarlyksch in het einde van de maandt October zekere offerhanden doen. Men zegt, dat deze afgodery by vele gemene lieden in Litthauwen en Pruissen mede nog gepleegt wordt. *Connor State of Poland P. I, Let. V.*

ZIMISCA. Zie JOHANNES de I, keizer.

ZIMMERN, anders genaamt *Mariendal*, eene vermaarde abdy van Cisterciënzer nonnen in het sticht van Spiers, in 't jaar 1230 door den bisschop van Wurtsburg gesticht. *Bucelini Germ. Sac. P. I.*

ZIMMERN, voor dezen een klooster van Cisterciënzer nonnen in het graafschap Oettingen. Het zelve wierdt door de graven van Oettingen, van den Lutherschen tak, gereformeert, waar over de keizer in 't jaar 1627 strenge bevelen aan hen deedt afvaardigen; gelyk zy dan ook in 't jaar 1630 verplicht waren het zelve aan de Roomsch-Katholyken weder in te ruimen. Maar het is by de Westphaalsche vrede aan de gezegde graven weder afgestaan. *Carafa in Germ. restaur. Merian Topogr. Suev.*

ZINARA, een eilandt in den Archipel, gelegen omtrent de kust van Asië, tusschen Namorgo en Levita. Het is thans verwoest, en daar wonen niet dan wilde dieren. Maar het is voor dezen tamelyk bevolkt geweest, als uit de puinhopen van eenige oude gebouwen en huizen nog blykt. Aan de Westzyde van dit eilandt legt het kleine eilandt *Charussa*, of *Charisa.* Men vindt daar op zeer vers en aangenaam water. *Boschini Archipel.*

ZINCKGRAF, *Zinkgraef*, (Laurens) wierdt geboren te Simmern, in de Palts, in 't jaar 1539. Hy hoorde in 't jaar 1556 Johan Sturm te Straasburg, en vervolgens oeffende hy zich te Wittenberg in de wiskunde, daar hy ook *Magister* of Meester wierdt gemaakt, en in 't jaar 1565 verlof kreeg om opentlyk over het Grieksche Nieuwe Testament lessen te mogen doen. Kort daar na wierdt hy door de milddadigheid van Paltsgraaf Georg in staat gestelt om eene reis naar Vrank-

ryk

ryk te doen, wanneer hy de hemelsloopkunde te Parys aan eenige byzondere personen in huis leerde. Hy wierdt in 't jaar 1570 te Orleans Licentiaat in de Rechten, en na zyne te huis komst door Frederik den III, keurvorst van de Palts, tot zynen Raadt aangenomen. Hy bekleedde in 't jaar 1574 het ampt van krygs-Raadt by den Paltsgrave Christoffel, de welke prins Willem den I van Orange, tot hulpe der Nederlanden tegen de dwingelandye van Spanje optrekkende, eenige hulptroepen aanbragt. Hy besteedde zynen ledigen tydt aan het lezen der Historie, en onderwees de nieuw aankomende advokaten in de praktyk der rechtsgeleerdheit. Hy overleedt in den jare 1610, nalatende onder andere schriften eene fraale verzameling van *Apophthegmata*, of zinryke spreuken. *Adami in Vit. ICt.*

ZINDIKITEN, zekere Mahomethaansche ketters, of liever Atheïsten, de welke noch de Goddelyke voorzienigheit, noch de opstanding der doden geloven. Zy erkennen geen anderen Godt dan de vier hoofdstoffen, of Elementen, en dryven, dat de mensch alleen uit die vier hoofdstoffen is zamengestelt; dat die delen na zyne doodt daar toe wederkeren, en dat hy op die wyze in de Elementen weder by Godt komt, die de zelve heeft geschapen. *Ricaut de imper. Ottom.*

ZINNA, of CINN, eene kleine plaats in de Brandenburgsche Middelmark, op de grenzen van den Saxischen keurkreits, en niet verre van Juterbok gelegen. Hier wierdt in 't jaar 1667 eene byeenkomst gehouden tusschen eenige gemachtigden van keur-Saxen, keur-Brandenburg, en het vorstelyke huis van Brunswyk over de zaken van de munt en geldspeciën, en de zelve op een zekeren vasten voet gebragt.

ZINTZENDORF, of ZINZENDORF, een zeer aanzienlyk graaflyk geslacht in Oostenryk, het welk het erfjagermeestersampt in het landt beneden den Ens bekleedt, en in 't jaar 1662 in den gravenstandt is verheven. Eenigen zyn van gedachten, dat zy uit Zwitserlandt zyn voortgekomen; maar anderen zeggen, dat zy hunnen oorspronk uit Oostenryk hebben, en beweeren, dat dit geslacht reets ten tyde van keizer Rudolf den I van Habsburg op zyn stamhuis *Zintzendorf*, by St. Leonhard gelegen, gewoont heeft, wordende naar hun getuigenis al in den jare 1288 van OTTO ZINTZENDORF in Hausseck, en van HENRIK ZINTZENDORF in oude brieven gewag gemaakt. Men voegt daar by, dat MARQUARD ZINTZENDORF, de vader van den eersten, al omtrent den jare 1240 heeft gebloeit, en dat HENRIK ZINTZENDORF, in Zintzendorf, gezegt de oude, niet lange daar na heeft geleeft. Rittershusius begint de volglyst van dit voorname geslacht met CHRISTOFFEL VAN ZINTZENDORF, wiens neef, mede CHRISTOFFEL geheten, en in 't jaar 1539 gestorven, het bovengemelde opperjagermeestersampt op zyn geslacht heeft gebragt. In zyn testament, gemaakt in den jare 1535, heeft hy aan zynen oudsten zone, STEPHANUS, de kasteelen van Hausseck, Beerwarth, Katelstet, en eenige andere, en aan den jongsten, HANS, of JOHAN, de heerlykheden van Pottendorf, vier mylen van Wenen gelegen, Feistritz, Scharffeneck, enz. nagelaten. De nakomelingschap van den eersten schynt uitgestorven te zyn; maar die van den tweden bloeit alsnog, wordende de navolgende, te weten ALBERT, MAXIMILIAAN, ERASMUS, JOHAN WILHELM, FERDINAND, en SIGISMUND ERNEST VAN ZINTZENDORF, alle broeders en neven van dien tak, in den jare 1662 door den keizer in den gravenstandt verheven. De eerste der zelven, te weten Albert, bragt het aan het keizerlyke hof zo verre, dat hy den 3 May des jaars 1683 tot keizerlyken opperhofmeester en eersten staatsbedienaar wierdt aangestelt. Hy overleedt nog in dat zelve jaar, gene mannelyke erven, maar verscheide broederen nalatende, welker nakomelingen ten dele nog tegenwoordig in Oostenryk en aan het keizerlyke hof in groot aanzien zyn, hebbende zich, onder anderen, FRANCISCUS LODEWYK, keizerlyke kamerheer, en te voren des zelfs afgezant in Zweden, in 't jaar 1709 als plenipotentiaris, of gevolmachtigde, by de uitvoeringe van het Alt-Ranstadsche verdrag bevonden. In 't jaar 1712 bekleedde LODEWYK, GRAAF VAN ZINTZENDORF, het ampt van opper-erf-landsjagermeester by de erfhuldiging van den keizer in Oostenryk, en wierdt vervolgens tot hoofdman der trawanten van de keizerinne weduwe Wilhelmina Amalia aangestelt. Voorts vindt men in het zogenoemde *La Clef du Cabinet*, *pag.* 296, dat graaf OTTO HENRIK VAN ZINTZENDORF, de oudste van dit huis, in de maandt van December des jaars 1713 zonder mannelyke erven is overleden, en zynen broeder, FRANCISCUS LODEWYK, eerst keizerlyke kamerheer, en daar na kommandant der sterkte Spielberg, in Moravië, vele goederen heeft nagelaten. De zelve is getrouwt met Anna Catharina, vryvrouwe van Furst; maar heeft mede gene kinderen. Van den zelven tak is ook FERDINAND VAN ZINTZENDORF, keizerlyke generaal en kommandant van Groot-Waradyn.

MAXIMILIAAN ERASMUS VAN ZINTZENDORF, zoon van Otto Henrik, de broeder van Albert, boven gemeld, is gestorven in den jare 1672, en de stichter van den Lutherschen tak van dit voorname geslacht geweest. De zelve bloeit in Meissen, en bezit daar de riddergoederen Hof, by Oschatz, Gavernitz, omtrent Dresden, en meer andere. Deze Maximiliaan Erasmus heeft de twee volgende zonen verwekt, namentlyk (1) *Otto Christiaan, graaf van Zintzendorf* en Pottendorf, heer van de heerlykheden Freydek, Schönek, Thurnstein, op Gavernitz, Constappel, Wildberg, en Scherau, erf-lands-jagermeester in neder-Oostenryk, koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische generaal veldtuigmeester, werkelyke geheime Raadt, en opperkommandant van alle sterktens in Saxen, in 't jaar 1718, den 18 July, zonder kinderen overleden, in den ouderdom van zeven en vyftig jaren. (2) GEORG LODEWYK, de twede zoon van grave Maximiliaan Erasmus voornoemd, heer van Karelsbach, Wiesen, Oderburg, en op den Hof, stierf in den jare 1700, oud omtrent acht en dertig jaren, zynde koninklyke Poolsche en keurvorstelyke Saxische geheime Raadt en kamerheer geweest. Hy heeft by twee gemalinnen een gelyk getal van zonen nagelaten, te weten by de eerste FREDERIK CHRISTIAAN, GRAAF VAN ZINTZENDORF, enz. kamerheer van den koning van Polen en keurvorst van Saxen, geboren in 't jaar 1696, en getrouwt eerst met eene gravinne van Polheim; en daar na met Christiana Sophia, dochter van den grave van Callenberg; en by de twede NICOLAAS LODEWYK, geboren den 26 May des jaars 1700, en gehuwt met Erdmuth Dorothea, gravinne van Reus, dochter van Henrik den X te Lobestein, by welke hy verscheide kinderen heeft verwekt, waar van de twee oudste zyn: *Henriëtta Benigna Justina*, geboren den 28 December des jaars 1725, en *Christiaan Renatus*, geboren den 19 December des jaars 1727.

ZINZIMUS, een tegenpaus, beklom den pausselyken troon in 't jaar 824 na Paschalis den I, en kantte zich tegen Eugenius den II. Maar keizer Lodewyk de Godvruchtige zondt zynen zoon Lotharius naar Rome, waar op Zinzimus de vlucht nam. *Anastasius in Vit. Pontif.*

ZION, of SION, een berg binnen de stadt Jeruzalem, gelegen, zo als Reland wil, in het Zuider gedeelte van die stadt, maar, naar het schryven van anderen, in het Noorden van de zelve. De Jebusiten hadden daar een burgt op gebouwt, welken de koning David door zynen veldheer Joab liet innemen, en vervolgens verbeteren, nemende daar in zyn verblyf, waarom de zelve sedert dien tydt de stadt Davids genoemt wierdt. Lange daar na, namentlyk in den jare der wereldt 3780, veroverde Antiochus Epiphanes, koning van Syrië, dezen burgt; maar Simon de Machabeër ontweldigde den zelven den Syriërs wederom twintig jaren daar na. De H. Schrift noemt doorgaans den berg Zion voor de plaats, daar de Tempel op stondt; maar de zelve lag eigentlyk meer op den berg Moria, zynde een van Zions heuvelen. De Duitsche ordensridders wierden eertyds Ridders onzer lieve Vrouwe van den berg Zion genoemt. *II Sam. V, vs. 6, 7. I Paralip. XII, vs 6, 7. Josephus Joodsche Oudheden XIII Boek. Reland Palestina l. II, pag.* 847, 848.

ZION, of SION, een berg in Palestina. Zie daar van op BAAL-HERMON.

ZION, of SION, en ook SEON genaamt, voor dezen eene stadt in Palestina, in den stamme Issaschar. Eusebius en Hieronymus getuigen, dat 'er in hunnen tydt by den berg Thabor eene plaats wierdt gevonden, die den naam van *Seon* droeg.

ZION, of SION, gelegen aan de Rhône, eene stadt en bisdom, onderhorig aan het gebiedt van Tarantaise. De setel van dezen kerkvoogdt was eertyds te *Octodurum*, of *Martigni*, in Chablais; doch sedert dat deze stadt verwoest is, heeft men den zelven overgebragt naar Zion, het welk de Latynen *Sedunum* noemen. De bisschop is graaf van Valais, prins des H. Ryks, laat geldt munten, stelt zekere amptenaars en bedienden aan, en heeft andere zeer aanzienlyke vermogens, door Karel den Groten verleent aan St. Theodulus omtrent het jaar 802. De hertogen van Savoje hebben voorgegeven, dat dit landschap hen toebehoorde, en deze eischen hebben lange en moeielyke oorlogen veroorzaakt. Tegenwoordig staat de bisschop in verbondt met de zeven Roomsche Zwitsersche Kantons. Onze Lieve Vrouwenkerk, zynde de hoofdkerk, is zeer vermaard, het zy men acht slaat op de oudheit van haar gebouw, of de achting van haar Kapittel. De bisschop wordt uit het ligchaam der kanunniken verkoren. Men vindt aangetekent, dat 'er een concilie te Zion is gehouden in de maandt van November des jaars 1257. *Ranutius Scotus Helvet. Sacra & Prof. Gulliman l. IV Helvet. c. 4. Sammarthanus Gall. Christ.*

ZION, of SION, voor dezen een beroemd klooster van Reguliere kanunniken, omtrent duizend schreden van de stadt Delft, onder het gerecht van Ryswyk, gelegen. De tydt van des zelfs stichtinge is onbekend; maar het blykt uit het leven van Erasmus van Rotterdam, het welk voor de Latynsche drukken van zyne Zamenspraken gevonden wordt, dat het al in den jare 1486 in wezen is geweest: want daar vindt men, dat hy na de doodt van zyne ouders by de Reguliere kanunniken van het klooster Zion ter schole is bestelt omtrent het jaar 1484. Ja het moet 'er al gestaan hebben voor het jaar 1444: want dewyl de kloosters der Reguliere kanunniken in Hollandt dagelyks vermenigvuldigden, is onder hen op den 4 May des jaars 1444 besloten, dat men, naar de wyze van het Kapittel van Windeshem, in Over-Yssel, dit klooster ook tot een Kapittel zou oprechten; en dat Kapittel, als in Zion opgerecht, heeft daarom den naam van het Kapittel van Zion behouden. De kloosters, met het Kapittel van Zion vereenigt, of daar onder staande, heeft Johan Lindeborn, die de zelve onder de papieren van Sasboldus gevonden hadt, opgegeven in zyne *Beschryvinge van het Deventersche bisdom*, in 't *II kap.* Zie ook het Latynsche *Batavia Sacra Part. II, pag.*

232. Naar het verhaal van Dirk van Bleiswyk, die zulks heeft getrokken uit de schriftelyke aantekeningen van eenen Joost Hendriksz., is dit konvent, of klooster, den 30 January des jaars 1544 door eenige onbekende personen in brandt gestoken, en voor het grootste gedeelte in kolen gelegt, verbrandende, onder anderen, de meeste boeken en papieren van het zelve. Men kreeg naderhandt, als in de gezegde aantekeningen mede te lezen staat, groot achterdenken op eenen der priesters, geboren van Schoonhoven, de welke ook weggezonden wierdt. Bleiswyk gist, dat het klooster ten eerste weder is opgebouwt. Maar ten tyde van den Spaanschen oorlog heeft de overheit der stadt Delft, op dat de vyanden in dit klooster niet nestelen, en de stadt belagen zouden, het zelve, onder andere gebouwen, t'eenemaal gesloopt, en tot den grondt toe afgebroken. De grondt is naderhandt in een zeer vermakelyken lusthof verandert. *Bleiswyk Beschryving der stadt Delft. P. Opmeer Dec. I, l. V, pag. 43. Joh. Lindeborn Notit. Episcopat. Daventr. cap. II, §. 1. Oudheden en Gestichten van Delflandt pag. 243—252.*

Daar zyn nog verscheide andere kloosters in Nederlandt geweest, welke den naam van ZION, of SION, gevoert hebben: als een in Vrieslandt, in het kwartier Oostergoo, en de grietenye van Oost-Dongeradeel, bewoont door nonnen van de Cisterci-orde, staande onder den abt van Klaarkamp, en zynde in den jare 1580 afgebroken; een ander binnen de stadt Deutekom, in het graafschap Zutphen, waar van in het artykel van die stadt is gesproken; nog een buiten de stede Beverwyk, in Noord-Kennemerlandt, genoemt het *Konvent van St. Maria op Zion*, begonnen in 't jaar 1429, en, gelyk andere kloosters, ten tyde van den Spaanschen oorlog verwoest. enz.

ZIPPELZERBST. Zie ZORBIG.

ZIPS, (HET GRAAFSCHAP VAN) in 't Latyn *Scepusium*, of *Sepusium*, is gelegen in opper-Hungarië, op de grenzen van Polen, in de landstreek, daar het Karpatische gebergte het hoogst is. Men zegt, dat het door de oude Duitsche Gepiden het eerst bevolkt en bewoont is, en naderhandt, omtrent het jaar 1136, heeft de Hungarische koning, Bela de II, vele Saxen in Zevenbergen gebragt; hoewel zulks, naar het gevoelen van anderen, onder zynen zone en opvolger, Geysa den II, is geschied. Tegenwoordig kan dit landschap in het Poolsche en in het Hungarische verdeelt worden: want een deel van het zelve, waar onder dertien plaatsen behoren, waar van *Lublow* de voornaamste is, is in 't jaar 1412 door Sigismund, koning van Polen, voor eene zekere somme gelds verpand, waar door het zelve aan de republiek van Polen is gekomen, en het Waywoodschap van Crakau onderworpen. De plaatsen van dat deel, behalven het gemelde Lubiow, zyn: het slot *Lublo*, de stadt *Podolinaz*, en *Gnesna*, *Bella*, *Leubitz*, *Rusdorf*, *Durandorf*, *Menhardsdorf*, *Mattisdorf*, *Georgenberg*, *Filcka*, *Teutschendorf*, *Michelsdorf*, *Neudorf*, *Kirchdorf*, en *Wallendorf*. Het andere deel, nog tegenwoordig onder Hungarië behorende, bestaat in de volgende plaatsen, als: *Leutschau*, *Zeben*, *Kasmarck*, het welk eenigen verkeerdelyk tot het Poolsche aandeel rekenen, *Schmölnitz*, het *Zipser-huis*, en nog eenige andere koninklyke vrye steden, en andere plaatsen. De grondt van dit land- of graafschap is tamelyk vruchtbaar, en zo goed en voordeelig als elders in Hungarië. De inwoonders bedienen zich, behalven de Hungarische, Wendische, en Latynsche, ook van de Hoogduitsche tale, en een groot gedeelte van de zelve is den Protestantschen Godsdienst toegedaan. Van ouds hebben de Hunnen, en in later tydt de Turken en Tartaren dikwils grote schade in dit landt veroorzaakt. *Johannes de Zapolia*, vorst van Zevenbergen, en daar na tot koning van een deel van Hungarië verkoren, tegen keizer Ferdinand den I, noemde zich onder anderen ook graaf van Zips. Na dat nu zyn zoon, *Johan Sigismund*, in 't jaar 1571 zonder lyfs erven overleden was, zyn de Hungarische graven van *Turzo* graven of heeren van Zips geworden. Maar deze naderhandt mede geheel uitgestorven zynde, heeft de kroon van Hungarië dit landschap aan zich getrokken, de welke, als men verhaalt, weder anderen daar mede beleent heeft. *Frölich Viator l. I, P. I. Cromer. Rer. Polon. l. XII & XXI. Isthuanfius Rer. Hung. lib. X & XXVI. Zeiler. Descript. Hung. Krechwitz Descript. Hung.*

ZIPSER-HUIS, in 't Hungarisch *Szepes*, en in 't Latyn *Scepusium*, en *Sepusium*, een sterk slot, gelegen op een hoge rots in het voorgemelde graafschap van Zips, het welk daar van zynen naam heeft gekregen, tusschen Leutschau en Eperies. Men telt elf vlekken, of kleine steden, daar onder behorende, van welke Kabsdorf het voornaamste is. Het wierdt in 't jaar 1528 door koning Ferdinand den I verovert; maar in 't jaar 1604 door de troepen van Botschkai vruchteloos belegert. Men zegt, dat in een spelonk niet verre van dit slot een water gevonden wordt, het welk in den winter vloeiend; maar in den zomer hard bevroren is. *Zeiler. Descr. Hung. Wernherus de admirandis Hungariæ aquis.*

ZIRIFDIN, of AMANSIFERDIN, eene stadt in het Gelukkige Arabië, welke Moletius voor het oude *Carman*, of *Acarman* houdt: maar het is waarschynlyker, dat Acarman het hedendaagsche *Charbar* is, gelegen aan eene rivier van dien name, en dat dit Zirifdin voor het *Omanum* van Ptolemeus en Stephanus moet gehouden worden.

ZIRIKZEE, ZIERIKZEE, of ZIRIXZEE, eene oude en deftige stadt in Zeelandt, de hoofdstadt van het eilandt Schouwen, gelegen aan de regter zyde van Beooster-Schelde. Zy wordt voor de oudste stadt van Zeelandt gehouden, en gezegt in 't jaar 849 gebouwt te zyn van eenen *Sirik*, *Zierick*, *Siricius*, of *Siringus*, van wien zy ook haren naam zou gekregen hebben. Levius Lemninus, een geboren Zirikzeër, beweert mede, dat deze stadt haar begin heeft genomen onder Lotharius den I, keizer en koning van Vrankryk omtrent het midden van de negende eeuwe. Zie hier zyne woorden. „ De „ stadt Zirikzee", zegt hy, „ aldus genaamt naar haren stich- „ ter (*Siricius*) is het voornaamste sieraadt van dit eilandt. On- „ der keizer Lotharius, in 't jaar 849, is 'er eerst een begin „ gemaakt van de zelve tot een stadt aan te leggen, en met „ muren te omtrekken." De zelve tydt staat ook uitgedrukt in eenige oude Nederduitsche vaarzen, door Reygersbergh in zyne *Kronyk van Zeelandt*, *pag.* 21, 22, aangehaalt, en aldus luidende:

In 't Jaer acht hondert ende neghenen veertigh mede/
Was ghefundeert Zierikzee / die stede /
Op eenen / die Ziringus ghenoemt was /
Alzo men in d'oude Chronyken las.
Doe men d'Octave van onzer Vrouwen
Haers Hemelvaerts begonste te houwen.
Lotharius was Keyser in 't ryche machtich /
Ende Hertoch van Brabant / dat 's waerachtigh /
Zoo men vind in 't klare en wel beseffe /
Die Zondaghs lettere was doe die F.

Reygersbergh voegt daar by, dat die vaarzen meer dan vyf honderd jaren oud zyn, en geeft nog twee Latynsche vaarzen op, die het zelve getuigen, namentlyk:

Construitur locus hic per quendam, nomine Sirik;
Fit post hoc oppidum nomen habendo suum.

Dat is te zeggen, dat een, genoemt *Sirik*, deze plaats heeft gebouwt, en haar naderhandt zynen naam gegeven. De voorgemelde Nederduitsche rymtjes, op francyn geschreven, en in een bordt beslagen, hebben voor dezen in de gasthuiskerke te Zirikzee opgehangen. De geleerde Menso Alting is ook niet vreemd van het gevoelen, dat Zirikzee door eenen Sirik gesticht is, en van hem zynen naam heeft gekregen, bewerende, *Notit. Germ. Inf. P. II*, dat deze naam zo veel te zeggen is als Ziriks eilandt, en dat 'er gene reden is om te twyffelen, of deze Sirik, of Zirik, is in zynen tydt een man van groot aanzien geweest. Ondertusschen zyn anderen meer voor het gevoelen van Boxhorn, in zyne *Kronyk van Zeelandt*, *I Deel*, *pag.* 310, zeggende, dat Zirikzee zynen naam heeft ontleent van *Zirik*, het welk hy zegt dat weleer zout betekende, om dat in zekeren lyst van de zoutmaten, eertyds te Rommerswaal gebruikt, zekere zoutmaat *Zirik-lepel* genoemt wordt. Zie ook Smallegange in zyne *Kronyk van Zeelandt* in 't *IV Boek.* Ook zyn 'er, die den naam van Zirikzee afleiden van *Kirch*, of *Kerk*, en *Zee*, als of men *Zee-Kerk* zeide. Maar dat schynt wat verre gezocht, en al vry geweldig, den naam van *Kirch* in dien van *Zirik* te verdraaien. Zie *Gargon Walchersche Arkadia I Deel*, *pag.* 245.

Maar wat 'er van de eerste opkomste dezer stadt zy, het is ten minsten zeker, dat zy zeer oud is, en het blykt ook klaarlyk uit de oude Rym-Kronyk van Melis Stoke, dat zy al van ouds in groot aanzien, en onder alle de steden, die onder het gebiedt van grave Diderik den VII stonden, van de hooggeachtste is geweest. Zy wordt ook meermalen van gemelden Melis Stoke, en andere geschiedenisschryvers geprezen wegens hare getrouwigheit voor de gemene zake en hare graven, en wegens het groot betrouwen, het welk de zelve op haar stelden, alzo zy liever belegeringen, hongersnoodt, en gebrek aan alles, ja het uiterste gevaar heeft willen uitstaan, dan onder vreemde macht vervallen. Zy heeft daarom ook heerlyke voorrechten van de zelve verkregen, waar door zy zeer welvarend is geworden. Dus heeft graaf Willem de III in 't jaar 1304 een plakkaat uitgegeven, behelzende, „ Dat „ niemandt Beooster-Schelde het ambacht van wever, voller, „ touwer, of scheerder zou doen dan te Zirikzee"; waar door de neering in deze stadt wonderlyk is aangewassen. Meer andere voorrechten, aan Zirikzee gegeven, staan by Boxhorn in zyne *Kronyk van Zeelandt*, als mede by *Smallegange* in 't brede opgetelt. Ook is het zoutkoken, of de zouthandel een van de hoofdneeringen der stadt geweest, en heeft den ingezetenen groten rykdom aangebragt: ja, naar het schryven van *Reygersbergh*, hebben die van Zirikzee omtrent de tyden van vrouw Jacoba, gravinne van Hollandt, Zeelandt, enz. in sterkte en grootte van schepen boven alle steden en zeeplaatsen van Nederlandt uitgemunt, moetende de Hollandsche en Waterlandsche schepen op dat stuk achter staan. Dus heeft de koning van Denemarken in 't jaar 1445 aan die van Zirikzee volkomen verlof en macht gegeven om overal in Noorwegen, Yslandt uitgezondert, koophandel te dryven. Ook is geen der minste van de andere rechten, aan de ingezetenen van deze stadt vergunt, dat zy, gelyk die van Middelburg, volgens eene vergunning van hertog Albert, aan het stapelrecht van Dordrecht niet verbonden waren; als mede het volgende, dat, indien een burger van Zirikzee iets begaan mogt hebben, waar door hy de doodt schuldig was, en alzo aan den lyve gestraft wierdt, of zich met de vlucht daar van kwam te bevryden, hy niet hoger in zyne goederen gestraft

strafe kan, noch mag worden dan ter somme van vyftig Paryssche ponden, het welk naar onze rekening omtrent dertig Hollandsche guldens bedraagt. Daarenboven heeft de stads overheit niet alleen te zeggen over de stadt, en haar gebiedt, maar ook, zo veel het landt daar rondom aangaat, over het gansche eilandt Schouwen het hoogste gezag en opperste gebiedt: een ampt, dat zeer aanzienlyk is, en thans door eenen der twee Burgermeesteren bekleed wordt, die den naam van *der Gemeynte Burgermeester* draagt; nevens zeven dykvoogden, gemeenlyk *Heymraden* genoemt.

Zirikzee, aan welkers en het landt van Schouwens goeden of kwaden toestandt het gansche graafschap van Zeelandt altoos veel gelegen is geweest, is al omtrent het jaar 1000 bevestigt en sterk gemaakt, naardien de Vlamingen menigmalen in Walcheren vielen, en de printen van den lande hier hunnen setel en voorraadschuren hadden, om de rondom gelegene eilanden van naby gade te slaan en te verdedigen. Maar hoe zeer dit den vyanden mishaagt heeft, blykt uit de zware belegering, die deze stadt in 't jaar 1303 den tydt van zes weken van de Vlamingen moest ondergaan; schoon zy hen de zelve duur genoeg betaalt zette, wanneer de bezetting, van twee kanten uitvallende, hare belegeraars zo vinnig aantastte, dat het gehele leger de vlucht nam, met achterlatinge van 1500 doden en 300 gevangenen. De stadt wierdt wel in het zelve jaar op nieuw door Guido van Namen omcingelt, maar door de kloeke tegenweer van hare ingezetenen van de belegeringe weder verlost, de welke voor de derde maal in dat zelve jaar hervat wierdt, maar ook voor de derde maal weder vruchteloos afliep. Maar in vervolg van tydt heeft deze stadt vele rampen geleden. Voor eerst wierdt zy driemalen, kort na malkander, met brandt bezocht, namentlyk voor de eerste maal in 't jaar 1414, waar door byna de helft van de stadt in kolen wierdt gelegt; voor de twede maal in den jare 1458, wanneer het beste en grootste gedeelte der zelve, met het Begynhof en het Preekheerenklooster, twee zeer destige gebouwen, afbrandden; en de derde maal in den jare 1466, wanneer byna het derde deel van de stadt, naauwlyks weder opgebouwt, met hare voortreflyke hoofdkerk, en meer andere gebouwen, tot assche wierdt verteert, zynde dit ongeluk op Kermis-avondt door den blixem veroorzaakt. In 't jaar 1472 hong 'er een ander onweder boven Zirikzee, het welk, zo het scheen, de gansche stadt tot een puinhoop en een vervaarlyk bloedbadt ging maken. Namentlyk, het is niet onbekend hoe deze landen onder de hertogen van Burgundië, en vooral onder hertog Karel den Stouten, geschat en geschoren wierden, en dat het niet dan van schattingen, lasten en ongelden was, daar men van hoorde. Het eene was naauwlyks opgebragt, of het andere stondt 'er weder te betalen: oude privilegiën, voorrechten, en handvesten golden niet meer dan het den vorst gelegen kwam en beliefde; want Karel hadt altydt geldt van noden, om dat hy altydt hadt te oorlogen, dat veel geldt wegneemt. Daar wierden dan in het bovengemelde jaar twee gemachtigden van zynent wegen te Zirikzee aangestelt, om aldaar, gelyk elders, nieuwe lasten in te voeren. De eene was een priester, en provisor over het eilandt Walcheren, met name Jakob Jansaen, en de andere was Michiël van Kattendyk geheten, baljuw van Zirikzee en van het eilandt Schouwen. De nieuwe belasting, zo als *Boxhorn* in de oude stads brieven gevonden heeft, bestondt voornamentlyk in deze vyf punten: „ 1. Dat men van ieder vat bier, in de stadt gebrouwen, zou geven vyf stuivers; 2. En van ieder vat, „ buiten de stadt gebrouwen, vyftien stuivers. 3. Dat men „ van ieder aam heten, of besten, wyn zou opbrengen twintig stuivers, en voor een aam slechten wyn tien stuivers. 4. „ Van een last tarwe zou men geven zes, en van een last rogge tien stuivers. 5. Voor een leper, of maat, zout zou „ men eenen stuiver betalen." De ingezetenen nu, zo eene regering onder de oude graven ongewoon, en des te ligter moe, maar niet wetende wat het te zeggen was tegen Karel in het harnas te staan, staken de houfden te zamen, maakten aan het hollen, en sloegen de gemachtigden, tot het invorderen dezer schattingen gestelt, dood, houdende vele magistraatspersonen van de stadt, hun lyf anders niet zeker achtende, het met de gemeente. Deze laatste maakte zich meester van de stads sleutels, stelde nieuwe regeerders aan, deedt het recht door een nieuwen schout bedienen, enz. Hertog Karel, uit Vrankryk in Nederlandt gekomen, en van alles onderrecht zynde, gaf daar op aanstonts een bloedvonnis, dat men de stadt Zirikzee te vuur en te zwaardt zou verdelgen. Of hy dat in der daadt meende, dan of hy het maar deedt om de ingezetenen der zelve te verschrikken, en aldus gewilliger tot het opbrengen van eene grote geldboete te maken, is niet wel te zeggen; maar dit is zeker, dat de moedigheit der burgerye wel haast gezonken was: want men liet eenige gemachtigden van den hertog binnen de stadt komen, en die de meeste schuldt tot den opstandt hadden, behalven omtrent twee honderd, die het ontliepen, wierden by den kop gevat en onthalst. De andere ingezetenen, priesters, en Religieuzen, mans- en vrouwepersonen, bejaarde menschen en kinderen, in 't kort, al wat gaan kon, trokken den hertog, die op weg was naar hunne stadt, te gemoet, en riepen luidskeels en met eene erbarmelyke stemme: „ *Genade! genade! barmhertigheit! barmhertigheit!*" Het leven wierdt hen ook, kwansuis uit grote barmhertigheit, door den hertog geschonken; maar zy moesten het duur genoeg betalen: want zy moesten beloven, dat zy hem dertig duizend guldens, in negen stonden, zouden opbrengen. Dat was eene zeer grote somme gelds in dien tydt, zodanig, dat de hertog de overheit van Zirikzee, om die penningen te vinden, moest verlof geven om de accyzen der bieren en wynen zes jaren lang te verhogen. Het ergste was, dat de burgers van deze stadt om den gemelden oploop niet alleen in hunne beurzen wierden gestraft, maar dat zy ook hunne privilegiën moesten missen, wordende door eene plegtige akte verklaart, dat zy de zelve door hunne wreveligheit verbeurt hadden. Maar Karels dochter en nazaat, vrouw Maria van Burgundië, die zachter van inborst was dan haar vader, en het niet kwalyk met hare landen meende, heeft den ingezetenen van Zirikzee op den dag van hare blyde inkomste alle hunne voorrechten en privilegiën wedergegeven.

Nog is deze stadt in geen kleine ongelegenheit gekomen onder den aartshertog Maximiliaan. Namentlyk, die van Sluis, in Vlaanderen, by welke zich vele Hoeksgezinden uit Hollandt gevoegt hadden, hadden zich opentlyk tegen Maximiliaan verklaart: en, om hem afbreuk te doen, en buit te maken, hadden zy menigen inval in Zeelandt gedaan. Die van Zirikzee hielden het met Philips van Kleef, die het bevel over de Sluizenaars voerde, en wiens vader, Adolf van Kleef, zyn verblyf binnen Zirikzee plagt te houden. Dus hebben zy die van Sluis allerhande levensmiddelen en krygsbehoeften toegevoert, waar toe mogelyk de begeerte om goeden winst te doen hen meer bewogen zal hebben dan een haat tegen Maximiliaan. Die van Sluis, een langdurig beleg uitgestaan hebbende, moesten eindelyk zwichten: doch zy bedongen nog, dat alle, die het met Philips van Kleef gehouden hadden, deswegen onaansprekelyk zouden zyn, en ongemoeid blyven. Die van Zirikzee, denkende, dat alles vergeten en vergeven was, zagen wonder toe, toen de hertog van Saxen, op het bevel van Maximiliaan, hen met kracht van volk kwam bezoeken, en hunne stadt met krygsvolk bezette. Het kwam eindelyk daar op uit, dat de stadt, wilde zy geen verder onheil afwachten, en die ongenodigde en onaangename gasten kwyt zyn, twintig duizend guldens moest opbrengen. De brieven, waar by alles vernietigt en kwyd gescholden wordt, behelzen verscheide omstandigheden, die elders zo niet gevonden worden; waarom men de zelve, zo als zy door *Boxhorn* worden opgegeven, hier zal laten volgen. Die van Zirikzee wierden dan met de volgende punten belast, namentlyk: 1. Dat, staande de wederspannigheit van den voornoemden Philips van Kleef en van de stadt Sluis vele ingezetenen van Zirikzee hen allerhande behoeften hadden toegevoert, en verstandt met hen gehouden. 2. Dat daar na, te weten in 't jaar 1490, als de graaf van Egmondt, stadhouder van Hollandt, Zeelandt, en Vrieslandt, François van Brederode by Bommenede hadt geslagen, en heer Jan van Naaldwyk, die van Brederodens aanhang, en gevolgelyk van 's vorsten vyanden was, vervolgde; dat (zeg ik) de poorten van Zirikzee voor den grave van Egmondt gesloten wierden, terwyl men den heere van Naaldwyk en zyn volk onverhinderd door of om de stadt liet trekken. 3. Dat als Walrave Draak, zeekapitein van den vorst Maximiliaan, eenige Vlamingen, Maximiliaans vyanden, ter zee tot Zirikzee toe vervolgde, die van deze stadt den voornoemden Walrave dreigden dood te slaan, zyn volk allerhande tegenstandt deden, en dus de Vlamingen gelegenheit gaven om het te ontkomen. 4. Dat die van Zirikzee den heere Kornelis van Bergen, toen admiraal ter zee, die uit last van Maximiliaan met een anderen edelman in de stadt wilde komen, niet hebben ingelaten, ja gedreigt op hem te schieten. En eindelyk 5. Dat als de graaf van Zoven, en Jan Dischaas op St. Lucasdag in 't jaar 1488 zekere schepen der wederspannige Vlamingen tot onder Zirikzee vervolgden, die van deze stadt hen gewapenderhandt hebben belet de gemelde schepen te bemachtigen. Als die van Zirikzee daar op nu om genade baden, heeft de hertog van Saxen, stadhouder van Maximiliaan en Philips, hen op eenige voorwaarden in genade aangenomen; als, onder anderen, dat die van de Wet, en nevens hen zestig andere personen, den hertog van Saxen, als algemenen stadhouder, blootshoofds, en met geboge kniën, om vergiffenis zouden bidden. Dat die van Zirikzee voor boete zouden opbrengen vier en twintig Andriesguldens, ieder gerekent op 24 stuivers. (Zo staat 'er by *Boxhorn*: maar *Reygersbergh* spreekt van twintig duizend guldens. Misschien heeft de laatste alle de lasten by malkander opgerekent.) Dat aan zyne keizerlyke Majesteit en aan zynen zone weder vry en onbelast zou betaalt worden eene jaarlyksche rente van honderd ponden, welke die van Zirikzee overlang beleent hadden. Dat zy insgelyks zouden betalen al zulke balken, en verder hout, als de hertog voor de twee havenpoorten hadt laten halen. Dat alle hardsteden, in de stadt en de vryheit van Zirikzee gelegen, voortaan zouden opbrengen twee stuivers. Dat zy in des hertogs handen zouden leveren alle hunne bussen en hun geschut. enz. Doch in den jare 1507 is die van Zirikzee door den Roomsch koning Maximiliaan en den aartshertog Karel vryheit gegeven om de twee blokhuizen, door den hertog van Saxen aan de stads poorten opgeworpen, af te breken, en om die poorten, met de muren, weder op te maken. Maar eenige jaren te voren, te weten omtrent het jaar 1500, stondt het te Zirikzee byzonder slecht, zo met de neering, als met de huizen: want men liet de huizen op vele plaatsen vervallen, en de erven onbebouwt leggen. De ellende sproot daar uit, dat 'er zo vele renten en erfpachten op de huizen stonden, die een langen tydt gelopen hadden; en het

ſtondt geſchapen, dat het hoe langer hoe ſlechter zou gaan. Maar door de voorzorge van de wethouders en den vorſt wierdt een middel uitgevonden om de renten op eene redelyke wyze te loſſen, en daar door begon de ſtadt weder adem te ſcheppen en op te luiken. Doch in de jaren 1513 en 1519 ſcheen het geluk deze ſtadt, nevens alle de ingezetenen van het eilandt Schouwen, in alles weder tegen te lopen. Voor eerſt rechtte de peſt daar eene grote verwoeſting aan, en wel zodanig, dat 'er in 't jaar 1518 binnen Zirikzee alleen over de drie duizend menſchen ſtierven. Ten twede deedt de zee daar eene onbeſchryflyke ſchade, en ſcheen het ganſche eilandt in een bare plas te willen veranderen; en niet alleen hadt het landt van de verbolgene zee zo veel te lyden, maar vyftien of zestien van hunne beſte ſchepen, en daar by wel vier honderd man, de kloekſte en ervarenſte lootſen, die 'er konden gevonden worden, vergingen door de ongeſtuimigheit der zee. Daar kwam, ten derde, by, dat die van Arnemuiden en Middelburg die van Zirikzee eenige jaren herwaarts belet hadden, of getracht hadden te beletten, op ſtroom te laden, en den koopman te dienen. Daar door waren die van Zirikzee en die van het eilandt Schouwen, zo als in zeker ſmeekſchrift (by *Boxhorn II Deel*, *pag.* 401) te lezen ſtaat, in 't jaar 1520 zodanig achter uit gezeilt, dat de huizen in de ſtadt, en de erven en landeryen buiten de zelve, die een jaar of twee te voren honderd Vlaamſche ponden gegolden hadden, in 't gemelde jaar 1520 geen dertig ponden gegolden zouden hebben. Maar zy hebben daar op van Karel den V, voor den tydt van twee jaren, eenigen afſlag van de ongelden verkregen. Ook is de wasdom van deze ſtadt daar door krachtig geſtuit, dat hare te voren zo heerlyke haven door het geweldt der zee, met het opwerpen van zeer veel zandt, zodanig verſtopt is. Nochtans is de koopvaart der zelve daar door niet geheel verlopen: want als men maar alleen op het zout in de zoutketens ziet, als mede op de Meekrappe, daar men mede verwt, en welke dit eilandt boven alle andere in grote menigte voortbrengt, nevens de vertieringe daar van, zal men moeten bekennen, dat Zirikzee eene brave koopſtadt is, en blyven zal, doordien zy in haren koophandel en in vruchtbaarheit nog dagelyks toeneemt. In 't jaar 1566 heeft de Magiſtraat van deze ſtadt uit de nalatenſchap van den markgrave van Ter Vere en Vliſſingen door koop verkregen den eigendom, met de hoge, middelbare en lage jurisdictie, uitgezondert over doodſlag, vredebreuk, en dienſten in heirvaarten, van de vier bannen van Duivelandt, als *Ouwerkerke*, *Nieuwerkerke*, *Kappelle*, en *Vyanen*, als mede het recht van windmolen, dwang, malerye, accynzen, en verdere aan- en afhankelykheden daar van, waar door de ſtadt naderhandt geen gering voordeel heeft getrokken wegens het uitgeven en bedyken van verſcheide gorſſen en aanwaſſen in het diep van het Gouweveer. In den oorlog met Spanje, in 't jaar 1572, wierdt Zirikzee, na het overgaan van Vliſſingen aan der Staten zyde, door de zogenoemde Watergeuzen, aangevoert door hunnen admiraal De Ryk, belegert, beſchoten, en, tegen dank van de Spaanſche bezetting, op den 5 Juny overgegeven. De Spanjaarden belegerden de ſtadt wederom in den jare 1576 onder hunnen veldoverſte Mondragon, en namen de zelve eindelyk, na een beleg van eenige maanden, en des prinſſen van Oranges vergeefſchen tocht om de ſtadt te ontzetten, den 2 July by verdrag in. Maar de Spaanſche veldoverſte verliet deze ſtadt, met alle andere ſterktens in dien oordt, wegens de geweldige muitery van het Spaanſche krygsvolk, nog in het zelve jaar, den 3 November, en trok, met al zyne troepen, naar Brabandt, latende deze ſtadt, die den koning zo veel geldt en bloedt hadt gekoſt, zonder bezettinge, waar op de prins van Orange den grave van Hohenlo derwaarts zondt, die na acht dagen kibbelens en rugſprekens de zelve wederom in de macht der Vereenigde Staten bragt, daar zy tot heden toe in is gebleven.

Tot dus verre van de gelegenheit, bouwinge, voorrechten, gevallen, en tegenwoordigen ſtaat dezer ſtadt geſproken hebbende, zal men nu tot het verhaal van haren geeſtelyken en wereldlyken ſtandt, en hare voornaamſte openbare, zo oude, als hedendaagſche, gebouwen, overgaan. Het eerſte, te weten den geeſtelyken ſtandt van deze ſtadt betreffende, de zelve was voor de veranderinge van den Godsdienſt de hoofdſtadt van het dekenſchap van Schouwen, en hadt een Kapittel in hare hoofdkerk, door de wandeling genoemt *St. Lievens Munſter*, zynde deze kerk ter gedachteniſſe van den martelaar *Livinus* ingewyd. Het Kapittel beſtondt uit vier en twintig kanunniken, en was in 't jaar 1378 door Albrecht van Beyeren, grave van Hollandt en Zeelandt, geſticht, ſtaande de kanunnikdyen ter vergevinge van den grave. Deze kerk, welke alle de andere kerken van Zeelandt in deftigheit en grootte verre te boven ging, en, onder anderen, met een overſchoon en zeer kunſtig orgel voorzien was, wierdt in den brandt van het jaar 1466, waar van boven geſproken is, aan kolen gelegt, ter gedachteniſſe van welken brandt het volgende jaarſchrift is gemaakt, het welk nog tegenwoordig in een venſter van de zelve gelezen, en waar in gezinſpeelt wordt op den ingange van de Miſſe der kerkwydinge, alzo de brandt, als boven gezegt is, op Kermis avondt begon. Het zelve luidde dan aldus:

Cras Cane terrIbILIs: non poſſVM: CVr? CadIt IgnIs.

Behalven deze hoofdkerk nu zyn 'er te Zirikzee verſcheide mans- en vrouwenkloosteren geweeſt, die ook hunne kerken hadden.

Daar heeft ook een deftig huis van de *Tempelieren* geſtaan tot het jaar 1312 toe, wanneer deze ganſche orde, onder de regering van paus Clemens den V, en door zyn bevel, is uitgeroeit. *Boxhorn* verhaalt in zyne aantekeningen op de Zeeuwſche Kronyk van *Reygersbergh*, *pag.* 317, dat 'er onder de ſtads regiſters brieven zyn gevonden, houdende aan den ſchout, de burgermeeſteren, ſchepenen, en den Raadt van Zirikzee, waar in hen laſt wierdt gegeven om alle de Tempelieren in hunne ſtadt op eenen nacht te vermoorden, wordende de wyze voorgeſchreven hoe zy dit bloedig werk hadden uit te voeren. Doch twee van die maats, de welke juiſt op dien moorddadigen nacht buiten het klooſter gebleven waren, ontſprongen den dans ten allen gelukke. Voor eenige jaren zag men den ingang van dit huis nog te Zirikzee, zynde een hoge ſtene poort van rode ſteen, met de beeldteniſſen van leeuwen, en andere dingen, zeer kunſtig gemaakt. Regt daar over was een ſtraat, tegenwoordig nog St. Jansſtraat geheten, en hebbende voor dezen gedient tot paardeſtallen voor de Tempelieren. Deze naam van St. Jansſtraat is daar van daan gekomen, dat de St. Jans ridders, gelyk Boxhorn getuigt, in het bezit wierden geſtelt van de gemelde Tempelieren. Maar naderhandt is dit huis, of klooſter, aan de Preekheeren gegeven, de welke ook binnen deze ſtadt gewoont hebben. Doch na de veranderinge van den Godsdienſt en de regeringe is het klooſter te niet gedaan, en door laſt van de overheit in byzondere huizen verdeelt.

Behalven deze zyn 'er te Zirikzee in de Roomſche tyden nog de volgende klooſters en geeſtelyke gebouwen geweeſt, als:

1. Het *klooſter der Minnebroeders*, dat eene aanzienlyke kerk hadt: doch men vindt op het jaar 1383 in de ſtads papieren aangetekent, dat de monniken van dit klooſter zo ongebonden van leven waren, dat zelf een Dirk Oudergeeſt van zynen medemonnik doodgeſtoken wierdt, waar door alle de monniken daar uit gezet, en andere daar weder in geplaatſt wierden, die, het niet minder ſlordig aanſtellende, wederom voor de eerſt uitgezetten moeſten wyken, doch alvorens alle de nog overig zynde klooſtergoederen roofden, en aldus by middernacht, buiten kenniſſe der ſtads overigheit, uit het klooſter en de ſtadt zich weg begaven, het welk met deze woorden in de ſtads brieven ſtaat aangetekent: „ In het jaar 1388 hebben de „ Minnebroeders van de naauwe onderhoudinge het Konvent „ te Zirikzee berooft van roerende en onroerende goederen". De kerk van dit klooſter is op St. Lucas-avondt in het jaar 1552 afgebrand, en het klooſter kort daar na door de beeldeſtormers onder den voet gehaalt, en t'eenemaal vernielt.

2. Het *klooſter* of *huis der Broodzuſteren*, alzo genoemt, om dat zy de koſt gingen bedelen, en verder met arbeiden wonnen.

3. *De graauwe* of *zwarte Zuſters*, naar hunne kledinge alzo geheten, anders *het klooſter van de drie Koningen* genoemt. Het zelve was met het Kapittel van Zion vereenigt, en is in 't jaar 1490 opgerecht uit zeker gaſthuis, *te Nazareth* bygenaamt, voor zeventien arme mannen, met de kapelle, eenige jaren vroeger geſticht uit zekere nagelatene goederen van een inwoonder van Zirikzee, Poppo Haymet geheten, uitwyzens de bulle van paus Innocentius den VIII, geſchreven aan den abt van St. Mariasklooſter te Middelburg, mitsgaders aan den prooſt van St. Salvatorskerke, en den officiaal te Utrecht, op den 28 July van den jare 1490.

4. *Marien-* of *Maryenhof* van de Ciſterciorde, in 't jaar 1470 geſproten uit die van *St. Salvator* te Antwerpen, en die Sanderus in zyn *Brabantia Sacra*, *cap. IX*, *pag.* 22, eene abdy noemt, waar in hem de Schryver van de *Oudheden en Geſtichten van Zeelandt*, *pag.* 41, toevalt, zonder dat een van beide, of eenig ander ſchryver echter eenig bewys, of eenigen abt daar van opgeeft, maar in 't tegendeel uit het doodboek des klooſters te Warmondt de vier nagenoemde prioren vermeldt: Broeder *Niklaas van Nieuwkerke*; Broeder *Jakob van den Briel*; Broeder *Niklaas Ryks*, die in 't jaar 1537 te Warmondt geſtorven is, en Broeder *Kornelis Poldermans*, in het jaar 1572 door de beeldeſtormers in zyn klooſter omgebragt.

5. De *Eremyten van St. Auguſtinus*, volgens de la Torre in zyn *Roomſch Verhaal*.

6. Het *Begynhof* en *kerk*, met een fraaien toren, welke, zo wel als der Dominikanen kerk, veel geleden heeft, en deerlyk geſchonden wierdt door den boven verhaalden brandt in het jaar 1456, zynde evenwel de toren, de achtergevel van de kerk, en eenige huisjes van het Begynhof nog voor eenige jaren te zien geweeſt.

Ook ſtondt voor dezen even buiten Zirikzee een *Karthuizer klooſter*, genaamt *de Berg van Zion*, en toegewyd aan St. Hieronymus. Het was geſticht in 't jaar 1434 door eenen Jan Lievens, uit wiens geſlacht de bekende familie der Kromſtryen is voortgekomen.

Behalven deze gebouwen zyn te Zirikzee nog geſticht in 't jaar 1585 een *oud Mannenhuis*, uit de nalatenſchap van Adriaan Franszoon, geboren te Brouwershaven, en geſtorven te Zirikzee den 26 Juny van het jaar 1567, dat in den jare 1606 merkelyk verrykt is geworden door de milde makinge van Mr. *Daniel Jakobi*, gecommitteerde Raadt wegens deze ſtadt te Middelburg.

Een *Weeshuis*, in het jaar 1569 door nieuwe aantimmeringe zeer vergroot, uitwyzens het opſchrift in den gevel van het aangebouwde gedeelte, dat te kennen geeft, dat *Adriaan de Huybert*, Niklaas zoon, den eerſten ſteen van het zelve heeft gelegt in de maandt Juny van het jaar 1596, wanneer zyn vader

der nevens *Barthelemeus Can* burgermeesters waren. Boven den ingang van dit huis, tusschen de schilderyen van eenige mans hoofden, staan deze woorden: *Senectutem honora*, dat is: „ Eer den ouderdom."

Een *Gasthuis*, met een kerk. Voorts, een *Leprozenhuis*; *St. Rochushuis*; *St. Jakobshuis*; *St. Anthoniushuis*, en een *Oude Vrouwen Visschershuis*; alle welke Godshuizen nog op den huidigen dag in wezen, en nevens de kerk van St. Livinus, of St. Lievens Munster, sedert de invoeringe van den Hervormden Godsdienst in standt gebragt en gehouden zyn, wordende die aangenomen Godsdienst te dezer stede tegenwoordig door vyf Predikanten verricht, staande onder de classis van Schouwen en Duivelandt.

De *wereldlyke Regering* van deze stadt bestaat uit twee Burgermeesters, twaalf Schepenen, vier Thesaurieren, en vier en twintig Raden, volgens octroi der keizerlyke Majesteit, gegeven in het jaar 1522. De verkiezing der Burgermeesteren geschiedt jaarlyksch op den dag van St. Stephen door de Schepenen, na dat die alvorens den vereischten eedt gedaan hebben op de aanmaninge van den Baljuw, en wordt eerstelyk de eene Burgermeester uit het Collegie der Schepenen verkoren, die *Heeren-Burgermeester* genoemt wordt; die dan, met de overige Schepenen, een tweden Burgermeester uit den Raadt, afgaande Thesaurieren, of uit de gemeente, verkiest, welke *Gemeente-Burgermeester* genoemt wordt, blyvende dezelve maar voor een jaar, wanneer hy afgaat, en niet dan na verloop van twee jaren wederom verkiesbaar is. De Burgermeester uit Schepenen zit voor in der Schepenen bank, heeft de eerste stem in den Raadt, maar der Gemeente-Burgermeester in het maken der Heemraden. Zy doen gezamentlyk den Raadt vergaderen, en by gelegenheit ook wel ieder van hen afzonderlyk. Niemandt echter kan tot die waardigheit geraken, ten zy hy twintig jaren poorter is geweest; gelyk ook niemandt Raadt, of Thesaurier kan worden, alvorens hy twaalf jaren het poorterschap gehad heeft. By het overlyden van den Baljuw neemt der Gemeente-Burgermeester zyn ampt waar, ter tydt een ander daar toe aangestelt is, waar door het dikwils is gebeurt, dat de Gemeente-Burgermeester tot Baljuw is verkoren. Schepenen, die maar twee jaren regeren, volgens privilegie van Philips van Burgundië, en octroi van 't jaar 1522, kunnen niet dan na twee jaren stil zittens wederom verkoren worden, ten zy ze by verkiezinge in dat ampt vervolgt, of by verhoginge tot Heeren-Burgermeester wierden aangestelt, wanneer men voormalen den grave, en namaals den stadhouder daar van kennis moest geven, ingevolge van de ordonnantie van keizer Karel van den jare 1524: doch ingevalle eenig Schepen stierf, uit der stadt metter woon vertrok, tot hoger waardigheit verkoren, of om eenigen misgreep des ampts onwaardig verklaart wierdt, verkiezen Burgermeesteren en Schepenen een anderen in zyne plaats binnen de eerste drie dagen daar na.

Schepenen van Zirikzee zyn mede afzonderlyke rechters in halsstraffelyke zaken, met hun zeven, of meer, over het gehele eilandt van Schouwen, eenige dorpen in het landt van Ter Tholen, en Zommelsdyk, op het eilandt van Flakkée, en vermogen in burgerlyke zaken met hen driën, of meer, te vonnissen op 's Gravensteen, volgens privilegie van hertog Albrecht van Beyeren van den jare 1375.

De Thesaurieren, die vyf in getale zyn, en van welke 'er een vier achtereenvolgende jaren dient, terwyl 'er ieder jaar van de vier overige twee afgaan, en twee aankomen, worden by Burgermeesteren, Schepenen en Raden verkoren, en hebben den ontfangst en de bestiering van de stads goederen, waar van zy jaarlyksch op het stadhuis by open deure voor den Baljuw, de Burgermeesteren, Schepenen en Raden rekening doen. Om tot dat ampt te geraken moet men twaalf jaren poorter zyn geweest, en binnen de stadt gewoont hebben, moetende, als een Thesaurierspaats in een tusschentydt openvalt, binnen den derden dag dat ampt vergeven worden.

De vier en twintig Raden, die in den aanvang hunner waardigheit beëedigt worden, benoemen de Schepenen, zo uit hunne leden, als uit de burgerye, mits ieder jaar eedt doende, ter vermaninge van den Baljuw, van dat zy de bekwaamste daar toe verkiezen zullen. Voorts zyn hier twee ordinaire en twee honoraire Pensionarissen, welke door het Collegie der vier en twintig Raden benoemt worden, gevende zy, zo wel in de vergadering van Schepenen, als van Raden, hunnen raadt en goeddunken te kennen en te overwegen. Daar zyn twee Sekretarissen, die door het Collegie van Schepenen verkoren worden. Het is aanmerkelyk, dat men een lyst van alle de Burgermeesters van Zirikzee vindt van het jaar 1302 af, tot op dezen tydt toe, by naam en toenaam, behalven dat alleen het jaar 1303 open staat, het welk waarschynlyk is toegekomen by de drie belegeringen, welke deze stadt in dat jaar, als boven is verhaalt, heeft geleden.

Zirikzee is de twede stadt van het graafschap of de provincie van Zeelandt, in zyn geheel genomen, en bekleedt de eerste plaats na de stadt Middelburg in de vergaderinge der Staten van die provincie. Ook houden binnen deze stadt hun verblyf het Collegie van den Leenhove der Graaflykheit van Zeelandt Beooster-Schelde, bestaande uit zeven leden, te weten een Stadhouder en zes Leenmannen; de vier Rentmeesters der Heeren Staten van Zeelandt, als (1) de Rentmeester van de graaffelyke domeinen, (2) de Rentmeester van de geestelyke en geannoteerde goederen over de stadt Zirikzee, het eilandt Schouwen, de aanhorige polders, en de heerlykheit van Zommelsdyk, (3) de Rentmeester van de gemene middelen en consumptie over het zelve kwartier, en (4) de Rentmeester van den twee-honderdsten penning; voorts de Commissarissen en Rentmeesters van de vier Bannen in Duivelandt; de Heemraden van den lande in Schouwen; de vier Landrechters, met hunnen Sekretaris, ingestelt in plaatse van Provisoor en Dekens, die te recht zitten over de pachten en penningschulden der landzaten, bekledende ieder jaar de afgaande Burgermeester het voorzittersampt in dit Collegie; en eindelyk de Graaffelyke Bakenaar, die de stromen en gronden Beooster-Schelde afbakent, en door den Rentmeester van Beooster-Schelde wordt aangestelt. Ook zendt deze stadt haren Gecommitteerde in het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit in Zeelandt, residerende te Middelburg. enz.

De stadt Zirikzee roemt, en niet zonder reden, op verscheide vermaarde en geleerde mannen, binnen hare vesten ter wereldt gekomen, als, om vele anderen hier met stilzwygen voorby te gaan, op *Amandus van Zirikzee*, van wien in het volgende artykel zal gesproken worden; *Levinus Lemnius*, een bekwaam geneesheer, en daarenboven zeer bedreven in de geschiedenissen van zyn vaderlandt, van wien dikwils in dit artykel, en boven op zynen naam afzonderlyk is gewag gemaakt; *Guilelmus Lemnius*, zoon van den voorgaanden, en, gelyk zyn vader, een braaf geneeskundige, zynde als geneesheer in dienst geweest van Erik, koning van Zweden. Doch wanneer deze vorst door zynen broeder Johannes, hertog van Finlandt, die naar de kroon stondt, gevangen was gezet, is Guilelmus Lemnius, als een getrouwe dienaar van zynen meester, ook van zyne goederen, en zelfs van zyn leven berooft, het welk gebeurde in het zelve jaar, waar in zyn vader uit het leven scheidde, dat is in 't jaar 1568. Zie *Melch. Adam in Vit. Med.* Men heeft van hem een *Brief*, geschreven aan zynen vader, waar in hy toont, dat de opvoeding meer indruk doedt op de gemoederen der menschen dan de hoedanigheit der omcingelende lucht, of der plaatse, welke brief eerst te Antwerpen is gedrukt in 't jaar 1554, en naderhandt, te weten in 't jaar 1638, met een boekje van zynen vader, *Van den gezetten tydt des levens*, voor de twede maal te Leiden is in het licht gekomen. Nog heeft deze Guilelmus Lemnius, volgens het getuigenis van zynen vader, *lib. II de Complex. cap. 6*, een deftig traktaatje geschreven aangaande de kwalen der mage. enz. *Petrus Peck*, of *Peckius*, een vermaard rechtsgeleerde, van wien op zynen name mede in 't brede is gesproken. enz. *Reygersbergh*, *Ryndius*, *Boxhorn*, *en Smallegange Kronyken van Zeelandt. M. Alting Notit. Germ. Inf. Levinus Lemnius de occultis Naturæ miraculis lib. IV, cap. 2. Sanderus Brabantia Sacra cap. 9. Zwertius Athenæ Belgicæ. Val. Andreas Bibl. Belg. & Fasti Academ. Gargon Walchersche Arkadia. Oudheden en Gestichten van Zeelandt.* enz.

ZIRIKZEE, (AMANDUS VAN) alzo genaamt naar zyne geboortestadt Zirikzee, wierdt te Loven, in Brabandt, een Minderbroeder, was in verscheide talen, waar onder de Latynsche, Griekfche en Hebreeusche, zeer ervaren, en een groot Godgeleerde van zynen tydt. Dus wierdt hy voorlezer in de Godkunde, naderhandt provinciaal van zyne orde, en dat ampt met veel lof den behorelyken tydt waargenomen hebbende, wederom voorlezer, dat hy ook gebleven is tot het einde zyns levens toe, het welk verscheen in den jare 1534 binnen het Minderbroederenklooster te Loven, alwaar hy ook den 8 Juny in het Koor voor het hoge altaar begraven wierdt, uitwyzens de aantekening van het doodboek des gemelden kloosters, zynde aldaar echter verkeerdelyk MDXXIV voor MDXXXIV geschreven, by verzinninge des boekhouders, blykende zulks klaarschynende uit zyne gedrukte Kronyk, in het jaar 1534 uitgegeven, alwaar hy op meer dan eene plaats van het jaar 1534 meldt. Hy heeft geschreven de zo even genoemde Kronyk, onder den tytel van *Scrutinium, sive venatio veritatis historicæ lib. VI*, dat is: *Opzoeking of naspeuring van de waarheit der Historie*; en: *Van de LXX Weken van Daniël; Uitleggingen over het boek der Scheppinge, over het boek van Job, en den Prediker; De twaalf uuren van den geestelyken strydt; Historie van het Lyden des Heeren; Van het huwelyk der heilige Anna; Van de veertig woonplaatsen; Van Sephi, koning van Persië*, dat nog ongedrukt in zyn klooster bewaart wordt. *Zwertius Athen. Belg. Oudheden en Gestichten van Zeelandt.*

ZIRLE, een groot en wel bewoont vlek in Tirol, twee kleine mylen van Inspruk, aan den voet van een berg, de *Zirlberg* genaamt, gelegen.

ZISKA, (JOHANNES) eigentlyk JOHANNES VAN TROCZNOVA geheten, generaal en aanvoerder der Hussiten en Bohemers. Hy wierdt ten tyde der regeringe van den koning Wenceslaus aan het Boheemsche hof opgevoed, en begaf zich zeer jong in den oorlog, latende zyne dapperheit in verscheide gelegenheden blyken. Maar hy hadt het ongeluk van zyn eene oog in den oorlog te verliezen, waar van hy den naam van *Ziska*, dat is *eenoog*, kreeg. Wanneer de koning Wenceslaus in 't jaar 1418 een oproer in de stadt Prage vreesde, en derhalven de inwoonders van de zo genoemde oude en nieuwe stadt belastte hunne wapenen over te geven, gaf Ziska, toen juist te Prage zynde, hen den raadt, dat zy, als zy hun geweer wilden behouden, in hunne volle wapenrustinge voor den koning moesten verschynen. Hier op vergaderden alle de burgers der gemelde stadt op den bestemden tydt wel gewapend, en trokken in goede order naar het koninklyke slot, of paleis, wordende van Ziska, die een zeer fraai harnasch aan hadt, aangevoert. Voor den koning komende, sprak

ſprak hy den zelven op de volgende wyze aan: „ Genadigſte koning en heer; wy, uwe getrouwſte onderdanen, „ zyn hier in onze wapenruſtinge onderdanigſt verſchenen, „ om te verſtaan tegen welken vyandt wy ons leven ten uwen dienſte zullen opofferen." De koning, daar over niet weinig verzet, zeide, dat alles wel was, en dat ieder met zyn geweer weder naar huis kon gaan; en alzo de burgers daar door verkregen het geen zy zochten, kwam Ziska daar door in eene algemene hoogachting, en bragt het daar na met weinig moeite zo verre, dat de Huſſiten, eene ſtrenge vervolging vrezende, hem in 't jaar 1420 tot hunnen aanvoerder verkozen, waar op hy terſtondt op den berg Tabor, daar zy hunne byeenkomſten en vergaderingen hielden, eene ſterkte oprechtten, krygende in 't kort een aanhang van omtrent honderd duizend man. Daar door, als mede door de ſchatten, welke hy in de geplunderde ſteden en kloosters vondt, en door zyne ongemene dapperheit maakte hy zich zo ontzagchelyk en gevreeſt, dat zyne vyanden alleen op het horen van zynen naam begonnen te ſchrikken en te beven. Hy heeft elf veldſlagen gedaan, en vele ſteden en kaſteelen verovert. In de belegering van het kaſteel Raby wierdt hy ook aan zyn twede oog door een pyl zodanig gekwetſt, dat de heelmeeſter niet in ſtaat was het zelve te behouden, maar genoodzaakt het uit zyn hoofdt te ligten. Ziska dus geheel blind geworden zynde, zeiden de keizerlyken, dat de blinde Huſſiten ook een blinden aanvoerder moeſten hebben. Maar Ziska liet daarom niet na zyne vyanden op allerhande wyze afbreuk te doen: doch met het belegeren van een kaſteel bezig zynde, viel hy in eene gevarelyke ziekte. Hy liet derhalven alle de krygsbevelhebbers voor zich komen, en vermaande hen den begonnen oorlog kloekmoedig voort te zetten; en wanneer zy hem vroegen waar hy na zyne doodt wilde begraven zyn, gaf hy ten antwoordt: „ Nergens; maar laat my, als ik dood ben, de huidt afhalen, en de zelve over een trommel ſpannen, het welk alle uwe vyanden, zo haaſt als zy maar het geluidt van die „ trommel zullen horen, terſtondt de vlucht zal doen nemen. „ Maar aangaande myn vleeſch, geeft dat ten beſte voor de „ wilde dieren en vogelen." Maar *Theobaldus* houdt deze vertelling voor verdicht, en het is zeker, dat men na zyne doodt zo niet met hem geleeft heeft. Ziska overleedt van de peſt, die in zyn leger woedde, den 11 October des jaars 1424. Men voerde zyn lyk naar Koningingrats, daar het in de kerk van den Heiligen Geeſt, voor het altaar, ter aarde wierdt beſtelt. Maar het is naderhandt weder opgegraven, en naar Czaslau gebragt, daar het in de parochiekerk naaſt een klein altaar is bygezet. Boven zyn graf hangt een grote yzere knods, en op het Raadhuis worden nog tegenwoordig zyn harnaſch, ſabel, en overige wapenen vertoont. Wanneer keizer Ferdinand de I eens op zyne reize van Wenen naar Praag te Czaslau kwam, en daar wilde overnachten, ging hy, naar zyne gewoonte, eerſt in de kerk, om zyn gebedt te doen, en ziende de voorgemelde yzere knods boven het graf van Ziska, vroeg hy wat dat beduidde. Horende nu, dat Ziska daar ter plaatſe begraven was, ſchrikte hy, en zeide: „ Weg, het „ beeſt verſchrikt nog honderd jaren na zyne doodt de levenden." Hy ging ook terſtondt de kerk uit, en verliet zelfs de ſtadt, niettegenſtaande het reets laat in den avondt was, en reiſde nog een myl verder, te weten tot Kuttenberg. Ziska was een man van eene middelmatige grootte, hadt ſterke leden, een haviksneus, liet zyn hoofdt gedurig kaal ſcheren, en droeg den baardt en de kleêren op zyn Poolſch. In dapperheit en oorlogsliſten kan hy by Hannibal vergeleken, zo niet boven hem geſtelt worden: want hy hadt eene byzondere wyze van vechten of ſlaan uitgevonden, daar in beſtaande, dat hy een groot getal wagens gedurig in het leger met zich voerde, die hy, als 'er een ſlag zou gelevert worden, in zekere figuren, welke niemandt dan zyn eigen volk kende, liet plaatſen, en wel zodanig, dat 'er tuſſchen beide zo veel plaats over was, dat het volk in noodval zich kon retireren, of te rug wyken, zich weder by malkander voegen, en zich zodanig verweeren, dat de vyanden, de wegen tuſſchen de wagens niet kennende, niet in ſtaat waren iets uit te rechten. Toen hy beide zyne oogen hadt verloren, liet hy zich op een hogen wagen in veldſlagen omvoeren, en zich van den ſtaat des legers en der zaken onderrechten, daar hy vervolgens zyne maatregels naar nam en bevelen gaf. Als 'er eene ſtadt wierdt verovert, gaf hy de zelve aan zyn volk ter plunderinge over, de ſpinnewebben in de ſchoorſtenen, waar door hy worſten en hammen verſtondt, alleen uitzonderende. Hy was een vyandt van nieuwigheden, en kon alzo niet verdragen, dat zyne geeſtelyken den Godsdienſt zonder Misgewaadt en geſchoren kruin verrichtten, en geen Mis deden, waar in hy van de andere Huſſiten verſchilde. Hy hadt den bynaam van *a Calice*, het zy van de kelk, voor welkers beſcherminge hy met de Huſſiten de wapenen hadt opgevat, en wiens afbeelding hy ook in zyn ſchildt droeg, het zy van het ſlot of kaſteel van *Calich*, het welk hy op de grenzen van Meiſſen hadt doen bouwen. Hy liet eene dochter na, die met Andreas, vryheere van Dube, trouwde, en een broeder, genaamt *Jaroslaus*, die in 't jaar 1428 in de belegering van het kaſteel Bechin kwam te ſneuvelen. *Æneas Sylvius in Hist. Bohem. cap. XLII. Trithemius in Chron. ad an.* MCCCCXXII *&c. Dubravius Hiſt. Bohem. l. XXIV. Cuſpinianus in Sigiſmundo. Zacharias Theobaldus Huſſiten-Krieg. Balbini Epit. Rer. Bohem. l. IV, cap. 5, pag. 431 &c. cap. 9, pag.* 455, 465.

ZITTAU, eene van de zogenaamde Zes-ſteden van het markgraafſchap van Opper-Lauſits, in den Kreits van Gorlits gelegen, vier mylen van de ſtadt Gorlits, omtrent de grenzen van Bohemen, aan het water Mandau, het welk niet verre van daar in de Neiſſe valt. De ſtadt behoort den keurvorſt van Saxen toe, gelyk de gehele opper-Lauſits. Zy heeft haren naam mogelyk gekregen van het Boheemſche woordt *Zito*, het welk granen betekent, om dat inzonderheit uit Bohemen eene grote menigte van granen daar ter markt wordt gebragt. De Bohemers en de Wenden hebben dit landt van ouds bewoont; en naderhandt hebben 'er zich ook Duitſchers nedergezet, waar door eindelyk de Hoogduitſche taal hier de overhandt heeft behouden. Men zegt, dat hier eertyds drie herbergen voor de genen, die uit Polen en de Mark van Brandenburg naar Bohemen reiſden, zyn geweeſt; dat daar vervolgens eenige huizen by kwamen, de welke van tydt tot tydt toenamen, zo dat hier reets in 't jaar 1109 een kerkje ſtondt, ingewyd op den naam van St. Nicolaas, voor welke men zegt dat hier reets eene parochiekerk is geweeſt. Premislaus de III, Ottokarus, koning van Bohemen, heeft deze plaats, als landsheer, in 't jaar 1255 met een muur laten omringen. Zy behoorde toen de heeren van der Leippe toe, de welke deze plaats, nevens het ſlot Oywin, niet verre van daar gelegen, omtrent het jaar 1312 volkomen aan koning Johannes van Bohemen afſtonden, de welke aan die van der Leippe andere goederen by Crummenau, in Moraviё, daar voor gaf. Naderhandt, te weten omtrent het jaar 1337, wierdt Zittau door hertog Henrik van Furſtenberg en Jauer bezeten; maar toen die hertog in 't jaar 1347 kwam te ſterven, kwam Zittau weder aan Bohemen, maar wierdt kort daar na aan keurvorſt Rudolf den I van Saxen verpand, en eerſt in 't jaar 1358 weder geloſt, waar toe de ſtadt zelf eene goede ſomme gelds moeſt opbrengen; omtrent welken tydt, en zelfs reets ſedert den jare 1346, als uit oude brieven blykt, Zittau in het nog durende verbondt en de unie der vyf andere ſteden van de opper-Lauſits, te weten Budiſſin, Gorlits, Lauban, Kaments, en Lobau, heeft geſtaan, zynde ſedert dien tydt onder de opper-Lauſits gerekent, hebbende te voren onder Bohemen behoort. Men zegt, dat keizer Karel de IV, die in 't jaar 1361 een huis, met een wal en gracht daar om, voor de Waterpoort van deze ſtadt heeft laten bouwen, de zelve met de vyf overige ſteden t'eenemaal heeft vereenigt, en haar in 't jaar 1365 in de unie beveſtigt. In 't jaar 1359, en niet lange daar na, te weten in 't jaar 1372, leedt Zittau door een zwaren brandt zeer grote ſchade, niet alleen aan zyne houte, maar zelfs aan zyne ſtene huizen en gebouwen. Het is ſedert den bovengemelden jare gedurig onder de opper-Lauſits gebleven, en, met het zelve, door keizer Ferdinand den II eerſt in 't jaar 1622 te pandt, maar in 't jaar 1636, uit krachte van de Praagſche vrede, erffelyk aan keurvorſt Johan Georg den I en het keurhuis van Saxen afgeſtaan. Voorts hebben deze ſtadt en haar gebiedt veel in den Huſſitenkryg geleden. Zy wierdt in 't jaar 1631 door den keizerlyken generaal, graaf Rudolf van Teuffenbach, met geweldt ingenomen, geplundert, en gebrandſchat. Zy wierden door den Saxiſchen veldmaarſchalk generaal, van Arnheim, daar weder uit gejaagt; maar de keizerſchen bemachtigden de ſtadt naderhandt wederom, en de keizerlyke overſte Golze liet ze in zodanigen ſtaat van tegenweer ſtellen, dat zy tot een voormuur van de Boheemſche grenzen kon verſtrekken. Maar de keurvorſt van Saxen veroverde de ſtadt door ſtorm wederom in den jare 1634. Ook nam de Zweedſche generaal veldmaarſchalk Torſtenſon de zelve in 't jaar 1639 in, het welk niet lange daar na nogmaals door de keizerlyke en Saxiſche troepen geſchiedde; maar de zelve wierden door de Zweden uit Gorlits overvallen en geſlagen. De ſtadt wierdt in 't jaar 1643 wederom door de keizerlyke en Saxiſche troepen belegert, en met verdrag ingenomen, blyvende in handen der Saxen, tot dat de oorlog eindelyk door de Weſtphaalſche vrede kwam te eindigen. Voorts is de ſtadt met grachten en een muur, met torens en rondeelen voorzien, omringt, en heeft vier grote en twee kleine poorten; maar de veſtingwerken, daar in den dertigjarigen oorlog gemaakt, zyn na het ſluiten van de vrede weder afgebroken en geſlecht. De ſtadt heeft ook twee ruime markten, en brede ſtraten, met fierlyke huizen bebouwt. De kerken, welke in deze ſtadt gevonden worden, zyn (1) de Hoofd- of Parochiekerk, ingewyd op den name van St. Jan; (2) de Kloosterkerk, of van St. Pieter en Paulus; (3) de kerk ten Heiligen Kruiſſe; (4) de kerk van Onze Lieve Vrouwe; en (5) de kerk van de Heilige Drievuldigheit. Hier zyn ook een vermaarde doorluchtige ſchool, of gymnaſium, eene ſchone ſtads Bibliotheek, een Weeshuis, en meer andere openbare, zo geeſtelyke als wereldlyke gebouwen. *Groſſers Lauſitz. Merckw. P. III. Carpzovii Analect. Faſtor. Zittavienſ. Hiſt. Schauplatz der ſtadt Zittau. Zeilers Topograph. Sax. ſup. Hofmanni Scriptores Luſat. in Appendice Diplom.*

ZITZWITZ, (JACOB VAN) uit een oud adelyk geſlacht in Pomeren geſproten, leide zich met zulk een yver en naarſtigheit op de Rechten, dat hy in 't jaar 1530 te Wittenberg den tytel van Doctor met roem verkreeg. Hier op wierdt hy van hertog Georg den I te Wolgaſt met het ampt van ſlotshoofdman en hof-Raadt begiftigt, en door des zelfs zone Philips tot kancelier aangeſtelt. Hy woonde in 't jaar 1543 den Ryksdag te Neurenberg by, en hielp het Paſſauſche verdrag in 't jaar 1552 ſluiten. Wanneer hertog Johan Frederik te Stettin de regering aanvaardde, benoemde hy hem mede tot zynen

zynen kancelier, en schonk hem verscheide aanzienlyke goederen; ja hy bragt zich overal in zodanige achting, dat de koning van Denemarken en andere vremde vorsten hem grote pensioenen toeleiden. Maar hy verviel eindelyk tot eene grote droefgeestigheit, die hem zo verre vervoerde, dat hy zich den 10 Maart des jaars 1572 met een pennemes de keel afsneedt. Men zegt, dat de voornaamste oorzaak van dit ongemak is geweest, dat het huwelyk tusschen de Pomersche princesse Margareta en Frederik, koning van Denemarken, waar over hy in onderhandeling was, en dat hy voor zo goed als gesloten hieldt, weder af raakte. Hy wierdt in zyn japon in de kist gelegt, en stil ter aarde bestelt; maar eenige weken daar na wierdt 'er in de St. Mariënkerk te Stettin eene plegtige lykstatie voor hem gehouden, welke de hertog met zyn gehele hof bywoonde. *Seckendorf Hist. van het Lutherdom.*

ZIZ, een gebergte gelegen in de Afrikaansche provincie Cuz, in 't koninkryk van Fez, naar het Zuiden toe. De menschen, die daar op wonen, zyn door de koude, welke zy van jongs af lyden, zo hard en ongevoelig daar omtrent, dat zy in den felsten vorst en het vallen van veel sneeuw heel dun gekleed, en altydt blootshoofds gaan. In de bosschen worden zo veel adders en slangen gevonden, dat zy in de huizen en in de kerken by de menschen komen, om op te eeten het geen hen wordt voorgeworpen; gelyk zy ook niemandt eenig kwaad doen, als men ze maar niet tergt en boos maakt. In twee van deze bergen, *Aden* en *Arakanes* genaamt, zyn zilvermynen; maar het volk bedient zich daar niet van, om dat het lui is, en niet gaarne werkt. *Marmol Descript. Africa lib. IV.*

ZIZIME, ZIZIM, of ZEMES, zoon van den Turkschen keizer Mahometh den II, die overleedt in den jare 1481, en broeder van Bajazeth den II, hadt onder de regering van zynen vader het bestier van Lykaonië, in klein-Asië, gelyk zyn broeder Bajazeth van Paphlagonië. Dit maakte, dat zy beide by het overlyden van den Sultan hunnen vader van het Turksche hof afwezig waren, hebbende hun vader hen daarom van malkander gescheiden, op dat zy geen zamenzwering tegen hem zouden maken, of onder malkander oneens worden. *Zizim*, wiens naam in de Turksche tale zo veel betekent als liefde, bezat een doordringend verstandt, een groten geest, en eene grote kloekmoedigheit, zo dat hy en tot de studiën, en tot den oorlog zeer bekwaam was. Hy verstondt verscheide spraken, onder anderen de Griekshe en de Italiaansche. Hy ondernam zelfs de Geschiedenis van zynen vader Mahometh te schryven, en was daar mede bezig toen hy de tyding van des zelfs overlyden ontfing. Hoewel hy een yverige Mahomethaan was, beminde hy evenwel de ridders van St. Jan op het eilandt Rhodes, welke zyn vader in het tegendeel altoos zeer hadt gehaat. Bajazeth, wiens naam zo veel te kennen geeft als blixem, of dondersteen, maar die hem wegens zyn lui en vadzig gemoedt gansch niet paste, beminde niets minder dan den oorlog. Zo haast als nu Zizim en Bajazeth de doodt van hunnen vader verstonden, haakten zy beide naar de kroon, of, om eigenlyker te zeggen, naar den keizerlyken tullebandt. Bajazeth beweerde, dat hem, als den oudsten zone, de zelve toekwam; maar Zizim zeide, dat hy geboren was terwyl hun vader op den troon hadt gezeten, in plaats dat Bajazeth ter wereldt was gekomen toen de zelve nog geen keizer of Sultan was; zo dat Bajazeth maar de zoon van een byzonder persoon, maar Zizim de zoon van een groot-Sultan kon genaamt worden. Des niettegenstaande was de party van Zizim de zwakste: hy kon ook niet over zee komen, maar moest zynen weg door Bithynië nemen, daar hy de tyding kreeg, dat zyn broeder reets tot groot-Sultan uitgeroepen en gekroont was. Maar hy liet zich daar door niet afschrikken, en kwam eindelyk na een langen tocht te Prusia, de oude residentieplaats der Ottomannische keizeren, en deedt daar op zyn best om eenige groten van het Turksche hof aan zyne zyde te trekken, gelyk zyn leger ook van dag tot dag sterker wierdt. Om nu te beletten, dat Zizim zich geen meester van Asië maakte, zondt Bajazeth Bassa Achmeth met een talryk leger tegen hem, de welke zynen tocht zodanig verhaastte, dat hy wel haast in eene vlakte niet verre van Prusia kwam, en zyn leger daar nedersloeg. Hier op trok Zizim mede te veldt, en leverde met zyne ruitery Achmeth een slag: maar hy verloor den zelven, en was gedwongen zyne toevlucht tot den Sultan van Egypten, den koning van Cilicië, en den grootmeester der ridders van Rhodes te nemen, en hen om hulpe te verzoeken. Hy begaf zich derhalven met een gevolg van veertig paarden op weg, en zwurf dag en nacht door hem onbekende landen, tot dat hy eindelyk in Syrië kwam, van waar hy door de wildernissen van Arabië trok, en eindelyk Caïro bereikte. Caithel, Sultan van Egypten, ontfing hem als een groot vorst, en handelde zyne gemalin en kinderen, die mede te Caïro kwamen, op de zelve wyze. Maar menende een minnelyk vergelyk tusschen Zizim en Bajazeth te treffen, deedt hy den eersten daar door veel tydt verzuimen. De grote Karaman, dien Mahometh van het koninkryk van Cilicië, tegenwoordig Karamanië genaamt, hadt berooft, zondt een afgezant aan hem, en liet hem hulpe aanbieden. Hier op liet Zizim zyne vrouw en kinderen te Caïro, en begaf zich naar den groten Karaman, dien de grootmeester van Rhodes vyf galeien hadt gezonden, om een verbondt met hem op te rechten, en goede maatregelen tot het voortzetten van den oorlog met hem te nemen. Zy sloegen vervolgens hunne legerplaats neder omtrent Laranda, eene stadt in Cappadocië. Maar zo haast als Bajazeth kennis daar van hadt gekregen, begaf hy zich met een leger van honderd duizend man te veldt, waar by zich de Bassa Achmeth met zyn leger, het welk den winter in Lykaonië hadt overgebragt, voegde. In die omstandigheit van zaken hieldt het de grote Karaman voor eene roekeloosheit een slag te wagen; en Zizim daagde Bajazeth tot een tweegevecht uit, om hun verschil in het gezicht der twee legers te beslissen. Maar Bajazeth, in plaats van op die uitdaginge te antwoorden, liet Zizim den voorslag doen, dat hy hem, indien hy zich met hem wilde verzoenen, en van zynen eisch afstaan, een landschap op de grenzen van Turkye, dat hem best aanstondt, nevens tweemaal honderd duizend goude kronen zou geven, als mede zodanig een hofstoet, als met zynen staat en geboorte overeenkwam. Zizim merkte wel, dat men hem met die voorslagen alleen zocht op te houden, en besloot derhalven te rug te trekken; en horende, dat men hem vervolgde, begaf hy zich met eenige weinige personen van zyn gevolg in de wildernisse van het gebergte Taurus. Karaman volgde hem met zyne troepen, en Zizim zondt eenen van zyne getrouwste bedienden aan den grootmeester van Rhodes, toen Petrus van Aubusson. Maar de zelve wierdt onderweeg gevangen genomen, en voor Bajazeth gebragt, die hem terstondt liet om het leven brengen. Zizim, dit horende, verliet het gebergte Taurus, en trok met het leger, vergeselschapt van den groten Karaman, naar den kant van Lycie en de zee. Maar zy hadden de naauwe wegen en doortochten van het gemelde gebergte naauwlyks verlaten, of zy wierden door Achmeth overvallen, en hunne meeste krygsmacht in de panne gehakt. Deze nieuwe ramp deedt hem twee gezanten naar Rhodes zenden, de welke het geluk hadden van eene kleine galei, den ridders van het gemelde eilandt toebehorende, aan te treffen, daar zy zich in begaven, en daar mede naar Rhodes overvoeren. Na dat zy hunnen last aan den grootmeester hadden voorgestelt, beriep de zelve eene vergadering van zyne ridders, in welke besloten wierdt Zizim te ontfangen. De zelve kwam daar op den 30 July des jaars 1482 te Rhodes, en wierdt 'er prachtig ontfangen. Bajazeth, bericht daar van gekregen hebbende, deedt zyn uiterste best om vrede met den grootmeester te maken, zendende hem ten dien einde de Christen schepen, welke de zeerovers van Lycië sedert den stilstandt van hen verovert hadden, weder te rug, en naardien Zizim wel bemerkte, dat zyn broeder om gene andere reden de vrede zocht dan om zynen ondergang te bevorderen, besloot hy zyne veiligheit elders te zoeken, en verzocht den grootmeester, dat hy hem wilde vergunnen naar Vrankryk te gaan. Maar voor zyn vertrek maakte hy ten voordeele van deze ridderorde verscheide schikkingen, en beloofde onder anderen, dat hy, als hy het geluk hadt van tot het bezit van zyne heerschappye te komen, de ridders al het geen hen van zyne voorzaten was afgenomen zou wedergeven, en met hen en hunnen grootmeester eene gedurige vrede en bestendige vriendschap onderhouden. Hier op begaf hy zich den 1 September des jaars 1482, verselt van den ridder Blanchefort, en eenige anderen, te scheep; maar hy vondt, in Vrankryk aangekomen zynde, weinig gehoor by koning Lodewyk den XI, om dat de zelve, uit eene door de vreze voor de doodt ontstane al te grote devotie, noch Zizim, noch den gezant van Bajazeth, die kort na den eerstgemelden aldaar was gekomen, wilde laten voor zich komen, ten ware zy alvorens den Christelyken Godsdienst hadden aangenomen. Zizim onthieldt zich derhalven meestentyds in Auvergne op de landgoederen van den grootmeester en die van eenige ridders van Rhodes, en de ridder Blanchefort, dien de grootmeester Zizim inzonderheit hadt aanbevolen, trachtte dezen prins op allerbande wyze vermaak aan te doen, maar paste zeer naauwkeurig op hem, op dat hy hem noch door list, noch door geweldt mogt ontsnappen, om dat Bajazeth grote sommen gelds aan de ridders van Rhodes betaalde, ten einde zy hem wat verre van de handt zouden houden; zo dat de koningen van Hungarië, van Sicilië, en van Napels den grootmeester te vergeefsch verzochten dezen prins aan hen te zenden. De Sultan van Egypten verzocht hem insgelyks by zich te hebben, en wilde hem het bevel over zyn leger tegen Bajazeth toevertrouwen; maar het was mede vergeefsch. Eindelyk, wanneer paus Innocentius de VIII koning Karel den VIII van Vrankryk om dezen prins verzocht, wierdt hy aan hem overgelevert, wordende aan de ridderorde grote voorrechten door den paus toegestaan, en de grootmeester tot kardinaal verheven. Bajazeth beloofde koning Karel den VIII wel hem het gansche koninkryk van Jeruzalem weder te geven, indien hy den prins aan den paus niet wilde overleveren; maar de zelve wees zyne aanbieding van de handt. Wanneer nu Zizim den 6 Maart des jaars 1489 te Civita Vecchia aankwam, wierdt hy door Leonard Cibo, des pauzen neef, ontfangen, wordende de grootprioor Blanchefort tot gouverneur van het slot aangestelt, het welk ter woonplaatse van dezen Turkschen prins geschikt was. De kardinaal van Angers en de vorst Francisco Cibo gingen hem twaalf mylen buiten Rome te gemoet, en hy deedt zyne intrede met grote pracht binnen die stadt. Paus Innocentius, menende het Oosten van de dwingelandye der Turken te verlossen, beloofde zich grote dingen van dezen prins; maar kwam te sterven voor dat hy zyne hope en verwachting in 't allerminste vervult zag. Zyn opvolger, Alexander de VI, liet hem strax in den begin-

ne zyner regeringe in het kasteel van St. Angelo, of Engelenburg, brengen, zondt de ridders van Rhodes, die tot hier waren by hem geweest, van hem weg, en voegde hem eenige van zyne neven toe, welk alles tegen het verdrag, door den grootmeester daar omtrent met paus Innocentius gemaakt, aanliep. Maar Alexander dorst hem aan Karel den VIII niet weigeren, die te Rome kwam, en Zizim met veel plegtigheit weder in zyne beschermінge nam. Deze koning was van gedachten, na het veroveren van het koninkryk van Napels, iets tegen Griekenlandt te ondernemen, daar, als hy zich verbeeldde, Zizim hem grote diensten in kon doen. Maar hy ontstelde geweldig, toen deze prins op hunne te rug reize naar Vrankryk in 't jaar 1495 onverwacht ziek wierdt, en weinig dagen daar na kwam te sterven, zonder dat men wist waar van. Eenigen zeiden, dat de Venetianen, door de Turken met geldt omgekocht, en wegens den voorgenomen veldtocht van Karel niet weinig ontstelt, hem vergift hadden doen bybrengen. Maar vele anderen ontzagen zich niet opentlyk te zeggen, dat de paus zelf hem vergift hadt laten geven, en in dien staat aan den koning van Vrankryk overgelevert; gelyk men dan ook onbeschroomd daar by voegde, dat hy, om zulks te doen, een grote somme gelds van Bajazeth hadt ontfangen. Eenigen zyn van gedachten, dat hy als een Christen is gestorven, en dat hy zich onder de regering van paus Innocentius den VIII heeft laten dopen; maar de schryvers, die de meeste byzonderheden van hem hebben nagelaten, spreken geen woordt van die bekeeringe. *Leunclavius Hist. Musulm. ad an. 1481 seq. Sabellicus Ennead. X, lib. VIII. Palmerius in Chron. ad an. 1481. Jovius de Rebus Turcicis, in Bajazethe II. P. Bouhours Hist. d'Aubusson. P. Daniel Hist. de France.*

ZNAIM, of ZNOIMO, eene stadt in Moravië, wierdt in den dertigjarigen oorlog nu van deze, dan van gene party ingenomen. De Zweden veroverden de zelve onder anderen ook in den jare 1645. Zy legt digt aan de grenzen van Oostenryk, zeven Duitsche mylen van Brinn Zuid-, en tien van Weenen Zuid Westwaarts.

ZOARE, in 't Latyn *Pisidon*, eene grote stadt in Afrika, in Barbarye, op de kust van het koninkryk van Tripoli, voorzien met eene goede haven. Eenige ingezetenen van deze stadt, te Malta als slaven zich bevindende, beloofden in 't jaar 1552 de Christenen heimelyk daar binnen te brengen, indien zy hen hunne vryheit wilden geven. Dit wierdt hen toegestaan, en de prioor van Capua zeilde met zestien schepen, daar zich drie duizend ridders op bevonden, derwaarts. Aldaar aangekomen zynde, tastten zy de stadt, volgens de genomene afsprake, aan, en vermeesterden de zelve, om dat de inwoonders, geen vyandelyken aanval vrezende, gene toebereidselen om tegenweer te bieden gemaakt hadden. *Bosio Hist. de l'Ordre de S. Jean de Jerus. l. I.*

ZOBEL, (Melchior van) uit een oud adelyk geslacht in Frankenlandt gesproten, wierdt in 't jaar 1544, na het overlyden van Conraad van Bibra, door het Domkapittel van Wurtzburg tot bisschop verkoren. Hy wierdt, om dat hy om eenige gewigtige redenen een edelman uit Frankenlandt, genaamt Wilhelm van Grumbach, zeker legaat, het welk zyne vrouw uit de nalatenschap en volgens den uitersten wil van zynen voorzaat eischte, weigerde uit te keren, en daarenboven de goederen van dien edelman, als een aanhanger van den onrustigen markgrave Albert van Brandenburg, verbeurd hadt verklaart, maakte de zelve eene zamenzwering tegen hem, waar op deze bisschop den 15 April des jaars 1558 in zyne residentieplaats op de openbare straat door vyftien onbekende ruiters wierdt overvallen, en, nevens twee van zyn gezelschap, vermoord. De daders bergden zich wel in de eerste wanorder en verslagenheit, daar iedereen over dezen moordt in was, en men wist zelfs niet wien men daar mede zou beschuldigen. Maar ten laatsten kreeg men kwaad vermoeden van eenen Christoffel Kretz, een dienaar van Grumbach; waar op de zelve in het volgende jaar te Augsburg opentlyk vogelvry wierdt verklaart, en eindelyk te Kugelsbach, in het Schaumburgsche, op de grenzen van Lotharingen, achterhaalt. Hoewel deze booswicht nu zich zelf, terwyl hy naar Wurtzburg wierdt gevoert, onderweeg verwurgde, hadt hy evenwel Grumbach al beklapt, die daar op ook zyne verdiende straf ontfing. Zie GRUMBACH.

ZOBEL, (Melchior) een vermaard Hoogduitsch rechtsgeleerde in de zestiende eeuwe, bloeide te Leipzig, en was inzonderheit zeer bedreven in de oude Saxische Rechten; en bemerkt hebbende, dat de meesten wegens de oude Saxische taal, in welke zy geschreven waren, de zelve niet wel konden lezen, en verstaan, bragt hy ze in 't Hoogduitsch over. Maar eenigen beschuldigen hem, en niet zonder reden, dat hy den rechten zin van het oorspronkelyke overal niet wel heeft getroffen en uitgedrukt; gelyk ook de aantekeningen, die hy daar by heeft gevougt, de Saxische Rechten niet zo wel uit andere oude Duitsche wetten en gewoonten ophelderen, als alleen het onderscheidt tusschen de zelve en de Romeinsche, Pausselyke, en Longobardische Rechten aanwyzen. Behalven dat werk over het Saxische Recht heeft hy nog geschreven: *Differentiae Juris Civilis & Saxonici.* Zie *Colerus de Orig. Juris Saxon. Mauritius in Praefat. ad Consil. Kiloniens. Menius & Romanus in Praef. Op. Zobelii.*

ZOBLITS, ZSCHEPLITZ, of ZEPLITZ, eene kleine stadt in Meissen, anderhalve mylen van Mariënburg gelegen. Zy behoort onder het ambacht van Lauterstein, en is zeer bekend wegens een soort van marmorsteen, dat daar gevonden wordt. *Knaus Prodr. Misnia.*

ZOCOTARA, of SOCOTAR, een eilandt in de zee van Indië, niet verre van den mondt der zeeëngte van Babelmandel gelegen, en by de ouden bekend onder de namen van *Dioscoridos*, of *Dioscuras.* Men weet niet recht wie het zelve het eerst heeft ontdekt. Een Portugees, genaamt *Eduard Zemel*, kwam daar aan in den jare 1507. Men kan de rotsen van dit eilandt van verre zien, en des zelfs kusten zyn zo gevaarlyk, dat de schepen de zelve niet kunnen naderen, indien zy geen stuurman van het eilandt aan boordt hebben. De lucht is 'er zeer heet, maar wordt door de koele winden, die van de zee komen, vry gematigt. Het landt is vol heuvelen, dor, en onvruchtbaar, uitgezonderd eenige valeien, die voor eene menigte van vee zeer goed weilandt uitleveren. Maar boomvruchten, inzonderheit dadelen, wassen 'er in overvloede. De wierook is 'er zeer gemeen, en de Aloë, die men hier vindt, zo goed, dat de beste Aloë door de drogisten en de speceryverkopers gemeenlyk *Succotaria*, dat is Aloë van Zocotara, genaamt wordt. De zelve wordt in de maandt van Julius verzamelt, en het daar uit geparst wordende sap in Augustus in kopere potten in de zonne gezet. De inwoonders zyn Arabieren, zynde van daar in dit eilandt overgekomen, als uit hunne tale, kleding en zeden blykt. Hun koophandel bestaat in dadelen. Zy zyn oorlogzuchtig, en van nature trouwloos en verradelyk; maar zy weten zulks in hunnen ommegang met vremde menschen wonderlyk wel te bedekken. Hun Godsdienst is de Mahometaansche, en zy dulden geen anderen op hun eilandt. Zy gehoorzamen een koning, die een leenman van den Cherif van Mekka, en hem cynsbaar is. Daar is niet meer dan eene stadt op dit eilandt, welke mede den naam van ZOCOTARA voert. *Plinius lib. VI. Davity de l'Afrique. Linschot Voyage c. 4.*

ZODIAK, *Taanrondt*, of *Tekenkring*, in 't Latyn *Zodiacus*, is een van de vier grote hemelskringen, en de gewone weg der zonne, en der andere planeten, of dwaalsterren. Hy wordt in twaalf tekenen verdeelt, namentlyk, de Ram, de Stier, de Tweelingen, de Kreeft, de Leeuw, de Juffrouw, de Waag, de Scorpioen, de Schutter, de Steenbok, de Waterman, en de Visschen. De zon loopt door dezen Zodiak binnen 365 dagen, 5 uuren, en 49 minuten, het welk een jaar uitmaakt; en de maan loopt daar door binnen 27 dagen, 7 uuren, en 43 minuten. De Zodiak loopt schuins door den Middellyn, of Evenaar (*Æquator*) en deelt den zelven in twee gelyke delen, welker een drie en twintig graden en een half ten Noorden, en het ander even zo verre ten Noorden van den Middellyn af loopt.

ZOE, *Zoë*, dochter van Konstantyn den jongen en van de keizerinne Theophania, trouwde met Konstantyn den III, keizer van het Oosten, bygenaamt *Argyropilus.* Maar den zelven wel haast moede geworden zynde, liet zy hem in eene badstove verwurgen, en nam daar op een goudsmidt, genaamt *Michiel*, geboortig uit Paphlagonië, op wien zy verlieft was, tot haren man, en steide den zelven op den troon. Deze liet de regering t'eenemaal op zynen broeder *Johannes* aankomen, die zich van zyne zwakheit zo wel wist te bedienen, dat hy hem overreedde om een monnik te worden; waar op hy de onkuische Zoë mede in een klooster liet opsluiten, waar in zy in 't jaar 1052, in het een en zeventigste jaar van haren ouderdom, kwam te sterven. *Cedrenus. Zonaras.*

ZOELEN, of SOELEN, een dorp en heerlykheit in Gelderlandt, gelegen in de Neder-Betuwe, aan het riviertje de Ling, of het Lange Water, een uur gaans van Buren, en even zo verre van Thiel. Het heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Thiel. Hier heeft van ouds een fraai en sterk slot gestaan, de edele heeren *van Zoelen*, van welke in de geschiedenissen van Gelderlandt dikwils gewag wordt gemaakt, toebehoort hebbende. *Pontanus. Slichtenhorst.*

ZOELMONDT, of SOELMONDT, een dorp van het graafschap Buren, onder Hollandt betrokken, heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Buren.

ZOEMEREN. Zie ZOMEREN.

ZOES, of ZOESIUS, (Gerard) een Jesuit, geboren te Amersfoort in 't jaar 1579, en overleden te Mechelen den 21 September des jaars 1628, heeft nagelaten de volgende werken, als: *Pugna spiritualis: De praesentia Dei; Praxis pura & recta intentionis; Via vita aeterna; Vita Ignatii*; enz. *Alegambe Bibl. Soc. Jesu. Witte Diar.*

ZOES, of ZOESIUS, (Henrik) mede geboren te Amersfoort, leide de eerste gronden zyner studiën in zyne geboorteplaats, en ging vervolgens naar Loven, daar hy zich onder anderen met ernst in de rechtsgeleerdheit oeffende, wordende in 't jaar 1597 Baccalaureus gemaakt. Hier op reisde hy met Christoffel van Etten, heere van Kouwenberg, naar Spanje, wanneer hy zich eenigen tydt te Salamanka ophieldt. In 't jaar 1603 uit Spanje wedergekeert zynde, wierdt hy te Loven tot Licentiaat verheven. Drie jaren daar na, te weten in 't jaar 1606, wierdt hy tot hoogleeraar in de Grieksche tale, en anderhalve jaar daar na tot hoogleeraar in de Instituten aangestelt. Hy wierdt in 't jaar 1610 tot Doctor in beide de Rechten, en eindelyk in 't jaar 1619, in de plaats van Petrus Gudelinus, tot ordinaris of gewoon professor in de Pandekten benoemt. Hy overleedt, terwyl hy de waardigheit van Rector Magnificus bekleedde, en het twede eeuwgety der Lovensche akademie wierdt geviert, den 14 February des jaars 1627. Hy was getrouwt geweest met Barbara van Ayala,

la, dochter van Balthazar van Ayala, advokaat en koninklyke Raadsheer in den Hogen Raadt te Mechelen, by welke hy eene dochter, *Agnes* genaamt, heeft verwekt, de welke met Joannes Snyders, rechtsgeleerde en Raadt te Antwerpen, is getrouwt geweest. Hy heeft geschreven: *Commentarii ad Digesta; ad Codicem; ad Institutа; ad Jus Canonicum; ad Jura Feudorum;* enz. *Val. Andreas Bibl. Belg. Witte Diar.*

ZOES, of ZOESIUS, (Nicolaas) vyfde bisschop van 's Hertogenbosch, was geboren te Amersfoort den 5 Augustus des jaars 1564, en van het zelve geslacht als Gerard en Henrik Zoes, of Zoesius, van welke in de twee voorgaande artykels is gesproken. In zyne geboorteplaats het begin en een zeer goeden voortgang in de letterkunde gemaakt hebbende, vertrok hy naar Loven, en vervolgde aldaar zyne studiën, leggende zich inzonderheit op de Rechten. Hierop wierdt hy van Johannes Vendeville, bisschop van Doornik, tot zynen geheimschryver benoemt, die hem met zich naar Rome nam, en, van daar te zamen te rug gekomen zynde, kanunnik en officiaal van de Kathedrale kerke van Doornik maakte. Hy kocht toen een ruim en aanzienlyk huis te Loven, ten gebruike van het collegie, gemeenlyk *van den Valk* genaamt. Hy wierdt na het overlyden van den bovengemelden bisschop, voorgevallen in den jare 1592, tot kerkelyken Raadt en requestmeester in den Hogen Raadt van Mechelen verheven, en twaalf jaren daar na, namentlyk in 't jaar 1614, tot bisschop van 's Hertogenbosch verkoren, wordende den 10 May des jaars 1615 door den aartsbisschop van Mechelen met de in de Roomsche kerk gewone plegtigheden ingewyd. Hy heeft het kweekschool van 's Hertogenbosch, door Laurentius Mets, tweden bisschop van die stadt, opgerecht, en sedert wat vervallen, herstelt, en een schoon collegie voor Godgeleerden te Loven gesticht, ter eere van St. Willibrord en Karel Borromeus, het welk hy, toen hy Raadsheer te Mechelen was, reets hadt begonnen, met eenige huizen en erven, daar toe nodig, te kopen, hebbende hy zelf de regelen en wetten voor dat collegie opgestelt; en hy hadt daar zelfs zo veel genegenheit voor, dat hy alle zyne goederen by uitersten wille aan het zelve maakte, tot onderhoudt der studenten. Maar die 'er een beurs van wil hebben, moet eerst in de Filosofie gepromoveert zyn, en vervolgens in de Godgeleerdheit studeren: doch die te Amersfoort geboren zyn, en aldaar een beurs hebben, mogen zich in de talen en in de Filosofie oeffenen. Wanneer Nicolaas Zoes, met eenige andere Nederlandsche bisschoppen, door den aartsbisschop om eenige gewigtige zaken te Mechelen was ontboden, en van daar, na het afhandelen van die zaken, naar Loven was vertrokken, om zyn nieuw opgerecht collegie te bezichtigen, is hy aldaar aan eene felle koorts overleden den 22 Augustus des jaars 1625. Zyn lyk wierdt naar 's Hertogenbosch gevoerr, en aldaar in de hoofdkerke van St. Jan met grote plegtigheit ter aarde bestelt, zynde het volgende opschrift boven zyne grafstede, digt by het grote altaar, gestelt:

D. O. M. S.
D. NICOLAUS ZOES,
MAGISTER LIBELLORUM SUPPLICUM,
ET CONSILIARIUS MAGNI CONCILII,
FREQUENTIORATUS CLERI POPULIQUE,
AC DEVOTI FOEMINEI SEXUS PRECIBUS
SE COMMENDATUM CUPIENS,
HOC LOCO VIVENS SIBI MONUMENT. ELEGIT.
VIXIT ANN. LXI ET DIES XVII:
PRÆFUIT ECCLESIÆ BUSCODUCENSI
ANN. X, MENS. III, ET DIES XII:
OBIIT ANNO MDCXXV, DIE XXII MENS. AUG.

Dat is, „ De Heer Nicolaas Zoes, bisschop van 's Hertogenbosch, meester der verzoekschriften, en Raadsheer in „ den Hogen Raadt, heeft deze plaats by zyn leven tot zyne „ grafstede verkozen, en verzoekt de geestelykheit, het volk, „ en het Godvruchtig geslacht der vrouwspersonen dikwils „ voor hem te bidden. Hy heeft geleeft een en zestig jaren „ en zeventien dagen. De kerk van 's Hertogenbosch heeft „ hy bestiert tien jaren, drie maanden, en twaalf dagen. Hy „ is overleden den 22 Augustus des jaars 1625. Hy heeft het leven van zynen patroon, *Jo. Vendeville*, aartsbisschop van Doornik, beschreven, zynde gedrukt te Douay in 't jaar 1592. *Zweertius Athenæ Belg. Val. Andreas Bibl. Belg.*

ZOES, of ZOESIUS, (Thomas) ook geboren te Amersfoort, was Doctor in beide de Rechten, Raadsheer in den Hove Provinciaal van Utrecht, en zynde wegens de opgekome beroerten van daar geweken, wierdt hy eerst tot hoogleeraar in de Rechten te Leiden, en daar na te Wurtsburg beroepen. Hy overleedt in den jare 1598, nalatende: *Commentar. in Codicem. Val. Andreas Bibl. Belg.*

ZOEST, eene stadt in het graafschap van der Mark. Zie SOEST.

ZOEST, een oud en schoon dorp in het sticht van Utrecht, gelegen tusschen Baren en Leusden, niet verre van de stadt Amersfoort. Het wierdt den 14 Maart des jaars 1356 geheel afgebrand door den ridder Gysbert Nyenrode, de welke daar met zyn krygsvolk van Naarden komende gekweetst wierdt. Het zelve ongeluk trof dit dorp in den jare 1543 door de troepen van Marten van Rossem, wanneer de zelve zyn leger voor Amersfoort geslagen hebbende, de omleggende landen en dorpen, en onder anderen dit Zoest, dat zeer welvarend was, liet uitplunderen en in brandt steken. Hier heeft van ouds een kasteel, genaamt *Hamelenberg*, gestaan, het welk al gebouwt is in 't jaar 1370, als mede een klooster van Brigittynen, naar St. Maria genaamt, en gesticht, naar het verhaal van *Theodorus Verhoeven*, in zyne Beschryvinge van Amersfoort, door den heere Jacobus van Gaesbeek. Ook heeft niet verre van hier gestaan het konvent van *Birk*, bewoont door Regulière kanunniken. In dit dorp, in de Papegaal, is van overlang een schutters gilde, waar van een plakkaat is uitgegeven, het welk by Ant. Matthæus, *De Jure gladii cap.* 19, gevonden wordt. De kerk van Zoest was in de Roomsche tyden eene parochiekerk, dragende den naam van Petrus en Paulus. De zelve wordt tegenwoordig door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Amersfoort. *Ant. Matthæus in Collect. Script. Amersfort. Verhoeven Beschryving van Amersfoort pag.* 217 *enz. Hist. van het Utrechtsche Bisdom II Deel.*

ZOESTDYK, een herelyk jagthuis in het sticht van Utrecht, niet verre van het voorgemelde dorp Zoest en dat van Baren gelegen. Men zal zich in des zelfs beschryving, als van te veel omslag voor dit Algemeen Woordenboek zynde, hier niet inlaten.

ZOETENDALE, voor dezen een beroemd nonnenklooster in het Zeeuwsche eilandt Walcheren, het welk, zo als *Reygersberch* getuigt, door Willem, Roomsch koning, en graaf van Hollandt en Zeelandt, is gesticht. Volgens *Miræus* waren de nonnen van de Premonstreit orde, en het klooster was een afzetsel van de vermaarde Michiëls-abdy te Antwerpen. Het is buiten twyfel *Zoetendale* genaamt wegens de lustige en weelige landsdouwe, daar het in gelegen is. De woorden van *Miræus* luiden aldus: „ Het nonnenklooster, „ *Zoetendale* genaamt, en van ouds in Walcheren gelegen hebbende, is eene dochter van St. Michiëls abdye." In deze abdye van St. Michiel wordt ook een handschrift van dit nonnenklooster bewaart, waar in de landeryen en inkomsten des kloosters staan opgetelt, als mede de namen der oversten en priorinnen van deze nonnen, van het jaar 1476 tot 1600, nevens die van alle de nonnen, de welke zich in 't jaar 1476 aldaar bevonden, het getal van zeventien uitmakende. Wanneer de Godsdienst en de regering hier te lande verandert wierden, vertrokken de nonnen van daar naar Antwerpen, en het klooster is in eene zeer vermakelyke hofstede verandert, met schone vertrekken, vyvers, boomgaarden, en lanen. Men vindt het zelve afgebeeld in de *Kronyk* van *Smallegange*, *fol.* 672, dragende alsnog den ouden name van ZOETENDALE. Zie *Smallegange op de zo even aangehaalde plaats. Miræus Chron. Belg. Reygersbergh Kronyk van Zeelandt. Hist. Episc. Antverpiensis. Oudheden en Gestichten van Zeelandt I Deel*

ZOETERBEEK, of ZOETERBEKE, een klooster van Regulière kanunnikessen, levende naar den regel van St. Augustyn, in de parochie van Nuenen, in Peellandt, het eerste kwartier van de Meiery van 's Hertogenbosch, aan het riviertje de Dommel, een half uur gaans van Eindhoven, is tot heden toe nog in een goeden bloei. Omtrent het jaar 1449, of 1450, heeft dit klooster zyn begin genomen door het beleidt van zekeren priester, *Hendrik Alexanderszoon*, parochiaan te Wetten, een naburig dorp, alwaar hy een eigen huis hadt, dat hy, nevens eenige andere goederen, geschonken heeft tot het oprechten van eene geestelyke woning, waar toe de eerste nonnen van Loven uit St. Ursulenklooster, gezegt uit de Middelstrate, ontboden en gekomen zyn, wordende alsnog de overblyfselen van dit huis in het dorp Wetten gevonden, en de plaats, daar het gestaan heeft, nog hedendaags het *Begynenkerkhof* genoemt. Maar dit heeft zeer korten duur gehad, alzo de geestelyke zusters door bygekomene en opgevolgde giften, inzonderheit van zekeren ryken huisman, en schepen van Nuenen, *Hendrik Dirks* genoemt, die de zusteren eenig landt, aan den Dommel beneden het stedeke Eindhoven gelegen, schonk, dit fraaie klooster lieten bouwen, en dat den naam van *Zoeterbeke* gaven, wegens des zelfs gelegenheit aan een der vermakelykste stroomtjes, en schoonste landstreken van de gehele Meierye, waar in zy ook overgingen met goedkeuringe van den Luiksche bisschop, Johan van Heinsbergen, die ook de kloosterkerk aan de Moeder Maagdt van des heiligen Engels boodschap heeft ingewyd. *J. F. Foppens Hist. Episc. Sylv. Oudenhoven Beschryv. der Meierye van 's Hertogenbosch.*

ZOETERMEER, een dorp en heerlykheit in Hollandt, gelegen onder Rhynlandt. Het hadt van ouds eene kerk aan den Broekweg, by de Zwarte sloot; maar de zelve is van overlang afgebroken; zelfs is het kerkhof, of het plein, daar de kerk op gestaan heeft, omtrent het jaar 1710 door het uitdelven van de veen in een plas verandert. Zie aangaande de tegenwoordige kerk het artykel van ZEGWAARDT, of ZEGEVAART.

ZOETERWOUDE, door de wandeling, by verkortinge, gezegt ZOETERWOU, en van ouds, naar het water de *Zwet*, genaamt ZWETERWOUDE, een dorp en heerlykheit van Hollandt, ook gelegen onder Rhynlandt, digt by het voorgemelde dorp Zoetermeer, zynde een leen der graaffelykheit van Hollandt, het welk die *van Merode* voor dezen hebbende toebehoort, door de stadt Leiden is gekocht in den jare 1610. De kerk heeft een spitsen toren, en was in de Roomsche tyden St. Jan den Doper toegewyd. De ridders van Maltha hadden hier eene Kommandery, welke onder de balye of het landkommandeurschap van Haarlem be-

hoorde, en vele landeryen, hier omtrent gelegen, bezat. Daar is nog een gedeelte van dit huis in wezen, het welk tegenwoordig door den predikant van het dorp bewoont wordt, de welke onder de claſſis van Leiden en neder-Rhynlandt behoort. *S. van Leeuwen Beſchryv. van Leiden pag.* 338. *Oudheden van Rhynlandt pag.* 360 *enz.*

ZOFFINGEN, in 't Latyn *Zophinga*, *Tobinium*, eene ſtadt in 't Kanton Bern, een uur van Aarburg gelegen. Zy is tamelyk oud, als uit een privilegie, door keizer Karel den Dikken, of den Vetten, aangaande de munt aan haar gegeven, blykt. Zy behoorde eertyds aan de graven van Spitzenberg, welker wapen zy nog voert, maar heeft zich in 't jaar 1285 onder de beſcherminge van keizer Rudolf begeven, wiens zoon Albert haar in 't jaar 1295 onder zyne gehoorzaamheit heeft gebragt. Zy wierdt in 't jaar 1415 door die van het Kanton van Bern ingenomen, waar onder zy ook alsnog ſtaat, maar haren eigen ſchout en verderen magiſtraat, ook hoge en lage rechtbanken heeft. Voor dezen was het een kollegiaal ſtift, door de graven van Frohburg geſticht, wiens inkomſten ſedert de veranderinge van den Godsdienſt door het Kanton van Bern bezeten worden.

ZOHAR, het welk in de Hebreeuſche tale zo veel als *glanſch* betekent, is de naam van een Kabbaliſtiſch boek, het welk de Joden zeer hoog ſchatten, en voor zeer oud houden. Het behelſt eenige Kabbaliſtiſche verklaringen en ophelderingen der boeken van Mozes, maar die merendeels in zinſpelingen op de letters en getallen, en in allerhande Kabbaliſtiſche beſpiegelingen en aanmerkingen beſtaan. Eenigen zeggen, dat de vermaarde Rabbi *Simon ben Jochai*, een leerling van Rabbi Akibha, die in de twede eeuwe na Chriſtus heeft geleeft, de autheur daar van is geweeſt; maar dit wordt van anderen in twyfel getrokken. Daar zyn twee drukken van voorhanden, welker eene te Cremona, en de andere te Mantua is uitgekomen, om van de uitgave, welke in 't jaar 1680 in Duitſchlandt, in het werk, genaamt: *Cabbala denudata Chriſtiani Knorii à Roſenroth*, in 't licht is gekomen, niet te ſpreken. Daar zyn eenige onechte handſchriften, die den naam van dit boek voeren: want de Joden hebben eenige werken, onder den tytel van *Zohar*, uitgegeven, om de lezers te bedriegen. Men heeft ook een kleine *Zohar*, zynde een byvoegſel van de grote. Buxtorff heeft daar uit, onder anderen, een beſluit willen maken aangaande de oudheit der ſtip-klanken, om dat in dit boek daar van gewag wordt gemaakt. *Buxtorffius Bibl. Rabb. Chriſtiani Knorr à Roſenroth Præfat. in Tom. II Kabbal. denud. P. Simon Hiſt. Crit. V. T. Introduct. in Philoſ. Ebraor.*

ZOILUS, een berucht redenaar en oordeelkundige, leefde ten tyde van koning Ptolomeus Philadelphus. Hy was geboren te Amphipolis, eene ſtadt in Thracie, en trachtte zich daar door een naam te maken, dat hy Homerus beriſpte, en tegen Plato en Iſocrates ſchreef. Hy was een leerling van Polycrates geweeſt. Zyn opſchik was aldus. Hy hadt een langen baardt, een kaal geſchoren hoofdt, en droeg een mantel, die boven de knie kwam. Wanneer zeker geleerd man hem op een tydt vroeg waarom hy van iedereen kwaad ſprak, gaf hy ten antwoordt: „ Om dat ik niemandt kwaad kan doen, „ al wilde ik het." Men noemt hem gemeenlyk den redenkunſtigen hondt, en geeft den naam van *Zoilus* nog tegenwoordig aan alle onredelyke beriſpers. *Ælianus lib. XI, cap.* 10. *Vitruvius in Præfat. lib. VII Voſſius de Hiſt. Græc. lib* 1. *cap.* 16. *Ovidius de Remed. Am. lib* 1

ZOLKIEW, eene van de voornaamſte ſteden in het Poolſche landſchap Rood-Reuſſen, in welke de koning Johannes Sobiesky dikwils zyn verblyf plagt te houden. Men heeft een groot getal van Joden vergunt zich binnen de zelve metter woon neder te ſlaan, waar door zy, onder anderen, eene brave en welvarende ſtadt is geworden. Zy heeft een kaſteel, geheel van ſteen opgemaakt, en zeer fraai gebouwt. Daar is ook een klooſter van Dominikaner monniken, geſticht door de moeder van den koning Johannes Sobiesky, die zeer grote koſten gedaan heeft tot verſiering van de kerk, zynde een van de koſtelykſte en ſchoonſte van ganſch Polen: want zy hadt zelfs eenige van de beſte ſchilders uit Italië laten komen, die aan het verwulfſel en andere ſieradiën gearbeid hebben. De parochiekerk is mede een ſchoon en zeer kunſtig gebouw, naar de Italiaanſche bouwkunde opgetrokken, met een rond verwulfſel in 't midden, het welk van buiten met fyn koper en voorts met loot bedekt is. Het is eene prooſdy, met een inkomen van vier duizend guldens, de welke als een Kollegiale kerk bedient wordt. Deze ſtadt behoort het ſtamhuis van den koning Johannes Sobiesky toe, die de zelve hadt gekregen van zyne moeder, de rykſte erfgenaam van Polen, genaamt, gelyk de Polakken ſchryven, *Dangelowicz*. Deze ſtadt heeft vyftig dorpen onder haar gebiedt, welke aan dat geſlacht, te zamen met de markt van de ſtadt, en het inkomen van de gemene herbergen, meer dan honderd vyftig duizend guldens jaarlykſch plagten op te brengen, zonder te rekenen de geſchenken, welke de Joodſche natie moet doen, zo om de vryheit te hebben van ſchone huizen te mogen bouwen, als voor hunne Synagoge, die op de wyze van een ſlot gebouwt is. Eer men in de ſtadt komt, moet men een landſtreek door, alom met ſteile bergen en klippen bezet, die de vlakte van Zolkiew aan de regter zyde inſluiten, doorſneden met diepe moeraſſen; zo dat het hier altydt zeer moeielyk en gevaarlyk is om te reizen. Echter heeft men een weg op de hoogtens, door de boſſchen heen, gebaant, die beter is om te gebruiken. *Memoires du Chevalier de Beaujeu.*

ZOLKIEWSKY, (STANISLAUS) een Poolſch heer, was van moeders zyde de grootvader van Johannes den III Sobiesky, koning van Polen, en geſproten uit een oud voornaam geſlacht, van de voorgemelde ſtadt Zolkiew zynen naam voerende. Hy was eerſt Waywode van Kyow, wanneer hy niet alleen de oproerige Kozakken verſloeg, en hunnen generaal Nalewaicko gevangen nam, maar ook in 't jaar 1610 met weinig manſchap den vermaarden ſlag by Kluſſino op veertig duizend Ruſſen en acht duizend vreemde troepen, bondgenoten der Ruſſen, won, daar op de hoofdſtadt Moscow veroverde, waar in hy zeer grote ſchatten vondt, en den Czaar Baſilius Zuski, nevens zynen broeder, aan den koning van Polen op den ryksdag te Warſchau overleverde. Hy wierdt daar op door den zelven tot onderkoning van Moskovië aangeſtelt; maar de zaken veranderden in het volgende jaar ongemeen van gedaante ten nadeele des konings van Polen. Hy wierdt toen tot grootkancelier en kroonsveldheer benoemt, en ſloot de beruchte vrede met de Turken by Buszo. Eenige Poolſche ſchryvers beſchuldigen hem, dat hy het recht der republyk van Polen op de vorſtendommen van Wallachië en Moldavie zonder hare order en kenniſſe aan de Turken heeft afgeſtaan. In 't jaar 1620 trok hy tot byſtandt van den Hoſpodaar Gratianus in Wallachie; maar toen des zelfs eige onderdanen hem ontrouw wierden, wierdt hy in den veldſlag by Cicora verraden, en dodelyk gekwetſt. Zyn zoon *Johannes*, hoofdman te Rabiesko, die daar na ook zwaar gewond, en van de vyanden gevangen genomen wierdt, wilde hem op een vers paardt helpen, om zo de vlucht te nemen; maar hy zeide: „ Alzo de ſchapen" (menende het Poolſche krygsvolk) „ is omgekomen, wil ik, als hun herder, ook niet langer le„ ven." Hy ſtierf alzo op de plaats, waar op naderhandt op het ſlagveldt ter zyner eere een ſteen wierdt opgerecht, waar op het volgende vaars van Virgilius wierdt uitgehouwen:

Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor.

Dat is te zeggen: „ Dat 'er eens een wreker uit ons krooſt „ voortkome." Zyne weduwe heeft zyn hoofdt, het welk de Turken naar Conſtantinopel hadden gezonden, voor veel geldt geloſt, en nevens het lighaam te Zolkiew doen begraven. Zyn ſchoonzoon, uit den huize *Sobiesky*, die naderhandt, zynde veldmaarſchalk der kroon en republyk van Polen, in de oorlogen tegen de Ruſſen, Turken, en Zweden heeft uitgemunt, wierdt ook in den voorgemelden veldſlag gevangen, zo dat het ganſche huis van Zolkiewsky op dien tydt zeer ongelukkig was. Om het losgeldt van den bovengemelden zone, Johannes, zynde twee tonnen gouds, ryksguldens, te betalen, gaf het gemenebeſt van Polen zyne moeder verlof om dat geldt te Zolkiew te doen ſlaan. Hy beſloot, na het erlangen van zyne vryheit, de doodt van zynen vader te wreken. Hy maakte derhalven een verbondt met de Zaporoviſche Tartaren, verkocht alle zyne goederen, en bragt een leger op de been; maar van den koning, dien hy zyn voornemen hadt ontdekt, afſcheidt genomen hebbende, en van Warſchau vertrokken zynde, ſtierf hy onderweeg aan de wonde, welke hy in den meergemelden ſlag hadt ontfangen, en die niet wel was genezen, zynde de laatſte van zynen ſtam. *Zaluski Epiſt. Hiſt. Famil. Tom III. Anecdotes de Pologne.*

ZOLLERN, het ſtamhuis der vorſten van Hohenzollern, is een ſlot gelegen op een berg in Zwaben, in het gebiedt der gezegde vorſten, niet verre van Hechingen.

ZOLNOCH, in 't Latyn *Zolnochium*, eene ſtadt in opper Hungarië, aan de Theis, is de hoofdſtadt van een geſpanſchap, den zelven naam voerende, en gelegen veertig Duitſche mylen van Waradyn Weſt-, en zestig van Offen Ooſtwaarts. Zy wierdt in 't jaar 1552 door de Turken ingenomen, maar hen in 't jaar 1685, in de maandt van October, door de keizerlyken weder ontweldigt. Zy legt daar de rivier Zagyna in de Theis valt. Dit geſpanſchap is zeer vruchtbaar, inzonderheit in vee en viſſchen.

ZOMEREN, of ZOEMEREN, tegenwoordig een dorp in de Meierye van 's Hertogenboſch, gelegen op de grenzen van het bisdom van Luik, aan den zoom van eene weke en moeraſſige ſtreek lands, daar naauwlyks een menſch kan overgaan, inzonderheit by nat en regenachtig weêr, een kwartier uurs van het ſtroomtje de Aa. Het plagt voor dezen zeer volkryk te zyn, en was zo wel betimmert, dat 'er wel dertig ſtraten met huizen getelt wierden; maar het is door de gedurige oorlogen, daar om heen gevoert, zodanig vervallen en vermindert, dat het tegenwoordig maar een middelmatig dorp is, met twee uithoeken, *de Eyndt* en *Sluiven* genoemt, en een adelyk ſlot, behorende de gruit aan den heere van Helmont. Het is thans in het geeſtelyke met Lierop vereenigt, en wordt met het zelve van een Gereformeerd predikant bedient, ſtaande onder de claſſis van Peel- en Kempenlandt. *J. van Oudenhoven Beſchryving van de Meierye van 's Hertogenboſch.*

ZOMEREN, of ZOEMEREN, (HENRIK VAN) in het voorgemelde dorp geboren, was eerſt leeraar in de Godgeleerdheit te Loven, en naderhandt deken van de hoofdkerke te Antwerpen. Hy deedt eene reis naar Rome ten tyde der regeringe van paus Sixtus den IV, die den pauſſelyken ſtoel bekleedde van den jare 1471 tot den jare 1484, en kwam aldaar te ſterven. Hy heeft de volgende werken geſchreven, als: *Epitome primæ partis Dialogi Gulielmi Ochami*, gedrukt te Loven in 't jaar 1481, in folio; *De capta Conſtantinopoli*; en: *De Hæreticis*. *Zwertii Athenæ Belg.*

ZOME-

ZOMEREN, (Johan van) zoon van *Kornelis van Zomeren*, Gecommitteerde Raadt wegens de provincie van Hollandt ter Admiraliteit van Zeelandt te Middelburg, wierdt te Dordrecht geboren den 3 July des jaars 1622. Aldaar de gronden der Latynsche tale gelegt hebbende vertrok hy naar de hogeschole van Leiden, en oeffende zich zo naarstig in de rechtsgeleerdheit onder de vermaarde professoren Bernhard Schotanus, Nicolaas Dedel, Arnold Vinnius, en Jakob Messertius, dat hy den 16 October des jaars 1641, onder het bestier des laatsten, eene twistreden hieldt: *De jurejurando voluntario, necessario, & judiciali*, en den 30 November daar aan volgende eene andere *De retractu gentilitio*. Twee jaren daar na, te weten den 7 Maart des jaars 1643, wierdt hy met de gewone plegtigheden tot Doctor in beide de Rechten verklaart, na dat hy wederom in 't openbaar hadt getwistredent over eenige voorname verschilpunten, wegens een gemaakten en natuurlyken erfgenaam, zynde deze twistreden gedrukt onder dezen tytel: *Disputatio inauguralis, continens nonnullas illustriores ex Testati & Intestati causâ quaestiones*. Behalven de rechtsgeleerdheit was hy zeer bedreven in de Griekfche, Latynsche en Fransche talen, als mede in de dichtkunde en vaderlandsche oudheden, als blykt uit zyne uitgegevene werken, namentlyk: *Johan Gerards Heilige Bedenkingen, en ieder der zelve met vaarzen opgeheldert*; *Herstelde Oudheit, ofte Beschryving van Batavia, wezende een gedeelte van 't Hertogdom Gelre en Graafschap Hollandt*: *Uitspanning der vernuften, bestaande in geestelyke en wereldlyke Poëzy*; *Cajus Julius Caesar, ofte wraak van vermoorde vryheit, Treurspel*. Behalven deze werken heeft hy nog geschreven, en tot den druk gereed gemaakt de navolgende, als: *verscheide Consultatiën, Advysen, Deductiën en Advertissementen van Rechten in Geldersche en Hollandsche zaken*; *Johan Gerardi Dagelyksche Oeffeningen der Godzaligheit*, door hem vertaalt, en op ieder hoofdstuk met een bydicht verklaart: verscheide vermeerderingen tot de *Beschryvinge van Batavia*; *Latynsche, Fransche en Nederduitsche, zo geestelyke, als wereldlyke, Gedichten*, tot een twede Deel zyner *Uitspanninge der vernuften* geschikt; *Kleopatra, koningin van Egypten*; en: *Mithridates, koning van Pontus*, Nederduitsche treurspelen. Met eene verwonderlyke welsprekendheit heeft hy eenige jaren achtereen de rechtsgeleerdheit geoeffent, zo in den Hage voor beide de Hoven van Justitie, als naderhandt binnen zyne geboortestadt Dordrecht, daar hy den 21 September van 't jaar 1650 tot Veertige, en den 5 January des jaars 1654 tot Waterschepen verkoren wierdt. Twee jaren daar na droegen hem die van Nimwegen het Pensionarisampt hunner stadt op, en hy wierdt den 12 November van 't jaar 1666 tot Griffier van de *Chambre Mipartie* verkoren: alle welke waardigheden hy tot genoegen van iedereen, en tot vergrotinge van zynen lof heeft bekleed. Hy overleedt te Dordrecht den 22 December des jaars 1676, nalatende twee zonen, en eene dochter. *M. Balen Beschryving van Dordrecht. J. van Oudenhoven Beschryving van Zuid-Hollandt.*

ZOMEREN, (Kornelis van) oudste zoon van *Johan van Zomeren*, commissaris der fortifikatiën van de Vereenigde Nederlanden, en van Lydewy de Beveren, dochter van Kornelis, eerste Gereformeerde Burgermeester van Dordrecht. Hy wierdt geboren te Dordrecht den 28 September des jaars 1593, leerde de Latynsche taal onder den beroemden taalkenner Gerardus Johannes Vossius, en de geneeskunde op de Leidsche hogeschole van den professor Elias Everard Vorstius. Hy reisde vervolgens naar Vrankryk, en voltrok te Caen zyne geneeskundige oeffeningen onder den hoogleeraar Jakob Cahagneze, zo dat hy aldaar den 16 October des jaars 1615, na dat hy eene twistreden *De Prognosi, seu Praecognitione acutorum morborum*, dat is: „ Van de voortekenen der scherpe ziek- „ tens", in het openbaar gehouden hadt, tot Doctor in de Medicynen verheven wierdt. Daar op keerde hy naar zyn vaderlandt, daar zyne bekwaamheit niet lang onbekend of onbeloond bleef, alzo de loffelyke Dortsche overigheit hem den 20 July des jaars 1617 tot gewonelyken Doctor van hunne stadt verkoren, waar op hy den 29 October daar aan volgende zich ten huwelyk begaf met Anna Blokke, Adriaans dochter, by welke hy zeven zonen verwekte, als: *Johan*, *Adriaan*, *Kornelis*, *Antoni*, *Willem*, *Jakob*, en *Pieter*, nevens vier dochteren, welker drie aan een volgende, *Margareta* genaamt, jong gestorven zyn, en *Lydia* alleen overbleef. Naderhandt heeft hy byna alle de hoogste eer- en regeringsampten in zyn vaderlandt bekleed, en is ook aldaar den 11 December des jaars 1649, in den ouderdom van zeven en vyftig jaren, overleden, nalatende den naam van een groot staatsman, oprechten Hollander, ervaren Doctor, en zoetvloeiend dichter geweest te zyn, die te gelyk de Griekfche, Latynsche, Fransche en Engelsche talen verstondt. De werken, door hem van tydt tot tydt gemaakt, en gedrukt, zyn: *Oratio funebris in obitum viri clarissimi ac eruditissimi D. D. Cornelii Fil.*; *Epistola responsoria de vitae termino*; *De Unitate liber singularis, ad S. P. Q. D.*; *Tractatus de Variolis & Morbillis*; *Epistola de renum & vesicae calculo*; *Epistola responsoria de curatione iterati abortus*; behalven welke schriften na zyn overlyden nog onder zynen zone *Johan van Zomeren*, in 't vorige artykel vermeld, ongedrukt gebleven zyn: *Consilia & Observationes Medicinales*; *Liber singularis consiliorum de morbis mulierum*; *Observationes Chirurgicae*; *Methodus curandarum febrium*; en: *Epistola cum doctorum virorum responsis*. *M. Balen Beschryv. van Dordrecht.*

ZOMMELSDYK, ZOMERSDYK, of **SOMELSDYK**, een schoon en zeer groot dorp en heerlykheit in het eilandt Flakkeé, niet verre van Bommeneé, het welk in 't begin van de voorlede eeuwe den ridder Frans van Aerssen toebehoorde, en tegenwoordig door den Heere François van Aerssen, vice-Admiraal, resorterende onder het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam, bezeten wordt. Het is een leen van Zeelandt, daar het ook in het geestelyke onder behoort, namentlyk onder de classis van Schouwen en Duivelandt. Hier zyn van tydt tot tydt nog nieuwe polders bedykt, zynde daar, onder anderen, de St. Christoffels-dyk gelegt.

ZON, een dorp van de Brabandsche Kempen, onder de Meierye van 's Hertogenbosch, gelegen aan een klein beekje, dat drie kwartier uur gaans van hier in het riviertje de Dommel loopt. Het heeft vier uithoeken, te weten: *Beks*, *Aanschot*, *Eykhoven*; en *de Plaats*. Het is met het dorp Brengel zo wel in het wereldlyke als in het geestelyke vereenigt, wordende, met het zelve, door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Peel- en Kempenlandt. *Oudenhoven Beschryving van de Meierye van 's Hertogenb.*

ZON, (François van) in 't Latyn *Franciscus Sonnius*, bygenaamt *van den Velde*, welke laatste de naam van zynen vader was, die een gering landman was geweest, wonende in het voorgemelde dorp Zon; waarom hy den naam van *van den Velde* varen liet, en dien van *Van Zon*, de plaats van zyne geboorte, aannam. Hy ten dele te Utrecht, ten dele te 's Hertogenbosch, de gronden der vrye wetenschappen gelegt hebbende, begaf zich te Loven tot de studie der Filosofie in het collegie van Standonk, of het Varken, en vorderde daar in zodanig binnen twee jaren tyds, dat hy in 't jaar 1527 tot Meester der vrye kunsten verheven wierdt. Eenigen tydt daar na oeffende hy zich in de geneeskunde, maar veranderde wel haast van besluit, stelde alle zyne zinnen op de Godgeleerdheit, en wierdt in het Pauzen-collegie, van Adriaan den VI, een Utrechtsman, gesticht, ontfangen. Zich daar bekwaam gemaakt hebbende, wierdt hy tot pastoor van Meerbeek, een Brabandsch dorp, byna te midden tusschen Brussel en Loven gelegen, aangestelt, en in den jaren 1535 tot pastoor van St. Jakob te Loven. Vier jaren daar na, te weten den 17 Augustus des jaars 1539, wierdt hy Doctor in de Godgeleerdheit en gewoon hoogleeraar in die Faculteit gemaakt. Naderhandt is hy te Utrecht gaan wonen, daar hem eene kanunnikdy in de Domkerk gegeven wierdt. In 't jaar 1543 wierdt hy ook tot Inquisitie-meester, of geloofsonderzoeker door keizer Karel den V aangestelt. Philips de II, koning van Spanje, zondt hem in 't jaar 1553, als zynen Godgeleerde, naar de kerkvergadering te Trente: en wanneer in 't jaar 1557 te Worms een byeenkomst van Roomsche en Luthersche Godgeleerden beraamt was, om beiderzyds geloofsverschillen te verhandelen, verscheen hy op die vergaderinge, ten verzoeke van den keizer Ferdinand, nevens Joost Tiletanus, proost van Walcourt, en Marten Riethoven, naderhandt bisschop van Yperen. De zelve koning Philips, in den zin hebbende het invoeren van nieuwe bisdommen en aartsbisdommen in de Nederlanden, vondt geen bekwamer voorwerp dan van Zon om dit werk voort te zetten, dies zondt hy hem naar Rome, en bragt door hem eerlang by paus Pius den IV zo veel te weeg, dat Nederlandt, uitgezondert de provincie van Luxemburg, van het uitlandsch kerkgebiedt ontslagen wierdt, waar op dan dadelyk den 15 Maart van 't jaar 1565 drie aartsbisdommen hier te lande wierden opgerecht, hebbende van Zon den paus zo wel voldaan, dat hy hem niet wederom liet vertrekken in 't jaar 1559, voor dat hy hem Roomschen protonotaris, met eene jaarlyksche wedde van zes honderd guldens, hadt gemaakt. Hy hadt de verdeling der bisdommen, zo als ze zyns oordeels gevoeglykst kon gemaakt worden, in geschrift aan den paus overgegeven, waar in hy onder anderen de volgende woorden laat invloeien: „ Vrieslandt heeft vele abdyen, „ welker eenige, inzonderheit die van de Premonstreitorde, „ een zeer ongeschikt leven voeren. Dierhalven zal zyne „ Heiligheit wel doen, met twee abdyen van die orde, te we- „ ten Mariëngaarde en Lidlum, te veranderen in eene hoofd- „ kerke te Leeuwarden; zodanig, dat uit beider inkomsten „ drie duizend guldens der bisschoppelyke tafel toegewezen „ worden: het overige ga tot prebenden voor de monniken „ van beide die kloosters." Zyn meester, koning Philips, vergoldt zynen yver ook naar behoren, alzo hy hem op zyne te rug komst van Rome tot eersten bisschop van 's Hertogenbosch aanstelde, alwaar hy vervolgens den 18 November van den jare 1562 door de geestelykheit met een algemene processie wierdt ingehaalt, en in 't byzyn van Nicolaas Oddart, ridder, heere van Ranst en Rymenart, en van Nicolaas van der Stege, beide Raadsheeren in den Provincialen Raadt van Brabandt, jonker Jakob van Brecht, ridder, heere van Haagoort, hoog- en laag schout, nevens de schepenen en Raden der stadt, in de St. Janskerke, die in des pauzen bulle tot een Kathedrale kerk was verheven, geleid wierdt, zynde de schuttery en gemeente by deze plegtigheit niet verschenen, om dat de gemelde inhaling buiten de toestemminge van 't derde lidt der stadt geschiedde. Van Zon hadt alvorens den 16 November, of twee dagen voor zyne plegtige intrede, door zynen gemachtigde, *Pieter van Grinsven*, kanunnik te Utrecht en 's Hertogenbosch, bezit van zyne kerke genomen, en was ten zelven dage binnen Brussel door den kardinaal Antonius Granvelle, aartsbisschop van Mechelen, ingewyd. Vier jaren dit bisdom bestiert hebbende, wierdt hy tot eersten bisschop van Antwerpen aangestelt, en is aldaar, na eene bestieringe van dat

ampt gedurende den tydt van zes jaren, overleden den 30 Juny van het jaar 1576, en in de hoofdkerke ter aarde gebragt. Naderhandt hebben de Raadt en het volk van Antwerpen tot zyner eere eene heerlyke graftombe opgerecht, vertonende van Zon levensgrootte op zynen rug leggende in zyn biſſchoppelyk gewaadt, zynde verder met twee wydſprakige grafſchriften vereeuwigt, te lang om hier ingevoegt te worden. De werken, van hem geſchreven, en met den druk gemeen gemaakt, zyn: *Demonſtratio Religionis Chriſtianæ ex verbo Dei. lib. III; De VII Sacramentis; Confutatio Calvinianæ ſectæ, per Belgium ſparſæ; Catechiſmus, ſive Inſtitutio vitæ Chriſtianæ; Statuta Synodalia diœceſis ſuæ*; en *Querela adverſus novos Epiſcopos inferioris Germaniæ. Oudenhoven Beſchryv. der Meierye van 's Hertogenb Zweertius Athen. Belgic.* enz.

ZONA. Aldus wordt eene zekere ſtreek van den aardkloot genoemt, de welke in vyven verdeelt wordt, namentlyk de *gezengde*, twee *getemperde*, of *gematigde*, en twee *koude*. De gezengde is onder den Middellyn, of *Æquator*, tuſſchen de twee *Tropici*, of Zonnekeer-kringen. De ouden verbeeldden zich, dat de zelve, wegens hare ongemene hette, onbewoont was; maar men is door de ſcheepvaart naderhandt beter onderrecht. De twee gematigde Zonen zyn tuſſchen de Zonnekeer- en Aspunt-kringen beſloten; en de twee koude ſtrekken zich uit van de Aspunt-kringen tot aan de Aspunten.

ZONARAS, een Griekſch geſchiedenisſchryver, leefde omtrent den jare 1120. Hy bekleedde verſcheide gewigtige bedieningen aan het keizerlyke hof te Conſtantinopel, en wierdt naderhandt een monnik van de orde van St. Baſilius. Hy ſchreef *Jaarboeken*, beſtaande in drie Delen, welke door *Hieronymus Wolfius* uit het Griekſch in het Latyn zyn overgezet, en in 't jaar 1557 te Baſel gedrukt. Naderhandt, te weten in 't jaar 1686, heeft *Du Freſne* een zeer herelyken druk van deze Jaarboeken in het licht gegeven. Het eerſte Deel van die Jaarboeken behelſt de geſchiedenis der Joden van het begin der wereldt tot de verovering van de ſtadt Jeruzalem. Het twede vervat de Hiſtorie der Romeinen van de bouwinge hunner ſtadt af tot den tydt van keizer Konſtantyn den Groten; en het derde begrypt de gebeurteniſſen, die 'er van de regering van den laatſtgemelden keizer tot den jare 1118, wanneer de keizer Alexius Comnenus kwam te ſterven, zyn voorgevallen. Ook heeft Zonaras Verklaringen over de Apoſtoliſche Kanons, of inzettingen, als mede eenige algemene en provinciale conciliën, of kerkvergaderingen, nevens meer andere werken opgeſtelt, van welke eenige in de Boekzaal der Vaderen (*Bibliotheca Patrum*) gevonden worden, zynde de andere nog ongedrukt. Du Freſne heeft in zyne Voorreden voor de bovengemelde uitgave der Jaarboeken van Zonaras een omſtandig berecht van zyn leven en zyne ſchriften gegeven. *Bellarminus de Script. Eccleſ. Poſſevinus in Apparat. Gesnerus in Bibl. Voſſius de Hiſt. Græcis lib. II, cap.* 27. *Cave. Du Pin*, enz.

ZONCHIO, eene kleine ſtadt in Morea, op de kuſt van het landſchap Belvedere, tuſſchen Navarino en Modon gelegen. Een voorgebergte, het welk daar niet ver af legt, draagt den zelven naam, en een groot gedeelte van de naburige golf wordt daar van de Golf van Zonchio (*il Golfo di Zonchio*) geheten.

ZONDERBURG. Zie SONDERBURG.

ZONDVLOEDT, of ZUNDVLOEDT. Aldus wordt die algemene overſtroming genoemt, welke Godt, tot verdelginge van de eerſte wereldt, behalven Noach, met de zynen, die in de arke, door hem op Gods bevel gemaakt, behouden wierden, in 't jaar 1656 na de ſcheppinge der wereldt over den ganſchen aardbodem zondt, doende de hemelen veertig dagen en nachten onophoudelyke plasregens uitgieten. Mozes zegt *Geneſ. VII*, 11, „ dat de fonteinen des groten af- „ gronds opgebroken, en de ſluizen des hemels geopent wier- „ den"; het welk eenigen niet alleen van de geweldige plasregens, maar ook van grondbraakſelen der aarde, en inſtortinge van de aardekorſt begrypen, menende, dat 'er geen water genoeg zou te vinden zyn om vyftien ellen boven de hoogſte bergen te ſtygen, gelyk Mozes niet duiſter te kennen geeft. Ook toont hy, dat de Zondvloedt, gelyk boven is gezegt, algemeen is geweeſt, en zich niet over dit of dat geweſt alleen heeft uitgeſtrekt, gelyk zommigen hebben gemeent. Over andere vreemde gedachten, welke men van dezen vloedt heeft, zal men zich hier niet inlaten. By gelegenheit van dezen Zondvloedt maakte Godt een byzonder verdrag met Noach, en gaf hem den regenboog tot onderpandt, dat hy nooit de aarde door het water hier na zou verderven: niet, dat hy toen eerſt den regenboog ſchiep, die natuurlyk, en de weêrſtuit der zonneſtralen in de nedervallende regendroppelen is; maar dat hy door dit natuurlyk teken Noach en zyne nakomelingen verzekerde, dat de aarde nooit zo algemeen weder overſtroomt zou worden. Zie *Geneſis VII, VIII, IX*.

ZONIGRAD, of ZUNIGRAD, eene ſterke plaats op de grenzen van Croatië en Dalmatië, waar over, na de vrede van Carlowits, eenig verſchil is gerezen tuſſchen den keizer en het gemenebeſt van Venetië, alzo de keizerlyke troepen zich in 't jaar 1699 van deze plaats, als het huis van Ooſtenryk toebehorende, met geweldt meeſter maakten, en de Venetiaanſche bezetting, onder den ridder Sinibaldi, dwongen daar uit te trekken. Maar dit verſchil is naderhandt tot genoegen van het gemelde gemenebeſt bygelegt. *Merc. Hiſtor. de l'an* 1699.

ZONNE-CIRKEL, in 't Latyn *Cyclus ſolaris*. Aldus noemt men een tydt van 28 jaren, volgens welken het jaar, door de voorgaande ſchrikkeldagen naar de zonne ingericht, wederom op eenen zelven dag der weke, als, by voorbeeldt, Zondag, Maandag, enz. begint, op welken het zelve 28 jaren te voren begonnen was: want het gewone jaar, beſtaande uit 365 dagen, makende zamen 52 weken, en eenen dag, eindigt telkens op dien zelven dag, op welken het zelve begonnen was: zo dat het volgende jaar zyn begin op eenen anderen dag moet nemen als het voorgaande. Wanneer nu daar omtrent gene andere verandering voorviel dan deze, dan zou de Zonnen-cirkel binnen den tydt van zeven jaren voleindigt zyn; maar nademaal alle vier jaren een ſchrikkeljaar tuſſchen beide komt, en bygevolg dat jaar eenen dag langer wordt als het andere, zo moet volgen, dat het zevende jaar niet kan beginnen op dien dag, daar het eerſte op begonnen was, maar op den volgenden. Wil men derhalven eenerlei begin des jaars vinden, zo moet men tot op den 28 voortgaan, welk getal uit zeven gemaakt wordt. Maar dit heeft alleen zyne betrekking op den Juliaanſchen Almanak: want volgens den Almanak, door paus Gregorius den XIII hervormt, begrypt de Zonne-cirkel vier honderd jaren, welk getal der jaren moet verlopen vooraleer de Zondags-letter weder op het zelve ſtip-punt komt, waar op de zelve eerſt is geweeſt. Deze *Cyclus* van vier honderd jaren, begonnen in 't jaar 1601, zal eerſt in 't jaar 2000 eindigen. *Petavius de Doctrina Temporum*.

ZONS, in 't Latyn *Sontina*, eene ſtadt tuſſchen Keulen en Neus, of Nuys, aan den Rhyn gelegen, en den keurvorſt van Keulen toebehorende. Daar is een ſlot: ook moeten de ſchippers, die hier voorby varen, tol betalen.

ZOOLATRIA. Aldus wordt de afgodery genoemt, welke de Heidenen aan de onredelyke dieren bewyzen. Het woordt is zamengeſtelt van dat van *Zôon*, het welk een dier betekent, en dat van *Latreia*, dat is godsdienſt. Deze afgodery was zeer gemeen onder de Egyptenaren, en is nog tegenwoordig onder de Indianen gebruikelyk, om dat zy de *Metempſychoſis*, dat is zielsverhuizing van het eene lighchaam in het andere, geloven, gelyk, by voorbeeldt, de Egyptenaars daar voor hielden, dat de ziel van *Oſiris* in het ligchaam van een os was gevaren. *Voſſius de origine & progreſſu Idololatriæ*.

ZOONUS, (WILHELM) een Engelſchman, Doctor in beide de Rechten, en koninklyke hoogleeraar in de akademie van Cambridge. Ziende, dat Engelandt den Roomſch-Katholyken Godsdienſt varen liet, en dien der Proteſtanten, of Hervormden aannam, begaf hy zich, als zynde een yverig voorſtander van den eerſten, naar Vlaanderen, en leeraarde het burgerlyke Recht (*Jus Civile*) te Loven. Naderhandt ging hy naar Keulen, en langen tydt daar na naar Italië, daar de paus zynen yver en dienſten beloonde, en hem tot rechter van eene zekere plaats aanſtelde, daar hy ook in 't jaar 1572 kwam te ſterven. Hy heeft een boek of verzameling met Brieven nagelaten. *Pitſeus de illuſtr. Angliæ ſcriptor.*

ZOPPELLI, (JAKOB) geboren te Venetië den 15 October des jaars 1639, wierdt, nog maar een kindt zynde, in het geeſtelyk gewaadt geſtoken. Zyne ſtudiën, inzonderheit die der Godgeleerdheit, voltrokken hebbende, wierdt hy tot aartsdeken der hoofd- en Kathedraalkerke te Venetië aangeſtelt, en tot een lidt der akademiën, genaamt *de gli Raccolti*, *Dodonei*, en *Animoſi*, aangenomen. Hy bezat eene grote bekwaamheit in de dichtkunde, en heeft eene verzameling van zyne gedichten uitgegeven, onder den tytel van: *Trattenimenti poetici ſerii e geniali*. Hy is geſtorven den 9 May des jaars 1718.

ZOPPIUS, (HIERONYMUS) geboren te Bologne, in Italië, was hoogleeraar in de beſchaafde wetenſchappen eerſt te Macerata, daar hy ook de akademie der *Catenati* oprechtte, en naderhandt te Bologne, zyne geboorteplaats, en overleedt den 5 Juny des jaars 1591, nalatende de volgende ſchriften, als: *Ragionamenti in difeſa di Dante e del Petrarca*; *Sopra l'Eneide di Virgilio*; *Mida, Egloga paſtorale*; *Rime*; enz. *Ghilini Theatro d'Uomini letter.*

ZOPPIUS, (MELCHIOR) een zoon van den voorgaanden, ook geboren te Bologne, was mede profeſſor in de hogeſchole van die ſtadt, te weten in de Filoſofie, en rechtte aldaar de akademie der zogenoemde *Gelati* op, latende een grote zaal in zyn huis tot de byeenkomſt dezer akademie bekwaam maken, de welke hy by zynen uiterſten wille aan de zelve, tot dat gebruik, vermaakte. Hy was een driftig voorſtander der Roomſche kerke, en groot vyandt van alle andere gezinden, en overleedt in den jare 1634, oud boven de tachtig jaren. Hy heeft geſchreven: *Tractatus tres ſacri primum affectuum*; *Introduct. ad ſylleg. de ſermonibus analyt.*; *De ſenſu & ſenſibili*; *Luſus poëtici*; *La Filoſofia intera*; *Parafraſi di Ariſtotele*; en eenige Treurſpelen. *Ghilini Theatro d'Uom. lett.*

ZOPYRUS, zoon van Megabyzes, en een der hovelingen van den Perſiaanſchen koning Darius, die de zoon was van Hyſtaſpes, maakte zich vermaard door de krygsliſt, welke hy gebruikte om de ſtadt Babylon, door Darius twintig maanden lang te vergeefſch belegert, te vermeeſteren, en die hem zeer wel gelukte. Namentlyk, Zopyrus, de hardnekkigheit der belegerden ziende, ſneedt zich zelf neus en ooren af, en ging in dien ſtaat over tot de Babyloniers, die hem gretig aannamen, in hope, dat hy deze wreedheit, die hy zeide op het bevel van Darius aan hem gepleegt te zyn, zou wreken. Hy deedt daar op tot drie malen toe een uitval, en verſloeg de Perſianen, zo als hy met Darius hadt afgeſproken. Deze voorſpoedt en preuve van dapperheit maakten

ten, dat die van Babylon hem het bevel over hunne gansche stadt opdroegen, die hy daar op terstondt aan den koning Darius overgaf. *Herodotus lib. III. Justinus lib. I.*

ZOPYRUS, van Bysance, een Grieksch geschiedenisschryver, door Plutarchus aangetrokken, is mogelyk de zelve, van wien in het leven van *Thucydides* wordt gewag gemaakt.

Daar is nog een ZOPYRUS van Heraclea, als mede een redenaar ZOPYRUS geweest. *Vossius de Histor. Graecis.*

ZOPYRUS, een aangezichtkundige, (*Physiognomus*) wierdt, gelyk hy, en alle anderen, welke met die dwaze kunst iets op hebben, verdienen, van iedereen uitgelagchen, wanneer hy zeide, dat Socrates een ondeugend en slecht karel was. Maar die verstandige wysgeer gaf hem gelyk, alzo hy bekende, dat hy van natuur zekerlyk tot alle kwaadt genegen was, en dat hy ook buiten twyfel zeer ondeugend zou zyn, indien hy zyne kwade natuur niet door de Filosofie hadt verbetert. *Diogenes Laertius in vita Socratis.*

ZOPYRUS, een zeer bekwaam spraakkundige, (*Grammaticus*) heeft een Grieksch Woordenboek zamengestelt; maar het zelve gaat niet verder dan tot de letter *D*, of *Delta*, en wordt gevonden voor aan het Woordenboek, door *Suidas* uitgegeven. *Josephus in 't I Boek tegen Appion. Vossius de Hist. Graecis*

ZORAANDA. Dit is de naam van eene zekere plaats op den berg of het gebergte Taurus, op de grenzen van Armenië en Mesopotamië, of Diarbek, daar de rivier de Tigris zich onder de aarde verbergt, het welk ook van de Spaansche rivier Guadiana gezegt wordt, komende vervolgens eenige mylen daar van daan weder te voorschyn. *Plinius.*

ZORBIG, ook genaamt ZIPPELZERBST, eene kleine stadt, nevens een ambacht, behorende tot het aandeel der hertogen van Saxen-Merseburg, en zynde vier of vyf mylen ten Noorden van Leipzig gelegen. *Augustus*, twede zoon van Christiaan den I, hertog van Merseburg, gestorven in 't jaar 1691, nam zyn verblyf aldaar. In 't jaar 808 heeft Wittekind de II, burggraaf, of opperlandvoogdt der Sorben Wenden, alhier zyn verblyf genomen. Eenige van zyne nakomelingen hebben de zelve waardigheit bezeten, en zyn naar hunne nieuwe residentieplaats ook graven van Wettin genaamt. Men zegt, dat deze plaats van de Sorben-Wenden, door welke zy is gebouwt, haren naam heeft gekregen. *Albinus Land-Chron. pag. 4.0 seq. Knaut Prodr. Misnea pag.* 301 *seq*

ZORG, (HENRIK MARTENSZ.) een bekwaam kunstschilder, was geboren te Rotterdam in 't jaar 1621. De bynaam van *Zorg* wierdt aan zynen vader, welke naar dien eenvoudigen tydt *Marten Klaasz. Rokes* wierdt genoemt, gegeven, om dat hy marktschipper van Rotterdam op Dordrecht zynde, altydt zo veel zorg droeg, dat men, wanneer men iets te bestellen hadt, daar aan gelegen was, door gewoonte zeide: *Geef het Zorg mee.* De goede oude man gestorven zynde kwam de marktschippersplaats op zynen zone Henrik Martensz. welke daarom niet naliet te schilderen, maar met groten roem en zucht de penceelkunst oeffende. Hy was een leerling van David Teniers, als uit zyne eerste penceelwerken klaar blykt, en van Willem Buitenweg, die gezelschappen van juffrouwen, heeren en boertjes schilderde: doch hy heeft zich niet altydt by die wyze van schilderen gehouden, vallende aan het verbeelden van allerhande markten, met veel gewoel van beeldtjes en stalletjes van verscheiden soort van fruit, hoenderen, vogelen, en visch, die alle zeer uitvoerig en geestig naar het leven geschildert zyn. Voorts hebben de beelden, gronden en achterwerken een zweem van de penceelbehandeling van Thomas Wyk, en, wanneer hy de beelden wat groter maalde, naar de behandeling van Jan Miensz. Molenaar. Zyn afbeeldsel, door hem zelve in 't jaar 1645, in zyn vier en dertigste jaar, uitvoerig geschildert, is door Jakob Houbraken zeer kunstig in 't koper gebragt, en in het hier onder gemelde werk van Arnold Houbraken geplaatst. Hy stierf in den jare 1682, oud een en zestig jaren. *A. Houbraken Schouwburg der Nederl. Kunstschilders II Deel*

ZOROASTER, in 't Latyn *Zoroastres*, koning der Baktrianen, is voor den uitvinder der toverkunst gehouden, en wierdt door Ninus overwonnen. Justinus verhaalt, dat deze de laatste overwinning van dien koning is geweest, en dat Zoroaster zo wel over de beginselen van 't geheel-al, als over den loop der sterren, met veel naauwkeurigheit wist te redeneren. *Postremum illi* (*Nino*, zegt hy) *bellum cum Zoroastre rege Bactrianorum fuit, qui primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia, siderumque motus diligentissime spectasse. Hic occiso, & ipse decessit.* Eenigen hebben de eer der overwinninge van Zoroaster aan Semiramis toegeschreven. Zie *Theo in Progymnasm. cap IX, pag m.* 112. Buiten twyffel verstaan zy daar door iets sterker en machtiger dan het geen men leest by *Diodorus Siculus lib. II, cap.* 6, te weten, dat zy zich begeven hebbende by haren gemaal in het beleg voor Baktra, zy niet alleen de bestorming van de stadt aanriedt, maar den storm ook zelf aanvoerde, en wel met zulk eene dapperheit, dat de stadt wierdt genoodzaakt zich over te geven, waar na Ninus haar tot zyne gemalinne nam. Men wil derhalven, waarschynlyk, zeggen, dat onder de oorlogen, welke die vorstin, na de doodt van dien ontzaggelyken vorst, met veel luister kwam te eindigen, die gene mede begrepen was, in welken Zoroaster zyn koninkryk verloor. Zeker geschiedschryver, genaamt *Cephalion*, hebbende geleeft ten tyde van den keizer Adrianus, en wordende door Syncellus aangetrokken, de daden van Ninus verhaalt hebbende, spreekt verder van Semiramis geboorte, en die van dezen Zoroaster. Zie *Syncellus pag.* 167, by Marsham, *Can. Chron. ad sec. IX, pag. m.* 144. Doch zo doende schynt hy de overwinning, hier boven gemeld, veel eer aan Semiramis dan aan Ninus toe te schryven. Thomas Stanlei getuigt, *Hist. Phil. Orient. lib. I, cap.* 3, dat Zoroaster, volgens *Eusebius*, een tydgenoot van Semiramis is geweest; maar het is zeker, dat hy, volgens het verhaal van Eusebius, door Ninus is overwonnen. Indien het verhaal van Arnobius waar is, te weten, dat men in de oorlogen der Assyriërs en der Baktrianen zich wederzyds van de geheimen der toverkunst heeft bediend, zo kan men kwalyk zeggen, dat Zoroaster de uitvinder daar van is geweest: want men zou dan moeten onderstellen, dat zyne geheimen metter haast in Chaldea zyn bekend geworden, en aldaar zo vaardig tot volkomenheit gebragt, dat de tovenaars van Ninus in staat waren met den uitvinder van die kunst te redentwisten, en hem te overwinnen. Ammianus Marcellinus wil, *lib. XXIII, cap.* 6, dat Zoroaster de geheimen van de toverkunst der Chaldeën alleen heeft vermeerdert; en eenigen voegen daar by, dat zekere *Azonax* Zoroaster in die dingen heeft onderwezen; dus zou men den zelven voor den uitvinder der toverkunst moeten houden. Zie *Plinius lib XXX, cap.* 1. Augustinus en Orosius hebben de overlevering, door Justinus verhaalt, gevolgt. In de lyst van Apulejus, waar in de befaamdste tovenaars van de oudheit worden vermeld, bekleedt Zoroaster de eerste plaats. Zie *Apulejus Apolog. pag m.* 331. Men moet hier nog aanmerken, dat Diodorus Siculus, die den oorlog tusschen Ninus en de Baktrianen vry wydlopig verhaalt, *lib. II, cap.* 4 *&c.*, den koning der laatste niet *Zoroaster*, maar *Oxyartes* noemt, en dat hy geen het minste gewag van eenige tovery maakt. Ondertusschen vertelt hy 't geen hy in *Ctesias*, een geschiedschryver zeer geneigt om diergelyke dingen te verhalen, hadt geleren. Vossius en Henrik de Valois zeggen, dat Zoroaster zich, naar de verzekering van Justinus, niet alleen met de wapenen, maar ook door tovery tegen Ninus verweerde. Maar het is mis, dat Justinus dit zou zeggen. Ook verzekert Vossius, dat dit verhaal van Justinus getrokken is uit 't I Boek van *Ctesias*, zo als Arnobius hadt aangetekent. Maar dit is eene twede onwaarheit. De woorden van Arnobius zyn zeer verward, en men zal die zaak daar niet in vinden.

Eusebius stelt de bovengemelde overwinning van Ninus in het zevende jaar van Abraham, en daar zyn schryvers, die Zoroaster veel ouder maken. In 't tegendeel zyn 'er, die hem meer naar onze tyden toe brengen, zo dat alles rakende de geschiedenisse van deze befaamde personadie vol veranderingen is, en men komt in al het andere niet veel beter met malkander overeen. Boven hebben wy gezien, dat men hem maakt tot tydgenoot van den koning Ninus; dat hy, volgens Eusebius, gestorven is omtrent 825 jaren voor 't innemen van Troja: ook zegt Hermippus, by Augustinus, *van de Stadt Gods, 't XXI Boek*, 't 14 *Kap.* dat Zoroaster vyf duizend jaren voor den Trojaanschen oorlog geleeft heeft, welk gevoelen of tydrekening de Platonist Hermodorus, by Diogenes Laërtius *in Proœm. num.* 2, heeft nagevolgt; en Plutarchus brengt de zelve, als de gemeenste, by, *de Iside pag.* 369. Maar volgens Suidas is 'er een tusschentydt van vyf honderd jaren tusschen Zoroaster en den Trojaanschen oorlog. Daar zyn voorname schryvers, als Eudoxus, en Aristoteles, die zeggen, dat Zoroaster zes duizend jaren voor de doodt van Plato geleeft heeft. Zie Plinius *lib. XXX, cap.* 1. Anderen, als Xanthus van Lydië, by Diogenes Laërtius, *in Proœm. num.* 2, stellen hem niet meer dan zes honderd jaren voor den krygstocht van Xerxes. Nog anderen zeggen, dat hy de zelve is als de Pamphyliër, die den naam van E R voerde, en die de zoon was van Armenius, de welke twaalf dagen na zyne doodt weder opgestaan zynde, de dingen, die hy in de andere wereldt hadt gezien, vertelde, en uit wiens verhalen schynt te blyken, dat hy de *Ilias* van Homerus, rakende den Trojaanschen oorlog, hadt gelezen. ten minsten zyn ze een zeker bewys, dat hy na 't beleg van Troja geleeft heeft. Men kan de zelve by Plato, in het X Boek van zyne *Republyk*, vinden. Clemens Alexandrinus getuigt, dat deze man niet veel van Zoroaster verschilt, het welk hy daar mede wil bewyzen, dat de zelve verklaart te zyn de zoon van Armenius, geboortig van Pamphylië, en dat hy in de helle van verscheide dingen uitstekend onderrecht was. Dewyl nu Arnobius aanmerkt, dat deze Pamphyliër, zoon van Armenius, van Cyrus bemint wierdt, zo blykt daar uit, dat Zoroaster veel later dan men gemeenlyk zegt geleeft heeft en in de wereldt is geweest. *Armenius Zostriani nepos, & familiaris Pamphilus Cyri* Dit zyn de woorden van Arnobius *lib. I, pag.* 31. Henrik de Valois merkt aan in *Ammian. Marcell. lib. XXIII, pag.* 374, dat men 't woordt *Armenius* moet nemen voor *Filius Armenii*, dat is zoon van Armenius, en hem komt het woordt *Cyri* verdacht voor, waar voor hy liever wil lezen *Nini*, om dat, gelyk hy zegt, daar van een Zoroaster gesproken wordt, van wien in 't eerste Boek van *Ctesias* gewag wordt gemaakt. Nu begint Ctesias van de koningen van Persië eerst in 't VII Boek te spreken, hebbende in de zes voorgaande Boeken de daden der Assyriërs en Meden verhaalt. Maar men kan daar op antwoorden, dat het zeggen van Arnobius geenzins zeker is, te weten dat Ctesias van dezen zone van Armenius spreekt. Men moet ook aanmerken, dat verscheide oordeelkundigen van gedachten zyn, dat men, in plaats van *Zostriani*, moet zetten *Ostanis*, of *Hostanis*;

stanis; doch zy slaan geen acht, dat zy Arnobius een plompen misslag tegen de tydrekening doen begaan; want *Ostanes* volgde Xerxes op zynen tocht naar Griekenlandt, en het is aldus onmogelyk, dat hy de grootvader van een vriendt van Cyrus geweest is.

Agathias, die onder de regering van den keizer Justinianus geleeft heeft, verzekert, dat, volgens de Persianen van dien tydt, Zoroaster en Hystaspes tydgenoten zyn geweest. Maar zy zeggen niet, of deze Hystaspes, of een ander de vader van Darius is geweest. Marsham toont naauwkeurig aan, *Can. Chron. ad sec. IX, pag. m.* 145, dat men den vader van Darius daar door moet verstaan, steunende op 't gene in een der lofspraken, die op zyn graf gesneden waren, stondt uitgedrukt, te weten, dat hy een onderwyzer der Persiaansche *Magi* is geweest, en om dat de zelve geschiedschryver, die verzekert, dat Hystaspes in de toverkunst heeft uitgemunt, hem den vader van Darius noemt. *Deinde* (post Zoroastrem) *Hystaspes Rex prudentissimus Darii pater. Qui cum superioris Indiæ secreta fidentius penetraret, ad nemorosam quandam venerat solitudinem, cujus tranquillis silentiis præcelsa Brachmanorum ingenia potiuntur: eorumque monitu rationes mundani motus & siderum, purosque sacrorum ritus, quantum colligere potuit eruditus, ex his, quæ didicit, aliqua sensibus Magorum infudit: quæ illi cum disciplinis præsentiendi futura, per suam quisque progeniem, posteris ætatibus tradunt. Ex eo per sæcula multa ad præsens una eademque prosapia multitudo creata, deorum cultibus dedicatur.* Ammianus Marcellinus, *lib. XXIII. pag. m.* 374, heeft geen reden van te zeggen, gelyk hy doedt, dat de vader van Darius koning is geweest. Misschien heeft hy dezen misslag alleen daar door begaan, om dat hy in 't algemeen gelezen hebbende, dat zekere koning Hystaspes een groot tovenaar is geweest, gelooft heeft, dat 'er geen andere Hystaspes dan de vader van Darius is geweest. Maar het is zeker, dat men gesproken heeft van een koning Hystaspes, die een groot profeet, en veel ouder dan 't beginsel der stadt Rome is geweest. *Hydaspes quoque*, (zegt Lactantius, *lib. VII, cap.* 15) *qui fuit Medorum Rex antiquissimus, à quo amnis quoque nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur, admirabilis omnium, sub interpretatione vaticinantis pueri ad memoriam posteris tradidit, sublatum iri ex orbe imperium, nomenque Romanum: multo ante præfatus, quam illa Trojana gens conderetur.* In deze plaats van Lactantius moet men, in plaats van *Hydaspes*, lezen *Hystaspes*, en op die wyze zyn ook de twee plaatsen, waar in Justinus Martyr, *Apolog. II, pag.* 66 & 82, van dezen Heidenschen profeet gewaagt, door de goede oordeelkundigen verbetert, in eene van de welke gezegt wordt, dat hy het verbranden van de wereldsche dingen heeft voorzegt, en in de andere, dat het lezen van zyne schriften op doods straffe verboden was, waar door men de waarheden, die door de Heidenen zyn vervolgt, kan ontdekken. *Opera autem & instinctu malorum dæmonum mortis supplicium adversus librorum Hydaspis aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores constitutum est: ut per timorem homines ab illis, quò minus scripta ea legentes rerum bonarum notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterreantur.* Om dit in 't voorbygaan te zeggen, zo wel deze schriften, als die der Sibyllen, waren van de Godvruchtige uitvindingen eeniger Christenen; daar wy moeten byvoegen, dat de Heer Marsham zich van nog een ander bewys hadt kunnen bedienen. Namentlyk, Clemens Alexandrinus geeft voor, dat Zoroaster weinig van den Pamphyliër, zone van Armenius, verschilt. Nu was deze Pamphyliër, volgens Arnobius, een vriendt van Cyrus, en men leest by Herodotus van een zamenspraak tusschen Cyrus en Hystaspes, den vader van Darius, waar uit dan moet volgen, dat Zoroaster en Hystaspes op eenen tydt geleeft hebben. Henr. de Valois, de jonge, bevestigt, dat eenigen volgens 't getuigenis van Agathias zeggen, dat Hystaspes, de onderwyzer der Persiaansche wyzen, of *Magi*, veel ouder is dan de vader van Darius. Maar het is zeker, dat Agathias dit niet zegt, maar dat hy zich in 't tegendeel beklaagt, dat de Persianen niet zeggen, of hun Hystaspes de vader van Darius is geweest, of niet. Men tekent dit hier alleen aan om te doen zien, dat men dikwils door de aanhalingen der beste schryvers wordt misleid, zo dat de omzichtigheit vereischt, dat de genen, wie zy ook mogen zyn, de plaatsen, die zy aanhalen, bevestigen.

Men zou nooit gedaan werk hebben, indien men alle de misslagen, welke de schryvers omtrent Zoroaster begaan, wilde aanhalen, nevens de verschillende berichten aangaande den tydt, in welken hy geleeft heeft. Men moet zich derhalven niets anders voorstellen dan dat men hier mede niet dan eene verzameling van onzekerheden en allerhande vertellingen zal vinden. Onder andere seldzaamheden, die men van hem verhaalt, zyn deze, dat hy op den dag van zyne geboorte begon te lagchen, en dat hy de eenigste mensch wordt gezegt geweest te zyn, die dat gedaan heeft; voorts dat het kloppen van zyne hersenen zo sterk was, dat als men een handt op zyn hoofdt leide, de zelve daar door als te rug wierdt gestoten, al het welke een voorteken van zyne grote kennisse zou zyn geweest. Verder, dat hy zich twintig jaren in de wildernissen zou hebben opgehouden, en gedurende al dien tydt niet genuttigde dan kaas, die niet veranderde; dat hy door de liefde tot de wysheit en gerechtigheit wierdt aangezet om zich op een berg te begeven, om aldaar in eenzaamheit te leven; dat wanneer hy van dezen berg afging, een vuur van den hemel nederviel, dat zonder ophouden brandde, het welk de koning van Persie gezien hebbende, ging hy met de grootste heeren van zyn hof daar naar toe, om zyne gebeden te doen, wanneer Zoroaster uit de vlammen onbeschadigt voortkwam, de Persianen vertrooste, en hen moedt insprak; en gelyk als of hy door Godt tot aan die plaats was verselt, deedt hy aan hem eenige offerhanden; dat hy naderhandt niet met allerhande slag van menschen heeft willen omgaan, maar alleen met de genen, die voor de waarheit geboren en tot de kennisse Gods bekwaam waren, namentlyk zulke menschen, die by de Persianen *Magi*, dat is Wyzen, genaamt wierden; dat hy wenschte door den blixem geraakt, en van het vuur van den hemel verbrand te worden, en dat hy aan de Persianen beval, dat zy, wanneer hy op die wyze zou verbrand zyn, zyne beenderen zouden verzamelen, en de zelve als een onderpandt van hunne Monarchy bewaren en vereeren; dat de Persianen in der daadt voor deze beenderen eene grote eerbiedt betuigden; maar dat zy na langheit van tydt daar omtrent nalatig geworden zynde, hunne alleenheersching ook was te gronde gegaan. De Kronyk van Alexandrië voegt by al het boven verhaalde nog het volgende, namentlyk, dat Zoroaster, deze redenen tegen de Persianen gevoert hebbende, Orion aanriep, en dat hy daar op door een hemelsch vuur verteert wierdt. Eenigen zeggen, dat Mesraïm, de zoon van Cham, door zynen vader in de toverkunst wierdt onderwezen, en dat hy door den Duivel, dien hy wat al te dikwils lastig viel, levendig wierdt verbrand; dat de *Persianen* hem, als een vriendt van Godt, aanbaden, en als een heilige vereerden, die door middel van den blixem was ten hemel gevaren, als een levendige ster; waarom men hem ook na zyne doodt den naam van *Zoroaster* hadt gegeven. Gregorius van Tours verhaalt byna een zelfde geval rakende Chus, den oudsten zone van Cham, schryvende dien aangaande het volgende. „ De oudste zoon van Cham (zegt hy *lib. I, cap.* „ 5) droeg den naam van Chus. Hy was, door ingeven van „ den Duivel, de eerste uitvinder van de toverkunst, en de „ oorzaak van 't begin der afgodery. Hy deedt, door toe- „ doen van den bozen geest, een beeldt oprechten, om het „ zelve aan te bidden. Hy maakte de menschen wys, dat „ het in zyne macht was de sterren en 't vuur van den he- „ mel af te trekken. Zich by de Persianen begeven hebben- „ de, gaven hem de zelve den naam van *Zoroaster*, het welk „ te zeggen is *levendige ster*, en na hen de aanbidding van „ het vuur geleert te hebben, deden zy hem zelf goddelyke „ eer aan, als zynde op eene goddelyke wyze door het vuur „ verteert."

Daar zyn 'er, die zeggen, dat Cham de Zoroaster der Oostersche volkeren, en de uitvinder der toverkunst is; maar deze valschheit wordt door Bochart krachtig wederlegt. Cedrenus merkt aan, dat Zoroaster, die een zo befaamd sterrekundige onder de Persianen is geweest, van Belus was voortgesproten, 't welk wil zeggen, dat hy van Nimrod afkomstig was: zelfs is hy by eenigen voor Nimrod zelf genomen; van anderen voor Assur, of voor Japheth. Alle de oude Persianen waren van gevoelen, dat Zoroaster veel ouder was dan Mozes; en de Magi of Persiaansche wyzen gaven voor, dat hy de zelve als Abraham was, gevende hem dikwils den naam van *Ibrahim Zerdascht*, als of zy wilden zeggen, Abraham de vriendt des vuurs. Zie Herbelot, *Bibl. Orient. pag.* 931. De Oostersche Christenen zeggen, dat Zoroaster zich begon beroemd te maken onder de regering van Cambyses, en dat hy geboortig was uit het landschap van Medie. Anderen maken een Syriër van hem, en willen, dat hy een leerling van den profeet Elias is geweest. Ben Schuhnah zegt, dat hy een leerling van Ezra is geweest, en dat die profeet hem vervloekte, om dat hy zekere gevoelens, tegen de gronden der Joodsche Wet strydende, staande hieldt; dat hy daar op, ter straffe van zyne ongodvruchtigheit, melaatsch geworden zynde, uit Jeruzalem wierdt gedreven, wanneer hy naar Persie week, daar hy de uitvinder van een nieuwen Godsdienst was. Zie *Herbelot pag.* 932. Daar zyn nog anderen, die hem voor den profeet Ezechiel nemen, om dat zy eenige overeenkomst menen te vinden in het gene van hen verhaalt wordt. Georg. Hornius heeft zich ingebeeld, dat Zoroaster de valsche profeet Balaam is geweest; en Huët zoekt aan te tonen, dat hy de Mozes der Joden is, bybrengende zeer vele gelykenissen, of overeenkomsten tusschen 't gene ons de H. Schrift van Mozes zegt, en 't gene de Heidensche schryvers van Zoroaster hebben verhaalt. Niet weinige zyn 'er, die niet geloven, dat 'er verscheide Zoroasters zyn geweest, even als verscheide Jupiters en Herculessen. Als men het werk van Thomas Stanley aangaande de Historie der Oostersche Filosofen naziet, zal men aldaar vinden een Chaldeeuschen, een Baktriaanschen, een Persiaanschen, een Pamphylischen, een Proconneesischen, en een Babylonischen Zoroaster. Men doedt kwalyk, te geloven, dat Zoroaster de Duivelskunst, of tovery heeft onderwezen: want zyne Magie of toverkunst bestondt alleen in een onderzoek van de Goddelyke nature en den Goddelyken dienst. De vermaarde Filosoof Plato getuigt dit met duidelyke woorden *in Alcibiade I, pag.* 441, C: want hy zegt, dat 'er door de Persianen vier uitgelezene personen tot het optrekken en onderwyzen van den oudsten zone des konings wierden aangestelt; want men kiest gemeenlyk daar toe de wyste, de eerlykste, de gematigtste, en de braafste, die 'er te vinden zyn. De verstandigste dan onderwees den jongen prins in de toverkunst van Zoroaster, dat is te zeggen in den dienst der goden, en daar by in de kennisse van te regeren. Zie Plato op de boven aangehaalde plaats.

Men

Men moet ook aanmerken, dat Zoroaster de zoon van Oromasius is genaamt, en dat dit de naam is, welken hy en zyne aanhangers aan den goeden Godt zelf gaven, waar uit blykt, dat het 't zelve is hem den zoon van Oromasius, of van Godt te noemen. Zie daar omtrent na Stanley, *Hist. Philosoph. Orient. pag. 11.* Men heeft ook alleen Brissonius, *de Regno Persar. lib. II. pag.* 178 (*edit Commel.* 1595) en Bullengerus, *Eclog. ad Arnobium pag.* 346 *&c.* na te lezen, als men nieuwsgierig is om een groot getal van plaatsen en bewyzen by malkander te zien, waar uit blykt, dat de Magie, of toverkunst, waar in Zoroaster de Persianen onderwezen heeft, alleen in de kennisse van den Godsdienst en de zedelere bestaan heeft. Het zal niemandt onder de geleerden ligt onbekend zyn, dat onze Zoroaster aangaande de beschuldiging van de zwarte kunst door Gabriël Naudé, *Apologie des grands Hommes pag.* 134 *&c.* geleerdelyk en grondig wordt verdedigt, en hy wyst nog vele andere schryvers aan, die men daar over kan te rade trekken. Maar indien het gemakkelyk is Zoroaster omtrent de beschuldiging van de zwarte kunst vry te spreken, het gaat zo gemakkelyk niet om zulks te doen aangaande het leerstuk der twee beginselen; want zo groot een vermoeden is 'er, dat hy in der daadt geleert heeft tweegelyk eeuwige oorzaken, de eene der goede, de andere der kwade zaken. Plutarchus verzekert, *de Iside & Osiride*, dat de allerverstandigste onder de ouden van dat gevoelen zyn geweest. Hy voegt daar het volgende aangaande Zoroaster by. „ Zoroaster, de tovenaar," zegt hy," dien men zegt „ vyf honderd jaren voor den Trojaanschen oorlog geleeft „ te hebben, noemde den goeden Godt *Oromazes*. en den „ anderen *Arimanius*, ... lerende offerhanden „ te doen aan den eenen, om van hem goede dingen te verzoeken, en hem daar voor te danken, en aan den anderen om de droevige en ongelukkige zaken af te weren en „ te rug te keren. Want zy (te weten de Persianen) wreven klein, of stampten in een mortier, ik weet niet welk „ een kruidt, het welk zy *Omomi* noemden; en daar op Pluto „ en de duisternissen met een groot geschreeuw aanroepende, „ mengden zy het voorgemelde kruidt met 't bloedt van een „ geofferden wolf, en droegen het zelve op een donkere „ plaats, daar nooit eenig zonnelicht scheen: want zy geloven, dat van de kruiden en planten het eene gedeelte den „ goeden Godt toebehoort, en het andere den kwaden. „ Ook behoorden van de beesten, als honden, vogels, yzervarkens, enz. aan den goeden Godt: maar het geen in 't water is „ aan den kwaden Godt, of den Duivel toe, houdende om „ die reden die genen voor zeer gelukkig, die een groot getal „ daar van kunnen doden. Ondertusschen brengen deze Wyzen vele verdichtsels van de goden voor den dag; als, by „ voorbeeldt, Oromazes zou van een zuiver licht, en Arimanius uit de duisternissen voortgekomen zyn; dat de een den „ anderen beoorloogt; dat de eene zes goden hadt gemaakt, „ namentlyk den eersten van de goedwilligheit, den tweden „ van de waarheit, den derden van de goede wet, den vierden „ van de wysheit, den vyfden van den rykdom, en den zesden van de vreugdt over alle goede dingen. Dat de twede „ een gelyk getal van goden hadt voortgebragt, alle wederpartyen en tegenstrydig aan de eerste, of goede. En Oromazes zich sedert driedubbeld vermeerdert hebbende, week „ hy van de zon zo ver af, als de zon is van de aarde, den hemel met sterren versierende, van welke hy eenen, namentlyk den Hondster, tot meesteresse of geleidster van de andere aanstelde. Daar na nog andere vier en twintig goden „ gemaakt hebbende, zette hy die in een ei; maar de andere, „ die in een gelyk getal door Arimanius waren gemaakt, doorboorden dat ei; en sedert dien tydt zyn de kwade met de „ goede overhoop en onder malkander verwart geraakt: doch „ daar zal een zekere noodschikkelyke en voorbeschikte tydt „ komen, dat deze Arimanius, hebbende in de wereldt gebragt den honger en de pest, door de goede goden geheel „ zal uitgeroeit worden; en dan zal de aarde gansch glad, „ effen en gelyk zyn, en daar zal maar een leven zyn, en „ een soort van regering onder de menschen, die maar eene „ taal zullen spreken, en zamen gelukkig leven. Ook schryft „ Theopompus, dat een van deze goden, volgens de lere der „ *Magi*, drie duizend jaren overwinnaar zou zyn, en dat hy „ gedurende andere drie duizend jaren zou overwonnen worden; en nog andere drie duizend jaren moesten zy blyven „ oorlogen, en de een tegen den anderen stryden, en al het „ geen de andere zal hebben gemaakt vernielen, tot dat Pluto eindelyk zal verlaten zyn en geheel verloren gaan; en „ alsdan zullen de menschen gelukkig zyn, als die geen voedsel, noch onderhoudt meer zullen nodig hebben, en geen „ schaduwe meer maken; maar de godt, die dat heeft gemaakt en voortgebragt, viert en rust middelerwyl een tydt, „ die niet te lang voor een Godt is, maar middelmatig, gelyk „ als van een mensch, die slaapt. Zie daar het geen de Fabel, „ door de Persiaansche *Magi*, of Wyzen gesmeed, in zich begrypt." Het is geenzins onnut, of overtollig geweest deze gehele plaats van Plutarchus hier by te brengen, alzo men daar in eenige merkwaardige byzonderheden zal gevonden hebben aangaande de gevoelens en leerstukken van Zoroaster, en om dat men daar uit zal zien, dat de voorstanders der twee Beginselen, tot de byzondere verklaring van hunne lere zich inlatende, tot verscheide ongerymde zaken en gevolgen vervallen. Alzo nu Zoroaster, volgens eene algemene overlevering, voor den stichter en grondlegger der *Magi* of Persiaansche wyzen wordt gehouden, en men uit zeer vele plaatsen kan bewyzen, dat de zelve een goeden godt, met name *Oromazes*, en een kwaden, *Arimanius* geheten, hebben gestelt, zo is het zeer waarschynlyk, dat Zoroaster ook in der daadt deze lere heeft staande gehouden.

Maar de Hr. Thomas Hyde, in zyn voortreffelyk werk van den Godsdienst der oude Persianen, haalt eenige schryvers aan, die Zoroaster omtrent het voorgaande stuk rakende de twee Beginselen vry spreken. Bayle onderzoekt hunne bewysredenen, *Remarque F* van 't artykel van ZOROASTRE: doch zyne aanmerkingen zyn te breedsprakig en te byzonder om hier ingelascht te worden. Men wil ook, dat Zoroaster niet afgodisch of bygelovig is geweest, noch ten opzichte van den godsdienst voor 't vuur, noch van dien van de zonne. De Hr. Hyde verzekert, dat de aanhangers van den ouden godsdienst der Persianen ontkennen, dat zy ooit eenigen Godsdienst aan de sterren bewezen hebben. Zy beweeren, dat zy de zon geenzins aanbidden, maar dat zy, als zy Godt aanbidden, zich alleen naar de zelve toe keren. Ook heeft hy onder de leerstukken van Zoroaster dit gevonden, te weten, dat men de zon moet groeten, en lofspraken tegen de zelve uitboezemen, maar dat men aan de zelve geenzins eenige Godsdienstigheit moet bewyzen. Hy beweert, dat de eerbewyzingen, die men aan haar doedt, alleen voor burgerlyke plichtplegingen moeten gehouden worden, en hy maakt daar op eenige zeer aardige aanmerkingen. Namentlyk, hy schryft aan het vuur even het zelve toe, het geen hy van de zonne heeft gezegt, te weten, dat de eerbewyzingen der Persianen voor het gewyde vuur slechts bestonden in eene burgerlyke, maar geen godsdienstige aanbiddinge. *Idem quoque* (zegt hy, *Hist. Relig. vet. Persar. cap. I, pag.* 10) *dicendum est de eorum cultu ignis, quem . . . . imitando Judaei in Pyreis servarunt. Nam quamvis ei exhibuerint reverentiam quandam, eamque per prostrationes, ha tamen non fuerunt adoratio divina, sed tantum civilis, prout se habet mos Orientis erga quosvis magnates, & olim fuit erga Angelos, tanquam Dei Legatos, ejus personam repraesentantes; cujus rei exempla affatim suppetunt non tantum in Vet. Test. sed & in Novo, ubi faemina ad veram fidem conversa (visis apud Christi sepulchrum Angelis) adorarunt procidentes faciebus in terram: idque quamvis probè scirent non esse Deum, sed Angelos, ut constat ex verbis earum profitentium se vidisse visionem Angelorum.*

Hy besluit, dat men ongelyk heeft met de Persianen afgodendienaars en aanbidders van 't vuur te noemen, willende, dat Zoroaster een werktuig is geweest om hen in 't ware gelove te doen volharden. Zie *pag.* 16 van zyn voorgemelde werk. Hy was een man, die in de kennisse van den waren Godt was opgetrokken, dien hy byzonderlyk in eene andere natuur aanbadt, waar van hy verscheide zinnebeelden maakte, die de wereldt vertoonden. *Mithra*, de Zon betekenende, hadt de eerste plaats: maar het was geenzins *Mithra* maar de ware Godt, dien hy aanbadt. Zie hier de woorden van den Heere Th. Hyde, *pag.* 16: *Is cum esset insignis philosophus, Religione austerus, & totius Matheseos peritissimus, hac ratione Persas sui admiratione perculit, & sua doctrina attentos reddidit. Praesertim coluit Deum in naturali quodam antro, quod ille Mithriacum effecit, & mirificè ac mathematicè comparavit; ubi scil. Mithra praesidens, has inferiora regio modo regens eaque impregnans sedebat; adeò ut omnes posteà non tantùm in summis montium jugis antiquissimo more Deum colerent, sed & subinde, illius exemplo, sacra sua Mithriaca in tali antro praestare & peragere didicerint. In eo erant Mithra & hujus mundi symbolica philosophicè & mathematicè spectanda & contemplanda, non autem colenda; quâ itaque in re falluntur Autores: nam Persae tunc talia simulachra non colebant.* Daar hy in 't *IV Kap* van zyn werk, *pag.* 118, de volgende woorden van Porphyrius byvoegt: *Referente Eubulo, Zoroastres primus omnium in montibus Persidi vicinis antrum nativum, floridum, fontibusque irriguum in honorem Creatoris, & omnium patris Mithrae, consecravit: ita ut antrum conditi à Mithrâ mundi figuram ei repraesentaret: ea verò qua intra antrum, erant certis invicem intervallis disposita, ut Elementorum Climatumque mundanorum symbola, seu figuras gererent.* Men zal in 't voorbygaan aanmerken, dat 'er in het gezegde werk van den Heere Hyde eenige aanmerkingen zyn, welke de Jesuiten in het proces, dat men hen aandoedt aangaande de eerbewyzingen van Confutius, die zy beweeren niet dan burgerlyk te zyn, te stade kunnen komen; en de Vader Le Comte, dien men over zyn voorgeven, dat de ware Godsdienst, of de kennis van den waren Godt in China sedert verscheide eeuwen heeft bestaan, zo zeer gelastert heeft, zal waarlyk onderstandt by dezen geleerden professor van Oxfort vinden.

Onder zo vele en zo verscheide zaken, welke van Zoroaster verhaalt worden, schynt ten minste deze zeer onzeker, dat hy een nieuwen Godsdienst in Persië zou hebben ingevoert, 't welk geschied zou zyn omtrent de regeringe van Darius, die de opvolger was van Cambyses. Hy is ondertusschen nog in zeer grote achtinge onder de Persianen, die den ouden Godsdienst van hun landt, in plaats van den Mahometaanschen, volgen, wordende aan hem veel eer bewezen. Zy noemen hem *Zardhust*, en verscheiden onder hen zyn van gevoelen, dat hy uit China tot hen is gekomen, en zy vertellen daar van zeer vele wonderlyke zaken. Men kan eenige staaltjes daar van zien in de Oostersche Boekzaal van *Herbelot*, op het woordt ZERDASCHT, en in de Historie van de Religie der Benjanen, in het Engelsch geschreven door den Heere *Lord*, en in 't Fransch vertaalt door den Heere *Briot*, zynde gedrukt te Parys in 't jaar 1666, in duodecimo. Zie

ook den Heere *Huet* in zyn *Demonstrat. Evangel. pag.* 152 &c. *en pag.* 458, 459, nevens 't werk van den Heere Hyde. Vele geleerden zyn van gedachten, dat alle de werken, die men onder den naam van Zoroaster heeft uitgegeven, en waar van nog eenige voorhanden zyn, verziert en valsch zyn; maar de Heer Hyde is niet van dat gevoelen. Suidas verzekert, dat men vier boeken van Zoroaster heeft, aangaande *de Natuur*; een boek aangaande *de Edelgesteenten*, en vyf boeken van *de voorzeggingen uit den loop der sterren*. Het is zeer waarschynlyk, dat het geen Plinius, *lib. XVIII, cap.* 24, en *lib. XXXVII, cap.* 10, op den name van Zoroaster bybrengt, uit deze boeken is genomen. Eusebius haalt eene plaats aan, die eene herelyke beschryving van Godt behelst, en hy geeft de zelve als de eige woorden van Zoroaster op *in sacro Persicorum rituum Commentario*, gelyk hy dat werk noemt. Daar zyn weinigen, die niet geloven, dat Clemens Alexandrinus gezegt heeft, *Strom. lib. I, pag.* 304, dat de aanhangers van Prodicus zich beroemen, de verborgene boeken van Zoroaster te hebben. Maar mogelyk hebben deze woorden een anderen zin, en bedulden, dat zy zich beroemen de verborgene boeken van Pythagoras te hebben. Men heeft in 't jaar 1689 te Amsterdam gedrukt, met de vaarzen der Sibyllen, volgens den druk van Opsopœus: *Oracula Magica Zoroastris, cum scholiis Plethonis & Pselli*, welke twee gewaande toverachtige godspraken geen twee bladzyden beslaan. Men zal hier, voor de taalkundigen, byvoegen het geleerde oordeel van den Heere Huet, *Demonstr. Evangel. pag.* 159, aangaande alle de boeken van Zoroaster in 't algemeen, die onder zynen naam zyn in 't licht gegeven, en welke die geleerde man alle voor valsch en verziert houdt. *Ex cujus* (*Zoroastris*, zegt hy) *fama & existimatione provenit eorum fallacia, qui sub ejus nomine oracula quædam magica Græcè scripta incautis obtruserunt. Edita illa sunt cum Pselli & Plethonis scholiis: sed si nares admoveris, fraus subolebit. Vetustiora quidem illa sunt, nihilo tamen (sinceriora) oracula, quæ Crœsi temporibus extitisse narrat Nicolaus Damascenus. Insinceros quoque eos dixerim libros, quos Chaldaicè scriptos, & Chaldaicis Commentariis illustratos, & effata ac sententias complexos Johannem Picum habuisse ferunt; insincerum & librum Zind, mihi de nomine solum cognitum, quo ritus magicos & ignis colendi disciplinam ajunt contineri ..... Insinceros & quos Hermippus, Plinio teste, ducentis versuum millibus sub Zoroastris nomine conditos indicibus quoque positis explanavit. Ex iisdem falsariorum incudibus profectus est supra memoratus Persicarum Legum Codex Zundavastaw, quem vetustissimum tamen conjicio, & eundem fortasse, qui ab Eusebio Collectio Sacra Persicarum rerum appellatur. Indidem profectus & quem se in arcanis habere jactabant, qui Prodici Philosophi doctrinam sectabantur, ut est apud Clementem Alexandrinum; indidem & quos commemorat Suidas; & qui de Magia, Zoroastreis nomine, scripti circumferebantur, ut habet Auctor Recognitionum; & quem tradit Auctor Astrologia cujusdam Persica, Ebraicè reddita, ab eo lucubratum, & Regnum Dei fuisse inscriptum, & manibus Persarum assiduo gestari esse solitum.* Hy voegt daar by, *pag.* 160 van het gezegde werk, dat Porphyrius, in 't Leven van *Plotin*, aan de Christenen het verzieren van hunne boeken heeft verweten, en dat hy zich beroemt van te hebben bewezen, dat de openbaring van Zoroaster mede van 't getal van die boeken is. Voor het overige bekent de Heer Hyde in de Opdragt van zyn meergemelde werk (zie ook 't *IV kap. pag.* 340, 341) dat de oude ketters onder den naam van Zoroaster valschelyk hebben aangehaalt eenige voorzeggingen rakende Jesus Christus; maar hy geeft voor, dat zy die stoutheit alleen hebben gehad, om dat zy niet wisten, dat 'er echte schriften van Zoroaster waren, die deze voorzeggingen bevatten. Hy gelooft, (zie *cap. XXXI, pag.* 382 *&c*) dat Godt aan Zoroaster heeft geopenbaart de toekomst van den Messias, en dat Zoroaster in zyne werken deze wonderbare openbaring heeft ingelascht. Hy houdt het zogenoemde *Zundavastaw*, dat door den Heere Huet, als verzierd, verworpen wordt, aan als een waar geschrift van dien man, waar van hy den rechten tytel opgeeft, benevens de ontleding of korte schets van het werk, zynde, gelyk hy zegt, verzekerd, dat de schriften van Zoroaster in de oude Persiaansche tale zyn opgestelt, en dat ze tot dezen tydt bewaart zyn. *Bayle Dict. Crit.*

ZOROBABEL, of SERUBABEL, zoon van Sealthiël, was gesproten uit het geslacht der koningen van Juda, en leefde na de Babylonische gevangenisse. De Evangelist *Mattheus* (*I*, 12) en de schryver van het boek der Chronyken (*I Chron. I*, 16) stellen Jechonia, koning van Juda, tot vader van Sealthiël, maar verschillen omtrent den vader van Zorobabel. In het boek der Chronyken wordt de vader van dezen laatsten *Pedaia* genaamt; maar Ezra en Haggaï, nevens de Evangelisten Mattheus en Lucas, noemen altydt Sealthiël als zynen vader; dies moet men den naam van *zoon* nemen voor kleinzoon, en zeggen, dat Sealthiël zorg droeg voor de opvoedinge van Zorobabel, en namaals voor zynen vader wierdt gehouden; of het moest zyn, dat 'er een andere *Zorobabel*, dan van wien hier gesproken wordt, is geweest, dat echter niet zeer waarschynlyk is. Sommigen willen, dat Zorobabel ook *Sassabazar* genaamt wierdt, en dat hy onder dien name bekend staat by *Ezra I*, 8. Hy was het hoofdt der Joden, die onder de regeringe van Cyrus weder naar Judea keerden, en hem wierden de heilige Tempelvaten door dien vorst ter handt gestelt, welke hy met zich naar Jeruzalem nam. Hy ontwierp den grondslag van den Tempelbouw, en herstelde vervolgens den Godsdienst en de gewone offerhanden. De Samaritanen boden hem hunne hulp aan, om den Tempel mede te helpen bouwen; maar Zorobabel en de voornaamste Joden wilden geen gemeenschap met hen hebben, en gaven hen ten antwoordt, dat zy die eer met gene andere konden delen, om dat Cyrus den Joden alleen dien opbouw vergunt hadde. De Samaritanen dwarsboomden daar op het werk, en het wierdt eenigen tydt gestaakt, wordende eerst voltooit onder de regeringe van Darius Hystaspes. Deze vorst kende Zorobabel, en gaf hem al wat hy verlangde om den Tempelbouw te voltrekken, het welk geschiedde na dat men 'er veertig jaren mede bezig was geweest, wordende plegtelyk ingewyd in den jare der wereldt 3540. Men leest in *Josephus* en in het derde boek van *Ezra*, dat Zorobabel een van de drie vermaarde lyfwachten van Darius Hystaspes was, en dat hy in het geschil tusschen hen, wie van dien de sterkste was, de koning, de vrouwen, of de wyn en waarheit, staande hieldt, dat het de waarheit was, en dat hy daar door den prys behaalde, naar het oordeel van den koning en zyne Raden. Maar dit verhaal is zeer verdacht en apokryf. De tydt van zyne doodt wordt in de H. Schrift niet gemeld, en is onbekend; maar men vindt in de boeken der Chronyken (*I Chron. III*, 19) dat hy zeven zonen hadt, namentlyk: *Mesullam*, *Hanabia*, *Hazaba*, *Ohel*, *Berechia*, *Hasadia*, en *Ilisabbesed*, nevens eene dochter, genaamt *Selomith*. Mattheus zegt (*I*, 13) als mede Lucas (*XXXI*, 27) dat *Rheza* zyn zoon was; zo dat een van de voorgemelde zonen twee namen moet gehad hebben. *Ezra I, II, III, IV. Josephus Joodsche Oudheden II Boek*, 4 *kap. Torniellus ad ann.* 3472, *n. I*; *& ad ann* 3532, *n.* 4. *Calmet.*

ZOROYS, gemalin van Mahometh Boabdelin, laatste koning der Moren van Granada. Ziende, dat haar gemaal en de voornaamste bedienden van het hof bitter schreiden en kermden, toen hen, door het bevel van Ferdinand, koning van Arragon, de oogen wierden uitgestoken, zeide zy tegen hen: „ Schreit nu als vrouwen, om dat gy toch niet hebt „ willen vechten als mannen."

ZORZI, of GIORCI, een der oudste geslachten van de edelen van Venetië. In 't jaar 1311 wierdt MARINUS ZORZI, in de plaats van Petrus Gradenigo, tot Doge verkoren, zynde toen reets tachtig jaren oud, en zo Godvruchtig, dat men hem den bynaam van den Heiligen gaf. Maar hy wierdt des niettegenstaande mede in den ban begrepen, welken paus Clemens de V tegen de republyk van Venetië, om dat zy de stadt Ferrara hadt zoeken te bemachtigen, uitsprak. Onder zyne regering is Amadeus de V, graaf van Savoje, met zyne nakomelingen onder de Venetiaansche edelen, of Nobili, aangenomen. Hy stichtte de kerk van St. Dominicus te Venetië, en stierf in de elfde maandt van zyne regeringe, waar op Johannes Soprantzo tot zynen opvolger wierdt verkoren. Daar zyn ook verschelde Procurators van sint Marcus uit het geslacht der Zorzi geweest, als GRATIANUS, de welke in 't jaar 1212 tot die waardigheit wierdt verheven, in welken tydt de zelve niet meer dan door eenen bekleed wierdt. In 't jaar 1009 is 'er een bisschop van Olivoli, dat is van Venetië, uit dit geslacht geweest, en in 't jaar 1596 bekleedde MARINUS ZORZI het ampt van bisschop van Brescia. In 't jaar 1571 was LODEWYK ZORZI Proveditor in 't eilandt Corfu, wanneer hy zich tegen de Turken, die zich met alle hunne krachten daar van trachtten meester te maken, zo dapper verdedigde, dat zy onverrechter zake weder moesten aftrekken. ANTONIUS ZORZI, graaf van Podesta van Pago, wierdt in 't jaar 1615, wanneer hy de sterkte Scrissa, of Carlobag, drie mylen van Pago gelegen, door heimelyk verstandt wilde vermeesteren, door de Uscochen verradelyk omgebragt. *Palazzi Fasti Ducal. Andr. Morosini Hist. Venet. Amelot de la Houssaye Hist. du gouvernem. de Venise pag.* 253, 512, 533, 566. *Lettres d'Ossat. Hist. des Uscoques pag.* 142.

ZOSIMUS, paus van Rome, was een Griek van geboorte, en volgde paus Innocentius den I op in den jare 417. Celestinus, een ketter, en makker van Pelagius, deedt hem smaak vinden in zyne lere, des Zosimus een van zyne boeken goedkeurde, en hem als een rechtgelovige aannam. Maar zynde naderhandt door de Afrikaansche bisschoppen beter onderrecht, veroordeelde hy die twee ketters. Hy overleedt den 26 December des jaars 418. Daar zyn verschelde Brieven op zynen naam uitgegeven. Zyn opvolger was Bonifacius. *Anastasius in Zosimo. Baronius in Annal. Jacobi Bibl. Pontif.*

ZOSIMUS, bisschop van Napels, erlangde die waardigheit door Ursatius en Valens, beide bisschoppen in neder-Hungarië, de welke Maximus daar van hadden uitgesloten, om dat hy het concilie van Rimini weigerde te ondertekenen. Men geeft voor, dat Godt hem ter straffe telkens, als hy het bisschopsampt wilde verrichten, de tong tot het endt toe uit den mondt deedt hangen, welke straf men zegt dat hem tot inkeer bragt, en hem de bisschoppelyke waardigheit, door hem onrechtmatig verkregen, weder deedt nederleggen. *Baronius.*

ZOSIMUS, een Sophist en redenaar, geboren te Alexandrië, was inzonderheit de gevoelens van Plato toegedaan, en begon zich door het leven van dien Filosoof, door hem beschreven en in 't licht gegeven, vermaard te maken. Daar na schreef hy eenige natuurkundige traktaten, van welke hy, naar het getal der letters van het Griekschen alfabeth, een en twintig uitgaf, dragende de zelve op aan zyne geleerde zuster Theodosia. Men zegt, dat hy drie honderd jaren voor Christus geboorte, en omtrent vyftig na Plato heeft geleeft.

ZOSIMUS, een Grieksch geschiedschryver, leefde ten tyde van den keizer Theodosius den jongen, en was thesaurier aan het keizerlyke hof. Hy schreef eene Historie van de keizeren, bestaande in zes boeken, en gaande tot den tydt, toen Rome voor de twede maal door Alarik wierdt belegert. Deze geschiedschryver was een zo groot vyandt der Christenen, dat hy van alle vorsten, die hen begunstigden, kwalyk sprak. Onder anderen schryft hy zeer tot nadeel van keizer Konstantyn den Groten. Maar Leunclavius verdedigt hem zeer geleerdelyk in het verweerschrift, dat hy, nevens de vertaling van zyne Historie, heeft in het licht gegeven. *Evagrius Hist. Eccles. Photius in Biblioth. Vossius de Hist. Graecis.*

ZOSIMUS, van Gaza, of Ascalon, leefde ten tyde van den keizer Anastasius, en was in grote achtinge wegens zyne kennisse van de lage en beschaafde wetenschappen. Hy schreef een boek naar de order van het Alfabeth, maar in alle redenkundige spreekwyzen vervat waren, welke tegenwoordig in het Woordenboek van *Suidas* gevonden worden. Hy heeft ook aantekeningen en verklaringen over *Demosthenes* en *Lysias* gemaakt. *Suidas.*

ZOSSEN, eene kleine stadt, met een slot en ambacht, in de Middel-Mark, vier mylen van Berlyn gelegen, aan de Notte, in eene zeer moerassige landstreek. De Zweden veroverden het slot in den jare 1641, en leiden de stadt in kolen. *Brand Staats-Geographie.*

ZOSTER, eene stadt en voorgebergte in Attika, tusschen de haven Piraeum, tegenwoordig *il Porto Lione* genaamt, en het eilandt Zea. De uitleggers der fabelen zeggen, dat Latona hier haren gordel heeft opgebonden, het welk eene by de oude gewone plegtigheit was, welke voor de voltrekking van het huwelyk wierdt waargenomen; en daar van, zegt men, heeft de stadt haren naam gekregen. De zelve was zeer overgegeven aan de afgoderye van deze gewaande godinne, en hare inwoonders plagten jaarlyksch zo wel voor Latona, als voor Diana, visschen te offeren. *Cicero. Strabo.*

ZOTENBERG, (DE) in 't Latyn *Mons Zabotus*, of *Zotensis*, is een zeer hoog, en van boven eenigzins breed gebergte, twee Duitsche mylen van de stadt Schweidnits, in Silesië, tusschen die stadt en Olnow gelegen. Het schynt een gedeelte van het zogenaamde Reuzengebergte te zyn, en heeft weleer een kasteel gehad; maar het zelve wierdt in den jare 1428, om dat men daar uit begon te roven, afgebroken. Aan den voet van dezen berg legt eene kleine stadt, genaamt *Zoten*, waar van, als mede van den berg zelf, de abt op 't Zandt, voor Breslau, heer is. *Henelii Silesiographia. Becmanni Hist. Orb. terr. Geogr. cap.* 7. §. 6.

ZOTMONDUS, een Hungaar, gaf preuven van zyne dapperheit in het beleg van Presburg door keizer Henrik den III, om de doodt van den Hungarischen koning Petrus Alemannus te wreken, welken Andreas in 't jaar 1046 de oogen hadt laten uitsteken. Namentlyk, hy kwam by nacht uit de stadt, zwom naar 's keizers schepen, en wist de zelve zo behendig te doorboren, dat zy met het aanbreken van den dag begonnen te zinken. Dit veroorzaakte, dat de keizer het beleg van de stadt moest opbreken. *Bonfin Rer. Hung. lib. II.*

ZOTUS, een Italiaansch schilder, bloeide omtrent den jare 1314, en heeft vele fraaie stukken van zyn maaksel in Italië, en inzonderheit te Florence, zyne geboorteplaats, nagelaten. Hy heeft de herelyke schildery gemaakt, welke te Rome boven den ingang van de St. Pieterskerk gezien wordt, verbeeldende het schip van dien Apostel, wordende door de golven heen en weder geslingert. Paus Benedictus de XII hadt hem benoemt om de geschiedenissen der martelaren in het paleis, door hem gebouwt, in schildery te verbeelden. *Volaterranus lib. XXXI. Platina in Vit. Pontif.*

ZOTYPUS, een burger te Argos, houwde Pyrrhus, koning van Epirus, het hoofdt af, toen de zelve aan den voet van een muur der gemelde stadt met een steen gedood was. Men zegt, dat deze Zotypus, wanneer hy Pyrrhus den helm afligte, voor het gezicht van dien majesteitschen vorst zodanig verschrikte, dat hy onmogelyk in staat zou zyn geweest om zyn voornemen uit te voeren, indien hy niet eene grote beloning voor die daadt hadt te wachten gehad. *Plutarchus in Pyrrho.*

ZOUCH, of ZOUCHEUS, (RICHARD) een vermaard Engelsch Rechtsgeleerde, wierdt geboren in de parochie van Ansley in Wiltshire, in 't jaar 1590, en was afkomstig uit een oud en adelyk geslacht in Engelandt. De gronden der vrye wetenschappen in de lage scholen te Winchester gelegt hebbende, wierdt hy naar het te Oxfort nieuw opgerechte collegie gezonden, om de zelve daar voort te zetten. Hy wierdt in 't jaar 1619 Doctor, en in 't volgende jaar Professor in het Burgerlyke Recht op de gezegde hogeschole gemaakt, gevende met groten roem en toeloop lessen in het Burgerlyke en Kanonyke of geestelyke Recht. Hy wierdt naderhandt tot kanselier van Oxfort verheven, en bekleedde meer andere eerampten, wetende zich in den verwarden staat der zaken zodanig te schikken, en zich naar den tydt te voegen, dat hy onaangevochten en ongemoeid bleef. Hy was de beroemdste rechtsgeleerde van dien tydt, en daarenboven een goed Filosoof en geschiedeniskundige. Hy overleedt te Londen den 1 Maart des jaars 1660, nalatende de volgende schriften: *Elementa Jurisprudentiae, definitionibus, regulis & sententiis selectioribus Juris Civilis illustrata; Descriptio Juris & Judicii Feudalis, secundùm consuetudines Mediolani & Norman. pro Introductione ad Jurisprudentiam Anglicanam; Descriptio Juris & Judicii Ecclesiastici, secundùm Canones & Constitutiones Anglicanas; Descriptio Juris & Judicii Sacri, ad quam leges, quae ad Religionem & piam causam respiciunt, referuntur; Descriptio Juris & Judicii Militaris, ad quam leges, quae rem militarem & ordinem personarum respiciunt, feruntur; Descriptio Juris & Judicii Maritimi, ad quam quae ad navigationem & negotiationem maritimam respiciunt, referuntur.* De drie laatstgemelde traktaten zyn by malkander gedrukt. Voorts: *Juris & Judicii Fecialis, sive Juris inter gentes, & quaestionum de eodem, Explicatio; Solutio quaestionis de legati delinquentis Judice competente; Eruditionis ingenuae specimina, scilicet Artium Logicae, Dialecticae, & Rhetoricae, nec non Moralis Philosophiae M. T. Ciceronis definitionibus, praeceptis, & sententiis illustrata; Quaestionum Juris Civilis Centuria, in X classes destributa; The Jurisdiction of the Admiralty of England asserted against Sir Edward Coke's Articula Admiralitatis, in the XXII Chapter of his Jurisdiction of Courts.* Ook heeft hy in zyne jeugdt een gedicht in het Engelsch laten drukken, onder dezen tytel: *The Dove or Passages of Cosmography.* Zie *Wood Athenae Oxonienses.*

ZOUCH (WILHELM) een Engelsch Godgeleerde, geboren te Stratford, was Doctor in de Godgeleerdheit, en leeraar van de Dominikaner kerk te Londen. Men noemde hem gemeenlyk den vader der geestelyken van Londen. Ook was hy by alle buitenlandsche geleerden in grote achtinge, en overleedt den 12 December des jaars 1653, nalatende Uitleggingen over den Zendbrief aan de *Hebreen*, en over het *Onze Vader*, nevens meer andere Godgeleerde werken. *Wood Athenae Oxonienses.*

ZOUT, (HET) eene zeer bekende stof, welke eene prikkeling op de tong veroorzaakt, en in het water geworpen zynde komt te smelten. Van de verscheide soorten van zout, welke de genees- en scheikundigen stellen, zal men hier niet spreken, maar alleen, wat het gemene zout betreft, hier aantekenen, dat het zout koken, of zout maken hier te lande al zeer oud is. Doch het zout, dat men van ouds gebruikelyk was in deze landen te maken, was geen Fransch of Spaansch zout, het welk zwart van aardt zynde thans, en trouwens al van overlang, alhier door de kunst wit wordt gemaakt; maar men dolf hier van ouds zoden uit de aarde, die dagelyksch door de zee bespoelt wierdt. Die zoden nu wierden tot assche verbrand, en de assche allengskens met water begoten zynde veranderde door de kunst in helder en blinkend zout, het welk men *zel-* of *zilzout* plagt te noemen. Levinus Lemnius, een vermaard Zeeuwsch geneeskundige en naarstig onderzoeker zyner vaderlandsche oudheden, getuigt, dat men in gansch Nederlandt tot zynen tydt toe, dat is tot kort na het begin van de zestiende eeuwe, geen ander dan zulk zout heeft gebruikt. Maar sedert het zout in overvloedt uit Spanje en Vrankryk heeft begonnen aangevoert te worden, heeft men de oude manier, als kostelyker zynde, en meer getalms inhebbende, achtergelaten. Toen begon men hier dat rouwe, zwarte en vuile zout te zuiveren, en de vuiligheit daar uit te koken, het welk nog tegenwoordig gebruikelyk is. Men plagt van ouds nog een ander soort van zout te koken; namentlyk, men plagt om het derde of vierde jaar, zo als de voorgemelde Levinus Lemnius getuigt, den haardt of de haardstede van zyn huis te laten afbreken, en de stukken, die vol zoutigheit staken, in een grote pan of pot op het vuur te zetten, en 'er lustig zeewater op te gieten. Na eenige uuren kokens zakte de vuiligheit op den grondt, en men wist 'er door de kunst zeer wit zout uit te halen, het welk *klein zout* of *klink-zout* genaamt wierdt, om dat de stukken, die zo hard als keistenen waren, tegen malkander stotende, klonken, en een groot geklater maakten. Dit zout wierdt om zyne witigheit voor goed tafelzout gehouden; doch was zo bekwaam niet om 'er het vleesch, of andere eetwaren, mede te besprengen, en de zelve langen tydt te bewaren. Dan plagt men nog een soort van zeer wit zout te maken uit het kruidt *Kali*, het welk, om dat het de krabben kwelt, dat is hun voortkruipen door zyne dikke en veelvuldige uitspruitselen belet, in het Nederduitsch *Krabbekwel* wordt genaamt. *Levinus Lemnius de occultis Naturae miraculis lib. III, cap.* 3. Zie voorts aangaande verscheide andere soorten van zout, der zelver hoedanigheden, en wyze van bereiden, *Chomel*, in zyn *Dictionnaire Oeconomique*, op het woordt SEL, en aangaande de velerhande soorten van zout, by de geneeskundigen en chemisten bekend, het *Lexicon Medicum*, te Amsterdam by de Wetsteins en Smith gedrukt.

ZOUT-EILANDEN, zekere eilanden, gelegen in Afrika, en wordende wegens de menigte der zoutketens, welke aldaar gevonden worden, aldus genaamt. Men noemt ze ook de *Caboverdische Eilanden*, naardien zy niet verre van en tegen over Cabo Verde, aan de vaste kust van Afrika, leggen. Sommigen houden de zelve voor de *Gorgonische Eilanden*, in de Atlantische zee, van welke Pomponius Mela gewaagt; ja, naar 't gevoelen van anderen, voerden zy oudtyds den naam van *Hesperides*. Deze eilanden leggen tusschen Cabo Blanco en Cabo Verde, op 19 tot 15 graden Noorder breedte, omtrent 40 mylen van het landt, en omtrent 90 mylen ver in zee. Men twist nog over der zelver getal; maar de meesten stellen 't zelve op 10. Men zegt, dat zy allereerst in den jare 1440 van een Genuees, met name Antonio Nobl, of, volgens anderen, 6 jaren later door de Portugezen, of van Lodewyk, uit den huize van Cadamosto, een Venetiaan, welken men uit Portugal hadt afgezonden om nieuwe landen te zoeken, ontdekt zyn. De lucht is in alle deze eilanden ongezond, veroorzaakt hete koortsen, de rode loop, en meer andere kwalen. Zomtyds is 'er de lucht ne-

velig, en zo rood als of zy vol vuur was. Hunne gelegenheit tuſſchen den Middellyn en de Tropicus Cancri maakt daar twee zomers. Als de zon in den kreeſt treedt, heeft men daar gedurig regen, met ſtorm, donder, bliксem en windt vermengt; waarom de Portugezen dezen tydt de regenmaanden noemen. Maar in Louwmaandt krygt de lucht merkelyke verandering: want alsdan wordt zy nevelig, en het zout begint in de pannen of ketens te ſmelten. Wanneer men in het einde van Maart geen zout vindt, houdt men zulks voor iets ſeldzaams. De Portugezen hebben deze eilanden onbevolkt gevonden; maar nu zyn ze meeſt bebouwt, en dragen ryſt, Turkſche tarwe (van welke de inwoonders broodt bakken) oranjeappelen, limoenen, citroenen, agurken, en andere, onbekende, vruchten. Men heeft hier het ganſche jaar door meloenen, zuiker, boomwol, granaten, allerlei vygen, kokernoten en wyndruiven, die 'er twee maal 's jaars vallen; ook groot en klein vee. De geiten werpen om de drie of vier maanden jongen. Ook vindt men aldaar hoenders, reigers, tortelduiven, patryzen, kwakkels en andere vogels, waar onder eenige witte vogels zyn met bloedrode vlerken, en van geſtalte als ganzen. Doch de voornaamſte rykdom dezer eilanden beſtaat in zout en bokkevellen, wordende het eerſte in grote menigte van de eilanden Sal, Boaviſta, Mayo en St. Jago naar Europa gevoert. Het grootſte eilandt is *De Sal*, of het eigentlyk zogenaamde Zouteilandt, het welk wegens den groten rykdom van zout zynen naam bekomen heeft: doch anders is het onvruchtbaar en brengt niets anders voort dan bokken. *Dapper.*

ZOUTELANDE, een dorp op het Zeeuwſche eilandt Walcheren, gelegen aan het ſtrandt, of de zeeduinen, die het zelve gedurig dreigen te overdekken en in te ſlokken. Melis Stoke maakt 'er in zyne Rymkronyk gewag van op het jaar 1294, in het leven van Floris den V, grave van Hollandt en Zeelandt. Het voert nog zynen ouden naam, maar komt in het handſchriſt der Utrechtſche kerke voor onder de benaminge van *Salſaterra*, dat van ouds een goede en neringryke plaats was, toen ze dieper landwaarts in, en alzo verder van de Noordzee gelegen was. Anna van Burgundië, vrouw van Raveſtein, Duivelandt, Souburg, Zoutelande, enz. heeft dit dorp vele keuren en ordonnantiën gegeven, in 43 artykelen begrepen, die na hare doodt door heere Boudewyn, baſtaardt van Burgundië, haren broeder, en nog later door Philips van Lanoy, heere van Molembays, als getrouwt hebbende vrouw Margareta van Burgundië, des voorgemelden heer Boudewyns dochter, verder zyn bekrachtigt. Zoutelande is eene oude ambachtsheerlykheit, groot, met de nabygelegene heerlykheit van *Werendyke*, 588 gemeten, en 280 roeden ambachts, toebehorende aan de ſtadt Vliſlingen.

De edelen *van Zoutelande*, uit het bloedt der eerſte graven van Hollandt geſproten, en dies het volle Hollandſche wapen met een blaauwe barenſteel op de borſt van den leeuw voerende, ſchynen hunnen naam van deze heerlykheit ontleent te hebben, wordende in de oude geſchiedboeken gewag gemaakt van *Hendrik van Zoutelande*, ridder, te Warmondt gevangen in het jaar 1299; van *Johan van Zoutelande*, wiens dochter in 't jaar 1332 trouwde met *Willem*, heere van Koudekerke, in Zeelandt; voorts van *Willem* en *Bella van Zoutelande* op het jaar 1506, en van Mr. *Gillis van Zoutelande* op het jaar 1540. Zie *M. Alting Notit. Germ. Inf. P. II. Smallegange Kronyk van Zeelandt fol.* 667.

ZOUTMAN, (PIETER KLAASZ.) een braaf portretſchilder, geboren te Haarlem, in Hollandt, was geen der minſte leerlingen, en kunſtſchilders, die de grote Rubbens door zyne leerleſſen heeft aangeſokt. Geen wonder ook, dat die roemryke man met hem veel eer inleide, als men overweegt, dat Zoutman, toen hy aan de kunſt kwam, een groten geeſt en een doordringend vernuſt bezat, het welk, meer en meer door goed onderwys geſcherpt, hem den naam en roem van een braaf meeſter heeft doen erlangen. Behalven portretten ſchilderde hy ook grote ordonnantiën, die zo veel voldoening gaven, dat hy naar het Poolſche hof wierdt geroepen op zeer voordeelige voorwaarden, dies Ampzing met reden opzingt:

„ Hoe zou hier ook de naam van Zoutman zyn verzwegen,
„ Die door zyn kloek penceel zich heeft dien ſtaat verkregen,
„ Zich heeft door zyne konſt die eer en roem bereid,
„ Dat hy de ſchilder is der Poolſche Majeſteit?

Dat hy zulks ook wel verdient heeft tonen de ſtalen, die hy van zyne kunſt heeft nagelaten. Na een verblyf van eenige jaren aan het gezegde hof is hy eindelyk in zyn vaderlandt gekeert, en heeft zich in den echten ſtaat begeven binnen zyne geboorteſtadt, alwaar hy zich metter woon ter nederzette, en zo veel te doen kreeg met portretten te ſchilderen, dat hy velen van de handt moeſt wyzen. Men ziet te Haarlem nog eene ſchildery, waar in hy een geheel korporaalſchap van de ſchuttery van die ſtadt levensgrootte heeft verbeeld. *Ampzing Beſchryving der ſtadt Haarlem. Houbraken Schouwburg der Nederl. kunſtſchilders I Deel.*

ZOVITIUS, (JAKOB) geboren te Drieſchore, een oud en volkryk dorp in het eilandt Schouwen, en niet, als Franciſcus Zweertius verkeerdelyk opgeeft, te Breda, in Brabandt. Hy ſchreef zich in 't Latyn *Tritorbius* naar zyne geboorteplaats, als of zyn dorp den naam hadt gehad van *Drieſcharen*, daar zyne landgenoten dien afleiden van drie ſchorren, of aanwaſſchen. Hy heeft al vroeg openbare blyken van zynen dichtkundigen geeſt en grote kenniſſe in de Latynſche tale en heilige geſchiedeniſſen gegeven, hebbende, naauwlyks een en twintig jaren bereikt hebbende, het Latynſche blyſpel, *Ruth* genaamt, geſchreven, en in 't openbaar vertoont. Hy was leermeeſter in 't Latynſche ſchool eerſt te Hoogſtraten, en daar na te Breda, by welk laſtig ampt hy nog de luſt hadt van vaarzen en gedichten te maken, en onder anderen de drie volgende blyſpelen, alle drie in een loſſen en netten Latynſchen ſtyl, als: *Ruth*, blyſpel, uit het Oude Teſtament; *Het verloren ſchaap*, blyſpel, uit het Nieuwe Teſtament; *De Schoolmeeſter*, blyſpel. Voorts heeft hy uitgegeven: *Latynſche en Nederlandſche ſpreekwoorden*; enz. *Zweertii Athenæ Belg. Oudheden en Geſtichten van Zeelandt II Deel*, pag. 87.

ZOZIB, een der groten aan het hof van Ptolomeus Philadelphus, koning van Egypten, was een der genen, welke dien vorſt rieden de Joden, welke zich als gevangenen of ſlaven in zyn ryk onthielden, hunne vryheit te geven. Zie *Josephus Joodſche Oudheden XII Boek*, 12 *Kap.*

ZOZIMUS. Zie ZOSIMUS.

ZSCHEPLITS. Zie ZOBLITS.

ZSCHOPA, of TSCHOPA, eene kleine ſtadt, met een ſlot, in Meiſſen, gelegen aan eene rivier van den zelven naam, niet verre van Chemnits. De beruchte Valentyn Weigel is hier predikant geweeſt. *Knaut Prodr. Miſnia.*

ZSCHOPA, of TSCHOPA, eene rivier in Meiſſen, ontſpringt tuſſchen Zweinits en Scheibenberg, loopt voorby Zwartzenberg en Crottendorf, daar zy de *Schletterbach* genaamt wordt, tot naar Wolckenſtein, Zſchopa, Franckenberg, en Auguſtburg, daar zy zich met de kleine rivier de Fleuhe, of Flöhe, vereenigt, en met de zelve daar na by Dobel in de Freyburgſche Mulda valt. *Albins Meiſ. Land-Chron. Peckenſtein Theatr. Saxon.*

ZUCCARELLO, een klein marquizaat- of markgraafſchap, met een ſtedeke van den zelven name, gelegen in het Weſter gedeelte van het gebiedt van Genua, tuſſchen Albenga en Ceva. Het is een leen van het Roomſche Ryk, en behoort het geſlacht der *Carretti* toe. *Scipio Carretti*, wetende, dat de keizer hem wegens misdaadt van gekwetſte hoogheit daar van ſtondt te beroven, verkocht het zelve aan Karel Emanuel den I, hertog van Savoje; maar de keizer verklaarde het zelve des niettegenſtaande verbeurd, en ſchonk het aan de republyk van Genua, waar uit eenige onluſten tuſſchen die republyk en den hertog van Savoje zyn ontſtaan. Men zegt, dat de kardinaal Infant Ferdinand omtrent het jaar 1633, met goedvinden van den keizer, dit verſchil ten voordeele van het hof van Savoje heeft uitgewezen. *Le Vaſſor Hiſt. de Louis XIII, Tom. V. pag.* 61, 101; *Tom. VIII, pag.* 175.

ZUCCAU. Zie SUCCAU.

ZUCCHERO, (TADDEO) een vermaard ſchilder, geboren in 't hertogdom van Urbino, in Italië, was de zoon van een ſchilder, genaamt *Ottaviano* die hem tot zyn veertiende jaar by zich hieldt, en hem toen naar Rome zondt, om zich in de kunſt te volmaken. De jonge Zucchero maakte zich ook reets in zyn negentiende jaar door zyn heerlyk penceel een naam; maar hy overleedt wat te vroeg, te weten in zyn zeven en dertigſte jaar, nalatende verſcheide fraaie ſtukken, als mede eenige, die nog onvoltooit waren. *Felibien Entret. ſur les Vies des Peintres.*

ZUCCHERO, (FEDERICO) jonger broeder van den voorgaanden Taddeo, van wien hy de ſchilderkunſt leerde. Wanneer nu de zelve overleden was, voltooide hy de ſtukken, door den zelven te Rome begonnen. Daar na ging hy naar Florence, om daar ook de ſtukken, welke *Vaſari* onvoltooit hadt gelaten, uit te ſchilderen. Paus Gregorius de XIII riep hem weder naar Rome, daar hy met des zelfs bedienaars aan het krakeelen raakte, en daar op eene ſchildery maakte, waar in hy de achterklap verbeeldde, en de genen, die hem beledigt hadden, naar het leven met eſelsooren afſchilderde. Deze ſchildery hong hy op den feeſtdag van St Lucas voor de deur der kerke, aan dien Heilige toegewyd, verliet daar op de ſtadt, om de gramſchap van den paus te ontwyken, en vertrok naar Vrankryk. Van daar ging hy naar Vlaanderen, verder naar Hollandt, en van Hollandt over naar Engelandt, daar hy de koningin Elizabeth afſchilderde. Hy vertrok daar na weder naar Italië, en kreeg vergiffenis van den paus. Philips de II, koning van Spanje, liet hem ten tyde van paus Sixtus den V in Spanje komen, om het Eſcuriaal te ſchilderen. Na zyne te rug komſt te Rome bevorderde hy de oprechting der zogenaamde Akademie der kunſtſchilders, wordende vervolgens tot eerſten vorſt van de zelve verkoren, latende een zeer fraai huis bouwen tot de vergaderingen der leden van die Akademie. Hebbende al zyn geldt daar aan te koſte gelegt, reisde hy naar Venetië, om de door hem van de ſchilderkunſt geſchrevene boeken te laten drukken. Hy overleedt te Ancona in het zes en zestigſte jaar van zynen ouderdom. Hy verſtondt behalven de ſchilder- de beeldhouw- en de bouwkunſt. *Felibien Entret. ſur les Vies de Peintres.*

ZUCCORA, een vlek en kaſteel in het eilandt Piſcopia, gelegen in den Archipel, niet verre van de kuſten van Aſië. Hier is een fontein, die op alle tyden van het jaar vers water uitlevert. De inwoonders zeggen ook, dat hier vele goede bergwerken zyn; maar zy durven daar in, naar hun voorgeven, niet arbeiden, uit vreze, dat de Turken, dat horende, zo daar van, als van het eilandt bezit mogten komen nemen. *Boſchini Archipel.*

ZUECA. Zie GIUDECA.

ZUEDERUS VAN KUILENBURG, LII bisschop van Utrecht. Zie KUILENBURG. (ZUEDERUS VAN)

ZUG, het zevende Kanton van het Zwitsersche Eedgenootschap, grenst ten Oosten aan het Kanton van Zweits, ten Zuiden en Westen aan dat van Lucern, nevens de zogenoemde Vrye Ambachten, en ten Noorden aan het Kanton van Zurich. Op de bergen en hoogtens van dit Kanton wordt veel vee onderhouden, en in de vlaktens heeft men goede zaailanden: ook vindt men 'er veel ooft, wyngaarden, en inzonderheit vele kastanien. De regering van dit Kanton is Demokratisch, en het oppergebiedt voeren de stadt Zug en de drie gemeenten van *Egeri*, *Menzingh*, en *Baar*, die haren landdag jaarlyksch op den eersten Zondag van May binnen de stadt Zug houden, op welken de open gevallene amptmansplaats (zynde de hoogste waardigheit in dit Kanton, en wordende by beurten bekleed, nu door eenen wegens de stadt Zug, voor den tyde van drie jaren, en dan, na malkander, door eenen van de drie gemeentens, doch telkens maar voor twee jaren) en andere openstaande ampten begeven, en de zaken, het Kanton in 't algemeen betreffende, afgedaan worden, terwyl de dagelyksch voorkomende zaken door veertig Raadsheeren, te weten dertien van de stadt Zug, en negen van wegens ieder der drie gemeentens, worden afgehandelt. Dit Kanton is van den Roomsch-Katholyken Godsdienst, en heeft zyn aandeel aan alle zogenaamde voogdyschappen. Het wierdt voor dezen door de edelen bestiert; kwam daar na aan de graven van Lentzburg, en van de zelve aan het huis van Oostenryk, waar van het in den jare 1352 is afgevallen, en in het verbondt der Eedgenoten getreden. Hier woonden van ouds de *Tuginers* (*Tugini*) waar van Strabo gewag maakt, en die reets voor Christus geboorte met de Cimbren in Gallië trokken, daar zy van Marius geslagen wierden. *Simlerus de Rep. Helvet. Stumpf.* enz.

ZUG, in 't Latyn *Tugium*, de hoofdstadt van het voorgemelde Kanton, legt in een vermakelyken en aangenamen oordt, naby een vischryk meir, het welk drie uuren lang is. Zy is tamelyk wel gebouwt, met muren en sterke torens omringt, en heeft, behalven het deel, dat zy aan de in het voorgaande artykel gemelde algemene landsregering heeft, een afzonderlyken Raadt, of Magistraat, door wien de stads zaken worden afgedaan en beslist: ook bezit de stadt onder anderen in eigendom vyf voogdyschappen, als: *Chaam*, *St. Andreas*, *Hunenberg*, *Steinhausen*, en *St. Wolfgang*. De amptman, of baljuw van het Kanton moet in deze stadt zyn verblyf houden, al is hy van eene der drie andere gemeentens aangestelt. De stadt hadt in 't jaar 1435, den 4 Maart, het ongeluk, dat twee van hare straten, met vele menschen en goederen, zeer schielyk in het meir, daar gevonden wordende, verzonken. *Simler. de Rep. Helvet. Stumpf* enz.

ZUICHEMUS, (VIGLIUS AB AYTA) een vermaard Rechtsgeleerde, wierdt den 18 October des jaars 1507 te Barnhuzen, eene landhoeve van zynen vader, digt by de stadt Leeuwarden, in Vrieslandt, gelegen, geboren, uit het voorname geslacht van *Zuichem*, dat zynen naam voerde van het landgoedt van *Zuichem*, mede niet verre van Leeuwarden gelegen. Hy oeffende zich in de studiën te Deventer, in den Hage, en te Leiden, en wierdt omtrent den jare 1522 naar Loven gezonden, daar hy de Grieksche taal leerde in het collegie van Buslidius, en in de Rechten begon te studeren. Bernhard Bucho, zyns vaders broeder, die deken in 's Gravenhage was, zette hem daar toe aan, en na des zelfs doodt Gerhard Mulart, Raadt van keizer Karel den V, zonder wiens aanraden hy zekerlyk de studie der Rechten zou vaarwel gezegt hebben. Vier jaren daar na reisde hy naar Dole, in 't graafschap van Burgundië, om 'er zyn verstandt nog beter te oeffenen, krygende door het wisselen van brieven kennis met den groten Erasmus, het welk hem ook gelegenheit heeft gegeven om met den vermaarden rechtsgeleerde Andreas Alciatus kennis en vriendschap te maken. In 't jaar 1529 vertrok hy naar Avignon, om Andreas Alciatus aldaar te horen. In het zelve jaar wierdt hy Doctor in de Rechten gemaakt te Valence, in het Dauphinee, en ging daar op naar Bourges, alzo Alciatus wegens de pest van Avignon vertrokken, en te Bourges beroepen was. Wanneer nu Alciatus weder naar Italië wierdt ontboden, bekleedde hy des zelfs plaats als hoogleeraar in de Rechten twee jaren lang. Wanneer hy daar op voornam ook naar Italië te reizen, bezichtigde hy alvorens eenige beroemde hogescholen, als die van Fryburg, Basel, en Tubingen, maakte met de geleerdste mannen kennis, als te Fryburg met Bonifacius Amersbachius, met Sigismundus Gelenius, en met Hieronymus Frobenius; te Tubingen met Jacobus Jonas, enz. Te Padua hoorde hy Franciscus Curtius, en wierdt aldaar in den jare 1532 hoogleeraar in de Rechten, hebbende zeer groten toeloop tot zyne openbare en byzondere lessen. Doch hy bleef daar niet langer dan een jaar, wanneer de liefde tot zyn vaderlandt, na veertien jaren reizens, in zyn gemoedt begon te ontvonken. In het wederkeren begroette hy Erasmus te Fryburg, en Frobenius te Basel, latende de Grieksche Beginselen der Rechten, of *Institutiones*, van *Theophilus*, die hy te Venetië uit de boekery van den kardinaal Bessarion hadt getrokken, by gemelden Frobenius drukken. In zyn vaderlandt aangekomen zynde wierdt hy in 't jaar 1534 door Franciscus, bisschop van Munster, tot rechter van des zelfs hof aangestelt. Keizer Karel de V maakte hem in 't jaar 1535 byzitter van 't kamergerecht, en hertog Wilhelm van Beyeren in 't jaar 1537 hoogleeraar te Ingolstadt, na dat hy te voren een diergelyk ampt in de akademie van Koningsbergen, dat hem door Joachim den II, markgrave van Brandenburg, was aangeboden, hadt afgeslagen. De redenen van deze weigering staan uitgedrukt in een brief, dien hy in 't jaar 1535 aan Georgius Sabinus heeft geschreven. Eindelyk, namentlyk in 't jaar 1543, heeft Maria, landvoogdes der Nederlanden, zuster van keizer Karel den V, Viglius Zuichemus weder in Nederlandt doen komen, hebbende hem een Raadsheersplaats opgedragen in den Hogen Raadt van Mechelen. Kort daar na stelde hem Karel de V aan tot president van den Raadt van State te Brussel, en tot kanselier der orde van 't gulde vlies, na dat hy hem alvorens zelf tot ridder van die orde hadt verheven. Zyne vrouw Jacoba Damant overleden zynde, stelde hem de gemelde keizer aan tot proost van St. Jan te Gent. Ten laatste stelde hy hem over gansch Hollandt en Gelder, waar door hy grote schatten verzamelde; want men zegt, dat hy ruim 80000 dukaten ryk was. Hy versierde zyne kerk, zo als in zyn grafschrift gemeld wordt, met verscheide Godvruchtige stichtingen, verheerlykte de akademie van Loven door het oprechten van een collegie, en stichtte in zyne geboorteplaats, te weten het dorp Zuichem, een nieuw gasthuis. Hy overleedt eindelyk te Brussel den 8 May des jaars 1577, in den ouderdom van zeventig jaren, wordende te Gent in de St. Janskerk begraven, in eene grafstede, die hy by zyn leven voor zich zelf hadt laten maken. De schriften van hem in het licht gegeven, zyn: *Aantekeningen over de Tytels van het tweede Boek der Instituten, wegens de Testamenten* (*Commentarii in Titulos libri II Instit. de Testamentis*); op welk geschrift Wilhelm Maartens, een rechtsgeleerde, diergelyke vaarzen heeft gemaakt, als *Martialis* weleer hadt gemaakt over het Hekelschrift van Persius, namentlyk:

> *Saepius in Titulo memoratur Viglius uno,*
> *Quam levis in tota Marsus Amazonide.*
> *Viglius hinc Zephyris, & notus Viglius Euris,*
> *Et sua cum Viglio fama perennis erit.*

Zyne *Aantekeningen over den Tytel der Digesten wegens de toevertrouwde goederen* (*in Tit. Digest. de rebus creditis*) en *over den Tytel van den Codex, van het Edikt van keizer Adrianus te vernietigen* (*ad Tit. Cod. de Edicto Adriani tollendo*) die hy te Ingolstadt hadt voorgelezen, zyn na zyne doodt te Keulen gedrukt. Van de *Beginselen der Rechten van Theophilus*, door hem eerst in 't licht gegeven, is boven gewag gemaakt, daar men hier zal byvoegen dat hy de zelve met eene zeer geleerde voorreden aan Karel den V voorzien hadt. In het collegie, dat hy te Loven gesticht heeft, wordt nog een goed getal van zyne andere schriften, alle in de Latynsche tale opgestelt, bewaart, als: de *Beschryving van zyn eigen leven*; *Van het ampt eens Rechtsgeleerden*; *Raadgevingen uit de Rechten*; *Dagboek van zyne reize door Duitschlandt*; *De geslachten der vorsten van het Duitsche Ryk*; *Bevelen en onderrechtingen door hem gegeven*; *Verbond-traktaten*; en *Brieven*, van *Viglius Zuichemus* zelf, of van anderen aan hem geschreven. Zyne zinspreuk was: *Vita vigilia est*, dat is: „ Het leven is „ een gedurig waken." *Suffridus Petri de Scriptor. Fris. Decad. XII, §. 1. Val. Andreas Bibl. Belg. Panzirol. de clar. Leg. Interpr. lib. II, cap. 174. Oudheden van Vrieslandt.*

ZUID-BEVELANDT. Zie BEVELANDT.

ZUIDBROEK, een dorp en ambacht in Zuid-Hollandt, onder Lekkerkerk, waar mede het voor dezen aan het huis van Nassauw heeft toebehoort, zynde Engelbert, graaf van Nassauw, daar mede beleent in den jare 1413. De tegenwoordige bezitter van deze twee ambachtsheerlykheden is de Heer François Constantin Pielat de Bechevel, zynde de zelve door de erven van wylen den wakkeren veldmaarschalk van dezen Staat, den Heere van Ouwerkerk, in 't jaar 1708 in het leger by Rousselaar overleden, by openbare veilinge te koop gestelt. *Oudenhoven Beschryv. van Zuid-Hollandt pag.* 369.

ZUIDBURG, SUDBURG, SUBBURG, of ZOUBURG, een zeer vermakelyk dorp op het Zeeuwsche eilandt Walcheren, gelegen byna in 't midden van den weg tusschen Vlissingen en Middelburg. Hier stondt weleer een groot en schoon kasteel, waar omtrent Reygersbergh *pag.* 172 van zyne *Kronyk* het volgende aantekent: „ In 't jaar 1454 trouwde „ Adriaan van Borsselen te Subburg op het kasteel Anna, her„ tog Philips bastaards dochter, en stichtte die Collegie of Ca„ nonesie van Subburg, dat men aldaar daaglyks de zeven ge„ tyden zingen zoude in de kerke." Op dit kasteel onthieldt zich keizer Karel de V in 't jaar 1556 een tydt lang, wachtende naar goeden windt om naar Spanje over te steken. *Guicciardyn. Petit. Reygersbergh.* enz.

ZUIDEILANDT. Zie SONDE.

ZUID-LINSCHOTEN. Zie ZUYD- en NOORD-LINSCHOTEN.

ZUIDERVELDT. Zie ZUYDERVELDT.

ZUIDERWOUDE, by verkortinge gezegt ZUIDERWOUW, een dorp van Noord-Hollandt, of West-Vrieslandt, niet verre van Monnikendam. Het is een van de oudste dorpen van deze landstreek, als staande al vermeld in 't jaar 1340 in een handvest, aan de voorgemelde stadt Monnikendam verleent. De Spanjaarden namen het zelve in bezit in den jare 1573; en in 't jaar 1624 was dit dorp deelgenoot in het bedyken van de Broeker en Buikstoter meiren. In 't jaar 1712 leedt dit dorp grote schade door een zwaren brandt, en twee jaren daar na stortte een gedeelte van den muur en van het dak der kerke in. Het is in het geestelyke eerst met Broek,

en daar na met Uitdam vereenigt geweest; maar heeft sedert het jaar 1651 een eigen predikant gehad, staande onder de classis van Edam. Zie de *Aantekeningen van G. Schoemaker op de Noord-Holl. Arkadia van Cl. Bruin pag.* 28 *en* 29, *en de schryvers, daar aangehaalt.*

ZUIDERZEE, over wiens begin, oorspronk, en grootte in oude tyden by de schryvers veel verschil is, wordt tegenwoordig omringt door de provinciën van Hollandt, Utrecht, Gelderlandt, Over-Yssel, en Vrieslandt. Zie *Gabbema Nederl. Watervloeden pag.* 9, 37, 143, 147. *enz. Outhof Verbaal der Watervloeden pag.* 129 *enz. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 57 & 103. *Commelin Beschryv. van Amsterdam. Van Leeuwen Batavia illustr. Oudheden van Noord-Hollandt*, enz.

ZUIDGOTHLANDT. Zie GOTHLANDT.

ZUID-HOLLANDT. Zie HOLLANDT.

ZUIDLANDT, in 't Latyn *Terra Australis*, een groot landt gelegen omtrent den Zuidpool. Het wierdt door den kapitein Gonneville van Honfleur, uit Normandië, ontdekt, de welke in 't jaar 1503 naar Oost-Indië willende varen door een storm daar naar toe wierdt gedreven. Deze kapitein bleef daar een tydt lang met zyn schip leggen, om de hoedanigheit van het landt en de zeden van des zelfs inwoonders gade te slaan, waar na hy wederom naar Normandië zeilde. Om de waarheit van zyne nieuwe ontdekkinge nu des te beter te bevestigen, bragt hy een koninklyk prins van dat landt, dat hy hadt aangedaan, met zich. Maar alzo hy by Guernsey in handen van een Engelsch zeerover viel, klaagde hy daar over aan de Admiraliteit, en leverde een verhaal van zyne reize over, waar in, onder anderen, ook gelezen wierdt, dat het gemelde landt, het welk hy den naam van Zuid- of het Zuidelyk Indie gaf, zeer vruchtbaar was; dat men daar vele wortelen vondt, welke ongemene kleuren, in Europa niet bekend, gaven, en dat 'er eene grote menigte van allerhande dieren, vogelen en visschen gevonden wierdt, nevens meer andere feldzaamheden; ook, dat het tamelyk wel bevolkt was, en dat de inwoonders in steedtjes, of vlekken, uit veertig of tachtig hutten bestaande, woonden. De ingezetenen beminnen de rust, en gaan half naakt, inzonderheit jonge lieden, dragende een kleedtje om hun middel, het welk de manspersonen tot aan de knie, maar de vrouwspersonen tot halfwegen de benen gaat. Hunne wapenen zyn boog en pylen. Ieder landtreek heeft haren afzonderlyken koning, voor wien zyne onderdanen eene zonderlinge eerbiedt hebben. Men heeft een traktaat aangaande dit Znidlandt met den druk gemeen gemaakt.

ZUIDSCHARWOUDE, of ZUIDSCHARWOU, van ouds genaamt ZUIDSCHARWOU ST. PIETERSKARSPEL, gelyk *Noordscharwou* den bynaam van *St Janskarspel* voerde. Het is een dorp en ambachtsheerlykheit in Waterlandt, gelegen aan den Langedyk, en wierdt den 30 November des jaars 1730 voor 19100 guldens gekocht door Mr. Jakob Mispelblom en Johanna Grinnes. Het wordt in het geestelyke met Broek door een Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Alkmaar. *Noord-Hollandsche Arkadia pag* 285 *enz.*

ZUIDWYK, of ZUIK, een zeer oud huis en heerlykheit in Rhynlandt, gelegen tusschen den Hage en Leiden, en onder Wassenaar behorende, wordende tegenwoordig bezeten door den Heere Johan Hendrik graaf van Wassenaar, heere van Obdam, Hensbroek, Spierdyk, enz. enz.

ZUIDZEE. Zie SUD.

ZUILEN, ZUILESTEIN, ZUILICHEM. Zie ZUYLEN, ZUYLESTEIN, ZUYLICHEM.

ZULICH, ZULPICH, in 't Latyn *Tolpiacum*, eene stadt in het hertogdom van Gulik, tien mylen van Keulen gelegen, en wegens hare oudheit zeer vermaard: want *Tacitus* maakt 'er al gewag van, en *Gregorius Turonensis*, of van Tours, verhaalt, dat Clodoveus de I, koning der Franken, daar eene grote overwinning op de Alemannen heeft behaalt. In de delinge tusschen de zonen van keizer Karel den Groten wierdt Zulich aan het ryk van Lotharingen gehecht, blyvende, na het eindigen van het zelve, aan de hertogen van Lotharingen. Maar na dat dit hertogdom, zedert dat Giselbert van Lotharingen in den ban was gedaan, verdeelt wierdt, kwam Zulich ten tyde van keizer Otto den I aan Paltsgrave Herman den Kleinen, die het aan de graven van Gulik te leen opdroeg, tot dat het, na het uitsterven der hertogen van Gulik, met dat hertogdom weder aan de Palts verviel. *Freherus O. P. II, cap.* 1. *Tolner H. P. pag.* 26. *Sagittarius de reg. Thur. cap.* 13, *n.* 4 *Tenzel Maandelyke Zamenspraken van 't jaar* 1694, *pag.* 467.

ZULCIMIN, of ZULZIMIN, anders SOLYMAN genaamt, een Arabier, maakte zich in 't jaar 754 meester van Persië, en doodde, na het behalen van eene grote overwinninge, Marvan en de gansche koninklyke familie. Hy vernieuwde de sekte van Ali, en liet zich *Amir el Mocalemin*, dat is: vorst der kinderen des heils, noemen. *Marmol Descript. Africa lib. II.* Van een anderen ZULZIMIN zie op SOLYMAN.

ZULFA, of ZULPHA, JULPHA, en GIOLFA, eene oude stadt in Armenië, of Turkomannië, gelegen aan de rivier Aras, tusschen twee gebergten, tusschen welke deze rivier door loopt. Cha-Abas deedt de zelve met hare schone stene muren onder den voet werpen, om de Turken daar van geen meester te laten. De ingezetenen moesten zich naar Ispahan begeven, daar de gemelde koning eene voorstadt aan hen inruimde, de welke, ter gedachtenisse van deze plaats, ZULFA genaamt wierdt. Cogia-Nazar, een der voornaamste Armeniërs, die van Zulfa waren gekomen, maakte zich by Cha-Abas, en zynen opvolger, Cha-Sefi, zo bemind, dat zy hem tot Kelouter, dat is opperrechter der Armenische natie aanstelden. Deze man wierdt door den koophandel zo ryk, dat hy ten dienste van zyne landgenoten twee Carvanseras te Zulfa liet bouwen. De inwoonders van deze volkplantinge zyn merendeels Christen kooplieden, en dulden gene Mahomethanen onder zich. Zy hebben ook grote vryheden van den koning verkregen, en genieten meer voordeelen en gunst dan andere Oostersche Christenen. *Taverniers Reizen.*

ZULIANO. Zie GIULIANO.

ZULLICHAU, een sterk stedeke in het Silesische vorstendom Crossen, den koning van Pruissen toebehorende. Hans of Johan de Kwade, hertog van Sagan, veroverde het zelve in den jare 1477, en perste het eene brandschatting af, welk ongeluk haar in den dertigjarigen oorlog verscheide malen is overgekomen. De kreits van Zullichau vervat vele adelyke huizen of kasteelen. *Luca Schles Chron.*

ZUMICA, (JOHANNES) kardinaal, was uit een voornaam Spaansch geslacht geboren, en wierdt tot de waardigheit van grootmeester der ridderorde van Alkantara verheven. Hy liet zynen yver en heldenmoedt blyken in de belegeringen van Malaga, Baëra, en andere plaatsen in Granada, door de Mauren bezeten wordende, en heeft zeer veel gedaan tot de veroveringe van dat koninkryk. Hier op gaf hy het grootmeesterschap over aan Ferdinand den V, koning van Castilië, die het zelve aan de kroon hechtte. Zumica begaf zich naar Villanova, daar hy een klooster liet bouwen, waar in hy met eenige andere ridders naar den regel van St. Benedictus leefde. Maar hy moest die eenzaamheit wel haast weder verlaten, wordende door Ferdinand tot aartsbisschop van Sevilië aangestelt. Paus Julius de II verhief hem in 't jaar 1503 tot kardinaal. Spanje heeft het dezen Zumica te danken, dat Antonius Nebrissensis daar is gekomen, die 'er de barbaarschheit heeft uitgeroeit, en 'er de Latynsche taal en vrye kunsten en wetenschappen herstelt. De kardinaal Zumica overleedt in den jare 1604. *Hist. de los Reyes Godos. Hist. de l'ordre milit. Onuphrius. Aubery Hist. des Card.*

ZUNCHIN, keizer van Sina, of China, was de broeder van Tienki, en des zelfs opvolger in de regeringe in den jare 1628. Hy wilde de onlusten en verdeeldheden, welke onder de voornaamste bedienden of heeren van het hof heerschten, wegnemen, en liet den kamerling Guei, nevens eenige andere van zyne party, wier macht hy vreesde, van kant helpen. Maar dit maakte hem by de voornaamste kamerlingen en Mandarins zeer gehaat, die daar op met de oproerigen zamenspanden, en hunne zaken zo wel overleiden, dat hun hoofdt Licungz zich meester van Pekin maakte, binnen welke stadt Zunchin zyn hof hieldt. Deze vorst, ziende, dat hy niet in staat was de oproerigen wederstandt te doen, schreef een brief met zyn eigen bloedt, in plaats van inkt, aan Licungz, en badt hem medelyden met zyn volk te willen hebben. Vervolgens sloeg hy zyne dochter, die reets huwbaar was, het hoofdt af, ten einde Licungz haar niet zou onteeren, en zich daar op in den tuin achter zyn paleis begeven hebbende, hing hy zich zelf op aan een boom. Dit gebeurde in den jare 1644, zynde deze Zunchin de laatste van het huis of geslacht der *Ihamsin.* Zyne gemalin en getrouwste dienaren volgden zyn droevig voorbeeldt. *Martins Hist. de la guerre de Tartares contre la Chine.*

ZUNDT, of ZONDT, ook genoemt OREZUNDT, eene zeeëngte tusschen Schonen en Zeelandt, ruim een halve myl breed, welke alle schepen, die uit de Oost- in de Noordzee willen varen, door moeten. De koning van Denemarken heeft derhalven, om zyn gebiedt daar over des te beter staande te houden twee sterktens, te weten Kronenburg, in Zeelandt, en Helsingburg, in Schonen, laten oprechten, in welke laatstgemelde plaats de daar voorby komende schepen tol moeten betalen. Maar na dat Schonen door de Zweden was ingenomen, is het tolcomptoir naar Kronenburg overgebragt. Over dezen tol is in 't begin van deze eeuwe verschil geweest tusschen den koning van Denemarken en de Staten der Vereenigde Nederlanden, om dat de zelve door den gemelden koning verhoogt wierdt: doch de zaak is eindelyk bemiddelt en op een zekeren voet gebragt. Volgens een in 't jaar 1680 tusschen Denemarken en Zweden gemaakt verdrag waren de Zweedsche schepen van dezen tol vry, indien zy zekere geloofsbrieven en paspoorten by zich hadden; maar by de vrede, in 't jaar 1720 tusschen die twee kronen gesloten, heeft Zweden van dat voorrecht afstandt gedaan. *Becman. Hist. orb. terr. Geograph. Franckenberg Europ. Herold.*

ZUNE. Zie ASSONAH.

ZUNIGA, een uitmuntend Spaansch geslacht, het welk van FORTUNIUS, tweden zone van *Fortunius* den ouden, koning van Navarre, wordt afgeleid. Deze kreeg in de delinge van zyns vaders nalatenschap en staten, in den jare 970, het dal van Estuniga, bouwde daar in het slot ZUNIGA, en nam daar den naam van aan. Hoewel 'er nu van hem in de vyfde graadt maar eene dochter en erfgenaam was overgebleven, trouwde de zelve evenwel met Alfonsus Ramirez, prins van Navarre, de welke van den oudsten broeder van den voorgemelden Fortunius afstamde; en met hem is het dat inhof het geslachtregister van *Zuniga* begint. INIGO ORTIZ, achtste heer van Zuniga, begaf zich uit Naverre naar Castilië.

Des

Des zelfs nneef, mede INIGO ORTIZ geheten, stondt in grote gunst by Petrus, koning van Castilië; maar wanneer de zelve zyne gemalin Blanka om het leven wilde laten brengen, wilde hy liever des konings gunst dan zynen eerlyken naam verliezen. Van zyne zonen was DIDACUS LOPEZ in zynen tydt een der voornaamste en rykste heeren in Spanje, en hadt de eer van onder de koningen Johannes den I, Henrik den III, en Johannes den II oppermaarschalk, kamerheer, en eindelyk koninklyke opperrechter te zyn. Hy liet na zyne doodt, voorgevallen in den jare 1417, vier zonen na, namentlyk:

I. GONSALVUS, die het kasteel van Bibel en de heerlykheit van Bodan tot zyn aandeel kreeg, en, als eenigen willen, een zoon naliet, van wien de marquizen van *Valencia* afstammen. Daar na tradt hy in den geestelyken staat, en wierdt eerst bisschop van Placenza, en naderhandt, te weten in 't jaar 1425, van Gaen. De Spanjaarden tellen hem onder de martelaars, om dat hy in een veldslag wierdt gevangen, en te Granada omgebragt.

II. DIEGO LOPEZ, van wien de graven van *Monterey* zyn voortgekomen. Zie MONTEREY.

III. INIGO ARISTA, maarschalk van Castilië, wiens linie den graaflyken tytel van *Nieva* heeft gevoert, maar niet lange gebloeit heeft.

IV. PETRUS, grande van Castilië, graaf van Bejar, Ledesma, en Placentia, stierf in 't jaar 1454, na dat hy twee zonen hadt verwekt, welker jongste, genaamt *Diego*, de linie der graven van *Miranda* heeft gesticht, maar de oudste, ALVARUS geheten, de goederen van zynen vader heeft geërft. Hy hadt vyf zonen, namentlyk: 1. *Johannes*, de laatste ordensmeester van Alkantara, de welke, die waardigheit nedergelegt hebbende, tot aartsbisschop van Sevilië en kardinaal wierdt verheven. 2. *Diego*, 3. *Alvarus*, en 4. *Franciscus*, wier nakomelingen, welke ten dele den graaflyken tytel van *Fuensalida*, ten dele den markgraaflyken van *Mirabel* en *Herlamo* gevoert hebben, eerlang zyn uitgestorven. 5. PETRUS, hertog van Bejar, graaf van Bagnares, en markgraaf van Ayamonte. Na dat de oudste zoon van dezen Petrus zonder wettige lyfserven overleden was, kwamen alle goederen van zynen vader aan *Theresia*, eenige dochter van wylen zynen broeder Franciscus, welke de zelve door huwelyk aan het huis van *Sotomajor* bragt, het welk daar op ook den naam van *Zuniga* aannam.

Petrus van Zuniga, natuurlyke zoon van den bovengemelden Alvarus, was de eerste markgraaf van *Aguilafuente*, en overgrootvader van *Petrus Lodewyk*, die bezitter van acht heerlykheden was, en by zyne doodt, voorgevallen in den jare 1688, naliet *Johannes*, ridder van St. Jago, of St. Jakob, en gouverneur van Gibraltar; en *Emanuel*. die zynen tak met acht zonen voortplantte, van welke de derde, genaamt *Caspar*, in het jaar 1700 de plaats van onderkoning van Gallicië heeft bekleed.

DIEGO, zoon van Petrus, was, als boven is aangewezen, de stichter van de linie der graven van *Miranda*. Hy trouwde omtrent den jare 1456 met de erfgename van den huize van *Avellaneda*. Zyn zoon *Petrus* voegde den geslachtnaam van zyne moeder by dien van zynen vader, namentlyk dien van *Zuniga*, en verwekte drie zonen, genaamt:

I. JOHANNES, gouverneur van prins Philips, die twee zonen naliet, namentlyk (1) JOHANNES den II, ambassadeur des konings van Spanje aan het pauslelyke hof, naderhandt onderkoning van Napels, en eindelyk geheime staats-Raadt van Philips den II, koning van Spanje. (2) *Lodewyk*, die van zyne moeder den naam van *Requesens* aannam, en een eenigen zoon naliet, die zynen tak heeft besloten. Zie REQUESENS.

II. *Inigo de Zuniga*, eerst bisschop van Coria, en daar na van Burgos, en eindelyk, in 't jaar 1520, tot kardinaal verheven. Hy is de stichter van het collegie van St. Nicolaas te Rome, en heeft vele schriften in zyne moedertaie nagelaten, hebbende in zynen tydt weinige zyns gelyken gehad in de dichtkunde en Godgeleerdheit.

III. FRANCISCUS DE ZUNIGA, de welke in 't jaar 1530 tot ridder van het gulde vlies, en tot des konings geheimen staats- en krygs-Raadt wierdt verheven, na dat hy eenige jaren de waardigheit van onderkoning en kapitein generaal van Navarre hadt bekleed. Zyn jongste zoon, *Caspar*, wierdt in 't jaar 1550 bisschop van Segovia, daar na aartsbisschop van Sevilië, en in 't jaar 1569 kardinaal. Maar de oudste, FRANCISCUS, hadt een zoon, genaamt JUAN, of JAN, die onder de regering van koning Philips den III tot president van den staats- en krygs-Raadt, en eersten hertog van Pegnaranda is verheven, na dat hy eerst onderkoning van Catalonië, en vervolgens negen jaren lang, van Napels was geweest. Hy overleedt in den jare 1608. Zyn kleinzoon, *Juan* of *Jan* de II, kwam zonder oir te sterven, waar op zyne dochter, *Anna Maria*, de heerlykheden van Miranda en Pegnaranda aan het huis van Chavet en Chacon heeft gebragt, het welk de zelve nog tegenwoordig bezit, en den naam van *Zuniga* voert. *Imhof van de Grandes van Spanje*, *en Genealogie van twintig voorname Spaansche geslachten*.

ZUNIGA, (DIDACUS DE) was uit een graaflyk geslacht in Spanje gesproten, en leefde in het einde van de XVI eeuwe. Hy tradt in de orde der Heremyten, en wierdt vervolgens tot hoogleeraar in de Godgeleerdheit te Ursaon aangestelt. Zyne schriften zyn: *Philosophia P. I*; *De vera religione lib. III*; *Commentar. in lib. Jobi*; *Commentar. in Zachariam prophetam*; enz. Zyne doodt belette hem het twede Deel van zyne Philosophie en Uitleggingen van de andere boeken der H. Schrift, die hy onder handen hadt, te voltooien en in het licht te geven. *Antonii Bibl. Hisp.*

ZUNIGA, (DIDACUS LOPEZ DE) een Spanjaardt, leefde in 't begin van de XVI eeuwe, en was zeer ervaren in de talen en de geschiedenissen. Hy schreef tegen *Erasmus* en *Jacobus Faber Stapulensis*, en gaf een kort begrip van de Historie van Spanje uit. *Sepulveda Apol. ad Erasmum. Schottus & Antonius in Bibl. Hisp.*

ZUNIGRAD. Zie ZONIGRAD.

ZUPANNA, een klein eilandt tusschen de kusten van Dalmatië en het eilandt van Meleda, naby de stadt Raguza, onder welker gebiedt het ook behoort. Hoewel dit eilandt met vele rotsen bezet is, hebben de inwoonders evenwel door hunnen vlyt zo veel te wege gebragt, dat 'er zeer uitstekende wyn, nevens citroenen, en andere vruchten, gewonnen worden. Men ziet 'er verscheide fraaie gebouwen, en het heeft eene zeer gemakkelyke haven.

ZURICH, het eerste Kanton van het Zwitsersche Eedgenootschap, grenst ten Oosten aan het graafschap Toggenburg en aan de heerlykheden van Utznach en March, de Kantons van Zweitz en Glarus toebehorende; ten Zuiden aan de Kantons van Lucern en Zug, en de zogenaamde Vrye Ambachten, ten Westen aan het graafschap van Baden en Kleggow, en ten Noorden aan de Kantons van Schafhauzen en Thurgow. Men vindt hier bergen, dalen, vlaktens, bouwlanden, wynbergen, rivieren, meiren, en al wat tot 's menschen onderhoudt nodig is. Behalven de hoofdstadt ZURICH, waar van in het volgende artykel breder zal gesproken worden, zyn in dit Kanton de steden *Winterthur* en *Stein aan den Rhyn*, nevens het graafschap *Kyburg*, en de heerlykheden en voogdyschappen *Gruningen*, *Eglisau*, *Regensperg*, *Greiffenzee*, *Andelfingen*, *Knonau*, *Wedenschwyl*, *Lauffen*, *Hegi*, *Flaach*, *Altikon*. Nog zyn 'er de volgende ambachten, welke voor dezen kloosters zyn geweest, maar na de veranderinge van den Godsdienst in dit Kanton wereldlyk zyn gemaakt, namentlyk: *Stein*, *Cappel Kusnacht*, *Winterthur*, *Ruthi*, *Tos*, en *Embrach*, en nog achttien kleine heerlykheden, of oppervoogdyschappen, van welke eenige verscheide dorpen onder zich hebben. Ook behoren tot dit Kanton de vrye heerlykheit van *Sax* en de in Thurgow leggende heerlykheden *Wynfelden*, *Pfyn*, *Nunforn*, *Steinegg*, *Weinenberg*, en *Hetlingen*. Dit gansche Kanton is van den Gereformeerden Godsdienst.

ZURICH, in 't Latyn *Tigurum*, *Thuricum*, *Turegum*, eene oude, grote en vermaarde stadt aan den mondt of uitloop van het meir van Zurich gelegen, welk laatste de stadt in twee ongelyke delen verdeelt, maar die door twee bruggen wedeer aan malkander gehecht worden. Zy pronkt met verscheide schone gebouwen, onder welke uitmunten (1) de Dom of het Munster van *St Felix* en *St. Regula*, het welk voor dezen de stichts- of hoofdkerk van het beroemde Kollegiale sticht, alhier door hertog Rupert van Alemannië en keizer Karel den Groten opgerecht, is geweest; (2) het *Vrouwen-Munster*, zynde eene vorstelyke abdy geweest, van Hildegonda, dochter van keizer Lodewyk den II, opgerecht; en (3) de nieuwe kerk van *St. Pieter*, nevens de zogenoemde *Waterkerk*, waar in eene schone bibliotheek en kunstkamer gevonden worden. Het Raadhuis is van gehouwen steen geheel nieuw opgebouwt; en in 't jaar 1698 ingewyd. Hier zyn aanzienlyke arsenalen, en korenhuizen, welke met allerhande wapentuig en voorraadt voorzien zyn. Ook wordt hier grote koophandel gedreven, des het oude zeggen of spreekwoordt van deze stadt nog standt houdt, luidende als volgt:

Nobile Turegum multarum copia rerum.

Dat is te zeggen: „ Het edele Zurich heeft overvloedt van „ allerhande zaken."

Men houdt voor de stichters en verbeteraars van deze stadt *Thuricus*, koning van Arelat, die ten tyde van Abraham leefde, *Suevus*, een koning der Duitschen ten tyde van den aartsvader Jakob, en voorts de Heidensche keizers *Julius Cesar* en *Diocletianus*, nevens *Clodoveus* den Groten, koning van Vrankryk, en keizer *Karel* den Groten. Zy wierdt in 't jaar 1642 met herelyke vestingwerken omringt. Hare eerste inwoonders zyn al in de oude Romeinsche geschiedenissen bekend, zynde een vry, maar oorlogzuchtig volk geweest; maar zy wierden door Julius Cesar en Aulus Cecinna overwonnen, en aan de Romeinen onderworpen, van welker beheersching zy zich wel door hunne vereeniging met de Alemannen, of Duitschers, bevrydden, maar, nevens de zelve, naderhandt onder het gebiedt der Franken, en ten laatsten onder dat van het Duitsche Ryk kwamen; waar op Zurich eene Ryksstadt is geworden, tot dat zy zich in 't jaar 1351 in het bondgenootschap der Eedgenoten, of vereenigde Zwitsersche Kantons heeft begeven, wanneer aan het zelve door de reets te zamen vereenigde vier Kantons de eerste plaats is ingeruimt, welke zy nog tegenwoordig bekleedt, en uit dien hoofde in alle byeenkomsten en vergaderingen der Eedgenoten het voorzitter- of presidentschap heeft, de zelve beschryft, de aan de Eedgenoten gezonden wordende brieven opent, en vervolgens aan hen mededeelt, en meer dergelyke zaken verrecht.

De stads Regering bestaat in een kleinen en een groten Raadt, in welker eersten vyftig, en in den tweden twee honderd en twaalf

twaalf personen of leden zitting hebben. De kleine Raadt bestaat uit twee Burgermeesters, die ieder een half jaar regeren, vier en twintig Raadsheeren, en vier en twintig Gemeentsmannen (Zunftmeister) van welke de eerste, te weten de Raadsheeren, uit den groten Raadt genomen worden. Deze laatste nu bestaat uit de bovengemelde vyftig kleine Raden, en voorts uit achttien leden uit het ligchaam der edelen, en twaalf van ieder der twaalf burger gildens. De Christelyke Godsdienst wierdt hier geplant, ten tyde van den keizer Diocletianus, door St. Felix en St. Regula. In 't jaar 1519 predikte Huldricus Zwinglius de hervorming hier te lande, de welke daar op door het gehele Kanton wierdt aangenomen, en daar nog in bloei is. *Hottingerus Special. Tigur. Stumpf Simlerus de Rep. Helvet. Bluntsch Memorab. Tigur.*

ZURICH, (HET MEIR VAN) voerende zynen naam van de voorgemelde stadt Zurich, by welke het in de rivier, de Limmat, loopt. Dit meir bestaat acht uuren in de lengte, en, daar het op zyn breedste is, een uur in de breedte, en pronkt van weerzyden met vele schone landhuizen en hoeven, dorpen, vlekken, enz. Te Rapperschwyl legt 'er een brug over. Het wierdt in 't jaar 936 van keizer Otto aan de stadt Zurich geschonken. *Esthers Beschr. des Zurich-sees.*

ZURIEL, de zoon van Abihail, wierdt tot hoofdt des geslachts van *Merari* aangestelt, wanneer de kinderen Israëls in de woestyne waren. *Num. IV*, 35.

ZURITA, eene plaats in het Spaansche koninkryk van nieuw-Castilië, niet verre van Pastrana, aan de rivier de Tagus gelegen. Zy is voor dezen wegens een zeer sterk kasteel, op eene hoogte leggende, vermaard geweest, het welk onder anderen in den jare 1168 eene vry langdurige belegering van Alfonsus den III, koning van Castilië, heeft uitgehouden, en eindelyk door verraadt wierdt ingenomen. Zy behoort hedendaags, zynde een kommandery, de ridderorde van Calatrava toe. In de omleggende landstreek valt veel saffraan, olie, en zeer smakelyke wyn. *Mariana Hist. Hisp. lib. XI, cap.* 12. *Colmenar Delices de l'Esp. pag.* 340.

ZURZACH, in 't Latyn *Certiacum*, en *Zurzachum*, een schoon marktvlek niet verre van den Rhyn in de opperheerlykheit van het graafschap van Baden gelegen, en vermaard wegens de twee Jaarmarkten, welke alhier gehouden, en niet alleen van de Zwitsersche, maar ook van vele Duitsche en Fransche kooplieden bezocht worden. De koningen van den Karolingischen stam hebben 'er een Benediktyner klooster gesticht, het welk in 't jaar 1251 aan het bisdom van Constants is gekomen, en van bisschop Rudolf van Habsburg in een kollegiaal sticht is verandert, het welk alsnog in bloei is. *Simlerus de Rep. Helvet. Wagner.*

ZUSKI, of SUISKI, (BASILIUS) grootvorst van Ruslandt, was uit het bloedt der Russische vorsten gesproten. Toen de valsche Demetrius in 't jaar 1605 Czaar wierdt, smeedde Basilius eene zamenzwering tegen hem; maar de zelve wierdt ontdekt, waar op Basilius gevangen wierdt genomen, op de pynbank gelegt, en ter doodt veroordeelt: doch zo als de beul gereed stondt om hem met de byl het hoofdt af te hakken, kreeg hy genade. Maar hy rustte niet voor dat hy in het volgende jaar eene andere zamenzwering tegen Demetrius hadt aangerecht, in welke de zelve jammerlyk vermoord wierdt. Zie op DEMETRIUS GRISCA UTROPEJA. Hier op wierdt Basilius Zuski in de plaats van Demetrius tot groothertog uitgeroepen. Maar daar ontstondt kort daar na een gerucht, dat 'er een ander in de plaats van Demetrius was omgebragt, en dat zich de zelve in Polen onthieldt. Basilius beval daar op, dat men het ligchaam van den voor zeventien jaren waarlyk te Uglitz vermoorden jongen Demetrius te Moscow zou brengen, om te tonen, dat Demetrius Grisca Utropeja een bedrieger was. Maar alzo dat ligchaam nergens te vinden was, liet hy den zoon van zekeren priester, die omtrent tien jaren oud was, heimelyk vermoorden, en gaf voor, dat des zelfs ligchaam dat van den jongen Demetrius was, met byvoeginge, dat het zelve door een zonderling wonderwerk niet vergaan was. Ook moesten eenigen veinzen blind, lam, of op eene andere wyze gebrekkelyk te zyn, en daar na uitstrooien, dat zy by het graf van den waren Demetrius van hunne kwalen en ongemakken genezen waren. Maar deze gewaande mirakelen hadden wel haast een einde, en de twede valsche Demetrius kwam uit Polen te voorschyn, krygende wel haast een groten aanhang; zelfs wierdt Basilius van den zelven in 't jaar 1608 binnen zyne residentiestadt Moscow belegert, en eindelyk door den bystandt der Zweden daar van verlost. Doch zyne zaken verslimmerden des niettegenstaande van tydt tot tydt, tot dat hy in 't jaar 1610 zelfs door de Russen in een klooster wierdt gestoken, en daar na, wanneer zy den Poolschen prins Uladislaus tot groothertog verkoren hadden, aan de Polen overgelevert, die hem in 't jaar 1611 te Gostina in de gevangenisse lieten sterven, en op het veldt begraven. *Olearius Moscow, Reizebeschr. Piasecii Chron. Pol. ad ann.* 1606. *Tragœd. Moscow. Petrei Chron. Russ.*

ZUTPHEN, ZUTFEEN, (HET GRAAFSCHAP of KWARTIER VAN) is een landschap in Nederlandt, gelegen tusschen dat van Over-Yssel, het bisdom van Munster, het hertogdom van Kleef, en het hertogdom of de provincie van Gelder, by welk laatste het gewoonlyk gevoegt wordt, en, met het zelve, thans de eerste der zeven Vereenigde Nederlandsche Provinciën uitmaakt. Het wordt door den ouden en nieuwen Yssel van de Veluwe, en door de Schipbeek van Over-Yssel afgezondert. De naam van *Zutfeen* is, volgens het schryven van den Heere Alting, zeer oud, en naar het zeggen van de meeste schryvers afkomstig van de veenen, in het Zuiden van dit landschap en des zelfs hoofdstadt gelegen, als of men zeide *Zuit-veenen*. Maar eenige andere schryvers zeggen, dat de zelve afkomstig is van de *Usipeten*, die zy zeggen dat hier gewoont hebben. Voor het jaar 856 vindt men Zutphen met den tytel van graafschap niet vermeld; maar het geslachtregister van deze graven is zeer onvolmaakt, waarom men het zelve hier niet zal ophalen, maar de nieuwsgierigen naar Slichtenhorst in zyne *Geldersche Geschiedenissen, fol.* 58 *enz.* wyzen. Dit graafschap kwam na de doodt van Gerlach, in 't jaar 1076 in het beleg van Yssselmonde, daar hy op de zyde van den bisschop van Utrecht tegen grave Diderik van Hollandt was, gesneuvelt, aan Ottho den I, grave van Gelder, die in 't einde van de elfde en 't begin van de twaalfde eeuwe heeft geregeert, door zyn huwelyk met Sophia, erfdochter van Zutphen, en wierdt daar mede vereenigt. Het zelve bekleedt tegenwoordig de derde plaats onder de vier kwartieren van Gelderlandt, en heeft, behalven de hoofdstadt ZUTPHEN, waar van in het volgende artykel zal gesproken worden, vier kleine bemuurde steden, die ieder een stem op de landvergaderingen hebben, namentlyk *Doesburg*, *Deutechom*, *Lochem*, en *Grol*, nevens twee andere, die geen stem hebben, als: *Breevoort* en *Borkelo*. Het landgebiedt wordt op de navolgende wyze verdeelt, als: 1. het *Schoutampt van Zutphen*, behorende aan de hoofdstadt, en waar in leggen de dorpen en gehuchten van *Vorden*, *Almen*, *Gorssele*, *Warensveldt*, *Wichmont*, nevens de adelyke huizen *te Dorth*, *Dam*, *Voorst*, *Bezelink*, *de Boedelhof*, *Velden*, *Vorden*, *Hakfort*, en *Brunsberg*. 2. Het *Landdrostampt van Zutphen*, waar in gevonden worden *Zelhem*, *Hummel*, *Hengel*, *Steendre*, *Ruurlo*, en *Doetekom buiten*, als mede de sloten *Leemkoul*, *Kervel*, *Hummel*, *Enghuizen*, *Hagen*, *Ruurlo*, *Middeler*, *Wildenburg*, *Brantzenburg*, *Baak*, *Holthuizen*, *Spanseweerdt*, en *Hoynoorde*. 3. Het *Richterampt van Doesburg*, bestaande in het karspel van *Angerlo*, met de in- en buitenheemsche, *Drempt*, *Keppel*, en de huizen van *Oldenhoven*, *Keppel*, *Kol*, *Bingarden*, *de Uilenpas*, en *Gysbeek*. 4. Het *Schoutampt van Lochem*, daar de kreits of kring van *Verwolde* onder hoort, en de adelyke hofsteden *Pol*, *Verwolde*, *Laar*, *Amsen*, *Langen*, *Kluize*, *Diepenbroek*, *Netelhorst*, *Hoest*, en *Karsenborg*. 5. Het *Drostampt van Breevoort*, begrypende het stedeke van dien naam, nevens de dorpen *Wintersuyk*, *Aalten*, en *Dinksperlo*, en de adelyke sloten *Travenhorst*, *Vraggeren*, en *Walvoort*. 6. De *heerlykheit van Borkelo*, bestaande in het stedeke *Borkelo*, de dorpen *Eybergen* en *Geisteren*, en de edele sloten *Tignagel*, *Kyswelde*, *Fokking*, *Amerschot*, *Bloyshuis*, en *Botshuis*. En 7. het *erfampt van Anholt*. *Slichtenhorst Tonneel des lands van Gelder fol.* 64 *enz. en Geldersche Geschiedenissen.*

ZUTPHEN, de hoofdstadt van het voorgemelde graafschap, is gelegen aan de regter zyde van den Yssel, behalven welke rivier zy door het stroomtje of vloedt de Berkel besproeit wordt, welk laatste midden door de stadt loopt, en zich buiten de zelve in den Yssel stort. Zy legt omtrent twee uuren van Doesburg, vier van Arnhem, en zes van Nimwegen. Van de naamreden der stadt is in het voorgaande artykel gesproken, daar men hier zal byvoegen, dat de stadt in een brief van Wilhelm, bisschop van Utrecht, den naam van *Sutfinne* draagt. Het is eene fraaie stadt, pralende met verscheide zo gemene lands, als burger huizen, waar van in het vervolg breder gewag zal gemaakt worden. Zy is al van ouds met vele herelyke voorrechten begunstigt, en eene brave koopstadt, als mede eene der vermaarde Hanzeesteden geweest, zo dat men gemeenlyk tot een spreekwoordt zeide: „Nimmegen „de oudste, Roermondt de grootste, Zutphen de rykste, en „Arnhem de lustigste." De stadt wierdt in 't jaar 1202 door Theodoricus, XXXII bisschop van Utrecht, ingenomen. Gedurende de binnenlandsche oorlogen tusschen de Hekerens en Bronkhorsten was zy aan de zyde der eersten; en in den oorlog en het begin der Nederlandsche beroerten leedt zy schrikkelyke wreedheden van den hertog van Alba, of zynen zone Don Frederik. Namentlyk, de graaf van den Berg hadt, na het innemen van den Briel door de Watergeuzen, Zutphen, met de meeste andere plaatsen in en omtrent dat graafschap, ingenomen in 't jaar 1572; maar na dat Bergen in Henegouwen verovert was, trok Don Frederik door Brabandt naar Gelderlandt, kwam voor Zutphen, dat met eene goede bezettinge voorzien was, den 23 November, plantte zyn geschut, na dat hy de stadt eerst hadt opgeëischt, daar het krygsvolk niet naar hadt willen luisteren; beschoot met dertien van de grootste stukken de poort van de nieuwe stadt, en maakte eerlang aldaar eene grote bresch in den muur. Het krygsvolk, schrikkende voor den Spaanschen bloeddorst, vluchtte met eenige burgers 's nachts daar uit, latende de stadt in den noodt, die zich des morgens willende overgeven, door de Spaanschen verklockt wierdt: want zy braken door de gescheurde en open vesten in, hakten alles neder, wat in 't geweer was, en vielen toen verder aan 't plunderen, moorden en schofferen der vrouwen en maagden. Na dat dit begaan was, baden de stadhouder Hiërges en eenige Hoogduitsche oversten voor 't behoudt der overige gevangenen, zo inwoonders, als krygslieden, die het gemoedt van Don Frederik schier omgezet hadden; maar een Franciskaner monnik, uit de stadt geboortig, en van toorn brullende, stookte Frederik op, gebruikende dezen godlozen raadt, „dat men de eieren in de pan zou kloppen eer daar kiekens van kwamen." Hy volgde den paap en zyne boosaardigheit in: toen wierden alle gevangenen

ſchandig opgehangen, of in den Yſſelſtroom, die, met ys bedekt zynde, open gehakt wierdt, verdronken en geſmoort. Maar den 30 May van 't jaar 1591 wierdt Zutphen door prins Maurits van Orange binnen vyf dagen uit handen der Spaanſchen gerukt, en zodanig verſterkt, dat het voor een van de ſterkſte plaatſen van 't gehele Vereenigde Nederlandt kon verſtrekken, zynde met tien bolwerken, vier ravelynen, twee katten, twee hoornwerken, en eene fauſebraye, met een dubbelde gracht, omringt. *Slichtenhorſt fol.* 525 *enz.* In dien ſtaat bevondt zich deze ſtadt in het rampzalige jaar van 1672, wanneer ze door de Franſchen belegert wierdt: hoewel 'er al eenige dingen nog in geen zo volkomen ſtaat van tegenweer gebragt waren, als het wel behoorde, en hadt kunnen, of moeten geſchieden; want het magazyn ontbrak 't nergens aan; daarenboven lagen 'er voor de ſtadt eenige ammunitieſchepen op den Yſſel, met allerhande krygstuig, en wat 'er zelfs tot een gansch leger nodig was, voorzien en beladen, die door 't vallen van het water, het welk in dien tydt gebeurde, onbevaarbaar wordende, voor de ſtadt moeſten blyven leggen, om daar geloſt, en alles daar uit in het magazyn gebragt of geborgen te worden; zo dat zelfs de ſchepen, die nog eenige ammunitie in hadden, op dat 'er de vyandt geen voordeel van zou trekken, in den grondt geboort wierden. Daar by beſtondt de bezetting uit vyf en dertig kompagniën te voet, en drie te paardt, daar nog twee kompagniën Utrechtſche burgers, nevens een uit Amersfoort, en twee van Waardgelders, ieder van 100 koppen, met de verlopene bezettelingen uit Grol en Breevoort, by kwamen; behalven de burgery der ſtadt, die, in vyf kompagniën verdeelt, eenparig tot de uiterſte tegenweer gemoed was, en beſloten hadt goedt en bloedt daar voor op te zetten. Op den [illegible] Juny kwam een trompetter van den koning van Vrankryk de ſtadt opeiſchen, doch wierdt kort afgewezen. Des anderen daags kwam 'er een ander, met twee Roomſchgezinde Gelderſche edelen, Benting en Barreveldt, zeer veel aanbiedende, namentlyk voor de ſtadt, als des ganſchen graafſchaps hoofdt, en bygevolg voor het gehele landt en graafſchap, vrye oeffening van den Gereformeerden Godsdienſt, 't behouden der voorrechten, en dat de bezetting met geweer en bagagie werwaarts zy wilde vry zou mogen vertrekken; doch by weigering over den kling zou ſpringen. Daar op wierdt eene vergadering belegt, en de kommandeur Zwartzenburg in de zelve onder anderen gevraagt, wat te doen ſtondt. Hy antwoordde, dat alzo hy eerſt uit het leger van den prins van Orange kwam, de Magiſtraat, Ridderſchap, en Gemeentslieden die vrage beter zouden kunnen beantwoorden dan hy; dat hy wel verſcheide gebrekkelykheden gevonden hadt: doch dat die nu nog, zo veel mogelyk was, dienden verbetert te worden. De burgery was over die aangeſtelde vergadering, als mede over 't uitzenden van twee ſtads gedeputeerden, om 's konings leger te bezichtigen, zeer misnoegt; maar middelerwyl dat die beide uit waren liet Zwartzenburg alle krygs- en burgerofficieren, tot vaandrigs toe, byeenkomen, hen zeer ernſtig afvragende, of zy de ſtadt ten uiterſte wilden helpen verdedigen, het welk zy alle eenpariglyk, en met het opſteken der vingeren, beloofden. Benting kwam des namiddags weder binnen de ſtadt, boodt als nog de vorige voorwaarden aan, des konings zachtmoedigheit zeer hoog roemende, en daar by zeggende, dat het nu nog tydt was, tonende met eenen een brief, waar by de provincie van Utrecht zich aan den koning hadt aangeboden. Dit verwekte zodanige opſchudding, dat de magiſtraat en edelen van dien tydt af tot verdragen overhelden; ook kwamen de twee gemelde gedeputeerden tegen den avondt weder binnen, waar op voort Raadt gehouden wierdt tot laat in den nacht; ook bygebragt de geringe tegenweer, die de ſtadt zou kunnen doen tegen de overgrote macht des konings. Toen de burgers dat vernamen, waren zy zeer t'onvrede, alzo ze nog geen vyandt gezien hadt. Den 20 Juny wierdt echter voor de twede maal vergadering gehouden, even zo als den 18 was geſchied, waar in van den voorzitter gene andere voorſtellingen wierden gedaan, dan ſtrekkende om te doen zien, dat 'er meer geneigt waren om de ſtadt over te geven dan zich tegen de macht des konings van Vrankryk aan te kanten, en den zelven daar door te vertoornen, alzo zulks de gehele verwoeſting van de ſtadt en het graafſchap zou met zich ſlepen, en dat hy preſident het zo meende te ſchikken, dat zy twaalf jaren lang van alle ſchattingen vry zouden zyn. De Magiſtraat of Burgermeeſters ſtemden het overgeven daar op toe. De Ridderſchap viel tot den zelven voorſlag over, behalven den heere Schimmelpenninck, die tot geen overgeven wilde verſtaan, alzo nog geen vyandt gezien was. Onder de gemeentslieden toonde zich Doctor Lanſing alleen zo hertelyk als gemelde heer Schimmelpenninck. De burger luitenants toonden zich en ſpraken als ſoldaten, en een onder hen, genaamt de luitenant Jan Coulman, zeide, onder anderen, „ dat hy in zy„ ne jonge jaren ook den kryg hadt gevolgt, en gezien, dat „ men de beſte voorwaarden bedong, wanneer men tot op „ het uiterſte de tanden liet zien." Doch onaangezien zodanige ingebragte klemmende redenen wierden eenige artykelen op het papier gebragt, en drie gemachtigden nevens Benting afgevaardigt om zich by den koning te begeven; maar 't ſcheelde weinig of zy waren alle van de manhafte en misnoegde burgers aan een kant geholpen, die Benting nog alleen lieten vertrekken. Benting berichtte den koning de verwarring en oneenigheit in de ſtadt, die den hertog van Orleans derwaarts zondt, om bezit van de ſtadt te nemen, of, ingeval van tegenweer, te belegeren. Op den volgenden dag, den [illegible] Juny, vertoonde zich de vyandt voor de ſtadt; doch wierdt met het grof geſchut zodanig verwelkomt, dat hy moeſt te rug deinzen. Hy maakte echter 's nachts zyne aannaderingen; maar alzo van binnen alles vol wanorder en oneenigheit was, kon daar niets op volgen, dan dat, ſchoon eenigen zich dapper zochten te kwyten, en een uitval of twee deden, de overgaaf der ſtadt kort daar na, namentlyk den [illegible] Juny, 's namiddags, zeer verward daar op volgde: want na dat 's morgens weder eene vergadering belegt was, en eenige ſchriftelyke artykelen waren opgeſtelt, vertrokken eenige gedeputeerden na den middag naar den hertog van Orleans, zonder in de ſtadt eenige Franſche oſtagiers te nemen, om hem die voor te ſtellen. De hertog verwierp de zelve, ſchreef hen andere voor: en ſchoon de gedeputeerden die wilden betwiſten, achtte hy ze onwaardig aan te horen, en liet hen met eenige duizende ruiters en voetvolk naar de ſtadt geleiden. Ondertusſchen waren eenige Franſchen al tot in 't ravelyn gedrongen, en zouden, gedurende den ſtilſtandt, en terwyl de gedeputeerden nog buiten waren, verder gekomen zyn tot in de ſtadt zelf, indien zy niet door het optrekken van eene brugge geſtuit waren. Maar na dat op het roepen van den burgermeeſter aan de burgers, op de wallen ſtaande: *Goed akkoort, mannen, maakt open*, de poort geopent was, kwamen de Franſchen met de gedeputeerden in vollen marſch binnen, tot groot misnoegen van den burger, die op den Franſchen trommelſlag, voor plunderinge bevreeſt, daar in de nieuw-ſtadt en in eenige achterhoeken al een begin van was gemaakt, het geweer nederwierp, en zich naar huis begaf. De bezetting, zo officieren, als gemene ſoldaten, wierden ontwapent, en daar op in de Grote kerk opgeſloten, daar zy zo lange op water en broodt moeſten zitten, tot dat zy hun losgeldt hadden opgebragt. Voor rantzoen van de metalen, om dat des konings geſchut voor de ſtadt was geplant, en daar op geſchoten hadt, moeſt de zelve vyftien duizend guldens opbrengen. Maar wanneer de Franſchen hunne veroveringen in het volgende jaar al zo ſchielyk moeſten verlaten, als zy de zelve gedaan hadden, trokken zy ook uit deze ſtadt, na dat zy alvorens alle krygs- en mondbehoeften daar uit hadden weggevoert, en de ſtadt twaalf oſtagiers aan hem doen overleveren wegens 80000 guldens brandſchatting voor het gehele graafſchap. Zie *Valkenier Verward Europa pag* 499—508; en *Vervolg van 't Verward Europa pag* 811.

De grote voorrechten, door de graven van Zutphen, de hertogen van Gelder, en andere vorſten aan deze ſtadt verleent, kunnen by *Slichtenhorſt*, *fol.* 565 *tot* 574, nagezien worden.

In het begin van dit artykel is gezegt, dat Zutphen met verſcheide ſchone, zo geeſtelyke, als wereldlyke gebouwen verſiert is. Onder de eerſte munt uit de *Grote Kerk*, de welke in het jaar 1105 door graaf Otto van Zutphen, zone van Godſchalk en Adelheit, uit de aſch, en op den grondt van eene vorige kerk is geſticht, en door Burchardus, XXV biſſchop van Utrecht, ter eere van St. *Pieter en Walburg* ingewyd, en met een kunſtigen toren opgepronkt, die in den jare 1446, op Palmzondag, of Zondag voor Paaſchen, zo deerlyk door het onweder van blixem en donder getroffen wierdt, dat alles in den brandt raakte, zes klokken ſmolten, en de middelkerk, nevens de gehele Zuidzyde, door het inſtorten van den toren wierdt verplettert en af brandde. Wanneer alles nu in 't jaar 1499 weder opgebouwt, en de toren zelf veel fraaier weder opgemetſelt was, ter hoogte van drie honderd voeten en zeven vademen, van den grondt af te rekenen, trof den 29 Maart des jaars 1600 andermaal den blixem dezen torenſpits zodanig, dat dit heerlyk gebouw wederom tot aan het ſtenen werk toe afbrandde, en alzo tot het jaar 1637 bleef ſtaan, wanneer de kerkmeeſters dezen toren, wel vyf en twintig voeten lager, maar prachtiger dan te voren, deden herbouwen. In deze kerk was voor dezen een Kapittel van twaalf kanonniken, welker zes oudſte prieſters, de vier volgende diakenen, en de twee jongſte onderdiakenen moeſten zyn, hebbende een deken tot hun hoofdt, zynde het waarſchynlyk, dat het zelve door grave Otto van Naſſau en zyne vrouwe Sophia, erfdochter van Zutphen, is ingeſtelt, welker verhevene grafſteden, zo als ſchier het algemeen gevoelen is, in 't midden dezer kerke getoont worden, hangende daar boven een kunſtige yzer-verguide kroon. Ook vindt men alhier nog eene verwonderenswaardige koperen gegoten doopvondt, welke weleer prins Frederik Henrik van Orange aangeboden zynde, om ze tot geſchut te laten vergieten, zodanig behaagde, dat hy die ſchenkadie van de handt wees, zeggende, dat het onvergeeflyk zou zyn zulk een merkwaardig kunſtſtuk te vernietigen, waar van men zeggen mogt, dat wie zulks, te Zutphen komende, niet zag, den naam niet hebben mogt van Zutphen gezien te hebben. Behalven deze St. Walburgs kerk vindt men hier nog de *Broers-* en *Nieuweſtads kerken* tot de oeffeninge van den Gereformeerden Godsdienſt, de welke hier door vier predikanten geleert worden, behorende onder de claſſis van Zutphen, de vierde van het Synode van Gelderlandt, het welk om het derde jaar in deze ſtadt gehouden wordt.

Van ouds waren in deze ſtadt twee mans en vyf vrouwen of nonnen kloosters. Het eerſte der twee mans kloosters ſtondt in 't midden van de ſtadt, op den linker oever van de vliet Berkel, en wierdt van *Dominikanen*, anders *Predikheeren* genoemt, bewoont. Het zelve was geſticht door Margareta, doch-

dochter van Guido, grave van Vlaanderen, en gemalin van Reynald den I, grave van Gelder en Zutphen, of, zo als eenige anderen zeggen, door dien grave zelve. Het zelve is tegenwoordig tot het gebruik van een Latynsch school veranderd.

Het twede mans klooster wierdt van *Minnebroeders* bewoont, en droeg den naam van *Galilea*, zynde gelegen aan den ingang van de stadt, even buiten hare vesten, by de Laarderpoort. Het was in 't jaar 1455 gebouwt, en wierdt van dat soort van Franciskanen bewoont, die om de onderhouding van een strenger regel *Observanten* genaamt worden. Het zelve is in den aanvang der Nederlandsche beroerten, in den jare 1572, afgebroken.

Het eerste van de bovengemelde vyf nonnen kloosters, naar het naastgelegen gasthuis het *Spitaal* genaamt, wierdt van twaalf maagden bewoont, die naar den derden regel van St. Franciscus leefden, en den Raadt tot provisoors hadden.

Het twede nonnenklooster droeg den naam van *Yzendoorn*, om dat Arnolda, dochter van den heer Wouter Keppel, met hare dochter Johanna, gewonnen by den ridder Willem van Yzendoorn, zekere huizing tot het opbouwen van dit klooster gegeven hadt, wordende mede van *Tertiarissen*, of maagden, naar den derden regel van St. Franciscus levende, bewoont. Het zelve is nog byna in zyn geheel, maar zodanig, dat het een vryen doorgang heeft, om dat 'er in de nieuwe versterkinge van de stadt een poort is doorgeslagen.

Het derde nonnen klooster wierdt *Heer Henriks klooster* geheten, naar zynen eersten overste, Hendrik van Heusden, en wierdt bewoont van Religieuze dochters, van den zelven regel en vergaderinge als de voorgaande. Het was door eene weduwe, met name van Wulves, gesticht, en droeg uit dien hoofde ook den naam van *Wulfshuis*. De gebouwen van dit konvent zyn ook nog in hun geheel, maar in twee huizingen verdeelt, wordende het eene gedeelte voor een Pesthuis gebruikt, en zynde in het andere een Gasthuis geplaatst, dat van ouds de Beier wierdt genoemt, maar nu den naam van het Gulde Gasthuis draagt.

Het vierde nonnen klooster wierdt *het Rondeel* genoemt, om dat het op het rondeel van de stads vesten gebouwt was, zynde de maagden, die 'er huis hielden, aan geen kloostergelosten verbonden geweest. Dit konvent is naderhandt afgebroken.

Eindelyk, het vyfde nonnen klooster hadt den naam van *Admans huis*, en wierdt van het zelve slag van maagden, als de voorgaande, bewoont.

Onder de hedendaagsche Godshuizen zyn het *oude* en *nieuwe Gasthuis*, het *Borrenhof*, of *Heer Borrenhofs Oudeman-huis*, het *Weeshuis*, enz.

Onder de openbare wereldlyke gebouwen telt men het *Stadthuis*, zynde een ouderwetsch gebouw; de schone *Vergaderkamer der Heeren gedeputeerde staten* des graafschaps, in het jaar 1716 aan het *Gravenhof* aangebouwt; het *Wynhuis*, met een kunstigen toren, met twee omgangen daar boven, en een *Stads Wage* daar onder; enz. hebbende de stadt voorts verscheide waltorens, en dubbelde poorten. Ook dient tot geen klein sieraadt van deze stadt het huis van den grave van *Flodorf*, van de baronnen van *Heheren*, en de vrouwe van *Engelenburg* in de Kuiperstraat, alle drie met redelyke hoge torens pronkende.

De Regering der stadt Zutphen bestaat in een Scholtis en twaalf Schepenen, die alle Burgermeesters genoemt worden, en waar van 'er twee Zegelaars, of Burgermeesters in der tydt zyn. Zy slaan gezamentlyk het welvaren en bestier der stadt en onderhorige rechtsgebiedt gade; verkiezen, by versterf van een Raadspersoon, of 't verlaten van des zelfs ampt, met volle vryheit een anderen in des zelfs plaats. Zy loten op een gezetten dag in 't jaar, welke heeren onder zich de vierschaar by beurten zullen waarnemen, en wie daar in zal voorzitten, dragende alsdan den naam van Richters, van welker uitsprake geen beroep valt, kunnende ook, volgens een vergunbrief van hertog Arnold, gegeven in den jare 1432, geen zaken, voor dezen rechtbank hangende, daar van door andere rechters gehaalt of gewraakt worden.

Zutphen roemt op verscheide inboorlingen, en onder anderen op *Gerrit van Zutphen*, en *Gerrit Zerbolt van Zutphen*, van welke beide in de volgende artykels zal gesproken worden; op *Hendrik van Zutphen*, om de belydenisse der Evangelische waarheit in het jaar 1524 te Heiden, by Ditmarschen, levendig verbrand, en meer anderen. *Pontanus en Slichtenhorst Beschryv.* en *Hist. van Gelderlandt. Oudheden van Deventer I Deel*, enz.

ZUTPHEN, (GERRIT VAN) aldus naar zyne geboorteplaats genoemt, was wel geleert in de oude hoofdtalen, en een welsprekend Godgeleerde van zynen tydt. Hy was te Keulen aan den Rhyn professor in de Godkunde, en, naar de gedachten van sommigen, Reguliere kanunnik. Hy bloeide omtrent den jare 1390, en liet na de volgende schriften, als: *Quaestiones Sententiarum notabiles*; *Sermonum variorum liber unus*; en: *Quaestiones Quodlibetariae*; enz. *Zweertii Athenae Belg. Val. Andreas in Bibl. Belg.*

ZUTPHEN, (GERRIT ZERBOLT VAN) geboren te Zutphen in den jare 1369, wierdt een van de eerste broeders van de orde van St. Hieronymus, door meester Florentius Radewyn te Deventer gesticht, en 't ryke Fraterhuis genoemt, en is, naar de wyze van die tyden, genoemt met zynen voornaam en met den toenaam van zyne geboorteplaats alleen, met achterlatinge van zyn geslachtnaam *Zerbolt*; waar uit naderhandt verschil onder de schryvers van de levens van geleerde en vermaarde mannen is ontstaan. Gerrit Zerbolt, uit een braaf geslacht te Zutphen geboren, heeft aldaar de eerste gronden zyner studiën gelegt, die hy te Deventer naarstiglyk voortzette, alwaar hy kennisse aan de voorgemelde konventbroeders gekregen, en het priesterschap ontfangen hebbende, zich geheel en al aan het onderzoeken der heilige schriften en Godgeleerde boeken overgaf, waarom hy ook tot bibliothekaris van zyne medebroederen wierdt verkoren, bedienende dat ampt gedurende zyn gehele leven, schryvende zelfs vele boeken uit, en die aan vremden vereerende, achtende niets voordeeliger te kunnen doen, dan te bezorgen, dat een iegelyk kennis van de Goddelyke schriften bekwam. Hy is gestorven te Winsem, en aldaar begraven in het jaar 1398, in den ouderdom van 31 jaren, wanneer hy van den abt van Dikkeninge, in Drenthe, met welken, als Doctor in de kerkelyke rechten, hy dikwils over eenige gevallen van 't geweten raadpleegde, wederkeerde. Zyne nagelatene schriften zyn: *De Reformatione interiori, seu virium animae*; *De Ascensione spiritualis*; *De Libris Teutonicalibus*; *De utilitate lectionis sacrarum Litterarum*; *De precibus vernaculis*; *De vestibus pretiosis*; *In quendam inordinate gradus Ecclesiasticos & praedicationis officium affectantem*. *Zweertii Athenae Belg. Revii Daventria illustrata.*

ZUTTIBER, een zekere boschgodt by de oude Sorben-Wenden, de welke in een hem toegewyd bosch van eikebomen wierdt aangebeden. By Merseburg, omtrent de Saalbrug, was voor dezen zo een boschje; maar het zelve is omtrent den jare 1008 omver gehakt. *Albini Meisn. Land-Chron. pag.* 146. *Brotuff Mers. Chron.*

ZUYDBROEK. Zie ZUIDBROEK.

ZUYDBURG. Zie ZUIDBURG.

ZUYD- EN NOORD-LINSCHOTEN, *Heckendorp*, en *De Waart*, of *Weert*, of *Snellerwaardt*, gekomen uit den huize en patrimonieel der graven van Hollandt, zyn drie hoge heerlykheden, of gerechten, behorende onder een baljuwschap, en gelegen aan de Noordzyde van den Yssel, omtrent Oudewater. Na het geen boven in het artykel van LINSCHOTEN van die hoge heerlykheit in 't algemeen is gezegt, zal men den Lezer hier de navolgende beschryving, ons sedert ter handt gestelt, en eenige nader byzonderheden daar van behelzende, mededeelen. In 't jaar 1428 beloofde vrouw Jacoba, hertogin van Beyeren, gravin van Hollandt, enz. aan den heere Jan, burggrave van Montfoort, haren Raadt en kamerling, als zy in de geruste bezittinge van hare landen kwam, alsdan aan hem en zyne mannelyke nakomelingen tot een versterfelyk erfleen te zullen geven en schenken de hoge en lage heerlykheden, met het dykgraafschap van de drie buurschappen Linschoten, Heekendorp, en De Waart, of Weert, met alle recht te water en te lande. Dien volgende schonk en gaf Philips, hertog van Burgundië, graaf van Hollandt, enz. ter gunste van zyne beminde zuster, vrouwe Jacoba, hertoginne van Beyeren, gravinne van Hollandt, enz. haren Raadt en kamerling, den heere *Jan, burggrave van Montfoort*, uit byzondere gunste, de hoge heerlykheden van de drie buurschappen, *Linschoten*, *Heekendorp*, en *De Waart*, met het dykgraafschap, erve, renten, en al het andere, daar toe behorende, te water en te lande, in aller maniere, „ gelyk als onze lieve oom, (zo als men in den brief leest) hertog Johan van Beyeren, voor, en wy na, de voorsz. buurschappen „ bezeten hadden, te houden tot een regt leen. Gedaan den „ 25 Augusty 1428." Maar den 27 April des jaars 1433 gaf de voornoemde hertog Philips van Burgundië een tweeden verlybrief, waar in hy alle de voorgaande rechten te water en te lande wel bevestigt, de ingezetenen ontslaat van den eedt, aan hem gedaan, en belast dien aan den voorgemelden heere Jan, burggrave van Montfoort, te doen; maar hy stelt met eenen, „ dat hy die voornoemde heerlykheden niet zal afscheiden van „ de landen van Woerden; dat hy aan de sluizen en watergangen, die het Waterschap van Woerden daar heeft, geen „ bezwaar zal toebrengen, dat hy ook geen sloten, enz. „ zal mogen maken, en dat hy het zal bezitten tot een recht „ versterfelyk mannelyk leen." Doch op den 3 November des jaars 1505 verklaart en verandert koning Philips, by der gratie Gods koning van Castilië, van Leon, enz. graaf van Hollandt, enz. ten verzoeke van den ridder en kamerling, den heere burggrave van Montfoort, „ dat de hoge heerlyk„ heden en dykgraafschappen van Heekendorp, Linschoten, „ en De Waart zouden zyn en wezen een goed leen, en onversterfelyk gemaakt, en dat het overzulks zo wel op „ vrouwen, als mannen zoude succederen; enz." Ook zyn deze heerlykheden gebleven in het huis van *Montfoort* tot den jare 1594, wanneer daar mede verlyd is *Jonna van Merode*, door de doodt van hare moeder, vrouwe *Philippote van Montfoort*, in welke familie van *Merode* de zelve vervolgens zyn gebleven tot den jare 1661. Den 28 October des jaars 1661 wierdt de heer Raad-pensionaris *Johan de Wit*, door vrywillig dekreet van den Hogen Raadt, hier toe gerechtigt, in welke familie de gezegde hoge heerlykheden geweest zyn tot den jare 1723; in welk jaar, op den 12 October, daar mede is verlyd de heer *Jan Hendrik Strik van Linschoten*, zynde van een oud en zeer aanzienlyk geslacht uit het sticht van Utrecht, waar van het Byvoegsel, hier na volgende, kan nagezien worden, welke Heer de zelve by het Stichtsch Linschoten en zyne andere heerlykheden heeft gevoegt; onder welke hier nog verdient vermeld en kortelyk beschreven te worden

den (alzo het ons wat te laat is ter handt gekomen om boven op zyn rechte plaats gebragt te worden) de hoge, vrye, allodiale heerlykheit van YSSELVEER, of HET VEER, gelegen onder en langs de stadt Oudewater.

Oudtyds plagten de burggraven van Montfoort deze laatste heerlykheit als een souverainiteit te bezitten, gevende daar op vrygeleide; en het zelve vergunt hebbende aan een persoon, die binnen Oudewater een mantlag hadt begaan, zo is daar over een proces ontstaan tusschen de heeren van Montfoort en den procureur generaal van den Hove van Hollandt voor den Hogen Rade van Mechelen, en is eindelyk by der zelver twede, of definitive sententie in dato den 10 October 1562 verstaan, te weten van de gronden en territorie van Hollandt, „ Blyvende „ den heere van Montfoort geheel in zyne heerlykheit en „ rechten op de voorsz. plaatsen van 't Veer, zulke als naar „ rechten hem moge competeren; en aangaande de accynse „ alrede geligt by die van Oudewater op de voorsz. plaatsen, uit „ krachte van de sententie van onze voorsz. grote Raden in „ dato den 9 December 1560, hebben wy gepermitteert en „ permitteeren den voornoemden heere van Montfoort daar van „ te ligten zulke portie en deel van accynsen, als hy gewoon „ is te hebben en te heffen in der zelver plaatsen van de wy- „ nen en bieren, aldaar gedispenseert en getleeten. enz.

ZUYDERVELDT, of SYDERVELDT, een dorp in het graafschap Kullenburg, tegenwoordig onder Hollandt behorende, heeft kerk en predikant, staande onder de classis van Buren.

ZUYDERZEE. Zie ZUIDERZEE. enz.

ZUYLEN, ZOELEN, ZULEN, een schoon en zeer vermakelyk dorp en ambachtsheerlykheit in het Nederkwartier van het sticht van Utrecht, een groot uur gaans van de stadt van dien name, aan de regter zyde van den vermakelyken Vechtstroom gelegen. Het wordt in een giftbrief van het jaar 838, by Menso Alting, *Notit. Germ. Inf. P. II, fol.* 173, THULE genoemt, alwaar men ook leest, dat het weleer onder *Bracela Praterium*, dat is, *het Gerecht van Breukelen*, behoorde. Deze heerlykheit behoorde van ouds ten dele den abt van Oostbroek, als blykt uit een verlybrief van den laatstgemelden abt, gegeven in 't jaar 1446, en twee andere van bisschop David van Burgundië van den 22 Maart en 12 November des jaars 1458, als mede inzonderheit uit den overgiftbrief van vrouwe Elizabeth van Kullenburg, weduwe van heere Jan van Luxemburg, heere van Vyle, gegeven den 19 February des jaars 1510, en het verly van den abt, prioor, en het konvent van Oostbroek, daar op gegeven den 14 April des zelven jaars. Naderhandt is deze heerlykheit door Henrik van Beyeren, LVIII bisschop van Utrecht, aan Willem, grave van Rennenberg, opgedragen, de welke in 't jaar 1546 op het kasteel of slot van Zuylen overleden zynde, wierdt zyn hert alhier in een lode kist, zyn ingewandt te Westbroek, en zyn ligchaam te Oostbroek ter aarde besteld: maar de kerk van het laatstgemelde dorp in den jare 1580 afgebroken zynde, wierdt zyn ligchaam, met de graftombe, in de kapel van Zuylen overgebragt. Deze kapel is sedert vervallen, en een nieuwe kerk voor de Hervormde ingezetenen van dit dorp opgebouwt, pronkende met een klein zeskantig kloktorentje op den voorgevel, naar den kant van de Vecht toe, die door een eigen predikant wordt bedient, staande onder de classis van Amersfoort. De tegenwoordige bezitter van deze heerlykheit is de Heer *Reynoud Gerard van Tuyl van Serooskerken*, kanunnik van St. Jan te Utrecht, een van de acht Heeren Geëligeerden, verbeeldende het eerste lidt van de Staten des lands van Utrecht, enz. enz. daar mede beleent den 28 January des jaars 1693. *M. Alting Notitia Germ. Inf. P. II, fol.* 173. *A. Matthaeus de Jure gladii cap.* 27. *Hist. van het Utrechtsche Bisdom II Deel, p.* 169, 170.

ZUYLEN, (HET HUIS TE) staande in het voorgemelde dorp, is een aanzienlyk gebouw, versterkt met twee achtkante torens op de hoeken van den achter-, en twee zeskante op die van den voorgevel, en voorzien met brede vyvers, een ruimen voorhof, en net beplante lanen en tuinen. Het is door de Staten des lands van Utrecht voor eene ridderhofstede erkent den 20 Maart des jaars 1512, en leenroerig van het gemelde landschap, zynde laatstelyk, te weten den 26 January des jaars 1695, daar mede beleent de bovengenoemde ambachtsheer van Zuylen, de Heer *Reynoud Gerard van Tuyl van Serooskerken*, zoon van wylen *Henrik Jakob van Tuyl van Serooskerken*, en van *Anna Elizabeth van Rheede van Nederhorst*, vrouwe van Zuylen by erffenisse van haren grootvader, *Adam van Lokhorst*, heere van Alkemade, van Zuylen, enz. Zie *Ant. Matthaeus de Jure glad. cap.* 27. *& de Fundat. & Fat. Eccles. lib. II.* enz.

ZUYLE- of ZUYLENSTEIN, een heerlyk en riddermatig huis, gelegen in het overkwartier des lands van Utrecht, digt by de vrye heerlykheit Leerzum, en hebbende van ouds het hoogadelyke en beroemde geslacht *van Zuylen* toebehoort. *Jan van Zuylen van Natewisch* is by 't uitsterven van de oude bezitters daar mede verlyt den 26 February des jaars 1465, die het zelve den 9 September 1497 overgaf aan zynen zone *Wouter van Zuylen van Natewisch*, de welke Zuylenstein den 31 Maart 1502 verkocht aan *Diderik van Beverweert*. *Frederik van Seldenacq*, erfkeukenmeester des H. Roomschen Ryks, bekwam het wederom door koop den 14 Augusty des jaars 1516, en liet, den 12 July des jaars 1542 overlydende, het zelve na aan zynen broeder *Jan van Seldenacq*, dien den 20 July des jaars 1549 *Jakob van Seldenacq* gevolgt is, die dit adelyke huis den 19 November van den zelven jare 1549 overdroeg aan den ridder *Ernst van Nyenrode*, van wien het des zelfs dochter, *Geertruid van Nyenrode*, den 15 October des jaars 1558 geërft heeft. Zy, gehuwt met *Godard van Reede*, ridder, heere van Amerongen, bragt het over op hare dochter, *Adelois van Rheede*, die ten man gehad heeft Thomas Maria van Wingfelt, de welke het verkocht heeft aan *Jan van Renesse van der Aa*, heere van Dorp, te weten den 19 Augusty des jaars 1611. Van dezen heeft het Frederik Henrik, prins van Orange, den 11 Augusty des jaars 1630 bekomen voor zynen zone *Frederik van Nassau*, gesneuvelt in den slag tegen de Franschen voor Woerden in den jare 1672, het zelve nalatende aan zynen zone, *Willem van Nassau*, door Willem den III, koning van Groot-Britannië, verheven tot grave van Rochefort, in Engelandt. Hem, den 12 July des jaars 1708 overleden, is gevolgt zyn zoon, *Willem Henrik van Nassau*, na wiens doodt deze heerlykheit den 2 December des jaars 1710 is gevallen op zynen broeder, *Frederik van Nassau*, grave van Rochefort, heere van Wajestein, die de zelve nog tegenwoordig bezit als een leen van het sticht van Utrecht, met hoog, middelbaar en laag rechtsgebiedt, volgens overeenkomst van voorgemelden prins Frederik Henrik van Orange met den heere van Amerongen, en goedkeuringe der Heeren Staten des lands van Utrecht, gegeven den 11 May des jaars 1631. *A. Matthaeus de Jure gladii cap. 16. Freschot Hist. abregé de la ville & province d'Utrecht.*

ZUYLICHEM, een dorp en heerlykheit van den Bommelerwaardt, een gedeelte van het kwartier van Nimwegen, aan de Waal, tusschen Bommel en het huis te Loevestein gelegen. Het wordt in 't geestelyke met Nieuwaal van een predikant bedient, staande onder de classis van Zalt-Bommel. Slichtenhorst noemt het een vlek, en zegt, dat het eertyds een tol heeft gehad, dien Reynald de I, hertog van Gelder, in het jaar 1317 aan Gerlt, heere van Voorn, verkocht. *Slichtenhorst Toneel van Gelderlandt bl. 70. en Geldersche Geschieden. fol.* 113 enz.

ZUYLICHEM, (KONSTANTYN HUYGENS, HEER VAN) geheimschryver en Raadt van drie prinssen van Orange, daar by een der geleerdste mannen, der beste geesten, en der voornaamste dichters van de XVI eeuwe. Men heeft van hem eene grote verzameling van Latynsche en Nederduitsche gedichten, gedrukt onder den tytel van *Momenta desultoria* in 8. en *Korenbloemen*, in quarto. Hy was geboren in 's Gravenhage den 4 September des jaars 1596, en de twede zoon van CHRISTIAAN HUYGENS, sekretaris van den Staat der Vereenigde Nederlanden, overleden in 's Gravenhage in het jaar 1624, nalatende twee zonen en twee dochteren, te weten MAURITS HUYGENS, daar prins Maurits van Orange als gevader over ten doop stondt, geboren in den Hage den 12 May des jaars 1595, sekretaris van den Nederlandschen Staat na de doodt van zynen vader, en KONSTANTYN HUYGENS, met wien dit artykel is begonnen, en van welken straks meer zal gezegt worden. De oudste dochter, GEERTRUIT HUYGENS, trouwde met Philip Doubleth, heere van St. Annelandt, rentmeester generaal van dezen Staat. De twede dochter, CONSTANTIA HUYGENS, geboren den 2 Augusty des jaars 1602, is gehuwt geweest aan David le Leu de Wilhem, Raadt des prinssen van Orange, en in den hove van Brabandt, uit zeer ouden en edelen huize in 't graafschap van Artois en het bisdom van Kameryk. Konstantyn kwam onder prins Frederik Henrik in de bovengemelde bedieninge, volhardde in dien staat by de volgende prinssen, tot dat hy de zelve aan zynen oudsten zone overdeedt. In het jaar 1661 wierdt hy afgezonden naar het hof van Vrankryk, om de herstellinge van Orange, dat de koning van Vrankryk in bezit hadt genomen. Na dat hy eindelyk in 't jaar 1665 zulks verkregen hadt, vervorderde hy zyne reize naar Orange, om dat prinsdom weder in handen van zynen wettigen meester te stellen, dat met zeer grote plegtigheit geschiedde. Huygens raakte tot den hoogsten trap des ouderdoms, daar hy zo gelukkig in was, dat het hem noch aan sterkte naar mate zyner jaren, noch aan levendigheit van geest ontbrak: daar by zag hy zyn geslacht en huisgezin in een zeer bloeienden en vasten staat, en 't geluk, van dat zyne diensten, den tydt van twee en zestig jaren aan het doorluchtige huis van Orange gedaan, den vorsten overaangenaam waren. Hy hadt in zynen tydt in zeer grote gemeenzaamheit geleeft, en die onderhouden met de grootste en doorluchtigste letterkundigen der wereldt, voornamentlyk met Daniel Heinsius, en des zelfs zoon Nicolaas Heinsius, met Vossius, Ericius Puteanus, met Balzac, die hem zyne *Critica in Heinsii Herodem infanticidam* opdroeg; als mede met Corneille, Vader Mersenne, en den vermaarden Renatus Descartes; en alzo hy niet alleen een beminnaar was, maar daar by in alle kunsten en wetenschappen ongemeen ervaren, was zyn gemoedt en hert ook op eene uitmuntende wyze geneigt en hangende over de zodanigen. Men vindt hem dikwils gemeld in de brieven, welke van verscheide geleerden gedrukt zyn, en onder anderen in die van Wicquefort, van Barlaeus, enz. Hy stierf in 't jaar 1687, oud negentig jaren en zes maanden: was president in den Raadt van den prinsse van Orange, en liet drie zonen na, als: *Konstantyn*, sekretaris van Willem den III, prinsse van Orange, overleden in November des jaars 1697; *Christiaan*, van wien in het volgende artykel zal gesproken worden; en *N. Huygens*, die voor zyn leven lang afgezonden is geweest in het Edel-Mogende Collegie ter Admiraliteit te Rotterdam, daar hy in 't begin der maandt July

ly des jaars 1699 is overleden. Men vindt mede, dat 'er eene dochter van den heere van Zuylichem, *Susanna Huygens*, gehuwt is geweest met Philip Doubleth, heere van St. Anneelandt, haar vaders zusters zoon. Men zal hier uit *Rem. B* van dit artykel by *Bayle* nog byvoegen, dat Christiaan Huygens, de vader van onzen Konstantyn, en van wien boven reets gewag is gemaakt, de zoon was van *Kornelis Huygens*, een Brabandsch edelman, en van *Geertruit Bak*, dochter van Christiaan Bak, en Lucie Bak van Weelden, van een zelve afkomst met de edelen van *Asten*. Christiaan Huygens voornoemd was de eerste van zyn geslacht, die zich in Hollandt ter neder zette, na dat hy zich in zyn zes en twintigste jaar vermaagschapt hadde met eene zeer voorname Antwerpsche familie, door zyn huwelyk met Susanna Hoefnagel, dochter van Jakob Hoefnagel en van Elizabeth Vezeler, oudste dochter van Joris Vezeler, intendant generaal der koninklyke Spaansche munt in de Nederlanden, kunnende de rykdom van gemelden Jakob Hoefnagel genoegzaam besest worden uit zyn opschot van driemaal honderd duizend guldens tot stilling van de muitende Spaansche krygsbezettelingen te Antwerpen in het jaar 1576: ook heest hy zyne heerlyke hofstede, de Lanterhof genoemt, en een kwartier uure gaans buiten de gemelde stadt gelegen, zelf doen bouwen, zynde nog tegenwoordig aldaar genoeg bekend. Zyn oudste zoon, Balthazar Hoefnagel, is getrouwt met eene dochter van Diderik van Liesveldt, heere van Hamme, St. Anna, Opdorp, en kancelier van 't hertogdom van Brabandt. *Bayle Dict. Crit.*

ZUYLICHEM, (CHRISTIAAN HUYGENS, HEER VAN) oudste zoon van Konstantyn, van wien in het voorgaande artykel is gesproken, is geweest een der bekwaamste wiskundigen van de voorgaande eeuwe. Hy was geboren in den Hage, en studeerde in de Rechten onder den vermaarden rechtsgeleerde Vinnius, de welke zyne Uitleggingen of Verklaringen van de Instituten aan hem en zynen broeder Konstantyn heeft opgedragen in den jare 1645. Naderhandt leide hy zich voornamentlyk op de meetkunde (*Geometrie*) gevende in 't jaar 1651 zyn eerste werk daar omtrent uit, onder den tytel van: *Theoremata de Quadratura Hyperboles, Ellipsis, & Circuli, &c.* en in den jare 1654 een twede, genaamt: *De circuli magnitudine inventa.* Hy liet in 't jaar 1657, met de Verhandelingen van *Schoten*, drukken een traktaat in 't Nederduitsch *over de kanssen in het spelen*, het welk door den gemelden Schoten, die zyn leermeester was geweest, ten dienste der geleerden, en om de nuttigheit der *Algebra* aan te tonen, in 't Latyn is overgebragt. In 't jaar 1658 droeg hy aan de Staten van Hollandt op de beschryving van het slinger-uurwerk, door hem uitgevonden. Hy hadt alvorens reets een schets daar van uitgegeven; maar eenige menschen, nydig over zynen roem en verdiensten, zochten hem de eer van die uitvindinge te betwisten. Hy beschreef derhalven het maaksel en de veêren van dat kunstwerktuig, om het onderscheidt aan te tonen, dat 'er was tusschen het zelve en dat, door Galilei uitgevonden. In 't jaar 1659 gaf hy uit zyn *Systema Saturninum*, een werk, dat by de geleerden in grote waarde wordt gehouden, om de fraaie ontdekkingen, die hy daar in doedt Zyn grote naam en verdiensten deden hem naar Parys roepen, daar hem door den koning een aanzienlyk jaargeldt wierdt toegelegt, en hy tot lidt van de koninklyke Akademie der vrye wetenschappen verkoren. Hy droeg aan Lodewyk den XIV op zyne meetkundige betogingen aangaande de beweginge der slinger-uurwerken, gedrukt in folio met dezen tytel: *Horologium oscillatorium, sive de motu pendulorum, ad Horologia aptato, Demonstrationes Geometrica.* Hy keerde weder naar Hollandt na het overlyden van Colbert, dien groten Mecenas der geleerden van zynen tydt, en bragt het overige van zyn leven door met het onderzoeken en naspeuren van allerhande fraaie en nodige zaken in de wis-, sterre- en landmeetkunde. Zyn traktaat aangaande het *licht*, kwam in 't jaar 1690 uit; en na zyne doodt is zyn *Cosmotheoros* eerst te voorschyn gekomen, waar aan by zyn leven reets was gedrukt; gelyk ook zyne in geschrift nagelatene of overgeblevene werken naderhandt met den druk zyn gemeen gemaakt. Hy hadt een schoon en daar by zeer eenvoudig werktuig (*Machine*) uitgevonden, waar door hy op eene nette wyze voorstelde de bewegingen en den standt der Planeten, of dwaalsterren, volgens het *Systema* of opstel van Copernicus. Hy overleedt in den Hage den 8 July des jaars 1695, in den ouderdom van zes en zestig jaren. Hy beminde een stil leven, en begaf zich dikwils op het landt, om des te minder van zyne studie afgetrokken te worden. Hy was evenwel van geen droefgeestigen, of zulk een aardt, als velen, door zich van de wereldt af te trekken, verkrygen, maar in 't tegendeel zeer minzaam en beleest. Hy was niet getrouwt geweest: want het huwelyk, zegt Bayle, van hem sprekende *Rem.* (D) van het artykel van ZUYLICHEM (CONSTANTIN HUYGENS, S. DE) hadt weinig overeenkomst met een man, die, als hy, zich geheel hadt toegewyd of overgegeven aan het naspeuren van de diepzinnigste en verhevenste zaken in de tuigwerkkunde (*Mechanie*), van de sterreloopkunde (*Astronomie*), van de landmeetkunde (*Geometrie*) enz. Zie de *Histoire des Ouvrages des Savans*, van den Heere *De Bauval*, van de maandt *Augustus* 1695, *Art. IX*, *pag.* 542 enz. *Sorbiere Lettres & Relations pag.* 143 enz. van de Parysche druk van het jaar 1660, in octavo. *Memoires de Tems.*

ZWAAG, een dorp in Noord-Hollandt, of West-Vrieslandt, digt by de stadt Hoorn gelegen. Dat het een oud dorp is, blykt eenigzins daar uit, dat men in den voet van het koor der kerke nog eene menigte Duifsteen ziet, en om dat dit gebouw voorts van zware gebakke steen is opgerecht. Voor dezen was deze kerk op den naam van St. Martinus ingewyd, staande de pastory ter begevinge der graven van Hollandt. Omtrent het jaar 1505 rees 'er een zwaar verschil tusschen de stadt Hoorn en de ingezetenen van dit dorp: want de laatste, door eenen der voornaamste onder hen, genaamt Pieter Veerzen, opgerokkent, wilden voortaan alle jaren een schepen in den Raadt van de stadt hebben, en zeiden, dat hunne voorrechten en handvesten zulks mede bragten. De zaak kwam in den Hage voor het Hof, daar die van Zwaag het rechtsgeding verloren, en daar by verwezen wierden om de kosten, daar omtrent van weerzyden gedaan, alleen te betalen. Zy beriepen zich daar op voor het Hof van Mechelen, daar zy het insgelyks verloren, zo dat vele van de voornaamste ingezetenen van dit dorp, die hunne middelen tot het uitvoeren van het rechtsgeding verbonden hadden, zich op 't einde kaal en berooit vonden. In den hogen watervloedt, voorgevallen den 16 October des jaars 1508, waar door Noord-Hollandt onder anderen grote schade leedt, alzo 'er zeer vele dyken doorbraken, waar door alles hier om heen onder water geraakte, wierden Zwaag en Westerblokker, niet verre van malkander gelegen, na dat zy het zelve byna een maandt uit hunnen ban hadden gekeert, eindelyk mede overstroomt. Nog is omtrent dit dorp aan te merken, dat Jan Arendsz. gezegt de Mandemaker, van Alkmaar, daar hy door de Roomschgezinden uit gebannen was, op het veldt voor de Regulieren, als men te voet van Blokker naar Zwaag gaat, den 14 July des jaars 1566 hier de eerste predikatie op de Gereformeerde wyze in 't openbaar heeft gedaan, zelfs in het bywezen van den schout, onderschout, twee edellieden, en eenen der Reguliere monniken, welke laatste, om de vergadering te storen, zich zelf met groot geweldt in het water wierp: doch zyn oogmerk niet kunnende bereiken, alzo niemandt zich met hem bemoeide, was hy genoodraakt daar van zelf weder uit te kruipen, kerende al druipende, en deerlyk in zyne meninge bedrogen, weder naar zyn klooster. Sedert het jaar 1573 is dit dorp door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Hoorn. *Velius Kronyk van Hoorn pag.* 85. *Oudheden van Noord-Hollandt pag.* 470. *Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia, met de Aantekeningen van G. Schoemaker pag.* 192.

Daar is nog een dorp, genaamt ZWAAG, of BRANSWAAG, zynde gelegen in Vrieslandt, in de grietenye van DonIawerstal, in het kwartier der Zevenwolden.

ZWAAN (DE) is een grote, witte, watervogel, hebbende een zeer langen hals, hem dienende tot eene hengelroede om onder het water visschen te vangen, waarom hy ook omtrent rivieren, meiren en moerassen het meest nestelt, en goede vleugels, waar in hy eene zeer grote kracht heeft. Hy zwemt vry snel en gemakkelyk, en vertoont zich geheel hoogmoedig; gelyk hy in 't tegendeel zeer traag van gang is, en maar tamelyk rasch vliegt. Zyn voedsel, behalven zommige visschen, bestaat, als dat der ganzen, *in kruidt* en velerhande gewurmte. Deze vogel is vermaard wegens zynen doodzang en doordringende stem, die hy zomwylen met zo veel kracht en langdurigheit uitzet, dat hy, als *Ælianus*, onder anderen, zegt *lib. V, cap.* 34, daar van komt te sterven, waarom eenigen hebben voorgegeven, dat hy zong als hy op zyn uiterste was. Dus zegt *Dekker* in den brief van *Dido* aan *Eneas*:

„ Dus zing ik, als de Zwaan, door ziekte neêrgeslagen,
„ Omtrent Meander zingt aan 't einde van haar dagen.

Van het recht in Nederlandt om zwanen te mogen houden zie hier na op ZWANENRECHT.

ZWAAN (GENOOTSCHAP VAN DE) was eene zekere zamening van geleerde mannen in Duitschlandt, welke Johan Rist, een bekwaam dichter, en predikant te Wedel, aan de Elve, in het jaar 1660 oprechtte, om de Hoogduitsche taal en dichtkunde te verbeteren, en bekwame leden in dat nutte genootschap te trekken. Het zinnebeeldt van het genootschap was een verguIde zwaan, aan een hemelsblaauw lint hangende. Maar dit genootschap is naderhandt weder te niet gegaan. *Corr. uit. Risti.*

ZWAAN, (RIDDERORDE VAN DE) in Brabandt, is, als men meent, van *Salvius* of *Salucius Brabo*, van wien men zegt dat Brabandt zynen naam heeft bekomen, gesticht. Het oogmerk van het oprechten van deze orde was, dat de ridders, die een zwart kleedt droegen, en een zwaan aan een goude keten op hunne borst hadden hangen, de oneenigheden, die 'er tusschen de groten des lands kwamen te ontstaan, en waar door grote wanorder in het landt wierdt veroorzaakt, zouden byleggen. Het jaar der stichtinge, en hoe lang deze orde geduurt heeft, weten de schryvers niet wel te zeggen; gelyk dan in der daadt byna alles, het geen daar van verhaalt wordt, zeer fabelachtig voorkomt. *Bonanni de Ord. Equ. Histoire des Ordres Militaires, ou de Chevaliers, Tom. I, pag.* 183, *Tom. IV, pag.* 355.

ZWAAN. (RIDDERORDE VAN DE) Deze naam wordt ook aan eene ridderorde in 't landt van Kleef gegeven. Namentlyk, men zegt, dat omtrent het jaar 711 Theodorik, of Diderik, hertog van Kleef, komende te sterven, aan zyne eenige dochter Beatrix alle zyne landen naliet. Wanneer zy nu van hare naburen wierdt vervolgt, die haar gaarne van het hare wilden beroven, zegt men dat zy zich op het slot Nieuwburg

burg heeft begeven, daar zy door een ridder, met name Elias, wierdt beschermt, met wien men zegt dat zy ook getrouwt is. Doordien nu de zelve een zwaan in zyn wapenschildt voerde, zo zou dit gelegenheit tot het oprechten der ridderorde van de Zwaan gegeven hebben. Maar dit gansche verhaal is zeer fabelachtig. *Favin Theatre d'honneur & de Chevalerie Tom. I, l. 7. Teschenmacher Annal. Clivia fol. 104, 105. Gryphius Ritter-Orden. Hist. des Ordres Militaires, en de Chevaliers, Tom. I, pag. 181, Tom. IV, pag. 350.*

ZWAANEBROEDERS. Zie ZWAANENMAAL.

ZWAANENBURG, voor dezen een sterk slot, van de Gotthische bouwkunde, in Waterlandt, door de edele heeren van *Persyn* tegen den zin der ingezetenen van de gezegde landstreek gebouwt; waarom de zelve in 't jaar 1268 tegen *Jan*, derden heere van Persyn, opstonden, en dit kasteel, nevens meer andere, met hulp der Kennemers en kleine Vriezen, omver wierpen, waar door een binnenlandsche oorlog wierdt verwekt, de welke eerst in 't jaar 1285, door de tusschenkomste van Floris den V, grave van Hollandt, wierdt bygelegt, onder voorwaarde, dat die van Waterlandt jaarlyksch twee beden, en eene zekere somme eens, voor het omver werpen van het kasteel zouden opbrengen, maar dat het zelve daarentegen nooit weder herbouwt zou mogen worden. *Zoetstemmende Zwaan II Hoofdst. pag. 39. IV. Hoofdst. pag. 41. Op- en Ondergang van Vronen II Boek, II Kap. pag. 130.*

ZWAANENBURG, het stamhuis van het ridderlyk geslacht der *Zwaanenburgen*, naderhandt genaamt ZWAMMERSBURG, van ouds een adelyk huis of slot in Rhynlandt, by Bodegraven; maar in de al vernielende onlusten en partyschappen tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen vernielt en omver geworpen. Van het voorgemelde geslacht der Zwaanenburgen is geweest de ridder VINCENT ZWAANENBURG, de welke, zo als Bokkenberg in 't leven van Walrave den II, heere van Brederode, verhaalt, de stadt en het slot van Vyanen, door toedoen van Gysbert van Beesde, en met de hulp van die van Utrecht, in 't jaar 1481 vermeesterde, de huizen der ryke ingezetenen, nevens het kasteel, plunderde, en grote verwoesting in des zelfs gansche gebiedt aanrechtte. Ook is uit dit adelyke geslacht, naar het schryven van S. van Leeuwen, gesproten de Heer en Mr. PAULUS VAN ZWAANENBURG, wylen burgermeester der stadt Leiden, zoon van KORNELIS VAN ZWAANENBURG, hoogleeraar in de Rechten te Leiden, van wien hier na. *S. van Leeuwen Batav. illustr. en Costuimen van Rhynlandt, in de Inleidinge.*

ZWAANENBURG, anders genaamt *het* HUIS TER HART, als mede *het* HUIS VAN POLANEN, (zie op dezen laatstgemelden naam) en tegenwoordig gemeenlyk *het Gemeene lands huis van Rhynlandt* geheten, een schoon huis in Rhynlandt, halfwegen Amsterdam en Haarlem, digt aan het Haarlemmermeer, aan den voet van de sluizen naar de zyde van Haarlem. Het is zeer waarschynlyk, zo niet buiten twyfel, dat dit huis den naam van *Zwaanenburg* heeft gekregen van de twee zwaanen, welke boven de stylen ter zyden van des zelfs ingang staan, en daar by de vernieuwing of vertimmering van dit huis, omtrent den jare 1660 geschied, geplaatst zyn. *Heemskerk Batav. en Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia.* enz.

ZWAANENBURG, (KORNELIS VAN) naar het schryven van S. van Leeuwen uit het adelyke geslacht der ZWAANENBURGEN gesproten, is geweest hoogleeraar in de Rechten te Leiden, en wierdt den 12 September des jaars 1574, vyf maanden voor de oprechtinge van die vermaarde akademie, te Leiden geboren. Hy wierdt van zyne jeugdt af by zeer deftige meesters bestelt, en men oordeelde toen al van hem, dat 'er in de hoger wetenschappen wat goeds van hem te verwachten was. Ook heeft hy zodanigen voortgang in de kennisse der Rechten te Leiden en te Douay gedaan, dat de Curateuren der hogeschole der eerstgemelde stadt hem, hoewel nog zeer jong, als maar drie en twintig jaren oud, in 't jaar 1597 tot hoogleeraar in de Rechten aanstelden, welk ampt hy den tydt van drie en dertig volle jaren met groten roem heeft bekleed, zynde gestorven den 12 May des jaars 1630, in den ouderdom van vyf en vyftig jaren. Hy was in 't jaar 1595 tot Licentiaat, en twee jaren daar na tot Doctor in beide de Rechten verheven, en hadt de Leidsche akademie in 't jaar 1615 als Rector Magnificus met lof bestiert. Hy heeft gene andere schriften nagelaten dan alleen een klein traktaat in duodecimo *Van het Recht van aanwasch* (*De jure accrescendi*) het welk te Leiden is gedrukt in 't jaar 1633. Petrus Cunæus, Rechtsgeleerde te Leiden, heeft eene lykreden over hem gedaan op den 7 May des jaars 1630. *J. Meursii Athenæ Batavæ. J. Orlers Beschryving van Leiden. Rhynlandsche Oudheden*

ZWAANENMAAL. Aldus noemde men weleer eene jaarlyksche maaltydt in de stadt 's Hertogenbosch, de welke aldaar vele jaren lang ter gedachtenisse van de volgende zake gehouden, en op welke onder andere spyzen een zwaan opgedischt wierdt. Namentlyk, twee voorname edellieden van die stadt, de een genoemt Jakob Coptiten, of Koptyten, en de andere Henrik Becquerling, of, als eenigen schryven, Berkerdyn, waren van goede vrienden bittere vyanden geworden. Ieder van hen hadt zynen aanhang, waar door de gemelde stadt meer dan eens in een bloedbadt wierdt gezet. Een zeker vredelievend burger nodigde deze twee edelen, nevens eenige leden van de regering, op een zwaan, en hadt het geluk, dat hy op die maaltydt de verzoening tusschen hen gelukkig trof. Dit geschiedde op den Vastenavondt; en alzo de gansche stadt over dat gelukkig voorval zeer verblyd was, wierdt 'er eene jaarlyksche maaltydt ingestelt, en een broederschap opgerecht, om deze gemaakte vrede en vriendschap onverbrekelyk te onderhouden, en daar aan altydt met vreugde en blydschap te gedenken. Deze maaltydt nu wierdt het ZWAANENMAAL, en de tafelgenoten ZWAANENBROEDERS geheten, naar den eerst opgedischten zwaan; en dit is onderhouden tot den jare 1566, zynde deze plegtigheit, zo als eenigen willen, door drie byzondere pausen, namentlyk Martinus den V, Eugenius den IV, en Innocentius den VIII, bevestigt. *Nederlands Displegtigheden, enz. Door K. van Alkemade en Mr. P. vander Schelling, II Deel.*

ZWAANENRECHT. De zwaan, wiens beschryving boven kortelyk is opgegeven, voor eenen der edelste vogelen gehouden wordende, is het een byzonder voorrecht in de Vereenigde Nederlanden voor de steden, grote huizen, en eenige byzondere personen een Zwaanendrift of twee te mogen houden en aan te kweken. De Staten van Zeelandt hebben onder anderen gewillekeurt, dat niemandt binnen hun graafschap eenige zwaanen zal houden, ten zy hy honderd gemeten ambachts in eene parochie heeft, op verbeurte der zelve, en veertig ponden. In Hollandt raakt het Zwaanenrecht den Pluimgraaf, inzonderheit in Delf-, Schie- en Rhynlandt, waar toe het gruitgeldt van de brouwers mede behoort, voor het zuiveren en schoonhouden van het water, en het wegnemen van het kroos. Zo is den heere van Poelgeest by resolutie van de Heeren Staten van Hollandt den 2 January des jaars 1590 toegestaan een drift van twee paar zwaanen; en zo geniet, onder andere huizen, mede het huis te Leeuwen, in Rhynlandt, onder het ambacht van Alphen gelegen, het recht van twee paar oude zwaanen, met de jongen, te voeden, en te dryven in den Rhyn, en het water tusschen Zwammerdam en Leiden. Een gelyk voorrecht grypt mede standt in het landschap van Utrecht, daar het huis te Ruwiel, hoe zeer vervallen, echter de gerechtigheit van een zwaanendrift, de jagt, en andere baten heeft behouden. Ook hebben 's lands hoge regeerders van tydt tot tydt by uitgegevene plakkaten op dit stuk voorzorge gedragen. Keizer Karel de V heeft, als graaf van Hollandt, den 18 May des jaars 1548 op zekere boete verboden eenige gemerkte zwaanen te vangen, of te schieten. Zyn zoon, koning Philips de II van Spanje, heeft zulks den 13 April des jaars 1559 niet alleen herhaalt, maar ook daar nevens verboden de zelve door honden te laten jagen, of byten, en der zelver eieren, of jongen te roven, de zwaneryen te ontrusten, te verjagen, en met de boog of bus te schieten, noch eenige wilde of tamme zwanen, getekent of ongetekent, zonder hoofden, veeren, of poten, te markt of te koop te brengen, of iemandt te schenken, buiten eene verklaringe en bewys van wien de zelve gekomen zyn, en wien zy hebben toebehoort. Merkwaardig is het vonnis tusschen den heere van Wassenaar, als Pluimgraaf van Rhynlandt, en Jan Oem van Wyngaarden, bezitter van Kronenburg, gewezen den 22 December des jaars 1553, alzo daar uit blykt, dat die een zwaan ophaalt, of iemandt ontneemt, den zelven op moet hangen in een grote kamer een voet van de aarde, en den zelven zo lang met goeden roden tarwe begieten, tot dat de zwaan bedekt is, blyvende de tarwe verbeurd voor den Pluimgraaf. Verscheide steden, en onder anderen Haarlem, hebben op het schieten, beledigen, vangen, en verjagen der zwanen arbitrale correctie gestelt, zynde zelfs ouders voor hunne kinderen, en meesters voor hunne knechts aansprakelyk, volgens stads keuren, die in de laatstgemelde stadt in het jaar 1708 vernieuwt, en merkelyk verzwaart zyn. Het Pluimgraafsampt is, als een byzonder voorrecht, van ouds aan het hoogedele huis van *Wassenaar* gehecht geweest, en is ten aanzien van Delflandt en Rhynlandt tot een onversterflyk erfleen in 't jaar 1666 opgedragen by de Hollandsche Staten aan den heere *Jakob van Wassenaar van Obdam*, gouverneur van de Willemstadt, zynde de heeren van *Naaldwyk* altydt erffelyke Pluimgraven in Schielandt geweest. Zie *Ant. Matthæus de Nobilitate lib. IV, cap. 1, pag. 910. P. Merula van de Wildernissen II D. 3 B. pag. 42, 55, 56, enz. Van Leeuwen Inleiding tot de kostuimen van Rhynlandt. Junius Batavia pag. 540. Pars Katw. Oudh. pag. 204.* enz.

ZWAARDDRAGERS, of ZWAARDBROEDERS, was eertyds eene geestelyke ridderorde in Lyflandt, de welke, in navolging der Duitsche ridders van Pruissen, omtrent het jaar 1200 van den bisschop van Lyflandt, genaamt Albrecht, of Albertus, tegen de ongelovige Heidenen van dat landschap wierdt opgerecht. Anderen beweeren, dat deze ridderorde door paus Alexander den III is opgerecht, en den voorgemelden bisschop als een soort van hulpbende toegevoegt. De ridders van deze maatschappy of genootschap volgden de dragt en den regel der Cisterciënzen, en droegen op de borst twee rode, kruisseling over malkander gelegde, zwaarden, (waar van zy ook hunnen naam kregen) met een rode ster. In den beginne ging het deze ridders naar wensch; maar wanneer de Lyflanders hen te sterk wierden, en zy het veldt tegen hen niet konden houden, vereenigden zy zich omtrent het jaar 1239 met de Duitsche ridders van Pruissen, na dat hunne maatschappy op zich zelve 35 jaren hadt geduurt, en zy maar twee Heerenmeesters, of opperkommandeurs, namentlyk *Wynand van Rorbach*, en *Volquinus Schenck van Winterstadt*, hadden ge-

had. Naderhandt wierdt deze orde door eenen landmeester, of kommandeur, welken de grootmeester van de Duitsche orde in Pruissen naar Lyslandt zondt, geregeert, tot den jare 1513, wanneer de landkommandeur *Walther* of *Wouter van Plettenburg* eene somme gelds aan den grootmeester van Pruissen, Albertus, tot het voeren van den Poolschen oorlog hadt opgeschoten, en deswegen als onafhankelyk van hem wierdt verklaart, en zelfs van den keizer tot Ryksvorst verheven. Maar deze orde hieldt daar op niet lange standt: want wanneer de Russen in het jaar 1559 een schrikkelyken inval in Lyslandt deden, en den toenmaligen grootkommandeur, *Wilhelm van Furstenberg*, met vele duizende Lyslanders, gevankelyk naar Moscow voerden, de zelve daar met knodsen dood sloegen, en voor de honden wierpen, ook in Lyslandt zelf vreesselyk huis hielden, ging de nieuw verkoren grootkommandeur, *Gotthard Kettler*, een verbondt aan met den koning van Polen, uit krachte van het welke hy in 't jaar 1561 aan den zelven geheel Lyslandt afstondt, en daar voor Courlandt en Semgallië, met den tytel van een erffelyk en wereldlyk vorstendom, van de Poolsche kroon te leen ontfing. Zie COURLANDT.

Naamlyst van alle de landkommandeurs of Heerenmeesters van Lyslandt, sedert den tydt dat de Zwaardbroeders zich met de Duitsche Ridders van Pruissen hebben vereenigt.

1. *Herman Balck*, van zommigen *Falck* genaamt, in het jaar 1238.
2. *Henrik van Heimburg* in 't jaar 1245.
3. *Diderik van Groningen* in 't jaar 1247.
4. *Andreas van Stucklandt*, of *Sauerlandt*, in 't jaar 1250.
5. *Everhard, graaf van Sayn*, in 't jaar 1256.
6. *Hanno van Sangerhausen*, naderhandt grootmeester.
7. *Burchard van Hornhausen*, gesneuvelt in den slag in 't jaar 1264 by Durbin, in Courlandt.
8. *Georg van Aichstadt* in 't jaar 1264.
9. *Werner van Breithausen*, van eenigen *Fritshausen* genaamt, in 't jaar 1267.
10. *Coenraad van Wanderen*, of *Manderen*, in 't jaar 1269.
11. *Otto van Rodenstein*, in 't jaar 1274 met twee en vyftig ordensbroeders door de Litthauwers op het ys by Kockus dood geslagen.
12. *Andreas van Westphalen*, in het jaar 1274 met twintig andere ridders van de Litthauwers gedood.
13. *Walther van Nordeck* in 't jaar 1275.
14. *Ernest van Rosburg*, in 't jaar 1279 met een en zeventig ridders door de Litthauwers verslagen.
15. *Conraad van Feuchtwangen*, naderhandt grootmeester.
16. *Wilhelm van Schurburg*, in het jaar 1286 door die van Semgallië met drie en dertig ridders gedood.
17. *Conraad van Hertzogenstein* in 't jaar 1287.
18. *Beltho* of *Otto van Hegenbach* in 't jaar 1289.
19. *Henrik van Dumpeshagen* in 't jaar 1294.
20. *Bruno*, gesneuvelt in een gevecht, nevens zestig ridders, in 't jaar 1298.
21. *Gotfried van Rogga.*
22. *Conraad van Jocke*, gestorven in 't jaar 1326.
23. *Everhard van Monheim*, deedt vrywillig afstandt in 't jaar 1341.
24. *Burchard van drie Leeuwen*, stierf in 't jaar 1346.
25. *Goswyn van Eicke*, of *Esche*, van zommigen genaamt *Robin van Eltzen*, stierf in 't jaar 1360.
26. *Arnold van Vittinghof*, stierf in 't jaar 1363.
27. *Wilhelm van Frimersen.*
28. *Lobbe van Hulsen* in 't jaar 1374.
29. *Waldmar van Brugney* in 't jaar 1394.
30. *Conraad van Vittinghof*, stierf in 't jaar 1413.
31. *Diderik Turck*, van eenigen *Theodorus Tock* genaamt.
32. *Seyfried Lander van Spanheim* in 't jaar 1418.
33. *Zyse van Rautenburg.*
34. *Franck van Kersdorf*, gesneuvelt in een gevecht in 't jaar 1439.
35. *Henrik van Buckenode*, van anderen genaamt *Henrik Schungel van Buckenorde*, of *Bekenfort.*
36. *Heidenreich Fink van Auerberg.*
37. *Hans* of *Johan Osthof van Mengeden*, stierf in 't jaar 1470.
38. *Hans* of *Johan van Waldhausen*, afgezet in 't jaar 1475, en gestorven in de gevangenisse.
39. *Bernhard van der Burg.*
40. *Hans* of *Johan Freydach van Bringhaven*, van eenigen *van Loringhof* genaamt.
41. *Walther van Plettenburg*, wierdt Ryksvorst, na dat hy veertig jaren hadt geregeert, en stierf in 't jaar 1535.
42. *Herman van Bruggeney*, bygenaamt *Hasenkampf.*
43. *Hans* of *Johan van der Recke.*
44. *Henrik van Galen*, stierf in 't jaar 1551.
45. *Wilhelm van Furstenberg*, wierdt van de Russen gevangen, en kwam in de gevangenisse te sterven.
46. *Gotthard Kettler*, wierdt hertog van Courlandt.

Schurtzfleisch Hist. Ensifer. Kelch hist. van Lyslandt. Ceumers Theatr. Livon. Gryphius van de Ridder-ordens.

ZWAARDT, (RIDDERORDE VAN HET) wordt gezegt van Guido van Lusignan, koning van Cyprus, in het jaar 1195 ingestelt te zyn. Het teken van deze ridderorde was een witte koordt, zodanig door malkander gestrengelt, als de Gordiaansche knoop wordt gezegt geweest te zyn, waar in de letters S en R waren ingevlochten. Aan de zelve hing een ovaal stuk goudt, waar op een zilvere degen, met een goud gevest, en dit omschrift gezien wierdt: *Securitas regni*, dat is: Tot veiligheit van 't ryk. Het feest van deze orde wierdt op Hemelvaartsdag geviert, wordende acht koningen van Cyprus als grootmeesters van deze orde getelt. Schoon nu deze ridderorde niet als verzierd moet aangemerkt worden, alzo het zeker is, dat keizer Frederik, gemeenlyk de derde genoemt, een lidt daar van is geweest, zo tonen eenigen evenwel zeer waarschynlyk aan, dat de zelve onmogelyk eerst omtrent het jaar 1195 haren aanvang heeft gehad. Onder de inzettingen en wetten van deze orde, die nog voor handen zyn, zyn onder anderen de volgende, te weten, dat ieder ridder, wanneer de kommandeur of overste der orde, namentlyk de koning van Jeruzalem, tegen de ongelovigen wil optrekken, om het H. graf weder te winnen, hy zelf op eige kosten mede te velde moet gaan, en dat zy allezins gehouden zyn recht en gerechtigheit, als mede weduwen en wezen te beschermen. *Favin. Loredano. Lambecius in Diar. S. Itineris Cellensis pag. 30. seq. Justinians Gryphius.*

ZWABEN, een kreits en landschap van Duitschlandt, het welk van des zelfs inwoonders, de *Sueven*, zynen naam voert. De zelve hebben, naar het gevoelen van zommigen, hunne eerste woonplaats veel verder op naar het Noorden, en in Schonen, Zweden, en rondom de Balthische zee gehad, waarom de laatste in 't Latyn nog den naam van *Mare Suevicum* draagt; en mogelyk is de naam van Zweden, of *Suecia*, daar van afkomstig; hoewel Rodericus Toletanus (a) van een ander gevoelen is, en vaststelt, dat de Sueven uit het hedendaagsche Zwaben verder Noordwaarts aan zyn getrokken. Maar dit zeggen verdient geen geloof: want Suetonius verhaalt niet alleen, dat de keizer Augustus het eerst een deel Zwaben naar den Rhyn heeft doen verhuizen, de welke mogelyk de grondleggers der hedendaagsche Zwaben zyn geweest, maar men kan ook by geen oud schryver de minste voetstappen aantreffen, dat de oorspronkelyke zitplaats der Zwaben in het hedendaagsche Zwabenlandt is geweest. Men vindt veel eer, dat de Alemannen aldaar eerst gewoont hebben, welker naburen, ten Noorden, de Hermunduren zyn geweest. Deze hebben hunne zitplaats in het hedendaagsche Frankenlandt gehad, en zich tot aan den uitloop van de Saal in de Elve uitgebreid (b). Doch zy zyn haast weder te rug getrokken, en hebben het landt omtrent de rivier de Saal aan de Thuringers overgelaten (c). Deze Hermunduren nu zyn of zelf Sueven geweest, of hebben zich met de Zwaben, uit het Noorden tot hen overkomende, vermengt: want in de vierde eeuwe verdwynt de naam der Hermunduren geheel in dezen oordt, en des zelfs schryvers maken alleen gewag van de Sueven. Ammianus Marcellinus, die in het einde van de vierde eeuwe heeft geleeft, is de laatste, die van de Hermunduren spreekt. Na dezen wierdt het gehele hedendaagsche Frankenlandt den Sueven tot aan de grenzen van Thuringen ingeruimt (d); ja de Sueven zyn nog dieper doorgedrongen, en hebben zich onder de Alemannen vermengt, zo dat de schryvers in de navolgende tyden beide die namen gebruiken (e). De Sueven zyn dan van het Noorden afgekomen, en hebben zich van den Weissel tot aan den Donauw in dier voegen uitgebreid, dat zy zich eindelyk geheel onder de Alemannen hebben vermengt; waarom Tacitus zeer wel zegt, dat de Sueven het grootste deel van Duitschlandt bezaten. Doch na dat de Franken de Alemannen en Zwaben, die toen al eenen naam hadden, onder den koning Clodoveus overwonnen hadden, en bevreest wierden, dat de Sueven met de hen naby gelegene Thuringers, Saxen, en Zuevische volkeren eenerlei gedachten mogten krygen, en het Frankische juk van hunnen hals schudden, voerden zy omtrent het jaar 630 (f) een deel van hunne Franken uit het nabygelegen Austrasië in die streek van het hedendaagsche Frankenlandt, welke de Sueven en Thuringers van malkander scheidt, om op der zelver doen te letten. Daar van daan nu kwam het, dat de Zwaben hunne grenzen ten Noorden het hedendaagsche Frankenlandt hebben gekregen, en dat de andere volkeren, de welke aan gene zyde der Franken naar den Weissel toe gelegen waren, en te voren ook Sueven genaamt wierden, dien naam hebben verloren, en ieder hunnen afzonderlyken naam aangenomen. Ten tyde van den keizer Augustus strekten de grenzen der Alemannen en Sueven maar tot aan den Donauw, waar over zich de Romeinsche landschappen van Vindelicië en Rhetië uitstrekten; maar wanneer het Roomsche Ryk onder den keizer Honorius zeer verviel, hebben de Alemannen en Zwaben zich in de Rhetische Alpen nedergezet, en naderhandt, by den inval der Hunnen, geheel Vindelicië aan zich getrokken; hoewel de Beyerschen ook van hunnen kant toetastten, en hun landt, welkers grenzen de Inn was, een goed stuk weegs in Vindelicie, tot aan de Lek, uitbreidden, de welke ook tot heden toe het landt van Beyeren en dat van Zwaben aan dien kant van malkander scheiden. De bewyzen daar van zyn in de artykels van RHETIE en VINDELICIE te lezen. Ten Westen paalden de Zwaben aan den Rhyn, werwaarts zy al, naar het schryven van Suetonius, door den keizer Augustus vervoert waren. Volgens de Reizebeschryving van Antoninus hebben zy zich van daar tot naar Ments uitgestrekt; maar deze grenzen wierden ingetrokken, wanneer de Franken van dezen kant eenige van hunne landgenoten in het hedendaagsche

Frankenlandt verplaatsten, en daar door de grenzen der Zwaben tot naar Heidelberg uitzetten. Het overige landt, gelegen beneden Heidelberg, aan den Rhyn, gelyk het Ortenau, en het Brisgau, zyn aan het landt van Zwaben gebleven. Binnen deze grenzen nu woonden die beroemde Alemannen en hedendaagsche Zwaben, de welke den Franken en Romeinen zo veel werk hebben gegeven, dat de Franschen nog heden alle Duitsche volkeren onder den algemenen naam van Alemannen begrypen. Tegen de Romeinen gelukte het hen zeer wel, doordien hunne macht door de invallen der Hunnen en Gotthen zodanig verzwakt was, dat zy zich niet langer tegen vremd geweldt konden verdedigen. Maar de Franken waren hen te machtig, en bragten hen eindelyk geheel onder het juk: want wanneer de Alemannen, welke al sedert vele jaren hunne naburen met roven en stropen hadden ontrust, omtrent het jaar 496 met eene grote macht in het landt der Oostenrykſche Franken vielen, kwam Clodoveus met een zamengeraapten hoop volks Sigbertus, koning der Franken, die toen te Keulen zynen setel hadt, te hulp, waar mede hy de Alemannen by Tolbiacum, tegenwoordig Zulpich geheten, aantastte, en na een groten tegenstandt eindelyk versloeg (g). De Franken wierden daar door meester van alle Alemannische en Suevische landen, de welke tusschen Thuringen en den Donauw leggen. Zy voerden alle weerbare manschap in slaverny weg, en verdeelden de overwonnen als slaven onder de Franken (h); hoewel, naar het getuigenis van Magnus Felix Ennodius, die omtrent den tydt van Clodoveus heeft geleeft, een goed gedeelte der Alemannen zich naar de Gotthen, die toenmaals Rhetië in hadden, begaven, om daar door het onverdragelyk juk der Franken te ontgaan. Theodorik, koning der Oost-Gotthen, nam ook hare party, en verzocht Clodoveus door gezanten, dat hy de genen, die tot hem gevlucht waren, toch gunstig wilde handelen, en voorts de overwonnen genade bewyzen (i). Daar van daan nu komt het, dat vele schryvers beweeren, dat de Franken gansch Alemannië niet beheerscht hebben, maar dat een groot gedeelte van hen onder de Gotthen heeft gestaan, het welk in zo verre waar is, als men Rhetië, het welk de Alemannen den Romeinen hebben afgenomen, en daar na aan de Gotthen is gekomen, tot Alemannië wil rekenen: want het schynt uit Agathias te blyken, dat de Gotthen Rhetië door byzondere hertogen een geruimen tydt hebben geregeert, tot dat de koning der Gotthen, Vitiges, onder den keizer Justinianus zo veel met de Grieken in Italië te doen kreeg, dat hy de tot hem gevluchte Gotthen, noch ook Rhetië kon verdedigen, zo dat zich alle de Alemannen te rug naar hun landt moesten begeven, en onder de gehoorzaamheit der Franken bukken (k). Maar de Alemannen konden hunne vryheit zo niet geheel vergeten, dat zy niet zomwylen daar weder naar haakten, en tegen de Franken de wapenen opnamen. Daar ontstondt zelfs onder den koning Hildebrecht of Hildebert zodanig een misverstandt tusschen de twee volkeren, dat de Franken het raadzaam oordeelden, den Alemannischen hertog Lansfredus te verjagen, en de hoofdstadt Augsburg tot hunne verzekering met Franken te bezetten (l). Inzonderheit hebben koning Pipin en des zelfs zoon Karloman in het begin van de VII eeuwe de oproerige hertogen der Alemannen zodanig in 't naauw gebragt, dat zy na dien tydt niet meer hebben durven te voorschyn komen. Ondertusschen is het altydt een hertogdom op zich zelve gebleven, het welk zyne eige hertogen heeft gehad, de welke eerst van de Franken, en naderhandt van de Duitsche koningen, welken Alemannie in de deling is te beurt gevallen, hebben moeten afhangen; doch niet zodanig, dat zy niet veel van hunne vryheit, gelyk andere overwonne Duitsche hertogen, zouden behouden hebben: want hoewel zy door den koning Clodoveus eene harde slaverny moesten ondergaan, hebben zy evenwel het hoofdt niet lange daar na zodanig weder opgebeurt, dat Procopius hen ten tyde van Justinianus als geheel vrye lieden beschryft. In het wetboek der Alemannen draagt de hertog van Zwaben den naam van *Dominus*, en de zaken, die tot hem behoren, *res dominica*. Ook worden in die wetten aan deze hertogen vele vryheden en voorrechten toegeschreven, en uit het gene de hertogen zomtyds zonder tegensprake hebben ondernomen blykt het, dat zy by hunne onderdanigheit een grote macht en aanzien hebben gehad (m). Deze hertogen zyn elkander meest door het recht van bloedverwantschap opgevolgt, zelfs dat de keizer de dochters mannen niet kon voorbygaan. Zy hadden hunne eige krygsmacht en bezettingen, en hebben zelfs zomwylen de wapenen tegen de Franken opgevat, wanneer hen de zelve al te hard wilden handelen. Ten minste, het blykt uit alle omstandigheden, dat zy voor Karel den Groten niet slechts magistraatspersonen der Frankische koningen en keizers zyn geweest, maar dat zy uit eigen macht hun volk hebben beheerscht (n). Na de wederoprechting van het hertogdom onder Koenraad den I hebben zich nu en dan de Saxische en Frankische keizers wel wat meer, en een onbepaalder heerschappy aangematigt; maar dat duurde niet langer dan zo lang zy het zich aangematigde gezag met geweldt konden ondersteunen. Het gezegde zal best bewezen worden, als wy deze hertogen den eenen naar den anderen gaan beschouwen, en het gezag, nevens de vryheden, welke ieder der zelven heeft gehad, aanwyzen.

Voor dat de Franken Alemannië onder hunne gehoorzaamheit bragten, was het zelve in vele landstreken verdeelt, waar in zo vele byzondere volkeren woonden, van welke ieder, behalven den algemenen naam van Alemannen, nog een byzonderen naam voerde (o). De *Juthingi* en *Lentienses* woonden omtrent de grenzen van Rhetië, gelyk Jornandes getuigt, zynde over ieder van die volkeren of landstreek een koning gestelt, zo dat op eenen tydt tot twaalf zulke koningen toe in Alemannië regeerden. Maar zo haast als de Franken meester van Alemannië waren geworden, stelden zy eenen uit dezen koninklyken stam tot algemenen hertog over gansch Almannie aan (p). Onder den Frankischen koning Theodobert, omtrent het jaar 543, was *Bucelinus*, uit koninklyken Alemannischen bloede, onder de Frankische krygsmacht, de welke daar na te gelyk met zynen broeder *Leutharius* hertog van Alemannië wierdt. Deze twee broeders waren, naar het getuigenis van Agathias, aan het Frankische hof in zeer groot aanzien, zo dat zy dorsten onderstaan een leger van 75000 Franken en Alemannen tot hulp der noodlydende Gotthen naar Italië te voeren, schoon de koning der Franken daar niet veel behagen in hadt. In Italië verdeelden zy zich, hebbende ieder van hen het bevel over zyn leger; doch zy waren beide zo ongelukkig, dat Leutharius by het hedendaagsche Ceneda door eene onverwachte doodt wierdt weggerukt, en Bucelinus in een slag tegen de Romeinen, onder den veldheer Narses, niet verre van Capua, met alle de zynen kwam te sneuvelen (q). Op hem volgde *Landefredus*, dien anderen *Lantfredus* noemen, in de regering, die zich tegen den Frankischen koning Childebert aankantte, en van den zelven in 't jaar 587 geheel ten lande uit gejaagt wierdt. Daar op bezette Childebert Augsburg, en gaf het hertogdom over aan eenen, met name *Huntzelin*, of *Uncelin*, die in rust heeft geregeert, en zyne opperheeren gehoorzaam is geweest (r). In de VII eeuwe was zekere *Gunzo* hertog van Alemannië, de welke met de Guelfen van eenen stam en mede van koninklyken bloede gesproten was. Hy hadt zynen koninklyken setel te Uberlingen, aan de Bodenzee, en liet geldt met het Guelfische wapen slaan, het welk nog langen tydt na hem naar zynen naam is genoemt (s). Ook hebben de nakomelingen van Gunzo een geruimen tydt den tytel van hertogen van Zwaben behouden, welk alles zonnenklare bewyzen zyn, dat Gunzo dat hertogdom uit eigen recht (*jure proprio*) heeft geregeert, en niet als een amptenaar, of magistraatspersoon, om dat zyne nakomelingen anders den tytel van een kort durend ampt niet zouden hebben durven voeren. Zyn opvolger wordt genoemt *Martinus*, een neef van Pipin den Dikken (t), van anderen *Ottovinus* genoemt. Omtrent dezen tydt is zekere *Ethico*, een zoon van Lendesius, opperhofmeester van Vrankryk, hertog van de Elzas en Alemannië geworden, de welke op het slot Hohenburg, thans Otiliënburg genoemt, heeft gewoont (u). Zyn zoon *Adelbert*, en zyn neef *Eberhard* zyn insgelyks hertogen van de Elzas en Alemannië geweest, tot dat Karel Martel hen van daar heeft gedreven, als in het artykel van HOHENZOLLERN is verhaalt. Onder den koning Pipin was *Godfried* hertog van Alemannië, die zich met den dwingelandt Eberwyn tegen de Franken verbondt, maar, in plaats van beloninge, uit zyn hertogdom verdreven wierdt; waar op hy in 't jaar 708 is gestorven (x). Maar in de *Inleiding tot de Oost-Frankische Geschiedenisse*, *pag.* 750, wordt gezegt, dat hy is gestorven zonder overwonnen te zyn geweest, en dat zyn opvolger *Wilecharius* vier jaren te vergeefsch van Pipin is beoorloogt, tot dat eindelyk Landfredus in 't jaar 715 door Karel is bedwongen (y). Daarentegen willen eenigen (z), dat Pipin nog by het leven van Godfried tot hertog heeft aangestelt *Arnold*, of *Ehrenbold*, op wien daar na *Landfried*, zoon van Godfried, zou zyn gevolgt. Doch hoe het daar mede zy, men ziet ten minste, dat de Frankische koningen de kinderen der wederspannige hertogen niet geheel van de opvolginge hebben durven uitsluiten; want zy zouden anders den wederspannigen Landfried niet tot de regeringe toegelaten hebben, welk hem evenwel van geen schryver betwist wordt. Na hem heerschte zyn zoon *Theobaldus*, die het zelve lot als zyn vader hadt, en door den Frankischen koning Karel weder tot gehoorzaamheit wierdt gebragt. Men verhaalt van hem, dat hy onverwacht in de Elzas is gevallen, en den bisschop van Melden, Pirminius, verjaagt heeft, als mede in het eilandt Reichenau eene grote verandering gemaakt (aa). By hem voegde zich hertog Othilo van Beyeren, maar die, gelyk ook Theobald, door den Frankischen koning Carloman in 't jaar 745 weder tot reden wierdt gebragt (bb). Omtrent dezen tydt heeft geregeert hertog *Hachingus*, die Hechingen heeft gebouwt, en de voorzaat van *Thassilo*, eersten graaf van Zollern, is geweest (cc). Na dezen vindt men eenen met name *Marsilio*, die vader is geweest van den hertog Hildebrand, die ten tyde van Karel den Groten regeerde (dd). Hy was de schoonvader van Karel den Groten, de welke zyne dochter Hildegard ter vrouwe hadt (ee). In dezen tydt, zegt men, hebben de Zwaben van keizer Karel het voorrecht gekregen, dat zy in een veldslag voor andere Duitsche volkeren den eersten aanval zouden doen, of, gelyk men zegt, de post van eere (*post d'honneur*) hebben: want men verhaalt, dat Geroldus, een zoon van Hildebrand, en graaf van Augia, in het gevecht tegen Thassilo, in plaats van zynen vader, het bevel heeft gevoert, en zich met zyne Zwaben zo wel gekweten, dat de keizer den Zwaben de eer, van voortaan den eersten aanval te doen, zou geschonken hebben (ff). Hoewel nu dit voorrecht hedendaags niet veel om het lyf zou hebben, alzo de adel niet zelf meer mede te velde trekt; zo vindt men echter in de ge-

schie-

schiedenissen, dat de bisschop van Constants, toen overste of hoofdt van den Zwabischen adel, dezen voortocht tegen keizer Karel den IV, die den aanval wilde doen, beweerde (gg). Uit dien hoofde heeft ook *Rudolf*, hertog van Zwaben, den eersten aanval op de Saxen gedaan (hh), wordende dat voorrecht toen van de oude tyden afgehaalt en bewezen (ii). Dus hebben ook voor eenigen tydt de hertogen van Wurtenberg in hun verschil met de keurvorsten van Hanover wegens de stormvaan van het Ryk onder anderen uit dien hoofde willen bewyzen, dat de Wurtenbergsche vaan de algemene Ryksvaan is, welke den Zwaben, wegens hunnen voorrang voor anderen, was toevertrouwt (kk). Zie op 't woordt BANNERETS. *Werlich* verhaalt in zyne *Kronyk van Augsburg*, dat de gemelde Gerold na dezen Hildebrand hertog van Zwaben is geweest, van wien het aan zynen broeder *Hulderich* is gekomen. Maar na dat deze gestorven was, volgde *Isenbart* hem op, de welke Irmentrude, de zuster van de keizerinne Hildegard, en eene dochter van gemelden Hildebrand, tot zyne gemalinne hadt, van welke men verhaalt, dat zy twaalf kinderen t'eener dragt heeft ter wereldt gebragt, de welke zy als jonge honden wilde laten verdrinken (ll). De vader van Isenbart was *Warinus*, graaf van Altorf, en grootvader van Eberhard, hertog van Alemannië en de Elzas, wiens grootvader de bovengemelde Ethico zou geweest zyn. Zie HOHENZOLLERN. Van de zonen van dezen Isenbart is geen tot de regering gekomen: want Karel de Grote handelde Zwaben gelyk vele andere Duitsche landen, latende het zelve door zekere graven regeren. Echter heeft Isenbart eene grote macht in Zwaben verkregen, het welk zyne kinderen naderhandt onder zich hebben verdeelt. *Guelfus* bleef graaf van Altorf, van wien de beroemde, nog bloeiende, Guelfische familie afstamt. *Thassilo* nam zyn verblyf op het slot Hohenzollern, en heeft den nog tegenwoordig bloeienden Zollernschen stam voortgeplant. De andere zonen hebben andere landschappen bezeten, en de ingezetene Zwabische Magnaten of groten krachtig doen aanwasschen, van welke vele in de volgende tyden tot groot aanzien zyn gekomen. Maar het gansche landt is van Karel den Groten tot op Koenraad den I in zynen vorigen staat gebleven, en Eccardus (mm) zegt uitdrukkelyk, dat het landt van Zwaben ten tyde van keizer Lodewyk den IV nog tot geen hertogdom is opgerecht geweest. Maar wanneer de Duitschers na het uitsterven van den Karolingischen stam in Duitschlandt zelf een opperhoofdt verkoren, en het hen vry stondt hoe veel macht of gezag zy de zelve over zich wilden in handen geven, zochten zy hunne oude vryheden weder op, en verkozen al voor den tydt van Karel den Groten hunne eige hertogen: want daar men na Karel den Groten van gene Saxische, noch Beyersche hertogen leest, vindt men daarentegen onder den keizer Adolf hertog *Luitolf* van Saxen en hertog *Luitpold* van Beyeren vermeld. Maar de Zwaben zyn nog wat langer, en tot op Koenraad den I onder de regering der graven gebleven; want Wittekindus van Corbey (nn) maakt gewag van *Erchanger*, van *Berchtolds*, en van *Burchards*, graven van Zwaben, de welke Koenraad veel werk hebben verschaft. Walafridus noemt hen *missi & administratores imperatorum*, dat is afgezondenen en zaakvoerders der keizers (oo). Pfeffinger (pp) geeft hen den naam van Magnaten van Zwaben, en kamer-gezanten (*Camerae nuntii*) welk laatste hy van Eccard heeft ontleent, wiens eige woorden men hier zal byvoegen. „ In dien tydt, " zegt hy, „ was Zwaben nog tot geen hertogdom verheven, „ maar was in het byzonder aan de koninklyke schatkist on„ derworpen. enz. Beide wierden bestiert door zogenoemde „ Kamergezanten, te weten Vrankryk aan de Alpen door „ Werner, en Zwaben door de twee gebroeders Berthold en „ Erchanger." Eindelyk voegt de gemelde Eccard daar nog uitdrukkelyk by, dat Burchard de eerste hertog van Alemannië is geweest. Schoon nu in de Jaarboeken van St. Gall wel wordt gezegt, dat Erchanger na de overwinning van Burchard en van Berchtold zich in het jaar 915 tot hertog van Zwaben heeft opgeworpen, en al in het jaar 908, in den tocht tegen de Hungaren, hertog van Zwaben wordt genoemt; zo ziet men evenwel gemakkelyk, dat de Kronyk van St. Gall alleen van 't onderwinden en de aanmatiging van Erchanger spreekt, alzo Eccard verhaalt, dat de Zwabische vorsten en magnaten of groten by de toen verkregene vryheit alleen hebben ondernomen een hertog te verkiezen, maar hem namaals daar voor niet hebben willen erkennen. In dezer voegen is *Burchard* weder de eerste hertog van Zwaben geweest, de welke die waardigheit door de overdragt der Zwabische vorsten, gelyk de woorden van Eccard zeggen, hebben behouden, doordien keizer Koenraad Erchanger en Berchtold om hunne bondbreuk met den bisschop Salomon van Constants, en om dat zy tegen de landvrede, welke Koenraad hadt laten afkondigen, Zwabenlandt hadden ontrust, heeft laten ter doodt brengen (qq). Nu kon de keizer Erchanger en Berchtold gevoegelyk aldus handelen, aangezien zy, als keizerlyke stadhouders, en blote graven, onder des keizers gehoorzaamheit stonden, zo dat daar tegen niet kan ingebragt worden, dat de hertogen van dien tydt der keizers opperheerschappy onderworpen waren. Men ziet wel het tegendeel aan hertog Burchard, die de belangen van het volk veel ernstiger tegen den keizer staande hieldt, als het den zelven lief was (rr); en hoewel de Kronyk van St. Gall zegt, dat de goederen der gevonniste graven onder den name van een beneficie, of te leen wierden gegeven, waar uit Merian (ss) wil besluiten, dat het hertogdom van Zwaben de gedaante van een leen alstoen al heeft gehad: maar boven is niet alleen bewezen, dat de graven het hertogdom van Zwaben nooit hebben bezeten, en dus onder hunne goederen hier hunne allodiale en eigendommelyke moeten verstaan worden; maar hier komen zelfs de woorden van de Kronyk van St. Gall te stade, de welke zegt: „ De goederen der „ gedoodden, uitgenomen het huwelyksgoedt van Bertha, „ die de huisvrouw is geweest van Erchanger, zyn als een „ beneficie gegeven aan Burchard, aan wien ook het her„ togdom van Zwaben is vervallen;" zo dat het hertogdom geheel iets anders dan der graven goederen is geweest, waar mede ook Eccardus overeenstemt, die het gansche geval met den bisschop Salomon verhaalt. Op dezen Burchard, die in het jaar 926 in Italië verslagen wierdt, volgde in de regering *Herman*, een Frankisch edelman, en schoonzoon van Burchard (tt). Hy was in verbondt met den keizer Otto, en heeft het slot Bregentz, nevens het, toen mogelyk daar toe behorende, Lindau verwoest (uu). Furstnerius (xx) houdt deze vereeniging van den keizer en hertog Herman voor een teken der reets toenmalige lands hoogheit, waarenboven hy nog aandringt, dat de hertogdommen reets toen door de vrouwen zyn bezeten, alzo niet alleen *Herman* op zulk eene wyze tot het hertogdom is geraakt, maar ook na hem *Luitolf*, zoon van den keizer Otto, op die wyze hertog van Zwaben is geworden, om dat hy de eenige dochter van Herman getrouwt hadt; hoewel de keizer omtrent den zelven Luitolf, niettegenstaande hy des zelfs vader was, zyne hoogheit staande hieldt, alzo hy hem wegens de door hem verwekte onlusten in het jaar 954 te Fritslar van alle zyne landen beroofde, en de zelve aan Burchard, grave van Helffenstein, schonk. Maar Luitolf verzoende zich kort daar na weder met zynen vader, zo dat Burchard niet eer dan na de doodt van Luitolf, in 't jaar 957, tot het hertogdom geraakte, het welk hy, naar het getuigenis van Hermannus Contractus, tot aan 't jaar 973 bezat. Hier tegen zeggen Werlich (yy) en Merian (zz), dat *Burchard* noch voor de doodt van Luitolf in 't jaar 955 by Augsburg is verslagen. Ondertusschen is het zeker, dat *Udo*, of *Otto*, zoon van Luitolf, na Burchard hertog is geworden, dien zyn broeder *Herman* is opgevolgt (aaa). Na hem is zyn zoon, van den zelven naam, tot het hertogdom gekomen, de welke met Henrik den II om de keizerlyke kroon streedt (bbb). Na zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1004, kwam zyn zoon *Herman* de III tot het bezit van het hertogdom; maar de zelve stierf in 't jaar 1012, en liet gene mannelyke erfgenamen na. Hy wierdt derhalven opgevolgt van *Ernest*, een Oostenryksch vorst, de welke met *Gisela*, zuster van den verstorven Herman, getrouwt was (ccc). Maar hy wierdt op de jagt met een pyl gedood, en liet twee zonen na, namentlyk *Ernest* en *Herman*, die beide hunnen vader in de regering zyn gevolgt. *Ernest* kwam terstondt na zyns vaders doodt, in 't jaar 1015, tot het hertogdom; maar doordien hy, nevens andere Duitsche hertogen, in 't jaar 1025 tegen keizer Koenraad den Salischen opstondt, en, ongeacht hy door de voorbede van zyne moeder Gisela, met welke keizer Koenraad getrouwt was, in het zelve jaar in genade weder was aangenomen, in zyne wederspannigheit tegen den keizer volhardde, deedt Koenraad hem in 't jaar 1030 op een Ryksdag te Ingelheim, met bewilliging der Duitsche Standen, in den ban, en gaf het hertogdom aan zynen broeder *Herman*, die het ook behouden heeft, doordien zyn broeder kort daar na in eene schermutseling in het Zwarte Woudt wierdt verslagen (ddd). Het merkwaardigste dien aangaande is het geen Wippo op het jaar 1027 verhaalt, te weten dat keizer Koenraad in dat jaar den hertog Ernst reets op het slot Gibichenstein in ballingschap hadt gezonden, het welk hem evenwel daar toe niet heeft kunnen brengen, dat hy niet na het erlangen van het hertogdom van zyne begonne wederspannigheit tegen den keizer zou hebben afgestaan (eee). Op Herman volgde in 't jaar 1045 in het hertogdom *Otto*, Paltsgraaf aan den Rhyn, bloedverwant van Herman, de welke evenwel niet langer dan tot het jaar 1047 regeerde (fff). Hy stierf ongehuwt, en *Otto*, markgraaf van Zwynfurt, zoon van den markgraaf Henrik, wierdt van keizer Henrik den III met het hertogdom van Zwaben beleent (ggg). Deze markgraaf van Zwynfurt liet by zyne doodt, voorgevallen in 't jaar 1057, gene kinderen na, waarom de keizerin Agnes, moeder en voogdesse van Henrik den IV, graaf Rudolf van Rhynfels tot hertog van Zwaben verhief, en hem hare dochter ten huwelyk gaf. Zyn mededinger naar dat hertogdom was *Berchtold*, om welken te vrede te stellen de keizerin hem een gedeelte van Zwaben moest geven, onder den naam van hertogdom van Zähringen of Zeringen. Maar Rudolf was zo ondankbaar aan de keizerlyke familie, dat hy zich eindelyk tegen keizer Henrik tot keizer deedt verkiezen, en zich een openbaar vyandt tegen hem verklaarde. De eerste reden van deze vyandelykheit was, dat hertog Rudolf, nevens de meeste andere Duitsche vorsten, by den keizer Rudolf weinig golden, terwyl de geestelyken, en inzonderheit bisschop Adelbert van Bremen, den jongen keizer t'eenemaal regeerden (hhh). Gemelde Adelbert vergaf de bisdommen, beneficien, eerampten, en goederen naar zyn welgevallen, en haalde daar door een algemenen haat van de Duitsche standen zo wel over zich, als den keizer, het welk eindelyk tot een openbaren oorlog tusschen den keizer en de Saxen uitborst. De paus goot nog meer olie in het

vuur,

vuur, en deedt den keizer in den ban, waar door hy het ook zo ver bragt, dat de zelve te Canus zyne ontslaging in persoon, met grote nederigheit en onderwerpinge, moest komen verzoeken. Maar wanneer de keizer naderhandt nieuwe krachten kreeg, voegde hy zyne macht by die der Italiaansche vorsten, en maakte het den paus in Italië zeer bange. Maar deze maakte de Duitsche vorsten, inzonderheit Rudolf van Zwaben, Berchtold van Zähringen, en Wolf van Beyeren, tegen hem op, de welke daar op in eene byeenkomst te Forchheim in 't jaar 1077 den keizer afzetten, en Rudolf tot koning verkoren (iii). Zo haast de keizer dit in Italië hoorde, trok hy met zyn leger naar Duitschlandt, alwaar hy Rudolf voor Wurtsburg aantrof, en op de vlucht dreef. Rudolf vloodt naar de Saxen, de welke hem met alle hunne macht bystonden, zo dat het, na verscheide vooraf gegane schermutselingen, eindelyk by Merseburg tot een hoofdtreffen kwam, waar in Rudolf eerst zyn regterhandt verloor, en van nog eene twede wonde kort na den slag stierf (kkk). Het opengevallen hertogdom wierdt door den keizer aan Frederik, vryheer, of, gelyk hem *Otto Frisingensis* noemt, graaf van Hohenstauffen, welke hem in dezen oorlog ongemene diensten deedt, gegeven, wiens nakomelingen het zelve ook tot den tydt van de grote tusschenregering in het Duitsche Ryk hebben bezeten. Zie HOHENSTAUFFEN. De laatste hertog van dit geslacht was *Conradinus*, zoon van keizer Koenraad den IV, die in het jaar 1268, of 1269, te Napels opentlyk wierdt onthalst, en wel om de volgende reden. Namentlyk, Conradinus hadt van zynen vader het koninkryk van Sicilië geërft, waar over de pauzen zich het opperleenrecht aanmatigden; maar nademaal keizer Koenraad, en na zyne doodt Manfredus, voogdt van den jongen Conradinus, zich krachtig daar tegen aan kantten, wist het Roomsche hof geen beter middel dan de kroon van Napels hertog Karel van Anjou aan te bieden, die ten minste tot dankbaarheit den paus als opperleenheer zou erkennen. Karel nam deze aanbieding met beide handen aan, en trok met een sterk leger naar Napels, daar hy in den beginne groten tegenstandt van den voogdt Manfredus vondt: maar de zelve moest eindelyk voor hem wyken. Inmiddels was de jonge Konradyn tot zyne jaren gekomen, en wierdt van de Italiaansche vorsten aangezet om van de door hem geërfde kroon van Napels zo gemakkelyk geen afstandt te doen. Daar op verkocht hy byna al dat hy in Zwaben hadt, en bragt eene aanzienlyke krygsmacht op de been, waar mede hy in Italië tegen Karel van Anjou optrok, maar zo ongelukkig was, dat hy zelf gevangen, en nevens Frederik van Oostenryk by Napels onthoofd wierdt (lll).

Sedert dien tydt, zeggen de meeste schryvers, hebben de Staat van Zwaben en des zelfs Standen de gedaante gehad, welke zy tegenwoordig hebben. Zy zyn van gedachten, dat het grote hertogdom van Zwaben na de doodt van Conradinus, gedurende de toenmalige verwarde tyden, wanneer het Roomsche Ryk zonder hoofdt was, is vervallen, zo dat een ieder zyne vryheit staande hieldt (mmm). Maar hoewel men niet kan ontkennen, dat eenige Zwabische standen zich van hunnen leenplicht hebben ontslagen, en zich onafhankelyk gemaakt, zo is het daarentegen zeker, dat 'er al lang voor Conradinus verscheide grote, vrye en onmiddelbare Zwabische Rykstanden zyn geweest, de welke den hertog niet verder onderdanig zyn geweest, dan wanneer hy iets in den name des keizers kwam te gebieden: want men leest al ten tyde van Karel den Groten van de graven van Altorf en Weingarten, dat zy machtige heeren zyn geweest, en vele goederen in Zwaben hebben bezeten, en die van geen hertog afhingen. Ten bewyze daar van dient het getuigenis van Wippo (nnn), de welke *Guelfo*, graaf van Altorf, uitdrukkelyk van het hertogdom van Zwaben afzondert, waar mede ook Otto Frisingensis (ooo) schynt overeen te stemmen (ppp). Ook bekent keizer Ferdinand de II in den vorstenbrief van Johan Georg van Hohenzollern, gegeven in het jaar 1623, dat het graafschap van Hohenzollern van den beginne af een vry onmiddelbaar Ryksleen is geweest. Nu is Zollern al ten tyde van Karel den Groten door *Thassilo*, uit den stam der Guelfen, bezeten (qqq); daarenboven is het meer dan te bekend, dat hoewel ten tyde van hertog Rudolf een stuk van Brisgau en de Elzas aan Berchtold van Zähringen, om hem te vrede te stellen, is overgelaten, die naderhandt aan Frederik van Hohenstauffen naauwlyks het hertogdom van Zwaben afstondt, om niet te zeggen, dat hy hem onderdanig zou geweest zyn. Ook moeten de markgraven van Baden en de graven van Wurtenberg al ten tyde van Conradinus niet meer onder het hertogdom gestaan hebben, nademaal keizer Rudolf van hen niet meer begeerde dan dat zy de aan zich getrokkene heerlykheden van het hertogdom zouden wedergeven. Hy bragt hen ook beide zodanig in het naauw, dat zy zich de onderdanigheit aan de nieuwe Zwabische hertogen van den Oostenrykschen stam niet langer zouden hebben kunnen onttrekken, indien zy in vorige tyden van hen hadden afgehangen (rrr). Eindelyk is het bewyslyk (sss), dat het Craichgow en de Rhynstroom al lange voor Conradinus niet meer onder de hertogen gestaan hebben, daar nog by komt, dat, als boven is gezegt, vele Zwabische standen en steden zich van Conradinus hebben vry gekocht (ttt). Wel is waar, dat de Zwabische vorsten, graven, heeren, en edelen aan het hof dier hertogen hebben verkeert, en dat zy in tydt van oorlog onder hen gestreden hebben; dat de stichten onder hunne bescherminge stonden; dat de in Zwaben gewezene landvoogden van hen wierden aangestelt, en van hen afhingen, ent. (uuu) maar men zal bezwaarlyk kunnen bewyzen, dat zy de grote regaliën, en landsvorstelyke macht over de ingezetene vorsten, graven en heeren zouden geoeffent hebben (xxx.) Eccardus, *de casibus S. Galli*, zegt, dat de Duitsche vorsten tot den tydt van Koenraad den I in zodanig een aanzien zyn geweest, dat Burchard niet anders dan door hunne toestemminge hertog van Zwaben is geworden, welk gezag vervolgens zodanig heeft toegenomen, dat de monnik van Padua (*Monachus Paduanus*) (yyy) zegt: *Principes Alemanniæ, de quorum amicitia confidebat, ad colloquium invitavit (Conradinus:)* dat is: „Hy „(Conradinus) heeft de Alemannische (of Duitsche) vor„sten, op welker vriendschap hy vertrouwde, tot een mond„gesprek genodigt," waar door zekerlyk meer dan eene enkele onderdanigheit wordt verstaan; hoewel men ook niet kan ontkennen, dat door de woorden: *heeft hy tot een mondgesprek genodigt*, met welke de keizers dikwils, als uit de geschiedenissen blykt, een Ryksdag plagten uit te schryven, eenige verknochtheit der vorsten aan den hertog wordt te kennen gegeven. Met een woordt, het is met Zwaben geheel anders als wel met andere landen gelegen, en misschien hebben de Zwabische standen zich van hunne overige verbindtenis aan de hertogen ten tyde van Conradinus zodanig ontslagen, dat 'er na de grote tusschenregeringe in het Duitsche Ryk weinig meer van overig was, dat Rudolf, met den tytel van hertogdom, aan zynen zone *Johan* kon te leen geven: ook getuigt Mutius (zzz), dat de hertogen van Oostenryk aan keizer Karel den IV zelf schriftelyk hebben bekent, dat zy gene hertogen van Alemannië en de Elzas meer waren. Hedendaags bezitten zy van het oude hertogdom niet meer dan de landvoogdy van Zwaben, en eenige weinige andere stukken, met den tytel van vorst van Zwaben, waar van zich Maximiliaan de I allereerst heeft bedient. De overige vorsten, prelaten, graven, de ridderschap, en steden maken tegenwoordig den Zwabischen kreits uit, zynde de bisschop van Constants en de hertog van Wurtenberg de directeurs of bestierders van dezen kreits. De zelve wordt dan in vier delen verdeelt, in welker eerste de hertog van Wurtenberg, in het twede de markgraaf van Baden, in het derde het sticht van Constants, en in het vierde dat van Augsburg het bestier hebben (aaaa).

(a) *Rodericus Toletanus Hist. Vandal. c.* 9. (b) *Tacitus Annal. XIII. Vellejus c.* 106. *Einleitung zur Ost-Franckischen Hist. welche den Geschicht-schreibern des hauses Wurtzburg vorgesetz ist. p.* 347. (c) *Rhegino. Sigebertus.* (d) *Jornandes de Reb. Goth. sub Leon. Procopius de Reb. Goth. l. I.* (e) *Ausonius in Epigr. ad Valentinianum, & Panegyr. de quarto consulatu Honorii. Paulus Diaconus l. II c.* 15. *Walafridus Strabo Præf. Vita S. Galli.* (f) *De bovengemelde Einleitung p.* 351. (g) *Cassiodor. Senator l. II. Epist. ult.* (h) *Burgmeister de statu Equestri p.* 403. (i) *Cassiod. c. l.* (k) *Agathias l. I. Hist.* (l) *Werlich Chron. Aug. P. II.* (m) *Einleitung p.* 233. *Furstnerius de Jure supremat. c.* 15. (n) *Furstnerius c. l. c.* 16. *Ammianus Marcellinus.* (p) *Cit. Einleit. p.* 349. (q) *Ibidem p.* 248 *&c.* (r) *Werlich Chron. Aug. p.* 3. (s) *Stumpf. Schweitz. Chron. Werlich. c. l. Furstnerius c. l. p.* 55. (t) *Crusius Annal. Suev. p.* 276. (u) *Pregitzer Reg. spiegel. Crusius P. I. p.* 276. (x) *Hepidan. Annal. ad h. a.* (y) *Rhegino. Hepidan.* (z) *Werlich c. l. p.* 8. *Merian Topogr. Suev. in præf.* (aa) *Hepidani Ann. ad an.* 715. (bb) *Furstnerius p.* 58. *Einleitung zur Ost-Fr. Hist. p.* 350. (cc) *Pregitzer c. l.* (dd) *Werlich p.* 13. (ee) *Pregitzer c. l.* (ff) *Werlich c. l. p.* 14. *Burgmeister de Statu Equestri p.* 227. (gg) *Albertus Argentinensis in Chron. ad ann.* 1354. (hh) *Schafnaburgensis & Crusius l.* 7. *p.* 2. *c.* 7. 234. (ii) *Chronicon Monachi Herveld. ap. Schard. T.* 1. *Rer. Germ. p.* 148. *Henricus Bebelius de Laud. Suevor. p.* 32. *Burgmeister c. l. p.* 227. *Praun tractat von Annehmlichkeiten der Teutschen Reichssachen art.* 191. *p.* 153. (kk) *Burgmeister c. l.* (ll) *Monumenta des klosters Steingaden by Pregitzer in zyn Teutschen regierungs-spiegel.* (mm) *De casibus S. Galli.* (nn) *l.* 1. *Annal.* (oo) *in vita Othmari, en Goldastus ad h. l.* (pp) *ad Vitriarium l.* 1. *t.* 11 *p.* 172. (qq) *Hepidani Annal. ad ann.* 941. (rr) *Luitprandus l.* 2. *c.* 7. *p.* 105. *Ludwig in diss. de Conrado I. p.* 48. *Furstnerius de jure Suprem. c* 15, 16. (ss) *in Topogr. Suev. in Præf.* (tt) *Herm. Contr. in Chron. ad hunc ann.* (uu) *Hepidani Annal. ad ann.* 943. (xx) *De Jur. Sup. c.* 17. *p.* 65. (yy) *in Chron. August. P.* 2. *p.* 33. (zz) *Topogr. Suev. præf.* (aaa) *Hermann. Contr. & Werlich c. l.* (bbb) *Dithmarus Merseburgensis l.* 4. *Chron. p. m.* 45. *Auctor Vita S. Meinwerci Paderbornensis c.* 11. *by Surius. d.* 5. *Jun. p.* 86. *Adelboldus Trajectensis in vita Henrici S. apud Gretserum de divis Bamberg. p.* 436. (ccc) *Merian. c. l. Pfeffinger p.* 177. *n.* 30. (ddd) *Wippo in vita Cæsaris ad annum* 1025. *Herm. Contractus ad ce. annos apud Urstis. p.* 321. *Otto Frisingensis lib. VI. Chron. c.* 29. *in fine p.* 132. *Pfeffinger ad Vitriar. l. I. t.* 5. *p.* 518. *& pag.* 171, 172. *n.* 20, 21, 22. *Werlich Chron. Aug. P.* 2. *p.* 40. *Merian. c. l.* (eee) *Chronicon Weingartense de Guelfis Princip. apud Leibnizium Descript. Brunswic. pag.* 783. (fff) *Brunwilerensis Monachus in vita Ezonis apud Leibnizium p.* 320. *Hermannus Contractus ad ann.* 1045. *&* 1047. (ggg) *Marianus Scotus ad ann.* 1047. *Conradus Ursperg. p.* 166. *Leibnitz de script. Brunsw. p.* 377. *ex documento MSto.* (hhh) *Bertholdus Constantiensis in Append. ad Hermannum Contr. an.* 1073. (iii) *Leo Ostiens. l. III. Chron. Cassin. c.* 49. *p.* 391. *Albericus an.* 1077. *Otto Fris. l. I. de G. Frid. c.* 7. *p. m.* 411. (kkk) *Sigb.*

Sigb. Gemblac. ad ann. 1077. *Bertholdus Conſtant. in Append. ad Hermannum Contr. an.* 1073. (iii) *Leo Oſtienſis l.* 3. *Chron. Caſſin. c.* 49. *p.* 391. *Albericus an.* 1077. *Otto Friſ. l.* 1. *de G. Frid. c.* 7. *p. m.* 411. (kkk) *Sigb. Gemblac. ad an.* 1077. *Berthold. Conſtant. ad h. a. Helmold. l. I. Chron. c.* 29. *Marianus Scotus. Walteamus. Conradus Urſp. ad h. a.* (lll) *Monachus Paduanus apud Urſtiſ. p.* 624. *Siffrid. Presbyter l.* 2. *Epit. ad an.* 1268. *apud. Piſtor. Autor. Fragm. Hiſtor. apud Urſtiſium T.* 2. *p.* 93. *Albertus Argentin. ad ann.* 1268. *Pfeffinger ad Vitr. l. I. tit.* 5. *p.* 618. (mmm) *Schurtzfleiſch Aucl. Hiſt. Auguſta ſoquier. in vita Conradi IV. p. m.* 33. (nnn) *in vita Conradi.* (ooo) *de Geſt. Frid. I. lib.* 1. *c.* 12. (ppp) *Burgmeiſter de ord. equ. p.* 25. *Pregitzer Ehren-ſpiegel c.* 2. (qqq) *Pregitzer c.* 1. (rrr) *Schurtzfl. diſſ. de rebus Badenſ. Annales Colmarienſ. apud Urſtiſ. ad an.* 1286. (sss) *Lehmann in Chron. Spir. l.* 5. *c.* 41. *Tolnerus Hiſt. Palat. c.* 2. *p.* 30. (ttt) *Werlich in der Augſp. Chron. P.* 2. *p.* 83. *Burgmeiſter c. l. pag.* 23. (uuu) *Burgmeiſter c. l.* (xxx) *Burgmeiſter c. l. pag.* 24. *Coccejus J. P. c.* 3. *ſ.* 2. *§.* 26. *Caſp. Lerch de ord. equeſtr. p.* 1. *n.* 7. *Der Schwäb. Crays Stände information auf die Inſpruggiſche inform. de ann.* 1666. *Knipſchild de nobil. immed. l.* 1. *c.* 3. *n.* 73. (yyy) *l.* 3. *ad an.* 1267. (zzz) *de Orig. Germ. apud Piſtor. p.* 257. *ad ann.* 1360. (aaaa) *Schurtzfleiſch diſſ. de rebus Badenſ. Merian Topogr. Suev. p.* 3. & 2.

ZWABEN, een Beyerſch marktvlek in het bisdom van Freyſingen, drie mylen van Munchen, aan het water Sempta, in een zeer vruchtbaren oordt gelegen, hebbende zyn eigen landgerecht. In het jaar 1650 heeft Maria Anna, gemalin van den keurvorſt Maximiliaan, hier een ſlot laten bouwen, waar by naderhandt die ſchone parochiekerk is gekomen, die men 'er tegenwoordig nog ziet. Omtrent een uur daar van daan legt het keurvorſtelyk zomerhuis *Gelting*, het welk wegens zyn ruim en ſchoon uitzicht zeer beroemd is. *Chur-Beyern p.* 234.

ZWABISCH VERBONDT. Dezen naam draagt het bondgenootſchap, het welk tuſſchen de Ryks-ridderſchap, inzonderheit die van Zwaben (te voren onder den naam van het *Genootſchap van St. Joris ſchildt* bekend) en tuſſchen eenige Zwabiſche Ryksſteden in het jaar 1488 te Eslingen, op het aanhouden van keizer Frederik den III en van den Roomſch koning Maximiliaan, wierdt gemaakt, in welk verbondt kort daar na zo wel vele andere landſchappen van het Roomſche Ryk, als eenige keurvorſten en vorſten van het zelve zyn getreden, zo dat het in korten tydt zeer machtig wierdt. In den beginne wierden de bondgenoten in twee claſſen of orders verdeelt, welker eene de prelaten, graven, heeren, en edelen, de anderede ſteden uitmaakten, ſtellende elke order aan haren beſtierder (*director*) en negen Raden. Daar by kwamen naderhandt zelf de keizer, nevens eenige keurvorſten en vorſten, makende eene byzondere order uit, zo dat ſedert drie beſtierders en van elke claſſe zeven Raden wierden aangeſtelt. Daar by hadt dit Verbondt zynen byzonderen krygsraadt, en wanneer het tot een optocht kwam, ſtelde de keizer den veldheer op zyne koſten aan. Het Archive van dit Verbondt was meeſt te Eslingen. De meeſte en geheime oorzaak of aanleiding tot dit Verbondt gaven ten dele het grote Zwitſerſche verbondt of Eedgenootſchap, en ten dele, en wel voornamentlyk, de al te grote macht der toenmalige hertogen in Beyeren, de welke hunne zwakke naburen zeer laſtig vielen, en byzonderlyk niets om den keizer gaven. Maar men zeide in 't openbaar, dat dit verbondt tot behoudenis van de algemene landvrede, welke in het jaar 1486 voor tien jaren gemaakt was, en tot weeringe van alle geweldenary was aangegaan, indien mogelyk de een of de ander Ryksſtandt zodanige mogt ondernemen. Dit Verbondt bereikte ook tamelyk wel zyn oogmerk, zo dat de hertogen van Beyeren kort na des zelfs oprechtinge hunne feitelykheden nalleten; andere voor de ſpoedige hulpe, welke de lydende party altydt kon erlangen, bevreeſt wierden gemaakt, gelyk ook naderhandt zo wel de hertog van Wurtenberg, Ulrich, als de oproerige boeren, de eerſte door het verlies van zyn landt, en de laatſte door hunne gehele t'onderbrenginge, tot hunne ſchade zyn gewaar geworden. Eerſt wierdt dit Verbondt voor den tydt van acht jaren geſloten, maar in 't jaar 1496 voor den tydt van drie, in 't jaar 1500 andermaal voor twaalf, verder in 't jaar 1512 voor tien, en eindelyk in 't jaar 1522 voor elf jaren verlengt. De keizer hadt nu wel gaarne gezien, dat het, na het eindigen van het laatſte termyn, op nieuw verlengt was; maar de macht van dit Verbondt was ſedert de verjaginge van den hertog van Wurtenberg velen al te laſtig voorgekomen, doordien het toen ſcheen, als of het zelve voortaan alleen ten voordeele van het huis van Ooſtenryk zou ſtrekken; en alzo de hertogen van Beyeren, die nu ook leden van dit Verbondt waren, de macht van het gezegde huis van Ooſtenryk niet konden verdragen; de verſchillen over den Godsdienſt het goede voornemen der bondgenoten hadden gedwarsboomt, en de Ryksſteden, die meeſt Proteſtantſch waren, zich in het Smalkaldiſche verbondt hadden begeven, willende de landgraaf van Heſſen, als de eenige Proteſtantſche vorſt in het Zwabiſche Verbondt, daar ook niet langer in blyven, en te minder, om dat hy van zins was den verdreven hertog van Wurtenberg weder te herſtellen, zo arbeidde men met alle macht aan de vernietiging van dit Verbondt. De landgraaf haalde de keurvorſten van Ments, Trier en de Palts over aan zyne zyde, en wierdt in dit alles door de Franſche gezanten krachtig onderſteunt. Om die redenen dan waren de pogingen der keizerſchen te vergeeſſch, en op de aangeſtelde byeenkomſten van alle de leden van dit Verbondt lieten eenige der zelven het Verbondt opentlyk varen; andere wilden verſcheide onaangename en moeielyke voorwaarden bedingen; en de overige wilden niet recht uit de borſt ſpreken; zo dat dit Verbondt in 't jaar 1534 een einde nam. *Datt. de Pace Imperii publ. l. II. c.* 4. *ſeq. Seckendorf Hiſt. van 't Lutherd. I en III, B. Cruſius Annal. Suev. Sleidanus. Hortleder.* enz.

ZWABSTADT, een ſtedeke en ambacht, nevens een ſchans, in het hertogdom van Sleeswyk, aan de rivier de Treen, het welk by de vrede van Rotſchildt aan het huis van Gottorp is gekomen. Toen Frederik de II, koning van Denemarken, in het jaar 1587 het bisdom van Sleeswyk (het welk men ook het *bisdom van Zwabſtadt* heeft genaamt, doordien de biſſchoppen ſedert 't jaar 1266 in die plaats hun verblyf hadden gehouden) introk en wereldlyk verklaarde, heeft hy hier een amptman aangeſtelt. *Olear. Holſt. Chron. p.* 159. *Tromſd. Dankwerths Beſchr. von Schleswich und Holſtein P. II, c.* 12, *p.* 143.

ZWAKE, een groot water, van omtrent een myl in de lengte, in het Zeeuwſche eilandt Zuid-Bevelandt. Het legt byna Ooſt en Weſt, ſchiet een ſtuk weegs uit het Weſten achter het dorp van der Niſſe, en loopt verder naar het Ooſten met een bocht achter 's Gravenpolder tot omtrent het poldertje van Kornelis Janſſen Bonen, alwaar het te niet loopt. Wanneer Borſſelen nog een eilandt op zich zelve was, liep het veer van Middelburg op Antwerpen hier door, en hadt de Zwake zynen loop door de Sloe, en van daar door den Weſtkrayert op het ambacht van Borſſelen, die verder voortliep door den Nieuwen Krayert, ten dele op Ovezandt, en ten dele op het Heinkenzands-ambacht, Ooſtwaarts op, door den Louïzen-polder vlietende naar de *Middelzwake*, en verder naar de *Ooſterzwake* uit, aldus vallende in het vaarwater voorby Eversdyk, en verder naar den Bieſelingſchen inham, houdende geſtadig zynen loop langs de Zuidzyde van de Breewatering, door en tuſſchen den Vlaamſchen kant, en aldus Ooſtwaarts op tot Antwerpen toe. *Smallegange Kronyk van Zeelandt. Gargon Walcherſche Arkadia II Deel.*

ZWALBACH, toegenaamt *Langen-Zwalbach*, een vlek in het nedergraafſchap Catzenellebogen, het landgraaflyke huis van Heſſen-Caſſel toebehorende: doch de keurvorſt van Ments oeffent 'er het halsgerecht. Deze plaats is van alle kanten met ſchone beemden, vermakelyke valeien, en aangename bergen en heuvelen omringt, en inzonderheit wegens hare voortreffelyke baden beroemd. Ook is de lucht aldaar uittermaten gezond. Een myl daar van daan legt, aan de beek Arde de burgt Zwalbach, door graaf Wilhelm van Catzenellebogen in 't jaar 1371 gebouwt. De zelve is tot den tydt van landgraaf Philips den ouden, by wyze van ruiling, aan het huis van Naſſauw gekomen. *Winckelm. Heſſiſch. Beſchr. p.* 124. *Zeileri Topogr. Haſſia.*

ZWALENBERG, eene ſtadt, nevens een ſlot en ambacht, in het Weſtphaalſche ſticht Paderborn, vier mylen van Lemgou gelegen. De oude *graven van Zwalenberg* waren in groot aanzien, en bezaten te gelyk de graafſchappen Pyrmont en Sternberg, gelyk ook eenige afzonderlyke linïen, die echter niet meer in wezen zyn, daar van hunnen naam hebben gevoert. *Wittekind, graaf van Zwalenberg*, volgde keizer Karel den V in zyne veldtochten, en wierdt van den zelven met het recht van advokaat of voorſpraak van het bisdom van Paderborn beſchonken. Des zelfs zoon *Adelbert* ſleet zyn leven in den krygsdienſt onder keizer Lodewyk den I, omtrent het jaar 830, en bleef den zelven getrouw toen hy zelfs van iedereen verlaten wierdt. Onder zyne nakomelingen zyn zeer vele brave krygshelden, verſcheide burggraven te Maagdenburg, en eenige biſſchoppen geweeſt; doch het laatſte mans oir van dit huis is in 't jaar 1356 met *Henrik* den VII uitgeſtorven, waar op de biſſchop van Paderborn, de graven van der Lippe, en die van Waldek het graafſchap van Zwalenberg onder zich verdeelt hebben. *Luca Grafenſaal p.* 648. 662. *Tromsd. Geogr.*

ZWAMMERDAM, een ſchoon dorp en halsheerlykheit in Hollandt, onder Rhynlandt, aan den neder Rhyn, of de trekvaart tuſſchen Utrecht en Leiden, en een uur van Alfen gelegen. Des zelfs naam wordt by de oude ſchryvers verſcheidentlyk geſpelt; dan *Swadenburch*, of *Swadenborg*, dan eens *Swatburch*, en dan weder *Swackenburch*. Zelfs vindt men deze plaats in den blafferdt, of de oude lyſt der goederen van de Utrechtſche kerke onder den naam van *Swattingaburum* vermeld. S. van Leeuwen zegt, dat de oude en oorſpronkelyke naam van dit dorp *Zwanenburgerdam* is, zynde, naar zyn zeggen, afkomſtig van *Zwanenburg*, voor dezen een adelyk huis, daar omtrent gelegen, waar van boven op dien naam is gewag gemaakt. Ook is dat gevoelen niet te verwerpen, als men aanmerkt, dat de ſchryvers der middelſte eeuwen het voor eene ſierlykheit der tale ſchenen te rekenen, als zy de namen der plaatſen door het tuſſchenvoegen van letteren en lettergrepen langer maakten en als uitrekten. Uit een brief van keizer Frederik den I ſchynt te blyken, dat dit dorp ook een ſtedeke is genoemt, waar van de naby gelegen poel ook nog den naam behoudt van *Stecker polder*. Zie dezen brief in 't Latyn by *W. Heda pag.* 181, en in 't Nederduitſch in de *Aantekeningen op de Rhynlandſche Oudheden pag.* 334, 335, 336. Het was van oude de hoofdplaats van een klein graafſchap, het welk M. Voſſius verhaalt dat Diderik, graaf van Hollandt, te gelyk met die van Bodegraven, ontnomen heeft aan *Baw*, een leenman van de

de kerke van Utrecht, waar van men echter zekerder blyk en bewys heeft in den giftbrief van keizer Henrik den IV van het jaar 1064. De gedachtenis van deze plaats is menigmaal verlevendigt door het opstoppen van den Rhyn, die de graaf van Hollandt daar ter plaatse op eene onrechtmatige en gewelddadige wyze ondernomen heeft, zo dat daar door ontallyke menschen en plaatsen verdronken zyn; welke opstopping keizer Frederik de I daarom belast heeft weg te nemen, *op dat het water van den Rhyn, zonder eenige verhindering, en ten allen tyde van het jaar, mag vloeien en lopen, gelyk het van ouds plags te doen*. Dit laatste zyn de zelve woorden van den bevelbrief van 't jaar 1165. En graaf Willem de I van Hollandt heeft in het jaar 1204 met eede beloofT, dat hy in het vervolg den Rhyn by Swadenburg, of ergens anders, by geen gelegenheit zou stoppen. Den zelven eedt heeft ook in dat zelve jaar gedaan Lodewyk de Los, getrouwt met Ada, gravinne van Hollandt, dat de Rhyn by *Swatburg* nooit zou gestopt worden. Een weinig daar na is 'er echter over het stoppen van den dam by *Swadenburch* wederom verschil gerezen tusschen bisschop Conradus en graaf Floris, welk verschil heeft moeten beslist worden door beëedigde verklaringen van getuigen, van beide kanten verkoren. Doch graaf Willem de I heeft in den oorlog met den grave van Los hier eene sterkte opgeworpen tegen die van Utrecht, die by, naar den ouden dam, *Swadenburgdam* genoemt heeft; gelyk Melis Stoke schryft op het jaar 1204. Die van *Brederode* zyn ook voor dezen in 't bezit van deze heerlykheit geweest. In 't jaar 1672 was hier eene schans tegen de Franschen opgeworpen, de welke door de zelve, onder den hertog van Luxemburg, dewyl de Rhyn bevroren was, wierdt aangetast en overrompelt; en daar op wierdt dit dorp, nevens dat van Bodegraven, zodanig afgebrand, dat 'er maar een eenig huis in beide die dorpen bleef staan, zynde meer dan zes honderd huizen, met twee kerken, in de assche gelegt. Maar naderhandt is alles fraaier dan te voren weder opgebouwt, en de kerk met een schonen spitsen toren voorzien, wordende door een eigen Gereformeerd predikant bedient, staande onder de classis van Woerden en Over-Rhynlandt. *M. Alting Notit. Germ. Inf. P. II, fol. 167. S. van Leeuwen Batav. illustr. fol. 1268. Rhynlandsche Oudheden pag. 332 enz. Valkenier Verward Europa pag. 840.*

ZWAMMERSBURG. Zie ZWAANENBURG.

ZWANBERG, een bergslot en vlek in Bohemen, in den Pilsner kreits, tusschen Statz en Tepla gelegen. Naar dit bergslot hadt weleer eene oude vryheerlyke familie haren naam, welke de aanzienlykste eerampten en vele goederen in Bohemen heeft bezeten, en in twee liniën is verdeelt geweest, maar die beide in de XVII eeuwe zyn uitgestorven.

ZWANDEN, een groot vlek aan de rivier Lint, in het Zwitsersche Kanton Glarus, daar des zelfs byeenkomsten dikwils gehouden worden. Het slot, dat hier weleer heeft gestaan, en aan een adelyk geslacht zynen naam medegedeeld, is in den oorlog tusschen keizer Adolf van Nassau en Albert van Oostenryk, in 't jaar 1296, verwoest, om dat *Burchard van Zwanden* by den gemelden keizer de waardigheit van Raadt bekleedde. De zelve begaf zich na het verlies van alle zyne goederen in de ridderorde van St. Jan, en wierdt ten laatste kommandeur van die orde te Klingenau. Een andere *Burchard van Zwanden* verkreeg in 't jaar 1285 het ampt van grootkommandeur der Duitsche ridderorde in Pruissen, en trok in 't jaar 1290 met veel volk naar Accona, in het Heilige Landt, daar hy tot de orde van St. Jan overging; maar hy hadt daar kort daar na zodanig een berouw van, dat hy op het eilandt Rhodes van hertzeer stierf. Bzovius verhaalt, dat hem door Sultan Mulech eene nederlaag was toegebragt, welke ramp zyne doodt zou bevordert hebben. *Spangenberg Adelspiegel, P. I, 2. Stumpf Schw. Chron. Bzovius ad ann. 1289. Bucelinus Stemm. P. IV, pag. 178.*

ZWANDORF, een fraai stedeke tusschen Nabburg en Regenstauf, in de Opper-Palts gelegen, aan den landweg van Eger naar Regensburg. Daar is eene adelyke familie in Zwaben, welke zich *Kesbler van Zwandorf* noemt. *Tromsd.*

ZWANENBROEDERS. Zie ZWAANENBROEDERS.

ZWANENBURG. Zie ZWAANENBURG.

ZWANEVELDT, van ouds de naam van eene zekere landstreek in Meissen, welke zich van de Mulda tot aan de Pleis uitstrekte, en waar in Zwikkau, het welk daar van in 't Latyn *Cygnea* wordt genoemt, de hoofdstadt was. De zelve zou, zo als Lairitz wil, van de zwanen, die zich daar in eene grote menigte ontbouden, haren naam hebben bekomen: doch Albinus meent, dat zy van eene vrouw, met name *Zwanhilde*, die alhier geregeert heeft, en te Zwikkau hare woonplaats hadt, aldus is genoemt. Spangenberg zegt daarentegen, dat deze landstreek eigentlyk *Zwabenveldt* hiet, en dat zy dien naam van de Zwaben, of *Sueven*, die, in deze landen komende, zich daar het eerst hebben nedergeslagen, heeft behouden. Deze heerlykheit is van grave Wipprecht van Groitsch, toen zyn stam met zynen zone kwam uit te sterven, aan de markgraven van Meissen gekomen. Zy voert in haar wapen een witten zwaan, met een gele bek, op een rood veldt. *Lairitz Hist. Palmw. Albin. Meisn. Land-Chron. Spangenberg Mansf. Chron.*

ZWANEVELDT, (HERMAN) een braaf Nederlandsch kunstschilder, dien men, te Rome zynde, aldaar doorgaans den heremyt noemde, niet alleen om dat men hem altydt alleen zag onder de puinhopen en ruïnen, omtrent die stadt, en meer andere steden, als Tivoli, Frescati, en andere, gevonden wordende; maar ook om dat hy dikwils het gezelschap van zyne makkers in de stadt verliet, om het landt naar zyne natuur te beschouwen. In dit soort van schilderen heeft hy zich ook zeer bekwaam en beroemd gemaakt, zonder te verzuimen de oeffening der beelden, welke hy met een zeer fraaien zwier schilderde. *De Piles Abregé de la Vie des Peintres.*

ZWANINGEN, een markgraaflyk Anspachsch ambacht, of baljuwschap, met een zeer vermakelyk kasteel en lusthof, door markgraaf Wilhelm Frederik zeer prachtig voor zyne gemalinne aangelegt.

ZWANTEWITZ. Zie SWANTEVITZ.

ZWANZEN, eene zeer vruchtbare streek lands in het hertogdom van Sleeswyk, drie mylen lang, en een en een halve myl breed, hebbende haren naam van een zeker water, *Zwanze* geheten, daar ze door besproeit wordt. Zy wordt daarenboven bewatert en omringt van de rivier de Schlie, de Oostzee, en het zogenoemde Eckernforder-Wick, wordende meest door eenige Sleeswyksche edellieden bezeten. *Danckwert Holstein. Chron. pag. 130.*

ZWART, of ZWARTS. Zie SCHWARTZ.

ZWARTAU. Zie SCHWARTAU.

ZWARTEDYK, eene sterke schans in het landschap Drenthe, op de grenzen van de grietenye van Upsterlandt, in de Vriesche Wouden, tusschen Bakkeveen en Eeuw, aan den weg van Drenthe naar Vrieslandt gelegen. Zy is met vier bolwerken voorzien tot bescherming en dekkinge van de Zevenwolden, waar toe hare gelegenheit zeer voordeelig is uitgekozen, als hebbende aan drie zyden een gedurig onder water leggend moeras, en aan de vierde zyde, naar den kant van Bakkeveen, alleen eene droge heide, doende het niet weinig tot voordeel der bezettelingen, dat hier binnen een heerlyke put met zoet water gevonden wordt. In het jaar 1673 is deze schans, die zeer vervallen was, door order van prins Maurits van Nassau, veldmaarschalk van den Nederlandschen Staat, die door den prinsse van Orange tot het beleidt van 's lands krygsmachten in Vrieslandt gevolmachtigt was, herstelt, en verder in staat van tegenweer gebragt, tot afkeeringe van den vyandelyken bisschop van Munster. Het bouwen en aanleggen dezer sterkte is in het jaar 1593 geschied, door 't beleidt van graaf Willem Lodewyk van Nassau, stadhouder van Vrieslandt, ten dien einde den 28 April eenige troepen en manschap, met de nodige bouwstoffen, te scheep naar Kollumerzyl hebbende doen gaan, die in der haast de schanssen te Termunte, Zwartendyk, en Breëberg gemaakt hebben tot verzekeringe van Vrieslandt tegen der Spanjaarden aanslagen onder hunnen overste Verdugo. Sedert is deze schans van tydt tot tydt, gedurende den tachtigjarigen oorlog met Spanje, met eenig krygsvolk bezet geworden, te weten in 't jaar 1597 met een gehele kompagnie te voet, en zo vervolgens met een weinig meer of minder manschap. *Schotanus Beschryv. van Vrieslandt tusschen het Vlie en de Lauwers. Winsemius.*

ZWARTE HOOP, of BENDE, was een klein leger van eenige duizend man, door de vorsten van Brunswyk in 't begin van de XVI eeuwe geworven van allerhande volk, maar meest Vriezen en Gelderschen. De graaf van Benthem, Groningerlandt pogende aan te doen, verzamelde in 't jaar 1511 uit een groot getal oude kompagniën die zich van de Zwarte Bende hadden afgezondert, en door Brabandt, Gelderlandt, Kleef en Westphalen verspreid liepen. Pieter van Thabor houdt onder de verscheide oorspronkelykheden van hunnen naam die voor de zekerste, dat zy na de doodt van den hertog van Brunswyk, tot teken van rouw, met zwart laken beloont en gekleed zyn geworden. De gemelde graaf liet ze dadelyk door Twente en Drenthe, voorby Vollenhoven, naar Vrieslandt trekken, en voerde ze, na dat zy eenigen tydt uitgerust hadden, in de Groninger Omlanden, naar Adewert, waar uit zy van tydt tot tydt het platte landt aan alle zyden jammerlyk afliepen, rovende, plunderende, brandende, en allerhande moedwil plegende, waar zy maar by konden komen, zo dat een iegelyk op het horen noemen van de Zwarte Bende sidderde, en de vlucht nam. Zy veranderden dikwils van heer, en dienden den gene, die hen het meeste loon gaf, of daar de beste buit te halen viel. Nu hieldt dit volk het met de Saxischen tegen de Vriezen, dan weder met de Vriezen tegen Oost-Vrieslandt en Embden; naderhandt wederom met de Gelderschen tegen de Hollanders, en wederom met de Hollanders tegen de Vriezen. Floris van Egmondt, heer van Ysselstein, spottender wyze Floorke Dunbier genoemt, van Karel van Oostenryk (namaals keizer Karel de V) in Vrieslandt gezonden, om het zelve van hertog Georg van Saxen over te nemen, ziende het marren en twyffelen der Vriezen om zynen meester te huldigen, ontboodt in 't heimelyk deze bende, en gaf haar kennis hoedanig zy, met baldadigheit te plegen, het aanleggen moesten, 't geen dit volk ook zo wel uitvoerde, dat de Vriezen, om van hen verlost te worden, Karel van Oostenryk onder zekere bedingen huldigden. *Schotanus en Winsemius.*

ZWARTE SLUIS, een plaats, of dorp in Over-Yssel, onder het drostampt van Vollenhoven behorende, is gelegen aan de Vecht, die hier den naam van het ZWARTE WATER voert, en niet verre hier van daan in de Zuiderzee valt. Digt aan de plaats legt een sterke schans, met een kerk, en niet verre daar van daan heeft weleer het klooster, ook ge-

genoemt *Zwarte Water*, gestaan, waar van hier na afzonderlyk zal gesproken worden. Zwarte Sluis wierdt in 't jaar 1672, gelyk meer andere plaatsen van deze provincie, door den bisschop van Munster zonder slag of stoot ingenomen. *Oudheden van Deventer I Deel. Valkenier Verward Europa.*

ZWARTE WATER, of MARIENBERG, een Benediktyner nonnenklooster in het landschap van Over-Yssel, het welk weleer niet verre van Zwarte Sluis heeft gelegen, maar ten tyde van de hervorminge van den Godsdienst in deze landen te niet is geraakt. Het was omtrent het jaar 1227 gesticht door Rudolf, of Rodolphus, burggraaf van Koevorden, op het bevel van Willebrandus, XXXV bisschop van Utrecht, tot voldoeninge van zyne wederspannigheit, en voor het vermoorden van bisschop Otto den II. Het wierdt eerst *Mariënberg* genoemt, maar kreeg, naar het verhaal van Willem Heda, den naam van het *Zwarte Water*, wegens de omleggende wateren, die als door een veenachtigen grondt lopende, bruin, of zwartachtig van verwe zyn. De Mater van dit klooster voerde den tytel van prioresse, gelyk den monnik, die 't opzicht over de nonnen hadt, (komende op 't jaar 1406 *Giselbertus van der Herte*, en in 't jaar 1429 *Henrik Onink* voor) de naam van proost wierdt gegeven. Vyf en twintig nonnen hadden daar in hun verblyf en onderhoudt; maar het is, als boven is gezegt, ten tyde van den oorlog met Spanje, en de veranderinge van den Godsdienst, omver geraakt. *Pikart Oudheden van Deventer I Deel.*

ZWARTE WOUDT. (HET) Dezen naam draagt een groot gedeelte van het oude Hercynische bosch (*Sylva Hercinia*) het welk zich in vorige tyden door gansch Duitschlandt, tot in Thracië toe, uitstrekte. Het begint in Zwaben, en strekt tot aan Zwitserlandt. Daar in leggen verscheide steden, als *Furstenberg*, *Husingen*, *Villingen*, *Rotbweil*, *Horb*, *Wolfach*, *Hornberg*, en verscheide kloosters, sloten, en dorpen. Het Kintziger dal, het welk van de kleine rivier Kintzing zynen naam heeft, is in den oorlog over de Spaansche kroons-opvolging zeer beroemd geworden, dewyl, ongeacht de ruwe bergen en enge wegen, de Fransche veldheer Villars met zyn leger zich daar door een weg heeft gebaant, en zich by den keurvorst van Beyeren gevoegt. Men vindt hier en daar in de valeien eenig bouwlandt, doch de meeste inwoonders geneeren zich met vee te weiden. By den oorspronk van de rivier de Murg leggen eenige dorpen, welker ingezetenen het harst van de dennebomen verzamelen, het zelve te Straasburg en in eenige andere plaatsen verkopen, en alleen daar van bestaan. *Cellarius Geogr. Antiq. Kinckelbachs Teutscher Nation Herrlichkeit. Topogr. Suev.*

ZWARTSBURG (RYKSGRAVEN, THANS RYKSVORSTEN VAN) zyn, naar het schryven van eenigen, afkomstig van *Wittekind* den Zwarten, de welke in 't jaar 779 van keizer Karel den Groten wierdt gevangen, en in den Doop *Lodewyk* genoemt. Zyne twee zonen, *Wittekint* en *Walpert*, wierden mede gedoopt, en ontfingen de namen van *Karel* en *Lodewyk*. De gemelde keizer schonk hen in eigendom eene streek lands in 't Thuringer Woudt, groot twintig mylen, waar op de oudste der gezegde twee broeders, namentlyk Karel, het slot Zwartsburg, of Schwartsburg, (zie des zelfs beschryving op den laatstgemelden name) en de jongste, Lodewyk, het slot Gleichen lieten bouwen, waar van ieders nakomelingen hunnen naam ook gekregen en behouden hebben.

Maar anderen leiden het geslacht der graven van Zwartsburg af van de oude graven van *Kevernburg*, (welke laatste hunnen naam hebben ontfangen van de sterkte of het kasteel van Kevernburg, waar van by Arnstadt nog eenige overblyfselen gevonden worden) van welke, naar hun zeggen, het slot Zwartsburg zynen naam heeft ontleent; gelyk dan die van Kevernburg in der daadt het zelve wapen hebben gevoert als die van Zwartsburg. Het strekt tot geen geringen luister van dit oude graaflyke huis, of geslacht, thans in den Ryksvorstenstandt verheven, dat graaf *Gunther van Zwartsburg* in 't jaar 1349 tot keizer is verkoren, en dat deze graven onder de zogenoemde *vier-graven* van het Roomsche Ryk vermeld worden.

Naar het gevoelen van Rittershusius is dit graaflyke huis gesticht van GUNTHER den II, de welke keizer Philips tegen den landgrave Herman trouwelyk heeft bygestaan, en in 't jaar 1212 is overleden. Zyn zoon HENRIK verselde keizer Frederik den II naar Palestina, en gaf by Damascus preuven van zyne dapperheit. Hy was de grootvader van dien GUNTHER, de welke, als boven is aangeroert, tot keizer is verkoren; maar men kan van des zelfs nakomelingschap met geen zekerheit spreken: want hoewel na hem een andere GUNTHER vermeld wordt, weet men echter niet of hy des zelfs zoon is geweest. Ondertusschen is het zeker, dat de laatste vader van twee zonen is geweest, namentlyk van *Gunther*, aartsbisschop van Maagdenburg, en van HENRIK, die het geslacht heeft voortgeplant. Zyn zoon, mede HENRIK genoemt, heeft zeven zonen gehad, van welke drie den naam van *Gunther*, en vier dien van *Henrik* hebben gevoert. De oudste van den naam van Henrik is bisschop van Bremen en Munster geweest; gelyk ook de drie andere Henrikken geestelyke ampten hebben bekleed. Maar de Gunthers zyn getrouwt geweest, en hebben kinderen nagelaten. De oudste der zelven heeft maar eene dochter, en de jongste maar een zoon gehad, wiens nakomelingen kort daar na zyn uitgestorven. Maar de middelste GUNTHER heeft het geslacht voortgeplant, zynde de grootvader geweest van dien grave GUNTHER, van wien de tegenwoordige graven van Zwartsburg zyn voortgekomen. De zelve heeft vier zonen nagelaten, genoemt: *Gunther*, *Hans* of *Johan Gunther*, *Wilhelm*, en *Albert*. De eerste heeft door zyne dapperheit en krygskunde, onder keizer Maximiliaan den II, in Hungarye tegen de Turken uitgemunt, en daar van den bynaam van den krygsman, of oorlogzuchtigen bekomen; maar hy heeft by zyne gemalinne Catharina, uit den huize van Nassau, gene kinderen nagelaten. De derde, Wilhelm, heeft wel twee gemalinnen gehad; maar by gene van beide nakomelingen verwekt. Maar van de twee andere, HANS GUNTHER en ALBERT, zyn de twee liniën van *Arnstadt* en van *Rudelstadt* voortgesproten.

De linie der graven van *Zwartsburg-Arnstadt* is gesticht door CHRISTIAAN GUNTHER, jongste zoon van Hans Gunther voornoemd. Hy wordt zeer geprezen wegens zyne Godvrucht, gerechtigheit, en milddadigheit tegen de armen, als mede wegens de dapperheit, welke hy in Hungarye tegen de Turken heeft betoont. Hy stierf den 25 November des jaars 1642, en liet drie zonen na, van welke de jongste, genoemt *Lodewyk Gunther*, te Ebeleben, in 't jaar 1681, zonder mannelyke erfgenamen is gestorven. De oudste, *Christiaan Gunther*, te Arnstadt, liet by zyn overlyden, voorgevallen in den jare 1666, wel een zoon, genoemt *Johan Gunther*, na; maar de zelve kwam in 't vyftiende jaar van zynen ouderdom te Tubingen te sterven. De middelste zoon, ANTONI GUNTHER, nam zyn verblyf te Sondershausen, en stichtte eene afzonderlyke linie, waar van hier na breder zal gesproken worden, maar plantte te gelyk die van Arnstadt voort, alzo zyn twede zoon, mede ANTONI GUNTHER geheten, na het overlyden van den voorgemelden Johan Gunther, Arnstadt kreeg. Hy was geboren den 10 Oktober des jaars 1653, en getrouwt den 6 Augusty des jaars 1684 met Augusta Dorothea, dochter van Antoni Ulrich, hertog van Brunswyk; maar hy is zonder oir gestorven. Hy wierdt in 't jaar 1697 door den keizer in den vorstenstandt verheven, maar wilde dien tytel niet gebruiken, tot den jare 1709, wanneer hy den zelven aannam, en het opentlyk van de predikstoelen liet afkondigen; maar het keurvorstelyke huis van Saxen, nevens het hertoglyke huis van Weymar kantten zich daar tegen, om dat de gemelde vorst van Zwartsburg-Arnstadt wegens zyne meeste landen een leenman van de gemelde twee huizen was. Voorts was deze vorst een groot minnaar en voorstander der geleerden, inzonderheit der oudheitkunde, als blykt uit zyn uitstekend kabinet van medaillen, dat weinig zyns gelyken in Duitschlandt heeft. Hy overleedt in den jare 1716, en de gansche erffenis of nalatenschap der linie van Arnstadt kwam aan die van Sondershausen.

De linie van *Zwartsburg-Sondershausen* is gesticht van ANTONI GUNTHER, middelste zoon van grave Christiaan Gunther, boven gemeld. Hy was geboren in den jare 1620, en overleedt in Augustus des jaars 1666, nalatende twee zonen van zyne gemalinne Maria Magdalena, dochter van Georg Wilhelm, Paltsgrave van Birckenveldt, genoemt CHRISTIAAN WILHELM, en *Antoni Gunther*. De laatste plantte, als boven reets is gezegt, de *linie te Arnstadt*, en de eerste die te *Sondershausen* voort. Hy was geboren in den jare 1647, en wierdt in 't jaar 1697 door den keizer Leopoldus in den vorstenstandt verheven. *Hy hadt reets te voren*, in den *jare* 1691, een privilegie *van den zelven verkregen*, *waar in hem* de macht wierdt verleent van Ryksridders en Paltsgraven te verkiezen, van onechte kinderen tot echte te maken, enz. ook wierdt hy, met zynen oudsten zone, in 't jaar 1709 door den keurvorst van de Palts tot ridder van St. Hulbert verheven. Hy trouwde voor de eerste maal in 't jaar 1673 met Anna Sibylla, dochter van Albert Frederik, grave van Barby, de welke den 2 May des jaars 1684 is overleden, latende hem vader van eenen zone en drie dochteren, van welke in 't vervolg zal gesproken worden. Ten tweden male trouwde hy met Wilhelmina Christina, dochter van Johan Ernest, hertog van Saxen-Weymar, by welke hy vyf zonen en twee dochteren heeft verwekt, die hier na zullen vermeld worden. De oudste zoon van Christiaan Wilhelm, gestorven den 10 May des jaars 1721, by zyne eerste gemalinne, was GUNTHER, geboren den 13 Augusty des jaars 1678, en getrouwt den 2 Oktober des jaars 1712 met Elizabeth Albertina, dochter van Karel Frederik, vorst van Anhalt-Bernburg, zonder kinderen. Zyne drie hele zusters zyn: (1) *Magdalena Sophia*, geboren den 17 February des jaars 1680, en getrouwt met Georg Albert, grave van Schonburg te Hartenstein, die haar door de doodt is ontrukt den 15 Augusty des jaars 1718. (2) *Christiana Emilia Antonia*, geboren den 13 Maart des jaars 1681; gehuwt met Adolf Frederik, hertog van Mekelenburg in Strelitz, en weduwe geworden den 12 May des jaars 1708. (3) *Louisa Albertina*, geboren den 29 Juny des jaars 1682. De kinderen van Christiaan Wilhelm by zyne voorgemelde twede gemalinne zyn: (1) *Christiana Wilhelmina*, geboren den 19 February des jaars 1688. (2) *Henrik*, geboren den 8 November des jaars 1689. (3) *Augustus*, geboren den 27 April des jaars 1691, en getrouwt met Charlotta Sophia, dochter van Karel Frederik, vorst van Anhalt-Bernburg, met kinderen. (4) *Henriette Ernestina*, geboren den 20 July des jaars 1692. (5) *Rudolf*, geboren den 21 Augusty des jaars 1695. (6) *Wilhelm*, geboren den 4 January des jaars 1699. (7) *Christiaan*, geboren den 27 July des jaars 1700.

De stichter der linie van *Zwartsburg-Rudelstadt* is, als boven gemeld is, geweest graaf ALBERT, geboren in 't jaar 1527,

en

en gestorven in 't jaar 1605. Hy heeft by zyne twee gemalinnen, welker eerste is geweest Juliana, gravinne van Nassau Dillenburg, en de twede Elizabeth, gravin van Leiningen-Westerburg, drie zonen, en even zo vele dochteren verwekt, van welke eerste alleen de middelste, genoemt LODEWYK GUNTHER, den stam heeft voortgeplant. Hy overleedt in den jare 1646, hebbende by zyne gemalinne Emilia, dochter van Antoni, grave van Oldenburg, geteelt ALBERT ANTONI. Deze kwam ter wereldt in den jare 1641, en trouwde in 't jaar 1665 met Emilia Juliana, dochter van Albert Frederik, grave van Barby, eene zeer deugdzame, en daar by geleerde gravinne. Zy stierf in 't jaar 1706, en hy den 15 December 1710, nalatende een eenigen zoon, genoemt LODEWYK FREDERIK, die geboren wierdt in 't jaar 1667, en by zyne gemalinne, Anna Sophia, dochter van Frederik, hertog van Saxen-Gotha, verscheide kinderen teelde, van welke terstondt zal gewag gemaakt worden. Hy overleedt den 24 Juny des jaars 1718, hebbende de verheffing van het graaflyke huis van Zwartsburg-Rudelstadt in den vorstenstandt, in den jare 1697 door den keizer gedaan, in den jare 1711 opentlyk laten afkondigen. Van zyne kinderen waren onlangs nog in 't leven de navolgende, als: (1) FREDERIK ANTONI, thans regerend vorst van Zwartsburg-Rudelstadt, geboren den 14 Augusty des jaars 1692, en getrouwt den 8 February 1720 met Sophia Wilhelmina, dochter van Johan Ernest, hertog van Saxen-Saalveldt, gestorven in 't jaar 1727, zynde moeder geweest van twee kinderen, een zoon, genoemt *Johan Frederik*, geboren den 8 January 1721, en eene dochter, geheten *Sophia Albertina*, geboren in 't jaar 1724. (2) *Wilhelm Lodewyk*, geboren den 15 February 1696. (3) *Lodewyk Gunther*, geboren den 22 October des jaars 1708. (4) *Sophia Juliana*, geboren den 16 October des jaars 1694. (5) *Emilia Juliana*, geboren den 21 July des jaars 1699. (6) *Anna Sophia*, geboren den 9 September des jaars 1700, getrouwt met Franciscus Josias, prins van Saxen-Saalveldt. (7) *Dorothea Sophia*, geboren den 28 January 1706. (8) *Louiza Frederika*, een tweeling van de voorgaande. (9) *Magdalena Sibylla*, geboren den 5 May des jaars 1707. *Fritsch Diss. de famil. Schwartzb. Imhoff Notit. lib. VI, cap. 16. Franckenberg Europ. Herold I D. fol. 644 &c.*

ZWARTSENAU. Zie SCHWARTZENAU.

ZWARTZAG, eene kleine stadt in Frankenlandt, welke in 't jaar 985 van de graven van Castell aan het sticht van Wurtsburg is gekomen. De abdy van Benediktyner monniken, die hier gevonden wordt, is in 't jaar 815 gesticht door Meningaut, grave van Rotenburg. Daar is nog eene Benediktyner abdy, genaamt ZWARTZAG, in Ortenau, digt by de stadt Lichtenau, en drie mylen van Straasburg gelegen, zynde door Ruthardus, vorst van de Elzas, in 't jaar 725 gesticht. *Bucel. Germ. Sacra P. I, 2. Pastorii Franc. rediv.*

ZWARTZENAU. Zie SCHWARTZENAU.

ZWARTZENBACH, een dorp, en slot van den zelven naam, in het Zwitsersche graafschap Toggenburg. Het is voor dezen geen onvermaard stedeke geweest, het welk keizer Rudolf de I in 't jaar 1273 tegen de aanwassende macht der graven van Toggenburg heeft laten bouwen. Het is daar na verscheide malen verwoest, en weder opgebouwt, maar in de veertiende eeuwe geheel weder vervallen, zynde alleen het slot in standt gebleven, het welk eerst door Jakob Voogt van Frauenfeld, of Vrouwenveldt, weder is verbetert, en daar na aan die van Griesenberg verkocht, van welke het ten laatsten aan den abt van St. Gall is gekomen.

ZWARTZENBERG, eene kleine stadt in Meissen, het welk van het daar voorby lopende Zwarte Water, waar uit, nevens de Pehla, de Sneebergsche Mulda ontspringt, zynen naam heeft gekregen. Johan Frederik, keurvorst van Saxen, heeft dit stedeke in 't jaar 1537 van de erfgenamen van Anshelmus van Tettau gekocht, en tot een ambacht, tegenwoordig het Kreits ambacht genoemt, gemaakt. In 't jaar 1709 is dit stedeke, op eenige weinige huizen na, geheel afgebrand. *Knaut Prodr. Misnia pag. 268. Tromsdorf Accur. Geograph.*

ZWARTZENBERG, het stamhuis der vorsten van dien name, waar van in het volgende artykel zal gesproken worden, is een kleine plaats en graafschap in Frankenlandt, gelegen op de grenzen van Bamberg, Wurtsburg, en Anspach.

ZWARTZENBERG. Dit vorstelyk huis erkent die *van Seinsheim* voor zyne stamheeren, welk laatste voor het oudste geslacht in Frankenlandt wordt gehouden. De gemene stamvader van het zelve wordt HENRIK genaamt, die omtrent het jaar 1333 moet geleeft hebben. Hem worden twee zonen toegeschreven, genoemt HILDEBRAND en *Frederik*. Van den laatsten worden de nog levende vryheeren van *Seinsheim*, te of op Sluchingen, en van den eersten de vorsten van *Zwartzenberg* afgeleid. Namentlyk, EACHINGER, die na het afsterven der graven van Truchedingen in 't jaar 1406 het opperhoutvestersampt van het hertogdom van Frankenlandt verkreeg, en van den keizer Sigismundus in 't jaar 1417 met de waardigheit van Baanderheer wierdt begunstigt; ook, na dat hy de te voren gansch vrye heerlykheit van Zwartzenberg voor zich hadt gekocht, en de zelve van het Ryk te leen ontfangen, wegens zyne in Italie, en tegen de Hussiten bewezene getrouwe diensten, in 't jaar 1429 met eenparige stemmen tot vryheer en Ryksstandt wierdt verklaart; waar by het is toegekomen, dat de naam van *Seinsheim* door die van deze linie allengskens is uitgelaten, en de tytel van vryheer van Zwartzenberg alleen gebruikt. Hy heeft by zyne twee gemalinnen verscheide zonen verwekt, onder welke MICHIEL de oude, en SIGISMUND den stam hebben voortgeplant. Sigismund teelde by Eva, dochter van Otto, grave van Erpach, JOHAN den Dapperen, aan wien, toen keizer Karel de V in 't jaar 1521 naar de Nederlanden, en van daar naar Spanje vertrok, nevens anderen, de Rykszaken wierden toevertrouwt. Onder zyne elf kinderen waren CHRISTOFFEL en FREDERIK. De laatste heeft by zyne drie gemalinnen vier zonen verwekt, van welke JOHAN, nevens zyne en zyns vaders broederen, door keizer Maximiliaan den II in den gravenstandt zyn verheven. Maar zy stierven alle zonder kinderen, en aldus vervielen hunne goederen aan OTTO HENRIK, derden zone van hun vaders broeder Christoffel, die zyn verblyf in Beyeren hadt genomen. Deze Otto Henrik was keizerlyke geheime Raadt, president van den Rykshofraadt, en opper-hofmaarschalk, ook in het jaar 1577 keizerlyke afgezant by de onderhandeling over eene vrede in de Nederlanden. Hy liet een zoon na, genoemt WOLFGANG JAKOB, met wien zyn stam is uitgestorven. Zyne twee broeders waren SEBASTIAAN en *Wilhelm*. De zoon van den eersten, JOHAN GERWICH, is, na dat hy den geestelyken staat hadt aangenomen, overste geweest te Bamberg, en voorzitter in het kamergerecht te Spiers, zynde in 't jaar 1608 gestorven. Hy volgde zynen vader op in de voornaamste eerampten in het hertogdom van Beyeren, en liet een zoon na, genoemt GEORG LODEWYK, die ridder was van het Gulde Vlies, en opperhofmeester van den aartshertog Karel, ook geheime Raadt en opperhofmaarschalk van den keizer, met wiens doodt, voorgevallen in 't jaar 1646, de gehele linie van dit voorname huis in Beyeren is geëindigt.

De bovengemelde Michiël, oudste zoon van Erckinger, was de vader van MICHIEL den Jongen, Raadt van den keurvorst van Brandenburg, en amptman te Kitzlugen. Des zelfs oudste zoon, ERCKINGER, was onder de hofbedienden van keizer Maximiliaan, en volgde den zelven in de Nederlanden in 't jaar 1477, alwaar hy trouwde met Apollonia, geborene gravinne van der Mark, en van haar in 't jaar 1510 naliet EMOND den I, en *Wilhelm*, van welke de eerste de linie to *Lusk* heeft gesticht, de welke in het hertogdom van Luxemburg aanzienlyke heerlykheden heeft verkregen, maar die met zynen neef *Emund* den III, die van zyne zonen geen nakomelingschap heeft gehad, in 't jaar 1656 is uitgestorven. Erckingers jongste zoon, *Wilhelm*, heeft de Zwartzenbergsche linie voortgeplant, en onder de regering van keizer Karel den V de wederspannige boeren in Lottheringen en de Elzas tot reden helpen brengen, hebbende eindelyk het gansche keizerlyke leger in den Vrieschen oorlog als generaal veldmaarschalk geboden. WILHELM de II, oudste zoon van den voorgaanden, stierf in 't jaar 1557 aan eene wonde, gekregen in den slag van St. Quentin, en liet na ADOLF, die door zyn kommando, onder keizer Rudolf den II roemruchtiglyk in Hungarye gevoert, wanneer hy de Turken de sterkte Raab uit de handen rukte, niet alleen het stadbestier van Wenen heeft verkregen, maar zich ook waardig gemaakt van de eerste van zyne linie in den Ryksgravenstandt verheven te worden; maar hy hadt het ongeluk van in 't jaar 1600 door de ontrouwe Franschen en Walen voor Pappa dood geschoten te worden. Zyn eenige erfgenaam en opvolger, ADAM, heeft zich door zyne voortreffelyke hoedanigheden by den keurvorst Georg Wilhelm van Brandenburg in groot aanzien gebragt, en is deswegen tot grootmeester van de ridderorde van St. Jan en stadhouder van het keurvorstendom en markgraafschap van Brandenburg, als ook tot opperkamerheer en bestierder van den geheimen Raadt benoemt. Hy was zo gezien by keizer Ferdinand den II, dat de zelve op een tydt voor zyne gezondheit eene gelofte deedt. Naderhandt verviel hy in ongunst by den keurvorst Frederik Wilhelm, en stierf in 't jaar 1641 te Spandau, daar hy zich gewoonlyk wegens zyne waardigheit van stadhouder van 't keurvorstendom en markgraafschap van Brandenburg onthieldt. Men beschuldigt hem, dat hy den keurvorst het aannemen van het Praagsche vredesverdrag heeft aangeraden. Hy liet een zoon na, genoemt JOHAN ADOLF, die het geluk hadt, dat hy het nog verder bragt dan zyne voorzaten, wordende hem de heerlyke lofspraak gegeven, dat hy was een *Cato* in de gerechtbank, een *Cicero* in de pleitzaal, een *Fabius* in den oorlog, enz. Hy was niet alleen geheime Raadt, en voorzitter in den keizerlyken Rykshof-Raadt onder de keizeren Ferdinand den III en Leopoldus, maar wierdt ook in het jaar 1671 opentlyk tot Ryksvorst verklaart, en in het jaar 1674 in het vorstelyke collegie met de gewone plegtigheden ingeleid. Hy heeft daarenboven zyne landen merkelyk vermeerdert, alzo hem door 't afsterven van zynen neef, den voorgemelden Georg Lodewyk, als den laatsten van zyne linie, de Frankische landen, waar onder byzonderlyk het slot en ambacht Zwartzenburg en Hohen-Landsberg, met het gene daar toe behoort, als ook de heerlykheit van Murau, in opper-Stiermarken, welke Georg Lodewyk met zyne eerste gemalinne hadt verkregen, deels door eene gift als levenden (*donatio inter vivos*) deels door des zelfs uitersten wille, is toegevallen. Ook heeft hy zyne grootvaderlyke goederen van Seinsheim, uit krachte van fidecommissair testament verkregen, waar door het vorstelyke huis van Zwartzenberg twee stemmen in den Frankischen kreits heeft erlangt. In Westphalen heeft het zelve de heerlykheit van Gimborn, met de daar toe behorende stadt en ambacht van Neustadt, en deshal-

ven ook in 't jaar 1682 onder de Weſtphaalſche graven op de Ryks- en kreitsdagen ſtem en zitting gekregen. Johan Adolf voornoemt heeft by zyne gemalinne Maria Juſtina, geborene gravin van Starenberg, zes kinderen geteelt, van welke de volgende, als *Leopold Wilhelm*, *Carola*, *Lodewyk Adam*, en *Polyxena*, jong zyn geſtorven, en *Maria Erneſtina*, geboren in het jaar 1649, in het jaar 1666 is getrouwt met Johan Chriſtiaan, vorſt van Eggenberg, en in 't jaar 1719 geſtorven. Maar FERDINAND WILHELM EUSEBIUS is zynen vader, wanneer de zelve in 't jaar 1683 te Laxenburg zeer ſchielyk kwam te ſterven, opgevolgt. Hy wierdt in het jaar 1652 te Bruſſel geboren, en bekleedde zeer aanzienlyke ampten aan het keizerlyke hof, als die van geheime Raadt, opperhofmaarſchalk, en opperhofmeeſter by de Roomſche keizerinne. Daarenboven heeft hy zyn huis zeer verrykt door zyn huwelyk met Maria Anna, oudſte dochter en erfgename van Johan Lodewyk van Sultz, landgrave te Kletgau, des H. Roomſchen Ryks aartshofrechter te Rothweil, waar door vele onmiddelbare Ryksgoederen, in 't byzonder het landgraaſſchap van Kletgau, en het erf-Ryks-hofrechtersampt te Rothweil aan hem en zyne nakomelingen, volgens het recht van eerſtgeboorte, zyn gekomen. Zy ſtierf in het jaar 1698, hy in 't jaar 1703, hebbende tot opvolger ADAM FRANCISCUS KAREL, des H. Roomſchen Ryks vorſt te Zwartzenberg, gevorſte landgraaf te Kletgau, graaf te Sultz, enz. erfhofrechter van 't keizerlyke hofgerecht te Rothweil, geboren den 25 September des jaars 1680. Hy wierdt in het jaar 1711, kort voor de doodt van den keizer Joſephus, des zelfs opperſtalmeeſter, in het jaar 1712 ridder van het gulde vlies, opperhofmaarſchalk van keizer Karel den VI, en in 't jaar 1722 des zelfs opperſtalmeeſter. Hy kwam in 't jaar 1732 zeer ongelukkig aan zyn einde, wordende door den zo even gemelden keizer, op de jagt naar eenig wildt willende ſchieten, getroffen, van welke wonde hy kort daar na, tot grote droefheit voor dien vorſt, het keizerlyke hof, en zyn vorſtelyk huis, kwam te ſterven, wordende den 25 July des gemelden jaars in de Auguſtyner-kerk te Wenen, in ſtilte, by zyne voorouderen begraven. Hy is getrouwt geweeſt met Eleonora Amalia Magdalena, dochter van den vorſt Ferdinand Auguſtus Leopold van Lobkowits, by welke hy heeft verwekt: *Maria Anna*, geboren den 15 December des jaars 1706, getrouwt met Wilhelm Georg, markgraaf van Baden-Raſtadt; en JOSEPH ADAM JOHANNES, de opvolger van zynen vader, geboren den 17 Maart des jaars 1721. Deze jonge Heer, geboren den 17 Maart des jaars 1721, is door den keizer met de ridderorde van het gulde vlies, welke zyn vader hadt gehad, begiftigt, en het opper-ſtalmeeſtersampt erffelyk aan hem opgedragen. De zuſteren van wylen Adam Franciſcus Karel zyn: *Maria Franciſca*, geboren den 17 Auguſty 1677, weduwe van den grave Karel Ego van Furſtenberg Moskirchen; *Maria Antonia Johanna*, geboren den 23 November des jaars 1688, en getrouwt met Franciſcus Karel Libſteinsky, grave van Kolowrath; *Maria Johanna Elizabeth*, geboren den 16 December des jaars 1689, vierde gemalin van Ferdinand Auguſtus, vorſt van Lobkowitz; en *Maria Johanna Nortburgis Felicitas*, geboren den 25 September des jaars 1692, getrouwt met Franciſcus Leopold, grave van Sternberg. *Imhof Notit. Procer. Imp. l. V, c. 10. Speners Hiſt. Inſign. l. II, c. 35. Bucel. Stemmat. P. I.*

ZWARTZENBURG, eene landvoogdy, de Kantons van Bern en Fryburg toebehorende, welke de zelve in 't jaar 1424 van het huis van Savoje hebben gekocht.

ZWARTZENFELS, eene Hanauſche heerlykheit, by het ſticht van Fulda gelegen. Zy was in 't jaar 1636 de zitplaats van graaf Albert van Hanau, wiens zoon, Johan Erneſt, het ganſche graafſchap van Hanau-Mintzenberg bekwam. *Winckelm. Heſſiſch. Beſchr. p.* 153.

ZWARTZENVELDT, of ZWARTZENVELDT, een welgebouwt Beyerſch marktvlek in de opper-Palts, aan het water Schwartza of Zwartza gelegen, behorende tot het bisdom van Regensburg. *Chur-beyern p.* 355.

ZWEDEN, in het Latyn *Suecia*, een van de Noordſche kronen of koninkryken in Europa. Het wordt van de inwoonders SWERIE, ZWEDENRICK, en ZWERIES-RYKE genaamt. Het is een groot, maar niet overal bewoont landt, begrypt in zich het grootſte gedeelte van het oude *Scandinavië*, en is langen tydt verknocht geweeſt aan het koninkryk van Denemarken, zynde eerſt ſedert het jaar 1525 een koninkryk op zich zelve geweeſt. Het paalt ten Noorden aan Laplandt, Noorwegen, en de Yszee, ten Ooſten aan Moskovië, of Groot-Ruslandt, ten Zuiden aan de Ooſtzee, en ten Weſten aan Denemarken en Noorwegen. Het wordt gemeenlyk in zes delen verdeelt, als: 1. *Gothlandt*, 2. het eigentlyk zo genaamde *Zweden*, 3. het *Zweedſch Laplandt*, 4. *Finlandt*, 5. *Ingermanlandt*, en 6. *Lyflandt*. Deze hoofddelen worden wederom onderſcheiden in vier en dertig graafſchappen, en deze laatſte wederom in zekere zo genaamde *Heradis*, met de Engelſche *Hundreds* overeenkomende. Het heeft verſcheide fraaie ſteden, van welke *Stokholm* de voornaamſte en de hoofdſtadt is. Zweden heeft zeer vele rivieren, meiren, rotſen, en bergen. De lucht is 'er koud, doch helder en gezond, uitgenomen in die landſtreken, welke digt by de meiren en moeraſſen leggen. Men heeft alzo dikwils lieden in Zweden gevonden, die hun leven tot op 130 of 140 jaren hebben gebragt. Het ſtrekt zich in de lengte, van Stokholm tot aan de grenzen van Laplandt, uit op 120 Duitſche mylen, maar in de breedte op 20 dagreizen te paardt. Belangende de vruchtbaarheit van het landt, daar waſcht zo veel koren, als de ingezetenen nodig hebben, zonder dat men van buiten granen behoeft in te voeren, en het gene de eene provincie daar omtrent ontbreekt, vervult de andere. Vee is 'er insgelyks in overvloedt. Daarenboven heeft Zweden overvloedt van metaal, blik, ſtaal, koper, geite-, rhee- en oſſehuiden, denne- en eikebomen, om te bouwen, enz. Daar wordt ook zilver in de bergwerken gevonden, en de boſſchen leveren teer en honing uit: ook is 'er overvloedt van zee- en riviervisch. De Zweden zyn ſterk van ligchaam, gezond, welgemaakt, gaſtvry, beleeft, en zo arbeidzaam, dat men ſelden onder hen een bedelaar ziet. Ook zyn ze zeer goede ſoldaten.

Dit landt was het landt der Gotthen, de welke in de vierde eeuwe de macht van 't Roomſche Ryk in het Weſten fnuikten.

Voor dezen was Zweden een verkiesbaar koninkryk, het welk duurde tot den jare 1523, of 1525, wanneer Guſtavus de I tot koning verkoren wierdt, die de Denen uit het landt joeg.

De Zweden wierden omtrent het jaar 816 door Ansgarius, biſſchop van Bremen, tot het Chriſten gelove bekeert; en de keizer Lotharius bragt het vervolgens zo ver, dat 'er in deze Noordelyke landen biſſchoppen wierden aangeſtelt. In het jaar 1525, onder de regering van den voorgemelden koning, Guſtavus den I, wierdt de Lutherſche Godsdienſt in Zweden ingevoert. Wanneer 'er van ouds in Zweden over gewigtige ſtaatszaken moeſt gehandelt worden, beriep de koning de ryksſtanden byeen, de welke beſtonden uit den adel, de geeſtelykheit, de kooplieden, en den boerenſtandt. De adel zondt de oudſte perſonen van hun geſlacht. De geeſtelyken zonden twee van hen uit elke gemeente. Ieder ſtadt vaardigde twee kooplieden af; en elk diſtrikt zondt twee landlieden. Doch in het jaar 1680 wierdt de ſouvereiniteit aan Karel den XI, op den groten ryksdag te Stokholm, volkomen opgedragen, zo dat de koning alle hoge regalien of koninklyke rechten, zo wel in tydt van vrede, als van oorlog, van zich zelve, en naar zyn eigen welgevallen, kan oeffenen. De overige zaken worden door zeven daar toe geſchikte gerechtscollegien afgedaan, zynde het zogenaamde Gerechtscollegie, de Krygsraadt, de Zeeraadt, de Kancelery, het Kamer- of Finantiën-gerecht, het Koopmans-gerecht en het Bergampt. De kerkelyke regering wordt door biſſchoppen, farheeren, of predikanten, en diakonen waargenomen. Maar de Zweedſche biſſchoppen hebben weinig inkomen, en ook zo veel gezag niet over de andere geeſtelyken dan in Engelandt. De farheeren op het platte landt zyn verbonden tot gaſtvryheit, zo dat zy alle reizigers, die een herberg nodig hebben, moeten ontfangen, zo dat hunne huizen, om zo te ſpreken, gelyk als herbergen zyn. Men heeft op zommige plaatſen van dit koninkryk eene byzondere manier om het koorn te zaaien, daar in beſtaande, dat men gehele boſſchen afbrandt, en de zelve afgebrand zynde, in de overblyvende aſſche korenzaadt, met wat aarde vermengt, zaait, waar van twee jaren achtereen, zonder verdere moeite, zeer goed koren voortkomt. De Zweedſche ſchryvers verhalen, dat zy al van het jaar der wereldt 2014 af, of ſedert het jaar 300 na den zondvloedt hunne eige koningen hebben gehad, en dat hun eerſte koning *Erik*, of *Ericus*, heeft geheten. *Maar zy voegen daar* by, dat hen de namen van hunne koningen van het jaar der wereldt 3336 af, tot dat van 3616 toe, onbekend zyn, en dat 'er over die tuſſchen het jaar 455 en dat van 800 geregeert hebben, en naar hun zeggen een getal van veertien uitmaken, veel verſchil valt, en dat ze zeer onzeker zyn. Maar anderen tellen van *Magog*, Noachs neef uit Japheth, af, tot op *Karel* den XII honderd en een en vyftig koningen. Olaus de II was de eerſte, die den tytel van koning van Zweden voerde; want zyne voorzaten noemden zich alleen koningen van Upſal. Omtrent het jaar na Chriſtus geboorte 1387 vereenigde Margareta van Denemarken, doorgaans de Noordſche Semiramis genaamt, de koninkryken van Noorwegen, Zweden en Denemarken met malkander, en zeide tegen haren opvolger Erik, dat hem Zweden de koſt zou geven, dat hem Noorwegen zou kleden, en dat hem Denemarken zou beſchermen. Maar alzo de Zweedſche edelen de dwingelandy van den koning van Denemarken Chriſtiern of Chriſtiaan den II wars wierden, verkoren zy in het jaar 1522 Guſtavus, den zoon van Erik van Waſa. Deze was zeer gelukkig in zyne oorlogen tegen de Denen, met welke hy ten laatſte vrede maakte. Hy voerde ook een oorlog tegen de Muskoviten, als mede tegen de ſtadt Lubek, en ſtierf in het jaar 1560. Zyn zoon Erik de XIV, die hem in het jaar 1522 opvolgde, voerde een oorlog met de Denen en de Polen, zette zynen broeder Johannes gevangen, trouwde met zyne byzit, zynde een ſlecht vrouwsperſoon, en liet de zelve in het jaar 1560 tot koninginne kronen; en alzo hy boven dien vele buitenſporigheden bedreef, zetten de ſtanden des ryks hem af, en verhieven zynen broeder Johannes op den troon, de welke in het jaar 1570 met de Denen, als ook met de ſteden Stettin en Lubek vrede maakte, maar den oorlog tegen de Moskoviten weder voortzette, en in het jaar 1592 ſtierf. Zyn zoon Sigiſmund, door hem by *Catharina*, dochter van Sigiſmund, koning van Polen, verwekt, wierdt in het jaar 1587 tot koning van Polen verkoren, en volgde zynen vader in het Zweedſche ryk op in het jaar 1592; maar raakte in het jaar 1599 dit koninkryk kwyd, om dat hy den Roomſch-Katholyke Godsdienſt daar wilde invoeren, en Karel de IX, derde

zoon

zoon van Gustavus, in zyn plaats tot koning verkoren, wordende de kroon erffelyk aan hem en zyne nakomelingen afgestaan, en Sigismundus, nevens alle zyne nakomelingen, voor altoos daar van uitgesloten. Zyne eerste gemalin was Anna Maria, dochter van Lodewyk den VI, keurvorst van de Palts. Deze baarde hem eene princes, *Catharina*, de welke wierdt uitgehuwt aan Johan Casimir, Paltsgrave aan den Rhyn, hertog van Tweebrugge-Kleeburg. Zyne twede gemalin was Christina, dochter van hertog Adolf van Holstein, by welke hy *Maria Elizabeth* verwekte, die met Johan, hertog van Finlandt, trouwde, als mede *Gustavus Adolfus*, die in het jaar 1594 geboren wierdt. Hy voerde een bloedigen, en niet al te gelukkigen oorlog met de Denen, gedurende den welken hy in het jaar 1611 stierf. Op hem volgde zyn zoon Gustaaf Adolf, die de rust in het koninkryk herstelde, makende in het jaar 1613 vrede met de Denen, en in het jaar 1617 met de Moskoviten. In het jaar 1625 beoorloogde hy de Polen, veroverde geheel Lyflandt, en maakte Pruissen tot den setel des oorlogs. In het jaar 1630 kwam hy in Duitschlandt, om 'er de Protestanten tegen den keizer by te staan, maar kwam in den veldslag by Lutzen in het jaar 1632 te sneuvelen, nalatende by zyne gemalinne, Maria van Brandenburg, eene dochter, genaamt *Christina*, welke onder de voogdy van hare moeder, en onder het opperbevel van haren neef Karel Gustaaf, hertog van Tweebrugge, den Duitschen oorlog voortzette, tot dat in het jaar 1648 te Osnabrugge en Munster de vrede gesloten wierdt. Zy deedt in het jaar 1654 vrywillig afstandt van de kroon, en gaf de zelve over aan haren neef Karel Gustaaf. Zy verliet te gelyk Zweden, en bragt haren meesten tydt te Rome door, na dat zy te voren te Inspruk openbare belydenis van den Roomschen Godsdienst hadt gedaan. Karel Gustaaf voerde zware oorlogen met Denemarken en Polen, en stierf in het jaar 1660. Op hem volgde Karel de XI, gedurende wiens minderjarigheit Zweden de Fransche party koos, waar over het met den keizer, den koning van Denemarken, en den keurvorst van Brandenburg in een zwaren oorlog geraakte, de welke door de Nimweegsche vrede eindigde. Hy stierf in het jaar 1697, en hadt tot zynen opvolger zynen zoon Karel den XII, die, na vele zware oorlogen met zyne naburen gevoert te hebben, waar in hy eerst gelukkig, maar naderhandt zeer ongelukkig was, en Lyflandt, nevens zyne Duitsche provinciën, verloor, en waar door Zweden in 't algemeen zeer veel heeft geleden, den 11 December des jaars 1718 voor Frederikshal, in Noorwegen, dood geschoten wierdt. Hy wierdt in het koninkryk opgevolgt van zyne zuster Ulrika Eleonora, geboren den 23 January des jaars 1688, en getrouwt den 4 April des jaars 1715 met Frederik, toen erfprins, en thans landgrave van Hessen-Cassel, de welke voor hare kroninge volkomen afstandt van de souvereiniteit deedt; en niettegenstaande Karel Frederik, hertog van Holstein-Gottorp, zoon van de oudste zuster des gesneuvelden konings, ook een eisch op de kroon deedt, wierdt Frederik, de gemaal van Ulrika Eleonora, insgelyks den 2 April des jaars 1720 tot koning van Zweden gekroont. *Saxo Grammat. Hist. Dan. Olaus Magnus Hist. Gent. Septentr. Joan. Magnus Hist. reg. Suec. Krantz. Chron. Dan. Suec. & Norweg. Lindenborg Script. rer. Germ. Olai Rudbeckii Atlantica. Burei Orbis Arctoi, imprimisque regni Suecia nova & accurata Descriptio. Messenii Chronol. Scondiana, & Theatrum Nobilitatis Suecana. Joh. Snorro Sturlonides Hist. rer. Septentrion. cum versione & notis Joh. Peringskiold. Loccenii Hist. Suec. Vertot Hist. des Revolutions de Suede. Puffendorfs Historie van Zweden.* enz.

Chronologische opvolging der koningen van Zweden, van welke men met eenige zekerheit kan spreken.

Jaar	Koning		Jaren	
649.	*Hako* de II	regeert	21	jaren.
670.	*Karel* de IV	—	6	—
676.	*Karel* de V	—	9	—
685.	*Birger*	—	15	—
700.	*Erik*	—	17	—
717.	*Tordo* de III	—	47	—
764.	*Biornus* de III.			
	Alarik.			
813.	*Biornus* de IV	—	11	—
824.	*Bratemunder*	—	3	—
827.	*Sivard*	—	15	—
842.	*Herot*	—	14	—
856.	*Karel* de VI	—	27	—
883.	*Ingeldus* de I	—	8	—
891.	*Olaus*	—	9	—
900.	*Ingeldus* de II	—	7	—
907	*Erik* de VI	—	18	—
926.	*Erik* de VII	—	14	—
940.	*Erik* de VIII	—	40	—
980.	*Olaus* de II	—	38	—
1018.	*Amund* de II	—	9	—
1037.	*Amund* de III.			
1037.	*Hako* de II	—	17	—
1054.	*Stenchil*	—	5	—
1059.	*Ingeldus* of *Ingo* de III	—	5	—
1064.	*Halstan*	—	16	—
1080.	*Philippus*	—	30	—
1110.	*Ingeldus* of *Ingo* de IV	—	19	—
1129.	*Regnald.*			
1129.	*Magnus.*			
	Suercher de I.			
1150.	*Erik* de Heilige	regeert	10	jaren.
1160.	*Karel* de VII	—	8	—
1168.	*Canut*	—	24	—
1192.	*Suercher* de II	—	18	—
1210.	*Erik* de XI	—	8	—
1218.	*Jan*	—	4	—
1222.	*Erik* de Stamelaar	—	28	—
1250.	*Waldemar*	—	26	—
1276.	*Magnus* de II	—	6	—
1282.	*Birger* de II	—	44	—
1326.	*Magnus* de III	—	37	—
1363.	*Albert*	—	24	—
1388.	*Margareta*, koningin van Denemarken,	—	8	—
1396.	*Erik* de XIII, ook koning van Denemarken,	—	42	—
1438.	*Christoffel*, ook koning van Denemarken,	—	10	—
1448.	*Karel* de VIII, verkoren koning van Zweden,	—	22	—
	Tusschenregering van		13	—
1483.	*Jan*, koning van Denemarken,	—	30	—
1513.	*Christiern* de II	—	8	—
1521.	*Gustaaf Erikszoon*	—	39	—
1560.	*Erik* de XIV	—	7	—
1568.	*Jan* de III	—	24	—
1592.	*Sigismund*, koning van Polen,	—	7	—
1599.	*Karel* de IX	—	12	—
1611.	*Gustaaf Adolf*, of *Gustavus* de Grote,	—	21	—
1632.	*Christina*	doedt afstandt na	22	—
1654.	*Karel Gustaaf*	regeert	16	—
1660.	*Karel* de XI	—	37	—
1697.	*Karel* de XII	—	21	—
1718.	*Ulrika Eleonora* en *Frederik* van Hessen-Cassel.			

ZWEDEN, (Nieuw-) een landt in 't Noorder Amerika, gelegen tusschen Virginië en Nieuw-York. Het is eerst van Zweden, en daar na van Nederlanders bewoont geweest, maar staat tegenwoordig onder het gebiedt der Engelschen, makende een gedeelte uit van Nieuw-York. De hoofdstadt daar van wierdt *Gottenburg* genaamt. Zie YORK. (Nieuw-)

ZWEDER of ZWEER van KUILENBURG, LII bisschop van Utrecht. Zie KUILENBURG. (Suederus van)

ZWEERTS, of SWERIUS, (David) eerst kapitein van het Collegie ter Admiraliteit van Amsterdam, in het jaar 1671, op het fregat de *Brak*, onder het esquader van den luitenant admiraal Willem Joseph baron van Gent, ten tyde dat het Engelsche konings-jagt, de *Merlin*, van den gemelden luitenant admiraal met negen eerschoten vereert wierdt, zonder dat 'er het jagt weder op antwoordde, begerende, dat het zou stryken, daar in 't vervolg veel moeite om voorviel. Naderhandt, in 't jaar 1672, voerde hy het schip de *Beschermer*, onder het esquader van den luitenant admiraal generaal De Ruyter; behaalde geen kleine eer in den slag voor Soulsbay op den 7 Juny, daar hem de Heer Gerard Hasselaar vrywillig met veertig matrozen verselde, doch op 't bedt van eer sneuvelde. In September wierdt hy, nevens eenige andere schepen, by gebrek van leeftocht, in de Wielingen opgezonden: maar kwam kort daar na weder by de vloot, die in dat jaar niet meer verrichtende, opgelegt wierdt. Maar in het jaar 1673 voerde Zweerts het zelve schip den *Beschermer* met vyftig stukken geschut, twee honderd zestien matrozen, en daar by nog negen en twintig soldaten. Hy vocht, zo in de slagen, den 7 en 12 Juny, als in den slag, den 21 Augusty van 't gemelde jaar voorgevallen, zeer helddadig voor de vryheit des vaderlands, droeg zich als een beschermer daar van, en wierdt mede deelachtig aan den lof der zege, die hem in zyn graf verselde: want hy wierdt in den gemelden slag op den 21 Augusty al vechtende door een kanonkogel dood geschoten. Zyn lyk wierdt naar Amsterdam gevoert, en daar in de Nieuwe Kerk, ten Zuiden voor het Koor, statelyk begraven, wordende zyn wapen, handschoenen en degen boven het graf opgehangen, met een opschrift in 't Nederduitsch daar onder, het welk in 't artykel van AMSTELDAM, *fol.* 372, *kol.* 1, te lezen staat. *Brandt Leven van De Ruyter. Commelin Beschryving der stadt Amsterdam.*

ZWEERTS, (Isaak) vice-admiraal van Hollandt, en een zeer dapper en edelmoedig zeeheldt. Hy hadt zyne eerste leerjaren versleten in dienst van de West-Indische maatschappye, waar in hy zo veel gezien en ondervonden hadt, dat zyn groot gemoedt, dat door de rechte paden naar eere en glorie streefde, niet te lande, maar ter zee, zich daar toe zocht bekwaam te maken. Hy ontzag derhalven niet, om recht verstandt van alles te krygen, zelf de minste scheeps- of krygsdiensten te aanvaarden, en zich daar in te oeffenen. Hy deedt niet of het was wel; en dat bevorderde hem van laag tot hoger: doch hoe hoog hem iets toebetrouwt wierdt, toonde hy zich bekwaam om nog meer van hem te verwachten. Dus heeft hy zyn vaderlandt trouw en manhaftig gedient, ook zich in alle zeegevechten onder zyn bescheiden smaldeel, zo onder den admiraal Marten Harpertzoon Tromp, als onder den admiraal De Ruyter, kloekmoedig gekweten, en zich veel lof waardig gemaakt. In het jaar 1652 sloeg hy, onder het beleidt

van

van De Ruyter, als kapitein tegen den vice-admiraal Ascue; in 't jaar 1653 onder den ouden admiraal Tromp zeer kloekmoedig tegen Blaak, schoot een Engelsch schip in den grondt; doch kreeg vier Engelsche schepen aan boordt, die hem zo havenden, dat hy zonk, doch bergde zich in hunne schepen. Te Londen komende, en goed Spaansch sprekende, ontkwam hy het, zich voor een Spanjaardt uitgevende. In 't jaar 1659 was hy onder De Ruyter mede deelachtig aan de eere, op Funen, in Denemarken, bevochten, en wierdt als kommandeur over eenige schepen gezonden naar Kiel, om brandhout voor Coppenhagen te halen, en de schepen te geleiden; dat met groot gevaar loffelyk van hem verrecht wierdt. In 't jaar 1665 wierdt hy schout by nacht, onder 't Collegie van Amsterdam, en hem 't gebiedt gegeven om op de verwachte Oost-Indische schepen te kruissen. In 't jaar 1666 dwong hy, met Tromp, die op zyn schip *Gouda* was overgegaan, Ascue zyn admiraalsvlag te stryken, en zich over te geven. Kort daar na wierdt hy, door aanpryzinge van den admiraal De Ruyter, vice-admiraal van de Admiraliteit te Amsterdam. In het zelve jaar veroverde hy, nevens den vice-admiraal Evertzoon, de *Rojale Charles*, welk vyandelyk schip zy door De Ruyters last in brandt staken. In het jaar 1667 leedt hy door een harden storm groot gevaar. In 't jaar 1668 kwam hy met de zilvervloot, die hy geleidde, te huis, en hadt met den Engelschen vice-admiraal Allen een ongewone ontmoeting over 't stryken der vlagge. In 't jaar 1672, na 't overlyden van Van Gent, wierdt hem, by manier van voorraadt, bevolen de vlag op zyn schip van boven te voeren, en over Van Gents esquader als luitenant admiraal te gebieden: ook kort daar na te landt als kolonel op de post by Wilnis. In 't jaar 1673, in 't eerste zeegevecht, het gebiedt hebbende over een smaldeel van Tromps esquader, raakte hy door bezeildheit van zyn schip wat vooruit, en wierdt zo reddeloos geschoten, dat hy genoodzaakt was van den vyandt wat af te deinzen, om zich te herstellen, dat van zommigen, gelyk ook van den admiraal Tromp, kwalyk geduld wierdt. In het twede zeegevecht tegen de Engelschen en Franschen des zelven jaars sneuvelde hy zeer helddadig voor het vaderlandt, wordende door een musketkogel dood geschoten. Hy wierdt in verstandt, beleidt, en kloekmoedigheit zeer geprezen, en van hem getuigt, dat hy kloek van hert, wel ter tale, en wel ter penne was. Zyn lyk wierdt in de Oude Kerk te Amsterdam, regt tegen over de tombe van den vice-admiraal Van der Hulst, begraven, en een gedenkteken van wit marmer boven het zelve ter zyner eere opgerecht, met zyn borstbeeldt daar by, mede uit wit marmer gehouwen, en met scheeps zegetekenen omringt, waar onder een Latynsch byschrift, welkers korte inhoudt boven in 't artykel van AMSTELDAM, *fol.* 369, *kol.* 2, is vermeld. *Brandt Leven van de Ruyter. Commelin Beschryving van Amsterdam.*

ZWEIDNITS, een stadt en ambacht in Saxen. Zie ZWEINITS.

ZWEIDNITS, een van de grootste vorstendommen in Silesië, het welk met dat van Jauer het achtste deel van het gemelde landt uitmaakt. Het grenst ten Oosten aan het landschap of vorstendom van Brieg, ten Zuiden aan het koninkryk van Bohemen, en ten dele aan het vorstendom van Munsterberg, ten Westen aan dat van Jauer, en ten Noorden aan de vorstendommen van Liegnits en Breslau. Het wordt in vyf jurisdictiën, namentlyk, van Zweidnits, Strigau, Bolckenhan, Landshut, en Reichenbach, verdeelt, en behoorde eertyds de Piastische hertogen, uit koninklyken Poolschen stamme gesproten, toe. Het kreeg eerst in 't jaar 1278 zynen eigen hertog, *Boleslaus*, of anders gemeenlyk *Bolcko* genoemt, zoon van Boleslaus den Kalen, vorst van Liegnits, die des zelfs grenzen merkelyk uitzette. Maar na de doodt van *Boleslaus* den II, zoon van Bernard, hertog van Zweidnits, voorgevallen in den jare 1368, kwam dit vorstendom, nevens dat van Jauer, uit krachte van zeker gemaakt verding, aan *Karel* den IV, koning van Bohemen. Sedert dien tydt is het zelve ook gedurig aan het koninkryk van Bohemen gebleven, wordende, nevens het vorstendom van Jauer, door een lands hoofdman bestiert, hebbende daarenboven een koninklyk hofgerecht, waar van men niet kan appelleren, en het welk gemeenlyk het Rode Zegel wordt genoemt. De graaf van Schafgotsch is president of voorzitter in het zelve, en het wordt om de drie maanden in de stadt Zweidnits gehouden. Tot het rechtsgebiedt van Zweidnits behoort de hoofdstadt ZWEIDNITS, in 't Latyn genoemt *Suidnicium*, en voorts de steden *Fryburg*, *Friedlandt*, *Gottesberg*, *Waaldenburg*, *Zobten*, of *Zobten*, nevens de sloten *Furstenstein*, *Kinsberg*, *Domantz*, *Kratzig*, en eenige andere, als mede vele dorpen. De stadt Zweidnits was voor dezen eene goede vesting. Zy is tamelyk groot, en onder hare openbare gebouwen munten uit de parochiekerk van St. Stanislaus en St. Wenceslaus, en het Raadhuis. Deze stadt heeft door brandt dikwils veel geleden, inzonderheit den 12 September des jaars 1716, wanneer honderd en vyf en zestig huizen door de vlamme verteert, maar kort daar na veel schoner weder opgebouwt wierden, zo dat Zweidnits eene der fraaiste steden van Silesie is. Zy heeft verscheide grote en schone voorsteden. Maar schoon de ingezetenen meest den Lutherschen Godsdienst zyn toegedaan, is de Magistraat evenwel Roomsch-Katholyk, en de stads kerken behoren insgelyks de Roomsch-Katholyken toe. Maar de Lutherschen hebben sedert het sluiten van de Osnabrugsche vrede eene kerk buiten de stadt, als mede sedert de vrede, in 't jaar 1706 tusschen den keizer Josephus en Karel den XII, koning van Zweden, gesloten, een school. Voorts zyn 'er te Zweidnits verscheide stichtingen voor arme weduwen en wezen, als mede voor oude lieden, en beurzen voor arme studenten. De stadt heeft in den dertigjarigen oorlog veel geleden, zynde nu door de Zweden, dan door de keizerschen belegert en ingenomen. Naar het verhaal van *Luca* heeft Zweidnits in 't jaar 1572 zyne voorrechten en vryheden eensklaps verloren, om dat de magistraat een patricius van de stadt, genoemt Caspar Dandorf, die, dronken zynde, een moordt hadt begaan, den volgenden morgen, zonder verhoort te worden, hadt laten onthalzen, hebbende het de stadt veel geldt gekost eer zy hare voorrechten heeft wedergekregen. *Curaus. Schicksus Schles. Chron. Henelii Silesiographia renovata. Luca Schlesiens Denckwürdigkeiten. Anonym. Staat von Schlesien. Scholtzen Ilias malorum Suidnic.*

ZWEINFURTH. Zie ZWYNFURTH.

ZWEINITS, of ZWEIDNITS, eene stadt en ambacht in den Saxischen keurkreits, aan de Zwarte Elster, tusschen Seyda en Annaburg gelegen. Op het slot alhier zyn in het jaar 1406 keurvorst Rudolf de III, de beide prinssen van de Saxen-Askanische linie, Sigismundus en Wenceslaus, met een ouden toren, by nacht, nevens zes andere jonge edellieden, en den leermeester, omgebragt, wordende gezegt, dat de visschers twee honderd jaren daar na aan den oever van de Elster eenig zilverwerk, de gezegde prinssen hebbende toebehoort, gevonden hebben. In het jaar 1486 heeft de keurvorst Ernest van Saxen dit slot vernieuwt, en tot een jagthuis laten bekwaam maken; maar het is in 't jaar 1579 wegens het daar by gelegen, en van Anna, gemalinne van den keurvorst Augustus, gansch nieuw weder opgemaakt slot en jagthuis Lochau, het welk naderhandt van haar den naam van *Annaburg* heeft bekomen, vervallen, en de afbreuk van stenen en andere dingen derwaarts gevoert. Keurvorst Frederik de Wyze heeft op dit slot in het jaar 1517 des nachts voor Alderheiligen een merkwaardigen droom van Luther, en van de hervorminge gehad, daar in bestaande, dat het hem toescheen, als of een monnik met alle de Heiligen hem om verlof baden iets aan de deur van de akademie te Wittenberg aan te plakken, waar na hy zodanige grote letters maakte, dat men die te Zweinits kon lezen. De pen, van welke de monnik zich bediende, was naar zyn voorgeven uit eene Boheemsche gans getrokken, welker einde tot aan Rome reikte, en in het oor van paus Leo den X ging. *Einleitung zur Hist. von Sachsen P. III, p.* 88. *Peckenstein Theatr. Sax. P. II, p.* 28. *Becmanni Hist. Anhalt. P. V, p.* 47.

ZWEINITS, (DAVID VAN) op Seyfersdorf, een beroemd staatsman, was de zoon van Christoffel van Zweinits, en geboren in het jaar 1600. Na dat hy zyne letteroeffeningen op de hogeschole van Heidelberg hadt voltrokken, deedt hy eene reize naar Engelandt en de Nederlanden. Na zyne wederkomst in Silesië wierdt hy van hertog Rudolf van Liegnits tot zynen hof- en kamerjonker aangenomen; maar hy liet die bediening in het jaar 1623, toen hy trouwde, varen, wordende daarentegen in vele krygs- en gemene lands zaken gebruikt; ook in het jaar 1627 naar Breslau als gewoon gemachtigde afgevaardigt, om den vorstendag aldaar by te wonen. In het volgende jaar stelde hem de hertog aan tot zynen regerings-Raadt, en zondt hem wegens zaken van gewigt met den vorstelyken Briegischen Raadt, Andreas Lange, naar keizer Ferdinand den II. In het jaar 1631 droeg de hertog hem het lands-hoofdmanschap van het vorstendom van Wohlau op, waar in hy vele ongemakken heeft uitgestaan. Wanneer twee jaren daar na, wegens het woeden van den oorlog en de pest in Silesië, hertog Christiaan en Georg Rudolf van Liegnits en Brieg hun landt moesten verlaten, en zich een tydlang in Polen en Pruissen ophouden, wierdt hy gelast hen derwaarts te volgen. Toen hy met deze vorstelyke broeders weder in Silesië te rug kwam, droegen de protesterende vorsten en standen hem het gezantschap aan den koning Uladislaus van Polen, en eenige jaren daar na aan de keurvorsten van Brandenburg op; by welke twee vorsten hy in zonderlinge gunst stondt. Terwyl inmiddels zyn goedt Seifersdorf in de assche was gelegt, en dat de jammerlyke toestandt van zyn vaderlandt nog niet was gebetert, wierdt hy genoodzaakt buitens lands in ballingschap te blyven, zo dat hy zich in Polen en Pruissen tot het jaar 1650 heeft opgehouden, waar heen vele zyner onderdanen uit grote liefde, niettegenstaande den verren weg, hem zyn gevolgt, zo dat hy in den bovengemelden jare, toen hertog Georg Rudolf hem weder tot zynen Raadt beriep, met 170 personen in zyn verwoeste vaderlandt is wedergekeert. In het jaar 1651 wierdt hem het hofrechtersampt te Liegnits opgedragen, en toen de gemelde hertog Georg Rudolf in 't jaar 1653 gestorven was, wierdt hy van de drie vorstelyke broeders benoemt om de regering van de vorstendommen Liegnits en Wohlau waar te nemen. Den 3 Juny des volgenden jaars maakte hy mede de gewigtige verdeling der vorstelyke landen van Liegnits en Brieg, wanneer hertog Lodewyk, dien het vorstendom van Liegnits te beurt was gevallen, hem tot zynen regerings-Raadt en hofrechter aanstelde, en hem in 't jaar 1657 tot lands hoofdman van het zelve vorstendom benoemde; welke erampten hy tot zyne doodt toe met lof heeft bekleed. De zelve viel voor den 27 Maart des jaars 1667. Hy hadt na het afsterven van den hertog Lodewyk in het jaar 1664 zyn ampt willen nederleggen, verschynende ten dien einde voor de vergaderde landstanden,

zeg-

zeggende, dat indien hy iemandt onrecht hadt gedaan, of gifſten en gaven aangenomen, of zich de oogen laten verblinden, die voor den dag zou komen, alzo hy hem voldoening wilde geven. Den tydt, die van zyne openbare bezigheden overſchoot, beſteedde hy aan het maken en lezen van geeſtelyke boeken, en hy hadt reets in zyne jeugdt, namentlyk in het jaar 1626, opgeſtelt: *Soliloquia de examine conſcientia. ſ. vera pœnitentia*, dat is, Alleenſpraken over de beproeving des gemoeds, of ware boetvaardigheit, beſtaande in twee delen. Zyn zogenoemd *Schildt tegen de droefgeeſtigheit* is wel niet geheel voltooit, doch, als D. Spener daar van oordeelt, deswegen hoog te ſchatten, om dat dit werk uit zo een geeſt is voortgekomen, die door menigerlei lyden is beproeſt. Voor zyn *Geeſtryk Gezangboek* heeft hy eene voorreden gemaakt, waar in hy breedvoerig aantoont, dat de ſtudie der Godgeleerdheit een edelman zeer wel paſt. Zyne *Geeſtelyke Gebeden over de Pſalmen Davids* zyn te Breslau in 't jaar 1662, en zyne *Honderd Evangeliſche Bedenkingen over de doodt*, of *Voorbereiding tot een Chriſtelyk leven en zalig ſterven*, in het jaar 1663 aldaar voor de eerſte maal in het licht gekomen. Zyn *kleine Bybel*, of *kort Begrip van den H. Bybel*, waar in hy den hiſtoriſchen inhoudt van ieder kapittel in 4 verzen, en even zo vele, daar uit vloeiende, leringen en vermaningen vervat, heeft hy in zyne ballingſchap te Wiepers, in Pruiſſen, geſchreven, en in 't jaar 1647 te Dantzig uitgegeven. Naderhandt heeft de voorgemelde Hr. Spener eene Voorreden daar voor gemaakt.

ZWEINSBURG. Zie ZWYNSBURG.

ZWEINS, een dorp in de Vrieſche grietenye Franekeradeel, in het kwartier Weſtergoo, daar de ſtaten, of ſtinſen *Herama* en *Kingema* ſtaan.

ZWEITZ, het vyfde Kanton van het Zwitſerſche Eedgenootſchap. Het zelve grenſt ten Ooſten aan de Kantons Ury en Glarus, ten Zuiden aan 't meir der vier Waldſteden, ten Weſten aan de Kantons Lucern en Zug, en ten Noorden aan het Kanton Zurig. Het is na Lucern het grootſte van de Waldſteden, en zeer bergachtig, maar heeft ſchoon wellandt, en daar wordt veel vee aangevokt, waar van de inwoonders veel voordeel trekken. Men zegt, dat de laatſte hunnen oorſpronk hebben van eenige Zweden, of Vriezen, de welke in de vierde eeuwe daar zyn aangekomen, en dat der zelver heirvoerder *Suiterus* zynen naam aan hen heeft medegedeelt. In het jaar 829 deden die van Zweitz, nevens de naburige volkeren, den Roomſchen ſtoel tegen de Saracenen dappere dienſten, waar voor zy, op de voorſpraak van den paus, zeer aanzienlyke voorrechten en vryheden hebben verkregen, de welke door de keizers Frederik den II en Rudolf den I zyn beveſtigt en vermeerdert. Maar wanneer keizer Albert de I hen de zelve wilde ontnemen, kantten zy zich daar tegen, en leiden met de Kantons Ury en Underwalden in het jaar 1315 den grondt tot het Eedgenootſchap of Zwitſerſche gemenebeſt, het welk ook zynen naam van dit Kanton heeft bekomen, gelyk op het artykel van EEDGENOOTSCHAP breder kan gezien worden. De regering van dit Kanton is eene volksregering, ſtaande het hoogſte gezag aan de gemeente of het volk, het welk op den laatſten Zondag in April by de zogenaamde landsgemeente te zamen komt, en de gemene landzaken afdoedt. Voorts wordt het Kanton in zeven delen verdeelt, waar uit de land-Raadt, die in 60 leden beſtaat, en de dagelykſch voorvallende burgerlyke zaken beſliſt, verkoren wordt, wordende des zelfs hoofdt, of preſident, de lands amptman genoemt, en om de twee jaren verandert. Dit Kanton zendt een voogdt naar Kusnacht, als mede naar het kleine landſchap Mark, en de gerechtshoven langs 't meir van Zurig gelegen: ook heeft het de voogdy of 't beſtier over het vorſtelyke klooſter *Einſidlen*, en daar benevens zyn aandeel aan de beſtiering der gemene voogdyen in 't Eedgenootſchap en in Duitſchlandt, zynde geheel den Roomſch-Katholyken Godsdienſt toegedaan. Het voornaamſte vlek in dit Kanton is ZWEITZ, waar van in het volgende artykel zal geſproken worden. *Stumpf. Chron. Simler. de repub. Helvetiorum.*

ZWEITZ, het hoofd- of voornaamſte vlek van het Kanton Zweitz, is gelegen aan den voet van twee hoge bergen, in eene zeer vermakelyke en aangename valei, aan de rivier Murta. Het wierdt in den jare 1642 door een fellen brandt voor het grootſte gedeelte in kolen gelegt, maar is ſedert veel heerlyker weder opgebouwt, en met vele ſchone zo openbare gebouwen, als kerken, klooſters, enz. als byzondere of burger huizen voorzien.

ZWEITZER. (JOHAN KASPAR en JOH. HENRIK) Zie SUICERUS.

ZWEMBERG, een ſlot en ambacht in het graafſchap Wertheim, in Frankenlandt, het welk de graven van Wertheim van het ſticht van Wurtsburg te leen bezitten. *Friſe Wirtzb. Chron. by Ludewig p.* 548, 590. 760.

ZWENKVELDT. Zie SCHWENKFELD.

ZWENDENDORFFER. Zie SCHWENDENDORFFER.

ZWENDI. Zie SCHWENDI.

ZWENCKA, een klein ſtedeke in Meiſſen, twee mylen van Leipzig, aan de rivier de Elſter gelegen, en het ſticht van Merſeburg toebehorende. Voor dezen heeft hier een ſlot geſtaan, waar op Albert de Ontaarde, landgraaf van Thuringen, eenigen tydt zyn verblyf heeft gehouden. Het wierdt in den jare 1315 belegert, wordende Frederik de Manke, markgraaf van Meiſſen, in dat beleg met een vergifte pyl dood geſchoten. *Knaut Prodr. Miſnia.*

ZWENDEBOLD, hertog der Slaven in Moravië, wierdt door den keizer Arnulphus in 't jaar 890 tot koning van Bohemen verheven; maar hy ſtondt kort daar na tegen den zelven op, en wierdt door Arnulphus, met hulp van de Hunnen, weder tot reden gebragt, en genoodzaakt eene jaarlykſche ſchatting te betalen, moetende zynen zoon tot gyſelaar geven. Hy overleedt nog by 't leven van Arnulphus, in den jare 894. *Annal. Metenſ. & Rhegino ad ann.* 890 & 894.

ZWENDEBOLD, natuurlyke zoon van den keizer Arnulphus, hadt zynen naam naar Zwendebold, koning van Bohemen, de welke over hem ten Doop hadt geſtaan. Zyn vader liet hem in 't jaar 895 tot koning van Lotharingen kronen. Hy hieldt het naderhandt met Karel den Slechten tegen Eudo, koning van Vrankryk. Maar zyne eige onderdanen waren wegens zyne ſtrenge regeringe kwalyk over hem te vrede, en onderwierpen zich in 't jaar 898 Karel den Slechten; maar wierden door hem wederom tot gehoorzaamheit gebragt. Hy zocht zich na de doodt van Arnulphus, in 't jaar 899, tot koning van Duitſchlandt te verheffen; maar zyn broeder van het eerſte bedt, genoemt Lodewyk het Kindt, wierdt hem voorgetrokken, wordende Zwendebold eenige maanden daar na in een veldſlag, voorgevallen aan de Maze, gedood, waar op Lotharingen aan den voorgemelden Lodewyk het Kindt kwam. *Annales Metenſes & Rhegino ad ann.* 890, 895, & 898. *Diplomata ap. Mabillon. lib V de Re Diplom. cap.* 35. *Du Cheſne Script. Franc. Tom. II, fol.* 585.

ZWENITZ, een bergſtedeke in Meiſſen, gelegen in het ambacht Grunhayn, niet verre van Elxerlein en Geyer, drie kwartier uure van Grunhayn. Hier valt goed kopperroot en aluin. *Knaut Prodrom. Miſnia. Zeileri Topograph. Saxon. Sup. fol.* 205.

ZWENTIN, eene rivier in het landſchap Wagrië, in Holſtein, ontſpringt niet verre van het adelyke landgoedt Monkeneverſtorp, loopt door de meiren van Eutin en Pleun, daar zy eerſt den naam van Zwentin aanneemt, hebbende te voren *Noberthek* geheten, en hebbende de Kielerwyk beſproeit, valt zy eindelyk beneden Chriſtiaanpreis in de Ooſtzee. *Danckwerth Beſchr. von Schleſw. und Holſtein P. III. cap* 5. *fol.* 197.

ZWEPPERMAN. (SEYFRIED) Zie SCHWEPPERMAN.

ZWERIN, in 't Latyn *Suerinum*, eene ſtadt in het hertogdom van Mekelenburg, waar van het daar by gelegen vorſtendom van Zwerin, het welk voor dezen een bisdom is geweeſt, als mede het graafſchap van Zwerin hunnen naam hebben ontſangen. De ſtadt Zwerin is gelegen aan een meir, het welk insgelyks zynen naam van haar heeft ontleent, en de ſtadt zeer ſterk maakt, zynde het ſlot midden in het meir gebouwt.

Het GRAAFSCHAP VAN ZWERIN grenſt ten Weſten aan Lauenburg, ten Noorden aan het hertogdom van Mekelenburg en het bisdom van Zwerin, en ten Ooſten en Zuiden aan het vorſtendom van Wenden. De ſteden, daar in gelegen, zyn: *Zwerin*, *Wittenburg*, *Boitzenburg*, *Crivitz*, en *Henow*. Dit graafſchap heeft omtrent den jare 1160 zyn begin genomen: want wanneer Henrik de Leeuw, hertog van Saxen, Niclotus, koning der Obotriten, van zyne landen, waar onder Zwerin was, beroofde, deedt hy de door Niclotus afgebrandde ſtadt Zwerin weder opbouwen, en ſchonk de zelve, nevens het omleggende landt, het welk zich toen tot over de rivier de Elve uitſtrekte, onder den tytel van graafſchap, aan zynen veldheer GUNZELIN, geſproten uit het adelyke geſlacht der Bartensleben; en hoewel *Pribislaus*, de zoon van Niclotus, zyns vaders landen weder bekwam, was Zwerin evenwel daar niet onder begrepen, het welk de nakomelingen van Gunzelin behielden. Deze laatſte hadt vier zonen, van welke HENRIK en *Gunzelin* de II hunnen vader in zyne landen opvolgden. De eerſte nam Woldemar den II, koning van Denemarken, in den jare 1223 gevangen, en veroorzaakte daar door, dat hy zyne wingeweſten in Holſtein en Mekelenburg weder kwyt raakte. Hy verkreeg ook voor zyne burgers te Zwerin van keizer Otto den IV de tolvryheit door het landt van Saxen, welk voorrecht zy nog tegenwoordig te Wismar en Lubek genieten. Alzo hy zonder mannelyk oir kwam te ſterven, erfde zyn broeder, de voorgemelde GUNZELIN de II, alle zyne ſtaten, nalatende twee zonen, van welke GUNZELIN de III tegen Albert, hertog van Brunswyk, oorloogde, die hem van al zyn landt aan deze zyde van de Elve beroofde. Zyn zoon OTTO, bygenoemt *Roſa*, was de laatſte van zynen ſtam; en alzo zyne dochter *Richardis* met *Albert* den II, hertog van Mekelenburg, en koning van Zweden, getrouwt was, kwam het graafſchap van Zwerin, nevens de ſterkte Domitz, welke laatſte in 't jaar 1328 door Brandenburg aan de graven van Zwerin was verpand, na zyn overlyden, voorgevallen in den jare 1360, aan Mekelenburg, daar het ſedert dien tydt gedurig aan is gebleven.

Het STICHT of BISDOM VAN ZWERIN heeft mede in den jare 1170, onder de regeringe van Henrik den Leeuw, hertog van Saxen, zyn begin genomen: want alzo kort te voren de ſtadt Mekelenburg in den oorlog met de Obotriten was verwoeſt, en het ſticht, of bisdom, dat 'er in die ſtadt was geweeſt, vernietigt, wierdt het zelve herwaarts verplaatſt, hoewel de biſſchoppen niet in de ſtadt Zwerin, maar te Butzow hun verblyf namen. De derde biſſchop van Mekelenburg, genoemt *Benno*, was de eerſte biſſchop van Zwerin, wiens opvolgers zyn geweeſt:

Brunard	overleden in 't jaar 1227.
Frederik de I	——— 1229.
Theodericus	——— 1247.
Wilhelm	——— 1249.
Rudolf de I	——— 1261.
Herman de I	——— 1292.
Godfried van Bulow	——— 1314.
Herman de II	——— 1322.
Johannes de II	——— 1332.
Ludolf van Bulow	——— 1341.
Henrik van Bulow	——— 1349.
Andreas	——— 1357.
Albert	——— 1365.
Rudolf de II	——— 1365.
Frederik de II	——— 1375.
Marquardus	——— 1378.
Melchior, zoon van Henrik den jongen, hertog van Brunswyk-Grubenhagen, te voren bisschop van Osnabrugge,	——— 1381.
Poto en *Johannes* de III	——— 1387.
Rudolf de III, zoon van Johannes, hertog van Stargard,	——— 1414.
Henrik de II	——— 1417.
Henrik de III, *van Wangelin*,	——— 1427.
Herman de III	——— 1430.
Nicolaus de I	——— 1443.
Godfried de II	——— 1444.
Wernerus Wolmer	——— 1470.
Balthasar, zoon van Henrik den Vetten, hertog van Mekelenburg,	deedt afstandt in 't jaar 1480.
Nicolaus de II *Pentze*	overleedt in 't jaar 1483.
Conradus Loss	——— 1503.
Johannes de IV *Thun*	——— 1508.
Petrus Wolkow	——— 1516.
Magnus, zoon van Henrik den Vreedzamen, hertog van Mekelenburg, voerde den Lutherschen Godsdienst in 't sticht in, en tradt in den huwelyken staat, maar stierf zonder erven	——— 1550.
Ulrich of *Ulricus* de I, zoon van Albert den Schonen, hertog van Mekelenburg, was te gelyk hertog van Gustrow, en stierf	——— 1603.
Ulrich of *Ulricus* de II, zoon van Frederik den II, koning van Denemarken, was de laatste bisschop van Zwerin, en stierf	——— 1624.

Na zyn overlyden, het welk gedurende den dertigjarigen oorlog gebeurde, wierdt dit sticht door de Westphaalsche vrede, met den tytel van vorstendom, nevens dat van Ratzeburg, hertog Adolf Frederik van Mekelenburg-Zwerin, die sedert de doodt van Ulrich het bestier daar van hadt gehad, tot een equivalent gegeven voor de stadt Wismar, door hem aan Zweden afgestaan, wiens nakomelingen in het bezit daar van zyn gebleven. Van de zelve heeft *Johan Albrecht* den Dom tot de begraafplaats der hertogen geschikt, zynde de zelve te voren te Dobran geweest.

Aangaande de linie der hertogen van *Mekelenburg-Zwerin* moet het artykel van MEKELENBURG nagezien worden. Maar voor zo verre zy eertyds van die van *Gustrow* onderscheiden was, behoorde tot de zelve de helft van het landt van Mekelenburg, namentlyk de steden *Wismar*, (en, na dat de zelve aan Zweden was gekomen, de vorstendommen van *Ratzeburg* en *Zwerin*, nevens de twee kommanderyen van *Mirow* en *Nemerow*, in de heerlykheit van Stargard) *Parchim*, *Zwerin*, *Waren*, *Sternberg*, en *Kropelin*; voorts de ambachten *Zwerin*, *Crivitz*, *Neuenbuckow*, *Dobran*, *Mekelenburg*, *Gadebusch*, *Zarrenthien*, *Neustadt*, *Eldena*, *Domitz*, *Sternberg*, *Lubitz*, *Rehna*, *Wittenburg*, *Grabow*, *Grefsmolen*, *Waltmolen*, *Gerlofsen*, en *Marnitz*. Na het uitsterven der linie te *Gustrow* raakten der zelver landen merendeels aan die van *Zwerin*, zo dat de linie te *Strelitz* alleen het vorstendom van Ratzeburg en de heerlykheit van Stargard bezit, behorende al het overige aan die van Zwerin. *Helmold. lib. I, cap.* 88 *seq. lib. II, cap.* 7, 13, 14. *Arnold. Lub. lib. VII, cap.* 13. *Krantzii Vandal. lib. IV, cap.* 36; *lib. V, cap.* 8. *Chytrai Saxonia lib. XIII, pag.* 327. *Meibom. Not. ad Herm. de Lerbeke pag.* 60. *Lindenberg Chron. Rost. lib. I, cap.* 8; *lib. II, cap.* 10. *Topographia Saxonia Inf. fol.* 216 *seq. Europ. Herold P. I, fol.* 498. *Lunig Reichs-Archiv Tom. VII, pag.* 498 *seq.*

ZWET, SCHWEET, een stadt, nevens een ambacht en slot, in de Nieuwmark, aan den Oder gelegen. Voor dezen heeft zy *Landskrone* geheten, en hare eige graven, uit het huis van *Hohenstein* gesproten, gehad, welker laatste, *Martinus*, in het jaar 1609 is gestorven, waar na deze plaats, nevens het onderhorige, aan de keurvorsten, als leenheeren, is vervallen. Zy heeft in den dertigjarigen oorlog veel geleden; ook hebben de Zweden het slot in 't jaar 1637 in brandt gestoken. Maar het is tegenwoordig weder merkelyk opgekomen, na dat markgraaf Philips Wilhem zynen setel aldaar heeft geplant, en niet verre daar van daan een brug over den Oder is geslagen, zo dat de weg van Berlyn op Dantzig, dien men te voren over Stettin nam, tegenwoordig hier voorby gaat. *Brand. Staats-Geogr. P. I, p.* 217.

ZWETZ, eene kleine stadt, nevens een slot, in Pommerellen, aan de Weixsel gelegen, door Suentepolcus, hertog van Pomeren, in 't jaar 1242 gebouwt. De Duitsche orde maakte zich daar van meester in het jaar 1310, na eene belegering van zeventig dagen, en liet de plaats in het jaar 1340 nog sterker maken. In het jaar 1445 ging ze over aan de Polen, de welke echter, na verloop van een jaar, door de ridders daar weder wierden uit gedreven. In het jaar 1466 raakte ze weder onder Polen, en in het jaar 1655 in handen der Zweden, welke laatste de zelve maar een jaar lang behielden. Hedendaags bevindt zich deze plaats in een geringen staat. *Hartkn. Preuss.*

ZWETZEN, gelegen in Thuringen, tusschen Jena en Dornburg, is de voornaamste plaats en kommandery der balye van Thuringen, staande onder keur-Saxen; waarom hare gemachtigden ook op die landdagen verschynen. De stadhouder van deze balye wordt door de Duitsche ridderorde aangestelt, of verkoren, maar moet door den keurvorst van Saxen bevestigt en in zyn ampt gestelt worden. Hier is ook een amptman, hebbende deze plaats verscheide dorpen onder haar gebiedt. *Mulleri Annal. Sax.* De andere kommanderyen der balye van Thuringen zyn *Negelstet*, *Liebstet*, en *Lebsten*.

ZWETZINGEN, een schoon lust- en jagtslot, nevens een dorp, in de Neder-Palts, in een bosch gelegen, tusschen Heidelberg en Spiers. De baronesse van Degenveldt, welke de keurvorst van de Palts, Karel Lodewyk, zich aan de linker handt heeft laten trouwen, heeft zich alhier eenigen tydt opgehouden. *Tromsdorf.*

ZWICHEM. Zie ZUICHEM.

ZWICHEMUS AB AYTA. (VIGLIUS) Zie ZUICHEMUS.

ZWICKAU, een stadt, ambacht, en slot, gelegen in Meissen, aan de Mulda, en op de grenzen van Voogtlandt, den keurvorst van Saxen toebehorende. De omleggende streek lands wordt het *Zwanveldt* genoemt, welke naam buiten twyfel zynen oorspronk heeft van de Zwaben, de welke omtrent de regeringe van de keizeren Adolf en Albert, en ten tyde der grote onlusten tusschen markgrave Frederik en zynen broeder in deze landstreek zyn gekomen, betekenende zo veel als *Zwabenveldt*: want het geen dien aangaande van eene vrouwe *Schwanhildis* verteit wordt, geschiedt zonder grondt. Deze stadt is of door keizer Karel den Groten, of keizer Henrik den I versterkt, en met eene bezettinge voorzien. Ook zegt men, dat de laatste een voogdt of gouverneur aldaar heeft aangestelt. Keizer Otto de I heeft de zelve merkelyk verbetert, en deze stadt in het geestelyke aan het toen nieuw opgerechte sticht van Zeitz onderworpen, sedert welken tydt de zelve van tydt tot tydt in bloei heeft toegenomen, en eindelyk eene Ryksstadt is geworden. Zy is daar omtrent veel verschuldigt aan keizer Henrik den III, de welke daar gaarne zyn verblyf plagt te houden. Men zegt, dat het slot, Osterstein genoemt, door Wiprecht van Groitsch is gebouwt; maar na het uitsterven van zynen stam is de plaats weder aan het Ryk gekomen. Keizer Frederik Barbarossa hieldt zich hier dikwils op, en heeft 'er eenige vergaderingen beschreven. In de oorlogen tusschen de keizeren Adolf en Albert met markgrave Frederik van Meissen moest deze stadt haren heere, den keizer, te hulp komen; maar zy begaf zich na de doodt van keizer Albert, in 't jaar 1308, onder de bescherminge van den *markgrave*, die het bezit daar van in 't jaar 1315 door de wapenen staande hieldt. Ook hebben de markgraven van Meissen ten laatsten, voor hunne krygskosten, en tot vergoedinge der schade, deswegen door hen geleden, het leen daar van gekregen. De stadt Zwickau is met sterke muren en brede watergrachten omringt, en heeft vier grote en drie kleiner poorten. Zy hadt voor dezen zes kerken, als van St. Maria, St. Catharina, St. Margareta, St. Maurits, St. Jan, en Ten Heiligen Geeste; maar eenige van de zelve zyn afgebrand. De burger huizen zyn wel gebouwt, en meest van steen. Haar koophandel bestaat in laken, planken, yzen, bier, steenkolen, en allerhande granen. Onder het Superintendentschap van deze stadt behoren acht en veertig far- of parochiekerken. Deze stadt heeft door kryg, vuur, water, en pest veel geleden, hebbende de laatstgemelde plaag onder anderen in den jare 1633 hier zodanig gewoed, dat over de vyf duizend menschen daar van zyn gestorven. *Knaut Prodromus Misnia pag.* 303 *seq. Zeileri Topogr. Saxonia Sup. pag.* 206 *seq. Peckenstein Theatrum Saxonia P. III, cap.* 7. *Dresserus de Urbibus Germ.*

ZWIEFALTEN. Zie ZWYFALTEN.

ZWIETEN, (HET HUIS TE) een beroemd land- of stamhuis in Hollandt, gelegen onder het heemraadschap van Rhynlandt, aan den hogen Rhyndyk, in de heerlykheit van Zoeterwoude, omtrent Leiderdorp. Het zelve behoorde aan 't adelyke geslacht van ZWIETEN omtrent het jaar 1630, wanneer die familie is uitgestorven, en dit adelyk stamhuis door koop gekomen aan den Heere *Kornelis Bicker*, van Amsterdam, gelyk het nog van eenen zyner nazaten bezeten wordt, die het treffelyk, en met zware kosten vergroot, en geheel herbouwt heeft; zo dat de vier hoektorens en een gewelfde kelder alleen van 't oude huis zyn blyven staan. Het adelyke geslacht van ZWIETEN, SWIETEN, of ZWEETEN, het welk naar dit huis zynen naam voerde, is voortgekomen, volgens *Gouthoeven*, van GERARD EMMERSZOON VAN ZWIETEN, den eersten van dien naam, de welke drie zonen naliet, Heer *Ramp*, Heer *Frank*, en Heer *Jakob van Zwieten*. De oudste, RAMP, won *Dirk* en *Herman van Zwieten*. DIRK sneuvelde met grave Willem den IV van Hollandt,

landt, in den ſlag tegen de Vriezen by Stavoren. Zyn zoon, *Klaas van Zwieten*, genoemt *Drakenburg*, wierdt binnen Delft van de Kabeljauwſchen doodgeſlagen omtrent het jaar 1370, met nog achttien van zyne bloedvrienden. Harman van Zwieten, jongſte zoon van Ramp, bleef mede dood in den gemelden ſlag by Stavoren. Hy liet na Boudewyn van Zwieten. Het verdere geſlachtregiſter kan by *Gouthoeven* en *van Leeuwen* worden nagezien. Dit adelyk geſlacht is door huwelyk vermaagſchapt geweeſt aan de voornaamſte Hollandſche en Zeeuwſche huizen, namentlyk van *Boſchhuizen*, *van der Does*, *Maalſtede*, *Kriekenbeek*, *Kietwyk*, *Nyenrode*, *Catz*, *Diemen*, *Ruyven*, *Manſart*, *Aſſendelft*, *Leeuwen*, *ter Goude*, *Oem van Wyngaarden*, *Duyvenburg*, *Poelgeeſt*, *Hoogwoude*, *Yſſelſtein*, *Schoten*, *Ooſtgeeſt*, enz. Onder de zonen van dit geſlacht zyn geweeſt de heeren van *Kalſlagen*, *Lonnerſloot*, *Lesenberg*, *Opmeer*, enz. Ook was Adriaan van Zwieten uit dit geſlacht geboren, die zich gevoegt hadt by de verbondene edelen te Bruſſel. Hy hulp met den grave van der Mark den Briel innemen. Zyn zoon, ook Adriaan genaamt, was gouverneur van Meurs, en daar na baljuw van Rhynlandt. Hy verkocht Zwieten aan *Hugo van Mierop*, heere van Kalſlagen, onder beding, dat hy zyn leven lang den tytel daar van zou behouden. Zie de *Oude Holl. Kronyk door W. van Gouthoeven* en *van Leeuwen* in zyn *Batavia illuſtrata*.

ZWINEBURG, eene kleine ſtadt, nevens een ſlot, op het eilandt Funen, de welke in het jaar 1247 van den Deenſchen koning Erik, tegen zynen broeder Abel oorlogende, en in 't jaar 1289 door die van Noorwegen in de aſſche wierdt gelegt.

ZWINGE, eene kleine rivier, ontſpringt in het hertogdom van Bremen, en valt, de ſtadt Stade bewatert hebbende, in de rivier de Elve. Daar is een ſchans aangebouwt, de *Zwinger-ſchans* geheten.

ZWINGENBERG, een ſtadt en ambacht in 't landt van Heſſen, gelegen in het oppergraafſchap van Catzenellebogen, tuſſchen Darmſtadt en Heidelberg, digt by Beinsheim, wordende wegens hare gelegenheit de ſleutel tot de zogenoemde Bergſtraat genaamt. Ook zegt men, dat zy haren naam daar van heeft gekregen, dat men de genen, die de Bergſtraat door willen, uit deze ſtadt kan dwingen, en te rug houden. De tydt van den oorſpronk dezer ſtadt is onbekend; maar het is buiten twyfel, dat ze zeer oud is, zynde het recht van een vrye markt te mogen houden reets in den jare 1273 door keizer Rudolf den I aan haar verleent. Hare kerk is in 't jaar 1403 door grave Eberhard den III van Catzenellebogen gebouwt. In 't jaar 1611 heeft landgraaf Lodewyk den ingezetenen der voorſteden de zelve voorrechten en vryheden gegeven, welke de burgers van de ſtadt zelve hadden. *Winckelmann Beſchreib. Heſſenlandes P. II, cap. 7, pag. 94.*

ZWINGER, (Diderik, of Theodorus) een geleerd geneeskundige, wierdt in 't jaar 1533, den 2 Auguſty, van arme ouders geboren. Zyn vader, genoemt *Leonhard*, was burger te Baſel, en een looijer van zyn ambacht; maar zyne moeder, *Chriſtina*, was eene dochter van den vermaarden boekdrukker Johannes Oporinus. Zyn vader wilde hem in zyn ambacht optrekken; maar hy hadt daar geen zin in, en begaf zich naar Lyon, in dienſt van een boekdrukker, beſtedende den tydt, die hem van zyns meeſters bezigheden overſchoot, tot lezen en ſtuderen. Daar na vertrok hy naar Parys, en oeffende zich in de Filoſofie onder den beroemden Petrus Ramus. Van daar reiſde hy naar Italië, en ſtudeerde zes jaren lang in de geneeskunde. Na zyne te rug komſt in Duitſchlandt leeraarde hy een tydt lang de Griekſche taal te Baſel, na de doodt van Sebaſtiaan Caſtalio, en daar na de zede- en ſtaatkunde. Hy wierdt vervolgens tot hoogleeraar in de geneeskunde aangeſtelt; maar alzo hy in zyne praktyk van de armen en behoeftigen geen geldt nam, meent men, dat hy daar meer nadeel dan voordeel van gehad heeft. Hy overleedt in 't jaar 1588, in Maart, van een koorts, na dat hy 'er twee dagen ziek van was geweeſt, in den ouderdom van vier en vyftig jaren. Hy liet een zoon na, genoemt *Jakob*, van wien hier na, en verſcheide ſchriften, onder welke laatſte uitmunt zyn *Theatrum vitæ humanæ*, by de geleerden zo bekend. Dit werk was door zynen ſtiefvader *Conradus Lycoſthenes* begonnen, die vyftien jaren daar aan hadt gearbeid, en hem voor zyn overlyden verzocht het zelve te voltooien. Hy voerde dit ook zo wel uit, dat dit grote werk, het welk in vier delen in folio beſtaat, driemaal by zyn leven is gedrukt. Zyne andere ſchriften zyn: *In artem Medicinalem Galeni Tabulæ & Commentarii*; *Hippocratis viginti duo Commentarii, Tabulis illuſtrati*; *Sententiæ inſignes, per locos communes digeſtæ*; *Phyſiologia Medica*; *Methodus ruſtica Catonis atque Varronis, præceptis aphoriſticis, per locos communes digeſtis, typicè delineata*; *Conſilia & Epiſtolæ Medicæ*; *Morum Philoſophia poetica*; *Euſebii, Epiſcopi, Opera, Tabulis illuſtrata*; enz. Thuanus, die te Baſel ommegang met hem heeft gehad, zegt veel tot zynen lof. *Thuanus. Teiſſier Tom. II, pag.* 101, 102. *Adam in Vit. Medicor. Froheri Theatrum viror. erud. pag.* 1289 *ſeq.*

ZWINGER, (Jakob) zoon van den voorgaanden, is mede een zeer geleerd en ervaren geneeskundige geweeſt, zynde geboren den 15 Auguſty des jaars 1569. Zyn Dooppeet was Petrus Ramus, die zich toen te Baſel bevondt. Den grondt zyner ſtudien onder het beleidt van zynen vader en bekwame leermeeſters gelegt hebbende, reiſde hy in 't jaar 1585 naar Italië, en oeffende zich te Parma in de reden- en natuurkunde onder Jacobus Zabarella, horende ook Franciſcus Piccolominæus over de eerſtgemelde dier twee wetenſchappen. In de geneeskunde waren zyne leermeeſters Hercules Saxonia en Horatius Augerius, van welke de eerſte hem zodanig beminde, dat, indien het onderſcheidt in den Godsdienſt het niet hadt belet, hy hem tot zynen erfgenaam zou hebben aangeſtelt. Zynde in den jare 1593 te Baſel wedergekomen, en onder de geneeskundigen aangenomen, wierdt hy tot Doctor in die Faculteit verheven, en begaf zich in den echten ſtaat. Hy wierdt vervolgens tot profeſſor in de Griekſche tale te Baſel aangeſtelt, en verklaarde *Homerus*. Ook gaf hy byzondere leſſen over de geneeskunde, zynde onder anderen zeer bedreven in de ſtellingen der ouden en de geheimen der ſtofſcheikundigen, of Chymiſten. De vermaarde Guilielmus Aragoſius, die zyn leermeeſter was geweeſt, maakte hem in zynen uiterſten wille erfgenaam van zyne goederen. Men verhaalt tot zynen lof, dat hy het gaſthuis te Baſel vele jaren achtereen voor niet heeft bedient, en ten tyde, dat de peſt daar woedde, ieder met veel yver en zorge ten dienſte ſtondt, van welke ziekte hy eindelyk zelf den 11 September des jaars 1610, oud een en veertig jaren, is overleden. Hy heeft het bovengemelde werk van zynen vader, genoemt *Theatrum vitæ humanæ*, verbetert en vermeerdert. Zyne andere ſchriften zyn: *Examen principiorum Chymicorum ad Hippoc. Galeni, cæterorumque Græcorum & Arabum conſenſum*; *Etymologicum Græcum magnum*; *Commentarius in librum Galeni de definitionibus Medicis*; *Catechiſmus Religionis Chriſtianæ, & Analyſes in Epiſtolas Pauli. Freheri Theatrum.*

ZWINGER, (Theodorus, of Diderik) zoon van Jakob Zwinger, kwam ter wereldt den 21 November des jaars 1597. Hy begon de openbare leſſen te bezoeken in den jare 1610, en wierdt in 't jaar 1613 Magiſter gemaakt. De geneeskundige ſchriften van zynen vader en grootvader verwekten in hem de luſt zich op de medicynen te leggen; maar zynde van eene zware ziekte weder opgekomen, beſloot hy in de Theologie te ſtuderen, oeffenende zich daar by naarſtig in de Griekſche en Hebreeuſche talen. Hy begaf zich in 't jaar 1617 naar Heidelberg, en deedt, na het voltrekken zyner ſtudiën, eene reize door Duitſchlandt, de Nederlanden, en Engelandt. Van Londen trok hy naar Parys, en ſprak daar Petrus Molinæus, Samuel Durant, en Johannes Meſtrefat. Hy keerde den 21 October door Burgundië naar Geneve, en kwam den 29 November weder te Baſel. Hy kreeg in 't jaar 1619 een beroep, het welk hem belette, gelyk hy hadt voorgenomen, naar het ſynode van Dordrecht te gaan. Hy wierdt den 10 January des jaars 1620 tot predikant te Baſel beroepen; trouwde in 't jaar 1621 voor de eerſte, en in 't jaar 1626 voor de twede maal, zynde zyne laatſte vrouw eene dochter van den vermaarden Johannes Buxtorf. De peſt in 't jaar 1626 hevig te Baſel woedende, bekleedde hy zo wel het ampt van geneeskundige als van predikant. Hy wierdt in November van het laatſtgemelde jaar tot eerſte predikant te Baſel, en den 30 November des jaars 1630 tot Doctor in de Theologie verheven. Hy heeft den roem, dat hy voortreffelyk en zeer krachtig predikte, zyn ampt naarſtig waarnam, en ernſtig op de beetering des levens aandrong. Hy bragt in den jare 1642 zo veel te weeg, dat men in het H. Avondmaal, in plaats van ouweltjes, broodt gebruikte en brak. In 't jaar 1654 wierdt hy eerſte hoogleeraar in de Godgeleerdheit; maar deedt kort daar na een zwaren val, waar van hy bedlegerig wierdt, en in het zelve jaar, den 26 December, den geeſt gaf, hebbende zynen ouderdom gebragt op zeven en vyftig jaren. Hy heeft geſchreven: *Commentar. Analyt. Epiſt. ad Romanos*; *Commentar. in Pſalmos*; *Theatrum ſapientiæ cæleſtis, vel orthodoxæ fidei Syſtema, in Tabulas diſtributum*; *Declaratio ſententiæ orthodoxæ de S. Cœna*; *Diſputatio de libero arbitrio*; *Syntagma Exercitationum Theologicarum*; enz. *Freheri Theatrum viror. erud.*

ZWINGLIUS (Ulricus, of Huldricus) wierdt den 1 January des jaars 1484 te Wildenhaus, in Zwitſerlandt, geboren. Hy leide den grondt der talen en vrye wetenſchappen te Baſel en te Bern, en wierdt in 't jaar 1506 tot Magiſter in de Filoſofie verheven. Daar na leide hy zich op de Theologie, en op de Hebreeuſche en Griekſche talen. Hy wierdt in 't jaar 1516 door die van Glarus tot hunnen leeraar beroepen, en bragt het door het dikwils afſchryven en van buiten leren der Brieven van den Apoſtel Paulus zo verre, dat hy de Griekſche taal machtiger wierdt dan de Latynſche. Hy badt Godt zeer vurig hem de H. Schrift wel te leren verſtaan, en begaf zich voor een tydt tot een ſtil en afgezonderd leven, waar toe hem Theobaldus Gerolzeg, een baron, gelegenheit gaf. Hy wierdt in 't jaar 1519 naar Zurich beroepen, en verklaarde aan zyne toehoorders het Evangelie van St. Mattheus. Ook maakte hy zo veel werk van de Griekſche en Hebreeuſche talen, dat hy een doorluchtig ſchool, of gymnaſium voor die talen, als mede voor de Latynſche ſprake, te Zurich oprechtte en tot ſtandt bragt. In 't jaar 1520 kwam Franciſcus Lambertus, een Minoriet, in de gemelde ſtadt, en diſputeerde met Zwinglius in 't openbaar over de aanbiddinge der Heiligen en de Miſſe, maar wierdt van Zwinglius overtuigt, en aan zyne zyde overgehaalt; ook kwamen 'er vervolgens twee anderen tegen Zwinglius op, maar wierden beide door hem overwonnen. De Mis door zyn beleidt te Zurich afgeſchaft zynde, deelde hy daar het Nachtmaal op den 13 April des jaars 1525 op die wyze uit, als het 'er nog gebruikelyk is. Alzo de gezindheit der Wederdopers in dezen tydt haar begin nam, trachtte Zwinglius deze menſchen eerſt met zachtheiten vriende-

delykheit weder op den rechten weg te brengen; maar daar niets mede winnende, gaf hy het aan de wereldlyke overigheit over, de welke hen door gevangenisse, verbanninge, en andere straffen, zocht uit te roeien. Toen de geschillen tusschen de twaalf Zwitsersche Kantons in den jare 1526 stonden bygelegt te worden, ten welken einde eene byeenkomst te Baden was beraamt, daar Johannes Eck, Johannes Faber, en Thomas Marner te zamen over den Godsdienst zouden disputeren, in de tegenwoordigheit der gemachtigden van de bisschoppen van Constans, Baden, Chur, en Lansanne, bleven Zwinglius en Oecolampadius, de plaats der byeenkomst niet veilig genoeg achtende, te huis, en antwoordden alleen in geschrifte. In September des jaars 1529 woonde hy de zamenspraak by, welke de landgraaf van Hessen en keurvorst van Saxen te Marpurg hadden aangerecht, en waar in men het verschil over het H. Nachtmaal meende by te leggen. Luther en Melanchthon waren daar mede verschenen; maar alzo de zogenoemde Engelsche zweetziekte te Marpurg vele menschen wegrukte, wierdt de zamenspraak op den derden dag afgebroken, en partyen scheidden van malkander, na dat zy, door toedoen van den landgrave, dit besluit hadden genomen: „ Naardien wy het in de voornaamste geloofsstukken „ eens zyn, zullen wy ons in 't toekomende van twisten „ en disputeren onthouden, en Godt bidden, dat hy onze „ oogen aangaande het stuk van het H. Avondmaal wil ver„ lichten, en ons een middel tot eensgezindheit aanwyzen." Hoewel nu de Roomsche geestelyken Zwinglius dikwils lagen hebben gelegt, is hy evenwel altydt behouden te huis gekomen: ook liet de Magistraat zyne woning alle nachten door een wacht bewaken. In 't jaar 1531 ging hy met zyne medebroeders, als hun leeraar, te veldt, maar kwam den 11 October in een slag te sneuvelen. Men zegt, dat zyne laatste woorden zyn geweest: „ Zy kunnen wel ons lyf doden; maar „ de ziel zullen zy niet kunnen doden." De vyanden hakten zyn ligchaam in vier stukken, en verbrandden daar op het zelve; maar zyne vrienden hebben zyn hert drie dagen daar na onbeschadigt in de assche gevonden. Men roemt Zwinglius wegens zyn verstandt en zyne zeer stichtelyke predikatiën; en als men hem zelf moet geloven, heeft hy al in den jare 1516, toen Luther in Zwitserlandt nog niet bekend was, begonnen tegen den paus te prediken, en de Roomsche kerk te bestryden. In 't jaar 1525 gaf hy zyn boek van den waren en valschen Godsdienst, in 't Latyn, uit, het welk hy François den I, koning van Vrankryk, hadt opgedragen. Zyne werken, bestaande in verklaringen van het Oude en Nieuwe Testament, twistschriften, brieven, enz. Zyn in vier stukken in folio by malkander gedrukt. Zyne tegenstrevers hebben hem van Pelagianery beschuldigt, om dat hy den vryen wille zo veel kracht toeschreef, dat hy zelfs heeft gemeent, dat Socrates, Cato, Seneca, ja Hercules en Theseus door hunne deugden den hemel hadden verdient. *Sanderus Heref.* 209. *Florim. Raymondus lib. II de Orig. heref. cap.* 8; *lib. III, cap.* 3. *Scultetus in Annal. Evangel. Maimbourg Hist. du Calvin. Adami in Vit. Theol. Germ. Verburg Algemene Kerkel. en Wereldl. Geschiedenissen IX Stuk.*

ZWITSERLANDT. Zie EEDGENOOTSCHAP.

ZWOL, of ZWOLLE, eene Ryks- en Hanzeestadt in Over-Yssel, gelegen zes uuren van Deventer, drie van Kampen, en een half uur van den Ysselstroom. Eenige schryvers leiden haren naam af van den groten handel in wol, die 'er eertyds gedreven is; willende dus dat *Zwol* niet anders betekent dan *D'wol*, of de *Wolstadt*. Andere houden staande, dat haar naam oorspronkelyk is van *Zaal*. De oude Scythërs, van welke wy onze taal en oorsprong hebben, plagten een heerenhuis een zaal te noemen. Maar dit woordt wordt verscheidentlyk uitgesproken; zommigen hebben gezegt *Zaal*, anderen *Zal*; eenigen *Zual*, *Zuol*, of *Zwol*: anderen weder *Sal*, of *Zol*. Picart, van wien deze naamreden is, wil, dat Zwol, schoon niet zeer oud als eene stadt, echter zeer oud is als eene Zaal. Maar van deze verdichte Zaal vindt men den allerminsten schyn niet in de historie. Daar zyn 'er eindelyk, die willen, dat deze stadt den naam van Zwolle gekregen heeft van het zwellen der runderbeesten in hare grasryke weiden, of wel van eenige gezwellen, die 'er deze beesten plagten te krygen. Wat hier van zy, het is zeker, dat de stadt haren naam heeft gekregen van het Kerspel, waar in zy gelegen is: want uit een brief, in den jare 1040 door Bernulphus, bisschop van Utrecht, gegeven, blykt, dat het gemelde Kerspel toen reeds Zwolle hiette. Door dezen brief gaf gemelde bisschop het patronaatschap dezer kerke aan het Kapittel van Deventer, welke gift sedert door twee andere bisschoppen is bevestigt: door Koenraad van Zwaben in den jare 1080, door Andries van Kuik in den jare 1129, ziek leggende te Middelwyk, welken naam het dorp hadt, 't welk in vervolg van tyden tot het bloeiende en volkryke Zwol is geworden.

Dit dorp wierdt om de vermakelykheit zyner gelegenheit met der tydt zo aanzienlyk, dat het in den jare 1230 ryk genoeg was om Willebrand, bisschop van Utrecht, eene goede somme gelds op te schieten, tot versterking van zynen burgt Hardenberg; en om hem 's jaars daar aan by te staan met een aanmerkelyk getal van manschap in den oorlog, dien hy tegen de Drenters voerde, welke hy verwon en gestrengelyk strafte over hunnen opstandt.

Uit erkentenisse van den bystandt, hem door deze dorpelingen gedaan, schonk deze bisschop hen in den jare 1233 stads voorrechten, stelde twaalf burgermeesters aan, om de stadt, en eenen schout, om het omgelegen landt te richten. Hy vergunde deze nieuwe stadt niet alleen, dat zy zich door eene gracht en houten wal mogte beveiligen tegen de geweldenaryen der heerenhuizen of stinsen, welke in dien tydt bederflyke roosnesten waren; maar hy deedt een groot getal boeren in het ronde opontbieden, om den burgeren dezen arbeidt te helpen voortzetten. Deze weldoender stierf drie jaren daar na te Zwolle.

De nieuwe stadt nam telkens in grootte en voorspoedt aan, tot haar in den jare 1324 op St. Margareta's dag een deerlyk ongeval trof. De heeren van Voorst, haar hunne geweldenary allengskens ziende ontwassen, lieten zich zo verre vervoeren door de wangunst, dat zy de stadt 's nachts in eenen brandt staken, die haar geheel verteerde tot op de Bethlehemsche kerk en vyf huizen na.

Deze ramp, hoe groot ook, benam den stedelingen den moedt niet geheel: zy begaven zich eerlang aan het bouwen, en hunne voorspoedt liet toe, dat zy de huizen, die voorheen met leeme wanden en riete daken geweest waren, van steen ophaalden, en met tichels dekten: zo dat de stadt in korten tydt herbouwt, en veel fraaier uit hare asch verrezen was.

Niettegenstaande dit droevig blyk van vyandschap, en de grote schade, den Zwollenaaren door die van Voorst toegebragt, verbonden zy zich (onzeker door welk belang, dan dat zy zich mede aan land-ontheilstering schuldig gemaakt hadden) niet lang daar na met hen tegen den bisschop van Utrecht Jan van Diest, die zich bereidde om de roveryen der heerenhuizen te beteugelen, en eerst met Voorst te beginnen. Deze bisschop, dit slot gedwongen hebbende, deedt niet alleen aan die van Voorst, maar ook den Zwollenaaren eene grote somme gelds betalen, en een schriftelyke belofte geven, dat zy eens anders goedt niet meer zouden roven, en den boeren hunnen arbeidt gerust op het veldt laten verrichten.

Deze belofte wierdt zo kwalyk nagekomen aan den kant des heeren van Voorst en Keppel, dat *hy voortging met de zyne* Over-Yssel af te lopen, te plunderen, en de weêrloze *landlieden* hun geldt af te perssen. Deze vyandlykheden en verstoringen der openbare ruste bewoog of liever nootzaakte den bisschop Jan van Arkel om den heer van Voorst en Keppel andermaal den oorlog te verklaren in den jare 1361. Die van Zwol toonden zich nu zeer gereet om by te staan, het welk hy van Deventer en Kampen niet kon verkrygen, dan door hen grote voorrechten te vergunnen. Die van Voorst, gebelgt over het gedrag der Zwollenaren, deden hen al het kwaad dat zy vermogten. Door die van Rechteren geholpen, vielen zy in de voorstadt, welke zy afbrandden. En zich niet verre van de stadt in eene hinderlage gelegt hebbende, vielen de Zwolschen daar in, die uit de stadt getogen waren om hunne vyanden te vervolgen. Vele van hen wierden gedood, en zeventig van de rykste burgers geraakten in de handen hunner vyanden, die hen gevankelyk wegvoerden.

De bisschop van Utrecht maakte zich onderwyl gereet om het huis van Voorst, de bron van *'s lands onheilen*, *te beleggen*: maar vermits hy het beleg te laat in het jaar begon om een zo sterk slot te vermeesteren, oordeelde hy dienstiger het zelve op te breken, om het in het volgende *jaar op een bekwamer* tydt te beginnen. De grote *toebereidsels, die hy 'er* toe maakte, lieten hem echter niet toe het aan te vangen voor de maandt Augustus. Die van Zwol kweten zich dapperlyk in dit beleg, na dat zy 'er alle soort van krygstuig, en blyden, op de Romeinsche wyze toe vervaardigt hadden. Men wil dat hun plein, geheten de Blymarkt, zynen naam heeft behouden van deze oorlogs-*machines*, welke daar gemaakt wierden; en waar mede zy vervaarlyke grote stenen tegen de belegerden wierpen, drek, vuiligheit en dode krengen in hunne grachten; waar door het water vergiftigt en ondrinkbaar wierdt. Deze list dwong de belegerden, die zich moedig verweerden, en het beleg mogelyk nog veel langer zouden hebben doen duren, om zich op genade en ongenade over te geven. Zo dat dit kasteel, het allervaste des ganschen bisdoms, binnen vyftien weken verovert, en tot den grondt geslecht wierdt. De bisschop schonk die van Zwol de stenen der verwoeste vesting, welke zy naderhandt tot de bouwing van den toren hunner Michielskerk gebruikten.

Het voornaamste plundernest uitgeroeit zynde, wilde men zich op gelyke wyze van den overlast van eenige andere bevryden. Des maakten de steden Deventer en Zwolle met bisschop Florens in den jare 1380 een verbondt, waar in Kampen niet wilde treden, en belegerden gezamentlyk het huis te Eerde, dat zich, schoon voor byna onwinbaar geacht, binnen vyf weken overgaf. Dit slot zo hecht en zo vast opgetimmert zynde, dat het niet af te breken was dan met oneindige moeite, wierdt in den brandt gestoken, die eene gansche maandt duurde.

De goede uitslag van den aangevangen kryg verpligtte die van Kampen om zich by den bisschop en de twee steden te voegen; en zy veroverden zamen in den zelven zomer de Zallandiche huizen Azoelen, Laar, Schulemberg (toen Ter Molen geheten) en den Garner, de zelve tot den grondt toe verwoestende.

In den jare 1418 verbondt de stadt Zwol en de twee andere hoofdsteden zich met den bisschop Frederik van Blankenheim, tegen Everwyn van Guttenswyk, die uit zyn slot Nyenhuis met veel gewapent volk getogen, veel vee uit Twente gerooft, en daar eene grote verwoesting te vuur en te zwaarde aangerecht hadt. Zy belegerden Nyenhuis, en namen het in na

eene hartnekkige verweering van zes weken: op voorwaarde dat het huis aan den bisschop voor 8300 Rhynsche guldens vyf jaren verpand zou blyven, en zyn heer het na dien tydt van den bisschop en de drie steden ter leen ontfangen.

Twee jaren voor deze verovering, welke in dien tydt eene aanmerkelyke overwinning was, hadt men te Zwol een deerlyk schouwspel gezien. De gildemeesters, die veel vermogen hadden op het volk, dat meerendeel in hun werk was, gebruikten hun gezag zo moetwillig, dat zy ondernamen de gedaante der regering te veranderen, en alles het onderste boven te keren. Zy begonnen met de weigering van zich aan den Raadt te onderwerpen; en op hun gildhuis, dat tusschen de Praauw- en Papenstraten stond, zamen gekomen, als 'er iets van de luive van het stadhuis stondt afgelezen te worden, riepen zy oproeriglyk: *Dat verstaan wy zo niet! Dat willen wy anders hebben!* De magistraat spaarde noch redenen noch vermaningen, om de muitelingen tot hunnen pligt te doen keren. Zy schenen overtuigt, en beloofden zich voortaan stil te zullen houden: maar deze belofte haast vergetende, en hunnen moedwil den teugel weêr vierende, verzocht de Raadt hulp van den bisschop, om daar door eene algemene regeringloosheit, en het uiterste bederf der stadt voor te komen. Deze kerkvoogdt zondt hen eenige manschap toe, die op Lucia-nacht des jaars 1416, door de bestelling van den Raadt, heimelyk in de stadt gelaten wierden, met bevel van zich naar de grote markt te begeven als de klok honderd zou slaan, het welk even na middernacht geschiedde. De dag van St. Lucia die van de keur der gemeentslieden zynde, is de avondt en een gedeelte van den nacht aan de vrolykheit gewyd. Zo dat de gildemeesters zich toen in hun gildhuis vermakende, na middernacht merendeels nog by elkander waren. Hier wierden zy door de gewapende manschap overvallen, en op de markt gebragt, daar de beulen, en eenige biegtvaders hen verbeidden. Die reeds naar huis gegaan waren, en andere roervinken van het gemeen, wierden van hunne bedden geligt, en op de zelve plaats gebragt, daar zy, na gebiegt te hebben (het welk de meeste dronken zynde, niet konden doen) ten getale van honderd en drie onthalst wierden. Hunne lyken wierden in 't portaal van de St. Michiels kerk, dat op de markt uitkomt, in een groot gat begraven. Deze gestrengheit doofde den twist tusschen den Raadt en het volk niet geheel; hy bleef nog duren, tot hy door de bemiddeling van den bisschop van Munster in den jare 1423 bygelegt wierdt. Op de voorsprake van dezen kerkvoogdt gunde de Raadt den uitgewekenen en den ballingen verlof om weder in de stadt te mogen komen.

In den jare 1495 deedt keizer Maximiliaan Zwol nevens de twee andere hoofdsteden van Over-Yssel de eer van haar onder het getal der Ryksteden te stellen. In het volgende jaar kwamen 'er keizerlyke gezanten te Zwol, daar de gemagtigden van de vier hoofdsteden van het Bovensticht vergadert waren. Zy gaven hunne geloofsbrieven over aan deze vergadering, waar in de Roomsch koning de zaken, tusschen hem en den koning van Vrankryk voorgevallen, verhaalde, en vertoonde hoe veel gelds hy voor den welstandt en bescherming van het Roomsche Ryk gespilt hadt; eindigende met een verzoek dat de vier Ryksteden van het Bovensticht hem drie duizend goud guldens, tot stuur des Ryks, waar van zy nu leden geworden waren, wilden vergunnen. Dit verzoek wierdt toegestaan, de verzochte penningen toegetelt, en de steden door de gezanten van wegen den Roomsch koning bedankt.

De zorg van den Raadt, die niets verwaarloosde dat tot welvaart der burgery kon strekken; de handel, die in Zwol gedreven wierdt, en de grote menigte van studenten die zich daar ophielden, deden de stadt in voorspoedt bloeien. De natuur zelf scheen vermaak te hebben in het bevorderen van haren welvaart. Een onvermaarde stroom, genaamt het Zwarte Water, die hare muuren besproeit, en niet bevaarbaar was geweest dan met schuiten, wierdt door de schuring van het zeewater, en door den uitloop van veel veenwater, gevoegt by dat van de Vecht, zo diep dat het schepen die zes voeten en dieper gingen dragen kon. Maar de zee was de twee andere hoofdsteden der Provincie zo tegen als zy Zwol mede was. Zy wierp veel zandt tegen den mondt van den Yssel, het welk zyne vaart krachtig hinderde. Deze verandering was oorzaak dat de Westphaalsche en Duitsche kooplieden hunne waaren liever naar Zwol zonden, om de zelve van daar verder op te doen voeren, te meer om dat zy daar door den Yssel-tol ontgingen, die te Kampen ingevordert wierdt. Die van Kampen zich ongaarne van zo groot een voordeel ziende beroven, bestonden die van Zwol te storen in het genot van den doortogt, dien de natuur zelf hun geopent hadt, en eischten door middel van uitleggers tol van de schepen die het Zwarte Water in voeren, onder voorwendsel, dat zy langs de kusten van Kampen moesten stevenen om den mondt van dezen stroom in te zeilen; daar by voegende dat de tol hun van ouds toebehoort hadt. Dit was waar, als men den Yssel-tol verstaat; want de keizers hadden dezen tol geschonken aan de bisschoppen van Utrecht, welke dien aan de stadt Kampen verkocht hadden. Maar dit tol-recht kon zich niet tot op het Zwarte Water uitstrekken. Die van Kampen wilden het echter invoeren, het zy met of tegen dank der Zwollenaren; en namen zelfs een Zwolsch schip, dat dezen tol weigerde te betalen, het zelve te Kampen opbrengende.

Die van Zwol bragten, tot wraak, den Kampenaars alle schade toe, die zy konden; zelfs eenige van hen gevangen nemende. Deze vyandlykheden verbitterden de gemoederen over en weêr zodanig, dat de bisschop vruchteloos ondernam het geschil te beslissen. De keizer liet hun ook vergeefsch tot vrede vermanen: eindelyk lieten de beide partyen zich bewegen om het aan den bisschop te stellen. Maar deze kerkvoogdt de handen vol hebbende, en om zyne eige zaken by den keizer ontboden zynde, verzocht hy dezen vorst om dezen twist tusschen twee Ryksteden te beslissen. Die van Zwol dit stepen moede, en reden hebbende om te vermoeden dat de bisschop hun by den keizer niet zeer gunstig zou zyn, namen voor hun onbetwistelyk recht eer aan het lot der wapenen te stellen, dan aan rechters die hun verdacht waren.

De reden waarom zy weinig van 's bisschops gunst te hopen hadden, was, dat zy in den oorlog, dien zy met den vorigen bisschop Frederik van Blankenheim tegen de Gelderschen gevoert hadden, den ontfanger der schattingen, door hen aangestelt, zyne rekening niet hadden doen zuiveren, gelyk de ontfangers der andere steden van het sticht gedaan hadden; en de Raadt van Zwol hadt het verzoek van den bisschop, van de ridderschap, en van de andere steden om 'er hem toe te nootzaken, door blaauwe uitvluchten te leur gestelt. Dit voorval, 't welk zeer kwalyk opgenomen was, was oorzaak dat de stadt in haren kryg tegen Kampen niet veel bystandt binnen 's lands te verwagten hadt: zo dat zy zich genootzaakt zag naar vreemde hulp om te zien. Zy verkoren den hertog van Gelder, die digtst voor hen by handt zynde, hun de gereedste hulp kon bieden. Het traktaat, 't welk zy met dezen strydbaren vorst den 8 July des jaars 1521 maakten, ontzette het gansche sticht. De naburige edelen vergaderden te Ommen, om raadt te plegen in deze hagchelyke omstandigheden. De Geldersche troepen, welke die van Zwol tot hunne bescherming in hunne stadt genomen hadden, trokken op bevel van deze uit, stoorden de vergadering, en sleepten eenige edelen gevankelyk naar Zwol. Om deze daadt, die elk zeer onbillyk scheen, te verschonen, zeiden die van Zwol, dat de edelen de hoofden byeen gestoken hebbende, om hen te verdrukken, men hun niet kwalyk kon nemen dat zy hunne vyanden hadden voorkomen: dat zy wyders ook niet te berispen waren, dat zy zich van onder des bisschops bescherming, onder die des hertogen van Gelder hadden begeven; dewyl de bisschop in plaats van eenen herder en vader, een vervolgêr der stadt was geworden. De twede vyandlykheit, die de Zwollenaars, ondersteunt door de Gelderschen, in Over-Yssel pleegden, was het beleg van Hasselt. Die van Hasselt hadden hen willen dwingen om met hunne schepen te Hasselt aan te leggen, volgens zeker recht: maar de voornaamste reden waarom zy die van Zwol plaagden, was dat deze belet hadden dat hunne stadt niet onder de hoofdsteden der Provincie aangenomen wierdt. Dit was de ware oorzaak, en het versleten recht, 't welk zy hadden willen doen gelden, het voorwendsel. Hoe het zy, zy verdedigden zich zo dapperlyk, dat de Zwolschen genootzaakt waren het beleg op te breken. 's Jaars daar aan, te weten in 't jaar 1522, wierdt het weder hervat, maar door die van Kampen en Vollenhoven opgeslagen. De Zwolschen waren niet gelukkiger voor Steenwyk, dat zy in het zelve jaar vruchteloos belegerden; maar in het volgende jaar wierdt het door de Gelderschen ingenomen en verbrand. Deze oorloogden voorts zo gelukkig in Over-Yssel, dat de kryg naauwlyks een jaar geduurt hadt, wanneer hun hertog zich in staat zag om zich te gedragen als heer van Over-Yssel, eenen stadhouder van die Provincie en eenen Drost van Zallandt aanstellende.

De Over-Ysselschen den hertog van Gelder zo vast in hun landt gezeten, en de onmacht des bisschops ziende om hen te redden, maakten eene vrede met den vorst van Gelder zo als zy best konden. Die van Zwol begonnen zelfs nu des hertogs heerschzucht en wapenen te vrezen; en deden de steden van Deventer en Kampen heimelyk van hunne gevoelens onderrechten: belovende de nodige maatregels met haar en met de ridderschap te zullen nemen tot uitdryving der Gelderschen. Maar de uitvoering dezer belofte hadt hare zwarigheit; daar waren vele voorstanders der vryheit in de stadt: maar daar ontbraken 'er ook gene die het met den hertog hielden. Deze toestandt hadt eenige opschudding in de stadt veroorzaakt. De voorstanders der vryheit bragten het echter zo verre, dat eenige Gelderschgezinde magistraten in den jare 1523 vast gezet, en de Gelderschen uit de stadt gedreven wierden. De hertog, van deze verdeeldheden verstendigt, kwam schielyk aangetogen om zyne verdrukte begunstigers by te springen, en zich van Zwol te verzekeren: maar dit miste hem. Hy meende drie vaandels voetknechten in de stadt te brengen, en was zelf voor aan getogen met de heeren van zyn hof, die hunne knechts op paarden gezet hadden. Maar deze waren met hunnen vorst de eerste Sassenpoort zo dra niet doorgereden, of die van Zwol lieten de valpoort neder om het krygsvolk daar buiten te houden, 't welk zy met stenen en ander werpgeweêr van hunne muren dreven. De hertog zich tusschen deze twee poorten beknipt, en gene andere uitkomst ziende dan door eene waterpoort, zei tegen eenen zyner hovelingen, *Hier wil ze deur*: zo gebroken was zyn taal om dat hy aan het hof van Bourgonje opgevoed, en lang in Vrankryk gevangen geweest was. Dit wierdt hem afgeraden. Men voegt hier by, dat hy toen al jokkende gezegt zou hebben: *Hoe zuiverlyk zit zy nu hier en kyke.* Hy wierdt vervolgens in de stadt

ſtadt gelaten, en in de Munt geberbergt. Den volgenden dag vertrok hy weêr naar Hattum. Men voegt hier by, dat die van Zwol een zwaar losgeldt van hem eiſchten, en dat zy hunne vingers aan dit geldt blaauw getelt hebbende, daar van den ſpotnaam van Zwolſche blaauwvingers zouden gekregen hebben: doch dit lykt meer naar een klucht, dan naar waarheit. Dit gebeurde den 14 Maart des jaars 1524.

Een maandt daar na maakten die van Zwol een verbondt met de twee andere ſteden tegen de Gelderſchen, onder voorwaarde, dat zy in 't volle genot van de vrye vaart van het Zwarte Water zouden blyven. Hun vorſt gebelgt over het kwaad onthaal, zyn krygsvolk onder de veſten van Zwol aangedaan, kwam kort daar aan de ſtadt belegeren, om zich over dien hoon te wreken; maar de ſtedelingen wederſtonden zynen aanval zo dapperlyk, dat hy, wanhopende hen te dwingen, het beleg opbrak, na dat hy het drie weken lang voortgezet hadt. Deze kryg tuſſchen den biſſchop van Utrecht en den hertog van Gelder wierdt in den jare 1525 te Nuis geëindigt, door de bemiddeling van den aartsbiſſchop van Trier, op voorwaarde dat de biſſchop den hertog eens 50000, en Zwol alle jaren 500 goud-guldens zou betalen, welke zy hem veertien dagen voor of na St. Lucia-dag te Arnhem zouden brengen: doch dat zy deze jaarlykſche ſom voor 10000 guldens zouden mogen afloſſen. Dat de hertog aan zynen kant gansch Over-Yſſel zou ruimen, behalven Koeverden en Diepenheim, welke hy voor zyn leven lang zou behouden.

Deze vrede was van geen langen duur. 's Jaars na dat hy geſloten was, bediende de heerſchzuchtige vorſt van Gelder zich van de afwezendheit des biſſchops van Utrecht, die naar Duitſchlandt vertrokken was, en viel met eene grote macht in het ſticht, waar in hy in korten tydt alles veroverde, uitgenomen de drie hoofdſteden van Over-Yſſel, Utrecht, en Amersfoort. De eerſte wierden echter tot die benaauwtheit gebragt, dat hare burgers geen eenen voet buiten de poorten dorſten zetten, en noch het landt noch het water vry hadden. Om de ſcheepvaart van Zwol te hinderen, hadt de hertog Genemuiden en Haſſelt bezet, dat hy door liſt ingenomen hadt. Hy hadt eene ſchans te Zwart-Sluis opgeworpen, en plaagde de ſtadt Zwol daarenboven nog uit de huizen te Rechteren en den Schulemberg.

De Gelderſchen zo vaſt in 's biſſchops ſtaten zittende, en deze geen kans ziende om zyn bisdom te behouden, droeg de wereldlyke heerſchappy van het zelve op aan keizer Karel den V als graaf van Hollandt, en hertog van Brabandt, in den jare 1528. Deze vorſt deedt de zaken haaſt een anderen keer nemen; en zyn ſtadhouder Schenk van Toutenburg benoorloogde de Gelderſchen zo gelukkig, dat hy hun niet alleen van het meeſtendeel hunner overwinningen in het ſticht beroofde, maar ook Elburg en Harderwyk ontnam in den veldtocht van het jaar 1528.

Twee jaren daar na maakten die van Haſſelt een voornemen, 't welk zy lang gehad hadden, werkſtellig. Zy hadden niet dan een veerſtal voor hunne ſtadt over het Zwarte Water, in plaats van het welk zy eene brug begonnen te leggen. Die van Zwol ſtelden zich in ſtaat om het begonnen werk te verhinderen; waar over grote moeielykheden ontſtonden, welke beſliſt wierden door een vonnis van 's keizers geheimen Raadt, die verſtondt, dat, vermits het Zwarte Water den keizer behoorde, de Haſſelaars geen recht hadden om 'er een brug over te ſlaan. Zy zochten dit voorrecht eenige jaren daar na van den hertog van Alba te verkrygen: maar die van Zwol wiſten by dezen landvoogdt zo veel uit te werken, dat het hun t'eenemaal afgeſlagen wierdt.

Dus was Zwol met de overige Nederlanden onder de heerſchappy van het huis van Ooſtenryk gekomen; maar het bleef 'er niet lang onder. Philips de II, zoon van keizer Karel, deedt vele nieuwigheden invoeren in de kerkelyke en wereldlyke regering tot nadeel der voorrechten en vrydommen van Provinciën en ſteden. Hy wilde Zwol en de beide andere hoofdſteden van Over-Yſſel van haar ſouverein gezag beroven, door het oprechten van een gerechtshof, dat hare burgers voor zich verdagvaardde; iets tot dien tydt toe ongehoort. Deze verdrukking, gevoegt by ontelbare andere, die men in de hiſtorien onzer Republyk kan vinden, bewoog de ſtadt Zwol om de zyde der Vereenigde Staten te kiezen. De prins van Orange hadt haar daar toe genodigt door een byzonderen brief, waar op zy (die 's jaars te voren op haar herhaalt verzoek aan Alva van hare Spaanſche bezetting verloſt was) in onderhandeling tradt met den grave van den Berg, zwager van den prins, en zich in de Unie begaf in 't jaar 1572 op voorwaarde dat zy alle hare rechten en vrydommen zoude behouden; maar zy geraakte op het einde des zelven jaars weder onder het Spaanſche juk. Don Frederik, Alva's zoon, kwam naar Gelderlandt aangetogen met zyne troepen: Zutphen nam hy by verraſſing in; en zyne krygsknechten pleegden gruwelyke wreedheden in deze ſtadt. Dit voorbeeldt ontſtelde die van Zwol, en de graaf van den Berg, te zwak van manſchap om hen te verdedigen, verliet hunne ſtadt. De Raadt zondt den burgermeeſter Jan van Haerſt aan Don Frederik, om het geen in hunne ſtadt gebeurt was op het ſchynbaarſt te verſchonen, en genade te verzoeken. Deze gemachtigde deedt een voetval voor den veldheer, zo wel als die van Kampen, en verkreeg vergiffenis van het vergryp.

De Vereenigde Staten deden ondertuſſchen krachtiger pogingen tegen de dwinglandy van Philips den II; verklaarden den aartshertog Matthias tot hunnen gouverneur generaal, den prins van Orange voor zynen luitenant; en deze prins ſtelde den grave van Rennenberg tot ſtadhouder van Over-Yſſel aan. De eerſte vreze voor de Spaanſche macht wat verdwenen zynde, kwam deze graaf den Raadt andermaal nodigen om zich weder onder de Unie te begeven. Zy gaven hem te kennen, dat zy liefſt onzydig wilden blyven in dit geſchil tuſſchen den landsheer en de onderdanen; maar bemerkende dat dit antwoordt Rennenberg niet behaagde, en dat hy ten anderen in ſtaat was om geweldt te gebruiken, zy niet dan een klein getal Duitſche knechten tot hunne bezetting hebbende, lieten hem in. Rennenberg vondt door middel van de uitgewekenen, en de Staatsgezinde onderhandelaars middel om zyne lyfwacht van omtrent zeventig mannen in de ſtadt te krygen, en haar zo vaſt in de Unie te verbinden, dat zy den hertog van Alva voor vyandt verklaarde. Deze verandering deedt vele burgers, om den Godsdienſt gebannen, weder in de ſtadt komen.

De Hervorming was omtrent het midden der zeſtiende eeuwe in verſcheide oorden van de Nederlanden doorgebroken. De Ridderſchap en de drie hoofdſteden van Over-Yſſel haar voor eene nieuwigheit houdende, poogden de zelve uit hare Provincie te weeren, door ſtraffe plakkaten, die eenige predikanten van den Hervormden Godsdienſt niet beletten dezen Godsdienſt in Over-Yſſel voort te komen planten. In den aanvang te Zwol niet durvende komen, beſtonden zy eerſt in de kapelle van Aſſendorp, in het gebiedt der ſtadt, te prediken. De Raadt en gemeente van Zwol, om de burgers uit deze predikatiën te houden, en de algemene neiging des volks echter wat toegevende, lieten toe dat aan ieder, die het zoude begeren, het Nachtmaal onder de beide gedaanten van broodt en wyn toegedient wierde. Maar de toeloop verminderde daarom niet, en de Hervormden wierden eerlang ſterk genoeg om eene der kerken voor hen te eiſchen van den Raadt. Hun yver was zelfs zo groot, dat zy het beſluit van den Raadt niet afwachtten, maar zelfs de Lieve Vrouwe Kerk openbraken, en 'er een *predikant in ſtelden*. Deze kerk hun te klein wordende, verzochten zy om de Grote Kerk, die zy zekerlyk ook ingenomen zouden hebben, hadt de vrees hen niet wederhouden. De graaf van Aremberg, ſtadhouder in deze kwartieren van Margareta van Parma, landvoogdeſſe der Nederlanden, hadt het geweldt aan de Lieve Vrouwe Kerk gedaan zo euvel opgenomen, dat hy den Raadt dreigde het Zwarte Water te ſtoppen, indien zy niet bezorgden dat deze kerk weder aan de Roomſch-Katholyken kwam. De magiſtraat verſchoonde zich op het demoedigſt, alles op de noodzakelykheit ſchuivende. Maar de graaf liet zich deze verontſchuldiging zo weinig gevallen, dat hy de gemachtigden vroeg, of zy, die den hertog van Gelder niet gevreeſt *hadden*, de regering hunner ſtadt aan eenen hoop ſtudenten en andere oproermakers dachten over te geven? Deze graaf bragt door zyn gezag zo veel te weeg, dat de Hervormden deze kerk weêr inruimden aan de Roomſchgezinden.

Om de zaken in dezen ſtaat te behouden, ſchreef de hertog van Alva, die de *hertoginne van Parma in* de landvoogdy der Nederlanden opgevolgt was, aan de ſtadt Zwol, dat zy zorge zoude dragen gene andere menſchen in de regering te plaatſen, dan die den Roomſchen Godsdienſt *toegedaan waren*; met bedreiging, dat het recht van Schepenen *en Raden te kiezen* anderzins aan den koning zoude komen. Niettegenſtaande dit dreigement ontzetten de twaalf keurnoten op den dag van Pauli bekeering Dirk Twenhuizen, een yverig Roomſchgezinde, en verkoren in zyne plaats den ſchoolvoogdt Mommius, die den naam hadt van de Augsburgſche Belydenis heimelyk aan te kleven. Deze keur vertoornde Alva zo zeer, dat hy den Raadt van Zwol door den heer van Groesbeek, die Aremberg opgevolgt was, liet aanzeggen, dat zy Mommius van het ſtadhuis zouden zetten, of dat hy hun veertien vaandels voetknechten zou toezenden. Mommius wetende dat (gelyk de magiſtraat aan den heer van Groesbeek verklaart hadt) hy door de twaalf gemeentslieden, die de keur moeten doen, wettig verkoren zynde voor een jaar, en eenen eedt gedaan hebbende dat hy deze bediening een jaar lang zou waarnemen, het van hem niet afhing dit ampt op te zeggen, noch van den magiſtraat, noch zelf van de gemeente om hem, zonder wettige oorzaak, af te zetten. Derhalven niet begerende, dat de ſtadt om zynent wil in de ongenade van een geſtrengen landvoogdt vervicle, verzocht hy dat men hem van de aangenome bediening en van den gedanen eedt wilde ontſlaan: het welk geſchiedde. Dit voorval was oorzaak dat de Hervormden zich eenigen tydt in Zwol ſtil hielden.

Maar toen deze ſtadt den graaf van den Berg met twee vaandels knechten ingenomen hadt, maakten de Hervormden zich andermaal meeſter van eenige kerken, welke zy genoodzaakt waren den Roomſchen weder in te ruimen toen deze graaf Zwol weder verliet, om dat hy voor de overmacht van Don Frederik vreeſde, die met een vliegend leger reets tot Zutphen aangetogen was. De Roomſchgezinden behielden deze kerken niet langer dan tot dat de ſtadt zich in 't jaar 1578 genootzaakt zag om zich met den grave van Rennenberg te verdragen. Twee jaren daar na wierdt de Roomſche Godsdienſt te Zwol geheel afgeſchaft, en eene beeldſtorming gedaan. In de St. Michiels Kerk haalde het volk het Sakramentshuisje, genaamt den Tabernakel, omver, en verbrak het, ſchoon het eenige duizenden dukaten gekoſt hadt. Sedert heeft de Hervormde Godsdienſt onveranderlyk ſtandt in deze ſtadt gehouden.

Laat

Laat ons nu weder tot hare wereldlyke geschiedenissen keren. Schoon de Zwollenaren weder in de Unie getreden waren, hadden zy nog gene bezetting willen innemen. De Roomschgezinden, die nog vele in de stadt waren, zochten zich van deze omstandigheit te bedienen, om de Spanjaarden daar weder in te brengen, en hunnen Godsdienst te herstellen. Schoon de Raadt en de hoplieden alle staatsgezint waren, hadden de afgezette magistraten, en andere vrienden der Spanjaarden, de zaken heimelyk zo weten te bestellen, dat zy zich den 15 July des jaars 1580 de sterkste in de stadt bevonden. Zy hadden 'er eenige boeren bedektelyk in doen komen, en den heer Schenk daar van doen verwittigen, op dat hy zich ter hunner hulpe vaardig hieldt. De Hervormden uit de zamenrottingen der Roomschgezinden hunnen toeleg ontdekkende, beschansten zich op de grote markt, St. Michiels Kerk, en kerkhof inhoudende, met de Kamper poort en den Roden Toren, tot dat zy twee dagen daar na eenig krygsvolk van Kampen en twee vaandels Deventer burgery tot hunnen bystandt kregen. De bode, die naar Deventer gezonden was om die hulpe te verzoeken, wierdt in het wederkeren jammerlyk vermoord door Roomsche boeren. Een burgemeesters zoon van Kampen, die met eenige burgers in aantocht was om de Hervormden by te springen, trof het zelve lot. Maar deze moordt wierdt de boeren van Mastenbroek, die ze gepleegt hadden, betaalt gezet door het uitplunderen en afbranden hunner huizen, en het wegdryven van hun vee. De Roomschgezinden, deze onverwachte hulp in Zwol ziende intrekken, openden de poorten, die zy in hun geweldt hadden, en weken naar de Spanjaarden. Zo dra zy uitgetogen waren, viel het krygsvolk in hunne huizen, en roofde alles wat 'er in was.

Dit zelve jaar was nog niet verlopen, wanneer de graaf van Rennenberg, die de Staatsche zyde trouwlooslyk verlaten hadt, van Oldenseel, dat hy ingenomen hadt, voor Zwol kwam, om deze stadt te nodigen om zich weder onder de gehoorzaamheit des konings van Spanje te begeven. De Raadt en gemeente sloegen zyn verzoek af. Hy geliet zich als of hy 'er hen toe wilde dwingen, en sloot Zwol zeer naauw in. Maar geen kans ziende om eene zo sterke stadt te vermeesteren, trok hy van daar naar Steenwyk, 't welk hy vruchteloos belegerde, schoon het niet zeer sterk was.

Sedert is de stadt Zwol gerust in de Unie gebleven tot aan den jare 1672, wanneer de bisschop van Munster, die met den koning van Vrankryk tegen de Republyk der Vereenigde Nederlanden in verbondt getreden was, haar by verdrag innam. De vestingwerken van Zwol en van de affnyding waren door het verzuim der tyden in slechten staat geraakt; de schanssen der affnyding, en het horenwerk voor de Sassen-poort waren vervallen: men poogde het laatste weder op te maken toen men het onweêr aan zag komen; maar om dat de tydt ontbrak, was men genootzaakt het te slechten. Het ging even eens met den bedekten weg in het weezen-landt. De voorsteden konden niet geslecht worden zonder toestemming van de gemeente, die te laat by kwam. By deze verlegenheit kwam nog, dat het schip, door de burgermeesters Royer en Dedem te Amsterdam met krygsbehoeften en rôpaarden bevracht, achter bleef. De stadt hadt geen andere bezetting dan acht vaandels van Bamphiël, en negen nieuw geworvene van Ripperda, welke onbekwaam waren om eene vesting met elf bolwerken, en hare affnyding te verweeren tegen den vyandt, die vast naderde. De burgers hadden wel moet genoeg om hun bloedt voor de behoudenis hunner stadt te wagen. Maar de overste Polens hadt te weinig beleidt om hen aan te voeren, en om eene stadt te verweeren. Hy lag met den magistraat overhoop, en deze waren het zamen niet eens. De gemeente was ook verdeelt; alles was verwart en verbaast; en de bisschop van Munster wierdt door verraders van binnen van dezen toestandt verstendigt.

Ondertusschen maakten Bamphiël en Ripperda zich 's nachts schandelyk voort naar Hasselt. De vier vaandels van Ittersum, Buissonnet, la Grandiere en Hemert hielden nog standt. De kommandant Polens deedt zyn best om nieuw volk te werven, wanneer een trompetter van Keulen kwam aandienen, dat de gevolmachtigden van Keulen en Munster by de handt waren om met de stadt in onderhandeling te treden. Toen sprak men van gene verweering meer. Het verdrag wierdt getroffen op den 23 Juny. Des zelfs voornaamste voorwaarden waren, dat Zwol in het Roomsche Ryk zou ingelyft worden: dat in twee kerken de Hervormde Godsdienst opentlyk zou geoeffent worden: dat de magistraat, onder verzekering van trouw, tot den nieuwen keurtydt in bediening zou blyven: dat ieder zou mogen vertrekken werwaarts het hem goed dacht; de gevluchten weder vry in de stadt komen; Polens met zyne vier vaandels met zak en pak uittrekken, en de stadt niet dan met eene betamelyke bezetting bezwaart worden. Zwol bleef omtrent twee jaren zuchten onder dit juk, tot dat de prins van Orange de zaken der Republyk eenigermate herstelt hadt, en de Keulsche, Munstersche en Fransche troepen het verlieten uit vreze van 'er in belegert te worden, na dat men hun 25000 rykdaalders voor brandschatting betaalt hadt. Deze uittocht geschiedde den 10 May des jaars 1674. In het volgende jaar verkoor de stadt met de gehele Provincie den prins van Orange tot haren stadhouder, waar door zy weder in de Unie wierdt aangenomen.

Dekenschap en Classis van Zwol.

Zwol was onder het Roomsche kerkbestier een dekenschap, waar onder behoorden *Hasselt*, *Ommen*, *Hardenberg*, *Gramsbergen*, *Staphorst*, *Rouveen*, *Thorst*, *Whye*, *Helendoren*, *Heino*, *Ham*, *Heemse*, *Dalssen* en *Overrest*. Door het afschaffen van den Roomschen Godsdienst is dit dekenschap een classis van Hervormde predikanten geworden, begrypende de zelve plaatsen, en waar onder men nog geschikt heeft *Nieuleussen*, *Ommerschans*, en *Windesheim*.

Om nu tot de kerken dezer stadt over te gaan, de eerste kerk is die van *St. Michiel*. Zy staat naar allen schyn op den zelven grondt, waar op de Buurt-kerk van Middelwyk gestaan heeft. Zy is gebouwt van aalmoesen, die vergadert wierden uit krachte van een vollen aflaat, door Bonifacius den IX verleent, om hare opbouwing te bevorderen, na dat zy door den brandt van 1324 vernielt was. Hare bouwing begon in den jare 1406, en zy was in 't jaar 1438 voltooit met haren toren. Sedert eenige korte jaren is zy ongemeen verbetert. Haar predikstoel, door Abraham van Straas van Weilburg in 't jaar 1617 begonnen, en vyf jaren daar na voltooit, is ongemeen fraai. Haar orgel, in den jare 1723 volmaakt, vertoont zich zeer sierlyk door kunstig beeldwerk en verguld lofwerk, waar mede het pronkt. Het heeft niet alleen eene bevallige uiterlykheit, maar ook stems genoeg om zyne inwendige waardy te pryzen. Het is ook een van de voornaamste orgels in Nederlandt, bestaande uit omtrent 7000 pypen, zamen drie en zestig stemmen makende. Men klimt naar dit heerlyk orgel met een wenteltrap van Benthemer steen, die een meesterstuk der bouwkunst is. De kerk rust op twee ryën kolommen, en kan onder de luchtigste en zinnelykste der Republyk getelt worden. De Gerf- of *Consistoriekamer* is mede beziens waardig, zo wel als haar opgang onder het orgel. Deze kerk plagt een zeer verheven toren te hebben: maar na dat zyne spits, die ongemeen hoog was, in den jare 1669 door den blixem verbrand was, is hy dertien jaren daar na ingestort. Eenige stukken vielen door het gewelf der kerke, den alom vermaarden predikstoel eenigzins beschadigende.

Het is deze kerk, waar van wy hier voor gezegt hebben, dat het patronaatschap in den jare 1040 aan het Kapittel van Deventer geschonken wierdt door den bisschop Bernulphus.

De twede kerk is die van *Onze Lieve Vrouw*. Zy wordt gemeenlyk de *Kruiskerk* genoemt, om dat zy de eenigste kerk te Zwol is, die kruiswyze is gebouwt. Zy is in den jare 1395 door den Raadt gesticht. Zy heeft een fraaien en hogen toren, met een spits van vyftig voeten. Deze kerk staat tegenwoordig ledig. De twee overige Hervormde kerken zyn kloosterkerken, waar van wy wat lager zullen spreken. Deze vier kerken, die eene zeer bloeiende gemeente begrypen, worden bedient door vyf Predikanten, welke met negen Ouderlingen en zes Diakens den algemenen Kerkenraadt van Zwol uitmaken.

Behalven deze Nederduitsche Hervormde kerken heeft men hier nog eene Fransche kerk, die bedient wordt door een Predikant, welke met een Ouderling uit het ligchaam van den Raadt, vier zelf verkorene Ouderlingen, en drie Diakens den Kerkenraadt uitmaakt. Daar zyn ook een Luthersche, een Mennoniten kerk, en vier Roomsche kerken in huizen, in welker eene, die aan St. Joseph toegewyd is, de beenderen van den beroemden Thomas à Kempis bewaart worden, in eene rode kist, met verguld lofwerk versiert, die ter zyde het altaar ten toon staat. Twee dozen die in de zelve kist staan bevatten zyne kleine beenderen met eenige van zyne tanden, eenige dorre bloemen, die aan de enkel van zyn linker been binnewaart uitgewasschen waren, en een stukje van zyn kap: ook twee turven, die onder zyn hoofdt lagen, de kalk waar mede de kist bestreken, en de spykers waar mede zy zamengehecht was geweest. De Joden, die, sedert eenige jaren verlof van den Raadt gekregen hebben om in de stadt te wonen, houden hunne Synagoge in een huis.

Hier zyn twee Gasthuizen, het eerste is dat *van den H Geest der vertroostinge*. Het is tegenwoordig een Proveniershuis voor kostkopers en verarmde burgers.

Het twede staat niet in de stadt, maar op het einde van de voorstadt van de Kamperpoort. De Raadt hadt het gesticht tot een Leprozenhuis; maar het daar toe onnodig bevonden zynde, is het tot een Proveniershuis geworden. Aan de plegtige inwyding der kapelle van dit Gasthuis, die in den jare 1337 geschiedde, is de zogenaamde Potjes Kermis haren oorspronk verschuldigt. Deze kapelle is den 8 December des jaars 1703 door een stormwindt ingestort, en daar na afgebroken tot op een mans lengte: zy dient nog heden tot een begraafplaats van menschen, die in de voorstadt en in het Gasthuis sterven.

Behalven deze Gasthuizen, en de Aalmoezenierskamer, die den armen in hunne behoeftigheit onderstandt doedt, zyn hier nog twee andere liefdadige stichtingen, of Hofjes. De *Vilsterenshuizen*, zo genoemt naar eenen *Herman van Vilsteren*, die met zyne huisvrouw Wedelmoet van Haerst in den jare 1468 aan de pest gestorven is; welke hun huis en een gedeelte hunner goederen tot inwoning en onderstandt van zes vrouwen en vier mannen by uiterste wille gemaakt hebben. By welk huis des zelfs bezorgers, tot meerder gemak der bewoonderen, naderhandt nog een ander gekocht hebben. De gehele huizinge wordt heden door twaalf menschen bewoont.

De *Emanuelshuizen* zyn in den jare 1636 gesticht voor twaalf Roomschgezinde personen, volgens den uitersten wille van *Emanuel Tuyrnhuizen*, en zyne echtgenoot *Anna van Haersolte*.

solte. De Raadt heeft dezen uiterſten wille goed gekeurt, en zorg gedragen dat hy in allen dele uitgevoert is.

De *St. Laurens Kapel* is onlangs door zyne eigenaars, nakomelingen harer ſtichteren, verkocht aan byzondere heeren, die de Proveniers laten uitſterven, het gebouw tot bekwame woningen gemaakt hebbende, welke verhuurt worden.

De *Kapel van Assendorp*, aan den zelven Heilige toegewyd, waar in wy hier voren aangemerkt hebben dat de eerſte oeffening van den Hervormden Godsdienſt omtrent Zwol geschied is, is tegenwoordig eene woning voor twee arme Hervormde huisgezinnen, die 'er een gedeelte van hun onderhoudt in vinden.

De kloosters betreffende, binnen Zwolle ſtonden drie mannen kloosters. Het eerſte is geſticht door Bernhard van Vollenhove, deken te Deventer, voor Reguliere kanunniken. De ſtichter gaf het den naam van Bethlehem, en in de bescherming der H. Maagdt. Zyne ſtichting is in den jare 1311 beveſtigt door Guido, bisschop van Utrecht. Het wierdt door den brandt van 't jaar 1324 in kolen gelegt, en zyne kerk wierdt ter nauwernoodt uit de al verſlindende vlam gered. Het klooſter is naderhandt voor de zelve kanunniken weder opgebouwt, en voor een gedeelte nog in wezen. Dit deel dient tot eene vergaderplaats voor de ſtads gilden. In des zelfs kerk, die niet groot, maar zeer luchtig en licht is, wordt gepredikt.

Het twede mannenklooſter, gemeenlyk het *Fraterhuis* genoemt, was een afzetsel van het Deventersche Fraterhuis, en hadt den H. Gregorius tot een schutheilig. Het wordt bewoont door de Broeders van het gemene leven. Meinald van Windesheim heeft het op zyne koſten gebouwt in den jare 1393. Het gebouw is nog tegenwoordig in wezen, en ſtrekt den meeſteren der Latynsche scholen tot eene woning.

Het derde mannenklooſter, dat in de wandeling *der Breuren* genoemt wordt, is geſticht in den jare 1465 voor Dominikaner monniken. Alanus Rupe is 'er de eerſte aanlegger van geweeſt. Het dient tegenwoordig voor een werkhuis, waar in garen gesponnen wordt tot zeildoek. In de kerk van dit klooſter wordt gepredikt.

Daar waren ook twee mannenklooſters in het schoutampt van Zwolle. Het eerſte lag omtrent een half uur van de ſtadt, en wordt het *St. Agneten-* of *Bergklooſter* genaamt. Het is tegenwoordig vernietigt tot aan zyne grondveſten. Het was van zeer geringe beginsels tot een bloeiend konvent van Reguliere kanunniken geworden, en zal altoos beroemt blyven door de inwoninge van Thomas à Kempis, die behalven zyn onnavolglyk boek van de *Navolginge Chriſti*, de Kronyk van dit klooſter met eene keurige penne heeft beschreven.

Het twede mannenklooſter in het schoutampt ſtondt te Windesheim, en was de *H. Maagdt* toegewyd. Het wierdt bewoont door Reguliere kanunniken. Zyne bouwing is begonnen in den jare 1387 op den grondt van Bartoud ten Have, een Zwollenaar, die 'er eene schone hoeve toe gaf, waar by Hendrik van Wilsem, oudschepen van Kampen, nog vyftien morgen lands voegde. Dit klooſter wierdt door de milddadigheit van andere Godvruchtige menschen tot een der bloeiendſte en vermaardſte der Chriſten wereldt. Het heeft den naam en oorspronk gegeven aan de beroemde vergadering van Windesheim, die in Hoog en Neder-Duitschlandt gebloeit heeft. Voor de hervorming beſtondt zy uit 86 klooſters van kanunniken, en zes en twintig van kanoinessen: daarenboven ſtonden eenige honderden van andere klooſters onder de zorg en wetten van de Broederen van Windesheim, waar de plaats was daar het opperhoofdt zynen setel hieldt, en de jaarlyksche byeenkomſten gehouden wierden. Dit klooſter kreeg zyn eerſten krak, toen hertog Karel van Gelder het verſterkte en met krygsvolk bezette, om die van Deventer de vaart op den Yssel te beletten, en het door de drie ſteden belegert wierdt, die het beleg opbraken op de tyding dat de hertog in aantocht was tot ontzet. Daar is tegenwoordig niets meer van overig dan alleen het Ziekenhuis, 't welk tot eene Hervormde kerk bekwaam gemaakt is.

Binnen de ſtadt, en onder der zelver muren plagten zes vrouwen klooſters te ſtaan. Het eerſte was bewoont door Begynen, die den regel van St. Franciscus volgden, de lighamelyke kuisheit moeſten onderhouden, zonder echter gelofte van eeuwige kuisheit te doen. Dit konvent is in den jare 1369 geſticht, en nog in wezen. Het wordt nu bewoont door maagden van den Hervormden Godsdienſt, die 'er een gedeelte van hun onderhoudt in vinden: doch zyn grootſte deel wordt gebruikt tot de vergaderinge der gedeputeerden der Staten van Over-Yssel.

Het twede konvent was de H. *Cecilia* toegewyd, en bewoont door maagden, die, zonder klooſterlyke gelofsten te doen, onder de beſtiering der Broederen leefden. Het wierdt door de wandeling het *Kinderhuis* genoemt, om dat deze Godvruchtige dochters de kinderen der burgers tot harent ontfingen, om haar allerlei handwerken, de gronden van den Godsdienſt, en fraaie zeden te leren. Dit gebouw is in den jare 1417 opgetimmert, en na de Hervorming bekwaam gemaakt tot een huis voor vremde weezen, die 'er tegenwoordig tot omtrent tachtig in getal in onderhouden worden, onder de beſtiering van twee opzichters. In dit zelve huis, dat vry groot is, zyn eenige huisjes voor krankzinnigen.

Het derde vrouwenklooſter is geſticht in den jare 1442 door eene Geertruid Kadeneters, die het aan hare naam-heilige, St. *Geertruid*, toewydde. De maagden die het bewoonden leefden onder het opzicht der broederen vrywillig zonder klooſterlyke gelofsten te doen. De gebouwen van dit konvent zyn verkocht en tot burger huizen gemaakt, en des zelfs kerk dient de Fransche gemeente tot het houden harer vergaderingen.

Onder de ſtads muren in de Musschenhage plagt een vierde konvent te ſtaan, het welk St. *Agatha* toegewyd was, en den naam droeg van het *Wytenhuis*. Het was geſticht in den jare 1462 voor maagden, die alleen door den bandt van haren goeden wille in gemeenschap leefden, zonder eenige geloften te doen. Het is naderhandt in de ſtadt overgebragt.

Het vyfde vrouwenklooſter was genaamt het *Boschklooſter*, of *Mariën-bosch*, en ſtondt onder de veſten even buiten de Sassenpoort. Het wierdt bewoont door Reguliere kanoinessen, die naar de ſtadt verhuisden, toen die van Zwol het in den jare 1524 in den brandt ſtaken, op dat de Gelderschen, die een aanſlag op hunne ſtadt voor hadden, daar geen poſt in zouden vatten. Zy gebruikten het echter tot een schietkat, om de ſtads muren te beuken, toen zy het kort daar aan vruchteloos belegerden. De maagden wierden verplaatſt in een huis, om het welke te bouwen Herman ten Bussche, schout van Zwol, het erf gaf, in den jare 1513. Door de verandering van den Godsdienſt hebben deze maagden plaats gemaakt voor de burger weezen, die 'er nu in onderhouden worden, onder de zorg van twee opzichters, door den Raadt aangeſtelt. Tegenwoordig zyn 'er omtrent veertig weezen in. Boven de deur van dit gebouw leeſt men deze twee vaarzen van Vollenhove:

Verarmde burger, leg uw hoofdt geruſt vry neêr;
Uw ouderlooze wees vindt hier zyne ouders weêr.

Het zesde maagdenklooſter te Zwolle ſtondt even buiten de Dieserpoort op de Maat, en wierdt naar zyne ſtandplaats het *Maatklooſter* genoemt. Zyne ſtichting is omtrent den zelven tydt als die van het Boschklooſter, en dat van St. Geertruid. De maagden die het bewoonden waren onder het opzicht der Broederen. Het wierdt door den ſtorm der Nederlandsche beroerten in den jare 1588 vernielt. De schans Suikerberg, die 'er tegen over lag, wierdt van zyn puin gebouwt. Deze schans, die regt over de brug van de twede Dieserpoort lag, en waar van men nog een gedeelte zyner gracht ziet, is nu met tuinen bezet, gelyk ook een gedeelte van den grondt des klooſters, van welken ook een deel tot het maken der nieuwe veſtingwerken is uitgedolven.

De *Latynsche school* (om daar van na de voorgaande geeſtelyke geſtichten te spreken) is een ruim geſticht, dat met zyne zydmuur tegen de achtermuur van het Raadhuis gebouwt is. Zy is eertyds eene doorluchtige school, en zeer vermaart geweeſt. Zy was door gansch Hoog- en Nederduitschlandt, door Vrankryk en geheel Italië beroemt, en ontelbare ſtudenten, van alle natiën toegevloeit om 'er in alle geleerdheit en wetenschappen te worden onderwezen, bragten zeer veel toe tot de welvaart der burgerye. Zy heeft ook ontelbare doorluchtige mannen voortgebragt. De ſtadt ontfing een byzonderen dienſt van een voedſterling harer schole omtrent het begin van de vyftiende eeuw. Een zekere abt Spanheim, die in groot aanzien was aan het hof van keizer Rupertus van Beyeren, verzocht en verkreeg van dezen vorſt het recht om goud en zilver geldt te mogen munten voor deze ſtadt, daar hy de gronden zyner geleerdheit gelegt hadt. Deze dankbare geeſtelyke zondt den Raadt van Zwolle de brieven van dit voorrecht toe in twee zilvere bekers, die nog op het ſtadhuis bewaart worden, en waar uit op dagen van vrolykheit nog heden gedronken wordt, ter gedachtenisse van deze weldaadt.

Deze alom vermaarde school is eindelyk vervallen door de Geldersche en Spaansche oorlogen. Het gebouw wordt nu tot eene *triviale* Latynsche school gebruikt, welke de Magiſtraat ſteets van bekwame meeſters voorziet.

Onder de geleerde Zwollenaars munten uit: *Aarnout van Haersolte*, een edelman, en echter een uitſtekend rechtsgeleerde, die uitgegeven heeft: *Adversaria &c*; of *Aantekeningen over de burgerlyke en ſtaatwaardige daden*, enz. in den jare 1583 in octavo by Plantyn gedrukt, en aan de koninginne Elizabeth opgedragen. *François Sonsbeek*, een zeer beroemd rechtsgeleerde, die geschreven heeft: *Commentarii ad usus Feudales*, of *Aantekeningen over de plegtigheden der leengoederen*; welke hy te Leuven in het openbaar heeft verklaart. *Herman Torrentinus*, in dien tydt een voortreffelyk letterkunſtenaar. Hy heeft geleeft in het begin van de XVI eeuw. Men kan by *Valerius Andreas* zien wat hy in de beschaafde wetenschappen heeft gedaan. *Lubert Berner*, een van de eerſte lichten der vergadering van de H. H. Hieronymus en Gregorius te Deventer. Hy is den 25 Auguſtus 1398 te Zutphen geſtorven. Zyn leven en zyne Godvruchtige oeffeningen ſtaan te lezen in de Kronyk van het St. Agneten klooſter. *Paulus Buis*, *Janszoon*, die in de hogeschool van Franeker leermeeſter der rechten is geweeſt. Hy heeft eenige rechtsgeleerde werkjes geschreven, welker lyſt by *Valerius Andreas* nagezien kan worden. *Georgius Aportanus*, meeſter der vrye kunſten, en Conrector te Zwol; naderhandt leermeeſter van den jongen graaf Enno van Ooſt-Vrieslandt, en eerſte Hervormde predikant te Embden. Hy verwon en beschaamde den Jakobyner monnik *Laurentius* in een redenſtrydt over den Godsdienſt, in den jare 1526 te Oldersum gehouden in tegenwoordigheit van Ulrich van Doornum. *Cyprianus ab Oosterga*, door zyne wer-

werken, en door zyne geschillen met Salmasius genoeg bekent. Hy is hoogleeraar der rechten te Utrecht gestorven.

Het *Stadhuis*, schoon van buiten niet aanzienlyk, heeft van binnen zeer fraaie vertrekken, en alles wat nodig is tot het gebruik waar toe het is geschikt. De gevel van het stads Wynhuis, dat 'er naast staat, en 'er als ingelascht is, is veel sierlyker van Benthemer steen opgetrokken, en met beeldwerk versiert, doch door den tydt, die niets spaart, van zyne eerste fraaiheit berooft. Het is jammer dat hy de opschriften ook geheel uitgewischt heeft. Dit gansche gebouw heeft gestaan sedert het jaar 1448. Het Raadhuis heeft een vierkanten toren van Benthemer steen, en deze twee vertrekken boven malkander. Het onderste, waar door men op de luive gaat, is gemaakt in 't jaar 1559; maar de luive zelf is gemaakt in 't jaar 1634. Voor deze luive, die zeer sierlyk en doorluchtig uitgehouwen is, leest men de volgende vaarzen:

Aspice substructum, qui praeteris, arte theatrum,
Unde Magistratus publica jussa sonant.
Hinc promulgantur lectissima nomina Patrum;
Hinc Populus pacem, hinc tristia bella capit.
Accensis facibus, quid? quod censura severi
Judicis exilio noxia damna notat.

Deze vaarzen geven te kennen, dat de namen der verkorene burgermeesteren, oorlog, vrede, en nieuwe wetten van deze luive afgekondigt worden: dat allen personen, om eenige buitensporigheit van den Raadt beboet, en deze boete voor den dag van St. Paulus bekeeringe, op welken de Wet verandert wordt, niet betaalt hebbende, 's morgens te zeven uuren, onder het branden van toortsen, de stadt ontzegt wordt door de acht schepens. Deze plegtige wyze van bannen is sedert de doodt van den laatsten stadhouder maar eens geschied.

De stads *Waag* is een tamelyk ruim gebouw, dat ook tot een pakhuis dient om de Hessische en andere Duitsche goederen te bergen zo lang tot 'er genoeg zyn om eenen wagen te bevrachten, die met elf of meer paarden getrokken wordt.

De stadt heeft tegenwoordig drie landpoorten, de *Sassen*, de *Dieser*, en *Kamper-poorten*. Zy zyn hecht en zwaar van gebouw; en alle driedubbeld. De Dieser en Sassen binnenpoorten en de buitenste Kamper-poort zyn omtrent den jare 1408, te gelyk met de oude stads muren, gebouwt. Zy zyn alle drie met torens voorzien aan beide kanten, en het gezicht van een liefhebber der bouwkunde waardig; voornamentlyk de Sassen poort, die een der stoutste gebouwen is die men zien kan. De Magistraat heeft onlangs buiten de Kamper-poort aan het einde van de brug een kamer en een wachthuis van Benthemer steen doen maken, zo grootsch en zo sierlyk, dat men moeite zal hebben om in gansch Nederlandt een weêrga tot dit stuk te vinden.

De stadt heeft ook eene grote waterpoort, genaamt de *Rode Toren*. Zy is van eene fraaie bouwkunde, en in den jare 1627 gesticht, op de zelve plaats daar de oude poort gestaan heeft, die een eenvoudig gebouw was, gelyk de eerste Kamperpoort. Twee andere poorten, de Visch- en Steenpoorten, zyn door de nieuwe vestingen binnen de stadt besloten.

Tusschen de Kamper- en Sassenpoort ryst uit de stads grachten een zeer zware en vaste ronde toren, waar in 's lands buschkruidt bewaart wordt. Hy wordt de *Geldersche Toren* genaamt, om dat hy in de Geldersche oorlogen gebouwt is.

Betreffende de byzondere beschryving van deze stadt, de zelve is tamelyk groot, zeer volkryk, luchtig, en met drie grachten doorsneden. Zy heeft drie pleinen of markten, brede straten, die zeer net geplaveit zyn, en waar op men eene zinnelykheit bespeurt, die men in andere steden van Over-Yssel vergeefsch zou zoeken; en men ziet overal dat de Magistraat allen vlyt aanwendt om de stadt van buiten en van binnen te verfraaien naar mate van hare welvaart. Zy legt in eene zeer aangename landsdouwe, aan een riviertje, dat in het Zwarte Water valt, of liever op het einde des Zwarten Waters. De lucht is 'er uitnemend gezond, en zy is omringt van vruchtbare korenlanden en grasryke weiden, waar in hare inwoonders, en voornamentlyk in het bygelegen vette Mastenbroek, alle jaren vele duizenden van ossen weiden. Deze vermakelykheit harer gelegenheit wordt dagelyks vermeerdert door de zorg van den Magistraat, die telkens nieuwe lanen buiten de stadt doet aanleggen en beplanten, tot vermaak der burgery. De stads wallen en cingels zyn ook zeer vermakelyke oorden voor den wandelaar, die 'er onder het lommer van hoge Ypen een aangenaam scherm vindt tegen het steken der hete zon, en het geblaas der gure winden.

Wat de fabriken dezer stadt betreft, die bestaan meest in paarde-haaire knopen, spelden, linnen, en zool-leer. Sedert eenige korte jaren heeft men 'er eene grote fabryk van gewevene kousen opgerecht; eene twede zaagmolen, en twee pelmolens gezet by die 'er reets waren, een papier windmolen, twee zoutketen, een lymery, een azynmakery, eene fabryk van allerhande zyde stoffen, en eene van Haarlemmer streepjes opgerecht. De factory hier in de stadt is hare welvaart niet nadelig. Het is echter te verwonderen, dat zy niet groter is, dewyl de koopmanschappen voordeliger over Zwol naar boven gevoert kunnen worden: want men wint 'er niet alleen zestien of achtien uuren wagenvracht door uit; maar de voerluiden kunnen 'er ook met een gering teergeldt toe. Hunne paarden, die zy buiten de stadt in de weide jagen, kosten hen ook minder dan de helft van het gene het voeder hen elders komt te staan. Daarenboven zyn de Factoors te Zwol zeer bekwaam in hun beroep, uitnemend gedienstig, zeer zorgvuldig in het bewaren der goederen, hen aanbetrouwt, en ongemeen yverig om de zelve zo dra het geschieden kan te expediëren.

De stadt is ook zeer wel gelegen tot den koophandel: het Zwarte Water is bevaarbaar met snikken, smakken, en diergelyke schepen, en geeft den inwoonderen daar door gelegenheit om tot in de Oostzee te gaan handelen; de nodige koopmanschappen uit Engelandt te gaan halen, en tot binnen in hunne stadt te brengen. Wanneer zy met groter schepen naar Vrankryk en andere kusten van den groten Oceaan varen, zyn zy genootzaakt hunne vaartuigen aan Schoklandt te laten leggen, en de koopmanschappen met ligters af en toe te voeren. In het Zwarte Water valt de Vecht, een groot half uur beneden Zwolle, en door deze rivier en de Regge, die 'er in uitloopt, worden de koopmanschappen door Zallandt, Twente, en tot in Munsterlandt opgevoert. Om de vaart dezer rivieren gemakkelyker te maken, heeft de Magistraat in den jare 1600 een kanaal doen graven, genaamt de Nieuwe Vecht, waar door de reize van boven naar deze stadt vele uuren wordt verkort. Zy hadden in den jare 1449 reets eene brug, genaamt de Berkemer Brug, over de Vecht doen leggen, om der zelver overtocht gemakkelyker te maken dan door het veer, dat 'er was. Zy zyn sedert genootzaakt geweest deze brug te hermaken, na dat de Munstersche troepen haar in den Engelschen oorlog in den jare 1666 afgebrand hadden. Omtrent deze brug wordt in het voorjaar de alom vermaarde magere beestemarkt gehouden.

Tot meerder bevordering van den Zwolschen koophandel heeft de Raadt in den jare 1479 getracht een kanaal te graven van de stadt tot aan den Yssel, en het met zyne nodige sluizen te voorzien. Maar de steden Deventer en Kampen stelden zich yverig tegen dezen arbeidt, welke door de uitspraak des bisschops van Utrecht, aan wien men het geschil gestelt hadt, gestaakt wierdt. Dit kanaal, dat omtrent zes honderd Rhynlandsche roeden lang geweest zou zyn, zou den Zwollenaren gelegenheit gegeven hebben om op den Rhyn en de Moesel te gaan handelen, en de ingekochte waren op alle kusten te gaan vertieren, tot groot voordeel der stadt. Zy heeft nu niet dan een veer over den Yssel, genaamt het Kater Veer, naar de parochie Katen, die toen het wat lager was, daar recht tegen over lag. Deze parochie is in den jare 1425 door die van Over-Yssel verbrand. Nevens dit veer is eene schans, genaamt de Kater schans, die volgens eene resolutie van 's lands Staten in den jare 1581 is gebouwt, om Mastenbroek en de landen over het Zwarte Water te dekken, en te beveiligen tegen de brandschattingen der Spanjaarden. Ten zelven einde maakte men eene afsnyding van deze schans tot aan de stadt, die men door nog drie andere schanssen versterkte, waar van de Bergschans alleen nog in wezen is, maar vervallen en zonder borstwering. De Luirder- en de Nieuwe schans zyn geheel geslecht, zo wel als de gansche afsnyding, die tot eene schaduwryke wandeling naar den Yssel geworden is. De stadt zelf, wiens oude vesten van zwaar muurwerk waren, dat door twintig vaste torens bestreken wierdt, in den jare 1614 naar de wyze van dien tydt, waar in de aanvallen zo hevig niet waren dan nu, op nieuw versterkt, en zonder bedekten weg zynde, is alleen tegen eene overrompeling en geenzins tegen eene ordentelyke belegering geveiligt. Om dit mangel der stads vesting te vergoeden, en om de afsnyding te kunnen ontberen, heeft de beroemde vestingbouwer Koehoorn in het begin dezer eeuwe eene zeer sterke schans aan den Yssel gelegt, omtrent twee honderd roeden hoger dan de Kater-schans; waar door de stadt gedekt wordt aan den kant der Veluwe, gelyk zy hoger op gedekt is door Deventer. Om den vyandt voor deze schans te stuiten zonder nadeel voor Zwolle, heeft de hooggemelde vestingbouwer zware pinanten gelegt aan den mondt van de Vecht, die voor sluizen zullen dienen om de Zwolsche vaart open te houden, als het landt in tydt van noodt, door het opstoppen van het Zwarte Water even beneden de Vecht onder water gezet, en den doortocht den vyandt naar Drenthe en Vrieslandt zo wel als naar Over-Yssel daar door afgesneden is; 't en zy hy dit *Nieuwe Werk* bemachtige, dat een zwaar beleg kan verduren, om dat het zeer sterk is, een goeden bedekten weg heeft, en ligt van toevoer en frissche manschap te voorzien is.

De *Vryheit* of de *Banne* der stadt is haar naar allen schyn geschonken door den zelven bisschop, die haar van een dorp tot eene stadt gemaakt heeft. Zy begrypt, behalven de drie voorsteden, de buurschappen Assendorp en Diese, mitsgaders de Route en de grote Hermelyn. Zy is in den aanvang zo groot niet geweest; de bisschoppen van Utrecht daar in den jare 1434 de Route en de grote Hermelyn bygevoegt hebbende, en in den jare 1384 de buurschap en markt van Diese.

Het *Schoutampt* van Zwol is naar allen schyn onder het hoge rechtsgebiedt van Zwol gestelt door de bisschoppen van Utrecht, die het kerspel van Zwol aan de stadt hebben willen onderwerpen. Het begrypt de buurschappen Windesheim, Zuithem, Ittersum, Oldeniel, Harkelo, Schelle, Spoolde; in deze buurschap is eene hoogte, die men Spoolderberg noemt, waar op eertyds de landdagen der Provincie gehouden plagten

te worden: men deedt 'er ook hulde aan nieuwe landsheeren, enz. Onder het Schoutsampt behoren nog Voorſt, Weſtenholte, het grootſte deel van Maſtenbroek, Genne, Holten, Langenholte, Haarſt, Berchmen, het Routenveen, Salne, Seedoorn, Harſte en Wytmen. Over dit diſtrikt wordt een Schout aangeſtelt door den Magiſtraat, doorgaans uit hun ligchaam, voor zyn leven lang. Deze officier heeft het rechtsgebiedt in burgerlyke zaken, en voor zyne rechtbank behoren alle arreſten zo binnen als buiten de ſtadt: maar het hoge rechtsgebiedt van dit ſchoutsampt, in lyfzaken zo wel als in *appellen*, is by den Magiſtraat van Zwolle. In dit Schoutsampt zyn twee kerken, de eene te Windesheim, en de andere in Maſtenbroek. Deze behoren in het kerkelyke onder de claſſis van Kampen.

Om tot de *Regering* der ſtadt Zwolle te komen, zy is eene vrye en onafhankelyke ſtadt, die wetten maakt, opperſte Magiſtraten kieſt, hoog rechtsgebiedt oeffent, en niet alleen het recht des zwaards heeft, maar ook dat van vergiffeniſſe te verlenen; en in alle burgerlyke en lyfszaken zonder *appèl*, of *reviſie*, vonniſt, oorlog voert, en vrede maakt. Zy heeft deze rechten, onbetwiſtbare merken van ſouverainiteit, niet alleen geoeffent ſedert den afſtandt der koningen van Spanje van de Vereenigde Nederlanden, maar byna van hare wieg af. In den jare 1286 heeft zy met de ſteden Deventer en Kampen oorlog gevoert tegen Hacquinus, koning van Noorwegen, en ſedert met verſchelde andere vorſten en volkeren, en verbonden gemaakt zonder daar iemandt in te kennen. Zy heeft zelfs nooit gezeten geweeſt onder de *territoriale* macht der biſſchoppen van Utrecht, de eenigſte die eenig gezag over haar konden vorderen: dit blykt uit de verbonden, die zy als gelyk met gelyke gemaakt heeft met deze kerkvoogden. Zy is viermaal in een *offenſif* en *defenſif* verbondt getreden met den biſſchop Jan van Arkel, drie maal met biſſchop Florens, en ſedert met andere biſſchoppen van Utrecht.

Hare Regering, die in den beginne uit twaalf Burgermeeſters beſtondt, beſtaat heden uit *zeſtien Burgermeeſteren*, verdeelt in *acht Schepenen*, en even zo veel *Raden*, die beide voor een jaar verkoren worden; mitsgaders uit *acht en veertig Gemeentslieden*, die voor hun leven lang verkoren worden, en aan welke de verkiezing der Burgermeeſteren volkomen ſtaat. De verkiezing van deze draagt zich dus toe. Daags voor de keur worden de acht en veertig Gemeentslieden, die *repreſentativen* der gehele gemeente zyn, door de Heeren preſidenten tegen 's anderen daags morgens te negen uuren op het Meentshuis verboodt; zonder dat zy mogen achterblyven om eenige reden, 't en zy eene zware ziekte, of eenige andere bewyslyke verhindering, gelyk zy by hunne verkiezing met eede moeten beloven. Indien 'er echter een Burgermeeſtersplaats opengevallen ware voor den dag van de keur, die gedaan wordt op den dag van St. Paulus bekering, zynde den 25 January, zou een Gemeentsman mogen achterblyven, mits betalende 25 guldens aan de ſtraat, waar onder hy hoort. Zonder deze toelating zou een Gemeentsman nooit Burgermeeſter kunnen worden, dewyl de Wet den keurnoten verbiedt een uit hen tot die waardigheit te verkiezen.

De Gemeente, dat is de Gemeentsmannen, zamengekomen, begeven zich naar de Raadkamer, daar de acht Schepens alleen vergadert zyn, om van den voorzittenden Schepen de reden der verbodinge te horen; welke hen gezegt zynde, treden zy af ter lotinge, die door middel van zilvere en zilver-vergulde balletjes geſchied. De twaalf Gemeentslieden, die de keur 's jaars te voren gedaan, en die den laatſt voorgaanden St. Lucia-dag eerſt verkoren geweeſt zyn, niet mede mogen loten, worden 'er van de overige uit ieder ſtraat drie geloot om deze keur te doen. Dit is zo dra niet geſchied of de oudſte Gemeentsman uit de Voorſtraat doet de gemeente ſcheiden: waar na de twaalf keurnoten het Meentshuis, zynde de voorzaal van 't Raadhuis, doen ſluiten, en zich vervolgens voor de Schepens gaan vertonen, voor welke zy met geſtaafden eede beloven, dat zy eerlyke bekwame en onbeſprokene perſonen zullen kiezen: dat noch maagſchap, noch zwagerſchap, noch lief noch leet, noch angſt noch vreze, noch gifte noch gaven hen van dit voornemen zullen doen afſtappen. Vervolgens nemen zy de ſleutels der ſtads poorten, die te half negen geſloten moeten zyn, uit de Raadkamer in hunne bewaring, op het onderſte vertrek van den Raadtoren, werwaarts zy zich begeven om de keur te doen, terwyl de acht Schepens van het ſtadhuis gaan.

De keurnoten zyn verplicht zo lang op den Raadtoren te blyven tot de keur gedaan is, en de namen der gekorene Burgermeeſteren afgekondigt zyn. Zy verkiezen eerſt zeſtien Burgermeeſteren, die zy vervolgens verdelen in acht Schepenen en acht Raden, en wederom de Schepens in vier ſtraten. Het ſtaat hen vry de afgegane Burgermeeſters uit de gezworene Gemeente, of zelfs uit het ligchaam der burgery te kiezen; mits dat de voorwerpen uit deze laatſte de hoedanigheden hebben, die 'er vereiſcht worden om keurbaar te zyn. De keur gedaan zynde, wordt de klok een kwartier lang getrokken, om de grote gemeente byeen te doen komen, waar na de namen der verkorene Schepenen en Raden van de luive van den Raadtoren afgekondigt worden.

Vervolgens begeven de keurnoten zich van den toren naar de Raadkamer, daar zy de verkorene Burgermeeſters by zich ontbieden om hen den eedt te doen afleggen, en hen vervolgens de ſleutels der ſtads poorten te overhandigen: waar na zy van het ſtadhuis gaan, en de regering aan de nieuwe Burgermeeſtera overlaten; en deze gaan niet van het ſtadhuis voor dat de ſtads ampten, die van hun departement zyn, zyn bezet.

De Schepens zitten twee aan twee maandelyks voor, en zyn gehouden in den tydt hunner voorzittinge alle voorvallende zaken waar te nemen, de inkomende klachten aan te horen, moedwilligers en boosdoenders te doen vatten, brieven aan de ſtadt geſchreven te ontfangen, Schepenen en Raden als het nodig is te doen laden, en de redenen dezer verbodinge voor te ſtellen. De vier oudſte Burgermeeſters nemen de zaken van *Finantie* waar, onder den tytel van Kameraars.

Deze zeſtien Magiſtraatsperſonen zyn ſouverain in het ſtuk van Juſtitie, maar niet in dat van Politie. Over zaken der ſtads welvaren, en der zelver ingezetenen in 't gemeen betreffende; over opleggingе van ſchattingen, en over andere diergelyke zaken is de Raadt verplicht met de gemeente te rade te gaan; om dat de volmaakte ſouverainiteit gezamentlyk by den Raadt en by de Gemeente is, kunnende de eene zonder de andere niets beſluiten: dus houden zy elkander volmaaktelyk in evenwigt, het welk altoos de grondt van de vryheit der ſtadt geweeſt is. De Raadt kan ook gene verbindteniſſen met andere heeren of ſteden maken, noch eenige goederen van de ſtadt of van de geeſtelykheit vervreemden, verkopen, of vererfpachten; noch gene penningen ten laſte der ſtadt opnemen, gene nieuwe wetten maken, noch de oude veranderen, gene nieuwe bedienden met eenige wedde ten laſte der ſtadt aanſtellen, zonder de bewilliging der Gemeente.

Welke ſtem de ſtadt Zwol in de Provincie van Over-Yſſel heeft, en welke commiſſiën de Burgermeeſters van Zwolle in de Collegiën der Republyk hebben, kan nagezien worden in het artykel van OVER-YSSEL; gelyk ook in die van DEVENTER en KAMPEN.

De Gezworene Gemeente is onderſcheiden in vier ſtraten, de *Voorſtraat*, de *Waterſtraat*, de *Dieſerſtraat*, en *Saſſenſtraat*, zynde in ieder ſtraat *twaalf perſonen*. Als 'er eenig lidt aan hun ligchaam komt te ontbreken, verkiezen zy het zelfs op St. Lucia dag, zynde den 13 December; en op dien dag moeten zy alle op het Meentshuis verſchynen, daags te voren verboodt zynde geweeſt. Wanneer zy byeen gekomen zyn, begeven zy zich naar de Raadkamer, daar de Raadt ook vergadert zit; en alles draagt zich vervolgens in de verkiezing in dier voegen toe, als hier boven van de keur van de Burgermeeſters gezegt is. De gedane keur wordt eerſt aan de Gezworene Gemeente en vervolgens aan den Raadt bekend gemaakt; de verkoren Gemeentsman door een ſtads bode verboodt om den eedt van zuiveringe te doen, gelyk ook dien, welken de Gemeentslieden jaarlyks gehouden zyn te doen, daar in beſtaande, dat zy op het ſtadhuis zullen komen zo dikwils als zy door den Raadt verboodt worden; de zaken, die geheimenis vereiſchen, geheim zullen houden, en niet dan tot welzyn der ſtadt raden.

Deze Gezworene Gemeente vergadert gemeenlyk vyf maal 's jaars, op St. Paulus dag, 's Woensdags na de grote Vaſtenavondt, te St. Jan in den zomer, op St. Michiels en Lucia dag; en hunne ongewone vergaderingen geſchieden zo dikwils als de Raadt 't dienſtig voor ſtads welzyn oordeelt hen te laden.

Op St. Lucia dag als de keur der Gemeente gedaan is, worden 'er by lotinge uit ieder ſtraat twee gemachtigt om de jaarlykſche rekeninge van het jaar te voren met Schepenen en Raden op te nemen en te ſluiten. Voorts wordt na rang in de ſtraten jaarlyks uit ieder ſtraat een aangeſtelt tot de bediening der geeſtelyke goederen; en by lotinge uit ieder ſtraat twee tot het opnemen en ſluiten der rekeninge over de zelve: desgelyks een uit ieder ſtraat tot het opzicht over de ſtads weide. *Dumbar Analecta. Revii Daventria illuſtrata. Moneus Kronyk van Deventer; zyne Aantekeningen over zyne Poëzy; en zyn Naamlyſten der Over-Yſſelſche Predikanten. Aanmerkingen van G. Oathof over zyne Poëzy. Montanus Leven van Willem den III. Slichtenhorſt Gelderſche Hiſtoriën. Lindeborn Hiſtoria Epiſcopatus Davent. Bor Nederlandſche Hiſtorien. Romein de Hooghe Spiegel van Staat. Picart Drentſche Oudheden. Van Leeuwen Batavia illuſtrata. Manuſcriptum Anonymi. Stadrecht van Zwol. Oudſte Ligger van de Volſterens Huizen.* enz.

ZWORNICK, een ſterk ſlot, of kaſteel in Boſnië, aan de Trina gelegen, het welk in 't jaar 1688 van de Chriſtenen, en in het volgende jaar van de Turken wierdt ingenomen. Het ſtrekt tot een pas en grensveſting voor Slavonië. *Ricaut Ottom. Pforte P. II.*

ZWYFALTEN, of ZWIEFALTEN, in 't Latyn: *Ad duplices aquas*, eene zeer vermaarde abdy en ryk Benediktyner klooſter in Zwaben, tuſſchen Munderkingen en Riedlingen, aan den Donauw gelegen, en onder het bisdom van Conſtants behorende. Het was eerſt maar eene prooſtdy, door de twee graven van Achalm, *Luitoldus* en *Cuno*, in 't jaar 1089 geſticht, om tot een veilige plaats der verdrukten in die droevige tyden te verſtrekken. Maar wanneer de monniken in 't jaar 1091, in plaats van een prioor, een abt verzochten te hebben, wierdt *Norgerus* door Wilhelm, abt van Hirſchau, dien de beſtelling van het klooſter door de graven was toevertrouwt, tot eerſte abt over hen aangeſtelt. *Berthold*, de derde of vierde abt, die omtrent het jaar 1142 heeft geleeft, heeft zo veel aangaande de gebeurteniſſen van dit

dit klooster opgetekent, als 'er in zynen tydt van kon gezegt worden. Uit die geschrevene aantekeningen heeft *Crusius* naderhandt getrokken het geen hy van den ouden toestandt van dit klooster verhaalt, en men ziet daar uit, dat het zelve in dezen tydt al vele landeryen en goederen heeft bezeten; gelyk dan dit klooster nog tegenwoordig een der rykste van gansch Zwaben is. Uit hoofde van de gemelde stichtinge en begiftiginge, en om dat dit klooster op den bodem der graven van Achalm gelegen is, zou men die graven ook voor de eerste beschermheeren en patronen van het zelve moeten houden; maar men vindt in het gezegde geloofwaardige handschrift by *Crusius*, dat Welffo, hertog van Beyeren, de eerste beschermheer daar van is geweest, op welken zyn zoon, en verdere nakomelingen in die hoedanigheit zyn gevolgt, tot dat het patronaatschap in 't jaar 1285 aan de graven van Emerkingen, en vervolgens in 't jaar 1303 aan de aartshertogen van Oostenryk is gekomen, welke laatste het zelve nog tegenwoordig bekleden: want hoewel de hertogen van Wurtenberg het beschermheerschap eenige malen tusschen beide hebben waargenomen, en voorgegeven, dat die van Oostenryk het zelve aan hen onder zekere voorwaarden erfelyk hebben afgestaan, en dat het zelve hen deswegen toekomt, om dat zy na het uitsterven der graven van Achalm der zelver goederen hebben geërft, heeft het huis van Oostenryk zyn recht evenwel altoos staande gehouden, en de gemelde hertogen hebben niet kunnen beletten, dat dit klooster zyne gemachtigden op de Ryksdagen zendt. Maar zy hebben evenwel te wege gebragt, dat de abten niet op de Zwabische kreitsdagen beroepen worden, en daar op gene stem en zitting hebben. Ook moet het klooster, uit hoofde van zeker vergelyk, in 't jaar 1570 te Spiers gemaakt, jaarlyksch eene zekere somme gelds aan de hertogen van Wurtenberg opbrengen, maar onverminderd de vryheden van den abt en het klooster. *Brusthius de Monast. Germ. Bucelinus de Germ. Sac. P. II. Pfeffinger ad Vitriar. lib. I. Tom XV, pag.* 1297. *Schwader. Theatr. pratens. pag.* 803. *Imhoff Not. Proc. pag.* 119.

ZWYNFURTH, in 't Latyn *Suinfurtum*, eene keizerlyke vrye Ryksstadt in Frankenlandt, aan den Mayn, over welke rivier zy eene fraaie brug heeft. Zy heeft haren naam daar van gekregen, dat de Sueven, ook Suinoven genoemt, ten tyde van den Roomschen keizer Tiberius, omtrent deze plaats over den Mayn zyn gevaren, en in Rhetië gevallen; op de zelve wyze als Frankfort van het overvaren der Franken by die stadt over de zelve rivier zynen naam heeft gekregen. Deze stadt hadt van ouds hare eige graven, de welke de burggraven van Zwynfurth wierden genoemt, na welker uitsterven keizer Otto de III graaf *Berthold* van Henneberg tot markgrave van Zwynfurth heeft verheven, de welke deze stadt aan zyne gemalinne heeft afgestaan. Niet lange daar na vindt men eenen *Henrik* in de geschiedenissen als markgraaf van Zwynfurth vermeld, wiens zoon, markgraaf *Otto*, het hertogdom van Zwaben heeft verkregen. Maar het is onzeker of hy van de graven van Henneberg, dan of hy uit een ander huis is voortgesproten. Dit weet men, dat Otto zonder kinderen is overleden, waarom het hertogdom van Zwaben door de keizerinne aan Rudolf, grave van Rheinfelden, is gegeven, en de stadt Zwynfurth de Ryksvryheit heeft erlangt. Maar zo wel de graven van Henneberg, als de bisschoppen van Wurtsburg, van wier landen deze stadt omringt is, hebben daar vele rechten op verkregen. Namentlyk, de eerstgemelden waren eerst heeren daar van geweest, en konden het verlies van deze plaats niet verkroppen: en de bisschoppen van Wurtsburg eischten, als hertogen van Frankenlandt, dat de ingezetenen dezer stadt voor het landgerecht te Würtsburg zouden verschynen. Hier by kwam, dat de bisschoppen het recht der graven van Henneberg door geldt en geweldt aan zich bragten, om dus hun recht meer kracht by te zetten en te vergroten, waar uit naderhandt vele onlusten zyn ontstaan: want alzo die van Zwynfurth voor het landgerecht van den bisschop niet wilden verschynen, en de bisschop hen daar toe wilde dwingen, verzochten en verkregen zy van den keizer een afzonderlyk halsgerecht, wordende door hem van het landgerecht des hertogs van Frankenlandt ontslagen. Maar bisschop Mangold nam de stadt Zwynfurth in 't jaar 1303 geweldigerhandt in, en noodzaakte de ingezetenen het Wurtsburger landgerecht te erkennen, welke belofte zy sedert dien tydt des te onverbrekelyker moesten onderhouden, om dat keizer Albrecht, en na hem keizer Wenceslaus de stadt aan het sticht van Wurtsburg verpandden. De ingezetenen weigerden het in 't jaar 1420 wel weder te doen; maar wierden door den ban-blixem des bisschops wel haast tot andere gedachten gebragt. Wanneer bisschop Johannes kort daar na om geldt verlegen was, namen die van Zwynfurth die gelegenheit waar, en kochten zich in 't jaar 1431 van alle eischen des bisschops van Wurtsburg vry. De Regering van deze stadt betreffende, der zelver Raadt, of Magistraat bestaat uit vier en twintig personen, van welke de zes bovenste de *zessen* genoemt worden, waar uit de opper-Burgermeesters, van welke gedurig een, nevens een onder- of tweeden Burgermeester, een half jaar regeert, gekozen worden. De zes andere worden de *twaalven* genoemt, om dat zy met de zes eerste de stads rechtbank of vierschaar uitmaken. De overige twaalf worden *vier en twintigen* genoemt, en op de Raadsdagen de twaalf voorgaande leden toegevoegt, daar men in zaken van groot gewigt wel eenige uit de burgery by roept. Maar als er over krimineele zaken, of over schattingen gehandelt wordt, moeten by de vier en twintig leden van den Raadt nog twaalf andere gevoegt worden. By het afdoen der jaarlyksche rekening worden acht personen uit de burgery geroepen, welke uit dien hoofde de *achten* genoemt worden. In 't jaar 1553 wierdt de stadt Zwynfurth door markgraaf Albert van Brandenburg ingenomen, geplundert en afgebrand. Zy wierdt in den dertigjarigen oorlog door den koning van Zweden ingenomen, en met bolwerken versterkt; tot welke gedachtenisse het wapen van hem en van zyne gemalinne nog tegenwoordig boven eene der stads poorten gezien wordt. Maar de vestingwerken zyn naderhandt naar den kant van Henneberg toe zeer vervallen. Voor 't overige heeft deze stadt goede huizen en zindelyke straten, als mede een fraai Raadhuis. *Knipschild de Civit. Imp. lib. III, cap.* 49. *Frise Wurtzb. Chron. apud Ludewig pag.* 602, 663, 709. *Munsteri Cosmographia lib VIII, cap.* 386. *Cuspinianus in Chron. Swinfurtensi. Reusner de Urb. Imp. P. II, cap.* 25. *Dresser. Isag. Hist. V, pag.* 554. *Wehner. ap. Gylman Symphor. Tom. VI, cap.* 7, §. 39. *Limnaeus de Jure Publ. Tom. III, lib. VII, cap.* 47. *Sleidanus lib. XXV. Zeileri Topogr. Franc.*

ZWYNSBURG, een slot en stedeke, gelegen in opper-Hessen, aan de rivier Ohm, niet verre van Homburg, het welk die van *Schenk van Zwynsburg* toebehoort.

ZWYNSBURG, een slot in het ambacht van Zwikkau, het welk aan het adelyke geslacht van *Bose* toebehoort, en aan eene linie, de welke daar haren setel heeft, den naam geeft. *Tromsdor. Knaut Prodr. Misn.*

ZYGACTES, eene rivier in Thracië, digt by de stadt Philippi, op de grenzen van Macedonië. De dichters zeggen, dat de wagen van Pluto, toen hy Proserpina schaakte, by deze rivier is gebroken. *Appianus lib. XVI. Claudianus de raptu Proserpina.*

ZYGANTES, of GYZANTES, een oud volk in Afrika, wonende op de grenzen van Babylonië. Zy plagten hunne ligchamen met menie te beschilderen, en leefden van honing en aapen, welke daar in grote menigte gevonden worden. *Herodotus lib. IV, cap.* 194.

ZYGETH. Zie SIGETH.

ZYL, of ZYLE, een watertje, of vliet, in Hollandt, komende uit den ouden Rhyn, tusschen het vermakelyke Leiderdorp en de stadt Leiden, nauwlyks een half kwartier uure gaans van de Zylpoort van die stadt. Het stroomt door de heerlykheden van Leiderdorp, Oestgeest, en Warmont, valt in het brede water, het Zweylandt, voorts ter linker zyde in, en met de Eymerspoel voorby het dorp de Kaag in het Kager meir, en dus door het lange rak in het Leidsche en Haarlemmer-meir, gelyk het ter regter zyde door het Spykerboor in de Kever vliet, en daar mede aan den anderen kant van het Kager eilandt heen stroomt, en door de Huigsloot in het voornoemde Leidsche en Haarlemmer-meir. Hier omtrent wierdt het leger des graven van Loon, voor zyne vrouwe Ada, gravinne van Hollandt, zich in de bezittinge des lands willende vestigen, van grave Willem, oom der gemelde gravinne, deerlyk geslagen en verstrooit, smorende een grote menigte van de vluchtelingen in de Zyl. Dit water wordt hedendaags onder de vroonwateren gerekent, daar de stadt Leiden het recht van de visschery op oeffent, die jaarlyksch by de Vroonmeesters pleeg verhuurt te worden, met dit beding, dat de huurders alle de visschen, die door hen gevangen wierden, binnen Leiden ter markt moesten brengen, uitwyzens de keuren, by die van den gerechte op 't stuk van de visscheryen en vroonwateren gemaakt den laatsten February des jaars 1594, geschiedende tegenwoordig die verhuring in 't openbaar in de stads vierschaar, ten overstaan van Burgermeesteren en Schepenen, in het bywezen van den Vroonmeester, wordende echter het visschen met de fuiken, dobbers, en diergelyk vischtuig, alleen by hem verpacht. *Alting Notit. Germ. Inf. P. II. fol.* 213. *Van Leeuwen Kostuimen van Rhynl.* enz.

ZYL, (HET HUIS TE) of ZYLHOF, zo genoemt, om dat het aan de vliet *de Zyl* gelegen heeft, in de ambachtsheerlykheit en onder het dorp Leiderdorp, in Rhynlandt, niet verre van de stadt Leiden. Het was weleer het stamhuis van het edel geslacht *van Zyl*, welkers heeren, als hier na zal worden gezegt, aldaar veeltyds gewoont hebben. In den jare 1420, ten tyde van de Hoekschen en Kabeljauwschen, nam hertog Jan van Beyeren dit huis stormenderhandt in, sloeg alle, die hy 'er op vondt, dood, en stak het zelve in brandt. Naderhandt vernieuwt zynde, namen de Hoekschen, waar onder *Willem* en *Jan van Zyl* behoorden, die meesters van Leiden waren, dit huis in, en bezetten het zelve met eenig krygsvolk, onder Dirk Potter, uit den Hage, dat dagelyksch van hier op de Kabeljauwsgezinden uitviel, plunderende de huizen Ter Does en Zwieten, dies de aartshertog Maximiliaan, door de Kabeljauwschen aangezocht, in 't landt kwam, en Leiden belegerde; waar na het dit huis ook geldt. De markgraaf van Antwerpen, uit Maximiliaans last het zelve beschietende, dwong de bezettelingen het zelve over te geven, en liet den bevelhebber Potter, nevens zes anderen, het hoofdt afslaan, de ligchamen op raden leggen, en hunne koppen op staken zetten. Dit huis is in later tyden door verkopinge vervreemt, en in 't jaar 1490 gekomen aan *Roeland le Febre*, heere van Liesveldt, wiens zoons zoon, jonker *Roeland le Febre*, dit huis weder verkocht aan den Heere van *Obdam*, die 't zelve by naastinge moest overdoen aan heere *Willem van Pynsen*, van wien 't verder gekomen is op jonker *Dirk van Schagen*, heere van Goudriaan, en na hem aan vrouwe *Maria*

de Tiennet, gravinne van Warfuzé, vryvrouwe van oud- en nieuw-Goudriaan, St. Hubrecht, Waddinxveen, Zyl, enz. *S. van Leeuwen Inleid. tot de Oudhed. en Grondwetten van Rhynlandt, en Batav. illuſtr. J. van Heemsk. Batav. Arkadia pag.* 244.

ZYL, een oud adelyk geſlacht in Hollandt, het welk men al vermeld vindt omtrent den jare 1326, wanneer geſproken wordt van

JAN VAN ZYL, ridder, die naliet

JAN VAN ZYL, knape, die op 't Zylhof, by de ſtadt Leiden, woonde, en in 't jaar 1366 geſtorven is, nalatende:

Dirk van Zyl, die volgt

Jutte van Zyl, te Utrecht met Gerrit Dedel, zone van Lambert Dedel, aldaar op het jaar 1367 onder de edelen gemeld, gehuwt, by welken zy gewonnen heeft *Godard Dedel*, Raadt en Schepen der ſtadt Utrecht, die twee vrouwen heeft gehad, te weten Theodora Ruyſch, Jans dochter, en Elizaboth Pot, Jakobs dochter, en daar by gewonnen: 1. *Gerard Dedel*, abt van Ooſtbroek; 2. *Jan Dedel*, kanunnik te ſint Marie: 3. *Jakob Dedel*; die verſcheide kinderen heeft nagelaten, en van wien het edele geſlacht van *Dedel* in den Hage in wettige linie en mansoir afſtamt; 4. *Geertruid Dedel*, abdiſſe van 't adelyke jufferenſtiſt van St. Servaas te Utrecht; 5. *Jan Dedel*, kanunnik van St. Servaas en Oud-Munſter, zeer gelieſt van paus Adriaan, zynen neef; 6 *Elizabeth Dedel*, die ten man gekregen heeft Jan van Rodenborg.

DIRK VAN ZYL, Jans zoon, hier boven vermeld, nam ten vrouve Alyd van der Does, en verwekte

Gerrit van Zyl, die volgt.

Elizabeth van Zyl, getrouwt met Koenraad, heere van Ooſterwyk, by Gorkom, uit den edelen geſlachte van Arkel, waar by zy gewonnen heeft: 1. *Koenraad*, heere van Ooſterwyk, ridder, de welke ten vrouwe bekwam Machtelt van Uitenbroek, Pontanus dochter, te Utrecht; 2. *Anna van Ooſterwyk*, die ten man gehad heeft Willem van Boshuizen, waar by zy eenige kinderen won.

GERRIT VAN ZYL, Dirks zoon voornoemd, ridder, was Raadt en kamerling van hertog Philips van Burgundië, en trouwde met Alyd Eggerts, zuſter van Jan Eggerts, heere van Purmerendt, die deze heerlykheit aan zyn ſchoonbroeder verkocht, die de zelve naderhandt weder verkocht heeft aan Jan, burggrave van Montfoort. Hy overleedt den 11 Maart des jaars 1453, en liet na

DIRK VAN ZYL, wonende op het Zylhof, die alleen een baſterdzoon naliet, genoemt *Frederik*, de welke verdronken is, zonder kinderen na te laten.

Alyd van Zyl, gehuwt met Jakob van der Does, by Leiden, met kinderen.

Willemine van Zyl, die met een burgers zoon van Leiden gehuwt is geweeſt, en kinderen heeft nagelaten, die, 's moeders toenaam aannemende, by hun vaders wapen, zynde een zilver kruis op een zwart veldt, op het hert van 't kruis het oude wapen van Zyl, zynde een goude arendt, met een lazuren of blaauwen bek, en klaauwen in een rood veldt, geplaatſt hebben, met een meremin in den hoek, en is van deze geweeſt *Catharina van Zyl*, *Daniels* dochter, weduwe van Jan Oem van Wyngaarden, geſtorven in den Hage in het jaar 1597, zonder kinderen. *S. van Leeuwen Batav. illuſtr. fol.* 1188. 1189.

ZYL, (GERARD PIETERSZ. VAN) een braaf kunſtſchilder, was te Amſterdam geboren, maar bragt een gedeelte van zyn levenstydt te Londen door. Het ſchynt, dat hy tot leiding zyner kunſtdrift het ſpoor van Antony van Dyk heeft gevolgt. Immers ſchynt dit de reden geweeſt te zyn waarom hy in Engelandt, en zelfs over zyne deur in Weſtmunſter ging wonen: ja als men den tydt narekent, zal men bevinden, dat hy toenmaals den grondt zyner kunſt heeft gelegt, en wel ter regter tydt, aangezien van Dyk in 't jaar 1641 kwam te ſterven, wanneer Gerard van Zyl weder naar zyne geboorteplaats overſcheepte, daar hy in 't jaar 1658 nog heeft gewoont, oeffenende de kunſt by zich zelf in ſtilte. Zyne kunſtige penceelhandeling heeft hem den bynaam van *Van Dyk in 't klein* doen hebben. De meeſte ſchilderyen, die men van hem ziet, zyn vrolyke geſelſchappen van juffrouwen en heeren, naar die tyds gewoonte gekleed, alles naar 't leven geſchildert, en meeſt naar ſchoon leven. Inzonderheit ſteken de handtjes der vrouwtjes, zo in kunſt van ſchilderen, als tederheit en ſchonen omtrek, uit, even als van Van Dyk. Onder zyne beſte kunſtſtukken wordt geteld dat, waar in hy verbeeld heeft den verloren zoon, afſcheidt nemende van zyn vader, in welkers wezen men de bekommerdheit en zorg beſpeurt, terwyl hy zynen zoon, te paardt gezeten, vaar wel wenſcht. Dit ſtukje is kunſtig getekent, natuurlyk gloeiend en helder geſchildert, en buiten zyne gewoonte fraai gekleed. De tydt van zyn overlyden is niet aangetekent. *A. Houbraken Schouwburg der Nederlandſche kunſtſchilders II Deel.*

ZYL, (OTTO VAN) in 't Latyn *Otto Zelius*, uit een oud geſlacht in de ſtadt Utrecht den 30 Auguſty des jaars 1588 geboren, wierdt al vroeg van zynen vader tot de ſtudiën geſchikt, en leerde dies van zyn achtſte jaar af de Latynſche, en naderhandt de Griekſche en Hebreeuſche talen, waar in hy in hoger ouderdom by uitnemendheit ervaren is geweeſt, naardien hy met het groeien zyner jaren zyne zucht tot een geeſtelyk leven en de wetenſchappen voelde aanwakkeren. Hy wierdt in zyn achttiende jaar in het genootſchap der Jeſuiten ontfangen, was naderhandt te Roermondt leermeeſter in de Latynſche ſpraakkunſt, en heeft eenigen tydt met groten toeloop te Loven en Bruſſel gepredikt voor de Broederſchappen van de H. Maagdt, zynde eindelyk rector of beſtierder van het collegie te 's Hertogenboſch en Gent geworden. De werken, door hem of geſchreven, of vertaalt en uitgegeven, zyn: *Hiſtorie der Mirakelen van O. L. Vrouwe te 's Hertogenboſch*, gedrukt te Antwerpen by Plantyn in 't jaar 1632; *Ruremunda illuſtrata*, of *Roermonde opgeheldert*, gedrukt te Loven in 't jaar 1613; *Het Leven van S. Xenophon en S. Maria, en hunne zonen Johannes en Arcadius, door Johannes Bollandus uitgegeven op den 26 January*; *Het Leven en de Mirakelen van de H. H. Martelaren Cyrus en Johannes, by Bollandus te vinden op den 31 January*; *Mardocheus triplex*, of *Drievoudige levensſtaat van Mardochai, zyn middelſte, zyn laatſte, en zyn hoogſte. Hiſt. van het Utrechtſche Bisdom I Deel, pag* 560, 561.

ZYL, (PIETER VALKENDAAL VAN) uit ryke en edele ouders te Utrecht geboren in de dertiende eeuwe, is in de hogeſchole van Roſtok bakelier in de Godgeleerdheit geworden, en naderhandt prioor van 't Reguliershuis in zyne geboorteſtadt. Hy ſtierf in 't jaar 1485; was geen ongeleerd man naar die tyden, als uit zyne nageblevene werkjes te zien is, die zyn: *Commentaria in libros Sententiarum*, of *Verklaringen op de boeken der Schoolſpreuken*; *Het Oude en Nieuwe Teſtament, door verſcheide naamwoorden op de order van 't A. B C onderſcheiden*; *Secunda Secunda*, of *het Tweede Deel der zogenaamde Somme, of kort begrip van S. Thomas*, en des zelfs *Vraagſtukken over het kwaadt* (*Quaeſtiones de malo*); Verſcheide *Sermoenen over de Zondagen en Heilige dagen*; enz. *ibid. pag.* 561.

ZYP, (DE) of ZYPE, een zeer vruchtbare en vermakelyke polder, of bedykte ſtreek lands in Weſt-Vrieslandt, beginnende aan den Wieringerwaardt, en wordende omringt door het Koegras, het gerecht van Kalansoog, het Zeeſtrandt, en dus verder van het vaſte landt, aan welke zyde men nog ziet den ouden Vrieſchen zeedyk, zynde tegenwoordig groot ruim negen duizend morgen lands. *Deze landſtreek*, of bedyking heeft haren naam van zeker kanaal, of zwin, *de Zype* genoemt, dat uit de Noordzee door het ſtrandt tuſſchen Keteldui n en Petten pleeg door te lopen, en dagelykſch met het zeewater dit lage landt overſtroomde. *Dirk Adriaansz. Valkoog* wil in zyne *Kronyk van Leeuwenhorn*, dat het landt van de Zyp in het jaar 333 het eerſt zou ingevloeit zyn. Twisk ſtelt het op het jaar 733, wyl Valkoog den ondergang der plaatſen na Willebrordus tydt, in de zevende eeuwe, ſtelt. Sommigen willen, dat het dus 1200 jaren lang verdronken heeft gelegen: anderen ſtellen daar wederom een korter tydt toe, zo dat men, wyl ze allen ſlechts giſſen, en niets zekers tot bewys daar omtrent te berde brengen, ook niets onwrikbaars daar omtrent beſluiten kan. Hoe het dan daar mede zy, men vindt aangetekent, dat Willem van Hollandt, broeder van grave Dirk den VII, in 't jaar 1203 over Vrieslandt naar Hollandt trok, en hier aankwam, zeggende de Oude Kronykſchryver Melis Stoke: *Ende hi ter Zipe kwam gheriden*, blyvende onzeker, of deze landſtreek toen al bedykt is geweeſt, of niet. Zekerder is het, dat hertog Albert van Beyeren in 't jaar 1387 aan die van Rhynlandt, en die onder de ſchouwe van Sparendam behoorden, *by openen brieve* heeft toegeſtaan deze landſtreek te bedyken, *dat in het volgende* jaar 1388 ook is begonnen: immers men leeſt in een handveſt, in 't gemelde jaar aan die van Rhynlandt verleent, „ dat „ Rhynlandt niet meer aan de *Zype* zal dyken, zynde de dyk „ tuſſchen Petten en den Ooge, en die men nog dyken zal „ tuſſchen Ooge en der Keinre". Maar deze bedyking duurde niet lang, brekende weinig tyds daar na weder in, en dienende de Zyp toen ter ſcheepvaart voor die van Alkmaar, het welk tot het jaar 1552 toe zo bleef, wanneer keizer Karel de V oktroi tot het bedyken der zelve verleende aan heer Johan Schorel, prieſter en kanunnik van de Kollegiale kerke van ſint Marie binnen de ſtadt Utrecht, zo voor hem zelve, als zyne medeſtanders, Mr. Nicolaas Nicolai, griffier van de orde van het gulde vlies, en ontfanger van de beden van Brabandt, en Willem Mois; die dan in 't volgende jaar de bedyking ondernamen. Doch ziende in 't werken, dat de koſten verre buiten hunne raminge liepen, waren zy genoodzaakt meer deelgenoten te zoeken, en grote gedeeltens van landeryen te verkopen, onder beloſte, dat zy den begonnen dyk zouden volmaken, en naar behoren onderhouden. Maar daar niet van komende, heeft koning Philips de II van Spanje, als graaf van Hollandt, de dykagie ten zynen koſte aanbeſteed en volbragt, in hope, dat de Zypſche landen voort bebouwt en bewoont zouden worden, en daar nevens by nader oktroi van den 23 May des jaars 1561 de voorgemelde ingelanden en bedykers in hun vorig verkregen recht beveſtigt, en van alle eiſchen tegen de zelve afſtandt gedaan, met beloſte van vrydom van alle beden en ſubventiën voor den tydt van zeſtig jaren, en van alle tienden voor vyftig eerſt komende jaren. Dus vielen deze bedykers ten eerſte aan de verbeteringe der dyken, ſluizen, en andere zeewerken, en het ſtellen van molens, verlaten, wateringen, bruggen, en andere binnenwerken, dat hen over de tachtig duizend guldens koſtte; alles met die vrucht, dat de Zyp eerlang bewoont en bebouwt wierdt, wordende de grondt zo vruchtbaar bevonden, dat een zak gezaait koorn ruim honderd zakken heeft voortgebragt. Doch dit geluk was van korten duur, alzo op den 1 November des jaars 1570 door den bovengemeen hogen en zwaren Allerheiligenvloedt de Zypſche dyk op verſcheide plaatſen, en wel by-

byzonder de Zanddyk by Petten, doorbrak, waar door deze kostelyke landstreek ten derden male onder 't zoute water wierdt bedekt, verdrinkende, behalven een groot getal van beesten, ruim twee honderd menschen. De bedyking wierdt in het volgende jaar wel weder hervat; maar brak nog in het zelve jaar op nieuw in; en wanneer men in 't jaar 1572 de bedyking reets tot eene tamelyke hoogte, en byna tot zeeweer gebragt hadde, deedt jonker Diderik van Sonoy, gouverneur van Noord-Hollandt, verscheide gaten door gemelden dyk graven, om den Spanjaardt, na 't bemachtigen der stadt Haarlem, te beletten Noord-Hollandt te overvallen, ten welken einde hy mede de bruggen, sluizen, en wegen liet bederven en afbreken, tot onnoemelyke schade der ingelanden: doch dewyl zulks tot blykbare behoudenis des lands geschiedde, beloofden de Staten en prins Maurits van Orange den ingelanden en geërfden hunne geledene schade te vergoeden. Uit dien hoofde hebben de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt den 20 September des jaars 1596 by een zeer wyduitgestrekt oktroi de herdyking van de Zyp begunstigt, die, na dat ze omtrent vyf en twintig jaren verdronken hadt gelegen, wederom, door de menigte van volk, die 'er aan werkte, nog voor den herfst des zelven jaars tot standt wierdt gebragt; hoewel dit nieuw bedykte landt den 15 September door een hevigen storm uit den Noord-Westen een nieuwen ramp leedt, alzo de zelve het water ter hoogte van acht voeten in dezen polder joeg, de houte sluis omver rukte, en verscheide gaten in den slikkerdyk in spoelde. Echter viel men terstondt weder aan 't werk, maakte de gaten digt, en herstelde alles in dien staat, als men de Zyp nog hedendaagsch vindt, behalven dat naderhandt in 't jaar 1632 de grote sloot, of uitwatering van de Zyp tot Koedyk toe opgegraven en gespeet is. Het getal der inwoonders is sedert deze laatste bedykinge van tydt tot tydt aangegroeit, zo dat men hier in 't jaar 1768 omtrent vyf honderd huizen en vier en dertig watermolens telde. By het bovengemelde oktroi der Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt is den hoofdingelanden van de Zype toegestaan het aanstellen van den Dykgraaf, de Heemraden, den Penningmeester, Sekretaris, en andere amptenaren, die hunnen rechtbank binnen de stadt Alkmaar op het stadhuis houden, en aldaar ook hunne rekening doen. Hier zyn drie Gereformeerde, even zo veel Mennonite, en twee Roomsche kerken. De eerstgemelde kerken zyn 1. te *Noord-Zype*, of *aan de Schagerbrug en sluis*, daar in 't jaar 1620 de eerste Predikant wierdt beroepen; 2. te *Zuid-Zype*, of *aan de Maartens- en Konigenburgerbrug*, daar in 't jaar 1658 de eerste kerkenleeraar is aangestelt, en welke kerk in 't jaar 1697 verbouwt is; en 3. een klein kerkje aan de *Oude Sluis*, het welk door den Predikant van Noordzype bedient wordt. Beide de Predikanten behoren onder de classis van Alkmaar. *Junii Batavia. Kronyk van Medenblik. Cau Groot Plakkaatboek II Deel. J. Douza Annal. Holland. Van Leeuwen Batav. illustr. Aantekeningen van G. Schoemaker op Cl. Bruins Noord-Holl. Arkadia.* enz.

ZYPESTEYN (HET HUIS) heeft gelegen tegen over de kerk van het dorp Loosdrecht, in Hollandt, en is eertyds een sterk gebouw geweest, met grachten en cingels omringt. Het was het stamhuis van het geslacht van dien naam, maar is allengskens vervallen en verwoest, tot dat het in den jare 1672 door der Franschen inval geheel is geslecht. Tegenwoordig vindt men niets daar van, behalven alleen een woning, met haar schuur, en voor aan den weg twee stene pylaren, waar op de wapens van *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, kanunnik ten Dom te Utrecht, houtvester, baljuw en rentmeester van Brederode, en van zyne huisvrouwe, Maria van der Horn, in hardsteen daar op uitgehouwen, gezien worden. De inwoonders der dorpen van Loosdrecht noemen die plaats der dorpe Nieuw-Loosdrecht, of de Zype, of liever Zypestein. De tegenwoordige bezitter van die huizinge is *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, oudste zoon van den bovengenoemden Kornelis Ascanius van Zypestein, de welke dit goedt tot een onversterfelyk erfleen houdt van den huize van Mynden en Kronenburg.

ZYPESTEIN. (HET GESLACHT VAN) De eerste, die van dit geslacht volgens de aantekeningen, daar van gevonden wordende, geleeft heeft, is geweest

WILLEM NICOLAASZ. VAN ZYPESTEYN, stichter van het voorgemelde huis, nemende met zyne nakomelingen den naam van *Zypesteyn* aan. Hy diende eerst Engelbrecht, grave van Mark; en naderhandt den grave van Hollandt. Hy wierdt geboren in 't jaar 1261, en stierf in 't jaar 1343. Zyne vrouw was Geertruid van Duyverden, die stierf in 't jaar 1338, oud 73 jaren. Zy zyn beide in de kapelle van het huis van Zypesteyn begraven, hebbende te zamen nagelaten deze kinderen, als:

1. *Clarius Clasius van Zypesteyn*, die volgt.
2. *Jan van Zypesteyn*.
3. *Nicolaas van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1350.
4. *George Maarten van Zypesteyn*, pelgrim en ridder van Onze Lieve Vrouwe van Jeruzalem, wierdt door de doodt van zyne moeder in 't jaar 1338 heer van Zypesteyn en Koolwyk.
5. *Cyprianus van Zypesteyn*, volgt.
6. *Johanna van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1320.

CLARIUS CLASIUS VAN ZYPESTEYN, Willems zoon, heer van Zypesteyn en Koolwyk, trouwt Wilmyna Foeyt. Hy stierf in 't jaar 1331, zy 1380, en lieten na

1. *Ascanius van Zypesteyn*, stierf een geestelyk persoon.
2. *Willem Kornelis van Zypesteyn*, volgt.

CYPRIANUS VAN ZYPESTEYN, Willems zoon, en van Geertruid van Duyverden, trouwde in 't jaar 1320 met Gosina van Nyenrode. Hy stierf in 't jaar 1340, en liet na

1. *Willem van Zypesteyn*.
2. *Adolph van Zypesteyn*, volgt.

WILLEM KORNELIS VAN ZYPESTEYN, Clarius Clasius zoon, en van Wilmyna Foeyt, trouwde in 't jaar 1348 met Anna van Eck, stierven beide in 't jaar 1388, en lieten na

1. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, die volgt.
2. *Nicolaas van Zypesteyn*, stierf in 't jaar 1350.
3. *Henrica van Zypesteyn*.
4. *Willem van Zypesteyn*.
5. *Hans van Zypesteyn*.
6. *Gerard van Zypesteyn*.

ADOLPH VAN ZYPESTEYN, Cyprianus zoon, en van Gesina van Nyenrode, knape in Hollandt, trouwde in 't jaar 1350 met Sara Voet. Hy stierf in 't jaar 1390, zy 1730, en lieten na

1. *Willem van Zypesteyn*.
2. *Nicolaas van Zypesteyn*.
3. *Adolph van Zypesteyn*, die volgt.
4. *Clasina van Zypesteyn*.

KORNELIS ASCANIUS VAN ZYPESTEYN, Willem Kornelis zoon, en van Anna van Eck, trouwde eerst in 't jaar 1371 met Johanna Asewyn, tot Alderbolt, en daar na Wilmyna Servaes. Zy stierf in 't jaar 1400, hy in 't jaar 1440, hebbende te zamen gewonnen

1. *Jan van Zypesteyn*, volgt.
2. *Nicolaas van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1388.
3. *Clasina van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1381.
4. *Jan Willem van Zypesteyn*.
5. *Johanna van Zypesteyn*, die in huwelyk hadt Willem Persyn. Zy stierven beide zonder oir.

ADOLPH VAN ZYPESTEYN, Adolphs zoon, en van Sara Voet, trouwde in 't jaar 1372 met Catharina van der Haer, en hadden by den anderen

1. *Willemina van Zypesteyn*.
2. *Cyprianus van Zypesteyn*, volgt.
3. *Elizabeth van Zypesteyn*, overleedt nonne.

JAN VAN ZYPESTEYN, heer van Zypesteyn, zoon van Kornelis Ascanius, en van Johanna Asewyn, tot Alderbolt, trouwde in 't jaar 1400 Clara Schade van Westrum. Hy overleedt in 't jaar 1440, zy in 't jaar 1449, en hebben nagelaten

1. *Klaas van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1460.
2. *Willem van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1471.
3. *Jan van Zypesteyn*, heer van Koolwyk, trouwde in 't jaar 1440 met Eleonora van Wynssen, uit Gelderlandt, en stierven zonder oir in 't jaar 1450.
4. *Jan van Zypesteyn*, volgt.
5. *Gysbert van Zypesteyn*, volgt daar na.
6. *Adolph van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1419.
7. *Ascanius van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1459.

CYPRIANUS VAN ZYPESTEYN, zoon van Adolph, en van Catharina van der Haer, kapitein ten dienste dezer landen, trouwde in 't jaar 1393 met Petronella Schimmelpenninck, geboren Nyenrode. Hy overleedt in 't jaar 1417, zy in 't jaar 1425, en lieten na

1. *Willem van Zypesteyn*.
2. *Johanna Aletta van Zypesteyn*.
3. *Nicolaas van Zypesteyn*, volgt.

JAN VAN ZYPESTEYN, Jans zoon, en van Clara Schade van Westrum, heer van Zypesteyn, trouwde in 't jaar 1340 met Wilmyna van Drakenborg, en wan

Willem van Zypesteyn, die volgt.

GYSBERT VAN ZYPESTEIN, Jans zoon, en van Clara Schade van Westrum, trouwde met Louïze van Heemskerk, en overleedt in 't jaar 1468, nalatende

1. *Willem van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1500.
2. *Johanna van Zypesteyn*.
3. *Johan van Zypesteyn*.
4. *Ascanius van Zypesteyn*.

NICOLAAS VAN ZYPESTEYN, zoon van Cyprianus, en van Petronella Schimmelpenninck, geboren Nyenrode, trouwde in 't jaar 1430 met Elizabeth Bor, en wan de volgende kinderen, als:

1. *Willem van Zypesteyn*, overleden in 't jaar 1491.
2. *Karel Hendrik van Zypesteyn*, kapitein.
3. *Batavus van Zypesteyn*, volgt.
4. *Nicolaas van Zypesteyn*, volgt daar na.

WILLEM VAN ZYPESTEYN, zoon van Jan van Zypesteyn, en van Wilmyna van Drakenborg, was ritmeester in Hollandt. Hy trouwde eerst met Victoria van Rigter tot Buyren, daar na met Janne Loon te Drieberg, en verwekte

1. *Maarten van Zypesteyn*, pelgrim.
2. *Maria Martina van Zypesteyn*, abdisse van 't nonnenklooster te Utrecht.
3. *Johanna van Zypesteyn*, trouwde met Helmich van Diemen, in Brabandt.
4. *Lambrecht van Zypesteyn*, volgt.

BATAVUS VAN ZYPESTEYN, zoon van Nicolaas, en van Elizabeth Bor, ritmeester van een regiment te paardt in Hollandt, trouwde Sophia van Hemerten. Hy overleedt in 't jaar 1520, zy in 't jaar 1512, en lieten na

1. *Elizabeth van Zypesteyn*.

2. *Catharina van Zypesteyn*, trouwt Leonard Vermeulen, luitenant ter zee.
3. *Jan Willem van Zypesteyn*, knape in Hollandt.
4. *Johan van Zypesteyn*, trouwt in 't jaar 1500 Godefredus Hengst van Bloklandt.

NICOLAAS VAN ZYPESTEYN, twede zoon van Nicolaas, en van Elizabeth Bor, trouwde met Wilmyna van Rymsdyk. Hy stierf in 't jaar 1498, en liet na

1. *Nicolaas van Zypesteyn*, volgt.
2. *Petrus van Zypesteyn* }
3. *Willem van Zypesteyn* } alle jong gestorven.
4. *Gysbert van Zypesteyn* }

LAMBRECHT VAN ZYPESTEYN, zoon van Willem, en van Janne Loon te Drieberg, was luitenant onder de Vriezen. Hy trouwde Henriëtta Varnewyk, en overleedt in 't jaar 1558, nalatende

Willem van Zypesteyn; en
Everd van Zypesteyn, die straks zal volgen.

NICOLAAS VAN ZYPESTEYN, zoon van Nicolaas, en van Wilmyna van Riemdyk, trouwde met Sophia van Ratzveldt, en hadt de volgende kinderen, als:

1. *Johan van Zypesteyn*, wierdt in 't jaar 1543 kapitein over honderd koppen te voet ten dienste van deze landen.
2. *Ascanius van Zypesteyn.*
3. *Johanna van Zypesteyn.*
4. *Gysbertyna van Zypesteyn*, trouwde met Willem de Sint Gillis.
5. *Abraham van Zypesteyn*, volgt.

WILLEM VAN ZYPESTEYN, Lambrechts zoon, en van Henriëtta van Varnewyk, was getrouwt met Henriëtta de Wilhem, en liet een zoon na, genoemt

Jan van Zypesteyn, in 't jaar 1596, den 1 October, tot Raadt der stadt Utrecht verkoren.

EVERD VAN ZYPESTEYN, twede zoon van Lambrecht van Zypesteyn, en van Henriëtta van Varnewyk, trouwde Geertruid Hoyers, Maartens dochter, en van Geertruid Schade, Dirks dochter. Zy hebben nagelaten

1. *Alyd van Zypesteyn*, geboren den 14 October des jaars 1530, zonder oir overleden.
2. *Maarten van Zypesteyn*, volgt.
3. *Hendrik van Zypesteyn*, volgt daar na.
4. *Geertruid van Zypesteyn*, geboren den 21 Maart des jaars 1543, overleden zonder oir.
5. *Lambrecht van Zypesteyn*, geboren den 18 Augusty des jaars 1545.
6. *Dirk van Zypesteyn*, volgt.
7. *Gysbert van Zypesteyn*, geboren den 21 Maart des jaars 1548.

ABRAHAM VAN ZYPESTEYN, Nicolaas zoon, en van Sophia van Ratzveldt, was heer van Zypesteyn, en trouwde met Johanna de Sint Gillis. Hy liet na een zoon, genoemt

Aart van Zypesteyn, heer van Zypesteyn, zonder wettig oir overleden.

MAARTEN VAN ZYPESTEYN, Everds zoon, en van Geertruid Hoyers, wierdt geboren den 27 January des jaars 1537. Hy was eerste commis, en naderhandt ontfanger van alle vivres en ammonitie van oorlog der Vereenigde Nederlanden, volgens commissie van den 11 February des jaars 1589. Hy was ook ontfanger van alle de goederen der drie juffrouwen-konventen in het sticht van en te Utrecht, als van St. Servaas, St. Mariëndaal, en de abdye van Zoest, in Eemlandt, volgens commissie van den 23 Maart des jaars 1588. Hy trouwde den 8 Juny des jaars 1561 met Beatrix Schade van Westrum, dochter van Willem, en van Henrika van Zuylen van Nieveldt. Zy was geboren in 't jaar 1541, en stierf den 26 May des jaars 1591. Hy trouwde ten tweden male den 26 October des jaars 1593 met Catharina Anraet, Jaspers dochter. Zy stierf den 31 May des jaars 1638, en hy liet na uit het eerste bedt:

1. *Johan van Zypesteyn*, die volgt.
2. *Everd van Zypesteyn*, geboren den 18 January des jaars 1566, en overleden in 't jaar 1575.
3. *Erik van Zypesteyn*, volgt.
4. *Anna van Zypesteyn*, geboren den 23 Maart des jaars 1571, getrouwt den 30 Maart des jaars 1599 met Antony Persyn, geboren in 't jaar 1576. Hy stierf den 26 der zelve maandt.
5. *Geertruid van Zypesteyn*, geboren den 15 October des jaars 1577, overleden in November des jaars 1648. Zy was getrouwt den 3 January des jaars 1607 met Mr. Kornelis Snels, eerste kamerling van zyne Hoogheit, prins Maurits van Nassau.
6. *Henrika van Zypesteyn*, geboren den 3 November des jaars 1579, en overleden den 21 January des jaars 1580.

HENDRIK VAN ZYPESTEYN, Everds zoon, en van Geertruid Hoyers, was geboren den 12 Augusty des jaars 1539, en trouwde Dieverda van Hensbeek, by welke hy heeft gewonnen:

1. *Everd van Zypesteyn*, die volgt.
2. *Maarten van Zypesteyn*, getrouwt met Johanna van Ryneveldt.
3. *Maria van Zypesteyn*, gehuwt met Izaak Janzon.
4. *Henrika van Zypesteyn*, trouwt Petrus Christiani.

DIRK VAN ZYPESTEYN, Everds zoon, en van Geertruid Hoyers, geboren den 22 December des jaars 1544, trouwde Hillegonda Schriek, dochter van Ernst. Hy was baljuw en dykgraaf van Woerden, en hadt by haar eene dochter, genaamt

Geertruid van Zypesteyn, die in huwelyk hadt Kornelis Zaals.

Mr. JOHAN VAN ZYPESTEYN, Maartens zoon, en van Beatrix Schade van Westrum, wierdt geboren den 16 Maart des jaars 1564. Hy was meesterknaap van Hollandt, en trouwde den 7 May des jaars 1588 met Catharina van Nyenrode, die den 23 February des jaars 1615 overleedt. Zy was eene dochter van jonker Kornelis van Nyenrode, een der zamenverbondene edelen in den jare 1566, en van Catharina van Neverum. Deze Johan van Zypesteyn was van de wettige descendenten van het mannelyk oir, quartilerende hun wapen met dat van Nyenrode, dat weder met dat van Persyn gequartileert was, om dat hunne moeder voornoemd was de laatste erfdochter uit den huize van Nyenrode; waarom hy Johan van Zypesteyn ook voor dode van zyne vrouwe, Catharina van Nyenrode, op den 9 Maart des jaars 1616 verlyt is met het huis te Hillegom, des zelfs duinen en waranden. Zie *S. van Leeuwen Batav illustr. fol.* 1248. Hy stierf den 9 April des jaars 1625, en legt begraven te Hillegom onder een blaauw zark, met dit grafschrift:

HIER LEID BEGRAVEN JUFFROUW CATRYNA VAN NEVERUM WEDUWE VAN JONKHEER CORNELIUS VAN NYENRODE STERFT . .

HIER LEID BEGRAVEN DE HEER JOHAN VAN ZYPESTEYN STERFT OP HET HUIS TE HILLEGOM DEN 9 APRIL 1626.

HIER LEID BEGRAVEN JUFFROUW CATRYNA VAN NYENRODE HUISVROUW VAN JOHAN VAN ZYPESTEYN STERFT DEN 23 FEBRUARY 1615.

Deze hebben by den anderen nagelaten de volgende kinderen, als:

1. *Beatrix van Zypesteyn*, die in huwelyk hadt Jakob van der Does, Raadt en griffier van zyne Hoogheit Frederik Henrik, prins van Orange.
2. *Hester van Zypesteyn*, trouwde den 15 September des jaars 1622 met Mr. Pieter Coenen, sekretaris van zyne Hoogheit prins Maurits van Orange.
3. *Kornelis van Zypesteyn*, volgt.
4. *Margareta van Zypesteyn*, trouwde met Quiryn Aker, Pieters zoon.
5. *Kornelis van Zypesteyn*, trouwde met Jakob Boom, overste over een regiment te voet ten dienste van zyne koninklyke Majesteit van Zweden.
6. *Johanna van Zypesteyn*, ongehuwt overleden *in 't jaar* 1625.
7. *Geertruid van Zypesteyn*, trouwde met Hans Frederik Coelman, overste luitenant van een regiment te voet ten dienste van zyne koninklyke Majesteit van Zweden.

ERIK VAN ZYPESTEIN, Maartens zoon, en van Beatrix Schade van Westrum, wierdt geboren den 1 January des jaars 1568. Hy is geweest eerste Commis der finantie der Vereenigde Nederlanden, trouwde eerst den *11 April des jaars 1597* met Johanna van Uytewaart, Oliviers dochter, overleden den 28 February des jaars 1598. Hy hertrouwde den 4 Augusty des jaars 1599 met Godelive van Kasembroot, Leonards dochter, en stierf den 26 Juny des jaars 1609, nalatende

Uit het eerste bedt:

1. *Johanna van Zypesteyn*, geboren den 21 February des jaars 1598. Zy was vrouw van Willigelangerak, trouwde eerst met Charles Heraugieres, edelman van Kameryk, en kapitein van een vaandel knechten, die ook in den jare 1590, den 4 Maart, Breda innam met het turfschip; gelyk, onder anderen, te zien is in het *Leven van Maurits van Nassauw pag.* 115, of op het jaar 1590. Zy trouwde ten tweden male met Gillis van Ledenbergh, geheimschryver van den Staat van Utrecht, en stierf den . . . .

Uit het twede bedde:

2. Mr. *Leonard van Zypesteyn*, volgt.
3. *Beatrix van Zypesteyn*, getrouwt met N. Lathouwer.
4. *Philippoort van Zypesteyn*, trouwde met Jaques Martini, Commis generaal van de ammonitie van oorlog te velde.

Mr. WILLEM VAN ZYPESTEYN, Maartens zoon, en van Beatrix Schade van Westrum, geboren den 24 January des jaars 1575, overleden den 16 April des jaars 1624. Hy was kanunnik ten Dom te Utrecht, als mede gecommitteerde ter Admiraliteit van Zeelandt. Hy trouwde den 9 February des jaars 1607 met Hester Verhoeve, en legt begraven in de Buurkerk te Utrecht, alwaar zyn wapen met dat van zyne moeder gequartileert op een uitgebouwen steen gevonden wordt, nevens dit grafschrift:

HIER LEID BEGRAVEN MR. WILLEM VAN ZYPESTEYN, IN ZYN LEVEN RAADT TER ADMIRALITEIT IN ZEELANDT.

Hy liet na by zyne vrouwe:

1. Mr. *Maarten van Zypesteyn*, die eerst getrouwt was met N. van Duyne, daar na met Nyhaes.
2. Mr. *Arnold van Zypesteyn* } beide jong gestorven.
3. *Willem van Zypesteyn* }

Everard van Zypesteyn, Hendriks zoon, en van Diverda van Hensbeek, trouwde met Margareta van Varesteyn, waar by hy gewonnen heeft:

1. *Adriaan van Zypesteyn.*
2. *Andries van Zypesteyn.*
3. *Hendrik van Zypesteyn*, volgt.
4. *Geertruid van Zypesteyn*, getrouwt met Johan Gronning.
5. *Diderika van Zypesteyn*, gehuwt met Hynian van Esveldt.
6. *Everd van Zypesteyn*, volgt.

Mr. Kornelis van Zypesteyn, Johans zoon, en van Catharina van Nyenrode, geboren den 14 Juny des jaars 1596, was kanunnik ten Dom te Utrecht, heer van Hillegom, en trouwde (1) den 22 February des jaars 1628 met Geertruid van den Cornput, overleden den 25 Augusty des jaars 1649; ten (2) met Adriana Beaumont. Hy stierf den 2 May des jaars 1665, zy in 't jaar 1667, en heeft gewonnen

Uit het eerste bedde:

1. *Catharina van Zypesteyn*, geboren den 9 Maart des jaars 1629, trouwde in February des jaars 1655 met Mr. Kornelis Fannius, geboren in den jare 1625. Hy was vryheer van Oud-Haarlem en Cortenbos, Raadt ordinaris in den Hove en Leenhove van Hollandt en West-Vrieslandt, en stierf den 2 November des jaars 1675. Zy was voor de twede maal getrouwt met Mr. Gerard Bikker van Zwieten, heere van Zwieten, eerste Raadt en Rekenmeester der Graaffelykheits Rekenkamer, Meesterknaap van Hollandt, en Hoog-Heemraadt van Rhynlandt, overleden den 8 Maart 1718. Zy stierf den 27 May des jaars 1709.
2. *Jan van Zypesteyn*, volgt.
3. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, volgt.
4. *Maria van Zypesteyn*, geboren den 4 February des jaars 1642, trouwde den 9 Maart des jaars 1668 met Theodoor van Vrybergen, kolonel van een regiment voetknechten ten dienste dezer landen, mitsgaders kommandeur en luitenant majoor van de stadt en onderhorige forten van Sluis, in Vlaanderen, overleden den 9 December des jaars 1679. Zy trouwde ten tweden male in 't jaar 1690 met Otto van Lymborg, kolonel ten dienste dezer landen, en stierf den 18 November des jaars 1701.
5. *Maarten van Zypesteyn*, volgt mede.

Mr. Leonard van Zypesteyn, Eriks zoon, en van Godelive van Casembroot, was in 't jaar 1643 Raadsheer in den Raadt van Vlaanderen, en ontfanger van de exploiten in 't jaar 1664, en pensionaris der stadt Middelburg. Hy trouwde eerst met Elizabeth Molenaar; ten tweden male met Susanna Staets, overleden in het jaar 1707. Hy stierf in 't jaar 1664, en heeft nagelaten

Uit het eerste bedt:

Erik van Zypesteyn } beide jong gestorven.
Erik van Zypesteyn }

Hendrik van Zypesteyn, Everards zoon, en van Margareta van Varesteyn, kornet, trouwde met Margareta Daesdonk, en hadden te zamen de volgende kinderen gewonnen, als:

1. *Johan van Zypesteyn*, volgt.
2. *Adriaan van Zypesteyn*, volgt daar na.
3. *Antony van Zypesteyn*, volgt mede.

Everard van Zypesteyn, Everards zoon, en van Margareta van Varesteyn, trouwde met Aletta van Veldhuysen, en liet na:

1. *Everard van Zypesteyn*, volgt.
2. *Elizabeth van Zypesteyn.*
3. *Gerarda van Zypesteyn.*
4. *Everd van Zypesteyn*
5. *Margareta van Zypesteyn.*
6. *Huybert van Zypesteyn.*
7. *Hendrik van Zypesteyn.*
8. *Gerarda van Zypesteyn.*
9. *Hendrik van Zypesteyn.*
10. *Margareta van Zypesteyn.*
11. *Margareta van Zypesteyn.*
12. *Gerarda van Zypesteyn*, trouwde met Mr. Johan van Baerle, Raadt in de Vroedschap der stadt Utrecht, als mede extraordinaris Gecommitteerde in den Hove Provinciaal van Utrecht. Hy stierf den 14 May des jaars 1711.

Mr. Kornelis Ascanius van Zypesteyn, Kornelis zoon, en van Geertruid van den Cornput, heer van Zypesteyn en Hillegom, kanunnik ten Dom te Utrecht, houtvester, baljuw, en rentmeester van Brederode, Commissaris generaal van de legerwagens in 't jaar 1671, Envojée wegens dezen Staat te Keulen. Hy trouwde den 19 September des jaars 1662 met Maria van der Horn, en stierf den 7 Juny des jaars 1673, nalatende:

1. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, die volgt.
2. *Andries van Zypesteyn*, volgt daar na.
3. *Jan van Zypesteyn*, geboren in den jare 1670, den 1 January, sneuvelde den 10 July des jaars 1690 op 's lands oorlogschip, gevoerd by Philips van der Goes.

Jan van Zypesteyn, Kornelis zoon, en van Geertruid van den Cornput, geboren den 21 October des jaars 1633, was kanunnik ten Dom te Utrecht, ritmeester van een regiment kavallery ten dienste dezer landen. Hy trouwde den 26 October des jaars 1660 met Maria Harenkaspel, die stierf den 4 January des jaars 1666. Hy trouwde ten tweden male in 't jaar 1667 met Anna Bikker, en stierf den 28 Juny des jaars 1669, nalatende:

Maria Geertruid van Zypesteyn, die met haren vollen neef, Kornelis Ascanius van Zypesteyn, trouwde, en strax volgt.

Mr. Maarten van Zypesteyn, Kornelis zoon, en van Geertruid van den Cornput, geboren den 25 December des jaars 1645, was baljuw van der Nyburg, en generaal van de Ammonitie. Hy trouwde den 27 September des jaars 1676 met Quirina Kornelia Pieterson. Hy stierf den 27 July des jaars 1681, en zyne weduwe stierf den 15 Maart des jaars 1707, nalatende een zoon, genoemt

Maarten Adriaan van Zypesteyn, die strax volgt.

Johan van Zypesteyn, Hendriks zoon, en van Maria Daesdonk, trouwde Petronella Middelkoop, en liet na:

1. *Anna van Zypesteyn.*
2. *Maria van Zypesteyn.*
3. *Hendrik van Zypesteyn*, predikant te Doorn, in het Overkwartier des stichts van Utrecht gelegen.
4. *Willem van Zypesteyn.*
5. *Wylmyna van Zypesteyn.*
6. *Margareta van Zypesteyn.*
7. *Antony van Zypesteyn*, die volgt.

Adriaan van Zypesteyn, Hendriks zoon, en van Maria Daesdonk, was predikant aan De Meeren, trouwde Kornelia Dyk Verhoeff, en heeft de volgende kinderen gewonnen:

1. *Jan van Zypesteyn*, advokaat des Hoves van Utrecht. Hy stierf den 15 Juny des jaars 1693, oud 69 jaren.
2. *Hester van Zypesteyn*, getrouwt met Johan Hertogh, stadhouder van het kwartier van Oosterwyk.
3. *Hendrik van Zypesteyn*, volgt.
4. *Maria van Zypesteyn*, getrouwt met Petrus de Lange, predikant te Oosterwyk.

Antony van Zypesteyn, Hendriks derde zoon, en van Maria Daesdonk, trouwde Maria van Bilken, en hadt een zoon, genoemt

Hendrik van Zypesteyn, die getrouwt was met Maria van Galen.

Everard van Zypesteyn, Everards zoon, en van Aletta van Veldhuysen, geboren den 10 February des jaars 1636, was Raadt in de Vroedschap en oud-Burgermeester en Hoofdschout der stadt Utrecht, extraordinaris Gecommitteerde ter Generaliteit, ordinaris Gecommitteerde ter vergaderinge van de Provinciale Staten, als mede Gecommitteerde ter zelver finantie, Hoogheem-Raadt van den Lekkendyk bovendams, enz. enz. enz. Hy trouwde eerst met Catharina van der Woerd. Zy stierf in Augusty des jaars 1681; waar op hy hertrouwde met Sybilla Codde. Hy stierf den 21 Augusty des jaars 1713, en heeft nagelaten

Uit het eerste bedt:

1. *Kornelia van Zypesteyn*, die trouwde met Dr. Kornelis Beerninck, heere van Oudhuysen, en by der gratie Gods Proost en Archidiaconus der kerke van St. Jan te Utrecht. Zyne vrouw overleedt in het jaar 1701 op Macasser, alwaar hy eertyds gouverneur was, latende aldaar voor de zelve een tombe maken, die naderhandt door de Wilden verwoest is. Hy stierf te Mydrecht in November des jaars 1727.
2. *Aletta van Zypesteyn*, trouwde den 1 November des jaars 1707 met Mr. Kornelis Antony van Wachendorf, geboren den 1 December des jaars 1667, Raadt en Schepen der stadt Kleef, en Syndicus titulair der landstanden van Brandenburg, en wegens de zelve gecommitteert op den landdag van het Mark- en Kleefsche. Hy wierdt in den jare 1709 Sekretaris van de Politie en Finantie der stadt Utrecht, en stierf den 2 April des jaars 1730.
3. *Gerarda van Zypesteyn.*
4. *Johan van Zypesteyn.*
5. *Gysbert van Zypesteyn.*
6. *Everd van Zypesteyn.*
7. *Catharina van Zypesteyn.*
8. *Gerarda van Zypesteyn*, trouwde den 1 Juny des jaars 1692 met Dr. Alexander Karel Philip van Wachendorf, geboren den 5 July des jaars 1665, ontfanger der bisdoms tienden, en hospitaalmeester van het Johanniter of Malthezer konvent van St. Catharina te Utrecht.
9. *Catharina van Zypesteyn.*
10. *Johanna van Zypesteyn.*
11. *Catharina van Zypesteyn.*
12. *Everd van Zypesteyn.*
13. *Hillegonda van Zypesteyn*, getrouwt eerst met Mr. Jakob van Mansveldt, kanunnik ten Dom te Utrecht, maarschalk van stadt en lande van Montfoort, dykgraaf van den Zuid-Ysseldyk, als mede genomineerde tot het eerste lidt van de stadt Utrecht. Hy stierf den 4 November des jaars 1710, waar op zy hertrouwde met Everard de Beer, kanunnik en kameraar ten Dom te Utrecht,

trecht, die den 7 December des jaars 1732 overleedt.

Mr. KORNELIS ASCANIUS VAN ZYPESTEYN, Kornelis Ascanius zoon, en van Maria van der Horn, geboren den 31 January des jaars 1666, heer van Zypesteyn, en van Hillegom, enz. trouwde den 30 Augusty des jaars 1693 met Maria Geertruid van Zypesteyn, heere Jans dochter, hier voor vermeld, zyne volle nicht. Zy wierdt geboren in 't jaar 1669, en hebben te zamen verwekt verscheide kinderen, waar van deze nog in het leven zyn, namentlyk:

1. *Anna Catharina van Zypesteyn*, geboren den 30 April des jaars 1699.
2. *Maria Christina Kornelia van Zypesteyn*, geboren den 13 April des jaars 1706.
3. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, geboren den 18 Augusty des jaars 1707, Commis van de licenten en konvoien van het Edel-Mogende Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam.

Mr. ANDRIES VAN ZYPESTEYN, Kornelis Ascanius zoon, en van Maria van der Horn, geboren den 20 September des jaars 1667, trouwde den 31 Augusty des jaars 1692 met Maria van Duren, geboren den 6 January des jaars 1670, en overleden den 16 Juny des jaars 1692. Hy stierf den 19 October des jaars 1723, en heeft by haar gewonnen:

1. *Maria van Zypesteyn*, geboren den 5 May des jaars 1693, en overleden den 24 dito.
2. Mr. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, volgt.
3. *Maria Machteld van Zypesteyn*, geboren den 15 Juny des jaars 1696, ongetrouwt overleden den 21 April des jaars 1719.

Mr. MAARTEN ADRIAAN VAN ZYPESTEYN, Maartens zoon, en van Quirina Kornelia Pieterson, geboren den 4 November des jaars 1681, Raadt in de Vroedschap der stadt Alkmaar, kastelyn en rentmeester van Nievaart, trouwde (1) den 29 Maart des jaars 1607 met Margareta Helena Caldenbach; geboren in December des jaars 1687, en overleden den 18 September des jaars 1715. Hy trouwde ten (2) in April des jaars 1716 met Magdalena Kien, die stierf den 21 December des jaars 1720, en hy stierf den 25 Juny des jaars 1717, nalatende:

1. *Quirina Catharina van Zypesteyn*, geboren den 8 Augusty des jaars 1708, trouwde in May des jaars 1731 met Volkert van Jever.
2. *Jan van Zypesteyn*, geboren den 23 November des jaars 1709, waldgraaf van den lande van Kuik, waranteur van de warande in de baronnye van Breda, ontfanger van Etten. Hy trouwde den 6 Juny des jaars 1730 met Dorothea Elizabeth Weyer.
3. *Helena Kornelia van Zypesteyn*, geboren den 27 May des jaars 1714.

ANTONY VAN ZYPESTEYN, Jans zoon, en van Petronella Middelkoop, trouwde den 23 February des jaars 1700 met Catharina Terwee, die stierf den 4 December des jaars 1729. Hy hertrouwde in 't jaar 1730 met Catharina Takel, en heeft gewonnen

Uit het eerste bedde:

1. *Johanna Petronella van Zypesteyn*, geboren in 't jaar 1701, en overleden den 24 February des jaars 1704.
2. *Adam van Zypesteyn*, geboren in 't jaar 1703, den 25 September, en overleden den 18 December des jaars 1712.
3. *Maria van Zypesteyn*, geboren den 25 January des jaars 1705, en overleden den 23 Augusty des zelven jaars.
4. *Jan van Zypesteyn*, volgt.
5. *Evert Willem van Zypesteyn*, geboren den 30 July des jaars 1709, trouwde in 't jaar 1730 met Anna Takel, zyne stiefmoeders zuster.
6. *Johanna Petronella van Zypesteyn*, geboren den 2 September des jaars 1711.
7. *Anna Willemina van Zypesteyn*, geboren den 28 October des jaars 1713.
8. *Maria van Zypesteyn*, geboren den 31 October des jaars 1716.
9. *Catharina van Zypesteyn*, geboren den 28 Augusty des jaars 1718.
10. *Henrika van Zypesteyn*, geboren den 16 Maart des jaars 1720.
11. *Henriëtta van Zypesteyn*, geboren den 22 November des jaars 1721.
12. *Antony van Zypesteyn*, geboren den 6 January des jaars 1724, en overleden den 6 November des zelven jaars.
13. *Huybert Jan van Zypesteyn*, geboren den 8 February des jaars 1726.

HENDRIK VAN ZYPESTEYN, Adriaans zoon, en van Kornelia Dyk Verhoeff, predikant te Montfoort, trouwde met Elizabeth van Zuylen, die in 't jaar 1731 overleedt, waar by hy eene dochter heeft gehad, genaamt:

Gerard van Zypesteyn, die jong is gestorven.

Mr. KORNELIS ASCANIUS VAN ZYPESTEYN, heer Andries zoon, en van Maria van Duren, geboren den 26 October des jaars 1694, Raadt en President Schepen der stadt Haarlem, mitsgaders Commissaris van Staat tot redres der verpondinge over de huizen in Hollandt en West-Vrieslandt, trouwde den 18 February des jaars 1721 met Maria de Lange, geboren den 2 April des jaars 1696, en hebben by den anderen tot nog toe gewonnen:

1. *Bonaventura van Zypesteyn*, geboren den 26 October des jaars 1721.
2. *Kornelis Ascanius van Zypesteyn*, geboren den 13 Maart des jaars 1723.
3. *Maria Machtelt van Zypesteyn*, geboren den 28 Maart des jaars 1724.
4. *Susanna Christina van Zypesteyn*, geboren den 6 February des jaars 1731.

JAN VAN ZYPESTEYN, zoon van Antony, en van Catharina Terwee, geboren den 1 Augusty des jaars 1706, koopman van de yzermagazynen wegens Nederlands Indie op Batavia. Hy is getrouwt met Agnes Catharina Vlaming, waar by hy heeft gewonnen:

Catharina Wynanda van Zypesteyn, geboren den 14 October des jaars 1731.

Het wapen van dit geslacht bestaat in een veldt van goudt, daar op een bande van keel, beladen met drie zilvere Meerlen, zonder poten, of bekken, na malkander staande: doch staat te letten, dat de nakomelingen van *Jan van Zypesteyn* en van Catharina van Nyenrode *hun wapen tot heden toe* met dat van *Nyenrode* gequartileert hebben, zynde een schildt, gequartileert in het eerste en vierde deel een bande van keel op goudt; in het twede en derde deel zes Fasces, de eerste *van goudt*, en de twede van lazuur, met negen *kruissen van keel, namentlyk* op de eerste vier, op de derde drie, en op de vyfde twee kruissen.

BYVOEGSEL

TOT HET

GROOT ALGEMEEN

WOORDEN-BOEK,

Behelzende eenige voorname Nederlandsche Geslachten, welke ons te laat zyn ter handt gekomen om op hunne rechte plaatsen ingelascht te worden.

DEDEM, (VAN) een oud adelyk geslacht, oorspronkelyk uit het graafschap Benthem, daar het zelve van het huis Essche, genaamt U-dinckhof, voor ettelyke honderd jaren nevens andere borgmannen, of riddermatigen, op landdagen verschenen, in adelyke stiften geadmitteert, en naderhandt, in het begin van de zeventiende eeuwe, in de provincie van Gelderlandt, 't kwartier van de Veluwe, en in de provincie van Over-Yssel, op land- en kwartierdagen onder de ridderschap verschreven en gecompareert is.

In het jaar 1369, op sint Barberendag der H. jonkvrouw, heeft SIMON VAN DEDEM, ARENT, zyn echten zone, (gelyk de eige woorden van de overdragt luiden) und Lyse de Bever syn echte huysvrouw, aan sunte Annen te Nieukercke, unde Greve Berent van Benthem en synen erven opgedragen, in den gerichte to Schuttorpe erflyk und eeuwiglyk dat huys und goed te Verwolden, belegen in de Kerspele te Gildenhuse, in de buyrschap to Westeuberge, mit torve, mit twige, mit den luiden, die in den guede hoirt, und mit al des guedes tobehorigen.

In den jare 1375, ipso die beatæ Maggede Virginis, quam Her Hermen van Northorne, priester, und bekande vor Berent, Greve van Benthem, dat he hadde gegeven einen wedderkoop SIMOND VAN DEDEM, ARNDE, syner zone und oren ervenden, von twee molt rogge, die Her Hermen hadde wt den hove to Wyferdinck, belegen in der buurschoppe und Karspele to Ulser.

ARENT VAN DEDEM, getrouwt met Catrina van Munster, heeft nagelaten drie zonen, genoemt:

1. *Hermen van Dedem.*
2. *Arent van Dedem*, zonder kinderen gestorven.
3. *J.han van Dedem.*

HERMEN VAN DEDEM en ARENT VAN DEDEM, gebroederen, hebben mits andere Borchmannen of Riddermatigen der graafschap Benthem, to behoef von Berent und Arent, Greven von Benthem und Heren to Stenvorde, gelavet an Gheerdt van Keppel, schuldig te zyn een duysent overluitse Rynse guldens, waar van Berent und Arent, Greven von Benthem, und Heren to Stenvorde, by een bezegelde breef gelavet hebben, die Borchmannen te sullen quyten und kost en schadeloos holden in den jare 1455, op sunte Viti dag.

ARENT VAN DEDEM, de oude, heeft nessens andere Borchmannen der graafschap Benthem und drie steden und Wibbolden, als Schuttorp, Northorn und Nieuhaus, an de Benthemer und de Borchmannen, und stadt Stenvort, und Wibbolt von Gronaw op die andere sydt, in den jare 1487, des Maandags na Oculi, bezegelt de hooggraafiycke Benthem-Stenfurtse Erbvereinigung tusschen Everwyn, Greve to Benthem, Her to Stenvorde.

In den jare 1490, des neegsten Frydag nah Scholaster Virginum, heeft Everwyn, greve von Benthem, by een bezegelde breef aan Arent van Dedem den olde beloost den selven te sullen vryen und kost- en schadeloos halden, alsoo Arent van Dedem nessens andere Borchmannen des graafschap Benthem, met Everwyn, greve von Benthem, bezegelt hadde den Tugtersbreef, de voorschreven greve gegeven hadde aan Heidmagnus und Balthasar, gebroederen, fursten an Wenden, und graven to Swerin Rostock, und frouwchen Ingeborch, grevinne to Benthem, syn freuntlicher, lever huysfrauwe.

Herman van Dedem, liet drie zonen na:

1. *Caspar van Dedem*, te Jeruzalem overleden.
2. MELCHIOR VAN DEDEM, getrouwt aan Bartha van Uyterwyck, dochter van Roderick van Uyterwyck; en
3. BALTHASAR VAN DEDEM, die in den jare 1566 den 5 Juny, nessens andere Borchmannen des graafschap Benthem, tot Stenvort op een landdag erschenen is, om te delibereren over die voormuntschap van de minderjarige grave van Benthem, und education am Furstelichen Gulichsen Hove. Deze is zonder kinderen na te laten gestorven.

JOHAN VAN DEDEM, zoon van Arent van Dedem en Catrina van Munster, en broeder van Hermen en Arent van Dedem, is in den jare 1504, des neegsten Frydagh nah sunte Jacoben, getrouwt met Alydt Ripperbandt, dochter van Derck Ripperbandt en Alydt van Keppel van Oelde, uit welk huwelyk gesproten zyn:

1. *Conraat van Dedem*, die volgt; en
2. *Theodora van Dedem*, die ten man kreeg Mulart toe Voorst.

CONRAET VAN DEDEM, zoon van Johan van Dedem en Alydt Ripperbandt, is getrouwt met Gerbregt van Heyden, dochter van Gysbert van Heyden en Johanna Grobbe. Uit dit huwelyk zyn gesproten drie zonen, en vyf dochteren, die alle jufferen in adelyke stiften waren, en zyn de volgende, als:

1. *Simon van Dedem.*
2. *Johan van Dedem.*
3. *Gysbert van Dedem.*
4. *Everwina*, juffer des stifts Zwarte Water, in Over-Yssel.
5. *Catrina*, } in het stift Witmersche, in 't graafschap Ben-
6. *Anna*, } them.
7. *Margreta*, juffer in het stift Weerselo, in Over-Yssel.
8. *Alyt*, juffer in het stift Borsele, in het bisdom van Osnabrugge, gehuwt aan . . . . Hitterschey.

SIMON VAN DEDEM, zoon van Conraet van Dedem en Gerbregt van Heyden, kreeg ten vrouw Megtelt van Besten, en heeft nagelaten een zoon, genoemt

CONRAET VAN DEDEM, die den 25 Maart en 11 December des jaars 1594 onder de ridderschap van 't graafschap Benthem verschreven is, en zonder kinderen gestorven.

JOHAN VAN DEDEM, Conraet van Dedem en Gerbregt van Heyden twede zoon, is in het jaar 1576 getrouwt met Elsabe van Munster, en heeft nagelaten twee dochteren, als:

1. *Gerbregt van Dedem*, gehuwt met . . . Moerbeke.
2. *Johanna van Dedem*, getrouwt met . . . Swaafken toe Rande, hoogschout van Hasselt.

GYSBERT VAN DEDEM, Conraet van Dedem en Gerbregt van Heyden derde zoon, is den 13 January des jaars 1574 in echt getreden met Christina van Haersolte, dochter van Johan van Haersolte, en Alyt van Haersolte, uit welk huwelyk zyn gesproten vier zonen, namentlyk:

1. *Conraet van Dedem.*
2. *Hermen van Dedem.*
3. *Johan van Dedem*, ongehuwt gestorven.
4. *Rutger van Dedem*, mede buiten echt overleden.

CONRAET VAN DEDEM, zoon van Gysbert van Dedem en Christina van Haersolte, is tweemaal getrouwt geweest; eerst met Geertruid van Spuelde, dochter van Johan van Spuelde, en Gesina van Haersolte, dochter van het huis van Yrst, uit welk huwelyk geboren is een zoon, genaamt *Johan*

van Dedem. Conraet van Dedem is in het jaar 1618 onder de ridderschap des kwartiers van de Veluwe verschreven, en geweest Burgermeester der stadt Harderwyk.

JOHAN VAN DEDEM, Conraet van Dedem en Geertruid van Spuelde zoon, mede beschreven onder de ridderschap van de Veluwe, en Burgermeester der stadt Harderwyk, kreeg ten vrouw Judith van Wynbergen, dochter van Wyghman van Wynbergen en Wendelina Terbruggen, by welke hy zeven zonen en vyf dochteren gewonnen heeft, als:

1. *Wyghman Joost van Dedem*, jong gestorven.
2. *Conraet van Dedem*, verschreven onder de ridderschap van de Veluwe, en Burgermeester der stadt Harderwyk, ongetrouwt gestorven.
3. *Johan van Dedem*, majoor in het regiment guarde infantery van den prins van Orange, buiten echt gebleven; in den slag by Senef gekwetst, en binnen Bergen in Henegouwen gestorven.
4. *Floris van Dedem*, jong gestorven.
5. *Engelbert van Dedem*, mede jong gestorven.
6. *Wyghman Joost van Dedem*, jong gestorven.
7. *Engelbert van Dedem*, kapitein in het regiment van den heere van Baar, heer van Slangenburg, en in de belegering van Mastricht in het bestormen van een contrescharp voor de palissaden dood geschoten.
8. *Geertruit*, } ongehuwt gestorven.
9. *Wendelina*, }
10. *Henrica*, }
11. *Wendelina van Dedem*, getrouwt met Alexander van Dedem.
12. *Henrika Gesina van Dedem*, gehuwt met Conraet van Wynbergen, zoon van Johan van Wynbergen, in zyn leven president van het hof van Gelderlandt, en van Geertruit van Dedem.

CONRAET VAN DEDEM, zoon van Gysbert van Dedem, en Christina van Haersolte, is na de doodt van Geertruit van Spuelde in een twede huwelyk getreden met Hendrika van Voorst, dochter van Sander van Voorst, en Alyt van Haersolte, waar by verwekt zyn twee zonen en drie dochteren, als:

1. *Gysbert van Dedem.*
2. *Sander van Dedem*, die vaandrig is geweest, en buiten echt gestorven.
3. *Alyt van Dedem* } beide ongehuwt gestorven.
4. *Christina van Dedem* }
5. *Geertruit van Dedem*, gehuwt met Johan van Wynbergen, president van het hof van Gelderlandt.

GYSBERT VAN DEDEM, zoon van Conraet van Dedem en Hendrika van Voorst, is geweest Burgermeester en Camner der stadt Zwolle, en gehuwt met Anna Coppier van Kuilenburg, dochter van Willem Coppier van Kuilenburg, kapitein en kommandeur van Hasselt en Zwartsluis, en van Anna van Beinhem van den Appelenburgh, uit welk huwelyk hersproten zyn vyf zonen en even zo veel dochteren.

1. *Conraet Willem van Dedem.*
2. *Willem Jan van Dedem.*
3. *Alexander van Dedem.*
4. *Simon van Dedem*, jong gestorven.
5. *Gerrit Simon van Dedem*, geweest Burgermeester der stadt Zwolle, en ongehuwt overleden.
6. *Hendrika Elizabeth van Dedem*, ongehuwt gestorven in January des jaars 1733.
7. *Anna Mechtelt van Dedem* } buiten echt gestorven.
8. *Christina van Dedem* }
9. *Florentina van Dedem*, in haar leven stifts zuster van Weerselo, ongetrouwt overleden.
10. *Geertruit van Dedem*, jong gestorven.

CONRAET WILLEM VAN DEDEM, zoon van Gysbert van Dedem en Anna Catrina Coppier van Kuilenburg, is geweest heer van de Gelder, luitenant generaal van de infantery van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en gouverneur van Bergen-op-Zoom, verschreven in de ridderschap van Over-Yssel, en getrouwt met Anna Elizabeth, dochter van Johan van Echten, heer van Echten, Gedeputeerde en Vice-Drost van 't landschap van Drenthe, en van Anna Elizabeth van Haersolte. Uit deze zyn gesproten een zoon en vier dochteren, als:

1. *Gysbert van Dedem.*
2. *Anna Elizabeth van Dedem.*
3. *Catrina Henrietta van Dedem.*
4. *Johanna Christina van Dedem.*
5. *Conradina Willemina van Dedem.*

GYSBERT VAN DEDEM, zoon van Conraet Willem van Dedem en Anna Elizabeth van Echten, heer van de Gelder en Windsum, verschreven in de ridderschap van Over-Yssel, en uit dien hoofde Dykgraaf van Zallandt. Hy is getrouwt met Johanna Gerardina van Haersolte, dochter van Antoni van Haersolte, Drost van Vollenhove, en vrouwe Johanna van Haersolte, heer en vrouw van Staverden, Elsen, Bredenhorst en Zwaluwenburg, waar by geprocreëert zyn verscheide kinderen, nog in leven.

Anna Elizabeth van Dedem, getrouwt met Berent Hendrik van Ittersum, heer van Gerner, ritmeester in het regiment van den luitenant generaal Vitinghof, zonder kinderen overleden.

Johanna Christina van Dedem, getrouwt met Evert Elbert Antoni van Pallant, heer van Suithem, waar by gewonnen is eene dochter.

Conradina Willemina van Dedem, gehuwt met Antoni Swier van Haersolte, heer van Bredenhorst, Elsen, Staverden, en Zwaluwenburg, kommandeur van de Duitsche orde, zoon van Antoni van Haersolte, en vrouwe Johanna van Haersolte.

WILLEM JAN VAN DEDEM, zoon van Gysbert van Dedem en Anna Catrina Coppier van Kuilenburg, heer van den Berg, Maurick, Oldenaller, en Hoevelaken, verschreven in de ridderschap van Over-Yssel, en uit dien hoofde Dinkwaarder van de Hoge Bank van justitie, en stadhouder van de lenen van de provincie van Over-Yssel, *is* gehuwt met Gerbregt van Delen, dochter van Hermen van Delen, heer van Spankeren en Bokhorst, ontfanger generaal des kwartiers van de Veluwe, en van Geertruid van Wynbergen. Uit dit huwelyk zyn gewonnen een zoon en twee dochteren, *als:*

1. GYSBERT WILLEM VAN DEDEM, heer van den Berg, gehuwt met Theodora Margriet, dochter van Jan van Ysselmuiden, tot de Rollekaat, en Theodora van Essen van de Schaffelaar.
2. *Geertruit van Dedem*, getrouwt met Jasper Hendrik, zoon van Dirk van Linden tot Ressen, en Willemina Bentinks, ordinaris Raadt in den hove van Gelderlandt.
3. *Anna Catrina van Dedem*, ongehuwt gestorven.

ALEXANDER VAN DEDEM, zoon van Gysbert van Dedem, en Anna Catrina Coppier van Kuilenburg, heer van Vosbergen, is wegens de ridderschap des kwartiers van de Veluwe president der ordinaris Gedeputeerden des kwartiers van de Veluwe, Richter van Arnhem en Veluwenzoom, Curator van de akademie des vorstendoms Gelre en graafschaps Zutphen te Harderwyk. Hy is eerst getrouwt met Eusebia Wendelina, dochter van Philips van Zuylen van Nievelt, heer van Schouwenburg, en Bitter Heeck, uit welk *huwelyk* gesproten zyn drie zonen en even zo veel dochteren, die hier *volgen:*

1. *Gysbert Frederik van Dedem*, heer van Vosbergen, ontfanger van de gemene middelen van de baronny van Breda en Prinsselandt, comparerende in de *ridderschap* van de Veluwe.
2. *Frederik Hendrik van Dedem*, heer van Werfhorst, ontfanger generaal des kwartiers van de Veluwe, getrouwt met Henriëtta Gesina, dochter van Gerrit Frederik van Zuylen van Nievelt, heer van Schouwenburg en *luitenant* kolonel van een regiment infantery, en Geertruit van Wynbergen van de Glinthorst.
3. *Conraet Willem van Dedem*, kapitein in 't regiment van den brigadier van Haersolte, heer van Yrst.
4. *Anna Catrina van Dedem*, getrouwt met Jan Ernst, zoon van Gerrit van Echten tot den Relaer, en vrouw Aleida Glins, verschreven in de *ridderschap* van Over-Yssel.
5. *Henriëtta Christina Florentina van Dedem*, getrouwt met N. . . . . heer van Overlaar, zoon van NN. de Roode van Hekeren, en vrouwe NN. kapitein in het Gelderschе regiment.
6. *Bitter Maria van Dedem*, jong gestorven.

Alexander van Dedem is *na* de doodt van Eusebia Wendelina van Zuylen *van Nievelt hertrouwt met Wendelina* van Dedem, zyn oom Johan van Dedems en Geertruit van Wynbergens dochter, waar by geen kinderen.

HERMEN VAN DEDEM, *zoon* van Gysbert van *Dedem* en Christina van Haersolte, is geweest *Burgermeester der stadt* Zwolle, en tweemaal getrouwt geweest; als eerst met Eetse van Spuelde, dochter van Johan van Spuelde, en Gesina van Haersolte, dochter van het huis te Yrst, waar by hy gene kinderen heeft gehad.

Voor de twede maal is Hermen van Dedem getrouwt met Geertruit van Beinhem van den Appelenburg, dochter van Floris van Beinhem en Mechtelt Keye. Uit dit bedt zyn gewonnen twee zonen en eene dochter.

1. *Floris van Dedem* } beide jong gestorven.
2. *Gysbert van Dedem* }
3. *Eva van Dedem*, gehuwt met Johan de Sigers ter Borch, Gedeputeerde van het landschap Drenthe wegens de ridderschap.

DELEN, (VAN) een oud riddermatig en vermaard geslacht in Gelderlandt.

BRAND VAN DELEN, beleent met het goedt Ten Hage ten Anstoot in den jare 1379, was getrouwt met N. N. uit welk huwelyk is gesproten:

Steven van Delen, die volgt; en

Helmborch, getrouwt met Johan van Wely. Weduwe geworden, beleent met twintig morgen lands in de maalschap Wely in 't kerspel Hyen, in 't jaar 1405, die zy voorts ten overstaan van Brand van Delen (hier onder volgende) transporteert op haar zoon, *Johan van Wely.*

STEVEN VAN DELEN vindt men nevens andere edelen ondertekent te hebben een verbondsbrief in den jare 1377. *Hy* is voor het jaar 1399 gestorven, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, in den jare 1399 beleent met Herscamp van Zweder van Heecker, geheten van Rechteren, en met het goedt Ten Hage in 't jaar 1405. Hy was getrouwt met Truda Gosen, dochter van . . . . ., die weduwe geworden is in 't jaar 1415.
2. *Daam van Delen*, gehuwt met Golde, Johan Pannekoek en . . . . dochter, zonder kinderen gestorven.
3. *Ber van Delen*, die ten vrouw kreeg Elizabeth . . . . van Laar dochter.

4. *Jan*

4. *Jan van Delen*, Richter te Wageningen in het jaar 1422.
5. *Wouter van Delen*, getrouwt met Lutgart.
6. *Steven van Delen*, bygenaamt de Oude, in het jaar 1434 gehuwt met . . . .
7. *Gerrit van Delen*, kreeg in 't jaar 1436 ten vrouwe . . . . .
8. *Hellenborch.*
9. *Elsebe.*
10. *Bela.*
11 *Jan van Delen* de jonge in 't jaar 1424.

In den jare 1400 is het maaggescheidt tusschen Steven van Delens kinderen opgerecht, waar by Jan van Delen, de jonge, van zyn hier boven gemelde broeders en zusters is toegedeelt het erf te Delen, uitgenomen een vierde, dat hun broeder Wouter van Delen daar in hadt.

Descendenten van Brand van Delen, oudste zoon van Steven van Delen.

Brand van Delen heeft uit zyn huwelyk met Truda Gosen gewonnen

1. *Evert van Delen*, beleent met Herscamp in 't jaar 1416 van Frederik van Hekeren, geheten Rechteren, en met het goedt ten Hage in 't jaar 1417. Hy kreeg ten vrouw Elizabeth van Bemmel.
2. *Steven van Delen*, amptman van St. Mariën in den jare 1439, bezegelt met zyn broeder Evert voornoemt den verbondsbrief in 't jaar 1436. Zyne vrouw was Bertholomea . . . . van Bemmels en . . . . dochter, zonder kinderen gestorven.

In den jare 1452 hebben Steven van Delen en zyne vrouw Bertholomea van Bemmel gesticht de vikary of kapellany ter eeren Gods, zyner gebenedyde moeder en maagdt Maria, en St. Antoni, den heiligen belyder, in de kerk te Otterloo ten Anstoot, op ons en onzer vrouwen altaar; mits dat zy patronen zullen blyven der zelver vikarye, en na hun beider doodt Stevens voorschreven erfgenamen, bevestigt van den bisschop van Utrecht in 't zelve jaar.

3. *Daam van Delen*, beleent met den Hage in den jare 1424. Zyne vrouw is geweest Margrieta . . . . van Plauen en . . . . dochter.
4. *Wendelmoet.*
5. *Hellenborch.*
6. *Grietje.*
7. *Henneken.*

In den jare 1415 is het maaggescheidt tusschen Truda, hare drie zonen en vier dochteren opgerecht, ten overstaan van Daam van Delen, Steven van Delen, Gerrit van Delen, en Brand Spaan.

Evert van Delen, oudste zoon van Brand van Delen, hadt met zyne vrouwe, N. van Bemmel, deze kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, beleent met Harscamp in 't jaar 1444 van Zweder, heere van Voorst en Keppel, gelyk zyn zalige vader in voortyden hem daar mede beleent hadt, gecompareert ten landdage in 't jaar 1471. Zyne vrouw was Bertrada, of Betta, Jacob Witten, en vrouw Margrieta van der Aa dochter.

In den jare 1451 is hem en zyne vrouwe Bertrada gegunt van den kardinaal Nicolaus, nuncius van den paus in Duitschlandt, op zyn huis te hebben een altaar, om door een bekwaam priester dienst te laten doen.

2. *Evert van Delen*, geestelyk, staat aan zyn broeder Brand van Delen zyn goedt in den jare 1465, ten overstaan van zyn neef, Steven van Delen . . . . . H: M: Bernt van Weze en . . . . . H: M: van Bronckhorst en . . . . . .
3. *Albert van Delen*, by transport Stevens van Delen, Borrens zoon, beleent met Laar, leenroerig aan de heerlykheit Linden in den jare 1453, ten overstaan van mannen van leen des hertogen van Gelre, te weten Johan van Brienen en Daam van Delen. Hy kreeg ten vrouwe Golda . . . . Golda . . . . van Galen en . . . dochter, gestorven in 't jaar 1484.

Daam van Delen, derde zoon van Brand van Delen, hadt uit zyne vrouwe Margrieta . . . . van Platten en . . . . dochter, de volgende kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, beleent met den Hage in 't jaar 1481, en met den Haverkamp in Twel, leenroerig aan den goede van der Horst, in Wilp, in 't jaar 1518, als erf zyns broeders Philips, 't welk hy in den zelven jare verpandde aan zyn neve Arnd te Boecop voor twaalf honderd Rhynsche guldens, ten overstaan van Evert van Delen van Herscamp en van Evert van Delen van Laar: ook is hem toegedeelt de Glindertiende, leen van den bisschop van Utrecht, item half Brylen, groot en klein.
2. *Philips van Delen*, toegelegt den Haverkamp, te leen roerende van heer Evert van Wilp, item de huizinge in de Waterstraat, item een akker lands in Arnhemmerenk, tegen Jans kamp van Delen over.
3. *Evert van Delen*, Reguliere in 't klooster in de Burgt, ten overstaan van de vrienden, als heer Engelbert van den Hardenberch, priester, Brand van Delen, Bartolt van Zallandt, Sander Tengnagel, en Johannes van Hulse, en voor Schepen van Arnhem, Johan van Brienen en Bartolt van Zallandt, doedt vertichnisse van vaderlyk en moederlyk versterf.
4. *Philippa*, geestelyke te Rhenen.
5. *Wilhelma*, geestelyke te Emmerik.
6. *Truda*, toegelegt des vaders huizinge, met de schuren aan der Stegen gelegen, met drie schaar weidens in Lauwicker Slach; item de kamp buiten de St. Jans poort.

Brand van Delen, Evert van Delens zoon, heeft kinderen gehad, als:

1. *Evert van Delen*, in den jare 1517 beleent met Harscamp van Frederik, heer te Voorst en Keppel. Hy kreeg ter vrouwe Ernesta . . . . van Harderwyk, en . . . Mulerts dochter, die hy tucht aan veertig mudden rogge daar over gestaan heeft Arnd te Boecop.
2. *Albert van Delen.*
3. *Claas van Delen*, beleent van Ernst Witte in het jaar 1487, by transport zyns broeders Evert van Delen, met een vierde van een erf in Oosterwolde.

Brand van Delen, Daam van Delens zoon, hadt kinderen, als:

1. *Daam van Delen*, beleent met den Hage in 't jaar 1533. Hy was gehuwt met Gerritje Henssen, anders Hengels, die hy tucht aan den Hage in de jaren 1534, 1538, en 1544. In den jare 1540 hebben zy met Arnd te Boecop te Herselo, en Gerorich van Lennip, zyne huisvrouw, den Haverkamp opgedragen aan Marten de Quade en Geertrult, zyn wyf, in een eeuwigen erfkoop, ten landdage gecompareert in 't jaar 1536.
2. *Otto van Delen*, erfgenaam van zyn broeder Daam, beleent met den Hage in de jaren 1449 en 1556. Hy kreeg ter vrouwe . . . . van Zallandt, en . . . . dochter.

Evert van Delen, Brand van Delens zoon, hadt met zyne vrouwe, Ernesta, deze kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, beleent met Herscamp in 't jaar 1530 van Otto van Voorst, als momber der kinderen van Voorst en Keppel, zyne nichten. Zyne vrouw was Betta, Arnd te Boecop en Zwedera van Wynbergens dochter, die hy in den zelven jare tuchtigt aan veertig mudden rog en twintig goudguldens. Hy is gestorven den 13 Maart des jaars 1556.
2. *Johanna*, haar man . . . . Tengnagel . . . .
3. *Albert van Delen*, de oude, op de ridderceel van het jaar 1539, geweest ten landdage in de jaren 1556, 1570, en vervolgens. Zyne vrouw is geweest Geertjen, dochter van Hugo van Middendorp, en Geertruit . . . .

Otto van Delen, zoon van Brand van Delen, Daams zoons zoon, heeft gehad eene dochter

Johanna van Delen, die ten man kreeg Wilt, Willem van Broekhuysen en Margareta van Spuelden zoon, beleent met den Hage by transport van Otto voornoemd, vermogens huwelyks-voorwaarde van den jare 1557, hy Otto daar aan tucht behoudende. Zy tucht haar man in 't jaar 1581, en maakt dit goedt onder hare kinderen deelbaar in 't jaar 1602.

De kinderen van Brand van Delen, Everts zoon, zyn deze:

1. *Brand van Delen*, de jonge, beleent met Herscamp in het jaar 1557 van Johan van Pallandt, heer tot Voorst en Keppel. Zyne vrouw is geweest Everhardina . . . . van Burgarden en . . . . van Voorst van Rechteren dochter, die hy tucht aan Herscamp; dan hertrouwende aan vyftig goudguldens en vyf mudden rogge, zullende de oudste zoon zyne broederen en zusteren uitkeeren drie duizend guldens.
2. *Arnolda*, die ten man hadt Ruderick, Wolter de Wolff en Mechtelt van Duyne zoon.
3. *Ernesta*, gehuwt met Johan, zoon van Johan van Middachten en Berta Duys.
4. *Everharda*, buiten echt gestorven.

Albert van Delen, de oude, mede Everts zoon, hadt kinderen, als:

1. *Steven van Delen*, wiens vrouw geweest is Geertruit, Claas van Oldenbarneveldt, amptman van de vrouw abdisse van Elten, en Anna . . . . dochter, op de ridderceel van 't jaar 1581, en voorts op lands- en kwartierdagen verschenen tot den jare 1593.
2. *Hugo van Delen*, dood geschoten.
3. *Aaltje*, of *Nale*, gehuwt met Winant, Celeman van Ommeren, Scholtus tot Ede, en de Truye Voets zoon, kapitein van een kompagnie te voet en te paardt.
4. *Evert van Delen*, die ten vrouw hadt Ermgart, Geurt Gaelmans en . . . . dochter, weduwe Botter, uit welk huwelyk herssproten zyn:
   1. *Antonetta.*
   2. *Hugo*, in echt getreden met Ambrosius, zoon van Dirk van Ommeren, scholtus tot Ede, en Johanna Maurits Pannekoek, schokus te Barneveldt.
5. . . . . *van Delen*, dood gestoken.

Brand van Delen, de jonge, hadt deze nakomelingen:

1. *Evert van Delen*, gehuwt in den jare 1570 met Otta, Winand van Delen tot Laar, en Anna van Cattenborchs dochter, weduwe van Hekeren.
2. *Jan van Delen*, gesneuvelt in den slag op den Herdenberg in 't jaar 1580.
3. *Zweder van Delen*, beleent met den adelyken setel te Herscamp in den jare 1608 van Jan van Pallandt, banderheer te Voorst, heer tot Keppel, en vryheer des Hams.

Hy heeft ter vrouwe gehad Tetta, Willo Friese, heer tot Loquart, Risum en in den Ham, en Catharina van Kniphuysens dochter, weduwe van Pieter Ripperda, die hy tucht in vyf honderd ryksdaalders, ten overstaan van Gerhart van Rouwenoort, als leenman.

4. *Jakob van Delen*, getrouwt met Hyma, dochter van Wibbolt van Eusum, heer van Nieuwenoort, en Hilla Ripperda.

STEVEN VAN DELEN, zoon van Albert van Delen den ouden, hadt deze kinderen:

1. *Claas van Delen*, gehuwt den 30 November des jaars 1600 met Helena, Jakob van Harderwyk en Margareta Hackforts dochter, zonder kinderen gestorven. Claas van Delen is hertrouwt met Margareta, Peter van Appeltoorn en Henrica van Herwarden dochter, en ten landdage verschenen in den jare 1604. Hy is in 't jaar 1638, en zy in 't jaar 1652 overleden.
2. *Antonetta*, die ten man heeft gehad Karel, Willem Suyllen Bentink, en Lamma Schimmelpenninck van der Ooy zoon, tot den Berencamp.
3. *Gerharda*, gehuwt met Johan, Floris Hackfort tot Schaffeler en Margareta Botter van Snellenborch zoon, Raadt in Gelderlandt.
4. *Alberta*.

ZWEDER VAN DELEN, zoon van de jonge Brand van Delen, heeft gehad de volgende kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, in Hungarye gestorven.
2. *Hector van Delen*, heer te Risum, Loquart, Harscamp, en in den Ham, hoveling, beleent met den adelyken setel en 't huis Harscamp in 't jaar 1615 van Johan van Pallandt, bannerheer. Hy kreeg ten vrouwe Anna Elizabeth, Robert van Leerbach, en Anna van Dalwichs dochter, die weduwe geworden is in den jare 1618, en heeft geleeft tot het jaar 1637.
3. *Catharina Maria*, in echt getreden met Herbert . . . . de Baar en Eva Keteler van der Asse zoon, erfmaarschalk van Osenbruch.

JACOB VAN DELEN, Brand van Delens de jonge vierde zoon, heeft met zyne vrouw Hyma van Eusum gewonnen eene dochter, genaamt

Margareta van Delen, die ten man kreeg Jorrien, Philips van Buseck en . . . . zoon, uit welk huwelyk is gesproten

Hyma, getrouwt met Johan . . . . van Meternich en . . . . zoon.

HECTOR VAN DELEN, Zweder van Delens zoon, hadt de volgende kinderen, als:

1. *Brand van Delen*, jong gestorven.
2. *Willem van Delen*, mede jong gestorven.
3. *Borchart Willem van Delen*, heer te Risum, Loquart en Camp, beleent met Harscamp in 't jaar 1631, buiten echt gestorven in den jare 1637.
4. *Robert van Delen*, jong gestorven.
5. *Elizabeth van Delen*, in den jare 1639 ongehuwt overleden.
6. *Hyma Christina van Delen*, eerst getrouwt met Jakob, Joachim Ripperda, en Otta van de Kloosters zoon, heer te Fernsum, weduwenaar. In haar twede huwelyk heeft zy gehad Diderik Adam van Weerdenburch, en . . . . van der Voorts zoon, overste. Zy was vrouw te Risum, en Loquart, en beleent met Harscamp in 't jaar 1633 van Johan Frederik van Pallandt, heer te Voorst.
7. *Anna Tetta van Delen*, die ten man hadt Hans Caspar, Hendrik van Lindenaer en Johanna van Merode zoon, waar uit drie dochters zyn gesproten, als:
   1. *Catharina Elizabeth*.
   2. *Elizabeth*; en
   3. *Everhardina*.
8. *Everhardina van Delen*, tweemaal gehuwt, eerst met Arnold, Willem van Bardesius, heer van Warmelhuysen en Heylo, en Catharina van Loo, zoon. In haar twede huwelyk kreeg ze Adolphus Martini, dan zeide zyn rechte naam te zyn Adolph van der Meden, zoon van den Duitschen kanceller des konings van Denemarken.

CLAAS VAN DELEN, Steven van Delens oudste zoon, en Albert van Delen des ouden zoons zoon, heeft in zyn twede huwelyk met Margareta van Apeltoorn gezien de volgende kinderen, als:

1. *Steven van Delen*, getrouwt in den jare 1641 met Swane, Henrik van Essen, Raadt in Gelderlandt, en Richter te Arnhem, en Swane Lose dochter, zonder kinderen gestorven. Hy verscheen ten landdage in 't jaar 1645.
2. *Geertruit van Delen*, in 't jaar 1641 gehuwt met Dirk, zoon van François van Linden, heer te Hemmen, en Anna van Linden, weduwenaar. Zy is in het jaar 1689 overleden.
3. *Johan van Delen*, kapitein. Zyne vrouw was Geertruit, Jakob van Bronkhorst en Aleida de Cock van Delwynen dochter. Hy is in den jare 1680 gestorven.
4. *Helena van Delen*, getrouwt na 't jaar 1650 met Henrik Herman, zoon van Johan van der Heil tot Holthuysen, en Alyt Sibylla van Spuelde, landrentmeester van de Veluwe. Zy is den 20 November des jaars 1671, en hy den 24 September des jaars 1684 overleden.
5. *Peter van Delen*, luitenant, getrouwt in het jaar 1652 met Margareta, Johan van der Heil, en Aleida Sibylla van Spuelde dochter. Hy compareerde ten landdage in den jare 1655, en overleedt den 10 Augusty des jaars 1674. Zyne vrouw is den 26 January des jaars 1717 gestorven.

JOHAN VAN DELEN, Claas van Delens zoon, heeft by zyne vrouwe, Geertruit van Bronkhorst, gewonnen:

1. *Claas van Delen*, vaandrig, was ongehuwt, en sneuvelde voor Mastricht in den jare 1676.
2. *Jakob Jan van Delen*, getrouwt in 't jaar 1682 met Anna Elizabeth, Evert van Delen van Laar, en vrouw Johanna van Broeckhuysen tot Eschoten dochter, verschreven ten landdage in het jaar 1682 en de volgende.
3. *Steven van Delen*, gehuwt in 't jaar 1686 met Agnes Jannetta van der Meulen tot Druyten en vrouw *N.* van Rantwyk dochter, verschreven ten landdage in 't jaar 1682 uit het Veluwsche, en namaals uit het Nymeegsche kwartier. Hy stierf den 10 July des jaars 1716, en zyne vrouw na hem den 12 Maart des jaars 1719.
4. *Aleida van Delen*.
5. *Margareta van Delen*.
6. *Geertruit van Delen*, in echt getreden met Karel, Steven Bentinck van den Berencamp, en vrouwe Judith van Steenbergens zoon. Zy is gestorven in 't jaar 1685, en haar man in 't jaar 1709.
7. *Diderik van Delen*, jong gestorven.

PETER VAN DELEN, mede Claas van Delens zoon, won by zyne vrouwe Margareta van der Heil:

1. *Claas van Delen*, vaandrig, ongetrouwt gestorven den 19 September des jaars 1673.
2. *Alyd Sibylla van Delen*, jong gestorven.
3. *Alyd Sibylla van Delen*, getrouwt in 't jaar 1676 met Johan Albert, Frederik van Pobitz en vrouw Anna Benigna Rosenau zoon, voor Doornik gesneuveit in het jaar 1709.
4. *Johan van Delen*, ongetrouwt, als kapitein van de guarde, gebleven in Ierlandt in 't jaar 1690.
5. *Steven van Delen*, ten landdage verschreven in 't jaar 1687; was landmuntmeester van de Veluwe, *en Curator* der akademie des vorstendoms Gelre en graafschaps Zutphen te Harderwyk, en gestorven den 17 February des jaars 1716.
6. *Diderik van Delen*, ongetrouwt. Hy was vaandrig, en bleef voor Bon in het jaar 1689.
7. *Margareta van Delen*, buiten echt gestorven in den jare 1723.
8. *Sibylla van Delen*.
9. *Geertruit Henrika van Delen*.

STEVEN VAN DELEN, Johan van Delens zoon, heeft uit zyn huwelyk met Agnes Jannetta van der Meulen gezien vier zonen en eene dochter, met name:

1. *Claas Hans Willem van Delen*, luitenant kolonel in een regiment te voet, en majoor van de Veurne. Hy trouwde in het jaar 1718 met Margariet, Otto van Wyen tot Echteld en vrouwe Syna van Delens dochter, die den 5 February des jaars *1720 overleden is. Hy* is hertrouwt met N. N. . . dochter van N. N. Cronstrom, luitenant generaal van de infantery, en vrouwe N. N.
2. *Jakob Johan van Delen*, heer van Middeldorp en Oud-Amellsweerd; ten landdage *verschreven in het jaar 1715*, gehuwt met N. N. Clignet.
3. *Jan Hendrik van Delen*, heer van Horssen te Druten, ordinaris Gedeputeerde des kwartiers van Nymegen, verschreven ten landdage in het jaar 1719.
4. *Steven van Delen*, ten landdage verschreven in den jare 1720.
5. *Geertruit van Delen*, in den jare 1718 in echt getreden met Willem, Wilt Jan van Broekhuysen tot den Gelderschen toren en vrouw Geertruit Freda Nagels zoon, heer van den Gelderschen toren, en overste luitenant in de infantery.

Descendenten van Bor van Delen, *derde zoon van* Steven van Delen.

BOR VAN DELEN heeft uit zyne vrouwe Elizabeth van Laar nakomelingen gehad, als:

1. *Steven van Delen*, amptman van St. Mariën, beleent met Laar, hem aangeërft van zyne moeder in den jare *1431*, doodgeslagen van Jan Knorren in het jaar 1453.
2. *Daam van Delen*.
3. *Jakob van Delen*.
4. *Brand van Delen*.
5. *Arend van Delen*.
6. *Johan van Delen*, getrouwt met Johanna . . . . cedeert zyn aandeel van Laar aan Albert van Delen, zyn neef.
7. *Claas van Delen*, die ter vrouwe kreeg Alyd . . . .

STEVEN VAN DELEN, Borre van Delens oudste zoon, hadt twee zonen, als:

1. *Willem van Delen*, die weder een zoon hadt, als de vader, *Willem van Delen* genaamt.
2. *Brand van Delen*, momber van zyn broeder Willems kinderen.

JOHAN VAN DELEN, zesde zoon van Bor van Delen, hadt met zyne vrouwe Johanna een zoon, genoemt:

Borre van Delen, die ten vrouwe kreeg . . . .

ALBERT VAN DELEN, zoon van Evert van Delen, en Brand van Delens zoons zoon, als boven is gemeld, by trans-

transport van Steven van Delen beleent met Laar in den jare 1453. Hy heeft by zyne vrouwe, Bolda van Galen, gewonnen de navolgende kinderen, als:

1. *Evert van Delen van Laar*, onder de edelen van de Veluwe in de jaren 1471 en 1502 enz. toegenaamt *Ham van Laar*. Zyne vrouw was Willemken, Wynant van den Broek en Bemmels dochter. Hy is beleent met het goedt, geheten de Hof te Laar, in het jaar 1471, en is gestorven in 't jaar 1529.
2. *Steven van Delen*, buitens lands gestorven.
3. *Otte van Delen*, mede buitens lands gestorven.
4. *Jan van Delen.*
5. *Gysbert van Delen*, die in zyn eerste huwelyk hadt . . . en in zyn twede Lemoip . . . .
6. *Lennep van Delen.*

Evert van Delen, Albert van Delens zoon, hadt met zyne vrouwe, Willemken Wynen van den Broek, deze kinderen, als:

1. *Albert van Delen*, verkocht Laar aan den hertog, die het opdroeg aan Jan van Linden, en hy is buiten echt gestorven.
2. *Belia*, of *Bly van Delen*, stierf ongetrouwt.
3. *Brand van Delen*, buiten echt gestorven.
4. *Jutta van Delen*, mede ongehuwt gestorven.
5. *Winant* of *Winolt van Delen van Laar*, op de Ridderceel van het jaar 1555, en voorts ten landdage gecompareert tot het jaar 1570. Hy kreeg ter vrouwe Anna . . . van Cattenborch en Pavoords dochter. Deze echte lieden hebben hunne kinderen (hier onder volgende) gescheiden ten overstaan van Cornelis van Delen, landdrost van 's Herenberg, Johan Hackfort, Brand van Delen, en Albert van Delen, Kornelis zoon, in den jare 1562. Winant van Delen is in 't jaar 1573 na zyne vrouw overleden.

Gysbert van Delen, mede zoon van Albert van Delen, heeft kinderen gehad, als:

1. *Walraven van Delen*, die ter vrouwe kreeg . . . . . en Borgers dochter.
2. *Kornelis van Delen*, landdrost van 's Herenbergh in het jaar 1563. Zyne vrouw was . . . . Heerd en . . . . dochter.
3. *Oswolda van Delen*, gehuwt met Evert Gerrit van de Voorst, in de Voorst, en Gadert Splinters zoon. Zy is weduwe geworden in den jare 1560.

Winant of Winolt van Delen, Evert van Delens zoon, won uit zyn huwelyk met Anna van Cattenborch:

1. *Floris van Delen*, gebleven in 't beleg voor Haarlem.
2. *Otta van Delen*, die ten man kreeg Philips . . . . van Heekeren en . . . . zoon; na des zelfs overlyden hertrouwt met Evert, Brand van Delen en Everharda van Bingardens zoon.
3. *Wilhelma van Delen*, ongehuwt gestorven.
4. *Juliana van Delen*, die ten man kreeg Henrik, Collert van Linden en juffer . : . . van Broekhuysens zoon.
5. *Evert van Delen*, te Laar, getrouwt in den jare 1562 met Elizabeth, Albert van Leeuwen en Hilgond van Meerten dochter. Hylikslieden waren Wynolt van Delen, Brand van Delen, en Johan van Cattenborch, wegens den bruidegom; Adriaan van Leeuwen en Herman van Leeuwen, wegens de bruidt. Hy is beleent met Laar wegens overgifte zyns vaders in het jaar 1562.
6. *Alberta van Delen*, nonne te Harderwyk in 't jaar 1583.

De kinderen van Kornelis van Delen, Gysberts zoon, zyn de volgende, als:

1. *Gysbert van Delen*, jong gestorven.
2. *Albert van Delen*
3. *Kornelis van Delen*
4. *Walraven van Delen* } alle buiten echt gestorven.
5. *Hubert van Delen*
6. *Oswolt van Delen*
7. *Claas van Delen* tot Heese, wiens vrouw geweest is Christina . . . . Mom en . . . . . Hackforts dochter.
8. *Alyd van Delen.*
9. *Anna van Delen.*
10. *Gysberta van Delen.*
11. *Maria van Delen*, getrouwt met Johan, zoon van . . . . Frens en . . . . . . weduwe geworden in 't jaar 1619.
12. *Wynand van Delen*, die ter vrouwe kreeg Johanna . . . . van Pallandt, en Charlotte van Schellarts dochter, zonder kinderen gestorven.

Evert van Delen, Winand van Delens tot Laar zoon, heeft kinderen gehad.

1. *Albert van Delen* tot Laar, ten landdage verschenen in den jare 1594. Hy trouwde in 't jaar 1610 met Zeina, Peter van Apeltoorn en Henrica van Herwaardens dochter, beleent met Laar in den jare 1588. Hy heeft geleeft tot het jaar 1647, en zy tot den jare 1664.
2. *Herman van Delen*, gehuwt met Catharina, Karel van Gelder en Fenna van Broekhuysens dochter.
3. *Floris van Delen*
4. *Anna van Delen* } tweelingen in de wieg gestorven.

Claas van Delen, Kornelis zoon, heeft deze kinderen gehad:

1. *Maria van Delen*, tot Heese, getrouwt met Willem Botter, Engelsch kapitein, gestorven in het kraambedde van Claas Botter, jong gestorven.
2. *Aleida van Delen*, wiens man geweest is Dirk, Dirk van der Hoevelwyk tot Bimmen en Margareta van Rouwenoorts zoon.
3. *Elizabeth van Delen*, die ten man kreeg Matthys, Christiaan van Berreveld en Elizabeth Bentinx zoon.

Albert van Delen, Everts zoon, won uit zyne vrouwe Zeina van Apeltoorn:

1. *Evert van Delen tot Laar*, ten landdage verschreven in het jaar zestien honderd en in de veertig, Richter van Arnhem en Veluwenzoom in 't jaar 1671. Hy trouwde in 't jaar zestien honderd en in de veertig met Johanna, Adam van Broekhuysen en Anna de Cock van Oppynen dochter, die in 't jaar 1679 overleden is, en hy in 't jaar 1680.
2. *Elizabeth van Delen*, buiten echt gebleven.
3. *Herman van Delen tot Brekhorst*, gehuwt in 't jaar 1650 met Geertruit, Wolter van Wynbergen en Judith van de Cloosters dochter, ontfanger generaal des kwartiers van de Veluwe in den jare 1653, overleden den 18 April des jaars 1681, en zyne vrouw den 13 Augusty des jaars 1707.
4. *Margareta van Delen*, jong gestorven.

Herman van Delen, mede Everts zoon, hadt by zyne vrouwe Catharina van Gelder:

1. *Fenna van Delen*, getrouwt met Wilt, Willem van Broekhuysen en Maria, of, volgens zommigen, Johanna van Uyterwyks zoon, kapitein, die den 12 November des jaars 1673 gestorven is. Zy overleedt den 25 September des jaars 1676.
2. *Everarda van Delen*, getrouwt in 't jaar 1622 met Otto, Philips van Spuelde en Geertruit van Wynbergens zoon, die den 18 Maart des jaars 1649 gestorven is, zy den 8 September des jaars 1669.
3. *Joanna van Delen*, wiens echtgenoot in den jare zestien honderd en in de dertig geworden is Arnd, Johan van Haersolte en Gerharda van Hoeclums zoon, drost van Breèvoort, en overste luitenant van een regiment te voet. Joanna is den 23 September des jaars 1669 overleden.
4. *Karel van Delen*, tot den Gelderschen Toren, die hy in den jare 1653 verkocht aan zyn zwager Broekhuysen. Zyne vrouw was Margareta, dochter van Valenus Zwaan en Elizabeth van Stontenborch, die in de maandt April des jaars 1661 is overleden. Hy stierf den 11 Augusty des jaars 1679.

Evert van Delen, Alberts zoon, won by zyne vrouwe van Broekhuysen de volgende kinderen, als:

1. *Albert van Delen*, buiten echt gestorven den 6 October des jaars 1658.
2. *Adam van Delen*, ten landdage verschenen in den jare 1697, of 1698, en ongehuwt gestorven den 18 April des jaars 1703.
3. *Claas van Delen*, ongehuwt gestorven den 26 November des jaars 1680.
4. *Brand van Delen*, kapitein, bleef buiten echt, en wierdt doodgeschoten den 18 May des jaars 1680.
5. *Seina van Delen*, getrouwt in 't jaar 1671, met Otto, Reinier van Wyhe tot Echtolt, en vrouwe Maria van Brederodes zoon. Zy is in de maandt February des jaars 1717 overleden.
6. *Anna Elizabeth van Delen*, die ten man kreeg Jakob Jan van Delen (boven genoemt) en gestorven den 15 December des jaars 1725.

De kinderen van Herman van Delen, twede zoon van Albert van Delen, zyn:

1. *Judith van Delen*, ongetrouwt gestorven den 8 October des jaars 1724.
2. *Albert van Delen*, ten landdage verschreven in den jare 1678, ontfanger generaal des Veluwschen kwartiers in het jaar 1681, heer van Maurick en Oldenaller, gestorven den 9 January des jaars 1724.
3. *Wolter van Delen*, jong gestorven.
4. *Seina van Delen.*
5. *Jan van Delen*, buiten huwelyk gestorven den 5 May des jaars 1676.
6. *Evert van Delen*, brigadier en kolonel te voet, beschreven als amptjonker van Ede in den jare 1712, en buiten echt gestorven den 23 Augusty des jaars 1714.
7. *Gerbrech van Delen*, getrouwt in het jaar 1696 met Jan Willem, Gysbert van Dedem, en vrouw Anna Catharina Coppier van Kullenborg zoon, overste luitenant in den jare 1707, dingwaarder en stedehouder van de lenen der provincie van Over-Yssel.
8. *Margariet van Delen*, ongehuwt gestorven den 27 December des jaars 1683.
9. *Wolter van Delen*, mede buiten echt gestorven.
10. *Woltera van Delen*, gehuwt in 't jaar 1708 met Wilt Gerrit Jan, Wilt Jan van Broekhuysen en vrouw Geertruit Freda Nagels zoon; stierf den 5 July des jaars 1714.

Karel van Delen, Hermans zoon, hadt twee zonen, genoemt:

Herman van Delen
Valerius van Delen } beide buitens lands gestorven.

Descendenten van Jan van Delen, vierde zoon van Steven van Delen.

Jan van Delen, Richter te Wageningen, heeft de volgende

gende kinderen gehad, als:

1. *Steven van Delen.*
2. *Jakob van Delen.*
3. *Evert van Delen*, bezegelt de verbondsbrieven in den jare 1438.

Staven van Delan de oude, zesde zoon van zyn vader Steven van Delen, hadt een zoon, genoemt

Gerrit van Delen, die mede den verbondsbrief bezegelde in den jare 1436. Zyne vrouw was . . . .

Garrit van Dalan, Steven van Delens zevende zoon, heeft gehad een zoon, en eene dochter, met name:

1. *Steven van Delen*, beleent met Eeschoten in den jare 1466. Zyne vrouw is geweest . . . .
2. *Wesme van Delen*, die haar goedt in de Veluwe opdroeg aan haren broeder, Steven van Delen, in het jaar 1440.

Steven van Dalen voornoemt heeft ten zoon gehad

Gerrit van Delen, beleent met Eeschoten in den jare 1481, nevens erve Stevens van Delen vernieuwt eedt in 't jaar 1492.

Deze voornoemde Gerrit van Delen heeft gehad drie dochteren, genaamt:

1. *Alyd van Delen*, beleent met Eeschoten in 't jaar 1527.
2. *Styne van Delen*, na haar zustera doodt beleent met Eeschoten in den jare 1538. Zy kreeg ten man Henrik Woltersz. van Noresel.
3. *Jutte van Delen.*

DUSSEN, (vander) een voornaam oud adelyk geslacht, herkomstig uit de Grote Waardt van Zuid-Hollandt, waar in het verscheide heerlykheden en leengoederen van oude tyden af heeft bezeten. Het voert den naam naar het riviertje de *Dussen*, zynde het slot of huis *vander Dussen* ook aldaar gelegen, waar van breder boven in dit Woordenboek in de letter D melding is gedaan, en alwaar wy dit geslachtregister ook zouden geplaatst hebben, indien wy het eerder in die order hadden kunnen machtig worden.

Van de Heeren *Vander Dussen* vindt men al gewag gemaakt in 't midden van de twaalfde eeuwe, als onder anderen van Heer Jacob vander Dussan, ridder, die in 't jaar 1156, nevens andere ridderen, en edelen, van wegens grave Dirk den VI van Hollandt bezegelde de openebrieven van accoord over de permutatie van eenige Hollandsche kerken en geestelyke goederen tusschen den gemelden grave en den abt van Epternach; als mede van Heer Libert vander Dussan, ridder, de welke in 't jaar 1259 als getuige stondt over de donatie van tien maten rogge by Gerard, Heere van Grimbergen, mitsgaders over de belofte, by den zelven gedaan van honderd Lovensche ponden tot afkoop van den kruistocht, by hem aangenomen te doen naar 't Heilige Landt, te zullen geven aan die genen, die in deszelfs plaatse daar naar toe zouden reizen, beide de zelve giften te heffen uit zyne tienden te Havelsdonk.

Doch de eerste Heer *vander Dussen*, van welken men tot nog toe met goede probable documenten en bewysstukken een vervolgend geslachtregister kan opmaken, is Heer Jan vander Dussen, ridder, die in den jare 1288 met Jan den eersten, hertog van Brabandt, was in den beruchten slag, die op den 4 Juny voorviel tusschen den gemelden hertog en Hendrik, grave van Luxemburg, by Woeringen, een kasteel tusschen Nuyts en Keulen gelegen, alwaar graaf Hendrik van Luxemburg met zyn broeder, benevens vele andere brave ridders, dood bleef, en deze heer Jan vander Dussen gekwetst wierdt. Hy trouwde met Elizabeth, dochter des Heeren van Polanen, welke in 't jaar 1298 in vruchtgebruik bezat verscheide tienden van landen, gelegen by het riviertje de Alme, in Zuid-Hollandt, volgens een brief van 't Kapittel van St. Pieter te Utrecht, en eene akte van *Vidimus* daar van gegeven door Florens van Wevelinkhoven, bisschop van Utrecht, van den jare 1382. Zy lieten, voor zo veel bekend is, na twee zonen, namentlyk:

Jan, die volgt, en

Arent, van welken naderhandt melding zal worden gedaan.

II. Jan vander Dussen, Jans zoon, ridder, Heer van Dussen, en van Aartswaarde, hadt volgens de brieven van het Kapittel van St. Pieter, hier boven gemeld, in 't jaar 1298 in erfpacht onder zekere jaarlyksche recognitiën, verscheide partyen van tienden, gelegen aan de Alme in Aartswaarde en Hekenesse. Hy wierdt in 't jaar 1305 gemeld onder de Edelen, en de Ridderen, die door Willem den III, grave van Hollandt, gecommitteert waren om te informeren wie wegens hunne geboorte vry van schot en lot moesten zyn. Hy kocht in 't jaar 1316 een huis en hofstadt, nevens een hoeve lands, gelegen aan het riviertje de Dussen, van de mombers der kinderen van Boudyn van Dubbelmonde, en wierdt daar mede, benevens met het gerigte aldaar, als ook met de tienden aan de Alme verlyd door Gerard Heer van Hoorne en Altena. Hy stondt in 't jaar 1325, nevens eenige prelaten en andere ridderen, als zegsman over het verschil, dat die van Dordrecht hadden wegens het stapelrecht met eenige steden van Hollandt, en verkreeg in 't jaar 1326 van Willem van Henegouwen, grave van Hollandt, in alle zyne heerlykheden en ambachten in Zuid-Hollandt te mogen stellen een gewaard rechter, welken graaf hy nevens zynen zone Jan vander Dussen, beloofde te bevryden van de borgtocht van 350 ponden Hollandsch jaarlyksche by hem gedaan aan heere Philip van Wassenaar, ten gevalle van des zelfs huwelyk met zyne dochter, vrouwe Elizabeth van der Dussen, blykende al het zelve by de brieven van die jaren, en de aktens, daar van in handen zynde. Hy trouwde tot zyne eerste vrouwe jonkvrouw Jacoba van Drongelen, Willems dochter, en zuster van Heere Jan van Drongelen, en tot zyne twede vrouwe jonkvrouw Agnes van der Boukhorst, zuster van Florens van der Boukhorst, die in 't jaar 1436 baljuw en dykgraaf van Delflandt en Schielandt, en in 't jaar 1345 baljuw en dykgraaf van Amstellandt en Waterlandt was. Hy lystochtte deze laatste in 't jaar 1322 onder de borgtocht van heere Jan van Drongelen, zyn zwager, met 150 ponden Hollandsch jaarlyksch, te heffen uit zyne tienden te Nieuwerkerk op de Alme, in Gysbert Both van der Eems ambacht. Uit het eerste huwelyk liet hy na twee zonen en twee dochteren, als:

1. *Jan van der Dussen.*
2. *Nicolaas van der Dussen.*
3. *Elizabeth van der Dussen.*
4. *Soete van der Dussen.*

En uit het twede huwelyk een zoon,

5. *Florens vander Dussen* wiens nakomelingen hier na zullen volgen.

Jan vander Dussen, Jans zoon, knape, heer van het huis of slot vander Dussen, van Aartswaarde, en van de hoge heerlykheit de Hage, nu Haegoort genaamt, gelegen op de grenzen van Brabandt, en uit dien hoofde ten tyde van Jan den III, hertog van Brabandt, ook onder den Brabandschen adel vermeld, zo als blykt uit het leenregister van Brabandt, beginnende met het jaar 1312, en eindigende met het jaar 1350. Hy hadt ten vrouwe jonkvrouw Baarte van Dorp, dochter van Arent van Dorp Eliasz. in 't jaar 1323, baljuw en dykgraaf van Delflandt en van N. van Rodenrys, Florens dochter, die hy in 't jaar 1329 lystochtte aan verscheide leengoederen in Aartswaarde en Muilkerk, en stierf zonder oir. *Zy hertrouwde naderhandt, uitwyzende de brieven* van Willem den V, grave van Hollandt, van dato 7 Maart 1354, *aan Heer* Gerard van der Heyden, Heere van Boutershem, 1350 drossaardt van Brabandt, die weduwenaar was van Baerte van Dulvenvoorde, bastaardt dochter van Willem van Dulvenvoorde, Heere van Oosterhout.

Elizabeth vander Dussen, Jans dochter, trouwde in 't jaar 1321 met heere Philips van Wassenaar, ridder, zoon van Dirk van Wassenaar Phillips, heer van Wassenaar, enz. en van Barta van Kuik, zuster van Dirk van Kuik, burggrave van Leiden. Hy wierdt in 't jaar 1329 verlyd met de heerlyke goederen van Wassenaar, Ter Horst, Voorschoten, en Voorburg, benevens eenige zeedriften en tienden, en nog in 't jaar 1339, *uit hoofde* van zyne moeder Bartha van Kuik, met het burggraafschap van Leiden. Uit dit huwelyk zyn gesproten alle de baanderheeren van Wassenaar en burggraven van Leiden, tot op vrouwe Maria van Wassenaar, die in 't jaar 1525 trouwde met Jacob, prins van Ligne, en ridder van het Gulde Vlies.

Soete vander Dussen, Jans dochter, trouwde in 't jaar 1320 met Jan Oem, knape, in 't jaar 1321, heer van Barendrecht, zoon van Gillis Oem Claasz. en van Geertruid van Ratingen. Hy was in 't jaar 1321 baljuw van Zuid-Hollandt, en van 't jaar 1339 tot 't jaar 1333 Raadt en Rentmeester *generaal van Zuid-*Hollandt.

III. Nicolaas vander Dussen, Jans zoon, ridder, by 't overlyden van zyn ouder broeder Jan, Heere van het huis en de hofstadt vander Dussen, van den ambachte van Aartswaarde en de hoge heerlykheit den Hage, was in 't jaar 1342, ten verzoeke van Willem den IV, grave van Hollandt, nevens Jan van Haasten en Arent van Ysselstein, ridders, en Jan Westphaling, knape, borg voor Otto, Heer van Asperen, broeder van Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, wegens verschil, dat de zelve hadt met Jan, heere van Arkel, over de goederen en tienden van Hagestein. Hy beloofde in 't jaar 1343 te verlyen heer Willem van Dulvenvoorde, heer van Oosterhout, dat halve gerichte en ambachte van Standhaefsen by Geertruydenberg, hadt ten vrouwe N. N. en liet na

IV. Arent vander Dussen, Nicolaasz. ridder, heer van het huis en slot vander Dussen, en van den ambachte van Aartswaarde, wierdt ook by brieven van Johanna, hertoginne van Brabandt en Luxemburg, in dato den 11 October des jaars 1356 verlyd met de hoge heerlykheit de Hage, en den 10 December des jaars 1381 by Jan van Polanen, heer van de Leck, zynen neve, met de kleine polder, leggende in de Thuytelynswaart, aan den ambachte van Aartswaarde, en met het dagelyksche gerechte van een hoeve lands in Muylkerk. Hy trok in 't jaar 1371 met heer Willem van Brederode en andere ridderen tot hulp van Wenceslyn van Luxemburg, hertog van Brabandt, Luxemburg, enz. tegen Willem, hertog van Gulik, en was den 21 Augusty des zelven *jaars in* den beruchten slag van Baswyler, daar hertog Wenceslyn gevangen bleef. Hy wordt vermeld in de jaren 1387, 1392, en 1408 als baljuw van Zuid-Hollandt, en maakte in 't jaar 1387 het huis vander Dussen tot een kasteel, of huis van oorlog, doende in 't jaar 1393 het zelve merkelyk vertimmeren. Hy diende in 't jaar 1396 hertog Aalbrecht van Beyeren, als graaf van Hollandt, met tien mannen op zyne eige kosten in den oorlog tegen de Oost-Vriezen. Hy hadt in 't jaar 1392 een verschil met heere Jan van Drongelen, heer van Ethen en Meewen over hunne zwanedriften, 't welk door de tusschensprake van heer Arent vander Dussen, zyn neve, van Arent

van

van Drongelen, en van eenige andere ridderen en knapen, in der minne wierdt beſlecht en bygelegt, volgens de brieven daar van gemaakt en bezegelt op Aller Onnoſelen Kinderen dag 1392. Hy hadt getrouwt Alyd van Overryn, die hy gelyftocht hadt aan het huis en ſlot vander Duſſen, benevens nog aan eenige goederen, breder blykende by brieven van hertog Albrecht van Beyeren in dato 13 July 1393. Zy lieten na vier zonen, als:

1. *Nicolaas* Arentsz. *vander Duſſen*, ridder en broeder der order van St. Jan te Jeruzalem, tegenwoordig genaamt de Malthezer order, wierdt by 't overlyden van zynen vader, heere van den Hage, van 't huis en ſlot vander Duſſen, en van den ambachte van Aartswaarde, welke hy beide afſtondt en overgaf 1417 aan Arent vander Duſſen, zyn broeder, en verkocht 1434 de hoge heerlykheit den Hage, of Haaghoort, aan Dirk vander Merwede, ridder, heere van 's Gravemoer, zyn neve, volgens de brieven daar van zynde in dato 3 September 1434, hangende aan de zelve zyn zegel, of wapen, zynde een Bourgoens St. Andries kruis, geſchakeert met twaalf rode en witte blokjes, op een veldt, het bovenſte gedeelte geel en het onderſte zwart, hebbende twee griffioenen tot ſupports of tenans.
2. *Arent vander Duſſen* Arentsz. wierdt 1417 door overgifte van zyn broeder Nicolaas, heer vander Duſſen en Aartswaarde, volgens de brieven van verly, gegeven by vrouwe Jakoba van Beyeren op onzer Lieve Vrouwen Lichtmiſſe-avondt.

Hy liet na *Arent vander Duſſen*, die 1439 verlyt wierdt door hertog Philips van Burgundië met de heerlykheit van Aartswaarde en het huis en de hofſtadt vander Duſſen en ten vrouwe hadde jonkvrouwe Ave Fockeyns, dochter van Fockeyn Fockeyns 1407, heer van Baartwyk en Waalwyk, welke hy lyftochte 1440 met het huis vander Duſſen, en de twee hoeven lands daar achter groot 48 morgen, daar af zy den 23 Maart 1454 renuncieerde ten behoeve van heer Florens vander Duſſen. Hy ſtierf 1445, zonder oir.

Jan vander Duſſen, derde zoon van Arent en van Alyd van Overryn, wierd 1416 benevens nog eenige heeren ridderen en knapen door Willem de VI grave van Hollandt beſchreven en ontboden met een zeker getal paarden te komen tot Rheenen, by heer Walraven van Brederode, hy was 1435, 1437 en 1441 baljuw van Zuid-Hollandt, en wierdt 1445 door 't overlyden van heer Arent vander Duſſen zyn neve, heer van het ſlot vander Duſſen en van de heerlykheit van Aartswaarde, dog welk recht hy afſting en ten zelven tyde overdroeg aan Florens vander Duſſen zyn broeder, volgens de brieven van dato 31 Auguſty 1445.

V. Florens vander Duſſen, heer Arentsz vierde zoon, knape, was 1396 met zyn vader in den oorlog tegens de Ooſt-Vriezen, wierdt 1425 door hertog Philips van Bourgogne begiftigt zyn leven lang gedurende met 190 Franſche kronen te heffen op de Lombaart tot Dordrecht, was 1434 Droſſaardt van den lande van Arkel, 1439 en 1441 ſchout der ſtadt Dordrecht, 1440 kaſtelein van Loeveſtein, 1445 baljuw van Zuid-Hollandt, 1443 Raadt in den hove van Hollandt, wierdt door overgifte van zyn broeder Jan 1445 ook heer van het huis vander Duſſen en de heerlykheit van Aartswaarde, was ook Raadt van Philips hertog van Burgundië, hy hadt tot zyn eerſte vrouw Catrina van Uden, dochter van Samulaart van Uden, tot zyn twede vrouw Anna van Arkel en tot zyn derde Elizabeth van Vanderick ook gezegt Varick, dochter van Goſewyn van Varick uit Gelderlandt die 1374 hoofdman voor den biſſchop van Utrecht was op 't huis te Gildenburg en van Maria van Wyhe, Walravens dochter, welke laatſte vrouw hy 1450 lyftochte aan het huis vander Duſſen en 48 morgen lands daar achter, volgens de lyftochtbrief van dato 24 Maart 1450, hy ſtierf 1456 en liet na (behalven een natuurlyke dochter die hy uittrouwende aan Joris van Eemskerk, 1445 ſchout van Dordrecht, en baljuw van Zuid-Hollandt, ten huwelyk gaf eenige Uitlanden onder Papendrecht) vier zonen, als:

1. *Jan vander Duſſen*, Florensz., die volgt.
2. *Nicolaas vander Duſſen*, Florens zoon, was 1439 ridder van de Duitſche order en kommandeur te Gemert, 1462 landkommandeur van den Oldenbieſen by Maſtricht, wierdt 1467 de twee en twintigſte landkommandeur der balye van den Duitſchen huize tot Utrecht, hy was Raadt van den prins van Charolois zoon van Philips hertog van Burgundie, gelyk ook van den biſſchop van Luik, hy ſtierf 1476 en legt tot Maſtrigt begraven.
3. *Jan Jakob vander Duſſen*, Florensz., volgt later.
4. *Arent vander Duſſen*, Florensz., was 1468 ridder van de Duitſche order en kommandeur tot Gemert, alwaar hy het koor van de St. Jan Baptiſt-kerk ſtichtte en ſtierf aldaar 1482.

VI. Jan vander Duſſen, Florensz., 1456 by 't overlyden van zyn vader heer van het huis en ſlot vander Duſſen, van de heerlykheden Aartswaarde en Munſterkerk, was 1474 en 1487 ſchout van Breda, 1480 kaſtelein en baljuw van het ſlot en ſtede vander Goude, trouwde Elizabeth Brant, dochter van heer Arent Brant Jansz., heere van Grobbendonk (in baſtardy afkomſtig van Jan de III hertog van Brabandt) en van Katrina van Heinsbergen, hy ſtierf 1496 en liet na zes kinderen, als:

1. *Floren* Jansz. *vander Duſſen* volgt.
2. *Jan* Jansz. *vander Duſſen*, wierdt 1535 by teſtament van zyn neef Jan, heere vander Duſſen, gemaakt een hoeve lands in Muilkerk, genaamt Cort Jan, en werd 1510 en 1513 vermelt als kaſtelein en ſchout van St. Geertruidenberg.
3. *Catrina vander Duſſen*, Jansz. was 1538 abdiſſe van Loosduinen.
4. *Belia vander Duſſen*, Jans dochter, trouwde . . . . van Dongen, heere van de Swaluwe.
5. *Engelbrecht vander Duſſen*, Jansz., kanunnik te Leiden.
6. *Simburgis vander Duſſen*, Jans dochter getrouwt met Pieter de Burggrave, heere van Bergt.

VII. Florens vander Duſſen, zoon van Jan en van Elizabeth Brant, wierdt 1497 heere van het ſlot vander Duſſen, van Aartswaarde en van Munſterkerk, hy trouwde Barbara van Bouchem, dochter van Amelis van Bouchem, Coenraats, en van Hillegond van Dinteren, Ambroſius dochter, hy ſtierf 1509, nalatende zeven kinderen, als:

VIII. 1. Jan vander Duſſen, Florensz., 1509 heere vander Duſſen, Aartswaarde en Munſterkerk, geſtorven zonder oir 1535.

2. *Cornelia vander Duſſen*, Florens dochter, by teſtament van haar broeder Jan van dato 20 January 1535 vrouwe vander Duſſen, Aartswaarde en Munſterkerk, trouwde eerſt Hendrik van Eyck, 1530 ſchepen der ſtadt s'Hertogenboſch, geſtorven zonder oir; ten twede Godevaart van Breght heere van Baillery, zoon van Jakob van Breght Jansz., ridder, en van Beatrix Abſolons, Joots dochter: zy ſtierf 1585. Haar lieder dochter Anna van Breght is getrouwt geweeſt met Hendrik t'Serraats, heere van Couweſtein, en 1586 markgraaf van Antwerpen, zoon van Jakob t'Serraats Antonisz., en van Barbara van de Werve Hendriks, verkogt 1608 het ſlot en huis vander Duſſen, nevens de bovengemelde heerlykheden voor 40000 guldens aan Walraven van Gendt, heer van Oyen, die het ſlot van nieuws uit den grondt deedt opbouwen.
3. *Maria vander Duſſen*, Florens dochter, 1512 verlyd met zekere korenthiende haar aanbeſturven by overlyden van haar vader, ſtierf ongetrouwt 1531.
4. *Anna vander Duſſen*, Florens dochter, trouwde Jan de Jode, heer van Hardinxveldt, zoon van Arent de Jode, Bruyſtenzoon die 1496 hoofdman van die van Zuid-Hollandt was tegen de Gelderſche, en van Margareta Moninx, zy lieten kinderen na.
5. *Hillegond vander Duſſen*, Florens dochter, wierdt by teſtament van haar broeder Jan gemaakt een hoeve lands gelegen achter en aan het huis vander Duſſen, hadt eerſt getrouwt de heer van Courteville, tot Ryſſel in Vlaanderen, en ten twede Antony heere van Serain, hofmeeſter des biſſchops van Luik.
6. *Geertruit vander Duſſen*, Florens dochter, was 1535 Mater van St. Geertruid by s'Hertogenboſch.
7. *Frederika vander Duſſen*, Florens dochter, was 1569 abdiſſe van Loosduinen, gelyk blykt by den blaffert van de geeſtelyke goederen, beruſtende ten komptoire tot Delft. Zy ſtierf in October 1574, en legt begraven in den Hage in 't koor van de kerk der Preekheeren of Dominikanen, nu genaamt de Klooſterkerk, aan de rechterhandt van 't hoge altaar.

VI. Jan Jakob vander Duſſen, derde zoon van Florens en van Anna van Arkel, blykende zulks breder by de certificatiën van Maria koninginne Douariere van Hungariën, Bohemen en regente der Nederlanden, en van Frederik Hendrik prins van Orange en grave van Naſſau, in datis 20 January 1551 en 20 December 1634, ging (vermits door de bekende grote watervloet op St. Elizabeths nacht van den jare 1421, en den doorbraak van de Zuid-Hollandſche Waart, waar door by de twee en zeventig dorpen en ſloten, en over de hondert duizend menſchen verdronken, en daar door ook deszelfs ouders meeſte goederen, onder Muilkerk gelegen, overſtroomt en onder water raakten) metter woon naar Delft, daar hy 1478 Raadt was, hy hadt getrouwt jonkvrouwe Ida van Kyfhouck, geſproten uit den huize van Arkel, en ſtierf 1494, zy 1498, en heeft daar by geprocreëert een zoon,

VII. Jakob, Jan Jakobsz. vander Duſſen, die 1514 ſchepen, 1519 en nog verſcheide malen Burgermeeſter, ook 1534 Raadt der ſtadt Delft wierdt, hy trouwde Deliana Oem en ſtierf den 28 January 1543, zy ſtierf den 18 September 1558 en lieten te zamen na, zeven zonen en drie dochteren, als:

1. *Jan* Jakobsz. *vander Duſſen*, die 1536 om de vervolging der Religie en der troubelen in deze landen gerezen, zich naar Frankfort aan den Main begaf, daar hy eerſt trouwde Adriana, ten twede den 3 April 1548 Anna Mollers, Jans dochter; verwekt hebbende by de eerſte vrouw drie kinderen, als:
   (a) *Agnes vander Duſſen*, geboren den 18 Maart 1543.
   (b) *Jan vander Duſſen*, geboren den 24 February 1545.
   (c) *Margareta vander Duſſen*, geboren den 11 July 1546.

   En by de twede vrouwe, een dochter

   (d) *Catharina vander Duſſen*, geboren den 17 December 1564, die tot Frankfort aan den Mayn trouwde met Jakob Craft.

2. *Kornelis* Jakobsz. *vander Duſſen*, wierdt Raadt, 1541 Schepen en 1556 Burgermeeſter der ſtadt Schiedam, hy hadt tot

tot zyne eerfte vrouw N. N., tot zyn twede Margareta van Cranendonk, Jans dochter, geftorven 1563, en trouwde ten derde maal Maria Dankerts, hy ftierf 1574, hebbende by de eerfte vrouw verwekt een zoon, genaamt:

(a) *Jakob vander Duffen*, geftorven zonder oir 1565.

En uit de twede, een dochter

(b) *Cornelia vander Duffen*, eerft getrouwt den 4 Augufty 1560 met Arent Doesz., 1561 Raadt en Schepen, en 1576 Burgermeefter der ftadt Schiedam, geftorven 1581, en ten twede maal den 2 July 1583 met Pieter Claafz. Peffer, 1593 Raadt der ftadt Schiedam, zoon van Claas Pietersz. Peffer, Burgermeefter der zelve ftadt. Zy ftierf zonder oir 1625.

3. *Paulus* Jakobsz. *vander Duffen*, priefter, ftierf 1583.
4. *Aaltje* Jakobsz. *vander Duffen*, getrouwt met Jakob Apera vander Houven.
5. *Ewout* Jakobsz. *vander Duffen*, volgt.
6. *Bruno* Jakobsz. *vander Duffen*, volgt verder.
7. *Adriaan* Jakobsz. *vander Duffen*, volgt nog verder.
8. *Hugo* Jakobsz.. *vander Duffen*, volgt laatftelyk.
9. *Maria* Jakobsz. *vander Duffen*, Bagyne te Delft.
10. *Catrina* Jakobsz. *vander Duffen*, mede Bagyn tot Delft, overleden 1579.

VIII. EWOUT VANDER DUSSEN, vierde zoon van Jakob en van Deliana Oem, wierdt 1545 Schepen, 1548 Raadt en 1554 Burgermeefter der ftadt Delft, trouwde Maria de Hubert, dochter van Lieven de Hubert Jakobsz., 1533 Burgermeefter der ftadt Zierikzee en opperdykgraaf van de landen van Schouwen en van N.. Zuidlandt. Hy ftierf den 25 Maart 1569, en liet na twee dochters en een zoon, te weten:

1. *Elizabeth* Ewoutsz. *vander Duffen*, getrouwt met Evert van Bleyswyk, 1577 Raadt der ftadt Delft, zoon van Dirk Everts van Bleyswyk, 1559 Raadt der zelve ftadt, en van Maria Fyck Jakobs dochter, hy ftierf den 31 Augufty 1577, zy den 3 July 1614, en lieten kinderen na.
2. *Deliana* Ewouts *vander Duffen*, getrouwt met Dirk Storm van 's Gravefande Hendriksz., 1560 Raadt en 1562 Schepen der ftadt Delft. Hy ftierf den 5 February 1579. Hier van zyn verfcheide defcendenten gekomen.

IX. 3. JAKOB Ewoutsz. VANDER DUSSEN, wierdt 1576 Raadt, 1577 Schepen, 1589 Burgermeefter der ftadt Delft; trouwde eerft den 15 January 1570 Alida van Hogenhouck, dochter van Jan Jakobs van Hogenhouck, 1573 Raadt en Burgermeefter der ftadt Delft, en van Anna vander Meye Jans. Zy ftierf den 16 July 1581, ten twede den 28 Augufty 1583 Clafina Nicolai, geboren den 19 Mey 1566, en geftorven den 30 Maart 1602, dochter van Nicolaas Nicolai en van Maria Duyft. Hy ftierf den 8 April 1599, en hadt uit het eerfte huwelyk verwekt een zoon en twee dochters, en uit het twede nog twee zoons *Nicolaas* en *Dirk* genaamt.

1. *Maria* Jakobs *vander Duffen*, geboren den 11 February 1571, trouwde den 7 July 1591 Jakob Graswinkel Abrahamsz. Zy ftierf den 8 Augufty 1597, latende kinderen na.
2. *Ewout* Jakobs *vander Duffen*, volgt.
3. *Anna* Jakobs *vander Duffen*, geboren den 5 November 1578, trouwde den 20 October 1602 Gysbert Briel, geboren den 9 May 1578, hadt daar by verfcheide kinderen. Hy ftierf in December 1607, zy den 24 Augufty 1615
4. *Nicolaas* Jakobsz. *vander Duffen*, geboren den 20 November 1585, geftorven den 2 Augufty 1595.
5. *Dirk* Jakobsz. *vander Duffen*, geboren den 18 Maart 1591, wierdt 1653 Raadt, 1645 Burgermeefter der ftadt Delft, ftierf ongetrouwt den 19 Maart 1658.

X. EWOUT VANDER DUSSEN, ridder, zoon van Jakob en van Alida Hogenhouck, geboren den 31 July 1574, wierdt 1604 Raadt, 1607 Schepen, 1612 Burgermeefter der ftadt Delft, 1608, 1614, 1634 en 1640 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1617 en 1628 gedeputeert in de Staten Generaal, 1618 extraordinaris Ambaffadeur aan de koning van Engelandt, 1629 gedeputeert in 't leger voor 's Hertogenbofch, trouwde den 1 December 1619 Catrina vander Hoef, geboren den 16 November 1600, dochter van Pieter Willemsz. vander Hoef, 1631 Burgermeefter der ftadt Delft, en van Barta van Adrichem Nicolaas dochter. Hy ftierf den 16 May 1653, zy den 10 December 1666, en procreëerden te zamen zes kinderen, als:

1. *Alida* Ewouts *vander Duffen*, geboren den 7 January 1627, geftorven den 12 January 1696.
2. *Bartha* Ewouts *vander Duffen*, geboren den 24 October 1628, geftorven den 7 October 1678.
3. Mr. *Jakob* Ewoutsz. *vander Duffen*, geboren den 23 November 1630, wierdt 1661 Raadt, 1662 Schepen der ftadt Delft, ftierf ongetrouwt den 21 Juny 1665.
4. Mr. *Pieter* Ewoutsz. *vander Duffen*, geboren den 24 December 1632, wierdt 1665 Raadt, 1666 Schepen, 1679 Burgermeefter der ftadt Delft, 1670 Bewindhebber der Ooft-Indifche Compagnie, 1675 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, 1681 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1688 gecommitteert in de Rekenkamer ter Auditie van Hollandt. Hy ftierf ongetrouwt den 14 April 1703.
5. Mr. *Ewout* Ewoutsz. *vander Duffen*, geboren den 23 April 1634, ftierf ongetrouwt den 10 November 1666.
6. Mr. *Nicolaas vander Duffen*, die volgt.

XI. Mr. NICOLAAS Ewoutsz. VANDER DUSSEN, geboren den 11 October 1636, heer van de Souteveenen, wierdt 1665 Veertig, 1668 Secretaris, 1670 Schepen der ftadt Dordrecht, 1670 Baljuw en Dykgraaf van den lande van Stryen, trouwde den 9 July 1665 Lidia van Beveren, geboren den 26 October 1647, vrouwe van Ooft-Barendrecht, dochter van Jakob Kornelisz.. van Beveren, heer van Swyndrecht, en 1662 Burgermeefter der ftadt Dordrecht, en van Johanna de Witt, Jakobs dochter. Hy ftierf den 12 October 1719, en zy den 27 September 1702, en hadden te zamen zeven kinderen, als:

1. XII. Mr. EWOUT Nicolaasz. VANDER DUSSEN, heer van de Souteveenen, geboren den 1 January 1669, wierdt 1695 Baljuw en Dykgraaf van den lande van Stryen, 1699 Raadt, 1705 Schepen, 1721 Burgermeefter der ftadt Delft, 1717 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, 1727 gedeputeert in de Staten Generaal, trouwde den 29 May 1704 Catrina Maria Vallenfia, geboren den 14 April 1676, dochter van Jakob Dirksz.. Vallenfis, 1676 ordinaris Raadt in den Hove van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt. Hy ftierf den 17 October 1729, en liet na:
   (a) XIII. Mr. JAKOB Ewoutsz. VANDER DUSSEN, geboren den 9 October 1710, en 1732 getrouwt met Catrina van Vredenburg, dochter van Adriaan van Vredenburg, Jakobsz., 1718 Raadt en Schepen der ftadt Delft, en van Henrietta Gaal Gerrits dochter.
   (b) *Lidia Catrina vander Duffen*, geboren den 24 Juny 1713.
   (c) *Agatha Corvina vander Duffen*, geboren den 29 Augufty 1715.
   (d) *Nicolaas vander Duffen*, geboren den 2 September 1718.
   (e) *Maria Jakoba vander Duffen*, geboren den 3 September 1718, en geftorven den 14 October 1730.
2. Mr. *Jakob* Nicolaasz. *vander Duffen*, geboren den 14 Maart 1671, heere van Ooft *Barendrecht*, wierdt 1696 Schepen, 1705 Veertig, 1714 Burgermeefter der ftadt Dordrecht, 1717 fuperintendent van 't Stapelrecht, 1718 gedeputeert in de Staten Generaal, en 1714 wegens Hollandt gecommitteert om George de eerfte, koning van Groot-Brittannië in zyn reis naar Engelandt te recipiëeren en uitgeleide te doen. Hy ftierf ongetrouwt den 1 November 1728.
3. Mr. *Pieter* Nicolaasz. *vander Duffen*, geboren den 9 April 1673, wierdt 1714 Veertig, 1717 Schepen der ftadt Dordrecht, trouwde den 20 May 1703 Dina de Bie, geboren den 7 May 1680, dochter van Jan de Bie, 1710 Burgermeefter en Raadt der ftadt Leiden, en van N. Hulshout. Hy ftierf den 17 Juny 1726, en liet na:
   (a) *Lidia Maria vander Duffen*, geboren den 3 Maart 1704.
   (b) *Maria Lidia vander Duffen*, geboren den 8 April 1708.
   (c) *Johanna Elizabeth vander Duffen*, geboren den 2 September 1711.
   (d) *Nicolaas vander Duffen*, geboren den 14 January 1714.
4. *Johanna vander Duffen*, Nicolaas dochter, geboren den 11 October 1675, trouwde den 26 November 1697 Mr. Jan de Witt, geboren den 6 October 1668, hy wierdt 1699 Schepen, 1707 Veertig, 1717 Burgermeefter der ftadt Dordrecht, 1720 gedeputeert in de Staten Generaal, 1721 gecommitteerde Raadt van Hollandt, zoon van Jan de Witt, Jansz., 1649 Schepen en in den oud Raadt der ftadt Dordrecht, en van Catrina van Beaumont Herberts dochter. Zy ftierf zonder kinderen den 16 July 1703, hy den 30 April 1724.
5. Mr. *Kornelis* Nicolaasz. *vander Duffen*, geboren den 22 September 1684, wierdt 1721 Bewindhebber der Ooft Indifche Compagnie, 1726 Schepen, 1728 Veertig der ftadt Dordrecht, trouwde den 13 Maart 1723 Margareta Berk, geboren den 31 October 1696, dochter van Matthys Berk, Pompeusz., vryheer van Goidfchalxoord, 1700 Veertig en Schepen der ftadt Dordrecht.
6. *Dirk* Nicolaasz. *vander Duffen*, geboren den 8 May 1687, ftierf den 29 Augufty 1704.
7. *Alida Catrina vander Duffen*, Nicolaas dochter, geboren den 21 Augufty 1690, trouwde den 4 September 1724 Mr. Dammes van Slingelandt, 1713 Schepen, 1717 Veertig, 1730 Burgermeefter der ftadt Dordrecht, 1725 gecommitteert in de Rekenkamer ter Auditie van Hollandt, 1729 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1731 gedeputeert in de Raadt van Staten, zoon van Barthout Dammesz. van Slingelandt, 1702 Burgermeefter der ftadt Dordrecht.

VIII. BRUNO Jacobsz. VANDER DUSSEN, vyfde zoon van Jakob en van Deliana Oem, wierdt 1557 Vroedfchap, 1577 Raadt, en 1579 Burgermeefter der ftadt Delft, was 1551 getrouwt met Magteld van Groenewegen, ook wel bygenaamt na haar moeder of grootmoeder van Adrichem, dochter van Jan Dirksz. van Groenewegen, 1523 Burgermeefter der ftadt Delft, en van Cornelia Huygens dochter. Hy ftierf den 25 July 1589, zy den 15 September 1597, en verwekten te zamen tien kinderen, als:

1. *Jan* Bruynsz. *vander Duffen*, trouwde 1570 Aafje Kruyfer, dochter van Cornelis Jansz. Kruyfer, 1558 Burgermeefter en Raadt der

der ſtadt Delft. Hy ſneuvelde 1573 in het gevecht onder de baron van Batenburch zynde met eenige burgers van Delft en uit andere ſteden van Hollandt uitgetrokken om Haarlem te ontzetten.

2. *Elizabeth* Bruyns *vander Duſſen*, trouwde Jakob van Adrichem, geboren den 30 December 1547, 1607 Raadt, 1611 Schepen, 1613 Burgermeeſter der ſtadt Delft, zoon van Adriaan Claasz. van Adrichem, 1550 Burgermeeſter van dezelve ſtadt, en van Baarte Woert van Vliet Corſſen dochter. Hy ſtierf den 30 November 1619 en hadden te zamen verſcheide kinderen.

3. *Maria* Bruyns *vander Duſſen*, trouwde eerſt Jooſt de Vos, geſtorven zonder oir; ten twede den 29 December 1575 Jakob van Adrichem, 1613 Burgermeeſter der ſtadt Delft, weduwenaar van haar zuſter Elizabeth vander Duſſen, zynde 't zelve te dier tydt nog niet verboden by de politique ordonnantie. Zy ſtierf den 7 February 1596, en hy den 30 November 1619, en lieten te zamen verſcheide kinderen na.

4. *Jakob* Bruynsz. *vander Duſſen*, volgt.

5. *Arent* Bruynsz. *vander Duſſen*, volgt verder.

6. *Dirk* Bruynsz. *vander Duſſen*, volgt nog later.

7. *Yda* Bruyns *vander Duſſen*, geboren den 28 January 1557, trouwde den 2 December 1574 Willem Dedel, geboren den 2 November 1552, 1602 Bewindhebber van de Ooſt-Indiſche Compagnie te Delft, zoon van Jooſt Willemsz. Dedel en van Maria van Leeuwen van Leiden, Claas dochter. Zy ſtierf den 29 Auguſty 1599, hebbende deſcendenten.

8. *Machtelt* Bruyns *vander Duſſen*.

9. *Kornelia* Bruyns *vander Duſſen*, beide ongetrouwt geſtorven.

10. *Nicolaas* Bruyns *vander Duſſen*, wierdt 1629 Raadt der ſtadt Delft, trouwde den 13 February 1600, eerſt Catrina van Bereſteyn, geboren 1579 en geſtorven den November 1600, dochter van Paulus Cornelisz. van Bereſteyn, 1601 Burgermeeſter en Raadt der ſtadt Delft, en van Volkje Claas dochter; ten twede den 13 May 1601 Magdalena van Bleyswyck, dochter van Adriaan Dirksz. van Bleyswyck, 1603 Schepen en Raadt der ſtadt Delft, en van Claasje vander Duſſen Huygens dochter; ten derde Margareta Storm, dochter van Arent Storm Martensz. en van Anna Cool Ydoos dochter. Hy ſtierf den 18 January 1642, zy 1647, hy liet na by de twede vrouw twee dochters, als:
   (a) *Catrina vander Duſſen* getrouwt met Nicolaas van Waerthuyſen Antonisz., en
   (b) *Machtelt vander Duſſen*, getrouwt met Abraham Chriſtiaansz vander Burg, 1645 Raadt, 1646 Schepen der ſtadt Delft, geſtorven den 28 October 1629.

IX. JAKOB VANDER DUSSEN, twede zoon van Bruno en van Machtelt van Groenewegen, wierdt 1589 Raadt, en 1595 Schepen der ſtadt Delft; trouwde Kornelia Duyſt van Santen, dochter van Frans Kornelisz. Duyſt van Santen, 1586 Burgermeeſter en Raadt der ſtadt Delft. Hy ſtierf den 12 Juny 1601, en liet na elf kinderen, als:

1. *Bruno* Jakobsz. *vander Duſſen*, volgt.
2. *Frans* Jakobsz. *vander Duſſen*, ſtierf ongetrouwt.
3. *Jan* Jakobsz. *vander Duſſen*, kapitein, ſtierf in Brazil.
4. *Kornelis* Jakobsz. *vander Duſſen*, ſtierf ongetrouwt.
5. *Adriaan* Jakobsz. *vander Duſſen*, hoge en preſiderende Raadt in Brazil, en bewindhebber der Weſt-Indiſche Compagnie, 1632 Schepen der ſtadt Rotterdam. Hy trouwde Helena Beſemer, daar by hy procreëerde twee dochters, te weten:
   (a) *Geertruid vander Duſſen*, getrouwt met Adriaan Cleyburg, en
   (b) *Kornelia vander Duſſen*, getrouwt aan Pieter Coppenol.
6. *Ludewy* Jakobs *vander Duſſen*.
7. *Elizabeth* Jakobs *vander Duſſen*.
8. *Maria* Jakobs *van der Duſſen*.
9. *Ida* Jakobs *vander Duſſen*, alle vier ongetrouwt geſtorven.
10. *Machtelt* Jakobs *vander Duſſen*, eerſt getrouwt met Jan Vermeulen Lievensz.; ten twede met Kornelis Merchys, 1621 Schepen, en 1622 Raadt der ſtadt Rotterdam; en ten derdemaal met Severeyn Aalmans.
11. *Jakomina* Jakobs *vander Duſſen*, trouwde Kornelis Jongeneel Kornelisz., 1618 Raadt en Burgermeeſter der ſtadt Rotterdam, 1608 gecommitteerde Raadt van Hollandt.

X. BRUNO VANDER DUSSEN, zoon van Jakob en van Kornelia Duyſt van Santen, geboren den 3 January 1584, wierdt 1635 Raadt, 1639 Schepen, 1646 Burgermeeſter der ſtadt Delft, trouwde eerſt Kornelia Storm, dochter van Arent Martensz. Storm, en van Anna Cool Ydoos dochter, geſtorven zonder kinderen; ten twede met Maria de Voogt, Leonarts dochter. Hy ſtierf den 16 Juny 1668, en heeft by de twede vrouw gehad drie kinderen, als:

1. *Leonora vander Duſſen*, Bruyns dochter, getrouwt met Pieter van Ruyven Hannensz., 1658 Raadt der ſtadt Delft. Zy ſtierf 1664 zonder oir, hy den 23 October 1678.
2. *Jakob* Bruynsz. *vander Duſſen*, ſtierf ongetrouwt in Vrankryk.
3. XI. Mr. JAN Bruynsz. VANDER DUSSEN, 1668 Raadt, 1669 Schepen, en 1680 Burgermeeſter der ſtadt Delft, 1672 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, 1682 bewindhebber van de Ooſt-Indiſche Compagnie, trouwde eerſt Suſanna Colterman; ten twede Elizabeth Paau, dochter van Jakob Adriaansz. Paau, 1638 Raadt en Schepen der ſtadt Delft, en van Agata Heſenbroek. Hy ſtierf zonder kinderen den 6 July 1683.

IX. ARENT VANDER DUSSEN, derde zoon van Bruno, en van Machtelt Jans van Groenewegen, trouwde in September 1682 Margareta van Wyck, dochter van Adriaan Ysbrantsz. van Wyck, 1579 Burgermeeſter der ſtadt Schiedam, en van Deliana vander Wilde, Everts dochter. Hy ſtierf den 16 April 1620, en zy den 8 Auguſty 1629. hy liet na (behalven een natuurlyke dochter, voor dato van zyn huwelyk geteelt en genaamt *Machtelt*, eerſt getrouwt met Jan Martensz. Nieſen, en ten twede met Jakob Blankert Jansz.) drie zonen, genaamt:

1. *Adriaan*,
2. *Bruno*, en
3. *Kornelis*, die alle drie zullen volgen.

X. ADRIAAN Arentsz. VANDER DUSSEN, geboren den 18 May 1586, heere van Oiſtinghuyſen in Weſtphalen, retireerde zich 1620, vermits de differenten en diſputen wegens de Arminianery, naar Duitſchlandt, daar hy 1640 kollonel en krygskommiſſaris in keizerlyken dienſt was. Hy trouwde den 5 July 1620 Johanna van Oldenbarneveldt, weduwe van Willem Biſſchop, ontfanger der gemeene lands middelen der ſtadt Rotterdam, en dochter van Elias van Oldenbarneveldt, 1586 Raad-Penſionaris der zelver ſtadt, en van N. van Crimpen. Hy ſtierf 1653, zy 1663; en procreëerden te zamen vier kinderen, als:

1. *Maria Margareta vander Duſſen*, Adriaans dochter, getrouwt met Wenceslaus Paſſau, zy ſtierf den 9 September 1676, hy den 12 September 1676, en lieten kinderen na.
2. *Philip Elias* Adriaansz. *vander Duſſen*, volgt.
3. *Adriaan Jakob vander Duſſen*, Adriaansz., was 1672 kornet in Staten dienſt en ſtierf ongetrouwt 1673 te Brugge in Vlaanderen.
4. *Anna Maria Thereſia vander Duſſen*, Adriaans dochter, was kanoneſſe in 't adelyk ſtift Frekenhorſt, gelegen tuſſchen Paderborn en Munſter: zy ſtierf ongetrouwt 1707.

XI. PHILIP ELIAS VANDER DUSSEN, zoon van Adriaan en van Johanna van Oldenbarneveldt, was heer van Oiſtinghuyſen, en trouwde Agatha Odilia Ledebur, uit een adelyke en zeer aanzienelyke familie in Weſtphalen. Hy ſtierf 1681, en zy 1682, en lieten na:

1. XII. FREDERIK ADRIAAN VANDER DUSSEN, Philipsz., kapitein in het regiment guardes van de keurvorſt van Keulen.
2. *Dirk Sylveſter vander Duſſen*, Philipsz., ook kapitein in 't gemelde regiment guardes, ſtierf ongetrouwt 1718 te Bonn.
3. *Jooſt Bernt vander Duſſen*, Philipsz., luitenant in de guardes voornoemt, ſtierf ongetrouwt 1708.
4. *Frans Willem vander Duſſen*, Philipsz., mede luitenant in de zelve guardes.
5. *Anna Helena vander Duſſen*, Philips dochter, kanoneſſe in 't bovengemelde adelyk ſtift Frekenhorſt.

X. BRUNO VANDER DUSSEN, twede zoon van Arent en van Margareta Adriaans van Wyck, geboren den 21 February 1588, wierdt 1622 Schepen, 1631 Raadt, en 1635 Burgermeeſter der ſtadt Schiedam, 1642 gecommitteerde Raadt van Hollandt, trouwde den 6 April 1614 Elizabeth Veen, geboren den 27 September 1595, dochter van Adriaan Veen Adriaansz., 1607 Burgermeeſter en Raadt der ſtadt Gouda, en van Athalia de Lange, Gerrits dochter. Hy ſtierf den 27 April 1655, zy den 17 February 1655, en verwekten te zamen zeſtien kinderen, waar van alleen zeven tot jaren van onderſcheidt zyn gekomen, als:

1. *Jan* Bruynsz. *vander Duſſen*, geboren den 17 Maart 1616 was boekhouder generaal in Brazil, en ſtierf ongetrouwt den 7 October 1657.
2. *Kornelis* Bruynsz. *vander Duſſen*, geboren den 21 May 1619, wierdt 1647 ſecretaris der ſtadt Schiedam, en ſtierf ongetrouwt den 19 February 1675.
3. *Athalia* Bruyns *vander Duſſen*, geboren den 19 May 1621, trouwde Dr. Adam Bogaart, zoon van Nicolaas Bogaart, en van Anna vander Burg, Jans dochter. Zy ſtierf den 27 October 1654.
4. *Margareta* Bruyns *vander Duſſen*, geboren den 22 Juny 1627, trouwde den 29 December 1655 Willem Slingerlandt, geboren den 1 December 1630, zoon van Job Slingerlandt Willemsz. en van Hermina Voorhaven, Cryns dochter. Hy ſtierf den 31 January 1689, zy den 22 May 1706 nalatende kinderen.
5. *Adriaan* Bruynsz. *vander Duſſen*, geboren den 17 May 1629, wierdt 1657 Raadt en Schepen, 1662 Burgermeeſter der ſtadt Schiedam, 1663 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, 1667 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1671 Hoog Heemraadt van Schielandt, trouwde den 27 December 1656 Adriana Cleyweg, geboren den 17 January 1630, dochter van Kornelis Alderts Cleyweg, en van Maria Cool, Martens dochter. Hy ſtierf den 6 September 1681, en zy den 28 February 1691, nalatende een dochter,
   Elizabeth vander Duſſen, geboren den 7 October 1657, getrouwt den 15 September 1677 met Mr. Johan vander Does, geboren den 30 December 1644, 1681 Raadt Penſionaris, 1690 Raadt, 1691 Burgermeeſter der ſtadt Gouda, 1688, 1694 en 1700 gecommitteer-

de Raadt van Hollandt, 1697 gedeputeert in de Staten Generaal, 1700 Dykgraaf van de Crimpenerwaart, zoon van Adriaan Jansz. vander Does, Burgermeester der stadt Schiedam, en van Maria Gool, Egberts dochter. Hy stierf den 4 April 1704, en zy den 20 Maart 1730, te zamen geprocreëert hebbende verscheide kinderen.

6. *Jakob* Bruynsz. *vander Dussen*, volgt.
7. *Gerard* Bruynsz. *vander Dussen*, geboren den 10 November 1636, wierdt kapitein van een kompagnie voetknechten: en 1675 kapitein ter zee, 1682 Raadt, 1685 Burgermeester der stadt Schiedam, 1690 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1703 Schout by Nacht, 1709 Viceadmiraal van Hollandt en West-Vrieslandt, onder het kollegie ter admiraliteit tot Amsterdam, trouwde den 25 October 1672 Anna Crook geboren den 24 September 1652, dochter van Jakob Crook Abrahamsz., en van Willemina Hopcoper, Gerrits dochter. Hy stierf den 17 July 1711, zy den 15 September 1686, en lieten na:
   a. *Elizabeth vander Dussen*, geboren den 11 Augusty 1673 ongetrouwt gestorven den 17 September 1703.
   b. *Willemina vander Dussen*, geboren den 5 September 1675.
   c. *Emmerentia vander Dussen*, geboren den 27 December 1677, getrouwt den 24 Maart 1705, met Mr. Jakob Adriaan vander Dussen, Jakobsz., geboren den 2 May 1681; 1697 Secretaris der stadt Gouda, en gestorven den 13 July 1724.

XI. JAKOB VANDER DUSSEN, vierde zoon van Bruno en van Elizabeth Veen Adriaansz., geboren den 28 May 1631, wierdt 1664 Raadt, 1665 Schepen, 1677 Burgermeester der stadt Gouda, van 1671 tot 1694 gecommitteerde Raadt ter admiraliteit tot Amsterdam, 1677 Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie aldaar, 1694 Hoog-Heemraadt van Schielandt, trouwde den 6 February 1657 Adriana Cincq, geboren den 17 December 1636, dochter van Gerard Pietersz. Cincq, 1659 Raadt en Schepen der stadt Gouda, en ontfanger der gemeene lands middelen aldaar, en van Catrina van Beverningk, Melchiors dochter. Hy stierf den 4 September 1701, en zy den 13 April 1704; zy leggen beide met hare wapenen en acht kwartieren in hare grafstede tot Gouda begraven, en hadden te zamen geprocreëert vyftien kinderen, daar van eenige jong gestorven, en zeven getrouwt of tot mannelyke jaren gekomen zyn, als:

1. Mr. *Bruno* Jakobsz. *vander Dussen*, volgt.
2. Mr. *Gerard* Jakobsz. *vander Dussen*, volgt verder.
3. *Catrina vander Dussen*, Jakobs dochter, geboren den 8 December 1664, trouwde den 7 May 1684 Mr. Melchior Gerard van Rietveldt, geboren den 9 October 1655, 1681 Raadt, 1685 Schepen, 1696 Burgermeester der stadt Gouda, 1682 ontfanger der gemene lands middelen aldaar, 1681 gedeputeert in de Generaliteits Rekenkamer, 1682 gecommitteert in de Rekenkamer ter auditie van Hollandt, 1681 Dykgraaf van de Crimpenerwaardt, zoon van Jan van Rietveldt, 1676 baljuw der stadt Gouda, en van Clara van Beverningk, Melchiors dochter. Zy stierf den 14 February 1715, hy den 21 April 1700.
4. *Hieronymus* Jakobsz. *vander Dussen*, geboren den 3 September 1666, stierf ongetrouwt den 1 February 1696.
5. *Elizabeth* Jakobs *vander Dussen*, geboren den 10 January 1669, trouwde den 13 February 1685 Mr. Antony Slicher, geboren den 1 November 1655, 1687 Raadt ordinaris in den Hove van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, zoon van Mr. Wigbold Slicher Jansz, 1669 ontfanger generaal van het collegie ter admiraliteit tot Amsterdam, en van Elizabeth Spiegel, Elberts dochter. Zy stierf den 28 May 1699, en liet kinderen na:
6. *Johanna* Jakobs *vander Dussen*, geboren den 11 Juny 1671, trouwde den 11 January 1688 Johan de Mey, heere van Leckerlandt, geboren den 15 December 1664, 1694 Raadt, 1695 Schepen, 1718 Burgermeester der stadt Gouda, zoon van Jan de Mey Jansz., heere van Streefkerk, en van Anna Witheyn Jans. Hy stierf den 10 Juny des jaars 1731, en hebben te zamen verwekt kinderen.
7. Mr. *Jakob Adriaan vander Dussen*, Jakobsz., geboren den 2 May 1681, wierdt 1697 Secretaris der stadt Gouda, trouwde den 24 Maart 1705 Emmerentia vander Dussen, Gerards dochter, zyn germain nigte. Hy stierf den 13 July 1724, en hebben te zamen gehad drie kinderen, doch alle jong gestorven.

XII. Mr. BRUNO VANDER DUSSEN, oudste zoon van Jakob en van Adriana Cincq, Gerards dochter, geboren den 9 Augusty 1660, wierdt 1688 Raad Pensionaris, 1702 Raadt, en in 't zelve jaar Schepen en Burgermeester der stadt Gouda, 1699 Hoog-Heemraadt van Schielandt, 1704 Dykgraaf van de Crimpenerwaardt, 1709 wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden gedeputeert in den Hage, en naderhandt tot Geertruidenberg over de vrede met den koning van Vrankryk, 1711, 1712, en 1713 extraordinaris gedeputeerde ter vergadering van de Staten Generaal, en extraordinaris Ambassadeur en Plenipotentiaris op de vredehandeling te Utrecht, 1714 en 1715 Plenipotentiaris te Antwerpen tot het reguleren der Barriere met den keizer, 1715 en 1721 gecommitteerde Raadt van Hollandt, trouwde den 22 December 1682 Maria Pancras, geboren den 24 February 1662, dochter van Nicolaas Gerbrantsz. Pancras, 1667 Burgermeester en Raadt der stadt Amsterdam, en van Petronella de Weert, Goris dochter. Vyftig jaar getrouwt zynde gaven zy hare goude brulloft den 22 December 1732, uitdeelende goude en zilvere penningen, hebbende te zamen geprocreëert vier kinderen, als:

1. Mr. *Jakob* Bruynsz. *vander Dussen*, volgt.
2. *Nicolaas* Bruinsz. *vander Dussen*, geboren den 15 April 1685, stierf ongetrouwt den 24 January 1700.
3. *Petronella Maria vander Dussen*, Bruyns dochter, geboren den 7 Maart 1687, stierf jong den 11 Juny 1688.
4. *Hieronymus* Bruynsz. *vander Dussen*, geboren den 14 November 1692, wierdt 1709 ontfanger generaal van de graaffelykheits en de Wassenaars tollen ter Goude, stierf ongetrouwt den 24 February 1711.

XIII. Mr. JAKOB VANDER DUSSEN, oudste zoon van Bruno en van Maria Pancras, Nicolaas dochter, geboren den 28 September 1683, wierdt 1709 Secretaris der stadt Amsterdam, 1715 Baljuw en Dykgraaf van Amstellandt, mitsgaders Dykgraaf van den Zeeburg en Diemerzeedyk, 1715 baljuw van Waveren, Botshol en Ruygewilnisse, 1724 Dykgraaf van de Rondeveenen; trouwde den 22 October 1713 Johanna Clara Pels, geboren den 25 December 1695, dochter van Jan Lucas Pels, Jans zoon, 1705 Agent van de koning van Zweden by den Staat der Vereenigde Nederlanden, en van Johanna Schuyt, Alberts dochter, hebben te zamen vier kinderen, als:

1. XIV. BRUNO Jakobsz. VANDER DUSSEN, geboren den 28 September 1714, wierdt 1728 Secretaris van het Dykgraaf- en Hoog-Heemraadschap van Amstellandt.
2. *Maria Johanna vander Dussen*, Jakobs dochter, geboren den 12 Maart 1719.
3. *Jan Lucas vander Dussen*, Jakobsz., geboren den 2 January 1724.
4. *Johanna Catharina vander Dussen*, Jakobs dochter, geboren den 7 January 1726.

XII. Mr. GERARD Jakobsz. VANDER DUSSEN, twede zoon van Jakob en van Adriana Cincq, geboren den 2 December 1662, heere van Teylingen, wierdt 1690 Raadt en advokaat fiscaal van 't kollegie ter admiraliteit op de Maze, 1702 Raadt der stadt Rotterdam, trouwde den 1 Augusty 1690 Elizabeth Lestevenon, geboren den 11 Augusty 1663, dochter van Daniël Lestevenon Daniëlsz., en van Elizabeth Legillon Willems dochter. Hy stierf den 23 Maart 1713, zy den 14 November 1726, en hadden te zamen verwekt vyf kinderen, als:

1. Mr. *Hieronymus* Gerardsz. *vander Dussen*, heere van Teylingen, geboren den 2 September 1691, wierdt 1713 Raadt en advokaat fiscaal van 't kollegie ter admiraliteit op de Maze, en stierf ongetrouwt den 13 May 1730.
2. *Elizabeth Christina vander Dussen*, Gerards dochter, geboren den 27 May 1695, trouwde den 13 January 1718 Willem Schepers, *geboren den 23 Maart 1684*, 1702 secretaris en rentmeester van het Hoog-Heemraadschap van Schielandt, 1713 Raadt, 1722 Burgermeester der stadt Rotterdam, 1717 gecommitteerde Raadt ter admiraliteit op de Maze, 1721 ontfanger generaal van 't zelve kollegie, 1721 Hoog-Heemraadt van Schielandt, 1730 gecommitteerde Raadt van Hollandt, zoon van Bastiaan Willemsz. Schepers, 1699 Raadt der stadt Rotterdam, en 1693 Hoog-Heemraadt van Schielandt, en van Geertruid Timmers.
3. *Jakob* Gerardsz. *vander Dussen*, geboren den 29 April 1698, stierf ongetrouwt den 28 December 1728.
4. *Daniel* Gerardsz. *vander Dussen*, geboren den 10 Augusty 1701, stierf den 15 Augusty 1718.
5. *Adriana Catrina vander Dussen*, Gerards dochter, geboren den 2 April 1704, stierf ongetrouwt den 26 April 1717.

X. KORNELIS VANDER DUSSEN, derde zoon van Arent en van Margareta van Wyck, geboren den 6 January 1592, wierdt 1636 weesmeester der stadt Schiedam, trouwde den 3 February 1613 Margareta Brasser, Jakobs dochter. Hy stierf den 7 April 1657, zy in January 1688, hadden te zamen verwekt vyf kinderen, als:

1. *Jakob* Kornelisz. *vander Dussen*, trouwde Johanna Lindlagen. Hy stierf in October 1662, en liet na
   Hendrik Jakobsz. *vander Dussen*, ongetrouwt gestorven op Amboina 1678 door een aardbeving.
2. *Kornelia Petronella vander Dussen*, Kornelisz. dochter, ongetrouwt gestorven 1617.
3. *Arent* Kornelisz. *vander Dussen*, volgt.
4. *Wouter* Kornelisz. *vander Dussen*, trouwde Johanna de Jong, hy stierf 1667 zonder kinderen.
5. *Bruno* Kornelisz. *vander Dussen*, stierf ongetrouwt.

XI. ARENT VANDER DUSSEN, zoon van *Kornelis* en van Margareta Brasser, geboren den 3 October 1618, trouwde den 21 Maart 1645 Femma Lindlagen, Hendriks dochter, geboren den 24 October 1628. Hy stierf den 5 April 1679, zy den 11 Maart 1659, en procreëerden te zamen

XII. HENDRIK Arentsz. VANDER DUSSEN, geboren den 7 January 1654, die trouwde den 13 Maart 1680 Maria vander Cost, Jans dochter, geboren den 9 May 1656. Hy stierf den 1 February 1624, zy den 6 January 1684, en lieten na twee kinderen.

1. *Arent* Hendriksz. *vander Dussen*, volgt.
2. *Maria* Hendriks *vander Dussen*, geboren den 3 January

ry 1684, trouwde den 2 May 1708 Schalkius Beesting Fransz.

XIII. Arent Hendriksz. vander Dussen, geboren den 23 Juny 1681, wierdt 1721 Raadt, 1728 Schepen der stadt Delft, trouwde den 8 October 1709 Theodora Grommée, geboren den 2 October 1688, dochter van Gillis Grommée Gillisz, 1699 Schepen en Raadt der stadt Delft, en van Alida Middelhouck, Nicolaas dochter, en hebben te zamen vier kinderen, als:

1. *Hendrik* Arentsz. *vander Dussen*, geboren den 19 July 1710.
2. *Ægidius* Arentsz. *vander Dussen*, geboren den 18 Maart 1714, kornet in Staten dienst.
3. *Alida Maria vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 21 July 1718.
4. *Kornelia Elizabeth vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 20 May 1721.

IX. Dirk vander Dussen, vierde zoon van Bruno en van Machtelt van Groenewegen, Jans dochter, wierdt 1601 Raadt, 1604 Schepen, van 1600 tot 1621 hoofdschout der stadt Delft, 1602 Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie aldaar, trouwde den 15 September 1584 Maria de Hase, Jans dochter; hy stierf den 23 December 1623, en lieten te zamen na twee kinderen, als:

1. *Machteit vander Dussen*, Dirks dochter, trouwde eerst Marten Bogaart Michielsz., en ten twede 1640 Clement van Sorgen, weduwenaar van Kornelia van Heemskerk.
2. *Bruno vander Dussen*, volgt.

X. Bruno vander Dussen, zoon van Dirk en van Maria de Hase, wierdt 1639 Raadt, 1641 Schepen der stadt Delft, van 1642 tot 1648 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, trouwde den 27 November 1611 Ermgaard Storm, dochter van Arent Storm Martensz., en van Anna Cool Ydoos dochter. Hy stierf den 11 November 1649, zy 1654, en lieten na twee zonen,

Dirk, en
Arent vander Dussen, die beide volgen.

XI. Dirk vander Dussen, zoon van Bruno en Ermgard Storm, geboren den 8 Augusty 1612, wierdt 1649 Raadt, 1650 Schepen, 1656 Burgermeester der stadt Delft, 1653 Ontfanger der gemene lands middelen aldaar, 1650 Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, 1664 gedeputeerd in de Staten Generaal, trouwde eerst den 3 Juny 1635 Catrina vander Graaf, geboren den 19 Augusty 1609, en gestorven den 14 February 1654, dochter van Jakob Arentsz. vander Graaf, 1640 Burgermeester en Raadt der stadt Delft, en van Magdalena van Beresteyn, Paulus dochter, ten twede Anna van Beresteyn, dochter van Gysbert van Beresteyn Paulusz., en van Maria Prins, gestorven zonder kinderen: ten derde Anna van Hogenhouck, weduwe van Jakob Delft, 1654 Raadt der stadt Delft, en dochter van Abraham Martensz. van Hogenhouck, 1639 Raadt en Schepen der stadt Delft, en van Clara vander Burg, Pieters dochter. Zy stierf den 9 September 1678 zonder oir, hy den 12 January 1668, en liet uit het eerste huwelyk na negen kinderen, als:

1. *Bruno* Dirksz. *vander Dussen*, geboren den 3 November 1636, stierf ongetrouwt.
2. *Jakob* Dirksz. *vander Dussen*, geboren den 2 November 1637, stierf ongetrouwt den 22 February 1654.
3. *Hermina vander Dussen*, Dirks dochter, geboren den 8 January 1639 stierf den 27 Maart 1654.
4. *Magdalena vander Dussen*, Dirks dochter, geboren den 16 February 1640, trouwde den 23 May 1664 Mr. Jan Ruysch, geboren den 30 Maart 1633, 1665 advokaat fiskaal van den Hove van Hollandt, zoon van Kornelis Gysberts Ruysch, secretaris van de Generaliteits Rekenkamer, en van Magdalena Everarts. Hy stierf den 20 Juny 1696, en zy den 31 January 1723 zonder kinderen.
5. *Paulus* Dirksz. *vander Dussen*, geboren den 22 May 1643, stierf ongetrouwt.
6. *Sara vander Dussen*, Dirks dochter, geboren den 23 January 1646, trouwde eerst Hendrik Schimmelpennink, baljuw van Oudewater; ten twede Richard Terbrugge.
7. *Arent* Dirksz. *vander Dussen*, volgt.
8. Mr. *Dirk* Dirksz. *vander Dussen*, geboren den 24 Maart 1648, wierdt 1680 Raadt, 1681 Schepen der stadt Delft, 1687 gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit op de Maze, trouwde Elizabeth Paau, Jakobsz. dochter, en weduwe van Jan Bruynsz. vander Dussen, 1680 Burgermeester en Raadt der stadt Delft. Hy stierf den 5 February 1689, zonder kinderen.
9. *Catalina vander Dussen*, Dirks dochter, geboren den 7 November 1652, trouwde den 20 February 1674 Willem Ingelby, luitenant kollonel in Staten dienst, geboren den 16 February 1640. Hy stierf den 4 July 1693, en lieten verscheide kinderen na.

XII. Arent vander Dussen, zoon van Dirk en van Catrina vander Graaf, geboren den 25 January 1647, trouwde eerst Louise de Bois, dochter van Warnar du Bois en van Catrina Ferin, gestorven zonder kinderen 1672: ten twede den 8 May 1680 Anna Aubry de Martrais, geboren 1660, dochter van Paulus Aubry de Martrais, en van Johanna de Mace. Hy stierf den 2 Maart 1686, zy den 15 Augusty 1688, en hebben geprocreeert twee kinderen.

1. *Mariana vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 8 Maart 1681, trouwde den 30 September 1714 Mr. Paulus van Assendelft, geboren den 3 January 1653, 1686 Schepen, 1687 Burgermeester van 's Gravenhage. Hy stierf den 27 Augusty 1729.
2. XIII. Mr. Dirk Arentsz. vander Dussen, geboren den 10 January 1684.

XI. Mr. Arent vander Dussen, twede zoon van Bruno en van Ermgaard Storm, geboren den 1616, wierdt 1644 Secretaris, 1654 Raad-Pensionaris der stadt Delft, trouwde den 7 September 1644 Kornelia Briel, geboren den 12 September 1619, dochter van Jacob Briel, en van Maria van Beresteyn, Paulus dochter. Hy stierf den 7 September 1679, zy den 24 October 1678, en lieten na zeven kinderen.

1. *Hermina vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 3 November 1646, trouwde den 5 October 1667 Kornelis Bogaart, geboren den 22 Maart 1640, ordinaris Commissaris van de monstering, zoon van Nicolaas Adriaansz. Bogaart, 1651 Burgermeester en Raadt der stadt Delft, en van Eva Briel Gysberts dochter. Hy stierf den 19 January 1679, zy den 25 Maart 1705.
2. *Kornelia vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 27 April 1651, stierf ongetrouwt den 26 Augusty 1719.
3. *Bruno* Arentsz. *vander Dussen*, volgt.
4. Mr. *Jacob* Arentsz. *vander Dussen*, geboren 1654, wierdt 1687 Raadt, 1693 Schepen, 1695 Secretaris, 1710 wederom Raadt, en stierf ongetrouwt den 23 November 1715.
5. *Arent* Arentsz. *vander Dussen*, geboren den 4 Maart 1657, Rentmeester en Majoor op Delfshaven, stierf ongetrouwt den 23 December 1710.
6. *Paulus* Arentsz. *vander Dussen*, geboren den 5 September 1658, wierdt 1683 kapitein onder het collegie ter Admiraliteit te Amsterdam, 1700 Schout by Nacht van Hollandt en West-Vrieslandt onder het collegie ter Admiraliteit op de Maze, stierf ongetrouwt den 8 October 1707.
7. *Maria vander Dussen*, Arents dochter, geboren den 18 April 1660, trouwde den 3 Maart 1680 Jakob van Kingschot Gaspertsz., geboren den 1652, 1689 Raadt, 1691 Schepen der stadt Delft, drossaardt van Delflandt. Zy stierf den 12 February 1692, hy den 11 Maart 1711, en hadden kinderen.

XII. Mr. Bruno vander Dussen, zoon van Arent en van Kornelia Briel, geboren den 22 September 1652, wierdt 1679 Secretaris der stadt Delft, trouwde den 16 November 1681 Maria Graswinkel, geboren den 24 Maart 1656, dochter van Jan Graswinkel Engelbertsz, en van Hillegond Bruyning Antonis dochter. Hy stierf den 8 Juny 1695, zy den 26 May 1731, en hadden geprocreeert drie kinderen, als:

1. XIII. Mr. Arent Bruynsz. vander Dussen, geboren den 6 September 1683, wierdt 1712 Raadt, 1717 Schepen, 1726 Burgermeester der stadt Delft, 1729 gecommitteerde Raadt van Hollandt, 1727 Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie, 1730 Curateur van de Universiteit te Leiden.
2. *Hillegond vander Dussen*, Bruyns dochter, geboren den 23 May 1686, stierf ongetrouwt den 14 October 1722.
3. *Kornelia vander Dussen*, Bruyns dochter, geboren den 28 Augusty 1689, trouwde den 8 October 1709 Valerius Röver, geboren den 6 Juny 1686, zoon van Valerius Röver, en van Catrina Elizabeth Bode, Matthys dochter.

VIII. Adriaan vander Dussen, zesde zoon van Jakob en van Deliana Oem, 1560 Vroedschap, 1565 Schepen, 1569 Raadt, 1573 Burgermeester der stadt Delft, trouwde Elizabeth van Bodegom, dochter van Frans Willemsz. van Bodegom, 1548 Raadt der stadt Delft. Hy stierf den 21 October 1576, en liet na drie kinderen, als:

1. *Catrina vander Dussen*, Adriaans dochter, trouwde Marten van Hogenhouck, 1586 Raadt, 1581 Schepen, 1598 Burgermeester der stadt Delft, weduwenaar van Margareta vander Dussen, Sasbouts dochter, en zoon van Jan Jakobsz. van Hogenhouck, 1573 Burgermeester en Raadt der stadt Delft, en van Anna vander Meye, Jans dochter. Hy stierf den 23 July 1613. Hier van zyn verscheide descendenten.
2. *Jakob* Adriaansz. *vander Dussen*, volgt.
3. *Frans* Adriaansz. *vander Dussen*, 1602 Raadt, 1618 Schepen, 1622 Burgermeester der stadt Delft, 1622 gecommitteerd in de Rekenkamer ter Reauditie van Hollandt; trouwde eerst den 24 April 1588 Alyd vander Burg, Kornelis dochter, ten twede Quirina vander Meer. Hy stierf den 27 Augusty 1630, en liet na drie kinderen, als:
   (1) Mr. *Adriaan* Fransz. *vander Dussen*, 1639 baljuw van Vlaardingen en Vlaardinger ambacht, gestorven 1650.
   (2) *Elizabeth* Frans *vander Dussen*, getrouwt met Christiaan van Couwenburg, geboren den 8 September 1604, zoon van Gillis van Couwenburg en van Adriana Vosmaar, Wouters dochter; zy gingen met haar familie 1654 wonen te Keulen, alwaar hy den 4 July 1667 stierf.
   (3) *Hendrik* Fransz. *vander Dussen*, trouwde den 16 February 1633 Elizabeth Dedel, geboren den 7 February 1607, dochter van Bruno Dedel Willems, en van Baafje van Outheusden, Isaaks dochter, nalatende uit de zelve drie dochters, als:
   (a) *Quirina vander Dussen*, getrouwt met Harmen Broekman Coenraadsz.

(b) *Elizabeth vander Dussen*, getrouwt met Isaak Paau, ontfanger der konvoyen en licenten tot Delfshaven.
(c) *Maria vander Dussen*, getrouwt met Willem Goerée. Hy stierf den 2 July 1714, zy den 27 April 1708.

IX. JAKOB VANDER DUSSEN, zoon van Adriaan en van Elizabeth van Bodegom, 1579 Raadt der stadt Delft, trouwde Margareta van Hogenhouck, dochter van Jan Jakobsz. van Hogenhouck, 1573 Burgermeester en Raadt der stadt Delft, en van Anna vander Meye, Jans dochter. Hy stierf 1595, of volgens anderen 1599, en hadt by zyne vrouw geprocreëert tien kinderen, waar van zes jong gestorven en de andere vier alleen tot jaren van onderscheidt gekomen zyn, als:

1. *Jakob* Jakobsz. *vander Dussen*, 1610 Burgermeester der stadt Woudrichem, trouwde den 13 July 1597 Johanna ten Hage, geboren den 30 Maart 1578, dochter van Abraham ten Hage, 1590 Schout en Penningmeester van Woudrichem, en van Barta van Clootwyk. Hy stierf 1650, hebbende geprocreëert een zoon, en twee dochters, als:
   (a) *Jan vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
   (b) *Bertha vander Dussen*, eerst getrouwt met Christiaan Willemsz. van Kampen, gestorven den 7 October 1625, en ten twede met Kornelis Swaan, 1648 Schepen, 1657 Burgermeester der stadt Geertruidenberg, gestorven den 19 Augusty 1667, zoon van Adriaan Swaan, Schout van Geertruidenberg, en van Maria van Lugtenburg.
   (c) *Anna vander Dussen*, getrouwt eerst met Adam Westerwold, Raadt van Nederlandsch Indiën; ten twede met Huybert van Neck, en ten derde met Hendrik van Winteroy.
2. *Kornelis* Jakobsz. *vander Dussen*, 1624 Dykgraaf van de Crimpenerwaardt, trouwde eerst Johanna . . . . . daar na den 11 November 1636 Elizabeth Appelman Jans dochter. Hy stierf 1639, en zy 1678, hebbende in het laatste huwelyk verwekt drie kinderen:
   (a) *Margareta vander Dussen*,
   (b) *Jakob vander Dussen*, en
   (c) *Anna vander Dussen*.
3. *Aletta vander Dussen* Jakobs dochter, ongetrouwt gestorven 1663.
4. *Abraham* Jakobsz. *vander Dussen*, volgt.

X. ABRAHAM VANDER DUSSEN, zoon van Jakob en van Margareta van Hogenhouck, 1670 wegens de Provincie van Utrecht gecommitteerde Raadt ter admiraliteit in West-Vrieslandt en de Noorderkwartieren, 1672 ontfanger van het eene deel van de Oud-Schilden, en Schellinggelden over de Provincie van Utrecht, trouwde den 24 December 1620 Lucretia van Wyck, geboren 1596, dochter van Rutgert van Wyk en van Alida van Gerven, Pieters dochter. Hy stierf den 29 January 1676, zy den 7 Maart 1684, hebbende geprocreëert negen kinderen, waar van alleen drie tot hunne mondige jaren gekomen zyn, als:

1. Mr. *Jakob* Abrahamsz. *vander Dussen*, geboren 1621, 1664 Raadt, 1669 Schepen, 1670 Burgermeester der stadt Utrecht, 1672 extraordinaris gedeputeerde in de Staten Generaal, stierf ongetrouwt den 19 November 1686.
2. *Margareta vander Dussen*, Abrahams dochter, geboren den 9 Maart 1632, ongetrouwt gestorven den 22 May 1679.
3. Mr. *Jan vander Dussen*, volgt.

XI. Mr. JAN VANDER DUSSEN, zoon van Abraham en van Lucretia van Wyck, geboren den 2 Augusty 1633, 1667 Schout en Dykgraaf der stadt en lande van Rhenen, trouwde den 29 April 1662 Françoise van Werkhoven, geboren den 13 September 1644 dochter van Bruno van Werkhoven, Claasz., en van Catalina de Marcy. Hy stierf den 6 January 1684, zy den 12 January 1684, nalatende, behalven vier kinderen jong gestorven, twee zonen

1. *Jan Bruno vander Dussen*, die volgt.
2. *Rutgert Adriaan vander Dussen* Jansz., geboren den 6 April 1680, stierf ongetrouwt.

XII. Mr. JAN BRUNO VANDER DUSSEN, zoon van Jan en van Françoise van Werkhoven, geboren den 1 December 1675, was 1721 genomineert tot Raadt in de Vroedschap der stadt Utrecht, doch stierf zeer subitelyk den 21 May 1721 den zelven dag die tot deszelfs aanstelling vastgestelt was, hy hadt den 22 Maart 1700 getrouwt Kornelia van Someren, geboren den 8 October 1676 dochter van Willem van Someren, Jansz., 1670 Raadt der stadt Utrecht, en van Elizabeth de Leeuw, Balthasars dochter. Hy hadt by haar, behalven twee kinderen jong gestorven, geprocreëert nog vier zonen en eene dochter, als:

1. *Jan Willem vander Dussen*, geboren den 17 November 1702, ongetrouwt gestorven den 9 Maart 1730.
2. XIII. KORNELIS ADRIAAN VANDER DUSSEN, geboren den 27 December 1703, ordinaris luitenant ter zee van 't kollegie ter admiraliteit op de Maze.
3. Mr. *Abraham Jakob vander Dussen*, geboren den 17 Juny 1705, 1729 Raadsheer in den Hove van Justitie van Vianen en Ameide.
4. *Lucretia vander Dussen*, geboren den 9 Maart 1709.
5. *François Ewout vander Dussen*, geboren den 9 October 1713.

VIII. HUGO VANDER DUSSAN, zevende zoon van Jakob en van Deliana Oem, wierdt 1574 Burgermeester der stadt Delft, trouwde Magdalena (of Margareta) Sasbout, dochter van Pieter Pietersz. Sasbout, 1564 Burgermeester der stadt Delft, en van Margareta du Pont, Lucas dochter. Hy stierf den 31 Augusty 1587, zy den 30 September 1565, en hadden te zamen gewonnen zes kinderen, als:

1. *Jakob* Huygensz. *vander Dussen*, volgt.
2. *Frans* Huygensz. *vander Dussen*, 1590 Vroedschap en Thesaurier der stadt Delft, stierf ongetrouwt.
3. *Joost* Huygensz. *vander Dussen*, stierf ongetrouwt.
4. *Jan* Huygensz. *vander Dussen*, volgt verder.
5. *Claasje* Huygensz. *vander Dussen*, geboren 1558, trouwde Adriaan Fyck van Bleyswyk, 1596 Raadt, 1603 Schepen der stadt Delft, 1605 gecommitteert in de Rekenkamer ter Auditie van Hollandt, zoon van Dirk Evertsz. van Bleyswyk, 1559 Raadt der stadt Delft, en van Maria Fyck, Jakobs dochter. Hy stierf den 3 February 1612, zy den 9 October 1631, nalatende kinderen.
6. *Lucas* Huygensz. *vander Dussen*, volgt nog verder.

IX. JAKOB VANDER DUSSEN, zoon van Hugo en van Magdalena Sasbout, geboren 1550, was heere van Haringkarspel, Kalversdyk, Dirkshorn, Uytjeshorn, en Sibekarspel, wierdt 1583 Raadt, 1589 Schepen, 1593 Burgermeester der stadt Delft, 1598 Hoog-Heemraadt van Delflandt, 1599 gedeputeert in de Staten Generaal, trouwde eerst Geertruid van Heemskerk, dochter van Willem Jansz. van Heemskerk, 1563 Burgermeester en Raadt der stadt Leyden, en van Margareta Engelbregts; ten twede den 6 February 1600 Sophia van Santen, Gerrits dochter. Hy stierf den 22 December 1622, zy 1654, zonder oir. Hy hadt uit het eerste huwelyk gewonnen negen kinderen, als:

1. *Hugo* Jakobsz. *vander Dussen*, stierf ongetrouwt.
2. *Geertruid* Jakobs *vander Dussen*, vrouwe van Haringkarspel, trouwde den 9 Juny 1602 Johan Basius, 1603 Raadt en Rekenmeester der Domainen van Hollandt en West-Vrieslandt, *zoon van Jan Basius*, Raadt van Willem de eerste prins van Orange: zy stierf zonder *kinderen 1642*, hy 1646.
3. *Magdalena* Jakobs *vander Dussen*, trouwde den Februari 1602 Willem vanden Hove, heer van 't Wedde, geboren 1570. Hy stierf 1647, zy 1654.
4. *Margareta* Jakobs *vander Dussen*, trouwde den 28 December 1603 Joost Brasser, geboren 1581, Bewindhebber van de Groenlandsche en Magellaansche Compagnie, zoon van Dirk Willemsz. Brasser, en van Adriana van Ylem Dirks dochter.
5. *Catrina* Jakobs *vander Dussen*, trouwde eerst Paulus Hallincq, geboren den 28 January 1579, en gestorven 1617, zoon van Jan Paulusz. Hallincq, 1596 Raadt en Rekenmeester der Domainen van Hollandt en West-Vrieslandt, en van Elizabeth vander Bies Hermans dochter; ten twede Jakob vander Graaf, heer van Hoogeveen, geboren 1588, 1642 Raadt, 1637 Schepen, 1640 Burgermeester der stadt Delft, *1637 Hoog-Heemraadt van Delflandt*, zoon van Arent Jakobsz. vander Graaf, 1610 Burgermeester en Raadt der stadt Delft. Hy stierf den 22 February 1651, zy den 15 Augusty 1651.
6. *Maria* Jakobs *vander Dussen*, *geboren 1589*, *trouwde* den 15 February 1609 Kornelis Graswinkel Abrahamsz., geboren 1582. Zy stierf den 21 January 1670, hy den 16 May 1664.
7. *Kornelia* Jakobs *vander Dussen*; trouwde den 7 October 1612 Joost van Borssele vander Hooge, geboren 1586, heer van Cleverskerke, 1614 beschreven onder de Ridderschap van Zeelandt, 1618 Burgermeester der stadt Middelburg, 1626 gedeputeert in de Staten Generaal, 1631 gecommitteert ad vitam in de Generaliteits Rekenkamer, zoon van Adriaan Jansz. van Borsselen vander Hooge, 1586 Burgermeester der stadt Middelburg, 1596 beschreven onder de Ridderschap van Zeelandt, en van Maria de Pardieu, Valentyns dochter. Hy stierf den 18 October 1666, zy den 13 Augusty 1657, en lieten verscheide kinderen na.
8. *Bregtland* Jakobs *vander Dussen*, geboren 1594, trouwde 1616 Mr. Antony de Waal, 1621 Pensionaris der stadt Munnikendam, 1634 Raadsheer in den Hooge Raadt van Hollandt, zoon van Jan de Waal Michielsz., en van Kornelia Juyst. Hy stierf 1657, zy 1667 zonder *oir*.
9. *Elselina* Jakobs *vander Dussen*, trouwde Juliaan vander Moére. Hy stierf 1643, zy stierf 1643.

IX. JAN VANDER DUSSEN, vierde zoon van Hugo en Magdalena Sasbout, was 1589 baljuw van s'Gravesande, 1589 kapitein, en 1600 Sergeant Majoor ten dienste der Vereenigde Nederlanden, trouwde Maria Bloot Jans dochter, en liet na twee zonen, als:

1. *Hugo* Jansz. *vander Dussen*, *die, trouwende met Anna Donteklok*, dochter van Reynier Donteclok, en van Erkenraad van Bleyswyk Dirksz. stierf *1622*, zy 1655, *hebbende* geprocreëert te zamen twee dochteren, als:
   (a) *Maria* Huygens *vander Dussen*, eerst getrouwt met Adriaan 's Gravesande; ten twede met Adriaan van Groenewegen, geboren den 26 May 1588, sekretaris van de Grote Visschery, gestorven zonder kinderen, zoon van Jan van Groenewegen Dirksz., en van Maria vander Made Adriaans. Zy stierf den 13 May 1654.
   (b) *Erkja* Huygens *vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.

2. Pie-

2. *Pieter* Jansz. *vander Dussen.*

IX LUCAS VANDER DUSSEN, jongste zoon van Hugo en van Magdalena Sasbout, 1592 Raadt, 1591 Schepen, 1600 Burgermeester der stadt Schiedam, trouwde eerst den 31 January 1598 Soetje Duyst van Santen, Adriaans dochter; ten twede Johanna Colterman, en procreëerden te zamen twee kinderen; als:

1. *Magdalena vander Dussen* Lucas dochter, geboren den 23 Maart 1600, trouwde Willem vander Hoef, 1633 Baljuw en Dykgraaf van Delflandt, zoon van Pieter Willemsz. vander Hoef, 1631 Burgermeester der stadt Delft, en van Barta van Adrichem, Nicolaas dochter. Zy stierf 1643, hy 1662.
2. *Hugo* Lucasz. *vander Dussen*, volgt.

XII. HUGO VANDAR DUSSEN, zoon van Lucas en van Soetje Duyst van Santen, trouwde Alida van Hogenhouck, dochter van Marten Jansz. van Hogenhouck, 1598 Burgermeester en Raadt der stadt Delft, en van Catrina vander Dussen, Adriaans dochter, nalatende zeven kinderen, als:

1. *Soetje vander Dussen* Huygens dochter, trouwde Daniel de Berg, Jakobsz., 1672 Raadt, 1675 Schepen der stadt Delft. Hy stierf den 17 Augusty 1679.
2. *Catrina vander Dussen* Huygens dochter, trouwde Jakob vander Burg Jansz., 1672 Raadt, 1675 Schepen der stadt Delft. Zy stierf zonder kinderen den 28 February 1689, hy den 3 December 1690.
3. *Sophia vander Dussen* Huygens dochter, stierf ongetrouwt den 27 February 1687.
4. LUCAS Huygensz. VANDER DUSSEN, trouwde eerst Sara van Heyningen; ten twede Sara van Heyningen zyn vrouws nigte. Hy stierf zonder kinderen.
5. *Marten* Huygensz. *vander Dussen*, trouwde Sophia Merchys. Hy stierf zonder kinderen den 2 September 1656.
6. *Jakob* Huygensz. *vander Dussen.*
7. *Adriaan* Huygensz. *vander Dussen*, stierven beide ongetrouwt.

III. FLORANS VANDER DUSSEN, zoon van Jan vander Dussen, by zyn twede vrouw Agnes vander Bouckhorst, erfde de goederen, die zyn vader gekogt hadde van de mombers der kinderen van Boudyn van Dubbelmonde, gelegen in Muilkerk, gelyk ook de tiende tot Nieuwerkerk op de Alme, wordende te leen gehouden van den heer van Altena, hy hadde 1355 van graaf Willem van Beyeren een jaarlyksche rente van twintig pond Hollandsch in den ambachte van Aartswaarde, en was getrouwt met Catrina van Weyden, nalatende twee zonen, als:

1. *Jan vander Dussen*, Florensz., hieldt onder andere te leen van den heer van Altena de hoeve lands en de hofstadt met den gerechte in Muilkerk, en stierf 1390, zonder oir, waar door die goederen als kwade leenen vervielen aan Willem van Beyeren, grave van Oostervandt, als heere van Altena, die daar mede verleyde Helmich van Doornick, zyn kamerling.

2. IV. ARANT VANDER DUSSEN, zoon van Florens en van Catrina van Weyden, wierdt 1387 en 1390 by Willem heere van Hoorne en Altena, en daar na 1391 by Willem van Beyeren, grave van Oostervant, verleyd met eenige goederen, by zyn vader Florens en de broeder Jan nagelaten; hy was 1392 scheitsman met eenige andere heeren in het verschil tusschen zyn neef Arent vander Dussen, heer van den Hage, en baljuw van Zuid-Hollandt, en heer Jan van Drongelen, heer van Ethen en Meeuwen, over en omtrent hare Zwanedriften; hy hadt ten vrouwe Hadewinge van Dordrecht, Jans dochter, welke hy 1390 lyftochte met honderd oude schilden, jaarlyksch te heffen uit de tiende op den Alme, en liet na drie zonen, als:

Jan vander Dussen, die volgt.
Florens, en
Arent vander Dussen.
Die beide verder ook volgen zullen.

V. JAN Arentsz. VANDER DUASAN, was 1411 en 1416 Schepen, 1415, 1427, en 1428 hoofdschout der stadt 's Hertogenbosch. Hy liet onder anderen na drie kinderen, als:

1. *Arent* Jansz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Egbert* Jansz. *vander Dussen*, priester, en vikaris der Parochiekerk tot Deutichem. Hy sting 1460 als getuige over het Vidimus van de origineele fundatie, en giftbrief van de abdy van den Elterenberg, door keizer Otto de eerste gegeven in den jare 968.
3. *Hadewig vander Dussen*, Jans dochter, trouwde Marcelis van Uden, 1445 en 1461 Schepen der stadt 's Hertogenbosch.

VI. ARENT VANDER DUSSEN, Jansz., voor den jare 1474 vermeld als Dykgraaf van den lande aan de Dussen gelegen, hadt getrouwt N. N. en liet na onder andere

VII. PIETER Arentsz. VANDER DUSSEN, stedehouder en kastelein van 't slot en de stede van Heusden, de welke ten vrouwe hadt Catrina van Veen, Jans dochter. Hy legt tot Genderen in de kerk met zyn wapenen begraven, blykende by een certificatie van Schepenen, Burgermeesteren en Raden der stadt Heusden in dato den 20 Juny 1575, hadt onder andere geprocreëert twee zonen, als:

1. *Joost* Pietersz. *vander Dussen*, volgt.
2. *Pieter* Pietersz. *vander Dussen*, die, trouwende N. N. by de zelve procreëerde twee zonen, genaamt:
   Beris, en
   Rykaart, van welke *Beris* Pietersz. *vander Dussen* naliet twee zonen, genaamt:
   Pieter, en
   Jan.
   En *Rykaart* Pietersz. *vander Dussen*, een zoon, mede *Jan* genaamt.
   Alle 1575 woonachtig tot Genderen, in de Langestraat, by Heusden.

VIII. Mr. JOOST VANDER DUSSEN, zoon van Pieter en van Catrina van Veen, was 1529 Raadt des keizers in den Raadt van Brabandt; hy hadt voor zyne eerste vrouw getrouwt Maria Husoël, weduwe van Jakob van Dongelbergen, daar hy by procreëerde een zoon, genaamt:

Jeronymus vander Dussen, jongman gestorven.

Hy trouwde ten twede maal Maria Sauvage, dochter van Philips Sauvage, auditeur en meester van de kamer van Rekening in Brabandt, en van Maria Sweerts. Hy stierf den 20 December 1532, zy den 20 October 1551, en leggen beide met hare wapenen en quartieren begraven, in de St. Gudele kerk te Brussel, nalatende twee kinderen, als:

1. *Libert* Joostsz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Maria* Joosts *vander Dussen*, trouwde Jan Boote, 1557 auditeur en meester van de kamer van Rekening in Brabandt, nalatende kinderen.

IX. LIBERT VANDER DUSSEN, zoon van Joost en van Maria Sauvage, wierdt 1577, 1587 en 1590 Schepen, en 1585 en 1586 Thesaurier der stadt Brussel; hy trouwde eerst in April 1557 Maria van Ylinghen, dochter van Joost van Ylinghen, heer van Borgnival, en hoofdbaljuw van Enguiën, en van Anna d'Auxy, Jans dochter; ten twede met Anna van Hellewegen, weduwe van Jan de Quesnoy, Raadt ordinaris in den Rade van Brabandt, gestorven zonder kinderen. Hy stierf 1590, en liet uit zyn eerste huwelyk na vyf kinderen, als:

1. *Philips* Libertsz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Antony* Libertsz. *vander Dussen*, Kapucyn.
3. *Willem* Libertsz. *vander Dussen*, heer van Colem, geboren 1564, kommissaris van de monstering in Spaansche dienst; hy trouwde met Catrina d'Ocoche, en stierf den 12 September 1637 zonder kinderen, leggende tot Brussel in 't klooster van de Paters Minimen begraven, met zyn 8 quartieren.
4. *Jan* Libertsz. *vander Dussen*, regulier kanunnik in de abdy van 't Rôo klooster.
5. *Anna vander Dussen*, Liberts dochter, getrouwt met Hendrik de Vos, superintendent der fortificatiën tot Ostende.

X. PHILIPS VANDER DUSSEN, heer van Borgnival, zoon van Libert en van Maria van Ylinghen, trouwde in April 1594 Johanna d'Hostonne, dochter van Jan d'Hostonne, heer van Hauteville en baljuw van Brugellettes, en van Maria Calonne. Hy stierf den 27 Juny 1623, en hadde geprocreëert zes kinderen, als:

1. *Jan* Philipsz. *vander Dussen*, heer van Borgnival, gestorven 1680.
2. *Lodewyk François* Philipsz. *vander Dussen*, heer van Hauteville, ritmeester in keizerlyke dienst, stierf ongetrouwt.
3. *Hendrik* Philipsz. *vander Dussen*, Kapucyn.
4. *Karel* Philipsz. *vander Dussen*, volgt.
5. *Anna vander Dussen*, Philips dochter, getrouwt met Louis Boubers, heer de Gouy St. André, zoon van Jakob de Boubers Jansz., vicomte de Bernatre, en van Rachel Gaillard Longjumeau, Michiels dochter.
6. *Prudentia vander Dussen*, Philips dochter, trouwde Eduard d'Auxy, ridder, heer van Lannoy, luitenant kollonel van 't regiment van Don Francisco de Hiero, en kapitein van een kompagnie curassiers in Spaanschen dienst, zoon van Philips Willemsz. d'Auxy, heer van Lannoy, en van Maria de Melanoy.

XI. KAREL VANDER DUSSEN, zoon van Philip en van Johanna d'Hostonne, heer van Hauteville en de la Tour, was 1643 kapitein van een kompagnie Duitschen in Spaanschen dienst; hy trouwde eerst in Maart 1641 Louisa van Molsperg, dochter van Jan Adolph van Molsperg, en van Willemina van Blitterswyk; en ten twede maal in May 1649 Isabella de Vos, weduwe van Karel de Poudremy, heer van Orbé, hy liet uit het eerste huwelyk na, vier zonen, als:

1. *Jan Adolph* Karelsz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Alphonsus* Karelsz. *vander Dussen.*
3. *Philips* Karelsz. *vander Dussen.*
4. *Karel* Karelsz. *vander Dussen*, alle drie ongetrouwt gestorven.

XII. JAN ADOLPH VANDER DUSSEN, zoon van Karel en van Louise de Molsperg, wierdt door 't overlyden van zyn oom Jan, heer van Borgnival, en ook 1685 by koop heer van 't slot en de heerlykheit van Kestergat; hy trouwde 1673 Reneldis Theresia Spruyt, en stierf den 17 Augusty 1708, hebbende by de zelve geprocreëert vyf kinderen, als:

1. *Jan Jakob vander Dussen*, heer van Kestergat en Borgnival, ongetrouwt gestorven den 29 May 1710.
2. XIII. EUGENIUS FRANÇOIS VANDER DUSSEN, door 't overlyden van zyn broeder heer van Kestergat en Borgnival, was 1704 luitenant in Spaanschen dienst onder het regiment van den hertog van Pratameno, en wierdt

1715 kastelein van Ath: hy trouwde eerst 1715 Clara Eugenia Albertina Louwar, François dochter, gestorven den 19 Augusty 1717, en ten twede maal N. Rabbers.

3. *Isabella vander Dussen.*
4. *Pieter Karel Joseph vander Dussen*, geboren den 2 December 1691.
5. *Louisa Claudia vander Dussen.*

V. FLORENS VANDER DUSSEN, twede zoon van Arent en van Hadewinge van Dordrecht, Jans dochter, wierdt 1409 Raadt, 1413 Schepen, 1424, 1427, en 1431 schout der stadt Dordrecht. Hy was 1417 hoofdman van die van Dordrecht voor Ysselstein, onder hertog Jan van Beyeren, en 1420 met de zelve voor St. Geertruidenberg, ook 1426 met Philips, hertog van Burgundien, in het beleg van Zevenbergen; hy hadt getrouwt Lucretia de Rhyne, en procreëerde

VI. ARENT VANDER DUSSEN, Florensz., gestorven 1498, die getrouwt hebbende Geertruid van Brakel, hadt gewonnen twee zonen

Joost, en
Kornelis Arentsz. *vander Dussen*,

En by zommigen nog een derden zoon, genaamt

Adriaan vander Dussen,
Die, na de descendenten van Kornelis afgehandelt te hebben, volgen zal.

Mr. *Joost* Arentsz., *vander Dussen*, wierdt 1531 van keizer Karel de V gecommitteert om informatie te nemen op de zogenaamde kettery.

VII. Mr. KORNELIS Arentsz. VANDER DUSSEN, geboren 1481 licentiaat in beide de rechten, wierdt 1518 Raadt, 1522 Schepen, en 1536 Secretaris der stadt Delft; hy trouwde eerst 1505 Margareta Sasbout, dochter van Sasbout Dirksz. Sasbout, 1504 Burgermeester der stadt Delft, en van Machteld vander Dussen, Jans dochter. Zy stierf den 3 December 1520. Hy trouwde ten twede maal met Maria Storm, dochter van Vrank Gerritsz. Storm, 1499 Burgermeester der zelve stadt, gestorven den 31 December 1530 zonder kinderen. Hy nam ten derde maal ten vrouwe Maria van Duivelandt, dochter van Hendrik Joosten van Duivelandt, die 1509 Burgermeester der stadt Delft was. Zy stierf den 16 May 1551, en hy den 22 May 1556, en legt begraven tot Delft, aan de Noordzyde van het koor onder een blaauwe zark, waar op zyn wapen en die van zyn twee eerste vrouwen uitgehouwen staan. Deszelfs wapen hadt hy gequartileert met drie zwarte vogeltjes en een visje, ter zake veel van zyn landen en goederen onder water, en dus ten proije voor de vis en vogelen was; nemende tot een zinspreuk:

NE QUID NIMIS.

By zyne drie vrouwen heeft hy geprocreëert negentien kinderen, waar van elf jong gestorven, en acht getrouwt of tot jaren van bescheidenheit gekomen zyn, namentlyk:

Uit het eerste huwelyk:

1. *Sasbout* Kornelisz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Arent* Kornelisz. *vander Dussen*, volgt verder.
3. *Elizabeth vander Dussen* Kornelis dochter, trouwde Beukel Jansz. van Santen, 1537 Raadt der stadt Delft. Hy stierf 1550, zy den 27 Augusty 1580.
4. *Leonarda vander Dussen* Kornelis dochter, getrouwt met Jan Huygensz. de Bye. Zy stierf den 22 October 1581.
5. *Machtelt vander Dussen* Kornelis dochter, hadt ten man Joost vander Meer, bygenaamt van Berendrecht, na zyn moeder, zoon van Frank Pietersz. vander Meer, die 1497 Schout, en 1533 Burgermeester der stadt Delft was, en van Clara van Berendrecht, Jans dochter. Zy stierf den 2 Maart 1559, en hy 1585.

Uit het derde huwelyk:

6. *Hendrik* Kornelisz. *vander Dussen*, zonder kinderen gestorven 1584.
7. *Margriet vander Dussen* Kornelis dochter, getrouwt met Kornelis Herweyer. Zy stierf den 7 Augusty 1572.
8. *Maria vander Dussen* Kornelis dochter, trouwde Pieter vander Goes, 1563 baljuw en dykgraaf van Delfland, 1573 Griffier van de leenen, en 1574 Raadt en Rekenmeester der Domainen van Hollandt, zoon van Adriaan vander Goes Aartsz., die 1545 Raad-Pensionaris van Hollandt wierdt, in zyn vaders plaats, en van Anna van Spangen, Laurens dochter. Hy stierf den 11 May 1590, zy 15 . . nalatende verscheide kinderen.

VIII. SASBOUT VANDER DUSSEN, oudste zoon van Kornelis en van Margareta Sasbout, wierdt 1560 Raadt en Schepen, 1567 Burgermeester der stadt Delft; hy trouwde eerst Elizabeth van Santen, Jan Beukels dochter; en ten twede maal Maria vander Hoef, Michiels dochter. Hy stierf den 21 July 1581, nalatende uit het eerste huwelyk twee, en uit het laatste acht kinderen, als:

Uit het eerste:

1. *Margareta vander Dussen* Sasbouts dochter, trouwde Marten van Hogenhouck, 1581 Schepen, 1586 Raadt, en 1598 Burgermeester der stadt Delft, zoon van Jan Jakobsz. van Hogenhouck, 1573 Burgermeester der zelve stadt, en van Anna vander Meye, Jans dochter. Hy stierf den 23 July 1613.
2. *Jan* Sasboutsz. *vander Dussen*, die volgt.

Uit het twede:

3. *Kornelis* Sasboutsz. *vander Dussen*, volgt verder.
4. *Michiel* Sasboutsz. *vander Dussen*;
5. *Elizabeth vander Dussen*, Sasbouts dochter.
6. *Arent* Sasboutsz. *vander Dussen*, alle drie jong gestorven.
7. *Jakob* Sasboutsz. *vander Dussen*, getrouwt met Geertruit van Soutelande, en stierf zonder kinderen.
8. *Machtelt vander Dussen*, Sasbouts dochter, trouwde den 23 July 1596 Jan vander Aa, Claasz.
9. *Sophia vander Dussen* Sasbouts dochter, trouwde den 10 May 1587 Harmen vander Mast.
10. *Margareta vander Dussen* Sasbouts dochter, getrouwt met Jan Coene, en zonder kinderen gestorven.

IX. JAN VANDER DUSSEN, zoon van Sasbout en van Elizabeth van Santen, trouwde Margareta Storm, Dirks dochter, en liet daar by na:

1. *Dirk* Jansz. *vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
2. *Elizabeth vander Dussen* Jans dochter, trouwde den 1 September 1613 Andries van Schieveen, Sekretaris van de baillnage van Delflandt.
3. SASBOUT Jansz. VANDER DUSSEN, getrouwt met Margareta Paspoort, Bartholomeus dochter: daar by hy wan drie kinderen, als:
   (a) *Jan vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
   (b) *Margriet vander Dussen*, getrouwt met Adriaan vander Blok, vaandrig in Staten dienst.
   (c) *Maria vander Dussen*, die getrouwt hadt Willem van Oedekerken.

IX. KORNELIS VANDER *DUSSEN, zoon* van Sasbout, uit zyn twede vrouw Maria vander Hoef, trouwde den *18* February 1590 Elizabeth Bugge, Hendriks dochter, procreëerende daar by zes kinderen, als:

1. *Michiel* Kornelisz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Maria vander Dussen* Kornelis dochter.
3. *Johanna vander Dussen* Kornelis dochter.
4. *Elizabeth vander Dussen* Kornelis dochter, alle drie bagynen tot Delft.
5. *Sasbout* Kornelisz. *vander Dussen*, die trouwende met Johanna Berkels, daar by procreëerde:
   a. Mr. *Hendrik vander Dussen*, minnebroeder tot Loven.
   b. *Kornelis vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
   c. *Elizabeth vander Dussen*, geestelyke dochter.
6. *Dirk* Kornelisz. *vander Dussen*, trouwde tot *Lissebon* in Portugal Maria Bennings, en won:
   a. *Elizabeth vander Dussen*, getrouwt met Nicolaas Johan de Ponte.
   b. *Rodrigo vander Dussen, geestelyk tot Lissebon.*
   c. *Maria vander Dussen*, geestelyk tot Antwerpen.
   d. *Emanuel vander Dussen.*
   e. *Dirk vander Dussen.*
   f. *Jan vander Dussen*, karmeliet *tot Lissebon.*
   g. *Joost vander Dussen.*
   h. *Thomas vander Dussen*, alle zonder oir gestorven.

X. MICHIEL VANDER DUSSEN, oudste zoon van Kornelis en van Elizabeth Bugge, trouwde Willemina van Setten, Ottoos dochter, zy wierden beide by de tachtig jaren oud, en hadden geprocreëert zes kinderen, als:

1. XI. Mr. KORNELIS Michielsz. VANDER DUSSEN, die eerst getrouwt geweest zynde met Margareta van Veen, zonder kinderen overleden; ten twede maal ten vrouwe nam, Digna vander Heyden, Kornelis dochter, daar hy by wan
   a. *Maria Cecilia vander Dussen*, geboren in April 1666, en gestorven den 18 December 1732, zynde getrouwt met Mr. Hendrik Roos, en
   b. *Kornelis Sasbout vander Dussen*, getrouwt met Antonia Heymenberg.
2. *Elizabeth vander Dussen* Michiels dochter; geestelyke dochter.
3. *Maria vander Dussen* Michiels dochter.
4. *Otto* Michielsz. *vander Dussen*, weereldlyk priester, gestorven 1704.
5. *Anna vander Dussen* Michiels dochter, getrouwt met Mr. Hendrik vander Eem.
6. *Sasbout* Michielsz. *vander Dussen*; ongetrouwt gestorven.

VIII. ARENT VANDER DUSSEN, twede zoon van Kornelis en van Margareta Sasbout, was 1542 Vroedschap der stadt Delft; hy trouwde eerst 1534 Margareta van Duivelandt, zyn vaders derde vrouws halve zuster, en dochter van Hendrik Joosten van Duivelandt, 1509 Burgermeester der stadt Delft, en van Maria van Overvest, Dammes dochter, zy stierf den 23 April 1544. Hy hadt tot zyn twede vrouw Beatrix Storm van Alkemade, Christiaans dochter, gestorven zonder kinderen den 15 Augusty 1570, hy stierf den 10 October 1553, hebbende by zyne eerste vrouw geprocreëert zeven kinderen, als:

1. *Kornelis* Arentsz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Hendrik* Arentsz. *vander Dussen*;
3. *Frank* Arentsz. *vander Dussen*, beide ongetrouwt gestorven.

4. *Geertruid vander Dussen*. Arents dochter, getrouwt met Jakob vander Burg Pietersz.
5. *Maria vander Dussen* Arents dochter, die ten man hadt Hendrik van Dyk, Kornelisz.
6. *Margareta vander Dussen* Arents dochter, trouwde Hendrik vander Burg, 1575 Raadt, 1579 Schepen, 1582 Burgermeester der stadt Delft, 1590 gecommitteerde Raadt van Hollandt, zoon van Aam Hendriksz. vander Burg, 1545 Schepen en Raadt der stadt Delft, en van Adriana de Jong Willems dochter. Hy stierf den 2 February 1591.
7. *Machteld vander Dussen* Arents dochter, ongetrouwt gestorven.

IX. KORNELIS VANDER DUSSEN, zoon van Arent en van Margareta van Duivelandt, trouwde eerst Elizabeth Duyst van Voorhout; ten twede den 24 October 1582 Kornelia van Beaumont, Anselms dochter, by welken hy teelde zeven kinderen, als

Uit het eerste bedt:

1. *Margareta vander Dussen* Kornelis dochter.
2. *Arent* Kornelisz. *vander Dussen*, beide ongetrouwt gestorven.
3. *Elizabeth vander Dussen* Kornelis dochter, getrouwt met Mr. Kornelis de Quesnoy, zoon van Jakob de Quesnoy, 1565 Raadt en Procureur generaal deskonings in den Hove van Hollandt, terwyl 't zelve te Utrecht resideerde, en van Lidewy Sandelin, Kornelis dochter.

Uit het twede bedt:

4. *Anselmus* Kornelisz. *vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
5. *Sasbout* Kornelisz. *vander Dussen*, geboren 1587, trouwde den 13 July 1614 Anna vander Hoogh, dochter van Dirk vander Hoog Arentsz., en van Maria Sasbout, Pieters dochter. Hy stierf zonder kinderen 1617.
6. *Kornelis* Kornelisz. *vander Dussen*, ongetrouwt gestorven.
7. X. PIETER VANDER DUSSEN, zoon van Kornelis en van Elizabeth Duyst van Voorhout, geboren 1591, trouwde den 29 Augusty 1621 Anna vander Stok, dochter van Pieter vander Stok, en van Margareta Verlteyn, Servaas dochter. Hy stierf den 16 September 1661, zy den 19 May 1649, nalatende drie kinderen, als:
   1. *Kornelia vander Dussen*, geboren 1622, trouwde 1642 Aart Jan van Renoy. Zy stierf 1661.
   2. Mr. *Pieter vander Dussen*; en
   3. *Kornelis vander Dussen*, die beide volgen.

XI. Mr. PIETER VANDER DUSSEN, oudste zoon van Pieter en van Anna vander Stock, geboren den 13 February 1624, en getrouwt den 14 Juny 1647 met Anna Magnus, dochter van Constantyn Magnus, en van Maria vander Hoog, stierf 1694, zy den 21 April 1676, en hadden te zamen gewonnen zes kinderen, als:

1. XII. CONSTANTINUS Pietersz. VANDER DUSSEN, geboren 1650, stierf den 6 April 1691, uit zyn vrouw Margareta Petronella van de Werve, nalatende een zoon, *Pieter Constantyn vander Dussen*, ongetrouwt gestorven den 17 April 1697.
2. *Anna Maria vander Dussen* Pieters dochter, gestorven oud 19 jaren.
3. *Maria Anna vander Dussen* Pieters dochter.
4. *Agatha vander Dussen* Pieters dochter, beide geestelyke.
5. *Kornelia Agnes vander Dussen* Pieters dochter, ongetrouwt gestorven den 20 July 1684.
6. *Isabella vander Dussen* Pieters dochter, geboren 1662, getrouwt den 24 July 1684 met Adriaan Wittert de Jonge. Zy stierf den 21 November 1687.

XI. KORNELIS VANDER DUSSEN, twede zoon van Pieter en van Anna vander Stock, geboren den 12 Augusty 1626, trouwde eerst den 2 Augusty 1653 Eduarda de Kies van Wisse, gestorven 1684, dochter van Frans de Kies van Wisse Adriaansz., en van Anna Wuytiers, Goverts dochter; ten twede den 8 October 1685 met Margareta van de Walle, gestorven zonder kinderen den 7 January 1693, en ten derde den 20 November 1699 aan Anna van Wesel, hy procreëerde by de eerste vrouw vyf kinderen, en by de laatste een zoon, als

By de eerste:

1. *Pieter* Kornelisz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Anna vander Dussen* Kornelis dochter, geboren den 25 February 1658, trouwde met Gerard Theodoor van Hondhorst, drossaardt der stadt en landen van Ravesteyn. Zy stierf den 9 February 1694, hy den 20 Juny 1702.
3. *Agatha vander Dussen* Kornelis dochter, geboren den 20 Maart 1662, trouwde den 16 February 1682 met Johan de Kies van Wisse.
4. *Maria vander Dussen* Kornelis dochter, geestelyk.
5. *Elizabeth vander Dussen* Kornelis dochter, ongetrouwt gestorven.

Uit de derde:

6. *Romanus* Kornelisz. *vander Dussen*, in de societeit der Jesuiten tot Antwerpen.

XII. PIETER VANDER DUSSEN, zoon van Kornelis en van Eduarda de Kies van Wisse, geboren 1654, trouwde den 15 July 1683 Machteld van Hondhorst. Zy stierf den 23 April 1702, hy den 6 Maart 1716, en lieten na:

1. *Eduarda vander Dussen* Pieters dochter, geboren den 1 November 1684, en gestorven den 11 September 1720.
2. *Antonius Martinus* Pietersz. *vander Dussen*, geboren den 12 November 1685, stierf den 19 September 1709 uit Italiën t'huis komende.
3. XIII. KORNELIS ADRIAAN Pietersz. VANDER DUSSEN, geboren den 28 Maart 1687, 1706 in de societeit der Jesuiten tot Leuven.
4. *Martinus Franciscus* Pietersz. *vander Dussen*, geboren den 5 April 1691, en gestorven den 16 May 1717.

VII. ADRIAAN VANDER DUSSEN, by sommige een derde zoon van Arent en van Geertruid van Brakel, liet na zes kinderen, als:

1. *Albrecht* Adriaansz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Adriana* Adriaans *vander Dussen*, getrouwt met Cleophas Antonisz. van Medenblik.
3. *Alyd* Adriaans *vander Dussen*.
4. *Kornelia* Adriaans *vander Dussen*.
5. *Catrina* Adriaans *vander Dussen*.
6. *Maria* Adriaans *vander Dussen*.

VIII. ALBRECHT Adriaansz. VANDER DUSSEN, die trouwde aan Sophia Houttuin, en by de zelve wan vier kinderen, als:

1. *Hendrik vander Dussen*.
2. *Maria vander Dussen*.
3. *Yda vander Dussen*.
4. *Commerina vander Dussen*, alle ongetrouwt gestorven.

V. ARENT VANDER DUSSEN, derde zoon van Arent en van Hadewing van Dordrecht, Jans dochter, hadt by N N. geprocreëert

VI. JAN Arentsz. VANDER DUSSEN, vermeld 1460. Hy stichtte 1508 de vikary van St. Eligius, in de St. Hyppolitus kerk te Delft, en trouwde met Agatha Veemans, Claas dochter, daar by hy procreëerde twee kinderen, als:

1. *Machteld* Jans *vander Dussen*, die 1484 trouwde aan Sasbout Dirksz. Sasbout, geboren 1455, 1503 Schepen, 1504 Burgermeester der stadt Delft, zoon van Dirk Sasbout, en van Sophia van Segwaart, Dirks dochter. Hy stierf den 10 October 1508, zy 1538, nalatende verscheide descendenten.
2. Mr. *Kornelis* Jansz. *vander Dussen*, 1508 priester.

II. ARENT VANDER DUSSEN, twede zoon van Jan en van Elizabeth van Polanen, verleide 1331 aan Beatrix vrouwe van Putten en Stryen, ten behoeve van heer Willem van Duivenvoorde, heer van Oosterhout, de helft van het gerichte en ambachte van Standhazen by St. Geertruidenberg, en liet onder andere na twee kinderen, als:

1. *Willem* Arentsz. *vander Dussen*, die volgt.
2. *Elizabeth* Arents *vander Dussen*, getrouwt aan Frans Spiering, zoon van Nicolaas Spiering Fransz., en van Sophia van Egmont, Gerrits dochter. Hy stierf 1347, nalatende verscheide descendenten.

III. WILLEM Arentsz. VANDER DUSSEN wan by N N.

IV. ARENT Willemsz. VANDER DUSSEN, bygenaamt *van Schoenhoven*, die vier zonen verwekte, als:

1. JAN Arentsz. VANDER DUSSEN, 1399 verleit door hertog Albrecht van Beyeren, met twintig ponden Hollandsch jaarlyksch te heffen uit de uitlanden van Henswaart op de Maze.
2. WILLEM Arentsz. VANDER DUSSEN, 1424 vermeld als schout van Dordrecht.
3. WOUTER Arentsz. VANDER DUSSEN, wiens zoon *Arent* Woutersz. *vander Dussen*, 1478 (behalven twee natuurlyke kinderen, Arent en Catrina, geprocreëert by Catarina Blaas) by zyn vrouw Elizabeth Moslincx, Jans dochter, gewan onder andere twee zonen, *Wouter* en *Steven vander Dussen*, beide vermelt 1508.
4. ANSEM Arentsz. VANDER DUSSEN, die naliet *Wouter* Ansemsz. *vander Dussen*, 1467 vermeld als Schepen der stadt Rotterdam, wiens zoon, *Marten* Wouter Ansemsz. *vander Dussen*, 1468 ook Schepen der zelve stadt was.

R.

RANDWYCK, of RANTWYCK, een oud vryheerlyk, en thans graaflyk geslacht in Gelderlandt. De eerste, van wien men de geslachtlyst van dit huis met zekerheit kan afleiden, is

RUTGER VAN RANDWYCK, amptman van de Over-Betuwe in 't jaar 1389. Hy hieldt de zyde van hertog Willem en die van Nymegen tegen vrouw Machtelt en den grave van Blois in 't jaar 1371, en was getrouwt met Theodora of Diderika van Homoet, van welke hy naliet een zoon, genoemt

GYSBRAAT Rutgertsz. VAN RANDWYCK, graaf in Doornik, amptman van de Over-Betuwe in de jaren 1439 en 1440. Zyne eerste vrouw was Elizabeth van Lynden van Hemmen; de twede Elizabeth Pick. Hy wordt vermeld in 't jaar 1418, en stierf 1455. Zie *Pontanus Hist. Gelr. fol.* 403, en *Slichtenhorst Geldersche Geschiedenissen fol.* 188. Zyne twede vrouw kwam te sterven in 't jaar 1465. Zie *Buskens Ann. de Lynden*

den preuves fol. 67, 71. Gysbert van Randwyck hadt verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Rutger* Gysbertsz. *van Randwyck*, graaf in Doornik, getrouwt met Elizabeth van Wely. Hy wordt vermeld by *Butkens, Ann. de Lynden preuv. fol.* 67, en heeft maar twee dochteren gehad, namentlyk:
   - a. *N.* Rutgers *van Randwyck*, getrouwt met Jan van Bemmel te Bemmel, dien zy de heerlykheit in Doornik aanbragt.
   - b. *Elizabeth* Rutgers *van Randwyck*, gehuwt met Jakob van . . . . . , amptman in de Over-Betuwe in 't jaar 1448.
2. *Gysbert* Gysbertsz. *van Randwyck*, volgt.
3. *Govert* Gysbertsz. *van Randwyck*, vermeld by *Pontanus fol.* 564, op het jaar 1478, en *fol.* 574, op 't jaar 1482.
4. *Arnout* Gysbertsz. *van Randwyck*, vermeld by *Butkens, Ann. de Lynden preuv. fol.* 67.
5. *Folswyn* Gysberts *van Randwyck*, getrouwt in 't jaar 1440 met Jan van Lynden, zoon van Dirk van Lynden, ridder, enz. en van zyne vierde gemalinne Ailda of Adelisa van Winssen; baron van Hemmen, heer van Boedelham en Mussenberg, erfschenker van het hertogdom van Gelderlandt. Hunne nakomelingen zyn vermeld in het geslachtregister van LYNDEN, *fol.* 314, *kol.* 2, van de letter L.

GYSBERT Gysbertsz. VAN RANDWYCK, voornoemd, is geweest landrentmeester van Gelderlandt 1466, en stichter van het konvent te Heusden. Zyne eerste gemalin was Geertruit Vos van Zwartsenburg; de twede Johanna Fonck. Hy overleedt 1482, en wierdt begraven te Heusden in het konvent, of klooster, door hem gesticht. Zie *Pontanus fol.* 574, en *Slichtenhorst fol.* 286. Hy hadt verwekt

In het eerste bedt:

1. *Geert* Gysbertsz. *van Randwyck*, wiens erfgenamen in 't jaar 1482 beloven aan Alyt van Stakenburg, die met hem voor zyn afsterven begeerde getrouwt te zyn, honderd en negen en vyftig Rhynsche guldens te betalen. Hy is na zyn overlyden begraven te Arnhem in de St. Walburgskerk.
2. *Rutger* Gysbertsz. *van Randwyck*, die volgt.

In het twede bedt:

3. *Bart* of *Beatrix* Gysberts *van Randwyck*, getrouwt met Bartholomeus van Eck, Bartholomeus zoon.
4. *Guberta* Gysberts *van Randwyck*, gehuwt met Alard van Bemmel, Willems zoon.

RUTGER VAN RANDWYCK, zoon van Gysbert Gysbertsz. van Randwyck, en van Geertruit Vos van Zwartsenburg, trouwde in 't jaar 1473 met Johanna van Wees, dochter van Rulof van Wees, en van Alyt Ganseneb. Hy stierf in 't jaar 1484, en wierdt ter aarde besteld in de St. Walburgskerke te Arnhem. Zyne weduwe hertrouwde met Henrik Vygh, in Blankenburg, burggrave te Nymegen in 't jaar 1494, en overleedt in 't jaar 1523. Rutger van Randwyck hadt by haar verwekt een zoon, genoemt

JOOST VAN RANDWYCK, Rutgersz., richter en burggraaf, en naderhandt ook burgemeester te Nymegen. Hy wierdt geboren in 't jaar 1475, en trouwde den 25 July des jaars 1509 met Anna van der Horst, oudste dochter van Evert van der Horst, genaamt van der Stade, en van Johanna van Wyke. Hy stierf den 24 Maart des jaars 1549, zy in 't jaar 1560, en zyn beide begraven te Randwyck. Zy hebben te zamen verwekt een zoon en eene dochter.

1. *Rutger* Joostsz. *van Randwyck*, die volgt.
2. *Anna* Joost *van Randwyck*, geboren in 't jaar 1513; getrouwt eerst met Beernt Hackfort, en daar na met Willem van Til.

RUTGER VAN RANDWYCK, zoon van Joost van Randwyck Rutgersz., en van Anna van der Horst, wierdt geboren den 29 Maart des jaars 1511, en trouwde voor de eerste maal in 't jaar 1534 met Jakoba van den Bongert, dochter van Jakob van den Bongert, en van Elizabeth van Schelberg. Hy hertrouwde drie jaren na haar overlyden, voorgevallen in 't jaar 1561. met Elizabeth van Impel, die stierf in 't jaar 1582, en hy in het volgende jaar 1583. Hy heeft by zyne eerste vrouwe verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Gysbert* Rutgersz. *van Randwyck*, geboren den 1 April in 't jaar 1535. en ongetrouwt gestorven den 6 May des jaars 1569, oud 34 jaren.
2. *Elizabeth* Rutgers *van Randwyck*, geboren den 27 April des jaars 1536, en gestorven in October des zelven jaars.
3. *Jakob* Rutgersz. *van Randwyck*, geboren den 10 December des jaars 1537, en ongehuwt overleden den 8 December des jaars 1554, oud 17 jaren.
4. *Florus* Rutgersz. *van Randwyck*, volgt.
5. *Evert* Rutgersz. *van Randwyck*, geboren den 6 en gestorven den 16 November des jaars 1541.
6. *Elizabeth* Rutgers *van Randwyck*, geboren den 14 Juny in in 't jaar 1543, trouwde in 't jaar 1562 met Elbert van Hertereltzum, en stierf den 17 October des jaars 1591, hy kort daar na, in het zelve jaar.
7. *Johanna* Rutgers *van Randwyck*, geboren den 20 Augusty des jaars 1545, getrouwt in 't jaar 1565 met Willem van Holtmulem, is verdronken.
8. *Joost* Rutgersz. *van Randwyck*, geboren den 24 September des jaars 1550, en ongetrouwt gestorven den 2 Juny des jaars 1574, oud 24 jaren.

FLORUS VAN RANDWYCK, zoon van Rutger van Randwyck Joostsz. en van Jakoba van den Bongert, wierdt geboren den 26 January 1540, en trouwde den 18 December des jaars 1571 met Machtelt van den Bouckholt, dochter van Arent van den Bouckholt, en van Ida van Munster. Hy overleedt den 3 Juny des jaars 1588, zy in 't jaar 1591, hebbende te zamen verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Jakob* Florusz. *van Randwyck*, geboren den 26 January, en gestorven den 13 February des jaars 1573.
2. *Arnold* Florusz. *van Randwyck*, te Bemmel, volgt.
3. *Elizabeth* Florus *van Randwyck*, geboren den 14 September des jaars 1575, en ongetrouwt overleden.
4. *Jakob* Florusz. *van Randwyck*, volgt daar na.
5. *Hans Willem* Florusz. *van Randwyck*, volgt verder.
6. *Anna* Florus *van Randwyck*, geboren den 3 July des jaars 1583, getrouwt in 't jaar 1607 met Willem van Til.
7. *Rutger* Florusz. *van Randwyck*, geboren in 't jaar 1585, gestorven . . . . .

I. ARNOLD VAN RANDWYCK, te Bemmel, zoon van Florus Rutgersz. van Randwyck, en van Machtelt van den Bouckholt, wierdt geboren den 17 February des jaars 1574, en tradt in 't jaar 1609 in huwelyk met Willemina, dochter van Kornelis van Gent, heere van Loenen, burggraaf van Nymegen, en van Christina Pannekoek, vrouwe van Meyderswyk, weduwe van Godert van Lennep. Hy is vele jaren achtereen verschenen ter vergaderinge van Hunne Hoog-Mogende wegens de provincie van Gelderlandt, en stierf in den Hage in Maart des jaars 1641, alwaar hy ook begraven wierdt. Zie *Aitzema Zaken van Staat en Oorlog II Deel, fol.* 751. Hy wierdt aangenomen onder de ampts jonkers van de Over-Betuwe den 20 September *1608*, *en* heeft in zyn voorgemelde huwelyk verwekt de volgende kinderen, *als:*

1. *Machtelt* Arnolds *van Randwyck*.
2. *Christina* Arnolds *van Randwyck*, gestorven . . . .
3. *Florus* Arnoldsz. *van Randwyck*, gestorven . . . .
4. *Rutger* Arnoldsz. *van Randwyck*, getrouwt met Maria, dochter van Johan Torck, heere van Hemerten en Delwynen, en van Ermgard van Wylach. Zy lyftocht haren man 1647, en laat haren wille in forme van testament goedkeuren 1651. Hy was ritmeester in 't jaar 1651, en stierf . . . . .
5. *Kornelis* Arnoldsz. *van Randwyck*, overleden . . .

II. JAKOB VAN RANDWYCK, heer van Rossum, Heselt, en Gameren, zoon van Florus Rutgersz. van Randwyck, en van Machtelt van den Bouckholt, wierdt geboren den 22 September des jaars 1578. Hy was kolonel van een regiment te paardt, trouwde voor de eerste maal met Machtelt, dochter van Kornelis van Gent, *heere van Loenen*, richter en burggraaf van Nymegen, en van Christina Pannekoek, vrouwe van Meinderswyk. Zy stierf in 't jaar 1617, waar op Jakob van Randwyck hertrouwde den 3 July des jaars *1622* met Genevie Maria, dochter van N. van der *Noodt van Risair*, *en* van N. van Hartaing van Marquette. Hy overleedt den 7 November des jaars 1641, en wierdt begraven te Nymegen, hebbende verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Anna* Jakobs *van Randwyck*.
2. *Frederik Henarik* Jakobsz. *baron van Randwyck*, die volgt.
3. *Machtelt* Jakobs *van Randwyck*, gestorven . . . .

FREDERIK HENDRIK Jakobsz. BARON VAN RANDWYCK, heer van Rossum, vryheer van Heselt, en Gameren, burggraaf des ryks en richter der stadt Nymegen. Hy trouwde den 27 September des jaars 1647 met Stephania, dochter van Jan Torck, *heere* van Nederhemert, amptman van Bommel, Tiel, en Bommelerwaardt, en van Ermgard van Wylich van Carvendonck. Hy stierf den 30 May des jaars 1697, zy den 5 October des jaars 1702, en zyn beide begraven te Nymegen in de Grote Kerk. Zy hebben te zamen alleen een zoon verwekt, die volgt.

JAKOB, BARON VAN RANDWYCK, vryheer van Beek, heer van Rossum, Heselt, en Gameren, zoon van Frederik Hendrik Jakobsz., baron van Randwyck, en van Stephania Torck, wierdt amptman, richter, en dykgraaf des ampts van tusschen Maas en Waal in 't jaar 1681, door afstandt van zynen vader, niet lange voor des zelfs overlyden, burggraaf des ryks, en richter der stadt Nymegen in 't jaar 1697. Hy was gedeputeerde te velde in de jaren 1702, 1703, *en* 1709, en gevolmachtigde op de vredehandeling te Utrecht. Hy is getrouwt geweest met Anna Theodora van Lynden, dochter van Frans van Lynden, heere van Hemmen en Blitterswyk, en van Charlotta van Brienen, en overleedt den 30 July des jaars 1725, wordende begraven te Nymegen, in de Grote Kerk. *Hy* heeft by zyne voorgemelde gemalinne de navolgende kinderen geteelt, als:

1. *Frederik Hendrik Neomagus, baron van Randwyck*, amptman, richter, en dykgraaf des ampts van tusschen Maas en Waal, en landrentmeester generaal van Gelderlandt. Hy stierf in zyn drie en twintigste jaar den 15 November des jaars 1716, ongetrouwt.
2. FRANS STEVEN KAREL, BARON VAN RANDWYCK, heer van Beck, Rossum, en Heselt, luitenant

ko-

kolonel ten dienste der Vereenigde Nederlanden. Den 20 September des jaars 1730 wierdt het geslacht van *Randwyck*, met alle de afkomelingen uit het zelve, van beide de sexen, door Karel den VI, Roomsch keizer, in den gravenstandt verheven, met deze clausul, of byvoeginge, „ als of zy in het vierde lidt van graven afkomstig „ waren." Frans Steven Karel was getrouwt den 20 February des jaars 1730 met Urselina Philippina van Rheede, dochter van Godert Adriaan van Rheede, heere van Harreveldt, en van Maria van Nassauw, by welke hy drie kinderen heeft geteelt, als:

a. *Anna Theodora van Randwyck.*
b. Jakob van Randwyck.
c. *Adriana van Randwyck.*

3. Steven, graaf van Randwyck, heer van Homoet en Gameren, wierdt amptman, richter en dykgraaf des ampts van tusschen Maas en Waal in den jare 1721; amptman, richter en dykgraaf des ampts van Over-Betuwe in 't jaar 1726, en gecommitteerde ter vergadering van Hunne Hoog-Mogende, de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in 't jaar 1729. Hy is getrouwt den 17 May des jaars 1722 met Geertruit Gysberta, gravinne van Welderen, dochter van Jan van Welderen, en van Louize van Steenlandt, uit welk huwelyk zyn geboren:

a. *Jakob Neomagus van Randwyck*, jong gestorven.
b. *Jeanne Louize van Randwyck.*
c. Jakob Neomagus van Randwyck.
d. *Anna Theodora van Randwyck.*
e. Willem Karel Hendrik van Randwyck.
f. *Stephania Geertruit van Randwyck.*

4. Otto Dirk, graaf van Randwyck, beschreven in de Ridderschap des vorstendoms Gelre en graafschaps Zutphen, in het kwartier van Nymegen, ongetrouwt.
5. *Charlotta Anna Margareta van Randwyck*, ongetrouwt.
6. *Stephania Hendriëtta van Randwyck*, ook ongetrouwt.

III. Hans Willem van Randwyck, zoon van Florus Rutgersz. van Randwyck, en van Machtelt van den Bouckholt, wierdt geboren den 6 April 1581, en trouwde in 't jaar 1615 met Margareta van Stralen, dochter van N. van Stralen, en van N. van Beringen. Hy was in 't jaar 1627 luitenant kolonel en kapitein, en stierf in 't jaar 1629, zy den 1 January des jaars 1626, hebbende te zamen verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Arnolt van Randwyck*, geboren in 't jaar 1616, getrouwt met Catharina, dochter van Godert van Rheede, heere van Amerongen en Ginkel, beschreven in de Ridderschap des lands van Utrecht, en van Anna van den Boetselaar van Toutenborg. Hy was ritmeester van een compagnie ruiters, en stierf den 10 November des jaars 1641, oud 25 jaren.
2. *Florus van Randwyck*, geboren in 't jaar 1620, gestorven . . . .
3. *Machtelt van Randwyck*, ongetrouwt overleden.
4. *Machtelt van Randwyck*, geboren in 't jaar 1624, en getrouwt met Jan van der Soelen, heere te Overasselt, Schonenborg, Sleeborg, en Druten, gedeputeerde der Heeren Staten van Gelderlandt in het kwartier van Nymegen. Zy zyn zonder oir gestorven, en begraven in de Grote Kerk te Nymegen, hy den 25 July des jaars 1688: zy is gestorven den 10 September des jaars 1701.

RECHTEREN, een aloud geslacht, van welkers oorspronk men geen zekere naricht vindt; alleen weet men, dat het zelve oorspronkelyk herkomt uit Zallandt, of van de oude volkeren, genoemt Saliërs (*Sala*); zynde dit geslacht echter voornamentlyk in de provincie van Over-Yssel in den jare 1211 aanzienlyk geweest, als blykt uit de beschryving van den oorspronk der stadt Zwolle, alwaar gezegt wordt: „ Die stadt „ Zwolle neemt haer aenvanck onder Bisschop Willebrant in 't „ jaer 1211, synde een kleyne buurschap, Middelwyk genaemt, „ wort seer beschadicht, en voornaementlyck van de huisen „ Vöerst, Reehteren, Rutenborg, die sy toen roofhuisen „ noemden. Als die Bisschop daer kranck lag, dat sie het met „ een plancke, stakettinge mogten omringen en bevestigen, „ om dat sy vry van die roofhuisen mochten weesen, ook haer „ stadt recht wilde vergunnen. Die Bisschop heeft haer op beede „ vergunt, en de boerschap Middelwyk, Zwoll genoemt enz." Ook heeft deze familie reets in den jare 1363 gehad *jura belli, pacis, & fœderis*, dat is het recht van oorlog, vrede en verbonden te maken, gelyk zulks uit vele voorbeelden, als uit het verdrag, tusschen Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, ter eene, en Frederik van Rechteren, en *Lutgerda van Rechteren*, zyne echte vrouwe, mitsgaders Evert van Heekeren, en Bate van Almelo, zyne echtgenote, ter andere zyde, in den voornoemden jare van 1363 op den Zondag na Paaschen, als men zingt: *Misericordia Domini*, te zien is; als mede uit het verdrag, of de soene van al zulke twist en oorlogen, als er tot dien tydt toe geweest waren tusschen Jan van Virneburg, bisschop van Utrecht, en Frederik van Rechteren, en Lutgerda van Rechteren, zyne gemalinne, mitsgaders Evert van Heekeren, en Bate van Almelo, zyne echte vrouwe, in den jare 1367, des Dingsdags na St. Walburgedag. Voorts uit een verdrag, of soenbrief, tusschen Frederik van Rechteren, heere van Vöerst, Keppel, en Asperen, met Willem van Egmondt, broeder des hertogs van Gelder, in den jare 1433, op Vrydag na Zeven dagen, als men zingt *Latare*; en diergelyke verdragen met de hertogen van Gelder, en Kleef, de graven van Benthelm, en meer andere, waar van de echte of oorspronkelyke brieven nog voorhanden zyn, en gelyk verder te zien is by *Dumbar*, *Revius*, *Brumannus*, *Monen*, *Slichtenhorst*, en anderen. Omtrent dien tydt heeft het voornoemde geslacht bezeten verscheide heerlykheden en huizen, als *Asperen*, *Keppel*, *Doremwaardt*, *Almelo*, *Esse*, en *Rechteren*, welke drie laatste als nog door de zelve bezeten worden, en is het laatstgemelde, zynde het stamhuis van dit geslacht, in den jare 1320 een vesting geweest, door Roderik en Herman van Rechteren aan den bisschop van Utrecht overgegeven, en van hem weder ontfangen als een kanonyk leen, en gemaakt tot een open vesting van den voorgenoemden bisschop. Zie RECHTEREN.

Dit vryheerlyk geslacht is door den keizer Josephus, ingevolge een by den keizer Leopold te voren genomen besluit, in den jare 1705 wegens de zonderlinge diensten, door Adolph Henrik baron van Rechteren, vryheer van Almeloo en Vriezen-Veen, in des zelfs buitengewone gezantschappen wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden aan het Roomsche Ryk en des zelfs bondgenoten gedaan, en wegens des zelfs veelvuldige andere verdiensten, tot den Ryksgravenstandt verheven, van welkers vader, Joachim Adolph van Rechteren, alle de tegenwoordig bekende Rechterens afstammen. Wy hopen in staat gestelt te worden om de volkome geslachtlyst van dit voorname huis in een nader Byvoegsel in 't licht te kunnen geven.

S.

SIX, een oud en zeer voornaam geslacht, oorspronkelyk uit het landschap Cambresis, enz. zie boven in de letter S. Wy zullen hier alleen de volgende zaken verbeteren.

Men heeft in die geslachtlyst by voorraadt gestelt gehad Adriaan Six voor den derden zoon van Karel Six en Alix de Lattre, om dat de descendenten van Adriaan Six en Anna van Kermt, by gebrek van Genealogie, dit hebben gemeent: doch by nader onderzoek heeft men bevonden, dat de derde broeder genaamt is geweest Charles Six, en jongman gestorven; bygevolg moet Adriaan Six, man van Anna van Kermt, van een hoger tak afgekomen zyn.

Voorts gelleve men in deze geslachtlyst te lezen

Bladz. 49, kol. 1, reg. 6, voor: *Petrus Six*, *Petrus Mulerius.*

Ibid. reg. 41, voor: Jaques Bahler, Jaques Baelan.

Ibid. reg. 46, 47, voor: V. *Adriaan Six*, wiens nakomelingen zullen volgen na die van zynen ouder broeder Jean Six; lees: V. *Charles Six*, jongman gestorven.

Ibid. reg. 72 enz. *lees*: Margareta van Waveren, dochter van Frans Hendrik van Waveren, enz. enz. en van Alida van Hoof van Zyl.

Ibid. kol. 2, reg. 4 enz. van onderen, *lees*: trouwde met Catharina Hinlopen, dochter van Frans Jakobsz. Hinlopen, en van Kornelia Oetgens van Waveren, enz.

STRICK, een oud geslacht in het sticht van Utrecht.

In 't jaar 1418 was eene Johan Strick rechter te Santen, in den lande van Kleef, en hadt tot zyn blasoen of schildt drie zwarte meerlaars, zonder bek en poten, op een zilver veldt. Hy trouwde 1430 met Alid . . . , hebbende te zamen, onder andere kinderen, gewonnen:

Govert Strick, die trouwde 1480 met Elizabeth van Boot. Hy was dykgraaf van Mazendyk, in den lande van Ravestein, stichtte in 's Hertogenbosch, in de Vuchterstraat, de Stricke-poort, die aldaar nog heden gevonden wordt. Zy hebben te zamen verwekt:

1. *N. Strick.*
2. *Johan Strick.*

N. Strick was 1543 sekretaris, of griffier by zyne keizerlyke en koninklyke Majesteit Karel den V.

Johan Strick trouwde eerst Hillegunda van den Heuvel, van een zeer goed geslacht in de Melerye van 's Hertogenbosch, en daar na Sophia Gillis van Broers, zynde bloedverwant van Gent en Oyen. Hy heeft verwekt

By de eerste vrouwe:

1. *Christoffel*, een baljuw in Vlaanderen.
2. *Severyn*;

En twee dochters.

By de twede vrouwe:

3. *Sophia Strick.*
4. *Johan Strick.*
5. *Anna Strick.*

Hy stierf in 't jaar 1549, en legt te Erp begraven.

Johan Strick, Raadt der stadt Utrecht, en ontfanger generaal van zyne koninklyke Majesteits tollen op den Rhyn, trouwde voor zyne eerste vrouwe Kornelia Coevoet, en voor zyne twede vrouwe Sandrina van Gordyn van Crayestein, en

heeft verwekt verscheide kinderen, als:

1. *Coenraat Strick*, thesaurier ten Dom, en kameraar der stadt Utrecht.
2. *Lambert Strick*, Raadt en thesaurier der stadt Utrecht; en
3. *Johan Strick*

JOHAN STRICK trouwde met Maria, Adriaan Evers van Wycks dochter. Hy was sekretaris van den land-Raadt, of de Unie van Utrecht, als nu de Raadt van State, in 't jaar 1583 sekretaris van de Ed. Mog. Heeren Staten des lands van Utrecht, en heeft verwekt verscheide zonen en dochteren, als:

1. *Adriaan Strick*, die agent van zyne koninklyke Majesteit van Denemarken is geweest; en
2. *Johan Strick.*

JOHAN STRICK wierdt geëligeerde Raadt in 't jaar 1620, en der zelver ordinaris gedeputeerde, was deken en scholaster der kerke van Oudmunster. Hy trouwde Beatrix Gibels, of Gibellini, wiens vader, Johan Servaas Gibels, was stadhouder van Walcheren, en grootvader, Jonkh. Johan Gibels, was ridder van het Gulde Vlies. Hy kocht 1628 de heerlykheit van Linschoten, en 1632 die van Polanen. Hy wierdt van Lodewyk den XIII, koning van Vrankryk, gemaakt ridder van Vrankryk voor hem en zyne nakomelingen, die alstoen het wapen, of schildt van Linschoten, zynde een witte schuinse streep op een rood veldt, gequartileert heeft met dat van Strick, en gestelt een goude lelie op een blaauw veldt; tot een sertoet wierdt vereert met de ridderorder *de la Collade*, volgens akte, of openbrief van May des jaars 1634, in het vyf en twintigste jaar des konings, sedert welken tydt zy altoos geschreven hebben STRICK VAN LINSCHOTEN, om zich van de andere te onderscheiden. Hy wierdt menigmaal wegens de provincie van Utrecht gecommitteert ter vergadering van de Hog. Mog. Heeren Staten Generaal, en hebben verwekt een zoon,

Johan Strick van Linschoten, die volgt; en vier dochteren.

Hy stierf in 't jaar 1648.

JOHAN STRICK VAN LINSCHOTEN, heer van Linschoten en Polanen, kanunnik van St. Marten, en maarschalk van het Overkwartier des lands van Utrecht. Hy trouwde met Christina Taets van Amerongen, van een oud adelyk geslacht, uit het sticht van Utrecht, en hebben te zamen verwekt verscheide kinderen, die alle jong en ongehuwt zyn gestorven, uitgenomen

Adriaan Strick van Linschoten, die volgt.

Hy stierf in 't jaar 1686.

ADRIAAN STRICK VAN LINSCHOTEN, heer van Linschoten en Polanen, wierdt 1674 Raadt en Vroedschap der stadt Utrecht, en 1722, 1723, 1724 Burgermeester der gemelde stadt, hebbende inmiddels het hoofdschoutsampt in bewaringe. Hy stierf 1724, zynde getrouwt geweest met Cecilia van Gerwen, by welke hy heeft verwekt eenen zoon en eene dochter, namentlyk:

Jan Hendrik Strick van Linschoten; en
Christina Clara Strick van Linschoten.

JAN HENDRIK STRICK VAN LINSCHOTEN, heer van Linschoten en Polanen, ontfanger van het eene deel der generale middelen, en Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie ter kamer van Amsterdam wegens Utrecht. Hy trouwde met Johanna Antonia Bernard, van een aanzienlyk geslacht, en heeft by de zelve tot nu toe verwekt de volgende kinderen, als:

1. *Adriaan Strick van Linschoten.*
2. *Daniel Jan Strick van Linschoten.*
3. *Josepha Christina Clara Strick van Linschoten.*
4. *Charletta Beatrix Strick van Linschoten.*

Hy kocht 1723 de hoge en vrye heerlykheden van Heekendorp, Linschoten, Snellerwaardt, en het Veer, of Ysselveer. Zie boven op ZUYD- EN NOORD-LINSCHOTEN.

V.

VEEN, (VAN) een oud Hollandsch geslacht, waar van in 't begin van de vyftiende eeuwe bloeide

I. CLAAS VAN VEEN. Van hem vindt men geen vermaan als dat men in een verlybrief van den heere van Egmondt in dato den 19 September 1446 genoemt vindt Gerrit Claasz. van Veen, die zoon was van dezen Claas van Veen, en volgt.

II. GERRIT Claasz. VAN VEEN. In den brief, boven genoemt, wordt hy verlyd met eenig landt tot Veenhuizen, wordende wel expresselyk door Johan, heere van Egmondt, genoemt *Gerrit Claasz. van de Veene, onze neef.* Hy hadt ter vrouwe . . . . . van Poelenburg, en heeft by de zelve gewonnen twee zonen, als:

1. *Claas van Veen*, volgt; en
2. *Jan Steven van Veen*, wierdt by akte van Willem van Egmondt Donderdag na St. Luciendag 1462 aangestelt tot schout van Alkmaar, welke Willem zich noemt *Broder tot Gelren*, en zegt, dat hy machtig maakt en beveelt mits dezen Jan Steven, zynen neve, dat schout-ambacht van Alkmaar, met zyn toebehoren, te bedienen en te bewaren tot zyn eer en oorbaarvoort enz. Of heer Jan Steven is gehuwelykt geweest, en descendenten heeft nagelaten, is niet bekend.

III. CLAAS VAN VEENE, oudste zoon van Gerrit Claasz. van Veen, en . . . . . van Poelenburg, geboren . . wierdt met eenig landt, te Veenhuizen gelegen, verlyt door heer Willem van Egmondt, broeder tot Gelder, op Lieve Vrouwendag Purif. 1451. Hy hadt ten huisvrouw . . . vander Boukhorst, en won by de zelve een zoon, *Arend*, die volgt. Wanneer hy of zyne huisvrouw is overleden, is niet bekend.

IV. ARENT VAN VEENE Claasz., geboren . . . . . verhief het goedt tot Veenhuizen van Jan, heere tot Egmondt, enz., den 30 May des jaars 1486, in welken leenbrief als leenman van den huize van Egmondt genoemt wordt *Simon van Veen*, ligtelyk de broeder van Arent van Veene. Heer Arent hadt ter vrouwe . . . . van Berkenrode, en heeft by de zelve gewonnen:

1. Oude *Simon van Veene*, die volgt.
2. Jonge *Simon van Veene*, volgt verder.
3. Mr. *Jakob van Veene*, volgt nog verder.

V. Oude SIMON VAN VEENE, geboren . . . . . . oudste zoon van Arent Claasz. van Veene, en van . . . . van Berkenrode, wierdt Oude Simon genoemt om dat zyn jonger broeder mede Simon genoemt was. Hy verhief het leen te Veenhuizen van Jan, grave van Egmondt, op den 1 December des jaars 1517, en wel tot zulk recht, als zyn vader Arent van Veene het te houden plag. Hy is te Alkmaar in de Grote Kerk voor 't hoge koor begraven. Hy hadt ten vrouwe . . . . . Vernouwen, en won by de zelve

1. *Joost* Oude Simons *van Veene*, volgt.
2. *Kornelis* Oude Simons *van Veene*, geboren . . . . . Hy verhief het leen te Veenhuizen, by afstandt van zyn broeder, van grave Lamoraal van Egmondt op den 21 September des jaars 1565, en weder van den koning van Spanje, als grave van Hollandt, den 21 Maart des jaars 1568, volgens 't Plakkaat van de achterleenen der geconfiskeerde heerlykheden, zynde by procuratie van heer Kornelis daar toe gemagtigt Mr. Gerrit vander Nyenburg. Heer Kornelis, die gestorven is den 4 October des jaars 1592, hadt ten vrouwe Catharina Benning, van Amsterdam, en won daar by drie kinderen, en na haar doodt Alyt Allerts, en won daar by de volgende kinderen:
   1. *Jakob* Kornelisz. *van Veene*, alias *Benning*, vaandrig onder de kompagnie van kapitein Karel van Wyngaard, en wierdt, ongehuwt zynde, in 't jaar 1583 in Vrieslandt tot St. Janskamp verslagen.
   2. *Simon* Kornelisz. *van Veene.*
   3. *Allert* Kornelisz. *van Veene*, en
   4. *Margriet* Kornelis *van Veene*, alle drie jong gestorven.
   5. *Geurt* Kornelis *van Veene*, trouwde aan Maarten Hoogtwout Jansz. van Hoorn, en won daar by:
      Jan,
      Simon,
      Magdalena, en
      Jonge *Jan Hoogtwout*, welke laatste in Spanje is overleden.

   Zy stierf den 12 Maart des jaars 1589, hy den 28 January des jaars 1590.

VI. JOOST VAN VEENE, oudste zoon van Oude Simons van Veene, en . . . . Vernouwen, geboren . . . . verhief het leen te Veenhuizen van Karel, grave van Egmondt, op den 20 July des jaars 1541. Hy wierdt in 't jaar . . baljuw van der Nieuburg, en in 't jaar 1575 baljuw en stadhouder van de leenen der graaflykheit van Egmondt, het welk hy 23 jaren bestiert hebbende overleden is den 27 December des jaars 1598, en legt begraven te Alkmaar in het midden van de Grote Kerk, over de predikstoel, in 't graf van Catharina van Teylingen. Hy hadt ten vrouwe Catharina van Teylingen, dochter van Vincent van Teylingen, rentmeester van de wildernissen, en baljuw van Egmondt, en van Belia Adriaans van Alkemade: zy overleedt den 7 September des jaars 1567, en legt begraven te Alkmaar in het graf van haar vader, hebbende te zamen gewonnen vyf kinderen, als:

1. *Vincent* Joosten *van Veene*, die in 't jaar 1567 in het landt van Luxemburg ongetrouwt is overleden.
2. *Simon* Joosten *van Veene*, volgt.
3. *Margriet* Joosten *van Veene*, trouwde Adriaan Cappelman Jakobsz., schont te Egmondt aan Zee, en won daar by
   Vincent, en
   Jakob Cappelman.
4. *Belia* Joosten *van Veene*, trouwde Kornelis Pietersz. Menten, te Enkhuizen, en won daar by
   Jakob Menten.

   Zy overleedt den 21 February des jaars 1601, en legt te Enkhuizen in de Grote Kerk begraven.
5. *Adriaan* Joosten *van Veene*, advokaat, geboren in 't jaar 1558, trouwde in 't jaar 1594 zyn broeders vrouws zuster, Aafje van Rietwyk, abusief by Simon van Leeuwen Eva genoemt, en won by de zelve
   Willem, en
   Catharina Adriaans *van Veene*:

   Waar van, zo veel bekend is, geen descendenten zyn geweest. Heer Adriaan stierf den 2 February des jaars 1638, oud zynde tachtig jaren, en wierdt by zyne ouders begraven te Alkmaar in het midden van de Grote Kerk.

VII. SIMON Joosten VAN VEENE, oudste zoon van Joost Oude Simons van Veene, en van Catharina van Teylingen, geboren

boren . . . . . . wierdt na het overlyden van Aalbrecht Aalbrechts, baljuw van der Nieuburg, tot baljuw aangestelt in des zelfs plaats, volgens de originele Acte, door den prins van Orange zelf getekent in dato den 27 February 1573, en heeft zich op die wyze gedragen, dat hy dat ampt, niet tegenstaande de onlusten, heeft blyven behouden tot zyn doodt toe in 't jaar 1610, zynde van tydt tot tydt met acte van bevestiging voorzien. Hy is mede eenigen tydt geweest houtvester des graafschaps van Egmondt; en was getrouwt met . . . . . na welkers overlyden hy ter vrouwe nam Syburg van Rietwyk, dochter van Willem van Rietwyk, en Willemina van Poelenburg, op den 7 January 1592. Hy stierf op de plaats zyner residentie tot Egmondt Binnen den 13 Juny des jaars 1610; zyn vrouw overleedt den 26 October 1620, en zyn beide begraven tot Alkmaar, hebbende te zamen gewonnen drie kinderen, als:

1. *Willem* Simonsz. *van Veene*, jong gestorven.
2. *Willem* Simonsz. *van Veen*, volgt.
3. *Catharina* Simons *van Veene*, geboren . . . . . . getrouwt met Zacheus Venator, Medicinæ Doctor, en won by de zelve
   Adolf.
   Simon.
   Siberich, en
   Anna Venator.
   Zy overleedt den 7 September des jaars 1631, en wierdt tot Enkhuizen in de Westerkerk begraven.

VIII. Mr. WILLEM Simonsz. VAN VEEN, zoon van Simon Joosten van Veen, en Catharina van Teylingen, geboren . . . . . . wierdt in 't jaar . . . hoofdschout der stede Grotebroek, by Enkhuizen, en trouwde in 't jaar 1625 aan Isabella Le Maire, dochter van Isaak Le Maire, en Maria van Walraven. Hy is overleden den 25 September des jaars 1642, en op den 1 October tot Alkmaar by zyne ouders begraven, hebbende by zyne vrouwe, zo veel bekend is, alleen nagelaten:

Simon Willemsz. *van Veen*, volgt.

IX. SIMON Willemsz. VAN VEEN, geboren in 't jaar 1625, wierdt, maar zeventien jaren oud zynde, in 't jaar 1642 hoofdschout der stede Grotebroek, in zyn vaders plaatse, en heeft dat ampt, niettegenstaande zyn jonkheit, aanstonds met lof bediend. Hy was in 't jaar 1662 weesmeester tot Alkmaar, en als Vroedschap der zelver stadt op den 9 Augusty des jaars 1673 uit de vergadering der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, nevens de Heeren Meesters Nicolaas Molenschoten, en Kornelis Hop, Pensionarissen der steden Dordrecht en Amsterdam, gecommitteert op 's lands vloot, zie *'s Leven van de Ruyter fol.* 847; *Outroerd Nederlands*, en elders; was in 't jaar 1679 Raadt ter Admiraliteit in het Noorderkwartier, en wierdt in 't jaar 1682 hoofdofficier der stadt Alkmaar, het welk hy bleef tot zyn overlyden op den 22 Maart 1690, en legt in de Grote Kerk tot Alkmaar begraven. Hy hadt ten vrouwe Maria Cuik van Mierop, dochter van . . . . . . die een jaar na haar man stierf op den 16 April des jaars 1693, en legt by haar man begraven. Zy hadden te zamen gewonnen vyf kinderen, als:

1. *Willem* Simonsz. *van Veen*, volgens acte van den 10 Augusty des jaars 1674 kapitein van een kompagnie voetknechten ten dienste dezer landen, ongehuwt overleden.
2. *Isaak* Simonsz. *van Veen*, meermaals president Schepen, Raadt en Majoor der stadt Alkmaar, en wegens die stadt in de jaren 1705 en 1706 Hoogheemraadt van de Zyp, overleedt ongetrouwt den 10 November des jaars 1708.
3. *Isabella Maria van Veen*, getrouwt met Mr. Daniel Heinsius. Zy is kinderloos overleden den 5 May des jaars 1699.
4. *Jakob* Simonsz. *van Veen*, volgt.
5. *Justus* Simonsz. *van Veen*, jongman gestorven den 22 Augusty des jaars 1678.

X. JAKOB Simonsz. VAN VEEN, zoon van Simon Willemsz. van Veen, en van Maria Cuik van Mierop, wierdt geboren . . . . . begaf zich tot de militaire dienst ter zee, en wierdt op den 12 Augusty 1702 tot ordinaris kapitein ter zee, resorterende onder het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit in West-Vrieslandt; doch heeft niet lang ten dienste van het landt geleeft. Hy is overleden den 6 February des jaars 1704, en wierdt tot Alkmaar in de Grote Kerk begraven. Zyne vrouwe was Geertruid Bontekoe, dochter van Meynert . . . . die haar man overleefde tot den 31 May des jaars 1716, en legt by haar man begraven. Zy hadden te zamen gewonnen acht kinderen, als:

1. *Simon van Veen*
2. *Maria van Veen* }
3. *Simon van Veen* } alle jong gestorven.
4. *Maria van Veen* }
5. *Maria van Veen* }
6. *Jakob van Veen* Jakobsz., volgt.
7. *Simon van Veen* } tweelingen, mede jong ge-
8. *Meynert van Veen* } storven.

XI. JAKOB Jakobsz. VAN VEEN, zoon van Jakob Simonsz. van Veen, en van Geertrui Bontekoe, geboren den 3 Augusty 1701, wierdt op Kersavondt 1729 gekoren tot Schepen der stadt Alkmaar, en den 17 December 1731 tot Vroedschap in de zelve stadt; den 15 May 1732 Meesterknaap van Huisduinen en de Helder, zynde daags te voren wegens de stadt gecommitteert te wezen Heemraadt van de Schermer. Hy nam den 28 Maart 1727 ter vrouwe Johanna Levuldige van Santen, dochter van Kornelis van Santen, en Clara van Merem, en heeft by de zelve gewonnen:

1. *Jakob Kornelis van Veen*, geboren den 26 January des jaars 1728.
2. *Agneta Antonia van Veen*, geboren den 6 January des jaars 1729.
3. *Kornelis Simon van Veen*, geboren den 1 December des jaars 1731.

V. Jonge SIMON VAN VEENE, zoon van Arent Claasz. van Veene, en . . . . van Berkenrode, geboren . . getrouwt . . . . met . . . . daar hy by gewonnen heeft drie zonen, als:

1. *Arent* Jonge Simons zoon *van Veen*, geboren . . . wierdt gemeenlyk genoemt *Grote Arent van Veen*; trouwde . . . . Catharina van Castrikum Dirks, daar hy by verkreeg
   Simon Arentsz. *van Veen*, en
   Gerrit Arentsz. *van Veen.*
   Welke beide zyn getrouwt geweest, en kinderen hebben gewonnen.
2. *Willem* Jonge Simons zoon *van Veen*, geboren . . . getrouwt . . . . met . . . . en heeft by de zelve gewonnen
   Simon, en
   Geurte van Veen.
   Welke beide mede getrouwt zyn geweest, en kinderen hebben gewonnen.
3. *Jan van Veen* Jonge Simons zoon, geboren . . . . heeft twee malen getrouwt geweest, en by de eerste vrouw geen kinderen verwekt, by de twede, N. Louwrens, eenige kinderen, welker namen niet tot onze kennis gekomen zyn.

V. Mr. JAKOB VAN VEENE, zoon van Arent van Veene Claasz., en van . . . . van Berkenrode, trouwde in 't jaar . . . met . . . . en heeft by de zelve gewonnen een zoon, en een dochter.

1. *Arent van Veene*, Jakobs zoon, is getrouwt geweest met Anna Harmens, en heeft by de zelve gewonnen een zoon,
   Jakob Arentsz. *van Veene*, die in dienst zynde van den koning van Portugal, in 't jaar 1578 in Barbarye is verslagen.
2. *Griet* of *Margareta* Jakobs *van Veene*, trouwde eerst Zacharias de Leeuw, en verkreeg daar by
   Jakob, en
   Pieter de Leeuw,
   Zynde Jakob daar na getrouwt met een dochter van Teylingen, en Pieters vrouw my onbekend.
   Margareta nam voor haar tweden man Mattheus Gerrits; en won by den zelven een zoon, genaamt
   Gerrit.
   En een dochter.

W.

WASSENAAR, of WASSENAER. (HET GESLACHT VAN) Dat de Heeren van WASSENAAR waarlyk uit de oude Batavische geslachten afkomstig zyn, is een klare en bekende zaak, om dat zy in de hoedanigheit als burggraven van Leiden, en heeren van Rhynlandt lange voor de aankomst der graven van Hollandt bekend staan, en in de gedenkschriften de eerste zyn, onder welke eene DIBBOLD, zoon van GONDEBOLD, in 't jaar 838 met eenen Geerlof, of, naar anderen, heer Gerbrand, grave van Egmondt, de Denen en Noormannen tot tweemalen toe verwonnen en afgeslagen heeft, volgens het getuigenis van *Bockenberg* in zyn *Series Burggraviorum Leidensium.*

Den oorspronk van dezen naam menen sommigen af te leiden van de tyden des Roomschen keizers Cajus Caligula, die, zynde met veel volks gekomen in Batavië, op den oever van de zee, al zyn volk in slagorder deedt stellen, en alle de oorlogs-werktuigen gereed houden: een ieder nu zeer verwonderd wat hy zou doen, alzo gene vyanden daar omtrent waren, en in zee wat hebbende gereden, gaf hy een gebodt, dat een ieder zeeschelpen zou rapen, en daar zyn helm en schoot mede vullen, zeggende, dat het buit was, de overwonnen zee ontnomen, en dat men dit naar Rome zou zenden, en in 't Kapitool zetten: ook deedt hy, ten teken van behaalde overwinninge, aldaar een zeer hogen toren bouwen, (die, vervallen zynde, daar na door den keizer Antoninus is vernieuwt) en gaf zynen soldaten vele geschenken; zondt daarenboven tot een teken, dat hy de zee hadt overwonnen, over landt en bergen naar Rome alle de galeien, waar mede hy in zee was geweest; over welke zotte kuren de inwoonders van Hollandt hem den *Wasser-nar* noemden; en dus zou het dorp WASSENAAR den zelven naam behouden hebben, om dat die schelpraping daar omtrent geschied was. Dat deze zottemy by Cajus Caligula begaan is, getuigt de Romeinsche schryver *Suetonius.* Anderen zeggen, dat de zelve keizer, een valsch alarm hebbende doen maken, en daar op uitgevallen zynde, even als of hy eene grote overwinning hadt bekomen, de genen, die

met hem uit geweest waren, als deelgenoten van de overwinning, met een nieuw soort van kronen hadt beschonken, onderscheiden naar de gedaante van de zon, de maan en de sterren, en dat daar van het wapen van Wassenaar, zynde drie halve wassende manen, zou gekomen zyn. Zie deze geschiedenis by *Suetonius*.

Maar gelyk dit alles maar enkele gissingen zyn, zo is 't aan de andere zyde zeker en gewis, gelyk als wy even te voren hebben gezegt, dat de Heeren van Wassenaar de oudste onder den Hollandschen adel zyn, volgens het getuigenis van meest alle de oude schryvers, als onder anderen *Hovaeus De Hollandia Nobilitate*, *Pontus Heuterus*, *Adrianus Junius*, *Bockenberg*, en anderen. Hier van getuigt ook het gemene spreekwoordt, dat ons is overgebleven: *Brederode de edelste*, WASSENAAR DE OUDSTE, *Egmondt de rykste*, *Arkel de stoutste*.

Zy zyn daar na met de burggraven van Leiden verknocht, die men zegt dat al over de 1200 jaren uit de Vriesche koningen gesproten zyn: gelyk het mede genoeg bekend is, dat de Heeren van Wassenaar en Egmondt een gansche eeuw, en wat des meer is, voor Diderik, den eersten grave van Hollandt, een groot deel van Hollandt bezeten hebben, en daarom zich zelf zo dapper tegen het invoeren van de graven hebben gekant, het welk dan ook de oorzaak is, dat de zelve niet eer onder den Hollandschen adel en der graven vazallen en hovelingen erkend zyn. Zie breder by *Pontus Heuterus*, die van de oudheit van dit geslacht een aanmerkenswaardig getuigenis geeft, en by *Adrianus Junius*, *Batav. cap.* 19.

HALEWYN VAN WASSENAAR, de eerste van dien naam, was kastelein van Leiden, en heer van Rhynlandt, vermeld in de Hollandsche Chronyk van den jare 1083. Hy liet na

HALEWYN VAN WASSENAAR, de twede van dien naam, twede kastelein van Leiden, heer van Rhynlandt, leefde in 't jaar 1143, en was getrouwt met Berta van Lynden, dochter van Arnout, eerste heer van Lynden, en van Helena van Boesichem. Zy stierf den 30 January des jaars 1152, en wierdt begraven te Rhynsburg. Hy wordt gezegt gestorven te zyn in 't jaar 1192, hebbende gewonnen

Halewyn van Wassenaar, den derden van dien naam, die volgt.

Berta van Leiden.

Volgens het gevoelen van zommigen hadt Halewyn de twede nog drie jonger zoons. De eerste der zelven was *Jakob*, heer van Blyswyk, Berkel en Wena, van wien het geslacht van *Berkel* afstamt. De twede *N.* heer van Vlaardingen en de Ketel, die zonder kinderen overleedt, waar door zyne goederen aan den oudsten broeder kwamen. De derde was *Philips*, genaamt *Uittermeffe*, heer van Matenés, van wien de geslachten van *Matenés* en *Spangen* gesproten zyn. Zie *Sim. van Leeuwen in Batav. Illustr. pag.* 999 *en* 1100, daar hy dezen Halewyn den tweden te onrecht *Jakob* noemt. Doch de zelve van Leeuwen heeft in den geslachtboom van Wassenaar, *pag.* 1147, van deze drie jonger zoons geen gewag gemaakt, gelyk mede niet doedt *Bokkenberg in Hist. Burggrav. Leidens.*

HALEWYN VAN WASSENAAR, de derde van dien naam, derde kastelein van Leiden, heer van Rhynlandt, een zoon van Halewyn den tweden en van Bertha van Lynden, wordt geschreven overleden te zyn in 't jaar 1198; was getrouwt met Johanna van Arkel, en stierf in 't jaar 1198, nalatende

Jakob van Wassenaar, den oudsten zone, die volgt.

Philips van Wassenaar, heer van Wassenaar, die verder volgt.

Jan van Wassenaar, of, zo anderen willen, *Jakob*, heer van Rosenburg, van wien de nu uitgestorven tak van *Rosenburg* is afgekomen. *Van Leeuwen, in Batav. illustr. pag.* 1148, stelt, dat hy een zoon was van Philips van Wassenaar en Agnes Persyn van Waterlandt. Doch in een steen in het huis van Rosenburg ingemetselt wordt hy genaamt *Lugduni Bat. & Wasnaria heros frater natu secundus minor*, en gezegt dit huis sedert het jaar 1200 bezeten te hebben.

Alida van Wassenaar, was abdisse te Rhynsburg, stierf omtrent den jare 1228. In de *Rhynlandsche Oudh. pag.* 545 wordt zy *Aleid van Wassenaar* genaamt, en gezegt in het jaar 1228 abdisse geworden te zyn.

JAKOB VAN WASSENAAR, zoon van Halewyn den derden en van Johanna van Arkel, vermeld eerste burggraaf van Leiden, en heer van Rhynlandt, in den oorlog van grave Willem van Hollandt, tegen den grave van Loon, in het jaar 1203. Zie *Wilhelm. Procur. Egm. in Chron. pag.* 61. Hy wordt ook als getuige vermeld in een brief van het jaar 1213 in de *Rhynlands. Oudh. pag.* 527, en in een brief van het jaar 1234 in de *Delfslands. Oudh. pag.* 434. Hy was getrouwt met Theodora van Teilingen, en stierf omtrent het jaar 1235, nalatende

1. *Thomas van Wassenaar*, burggrave van Leiden, volgens een brief van het jaar 1245, welke stierf zonder oir.
2. *Christina van Wassenaar*, die volgt.

CHRISTINA VAN WASSENAAR, burggravinne van Leiden, vrouwe van Rhynlandt, het geen naderhandt met de domeinen van Hollandt vereenigt wierdt, een dochter van Jakob, burggraaf van Leiden, en Theodora van Teilingen, trouwde omtrent het jaar 1250, of 1252 met Diderik, jonger broeder van grave Hendrik van Cuik op de Mase, een jonger zoon van Albert, heer van Cuik en Herpen. Deze was de eerste, welke omtrent het jaar 1267 het burggraafschap van Leiden met de andere goederen van den grave van Hollandt te leen ontfing. Zy stierf in 't jaar 1276, nalatende *Hendrik van Cuik*, burggrave van Leiden, die verlyd wierdt in 't jaar 1276, en stierf in den jare 1319. Hy reisde op zyne eige kosten in 't jaar 1296 naar Engelandt, om te geleiden graaf Jan van Hollandt, en hadt nog eene zuster, *Ada*, abdisse van Rhynsburg in den jare 1316. Hy was getrouwt met Halewyne van Egmondt, dochter van Willem van Egmondt, en van Ada, des hertogen dochter van Milanen, en wan: (1) *Dirk van Cuik*, burggrave van Leiden, leefde niet alleen in 't jaar 1320, doe hy Ysbrand van Poelgeest een handvest gaf, maar wordt ook als burggraaf vermeld in een brief van het jaar 1305 in de *Delfslandsche Oudheid in de Inleid. pag. LXIX*, dat niet wel met den opgegeven sterfdag van zyn vader kan overeengebragt worden, ten zy op de eene of de andere plaats een drukfout begaan is. Hy was getrouwt met Justina van Heenvliet, die zyn nicht was. Zie *Matth. in Dedicat. ad Chron. Brab. in fine*. Doch hy stierf zonder kinderen, en wel voor het jaar 1328, volgens de *Voorreden der Rhynlands. Oudh. en Bokkenb. in Burggrav. Leid. p.* 131, die evenwel dwalen, stellende dat deze Dirk ongetrouwt overleden zou zyn. Zyn zusters zoon Philips, heer van Wassenaar, is hem in het jaar 1339 in de beleening van het burggraafschap van Leiden opgevolgt. (2) *Bertha van Cuik*, die by zommigen, waar onder ook *Simon van Leeuwen in Batav. ill. p.* 1148, en de Schryver der *Voorreden van de Rhynlandsche Oudheden* ***. 2. voor een burggravinne van Leiden, opvolgster van haar broeder Dirk, gehouden wordt; doch te onrecht, gelyk blykt uit een brief van het jaar 1339, in welken Willem, graaf van Hollandt, Philips van Wassenaar, die deze Berthaas zoon is geweest, verlyt met het burggraafschap van Leiden, en alle andere leengoederen, die heer Dirk, de laatste burggraaf van Leiden, Philips oom, bezeten hadde. Deze brief is uitgegeven door *Matth. in Dedic. ad Chron Brabant. b.* 2 *verso*. Zie van haar verder in het vervolg onder haar man Philips heer van Wassenaar. Ik weet ook niet op wat grondt de Schryver der *Voorreden van de Rhynlandsche Oudheden haar niet* een zuster, maar eene dochter van Dirk van Cuik noemt.

Volgen nu de nakomelingen van PHILIPS, HEER VAN WASSENAAR, zoon van HALEWYN, KASTELEIN VAN LEIDEN, en JOHANNA VAN ARKEL.

PHILIPS, HEER VAN WASSENAAR, twede zoon van Halewyn, burggraaf van Leiden, en van Johanna van Arkel, wordt vermeld in 't jaar 1203, ten tyde des oorlogs tusschen graaf Willem en vrouw Ada. Zie *Wilh. Procur. Egm. in Chron. pag.* 60, 61; *enz.* en in een brief by Butkens *Trop. de Brab. Tom. I*, in de bewysstukken *pag.* 54. Ook wordt hy als ridder vermeld op het jaar 1213 in een brief in de *Rhynlandsche Oudheden pag.* 529. Hy bezat de goederen van Voorburg, Voorschoten, Katwyk, Zandhorst, Groeneveldt, en andere, en timmerde het huis Ter Horst. Hy stierf omtrent den jare 1225, zynde getrouwt met Agnes Persyn van Waterlandt, en liet na twee zonen, vermeld in een handvest van het jaar 1215, als:

1. *Dirk van Wassenaar*, die volgt; en
2. *Philips van Wassenaar*, van welken voortkomen die van Duivenvoorde, die na het uitsterven der oudste tak den naam van Wassenaar hebben aangenomen: van wie achter zyn broeders nakomelingen volgt.

En eene dochter,

3. *Oda van Wassenaar*, die trouwde met Willem van Teilingen.

DIRK, HEER VAN WASSENAAR, enz., zoon van Philips, heer van Wassenaar, en van Agnes Persyn van Waterlandt, wierdt met zyne goederen beleent in den jare 1222. Hy was getrouwt met Berthel, zo men meent, des heeren dochter van Teilingen, met wie hy zyn broeder Philips de goederen, die hy van hem te leen hieldt, verlyde in het jaar 1226. Hy wan by de voornoemde zyne huisvrouwe de volgende kinderen.

(1) *Philips van Wassenaar*, die volgt.

(2) *Dirk van Wassenaar*, beërfde de goederen van Zandhorst, alwaar hy een slot deedt bouwen. Hy wan drie zonen, en een dochter, als:

a. *Dirk van Zandhorst*, ridder, in den strydt van Staveren des jaars 1345 van de Vriezen verslagen, zonder kinderen. Zie de *Chronyk van Jan van Leiden lib. XXVIII, cap.* 14.

b. *Philips van Zandhorst*, welke wan een zoon,

Philips van Zandhorst, die naliet

Dirk van Zandhorst, welke in den jare 1405 getrouwt was met de bastaard zuster van hertog Willem van Beyeren, grave van Hollandt, en hadt daar by eenen zoon,

Dirk van Zandhorst, ridder, die in 't jaar 1440 gehuwt was met Sibylla van Assendelft, dochter van Diderik, ambachtsheer van Assendelft, en van Mabelia van Haarlem.

(3) *Hendrik van Zandhorst*, in 't jaar 1326 ridder. Hy was getrouwt in 't jaar 1319 met Machteit van Oudshoorn, Dirks dochter, die naderhandt hertrouwde met Dirk van Raaphorst, Gerritsz.

(4) *Clementia van Zandhorst*, was getrouwt met Dirk vander

der Does, zoon van Mauryn van der Does, ridder, en van Florentia des heeren dochter van Mynden, en is dit geslacht van *Zandhorst* al van overlang uitgestorven.

(5) *Jakob van Wassenaar*, ridder in 't jaar 1271, by Vronen van de Vriezen verslagen, nalatende eene dochter, *Jacoba van Wassenaar*, getrouwt met Simon van Benthem, gekomen van een jonger zoon van grave Diderik den VI, en wan (1) Godelina van Benthem, die trouwde met Philips van Wassenaar, als hier na volgt, en (2) Willem van Benthem, waar af volgens *Van Leeuwen in Batav. ill. pag.* 1148, gekomen is het geslacht van Rosenberg, nu al verstorven. Doch zie het geen hier boven gezegt is.

(6) *Bartholomeus van Wassenaar*, getrouwt met N. van Bleyswyk, by welke hy kinderen gewonnen heeft, die het geslacht van Cranenborg, nu al voor lang uitgestorven, gesticht hebben. Na het overlyden van zyne huisvrouw is hy, niet Deken, gelyk *Gouthoev.* en *Simon van Leeuwen* willen, maar proost van den Dom te Utrecht geworden. Zie *'t Utrechts Plakkaatboek Tom. I, pag.* 240.

(7) *Arent van Wassenaar*, van welken die van Groeneveldt gekomen zyn, waar van de descendenten mede zullen volgen.

(8) *Badeloge van Wassenaar*, getrouwt met Gerrit van Oestgeest.

Philips, heer van Wassenaar, enz., zoon van Dirk, heer van Wassenaar, en van Berthel van Teilingen, vermeld in de jaren 1248 en 1287, was getrouwt met N. van Wateringen, Jans dochter, en wan

1. *Dirk van Wassenaar*, die volgt.
2. *Mabelia* of *Sibylla van Wassenaar*, abdisse van Rhynsburg, overleden in het jaar 1328, of 1329. Andere stellen, dat zy in het jaar 1316 abdisse is geworden, en in 't jaar 1326 overleedt. Zie de *Rhynlandsche Oudheden pag.* 545.

Dirk, heer van Wassenaar, enz., zoon van Philips heer van Wassenaar, en van N. van Wateringen, was getrouwt met Bertha van Cuik, zyne nichte, door welk huwelyk het burggraafschap van Leiden aan des zelfs nakomelingen gekomen is. In 't jaar 1258 verleide hy aan zyn neef Arent van Duvenvoorde alle de leengoederen, die hy van hem te leen hieldt, tot een onsterffelyk ersleen; waar van de leenbrief, gegeven op het huis Ter Horst, in druk uitgegeven is door *Ant. Matth. in Dedicat. ad Anon. Chron. Brab. b. 4 verso.* In het jaar 1268 was hy ridder, en beleende den zelven neef Arent van Duvenvoorde eenig wellandt, volgens een brief, mede aldaar uitgegeven. Graaf Floris de V verleide hem in het jaar 1282 alle zyne leengoederen tot een onsterflyk leen by een handvest, bezegelt by de heeren Willem van Teilingen, Diderik en zyn broeder Willem van Egmondt, Jan Persyn, Ysbrand, Gerard, Wouter en Bartholomeus van Haarlem, Willem, Gelekyn, en Simon van Ryswyk. Zie *Bokkenb. Wassen. Heroës pag.* 139, door wien de twee voorgaande brieven ook uitgegeven zyn *pag.* 138. Hy stierf omtrent den jare 1309, en liet na

1. *Philips van Wassenaar*, die volgt.
2. *Govert van Wassenaar*, trouwde met vrouwe Russende Storms, blykende by een brief van den jare 1370.
3. *Willem van Wassenaar*, vermeld in 't jaar 1343.
4. *Arent van Wassenaar*, gezegt van den Damme, getrouwt met N. N. by welke hy wan
   Philips,
   Willem, en
   Claas van Wassenaar.

   Benevens eene dochter,
   Beatrix van Wassenaar, getrouwt met Hubert van der Werve.

Philips, heer van Wassenaar, enz., zoon van Dirk van Wassenaar, en van Bertha van Cuik, bekwam het burggraafschap van Leiden na de doodt van zyn neef Dirk van Cuik, wordende daar mede beleent in 't jaar 1339, volgens de leenbrief, nog in wezen zynde, en in druk uitgegeven door *Matth. in Dedic. Anon. Chron. Brab. b. 2 verso.* Hier uit blykt, dat zyn moeder Bertha van Cuik te onrecht door *Gouth. pag.* 135, en *Van Leeuwen Bat. Ill. p.* 1148 burggravinne van Leiden genaamt wordt, en verders wordt gesteld, dat Philips heer van Wassenaar na de doodt van zyn moeder burggraaf van Leiden geworden zy. Daar schynt over de opvolging in het burggraafschap van Leiden eenige twist ontstaan te zyn tusschen den graaf en hem, alzo hy al in 't jaar 1328 als burggraaf van Leiden en heer van Wassenaar vermeld staat in de *Chron. van Jan van Leiden lib. XXVII, cap. XXVI*, schoon hy eerst elf jaren daar na beleent wierdt. Hy was getrouwt eerst met Godeline van Benthem, zyne nicht, eene dochter van Simon van Benthem, en Jakoba van Wassenaar, boven vermeld; ten tweeden met Lysbeth vander Dussen, Jans dochter; ten derde met juffrouw, of, gelyk andere haar noemen, Catharina Duik, dochter van Gysen Duik, ridder, en van des heeren dochter van der Mark. Hy was kamerling van grave Floris den V van Hollandt, wanneer die hem by een handvest, gegeven te Dordrecht in den jare 1287, verlyde de tienden van Wassenaar. Zie den brief by *Bokkenb. in Wassen. Heroib. pag.* 141, alwaar hy ook getuigt, dat deze Philips door een brief van zyn vader Dirk van Wassenaar in 't jaar 1307, en twee jaar daar aan door een brief van graaf Willem de derde tot erfgenaam gestelt is van het huis Ter Horst, Wassenaar met zyne landeryen en tienden, als ook van Voorschoten en Voorburg, nevens de tienden en tollen van Voorschoten, zo ook van de zeedrift. In het jaar 1339 verkreeg hy, gelyk gezegt is, het burggraafschap van Leiden. Van hem wordt door meest alle de schryvers, de een den anderen naschryvende, verhaalt, dat hy in 't jaar 1356 met grote gramschap, en uit spyt, de brieven van eene zeer edele vrouwe, bezegelt met het zegel van hertog Willem, den dollen grave, aan stukken heeft gescheurt, en dat hy deswegen van het burggraafschap van Leiden zou berooft zyn. Maar wy hebben in eene oude Charter-Kronyk, geschreven met de handt van den heere van Ysselstein, sekretaris van graaf Floris den V, en tegenwoordig berustende onder den Heere en Mr. *Jakob vander Dussen*, baljuw van Amstellandt, enz. enz. waar in de soenbrief, deswegen naderhandt met den gemelden grave gemaakt, in het geheel wordt gevonden, klaarlyk gezien, dat het gezegde feit niet door dezen Philips van Wassenaar, maar door zynen zone Dirk, hier na volgende, is begaan. Deze Philips liet uit zyn eerste huwelyk met Godeline van Benthem na eene dochter, genaamt

1. *Heilwich van Wassenaar*, volgens het getuigenis van Gouthoeven en Van Leeuwen getrouwt met Willem van Duvenvoorde, een bastaard zoon van Willem van Duvenvoorde, die na de doodt van zyn vader en des zelfs twee wettige zonen zou geworden zyn heer van Breda, Geertruidenberg, Oosterhout, Steenbergen, Rozendaal, kamerling van de hertogen Willem en Albrecht van Beyeren; doch haar nooit beslapen heeft; alzo zy den eersten avondt, dat zy te zamen naar bedt zouden gaan, zich beklaagde, dat zy een wettige dochter zynde, by een bastaardt zou moeten slapen, waar over hy haar alleen latende, zeide, dat zulks nooit zou geschieden, waar van zy naderhandt berouw hadt. Welk alles beuselachtig en verdicht is, alzo zy getrouwt is geweest met Willem van Duvenvoorde, heer van Oosterhout en Dongelen, uit de tak van Duvenvoorde Polanen, een wettige zoon van Willem van Duvenvoorde, van wien onder in de tak van Polanen gehandelt zal worden.

En uit zyn twede huwelyk met Elizabeth vander Dussen:

2. *Dirk van Wassenaar*, die volgt.
3. *Badeloge van Wassenaar*, getrouwt met N. N.
4. *Elizabeth van Wassenaar*, getrouwt met Gysbert Uiterlier.
5. *Hendrik van Wassenaar*, wierdt in 't jaar 1408 in den strydt tegen de Luikenaars, die heer Jan van Beieren, 's graven van Hollandt broeder, verjaagt hadt, met honderd en dertig edelen verslagen.

Dirk van Wassenaar, zoon van Philips, en van Elizabeth vander Dussen, heer van Voorschoten, Voorburg, Valkenburg, Katwyk, enz. Hy scheurde met grote gramschap, en uit spyt, de brieven van eene zeer edele vrouwe, bezegelt met het zegel van hertog Willem den Dollen, van welk geval boven, onder zynen vader, is gesproken, en wierdt deswegen van het burggraafschap van Leiden, dat hy van den grave te leen bezat, berooft. Maar hy kreeg het zelve naderhandt wederom, uitwyzens den soenbrief, deswegen gemaakt, en in het bovengemelde handschrift gevonden wordende. Voorts verhalen *Gouthoeven pag.* 136, en *Simon van Leeuwen pag.* 1149, dat hy zyn huis of burg te Leiden verkocht heeft. Orlers, in de *Beschryving van Leiden*, gaat verder, en zegt, dat hy het burggraafschap van Leiden verkocht heeft. Doch de schryver der *Rhynlandsche Oudheden, in de Voorreden* **** *3. verso*, wil, dat Orlers Gouthoeven kwalyk uitgeschreven, en dat Gouthoeven te onrecht verstaan heeft de Latynsche woorden van *Bokkenb. in Heroib. Wassen. pag.* 144, alwaar hy slechts zegt: *Aedes, ad Arcem Lugdunensem velut in imo atque rotundo montis ambitu sitas, alienavit*, betekenende, dat hy de huizen, die onder aan den voet van den burg en rondom den zelven gebouwt waren, verkocht heeft. Hy was de eerste, die zich *Baanderheer van Wassenaar* deedt noemen, en wordt wegens vreedzaamheit, deftigheit, en andere gaven zeer geroemt. Hy trouwde in het jaar 1354, of, zo anderen willen, in 't jaar 1361, met Machtelt Oem, vrouw van Barendrecht, een dochter van Gillis Oem, heer van Barendrecht, en van Maria van Amerongen. Hy stierf in 't jaar 1391 op het huis Te Zandt aan den Rhyn, tusschen Katwyk en Rhynsburg, het welk naderhandt het gevangenhuis van Wassenaar geweest is; by zyne huisvrouw nalatende:

1. *Philips van Wassenaar*, die volgt.
2. *Willem van Wassenaar*, zonder kinderen voor 't jaar 1410 overleden, als blykt uit een brief van dat jaar, uitgegeven in de *Beschryving van Delft pag.* 31.
3. *Catharina van Wassenaar*, getrouwt met Dirk Saeyt, anders Uiterlede, of Rosendaal, wiens dochter Adriana Saeyt getrouwt was met Pieter van Roon, schildknaap, zone van Pieter van Roon, en van Willemyne van Geldorp.

Philips van Wassenaar, burggraaf van Leiden; zoon van Dirk van Wassenaar, en van Machtelt Oem, was een der medeplichtigen aan den doodslag van Alyt van Poelgeest, in 't jaar 1392 begaan, waar over hy van hertog Albert van Beieren ten hove met meer andere geroepen zynde, en niet verschynende, wierdt hy gebannen, en zyne goederen aangeslagen, en bleef balling tot het jaar 1396. Het volgende jaar was hy met hertog Albert in den strydt tegen de Vriezen. In den jare 1399 verkreeg hy wederom het recht van te mogen de Wet of Magistraat stellen te Leiden. In 't jaar 1410

ging hy als heer van de Ketel een verdrag aan wegens zyne visscherye in de Schie met de Regering van Delft. Zie de *Beschryving van Delft pag.* 31. In den jare 1420 de Hoeksche party met vrouwe Jacoba, wettige gravinne van Hollandt, tegen de tyranny van hertog Jan van Beyeren, haren oom, houdende, en hebbende de stadt Leiden, met hulp van Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, met volk en wapenen gesterkt, wierdt de zelve stadt zwaarlyk van den voornoemden hertog Jan belegert, en na negen weken belegering overgegeven, zynde te voren verdorven de omleggende sloten, als Poelgeest, Ter Does, Waart, Zyl, Warmont, Paddenpoel; en toen wierdt deze Philips van Wassenaar van 't grootste gedeelte van het burggraafschap van Leiden berooft, gedwongen zynde daar van zyne brieven te geven, behoudende maar den burgt en eenige tollen. Op dit zwaar ongeluk volgde een zwaarder, dat hy namentlyk van zyn eigen zoon Hendrik mede van de heerlykheit van Wassenaar berooft, en door Jakob, heer van Abkoude en Gaasbeek, te Schoonhoven gevangen gehouden wierdt, van wien hy naar Wyk te Duurstede is gevoert, en eenige jaren in een ruime gevangenis gehouden, waar in hy in den jare 1428 is overleden, en in die stadt, in 't klooster der Predikheeren, begraven. Hy was getrouwt met vrouwe Maria, dochter van heere Jan van Egmondt, en van Guiotte van Amstel, vrouwe van Ysselstein, en wan by de zelve drie zonen, als:

1. *Hendrik van Wassenaar*, die volgt.
2. *Jan van Wassenaar*, heer van Voorburg, die in den strydt te Alphen ridder geslagen wierdt, in het jaar 1436, zynde van de Kabeljauwsche party, tegen zynen vader. In den oproer te Leiden van den jare 1445 tusschen de twee partyen, was hy der Kabeljauwschen hoofdman. Hy was getrouwt met vrouwe N., uit den huize van Egmondt; doch men weet niet wiens dochter, en wan:
   (1) *Catharina van Wassenaar*, nonne te Paddenpoel, by Leiden. Zie *Rhynlandsche Oudheden pag.* 455.
   (2) *Philips van Wassenaar*, heer van Voorburg, baljuw en dykgraaf van Amstellandt en Waterlandt in den jare 1462, rentmeester generaal van Noord-Hollandt in den jare 1471. Hy wierdt ridder geslagen te Rhyms ten tyde der kroning van koning Lodewyk den XI in den jare 1460. In het jaar 1481 wierdt hy van Reinier van Broekhuizen (die Leiden ingenomen hadde) gevangen, met meer anderen; in 't jaar 1482 wierdt hy kapitein of gouverneur van Hoorn gemaakt; in den jare 1484 hielp hy mede de stadt Amersfoort winnen; en stierf in het jaar 1493. Hy was eerst getrouwt met Catharina van Rommerswaal, uit Zeelandt oorspronkelyk, dochter van Adriaan en Catharina van Herselles; daar na met Haze van Cats, dochter van Laurens, heer van Wolfaartsdyk, Cats, Catshoek, Duivelandt, Katzandt, enz., en van Elizabeth van Heenvliet, vrouwe van Kattendyk, mede in Zeelandt geboortig. Hy hadt by de eerste twee dochteren, van welke een, genaamt
      Margareta van Wassenaar, stierf nonne te Poel, by Leiden, in den jare 1526, zynde in haar 69 jaar getreden. Zie *Rhynlandsche Oudhed. pag.* 455.

      By de twede wan Philips een zoon, genaamt

      Jan van Wassenaar, ambachtsheer van Voorburg, die getrouwt was met Gysberta, jongste dochter van Arent van Suyen Gerritsz., heere van Zevenbergen, baljuw en dykgraaf van Amstel- en Waterlandt, en van Maria van Vyanen, Gysberts dochter, vrouwe van Noordeloos en Eemskerk; maar zonder kinderen niet lange na den vader stierf, waar door Voorburg weder aan den heere van Wassenaar is gekomen.
3. *Dirk van Wassenaar* was pastoor van de hoofdkerk te Haarlem. Hy wierdt den 10 April des jaars 1416 kanunnik van den Dom te Utrecht, en in het zelve jaar proost van Leiden. Den 30 Augusty des jaars 1422 wierdt hy proost van de kerk van St. Jan te Utrecht. Daar zyn nog vele brieven van hem voorhanden met den tytel van proost en Archidiaken van St. Jan te Utrecht, en pastoor van de Parochiekerk te Haarlem tot het jaar 1454, wanneer hy by deze twee ook voegde dien van Protonotaris van den Apostolischen stoel, welken hy gevoert heeft tot zyn doodt toe, die voorgevallen is op den 5, of, zo anderen willen, op den 19 Maart des jaars 1465. Zie het *Utrechtsch Plakkaatboek Tom. I, pag.* 253. Hy legt begraven te Utrecht in de St. Janskerk, onder een verheven tombe, met zyne vier kwartieren daar op, als volgt:

WASSENAAR.	EGMONDT.
ORM VAN BARENDRECHT.	YSSELSTEIN.

HENDRIK VAN WASSENAAR, burggraaf van Leiden, enz., zoon van Philips van Wassenaar, en van Maria, heer Jans dochter van Egmondt, was opperste kapitein over de Noord-Hollanders en Waterlanders in den oorlog van Arkel in het jaar 1402. Hy hielp hertog Jan van Beyeren de stadt Leiden belegeren, daar Philips zyn vader in was in den jare 1420, dien hy daar na, de stadt gewonnen zynde, uit zyne heerlykheit verdreef, en gevangen liet zetten, en zo schandelyk hieldt tot zyne doodt toe. Hy deedt daar na veel aanzoek by hertog Jan van Beyeren, vrouwe Jacoba, en hertog Philips van Burgundië, om weder te krygen de rechten, behorende tot het burggraafschap van Leiden, die zynen vader ontnomen waren, maar alles te vergeefsch, waar over hy grote ongeneugte nam, en dit op zyn sterven leggende zeer beklaagde. Hy deedt in den Haag bouwen het huis van Wassenaar in het Voorhout, en in den jare 1447 stervende, wierdt hy in 't Preekheeren-klooster begraven. Zie *Delflandsche Oudheden pag.* 387. Hy was getrouwt met Catharina van der Aa, dochter van Jan Jansz. van der Aa, heere van Gruithuizen, in Vlaanderen, en van Agnes Espieres, zuster van Lodewyk van der Gruithuizen, prinsse van Steenhuizen, en stadhouder van Hollandt. Zy stierf in 't jaar 1460, en is begraven te Wassenaar: hy wan by haar

1. *Jakob van Wassenaar*, die volgt.
2. *Jan van Wassenaar*, erfgenaam van zyn broeder, volgt daar na.
3. *Philips van Wassenaar*, proost van West-Vrieslandt, woonde te Hoorn, en stierf in den jare 1474.
4. *Agnes van Wassenaar*, getrouwt met Willem, heer van Stavele in Vlaanderen. Zy stierf voor haar vader in den jare 1444, en wan twee kinderen,
   (1) *Catharina van Stavele*, die trouwde met Jakob van Gystelle, heer van Dudsellen, die in 't jaar 1487 te Brugge in een oploop dood bleef, en
   (2) *Willem, heer van Stavele*, welke was getrouwt met Leonora van Poitiers, en maar twee dochteren naliet, in Vlaanderen gehuwelykt.
5. *Elizabeth van Wassenaar* was kanunnikesse te Bergen in Henegouwen, en stierf in den jare 1469.

JAKOB VAN WASSENAAR, burggraaf van Leiden, zoon van Hendrik van Wassenaar, en van Catharina van der Aa, bewogen door zyns vaders vermaningen, toen die op zyn sterven lag, heeft in den Hage, zelfs verschynende voor hertog Philips van Burgundië, met een onvertzaagt gemoedt weder geëischt en gebeden om *de herstelling in 't burggraafschap* van Leiden, dat zynen grootvader ontnomen was, en heeft sommige dingen wedergekregen, doch met zware voorwaarden, tot nadeel zyner nakomelingen. Hy stierf vier jaren na zynen vader, in het jaar 1451, zonder kinderen, en wierdt begraven te Diest in Brabandt, in het Minnebroederen klooster. Hy was in het jaar 1446 getrouwt met Joanne, of, gelyk zy by anderen genaamt wordt, Elizabeth of Izabelle van Diest, oudste dochter van Hendrik van Diest Arentsz. heere van Reviere in Brabandt. Zie *Buch. ad Hed. pag.* 241. *Butk. Trop. de Brab Tom. II. pag.* 39 *en* 96. Zy hertrouwde naderhandt met Hendrik van Hoorn, heer van Perwis, en hadt een groot en langdurig proces tegen den heer van Wassenaar, haar voornoemden mans broeder, om haar weduwegoedt (*donarie*); ten laatsten wierdt de heer van Wassenaar by vonnis van den hove van Hollandt verwezen haar te betalen 9000 saluyten, dat nu zou zyn 33750 guldens; zy stierf in het jaar 1466.

JAN, BAANDERHEER VAN WASSENAAR, burggraaf van Leiden, broeder van *Jakob*, zo even vermeld, schreef zich heer van Wassenaar, van Voorschoten, en van Katwyk, enz. burggraaf van Leiden, in een brief van het jaar 1465. Zie *Delfl. Oudheden pag.* 481, of heer tot Wassenaar, tot Katwyk, tot Valkenborg, tot Voorschoten, en *burggraaf* tot Leiden, enz. in een brief van het jaar 1481. Zie *Rhynlandsche Oudheden pag.* 498. Hy trok mede met de andere edelen uit Hollandt, met hertog Philips, in den oorlog tegen de Gentenaars, en kwam alzo in 't bezit van de goederen en heerlykheden, by zynen broeder hem nagelaten, mits den prins voorsz. betalende 1000 Fransche kronen. Hy was een der voornaamste beshamels in den Hage en te Leiden in den jare 1479, verdryvende aldaar die van de Kabeljauwsche party. Ten laatste 45 jaren gehoveert hebbende, stierf hy in het jaar 1497, oud 68 jaren, en is begraven in den Hage by de Preekheeren. Zie *Delfl. Oudheden pag* 387, daar gezegt wordt, dat hy in het jaar 1496 is gestorven. Hy was eerst getrouwt in 't jaar 1460 met Catharina van Craon, Jakobs dochter, een groot heer uit het landt van Anjou in Vrankryk. Zy stierf in den jare 1477, begraven te Wassenaar. Daar na trouwde hy in 't jaar 1482 met Joanna van Halewyn, dochter van Joost, heere van Piennes in Vlaanderen, en van Johanna van la Tremouille. Zie *Imhof Not. Proc. Gall. Part. I, Tab* 52. Deze heeft hem 32 jaren weduwe overleeft, en is gestorven in 't jaar 1529, begraven in den Hage by haar man. Hy hadt by de eerste trouwe vier zonen, en vier dochteren, als:

1. *François van Wassenaar.*
2. *Joost van Wassenaar.*
3. *Jan van Wassenaar.*
4. *Joost van Wassenaar.*
5. *Clara*, en
6. *Margriet van Wassenaar*, alle zes jong gestorven.
7. *Barbara van Wassenaar*, trouwde in den jare 1478 met Floris van Borssele, heer van *Cortgene*, bastaard zoon van Vrank van Borssele, grave van Oostervandt, en hadden twee kinderen. Zy stierf in den jare 1502, hy in 't jaar 1505.
8. *Bonne*, of *Goedelyne van Wassenaar*, overleden in het beste van haar leven in den jare 1479, zynde gehuwt met Pontus van Lalein, heere van Bignicourt, zoons zone van wylen Willem van Lalein, die eertyds stadhouder van Hollandt was.

By de twede vrouwe:

9. *Joost van Wassenaar*, stierf jongman te Mechelen, oud 18 jaren. *Goutboeven pag.* 137, en *Simon van Leeuwen pag.* 1150, voegen hier by, dat hy in 't jaar 1489 overleden zou zyn, waar in een openbare misslag is begaan, gelyk blykt, als men acht geeft op het jaar, in het welke zyn vader ten twede male is getrouwt.
10. *Jan van Wassenaar*, die volgt.
11. *Catharina van Wassenaar*, die getrouwt was met Joost van Cruningen, heer van Cruningen, Heenvliet, Hasers-woude, Steenkerke, enz., zoon van Jan van Cruningen en van Agnes van Montfoort. Zy stierf den 29 November des jaars 1538, hy den 7 April des jaars 1543, en zyn beide begraven te Heenvliet.

JAN VAN WASSENAAR, burggraaf van Leiden, zoon van Jan van Wassenaar, en van Joanna van Halewyn, ambachtsheer van Voorburg, Voorschoten, Valkenburg, Katwyk, Oestgeest, Barendrecht, en bezitter van het huis te Suik, te Sant en Ter Horst, alle omtrent Leiden gelegen, wierdt ridder van de orde van 't Gulde Vlies gemaakt te Brussel in den jare 1506. Hy was in 't jaar 1500 op weg om met koning Philips van Castilië door Vrankryk naar Spanje te reizen; maar zyne moeder, door vreze van haren eenigen zoon te verliezen, deedt hem wederkeren, met hulpe van haren broeder, zynen oom, Lodewyk van Halewyn, heer van Piennes, stadhouder des konings van Vrankryk in Pikardië, den welken hy in 't jaar 1507 in zyne ambassade naar Venetië gezelschap hieldt. In 't wederkeren begaf hy zich in dienst van den keizer Maximiliaan, die toenmaals een zwaren en gelukkigen oorlog voerde tegen de Venetianen, alwaar deze Jan zich als een kloek heldt en onvertzaagt kapitein, byzonder in 't beleg en innemen van Padua, heeft gedragen, in den jare 1509, oud maar 26 jaren, klimmende zelf als een slecht soldaat op de stads muren, alwaar hy een schoot door zyne wangen gekregen hebbende, eenige tanden kwyt wierdt, en zo van boven neder in de gracht onder de doden viel, en zou zo dood gebleven hebben, ten ware hy aan zyne stemme was bekend geweest, en in het leger wierdt gebragt, alwaar hy van keizer Maximiliaan bezocht en vertroost wierdt, hoewel hy, vermits zyne kloekmoedigheit, geen vertroosting van noden hadde. En alzo der Venetianen oorlog een einde nam, is hy van zyne vrouw moeder zeer gewagt zynde, in Hollandt gekeert, alwaar hy in 't jaar 1511 trouwde met Josyne, dochter van grave Jan van Egmondt, stadhouder van Hollandt, en van Magdalena, gravinne van Waardenburg. Hy was daar na gestadig in den oorlog tegen de Oost-Vriezen, de Gelderschen en die van Utrecht, en wierdt in het jaar 1512 in 't Karthuizer klooster, buiten Utrecht, daar hy de vyanden uit gejaagt hadt, zelf van de zelve (nu versterkt zynde) op Kersmisdag gevangen. In den jare 1316 wierdt hy gestelt kapitein en opperste stadhouder van Vrieslandt, 't welk hy na veel moeite en rechten, met hulp van Joris Schenk van Toutenburg, nu meest gewonnen, en tot 's keizers gehoorzaamheit gebragt hebbende; en het stedeke Sloten belegerende, wierdt hy door een schoot in zyn arm gekwetst, en dit niet achtende is hy onlangs daar na, den 4 December des jaars 1523, binnen Leeuwarden gestorven, oud 40 jaren, levende nog zyne moeder Johanna van Halewyn, en wierdt met grote statie in den Hage in 't Preekheeren-klooster begraven. Zie *Delft. Oudh. pag.* 387, alwaar hy te onrecht gezegt wordt in 't jaar 1525 overleden te zyn. By zyne begravenis waren meest de gansche ridderschap en alle de edelen, met den president en de Raden van Hollandt. Men schryft, dat hem op een avondstondt een spook of geest in gedaante van eene zeer grote vrouwe verscheen, als hy omging om de schildwachten te bezien, en dat die hem van zyne toekomende doodt met zeer luide keel waarschouwde. Hy was een kloek en ervaren krygsman, den soldaten zeer aangenaam. Als 't op een vechten aankwam, tradt hy van 't paardt, met een lancie in de handt, zyne soldaten alzo een moedt gevende. Keizer Karel, van zyne doodt horende, beklaagde, dat hy een getrouwen en kloeken veldoverste verloren hadde. Hy liet na, behalven *Andries*, zynen natuurlyken zone, twee wettige dochteren, als:

1. *Maria van Wassenaar*, die volgt.
2. *Margareta van Wassenaar*, die in 't jaar 1534 trouwde met grave Jan van der Marke, heere van Lumaing, in 't landt van Luik, een zoon van Jan van der Marke, heere van Lumaing, en van Margareta van de Ronkel. Hy stierf in het jaar 1553, by zyne vrouwe gewonnen hebbende zes kinderen, als:
   (1) Graaf *Willem van der Marke*, heer van Lumaing, die in den jare 1572, zynde kapitein van de Watergeuzen, den Briel overrompelde, en daar negentien geestelyke personen deedt ophangen, en die daar na om zyn dollen en woesten handel van de Heeren Staten van Hollandt gevangen wierdt gezet. Los gelaten zynde, vertrok hy naar zyn landt, en stierf te Luik den 1 May des jaars 1578 ongetrouwt.
   (2) Graaf *Philips van der Marke*, Domheer te Keulen en te Luik, en heer van Lumaing naar zyn broeder. Hy was getrouwt met Catharina, dochter van Dirk, grave van Manderscheidt, en van Erika, gravinne van Waldeck, en heeft kinderen gewonnen.
   (3) Graaf *Georg van der Marke*, stierf jongman.
   (4) *Magdalena van der Marke*, getrouwt met Philips van Beaufort, in Artois, zoon van Philips, heer van Beaufort, Ransart, Rumes, enz., en van Johanna van Halewyn, en wan een erfdochter, Anna van Beaufort, overleden in den jare 1588, gehuwt zynde met Philips van Croy, grave van Solre, heere van Molembais, een zoon van Jakob van Croy, heere van Sempy, en van Jolantha, vrouwe van Solre.
   (5) *Margariet van der Marke*, getrouwt met Karel van Gavre, graaf van Beaurieu, heere van Fresin, gouverneur van Aath, en broeder van Boudewyn van Gavre, heere van Inchy, gouverneur van Kameryk, zoon van Lodewyk van Gavre, heere van Fresin en Inchy, en van Johanna van Rubempré. Hy stierf in 't jaar 1611, oud 86 jaren, nalatende
      Jan Karel, van wiens nakomelingen zie *Carpentier Hist. de Cambray Tom. II, pag.* 608.
   (6) *Josyne van der Marke*, abdisse te Thoorn in de plaats van Margareta, de zuster van Reynout, heer van Brederode. Zy stierf omtrent den jare 1603.
3. *Andries*, bastaardt van Wassenaar, volgde keizer Karel in den oorlog van Kleef in den jare 1543, wierdt ridder van hem geslagen daags voor den slag tegen hertog Hans of Johan Frederik van Saxen, in het jaar 1547, was mede in den bloedigen strydt voor St. Quintyn in den jare 1557, en in den slag van Grevelingen in den jare 1558. Hy woonde in het huis van Wassenaar in den Hage, zynde baljuw van Wassenaar, en stierf in het jaar 1597, oud 80 jaren. Hy was getrouwt met Diana van Brakel, dochter van Eustaas van Brakel, die in het jaar 1557 burgermeester was, en van Catharina Schoofs. Zy stierf voor hem in den jare 1570. Hy liet na zes kinderen, als:
   1. *Joris van Wassenaar*, baljuw van Wassenaar.
   2. *Kornelis van Wassenaar.*
   3. *Eustaas van Wassenaar.*
   4. *Margariet van Wassenaar*, die getrouwt was met François van Ayala te Antwerpen.
   5. *Catharina van Wassenaar*, gettouwt met Claude Lonchier.
   6. *Maria van Wassenaar.*

MARIA ERFVROUW VAN WASSENAAR, burggravin van Leiden, enz. dochter van Jan van Wassenaar, en van Josyne, des graven Jans dochter van Egmondt, trouwde met Jakob, eerste graaf van Ligne in Henegouwen door keizer Karel gemaakt, ridder van het gulde Vlies, en zoon van Antoni, vryheer van Ligne, die het graafschap van Valkenburg kocht, en van Philippota van Luxemburg. Zy stierf voor hem in den jare 1544, legt begraven te Bailleul in Henegouwen, hy in het jaar 1552, nalatende twee zonen, als:

1. *Philips, graaf van Ligne*, die volgt.
2. *George van Ligne*, graaf van Valkenburg, die te Luik in 't jaar 1579 zonder kinderen stierf. Hy was getrouwt met Maria van Renty, erfdochter van den heere van Embry, te voren weduwe van Eustaas van Ravenelles, heere van Rantigny, die na zyne doodt hertrouwde met Gaston Spinola, gouverneur van Doornik.

PHILIPS, GRAAF VAN LIGNE en Valkenburg, baanderheer van Wassenaar, zoon van Jakob, eerste graaf van Ligne, en van Maria, erfdochter van Wassenaar, wierdt ridder van het Gulde Vlies gemaakt te Gent in den jare 1559. Hy was getrouwt met Margareta van Lalein, zuster van Antony, grave van Hoogstraten, kinderen van Philips, graaf van Hoogstraten, en van Anna, gravinne van Rennenberg. Hy stierf in het jaar 1583, of 1584, en wierdt te Bailleul in Henegouwen by zyne vrouw moeder begraven. Zy stierf in 't jaar 1595, nalatende drie kinderen, als:

1. *Lamoraal, graaf van Ligne*, die volgt.
2. *Maria van Ligne*, getrouwt met Adriaan van Gavre, graaf van Beaurieu, markgraaf van Ayseaux, haren neve, een zoon van Karel van Gavre, graaf van Beaurieu, en van Honorine van Esclatiere en Ayseaux.
3. *Anna van Ligne*, trouwde met Maximiliaan van Oignies, graaf van Beaurepaire, baron van Sombref, een zoon van Frans van Oignies, heer van Beaurepaire, en van Bona van Renty, vrouw van Aix, en Buemont.

LAMORAAL, GRAAF VAN LIGNE en Valkenburg, zoon van Philips, en van Margareta van Lalein, baanderheer van Wassenaar, ambachtsheer van Valkenburg, Katwyk, Oestgeest, Voorburg, Voorschoten, Sassenheim en Oest-Barendrecht, en burggraaf van Leiden, ridder van het Gulde Vlies, wierdt in het jaar 1602 door den keizer tot vorst van Ligne en des H. Roomschen Ryks verheven. Deze, doordien hy aan de Spaansche zyde woonde, wierden alle zyne goederen in Hollandt gelegen aangeslagen tot den tydt van het bestandt toe, dat is tot het jaar 1609. Hy verkocht Barendrecht in 't jaar 1615, en was koper Arent Martensz., burger te Dordrecht, voor 30500 guldens, nog het huis te Suik, tusschen den Hage en Leiden, het welk de heer van Opdam kocht. Hy was getrouwt met Maria van Melun, dochter van Hugo François van Melun, prinsse van Espinoy, baron van Antoin, en van Jolante, vrouw van Werchin, Cisoin, Roubaix, Richebourg, Wallencourt, enz. Zy onthieldt zich veeltyds in de huizing van Wassenaar, welke hy in het jaar 1617 verkocht aan Kor-

nelis

nelis van der Myle, ridder, voor 24000 guldens. Hy ſtierf den 9 May des jaars 1624, en heeft by zyne vrouwe gewonnen de volgende zes kinderen, als:

1. FLORIS, VORST VAN LIGNE, die in den jare 1608 trouwde met Louïſe van Lotharingen, dochter van Henrik, grave van Chaligny en van Claudia de Mouy. Hy ſtierf voor zyn vader in 't jaar 1619, zy den 15 November des jaars 1667, doch lieten kinderen na, wier nakomelingen opgetelt worden door Imhof, *Not. Proc. Germ. lib. IV, cap. XII.* Zie ook op LIGNE.
2. *Alexander van Ligne.*
3. *Jolants van Ligne*, getrouwt den 9 January 1601 met Karel Alexander van Croy, grave van Fontenoy, zone van Karel Philips markgraaf van Havré, en van Diana van Dammartin, erfdochter van het graaffchap Fontenoy. Zy ſtierf den 23 Auguſty des jaars 1611.
4. *Anna van Ligne*, trouwde eerſt met N. van der Baulme, marquis van St. Martyn in Burgundië, welke, willende met zyn paardt over een heining ſpringen, met het zelve gevallen, en kort daar aan van die kwetzure geſtorven is in den jare 1613. Hy was uit Nederlandt geweken, overmits hy zeer tot kampen genegen was. Zy trouwde daar na met grave Chriſtoffel van Ritbergen, broeder van den grave van Ooſt-Vrieslandt, een zoon van Edzard, den tweden van dien naam, grave van Ooſt-Vrieslandt, en van Catharina, dochter van Guſtavus den I, koning van Zweden. Hy was geboren in 't jaar 1569, ridder van het Gulde Vlies, en gouverneur van Luxemburg, doch ſtierf zonder kinderen in het jaar 1636.
5. *Erneſtyne van Ligne*, trouwde in 't jaar 1618 binnen Bruſſel met Jan graaf van Naſſauw-Siegen, een zoon van Jan graaf van Naſſauw-Dillenburg, en van Magdalena gravin van Waldeck.
6. *Lambertyne van Ligne*, trouwde in 't jaar 1613 met Don François van Cardone, marquis van Guadeleſte, Ambaſſadeur van den koning van Spanje te Bruſſel, alwaar hy ook ſchielyk geſtorven is den 10 Auguſty des jaars 1616, en hadt kinderen.

Volgen nu de nakomelingen van ARENT VAN WASSENAAR, jonger zoon van Dirk van Waſſenaar, en van Berthel van Teilingen, die den naam van GROENEVELDT hebben aangenomen.

ARENT VAN WASSENAAR, ridder, jonger zoon van Dirk van Waſſenaar, en van Berthel van Teilingen, wierdt verlyt met een hofſtede, en 25 morgen lands, genaamt Groeneveldt, gelegen omtrent het Wout by Delft, in den jare 1228. Hy ſtierf in 't jaar 1261, nalatende

1. *Dirk van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Jakob van Groeneveldt*, ridder, verſlagen in den oorlog tegen de Vriezen in 't jaar 1272; *Jakob van Waſſenaar* genaamt by *Jan van Leiden lib. XXIV, cap. IX.*

DIRK VAN GROENEVELDT, ridder, Arents zoon van Waſſenaar, verlyt met Groeneveldt in den jare 1262, ſtierf in 't jaar 1280, en liet na

ARENT VAN GROENEVELDT, ridder, vermeld in een brief van het jaar 1305, uitgegeven in de *Inleid. tot de Delfſ. Oudhed pag. LXIX.* Hy ſtierf in 't jaar 1316, en liet vier zonen na, namentlyk:

1. *Elias van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Bartolomeus van Groeneveldt*, ridder, bleef in 't jaar 1351 in den waterſtrydt op de Maze tuſſchen de keizerinne Margareta en haren zone hertog Willem, en is begraven te Loosduinen.
3. *Wolphard van Groeneveldt*, mede verſlagen en begraven als boven.
4. *Philips van Groeneveldt*, Domkanunnik te Utrecht, en prooſt van Elſt, ſtierf den 11 Maart in 't jaar 1370.

ELIAS VAN GROENEVELDT, Arents oudſte zoon, bezat de heerlykheit van Groeneveldt, ſtierf in 't jaar 1356, en liet na:

1. *Jan van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Alyt van Groeneveldt*, nonne te Loosduinen.

JAN VAN GROENEVELDT, ridder, Eliaas zoon, heeft den 11 Auguſty in het jaar 1383 de eerſte ſteen gelegd aan het kruiswerk van de twede Parochiekerk van Delft, zynde burger aldaar. Zie *Delfland. Oudh. pag.* 68, en *Beſchryving van Delft pag.* 222. Het volgende jaar was hy ſchout te Delft. Zie de *Beſchryv. van Delft pag.* 101. Hy ſtierf in den jare 1408, en is te Loosduinen begraven. Philips, heer van Waſſenaar, noemt hem zyn neef in 't jaar 1409. Hy was getrouwt geweeſt met Elizabeth, des heeren dochter van Putten, en wan

1. *Jan van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Berta van Groeneveldt*, getrouwt met N. van Heenvliet.

JAN VAN GROENEVELDT, zoon van Jan van Groeneveldt, en van 's heeren van Putten dochter, wierdt met de heerlykheit Groeneveldt verlyt in 't jaar 1409, en wierdt de zelve in den jare 1420 (alzo hy de party hieldt van vrouwe Jacoba tegen hertog Jan) verbrand en verwoeſt. Hy was eerſt getrouwt met Barta van Tol, Simons dochter, daar na met N. van Heenvliet, dochter van Zweder van Heenvliet en Margareta van Groeneveldt. Hy ſtierf in het jaar 1469, nalatende twee zonen, als:

1. *Gelmer van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Berent van Groeneveldt*, wierdt in 't jaar 1483 te Utrecht van biſſchop David gevangen, leefde nog in het jaar 1505, was eerſt getrouwt met N. van Zuylen van Nyveldt, natuurlyke dochter van Jan van Zuylen van Nyveldt. Na hare doodt hertrouwde hy in het jaar 1495 met Frederika de Voogdt van Ryneveldt, eene dochter van Frederik en Machtelt van Amerongen, uit hoofde van welk huwelyk hy als man en voogdt van zyne vrouwe beleent wierdt met het huis te Blykenburg den 24 May des jaars 1503. Deze twede vrouw leefde nog in het jaar 1514, wanneer hy reets overleden was.

GELMER VAN GROENEVELDT, Jans zoon, wierdt in den jare 1486 in een handveſt met zynen broeder Berent genoemt neef van Jan, heere van Waſſenaar. Hy trouwde eerſt met Arnoldina Preits, daar na met N. van Hodenpyl. Hy ſtierf in het jaar 1490, nalatende:

1. *Gelmer van Groeneveldt*, die volgt.
2. *Antonia van Groeneveldt*, getrouwt met Jan van der Gragt, in Vlaanderen, Raadt van het Vrye te Brugge, en wan:
   (1) *Arnoldina van der Gragt*, die trouwde met Michiel Lens, heer van Blandeke.
   (2) *Lysbeth van der Gragt*, welke trouwde met N. van Weveſeele, heer van Killem in Vlaanderen.
3. *Arnoldyna van Groeneveldt*, getrouwt met Gerrit van Poelgeeſt: doch ſtierf zonder kinderen.

GELMER VAN GROENEVELDT, Gelmers zoon, was luitenant kolonel onder den heere van Waſſenaar, en vocht mede in den ſtrydt voor Pavië in 't jaar 1527, ſtierf in dienſt van de Venetianen in den jare 1531, wanneer hy 30 jaren oud was, volgens het getuigenis van *Goutboeven pag.* 175, waar omtrent hy zekerlyk een misſlag heeft begaan, als uit den ſterfdag van zyn vader, en de jaren van zyn zoon kan afgenomen worden. Evenwel heeft *Van Leeuwen, pag.* 1153, hem getrouwelyk gevolgt. Hy verkocht de hofſtede Groeneveldt ten behoeve van Mr. Jan van Utrecht: zyne *vrouw was Maria* van IJſelſtein, dochter van Arent van IJſelſtein en van Barbara van *Borſſele*; zy ſtierf te Utrecht den 1 July des jaars 1568, oud 89 jaren, en 35 jaren weduwe geweeſt zynde, nalatende:

ARENT VAN GROENEVELDT, ridder geſlagen van keizer Karel in 't jaar 1531, was hofmeeſter van Georgius van Egmondt, biſſchop van Utrecht, en abt van St. Amand, alwaar deze Arent baljuw en meier geſteld wierdt. Hy trouwde in den jare 1538 op het kaſteel van Bailleul, toebehorende den grave van Ligne, met Louïſe van Maulde, geſproten uit een edelen ſtamme in Henegouwen, vrouwe van Neufville. Hy vertrok daar na, vermits de oorlogen, naar Utrecht, alwaar hy ſtierf in den jare 1585, oud 73 jaren, zy in 't jaar 1592, oud 80 jaren, begraven beide te Utrecht in de kerk van St. Servaas, en hadden gewonnen

1. *Magdalena van Groeneveldt*, kloosterzuſter ten Daal, by Utrecht, ſtierf in 't jaar 1588, oud 48 jaren.
2. *Arent van Groeneveldt*, wierdt nog onmondig zynde kanunnik in den Dom te *Utrecht den 2 Auguſty* des jaars 1556, alwaar hy, nu 18 jaren bereikt hebbende, meerderjarig verklaart wordt den 13 October des jaars 1561. Hy ſtaat deze Domheersplaats weder af ten behoeve van zyn broeder Joris van Groeneveldt *den 3 July des jaars 1567.* Hy is naderhandt ridder geſlagen van Don Jan van Ooſtenryk, en wierdt baljuw van St. Amand by Doornik, in plaats van zyn vader, daar na kolonel en gouverneur van Sluis in het jaar 1586, en van Nymegen in 't jaar 1596, het welk verlatende kwam hy in den jare 1603 te Dordrecht wonen, alwaar hy den 28 Auguſty des jaars 1616 ſtierf, oud omtrent 73 jaren, zonder kinderen, begraven in de kerk der Auguſtynen, de laatſte mans oir van deze tak; hy was getrouwt met vrouwe Jenne van Baudwyn, uit Henegouwen, vrouwe van Arondaux, die te Nymegen in 't jaar 1601 ſtierf.
3. *Anna van Groeneveldt*, nonne te Beverwyk. Zie de *Oudh. van Kennemerl. pag.* 371.
4. *Eglentine van Groeneveldt*, kloosterjuffrouw in St. Servaas te Utrecht, ſtierf in 't jaar 1591, oud 44 jaren.
5. *Jenne van Groeneveldt*, die trouwde met Jan van Baſſem, uit het ſticht van Munſter. Zy ſtierf zonder kinderen te Dordrecht in den jare 1617.
6. *Joris van Groeneveldt*, geboren den 26 December des jaars 1550, wordt door afſtandt van zyn broeder Arent van Groeneveldt Domheer te Utrecht den 16 Auguſty des jaars 1567, wanneer hy nog minderjarig was; doch den ouderdom van 18 jaren bereikt hebbende wordt hy meerderjarig door het Domkapittel verklaart den 3 *January* des jaars 1569, en ſtaat zyne prebende weder af den 31 Auguſty des jaars 1577, zich in den *oorlog* begevende. Hy is kapitein geworden, en ſtierf jongman in de maandt July van het jaar 1580.
7. *Floris van Groeneveldt*, ritmeeſter, wierdt doorſteken van zyn kornet in 't delen van een roof in 't jaar 1588, ongehuwt zynde.
8. *Maria van Groeneveldt*, trouwde in den jare 1591 met Karel van Heraugieres, edelman van Kameryk, en gouverneur van Breda, welke ſtadt hy in den jare 1589 met liſt hadt helpen innemen, door middel van een turfſchip. Zy ſtierf in den Hage in 't jaar 1610, oud 45 jaren, nalatende een zoon, genaamt
   Mauris van Heraugieres.

Volgen

Volgen nu de deſcendenten van PHILIPS VAN WASSENAAR, jonger zone van Philips van Waſſenaar, en van Agnes Perſyn van Waterlandt, die den naam van Duvenvoorde hebben aangenomen.

PHILIPS VAN WASSENAAR, jongſte zoon van Philips van Waſſenaar, burggraaſ Jakobs broeder, en van Agnes Perſyn van Waterlandt, hadt voor zyn erfgoedt de landen, die men Duvenvoorde en Polanen noemt, waar mede hy door zyn broeder Dirk van Waſſenaar beleent wierdt in het jaar 1226. Zie *Boxhorn. in Waſſen. Hereib. pag.* 134, en *Matth. in Dedic. Anon. Chron. Brabant. b.* 4. *verſo*, alwaar het jaar 1236 gemeld ſtaat, en niet 1226. Hy was getrouwt met F. des heeren dochter van Stryen, en wan

1. *Arent van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Jan van Duvenvoorde*, van wien die van *Polanen* komen, volgt naderhandt achter de nakomelingen van zyn ouder broeder.

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, zoon van Philips van Waſſenaar, en van des heeren dochter van Stryen, ridder, wierdt met zyne leengoederen verlyt by Dirk van Waſſenaar, zyn neef, in het jaar 1258. Zie *Matth. Dedic. Anon. Chron. Brab. b.* 4. *verſo*, en met eenige weilanden in het jaar 1268. Zie aldaar *c.* Hy was getrouwt met N. van Crayenhorſt, en wan

1. *Floris van Duvenvoorde*, volgt.
2. *Wolther van Duvenvoorde*, getrouwt met N. van Heemſtede, ſtierf zonder oir.
3. *Jan van Duvenvoorde*, was getrouwt met N. N. en wan *Dirk van Duvenvoorde*, welke naliet
   - *Arent van Duvenvoorde*, die vader was van
     - *Hendrik van Duvenvoorde*, wellike wan *Arent van Duvenvoorde*, wiens zoon, *Jan van Duvenvoorde*, een zoon naliet, genaamt *Klaas van Duvenvoorde*.
4. *N. van Duvenvoorde*, vermeld in een brief van den jare 1306.
5. *Agnes van Duvenvoorde*, die getrouwt was met Gerrit van Raaphorſt, ridder, baljuw van Kennemerlandt, in den jare 1309. Hy wordt vermeld in het jaar 1300 als borge voor grave Jan van Hollandt, en ſtierf in het jaar 1328, oud 75 jaren, zy in den jare 1335, kinderen nalatende, die tot den ſtam van *Raaphorſt* behoren.

FLORIS, HEER VAN DUVENVOORDE, was een zoon van Arent van Duvenvoorde, en van N. van Crayenhorſt, volgens een brief van hem geſchreven in het jaar 1303. *Van Leeuwen in Batav. Illuſtr.* zegt, dat hy nog een broeder hadt (die Goudhoeven zegt baſtaard geweeſt te zyn) met name *Willem van Duvenvoorde*, die Geertruidenberg, Breda, Steenbergen, en meer andere goederen kocht. Doch het is waarſchynlyker, dat hy volgens het getuigenis van *Buthens, Troph. de Brab. Tom. II, pag.* 82, zy een zoon van Philips van Duvenvoorde, heer van Polanen, alwaar hy op zyn rang zal voorkomen. Floris van Duvenvoorde voornoemt was getrouwt met N. van der Woude, en wan by de zelve

1. *Arent van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Machteld van Duvenvoorde*, abdiſſe te Rhynsburg, overleden in 't jaar 1349. Zie de *Rhynlandſche Oudheden pag.* 545.

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, zoon van Floris van Duvenvoorde, en van N. van den Woude, wordt vermeld in het teſtament van Philips van Waſſenaar in het jaar 1348. Hy trouwde met N. van Arkel, of, naar anderen, Ulent van Noortwyk, en teelde

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, vermeld in den jare 1358. Hy was getrouwt met Sophia Bugge, oudſte dochter van Jan Bugge, en van Catharina van Swieten, en was hare zuſter Florentia Bugge getrouwt met Jakob van den Woude, heer van Warmont. Deze Jan Bugge wordt onder de regering van hertog Albert van Beyeren vermeld onder de welgeborene en edelen van Delflandt met Willem van Veen, als gedeputeerde aan Jan van Arkel, ſtadhouder van Hollandt, en den Raadt in den Hage, ter zake van den kampvecht van Willem van Leeuwen, wonende te Alphen, en Boudyn Jans zone, wonende te Delft, zynde beide ſchildknapen, en in 't jaar 1363 hoogheemraden van Rhynlandt. Deze Arent voornoemd liet na twee zonen, met namen

1. *Arent, heer van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Dirk van Duvenvoorde*, ſchildknaap, volgens *Van Leeuwen Bat. Ill. pag.* 1154, waar omtrent een drukfeil ſchynt ingeſlopen te zyn, als uit de jaren van zyn vader zal blyken. Hy was getrouwt met Diewer Ruigrok, dochter van Willem Ruigrok, heer van de Werve, en van Aechte Pierman, by welke hy wan
   - (1) *Arent van Duvenvoorde*, ridder, die trouwde met Maria de Vries van Alkmaar, en wan
     - a. *Maria van Duvenvoorde*, getrouwt met Dirk van Haaften, heer van Gameren, amptman van Bommel, een zoon van Alard van Haaften, heer van Gameren, pand amptman van Bommel, en van Alyt van Weerdenborg.
     - b. *Jan van Duvenvoorde*, getrouwt met Jenne van Kerkwerve.
     - c. *Dirk van Duvenvoorde*, getrouwt met Barta van Roon, dochter van Pieter van Roon, en van Anna van Grave. Deze wan een zoon en twee dochteren. De zoon was
       - *Dirk van Duvenvoorde*, baljuw van Voorne, die getrouwt was met Agnes van Seraats, dochter van Lodewyk van Seraats, baljuw van den Hage, en van Margareta van Halmale, zonder oir overleden. De eene dochter was
       - *Margareta van Duvenvoorde*, getrouwt met Alexander Witſart. De twede dochter was
       - *Anna van Duvenvoorde*, die eerſt trouwde met Jan Cuningham, kolonel, daar na met N. Crel, Schotſch kapitein, en laatſtelyk met Willem Martini, Raadt in den hove van Brabandt.
   - (2) *Kornelis van Duvenvoorde*, getrouwt met Margareta van Elsbroek, Engelbrechts dochter, by welke vrouwe hy gewan
     - (a) *Philips van Duvenvoorde.*
     - (b) *Dirk van Duvenvoorde.*
     - (c) *Joost van Duvenvoorde*, alle zonder oir geſtorven.
     - (d) *Cunera van Duvenvoorde*, getrouwt met Willem Brandelyn.
     - (e) *Kornelis van Duvenvoorde*, die trouwde met Alyt van Stolk en teelde *Gysbert van Duvenvoorde*, welke naliet
       - *Kornelis*,
       - *Willem*, en
       - *Pieter van Duvenvoorde.*

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Sophia Bugge, wordt door hertog Albrecht van Beyeren beleent in het jaar 1391, en door Philips van Waſſenaar in 't jaar 1423. Hy was mede balling uit Hollandt met zyne neven Philips en Dirk van Waſſenaar, wegens den doodſlag, aan Alyt van Poelgeeſt, byzit van hertog Albert, in het jaar 1392 begaan. Hy was getrouwt met Elburg van Kralingen, dochter van Ogier van Kralingen, blykende by haar teſtament van den jare 1424, en lieten na

1. *Arent van Duvenvoorde*, zonder oir voor den vader overleden.
2. *Jan, heer van Duvenvoorde*, die volgt.
3. *Badeloge van Duvenvoorde*, welke trouwde met Florens van den Boukhorſt, en daar by wan
   - *Willem van den Boukhorſt* den Ouden, die in 't jaar 1500 een zoon hadt, mede *Willem* genoemt.

JAN, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Arent van Duvenvoorde en van Elburg van Cralingen, wierdt met zyne leengoederen verlyt in het jaar 1449. Hy was getrouwt met Maria van Vianen, die, volgens zommigen, was eene dochter van Jan van Vianen, heer van Ryswyk, ridder, theſaurier van vrouw Jacoba, en van Sophia van Herlaar, doch volgens anderen eene dochter van Jan van Vianen van Beverweert, heer van Odyk, en van Elizabeth van Buuren. By deze vrouwe heeft hy gewonnen

1. *Arent, heer van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Jan van Duvenvoorde*, heer van Sterrenburg, die getrouwt was met Elizabeth Grebbers, Jans dochter, van Leiden, en zonder oir overleedt.
3. *Ogier van Duvenvoorde*, welke trouwde met N. van Baaxem, en wan
   - *Jan van Duvenvoorde*, die een zoon naliet, genaamt *Kornelis van Duvenvoorde.*
4. *Arent van Duvenvoorde* wierdt te Rhynsburg doodgeſlagen in het jaar 1467.
5. *Dirk van Duvenvoorde*, ſtierf zonder oir.
6. *Elburg van Duvenvoorde* was kloosterjuffrouw in Paddenpoel, overleden in het jaar 1449. *Rhynlandſche Oudheden pag.* 455.
7. *Jan van Duvenvoorde*, was getrouwt met Clara van Haaften, eene dochter van Gysbert van Haaften, kaſtelein van Renoy, en van N. N., by welke hy wan eene dochter,
   - *Maria van Duvenvoorde*, die trouwde met Adriaan van Mateneſſe, zoon van Wouter van Mateneſſe, en van Durf van Rhyn.
8. *Arent*, baſtaardt *van Duvenvoorde*, was ſchout van Voorburg.

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Jan, heer van Duvenvoorde, en van Maria van Vianen, wierdt met zyne leengoederen verlyt in het jaar 1462, en is de ſtamvader van alle de edelen, die tegenwoordig den naam van WASSENAAR voeren. Hy trouwde met Margareta van Yſſelſtein, dochter van Gysbert van Yſſelſtein, heer van den Boſch, en van Adriana van Zwieten. Zy bragt hem ten huwelyk de heerlykheit van den Boſch, en ſtierf in den jare 1529. Zy lieten te zamen na

1. *Jan, heer van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Maria van Duvenvoorde*, welke trouwde met Jakob Oem van Wyngaarden, zoon van Floris Oem van Wyngaarden, en van Bartha van der Boukhorſt, ridder, heer van Wyngaarden, en Ruybroek, ambachtsheer in Gryſoorde, Oude en Nieuwe Tonge, baljuw van Zuid-Hollandt, en ſchout van Dordrecht, alwaar hy in het jaar 1529 ſtierf, hebbende by haar verſcheide kinderen gewonnen.
3. *Antonette van Duvenvoorde*, juffrouw in het klooſter te Paddenpoel, welke 69 jaren oud zynde overleedt in het jaar 1544. Zie *Rhynlandſche Oudheden pag.* 456.

4. *Wilhelmina van Duvenvoorde*, klarisse te Hoogstraten.
5. *Arnoldina van Duvenvoorde*, trouwde met Mr. Floris Oem van Wyngaarden, zone van Jan Oem van Wyngaarden, heere van Kronestein, by Leiden, en van Catharina van Egmondt van Yffelstein. Hy was in het jaar 1518 Pensionaris van Dordrecht, en daar na Raadt in den Hove van Hollandt, en heeft by zyne vrouwe verscheide kinderen nagelaten.
6. *Gysbert van Duvenvoorde*, heer van Obdam, volgt achter de nakomelingen van zyn ouder broeder.
7. *Jan van Duvenvoorde*, ridder, heer van Woude en Warmont, volgt verder achter de nakomelingen van zyne twee ouder broeders.

JAN, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Margareta van Yffelstein, wierdt met zyne leengoederen verlyd in den jare 1483. Hy was ook heer van Noordwykerhout, en is getrouwt geweest met Elizabeth van Renesse, dochter van Frederik van Renesse, heere van Everdingen, en van Theodorika van Maalstede van Ellewoutsdyk. Zy hebben te zamen gewonnen

1. *Arent van Duvenvoorde*, heer van Noordwykerhout, was huisgenoot van keizer Karel den V, getrouwt met Joanna van Lokhorst, dochter van Gerrit, heer van Lokhorst, Slydrecht, enz., en van Kornelia van Driebergen. Zy stierf zonder kinderen in den jare 1552, hy in het jaar 1558, of 1559.
2. *Jan van Duvenvoorde*, die volgt.
3. *Adriaan, heer van Duvenvoorde*, hadt zich in den geestelyken staat begeven, en wierdt in het jaar 1560 deken van de Kollegiale kerk te Dordrecht. Hy stierf omtrent het jaar 1573. Zie *Zuid-Hollandsche Oudhed. pag.* 41. Anderen willen, dat hy in het jaar 1575 is gestorven, nalatende zommige bastaard kinderen, onder anderen
   Arent van Duvenvoorde, gouverneur van Geertruidenberg en van Schenkenschans in 't jaar 1593, stierf in 't jaar 1593, stierf in 't beleg van Oostende in den jare 1602, en wierdt te Delft in de Oude Kerk begraven, alwaar op een grote blaauwe zark op zyn graf dit volgende opschrift staat uitgehouwen:

EPITAPHIUM.

NOBILISS. ET MAGNANIMI HEROIS ARNOLDI DUVENVORDII TRIBUNI MILITUM, DIVERSORUM OPPIDORUM ET MUNITIONUM OLIM GUBERNATORIS, PRO DEO ET PATRIA FIDISSIMI ET PIENTISSIMI.

SISTE GRADUM TU QUI TRANSIS, MERITOQUE SEPULCHRUM HOC
ASPICE, UT INQUIRAS, QUIS HIC EST.
ILLE, A QUO POTUIT VIRTUTEM DISCERE VIRTUS,
CUI COMES ET PIETAS ET FIDES:
VIVERE CUI DECUS IN CHRISTO, CUI PRO GREGE CHRISTI
DULCE FUIT BELLUM, ET MORS IPSA.
SCIRE CUPIS QUIS SIT? JACET HIC DUVENVORDIUS ILLE
NOBILIS ARNOLDUS BATAVORUM DECUS,
HEU RAPUIT QUEM PESTIS ATROX, OSTENDAQUE SÆVA;
FELIX NAM DEUS IPSUM SUSCIPIT;
RARA AVIS IN TERRIS NIGROQUE SIMILLIMA CYGNO,
MAGNUS ERAT PIETATE ET MARTE.

OBIIT ANNO CIↃ. IↃ· C. II. IV. NON. JUN.

4. *Frederik van Duvenvoorde*, stierf tot Hoogstraten in 't jaar 1562 zonder oir, zynde getrouwt met Margareta le Bigge, dochter van Jan, of van Dirk le Bigge, heer van Montache, en van Odilia van Lier.
5. *Theodora van Duvenvoorde*, getrouwt met Jakob van Zuylen van Nyveldt, heere van Hoevelaken en Gerestein, een zoon van Gerrit van Zuylen van Nyveldt, mede heer van Hoevelaken en Gerestein, en van Hillegond van Zuylen van Nyveldt.

JAN VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Jan van Duvenvoorde, en van Elizabeth van Renesse, was getrouwt met Hadewy van Renesse, dochter van Jan van Renesse, heer van Wulven, en van Alyt Freis van Cuinre, by welke hy voor zyn ouder broeders, *Arent* en *Adriaan*, voor het jaar 1551 stervende, de volgende kinderen gewonnen heeft, als:

1. *Arent van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Jan van Duvenvoorde*, wierdt, nog minderjarig zynde, kanunnik van den Dom te Utrecht den 24 September des jaars 1540. Den ouderdom van 18 jaren bereikt hebbende wordt hy door het Kapittel meerderjarig verklaart den 4 Juny des jaars 1548. Hy wordt aldaar scholaster gemaakt den 17 April des jaars 1549, Domdeken verkoren den 25 September des jaars 1581, geëligeerde tot Raadt in het eerste lidt der Staten des lands van Utrecht den 6 April des jaars 1582. Hy stierf aldaar den 26 Maart des jaars 1600, oud zynde 70 jaren, en is begraven in den Dom, alwaar eertyds zyn wapen gehangen heeft met deze kwartieren:

DUVENVOORDE.	RENESSE.
RENESSE.	FR'OIS VAN KUINRE.
YSSELSTEIN.	KUYLENBORG.
MAALSTEDE.	YSSELSTEIN.

En het volgende opschrift:

D. O. M. heic quiescunt ossa & cineres generosi Viri, ex vetusta & illustri Wassenaeriorum stirpe prognati, Domini JOHANNIS A DUVENVOIRDE, *hujus metropolitanæ ædis Decani & Scholastri dignissimi, quinque Ecclesiarum veteris Trajecti senioris Canonici, qui maximo omnium ordinum luctu & desiderio XXVI. Martii anno Salutis MDC. hinc abiit, cum vixisset annos LXIX. menses X. dies XIII. Lector D. B. PC.*

3. *Dirk van Duvenvoorde*, kanunnik te Breda.
4. *Margareta van Duvenvoorde*, getrouwt met Coenraad van Daarle, wiens moeder was Westerholt. Zy stierf in den jare 1601, nalatende
   (1) *Herman van Daarle*, Domdeken verkoren den 21 December 1613, die stierf den 25 Augusty des jaars 1617.
   (2) *Jan van Daarle*, kanunnik te Utrecht.
   (3) *Anna van Daarle*, die in *het jaar 1597 trouwde met* Willem Borre van Amerongen, heer van Zandenburg, zoon van Dirk Borre van Amerongen, en van Elizabeth van Pallaas, vrouwe van Zandenburg. Zy stierf in den Hage den 20 April des jaars 1612, hy den 12 January des jaars 1640.
5. *Johanna van Duvenvoorde*, getrouwt met Herman van Westerholt, teelde
   (1) *Koenraad van Westerholt*, welke trouwde met Anna van Leefdaal, eene dochter van Rogier van Leefdaal, heere van Waalwyk, Etten, Meeuwen, Babyloniënbroek, enz. en van Johanna van Aarschot, gezegt Schoonhoven. Doch hy hadt by haar geen kinderen.
   (2) *Margareta van Westerholt*, trouwde met Philips van Leefdaal, heer van Waalwyk en Meeuwen, mede van de zelve ouders geboren, ook zonder oir.

ARENT, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Jan van Duvenvoorde, en van Hadewy van Renesse van Wulven, geboren in het jaar 1528, wordt vermeld als aangenomen hebbende de arrementen van 't proces, by zyn vader geinstitueert wegens tienden in Alferhorn in het jaar 1557. Zie *Schell. Holl. Tiend-recht Tom. II, pag.* 114. Hy was in 't jaar 1566 mede een van de te zamen verbondene edelen, en week in den jare 1567 uit Hollandt; was met graaf Willem van der Mark by 't innemen van den Briel in den jare *1572*, en heeft zich verder in den oorlog tegen de Spanjaarden begeven, zynde in 't jaar 1578 kapitein van een kompagnie voetknechten in de belegering van Kampen. Zie de *Anal. van Dumbar Tom. III, pag.* 58 *en* 59. Na de doodt van zyn oom Adriaan, deken van Dordrecht, wierdt hy heer van Duvenvoorde, en ontfing de belening des zelfs in het jaar 1577. Hy trouwde met Theodora van Scherpenzeel, dochter van Willem van Scherpenzeel, drossaardt van de Veluwe, en van Haze of Hadewich van Zuylen van Nyveldt, daar moeder van was Theodora van Duvenvoorde, hier voren gemeld. Hy stierf in het jaar 1588, in den ouderdom van 60 jaren, zy in December des jaars 1622, hebbende te zamen gewonnen

1. *Jan, heer van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Theodora van Duvenvoorde*, die trouwde met Albert van Scaghen,

Scaghen, heer van Burghoorn, zone van Jan van Scaghen, en van Anna van Assendelft, en wonnen kinderen. Hy is gestorven in het jaar 1654.

JAN, HEER VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Theodora van Scherpenzeel, heeft in het jaar 1590, wanneer de oudste tak van het geslacht van Wassenaar nu lang verstorven was, als hoofdt der zelver stam, den naam en het wapen dier stam aangenomen, waar in hem de overige takken van dit geslacht, als Duvenvoorde Opdam, en Duvenvoorde Warmont, gevolgt zyn. Hy trouwde eerst met Maria van Voorst, dochter van Frederik van Voorst, Richter en Walsgraaf van Nimwegen, en van Magteld Sasbout, Arents dochter, welke stierf in den jare 1610, daar na met Clara van Hinojosa, dochter van Pieter de Hinojosa, heer van Wena, president van het hof van Hollandt, en van Elizabeth van Almonde. Zyne tytels zyn geweest als volgt: heer van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, Sterrenburg, eerste gecommitteerde in de gecommitteerde Raden van Hollandt, grootzegelbewaarder van Hollandt en West-Vrieslandt, stadhouder der graaflykheits lenen, lidt van de Ridderschap van Hollandt. Hy wierdt ook luitenant houtvester van Hollandt gemaakt in het jaar 1625, stierf den 27 April des jaars 1645, en legt begraven te Voorschoten, hebbende met beide zyne vrouwen kinderen gewonnen, en wel met de eerste:

1. *Arent van Wassenaar*, die volgt.
2. *Theodora van Wassenaar*, eerst getrouwt met Gerrit Randenrode van der Aa. Zy hertrouwde in het jaar 1634 met Gerrit van Arnhem, zoon van Johan van Arnhem en Johanna van Ittersum, die geboren was den 5 January in het jaar 1598. Hy was in het jaar 1648 overleden.
3. *Machtilt van Wassenaar*, eerst getrouwt met Pieter van Hinojosa, ruwaardt van Putten. Na zyne doodt hertrouwde zy den 17 October des jaars 1639 met Pieter Ernst van Abkoude van Meerten, een zoon van Jan van Abkoude van Meerten, en van Wendela Bardesius. Hy was geboren den 19 April des jaars 1610, en maarschalk van Eemlandt in het sticht van Utrecht. Zy stierf den 3 February des jaars 1654.

Met de twede vrouwe;

4. *Willem van Wassenaar*, heer van Veur, stierf ongetrouwt.
5. *Pieter van Wassenaar*, heer van Sterrenberg, volgt achter de nakomelingen van zyn ouder broeder.
6. *Maria van Wassenaar*, stierf jong.
7. *Elizabeth van Wassenaar*, getrouwt met Casyn van Bemmel.
8. *Petronella van Wassenaar*, getrouwt met Adriaan van der Myl, heer van der Myle, Baccum, Dubbeldam, Alblas, Bleskinsgraaf, St. Antonispolder, kolonel, en gouverneur van Willemstadt, by wien zy kinderen gewonnen heeft.

ARENT, BARON VAN WASSENAAR, heer van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, en Rosanden, zoon van Jan, heer van Duvenvoorde, en van Maria van Voorst, heeft in de Ridderschap van Hollandt gecompareert van den 11 December des jaars 1647 tot den 11 July des jaars 1674. Hy was eerste Raadt in de gecommitteerde Raden als lidt van de Ridderschap van Hollandt, stadhouder van de graaflykheits lenen, lieutenant-houtvester van Hollandt, en hoogheemraadt van Rhynlandt. Hy trouwde in het jaar 1646 met Anna Margareta van Scherpenzeel, en heeft by haar verwekt deze drie kinderen:

1. *Jakob, baron van Wassenaar*, volgt.
2. *Frederik Willem, baron van Wassenaar*, heer van Rosanden, geboren in het jaar 1658, was baljuw van Hulst en Hulsterambacht. Hy trouwde Maria van Leyden van Leeuwen, geboren den 9 Maart des jaars 1654, eene dochter van Dirk van Leyden van Leeuwen en van Alida Paats. Hy stierf zonder kinderen.
3. *Geertruid Anna, baronesse van Wassenaar*, getrouwt met Willem baron van Lier, heer van beide de Katwyken, Oosterwyk, en het Zandt, een zoon van Willem van Lier en van Maria van Reygersberg.

JAKOB, BARON VAN WASSENAAR, heer van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, enz. een zoon van Arent, baron van Wassenaar, en van Anna Margareta van Scherpenzeel, is geboren in het jaar 1649. Hy was eerste Raadt in de gecommitteerde Raden van Hollandt als lidt der Hollandsche Ridderschap, baljuw en dykgraaf van Rhynlandt. Hy trouwde Jacoba, baronesse van Lier, dochter van Willem, baron van Lier, heer van Oosterwyk en van Margareta van Reygersberg, vrouw van beide de Katwyken en het Zandt. Zy stierf in het jaar 1693, hy den 8 Juny van het jaar 1707, en wierdt begraven te Voorschoten. Heeft by zyne vrouwe deze kinderen gewonnen:

1. *Arent, baron van Wassenaar*, heer van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, en Harslo, geboren in het jaar 1669. Hy is beschreven geweest in de Ridderschap van Hollandt, en door de zelve gecommitteert tot president van de Reckenkamer der graaflykheits domeinen, hoogheemraadt van Schielandt, ruwaardt en baljuw van den lande van Putten, drossaardt van de stadt en baronye van Breda, baljuw van Hulst en Hulster-ambacht. In het jaar 1714 wierdt hy als extraordinaris ambassadeur gezonden aan het Groot-Britannische hof. Hy trouwde in het jaar 1700 Anna Margareta van Bentink, dochter van Hans Willem van Bentink, graaf van Portlandt, en van N. Villers. Hy stierf zeer schielyk in den Hage den 15 December des jaars 1721, en wierdt begraven te Voorschoten, hebbende met zyne vrouwe verwekt de volgende kinderen:
   (1) *Anna Eleonora, baronesse van Wassenaar*, geboren in het jaar 1702, en jong overleden.
   (2) *Jakob Jan Brilanus, baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1703, overleden in het jaar 1717, den 27 September.
   (3) *Anna Sophia, baronesse van Wassenaar*, vrouwe van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, enz. getrouwt met Frederik Hendrik, baron van Wassenaar, zoon van Willem, baron van Wassenaar, en van Hermelina Petronella Schaep van den Dam, haar rechte neef, die onder volgt.
   (4) *Jacoba Maria, baronesse van Wassenaar.*
   (5) *Willem Arent Bredanus, baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1714, en overleden in het jaar 1715.
   (6) *Louiza Isabella Hermelina, baronesse van Wassenaar.*
   (7) *Jakob Willem, baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1721, overleden in het jaar 1722.
2. *Willem, baron van Wassenaar*, volgt.
3. *Jan Gerrit, baron van Wassenaar*, heer van Rosenburg, luitenant admiraal van het Ed. Mog. Collegie ter admiraliteit van Amsterdam, hoogheemraadt van Rhynlandt, geboren in het jaar 1672. Hy trouwde Maria Jacoba, baronesse van Lier, dochter van Willem, baron van Lier van Katwyk, en van Geertruid Anna, baronesse van Wassenaar van Duvenvoorde. Zy stierf den 24 January des jaars 1718, hy zeer schielyk den 29 October des jaars 1723, en liet na een eenigen zoon,
   Jakob Jan, baron van Wassenaar, heer van Rosenburg, geboren in 't jaar 1710, doch jong overleden.
4. *Jakob Emmery, baron van Wassenaar*, heer van Zuid-Waddinksveen, geboren in het jaar 1674, was Raadt, en wierdt in het jaar 1723 regerend Burgemeester der stadt Leiden. Hy wierdt den 14 November des jaars 1724 beschreven in de Ridderschap van Hollandt, door welke hy eertyds aangestelt was als bewindhebber van de Oost-Indische Maatschappy ter Kamer Delft. Hy hadt getrouwt Anna Kornelia Martina van Baarlen, en stierf den 26 November des jaars 1724, wordende begraven te Leiden in de Pieterskerk; zo dat hy de beschryving in de Ridderschap maar weinig dagen heeft overleeft, en wegens ziekte geen eedt kunnen doen. Hy heeft by zyne vrouwe gewonnen:
   (1) *Jakob Arent, baron van Wassenaar*, geboren den 22 February des jaars 1721.
   (2) *Willem Henrik, baron van Wassenaar*; geboren in het jaar 1722.
   (3) *Jacoba Maria, baronesse van Wassenaar*, getrouwt met Jakob Arent, baron van Perponchel van Sedeniski, heer van Ellewoutsdyk, die in de maandt January des jaars 1733 aangestelt is tot Raadsheer in den souvereinen Rade en leenhove van Brabandt en de landen van Overmaze.
   (4) *Anna Henriëtta, baronesse van Wassenaar.*
   (5) *Wilhelmina Johanna, baronesse van Wassenaar.*
   (6) *Elizabeth Françoise, baronesse van Wassenaar.*
   (7) *Maria Hermelina, baronesse van Wassenaar.*
   (8) *Arnoldina Emilia, baronesse van Wassenaar.*
5. *Karel Lodewyk, baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1685, was overste van het regiment dragonders Wallon; wierdt in het jaar 1720 kommandeur van 's Hertogenbosch; in het jaar 1724 kommandeur van Ypres, den 4 Augusty des jaars 1727 brigadier van de kavallery, den 28 October des zelven jaars beschreven in de Ridderschap van Hollandt, alwaar hy als heer van Doeveren den 2 December zyn eedt gedaan, en zitting genomen heeft. Hy trouwde Maria des Vilattes, en heeft met haar gewoonen:
   (1) *Jakob Lodewyk, baron van Wassenaar.*
   (2) *Jacoba Alexandrina Hermelina, baronesse van Wassenaar.*
   (3) *Johanna, baronesse van Wassenaar.*
   (4) *Wilhelmina Margareta, baronesse van Wassenaar.*
6. *Pieter, baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1689; stierf in zyne kindsche jaren.
7. *Anna Maria, baronesse van Wassenaar*, geboren in het jaar 1675, stierf den 11 April des jaars 1707, en wierdt begraven te Voorschoten.
8. *Maria Petronella, baronesse van Wassenaar*, stierf ongetrouwt.
9. *Louiza Emilia, baronesse van Wassenaar*, stierf ongetrouwt.

WILLEM, BARON VAN WASSENAAR, twede zoon van Jakob, baron van Wassenaar, heer van Duvenvoorde, enz. en van Jacoba van Lier, geboren in het jaar 1670, is geweest generaal majoor in dienst der Vereenigde Nederlanden, luitenant kolonel van de Hollandsche guardes te voet, gouverneur der stadt Bergen-op-Zoom en hare onderhorige forten, coadjutor en huiskommandeur van de Duitsche orde in de balye van Utrecht, en kommandeur van Dieren, beschreven in de Ridderschap van Over-Yssel. Hy trouwde Hermelina Petronella, baronesse Schaep van den Dam, vrouw van den Dam en Maalstede, ambachtsvrouw van Kapelle, Biesselingen, Schoore, Vlaeken en Eversdyk, geboren den 7 November 1677, eene dochter van Herman, baron Schaep van den Dam, en van Petronella Tull van Serooskerken. Hy stierf den 4 November des jaars 1719, en wierdt begraven te Voorschoten, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Jakob Herman*, *baron van Wassenaar*, heer van den Dam, geboren in het jaar 1700, is in November des jaars 1719 geworden kapitein in het regiment van den generaal majoor Villegas, en ongetrouwt gestorven den 21 Juny des jaars 1724; wierdt begraven te Voorschoten.
2. *Frederik Henrik*, *baron van Wassenaar*, volgt.
3. *Assuerus Arent*, *baron van Wassenaar*, geboren in het jaar 1702, wordt in de hogeschole te Utrecht gepromoveert tot Doctor in beide de Rechten den 25 Augusty des jaars 1721; wordt aangestelt tot vaandrager in de Hollandsche guardes te voet den 11 September des jaars 1725; stierf ongetrouwt in February des jaars 1729.
4. *Willem*, *baron van Wassenaar*, geboren in 't jaar 1712.
5. *Joost Gerrit*, *baron van Wassenaar*, geboren in 't jaar 1716.

FREDERIK HENDRIK, BARON VAN WASSENAAR, een zoon van Willem, baron van Wassenaar, en Hermelina Petronella, baronesse Schaep van den Dam, geboren in het jaar 1701, wierdt in de hogeschole te Utrecht tot Doctor in de beide Rechten gepromoveert den 25 Augusty des jaars 1725. Hy wordt Raadsheer in het hof van Hollandt den 12 July des jaars 1724. Hy trouwde zyne rechte nicht Anna Sophia, baronesse van Wassenaar, vrouwe van Duvenvoorde, Voorschoten, Veur, enz. welke stervende hem een erfdochter naliet.

Volgen nu de nakomelingen van PIETER, BARON VAN WASSENAAR, heer van Sterrenburg, zoon van Jan van Duvenvoorde en Clara de Hinojosa.

PIETER, BARON VAN WASSENAAR, heer van Sterrenburg, zoon van Jan, heer van Duvenvoorde, en des zelfs twede huisvrouwe Clara de Hinojosa, was kolonel van het regiment Hollandsche guardes, en gouverneur van de Willemstadt: was ook commandeur van de Duitsche orde in de balye van Utrecht, en wierdt tot hoogheemraadt van Delflandt verkoren den 6 December des jaars 1655. Hy stierf in 't jaar 1668, in zyn 42 jaar, en was getrouwt eerst met Anna van Cats, dochter van Theophilus van Cats, heere van Heilo, Coelster, en Oestdom, en van Deliana van Brederode van Wesenburg, en daar na met Anna van Aerssen, dochter van Johan van Aerssen, heere van Bouclo, drossaardt der baronye van Breda, en van Johanna Cats. Hy verwekte by de eerste, behalven vyf kinderen, jong gestorven, en een zoon, *Theophilus*, ongetrouwt in Portugal overleden, nog een zoon, genoemt
Willem, *baron van Wassenaar*, die volgt.

En by de twede vrouwe:

Drie zonen, *Jan*, *Jakob*, en *Pieter*, jong gestorven; en twee dochteren, als:
Clara Anna, *baronesse van Wassenaar*, en
Elizabeth, *baronesse van Wassenaar*, getrouwt met Maurits de la Tour d'Auvergne.

WILLEM, BARON VAN WASSENAAR, heer van Ruyven, Sterrenburg, enz. zoon van Pieter, baron van Wassenaar, en van Anna van Cats. Hy is geweest eerste Raadt in de gecommitteerde Raden, en president der Ridderschap van Hollandt, Curator van de hogeschole van Leiden, en hoogheemraadt van Schielandt. Hy wierdt grootzegelbewaarder en stadhouder van de lenen van Hollandt den 12 September des jaars 1720, en was eertyds als ambassadeur door de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden geweest aan het hof van den koning van Vrankryk. Hy hadt getrouwt Josina van der Does, dochter van Steven van der Does, heer van beide de Noordwyken, generaal van de artillery der Vereenigde Nederlanden, en van Anna van den Kerkhoven. Hy stierf den 6 Augusty des jaars 1723, oud 75 jaren, en heeft gewonnen gehad:
1. *Pieter*, *baron van Wassenaar*, kapitein van een regiment gardes, ongetrouwt gestorven.
2. *Steven*, *baron van Wassenaar*, jong overleden.
3. *Johan Theophilus*, *baron van Wassenaar*, heer van Ruyven, die hoogheemraadt van Delflandt verkoren wierdt den 20 February des jaars 1708, en ongetrouwt overleden is den 20 February des jaars 1711.
4. *Willem Lodewyk*, *baron van Wassenaar*, die volgt.
5. *Josina*, *baronesse van Wassenaar*, jong gestorven.

WILLEM LODEWYK, BARON VAN WASSENAAR, heer van Ruyven, Maassluis, Maaslandt, enz. een zoon van Willem, baron van Wassensar, en van Josina van der Does tot Noordwyk, was gecommitteert wegens de Ridderschap van Hollandt ter admiraliteit op de Maas, baljuw en schout van den Hage, en wierdt verkoren tot hoogheemraadt van Delflandt den 11 Maart des jaars 1711. Hy hadt getrouwt Maria Kornelia van Aerssen van Hogerheyde, dochter van Mr. Kornelis van Aerssen, heere van Hogerheyde, Offendregt, Meteren, Voshol, en de Triangel, ontfanger generaal van Hollandt en West-Vrieslandt, en van Maria Pauw. Hy stierf, in zyn vier en veertigste jaar, den 27 January 1720, nalatende de volgende kinderen, als:
1. *Josina Maria*, *baronesse van Wassenaar*.
2. *Pieter*, *baron van Wassenaar*, heer van Sterrenburg, enz. hoogheemraadt van Schielandt.
3. *Willem*, *baron van Wassenaar*.
4. *Izabelle*, *baronesse van Wassenaar*.
5. *Anna*, *baronesse van Wassenaar*.
6. *Kornelis*, *baron van Wassenaar*.
7. *Jan Lodewyk Haganus* (welken laatsten naam hy voert om dat de Magistraat van 's Gravenhage als peter over hem heeft gestaan) *baron van Wassenaar*.

Volgen nu de nakomelingen van GYSBERT VAN DUVENVOORDE, twede zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Margareta van Ysselstein.

GYSBERT VAN DUVENVOORDE, twede zoon van Arent van Duvenvoorde en van Margareta van Ysselstein, trouwde eerst in den jare 1494 met Arnoldina van Almonde, dochter van Jakob van Almonde, heer van Wena, Maaslandt, en Altena, buiten Delft, Raadt in den Hove van Hollandt, hoogheemraadt van Delflandt en van Schielandt, stadhouder van de lenen van Lek en Polanen, en van Catharina van Eversdyk, en teelden te zamen een zoon, genoemt
Arent van Duvenvoorde, die zonder kinderen in 't jaar 1558, oud 59 jaren, is overleden.
Daar na trouwde hy met Anna van Noordwyk, Jakobs dochter, die stierf in 't jaar 1551, oud 65 jaren, zynde weduwe geweest 40 jaren: want hy stierf in den jare 1510, en is begraven te Haarlem in 't Grote Koor. Hy hadt by deze vrouwe gewonnen:
1. *Jakob van Duvenvoorde*, heer van Obdam, die volgt.
2. *Antoni van Duvenvoorde*.
3. *Adriana van Duvenvoorde*, welke in het jaar 1531 trouwde met Adriaan, heer van Matenes, enz. een zoon van Jan, heer van Matenes, enz. ridder, en van Maria van Assendelft. Zy stierf in het jaar 1542.

JAKOB VAN DUVENVOORDE, ridder geslagen te Dordrecht van koning Philips den II den 26 September des jaars 1549, een zoon van Gysbert van Duvenvoorde, en des zelfs twede vrouwe Anna van Noordwyk, was heer van Obdam, en trouwde met Geertruid van Lier, dochter van Nicolaas van Lier, heer van Berchem, markgraaf van Antwerpen, en van Margareta, *of, volgens anderen*, Geertruid Noris. Hy stierf in het jaar 1559, oud 57 jaren; zy *in het jaar* 1574, oud 60 jaren. Jakob voornoemt teelde zestien kinderen, waar van acht jong gestorven zyn; de overige zyn die gene, die hier volgen, als:
1. *Alyd van Duvenvoorde*, stierf in 't jaar 1571, oud 32 jaren, was getrouwt met Jan van Vliet, heer van Heilo en Hoenkoop, zoon van Huibert van Vliet, en van Anna van Zuylen van Nyveldt.
2. *Gysbert van Duvenvoorde*, heer van Opdam, die volgt.
3. *Anna van Duvenvoorde*, stierf ongetrouwt in den jare 1567.
4. *Barbara van Duvenvoorde*, eerst getrouwt met Everard van Blankenbyl, uit Gelderlandt, zonder kinderen; daar na met Willem van Tuil van Bulkestein, een zoon van Willem van Tuil van Bulkestein, en van Maria de Groef van Erkelens. Deze twede man stierf in 't jaar 1615, zy in den jare 1588, oud 41 jaren, en hadt by hem kinderen.
5. *Adriana van Duvenvoorde*, trouwde met Ysbrand van Schagen, een zoon van *Christoffel van Schagen*, en van Hadewig van Spaarwoude. Hy stierf in 't jaar 1602, zy in den jare 1591, oud 42 jaren, en hadden eenen zoon.
6. *Jenne van Duvenvoorde*, stierf ongetrouwt te Leiden in den jare 1601, oud 48 jaren.
7. *Antony van Duvenvoorde*, heer van den Bosch, geboren in 't jaar 1556, trouwde eerst in 't jaar 1584 met Margareta van Halmale, dochter van Daniel van Halmale en van Jenne Pynssen, die overleden is in 't jaar 1598: daar na in het jaar 1602 trouwde hy met Machteld van der Duin, dochter van Adam van der Duin, heer van Sanen, en van Clara van der Meyen, welke, na dat haar broeders en zuster, die geen kinderen nalleten, overleden waren, de heerlykheit van Sanen beërfde. Hy won by de eerste vrouwe:
   (1) *Johanna van Wassenaar*, die trouwde met Karel Otto van Haastrecht, heer van Druinen en Gansenoyen, een zoon van Diderik van Haastrecht en van Anna van Malsen.
   (2) *Jakob van Wassenaar*, die geestelyk was.
   (3) *Geertruid van Wassenaar*, die ongetrouwt stierf.

By de twede vrouwe:

   (4) *Arent Adam*, *baron van Wassenaar*, heer van den Bosch en Sanen, hoogheemraadt van Nieuwlandt, die trouwde met Johanna van Scaghen, en wan:
      a. *Anthony*, *baron van Wassenaar*, heer van Sanen, en van den Bosch, die ongetrouwt stierf.
      b. *Jan Jakob*, *baron van Wassenaar*, heer van Cranenbroek, en na het overlyden van zyn broeder ook heer van Sanen en van den Bosch. Hy trouwde Maria van Vredenburg, by welke hy wan eene dochter,
         Maria Jakoba, *baronesse van Wassenaar*, vrouw van Cranenbroek en van den Bosch, die ongetrouwt gestorven is.
   (5) *Timone*, *baronesse van Wassenaar*, welke trouwde met Nicolaas van der Duin, heer van Ryswyk, 's Gravemoer, de Mye, den Burg, hoogheemraadt van Delflandt, Meesterknaap van de Houtvestery van Hollandt, zone van Adam van der Duin en van Margareta Suys.
   (6) *Clara*, *baronesse van Wassenaar*, ongetrouwt gestorven.

(7) *An-*

(7) *Anna Maria, baronesse van Wassenaar*, mede ongetrouwt gestorven.

8 *Arent van Duvenvoorde*, wierdt in het jaar 1593, den 17 July, hoogheemraadt, en in het jaar 1599 dykgraaf en baljuw van Rhynlandt; getrouwt met Margareta van Mechelen, dochter van Cornelis van Mechelen en van Barbara van Nassau, volgens *Smallegange* in de *Chron. van Zeelandt pag.* 718, die getuigt, dat deze Barbara van Nassau een dochter was van Paulus van Nassau en van Margareta van Lier; waar omtrent hy meerder geloof schynt te verdienen dan *Gouth. pag.* 167 en *Van Leeuwen Bat. Ill. pag.* 1157, welke schryven, dat Arent van Duvenvoorde getrouwt was met Willemyn van Mechelen, dochter van Anthony van Mechelen en N. van Lier, daar toch Willemina van Mechelen zyn vrouws zuster geweest is: te weten het beroemde Vrouwtje van Mechelen; Antony van Mechelen niet haar vader, maar broeder; N. van Lier niet haar moeder, maar grootmoeder geweest is. Dus werpen zy alles onder een. By deze Margareta van Mechelen heeft hy gewonnen:

(1) *Jakob, baron van Wassenaar*, baljuw van Rhynsburg.

(2) *Geertruid, baronesse van Wassenaar*, die trouwde in het jaar 1620 met Verus van Cats van Bruelis, (aldus genaamt, om dat de Regering der stadt Vere hem op den doop geheven heeft) zoon van Abel Cats van Bruelis, en van Charlotte Tuil van Serooskerke, Philiberts dochter.

Deze Arent van Duvenvoorde stierf in het jaar 1610.

GYSBERT VAN DUVENVOORDE, zoon van Jakob van Duvenvoorde, en van Geertruid van Lier, was heer van Obdam, kastelein van Woerden, in het jaar 1566 mede onder de zamenverbondene Hollandsche edelen, en moest in 't jaar 1567 om de troebelen uit den lande wyken. Hy was getrouwt met Maria van Hoexvier, dochter van Hector van Hoexvier, president van den hove van Utrecht, en van N. van Holdinga. Hy stierf te Woerden in het jaar 1580, oud zynde 40 jaren, en heeft gewonnen den volgenden zoon,

JAKOB VAN DUVENVOORDE, heer van Opdam, admiraal van Hollandt, geboren in 't jaar 1574, heeft in het jaar 1500, naar het voorbeeldt van zyn neef Jan, heer van Duvenvoorde, den naam van Wassenaar weder aangenomen. Hy trouwde in den jare 1603 met Anna Randerode van der Aa, dochter van Gerrit van der Aa, (bygenaamt de Schone, in 't jaar 1624 in den Hage gestorven) en van Petronella van der Laan. Hy kocht in den jare 1615 van den prins van Ligne, als heer van Wassenaar, de heerlykheit van Suyk of Zuydwyk onder Wassenaar, op den weg van Leiden naar den Haag gelegen; was ook gouverneur der stadt Heusden. Hy stierf in de maandt Augustus des jaars 1623, en liet by zyne huisvrouwe na:

1. *Jakob, baron van Wassenaar*, die volgt.
2. *Anna, baronesse van Wassenaar*, ongetrouwt gestorven.
3. *Elizabeth, baronesse van Wassenaar*, ongetrouwt gestorven.
4. *Emilia, baronesse van Wassenaar*, die trouwde met Jan van Merode, heer van Rummen, Oudelands-ambacht, enz. wegens de Ridderschap van Hollandt gecommitteerde ter vergadering van haar Hoog-Mog. en in den jare 1661 der zelver extraordinaris ambassadeur by den koning van Spanje.

JAKOB, BARON VAN WASSENAAR, zoon van Jakob, baron van Wassenaar, en van Anna Randerode van der Aa, baanderheer van Wassenaar, heer van Obdam en Zuydwyk, ridder van de koninklyke Deensche orde van den Olifant, omtrent het jaar 1660 houtvester van Hollandt geworden, kolonel van een regiment paarden, en gouverneur van Heusden, wierdt in 't jaar 1653 in plaats van den admiraal Tromp verkoren tot luitenant admiraal generaal van de Vereenigde Nederlanden, en was in het jaar 1655 met de schepen van dezen Staat in de Zondt; in 't jaar 1656 met een vloot van 48 schepen naar Pruissen; in 't jaar 1658 met de vloot van dezen Staat tot ontzet van Coppenhagen, tot dat hy eindelyk in het jaar 1665 in den Engelschen oorlog met zyn gansche schip en al het volk in de lucht sprong, zonder dat 'er meer dan vyf menschen van geborgen wierden, en hem is naderhandt in den Hage in het Koor van de Grote Kerk een kostelyke tombe opgerecht, waar op met goude letteren het volgende grafschrift uitgehouwen staat:

HONORI ET GLORIÆ
HEROIS ILLUSTRIS, ET EX
VETUSTISSIMA NOBILITATIS BA-
TAVICÆ STIRPE, PER CONTINUAM ET LE-
GITIMAM SUCCESSIONEM PROGNATI, DOMINI
JACOBI, DYNASTÆ DE WASSENAER, DOMINI IN OP-
DAM, FÆDERATI BELGII ARCHITHALASSI; RE-
BUS PRÆCLARE TERRA MARIQUE GESTIS,
NON TANTUM IN ATLANTICO OCEANO,
UNDE SPARSA FUGATAQUE LUSI-
TANORUM CLASSE, MAGNA-
QUE ONUSTUS PRÆDA,
DOMUM REDIIT; SED ET IN FRETO
BALTICO, UBI PULSIS ADVERSARIIS, ET
INSIGNI PARTA VICTORIA, LABORANTI DANIÆ
SUCCURRIT, ET SIMUL MAJESTATEM REIPUBLICÆ
ASSERUIT ET STABILIVIT; AC TANDEM CON-
TRA UNIVERSAM REGIAM ANGLORUM CLAS-
SEM, CUM PAUCIS FORTISSIME DIMICANS
ET UNDIQUE CINCTUS, NE SIC QUI-
DEM CESSIT HOSTIBUS, SED MA-
GNA PRIUS EDITA STRAGE,
INCENSAQUE DEMUM
PRÆTORIA SUA NAVI, HERCU-
LEO EXEMPLO FLAMMIS VIAM SIBI
AD SUPEROS PARATAM INVENIT, ANNO
ÆTATIS LV. ILLUSTRISSIMI ET POTENTISSIMI
FOEDERATI BELGII PROCERES VIRO FOR-
TISSIMO, OPTIMEQUE DE REPUBLICA
MERITO, MONUMENTUM HOC
POSUERE, ANNO REPARATÆ
SALUTIS MDCLXVII.

Jakob van Wassenaar voornoemt was getrouwt in het jaar 1633 in de maandt April met Agnes van Renesse van der Aa, dochter van Jan van Renesse van der Aa, heer van Schonauwen, en van Catharina van Arnhem, die na het overlyden van haar vader en broeder met de Ridderhofstadt Schonauwen beleent wierdt den 4 February des jaars 1640, en in het jaar 1662 overleden was. Hy heeft by zyne huisvrouwe gewonnen een zoon en twee dochteren, namentlyk:

1. *Jakob, baron van Wassenaar*, die volgt.
2. *Agnes, baronesse van Wassenaar*, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1690.
3. *Anna Charlotta, baronesse van Wassenaar*, die trouwde met Adriaan Wernard, baron van Pallandt, baanderheer van Voorst, heer van Keppel, een zoon van Johan Frederik van Pallandt en van N. Brempt.

JAKOB VAN WASSENAAR, baanderheer van Wassenaar, heer van Opdam, Hensbroek, Spierdyk, Wogmeer, Zuydwyk, Kernhem, enz. zoon van Jakob van Wassenaar, en van Agnes van Renesse van der Aa, is geweest oudste lidt der Ridderschap van Hollandt, en uit dien hoofde abt, Raadt en algemeen rentmeester der heerlykheit en goederen van de abdye van Rhynsburg, ridder van de koninklyke orde van den Olifant, generaal van de ruitery van den Staat der Vereenigde Nederlanden, gouverneur van 's Hertogenbosch en des zelfs onderhorige sterkten, hoogheemraadt van Rhynlandt, meesterknaap van de houtvestery van Hollandt en West-Vrieslandt, curator van de hogeschole te Leiden, meermalen door de Staten Generaal naar verscheide Duitsche hoven als Ambas-

baſſadeur afgezonden. Hy wierdt door den keurvorſt van de Palts voor zich en alle zyne nakomelingen tot de waardigheit van graaf verheven. Hy trouwde Adriana Sophia, baroneſſe van Raesveldt, vrouw van Laege en Twickelo, dochter van Adolf Henrik, baron van Raesveldt, heer van Laege en Twickelo, droſt van Twent, en van Amadea, baroneſſe van Flodorp. Hy ſtierf den 24 May des jaars 1714, en hadt gewonnen de volgende kinderen, als:

1. *Jan Hendrik, graaf van Waſſenaar*, baanderheer te Waſſenaar, heer van Obdam, Hensbroek, Spierdyk, Wogmeer, Zuydwyk, Kernhem en Laege, was beſchreven in de Ridderſchap van Hollandt, en wegens de zelve gecommitteerd in den Raadt van State: wierdt den 16 November des jaars 1724 luitenant-houtveſter van Hollandt: in het jaar 1726 gedeputeert in de vergadering van haar Hoog Mog. in het jaar 1727 curator van 's lands hogeſchool te Leiden; was ook ridder van de orde van St. Jan van Jeruzalem, en abt, Raadt en rentmeeſter van de abdye van Leeuwenhorſt.
2. *Unico Willem, graaf van Waſſenaar*, heer van Twickelo, wierdt in het jaar 1717 beſchreven in de Ridderſchap van Over Yſſel in het kwartier van Twent. In het jaar 1724 wierdt hy wegens de Ridderſchap van Hollandt gecommitteert als Raadt ter Admiraliteit in het Collegie op de Maas, was ook hoogheemraadt van Rhynlandt. Hy trouwde in het jaar 1723 met Dodonæa Lucia van Goslinga, een dochter van Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel, en wegens de Provincie van Vrieslandt gecommitteert ter vergadering van haar Hoog Mog., en van Johannetta Iſabella, baroneſſe van Zwartzenberg, by welke hem geboren zyn:
   (1) *Jakob Johan, graaf van Waſſenaar*, geboren in het jaar 1725.
   (2) *Sicco Goslinga Willem, graaf van Waſſenaar.*
3. *Agnes Anna Theodora, gravin van Waſſenaar-Obdam*, getrouwt in het jaar 1704 met Jan Diderik, baron van Rek, heer van Horſt. Hy ſtierf in het jaar 1705.
4. *Amadea Iſabella, gravin van Waſſenaar-Obdam.*
5. *Iſabella Emilia Charlotta, gravin van Waſſenaar-Obdam*, getrouwt in 't jaar 1722 met N. marquis van St. Auban.

Volgen nu de nakomelingen van JAN VAN DUVENVOORDE, derde zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Margareta van Yſſelſtein.

JAN VAN DUVENVOORDE, ridder, derde zoon van Arent van Duvenvoorde, en van Margareta van Yſſelſtein, was Raadt ordinaris in het hof van Hollandt, trouwde in 't jaar 1504 met Maria van Mateneſſe, dochter van Philips van Mateneſſe, en van Maria van den Woude en Warmont, en wierdt in den jare 1525 van zyn vrouws wegen by beſterfeniſſe heer van den Woude, Warmont, en Alkemade. Hy ſtierf in 't jaar 1543, oud 76 jaren. Zy ſtierf in 't jaar 1558, oud 74 jaren. Zy zyn beide begraven te Warmont, en hadden te zamen veertien kinderen, te weten:

1. *Maria van Duvenvoorde*, ſtierf in 't jaar 1560, oud 54 jaren, was getrouwt met Jan van Doornik, Jans zoon, van Amersfoort, en wan:
   Willem van Doornik, die trouwde met N. van Honſelaar, uit Gelderlandt, en teelde:
      Jan van Doornik, die eerſt trouwde met Henrica van Vliet, vrouw van Hoenkoop, Hello, en Koulſter, dochter van Jan van Vliet en van Maria van Duvenvoorde tot Warmont, alwaar zy ſtierf in den jare 1604, oud 24 jaren, zonder oir. Daar na trouwde hy in den jare 1608 met N. van Cappelle.
2. *Arent van Duvenvoorde*, ſtierf jongman.
3. *Anna van Duvenvoorde*, ſtierf ongetrouwt.
4. *Jakob van Duvenvoorde*, die volgt.
5. *Margareta van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Bedbur, by Keulen, ſtierf te Amersfoort in den jare 1569, oud 56 jaren.
6. *Gysberta van Duvenvoorde*, kloosterjuffrouw te Rhynsburg, ſtierf in 't jaar 1577, oud 65 jaren.
7. *Arent van Duvenvoorde* de twede, ſtierf ſtudent te Dole, in Hoog-Burgundië, in 't jaar 1536, oud 23 jaren.
8. *Jenne van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe en prooſtin te Nivelle, in Walſch Brabandt, ſtierf in 't jaar 1563, oud 48 jaren.
9. *Jakob van Duvenvoorde* de jonge, ſtierf ongetrouwt te Haſſelt op den Yſſel in den jare 1586, oud 70 jaren.
10. *Adriana van Duvenvoorde*, eerſt kanunnikeſſe te Nivelle, trouwde daar na met Gysbert van Bronkhorſt, zoon van Jooſt van Bronkhorſt, heer van Bleiswyk, en van Ida van Ruygrok. Zy ſtierf in 't jaar 1557, oud 40 jaren, zonder kinderen.
11. *Jan van Duvenvoorde*, burgermeeſter te Haarlem, en gedurende de belegering kapitein dier ſtadt, na de overgave der welke hy door de Spanjaarden gevangen wierdt, en ſtierf in de gevangeniſſe in den jare 1573, oud 55 jaren. Hy was in 't jaar 1557 getrouwt met Magdalena van Foreeſt, weduwe van Jan van Ruyven, een dochter van Jan van Foreeſt en van Maria van Heukeſloot, by welke hy wan:
   Jan van Duvenvoorde, die dood bleef in den ſtrydt op de Hardenberger-heide in den jare 1580, oud 22 jaren, en
   Maria van Duvenvoorde, vrouw van Foreeſt by de Beverwyk, getrouwt met George van Lennep uit Gelderlandt, een zoon van Werner van Lennep en van Catharina van Reneſſe van Wulven. Hy ſtierf in den jare 1615, zy in 't jaar 1606, en hadt gewonnen
      Werner van Lennep.
12. *Maria van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Bergen in Henegouwen, ſtierf in den jare 1574.
13. *Anna van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Bergen in Henegouwen, was geboren in het jaar 1526, ſtierf in den jare 16...
14. *Jacoba van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Maubeuge, in Henegouwen, ſtierf in den jare 1563.

JAKOB VAN DUVENVOORDE, ridder, zoon van Jan van Duvenvoorde, en van Maria van Mateneſſe, was heer van Warmont, van den Woude, en van Alkemade, wierdt Raadt in het hof van Hollandt in November des jaars 1573, ſtierf te Leiden in het jaar 1577, oud 68 jaren; was getrouwt geweeſt met Henrica van Egmondt, dochter van Aalbert van Egmondt, heer van Meereſtein, en van Anna van Foreeſt: zy ſtierf in 't jaar 1606, oud 81 jaren, en heeft gehad de volgende kinderen:

1. *Jan van Duvenvoorde*, die volgt.
2. *Jenne van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Nivelle, ſtierf te Leiden in 't jaar 1573.
3. *Maria van Duvenvoorde*, kloosterjuffrouw te Rhynsburg. Daar na trouwde zy met Jan van Vliet, heer van Hoenkoop, die in het jaar 1573 burgermeeſter van Haarlem, en in het jaar 1578 baljuw van Voorn en gouverneur van den Briel was; ſtierf zonder oir.
4. *Anna van Duvenvoorde*, eerſt kanunnikeſſe te Nivelle, trouwde daar na in den jare 1596 met Kornelis van Gent, heere van Loenen en Meynerswyk, burggraaf en rechter te Nymegen, een zoon van Bartelt van Gent en van Machtelt van Eyl. Hy ſtierf in den jare 1614.
5. *Magdalena van Duvenvoorde*, kanunnikeſſe te Bergen in Henegouwen, alwaar zy ſtierf in 't jaar 1612, oud 60 jaren.
6. *Albert van Duvenvoorde*, monnik te Egmondt, ſtierf te Leiden in den jare 1574.
7. *Philippa van Duvenvoorde*, geboren in 't jaar 1556, trouwde in den jare 1586 met Pieter van der Does, ſchout van Leiden, en admiraal van Hollandt, ook dykgraaf en baljuw van Rhynlandt, een zoon van Jakob van der Does en Clara van Adrichem. Hy ſtierf in 't jaar 1599, oud 37 jaren.
8. *Adriaan van Duvenvoorde*, generaal over een vloot ſchepen, ſtierf ongetrouwt te Hoorn in den jare 1586, oud 24 jaren.
9. *Lysbeth van Duvenvoorde*, geboren in 't jaar 1567, kanunnikeſſe te Nivelle, by hare oudſte zuſter, hier voor genoemd.

JAN VAN DUVENVOORDE, zoon van Jakob van Duvenvoorde, en van Henrika van Egmondt, heer van Warmont, van den Woude en van Alkemade, week in 't jaar 1567 uit den lande, om dat zyn vader het requeſt, dat in het jaar te voren aan de hertoginne van Parma overgelevert was, mede getekent hadde, en was tegenwoordig by het innemen van den Briel in 't jaar 1572. Hy nam in het jaar 1590 mede den naam van Waſſenaar aan, en deedt het huis te Warmont, dat in de eerſte belegering van Leiden verbrand was, weder ſierlyk opbouwen. In het jaar 1594 wierdt hy luitenant houtveſter en naderhandt admiraal van Hollandt. Hy trouwde in het jaar 1590 met Odilia van Valkenaar, dochter van Henrik van Valkenaar, en van Margareta van Botbergen, uit Gelderlandt. Jan van Duvenvoorde voornoemd ſtierf in den Hage in het jaar 1619, oud 63 jaren, en wierdt begraven te Warmont, nalatende:

1. *Jakob, baron van Waſſenaar*, die volgt.
2. *Margareta, baroneſſe van Waſſenaar*, trouwde met Robbert de Coutereau, heer van Weſtmal.
3. *Henrika, baroneſſe van Waſſenaar*, ſtierf ongetrouwt te Antwerpen in 't jaar 1658.
4. *Henrik, baron van Waſſenaar*, heer van den Woude, ſtierf in 't jaar 1633 ongetrouwt.
5. *Hedwig, baroneſſe van Waſſenaar*, ſtierf jong in het jaar 1608.
6. *Albrecht, baron van Waſſenaar*, heer van Alkemade, die nader volgen zal.
7. *Jan, baron van Waſſenaar*, ſtierf zonder kinderen in 't jaar 1632.

JAKOB, BARON VAN WASSENAAR, heer van Warmont, zoon van Jan van Duvenvoorde en van Odilia van Valkenaar, geboren in het jaar 1592, trouwde eerſt met Jaqueline van Matheneſſe, dochter van Nicolaas van Matheneſſe, heer van Haferswoude, en van Geertruid van Lokhorſt, vrouw van Oud-Teilingen. Naderhandt trouwde hy met Maria van Erkel, wiens moeder was Aldenboekum. Ten derde male trouwde hy met Charlotte van Malſem, dochter van Huibert van Malſem, heer van Tilborg, en van Ottelina van Hargen. Hy ſtierf in 't jaar 1658, en wierdt begraven te Warmont, nalatende

By zyne eerſte vrouwe:

1. *Odilia, baroneſſe van Waſſenaar*, getrouwt met Jooſt van Amſtel van Mynden, heer van Loenderſloot, Ankoop en

ter

ter Aa, een zoon van Jakob van Amſtel van Mynden, en van Maria van Sparenwoude. Hy ſtierf in 't jaar 1651.

2. *Jan, baron van Waſſenaar*, zal volgen.

By de twede vrouwe:

3. *Dirk, baron van Waſſenaar*, heer van Eſſelikerwoude, ſtierf ongetrouwt.
4. *Elizabeth Anna, baroneſſe van Waſſenaar*, eerſt kanunnikeſſe te Bergen in Henegouwen; naderhandt in het jaar 1665 trouwde zy met Anthoni van Lynden, heer van Kronenburg, Loenen, Teccop, en Grunsvoort, een zoon van Frans van Lynden en van Sophia Margareta van Steppraat. Zy ſtierf den 9 Maart des jaars 1679, en wierdt te Loenen begraven.
5. *Magdalena Sophia, baroneſſe van Waſſenaar*, eerſt kanunnikeſſe te Bedbur, trouwt naderhandt met Maximiliaan Henrik van Reneſſe, graaf van Maſny, baron van Elderen, een zoon van George Frederik van Reneſſe, baron van Elderen en Maſny, en van Anna Margareta van Brekholt. Zy ſtierf zonder kinderen na te laten in 't jaar 1696, en wierdt begraven te Elderen.
6. *Hendrik, baron van Waſſenaar*, was ridder van de Duitſche orde, en grootkommandeur van de balye van Ouden-Biezen. Hy ſtierf den 12 February des jaars 1709, en wierdt begraven in de kerk van Ouden-Biezen.
7. *Philippine, baroneſſe van Waſſenaar*, jong geſtorven.

JOHAN, BARON VAN WASSENAAR, zoon van Jakob van Waſſenaar en van Jaqueline van Mateneſſe, heer van Warmont en Haferswoude, heeft drie vrouwen gehad. De eerſte was Iſabella Maria van Haaſtrecht, vrouw van Drulnen en Ganſolen. De twede was Maria Iſabella van Immerzeel. De derde Anna Catharina, baroneſſe van Reneſſe van Elderen, eene dochter van George Frederik van Reneſſe, baron van Elderen en Maſny, en van Anna Margareta van Boekholt. Hy is begraven te Warmont, en liet na:

1. *Jaqueline Marie, baroneſſe van Waſſenaar*, die trouwde Floris Karel van Beyeren van Schagen, graaf van Warfuzé, heer van Schagen, Goudriaan, enz. Zy ſtierf den 22 May des jaars 1699, nalatende
   (1) *Dirk Floris van Beyeren van Schagen*, graaf van Warfuzé, enz. welke den 13 May des jaars 1706 ongetrouwt ſneuvelde in den ſlag van Ramillies.
   (2) *Maria Iſabella van Beyeren van Schagen*, gravin van Warfuzé, vrouwe van Schagen, Schagerkogge, enz. in het jaar 1707 getrouwt met Franciſcus Paulus Emilius, grave van Bultremont, enz. Zy heeft na het overlyden van hare moeie wegens de hoge heerlykheit van Warmont proces gevoert tegen haar neef, den heere van Alkemade, dien het by teſtament gemaakt was.
2. *Anna Hendrina, baroneſſe van Waſſenaar*, die by teſtament van haar vader ingeſtelt wierdt tot vrouwe van Warmont, Haferswoude, Eſſelikkerwoude, enz. Zy trouwde Ferdinand, graaf van Berlo, heer van Brus, en ſtierf zonder kinderen den 28 February des jaars 1722, zynde begraven te Warmont. Zy heeft by haar teſtament, met oćtroi gemaakt, de heerlykheit van Warmont gelaten aan haar neef, den heere van Alkemade, waar over hem lang proces aangedaan is door zyne nicht, de gravinne van Oultremont.

Volgen nu de nakomelingen van ALBERT, BARON VAN WASSENAAR, een jonger zoon van Jan van Duvenvoorde, en van Odilia Valkenaar.

ALBERT, BARON VAN WASSENAAR, heer van Alkemade, was een jonger zoon van Jan van Duvenvoorde, heer van Warmont, van den Woude, en van Alkemade, en van Odilia van Waſſenaar. Hy trouwde Kornelia de Bruin van Buitewegh, wiens moeder was Foreeſt. Hy wierdt begraven in de Pieterskerk te Leiden, en heeft gewonnen:

1. *Gerard, baron van Waſſenaar*, heer van Alkemade, die aanſtonts volgt.
2. *Odilia, baroneſſe van Waſſenaar*, trouwde Elbert van Yſendoorn van Blois, heer van Stockum en Kannenburg, een zoon van Marten van Yſendoorn, heer van Stockum, van Kannenburg en Nieuwenhof, en van Anna van Voorſt van Schoonrebeecke.
3. *Philippa, baroneſſe van Waſſenaar*, vrouw van Nieuwkoop, Noorden, en Achtienhoven, trouwde in het jaar 1662 Philip Jakob, heer van Spangen en Bandries, een zoon van Korneli̇s van Spangen, en Hendrika van Brakel.

GERARD, BARON VAN WASSENAAR, heer van Alkemade, een zoon van Albert, baron van Waſſenaar, en van Kornelia de Bruyn van Buitewegh. Hy trouwde eerſt Anna Maria van Ooſtrum tot Moersbergen, eene dochter van Jan van Ooſtrum, en van Maria de Waal, vrouwe van Moersbergen. Zy ſtierf den 19 January des jaars 1671, en wierdt begraven te Leiden in de Pieterskerk. Hy trouwde naderhandt Bernardina Margareta van Raasveldt. Hy ſtierf in het jaar 1678, en wierdt begraven te Leiden in de Pieterskerk, nalatende een zoon, die volgt.

THOMAS WALRAVE, BARON VAN WASSENAAR, heer van Alkemade, Vryenhoek, Nieuwkoop, enz. trouwde in het jaar 1702 met Margareta van Lynden, dochter van Antoni van Lynden, heer van Kronenburg, Loenen, Teccop, en Grunsvoort, en van Elizabeth Anna, baroneſſe van Waſſenaar van Warmont. Hy ſtierf in December des jaars 1726, en wierdt begraven te Nieuwkoop, nalatende de volgende kinderen, als:

1. *Gerard, baron van Waſſenaar*, heer van Alkemade, Vryenhoek, enz.
2. *Henrik François, baron van Waſſenaar*, heer van Nieuwkoop.
3. *Pieter Reinier, baron van Waſſenaar.*
4. *Jakob Albert, baron van Waſſenaar.*
5. *Karel Jan, baron van Waſſenaar*, ſtierf jong.
6. *Jan Martin, baron van Waſſenaar.*
7. *François Paul, baron van Waſſenaar*, ſtierf jong.
8. *Willem, baron van Waſſenaar*, heer van Warmont.
9. *Sophia Kornelia, baroneſſe van Waſſenaar.*
10. *Kornelia Iſabella, baroneſſe van Waſſenaar*, ſtierf jong.
11. *Kornelia Elizabeth Anna, baroneſſe van Waſſenaar.*
12. *Maria Anna Henriëtta, baroneſſe van Waſſenaar.*

Volgen nu de nakomelingen van JAN VAN DUVENVOORDE, jongſte zoon van Philips van Waſſenaar, en des heeren dochter van Stryen, die den naam van *Polanen* hebben aangenomen, en nu uitgeſtorven zyn.

In het opſtellen der zelven heeft men voor het meeſte gedeelte gevolgt *Butkens Troph. de Brab. Tom. II, pag.* 82, dewyl zyn gevoelen wegens de tydrekening veel waarſchynlyker is dan dat van Simon van Leeuwen *Batav. Ill. pag.* 1160, en dat van anderen.

JAN VAN DUVENVOORDE, de jongſte zoon van Philip van Waſſenaar, heer van Duvenvoorde en van Polanen, en van des heeren dochter van Stryen, erfde de goederen van Polanen. Hy hadt getrouwt N. N., en won

1. *Philips van Duvenvoorde*, heer van Polanen, die volgt.
2. *Amelberg van Duvenvoorde.*

PHILIPS VAN DUVENVOORDE, heer van Polanen, een zoon van Jan van Duvenvoorde, en van N. N. Hy zegelde in het jaar 1297 met een faiſant, of valk, en noemde zich zoon van heer Jan van Duvenvoorde. In het jaar 1307 noemde hy zich heer van Polanen. Hy trouwde eerſt Elizabeth, eene zuſter van Hubert, heer van Vianen. Naderhandt trouwde hy eene dochter van Boudewyn N. en eene zuſter van Machtelt N. Hy liet kinderen na, en wel

By de eerſte vrouwe:

1. *Jan, heer van Polanen*, die aanſtonts volgt.

By de twede vrouwe:

2. *Willem van Duvenvoorde*, ridder, die te onrecht by *Gouthoeven pag.* 165, en *van Leeuwen, Bat. Ill. pag.* 1154, gezegt wordt te zyn een zoon van Arent, heer van Duvenvoorde, een broeder van Floris, heer van Duvenvoorde, van welken boven is gehandelt. En wel ſtelt de eerſtgenoemde, dat hy een baſtaard zoon is geweeſt, waar in de twede hem dus verre verbetert, dat hy hem te recht erkent uit een wettig huwelyk geboren te zyn. Deze Willem van Duvenvoorde wordt uitdrukkelyk een broeder van Jan van Polanen genaamt in zekere naauwkeurige Kronyk by Le Roy in *March. Antw. lib. IX, pag.* 447, alwaar ook gezegt wordt, dat hy kamerling en theſaurier generaal van Willem den derden, grave van Hollandt, is geweeſt, en zeer vermogend en ryk was, zo dat hy te dier tydt wel zeventig duizend guldens jaarlykſch inkomen bezat. Hy was een dapper en ſtrydbaar man, die Willem den III, graaf van Hollandt, in den oorlog tegen de Vlamingen in noodt zynde, mannelyk beſchermt heeft. In het jaar 1322, den 2 February, ondertekent hy het verdrag, tuſſchen heer Jan van Arkel en Willem van Hoorn, heere van Altena, ingegaan. Zie *Kemp Beſchryv. van Gorinch. pag.* 64. Hy was heer van Geertruidenberg, en deedt het in het jaar 1321 met een burg, en daar na ook met wallen verſterken, alwaar hy mede het Karthuizer klooſter geſticht en begiftigt heeft. In het jaar 1324 kocht hy van Guido van Vlaanderen, heere van Richeburg, en zyne huisvrouwe Beatrix, vrouwe van Putten en Stryen, eene dochter van Nicolaas, heer van Putten, en van Aleidis, vrouwe van Stryen, het huis te Ooſterhout. Het volgende jaar kocht hy van Gerard van Raſſenghien, heere van Lens, en des zelfs huisvrouwe Adelise van Lidekerke, voor een gedeelte vrouw van Breda, eene dochter van Philips van Lidekerke, heere van Breda, en van Sophia van Gent, de hoge en lage heerlykheit van Ooſterhout. In het jaar 1339 heeft hem Jan de III, hertog van Brabandt, het landt van Breda, dat hy eenigen tydt te voren van Gerard van Raſſenghien gekocht hadde, en waar over veel onruſt ontſtaan is, in vrye giftе voor zyn leven lang gedurende overgedragen: waarom hy in de jaren 1342, 1344, en 1349 verſchelde ſtukken des zelven lands van de overige erfgenamen gekocht heeft. Des onvermindert verkoopt hertog Jan van Brabandt voornoemt in het jaar 1350 het landt van Breda aan Jan, heere van Polanen. Hy hadt getrouwt Heilwich, vrou-

we

we van Vyanen en Hagestein, eene dochter van Zweder, heere van Vyanen, en van N. Uten Gooy, vrouwe van Hagestein, en heeft Vyanen met muren en vesten gesterkt. Zy stierf in het jaar 1351, waar na hy Hagestein verkocht aan Huibert Schenk, heer van Kuilenborg, en Otto, heer van Asperen. In het jaar 1333 ontstondt 'er een oorlog tusschen hem en Jan van Diest, bisschop van Utrecht, om dat die van Utrecht zyn schout van de Nye-vaart, Gysbert genaamt, hadden doodgeslagen, en de aanvoerders der manslag weigerden over te geven: doch de zaak wierdt in der minne door den grave van Hollandt bygelegt. Hy was in het jaar 1350, en vervolgens, een der voornaamste hoofden van de party der Hoekschen in Hollandt tot op zyne doodt, die voorviel in het jaar 1353, den 12 Augusty, en hy wierdt begraven te Brussel in het Klarissen-klooster, dat hy gesticht hadt. Hy heeft, het zy by zyne voorgemelde huisvrouw, het zy by een voorgaande, wiens naam door de sloffigheit dier tyden onder de vergetenheit begraven is, verscheide kinderen nagelaten, van welke als nog bekend zyn:

(1) *Dirk van Oosterhout*, jong gestorven.
(2) *Willem van Duvenvoorde*, heer van Oosterhout en Dongen, getrouwt met Heilwig van Wassenaar, die zonder kinderen zeer oud overleden is in het jaar 1400, waar door zyne goederen kwamen op zyn neef Jan van Polanen.
(3) *Bertha van Duvenvoorde*, vrouw van Gestele en Bautersem, getrouwt met Gerard van der Heide, drossaardt van Brabandt, zonder kinderen overleden.
(4) *Amelberg van Duvenvoorde*, getrouwt met Jan Corsselaar, een natuurlyke zoon van Jan den tweden, hertog van Brabandt, en van Catharina Corsselaar. Zy erfde na de doodt van hare zuster de goederen van Gestele en Bautersem, en heeft kinderen by haar man gehad. *Butkens Troph. de Brab. Tom. I, pag.* 369 wil, dat zy eene natuurlyke dochter van Willem van Duvenvoorde is geweest. Doch naderhandt niet alleen, *pag.* 659, noemt hy haar enkel zyne dochter, maar zy wordt ook in zyne bewyzen, *pag.* 146, alzo genaamt. Wyders willen Gouthoeven en Van Leeuwen, dat zyn zoon Willem heer van Oosterhout en Dongen boven genoemt voor hem is overleden, en dat hy nog een natuurlyken zoon heeft gehad, ook *Willem* genaamt, en niet alleenlyk mede getrouwt met eene dochter uit het huis van Wassenaar, maar ook insgelyks Heilwig genaamt, van wien zy dan ook, als mede van hem, een gansch onwaarschynlyke geschiedenis verhalen. Doch van hare vertelling is nergens blyk of bewys te vinden. Willem van Duvenvoorde, die zyn vader overleefde, en heer van Oosterhout en Dongen was, wordt enkelyk zyn zoon genoemt in de *Kronyk* by Le Roy *in March. Antw. lib. IX, pag.* 449.

Jan, heer van Polanen, een zoon van Philips van Duvenvoorde, en van zyne eerste vrouwe, Elizabeth Huiberts, zuster van Vyanen, trouwde Catharina van Brederode, vrouwe van der Lecke, welke haar testament maakte in het jaar 1370, en hare grafstede verkoos te Monster, alwaar ook haar man begraven was. Zie *Delfslandsche Oudheden pag.* 344. Hy heeft by deze vrouwe de volgende kinderen gewonnen, als:

1. *Jan*, de twede van dien naam, heer van Polanen, van wien aanstonts volgen zal.
2. *Hedwig van Polanen* trouwt Arent van Arkel, heer van Soelen, Noordeloos, enz. een zoon van Jan den XI, heere van Arkel, en van Elizabeth, des graven dochter van Kleef.
3. *Margareta van Polanen* trouwt Bertout, heer van Assendelft, een zoon van Henrik, heer van Assendelft, en van Kornelis van der Hurst.
4. *Elizabeth van Polanen* trouwt Jan de eerste van dien naam, negende heer van Lynde, erfschenker van Gelderlandt, een zoon van Dirk, heer van Lynden, en van Ermgard van Keppel.
5. *Catharina van Polanen* trouwt Jan Bertout van Duffel, een zoon van Henrik Bertout, heer van Duffel, Geel, Oosterlo en Zelem, en van Beatrix van Rotselaar.
6. *N. van Polanen*, getrouwt met Simon van Tellingen, die in het jaar 1345 in den strydt tegen de Vriezen by Staveren dood bleef.
7. *Dirk van Polanen*, genaamt van der Lecke, ridder, vermeld in 't jaar 1384, was Raadt van hertog Albert in 't jaar 1390. Hy trouwde eerst Elizabeth van Arkel, dochter van Robbert van Arkel, heer van Bergambacht, Stolwyk, de Vlist, en van Elizabeth van Asperen. Na hare doodt trouwde hy met N. van Kralingen, en liet by de eerste vrouwe na
   (1) *Otto van Polanen*, heer van Asperen, vermeld in 't jaar 1424 en 1440; trouwde Johanna, vrouwe van Voorst en Keppel, by welke hy won
      (a) *Jan van Polanen*, gezegt van Asperen, die in het jaar 1439 trouwde met Elburg, dochter van Gysbert, heer van Langerack, en voor den vader zonder kinderen overleedt.
      (b) *Alfarda van Polanen*, vrouw van Asperen, getrouwt met Jan, heer van Langerak, wiens moeder was Blois, vermeld in het jaar 1432.
      (c) *Cunegonda van Polanen*, vrouw van Voorst en Keppel, die in het jaar 1432 trouwde met Frederik van Hekeren, genaamt van Rechteren, een zoon van Zweder en van N. van Groesbeek.
   (2) *Guido van Polanen*, stierf ongetrouwt.
   (3) *N. van Polanen*, getrouwt met Dirk van Noordeloos.
   (4) *Catharina van Polanen*, getrouwt met Eustaas, heer van Brakel.
   (5) N. *van Polanen*, getrouwt met Jan van Vliet, heere van Polsbroek.
8. *Philips van Polanen*, of *Van der Lecke*, heer van Kapelle en Nieuwerkerk, wordt vermeld als knaap in het jaar 1334, als ridder in de jaren 1350, 1367 en 1374. In het jaar 1370 wierdt hy door zyne moeder Catharina van Brederode tot executeur van haar uitersten wille gestelt. Hy trouwde Elizabeth, Willems dochter, van der Made, en heeft by haar gewonnen:
   (1) *Philips van Polanen*, of *van der Lecke*, vermeld te Dordrecht in het jaar 1408, stierf zonder kinderen.
   (2) *Elizabeth van Polanen*, of *van der Lecke*, in 't jaar 1367 getrouwt met Hugo van Heenvliet. Zy stierf in het jaar 1404, hy in 't jaar 1409.
   (3) *Catharina van Polanen*, getrouwt met Jan van Bueren, heere van Reygersfoort, een zoon van Otto van Bueren, en van Barta van Zuylen van Beverweert. *Butkens Troph. de Brab. Tom. II, pag.* 83, wil, dat zy getrouwt is in het jaar 1372; doch ik vindt, dat Catharina van Brederode in haar testament, dat in 't jaar 1370 gemaakt is, al gewag maakt van Margariet van Bueren, zynde waarschynelyk eene dochter uit dit huwelyk gesproten, die als abdisse van Rhynsburg in het jaar 1412 overleden is.
9. *Gerard van Polanen*, ridder, vermeld in het jaar 1368. Hy trouwde Lutgarda van Wulverhorst, by Utrecht, en stierf in het jaar 1388. Hy hadt by zyne vrouwe gewonnen:
   (1) *Willem van Polanen*, vermeld in het jaar 1409, die eene dochter naliet.
   (2) *Alfert van Polanen*, die een zoon naliet.
   (3) *Arent van Polanen*, zonder kinderen overleden.
   (4) Eene *dochter*, getrouwt met N. van Honthorst.
   (5) Nog eene *dochter*, getrouwt met Gerrit van Kuilenborg, heer van Woudenberg, een zoon van Jan van Kuilenborg en N. van Heukelom.
   (6) *Catharina van Polanen*, kloosterjuffrouw ter Lee, vermeld in het testament van hare grootmoeder Catharina van Brederode in het jaar 1370.

Jan van Polanen en van der Lecke, oudste zoon van Jan van Duvenvoorde en van Catharina van Brederode, vermeld in 't jaar 1344 als ambachtsheer van Bleskensgraaf, Brandwyk, enz. kocht in het jaar 1350 de baandery van Breda van Jan den derden, hertog van Brabandt, voor 43000 hallingen, behoudens Willem van Duvenvoorde zyn lyftocht. Hy was eerst getrouwt met Oda van Hoorn, dochter van Willem, den vyfden van dien naam, heere van Hoorn, Gaasbeek, Altena, Baucignies, Moncourt, Cortresem, enz. en van Oda, vrouwe van Putten en van Stryen. Hy trouwde ten twede male met Machteld, dochter van Jan Ettor, en Catharina de Hertoch, weduwe van Jan, heer van Rotselaar, die stierf in het jaar 1352. *Matth. Anal. Tom. I, pag.* 67. Ten derde trouwde hy met Margareta, des graven dochter van der Lippe, die vermeld wordt in het jaar 1370. Volgens *Butkens* zou hy gestorven zyn in het jaar 1377; doch volgens een oude Kronyk, uitgegeven door Matthæus *Tom. I Anal. p.* 76, stierf hy op sint Huibertsdag, die invalt op den 3 November in het jaar 1384, en legt begraven te Breda onder een verheven tombe, op welke zyn beeldtenis, leggende tusschen twee zyner vrouwen, is uitgehouwen, welkers afbeelding bewaart is door Le Roy *in Notit. March. Antw. pag.* 454. Hy heeft by de eerste en laatste vrouwe kinderen nagelaten, en wel

By de eerste vrouwe:

1. *Jan van Polanen*, die volgt.
2. *Hendrik van der Lecke*, ridder, heer van Heeswyk, Dinter, hofmeester van hertog Jan van Brabandt in den jare 1424. Hy was te Dordrecht in 't jaar 1427, en eerst getrouwt met Joanna van Gystelles, uit Vlaandren, en naderhandt met Alyd, vrouwe van Stalle, Risete, Bodingen, weduwe van Morel van Rixensard. Hy leefde met zyne twede vrouwe in het jaar 1388 en 1397, en stierf in het jaar 1427, hebbende by zyne eerste vrouwe gewonnen twee dochteren:
   (1) *Jenne van der Lecke*, vrouwe van Dinter, Heeswyk, enz. stierf zonder kinderen, was getrouwt met Jan van Cuik, heere van Hoogstraten, ('t welk hy verkocht aan Frank van Borsselen) Brecht, Vorselaar, Sundert, enz. Hy stierf den 15 May des jaars . . . zy in het jaar 1454, en hadden gene kinderen.
   (2) *Alix*, of *Elschen van der Lecke*, die trouwde in den jare 1449 met Staats van Bousyes, heere van Vertaing, in Artois, Felvil, enz. en wan kinderen.
3. *Philips van der Lecke*, of *van Polanen*, wordt by *Van Leeuwen* en anderen gezegt geestelyk geweest te zyn: doch volgens

gens *Butkens* was by getrouwt met Maria van Dieft, eene dochter van Arnout van Dieft en van Maria van Stalle, vrouwe van Riviere.

4. *Willem van der Lecke*, was kanunnik te Luik.

5. *Dirk van der Lecke*, ridder, vermeld in het jaar 1409, brak zyn wapen met een blaauwe lambel met drie voeten. Hy trouwde eerst Gillisje van Kralingen, dochter van Ogier van Kralingen, heere van West-Yssemonde, die hem deze heerlykheit ten huwelyk gaf, welke hy dan by den leenheer ontfing in het jaar 1410. Hy trouwde andermaal met eene dochter van Willem Eftor. Hy liet na twee zonen en eene dochter, als:

(1) *Jan van der Lecke*, ridder, heer van Oud-Haarlem en Ysselmonde, welk laatste hy in 't jaar 1435 verkocht aan Hugo van Lannois. Hy was getrouwt eerst met Margareta van Lier, anders genoemt van Dorp; daar na met Alyd van Egmondt, eene dochter van Jan van Egmondt, heere van Zoetenmeer, en Johanna van Eemskerk, uit Zuid-Hollandt. Hy liet na:

(1) *Adriaan van der Lecke*.

(2) *Gillisje van der Lecke*, vrouw van Oud-Haarlem, die eerst trouwde met Floris van Kyfhoek, schildknaap, heer van Goudriaan, Kyfhoek, Henrik-Iden-ambacht, een zoon van Floris van Kyfhoek en Alyd van der Werve. Hy stierf in den jare 1472; na zyn doodt hertrouwde zy met Jan van Naaldwyk, ridder, heer van Bergambacht, een zoon van Adriaan van Naaldwyk, en Agnes van den Woude, welke leefde in den jare 1496. Hy stierf zonder kinderen, balling in Vrankryk, hebbende in Hollandt vele onlusten verwekt. Ten derde trouwde zy met Philips van Spanje, ridder, heer van Spangen, Vlienen, 's Gravenmoer, enz. een zoon van Engelbrecht van Spangen en Stephana van Alkemade, mede zonder kinderen.

(3) *Maria van der Lecke*, getrouwt met Willem, heer van Schagen, enz. natuurlyke zoon van hertog Albert van Beyeren en Maria van Bronkhorst.

(2) *Adriaan van der Lecke*.

(3) *Oda van der Lecke*, vrouwe van Goudriaan, Giessenburg, Giessendamme, Wyngaarden, Papendrecht, Hardinksveldt, Hofwegen, trouwt Arent van Gent, een zoon van Willem van Gent, heere van Merwyk, en van Christina van Oyen.

6. *Oda van Polanen*, trouwde eerst met Henrik, burggrave van Montfoort, een zoon van Zweder, burggraaf van Montfoort, en van Elizabeth van Kuilenborg; daar na met Gerrit van Heemstede, by Haarlem, ridder. Zy stierf in den jare 1375 voor haar vader, nalatende kinderen.

7. *Beatrix van Polanen*, trouwde in den jare 1356 met Henrik van Boutersem, een zoon van Henrik van Boutersem, en van Maria van Wesemale, die in het jaar 1376 heer van Bergen-op-Zoom geworden, en gestorven is in den jare 1394. Hun lieder dochter, *Oda van Boutersem*, trouwde met Floris van Borsselen, en wonnen:

Frank van Borsselen, grave van Oostervandt.

En hun zoon, *Henrik van Boutersem*, heer van Bergen, teelde maar eene dochter, die trouwde met den wettigen zoon van een bastaardt van hertog Jan van Brabandt, en hier van zyn gekomen de markgraven van *Bergen*.

8. *Maria van Polanen*, was getrouwt met Willem van Kronenburg, bastaardt van Willem den IV, graaf van Hollandt, die in 't jaar 1345 by Stavoren in den strydt sneuvelde. Hy leefde in 't jaar 1396, en liet kinderen na.

By de derde vrouwe:

9. *Otto van der Leck*, ridder, heer van Heel, by Bommel, van wien komen de graven van den Berg, of 's Heerenberg, deze volgen namaals.

JAN VAN POLANEN, oudste zoon van Jan, heer van Polanen, en van Oda van Hoorn, heer van Polanen, van der Leeke, en van Breda; bezat mede Bleskensgraaf en Brantwyk, en was zeer ryk in landen en inkomen. Hy schiftе en deelde met zyne vier broeders van het eerste bedde zyns vaders goederen den 6 September des jaars 1378. Hy trouwde eerst in het jaar 1354 met Maria, bastaard dochter van Jan den III, hertog van Brabandt, welke stierf zonder kinderen. Hy hertrouwde in het jaar 1384 met Odilia, dochter van graaf Jan van Salms in de Eitas, en van Philippota van Valkenburg, vrouwe van Sittert, Borne, Herpe, Ravestein, enz. Zie *Butkens Troph. de Brab. Tom. I, pag.* 449. Hy stierf den 11 Augusty des jaars 1394, en wierdt begraven te Breda onder een uitgehouwen tombe. Zy stierf in 't jaar 1428. Zie *Le Roy Not. March. Antw. pag.* 313, 449, 455, en *Matth. Anal. Tom. I, pag.* 78. Deze heer Jan heeft, behalven eene erfdochter, by zyne wettige huisvrouwe Odilia van Salms gewonnen, die aanstonts volgt, nog een bastaard zoon gehad, genoemt

Philips van Polanen, die in 't jaar 1405 baljuw van Zuid-Hollandt was, en 1406, of 1407, door last van den grave van Hollandt gevangen wierdt.

JANNE VAN POLANEN, vrouw van der Leck, den Berg, van Breda, van Oosterhout, van Rozendaal, en van Steenbergen, geboren den 10 January des jaars 1392, trouwde maar elf jaren oud zynde in 't jaar 1403 met Engelbert, grave van Nassauw, Vianden, enz. heer van Grimbergen, St. Vit, Doesborg, Bidekenbach, Comoit, enz. stadhouder van Jan, graaf van Nassauw, en van Margareta van der Mark. Hy stierf den 3 May des jaars 1442, begraven te Breda; zy stierf den 15 May des jaars 1445, en hadden kinderen, die het geslacht van Nassauw tot dezen tydt toe hebben voortgeplant, zynde deze Engelbrecht de vaderlyke grootvaders grootvader van Willem den eersten, prins van Orange, dievergrootvader van Willem den derden, koning van Engelandt, is geweest.

Volgen nu de nakomelingen van OTTO VAN POLANEN, jongste zoon van Jan van Polanen, en van Margareta van der Lippe, waar van komen de heeren van 's Heerenberg.

OTTO VAN POLANEN, of VAN DER LECKE, zoon van Jan, heer van Polanen, en van zyne derde vrouw Margareta van der Lippe, was heer van Heel by Bommel, trouwde Sophia, erfdochter van Frederik, heere van 's Heerenberg, in 't landt van Zutphen, en Bylandt, enz. Zy stierf in den jare 1412, hy in het jaar 1428, en hadt gewonnen

WILLEM VAN DER LECKE, heer van 's Heerenberg, Bylandt, Ulft, enz. verliet den toenaam en de wapenen zyner voorouders, en nam die van 's Heerenberg aan, gekwartileert met Polanen. Hy was geboren in het jaar 1404, trouwde met Machteld, dochter van Eberwyn, graaf van Benthem, en van Machteld, vrouwe van Steinfort. Hy stierf in het jaar 1465, zy in den jare 1445, en hadden zamen gewonnen

1. *Oswald, heer van 's Heerenberg*, die aanstonts volgt.
2. *Ludolf van 's Heerenberg*, heer van Hedel.
3. *Adam van 's Heerenberg*.
4. *Machteld van 's Heerenberg*, getrouwt met Nicolaas, zoon van den grave van Tecklenburg.
5. *Ottelina van 's Heerenberg*, kloosterjuffer te Wyk by Duurstede.
6. *Sophia van 's Heerenberg*, mede kloosterjuffer te Wyk by Duurstede.

OSWALD, HEER VAN 'S HEERENBERG, geboren den laatsten February des jaars 1442, wierdt in 't jaar 1486 (anderen zeggen 1471) van den keizer gemaakt eerste graaf van den Berg, was heer van Bylant en Ulft, kocht Wisch en Homoet, en trouwde Elizabeth, des graven dochter van Meurs; hy verliet het kwartier van Polanen, voerende alleen het wapen van 's Heerenberg, en stierf in 't jaar 1506, nalatende

1. *Willem*, die volgt.
2. *Frederik van den Berg*, heer van Heel, stierf zonder oir in 't jaar 1513.
3. *Anna van den Berg*, getrouwt met Jan van Meurs, graaf van Saarwerden, een zoon van Jakob van Meurs, graaf van Saarwerden en van Anastasia, gravin van Leiningen.
4. *Machteld van den Berg*, trouwde met Frederik van Bronkhorst, eerst Domkanunnik te Keulen, een zoon van Gysbert van Bronkhorst, heer van Borkelo, en van Agnes, gravin van Solms.
5. *Waldburg van den Berg*, trouwde in 't jaar 1495 met Hendrik, heer tot Wisch en Borkelo, een zoon van Johan van Wisch en van Margareta Catharina, gravinne van Bronkhorst. Zy bragt ten huwelyk de helft van Wisch, die haar vader gekocht hadt.
6. *Elizabeth van den Berg*, Religieuze te Keulen.

WILLEM, GRAAF VAN DEN BERG, zoon van Oswald, en van Elizabeth, des graven dochter van Meurs, heer van Bylant, Homoet, Ulft, Heel en Wisch, was getrouwt met Anna van Egmondt, vrouwe van Boxmeer, Harpe, Steffenswaarde, Spalbeek, enz. eene dochter van Willem van Egmondt, heere van Harpe, en van Margareta van Ryswyk, erfdochter van Boxmeer. Hy stierf in het jaar 1511, of, als anderen zeggen, 1513, en wierdt begraven te Heel. Hy liet na

OSWALD, GRAVE VAN DEN BERG, heer van Boxmeer, Homoet, Heel, Bylant, enz. geboren in het jaar 1508, was getrouwt met Elizabeth van Dort in Gelderlandt, weduwe zonder kinderen van Jan van der Horst, maarschalk van hertog Karel van Gelder, eene dochter van Seyno, heer van Dorth, en van Henrika van Asewein. Zy stierf in het jaar 1445, hy den 9 May des jaars 1546, en hadden te zamen gewonnen

1. *Willem, graaf van 's Heerenberg*, die aanstonds volgt.
2. *Oswalt van den Berg*.
3. *Frederik van den Berg*.
4. *Anna van den Berg*.

WILLEM, GRAAF VAN DEN BERG, heer van Bylandt, Homoet, Boxmeer, Harpe, Steffensweert, Ulft, Wiser, Wisch, Spalbeek, Heer, Vrundestein, enz. was onder de voornaamste edellieden, die in het jaar 1566 het vermaarde requeft aan de hertoginne van Parma overleverden. Hy trouwde in 't jaar 1556 met Maria van Nassauw, oudste eige zuster van Willem den eersten prins van Orange, een dochter van Jan, graaf van Nassauw, en van zyne twede vrouwe Juliana, gravin van Stolberg. In het jaar 1572 nam hy den koning van Spanje een groot gedeelte van Gelderlandt af, 't geen hy op de aannadering der vyandelyke krygsknechten weder op een schandelyke wyze verliet. In het jaar 1581 wierdt hy door de Staten aangestelt tot stadhouder van Gelderlandt, doch in

het jaar 1583 verliet hy trouwlooslyk de party der Staten, om zich by den koning van Spanje te voegen; waarom hy in bewaring gestelt, en naar Hollandt gevoert wierdt, daar hy wederom losgelaten is, na dat hy onder eede belooft hadde de Staten getrouw te zullen blyven. Doch hy heeft aanstonts tegen zyn eedt en gegeven woordt gehandelt, niet alleen zyne plaatsen en kasteelen den vyandt inruimende, maar ook zyne zonen, die in dienst der Staten waren, verlydende. Hy stierf in het jaar 1586, zy in 't jaar 1599, hebbende een groot getal kinderen ter wereldt gebragt, de welke volgen.

1. ***Herman, graaf van den Berg***, heer van Wesel, Homoet, Bylandt, Spalbeek, ridder van het Gulde Vlies, wegens den koning van Spanje stadhouder van Gelderlandt, geboren den 2 Augusty des jaars 1558. Hy was eertyds in dienst geweest der Staten, doch na den afval zyns vaders volgde hy zyn voorbeeldt. Hy trouwde Maria Mentia van Withem, marquisinne van Bergen-op-Zoom, gravinne van Walheim, vrouwe van Beersele, Perwys, Geel, Glimes, enz. een dochter van Jan van Withem, baron van Beersele, en van Margareta van Merode. Hy stierf haastelyk te Spaa den 11 Augusty des jaars 1611, en wierdt begraven te Braine-laleir in Henegouwen. Zyne vrouw, die naderhandt hertrouwde met Willem van Melun, prinsse van Espinois, doch heeft by haar tweden man geen kinderen gehad. Zy overleedt in 't jaar 1613, nalatende by den eersten eene erfdochter, genoemt

   Maria Elizabeth, marquizinne van Bergen, gravinne van 's Heerenberg, Walheim, vrouwe van Beersfele, Perwis, Glimes, Bylandt, Homoet, en andere heerlykheden, trouwde aan den zone van haren oom graaf Frederik, genoemt Albert.

2. ***Frederik, graaf van den Berg***, enz. volgt naderhandt.
3. ***Oswald, graaf van den Berg***, geboren den 16 Juny des jaars 1561, wierdt, zynde in dienst van den koning van Spanje, in den strydt te Boxum by Leeuwarden van zyn eigen volk by ongeval doorstoken den 27 January des jaars 1586.
4. ***Joos, graaf van den Berg***, geboren den 24 January des jaars 1565, stierf simpel.
5. ***Lodewyk, graaf van den Berg***, geboren in het jaar 1572, wordt in dienst des konings van Spanje, zynde binnen Steenwyk, doorschoten in den jare 1592, oud 19 jaren, ongehuwt.
6. ***Hendrik, graaf van den Berg***, heer van Steffenswaardt en Heel, geboren in het jaar 1573, heeft in het jaar 1611 getrouwt Margareta van Witthem, vrouwe van Bouterfem, zuster van de voornoemde marquizinne van Bergen, vrouwe van zyn oudsten broeder, en heeft gewonnen

   Willem Oswald, jong gestorven, en

   Maria Elizabeth, vrouwe van Boutershem, die na de doodt van hare nicht, Maria Elizabeth, marquizinne van Bergen-op-Zoom, wierdt marquizin van Bergen-op-Zoom, enz. Zy was getrouwt met Eitel Frederik, vorst van Hohenzollern te Hechingen, een zoon van Jan George, vorst van Hohenzollern, en Francisca Rhyngravin. Hy stierf in het jaar 1661, kinderen nalatende.

7. ***Adam, graaf van den Berg***, geboren in het jaar 1575, stierf jongman aan de pest te Groningen.
8. ***Adolf, graaf van den Berg***, geboren in het jaar 1576, was heer van Homoet en Heel, kapitein van een kompagnie paarden in dienst des konings, stierf jongman in den jare 1609.
9. ***Maria, gravin van den Berg***, geboren in het jaar 1560, ten huwelyk belooft aan Jan, koning van Zweden, stierf ongetrouwt.
10. ***Willemina, gravin van den Berg***, geboren den 7 July des jaars 1562, verdronk in den Yssel by Ulft, ongetrouwt zynde.
11. ***Elizabeth, gravin van den Berg***, geboren in 't jaar 1563, stierf jong.
12. ***Magdalena, gravin van den Berg***, geboren den 1 Augusty des jaars 1577, stierf in 't jaar 1579.
13. ***Catharina, gravin van den Berg***, geboren in het jaar 1578, trouwde met Floris van Pallandt, grave van Kulenburg, baron van Pallandt, en Withem, heer van Weerde, Leede, Lynden, Wildenberg, Kinsweiler, Engelstorf, Matterick en Frenten, erfmaarschalk van Gelderlandt, een zoon van Floris, baron van Pallandt, enz. en van Philippota Sidonia, gravinne van Manderscheit-Geroldstein. Hy stierf in 't jaar 1639 zonder kinderen.
14. ***Anna, gravin van den Berg***, geboren in het jaar 1579, woonde by haar broeder Hendrik ongetrouwt.
15. ***Juliana, gravin van den Berg***, geboren in 't jaar 1580, en met hare zuster in den Yssel by 't slot te Ulft verdronken, ongetrouwt.
16. ***Elizabeth, gravin van den Berg***, geboren in 't jaar 1581, abdisse van Elsen en Frekenhorst in Westphalen, stierf in 't jaar 1614.
17. ***Carlyne, gravin van den Berg***, geboren in 't jaar 1582, woonde mede by haar broeder Hendrik op Stevenswaardt, by Roermonde.

FREDERIK, GRAVE VAN DEN BERG, heer van Dixmuyden, Boxmeer, Harpe, ridder van de orde van het Gulde Vlies, stadhouder van Artois, naderhandt van Spaansch Gelderlandt, was een zoon van Willem, grave van den Berg, en van Maria, gravin van Nassauw, was geboren den 18 Augusty des jaars 1559. Hy trouwde Françoise van Ravenel, erfdochter van Eustatius van Rentigny, staatjuffrouw by de aartshertoginne, en stierf den 3 September des jaars 1618, hebbende gewonnen:

   Albert, graaf van den Berg, die eerst trouwde in het jaar 1625 met Maria Elizabeth, marquizinne van Bergen-op-Zoom, en gravinne van 's Heerenberg en Walheim, een eenige erfdochter van zyn oom Herman, graaf van den Berg, en van Maria Mentia van Withem, marquizinne van Bergen-op-Zoom, enz. welke in het jaar 1633 zonder kinderen overleedt. Na hare doodt trouwde hy met Magdalena, eene dochter van Claudius Francilus van Cusance, grave van Champlite, en stierf in het jaar 1669. Hy hadt gewonnen

By deze twede vrouwe:

(1) ***Oswald, graaf van den Berg***, Walhaim, Champlite, vryheer van Bylandt, Wisch, Perruner, heer van Dixmuiden, erfkamerling des hertogdoms Gelre en graafschaps Zutphen. Hy trouwde in het jaar 1687 Maria Leopoldina Catharina, eene dochter van Johan graaf van Oost-Vrieslandt Rietberg, en van Anna Catharina, gravinne van Reifferscheid.

(2) ***Maria Clara, gravin van den Berg***, getrouwt met Maximiliaan, vorst van Hohenzollern Sigmaringen, een zoon van Meinard en van Anna Maria, gravin van Törring. Hy was geboren den 2 January 1636, gestorven den 13 Augusty des jaars 1689.

Het wapen van *Wassenaar* zyn drie wassende manen van zilver op een rood veldt, gekwartileert met een gulde baar op een blaauw veldt, het welk het wapen was der oude burggraven van Leiden; dat van *Polanen* waren drie wassende manen van sabel, of zwart; *op een veldt van zilver*; dat van *Groeneveldt* drie wassende manen van zilver op een veldt van sinopel, of groen, en dat van *Duvenvoerde* drie wassende zwarte manen op een veldt van goudt. *Gerardus Noviomagus* (of Gerard van Nymegen) spreekt daar van aldus: *Lunata Wassenariorum insignia circa maritima in Batavis principem eis locum obtinuisse indicant*; dat is: „De gemaande wapenen van „die van Wassenaar betuigen, dat zy omtrent zeezaken in „Hollandt de eerste en voornaamste zyn geweest.

WIELE, (VANDER) een vermaard Hollandsch geslacht, wiens oorspronk men moet afleiden van

RUTGERT VANDER WIELE, Jans zone, knape, een jonger zoon uit den huize der oude heeren van *Altena*, die hunnen oorspronk nemen van de graven van *Teisterbandt*. Hy was in 't jaar 1382 rechter te Opalme, als te zien is uit een brief, bezegelt met des *zelfs zegel en wapen*, zynde twee salmen ruggelings tegen malkander. *Zie S. van Leeuwen Batavia illustr. fol.* 1169. Hy was getrouwt met Maria van Bronkhorst, en wan by de zelve een zoon, genoemt

ADRIAAN VANDER WIELE, die ten wyve hadt Cornelia van Roon, en by de zelve wan een zoon, en eene dochter, namentlyk:

Jakob vander Wiele, die volgt; en

Elizabeth vander Wiele, zonder nakomelingen.

JAKOB VANDER WIELE, zoon van Adriaan vander Wiele en van Cornelia van Roon, was Raadt in den Leenhove van Hollandt, en getrouwt met Anna vander Duyn, by welke hy wan:

1. *Dirk vander Wiele*, zonder oir gestorven.
2. *Adriaan vander Wiele*, volgt.
3. *Thomas vander Wiele*, zonder kinderen.
4. *Catharina vander Wiele.*
5. *Josina vander Wiele*, beide zonder oir.

ADRIAAN VANDER WIELE, zoon van Jakob vander Wiele, en van Anna vander Duyn, geboren in 't jaar 1438, stierf in 't jaar 1486, hadde ten wyve Everharda van Poelenburg, Paulus dochter, en hebben te zamen gewonnen:

1. *Helwich vander Wiele.*
2. *Jakob vander Wiele.*
3. *Pauwels vander Wiele.*
4. *Adriana vander Wiele.*

En de voornoemde Adriaan vander Wiele gestorven zynde, nam zyne weduwe voor de twede maal ten huwelyk Johan Stalpert, rekenmeester van de graaflykheits rekenkamer in Hollandt, de welke, alzo hy geen kinderen by zyne huisvrouwe teelde, heeft hy de zelve in 't jaar 1495 geinstitueert tot universele erfgenaam van alle zyne goederen, onder conditie, dat hare voorkinderen, geprocreëert by Adriaan vander Wiele, den naam en 't wapen van *Stalpert* zouden aannemen, niet anders dan of zy zyne wettige nakomelingen waren geweest, waar in de voorschreve Everarda van Poelenburg zeer ligtelyk heeft bewilligt, alzo deze Stalpert een edelman was van conditie, door jonger zonen voortgekomen uit de oude graven van Bloia, welker wapen hy voerde met een breuk van een afgesneden blaauw fautoir in 't hoofdt van 't schildt, en boven dien van grote middelen, die vele landeryen en leengoederen bezat; waarom hy dan de laatste van dien naam zynde, niet gaarne zag dat de zelve vervremden, en zyn naam en wapen versterven, en te niet gaan zoude. Om dan des te

beter

beter tot zyn oogmerk te geraken, heeft hy van keizer Maximiliaan verzocht, dat hy de zelve leen- en andere goederen mogt vermaken aan den gene, die 't hem believen zoude, het welk hy goedertierentlyk verkregen heeft, onder zodanige conditien, als in den inhout van zekeren bezegelden brief vervat zyn; deze Everarda van Poelenburg stierf in 't jaar 1525, en vermits alle hare kinderen zonder oir gestorven waren, uitgezondert haren zoon Jakob vander Wiele, zo heeft die alleen den naam en 't wapen van *Stalpert* aangenomen, wordende dien volgende genoemt

JAKOB STALPERT VANDER WIELE; hy was geboren in 't jaar 1465, was hoogheemraadt van Delflandt, en baljuw van 's Gravenhage, volgens commissie gegeven te Brussel den 3 Maart des jaars 1533. Hy wordt vermeld nevens Gerrit van Alkemade, Willem Oem, ridder, Daniel van Arkel, en meer andere, onder de edele en welgeboorne van Rhynlandt in de jaren 1530 en 1532, hadt ten wyve Maria van Arkel van Montfoort, die voor hem overleden zynde, in den Hage in de Kloosterkerk begraven is geworden, alwaar hy gestorven zynde den 7 October des jaars 1537 mede in 't volle harnasch ter aarde is gebragt. Men vindt van hem vele brieven gezegelt, nevens verschelde voorname edelen van Hollandt, met des zelfs wapen in rood wasch; zy lieten te zamen na

1. *Jan Stalpert vander Wiele*, was priester en kanunnik op 't hof in den Hage.
2. *Adriaan Stalpert vander Wiele*, volgt.
3. *Maria Stalpert vander Wiele*, was geprofessyde nonne in den Hage, en overste in den konvente van Bethlehem of proosdye aldaar.
4. *Jakob Stalpert vander Wiele*, was Raadt en Procureur generaal van den Groten Raadt te Mechelen, hadt ten wyve Anna van Crabbenmorsch, en wan
   (1) *Maria Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Jacques Gramey, ontfanger van de Staten van Hollandt, en wan zes kinderen.
   (2) *Jacobina Stalpert vander Wiele*, trouwde Thomas Gramey, Jakobs broeder voornoemt, en wan zes kinderen.
5. *Frans Stalpert vander Wiele*, hadt ten wyve Catharina Coebel; hy was rentmeester van de Wildernisse, en men vindt deszelfs commissie, gegeven te Brussel den 15 Maart des jaars 1536, in 't ruige blaauwe Register, in des graaflykheits rekenkamer *fol.* 266. Hy wan
   (1) *François Stalpert vander Wiele*, hadt ten wyve N. Carondelet tot Dole in Burgundië, in de Parochie van Polegem, wiens vader was president in den geheimen Raadt, en aartsbisschop van Palermo in Sicilië.
   (2) *Nicolaas Stalpert vander Wiele*, die ten wyve hadt Elizabeth Ruygrok vander Werve, en wan een zoon,
      Elias François Stalpert vander Wiele, welke ongetrouwt stierf; en ten tweden een dochter,
      Catharina Stalpert vander Wiele, die trouwde Job van Teilingen, en wan kinderen.
   (3) *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde Jakob Snoeckart, heere van den Binkhorst, eerst auditeur, en daar na rekenmeester van Hollandt.
6. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, volgt daar na.
7. *Augustyn Stalpert vander Wiele*, volgt nog verder.
8. *Anna Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Willem vander Meer, Raadt en Procureur generaal van den Hove van Hollandt, welke naliet
   (1) *Pieter vander Meer*, eerst Raadsheer, en daar na Pensionaris van Delft, hadt ten wyve Maria vander Goes, dochter van Adriaan vander Goes, advokaat van Hollandt en West-Vrieslandt, en van Anna van Schagen, Laurens dochter, en hadde kinderen.
   (2) *Willem vander Meer*, Pensionaris der stadt Schiedam, hadt ten wyve Geertruid vander Aa.
9. *Geertruid Stalpert vander Wiele*, hadt eerst getrouwt Jakob Peters van Gent, naderhandt Jan van den Brande, edelman van Cortryk.
10. *Agata Stalpert vander Wiele*, trouwde Marten Bol, en wan een zoon, genoemt
   Jakob Bol, ontfanger van de Staten van Hollandt, die ten wyve hadt Catharina de Jonge, dochter van Jan de Jonge, griffier van den Hove van Hollandt, en van Anna van Heemskerk van Bekestein, Jans dochter; zy stierf in 't jaar 1579.

ADRIAAN STALPERT VANDER WIELE, zoon van Jakob Stalpert vander Wiele, en van Maria van Arkel van Montfoort, was ambachtsheer van Ruyven, heer van Rosenburg, Raadt en rentmeester generaal van zyn keizerlyke Majesteit over Kennemerlandt en West-Vrieslandt, volgens commissie gegeven te Mechelen den 3 December des jaars 1523, als mede volgens zekere bezegelde brief van keizer Karel de V van den 19 May des jaars 1537, waar by hy gecommitteert wordt om op te nemen de rekeninge van onkosten, by die van Haarlem en de omleggende dorpen gedaan, om 't landt te beschermen op de Zuiderzee tegen den vorst van Gelre; hy was daarenboven ontfanger over de geestelyke contributien van Utrecht, Amstellandt, en Vrieslandt, als blykt by zyn bezegelde commissie van den 13 February des jaars 1533, ook hoogheemraadt van Rhynlandt, en bewaarder van 't bosch buiten Haarlem, volgens commissie gegeven in de stadt van Mechelen den 7 October des jaars 1524, nog boven dien Raadt en meester van de rekeningen van de graaflykheits domeinen van Hollandt, volgens commissie van keizer Karel en koning Philips zyn zoon. Hy kocht in 't jaar 1534 de hofstede van Rosenburg, met een en zeventig morgen lands, mitsgaders de tienden daar by, van Mr. François de Waal, voor 4660 guldens, en wierden honderd jaren daar na, te weten in 't jaar 1635, de korentienden alleen tot hoger prys verkocht. Hy stierf den 12 February des jaars 1557, wierdt begraven in den Hage in de Preekheeren kerk, uitwyzens twee Francyne bezegelde brieven van de voornoemde Conventualen wegens zyne sepulture aldaar, by den uitgang van 't koor, de eene in dato den 2 Maart des jaars 1557, en de andere van den 18 Juny des jaars 1558. Hy hadt ten wyve gehad Eva van Myerop, dochter van Mr. Vincent van Myerop, Kornelis zoon, toegenaamt den Groten Vincent, ridder, heere van de Ketel, Spalant, Cabauw, Spieringhouk, Dortsmonde, en in Ruyven, eerste rekenmeester van Hollandt, en daar na thesaurier generaal over alle de Nederlanden, onder keizer Karel de V, en van Maria Ruysch, vrouw van Cabauw, en wan

1. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, stierf ongetrouwt.
2. *Jan Stalpert vander Wiele*, hadt ten wyve Elizabeth van Lambroek, en wan
   (1) *Digna Stalpert vander Wiele*, getrouwt aan Hugo Doens, Pieters zoon.
   (2) *Catharina Stalpert vander Wiele*, zonder kinderen.
   (3) *Hester Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Jan vander Linden, kapitein, en wan een dochter, die den naam van Lambroek en 't wapen van Stalpert voerde; zy trouwde aan Willem Dimmer, rentmeester over de baronnye van Yselstein, en wan
      (1) *Kornelis Dimmer*, getrouwt met Anna van Noordingen.
      (2) *Jan Dimmer*, getrouwt met N. de Vries, by 't overlyden van haar broeder vrouw van Meliskerke.
      (3) *Philips Dimmer*, priester, overleden te Yselstein.
      (4) *Sophia Dimmer*, hadt eerst ten man Egidius de Vries, heer van Meliskerke, Molenbais, stierf zonder kinderen na te laten: naderhandt Floris van Arkel, en wan daar by twee dochters, te weten
         Maria Izabella, getrouwt aan den heere van Beekerke, en
         Anna, getrouwt aan den heere van Audengie in Henegouwen.
   (4) *Eva Stalpert vander Wiele.*
   (5) *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde Casper Wyntjes, en wan
      Anna Wyntjes, die eerst ten man hadt Floris Otter, en naderhandt Bucho van Schroyestein, Joosten zoon.
3. *Otto Stalpert vander Wiele*, stierf ongetrouwt.
4. *Vincent Stalpert vander Wiele*, volgt.
5. *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde Rutgert van Ylem, en wan
   Adriaan van Ylem, heere van de Ketel, Rosenburg, en Spalant, die ten wyve hadt Margareta van Olemen, welke als testamentaire voogdesse van hare kinderen het huis te Rosenburg, met alle de landeryen daar toe behorende, in den jare 1634 aan Mr. Pieter de Wit verkocht heeft.
6. *Kornelia Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Gerrit de Wit, baljuw van Noordwyk, en wan
   (1) *Kornelis de Wit*, welke drie zonen naliet.
   (2) *Maria de Wit*, zonder oir.
   (3) *Françoise de Wit*, trouwde François de Viry, houtvester van Hollandt, en wan vier zonen.

VINCENT STALPERT VANDER WIELE, zoon van Adriaan Stalpert vander Wiele, en van Eva van Myerop, hadt ten wyve Catharina Vanlaux; hy stierf den 15 April des jaars 1577, en liet na

1. *Maria Stalpert vander Wiele.*
2. *Vincent Stalpert vander Wiele*, trouwde Margareta de Praat, waar van geen mansoir is overgebleven.
3. *Eva Stalpert vander Wiele*, overleden zonder kinderen.
4. *Adriaan Stalpert vander Wiele*, trouwde Catharina van Warmont, en liet na vier dochters, alle ongetrouwt, en vyf zonen, als:
   (1) *Adriaan Stalpert vander Wiele*, stierf jongman.
   (2) *Vincent Stalpert vander Wiele*, trouwde Johanna van Weede tot Utrecht.
   (3) *Nicolaas Stalpert vander Wiele*, stierf ongetrouwt.
   (4) *Pieter Stalpert vander Wiele*, van welke alleen twee dochters gekomen zyn, beide geproffesside Religieuzen.
   (5) *Jakob Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt overleden.
5. *Jakob Stalpert vander Wiele*, van wien geen mannelyk oir is overgebleven, doch hadt een zoon gehad, genoemt
   Vincent Stalpert vander Wiele, geboren den 1 May des jaars 1601. Deze was priester in de orde der Karmeliten, en is in 't jaar 1631 geworden prioor van de Conventualen te Loven, en daar na Provinciaal van die orde, en is in 't jaar 1655 in November te Leiden overleden, en te Katwyk op den Rhyn begraven.

6. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, die maar eene dochter heeft nagelaten.

KORNELIS STALPERT VANDER WIELE, twede zoon van Jakob Stalpert vander Wiele, en van Maria van Arkel van Montfoort, was Raadt en rentmeester generaal van 's konings domeinen over Kennemerlandt en West-Vrieslandt, en ontfanger van de Wildernisse in Noord-Hollandt, volgens commissie, te zien in 't ruige blaauwe register ter kamer van de graaflykheit, *fol.* 299, en gegeven te Brussel den 20 Maart des jaars 1537, ook hoogheemraadt van Rhynlandt, volgens commissie van den 22 May des jaars 1559. Hy hadt getrouwt Josina de Jonge, dochter van Jan de Jonge, en van Anna van Heemskerk van Bekestein, en liet by de zelve na:

1. *Helbert Stalpert vander Wiele*, rentmeester generaal van Kennemerlandt, en hoogheemraadt van Rhynlandt, volgens commissie gegeven te Antwerpen den 6 February des jaars 1570, hadt ten wyve Catharina van Wamele, stierf in 't jaar 1616, en liet na:
   (1) *Kornelis Stalpert vander Wiele*, stierf in 't jaar 1618, zonder oir.
   (2) *Anna Stalpert vander Wiele*, trouwde Kornelis de Nobelaar, en wan
   Justus de Nobelaar, heere van Burst en in Grysoort, en
   Kornelis de Nobelaar, heer van Cabauw.
   (3) *Maria Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven.
2. *Jakob Stalpert vander Wiele*, stierf in 't jaar 1594 ongetrouwt, nalatende een natuurlyken zoon en dochter.
3. *Jan Stalpert vander Wiele*, volgt.
4. *Nicolaas Stalpert vander Wiele* rentmeester van de Universiteit te Leiden, trouwde eerst N. van Leuven; en ten tweeden maal Maria vander Does, en liet na
   (1) *Johanna Stalpert vander Wiele*, getrouwt met Pieter Piermans, secretaris van de kancelary van Brabandt te Brussel.
   (2) *Maria Stalpert vander Wiele*, nonne in 't klooster van de Annuntiatien te Brussel.
   (3) *Kornelis Stalpert vander Wiele.*
   (4) *Reinier Stalpert vander Wiele*
5. *Dirk Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1594.
6. *Anna Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Frans Hals.
7. *Adriana Stalpert vander Wiele*, hadt ten man Dirk van Voorhout, zoon van Hendrik van Voorhout, hoogheemraadt van Schielandt, en van Beatrix van Souburg; hy was drossaardt van Zevenbergen, en hebben onder anderen gewonnen
   Hendrik van Voorhout, heer van Zevenhuizen en Wildeveenen.
8. *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde Hendrik van Duivelandt, gezegt vander Stryp, Simons zoon, zonder oir.

JAN STALPERT VANDER WIELE, zoon van Kornelis Stalpert vander Wiele, en van Josina de Jonge, heeft met zyne nakomelingen den naam van Stalpert verlaten, blyvende voeren des zelfs wapen. Hy was ambachtsheer in Grysoort, trouwde Elizabeth Ruygrok vande Werve, dochter van Jan Ruygrok vande Werve, en van Catharina Jongelings; zy was weduwe van Nicolaas Stalpert vander Wiele, hier voren gemeld; hy stierf in 't jaar 1625, en zy 1593, leggen beide begraven in de kapelle van Ruygrok vande Werve in St. Jakobs kerk in den Hage, gefondeert by wylen Jan Ruygrok vande Werve, ridder, heer vande Werve, raadt van hertog Philips van Burgundië, in 't jaar 1440. Zy hebben gewonnen:

1. *Jakob vander Wiele*, volgt.
2. *Jan vander Wiele*, was drie malen in Italië, en in 't wederkeeren stierf hy ongehuwt te Keulen, oud omtrent 33 jaren, den 19 January des jaars 1616, en is aldaar begraven in de Minnebroeders kerk, onder een zark, met zyn wapen en acht kwartieren daar op uitgehouwen, namentlyk:

Van 's vaders wegen.

STALPERT VANDER WIELE.
DE JONGE.
ARKEL VAN MONTFOORT.
HEEMSKERK VAN BEECKESTEYN.

En van moeders zyde:

RUYGROK VANDE WERVE.
JONGELINGS.
VAN DOORN VAN SONSBEEK.
GRAMAY.

JAKOB VANDER WIELE, zoon van Jan vander Wiele, en van Elizabeth Ruygrok vande Werve, was heer van de Werve, en ambachtsheer in Grysoort, trouwde Adriana Hanneman, dochter van Pieter Hanneman, griffier van den hove, en meesterknaap van de houtvesterye van Hollandt, en van Adriana van Kerkwerve uit Zeelandt. Hy stierf in 't jaar 1642, oud 61 jaren, zy in 't jaar 1665, oud 85 jaren, leggende begraven in de voorsz. kapel van Jan Ruygrok vande Werve, en hebben nagelaten:

1. *Willem vander Wiele*, volgt.
2. *Elizabeth vander Wiele* trouwde Johan Poppe, zoon van Jakob Poppe, burgermeester te Amsterdam, en van Livina Wuytiers, en hebben gewonnen:
   (1) *Jakob Poppe*, getrouwt met Catharina Cromhout.
   (2) *Livina Poppe.*
   (3) *Elizabeth Poppe.*
   (4) *Jan Poppe.*
   (5) *Govert Poppe.*
   (6) *Dirk Poppe.*
   (7) *Adriana Poppe.*
3. *Johanna vander Wiele*, trouwde Huibert vander Meer, en wan
   (1) *Jakob vander Meer*, heer van Alphen en Rietveldt, trouwde Maria van Soelen.
   (2) *Huibert vander Meer*, heer van Heythuizen.
   (3) *Maria vander Meer*, trouwde aan Johan de Chourses, heer van Bauregart.
4. *Anna vander Wiele*, trouwde Ysbrand van Ravesway, heer van der Hegge, en wan
   (1) *Gysbert van Ravesway*, heer vander Hegge.
   (2) *Jakob van Ravesway*, priester in de orde der Jesuiten.
   (3) *Adriaan van Ravesway.*
   (4) *Pieter van Ravesway.*
   (5) *Emmerentia van Ravesway.*
   (6) *Arnout van Ravesway.*
   (7) *Adriana van Ravesway*, trouwde Hendrik vande Werve, heer van Westkerke.
   (8) *Johanna Barbara van Ravesway.*
   (9) *Harman van Ravesway.*

WILLEM VANDER WIELE, zoon van Jakob vander Wiele, en van Adriana Hanneman, was heer vande Werve en Nieuwerkerke, en hoogheemraadt van Delflandt; trouwde Elizabeth Poppe, dochter van den voornoemden Jakob Poppe, burgermeester te Amsterdam, en van Livina Wuytiers. Hy stierf op 't huis te Werve te Ryswyk in 't jaar 1654, en legt aldaar begraven in zyn kapel, ook gefondeert by Jan Ruygrok, heer vande Werve, in 't jaar 1440; zy stierf in 't jaar 1645, en hebben nagelaten

1. *Maria vander Wiele*, vrouwe vande Werve, trouwde Govert Wuytiers, zoon van Dirk Wuytiers, en van Catharina de Wale, Jans dochter, en hebben gewonnen:
   (1) *Elizabeth Wuytiers*, ten man hebbende Dirk Cromhout.
   (2) *Dirk Wuytiers*, heere vande Werve, getrouwt aan Johanna Lambertina d'Overschie.
   (3) *Catharina Wuytiers*, trouwde Jakob Cromhout.
   (4) *Adriana Wuytiers*, trouwde Adriaan de Wale.
2. *Elizabeth vander Wiele*, trouwde Jan Helman, ridder, baron van Willebrouk, heer van Ruysbrouk, en wan een zoon
   Johan Petrus Helman, heer te Ruysbrouk, die ten wyve heeft Maria Claris, zuster van den grave van Clermont te Brussel.
3. *Jakob vander Wiele*, trouwde Bartholomeus Cromhout, en hebben gewonnen
   Hendrik, en
   Jakob Cromhout.

AUGUSTYN STALPERT VANDER WIELE, jongste zoon van Jakob Stalpert vander Wiele, en van Maria van Arkel van Montfoort, was in 't jaar 1552 regent van het Sakraments Gildehuis in den Hage. Hy trouwde in 't jaar 1538 Odilia de Bye, dochter van Jakob de Bye, en Kornelia Aars vander Hoog te Delft, waar by hy wan:

1. *Jan Stalpert vander Wiele*, volgt.
2. Mr. *Jakob Stalpert vander Wiele*, volgt later.
3. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, volgt nog verder.
4. *Evert Stalpert vander Wiele*, volgt na hem.
5. *Magdalena Stalpert vander Wiele*, trouwde Jan de Clerk, waar by zy een dochter wan:
   Magdalena de Clerk, getrouwt met Corstiaan van Hooglande, en liet na:
   1. *Evert van Hooglande.*
   2. *Pieter van Hooglande.*

JAN STALPERT VANDER WIELE, oudste zoon van Augustyn Stalpert vander Wiele, en van Odilia de Bye, was in 't jaar 1569 regent van het Sakraments Gildehuis in den Hage, trouwde Sybilla Paauw, dochter van Mr. Jan Paauw, en van N. Tuyl uit Gelderlandt, en wan:

1. Mr. *Augustyn Stalpert vander Wiele.*
2. Mr. *Jakob Stalpert vander Wiele*, getrouwt met Emerentia Zwart, en wan:
   (1) *Geertruid Stalpert vander Wiele.*
   (2) *Kornelis Stalpert vander Wiele.*
   (3) *Emmerentia Stalpert vander Wiele.*
3. *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde jonkheer Jan van den Brande te Cortryk, en wan:
   (1) *Sybilla Theodora van den Brande.*
   (2) *Simona Catharina van den Brande.*
   (3) *Jacquelina Magdalena van den Brande.*
   (4) *Simon Pieter van den Brande*, die trouwde Catharina van Hass.
   (5) *Johanna Baptista van den Brande*, trouwde Dr. N. Hullens.
   (6) *Aarnout Diderik van den Brande.*
   (7) *Justus Constantinus van den Brande.*
4. *Odilia Stalpert vander Wiele*, trouwde Hermes Neyts, en wan:
   (1) *Odilia Neyts.*
   (2) *Hermes Neyts.*

Mr. JAKOB STALPERT VANDER WIELE, twede zoon van Augustyn Stalpert vander Wiele, en van Odilia de Bye, was advokaat voor den hove van Hollandt, in 't jaar 1580 rentmeester van St. Nicolaas Gasthuis, en in 't jaar 1581 van het Sakraments Gildehuis in den Hage; trouwde Maria Paauw, Jans dochter, en zuster van de voornoemde Sybilla Paauw, en wan:

1. *Au-*

1. *Augustyn Stalpert vander Wiele.*
2. Mr. *Jan Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1579, en 19 jaren oud zynde advokaat in den Hage, wierdt daar na wereldsch priester en Doctor in de Godgeleerdheit, stierf pastoor te Delft in 't jaar 1630, en is aldaar begraven.
3. *Odilia Stalpert vander Wiele*, trouwde Mr. Joost Dedel, was in 't jaar 1607 rentmeester van St. Nicolaas Gasthuis en van het Sakraments Gildehuis, in 't jaar 1608 van het Leprozenhuis, en in 't jaar 16 . . Schepen in 's Gravenhage; stierf in 't jaar 1655, en wan
   (1) *Jakob Dedel*, geboren den 13 January des jaars 1604, trouwde Elizabeth Paauw, en wan
      A. *Maria Dedel.*
      B. *Geertruid Dedel*, abdisse te Aken.
      C. *Johanna Dedel*, getrouwt met Jakob Huet.
      D. *Kornelis Dedel*, trouwde Nicolaas Splinter, burgermeester in den Hage.
      E. Mr. *Adriaan Dedel*, trouwde Christina Ravestein, en wan
         a. *Jakob Dedel*, ontfanger te Doornik, trouwde Maria Theresia de Calone de Merchen.
         b. *Elizabeth Dedel.*
         c. *Pieter Elias Dedel*, was krygskommissaris der troepen van den Staat te Belaguer in Cataloniē, en stierf aldaar in 't jaar 1709.
         d. *Kornelis Dedel*, kanunnik van de Kollegiale kerk te Dieft.
   (2) *Maria Dedel*, getrouwt met Vincent van Ylim.
   (3) *Yda Dedel*, geestelyke dochter.
   (4) *Cecilia Dedel*, geestelyke dochter, gestorven in 't jaar 1690.
   (5) *Jan Dedel*, M. Dr. trouwde Elizabeth van Ring, en wan
      A. *Maria Margareta Dedel*, trouwde Kornelis van Persyn van Ouwendyk te Delft, en wan
         a. *Isabella Catharina van Persyn van Ouwendyk*, trouwde N. Bulk, te Schoonhoven.
         b. *Maria Jakoba van Persyn van Ouwendyk*, touwde Kornelis Wittert, heere van Valkenburg te Rotterdam.
         c. *Willem van Persyn van Ouwendyk.*
      B. *Sasbout Dedel*, vaandrig, ongetrouwt gestorven.
   (6) Mr. *Kornelis Dedel*, trouwde Anna van Denthel, en wan
      A. *Maria Dedel*, getrouwt met Pieter Karreman, en liet na:
         a. *Kornelia Karreman*, nonne by de Predikheeren te Antwerpen.
      B. Mr. *Pieter Dedel*, stierf ongetrouwt.
      C. *Gothofredus Justus Dedel*, kapitein in keizerlyken dienst, stierf voor Offen.
      D. *Odilia Justina Dedel*, trouwde Paulus Pottey, en liet een dochter na.
      E. *Catharina Dedel*, trouwde Jan van Ophuyzen, en liet een zoon na, die geestelyk gestorven is.
4. *Jakob Stalpert vander Wiele*, trouwde Kornelia Piek uit Gelderlandt, en wan:
   (1) *Jakob Stalpert vander Wiele*, priester te Sluypwyk, daar na te Bon en te Keulen.
   (2) *Hester Stalpert vander Wiele*, geestelyke dochter, te Keulen gestorven.

KORNELIS STALPERT VANDER WIELE, derde zoon van Augustyn Stalpert vander Wiele, en Odilia de Bye, trouwde in 't jaar 1578 Kornelia Wollebrants, dochter van Mr. Pieter Wollebrants, kanunnik op 't hof in den Hage, en van Maria Wouters. Hy stierf in 't jaar 1600, zy in 't jaar 1613, en hebben te zamen geteelt:
1. Mr. *Augustyn Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1609.
2. *Odilia Stalpert vander Wiele*, trouwde N. van Hemert te Utrecht.
3. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, stierf 9 jaren oud zynde.
4. *Pieter Stalpert vander Wiele*, zal volgen.
5. *Paulus Stalpert vander Wiele*, zynde een tweeling met zyn broeder Pieter, overleedt een half jaar oud zynde in 't jaar 1597.

PIETER STALPERT VANDER WIELE, zoon van Kornelis Stalpert vander Wiele, en van Kornelia Wollebrants, geboren in 't jaar 1597, was in 't jaar 1641 regent van het Sakraments Gildehuis, ontfanger van de societeit, en burgermeester van 's Gravenhage; trouwde den 2 December des jaars 1617 Maria Liebert, dochter van Adriaan Jansz. van Liebert, en van Catharina Kornelia van Brederode. Hy stierf in 't jaar 1659, zy in 't jaar 1673, en hebben geteelt twaalf kinderen.
1. *Maria Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1618, trouwde Dirk Verburg, commis van den Raadt van State, en wan:
   (1) *Kornelis Verburg*, trouwde Maria van Riebeek in Indië, en wan:
      A. *Dirk Verburg*, ongetrouwt gestorven.
   (2) *Nicolaas Verburg*, trouwde Susanna van Dalen, en wan:
      A. *Dirk Verburg*, stierf ongetrouwt.
      B. *Anna Verburg.*
   (3) *Kornelia Verburg*, getrouwt met Lucas Hooft, en teelde:
      A. *Maria Hooft*, stierf ongetrouwt.
      B. *Agneta Hooft.*
   (4) *Maria Verburg*, stierf ongetrouwt.
2. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, volgt.
3. *Catharina Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1622, trouwde Jakob Bosch, secretaris van de weeskamer in den Hage, en wan:
   (1) *Arent Bosch*, M. Dr. in den Hage, trouwde Kornelia Maas, en wan:
      A. *Jakob Bosch.*
      B. *Catharina Bosch.*
   (2) Mr. *Albrecht Bosch*, advokaat fiskaal van de gemene lands middelen in het Zuider kwartier, leenman van den leenhove van Hollandt; getrouwt eerst met N. N. ten tweden maal met Bastina vander Esch. Hy stierf in 't jaar 1729, en hadt geteelt

Uit het eerste huwelyk:

      A. *Anna Jacoba Bosch*, getrouwt met Mr. Pieter van Leeuwen, advokaat voor den hove van Hollandt.
      B. *Catharina Bosch*, getrouwt met N. Cockmus.

Uit het twede huwelyk:

      C. Mr. *Jakob Willem Bosch*, advokaat voor den Ed. hove van Justitie in Hollandt, getrouwt met Catharina Hooreman.
      D. Mr. *Hendrik Bosch*, mede advokaat.
      E. *Cornelia Bosch.*
      F. *Petronella Bosch.*
      G. Mr. *Albrecht Bosch.*
      H. *Emilia Bosch.*
      I. *Helena Bosch.*
      K. Mr. *Engelbert Bosch*, commis van 's lands artillery te velde, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1730.
4. *Adrianus Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven in 't jaar 1641.
5. *Kornelia Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1626, getrouwt met Mr. Theodorus Trigland, professor in de Rechten en burgermeester te Harderwyk; zy lieten na:
   (1) *Christina Trigland*, getrouwt met Willem Toewater, burgermeester te Elburg, en wan:
      A. *Cornelia Willemina Toewater*, trouwde Hans Hoff, ritmeester ten dienste dezer landen, waar van een zoon, genoemt
         a. *Theodorus Hoff.*
      B. *Theodorus Toewater*, ongetrouwt gestorven.
   (2) *Jacoba Catharina Trigland*, trouwde eerst Mr. Aarnout Verschuur in 't jaar 1691, Raadt en Schepen te Hoorn; gestorven in 't jaar 1693, waar by hy twee kinderen wan; zy trouwde ten twede male met Mr. Nicolaas van Suchtelen, Raadt en burgermeester te Hoorn: mitsgaders bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie; hy stierf zonder kinderen in 't jaar 1715, zy in 't jaar 1729.
      A. *Eva Verschuur*, getrouwt met Dr. Reinier Opperdoes Jongemaats, Raadt en Burgermeester te Hoorn.
      B. Mr. *Pieter Bruno Verschuur*, Secretaris der stadt Hoorn, trouwde Hillegonda Jongemaats.
   (3) Mr. *Petrus Trigland*, trouwde N. Woltse te Deventer.
6. Mr. *Pieter Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1629, ontfanger van de societeit, en Burgermeester in den Hage, stierf ongetrouwt in 't jaar 1680.
7. *Elizabeth Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1631, gestorven in 't jaar 1635.
8. *Odilia Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1633, getrouwt in 't jaar 1683 met Lambertus de Swart. Hy stierf in 't jaar 1685, zy in 't jaar 1702, zonder kinderen.
9. *Paulus Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1634, stierf in 't jaar 1639.
10. *Elizabeth Stalpert vander Wiele*, geboren 1636, getrouwt met jonkheer *Johan van Soutelande*, beide gestorven zonder kinderen.
11. *Johan Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1639, M. Dr. en professor in de Anatomie in den Hage; getrouwt met Agneta Maire; hy stierf in 't jaar 1683, zy in 't jaar 1704, en lieten na:
   (1) *Maria Stalpert vander Wiele*, getrouwt met Mr. Kornelis Vink, en wan:
      A. *Agneta Vink.*
      B. *Johanna Vink.*
   (2) *Petronella Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven.
   (3) *Odilia Stalpert vander Wiele*, trouwde Johan Vink, luitenant kolonel van een regiment gardes, en heeft geteelt:
      Arent Vink.
   (4) *Sophia Stalpert vander Wiele*, stierf ondertrouwt zynde met Mr. Petrus Laurentius Schas.
   (5) *Agneta Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt gestorven.
12. *Adriana Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1641, gestorven in 't jaar 1645.

KORNELIS STALPERT VANDER WIELE, zoon van Pieter Stalpert vander Wiele, en van Maria Liebert, was M. Dr. in den Hage, geboren in 't jaar 1620, trouwde in 't jaar 1646 met Elizabeth Bort, dochter van Dirk Bort. Hy stierf in 't jaar 1702, zy in 't jaar 1697, en hadden de volgende kinderen:
1. *Wilhelmina Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1647, getrouwt met Petrus Schas, heere van Wulven en Wayen, ka-

kanunnik des Kapittels van Oud-Munſter te Utrecht, hadden de volgende kinderen, als:

(1) *Wilhelmina Schas*, getrouwt met Mr. Engelbrecht Opgenoord, griffier van de leenen in Gelderlandt, en ſecretaris van 't kwartier van Arnhem.

(2) *Elizabeth Schas*, trouwde Mr. Hendrik Roeland Schas, advokaat voor de hove van Hollandt.

(3) Mr. *Pieter Laurentius Schas*, ondertrouwt met Sophia Stalpert vander Wiele.

(4) *Barbara Kornelia Schas*, trouwde Mr. Samuel Schas, advokaat voor den hove van Hollandt.

2. *Catharina Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1658, getrouwt met Mr. Laurens Ravens, advokaat voor den hove van Hollandt. Hy ſtierf in 't jaar 1720, zy in 't jaar 1729, en hadden de volgende kinderen, als:

(1) *Wilhelmina Ravens*, getrouwt met Mr. Jan de Rantre, advokaat voor den hove van Hollandt, en mede ſekretaris te Haarlem. Hy ſtierf in 't jaar 1731, en liet na:

A. *Suſanna de Rantre.*
B. *Laurens de Rantre.*
C. *Johanna de Rantre.*

(2) *Elizabeth Ravens*, trouwde Gysbert Bent, ſecretaris van de Weſtindiſche Compagnie te Rotterdam, waar van twee zonen en twee dochters zyn.

(3) *Kornelia Ravens*, trouwde Mr. Jan Walraven van Leeuwen, advokaat voor den hove van Hollandt; waar van drie zonen en twee dochters zyn.

(4) *Laurentia Ravens.*

(5) *Maria Ravens*, trouwde Levyn van Dyk, brouwer in den Hage, en wan

Kornelis van Dyk

3. *Pieter Stalpert vander Wiele*, volgt.

PIETER STALPERT VANDER WIELE, zoon van Kornelis Stalpert vander Wiele, en van Elizabeth Bort, geboren in 't jaar 1662, M. Dr. in den Hage, trouwde in 't jaar 1687 Elizabeth de Swart, en wan:

1. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, M. D., geboren in 't jaar 1690, commiſſaris van de kleine bank van juſtitie te Haarlem, leenman van de baljuwſchappen van Kennemerlandt en Brederode, trouwde Suſanna Gebhard.

2. *Maria Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1695, geſtorven in 't jaar 1707.

3. *Elizabeth Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1698, en getrouwt in 't jaar 1727 met Hendrik Crommelin, Raadt en Schepen te Haarlem.

4. *Odilia Lambertina Stalpert vander Wiele*, geboren in 't jaar 1702, en geſtorven in 't jaar 1707.

Volgen nu de deſcendenten van EVERT STALPERT VANDER WIELE, vierde zoon van Auguſtyn Stalpert vander Wiele.

EVERT STALPERT VANDER WIELE, jongſte zoon van Auguſtyn Stalpert vander Wiele, en van Odilia de Bye, trouwde Eva François dochter, en wan:

1. *Frans Stalpert vander Wiele*, die volgt.

2. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, trouwde Gerarda van Slingelandt, en liet na twee zonen en eene dochter.

FRANS STALPERT VANDER WIELE, zoon van Evert Stalpert vander Wiele, en van Eva François dochter, trouwde Maria Dobbens, en wonnen:

1. *Agata Stalpert vander Wiele*, ſtierf geeſtelyke dochter.
2. *Mathilis Stalpert vander Wiele*, ſtierf geeſtelyke dochter.
3. *Gerard Stalpert vander Wiele*, ſtierf geeſtelyke.
4. *Everard Stalpert vander Wiele*, was kanunnik te Kranenburg, is getrouwt geweeſt met Catharina Booms, te Luik; ſtierf zonder oir in 't jaar 1690.
5. *Auguſtyn Stalpert vander Wiele*, trouwde Aſſje Ybrands van Beaumont, en wan:

Maria Stalpert vander Wiele, trouwde N. Nagtegaal, wonende te Cranenburg, en liet een zoon en een dochter na.

6. *Kornelis Stalpert vander Wiele*, volgt.
7. *Odilia Stalpert vander Wiele*, trouwde Adriaan van Eyck, en wan:

(1) *Arnold van Eyck*, trouwde eerſt met N. N., ten twede met N. Weſterhoven.

(2) *Maria van Eyck*, trouwde met N. Simons, en wan:
A. *Odilia Simons.*

(3) *Thereſia van Eyck*, trouwde met N. Mackſedelaar.

(4) *Odilia van Eyck*, trouwde met Reynier van Keſſel, en wan:

A. *Pieter van Keſſel.*
B. *Reynier van Keſſel.*
C. *Thereſia van Keſſel.*

8. *Johannes Stalpert vander Wiele*, volgt later.

KORNELIS STALPERT VANDER WIELE, zoon van Frans Stalpert vander Wiele, en van Maria Dobbens, trouwde Lucia Maas, en wan:

1. *Catharina Stalpert vander Wiele*, trouwde met Jakob Vroom, en wan:

Kornelis Vroom, ſtierf ongetrouwt.

2. *Magdalena Stalpert vander Wiele*, trouwde met Jan de Bray, en liet na:

Jan Lucas de Bray.

3. *Everard Stalpert vander Wiele*, prieſter te Ryswyk, ſtierf in 't jaar 1706.

4. *Maria Stalpert vander Wiele*, ſtierf ongetrouwt.

JOHANNES STALPERT VANDER WIELE, jongſte zoon van Frans Stalpert vander Wiele, en van Maria Dobbens, trouwde Maria van Elchuylen. Hy ſtierf in 't jaar 1666, zy in 't jaar 1679, en lieten na:

1. *Maria Stalpert vander Wiele*, trouwde met Jan van Os, en wan:

(1) *Jan van Os*, getrouwt met Maria van Fortlenburg.
(2) *Maria van Os.*
(3) *Agnes van Os.*
(4) *Geertruid van Os.*

2. *Gerardus Stalpert vander Wiele*, ſtierf ongetrouwt in 't jaar 1683.
3. *Adriaan Stalpert vander Wiele*, ongetrouwt geſtorven in 't jaar 1677.
4. *Helena Stalpert vander Wiele*, geeſtelyke dochter, geſtorven in 't jaar 1728.
5. *Catharina Stalpert vander Wiele*, trouwde met Otto van Monslandt, ſtierf zonder kinderen.
6. *François Stalpert vander Wiele*, volgt.

FRANÇOIS STALPERT VANDER WIELE, zoon van Johannes Stalpert vander Wiele, en van Maria van Elchuylen, geboren in 't jaar 1666; trouwde met Algunda Reniers; zy ſtierven beide in 't jaar 1729, en lieten na:

1. *Johannes Stalpert vander Wiele*, trouwde eerſt met Anna Wiersma; ten twede male met Hillegonda van Ooſten, en heeft van ieder een dochter.
2. *Eva Maria Stalpert vander Wiele.*
3. Dr. *Pieter Stalpert vander Wiele.*
4. *Jakob Stalpert vander Wiele*, trouwde in 't jaar 1722 Eelkien vander Werf, en wan:

Bestius Stalpert vander Wiele.

WITSEN, of WITSE, van ouds ook genoemt WITS, WITSZ., enz. een oud en vermaard *Hollandſch* geſlacht, oorſpronkelyk uit het Noorder kwartier, daar het zelve (gelyk hier te lande onder de edelen al van ouds gebruikelyk was) op het platte landt woonde, aan het *Witsmeir*, nu de Schagerwaardt geheten. Of nu dat meir zynen naam aan het geſlacht van Witſen, dan of dit geſlacht zynen naam aan het gezegde meir heeft gegeven, kan met geen zekerheit worden gezegt; zynde dit een verſchil, het welk in het onderzoeken der geſlachtnamen zeer dikwils voorkomt. Van daar is deze familie, het zy wegens watervloeden, welke dit landt, als bekend is, veelmalen is onderworpen geweeſt, of wegens de gedurige onluſten tuſſchen de Hollanders en Weſt-Vriezen, en de verwoeſtingen, daar door veroorzaakt, opgebroken, en heeft zich op het hoge van Kennemerlandt, namentlyk te Akerſloot, een oud en beroemd hoofddorp der Kennemers, nedergezet, daar zy van de graven van Hollandt een aanzienlyk leen hebben gekocht, en het zelve vele jaren achtereen in ruſt bewoont, tot den tydt der Hoekſche en Kabeljauwſche verdeeldheit, wanneer hun ſlot, *genoemt het Huis van de Noort*, is verwoeſt, en daar na, in den oorlog met Spanje, voort geheel verniels en onder den voet geraakt, zo dat daar van niet dan de ſtene muren zyn overgebleven, en op den grondt van dit ſlot naderhandt ſlechts eene boerewoning is opgebouwt.

Wanneer de koophandel hier te lande, en inzonderheit binnen het thans machtige Amſterdam zo groten opgang hadt genomen, begaf *Jakob Hendriksz. Witſen* zich van Akerſloot met der woon naar Amſterdam, en nam daar den koophandel by de handt, waar mede hy, en zyne zonen, *Kornelis Jakobsz.* en *Gerrit Jakobsz. Witſen*, grote ſchatten hebben overgewonnen, en de zelve aan hunne nakomelingen nagelaten.

Deze tak nu van het oude geſlacht van Witſen, die zich te Amſterdam heeft nedergezet, en daar tot heden is voortgeplant, heeft de aanzienlykſte eerampten binnen die ſtadt bekleed, en is, behalven de voortreffelyke geſlachten van *Van Waveren* en *Opſy*, waar van in 't vervolg van dit artykel meer zal gezegt worden, vermaagſchapt aan de voornaamſte Hollandſche familien, als die van *Banjaart*, *van der Schelling*, *Banning*, *Reael*, *van Kuyck*, *Six*, *Hudde*, *de Graef*, *van der Marcke*, *Opmeer*, *Bicker*, *Papenbroek*, *van Rhyn*, enz.

Wy zullen, naar onze gewoonte, hier gene zytakken aanhalen, maar alleen van die nakomelingen, welke of zelf, of een van beide hunner ouderen den naam van *Witſen* hebben gevoert, eene beknopte geſlachtlyſt opgeven.

De eerſte van deze familie, van wien men eene achtereenvolgende geſlachtlyſt kan afleiden, is

WITSE Claasz. VAN DE NOORT, geſtorven omtrent den jare 1498 op zyn leengoedt te Akerſloot. Hy was getrouwt met N. N., by welke hy naliet een zoon, genoemt

JAKOB WITSEN VAN DE NOORT, overleden in den jare 1509, nalatende by zyne echtgenote N. N. twee zonen, als:

1. *Claas* Jakobsz. *Witſen van de Noort*, van wien geen nakomelingſchap wordt gevonden.

2. *Jan Witſen van de Noort*, die volgt.

JAN WITSEN VAN DE NOORT, zoon van Jakob Witſen van de Noort, en van zyne huisvrouwe N. N., was gehuwt met . . . . en liet na twee zonen, namentlyk:

1. *Dirk* Jansz. *van de Noort*, getrouwt met Sillitje Claas, by welke hy nakomelingen heeft verwekt, die, behoudende den naam van *van de Noort*, te Akerſloot zyn blyven wonen, en aldaar het ſchout-burgermeeſter- en ſchepensampt hebben bekleed. Men ziet ook in de kerkglazen te Akerſloot, op de

beſte

beste plaats, het wapen van deze familie; gelyk ook op het koor van de gezegde kerke een kostelyke sark met dit familie-wapen wordt gevonden.

2. *Hendrik* Jansz. *Witsen*, volgt.

HENDRIK WITSEN, zoon van Jan Jakobsz. Witsen van de Noort, en van zyne vrouwe N. N., was getrouwt met . . . . ., en verwekte de volgende zonen, als:

1. *Jakob* Hendriksz. *Witsen*, die volgt.
2. *Kornelis* Hendriksz. *Witsen*, getrouwt met Adriaantje Symons, by welkehy alleen vyf dochteren heeft gewonnen, genaamt:
   a. *Digna* Kornelisse *Witsen*, gehuwt met Jan Hendriksz., zonder kinderen overleden.
   b. *Anna* Kornelisse *Witsen*, getrouwt met Kornelis Klaasz. de Wit, ook zonder kinderen gestorven.
   c. *Teyntje* of *Catharina* Kornelisse *Witsen*, die ten man heeft gekregen Nanningh de Wit, en nakomelingen heeft gehad.
   d. *Aagje* Kornelisse *Witsen*, getrouwt met Jan Jakobsz., zonder oir.
   e. *Baartje* Kornelisse *Witsen*, wier man is geweest Reyer Vos, met kinderen.
3. *Dirk* Hendriksz. *Witsen*, die tweemalen is getrouwt geweest, en nakomelingen te Akersloot heeft gehad.

JAKOB WITSEN, oudste zoon van Hendrik Jansz. Witsen, en van zyne huisvrouwe N. N., nam ter vrouwe Alyt of Alida Gerbrands. Hy begaf zich met der woon naar Amsterdam, en nam daar den koophandel by de handt, waar in hy zeer gelukkig was. Hy heeft de volgende zes kinderen, te weten twee zonen en vier dochteren, nagelaten, als:

1. *Kornelis* Jakobsz. *Witsen*, die volgt.
2. *Aafje* Jakobs *Witsen*, getrouwt eerst met Barent Clomp, en na des zelfs overlyden met Jakob Laurensse, Schepen der stadt Haarlem; maar hy heeft by gene van beide kinderen gehad.
3. GERRIT Jakobsz. WITSEN, in 't jaar 1585 Schepen, en 1609 Burgermeester der stadt Amsterdam, getrouwt voor de eerste maal met Olertje Hillebrands van Ryneguin; voor de twede maal met Margareta Appelman, en ten derden male met Agneta Reynst, nalatende alleen twee dochteren, namentlyk:
   a. *Aafje* Gerritse *Witsen*, getrouwt met Dr. Matthys van Raaphorst, 1626 Schepen, en in het volgende jaar Raadt der stadt Amsterdam, die by haar eene dochter heeft verwekt, genaamt *Margareta van Raaphorst*, getrouwt met Mr. Jan van Helmont, 1657 Schepen, 1659 Raadt te Amsterdam.
   b. *Aartje* Gerritse *Witsen*, gehuwt met Kornelis Bicker, heere van Swieten, 1626 Schepen, en 1646 Burgermeester van Amsterdam, by wien zy verscheide kinderen heeft gehad, als: (1) *Margareta Bicker*, getrouwt met Gerrit van Helmont, 1652 Schepen, 1653 Raadt te Amsterdam, zonder kinderen. (2) *Aaltje Bicker*, gehuwt met Mr. Lambert Reynst, 1649 Raadt, 1655 Schepen, en 1656 Hoofdofficier der gemelde stadt. (3) *Elizabeth Bicker*, getrouwt met Mr. Andries de Graef, 1646 Schepen, 1652 Rekenmeester der Graaffelykheits domeinen van Hollandt en West-Vrieslandt, en 1657 Burgermeester van Amsterdam, met kinderen. (4) *Maria Bicker*, getrouwt met Gerbrant Ornia. (5) Mr. *Gerrit Bicker*, heer van Swieten, hoogheemraadt van Rhynlandt 1664, getrouwt eerst met Aaltje of Alida van Papenbroek, en daar na met Kornelia Bicker, die maar eene dochter heeft gehad, genaamt *Aaltje Bicker*, ongehuwt overleden.
4. *Aagje* Jakobs *Witsen*, getrouwt met Jan Gerrit Codde, die by haar heeft geteelt vyf zonen en twee dochteren, als:
   a. *Gerrit Codde*, getrouwt met Jannetje Kornelis.
   b. *Pieter Codde*, jongman gestorven.
   c. *Jan Codde*, mede jongman gestorven.
   d. *Hillegond Codde*, getrouwt met Huibert Elbertsz. Kriek, by wien zy de volgende kinderen heeft overgewonnen, als: (1) *Aafje Kriek*, getrouwt eerst met Willem Egbertsz. Baert, daar na met Dr. Jacobus Hillebrants, Burgermeester te Harlingen, met kinderen uit beide die huwelyken. (2) *Maria* of *Marritje Kriek*, getrouwt eerst met Kornelis Egberts, daar na met Simon Simonsz. van Hoorn. (3) *Aaltje Kriek*, getrouwt eerst met Kornelis vander Heyde, ten tweden male met Jan Simonsz. vander Heyde, met kinderen. (4) *Elbert Kriek*, getrouwt eerst met Styntje Schellingwouw, daar na met Anna Marcelis van Limburg. (5) *Jan Codde Kriek*, getrouwt met Geertje Arends, met kinderen. (6) *Jakob Witse Kriek*, getrouwt met Grietje of Margareta Wolfraet, zonder oir. (7) Mr. *Marten Kriek*, getrouwt met Anna Wolfraet, ook zonder oir. (8) *Gerrit Codde Kriek*, getrouwt met Marritje Jakobs Kruys, met kinderen.
   e. *Jakob Codde*, ongehuwt gestorven.
   f. *Tryntje* of *Catharina Codde*, getrouwt met Jakob Jakobsz. Zeeuw, zonder kinderen.
   g. *Isaak Codde*, getrouwt met Marritje Elderts, waar by hy heeft gewonnen: (1) *Aagje Codde*, getrouwt met David Claasz. zonder oir. (2) *Jannetje Codde*, gehuwt met Jan Backer, met kinderen.
5. *Tryntje* of *Catharina* Jakobs *Witsen*, getrouwt met Jan..., die by haar heeft verwekt eene dochter, genaamt
   Beltje Jans . . . , gehuwt met Dr. Everard Voskuyl, geneesheer, by wien zy heeft gehad de volgende kinderen, als: (1) *Adriana Voskuyl*. (2) *Catharina Voskuyl*, getrouwt met Otto Steur, met kinderen. (3) *Sjuriaan Voskuyl*, getrouwt met Elizabeth van Buyl, met kinderen. (4) *Johannes Voskuyl*. (5) *Everard Voskuyl*, gestorven op reize naar Moskovië. (6) *Maria Voskuyl*, getrouwt met Michiël de Bruyn, met kinderen. (7) *Eva Voskuyl*, gehuwt met Johannes van Ryp, ook met kinderen.
6. *Maria* of *Marritje* Jakobs *Witsen*, getrouwt met Engel Diedlof, heeft wel een zoon verwekt, genoemt
   Hendrik, getrouwt met Baligh Adriaans; maar de zelve is kinderloos overleden.

KORNELIS WITSEN, oudste zoon van Jakob Hendriksz. Witsen, en van zyne huisvrouwe N. N., wierdt 1584 verkoren tot Schepen, en 1590 tot Raadt der stadt Amsterdam; was getrouwt met Maria Claasse Jonas, en wan by de zelve drie zonen, namentlyk:

1. JONAS Kornelisz. WITSEN, in 't jaar 1596 Raadt, 1601 Schepen, en 1619 Burgermeester der stadt Amsterdam, getrouwt met Weintje Jans Swaeroogh, by welke hy heeft verwekt de volgende drie kinderen, als:
   a. *Maria* Jonas *Witsen*, getrouwt met Gerrit Hudde, Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappye ter Kamer van Amsterdam, die by haar heeft gewonnen: (1) Dr. *Hendrik Hudde*, in 't jaar 1653 Raadsheer in den Hogen Raadt in den Hage, gehuwt met Anna Rogh, met kinderen. (2) Mr. *Jonas Hudde*, jongman gestorven. (3) *Johannes Hudde*. (4) *Wyntja Hudde*.
   b. *Kornelis* Jonasz. *Witsen*, gouverneur van 't eilandt Banda, in Oost-Indië, aldaar ongetrouwt overleden.
   c. *Jan* Jonasz. *Witsen*, jongman gestorven.
2. *Jan* Kornelisz. *Witsen*, volgt.
3. *Adriaan* Kornelisz. *Witsen*, jongman overleden in 't jaar 1592.

JAN WITSEN, twede zoon van Kornelis Jakobsz. Witsen, en van zyne gemalinne N. N., is geweest Excysmeester binnen de stadt Amsterdam; getrouwt met Margareta Oetgens van Waveren, dochter van Nicolaas Fransz. Oetgens van Waveren, Burgermeester van Amsterdam, afkomstig uit het oude, aanzienlyke, en van ouds adelyke geslacht van Van Waveren, en van Pietertje Laurensse, gesproten van moeders zyde uit het oude, aanzienlyke, en zeer ryke geslacht van Heer Gerrit van Alkmaar; by welke zyne gemalinne heer Jan Witsen voornoemd heeft gewonnen een zoon, en twee dochteren, namentlyk:

1. *Petronella* Jansse *Witsen*, getrouwt met Jakob vander Marckt, Excysmeester te Amsterdam, uit welk huwelyk zyn voortgekomen *Lysbet* of *Elizabeth vander Marckt*, gehuwt met Mr. Gerrit Bors van Waveren, Excysmeester, 1663 Schepen van Amsterdam; en voorts *Margareta*, Mr. *Johan*, en *Maria vander Marckt*.
2. *Maria* Jansse *Witsen*, getrouwt met Dr. Pieter Opmeer, 1624 Raadt, en 1626 Schepen der stadt Amsterdam; daar na Raadsheer in den Hage; uit welk huwelyk zyn gesproten
   a. *Catharina Opmeer*, gehuwt met Caspar van Ceulen, die twee zonen en vier dochteren by haar heeft verwekt, genoemt: *Margareta*, *Pieter*, *Catharina*, *Caspar*, *Susanna*, en *Cornelia van Ceulen*.
   b. Dr. *Nicolaas Opmeer*, 1659 Schepen van Amsterdam.
   c. *Pieter Opmeer*.
3. Dr. *Kornelis* Jansz. *Witsen*, volgt.

Dr. KORNELIS WITSEN, zoon van Jan Kornelisz. Witsen, en van Margareta Oetgens van Waveren, wierdt in 't jaar 1636 Schepen, 1643 Raadt, 1653 Burgermeester, en laatstelyk Hoofdofficier der stadt Amsterdam; trouwde met Catharina Opsie, dochter van Lambert Lambertsz. Opsie, uit een ouden voornaam geslacht, aldus genoemt naar de heerlykheit en het slot van *Opsie*, gelegen tusschen St. Omer en Valenceyn, en verknocht aan dat van Ouder-Amstel door het huwelyk van *Margareta*, dochter van *Heyman* Jakobsz. *van Ouder-Amstel*, met *Kornelis* Lambertsz. *Opsie*, gestorven in 't jaar 1598.

Gemelde Heyman Jakobsz. van Ouder-Amstel (van wien die van *de Graef* en *Doreslaer* mede van moeders zyde zyn voortgesproten) was geboren uit een oud en roemruchtig geslacht, en heeft de vier hoge ampten van Schepen, Raadt, Hoofdschout, en Burgermeester der stadt Amsterdam bekleed. Hy bezat, behalven zyne andere rykdommen, zo veel landt, dat hy, als men verhaalt, uit Amsterdam tot aan Ouden-Amstel, of Ouderkerk, langs zyne eige kampen en landeryen kon gaan. Hy hadt ook op de laatstgemelde plaats een slot, of kasteel, daar hy zich des zomers op onthieldt, als hy met geen stads zaken belast was; gelyk dit alles nader blykt uit verscheide oude handvesten en brieven, tegenwoordig onder de Familie van Witsen berustende.

Kornelis Witsen voornoemd teelde in zyn huwelyk met Catharina Opsie (wier vader boven is gemeld, en moeder was Grietje Gerbrands) vyf zonen, genoemt:

1. JAN Kornelisz. WITSEN, Sekretaris der stadt Amsterdam, ongetrouwt gestorven.
2. *Lambert* Kornelisz. *Witsen*, die volgt.
3. NICOLAAS Kornelisz. WITSEN, Schepen der stadt Amsterdam 1673, gecommitteerde Raadt 1674, dertien maal Burgermeester der zelve stadt, Commissaris van de Pilotage, Bewindhebber van de Oost-Indische maatschappye, en gecommitteerde Raadt ter Admiraliteit te Amsterdam. Hy was een groot voorstander van het vaderlandt, ten dienste van het welke hy verscheide gezandschappen, als aan het Groot-Brittannische, en andere vremde hoven, heeft bekleed, als mede verscheide veldtochten als Gedeputeerde van Staat bygewoont. Hy was daarenboven een uitmuntend voorstander van kunsten en wetenschappen, waar van hy, behalven de gunsten en weldaden, door hem aan de oeffenaars van de zelve bewezen, door zyne nagelatene schriften, en inzonderheit door zyne Beschryvinge van Noord-

en

en Ooſt-Tartarye, en die aangaande den Scheepsbouw der oude en tegenwoordige volkeren, met ongemene moeite en koſten opgemaakt, (beſtaande het eerſte van die twee Werken in twee delen, en het laatſte in een ſtuk in folio) herelyke preuven heeft gegeven. Zyn yver voor de geleerdheit en zyne arbeidzaamheit, by zyne zo gewigtige ampts verrechtingen, was zo groot, dat wy zo van zyn Wel-Edelhts. nabeſtaanden, als van vrienden, de welke het geluk hebben gehad met hem om te gaan, tot zynen roem hebben horen zeggen, hem nooit ledig gezien te hebben. Hoe groot eene achting zyne Keizerlyke Majeſteit van Groot-Ruslandt, Petrus de Grote, voor Zyn Wel-Ed. Gr. Achtb. en des zelfs Familie hadt, heeft die vorſt zo gedurende zyn verblyf hier te lande, als na zyn vertrek van hier door zyne brieven opentlyk betuigt. Hy was getrouwt met Catharina Hochepied, dochter van Kornelis Hochepied, Gereformeerd Predikant te Sluis in Vlaanderen, en van Catharina vanden Bempden, by welke hy vier dochteren heeft verwekt, genaamt: *Catharina*, *Heſter*, *Catharina*, *Kornelia*, alle vier jong overleden. Zyn Wel-Ed. is geſtorven den 10 Auguſty des jaars 1717.

4. KORNELIS Korneliſz. WITSEN, kapitein ten dienſte dezer landen, ongetrouwt geſtorven den 6 May . . . , oud 37 jaren, na eene koortſe van zeventien dagen, waarſchynlyk veroorzaakt door den val, dien hy met een paardt achter over hadt gedaan, waar door hy aan het bloedſpuwen was geraakt. Hy heeft vele grote en merkwaardige ſlagen, zo te water, als te lande, bygewoont, en onder de laatſte dien van Senef in den jare 1674. Van zynen heldenmoedt, betoont in het verdedigen van het huis te Kronenburg, gelegen by Loenen, aan de Vecht, tegen de Franſchen in den jare 1672, kunnen Valkenier in zyn *Verwerd Europa bladz.* 813, 814, en andere geſchiedſchryvers van dien tydt worden nagezien. Hy is eenige malen door den vyandt gevangen geweeſt, en heeft zich in alle voorvallen uitnemend gekweten. Hy hadt veel gereiſt, en Barbarye, Egypten, Syrië, het Heilige en andere Ooſterſche landen bezocht, dragende het wapen van Jeruzalem, met dat van Bethlehem, op zyn arm, nevens een gekruiſten Chriſtus.

5. *Jonas* Korneliſz. *Witſen*, die volgt na zynen ouder broeder Lambert Witſen.

LAMBERT WITSEN, zoon van Dr. Kornelis Janſz. Witſen, en van zyne gemalinne Catharina Opſie, begaf zich mede tot den krygshandel, en heeft in verſcheide gevallen uitnemende preuven van zyn beleidt en dapperheit gegeven. Hy is door den koning van Vrankryk Ridder geſlagen, en langs verſcheide trappen opgeklommen tot de waardigheit van Kolonel over een regiment voetknechten ten dienſte dezer landen, waar van de akte door zyne Hoogheit, den Prinſſe van Oranje, is getekent den 4 February des jaars 1673. De ſtadt Amſterdam benoemde hem naderhandt, in de plaats van den overleden Heere Jakob Bicker, tot haren Sergeant Majoor en eerſten Wachtmeeſter, by akte, getekent den 4 January des jaars 1676, van dezen inhoudt:

WY Burgermeeſteren en Regeerders der ſtadt Amſterdamme doen kond een iegelyken. Alzo wy ten vollen onderrecht, en tot zonderling genoegen verzekert zyn van de dapperheit, courage, goed beleit, en ervarenheit van den Ed. Heere LAMBERT WITSEN, Ridder, zoon van zalr. den Wel-Ed. Heere KORNELIS WITSEN, in zyn leven Burgermeeſter en Raadt, mitsgaders Hoofdofficier dezer Stede, door zyne lange en continuele dienſten als Militair zo in oeffening van de wapenen, ſtudie van de fortifikatie, als het bywonen en plegen van verſcheide genereuſe actien in buitenlandſche oorlogen, zo in Vrankryk, als elders, van tydt tot tydt verkregen, onder den tytel, van den jare 1657 af, van Kapitein over een Compagnie voetknechten van deze Stadt, en vervolgens van een Lands Compagnie, ſtaande op de repartitie van de Provincie van Hollandt, tegenwoordig garniſoen houdende binnen de zelve Stadt; ZO IS 'T, dat Wy goedgevonden hebben welgemelden Heere Lambert Witſen te ſtellen en committeren, gelyk Wy Zyn Edt. ſtellen en committeren mits dezen tot Sergeant Majoor en eerſte Wachtmeeſter dezer Stede, om het zelve ampt te bekleden volgens de Inſtructie, waar op Zyn Edt. op heden in onze handen den behoorlyken eedt heeft gepreſteert, ſtaande geregiſtreert in 't vierde Groot Memoriaal, daar van Zyn Edt. copie is geſuppediteert, en op gelyke traktementen, emolumenten, en vrydommen, als 't door den overleden Sergeant Majoor, den Heere Jakob Bicker, is bedient geweeſt. Ontbiedende en laſtende hiermmme alle Officieren en ſoldaten, onder Zyn Edts. commando in 't garniſoen alhier, gelyk ook alle ingezetenen dezer Stede, en verzoeken alle andere hoge en lage Standsperſonen, den welgemelden Heere Lambert Witſen alomme en in allerlei gelegenheden in de voorſ. qualiteit van Sergeant Majoor en eerſte Wachtmeeſter van deze ſtadt te erkennen, en zyn Edht. te bewyzen en laten toekomen het reſpect en de eere, welke men aan Perſonen van dien rang ſchuldig is. Des t'oirkonde enz.

Gemelde Heer Lambert Witſen was getrouwt met Sara Nuits, dochter van Denys Nuits, voornaam koopman te Amſterdam, en van Anna Nys, by welke hy heeft verwekt:

1. *Anna Cornelia* Lamberts *Witſen*, ongetrouwt geſtorven den 11 July 1671.

2. *Catharina* Lamberts *Witſen*, ook ongehuwt geſtorven den 22 January 1700.

3. *Kornelis* Lambertſz. *Witſen*, Commiſſaris en Poſtmeeſter te Amſterdam, ongetrouwt overleden den 3 January 1704.

4. *Anna* Lamberts *Witſen*, mede ongehuwt geſtorven.

5. *Denys* Lambertſz. *Witſen*, Poſtmeeſter te Amſterdam, geſtorven den 28 September 1695.

6. *Aafje* Lamberts *Witſen*, ongetrouwt overleden den 8 Juny 1678.

7. *Maria* Lamberts *Witſen*, getrouwt met Jakob Backer Leſtevenon, Schepen der ſtadt Amſterdam, en Bewindhebber van de Weſt-Indiſche maatſchappye, waar van eene dochter, *Sara Maria*, getrouwt met Pieter de la Court, Sekretaris van Amſterdam.

8. LAMBERT Lambertſz. WITSEN, geboren den 1 Maart des jaars 1681, tegenwoordig (in 't jaar 1733) Sekretaris der ſtadt Amſterdam, en Commiſſaris van de monſteringe, ongetrouwt.

9. Mr. NICOLAAS Lambertſz. WITSEN, geboren den 25 May 1682, Commiſſaris der ſtadt Amſterdam 1699, Schepen in de jaren 1720 en 1723, vice-Preſident Schepen 1724, nogmaals Schepen in 't jaar 1731, en Preſident Schepen 1732; getrouwt voor de eerſte maal den 3 July 1704 met Anna Catharina Tulp, dochter van Diderik Tulp, Ridder Baronet, Schepen der ſtadt Amſterdam, Bewindhebber der Ooſt-Indiſche maatſchappye, en Meeſterknaap van Hollandt, en van Catharina Reſijou; en voor de twede maal in 't jaar 1720 met Johanna Eliana Huydecoper, dochter van Jan Huydecoper, Schepen te Amſterdam, en van Maria Temming. Zyn Ed. Achtb. heeft verwekt in 't eerſte huwelyk:

(1) *Lambert* Nicolaaſz. *Witſen*, geboren den 1 July 1705, geſtorven 1707.

(2) *Catharina* Nicolaas *Witſen*, geboren den 29 April 1706.

(3) *Sara Maria* Nicolaas *Witſen*, geboren den 23 November 1707, en getrouwt den 17 Maart des jaars 1727 met Nicolaas van Stryen, Sekretaris van Amſterdam, zoon van Mr. Quiryn van Stryen, Burgermeeſter en Raadt der zelve ſtadt, en van Kornelia van Bambeek; die by haar, behalven eene dochter, boven in het artykel van STRYEN vermeld, een zoon heeft verwekt, genoemt *Nicolaas*, geboren den 18 Maart 1732.

(4) *Nicolaas* Nicolaaſz. *Witſen*, geboren den 11 October 1709.

(5) *Diderik* Nicolaaſz. *Witſen*, geboren den 3 May 1711, jong overleden.

(6) *Eſther Elizabeth* Nicolaas *Witſen*, geboren den 9 September 1713.

In 't twede huwelyk:

(7) *Lambert* Nicolaaſz. *Witſen*, geboren den 21 November 1721, jong geſtorven.

10. *Jan* Lambertſz. *Witſen*, Sekretaris der ſtadt Amſterdam, ongehuwt overleden den 4 February 1703.

11. *Aafje* Lamberts *Witſen*, geſtorven den 14 Juny 1688.

JONAS WITSEN, jongſte zoon van Dr. Kornelis Janſz. Witſen, en van Catharina Opſie, is geweeſt Commiſſaris der ſtadt Amſterdam 1673, en, gelyk zyn broeder Nicolaas voornoemd, een groot liefhebber van kunſten en wetenſchappen; gelyk hy ook veel heeft gereiſt, en met den koning van Zweden, Karel den XI, menigmalen geſproken. Hy heeft in huwelyk gehad Sara van Ray, dochter van Jeremias van Ray, een voornaam koopman te Amſterdam. Maar hy wierdt, na dat hy maar negen weken was getrouwt geweeſt, uit de wereldt gerukt, in het bloeien van zyne jaren, namentlyk het negen en twintigſte van zynen ouderdom, zyne vrouw zwanger nalatende, de welke daar na een zoon heeft ter wereldt gebragt, die genoemt is

JONAS Jonaſz. WITSEN, eerſt Sekretaris der ſtadt Amſterdam, daar na, in 't jaar 1714, Baljuw van Amſtellandt, en 1715 Schepen te Amſterdam, geſtorven den 31 May des laatſtgenoemden jaars. Deze Heer was een groot liefhebber van de ſchilder- en draaikunſt, van oude en nieuwe gedenkpenningen, horens, ſchelpen, natte en droge inſekten van alle kuſten, en andere diergelyke zeldzaamheden, waar van hy een zeer vermaard kabinet heeft verzamelt en nagelaten, tegenwoordig beruſtende onder Zyn Edhts. oudſten zone, verwekt in zyn twede huwelyk met vrouwe Izabella Maria Hooft, jongſte dochter van Mr. Gerrit Hooft, Burgermeeſter der ſtadt Amſterdam, en Bewindhebber der Ooſt-Indiſche maatſchappye ter Kamer aldaar. Zyne eerſte gemalin was Elizabeth Baſeliers, eene juffrouw uit Suriname, waar door zyne nakomelingen nog bezitten drie plantagien daar ter plaatſe; maar de zelve ſtierf in haar eerſte kraambedde, en wierdt met het zoontje, waar van zy was verloſt, te gelyk begraven. Uit het twede huwelyk van zyn Zyn Ed. Achtb. zyn voortgekomen de volgende kinderen, als:

1. Mr. JONAS Jonaſz. WITSEN, geboren den 6 Auguſty 1705, Commiſſaris der ſtadt Amſterdam 1727; in het zelve jaar Sekretaris, en 1733 Schepen van die ſtadt; getrouwt in 't jaar 1731 met Alberta Maria Pels, jongſte dochter van den Heere Jan Lucas Pels, vermaard koopman te Amſterdam, en van Johanna Schuyt, by welke Zyn Ed. Achtb. heeft verwekt een zoon, genoemt

Jonas Jonaſz. *Witſen*, geboren den 21 May 1733.

2. *Gerrit* Jonaſz. *Witſen*, jong geſtorven.

3. Mr. NICOLAAS Jonaſz. WITSEN, geboren den 10 October 1707, Commiſſaris geworden der ſtadt Amſterdam in 't jaar 1729, nog ongetrouwt.

4. *Elizabeth* Jonas *Witſen* (tweeling met hare hier na volgende zuſter) jong geſtorven.

5. *Catharina* Jonas *Witſen*, geboren den 30 November 1708; getrouwt den 27 May 1733 met Mr. Gerrit Hooft, Sekretaris te Amſterdam, kleinzoon van wylen den Burgermeeſter Gerrit Hooft, boven gemeld.

6. *Gerrit* Jonaſz. *Witſen*, jong overleden.

E I N D E.